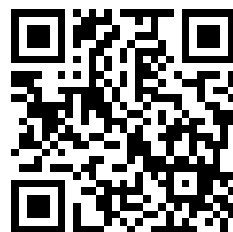

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

GoogleTM books

<http://books.google.com>

THE PENNSYLVANIA STATE
UNIVERSITY LIBRARIES

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT:

REGUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET SUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆsertim DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO

GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM REGUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆsertimQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EFFORM.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR; ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUODAM PRIMAM SERIEM, VICINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VICINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TIPS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATENTIS AMPECTITUR, ET AD NOVEN ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBERIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO PRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 372 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA AQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRO ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL KANONEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OSTINERIT. ISTÆ CONDICTIONES SERIES PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1862

~~282~~
~~M582p~~
~~t/61~~

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

**AD MSS. CODICES GALlicos, VATICANOS, ANGlicos GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIOnIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISsIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;**

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

**EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,**

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS DECIMUS.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALlicis.

**EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MœNIA PARISIENSIA.**

1862

458957

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXI CONTINENTUR.

Homiliæ XLIV in Epistolam primam ad Corinthios.	Col.	9
Homiliæ XXX in Epistolam secundam ad Corinthios.		381
Commentarius in Epistolam ad Galatas.		611
Spuria.		681

Præfatio

AD HOMILLAS CHRYSOSTOMI

IN BINAS

AD CORINTHIOS EPISTOLAS.

—CXX—

§ I. — 1. De Homiliarum harumce præstantia, 2. deque prologo ad easdem. 3. Quidam enim negant esse Chrysostomi.

1. Inter præstantissima Joannis Chrysostomi opera accensentur Homiliæ in Epistolam ultramque Pauli ad Corinthios, ac cum primis elegantia et gravitate concertare possunt; maxime vero Homiliæ in primam Epistolam, quas Homiliis ad secundam multi putant esse anteferendas, si tropos et accurationem spectaveris. In prioribus namque diligenter omnia fusioreque stylo persequitur, salibusque frequenter utitur, ac vel minutiora discutit; nusquam certe majori studio elaboratas homillas deprehendas: qua in re fortasse quidam hodierni lectores redundare illum et ultra metas nonnumquam progredi dixerint. Verum ille, quod præcipuum est oratoris munus, auditorum ingenium et captum tam solerter exploraverat, ut sibi eorum animos conciliaret, gratam concionis admurmurationem planusque frequentes, ut in orationum decursu videas. Ad hæc vero in Homiliis ad primam Epistolam plurima occurrunt, pugnae nempe et velitationes frequentes contra philosophos externos et falsorum deorum cultores et contra hæreticos nonnullos, ac singularia quædam ad istius ævi mores et usum pertinentia, aliaque de quibus mox carptim agemus.

2. Antequam enim ulterius progrediamur, ipsum operis exordium, sive prologus concionibus præmissus, moram inferi, nec parum negotii facessit. Sub initium enim ista legimus: *Multa autem in hac urbe, nempe Corintho, passus est Paulus, et Christus in illa apprensus ei, dixit: « Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate. » Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantes, gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pœnitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia (denariorum): in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est.*

3. His conspectis quidam viri docti, an Chrysostomus prologi hujusce auctor fuerit, dubitavere. Num Chrysostomus, inquit, in lectione sacræ Scripturæ ita versatus, ignorare potuit, hæc quæ referuntur de Judæis filiis Scævæ, ut dæmonem ejicerent nomen Domini Jesu invocantibus et male multatis; deque iis qui libros magicos combusserunt, quorum pretium erat quinquaginta millium denariorum: hæc, inquam, non Corinthi, sed Ephesi gesta esse, ut ex Actuum libro, cap. 19, liquet? An Chrysostomus dixerit etiam Paulum in conspectu Gallionis verberatum fuisse? id quod in 18 Actuum capite non de Paulo, sed de Sosthene dicitur? Fateor certe his continenter positis erroribus me non parum moveri. Licet enim Chrysostomus non infrequenter memoria labatur, et alium pro alio Scripturæ librum commemoret, hic certe major lapsus deprehenditur. Verum, hoc dempto loco, prologus tam apte concinnatus est, ut mihi ipse Chrysostomus loqui videatur; et quod me magis, ut ne doctis illis viris omnino assentiari, detinet, ita desinit prologus, ut idem scriptor homiliam primam incipiens eadem serie pergere deprehendatur. Quod enim aliquando memoria labatur in hoc ipso Tomo videre potes, col. 614, lin. 46, ubi Milesios pro Ephesiis posuit, similiaque alibi non raro deprehendas. Rem tamen eruditi lectoris judicio permitto.

§ II. — 1. Homiliæ in Epistolam primam ad Corinthios Antiochiæ habitæ fuere, ipso teste Chrysostomo. 2. Multa scitu dignissima complectuntur circa philosophos externos: 3. circa hæreticos, Manichæos nempe et Marcionistas. 4. Ridiculus Marcionistarum ritus. 5. Contra Antiochenorum Christianorum mores. 6. Alia quædam observantur.

1. Non abs re fuerit hic referre qua permotus occasione Chrysostomus in Homilia vigesima prima se Antiochiæ concionari declaraverit, col. 178. Divites multi erant in istac urbe, avari. neque ad stipem pauperibus erogandam propensi. Isti inopes quosque obvios, ne teruncio quidem oblato abigebant. Illi vero ut opulentos illos flecterent, dira quæque tentabant. Alii filios excæcare, ut ad commiserationem moverent; alii spectaculi causa, detritorum calceorum coria mandere; alii acutos clavos in caput infigere; hi in aquis gelu concretis nudo ventre immorari; illi his etiam absurdiora et acerbiora sustinere. Hujusmodi vero spectaculis illi opibus circumfluentes commoti, pecuniam largiter effundebant his, quos obsecrantes antea repulerant. Illos autem acerrime, ut par erat, insectatur S. doctor; utque exemplo illos ad meliorem frugem reducat, Antiochenos illos priscos in memoriam revocat, qui temporibus apostolicis floruerant, et qui primi Christianorum nomine appellati, bona sua

largiter in pauperum et ecclesiarum usum effundebant; ut hinc hodiernis pudorem lacneret. Quia vero divites illi inopes et mendicos ad Ecclesiam Antiochenam, quæ amplissimis redditibus instructa erat, remittere solebant, obnititur ille, aitque, stipem ab Ecclesia erogatam opulentis nihil meriti conferre nisi et ipsi largiter spargerent. In quadam autem concione superioribus inserta Tomis dixerat ille, Ecclesiam Antiochenam ex proventu suo inopes, viduas et virgines ad ter mille numero quotidie alere. Has igitur Conciones in Epistolam primam Antiochiæ habitas fuisse ex ipsius Chrysostomi testimonio certo constat.

2. Occasione sumpta ex apostolicis verbis, multa sæpe interserit contra philosophos externos et contra idolorum cultores. Primo disputationem quamdam Platonici cum Christiano refert, col. 27, ubi ita inconsulto utrinque adhibentur argumenta, ut ambo contrariam sententiam asserere, suam impugnare deprehendantur. Platonem non raro aggreditur, quem dicit male de diis sentientem ipsos tamen coluisse, col. 241, iter in Siciliam instituisse, col. 36, multumque laborasse circa lineam, angulum et punctum, col. 34. Poetæ cujusdam profani et ignoti versus affert et Pythiæ turpitudinem historiamque traducit, col. 241 et 242. Socratis exemplum affert, qui dicacem et procacem uxorem patienter ferre solebat: et cum auditores in clamorem et risum erupissent, ipsos compressit Chrysostomus dicens: *Magna voce exclamastis: sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse, quam nos, qui jubemur angelos imitari, imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione*; col. 224. De Diagora item et Theodoro atheis, col. 36 et 37. Deque Pythagora quædam interserit, col. 62 et 63. De Diogene Cynico ait, ipsum inanis gloriæ causa et in dolio habitasse et pannis obsitum sese ostentavisse, col. 302. Aliosque philosophos Græcos pari modo carpit.

3. Manichæos hic non semel impugnat, col. 61, 324, 326, 335, ut etiam in aliis operibus suis. Nam hujus hæreseos virus passim per Orientem serpebat. Puto autem hæreticos illos, qui Chrysostomo teste, col. 356, dicebant aliud corpus a priore diversum resurgere, Manichæos esse, qui cum assererent corpus humanum a malo deo seu a diabolo creatum fuisse, aliud et diversum ab illo resurrecturum esse comminiscabantur: hanc hæreticorum, tacito nomine, opinionem memorat etiam in Homiliis ad secundam Epistolam, col. 470.

4. Marcionistas quoque insectatur, maxime vero cum ad eum locum pervenit, ubi Paulus hæc explicatu difficilia profert: *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis*. Ubi quid ea de re sentiant, et quomodo id exsequantur Marcionistæ, sic effert Chrysostomus: *Vultis primum dicam quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio fore ut risum multum moveam; ideo tamen dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud illos excesserit, sub lecto mortui abscondito aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur, rogantque velint accipere baptismum. Illo nihil respondente, qui est absconditus inferne pro illo dicit se velle baptizari; et sic cum baptizant pro eo qui excessit, ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, Qui baptizantur pro mortuis*. Contra Pneumatomachos, qui negabant Spiritum sanctum esse Deum, pugnat Chrysostomus, col. 245. Sed ea in re non multum immoratur.

5. Antiochenorum etiam Christianorum dissolutos mores orationis vi compescere nititur Chrysostomus. Etenim in connubiorum celebritate, choreæ, cymbala, tibix, verba et cantica obscena turpiaque adhibebantur, multaque diaboli colluvies erat, inquit ille, col. 103, 104, 105. Hinc appetente nocte nova sponsa cum lucernis in forum ducebatur, comitantibus verberonibus et fugitivis, qui turpia et obscena quæque proferebant; nam diebus istis omnia licebant: præsentibus etiam virginibus, quæ turpes illas cantilenas exciperent. Deinde vero si infans ex tali connubio nasceretur, superstitionis multa videre erat: accensis enim lucernis, quæ nomina indita erant, nato nomen ejus dabant, quæ diutius lumen dedisset, hinc conjicientes futurum esse ut infans diutius viveret. Insuperque ^{neplanta} seu ligamina et crepitacula superstitione appendebantur, stamenque coccineum et similia. Nutrices autem et ancillæ, lutum ex balneo sumentes digitoque tingentes, in pueri fronte imprimebant, putantes hinc malum oculum, livorem et invidiam depelli. Multa quoque alia superstitionis usu veniebant in partus doloribus, maxime autem in funeribus, ubi præficarum agmen videre erat, more veterum gentilium, col. 105, 106.

Multi etiam apud Christianos Antiochenos erant, qui resurrectioni non credebant, qui genesim observabant: alii dierum observationibus, vaticiniis, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus dediti erant. Hincque videas Oratori nostro non modicam fuisse declamandi, arguendi, et objurgandi materiam, col. 38.

6. Alia quædam a Chrysostomo sparsim dicta et enuntiata, hic paucis afferenda duximus, in Homilia decima nona, col. 160, postquam de virginitate plurima dixerat, se tamen plurima præternisisse ratus, ad librum de Virginitate ab se editum remittit, quem librum nos Tomo I, col. 533, edidimus, Homilia autem vigesima quarta, col. 203 et seq., præsentiam corporis Christi in Eucharistia tam aperte declarat ac repetit, ut nemo, nisi præjudicata opinione admodum detineatur, negare possit eam vere fuisse istius ævi sententiam. Homilia vero quadregesima tertia ait Christianum neminem ad precationem illotis manibus accedere, qui exterior cultus majorem animi præparationem adhibendam esse indicabat.

§ III.— 1. De Homiliis in secundam ad Corinthios Epistolam. 2. Probatur illas etiam Antiochiæ habitas fuisse. 3. Marcion, Manichæus aliique hæretici confutantur. 4. Alia quædam observatu digna.

1. Homilias in secundam ad Corinthios Epistolam non pari elegantia atque priores, de

quibus jam actum est, scriptas fuisse quidam opinantur. Breviore utique stylo explanantur. Et quia Chrysostomus in priore epistola Paulum apostolum sequutus, qui Christianos illos, in Ecclesia tumultus et dissidia moventes, vehementer insectabatur, cum acrimonia majore loquitur, in secunda vero cum Apostolo pacatius agit, nec tropis tam frequentibus utitur: non parum certe operam in ambabus adhibuisse videtur.

2. De Homiliis autem in secundam hæc habet Savilius in notis p. 227: *De posteriore aut Corinthios subdubitare me cogit dictio, quam in proxime memoratis paulo accuratior. Si tamen genuinum est Ethicon illud vigesimum sextum, quod inter doctos disceptari video, verba certe illa* (col. 582, lin. 30): *Nam et hic quoque Constantinum Magnum, etc. Constantinopoli clare indicant.* Quæ ut intelligantur, hæc enim obscurius prolata jacent, hoc modo sunt intelligenda. Savilius Photium sequutus, qui dixerat eas homilias, quas Antiochiæ habuit Chrysostomus, accuratius elaboratas esse quam eas, quas Constantinopoli emiserat, Homilias in Epistolam ad Colossenses, in utramque ad Thessalonicenses, et in Epistolam ad Hebræos, minus elaboratas, Constantinopoli emissas esse dixit; de Homiliis autem in secundam ad Corinthios subdubitare se ait Antiochiæne an Constantinopoli habitæ fuerint, quia majori cum accurate compositione sunt, quam illæ ad Colossenses, etc. Si tamen illud, inquit, quod in Homilia vigesima sexta legitur de Constantini sepulcro, vere Chrysostomi sit, qua de re multi dubitant, Constantinopoli habitæ fuerint. Sic ille de loco illo dubitari an vere Chrysostomi sit necne asserit, neminemque tamen ex dubitantibus nominat: neque ulla dubitandi vel disceptandi causa comparet; in omnibus namque tum Editis tum Manuscriptis habetur, et optime ad seriem quadrat.

Locum vero illum pessime intellexit Savilius, cum putavit illo probari has homilias Constantinopoli fuisse habitas, cum contra probetur illas Antiochiæ dictas fuisse. En ipsum locum Homiliæ vigesimæ sextæ, col. 582, lin. 28: *Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita se ingenti honore affecturum existimavit, si eum in Piscatoris vestibulo conderet.* His porro verbis, *Non Romæ solum, sed etiam Constantinopoli*, aperte declarat se Constantinopoli tunc non fuisse; nusquam enim illam de urbe in qua degit sic loquutum deprehendas. Savilium decepit id quod sequitur, *Nam et hic*; putavit enim illud, *Et hic*, locum in quo tunc prædicabat Chrysostomus indicare. Verum et hoc loco et paucis postea versibus, et sexcentis alibi *Hic* significat locum de quo loquitur, non locum in quo versatur. Itaque hæc posteriores homiliæ Antiochiæ, non Constantinopoli habitæ fuere: quæ item fuit Tillemontii Cl. V. sententia.

3. Ut in prioribus homiliis Marcionistas exagitat, col. 455, qui dicebant rerum opificem justum esse, sed non bonum; Manichæos item insectatur, qui ore impio hunc rerum opificem diabolum esse pronuntiabant. Hæreticos etiam istos aliquot in locis insectatur, col. 546: necnon et alios qui dicebant mundum ipsum esse deum, qui error etiam ævo nostro renovatus fuit.

4. Alia quoque observatu digna in hisce posterioribus homiliis occurrunt. Opinatur Chrysostomus fratrem illum, de quo dicit Paulus, *Cujus laus est in Evangelio*, esse Barnabam; vulgarior tamen sententia est Lucam esse ab Evangelio quod descripsit laudandum, col. 523, 524. Affirmat quoque S. doctor Alexandrum Magnum a senatu Romano tertium decimum deum declaratum fuisse, col. 581, id quod nusquam memini me legere. Tertius decimus autem deus dictus fuerit, quia duodecim deos Romani admittebant, his duobus versibus comprehensos:

*Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

Ritum porro singularem et usus frequentis commemorat, quod scilicet il, qui in Ecclesiam ingrediebantur, Ecclesiæ vestibula oscularentur.

Homiliarum in primam Epistolam interpretationem Latinam, quod non accurata esset, pene totam mutavimus; in secunda autem multa correximus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

[1] Ἡ Κόρινθος ἐστὶ μὲν νῦν πόλις τῆς Ἑλλάδος ἢ πρώτης, πολλοὶ δὲ τὸ παλαιὸν πλεονεκτήμασι βιωτικοῖς ἐκόμα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων πάντων τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ· διὸ καὶ τὶς τῶν ἐξωθεν συγγραφῶν ἀφνειὸν ἐκάλει τὸ χωρίον. Ἐν γὰρ τῷ

Ἰσθμῷ καίται τῆς Πελοποννήσου, καὶ πολλὴν εἶχον ἐμπορίας ὑπόθεσιν. Ἦν δὲ καὶ ῥητόρων πολλῶν ἐμπλεως ἡ πόλις καὶ φιλοσόφων· καὶ τὶς τῶν ἐπὶ καλουμένων σοφῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦν. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν εἰρηται, οὔδε πρὸς

* ΝΟΤΑ. — Si quando italico characterē in margine notaverimus : « *Legebatur sic vel sic* ; » aut : « *Deerat haec vel illa vox* : » intelliget lector, textum vulgatum sive mutatum, sive auctum, sive etiam contractum fuisse vel ex codd. vel etiam ex edd. anterioribus. Multa praeterea ex iisdem subsidiis tacti correximus. Edit. PATRISTICA.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

ARGUMENTUM EPISTOLÆ PRIMÆ AD CORINTHIOS (a),

Corinthi dignitas. — Corinthus nunc prima Græciæ civitas multis olim florebat ornamentis et commodis, atque opum abundantia cæteris omnibus præstabat : quapropter ex scriptoribus exteris quispiam

locum vocabat *Ἀγρυπία* (b), id est opulentum. Sita est enim in isthmo Peloponnesi et ad mercimonia admodum opportuna erat. Oratoribus autem et philosophis plena erat : atque ex septem illis, qui septen-

(a) Totum opus a Montf. collatum cum cod. Reg. 1818; sed ex duobus aliis multa addita vel correctæ sunt. Euseb. Parnot.

(b) *Ἀγρυπία* καὶ *Κἀγρυπία*, inquit Homerus II. B, v. 570. et post eum Thucydides I, 43, ex opulentia hoc nomen Corintho inlitum dicit. Homerî locum refert Strabo l. 8.

tes vocabantur, quidam Corinthius erat (a). Hæc porro a nobis non ostentationis causa, nec ad eruditionem exhibendam dicta sunt: quid enim juvat hæc nosse? sed hæc ad epistolæ argumentum nobis conferunt. Multa autem in hac urbe passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: *Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate* (Act. 18. 9. 10). Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantibus gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam poenitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia: in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedenti, Paulus verberatus est. Videns ergo diabolus civitatem magnam et populosam veritatem accepisse; illam, inquam, divitiis et sapientia mirabilem, Græciæque præcipuam; res enim Atheniensium et Lacedæmoniorum, sublato jam olim ipsis imperio, misere jacebant: videns item Corinthios alacri animo verbum Dei suscepisse; quid facit? Homines dividit: celebrat enim regnum omnium potentissimum in seipsum divisum stare non posse. Occasionem autem habuit ad insidias parandas, habitantium divitiarum atque sapientiarum. Hinc illis in factiones adversum se mutuo divisus, cum quidam eorum se suo apte arbitrio delegissent, multitudini præfuerunt; et alii quidem his, alii illis sese dediderant, illis ut divitibus, his ut sapientibus qui plus possent docere: qui, adjunctis sibi illis, gloriabantur se plura dicere, quam Apostolus; id quod etiam ille subindicans dicebat: *Non potui vobis loqui tamquam spiritualibus* (1. Cor. 3. 1). Certe non ex Pauli penuria, sed ex illorum infirmitate factum est, ut non multa audirent: et hoc indicat illud, *Sine nobis divites facti estis* (1. Cor. 4. 8). Quæ res non parva, sed omnium perniciosissima erat, quod Ecclesia diacinderetur. Ad hæc autem aliud seclius admittebatur, quod quidam, qui cum noverca sua coiret, nec inodo non corripere, sed etiam cælus cogeret, et sequacibus suis suaderet ut altum saperent. Ideo ait: *Et vos inflati estis, et non magis luxistis* (1. Cor. 5. 2). Ad hæc autem quidam ex iis qui perfectiores habebantur, cum ob ingluviem ea quæ idolis immolata fuerant degustarent, et in templis accumberent, omnia pessumdabant. Alii rursus lites et contentiones habentes pro pecuniis, externis tribunalibus negotia

(a) Perlander Corinthios septem illis Græciæ sapientibus annoveratur a quibusdam. Non una quippe est in septem sapientium recensione sententia.

seu permittebant. Multi quoque comati apud illos circuibant, quos etiam tonderi jubet. Aliud quoque delictum erat non parvum, quod in ecclesiis seorsim comederent, neque egenis impertirent. In alia etiam re peccabant, quod de charismatibus altum saperent, indeque inter illos æmulatio oriretur: quod ipsum quoque Ecclesiam scindebat. Resurrectionis quoque doctrina apud illos claudicabat: quidam enim apud illos futuram corporum resurrectionem non admodum credebant, Græciæ adhuc stultitiæ morbo laborantes. Hæc quippe omnia ortum habebant ex philosophiæ externæ stultitiæ: et hæc erat malorum mater: hinc diseindebantur, quod ipsum a philosophiâ didicerant. Nam et illi sibi mutuo adversabantur, imperii et vanæ gloriæ causa aliorum semper sententiam impugnantes, et nova prioribus addere studentes. Sic autem affecti erant, quia ratioeiniis sua permittebant. Illi autem scripserunt ei per Fortunatum, Stephanam et Achaicam mittentes, quorum opera et ipse Epistolam misit. Et hoc indicavit in fine Epistolæ, non de omnibus loquens, sed de connubio et de virginitate. Ideo dicebat: *De quibus autem scripsistis mihi* (1. Cor. 7. 14). Ille porro et de quibus scripserunt, et de quibus non scripserunt, epistolam texit, cum omnia illorum vitia edidicisset. Et cum literis Timotheum mittit, gnarus vim magnam habituras literas esse, nec parvam accessionem allaturam discipuli præsentiam. Quia vero ii, qui Ecclesiam dividerant, verentes ne ambitionis causa id fecisse viderentur, propositi sui obtentus excogitaverunt, quod nimirum perfectiores docerent et sapientiores aliis essent; contra hunc morbum primo insurgit Paulus, radicem malorum deprimens, necnon dissensionem inde sortam: multaque loquendi fiducia utitur. Hi enim maxime omnium discipuli sui erant; idcirco ait: *Si aliis non sum apostolus, vobis certe sum: vos enim estis signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2); et aliis infirmiores erant; ideo dicit: *Non enim ut spiritualibus loquutus sum: nondum enim poteratis, sed nunc nunc potestis* (1. Cor. 3. 2). Hoc autem dicit, ne putarent eum ita loqui de tempore præterito. Cæterum verisimile est non corruptos omnes fuisse, sed quosdam inter illos fuisse admodum sanctos. Et hoc in medio Epistolæ significavit dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicemur*; et adjiciens: *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo* (1. Cor. 3. 6). Quia igitur ex arrogantia omnia gignebantur mala, et quod existimarent se quid amplius scire, hunc morbum ante alios tollit, et incipiens dicit:

HOMILIA I.

CAP. I. v. 1. Paulus vocatus apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei, et Sothenes frater, 2. Ecclesiæ I. I., quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco et ipsorum et

nostro: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

1. Vide quomodo statim a principio arrogantiam dejecit, et humi stravit omnem illorum existimationem, vocatum se dicens. Neque enim inveni, inquit,

ἐπείκειν πολυμαθείας· (τί γὰρ δὴ καὶ ἐστὶ τὰ ταῦτα εἶναι;) ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῖν συντελεῖ τῆς Ἐπιστολῆς. Παλλὰ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπαθεν ὁ Παῦλος ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ἐν αὐτῇ αὐτῷ φησὶ· **Μὴ σιγήσῃς, ἀλλὰ λάλει· διότι καὶ μοι πολλὸς ὄστιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.** Καὶ ἔμενεν ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἐν ταύτῃ καὶ ὁ δαίμων ἐξ-ῆλθεν, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐφορκίζοντες, τὰ ἀνήκεστα ἔατον παρ' αὐτοῦ· ἐν ταύτῃ τὰς βίβλους συναγα-γόντας τῶν γοήτων οἱ μετανοήσαντες κατέκαυσαν, καὶ ὠφθῆσαν μυριάδες πέντε· ἐν ταύτῃ καὶ ἐπὶ Γαλιλαίας τοῦ ἀνθυπάτου ἐπὶ τοῦ βήματος ὁ Παῦλος [3] ἐτύκτετο. Ὅρων τοίνυν ὁ διάβολος πόλιν μεγάλην καὶ πλούσιον νομὸν τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένην, καὶ πλούτου καὶ σοφίας ἐνεκεν θαυμαστὴν οὖσαν, καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ κεφάλαιον (τὰ γὰρ Ἀθηναίων καὶ ἀποικειμένων ἀθλίως δέχεται λοιπὸν, τῆς ἀρχῆς καὶ μεταπεισοῦσης), καὶ θεασάμενος, ὅτι μετὰ πλῆθους τῆς προθυμίας ἐδέξαντο τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τί καί; Διαίρει τοὺς ἀνθρώπους· ἦδει γάρ, ὅτι καὶ βασιλείᾳ πασῶν ἰσχυροτέρα ἐφ' αὐτὴν μερισθεῖσα, οὐ σταθήσεται. Εἶχε δὲ ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην τὸν πλούτον καὶ τὴν σοφίαν τῶν οἰκούντων. Ἐνταῦθεν συμμορίας ποιησάμενοι καθ' αὐτοὺς καὶ ἀσχετηροῦντο γινώμενοι τινες, προσιστήσαντες αὐτῷ, καὶ οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνους ἐαύ-τως προσέμενον, τοῖς μὲν ὡς πλουσίοις, τοῖς δὲ ὡς σοφοῖς; καὶ πλεόν τι δυναμένοις διδάσκειν· οἱ δὲ καὶ παραβάντες αὐτοὺς, ἐφιλοτιμούμενοι πλεόν τι τοῦ Ἀποστόλου θῆθεν λέγειν· ὅπερ οὐ καὶ αἰνιττόμενος ἔλεγε· **Ὅσα ἡδυνήθηρ ὑμῖν λαλήσαι καὶ πνευ-ματικοί.** Ἀγλόνεσι οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν ἀπορίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν τὸ μὴ πολλὰ ἀκού-σαι γίνον· καὶ τὸ, **Χωρὶς ἡμῶν ἐκλουτήσατε,** τῷτ' ἐστὶν ἐνδεικνυμένου. Καὶ ἦν τοῦτο οὐ μικρὸν, ἀλλὰ πάντων ὀλεσθιώτερον, τὸ διεσπάζεσθαι τὴν Ἐκ-κλησίαν. Καὶ ἔτερον δὲ μετὰ τούτων ἀμάρτημα ἠκολούθη αὐτόθι, τὸ μητριφί τινα συγγενόμενον μὴ ρῆσιν μὴ ἐπιτελήτεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὀχλαγωγεῖν, καὶ τὸς μετ' αὐτοῦ παρέχειν μέγα φρονεῖν· διό φησι· **καὶ ὅμοις πεφροτισμένοι ὄστε, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπαθήσατε.** Καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν τινες τῶν δι-δόντων πλουσιώτερον, καὶ ὅπ' ἡσυχίαν τῶν εἰδω-λοῦτων ἀπογευόμενοι, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλι-νόμενοι, τὰ πάντα ἐλυμαίνοντο. Ἄλλοι πάλιν μάχας ἔργου καὶ φιλονεικίας ὑπὲρ χρημάτων, τοῖς ἐξωθεν διαστηρίοις τὰ καθ' αὐτοὺς ἐπέτρεπον ἅπαντα· καὶ κομῆται δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοὺς περιήσαν, οὓς καὶ ἐποικισθῆναι καλεῖται. Ἦν τι καὶ ἕτερον πλημ-μέλημα οὐ μικρὸν, τὸ καθ' αὐτοὺς ἐσθίειν ἐν ταῖς

Legebatur τὰ καθ' αὐτοὺς ἅπαντα ταῦτα τρεπὸν.

ἐκκλησίαις, καὶ μὴ μεταδιδόναι τοὺς δεομένους. Μετὰ δὲ τοῦτο καὶ ἕτερον ἐκκλημύλουν, ἐπὶ τοῖς χαρί-σμασι μέγα φρονούντες, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐντεῦθεν ζηλοτύπως ἔχοντες, ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα δίδασκα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λό-γος ἐχώλεσε παρ' αὐτοῖς· ἐνιοὶ γὰρ αὐτῶν οὐ σφόδρα ἐπίστευον ἀνάστασιν εἶναι σωμάτων, τὰ τῆς Ἑλλη-νικῆς μυθίας ἐτι νοσοῦντες. Καὶ γὰρ ἅπαντα ταῦτα ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐξωθεν ἀνοίας ἐτίκτετο, καὶ αὕτη ἦν τῶν κακῶν ἡ μήτηρ· ἐντεῦθεν καὶ διήρηντο, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ τῶν φιλοσόφων μαθόντες. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι κατ' ἀλλήλων ἔστρεσαν, αἱ ὑπὲρ φιλαρχίας καὶ κενοδοξίας ἕκαστος ἑαυτοῖς ἀλλήλων ἐναντιοῦμενοι δόγμασι, καὶ σπουδάζοντες ἐπυρεῖν τι τοῖς προτέροις. Ταῦτα δὲ ἐπασχόν, ἐπει-δὴ λογισμοῖς ἐπέτρεπον τὰ καθ' αὐτοὺς. Ἐγραψαν μὲν οὖν αὐτῷ διὰ Φορτουαντοῦ καὶ Στεφανῆ [3] καὶ Ἀγαίου, δι' ὧν καὶ αὐτὸς γράφει. Καὶ τοῦτο ἰδὴ-λωση ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς, οὐ μὴν περὶ πάντων, ἀλλὰ περὶ γάμου καὶ παρθενίας· διό καὶ ἔλεγε· **Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι.** Αὐτὸς μέντοι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν, ἐπιστέλλει, πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθὼν αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα. Καὶ τὸν Τιμόθεον δὲ ἀποστέλλει μετὰ τῶν γραμμάτων, εἰδὼς ὅτι πολλὴν μὲν ἰσχυρίαν ἔχει καὶ τὰ γράμματα, οὐ μικράν δὲ αὐτοῖς οἷσι προ-σθήκην καὶ ἡ παρουσία τοῦ μαθητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἰ-σχυρόμενοι οἱ διανειμάμενοι τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ δό-ξωσι φιλοτιμίαις ἐνεκεν τοῦτο πεποιημέναι, προκα-λύμματα τοῦ πάθους ἐπενόησαν, τὸ τὰ τελειότερα θῆθεν διδάσκειν, καὶ σοφώτερον τῶν ἄλλων εἶναι· κατ' αὐτοῦ πρώτον ὁ Παῦλος ἵσταται τοῦ νοσήματος, τὴν ρίζαν τῶν κακῶν ἀναστῆλιν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν φρεῖσαν διχύνειν· καὶ πολλὴ κέχρηται τῇ παρήρσι. Ἦσαν γὰρ αὐτῷ καὶ μαθηταὶ οὗτοι μάλιστα πάν-των· διό φησι· **Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι· ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὅμοιός ἐστι.** Καὶ ἀσθενέστερόν γε τῶν ἄλλων δέκεντο· διό φησι, **Ὁ γὰρ ὡς πνευματι-κοὶς ἐλάλησα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.** Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ παρελθόντος τοῦτο λέγει χρόνον. Διὸ ἐπήγαγε· **Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε·** Ὁ Πλὴν ἀλλ' οὐδὲ πάντας εἰκὸς ἦν διεφθάρθαι, ἀλλ' εἶναι τινες ἐν αὐτοῖς καὶ σφόδρα ἀγίους. Καὶ τοῦτο ἐν μέσῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἰδὴλωση εἰπὼν· **Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ,** καὶ ἐπαγαγὼν, **Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἑμάντην καὶ Ἀπολλῶ.** Ἐκεῖ οὖν ἐξ ἀπονοίας πάντα ἐτίκτετο τὰ κακὰ καὶ τοῦ νομίζειν εἰδέναι τι πλεόν, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων καθαιρεῖ, καὶ ἀργόμενός φησι·

Deerat ἕκαστος. Verba διὰ... δύνασθε deessant.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ ἐλεήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ὁσῇ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντί τόπῳ εὐκρίως τε καὶ ἡμῶν· χάρις ὑμῖν καὶ εὐεργε-τὶα ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α. Ὅρα πῶς εὐθέως ἐκ προοιμίων τὸν τύπον κτι-στικῆς, καὶ χαμαὶ ἐξήρξε πᾶσαν αὐτῶν τὴν οἰκίαν,

κλητὸν αὐτὸν εἰπὼν. Οὐ γὰρ αὐτὸς εὗρον, φησὶν, ὅπερ ἔμαθον, οὐδὲ οἰκίαν κατέλαβον σοφίᾳ, ἀλλὰ διώκων καὶ πορῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐκλήθην· Ἐνταῦθα δὲ τοῦ μὲν καλοῦντος τὸ πᾶν· τοῦ δὲ κλη-θέντος οὐδὲν, ὡς εἰπεῖν, γίνεται, ἡ τὸ ὑπακούσαι μόνον. Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν Χρι-στός· καὶ ὑμεῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε τῆς διδα-σκαλίας προστάτας· διὰ θελήματος Θεοῦ. Ὁ γὰρ

Deerat ἐκλήθην.

θεός τοῦτο ἠθέλησε τὸ οὕτως ὑμᾶς σωθῆναι. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς κατωρθώσαμεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν [4] εὐράμεθα· καὶ ἐπειδὴ αὐτῷ ἔδοξεν, ἐκλήθημεν, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιοι ἦμεν.

Πάλιν μετρίάζει, συντάττων ἑαυτῷ τὸν ἐλάττονα πολλῶν· καὶ γὰρ πολὺ τὸ μέσον ἦν Παύλου καὶ Σωσθέ-
νους. Εἰ δέ, ἔνθα τοσοῦτον ἦν τὸ μέσον, συντάξεν ἑαυτῷ τὸν καταδεέστερον, τὶ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ἐκεῖνοι οἱ τοὺς ὁμοτίμους ὑπερορῶντες; Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Οὐ τοῦδε καὶ τοῦδε, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. Ὅρξ πῶς καθ' ἐκάστην λέξιν κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φύσημα, τὴν διάνοιαν ἐθίζων διὰ πάντων πρὸς τὸν οὐρανόν; Ἐκκλησίαν δὲ Θεοῦ καλεῖ, δεικνύς ὅτι ἠνώσθαι αὐτὴν χρῆ. Εἰ γὰρ Θεοῦ ἐστιν, ἦνται, καὶ μία ἐστίν, οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐ χωρισμοῦ, ἀλλὰ ἐνώσεώς ἐστι καὶ συμφωνίας ὄνομα. Ἐνιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Πάλιν τοῦ Ἰησοῦ τὸ ὄνομα, οὐδαμοῦ ἀνθρωπῶν τίθησι. Τί δὲ ἐστὶν ὁ ἁγιασμός; Τὸ λουτρὸν, ὁ καθαρισμός. Ἀναμνησθεῖ γὰρ αὐτοὺς τῆς οἰκίας ἀκαθαρσίας, ἧς θπῆλλαξε, καὶ πείθει μικρὰ φρονεῖν· οὐ γὰρ ἐν τοῖς οἰκείοις κατωρθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπῇ ἡγιασθησαν. Κλητοῖς ἀγίοις. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ τὸ πιστεῖ σωθῆναι, φησὶν, οὐκ ἐξ ὑμῶν· οὐ γὰρ προσήλθετε πρῶτοι, ἀλλ' ἐκλήθητε. Ὡστε οὐδὲ τὸ μικρὸν τοῦτο, ὑμέτερον ὄλον. Καίτοι εἰ καὶ προσήλθετε, μυρίων ὄντες ὑπεύθυνοι κακῶν, οὐδὲ οὕτως ὑμῖν χάρις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

Διὰ τοῦτο καὶ Ἐφραίμοις γράφων εἶπε· Χάριτί ἐστε σσασμένοι διὰ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὁμῶν. Οὐδὲ ἡ πίστις ὑμῶν δλόκληρος· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε προλαβόντες, ἀλλὰ κληθέντες ὑπῆκουσατε. Σὺν αὖσι τοῖς ἐπικυλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐ τοῦ δέινος καὶ τοῦ δέινος, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς Κορινθίους τὰ γράμματά ἐστι γεγραμμένα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ μέμνηται πιστῶν, δεικνύς ὅτι τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης μίαν δεῖ εἶναι Ἐκκλησίαν, καίτοι τόποις πολλοῖς καχωρισμένην, καὶ πολλῶν μάλλον τὴν ἐν Κορίνθῳ. Εἰ δὲ ὁ τόπος χωρίζει, ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοὺς συνάπτει κοινὸς ὢν· διὸ καὶ ἑνὸν αὐτοὺς ἐτήγαγε τὸ, Ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. Πολὺ δὲ τοῦτο ἐκείνου κυριώτερον. Ὡς γὰρ οἱ ἐν ἐνὶ τόπῳ ὄντες, ὅταν πολλοὺς ἔχωσιν ἐναντίους δεσποτάς, διεσπασμένοι εἰσὶ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τόπου εἰς ὁμόνοιαν ὠφελοῦνται, διάφορα τῶν δεσποτῶν ἐπιταττόντων, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐλκόντων (Οὐ δύνασθε γάρ, φησὶ, Θεῷ δουλεύειν καὶ μιμνῶν)· οὕτως οἱ ἐν διαφόροις τόποις ὄντες, ἐὰν μὴ διαφορὰς ἔχωσι κυρίους, ἀλλ' ἓνα μόνον, οὐδὲν ἀπὸ τῶν τόπων εἰς ὁμόνοιαν παραδίδονται, τοῦ Κυρίου τοῦ ἐνὸς συνάπτοντος αὐτοὺς. Οὐ λέγω τοῖνυν, φησὶν, ὅτι πρὸς Κορινθίους Κορίνθιοι ὄντες ὁμονοεῖν ὀφείλετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, κοινὸν ἔχοντες δεσπότην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου προσέθηκε τὸ, Ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μὴ δόξῃ χωρίζειν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐπάγει πάλιν, Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. Καὶ ἵνα [5] σαφέστερον δὲ λέγω γίνεται, ἀναγνώσομαι κατὰ τὸ νόημα οὕτω· Παῦλος καὶ Σωσθένης τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικυλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν ἐν παντὶ τόπῳ,

κἂν ἐν Ῥώμῃ, κἂν ὅπου δῆποτε ἂν ᾖσι· Χάρις ὁμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ οὕτω πάλιν, δὲ καὶ μάλλον ἡγοῦμαι ἀληθέστερον εἶναι· Παῦλος καὶ Σωσθένης τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἡγιασμένοις, κλητοῖς ἀγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικυλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Τοῦτέστι, Χάρις ὁμῖν καὶ εἰρήνη ὁμῖν τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἡγιασμένοις, καὶ κλητοῖς γενομένοις· οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πάντων τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ἐπικυλουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτῶν. Εἰ δὲ ἀπὸ χάριτος ἡ εἰρήνη, τί μέγα φρονεῖς, τί μέγα φονεῖς, χάριτι σωθεῖς; εἰ δὲ εἰρήνην ἔχεις πρὸς τὸν Θεόν, τί ἐτέρους σεαυτὸν προσνέμεις; τοῦτο γὰρ διαστασιάζειν ἐστὶ. Τί γὰρ, εἰ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε καὶ πρὸς τόνδε, καὶ χάριν ἔχετε; Ἐγὼ δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αἰτῶ ταῦτα ὑμῖν ἀμφοτέρα γενέσθαι, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτόν. Ὅστε γὰρ βεβαία μένει, ἂν μὴ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσης ῥοπῆς· οὔτε, ἐὰν μὴ πρὸς αὐτόν ᾖ, ἔσται τι πλεόν ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος ἡμῖν, κἂν πρὸς πάντας ὦμεν εἰρηνικοί, πρὸς δὲ τὸν Θεόν ἐκπεπολεμημένοι· ὥστε οὐδὲν βλάβος ἡμῖν, κἂν παρὰ πάντων πολεμώμεθα, τὴν δὲ Θεῷ εἰρηνεύομεν· καὶ πάλιν οὐδὲν ὄφελος, κἂν παρὰ πᾶσιν εὐδοκίωμεν, τὴν δὲ Κυρίῳ προσκρούμεν· ὥστε οὐδεὶς κίνδυνος, κἂν πάντες ἡμᾶς ἀποστρέφονται καὶ μισώσιν, ὁ δὲ Θεὸς ἀποδέχεται καὶ φιλεῖ. Ἡ γὰρ ὄντως χάρις, ἡ ὄντως εἰρήνη, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ τὴν παρὰ τῷ Θεῷ χάριν ἔχων, οὐδένα δέδοικε, κἂν μυρία πάσχη δεινὰ· οὐ λέγω ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸν τὸν διάβολον· ὁ δὲ τοῦτῃ προσκεκρυμμένος, πάντας ὑποπτύει, κἂν ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι δοκῇ. Ἄσφατον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ οὐ φίλοι μόνον καὶ ἀδελφοί, ἀλλ' ἡδὴ καὶ πατέρας μεταβαλλόμενοι, πολλάκις ἀπὸ πικρᾶς αἰτίας τοῦτον, ὃν ἐγέννησαν, ὃν ἐφύτευσαν, πάντων πολεμίων μάλλον ἤλασαν· καὶ παῖδες πατέρας ἐξέβαλον. Σκόπει δέ.

β. Εἶχε χάριν ὁ Δαυὶδ παρὰ τῷ Θεῷ· εἶχε χάριν ὁ Ἀδελφὸς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· οἶον οὖν τέλος ἐκότερος ἔσχε, καὶ τίς ἠδοκίμησε μάλλον, ἴσται. Εἶχε χάριν ὁ Ἀδραμ παρὰ τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Φαραὼ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· χαριζόμενοι γὰρ αὐτῷ, τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου προῦδωκαν. Τίς οὖν λαμπρότερος γέγονε καὶ μακάριος, παντὶ που δήλον. Καὶ τί λέγω περὶ δικαίων; Εἶχον χάριν οἱ Ἰσραηλιταὶ παρὰ τῷ Θεῷ, ἐμίσουντο δὲ παρὰ ἀνθρώπων τῶν Αἰγυπτίων· ἀλλ' ὁμοῦ τῶν μισούντων περιεγόνοντο, καὶ ἐκράτησαν, μεθ' ὧντες ἅπαντες ἴσται περιφανείας. Τοῦτο τοῖνυν σπουδάζωμεν ἅπαντες· κἂν δούλος ᾖ τις, τοῦτο εὐχέσθω, πρὸ τοῦ δεσπότου παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὔρειν· [6] κἂν γυνὴ τις ᾖ, πρὸ τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τοῦ Σωτήρος Θεοῦ ζητεῖτω χάριν· κἂν στρατιώτης ᾖ, πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ πρὸ τοῦ ἀρχόντος τὴν ἀνωθεν εὖνοιαν ζητεῖτω οὕτω γὰρ καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπέραστος ἐσθ'. Πῶς δ' ἂν τις εὖροι χάριν παρὰ τῷ Θεῷ; Πῶς δὲ ἐτέρως, εἰ μὴ ἀπὸ ταπεινοφροσύνης; Ὁ Θεὸς γάρ, φησὶν, ὑπερηφάνους ἀντιδύσεται, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν· καὶ, Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καὶ ταπεινωμένην καρδίαν ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδετέρωσει. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις οὕτω ποθεινὸν τὸ ταπεινόν, πολλῶν μάλλον παρὰ Θεῷ. Οὕτω καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν χάριν εὖρον, οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς χάριτος ἐξέτασον· Τῇ γὰρ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγη-

* *Legebatur* Ἀπολλῶ.

β *Legebatur* προσνέμοις. γ *Savilius legendum* putavit.

id quod didici, neque ex mea sapientia apprehendi, sed cum Ecclesiam persequerer et devastarem, vocatus sum. Hic autem totum vocantis est, vocati nihil, ut ita dicam, nisi quod obediat. *Christi Jesu*. Magister vester Christus est: et vos inscribitis homines doctrinae praefectos? *Per voluntatem Dei*. Deus enim hoc voluit ut vos sic salvi essetis. Nos enim nihil praelare egimus, sed per voluntatem Dei salutem invenimus; et quia id ipsi placuit, vocati sumus, non quod digni essemus.

Pauli modestia. — *Et Sosthenes frater*. Rursus modeste agit, minorem in eodem secum ordine ponens: nam multum spatii erat Paulum inter et Sosthenem. Quod si cum tantum interesset discriminis, inferiorem sibi adjunxit, quid dicere possint illi, qui honorem sibi pares despiciunt? *Ecclesia Dei*. Non hujus aut illius, sed *Dei*. *Qua est Corinthi*. Viden' quomodo in singulis dictionibus illorum fastum dejiciat, per omnia mentem caelo assuefaciens. Ecclesiam autem Dei vocat, ostendens eam oportere esse unitam. Si enim Dei est, unita et una est, non Corinthi solum, sed etiam in toto orbe. Ecclesiae quippe nomen non separationis, sed unionis et concordiae nomen est. *Sanctificatis in Christo Jesu*. Rursus nomen Jesu, et nusquam hominum nomen ponit. Quid est autem sanctificatio? Lavacrum, purgatio. In memoriam enim illis revocat immunditiam suam, a qua liberavit eos, et suadet ut humiliter sentiant: non enim ex praclaris suis gestis, sed ex Dei clementia sanctificati sunt. *Vocatis sanctis*. Etenim hoc ipsum, inquit, ex fide salutem consequi, non ex vobis est: non enim primi accessistis, sed vocati estis. Itaque neque illud exiguum a vobis totum est. Quamquam etiamsi accesseritis lunumeris obnoxii malis, neque sic vobis gratia habenda est, sed Deo.

Ecclesia unitas. — Quapropter ad Ephesios scribens dicebat: *Gratia salvi facti estis, per fidem, et hoc non ex vobis* (*Ephes.* 2. 8). Neque fides vestra tota ex vobis: neque enim vos credendo praevernistis, sed vocati obedistis. *Cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi*. Non hujus aut illius, sed *Nomen Domini*. *In omni loco et ipsorum et nostro*. Etiam si enim litterae ad Corinthios solum scriptae sint; at omnes in universa terra fideles memorat, ostendens unam esse debere in orbe Ecclesiam, licet multis in locis separatam, multoque magis eam quae est Corinthi. Quod si locus separat, at Dominus illos conjungit, communis cum sit: ideo conjungens illos subjunxit, *Et nostri et ipsorum*. Est autem hoc illo magis proprium. Sicut enim ii, qui uno in loco sunt, cum plurimos habent dominos contrarios, divisi sunt et nihil ad concordiam a loco juvantur, dominis diversa jubentibus et ad se trahentibus: *Non potestis enim, inquit, servire Deo et mammonae* (*Matth.* 6. 24): sic qui in diversis locis sunt, si non diversos habebant dominos, sed unum tantum, nihil ad concordiam servandam a locis laedantur, uno domino illos copulante. Non dico igitur, inquit, vos, Corinthii cum sitis, cum Corinthiis tantum concordare esse debere, sed cum

omnibus qui in orbe sunt, cum communem habeatis Dominum. Ideo secundo adjecit, *Nostri*. Quia enim dixit, *Nomen Domini nostri Jesu Christi*; ne apud insipientes separare videretur, rursus adjecit, *Domini nostri et ipsorum*. Et ut clarius evadat id quod dico, sic legam ut sensus postulat: Paulus et Sosthenes Ecclesiae Dei, quae est Corinthi, et omnibus invocantibus nomen Domini nostri et ipsorum in omni loco, sive Romae, sive ubicumque fuerint: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*. Vel sic rursus, ut etiam melius esse existimo: Paulus et Sosthenes iis qui Corinthi sunt sanctificatis, vocatis sanctis cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum et nostri. Id est, Gratia vobis et pax vobis, qui Corinthi estis sanctificati et vocati; non solis, sed cum omnibus qui in omni loco invocant nomen Domini nostri Jesu Christi et ipsorum. Si autem ex gratia pax est, cur magnum sapis? cur tantum inflaris, cum per gratiam servatus sis? Si vero pacem habes apud Deum, cur te aliis adscribis? hoc enim est dissidere. Quid enim, si cum hoc et cum illo gratiam habetis? Ego autem peto, ut a Deo haec vobis utraque fiant, et ab illo et ad illum. Neque enim firma manserint, nisi superna gratia fruantur: neque si non sint ad ipsum, nobis quidquam proderunt, si cum omnibus pacem habentes, cum Deo bellum habeamus; ut nihil nocumenti nobis erit, si ab omnibus impugnemur, et cum Deo pacem habeamus: ac rursus nulla utilitas si ab omnibus celebremur, et Dominum offendamus; ut etiam nullum periculum, si omnes nos aversentur et odio habeant, Deusque nos approbet et diligat: vera enim gratia et vera pax a Deo est. Nam qui gratiam quae a Deo est habet, neminem timet, etiamsi innumera gravia patiat; nec dico hominem, sed neque etiam diabolum. Qui vero Deum offendit, omnes suspectos habet, etiamsi in tuto esse videatur. Instabile namque est genus hominum; et non solum amici et fratres, sed etiam patres, parva saepe de causa mutati, quem genuerunt, quem procreaverunt, magis quam omnes hostes abjecerunt; et filii patres extulerunt. Animum adhibe.

2. *Gratia Dei quaerenda, non hominum.* — Gratiam habuit David apud Deum; gratiam habuit Absalom apud homines: quem finem uterque habuit, et uter magis probatus et clarus fuerit, nostis. Gratiam habuit Abraham apud Deum, Pharaon autem apud homines: hi namque gratiam ejus aucupantes uxorem justi ipsi prodiderunt: uter igitur splendidior, uter beatus fuerit, cuivis perspicuum est. Ecquid de justis loquor? Gratiam apud Deum habuere Israelitae, et odio habebantur ab hominibus Aegyptiis: et eos qui se odio habebant superarunt, idque conspicuo quo scitis omnes modo. Hoc ergo curemus omnes: quamvis servus, quis sit, hoc precetur ut apud Deum magis quam apud herum suum gratiam inveniat; quamvis uxor fuerit, plus quam conjugis Servatoris sui Dei gratiam quaerat; quamvis miles, magis quam Imperatoris aut principis, supernam benevolentiam expetat: sicut enim etiam apud homines amabilis eris. Quomodo autem

quis gratiam inveniat apud Deum? Quo alio modo, quam ab humilitate? *Deus enim, inquit, superbia resistit, humilibus autem dat gratiam (Prov. 3. 34)*; et, *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, et, Humiliatum cor Deus non despiciet (Psal. 50. 19)*. Nam si apud homines tam desiderabilis est humilitas, multo magis apud Deum. Ita et gentiles gratiam invenerunt, ita et Judæi gratia exciderunt: *Justitiæ namque Dei non subjecti fuerunt (Rom. 10. 3)*. Humilis graciosus et suavis omnibus est, perpetuo in pace vivens, nullamque habens belli occasionem. Etiam si enim illum contumelia et convitiis afficiat, etiam si quidvis dixeris, tacebit ille et leniter feret; et tantam servavit apud omnes pacem, quantam ne dicere quidem possis, etiamque apud Deum. Mandata quippe Dei eo tendunt, ut cum hominibus pax habeatur: et vitam nostram ita recte transigimus, si mutua cum aliis pace fruamur. Deum enim nemo lædere poterit: natura quippe illa perniciæ obnoxia non est et omni passioni superior. Nihil ita mirabilem Christianum reddit ut humilitas. Audi enim Abrahamum dicentem: *Ego autem sum terra et cinis (Gen. 18. 27)*; et Deum rursus de Moyse, quod fuerit omnium hominum mitissimus. Nihil enim illo humilior fuit, qui cum tanti populi dux esset, cum regem et exercitum Ægyptiorum omnium quasi mucas in mare demersisset, et tanta in Ægypto, tanta in mari Rubro et in deserto perpetrasset, tantarumque rerum testimoniis frueretur, sic affectus erat quasi unus ex plebe; eratque socero gener humilior, illiusque consilium accepit. Non moleste talit, non dixit: Quid hoc? post tot tantaque præclare gesta venisti nobis consilia daturus? Quod tamen multi faciunt, etiam si quis optimum det consilium, personæ humilitatem despectui habentes. At non sic ille, sed per humilitatem omnia recte agebat. Hinc aulas desepxit regias, quia vere humilis erat: mentem enim sanam et excelsam facit humilitas. Quantæ enim et mentis et animi magnitudinis fuerit et domum et mensam regiam despicere? Reges enim quasi dii colebantur apud Ægyptios, ac divitiis thesaurisque fruebantur innumeris. Attamen ille his omnibus dimissis, abjectisque Ægypti sceptris, ad captivos et oppressos, qui in luto et lateribus versabantur, quos servi regis horrebant: nam illos abominabantur Ægyptii (*Exod. 1. 13*), inquit: ad nos confugit, illosque dominis præposuit. Unde palam est, hunc humilem, excelsum magnanimumque esse. Arrogantia enim ex villi mente et illiberali animo nascitur; mansuetudo autem ex magno et excelso animo.

3. Humilitas commendatur. — Et si placet, utrumque exemplis discentiamus. Dic enim mihi, qui Abrahamo excelsius fuit? Atqui ille erat qui dicebat, *Ego sum terra et cinis (Gen. 18. 27)*: ille erat qui dicebat, *Ne sit pugna inter me et te (Gen. 13. 8)*. Verum hic humilis manubias desepxit Persicas, et barbarica contempsit tropæa. Ille porro ex animi magnitudine et sublimitate faciebat. Ille namque vere sublimis est, qui sincere est humilis, non adulator, non qui ironia utitur. Aliud enim est magnanimitas,

aliud arrogantia: hoc autem hinc manifestum est. Sit quis lutum esse lutum putans et illud despiciat; alius autem qui lutum pro auro habeat, admiretur et magni faciat: uter excelsi animi est? annon is, qui lutum non admiratur? uter vero abjecti animi et vilis est? nonne qui illud adiniratur et magni facit? Ita hic etiam reputa: eum nempe, qui se terram et cinerem dicit, excelsum esse, quamvis hoc dicat ex humilitate; illum vero, qui se nec terram nec cinerem esse putat, sed seipsum colit et altum de se sapit, vilem utique esse, qui parva magni faciat. Unde palam est ex magna animi sublimitate patriarcham hanc emisisse vocem, *Ego autem sum terra et cinis*; ex mentis sublimitate, non ex arrogantia. Quemadmodum enim in corporibus aliud est vegetum et bona carnis habitudine esse, aliud esse humore inflatum, licet in utroque caro promineat; at in hoc corrupta, in illo sana: ita etiam aliud est esse arrogantem, quod est esse humore turgentem; aliud esse sublimem, quod est vegetum esse. Et rursus, est quidam corporis statura procerus; alius autem brevis statura, acceptis calceis sit altior: utrum ergo vocabimus procerum et magnum, quæso? annon eum, qui ex natura sua procerus est? Ille enim alienum hoc habet, et super humilia ascendens, sic procerus effectus est: id quod etiam multi homines faciunt, qui pecuniis et gloria sese extollunt, idque non est altitudo. Excelsus enim est ille, qui horum nullo opus habens, sed omnia despiciens, in se magnitudinem obtinet. Simus ergo humiles, ut sublimes efficiamur: nam *Qui se humiliat, exaltabitur (Math. 23. 12)*, inquit. Sed non ille arrogans talis est; omnium quippe est vilissimus: bulla enim inflatur, sed hæc inflatio non solida est. Ideo hujusmodi homines inflatos vocamus. Qui enim moderate sentit, ne in magnis quidem altum sapit, vilitatem suam notam habens: qui autem vilis est, etiam in parvis magnum sapit. Adipiscamur ergo ex humilitate sublimitatem: consideremus humanarum rerum naturam, ut futurorum desiderio incendamur. Non alio quippe modo potest quis humilis fieri, quam per divinarum rerum amorem et præsentium despectum. Ut enim si quis regnum sit assequutus, deinde pro illa purpura aliquis ei vulgarem exhibeat honorem, illum nihili faciet: ita et nos præsentia omnia deridebimus, si honorem illum concupiscamus. Non videtis pueros, cum ludentes aciem statuunt et milites, præcedentibus præconibus et lictoribus, et puer medius instar ducis incedit, et quam sint illa puerilla? Talia sunt humana, et his viliora, quæ hodie sunt, et cras non erant. Simus ergo his altiores, et non solum hæc non concupiscamus, sed etiam erubescamus, si quis nobis illa tribuat. Ita enim horum depulso amore, divinum illum consequemur, et immortaliter fruamur gloria: quam nos omnes assequi contingat gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

σω. Ὁ ταπεινὸς οὗτος, καὶ ἐπιχαρις γίνεται καὶ πᾶσι ἡδύς, καὶ εἰρήνη σύντροφος διηγεῖται, καὶ οὐδέμιαν ἔχων πολέμων ὑπόθεσιν. Ἐάν γὰρ ὀδύσῃς, πᾶν λυομένης, πᾶν οὐτιῶν εἴπῃς, σιγήσεται καὶ κρήας ὁρεῖ, καὶ τοσούτην ἔξει τὴν εἰρήνην πρὸς πάντας, ὅσην οὐδέ ἐστιν εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὸν θεὸν δέ. Τὰ γὰρ τοῦ θεοῦ προστάγματα, μετὰ ἀνθρώπων εἰρηνεύειν ἐστὶ, καὶ ὁ βίος ἅπας ἡμῖν οὕτω κατορθοῦται ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνῃ· οὐ γὰρ θηθεὸν τὰς ἀδικήσαι θυνήσεται· ἀνέλεστος γὰρ ἡ φύσις ἐκείνη, καὶ παντὸς ἀνωτέρα πάθους. Οὐδὲν οὕτω θεωρησὶν ποιεῖ τὸν Χριστιανὸν, ὡς ταπεινοφροσύνη. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἀβραάμ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῇ καὶ σποδός· καὶ τοῦ θεοῦ περὶ Μωϋσέως πάλιν, ὅτι πρῶτος ἦν πάντων ἀνθρώπων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκείνου ταπεινότερος· γέγονεν, ὡς θῆλον τοσούτον ἔργον, καὶ τὸν βασιλεῖα καὶ τὸ στρατοῦ πεδὸν ἄπαν τῶν Αἰγυπτίων καθάπερ μυίας καταποντίσας, καὶ τοσούτα μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, τοσαῦτα δὲ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρῆς θαλάσσης ἐργασάμενος καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τοσούτης ἀπολαύσεως μαρτυρίας, ὡς εἰς τὸν πολλὸν ὢν, οὕτω δέχεται καὶ τοῦ κηδεστοῦ γαμβρὸς ταπεινότερος ἦν, καὶ ἐδίχετο τὴν παρ' ἐκείνου γνώμην. Καὶ οὐδὲ ὀδυσεύεται οὐδὲ εἰπεῖν· Τί τοῦτο; μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατορθώματα ἡλθεῖς ἡμῖν συμβουλεύων; ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, πᾶν ὁρίσθην τις αἰσθηθήσεται γνώμην, διὰ τὸ τοῦ προσώπου ταπεινὸν καταφρονούντες. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης πάντα κατέρωθεν. Ἐντεύθεν καὶ τῶν βασιλικῶν καταφρόνησιν αὐλοῦν, ἐπειδὴ ταπεινὸς ἦν ὄντως· τὸ γὰρ ὄχιτι φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸν ἢ ταπεινοφροσύνη ποιεῖ. Πόσης γὰρ οἰεῖ μεγαλοφροσύνης εἶναι καὶ μεγαλοφυχίας τὸ καὶ οἰεῖσθαι καὶ τραπέζης ὑπερθεῖν βασιλικῆς; Καὶ γὰρ οἱ θεοὶ τιμῶνται οἱ βασιλεῖς παρ' Αἰγυπτίους, καὶ πλοῦτος καὶ θησαυρῶν ἀπολαύουσι μυρίων. Ἄλλ' ἴσως πάντα ἀφελὲς ἐκεῖνα, καὶ αὐτὰ τῆς Αἰγύπτου ῥέφας τὰ σκήπτρα, τοῖς αἰχμαλώτοις καὶ καταπονουμενῶν, τοῖς ἐν τῷ πῆλῳ καὶ τῇ κλειθείᾳ θαπανωμένοις, οὗς οἱ δούλοι αὐτοῦ ἐδεδούλυνοντο (ἐδεδούλυνοντο γὰρ αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι, φησὶ), τοῦτους προσέδραμε, καὶ τῶν δεσποτῶν αὐτοὺς προσέειπε. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ὁ ταπεινός, οὗτός ἐστιν ὁ ὑψηλός καὶ μεγαλόφρων. Καὶ γὰρ ἡ ἀπόνοια ἀπὸ εὐτελοῦς γίνεται διανοίας καὶ ἀγεννοῦς ψυχῆς, καὶ ἡ [7] ἐπεικεία ἀπὸ μεγαλόφρονος, ἀπὸ μεγαλαυχοῦ γνώμης.

γ. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων ἐκότερα ἐξετάσωμεν. Εἰπέ γὰρ μοι, τί τοῦ Ἀβραάμ γέγονεν ὑψηλότερον; καίτοι γε ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι γῇ καὶ σποδός· ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Μὴ ἔστω μάχη ἀντὶ μέσσω ἡμοῦ, καὶ ἀντὶ μέσσω σοῦ. Ἄλλ' οὗτος ὁ οὕτως ταπεινὸς λαφύρων καταφρόνησε Περσικῶν, καὶ τροπαίων ὑπερθε βαρβαρικῶν. Τούτοις δὲ ἀπὸ πολλῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ μεγαλοφροσύνης διανοίας ἐποίει. Ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶν ὑψηλός ὁ γνησίως ταπεινός, οὐχ ὁ κόλαξ οὐδὲ ὁ εἰρων. Ἐτερον γὰρ μεγαλοφροσύνη, καὶ ἕτερον ἀπόνοια· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκείθεν. Εἰ τις γὰρ τὸν πηλὸν πηλὸν ἡγοῖτο· καὶ καταφρονεῖ, ἕτερος δὲ τις τὸν πηλὸν ὡς χρυ-

σὸν θαυμάζει καὶ μέγα δοῖ, τίς ἄρα ἐστὶν ὁ ὑψηλός; οὐχὶ ὁ τὸν πηλὸν μὴ θαυμάζων; τίς δὲ ὁ ταπεινός; καὶ εὐτελής; οὐχὶ ὁ θαυμάζων αὐτόν, καὶ μέγα τιθέμενος; Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα λογίζοι, ὅτι ὁ μὲν γῇ καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λέγων, ὑψηλὸς ἂν εἴη, καίτοι γε ἀπὸ ταπεινοφροσύνης λέγει· ὁ δὲ μὴ γῇ καὶ σποδὸν ἑαυτὸν νομίζων, ἀλλὰ περιέπων ἑαυτὸν, καὶ μεγαλοφρονῶν, οὗτος μὲν οὖν ἂν εἴη εὐτελής ἐν μικρὰ μέγα τιθέμενος. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἀπὸ πολλοῦ διανοίας ὕψους ἐκφθέγγετο τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο ὁ πατριάρχης, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῇ καὶ σποδός· ἀπὸ ὕψους, οὐκ ἀπὸ ἀπονοίας. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ σωμάτων ἄλλο μὲν ἐστὶν, εὐεκτοῦντα καὶ σφριγῶντα εἶναι, ἄλλο δὲ φλεγμαίνοντα· καίτοι γε ἀμφοτέρω ὑψηλὸς ἐστὶ σαρκοῦς, ἀλλὰ τὸ μὲν διεσθαρμένης, τὸ δὲ ὑγιούς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἕτερον ἐστὶν εἶναι ἀπονουνομένην, ὅπερ ἐστὶ φλεγμαίνοντα εἶναι· καὶ ἕτερον ἐστὶν ὑψηλὸν, ὅπερ ἐστὶν εὐεκτοῦντα εἶναι. Καὶ πάλιν ἐστὶ τις ὑψηλός τῷ μέτρῳ τοῦ σώματος· ἄλλος δὲ βραχύς ὢν, προσλαβὼν ἐμβάδας ὑψηλότερος γίνεται· εἶνα οὖν καλέσωμεν ὑψηλὸν καὶ μέγαν, εἰπέ μοι; οὐκ εὐδελὸν ὅτι τὸν οἰκοθεν τὸ ὕψος ἔχοντα; Ἐκεῖνος γὰρ ἀλλότρισον ἔχει τοῦτο, καὶ τὸν ταπεινὸν ἐπιπᾶς, οὕτω γέγονεν ὑψηλός· ὁ πολλοὶ πάσχουσι τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ χρημάτων καὶ δόξης ἑαυτοὺς ἀναδιδάσκοντες, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ὕψος. Ὑψηλός γὰρ ἐστὶν ὁ μηδενὸς δοόμενος τοῦτων, ἀλλὰ καταφρονῶν ἀπάντων, καὶ οἰκοθεν ἔχων τὸ μέγεθος. Γενώμεθα τοίνυν ταπεινοί, ἵνα γενώμεθα ὑψηλοί· Ὁ γὰρ ταπεινὸν ἑαυτὸν, ὀφθαλμολογεῖται, φησὶ. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀπονουνομένης τοιούτος, ἀλλὰ πάντων ἐστὶν εὐτελέστερος· καὶ γὰρ ἡ κομπολύξ περὶστέρα, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὕψος τὸ φύσημα. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺτους περὶσσωμένους καλοῦμεν. Ὁ μὲν γὰρ μετριοφρονῶν οὐδὲ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις μέγα φρονεῖ, τὸ ταπεινὸν εἰδὼς τὸ αὐτοῦ· ὁ δὲ εὐτελής καὶ ἐπὶ τοῖς μικροῖς μέγα φαντάζεται. Κτηνώμεθα τοίνυν τὸ διὰ ταπεινοφροσύνης ὕψος· ἐπισκεψώμεθα τῶν ἀνθρωπίνων τὴν φύσιν, ἵνα ἐκκαῶμεν τῷ πόθῳ τῶν μελλόντων. Ἐτέρως γὰρ οὐκ ἐστὶ γενέσθαι ταπεινὸν, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ τῶν θεῶν ἔρωτος [8] καὶ τῆς τῶν παρόντων ὑπεροψίας. Ὅσοι γὰρ εἰ τις βασιλείας ἐπιτυγχάνειν μέλλοι, εἰτα ἀντὶ τῆς ἀλουργίδος ἐκείνης ἰδιωτικὴν τινα τις αὐτῷ παράσχοι τιμὴν, οὐδὲν αὐτὴν εἶναι ἡγήσεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς πάντων καταγελασώμεθα τῶν παρόντων, εἰ τῆς τιμῆς ἐπιθυμήσῃμεν ἐκείνης. Οὐχ ὁρᾷτε τοὺς παῖδας, ὅταν παίζοντες τάξιν ποιῶσι, καὶ στρατιώτας, καὶ προηγῶνται αὐτῶν κήρυκες καὶ βιβδοῦχοι, καὶ μέσος ὁ καὶ ἐν χώρᾳ ἀρχόντος βαδίζῃ, ὡς παιδικὰ τὰ γινόμενα; Τοιαῦτα ἐστὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τούτων εὐτελέστερα, σήμερον ὄντα καὶ αὔριον οὐκ ὄντα. Ὑψηλότεροι τοίνυν γενώμεθα τούτων, καὶ μὴ μόνον αὐτῶν μὴ ἐπιθυμῶμεν, ἀλλὰ καὶ αἰσχυνόμεθα εἰ τις ἡμῖν ταῦτα προτείνει. Ὅθεν γὰρ τὸν τούτων ἐκβαλόντας ἔρωτα, τὸν θεῖον ἐκείνον ἔξομεν, καὶ τῆς ἀθανάτου δόξης ἀπολαύσωμεν· ἥς ἔνοστο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, ἡγεμονία, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

* Legabatur οὕτω... ταπεινότερον, εἰ ἥτις, τὸ στρατοῦ πεδὸν τῶν Αἰγ. ἀπάντων. * Legabatur: Εἰ τις γὰρ πηλὸν ἡγοῖτο.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ.

α'. Ὁ τοῖς ἄλλοις παραινέει ποιεῖν, λέγων, Ἐν εὐχαριστίᾳ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν Θεόν, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπραττε, διδάσκων ἡμᾶς ἀπὸ τούτων ἀρχεσθαι τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ περὶ πάντων εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ φίλον, ὥς τὸ εὐχαριστοῦς εἶναι, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ ἄλλων. Αἰὶ καὶ πάσης σχεδὸν Ἐπιστολῆς τοῦτο προτιθέσιν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀναγκαιότερον ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτὸ πρᾶτται. Ὁ γὰρ εὐχαριστῶν, καὶ ὡς εὐ παθὼν εὐχαριστεῖται, καὶ ἐπὶ χάριτι εὐχαριστεῖ· ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφείλῃ οὐδὲ ἀμοιβῇ οὐδὲ ἀντιδοσὶς· ὁ πανταχοῦ μὲν ἀναγκαῖον λέγειν, πολλῶν δὲ πλεον ἐπὶ Κορινθίους τῶν κεχηνόντων πρὸς τοὺς διατεμένοντας τὴν Ἐκκλησίαν. Τῷ Θεῷ μου. Ἀπὸ πολλῆς τῆς διαθέσεως τὸ κοινὸν ἄρπάζει καὶ ἰδιοποιεῖται, ὃ καὶ προφῆταις ἔθος αὐτὸ λέγειν· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου. Καὶ εἰς προτροπὴν αὐτοὺς ἀνάγει· τοῦ καὶ αὐτοὺς τοῦτο λέγειν. Ὁ γὰρ οὕτω λέγων, ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀναχωρεῖ, καὶ χωρεῖ πρὸς ἐκείνον, ὃν μετὰ πολλῆς καλεῖ τῆς διαθέσεως. Τοῦτο γὰρ δύναται λέγειν γνησίως· ὁ ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἀναβαίνων αὐτὸ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπάντων αὐτὸν προτιθεὶς πάντοτε, καὶ εὐχαριστῶν διηνεκῶς, οὐχ ὑπὲρ τῆς ἤδη δοθείσης χάριτος, ἀλλ' εἰ ποτὲ τι καὶ μετὰ ταῦτα ἀγαθὸν γέγονε, καὶ ὑπὲρ τούτου τὴν αὐτὴν ἀναφέρει εὐφημίαν αὐτῷ. Αἰὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Εὐχαριστῶ, ἀλλὰ, Πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν, παιδεύων αὐτοὺς καὶ αὐτὸ εἰδέναι χάριν, καὶ μηδὲν ἐτέρω [9], ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ μόνον. Ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Ὅπως πῶς πανταχόθεν αὐτοὺς διορθοῦται; Ἐνθα γὰρ χάρις ἐστίν, ἔργα οὐκ ἐστίν· ἔνθα ἔργα, οὐκ αἰεὶ χάρις ἐστίν. Εἰ τοίνυν χάρις, τί μέγα φρονεῖτε; πόθεν πεφουσωμένοι ἐστέ; Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν. Καὶ διὰ τίνος ἐδόθη; ἄρα δι' ἑμοῦ, ἢ δι' ἐτέρου ἀποστόλου; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ γὰρ, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦτό ἐστιν. Ὅρα πῶς παραλαβὴν τὸ, ἐν, ἀντὶ τοῦ, δι' οὗ, ἐστίν. Οὐκ ἄρα ἔλαττον τοῦτο τοῦ, διὰ. Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε. Πάλιν διὰ τίνος; Ἐν αὐτῷ, φησί. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐπλουτίσθητε, ἀλλὰ καὶ Ἐν παντὶ. Ὅταν οὖν καὶ πλοῦτος ᾖ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐννόησον τὸν ἄφατον θησαυρόν. Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνῶσει. Λόγῳ οὐ τῷ ἔξωθεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ γνῶσις λόγῳ χωρὶς, καὶ ἐστὶ γνῶσις μετὰ λόγου. Καὶ γὰρ εἰσὶ πολλοὶ γνῶσιν μὲν ἔχοντες, λόγον δὲ οὐκ ἔχοντες, οἷον οἱ ἰδιῶται, καὶ μὴ δυνάμενοι παραστήσαι σαφῶς ὅπερ ἔχουσιν ἐν διανοίᾳ. Ἄλλ' οὐχ ὑμεῖς τοιοῦτοι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν ἱκανοί. Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. Ἐν τάξει ἐπαίμων καὶ εὐχαριστίας σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἔξωθεν φιλοσοφίας, φησὶν, οὐδὲ διὰ τῆς ἔξωθεν παιδείσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ πλοῦτος καὶ τῆς γνῶσεως καὶ τοῦ λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ δοθέντος ἡδυνήθητε μαθεῖν τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα καὶ βεβαιωθῆναι εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου, τουτέστιν, εἰς τὸ κήρυγμα. Πολλῶν γὰρ ἀπειλῶσατε σημείων, πολλῶν θαυμάτων, ἀφάρτου χάριτος, ὥστε δέξασθαι τὸ κήρυγμα. Εἰ τοίνυν ἐβεβαιώθητε διὰ σημείων καὶ χάριτος, τίνος ἐνεκεν παρασαλεύεσθε; Ταῦτα δὲ ἑμοῦ καὶ καθαπτο-

μένου, καὶ προκαταλαμβάνοντος αὐτοὺς ἐστὶ τὰ ῥήματα. Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. Μέγα ἐνταῦθα ζητεῖται· εἰ οἱ πλουτισθέντες ἐν παντὶ λόγῳ, ὡς μηδὲν ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, πῶς οὗτοι σαρκικοὶ εἰσιν. Εἰ γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοιοῦτοι ἦσαν, πολλῶν μᾶλλον νῦν. Πῶς οὖν αὐτοὺς σαρκικοὺς καλεῖ; Οὐ γὰρ ἡδυνήθητε ὑμῖν λαλῆσαι, φησὶν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ὅτι παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεύσαντες, καὶ παντοίων ἐπιτυχόντες χαρισμάτων (καὶ γὰρ ἐξήλουν αὐτὰ), ὑστερον βραθυμότεροι γεγένησιν· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι οὐ πρὸς ἅπαντας οὕτε ταῦτα οὕτε ἐκεῖνα λέγεται· ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους ταῖς κατηγορίαις, τὰ δὲ πρὸς τοὺς κομῶντας τοὺς ἐπαίνοισι. Ὅτι γὰρ εἶχον ἐτι χαρίσματα, Ψαλμὸν τις ἔχει, φησὶν, ἀποκαλύψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω· καὶ, Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον τι εἰπεῖν, ὅτι ὥσπερ ἔθος ἡμῖν λέγειν τὸ πλεον ἅπαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰρηκα. Μετὰ δὲ τούτων οἶμαι καὶ τὸ ἑαυτοῦ αὐτὸν αἰνέτεσθαι, ὅτι καὶ αὐτὸς τὰ σημεῖα ἐπαδείξατο, καθάπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῇ λέγει· Τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ ἀποστόλου καταργήσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ· καὶ πάλιν, Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἡγεθήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; Ἡ, [10] ὅπερ ἔφη, καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀναμνησκαί, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἐτι ὄντας δοκίμους ταῦτα λέγει. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἄγιοι ἐκείσε, οἵτινες καὶ ἔταξαν ἑαυτοὺς εἰς διακονίαν τῶν ἁγίων, καὶ ἀπαρχὴ γεγόναις τῆς Ἀχαρίας, καθάπερ πρὸς τῷ τέλει δηλοῖ. Ἄλλως δὲ, καὶ μὴ σφόδρα τῆς ἀληθείας ἔχοντες οἱ ἔπαινοι, ἀλλ' ὅμως οἰκονομικῶς ἐγκαινέται προοδοποιοῦντες τῷ λόγῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθέως φορτικὰ φεγγγγόμενος, ἀπέκλεισε τοὺς λόγους τὴν ἀκοήν παρὰ τοὺς ἀσθενεστερίους. Ἄν τε γὰρ ὁμότιμοι ὥσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργίζονται· ἂν τε σφόδρα ἐλάττους, λυπηθήσονται. Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἀπὸ ἐγκωμίων δοκούντων εἶναι ποιεῖται τὴν ἀρχὴν. Οὐδὲ γὰρ ἐγκώμιον τοῦτο ἦν αὐτῶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος· τὸ γὰρ ἑμαρτημάτων ἀφαιθῆναι καὶ δικαιωθῆναι, τοῦτο τῆς ἀνθεν ἦν δωρεὰ. Αἰὰ τοῦτο καὶ ἐνδιατρίβει τούτοις, ὃ τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν τὴν φιλανθρωπίαν, ἵνα ἐπιπλεον αὐτῶν ἐκκαθάρῃ τὸ νόημα. Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τί θορυβεῖσθε, φησὶ, τί ταράσσεσθε, ὅτι οὐ πάρεστι Χριστός; Πάρεστι μὲν οὖν, καὶ ἡμέρα λοιπὸν ἐπὶ θύραις. Καὶ σκόπει τὴν σοφίαν, πῶς αὐτοὺς ἀπαγαγὼν τῶν ἀνθρωπίνων, ἐφόδησεν ἀναμνήσας τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ, καὶ δειξας, ὅτι οὐ προοιμίων δαί μόνον χρηστῶν, ἀλλὰ καὶ τέλους. Αἰεὶ γὰρ μετὰ τῶν χαρισμάτων τούτων, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, τὴν ἡμέραν ἀναμνήσας ἐκείνην· καὶ πολλῶν χρεῖα πόνων, ὥστε δυνήθηται πρὸς τὸ τέλος ἰθὺς.

β'. Ἀποκάλυψιν δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ μὴ ὁράται, ἀλλ' ἐστὶ, καὶ πάρεστι καὶ νῦν, καὶ τότε φανήσεται. Ὑπομονῆς οὖν χρεῖα· διὰ τοῦτο γὰρ ἐλάθετε τὰ θαύματα, ἵνα μείνητε βέβαιοι. Ὅς καὶ βεβαιώσας ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν αὐτοὺς θεραπεύειν, πάσης δὲ κολακείας ἀπήλακται τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οἶδεν αὐτῶν καθάπτεσθαι, ὡς εἶπεν λέγει· Ὅς μὴ ἐρχόμενον δὲ μου πρὸς

* Αἰεὶ, ἀνάγει.

b Legeatur πάντων, et mox, καὶ γὰρ ἐξήλουντα.

HOMILIA II.

CAP. I. V. 4. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis, de gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu: 5. quia in omni divites facti estis in illo.*

1. *Gratias Deo agendam.* — Quod alios hortatur ut faciant cum dicit: *In gratiarum actione petitiones vestras immolescant apud Deum*; hoc ipsum ille faciebat, docens nos ab huiusmodi semper verbis incipere, et ante omnia Deo gratias agere. Nihil enim tam amat Deus, quam ut grato animo sinus, et pro nobis et pro aliis. Ideoque in omni fere epistola hoc præmittit; hic vero magis necessario hoc facit, quam in aliis. Nam qui gratias agit, ut beneficio affectus id agit, et gratiam gratia rependit. Gratia vero nec debitum nec merces nec retributio est. Quod ubique dicere necesse erat, maxime vero Corinthiis, qui inhiabant ad eos, qui scindebant Ecclesiam. *Deo meo.* Ex ingenti affectu quod commune erat rapit, et sibi proprium facit; quod etiam prophetæ semper dicere solebant: *Deus, Deus meus.* Hortaturque illos ut hoc ipsum dicant. Nam qui ita loquitur, ab humanis omnibus recedit, et ad illum tendit, quem cum affectu multo vocat. Hoc enim proprie et vere dicere potest is, qui a secularibus rebus ad Deum semper ascendit, et ubique illum omnibus præponit, ipsique perpetuo gratias agit, non solum de gratia jam data; sed si quid postea boni factum sit, pro eo etiam laudem ipsi refert. Ideo non solum dixit, *Gratias ago*, sed etiam, *Semper pro vobis*, nos instituens, ut illi semper gratias habeamus, neminique alteri, sed Deo tantum. *De gratia Dei.* Videm' quomodo illos ubique corrigat? Ubi enim est gratia, non sunt opera: ubi sunt opera, non est amplius gratia. Si ergo gratia, quare altum sapitis? cur inflati estis? *Quæ data est vobis.* Et per quem data est? an per me, an per alium apostolum? Nequaquam, sed per Jesum Christum: illud enim, *In Christo Jesu*, hoc significat. Vide quomodo sæpe illud, *in*, pro illo, *per quem*, ponatur. Non minus ergo est quam *per*. *Quod in omni divites facti estis.* Rursum per quem? In ipso, inquit: nec modo divites facti estis, sed etiam in omni. Cum ergo divitiæ sunt, et Dei divitiæ, et in omni, et per Unigenitum, cogita quam ineffabilis sit thesaurus. *In omni verbo et in omni scientia.* Verbo, non externo, sed Dei. Est enim scientia sine verbo, et est scientia cum verbo. Sunt namque plurimi qui scientiam nacti, verbum non habent, ut idiotæ, et qui non possunt ea, quæ in mente habent, clare exprimere. At non vos tales estis, inquit, sed et cogitandi et loquendi facultatem habetis. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* In laudum et gratiarum actionis ordine et modo valde illos tangit. Non enim per externam philosophiam, inquit, neque per externam eruditionem, sed per gratiam Dei et divitias et scientiam et verbum ab ipso datum potuistis veritatis dogmata discere et confirmari in testimonium Domini, id est, in prædicationem. Multa enim habuistis signa, multa miracula, ineffabilem gratiam, ita ut prædicationem acceperi-

tis. Si ergo confirmati estis per signa et gratiam, cur vacillatis? Hæc porro simul sunt et increpantis et prævenientis dicta. 7. *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia.* Magnum quidpiam hic queritur: si qui divites sunt in omni verbo, ita ut nihil desit illis in ulla gratia, hi carnales sunt. Nam si tales fuerunt in principio, multo magis nunc. Quomodo ergo illos carnales vocat? *Non enim potui vobis loqui*, inquit, *ut spiritualibus, sed ut carnalibus* (1. Cor. 3. 1). Quid ergo dicendum est? Quod cum ab initio credidissent, et charismata omnia consequuti essent; nam zelo incensi erant, negligentiores postea evaserint. Aut si hoc non ita se habeat, quod non omnibus hæc vel illa dicantur, sed alia iis qui in culpa erant, alia iis qui laudibus insignes erant. Nam quod adhuc charismata haberent *Psalmum habet aliquis*, inquit, *revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant*; et, *Prophetæ autem duo vel tres loquantur* (Ibid. 14. 26. 29). Aliud quidpiam dici potest: ut moris est apud nos id quod plus est, totum dicere, ita etiam hic ille dixit. Ad hæc autem puto illum etiam quæ sua sunt subindicare, ut et in secunda ad eodem Epistola dicit: *Signa quidem apostoli facta sunt in vobis in omni patientia*; et rursum: *Quid enim est, quod minus habuistis quam cæteræ Ecclesiæ* (2. Cor. 12. 12. et 13)? Vel, ut jam dixi, quæ ab se facta sunt commemorat; vel hæc iis, qui adhuc probati erant, dicit. Erant quippe ibi sancti multi, qui ad sanctorum ministerium se dediderant, et primitiæ Achaïæ facti sunt, ut in fine declarat. Alioquin vero etiamsi laudes non omnino affines sunt veritati, attamen prudenter adhibentur, ut viam parent iis quæ dicenda sunt. Nam qui statim a principio importuna loquitur, infirmioribus auditum claudit ad cætera verba: si enim auditores honore pares sint, irascuntur; si admodum inferiores, dolore afficiuntur. Ne igitur hoc eveniat, ab iis quæ encomia videntur esse initium ducit. Neque enim hoc encomium illorum erat, sed gratiæ Dei. Nam quod peccata remissa ipsis essent, et quod iustificati essent, hoc superni doni erat. Propterea in iis immoratur, quæ Dei benignitatem ostendunt, ut morbum eorum magis curet. *Expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi.* Quid tumultuamini, inquit, quid turbamini, quod non adsit Christus? Adest quidem, et dies jam proforibus est. Et considera sapientiam, quomodo illos, cum ab humanis abduxisset, exterruit tremendum tribunal commemorans, et ostendens non boni tantum initia requiri, sed finem quoque. Nam cum his charismatibus et aliis virtutibus, oportet etiam diei illius reminisci: multisque laboribus est opus, ut possit quis ad finem pervenire.

2. *Revelationem autem commemorat ostendens illam, etiamsi non videatur, sed esse tamen, et nunc adesse, et tunc apparituram esse.* Patientia igitur est opus: ideo enim miracula acceperistis, ut firmi maneat. 8. *Qui et confirmabit vos usque in finem suæ*

crimine. Hic videtur quidem illos demutere; sed quod dicitur omni adulatione vacat. Solet enim illos tangere, ut cum dicit: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam; et rursus, Quid vultis? in virga veritatem ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis* (1. Cor. 4. 18. et 21)? et, *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 13. 5)? Latenter autem ipsos accusat: cum dicit enim, *Confirmabit, et, Sine crimine*, ostendit illos adhuc fluctuare, et crimini esse obnoxios. Tu vero consideres velim, quomodo illos semper nomini Christi affligat, et nullius hominis, neque apostoli, neque magistri, sed frequenter dilecti illius mentionem faciat, quasi ab ebrietate quadam temulentos educere parans. Nusquam enim in alia epistola tam frequenter nomen Christi jacet: hic vero in paucis versibus sæpe, et hoc nomine fere totum contextit procemium. Considera autem superius. « Paulus, vocatus apostolus Jesu Christi, sanctificatus in Christo Jesu, invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi: gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo de gratia, quæ data est vobis in Christo Jesu: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. 9. Fidelis est Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. 10. Obsecro autem vos per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Viden' frequentiam nominis Christi? Unde palam est etiam illis, qui admodum insipientes sunt, ipsum non sine causa nec casu ita facere; sed hujus pulchri nominis frequentia illorum tumorem exhaurit, et saniem morbi expurgat. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus.* Papæ! quantam hic rem dicit! quantam doni magnitudinem exhibet! In societatem Unigeniti vocati estis, et vos hominibus addicitis? quid hac miseria pejus? Et quomodo vocati estis? Per Patrem. Quia enim per illum et in illo frequenter dicebat de Filio, ne putarent se illum ut minorem commemorare, id Patri adscribit. Non per hunc vel alium, inquit, sed per Patrem vocati estis: per ipsum etiam divites facti estis. Rursus vocati estis, non ipsi accessistis. Quid vero sibi vult illud, *In societatem Filii ejus*? Audi illum hoc clarius alibi dicentem: *Si sustinamus, et congregabimus: si commorimur, simul vivemus* (2. Tim. 2. 12). Deinde, quia rem magnam dixit, addidit etiam ratiocinium certum, cui non possit contradici: nam ait, *Fidelis Deus*; id est, verus. Si verus, quæ promissit faciet: promissit autem se nos socios facturum unigeniti Filii; ad hoc quippe nos vocavit: dona enim et charismata ejus sine penitentia sunt, necnon Dei vocatio. Hæc autem nunc prius ordine penit in sermone, ut ne post vehementem accusationem in desperationem cadant. Quæ enim a Deo sunt promissa omnino comparebant, nisi nos admodum effrenes fuerimus: quemadmodum Judæi vocati noluerunt bona accipere.

Deo vocanti obtemperandum.—Hoc vero jam non vocantis erat, sed ingrati illorum animi. Ipse namque

dare volebat; illi vero nolentes accipere, seipsos ejecerunt. Nam etiamsi ad rem laboriosam et asperam vocasset, recusantes venia digni non fuissent, sed potuissent saltem hoc obtendere: si autem ad purgationem, ad justitiam, ad sanctificationem, ad redemptionem, gratiam, donum et præparata bona, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, et Deus est qui vocat, et per seipsum vocat; quæ venia digni fuerint qui non accurrunt? Ne quis ergo in Deum culpam referat. Non enim ex vocante fit quod non credatur, sed ex iis qui resiliunt. Sed oportebat, inquit, vel invitos inducere. Apage: non enim vim vel necessitatem infert. Quis enim ad honores et coronas et convivia et celebritates vocans, invitos et vinctos trahit? Nemo certe: hoc enim esset injuriam facere. Ad gehennam invitos mittit; et ad regnum lubentes vocat: ad ignem ligatos ducit, etiam ejulantes; sed innumera bona non sic. Nam hoc ipsa quoque bona odiosa reddat, nisi talis sit illorum natura, ut ad illa sponte accurratur, et gratiam habeant maximam.

3. Et qui fit, inquit, quod non omnes ipsa eligant? Ob propriam infirmitatem. Et cur illorum infirmitatem non abscindit? Et quo pacto, dic mihi, excindere opus est? annon creaturam condidit docentem ejus benignitatem, et potentiam? nam *Cæli*, inquit, *enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2). Annon prophetas misit? annon vocavit et honoravit? annon miracula fecit? annon legem dedit et scriptam et naturalem? annon Filium suum misit? annon etiam apostolos? annon signa fecit? annon gehennam comminatus est? nonne regnum promissit? nonne quotidie solem suum criari facit? nonne quæ præcepit ita facilia sunt, ut multi vi philosophiæ suæ ejus mandata superent? *Quid oportebat facere vineæ, et non feci* (Isai. 5. 4)? Et cur non fecit nobis, inquit, scientiam et virtutem naturalem? Quis hæc dicit? Græcuse an Christianus? Ambo quidem, sed non eadem de causa: verum alter de scientia, alter de vita contendit. Primum igitur nostro respondebimus: non enim mihi tanta cura est de exteris, quanta de propriis membris. Quid ergo dicit Christianus? ipsam nobis virtutis scientiam indidit oportebat. Indidit certe: nisi enim indidisset, unde nossemus ea quæ agenda et quæ non agenda sunt? undenam leges et tribunalia? At non scientiam, sed ipsam actionem dare oportuit. Et cujusnam rei mercedem accepturus eras, si totum ex Deo fuisset? Dic enim mihi, tene et Græcum peccantes similiter punit Deus? Minime: habes enim interim eam quæ ex scientia manat fiduciam. Quid ergo, si quis nunc diceret tibi, et te et Græcum pro scientia eadem consequuturos esse, annon id ægre ferres? Arbitror sane: diceret enim, cum Græcus ex se posset scientiam invenire, noluit. Si ergo ille diceret, oportebat Deum nobis scientiam naturaliter indere, annon irrideres, diceretque ei, Cur non quaesivisti? cur non conatus es ut ego? ac cum multa stares fiducia, diceretque extremæ esse insipientiæ Deum incusare, quod naturæ scientiam non indiderit. Hoc autem diceret, quia illa, quæ ad scientiam spectant.

τῆς, ἐγνωσθήσαντες τινες· καὶ πάλιν, *Τί θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε κρυπτότος;* καὶ, *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ;* Λαθόντων δὲ αὐτῶν καὶ κατηγορεῖ· τῷ γὰρ εἰπὼν, *Βεβαιώσεται, καὶ τῷ, Ἀνεγκλήτους, δαίκνυσαι καὶ σαλευομένους ἐτι, καὶ ἰγλήματος ὑπευθύνους ὄντας.* Σὺ δὲ σκόπει πῶς αὐτοῖς τῷ ὀνόματι αἱ τοῦ Χριστοῦ προσήλοι. Καὶ ἀνθρώπου μὲν οὐδενός, οὔτε ἀποστόλου οὔτε διδασκάλου, συνχωρῶς δὲ αὐτοῦ τοῦ ποθομένου μέμνηται, καθάπερ ἀπὸ μέθης τινός τοῦς καρθεραροῦντας ἀνεγκεῖν παρασκευάζων. Οὐδαμῶς γὰρ ἐν ἐτέρῳ Ἐπιστολῇ οὕτω συνχωρῶς καίεται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· ἐνταῦθα γίνονται ἐν ὁλίγοις στίχοις πολλάκις, καὶ διὰ τούτου σχεδὸν τὸ πᾶν ὑφαίνει προσημῖον. Σκόπει δὲ ἀνωθεν Παῦλος, κλητὴς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς ἐκικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καθὼς τὸ [11] μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἡθελοῦσθαι ἐν ὑμῖν· ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκαλύψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πιστός ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅπως τὴν συνέχαιαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ; Ὅθεν ὅλον καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι οὐκ εἰπὴ οὐδὲ ἀπλῶς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ τῇ πυκνότητι τῆς καλῆς ταύτης προσσηγορίας τὴν φλεγμονὴν αὐτῶν ἀπαυγλῶν, καὶ τὴν σηπεδονίαν τοῦ νοσήματος ἐκκαθαίρων. Πιστός ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Βαβαί, πόσον ἐνταῦθα εἶπεν! πόσον μέγεθος δωρεᾶς ἐνέφηεν! Εἰς κοινωνίαν τοῦ Μονογενοῦς ἐκλήθητε, καὶ ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσέτιματε; τί ταύτης τῆς ἀβυσσότητος χεῖρον; Καὶ πῶς ἐκλήθητε; Διὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνεχῶς ἔλεγε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ περιώσιν, ὅτι ὡς ἐλάττωτος αὐτοῦ οὕτω μέμνηται, προσέτιμαμεν αὐτῷ τῷ Πατρί. Οὐ γὰρ διὰ τούτου καὶ τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πατρὸς ἐκλήθητε, δι' αὐτοῦ καὶ ἐκλουτίσθητε. Πάλιν ἐκλήθητε, οὐκ αὐτοὶ προσήλθετε. Τί δὲ ἔστιν, *Εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ;* Ἀκούσαν αὐτοῦ τοῦτο αὐτὸ σαφέστερον ἐτέρως λέγοντος· *Εἰ ὑπομέτρομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ συναποθνήσκομεν, καὶ συζήσομεν.* Ἔτα, ἐπειδὴ μέγα εἴρηκε, προσέθηκε καὶ λογισμὸν πληροφάνειαν ἔχοντα ἀναντιρρήτον. Πιστός γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· τουτέστιν ἀληθής. Εἰ δὲ ἀληθής, ἃ ἐπηγγέλλεται καὶ ποιήσει· ἐπηγγέλλεται δὲ κοινωνήσας ἡμᾶς ποιῆσαι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ· ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ ἐκέλευσεν· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα αὐτοῦ, καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ προοικονομεῖ νῦν ἐν τῷ λόγῳ, ὥστε μὴ μετὰ τὸ σφοδρὸν τῶν ἐγκλημάτων εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμπίπτειν. Πάντως γὰρ καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔμεται, ἂν μὴ σφόδρα ἡμεῖς ἀφελώμεθα· καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι καλούμενοι οὐκ ἔβηλον δέξασθαι τὰ ἀγαθὰ.

Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν τοῦ καλοῦντος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων στωμασσύνης. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐβούλετο δοῦναι, ἐκεῖνοι ἔχοντες θελήσαντας λαβεῖν, ἑαυτοὺς ἐξέβαλον. Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἐπέκρινον καὶ ἐπίμοχον ἐκάλει πράγμα, οὐκ ἦσαν μὲν οὐδὲ οὕτω συγγνώμην ἔχει· παραιτοῦμαι, πλὴν ἄλλ' ἔχον αὐτὸ τοῦτο λέγειν· Εἰ δὲ ἐπὶ καθαρμὸν καὶ

δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμὸν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ χάριν καὶ δωρεάν, καὶ τὰ παρασκευασμένα ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ Θεὸς ὁ καλῶν, καὶ δι' αὐτοῦ καλῶν, ποίας ἂν εἴαν συγγνώμης ἄξιαι οἱ μὴ προστρέχοντες; Μὴ τοίνυν τὸν Θεὸν αἰτιάσθω τις. Οὐ γὰρ παρὰ τὸν καλοῦντα γίνεται τὸ μὴ πιστεύσαι, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἀποπηδῶντας. Ἄλλ' ἔδει, φησὶ, καὶ ἀκοντας ἐναγαγεῖν. Ἀπάγε· οὐ γὰρ βιάζεται οὐδὲ ἀναγκάζει. Τίς γὰρ ἐπὶ τιμὰς καὶ σταφάνους καὶ εὐωχίας καὶ πανηγύρεις καλῶν, ἀκοντας καὶ δεδεμένους ἔλακε; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· τοῦτο γὰρ ὑβρίζοντός ἐστιν. Εἰς γένεαν ἀκοντας πέμπει, εἰς δὲ [12] βασιλείαν ἐκόντας καλεῖ· εἰς τὸ πῦρ δεδεμένους ἀγει καὶ οἰμώζοντας, εἰς δὲ τὰ μυρία ἀγαθὰ οὐκ οὕτως· ἐπὶ τοῦτο καὶ αὐτὰ διαβάλλει τὰ ἀγαθὰ, εἰ μὴ τοιαύτη αὐτῶν ἐστιν ἡ φύσις, ὡς καὶ ἐκόντας προσδραμεῖν, καὶ χάριν εἰδότας πολλήν.

Υ'. Καὶ πόθεν οὐ πάντας αὐτὰ αἰροῦνται, φησὶ; Παρὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν. Καὶ τίνας ἐνεκεν αὐτῶν οὐκ ἐκκόπτει τὴν ἀσθένειαν; Καὶ πῶς, εἰπέ μοι, καὶ τίνι τρόπῳ ἐκκόψαι ἐχρὴν; οὐχὶ κτίσιν εἰργάσατο διδάσκουσας αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν δύναμιν; Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησὶ, διηγροῦνται δόξαν Θεοῦ. Οὐχὶ καὶ προφήτας ἐπέμψεν; οὐχὶ καὶ ἐκέλευσε καὶ ἐτίμησεν; οὐχὶ θαυματουργήσεν; οὐ νόμον ἔδωκε καὶ γραπτὸν καὶ φυσικόν; οὐ τὸν Υἱὸν ἀπέστειλεν; οὐκ ἀποστόλους ἐπέμψεν; οὐ σημεῖα εἰργάσατο; οὐ γένεαν ἠπειλήσεν; οὐ βασιλείαν ἐπηγγέλλετο; οὐ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ; οὐχὶ ἅπερ ἐπέταξεν, οὕτως εὐκόλα καὶ ῥάβδια, ὡς πολλοὺς ὑπερβαίνειν αὐτοῦ τὰ πρὸςτάγματα τῇ παρουσίᾳ τῆς φιλοσοφίας; *Τί δδοὶ ποιῆσαι τῷ ἀμπελῶνι, καὶ οὐκ ἐποίησα;* Καὶ διὰ τί μὴ ἐποίησεν ἡμῖν φυσικὴν τὴν γνῶσιν, φησὶ, καὶ τὴν ἀρετὴν; Τίς ταῦτά φησιν; ὁ Ἕλλην ἢ ὁ Χριστιανός; Ἀμφοτέρω μὲν, ἀλλ' οὐχ' ὑπὲρ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὲρ τῆς γνώσεως, ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ βίου φιλονεικεῖ. Οὐκοῦν πρῶτον πρὸς τὴν ἡμέτερον ἐροῦμεν· οὐ τοσοῦτον γὰρ μοι ἔστιν τῶν ἑξω λόγος, ὅσον τῶν οἰκείων μελόν. Τί οὖν φησιν ὁ Χριστιανός; Αὐτὴν ἔδει τὴν γνῶσιν ἡμῖν ἐνθελῆναι τῆς ἀρετῆς. Ἐνέθηκε μὲν οὖν· εἰ γὰρ μὴ ἐνέθηκε, πόθεν ἤδειμεν τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ πρακτέα; πόθεν οἱ νόμοι καὶ τὰ δικαστήρια; Ἄλλ' οὐ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν πράξιν αὐτὴν. Καὶ τίνας ἐμελλες λαμβάνειν τὸν μισθόν, εἰ τὸ πᾶν ἐμελλεν ἔσθαι τοῦ Θεοῦ; Εἰπέ γάρ μοι, σὲ καὶ τὸν Ἕλληνα ἀμαρτάνοντα ὁμοῦς ὁ Θεός κολάζει; Οὐδᾶμῶς· ἔχεις γὰρ τῆς τὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως παρῆρσιν. Τί οὖν, εἰ τις ἀρα εἶπε νῦν, ὅτι ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ σὺ καὶ ὁ Ἕλλην τῶν αὐτῶν ἀξιώθησθεσθε, ἀρα οὐκ ἂν ἐδυσχεράνα; Ἐγώ γε οἶμαι· εἶπε γὰρ ἂν, ὅτι ἔχων εὐρεῖν οἶκον ἐν Ἕλλην τὴν γνῶσιν, οὐκ ἠθέλησεν. Ἄν οὖν καὶ ἐκεῖνος λέγῃ, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν ἐνθελῆναι τὴν γνῶσιν ἡμῖν φυσικῶς, οὐχὶ καταγελάσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρεῖς, διὰ τί γὰρ μὴ ἐζήτησας; διὰ τί μὴ ἐσπούδασας, καθάπερ ἐγώ; καὶ μετὰ πολλῆς στήσις τῆς παρῆρσιν, καὶ ἐρεῖς, ὅτι ἀνόλας ἐσχάτης ἦν τὸ ἐγκαλεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι μὴ τῇ φύσει τὴν γνῶσιν ἐνέθηκας; Ταῦτα δὲ ἐρεῖς, ἐπειδὴ σοὶ κατώρθωται τὰ τῆς γνώσεως· οὕτω καὶ τὰ τοῦ βίου εἰ κατώρθωτο, οὐκ ἂν ταῦτα ἐζήτησας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολάμβεις πρὸς τὴν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους τούτους προβάλλῃ λόγους. Πῶς δὲ καὶ ἐχρὴν ποιῆσαι ἀνάγκη γίνεσθαι καλόν; Οὐκοῦν ἐμελλεν ἡμῖν τὰ ἄλλα φιλονεικεῖν τῆς ἀρετῆς, ὅτε ἡμῶν [13] σωφρονέστερα

* Alius addit καὶ υἱοθεσίαν.

ἔνια ὄντα. Ἄλλ' ἐβουλόμην, φησίν, εἶναι ἀνάγκη καλῶς, καὶ πάντων ἀποστερεῖσθαι τῶν μισθῶν, ἢ προαιρέσει φαῦλος, καὶ κολάζεσθαι καὶ τιμωρεῖσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἀνάγκη ποτὲ καλὸν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἀγνοεῖς τὸ πρᾶκτέον, δεῖξον, καὶ τότε ἐροῦμεν ὅπερ εἶπαι δέλ· εἰ δὲ οἶδας πονηρὰν τὴν ἀσέλγειαν οὔσαν, τίνας ἐνεκεν οὐ φεύγεις τὸ πονηρὸν; Οὐ δύναμαι, φησίν. Ἄλλ' ἕτεροι οἱ τὰ μείζω κατορθώσαντες κατηγορήσουσί σου, καὶ ἐπιστομίσουσίν σε ἐκ περιουσίας πολλῆς. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως καὶ μετὰ γυναικὸς ὦν οὐ σωφρονεῖς; Ἄλλος δὲ καὶ χωρὶς γυναικὸς ἀκέραιον διατηρεῖ τὴν ἀγνείαν. Τίνα οὖν ἔχεις ἀπολογίαν*, τὸ μέτρον οὐ φυλάττων, ἐτέρου ὑπὲρ τὰ σκάμματα πηδῶντος; Ἄλλ' οὐκ εἰμι τοιοῦτος, φησὶ, τοῦ σώματος τὴν φύσιν ἢ τὴν προαίρεσιν. Ἐπειδὴ μὴ θέλεις, οὐκ ἐπειδὴ μὴ δύνασαι· καὶ γὰρ δείκνυμι πάντας ἐπιτηδεύς πρὸς ἀρετὴν ἔχοντας. Ὁ γὰρ μὴ δύναται τις ποιῆσαι, οὐδὲ ἀνάγκης ἐπικειμένης δυνήσεται ποιῆσαι· εἰ δὲ ἀνάγκης ἐπικειμένης δύναται ὁ μὴ ποιῶν, παρὰ προαίρεσιν οὐ ποιεῖ. Οἶδν τι λέγω· Ἀναπτῆναι καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀρθῆναι σῶμα ἔχοντα, βαρὺ πάντως καὶ ἄδύνατον. Τί οὖν, εἰ βασιλεὺς ἐπιτάξει τοῦτο ποιῆσαι, καὶ θάνατον ἡπειλήσῃ λέγων, ὅτι Τοῦς μὴ πεπομένους ἀνθρώπους ἀποτέμνεσθαι κελεύω καὶ καίεσθαι, ἢ ἄλλο τι πάσχειν τοιοῦτον, ἄρα ἂν τις ὑπήκουσεν; Οὐδαμῶς· οὐ δέχεται γὰρ ἡ φύσις. Ἄν δὲ ἐπὶ σωφροσύνης τὸ αὐτὸ τοῦτο γένηται, καὶ θῆ διατάγματα, ὥστε τὸν ἀσελγαίνοντα κολάζεσθαι, καίεσθαι. μαστίζεσθαι, μυρία πάσχειν δεινὰ, ἄρα οὐκ ἂν ἐπισηθῇσαν πολλοὶ τῷ προσητάγματι; Οὐχί, φησὶ· καὶ γὰρ καίται καὶ νῦν νόμος ὁ κελεύων μὴ μοιχεύειν, καὶ οὐ πάντες πείθονται. Οὐκ ἐπειδὴ ὁ φόβος ἡσθένησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ λήσεσθαι προσδοκῶσιν οἱ πολλοί· ὥς εἰ παρὴν αὐτοῖς ἀσελγαίνειν μέλλουσιν ὁ νομοθέτης καὶ ὁ δικάζων, ἴσχυσεν ἂν ὁ φόβος ἐκδελῖν τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐπεί κἀν ἐλάττωνα ταύτης ἐτέραν ἀνάγκην ἐπαγάγω, καὶ λαβὼν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐρωμένης γυναικὸς ἀπαγάγω καὶ δῆσας καθείρξω, δυνήσεται ἐνεγκεῖν, καὶ μηδὲν παθεῖν ἀηδές.

Μὴ τοίνυν λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα φύσει καλὸς, καὶ ὁ δεῖνα φύσει κακός. Εἰ γὰρ φύσει ἀγαθός, οὐδέποτε δυνήσεται γενέσθαι κακός· καὶ εἰ φύσει κακός, οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ἀγαθός. Νῦν δὲ ὁρῶμεν ὀξύρρῳπους τὰς μεταβολὰς, καὶ ἀπὸ τούτων εἰς θάτερα μεταβάλλοντας, καὶ ἀπ' ἐκείνων εἰς ταῦτα μεταπίπτοντας. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ταῖς Γραφαῖς ἔστιν ἰδεῖν μόνον, οὐδὲν ἐπὶ τελῶναι γαγόναν ἀπόστολοι, καὶ μαθηταὶ

* Alii tunc dixi sunt apol

προδοταί, καὶ πόρνοι γυναῖκες σώφρονες, καὶ ληστὰι εὐδοκίμησαν, καὶ μάγοι προσεκύνησαν, καὶ ἀσεβεῖς εἰς εὐσέβειαν μετέβαλον, ἐπὶ τε τῆς Καινῆς ἐπὶ τε τῆς Παλαιᾶς· ἀλλὰ καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν πολλὰ τοιαῦτα συμβαίνοντα ἴδοι τις ἂν. Εἰ δὲ φυσικὰ ἦν, οὐκ ἂν μετέπεσον. Καὶ γὰρ φύσει παθητοὶ ὄντες, οὐκ ἂν ποτε ἀπὸ σπουδῆς γενοίμεθα ἀπαθεῖς. Τὸ γὰρ φύσει τι ὂν, οὐκ ἂν ἐκπίσῃ τοῦ κατὰ φύσιν. Οὐδεὶς γοῦν ἀπὸ τοῦ καθεῦδεν ἐπὶ τὸ μὴ καθεῦδεν μετέπεσεν· οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ [14] φθείρεσθαι ἐπὶ τὸ μὴ φθεῖρεσθαι, οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ πεινῆν ἐπὶ τὸ μηδέποτε τοῦτο πάσχειν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐγκλήματα ταῦτα ἔστιν, οὐδὲ ἐνεσιζόμενον ἑαυτοῦς ἐπὶ τούτοις. Οὐδὲ μέλλων τίς τινα ἐγκαλεῖν εἶπεν· Ὁ φθαρτέ καὶ παθητέ· ἀλλ' ἢ μοιχεύειν ἢ πορνείαν ἢ τι τῶν τοιούτων ἀεὶ προφέρωμεν τοῖς ὑπευθύνουσιν, καὶ δικασταῖς προσάγομεν τοὺς ἐγκαλοῦσι καὶ κολάζουσιν, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις τιμῶσιν. Ὅταν οὖν καὶ ἐξ ὧν πρὸς ἀλλήλους ποιούμεν, καὶ ἐξ ὧν δικαζόμενοι πάσχομεν, καὶ ἐξ ὧν νόμους ἐγράψαμεν, καὶ ἐξ ὧν αὐτῶν καταγινώσκουμεν, κἀν μὲδεις ὁ κατηγορῶν ἦ, καὶ ἐξ ὧν ῥθθυμοῦντες μὲν χεῖρους, φοδοῦμενοι δὲ βελτίους γινόμεθα, καὶ ἐξ ὧν ἄλλους ὁρῶμεν κατορθούντας καὶ πρὸς ἄκρον φιλοσοφίας ἀφικομένους, εὐδῆλον ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ κατορθοῦν· τί μάτην ψυχραῖς αὐτοῦς ἀπατῶμεν οἱ πολλοὶ προφάσει καὶ ἀπολογίαις, μὴ μόνον συγγνώμην οὐ φερούσας, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἀφόρητον, δέον τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοδερὰν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχοντας ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι, καὶ μικρὰ πονέσαντας, τοὺς ἀκηρίτους λαβεῖν στεφάνους; Οὐδὲν γὰρ ἡμῶν ταῦτα προσθήσεται τὰ ῥήματα· ἀλλ' οἱ σύνδουλοι καὶ τὰ ἐναντία κατωρθώκοτες κατακρινοῦσι τοὺς διαμαρτάνοντας πάντας, τὸν ὥμον ὁ ἐλετήμων, τὸν πονηρὸν ὁ χρηστὸς, τὸν θρασὺν ὁ ἐπεικὴς, τὸν βάσκανον ὁ φιλόφρων, τὸν κενόδοξον ὁ φιλόσοφος, τὸν ῥθθυμον ὁ σπουδαῖος, τὸν ἀκόλαστον ὁ σώφρων. Οὕτως οἴσει τὴν κρίσιν ἡμῖν ὁ Θεός, ἐκάτερά τε στήσει τὰτάγματα, τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ κολάζων. Ἀλλὰ μὴ γένοιτό τινα τῶν παρόντων γενέσθαι τῶν κολαζομένων καὶ ἡτιμωμένων, ἀλλὰ τῶν στεφανουμένων καὶ τῶν τῆς θείας βασιλείας ἐπιτυχανόντων· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῆ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

* Regius bene ἀπὸ τοῦ καθεῦδεν εἰς τὸ μὴ καθεῦδεν μετέπεσεν. In editis sententia manca erat δι' ὁμοιοτέλειον.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἥτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῷ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

α'. Ὅπερ ἀεὶ εἰσγον, ὅτι ἡμέρα καὶ κατὰ μικρὸν δεῖ τὰς ἐπιπλήξεις ποιεῖσθαι, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ποιεῖ. Μέλλον γὰρ εἰς πρᾶγμα ἐμβαίνειν πολλῶν κινδύνων γέμον, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ βάθρων ἱκανὸν ἂν ἀνασπάσαι, προσηνέστερον τῷ λόγῳ κέχρηται. Φησὶ γὰρ παρακαλεῖν αὐτοὺς, παρακαλεῖν δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὥς οὐδὲ αὐτὸς ἀρκῶν μόνος ταύτην θέσθαι τὴν ἱκετηρίαν, καὶ πείσαι. Τί δὲ ἐστὶ, Παρακαλῶ διὰ τοῦ Χριστοῦ; Τὸν Χριστὸν λαμβάνω σύμ-

μαχον, καὶ βοηθὸν [15] αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ ἡδικημένον καὶ ὕδρισμένον· σφόδρα ἐντρεπτικῶς, ὥστε μὴ ἀπαναίσχυντῆσαι αὐτοὺς· ἰταμῶς γὰρ ἡ ἀμαρτία ποιεῖ. Διὰ τοῦτο ἂν μὲν εὐθέως σφοδρῶς ἐπιπλήξῃς, ἀπηγῇ καὶ ἀναίσχυντον εἰργάσω· ἂν δὲ ἐντρέψῃς, κατέκαμψας τὸν αὐχένα, κατέσπασας τὴν παρῆρσιαν, κάτω νεύειν ἐποίησας. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος κατασκευάζων, παρακαλεῖ τῶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ὁ παρακαλεῖ; ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα. Τοῦ σχίσματος ἡ ἔμφασις καὶ αὐτὸ τῆς κατηγορίας

* Legebatur μᾶ

ita recte se habent. Sic etiam si ea, quæ ad vitam pertineant, recte se haberent, non talem questionem moveres; verum quia circa virtutem accers et ignavas es, ideo insanos hosce profers sermones. Quomodo autem oportuit ex necessitate fieri bonum? Ergo futurum erat, ut bruta animalia nobiscum de virtute certarent cum quædam eorum nobis temperantiora sint. Sed mallem, inquires, ex necessitate bonus esse, et omni mercede privari, quam ex libero arbitrio malus, puniri et supplicio affici. Sed non est unquam necessitas esse bonum. Si ergo ignoras quid agendum sit, ostende, et tunc dicemus id quod opus est dicere: si vero libidinem malam esse nosti, cur malam rem non fugis? Non possum, inquires. Verum alii, qui majora recte gesserunt, te accusabant, tibi quoque vi magna es obstruent. Tu enim fortasse etiam cum uxore tua non caste agis; alius vero absque uxore integram servat castitatem. Quam ergo habes defensionem, qui modum non serves, dum alius ipsa septa transiit? At non parem, inquires, habeo corporis naturam, non par propositum voluntatis. Quia non vis, non quia non potes: ostendo namque omnes esse ad virtutem idoneos. Nam quod non potest quis facere, neque instante necessitate poterit: quod si instante necessitate possit, qui non facit, ex proposito voluntatis non facit. Exempli causa, volare et ad cælum ferri gravi corpore præditum, omnino fieri nequit. Quid ergo, si rex jussisset hoc facere, et mortem comminaretur dicens: Homines non volantes jubeo cecidit vel uri, vel quid simile pati: num quis ipsi obediret? Nequaquam. hoc enim natura ferre nequit. Sim autem de castitate idipsum statuatur, justaque ponatur, ut libidinosus puniatur, uratur, flagelletur et mille tormenta patiatur, an non multi edicto pareant? Non, inquires: nam lex est, quæ jubet non moechari, neque omnes obsequuntur. Non quod infirmus et levis est timor, sed quia multi se latere posse sperent. Quod si legislator et judex adesset libidinem impleturis, posset tunc metus libidinem arcere. Nam si aliam minorum necessitatem induxero, et ab amata muliere abstractum abduxero, et vinetum inclusero, poteris ferre, et nihil grave pati.

Nemo natura bonus vel natura malus. — Ne ergo dicamus, hunc natura bonum, illum natura malum esse. Nam si natura bonus sit, numquam poterit malus fieri; et si natura malus, numquam bonus erit. Nunc autem videmus celeres mutationes, et ab

his in alia mutari, et ab illis in alia cadere. Et hæc non in Scripturis tantum videre est: exempli causa, quod publicani facti sint apostoli, et discipuli proditores, et meretrices castæ mulieres, et latrones præclare agentes, et magi adorantes, et impii in pietatem conversi, idque tam in Veteri, quam in Novo Testamento: imo quotidie similia accidere videmus. Si vero naturalia hæc essent, non mutarentur. Nam cum simus natura passibiles, nullo umquam studio impassibiles erimus. Quod enim natura tale est, numquam excidet a naturalibus. Nullus a dormiendo abstinuit, nullus a corruptione ad incorruptionem transire potuit, nullus ab esurie liberatus est, ita ut non ultra esuriat. Ideo hæc non in crimen vertuntur, neque nobis ea exprobramus. Neque aliquem accusaturus quispiam dixit: O impure, et passionibus obnoxie; sed aut adulterium aut stuprum aut quid simile semper obnoxiiis proferimus, et ad judices adducimus qui criminantur et puniant, et pro contrariis honore afficiant. Cum ergo tum ex his quæ inter nos mutuo facimus, tum ex iis quæ in judicio patimur, et in legibus descripsimus, tum ex his de quibus nos ipsos damnamus, licet nullus accuset; ex eo quod etiam per ignaviam pejores, per timorem meliores efficiamur, demumque ex eo quod alios videamus præclare agentes ad philosophicæ culmen venisse, palam sit penes nos esse ut recte agamus; cur nos frustra frigidis obtentibus et excusationibus decipimus, quæ non modo nobis veniam non conciliant, sed potius intolerabile supplicium; cum oporteret diem illum terribilem præ oculis habentes, virtutis curam gerere et post modicum laborem incorruptibiles coronas accipere? Nihil enim nobis proderunt hæc verba; sed conservi, qui contraria recte egerunt, peccatores omnes damnabunt, crudelem misericors, malum bonus, audacem modestus, invidum benevolus, vanæ gloriæ cupidum philosophus, segnem studiosus, lascivum castus. Sic nobis judicium Deus feret, utrumque statuet ordinem, hos laudans, illos puniens. Verum absit, ut præsentium quispiam ex numero eorum sit qui punientur et ignominia afficiuntur; sed sint potius ex numero eorum qui coronantur, et divinum regnum obtinent; quod nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

Cap. 1. v. 10. Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem mente et in eadem sententia.

1. Inceperationes sensim et moderate fieri oportet. — Quod semper dicebam, sensim et paulatim inceperationes fieri oportere, hoc et Paulus hic facit. Rem enim magnam ingressurus multis plenam periculis, et quæ posset Ecclesiam funditus evertere, mitiore

utitur sermone. Ait enim se obsecrare illos; obsecrare autem per Christum, quasi ipse solus non sufficeret ad talem supplicationem, et ad persuadendum. Quid est autem, Obsecro per Christum? Christum adhibeo socium, et in auxilium ejus nomen injuria et contumelia affectum. Admodum apposite, ut ne illi impudenter agerent: impudentes enim peccatum facit. Ideo si statim quidem vehementer increpaveris, inamitam et impudentem efficias: si incre-

paveris, cervicem flexisti, loquendi libertatem abstaxisti, ut deorsum aspiceret fecisti. Quod efficiens Paulus interim obsecrat per nomen Christi. Et quidnam obsecrat? *Ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Schismatis emphatica vis ipsumque accusationis nomen satis erant, ut illos acriter perstringerent. Non enim fuerunt multe partes integræ, sed etiam una perierat. Nam si Ecclesiæ essent integræ, multi essent cœtus: si autem schismata, unum periisset. Nam quod integrum est, cum in multa dividitur, non modo non multa efficitur, sed quod unum erat perit. Talis est schismatum natura. Deinde quia admodum perstrinxerat schismatis nomine, rursus lenit et mitigat his verbis: *Sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.* Quia enim dixerat, *Ut idem dicatis*; Ne putetis, inquit, me concordiam dixisse in verbis solum sitam: eam enim quæ in mente est concordiam requiro. Sed quia fieri potest, ut idipsum mente dicant, sed non in rebus omnibus, ideo illud etiam addidit, *Sitis autem perfecti.* Qui enim in aliquo junctus est, in aliquo autem dissidet, non utique perfectus est, neque in toto consentit. Fieri autem potest, ut quis cogitatione concordet, neque tamen sententia: ut cum eandem habentes fidem, caritate juncti non sumus. Sic enim secundum cogitata juncti sumus (eandem quippe cogitamus), sententia vero non item: quod etiam tunc factum est, cum hic quidem illum, ille alium eligeret. Ideo ait et mente et sententia jungi debere. Neque enim quod in fide dissiderent, schismata erant; sed quod sententia dirimerentur secundum humanam contentionem. Sed quoniam is, qui accusatur, donec testes non habet, impudenter agit; vide quomodo non concedens ut negent, testes adducat. 11. *Significatum enim est mihi de vobis, fratres, ab iis qui sunt Chloes.* Neque statim hoc dixerat, sed primo accusationem posuerat, quod ipsum significantibus credidisse probat: nisi enim hoc fuisset, non accusasset: non temere enim Paulus credidisset. Neque statim dixit sibi significatum esse, ne videretur quasi ab illis inductus accusare: neque tacuit eorum nomen, ne videretur ex se solo dicere. Rursus illos fratres nominat. Licet enim peccatum manifestum esset, nihil impodiebat quominus illos adhuc fratres vocaret. Considera autem prudentiam, quomodo non separatam personam posuerit, sed domum totam, ne ipsi impeterent eum qui id dixisset: ita enim et illum texit, et accusationem sine metu aperuit. Non vidit enim solum quod illis, sed etiam quod his expediret. Ideo non dixit, *Significatum mihi est a quibusdam*; sed etiam domum indicavit, ut ne videretur comminisci. Quid significatum est? *Quod contentiones sint in vobis.* Quando illos increpat, dicit: *Ne sint in vobis schismata*; cum autem quæ aliorum sunt annuntiat, mitius effert his verbis: *Significatum enim est mihi, quod contentiones sunt in vobis*; ut ne eos qui dixerant, una impeteret. Deinde genus contentionis dicit: 12. *Quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego*

vero Cephæ. Contentiones enim dico, inquit, non eas quæ de rebus privatis sunt, sed graviores. *Quod unusquisque vestrum dicit.* Non enim partem, sed totam Ecclesiam corruptio devastabat. Atqui nec de seipso, nec de Petro, nec de Apollo dicebant; sed ostendit, quod si his innitendum non est, multo minus aliis. Quod autem non de his dicrent, infra dicit: *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo, ut in nobis discatis non supra id quod scriptum est superius* (1. Cor. 4. 2). Quod si Pauli, Apollo et Cephæ non oportebat sibi nomina adscribere, multo minus aliorum. Si doctorem et primum apostolorum, qui tantum instituerat populum, non oportebat sibi adscribere, multo minus eos qui nihil erant. Cum hyperbole itaque illos a morbo abducere studens hæc nomina ponit. Alioquin vero etiam minus molestam orationem reddit, non nominatim recensens eos qui scindebant Ecclesiam, sed quasi larvis quibusdam apostolorum nominibus ipsos obtegens: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.*

2. *Paulus non præfert se Petro.* — Non præferens se Petro, posuit illum ultimum; imo vero Petrum sibi valde præponens, per amplificationem loquutus est, ne putaretur hoc per invidiam facere, et prælivore ipsis honorem auferre. Ideo seipsum primum posuit. Nam qui se primum reprobat, non quod honorem amet hoc facit, sed quod talem gloriam admodum despiciat. Totum ergo impetum primus excipit, tuncque ponit Apollo, postea Cephæ. Non ergo sese extollens id fecit; sed in iis, quæ fieri non oportebat, per propriam personam primo correctionem facit. Sed quod ii quidem, qui huic vel alii se adscriberent, peccarent, palam est: ac recte illos corrigit dicens: *Non bene facitis dicentes, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.* Cur autem addidit, *Ego vero Christi*? Nam si ii qui se hominibus adscripserunt peccavere, non certe ii qui se Christo addicebant. Sed non eos hac de re accusabat, quod se Christo adscriberent, sed solum quod non omnes. Puto autem ipsum hoc ex se adjecisse, ut graviolem faceret accusationem, et ostenderet Christum cui datum esse parti, etiamsi illi hoc non sic facerent. Quod enim hoc subiudicaverit, per ea quæ sequuntur ostendit dicens: 13. *Divisus est Christus?* Id est, Christum concidistis, et corpus ejus divisistis. Vides iram, vides increpationem, vides sermonem indignatione plenum? Cum enim non probatione utatur, sed interroget tantum, hoc facit quasi absurditas illa in confesso sit. Quidam vero aliud subindicare putant, cum ait: *Divisus est Christus*; nempe dispersiit apud homines et divisit Ecclesiam, et partem quidem ipse cepit, aliamque illis dedit. Deinde absurditatem illam tollit dicens: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?* Vide mentem Christi amantem, quomodo in nomen suum deinceps totum adducat, ubertim ostendens hunc honorem nemini competere. Ac ne videatur invidia motus hæc dicere, ideo se frequenter circumversat: et prudentiam considera. Non enim dixit, Num Paulus

ἡ ἰσχυρία καὶ τὰ σφόδρα αὐτῶν· καθάσθαι. Οὐ γὰρ πολλὰ γέγονεν ὁλόκληρα μέρη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπώλει. Εἰ μὲν γὰρ Ἐκκλησίαι ἦσαν ὁλόκληροι, ἦν πολλὰ τὰ συστήματα· εἰ δὲ σχίσματα, καὶ τὸ ἐν σφόδρῃ. Τὸ γὰρ ὁλόκληρον, ὅταν εἰς πολλὰ διαιρεθῇ, οὐ μόνον πολλὰ οὐ γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπώλει. Τοιαύτη τῶν σχισμάτων ἡ φύσις. Εἴτα, ἐπειδὴ σφόδρα καθήκατο τῇ προσηγορίᾳ τοῦ σχίσματος, πάλιν λαβεῖν καὶ παραῖναι λέγων· *Ἦτε δὲ κατηρητισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἦτε τὸ αὐτὸ λέγετε*, μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι μᾶλλον ῥημάτων εἶπον εἶναι τὴν ὁμόνοιαν· τὴν γὰρ ἐκὼς διανοίας συμφωνίαν ἐπιζητῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστι καὶ λέγειν ἀπὸ διανοίας τὸ αὐτὸ, οὐ μὴν ἐν πᾶσι τοῖς πράγμασι, διὰ τοῦτο καὶ τοῦτο προσέθηκε, τὸ, *Ἦτε δὲ κατηρητισμένοι.* Ὁ γὰρ ἡνωμένος ἐν τινι, ἐν τινι δὲ δεχόμενος^β, οὐκέτι κατηρητίζεται, οὐδὲ ἀπῆρτισται· εἰς ὁμοφροσύνην. Ἔστι δὲ καὶ τοὺς νοήμασι συμφωνῶντα· μὴδέπω καὶ τῇ γνώμῃ συμφωνεῖν· ὅσον, ὅταν τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχοντες, μὴ ὦμεν συνημμένοι κατὰ τὴν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἡνωμένοι (τὰ γὰρ αὐτὰ νοοῦμεν), κατὰ δὲ τὴν γνώμην οὐκέτι· ὅπερ οὐν καὶ τότε ἐγένετο, τοῦ μὲν τὸν δεῖνα, τοῦ δὲ τὸν δεῖνα αἰρουμένου. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι καὶ τῷ νοῦ καὶ τῇ γνώμῃ δεῖ συμφωνεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ διεστάναι κατὰ τὴν πίστιν τὰ σχίσματα ἐγένετο, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τὴν γνώμην διηρησθαι κατὰ ἀνθρωπικὴν φιλονεικίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐγκαλοῦμενος, ἔως ἂν μὴ ἔχη τοὺς μάρτυρας, ἀπαναίσχυνται, ἅρα πᾶς μὴ συγχωρῶν εἰς ἄρνησιν ἐξελεῖν μάρτυρας παρήγαγεν. Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ἐκ τῶν Χλόης. Καὶ οὕτε εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον τὸ ἐγκλημα τέθεικεν, ὅπερ πεπιστευκός ἦν τοῖς δηλώσασιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδ' ἂν ἐνεκάλουν· οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς ὁ Παῦλος ἐπίστευσεν. Οὐτε οὖν εὐθέως εἶπεν ὅτι ἐδηλώθη, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἐξ ἐκείνων ἐγκαλεῖν, οὐτε ἀπιστώσασιν, ἵνα μὴ δόξῃ ἐξ αὐτοῦ μόνον λέγειν. Καὶ πάλιν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ὀνομάζει. Κἂν γὰρ ἡ δόξα τὸ ἀμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφοὺς καλεῖν ἔτι. Σκόπει δὲ τὴν σύνεσιν, πῶς οὐ καχωρισμένον ἔθηκεν τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ὁλόκληρον οἶκον, ὥστε μὴ ἐκπολεμῶσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν εἰρηκότα· οὕτω γὰρ καὶ περιέτλειεν [16] ἐκεῖνον, καὶ τὴν κατηγορίαν ἀδεῶς ἐγκαλούμεν. Οὐ γὰρ τὸ ἐκείνων εἶδε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτων συμφέρον. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· Ἐδηλώθη μοι παρὰ τίνων, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν δόξαν ἐποίησεν, ὥστε μὴ νομίζεσθαι πλάττειν. Τί ἐδηλώθη; Ὅτι ἐριδας ἐν ὅρῳ εἰσιν. Ὅτε μὲν οὖν αὐτοὺς ἐπιτιμᾷ, λέγει· *Ἦνα μὴ ἐν ὅρῳ σχίσματα ᾗ*· ὅτι δὲ τὰ ἐτέρων ἐπαγγέλλαι, πρῶτον ἀπαγγέλλαι λέγων, Ἐδηλώθη γὰρ μοι, ὅτι ἐριδας ἐν ὅρῳ εἰσιν, ὥστε μὴ συγχροῦσαι τοὺς εἰρηκότας. Εἴτα λέγει καὶ τῆς ἐριδος τὸ εἶδος. Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.* Ἐριδας γὰρ οὐ φημι, φησὶ, τὰς περὶ ἰδιωτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὰς χαλεπωτέρας. Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει. Ὁ γὰρ μέρος, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπενέματο τῆς Ἐκκλησίας ἡ εὐδοκία. Καίτοι γε οὐδὲ περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ περὶ Πέτρου, οὐδὲ περὶ Ἀπολλῶ εἶπον· ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι εἰ τούτοις ἐπαρῆσθαι οὐ χρή, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρων. Ὅτι γὰρ οὕτε περὶ αὐτῶν εἶπον, προῖων φησι· *Τούτοις δὲ μετὰσχήμεναι εἰς ἐμαυτὸν καὶ*

Ἀπολλῶ, Ἦνα ἐν ἡμῖν μάθῃτε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται, φρονεῖν. Εἰ γὰρ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ καὶ Κηφᾶ οὐκ ἐχρῆν ἐπιφημίσειν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρων. Εἰ τὸν διδάσκαλον, καὶ πρῶτον τῶν ἀποστόλων, καὶ τοσοῦτον κατηχῆσαντα δῆμον, οὐκ ἐχρῆν ἐπιγράφεσθαι, πολλῶν μᾶλλον τοὺς οὐδὲν ὄντας. Μεθ' ὑπερβολῆς τοίνυν, ἀπαγαγεῖν αὐτοὺς· τοῦ νοσήματος σπεύδων, ταῦτα τίθησι τὰ ὀνόματα· ἄλλως δὲ καὶ ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον, οὐκ ὀνομαστικῶς μεμνημένος τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὥσπερ τισὶ προσώποις^δ ταῖς τῶν ἀποστόλων προσηγορίαις κρύπτων αὐτοὺς· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.*

β'. Οὐ προτιμῶν αὐτὸν τοῦ Πέτρου θέθειεν ἱσχυρίαν ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τὸν Πέτρον αὐτοῦ προτιθεῖς. Κατὰ γὰρ αὐξήσιν προήγαγε τὸν λόγον, ἵνα μὴ νομισθῇ φθόνῳ τοῦτο ποιεῖν καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἐκείνους· τὴν τιμὴν διὰ βασκανίαν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸν τέθεικε πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτον αὐτὸν ἀποδοκιμάζων, οὐκ ἀπὸ τοῦ τιμῆς ἐρᾶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σφόδρα καταφρονεῖν τῆς τοιαύτης δόξης. Τὴν τοίνυν ἀπασαν προσβολὴν αὐτὸς δέχεται, καὶ τότε τίθησι τὸν Ἀπολλῶ, καὶ τότε τὸν Κηφᾶν. Οὐ τοίνυν ἐπαίρων αὐτὸν τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἐν οἷς οὐκ ἐχρῆν γίνεσθαι, διὰ τοῦ οἰκείου προσώπου πρῶτον ποιεῖται τὴν διόρθωσιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν οἱ τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι προσνέμοντες αὐτοὺς ἡμάρτανον, θῆλον· καὶ καλῶς ἐνεκάλουν εἰπὼν, ὅτι Οὐ καλῶς ποιεῖτε λέγοντες, *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*· τίνος δὲ ἐνεκεν προσέθηκεν, *Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ*; Εἰ γὰρ οἱ ἀνθρώποις προσνέμου αὐτοὺς ἡμάρτανον, οὐ δῆπου καὶ οἱ τῷ Χριστῷ αὐτοὺς ἀνατιθέντες. Ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐνεκάλει, ὅτι τὸν Χριστὸν αὐτοῖς ἐπαφῆμιζον, ἀλλ' ὅτι μὴ πάντες μόνον. Οἶμαι δὲ αὐτὸν καὶ οἰκοῦν αὐτὸ προστεθειμέναι βουλόμενον βαρύτερον τὸ ἐγκλημα ποιῆσαι, καὶ δεῖξαι οὕτω καὶ τὸν [17] Χριστὸν εἰς μέρος δοθέντα ἐν, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐποιοῦν τοῦτο ἐκεῖνοι. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνέκατο, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*; Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κατετέμετε τὸν Χριστὸν καὶ διεῖκατε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ὅρῃς θυμὸν, ὅρῃς ἐπίπληξιν, ὅρῃς λόγον γέμοντα ἀναγκαστικῶς; Ὅταν γὰρ μὴ κατασκευάζῃ, ἀλλ' ἔρωτῃ μόνον, ὡς ὠμολογημένου τοῦ ἀτόπου τοῦτο ποιεῖ. Τινὲς δὲ καὶ ἔτερον αὐτῶν φασιν αἰνίσσεσθαι διὰ τοῦ λέγειν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*· ὅσον, διενείματο πρὸς ἀνθρώπους καὶ ἐμερίσατο τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν δὲ ἐκεῖνοις ἔδωκεν. Εἴτα ἐργάζεται λοιπὸν τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἀτόπου, λέγων· *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὁμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐδακρίσθητε*; Ὅρα, φίλοισιν γνώμην, πῶς ἐπὶ τοῦ οἰκείου λοιπὸν ὀνόματος προσάγει τὸ πᾶν, ἐκ περιουσίας δεικνύς, ὅτι οὐ προσήκει οὐδενὶ αὐτῇ ἡ τιμὴ. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ φθόνῳ κινούμενος ταῦτα λέγειν, διὰ τοῦτο συνεχῶς αὐτὸν περιστρέφει· καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μὴ Παῦλος τὸν κόσμον ἐποίησε*; μὴ Παῦλος ὅμως ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν; ἀλλ' ἃ ἦν τῶν πιστῶν ἐξαίρετα μόνον καὶ πολλῆς κηδεμονίας, ταῦτα τίθησι, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀγαθὰ. Δείκνυσιν μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία, μάλι-

^β Reg, ἡ ἑρμηνεία, ἐκεῖνον καὶ αὐτὸ εἰς κατηγορίας ὀνομαζόμενον ὁ ὅρος ἡ τοῦ σχίσματος προσηγορία σφόδρα αὐτῶν. ^γ Regium, Regius cod., optime. Editti διακρίνουν, mihi recte.

^δ Legebatur ἀπαγωγῶν. ^ε Suspicatur Savilius legendum προσεπαιός. Sed puto locum bene habere ^ζ Legebatur ἐκεῖνον.

στα ὅτι ἡ διὰ τοῦ σταυροῦ συγκατάβασις. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν; ἀλλὰ, *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη*; καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου τιθεῖς· ἡ εἰς τὸ *ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε*; Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἐβάπτισεν ὑμᾶς; ἐβάπτισε γὰρ πολλούς· ἀλλ' οὐ τὸ ζητούμενον τοῦτο ἦν, ὑπὸ τίνος ἐβαπτίσθησαν, ἀλλὰ τὸ εἰς τίνος ὄνομα ἐβαπτίσθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο αἰτιον ἐγένετο σχισμάτων, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων καλεῖσθαι, καὶ τοῦτο διορθοῦται λέγων, *Μὴ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε*; Καὶ μὴ γὰρ εἴπῃ, φησὶ, Τίς ἐβάπτισεν, ἀλλ', *Εἰς τὸ τίνος ὄνομα*; Οὐ γὰρ ὁ βαπτιστὴς, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα ζητεῖται· οὗτος γὰρ ἀφήσῃ τὰ ἁμαρτήματα. Καὶ ἄχρι τοῦτου στήσας τὸν λόγον, οὐκέτι τοῖς ἐξῆς ἐπετρέχεται. Οὐ γὰρ λέγει, *Μὴ Παῦλος ὑμῖν ἐπηγγελάτο τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ*; μὴ Παῦλος ὑμῖν ὑπέσχετο βασιλείαν οὐρανῶν; Τί δήποτε οὖν οὐχὶ καὶ ταῦτα προστίθῃσιν; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον βασιλείαν ἐπαγγελιασθαι, καὶ σταυρωθῆναι. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ οὐτε κίνδυνον εἶχεν, οὐτε αἰσχύνῃν ἴσμεν· τοῦτο δὲ ἅπαντα ταῦτα· ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνα ἀπὸ τούτων κατασκευάζει. Εἰπὼν γάρ, *Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέσχετο, ἐπηγάγε, Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται*; καὶ πάλιν, *Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶν μᾶλλον καταλλαγέντες σωθήσμεθα*. Τοῦτου ἐνεκεν οὐκ ἐπηγάγεν ἐκεῖνα· καὶ ὅτι τὰ μὲν οὐδέπω εἶχον, τῶν δὲ ἤδη παρὰν εἰλήφεσαν, καὶ τὰ μὲν ἦν ἐν ἐπαγγελίαις, τὰ δὲ ἤδη γεγέννητο. *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Κάλλον*. [18] Τί μέγα φρονεῖτε ἐπὶ τῷ βαπτίσαι, ὅπου γε ἐγὼ καὶ εὐχαριστῶ, ὅτι οὐκ ἐποίησα τοῦτο; Ταῦτα δὲ λέγων, καθαιρεῖ τὸ ἐπὶ τούτῳ φύσημα οικονομικῶς, οὐχὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαπτίσματος, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν ἀπόνοιαν τῶν μέγα ἐπὶ τῷ βαπτίσαι φρονούντων, πρῶτον μὲν τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐκ αὐτῶν ἐστὶ τὸ ὄνομα, δεύτερον δὲ τῷ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο. Μέγα μὲν γὰρ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ μέγα αὐτὸ οὐχ ὁ βαπτίζων ποιεῖ, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα· ἔπειτα τὸ βαπτίσαι οὐδὲν ἐστὶν ὅσον εἰς ἀνθρώπινον πόνον, ἀλλὰ πολλῶν ἑλαττον τοῦ εὐαγγελισσαομένου. Μέγα μὲν γὰρ ἐστὶ, πάλιν φημί, τὸ βάπτισμα, καὶ ἀνευ βαπτίσματος ἀμήχανον βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἀλλὰ δύναται αὐτὸ καὶ ἀνὴρ οὐ σφόδρα γενναῖος ποιῆσαι, τὸ δὲ εὐαγγελισσαομένῳ πολλοῦ δαίται πόνος.

Υ'. Λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν εὐχαριστεῖ, ὅτι οὐδένα ἐβάπτισα. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; *Ἵνα μὴ εἰς εἴπῃ, φησὶ, ὅτι εἰς τὸ ἄμῃν ὄνομα ἐβαπτίσθητε*. Τί δαί; περὶ γὰρ ἐκεῖνων τοῦτο ἔλεγον· Οὐδαμῶς· ἀλλὰ δέδοικα, φησὶ, μὴ καὶ εἰς τοῦτο προβῇ τὸ νόημα. Εἰ γὰρ οὐτελῶν ἀνθρώπων καὶ οὐδένης ἀξίῳ λόγῳ βαπτίζοντων, αἵρεσις γέγονεν, εἰ ἐγὼ ὁ καταγγελλας τὸ βάπτισμα πολλούς ἐβάπτισα, εἰκὸς ἦν συστάντας μὴ μόνον ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ βάπτισμα ἑμοὶ ἐπισημίζεῖν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν ἑλαττόνων τοσοῦτον ἐγένετο κακὸν, ἴσως ἂν καὶ ἐπὶ πολλῶν χαλεπώτερον ἀπὸ τῶν μειζόνων προῦδῃ. Ἐντρέφας τοίνυν τοὺς διεσθαρμένους ταύτῃ, καὶ προσειπὼν, *Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανῶν οἶκον*, πάλιν αὐτῶν ὑποσύρει τὸν ὑπὸν λέγων· *Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τινα ἄλλον ἐβάπτισα*. Ἐντεῦθεν γὰρ δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲ περισπούδαστον ἦν αὐτῷ τῆς, ἀπὸ τούτου τιμῆς ἀποκλιθεῖν παρὰ τῶν πολλῶν, οὐδὲ δόξης ἐνεκεν ἐπὶ

τοῦτο ἤρχετο. Οὐ τοῦτους δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξῆς σφόδρα αὐτῶν καταστέλλει τὴν φλεγμονήν, λέγων· *Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλὰ εὐαγγελίζεσθαι*. Τὸ γὰρ ἐπιπονώτερον καὶ πολλοῦ δαίμονος μόχθου καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς, καὶ ὁ πάντα συνεῖχε, τοῦτο ἦν. Αἰὶ καὶ Παῦλος αὐτὸ ἐνεχειρίζετο. Καὶ τίνος ἐνεκεν μὴ ἀποσταλεῖς βαπτίζειν, ἐβάπτισεν; Οὐ μαχόμενος τῷ ἀποσταλῆναι, ἀλλ' ἐκ περιουσίας τοῦτο ποιών. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐκωλύθη, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀπεστάλην ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀναγκαιοτάτῳ. Τὸ μὲν γὰρ εὐαγγελίζεσθαι ἐνός σου καὶ δευτέρου, τὸ δὲ βαπτίζειν παντὸς ἂν εἴη τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος. Ἀνθρωπῶν μὲν γὰρ κατηχούμενων λαθόντας καὶ πεισιμένον βαπτίσαι, παντὸς οὐτινοσὺν ἐστὶν· ἡ γὰρ προαίρεσις τοῦ προσιόντος λοιπὸν ἐργάζεται τὸ πᾶν, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· ὅταν δὲ ἀπίστους δέῃ κατηχηθῆναι, πολλοῦ δεῖ πόνου, πολλῆς τῆς σοφίας· τότε δὲ καὶ τὸ κινδυνεύειν προστῇ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν γέγονε, καὶ πέπεισται ὁ μυσταγωγῆσθαι μέλλων, καὶ οὐδὲν μέγα, πεισθέντα βαπτίσαι· ἐνταῦθα δὲ πολλὸς ὁ πόνος· ὥστε μεταπίσαι προαίρεσιν, καὶ μεταθεῖναι γνώμην, καὶ ἀναμοχλεῦσαι πλάγην, καὶ καταφυτεῦσαι τὴν ἀλήθειαν. [19] Ἀλλ' οὐ λέγει ταῦτα οὕτως, οὐδὲ κατασκευάζει καὶ φησιν, ὅτι οὐδένα πόνον ἔχει τὸ βαπτίσαι, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελισσαομένῳ· οἷδε γὰρ αἰετὶ μετριάξουσιν· ἀλλ' ἐν τῇ συγκρίσει τῆς ἐξωθεν σοφίας σφόδρα ἀποτείνεται, ἐνθα καταφορικωτέρῳ ἡδυνάτο χρῆσασθαι λόγῳ. Οὐ τοίνυν ἐναντιούμενος τῷ πέμποντι ἐβάπτισεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν γηρῶν, ἐπὶ τῶν τῶν ἀποστόλων, *Ὅτι ἐστὶν ἀρεστὸν καταλιπόντας ἡμᾶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις*, διηκονήσατο, οὐκ ἐναντιούμενος ἐκεῖνοις, ἀλλ' ἐκ περιουσίας ποιών· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἐπεὶ καὶ νῦν τοῖς μὲν ἀφελεστέρους τῶν πρεσβυτέρων τοῦτο ὑπεχειρίζομεν, τὸν δὲ διδασκαλικὸν λόγον τοῖς σοφωτέροις· ἐκεῖ γὰρ ἐστὶν ὁ πόνος καὶ ὁ ἰδρώς. Αἰὶ καὶ αὐτὸς φησιν· *Οἱ καλῶς προσεστῶτες πρεσβύτεροι διὰ τῆς τιμῆς ἀξιοῦσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*. Ὡς περὶ γὰρ τὸ μὲν διδάξει τοὺς παλαιόντας, ἀνδρός ἐστὶ γενναῖος καὶ παιδοερίβου σοφοῦ, τὸ δὲ ἐπιθεῖναι τὸν στέφανον τῷ νικησαντὶ καὶ τοῦ μὴ δυναμένου πάλαιεν ἐστὶ, καίτοι γε ὁ στέφανος λαμπρότερον ποιεῖ τὸν νικησαντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· ἀδύνατον μὲν γὰρ χωρὶς αὐτοῦ σωθῆναι, οὐδὲν δὲ μέγα ὁ βαπτίζων ποιεῖ, προαίρεσιν παρεσκευασμένην λαβών. *Ὅτι ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*. Καθελὼν δὲ φύσημα τῶν διὰ τὸ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεθίσταται λοιπὸν πρὸς τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ τῇ ἐξωθεν κομπάζοντας, καὶ κατ' αὐτῶν ὀπλίζεται σφοδρότερον. Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῷ βαπτίζειν πεφυστωμένους ἔλεγεν, *Εὐχαριστῶ, ὅτι οὐδένα ἐβάπτισα*, καὶ ὅτι οὐκ ἀπέστειλέ με ὁ Χριστὸς βαπτίζειν· καὶ οὕτως σφοδρῶς οὕτως κατασκευαστικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἀντιθέμενος δι' ὀλίγων ἅπαν ἐβούλετο, παρέδραμεν· ἐνταῦθα δὲ ἐκ προοιμίων χαλεπὴν διδωσι τὴν πληγὴν λέγων· *Ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*. Τί τοίνυν μέγα φρονεῖς, ἐπ' ὅ ἡγαλότευται· ἔδαι; Εἰ γὰρ πολέμει τῷ σταυρῷ καὶ μάχεται τοῖς εὐαγγελίοις ἡ σοφία αὕτη, οὐκ αὐχεῖν ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ καταδύεσθαι δεῖ. Τοῦτο γὰρ αἰτιον τοῦ μὴ γενέσθαι τοὺς ἀποστόλους σοφοὺς, οὐκ ἀσθενεῖν τοῦ χαρίσματος, ἀλλ' ἵνα μὴ βλαβῇ τὸ κρυπτήμα. Οὐκ ἄρα ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ συνιστώτες τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ λυμαινόμενοι· οἱ

^a Sic Reg. Editi legunt. Paulo ante deerat τί δαί.

^b Sic Reg. Editi vero καλῶτερος, male.

mundum condidit? num Paulus vos ex nihilo produxit? sed quæ in fidelibus erant eximia, et magnæ providentiæ, ea ponit, crucem et baptismum, et bona inde paria. Nam Dei erga homines amorem ostendit mundi creatio, maxime vero illa per crucem demissio. Et non dixit, Num Paulus mortuus est pro vobis? sed, Num Paulus crucifixus est? mortis quoque genus indicans? et in nomine Pauli baptizati estis? Nec dixit, Num Paulus vos baptizavit? multos enim ille baptizavit: verum id non querebatur, a quo nempe baptizati fuissent, sed in cuius nomine baptizati essent. Quia enim hoc schismatum causa fuerat, quod ex baptizantibus nomen acciperent, hoc etiam corrigi dicens, *An in nomine Pauli baptizati estis?* Et ne dixeris, inquit, Quis baptizavit, sed, In cuius nomine. Non enim queritur quis baptizet, sed quis in baptismo vocetur: hic enim peccata dimittit. Hic gradum sistit, nec quæ sequuntur persequitur. Non enim dicit, Num Paulus vobis futura bona promisit? num Paulus vobis promisit regnum caelorum? Cur ergo hæc non adjicit? Quia non par res est regnum promittere et crucifigi. Illud enim nec periculum habebat, nec afferebat ignominiam: hoc vero hæc omnia. Alioquin autem ab his illa probat. Cum dixisset enim, *Qui proprio Filio suo non pepercit*, adjicit, *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit (Rom. 8. 32)?* et rursum, *Si enim inimici cum essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus*, multo magis reconciliati salvabimur (Id. 5. 10). Ideo non illa subiunxit, et quod illa quidem nondum haberent, horum autem jam experientiam accepissent; et quod illa quidem in promissionibus, hæc vero jam facta essent. 14. *Gratias ago Deo meo, quia neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium.* Cur altum sapitis, quod baptizetis, quando ego gratias ago, quod hoc non fecerim? Cum hæc autem dicit, illorum tumorem predeat tollit; non vini baptismatis, absit, sed arrogantiam eorum, qui de dato baptismo gloriabantur; primo ostendens non ipsorum esse donum; secundo gratias agens Deo ea de causa. Nam magnum quidem est baptisma, sed non illum magnum facit is qui baptizat, sed qui in baptismo invocatur. Baptizare enim nihil est, quod ad humanum atinet laborem; sed multo minus est, quam evangelizare. Nam magis quidem res est baptisma, iterum dico, et sine baptismo non possumus regnum consequi: sed potest hoc facere vir non admodum præclarus; evangelizare autem multi laboris est.

3. Causam vero dicit cur gratias agat, quod nulum baptizaverit. Quænam illa est? 15. *Ne quis dicat, inquit, quod in nomine meo baptizati estis.* Quid vero? de illisne hoc dicebant? Minime: sed timeo, inquit, ne eo morbus deveniat. Nam si cum viles et nullius pretii homines baptizarent, hæresis nata est; si ego qui baptismum annuntiavi multos baptizassem, veniale erat eos qui convenerant, non modo nomine meo vocandos fore, sed etiam baptisma mihi adscripserunt. Si enim a minimis tantum ortum est malum, forte longe gravius a majoribus provenisset.

Cum igitur eos qui corrupti erant hoc modo creparet, ac dixisset, 16. *Baptizavi autem ei Stephanum domum;* illorum fastum rursus deprimit, dicens, *Ceterum nescio an aliquem alium baptizaverim.* Illic enim ostendit non curæ illi fuisse hoc frui apud vulgus honore, nec gloriæ causa ad hoc venisse. Non his tantum, sed etiam in sequentibus illorum fastum deprimit, dicens: 17. *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Nam hoc et laboriosius erat, sudore multo opus habebat ferreoque animo, omniaque continebat: ideoque Paulo commissum fuit. Et cur ad baptizandum non missus, baptizabat? Non pugnavit adversus eum qui se miserat, sed ex abundanti hoc faciebat. Non enim dixit, prohibitum mihi fuit, sed, Non sum missus ad hoc, sed ad rem maxime necessariam. Nam evangelizare unius aut duorum erat; baptizare autem cujusalibet est, qui præditus sit sacerdotio. Hominem namque catechumenum et persuasum baptizare cujusalibet est: voluntas enim accedentis deinceps totum efficit, cum Dei gratia. Cum autem infideles sunt ad fidem instituendi, multo opus est labore, multa sapientia: tunc autem etiam subeundum erat periculum. In baptizando enim totum factum est, et persuasus est is qui in mysterium est admittendus; nihilque magnum est persuasum baptizare: hic vero multus labor, ut voluntas ei propositum mutetur, error convellatur, et veritas inseratur. Verum hæc ille non ita dicit, neque probatione utitur, nec dicit, nullum esse laborem baptizare, sed evangelizare secus: scit enim semper modum tenere: sed in comparatione cum externa sapientia valde contendit, ubi vehementiore uti potuit oratione. Non ergo contra jussum mittentis baptizabat; sed sicut cum de viduis dixisset apostoli, *Non expedit nobis relicto verbo Dei ministrare mensis (Act. 6. 2)*, ille ministravit non illis repugnans, sed ex abundantia fervoris id fecit: ita et hic quoque. Nunc enim simplicioribus presbyteris hoc committimus, et doctrinæ verbum sapientioribus: illic enim labor et sudor est. Quapropter et ipse ait: *Qui recte præsumt presbyteri, duplici honore dignentur; maxime autem qui laborant in verbo et doctrina (1. Tim. 5. 17).* Quemadmodum enim docere eos, qui ludicra certamina adeunt, viri strenui est et sapientis prædicationis; coronam autem victori imponere, ejus etiam est qui certare nequit, etsi corona victorem reddit splendidiorem: sic de baptismo dicendum: nullus enim potest sine illo salutem consequi; nihil tamen magnum facit is qui baptizat, cum voluntatis propositum paratum invenit. *Non in sapientis verbi, ut non evacuatur crux Christi.* Cum depressisset illorum tumorem, qui quod baptizarent altum sapiebant; transit postea ad illos, qui de externa sapientia gloriabantur, et adversus illos vehementius armatur. Adversus illos enim, qui quod baptizarent inflabantur, dicebat, *Gratias ago, quod nullum baptizaverim*, et quod Christus me ad baptizandum non miserit; nec vehementibus usus est argumentis, sed quæ volebat paucis subindicans, prætercurrit: hic autem a priu-

cipio gravem indigit plagam dicens, *ut non evacuetur crux Christi*. Cur ergo altum sapis de iis, ob quæ pudore suffundi oporteret? Si enim hæc sapientia cum cruce pugnaret et cum Evangeliiis concertaret, non gloriari de illa, sed pudore affici oporteret. Hæc enim causa fuit, cur apostoli non sapientes sive philosophi fuerint, non ex charismatis imbecillitate, sed ut ne prædicatio læderetur. Non ergo illi verbum confirmabant, sed labefactabant; at idiotæ vere confirmabant. Hoc retundit fastum, hoc tumorem comprimit, hoc modeste agere suadet. At si non in sapientia verbi, inquires, cur Apollo virum doctum miserunt? Non vi orationis confidentes, sed quia potens erat in Scripturis, et confutabat Judæos. Alioquin autem id quod quærebatur erat, ut qui primas tenebant et verbum serere cœperunt, non essent docti. Hi magna virtute opus habebant, ut a principio errorem depellerent, et tunc in ipso ingressu magna fortitudine opus erat.

4. Qui ergo eruditus ab initio opus non habuit ut errorem depelleret, si postea eruditus admisit, non quasi illis indigens hoc fecit, sed quasi non discernens. Sicut enim sapientibus huiusmodi non egebat ad id quod volebat perficiendum: ita si postea illos inveniret, non rejiciebat. Tu vero mihi illud ostende, an Petrus et Paulus eruditi essent. Sed non poteris: erant enim idiotæ et illiterati. Quemadmodum igitur Christus quando discipulos misit in orbem, cum potentiam suam primum in Palæstina ostendisset illis, et dixisset: *Quando misi vos sine crumena et pera et calceis, nunquid vobis aliquid defuit* (Luc. 22. 35)? tunc permisit ut deinceps et peram et crumenam haberent: ita hic quoque fecit. Nam id, quod quærebatur, erat ut Christi potentia ostenderetur: non ut propter externam sapientiam a fide ejicerentur ii qui accederent. Cum ergo Græci discipulos accusabunt ut idiotas, nos, plus quam illi, accusemus ipsos. Nec quis dicat Paulum sapientem, id est, doctum fuisse; sed eos, qui apud illos ob sapientiam et eloquentiam celebres sunt, extollentes, illos omnes qui apud nos fuere, rudes fuisse dicamus. Non parum enim in hac quoque parte illos dejiciemus: sic quippe splendida erit victoria.

Disputatio circa Paulum et Platonem. — Hæc autem dixi, quia Christianum quempiam aliquando audiivi contra Græcum ridicule disputantem: ambo namque in disputatione rem suam confutabant et pessundabant. Nam quæ Christianum dicere oportuisset, illa dicebat Græcus; et quæ Græcum dicere par erat, hæc Christianus opponebat. Nam cum de Paulo et de Platone quæstio esset, Græcus ille ostendere conabatur Paulum indoctum et rudem fuisse: Christianus vero ex simplicitate probare contendebat, Platone doctiorem et disertorem fuisse Paulum. Ita porro Græcus victor fuisset, si hæc vicisset propositio. Nam si Platone doctior et eloquentior fuit Paulus, multi, ut verisimile est, opponunt, illum non gratia, sed eloquentia superasse. Itaque sic loquens Christianus, pro Græco stabat: quod autem Græcus dicebat, pro

Christiano faciebat. Nam si, ut dicebam, inermis erat Paulus, et tamen Platonem vicit, splendida fuit victoria: indoctus quippe ille, omnes discipulos ejus adortus, persuasos secum abduxit. Unde palam est non in sapientia humana prædicationem prævaluisse, sed per Dei gratiam. Ne igitur in eadem incidamus, neve irrideamur, cum contra Græcos sic disputamus, apostolos tamquam indoctos accusemus: talis enim accusatio encomium est. Et cum dixerint illi, agrestes fuisse apostolos, nos addamus etiam fuisse indoctos, illiteratos, pauperes, viles et obscuros. Non sunt hæc maledicta apostolis illata, sed ad illorum gloriam cedit, quod tales cum essent, toto orbe terrarum fuerint clariores. Hi enim idiotæ, agrestes, indocti, sapientes illos, potentes, tyrannos, qui divitiis, gloria et externis ceteris rebus fruebantur et gloriabantur, quasi nec viri essent profigurant. Unde palam est magnam esse crucis potentiam, et hæc non humana vi facta esse. Non enim humanæ naturæ sunt illa, sed supra naturam patrata sunt. Cum autem supra naturam et admodum ultra naturam quædam efficiuntur cum decore et utilitate; palam est illa ex divina quadam virtute et operatione facta esse. Animadvertite autem: piscator, tentoriorum artifex, publicanus, imperitus, illiteratus, ex Palæstina regione longinqua venientes, philosophis, oratoribus, dicendi peritis, ex patria expulsus omnibus, brevi temporis spatio filios vicerunt, cum periculis multis, populis et regibus ipsos oppugnantibus, ipsa pugnante natura; temporis antiquitate, obsistente etiam longa consuetudine, armatis dæmonibus, diabolo in acie stante et omnia movente, reges, principes, populos, gentes, urbes, barbaros, Græcos, philosophos, oratores, sophistas, scriptores, leges, tribunalia, supplicia varia, mortes innumeras et diversas. Attamen hæc omnia ita repulsa sunt et cesserunt, loquentibus piscatoribus, periunde ut tenuis pulvis, qui vehementium ventorum impetum ferre nequit. Discamus ergo sic cum Græcis disputare, ut ne simus tamquam bestię et pecora; sed parati semper ad spem nostram tuendam. Et interim hoc caput meditemur, quod non parvum est, illisque dicamus: Undenam infirmi fortes illos vicerunt, duodecim universum orbem? iique non iisdem utentes armis, sed nudi contra armatos pugnantes?

5. *Apostolorum victoria mirabilis; exemplo magis quam philosophia prædicandum.* — Dic enim, si duodecim viri rei militaris imperiti in armatam pugnatorem innumerabilem aciem irrumpentes, non inermes tantum, sed etiam infirmi, ab illis nihil male paterentur, neque innumerabilibus telis impeliti sauciarentur; habentes autem tela infixæ corpori nudo, omnes prosternerent, non armis utentes, sed manu ferientes; deinde alios occiderent, alios captivos abducerent, nullis acceptis vulneribus: an quis diceret rem talem gestam humanam esse? Atqui apostolicum tropæum longe illo mirabilius est. Louge enim mirabilius est quam nudum non vulnerari, quod imperitus et illiteratus atque piscator tantam superet dicendi

ὅτι ἰδύσται οἱ βεβαιουῦντες. Τοῦτο οἶδε κολάσαι α τῦ-
πον, τοῦτο καταστellaί φλεγμονήν, τοῦτο πείσαι
μεταβῆναι. Καὶ εἰ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, τίνος ἐνεκεν
τὸν Ἀπολλὸν λόγον ὄντα ἐπεμψαν, φησὶ β; Οὐ τῇ
τῶν λόγων δυνάμει θαρρόντες, ἀλλ' ὅτι δυνατὸς ἦ
ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλως
δὲ τὸ ζητούμενον ἦν, τὸ τοὺς πρωτοστάτας καὶ ἀρε-
μένους σπείρειν τὸν λόγον μὴ εἶναι λογίους. Οὗτοι
γὰρ ἦσαν οἱ πολλῆς δεόμενοι δυνάμεως, ὥστε ἀπ-
ώσασθαι τὴν πλάνην ἐκ προοιμίων, καὶ τότε πολλῆς
εἶδε τῆς ἰσχύος εἰς αὐτὴν τὴν εἰσοδόν.

δ. Ὁ τοίνυν μὴ δεθηθεὶς εὐκλειδεύτων ἐκ προοι-
μίων, εἰ [20] μετὰ ταῦτα λογίους ἐδέξατο, οὐκ ὡς δεόμε-
νος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ὡς οὐ διακρινόμενος. Ὡς περ
γὰρ οὐκ ἔδεϊτο σοφῶν εἰς τὸ κατορθῶσαι ἅπερ
ἐβούλετο, οὕτως οὐδὲ μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας διὰ
τοῦτο ἐξέβαλε. Σὺ δὲ ἐκεῖνός μοι δείξον, εἰ Πέτρος
λόγιος ἦν καὶ Παῦλος. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἰδιῶται
γὰρ ἦσαν, καὶ ἀγράμματοι. Ὡς περ οὖν ὁ Χριστὸς,
ὅτι τοὺς μαθητὰς ἐκπαίδεν εἰς τὴν οἰκουμένην, δείξας
αὐτοῦ τὴν δύναμιν αὐτοῖς ἐν Παλαιστίνῃ πρῶτον,
καὶ εἰπὼν, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς χωρὶς βαλαντίου
καὶ πέτρας καὶ ὑποδήματος, μὴ τινος ὑστερήσατε;
τότε ἐπέτρεψε λοιπὸν καὶ πέτραν καὶ βαλάντιον ἔχειν.
οὕτως καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε. Τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν
δειγθῆναι τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, οὐ διὰ τὴν ἐξωθεν
σφίον ἐκβάλλεσθαι τῆς πίστεως τοὺς προσιόντας.
Ὅταν οὖν Ἕλληνες κατηγορήσωσι τῶν μαθητῶν ὡς
ἰδιωτῶν, πλὴν ἡμεῖς ἐκείνων κατηγοροῦμεν α αὐτῶν.
Μηδὲ λεγέτω τις, ὅτι σοφὸς ἦν ὁ Παῦλος· ἀλλ' ἐπαί-
ροντες ἐπὶ σοφίᾳ τοὺς μεγάλους παρ' ἐκείνους καὶ
ἐπὶ εὐλογητῇ θαυμασθέντας, τοὺς παρ' ἡμῖν ἅπαν-
τας λέγωμεν ἰδιώτας γεγονέναι. Οὐ μικρῶς γὰρ αὐ-
τοὺς καὶ κατὰ τοῦτο καταβαλοῦμεν τὸ μέρος· οὕτω
γὰρ ἔσται λαμπρὰ τὰ νικητήρια.

Ταῦτα δὲ εἰπον, ἐπειδὴ τινος ἤκουσά ποτε Χρι-
στιανοῦ πρὸς Ἕλληνα καταγελάτως διαλεγόμενον,
καὶ ἀμφοτέρων ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μάχῃ τὰ ἑαυτῶν
καταλύοντων. Ἄ γὰρ εἶδε τὸν Χριστιανὸν εἰπεῖν,
ταῦτα ὁ Ἕλλην εἰλεγε· καὶ δὲ τὸν Ἕλληνα εἰκός ἦν
εἰπεῖν, ταῦτα ὁ Χριστιανὸς προσέβαλλετο. Περὶ Παύ-
λου γὰρ καὶ Πλάτωνος ζητήσεις οὐσιν, ὁ μὲν Ἕλλην
ἐπειρᾶτο δεικνύειν, ὅτι ὁ Παῦλος ἦν ἀμαθὴς καὶ
ἰδιώτης· ὁ δὲ Χριστιανὸς ὑπὸ ἀφεισίας ἐσπούδαζε
κατασκευάζειν, ὅτι Πλάτωνος λογιώτερος ἦν ὁ Παῦ-
λος. Οὕτω δὲ τοῦ Ἕλληνος ἐγίνετο τὰ νικητήρια,
τοῦτου κρατούμενος τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ Πλάτωνος ἐλ-
λογιμώτερος ἦν ὁ Παῦλος, πολλοὺς εἰκός ἀντιλέγειντο,
ὅτι οὐ τῇ χάριτι, ἀλλὰ τῇ εὐλογητῇ περιεγίνετο.
Ἥσα ὑπὲρ τοῦ Ἕλληνος ἦν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ
Χριστιανοῦ· δ δὲ εἰλεγε ὁ Ἕλλην, ὑπὲρ τοῦ Χρι-
στιανοῦ ἦν. Εἰ γὰρ Παῦλος ἀκαίδευτος ἦν, ἐκράτησε
δὲ Πλάτωνος, ὅπερ εἰλεγον, λαμπρὰ γέγονεν ἡ νίκη.
Τότε γὰρ ἐκείνου μαθητὰς λαβὼν ὁ ἀμαθὴς ἅπαντας
ἔπεισε, καὶ πρὸς αὐτὸν ἤγαγεν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι
οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, τὸ κήρυγμα περιγέγονεν,
ἀλλὰ Θεοῦ χάριτι. Ἦν οὖν μὴ ταῦτα πάσχουμεν, μηδὲ
καταγελώμεθα οὕτω διαλεγόμενοι πρὸς Ἕλληνας,
ἐπειδὴν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς ἀγὼν ἦ, κατηγοροῦμεν τῶν
ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν· ἢ γὰρ κατηγοροῖα αὕτη ἐγκώ-

μιον. Καὶ ὅταν εἰπωσιν ἐκείνοι, ὅτι ἀγροικοὶ ἦσαν οἱ
ἀπόστολοι, προσθῶμεν ἡμεῖς, καὶ εἰπώμεν, ὅτι καὶ
ἀμαθεῖς καὶ ἀγράμματοι καὶ πένητες καὶ εὐτελεῖς
καὶ ἀσύνετοι καὶ ἀφανεῖς. Οὐκ ἔστι βλασφημία τῶν
ἀποστόλων ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δόξα, τὸ τοὺς τοιοῦτους
τῆς οἰκουμένης πάσης λαμπροτέρους φανῆναι. Οὗτοι
γὰρ οἱ ἰδιῶται καὶ ἀγροικοὶ καὶ [21] ἀμαθεῖς τοὺς
σοφούς καὶ δυνατοὺς καὶ τοὺς τυράννους, καὶ τοὺς
ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἐξωθεν πᾶσι κομπά-
ζοντας, ὡς οὐδὲ ἄνδρας, οὕτω κατηγωνίσαντο. Ὅθεν
δῆλον, ὅτι μεγάλη ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις, καὶ οὐκ
ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ ταῦτα ἐγίνετο. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν
τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ κατορθούμενα.
Ὅταν δὲ ὑπὲρ φύσιν τι γένηται, καὶ ὑπὲρ φύσιν
παρὰ πολὺ μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ τοῦ χρησίου,
εὐδῆλον ὅτι θεῖα τινὲ ταῦτα δυνάμει καὶ συνεργείᾳ
γίνεται. Σκόπει δέ· Ὁ ἀλιεὺς, ὁ σκηνοποιοὺς, ὁ τελῶνης,
ὁ ἰδιώτης, ὁ ἀγράμματος, ἐκ Παλαιστίνης τῆς χώρας
μακρὰν κειμένης ἔλθοντας, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς
ρήτορας, τοὺς δεινοὺς εἰπεῖν ἐκ τῆς οικίας ἀπώσ-
μενοι πάντας, αὐτοὶ τοῦτων ἐκράτησαν ἐν χρόνῳ
βραχεῖ μετὰ κινδύνων πολλῶν, δῆμων, βασιλέων ἀν-
τιπαιπτόντων, τῆς φύσεως αὐτῆς μαχομένης, τοῦ
χρόνου τῆς καλαιότητος, τῆς πολλῆς συνθεῖας ἀν-
τιπαλαιούσης· σφοδρῶς, δαιμόνων ὀπλιζομένων,
διαδόλου παραταττομένου καὶ πάντα κινουόντος, βασι-
λέας, ἄρχοντας, δῆμους, ἔθνη, πόλεις, βαρβάρους,
Ἕλληνας, φιλοσόφους, ρήτορας, σοφιστὰς, λογογράφ-
ους, νόμους, δικαστήρια, κολάσεις ποικίλας, θανά-
τους μυρίους καὶ παντοδαπούς. Ἄλλ' ὅμως ἅπαντα
ταῦτα οὕτως ἠλέγχετο καὶ παρεχόμενος, τῶν ἀλιέων
φθειγμένων, ὡς κόνις λεπτὴ σφοδρῶν ἀνέμων ἐμ-
βολὴν ἀνεγκεῖν μὴ δυναμένη. Μάθωμεν τοίνυν οὕτω
πρὸς Ἕλληνας διαλέγεσθαι, ἵνα μὴ ὤμεν ως θρέμ-
ματα καὶ βοσκήματα, ἀλλ' ὤμεν παρεσκευασμένοι
περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Καὶ τῶς τοῦτο τὸ κεφά-
λαιον μελετήσωμεν οὐκ ὄν μικρὸν, καὶ λέγωμεν πρὸς
αὐτούς· Πόθεν οἱ ἀσθενεῖς τῶν ἰσχυρῶν περιεγέγοντο,
οἱ δώδεκα τῆς οἰκουμένης, οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς ὅπλοις
κεχρημένοι, ἀλλὰ γυμνοὶ πρὸς ἐνόπλους μαχόμενοι;

ε'. Εἰπεῖ γὰρ, εἰ δώδεκα ἄνδρες πολεμικῶν ἀπειροὶ
πραγμάτων εἰς παράταξιν στρατιωτῶν ἀπειρον καὶ
ὀπλισμένην εἰσπηδήσαντες, οὐκ ἄοπλοι μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀσθενεῖς τὸ σῶμα, ὑπὸ μὲν ἐκείνων οὐδὲν ἔπαθον,
μηδὲ μυρίους βαλλόμενοι βέλεσιν ἰερώθησαν, ἔχον-
τες δὲ ἐμπεπερονημένα τὰ βέλη γυμνῷ τῷ σώματι
πάντας κατέβαλλον, οὐχ ὅπλοις κεχρημένοι, ἀλλὰ τῇ
χειρὶ παίοντες, εἴτα τοὺς μὲν ἀνέλιον, τοὺς δὲ αἰχμη-
αλῶτους λαβόντες ἀπήγαγον, μηδὲ τραύματα αὐ-
τοῖς δεξάμενοι, ἄρα τις τὸ γινόμενον ἀνθρώπινον εἶναι
ἐφησε; Καίτοι τὸ τῶν ἀποστόλων τρόποσι πολλῶν
ἐκείνου θαυμαστότερον. Τοῦ γὰρ γυμνὸν μὴ τραῦσθαι,
πολλῶν παραδοξότερον τὸ τὸν ἰδιώτην καὶ ἀγράμμα-
τον καὶ ἀλίαν τοσαύτης δεινότητος περιγενέσθαι, καὶ
μήτε ὑπὸ τῆς ὀλιγότητος, μήτε ὑπὸ τῆς πένιας, μήτε
ὑπὸ τῶν κινδύνων, μήτε ὑπὸ τῆς συνθεῖας τῆς προ-
κατεληφείας, μήτε ὑπὸ τῆς τοσαύτης αὐστηρότητος
τῶν πραγμάτων ὧν ἐπέταττον, μήτε ὑπὸ τῶν
καθημερινῶν θανάτων, μήτε ὑπὸ τοῦ πλῆθους τῶν
ἀπατηθέντων, μήτε ὑπὸ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἀπα-
τηθέντων διακυλωθῆναι. Οὕτω τοίνυν αὐτοὺς κατα-
βάλλωμεν, καὶ μαχώμεθα πρὸς ἐκείνους, καὶ πρὸ τῶν
λόγων διὰ τοῦ βίου καταπληξώμεθα. Αὕτη [22] γὰρ
ἐστὶν ἡ μεγάλη μάχη, οὗτος ὁ συλλογισμὸς ὁ ἀναν-

* *Legabatur* τοῦτο διέκλασε, αἱ παρ., κατέσπειλε... ἐπεισε.
Legabatur hoc val., φησὶ, proi. θαρρόντες. * *Alius*
habet σοφιστῶν pro σοφῶν. * *Reg.*, κατηγοροῦμεν, melius
quam edidi κατηγοροῦμεν.

* *Legabatur* ἀντιπαιτούσης. * *Deerat* μέλειον.

εὐβήτης ὁ διὰ τῶν ἔργων· ἐπεὶ καὶ μυρία φιλοσοφῶμεν διὰ τῶν λόγων, βίον δὲ μὴ παρεχόμεθα ἐκείνων βελτίονα, τὸ κέρδος οὐδὲν. Οὐ γὰρ τοῖς λεγομένοις προσέχουσιν, ἀλλ' ἂν πράττωμεν ἐξετάζουσι, καὶ φασί· Σὺ πρότερος τοῖς σοῖς ῥήμασι πείθου, καὶ τότε ἑτέροις παραίνοι. Εἰ δὲ λέγεις μὲν μυρία εἶναι ἀγαθὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ὡς οὐκ ὄντων δὲ οὕτω φαίνοια τοῖς παροῦσι προσηλωμένος, τὰ ἔργα σου τῶν βημάτων ἔμολι πιστότερα. Ὅταν γὰρ ἴδω σε ἀρπάζοντα τὰ ἑτέρων, θρηνοῦντα ἀμέτρως ἐπὶ τοῖς ἀπελθοῦσι, πολλὰ ἕτερα πλημμελοῦντα, πῶς σοι πιστεύσω ὅτι ἔστιν ἀνάστασις; Κἀν γὰρ μὴ λέγῃσι ταῦτα, ὅμως ἐννοοῦσι ταῦτα, καὶ περιστρέφουσιν ἐπὶ τῆς διανοίας. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ καλῶν τοὺς ἀπίστους γενέσθαι Χριστιανούς. Ἐναγίσσωμεν· τοῖνυν αὐτοὺς διὰ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας. Πολλοὶ καὶ ἰδιώται ἄνδρες φιλοσόφων οὕτω κατέπληξαν τὴν διάνοιαν, ὡς καὶ τὴν τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι φιλοσοφίαν, καὶ φωνὴν σάλπιγγος λαμπροτέρα διὰ τῆς πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἀφάντες· αὕτη γὰρ τῆς γλώττης ἰσχυρότερα. Ὅταν δὲ εἶπω, ὅτι οὐ χρὴ μνησικακεῖν, εἶτα τὸν Ἕλληνα μυρία ἐργάσασθαι κακὰ, πῶς δυνήσομαι τοῖς λόγοις αὐτὸν ἐναγαγεῖν, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἀποσοδῶν; Θηρεύσωμεν τοῖνυν αὐτοὺς διὰ τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τῶν ψυχῶν τούτων οἰκοδομῶμεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τοῦτων συναγάγωμεν τὸν πλοῦτον. Οὐκ ἔστι ψυχῆς οὐδὲν ἀνάξιον, οὐδὲ ὁ κόσμος ἅπας. Ὅστε καὶ μυρία δῶς χρήματα πένησιν, οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάσῃ, ὅσον ὁ μίαν ψυχὴν ἐπιστρέφων. Ὁ γὰρ ἐξάγων εἰς μὲν ἀναξίον, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί. Μέγα μὲν γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐλεεῖν τοὺς πενημένους· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον, ὅσον τὸ πλάνης ἀπαλλάττειν· ὁ γὰρ τοῦτο ποῶν, κατὰ Παῦλον γίνεται καὶ Πέτρον. Ἐξεστὶ γὰρ ἀναδέξασθαι τὸ ἐκείνων κήρυγμα, οὐχ ἵνα κινδυνεύωμεν καθάπερ ἐκεῖνοι, καὶ λιμοὺς καὶ λοιμοὺς καὶ τὰ ἄλλα ὑποφέρωμεν (ει-

^a Αἱ ἀναγάγωμεν.

ρήνης γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς), ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπὸ προθυμίας σπουδὴν ἐπιδείξωμεθα. Καὶ γὰρ ἐξεστὶν οἴκας λαθιμένους ταύτην τὴν ἀλείαν ἐργάζεσθαι. Εἰ τις ἔχει φίλον καὶ συγγενὴ καὶ οἰκεῖον, ταῦτα ποιεῖτω, ταῦτα λεγέτω καὶ ἔσται κατὰ Πέτρον καὶ Παῦλον. Καὶ τί λέγω Πέτρον καὶ Παῦλον; Στόμα ἔσται τοῦ Χριστοῦ. Ὁ γὰρ ἐξαγωγὴν εἰς μὲν ἀναξίον, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί. Κἀν μὴ σήμερον πείσῃ, αὐριοὶν πείσεις· καὶ μηδέποτε πείσῃς, σὺ τὸν μισθὸν ἔξεις ἀπρητισμένον· καὶ μὴ πάντας πείσῃς, ὁλίγους ἀπὸ πολλῶν δυνήσῃ· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐχὶ πάντας τοὺς ὄντας ἀνθρώπους ἔπεισαν, ἀλλ' ὅμως πᾶσα διελέχθησαν, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι μισθὸν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος τῶν κατορθομένων, ἀλλὰ πρὸς τὴν γνώμην τῶν κατορθοῦντων ὁ Θεὸς τοὺς στεφάνους ὀρίζειν εἴωθε. Κἀν δύο καταδόλης ὁδοὺς, ῥέχεται· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς χήρας ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν διδασκόντων [25] ἐργάζεται. Μὴ τοῖνυν, ἐπειδὴ τὴν οἰκουμένην οὐ δύνασαι σώσαι καὶ τῶν ὀλίγων καταφρόνεις, μηδὲ τῇ τῶν μεγάλων ἐπιθυμίᾳ τῶν μικρῶν ἀφελκῆσαι σεαυτὸν. Κἀν ἐκατὸν μὴ δυνήθῃς, τῶν δέκα ἐπιμελήθητι· καὶ δέκα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ τῶν πέντε καταφρονήσῃς· καὶ πέντε μὴ δυνήθῃς, τοῦ ἐνὸς μὴ ὑπερίδῃς· καὶ τὸν ἓνα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ οὕτως ἀθύμει, μηδὲ τὰ παρὰ σεαυτοῦ καλύπτῃ. Οὐχ ὀρέξῃ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν οὐ μόνον ἀπὸ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀργυρίου τὰς ἐμπορίας ποιοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σχολάζοντες; Ἄν μὲν γὰρ μηδέπω τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, καὶ τῶν μεγάλων ἀνθεξόμεθα· ἂν δὲ τῶν μικρῶν ὑπερίδωμεν, οὐδὲ ἐκείνων ἐπιληψόμεθα εὐκόλως. Οὕτως ἕκαστος πλοῦστος γίνεται, καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα συλλέγων· οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ἵνα ἐν πᾶσι πλουτήσαντες, ἐπιτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μυρία ἔστι, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἔστι. Γέγραπται γάρ· Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνεστῶν ἀθετήσῃ· τοῦ σοφοῦ; τοῦ γραμματεῦς; τοῦ συνζητήτης τοῦ αἰῶνος τούτου;

α'. Τοῖς κάμνουσι καὶ ψυχρῶραγοῦσι καὶ αἱ τροφαὶ αἱ ὑγιεῖς ἀηδεῖς, οἱ φίλοι καὶ οἱ προσήκοντες ἐπαχθεῖς, καὶ οὐδὲ γνωρίζονται πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ἐνοχλεῖν δοκοῦσιν. Οὕτω δὲ καὶ τοῖς τὰς ψυχὰς ἀπολλυμένοις συμβαίνειν εἴωθε· τὰ γὰρ πρὸς σωτηρίαν φέροντα ἀγνοοῦσι, καὶ τοὺς κηδομένους αὐτῶν ἐνοχλεῖν νομίζουσι. Γίνεται δὲ τοῦτο οὐ παρὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων νόσον. Καὶ ὅπερ οἱ παρακαλοῦντες ποιοῦσιν, ἀπεχθανόμενοι πρὸς τοὺς ἐπιμελομένους αὐτῶν, καὶ λοιπὸν λοιδοροῦνται· τοῦτο καὶ οἱ ἀπίστοι πάσχουσιν. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ ἐκείνων οἱ ὑβρίζοντες τότε μάλιστα αὐτοὺς ἐλεοῦσι καὶ διακροῦσι, δειγμάτων ἔσχατον τῆς ἐπιτεταμένης ἀβρῶστίας τοῦτο ποιοῦμενοι, ὅταν τοὺς φιλέτους ἀγνοῶσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ποιήσωμεν, καὶ μάλλον τῶν γυναικῶν ἐλαλύξωμεν ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι τὴν κοινὴν ἀγνοοῦσι σωτηρίαν. Οὐ γὰρ οὕτω γυναῖκα ἄνδρα δεῖ φιλεῖν, ὡς ἡμᾶς πάντας ἀνθρώπων, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐφέλκεσθαι, καὶ Ἕλληνας ἢ,

καὶ ὁσιστοῦν. Θρηνώμεν τοῖνυν αὐτοὺς, ὅτι ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ μυρία αὐτοῖς ἔστιν, ὁ αὐτὸς σοφία καὶ δύναμις ὤν. Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησί, μυρία ἔστιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδὸς ἦν ἐκείνους, τοῦ σταυροῦ παρὰ τῶν Ἑλλήνων χλευαζομένου, τῇ σοφίᾳ τῇ ᾗθεν παρ' αὐτῶν ἀνδίστασθαι καὶ πολεμεῖν θορυβούμενους τοῖς παρὰ τῶν Ἑλλήνων λεγομένοις, παραμυθούμενος ὁ Παῦλος φησί· Μὴ νομίσῃτε ξένον [26] γίνεσθαι καὶ παράδοξον. Ταύτην ἔχει τὴν φύσιν τὸ πρᾶγμα, ὥστε ὑπὸ τῶν ἀπολλυμένων μὴ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ τὴν δύναμιν· ἐξεστήκασιν γὰρ καὶ παραπαλοῦσι. Διὰ τοῦτο καὶ λοιδοροῦνται καὶ ἐπαχθῶς ἔχουσι πρὸς τὰ σωτήρια φάρμακα. Τί δὲ λέγεις, ἄνθρωπε; δοῦλος ὁ Χριστὸς ἐγένετο διὰ σὲ μορφῇ δούλου λαβὼν, καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἀνέστη· καὶ θέον ἀναστάντα προσκυνῆσαι διὰ τοῦτο, καὶ θαυμάσαι τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ὅπερ οὔτε πατὴρ οὔτε φίλος οὔτε υἱὸς ὑπὲρ σοῦ ἐποίησε, ταῦτα ὁ Δεσπότης πάντα εἰργάσατο ὑπὲρ σοῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προσεκρουκτός· θέον τοῖνυν θαυμάζειν ὑπὲρ τούτων αὐτῶν, σὺ δὲ μυρίαν καλεῖς πρᾶγμα τοσαύτης σοφίας γέμον; Ἀλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· τῶν γὰρ ἀπολλυμένων ἔστι μὴ ἐπιγινώσκειν τὰ πρὸς σωτηρίαν φέροντα.

vim, ac neque a paucitate, neque a paupertate, neque a periculis, neque a prævía consuetudine, nec a severitate rerum quas præcipiebant, neque a quotidianis mortibus, neque ab eorum qui decepti fuerant multitudine, neque ab eorum qui deceperant auctoritate, impedirentur. Sic ergo illos prosternamus et contra ipsos pugnemus: ac vita prius, quam sermone, impetamus illos. Hoc enim magnum certamen est, hæc ratiocinatio est, cui contradici non possit, quæ per opera procedit. Etiam si enim innumera verbis philosophemur, si non meliorem quam illi vitam exhibeamus, nullum est lucrum. Non enim dictis attendunt, sed facta nostra examinant, et dicunt: Tu prior verbis tuis obtempera, et tunc alios admone. Quod si cum dicis innumera esse bona in futuro sæculo, quasi illa non sint, presentibus addictus videaris, credibilia mihi sunt facta quam dicta tua. Cum enim video te aliena rapientem, de iis qui defuncti sunt ultra modum lugentem, aliaque multa prave agentem, quomodo tibi credam dicenti resurrectionem esse? Etiam si enim hæc non dicant, hæc cogitant et in mente versant. Et hoc impedit, quominus infideles Christiani fiant. Inducamus ergo illos per vitam nostram. Multi et illiterati viri philosophorum mentem ita perculsere, utpote qui operum philosophiam exhiberent, et vocem tuba clariorem per vitæ institutum et philosophiam emitterent: hæc quippe lingua fortior est. Cum enim dicam, non oportere injuriarum meminisse, deindeque Græco innumera inferam mala, quomodo potero verbis illum inducere, cum gestis ipsum depellam? Venemur ergo illos per vitæ institutum, et per hæc animas ædificemus Ecclesiam, et has congeramus divitias. Nihil est anima: equiparandum, ne totus quidem mundus. Itaque etiam si innumeras pauperibus pecunias erogaveris, nihil tale efficies quale is, qui vel unam animam convertit. *Qui enim educit pretiosum ex vili, quasi os meum erit (Jer. 15. 19)*, inquit. Magnum quidem bonum est egenorum

misereri; sed nihil tantum, quantum ab errore liberare: qui enim hoc facit, Paulo et Petro similis est. Licet enim illorum prædicationem suscipere, non ut periclitemur quemadmodum illi, et famem, pericula cæteraque toleremus; jam enim pacis tempus est; sed ut alacriter studium exhibeamus. Licet enim domi sedentes hanc exercere piscationem. Si quis habet amicum, aut cognatum, aut familiarem, hæc faciat, hæc dicat; et similis erit Petro et Paulo. Quid dico, Petro et Paulo? Os erit Christi: nam *Qui educit pretiosum a vili, quasi os meum erit*, inquit. Etiam si hodie non persuaseris, cras persuadebis: etiam si nunquam persuaseris, tu perfectam habebis mercedem: etiam si non omnibus persuaseris, ex multis paucos attrahere poteris; quandoquidem apostoli non omnibus hominibus persuasere, omnes tamen alloquuti sunt, et de omnibus mercedem habent. Non enim ab exitu recte factorum, sed a mente recte operantium coronas decernere Deus solet. Etiam si duos jeceris obolos, accipit, et quod erga viduam fecit, hoc et erga doctores operatur. Ne itaque, quia non potes orbem terrarum servare, paucos despicias, neque ex magnorum desiderio, a minoribus te abstrahas. Si centum non potueris, decem cures; si denos non possis, nec quinos spernas; si quinos non possis, ne unum despicias; si unum non potueris, neque sic animo deficias, nec quæ penes te sunt cohibeas. Non vides quomodo in contractibus, non solum ex auro, sed etiam ex argento mercatores committuntur, ut non soleant? Nam si ne parva quidem despiciamus, magna etiam apprehendemus: si vero parva contemnamus, neque illa ipsa facile percipiemus. Sic quisque dives efficitur parva et magna colligens: sic et nos faciamus, ut in omnibus divites facti, regnum celorum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. 1. v. 18. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi sunt, nobis, virtus Dei est.* 19. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam: sapientium, et prudentiam prudentium reprobo. Ubi sapiens? ubi scriba?* 20. *ubi inquisitor sæculi hujus?*

1. Laborantibus et animo fractis etiam salubres cibi insuaves sunt, amici et necessarii importuni, neque sæpe cognoscuntur, ac videntur inferre molestiam. Sic quoque solet accidere iis qui animas perdunt: nam quæ ad salutem ducunt ignorant, et illos qui ipsorum curam gerunt molestos esse putant. Hoc autem fit, non ex ipsa rei natura, sed ex illorum morbo. Et quod insani faciunt, cum illos odio habent qui ipsorum curam gerunt, illosque conviciis impetunt: hoc quoque faciunt infideles. Sed quemadmodum in illis qui conviciis impetuntur tum maxime eorum misereantur et lacrymantur, utpote qui hoc extremum esse ægritudinis indicium putent, quod illi

amicissimos sibi non noscant: ita et nos circa Græcos faciamus, et magis quam propter uxores circa illos ejulemus, quia communem ignorant salutem. Non enim ita vir uxorem debet amare, ut nos homines omnes, illosque ad salutem attrahere, sive Græcus sit, sive quisquis alius. Lugeamus ergo illos, quia verbum crucis stultitia ipsis est, cum ipsum sapientia et virtus sit: nam *Verbum crucis pereuntibus*, inquit, *stultitia est*. Quia enim verisimile est illos, cum crux a Græcis irrideretur, ei quæ apud illos habebatur sapientia obstitiisse et Græcorum dictis, consolans ipsos Paulus dicit: Ne putetis rem esse insolitam ac stupendam. Hanc res isthæc habet naturam, ut a pereuntibus virtus ejus non cognoscatur: mente namque capti sunt ac desipiunt. Ideo convicia efferunt, et salutaria pharmaca moleste ferunt. Quid vero dicis, o homo? Servus propter te Christus factus est, formam servi accipiens, crucifixus est et resurrexit: et

cum oporteret illum resuscitatum ideo adorare, et ejus benignitatem admirari; quia quæ nec pater nec amicus nec filius pro te fecit, hæc omnia Dominus operatus est propter te inimicum, qui illum offenderas: cum oporteret ergo illum propterea admirari, ut rem tanta sapientia plenam, stultitiam appellas? Sed nihil mirum: nam pereuntium est non agnoscere ea, quæ ad salutem ducunt.

Ratiociniis ea quæ fidei sunt sæpe labefaciuntur. — Ne turbemini igitur: non enim novum neque inexpectatum est illud, quod nempe a desipientibus magna derideantur. Illos vero qui sic affecti sunt, per humanam sapientiam persuadere non licet: imo si ita persuadere volueris, contrarium efficias: nam ea, quæ rationem superant, sola fide opus habent. Etenim si ratiociniis persuadere voluerimus, quomodo Deus factus sit homo, et in vulvam virginalem ingressus sit; et si rem fidei non permittamus, magis irridebunt illi. Ergo qui ratiociniis id querunt, illi sunt qui pereunt. Ecquid dico de Deo? Nam si circa creaturas hoc faciamus, multus sequetur risus. Sit enim homo, qui velit omnia ratiociniis ediscere, et teutet tua persuaderi ratione, quomodo lucem aspiciamus; tu autem ratiocinio illi persuadere conare. Sed non poteris: si enim dixeris, quod sufficiat oculos aperire ad videndum, non modum dixisti, sed quod fieri solet. Cur enim non auribus videmus, inquiet, nec oculis audimus? cur non naso audimus, nec auribus olfacimus? Si ergo illo ea de re querente, non possumus horum rationem reddere, et ille rideat, annon magis nos ridebimus? Nam si ambo ex eodem cerebro principium habent, amboque membra vicina sunt, quomodo non eadem ipsa possunt facere? Sed non poterimus causam dicere, neque modum ineffabilis et variae operationis; et si tentemus, irridebimur. Ideo Dei potentiae et immensae sapientiae cedentes, taceamus. Ita ergo si ea, quæ Dei sunt, per externam sapientiam explicare velimus, multus sequetur risus, non propter rerum imbecillitatem, sed propter hominum amentiam. Res enim magnas nullus sermo potest explicare. Animum autem adhibe: cum dixerò, Crucifixus est, Græcus dicit: Et quomodo hoc rationi consentaneum est? sibi non opem tulit cum crucifigeretur et tentaretur tempore crucis; et quomodo postea resurrexit, et aliis opem tulit? nam si poterat, oportebat ante mortem agere (nam hoc quoque dicebant Judæi): qui autem sibi ipsi opem non tulit, quomodo aliis tulit? non est hoc, inquit, rationi consentaneum. Jure: est enim crux, o homo, supra rationem et ineffabilis virtutis. Nam in malis gravibus constitutum, iis malis superiorem apparere, et sic congressum vincere, immensæ virtutis est. Ut enim in tribus pueris, ingressos in fornacem conculcasse flammam mirabilius erat, quam si ingressi non fuissent; et in Jona, in cetum incidentem a bellua nihil passum esse multo majus erat, quam si non incidisset: sic et in Christo longe mirabilius fuit mortuum solvisse mortem, quam si mortuus non fuisset. Ne dicas ergo, Cur sibi opem

non tulit in cruce? Nam cum morte configere volebat. Non descendit de cruce, non quod non posset, sed quod nollet. Eum enim quem mortis tyrannis detinere non potuit, quomodo clavi crucis detinere potuissent?

2. Sed hæc nobis nota sunt, infidelibus non item. Ideo dicebat, verbum crucis pereuntibus stultitiam esse, nobis autem salutem consequentibus, virtutem esse Dei. Scriptum est enim: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Nihil grave hactenus posuit, sed primo ad Scripturam testimonium venit, et tunc fiducia inde assumpta, vehementiore utitur sermone, et ait: *Nonne stultiam fecit Deus sapientiam hujus mundi? ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi? nonne stultiam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* 21. *Nam quia in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Cum dixisset, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientium,* ex rebus demonstrationem inducit, dicens: *Ubi sapiens? ubi scriba?* simul et Judæos et Græcos perstringens. Quis enim philosophus, quis eorum qui in syllogismis versati sunt, quis ex iis qui Judaica norunt, salutem dedit et veritatem docuit? Nemo; sed totum piscatorum fuit. Cum propositum ergo conclusisset, illorumque fastum depressisset, ac dixisset: *Nonne infatuavit Deus sapientiam hujus mundi? causam etiam dicit propter quam hæc ita facta sunt.* Quia enim in sapientia Dei, inquit, non cognovit mundus per sapientiam Deum; crux apparuit. Quid sibi vult autem, *In sapientia Dei?* In ea quæ apparuit per opera, per quæ cognosci voluit. Propterea enim et hæc et similia probavit, ut convenienter ex iis quæ cernuntur Conditor in admiratione haberetur. Magnum est cælum, et immensa terra: Conditorum ergo mirare. Nam magnum hoc cælum non modo ab eo factum, sed facile factum est, et immensa terra quasi nihil producta fuit. Ideo de illo quidem dicit, *Opera digitorum tuorum sunt cæli* (Psal. 101. 26), de terra autem, *Qui terram fecit tanquam nihil.* Quia ergo per hanc sapientiam noluit Deum cognoscere, per stultitiam, quæ esse videtur, prædicationis persuasit; non per ratiocinia, sed per fidem. De cætero ubi sapientia Dei est, humana non ultra est opus. Nam dicere eum, qui hunc tantum mundum creavit, Deum esse oportere immensa et ineffabili virtute præditum, humanæ sapientiae erat sic ratiocinari, et per hæc illum comprehendere: nunc autem non ratiociniis, sed fide sola opus est. Nam in crucifixum et in sepulchrum credere, et certum habere eundem ipsum resurrexisse ac superne sedero, id sapientia non egot neque ratiociniis, sed fide. Apostoli enim non cum sapientia prodire, sed cum fide, fueruntque externis sapientibus sapientiores et sublimiores, et tanto magis, quanto majus est ea quæ Dei sunt fide suscipere, quam ratiocinia movere: hoc enim humanam superat mentem. Quomodo autem perdidit sapientiam? Per Paulum et similes nobis cognitus, ostendit illam inutilem esse. Ad suscipiendam enim evangelicam

Μὴ θεωρεῖσθε οὖν· οὐ γὰρ ξίνον οὐδὲ παρὰ προσ-
δοκίαν τὸ γινόμενον, τὸ χλευάζεσθαι τὰ μεγάλα παρὰ
τῶν ἱεραρχούντων. Τοὺς δὲ οὕτω διακειμένους διὰ
σοφίας ἀνθρωπίνης πείθειν οὐκ ἐνι· ἀλλὰ, καὶ βου-
ληθῆς οὕτω πείσαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖς· τὰ γὰρ ὑπερ-
βαίνοντα λογισμῶν πίστεως δέχεται μόνως. Καὶ γὰρ,
ἂν θέλωμεν πείθειν διὰ λογισμῶν, πῶς ἀνθρώπος
ἐγένετο ὁ Θεός, καὶ εἰς μήτρην εἰσῆλθε παρθενικῇν,
καὶ μὴ τῇ πίστει τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψωμεν, μᾶλλον
ἐκπίνει καταγελάσσονται. Ἄρα οἱ λογισμοὶ ζητούντες,
οὗτοι εἰσιν οἱ ἀπολλύμενοι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ;
Ἐπὶ γὰρ τῶν κτισμάτων ἂν τοῦτο ποιήσωμεν, πολλὸς
ἔφεται γέλως. Ἔστω γὰρ ἀνθρώπος πάντα βουλόμε-
νος λογισμοῖς μανθάνειν, καὶ πειράσθω τῇ παρὰ σοῦ
λόγῳ πείθεσθαι, πῶς βλέπομεν τὸ φῶς· σὺ δὲ αὐτὸν
λογισμῷ πείθειν πειρῷ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχους· ἂν γὰρ
εἶπες, ὅτι ἀραγε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαντα βλέπειν,
οὐ τὸν τρόπον εἰρηκας, ἀλλὰ τὸ γινόμενον. Διὰ τί
γὰρ μὴ τῇ ἀκοῇ βλέπομεν, φησί, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
ἀποούμεν; διὰ τί γὰρ μὴ τῇ ῥῆνι ἀκούομεν, καὶ τῇ
ἀκοῇ ἀσφαινόμεθα; Ἄν τοίνυν, ἀποροῦντος αὐτοῦ
περὶ τούτων, μὴ δυνάμεθα τὸν λόγον ἀποδοῦναι τού-
των, ἐκείνους μέλλει γελάειν; οὐ μαιζίνως ἡμεῖς κατα-
γελοῦμεθα; Εἰ γὰρ ἀμφότερα ἐξ ἐνὸς ἐγκεφάλου
τὴν ἀρχὴν ἔχει, καὶ ἀμφότερα ἀλλήλοις γειτνιάζει τὰ
μέλη, πῶς οὐ τὰ αὐτὰ δύναται ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ δυ-
νησόμεθα εἰπεῖν τὴν αἰτίαν οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς
ἀφάτου καὶ ποικίλης ἐνεργείας, ἀλλὰ, καὶ ἐπιχειρή-
σωμεν, καταγελοῦμεθα. Διὰ τοι τοῦτο τῇ τοῦ Θεοῦ
δυνάμει καὶ τῇ ἀπειρῇ σοφίᾳ παραχωροῦντες, σιγή-
σωμεν. Οὕτω τοίνυν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἂν τῇ ἐξωθεν
σοφίᾳ βουληθῶμεν παραστήσαι, πολλὸς ἔφεται γέλως,
οὐ παρὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ
τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνοιαν. Τὰ γὰρ μεγάλα λόγος οὐ-
δεὶς παραστήσαι δύναται. Σκόπει δέ· Ὅταν εἴπω,
Ἐσταυρώθη, ὁ Ἐλλήν λέγει· Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λό-
γον τοῦτο; αὐτῷ οὐκ ἤμυνε σταυρουμένῳ καὶ πειρα-
ζομένῳ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ, καὶ πῶς μετὰ
ταῦτα ἀνέστη, καὶ ἐτέροις ἤμυνεν; εἰ γὰρ ἐδύνατο,
πρὸ τοῦ θανάτου εἶδε (τοῦτο γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἔλεγον)·
ὁ δὲ αὐτῷ μὴ ἀμύνας, πῶς ἄλλοις ἤμυνεν; οὐκ ἂν
[25] ἔχοι λόγον, φησί. Εἰκότως α· καὶ γὰρ ὑπὲρ λόγον
ἐστὶν, ἐνθρῶπε, καὶ ἀφάτου δυνάμειος ὁ σταυρός. Τὸ
γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενον, ἀνώτερον φανῆναι τῶν
δεινῶν, καὶ συμπλακέντα νικῆσαι, δυνάμειος ἐστὶν
ἀπείρου. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τρυφῶν παίδων, τοῦ μὴ
ἐμῆναι εἰς τὴν κάμινον, τὸ ἐμβάντας καταπατήσαι
τὴν φλόγα, θαυμαστότερον ἦν· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωῆ, τοῦ
μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸ κῆτος, τὸ ἐμπεσόντα μηδὲν ἀπὸ
τοῦ θηρίου παθεῖν ἀηδὲς, πολλῷ μείζον ἦν· οὕτω καὶ
ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα δια-
λίσσασθαι τὸν θάνατον, παραδοξότερον ἦν. Μὴ τοίνυν λέγε·
ἀλλὰ τί οὐκ ἤμυνεν αὐτῷ ἐν τῷ σταυρῷ; αὐτῷ γὰρ
συμπλακῆναι ἠπείγετο τῷ θανάτῳ. Οὐ κατέβη ἀπὸ
τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ
οὐκ ἠθούλετο. Ὅν γὰρ ἡ τυραννὶς οὐ κατέσχε τοῦ θα-
νέτου, πῶς ἦλοι σταυρῷ κατασχέειν ἠδύναντο;

β. Ἀλλὰ ταῦτα ἡμῶν γνώριμα, τοὺς δὲ ἀπίστοις
ἐκπίνει. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ
τοὺς μὲν ἀπολλυμένους μωρία ἐστὶ, τοὺς δὲ σωζομένους

ἡμῶν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. Γέγραπται γάρ· Ἀπολὼ
τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συν-
εστῶν ἀθετήσω. Οὐδὲν παρ' αὐτοῦ φορεῖται τῶς
τίθῃσιν, ἀλλὰ πρότερον ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν ἔρχεται
τῆς Γραφῆς, καὶ τότε τὴν ἐκείθεν παρρησίαν λαβὼν
καταφορικώτερον κέχρηται τοῖς λόγοις, καὶ φησιν·
Οὐχὶ ἐμώρασεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου
τούτου; ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συ-
ζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρασεν ὁ
Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Ἐπειδὴ
γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ
τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς
μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.
Εἰπὼν οὖν Γέγραπται, Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν
σοφῶν, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπάγει
λέγων· Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ὁμοῦ καὶ
Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καθαπτόμενος. Ποῖος γὰρ
φιλόσοφος, τίς τῶν περὶ τοὺς συλλογισμοὺς ἐσχαλα-
κῶτων, τίς τῶν τὰ Ἰουδαίων εἰδότες ἔσωσε, καὶ τὴν
ἀλήθειαν ἐγκώρεισεν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλὰ τῶν
ἀλλείων τὸ πᾶν γέγονε. Συμπεράνας τοίνυν τὸ προ-
κειμένον, καὶ κατενεγκὼν αὐτῶν τὸν τύπον, καὶ εἰ-
πὼν· Οὐχὶ ἐμώρασεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κό-
σμου τούτου; λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γέ-
γονεν οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φη-
σιν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ὁ
σταυρὸς ἐφάνη. Τί δὲ ἐστὶν. Ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ
Θεοῦ; Τῇ διὰ τῶν ἔργων φαινομένη, δι' ἣν ἠθέλησε
γνωρισθῆναι. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὰ καὶ τοιαῦτα κατε-
σελεύασεν, ἵνα ἀναλόγως ἐκ τῶν ὁρωμένων ὁ ποιητὴς
θαυμάζηται. Μέγας ὁ οὐρανός, καὶ ἀπειροπληθὴς ἡ
γῆ· θαύμασον τοίνυν τὸν πεποιηκότα. Καὶ γὰρ ὁ
μέγας οὗτος οὐ μόνον ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ
μετ' εὐκολίας, καὶ ἡ ἀπειρος ἐκείνη γῆ καὶ αὐτὴ ὥς
οὐδὲν παρήγετο. Διὰ τοῦτο περὶ μὴ ἐκείνου φησιν,
ὅτι Ἔργα τῶν δακτύλων σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ·
περὶ δὲ τῆς γῆς, Ὁ ποιήσας τὴν γῆν ὥς οὐδέν.
Ἐπὶ οὖν διὰ τῆς σοφίας ταύτης οὐκ ἠθέλησε γνωρί-
σαι τὸν Θεόν, διὰ τῆς δοκούσης μωρίας εἶναι τοῦ κη-
ρύγματος ἔπεισεν, οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς
πίστεως. Λοιπὸν ὅπου σοφία Θεοῦ, οὐκέτι χρεια ἀν-
θρωπίνης. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι τὸν κτίσαντα τὸν
[26] κόσμον τὸν τοσοῦτον καὶ οὕτω μέγαν, Θεὸν εἶναι
εἰκότως δύναμιν ἀμήχανόν τινα ἔχοντα καὶ ἀπόρρητον,
σοφίας ἀνθρωπίνης λογίζεσθαι ἦν, καὶ διὰ τούτων
αὐτὸν καταλαμβάνειν· νῦν δὲ οὐκέτι λογισμῶν, ἀλλὰ
πίστεως δεῖ μόνως. Τὸ γὰρ εἰς τὸν σταυρωθέντα καὶ
ταφέντα πιστεύειν καὶ πεπληροφορηθῆναι, ὅτι οὗτος
αὐτός καὶ ἀνέστη καὶ ἄνω κάθηται, τοῦτο σοφίας οὐ
δεῖται οὐδὲ λογισμῶν, ἀλλὰ πίστεως. Καὶ γὰρ οἱ ἀπό-
στολοι οὐ σοφία προσῆλθον, ἀλλὰ πίστει, καὶ γεγό-
νασι τῶν ἔξω σοφῶν σοφώτεροι καὶ ὑψηλότεροι, καὶ
τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσῳ τοῦ λογισμοῦς κινεῖν τὸ πίστει
τὰ τοῦ Θεοῦ δέχεσθαι μείζον· τοῦτο γὰρ ἀνθρωπίνην
ὑπερβαίνει διάνοιαν. Πῶς δὲ ἀπώλεσε τὴν σοφίαν;
Διὰ Παύλου καὶ τῶν τοιοῦτων γνωρισθεὶς ἡμῖν, ἐδει-
ξεν αὐτὴν οὕτως ἀνόνητον β. Πρὸς γὰρ τὸ δέξασθαι
τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν οὕτε ὁ σοφὸς ὠφελεῖται
τι παρὰ τῆς σοφίας, οὕτε ὁ ἰδιώτης ἐβλάθη τι παρὰ
τῆς ἀμαθίας· ἀλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν,

α· ἀσφαλὲς εἰκότως.

β· Alius, ἀνόνητον.

μᾶλλον ἰδιωτεία, ἢ σοφία πρὸς τὴν ὑποδοχὴν ἐστὶν ἐπιτηδεῖον καὶ εὐκολώτερον. Ὁ γὰρ ποιμὴν καὶ ἀγροίκος ταύτην ὁδοὺν ὑποδέχεται, καθάπαξ καὶ τοὺς λογισμοὺς καταστέλλων, καὶ τῷ Δεσπότη ἑαυτὸν παραδιδούς. Οὕτω τοίνυν τὴν σοφίαν ἀπώλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ προτέρα ἑαυτὴν κατέβαλε, πρὸς οὐδὲν χρησίμῃ λοιπὸν ἐστὶν. Ὅτε γὰρ ἴδαι τὰ ἑαυτῆς αὐτὴν ἐνδείξασθαι καὶ διὰ τῶν ἔργων ἰδεῖν τὸν Δεσπότην, οὐκ ἠθέλησε. Διὰ τοῦτο, κλὴν θέλῃ νῦν ἐπεισαγαγεῖν ἑαυτήν, οὐ δύναται· οὐ γὰρ τοιαῦτα τὰ πράγματα· ἢ γὰρ ὁδὸς ἢ τῆς θεωρησιας πολλὰ μείζων ἐκείνης αὕτη. Διὰ τοῦτο πίστει καὶ ἀφελείας χρεῖα, καὶ ταύτην πανταχοῦ ζητεῖν δεῖ, καὶ τῆς ἔξωθεν προτιμῆν σοφίας· Ἐμώρσαν γὰρ ὁ Θεός, φησί, τὴν σοφίαν. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐμώρσαν; Μωρὸν ἰδείξεν οὕσαν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφρόνουν ἐπ' αὐτῇ, ἤλεγξεν αὐτὴν ταχέως. Ποία γὰρ σοφία, ὅταν τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν μὴ εὐρίσκη; Ἐποίησε τοίνυν φανῆναι μωρὰν, ἐπειδὴ ἑαυτὴν ἐκείνῃ πρώτῃ ἤλεγξεν. Εἰ γὰρ ὅτε λογισμοῖς ἦν εὐρεῖν, οὐδὲν ἔδειξε, νῦν ὅτε μείζονα φέρεται τὰ πράγματα, πῶς ἀνῶσαι τι δυνήσεται, ὅτε πίστεως χρεῖα μόνης, καὶ οὐχὶ δεινότητος; Μωρὸν τοίνυν αὐτὴν ἔδειξεν ὁ Θεός· ἡδούκησε δὲ διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι, μωρίας δὲ οὐχὶ τῆς οὐσις, ἀλλὰ τῆς εἶναι δοκούσης. Τὸ γὰρ μείζον τοῦτο ἐστὶν, ὅτι οὐκ ἑτέραν σοφίαν τοιαύτην ἐκείνης πλείονα εἰσαγαγών, ἀλλὰ τὴν δοκούσαν εἶναι μωρίαν, οὕτω περιγέγονε. Καὶ γὰρ Πλάτων αἰξέβαλεν, οὐχὶ δι' ἑτέρου φιλοσόφου σοφωτέρου, ἀλλὰ διὰ ἀλίδως ἀμαθοῦς. Οὕτω γὰρ γέγονε μείζων ἢ ἦτα, καὶ λαμπροτέρα ἢ νίκη. Εἶτα δεικνύς τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν, φησὶν· Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεία αἰτοῦσι, καὶ Ἑλλήνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκανδάλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.

γ'. [27] Πολλὴ τῶν εἰρημένων ἡ σύνεσις. Θέλει γὰρ εἰπεῖν, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων ἐκράτησεν ὁ Θεός, καὶ πῶς οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον τὸ κήρυγμα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅταν εἰπωμεν, φησὶν, Ἰουδαίοις, Πιστεύσατε, λέγουσιν, Ἀναστήσατε νεκροὺς, ἰάσαθε δαιμονῶντας, δείξατε ἡμῖν σημεῖα. Ἡμεῖς δὲ ἀντὶ τούτων τί λέγομεν; Ὅτι ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν ὁ κηρυττόμενος. Τοῦτο δὲ ἱκανὸν οὐ μόνον τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐφέλκεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους διακρούεσθαι· ἀλλ' ὅμως οὐ διακρούεται, ἀλλὰ ἐφέλκεται καὶ κρατεῖ καὶ περιγίνεται. Πάλιν Ἑλλήνες ἀπαιτοῦσιν ἡμᾶς ῥητορείαν λόγων καὶ δεινότητα σοφισμάτων· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις σταυρὸν κηρύττομεν· καὶ ὅπερ ἐπὶ Ἰουδαίων δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι, τοῦτο ἐπὶ Ἑλλήνων μωρία. Ὅταν οὖν μὴ μόνον ἀἰτοῦσι μὴ παρέχωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐναντία ὦν αἰτοῦσιν· ὁ γὰρ σταυρὸς οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σημεῖον εἶναι κατὰ λογισμὸν ἐξεταζόμενον, ἀλλὰ καὶ σημείου ἀναίρεσις· καὶ οὐ μόνον οὐ δοκεῖ δυνάμειος ἀπώδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας ἐλεγχος· οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σοφίας ἐπιδείξις εἶναι, ἀλλὰ καὶ μωρίας ὑπόληψις· ὅταν οὖν οἱ σημεία καὶ σοφίαν ζητοῦντες μὴ μόνον μὴ λαμβάνωσιν ἄπερ αἰτοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὦν ἐπιθυμοῦσιν ἀποκρίσιν, εἶτα διὰ τῶν ἐναντίων παίδωνται, πῶς οὐκ ἄφρατος ἐστὶν ἡ τοῦ κηρυττομένου δύναμις;

ρος τοῦ παλάγου ἀγριώτερον, θυνηθῆς ποιῆσαι· μετὰ χάριτος ἔπεισθαι· ἡ ἱερός τὸν τετραπύκνον καὶ φαρμάκων ἐπιθυμοῦντα μὴ διὰ φαρμάκων, ἀλλὰ διὰ τοῦ καλεῖν πάλιν ἐπαγγελλόμενος ὅτι ἡ ποιεῖν, ἐφέλκετο πρὸς ἑαυτὸν (μεγάλῃ γὰρ τοῦτο δυνάμειος)· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ μόνον οὐ^β διὰ σημείου, ἀλλὰ καὶ διὰ πράγματος δοκούντος ἐναντίου εἶναι τοῖς σημείοις περιεγόνον· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ παποίηκεν ὁ Χριστός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν θεραπεῦσαι, διὰ πράγματος ἐκτείνοντος τὴν πῆρυσιν ἀνέλεπλῶν γὰρ ἐπέθηκεν. Ὅσπερ οὖν διὰ πηλοῦ τὸν τυφλὸν ἰθεράπευσεν, οὕτω καὶ τὴν οἰκουμένην διὰ σταυροῦ προσηγάγετο· ὅπερ προσθήκη ἦν σκανδάλου, οὐκ ἀναίρεσις σκανδάλου. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἐποίησε, τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντίων κατασκευάζων. Ὑάμμω γοῦν θάλασσαν ἐτείχισε, τῷ ἀσθενεῖ τὸ ἰσχυρὸν χαλινώσας· ὕδατι γῆν ἐπέθηκε, τῷ χεῖνῳ καὶ διαρρέοντι τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν ἐποχεῖσθαι παρασκευάσας. Διὰ τῶν προφητῶν πάλιν εὐλῳ μικρὰ σιδηρὸν ἐμετεώρισεν. Οὕτω δὲ καὶ σταυρὸς τὴν οἰκουμένην ἐπισπάσαστο. Ὅσπερ γὰρ τὸ ὕδωρ βαστάζει τὴν γῆν, οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς βαστάζει τὴν οἰκουμένην. Μεγάλῃς τοίνυν δυνάμειος καὶ σοφίας ἀπόδειξις τὸ διὰ τῶν ἐναντίων παίδειν. Καὶ γὰρ σκανδάλου πρᾶγμα ὁ σταυρὸς εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐ σκανδαλίζει, ἀλλὰ καὶ ἐφέλκεται. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Παῦλος καὶ ἐκπλαγεῖς, ἔλεγεν, ὅτι Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί, [28] καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί· περὶ τοῦ σταυροῦ λέγων τὸ μωρὸν καὶ τὸ ἀσθενὲς, οὐ τὸ ὄν, ἀλλὰ τὸ δοκοῦν· πρὸς γὰρ τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀποκρίνεται. Ὁ γὰρ οὐκ ἰσχυρὸν φιλόσοφοι διὰ τῶν συλλογισμῶν ποιῆσαι, τοῦτα ἡ δοκούσα εἶναι μωρία κατέρωθε· Τίς οὖν σοφώτερος; ὁ τοὺς πολλοὺς παίδων, ἢ ὁ ὀλίγους, μᾶλλον δὲ οὐδένα; ὁ περὶ τῶν μεγίστων παίδων, ἢ ὁ περὶ τῶν μὴ δεόντων; Πόσα ἔκαμε Πλάτων καὶ οἱ κατ' αὐτὸν περὶ γραμμῆς καὶ γωνίας καὶ στιγμῆς καὶ ἀριθμῶν ἀρτίων καὶ περιττῶν, καὶ ἰσῶν ἀλλήλοις καὶ ἀνίσων, καὶ τῶν τοιούτων διαλεγόμενος ἡμεῖς ἀραχνίων (καὶ γὰρ τῶν ὑφαρμάκων ἐκείνων ἀχρηστότερα ταῦτα τῷ βίῳ), καὶ οὐ μέγαν, οὐ μικρὸν ἐντεῦθεν ὠφελήσας οὕτω τὸν βίον κατέλυσε! πόσα ἔκαμε δείξαι ἐπιχειρῶν ὡς ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, καὶ οὐδὲν σάφεις εἰπών, οὐδὲ πείσας τινὰ τῶν ἀκούοντων οὕτως ἀπῆλθεν! Ὁ δὲ σταυρὸς διὰ ἰδιωτῶν ἔπεισε, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐπισπάσαστο^β, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ διαλεχθεὶς καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβείας, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, καὶ τῆς τῶν μελλόντων κρίσεως· καὶ πάντας ἐποίησε φιλοσόφους, τοὺς ἀγροίκους, τοὺς ἰδιώτας. Ὅρα πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον. Πῶς ἰσχυρότερον; Ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπέδραμεν ἅπασαν, καὶ πάντας κατὰ κράτος εἴλε, καὶ μυρίων ἐπιχειροῦντων σῶσαι τοῦ σταυρωθέντος τὸ βρομα, τοῦναντίον ἐγένετο. Τοῦτο μὲν γὰρ ἦνθησε καὶ ἐπέδωκεν ἐπὶ μείζον, ἐκείνοι δὲ ἀπώλοντο διὰ ἐμφθάρησαν, καὶ οἱ ζῶντες τῷ νεκρωθέντι πολεμοῦντες, οὐδὲν ἰσχυσαν. Ὅσπερ ἐπειδὴν εἶπη με μωρὸν ὁ Ἑλλήν, τότε δεικνυσὶν ἑαυτὸν μεθ' ὑπερβολῆς μωρὸν· ὅταν ἐγὼ νομιζόμενος εἶναι παρ' αὐτῷ μωρὸς, τοῦ σοφοῦ φαίνωμαι σοφώτερος· ὅταν ἐμὲ καλέσῃ ἀσθενῆ, τότε ἑαυτὸν ἀσθενέστε-

Ὅσπερ ἂν εἴ τινα κλυδωνιζομένων καὶ λιμένο-
νος ἐπιθυμοῦντων μὴ λιμένα δείξας, ἀλλ' ἕτερον μέ-

^α Reg. θυνηθῆς ποιῆσαι. ^β Aberat οὐ. ^γ Reg. τῶν μεγάλων, non male. ^δ Legebatur ἐκείναι ex praecedentibus videlicet repellitur.

predicationem neque sapiens juvatur a sapientia, neque imperitus larditur ab ignorantia. Sed si quid oporteat admirabile dicere, imperitia ad suscipiendum opportunior et facilius est, quam sapientia. Pastor enim et rusticus hanc citius suscipiet, ratiocinia comprimens, et Domino se dedens. Sic ergo ille sapientiam perdidit. Quia enim prior seipsam deiecit, ad nihil deinceps utilis est. Cum oporteret enim eam sui indicare et per opera Deum videre, noluit. Ideo et se jam inducere vellet, non potest; non enim res ita se habent: hæc enim ad recognitionem Dei via longe major illa est. Ideo fide et simplicitate opus est: illam oportet semper querere et externæ sapientiæ anteposere; nam *Stultam fecit Deus*, inquit, *sapientiam*. Quid est autem, *Stultam fecit*? Stultam esse ostendit ad fidem comprehendendam. Quia enim altum sapiebant de illa, ipsam cito confutavit. Quoniam illa sapientia, quæ caput bonorum non inveniat? Efficit igitur, ut illa stulta appareretur, quia illa se primam refellit. Si enim quando ratiociniis hæcebat invenire, nihil ostendit: nunc cum res feruntur majores, quomodo quidpiam perficere poterit, cum sola fide opus est, non facundia? Stultam ergo illam ostendit Deus. Placuit autem ipsi per stultitiam predicationis salutem donare; stultitiam quæ vere non talis est, sed talis esse videtur. Hoc porro majus est, quod non aliam sapientiam illa excellentiorem inducens, per eam, quæ stultitia videbatur esse, superavit. Platonem quippe effecit, non per alium sapientiorum philosophum, sed per ignarum piscatorem: haec enim et major clades fuit et splendidior victoria. Deinde crucis virtutem ostendens ait: 22. *Quantum et Judæi signis petunt, et Græci sapientiam querunt*: 23. *nos autem predicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam*, 24. *ipse autem vocatis, Judæis et Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*.

3. Magna est dictorum prudentia. Vult enim dicere quomodo per contraria vicit Deus, et quomodo predicatione non sit humana. Hoc autem vult significare: Cum dicimus, inquit, Judæis, Credite, respondent, Mortuos suscitato, sanate daemoniacos, ostendite nobis signa: Nos autem quid ad hæc dicimus? Crucifixus et mortuus est is qui predicatur. Hoc vere passus non modo nolentes non attrahere, sed etiam volentes repellere: attamen non repellit, sed attrahit et detinet et vincit. Rursum Græci a nobis exigunt eloquentiam et sophismatum gravitatem. Nos autem his quoque crucem predicamus: et quod Judæis imbecillitas esse videtur, hoc Græcis est stultitia. Cum autem illis non modo ea quæ petunt non præbemus, sed etiam petitis contraria damus; crux enim non modo signum non videtur esse, sed etiam, si ratione examinetur, signi ademptio putatur; nec modo non videtur virtutis demonstratio, sed etiam imbecillitatis argumentum, nec modo non sapientie ostensio, sed etiam stultitiæ suspicio: cum ergo signa et sapientiam querentes, non solum non accipiant ea quæ petunt, sed contraria his quæ

desiderant audiant, ac deinde per contraria persuadeantur; quomodo non ineffabilis fuerit ejus qui prædicatur virtus?

Christus per contraria persuadet, quomodo. — Quemadmodum si cui eorum, qui fructibus jactantur et portum desiderant, non ostendens portum, sed aliam pelagi partem sæviorem, posses officere, ut gratias agens sequeretur; vel si medicus saucium et medicamenta cupientem, non pharmacis, sed iterum urendo pollicens se sanum redditurum esse, ad se illum attraheret; hoc enim magnæ virtutis esset: ita et apostoli non modo non per signum, sed etiam per rem, quæ signis contraria esse videbatur, superaverunt. Quod etiam in cæco Christus fecit. Cum vellet enim ipsam curare, per rem quæ cæcitatem auget, illam sustulit; nam lutum imposuit. Ut ergo per lutum cæcum sanavit, sic orbem terræ per crucem adduxit: id quod scandalum additio erat, non sublatio scandalum. Sic etiam in creatione fecit, contraria contrariis apparans. Arena quippe mare cinxit, infirmo validum refrenans: aqua terram imposuit, molli et fluido densum et solidum imponens. Per prophetas quoque parvo ligno ferrum eduxit. Sic et cruce orbem attraxit. Quemadmodum enim aqua terram gestat, ita crux orbem terræ portat. Magnæ igitur virtutis et sapientiæ argumentum est per contraria persuadere. Crux enim scandalum esse videtur; et tamen non solum non offendendo est, sed etiam trahit. Hæc itaque omnia cogitans Paulus, et obtuspeacens dicebat: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Stultum et infirmum dicens, de cruce loquitur, non quod est, sed quod videtur esse significans: nam secundum illorum opinionem respondet: Etenim quod per syllogismos philosophi facere non potuere, hoc perfecit ea quæ videbatur esse stultitia. Quis ergo sapientior, is qui multis persuadet, an is qui paucis, imo vero nulli? is qui de rebus maximis persuadet, an is qui de his, quæ non oporteret? Quantum laboravit Plato circa lineam et angulum et punctum, ac de numeris paribus et imparibus, et inter se æqualibus et inæqualibus ac de similibus aranearum telis (hæc enim in utiliora vitæ sunt, quam hujusmodi textura), et cum nec parvum nec magnum inde fructum attulisset, sic vitam finivit? quantum laboravit ut ostenderet animam esse immortalem, et nihil clarum dixit, ac cum nemini auditorum id persuasisset, sic diem obiit? Crux autem per ignaros homines persuasit, imo persuasit toti orbi terrarum; non de levibus rebus disserens, sed de Deo et de vera religione, deque evangelico vitæ instituto, ac de futuro judicio, atque rusticos indoctosque omnes fecit philosophos. Vide quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus, et infirmum fortius. Quomodo fortius? Quod totum orbem pervaserit, et omnes vi ceperit, et quod innumeris Crucifixi nomen extinguere conantibus, contrarium evenerit: hoc

¹ Rog. habet, *quæ non sunt*, pro, *quæ non oporteret*.

nomen floruit, et majorem in modum accrevit; illi vero perierunt et in exitum ruerunt: ac viventes adversus mortuum bellum gerentes, nihil potuere. Itaque quando me mortuum Græcus dicit, tunc ostendit se admodum stultum esse; quando ego, qui ab illo stultus esse existimor, sapiente sapientior appareo: cum me vocabit infirmum, tunc seipsum infirmiores ostendet. Quæ enim per Dei gratiam recte agere potuerunt publicani et piscatores, hæc philosophi, tyranni, et ut ita dicam, totus orbis innumera circumcurrens, ne imaginari quidem potuit. Quid enim crux non induxit? De immortalitate animæ sententiam, de resurrectione corporum, de despectu præsentium et de futurorum desiderio. Homines angelos fecit, et omnes ubique philosophantur, omnemque virtutem exhibent.

4. Sed etiam apud illos, inquires, multi mortem contempserunt. Quinam, quæso? an ille qui cicutam bibit? Sed si velis, innumeros tales ex Ecclesia proferam. Si enim liceret ingruente persecutione epota cicutam excedere, essent omnes illo clariores.

Socrates coactus cicutam bibit. Martyrum cruciatus. — Alloquin autem bibit ille, cum non liceret sibi aut bibere aut non bibere; sed vellet nollet hæc oportuit facere: quod non virtutis, sed necessitatis erat. Nam latrones et homicidæ, sententia judicum damnati, graviora passi sunt. Apud nos autem contrario modo res se habet: non enim inviti martyres passi sunt, sed sponte, et cum penes illos esset non pati, adamante quolibet firmiorem exhibuere virtutem. Non mirum ergo est, si ille cicutam biberit, cum non posset a tali potu abstinere, et ad extremam proventus esset senectutem: dicebat enim se annos septuaginta natum quando vitam contempsit, si tamen hoc sit contemnere: non enim ego illud dixerim, imo neque ullus alius. Sed ostende mihi aliquem in tormentis pro pia religione perseverantem, ut ego innumeros ubique per orbem proferam. Quis effossis unguitibus, id fortiter tulit? quis, cum eruerentur articuli? quis, cum corpus ejus discerperetur et separatur a capite? quis, cum ossa capitis extraherentur? quis in sartagine frequenter positus? quis in lebetem injectus? Hæc mihi ostende. Nam ex cicutam mori perinde est atque dormientem permanere: mors enim hujusmodi somno suavior esse dicitur. Quod si qui etiam tormenta pertulerunt, horum certe laus perit: pro turpi enim causa perierunt; alii ut qui secreta revelassent, alii ut qui tyrannidem affectassent, alii in turpissimis rebus deprehensi: alii frustra et temere, nulla de causa, sese detulerunt. Sed non ita apud nos. Ideo illorum quidem gesta tacentur; hæc vero florent et in dies accrescunt. Quod cogitans Paulus dicebat: Infirmitas Dei fortius est omnibus hominibus. Quod enim divina sit prædicatio, inde etiam manifestum est. Undenam in mentem venit duodecim hominibus iisque ignavis, in lacubus, fluviis et deserto manentibus, ut res tantas aggredierentur; et iis qui nunquam fortasse in urbem et in forum venerant, ut contra totum orbem aciem instruerent? Quod enim

formidolosi essent et pusilli animi, ostendit ille, qui de iis scripsit, qui id non recitavit, neque illorum oburgere vitia voluit: quod maximum est veritatis argumentum. Quid igitur ille de illis dicit? Quod Christo comprehenso, post innumera edita miracula alii fugerint, ille vero aliorum coryphæus ipsum negaverit. Undenam ergo illi, qui vivente Christo Judæorum impetum non tulerant, illo mortuo et sepulto, cum non resurrexisset, ut vos dicitis, neque alloquutus illos fuisset, neque animum indidisset, contra tantum orbem terræ aciem instruxerunt? Annon apud se dixissent, Quid hoc est? seipsum non potuit servare, et nos proteget? sibi opem non tulit vivus, et nobis manum tendet mortuus? ipse vivus nullam subegit gentem, et nos toti orbi, ipsius prolato nomine, persuadebimus? et quomodo non contra rationem fuerit, hæc non solum facere, sed etiam cogitare? Quamobrem palam est, si non vidissent illum resurrexisse, magnumque potentie ejus habuissent argumentum, non tantam jacturos fuisse aleam. Etiam si enim antiquos habuissent innumerabiles, annon statim omnium sibi inimicitiam attraxissent, dum antiquos mores amoverent, et patrios terminos transferrent? nunc autem omnes habuere sibi hostes et proprios et alienos. Etiam si enim propter externa omnia venerabiles fuissent, annon omnes ipsos execrati fuissent, quod novum vitæ institutum inducerent? nunc autem deserti erant ab omnibus, et consentaneum erat, ut vel inde in omnium odium et contemptum incurrerent. Quos enim vis dicere? Judæos? At ingenti illos odio prosequébantur ex iis, quæ contra magistrum facta fuerant. An Græcos? At hi non minus quam illi ipsos aversabantur; idque norunt maxime omnium Græci. Plato enim, qui novam voluit instituere reipublicam, vel potius partem reipublicæ, qui non deorum nomina mutavit, sed acta et gesta alia pro aliis induxit, in periculum venit, ne ex Sicilia ejectus (a) morte affligeretur: quia autem hoc non accidit, libertatem ipse amisit. Et nisi barbarus quidam Siciliæ tyranno mitior fuisset, nihil prohibuisset quominus philosophus in aliena terra servituti addictus esset. Atqui non par res est, ea quæ ad regnum pertinent innovare, et quæ ad religionem: hoc enim maxime homines conturbat et commovet. Nam dicere, Hic et isto hanc uxorem ducant, et, Custodes hoc modo sint custodes, non multum turbare possunt, cum maxime in libro scripta sunt, nec multum curat legislator, ut scripta in opus exeant: at dicere, eos qui coluntur non esse deos, sed dæmonas, cum qui crucifixus fuit Deum esse, acitis quantam accenderit iram, quantum excitaverit bellum.

5. *Protagoras et Theodorus athei.* — Nam apud illos Protagoras (b), quia ausus est dicere, Non novi deos,

(a) De Platone ejusque in Siciliam transitu, et de reditu ex eadem, vide Philarchum in Vita Dionis, et Diogenem Laërtium in Platone.

(b) De Protagora hæc habet Cicero lib. 1 de Natura deorum, c. 25: *Nam adderites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximis, cum in principio libri tui sic posuisti de diis, neque ut sint, neque ut non sint, atheniensium jussu urbe atque*

ρον δείκνυσιν. Ἄ γὰρ ἰσχυσαν κατορθῶσαι τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι τελῶναι καὶ ἀλιεῖς, ταῦτα φιλόσοφοι καὶ ἡγῆρες καὶ τύραννοι καὶ πᾶσα ἀπλῶς ἡ οἰκουμένη μυρία περιδραμούσα οὐδὲ φαντασθῆναι ἰσχυσαν. Τί γὰρ οὐκ εἰσήγαγεν ὁ σταυρὸς; Τὸν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς λόγον, τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, τὸν περὶ τῆς ὑπεροφίας τῶν παρόντων, τὸν περὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν μελλόντων. Καὶ ἀγγέλους τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πάντες πανταχοῦ φιλοσοφοῦσι, καὶ πᾶσαν ἀνδρείαν ἐπιδείκνυνται.

δ. Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς, φησὶ, πολλοὶ θανάτου καταφρονοῦντες γεγόνاسι. Τίνες, εἰπέ μοι; ἄρα ὁ τὸ κύνειον κύν; Ἀλλ' εἰ βούλει, τοιοῦτους μυρίου ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας παράσχωμαι. Εἰ γὰρ ἐντὴν, βιωγμοῦ καταλαβόντος, κύνειον πόντας ἀπελθεῖν, πάντες ἂν ἐκείνου λαμπρότεροι γεγόνاسι.

Ἄλλως δὲ ἐκεῖνος οὐχὶ κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν ἢ πιεῖν, ἔπιεν· ἀλλὰ καὶ ἄκοντα καὶ ἐκόντα ἔδει τοῦτο πεθεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν ἀνδρείας, ἀλλὰ ἀνάγκης λοιπόν. Καὶ γὰρ καὶ ληστὰς καὶ ἀνδροφόνος ὑπὸ τῇ ψήφῳ γέμειν· τῶν δικαζόντων χαλεπώτερα ἔπαθον. Παρ' ἡμῖν δὲ τοῦναντίον ἄπαν· οὐ γὰρ ἄκοντες οἱ μάρτυρες ὑπείμειναν, ἀλλ' ἐκόντες καὶ κύριοι τοῦ μὴ παθεῖν ὄντας, [29] ἀδάμαντος παντὸς στερεότεραν ἐπέδεικνύοντες τὴν ἀνδρείαν. Οὐ τοίνυν τοῦτο θαυμαστὸν, εἰ κύνειον ἔπιεν ἐκεῖνος, καὶ μηκέτι κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν, καὶ πρὸς ἑσχάτον γῆρας ἐληλακώς· καὶ γὰρ ἔλεγεν ἐτῶν ἑβδομήκοντα εἶναι, ὅτε καταφρόνησε ζωῆς, εἰ γε καὶ τοῦτο καταφρονῆσαι ἔστιν· οὐ γὰρ ἔγωγε ἂν εἰποίμι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς. Ἀλλὰ εἴτερον μοι τινα ὑπὲρ εὐσεβείας βασιάνους ἐγκαρτερήσαντα, καθάπερ ἐγὼ μυρίου πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Τίς τῶν ὀνύχων ἀνορυττομένων, γενναίως ἤκειτο; τίς τῶν ἄρθρων ἀνασκαπτομένων; τίς τοῦ σώματος αὐτοῦ κατὰ μέρος πορθουμένου; τίς τῶν ὁσίων τῆς κεφαλῆς ἀναμοχλευομένων; τίς ἐπὶ τήγαντι συνεχῶς τιθέμενος; τίς εἰς λέθητα ἐμβολλόμενος; Ταῦτά μοι δεῖξον. Τὸ γὰρ κύνειον τελευτῆσαι, ἴσον ἐστὶ τῷ καθευδῆσαντα ἐναπομείναι· καὶ γὰρ ἵππου ἡδύνον οὗτος ὁ θάνατος λέγεται εἶναι. Εἰ δέ τις καὶ βασιάνους ὑπέμειναν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ ἐγκύριον ἀπόβωλεν· ὑπὲρ γὰρ αἰσχροῦς αἰτίας ἀπώλοντο, οἱ μὲν ὡς ἀπόρρητα ἐξειπόντες, οἱ δὲ ὡς τυραννικῶς ἐπιθέμενοι, οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς αἰσχίτοις ἀλόντες· οἱ δὲ εἰσὶ καὶ μάτην καὶ ἀπλῶς, αἰτίας μὴ οὐσης, ἑαυτοὺς ἀπήνεγκαν. Ἀλλ' οὐχὶ παρ' ἡμῖν οὕτω. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἐκείνων σεοίγεται, ταῦτα δὲ ἀνθεὶ καὶ κατ' ἐκείστην ἐπιδίδωσι τὴν ἡμέραν. Ὅπερ ἐννοῶν ὁ Παῦλος εἰλεγε· Τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ πάντων ἰσχυρότερον ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι γὰρ θεῖον τὸ κήρυγμα, καὶ ἐντεῦθεν δῆλον. Πόθεν γὰρ ἐπῆλθεν ἀνθρώποις δόξα καὶ ἰδιώταις πράγμασι ἐπιχειρήσαι τοσοῦτους, οἱ μὲν ὡς ποταμοίς, ἐν ἐρημίαις διατρίβουσιν, οὐδέποτε εἰς πόλιν ταχέως οὐδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖσθαι; πόθεν ἐπῆλθε πρὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν κατατάσσεται; Ὅτι γὰρ δεῖλοι ἦσαν καὶ ἀν-

ἄνθρωποι, δείκνυσιν ὁ περὶ αὐτῶν γράφας, καὶ μὴ παραιτησάμενος, μηδὲ ὑπομείνας συσχεῖσθαι αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα, ὅπερ μέγιστον καὶ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἐστὶ τεκμήριον. Τί οὖν οὕτως φησι περὶ αὐτῶν; Ὅτι τοῦ Χριστοῦ συλληφθέντος, μετὰ μυρία θαύματα οἱ μὲν ἐφυγον, ὁ δὲ μέινας κορυφαῖος ὢν τῶν ἄλλων ἠρνήσατο. Πόθεν οὖν οἱ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἰουδαϊκὴν ὁρμὴν οὐκ ἐνεγκόντες, τελευτήσαντος καὶ ταφέντος καὶ μὴ ἀναστάντος, ὡς φατε, μηδὲ διαλεχθέντος αὐτοῖς, μηδὲ θάρσος ἐνθέντος, πρὸς τοσαύτην παρατάττοντο οἰκουμένην; Οὐκ ἔν ἐῖπον πρὸς ἑαυτοὺς, Τί δὴ τοῦτο ἐστὶν; ἑαυτὸν οὐκ ἰσχυσε σῶσαι, καὶ ἡμῶν προσθήσεται; ἑαυτῷ οὐκ ἤμυνε ζῶν, καὶ ἡμῖν χεῖρα ὀρέξει τετελευτηκώς; αὐτὸς ζῶν οὐδὲ ἐν ἔθνος ὑπέταξε, καὶ ἡμεῖς τὴν οἰκουμένην ὅλην πείσομεν τὸ ἐκεῖνον λέγοντες ὄνομα; καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον οὐχὶ ποιῆσαι ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἐννοῆσαι γοῦν; Ὅθεν δῆλον ὅτι, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μεγίστην ἔλαβον ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἀνέβριψαν κύβον. [30] Εἰ γὰρ καὶ φίλους εἶχον μυρίου, οὐκ ἂν εὐθέως ἐχθροὺς ἐκτέψαντο πάντας, παλαιὰ ἔθνη κινούντες καὶ πατρῷα ὄρια μεταίροντες; νυνὶ δὲ καὶ πάντας πολεμίους ἐκέκτηντο, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ τοὺς ἄλλοτρίους. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσσομαι πάντων ἐνεκεν ἦσαν τῶν ἐξωθεν, οὐκ ἂν πάντες αὐτοὺς ἐδεδούξαντο καὶνὴν πολιτείαν εἰσάγοντας; νῦν δὲ καὶ ἔρημοι πάντων ἐτύγχανον, καὶ εἰκὸς ἦν κἀντεῦθεν μισητοὺς γενέσθαι παρὰ πᾶσι καὶ εὐκαταφρονήτους. Τίνες γὰρ βούλει εἰπεῖν; Ἰουδαίους; Ἀλλ' ἄφατον εἶχον πρὸς αὐτοὺς μῖσος ἐκ τῶν πρὸς τὸν διδάσκαλον γεγεννημένων. Ἀλλ' Ἕλληνας; Ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐκ ἐλάττωνα ἐκείνων ἀπεστράφησαν, καὶ ἴσασι ταῦτα μάλιστα Ἕλληγες. Πλάτων γὰρ ὁ πολιτείαν τινὰ καινοτομήσαι βούληθεις, μᾶλλον δὲ μέρος πολιτείας, καὶ οὐ τὰ τῶν θεῶν μετατιθεῖς νόμιμα, ἀλλ' ἀπλῶς πράξεις εἰσαγαγὼν ἐτέρας ἀνθ' ἐτέρων, ἐκινδύνουσε Σικελίας ἐκπεσῶν ἀποθανεῖν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο οὐ γέγονε, τῆς ἐλευθερίας ἐξέπεσεν αὐτῆς. Καὶ εἰ μὴ βάρβαρος τις τοῦ Σικελίας τυράννου γέγονεν ἡμερώτερος, οὐδὲν ἐκώλυε διαπαντὸς δουλεύειν τὸν φιλόσοφον ἐν ἄλλοτρίῳ. Καίτοιγε οὐκ ἴσον ἐστὶ τὰ περὶ βασιλείας καινοτομεῖν, καὶ τὰ περὶ θρησκείας· τοῦτο γὰρ μάλιστα θορυβεῖ καὶ ταράττει τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα γαμείτωσαν, καὶ οἱ φύλακες τοῦτον τὸν τρόπον ἔστωσαν φύλακες, οὐ σφόδρα ἱκανὴν θορυβῆσαι· καὶ μάλιστα, ὅταν ἐν βιβλίῳ ἢ ταῦτα κείμενα, καὶ μὴ πολλὴ σπουδὴ τοῦ νομοθετοῦντος γίνηται εἰς ἔργον ἀγειν τὰ λεγόμενα· τὸ μέντοι γε λέγειν, ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ θεραπευόμενοι, ἀλλ' ὅτι δαίμονες εἰσιν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος θεός, ἴστε πόσῃ ἀνῆψεν ὀργὴν, πόσῃ ἂν ἐποίησε δοῦναι δίκην, πόσῃ ἀνερρίπισε πόλεμον.

ε. Καὶ γὰρ Πρωταγόρας παρ' αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ οἶδα θεοὺς, οὐ τὴν οἰκουμένην περι-
ιών καὶ κηρύττων, ἀλλ' ἐν μίᾳ πόλει, περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνουσε. Καὶ Διαγόρας ὁ Μιλήσιος, καὶ Θεόδωρος

* *Legestatur ἐρβεδηκός.*

† Sic Reg. bene. Editi autem πατρῶα ἔθνη μεταίροντες, *repellat vocē ἔθνη.*

ὁ λεγόμενος Ἄθεος, καίτοι φιλοῦς εἶχον καὶ δόναμιν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων, καὶ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ ἐθαυμάζοντο, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων αὐτοὺς ὤνησε· καὶ ὁ μέγας δὲ Σωκράτης καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφῶν κρατῶν διὰ τοῦτο τὸ κύνειον ἔπιεν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς περὶ θεῶν λόγοις μικρόν τι παρακινεῖν ὕπαπτευετο. Εἰ δὲ ὑπόληψις μόνη καινοτομία τοσοῦτον κίνδυνον ἤνεγκε φιλοσόφοις ἀνδράσι καὶ σοφοῖς καὶ μυρίας ἀπολελαυκόσι θεραπείας, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἴσχυσαν ἄπερ ἤθελον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καὶ ζωῆς καὶ πατρίδος [31] ἐξέπεσον, πῶς οὐ θαυμάζεις καὶ ἐκπλήττῃ, τὸν ἀλίκα ὁρῶν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης τοσαῦτα ἐργασάμενον, καὶ κατορθώσμενα ἄπερ ἐσπούδασε, καὶ περιγεύομενον καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἀπάντων; Ἄλλ' οὗτοι, ψῆσιν, οὐχὶ θεοὺς εἰσῆγαγον ξένους, ὥσπερ ἐπεῖνοι. Αὐτὸ μὲν οὖν μάλιστα τὸ θαυμαστόν μοι λέγεις, ὅτι δεκτὴ ἡ καινοτομία, καὶ τὸ τοὺς ὄντας καθαιρεῖν, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἀναγγέλλειν. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ κηρύττειν; πόθεν ὑπὲρ τοῦ τέλους αὐτῶν θαυμάζειν; τίνας τῶν πρὸ αὐτῶν τοιοῦτόν τι κατορθώσας εἶχον ἰδεῖν; οὐ πάντες δαίμονες προσεκύουν; οὐ πάντες τὰ στοιχεῖα ἰεοποιούν; οὐ διάφορος ἦν τῆς ἀσεβείας ὁ τρόπος; Ἄλλ' ὅμως τὰ πάντα ἐπὶ ἡλθον, καὶ κατέλυσαν ταῦτα, καὶ ἐπιδέξαντο ἐν βραχεὶ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καθάπερ ὑπόπτεροι τινες, οὐ κινδύνους λογιζόμενοι, οὐ θανάτους, οὐ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, οὐ τὴν ἐλιγνότητα τὴν ἐκτῶν, οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἐναντιουμένων, οὐ τὴν ἐξουσίαν, οὐ τὴν δυναστείαν, οὐ τὴν σοφίαν τῶν πολεμούντων. Εἶχον γὰρ τούτων ἀπάντων μείζονα συμμάχον, τὴν τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος δύναμιν. Οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ πολεμῆσαι ἐξελοντὰ τῇ οἰκουμένῃ πολεμον αἰσθητὸν, ὡς τοῦτο τὸ γεγενημένον νῦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ νόμου τῆς μάχης ἐξῆν ἀπειναντίας ἵστασθαι τῶν πολεμίων, καὶ χώραν ἀπολαμβάνοντας ἐναντίαν οὕτω παρατάττεσθαι πρὸς τοὺς ἐναντιουμένους, καὶ καιρὸν ἔχειν ἐπιθέσεως καὶ συμφορῆς· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ στρατόπεδον ἴδιον εἶχον, ἀλλὰ αὐτοῖς ἀνέμειγνυντο τοῖς πολεμίοις, καὶ ὅπως αὐτῶν ἐκράτουν· καὶ ἐν μέσσοις τοῖς ἐχθροῖς ἀναστροφόμενοι, διωλίσθαινον αὐτῶν τὰς λαβὰς, καὶ περιεγίνοντο καὶ ἐνέκων νίκην λαμπρὰν πληθεύσαν προφητεῖαν λέγουσαν· Καὶ κατακυριεύσεις ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, ὅτι κατέχοντες αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ, καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐμβάλλοντες καὶ δεσμούς, οὐ μόνον αὐτῶν οὐ περιεγίνοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ ταῦτα αὐτοὺς ὑπέκλυον, οἱ μαστίζοντες τοὺς μαστιζομένους, οἱ δεσμοῦντες τοὺς δεδεμένους, οἱ διώκοντες τοὺς ἐλαυνόμενους. Ταῦτα δὴ πάντα πρὸς Ἑλλήνων λέγομεν, μέλλον δὲ καὶ τούτων πλείονα· πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ παρουσία. Κἂν γὰρ παρακολούθηται τῇ ὑποθέσει, πᾶσαν ὕμῃς τὴν πρὸς αὐτοὺς διδάξομεν μάχην· τῶς δὲ ταυτὶ δύο διατηρῶμεν κεφάλαια, πῶς οἱ ἀσθενεῖς τοὺς ἰσχυροὺς ἐνίκησαν, καὶ πόθεν αὐτοῖς ἐπὶ τῇ τοιοῦτοις οὐσι τοιαῦτα βουλευσασθαι, εἰ μὴ θείας ἀπέλαυνον συμμάχιας.

* *Legemur βλάδας.*

α'. Καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἴδε. Παρεχώμεθα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων ὃ τὰ τοῦ βίου κατορθώματα, καὶ θαυμάζωμεν τὸ πῦρ ἀνάπτωμεν τῆς ἀρετῆς. Φωστῆρες γὰρ ἔστε, φησὶν, ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου λάμποντες· καὶ μείζονα ἡμῶν ἐκείσιν χρεῖαν ἀνεχείρισεν ὁ θεός, ἡ τῷ ἡλίῳ, μείζονα οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τοσοῦτον [32] μείζονα, ὅσῳ τὰ πνευματικὰ τῶν αἰσθητῶν διενήνοχεν. Ὅταν οὖν πρὸς τὸν ἡλιακὸν ἴδωμεν κύκλον· καὶ θαυμάσωμεν τὸ κάλλος καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ ἡστροῦ, λογίζώμεθα πάλιν, ὅτι μείζον καὶ ἄμεινον τὸ ἐν ἡμῖν φῶς, καθάπερ καὶ τὸ σκότος χαλεπώτερον, ἂν μὴ προσέχωμεν· καὶ γὰρ νῦν βαθεῖα κατέχει τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Ταύτην τοίνυν ἀνατρέψωμεν καὶ λύσωμεν. Νῦν οὐκ ἐν αἰρετικοῖς οὐδὲ ἐν Ἑλλήσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν δογματικῶν ἔνεκεν καὶ βίου. Πολλοὶ γὰρ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦσι, πολλοὶ καὶ γένεσιν ἑαυτοῖς ἐπιτελιχέουσι, πολλοὶ καὶ παρατηρήσεις φυλάττουσι, καὶ κληδονισμοὶς καὶ οἰωνισμοῖς καὶ συμβόλοις· οἱ δὲ καὶ περιάπτοις καὶ ἐμπράξιν κίχρηνται. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτους μὲν ὕστερον ἐροῦμεν, ὅταν τὰ πρὸς Ἑλληνας διανύσωμεν· τῶς δὲ τὰ εἰρημένα κατέχετε, καὶ συλλάθεσθε μοι τῆς μάχης, διὰ τοῦ βίου πρὸς ἡμᾶς ἔλκοντες αὐτοὺς καὶ μεθιστώντες. Ὅσα γὰρ αἰεὶ λέγω, τὸν περὶ φιλοσοφίας διδάσκοντα, πρότερον ἐν ἑαυτῷ τοῦτο διδάσκειν χρή καὶ ποθεῖν εἶναι τοῖς ἀκούουσι.

Γινώμεθα τοίνυν ποθεῖν, καὶ εὐνοικῶς διαθώμεν πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἂν μὴ κακῶς ποιῶν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πάσχειν ὧμεν παρεσκευασμένοι. Οὐχ ὁρῶμεν τὰ παῖδια, ὅταν ὑπὸ τῶν πατέρων βασταζόμενα ἐνταῖνῃ πληγὰς εἰς τὰς γνάθους τοῦ φέροντος, πῶς ὁ πατὴρ ἡδέως παρέχει τῷ παιδί τῆς ὀργῆς ἐμφορηθῆναι, καὶ ὅταν ἴδῃ κενώσαντα τὸν θυμὸν φαιδρύνεται; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ καθάπερ πατέρες πρὸς παῖδια, τοὶ Ἕλλησι διαλεγώμεθα. Παιδία γὰρ εἰσιν ἅπαντες Ἕλληνες· καὶ ταῦτά τινες τῶν παρ' αὐτοῖς εἰρήκασιν, ὅτι αἰεὶ παῖδες ἐκείνοι, καὶ γέροντες Ἕλλην οὐδεὶς. Τὰ δὲ παῖδια ὑπὲρ οὐδενὸς ἀνέχεται φροντίζειν χρησίμου· οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες καί τινες αἰεὶ βούλονται καὶ χαμαὶ κεῖνται, χαμαί πετρεῖ· ὄντες καὶ χαμαῖ ἡλιοι. Τὰ δὲ παῖδια πολλάκις περὶ ἀναγκαίων ἡμῶν διαλεγόμενων οὐδενὸς ἐπισπεύδεται τῶν λεγομένων, ἀλλ' αἰεὶ καὶ γελᾷ· τοιοῦτοι καὶ οἱ Ἕλληνες· ὅταν περὶ βασιλείας διαλεγώμεθα, γελῶσι. Καὶ καθάπερ ἐκ παιδικοῦ στόματος πολλὸς ἀποδύζων σίελος πολλάκις καὶ στίλβων καὶ ποτὲν ἐμύλυνεν· οὕτω καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν Ἑλλήνων ἀπορρέοντα ῥήματα μάταια καὶ ἀκάθαρτα· κἂν ἀναγκαῖον ἔφες τροφήν, λυποῦσι τοὺς παρῆγοντας· αἰὶν βλασφημίας αἰεὶ, καὶ δόλοντα διαβαστάζεσθαι. Τὰ παῖδια πάλιν ὅταν ἴδωσι ληστὴν εἰσιόντα καὶ τὰ ἔνδοι ἀφαιρούμενον, οὐ μόνον οὐκ ἀμύνει, ἀλλὰ καὶ προσελθὼν τῷ ἐπιδούλῳ· ἂν δὲ τὸν καλαθίσκον ἡ τὰ σείστρα ἀφῆλθῃ, ἡ ἄλλο τι τῶν ἀθυρμάτων, δεινοπαθεῖ καὶ δυσχεραίνει, σπαράττεται καὶ λακτίζει τὸ ἔδαφος.

ἢ Sic codex Regius optimus. Ἐκτί παρεχώμεθα δὲ τῶν ἔργων, et infra ἀνάπτωμεν.

non orbem circumiens et prædicans, sed in una civitate, de extremis periclitatus est. Diagoras vero Milesius (a), et Theodorus atheus cognominatus, quanvis amicos haberent et dicendi facultatem, et ex philosophia in admiratione haberentur, nihil tamen eorum ipsos juvit. Et magnus ille Socrates, qui apud illos philosophia superabat omnes, ideo cicutam exhibuit, quod suspicio esset, illum in iis, quæ de diis scripserat, aliquid mutavisse. Quod si innovationis suspicio sola tantum periculi creavit viris philosophis et sapientibus, qui ingentem sibi pepererant existimationem, et non modo non potuere quod volebant perficere, sed etiam ipsi et vita et patria exciderunt; quomodo non miraris et obstupescis, piscatorem videns in orbe tot tantaque patrantem, quæ studebat perficientem et barbaros Græcosque omnes superantem? At hi, inquit, non deos alienos inducebant sicut illi. Hoc ipsum maxime mirabile mihi dicis, quia duplex erat innovatio, et quod eos qui tunc colebantur tollerent, et quod Crucifixum prædicarent. Undenam ad ea prædicanda permoti sunt? undenam audent de fine suo confidere? quosnam ante se viderant talem rem bene gerentes? annon omnes deos colebant? annon omnes elementa in deos referebant? annon diversus erat impietatis modus? Atamen omnia aggressi sunt, et huc sustulerunt, ac brevi tempore totum orbem tamquam alis instructi percurrerunt, non pericula curantes, non mortes, non rei difficultatem, non paucitatem suorum, non multitudinem adversantium, non potentiam, non sapientiam inimicorum. Illis quippe omnibus majora habebant auxilia, Crucifixi nempe qui resurrexerat potentiam. Non ita mirabile fuisset, si bellum sensibile in totum orbem inferre voluissent, ut mirum est illud quod nunc factum est. Nam lege belli licebat adversus inimicos stare, et contraria occupata regione, sic contra hostes aciem instruere, atque occasionem accipere invadendi et manus conserendi. Hic autem non ita. Non enim exercitum proprium habebant, sed cum ipsis inimicis permixti erant, et sic illos vincebant, atque in mediis inimicis versantes, illorum impetus propulsabant et superabant, atque victoriam reportabant splendidam, quæ prophetiam implebat dicentem: *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum (Psal. 100. 2)*. Hoc enim maxime stuporem injiciebat, quod cum eos tenerent inimici, atque in carcerem et vincula conjicerent, non modo ipsos non superarent; sed

agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo tardiores ad hunc sententiam proficiendam multos esse factos, quippe cum poenam ne dubitatio quidem effugere potuisset.

(a) Error est in omnibus Editis et Manuscriptis, cum Diagoras dicitur Milesius, qui erat Melius sive ex insula Melo, ut testificatur Suidas. Ante illum Cicero dixerat l. 1 de Natura deorum, c. 1: *Nullos esse omnino deos, Diagoras Melius et Theodorus Cyrenæicus palaverunt*. Cum ergo Manuscripti et Editi omnes Milesius habeant, error fortasse Chrysostomi fuerit. Hæc de Diagora. De sequenti vero questio est. Editi omnes Diogenes habent, Regius vero Codex Theodorus, cui faret locus allatus Ciceronis, qui cum Diagora Theodorum conjunxit, et utrumque nullos esse deos putavisse dixit. Ille *atheus* vocatus est teste Suida. De Socrate postea agit Chrysostomus. Ille cicutam bibere jussus est, quæ res omnium ore fertur.

postea ante illos procumberent, flagellantes ante flagellatos, vincientes ante victos, persequentes ante pulsos. Hæc porro omnia Græcis dicimus, imo his plura; magna quippe est veritatis ubertas. Si enim argumentum sequamini, omnes vos docebimus adversus illos concertationem. Interim vero hic duo conservemus capita: quomodo infirmi fortes superarint; et quomodo ipsis venisset in mentem cum tales essent talia consilia suscipere, nisi divino potius fuissent auxilio.

6. Et nostra quidem hactenus. Nos autem operibus vitam recte geramus, et copiosum virtutis ignem accendamus. Luminaria enim estis, inquit, in medio mundi fulgentes (*Philipp. 2. 15*): et singulis nostrum majorem Deus dedit usum, quam soli; majorem quam cælo et terræ et mari, et tanto majorem, quanto spiritalia sensibilibus præcellunt. Cum ergo solis circulum conspicimus et pulchritudinem, corpus et splendorem astri admiramur, cogitemus majorem et meliorem in nobis esse lucem; ut etiam majores tenebras, nisi attendamus: nam nox profunda totum orbem occupat. Hanc igitur evertamus et solvamus. Nox non in hæreticis et Græcis tantum, sed etiam in multis qui nobiscum sunt, tam in dogmatibus, quam in vita. Multi enim resurrectioni non credunt, multi geneethliaca sententia se muniunt; alii observationibus student, necnon vaticinationibus, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus utuntur. At adversus illos etiam postea dicturi sumus, postquam sermonem contra Græcos absolverimus: interim vero illa quæ dicta sunt retinete, et mecum ad pugnam accedite, per vitæ institutum illos ad nos attrahentes et transferentes. Etenim, quod semper dico, eum qui philosophiam docet, oportet primo per seipsum hoc docere, et auditoribus esse desiderabilem.

Quomodo Græci de fide sunt imbuendi. — Simus ergo desiderabiles, et Græcorum nobis benevolentiam attrahamus. Erit autem illud, si parati simus non solum ad bene faciendum, sed etiam ad male patiendum. Non videmus infantes, quando a parentibus gestati, quomodo plagis portantis se genas verberent, et quam libenter concedat pater filio ut iram expleat, et quando videt iram explevisse, lætetur? Ita et nos faciamus, et quemadmodum patres filios, sic Græcos alloquamur. Infantes quippe sunt Græci omnes: et quidam apud illos hæc dixerunt, quod semper pueri sint, et nullus sit senex Græcus. Pueri autem de re utili nulla curant. Sic etiam Græci semper ludere volunt, et humi jacent et quæ humi sunt affectant. Pueri autem sæpe, cum de rebus necessariis loquimur, dictorum nihil sentiunt, sed semper rident. Ita etiam Græci, cum de regno disserimus, rident: et sicut ex ore parvulorum sæpe multa decidente saliva, cibis et potus inquinatur: sic et verba ex ore Græcorum fluentia, vana sunt et impura; et si necessarium dederis cibum, præbentes maledictis incessunt et ferri debent. Pueri quoque cum furem vident ingressum, et quæ intus sunt auferentem,

non modo non arcant, sed etiam insidiatori arident : si vero calathiscum et sistra auferas, aut aliud quidpiam ludicrum, regre puellus et indigne fert, se dilacerat, solum pulsat. Sic et Græci quoque, diabolum videntes omnia paterna bona, quæ vitam sustentant, diripientem, rident, et tanquam ad amicum accurrunt : si quis autem possessionem, aut divitias aut puerile quidpiam auferat, lamentantur, se discerpunt : ac sicut pueri sine sensu nudantur, nec erubescunt : ita et Græci cum scortis et adulteris volu-

tati, naturæ leges nudantes, et nefarios inducentes coitus, non convertuntur. Plausistis valde et laudastis; sed cum plausu providete, ne de vobis etiam hæc dicantur. Quapropter omnes rogo, viri estote : nam si nos pueri simus, quomodo illos instituemus ut viri sint? quomodo ab infantili insipientia arcehimus illos? Simus ergo viri, ut perveniamus ad mensuram ætatis a Christo definitam et futura adipiscamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA V.

CAP. 1. v. 26. *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles : 27. sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes.*

1. Cum dixisset, id quod stultum est Dei sapientius esse hominibus, ostendit humanam sapientiam abjectam fuisse, et ex testimonio Scripturarum et ex rerum eventu : ex testimonio, cum dicit : *Perdam sapientiam sapientium* : ex eventu, per interrogationem loquens ac dicens : *Ubi sapiens? ubi scriba?* Rursum ostendit rem non esse novam, sed antiquam, ut quæ jam olim fuerit præfigurata et prædicta. *Scriptum est enim, inquit, Perdam sapientiam sapientium.* Cum his ostendit, hæc utiliter et provide facta fuisse : quia enim in sapientia Dei, inquit, non novit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes : et quod crux sit ineffabilis potentie et sapientiæ argumentum, et quod multo majus sit id quod stultum est Dei, quam humana sapientia. Et hoc rursum non per doctores, sed etiam per discipulos ostendit : *Videte enim, inquit, vocationem vestram.* Non modo enim doctores idiotas, sed etiam discipulos tales elegit : *Non enim multi sapientes, inquit, secundum carnem.* Sic ostenditur hoc et validius et sapientius, cum et multis persuaserit et insipientibus persuaserit. Nam difficillimum est idiotæ persuadere, maxime cum de rebus necessariis et magnis sermo est. Attamen persuaserunt; et hujus rei testes vocat illos : nam ait, *Videte vocationem vestram, fratres, considerate, scrutamini.* Nam quod idiotæ et ignari dogmata adeo sapientia omniumque sapientissima susceperint, id magnæ doctoris sapientiæ testimonium est. Quid sibi vult autem illud, *Secundum carnem?* Si spectetur id quod apparet, et præsens vita atque externa institutio. Deinde ne videtur sibi ipsi adversari (nam proconsuli persuasit et Aræopagitæ nec non Apollo, aliosque videmus sapientes ad prædicationem accessisse); non dixit, Nullus sapiens; sed, *Non multi sapientes.* Non enim ex constituto indoctos vocabat, et sapientes relinquebat; sed hos etiam advertebat, at longe plures illorum. Quare? Quia qui sapiens est secundum carnem, multa plenus est insipientia : et hic maxime stultus est, quando corruptam doctrinam ejicere non vult. Ac quæquodmodum medico artem suam docere volente, qui pauca sciunt et male contrarioque modo arte

utuntur, atque eam retinere contendunt, non facile disciplinam admiserint; qui vero nihil sciunt, facile dicta suscipiunt : sic et hac in re factum est; indocti magis persuasi sunt : summam enim non habebant arrogantiam, cum non putarent se sapientes esse. Illi nempe maxime stulti sunt, qui ratiociniis illa permittunt, quæ non possunt nisi per fidem inveniri. Quomodo enim si, cum faber ærarius forcipe candens ferrum extrahat, iste manu id facere contendat, illum extremæ damnabimus amentia; ita et philosophi, qui per se hæc invenire conati sunt, fidem probro affecerunt. Ideo nihil eorum quæ perquirebant invenerunt. *Non multi potentes, non multi nobiles.* Nam et hi fastu pleni sunt. Nihil autem ad Dei cognitionem sic inutile est, ut arrogantia et divitiarum amor. Efficiunt enim illa, ut præsentia admirantur et futurorum nullam rationem habeant : et curarum multitudine aures obstruunt. *Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus.* Quod maximum est victoriæ signum, cum per indoctos vincit.

2. Non enim tanto pudore afficiantur Græci, quando per sapientes superantur : sed tunc maxime pudet illos, cum viderint artificem et forensem plus quam illos philosophantem. Ideo ipse dicebat, *Ut confundat sapientes.* Neque hic solum illud fecit, sed etiam in aliis vitæ commodis. *Etenim infirma mundi elegit, inquit, ut confundat fortia.* Non enim indoctos solum, sed etiam pauperes, viles, abjectos vocavit, ut in potentia constitutos humiliaret. 28. *Et ignobilia mundi et contemptibilia, et ea quæ non sunt, ut ea quæ erant destrueret.* Et quænam vocat, quæ non sunt? Eos, qui nihil esse putantur, quod in nullo sint pretio. Ita magnam ostendit potentiam, cum per eos, qui nihil videntur esse, magnos dejicit : id quod etiam alibi dicit : *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9) Est enim magna potentia, abjectos, qui nullam umquam disciplinam attigerant, repente de iis, quæ supra cælos sunt, docere philosophari. Nam et medicum et oratorem et alios omnes tunc maxime miramur, cum indoctos admodum instituunt et erudiunt. Si vero magnum miraculum est artis rationes indoctis inculcare; multo magis tantæ philosophiæ rationes. Non pro miraculo tantum edendo, neque ut potentiam suam ostenderet, id fecit, sed etiam ut arrogantes reprimeret. Ideoque antea dicebat, *Ut confundat sapientes, ut ea quæ erant destrueret;* et hic rursus : 29. *Ut non gloriatur omnis*

ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες, τὸν μὲν διάβολον ὀνύκτας ἐνταύθα αὐτῶν τὰ πατέρα καὶ τὰ συν-
εργάται αὐτῶν τὴν ζωὴν, γελῶσιν ὡς περ φίλων προσ-
τρέχοντες· ἂν δὲ κτήματί τις ἢ πλοῦτον ἢ οἶκον τοιοῦ-
τον τῶν παδοκῶν, ἀφάλλεται, ὀδύρονται, σπαράττον-
ται· καὶ καθάπερ τὰ παιδία ἀναισθητοὺς γυμνοῦνται
καὶ οὐκ ἐνυθρίζ, οὕτως καὶ οἱ Ἕλληνες πόρνοις καὶ
ραχαῖς συγκυλινδούμενοι, [33] καὶ τοὺς τῆς φύσεως
γυμνῶντες νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγοντες μί-
ζας, οὐκ ἐπιστρέφονται. Ἐκροτήσατε σφόδρα καὶ

ἐπηνέσατε· ἀλλὰ μετὰ τοῦ χρότου σπουδάσατε, ὅπως
μὴ καὶ περὶ ὑμῶν ταῦτα λέγηται. Διὸ παρακαλῶ
πάντας γενέσθαι ἄνδρας· ἐπεὶ, ὅταν αὐτοὶ παῖδες
ᾤμεν, πῶς ἐκείνους διδάξομεν ἄνδρας εἶναι; πῶς
εἰρῶμεν αὐτοὺς τῆς παιδικῆς ἀνοίας; Γενώμεθα τοί-
νων ἄνδρες, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ μέτρον τῆς ἡλικίας
τῆς ὀρισμένης παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν μελλόντων
ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ
τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ
πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί,
οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κό-
σμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς
σοφούς.

α'. Εἰπὼν α', ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν
ἀνθρώπων ἐστίν, ἔδειξεν ὅτι ἐκδίδεται ἡ σοφία ἡ
ἀνθρωπίνη ἀπὸ τοῦ τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἀπὸ
τοῦ τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως· ἀπὸ μὲν τῆς μαρ-
τυρίας, εἰπὼν, Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν·
ἐπὶ δὲ τῆς ἐκδόσεως, κατὰ ἐρώτησιν προαγαγὼν τὸν
λόγον καὶ εἰπὼν, Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;
ἔβλεπεν συναπείδειν, ὅτι καὶ οὐ νεώτερον τὸ πρῶτον,
ἀλλὰ καὶ παλαιόν, ὡς ἀνθεν αὐτὸ προδιατυπώσθαι
καὶ προλέγεσθαι· Γέγραπται γάρ, φησὶν Ἀπολὼ τὴν
σοφίαν τῶν σοφῶν. Μετὰ τούτων ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ
ἡγεῖται καὶ εὐλόγως ταῦτα οὕτω γέγονεν· Ἐπειδὴ
γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησὶν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος
τὸν Θεόν, εἰδόκησεν ὁ Θεός διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύ-
τματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας· καὶ ὅτι ὁ σταυρὸς
ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ σοφίας ἀπόδειξις, καὶ ὅτι πολλῶν
μᾶλλον τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας,
καὶ οὕτω πάλιν οὐχὶ διὰ τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ
ἐν αὐτοῖς ἀποδείκνυσαι τῶν μαθητῶν· Βλέπετε γάρ,
φησὶ, τὴν κλῆσιν ὑμῶν. Οὐ γὰρ μόνον διδασκάλους
ἵσταται, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἐπελέξατο τοιοῦτους· Οὐ
γὰρ πολλοὶ σοφοί, φησὶ, κατὰ σάρκα. Οὕτως δει-
κναι· τοῦτο καὶ ἰσχυρότερον καὶ σοφώτερον, ὅταν
καὶ πολλοὺς πείσῃ καὶ ἀσέβους πείσῃ. Καὶ γὰρ δυσκο-
λῶτερον ἰδιώτην πείσαι, μάλιστα ὅταν περὶ πραγμά-
των ἀναγκαίων καὶ μεγάλων ὁ λόγος ᾖ. Ἀλλ' ὅμως
ἵσταται· καὶ τούτου μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ· Βλέ-
πετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, φησὶν, ἐπι-
στέψαθε, διερευνησάθε. Τὸ γὰρ δόγμα οὕτω
σφῆ καὶ πάντων σοφώτερα καταδείξασθαι τοὺς ἰδιώ-
τας, μέγιστον τῶν διδασκάλων μαρτυρεῖ σοφίαν. Τί δὲ
ἐστίν, κατὰ σάρκα; Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν
πρόπαν βίον, κατὰ τὴν ἐξωθεν παιδείαν. Εἶτα, ἵνα
καὶ ἐντὺς αὐτῶν περιπέπτειν (καὶ γὰρ τὸν ἀνθρώπου
ἵσταται καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν Ἀπολλῶν, καὶ
ἑτέροις δὲ εἰδομένοις σοφοῦς τῶν κηρύγματι προσελθόν-
τας), οὐκ εἰπὼν, ὅτι οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', Οὐ πολλοὶ
σοφοί. [34] Οὐ γὰρ ἀποκεκληρωμένους τοὺς ἰδιώτας
ἵσταται καὶ τοὺς σοφοὺς ἡφείει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐδέ-
ξατο, πολλῶν δὲ κλεισίων ἐκείνους. Τί δήποτε; Ὅτι ὁ
κατὰ σάρκα σοφός πολλῆς γέμει τῆς ἀνοίας, καὶ οὗτος
μάλιστα ἐστὶν ὁ μωρὸς, ὅταν τὴν διαφθαρμένην διδα-
σκαλίαν ἐκβαλεῖν μὴ βούληται. Καθάπερ οὖν τις ἰα-
τρὸς, εἰ βουληθεὶς διδάξαι τινὰς τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης,
εἰ μὴ ὧγα εἰδότες, κακῶς καὶ ἐναντιῶς χρῶμενοι ὅ
τῇ τέχνῃ καὶ κατέχιν φιλανεικούντες, οὐκ ἂν ἀνά-

σχοινο μαθεῖν βρδῶς, οἱ δὲ μηδὲν ἐπιστάμενοι μάλι-
στα ἂν καταδείξαιτο τὰ λεγόμενα· οὕτω δὲ καὶ ἐν-
ταῦθα γέγονεν· οἱ ἰδιῶται μᾶλλον ἐπέστησαν· τὴν
γὰρ ἐσχάτην ἀπόνοιαν οὐκ εἶχον, τὸ νομίζειν ἑαυτοὺς
εἶναι σοφούς. Καὶ γὰρ οἱ σφόδρα μωροὶ, οὗτοι μάλι-
στά εἰσιν οἱ λογισμοὺς ἐπιτρέποντες ἅπτερ οὐκ ἐστὶν
εὐρεῖν, ἀλλ' ἢ διὰ πίστεως. Καὶ γὰρ εἰ τις, τοῦ χαλ-
κευτικοῦ· διὰ τῆς πυράγρας τὸν πεπυρακτωμένον
ἐξέλκοντος σιδήρον, οὗτος διὰ τῆς χειρὸς φιλονεικοῖ
τοῦτο ποιεῖν, τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ καταψευδόμεθα
ἀνοιαν· οὕτω καὶ οἱ φιλόσοφοι δι' ἑαυτῶν ταῦτα εὐ-
ρεῖν φιλονεικῶσιν. τὴν πίστιν ἠτίμασαν. Διὰ τοι
τοῦτο οὐκ εὑρον τῶν ζητουμένων οὐδέν. Οὐ πολλοὶ
δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι
τύφου πεπληρωμένοι εἰσιν. Οὐδὲν δὲ οὕτω πρὸς ἀκρι-
βῆ θεωρησίαν ἀχρηστον, ὡς ἀπόνοια καὶ τὸ προσ-
ηλωθεῖν πλούτῳ. Καὶ γὰρ παρασκευάζει τὰ παρόντα
θαυμάζειν καὶ μηδένα τῶν μελλόντων ποιεῖσθαι λό-
γον, καὶ ἐμφράττει τὰ ὦτα τῷ πλήθει τῶν φρονιτῶν.
Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός.
Ὅπερ ἐστὶ μέγιστον τῆς νίκης δαίμα, ὅταν διὰ τῶν
ἰδιωτῶν νικᾷ.

β'. Οὐ γὰρ οὕτω καταισχύνονται Ἕλληνες, ὅταν διὰ
τῶν σοφῶν ἡττηθῶσιν· ἀλλὰ τότε ἐγκαλύπτονται,
ὅταν ἴδωσι τὸν χειροτέχνην καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς
ὑπὲρ αὐτοῦ φιλοσοφοῦντα. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἴνα
καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον
τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλεονεκτεμά-
τιον τοῦ βίου. Καὶ γὰρ τὴν ἀσθενίαν τοῦ κόσμου ἐξελέ-
ξατο, φησὶ, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά. Οὐ γὰρ
ἰδιώτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πένητας καὶ εὐκαταφρονή-
τους καὶ ἀστήμους ἐκάλεσεν, ἵνα τοὺς ἐν δυναστείαις
δυνατοὺς ταπεινώσῃ. Καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου καὶ
τὰ ἐξουθενήματα, καὶ τὰ μὴ δυνατά, ἵνα τὰ δυνατά
καταργήσῃ. Καὶ τίνα τὰ μὴ δυνατά καλεῖ; Τοὺς μηδὲν
εἶναι λογιζομένους διὰ τὴν πολλὴν οὐδένειαν. Οὕτω
τὴν πολλὴν δύναμιν ἐπεδείξατο, διὰ τῶν μηδὲν εἶναι
δοκούντων τοὺς μεγάλους κατενεγκνῶν· ὅπερ καὶ ἄλ-
λαχοῦ λέγει, ὅτι Ἡ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τε-
λειοῦται. Μεγάλῃ γὰρ δυνάμει δὲ τοὺς ἀπερρίμ-
μένους καὶ μηδενὸς μηδέποτε μαθηματος ἀφαιμένους.
τούτους ἀθρόον τὰ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν παιδεύειν φιλο-
σοφεῖν. Ἐπεὶ καὶ ἱατρὸν καὶ ῥήτορα καὶ τοὺς ἄλλους
ἅπαντας τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν τοὺς σφόδρα
ἰδιώτας πείθωσι καὶ παιδεύωσιν. Εἰ δὲ τοὺς περὶ τέ-
χνης λόγους θαῦμα μέγα ἐνθεῖναι ἰδιώτῃ, πολλῶν μᾶλ-
λον τοὺς ὑπὲρ τοσαύτης φιλοσοφίας. Οὐ θαύματος δὲ
ἐνεκεν μόνον, οὐδὲ τοῦ δεῖξαι [35] τὴν ἐαυτοῦ δύν-
αμιν τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ καταστῆλαι
τοὺς ἀλαζύντας. Διὸ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν· Ἴνα κα-
ταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς, ἵνα καταργήσῃ τὰ δυνατά.

^a Ita Regius codex, recte. Editt, editv. ^b Χρόμενοι
sunt in Regio codice. Sed locus in editis bene habet,
essentior Duntio corrigere volent.

^c Legebatur καὶ γὰρ εἰ, ὡς περ τοῦ χαλκευτικοῦ. ^d Reg.,
Μεγάλῃς γὰρ δυνάμει.

καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Ὅπως μὴ καυχῆσθῃται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πάντα γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο ποιεῖ, [ἵνα τὸν τύπον καὶ τὸ φρόνημα καταστείλῃ, ἵνα τὸ καυχᾶσθαι καθέλῃ· καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τούτῳ, φησί, ἐνδιατρίβετε; πάντα ποιεῖ.] ἵνα μὴδὲν ἑαυτοῖς λογίζώμεθα, ἵνα πάντα τῷ Θεῷ ἐπιγράψωμεν. Καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τῷ δεῖν καὶ τῷ δεῖν ὑμᾶς αὐτοὺς προσενέματε; Καὶ ποίας τεύξεσθε συγγνώμης; Καὶ γὰρ ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δυνατὸν δι' ἑαυτῶν σωθῆναι μόνον, καὶ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν. Οὐ γὰρ τότε δι' ἑαυτῶν σωθῆναι ἐνῆν, ἀλλ' ἔδει κάλλος οὐρανοῦ καὶ γῆς μέγθος καὶ τῆς ἄλλης κτίσεως· τὸ σῶμα περιελθόντας, οὕτω χειραγωγείσθαι πρὸς τὸν τῶν ἔργων δημιουργόν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, προαναστάντων τὴν μέλλουσαν οἰκιστοφίαν α. Ὡς ἂν εἰ τις διδάσκαλος καλεῖσθαι ἐπεσθαι τῷ μαθητῇ ἥπερ ἂν ἡγῆται, ἐπειδὴν [ἔ]ν προλαβόντα καὶ βυυλόμενον ἀφ' ἑαυτοῦ πάντα μαθεῖν, ἀφίει διαμαρτεῖν, καὶ δείξας ὡς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, οὕτως αὐτῷ τότε ἐπιστάγοι τὰ παρ' αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐκέλευσε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεσθαι διὰ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν καταλήψεως· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐθέλησαν, δείξας διὰ τῆς πείρας, ὅτι οὐκ ἀρκούσιν ἑαυτοῖς, τότε αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν ἐτέρως πάλιν ἄγει· ἔδωκεν ἀντὶ δέλτου τὸν κόσμον. Οὐδὲ ἐν τούτοις ἐμελέτησαν οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ αὐτῷ πεσιθῆναι ἠθέλησαν, οὐδὲ ταύτην ἐλθεῖν τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτὸν, ἣν αὐτὸς ἐκέλευσεν. Εἰσῆγαγεν ἐτέραν ὁδὸν τῆς προτέρας σαφεστέραν, πείθουσιν ὅτι οὐκ αὐτάρκης ἀνθρώπος αὐτὸς ἑαυτῷ μόνος. Τότε μὲν γὰρ καὶ λογισμοὺς ἦν ἀνακινεῖν, καὶ τῇ ἐξωθεν κεκρησθαι σοφίᾳ διὰ τῆς κτίσεως χειραγωγούμενους· νῦν δὲ ἂν μὴ τῆς γένεσιν μωρὸς, τότεστί, ἂν μὴ πάντα λογισμὸν καὶ πᾶσαν κενώσῃ σοφίαν, καὶ τῇ πίστει ἑαυτὸν παραδῶ, ἀμύχανον σωθῆναι. Οὐ μικρὸν τοίνυν μετὰ τοῦ ποιῆσαι βλάβαν τὴν ὁδὸν, καὶ νόσημα ἀνέσπασεν ἐνταῦθεν, τὸ μὴ καυχᾶσθαι μὴδὲ μέγα φρονεῖν· Ὅπως μὴ καυχῆσθῃται πᾶσα σὰρξ. Ἀπὸ γὰρ τούτου ἡ ἁμαρτία, ὅτι σοφώτεροι τῶν τῶν Θεοῦ νόμων εἶναι ἐφιλονεύκῃσαν, οὐ θέλοντες οὕτω μαθεῖν ὡς αὐτὸς ἐνομοθέτησε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὅλως ἔμαθον. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο. Εἶπε τῷ Ἀδὰμ· Τότε τε πᾶρξον, καὶ τότε μὴ πράξῃς. Ἐκεῖνος ὡς πλέον τι νομίζων εὐρίσκειν, παρήκουσε, καὶ ὅπερ εἶχεν, ἀπώλεσεν. Εἶπε τοῖς ἔξῃς· Μὴ ἐναπομένετε τῇ κτίσει, ἀλλὰ διὰ ταύτης τὸν δημιουργὸν θεωρεῖτε. Ἐκεῖνοι δὲ ἤθελον, ὡς σοφώτερόν τι τῶν εἰρημένων εὐρίσκοντες, μυρίους ἐκίνησαν λαβυρίνθους. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτοὶ καὶ ἄλλοις συνεβράβησαν, καὶ οὕτω τὸν Θεὸν εὗρον, οὕτε περὶ τῆς κτίσεως τι σαφὲς ἔγνωσαν, οὐδὲ προσήκουσαν καὶ ἄληθῃ περὶ αὐτῆς δόξαν ἔσχον. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὴν οἴησιν αὐτῶν καθαιρῶν, τοὺς ἰδιώτας πρῶτους εἰσῆγαγε, δείξας ὡς πάντες τῆς ἀνωθεν δέονται σοφίας. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ περὶ γνώσεως λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καὶ ἀνθρώπους [36] καὶ τὰ ἄλλα πάντα κτίσματα ἐν πολλῇ χρεῖᾳ αὐτοῦ κατέστησεν, ἵνα μεγίστην ἀφορμὴν ἔχῃ καὶ ταύτην ὑποταγῆς καὶ οικειώσεως, ἵνα μὴ ἀποπηδήσαντα ἀπώληται β. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀφῆκεν ἀντάρκειας αὐτοὺς ἑαυτοῖς εἶναι. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν χρεῖᾳ ὄντες πολλοὶ καταφρονοῦσιν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ποῦ οὐκ ἂν ἐξῆλθον ὑπερσφίας; Ἄσπερ τὸ οὕτω καυχᾶσθαι οὐ φθόνῳ αὐτοῖς ἀνέειλεν, ἀλλ' ἀφῆλκων αὐτοὺς τῆς ἀπωλείας τῆς ἐντιυθῆναι γινόμενης. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ὅστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, καὶ δικαιοσύνη

α. *Legabatur oīnαι καὶ σοφίαν.* β. *Aberant hanc, ἵνα..... ἀπώληται.*

καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Τὸ, Ἐξ αὐτοῦ, ἐνταῦθα οὐ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς οἰμαι λέγειν αὐτὸν, ἀλλὰ περὶ τῆς πίστεως· τούτῳ, τέκνα Θεοῦ γενέσθαι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Μὴ νομίσῃτε τοίνυν, ὅτι ἀφελόμενος ἡμᾶς τοῦ καυχῆματος, εἰσεν οὕτω· μείζον γὰρ ἕτερον ἔδωκε καύχημα. Ἐκείνου γὰρ ἐνώπιον οὐ δεῖ καυχᾶσθαι. Παῖδες αὐτοῦ ὅστε, διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο γενόμενοι. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε, *Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο καὶ τὰ ἀγεννῆ*, δείκνυσιν ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, τὸν Θεὸν ἔχοντες πατέρα. Τῆς δὲ εὐγενείας ταύτης οὐχ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἐστὶν αἷτιος, σοφοὺς ἡμᾶς ποιήσας καὶ δικαίους καὶ ἁγίους· τοῦτο γὰρ ἐστὶν· *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία.*

γ. Τίς οὖν ἡμῶν σοφώτερος τῶν οὐ τὴν Πλάτωνος ἔχοντων σοφίαν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τοῦτο τοῦ Θεοῦ βουληθέντος; Τί δὲ ἐστὶν, *Ἀπὸ Θεοῦ*; Ὅταν μεγάλη εἴπῃ περὶ τοῦ Μονογενοῦς, τότε προσάπτει τὸν Πατέρα. ἵνα μὴ νομίσῃ τις ἀγέννητον εἶναι τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ οὖν εἶπε, *ὅτι τὰ αὐτὰ ἴσχυες*, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Υἱῷ, σοφίαν αὐτὸν λέγων ἡμῖν γεγενῆσθαι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀγιασμόν καὶ ἀπολύτρωσιν. Διὰ τοῦ Υἱοῦ πάλιν τὸ πᾶν ἀνατιθεὶς τῷ Πατρὶ εἶπεν· *Ἀπὸ Θεοῦ.* Διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, *Ἐσώφισεν ἡμᾶς*, ἀλλ', *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*; Τὸ δαψιλὲς ἡνδεκνύμενος τῆς δωρεᾶς· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Καὶ ὅρα πῶς ὁδῷ προβαίνει. Πρότερον γὰρ ἡμᾶς σοφοὺς ἐποίησεν ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους, τὸ Πνεῦμα χαρισάμενος, καὶ οὕτως ἀπῆλλαξεν ἡμᾶς ἀπάντων τῶν κακῶν, ὥστε αὐτοῦ εἶναι. Καὶ οὐ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο δηλωτικόν, ἀλλὰ τῆς πίστεως ε. *Ἀλλαχοῦ μὲν οὖν φησιν, ὅτι ἡμεῖς ἐγενόμεθα δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ, οὕτως λέγων· Τὴν μὴ γινώσκοντα ἁμαρτίαν, ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γεγώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ*· νῦν δὲ αὐτὸν φησὶ δικαιοσύνην ἡμῖν γεγενῆσθαι, ὥστε ἔξῃσι τῷ βουλομένῳ μετέχειν δαψιλῶς. Οὐ γὰρ ὁ δεῖνα σοφοὺς ἐποίησε καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν καυχώμενος, ἐν αὐτῷ καυχάσθω, μὴ ἐν τῷ δεῖν καὶ τῷ δεῖν· παρὰ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ἅπαντα. Διὰ εἰπὼν, *Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις*, ἐπήγαγεν· *Ἴνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.* Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρῶς κατηνέχθη κατὰ τῆς τῶν [37] Ἑλλήνων σοφίας, ἵνα τοῦτῳ αὐτῷ δ πείσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ δίκαιον, ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι. Ὅταν γὰρ παρ' αὐτῶν τὰ ὑπὲρ αὐτοῦς ζητῶμεν, οὐδὲν μωρότερον, οὐδὲν ἀσθενέστερον ἡμῶν γίνεσθαι. Γλῶτταν μὲν γὰρ ἔχειν ἡκονημένην, δυνατὸν, δόγματα δὲ ἰσχυρὰ, ἀμύχανον· ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀραχνίων ὑφάσμασιν ἐοικασιν οἱ λογισμοὶ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες. Εἰς τοῦτο γὰρ τινες παρήλασαν μανίας, ὡς μὴδὲν ἀληθὲς εἶναι λέγειν τῶν ὄντων, ἀλλὰ πάντα ἐναντία δισχυρίζεσθαι τῶν φαινομένων. Μὴδὲν τοίνυν εἰπὴς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἐν Θεῷ καυχῶ· μὴδὲν ἀνθρώπῳ τί ποτε λογίσθῃ. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν χρὴ λογίζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἐτέροις· Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, *ἐφύτευσα, Ἀπολλῶν ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠρέξανεν.* Ὁ μαθὼν ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι, οὐδέποτε ἀπαρθήσεται, ἀλλ' ἀεὶ καὶ μετριάζει, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστὶ εὐχάριστος. Ἀλλ' οὐ τὰ τῶν Ἑλλήνων τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντα ἑαυτοῖς ἀνατι-

ε. *Locum vitium ope codicis Regii. restituimus. Editi, ὅστε οὗτο εἶναι, καὶ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο καὶ πίστεως.* δ. *Ita Regius codex. In editis ἵνα τοῦτο αὐτῷ, male.*

caro in conspectu Dei. Omnia enim Deus ideo facit, (a) [ut superbiam et arrogantiam reprimat, ut jactationem tollat: et vos in hoc perstatis? Omnia facit], ut nihil nobis imputemus, ut omnia Deo ascribamur: et vos huic et illi vos addixistis? Et quam veniam consequimini? Nam ostendit Deus fieri non posse ut nostra solum opera salutem assequamur; et hoc ab initio fecit. Neque enim tum poterant homines per se servari, sed oportebat obeuntes cæli pulchritudinem, terræ magnitudinem, et aliarum creaturarum corpus, sic adduci ad rerum Opificem. Hoc porro fecit jam ante reprimens futuram sapientiæ vanam opinionem. Quemadmodum si quis magister, cum jussisset discipulum sequi quocumque ducatur, ubi viderit illum prævenire et velle a seipso cuncta discere, sinens illum errare, ostendit illum non sibi sufficere ad disciplinam, et tunc quæ sua sunt inducit: ita et Deus jussit initio sequi per rerum creaturarum comprehensionem; quia vero noluerunt, cum experientia docuisset illos non sibi sufficere, tunc ipsos ad se alio modo ducit: pro tabula dedit mundum. Neque in his meditati sunt philosophi, neque illi obsequi voluerunt, neque hanc ad ipsum ingredi viam, quam ille jusserrat. Aliam illi induxit viam priore clariorem, quæ persuaderet hominibus solum non sibi ipsi sufficere. Tunc enim licebat ratiocinia movere, et externa uti sapientia, per res creatas ductos: nunc autem nisi quis stultus fiat, id est, nisi omne ratiocinium et omnem sapientiam evanescat ac fidei se tradat, servari nequit. Non parum igitur est, quod cum viam facilem reddiderit, mortuum quoque inde ortum evulserit, ut non gloriantur homines neque altum sapiant: *Ut non gloriatur omnis caro.* Hinc enim peccatum ortum est, quod Dei legibus se sapientiores esse contenderint, nolentes ita discere ut ille constituit. Propterea neque sic omnino didicerunt. Sic etiam factum est ab initio. Dixit Adamo, Hoc fac, hoc ne feceris. Ille se plura reperiturum sperans, obsequutus non est, et quod habebat perdidit. Dixit iis qui postea fuere, Ne in re creata consistite, sed per illam Creatorem contemplamini. Illi autem, quasi quid dicitis sapientius invenissent, innumeris moverunt labyrinthos. Quapropter et secum et inter se mutuo confixerunt, ac neque Deum invenerunt, neque de re creata quid clare noverunt, neque congruentem et veram circa eam opinionem habuerunt. Ideo rursum magna vi illorum opinionem decutiens, indoctos primum induxit, ostendens omnes superna sapientia opus habere. Neque modo in cognitionis ratione, sed et in aliis omnibus homines et omnes res creatas omnino opus habere sui voluit, ut maximam haberet occasionem et subjectionis et necessitudinis, ne quæ resiliunt, perirent¹. Ideoque non permisit ut sibi ipsis satis es-

sent. Nam si nunc etiam multi cum opus habeant, despiciunt; nisi hoc fuisset, quo superbiæ non ascendissent? Itaque tantam gloriæ ostentationem, non ex invidia ille sustulit, sed ut retraheret illos ex perniciæ inde parta. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia et sanctificatio et redemptio.* Illud, *Ex ipso*, non de productione ad essentiam ipsum dicere puto, sed de fide; id est, filios Dei fieri dicit, non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis. Ne existimetis ergo, postquam a gloriatione nos exemerat, sic reliquisse: aliam enim majorem dedit gloriationem. In conspectu enim ejus non oportet gloriari. Filii ejus estis, hoc facti per Christum. Et postquam dixit, *Stulta mundi elegit et ignobilia*, ostendit illos esse omnium nobiliores, qui Deum patrem habeant. Hujus porro nobilitatis non hic vel ille, sed Christus vobis causa est, qui nos sapientes fecit et justos et sanctos; hoc enim significat illud, *Factus est nobis sapientia.*

3. Quis ergo nobis sapientior fuerit, qui non Platonis, sed Christum ipsum sapientiam habemus, Deo ita volente? quid est autem illud, *A Deo*? Cum magna dixisset de Unigenito, tunc addit Patrem, ne quis putaret ingentium Filium esse. Cum ergo dixisset eum tanta potuisse, etiam totum tribuit Filio, dicens illum sapientiam nobis factum fuisse, et justitiam et sanctificationem et redemptionem. Per Filium rursus totum attribuens Patri dixit, *A Deo.* Cur autem non dixit, *Fecit nos sapientes*, sed, *Factus est nobis sapientia*? donec ostendens abundantiam, ac si diceret, Seipsum nobis dedit. Et vide quomodo procedat. Prius enim nos sapientes fecit cum ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos, Spiritum largitus, et sic nos a malis omnibus liberavit, ita ut ipsius simus, non per ipsius essentiam, sed per fidem. Alibi porro dicit, quod nos facti simus justitia in ipso: *Eum, qui non novit peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos fieremus justitia Dei in ipso* (2. Cor. 5. 21); nunc autem dicit illum nobis factum fuisse justitiam, ita ut volenti liceat ejus abunde consortem esse. Non enim hic vel ille sapientes fecit, sed Christus. Qui ergo gloriatur, in illo gloriatur, non in alio: a Christo omnia facta sunt. Ideo cum dixisset, *Qui factus est nobis sapientia et justitia et sanctificatio et redemptio*, subjunxit: 31. *Ut, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur* (Jer. 9. 23). Propterea etiam valde inexactus est in sapientiam Græcorum; ut hoc ipso persuaderet hominibus, ut etiam justum est, ut in Domino gloriarentur. Nam cum a nobis ipsis quæ nos superant quærimus, nihil est nobis stultius, nihil imbecillius. Linguam enim acutam habere possumus; dogmata vero solida, non item; sed araneorum telis per se similia sunt ratiocinia. Eo enim quidam processerant amentia, ut eorum quæ sunt nihil verum esse dicerent, sed iis, quæ apparerent, omnia contraria esse affirmarent. Nihil ergo tuum esse dixeris, sed in omnibus in Deo glories; nulli homini aliquid unquam tribuas. Si enim Paulo nihil est attribuendum, multo magis cæ-

¹ Hæc, ne quæ resiliunt, perirent, Savil. posuit in margine.

(a) Quæ uncies clauduntur, in margine ferunt Montf. et Savil. nobisque in textum recipere visum est.

teris : non ait ille, *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3. 6). Qui didicit in Domino gloriari, numquam scire esset, sed semper modeste agere, et in omnibus gratus erit. Res autem Græcorum non sunt hujusmodi, sed omnia illi sibi adscribunt. Ideoque ex hominibus deos faciunt; adeo illos arrogantia pessumdedit. Demum hora est ut cum illis concertemus. Ubi ergo die superiori orationem reliquimus? Dicebamus, non posse ex humana consequentia philosophos a piscatoribus superari : attamen fieri potuit; unde palam est, id per gratiam factum esse. Dicebamus fieri non posse, ut tot et tam præclara gesta vel cogitarent quidem; et ostendimus illos non modo cogitasse, sed etiam cum magna facilitate ad finem perduxisse.

Ex gratia divina apostoli orbem converterunt. — In hoc ipso hodie orationis capite nos exercebimus : undenam illis venerit in mentem, ut sperarent se totum orbem terre posse vincere, si non vidissent Christum resurrexisse. Num in mentis excessu quidpiam tale inconsiderate et temere cogitarunt? Omnem quippe amentiam superat, absque Dei gratia tantam rem perfici posse sperare. Quomodo hoc effecissent insanientes et in mentis excessu? Sin vero sanæ mentis erant, ut et res ipsæ probant, quomodo non acceptis ex cælo fide dignis pignoribus, nec supernam adepti gratiam, ausi essent ad tanta exire bella, in terra et in mari suscipienda, et ad mutandos totius orbis mores, tanto tempore confirmatos, homines duodecim se accingere et ita fortiter stare? Et quod majus est, ad cælum vocantes et supernas habitationes, unde expectabant se auditoribus persuasuros esse? Et si quidem fuissent educati in gloria, opibus, potentia et eruditione, ne sic quidem ad tantam molem rerum se extollere posse videbantur; sed tamen aliquam ratione potuissent expectari : nunc vero alii in lacubus, alii in pelliculis versabantur, alii in telonio. Nihil autem est his studiis ineptius ad philosophiam, et ad persuadendum, ut magna quis imaginetur, maxime vero quando nullum suppetit exemplum. At illi non modo exempla non habebant, quæ se superaturos sperarent, sed etiam habebant, quod superaturi non essent, eaque recentia. Multi namque qui innovare tentaverant, extincti fuerant (non de Græcorum rebus loquor; ille quippe nondum erant; sed de ipsis Judæis eodem tempore), non cum duodecim hominibus, sed cum magna multitudine res aggressi. Nam Theudas et Judas magnos habentes hominum cœtus, cum discipulis perierant. Et ex his exemplis ortus timor poterat illos detertere, nisi admodum persuasi fuissent sine divina virtute non posse quempiam superare. Quod si etiam se vincere posse sperabant, qua spe sulti tanta adiissent pericula, nisi ad futura respexissent? Ponamus autem illos se superaturos sperasse, quid lucri sperabant ex eo, quod omnes adducerent ad eum qui non resurrexit, sicut dicitis?

4. Nam si nunc homines qui crediderunt de regno cælorum et de innumeri bonis, difficile pericula sub-

eunt, quomodo tanta incassum passi essent, imo vero ad malum? Si enim non facta fuissent illa quæ vere facta sunt, et si Christus in cælum non ascendisset, hæc fingere contententes et aliis persuadere, Deum offensuri erant et mille a superis fulmina exspectaturi. Alioquin autem etiamsi vivente Christo tantam habuissent alacritatem, ipso mortuo illam exstinxissent. Nam si non resurrexisset, ipsis deceptor et simulator fuisset. An nescitis exercitus vivente duce et imperatore, etiamsi debiles et non numerosi sint, consistere; illis vero defunctis, etiamsi validi sint, dissolvi? Quibusnam, quæso, probabilibus rationibus usuri erant prædicationem aggressuri, et per orbem totum exituri? quot impedimentis non detenti fuissent? Nam si furentes erant (hoc dicendi finem non faciam), nihil penitus recte gessissent: nemo enim furentibus obtemperat: si autem rem bene gesserant, ut gesserant utique, et finis ostendit, omnium sapientissimi erant. Si omnium sapientissimi erant, palam est illos non temere ad prædicationem venisse. Nisi enim vidissent illum resurrexisse, quid poterat illos ad hoc bellum educere? quid non illos avertisset? Dixit illis, Post tres dies resurgam, et regnum cælorum pollicitus est: dixit illis, quod orbem terrarum superaturi essent, accepto Spiritu sancto; et ad hæc innumera alia dixit naturam omnem superantia. Itaque, si nihil horum evenisset, etsi viventi crediderant, eo mortuo non ultra credidissent, nisi resuscitatum vidissent. Dixissent enim, Post tres dies se resurrecturum dixit, et non resurrexit: Spiritum se daturum promisit, et non misit: quomodo ergo de futuris illi credemus, cum præsentia falsi convicta sint? Qua de causa, si non resurrexisset, prædicarent illum resurrexisse? Quia ipsum amabant, inquit. Atqui ipsum deinde odio habituri erant, quod se decipisset et prodidisset, et quod mille factis promissis, induxisset ut domos, parentes et omnia relinquerent, quod totam Judæorum gentem contra se suscitasset, ac se prodidisset. Quod si illud ex infirmitate factum fuisset, id ignovissent; nunc vero existimaretur ex improbitate factum. Oportebat enim verum dicere, neque cælum promittere, homo cum esset mortalis, ut dicitis. Quare verisimile est contraria facturos fuisse, fallaciam prædicaturos, et dicturos ipsum simulatorem et præstigiatores fuisse: sic enim ex periculis liberati fuissent, sic bellum solvissent. Si enim militibus pecuniam dederunt Judæi, ut dicerent, ipsos corpus furto sustulisse; si transientes discipuli dixissent, Ipsum furati sumus, nec resurrexit: quanto non affecti fuissent honore? Ipsis itaque licebat honorari et coronari. Cur ergo contumeliis affici et periclitari maluerunt, nisi divina quædam virtus fuisset his omnibus potentior, quæ id ipsis suaderet? Sin autem nondum persuademus, illud quoque cogita: si hoc non esset, etiamsi valde præparati fuissent, non prædicandum illum suscepissent, sed aversati illum fuissent. Scitis enim nos ne nomina quidem eorum, qui nos ita deciperint, audire velle. Cur autem nomen ejus prædicarunt? an quod

ὁμοίαν. Διὸ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ποιοῦσι θεοὺς· οὕτως αὐτοὺς ἡ ἀπίστια ἐξετραχίλειεν. Ὡρᾷ δὲ λοιπὸν ἐστὶ πρὸς τὴν τούτων ἐξελεῖν μάχην. Πού τοίνυν καταλείπομεν τὸν λόγον τῇ προτέρᾳ; Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατόν κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν περιγενέσθαι τῶν φιλοσόφων τοὺς ἀλίας· ἀλλ' ὅμως γέγονε δυνατόν· ὅθεν ὤηλον, ὅτι χάριτι γέγονεν. Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατόν οὐδὲ ἐννοῆσαι αὐτοὺς τσαῦτα κατορθώματα· καὶ ἰδεῖξάμεν, ὅτι οὐ μόνον ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἤγαγον μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας.

Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ σήμερον γυμνάσωμεν τοῦ λόγου τὸ κεφάλαιον, πῶθεν αὐτοῖς ἐπῆλθε προσδοκῆσαι τῆς οἰκουμένης περιγενέσθαι, εἰ μὴ εἶδον τὸν Χριστὸν ἀναστάντα. Μὴ γὰρ ἐξεστήκεισαν, ὥστε τοιοῦτόν τι λογιῶσθαι ἀπλῶς καὶ εἰκῇ; Καὶ γὰρ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν τὸ προσδοκῆσαι ἀνευ θείας χάριτος τοσούτου περιγενέσθαι πράγματος. Πῶς δ' ἂν αὐτὸ κατώρθωσαν μαϊνόμενοι καὶ ἐξεστηκότες; Εἰ δὲ ἐσωφρόνουν, ὥστε οὖν καὶ τὰ πράγματα ἰδεῖν, πῶς ἀνευ τοῦ λαβεῖν ἐνέχυρα ἀξιοπίστα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσαι βοήθειας, ὑπέμενον πρὸς τοσούτους ἐξελεῖν πολέμους, καὶ γῆ; καὶ θαλάττης κατατολμῆσαι, καὶ πρὸς μεταβολὴν τῶν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐθῶν τῶν ἐν χρόνῳ τοσούτῳ παγέντων ἀνθρώπων δώδεκα ἀποδύσασθαι, καὶ στήναι γενναίως οὕτω; Καὶ τὸ δὲ μείζον, πρὸς τὸν οὐρανὸν καλοῦντες καὶ τὰς ἀνω διατριβὰς, πῶθεν προσεδόκουν πείθειν τοὺς ἀκούοντας; Καὶ εἰ μὲν ἦσαν ἐν δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ δυναστείᾳ καὶ παιδεύσει τραφέντες, μάλιστα μὲν οὐδὲ οὕτως πρὸς τοσούτον θγκον πραγμάτων εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐπαρῶναι· πλην ἀλλὰ μᾶλλον τινα λόγον εἶχεν ἡ προσδοκία· νῦν δὲ οἱ μὲν πρὸς λίμνας, οἱ δὲ περὶ δέρματα ἠσυχάζοντο, οἱ δὲ περὶ τελωνίαν. Οὐδὲν δὲ τούτων τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀχρηστότερον πρὸς φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὸ πείσαι μεγάλα φαντάζεσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ παράδειγμά τις ἔχη. Μᾶλλον δὲ οὐ μόνον παραδείγματα οὐκ εἶχον, ὅτι περιέσσονται, [38] ἀλλ' ὅτι καὶ οὐ περιέσσονται, καὶ ταῦτα δὲ ἑναυλα. Πολλοὶ γὰρ ἐπιχειρήσαντες καινοτομίαις ἐσθίσθησαν (οὐχὶ τὰ παρ' Ἑλλήσι· λέγω· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲ ἦσαν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ), οὐχὶ μετὰ δώδεκα ἀνθρώπων, ἀλλὰ μετὰ πληθους πολλοῦ τοῖς πράγμασι ἐπιτιθέμενοι. Καὶ γὰρ Θεοδῶς καὶ Ἰούδας συστήματα ἔχοντες μεγάλα ἀνθρώπων μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπώλοντο. Καὶ ὁ παρ' ἐκείνων φόβος ἱκανὸς ἦν τοὺς παιδεύσαι, εἰ μὴ σφόδρα ἦσαν κατεπισμένοι, ὅτι ἀνευ θείας δυνάμεως ἀμήχανον περιγενέσθαι. Εἰ δὲ καὶ προσεδόκουν προσεῖναι, ποίας ἐλπίσι τοσούτους ἀναδέχοντο κινδύνους, εἰ μὴ πρὸς τὰ μέλλοντα ἔωρων; Θῶμεν δὲ, ὅτι καὶ ἡλπίζον κρατῆσαι· τί προσεδόκουν κερδαίνειν ἐκ τοῦ κινδύνου ἀπαντας τῷ μὴ ἀναστάντι, καθὼς φατε;

δ. Εἰ γὰρ οὖν πιστεύσαντες ἀνθρώποι περὶ βασιλείας οὐρανῶν καὶ μυρίων ἀγαθῶν, δυσκόλως καταδέχονται κινδύνους, πῶς ἂν ἐκεῖνοι μάτην τσαῦτα ἀν' ὑπέμεναν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ κακῷ; Εἰ γὰρ μὴ ἐγένετο τὰ γεγενημένα, μὴδὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Χριστὸς ἀνέβη,

πάντας, ταῦτα πλάττειν φιλονεικοῦντες καὶ τοὺς ἀλλοιους πείθειν, τῷ Θεῷ προσκρούειν ἐμελλον καὶ μυρίου ἄνωθεν προσδοκῶν κεραυνούς. Ἄλλως δὲ, εἰ καὶ ζώντος τοῦ Χριστοῦ τσαῦτην εἶχον προθυμίαν, ἀποθανόντος ἂν ἐσθίαν αὐτήν. Ἐδοξε γὰρ ἂν αὐτοῖς, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀπατεῶν εἶναι τις καὶ εἰρων. Οὐκ ἴστε, ὅτι τὰ στρατόπεδα, τοῦ μὲν στρατηγοῦ καὶ βασιλεῖος ζώντος, κἂν ἀσθενῇ ἢ, συγκροτεῖται· ἀπελθόντων δὲ ἐκείνων, κἂν ἰσχυρὰ ἢ, διαλύεται; Ποίοις οὖν, εἰπέ μοι, λόγοις ἐκέκρητο πειθανοῖς, μέλλοντες ἀπεισθαι τοῦ κηρύγματος καὶ πρὸς τὴν οἰκουμένην ἐξίεναι ἀπαντας; ποίοις δὲ κωλύμασι οὐκ ἂν κατεσχέθησαν; Εἰ γὰρ μαϊνόμενοι ἦσαν (τὸ γὰρ αὐτὸ λέγων οὐ παύσομαι), οὐδὲ ὅλως κατορθῶσαι ἔδει· οὐδεὶς γὰρ μαϊνόμενος πείθεται· εἰ δὲ κατώρθωσαν, ὥστε οὖν καὶ κατώρθωσαν, καὶ δείκνυσιν τὸ τέλος, πάντων ἦσαν σοφώτεροι. Εἰ δὲ πάντων ἦσαν σοφώτεροι, εὐδελον ὅτι οὐκ ἂν ἀπλῶς ἦλθον ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ μὴ εἶδον αὐτὸν ἀναστάντα, τί ἦν ἱκανὸν αὐτοὺς ἐξαγαγεῖν ἐπὶ τὸν πόλεμον τούτου; τί δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀπέτρεψεν; Εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσομαι, καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐπηγγελισατο· εἶπεν, ὅτι Κρατήσουσι τῆς οἰκουμένης Πνεῦμα λαβόντες ἅγιον· καὶ μυρία πρὸς ταῦτοις ἕτερα πᾶσαν ὑπερβαίνοντα φύσιν. Ὡστε εἰ μηδὲν τούτων γέγονεν, εἰ καὶ ζῶντι ἐπειθόντο, τελευτήσαντος οὐκ ἂν ἐπίσθηνσαν, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα. Εἶπον γὰρ ἂν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἔλεγεν, ἀναστήσομαι, καὶ οὐκ ἀνέστη· Πνεῦμα ὑπέσχετο δώσειν, καὶ οὐκ ἔπεμψε· πῶς οὖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτῷ πιστεύομεν, τῶν παρόντων ἐληλεγμένων; Τίνος δὲ ἔνεκεν μὴ ἀναστάντος, ἐκήρυττον ὅτι ἀνέστη; Ἐπειδὴ ἐφίλουν αὐτὸν, φησί. Καὶ μὴν μισεῖν λοιπὸν εἰκὸς ἦν ἀπατήσαντα [39] καὶ προδεδωκότα, καὶ ὅτι μυρίαις αὐτοὺς ἐλπίσιν ἐπαράς, καὶ οἰκίας καὶ γονέων καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ ὁλόκληρον ἔθνος· ἐκπολεμώσας αὐτοῖς τὸ Ἰουδαίων, προέδωκεν ὑστερον. Καὶ εἰ μὲν ἀσθενείας ἦν τὸ γενόμενον, συνέγνωσαν ἂν· νυνὶ δὲ κακουργίας πολλῆς εἶναι ἐνομίζετο. Ἐδει γὰρ τάληθες εἰπεῖν, καὶ μὴ τὸν οὐρανὸν ἐπαγγελισθαι· ἀνθρώπων δὲ οὐκ ὀνητὸν, ὥς φατε. Ὡστε τούναντιον εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ποιεῖν, κηρύττειν τὴν ἀπάτην, καὶ λέγειν αὐτὸν εἰρῶνα καὶ γόντα· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τῶν κινδύνων ἀπηλλάγησαν, οὕτω καὶ τὸν πόλεμον ἔλυσαν. Εἰ γὰρ τοῖς στρατιώταις ἀργύριον ἔδωκαν οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα εἰπωσιν, ὅτι ἔκλειψαν τὸ σῶμα· εἰ παρελθόντες εἶπον οἱ μαθηταὶ ὅτι ἔκλειψαμεν, καὶ οὐκ ἀνέστη, ποίας ἂν οὐκ ἀπῆλυσαν τιμῆς; Ὡστε ἐξῆν αὐτοῖς καὶ τιμᾶσθαι καὶ στεφανοῦσθαι. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὸ ὑβρίζεσθαι καὶ κινδυνεύειν ἀντικατηλλάξαντο τούτων, εἰ μὴ οἷα τις ἦν ἡ πειθούσα αὐτοὺς δύναμις, ἡ τούτων ἀπάντων δυνατωτέρα; Εἰ δὲ μηδέπω πειθόμεν, λογίζου κακεῖνο, ὅτι εἰ μὴ τοῦτο ἦν, κἂν εἰ σφόδρα παρεσκευάζοντο, οὐκ ἂν ἐπ' αὐτῷ τὸ κήρυγμα ἐκήρυξαν, ἀλλ' ἀπεστράφησαν αὐτόν. Ἰστε γὰρ ὅτι οὐδὲ τὰ ὀνόματα βουλόμεθα τῶν τὰ τοιαῦτα ἀπατώντων ἡμᾶς ἀκούειν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἐκήρυττον αὐτοῦ τὸ ὄνομα; προσδοκῶντες ὅτι κρατήσουσι δι' αὐτοῦ; καὶ μὴν τούναντιον ἐχρῆν προσδοκῶν, ὅτι εἰ καὶ ἐμελλον κρατῆσαι, ἀπώλοντο ἀπατεῶν ὄνομα φέροντες εἰς μέσον. Εἰ δὲ συσκήσαντες τὰ πρότερα ἐβούλοτο, εἰδὲ σιγήσει

* Sic Regius codex. Editi vero, τοῖς παρ' Ἑλλήσι.
* Legatur οὕτως ἦσαν.

ὡς τὸ γε ἐπαγωνίζεσθαι, μεζώνως ἀνῆπτε καὶ τὸν ἰσόμενον καὶ τὸν γέλωτα. Πόθεν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ἀναπλάσαι τοιαῦτα; καὶ γὰρ ἄπερ ἤκουσαν, ἀπώλεσαν. Εἰ δὲ οὐκ ὄντος φόβου πολλὰ ἐπελανθάνοντο, καὶ τινα οὐδὲ ἐνόουν, καθὼς καὶ οὐ αὐγαγγελιστὴς φησι, τοσοῦτον κινδύνου καταλαβόντος, πῶς οὐκ ὦν ἅπαντα αὐτῶν ἀπέπτε; Καὶ τί λέγω τὰ ῥήματα; ὅπου γε καὶ ὁ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκαλον πόθος ἡρέμα καταμαραίνεται τῷ φόβῳ τῶν ἐσομένων· ὅπερ αὐτοῖς καὶ ὠνείδισεν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τούτου μὲν ἐκκρεμάμενοι αὐτοῦ, συνεχῶς ἡρώτων, Ποῦ ὑπάγεις; ὕστερον δὲ, ὅτε τοὺς μακροὺς ἀπέτεινε λόγους τὰ δεινὰ διηγοῦμενος τὰ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρὸν καταληφόμενα αὐτοῖς, εἰτα τῷ δέει παγόντες ἐναπέμειναν ἀχανεῖς· ἀκουσον πῶς τοῦτο αὐτὸ προφέρει αὐτοῖς λέγων· Ὁὐδεὶς ἐξ ὁμῶν ῥωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ὅτι *λελάληκα ὑμῖν ταῦτα, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὁμῶν τὴν καρδίαν*. Εἰ τοίνυν προσδοκῶντες αὐτὸν ἀποθανεῖσθαι καὶ ἀναστήσεσθαι οὕτως ἤλγουν, ἀναστάντες αὐτὸν μὴ ἰδόντες, πῶς οὐκ ἀν·ἀπώλοντο, καὶ εἰς αὐτὴν ἀν·ἐσπούδασαν καταδύνααι τὴν γῆν, καὶ ἀθυμίᾳ τῇ τῆς ἀπάτης καὶ δέει τῶν ἐσομένων πολιορκουμένοι;

ε'. Πόθεν δὲ καὶ τὰ ὑψηλὰ αὐτοῖς δόγματα; τὰ γὰρ ὑψηλότερα ὕστερον εἶπεν αὐτοῖς ἀκούσεσθαι· Πολλὰ γὰρ *ἔγω λέγειν ὑμῖν*, φησὶν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν [40] ἀρεῖ. "Ὅστε τὰ λειπόμενα" ὑψηλότερα ἦν. Εἰς δὲ τῶν μαθητῶν οὐδὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἡθελῶν ἀπελθεῖν μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ κινδύνων ἤκουσεν, ἀλλ' ἔλεγεν· *Ἀπέλθωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ*· βαρυνόμενος ἐπειδὴ προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι. Εἰ δὲ μετ' αὐτοῦ ὦν προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι, καὶ ἀνεδύετο διὰ τοῦτο, χωρὶς αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τί οὐκ ἀν·ἤλπισε τότε παθεῖν^β; Καὶ πολὺς ὁ ἐλεγχος ἦν τῆς ἀναίσχυνης. Τί δὲ καὶ εἶχον εἰπεῖν ἐξιώντες; Τὸ μὲν γὰρ πάθος ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἴδεν· καὶ γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ ἐκρέματο τοῦ ἱερίου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ, καὶ ἐν μητροπόλει, καὶ ἐν κορτῇ μεγίστῃ, ἐν ἣ μάλιστα οὐκ ἐνῆν τινα ἀπολειφθῆναι· τὴν δὲ ἀνάστασιν οὐδεὶς εἶδε τῶν ἔξωθεν, ὅπερ οὐ μικρὸν αὐτοῖς πρὸς τὸ πείθειν ἐμπόδιον ἦν. Καὶ ὅτι μὲν ἐτάφην, πάντες διεθρύλλουν· καὶ ὅτι ἐκλείψαν τὸ σῶμα αὐτοῦ οἱ μαθηταί, οἱ στρατιῶται μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπάντων ἔλεγον· ὅτι δὲ ἀνέστη, τῶν ἔξωθεν οὐδεὶς εἶδε. Πόθεν οὖν προσεδόκησεν πείθειν τὴν οἰκουμένην; Εἰ γὰρ θαυμάτων γινομένων στρατιώται ἐπέσιθσαν τὰ ἐναντία μαρτυρῆσαι, πόθεν προσεδόκων οὗτοι χωρὶς θαυμασίων κηρύττειν, καὶ μὴ δὲ ὁβολὸν κεκτημένοι πείθειν γῆν καὶ θάλατταν περὶ τῆς ἀναστάσεως; εἰ δὲ δόξης ἔρῳντες τοῦτο ἐποιοῦν, πολλῷ μᾶλλον ἀν·ἔκαστος ἑαυτῷ δόγματα ἐπεφήμισεν, οὐχὶ τῷ ἀπειλόντι. Ἄλλ' οὐκ ἀν·ἐπέσιθσαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι; Καὶ περὶ τούτων ἀκούοντες μᾶλλον ἐπίστευον; περὶ ἐκείνου τοῦ συλληφθέντος καὶ σταυρωθέντος, ἣ περὶ αὐτῶν τῶν τὰς χεῖρας ἐκφυγόντων τὰς Ἰουδαϊκάς; Τίνο; δὲ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, μέλλοντες^ε τοῦτο ποιεῖν, οὐκ εὐθὺς τὴν Ἰουδαίαν ἀφέντες, εἰς τὰς ἔξω πόλεις ἀπῆλθον, ἀλλ' ἔβλῃον ἐστρέφοντο; Πῶς δὲ, εἰ μὴ σημεία ἐποίουν, ἐπειθον; Καὶ εἰ μὲν ἐποίουν (ἐποίουν γὰρ), Θεοῦ ἐνάμις ἦν τὸ γινόμενον· εἰ δὲ μὴ ἐποίουν καὶ ἐκράτουσαν, πολὺ θαυμαστότερον ἦν τὸ συμβῆναι. Οὐκ ἴδενσαν Ἰουδαίους, εἰπέ μοι, καὶ τὴν πονηρὰν αὐτῶν μελέτην

καὶ τὴν φθόνων γέμουσαν ψυχὴν; Καὶ γὰρ Μωϋσῆς ἐλθὼν μετὰ τὸ πέλαγος ὅπερ ἐπέκειντο, μετὰ τὴν νίκην καὶ τὸ τρόπαιον ἐκεῖνο τὸ θαυμαστὸν, ὅπερ ἔσθησαν ἀναιμῶτι διὰ τῶν ἐκείνου χειρῶν κατὰ τῶν δουλωσαμένων^δ αὐτοῦς Αἰγυπτίων, μετὰ τὸ μάννα· μετὰ τὰς πέτρας καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν τὰς ἐκείθεν ῥαγίσας, μετὰ τὰ μυρία θαύματα καὶ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τῆς ἐρήμου· Ἰερεμίαν εἰς λάκκον ἐνέβαλον, καὶ πολλοὺς τῶν προφητῶν κατέσφαξαν. Ἀκουσον γοῦν τί φησιν Ἠλίας μετὰ τὸν φοβερὸν λιμὸν ἐκεῖνον καὶ τὸν θαυμαστὸν ὕετον καὶ τὴν λαμπάδα, ἣν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατήνεγκε, καὶ τὸ παράδοξον ὀλοκαύτωμα, ὡς πορρωτάτω τῆς χώρας αὐτῶν ἐλαυνόμενος· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήρια σου κατέσκαψαν, κατὰ ὑπελείφθη μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. [41] Καίτοι γε οὐδὲν τῶν νομίμων ἐκείνων. Τούτοις οὖν πόθεν εἶχον προσέχειν; εἰπέ μοι· καὶ γὰρ ἀπάντων ἦσαν ἐκείνων εὐτελέστεροι, καὶ τοιαῦτα ἐκαινοτόμουσαν, δι' ἃ καὶ τὸν διδάσκαλον ἐσταύρωσαν. Καὶ ἄλλως δὲ, οὐχ οὕτως ἐδόκει δεινὸν εἶναι τὸ τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγειν, καὶ τούτους. Τὸν μὲν γὰρ Ἰσως ἐνόμιζον ἑαυτῷ δόξαν κτῶμενον ταῦτα ποιεῖν, τοῦτους δὲ καὶ μεζώνως ἀν·ἐμίσησαν, ὅτε ὅπερ ἐτέρου πολεμούντας αὐτοῖς. Ἄλλ' οἱ νόμοι αὐτοῖς ἐδοθήθουν οἱ Ῥωμαίων; Ἄλλ' ἀπὸ τούτων καὶ ἐνεποδίζοντο μᾶλλον· καὶ γὰρ ἔλεγον· Πᾶς ὁ ποιεῖ ἑαυτὸν βασιλεῖα, οὐκ ἔστι γίλλος τοῦ Καίσαρος. Ὅστε τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, ὅτι τοῦ νομισθέντος εἶναι τυράννου καὶ μαθητὰ ἦσαν, καὶ τὰ ἐκείνου κρατύνειν ἐδοῦλοντο. Τί δὲ ὅλως αὐτοῖς ἐπῆρεν εἰς τοσοῦτους κινδύνους ἐμπεσεῖν; τί δὲ περὶ αὐτοῦ λέγοντες ἐδόκουν εἶναι^δ πιθανοί; ὅτι ἐσταυρώθη; ὅτι ἀπὸ γυναικὸς ἐτέχθη Ἰουδαίας πτωχῆς, Ἰουδαίᾳ τέκτονι μεμνηστυμένης; ὅτι ἐξ ἔθνους ἦν τῇ οἰκουμένῃ ἀπεχθανόμενος; Ἄλλὰ ταῦτα πάντα οὐχὶ πείθειν μόνον καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ προσίστασθαι πᾶσιν ἦν ἱκανὰ, καὶ μάλιστα τὰ παρὰ τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ τοῦ ἁλίου· λεγόμενα. Οὐκ ἀν·οὖν ταῦτα πάντα ἐκέννησαν οἱ μαθηταί; καὶ γὰρ αἱ δειλαὶ φύσεις πλείονα τῶν ὄντων ἀναπλάττειν δύνανται· τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ ἐκείνων. Πόθεν οὖν ἤλπισον κατορθώσκειν; μᾶλλον δὲ οὐκ ἤλπισαν, μυρίων ὄντων τῶν ἀπαγόντων^ε αὐτοῦς, εἰ γε μὴ ἀνέστη ὁ Χριστός.

σ'. Οὐκ εὐδελον καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι εἰ μὴ δαφίλους καὶ μεγάλως ἀπέλασαν·χάριτος, καὶ ἐνέχυρα τῆς ἀναστάσεως ἐλαβον, οὐ μόνον πράξει καὶ ἐπιχειρήσει, ἀλλ' οὐδὲ ἐννοῆσαι ταῦτα ἠδύναντο; Εἰ γὰρ τοσοῦτων ὄντων κωλυμάτων πρὸς τὸ βουλευσασθαι, οὐ λέγω πρὸς τὸ κατορθώσαι, καὶ ἐβουλεύσαντο καὶ εἰς ἔργον ἐξήγαγον καὶ μεζῶνα πάσης ἐλπίδος ἐποίησαν, παντὶ που ὅηλον, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θεῖα χάριτι πάντα εἰργάζοντο. Τούτους τοίνυν τοὺς λόγους γυμνάζωμεν, μὴ καθ' ἑαυτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀλλήλων· οὕτω δ' ἀν·εὐκολωτέρα γένοιντ' ἀν·ἡμῖν καὶ ἡ τῶν λοιπῶν εὐρεσις. Μηδὲ, ὅτι χειροτέχνης εἶ, ἀλλοτριὰν τὴν μελέτην ταύτην εἶναι νόμιζε. Καὶ γὰρ Παῦλος σκηνοποιὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἐνεπήλσθη τότε χάριτος, φησί, κακέειθεν ἅπαντα ἐφθέγγετο. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς χάριτος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλου ἦν· καὶ τὴν χάριν δὲ διὰ τοῦτο ἐλαβεν, ἐπειδὴ γνώμην ἀξίαν τῆς χάριτος ἐπεδείξατο, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν τὴν τέχνην μετεχει-

^α *Legebatur* μὴ λεγόμενα. ^β *Παθεῖν*, quod deerat in cithlis, habetur in Regio cod. ^γ *Legebatur* ἐμλλον, *μιν*, εἰς τ. ἔ. πολ. ἐπῆλθον. paulo post. Εἰ μὲν γὰρ ἐποίουν.

^δ Sic Reg., optime. Editi, χειρῶν καταδουλωσαμένων. ^ε *Legebatur* ἀν·ποσι ἰδοῦσαν. ^ζ *Legebatur* ὑπαγοντων.

expectarent se per illum superaturos esse? Atqui contrarium expectandum erat, quia, etiamsi superaturi essent, periissent deceptoris nomen in medium afferentes. Sin autem volebant priora occultare, tacere oportebat: nam decertare magis excitasset et bellum et risum. Unde ergo venit illis in mentem ut hæc confingerent? nam illa quæ ipsi audierant, exciderant. Quod si cum nullus esset timor, multorum obliviscebantur, et quadam non intelligebant, ait evangelista, tanto imminente periculo, quomodo non omnia ab illis avolassent? Et quid dico verba, cum futurum esset, ut magistri amor metu futurorum sensim marcesceret? quod etiam ipsis exprobravit. Nam cum antea quidem ab illo pendentes frequenter interrogarent, Quo vadis? postea autem, cum longos texuit sermones, mala enarrans quæ tempore crucis ipsos invasura erant, deindeque metu defixi cum hiantes illi manerent, audi quomodo eis hoc proferat dicens: *Nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (Joan. 16. 5. 6). Si ergo expectantes illum morituum et resurrecturum esse, ita dolebant; si resurgentem illum non vidissent, quomodo non periissent, et in ipsam terram suffodi non studuissent, tum ex amore fraudis, tum ex timore futurorum obsessi?

5. Unde autem et sublimia illis dogmata? sublimiora enim ipso: postea audituros esse dixit: nam *Multa*, inquit, *habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (Ib. v. 12). Illa igitur quæ non dicebantur, sublimiora erant. Unus autem ex discipulis nec in Judæam cum illo alitre volebat, postquam pericula audivit; sed dicebat, *Abeamus et nos, ut moriamur cum illo* (Id. 11. 16); ægre ferens quod se morituum expectaret. Quod si cum illo versans se morituum expectabat, idenque refugiebat; abaque eo et cæteris discipulis quid non tunc se passurum expectasset? Et magnum hoc fuisse impudentiæ argumentum. Qui ergo etiam dicendum habebant exeuntes? Nam passionem quidem sciebat universus orbis: in alto quippe palibulo suspensus fuerat, in meridie, in metropoli, et in maximo die festo, et a quo maxime non licebat quempiam abesse: resurrectionem vero nullus sciebat exterorum, quod non parvum illis erat impedimentum, ut ne persuaderent. Et quod esset sepultus omnium rumore ferebatur; quodque discipuli corpus furati essent, milites cum Judæis omnibus dicebant: quod autem resurrexisset, exterorum nemo sciebat. Undenam expectabant, se id toti orbi persuasuros esse? Si enim post edita miracula persuasi fuerunt milites, ut contraria testarentur, undenam sperassent hi se sine miraculis prædicaturos esse, ac ne obolum quidem habentes, terræ et mari de resurrectione persuasuros esse? Quod si ex gloriæ amore hoc fecissent, multo magis unusquisque dogma sibi attribuisset, non ei qui decesserat. At non credidissent illis homines? Et de quonam magis credidissent audientes? de illorum qui comprehensus et crucifixus fuerat, an de illis qui Judæorum manus effugerant? Cur autem, quæso,

hoc factari erant? non statim Judæam dimittentes venerunt in externas civitates, sed intus versabantur? Quomodo autem persuasissent, nisi signs edidissent? Si faciebant quidem, et utique faciebant, Divi virtus erat id quod fiebat: si autem non faciebant, et tamen vincebant, longe mirabilis erat illud. Annon Judæos noverant, quæso te, et malam ipsorum mentem, invidiaque plenum animum? Etenim Moysen lapidarunt; postquam mare pedibus transierant, post victoriam et tropæum illud mirabile, quod abaque sanguine per ignis ejus crexerunt de Ægyptiis, qui illos in servitutem redegerant, post manna, post petras et fluviorum fontes inde manantes, post mille miracula in Ægypto, in mari Rubro, in deserto: Jeremiam in lacum injecerunt, et multos prophetas interfecerunt. Audi quid dicat Helias post famem illam terribilem, et mirabilem pluviam, et lampadem illam, quam de cælis descendere curavit, et stupendum illud holocaustum; procul ab eorum regione ejectus: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt; et ego relictus sum solus, et querunt animam meam* (3. Reg. 19. 10). Atqui ii leges non immutabant. Unde ergo, quæso, his animus adhibendus erat? nam omnium vilissimi erant; atque ea ipsa innovabant, ob quæ Magistrum Judæi crucifixerant. Alioquin vero non tam grave videbatur esse, quod Christus et illi eadem dicerent. Nam illum quidem forte putabant ideo id fecisse, ut sibi gloriam pareret; illos autem etiam magis odissent, cum pro alio contra se bellum gererent. Sed opem illis ferebant leges Romanorum? Imo ab illis magis impediuntur: dicebant enim, *Omnis, qui se ipsum regem facit, non est amicus Cæsaris* (Joan. 19. 12). Quapropter hoc solum impedire poterat, quoniam ejus, qui tyrannus existimatus fuerat, discipuli erant, et res ejus volebant firmare. Quid ergo tandem illos erexit animo, ut in tanta pericula inciderent? quid autem de illo dicentes, videbantur fide digni? quod crucifixus esset? quod ex muliere paupore Judæa natus esset, quæ desponsata fuerat Judæo fabro? quod ex gente esset orbi odiosa? Verum hæc omnia non modo non apta erant ad persuadendos et alliciendos auditores, sed ad omnes adversum concitandos idonea; maxime autem a tentoriorum artifice et a piscatore dicta. Annon hæc omnia in mentem venerunt discipulis? nam timidæ naturæ plura quam sint possunt confingere: tales erant illorum naturæ. Undenam ergo so recte acturos sperarunt? Imo non sperassent, cum innumera essent quæ illos abducerent, nisi resurrexisset Christus.

6. Annon palam est vel stultissimis, quod nisi uberem et magnam consequenti essent gratiam, et pignora accepissent resurrectionis, non modo hæc non agere et suscipere, sed ne cogitare quidem potuissent? Si enim tot impedimenta essent, non dico ad recte agendum, sed ad consultandum, et consultarunt et præclara egerunt, et quæ omni spe majora erant ad effectum deduxerunt: cuius palam est eis non humana virtute, sed divina gratia omnia fecisse.

In his ergo sermonibus nos exercemus, non apud nos tantum, sed cum aliis: sic nobis facilius erit exterorum inventio. Neque quia manu artem exerces, alienum hoc studium esse putes. Nam Paulus tentorium opifex erat; sed tunc quoque multa plenus erat gratia, atque inde omnia loquebatur. Imo autem gratiam ad pedes Gamalielis erat: et ideo gratiam accepit, quia mentem gratia dignam exhibebat, et postea rursus artem exercebat. Nemo igitur artifex erubescat, sed ii, qui frustra aluntur et otiosi sunt, qui multis utuntur ministris et ingenti famulatu fruuntur. Nam semper laborantem alii, philosophiae genus est: horum animae puriores sunt, horum mentes firmitiores. Nam qui otiosus est, multa potius tenere loquitur, et multa frustra agit, ac nihil per totam diem operator, multo plenus torpore: qui autem operator, nihil superfluum cito percipiet neque in operibus nec in verbis nec in mente; tota enim anima semper intenditur ad vitam laboriosam. Ne ergo despiciamus eos qui labore manuum aluntur, sed potius illos ideo beatos praedicemus. Quenam, quaeso, est tibi gratia, cum, accepta a patre hereditate, perpetuo nihil agis, sed illa omnia bona frustra insumis? An nescis non omnes eandem rationem reddituros nos esse; sed eos qui hic in maiori licentia et rerum copia vixerunt, gravius; eos autem qui in laboribus, in paupertate et aerumnis vitam duxe-

re, melius esse tractandos. Haec autem ex Lazaro et divite manifesta sunt. Tu certe, qui ad debita officia otio non es usus, jure accusaris; pauper vero qui reliquum temporis ad debita officia adhibuit, magnis fruetur coronis.

Contra theatrorum spectacula. — At tu militiam obtendis, et quod illa distinearis allegas? Sed talis excusatio non est rationi consona. Nam Cornelius erat centurio, et balteus vitae institutum nihil laesit. Tu vero cum saltatoribus et mimis das operam, et totum vitae tempus in scena consumis, non vel militiae necessitatem vel metum magistratuum obtendis; quando autem te ad ecclesiam vocamus, tunc innumera affers impedimenta. Et quid dices in illa die, cum videris flammam et fluvios igneos et viscera insolubilia, et stridorem dentium audieris? quis tibi tunc patrocinabitur, cum videris artificem, qui recte vixerit, omni gloria fruentem; te vero, qui nunc sericis indutus es vestimentis et oles unguenta, intolerabilia patientem? quid tibi proderunt divitiae et rerum omnium copia? quid detrimenti artifici affert paupertas? Ne ergo tunc patiamur, ea quae nunc dicuntur timeamus, et totum laborem nostrum in necessariorum rerum operibus consumamus. Ita enim placato Deo pro peccatis praeteritis, additisque bonis operibus futuris, regnum caelorum consequi poterimus, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VI.

CAP. 2. v. 1. *Et ego, fratres, cum veni ad vos, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Dei.* 2. *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.*

1. Nihil est Pauli anima ad decertandum acrius; imo potius non illius anima: non enim ipse hoc invenit; sed nihil par gratiae in illo operanti, quae omnia vincit. Satis enim erunt ea, quae prius dicta sunt, ad deiciendum illorum fastum, qui in sapientia gloriabantur; imo vel pars dictorum sufficiebat. Ut autem praeclearior sit victoria, iis quae dicta sunt certamina addit, prostratis insultans adversariis. Attende autem: adduxerat prophetiam dicentem: *Perdam sapientiam sapientium*: ostenderat Dei sapientiam, quia per eam, quae stultitia videbatur esse, externam philosophiam prostravit; ostenderat, quod stultum est Dei, sapientius esse hominibus; ostenderat quod non solum per ignarus doctuerit, sed etiam ignarus et idiotas vocaverit. Nunc ostendit et ipsum quod praediebatur, et hoc ad praedicationis satis fuisse ad perturbandam, et non perturbavisse. Non tantum enim discipuli idiotae sunt, inquit; sed etiam ego qui praedico. Ideo, inquit, *Et ego, fratres* (rursus fratres vocat, ut sermonis asperitatem emolliat), *veni, non in sublimitate sermonis, annuntians vobis testimonium Dei.* Quid enim, dic quaeso, si voluisses in sublimitate venire? poterasne? Ego quidem si voluisssem, non potuisssem; Christus autem si vo-

luisset, potuisset. Sed noluit, ut splendidius redderet tropaeum. Ideoque superius ostendens hoc illius opus fuisse, ipsiusque voluntatem esse, ut sic indocte ejus verbum praedicetur, dicebat: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientia sermonis.* Est autem multo majus, imo infinite majus, quod hoc voluerit Christus, quam quod voluerit Paulus. Non ergo facundiam ostentans, inquit, neque externis armatis sermonibus, annuntio testimonium Dei. Nec dixit, praedicationem, sed, *Testimonium Dei*, quod ipsum satis erat ad avertendum. Mortem enim annuntians circuibat: ideo subjunxit: *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, huncque crucifixum.* Hoc autem dicebat, quia externae sapientiae omnino expertus erat, ut etiam superius dicebat: *Veni non in sublimitate sermonis.* Nam quod ipse hoc posset habere palam est. Cujus enim vestimenta mortuos suscitavit, et umbræ morbos expulerunt, multo magis linguae facundiam poterat anima suscipere. Nam hoc quidem est discipulorum, illud autem artis: omnem superat. Qui ergo artis majora novit, multo magis minora potuerit. Sed non permisit Christus; neque enim consentaneum erat. Merito igitur ait, *Non enim judicavi me aliquid scire*; nam et ego hoc volo quod et Christus vult. Mihi autem videtur humiliter loqui cum illis, quam cum aliis, ut factum illorum comprimeret. Illud ergo, *Judicavi me nihil scire*, ad differentiam externae sapientiae dicitur. Non enim veni syllogismos necens neque sophismata,

ρ:ε. Μηδεὶς τοίνυν αἰσχυνέσθω τῶν τὴν τέχνην ἐχόντων, ἀλλ' οἱ εἰκὴ τρεφόμενοι καὶ ἀργούντες, οἱ διακόνους κτεριζόμενοι πολλοὶς καὶ ἀφάτου θεραπεύειν ἀπολαύοντες. Τὸ γὰρ διαπαντὸς ἐργαζόμενον τρέφεσθαι, φιλοσοφίας εἰδὸς ἐστὶ· τούτων αἱ ψυχαὶ καθαρώτεραι, τούτων αἱ διάνοιαι εὐτονώτεραι. Ὁ γὰρ ἀργῶν πολλὰ εἰκὴ μᾶλλον φθέγγεται, καὶ πολλὰ εἰκὴ πράσσει, καὶ [42] ἐργάζεται δι' ἄλης ἡμέρας οὐδὲν, πολλῆς νάρκης ἐμπελισμένος· ὁ δὲ ἐν ἐργασίᾳ ὢν οὐδὲν ταχέως περὶ τὸν παραδίδεται οὔτε ἐν ἐργοῖς οὔτε ἐν λόγοις οὔτε ἐν ἐννοίαις· ὅλη γὰρ διόλου συντέταται πρὸς τὸν ἐπίπονον βίον ἢ ψυχὴ. Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν τῶν ἀπὸ τῶν χειρῶν τρεφόμενων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζωμεν διὰ τοῦτο. Ποία γὰρ σοὶ χάρις, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν κληρὸν παρὰ τοῦ πατρὸς δεξιόμενος, μηδὲν πράττων θαυμάζῃς, ἀλλὰ ἀναλώσῃς πάντα ἐκεῖνα εἰκὴ; Οὐκ οἶδας ὅτι οὐ πάντες τὸν αὐτὸν ἀποδώσαν λόγον, ἀλλ' οἱ μὲν πλείονος ἐνταῦθα ἀπολαύσαντες ἀδείας, χαλεπώτερον, οἱ δὲ κακωθέντες ἢ πόνης ἢ πενίᾳ ἢ ἐτίμῃ τινὶ τοιούτῳ, ἡμερώτερον; Καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ Ἀσάρου καὶ τοῦ πλουτοῦ δῆλα. Σὺ μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν δέον τῇ σχολῇ χρησάμενος εἰκότως· ἐγκαλῇ, ὁ δὲ πένης καὶ μετὰ ἀσχολίας τὸ ὑπολοιπὸν τοῦ καιροῦ εἰς τὰ δέοντα ἀναλώσας, μεγάλων ἀπολαύσας τῶν στεφάνων.

Ἄλλὰ καὶ στρατεῖαν μοι προβάλλῃ πάντως, καὶ

τῆς ἀσχολίας αὐτὴν αἰτία; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον ἢ σῆψις. Καὶ γὰρ ὁ Κορνήλιος ἑκατοντάρχης ἦν, καὶ οὐδὲν ἢ ζῶντῃ τὴν ἀκριθεὶς πολιτείαν παρέδραφε. Σὺ δὲ ὅταν ὀρχηστῇ καὶ μέμοις σχολάζῃς, καὶ διαπαντὸς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναλίσκῃς τὸν βίον, οὐδ' αὖ οὐ στρατείας ἀνάγκη, οὐκ ἀρχόντων προβάλλῃ φόβον· ὅταν δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν καλῶμεν, τότε τὰ μυρία κωλύματα. Καὶ τί κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην ἐρεῖς, ὅταν ἴδῃς τὴν φλόγα καὶ τοὺς τοῦ πυρὸς πεταμούς, καὶ τὰ δεσμά τὰ ἄλντ'α, καὶ βρυχομένων ἀκούσῃς ὁδόντων; τίς σοι προστήσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην, ὅταν ἴδῃς τὸν μὲν χειροτέχνην καὶ ὀρθῶς βεβήκοντα, πάσης ἀπολαύοντα δόξης· αὐτὸν δὲ τὸν νῦν ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ὄντα καὶ μύρων πνέοντα, ἀνῆκαστα πάσχοντα; τί σοι τοῦ πλούτου καὶ τῆς περυσίας ἐστὶ δόξα; τί δὲ τῇ χειροτέχνῃ τῆς πενίας βλάβος; Ἰν' οὖν μὴ πάθωμεν ταῦτα, φοβηθῶμεν τὰ λεγόμενα νῦν, καὶ τὴν ἀσχολίαν ἀπασαν εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων πραγμάτων ἀναλώσωμεν διατριβήν. Οὕτω γὰρ ἐξυλεωσάμενοι τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν παρελθόντων ἁμαρτημάτων, καὶ τὰ μέλλοντα προσθέντες κατορθώματα, δυνησόμεθα τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

* *Legatur* μὴ τότε πάθωμεν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Εἰς τὴν ἀδελφότητα, ἡμεῖς πρὸς ὑμᾶς, ἡλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον.

α'. Οὐδὲν τῆς Παύλου ψυχῆς ἀγωνιστικώτερον, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς ἐκείνου ψυχῆς· οὐ γὰρ αὐτὸς ταῦτα εὐρισκων· ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτῷ χάριτος ἴσον πάντα νικώσης. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἐμπροσθεν εἰρημένα καταβαλεῖν τὸν τύπον τῶν ἐπὶ σοφίᾳ [43] κομπαζόντων, μᾶλλον δὲ καὶ μέρους τῶν ἐρημίων. Ὅστις δὲ λαμπρὰ γενέσθαι τὰ νικητήρια, καὶ ἐπαγωνίζεσθαι τοῖς λεχθεῖσι, καί μενέοις τοῖς ἐναντίοις ἐπεμβαίνων. Ὑπόκει δὲ· Παρήγαγε τὴν προσητεῖαν τὴν λέγουσαν, ὅτι Ἀπολόμ' τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν· ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν, ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μωρίας κατήργησε τὴν ἐξωθεν φιλοσοφίαν, ἔδειξεν ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον διὰ ἰδωτῶν ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας ἐκάλεσε· νῦν δὲ δείκνυται ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ κηρυττόμενον, καὶ ὁ τρόπος τῆς κηρύξεως ἱκανὸς θεωρηθῆσαι ἦν, καὶ οὐκ ἐθορύβησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οἱ μαθηταί, φησὶν, ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ κηρύττων. Διὰ τοῦτο φησὶ· Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί (πάλιν τὸ τῶν ἀδελφῶν τίθησιν ὄνομα, καταλαβαίνων τοῦ λόγου τὴν τραχύτητα), ἡλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, εἰ καὶ ἐδούλου καθ' ὑπεροχὴν ἔλθειν; ἐδόνασο; Ἐγὼ μὲν εἰ ἐδουλόμην, οὐκ ἂν ἐδυνήθην· ὁ δὲ Χριστὸς εἰ ἐδουλήθη, ἐδόνατο. Ἄλλ' οὐκ ἐδουλήθη, ἵνα λαμπρότερον ποιῇ τὸν τρόπον. Διὰ καὶ ἀνωτέρω δείκνυται, ὅτι αὐτοῦ γέγονεν ἔργον καὶ αὐτοῦ βούλημα ἦν τὸ οὕτως ἰδιωτικῶς κηρυχθῆναι τὸν λόγον, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἀπέσπειλέ με Χριστὸς βαπτίζων, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λό-

γου. Πολὺ δὲ μείζον καὶ ἀπείρων μείζον τοῦ Παύλου θελήσει τοῦτο τὸ τὸν Χριστὸν θελήσει. Οὐ τοίνυν ἐόρλωτ' αὐτὸν ἐπιδεικνύμενος, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ἐξωθεν λόγοις ὀπλισμένος καταγγέλλω τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ, Τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, ὃ καὶ αὐτὸ ἱκανὸν ἦν ἀποτρέψαι. Ὄνατον γὰρ περιῆε κηρύττων διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὅτι καθόλου τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐστὶν ἄμοιρος, ὥστε οὖν καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· ἡλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου. Ὅτι γὰρ ἦν δυνατόν καὶ τοῦτο αὐτὸν ἔχειν, δῆλον. Οὐ γὰρ τὰ ἱμάτια νεκροῦ ἀνίστη. καὶ αἱ σκιάι νοσήματα ἡλαυνον, πολλῷ μᾶλλον εὐγλωττίαν ἡδύνατο δέξασθαι ἢ ἢ ψυχὴ. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ μαθητῶν, τὸ δὲ πᾶσαν ὑπερβαίνει τέχνην. Ὁ τοίνυν τὰ μείζονα τῆς τέχνης εἰδώς, πολλῷ πλέον τὰ ἐλάσσονα ἴσχυεν ἂν. Ἄλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς· οὐ γὰρ συνέφερεν. Εἰκότως οὖν λέγει· Οὐ γὰρ ἔκρινα τι εἰδέναι· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι ὅπως καὶ ὁ Χριστός. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ταπεινότερον αὐτοῖς διελέχθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις, τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων. Τὸ τοίνυν, Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐξωθεν εἰρηγίας σοφίας. Οὐ γὰρ ἔλθον συλλογισμοὺς πλέκων οὐδὲ σοφίσματα, οὐδ' ἄλλο τι λέγων ὑμῖν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἑσταυρώθη. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μυρία φασὶ, καὶ περὶ μυρίων λέγουσι μακροὺς ἐλπίτοντες διαύλους λόγων, κατασκευάζοντες λογισμοὺς [44] καὶ συλλογισμοὺς, μυρία συντιθέντες σοφίσματα· ἐγὼ δὲ ἔλθον πρὸς ὑμᾶς· μηδὲν ἄλλο λέγων, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἑσταυρώθη, καὶ πάντας ἐκείνους παρήλασα, ὃ τῆς τοῦ κη-

* *Alius*, ἀποστρέψαι ὁ *Im Reg. Editio* vero, ὑποδείξασθαι.

ρυστομένου δυνάμεις σημείον ἐστὶν ἄφατον. Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. Τοῦτο πάλιν ἄλλο κεφάλαιον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ πιστεύοντες ἰδιώται, οὐδὲ μόνον ὁ λέγων ἰδιώτης, οὐδὲ μόνον ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἰδιωτείας γέμων, οὐδὲ μόνον αὐτὸ τὸ κήρυγμα ἱκανὸν θορυβῆσαι· σταυρὸς γὰρ καὶ θάνατος ἦν τὸ καταγγελλόμενον· ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ ἑτέρα κωλύματα ἦν, οἱ κίνδυνοι καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ ὁ καθημερινὸς φόβος καὶ τὸ ἐλαυνέσθαι. Καὶ γὰρ ἀσθένειαν τοὺς διωγμοὺς πολλαχοῦ φησι, καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐν τῇ σαρκὶ μου οὐκ ἐξουθενώσατε· καὶ πάλιν, *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι*. Ποίᾳ; Ὁ ἰσθάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφροῦρει τὴν δαμωσκητῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων. Καὶ πάλιν, *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις*. Εἰτα λέγων ποίαις, ἐπήγαγεν· *Ἐν ὕδρεσιν, ἐν ἀνάγκαις καὶ ἐν στεροχωρίαις*. Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγει· εἰπὼν γάρ, *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ*, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δηλῶν ὅτι ἀσθένειαν τοὺς κινδύνους καλεῖ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς*. Τί λέγεις; Καὶ Παῦλος ἐφοβεῖτο κινδύνους; Ἐφοβεῖτο, καὶ σφόδρα ἐδεδοίκει· εἰ γὰρ καὶ Παῦλος ἦν, ἀλλ' ἀνθρώπος ἦν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγκλημα τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν τῆς φύσεως, ἐγκώμιον δὲ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ δεδιώκεις θάνατον καὶ πληγὰς, οὐδὲν ἀνάξιον διὰ τὸν φόβον τούτου ἐποίησεν· ὥς οἱ γε λέγοντες, ὅτι οὐκ ἐφοβεῖτο πληγὰς, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ σεμνύνουσιν, ἀλλὰ καὶ ὑποτέμνονται πολλὴν τὴν ἔπαινον. Εἰ γὰρ οὐκ ἐφοβεῖτο, ποῖα καρτερία ἢ ποῖα φιλοσοφία τὸ τοὺς κινδύνους φέρειν; Ἐγὼ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν θαυμάζω, ὅτι φοβούμενος, καὶ οὐκ ἀπλῶς φοβούμενος, ἀλλὰ καὶ τρέμων τοὺς κινδύνους, διαπαντὸς ἔδραμε στεφανούμενος, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν κινδύνων ἐνέδωκεν, ἐκκαθαίρων τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης τὸ κήρυγμα σπείρων. Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Τούτεστιν, οὐκ ἔχων τὴν ἐξωθεν σοφίαν. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ κήρυγμα οὐδὲν εἶχε σεσοφισμένον, καὶ οἱ καλούμενοι ἰδιώται, καὶ ὁ κηρύττων τοιοῦτος, καὶ διωγμὸς προσῆν καὶ τρόμος καὶ φόβος, πῶς ἐκράτησαν, εἰπέ μοι; Διὰ θείας δυνάμεις. Διόπερ εἰπὼν, Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμει.

β'. Εἶδες πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Οἱ γὰρ ἰδιώται τοιαῦτα κηρύττοντες, δεδεμένοι καὶ ἐλαυνόμενοι περιεγίνοντο τῶν ἐλαυνόντων. Πόθεν; Οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν διὰ Πνεύματος παρασχεῖν πίστιν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο [45] ἀπόδειξις ὡμολογημένη. Τίς γάρ, εἰπέ μοι, ὅρῳ νεκροὺς ἀνισταμένους καὶ διαίμονας ἐλαυνόμενους, οὐκ ἂν κατεδέξατο; Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσι καὶ δυνάμεις ἀπατηλαί, οἷαι τῶν γοήτων, καὶ ταύτην ἀνέλε τὴν ὑπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, *Δυνάμεις*,

εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον *Πνεύματος*, καὶ τότε, *Δυνάμεις*· δεικνύς ὅτι πνευματικὰ ἦν τὰ γινόμενα. Οὐ τοίνυν ἐλάττωσις ἐστὶ, τὸ μὴ διὰ σοφίας κατηγγελλόμενον εἶναι τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ μέγιστος κόσμος. Τοῦτο γοῦν μάλιστα δεικνυσὶν αὐτὸ θεῖον ὃν καὶ τὰς ρίζας ἀνωθεν ἔχον ἐκ τῶν οὐρανῶν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Εἶδες πῶς σαφῶς διὰ πάντων ἀπέδειξε πολὺ τῆς ἰδιωτείας τὸ κέρδος, καὶ μέγα τῆς σοφίας τὸ βλάβος; Αὕτη μὲν γὰρ ἐκείνου τὸν σταυρὸν, ἐκείνη δὲ ἀνεκέρυττε τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν· αὕτη πρὸς τῷ μὴδὲν εὐρίσκειν τῶν δεόντων καὶ ἐφ' αὐτοῖς καυχᾶσθαι παρσευάσεν, ἐκείνη πρὸς τῷ τὴν ἀλήθειαν διέξασθαι καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ καλλωπίζεσθαι ἵπολει. Πάλιν ἡ σοφία ἀνθρώπων ὑποπτεύει τὸ δόγμα πολλοὺς ἂν ἐπειθεν· αὕτη σαφῶς ἀπεδείκνυε θεῖον ὃν καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάν. Ὅταν μὲν οὖν ἐν σοφίᾳ λόγων γένηται ἀπόδειξις, πολλάκις καὶ οἱ φαυλότεροι κρατοῦσι τῶν ἐπεικτεστέρων, δευνότεροι λέγιναι δυντες, καὶ τὸ ψεῦδος παραλαμβάνει τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὐτε γὰρ ἐπεισι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκαθάρτου ψυχῆς, οὔτε ἐπελθὼν δύναται ἡττηθῆναι ποτε, κἂν ἅπασα ἡ τῶν λόγων ἐπὶ δεινότης. Ἡ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων ἀπόδειξις τῆς διὰ τῶν λόγων πολλῶ σαφέστερα. Ἀλλ' ἐκείνων ἴσως εἰποι τις ἂν, ὅτι Εἰ χρὴ τὸ κήρυγμα κρατεῖν, καὶ λόγων οὐ δεῖται ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς, τίνας ἔνεκεν τὰ σημεία κεκώλυται νῦν; Τίνας ἔνεκεν; ἀπιστῶν λέγεις, καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτὰ γεγενῆσθαι καταδεχόμενος, ἢ δυντὼς ζῆτῶν μαθεῖν; Εἰ γὰρ ἀπιστῶν, πρὸς τοῦτο στήσομαι πρῶτον. Εἰ γὰρ οὐκ ἐγένετο σημεῖα τότε, πῶς ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι καὶ τρέμοντες καὶ δεδεμένοι, καὶ κοινοὶ γενόμενοι τῆς οἰκουμένης ἐχθροὶ, καὶ πᾶσι πρὸς τὸ κακῶς παθεῖν προκείμενοι, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔχοντες ἐπαγωγὴν, οὐ λόγον, οὐ περιφάνειαν, οὐ πλοῦτον, οὐ πόλιν, οὐκ ἔθνος, οὐ γένος, οὐκ ἐπιτήδευμα, οὐ δόξαν, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐναντία, ἰδιωτεῖαν, εὐτελείαν, πενίαν, μίσος, ἀπέχθειαν, καὶ πρὸς δῆμους ὀλοκλήρους ἰστάμενοι, καὶ τοιαῦτα καταγγέλλοντες, ἐπειθον; Καὶ γὰρ τὰ ἐπιτάγματα πολὺν εἶχε τὸν μῆχθον, καὶ τὰ δόγματα τοὺς κινδύνους· καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ πείθεσθαι μέλλοντες, καὶ τρυφῇ καὶ μέθῃ καὶ πολλῇ συντραφέντες ἦσαν κακίᾳ. Πόθεν οὖν ἐπεισαν; εἰπέ μοι· πόθεν τὸ ἀξιόπιστον ἔσχον; Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, εἰ σημείων χωρὶς ἐπεισαν, πολλῶ μείζον τὸ θαῦμα φαίνεται. Μὴ τοίνυν τὸ μὴ γίνεσθαι νῦν σημεῖα, τεκμήριον ποιῶ τοῦ μὴ γεγενῆσθαι τότε. Καὶ γὰρ καὶ τότε χρησίμως [46] ἐγίνετο, καὶ νῦν χρησίμως οὐ γίνεται. Οὐκ ἀναγκάζει δὲ τὸ λόγῳ πείθεσθαι μόνον, τανῦν ἐν σοφίᾳ εἶναι τὸ κήρυγμα. Οἱ τε γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον σπείραντες ἰδιώται ἦσαν καὶ ἀμαθεῖς^β, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔλεγον, ἀλλ' ἅπερ ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ταῦτα τῇ οἰκουμένῃ διέδωκαν· ἡμεῖς τε αὐτοὶ νῦν οὐ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπισπεύρομεν, ἀλλὰ ἃ παρ' ἐκείνων ἐλάβομεν, ταῦτα εἰς ἅπαντας λέγομεν. Καὶ οὐδὲ νῦν ἀπὸ συλλογισμῶν πείθομεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν

* Sic multa deerant, quae ex codice Regio restituta sunt.

β Ita Reg.; editi vero, ἰδιώται καὶ ἀμαθεῖς.

neque aliud dicens vobis, quam quod Christus crucifixus sit illi namque innumera dicunt, et de innumeris longa verborum stadia explicant, ratiocinia et syllogismos apparantes, millia adornantes sophismata: ego autem veni ad vos nihil aliud dicens, quam quod Christus crucifixus sit, et illos omnes propulsavi, quod virtutis ejus qui prædicatur signum est ineffabile. 3. *Et ego in infirmitate et in timore et in tremore multo fui apud vos.* Hoc est rursus aliud caput. Non solum enim qui credebant indocti, neque solum is qui loquitur idiota, neque tantum modus doctrinæ est ignorantia plenus, neque tantum ipse prædicatio satis est ad conturbandum; crux enim et mors erat quod arruntiabatur: sed cum his alia quoque impedimenta erant, pericula, insidiae, quotidianus timor, et quod pellerentur. Infirmitatem namque etiam sæpe vocat persecutionem, ut et alibi: Infirmitatem, quæ est in carne mea, non aspernati estis (Gal. 4. 13. 14); et rursus, *Si gloriari oportet, in infirmitate mea gloriabor.* Quanam? *Præpositus gentis Aræ regis Damascenorum urbem custodiebat, volens me comprehendere* (2. Cor. 11. 30 et 32). Et rursus: *Ideo mihi placeo in infirmitatibus.* Deinde dicens quibusnam, subiunxit: *In contumeliis, in necessitatibus et in angustiis* (Id. 12. 10). Et nunc hoc ipsum profert: cum dixisset enim, *Et ego in infirmitate*; non hic substituit, sed infirmitatem explicans, pericula vocat: rursus adjicit, *In timore et tremore multo fui apud vos.* Quid dicis? Paulus quoque timebat pericula? Timebat et valde timebat: etiamsi enim Paulus esset, at homo erat. Hoc autem non erat Pauli crimen, sed infirmitas natura, et propositi encomium, quod mortem et plagas timens, nihil tamen indignum ex timore fecerit: ita et qui dicunt illum non timuisse plagas, non modo illum non honorent, sed et multum ex laudibus demant. Nam si non timebat, quæ perseverantia, quæ philosophia in ferendis periculis? Ego vero ideo illum admiror, quod timens, nec modo timens, sed tremans in periculis, semper cucurrit coronatus, et nulli cessit periculo, expurgans orbem, et ubique terrarum et marium prædicationem seminans. 4. *Et sermo meus et prædicatio mea non persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*, id est, non habens externam sapientiam. Si igitur et prædicatio nihil habuit sophisticæ artis, et qui vocabantur idiotæ, et is qui prædicabat talis erat, aderatque persecutio, et timor et tremor, quomodo superarunt? dic mihi. Per divinam virtutem. Ideo cum dixisset, *Verbum et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*; adjecit, *Sed in ostensione Spiritus et virtutis.*

2. Viden' quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus; et quod infirmum, fortius? Idiotæ hæc prædicantes, victi et pulsi, pellentes se vincebant? Undenam? Annon ex eo, quod per Spiritum fidem præberent? nam in confesso est hoc demonstrationem esse. Quis enim, quæso, videns mortuos resurgentes et dæmonas pulsos, non admisit? Sed

quia sunt etiam fallaces virtutes, quales præstigiatum, hanc quoque sustulit suspicionem. Non enim virtutem dixit solum, sed prius, *Spiritus*, et tunc, *Virtutis*: ostendens ea quæ fiebant spiritualia esse. Non ergo imminutio est, quod prædicatio non per sapientiam annuntiata sit, sed maximum ornamentum. Hoc ergo maxime demonstrat, eam esse divinam, et radices esse supernas ex cælis: quapropter subiunxit: 5. *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Viden' quomodo clare per omnia ostendat, magnum esse lucrum ignorantie, et magnum sapientiæ damnum. Nam hæc quidem ipsius crucem, illa vero Dei virtutem prædicabat; hæc efficiebat, ut nihil invenirent eorum quæ oportuisset, et in seipsis gloriarentur; illa ut veritatem susciperent et in Deo gloriarentur. Rursus sapientia multis persuasisset, ut humanum esse dogma suspicarentur; hæc vero clare ostendebat, divinam illam esse et ex cælo descendisse. Cum ergo in sapientia verborum sit demonstratio, sæpe modestiores superantur a pejoribus, quia majori dicendi vi prædicti pejores sunt, et mendacium pellit veritatem. Hic autem non sic: neque enim in immundam animam ingreditur Spiritus sanctus, et ingressus numquam potest superari, etiamsi invadat omnis dicendi vis. Nam demonstratio per opera et per signa longe clarior est illa, quæ sit per verba. At illorum fortasse quispiam dixerit, si prædicationem vincere oporteat, et eloquentia opus non habet ut ne crux exinanitor, quare signa nunc cessarunt? Quare? Incredulitate hoc dicis, nec admittis illa facta fuisse apostolorum tempore, an vere hoc ediscere querens? Si incredulus dicas, in eo primum inmorabor. Si enim tunc non facta sunt signa, quomodo pulsi, vexati, tremantes, victi, et communes orbis hostes facti, omnibusque ad male patiendum expositi, nihil ex se habentes quod alliceret, non eloquentiam, non splendorem, non divitias, non urbem, non gentem, non genus, non exercitium, non gloriam, non aliud quidpiam simile; sed omnia contraria, ignorantiam, vilitatem, paupertatem, odium, inimicitiam, et contra populos integros stantes, taliaque annuntiantes, persuadebant? Nam præcepta multum laborem habebant et dogmata periculis plena erant: ac qui audiebant et persuadendi erant, in deliciis, ebrietate et multis vitiis erant educati. Unde, quæso, persuaserunt? unde fide digni erant? Nam, ut jam dixi, si atque signis persuaserunt, multo majus videtur miraculum. Ne itaque ex eo, quod nunc signa non sunt, argumentum ducas tunc etiam non fuisse. Etenim tunc utiliter fiebant, et nunc utiliter non fiunt. Non necessario sequitur autem ex eo quod nunc verbo tantum suadet, nunc in sapientia prædicationem esse. Nam qui ab initio verbum seminabant, idiotæ et indocti erant, et nihil ex se dicebant; sed quæ acceperant a Deo, hæc orbi terrarum dederunt: et nos ipsi nunc, non quæ a nobis sunt tradimus, sed quæ ab ipsis accepimus, hæc omnibus dicimus. Neque nunc syllogismis persuademus; sed ex divinis Scri-

parvis et ex iis, quæ tunc facta sunt signis, fidem facimus iis quæ dicimus. Et illi quoque tunc non signis tantum persuadebant, sed etiam disserendo. Verba autem efficaciora a signis reddebantur, necnon a testimoniis Veteris Testamenti, non autem a gravitate et eloquentia dictorum. Cur ergo, inquires, tunc utilia signa erant, nunc non item? Supponamus (cum Græco enim disputo, et ideo per hypotheseo dico id quod omnino futurum est), supponamus igitur, et patiat in incredulum saltem ad disputationis tempus ascendere dictis, verbi gratia, quod Christus venturus sit: cum ergo Christus venerit et omnes angeli cum eo, et Deus esse ostensus fuerit, omniaque ipsi subjecta esse, annon ipse Græcus credet? Credet utique et adorabit, ac Deum esse dicet, etiamsi admodum pertinax fuerit.

3. Quis enim videas cælis apertos, ipsum in nubibus venientem, totumque coelum supernarum Potestatum circumfusum, fluvios igneos manantes, omnes adstantes ac trementes, non adorabit, et Deum existimabit? Num ergo, dic quæso, adoratio et cognitio illa Græco in fidem reputabitur? Minime. Quare? Quia hoc fides non est: necessitas quippe, et eorum quæ apparent evidentia id effecit, non voluntatis propositum; sed a magnitudine rerum quæ videntur pertracta meus fuit. Itaque quanto magis clara et ad credendum necessitate adducentia sunt illa, tanto magis fides minuitur. Ideo nunc signa non sunt. Et quod res ita se habeat, audi quid dicat ad Thomam: *Beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Igitur quanto clarius ostensum signum fuerit, tanto magis fidei merces minuitur. Itaque si etiam nunc signa fierent, hoc ipsum eveniret. Quod autem tunc non ultra per fidem illum cognituri simus, significavit Paulus dicens: *Nunc enim per fidem ambulamus, non per speciem* (2. Cor. 5. 7). Ut tunc tibi credenti, res illa non imputabitur, quod clara et manifesta sit: ita et nunc, si talia signa fierent, qualia antehac. Quando enim illa admisimus, quæ nullo modo ullis rationibus inveniri possunt, tunc fides est. Ideo gehennam comminatur quidem, sed illa non apparet: nam si appareret, id ipsum rursus eveniret. Alioquin vero si signa quæris, nunc etiam signa videbis, etiamsi non ejusmodi sint, prædictiones innumeras de rebus innumerabilibus, orbis conversionem, barbarorum philosophiam, agrestium morum mutationem, pietatis extensionem. Ecquas prædictiones? inquires; nam post res factas prædicta sunt omnia quæ supra commemorata sunt. Quamdiu, ubi et a quo? dic mihi; et ante quot annos? vis ante quinquaginta, aut centum? Ante centum ergo annos nihil habebant scriptum penitus. Quomodo ergo dogmata retinuit orbis, et alia omnia, cum memoria ad id non sufficiat? undenam scierunt Petrum fuisse palo affixum? quomodo venit in mentem, ut posteris prædicerent; verbi gratia quod Evangelium prædicandum sit per universum orbem, quod Judaica cessatura sint, nec ultra restituenda? Qui vero animas suas pro prædicatione tradiderunt, quomodo sustinissent prædicationem adulteratam vi-

dere? quomodo creditum fuisset scriptoribus, signis cessantibus? quomodo autem scripta et in barbarorum et in indorum fines, et in ipsos Oceani terminos venissent, si illi qui dicebant fide digni non erant? Quinam autem erant scriptores, et quando, et ubi? quare de causa scripserunt? num ut gloriam sibi conciliarent? cur ergo libros aliis nominibus inscripserunt? At hoc fecerunt ut dogma commendarent. An ut verum? an ut falsum? nam si ut falsum habebant, non accessuri esse videbantur; si ut verum, fictione opus non erat sicut tu dicis. Alioquin vero prædictiones tales sunt, ut ad præsens usque tempus non potuerit dictis vis inferri. Nam diruta sunt Jerosolyma ante multos annos. Sunt et aliæ prædictiones, quæ ab illo tempore ad usque adventum ejus extenduntur, quas ut vis examina; ut est illud, *Semper vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20); et, *Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalerunt adversus eam* (Id. 16. 18); et, *Prædicabitur hoc evangelium in universas gentes* (Id. 24. 14); et, *Dicetur, ubiqueque prædicatum fuerit hoc evangelium, et quod fecit* (Id. 26. 13) hæc mulier; et aliæ plurimæ. Undenam ergo veritas hujus prædictionis, si erat signum? quomodo portæ inferi non prævaluerunt adversus Ecclesiam? quomodo semper nobiscum est Christus? Neque enim, si nobiscum non esset, Ecclesia vicisset. Quomodo Evangelium ubique terrarum propagatum est? Sufficiunt autem et qui contra nos disputarunt ad testimonium antiquitatis librorum nostrorum ferendum, nempe Celsus (a) et Bataneotes qui post illum fuit; non enim contradicebant iis, quæ post illos edita fuerant: alioquin etiam totus orbis, qui uno consensu id suscepit. Neque certe, nisi gratia Spiritus esset, tantus fuisset consensus a finibus ad fines usque terræ; sed cito deprehensi fuissent illi deceptores, neque tam præclara gesta ex figmentis et mendaciis parva constitissent. Annon vides totum orbem accedentem? extinctum errorem? monachorum philosophiam plus quam solem fulgentem? virginum choros? piam religionem apud barbaros? sub uno iugo servientes omnes? Neque enim a nobis tantum hæc prædicta fuere, sed jam olim a prophetis. Non enim illas quoque confutabis prædictiones: libri namque sunt apud inimicos nostros; etiamque apud Græcos, quibus curantibus in Græcam linguam translati sunt. Multa quoque illi de his prædicunt, ostendentes Deum esse illum qui venturus est.

4. *Cur non omnes homines credant.* — Quomodo ergo non omnes nunc credunt? Quia in pejus res versæ sunt, et nos in causa sumus: nam demum ad nos vertitur oratio. Non enim ex signis tunc solum credebant; sed etiam ex vita multi ad accedendum inducebantur. Nam ait ille: *Lucent lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Id. 5. 16). Tunc *Erat omnium cor et anima una, et nullus quidpiam eorum*

(a) Ille Celsus est, contra quem scripsit Origenes.

καὶ ἀπὸ τῶν τότε σημείων τὴν πίστιν ὧν λέγομεν παρεχόμεθα. Καὶ οὗτοι δὲ τότε οὐχὶ σημείοις ἐπει-
 θον μόνοις, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενοι· τούτους δὲ λόγους
 λοχυροτέρους ἐποιεῖ φαίνεσθαι τὰ σημεία καὶ αἱ ἐκ
 τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς μαρτυρίαι, οὐχὶ ἡ δεινότης τῶν
 λεγομένων. Πῶς οὖν, φησί, χρήσιμον τότε τὰ σημεία,
 καὶ νῦν οὐ χρήσιμον; Ὑποθώμεθα τῷ λόγῳ (πρὸς
 γὰρ τὸν Ἑλληνά μοι τέως ὁ ἀγών· διὰ τοῦτο καθ'
 ὑπόθεσιν λέγω τὸ πάντως ἐσόμενον), ὑποθώμεθα τοί-
 νυν τῷ λόγῳ, καὶ ἀνασχίσθω πιστεύσαι ὁ ἀπιστος
 κἂν κατὰ συνδρομὴν τοῖς λεγομένοις, οἷον ὅτι ὁ
 Χριστὸς ἤξει· ὅταν οὖν ὁ Χριστὸς ἔλθῃ καὶ πάντας
 οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, καὶ δειχθῇ Θεὸς καὶ πάντα
 αὐτῷ ὑποταγμένα, οὐ πιστεύσεις καὶ ὁ Ἑλλήν;
 Εὐὐλογον ὅτι καὶ προσκυνήσεις, καὶ Θεὸν ἔρει, κἂν
 μυριάκις ἀνένδοτος ᾖ.

γ'. Τίς γὰρ ὁρῶν τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψυμένους, καὶ
 αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον, καὶ πάντα τὸν
 οὐρανὸν τῶν ἀνω δυνάμεων αὐτῷ περιεχυμένον, καὶ
 ποταμούς πυρὸς ἔλκομένους, καὶ πάντας παρεστῶ-
 τας καὶ τρέμοντας, οὐχὶ προσκυνήσεις, καὶ Θεὸν
 ἡγήσεται; Ἀρ' οὖν, εἰπέ μοι, λογισθήσεται τῷ Ἑλ-
 λην εἰς πίστιν ἡ προσκυνήσις; ἐκείνη καὶ ἡ γνῶσις;
 Οὐδαμῶς. Τί δὲ ποτε; Ὅτι τοῦτο πιστεύει οὐκ ἔστιν·
 ἡ γὰρ ἀνάγκη τοῦτο ἐποίησε καὶ ἡ περιφάνεια τῶν
 ὁρωμένων, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρᾶγμα προαιρέσεως,
 ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν φηθέντων τὰ τῆς διανοίας
 ἐπικύπτει. Οὐκοῦν ὅσῳ ἂν φανερώτερον ὁ ἀναγκασι-
 κώτερος ᾖ τὰ γινόμενα, τοσοῦτον τὰ τῆς πίστεως
 ἐλαττούται· διὰ τοῦτο σημεῖα νῦν οὐ γίνονται. Καὶ
 ὅτι τοῦτο ἔστιν, ἀκούσον τί φησι πρὸς τὸν Θωμᾶν·
 Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. Οὐκ-
 οῦν ὅσῳ ἂν φανερώτερον ἀποδείχθῃ τὸ σημεῖον, το-
 σοῦτον τῆς πίστεως ὁ μισθὸς ἐλαττούται. Ὡστε εἰ
 καὶ νῦν σημεῖα ἐγίνετο, τὸ αὐτὸ δὲ ἐγίνετο. Ὅτι γὰρ
 τότε διὰ πίστεως οὐκ εἶναι αὐτὸν εἰσόμεθα, ἐδήλωσαν
 εἰκὼν ὁ Παῦλος· Νῦν γὰρ διὰ πίστεως περιπα-
 τοῦμεν, οὐ δὲ εἰδούς. Ὡσπερ οὖν ὁ τότε πιστεύον-
 τί σοι τὸ πρᾶγμα οὐ λογίζεται διὰ τὸ περιφανές·
 οὕτως καὶ νῦν, εἰ σημεῖα ἐγίνετο τοιαῦτα, οἷα καὶ
 ἐμπροσθεν. Ὅταν γὰρ ἀμνημονῇ μνηδαμῶς ἔστι λο-
 γισμοῖς εὐρεῖν καταδεξόμεθα, τότε ἡ πίστις ἐστί.
 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γένηνα ἡπειληται μὲν, οὐ φαίνεται
 δὲ· ἐκεῖ εἰ καὶ ἐφαίνετο, ταυτὸ συνείδαινα πάλιν.
 Ἄλλως δὲ, εἰ σημεῖα ζητεῖς, καὶ νῦν ὀφεί σημεῖα,
 [47] εἰ καὶ μὴ τοιαῦτα, τὰς προρρήσεις τὰς μυριάς
 καὶ περὶ μυρίων πραγμάτων, τῆς οἰκουμένης τὴν
 ἐπιστροφὴν, τῶν βαρβάρων τὴν φιλοσοφίαν, τῶν
 ἀγρίων ἡθῶν τὴν μετέσταςιν, τῆς εὐλαδεῖς τὴν
 ἐπίστασιν. Καὶ ποίας προρρήσεις; φησί· μετὰ γὰρ
 ταῦτα ἐγράφη τὰ προειρημένα ἅπαντα. Πότε, καὶ
 πού, καὶ ὅπῃ τίνος; εἰπέ μοι· καὶ πρὸ πόσων ἐτῶν;
 βούλει πρὸ πεντήκοντα, ἢ ἐκατὸν; Οὐκοῦν πρὸ τῶν
 ἐκατὸν οὐδὲν εἶχον ἔγγραφον ὅλως. Πῶς οὖν κατεῖχε
 τὰ δόγματα ἡ οἰκουμένη καὶ τὰ ἄλλα πάντα, τῆς
 μνήμης οὐκ ἀρκούσης; πόθεν δὲ ᾔδεσαν, ὅτι Πέτρος
 ἀνισκολοπίσθη, πόθεν τε ἐπῆλθε τοῖς μετὰ ταῦτα
 προειπέν, οἷον ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον κηρυχθήσεται παν-
 ταχού τῆς οἰκουμένης, ὅτι τὰ Ἰουδαϊκὰ παύσεται,
 καὶ οὐκ ἐπανήξει πάλιν; Οἱ δὲ τὰς ψυχὰς αὐτῶν
 ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος προέμενοι, πῶς ἂν ἡνεγκαν τὴν
 κήρυγμα παραποιούμενον ὁρῶντες; πῶς δ' ἂν ἐπι-

στεύθησαν οἱ γράφοντες, τῶν σημείων παυσάμενων;
 πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα, καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ
 εἰς τὴν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ τοῦ ὠκεανοῦ τὰ πό-
 ρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων;
 Τίνες δὲ οἱ γράφοντες, καὶ πότε, καὶ πού; τίνος δὲ
 ἐνεκεν καὶ ἔγραφον; ἄρα δόξαν ἑαυτοῖς περιποιού-
 μενοι; πῶς οὖν ἑτέροις τὰ βιβλία ἐπέγραφαν; Ἀλλὰ
 τὸ δόγμα συστήσαι βουλόμενοι; Πότερον ὡς ἀληθές,
 ἢ ὡς ψευδές; εἰ γὰρ ὡς ψευδὲς προτεῖχον, οὐδὲ
 προσελθεῖν ἦν εἰκός· εἰ δὲ ὡς ἀληθὲς, πλάσματων
 οὐκ ἔδει, καθὼς σὺ φῆς. Ἄλλως δὲ καὶ αἱ προρρή-
 σεις τοιαῦτα εἰσιν, ὡς καὶ μέτριον τοῦ παρίντος μὴ
 δύνασθαι βιάζεσθαι χρόνῳ τὰ εἰρημένα. Τὸ μὲν γὰρ
 καθαιρεθῆναι τὰ ἱεροτόλυμα γέγονε πρὸ πολλῶν
 ἐτῶν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἑτεραι προρρήσεις αἱ ἐξ ἐκείνου
 τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρατείνου-
 σαι, ἃς ὡς βούλει δοκίμασον· οἷον τὸ, Ἄει μεθ'
 ὑμῶν εἰμι ὥς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶτος· τὸ,
 Ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν
 Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾧδου οὐ κατισχύσουσιν
 αὐτῆς· τὸ, Κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο
 εἰς πάντι τὰ ἔθνη· τὸ, Αἰληθήσεται ὁ πᾶς ἄν
 κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὁ ἐποίησεν ἡ γυνὴ
 ἀδελφὴ καὶ ἑτεραι πολλὰ τοῦτων πλείους. Πόθεν οὖν
 ἡ ἀλήθεια τῆς προρρήσεως ταύτης, εἰ γε πλάσμα
 ἦν; πῶς οὐ κατίσχυσαν πύλαι ᾧδου τῆς Ἐκκλησίας;
 πῶς αἰεὶ μεθ' ἡμῶν ἔστιν ὁ Χριστός; Οὐ γὰρ ἂν, εἰ
 μὴ μεθ' ἡμῶν ἦν, ἐκράττησεν ἂν ἡ Ἐκκλησία. Πῶς
 τὸ Εὐαγγέλιον ἐξετάθη πανταχού τῆς οἰκουμένης;
 Ἰκανοὶ δὲ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν εἰρηκότες τὴν ἀρχαιο-
 τητα μαρτυρῆσαι τοῖς Βιβλίοις, οἱ περὶ Κέλσον καὶ
 τὸν Βατανειώτην τὸν μετ' ἐκείνων· οὐ γὰρ δὴ τοῖς
 μετ' αὐτοὺς συντεθείσιν ἀντίλεγον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ
 οἰκουμένη πᾶσα, ὁμοφώνως αὐτὸ δεξαμένη. Οὐκ ἂν
 δὲ, εἰ μὴ Πνεύματος χάρις ἦν, τοσαύτη γέγονε συμ-
 φωνία ἀπὸ περάτων εἰς πέρατα τῆς γῆς, ἀλλ' ἐδῶ-
 σαν ἂν ταχέως οἱ πλάττοντες, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα
 κατορθώματα ἀπὸ πλάσματων καὶ ψεύδους [48]
 συνέστη· ἢ οὐχ ὁρᾷς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν προσελ-
 θούσαν; τὴν πλάνην σθεθεῖσαν; τὴν τῶν μοναχῶν
 φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσαν; τοὺς τῶν
 παρθένων χορούς; τὴν ἐν βαρβάρους εὐλάβειαν;
 πάντα; ὑπὸ ζυγὸν δουλεύοντας ἕνα; Οὐδὲ γὰρ παρ'
 ἡμῶν ταῦτα προαίρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν
 παρὰ τῶν προφητῶν. Οὐ γὰρ δὴ που καὶ ἐκείνων
 ἐπιλήψῃ τῶν προρρήσεων· παρὰ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς
 τὰ Βιβλία, καὶ παρὰ Ἑλλήνων σπουδασάντων· εἰς
 τὴν Ἑλλάδα μετηνέχθη γλῶτταν. Πολλὰ δὲ καὶ οὗ-
 τοι περὶ τούτων προλέγουσι, δεικνύντες ὅτι Θεὸς ἦν
 ὁ παρέσθαι μέλλων.

δ'. Πῶς οὖν οὐ πάντες πιστεύουσιν νῦν; Ὅτι ἐπὶ τῷ
 χεῖρι τὰ πράγματα προῆλθε, καὶ τοῦτων ἡμεῖς
 αἴτιοι· λοιπὸν γὰρ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ
 δὴ που σημεῖοις καὶ τότε ἐπίστευον μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ἀπὸ τοῦ βίου πολλοὶ τῶν προσιόντων ἐνήγοντο. Λαμ-
 ψάτω γὰρ ὑμῶν τὸ φῶς, φησί, ἐμπροσθεν τῶν
 ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ
 δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρα-
 νοῖς. Τότε οὖν πάντων ἡν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ
 μία, καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἐλε-
 γον ἴδιον εἶναι, ἀλλ' εἶχον ἅπαντα κοινὰ, καὶ
 διεδίδδοτο ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχε,
 καὶ βίον ἔζων ἀγγελικόν. Καὶ νῦν ἂν γέννηται τοῦτο,

^a Ita Regius codex; editi vero, ἐρχόμενους. Hic alludi-
 tur ad illud Danielis vii, 10, ποταμοὶς πυρὸς εἰλεν. ^b Le-
 gebatur φανερώτερα. ^c Legebatur ὡς, εἰ μοι, λογισθή-
 σεται.

^d Aderat comma: τὸ, Αἰληθ... Εὐαγγελίον, εἰ μοι, μέ-
 ληται. Legebatur ἡ πένη. ^e Legebatur καὶ παρ' Ἑλλήνων
 σπουδασάντων τινῶν.

τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέφωμεν ἅπασαν καὶ σημειῶν
χωρίς. Τέως δὲ οἱ βουλόμενοι σωθῆναι, προσεχέτω-
σαν ταί· Γραφαίς· ἐορῆσουσι γὰρ ἐκεῖ καὶ ταῦτα,
καὶ τὰ τούτων πλείονα κατορθώματα. Καὶ γὰρ οἱ
θεόδοτοι αὐτοὶ ὑπερέβαινον τὰ ἐκείνων, ἐν λιμῷ
καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διάγοντες. Ἡμεῖς δὲ βουλόμεθα
πολλῆς ἀπολαύειν τρυφῆς καὶ ἀναπαύσεως· καὶ
ἀδελφάς· ἀλλ' οὐκ ἐκείνοι, ἀλλ' ἐδόντων. Ἀχρεὶ τῆς
ἀρετῆς καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνη-
τεύομεν καὶ κολαζόμεθα καὶ ἀστατοῦμεν. Καὶ
ὁ μὲν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἔτρε-
χεν, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἰνδὴν, ὁ δὲ εἰς τὴν Μαύρων, ἄλ-
λος δὲ πρὸς ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης· ἡμεῖς δὲ
οὐδὲ τῆς πατριδος ἐξελεῖν τολμῶμεν, ἀλλὰ τρυφὴν
ζητοῦμεν καὶ οἰκίας λαμπράς καὶ πᾶσα· τὴν ἄλλην
ἀφθονίαν. Τίς γὰρ ἐλιμώξεν ἡμῶν ποτε διὰ τὸν τοῦ
θεοῦ λόγον; τίς ἐν ἐρήμῳ γέγονε; τίς ἀποδημίαν
ἐστειλάτο μακρὰν; τίς τῶν διδασκάλων ἐν τῶν χει-
ρῶν ζῶν ἐτέρους ἐπακούρησε; τίς θάνατον ὑπέμεινε
καθημερινόν; Ἐντεῦθεν καὶ οἱ μεθ' ἡμῶν ὄντες βρ-
θυμότεροι γίνονται. Καὶ γὰρ εἰ στρατιώτας τίς εἶδε
καὶ στρατηγούς λιμῷ καὶ δίψει καὶ θανάτῳ καὶ πείνῃ
τοίς δεινοῖς παλαιόντας, καὶ κρυμὸν καὶ κινδύνους
καὶ πάντα φέροντας καθάπερ λίοντας, καὶ κατορ-
θύντας· εἴτα μετὰ ταῦτα ἐκλύσαντας τὴν φιλοσο-
φίαν ἐκείνην. καὶ μαλακωτέρους γενομένους, καὶ
 χρημάτων ἐρῶντας, καὶ πραγματαίαι; καὶ κατη-
λείπαις προσέχοντας, καὶ ἡττωμένους ὑπὸ τῶν πολε-
μίων, ἐσχάτης ἦν ἀνάγκης τὴν αἰτίαν τούτων ζητεῖν.
Τοῦτο δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν καὶ τῶν προγόνων λογιώ-
μεθα· καὶ γὰρ πάντων ἐγεγόμεθα ἀσθενέστεροι, τῷ
πρόντῳ προσηλωμένοι· βίβω. Κἂν εὐρεθῇ τις ἔχων
τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, τὰς πόλεις ἀφελὲς καὶ
τὰς ἀγορὰς καὶ τὸ ἐν μέσῳ στρέφεσθαι [49] καὶ
τοὺς ἄλλους ρυθμίζειν, τὰ ὅρη καταλαμβάνει· κἂν
ἐρηται· τίς τῆς ἀναχωρήσεως τὴν αἰτίαν, εὐρίσκει
πρόφασιν συγγνώμην οὐκ ἔχουσαν. Ἰνα γὰρ μὴ

· *Legabatur καὶ τῷ π. προσηλωμένα. εἰ πλοῦς, τῆς παλαιᾶς
σοφίας.*

παραπλῶμαι, φησί, μὴ δὲ ἀμειλίτερος γένωμαι τὴν
ἀρετὴν, ἀποπηδῶ. Καὶ πόσῳ βέλτιον ἀμειλίτερόν σε
γένεσθαι καὶ τοὺς ἄλλους κερδάναι, ἢ μένοντά ἐν
ὕψει περιεῖν ἀπολλυμένους τοὺς ἀδελφούς; Ὅταν
μὲν οὖν οἱ μὲν ἀρετῆς ἀμαλῶσιν, οἱ δὲ ἐπιμελοῦμε-
νοι πόρρω τῆς παρατάξεως γίνωνται, πόθεν αἰρήσο-
μεν τοὺς ἐχθρούς; Εἰ γὰρ καὶ σημεῖα ἦν νῦν, τίς
ἂν ἐπεισθῇ; ἢ τίς ἂν προσέσχεεν ἡμῖν τῶν ἐξωθεν.
τῆς κακίας οὕτως ἐπιπολαζούσης; Καὶ γὰρ ὁ ὁρθὸς
βίος· ἡμῶν ἀξιοπιστότερος τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκεῖ.
Σημεῖα μὲν γὰρ, παρὰ τῶν ἀναισχύτων καὶ πονη-
ρῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπόνοιαν δέχεται πονηρὰν· βίος
δὲ καθαρὸς καὶ αὐτὸ τοῦ διαβόλου τὸ στόμα μετὰ
πολλῆς τῆς περιουσίας ἐμψράζει δυνήσεται. Ταῦτα
καὶ ἀρχοῦσι λέγειν καὶ ἀρχομένους, καὶ πρὸ τῶν ἄλ-
λων ἑμαυτῷ, ἵνα βίον ἐπιδειξώμεθα θαυμαστόν. καὶ
συντάξαντες ἑαυτοὺς, πάντων τῶν παρόντων ὑπερ-
βῶμεν. Καταφρονήσωμεν χρημάτων, καὶ μὴ κατα-
φρονήσωμεν γέννης· ὑπερβῶμεν δόξης, καὶ μὴ
ὑπερβῶμεν σωτηρίας· ὑπομείνωμεν ἐνταῦθα κάμα-
τον καὶ πόνον, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν ἐκεῖ εἰς κόλασιν.
Οὕτω τοῖς Ἕλλησι πολεμήσωμεν, οὕτως αὐτοὺς
αἰχμαλωτίζωμεν αἰχμαλωσίαν ἐλευθερίας ἀμείνω.
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγεται παρ' ἡμῶν συνεχῶς καὶ
πολλάκις, γίνεται δὲ ὀλιγάκις. Πλὴν ἀλλ' ἐάν τε
γέννηται ταῦτα, ἂν τε μὴ γέννηται, δίκαιον διὰ τῶν
τούτων συνεχῶς ὑπομνήσκειν. Εἰ γὰρ διὰ τῆς
χρηστολογίας ἐξαπατώσι τινες, πολλῷ μᾶλλον τοὺς
πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγοντας δίκαιον μὴ ἀποκα-
μεῖν τὰ συμφέροντα λέγοντας. Εἰ γὰρ οἱ ἀπατῶντες
τοιοῦτοίς μέχρηται μηχανήμασι· καὶ γὰρ χρήματα
ἀναλίσκονται, καὶ λόγους προσάγουσι, καὶ κινδύνους
ὑπομένουσι, καὶ προστασίας ἐπιδείκνυνται· πολλῷ
μᾶλλον ἡμεῖς τοὺς ἀπάτης ἀπάγοντας, καὶ κινδύνους,
καὶ θανάτους, καὶ πάντα ὑπομένειν χρῆ, ἵνα καὶ
ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους κερδάναντες, καὶ τοὺς
ἐναντίας ἀκαταγνώστοι γεγόμενοι, τύχωμεν τῶν
ἐπιγγελαμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ,
καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

*Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν
δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων
τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ
λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀπο-
κακρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν
αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν.*

α'. Τὸ σκότος τοῦ φωτὸς ἐπιτηδεύτερον εἶναι δοκεῖ
τοῖς τὰς θύρας νοσοῦσι· διὸ καὶ μᾶλλον εἰς συνεισκα-
σμένον δωμάτιον καταφεύγουσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς
σοφίας γέγονε τῆς πνευματικῆς· ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ σο-
φία μωρία δόκει εἶναι τοῖς ἐξωθεν, ἡ δὲ αὐτῶν,
ἀληθῶς οὕσα μωρία, σοφία αὐτοῖς νενόμισται. Καὶ
[50] ταυτὸν συνέβαιεν, ὅσον ἂν εἰ τις σοφία κυβερ-
νητικὴ χειρῆς, ἐπηγγέλλετο πλοῦτον χωρὶς καὶ
ἰστίων πέλαιος ἀπειρον διαπερᾶν, εἴτα ἐπειρᾶτο λο-
γισμοῖς κατασκευάζειν ὅτι τοῦτο δυνατόν· ἄλλος δὲ
τις πάντων ἄπειρος, πλοῖον καὶ κυβερνήτη καὶ ναύ-
ταις ἐγχειρίσας ἑαυτὸν, οὕτω μετὰ ἀσφαλείας ἔπλει.
Καὶ γὰρ ἡ δοκοῦσα εἶναι ἀμαθία τούτου, τῆς ἐκεί-
νου σοφίας σφωτέρη. Καλὴ μὲν γὰρ ἡ κυβερνητικὴ,
ἀλλ' ὅταν μέζονα ἐπαγγέλλεται, μωρία τίς ἐστι·

καὶ πᾶσα τέχνη ἡ μὴ ἀρκουμένη τοῖς ὅροις τῆς
ἐαυτῆς τοῦτο ἂν εἴη.

Οὕτω καὶ ἡ ἐξωθεν σοφία ἦν ἂν σοφία^α, εἰ Πνεῦ-
ματι ἐκέρχρητο· ἐπειδὴ δὲ ἐαυτῇ τὸ πᾶν ἐπέτρεψε,
καὶ οὐδὲν ἐνόμισε δεῖσθαι τῆς βοηθείας ἐκείνης, μω-
ρία γέγονεν, εἰ καὶ ἰδοῖκε σοφία εἶναι. Ἀπὸ πρότερον
ἐλέγξας τὰ αὐτῆς διὰ τῶν πραγμάτων, τότε αὐτὴν
ἐπέλεσε μωρίαν· καὶ πρότερον καλέσας μωρίαν τὴν
τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατὰ τὴν ἐκείνων ψῆφον, τότε δει-
κνυσιν αὐτὴν σοφίαν οὖσαν (μετὰ γὰρ τὰς ἀποδείξεις
δυνατὸν μάλιστα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐντρέπειν)· καὶ
φησι· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις.*
Ὅταν γὰρ ἐγὼ, νομίζομαι μωρὸς καὶ μωρὰ χρητέ-
τειν, τοῦ σοφοῦ περιγίνομαι, οὐ διὰ μωρίας· ὁ σο-
φίας περιγεγόνωμην, ἀλλὰ διὰ σοφίας τελειοτέρας,
καὶ τοσαύτης καὶ οὕτω μέζονος, ὥς ἐκείνην μωρίαν
φαίνεσθαι. Διὰ τοῦτο πρότερον αὐτὴν οὕτω καλέσας,
ὥς ἐκείνοι ὠνόμαζον τότε, καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων.

^α *Deerant verba ἦν ἂν σοφία.* ^β *Legabatur μωρία.*

quæ habebat, dicebat esse proprium; sed habebant omnia communia, et dividebatur singulis prout cuique opus erat (Act. 4. 32. 35); et vitam agebant angelicam. Si nunc ita fiat; totum orbem alsque signis convertemus. Interim vero, qui volunt salutem consequi, attendant Scripturis: illic enim hæc præclare gesta invenient, atque his longe plura. Nam ipsi magistri longe illa superabant, in fame et siti et nuditate degentes. Nos autem volumus multis frui deliciis, otioque ac licentia. At non illi; imo clamabant: Ad hæc usque horam esurimus et sitimus, et nudi sumus et colaphis cædimur, et instabiles sumus (1. Cor. 4. 11). Et alius quidem a Jerosolyma usque ad Illyricum currebat; alius in Indorum, alius in Maurorum terram, alius ad alias partes orbis: nos autem ne a patria quidem egredi audeamus, sed delicias quarimus ædesque splendidas, et aliam omnem rerum copiam. Quis enim nostrum esurivit umquam propter verbum Dei? quis in solitudine fuit? quis longe peregrinatus est? quis ex doctoribus ex labore manuum vivens, aliis opem tulit? quis mortem sustinuit quotidianam? Hinc qui nobiscum sunt, ignaviores fiunt. Etenim si quis viderit milites et duces, cum fame, siti et morte malisque omnibus concertantes, frigus et pericula omniaque ferentes leonum instar et strenue agentes; deindeque philosophiam illam solventes, et molliores effectos, pecuniæ cupidos, negotiationibus et rei cauponariæ studentes, et ab hostibus devictos; extremæ esset amentia harum rerum causam querere. Hoc autem de nobis et de maioribus nostris cogitemus: nam omnium imbecillissimi facti sumus, et vitæ præsentia didici. Quod si inventus quispiam fuerit vestigium habens veteris sapientiæ, is foris et urbibus relictis, atque in hominum medio versari et alios moderari cessans, ad montes se confert: si quis vero recessus

causam sciscitetur, causam ille pro fert veniam non merentem. Ne peream, inquit, ac ne hebetior ad virtutem fiam, resilio. Et quanto melius esset, hebetiorem te fieri et alios lucrari, quam in alto manentem fratres despiciere pereuntes? Quando igitur alii virtutem non curant, alii quæ curam ejus habent, ab acie procul recedunt, quomodo expugnabimus inimicos? Nam etiamsi nunc signa essent, quisnam persuaderetur? aut quis ex externis nobis animum adhiberet, nequitia sic supergrediente. Nam vita recte acta multis videtur esse magis fide digna. Signa enim apud impudentes et malos homines in pravam aliquam suspicionem venient; vita autem pura ipsum os diaboli abunde obstruere poterit. Hæc autem dico et imperantibus et imperio parentibus, et præ cæteris mihi ipsi, ut vitam exhibeamus mirabilem, et cum nos ipsos composuerimus, præsentia omnia despiciamus. Contemnamus pecuniam, et non contemnamus gehennam: despiciamus gloriam, et ne despiciamus salutem: hic subeamus sudorem et laborem, ut non illic incidamus in supplicium. Sic cum gentilibus bellum geramus, sic illos abducamus in captivitatem libertate præstantiorem. Verum hæc sæpe et frequenter a nobis dicuntur, raro autem fiunt. Cæterum sive hæc fiant, sive non fiant, æquum est per ea vos assidue monere. Si enim bonis verbis quidam decipiunt, multo magis par est eos, qui ad veritatem ducunt, non defatigari in dicendo ea quæ sunt utilia. Nam si deceptores tot machinis utuntur: pecunias enim impendunt, verba adhibent, pericula subeunt, et præfecturas ostentant: multo magis nos, qui a fallacia abducimus, et pericula et mortes et omnia sustinere oportet, ut et nos ipsos et alios lucrati, et inimicis inexpugnabiles facti, promissa bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 2. v. 6. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruantur; 7. sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram.*

1. Tenebræ videntur esse luce opportuniore iis qui laborant oculis; ideoque magis ad adumbratam ædiculam confugiunt. Hoc etiam usu venit in spirituali sapientia. Dei quidem sapientia externis videbatur esse stultitia; eorum vero sapientia, quæ vere stultitia erat, ab ipsis sapientia reputata fuit. Et perinde contingebat, ac si quis sapientia et arte gubernandi utens, polliceretur se sine nave et velis pelagus immensum esse transmisaurum; deindeque testaretur ratiociniis probare hoc fieri posse; alius vero quispiam omnium imperitus, navi, gubernatori et nautis sese committens, sic cum securitate navigaret. Hujus enim ea quæ videtur esse Imperitia, illius sapientia sapientior esset. Bona quippe est ars gubernandi, sed cum majora quam par sit pollicetur, stultitia quædam

est; ut et omnis ars, quæ non suis contenta est terminis.

Sapientia philosophorum exterorum stultitia erat. — Sic etiam externa sapientia fuisset sapientia, si una esset Spiritu: sed quia sibi omnia permisit, nec se auxilio ullo opus habere putavit, stultitia facta est, etsi videretur sapientia esse. Quapropter cum prius illam ex rebus ipsis confutasset, tunc illam stultitiam vocavit; et cum prius Dei sapientiam ex illorum sententia stultitiam vocasset, tunc ostendit illam esse sapientiam (nam post probationes tunc maxime possunt contradicentes pudore suffundi): et ait: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Nam cum ego, qui stultus esse et stulta prædicare existimor, sapientem superavero, non per stultitiam superavi sapientiam, sed per sapientiam perfectiorem, et tantam tantoque illa majorem, ut illa stultitia esse videatur. Ideo cum prius illam ita vocasset, ut illi tunc nominabant, et ex rebus ipsis victoriam exhibuisset, illosque admodum stultos esse probasset: de cætero nomen ipsi dat, quod ei conveniat, dicens: *Sapientiam vero lo-*

quimur inter perfectos. Sapientiam autem dicit prædicationem et modum salutis, nempe saluum fieri per crucem; perfectos autem, eos qui crediderunt. Etenim illi perfecti sunt, qui humana videntes esse valde infirma, illaque despicientes, persuasum habent illa nihil sibi conferre, cujusmodi fuerant fideles. *Sapientiam autem non hujus sæculi.* Ubi namque utilis est externa sapientia, quæ hic quidem desinit et ulterius non progreditur, neque hic prodesse potest iis, qui illa sunt præditi? Principes autem sæculi hic non demones quosdam dicit, ut quidam suspicantur; sed eos, qui in dignitatibus et in magistratu, qui rem illam existimant præclaram, philosophos, oratores, scriptores: nam hi sæpe imperabant et plerumque populi ductores erant. Hujus autem sæculi principes vocavit, quia ipsorum imperium non ultra præsens sæculum procedit: quamobrem subjunxit: *Qui destruuntur*; ex re ipsa illam confutans et ex iis qui illa utuntur. Cum ostendisset enim illam falsam esse et stultam, et nihil invenire posse, infirmamque esse: ostendit etiam parvo tempore consistere. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio.* In quo mysterio? Atqui dicit Christus: *Quod in aure audistis, prædicate super tecta* (Matth. 10. 27). Quomodo ergo illam vocat mysterium? Quia neque angelus neque archangelus, neque ulla creata potestas id noverat antequam fieret. Ideo ait, *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei* (Ephes. 3. 10). Hoc autem fecit Deus nos honorans, ut nobiscum audirent mysteria. Nam nos quoque eis, quos nobis fecerimus amicos, hoc argumentum dicimus esse amicitiae nostræ, quod nemini prius quam ipsis secreta revelemus. Audiant jam qui prædicationem traducunt, omnibusque indiscriminatim margaritas et dogma enuntiant et sancta canibus et porcis superfluisque ratiociniis projiciunt. Mysterium namque probatione opus non habet; sed id quod est annuntiatur. Etenim non erit totum mysterium divinum, cum a te ipso aliquid addideris. Alioquin vero mysterium vocatur, quia non quæ videmus, credimus, sed alia videmus, alia credimus. Talis namque est mysteriorum nostrorum natura. Alio igitur modo ego, et alio infidelis circa hæc affecti sumus. Audio ego, quod crucifixus sit Christus, et ejus erga homines amorem statim admiror; audit ille, et imbecillitatem putat: audio quod servus factus sit, et providentiam admiror; audit ille et dedecus esse putat: audio quod mortuus sit, et de potentia ejus obstupesco, quod a morte non superatus sit, imo etiam mortem dissolverit; audit ille, et imbecillitatem suspicatur. Cum audit ille resurrectionem, fabulam esse putat; ego vero post acceptas ex rebus ipsis demonstrationes, Dei œconomiam adoro. Lavacrum audiens ille, aquam tantum esse putat; ego vero non quod videtur solum aspicio, sed etiam purificationem animæ per Spiritum. Existimat ille solum mihi ablutum esse corpus; ego autem credo animam quoque puram et sanctam factam esse, et cogito sepulcrum, resurrectionem, sanctificationem, justitiam,

redemptionem, adoptionem, hereditatem, regnum caelorum, datum Spiritum. Non enim ex visu judico illa quæ apparent, sed mentis oculis. Audio corpus Christi; aliter ego dictum intelligo, aliter infidelis.

2. Ac quemadmodum pueri libros videntes, literarum vim non sciunt, nec ea norunt quæ vident; imo vero si vir literarum imperitus sit, hoc item ipsi eveniet; qui vero peritus est, multam literis insitam vim inveniet, vitas integras et historias: et epistolam imperitus accipiens, chartam esse putabit et atramentum; peritus vero et vocem audiet, et cum absente disseret, et quod voluerit rursus per literas dicit: ita etiam in mysterio evenit: infideles quidem etiamsi audiant, audire non videntur; fideles autem qui per Spiritum peritiam habent, vim reconditam vident. Hoc igitur declarans Paulus dicebat, *Quod nunc quoque sit absconditum quod prædicatur: pereuntibus enim, inquit, est absconditum* (2. Cor. 4. 3). Alioquin autem prædicationem admirabilem ostendit. Ita solet vocare Scriptura illa, quæ præter spem et supra mentem humanam sunt. Ideo alibi quoque dicit, *Mysterium meum mihi et meis* (1s. 24. 7); et rursum Paulus: *Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur* (1. Cor. 15. 51). Etsi porro ubique prædicatur, etiam sic mysterium est. Etenim ut jussi sumus, quod in aure audivimus prædicare super tecta: sic jussi sumus sancta non dare canibus, neque projicere margaritas ante porcos. Nam alii sunt animales, et non intelligunt; alii velamen habent cor suum obtegens, et non vident. Ergo mysterium illud est maxime, quod quidem ubique prædicatur, non cognoscitur autem ab iis qui rectam non habent mentem; revelatur autem non a sapientia, sed a Spiritu sancto, quantum nos possumus accipere. Quamobrem non aberraverit, si quis etiam secundum hoc mysterium appellaverit arcanum; neque enim nobis fidelibus tradita fuit plena ejus perceptio et accurata notitia. Quapropter dicebat Paulus, *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetaemus. Videmus enim nunc per speculum quasi in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (1. Cor. 13. 9. 12). Ideo dicit, *Loquimur sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram.* Absconditam, id est, nulla ex superis potestatibus ante nos didicit; vel quod neque multi nunc norunt: hoc enim declaratur ex illo, *Quam prædestinavit in gloriam nostram*: quamquam alibi dicat, *In gloriam suam* (Ephes. 1. 12). Suam enim reputat gloriam salutem nostram; ut etiam divitias suas vocat, etiamsi ipse sit bonorum divitiarum, et nullo indigeat ut sit dives. *Prædestinavit*, inquit, suam erga nos providentiam indicans. Illi enim maxime nos honorare et amare existimantur, qui nobis a longo tempore bona conferre parati sunt, id quod faciunt parentes filiis: etenim si postremo dant pecunias, id jamdiu et ab initio præmeditati fuerant. Hoc Paulus nunc conatur ostendere, quod Deus nos semper et jam olim amaverit, cum nondum nati essemus. Nisi enim amasset, divitias nobis non prædestinavisset.

τὴν νίκην δείξας, καὶ ἐκείνους ἀποφύνας σφόδρα μαρτύρους, τὸ προσήκον αὐτῇ λοιπὴν ἀπέδωκεν ὄνομα λέγειν· *σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις*. *Σοφίαν δὲ λέγει τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας*, τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι· τελείους δὲ τοὺς πεπιστευκότας. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τέλει οἱ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφόδρα ἀσθενῇ, καὶ ὑπεριδόντες αὐτῶν, ὅτι μὴδὲν αὐτοῖς συμβάλλεται πεπεισμένοι, οἳ οἱ γεγόνασιν οἱ πιστοί. *Σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου*. Ποῦ γὰρ χρήσιμος ἡ ἐξωθεν σοφία, ἐνταῦθα καταστρέφουσα καὶ περαιτέρω μὴ προϊοῦσα, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα δυναμένη τι τοὺς ἔχοντας ὠφελεῖν; Ἀρχοντας δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα οὐ δαίμονας τινὰς λέγει, καθὼς τινες ὑποπεύουσιν· ἀλλὰ τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τοὺς ἐν δυναστείαις, τοὺς τὸ πρῶγμα περιμάχτην εἶναι νομίζοντας, φιλοσόφους καὶ ῥήτορας καὶ λογογράφους· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἐκράτουν, καὶ δημαγωγοὶ πολλάκις ἔγινοντο. Τοῦ δὲ αἰῶνος τούτου ἐκάλεσαν ἀρχοντας, ἐπειδὴ περαιτέρω τοῦ παρόντος αἰῶνος οὐ πρόεισιν αὐτῶν ἡ ἀρχή· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *τῶν καταργουμένων*· οἰκοθὲν ἐκ αὐτῆν διαβάλλων καὶ ἀπὸ τῶν χρωμένων. Δείξας γὰρ ὅτι ψευδὴς ἐστίν, ὅτι μωρὰ, ὅτι οὐδὲν δύναται εὐρεῖν, ὅτι ἀσθενὴς, δείκνυσιν ὅτι καὶ διλογχρόνιος. *Ἀλλὰ λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ*. Ποῖω μυστηρίῳ; Καὶ μὴν φησὶν ὁ Χριστός· *Ὁ ἡκούσατε εἰς τὸ οὐς, [51] κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων*. Πῶς οὖν μυστήριον αὐτὴν καλεῖ; Ἐπειδὴ οὔτε ἄγγελος οὔτε ἀρχάγγελος οὔτε ἄλλη τις αὐτὸ κτιστὴ δύναμις ἤδει, πρὶν γενέσθαι. Διὸ φησιν· *Ἰτα γνωρωθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολιποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ*. Τοῦτο δὲ ἐποίησαν, ἡμᾶς τιμῶν ὁ Θεός, ὥστε μετ' ἡμῶν ἀκοῦσαι τῶν μυστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, οὓς ἂν ποιησώμεθα φίλους, τοῦτο τεκμήριον πρὸς αὐτοὺς εἶναι φάμεν τῆς φιλίας, τὸ μὴδὲν πρὸ αὐτῶν εἰπεῖν τὰ ἀπόρρητα. Ἀκουέτωσαν οἱ τὸ κήρυγμα ἐκπομπέοντες, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἐκφαίνοντες τοὺς μαργαρίτας· καὶ τὸ δῶγμα, καὶ τὰ ἅγια κυσί καὶ χοίροις ριπτοῦντες καὶ λογισμοῖς περιττοῖς. Τὸ γὰρ μυστήριον κατασκευῆς οὐ δεῖται, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ, τοῦτο μόνον ὃν καταγγέλλεται· ἐπεὶ οὐκ ἔσται μυστήριον θεῖον καὶ ὁλόκληρον, ὅταν καὶ παρὰ αὐτοῦ τι προσηῖται. Καὶ ἄλλως δὲ μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐκ ἔπερ ὁρῶμεν πιστεύομεν α, ἀλλ' ἔτερα ὁρῶμεν, καὶ ἔτερα πιστεύομεν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν φύσις. Ἐτέρως γοῦν ἐγὼ, καὶ ἐτέρως ὁ ἄπιστος περὶ τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγώ, ὅτι ἱσταυρώθῃ ὁ Χριστός, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀσθένειαν νομίζει. Ἀκούω ὅτι δοῦλος γέγονε, καὶ τὴν κηδεμονίαν θαυμάζω· ἀκούει ἐκείνος, καὶ ἀτιμίαν λογίζεται. Ἀκούω ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὴν δύναμιν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐν θανάτῳ γενόμενος οὐκ ἐκρατήθη, ἀλλὰ καὶ ἐξέλυσε θάνατον· ἀκούει ἐκείνος, καὶ ἀδυναμίαν ὑποπεύει. Ἀκούω ἀνάστασιν ἐκείνος, μῦθον τὸ πρᾶγμα φησιν· ἐγὼ δὲ τὰς διὰ τῶν πραγμάτων δεξιόμενος ἀποδείξει, προσκυνῶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Ἀκούω λουτρὸν ἐκείνος, ἀπλῶς ὕδωρ νομίζει· ἐγὼ δὲ οὐ τὸ ὅρμητον ἀπλῶς βλέπω, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς καθαρμὸν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος λελοῦσθαι μοι τὸ σῶμα νομίζει μόνον· ἐγὼ δὲ πεπιστευκα, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ γέγονε καθάρα τε καὶ ἅγια, καὶ λογίζο-

μαι τὸν τάφον, τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἁγιασμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀπυλῆτρωσιν, τὴν υἱοθεσίαν, τὴν κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν. Οὐ γὰρ τῇ ὕψει κρίνω τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας. Ἀκούω σῶμα Χριστοῦ· ἐτέρως ἐγὼ νοῶ τὸ εἰρημένον, ἐτέρως ὁ ἄπιστος.

β'. Καὶ καθάπερ τὰ παιδία τὰ βιβλία ὁρῶντα οὐκοῦιδε τῶν γραμμάτων τὴν δύναμιν, οὐδὲ οἶδεν ἄπερ ὀρᾷ, μάλλον δὲ κἂν ἀνὴρ ἄπειρος ἡ γραμμάτων, ταυτὰ πείσεται· ὁ δὲ ἔμπειρος πολλὴν εὐρήσει τοῖς γράμμασιν ἰσχυρομένην τὴν δύναμιν, καὶ βίους ὁλοκληρούς, καὶ ἱστορίας· καὶ ἐπιστολὴν ὁ μὲν ἄπειρος λαβὼν, χάριτ' ἡγήσεται καὶ μέλαν εἶναι· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ φωνῆς ἀκούσεται, καὶ διαλέξεταί τῳ ἀπόντι, καὶ ὅπερ ἂν βούληται διὰ τῶν γραμμάτων πάλιν ἐρεῖ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου γίνεται· οἱ μὲν ἄπιστοι, καίτοι γε ἀκούοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀκοῦειν· οἱ δὲ πιστοὶ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες ἐμπειρίαν, ὁρῶσι τῶν ἐναποκειμένων τὴν δύναμιν. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὅτι καὶ νῦν τὸ κηρυττόμενον ἀποκρύπτεται*. [52] *τοῖς γὰρ ἀκαταλυσμένοις*, φησὶν, *ἐστὶ κεκαλυμμένον*. Ἄλλως δὲ καὶ τὸ παράδοξον ἐμφαίνει τοῦ κηρύγματος. Οὕτω δὲ εἰσθε καλεῖν ἡ Γραφή τὰ παρ' ἐλπίδας καὶ ὅπερ διένοιαν ἀνθρωπίνην γινόμενα. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, *Τὸ μυστήριον μου ἔμοι καὶ τοῖς ἑμοῖς*· καὶ πάλιν ὁ Παῦλος, *Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγώμεθα*. Εἰ δὲ πανταχοῦ κηρύττεται, καὶ οὕτω μυστήριον ἐστὶ. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκαλεῦσθ' ἄπερ ἡκούσαμεν εἰς τὸ οὐς εἰπεῖν ἐπὶ τῶν δωματίων, οὕτω προσεταγμένον μὴ δοῦναι τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μηδὲ ρῖψαι τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Οἱ μὲν γὰρ εἰσι ψυχικοί, καὶ οὐ νοοῦσιν· οἱ δὲ κάλυμμα ἔχουσιν ἐπὶ τῆς καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐ βλέπουσιν. Ἀρα μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἐστίν, ὃ πανταχοῦ μὲν κηρύττεται, οὐ γνωρίζεται δὲ παρὰ τῶν οὐκ ὁρθῶν ἔχοντων γνώμην· ἐκκαλύπτεται δὲ οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, καθόσον ἡμῖν διέξασθαι δυνατόν. Διὸπερ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸ μυστήριον αὐτὸ προσειπὼν ἀπόρρητον· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς πᾶσα ἐνεχειρίσθη σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ὡς ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*. Διὸ τοῦτο ἔλεγε, *Λαλοῦμεν σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκρυπτόμενην, ἣν προώρισεν ὁ Θεός πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν*. Ἀποκρυπτόμενην, τοῦτέστιν, ὅτι οὐδεὶς πρὸ ἡμῶν ἔμαθε τῶν ἄνω δυνάμεων, ἢ ὅτι οὐδὲ οἱ πολλοὶ νῦν ἴσασιν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Προώρισεν εἰς δόξαν ἡμῶν*· καίτοι γε ἀλλαχοῦ φησιν· *Εἰς δόξαν ἑαυτοῦ*. Ἐαυτοῦ γὰρ ἡγεῖται δόξαν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὥσπερ οὖν καὶ πλοῦτον ἑαυτοῦ καλεῖ, καίτοι γε αὐτὸς πλοῦτος ὢν ἀγαθῶν, καὶ οὐδενὸς δεόμενος εἰς τὸ εἶναι πλούσιος. *Προώρισε*, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδεικνύμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μάλιστα καὶ τιμᾶν καὶ φιλεῖν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοιπερ ἄνωθεν ὡς ἡμᾶς παρειασμένους ποιεῖν εὔ· ὅπερ καὶ οἱ πατέρες ἐπὶ παῖδων ποιοῦσι· καὶ γὰρ εἰ ὑστερον διδάσκει τὰ χρήματα, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς εἰσι τοῦτο προφητῶμενοι. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος σπουδάζει δείξαι νῦν, ὅτι αἱ ἡμᾶς ἐφίλει καὶ ἄνωθεν ὁ Θεός καὶ μηδέπω γενομένους. Οὐ γὰρ ἂν,

^a Duo codici. Regg., ὁρῶμεν βλέπομεν, lectio non spernenda; ὁρᾶν enim, alicuius rei videre speciem; βλέπειν vero, ejusdem rei internam intueri. Evid.

^b Aderant verba ἢ, ὅτι.

εἰ μὴ ἐφίλει, τὸν πλοῦτον ἡμῖν προώριζε. Μὴ τοίνυν ἐννοήσης τὴν ἐν μέσῳ γενομένην ἔχθραν· πρεσβυτέρα γὰρ ἦν αὐτῆς ἡ φίλια. Τὸ δὲ, *Πρὸ τῶν αἰώνων*, τὸ αἰδιὸν φησι· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ οὕτω λέγει· *Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων*. Εὐρεθήσεται τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως αἰδιος ὢν. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, *οἱ δι' αὐτοῦ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν. Ὁ γὰρ ποιητὴς πρὸ τῶν ποιημάτων εὐδῆλον ὅτι. *Ἦν οὐδεις τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωσαν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγκλημάτων εἰσὶν ἄξιοι, εἰ γε μὴ ἔγνωσαν, καὶ ἐσταύρωσαν^α. Καὶ εἰ μὴ ᾔδεναν, πῶς ἔλεγεν αὐτοῖς, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Περὶ γὰρ τοῦ Πιλάτου φησὶν ἡ Γραφή, *οὐκ ᾔδει· εἰκὸς δὲ μηδὲ τὸν* [53] *Ἡρώδην εἰδέναι*. Τούτους ἂν εἴποι τις καλεῖσθαι ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ περὶ τῶν ἱερέων εἴποι τις ἂν τοῦτο λέγεσθαι, οὐκ ἂν ἁμάρτοι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοις φησὶν, *Οὐτε ἐμὲ οἴδατε, οὐτε τὸν Πατέρα μου*. Πῶς οὖν ἀνωτέρω φησὶ, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Ἀλλὰ τίς ὁ τρόπος τῆς ἀναγνώσεως ταύτης καὶ τίς ἐκείνης, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἥδη εἴρηται· καὶ, ὥστε μὴ συνεχῶς τὸ αὐτὸ στρέφειν, ἐκεῖ παραπέμπομεν τοὺς ἀντυχάνοντας.

γ'. Τί οὖν; ἀφείθη, φησὶν, αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἁμάρτημα; καὶ γὰρ εἶπεν· *Ἄφες αὐτοῖς*. Εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Καὶ γὰρ ὁ μυρίαὶ βαλὼν χερσὶ τὸν Στέφανον, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο. Οὕτως οὖν καὶ ἐκεῖνοις ἀφείθη τοῖς βουλευθεῖσι μεταγνώναι· ὁ δὲ καὶ ὁ Παῦλος βῶν ἔλεγε· *Λέγω οὖν· Μὴ ἐπταίσαν Ἰνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο*. Καὶ πάλιν, *Μὴ ἀπόσταν ο Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν πρόεργω; Μὴ γένοιτο*. Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπεκρίσθη αὐτῶν ἡ μετάνοια, τεκμήριον τὴν ἐπιστολήν^β τὴν αὐτοῦ παρήγαγε λέγων· *Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι*. Τὸ δὲ, *οὐκ ἔγνωσαν*, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ περὶ Χριστοῦ ἐνταῦθα εἰρηθῆναι, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς οἰκονομίας· οἷον, εἰ ἐβούλετο ὁ θάνατος; καὶ ὁ σταυρὸς, οὐκ ᾔδεισαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ οὐκ εἶπεν, *ὅτι Ἐμὲ οὐκ οἴδασιν, ἀλλ', ὅτι οὐκ οἴδασιν εἰ ποιοῦσι, τουτέστι, τὴν οἰκονομίαν τὴν τελουμένην καὶ τὸ μυστήριον ἀγνωστοῦσιν*. Οὐ γὰρ ᾔδεναν, *ὅτι οὕτω λάμψαι ἔχει ὁ σταυρὸς, ὅτι τῆς οἰκουμένης γίνεται σωτηρία καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καταλλαγὴ, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἀλῶσεται, καὶ δεινὰ ὑποστέλλονται τὰ ἔσχατα*. Σοφίαν δὲ καὶ τὸν Χριστὸν καλεῖ καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Εὐκαίρως δὲ Κύριον δόξης ἐκάλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδοξίας εἶναι δοκεῖ, δαίκνυσιν ὅτι μεγάλη ἦν δόξα ὁ σταυρὸς. Ἀλλὰ μεγάλης ἔδει σοφίας, οὐ μόνον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ μαθεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν ταύτην· ἡ δὲ ἐξωθεν σοφία οὐχὶ τοῦ προτέρου μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτου γέγονε κώλυμα. Ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, *ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐδὲ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*.

Καὶ ποῦ γέγραπται ταῦτα; Λέγεται γὰρ γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κείμενα ᾖ, ὡς ἐπὶ τῶν ἱστοριῶν· ἡ ὅταν τὸ αὐτὸ μὲν νόημα κείμενον ᾖ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, ὡς ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ, *Ὅτι οὐκ ἀκηγάσιν συνήσουσι*· τοῦτο ταυτὸν ἐστὶ τῷ, *Ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐδὲ οὐκ ἤκουσε*. Ἡ τοῦτο τοίνυν φησὶν, ἡ εἰκὸς καὶ γεγράφθαι ἐν βίβλοις, καὶ ἡφανίσθαι τὰ βιβλία. Καὶ γὰρ πολλὰ διεφθάρη βιβλία, καὶ ὀλίγα διεσώθη, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐν ταῖς [54] *Παραλειπομέναις*· καὶ γὰρ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ὅτι Ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν ἐξῆς προφητῶν πάντες εἰρήκασιν περὶ αὐτοῦ*. Καὶ οὐ πάντως φέρεται ταῦτα· τὸν δὲ Παῦλον ἄτε νομομαθῆ ὄντα καὶ Πνεύματι φεγγόμενον εἰκὸς εἰδέναι πάντα μετὰ ἀκριβείας. Καὶ τί λέγω περὶ τῆς αἰχμαλωσίας; Καὶ γὰρ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας πολλὰ ἡφάνιστο βιβλία, τῶν Ἰουδαίων εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐξοκειλάντων. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν· τὸ γὰρ δευτερονόμιον μόλις που εὑρηται ἐν κοπρίᾳ κατακεχωσμένον. Ἀλλως δὲ εἰσι καὶ διπλά πολλὰ προφητεῖαι τοῖς συνετιωτέροις εὐκατάληπτοι, ἐξ ὧν πολλὰ τῶν ἀσφαῶν ἔστιν εὐρεῖν. Τί οὖν; οὐκ εἶδεν ὀφθαλμὸς, ὃ ἡτοίμασεν ὁ Θεός; Οὐχί· τίς γὰρ τῶν ἀνθρώπων εἶδε τὰ οἰκονομεῖσθαι μέλλοντα; Ἄρα οὖν οὐδὲ οὐδὲ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; καὶ πῶς; Εἰ γὰρ οἱ προφῆται εἶπον, πῶς, φησὶν, οὐδὲ οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; Οὐκ ἀνέβη· οὐ γὰρ περὶ αὐτῶν μόνον φησὶν, ἀλλὰ περὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τί οὖν; οἱ προφῆται οὐκ ἤκουσαν; Ἦκουσαν μὲν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπου οὐδὲ τὸ οὐδὲ τὸ προφητικόν· οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωποι ἤκουσαν, ἀλλ' ὡς προφῆται. Διὸ φησι, *Προσδόκητέ μοι ὥστε ἄκουσεν*, τὴν προσθήκην τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λέγων. Ὅθεν δῆλον, ὅτι πρὶν ἢ ἀκοῦσαι, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν οὐκ ἦν καρδία ἀνθρώπου, ἀλλὰ καρδία πνευματικὴ ἡ τῶν προφητῶν, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησι· *Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πρὶν ἢ Πνεύματος ἀπολαῦσαι καὶ μαθεῖν τὰ ἀπόρρητα, οὐδὲ ἡμῶν τις οὐδὲ τῶν προφητῶν αὐτὰ ἐνενόησε. Πῶς γὰρ, ὅπου οὐδὲ ἀγγελοὶ αὐτὰ ᾔδεναν; Τί γὰρ χρὴ λέγειν, φησὶ, περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ὅπου γε οὐδὲς ἀνθρώπων ταῦτα ἠπίστατο, οὐδὲ αἱ ἄνθρωποι; Ποῖα δὲ ταῦτα; Ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μυρίας τοῦ κηρύγματος κρατήσῃ τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰ ἔθνη εἰσενεχθήσεται, καὶ οἱ καταλλαγῇ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἔσται, καὶ τὰ ταῦτα ἡμῖν ἔξει τὰ ἀγαθὰ. Πῶς οὖν ἔγνωμεν; Ἡμῖν δὲ, φησὶν, ὁ Θεός *ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ*. Ὅθεν διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας· αὕτη γὰρ, καθάπερ τις θεραπευτικὴ ἡτιμωμένη, οὐκ ἀφείθη ἐνδὸν εἰσελθεῖν, καὶ παρακῦψαι εἰς τὰ δεσποτικά μυστήρια.

δ'. Ὁρᾷς ὅσον τὸ μέσον τῆς σοφίας ταύτης κακείνης; Ἀπερ ἀγγελοὶ οὐκ ἔγνωσαν, ταῦτα ἡμεῖς ἐπαίβευσεν αὕτη. Ἡ δὲ ἐξωθεν τοῦναντίον ἐποίησεν· οὐ μόνον

^α Deerat comma: Οὐκοῦν... ^β Legebatur Λέγω οὖν, κ'.

^γ Sic Regius codex. Editi vero, τὸ μαθεῖν, et mox, τὸ μετὰ ἀγγέλων, εἰ τὸ διὰ τοῦ Πνεύματος.

Ne ergo cogites eam quæ intercessit inimicitiam; erat enim illa antiquior amicitia. Illud autem, *Ante sæcula*, æternum sibi vult: nam et alibi ita loquitur: *Qui est ante sæcula*. Invenietur ergo etiam Filius sic æternus esse. Nam de ipso dicit, quod per ipsum fecerit sæcula (*Hebr. 1. 2*), quod est ante sæcula esse: qui fecit enim, ante illa quæ facta sunt erat. 8. *Quam nemo principum hujus sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Atqui ne accusationi quidem erant obnoxii, siquidem ex ignorantia crucifixi sunt. Si autem non cognoverunt, quomodo dicebat: *Et me nostis, et unde sim nostis* (*Joan. 7. 28*)? De Pilato enim dicit Scriptura, quod non noverit; verisimile autem est nec Herodem novisse. Hos dixerit quispiam vocari principes hujus sæculi. Quod si de Judæis et de sacerdotibus dixerit quispiam hæc intelligi, non aberraverit; nam illis quoque dicit: *Nec me nostis, neque Patrem meum* (*Id. 8. 19*). Quomodo ergo superius dixit, *Et me nostis, et unde sim nostis*? Sed quis sit modus hujus et illius lectionis, in Evangelii dictum est; et ne illud frequentius versemus, eo remittimus lectores.

3. Quid ergo? remissum est illis, quod circa crucem admisserunt peccatum? nam dixit *Remitte illis*. Si poenitentiam egerunt, remissum est. Nam qui innumeris manibus Stephanum impetii et Ecclesiam persecutus est, Paulus, Ecclesiæ patronus factus est. Sic igitur etiam illis remissum est, qui voluerint poenitentiam agere: quod etiam Paulus clamans dicebat: *Dico ergo, Num quid offenderunt, ut caderent? Absit* (*Rom. 11. 11*). Et iterum, *Num repulit Dominus populum suum, quem præcivit? Absit* (*Ibid. v. 1*). Deinde ostendens, quod non sint exclusi a poenitentia, argumentum adducit poenitentiam suam dicens: *Nam et ego Israelita sum*. Illud autem, *Non cognoverunt*, videtur mihi non de Christo dictum hic fuisse, sed de rei dispensatione: verbi gratia, quid sibi vellent mors et crux nesciebant. Etenim non dicit illi, Me non noverunt; sed, *Nesciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*); id est, œconomiam quæ peragitur et mysterium non norunt. Non enim sciebant, futurum esse ut crux ita resplenderet, nec quod fieret salus orbis, et Dei cum hominibus reconciliatio, neque futurum urbis excidium, nec quod extrema illi passuri essent. Sapientiam autem vocat et Christum et crucem et prædicationem. Opportune vero et Dominum gloriæ vocavit. Quia enim crux ignominiosa videtur esse, ostendit crucem esse magnam gloriam. Sed magna opus erat sapientia non modo ad Deum cognoscendum, sed et ad discendam hanc Dei œconomiam: externa autem sapientia non priori tantum, sed huic etiam impedimento fuit. 9. *Sed, ut scriptum est, Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se*.

Multi *Scripturæ sacræ libri perdit*. — Et ubinam scripta sunt hæc (a)? Dicitur, *Scriptum est*, etiam si

(a) Hic notat Andreas Douzaeus, Chrysostomum, qui querit ubinam reperiat in Veteris Testamenti libris locus

non verbis, sed in rebus ipsis hæc posita sint, ut in historiis; vel si ipse quidem sensus reperiat, licet non ipsis verbis sicut hic. Illud enim, *Quibus non annuntiatum est de illo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent* (*Rom. 15. 21*); hoc idipsum est atque illud, *Oculus non vidit, nec auris audivit*. Aut hoc igitur dicit; aut verisimile est scriptum fuisse in libris, qui perierint. Nam multi libri perdit fuerunt, et pauci servati sunt, etiam in prima captivitate. Et hoc perspicuum est in Paralipomenis: dicit enim Apostolus, *A Samuele et iis qui postea fuerunt prophetis, omnes de illo dixerunt* (*Act. 3. 24*). At non omnino hæc ita feruntur: Paulum autem tamquam legis peritum et ex Spiritu loquentem verisimile est omnia accurate scivisse. Et quid dico de captivitate? nam etiam ante captivitatem multi periere libri, Judæis in extremam impietatem delapsis: quod palam est ex fine quarti libri Regnorum. Deuteronomium enim vix repertum fuit in sterquilinio defossum. Alioquin autem sunt sæpe etiam duplices prophetiæ, sapientibus facile cognitæ, ex quibus occulta multa possunt percipi. Quid ergo? non vidit oculus quæ præparavit Deus? Non: quis enim hominum vidit ea, quæ dispensanda erant? Num ergo neque auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? et quomodo? si enim propheta dixerunt, inquires, quomodo auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt? Non ascenderunt: non enim de ipsis solis loquitur, sed etiam de universa natura humana. Quid ergo? propheta non audierunt? Audierunt quidem; at non erat auris hominis, sed auris prophetica: non enim ut homines audierunt, sed ut prophetæ. Quapropter dicit: *Adjecit mihi aurem ad audiendum* (*Isai. 50. 4*); adjectionem a Spiritu factam dicens. Unde manifestum est, quod prius quam audiret, nec in cor quidem hominis ascenderant. Nam postquam datus Spiritus fuerat, cor prophetarum non erat cor hominis, sed cor spirituale, quemadmodum et ipse ait, *Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 16*). Quod dicit autem, hujusmodi est: antequam Spiritu frueremur et arcana edisceremus, nec ex nobis nec ex prophetis quispiam ea intellexit. Quomodo enim, cum nec angeli quidem ipsa nossent? Quid enim, inquit, dicendum est de principibus hujus sæculi, cum nullus homo ea sciret, neque supernæ potestates? Quænam autem sunt ea? Quod per prædicationis stultitiam, quæ talis esse videbatur, et gentes inducentur, et Dei cum hominibus reconciliatio erit, et tot tantaque nobis ventura sunt bona. Quomodo ergo cognovimus? 10. *Nobis autem, inquit, revelavit Deus per Spiritum suum*. Non per externam sapientiam: ipsi enim tamquam ancilla quadam contemptæ non permissum fuit intus ingredi, et mysteria Dominica inspicere.

4. Videtur quantum discrimen inter hanc et illam

ille, cum Paulus inde sumptum indicat, *Oculus non vidit, nec auris audivit*, etc., non advertisse locum illum Isaie, ubi hæc non ad litteram quidem, sed eodem sensu feruntur, nempe cap. 64. *A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te*.

sapientiam? Quæ angeli non noverunt, ea nos hæc docuit. Externa vero contrarium fecit: non modo non docuit, sed etiam impedivit et arcuit: et postquam illa facta fuerunt, illa obscuravit et crucem exinanivit. Non ergo ex eo, quod didicerimus, ostenditur honor nobis concessus, nec ex eo, quod cum angelis didicerimus; sed ex eo, quod per Spiritum ejus didicerimus. Deinde postquam magnitudinem ostendit, ait: Nisi Spiritus, qui scit arcana Dei, revelasset, non didicissemus. Ita curabat Deus, ut in arcanis esset. Quapropter illo opus habuimus doctore, qui hæc clare sciret. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 11. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei.* 12. *Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Illic enim illud, *scrutari*, non ignorantiam, sed accuratam scientiam indicat. Hæc igitur dictione etiam de Deo loquens usus est dicens: *Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus* (Rom. 8. 27). Deinde cum accurate loquutus esset de cognitione Spiritus, et ostendisset eam ita exæquare cognitioni Dei, ut ipsa hominis cognitio sibi ipsi; et docuisset nos omnia inde didicisse, et inde necessario, subjunxit: 13. *Quæ etiam loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis; sed in doctrina Spiritus sancti, spiritualibus spiritualia comparantes.* Viden' quo nos deduxerit ab auctoritate doctoris? Tanto enim illis sumus sapientiores, quantum interest inter Platonem et Spiritum sanctum. Illi enim externos oratores habent magistros, nos autem Spiritum sanctum. Quid sibi vult autem, *Spiritualia spiritualibus comparantes*? Quando spirituale fuerit et dubium, a spiritualibus testimonia ducimus: ut, exempli causa, resurrexit Christus, quia de Virgine natus est. Adduco testimonia, figuras et demonstrationes, Jonæ in celo moras, et liberationem quæ postea fuit, sterilium partus, Saræ et Rebecca et cæterarum: arborum in paradiso productionem non jactis seminibus, non demissis imbribus, non sulco facto. Futura enim figurabantur et describebantur tamquam in umbra prioribus, ut ea crederentur cum advenirent. Et ostendo rursum quomodo homo ex terra, et quomodo ex solo viro mulier sine ullo coitu: quomodo ipsa terra ex nihilo, Creatoris potentia ubique ad omnia sufficiente. Ita spiritualibus spiritualia comparo, et nusquam opus habeo externa sapientia neque ratiociniis neque probationibus. Illi namque infirmam mentem concutunt et conturbant, nec aliquid eorum quæ dicunt demonstrare possunt; sed et contrarium faciunt; turbant magis, caligine replent et dubitatione multa. Ideo ait, *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Viden' ut supervacaneam sapientiam illam ostendit? nec solum supervacaneam, sed et contrariam et noxiam. Nam cum dixit, *Ut non evacuetur crux Christi*, et, *Ut non sit in sapientia hominum fides nostra*, hoc significavit. Illic autem ostendit non posse eos, qui ipsi confidunt et totum ipsi permittunt,

aliquid utile discere. 14. *Animalis enim homo, inquit, non percipit ea quæ sunt Spiritus.* Oportet igitur eam prius deponere. Quid igitur? reprobata est, inquit, externa sapientia? Atqui opus est Dei. Unde id constat? Non enim ille fecit ipsam, sed tu adinvenisti: nam hic sapientiam vocat curiosam perquisitionem et superfluum facundiam. Si quis vero humanam prudentiam hic intelligi dicat, sic etiam in culpa es. Tu enim illam deturpas, qui illa male uteris, qui ad Dei damnum et offensionem ab illa exigis id quod non habet. Quia igitur in illa gloriaris et Deum bello impetis, ejus ille imbecillitatem ostendit. Nam bona quoque res est corporis robor; sed quia Cain illo non ut oportuit usus est, dissolvit illum Deus, et ut tremere effecit. Vinum quoque bonum est; sed quia immoderate illo usi sunt Judæi, ejus usum Deus sacerdotibus omnino interdixit. Quoniam ergo tu sapientia ad Dei despectum usus es, et majorem illam exegisti, quam vires ferrent, ab spe humana te abducens, ejus infirmitatem ostendit. Animalis enim est, qui totum dat frigidis ratiociniis, et non putat se ullo superno auxilio opus habere, quod certe amentia est. Nam dedit illam Deus, ut discat et opem suam accipiat; non ut eam sibi ipsi sufficere putet. Etenim oculi pulchri et utiles sunt; sed si voluerint sine luce videre, nihil juvat illos pulchritudo, vel propria virtus, imo etiam lædit. Sic itaque anima, si voluerit sine Spiritu videre, sibi ipsi impedimento est. Quomodo igitur, inquit, antehac per seipsam omnia videbat? Numquam a seipsa, sed habuit rem creatam pro libro propositam in medio: quia vero, dimissa via qua Deus jussit homines incedere, ut per visibilibus pulchritudinem nossent Creatorem, ratiociniis scientiæ sceptra commiserunt, in pelagus impietatis infirmi effecti demersi sunt, statim alysum malorum inducentes, ac dicentes nihil ex non exstantibus fieri, sed ex materia ingenta; unde etiam hæreses innumeras pepererunt: et in iis quæ valde absurda erant convenerunt; in quibus autem videbantur aliquid sanum quasi in umbra somnare, divulsi ac divisi sunt, ut utrinque deriderentur. Quod enim ex non exstantibus nihil fiat, una omnes pene dixerunt et scripto tradiderunt: idque magno cum studio. In absurda itaque illos impulit diabolus. In utilibus autem, ubi videbantur ceu in ænigmate aliquid ex quæsitis invenire, in his, inquam, contra se pugnare: verbi gratia, quod immortalis sit anima, quod virtus nullo egeat externorum: ac neque ex necessitate, neque ex fato bonos fieri, aut non tales.

5. Vidistin' diaboli malitiam? Sicubi illos aliquid corruptum dicere vidit, id effecit ut omnes consentirent; sicubi vero aliquid sanum proferre, alius contra ipsos concitavit; ut absurda non exciderent consensu confirmata, et utilia diffunderent varie intellecta. Vide quomodo anima ubique sit imbecilla, neque sibi sufficiat. Id vero jure merito factum est. Si enim cum talis facta sit, contendit se nullo opus habere, et se a Deo abducit; nisi talis facta esset, in quam non amen-

οὐκ ἐπαίδευσεν, ἀλλὰ καὶ ἐκώλυσε καὶ διετήχισε, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐπεσκέψατο τοῖς γεγενημένοις, τὸν σταυρὸν κανοῦσα. Οὐ τοίνυν τῷ μαθεῖν ὁ δεικνύσει τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν, καὶ τῷ μετὰ ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τῷ διὰ [55] τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ μαθεῖν. Εἰτα δεικνύς τὸ λέγειος, φησὶν, ὅτι Εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπιστάμενον τὰ ἀπόρρητα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἂν ἐμάθομεν. Οὕτω περισπούδαστον τῷ Θεῷ τὸ πρᾶγμα ἦν, ὥστε ἐν τοῖς ἀπορρήτοις εἶναι. Διὸ καὶ ἐκείνους ἐδεήθημεν διδασκάλου τοῦ ταῦτα σαφῶς εἰδότος. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα, φησὶν, ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀκριβοῦς γνώσεως ἐνταῦθα τὸ ἐρευνᾶν ἐνδοικτικόν. Ταύτη γοῦν τῇ λέξει καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ χεῖρηται λέγων· Ὁ δὲ ἐρευνᾷ τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. Εἰτα περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος γνώσεως μετὰ ἀκριβείας εἰπὼν, καὶ διδάξας ὅτι οὕτως ἐξισάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ὡς ἡ ἀνθρώπου γνῶσις αὐτῇ πρὸς ἑαυτὴν, καὶ δείξας ὅτι πάντα ἐκείθεν ἐμάθομεν, καὶ ἀναγκαίως ἐκείθεν, ἐπήγαγεν· Ἄ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδασκατοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Ὁρᾷς ποῦ ἡμεῖς ἀνήγαγεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ διδασκάλου; Τοσοῦτον γὰρ ἡμεῖς ἐκείνων σοφώτεροι, ὅσον τὸ μέσον Πλάτωνος τε καὶ Πνεύματος ἁγίου. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἔξωθεν ρήτορας ἔχουσι διδασκάλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τί δέ ἐστι, Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες; Ὅταν πνευματικὸν καὶ ἄπορον ᾖ ἡ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἄγομεν. Οἷον λέγω, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ὅτι ἀπὸ Παρθένου ἐγεννήθη. Παράγω μαρτυρίας καὶ τύπους καὶ ἀποδείξεις, τοῦ Ἰωῆθ τὴν ἐν τῷ κῆτει διατριβὴν, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγὴν, τῶν στεριῶν τοὺς τοκετοὺς, τῆς Σάρρας, τῆς Ῥεβέκκας καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν δένδρων βλάστην γεγεννημένην, οὐ σπερμάτων καταβληθέντων, οὐχ ὕδατων κατενεχθέντων, οὐκ αὐλακὸς ἀνατιμηθείσης. Τὰ γὰρ μέλλοντα διεπλάττετο καὶ διεγράφετο, ὡς ἐν σκιᾷ, τοῖς προτέροις, ἵνα πιστευθῇ ταῦτα παραγενόμενα. Καὶ δεικνύμι πάλιν, πῶς ἀπὸ γῆς ἀνθρώπος, καὶ πῶς ἀπὸ ἀνθρώπου μόνου ἡ γυνή, καὶ οὐδαμοῦ συνουσία, πῶς αὐτὴ ἡ γῆ ἀπ' οὐδενός, τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ πανταχοῦ πρὸς πάντα ἀρκεούσης. Οὕτω πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνω, καὶ οὐδαμοῦ χρεῖαν ἔχω τῆς ἔξωθεν σοφίας, οὐδὲ λογισμῶν οὐδὲ παρασκευῶν. Ἐκείνοι γὰρ καὶ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν καὶ θορυβοῦσι, καὶ ἀποδείξαι σαφῶς οὐδὲν ὦν λέγουσιν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ποιοῦσι· ταράττουσι μᾶλλον, καὶ ἰόφου πληροῦσι καὶ ἀπορίας πολλῆς. Διὸ φησι· Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Ὁρᾷς, πῶς περιτετὴν αὐτὴν δεικνύουσιν; οὐ μόνον δὲ περιτετὴν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίαν καὶ βλαβεράν. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν, Ἰνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ, Ἰνα μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἡ κίσις ἡμῶν, τοῦτο ἐδήλωσεν. Ἐνταῦθα δὲ δεικνύουσιν, ὅτι ἀδύνατον θαρρόυντας καὶ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντας αὐτῇ, μαθεῖν τι τῶν

χρησίμων. Ψυχικός [56] γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Δεῖ τοίνυν αὐτὴν ἀποθέσθαι πρότερον. Τί οὖν; διαβέβληται, φησὶν, ἡ σοφία ἡ ἔξωθεν; Καίτοι ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὴλον; Οὐ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν ἐποίησεν, ἀλλὰ σὺ ἐπεξεῦρες· καὶ γὰρ σοφίαν ἐνταῦθα τὸ περιέργον τῆς ζητήσεως λέγει, καὶ τὴν περιτετὴν εὐγλωττίαν. Εἰ δὲ τὴν σύνεσιν τὴν ἀνθρωπίνην φαίη τις αὐτὸν λέγειν, καὶ οὕτω τὸ ἐγκλημα σὺν. Σὺ γὰρ αὐτὴν διαβάλλεις, ὁ κακῶς κεχρημένος, ὁ πρὸς βλάβην καὶ ἐναντίωσιν Θεοῦ, ὁ ἀπαιτῶν αὐτὴν ἅπερ οὐκ εἶχεν. Ἐπεὶ οὖν ἐν αὐτῇ καυχᾶσαι καὶ Θεῷ πολεμεῖς, ἤλεγξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Ἐπεὶ καὶ ἰσχύς σώματος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο αὐτῇ ὁ Κἀν, παρέλυσεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ τρέμειν ἐποίησε. Καὶ ὁ οἶνος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμέτρως ἀπέλυσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καθόλου τοῖς ἱερεῦσιν ἀπηγόρευσε ὁ Θεός τοῦ καρποῦ τὴν χρῆσιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ σὺ τῇ σοφίᾳ εἰς ἀθέτησιν ἀπεχρήσω τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζονα ἀπήτησας αὐτὴν τῆς οἰκείας ἰσχύος, ἀπάγων σε τῆς ἀνθρωπίνης ἐλπίδος, ἔδειξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Καὶ γὰρ καὶ ψυχικός ἐστὶν ὁ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ψυχροῖς διδοὺς, καὶ μὴ νομίζων ἀνωθεν τινος δεῖσθαι βοηθείας, ὅπερ ἐστὶν ἀνοίας. Καὶ γὰρ ἔδωκεν αὐτὴν ὁ Θεός, ἵνα μανθάνῃ καὶ δέχεται τὸ παρ' αὐτοῦ, οὐχ ἵνα ἑαυτῇ αὐτὴ ἀρκεῖν νομίσῃ. Καὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ καλοὶ καὶ χρήσιμοι, ἀλλ' ἐὰν βούλωνται χωρὶς φωτὸς ἀσθενῶν, οὐδὲν αὐτοὺς τὸ κάλλος δύνῃσιν οὐδὲ ἡ οἰκεία ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ παραδίδασκε. Οὕτω τοίνυν καὶ ψυχῇ, ἐὰν βουληθῇ χωρὶς Πνεύματος βλέπειν, καὶ ἐμπόδιον ἑαυτῇ γίνεται. Πῶς οὖν πρὸ τούτου, φησὶν, ἀφ' ἑαυτῆς πάντα ἔωρα; Οὐδέποτε ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' εἰχ' ἐτὴν κτίσιν ἀντὶ βιβλίου προκειμένην ἐν μέσῳ· ἐπειδὴ δὲ, ἀφέντες βαδίσαι τὴν ὁδὸν, ἣν αὐτοῖς ὁ Θεός ἐκέλευσε, καὶ διὰ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων γνῶναι τὸν Δημιουργόν, λογισμοῖς τὰ σκήπτρα τῆς γνώσεως ἐνεχειρίσαν, εἰς πᾶλας ὁσεβείας ἀσθενήσαντες κατέδυσαν, εὐθέως τὴν ἄδυσσον τῶν κακῶν εἰσάγοντες, καὶ εἰπόντες οὐδὲν ἐξ οὐκ ὄντων γίνεσθαι, ἀλλ' ἐξ ὕλης ἀγεννήτου, ὅθεν καὶ μυρίας ἔτεκον αἰρέσεις· καὶ ἐν μὲν τοῖς σφόδρα ἀτόποις συνηνέχθησαν, ἐν δὲ οἷς ἐδόκουν ὑγιεῖς τι καὶ ὦν ἐν σκιάς ὀνειρώττειν, ἀλλήλοις συνεβράβησαν, ἵν' ἐκατέρωθεν καταγελασθῶσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων οὐδὲν γίνεται, πάντες ὁμοῦ σχεδὸν εἶπον καὶ ἔγραψαν, καὶ οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς. Ἐν τοῖς ἀτόποις οὖν ἤλασεν αὐτοὺς ὁ διάβολος· ἐν δὲ τοῖς χρησίμοις ἐν οἷς ἔδοξαν καὶ ἐν αἰνίγματι τι τῶν ζητουμένων εὐρίσκειν, ἐν τούτοις ἑαυτοὺς ἐπολέμησαν· οἷον, ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχῇ, καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ οὐδενός δεῖται τῶν ἔξωθεν, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκης οὐδὲ εἰμαρμένης τὸ γενέσθαι καλοῦς, ἢ μὴ τοιούτους.

ε'. Εἶδες τοῦ διαδόλου κακουργίαν; Εἰ ποὺ διεφθαρμένοι εἶδεν εἰπόντας, ὁμονοῖσαι πάντας ἐποίησεν· εἰ ποὺ δὲ τι ὑγιὲς φθεγξαμένους, ἑτέρους κατ' αὐτῶν [57] διήγειρεν· ὥστε μήτε τὰ ἄτοπα ἐκπασεῖν τῇ συμφωνίᾳ βεβαιούμενα, καὶ τὰ χρήσιμα διαβρῦναι ποικίλως βαλλόμενα. Ὅρα πῶς πανταχοῦ ἄτονος ἡ ψυχῇ, καὶ οὐκ ἀρκεῖ αὐτῇ. Καὶ τοῦτο εἰκότως γεγένηται. Εἰ γὰρ τοιαύτη γεγονυῖα φιλονεικεῖ μετ' ἐνός χρεῖαν ἔχειν, καὶ ἀπάγει ἑαυτὴν τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τοιαύτη ἐγεγένητο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώλισθε μανίας; Εἰ λαβοῦσα σῶμα θνητὸν, ἀπὸ ψευδοῦς ὑποσχέσεως τοῦ διαδόλου προσεδόκησε πολλῷ μείζονα· Ἐσεσθε γάρ,

^a Savil. in marg., ἀπόρρητον.

^b Sic Regius. Editi vero, λογισμοῖς τῆς ψυχῆς, perperam.
^c Legebatur νομίζοντα.

φῆσιν, ὡς θεοί· εἰ καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἔλαβεν ἀθάνατον, πῶ οὐκ ἂν ἐξέπεσε; Καὶ γὰρ καὶ μετ' ἐκεῖνο ἀγέννητον ἑαυτὴν ἔφησεν εἶναι, καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ στήματος τῶν Μανιχαίων στόματος· καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τοῦτου τοῦ νοσηματος τῆς υποθέσεως ἀνέπλασε. Διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ὁ Θεὸς ἐπιμοχθον ποιῆσαι, κάμπτων αὐτὴν καὶ εἰς τὸ μετριάζειν ἄγων. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἂν εἴ τις ἀπὸ μικρῶν μεγάλα στοχάζεται, ἀπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν αὐτὸ μάθωμεν. Οὗτοι γοῦν ἠνίκα οὐκ ἔζων ἐπιμοχθον βίον, ἀλλ' ἀνέσταν; ἀπέλαυνον, οὐκ ἐνεγκόντες τὴν εὐημερίαν, ἐξώλισθον εἰς ἀσέβειαν. Τί οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τοῦτο; Πλήθος νομίζων ἐπέθηκε, καλύων αὐτῶν τὴν ἄδειαν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ πρὸς ἀρετὴν τινα συντελεῖ τὰ νόμιμα ταῦτα, ἀλλ' ἀντὶ χαλινοῦ τινος ἦν αὐτοῖς διδόμενα, ἀφορμὴν ἀσχολίας παρέχοντα, ἀκρυσσον τί περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν· *Ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ. Τί δὲ ἐστὶν, οὐ καλὰ; Οὐδὲν μῆγα πρὸς ἀρετὴν συντελοῦντα· διὸ καὶ ἐπάγει· Δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς. Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰκότως· ὥστερ γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦτοις οὐδεὶς ἂν τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καταμάθοι· οὕτως οὐδὲ ψυχὴ μόνη τὰ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τί λέγω τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Οὐδὲ τὰ ἐν τῇ γῇ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ὁρῶντες πύργον πόρρωθεν τετραγώνον, στρογγύλον εἶναι νομίζομεν· ἐστὶ δὲ ὀρθαλμῶν ἀπάτη τὰ τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως. Οὕτω τοῖσιν καὶ ὅταν τὰ πόρρωθεν ἡμῶν πράγματα διὰ τῆς διανοίας μόνης δοκιμάσῃ τις, γέλως πολὺς ἐφέται. Οὐ γὰρ μόνον, οἷά περ ἐστὶν αὐτὰ οὐκ ἔφεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὧν ἐστὶν ἡγήσεται· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. Τοῦτο δὲ οὐ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τῆς ἁθυνασίας τοῦ μὴ δινηθέντος τοῦ μεγέθους αὐτῶν ἐρικεῖσθαι διὰ τῶν τῆς ψυχῆς ὀφειών. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν ἀντιτίθει λέγων· Ὅτι οὐκ οἶδεν, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Τοῦτέστιν, ὅτι πίστεως δεῖται τὰ λεγόμενα, καὶ λόγοις αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔνι· ὑπερβαίνει γὰρ αὐτῶν τὸ μέγεθος ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆς ἡμετέρας διανοίας τὴν εὐτέλειαν. Διὸ φησιν· Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ ὕπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Καὶ γὰρ ὁ βλέπων, πάντα μὲν αὐτὸς καθορᾷ καὶ τὰ τοῦ μὴ βλέποντος, τὰ δὲ ἐκείνου τῶν μὴ βλέπόντων οὐδεὶς. Οὕτω καὶ νῦν, τὰ μὲν ἡμέτερα καὶ τὰ τῶν ἀπίστων πάντα ἴσμεν ἡμεῖς, τὰ δὲ ἡμῶν ἐκεῖνοι λοιπὸν οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἴσμεν τίς μὲν ἡ τῶν παρόντων πραγμάτων φύσις, τίς δὲ ἡ τῶν μελλόντων ἀξία, καὶ τί ποτε ὁ [58] κόσμος μετὰ ταῦτα γενήσεται, καὶ τί μὲν οἱ ἀμαρτωλοὶ πείσονται, τίνοις δὲ ἀπολαύσονται οἱ δίκαιοι, καὶ ὅτι οὐδενὸς ἄξια τὰ παρόντα πράγματα καὶ ἴσμεν, καὶ ἐλέγχον αὐτῶν τὴν εὐτέλειαν (τὸ γὰρ ἀνακρίνειν, καὶ ἐλέγχειν ἐστὶ), καὶ ὅτι τὰ μελλόντα ἐστὶν ἀθάνατα καὶ ἀκίνητα. Ταῦτα ἅπαντα οἶδεν ὁ πνευματικὸς, καὶ τί πίπεται ὁ ψυχικὸς ἀπελθὼν ἐκεῖ, καὶ τίνοις ἀπολαύσεται ὁ πιστὸς ἐντεῦθεν ἀποδημήσας, ὧν οὐδὲν οἶδεν ὁ ψυχικὸς. Διὸ καὶ σαφῆ τῶν εἰρημένων ἀποδείξειν ἐπαγαγὼν, ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦτον Κύριον, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ τοῦτον Χριστοῦ ἔχομεν. Τοῦτέστι, τὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα ἡμεῖς ἴσμεν, καὶ ἅπερ αὐτὸς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. Εἴτα, ἐπειδὴ ἔπεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀπεκάλυψεν, ἵνα ἡμεῖς τὸν ὕψιν παρώσεται, ἐπάγει ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα ἡμῖν ἔδειξεν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι πάντα ἂ οἶδεν ἴσμεν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἂ οἶ-***

δαμεν, οὐκ ἀνθρώπινα, ὥστε ὑποπευθῆναι, ἀλλὰ τοῦ νοῦ ἐκείνου καὶ πνευματικά.

ζ'. Τὸν γὰρ νοῦν, ὃν ἔχομεν περὶ τούτων, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· τοῦτέστι, τὴν γνῶσιν, ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν πίστιν πραγμάτων, πνευματικῶν ἔχομεν, ὥστε εἰκότως· ὕπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμεθα. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τὰ θεῖα εἰδέναι ἀνθρώπων ψυχικόν· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦτον Κύριον;* τὸν ἡμέτερον νοῦν τὸν περὶ τούτων, ἐκείνου λέγων εἶναι νοῦν. Καὶ τὸ, *Ὅς συμβιδάσκει αὐτόν,* οὐκ ἀπλῶς προσέθηκεν, ἀλλὰ πρὸς δ εἶπεν ἥδη, ὅτι *Τὸν πνευματικὸν οὐδεὶς ἀνακρίνει.* Εἰ γὰρ εἰδέναι οὐδεὶς δύναται τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν, πολλῶν μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθοῦσθαι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ὅς συμβιδάσκει αὐτόν.* Ὅρξ ὡς πανταχόθεν ἐξωθεῖ τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, καὶ πλείονα εἰδὼτα καὶ μεῖζονα δαίκνυσι τὸν πνευματικόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείναι αἱ αἰτίαι (ὅσον τὸ, *Ἴνα μὴ καυχῆσθαι πάσα σάρξ·* καὶ ὅτι διὰ τούτου, *Ἐξελέξατο τὰ μωρὰ, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς·* καὶ, *Ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*) οὐ σφόδρα τοῖς ἀπίστοις ἀξιώστοι εἶναι ἐδόκουν, οὐδὲ ἐπαγῶγοι καὶ ἀναγκαῖαι καὶ χρήσιμοι, ἐξῆς λοιπὸν τίθει τὴν κυρωτάτην αἰτίαν, ὅτι τοῦτε μάλιστα τῷ τρόπῳ δυνάμεθα ἰδεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα, καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθεῖν ἔχομεν. Καὶ γὰρ ἐκενῶτο ὁ λόγος τῷ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς καταλαβεῖν διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ὅρξ ὅτι καὶ συνέφερεν οὕτω μᾶλλον μαθεῖν παρὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ γὰρ καὶ εὐκολωτάτη καὶ σαφεστάτη ἡ διδασκαλία. *Ἡμεῖς δὲ τοῦτον Χριστοῦ ἔχομεν.* Τοῦτέστι, πνευματικόν, θεῖον, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντα. Οὐ γὰρ Πλάτωνος οὐδὲ Πυθαγόρου, ἀλλ' ὁ Χριστὸς τὰ ἑαυτοῦ τῇ ἡμετέρᾳ ἐνέθηκε διανοίᾳ. Τοῦτο γοῦν αἰσχυνθῶμεν, ἀγαπητοί, καὶ βίον ἐπιεικῶς μεθεῖν ἄριστον· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖται πολλῆς φιλας τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα ἡμῖν ἀποκαλύπτειν, λέγων· *Οὐκ ἐτί ὑμᾶς λέγω δούλους· πάντες γὰρ ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς [59] ἀπήγγεila ὑμῖν·* τοῦτέστιν, Ἐθάρρησα ὑμῖν. Εἰ δὲ τοῦτο μόνον φιλας τεκμήριον, τὸ θαρρῆσαι· ὅταν φαίνηται μὴ θαρρῆσαι μόνον τὰ διὰ ρημάτων μυστήρια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἡμῖν χαρισάμενος, ἐννόησον πόσης ἀγάπης ἐστὶ τὸ γινόμενον! Τοῦτο γοῦν αἰσχυνθῶμεν· καὶ εἰ μηδεὶς γέννησι τοσοῦτος λόγος ἐστὶ ἡμῖν, ἀλλ' ἔστω γέννησις φοβερώτερον τὸ περὶ τὸν οὗτον φίλον καὶ εὐεργέτην ἀγνώμονας γενέσθαι καὶ ἀχαρίστους· μηδὲ ὡς μεσθωτοὶ οἰκέται, ἀλλ' ὡς υἱοὶ καὶ ἐλευθεροὶ πάντα πράττωμεν διὰ τὴν τοῦ Πατρὸς φιλίαν, καὶ παυσώμεθα ποτε τῷ κόσμῳ προσηλωμένοι, ἵνα καὶ Ἑλληνας καταισχύνωμεν. Ἐπεὶ καὶ νῦν βουλόμενος πρὸς αὐτοὺς ἀνατείνασθαι, ἀναδύομαι, μή ποτε τοῖς λόγοις αὐτοὺς νικῶντες καὶ τῇ τῶν δογμάτων ἀληθείᾳ, πολλὸν τὸν καταγέλωτα ἀπὸ τῆς τοῦ βίου συγκρίσεως ἡμῖν ἐνέγκωμεν· ὅταν οἱ μὲν τῇ πλάνῃ προσέχοντες καὶ μηδὲν τοιοῦτο πεπεισμένοι, φιλοσοφίας ἔχωντας, ἡμεῖς δὲ τούναντιον ἄπαν. Πλὴν ὁμῶς ἐρῶ· ἴσως γὰρ, ἴσως μελετῶντες πρὸς αὐτοὺς μάχεσθαι, φιλονεικήσομεν βελτίους αὐτῶν γενέσθαι καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτόν. Πρώτῃ μὲν ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἂν ἐπὶ ἡλθε κηρύξει τοῖς ἀποστόλοις ἅπερ ἐκήρυξαν, εἰ μὴ θείας ἀπέλαυσαν χάριτος· καὶ ὅτι οὐ μόνον οὐ κατώρθωσαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐβουλεύσαντο τι τοιοῦτον· φέρε δὲ

^a Editi, περὶ τούτων πάντα. Sed πάντα abest a Regio codice, et quod perperam irrepperit, expunctum est.

^b Legebatur ἀνεκαλύπτειν.

riam incidisset? Si cum mortale corpus accepisset, ex falsa diaboli promissione multo maiora expectavit; *Eritis enim, inquit, sicut dii (Gen. 3. 5)*; si hoc etiam ab initio accepisset immortale, quo non esset delapsa? Nam etiam post illud se ingentem esse dixit, et ex essentia Dei, per putridum os Manichæorum. Occasione etiam huius morbi diabolus deos apud Græcos effinxit. Ideo videtur mihi Deus laboriosam virtutem fecisse, animam inflectens et deducens ad moderationem. Ut autem discas hoc esse verum, ut quis ex parvis magnum coniciat, id ipsum discamus ex Israelitis. Hi enim cum vitam agerent non laboriosam, et in quiete degreunt; felicitatem illam non forentes, in impietatem sunt delapsi. Quid ergo Deus postea? Multas intulit leges, illorum arcens licentiam. Et ut discas hæc legalia ad virtutem non conferre, sed pro freno quoniam data fuisse, quæ otii occasionem tollerent, audi quid de illis dicat propheta: *Dedi illis præcepta non bona (Ezech. 20. 25)*. Quid sibi vult illud, *Non bona*? Nihil magnum ad virtutem conferentia: ideo subiungit: *Iustificaciones in quibus non vivunt. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus*. Jure: quemadmodum enim his oculis nemo didicerit ea quæ in cælis sunt, sic nec anima sola ea quæ sunt Spiritus. Et quid dico ea quæ in cælis? Neque ea omnia quæ in terra. Nam procul videntes turrim quadratam, rotundam eam esse putamus: est autem oculorum deceptio talis opinio. Ita etiam quando res procul positas per mentem solam quis examinat, multus consequetur risus. Non solum enim qualia illa sint non videbit, sed etiam contraria illis esse putabit: ideoque subiunxit: *Stultitia animi est illi*. Hoc autem non ex rei natura provenit, sed ex imbecillitate ejus, qui non potest eorum magnitudinem per oculos animæ attingere. Deinde ejus rei causam ex adverso ponit dicens: *Quia non novit quod spiritualiter examinatur*. Id est, quod ea quæ dicuntur, fide indigeant, nec rationibus comprehendere possint: eorum quippe magnitudo mentis nostræ vilitatem longo spatio superat. Quapropter ait: 15. *Spiritualis autem iudicat omnia; ipse autem a nemine iudicatur*. Nam qui videt, omnia quidem ipse videt, etiam ea quæ ad non videntem pertinent; quæ autem ipsius, nemo non videntium aspicit. Ita etiam nunc, nostra quidem et ea quæ infidelium sunt omnia nos scimus, nostra autem illi non item. Etenim scimus quæ sit præsentium rerum natura, quæ sit futurorum dignitas, quid mundus post hæc efficietur, et quid patientur peccatores, quibus vero fruuntur iusti, et quod nullius pretii sint res præsentis, et scimus, et illorum vilitatem arguimus (dijudicare enim est arguere); et quod futura sint immortalia et immobilia. Hæc omnia novit spiritualis, et quid patietur animalis cum illuc migrarit, et quoniam fruatur fidelis cum hinc abscesserit, quarum rerum nihil novit animalis. Quamobrem claram dictorum demonstrationem subiungens dicebat: 16. *Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruet eum? Nos autem mentem Christi habemus*. Id est, ea quæ in mente Christi sunt nos scimus, necnon ea quæ ipse vult et revelavit.

Quia enim dixit Spiritum revelasse; nō quis Filium repellat, subiunxit, etiam Christum hæc nobis ostendisse: non hoc dicens, nos omnia quæ ipse novit scire; sed omnia quæ scimus non humana esse, ut sint suspecta, sed mentis illius et spiritualia.

6. Mentem enim quam de his habemus, ut Christi mentem habemus; id est, cognitionem quam de rebus fidei habemus, spiritualement habemus; ita ut jure a nemine dijudicemur. Neque enim potest animalis homo divina cognoscere. Ideo dicebat, *Quis enim cognovit mentem Domini?* mentem nostram circa res istas, illius esse mentem dicens. Et illud, *Qui instruet eum*, non sine causa adjecit, sed respiciens ad id quod jam dixit, *Spiritualement nemo dijudicat*. Si enim nemo potest nosse mentem Domini, multo minus potest illum docere et corrigere: hoc enim sibi vult illud, *Qui instruet eum*. Videntur quomodo undique repellat sapientiam externam, et spiritualement plura et maiora scire ostendat? Quia enim causæ illæ (nempe, *Ut non gloriatur omnis caro*; et quod ideo *Stulta elegit, ut confunderet sapientes*; et, *Ut non evacuatur crux Christi*), infidelibus non admodum fide dignæ neque inducentes, vel necessariæ et utiles videbantur esse, demum apponit principem causam; quia hoc maxime modo videre possumus, ex quo sublimia et arcana et quæ supra nos sunt scire possimus. Nam evacuabatur ratio, quod ea, quæ supra nos sunt, per externam sapientiam comprehendere non possemus. Videntur quod sic magis conferebat ediscere a Spiritu? est enim hæc doctrina et facillima et clarissima. *Nos autem mentem Christi habemus*. Hoc est, spiritualement, divinam, humanum nihil habentem. Non enim Platonis nec Pythagoræ sensa, sed Christus sua menti nostræ indidit. Ideo igitur pudore afficiamur, dilecti, et vitam exhibeamus optimam: quando et ipse hoc facit magnæ amicitiae argumentum, cum nobis arcana revelat, dicens: *Non jam vos dicam serros: omnes enim vos amici mei estis: quia omnia quæ audivi a Patre meo annuntiavi vobis (Joan. 15. 15)*; id est, cum fiducia tradidi vobis. Si autem hoc solum est amicitiae argumentum, fidere; cum palam sit eum non modo cum fiducia verborum mysteria tradidisse, sed eadem ipsa operibus nobis largitum esse, cogita quantæ illud sit amicitiae. Hac ergo de re pudore afficiamur: et si nulla nobis tanta habeatur gehennæ ratio; at sit nobis gehenna terribilior, quod erga adeo amicum et beneficum ingrati simus: neque ut mercenarii famuli, sed ut filii et liberi omnia faciamus propter amicitiam Patris; et tandem cessemus mundo addieti esse, ut etiam gentes pudore afficiamus. Nam nunc cum velim contra illos disputare, renuo, ne dum illos rationibus et dogmatum veritate vincimus, ingentem nobis risum ex vitæ comparatione inferamus: quando illi, qui errori addicti sunt, et qui nihil huiusmodi persuasum habent, philosophiæ dant operam; nos autem plane contrarium facimus. Attamen dicam: fortassis enim, fortassis adversus illos pugnare meditates, vita etiam illis meliores effici contendemus. Nuper dicebam, apostolos ea quæ prædicarunt numquam

prædicaturos fuisse, nisi divina movente gratia; et non modo id non perfecturos, sed neque hac de re consultaturos fuisse. Age vero, hodie quoque eam rem excutiamus, ostendamusque, non potuisse eos id suscipere vel cogitare, nisi Christum secum habuissent; non quia imbecilli adversus fortes; non quia pauci contra multos; non quia pauperes contra divites; non quia indocti contra sapientes aciem instruebant: sed quia præjudicata opinionis inagna vis erat. Scitis enim nihil apud homines validius esse veteris consuetudinis tyrannide. Quamobrem etiamsi non duodecim tantum numero fuissent, neque ita viles et quales erant; sed alius orbis fuisset huic par, ac multitudinem habuissent adversæ sibi æqualem, imo multo majorem, sic quoque difficilis res fuisset. Illis namque opem ferebat consuetudo, his vero novitas adversabatur. Nihil enim ita turbat animum, etiamsi utile quidpiam aggrediatur, ut innovare et peregrinum quid inducere, maxime cum de cultu religionis et de Dei gloria agitur. Et quanta sit hujus rei vis, jam palam faciam. Primo illud dicam, alteram fuisse difficultatem circa Judæos. Nam quod ad gentiles spectat, et deos et dogmata illorum confutabantur omnia; apud Judæos autem non ita disputabant: sed ex dogmatibus multa abrogabant, Deum vero qui legem posuerat adorare jubebant: et cum dicerent oportere legislatorem colere, addebant, Ne in omnibus obsequaris legi ab illo positæ; verbi gratia, in observatione sabbati, aut circumcisionis, aut sacrificiorum, aut aliorum similium. Itaque non modo sacrificium impedimento erat; sed etiani quod, cum Deum juberent adorare, multas ipsius leges abrogare præciperent. Apud gentiles autem magna erat consuetudinis tyrannis.

7. Etenim etiamsi decem annorum tantum, nec dico tanti temporis; etsi paucorum hominum, nec dico totius orbis consuetudinem aggressi illi fuissent: sic quoque mutatio difficilis fuisset. Nunc autem et sophistæ et oratores et patres et avi et abavi, et multi antiquiores, errore erant præoccupati: et terra, mare, montes, saltus, barbarorum omnia genera, Græcorum populi omnes, sapientes, idiotæ, principes, subditi, mulieres et viri, juvenes et senes, heriet servi, agricolæ et artifices, qui urbes et qui vicos incolebant omnes. Et par erat illos omnes catechumenos dicere: Quid hoc est? omnesne qui orbem incolunt sunt decepti? sophistæ, oratores, philosophi, scriptores, et qui nunc sunt et qui ante fuerunt, Pythagoras et Plato, duces, consules, imperatores, urbium ab initio cives et fundatores, barbari et Græci? et duodecim piscatores ac tentoriorum artifices atque publicani, illis omnibus sunt sapientiores? et quis hæc ferre potuerit? Attamen hæc non dixerunt, nec cogitarunt, sed quieti sustinere; noveruntque illos esse omnium sapientissimos: ideoque omnes superaverunt. Et ut discas, quanta sit vis consuetudinis, ea Dei præcepta sæpe superavit. Et quid dico præcepta? Ipsa quoque beneficia. Judæi enim manna habentes, quærebant alia; et libertate fruentes, servitutis re-

cordabantur et Ægyptum frequenter optabant ob consuetudinem; adeo tyrannica est consuetudo. Et si velis etiam ab exteris id discere, dicitur Plato, etiamsi probe sciret errorem esse ea, quæ de diis dicebantur, ad festos dies colendos et ad cætera omnia se demisisse, ut qui non posset consuetudinem impugnare, ac re ipsa a magistro hoc edidicerat. Ille enim cum in suspicionem innovationis venisset, tantum absuit ut quod optabat perficeret, ut etiam vitam amiserit, etiamsi apologia sese purgasset. Quot etiam nunc videmus homines ex præjudicata opinione in impietate detentos, qui nihil possunt rationi consonum dicere, cum accusantur quod ut gentiles sentiant, allegantque patres, avos et proavos? Ideo exterorum quidam consuetudinem secundam naturam vocant. Cum autem in dogmatibus consuetudo adest, ea firmior est: omnia enim facilius mutaverint quam cultum. Et pudor una cum consuetudine ad impediendum satis erat, et quod videantur in extrema senectute dediscere, etiamque ab iis qui minus intelligerent. Et quid miraris, si in anima id eveniat, quando etiam in corpore magnam vim consuetudo habet. Apostolorum vero tempore aliud erat majus impedimentum, quod non modo consuetudo tam antiqua mutaretur, sed etiam quod mutatio illa cum periculo fieret. Non modo enim a consuetudine ad consuetudinem trahabant, sed a consuetudine securitatem habente ad res pericula minitantes. Credentem statim accidebat publicari, pelli, a patria excidere, ab omnibus odio haberi, communem hostem esse et suis et alienis. Itaque etiamsi vocassent a novitate ad consuetudinem, etiam sic difficilis res fuisset: cum autem a consuetudine ad novitatem vocarent, et hæc adessent mala, cogita quantum erat illud impedimentum. Præter ea autem quæ dicta sunt, aliud non levius erat, quod mutationem difficilem redderet. Ad consuetudinem enim et ad pericula id addas, quod hæc præcepta onerosiora essent, et ea, a quibus abducebant, levia et facilia. Nam a fornicatione ad castitatem vocabant, ab amore vitæ ad mortem, ab ebrietate ad jejuniū, a risu ad lacrymas et compunctionem, ab avaritia ad paupertatem, a securitate ad pericula: et per omnia extremam exigebant accurationem; nam ait: *Turpitude et stultiloquium et scurrilitas ne exeant ab ore vestro (Ephes. 5. 4)*. Et hæc dicebant iis, qui nihil aliud sciebant quam inebriari, ventri indulgere, iis qui dies festos agebant, non alic modo consistentes, quam ex turpitudine, risu et universa comœdia. Itaque non modo quod philosophiam exigent, onerosa illa præcepta erant; sed quod hominibus proferrentur, qui in licentia, turpitudine, stultiloquio, risu rebusque comicis educati essent. Quis enim qui in talibus vitam duxerit, cum audit, *Nisi quis tollat crucem suam et sequatur me, non est me dignus (Matth. 10. 38)*; et, *Non veni pacem mittere, sed gladium, et separare hominem a patre suo, et filiam a matre sua (Ibid. v. 34)*, non obturpauerit? quis autem audiens, *Nisi quis renuntiaverit domui, patriæ et divitiis, non est me dignus (Luc. 14*

καὶ σὴν· ὥς αὐτὸ τοῦτο ἐπεξέλωμεν τῷ λόγῳ, καὶ δεῖξωμεν, ὡς ἀδύνατον ἦν τοῦτο κἀν ἐλθεῖν καὶ ἐννοηθῆναι, εἰ μὴ τὸν Χριστὸν εἶχον μεθ' αὐτῶν· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς πρὸς ἰσχυροὺς, οὐκ ἐπειδὴ ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς, οὐκ ἐπειδὴ πένητες πρὸς πλουσίους, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀμαθεῖς πρὸς σοφοὺς παρετάττοντο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῆς προλήψεως πολλὴ ἦν ἡ ἰσχύς. Ὅτε γὰρ ὡς οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν παρὰ ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας παλαιᾶς τυραννίς. Ὡστε εἰ καὶ μὴ δώδεκα ἦσαν μόνον, μὴδὲ οὕτως εὐτελεῖς καὶ τοιοῦτοι, ἀλλ' ἑτέρα οἰκουμένη τοσαύτη, καὶ πῆθος ἀντίβροπον εἶχον μεθ' αὐτῶν τεταγμένον, ἥ καὶ πολλῶν πλείους, καὶ οὕτω δύσκολον ἦν τὸ γινόμενον. Ἐκείνοισ μὲν γὰρ ἡ συνθήθεια συνέπραττε, τοῦτοισ δὲ ἡ καινοτομία ἠναντιοῦτο. Οὐδὲν γὰρ οὕτω θορυβεῖ ψυχὴν, κἀν ἐπὶ χρησίμῳ τιγὶ γίνηται, ὡς καινοτομεῖν τι καὶ ξενίζειν, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ λατρείας καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τοῦτο γίνηται. Καὶ ὅση τοῦτο οὐκ πρᾶγμα· ἡ ἰσχύς, ἥδη ποιῆσαι φανερόν, πρότερον ἐκείνῳ εἰπών, ὅτι καὶ ἑτέρα δυσκολία προσῆν πρὸς Ἰουδαίους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν κατέλυον ἅπαντα, Ἰουδαίοις δὲ οὐκ οὕτω διελέγοντο· ἀλλὰ τῶν μὲν δογμάτων πολλὰ ἔπαυον, τὸν δὲ Θεὸν τὸν νομοθετήσαντα προσκυνεῖν ἐκέλευον· καὶ λέγοντες, ὅτι δεῖ θεραπεύειν τὴν νομοθέτην, ἔλεγον· Μὴ πάντα πείθου τῷ νόμῳ τῷ παρ' ἐκείνου τεθέντι, οἷον ἐν τῷ φυλάττειν τὸ σάββατον ἢ περιτομὴν τηρεῖν ἢ θυσίας προσάγειν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν. Ὡστε οὐ μόνον ἡ θυσία ἐμπόδιον ἦν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν Θεὸν προσκυνεῖν [60] κελεύοντας, πολλοὺς τῶν ἐκείνου λυεῖν κελεύειν νόμους. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων μεγάλη τῆς συνηθείας ἦν ἡ τυραννίς.

Ζ'. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δέκα ἐτῶν μόνον, οὐ λέγω χρόνον τοσούτου, καὶ εἰ ἀνθρώπων ὀλίγων, οὐ λέγω τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ὑπὸ συνηθείας προκατειλημμένων ἐπὶ τῶν οὕτων, καὶ οὕτω δύσκολος ἦν ἡ μετάστασις· νυνὶ δὲ καὶ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες καὶ πατέρες καὶ πάπποι καὶ ἐπίπαπποι, καὶ πολλοὶ τῶν τούτων ἀνωτέρω, τῇ πλάνῃ ἦσαν προκατειλημμένοι, καὶ γῆ καὶ θάλαττα καὶ ὄρη καὶ νῆπαι, καὶ βαρβάρων πάντα τὰ γένη καὶ Ἑλλήνων ὅμοι πάντες, καὶ σοφοὶ καὶ ἰδιώται, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ δεσπόται καὶ οἰκέται, καὶ γηπόνοι καὶ δημιουργοὶ, καὶ οἱ τὰς πόλεις καὶ οἱ τὰς χώρας οἰκοῦντες ἅπαντες. Καὶ εἰκὸς ἦν τοὺς κατηχουμένους λέγειν· Τί ποτε τοῦτο ἐστὶ· πάντες οὐ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες ἠπάτηνται, καὶ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες, καὶ φιλόσοφοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ τε παρόντες οἱ τε πρὸ τούτου γενόμενοι, οἱ περὶ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα, καὶ στρατηγοὶ καὶ ὑπατοὶ καὶ βασιλεῖς, καὶ οἱ τῶν πόλεων ἐξ ἀρχῆς πόλινται καὶ οἰκίσται, καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες· καὶ οἱ δώδεκα αἰεῖς καὶ σκηνοποιοὶ καὶ τελῶνας πάντων ἐκείνων εἰσι σφώτεροι· καὶ τίς ἂν ταῦτα ἀνάσχητο; Ἀλλ' ὅμως οὐκ εἶπον ταῦτα, οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλ' ἠνέσχοντο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι πάντων ἦσαν σφώτεροι· διὸ καὶ πάντων ἐκράτησαν. Καὶ ἵνα μάθης πόση τῆς συνηθείας ἐστὶν ἡ ἰσχύς, τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων πλάξεις ἐκράτησε. Καὶ τί λέγω, προσταγμάτων; αὐτῶν μὲν οὖν τῶν εὐεργεσιῶν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι μάννα ἔχοντες, σκόροδα ἐζήτουν, καὶ ἐλευθερίας ἀπολαύοντες, τῆς δουλείας ἐμμένοντο, καὶ Αἰγυπτίον συνεχῶς ἐπεζήτησαν διὰ τὴν συνηθείαν. Οὕτως ἡ συνθήθεια τυραννικόν! Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἑξῶθεν αὐτὴν μαθεῖν, λέγεται Πλάτων, καί τοι γε ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι πλάνη τις ἦν τὰ περὶ θεῶν, καὶ ταῖς ἐρη-

ταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι συγκαταβῆναι, ἅτε οὐ κατισχύων συνηθεία πολεμῆσαι, καὶ ἔργῳ παρὰ τοῦ διδασκάλου τοῦτο μαθῶν. Καὶ γὰρ οὗτος ὑποπτευθεὶς ἐπὶ καινοτομίᾳ τινὶ τοιαύτῃ, τοσούτον ἀπέσχε τοῦ κατορθῶσαι ὅπερ ἐβούλετο, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἐξέπεσε, καὶ ταῦτα ἀπολογισάμενος. Πόσους δὲ καὶ νῦν ὁρῶμεν ἀνθρώπους ἀπὸ προλήψεως κατεχομένους ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ εὐλογον μὲν οὐδὲν ἔχοντας εἰπεῖν, ἐπειδὴν ἐγκαλοῖντο Ἕλληνες ὄντες, πατέρας δὲ καὶ πάππους καὶ ἐπιπάππους προβαλλομένους; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τινες τῶν ἑξῶθεν, δευτέραν φύσιν τὴν συνηθείαν ἐκάλεσαν. Ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνηθεία ἦ, βεβαιότερα γίνονται· πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειεν, ἢ τὰ περὶ θρησκείας. Καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι δὲ μετὰ τῆς συνηθείας ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, καὶ τὸ δοκεῖν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα μεταμαθεῖν, καὶ παρὰ τῶν ἀσυνετῶν. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ ψυχῆς ταῦτα συμβαίνει, ὅπου γε καὶ ἐπὶ σώματος [61] μεγάλῃν ἔχει τὴν ἰσχύν ἡ συνηθεία; Ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ ἕτερον ἦν δυνατότερον τοῦτων ἐμπόδισμα, τὸ μὴ μόνον συνηθείαν ἀμείβειν οὕτω παλαιὰν καὶ ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ κινδύνων τὴν μετάστασιν ποιεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀπὸ συνηθείας εἰς συνηθείαν εἷλκον, ἀλλ' ἀπὸ συνηθείας ἄδειαν ἐχούσης εἰς πράγματα κινδύνους ἀποτελοῦντας. Τὸν γὰρ πιστεύοντα ἔδει εὐθὲς δημεύεσθαι, ἐλαύνεσθαι, πατρίδος ἐκπίπτειν, τὰ ἑσχατὰ πάσχειν δεινὰ, παρὰ πάντων μισεῖσθαι, κοινὸν εἶναι πολέμιον καὶ ἰδιοῖς καὶ ἄλλοτρις. Ὡστε εἰ καὶ ἐπὶ συνηθείαν ἐκάλουν ἀπὸ καινοτομίας, καὶ οὕτω δύσκολον τὸ πρᾶγμα ἦν· ὅπου δὲ ἀπὸ συνηθείας ἐπὶ καινοτομίαν, καὶ ταῦτα προσῆν τὰ δεινὰ, ἐννόησον πόσον ἦν τὸ ἐμπόδισμα. Καὶ τῶν εἰρημένων δὲ πάλιν ἕτερον οὐκ ἔλαττον προσέκειτο τοῦτοισ τὸ ποιοῦν δύσκολον τὴν μετάστασιν. Μετὰ γὰρ τῆς συνηθείας καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ταῦτα τὰ ἐπιτάγματα φορτικώτερα ἦν, καὶ ὧν ἀπήγον, ῥάδι τε καὶ εὐκόλα. Ἀπὸ γὰρ πορνείας καὶ εἰς σωφροσύνην ἐκάλουν, ἀπὸ μέθης ἐπὶ νηστείαν, ἀπὸ γέλωτος ἐπὶ δάκρυα καὶ κατάνυξιν, ἀπὸ πλεονεξίας ἐπὶ ἀκτημοσύνην, ἀπὸ φιλοζωίας ἐπὶ θανάτους, ἀπὸ ἀδείας ἐπὶ κινδύνους· καὶ τὴν ἐσχάτην διὰ πάντων ἀπῆτουν ἀκρίβειαν· Αἰσχροτήτης γὰρ, φησί, καὶ μωρολογίᾳ καὶ εὐτραπέλλῃ μὴ ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. Καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς οὐδὲν ἄλλο εἰδῶσιν, ἢ μεθύειν καὶ γαστριζέσθαι, τοῖς ἑορτὰς ἐπιτελοῦσιν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν συνεστῶσας ἢ ἀπὸ αἰσχροτήτος καὶ γέλωτος καὶ κωμωδίας ἀπάσης. Ὡστε οὐ τῷ φιλοσοφίᾳ εἶναι τὰ πράγματα, φορτικὰ ἦν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ λέγεσθαι ἐν ἀδείᾳ τραφεῖσι καὶ αἰσχροτῇ καὶ μωρολογίᾳ καὶ γέλωτι καὶ κώμοις. Τίς γὰρ τῶν ἐν ἐκείνοις βεβιωκότων ἀκούων, ὅτι Ἐάν μὴ τις ἄρῃ αὐτοῦ τὸν σταυρόν, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, οὐκ ἔστι μου ἀξιος· καὶ, ὅτι Οὐκ ἡλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, καὶ διχάσαι ἀνθρώπων κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνάρκησ; Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι Ἐάν μὴ τις ἀποτάξῃται καὶ οἰκίᾳ καὶ πατρίδι καὶ χρήμασιν, οὐκ ἔστι μου ἀξιος, οὐκ ἂν ὠκηνησεν, οὐκ ἂν ἀπηγορεύουντο; Ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐκ ἐνάρκουν, οὐδὲ ἀνεδύοντο ταῦτα ἀκούοντας, ἀλλὰ προσέτρεχον καὶ ἐπεπῆδον τοῖς δεινοῖς, καὶ ἥρπαζον τὰ ἐπιτετατόμενα. Τὸ δὲ ἀκούειν, ὅτι Παντὸς ῥήματος ἀργοῦ δώσωμεν εὐθύναν· καὶ, Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυ-

* *Legebatur* εἴπας.

μήσαι, ἥδη ἐμολχευσαν αὐτὴν ὀφθεῖσαν· καὶ, Ὁ ὀργισθεὶς εἰκῇ, εἰς γένναν πασείται, τίνα οὐκ ἂν τῶν τότε ἀποστόλων; Ἄλλ' ὅμως πάντες ἐπέδραμον, καὶ πολλοὶ καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα ἤλλοντο. Τί οὖν αὐτοὺς ἐπήγετο; οὐκ εὐδελον· ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κηρυττομένου; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, τὸ νυναντίον δὲ ἦν, ἐκεῖνοι μὲν οὗτοι, οὗτοι δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι, ἄρ' ἂν εὐκολον ἦν ἔχειν καὶ ἐλκῦσαι τοὺς ἐναντιούμενους; Οὐκ ἔστιν εἰπαῖν.

η'. Ὡστε διὰ πάντων δέκνυνται θεῖα δύναμις οὕσα ἡ κατορθώσασα. Ἐπεὶ πόθεν ἔπεισαν, εἰπέ μοι, τοὺς χαύνους [62] καὶ τοὺς διαβρόντας, ἐπὶ τὸν σκληρὸν καὶ τραχὺν φέροντες βίον; Ἄλλὰ τὰ μὲν παραγγέλματα τοιαῦτα· ἴδωμεν δὲ μήποτε τὸ δόγμα ἐπαγωγὸν ἦν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο ἱκανὸν ἦν τοὺς ἀπίστους ἀποσοῦν. Τί γὰρ ἔλεγον οἱ κηρύσσοντες; Ὅτι τὸν ἐσταυρωμένον δεῖ προσκυνεῖν, καὶ τοῦτον θεὸν νομίζειν, τὸν ἐκ γυναικὸς γεννηθέντα Ἰουδαίας. Καὶ τίς ἂν τούτοις ἐπέσθη, μὴ θεῖας δυνάμεως προηγουμένης; Ὅτι μὲν γὰρ ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, πάντες εἶδον· ὅτι δὲ ἀνέστη καὶ ἀνῆλθε, πλὴν τῶν ἀποστόλων οὐδεὶς ἐθεάσατο. Ἄλλ' ἐπαγγελίας αὐτοὺς ἐπήραν, φησὶ, καὶ φόφῃ ῥημάτων ἠπάτησαν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα δέκνυνται, καὶ χωρὶς τῶν εἰρημένων ἀπάντων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπάτη τὰ ἡμέτερα. Τὰ μὲν γὰρ δυσχερῆ πάντα ἐντεῦθεν συνέβαινε· τὰ δὲ χρηστὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγελίσασθαι ἔδει. Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο (πάλιν γὰρ ἐρῶ) δέκνυνται θεῖον ὅν τὸ ἡμέτερον κήρυγμα. Διὰ τί γὰρ μηδεὶς τῶν πιστευόντων εἶπεν, ὅτι Οὐ πρόσεμι οὐδὲ ἀνέχομαι· τὰ δυσχερῆ μοι ἐνταῦθα ἀπειλεῖς, καὶ τὰ χρηστὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγέλλῃ; πόθεν γὰρ ὅλην, ὅτι ἀνάστασις ἔσται; τίς τῶν ἀπαθόντων ἤλθε; τίς τῶν κειμένων ἀνέστη; τίς τούτων εἶπε τί ἔσται μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς ἀπέδωκαν ὑπὲρ τοῦ σταυρωθέντος. Ὡστε αὐτὸ τοῦτο μάλιστα μεγάλης δυνάμεως ἦν, τὸ μηδέποτε μὴδὲν τοιοῦτον ἀκούσαντας ἄθροον πείσαι περὶ μεγάλων οὕτω πραγμάτων, καὶ παρασκευάσαι τὰ μὲν δυσχερῆ καταδέξασθαι ἐπὶ τῆς πείρας, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσιν ἔχειν. Εἰ δὲ ἡπάτων, τὸ νυναντίον ἂν ἐποίησαν μᾶλλον· τὰ μὲν χρηστὰ ἐντεῦθεν ἐπηγγείλαντο, τὰ δὲ φοβερά ἐσίγησαν ἂν, καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. Οὕτω γὰρ οἱ ἀπατῶντες καὶ οἱ κολακεύοντες ποιοῦσιν· οὐδὲν τραχὺ οὐδὲ ἐπαχθὲς οὐδὲ φορτικὸν προτείνουσιν, ἀλλὰ τὸ νυναντίον ἅπαν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀπάτη. Ἄλλ' ἡ ἀνοία, φησὶ, τῶν πολλῶν πεισθῆναι ἐποίησε τοῖς λεγομένοις. Τί φῆς; ὅτε ὑπὸ Ἑλλήσιν ἦσαν, οὐκ ἦσαν ἀνόητοι, ἀλλ' ὅτε πρὸς ἡμᾶς μετέστησαν, τότε ἀνόητοι γέγοναν; καίτοι γε οὐκ ἄλλους ἀνθρώπους, οὐδὲ ἐξ ἄλλης οἰκουμένης λαβόντες ἔπεισαν οἱ ἀπόστολοι. Καίτοι τὰ μὲν Ἑλλήνων ἀπλῶς κατεῖχον, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ κινδύνων καταδέξαντο· ὥστε εἰ μετὰ λόγου κρείττονος αὐτὰ κατεῖχον, τοσοῦτον αὐτοὺς ἐντραφέντες χρόνον, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ μάλιστα ὅτε οὐδὲ ἀκινδύνως ἀποστήναι ἐνῆν. Ἐπεὶ δὲ ἔγνωσαν ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, ὅτι γέλως ἐκεῖνα καὶ πᾶσι, διὰ τοῦτο καὶ θανάτων ἀπειλουμένων, τῶν μὲν συνήθων ἀπεπήδησαν, εἰς δὲ τὰ καινὰ ἡτόμολησαν, ὅτε τοῦτου μὲν τοῦ δόγματος κατὰ φύσιν ὄντος,

ἐκεῖνου δὲ παρὰ φύσιν. Ἄλλ' οἰκείται, φησὶν, ἦσαν οἱ πεισθέντες, καὶ γυναῖκες καὶ τέτθαι καὶ μαῖαι καὶ εὐνοῦχοι. Μάλιστα μὲν οὐκ ἀπὸ τούτων ἡμῖν ἡ Ἐκκλησία συνέστηκε μόνον, καὶ τοῦτο ὅλην ἅπασιν· εἰ δὲ ἀπὸ τούτων, τοῦτο μάλιστα ἔστι τὸ ποιοῦν τὸ κήρυγμα [63] θαυμαστὸν, ὅτι τοιαῦτα δῶγματα, οἷα Πλάτων καὶ οἱ κατ' ἐκεῖνον οὐκ ἴσχυσαν ἐννοῆσαι ὧν·, ἐξαίφνης ἴσχυσαν οἱ ἀλείς, τὸ πάντων ἀμαθίστατον γένος, πείθειν καταδέξασθαι. Οὐδὲ γὰρ εἰ φρονίμους ἔπεισαν μόνον, οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ γεγονός· ἐπειδὴ δὲ οἰκείται καὶ τέτθαι καὶ εὐνοῦχους εἰς τοσοῦτον ἡγαγον φιλοσοφίας, ὥς ἀγγέλους ἐφαμιλῶλους ποιῆσαι, μεγίστην τῆς θεῖας ἐμπνοῆς παρείχον ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ εἰ μὲν εὐτελεῖ τινα ἐπέταττον, εἶχε λόγον ἴσως τὸ τὴν τούτων πειθῶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς εὐτελείας τῶν λεγομένων προβάλλεσθαι· εἰ δὲ μέγала καὶ ὑψηλὰ καὶ ἀνθρωπίνην σχεδὸν ὑπερβαίνοντα φύσιν, καὶ ὑψηλῆς δέσμενα διανοίας ἐφιλοσόφουν, ὅσῳ ἂν δειξῆς ἀνόητους τοὺς πεισθέντας, τοσοῦτω μᾶλλον ἀποδεικνύεις σοφοὺς καὶ θεῖας χάριτος πεπληρωμένους τοὺς πείσαντας. Ἄλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐπαγγελιῶν, φησὶν, ἔπεισαν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο οὐ θαυμάζεις, εἰπέ μοι, πῶς ἔπεισαν μετὰ θάνατον προσδοκῶν ἐπαθλα καὶ ἀμοιβάς; Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐκπλήττομαι. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὸ ἀνοίας, φησὶ. Ποίας ἀνοίας, εἰπέ μοι, ταῦτα, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ δικαστήριον ἀδέκαστον μετὰ τὸν ἐνταῦθα ἡμᾶς λήφεται βίον, καὶ εὐδύναι καὶ ῥημάτων καὶ πραγμάτων καὶ ἐννοιῶν δώσωμεν τῷ τὰ ἀκόρρητα εἰδοῖσι θεῷ, καὶ τοῦ; μὲν κακοῦς ὀφόμεθα κολαζομένους, τοὺς δὲ αγαθοῦς στεφανομένους; Ταῦτα γὰρ οὐχὶ ἀνοίας, ἀλλὰ τῆς μεγίστης ἔστι ἡ φιλοσοφίας.

θ'. Αὐτὸς οὖν τοῦτο, εἰπέ μοι, τὸ καταφρονεῖν τῶν παρόντων, τὸ μέγα νομίζειν ἀρετὴν, τὸ μὴ τὰ δῶλα ἐνταῦθα ζητεῖν, ἀλλὰ περαιτέρω προεῖναι ταῖς ἐλπίσι, καὶ ψυχὴν οὕτως αὐτονὸν ἔχειν καὶ πιστὴν, ὥς μηδενὶ τῶν παρόντων δεινῶν πρὸς τὰς μελλούσας παρεμποδίζεσθαι ἐλπίδας, πόσης ἂν εἴη φιλοσοφίας; Ἄλλὰ βούλει καὶ αὐτῶν τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ τῶν προρρήσεων μαθεῖν τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πρὸ τούτων, τῶν μετὰ ταῦτα; Θέα μοι σειράν χρυσὴν πλεκομένην ποικίλως ἐξ ἀρχῆς. Εἰπέ τινα αὐτοῖς περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ τῶν μελλόντων πραγμάτων, καὶ λέγων ἐθαυματούργει.

Θύκουν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν εἰρημένων ὅλην ὅτι καὶ τὰ θαύματα ἀληθῆ, καὶ τὰ μέλλοντα ἐπηγγεμένα. Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἐπ' αὐτῶν αὐτὸ ποιήσω τῶν πραγμάτων φανερόν. Ἀνέστησε τὸν Ἀδάμαν ῥήματι μόνῳ ψιλῷ, καὶ ζῶντα ἐδειξεν· εἶπε πάλιν, ὅτι Πύλαι ἔδου οὐ κατισχύουσιν τῆς Ἐκκλησίας· καὶ, ὅτι Ὁ καταδικῶν πατέρα ἡ μητέρα ἐκατοστὰς αἰῶνας λήγεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζῶν αἰώνιον κληρονομίῃσι. Θύκουν τὸ μὲν θαῦμα ἐν, τὸ τοῦ Ἀδάμου· αἱ δὲ προρρήσεις δὴ, ἡ μὲν ἐνταῦθα δεικνυμένη, ἡ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Σκόπει τοίνυν πῶς ἅπαντα δι' ἀλλήλων κατασκευάζεται. Εἰ μὲν γὰρ τις ἀπιστοῖ, ὅτι Ἀδάμος ἀνέστη, ἀπὸ τῆς προρρήσεως τῆς περὶ

• Deerat ὧν. • Post hanc vocem ad illi Regius codex τὸ δὲ τάναντία τούτων νομίζειν ἀνοίας.

35; non dubitaverit, non repudiaverit? Attamen non modo non obtruncuerunt, non modo non respuerunt hæc audientes; sed etiam accurrebant, et ad gravia insiliebant, ac quæ præcipiebantur arripiebant. Audire autem illud, De omni verbo otioso rationem reddituri sumus (*Matth. 12. 36*); et, *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam machatus est eam* (*Matth. 5. 28*); et, *Qui irascitur temere, in gehennam incidet*; quem non abegisset eorum qui tunc erant? Attamen omnes accurrebant, et multi etiam septa transiliebant. Quid ergo illos inducebat? annon virtus ejus qui prædicabatur, ut palam est? Nisi enim hoc esset et contrarium esset, et illi isti fuissent, isti vero illi; an fuisset facile repugnantes trahere? Dici certe id non potest.

8. Itaque per omnia ostenditur divinam virtutem fuisse quæ hæc perfecit. Nam unde, quæso, persuaserunt mollioribus et diffidentibus, ad vitam ducentes duram et asperam? Sed præcepta quidem hujusmodi erant: videamus autem an dogma vim haberet alligandi. Atqui hoc ipsum satis erat ad abigendos infideles. Quid enim dicebant ii, qui prædicabant? Crucifixum esse adorandum illumque Deum esse putandum, qui ex Judæa muliere natus esset. Equis illis credidisset, nisi movente divina virtute? Quid enim crucifixus et sepultus fuisset, omnes sciebant; quod autem resurrexisset et ascendisset, præter apostolos nemo viderat. At promissis illos erigebant, inquit, et verborum sono deceperunt. Hoc ipsum vero maxime ostendit præter ea omnia quæ dicta sunt, res nostras non esse fallaciam. Nam difficilia omnia hinc eveniebant; utilia vero post resurrectionem promitti oportebat. Hoc ipsum autem, iterum dicam, ostendit prædicationem nostram divinam esse. Cur enim nemo credentium dixit, Non accedo, neque ferre possum: difficilia mihi hic comminaris, et bona post resurrectionem promittis? undenam liquet resurrectionem futuram esse? quis eorum qui decederunt venit? quis mortuorum resurrexit? quis horum dixit quid futurum sit post nostrum hinc exitum? At nihil horum cogitarunt; sed et animas dederunt pro Crucifixo. Itaque hoc ipsum maximæ virtutis erat, quod cum nihil horum umquam audissent, statim de tantis rebus persuaderentur, et sese apparerent ut difficilia in experimentum acciperent, bona vero in spe haberent. Si autem decipere voluissent, contrarium facturi erant; hic bona promisissent, et terribilia tacuissent, tam præsentia quam futura. Ita enim facere solent qui decipiunt et adulantur: nihil asperum durum vel onerosum proponunt, sed contrarium totum; hæc quippe fallacia est. Sed multorum amentia, inquit, fecit ut dictis fidem haberent. Quid dicis? quando sub Græcis fuere, non erant stulti; sed quando ad nos translati sunt, tunc stulti evaserunt? Atqui non alios homines, neque ex alio orbe accipientes apostoli ad fidem deduxerunt. Quamquam gentilium instituta simpliciter tenebant, nostra vero cum periculo susceperunt: itaque si cum majori ratione illa tenuissent, cum tanto tempore in illis vi-

xissent, non ab illis abcessissent, cum maxime non aliqua periculo abscedere possent. Postquam autem ex ipsa rerum natura cognoverunt, ridicula illa esse et errore plena; ideo, cum etiam mortis minæ intarentur, a consuetis resilierunt, et ad nova confugerunt, utpote cum hoc dogma secundum naturam esset, illud vero præter naturam. At qui credebant, inquit, erant famuli, mulieres, nutrices, obstetrices et eunuchi. At non ex his solum nobis constituta est Ecclesia, quod utique est omnibus manifestum: si autem ab his, hoc maxime prædicationem admirabilem reddit, quod talia dogmata, quæ Plato et sui temporis alii excogitare non potuerunt, statim potuerint piscatores, omnium indoctissimum genus, ad recipiendum inducere. Neque enim, si prudentibus solum persuasissent, adeo admiranda res fuisset: cum vero famulos, nutrices et eunuchos ad tantam deduxerint philosophiam, ut illos angelis pares fecerint, magnam præbuere divinæ inspirationis demonstrationem. Nam si vilia quædam præcepissent, esset forte rationi consentaneum eorum persuasionem ad demonstrandam dictorum vilitatem proferre: si autem magna et sublimia humanamque naturam fere superantia, quæ sublimi mente opus habent, philosophabantur; quo magis stultius ostendes eos qui persuasi sunt, eo magis sapientes et divina gratia repletos ostendes eos qui persuaserunt. Sed magnitudine promissorum, inquit, persuaserunt. An hoc ipsum non miraris, quomodo persuaserint illis, ut post mortem præmia et mercedes exspectarent? Ego vero hac ipsa de re obstupesco. At hoc, inquit, ex stultitia? Quanquam, quæso te, stultitia, quod anima immortalis sit, et judicium incorruptum post hanc vitam nos excepturum est, et rationes verborum, rerum et cogitationum dabimus Deo qui novit arcana, et malos quidem punitos, bonos autem coronatos videbimus? Hæc enim non stultitiæ, sed maximæ philosophiæ sunt.

9. Hoc igitur, dic mihi, præsentia spernere, magnam rem esse virtutem putare, non hic præmia quærere, sed ulterius spe progredi, animamque sic constantem et in fide firmam tenere, ita ut a nullo malorum præsentium ad futuram spem impediatur: hæc, inquam, quantæ fuerint philosophiæ? Sed vis ipsorum promissorum et prædictionum vim ediscere, et veritatem eorum quæ præcesserunt, et quæ post futura sunt? Vide mihi catenam auream varie ab initio connexam. Dixit illis quædam de seipso et de Ecclesiis deque futuris rebus; et hæc dicendo miracula edebat.

Christi doctrina et miraculis ex ex prædictionum eventu asseritur. — Ex eventu ergo eorum, quæ prædicta sunt, perspicua sunt et miracula et futura promissa. Ut autem clarius sit id, quod dictum est, ex ipsis rebus illud comprobabo. Suscitavit Lazarum solo verbo, et vivum ostendit: dixit rursus, *Portæ inferi non prævalerunt adversus Ecclesiam* (*Matth. 16. 18*); et, *Qui reliquit patrem et matrem, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitam æternam possidebit*

(*Matth. 19. 29*). Ergo miraculum quidem est unum, nempe Lazari; prædictiones vero duæ, quarum altera hic ostensa est, altera in futuro erit. Considera ut omnia inter se comparata probantur. Si quis enim non crederet suscitatum fuisse Lazarum, ex prædictione quæ de Ecclesia dicta est, credat miraculo: nam quod tot ante annos prædictum fuerat, tunc evenit et finem accepit. Poræ enim inferi adversus Ecclesiam non prævaluerunt. Qui ergo in prædictione veritatem dixit, perspicuum est quod etiam miraculum fecerit: qui vero miraculum edidit, et qui ea quæ dixerat ad finem deduxit, palam est quod etiam in prædictione futurorum vera dicat, nempe, *Centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit is*, qui præsentia despicit. Quæ enim jam facta et dicta sunt, in pignora maxima dedit eorum quæ eventura sunt. Hæc itaque omnia et his similia ex Evangeliiis colligentes ipsis dicamus, illisque ora obstruamus. Si quis vero dixerit: Quomodo ergo tandem non extinctus fuit error? hoc dixerimus: Vos in causa estis, qui adversus salutem vestram seditiones agitis: nam Deus res ita dispensavit, ut ne reliquæ quidem impietatis maneant. Ea ergo, quæ dicta sunt, paucis repetamus. Quænam est harum rerum natura? num ut imbecilli superentur a potentibus, an scens? qui facilia dicunt, an qui difficiliora? qui cum periculis attrahunt, an qui secure? qui innovant, an qui consuetudinem firmant? qui in asperam viam ducunt, an qui in facilem? ii qui a patriis institutis abducunt, an ii qui non peregrinas leges statuunt? ii qui postquam hinc abscesserimus omnia bona pollicentur, an ii qui in præsentī vita adulantur? multi a paucis, an pauci a multis? At vos

etiam, inquires, hic pronisistis. Quid hic promissimus? Peccatorum remissionem et lavacrum regenerationis. Vere quidem baptisma plus habet boni in futuris. Et Paulus clamat dicens: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem vita vestra manifestata fuerit, tunc et vos cum ipso apparebitis in gloria (Col. 3. 3. 4)*. Si autem hic quoque habet bona, ut certe habet, et hoc quoque magnum est miraculum, quod potuerint persuadere iis, qui mala fecerant innumera, et quod nemo alius fecerat, fore ut omnia abluerentur, et nullius scelerum suorum rationem essent reddituri. Itaque ea de causa maxime admirari oportebat, quod barbaris hominibus persuaserint, ut talem fidem susciperent, et bonam de futuris spem haberent, ac deposita priorum peccatorum sarcina, cum magna animi alacritate deinde pro virtute labores susciperent, et ad sensilia nulla inhiarent, omnibusque corporeis rebus superiores effecti, spiritualia acciperent dona: ac Persæ, Sarmatæ, Maurus et Indus, scirent animæ expiationem, Dei potentiam, et benignitatem ineffabilem, fidei philosophiam, Spiritus sancti adventum, corporum resurrectionem, et vitæ immortalis dogmata. Hæc quippe omnia et his plura barbarorum genera piscatores in baptismo mysteriis initiantes, philosophari suaserunt. Hæc itaque omnia accurate servantes, illa eis dicamus, et a vita quoque nostra demonstrationem rursum ipsis exhibeamus, quo utrinque et nos salutem consequamur et illos ad Dei gloriam attrahamus: quia ipsi est gloria in secula. Amen.

HOMILIA VIII.

CAP. 3. v. 1. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, tamquam parvulis in Christo. 2. Lac vobis potum dedi, et non escam: nondum enim poteratis. Sed ne nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.*

1. Cum externam sapientiam confutasset, et fastum ejus omnem dejecisset, ad aliud argumentum venit. Nam verisimile est illos dicturos fuisse: Si Platonis, aut Pythagoræ, aut cujusdam alterius philosophi dicta annuntiarem, jure ita longam in nos instituisses orationem: si autem ea quæ sunt Spiritus annuntiamus, cur externam sapientiam sus deque versas? Quomodo autem hoc repellat audi: *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus*. Sane quidem etiamsi perfecti essetis, inquit, et in spiritualibus, neque sic oporteret efferrī; neque enim vestra annuntiat, neque ea quæ ipsi ex vobis invenitis: nunc autem neque illa scitis ut scire oportet, sed discipuli estis et omnium postremi. Itaque si de exteriorum quidem sapientia altum sapitis, jam probatum est illam nihil esse, sed et in spiritualibus nobis esse contrariam: si autem de spiritualibus, in his quoque quod minus est habetis, et inter ultimos estis. Ideo ait, *Non potui vobis loqui ut spiritualibus*. Non dixit, *Non loquutus sum*, ne videretur ex invidia rem esse;

sed dupliciter illorum sensum evertit: uno quidem modo ostendens, quod perfecta nesciant; altero autem, quod ipsi in causa sint quod nesciant; tertio etiam, quod ostendat illos ne nunc quidem posse. Nam quod initio non potuerint, ex natura fortasse rei erat: quamquam ne hanc quidem illis reliquit defensionem. Non enim dicit illos ideo sublimia non suscepisse, quod non possent suscipere, sed quia carnales erant. Verum in principio quidem sic non fuisset reprehensione dignum; sed cum tantum effluxisset tempus, nondum ad perfectiora pervenisse, id extremæ erat ignaviæ. Hæc quoque de re Hebræos accusat, sed non cum tanta vehementia. Nam illos quidem dicit ob tribulationes tales esse, hos autem ob nequitiae desiderium: hoc autem et illud non inter se paria sunt. Et ostendit se illos quidem increpare, hos autem magis excitantem, hæc cum veritate dixisse. His quippe dicit, *Sed neque nunc potestis*: illis autem: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem seramur (Hebr. 6. 1. et 9)*; et rursum: *Confidimus de vobis meliora et saluti hærentia, etsi ita loquimur*. Et quomodo eos, qui tantum Spiritum acceperant, carnales appellat, quos initio tantis est laudibus prosequutus? Quia illi quoque carnales erant, quibus dicit Dominus: *Dis-*

τῆς Ἐκκλησίας εἰρημένης πιστευέτω [64] τῷ θαύματι· τὸ γὰρ πρὸ τοσούτων λεχθὲν χρόνων τότε ἐξέβη καὶ τέλος ἔλαβε· πύλαι γὰρ ἔδου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατίσχυσαν. Ὁ τοίνυν ἀληθεύσας ἐν τῇ προβόρῃσει, εὐδῆλον ὅτι καὶ τὸ θαῦμα εἰργάσατο· ὁ δὲ καὶ τὸ θαῦμα ἐργασάμενος, καὶ ἅπερ εἶπεν εἰς τέλος ἀγαγὼν, εὐδῆλον ὅτι καὶ ἐν τῇ προβόρῃσει τῇ περὶ αὐτῶν μελλόντων ἀληθεύει, λέγων, ὅτι *Ἐκατοστάπλασιασα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει* ὁ τῶν παρόντων ὑπεριδὼν. Τὰ γὰρ ἤδη γεγεννημένα καὶ εἰρημένα, ἐνέχυρα μέγιστα τῶν μελλόντων ἐκδήσασθαι δέδωκε. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα καὶ τὰ τοῦτοις τοιότῳ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων συναγαγόντες, λέγωμεν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπιστομίζωμεν αὐτούς. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς οὖν οὐκ ἐσθῆσθη τέλεον ἢ πλάνη; ἐκείνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι· Ὑμεῖς αἴτιοι, οἱ πρὸς τὴν ἑαυτῶν σασσιάζοντες σωτηρίαν· ἐπεὶ ὁ Θεὸς τὰ πράγματα οὕτως ὥκονόμησεν, ὥς μὴδὲ λείψανον ὑπολειφθῆναι τῆς ἀσβεστίας. Ἀναλογισώμεθα τοίνυν τὰ εἰρημένα διὰ βραχείων. Ποίαν ἔχει φύσιν τὰ πράγματα; τοὺς ἀσβεστῆς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἡττάσθαι, ἢ τούναντίον; τοὺς τὰ εὐκολα λέγοντας, ἢ τοὺς τὰ χαλεπώτερα; τοὺς μετὰ κινδύνων ἔλκοντας, ἢ τοὺς μετὰ ἀδείας; τοὺς καινοτομοῦντας, ἢ τοὺς τὴν συνήθειαν κρατύνοντας; τοὺς ἐπὶ τραχείαν, ἢ τοὺς ἐπὶ τὴν βῆδιν ἄγοντας ὁδόν; τοὺς τῶν πατρίων ἀπιστῶντας, ἢ τοὺς οὐ ξένα νομοθετοῦντας; τοὺς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν πάντα ὑπισχνουμένους τὰ χρηστὰ, ἢ τοὺς ἐν τῷ παρόντι· *κολακεύοντας βίβω*; τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἢ τοὺς ὀλίγους ὑπὸ τῶν πολλῶν; Ἀλλὰ

^a *Deerant verba* τῇ περὶ.

καὶ ὑμεῖς ἐνταῦθα, φησὶν, ὑπέσχεσθε. Τί δὲ ἐνταῦθα ὑπεσχόμεθα; Ἀμαρτημάτων ἄφεσιν καὶ λουτρὸν παλιγενσεύσεως. Μάλιστα μὲν καὶ τὸ βάπτισμα ἐν τοῖς μέλλουσιν ἔχει τὸ πλεόν. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· *Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ἡ ζωὴ ὑμῶν φανερωθῇ, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ*. Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἀγαθὸν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔχει, καὶ τοῦτο μάλιστα πολλοῦ θαύματος, ὅτι ἴσχυσαν πείσαι τοὺς τὰ μυρία ἐργασασμένους δεινὰ, καὶ ὅσα μὴδὲς ἕτερος, ὅτι πάντα ἀπολοῦσονται, καὶ οὐδενὸς δώσουσι λόγον τῶν πεπλημμελημένων. Ὅστε καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζειν ἐχρῆν, ὅτι ἀνθρώπους βαρβάρους τοιαύτην ἔπεισαν καταδέξασθαι πίστιν, καὶ χρηστὰς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπίδας, καὶ τὸ πρότερον τῶν ἀμαρτημάτων φορτίον ἀπεσκευασμένους μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας εἰς τὸ ἐπὶδὼν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀπτεσθαι πόνων, καὶ πρὸς αἰσθητὸν μὲν μὴδὲν κεχρηνέναι, πάντων δὲ ἀνωτέρους τῶν σωματικῶν γεγεννημένους νοεράς δέξασθαι δωρεάς, καὶ τὸν Πέρσην καὶ τὸν Σαυρομάτην, καὶ τὸν Μαῦρον καὶ τὸν Ἰνδὸν εἰδέναι ψυχῆς καθαρῶν, καὶ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν ἄφατον, καὶ πίστει φιλοσοφίαν, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν, καὶ σωματικῶν ἀνάστασιν, καὶ ζωῆς ἀθανάτου δόγματα. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ τὰ τοῦτων πλείονα γένη βαρβάρων οἱ ἅλεις μουσαγωγοῦντες ἐν τῷ βαπτίσματι, φιλοσοφεῖν ἔπεισαν. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας φυλάξαντες, πρὸς αὐτοὺς λέγωμεν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου πάλιν αὐτοῖς ἀπέδειξιν παρεχώμεθα, [65] ἵνα ἐκατέρωθεν ἡμεῖς τε σωθῶμεν, ἐκείνους τε ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γὰρ ὑμᾶς ἐκπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· οὐδὲ γὰρ ἠδύνισθε. Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστέ.

α'. Καθελὼν τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔξωθεν, καὶ τὸν τυφόν αὐτῆς καταβαλὼν ἅπαντα, ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔρχεται. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους λέγειν, ὅτι εἰ μὲν τὰ Πλάτωνος ἢ Πυθαγόρου ἢ τινος ἑτέρου τῶν φιλοσόφων ἀπηγγέλλομεν, εἰκότως οὕτω μακρὸν καθ' ἡμῶν ἀπέτεινας λόγον· ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Πνεύματος καταγγέλλομεν, τίνος ἔνεκεν τὴν ἔξωθεν σοφίαν ἄνω καὶ κάτω στρέψεις; Πῶς οὖν πρὸς τοῦτο ἵσταται, ἀκούσον. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ τέλειος, φησὶν, ἦτε καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οὐδὲ οὕτως ἐχρῆν ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὑμέτερα καταγγέλλετε, οὐδὲ ἅπερ αὐτοὶ οἰκοῦντες εὐρήκατε· νυνὶ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἵστε ὡς εἰδέναι χρή, ἀλλὰ μαθηταὶ ἵστε καὶ πάντων ἱσχατοί. Ὅστε εἰ μὲν ἐπὶ τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ ἄφρονεῖτε μεγάλα, ἐλήλεγκται οὐδὲν οὔσα αὐτή, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ἐναντία ἡμῖν· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἐλαττον κατέχετε, καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐστήκατε. Διὸ φησιν· *Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματι-*

κοῖς. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐλάλησα, ἵνα μὴ δόξη φθόνου το πρᾶγμα εἶναι· ἀλλὰ διπλῇ αὐτῶν καθαίρει τὸ φρόνημα, ἐνὶ μὲν τρόπῳ, δείξας ὅτι οὐκ ἴσασιν τὰ τέλεια, δευτέρῳ δὲ, ὅτι αὐτοὶ τοῦ μὴ εἰδέναι γεγόνασιν αἴτιοι, καὶ τρίτῳ δὲ πρὸς τούτοις, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐδὲ ἐτι νῦν δύνανται. Τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν μὴ δυνηθῆναι, ἴσως τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἦν· καίτοι γε οὐδὲ ταύτην αὐτοῖς ἀφίησι τὴν ἀπολογίαν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι δεξασθαι τὰ ὑψηλὰ φησιν αὐτοὺς μὴ δεδέχθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ σαρκικοὺς εἶναι. Πλὴν ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν οὕτως οὐκ ἦν κατηγορίας ἄξιον· τὸ δὲ, καὶ χρόνου παρελθόντος τοσούτου, μὴδέπω πρὸς τὰ τελειότερα φθάσαι, τοῦτο τῆς ἐσχάτης νουθεσίας ἦν. Τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ καὶ Ἑβραίοις, ἀλλ' οὐ μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος. Ἐκείνους μὲν γὰρ καὶ διὰ τὴν θλίψιν τοιούτους εἶναι φησι, τούτους δὲ δι' ἐπιθυμίαν τῆς πονηρίας· οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τοῦτο κάκεῖνο. Καὶ δείκνυσιν ὅτι· ἐκείνοις μὲν ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος, τούτους δὲ διεγείρων μᾶλλον, ἔλεγε ταῦτα ἀληθεύων. Τούτοις μὲν γὰρ φησιν· *Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε*· ἐκείνοις δὲ, *Διόπερ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα*· καὶ πάλιν, *Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν*. [66] Καὶ πῶς τοὺς Πνεύματος ἐπιτυχόντας τοσούτου, σαρκικοὺς καλεῖ, καὶ ὡς ἀρχόμενος τοσαῦτα διήλθεν ἐγγώμια; Ἐπεὶ κάκεῖνοι σαρκικοὶ ἦσαν,

^a *Legebatur* τῆς ἔξωθεν σοφίας.

πρὸς οὓς φησιν ὁ Κύριος· Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τῇ ἀνομίᾳ· καίτοι καὶ δαίμονας ἐξέβαλον, καὶ νεκροὺς ἀνάστησαν, καὶ προφητείας ἐπέδειξαντο. Ὡστε ἔστι καὶ σημεῖα ποιήσαντα εἶναι σαρκικόν. Καὶ γὰρ τῷ Βαλαάμ ἐνῆργησεν ὁ Θεός, καὶ τῷ Φαραὼ τὰ μέλλοντα ἀπεκάλυψε, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Καλάφας προσφήτησε, οὐκ εἰδώς· ἢ ἔλεγε· καὶ ἑτεροὶ δὲ τινες δαιμόνια ἐξέβαλον τῷ αὐτοῦ ὀνόματι, οὐκ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐ διὰ τούτων ποιοῦντας ταῦτα γίνονται, ἀλλὰ δι' ἑτέρους. Πολλάκις δὲ καὶ δι' ἀναξίων ταῦτα γίνετο. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ ἀνδρῶν ἀναξίων δι' ἑτέρους ταῦτα γίνονται. ὅπου γε καὶ δι' ἁγίων; καὶ γὰρ Παῦλος φησὶ· Πάντα ὑμῶν εἰσιν, εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηρῶς, εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος· καὶ πάλιν, ὅτι Αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν ἐκάλυσε πάντας διαφθάνει. Συμβαίνει γὰρ ἀρχοντας μὲν εἶναι φαύλους καὶ μαρούς, τοὺς δὲ ἀρχομένους ἐπεικεῖς καὶ μετρίους, καὶ λαϊκοὺς μὲν ἐν εὐλαβείᾳ ζῆν, ἱερέας δὲ ἐν πονηρίᾳ· καὶ οὐκ ἔμελλεν οὐδὲ βαπτισμα εἶναι, οὔτε σῶμα Χριστοῦ, οὔτε προσφορά δι' ἐκείνων, εἰ πανταχοῦ τὴν ἀξίαν ἡ χάρις ἐξήτει. Νυνὶ δὲ καὶ δι' ἀναξίων εἰσθεν ἐνεργεῖν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις παρὰ τοῦ βίου· τοῦ ἱερέως παραδίδασκεται· ἐπεὶ ἔμελλεν ὁ λαμβάνων ἐλαττωσθαι. Ὡστε εἰ καὶ σπανιάκις γίνεται ταῦτα, γίνεται γοῦν ὁμοῦ. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις τῶν παρεστῶτων τὸν βίον περιεργαζόμενος τοῦ ἱερέως, σκανδαλίζεται περὶ τὰ τελούμενα. Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπος εἰς τὰ προκείμενα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἔστι, κακεῖνός ἐστιν ὁμοῦς ὁ μυσταγωγῶν. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἡδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοίς, ἀλλ' ὡς σαρκικοίς. Γὰρ ὁμοῦς ἐκείνους, οὐ βρώμα· ὅπως γὰρ ἐδύνασθε. Ἵνα γὰρ μὴ ὁδὴ φιλοτιμίας ἐνεκὴν εἰρηκέναι ταῦτα ἄπερ εἰρηκεν, ὅτι Ὁ πνευματικὸς ἀνυκρίναι τὰ πάντα, καὶ ὅτι Ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, καὶ ὅτι Νυνὶ Χριστοῦ ἔχομεν, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν κατασκέλλων, ὅρα τί φησιν· Οὐ διὰ τοῦτο, φησὶ, ἐσίγησα, εἰ οὐδὲν πλέον δυνάμενος ὑμῖν εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι σαρκικοί ἐστε. Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.

β'. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Οὐ θέλετε, ἀλλ', Οὐ δύνασθε; Ὅτι [καὶ] τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τίθειται. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, τοῦτο ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν ἐστίν· ὅπερ αὐτοῖς μὲν φέρει κατηγορίαν, τῷ δὲ διδασκάλῳ συγγνώμην. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως οὐκ ἡδύναντο, ἴσως ἂν τις συνέγνω· ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ προαιρέσεως, ἀπεστέρηται τῆς ἀπολογίας. Εἴτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τὸ ποιοῦν αὐτοὺς σαρκικοὺς· Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἀνθρώπων περιπατεῖτε; [67] Καίτοι καὶ πορνείας καὶ ἀσελείας ἔχων αὐτῶν εἰπεῖν, ἐκεῖνο μᾶλλον τίθησι τὸ ἀμάρτημα, ὅπερ ἐσποῦδασε διορθώσασθαι τέως. Εἰ δὲ ζῆλος· σαρκικοὺς ποιεῖ, ὥρα λοιπὸν ἀπαντας διολύσει μέγα καὶ σάκκον περιβαλέσθαι καὶ σποδὸν ὑποστρώσασθαι. Τίς γὰρ τοῦ πάθους τούτου καθάρσις; πλὴν εἰ μὴ ἀπ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων στοχάζομαι. Εἰ ζῆλος σαρκικοὺς ποιεῖ καὶ οὐκ ἀφήσιν εἶναι πνευματικούς, καίτοι γε προφητεύοντες καὶ ἑτέρα θαυμαστά ἐπιδεικνυμένους· ὅταν μὴδὲ χάρις

τοσαύτη παρῇ, ποῦ θήσομεν τὴν ἡμέτεραν, ὅταν μὴ ἐπὶ τοῦτω μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέροις μερίζουσιν ὡμεν ἀλισχόμενοι; Ἐντεῦθεν μαυθάνομεν, ὅτι εἰκότως ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, ὅτι ὁ ποιῶν τὰ φαῦλα οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, καὶ ὅτι βίος ἀκάθαρτος ἐμποδίζει ὁργμασιν ὑψηλοῖς, οὐκ ἀρεῖς τὸ διορατικὸν φανῆναι τῆς διανοίας. Ὡς περ οὖν οὐκ ἔστιν ἐν πλάνῃ ὄντα καὶ ὁρθῶς βιοῦντα μεῖναι ἐν πλάνῃ ποτὲ, οὕτως οὐ ῥάβδιον πονηρίᾳ συντρεφόμενον ἀναδύσθαι ταχέως πρὸς τὸ τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ὕψος, ἀλλὰ χρὴ πάντων καθαρῶς τῶν παθῶν τὸν μέλλοντα θηρῆν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ γὰρ τοῦτων ἀπληλαγμένος, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγμένος, καὶ ἐπιτελεσθείς τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ μοι τὸ μὴ πλεονεκτεῖν μόνον, μῆδὲ τὸ μὴ πορνεῦειν ἀρκεῖν εἰς τοῦτο σοὶ νόμιζε, ἀλλὰ χρὴ πάντα συνδραμεῖν τῷ ζητοῦντι τάληθές. Διὸ φησι Πέτρος· Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔδνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι· τοῦτέστι, καλεῖ καὶ ἐπισπᾶται αὐτὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὐχ ὁρᾷ Παῦλον, ὅτι πάντων σφοδρότερος ἦν ἐν τῷ πολεμεῖν καὶ διώκειν; ἀλλ' ὁμοῦς ἐπειδὴ βίον ἀληπτον εἶχε, καὶ οὐ πάθει ταῦτα ἔπραττεν ἀνθρωπίνῳ, καὶ ἰδέσθαι καὶ πάντας ὑπερηκόοντες. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς ὁ δεῖνα ὁ ἔλληνας, χρηστὸς ὢν καὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, μένει πλανώμενος; ἐκεῖνο ἂν εἰποιμι· ὅτι ἑτερον ἔχει πάθος, κενδοβόλαν ἢ κωθεῖαν ψυχῆς, ἢ τὸ μὴ μεριμνᾶν περὶ τῆς οἰκειᾶς σωτηρίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῇ τὰ κατ' αὐτὸν φέρεσθαι νομίζειν. Ὁ δὲ Παῦλος τὸν ἐργαζόμενον δικαιοσύνην, τὸν ἐν πᾶσιν ἀληπτόν φησι, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενον· καὶ, Χάρῳ ἔχω ἐφ' ὃ Θεῷ ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῇ συνειδήσει. Πῶς οὖν, φησὶν, ἀκάθαρτος κατηξιώθησαν τοῦ κηρύγματος; Ἐπειδὴ ἠθέλησαν καὶ ἐπαθύσθησαν. Τοὺς μὲν γὰρ καὶ πεπληνημένους ἔλκει, ἐπειδὴν παθῶν καθαρῶσαι· τοὺς δὲ ἀπ' ἑαυτῶν προσθέντας οὐ διωθεται· πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ προγόνων ἰδέξαντο τὴν εὐσέβειαν. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις. Λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἐμπροσθεν τοὺς ἀρχοντας κατέβηλεν, εἰπὼν, ὅτι οὐδενὸς ἀξία ἡ σοφία τοῦ λόγου· ἐν ταῦθα δὲ τοὺς ἀρχομένους πλήττει, λέγων· Ὅτεν γὰρ λέγει τις, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; καὶ δείκνυσιν ὅτι τοῦτο οὐ μόνον αὐτοὺς οὐδὲν ὠνήσεν, οὐδὲ προσλαβεῖν τι πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν μερίζων ὠφέλειαν ἐνεδύσασε. Τοῦτο γὰρ ζῆλον ἔτεκεν· ὁ δὲ ζῆλος· σαρκικοὺς ἐποίησε· [68] τὸ δὲ γενέσθαι σαρκικοὺς, οὐκ ἀφήκεν ἀκούσαι τῶν ὑψηλοτέρων. Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; Μετὰ γὰρ τὴν τῶν πραγμάτων κατασκευὴν καὶ ἀπόδειξιν, γυμνότερον λοιπὸν κέρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ τὸ αὐτοῦ ἐνομαίθησι, πᾶσαν περιαρῶν τραχύτητα, καὶ οὐκ ἀφελὲς ὀργισθῆναι πρὸς τὰ λεγόμενα. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν ἔστι καὶ οὐκ ἀγανακτεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἐκείνους δυσχεραίνειν οὐκ ἔχρη. Διπλῇ τοίνυν αὐτοὺς παραμυθίζεται, τῷ τε ἑαυτὸν ὑποθεῖναι, καὶ τῷ μὴ παντὸς αὐτοὺς ἀποστερηθῆσαι ὥς οὐδὲν συντελοῦντας· ἀλλὰ δίδωσι μὲν αὐτοῖς τι μικρόν, δίδωσι δὲ ὅμοιον. Εἰπὼν γὰρ, Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; ἐπήγαγεν ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε; Τοῦτο δὲ αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ μέγα καὶ πολλῶν ἄξιον μισθῶν, πρὸς δὲ τὸ ἀρχέτυπον καὶ τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν οὐ-

* Ita Reg.; eadē vero, ἡ χάρις τοῦ βίου.

* In nno cod. hæc interponuntur, οὐ γὰρ ἡ τούτων ἀποφυγὴ μόνον ἀρκεῖ πρὸς κατάληψιν.

cedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (Matth. 7. 23) : quamquam dæmonas eiecerunt, et mortuos suscitaverunt, atque prophetias extulerunt.

*Qui signa facit, potest esse carnalis. — Itaque potest etiam is qui signa facit, esse carnalis. Nam et in Balaam Deus est operatus, et Pharaoni futura revelavit, necnon Nabuchodonosori; et Caiphas prophetavit, nesciens quid diceret: quidam etiam dæmonia eiecerunt ejus nomine, etsi cum ipso non erant: nam non propter operantes hæc sunt, sed propter alios. Sæpe etiam per indignos. Et quid miraris, si in viris indignis propter alios hæc fiant, cum etiam per sanctos? Paulus enim dicit, *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive viti, sive mors (1. Cor. 3. 22)*; et rursum: *Ipse dedit alios quidem apostolos, alios autem prophetas, alios pastores et doctores ad perfectionem sanctorum in opus ministerii (Ephes. 4. 12)*. Nam nisi hoc esset, nihil obstitisset quominus omnes perirent. Contingit enim principes esse malos et sceleratos, subditosque bonos et moderatos; et laicos in pietate vitam agere, sacerdotes autem in nequitia: neque futurum erat ut baptismus esset, neque corpus Christi, nec oblatio per illos, si ubique dignos gratia requireret. Nunc autem etiam per indignos Deus solet operari, et nihil læditur gratia baptismi per vitam sacerdotis: nam hinc is qui accipit, minus habiturus foret. Itaque etsi hæc raro fiunt, fiunt tamen. Hæc statem dico, ut ne quis ex præsentibus de vita sacerdotis curiose inquirens, scandalizetur circa ea quæ in mysteriis peraguntur. Nihil enim homo in ea quæ proponuntur inducit, sed totum est Dei virtutis opus, et ille est qui vos in mysteriis iniciat. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis. Ne videretur enim ambitionis causa hæc dixisse, nempe, Spiritualis dijudicat omnia, et a nemine judicatur; et, Mentem Christi habemus (1. Cor. 2. 15. 16)*; illorum fastum reprimens, vide quid dicat. Non ideo, inquit, tacui, quasi nihil ultra dicere possem, sed quia carnales estis. *Sed neque nunc potestis.**

2. Cur non dixit, Non vultis, sed, Non potestis? Quia hoc pro illo posuit. Nam quod non possent, inde erat quod nollent; quod illis quidem reprehensionem, magistro autem veniam affert. Etenim si ex natura non potuissent, fortasse quis ignovisset; sed quia ex proposito voluntatis, defensione carent. Deinde modum ostendit, quo carnales sunt: 3. *Cum enim sit inter vos contentio, zelus et dissensio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Atqui cum possit dicere illorum fornicationem et libidinem, illud potius peccatum ponit, quod interim corrigere studuit. Quod si zelus carnales faciat, restat ut jam omnes admodum ejulent, saccum induant et cinerem substernant. Quis enim hujus vitii expertus est? nisi ex me de aliis facio conjecturam. Si zelus carnales facit nec sinit esse spirituales, etiamsi prophetent et alia miracula edant; cum non tanta aderit gratia, ubinam nostra collocabimus, quando non in hoc solum,

sed et in aliis majoribus capti fuerimus? Hinc discimus jure dixisse Christum: Qui facit mala, non venit ad lucem (Joan. 3. 20); et quod vita impura impedimento sit sublimibus dogmatibus, non sinens animarum perspicacitatem apparere. Quemadmodum fieri non potest ut is qui in errore est et recte vivit, maneat in errore: ita non facile potest is, qui in nequitia vivit, cito respicere ad sublimia nostra dogmata, sed ab omnibus vitiis purum esse oportet eum, qui veritatem est venaturus. Nam qui ab iis liberatus est, etiam ab errore liberabitur et veritatem assequetur. Ne enim existimes ad hoc satis esse si non sis avarus, vel si non forniceris; sed oportet ¹ omnia concurrere in eo qui querit veritatem. Ideo ait Petrus: *In veritate comprehendendo, quod non sit personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, acceptus est illi (Act. 10. 34. 35)*; id est, vocat et attrahit ipsum ad veritatem. Non vides Paulum, qui vehementissimus omnium erat in bellando et persequendo? astamen quia inculpatam vitam ducebat, et non ex vitio humano hæc faciebat, et acceptus fuit et omnes longe superavit. Si quis vero dicat, Quomodo ille quispiam Græcus, qui bonus est, benignus et humanus, in errore manet? illud responderim, aliud eum habere vitium, vanam gloriam aut animi ignaviam, aut de salute sua non curare, sed putare res suas casu et temere ferri. Paulus autem cum, qui operatur justitiam, in omnibus inculpatum dicit, *Secundum justitiam quæ est ex lege (Philipp. 3. 6)*; et, *Gratias ago Deo, cui servo a majoribus in pura conscientia (2. Tim. 1. 3)*. Quomodo igitur, inquires, impuri prædicatione dignati sunt? Quia voluerunt et desiderarunt. Nam errantes etiam trahit, si mundi sint a passionibus; eos autem, qui sua sponte accedunt, non repellit: multi vero etiam a majoribus piam religionem acceperunt. *Cum enim in vobis sit zelus et contentio. Demum subditos impugnaturus accedit.* In superioribus enim principes dejecit dicens, externam dicendi sapientiam nullius esse prælii: hic autem subditos redarguit dicens: 4. *Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apolli, nonne carnales estis?* et ostendit hoc non modo nihil illis profuisse, neque effecisse ut aliquid acciperent, sed majorum rerum utilitatem impedivisse. Hoc enim zelum peperit: zelus autem carnales illos effecit: quod autem carnales effecti sint, id non sivit sublimiora audire. 5. *Quis igitur est Paulus, quis Apollo?* Nam post rerum probationem et demonstrationem apertius deinde reprehensione usus est; et suum affert nomen, omnem tollens asperitatem, non permittens ut de dictis irascerentur. Si enim Paulus nihil est et non indignatur, multo minus illos ægre ferre oportebat. Duplici ergo ratione illos consolatur, et quod seipsum posuerit, et quod non sinat eos omnibus privari, utpote qui nihil contulerint; sed aliquid dat illis modicum

In uno Cod. legitur... *Forniceris: non enim a talibus ubi tunc sufficit ad intelligentiam consequendum; sed oportet...*

certe, dat tamen. Cum dixisset enim : *Quis est Paulus, quis Apollo?* subjunxit, *Nisi ministri per quos credidistis?* Hoc vero per se magnum est et multa mercede dignum; si aspiciatur autem ad archetypum et radicem bonorum, nihil est. Non enim qui bonis ministrat, sed qui ea præbet et donat, hic est qui beneficio afficit. Nec dixit, Evangelistæ, sed, *Ministri*, quod majus est. Neque enim solum evangelizarunt, sed etiam nobis ministrare: illud enim in verbo tantum situm est, hoc in opere. Quamobrem etsi Christus minister solum est honorum, et non ipse radix et fons tamquam Filius, vide quonam hæc res deducatur.

3. Quomodo igitur, inquit, dicit eum ministrum fuisse circumcisionis? De dispensatione secundum carnem ibi loquitur, et non eo modo quo nunc diximus: nam illic ministrum dicit illam qui adimplevit, non eum qui ex se bona præbuit. Nec dixit, Qui vos adducunt ad fidem, sed, *Per quos credidistis*; rursus illis plus tribuens, et hinc ministros declarans. Si ergo alteri ministrabant, quomodo hi arripiant auctoritatem? Tu vero mihi consideres, quomodo nusquam eos accuset, quasi rapiant, sed ut qui præbeant: lapsus enim causa in plebe erat: nam si illi abstulissent, hi destitissent. Duo igitur sapienter confirmavit, unde oportebat peccatum tollere ibi sufficiens, adversus illos odio non concitatus, neque illos reddens contentiores. *Et unicuique sicut Christus dedit*. Neque enim hoc ipsum modicum a seipsis habebant, sed a Deo qui tradiderat. Ne enim dicerent: Quid ergo? his qui nobis ministrant, non amanter hærebimus? Etiam, inquit, sed scire oportet quousque: neque enim hoc ipsum a se habent, sed a Deo qui dedit. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit; Deus autem incrementum dedit*. Id est, primus verbum inserui: ne vero semina tentationibus exsiccarentur, sua addidit Apollo; totum autem Dei fuit. 7. *Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum Deus*. Viden' quomodo illos consoletur, ut ne asperiores fiant ex eo quod audierint, Quis est iste, quis est ille? Sunt enim utraque onerosa, et quod dixisset, Quis est iste, quis est ille? et quod dixisset, Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid. Quomodo ergo circa hæc consolationem attulit? Quod in propriam personam despectum adducat cum dicit: *Quis enim est Paulus, quis Apollo?* et quod danti Deo totum referat. Cum enim dixisset, Ille plantavit, et addidisset nihil esse eum qui plantat, addidit, sed, *Qui incrementum dat Deus*. Neque hic constituit, sed alio rursus additamento ei medetur dicens: 8. *Qui autem plantat et qui rigat unum sunt*. Per hoc enim aliud quoque molitur, ne alter in alterum efferantur. Unum autem illos esse dicit, eo quod nihil possint sine Deo incrementum dante. Hoc cum dixisset, ne eos quidem qui multum laboraverant permisit efferri in eos qui minora intulissent, neque alios his invidere. Deinde, quia hoc segniores illos reddebat, quod omnes unum esse putarentur, tam ii qui multum, quam ii qui minus laboraverant, vide quomodo hoc corre-

xerit dicens: *Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*. Ac si diceret: Ne timeas quod dixerim unum esse; nam si Dei operi conferantur, unum sunt; secundum labores autem non sunt unum, sed unusquisque propriam mercedem accipiet. Deinde hoc etiam magis mitigat, cum id effecisset quod volebat: in quibus potest gratificatur cum liberalitate. 9. *Dei enim adjutores sumus: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis*. Viden' quomodo ipsis opes dederit non parvum, cum prius probasset totum ex Deo esse? Quia enim semper monet parendum esse præpositis, ideo doctores non admodum deprimit. *Dei agricultura estis*. Quia enim dixit, *Plantavi*, perstat in metaphora. Si autem Dei agricultura, non ut ab iis qui vos colunt, sed ut a Deo vocemini æquum est. Non enim ager vocatur agricolæ, sed patrifamilias. *Dei ædificatio estis*. Rursus ædificatio, non artificis, sed domini est. Si autem ædificatio estis, non oportet esse divisos: alias hoc ædificatio non fuerit. Si agricultura estis, non oportet dividi, sed una concordia sepe muniri. 10. *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui*. Hic se sapientem vocavit, non se extollens, sed se typum dans illis, et ostendens sapientis esse unum ponere fundamentum. Vide namque quam moderate se gerat. Cum enim se sapientem dixisset, non sivit hoc esse suum, sed cum se prius totum Deo attribuisset, tunc se ita vocavit: nam *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi*, inquit. Simul enim ostendit totum esse Dei et quod hoc maxime gratia sit, non dividi, sed in uno jacere fundamentum. *Alius superædificat: videt autem unusquisque quomodo superædificet*. Hic mihi videtur illos inducere, ut certamen ineant de vita instituenda, quia illos semel conjunxit et unum fecit. 11. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus*. Non potest autem quamdiu fuerit architectus: si autem positum fuerit, jam non est architectus.

4. Vide quomodo a communibus notionibus propositum totum probet. Quod autem dicit, hujusmodi est: Annuntiavi Christum, tradidi vobis fundamentum: videte quomodo superædificetis, an ad inanem gloriam, an ad homines discipulos abstrahentes. Ne attendamus ergo hæresibus: fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est. Super ipsum ergo ædificemus, et ut fundamento hæreamus, ut palmes viti, et nihil sit intermedium inter nos et Christum: nam si aliquid intermedium sit, statim perimus. Palmes enim ex eo quod hæreat, trahit succum; et ædificium, quod sit compactum, stat: quod si disjunctum sit, perit, cum non habeat quo innitatur. Ne itaque solum hæreamus Christo, sed etiam ipsi conglutinemur; nam si disjuncti simus, perimus. *Etenim qui elongant se a te, peribunt* (Paul. 92. 27), inquit. Conglutinemur ergo ipsi, et conglutinemur per opera: Qui enim servat mandata mea, in me, inquit, manet (Joan. 14. 21). Etenim per multa exempla nos jungit. Animadvertite autem: ipse est

θέν. Οὐ γὰρ ὁ διακονούμενος τοῖς ἀναβολαῖς, ἀλλ' ὁ παρ-
έχων αὐτὰ καὶ διδοὺς, οὗτός ἐστιν ὁ εὐσεβὴς. Καὶ
οὐκ εἶπεν, Εὐαγγελιστὰς, ἀλλ', Ἡ διακονοῦν ὅπερ
πλέον ἐστίν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εὐηγγελίσαντο, ἀλλὰ καὶ
διετηκόντησαν ἡμῖν· τὸ μὲν γὰρ λόγου μόνον ἐστὶ, τὸ δὲ
καὶ ἔργον ἔχει. Ὡστε εἰ καὶ ὁ Χριστὸς διάκονος
μόνον ἐστὶν ἀγαθῶν, καὶ οὐχ ἡ ῥίζα αὐτοῦ καὶ πηγὴ,
ὥς ὧς μέντοι, ὅρα ποῦ τοῦτο τὸ πρᾶγμα κατ-
έχεται.

γ. Πῶς οὖν, φησὶ, λέγει αὐτὸν διάκονον γεγενῆσθαι
περιτομῆς; Παρὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας καὶ λέ-
γων, καὶ οὐδὲ τοῦτο τῷ τρέφῳ, ᾧ νῦν εἰρηκαίμεν·
ἐκεῖ μὲν γὰρ διάκονον τὸν πληρωτὴν φησιν, οὐχὶ τὸν
οἰκοδομῶν παρασχόμενον τὰ ἀγαθὰ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οἱ
προσπαγόμενοι ὑμᾶς εἰς τὴν πίστιν, ἀλλὰ, Δι' ὧν
ἐπισταύσατε· πάλιν ἐκαίνοις τὸ πλέον διδοὺς, καὶ
τοὺς διακόνους κἀναθεῖναι ἐπὶ τῶν. Εἰ τοίνυν ἐτέρῳ δι-
ηκονοῦντο, πῶς οὗτοι τὴν ἀξίαν ἀρπάζουσι; Σὺ δὲ
μοι σκοπεῖ, πῶς οὐδαμῶς αὐτοῖς ἐγκρατεῖ ὡς ἀρπά-
ζουσιν, ἀλλὰ τοῖς παρέχουσιν· ἡ γὰρ ὑπόθεσις τοῦ
σφάλματος ἐν τῷ κλήθει ἦν· καὶ γὰρ ἐκαίνοι εἰ ἀπ-
έστησαν, οὗτοι διαλύοντο. Δύο τοίνυν κατασκευάσατε σο-
φῶς*, ὅθεν τε εἶδει καθελεῖν τὸ ἀμάρτημα, ἐκείθεν
ὑπορύξας, καὶ πρὸς ἐκείνους ἀπέχθειαν μὴ κτησά-
μενος, μηδὲ φιλονεικοῦντος ποιήσας. Καὶ ἐκείτω
ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. Ὑπὲρ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ μικρὸν
παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγγχειρίζοντος.
ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν; τοὺς διακονοῦμένους·
ἡμῖν οὐ στέρεσθαι; Ναί, φησὶν, ἀλλ' εἰδέναι χρὴ μέ-
χρι τίνος· οὐδὲ γὰρ τοῦτο αὐτὸ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ
παρὰ τοῦ δόντος Θεοῦ. Ἐγὼ ἐφύταυσα, Ἀπολλῶν
ἐκείσας, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξανε. Τούτῃσι, Πρῶτος
κατέβαλον τὸν λόγον· ὥστε δὲ μὴ ξηρανθῆναι τοῖς
πειρασμοῖς; τὰ σπέρματα, Ἀπολλῶν τὰ παρ' αὐτοῦ
προσέθηκε· τὸ δὲ πᾶν, τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Ὡστε οὕτως
ὁ φυτεύων ἐστὶν εἰ, οὕτως ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων
Θεός. [69] Ὅρξ· πῶς αὐτοὺς παραμυθεῖται, ὥστε
μὴ τραχυτέρους γενέσθαι τῷ ἀκοῦσαι. Τίς ἐστὶν
ὁ δεῖνα, καὶ τίς ὁ δεῖνα; ἀμφοτέρω γὰρ φορτικὰ, καὶ
τὸ εἰπεῖν, Τίς ἐστὶν ὁ δεῖνα, καὶ τίς ἐστὶν ὁ δεῖνα;
καὶ τὸ εἰπεῖν, Οὕτως ὁ φυτεύων, οὕτως ὁ ποτίζων ἐστὶ
τι. Πῶς οὖν αὐτὰ παρεμυθεῖσθε; Τῷ τε ἐπὶ τοῦ οἰ-
κοδομοῦ προσάγειν τὴν ἐξουθενώσαν. Τίς γὰρ
ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶν; καὶ τῷ τὸ πᾶν
ἀναθεῖναι τῷ πάντα δεδωκότι Θεῷ. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι
Οὗτος ἐφύταυσεν, καὶ προσθεῖς, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ὁ φυ-
τεύων, ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Καὶ οὐδὲ
μέχρι τοῦτου ἐστὴν, ἀλλ' ἐτέρω ἐπαγωγῇ πάλιν αὐτὸ
θεραπεύει λέγων· Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἐν
αἰσι. Διὰ γὰρ τούτου καὶ ἕτερον κατασκευάζει, τὸ
μὴ ἐπαίρεσθαι κατ' ἀλλήλων. Ἐν δὲ εἶναι αὐτῶς φη-
σι, πρὸς τὸ μηδὲν δύνασθαι ἀνευ τοῦ αὐξάνοντος
Θεοῦ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐδὲ τοὺς πολλὰ κἀμνοντας
ἀφήκε κατεξανίστασθαι τὸν ἐλάττωνα εἰσενεγκάντων,
οὗτε τοὺς ἐτέρους τοῦτοις φθονεῖν. Εἴτα, ἐπειδὴ τοῦτο
βιβυμωτέρους ἐποίησε, τὸ πάντας ἐν εἶναι νομίζεσθαι,
καὶ τοὺς πολλὰ κἀμνοντας καὶ τοὺς ἐλάττω, ὅρα πῶς
αὐτὸ διαρρώσασθε, εἰπὼν· Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον
μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Ὡς ἂν εἰ
λέγε· Μὴ φοβοῦ, εἰ εἶπον, ὅτι ἐν εἶναι· πρὸς γὰρ τὸ
τοῦ Θεοῦ ἔργον παραβαλλόμενοι, ἐν εἶναι· ἐπεὶ πό-
νον ἔνεον οὐκ εἰσιν, ἀλλὰ ἕκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν
λήψεται. Εἴτα καὶ λιπαίνει πλέον αὐτὸ, κατορθώσας

ὅπερ ἐδούλετο, καὶ χαρίζεται ἐν οἷς ἔξισι μετὰ φι-
λοτιμίας. Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεωρ-
γῶν ὅσπερ, Θεοῦ οἰκοδομοῦ ὅσπερ. Ὅρξ· πῶς καὶ
αὐτοῖς ἔργον ἔδωκεν οὐ μικρὸν, κατασκευάσας πρό-
τερον, ὅτι τὸ πᾶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ γὰρ ἀεὶ
παραινέει παύσθαι τοὺς ἡγουμένους, διὰ τοῦτο οὐ
σφόδρα ἐξευτελλίζει τοὺς διδασκάλους. Θεοῦ γεωργῶν
ὅσπερ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἐφύταυσεν, τῇ τροπῇ ἐπ-
έμεινεν. Εἰ δὲ Θεοῦ γεωργῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωρ-
γούντων ὁμᾶς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι δίκαιον.
Οὐ γὰρ ἀγρὸς γεωργοῦ καλεῖται, ἀλλὰ τοῦ οἰκο-
δομοῦ. Θεοῦ οἰκοδομῇ ὅσπερ. Πάλιν ἡ οἰκοδομῇ
οὐ τοῦ ταχνίτου, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου ἐστίν. Εἰ δὲ οἰκο-
δομῇ ὅσπερ, οὐ χρὴ διεσπάσθαι· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο
οἰκοδομῇ. Εἰ γεωργῶν ὅσπερ, διαίρεσθαι οὐ χρὴ,
ἀλλ' ἐνὶ φραγμῇ τῇ τῆς ὁμονοίας· ταχίζεσθαι. Κατὰ
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν μοι, ὡς σοφὸς
ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα*. Σοφὸν ἑαυτὸν ἐκά-
λεσεν ἐνταῦθα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ τύπον αὐ-
τοῖς διδοὺς, καὶ δεκνύς, ὅτι τοῦτο ἐστὶ σοφὸν, τὸ ἐνα-
θεῖναι θεμέλιον. Ὅρα γούν πῶς ματριάζει. Εἰπὼν
γὰρ σοφὸν ἑαυτὸν, οὐκ ἀφήκεν αὐτοῦ τοῦτο εἶναι,
ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν πρότερον ἀναθεῖς τῷ Θεῷ, τότε
ἑαυτὸν οὕτως ἐκάλεσε· Κατὰ γὰρ τὴν χάριν τοῦ
Θεοῦ τὴν δοθεῖσαν μοι, φησὶν. Ὅμοῦ γὰρ δείκνυ-
σιν, ὅτι καὶ τὸ πᾶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τοῦτο μά-
λιστὰ ἐστὶ χάρις, τὸ μὴ διεργῆσθαι, ἀλλ' ἐνὶ καί-
σθαι θεμελίῳ. Ἀλλος ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ
βλεπέτω, πῶς ἐποικοδομεῖ. [70] Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ
εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λοιπὸν αὐτοὺς ἐμβάλλειν
ἀγῶνα, ἐπειδὴ συνήψεν ἀπαξ καὶ ἐν ἐποίησεν. Θεμέ-
λιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν
κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Οὐ δύναται
δὲ, ἕως ἂν ἡ ὁ ἀρχιτέκτων· ἂν δὲ τεθῇ, οὐκέτι ἐστὶν
ἀρχιτέκτων.

* δ. Ἴδε πῶς καὶ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν κατασκευάζει
τὸ προκείμενον ἅπαν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Κατ-
ήγγειλα τὸν Χριστὸν, παρέδωκα ὑμῖν τὸν θεμέλιον,
σκοπεῖτε πῶς ἐποικοδομεῖτε, εἰ κενοδόξως, εἰ πρὸς
ἀνθρώπους ἀποσπῶντες τοὺς μαθητάς. Μὴ τοίνυν
προσέχωμεν ταῖς αἰρέσεσι· θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς
δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον. Ἐπὶ τούτων οὖν
οἰκοδομῶμεν, καὶ ὡς θεμελίῳ ἐχώμεθα, ὡς κλῆμα
ἀμπέλου, καὶ μηδὲν ἔστω μέσον ἡμῶν καὶ Χριστοῦ·
ἂν γὰρ γένηται τι μέσον, εὐθέως ἀπολλύμεθα. Καὶ
γὰρ τὸ κλῆμα κατὰ τὸ συνεχὲς ἔλκει τὴν πύωτην, καὶ
ἡ οἰκοδομῇ κατὰ τὸ κεκολληθῆαι ἔστηκεν· ὡς ἂν δια-
στή, ἀπύλλυται, οὐκ ἔχουσα ποῦ ἐρεῖσει ἑαυτήν. Μὴ
τοίνυν ἀπλῶς ἐχώμεθα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κολληθῶ-
μεν αὐτῷ· ἂν γὰρ διαστώμεν, ἀπολλύμεθα. Οἱ γὰρ
μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται, φη-
σί. Κολλώμεθα τοίνυν αὐτῷ, καὶ κολλώμεθα διὰ τῶν
ἔργων· Ὁ γὰρ τῶν τὰς ἐντολάς μου, αὐτοὶ ἐν ἐμοί,
φησὶ, μένει. Καὶ γὰρ διὰ τῶν πολλῶν ἡμᾶς ὑποδείγμα-
των ἐνοῖ. Σκοπεῖ δὲ· Αὐτὸς ἡ κεφαλὴ, ἡμεῖς τὸ σῶμα·
μὴ δύναται μέσον τι εἶναι κεφαλῆς καὶ σώματος διά-
στημα κενόν; Αὐτὸς θεμέλιος, ἡμεῖς οἰκοδομῇ· αὐτὸς
ἀμπέλος, ἡμεῖς κλῆματα· αὐτὸς ὁ γυμφίος, ἡμεῖς ἡ
νύμφη· αὐτὸς τὸ ποιμήν, ἡμεῖς τὰ πρόβατα· ὁδὸς
ἐκείνος, ἡμεῖς οἱ βαδίζοντες· ναὸς πάλιν ἡμεῖς, αὐτὸς
ἐνοικος· αὐτὸς ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ ἀδελφοί· αὐτὸς
ὁ κληρονόμος, ἡμεῖς οἱ συγκληρονόμοι· αὐτὸς ἡ ζωὴ,
ἡμεῖς οἱ ζῶντες· αὐτὸς ἡ ἀνάστασις, ἡμεῖς οἱ ἀνιστά-

* Sic Reg Editi vero, σοφῶς.

† Legebatur τοῖς διακο-
νομένοις

‡ Legebatur ἔθνη. § Savilius legendum suspicatur
ἕως ἂν θῇ.

μενοι· αὐτοὺς τὸ φῶς, ἡμεῖς οἱ φωτιζόμενοι. Ταῦτα πάντα ἔνωσιν· ἐμφαίνει, καὶ οὐδὲν μέσον κενὸν ἀφίησιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μικρότατον. Ὁ γὰρ μικρὸν ἀποστάς, καὶ πολὺ προϊὼν ἀποστήσεται. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα, ἂν μικρὰν ἀπὸ ξίφους διάστασιν δέξηται, διαφθείρεται· καὶ ἡ οἰκοδομή, κὰν μικρὸν διασχάνη, καταλύεται· καὶ τῆς κρίσεως τὸ κλῆμα, κὰν μικρὸν ἀποκοπῇ, γέγονεν ἀχρηστον. Ὡστε τὸ μικρὸν τοῦτο οὐκ ἔστι μικρὸν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τὸ ὅλον ἐστίν. Ὅταν οὖν μικρὸν τι πλημμελῶμεν ἢ καὶ ῥαθυμῶμεν, μὴ παρίδωμεν τὸ μικρὸν· ἐπεὶ ταχέως παροφθὲν τοῦτο μέγα γίνεται. Οὕτω καὶ ἡμῶν ἀρχὴν λαβὼν ῥήγνυσθαι καὶ ἀμελήθην, διόλου τὸ σχίσμα προήγαγε· καὶ θρογοῦ· ὀλίγων κεράμῳ καταπεσόντων παροφθεῖς, ὁλόκληρον τὸν οἶκον κατήνεγκε. Ταῦτ' οὖν ἡμεῖς λογιζόμενοι, μηδέποτε τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, ἵνα μὴ εἰς τὰ μεγάλα ἐμπίσωμεν· ἂν δ' ἄρα καταφρονήσωμεν, καὶ εἰς τὸ βάθος ἔλθωμεν τῶν κακῶν, μηδὲ ἐκείσε γενόμενοι ἀπογνῶμεν, ἵνα μὴ ἐμπίσωμεν εἰς καρθάραν. [71] Δύσκολον γὰρ λοιπὸν ἀνελεῖν ἐκεῖθεν τὸν μὴ σφόδρα ἠήφοντα, οὐ διὰ τὸ μῆκος μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέσιν αὐτὴν. Βάθος γάρ ἐστι καὶ ἡ ἁμαρτία, καὶ κάτω φέρουσα θλίβει. Καὶ καθάπερ οἱ εἰς φρέαρ ἐμπесόντες οὐκ ἂν ῥάδιως ἀνέλθοιεν, ἀλλ' ἐτέρων δεήσονται τῶν ἀναγόντων αὐτούς· οὕτω καὶ ὁ εἰς βάθος ἑλθὼν τῶν ἁμαρτημάτων. Χαλάσωμεν οὖν σχοινία πρὸς τοὺς τοιοῦτους, καὶ ἀνιμῶμεθα· μᾶλλον δὲ οὐχ ἐτέρων δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν, καὶ ἀναδησώμεθα οὐ τοσοῦτον, ὅσον κατέβημεν, ἀλλὰ πολλῶν πλέον, ἔάν βουλώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ· *Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτόν*. Μηδεὶς τοίνυν ἀπογινωσκέτω, μηδεὶς τὸ τῶν ἀσεβῶν πασχέτω πάθος· ἐκείνων γάρ ἐστι τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα. Ἀσεβὴς γάρ, φησί, ἑλθὼν εἰς βάθος κακῶν, καταβρομεῖ.

Ὡστε οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτημάτων ποιεῖ τὴν ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀσεβοῦς γνώμη. Κὰν πᾶσαν τοίνυν ἐπέλθῃς κακίαν, εἰπὲ πρὸς ἑαυτόν· Φιλάνθρωπος ἐστίν ὁ Θεός, καὶ τῆς σωτηρίας ἐπιθυμεῖ τῆς ἡμετέρας. Ἐὰν γὰρ ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς σφαιρικαὶ, ὡς χιόνα λευκανῶ, φησί, καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἔξιν μεταστήσω. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύσωμεν· οὐ γὰρ τὸ πεσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὥς τὸ πεσόντα κεῖσθαι· οὔτε τὸ τρωθῆναι δεινόν, ὥς τὸ τρωθέντα μὴ βούλεσθαι θεραπεύεσθαι. *Τίς γὰρ καυχῆσεται θνήσκειν ἔχειν τὴν καρδίαν; ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτιῶν*; Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ῥαθυμοτέρους ὑμᾶς ποιήσω, ἀλλ' ἵνα κωλύσω εἰς ἀπόγνωσιν ἐμπεσεῖν.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἐστὶν ἡμῶν ἀγαθὸς ὁ Δεσπότης; Ἀνῆλθεν ὁ τελώνης μυρίαν γέμων κακῶν, καὶ εἰπὼν, Ἰλάσθητί μοι, μόνον, κατήλθε δεικναιμένος. Καὶ διὰ τοῦ προφήτου δέ φησιν ὁ Θεός· *Δὲ ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτόν, καὶ εἶδον ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορεύθη στυγνός, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*. Τί τῆς φιλανθρωπίας ταύτης ἴσον; Ἴνα στυγνὰ μόνον, φησὶν, ἀφῆκα τὰ ἁμαρτήματα. Ἡμεῖς

δὲ οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦμεν· διὸ μάλιστα τὸν Θεὸν παροργίζομεν. Ὁ γὰρ καὶ διὰ μικρῶν Πλεως γενόμενος, ὅταν μὴ τούτων τύχη, εὐκότως ἀγανακτεῖ, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαιτεῖ τιμωρίαν ἡμᾶς· ὑπερβαλλούσης γὰρ ἐστὶ τοῦτο καταφρονήσεως. Τίς γοῦν ἐλυπήθη ποτὲ δι' ἁμαρτίας; τίς ἐστέναξε; τίς τὸ στήθος ἐπληξε; τίς ἐμερίμνησεν; Οὐδένα ἔγωγε οἶμαι· ἀλλὰ μυρίας μὲν ἡμέρας θρηνοῦσιν ἄνθρωποι ὑπὲρ οἰκετῶν ἀποθανόντων, ὑπὲρ ζημίας χρημάτων· τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολλύντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν, οὐδὲ εἰς νοῦν βαλλόμεθα. Πῶς οὖν δυνήσῃ τὸν Θεὸν ἐξιλεώσασθαι, ὅταν μὴδὲ ὅτι ἡμαρτες, εἰδῆς; Ναί, φησὶν, ἡμαρτον. Ναί, μοι λέγεις τῇ γλώττῃ, εἰπέ μοι τῇ διανοίᾳ, καὶ μετὰ τοῦ ῥήματος στέναξον, ἵνα διηνεκῶς εὐθυμῆς. Καὶ γὰρ εἰ ἡγοῦμεν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν, εἰ ἐστενάζομεν ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν, οὐδὲν ἂν ἄλλο ἡμᾶς ἐλύπησε, τῆς ὁδύνης ταύτης πᾶσαν ἀθυμίαν παρωθυμένης. [72] Ὡστε καὶ ἕτερον ἂν ἐκερδαίνομεν μετὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τὸ μὴ βαπτίζεσθαι τοῖς λυπηροῖς τοῦ παρόντος βίου, μὴδὲ φουδᾶσθαι τοῖς λαμπροῖς· καὶ ταύτῃ πάλιν μειζόνως ἂν ἐξιλεωσάμεθα τὸν Θεόν, ὥσπερ οὖν, οἷς ποιοῦμεν νῦν, παροξύνομεν. Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τίνα ἔχεις οἰκέτην, καὶ πολλὰ παθὼν ἐκεῖνος κακὰ παρὰ τῶν ὁμοδούλων, τῶν μὲν ἄλλων μηδεὶς λόγον ποιοῖτο, ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ παροργίζεσθαι τὸν δεσπότην φρονεῖς μόνον, ἄρα οὐχ ἱκανὸς ἀπὸ τούτου μόνου λῦσαι σου τὴν ὁργὴν; Τί δὲ, ἂν τῶν μὲν εἰς σὲ πλημμελημάτων μηδεμίαν ποιοῖτο φροντίδα, ὑπὲρ δὲ τῶν πρὸς τοὺς ὁμοδούλους φροντίζοι, οὐχὶ μείζονα ἐπάξεις τὴν τιμωρίαν; Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ· ὅταν μὲν ἀμελῶμεν αὐτοῦ τῆς ὁργῆς, σφοδρωτέραν ἐπάγει αὐτῇ· ὅταν δὲ φροντίζωμεν, ἡμερωτέραν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπάγει λοιπὸν βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀπαιτεῖν τὴν τιμωρίαν τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ οὐκέτι λοιπὸν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν, ἵνα τῷ φόβῳ τὴν καταφρόνησιν ἀνέλῃ· ὅταν δὲ ἐξ ἀπειλῆς φοβηθῶμεν μόνως, οὐκ ἀφίησιν ὑπομεῖναι τὴν πείραν. Ὅρα γοῦν πρὸς τὸν Ἱερεμίαν τί φησιν· *Οὐχ ὁρᾷς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν; Οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, οἱ υἱοὶ αὐτῶν συνάγουσι ξύλα, αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι τὰς αἰς* ^β. Δέος μὴ καὶ περὶ ἡμῶν λεχθῇ τι τοιοῦτον. Οὐχ ὁρᾷς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν; Οὐδεὶς τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ πάντες τὰ ἑαυτῶν. Οἱ υἱοὶ αὐτῶν εἰς ἀσελγείας τρέχουσιν, οἱ πατέρες αὐτῶν εἰς πλεονεξίαν καὶ ἀρπαγὴν, αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐπὶ τὰς φαντασίας τὰς βιωτικὰς, οὐ μόνον οὐκ ἐγκόπτουσαι τοὺς ἀνδρας, ἀλλὰ καὶ παροξύνουσαι. Στήθε γοῦν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς· ἐρώτησον τοὺς ἀπίνοντας καὶ ἐπαινώντας, καὶ οὐδένα βύβει ὑπὲρ πνευματικοῦ πράγματος σπεύδοντα, ἀλλὰ πάντα· ὑπὲρ σαρκικῶν τρέχοντα. Μέχρι τίνος οὐκ ἀνανήφομεν; μέχρι τίνος εἰς ὕπνον καταφερόμεθα βαθύν; οὐκ ἐλάβομεν κόρον τῶν κακῶν; καίτοι γε καὶ χωρὶς τῶν ῥημάτων ἀρκεῖ· καὶ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ὁμὰς ἢ πείρα διδάξει τῶν παρόντων τὴν οὐδένειαν καὶ τὸ μοχθηρὸν ἅπαν. Ἀνθρώποι γοῦν τὴν ἐξωθεν σοφίαν ἀσχοῦντες, καὶ μηδὲν τῶν μελλόντων εἰδότες, ἐπειδὴ κατέγνωσαν πολ-

^a Reg., κόλλησιν

^b Regius, στίαιρ.

caput, nos autem corpus : an potest intermedium esse spatium inane inter caput et corpus? Ipse fundamentum, nos ædificium; ipse vinea, nos palmites; ipse sponsus, nos sponsa; ipse pastor, nos oves; ille via, nos qui incedimus in ea : nos rursus templum, ipse inhabitat; ipse primogenitus, nos fratres; ipse heres, nos coheredes; ipse vita, nos viventes; ipse resurrectio, nos resurgentes; ipse lux, nos illuminamur. Hæc omnia conjunctionem indicant, et nullum vacuum intermedium esse sinunt, ne vel minimum quidem. Nam qui parum abscedit, progressus etiam, multum abscedet. Etenim corpus si parvam per gladium separationem admittat, perit; et ædificium, si vel parum dehiscat, dissolvitur; et si palmes a radice vel minimum abscindatur, sit inutilis. Itaque parvum istud non est parvum, sed etiam fere totum est. Cum ergo parvum quodpiam peccatum admittimus vel socordes sumus, ne illud parvum negligamus : nam illud neglectum cito magnum efficitur. Sic et vestimentum si dirumpi incipiat et negligatur, per totum scissuram admittit : et tectum, paucis delapsis tegulis neglectum, totam domum dejicit. Hæc ergo nobiscum reputantes, parva numquam despiciamus, ne in magna incidamus : sin autem negligamus, et in profundum malorum venerimus, ne illic quidem animum despondeamus, ut ne in capitis gravedinem incidamus. Difficile enim deinceps erit inde ascendere, nisi quis admodum vigilet; non solum propter longitudinem, sed etiam propter ipsum situm. Profunda enim res est peccatum, et deorsum ferens premit. Ac sicut ii qui in puteum inciderunt, non facile ascenderint, sed aliis opus habebunt, qui se educant : sic etiam qui in profundum venerit peccatorum. Demittamus ergo funes ad illos et sursum trahamus : imo vero non aliis tantum opus est, sed nobis ipsis : ut et nos ipsos alligemus et ascendamus, non quantum descendimus, sed multo magis, si velimus. Deus enim fert opem : *Non vult enim mortem peccatoris, sed ut convertatur (Ezech. 23. 3)*. Nemo igitur desperet, nemo impiorum morbo laboret : illorum quippe est peccatum huiusmodi. *Impius enim cum in profundum malorum venerit, contemnit (Prov. 18. 3)*.

Namquam de salute desperandum. — Itaque non peccatorum multitudo desperationem inducit, sed impij mens. Etiam si ergo nequitiam omnem pervaseris, dic apud te : Benignus est Deus, et salutem desiderat nostram. *Etiam si enim fuerint peccata vestra sicut coccinum, ut nivem, inquit, dealbabo (Isai. 1. 18)*; et in contrarium habitum transferam. Ne ergo animum despondeamus : non enim ita grave est cecidisse, ut lapsus jacere; sic neque ita grave est esse vulneratum, ut a vulneribus nolle curari. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis dicere ausus fuerit se mundum esse a peccatis (Prov. 20. 9)*? Hæc dico non ut vos socordiores reddam, sed ut impediam quominus in desperationem incidatis.

5. Vis discere quam bonus sit Dominus noster? Ascendit publicanus, mille malis onustus, et cum dixisset tantum, *Propitius esto mihi (Luc. 18. 13)*,

descendit justificatus. Per prophetam quoque dicit Deus : *Propter peccatum parum illum contristavi, et vidi quod dolore esset affectus et iret tristis, et sanavi vias ejus (Isai. 57. 17. 18)*. Quid huic humanitati par est? Ut solum esset tristis, inquit, remisi peccata. Nos autem ne hoc quidem facimus : ideo maxime Deum ad iram provocamus. Qui enim per parva gesta propitius factus est, quando ea non fuerit assequutus, jure indignatur, et extremum de nobis sumit supplicium : est enim hoc summi contemptus. Quis enim umquam mœrore affectus fuit propter peccatum? quis ingemuit? quis pectus percussit? quis sollicitus fuit? Ego puto neminem. Sed innumeris diebus lugent homines pro famulis mortuis, pro pecuniæ jactura : cum autem animam quotidie perdamus, id ne cogitamus quidem. Quomodo ergo poteris Deum tibi propitium reddere, cum ne quidem scias te peccavisse? Etiam, inquires, peccavi. Etiam lingua quidem profers : dic mihi et mente, et cum dixeris, ingemisce, ut sis semper bono animo. Etenim si doleremus propter peccata, si pro delictis ingemisceremus, nihil aliud nos dolore afficeret, hoc dolore omnem animi ægritudinem expellente. Quamobrem aliud quoque lucraremur cum confessione, nempe quod non immergeremur in hujus vitæ calamitates, neque in rebus prosperis ac præclaris inflaremur : et hac ratione rursus magis Deum placaremur; ut jam per gesta nostra ad iram provocamus. Dic enim mihi, si quem habeas famulum, qui multa passus a conservis, de aliis quidem nullam habeat rationem, sed unam rem curet ut ne herum suum ad iram concitet : annon hinc solum poterit iram tuam sedare? Quid autem, si eorum quæ in te deliquit nullam curam habeat, curet autem ea quæ in conservos deliquit, nonne majus inferes supplicium? Ita etiam facit Deus : cum ejus iram non curamus, illam infert vehementiorem; cum autem eam curamus, mitiorem : imo ne deinceps quidem illam infert : vult enim, ut nos ipsi peccatorum poenas a nobis exigamus; ille vero non ultra a nobis exigit. Ideo namque comminatur supplicium, ut metu contemptum auferat. Cum autem ex sola comminatione deterremur, non sinit ut ejus periculum faciamus. Vide namque quid Jeremiæ dicat : *Non vides quid illi faciunt? Patres eorum ignem accendant : filii eorum colligunt ligna : mulieres eorum terunt adipem (Jer. 7. 17. 18)*. Timendum est, ne de nobis quidpiam simile dicatur : Non vides quid illi faciunt? Nemo quæ Christi sunt quaerit, sed omnes quæ sua sunt (Philipp. 2. 21). Filii eorum ad libidinem currunt : patres eorum ad avaritiam et rapinam : uxores eorum ad sæcularem fastum : quæ viros suos non modo non sedant, sed etiam provocant. Sta igitur in foro, interroga euntes et redeuntes, et neminem videbis pro re spirituali festinantem, sed omnes pro carnalibus currentes. Quousque non respiscimus? quousque in profundum somnum dejicimur? annon malorum nos cepit satietas? Atqui etiam absque verbis ipsa rerum experientia satis est ad docendos nos,

nihil esse res presentes et prava esse omnia. Homines certe qui externam sapientiam exercebant, et nihil futurorum noverant, cum deprehendissent magnam presentium rerum vilitatem, ideo tantum absciderunt. Quam ergo tu consequeris veniam, qui humi repis, nec despicias parva hæc-quæ trans-eunt, nec deseris pro iis quæ magna sunt atque æterna, qui ipsum Deum audis hoc tibi mon-stram-tem, et ab ipso tales habes promissiones? Quod enim hæc non satis sint ad detinendum hominem, ostenderunt illi qui absque majorum rerum promissionibus ab eis abstinerunt. Quas enim divitias expec-tantes, ad pauper-tatem venerunt? Nullas; sed quod

bene scirent talem pauper-tatem esse divitiis molli-rem. Quam sperantes vitam delicias reliquerunt, et asperæ vitæ se dediderunt? Nullas; sed ipsam rerum naturam edocti, et scientes hoc aptius esse et ad animæ philosophiam, et ad corporis valetudinem. Hæc igitur nos animo reputantes, et futura bona assidue in nobis versantes, a rebus presentibus abcedamus, ut illa futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Pa-tri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, ho-nor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

CAP. 3. v. 12. *Si quis superædificat supra fundamen-tum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fenum, stipulam, 13. uniuscujusque opus manifestum erit. Diēs enim Domini declarabit, quis in igne revelabitur; et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. 14. Si cujus opus manserit quod su-perædificaverit, mercedem accipiet. 15. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem sal-vus erit, sic tamen quasi per ignem.*

4. Non est parva hæc quæ nobis proponitur quæ-stio, sed de rebus maxime necessariis, et quas om-nes querunt homines, an gehennæ ignis finem habeat. Nam quod non habeat, Christus pronuntiavit dicens: *Ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur (Marc. 9. 45)*. Et scio quidem vos hæc audientes torpescere: sed quid faciam? Deus enim jubet hæc frequenter insonare, dicens, *Præcipe huic populo*; et nos ad ministerium verbi constituti su-mus: ac necesse est ut sim molestus auditoribus, non lubens, sed coactus. Imo si vultis, non erimus onerosi: Nam si bonum, inquit, facias, ne time (Rom. 13. 5). Itaque licet vobis non solum non ægre, sed etiam cum voluptate nos audire. Quod igitur finem non habeat, Christus ipse pronuntiavit: Paulus autem dicit, ostendens immortale esse sup-plicium, peccatores daturus esse pœnas exitiosas et æternas (2. Thess. 1. 9); et rursus, *Nolite errare: neque fornicatores, neque adulteri, neque molles regnum Dei possidebunt (1. Cor. 6. 9. 10)*. Hebræis quoque dicebat: *Pacem persequimini cum omnibus et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum (Hebr. 12. 14)*. Et Christus iis qui dicebant, *In no-mine tuo virtutes multas fecimus*, ait: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem; non novi vos (Matth. 7. 23. 23)*. Et virgines exclusæ sunt, neque intrave-runt: et de iis, qui ipsum non nutrierunt, ait: *Ibunt in supplicium æternum (Matth. 25. 40)*.

Peccatorum supplicium finem non habet. — Nec mihi dicas: Ubinam æqui ratio servatur, si suppli-cium non habet finem? Quando enim Deus aliquid facit, ejus sententiæ obsequere, et ne ea, quæ di-cuntur, humanis ratiociniis subijce. Alioquin autem quomodo non justum fuerit, cum qui ab initio innu-

mera accepit beneficia, deindeque supplicio digna patravit, ac neque minis neque beneficiis melior effectus est, supplicio plecti? Nam si id, quod justum est, queris, ab initio nos periisse oportuit, secun-dum æqui et justi rationem; imo neque tunc secun-dum æqui et justi rationem tantum: nam benignitatis fuisset, si hoc passi essemus. Quando enim quis eum, qui se nihil læsit, contumelia afficit, secundum justi rationem dat pœnas; quando autem beneficium, qui nihil antea accepit beneficii, sed ipse beneficia mille intulit, qui sola causa est quod ille existat, qui Deus est et animam inspiravit innumeraque bona intulit, atque in cælum inducere voluit: si hunc post tot beneficia, non modo contumelia afficiat, sed et contumelias quotidie per opera repetat, qua-nam dignus fuerit venia? Non vides quomodo Ada-mum punierit propter unum peccatum? Etiam, inquires, paradisi ipsi dedit et effecit ut magna frueretur benevolentia. Atqui non par res est, eum qui in securitate vivit peccare, et eum qui in multis ærumnis vivit, id facere. Et hoc ipsum grave est, quod non in paradiso pecces, sed in malis hujus vitæ innumeris, neque ex miseria cautiorem evadas: ac si quis victus nequitia uteretur. Tibi vero etiam paradiso majora promisit, neque tibi jam dedit, ne te in tempore certaminum molliorem redderet: ne-que tacuit, ne te nimis dejiceret in laboribus. Et illo quidem uno peccato totam ad se mortem attraxit; nos autem quotidie innumera peccata admittimus. Si autem ille cum unum admisisset, tantum sibi malum attraxit, et mortem invexit; qui semper in peccatis vivimus, quid non patiemur, qui pro paradiso cælum speramus? Molesta sunt hæc, et moestitia afficiunt auditorem: hoc bene novi ex iis, quæ ipse patior; cor enim meum turbatur et palpitat: et quo magis video probari id, quod de gehenna dicitur, eo magis tremo et ex metu refugio. Sed necesse est hæc di-cere, ne in gehennam incidamus. Non acceptiati tu paradisi neque ligna neque plantas, sed cælum et cælestia bona. Quod si is qui minora accepit, da-mnatus est, neque ulla eum eruit ratio: multo magis nos, qui plura peccavimus et ad majora vocati sumus, intolerabilia patiemur. Cogita ergo quanta tempore in morte manet propter unum peccatum genus no-

λῆν τῶν παρόντων πραγμάτων ἡ εὐτέλειαν, διὰ τοῦτο ἀπέστησαν μόνον. Ποίας οὖν σὺ τεύξη συγγνώμης, χαμαὶ σιμώμενος, καὶ μὴ καταφρονῶν τῶν μικρῶν καὶ παρεργαζομένων ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ διακονούντων, ὁ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀκούων, ταῦτά σοι δεικνύσας καὶ ἐκκαλύπτοντας, καὶ ἐπαγγελίας τοιαύτας παρ' αὐτοῦ ἔχων; Ὅτι γὰρ οὐχ ἱκανὰ ταῦτα κατασχέιν, ἰδὲξαν οἱ καὶ χωρὶς ἐπαγγελίας τῶν μελλόντων ἀπαιχόμενοι τούτων. Ποῶν γὰρ πλοῦτον προσδοκῶσαντες ἐπὶ πένιαν ἦλθον; Οὐδένα· ἀλλ' ἀπὸ

* Ita Reg.; πραγμάτων decorat in editis.

τοῦ σφόδρα εἰδέναι, ὅτι ἡ τοιαύτη πένια πλοῦτον κρείττων ἐστί. Ποῶν ζωὴν ἐλπίσαντες ἀφῆκαν τρυφήν, καὶ σκληραγωγία ἔδωκαν ἑαυτούς; Οὐδένα· ἀλλ' αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν μαθόντες, καὶ συνιδόντες, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐπιτηδεύστερον καὶ πρὸς ψυχῆς φιλοσοφίαν, [73] καὶ πρὸς σώματος ὑγίειαν. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἀναλογιζόμενοι, καὶ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ συνεχῶς ἐν ἑαυτοῖς στρέφοντες, ἀποστώμεν τῶν παρόντων, ἵνα τύχωμεν ἐκείνων τῶν μελλόντων, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χυρόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καὶ ἄλλα· ἐκαστοῦ τὸ ἔργον φανερόν γινώσκεται. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκαστοῦ τὸ ἔργον, ὅποιόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Εἰ τις τὸ ἔργον μένει, ὁ ἐποικοδομήσας, μισθὸν λήψεται· εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίηται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.

α'. Οὐ μικρὸν ἡμῖν τοῦτο τὸ προκείμενον ζήτημα, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν σφόδρα ἀναγκαίων, καὶ ὧν ἀπαντες ζητοῦσιν ἄνθρωποι, εἰ τέλος ἔχει τὸ τῆς γενένης πῦρ. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔχει, ὁ Χριστὸς ἀπεφάνητο λέγων· Τὸ πῦρ αὐτίκω οὐ σβεσθήσεται, καὶ ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ ταλευτήσεται. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι ναρκᾶτε ταῦτα ἀκούοντας· ἀλλὰ τί πάθω; καὶ γὰρ ὁ Θεὸς καλεῖται ταῦτα συνεχῶς ἐνηγεῖν, λέγων· Διδάσκεισθε τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ ἡμεῖς εἰς διακονίαν λόγου τετάγμεθα, καὶ ἀνάγκη φορτικὸν εἶναι τοὺς ἀκροαταίς, οὐχ ἑσθία, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον. Μᾶλλον δέ, εἰ βούλεισθε, οὐκ ἐσόμεθα φορτικοί. Ἄν γὰρ, φησὶ, ποιῆς τὸ ἀγαθόν, μὴ φοβοῦ. Ὡστε ἔξεστιν ὅμιν μὴ μόνον μὴ μετὰ ἀπεχθείας, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἡδονῆς ἡμῶν ἀκούειν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔχει τέλος, καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεφάνητο· καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησὶ, δεικνύς ἀθάνατον τὴν κολάσιν, ὅτι οἱ ἀμαρτανόσας δίκην τίσουσι ἐλεθρον αἰώνιον· καὶ πάλιν, Μὴ κλανῶσθε· οὕτε πόρνοι, οὕτε μοιχοί, οὕτε μαλακοί βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι· καὶ Ἑβραίοις δὲ ἔλεγεν· Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἀγίασμόν, οὐ χωρεῖς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τοῖς εἰρηκόσιν, Ἐν τῷ ὀνόματί σου δυνάμεις πολλὰς ἐποισήσαμεν, φησὶ· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργαζόμενοι τῇ ἀνομιᾳ· οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Καὶ αἱ παρόντες δὲ ἀποκλεισθεῖσαι, οὐκ ἔτι εἰσῆλθον· καὶ περὶ τῶν μὴ θραψάντων δὲ αὐτὸν φησὶν, ὅτι Ἀπελεύσονται εἰς κολάσιν αἰώνιον.

καὶ ἡ μοι λέγε· Ποῦ ὁ τοῦ δικαίου διαφυλάττεται λόγος; εἰ μὴ ἔχει τέλος ἡ κολάσις; Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἐργάζεται τι, πείθου ταῖς αποφάσεσι, καὶ μὴ ὑπόβਾਲε λογισμοῖς ἀνθρωπίνους τὰ λεγόμενα. Ἄλλως δὲ πῶς οὐκ ἂν εἴη δίκαιον τὸν μυρία παθόντα [74] ἐξ ἀρχῆς ἀγαθὰ, εἴτα κολάσασθαι ἐξῆς πράξαντα, καὶ μῆτε ἀπειλὴ μῆτε εὐργεσίᾳ βελτίω γινόμενον, κολάσασθαι; Εἰ γὰρ τὸ δίκαιον ἐξετάσεις, ἐξ ἀρχῆς ἡμεῖς εὐθὺς ἐχρῆν ἀπολέσθαι, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου

λόγον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον μόνον. Καὶ γὰρ καὶ φιλανθρωπίαν εἶχεν, εἰ καὶ τοῦτο ἐπάθομεν τὸ γινόμενον. Ὅταν μὲν γὰρ τις τὸν μηδὲν ἡδικοῦντα ὑβρίζει, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον δίδωσι δίκην· ὅταν δὲ τις τὸν εὐεργέτην, τὸν οὐδὲν προπαθόντα μὲν, εὐ ποιήσαντα δὲ μυρία, καὶ μόνον τοῦ εἶναι γινόμενον αἰτίαν, καὶ Θεὸν ὄντα, καὶ ψυχὴν ἐμπνεύσαντα, καὶ μυρία χαρισάμενον, καὶ εἰς οὐρανὸν βουληθέντα ἀναγαγεῖν, εἰ τοῦτον μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας μὴ μόνον ὑβρίζει, ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμέραν ὑβρίζει δι' ὧν ποιεῖ, ποίας ἄξιός ἐσται συγγνώμης; Οὐχ ὁρᾷς πῶς τὸν Ἀδὰμ ἐκόλασε διὰ μίαν ἀμαρτίαν; Ναί, φησὶ, παράδεισον παρέδωκεν ἐκείνῳ, καὶ πολλῆς εὐνοίας ἀπολαῦσαι ἐποίησε. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον, ἀδελφὸς ἀπολαύοντα ἀμαρτάνειν, καὶ ἐν θλίψει καθεστῶτα πολλῇ. Καὶ γὰρ τὸ δεινὸν τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐδὲ ἐν παραδείσῳ ὦν ἀμαρτάνεις, ἀλλ' ἐν τοῖς μυρίοις τοῦ παρόντος βίου κακοῖς, καὶ οὐδὲ τῇ τλαιπωρίᾳ σωφρονίστερος γίνῃ· ὥσπερ ἂν εἰ τις δεδεμένος χροῖτο τῇ πονηρίᾳ. Σοὶ δὲ καὶ παραδείσου μερίζονα ἐπηγγεῖλατο· καὶ οὕτως ἔδωκεν ἡδὴ, ἵνα μὴ σε διαχῇ ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγώνων, οὕτως ἐστῆσεν, ἵνα μὴ σε καταβάλῃ τοῖς πόνους. Κάκεινος μὲν μίαν ἀμαρτίαν ἀμαρτῶν, θάνατον ὁλόκληρον ἐπισπάσαστο, ἡμεῖς δὲ μυρία καθ' ἑκάστην ἡμέραν πλημμελοῦμεν. Εἰ δὲ μίαν ἐργασάμενος ἐκείνος τοσοῦτον ἐπισπάσαστο κακὸν, καὶ θάνατον εἰσήνεγκεν· οἱ διηνεκῶς ἐν ἀμαρτήμασι ζῶντες, τί οὐκ παροξυνόμεθα, οἱ ἀντὶ παραδείσου τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες; Φορτικὸς ὁ λόγος, καὶ λυπεῖ τὸν ἀκροατὴν· καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς πάσχει, τοῦτο οἶδα· καὶ γὰρ ἡ καρδία μου ταράττεται καὶ κάλλει· καὶ ὅσῳ ἂν ἴδω κατασκευαζόμενον τὸν τῆς γενένης λόγον, τοσοῦτω μᾶλλον τρέμω καὶ ἀναδύομαι τῷ δέει. Ἄλλ' ἀνάγκη ταῦτα λέγειν, ἵνα μὴ περιπέσωμεν τῇ γενένῃ. Οὐκ ἔλαβες σὺ παράδεισον οὐδὲ ξύλα καὶ φυτὰ, ἀλλ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθὰ. Εἰ δὲ ὁ ἐλάττω λαβὼν κατεδικάσθη, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἐξέλειτο λόγος, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς οἱ πλείονα ἀμαρτάνοντες καὶ ἐπὶ μέλλουσι κακῶν, τὰ ἀντήκεστα ὑπομενούμεν. Ἐννόησον γοῦν πόσον χρόνον ἐν τῷ θανάτῳ μένει διὰ μίαν ἀμαρτίαν τὸ γένος τὸ ἡμέτερον. Πεντακισχίλια ἔτη καὶ πλείω παρήλθε, καὶ ὁ θάνατος οὐδέπω λέλυται διὰ μίαν ἀμαρτίαν. Καὶ οὐδὲ ἔχομεν εἰπεῖν, ὅτι προφητῶν ἤκουσεν ὁ Ἀδὰμ, οὐδὲ ὅτι ἐπὶ ἀμαρτήμασιν ἑτέρους κολαζομένους εἶδε, καὶ φοβηθῆναι ἐντεῦθεν αὐτὸν εἰκὼς ἦν, καὶ αὐτῷ τῷ παραδείγματι σωφρονισθῆναι· πρῶτος γὰρ ἦν τότε καὶ μόνος, ἀλλ' ὅμως ἐτιμωρεῖτο. Σὺ δὲ οὐδὲν ἂν ἔχους τούτων προβαλέσθαι, ὁ μετὰ τοσαῦτα παραδείγματα

* Reg. sic incipit: Οὐ μικρὸν ἡμῖν ἐκ τῆς περιτοπῆς ταύτης ζήτημα ἀνακύπτει, ἀλλὰ καὶ περὶ. ὁ Vulg., διέθρονον καὶ αἰώνιον.

γενόμενος χειρών, ὁ τοσούτου καταξιώθεις Πνεύματος, καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ μυρίας ἐφελκόμενος ἀμαρτίας. Μὴ γάρ, ὅτι ἐν ῥοπῇ βραχείᾳ [75] τὰ ἀμαρτήματα γίνεταί, τοῦτο σκόπει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν κόλασιν ῥοπῆς εἶναι νόμιζε. Οὐχ ὁρᾷ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ πολλάκις ὑπὲρ μιᾶς κλοπῆς καὶ μιᾶς μοιχείας ἐν μικρᾷ ῥοπῇ ἢ γινόμενης ἐν δεσμοτηρίοις καὶ μετὰλλοις ὀλόκληρον αὐτῶν τὸν βίον ἀνάλωσαν, λιμῶ διηνεκεῖ καὶ μυρίοις παλαίοντες θανάτοις; καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς ἐξείλετο οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἐπειδὴ ἢ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ τὸ ἀμαρτήμα γέγονε, δεῖ καὶ τὴν κόλασιν ἀντιρρόπον τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τὸν χρόνον ἔχειν.

β'. Ἄλλ' ἀνθρωποι, φησὶν, εἰσὶν, οἱ ταῦτα ποιοῦντες, ὁ δὲ Θεὸς φιλόανθρωπός ἐστι. Πρῶτον μὲν οὖν οὐδὲ ἀνθρωποὶ ὁμότητι ταῦτα πράττουσιν, ἀλλὰ φιλοανθρωπία· καὶ ὁ Θεὸς δὲ, ὥσπερ ἐστὶ φιλόανθρωπος, οὕτω καὶ ἐπεξέρχεται· κατὰ γὰρ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πολλὸς καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. Ὅταν οὖν εἴπῃς φιλόανθρωπον τὸν Θεόν, τότε μερίζονά μοι λέγεις τῆς κολάσεως τὴν ἀφορμὴν, ὅτι εἰς τοιοῦτον ἀμαρτάνομεν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Φοβερόν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος*. Ἀνάσχεσθε, παρακαλῶ, τῆς πυρᾶς τῶν ῥημάτων· ἴσως γάρ, ἴσως ἔσται τις ὅμιν ἐντεῦθεν παραμυθία. Τίς ἀνθρώπων δύναται κολάσαι οὕτως, ὡς ἐκόλασεν ὁ Θεός, κατακλυσμὸν ποιήσας καὶ πανωλεθρίαν τοσούτου γένους, καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν πῦρ ἄνωθεν βρέξας, καὶ πάντας ἄρδην ἀφανίσας; ποία ἀνθρώπων τιμωρία δύναται εἶναι τοιαύτη; Οὐχ ὁρᾷ ἀθάνατον σχεδὸν καὶ τὴν ἐντεῦθεν κολάσιν οὖσαν; Τετρακισχίλια ἔτη παρήλθε, καὶ ἡ τιμωρία μένει τῶν Σοδομιτῶν ἀκμάζουσα. Ὅσπερ γὰρ ἡ φιλοανθρωπία αὐτοῦ μεγάλη, οὕτω καὶ ἡ κολάσις. Καὶ γὰρ εἰ μὲν φορτικὰ τινα ἐπέταξε καὶ ἀδύνατα, ἴσως ἂν τις εἶχε τὴν δυσκολίαν προβαλέσθαι τῶν νόμων· εἰ δὲ σφόδρα ῥᾶστα, τί ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν μηδὲ τούτων ποιούμενοι λόγον; Νηστεῦσαι οὐ δύνασαι, οὐδὲ παρθενίαν ἀσκήσαι; Καίτοι γε δύνασαι, ἐὰν θέλῃς, καὶ κατηγοροῦσιν ἡμῶν οἱ δυνήθεις· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐχρήσατο ταύτῃ πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ ἀκριβείᾳ, οὐδὲ ἐπέταξε ταῦτα οὐδὲ ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀφήκεν εἶναι τὴν αἵρεσιν ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων· σωφρονεῖν δὲ ἐν γάμῳ δύνασαι, καὶ μὴ μεθύειν δύνασαι. Χρήματα κενῶσαι οὐ δύνασαι πάντα; Καίτοι γε δύνασαι, καὶ δηλοῦσιν οἱ ἐργασάμενοι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἐπέταξεν, ἀλλὰ μὴ ἀρπάζειν ἐκέλευσε, καὶ ἐκ τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις ἐπικουρεῖν. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐδὲ τῇ γυναικὶ μόνον ἀρκεσθῆναι δύναμαι, ἀπατᾷ ἑαυτὸν καὶ παραλογίζεται· καὶ κατηγοροῦσιν οἱ χωρὶς γυναικὸς σωφρονούντες. Τί δὲ, εἰπέ μοι, μὴ λοιδορεῖσθαι οὐ δύνασαι; μὴ καταρᾶσθαι οὐ δύνασαι; Καὶ μὴν τὸ ταῦτα ποιεῖν φορτικόν, οὐ τὸ μὴ ποιεῖν. Ποίαν οὖν ἔχομεν ἀπολογίαν, τὰ οὕτω κοῦφα καὶ εὐκόλα μὴ φυλάττοντες; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδεμίαν. Ὅτι μὲν οὖν ἀθάνατος ἡ κολάσις, ἐκ τῶν εἰρημένων ἀπάντων δῆλον· ἐπειδὴ δὲ δοκεῖ τισὶ τὸ τοῦ Παύλου ῥῆμα ἀντιπίπτειν, φέρε καὶ αὐτὸ καταμάθωμεν ἀγαγόντες εἰς μέσον. Εἰπὼν γάρ, *Εἰ τις τὸ ἔργον μένει, δὲ ἐπωκοδόμησε*, [76] *μισθὸν λήψεται*· καὶ

· *Legabatur* ἐν μιᾷ ῥοπῇ. ἢ *Deerat* ἐπειδὴ.

εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίσεται, ζημιωθήσεται, ἐπήγαγεν· Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός. Τί οὖν ἂν εἴπωμεν πρὸς τοῦτο; Σκοπήσωμεν πρότερον τίς ἐστὶν ὁ θεμέλιος, καὶ τίς ὁ χρυσός, καὶ τίνες οἱ λίθοι οἱ τίμιοι, καὶ τίς ὁ χόρτος, καὶ τίς ἡ καλὰ μὴ. Τὸν μὲν οὖν θεμέλιον φανερώς αὐτὸς ἐδήλωσεν ὄντα τὸν Χριστὸν εἰπὼν· *Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον*, φησὶν, *ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς*. Ἡ δὲ οἰκοδομὴ πράξεις ἐμοὶ δοκοῦσιν εἶναι. Καίτοι γέ τινές φασιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο περὶ διδασκάλων εἴρηται καὶ μαθητῶν, καὶ περὶ αἱρέσεων διεφθαρμένων· ἀλλ' ὁ λόγος οὐ παραδέχεται. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐστὶ, πῶς τὸ μὲν ἔργον ἀπόλλυται, ὁ δὲ οἰκοδομῶν σωθήσεται καὶ διὰ πυρός; τὸν γὰρ αἴτιον ἀέλιον ἀπόλλυσθαι ἐχρῆν· νυνὶ δὲ εὐρεθήσεται πλεῖονα δίκην διδοῦς ὁ οἰκοδομητής. Εἰ μὲν γὰρ ὁ διδάσκαλος αἴτιος γέγονε τῆς κακίας, πλεῖονα ἄξιος δοῦναι δίκην· πῶς οὖν σωθήσεται; εἰ δ' οὐκ αἴτιος, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκίαν δυστροπίαν οἱ μαθηταὶ τοιοῦτοι γεγονέναι, οὐδ' ὅλως ἄξιος δοῦναι δίκην, ἀλλ' οὐδὲ ζημίαν ὑποστῆναι ὁ καλῶς οἰκοδομήσας. Πῶς οὖν φησι, *Ζημιωθήσεται*; Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ πράξεων ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει· *λοιπὸν πρὸς τὸν πεπορνευκότα ἀποτεινέσθαι*, ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ καταβάλλεται τὰ προοίμια. Οἶδε γὰρ, περὶ ἐτέρου διαλεγόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ περὶ ἐτέρου διαλέξει προκατασκευάζειν ἕτερον, ἐφ' ὃ μέλλει ἵναί. Καὶ γὰρ ἐπιτιμῶν περὶ τοῦ μὴ ἀναμένειν ἑαυτοὺς τοῖς ἀρίστοις, τὸν περὶ τῶν μυστηρίων κατεσκεύασε λόγον. Ὅτι δὲ καὶ νῦν πρὸς τὸν πεπορνευκότα ἐπέιγεται, περὶ τοῦ θεμελίου εἰπὼν, ἐπήγαγεν· *Οὐκ οἰδατε ὅτι γὰρ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ἡδὴ διασταλῶν τῷ φόβῳ τὴν ψυχὴν τοῦ πεπορνευκότος. *Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλὰ μὴν*. Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν οἰκοδομῆς χρεῖα· διὸ καὶ ἀλλαχθῇ φησιν· *Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις*. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ταχύντης καὶ ὁ μαθητῆς συνεισφέρουσιν ἐν τῇ οἰκοδομῇ· διὸ λέγει· *Ἐκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ*.

γ'. Εἰ δὲ περὶ πίστεως ταῦτα εἴρητο, λόγον οὐκ ἔχει τὸ λεγόμενον. Ἐν γὰρ τῇ πίστει ἴσους πάντας εἶναι χρῆν, ἐπειδὴ μία πίστις· ἐν δὲ ἀρετῇ βίου οὐκ ἔστι πάντας εἶναι τοὺς αὐτοὺς. Πίστις μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ μὲν ἐλάττω, ἡ δὲ βελτίων, ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάντων τῶν ἀληθῶς πιστευόντων· ἐπὶ δὲ βίου ἔστι τοὺς μὲν σπουδαιοτέρους εἶναι, τοὺς δὲ ῥαθυμοτέρους· καὶ τοὺς μὲν ἀκριβεστέρους, τοὺς δὲ καταδεεστέρους· καὶ τοὺς μὲν τὰ μέζω, τοὺς δὲ τὰ ἐλάττω κατωρθωκέναι· καὶ τοὺς μὲν χαλεπώτερα, τοὺς δὲ καταδεέστερα πεπλημμεληκέναι. Διὰ τοῦτο εἶπε χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, [77] ξύλα, χόρτον, καλὰ μὴν. *Ἐκαστου τὸ ἔργον φανερόν γαίησεται*. Τὴν πράξιν ἐνταῦθα φησιν. *Εἰ τις τὸ ἔργον μένει, δὲ ἐπωκοδόμησε, μισθὸν λήψεται*· *εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίσεται, ζημιωθήσεται*. Καίτοι γε εἰ περὶ μαθητῶν καὶ διδασκάλων τὸ λεγόμενον ἦν, οὔτε ζημιῶσθαι ἐχρῆν, εἰ μὴ ἔχουσιν οἱ μαθηταὶ· διὰ γὰρ τοῦτο φησιν· *Ἐκα-*

strum. Quinque mille anni et plures præterierunt, et mors nondum soluta fuit, propter unum peccatum inducta. Nec possumus dicere Adamum aliquem audisse prophetam, vel ipsum alios propter peccata punitos vidisse, et par fuisse ut inde timeret, atque exemplo cautior fieret: primus enim erat et solus, tamenque puniebatur. Tu vero nihil horum obtendere potes, qui post tot exempla deterior factus es, qui tanto dignatus es Spiritu, ac non unum vel duo vel tria, sed innumera peccata accumulasti. Ne enim consideres, quod brevi temporis momento peccatum admittatur; neque ideo putes supplicium momentaneum futurum esse. Annon vides homines qui sæpe pro uno furto, adulterio uno, in carcere et metallis totam vitam insumpserunt, cum fame perpetua et mille mortibus concertantes? ac nemo ipsos eripuit, neque dixit, brevi temporis momento peccatum peractum fuisse, et oportere et peccatum et supplicium pariter esse temporis.

2. At, inquires, homines sunt, qui hæc admittunt; Deus autem benignus erga homines est. Primum quippe ne homines quidem hæc faciunt ex crudelitate, sed ex benignitate; et Deus etiam, ut est hominum amans, ita etiam peccata ulciscitur: nam secundum misericordiam ipsius multa est ejus redargutio et ultio. Cum dicis ergo Deum esse hominum amantem, majorem mihi dicis supplicii occasionem, quod in eum qui talis sit peccemus. Ideo dicebat Paulus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* (Hebr. 10. 31). Ferte, quæso, igneam vim verborum; hinc fortasse vobis quædam consolatio oriatur. Quis homo potest ita punire, ut punivit Deus, qui diluvium immisit, et tanto generi exitium intulit; et paulo post rursum ignis pluviam immisit, et omnes funditus delevit? quæ hominum ultio potest esse tanta? Non vides hoc supplicium immortale fere esse? Quater mille anni effluxere, et Sodomitæ ultio adhuc viget et manet. Quemadmodum enim benignitas ejus magna est, ita et supplicium. Nam si onerosa et impossibilia jussisset, posset fortasse quis legum difficultatem obtendere: quod si admodum facilia, quid possimus dicere etsi nullam horum rationem habemus? Jejunare non potes, neque virginitatem servare? Atqui potes, si velis; et nos accusant ii qui possunt. Attamen Deus tanta erga nos severitate usus non est, neque hæc jussit, neque hæc leges posuit, sed hæc auditorum voluntati et arbitrio reliquit: castus in connubio esse potes, ac penes te est non inebriari. Pecunias omnes profundere non potes? Quamquam potes, et ostendunt ii qui hoc faciunt. Attamen ille non hoc præcepit, sed jussit non rapere, et ex facultatibus egenis erogare. Si quis autem dixerit se non uxore contentum esse posse, seipsum decipit et fallit, ut arguunt ii qui sine uxore continentia sunt. Quid vero, dic quæso, non potes non conviciis et maledictis impetere? Atqui hoc facere onerosum est, non autem non facere. Quam ergo habemus excusationem, qui tam levita et facilia non servemus? Nos aliquam habere dici nequit. Quod ergo immortalis

sit ultio, ex dictis palam est: quia vero Pauli dictum videtur nonnullis adversari, ago hoc ipsum in medium adductum executiamus. Cum dixisset, *Si cujusdam opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; et si cujusdam opus arserit, detrimentum patietur*; subjunxit: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Quid ergo ad hoc dicemus? Consideremus primo quid sit fundamentum, quod sit aurum, et qui lapides pretiosi, quod sœnum, quæ stipula. Fundamentum quidem ipse Paulus declaravit Christum esse, dicens: *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest, præter ipsum, quod est positum, inquit, quod est Christus Jesus*. Ædificium autem mihi videntur esse actiones. Atqui dicunt quidam, hoc ipsum dictum esse de doctoribus et de discipulis ac de corruptis hæresibus. Sed hoc series non admittit. Nam si hoc est, quomodo opus quidem perit; qui autem ædificat, salvus erit vel per ignem? auctorem enim magis perire oporteret: nunc autem majores pœnas dedisse invenitur is, qui ædificatus est. Nam si doctor auctor fuit mali, dignus est qui majores luat pœnas: quomodo ergo salvus erit? Si auctor non est, sed discipuli per suam perversitatem tales facti sunt, non dignus est is qui recte ædificavit, qui luat pœnas vel damnum subeat. Quomodo ergo dicit, *Detrimentum patietur*? Unde palam est, hic de acilibus agi. Quia enim fornicatorem deinceps aggressurus est, longo antea principium ponit. Solet enim de alia re dicturus, in ipsa de alio disputatione aliud præmittere et probare, quo postea venturus est. Nam reprehendens, quod in prandiis alii alios non expectarent, de mysteriis sermonem apparavit. Quia autem nunc ad fornicatorem festinat, de fundamento loquutus subjunxit: 16. *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Hæc autem dicebat, jam metu exagitans mentem ejus qui fornicatus fuerat. *Si quis superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, sœnum, stipulam*. Post fidem enim ædificatione est opus: et ideo alibi dicit: *Ædificate vos invicem in his sermonibus* (1. Thess. 5. 11). Etenim artifex, et discipulus simul conferunt in ædificationem: ideoque dicit: *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*.

3. Si hæc autem dicta sint de fide, non est rationi consentaneum quod dicitur. In fide namque oportet omnes esse pares, quoniam una est fides: in virtute autem vitæ non possunt omnes esse iidem. Fides enim non est alia minor, alia præstantior, sed eadem est omnium vere credentium. At in vita possunt alii quidem esse studiosiores, alii socordiores; alii accuratiores, alii inferiores; alii majora, alii minora recte agere; et alii gravius, alii minus delinquere. Propterea dixit aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, sœnum, stipulam. *Uniuscujusque opus manifestum erit*. Hic de actione loquitur. *Si cujus opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum accipiet*. Atqui si de discipulis et doctoribus id diceretur, non oportuisset doctores de-

trimentum recipere, si non audissent discipuli. Ideo ait: *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem*; non secundum finem, sed secundum laborem. Quid enim, si non attenderint auditores? Quapropter hinc liquidum est hic de operibus agi. Id autem vult significare: si quis cum recta fide malam vitam agat, huic non proderit fides ut non puniatur, ardente opere. Illud autem, *Arserit*, id est, non tulerit vim ignis. Sed ut si quis arma aurea habens fluvium igneum trajiciat, alacer transibit; si autem scœnum habens transeat, non modo nihil proficit, sed etiam seipsum perdit: ita est et in operibus. Non enim hic loquitur quasi de personis vere adustis, sed potius ut metum incutiat, ostendatque eum qui in nequitia vivit nudum præsidio et securitate esse: quapropter ait, *Detrimentum patietur*. Ecce unum supplicium. *Ipsæ autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Ecce secundum. Hoc autem vult significare: non sic illo peribit ut opera, ad nihilum redactus; sed manebit in igne. Salutem itaque hanc rem vocat, sed non simpliciter; adjecit enim, *Quasi per ignem*. Nam nos quoque solemus dicere, In igne salvus est, de iis quæ non comburuntur nec statim incinerem abeunt. Ne ergo quia ignem audisti, putes eos, qui comburuntur, in nihilum redigi. Si vero tale supplicium salutem vocet, ne mireris: solet enim etiam in iis quæ male sonant pulchris uti nominibus, et in bonis, contrariis. Verbi gratia, captivitatis nomen malæ rei nomen esse videtur; sed in re bona illo usus est Paulus, dicens: *In captivitatem agentes omnem intelligentiam ad obedientiam Christi* (2. Cor. 10. 5). Et in re mala bene sonante nomine usus est, dicens, *Regnavit peccatum* (Rom. 5. 21): quamquam nomen regni potius bene sonet. Sic et hoc loco cum dicit, *Salvus erit*, nihil aliud quam augmentum supplicii subindicavit; ac si dixisset, *Ipsæ autem manebit in æternum cruciatus*. Deinde etiam infert dicens: *Nescitis quod templum Dei estis?* Quia enim de iis, qui scindunt Ecclesiam, superius loquutus est, deinceps illum perstringit, qui fornicatus erat, nondum quidem aperte, sed indefinite, ejus corruptam vitam subindicans, et peccatum amplificans a dono jam ipsi collato. Deinde alios quoque perstringit ab iis, quæ jam ipsi habuerant. Sive enim a futuris, sive ab iis quæ jam fuerant, et molestis et bonis, semper id facit: a futuris quidem, *Dies enim declarabit, quod in igne revelatur*; ab iis autem quæ jam fuerant, *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*. 17. *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Viden' orationis vehementiam? Sed quamdiu persona est ignota, non est adeo grave quod dicitur, cum omnes timorem correptionis participes subeant. *Disperdet illum Deus*; id est, afferet exitium. Hoc autem non est male dicentis, sed prophetantis. *Templum enim Dei sanctum est*. Fornicator ergo est profanus. Deinde ne videretur ad illum respicere cum dixisset, *Templum enim Dei sanctum est*, subjunxit, *Quod estis vos*. 18. *Nemo seipsum seducat*. Hoc quoque ad illum spectat, ut qui se existimaret aliquid esse, et de sa-

plentia gloriaretur. Ne videretur autem curiosius diutiusque illum impetere, cum in angorem et metum illum conjecisset, rursus ad communem accusationem orationem deducit dicens: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. Ille autem deinde facit cum magna loquendi libertate, utpote qui illos satis expugnavit¹. Nam etiam si quis sit dives, etiamsi nobilis, villum omnium est vilissimum, quando captus fuerit a peccato. Quemadmodum enim si quis rex sit, et barbarorum postea captivus fiat, omnium est miserrimus; ita etiam in peccato. Barbarus enim quidam est peccatum, quod animis semel capte parcere nesciat, sed in perniciem eorum qui capti sunt tyrannidem suam exerceat.

4. *Peccati descriptio. Avari imago*.—Nihil enim ita inconsideratum est ut peccatum, nihil ita insipiens, stultum ac violentum: omnia evertit et confundit, et perdit, quocumque insili erit: visu deformis, grave et molestum. Et si quis ipsum pictor efflingeret, non aberraturum fuisse mihi videtur, si sic ipsum efformaret: mulierem nempe quamdam forma belluina, barbaram, ignem spirantem, injucundam, nigram, quales externi poetæ Scyllas depingunt. Innumeris enim manibus cogitationes nostras apprehendit, atque ex improvviso ingreditur, omniaque discerpit et dilacerat, sicut canes clanculum mordentes. Imo quid opus nobis est pictura, cum liceat eos, qui illud perpetrant, in medium adducere? Quem itaque vultis primum describamus? avarum et raptorem? Ecquid est oculis illis impudentius? quid magis inverecundum, quid magis caninum? non enim canis ita impudens stat ut hic, quando omnium bona rapit. Quid manibus illius detestabilius? quid ore petulantius ejus, qui omnia devorat, et numquam satiatur? Ne ejus vultum et oculos intuearis, quod sint hominis: non enim sic aspiciunt humani oculi. Non aspicit ille homines tamquam homines: non aspicit cælum tamquam cælum: ad Dominum non nutu suo tendit, sed omnia pecunias esso existimat. Humani oculi solent afflictos homines intueri et fraugi; rapacium oculi pauperes vident, et efferantur: humani oculi non ut sua intuentur aliena, sed propria sibi ut aliena vident: et ea quæ aliis data sunt non concupiscunt, sed etiam in alios quoque sua effundunt. Ili vero non contenti sunt, nisi omnium bona abripiant: non enim humanum, sed ferinum habent visum. Humani oculi nudum videre corpus suum non ferunt; suum enim est, etiamsi aliorum quantum ad personam: hi vero, nisi omnia denudarint et omnia domi recondant, numquam satiantur, imo vero numquam implentur. Ideo eorum manus non ferarum manus tantum dixeris, sed longe ferociore et immaniores. Ursi namque et lupi cum satiati fuerint, a tali alimento recedunt: hi vero numquam satiantur. Atqui propterea Deus manus nobis dedit ut aliis opem feramus, non ut iis insidiamur. Nam si ipsis ad hoc usuri essemus, melius esset illas

¹ Savitius post expugnari, ponit in margine, et terrore commoverit non modo hujus fornicatoris mentem, sed etiam audientiam, dicendorum tunc præmensurus.

στος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· οὐ κατὰ τὸ τέλος, ἀλλὰ κατὰ τὸν κόπον. Τί γάρ, εἰ μὴ προσεῖχον οἱ ἀκούοντες; Ὅθεν δῆλον καὶ ἐνταῦθεν, ὅτι περὶ ἔργων τὸ λεγόμενον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Εἰ τις κακὸν βίον ἔχει μετὰ πίστεως ὁρθῆς, οὐ προστήσεται αὐτοῦ ἡ πίστις εἰς τὸ μὴ κολλάσθαι, τοῦ ἔργου κατακαιομένου. Τὸ δὲ, *Κατακαίσεται, τοῦτ' ἐστίν*, οὐκ ὁσεὶ τοῦ πυρὸς τὴν ῥύμην. Ἄλλ' ὥστερ' εἰ τις χρυσὸν ὄπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαιδρότερος διαβαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὀνήνησιν, ἀλλὰ καὶ ἐαυτὸν ἀπολλύσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Οὐ γὰρ ὡς περὶ ἐνυποστάτων διαλεγόμενος· καὶ διακαιομένου, τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὸν φόβον μᾶλλον ἐπιταίνει· θέλει, καὶ δεῖξαι γυμνὸν ἀσφαλείας τὸν ἐν κακίᾳ ὄντα. Διὸ καὶ εἰπεί· *Ζημιωθήσεται*. Ἰδοὺ μία κόλασις. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρὸς. Ἰδοὺ καὶ δευτέρα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐχὶ καὶ αὐτὸς οὕτως ἀπολείπεται, ὡς τὰ ἔργα, εἰς τὸ μὴδὲν χωρῶν· ἀλλὰ μένει ἐν τῷ πυρὶ. Σωτηρίαν γοῦν τὸ πρῆγμα καλεῖ, φησί. Οὐχ ἀπλῶς· διὰ τοῦτο α· προσέθηκεν· *Ὡς διὰ πυρὸς*. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, Ἐντῷ πυρὶ σώζεται, περὶ τῶν μὴ κατακαιομένων καὶ τεφρουμένων εὐθέως ὕλῶν. Μὴ οὖν, ἐπειδὴ πῦρ ἤκουσας, νομίσης εἰς ἀνυπαρξίαν χωρεῖν τοὺς καιομένους. Εἰ δὲ σωτηρίαν καὶ τὴν τοιαύτην τιμωρίαν καλεῖ, μὴ θαυμάσης· ἔθος γὰρ αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν κακεμφάτων καλοῖς ὀνόμασι κεχρησθαι, καὶ ἐπὶ τῶν χρηστῶν τοῖς ἐναντίοις. Οἷον, τὸ τῆς αἰχμάλωσις ὄνομα, πονηροῦ πρῶγματο; δοκεῖ εἶναι ὄνομα· ἀλλ' ἐπὶ καλῷ Παῦλος αὐτῷ κέχρηται λέγων· *Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὁπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ἐπὶ κακῷ πάλιν εὐφήμῳ κέχρηται ὀνόματι, λέγων· *Ἐβασίλευσεν ἡ ἀμαρτία*· καίτοι γε τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα εὐφημὸν ἐστὶ μᾶλλον. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Σωθήσεται*, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἐπίτασιν τῆς τιμωρίας ἠνέξατο, ὥσαντι εἰπεί· Αὐτὸς δὲ μένει διηνεκῶς πολαζόμενος. Εἶτα καὶ ἐπιφέρει λέγων· *Οὐκ οἰδασθε οὐκ οἰδασθε*; Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῶν διατεμένων τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν διελέχθη, καθάπτεται λοιπὸν καὶ τοῦ πεπορευκότος, σαφῶς μὲν οὐδέπω, ἀορίστως δὲ, αἰνιττόμενος τὸν διεφθαρμένον αὐτοῦ βίον, καὶ ἐπείρουν τὸ ἀμάρτημα ἀπὸ τῆς ἡδῆ δοθείσης αὐτῷ δωρεᾶς. Εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους ἐντρέπει ἀπὸ τῶν αὐτῶν τοῦτων τῶν ἡδῆ ὑπαρξάντων. Ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἡδῆ γεγεννημένων, ἢ λυπηρῶν, ἢ χρηστῶν, ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ· ἀπὸ μὲν τῶν μελλόντων· *Ἡ γὰρ ἡμέρα θηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται*· ἀπὸ δὲ τῶν ἡδῆ γεγεννημένων· *Οὐκ οἰδασθε οὐκ οἰδασθε*· καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις τὸν *ναρὶν* τοῦ Θεοῦ φθαίρει, φθαρεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ὁρᾷ τὴν καταφορὴν τοῦ λόγου; Ἄλλ' ἕως τὸ πρόσωπον ἀδηλόν ἐστίν, οὐχ οὕτως ἐπαχθὲς τὸ λεγόμενον, [78] πάντων διανεμομένων τὸν τῆς ἐπιτιμήσεως φόβον. Φθαρεῖ τοῦτον ὁ Θεός· τουτέστιν, ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐχὶ καταρμύμενον ἐστίν, ἀλλὰ προφητεύοντος. Ὁ γὰρ *ναρὶν* τοῦ Θεοῦ ἀγίος ἐστίν. Ὁ δὲ πεπορευμένος βέβηλος. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ πρὸς ἐκεῖνον ἀποτεινέσθαι, εἰπὼν, Ὁ γὰρ *ναρὶν* τοῦ Θεοῦ ἀγίος ἐστίν, ἐπάγει· *Οἰκτερεῖ ὅστε ὑμεῖς*. Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω. Καὶ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνον, ὡς νομίζοντά τι εἶναι, καὶ ἀπὸ τῆς σοφίας αὐχοῦντα. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ παρέρχως μέχρι πολλοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποτεινέσθαι, ἐμβάλων αὐ-

τὸν εἰς ἀγωνίαν καὶ τῷ φόβῳ παραβοῖς αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὸ κοινὸν ἐγκλημα τὸν λόγον ἀγει, λέγων· *Εἰ τις δοκεῖ φρόνιμος εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γινέσθω, ἵνα γένηται σοφός*. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ λοιπὸν μετὰ πολλῆς τῆς περὶ ῥήσεως, ὅτι καταγωνισάμενος αὐτοὺς ἱκανῶς β. Κἂν γὰρ πλούσιος ἢ τις, κἂν εὐγενής, τῶν εὐτελῶν ἐστὶν εὐτελέστερος, ὅταν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἁλῶ. Ὡστερ' γὰρ κἂν βασιλεὺς ἢ τις, δοῦλος δὲ γένηται βαρβάρων, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας. Βάρβαρος γάρ ἐστιν ἡ ἀμαρτία, καὶ ψυχῆς οὐκ εἰδυῖα φεῖσθαι τῆς ἀπαξ ἀλούσης, ἀλλ' ἐπὶ λύμῃ τῶν ἐπιβεχομένων αὐτὴν τυραννοῦσα.

δ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀλόγιστον, ὡς ἀμαρτία, οὐδὲν οὕτως ἀνόητον καὶ μωρὸν καὶ ραγδαῖον· πάντα ἀνατρέπει καὶ συγγεῖ καὶ ἀπολλύει· ἐνθα ἂν εἰσπύθῃ· ἀνδρὸς ἰδεῖν, φορτικῇ καὶ ἐπαχθῇ. Καὶ εἰ τις αὐτὴν ἀνέπλαττε ζωγράφος, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ ἀμαρτεῖν οὕτως αὐτὴν ἀναπλάττων, γυναικὶ τινα θηρίομορφον, βάρβαρον, πῦρ πνέουσαν, ἀτερπῆ, μέλαιναν, ὥς οἱ τῶν ἐξωθεν ποιηταὶ τὰς Σκύλλας ὑπογράφουσι. Μυρίαις γὰρ χερσὶν ἐπιλαμβάνεται τῶν ἡμετέρων λογισμῶν, καὶ ἀδοκῆτως ἐπισείρχεται, καὶ πάντα διασπαράττει, καθάπερ οἱ κύνας οἱ λάθρα δάκνοντες. Μᾶλλον δὲ τί δαί ζωγράφος ἡμῖν, δέον τοὺς κατ' αὐτὴν πεποιημένους εἰς μέσον ἀγαγεῖν; Τίνα οὖν βούλεσθε πρότερον ὑπογράψωμεν; τὸν πλεονέκτην καὶ ἄρπαγα; Καὶ τί τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ἀναισχυντότερον; τί ἀναιδέστερον καὶ κυνικώτερον; οὐ γὰρ οὕτω κύων ἐστὶν ἀναιδεύμενος, ὡς οὗτος, ὅταν τὰ πάντα ἀρπάξῃ. Τί τῶν χειρῶν μιαιρότερον ἐκείνων; τί τοῦ στόματος ἱταμώτερον τοῦ πάντα κατακλίνοντος, καὶ οὐ κορηννυμένου; Μὴ γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἰδῆς, ὅτι ἀνθρώπου· οὐ γὰρ τὰ τοιαῦτα βλέπουσιν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί. Οὐ βλέπει τοὺς ἀνθρώπους· ἀνθρώπους, οὐ βλέπει τὸν οὐρανὸν οὐρανὸν, οὐδὲ ἀνανεύει πρὸς τὸν δεσπότην, ἀλλὰ πάντα χρήματα εἶναι νομίζει. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ πένητας εἰώθασιν ὁρᾶν κατακατεποννημένους, καὶ ἐπικλῶσθαι· οὗτοι δὲ τοῦ ἄρπαγος ὁρῶσι πένητας, καὶ ἐκθρησιῦνται· οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ οὐχ ὡς ἰδοὶ τὰ [79] ἀλλότρια βλέπουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰδία ὡς ἀλλότρια, καὶ οὐκ ἐφίενται τῶν ἐτέροις δεδομένων, ἀλλὰ καὶ εἰ, ἐτέρους κενοῦσι τὰ αὐτῶν· οὗτοι δὲ οὐκ ἀνέχονται, εἰ μὴ τὰ πάντων λάβοιεν· οὐ γὰρ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θηριώδες ἔχουσιν ὄμμα. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ γυμνὸν ἰδεῖν τὸ σῶμα τὸ αὐτῶν οὐκ ἀνέχονται· αὐτῶν γὰρ ἐστὶ, κἂν ἐτέρων ἢ κατὰ πρόσωπον· οὗτοι δὲ εἰ μὴ πάντα γυμνώσασιν, καὶ τὰ πάντων οἶκοι κατὰθωνται, οὐδέποτε κόρον λαμβάνουσι, μᾶλλον δὲ οὐδέποτε ἐμπιπλύνονται. Διόπερ οὐδὲ θηρίων τὰς χεῖρας τὰς τοῦτων ἂν τις εἶναι φαίη μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦτων ἀγριωτέρας πολλῶ καὶ χυλεπωτέρας. Ἄρχει μὲν γὰρ καὶ λύκοι, ἐπειδὴν λάθωσι κόρον, τῆς τοιαύτης τροφῆς ἀφίστανται· οὗτοι δὲ κόρον οὐκ ἔχουσι. Καίτοι διὰ τοῦτο χεῖρας ἡμῖν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα ἐτέροις βοηθώμεν, οὐχ ἵνα ἐπιβουλεύωμεν. Εἰ δὲ μέλλοιμεν αὐταῖς εἰς τοῦτο κεχρησθαι, βέλτιον αὐτάς ἀποκοπῆναι, καὶ χωρὶς τούτων εἶναι. Σὺ δὲ ἂν μὲν πρόδοτον σπαράττη θηρίον, ἀλγεῖς· εἰς αὐτὸν δὲ τὸν ὁμόφυλον τοῦτο ἐργαζόμενος, οὐ νομίζεις τι ποιεῖν δεινόν; καὶ πῶς ἂν εἴης ἀνθρώπος; Οὐχ ὁρᾷ; ὅτι ἀνθρώπι-

δ Post ἱκανῶς hæc in margine ponit Savilius ex quodam, ut videtur, manuscripto, καὶ κατασιώσας τῷ δέει, οὐ μόνον τὴν ἐκείνου τοῦ πεπορευκότος διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀκούοντων, τὴν τῶν ῥηθησομένων στοχαζόμενος ἐκφορὰν.

* Legebatur φησί. Διὰ γὰρ τούτου.

νον πρῶγμα καλούμεν, τὸ ἐλέου γέμον καὶ φιланθρωπίας; ὅταν δὲ ὤμῳ τι καὶ ἀπηνὲς ἐργάσῃται, ἀπάνθρωπον τὸν τοιοῦτον ὀνομάζομεν. Οὐκοῦν τὸν χαρακτηριστὴρα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ἐλεῖν, τοῦ δὲ θηρίου ἀπὸ τοῦ ἐναντίου ὑπογράφομεν, λέγοντες αἰεὶ· Μὴ γὰρ ἀνθρωπος; θηρίον ἢ κύων. Οἱ γὰρ ἀνθρωποὶ πενιαν διορθοῦσιν, οὐκ αἰδοῦσι. Τοῦτων καὶ τὰ σόματα θηρίων ἐστὶ σόματα, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνων ἀγριώτερα· καὶ γὰρ ῥήματα φθέγγονται μᾶλλον ἐκείνων τῶν ὀδόντων ἰὸν ἀφιέντα, φόνον ἐργαζόμενα. Καὶ εἰ πάντα τις ἐπέλθοι, τότε ὀφεται καλῶς, πῶς θηρία ἀπὸ ἀνθρώπων τοὺς χρωμένους ἢ ἀπανθρωπία ποιεῖ. Εἰ δὲ καὶ τὴν διάνοιαν τις ἐξετάσειε τῶν τοιούτων, οὐκέτι θηρία μόνον, ἀλλὰ καὶ δαίμονας αὐτοὺς προσερεῖ. Καὶ γὰρ πολλῆς γέμουσι τῆς ἀπηνείας καὶ τῆς πρὸς τὸν ὁμόδουλόν ἔχθρας· καὶ οὕτε βασιλείας ἔρωσ ἐκεῖ, οὕτε γέννησις φόβος, οὐκ αἰδῶς ἀνθρώπων, οὐκ ἔλεος, οὐ συμπάθεια, ἀλλ' ἀναισχυντία καὶ ἱταμότης, καὶ ὑπεροφία τῶν μελλόντων ἀπάντων· καὶ μῦθος αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα τὰ περὶ κολάσεως, καὶ γέλωσι ἢ ἀπειλῇ. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλεονέκτου διάνοια. Ὅταν οὖν ἐνδοθεν μὲν δαίμονες ὦσιν, ἔξωθεν δὲ θηρία, καὶ θηρίων χεῖρὺς, ποῦ θήσωμεν τοὺς τοιούτους, εἰπέ μοι; Ὅτι γὰρ καὶ θηρίων χεῖρὺς, ὅτλον ἐκείθεν· τὰ θηρία τῇ φύσει τοιαῦτά ἐστιν· οὗτοι δὲ κατὰ φύσιν τὸ ἡμέρον ἔχοντες, παρὰ φύσιν εἰς τὸ θηριώδες ἑαυτοὺς ἐξάγειν βιάζονται.

Καὶ οἱ δαίμονες δὲ τοὺς ἐπιθυλοῦντας ἀνθρώπους συμπράττοντας ἑαυτοῖς ἔχουσιν· ὥς εἰ μὴ συνέκρατον, τὸ πλεόν τῶν ἐπιθυλῶν· τῶν καθ' ἡμῶν ἐκείνοις ἀνῆρητο· οὗτοι δὲ καὶ φιλονεικούντων αὐτοῖς τῶν ἐπιπρεαζομένων κρατεῖν ἐπιχειροῦσι. Πάλιν ὁ δαίμων ἀνθρώπων πολεμεῖ, οὐ δαίμοσι [80] τοῖς ὁμοφύλοις· οὗτος δὲ τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον παντὶ τρόπῳ κακοῦν ἐπαίγεται, καὶ οὐδὲ τὴν φύσιν αἰδεῖται. Οἶδα ὅτι πολλοὶ πρὸς ἡμᾶς ὑπὲρ τούτων ἀπεχθάνονται τῶν ῥημάτων· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπεχθάνομαι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐλεῶ καὶ δακρύω τοὺς οὕτω διακειμένους· κἂν πληγαὶ θέλωσιν, θδῶς ἂν ἀνατρίχην, εἰ ἀπέχοντο τῆς θηριωδίας ταύτης. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης μεθ' ἡμῶν τοὺς τοιοῦτους ἐκβάλλει τῆς τῶν ἀνθρώπων συγγενείας, λέγων, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ παρὰ συνδεδιήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνθρώποις. Γενώμεθα τοίνυν ἀνθρωποὶ ποτε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψωμεν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἀπολάβωμεν, καὶ ἑαυτοὺς ὁ ἀνακτησώμεθα, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Sic Regius optimus. Editi ἐπιθυλῶν. ὁ Deerat ἑαυτοῦς.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

Μηδεις ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.

α'. Ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, καὶ πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ πεπορευκότος κατηγορίαν ἐξενεχθεὶς, καὶ αἰνιγματωδῶς αὐτὴν παρανοήσας διὰ βραχέων, καὶ κατασεισας αὐτοῦ τὸ συνεδρῶν, ἐπαίγεται πάλιν ἐπὶ τὴν μάχην τῆς σοφίας τῆς ἔξωθεν, καὶ τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐντεῦθεν πεφυσωμένων καὶ διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν· ἵνα τὸ λείπον προσθῇ, καὶ τὸ κεφάλαιον ᾗπαν ἀπαρτίσας μετὰ ἀκριθείας, οὕτω λοιπὸν σφοδρῶς τῇ ῥύμῃ κατὰ τοῦ πεπορευκότος φέρεσθαι τὴν γλῶτταν ἀφῇ, πρότερον ἀκροβολισάμενος πρὸς αὐτὸν δι' ὧν ἐμπροσθεν εἶρχε. Καὶ γὰρ τὸ, Μηδεις ἑαυτὸν ἐξαπατάτω, πρὸς ἐκείνον μάλιστα ἐστὶν ἀποτεϊνομένου, καὶ προκαταλαβόντος αὐτὸν τῷ φόβῳ· καὶ ὁ περὶ τῆς καλᾶς λόγος αὐτὸν μάλιστα ἐστὶν αἰνιττομένου, καὶ τὸ λέγειν, ὅτι Οὐκ οἶdate, ὅτι νὰς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐν ὑμῖν· Δύο γὰρ ταῦτα μάλιστα ἀπάγειν ἡμᾶς ἀμαρτίας ἐλθον, ὅταν τὴν καίμεν ἢ τῇ ἀμαρτίᾳ κολάσιν ἐνοήσωμεν, καὶ ὅταν τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ἀναλογισώμεθα. Τῷ μὲν οὖν τὸν χόρτον εἰς μέσον παράγειν καὶ τὴν καλᾶμην, ἐφῶδ' ἔσ'· τῷ δὲ τὸ ἄξιωμα τῆς οἰκείας εὐγενείας εἰπεῖν, ἐνέτρεψεν, ἐκείνῳ μὲν τοὺς ἀναισθητοτέρους, τοῦτ' οὗ καὶ τοὺς ἐπεικαστέρους βελτίους ποιῶν. Μηδεις ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω. Ὅσπερ νεκρὸν τῷ κόσμῳ καλεῖται γενέσθαι, καὶ ἡ νεκρότης αὐτῇ οὐδὲν παραδίδω-

πτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ, ζωῆς αἰτία γενομένη· οὕτω καὶ μωρὸν καλεῖται τῷ κόσμῳ τούτῳ γενέσθαι, σοφίαν ἐντεῦθεν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ προξενῶν. Μωρὸς δὲ τῷ κόσμῳ γίνεταί ὁ τὴν ἔξωθεν ἀτιμάζων σοφίαν, καὶ πεπεισμένος μηδὲν αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ὅσπερ οὖν ἡ πενία ἢ [81] κατὰ Θεὸν πλούτου αἰτία, καὶ ἡ ταπεινότης, ὕψους, καὶ τὸ δόξης ὑπερορᾶν δόξης αἰτίον γίνεταί· οὕτω, καὶ τὸ μωρὸν γενέσθαι σοφώτερον πάντων ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων τὰ παρ' ἡμῖν ὁ. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἄποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλὰ, Γενέσθω μωρός; ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀτιμάσῃ τὴν ἔξωθεν παιδεύσιν. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἄποθου σου τὴν σοφίαν, καὶ, Γενού μωρός· ἄλλως δὲ καὶ παιδεύει μὴ ἐπαισχύνεσθαι τῇ παρ' ἡμῖν ἰδιωτεῖ· πάνν γὰρ καταγελά τῶν ἔξωθεν. Διόπερ οὐδὲ τὰ ὀνόματα δέδοικεν, ἐπειδὴ θάρρει τῇ τῶν πραγμάτων δυνάμει. Ὅσπερ οὖν ὁ σταυρὸς, δοκῶν ἐπνοεῖστος εἶναι, μυρίων γέγονεν αἰτίος ἀγαθῶν, καὶ δόξης ὑπόθεσις ἀφάτου καὶ βίζα· οὕτω καὶ ἡ δοκοῦσα μωρία εἶναι, σοφίας ἡμῖν αἰτία κατέστη. Καθάπερ γὰρ ὁ κακῶς τι μεμαθηκώς, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπόθηται καὶ λεάνῃ τὴν ψυχὴν καὶ καθαρὰν παράσχῃ τῷ μέλλοντι γράφειν, οὐδὲν εἰσεται σαφὲς τῶν ὠγιῶν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν σοφίας, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἐξέλῃς, καὶ σαρώσῃς σου τὴν διάνοιαν, καὶ ἐξίσης τῷ ἰδιώτῃ παράσχῃς σαυτὸν τῇ πίστει, οὐδὲν εἰση γενναῖον ἀκριβῶς. Καὶ γὰρ οἱ παραβλέποντες, ἂν μὴ μύσαντες ἑαυτοὺς ἐτέροις παραδῶσιν, ἀλλὰ τῇ διεφθαρμένῃ τῶν ὀφθαλμῶν ὄψει τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψωσι, τῶν οὐχ ὁρώντων πολλῶ πλείονα ἀμαρτήσονται.

ἢ Ita Reg. Hæc deerant in Morel.

* Sic Reg. et Savil. In Morel. autem legitur ὅταν προκειμένη.

exscindi, et nos illis privari. Tu vero si ovem fera discerpas, doles; cum autem id in congenerem facis, non putas te aliquid immane facere? et quomodo fueris homo? Non vides nos humanam eam rem dicere, quæ misericordia plena sit et benignitate? quando autem aliquid sævum et crudele perficit homo, inhumanum illum vocamus. Itaque characterem hominis depingimus a commiseratione, feræ autem a contrario, semper dicentes, Num homo est, fera, aut canis? Homines enim paupertatem sublevant, non augent. Horum autem ora ferarum sunt ora; imo hæc sunt illis ferociora: verba enim proferunt, quæ magis quam ferarum dentes virus emittentes, cædem patrant. Et si quis omnia persequatur, tunc recte videbit, quomodo inhumanitas eos, qui sic affecti sunt, feras ex hominibus reddat. Quod si quis illorum mentem examinaverit, non ultra feras tantum, sed etiam dæmonas illos vocabit. Sunt enim multa immanitate pleni, et odio in consensu: ibi non amor regni est neque metus gehennæ, non hominum reverentia, non misericordia, non commiseratio, sed impudentia, petulantia, et futurorum omnium contemptus: et fabulæ ipsis videtur esse Dei verba de supplicio futuro, et ejus minæ risus. Talis enim est avari mens. Cum ergo intrinsecus dæmones sint, extrinsecus vero feræ, et feris deteriores: ubinam, queso, illos collocabimus? Quod enim feris sint de-

teriores, hinc palam est, quod feræ natura sint tales; hi vero qui secundum naturam mansuetudinem habent, præter naturam in ferinos mores transire nituntur. Ac dæmones quidem homines insidiantes sibi opem ferentes habent; quippe si opem non ferrent, magna pars ipsis insidiarum contra nos structurarum sublata esset: hi vero eos, qui ab se vexantur, etiam contententes secum, superare nituntur. Rursus dæmon hominem bello impetit, non autem dæmonas sui generis: hic vero congeneres et necessarios omnimoda vexatione affligit, neque reveretur naturam. Scio multos esse, qui ob hæc verba nos odio habent: ego vero illos non odi, sed eorum misereor, et eos qui sic affecti sunt lacrymis prosequor: etiamsi percutere velint, libenter id tulerim, si ab hac feritate abstinere velint. Neque enim ego solus, sed etiam propheta nobiscum hujusmodi homines ab humana cognatione expellit, dicens: *Homo cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus* (Psal. 38. 21). Simus ergo homines tandem aliquando, et in cælum respiciamus: atque illud secundum imaginem accipiamus (Col. 3. 10), et nos ipsos recuperemus, ut et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

CAP. 3. v. 18. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.*

19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.*

1. *Quomodo Paulus in arguendo fornicario procedat. Mori huic mundo quid sit.* — Ut supra dixi, cum ante opportunum tempus ad incusandum illum, qui fornicatus fuerat, deductus esset, et ænigmatice illum paucis perstrinxisset, ejusque conscientiam exagitasset; pergit rursus ad pugnam contra sapientiam externam, et illos adoritur, qui inde inflati scindebant Ecclesiam; ut iis quæ residua erant additis, postquam hoc caput accurate perfecit, sic rursus contra fornicarium cum impetu feratur, quem jam supra telis emissis aggressus est. Nam illud, *Nemo seipsum seducat*, ad illum maxime respicit, et illum metu afficit mitigatque; quodque de stipula dicitur, illum præcipue subindicat; et cum dicit, *Necitis quis templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Hæc quippe duo maxime solent nos a peccato abducere: quando repositam peccato poenam cogitamus, et quando dignitatem nostram nobiscum reputamus. Cum ergo foenum ac stipulam in medium adduxit, exterruit; cum autem propriæ nobilitatis dignitatem intulit, pudore affecit; illo quidem modo stupidiore, hoc autem moderatiores reddens meliores. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat.* Quasi mortuum huic

mundo fieri jubet: mors autem hujusmodi nihil lædit, imo juvat, cum sit vitæ causa. Sic etiam stultum huic mundo fieri jubet, hinc nobis veram sapientiam concilians. Stultus autem mundo efficitur, qui externam sapientiam despicit, persuasum habens, illam sibi nihil ad fidem adipiscendam adjumenti conferre. Quemadmodum ergo paupertas secundum Deum divitiarum causa est, et humilitas altitudinis, et gloriæ despectus est gloriæ causa; ita et stultum fieri, omnibus sapientiore efficit. Ex contrariis enim res nostræ constant. Et cur non dixit, Deponat sapientiam, sed, *Stultus fiat?* Ut externam disciplinam supra modum dedecoret. Neque enim idipsum fuisset dicere, Deponat sapientiam, et Stultus fiat. Alioquin vero docet etiam non erubescendum esse de ea quæ apud nos est simplicitate: externa enim admodum irridet. Quapropter nomina non timet, quoniam in rerum virtute confidit. Ut igitur crux, quæ probrosa res videtur esse, bonorum innumerabilium causa, et gloriæ ineffabilis occasio et radix nobis fuit: sic ea quæ videtur esse stultitia, sapientiæ nobis causa fuit. Sicut enim is qui male quidpiam didicit, nisi totum deponat, animamque ei qui scripturus est planam et puram reddat, ex sanis rebus nihil clare sciet: ita etiam in externa sapientia, nisi totum eradas et mentem everras, et quasi idiota fidei te obtuleris, nihil præclarum vel sincerum accurate scies. Nam qui oblique vident, nisi clausis oculis se aliis tradi-

derint, sed male affecto visui sua permiserint, magis errabunt, quam qui non vident.

Externa sapientia reprobat. — Et quomodo, inquit, possit hæc externa sapientia deponi? Si eorum disciplina non utaris. Deinde postquam ab illa desistere tam aspere jussit, causam etiam affert his verbis: 19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.* Non modo enim nihil confert, sed etiam impedit. Oportet igitur ab illa abstinere, utpote quæ noceat. Viden' quomodo ubertim victoriam tulerit, ostendens illam non modo nihil nos juvare, sed etiam nobis contrariam esse? Neque suis contentis argumentis, testimonium rursus affert dicens: *Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* *Astutia*, id est, suis illos armis capit. Quia enim astutia usi sunt, ut ne Deo haberent opus, per hanc ipsam astutiam illis probavit quod maxime Deo egeant. Quo modo? Quod per eam stulti effecti, merito per eandem capti sint. Nam qui putabant se Deo non opus habere, ad tantam redacti sunt egestatem, ut piscatoribus et illiteratis minores apparerent, ipsisque demum opus haberent. Ideo ait, In astutia ipsorum cepit illos. Nam cum dicit, *Perdam sapientiam* (1. Cor. 1. 19), ipsam ad nihil utile inducere significat: illud autem, *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum*, ad ostendendam Dei potentiam dicitur.

2. Deinde modum dicit quo comprehendit, aliud adjiciens testimonium; ait enim: 20. *Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt.* Cum autem sapientia illa quæ est immensa, hæc de illis pronuntiaverit, et tales ipsos esse probaverit, quam aliam extremæ illorum amentix quæres demonstrationem? Nam hominum quidem judicia sæpe labuntur; Dei vero sententia nec reprehendi nec corrumpi umquam potest. Postquam igitur superni judicii tropæum ita splendidum crexerat, vehementer in subditos sermonem convertit, hæc dicens: 21. *Nemo itaque glorietur in hominibus:* 22. *omnia enim vestra sunt.* Rursus priora repetit, ostendens illos neque in spiritualibus altum sapere debere, ut qui nihil ex se habeant. Cum ergo externa sapientia noxia sit, et spiritualia a vobis non sint data, unde habes quod gloriaris? Et in externa quidem sapientia nemo seipsum decipiat, inquit, quia ipsi in re noxia sibi placebant: hic vero, quia res habet utilitatem, nemo gloriatur. Et mansuetiore utitur oratione: *Omnia enim vestra sunt, sive Paulus sive Apollo sive Cephas sive mundus, sive vita sive mors, sive præsentia sive futura: omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.* Quia enim illos vehementer perstrinxerat, rursus ipsos recreat. Et superius quidem dicebat, *Adjutores sumus Dei*, et aliis pluribus verbis ipsos consolabatur: hic autem dicit, *Omnia vestra sunt*, doctorum fastum amovens, ostendensque ipsos non modo nihil illis largiri, sed ipsis gratias referre debere: propter illos enim tales effecti sunt, etiamque gratiam acceperunt. Sed quoniam futurum erat, ut illi etiam gloriarentur, ideo hunc

quoque morbum prædicit dicens: *Unicuique sicut Deus dedit; et, Deus incrementum dedit; ut neque illi, quia præbuerunt, altum sapiant; neque hi etiam, quia audierunt, Omnia vestra sunt, sese extollant.* Etenim etiamsi propter vos, at totum a Deo factum est. Tu vero mihi perpendas velim, quomodo usque ad finem perseveret nomen suum et nomen Petri ponere. Quid vero significat illud, *Sive mors*? Etiamsi moriantur, pro vobis moriuntur, periclitantes pro vestra salute. Viden' quomodo rursus discipulorum fastum deprimat, doctores autem extollat? Nam sic illos alloquitur ut pueros nobiles, pædagogos habentes, qui hæreditatem accepturi sunt. Licet etiam alio modo dicere, mortem Adami propter nos fuisse, ut resipisceremus; mortem vero Christi, ut servaremur. *Vos autem Christi, Christus vero Dei.* Aliter Christi sumus, et aliter Christus Dei est, et aliter mundus est noster. Nos quippe Christi sumus, ut opus illius; Christus vero Dei, ut germana proles, non ut opus: qua ratione etiam nec mundus est noster¹. Itaque etsi una sit dictio, at diversa sententia. Mundus enim noster est, utpote pro nobis factus; Christus vero Dei est, ut qui ipsum auctorem habeat, quatenus Pater ejus est: nos autem sumus Christi, quia ab ipso conditi sumus. Si illi sunt vestri, inquit, cur facitis contrarium, dum ab ipsis cognominamini, non a Christo et Deo? (Cap. 4.) 1. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Postquam illorum arrogantiam depressit, vide jam quomodo illos recreet dicens: *Ut ministros Christi.* Ne itaque, misso Domino, a ministris et famulis nomen accipias. Dispensatores autem dixit, ostendens non omnibus hæc danda esse, sed quibus oportet, et quibus ea sunt dispensanda. 2. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Id est, ne quæ sunt Domini sibi usurpet, nec sibi tamquam domino ea vindicet, sed ut dispensator illa curet. Dispensatoris enim est, ea quæ sibi credita sunt probe administrare, nec quæ domini sunt sua dicere; sed contra quæ sunt sua, domini dicere. Unusquisque hæc cogitans, sive dicendi facultatem habeat, sive pecunias, quod nempe res Domini sibi creditæ sint, non autem suæ, ne illas penes se retineat neque sibi adscribat, sed Deo omnia largienti illas acceptas referat. Vis videre fideles dispensatores? Audi quid dicat Petrus: *Quid nos respicitis quasi propria virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? et Cornelio dicebat (a): *Et nos iidem passionibus obnoxii homines sumus* (Act. 14. 15); et ad Christum: *Ecce reliquimus omnia et sequuti sumus te* (Matth. 19. 27). Et Paulus cum dixisset, *Pius quam omnes laboravi*, subjunxit: *Non ego autem,*

¹ Reg. sic effert hunc locum... *germana proles: mundusque non est noster, ut nostrum opus, sed in quantum nostri causa factus est.*

(a) Hic citata verba non Cornelio dicta fuisse a Petro; sed a Paulo iustis, iis qui Barnabæ et sibi ut dæm hostias immolatum erant. Hic memoria habetur Chrysostomus, nisi sit hiatus in serie.

Καὶ πῶς ἂν εἴη τὴν σοφίαν ταύτην ἀποθέσθαι, φησί; Μὴ καυχημένοι ἂν αὐτῶν τοῖς δόγμασιν. Εἴτα ἐπειδὴ οὕτως αὐτῆς σφοδρῶς ἀποστήναι ἐκίλευσε, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τοῦτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν. Οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν συνταίει, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει. Δεῖ τοίνυν αὐτῆς ἀποστήναι, ὅτε βλαπτούσης. Ὅρξ πῶς ἐκ παρουσίας ἤνεγκε τὰ νικητήρια, ἀποδείξας ὡς οὐ μόνον ἡμᾶς οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐναντιοῦται; Καὶ οὐδὲ ταῖς οἰκείαις ἀρκεῖται κατασκευαῖς, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαν ἐπήγαγε πάλιν, λέγων· Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασώμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Τῇ πανουργίᾳ, τούτεστιν, ἐν τοῖς οἰκείοις δόλοις αὐτοὺς χειρούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ σοφίᾳ ἐχρήσαντο εἰς τὸ μὴ δεθῆναι τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτῆς ταύτης ἤλεγξεν αὐτοὺς, ὅτι μάλιστα δέονται τοῦ Θεοῦ. Πῶς, καὶ τίνοι τρέπω; Ὅτι μωροὶ γινόμενοι δι' αὐτῆς, εἰκότως δι' αὐτῆς ἐτάλυναν. Οἱ γὰρ νομίζοντες μὴ δεῖσθαι Θεοῦ, εἰς τοσαύτην κατέστησαν χρείαν, ὡς ἀλίαν καὶ ἀγραμμάτων ἐλάττους φανῆναι, καὶ αὐτῶν τούτων δεθῆναι λοιπὸν διὰ τοῦτο φησιν· Ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν εἶλεν αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ἀπολλύει τὴν σοφίαν, πρὸς τὸ μηδὲν χρήσιμον εἰσαγαγεῖν ἔρχεται· τὸ δὲ, Ὁ δρασώμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, πρὸς τὸ δεῖξαι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν.

β. Εἴτα καὶ τὸν τρόπον λέγει καθ' ὃν εἶλεν, ἐτέραν προσθεὶς μαρτυρίαν· Κύριος γὰρ, φησί, γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. Ὅταν δὲ ἡ σοφία ἢ ἀπειρος ταῦτα περὶ αὐτῶν φησὶται, καὶ [82] ἀποφαίνῃ τοιούτους, πολὺν ἐτέραν ζητεῖ ἀποδείξιν τῆς ἐσχάτης ἀνοίας αὐτῶν; Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων κρίσεις πολλοῦ διαπίπτουσιν, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ φῆφος ἀληπτος καὶ ἀδέκαστος πάντα. Στήσας τοίνυν τὸν τρόπον οὕτω λαμπρὸν τῆς ἀποδείξεως, καταφορικῶς ὁ λοιπὸν κέχρηται τῷ λόγῳ, πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποστρέψας αὐτὸν, καὶ λέγων οὕτως· Ὅτε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὁμῶν ἐστι. Πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἔρχεται, δεικνύς ὅτι οὐδὲ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς δεξιόσιν μέγα φρονεῖν, ὅτε οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν ἔχοντες. Ὅταν οὖν ἡ μὲν ἔξωθεν σοφία βλαβερὰ ᾖ, τὴ δὲ πνευματικὴ μὴ παρ' ὁμῶν ᾖ δεδομένα, πῶθεν ἔχεις καυχᾶσθαι; Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἔξωθεν σοφίας, Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπὶ πράγματι ἐφρόνουν βλαβερῶ· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ὠφέλιον ἔχει, μηδεὶς καυχάσθω. Καὶ ἡμῶν τινος κέχρηται τῷ λόγῳ. Πάντα γὰρ ὁμῶν ἐστίν· εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος, εἴτε ἐκείνητα εἴτε μέλλοντα, πάντα ὁμῶν ἐστίν, ὁμοίως δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν καθήκοντα, πάλιν αὐτοὺς ἀνακτᾶται. Καὶ ἀνωτέρω μὲν εἶπε, Συνεργοὶ ἐσμεν τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' ἐτέρων δὲ πλεονῶν αὐτοὺς παρεμυθήσατο· καὶ ἐνταῦθα δὲ φησὶ, Πάντα ὁμῶν ἐστίν, καθαιρῶν τὸν τύπον τῶν διδασκάλων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν αὐτοῖς χρεῖζονται, ἀλλ' ὅτι καὶ οὗτοι ἐκείνους χάριν ἔχειν ὀφείλουσι· διὰ γὰρ αὐτοὺς τοιοῦτοι γεγονῶσιν, ἀλλὰ καὶ

χάριν ἔλαβον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ καυχᾶσθαι, διὰ τοῦτο προσέτιθετο καὶ τοῦτο τὸ νόημα, εἰπὼν· Ἐκδότω ὡς ὁ Θεὸς ἔδωκε· καὶ, ὅτι Ὁ Θεὸς ἠδξάνην· ἵνα μήτε ἐκείνοι ὡς παρέχοντες μέγα φρονῶσι, μήτε οὗτοι διὰ τὸ ἀκοῦσαι, ὅτι Πάντα ὁμῶν ἐστίν, πάλιν ἐπαίρωνται. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δι' ὁμᾶς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν γέγνηται. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς μέχρι τέλους παρέμενε τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα καὶ τὸ Πέτρου ὀνομασθεῖς. Τί δὲ ἐστίν, Εἴτε θάνατος; Ὅτι καὶ ἀποθνήσκωσι, δι' ὁμᾶς ἀποθνήσκουσι, κινδυνεύοντες ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ὅρξ πῶς πάλιν τῶν μὲν μαθητῶν καθέλει τὸ φρόνημα, τῶν δὲ διδασκάλων ἐπὶ κέρει; Ὡς γὰρ παιστὴν εὐγενέσι παιδαγωγοὺς ἔχουσι καὶ μέλλουσι πάντα κληρονομεῖν, οὕτω διαλέγεται. Ἐστὶ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδὰμ θάνατος δι' ἡμᾶς. ἵνα σωφρονισθῶμεν, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῶμεν. Ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ. Ἐτέρως ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐτέρως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτέρως ἡμῶν ὁ κόσμος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἔργον· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς γέννημα γνήσιον, οὐχ ὡς ἔργον, ὥσπερ οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν. Ὅτε εἰ καὶ ἡ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια. Ἡμῶν μὲν γὰρ ὁ κόσμος, ὡς δι' ἡμᾶς γεγονός· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸν αἷτιον ἔχον κατὰ τὸ Πατέρα εἶναι· ἡμεῖς δὲ τοῦ [83] Χριστοῦ, ὡς ὑπὸ αὐτοῦ κατασκευασθέντες. Εἰ δὲ ἐκείνοι ὁμῶν, φησὶ, τί τοῦναντίον ἐποιήσατε, αὐτοῖς ἐπονομαζόμενοι, ἀλλ' οὐχὶ τῷ Χριστῷ καὶ τῷ Θεῷ; Ὅπως ἡμᾶς λογίσσῃς ἀνθρώπων, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. Ἐπειδὴ καθέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὅρα πῶς πάλιν αὐτὸ ἀνακτᾶται λέγων· Ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ. Μὴ τοίνυν τὸν δεσπότην ἀφελὲς, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν καλοῦ καὶ τῶν διακονουμένων. Οἰκονόμους δὲ εἶπε, δεικνύς ὡς οὐχ ἅπανι αὐτὰ χρὴ δίδοναι, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς ἄξιον οἰκονομεῖν. Ὅ δὲ λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῇ. Τούτεστιν, ἵνα μὴ τὰ δεσποτικά σφετεριστῇται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης ἑαυτῷ ἐκδικῇ, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διοικῇ. Οἰκονόμου γὰρ τὸ διοικεῖν τὰ ἐγγεμισθέντα καλῶς· οὐχ αὐτοῦ λέγειν εἶναι τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ τοῦναντίον τοῦ δεσπότη τοῦ αὐτοῦ. Ἐκαστος ταῦτα ἐννοῶν, καὶ ὁ λόγον ἔχων καὶ ὁ χρήματα κεκτημένος, ὅσον ἐπὶ πιστευθῇ δεσποτικά, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, μὴ κατεχέτω αὐτὰ παρ' ἑαυτοῦ, μήτε αὐτοῦ ἐπιψηφίστω, ἀλλὰ τῷ Θεῷ λογίσσῃται τῷ πάντα δαδωκότι. Θέλεις ἰδεῖν οἰκονόμους πιστούς; Ἄκουσον τί φησὶν ὁ Πέτρος· Τί ἡμῖν ἀντιτίθετε, ὡς ἰδὲ δύναμαι ἢ εὐσεβεῖα πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Καὶ τῷ Κορινθίῳ δὲ εἶπε· Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἄνθρωποι· καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν δι' Ἰδοὺ ἀφῆκαμεν πάντα καὶ ἡκολούθησάμεν σοι. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἶπεν, ὅτι Περιεσφόρον αὐτῶν πάντων ἐκολάσσα, ἐπήγαγεν· Ὅχι ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. Καὶ ἀλλοτρίῳ δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτεινόμενος εἶπε· Τί γὰρ ἔχετε ὁ οὐκ ἔλαβες; Οὐδὲν γὰρ ἔχετε σὺν, ὃ χρήματα, ὃ λόγον, ὃ ψυχὴν αὐτῇ· καὶ γὰρ καὶ αὐτῇ τοῦ δεσπότη.

• Logosistae καὶ καυχημένοι. • Reg., καταφορικῶς, quasi bello non spectanda. • Logosistae ἀνθρωπίνους.

• Reg., ὡς γέννημα γνήσιον, ἡμῶν δὲ ὁ κόσμος οὐχ ὡς ἔργον, ἀλλ' ὡς δι' ἡμᾶς γεγονήμενος. Ὅτε εἰ καὶ. • Reg., γεγονός. Editi, γέννημένος.

γ'. Ὅταν οὖν χρεια καλῇ, καὶ ταύτην κατάθου. Εἰ δὲ φιλοζωεῖς, καὶ κτελούμενος καταθεῖναι ἀντιλέγεις, οὐκέτι πιστὸς οἰκονόμος εἶ. Καὶ πῶς ἐνι Θεοῦ καλοῦντος ἀντιστήναι; Τοῦτο γὰρ καγὼ φημι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζω τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ἂν δύναται καὶ ἀκοντὸς σου παρὰ σοῦ λαθεῖν, ταῦτα οὐ βούλεται ἀκοντος εἰσενεχθῆναι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχῃς. Οἶον δύναται τὴν ψυχὴν λαβεῖν ἀκοντος, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἐκόντος βούλεται, ἵνα λέγῃς κατὰ Παῦλον· *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*. Δύναται σου τὴν δόξαν λαβεῖν ἀκοντος καὶ ποιῆσαι ταπεινὸν, ἀλλὰ παρ' ἐκόντος θέλει, ἵνα ἀμειβῇ ἔχῃς. Δύναται σε ποιῆσαι πένητα, καὶ μὴ βουλόμενον, ἀλλ' ἐκόντα σε βούλεται γενέσθαι τοιοῦτον, ἵνα σοι πλεῖν στεφάνους. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν; εἶδες κωθεῖαν ἡμετέραν;

Ἐπ' ἀξιώματος ἑγένου μεγάλου, καὶ ἀρχῆς ἐπελάθου ποτὲ ἐκκλησιαστικῆς; Μὴ μέγα φρόνει· οὐ σὺ τὴν δόξαν ἐκτήσῃς, ἀλλ' ὁ Θεὸς σε ἐνέδυσεν. Ὡς ἀλλοτρίας τοίνυν φεῖδου, μὴ καταχρῶμενος αὐτῇ, μηδὲ ἀποχρῶμενος [84] εἰς τὰ μὴ προσήκοντα, μηδὲ φρωσόμενος, μηδὲ σφετεριζόμενος, ἀλλὰ πένητα σαυτὸν εἶναι νόμιζε καὶ δδοῦναι. Οὐ γάρ, εἰ πορφυρὰν βασιλικὴν ἐνεχειρισθῇς φυλάττειν, εἶδε καταχρήσασθαι τῇ στολῇ καὶ λυμφήνασθαι, ἀλλὰ μετὰ πλεονος αὐτὴν τῆς ἀκριβείας τηρεῖν τῷ δεδωκότι. Λόγον ἔλαβες; Μὴ φουσῷ, μηδὲ ἀλαζονεύου· οὐ γάρ ἐστι σὸν τὸ χάρισμα. Μὴ ἀγνώμων ἔσο περὶ τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ διάνεμε τοῖς συνδούλοις, καὶ μήτε ὡς ἐπὶ ἰδοῖς ἐπαίρου τοῦτοίς, μήτε φεῖδου ὥστε διανέμειν. Κἂν παιδᾶς ἔχῃς, τοῦ Θεοῦ ἔχεις· ἂν οὕτω νομίζῃς, καὶ ἔχων εὐχαριστήσεις, καὶ ἀφαιρεθεὶς οὐκ ἀλγῆσεις· οἷός ἦν ὁ Ἰωβ λέγων· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*. Πάντα γὰρ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ ἔχομεν, καὶ τὸ ζῆναι τὸ ἀναπνεῖν, καὶ τὸ φῶς καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὴν γῆν· κἂν ἀποκλείσῃ τι τοῦτων, ἀπωλόμεθα καὶ διεσθάρημεν· πάροικοι γάρ ἐσμεν καὶ παρεπιδήμιοι. Τὸ δὲ ἔμῳν καὶ τὸ σὸν τοῦτο βήματ' ἐστὶ φιλὰ μόνον· ἐπὶ δὲ πραγμάτων οὐχ ἔστηκε. Καὶ γὰρ εἰ τὴν οἰκίαν σὴν εἶναι φῆς, βῆμά ἐστι πράγματος ἔρημον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἄηρ καὶ γῆ καὶ ὕλη τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς ὁ κατασκευάσας αὐτήν, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα. Εἰ δὲ ἡ χρῆσις σή, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀδελφῶν, οὐ διὰ τὸν θάνατον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου διὰ τὸ τῶν πραγμάτων εὐρίπιστον. Ταῦτ' οὖν συνεισὼς παρ' ἑαυτοῦ γράφοντες, φιλοσοφώσωμεν, καὶ δύο τὰ μέγιστα κερδανόμεν· εὐχάριστοί τε γὰρ ἐσόμεθα καὶ ἔχοντες καὶ ἀφαιρούμενοι, καὶ οὐ μὴ δουλεύσωμεν τοῖς πατρὲσσι καὶ τοῖς οὐχ ἡμῶν. Κἂν γὰρ χρήματα λάβῃς, τὰ αὐτοῦ ἔλαβε, κἂν τιμῇ, κἂν δόξαν, κἂν τὸ σῶμα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν· κἂν τὸν υἱὸν τὸν σὸν λάβῃς, οὐ τὸν σὸν ἔλαβεν υἱὸν, ἀλλὰ τὸν δοῦλον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ σὺ αὐτὸν ἐπλάσας, ἀλλ' ἔκείνος ἐποίησε· σὺ δὲ ὑπηρετήσας μόνον τῇ παρόδῳ, τὸ δὲ πᾶν αὐτὸς εἰργάσατο. Εὐχαριστήσωμεν τοίνυν ὅτι κατηξιώθημεν ὑπηρετῆσαι τῷ πράγματι. Ἀλλὰ τί; ἐδούλου διαπαντός ἔχειν; Τοῦτο ἀγνώμονος πάλιν, καὶ οὐκ εἰδότης, ὅτι ἀλλότριον εἶχες, καὶ οὐκ ἴδιον. Ὅσπερ οὖν οἱ ἐτοίμως ἀφιστάμενοι ἴσασιν, ὅτι οὐ τὰ αὐτῶν ἔχουσιν, οὕτως οἱ ἀλγούντες τὰ βασιλικὰ σφετερίζονται. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν ἑαυτῶν, πῶς ἐκείνοι ἡμῶν; Διπλῇ γὰρ ἐσμεν αὐτοῦ,

καὶ τῷ τῆς κτίσεως καὶ τῷ τῆς πίστεως λόγῳ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοί· ἐστὶ· καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅτι· Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν*. Καὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως γυμνάζων λόγον φησὶν· *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, καὶ τιμῆς ἠγοράσθητε*. Τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ. Ὅταν οὖν καλῇ καὶ βούληται λαβεῖν, μὴ κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν φύρωμεν τὸν λόγον, μηδὲ νοσφίζόμεθα τὰ δεσποτικά. Ἡ ψυχὴ σου οὐκ ἐστὶ σή, καὶ πῶς τὰ χρήματά ἐστι σά; Πῶς οὖν ἀναλίσκεις εἰς οὐδὲν δέον τὰ μὴ σά; οὐκ οἶδας ὅτι διὰ τοῦτο μέλλομεν ἐγκαλεῖσθαι, κακῶς αὐτοῖς [85] χρησάμενοι; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡμέτερα, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου, εἰς τοὺς ὁμοδούλους ἐχρῆν δαπανᾶν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ πλούσιος ἐκείνος ἐνεκαλεῖτο, ὅτι μὴ ἐποίησε, καὶ οἱ μὴ θρέψαντες τὸν Κύριον. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι Τὰ ἑμαυτοῦ ἀναλίσκω, καὶ ἐκ τῶν ἑμαυτοῦ τρωφῶ. Οὐκ ἀπὸ τῶν σεαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων· ἀλλοτρίων δὲ λέγω, ἐπειδὴ σὺ βούλεις· ἐπεὶ σὰ βούλεται εἶναι ὁ Θεὸς τὰ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐγχειρισθέντα σοι. Γίνεται δὲ σὰ τὰ ἀλλότρια, ἂν εἰς ἐτέρους ἀναλώσῃς· ἂν δὲ εἰς σαυτὸν ἀναλώσῃς ἀφαιρῶς, ἀλλότρια γέγονε τὰ σά. Ἐπειδὴ γὰρ ὡμῶς αὐτοῖς κέχρησαι, καὶ λέγεις, ὅτι Τὰ ἐμὰ εἰς ἐμὴν ἀπολαυσιν μόνον ἀναλωθῆναι δίκαιον, διὰ τοῦτο ἀλλότρια αὐτὰ λέγω. Κοινὰ γάρ ἐστι σὰ καὶ τοῦ συνδούλου, ὥσπερ ἥλιος κοινὸς καὶ ἀήρ καὶ γῆ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τοῦ σώματος, καὶ παντός ἐστι τοῦ σώματος καὶ ἐνὸς ἐκείνου μέλους ἡ διακονία· ὅταν δὲ ἐνὸς μόνου γίνεται μέλους, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπόλλυσιν ἐνέργειαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων συμβαίνει.

δ. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λόγος γένηται, ἡ τροφὴ τοῦ σώματος ἡ κοινὴ δεδομένη τοῖς μέλεσιν, ἔαν εἰς ἓν ἔλθῃ μέλος, κακείνου λοιπὸν ἀλλοτρία γίνεται. Ὅταν γὰρ μὴ δυνηθῇ περσθῆναι μὴδὲ θρέψαι, ἀλλοτρία κακείνου γέγονεν. Ἄν δὲ κοινὴ γένηται, κακείνου καὶ πάντων ἐστὶν ἴδια. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων, ἂν σὺ μόνος ἀπολαύσῃς, καὶ σὺ ἀπώλεσας. Οὐ γὰρ αὐτῶν καρπῶσιν τὸν μισθόν, ἂν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων κτήσῃ, τότε μάλλον ἐστὶ σὰ, καὶ τότε καρπῶσιν τὴν ὠφέλειαν. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι χεῖρες διακονοῦνται, καὶ στόμα λεαίνει, καὶ γαστήρ δέχεται; μὴ λέγει ἡ γαστήρ, Ἐπειδὴ ἐδεξάμην, ὀφείλω τὸ πᾶν κατέχειν; Μὴ τοίνυν, μηδὲ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο σὺ λέγεις· τοῦ γὰρ δεχομένου, τὸ μεταδιδόναι. Ὅσπερ οὖν κακία γαστρός, τὸ κατέχειν τὰ βρώματα, καὶ μὴ διανέμειν· παντὶ γὰρ τῷ σώματι λυμαίνεται· οὕτω κακία τῶν πλουτούντων, τὸ κατέχειν ὅπερ ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς· τοῦτο γὰρ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἀπόλλυσιν. Ὁ ὀφθαλμὸς πάλιν τὸ πᾶν δέχεται φῶς· ἀλλ' οὐ τοῦτο αὐτὸς κατέχει μόνος, ἀλλ' ὁλόκληρον φωτίζει τὸ σῶμα. Οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν παρ' ἑαυτῷ κατέχειν, ἕως ἂν ὀφθαλμὸς ᾗ. Αἱ ῥίνας πάλιν αἰσθάνονται· εὐωδίας· ἀλλ' οὐ κατέχουσιν αὐτὴν μόναι, ἀλλ' ἐγκεφάλῳ παραπέμπουσι, καὶ στόμαχον ἐν εὐωδίᾳ τιθέασιν, καὶ ὁλόκληρον δι' αὐτῶν ἀνακτώνται τὸν ἄνθρωπον. Οἱ πόδες μόνον βαδίζουσιν· ἀλλ' οὐχ ἑαυτοὺς μεταφέρουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλον μετατιθέασιν τὸ σῶμα. Οὕτω καὶ σὺ, ὅπερ ἂν ἐγχειρισθῇς, μὴ κάτεχε μόνος, ἐπεὶ τῷ παντὶ λυμαίνῃ, καὶ σαυτῷ πρὸ τῶν ἄλλων. Οὐκ ἐπὶ τῶν μελῶν δὲ μόνον ἴδοι τις ἂν τοῦτο γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ σιδηροκόπος, εἰ βούλη-

* *Aberat praepositio*. b Ita Reg., probe. Editi, πάντα γὰρ τα τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν, perperam.

* Reg., παρὰ σοῦ, quae lectio sententiam mutaret. d *Legebatur* φύγωμεν. e Ita Reg. Editi vero, οὐ διὰ τοῦτο.

sed gratia Dei tecum (1. Cor. 15. 10). Et alibi eosdem alloquens dicebat: *Quid enim habes quod non accepisti* (1. Cor. 4. 7)? Nihil enim habes tuum, non pecunias, non verbum, non ipsam animam: nam et ipsa Domini est.

5. Cum igitur opus fuerit, hanc quoque depone. Quod si vitam amas, et si deponere jussus, contradicis, jam non fidelis dispensator es. Et quomodo licet Deo vocante resistere? Nam ego quoque hoc dico, et propter hoc ipsum admiror Dei benignitatem: quæ enim potest ille, etiam te invito a te accipere, ea non vult te invito inferri, ut mercedem habeas. Exempli causa, potest animam te invito accipere, sed vult te volente, ut cum Paulo dicas: *Quotidie morior* (1. Cor. 15. 31). Potest gloriam tuam accipere te invito, teque humilem reddere; sed vult te quoque volente, ut remunerationem habeas. Potest te etiam invitum pauperem reddere, sed te volentem cupit talem fieri, ut tibi coronas nectat. Vidistin' Dei benignitatem? vidistin' socordiam nostram?

Fastus sacerdotum reprimitur. — Ad magnam pervenisti dignitatem, et principatum assequutus es ecclesiasticum? Ne altum sapias: non tu gloriam obtinuisti, sed illa te Deus induit. Illa igitur ut aliena utere: ne illam ad ea, quæ non decet, adhibeas, ne infleris, ne tibi vindices, sed pauperem et inglorium te esse putato. Neque enim, si purpura regia tibi servanda tradita esset, oporteret abuti veste illamque labefaciare, sed cum majori accuratione ipsam danti servare. Verbi facultatem accepisti? Ne infleris, neque arroganter agas: neque enim tuum est munus et donum. Ne ingratus esto circa ea quæ sunt Domini, sed ea conservis distribue; neque ideo, ac si tua essent, extollaris, neque parvus sis in illis distribuendis. Et si filios habes, Dei filios habes: si ita existimes, gratias ages si habeas, iisque sublati non dolebis. Talis erat Job dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job. 1. 21). Omnia enim a Christo habemus; etiamque quod simus ab illo habemus, et vitam et respirationem et lucem et aerem et terram; et si quid ex illis abstulerit, perimus et interimus: advenæ enim sumus et peregrini. Illud enim, *meum et tuum*, verba tantum sunt siue re. Nam si domum esse tuam dicas, verbum est re vacuum. Etenim et aer et terra et materia Conditoris sunt, ut et tu ipse, qui illam struxisti, aliaque omnia. Si autem usus est tuus, ille quoque incertus est, non ob mortem tantum, sed etiam ante mortem ob rerum instabilitatem. Hæc ergo apud nos assidue describentes, philosophemur et duo quæ sunt maxima lucrabimur. Nam et grati erimus et dum tenemus et dum a nobis auferuntur, neque serviemus iis quæ præterflunt nec nostra sunt. Nam si pecunias acceperit, sua accepit; si honorem, si gloriam, si corpus, si ipsam animam; si filium tuum acceperit, non filium tuum, sed servum suum accepit. Non enim tu ipsum formasti, sed ille fecit: tu autem ejus adventui administrator tantum fuisti, totum autem ille fecit. Gratias

igitur agamus, quod operis administri fieri dignati simus. Sed quid? eumne perpetuo habere voluisti? Hoc ingrati est et ignorantis te alienum habuisse, non tibi proprium. Quemadmodum ii, qui parati secedunt, sciunt se non sua habere: sic qui dolent, regia sibi usurpant. Nam si nos non sumus nostri, quomodo illi nostri sunt? Duplici enim ratione illius sumus, et secundum creationem et secundum fidem. Ideoque David dicit: *Substantia mea apud te est* (Psal. 38. 8); et Paulus: *In ipso vivimus, movemur, et sumus* (Act. 17. 28). Et de Fide tractans dicit: *Non estis vestri, et pretio empti estis* (1. Cor. 6. 19. 20). Omnia quippe Dei sunt. Cum ergo vocaverit et accipere voluerit, ne tamquam ingrati servi rationes conturbemus, neque ea quæ Domini sunt usurpemus. Anima tua non est tua, et quomodo pecuniæ tuæ erunt? Cur ergo ea, quæ tua non sunt, in iis quæ non oporteret impendis? nescis nos ideo accusandos fore, quod illis male usi simus? Quia ergo non sunt nostræ, sed Domini, oportuit illas conservis elargiri. Ideo certe dives ille accusabatur, quod hoc non fecisset; sic et qui Dominum non aluerunt. Ne itaque dicas, Mea impendo, meis fruor. Non tuis certe, sed alienis: alienis autem dico, quia tu vis, quia tua vult esse Deus, quæ tibi pro fratribus tradita sunt. Aliqua autem illa tunc tua sunt, cum aliis distribuis; sin autem in te ipsum largiter insumpseris, tunc tua illa aliena sunt. Quia enim inhumaniter illis usus es, dicisque, *Æquum est ut mea in meum usum et fructum impendantur*; ideo aliena illa dico. Communia enim sunt, et ad conservum etiam tuum pertinent, quemadmodum et sol communis est, et aer et terra aliaque omnia. Et sicut in corpore ministerium est et totius corporis et uniuscujusque membri; cum autem unius tantum membri est, propriam perdit operationem: ita et in pecuniis accidit.

4. *Pecuniarum usus quis esse debeat.* — Et ut id quod dico clarius evadat, cibus corporeus qui membris communis datur, si ad unum venerit membrum, alienus illi efficitur: cum enim non possit concoqui et nutrire, alienus evadit: si autem communis sit, et illius et aliorum membrorum proprius est. Ita etiam in pecuniis: si tu solus illis fruaris, tu quoque illas perdidisti; neque enim mercedem accipies: si vero cum aliis possideas, tunc magis tuæ erunt, et tunc utilitatem accipies. Annon vides, quod manus ministrent, os emolliat, et venter recipiat? nunc dic venter: Quia recepi, totum retinere debeo? Ne ergo tu quoque de pecuniis ita loquaris: recipientis enim est elargiri. Quemadmodum ergo ventris vitium est, cum cibos retinet nec distribuit; toti enim corpori perniciem infert: ita etiam divitum vitium est, cum ea quæ habent apud se retinent: hoc enim et ipse et alios perdit. Oculus item totam lucem recipit; sed non totam sibi retinet; nam corpus totum illuminat. Neque enim id ex natura sua habet ut totum retineat, donec oculus est. Nares etiam bonos sentiunt odores; sed non totos retinent, sed in cerebrum mittunt, et stomachum in bono odore servant, totum-

que hominem recreant. Pedes item soli incedunt; sed non se solos transferunt, sed et totum corpus transmovent. Ita et tu quod tibi concreditum fuit ne solus retineas, quia omnibus tibi primum perniciem inferes. Non in membris tantum id observes. Faber enim ferrarius, si neminem velit arte sua frui, et se ipsum et alias artes pessumdat. Sutor similiter, agricola, pistor, et singuli qui necessarias artes exercent, si neminem aliam arte sua frui velint, non alios tantum, sed se cum aliis perdunt. Ecquid de divitibus loquor? Nam pauperes quoque si vestram avarorum et divitum nequitiam sectarentur, vos magnopere læderent ac cito vos pauperes redderent, imo etiam perirent, si illis qui opus habent sua præbere nolent: exempli causa, agricola manuum suarum laborem, nauta commercium per navigationem partum, miles suam in bello fortitudinem. Ideo, si non aliud, pudore affecti benevolum illorum animum imitemini. Nemini divitias impertis? Ergo ne quidquam ab alio accipias: si autem ita fiat, evertentur omnia. Ubique enim dare et accipere bonorum multorum initium est, in seminibus, in discipulis, in artibus. Nam si quis voluerit artem penes se retinere, et sese et totum mundum evertit. Agricola si semina domi suffossa retineat, gravem inducet famem. Sic et dives si in pecuniis hoc faciat, seipsum prius quam pauperes perdat, gehennæ flammam graviolem capiti suo apparet. Ut ergo doctores, etiamsi multos habuerint discipulos, singulis artem suam impertiunt: et sic tu multos acquiras beneficio affectos: et dicant omnes,

Hunc liberavit a paupertate, illum a periculis; et, ille periisset, nisi cum gratia Dei patrocinio tuo ereptus fuisset: et quod hunc a morbo, alium a syrophantia exemeris, alium hospitem exceperis, alium nudum vestieris. Innumeris divitis et thesauris meliora sunt hæc verba; omnesque ad se convertunt magis quam vestimenta aurea, equi et mancipia. Hæc enim id efficiunt, ut gravis et molestus videatur; atque ut communis hostis odio habeatur: illa vero ut patrem communem ac beneficium depradicant; et quod omnium maximum est, Dei benevolentia tua semper gesta sequatur. Dicat ergo hic, Filiam meam cum dote locavit; alius, Filium meum in virorum numerum offerri curavit; alius, Calamitatem meam solvit; alius, Me a periculis eripuit. Hæc coronis auribus meliora verba sunt, mille nimirum præcones benignitatis propriæ in civitate habere: hæc voces, præconum qui ante magistratum incedunt voce longe dulciores suavioraque sunt, vocari nempe servatorem, beneficium, patronum, quæ sunt Dei nomina: non artem avaram, arrogantem, insatiabilem, parcum. Ne, queso, ne ullam talem vocem appetamus, sed omnino contrarias. Nam si hæc in terris prolata, ita splendidum et illustrem reddunt; cum ea scripta fuerint in cælis, et in die futuro Deus illa protulerit, cogita quanta frueris claritate, quanto splendore: quem nos omnes a se qui contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 4. v. 3. *Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico; 4. (nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum); qui autem iudicat me, Dominus est.*

4. Cum aliis malis nescio quomodo inductus est in hominum naturam curiositatis et importunæ perquisitionis morbus: quem etiam Christus castigavit dicens: *Nolite iudicare, ut non iudicemini (Matth. 7. 1).* Quod certe nullam voluptatem habet, ut habent cætera peccata, sed solum poenam ac supplicium. Nam cum innumeris repleti simus malis, et trabes feramus in oculis, proximi peccata, etiam ea quæ a festuciis nihil differunt, accurate examinamus: sicut etiam Corinthi accidit. Viros namque pios et Deo caros propter inscitiam tradebant et eiciebant, alios vero, qui innumeris erant vitiis onusti, magni faciebant propter eloquentiam. Deinde, tamquam iudices sedentes, hæc petulanter pronuntiabant: Hic dignus est, isto melior illo est; et hic illi inferior, et ille isto melior; et sua lugere mala non curantes, aliorum iudices erant; hincque gravia bella concitabant. Paulus ergo hunc morbum tollens, vide quam prudenter illos corrigat. Postquam enim dixit, *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat, et videbatur illis aditum dare ad iudicandam et exa-*

minandam ejusque vitam; hoc vero seditionem concitabat: ne hoc illis accideret, ab hac altercatione illos abduxit, dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer; rursus sermonem personam suam spectantem proferens. Quid sibi vult autem illud, Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die? Indignum me iudico, inquit, qui a vobis iudicer; et quid dico a vobis? sed etiam a quocumque aliquo. Sed nemo Paulum arrogantiae accuset, si nullum hominem dignum esse dicat, qui contra se calculum ferat. Primo enim non propter se hoc dicit, sed ut alios ab illorum molestia eripiat: deinde non ad Corinthios tantum res spectat; sed etiam seipsum a tali iudicio removit, majus sua mente dicens de talibus calculum ferre: subjunxit ergo, *Neque meipsum judico.* Ad hæc vero causa quoque examinanda est, qua motus hæc dicebat: solet enim sæpe magnifice loqui, non ex fastu vel arrogantia, sed ex optima dispensatione: quandoquidem nunc non ipse sese extollens, sed alios deprimens, hæc loquitur, ut dignitatem sanctis addat. Quod enim admodum humilis esset, audi quid dicat, inimicorum hac de re testimonium in medium adducens: *Præsentia corporis infirma est, et sermo contemptus (2. Cor. 10. 10); et rursus, Novissime autem tanquam abortivo visus est et mihi (1. Cor. 15. 8).* Attamen humilis ille, tempo-*

δείη^a μηδὲν μεταδοῦναι τῆς τέχνης, καὶ αὐτὸν καὶ τὰς λοιπὰς ἀντρέψει τέχνης. Ὁ σκυτοτόμος ὁμοίως, ὁ γεωργός, ὁ αἰτοποιός, καὶ ἕκαστος δὲ τῶν ἀναγκαίων ἐπιτήδευμα μετατόντων, εἰ βουλευθεὶς μὴ μεταδοῦναι ἑτέρῳ τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, οὐχὶ τοὺς ἄλλους μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοὺς ἄλλους προσπαλεῖ. Καὶ τί λέγω τοὺς πλουτοῦντας; Καὶ γὰρ οἱ πίνντες, εἰ τὴν ὁματίαν τῶν πλεονεκτούντων καὶ πλουτούντων κακίαν μετήλθον, μέγιστα ἂν ὅμῃς [86] ἔβλαψαν, καὶ ταχέως ἂν ὅμῃς ἐπείνησαν πένιτας, μάλιστα δὲ καὶ ἀπώλειαν, εἰ μὴ δεομένους τῶν αὐτῶν μεταδοῦναι ἡβουλήθησαν· οἷον, ὁ γηπένος τῆς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐργασίας, ὁ ναύτης τῆς ἀπὸ τοῦ πλεῖν ἐμπορίας, ὁ στρατιώτης τῆς ἀριστείας τῆς ἀπὸ τῶν πολέμων. Ὅστε εἰ καὶ μὴδὲν ἑτερον, τοῦτο γοῦν αἰδέσθῃται, καὶ τὴν ἐκείνων μιμήσασθε φιλοπροσύνῃ. Οὐ μεταδίδως τοῦ πλούτου οὐδενί; Οὐκοῦν μὴ μεταλάβῃς παρ' ἑτέρου μηδενός· εἰ δὲ τοῦτο ἐστὶ, τὰ πάντα ἀνατραπήσεται. Πανταχοῦ γὰρ τὸ διδόναι καὶ μεταλαμβάνειν ἀρχὴ πολλῶν ἐστὶν ἀγαθῶν, ἐπὶ σκερμάτων, ἐπὶ μαθητῶν, ἐπὶ τεχνῶν. Ἀν γὰρ βουλευθῇ τις παρ' αὐτοῦ κατέχειν τὴν τέχνην, καὶ αὐτὸν καὶ τὸν βίον ἀντρέψεν ἅπαντα. Καὶ ὁ γεωργός τὰ σπέρματα ἂν οἱκοι κατορύξας φυλάττοι, λιμὸν ἐργάσεται χαλεπὸν· οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἔάν ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο ποιῇ, πρὸ τῶν πενήτων αὐτὸν ἀναιρήσει, τὴν φλόγα τῆς γέννης χαλεπωτέραν κατὰ τῆς αὐτοῦ σωρεύων κεφαλῆς. Ὅσπερ οὖν οἱ διδάσκαλοι, καὶ πολλοὺς ἔχωσι τοὺς μαθητάς, ἐκάστῳ μεταδίδασσι τῆς τέχνης· οὕτω καὶ σὺ πολλοὺς κτῆσαι τοὺς εὐεργετούμενους· καὶ λεγέτωσαν ἅπαντες, ὅτι Τὸν δεῖνα ἀπήλλαξε πενίας, καὶ τὸν δεῖνα κινδύνων· καὶ, Ὁ δεῖνα ἂν ἀπώλετο, εἰ μὴ μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ

^a Reg., γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ γὰρ ὁ χαλεπότης εἰ βουλευθείη.

τῆς σῆς ἀπέλαυσε προστασίας· καὶ ὅτι τῷ δεῖναι τὴν νόσον ἔλυσας, ἑτερον συκοφαντίας ἀπήλλαξας, ἄλλον ξένον ὄντα συγγαγεας, ἄλλον τυμνὸν ὄντα περιέβαλες. Μυρίου πλούτου καὶ πολλῶν θησαυρῶν βελτίον τὰ ῥήματα ταῦτα· ἐπιστρέφει πάντας μύλων τῶν ἱσχυῶν τῶν χρυσῶν καὶ τῶν ἱσχυῶν καὶ τῶν ἀνδραπόδων. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ καὶ φορτικὰ· ποιεῖ φαίνεσθαι, καὶ ὡς κοινὸν ἐχθρὸν μισεῖσθαι· ταῦτα δὲ ὡς πατέρα κοινὸν καὶ εὐεργέτην ἀνακηρύττει· καὶ ὁ πάντων μέγιστός ἐστιν, ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοία ἀπανταχοῦ σοι τῶν πράξεων ἔπεται. Λεγέτω τῶν οὖν ὁ δεῖνα, ὅτι Ἐμοὶ τὴν θυγατέρα συνεξέδωκεν· ἑτερος, Ἐμοὶ δὲ τὸν υἱὸν εἰς ἀνδρας ἐμπαρῆναι παρεσκεύασε· καὶ ἄλλος, ὅτι Τὴν συμφορὰν ἔλυσε· καὶ ἑτερος, ὅτι Τῶν κινδύνων ἀπήλλαξε. Ταῦτα στεφάνων χρυσῶν βελτίον τὰ ῥήματα, μυρίου κήρυκα ἐν τῇ πόλει τῆς οἰκίας φιλοφροσύνης ἔχειν· αὐταὶ αἱ φωναὶ τῆς φωνῆς τῶν κηρύκων τῶν πρὸ τῶν ἀρχόντων βαδίζόντων ἡδίους πολλῶ καὶ γλυκύτεραι, τὸν σωτήρα, τὸν εὐεργέτην, τὸν προστάτην, τὸν τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι ὀνόματα, ἀλλὰ μὴ πλεονέκτην καὶ ἀλαζόνα καὶ ἀκόρεστον καὶ σμικρολόγον. Μὴ, παρακαλῶ, μηδενὸς τούτων ἐπιθυμήσωμεν τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων. Εἰ γὰρ ἐπὶ γῆς ταῦτα λεγόμενα λαμβρόν οὕτω ποιεῖ καὶ περιφανῇ, ὅταν ἐν οὐρανῷ ταῦτα γράφηται, καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἀνακηρύττει τὴν μέλλουσαν, ἐννόησον ὅσης ἀπολαύση τῆς περιφανείας, ὅσης τῆς λαμπρότητος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Aberat ταῦτα. ^c Savilius legendum putat φορτικόν, et certe melius quadret ad seriem.

[87] OMIAIA IA'.

Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅψ' ὁμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας· ἀλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω (οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ συννοῶ· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι)· ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστι.

α'. Μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν οὐκ εἶδα πῶς ἐπεισῆλθε τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει τὸ τῆς περιεργίας καὶ τὸ τῆς καλυπταγμοσύνης τῆς ἀκαίρου νόσημα· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς ἐκόλασεν εἰπών· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῇτε· ὅπερ ἡθονὴν μὲν οὐδεμίαν ἔχει, καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλασιν δὲ μόνον καὶ τιμωρίαν. Καὶ γὰρ μυρίων αὐτοὶ γέμοντες κακῶν, καὶ τὰς δοκούς ἐπὶ τῶν ὁμμάτων φέροντες, τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ πλησίον, κάρφους οὐδὲν διαφερόντων, ἀκριβεῖς γινόμεθα ἐξετασταί· ὥσπερ καὶ ἐν τῇ Κορινθίῳ τοῦτο συνέβαιεν. Ἀνδρας γὰρ εὐλαβεῖς καὶ θεοφίλους διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐκωμῶδουν καὶ ἐξέβα[λ]λον, τοὺς δὲ μυρίων γέμοντας κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγλωττίαν. Εἴτα, καθάπερ δικασταὶ προκαθημένοι, τοιαῦτα μετὰ προπετείας ἐψηφίζοντο· Ὁ δεῖνα ἀξιος, ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος ἀμείνων· καὶ οὗτος ἐκείνου καταδεέστερος, κακείνος τούτου βελτίων· καὶ ἀφάντες τὰ αὐτῶν πενθεῖν κακὰ, ἐτέροις ἐγίνοντο δικασταί, καὶ ταύτῃ πολέμους ἀντιπρὸς πάλιν χαλεπούς. Ὁ Παῦλος οὖν ἀναγρῶν τοῦτο τὸ νόσημα, ὅρα πῶς αὐτοὺς διορθοῦται συνετῶς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα

πιστός τις εὐρεθῇ, καὶ ἐδόκει πάροθεν αὐτοῖς διδέναι τοῦ κρίνειν καὶ ἐξετάζειν τὸν ἐκάστου βίον· τοῦτο δὲ τὴν στάσιν ἐπέτριβεν· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀπήγαγεν αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ἐρεσχλείας, λέγων· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅψ' ὁμῶν ἀνακριθῶ· πάλιν ἐπὶ τοῦ οἴκειου προσώπου τὸν λόγον προέβη. Τί δὲ ἐστίν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅψ' ὁμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας; Ἀνάξιον ἑμαυτὸν κρίνω, φησί, τοῦ παρ' ὁμῶν κρίνεσθαι· καὶ τί λέγω παρ' ὁμῶν; καὶ τὸ παρ' οὐτινοσοῦν ἑτέρου. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπονοίαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου, εἰ μηδὲνα τῶν ἀνθρώπων ἄξιον εἶναι λέγει τοῦ φέρειν τὴν περ αὐτοῦ ψήφον. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸς αὐτὸν ταῦτά φησιν, ἀλλ' ἐτέρους ἐξαρπάσαι βουλόμενος τῆς παρ' ἐκείνων ἐπαχθείας·· ἔπειτα δὲ οὐδὲ μέχρι Κορινθίων τὸ πρᾶγμα ἐστῆσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τῆς κρίσεως ταύτης ἐξέβαλε, μείζον εἶναι τῆς αὐτοῦ γνώμης λέγων τὰ τοιαῦτα ψηφίζεσθαι· ἐπήγαγε γοῦν· Οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάσαι χρή, δι' ἣν ταῦτα ἐλέγετο· οἶδα γὰρ πολλαχοῦ καὶ μεγαλοφρόνως φθέγγεσθαι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ τύφου οὐδὲ ἀπονοίας, ἀλλ' οἰκονομίας ἀρίστης· ἐπεὶ καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἐπαίρομενος, ἀλλ' ἐτέρους καταστέλλων, ταῦτα ἔλεγε, καὶ ἀξίωμα

^a Loquebatur ἀπεχθείας.

σπεύδων περιθῆναι τοῖς ἁγίοις. Ὅτι γὰρ τῶν σφόδρα ταπεινῶν ἦν, ἀκουσον τί φησι, τὴν τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαν [88] εἰς μέσον περὶ τοῦτου φέρων· ὅτι *Ἡ μὲν παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· καὶ πάλιν, Ἔσχατον δὲ πάντων ὥσπερ εἰ τῷ ἐκτρώματι ὠφθῇ κάμοι.* Ἄλλ' ὁμως ὁ ταπεινὸς οὗτος, καιροῦ καλοῦντος, σκόπει ποῦ τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν ἐπῆρεν, οὐχὶ τυφόν διδάσκων, ἀλλὰ φρόνημα ὑγιὲς ἐμποίων. Αὐτοῖς γὰρ τούτοις διαλεγόμενος ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἐστέ κριτηρίων ἐλαχίστων.* Ὅσπερ γὰρ ἀλαζονείας εἶναι χρή πόρρω τὸν Χριστιανόν, οὕτω καὶ κολακείας καὶ ἀγεννοῦς φρονήματος. Οὐδὲ γὰρ εἰ λέγοι τις, ὅτι τὰ χρήματα οὐδὲν ἡγοῦμαι εἶναι, ἀλλὰ τὰ παρόντα ἅπαντα σκιά μοι καὶ ὄναρ καὶ παίδων ἀθύρματα, ἀλαζονείας αὐτὸν γραφόμεθα· ἐπεὶ καὶ τὴν Σολομῶντα οὕτως εἰς ἀλαζονείαν διαβαλοῦμεν, περὶ τούτων φιλοσοφοῦντα καὶ λέγοντα· *Ματαιότης ματαιοτήτων, καὶ τὰ πάντα ματαιότης.* Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῷ τῆς ἀλαζονείας ὀνόματι τὴν φιλοσοφίαν καλεῖν. Ἄρα οὐκ ἀπονοία τὸ καταφρονεῖν τούτων, ἀλλὰ μεγαλοψυχία, καί τοι γε βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας καὶ δυνάστας ὀρώμεν αὐτῶν ἀντεχομένους· ἀλλ' ὁ πτωχὸς φιλοσοφῶν πολλῆς αὐτῶν ὑπεροφῆς, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἀλαζόνα αὐτὸν, ἀλλὰ μεγαλόφρονα εἶναι φήσομεν· ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀντεχόμενον αὐτῶν, ταπεινόφρονα καὶ μέτριον, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ μικρόψυχον καὶ ἀνελεύθερον. Καὶ γὰρ εἰ τις υἱὸς τῶν μὲν τῷ πατρὶ προσερχόντων κατεφρόνει, τὰ δὲ δουρικὰ ἐθαύμαζεν, οὐχ ὡς ταπεινόφρονα αὐτὸν ἐπὶ ηὔραμεν ἂν, ἀλλ' ὡς ἀγεννῆ καὶ δουρικὸν ἐκακίζομεν· ἐθαυμάσαμεν δ' ἂν καταφρονούντα ἐκείνων, καὶ τῶν πατρικῶν πολὺν ποιοῦμενον λόγον. Ἀπονοίας γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὁμοδούλων ἑαυτὸν νομίζειν εἶναι βελτίω· τὸ μέντοι τὴν οὖσαν περὶ τῶν πραγμάτων φέρειν ψῆφον, οὐχὶ ἀλαζονείας, ἀλλὰ φιλοσοφίας ἐστί.

β'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχ ἑαυτὸν ἐπαίρων, ἀλλ' ἑτέρους ταπεινῶν καὶ ἐξενισταμένους καταστέλλων καὶ πείθων μετριάζειν, ἔλεγε· *Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάττωσιν ἐστίν, ἵνα ὅψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνῃς ἡμέρας.* Ὁρᾷς πῶς κάκειντος ἐθεράπεισεν; Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι πάντων ὁμοῦς καταφρονεῖ, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἄξιοι κρίνεσθαι, οὐκέτι λοιπὸν ἀλγίσει, ὡς μόνος αὐτὸς ἐκδεβλημένος. Εἰ γὰρ εἶπεν, Ὑψ' ὑμῶν, μόνον, καὶ εἰσῆλθεν, ἱκανὸν ἴσως αὐτοῦ τοῦτο δακνῆναι ὡς καταφρονηθέντας ἦν· νυνὶ δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, *Οὐδὲ ἀνθρωπίνῃς ἡμέρας*, παραμυθίαν ἐκόμισσε τῇ πληγῇ, κοινωνοὺς αὐτοῖς δοῦς τῆς καταφροήσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο θεραπείη πάλιν εἰπὼν· *Ἄλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω.* Ὅρα πῶς οὐκ ἐστὶν ἀπονοίας τὸ εἰρημένον· οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρίβειαν. Εἴτα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σφόδρα ἐπαιρο[υ]μένον ἐδόκει εἶναι τὸ ῥῆμα, καὶ αὐτὸ διωρθώσατο εἰπὼν· *Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι.* Τί οὖν, οὐ χρή δικάζειν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἁμαρτήμασι; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν χρή τοῦτο ποιεῖν, ὅταν ἁμαρτάνωμεν· ἀλλὰ Παῦλος τοῦτο οὐκ εἶπεν· *Οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ συνοῖδα*, φησί. Ποῖον οὖν ἔμελλε κρίνειν ἁμαρτήμα, μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδώς; Ὁ δὲ οὐ φησι δεδικαιώσθαι. Οἱ οὖν [89] μυρίων τραυμάτων τὸ συνειδὼς ἐμπεπλησμένον ἔχοντες, καὶ μὴδὲν συνειδότες ἑαυτοῖς ἀγαθόν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, τί ἂν εἴπωμεν; Καὶ τί δῆποτε, εἰ μὴδὲν ἑαυτῷ συνοῖδεν, οὐ δεδικαιώται; Ὅτι συνείδαιεν ἁμαρτῆσθαι μὲν

αὐτῷ τινὰ ἁμαρτήματα, μὴ μὴν αὐτὸν εἰδέναι ταῦτα ἁμαρτήματα. Ἐντεῦθεν λογίζου πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἡ ἀκρίβεια. Οὐ τοίνυν ὡς ἀληπτον ἑαυτὸν νομίζων, οὕτως ἀνάξιον ἑαυτοῦ εἶναι τὸ κρίνεσθαι παρ' ἐκείνων φησὶν, ἀλλ' ἐπιστομίζων τοὺς ἀλόγως ταῦτα ποιοῦντας. Ἐτέρωθι γοῦν οὐδὲ φανερῶν ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπιτρέπει κοῖνειν ἑτέροις, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῆτει.

Τί γὰρ κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; φησὶν· ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Οὐ γὰρ τοῦτο ἐπετάγης, ἄνθρωπε, κρίνειν ἑτέρους, ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ δοκιμάζειν. Τί τοίνυν τοῦ Δεσπότης τὴν τάξιν ἀρπάξεις; ἐκείνου τὸ κρίνειν ἐστίν, οὐχὶ σόν. Διδὸς καὶ ἐπήγαγεν· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε*, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἐπικριτὴς γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν, οὐ χρή τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν; Χρή μὲν ἐπὶ τῶν φανερῶν ἁμαρτημάτων καὶ ὁμολογημένων, καὶ τοῦτο μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ, καὶ τότε δὲ ἀλογούντας καὶ δακνόμενους, καὶ οὐχ, ὡς οὗτοι τότε ἐποίουν, ἀπὸ κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα οὐ περὶ τῶν ὁμολογημένων ἁμαρτημάτων φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ τὸν δεῖνα τοῦ δεῖνος προτιθέναι, καὶ συγκρίσεις ποιεῖσθαι βίων. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς μόνος οἶδε κρίνειν μετὰ ἀκρίβειας, ὁ μέλλων ἡμῶν τὰ ἀπόρρητα κρίνειν, ποῖα μὲν μερίζον, ποῖα δὲ ἐλάττωτος κολάσεως ἐστὶν ἄξια καὶ τιμῆς· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παραστὰν ταῦτα πράττομεν. Εἰ γὰρ ἐν οἷς αὐτὸς ἡμαρτον, φησὶν, οὐδὲν οἶδα σαφῶς, πῶς ἄξιός ἂν εἴην ὑπὲρ ἑτέρων φέρειν ψῆφον; πῶς δὲ, ὁ τὰ ἑαυτοῦ μετὰ ἀκρίβειας μὴ ἐπιστάμενος, τὰ ἄλλων δυνήσεται κρίνειν; Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο ἐπασχε, πολλῶν μάλλον ἡμεῖς. Καὶ γὰρ αὐτὰ ἔλεγεν, οὐχ ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν ἀληπτον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος εἴη τις παρ' αὐτοῖς μὴδὲν ἁμαρτηκῶς, οὐδ' οὗτος ἄξιός ἂν εἴη τοὺς ἑτέρων κρίνειν βίους· καὶ ὅτι εἰ οὗτος ὁ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς ὑπεύθυνος εἶναι φησι, πολλῶν μάλλον ἐκείνοι οἱ μυρία ἑαυτοῖς συνειδότες. Οὕτω τοίνυν ἐπιστομίας τοὺς τὰς τοιαύτας ποιούμενους κρίσεις, ὡδίνει λοιπὸν ἀπαρρῆξας τὸν θυμὸν ἐπὶ τὸν πεπορνευκότα ἐλθεῖν· καὶ καθάπερ χειμῶνος ἐπιόντος νέφη τινὰ ζοφώδη προτρέχει, εἴτα ἐπειδὴ ὁ τῶν βροντῶν ἄταγος γένηται καὶ τὸν οὐρανὸν ἐργάσθαι νέφος ἐν, τότε ἀθρόον ἐπὶ τὴν γῆν καταρρῆγνυται ὁ ὕετος· οὕτω καὶ τότε συνέβαινε. Καὶ γὰρ ἔχων μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως χρήσασθαι τῷ πεπορνευκότῳ, τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ φοβεροῖς· ῥήμασι καταστέλλει πρότερον τὸ φύσημα τοῦ ἀνδρός· ἐπειδὴ καὶ διπλοῦν ἁμαρτήμα ἦν τὸ συμβᾶν, πορνεία, καὶ πορνείας [90] χεῖρον, τὸ μὴ πενθεῖν ὑπὲρ τοῦ πλημμεληθέντος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸν ἁμαρτηκότα πενθεῖ, ὡς τὸν ἁμαρτηκότα, καὶ μὴ μετανοοῦντα. Πενθήσω γὰρ πολλοὺς, φησὶν, οὐχὶ τῶν προσημαρτηκῶτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἢ ἐπραξαν. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἁμαρτῆσαι μετανοεῖ καυχώμενος, οὐ πένθους, ἀλλὰ μακαρισμῶν ἐστὶν ἄξιός, ἐπὶ τὸν τῶν δικαίων χορὸν μεταστάς. *Ἀέθρ' γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας ἔσσι πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς.* Εἰ δὲ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν ἀναίσχυντε, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ πεσεῖν ἐστὶν ἐλεεινός, ὡς ἐπὶ τῷ κείσθαι πεσών.

γ'. Εἰ δὲ τὸ μὴ μετανοεῖν ἐπὶ ἁμαρτήμασι, χαλεπὸν,

• Ita Regius codex. In editis legitur τῷ πεπορνευκότῳ, φοβεροῖς, omissis interpositis. b Reg., τὰς ἀμαρτίας.

re vocante, vide quo discipulorum sententiam extulerit, non fastum docens, sed sanos indens spiritus. Ipsos enim alloquens dicebat: *Et si in vobis judicatur mundus, indigni estis minimis judiciis* (1. Cor. 6. 2). Ut enim Christianum oportet longe ab arrogantia esse, ita et ab adulatione et ab illiberali sensu. Neque enim si quispiam dixerit, Pecunias nihil esse putato, sed præsentia omnia mihi umbra et somnium sunt ac puerorum ludibria; arrogantiae ipsum accusabimus: Nam sic Salomonem etiam arrogantiae accusabimus cum de his rebus philosophatur et dicit: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccles. 1. 2). Sed absit ut arrogantiae nomine philosophiam appellemus. Non est ergo arrogantia hæc despicere, sed animi magnitudo, licet videamus reges et principes illa sibi vindicare. Verum pauper qui philosophatur, ille sæpe despiciat: neque ideo illum arrogantem, sed magnanimum dicemus: sicut nec eum, qui hæc magnopere sibi vindicat, humilem et modestum, sed infirmum, pusilli animi et illiberalem dicemus. Et enim si quis filius ea quæ ad patrem pertinent despiceret, servilia autem admiraretur, non quasi humilem illum laudaremus, sed ut illiberalem et servilem vituperaremus; ipsumque vero miraremur si illa despiceret, et paterna magni faceret. Arrogantiae enim est, se conservis meliorem esse existimare; sed eam quæ vere est de rebus ferre sententiam, non arrogantiae est, sed philosophiæ.

2. Ideo Paulus non se extollens, sed alios humilians, et sese effidentes deprimens et modestos esse suadens, dicebat: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die*. Viden' quomodo illos curaverit? Nam qui audierit quod omnes similiter despiciat, et a nullo judicari dignetur, non utique dolebit quasi ipse solus ejectus. Nam si dixisset, A vobis tantum, et siluisset, hoc illos mordere poterat, quasi despecti fuissent: nunc autem cum addit, *Nec ab humano die*, plagæ medicamentum adhibuit, cum ipsis talis contemptus socios assignavit. Sed et ipse quoque huic rei rursus medetur, adiciens: *Sed neque meipsum judico*. Vide quomodo dictum illud non arrogantiam sapiat: neque enim se satis esse dicit ad hoc accurate præstandum. Deinde quia hoc dictum sese admodum extollentis videbatur esse, id correxit dicens: *Sed non in hoc justificatus sum*. Quid igitur? annon oportet et se et peccata judicare? Maxime quidem oportet hoc facere cum peccamus; sed Paulus hoc non dixit: *Nihil enim mihi conscius sum*, inquit. Quodnam ergo peccatum judicaturus erat, cum nihil sibi conscius esset? Ille vero non dicit se esse justificatum. Qui ergo conscientiam habemus mille vulneribus sauciam, et nullius boni nobis conscii sumus, sed totum contrarium, quid dixerimus? et quomodo ille nullius sibi conscius mali, non justificatus erat? Quia contingebat illum aliqua admittere peccata, quæ ipse nesciret esse peccata. Hinc cogita quam erit accuratum futurum iudicium. Non ergo, quod omni reprehensione vacuum se putaret, se indignum esse dicit, qui ab illis judicetur, sed reprimat eos qui inconsiderato hoc facerent. Ali-

bi enim, etiamsi peccata non manifesta essent, aliis iudicium ferre permisit, quoniam hoc postulabat tempus.

De aliis non judicandum est. — Quid enim, ait, judicas fratrem tuum? et tu cur fratrem tuum nihili facis (Rom. 14. 10)? Non enim hoc tibi mandatum est, o homo, ut alios iudices, sed ut tua examines. Cur ego Domini partes arripis? illius est judicare, non tuum. Quare subjungit: 5. *Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque ventat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo*. Quid ergo, non oportet doctores hoc facere? Oportet quidem in peccatis manifestis, quæ in confesso sunt, idque congruenti tempore; cum tunc doleant et mordeantur. Non ut tunc illi faciebant, ex inani gloria et arrogantia. Hic enim non de peccatis illis loquitur, quæ in confesso erant, sed quod illum alteri præferrent, et vitam illorum compararent. De his enim ille solus accurate judicare novit, qui occulta nostræ judicaturus est; quænam scilicet majori, quænam minori vel supplicio vel honore digna sint: nos vero secundum id quod apparet hæc facimus. Si enim, inquit, in quibus ipse peccavi, nihil clare novi, quomodo dignus fuerim qui de aliis feram sententiam? quomodo qui mea non accurate novi, aliena potero judicare? Si vero Paulus hoc fecit, multo magis nos. Hæc enim dicebat, non ut se nulli reprehensioni obnoxium ostenderet, sed ut declararet, etiamsi quis apud illos esset qui non peccavisset, non dignum tamen esse qui de aliorum vita iudicet; et quod si is, qui nullius mali sibi conscius est, se obnoxium esse dicit, multo magis illi erunt, qui mille peccatorum sibi conscii sunt. Cum sic ergo os obstruxisset eorum, qui talia iudicia ferrent, demum parturientis more gestit irrumperet in fornicatorem: et sicut ingruente tempestate, præcurrunt nubes quædam atræ; deinde post tonitruum fragorem et postquam cælum una nubes factum est, tunc in terram confertim erumpit pluvia; eodem modo et tunc accidit. Nam cum posset cum indignatione multa agere in fornicatorem, non ita agit; sed præmissis terribilibus verbis ejus tumorem reprimat. Quandoquidem duplex aderat peccatum, fornicatio nempe, et fornicatione pejus aliud, quod scilicet tanti peccati non-pœniteret ipsum. Non enim ita peccatorem lugeat, ut peccatorem non pœnitentem: Lugebo enim multos, inquit, non eorum tantum qui prius peccarunt, sed eorum qui pœnitentiam non egerunt, de impudiciis et de immunditia quam admiserunt (2. Cor. 12. 21). Nam qui post peccatum pœnitentia utitur, non dignus est qui lugeatur, sed qui beatus prædicetur, utpote qui in iustorum chorum translatus sit. *Dic enim tu prius, inquit, iniquitates tuas, ut justificeris* (Isai. 43. 26). Si autem postquam peccavit, impudenter agat, non ita commiseratione dignus est quod ceciderit, quam quod lapsus jaceat.

3. Quod si post peccatum non pœnitere grave est, de admissis peccatis intumescere quantum meretur supplicium? Nam si is, qui de recte factis extollitur,

immundus est; qui de peccatis inflatur, quam consequetur veniam? Quia ergo talis erat fornicator, et animam per peccatum ita petulantem et perversam reddiderat, necessario ejus fantom primo dejicit. Neque hoc crimen primo ponit, ut ne ille exuat pudorem, eo quod ante alios accusetur; neque postremum illum ponit, ut ne patet ille rem suam ut levioris momenti quasi aliud agendo tractari: sed cum prius ipsi multum incussisset timorem ex dicendi liberitate, qua contra alios usus est, tunc illum aggreditur, postquam ejus arrogantiam per aliorum correctionem prius exagitaverat. Hæc enim ipsa verba, *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum; et, Qui judicet me, Dominus est, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*, non leviter et cum et eos, qui ipsi applaudebant sanctosque despiciebant, perstringit. Quid enim, inquit, si quidam extrinsecus virtute præditi et admirandi apparent? Non de exterioribus tantum fert judicium ille iudex, sed etiam arcana in medium adducit. Duobus ergo, vel potius tribus de causis iudicium nostrum accuratum non est; primo quia, etiamsi nullius peccati nobis conscius simus, opus tamen habemus eo, qui peccata nostra accurate arguat: secundo, quia ex his quæ sunt pleraque nos latent; tertio domum, quia multa aliorum gesta nobis quidem bona videntur, sed non ex recta sententia procedunt. Quid ergo dicitis, ille aut ille nihil peccavit, et hic illo melior est? Hoc enim non licet pronuntiare, neque de illo, qui nullius sibi conscius est: nam qui arcana iudicat, ille est qui accurate iudicat. Ecce igitur, ego nihil mihi conscius sum; sed neque ita justificatus sum: hoc est, Non sum a reddenda ratione et a crimine liberatus. Non enim hoc dicit, Non in numero et ordine justorum sum; sed, Non sum mandus a peccato. Nam alibi ait: *Qui autem mortuus est, justificatus est a peccato* (Rom. 6. 7): id est, liberatus est. Multa vero facimus, quæ bona quidem sunt, sed non ex recta sententia procedunt. Nam multos laudamus, non ut illos splendidos reddamus, sed ut per illos alios quospiam mordeamus. Et res quidem ipsa per se bona est; laudatur enim is qui recte fecit; sed mens laudantis corrupta est: ex satanica enim sententia procedit. Non enim fratri gratulans, sed alium ferire cupiens hoc sæpe quis fecit. Rursus quispiam grande admisit peccatum; alius vero ipsum supplantare volens, nihil fecisse dicit, et consolatur eum peccantem, ad communem naturæ usum confugiens: verum sæpe non quod ignoscere velit, sed ut signiorem illum reddat hoc facit. Rursus sæpe corripit, non ut arguat et moneat, sed ut proximi peccatum publice efferat et traducat. Consilia autem homines non norunt; qui corda vero scrutatur, accurate scit, et illa omnia tunc in medium adducet. Ideoque dicebat: *Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*.

Homines quam falluntur in iudiciis. — Cum ergo, quando etiam nihil nobis éonscii sumus, crimine pari esse non possumus, et cum aliquid boni agimus, nec

vero ex recta animi sententia agimus, supplicio abnoxii simus: cogita quam fallantur homines in iudiciis. Hæc quippe omnia non possunt homines assequi, sed ille tantum nunquam dormiens oculus. etiam homines fallamus, illum nunquam decipiemus. Ne itaque dicas, Tenebræ et parietes in circuitu sunt, quis me videt? nam qui fluxit sigillatim corda nostra, ipse omnia novit: tenebræ enim apud eum non obscurabuntur. Recte autem dicit is qui peccat, Tenebræ et parietes in circuitu meo sunt. Nisi enim in mente ejus tenebræ essent; non sic, ejecto Dei timore, cum libertate id fecisset. Nam nisi prius dux animus obtenebratus fuerit, peccatum cum fiducia ingredi non potest. Ne ergo dicas: Quis me videt? est enim qui penetrat usque ad animam et spiritum, compagesque et medullas: sed tu te ipsum non vides, nec potes nubem dissociare; verum ac si murum undique circumpositum haberes, non potes ad cælum respicere.

4. *Fornicationis spiritus extincit.* — Quod enim peccatum vis prius examinemus? et sic factum admissumque fuisse videbis. Quemadmodum enim latrones et marorum efflorescentes, cum quid pretiosum auferre volunt, extincta lucerna hoc perpetrant: sic in peccatis facit corrupta ratio. Etenim in nobis quoque lux est rationalis semper ardens. Si autem spiritus fornicationis cum impetu magno irruens flammam illam exstinxerit, statim animam obtenebrat, expugnat et omnia quæ adsunt statim diripit. Cum enim anima a lasciva concupiscentia capitur, ut nubes et caligo corporis oculos, ita mentis propiendi facultatem occupans, nihil sinit videre ulterius, non præceptum, non gehennam, non timorem, sed ab illis insidiis tyrannice occupata demum, peccato facilis expugnata evadit: et sicut paries sine fenestris ante oculos excitatus non sinit radium justitiæ menti lucere, absurdis libidinis cogitationibus ipsam undique cingentibus; et tunc occurrit illi meretrix ante oculos, ante mentem, ante cogitationes stans et apparens; ac quemadmodum cæci in ipso meridie sub cæli medio stantes lucem non excipiunt, clausis sibi oculis: sic et illi, etsi innumera undique ipsis insonent salutaria dogmata, anima hoc morbo correpta, illis omnibus verbis aures obstruunt. Idque probe sciunt ii, qui rem experti sunt. Verum abest, ut vos id experientia didiceritis. Neque hoc solum peccatum id facit, sed etiam quivis alius amor prævus.

Pecuniarum amor quanta mala pariat. — Transferamus enim, si placet, sermonem a meretrice ad pecunias, et hic quoque videbimus densas tenebras. Illic enim quod una tantum sit amasia, in uno inclusa loco, non ita vehemens est morbus: in pecuniis autem, quæ ubique apparent, in argentariis officinis, in diversoriis, in aurificinis, in divitum aedibus, vehemens spirat amor. Quando enim pueros superbe agentes in foro, equos auro onustos, homines magnificis et sumptuosis vestibus ornatos, concupiscentia motus videt is qui hoc morbo detinetur, multis tene-

τὸ καὶ πεφυσῶσθαι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, ποίας κολάσεως ἐστὶν ἄξιον! Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐπαυρόμενος, ἀκάθαρτός ἐστιν, ὁ ἐπὶ ἁμαρτήμασι τοῦτο πάσχειν, ποίας τεύξεται συγγνώμης; Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτος ἦν ὁ κεπορνευκὴς, καὶ τὴν ψυχὴν οὕτως ἱταμῆν καὶ θυσιάζοντον εἰργάσατο διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀναγκαίως αὐτοῦ προκαταβάλλει τὸν τύπον. Καὶ οὕτως πρῶτον τίθησι τὸ ἔγκλημα, ὥστε μὴ ἀνασχυρῆσαι αὐτὸν, ὡς πρὸ τῶν ἄλλων ἐγκαλούμενον· οὕτως δὲ ὑστερον, ὥστε αὐτὸν μὴ νομίσαι πάρεργον εἶναι τὸ κατ' αὐτόν· ἀλλὰ πρότερον πάλιν αὐτῷ φόβον ἐνδείξει ἐκ τῆς πρὸς ἐτέρους παρήρησας, τότε ἐπ' αὐτὸν χωρεῖ, ἐν τῇ πρὸς ἐτέρους ἐπιτιμῇσι προκαταλείπειν αὐτοῦ τὴν ἀπνοίαν. Αὐτὰ γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα τὸ, *Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύννοιδας*, ἀλλ' οὐκ ἐν τοσούτῳ *δικαίωμαι*· καὶ τὸ, *Ὁ κρίνων με, Κύριός ἐστιν, ὃς καὶ φασίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*, οὐχ ὡς ἔτυχε ἀκαίῳ καὶ τῶν ἐκείνῳ μὲν συγκροτούμεν, τοὺς δὲ ἁγίους ἐξουθενούντων, καθάπτεται. Τί γὰρ, φησὶν, εἰ ἐξῴθεν ἐνάρτετοι φαίνονται τινες καὶ θαυμαστοί; Οὐ τῶν ἐξῴθεν κριτῆς ἐστὶ μόνον ἐκεῖνος ὁ δικαστὴς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα εἰς μέσον ἔξει. Αὐτοὶ τοῖνον ἐνεκεν, μᾶλλον δὲ καὶ τριῶν, οὐκ ἐστὶν ἡμῶν ἡ κρίσις ἀκριβὴς· ἐνὸς μὲν, ὅτι κἂν μηδὲν ὤμεν ἑαυτοῖς συναιδέτες, ὅμως διεμέθεα τοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ἐλέγχοντος μετὰ ἀκριβείας· ἐτέρου δὲ, ὅτι τὰ πλεονα τῶν γινόμενων ἡμῶς λανθάνει καὶ κρύπτεται· καὶ τρίτου πρὸς τοὺτους, ὅτι πολλὰ τῶν γινόμενων παρ' ἐτέρων δοκεῖ μὲν ἡμῖν καλὰ, οὐκ ἀπὸ ὁρθῆς δὲ γίνεσθαι γνώμης. Τί τοῖνον φασί, ὅτι οὐδὲν ἡμάρτηται τῷ δεῖν καὶ τῷ δεῖν, καὶ ὁ δεῖν τοῦ δεῖντος βαλάν; Τούτο γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀποφήνασθαι, οὐδὲ περὶ τοῦ μηδὲν ἑαυτῷ συναιδέοντος· ὁ γὰρ τὰ ἀπόρρητα κρίνων, ἐκεῖνος ἐστὶν ὁ μετὰ ἀκριβείας δικάζων. Ἰδοὺ γοῦν, οὐδὲ ἐγὼ τι ἑμαυτῷ σύννοιδας· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως *δικαίωμαι*· τοῦτέστιν, οὐκ ἀπῆλλαγμα τῶν ἐδυνῶν οὐδὲ τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι. Οὐκ ἐν τοῖς ἡ δικαίαις τέταγμα, ἀλλ' ὅτι οὐκ εἰμι καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ἀλλοχού φησιν· *Ὁ δὲ ἀποδοτὴν [91] δαδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας*· τοῦτέστιν, ἀπῆλλακται. Πολλὰ δὲ καὶ πράττομεν ἀγαθὰ μὲν, οὐκ ἀπὸ ὁρθῆς δὲ γνώμης. Καὶ γὰρ ἐπαινοῦμεν πολλοὺς, οὐκ ἐκεῖνους ποιεῖται λαμπροὺς βουλόμενοι, ἀλλ' ἐτέρους δι' ἐκεῖνων ἐκνεύει. Καὶ τὸ μὲν γινόμενον, καλὸν (ἐπαινεῖται γὰρ ὁ κατορθῶν), ἡ δὲ διάνοια διεφθαρμένη· ἀπὸ σατανικῆς γὰρ γίνεται γνώμης. Οὐ γὰρ τῷ ἀδελφῷ συγγαίρων, ἀλλὰ τὸν ἕτερον βαλεῖν ἐπιθυμῶν, τοῦτο πολλὰκις πεποίηκε τις. Πάλιν, ἡμαρτέ τις ἁμαρτίαν μεγάλην· ἑτέρας τις αὐτὸν ὑποκαλεῖσθαι βουλόμενος, οὐδὲν φησιν εἰργάσθαι, καὶ παραμυθεῖται ὅθεν αὐτὸν ἁμαρτάνοντα, ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καταπεύγων· ἀλλ' οὐ συγγνώμης· πολλὰκις, ἀλλὰ βεθυμότερον· εἰργάσασθαι βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν, ἐπιπλήττει· πολλὰκις, οὐχ ὥστε ἐλέγχει καὶ νοθεύει, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπέσαι καὶ ἐκτραγυδῆσαι τῷ κληρίῳ τὴν ἁμαρτίαν. Τὰς δὲ βουλὰς αὐτὰς ἄνθρωποι μὲν οὐκ ἴσασιν, ὁ δὲ τὰς καρδίας ἱερυνῶν ἀκριβῶς ἐπιστάται, καὶ εἰς μέσον ἔξει πάντα τότε ἐκεῖνα. Δὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὅς φασίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*.

Ἦσαν οὖν καὶ ἐν τῷ μηδὲν ἑαυτοῖς συναιδέειν μὴ

δυνώμεθα ἐγκλημάτων εἶναι καθαροί, καὶ ἐν οἷς ἀγαθόν τι πράττομεν, οὐκ ἀπὸ ὁρθῆς δὲ γνώμης πράττομεν, τιμωρίας ὤμεν ὑπεύθυνοι, ἐνδόξουν πόση παρὰ ἀνθρώποις ἀπάτη περὶ τὰς κρίσεις. Πάντα γὰρ ταῦτα ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐστὶν ἐφικτά, τῷ δὲ ἀκοιμήτῳ μόνῳ ὀφθαλμῷ· κἂν ἀνθρώπους ἀπατήσωμεν, ἐκεῖνον οὐδέποτε παραλογισόμεθα. Μὴ τοῖνον λέγε· Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι· τίς με ὀρᾷ; ὁ γὰρ πλάσας καταμένοντας τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸς πάντα ἐπιστάται, ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται παρ' αὐτῷ. Καλῶς δὲ φησὶν ὁ ἁμαρτάνων, ὅτι Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι. Εἰ μὴ γὰρ σκότος ἦν ἐν τῇ διανοίᾳ, οὐκ ἂν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐκβαλὼν, μετὰ ἀδείας ἐπραττεν. Ἄν γὰρ μὴ πρότερον σκοτισθῇ τὸ ἡγεμονικόν, ἐπισεισθῇ ἡ ἁμαρτία μετὰ ἀδείας οὐ δύναται. Μὴ τοῖνον λέγε· Τίς με ὀρᾷ; ἐστὶ γὰρ ὁ δικινούμενος μέχρι ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἄρμυν τε καὶ μυελῶν· ἀλλὰ αὐ στυτὸν οὐχ ὀρᾷ, οὐδὲ διατέμνειν δύνασαι τὸ νέφος, ἀλλ' ὥσπερ τειχιῶν πάντοθεν ἔχων περιεικείμενον, οὕτως ἀναβλέψαι πρὸς τὸν οὐρανὸν οὐκ ἔχεις.

δ. Ποῖαν γὰρ βούλει πρότερον ἁμαρτίαν ἐξετάσωμεν; καὶ ἔπει οὕτω γινόμενῃ αὐτῇ. Καθάπερ γὰρ λησται καὶ τοιχωρύκεται, ἐπειδὴ ἐν τῶν τιμίων λαθεῖν θελήσῃ, τὸν λύχον κατασβέσαντας τοῦτο πράττουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ὁ διεφθαρμένος ποιεῖ λογισμὸς. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμῖν ἐστὶ φῶς τὸ λογικὸν διόλου καιόμενον. Ἄν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας σφοδρῶς ἐπιβλῇ μετὰ πολλῆς τῆς βύρμης κατασβέσῃ τὴν φλόγα ἐκείνην, ἐσχότῃσιν εὐθέως τὴν ψυχὴν καὶ κατηγωνίστατο, καὶ πάντα ἐσύλησεν εὐθέως τὰ ἐναποκαίμενα. Ὅταν γὰρ ὑπὸ ἀσελγῶν ἐπιθυμίας ἀλφὴ ἡ ψυχὴ, καθάπερ νέφος καὶ ἀγλῆς τοῦ τοῦ σώματος ὀφθαλμοῦς, οὕτως τῆς διανοίας τὸ προορατικὸν προκαταλαβοῦσα ἐκείνη, οὐδὲνα ἀφίησιν ἰδεῖν [92] περαιτέρω, οὐ κρημνὸν, οὐ γένναν, οὐ φόβον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐκείνης τυραννηθεῖσα λοιπὸν, εὐκαταγώνιστος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γίνεται· καὶ καθάπερ τοῖχος ἀθυρβλῶτος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐγερθεῖς, οὐκ ἀφίησι τὴν ἀκτίνα τῆς δικαιοσύνης ἐλλάμψαι· τῇ διανοίᾳ, τῶν λογισμῶν τῶν ἀτόπων τῆς ἐπιθυμίας πάντοθεν αὐτὴν ἐπιτειχισάντων· καὶ ἀπαντᾷ αὐτῷ τότε λοιπὸν ἡ πορνευομένη γυνή, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, πρὸ τῆς διανοίας, πρὸ τῶν λογισμῶν ἐστῶσα καὶ φαινομένη· καὶ ὥσπερ οἱ πεπρωμένοι, κἂν ἐν σταθερᾷ καστημῶν ὅπ' αὐτοῦ τοῦ ὁ οὐρανοῦ τὸ μέτρον ἐστηκότας ὦσιν, οὐ παραδέχονται τὸ φῶς, ἐγκεκλεισμένων αὐτοῖς τῶν ὀμμάτων· οὕτω δὲ καὶ οὗτοι, κἂν μυρία πάντοθεν αὐτοῖς ἐνηχῇ σωτήρια δόγματα, τῷ πάθει τοῦτο προκατελεχθέντων τὴν ψυχὴν, πᾶσι τοῖς τοιοῦταις λόγοις ἀποφράττουσι τὴν ἀκοήν. Καὶ ἴσασιν οἱ τὴν πείραν εἰληφότες καλῶς· Ἄλλ' ὁμᾶς μὴ γένετο ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς εἰδέναι. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον ἡ ἁμαρτία ταῦτα ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἔρωσ ἀστοπος.

Μεταδόμεν γὰρ, εἰ δοκεῖ, τὸν λόγον ἀπὸ τῆς πορνευομένης γυναικὸς ἐπὶ τὰ χρήματα, καὶ θεασόμεθα καὶ ἐγκαυθεῖν πυκνὸν σκότος καὶ αὐνεχέας. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ὅτε μὴς ὀσσης τῆς ἐρωμένης καὶ εἰς ἕνα τόπον ἀπαυκαλισμένης, οὐχ οὕτω σφοδρὸν τὸ πάθος· ἐπὶ δὲ τῶν χρημάτων ἀπανταχοῦ φαινομένων, ἐν ἀργυροκοπίαις, ἐν πανδοχείαις, ἐν χρυσοχοίαις, ἐν ταῖς τῶν πλουτουμένων οἰκίαις, σφοδρῶς ὁ ἔρωσ πνέει. Ὅταν γὰρ παιδὰς οδοῦντας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἱπποὺς χρυσοφοροῦντας, ἀνθρώπους καλλωπιζόμενους πολυτελεῖν ἐσθῆμασιν ἴδῃ μετ' ἐπιθυμίας ὁ νοσῶν, πολὺς ὁ σκό-

* *Εἰδὼν*, ἐκείνη. Reg., ἐκείνον. ὅτι ἐν τοῖς.

* Reg., ἐπιτειχίζοντων. ὁ Reg., ὅπ' αὐτοῦ τοῦ.

τος καταχέεται. Καὶ τί δεῖ λέγειν οἰκίας καὶ ἀργυροκοπέας; Ἐγὼ γὰρ οἶμαι τοὺς τοιοῦτους, καὶ ἐπὶ τῆς γραφῆς ἰδῶσι καὶ τῆς εἰκόνος τὸν πλοῦτον, σπαράττεσθαι καὶ ἀγριαίνειν καὶ λυτῶν· ὥστε πάντοθεν αὐτοῖς τὸ σκότος συνάγεται. Καὶ γὰρ εἰς εἰκόνα βλέψωσι βασιλικήν, οὐ θαυμάζουσι τῶν λίθων τὸ κάλλος οὐδὲ τὸν χρυσὸν οὐδὲ τὸ ἀλουργὲς ἱμάτιον, ἀλλὰ τήκονται. Καὶ καθάπερ ὁ δούσεως ἐκεῖνος, καὶ εἰκόνα θεάσθαι τῆς ἐρωμένης γυναικὸς, προσήλωται τῷ ἀφύχῳ· οὕτω καὶ οὗτος ἀψυχον ὁρῶν εἰκόνα τοῦ πλούτου, τὸ αὐτὸ πάσχει μειζρόνως, ὅτε τυραννικωτέρῳ κατεχόμενος πάθει· καὶ χρῆ λοιπὸν ἢ μένειν ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἢ ἐμβάλλοντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, μυρίας λαβόντα πληγὰς ἀναχωρεῖν οἴκαδε· πολλὰ γὰρ τὰ λυπούντα αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδὲν ἔτερον ἢ τὴν γυναῖκα ὀρᾷ, οὕτω καὶ οὗτος πένητας μὲν καὶ τὰ ἄλλα πάντα παρατρέχει, ἵνα μὴδὲ παραμυθίαν λάθῃ· πρὸς δὲ τοὺς εὐπόρους ἐνατενίζει τοὺς ὀφθαλμούς, πολὺν καὶ σφοδρὸν ἀπὸ τῆς ἐκείνων βίβης εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰσάγων τὸ πῦρ. Πῦρ γὰρ ἔστι χαλεπὴ κατεσθίων τὸν ἐμπεσόντα, καὶ εἰ μὴ γέεννα ἠπειλήτο μὴδὲ κόλασις, αὐτὰ τὰ παρόντα κόλασις ἦν, τὸ διηνεκῶς βασανίζεσθαι καὶ μηδέποτε πέρας εὐρίσκειν τοῦ νοσήματος. Καὶ ἤρκει καὶ ταῦτα μόνα πείσαι φυγεῖν τὴν ἀρρώστιαν· ἀλλ' οὐδὲν ἀνοίας χεῖρον, ἢ καὶ τοῖς ἀθυμίαν φέρουσι πράγμασι καὶ κέρδος οὐδὲν [93] προσηλῶσθαι παρασκευάζει. Διὸ παρακαλῶ ἀρχόμενον ἐκκόπτειν τὸ πάθος. Καθάπερ γὰρ πυρετὸς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν προσβαλὼν, οὐ σφόδρα φλέγει τῇ δίψῃ τοὺς χάμνοντας, ἐπιδούς δὲ καὶ τὴν φλόγα ἐπάρας, ἀνίατα διψᾷ παρασκευάζει λοιπὸν· καὶ παράσχη τις αὐτοῖς ἐμφορηθῆναι τοῦ πόματος, οὐ σθένυσιν, ἀλλ' ἐκκαίει τὴν χάμινον· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου συμβαίνει τοῦ πάθους· ἂν παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσελαύνον εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν μὴ κωλύσωμεν μὴδὲ ἀποκλείσωμεν τὰς θύρας, εἰσελθὼν λοιπὸν ἀνίατον ἐργάζεται τοῖς δεξαμένοις τὸ νόσημα. Καὶ γὰρ καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ ὅταν ἐπιπλεῖον ἡμῖν ἐνδιατρίψῃ, δυνατώτερα γίνεται.

ε'. Καὶ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων τοῦτο συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ φυτὸν ἄρτι μὲν ἐντεθὲν ἐπὶ τῆς γῆς, εὐκόλως ἀνασπένται· χρόνῳ δὲ πολλῷ ριζωθὲν, οὐκέτι, ἀλλὰ πολλῆς δεῖται τῆς μοχλείας· καὶ οἰκοδομὴ νεοπαγῆς μὲν οὐσα, περικυβεταὶ εὐκόλως ὑπὸ τῶν ἐνοχλούντων· παγεῖσα δὲ καλῶς, πολλὰ παρέχει τοῖς καθαιρεῖν ἐπιχειροῦσι τὰ πράγματα· καὶ θηρίον τόποις ἐμφιλοχωρήσαν πολλῷ χρόνῳ δυσκόλως ἐλαύνεται. Τοῖς μὲν οὖν οὐδέπω κατασχεθεῖσιν ὑπὸ τοῦ πάθους παρακαλῶ μὴ ἀλῶναι· εὐκολώτερον γὰρ φυλάξασθαι μὴ ἐμπεσεῖν, ἢ ἐμπεσόντας ἀποστῆναι. Τοῖς δὲ κατασχεθεῖσι καὶ κατεβράγαμένοις, ἂν θελήσωσιν ἐπιδοῦναι ἑαυτοὺς ἱατρῷ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἐπαγγέλλομαι σωτηρίας ἐλπίδα τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἄν γὰρ τοὺς παθόντας καὶ περιπεσόντας τῷ νοσήματι, καὶ ἀνευγκόντας ἐννοήσωσι, χρηστάς ἐξουσιν ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγῆς. Τίς οὖν περιέπεσε τῷ νοσήματι τούτῳ, καὶ ἀπηλλάγη ραδίως; Ὁ Ζαχαῖος ἐκεῖνος. Τί γὰρ τελώνου μάλλον φιλοχρήματον γένοιτο ἂν; Ἀλλ' ἄθρόον ἐγένετο φιλόσοφος, καὶ πᾶσαν ἔσβεσε τὴν πυράν. Ὁ Ματθαῖος ὁμοίως· καὶ γὰρ καὶ οὗτος τελώνης ἦν, ἐν ἀρπαγῇ διηνεκεῖ ζῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἄθρόον ἀπεδέυσσεν τὴν βλάβην, καὶ τὸ δῖψος ἔσβεσε, καὶ πραγματείαν μετήλθε πνευματικὴν. Τούτους τοῖνυν καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς ἐννοῶν, μὴδὲ οὐ ἀπογνῶς. Ἄν γὰρ θέλῃς, δυνήσῃ ταχέως ἀνενεγκεῖν. Καὶ εἰ βούλει, κατὰ τὸν τῶν ἱα-

τρῶν νόμον καὶ τὰ πρακτέα σοι μετὰ ἀκριβείας ὑπαγορεύσωμεν. Δεῖ τοῖνυν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκεῖνο κατορθοῦν, τὸ μὴ ἀπογινώσκειν μὴδὲ ἀπελπίζειν ἑαυτῶν τὴν σωτηρίαν· μετὰ τοῦτο μὴ τὰ τῶν κατωρθωκότων παραδείγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐναπομεινάντων παθήματα ἐνορᾶν. Ὡς περ γὰρ ἐνενοήσαμεν τὸν Ζαχαῖον καὶ τὸν Ματθαῖον, οὕτω δὲ καὶ τὸν Ἰούδαν λογίσασθαι χρῆ, καὶ τὸν Γιεζῆ, καὶ τὸν Ἀχαρ, καὶ τὸν Ἀχαάδ, καὶ τὸν Ἀνανίαν, καὶ τὴν Σάπφειραν· ἵνα δι' ἐκείνων μὲν τὴν ἀπόγνωσιν ἐκβάλωμεν, διὰ τούτων δὲ τὴν βιβυμίαν ἐκκόψωμεν, μὴδὲ ὑπὲρ γένηται ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τῶν ὑπαγορευομένων παραίνεσιν· καὶ παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς λέγειν, ὅτε τῷ Πέτρῳ προσελθόντες ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· *Τί οὖν ποιεῖς ἵνα σωθῶμεν*; καὶ ἀκουέτωσαν ἡ χρῆ ποιεῖν. Τί οὖν χρῆ ποιεῖν; Εἰδέναι τὴν εὐτέλειαν τῶν πραγμάτων, καὶ πῶς δραπέτης οἰκέτης καὶ ἀγνώμων ἔστιν ὁ πλοῦτος, καὶ μυρίους περιβάλλει κακοὶς τοὺς ἔχοντας· καὶ τὰ τοιαῦτα αὐτοῖς συνεχῶς [94] ἐπῄδωμεν ῥήματα. Καὶ καθάπερ ἱατροὶ τοὺς χάμνοντας ψυχρὸν αἰτούντας παραμυθούνται, παρέχειν λέγοντες, καὶ πηγὴν προσφαιζόμενοι καὶ ἄγχος καὶ καιρὸν καὶ πολλὰ τοιαῦτα (ἂν γὰρ ἄθρόον ἀνανεύσωσιν, ὑπὲρ τῆς μανίας αὐτοὺς ἀγριόσθαι παρασκευάζουσι)· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς πρὸς τοὺς φιλοχρημάτους ποιῶμεν· καὶ ὅταν λέγωσιν, ὅτι Πλουτήσαι βουλόμεθα, μὴ λέγωμεν εὐθέως, ὅτι κακὸν ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ συνθώμεθα, καὶ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦτο βουλόμεθα, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀλλὰ πλοῦτον ἀληθῆ, ἀλλὰ τὸν ἡθρόον ἔχοντα ἀθάνατον, ἀλλὰ τὸν οἱ συλλεγόμενον, καὶ μὴ ἐτέριος, πολλάκις δὲ καὶ ἐχθροῖς; καὶ τοὺς περὶ φιλοσοφίας λόγους εἰς μέσον ἀγῶμεν, καὶ λέγωμεν, ὅτι Οὐ κελεύομεν μὴ πλουτεῖν, ἀλλὰ κακῶς μὴ πλουτεῖν· ἔξεστι γὰρ πλουτεῖν, ἀλλὰ χωρὶς πλεονεξίας, χωρὶς ἀρπαγῆς καὶ βίας καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀκούειν κακῶς. Καὶ τοῖς αὐτοῖς προλαλόντες τοῖς λόγοις, μηδέπω περὶ γέννησης διαλεγώμεθα· οὐ γὰρ ἀνέχεται ὁ χάμνων εὐθέως ἅ τῶν τοιούτων ῥημάτων. Διόπερ ἀπὸ τῶν παρόντων ἅπαντας τοὺς περὶ τούτων ποιῶμεθα λόγους, καὶ λέγωμεν. Τί βούλει ἀπὸ πλεονεξίας πλουτεῖν; ἵνα ἐτέριος μὲν τὸ χρυσὸν ἀποκρίται καὶ τὸ ἀργύριον, σοὶ δὲ ἀρὰ καὶ κατηγορίαι μυρίαί; καὶ ὁ ἀποστερηθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων δάκνηται χρεῖας^β, καὶ ὀλοφύρηται, καὶ μυρίους ἐφέλκεται σοὶ κατηγοροῦς, καὶ τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης περιίῃ τὴν ἀγοράν, ἐν τοῖς στενωποῖς ἐντυγχάνων πᾶσι, καὶ διαπορούμενος καὶ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νυκτὸς θαρρῆεν ἔχειν; Πῶς γὰρ ἂν καθευδήσειε λοιπὸν, ὑπὸ τῆς γαστρὸς δακνόμενος, ἀγρυπνῶν, λιμῷ πολιορκούμενος, πάγου πολλάκις ὄντος καὶ ὕετος καταφερομένου; Καὶ σὺ μὲν ἐκ βαλανείου λελουμένος ἐπανέρχῃ, μαλακοὶς θαλπόμενος ἱματίοις, γεγηθὼς καὶ χαίρων, καὶ ἐπὶ δειπνῶν ἑτοιμον τρέχων πολυτελές· ἐκεῖνος δὲ πανταχοῦ κατὰ τὴν ἀγοράν ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ καὶ τοῦ λιμοῦ συνεχῶς ἐλαυνόμενος, περιέρχεται συγκεκυφὼς καὶ χεῖρας προτείνων· καὶ οὐδὲ θαρρῶν ἀδεῶς τῷ ἐμπεπλησμένῳ καὶ ἀναπταυμένῳ ῥήματα προσενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, πολλάκις δὲ καὶ ὀδρισθεὶς ἀνεχώρησεν. Ὅταν οὖν ἀνέλθῃς οἴκαδε, ὅταν ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἀνακλιθῇς^γ, ὅταν φῶς ἦ περὶ τὸν οἶκον λαμπρὸν, ὅταν ἐτοίμη καὶ δαψιλὴς ἡ τράπεζα, τότε ἀναμνήσῃτι τοῦ ταλαιπώρου καὶ ἀθλίου ἐκείνου, τοῦ περιόντος κατὰ τοὺς κύνας ἐν τοῖς στενωποῖς καὶ τῷ σκότῳ καὶ τῷ πηλῷ,

^α Reg., οὐδέπω. ^β Reg., τροφῆς. ^γ Reg., κατακλιθῆς.

bris circumfunditur. Ecquid opus est dicere domos et argentarias officinas? Puto enim illos si vel in pictura vel in imagine divitias illas viderint, discerpi, efforari et in rabiem verti: adeo ut undique tenebris offundantur. Nam si regiam imaginem conspiciant, non mirantur lapillorum pulchritudinem, non aurum, non vestem purpuream, sed liquefiunt; et sicut infelix ille amator, si amasiæ imaginem viderit, inanimatæ rei hæret affixus: ita et hic inanimatam videns divitiarum imaginem, hoc ipsum magis patitur, utpote magis tyrannico detentus morbo: et oportet demum vel domi manere, vel in forum venientem, mille plagis acceptis domum repetere: multa enim illius oculos dolore afficiunt. Ac quemadmodum ille nihil aliud videt quam mulierem, ita et iste pauperes quidem et alia omnia præterit, ut ne consolationem quidem accipiat: in opulentos autem oculos dirigit, ex aspectu illo multum in animam suam inducens ignem. Ignis quippe est, qui vehementer consumit illum, qui in ipsum incidit: atque etiamsi nec gehennæ, nec supplicii minæ intentatæ fuissent, hæ res præsentibus essent supplicium, assidue nempe torque-ri, neque morbi finem invenire. Et hæc satis essent, ut ab huiusmodi ægritudine avocarent: sed nihil peius amentia, quæ id efficit ut rebus mororem et nihil lucri afferentibus illi hæreant. Quamobrem, obsecro, incipientem animi morbum extinguatis. Sicut enim febris initio non valde siti adurit ægrotantes; cum autem creverit et flammam excitaverit, tunc sitim parit inextinguibilem; etiamsi vero quis potum ipsis largiter præbeat, non exstinguit, sed accendit fornacem: sic etiam in hoc morbo accidit. Si initio cum animam nostram invadit, non impediamus, neque fores ipsi claudamus, ingressus demum incurabilem excipientibus parit ægritudinem. Etenim et bona et mala, cum diutius in nobis manserint, potentiora fiunt.

5. In omnibusque aliis idipsum videre est. Nam planta recens insita, facile evellitur; si longo tempore egerit radices, non item, sed valido opus est vecte: et ædificium recens facile evertitur; cum vero firmitatem acceperit, difficile a conantibus decutitur: et fera quæ longo tempore alicubi mansit, ægre dispellitur. Illos igitur, qui nondum a morbo illo detinentur, rogo ne capiantur: facilius quippe est cavere ne cadant, quam lapsos exsilire. Illis vero, qui jam inciderunt et a morbo illo correpti sunt, si rationi medico se dedere velint, multam salutis spem per Dei gratiam polliceor. Nam si eos qui in morbum inciderunt et postea convaluerunt cogitaverint, bonam spem habebunt fore ut a morbo liberentur. Quis ergo incidit in hunc morbum, et facile liberatus est? Zacchæus ille. Quis enim publicano pecuniæ cupidior fuerit? Sed statim philosophus effectus est, et totum exstinxit incendium. Similiter Matthæus: nam et ille publicanus erat, in perpetua rapina vivens. Sed is quoque replete noxam exiit, sitim exstinxit, et negotiationem adiit spiritualem. Hos ergo et his similes tecum reputans, nec tu desperes. Si velis enim, cito poteris

emergere. Et, si velis, secundum medicorum legem ea quæ agenda sunt tibi accurate præscribemus. Oportet ergo ante alia omnia hoc recte gerere, non animum despondere neque desperare de salute sua: deinde non modo eorum qui recte fecerunt exempla, sed etiam eorum qui perseverarunt ærumnas inspicere. Sicut enim Zacchæum et Matthæum cogitavimus, ita et Judam animo reputare oportet, necnon Giezi, Achar, Achab, Ananiam et Sapphiram; ut per illos desperationem ejiciamus, per hos vero socordiam excindamus, neque supinus sit animus ad monita quæ præscribuntur: ac nos ipsos instituamus ad illa dicenda, quæ tunc ad Petrum accedentes Judæi dicebant: *Quid ergo oportet facere ut salvi simus* (Act. 2. 37)? et audiamus ea quæ facienda sunt. Quid ergo oportet facere? Nosse rerum vilitatem, et quod divitiæ sint servus fugitivus et ingratus, et quod possessores suos in mala injiciant innumerabilia: et ejusmodi verba assidue decantemus. Ac quemadmodum medici ægros frigidam postulantes consolantur, se præbituros dicentes, fontem commemorantes, et vas et tempus opportunum, pluraque huiusmodi (nam si statim negarent, in furorem et rabiem ipsos conjicerent): ita et nos cum pecunias amanitibus agamus: et cum dixerint, Divites esse volumus, ne statim dicamus malas esse divitias; sed assentiamur et dicamus nos etiam hoc velle, sed in congruenti tempore, sed divitias veras, sed eas quæ voluptatem habeant immortalem, sed eas quæ colliguntur nobis, non aliis, sæpe autem et iniunctis; ac philosophiæ verba in medium afferamus ac dicamus: Non jubemus non divites esse, sed male divites esse velamus: licet enim divitem esse, sed sine avaritia, sine rapina et vi, ita ut apud omnes male audiat dives huiusmodi. His illos verbis prius leniamus, necdum de gehenna loquamur: nam qui ægrotat, talia verba statim non ferret. Quamobrem ex præsentibus his de rebus verba faciamus et dicamus: Cur ex avaritia visitari, ut aliis aurum recondatur, tibi vero innumeræ imprecationes et criminationes? et qui illis privatus est, ex rerum necessariarum penuria mordeatur, ejulet, sexcentosque tibi attrahat accusatores, et adveniente vespera forum circumeat, et in angiportis omnes conveniat, dubius et anxius, ne de transigenda quidem nocte fidere audens. Quomodo enim jam dormiet, dum mordet venter, ipseque vigilat, fames obsidet, ingruit sæpe gelu et pluviae decidunt? Et tu quidem ex balneo ablutus redis, mollibus amictus vestibus, lætus et gaudens ad lautam cœnam accurrens: ille autem per forum a frigore et fame sæpe pulsus circumit, prono capite, manus extendens; nec præ metu audet satiatio et recumbenti verba proferre pro alimento necessario; sæpe vero contumelia affectus recessit. Cum ergo domum reversus es, cum in lecto recumbis cum lux splendida ubique fulget in ædibus, cum lauta mensa parata est, tum recordare miseri et infelicis illius, qui, ut canes solent, in angiportis, in tenebris et luto circumit: etiamsi sæpe hinc abeat, non domum, non ad uxorem; sed in fœni stratum, ut et canes vi-

demus, qui per totam noctem rabidi latrant. Et tu quidem si parvam stillam videris e tecto delapsam, totam evertis domum, famulos vocans, omnium moventes: ille vero jaceans in pannis, foeno et luto, lugens tolerat frigus.

6. Quæ fera his non frangatur rebus? quis adeo ævus et inhumanus, hæc rebus non mansuetior reddatur? Sed quidam ad tantam inhumanitatem deveniunt, ut dicant ipsos digna pati. Cum oporteret enim misereri, lacrymari, et calamitatem simul solvere: illi vero ipsos inhumaniter accusant. Quos libenter interrogarem, Cur, quæso, digna patiuntur? an quod ali velint et non fame confici? Non, inquiet, sed quia otiosi sunt. Tu vero annon otiosus delicias? Quid vero, annon opus sæpe exerces otio omni gravius, dum rapis, vim infers et avaritiæ studes? Melius esset si tu quoque huic te dederes otio: nam ita otiosi melius est, quam avaritiæ studere. Nunc autem alienis etiam insultas calamitatibus, non modo in otio degens, nec modo opus aggrediens otio gravius, sed etiam in miseria degentes accusans. Ipsi quoque narremus alienas calamitates, immaturas orbitates, eos qui in carcere degunt, eos qui discerpuntur in judiciis, eos qui de vita timent, inopinas mulierum viduitates, repentinas divitum mutationes, et hoc metu eorum animos molliamus. Nam per illas alienas narrationes suadebimus illis, ut eadem ipsa sibi timeant. Cum enim audierint, cujuspiam avari et raptoris filium, cujuspiam qui multa tyrannice fecerat uxorem, post mortem conjugis innumera passum esse mala, cum ii qui injuste læsi fuerant, in uxorem et filios irruissent, et commune bellum contra domum illius undique excitatum esset: etiamsi maxime omnium sensu destitutus sit, expectans tamen se talia passerum, et suis timens ne similia patiantur, temperantior erit. Tota vita nostra talibus exemplis multis plena est, nec deficiet nobis hic corrigendi modus. Cum autem hæc dicimus, non quasi suadentes vel quasi consulentes hæc dicamus, ne molestior

sit oratio, sed id tamquam narrationem proferamus; et ex alia consequentia ad similem semper narrationem veniamus, ac frequenter eis talia exempla proponamus, non concedentes ut alia quam hæc loquantur: Quomodo hujus demus splendida et illustris corruerit; quomodo ita deserta sit, ut ipsius bona omnia in aliorum manus inciderint; quot judicio quotidie de his facultatibus sunt constituta, quot negotia; quot ex famulis illius alii emendicant, alii in carcere conclusi mortui sunt. Et hæc omnia dicamus quasi lugentes eum, qui ex hac vita migravit, et quasi presentia despicientes; ut et timore et misericordia emolliamus immitem illum animum. Et cum illos viderimus his narrationibus depresso, tunc demum illis de gebeum sermonem inferamus, non tamquam illos terrentes, sed ut alios commiserantibus et dicamus: Et quid oportet dicere presentia? neque enim nostra his sunt limitibus circumscripta; sed gravius supplicium tales homines excipiet, et fluvius igneus et vermis venenosus et tenebræ interminabiles et supplicia immortalia. Si his illos incantemus narrationibus, et nos ipsos et illos corrigemus, atque ab aegritudine cito liberabimus, in dieque illo laudatorem Deum habebimus, ut et Paulus¹ dicit: *Et tunc laus erit unicuique a Deo*. Laus enim quæ ab hominibus procedit, et diffuit et aliquando non a bono animo proficiat: quæ autem a Deo est, et manet perpetuo et clare splendet. Quando enim is, qui omnia novit antequam fiant et ab omni passione vacuus est, laudat; tunc indubitata est virtutis demonstratio. Hæc ergo eum sciamus, talia operemur ut a Deo laudemur, et maxima consequamur bona: quæ utinam nos omnes adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Morel. habet..... cito liberabimus, ut et Paulus, omnia interposita.

HOMILIA XII.

CAP. 4. v. 6. *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis non plus, quam scriptum est, sapere.*

1. Quamdiu molestis asperisque verbis opus fuit, scenam non aperuit; sed ac si ipse esset qui hæc audiret, sic loquebatur, ut dignitas personarum quæ accusabantur obsistens accusantibus, non permitteret ad iram commoveri: cum autem oporteret deinceps aliquid remittere, tunc posita larva, occultatas personas ostendit prolati Pauli et Apollo nomine. Ideo dicebat: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo*. Et sicut in ægrotantibus, quando puerulus arger calcibus ferit, et aversatur cibos qui offeruntur a medicis, advocatum patrem vel pædagogum, ii qui assident, jubent ex medici manu accipere, et cibos afferre, ut ex timore ipsorum pueri accipiant et quiescant: sic et Paulus cum pro aliis esset accusa-

turus, illis quidem ut qui injuria afficerentur, his vero ut qui supra modum honorarentur, personas quidem eorum non protulit, sed suo et Apollo nomine sermonem adhibuit, ut eos reveriti, medicinam acciperent: postquam autem acceperunt, tunc demum aperuit de quibusnam hæc loqueretur. Hæc autem non simulatio erant, sed attemperatio et oconomia. Nam si aperte dixisset, Viros sanctos et admirabiles judicatis, id certe ægre tulissent et resillissent: nunc vero cum dixisset, *Mihi autem pro minime est ut a vobis judicet*; et rursus, *Quis est Paulus? quis Apollo*: acceptabilem orationem effecit. Propterea dixit: *Hæc autem in me transfiguravi propter vos, ut in nobis discatis non plus quam scriptum est sapere*; ostendens quod si de illis verba fecisset, non didicissent ea quæ discere oportebat, neque correctionem accepissent, ea quæ dicebantur moleste forentes. Nunc autem

καίτοι πολλάκις ἐκείθεν ἀπόντος οὐκ εἰς οἰκίαν οὐδὲ πρὸς γυναῖκα, οὐδ' εἰς εὐνήν, ἀλλ' εἰς σιτιάδα χόρου, καθάπερ τοὺς κύνας ὀρώμεν δι' ὅλης λυγνῶντας νυκτός. Καὶ σὺ μὲν, κἂν μικράν τινα σταγόνα κατενεχθείσας ἀπὸ τῆς στεγῆς ὀψῆς, πάντα ἀνατρέπεις ἐν οἴκῳ, οἰκέτας καλῶν, πάντα κινῶν· ἐκεῖνος δὲ ἐν βακίῳ καὶ χόρτῳ καὶ πηλῷ καίμενος, ἅπαντα ὑπομένει τὸν κρυμνόν.

Γ'. Ποῖον οὖν θηρίον τοῦτοις οὐκ ἂν κατακλασθεῖη τοὺς πράγματα; τίς οὕτως ὡμὸς καὶ ἀνάνθρωπος, ὡς μὴ γενέσθαι τοῦτοις ἡμέρας; Ἀλλὰ γὰρ εἰσι τινες, [95] οἱ πρὸς τοσοῦτον ἀπηνείας ἡκουσιν, ὡς καὶ λέγειν ἄξια πάσχειν αὐτούς. Δέον γὰρ ἔλκειν καὶ θακρύνειν καὶ συνδιδάσκειν τὰς συμφοράς, οἱ δὲ καὶ κατηγοροῦσιν ὡμῶς καὶ ἀπανθρώπως αὐτῶν· οὐς ἡδέως ἂν ἐροίμην· Τίνος ἐνεκεν ἄξια πάσχουσιν, εἰπέ μοι; ὅτι τρέφεσθαι βούλονται καὶ μὴ λιμῶνται; Οὐχί, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀργοῦντες. Σὺ δὲ οὐκ ἀργῶν σπαταλῆς; εἰ δὲ, οὐκ ἐργασίας πολλάκις πάσης ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργάζῃ, ἀρπάξων καὶ βιαζόμενος καὶ πλεονεκτῶν; Βέλτιον ἦν, εἰ καὶ σὺ ἤργεις τοιαύτην ἀργίαν· τοῦ γὰρ πλεονεκτεῖν τὸ οὕτως ἀργεῖν βέλτιον. Νῦν δὲ καὶ ἄλλοις πάσης ἐπιμαίανεις συμφοράς, οὐ μόνον ἀργῶν, οὐδὲ μόνον ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργασίαν μετιών, ἀλλὰ καὶ κατηγορῶν τῶν δυσημερούντων. Δηγώμεθα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰς ἄλλοις συμφοράς, τὰς ὀφθαλμίας τὰς ὥρους, τοὺς τὸ δεσποτικὸν οἰκοῦντας, τοὺς ἐν δικαστηρίοις σπαρταζομένους, τοὺς περὶ τὸ ζῆν δεδοκίτας, τὰς χηρείας τὰς ἀδοκίτους τῶν γυναικῶν, τὰς ἐθρούς μεταβολὰς τῶν πλουτούντων, καὶ τῷ φόβῳ τούτῳ καταμαλάντωμεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐν γὰρ τοῖς περὶ ἐτέρων διηγήμασι πείσομεν αὐτοὺς ταῦτα δεδοκίται πάντως καὶ περὶ ἑαυτῶν. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν, ὅτι ὁ τοῦ θεῖνος υἱὸς πλεονέκτου καὶ ἀρπαγῆς ἦν, τοῦ θεῖνος ἡ γυνή, τοῦ πολλὰ τυραννικὰ πεποιηκότος, μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ συνεκοῦντος μυρία ὑπέμεινε θάνατον, τὴν ἀδικηθέντων καὶ τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς παιδίοις ἐπόντων, καὶ κοινοῦ πολέμου πάντοθεν ἡμέτερου κατὰ τῆς οἰκίας τῆς ἐκείνου, κἂν πάντων ἀναισθητότερος ἢ, καὶ αὐτὸς προσδοκῶν τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ δεδοκίτας μήποτε τὰ αὐτὰ ὑπομείνωσι, αὐφρονέστερος ἔσται. Πολλῶν δὲ ἡμῖν τοιούτων διηγημάτων ὁ βίος

ἐμπέλησται, καὶ οὐκ ἀπορήσομεν τῆς τοιαύτης διορθώσεως. Ὅταν δὲ ταῦτα λέγωμεν, μὴ ὡς παραινούντες μὴδὲ ὡς συμβουλευόντες αὐτὰ λέγωμεν, ἵνα μὴ φορτικώτερος γένηται ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς ἐν τάξει διηγήματος· καὶ ἐξ ἐτέρων ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν τοιαύτην ἀεὶ βαδίζωμεν τὴν διάλεξιν, καὶ συνεχῶς αὐτοὺς εἰς ταῦτα ἐμβάλλωμεν τὰ διηγήματα, μὴδὲν ἕτερον συγχωροῦντες λαλεῖν, ἢ ταῦτα· πῶς ἢ τοῦ θεῖνος οἰκία λαμπρὰ καὶ περιφανὴς οὕσα κατέπεσε· πῶς οὕτως ἐρημὸς ἔστιν, ὡς εἰς ἐτέρων ἔλθειν χεῖρας τὰ ἐν αὐτῇ πάντα· πόσα δικαστήρια καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπὲρ ταύτης συνίστατο τῆς οὐσίας, πόσα πράγματα· πόσοι τῶν οἰκετῶν ἐκείνου, οἱ μὲν ἐπαιτούντες, οἱ δὲ τὸ δεσποτικὸν οἰκοῦντες ἀπέθανον· καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἐλευθύντες τὸν ἀπελθόντα λέγωμεν, καὶ ὡς τὰ παρόντα ἐξευτελίζοντες, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ τῷ ἔλεῳ καταμαλάνωμεν τὴν ἀπηνή διάνοιαν· καὶ ὅταν συσταλέντας ὤωμεν τοὺς διηγήμασι τοῦτοις, τότε λοιπὸν αὐτοῖς καὶ τὸν περὶ τῆς γενένης ἐπιστάγωμεν λόγον, μὴ ὡς τοῦτους φοβούμεν, ἀλλ' ὡς ἐτέρους ἐλευθύντες· καὶ λέγωμεν· Καὶ εἰ χρὴ λέγειν τὰ παρόντα; οὐδὲ γὰρ μέγχι τούτων ἔσθηκε τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ χαλεπωτέρα δέξεται κόλασις τοὺς τοιοῦτους, καὶ ποταμὸς πυρὸς [96] καὶ σκόληξ ἰσθμὸς καὶ σκότος ἀτελεύτητον καὶ ἀθάνατον κόλασιν. Ἄν τοῦτοις αὐτοῖς κατεπέδωμεν τοὺς διηγήμασι, καὶ ἡμεῖς αὐτοὺς ἀπαινοῦντες διορθώσομεν, καὶ τῆς ἐθρῶς τῆς τάξεως ἀπαλλάξομεν, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπαινέτην τὸν Θεὸν ἔξομεν, καθάπερ ὁ καὶ ὁ Πέτρος φησὶ· Καὶ τότε ὁ ἔπαινος ἐκείστου γενήσεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώποις καὶ διαβρίει καὶ ἔστιν ὅτι οὐκ ἀπὸ ἀγαθῆς πολλῆς γίνεται διανοία· ὁ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ διηγετικῶς καὶ διαλέκτικῳ σαφῶς. Ὅταν γὰρ ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, καὶ πάθους ἐκείνου ὡς ἐπαινῇ, τότε καὶ ἀναμφισβήτητός ἐστι τῆς ἀρετῆς ἡ ἀπόδειξις. Ταῦτα οὖν εἰδότες, τοιαῦτα πράττωμεν ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαινεῖσθαι, καὶ τῶν μεγίστων τυχεῖν ἀγαθῶν· ὡς γένοιντο πάντας ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλευθροπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἢ Morel., πῶς ἐρημὸς, οὐκ οὕτως. ὁ Morel., ἀπαλλάττομεν, καθάπερ, οὐκ οὕτως. ἀπαινοῦντες.

ὁ Morel., ἀναισθητότερος. Reg., ἀναισθητότερος.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἐμμετὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμῶν, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν.

Α'. Ἐκὼς μὲν αὐτῷ ὁ τῶν φορτικῶν ἔδει ρημάτων, οὐκ ἀπεκάλυψε τὴν σκητὴν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ὁ ταῦτα ἀποῦν, οὕτως διέλεγετο, ἵνα τὸ ἔλεγμα τῶν ἐγκαλουμένων προσώπων τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἀντιπίπτειν, ἀπὸ τῶν ἐγκλημάτων εἰς ὀργὴν ἐξαναχθῆναι μὴ συγχωρήσῃ· ἐπειδὴ δὲ ἀνεῖναι λοιπὸν ἔδει, τότε ἀπαμφιδόσας αὐτὸ, καὶ τὸ προσώπων ἀπάρας ἔδειξε τὰ κρυπτόμενα πρόσωπα ἐν τῇ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ προσηγορίᾳ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἐμμετὸν καὶ Ἀπολλῶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν καμνόντων, ὅταν λακτίξῃ τὸ παιδίον τὸ ἐθρῶς τοῦ καὶ ἀποστρέφεται τὰ προσφερόμενα

ἢ Legemur αὐτῶν. ἢ Reg., ἐπείρας.

εἰς τὰ παρὰ τῶν ἱερέων, τὸν πατέρα ἢ τὸν πατέρα ἀγαθὸν καλέσαντες οἱ προσεδρεύοντες, παρὰ τῶν τοῦ ἱερέως χειρῶν λαβόντας τὰ εἰς τὰ προσάγειν καλεῖσθαι, ὥστε ἐκ τοῦ φόβου τοῦ πρὸς ἐκείνους δέξασθαι καὶ ἡσυχάσαι· οὕτω καὶ Παῦλος μέλλων ὑπὲρ ἐτέρων ἐγκαλεῖν, τῶν μὲν ὡς ἀδικουμένων, τῶν δὲ ὡς πέτρα τοῦ μέτρου τιμωμένων. αὐτὰ μὲν οὐκ ἔθηκε τὰ πρόσωπα, ἐπὶ δὲ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας καὶ τῆς Ἀπολλῶ τὸν λόγον προσήγαγεν, ἵνα αἰδούμενοι τοῦτους δέξωνται τὴν θεραπείαν· ἐπειδὴ δὲ ἐδέξαντο, τότε λοιπὸν ἀπεκάλυψε ὑπὲρ ὧν ταῦτα ἔλεγεν. Ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάθεσις καὶ οἰκονομία. Εἰ γὰρ εἶπε φανερώς, ὅτι Ὑμεῖς δὲ τοὺς ἀνδρας κρίνετε τοὺς ἀνίους καὶ θαυμαστοὺς, κἂν ἰδυσχέραναι καὶ ἀπακτιθῆσαν· νῦν δὲ εἰπὼν· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ·

καὶ πάλιν, *Τίς δὲ ἐστι Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς;* εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησε. Διὰ [97] τοῦτο ἔφησιν, ὅτι *Ταῦτα εἰς ἑμαυτὸν μετασχημάτισα δι' ὑμῶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθῃτε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν*, δεικνύς ὅτι εἰ ἐπ' ἐκείνων τὸν λόγον προσηγάγεν^α, οὐκ ἂν ἔμαθον ὅσα μαθεῖν ἔδει, οὐδ' ἂν ἐδέξαντο τὴν διόρθωσιν, δυσχεραίνοντες πρὸς τὰ λεγόμενα. Νυνὶ δὲ αἰδοῦμενοι τοὺς περὶ Παῦλον, ἤνεγκαν ῥηδίδως τὴν ἐπιτίμησιν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν*; Γέγραπται· *Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ αὐτοῦ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς*; καὶ, *Μὴ κρίνεις, ἵνα μὴ κριθῇς*. Εἰ γὰρ ἔσμεν ἐν καὶ συνδεδέμεθα ἀλλήλοις, ἐπανίστασθαι ἀλλήλοις οὐ χρή. *Ὁ ταπεινῶν γὰρ αὐτὸν ὑψώθησεται*, φησί· καὶ, *Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος πάντων, γενέσθω πάντων διάκονος*. Ταῦτά ἐστιν ἃ γέγραπται. *Ἴνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνός φυσιοῦσθε^β κατὰ τοῦ ἑτέρου*. Πάλιν τοὺς διδασκάλους ἀφείς, τοῖς μαθηταῖς ἐπιτίμη· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ τοὺς τοὺς ἐπαίροντες. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ ἄρχοντες οὐκ ἂν εὐκόλως ἐδέξαντο τὸν τοιοῦτον λόγον, διὰ τὸ τῆς δόξης ἐπιθυμεῖν τῆς ἐξωθεν· καὶ γὰρ ἦσαν πεπηρωμένοι τῷ πάθει· οἱ δὲ αὐτοὶ μὴ καρποῦμενοι τὴν δόξαν, ἀλλ' ἐτέροις αὐτὴν παρέχοντες, καὶ εὐκολώτερον ἂν ἤνεγκαν τὴν νοουθεσίαν, καὶ κυριώτεροι τῶν ἀρχόντων ἦσαν πρὸς τὸ λύσαι τὸ νόσημα. Ἄρα καὶ τοῦτο φυσιώσας, τὸ ὑπὲρ ἑτέρου ἐπαίρεσθαι, κἀν μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ τις τοῦτο πάτρη. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐπὶ πλοῦτι μὲγα φρονῶν ἄλλοτρίῳ, ἐξ ἀπονοίας αὐτὸ ποιεῖ· οὕτως καὶ ὁ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ ἑτέρου. Καὶ καλῶς φυσίωσιν ἐκάλεσεν.

Ὅταν γὰρ ἐπαναστῇ τὸ μέλος τὸ ἐν, οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ φλεγμονὴ καὶ νόσημα· ἄλλως γὰρ οὐ γίνεται ὑψηλότερον ἑτερον ἑτέρου μέλος, ἀλλ' ἢ ὅταν οἰδημα γένηται. Οὕτω τοῖνον καὶ ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὁ φλεγμαίνων καὶ φυσιοῦμενος, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ νοσῶν· οἰδεῖ γὰρ ὑπὲρ τὴν κοινὴν συμμετρίαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν οἰδημα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ σώματι γίνεται, ὅταν νόθος τις καὶ πονηρὸς ἐπιβρέυσῃ χυμὸς, ἀλλὰ μὴ ἡ εἰσῴβια τροφή. Οὕτω καὶ ἀλαζονεῖα τίττεται, ἄλλοτρίων ἡμῖν ἐπαισερχομένων λογισμῶν. Καὶ ὅρα πῶς κυρίως εἶπε· *Μὴ φυσιοῦσθε*. Τὸ γὰρ πεφυστημένον ὄγκον ἔχει πνεύματος ἐμπεπλησμένον χυμοῦ διεφθορότος. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν θεραπείαν ἐκκόπτων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῇ θεραπείᾳ. Βούλει θεραπεύειν τὸν δεῖνα; Οὐ καλῶς· ἀλλὰ μὴ εἰς ἑτέρου λόγῳ. Οὐ γὰρ ἔνα κατ' ἀλλήλων συντατῶμεθα, διδάσκαλοι ἡμῖν ἐδόθησαν, ἀλλ' ἵνα πάντες ἀλλήλοις συναπώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ στρατηγὸς διὰ τοῦτο ἐπικεῖται τῷ στρατοπέδῳ, ἵνα τοὺς κεχωρισμένους ἐν σώμα ἐργάσῃται· εἰ δὲ μέλλοι διασπᾶν τὸ στρατόπεδον, πολεμίου μείλλον ἢ στρατηγοῦ χώραν ἐπλήρωσε. *Τίς γὰρ σε διακρίνει; τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες*; Λοιπὸν ἀφείς τοὺς ἀρχομένους, πρὸς τοὺς ἄρχοντας τρέπεται. Ὁ δὲ λέγει, [98] τοῦτό ἐστι· Πόθεν δὴλον ὅτι ἄξιός ἐστι τοῦ ἐπαινεῖσθαι; κρίσις γὰρ γέγονεν; ἐξέτασις προσχώρησε; δοκιμασία, βάσανος ἀκριβής; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Εἰ δὲ ἀνθρώποι ψηφίζονται, ἀλλ' οὐκ ὀρθὴ τούτων ἡ κρίσις. Θῶμεν δὲ, ὅτι καὶ ἄξιός ἐπαίνων εἰ, καὶ ἔχεις ὅντως τὸ χάρισμα, καὶ οὐ διεφθάρται τῶν ἀνθρώπων ἡ κρίσις· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἔχρην μὲγα φρονεῖν. Οὐδὲν γὰρ οἰκοθεν ἔχεις, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαθὼν. Τί τοῖνον

ἔχειν προσποιῇ, ὅπερ οὐκ ἔχεις; Ἀλλ' ἔχεις τοῦτο σὺ, καὶ ἑτεροὶ μετὰ σοῦ, οὐκοῦν λαθὼν ἔχεις, οὐχὶ τότε καὶ τότε, ἀλλὰ πάντα ὅσα ἔχεις.

β'. Οὐ γὰρ σὰ κατορθώματα ταῦτα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Κἀν τὴν πίστιν εἴπῃς, ἀπὸ τῆς κλησεως γέγονε· κἀν τὴν ἀρετὴν εἴπῃς· τῶν ἀμαρτημάτων, κἀν τὰ χαρίσματα κἀν τὸν διδασκαλικὸν λόγον, κἀν τὰς δυνάμεις^δ, πάντα ἔχειθῃς ἔλαβες. Τί τοῖνον ἔχεις, εἰπέ, ὅπερ οὐχὶ λαθὼν ἔχεις, ἀλλ' αὐτὸς ἀπὸ σαυτοῦ κατώρθωσας; οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Ἀλλ' ἔλαβες, καὶ διὰ τοῦτο μὲγα φρονεῖς; Διὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδει συνεστάλῃαι· σὺ γὰρ σὸν ἐστὶ τὸ δοθὲν, ἀλλὰ τοῦ δεδοκότες. Εἰ γὰρ ἔλαβες, ἀλλὰ παρ' ἐκείνου ἔλαβες· εἰ δὲ παρ' ἐκείνου ἔλαβες, οὐ σὸν ἔλαβες· εἰ δὲ σὸν ἔλαβες, τί μὲγα φρονεῖς, ὥς σὸν ἔχων; Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι^ε, ὥς μὴ λαθὼν*; Κατασκευάσας τοῖνον κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον, δείκνυσιν ὅτι καὶ πολλῶν αὐτοῖς δεῖ, καὶ φησιν, ὅτι Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ πάντα ἔλαβες, οὐκ ἔδει καυχᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ὑμέτερον· νυνὶ δὲ καὶ πολλῶν ἐστε ἔρημοι. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦτο ἠνέχαστο εἰπὼν· *Ὅτι ἡδυνήθη ὑμῖν λαλῆσαι ὥς πνευματικοῖς^ς*· καὶ, *Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον^ς*· ἐνταῦθα δὲ ἐντροπικῶς ποιεῖ λέγων· *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ, ἡδὴ ἐπλουτήσατε*· τοῦτέστιν, Οὐκ ἐνδὸς δεῖσθε λοιπὸν, τέλει γέννησθε, τὴν κορυφὴν αὐτὴν κατέχετε, οὐδὲν ἐν χρεῖα καθεστήκατε· νομίζετε, οὕτε ἀποστόλων, οὕτε διδασκάλων. *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ*. Καὶ καλῶς τῷ *Ἦδη ἐχρήσατο* ἰ, ἀπὸ τοῦ χρόνου δεκνύς τὸ ἀπίθανον αὐτῶν καὶ τὴν ἄλογον οἰήσιν. Διὰ καὶ κυρωθῶν αὐτοὺς, ἔλεγεν· Οὕτω ταχέως πρὸς τὸ τέλος ἐφθάσατε, ὅπερ ἀδύνατον ἦν γενέσθαι διὰ τὸν καιρὸν. Τὰ γὰρ τελειότερα ἐν τῷ μέλλοντι μένει· τὸ δὲ ἀπὸ ὀλίγων κοροσθῆναι, ψυχῆς ἐστὶν ἀσθενούς· τὸ ἀπὸ ὀλίγων νομίζειν πλουτεῖν, ναυτιώδης καὶ ταλαιπώρου· ἀκόρεστον γὰρ ἡ εὐλάβεια· καὶ παιδικῆς διανοίας ἐστὶν ἀπὸ τῶν πρώτων νομίζειν τὸ παν εἰληφέναι, καὶ οὐδέπω οὐδὲ ἐν προοιμίῳς ὄντας ὥς τοῦ τέλους ἐπιλημμένους μὲγα φρονεῖν. Εἶτα καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐντρέπει μάλλον. Εἰπὼν γάρ, *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ, ἐπήγαγεν*· *Ἦδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε^ς*· καὶ *ὁφείλοτε γε ἐδασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*. Πολλῆς γέμει τῆς βαρύτητος ὁ λόγος. Διὰ καὶ ἔσχατον αὐτὸν [99] ἐπήγαγε μετὰ πολλὴν τὴν ἐπίπληξιν. Οὕτω γὰρ σεμνὴ γίνεται ἡ παραίνεσις καὶ εὐπαράδεκτος, ὅταν μετὰ τὰς κατηγορίας ἐπιφέρῃται τὰ ἐντροπικὰ ῥήματα. Καὶ γὰρ τὴν ἀναίσχυτον ἱκανὸν τοῦτο ψυχὴν κατασχεῖν, καὶ πληῖαι μειζόνως τῆς φανερᾶς κατηγορίας^ς, καὶ διορθῶσαι τὴν ἀπὸ τῆς κατηγορίας μέλλουσαν γίνεσθαι ἀλγηδὸνα τε καὶ ἀναίσχυτητα. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τῶν ἐντροπικῶν λόγων τοῦτο μάλιστα ἐστὶν, ὅτι δύο κέκτηνται τάναντία· καὶ τομὴν βαθυτέραν δίδωσι τῆς προφανοῦς διαβολῆς, καὶ τὸν ἐλεγχόμενον παρασκευάζει χαλεπώτερον τεμνόμενον καρτερῆσαι μειζόνως. Χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε. Πολλὴ ἐμφασίς ἐνταῦθα καὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ τὸ ἀσυνειδητὸν δὲ αὐτῶν δείκνυται καὶ τὸ σφόδρα ἀνόητον. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό

^α Reg., προσηγάγεν. ^β Reg., φυσιώσθε. ^γ Reg., λύμην. Editi, λύμην. Praestat certe codicis lectio.

^δ Sic Reg. Hæc, κἀν τὰς δυνάμεις, desunt in Editis. ^ε Savil., τί καυχᾶ, Morel., τί καυχᾶς, codex Regius et editi Novi Testamenti, τί καυχᾶσαι. ^ς Legebatur τὸ ἡδὴ sine ἐχρήσατο. ^ς Ita Regius codex, et sic legendum suspiciamus est Savillius. Editi, εἰς φανεράν κατηγορίαν, minus recte.

Paulum et socium reverentes, facile admiserunt increpationem. Quid autem sibi vult illud, *Non plus quam scriptum est sapere*? Scriptum est: *Quid vides festucam in oculo fratris tui; trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras* (Matth. 7. 3. 4)? et, *Nolite iudicare, ut non iudicemini*. Nam si unum sumus et una colligati, non oportet contra nos invicem insurgere. *Qui enim se humiliat, inquit, exaltabitur* (Matth. 23. 12); et, *Qui vult primus esse omnium, sit omnium minister* (Marc. 10. 43). Hæc sunt ea quæ scripta sunt. *Ne unus pro uno infletur adversus alterum*. Rursum missis doctoribus, discipulos increpat: illi enim erant qui hos extollebant. Alioquin etiam principes non facile talem admisissent orationem, eo quod externam gloriam cuperent: hoc quippe morbo excæcati erant: ipsi vero gloria non fruantes, sed illam aliis præbentes, et facilius admonitionem tulissent, et aptiores ad morbum solvendum erant quam principes. Ergo etiam hoc est inflari, pro alio extolli, etiamsi in rebus suis hoc alicui non accidat. Sicut enim is, qui de alienis effertur vitiis, ex arrogantia hoc facit: ita etiam qui de gloria alterius. Recte autem inflationem vocavit.

Arrogantiæ malum. — Cum enim membrum aliquod insurgit, hæc nihil aliud est quam inflammatio et morbus: non enim aliter alterum membrum sit altero altius, quam cum tumor adest. Sic igitur et in corpore Ecclesiæ, qui inflammatur et inflatur, is est qui morbo laborat: tumet enim præter communem mensuram. Hoc enim est inflatio. Sic etiam in corpore accidit, quando spurius quidam et malus humor influxerit, non autem solum alimentum. Ita nascitur arrogantia alienis nos cogitationibus invadentibus. Et vide quam apposite dixerit, *Ne inflati sitis*. Quod enim inflatum est, tumorem habet spiritus, repletum humore corrupto. Hæc porro dicit, non curationem excindens, sed curationem illam quæ in malum vertitur. Vis istum curare? Non impedio, sed non in perniciem alterius. Non enim ut contra nos invicem aciem instruamus, nobis dati sunt doctores, sed ut nos omnes mutuo jungamus. Dux enim ideo exercitui præficitur, ut separatos unum corpus efficiat: si vero exercitum divulsurus sit, inimici magis quam ducis locum implet. 7. *Quis enim te discernit? quid enim habes quod non accepisti?* Missis demuin subditis, ad principes convertitur. Hoc autem vult significare: Undenam liquet quod tu dignus laude sis? factumne est iudicium? præcessitne examen? an probatio, an accurata perquisitio? Sed hoc non possis dicere. Quod si homines calculum ferunt; at non rectum est illorum iudicium. Ponamus autem te dignum laude esse, et vere gratiam et donum habere, nec corruptum esse hominum iudicium: neque sic oportebat altum sapere. Nihil enim ex te habes, sed a Deo accepisti. Cur ergo te habere simulas id, quod non habes? At tu hoc habes, et alii tecum. Ergo cum acceperis habes, non hoc vel illud, sed omnia quæ habes.

2. Non enim hæc tua recte facta sunt, sed ex Dei

gratia proveniunt. Si fidem dixeris, ex vocatione illa venit; si remissionem peccatorum, si charismata, si doctrinæ verbum, si virtutes¹: omnia inde accepisti. Quid ergo habes, quæso te, quod non acceperis, sed ex te ipso recte acquisieris? nihil dicere possis. Sed accepisti, et ideo altum sapis? Ideo certe oportebat teipsum deprimere; non enim tuum est id quod tibi datum est, sed dantis. Si enim accepisti, ab illo accepisti: si ab illo accepisti, non rem tuam accepisti: quod si non rem tuam accepisti, cur altum sapis, quasi rem tuam habens? Quamobrem subjungit: *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Cum ergo ex concursu dictum suum probasset, ostendit vel multa illis deesse, et ait: Certe etiamsi omnia accepissetis, non oporteret gloriari; nihil enim vestrum est: nunc autem multa vobis desunt. Et initio quidem hoc subiudicavit dicens: *Non potui vobis loqui ut spiritualibus*; et, *Nihil iudicavi me scire inter vos, nisi Jesum Christum, et ipsum crucifixum*: hic vero illos pudore afficiendo id facit dicens: 8. *Jam saturati estis, jam divites facti estis*; Id est, Nulla re indigelis deinceps, perfecti evasisistis, ipsum culmen attingitis, nullius ope vos egere putatis, non apostolorum, non doctorum. *Jam saturati estis*. Et recte illud, *Jam*, usurpavit a tempore ostendens improbabile esse id quod dicunt, et a ratione alienam esse illorum opinionem. Ideoque traducens illos dicebat: Tam cito ad finem pervenistis, quod fieri non poterat propter tempus. Perfectiora enim in futuro manent: paucis enim saturari infirmi est animi; paucis existimare se divitem fieri, nauseantis est et miseri: insatiabilis enim est pietas: et puerilis est mentis a primo acceptis putare se totum accepisse, et cum vix adhuc in prociis sint, ac si finem apprehendissent, altum sapere. Deinde in sequentibus magis illos pudore afficit. Cum dixisset enim, *Jam saturati estis*, subjunxit: *Jam divites facti estis: sine nobis regnastis: et utinam regnaretis, ut etiam nos vobiscum regnaremus*. Gravitate multa plenus est sermo. Ideo ultimum illum induxit post multam increpationem. Ita enim gravis est admonitio et acceptabilis, cum post accusationes inferuntur verba quæ pudorem incutiant. Hoc enim vel impudentem potest animum cohibere, et magis perstringere, quam manifesta accusatio, temperareque dolorem et impudentiam ex accusatione inducendam. Illud autem in verbis pudorem incutientibus magis mirabile est, quod duo habeant contraria; et graviolem infligant plagam quam manifesta criminatio, et eum qui arguitur graviolem sectionem passum, ad majorem tolerantiam apparent. *Sine nobis regnastis*. Hic magna est emphasis et contra doctores et contra discipulos. Ostenditur hinc illos nullam habere conscientiam atque admodum stultos esse. Hoc enim vult dicere: In laboribus omnia sunt communia et nobis et vobis; in præmiis autem et coronis vos primi estis. Sed hæc dicens non doleo: ideoque subjunxit: *Et utinam regnaretis*. Deinde ne

¹ Hæc, si virtutes, desunt in editis.

videretur ironia hæc esse, adjecit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*. Etenim et nos, inquit, hæc bona consequuti essemus. Viden' quomodo simul et gravitatem et curam ostendat philosophumque animum? Viden' quomodo etiam fastum auferat: 9. *Puto enim quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos*. Multam emphasim et gravitatem rursus exhibet, cum dicit, *Nos*. Neque hoc illi satis fuit, sed et dignitatem subjunxit, admodum eos perstringens: *Nos*, inquit, *apostolos*; qui mala patimur innumera, qui religionis prædicationem seminamus, qui vos ad tantam philosophiam ducimus: hos novissimos ostendit tamquam morti destinatos, hoc est, ut damnatos. Postquam enim dixit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*, et sermonis vehementiam mitigavit; ut ne illos frangeret, idipsum rursus assumpsit cum majori gravitate, et ait: *Puto ego quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos*. Nam ut ego video, inquit, etiamque ex iis quæ vos dictis, omnium abjectissimi nos et damnatissimi sumus, qui ad patiendum semper expositi sumus; vos autem jam regnum et honores et præmia imaginamini. Volens autem ad majorem absurditatem orationem deducere, et ostendere esse illam omnino improbabilem; non dixit, *Nos* certe sumus novissimi; sed, *Nos Deus novissimos fecit*. Nec satis habuit dixisse, *Novissimos*; sed subjunxit et *Morti destinatos*, ut vel admodum insanus quivis dictorum improbabilitatem videret, verbaque dolentis et admodum illos pudore afficientis esse.

3. *Pauli prudentia*. — Et vide Pauli prudentiam. A quibus acipere opportuno tempore extollit, æque honorabilem et magnum ostendit; ab eisdem illos nunc pudore afficit, damnatum se vocare. Tanta res est congruenti tempore omnia facere. Morti destinatos, hos damnatos vocat, qui mille mortibus digni sunt. *Quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis et hominibus*. Quid est illud, *Spectaculum facti sumus mundo*? Non in angulo uno neque in parva orbis parte hæc patimur, inquit; sed ubique et apud omnes. Quid sibi vult autem, *Et angelis*? Possunt hominibus esse spectaculum, sed non angelis, quando villa sunt gesta; at certamina nostra talia sunt, ut digna sint quæ spectentur ab angelis. Vide quomodo ex eisdem, quæ se vilem dicit, se rursus magnum ostendat: ex quibus autem illi altum sapiebant, illos esse viles et abjectos pronuntiet. Quia enim stultos esse quam videri prudentes, et infirmos esse quam fortes, et inglorios esse quam gloriosos et illustres, abjectius esse videbatur; et hæc quidem in illos est conjecturus, illa vero ipse sibi vindicavit: ostendit hæc illis esse meliora, si quidem per hæc non hominum modo, sed etiam angelorum populum ad sui spectaculum convertit. Non enim nobis est colluctatio adversus homines tantum, sed etiam adversus incorporeas potestates (*Ephes. 6. 12*). Ideoque magnum sedet theatrum. 10. *Nos multi propter Christum, vos autem prudentes in Christo*. Rursus hoc ad pudorem incutiendum dixit, ostendens fieri non posse ut hæc contraria contin-

gant, nec posse ea, quæ tantum a se mutuo distant, in unum convenire. Quomodo enim fieri potest, inquit, vos prudentes et nos stultos esse in rebus, quæ sunt Christi? Quia enim illi quidem verberabantur, despiciebantur, dedecore afficiebantur, et nihil esse existimabantur; ipsi autem honore fruebantur, sapientesque ac prudentes apud multos existimabantur: ideo hæc dicit: Quia quomodo fieri potest ut ii, qui hæc prædicant, existimentur in iis versari, quæ sunt illis contraria? *Nos infirmi, vos autem fortes*. Id est, *Nos* pellimur et persecutionem patimur, vos autem securitate et sanitate multo fruimini. Sed id non patitur prædicationis natura. *Nos inglorii, vos autem gloriosi*. Hic nobiles respicit, qui de exterioribus altum sapiebant. 11. *Usque in hanc horam et curimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cedimus*, 12. *et laboramus operantes manibus nostris*. Hoc est, *Nam vetera narro, sed quod mihi præsens tempus testificatur*. Humanarum quippe rerum nobis nulla ratio est, neque externi splendoris; sed ad Deum solum respicimus: quod ubique facere nobis necessarium est. Neque enim angeli tantum nos spectant, sed etiam ante illos ipse agonotheta. Non itaque aliis egemus laudatoribus. Hoc enim est illi contumeliam inferre, cum illum quasi ad nos laudandos non satis sit prætercurrentes, ad conservos properamus. Quemadmodum enim qui in parvo theatro decertant, magnum querunt, quasi illud non sufficiat ad ostentationem: sic et ii, qui ante Dei oculos decertant, deindeque laudem hominum querentes, et majorem dimittentes ut minorem assequantur, magnum sibi attrahunt supplicium. Hoc ergo omnia sus domus vertit, hoc orbem totum turbavit, quod ad homines respicientes omnia faciamus: et in bonis nihil esse ducamus quod Deum habeamus laudatorem, sed a conservis queramus famam et gloriam: et in contrariis rursus Deo despecto, homines formidemus. Atqui ipsi nobiscum stabunt ante tribunal illud, nihil nos juvantes; Deus autem, quem jam despiciamus, sententiam in nos feret. Attamen cum hæc sciamus, ad homines inhiamus: quod est primum peccatum: homineque vidente fornicari nemo voluerit, sed etiamsi vitio illo ardeat, affectus illius tyrannis ab hominum reverentia vincitur: Deo autem vidente non modo in adulteria et in fornicationes prorumpunt, sed et alia longe graviora audent et ausi sunt. An hoc ergo solum non sufficit ut mille fulmina de cælo inferantur? Et quid dico adulteria et fornicationes? Nam his longe minora ante homines perpetrare metuimus, sed Deo vidente non item. Hinc parva sunt mala omnia, quod in rebus quæ vere pravæ sunt non Deum, sed homines revereamur. Ideoque etiam ea, quæ vere bona sunt, quæque multis non bona esse videntur, fugimus, non rerum naturam examinantes, sed ad vulgi gloriam respicientes.

4. In malis quoque idipsum præstamus: quædam enim quæ vere bona non sunt, sed talia videntur esse multis, ex eadem consuetudine ut bona persequimur; ita ut utrinque corrumpamur. Fortasse multis obsecu-

ἐστιν· Ἐν μὲν τοῖς πόνοις φησὶν εἶναι πάντα κοινὰ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν, ἐν δὲ τοῖς ἐπάθλοις καὶ τοῖς στεφάνοις ὑμεῖς πρῶτοι. Ἀλλ' οὐκ ἀλγῶ ταῦτα λέγων· διὰ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ὁραδὸν γε ἐδασιλεύσατε*. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη εἰρωνεῖα τις εἶναι, ἐπήγαγεν· *Ἰνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*. Καὶ γὰρ ἂν, φησί, καὶ ἡμεῖς τούτων ἐπιτύχομεν αὐτῶν ἀγαθῶν. Εἶδες πῶς ὁμοῦ καὶ τὴν βαρύτητα καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται καὶ τὴν φιλοσοφον γνώμην; Ὅρα πῶς καθαιρεῖ καὶ τὸν τύπον δι' ὧν ἐπάγει λέγων· *Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν*, ὡς ἐπιθανάτιους. Πολλὴν τὴν ἔμφασιν καὶ τὴν βαρύτητα ἐνδείκνυται πάλιν τῷ εἰπεῖν, *Ἡμᾶς*. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρεσθῆ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀέλωμα ἐπήγαγε, σφόδρα αὐτὸν καθικονύμενος· *Ἡμᾶς, ἐπὶ, τοὺς ἀποστόλους*· τοὺς τὰ μυρία ὑπομένοντας κακὰ, τοὺς σπειρόντας τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας, τοὺς ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ὁρᾶς ἄγοντας· τούτους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανάτιους, τουτέστιν, ὡς καταδίκους. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἰνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*, καὶ ἐχάλασε τῷ λόγῳ τὸ σφόδρόν· ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐκλύσῃ, ἀναλαμβάνει πάλιν αὐτὸ μετὰ πλείονος βαρυθυμίας, καὶ φησί· *Δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν*, ὡς ἐπιθανάτιους. Ὡς γὰρ ὁρῶ, φησί, καὶ ἐξ ὧν ὑμεῖς φατε, οἱ πάντων ἀτιμότεροι καὶ οἱ κατάδικοι ἡμεῖς ἐσμεν, οἱ εἰς τὸ πάσχειν ἀπὸ κακῶς προεβλήμεθα· ὑμεῖς δὲ ἦδη βασιλείαν καὶ τιμὰς καὶ τὰ ἐπαθλα φαντάζεσθε. Βουλόμενος δὲ εἰς πλείονα ἀτοκίαν ἀπαιγεῖν τὸν λόγον, καὶ δεῖξαι αὐτὸν ἀπίθανον μεθ' ὑπερβολῆς, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἰσχυροὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἰσχυροί, ἀλλ', Ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐσχάτους ἐποίησε. Καὶ οὐκ ἠρεσθῆ τῷ εἰπεῖν Ἐσχάτους, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ Ἐπιθανάτιους· ἵνα καὶ ὁ σφόδρα ἀνόητος συνειδῇ τῶν εἰρημέων τὸ ἀπίθανον, καὶ ὅτι ἀλγούντος ἦν τὰ λεγόμενα καὶ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέποντας.

γ'. Καὶ ὁρα Παῦλον οὖσιναι. Ἀφ' ὧν ἑαυτὸν, ἡνίκα ἂν ἦ καιρὸς, ὅπαιρει καὶ σεμνὸν δεικνύσι καὶ μέγαν ποιεῖ, ἀπὸ τούτων ἐκείνους ἐντρέπει νῦν, κατὰδικον ἑαυτὸν καλῶν. Τοσοῦτόν ἐστι μετὰ τοῦ [100] προσήκοντος καιροῦ πάντα ποιεῖν. Ἐπιθανάτιους δὲ ἐνταῦθα τοὺς καταδίκους λέγει, καὶ μυρίων θανάτων ἀξίους. Ὅτι θεάτρον ἐργαστήριον τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Τί ἐστι, θεάτρον ἐργαστήριον τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἐν γυνί μὴ οὐδὲ ἐν μικρῇ τῆς οἰκουμένης μέρει ταῦτα πάσχομεν, φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐπὶ πάντων. Τί δὲ ἐστι, καὶ ἀγγέλοις; Ἀνεῖ τοῦ, Ἔστι μὲν ἀνθρώποις εἶναι θεάτρον, μηδεὶς δὲ ἀγγέλοις, ὅταν εὐτελῇ τὰ γινόμενα ἢ· τὰ δὲ ἡμῶν καλαίσματα τοιαῦτα, ὡς καὶ τῆς ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Ὅρα ἀφ' ὧν ἑαυτὸν ἐξευτελίζει, πῶς πάλιν μέγαν δεικνύσιν· ἀφ' ὧν δὲ ἐκείνοι μέγα φρονοῦσι, πῶς αὐτοὺς εὐτελεῖς ἀποφαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μυριόπους εἶναι τοῦ φρονίμου φαίνεσθαι, καὶ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοῦ ἰσχυροῦς γίνεσθαι, καὶ τὸ ἀτίμους εἶναι τοῦ ἐνδόξου καὶ περιφανεῖς εὐτελέστερον εἶναι ἰδοῦναι, καὶ τὰ μὲν ἐκείνοις μέλλει προσρίπτειν, τὰ δὲ αὐτοὺς καταδέξασθαι· δεικνύσιν ὅτι ταῦτα ἐκείνων ἀμεινω, εἰ γε διὰ ταῦτα μὴ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον πρὸς τὴν θεωρίαν ἐπέστρεψε τὴν ἑαυτῶν. Οὐ γὰρ πρὸς ἀνθρώπων ἡμῖν ἢ πάλιν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις. Διὰ τοῦτο καὶ μέγα θεάτρον κάθηται. Ἡμεῖς

μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντροπικῶς εἴρηκε, δεικνύς· ὅτι πρᾶγμα ἐστὶν ἄδύνατον ταῦτα συμβῆναι τὰ ἐναντία, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν τοῖς αὐτοῖς τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπέχοντα συνελθεῖν. Πῶς γὰρ ἐν, φησὶν, ὁμᾶς μὲν φρονίμους εἶναι, ἡμᾶς δὲ μωροὺς ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μὲν ἐτύπτοντο· καὶ κατεφρονούντο καὶ ἡτιμάζοντο καὶ οὐδὲν εἶναι ἐνομίζοντο, ἐκείνοι δὲ τιμῆς ἀπέλαυνον, καὶ σοφοὶ τινες καὶ συνετοὶ παρὰ πολλοῖς ὑποπτεύοντο, διὰ τοῦτο ταῦτα φησὶν, ὅτι Πῶς ἐν τοῖς τὰ τοιαῦτα κηρύττοντας, ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ὑποκατεῦσθαι εἶναι; Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. Τουτέστιν, Ἡμεῖς ἐλαυνόμεθα, διωκόμεθα· ὑμεῖς δὲ ἀδελφὰς ἀπολαμβάνετε καὶ θεραπείας πολλὰς. Ἀλλ' οὐκ ἀνέχεται τοῦ κηρύγματος ἡ φύσις. Ἡμεῖς ὅτιμοι, ὑμεῖς δὲ ἐνδοξοί. Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἀποκτείνεται καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ τοῖς ἐξωθεν. Ἀχρι τῆς ἁγίας ὥρας καὶ κεινῶμεν καὶ διγῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶ. Τουτέστιν, Οὐ παλαιὰ διηγούμεαι πράγματα, ἀλλ' ἄπειρ καὶ ὁ παρών μοι καιρὸς μαρτυρεῖ. Τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων ἡμῖν λόγος οὐδεὶς οὐδὲ τῆς ἐξωθεν περιφανείας, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἀφορῶμεν μόνον· ὃ δὲ καὶ ἡμᾶς πράττειν πανταχοῦ ἀναγκαῖον. Οὐ γὰρ δι' ἄγχοις θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων ὁ ἀγνοοῦν. Μὴ τοίνυν ἐτέρων δεόμεθα ἱκανεῶν. Τοῦτο γὰρ ἐκείνῳ ἐστὶν ὀφείσαι, ὅταν ὡς οὐκ ἀρκούντα πρὸς τὸ θαυμάσαι παρατρέχοντες, ἐπὶ τοὺς [101] συνδούλους σπείδωμεν. Καθάπερ γὰρ οἱ ἐν μικρῇ θεάτρῳ ἀγωνιζόμενοι μέγα ζητοῦσιν, ὡς οὐκ ἀρκούντα αὐτοῖς πρὸς ἐπιόκειν d ἐκείνου· οὕτω καὶ οἱ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ ἀγωνιζόμενοι, εἶτα τὴν παρὰ ἀνθρώποις ζητοῦντες εὐφημίαν, τὴν μελίζονα ἀφέντες καὶ τῆς ἐλάττονος ἐπιμένοντες, μεγάλην ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται κόλασιν. Τοῦτο γοῦν ἄνω καὶ κάτω πάντα πατοῖηκε, τοῦτο συνετάραξε τὴν οἰκουμένην ἔπασαν, ὅτι πρὸς ἀνθρώπους βλέποντες ἔπαστα πράττοντες, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς οὐδὲν ἡγούμεθα τὸ τὸν Θεὸν ἔχειν θαυμαστήν, ἀλλ' ἐπιζητοῦμεν τὴν παρὰ τοῖς ὁμοδόμοις εὐδοκίμησιν· καὶ τοῖς ἐναντίοις πάλιν αὐτοῦ καταφρονήσαντες, ἀνθρώπους δεδοίκαμεν. Καίτοι γε αὐτοὶ μεθ' ἡμῶν στήνουνται ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκείνου, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελοῦντες· ὃ δὲ θεός, ὃ καταφρονούμεν νῦν, αὐτὸς οἶσει τὴν ψῆφον ἡμῖν. Ἀλλ' ὅμως, καὶ ταῦτα εἰδότες, πρὸς ἀνθρώπους ἐτι καχῆναμεν, ὅπερ ἐστὶν ἀμαρτία πρῶτον. Καὶ ἀνθρώπου μὲν ὀρώντος, οὐκ ἂν τις εἰλοῖτο πορνεύειν, ἀλλὰ καὶ μυριάκις φλεγγεται τῷ κακῷ, νικᾷται τοῦ πάθους ἡ τυραννὶς ὑπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων αἰδοῦς· τοῦ Θεοῦ δὲ ὀρώντος, οὐχὶ μοιχεύουσιν οὐδὲ πορνεύουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ χαλεπώτερα πολλοὶ τετολμήκασι καὶ τολμῶσι. Τοῦτο οὖν μόνον οὐχ ἱκανὸν μυρίους ἀνωθεν σκηπτοῦς κατενεγκεῖν; Καὶ τί λέγω μοιχείας καὶ πορνείας; Τὰ γὰρ πολλὰ τούτων ἐλάττω ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων δεδοίκαμεν πράττοντες· Θεοῦ δὲ ὀρώντος, οὐκέτι. Διὰ δὲ τοῦτο πάντα ἐπέχθη τὰ κακὰ, ὅτι ἐν τοῖς ὄντως· κακοῖς οὐ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους αἰδοῦμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, οὐ δοκούντα εἶναι τοιαῦτα τοῖς πολλοῖς, φεύγομεν, οὐ τὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάζοντες φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δόξαν τῶν πολλῶν ἀποβλέποντες.

δ'. Καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχοντες πά-

a Legebatur ἐπιτύχομεν. b Legebatur εἶδες πῶς καθαρῇ τὸν τύπον; Δοκῶ.

c Ita Reg. Editi vero, ἐπειδὴ γὰρ ἐτύπ. d Sic Reg. Morel. vero, ἀρκούντος πρὸς ἐπιόκειν. e Legebatur ἐν τοῖς οὕτως.

λιν, οὐκ ὄντα οὖν τινα ἀγαθὰ καὶ καλὰ εἶναι δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς, ὡς ἀγαθὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς συνηθείας διώκομεν· ὥστε ἐκατέρωθεν φθεῖρεσθαι. Τάχα πολλοὶ ἀσφατέστερον εἶναι δοκεῖ τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν. Ὅταν πορνεύωμεν (δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημίων ἄρξασθαι), ἀνθρώπους φοβούμεθα μᾶλλον, ἢ τὸν Θεόν. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἑαυτοὺς ὑπεθήκαμεν ἐκείνοις, καὶ δεσπότης ἡμῶν αὐτοὺς ἐποίησάμεν, πολλὰ δὲ τοῖς δεσπότηταις τούτοις καὶ ἄλλα δοκεῖ εἶναι κακὰ οὐκ ὄντα κακὰ, κάκεῖνα φεύγομεν πάλιν ὁμοίως. Οἷον τὸ ἐν πενίᾳ ζῆν πολλοῖς δοκεῖ εἶναι αἰσχρὸν· καὶ φεύγομεν τὴν πενίαν, οὐκ ἐπειδὴ ἐστὶν αἰσχρὸν, οὐδὲ ἐπειδὴ τοῦτο πεπεισμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς δεσπότηταις ἡμῶν εἶναι δοκεῖ τοῦτο αἰσχρὸν, κακείνους δεδοίκαμεν. Πάλιν τὸ ἀτιμάζεσθαι καὶ εὐκαταφρόνητον εἶναι καὶ πάσης ἐκτὸς δυναστείας, δοκεῖ τοῖς πολλοῖς ὁμοίως εἶναι αἰσχρὸν πολλῆς καὶ εὐτελείας. Τοῦτο πάλιν φεύγομεν, οὐδὲ αὐτοῦ καταγινώσκοντες, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν ψήφον. Πάλιν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν αὐτὴν ὑπομένομεν λύμην· τὸ γὰρ πλουτεῖν ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ, καὶ ὁ τύφος καὶ αἱ δόξαι καὶ τὸ περιβλεπτον εἶναι· καὶ τοῦτο πάλιν διώκομεν, οὐδὲ ἐνταῦθα τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάμενοι φύσιν ὅτι καλὴ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δόξης τῶν δεσποτῶν [102] ἡμῶν πεπεισμένοι. Δεσπότης γὰρ ἡμῶν ὁ δῆμός ἐστι· καὶ ὁ πολὺς ὄχλος δεσπότης ὡμὸς καὶ τυράννος χαλεπός. Οὐδὲ γὰρ ἐπιταγῆς αὐτῶν δεῖ πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἄρκει μόνον ἡμᾶς εἰδέναι· τί βούλεται, καὶ χωρὶς ἐπιτάγματος εἴκομεν· τοσαύτη εὐνοία περὶ αὐτὸν κεχρήμεθα. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς καθ' ἐκάστην ἀπειλῶν καὶ νοθετῶν τὴν ἡμέραν, οὐκ ἀκούετα· ὁ δὲ πολὺς ὄχλος καὶ ἀτακτος καὶ συρρεπτικός οὐδὲ ἐπιταγῆς χρεῖαν ἔχει, ἀλλ' ἄρκει μόνον δεῖξαι τίσιν ἀρέσκειται, καὶ πάντα ὑπακούομεν εὐθέως. Καὶ πῶς ἂν τις τούτους, φησὶν, ἀποφύγῃ τοὺς δεσπότης; Εἰ μείζον αὐτῶν φρόνημα λάβοι, εἰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκέψαιτο φύσιν, εἰ καταγνοίῃ τῆς τῶν πολλῶν ψήφου, εἰ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐν τοῖς ὄντοις αἰσχροῖς παιδεύσει ἑαυτὸν μὴ ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν δεδοικέναι, καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς πάλιν τοὺς παρ' ἐκείνου στεφάνους ζητεῖν. Οὕτω γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτῶν ἀνεξόμεθα. Ὁ γὰρ, ἥνικα ἂν κατορθοί, μὴ ἀξίους κρίνας ἐκείνους εἰδέναι αὐτοὺς τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἄρκουμένο· τῇ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, οὐδὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις λόγον αὐτῶν ἔξει τινά. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο ἔσται, φησὶν;

Ἐννόησον τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεός, καὶ τίνα ἀφεις τίμη προσφεύγεις, καὶ ταχέως διορθώσῃ τὸ πᾶν. Ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἁμαρτίαν σοὶ κεῖται καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν κρίσιν· ἄνθρωπος ματαιότητι ὁμοιωθῇ, καὶ κρίσιν ὀρθὴν οὐκ ἔχει, καὶ δεῖται τῆς ἀνωθεν διορθώσεως· ἄνθρωπος, γὰρ καὶ σποδός, καὶ ἐπαινέση, πολλὰκις ἀπλῶς ἐπαινέσεται, ἢ πρὸς χάριν, ἢ πρὸς ἀπέχθειαν· καὶ διὰ τὴν αὐτὴν κατηγορήσῃ, πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς τοῦτο ἐργάζεται γνώμης. Ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς οὕτως, ἀλλ' ἄληπτος ἡ ψήφος αὐτοῦ, καὶ καθαρὰ ἡ κρίσις αὐτοῦ. Καὶ χρὴ διὰ ταῦτα αἰετὸς αὐτὸν καταφεύγειν· οὐ διὰ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς ἐπιθῇ, καὶ φεῖδεται σου μάλιστα πάντων, καὶ αὐτοῦ σοὺ μᾶλλον σε ἀγαπᾷ. Τί τοίνυν ἀφέντες ἔχειν θαυμαστὸν ἐπαινέτην, πρὸς ἄνθρωπον καταφεύγομεν, τὸν οὐδὲν, τὸν εἰκῇ, τὸν ἀπλῶς; Ποιῶν σε λέγει καὶ μαρτὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον; Ταύτῃ μᾶλλον αὐτὸν ἐλέησον, καὶ δάκρυσον ὅτι διεφάρται, καὶ καταφρόνησον αὐτοῦ τῆς δόξης, ὅτι πεφάρται αὐτοῦ τὰ τῆς διανοίας ὁμματα· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι ταῦτα ἔχου-

σαν, καὶ κατεγέλων τῶν διαβαλλόντων. Ἄλλ' ἀγαθὸν σε λέγει καὶ χρηστὸν; Ἄν μὲν τοιοῦτος ἦς, μηδὲως χαυνωθῆς ὑπὸ τῆς δόξης· ἂν δὲ μὴ ἦς τοιοῦτος, πλέεν καταφρόνησον, καὶ χλευάσῃς τὸ πρᾶγμα εἶναι νόμιζε. Βούλει μαθεῖν τῶν πολλῶν τὰς κρίσεις; πῶς εἰσι διεφθαρμένοι καὶ ἄχρηστοι καὶ γέλωτος ἀξίαι, καὶ αἱ μὲν μεμνηνόντων καὶ ἐξεστηκόντων, αἱ δὲ παίδων ὑποτιθῶν; Ἀκουσον ἀνωθεν. Ἐρῶ δὲ σοὶ κρίσεις οὐχὶ τὰς τοῦ δήμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν δοκούντων εἶναι σοφωτάτων, τῶν ἐξ ἀρχῆς νομοθετῶν. Τίς γὰρ ἂν δόξειε παρα τοῖς πολλοῖς; σοφώτερος εἶναι τοῦ νομισθέντος ἀξίου πόλεσι καὶ δήμοις νομοθετεῖν; Ἄλλ' ὅμως τοῖς σοφοῖς τούτοις τὸ πορνεύειν οὐδὲν εἶναι δοκεῖ πονηρὸν οὐδὲ κολάσεως ἀξίον. Οὐδεὶς γοῦν τῶν νόμων [103] τῶν ἐξωθεν αὐτὸ ἐκόλασεν, οὐδὲ εἰς δικαστήριον εἰλκυσεν ἀντεῦθεν· ἀλλὰ καὶ ἐλκύθη τις ὑπὲρ τούτων, καταγελῶσιν οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ἀνέξεται· ὁ δὲ δικάζων. Τὸ κυβεύειν πάλιν τῆς παρ' αὐτῶν τιμωρίας ἐστὶν ἐλεῦθερον, καὶ οὐδεὶς ὑπὲρ τούτων δίκην ἔδωκε ποτε παρ' ἐκείνοις. Τὸ μεθύειν καὶ γαστρίζεσθαι οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα β, ἀλλὰ καὶ κατόρθωμα παρὰ πολλοῖς εἶναι νενόμισται· καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς δειπνοῖς πολλὴ ἡ τοῦ πράγματος ἄμικλα, καὶ οἱ μάλιστα σωφρονούσης διανοίας καὶ σώματος ἐβρωμένους δέκμενοι, οὗτοι μάλιστα τῇ τυραννίδι παραδεδόνηται τῆς μέθης, καὶ τὸ σῶμα παραλύοντες, καὶ τὴν ψυχὴν σκοτοῦντες, καὶ τῶν νομοθετῶν οὐδεὶς τοῦτο ἐκόλασε τὸ ἁμαρτήμα.

ε'. Τί ταύτης τῆς μανίας χεῖρον; Τῆς οὖν εὐφημίας τῶν οὕτω διακειμένων ἀνθρώπων ἐπιθυμεί, καὶ οὐ κατορύττει· σαυτὸν; Εἰ γὰρ καὶ πάντες σε ἐθαύμαζον οἱ τοιοῦτοι, οὐκ ἐχρὴν αἰσχύνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι, παρ' ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς κρίσεις κροτούμενον; Πάλιν βλασφημία τοῖς νομοθέταις οὐδὲν εἶναι δοκεῖ φοβερόν· οὐδεὶς γοῦν τὸν Θεὸν βλασφημήσας, εἰς τὸ δικαστήριον εἰλκυσθῇ καὶ δίκην δέδωκεν. Ἄλλ' ἂν μὲν τὸ ἱματίον τις κλέψῃ, ἢ βλαβερὸν διατέμῃ, καὶ τὰς πλευρὰς διορύττεται καὶ θανάτῳ παραδίδεται, πολλὰκις· τὸν δὲ Θεὸν βλασφημῶν, οὐκ ἐγκαλεῖται παρὰ τῶν ἐξω νομοθετῶν. Κἂν δούλην προσφθεῖρῃ τις γυναῖκα ἔχων, οὐδὲν εἶναι δοκεῖ τοῖς νόμοις τοῖς ἐξωθεν οὐδὲ τοῖς πολλοῖς.

Βούλει καὶ ἕτερα πάλιν ἀκούσαι δεικνύντα αὐτῶν τὴν ἀνοίαν; ταῦτα μὲν γὰρ οὐ κολάζουσιν, ἕτερα δὲ καὶ νομοθετοῦσιν αὐτοί. Τίνα οὖν εἰσὶν ἐκεῖνα; Θέατρα συνάγουσι, καὶ πορνῶν ἐκεῖ γυναικῶν χοροὺς εἰσάγοντες καὶ παῖδας πεπορνευμένους καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν ἐνυθρίζοντας, καθίζουσι τὸν δῆμον ἀνω πάντα, οὕτω τὴν πόλιν ψυχαγωγούντες, οὕτω τοὺς μεγάλους ἐκείνους βασιλείας, οὓς αἰεὶ θαυμάζουσιν ἐπὶ τροπαίοις καὶ νίκαις, στεφανοῦντες. Καίτοι γε τί τῆς τιμῆς ταύτης ψυχρότερον; τί τῆς ἡδονῆς ἐκείνης ἀηδέστερον; ἐκ τούτων οὖν ἐπαινέτας ζητεῖς τῶν ἔργων τῶν σῶν; καὶ μετὰ ὀργιστῶν καὶ μαλακῶν καὶ μίμων καὶ πορνῶν γυναικῶν εὐφημία; ἀπολαύειν θέλεις, εἰπέ μοι; καὶ πῶς οὐκ ἂν εἴῃ ταῦτα παρανοίας ἐσχάτης; Ἡδέως γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐροίμην· Δεινὸν τοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέπεσθαι νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγεσθαι μίξεις; πάντως ἐροῦσιν, ὅτι δεινόν· δοκοῦσι γοῦν καὶ κολάζειν τὸ ἀνόμημα τοῦτο. Τί οὖν τοὺς ἡταιρηκότας ἐκείνους; εἰσάγεις; καὶ οὐκ εἰσάγεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὰς μυρίαίς καὶ ἀφάτοις δωρεαῖς; Ἀλλαχοῦ τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας κολάζων, ἐνταῦθα δὲ καὶ ὡς εὐεργέταις κοινοῖς τῆς

α Reg., καὶ ὁμοῦ ἀνέχεται. β Reg., οὐ μόνον οὐ δοκεῖ εἶναι. γ ἴτα Reg. Editi vero, οὐδὲν εἶναι φοβερόν.

rursus esse videtur id quod dictum est necesse ergo est id clarius explanare. Cum fornicamur (oportet enim a jam dictis incipere), homines magis timemus, quam Deum. Quia igitur nos sic eis subieciimus, illaque dominos nostros constituimus; multa vero his dominis esse mala videntur, quæ mala non sunt, et illa similiter fugimus. Exempli causa, in paupertate vivere multis turpe esse videtur: et paupertatem fugimus, non quod turpis sit nec quod turpem credamus, sed quia dominis nostris esse turpis videtur, et illos timemus. Rursus inhonorari et contemni nullaque habere potestatem, a multis turpe et vilissimum existimatur. Hoc rursus fugimus, non rem damnantes, sed propter dominorum nostrorum sententiam. Rursum e contrariis eandem patimur perniciem: nam divitem esse, bonum esse videtur, itemque fastus et gloria et claritas: et hoc rursus persequimur, non rerum naturam ut bonam respicientes, sed ex opinione dominorum nostrorum persuasi. Dominus quippe noster est populus; et vulgi turba dominus est, ævus immanisque tyrannus. Neque enim opus est ut imperet, ut ei obsequamur; sed satis est, si nos quid illi placeat sciamus, et sine jussu paremus: tanta utimur erga illum benevolentia. Et Deus quidem quotidie minas intentans et admonens, non auditur; turba autem incompressa, læx hominum, ne mandato quidem opus habet; sed satis est, ut indicet quid sibi placeat, et statim in omnibus ipsi obsequimur. Et quomodo, inquires, hosce dominos effugere quis possit? Si majorem quam illi sensum assumat, si rerum naturam spectet, si vulgi calculum despiciat, si ante alia omnia in iis, quæ vere turpia sunt, seipsum ita instituat, ut non homines, sed insomnem illum oculum metuat, et in bonis rursus coronas ab illo querat. Ita enim neque in aliis hominum auram feremus. Nam qui cum recte agit, ne dignos quidem censet illos, qui sua recte facta norint, sed Dei calculo contentus est, neque in contrariis aliquam eorum rationem habebit. Et quomodo, inquires, hoc ipsum erit?

Hominum laudes non querenda, sed Dei. — Cogita quid sit homo, quid sit Deus, et quo dimisso ad quem confugas, et cito totum corriges. Homo tecum eidem peccato subjacet, eidem judicio, eidem supplicio: homo vanitati similis factus est, rectum iudicium non habet, et superbia eget correctione: homo, terra et cinis, si laudet, sæpe temere laudabit, aut ad gratiam aut ex odio; si calumniatur et accuset, rursus eodem animo id facit. At non ita Deus; sed irreprehensibilis est ejus calculus, et purum iudicium illius. Ideoque oportet semper ad illum confugere; neque ideo tantum, sed quia etiam ipse te fecit, et plus quam omnes tibi parvit, magisque te amat, quam tu ipse te ames. Cur ergo tam mirabili misso laudatore ad hominem confuginus qui nihil est, qui frustra et temere omnia facit? Malum te dicit et scelestum, cum talis non sis? Illa de causa magis illum miserare et desse, quia corruptus est, ejusque gloriam contemne, quia ejus mentis oculi exercati sunt: siquidem et

PATROL. GR. LXI.

apostoli hæc audierunt, et illos se calumniantes irriserunt. At te bonum et utilem dicit? Si talis quidem sis, nullo modo a tali gloria emolliaris; si non talis sis, magis despice, et rem esse risu dignam puta. Vis scire quam corrupta sint vulgi iudicia, quam inutilia, quam ridicula; et alia quidem furentium et mente captorum, alia vero infantium lactentium? Audi ut fuerint jam olim. Iudicia vero tibi proferam, non populi tantum, sed eorum qui sapientissimi esse videbantur, quique leges fecerunt. Quis enim apud vulgus sapientior videri possit eo, qui dignus habitus est, ut civitatibus et populis leges poneret? Attamen hisce sapientibus fornicari nihil videtur esse mali nec punitione dignum. Nulla enim externa lex fornicatores ulta est, neque hac de causa ad iudicium traxit; sed etiamsi quis eo trahatur, multi irrident et iudex id non patitur. Alea ludere rursus apud illos supplicio liberum est, et nemo hac de causa pœnæ dedit. Inebriari et ingurgitari cibo non modo crimen non est, sed recte factum a multis putatum fuit: et in cœnis militaribus multa ea de re est concertatio, et qui maxime egent sana mente et robusto corpore, hi maxime ebrietatis tyrannidi se dant, et corpus dissolventes et animam tenebris offundentes; nullusque legislator hoc vitium punivit.

5. Quid hac insania pejus? Num ergo laudes hominum, qui sic affecti sunt, requiris, et non te ipsum defodis? Si enim omnes ejusmodi homines te laudarent, annon oporteret erubescere et pudore suffundi plaudentibus hominibus, quorum iudicia ita corrupta sunt? Rursus blasphemiam legislatoribus non terribile quidpiam esse videtur: nemo enim qui in Deum blasphemavit, ad tribunal raptatus fuit et pœnas dedit. Sed si quis vestem furetur, aut crumenam dissecet, et latera ipsi lacerantur et sæpe morte mulctatur: qui autem in Deum blasphemat, non accusatur apud externos leges. Et si quis uxorem habens, ancillam vitiet, id nihil apud externas leges et apud multos esse videtur.

Theatrorum ratio. Hippodromus et pugna ferarum quales. — Vis alia quoque audire quæ ipsorum insaniam ostendant? nam hæc quidem non puniunt, sed alias leges statuunt. Quasnam? Theatra colligunt, illoque meretricum choros inducunt, et pueros corruptos, qui naturam contumelia afficiunt, populum totum in superiore loco sedere jubent; sic civitatem recreantes, sic magnos illos reges, quos semper celebrant ob tropæa atque victorias, coronantes. Verum quid est hoc honore frigidius? quid hac voluptate ingratus? ex hisne queris gestorum tuorum laudatores? et cum saltatoribus, mollibus, mimis ac meretricibus, vis, quaso te, laude frui? et quomodo non fuerint hæc extremæ dementiae? Libenter enim illos interrogarem: Indignumne est naturæ leges evertere, et nefarios inducere coitus? Unum dicent omnes rem esse indignam; videntur enim hoc punire flagitium. Cur ergo cinædos illos inducis, nec modo inducis, sed etiam innumeris et ineffabilibus donas muneribus? Cum alibi eos qui talia audent punias, hic

quasi communes civitatis beneficos insumptis pecuniis, publico sumptu ipsos alia. At, inquires, infames sunt. Cur ergo illos instituis? cur per infames illos reges honoras? cur civitates enecas? cur in illos tanta impendis? nam si infames sunt, expelli debent. Cur ergo illos infames fecisti? an ut laudans, an ut condemnans? Ut condemnans utique. Ergone ut condemnans infames facis, et ut honorabiles illos visurus accurris, miraris, laudis, applaudis? Quid opus est dicere de fallaciis, quæ in hippodromis et in pugnis ferarum admittuntur? Hæc quippe omni stupore sunt plena, decentque assidue populum esse immisericordem, ævum et inhumanum, exercetque ad videndum homines disceptos, sanguinem effusum, et ferarum immanitatem omnia confundentem. Et hos omnes morbos sapientes illi legislatores ab initio induxerunt, plaudentibus ac mirantibus civitatibus. Sed, si placet, his omissis quæ aperte, ut in confesso est, absurda sunt, licet sic non visum sit externis legislatoribus, ad honoranda præcepta veniamus, et videbis etiam illa ex multorum opinione corrupta fuisse. Connubium enim res honorabilis esse videtur et nobis et externis: et est vere honorabile; sed in celebratione nuptiarum, tot ridiculæ res accidunt, quot post hæc audituri estis. Nam ex consuetudine multi occupati ac decepti, earum absurditatem non norunt, sed egent aliis qui illos doceant. Etenim choræ, cymbala, tibia, verba canticaque turpia, temulentia, comessationes, multaque diaboli colluvies tunc inducitur. Et scio quidem me ridiculum videri, quod hæc reprehendam, et vulgo stolidum existimari, qui veteres leges transmoveam: nam, ut supra dixi, ex consuetudine magna deceptio paritur: attamen hæc dicendi finem non faciam. Fortas et enim, fortasse, etsi non omnes, pauci tamen nos excipient, et valent nobiscum derideri, quam cum illis nos deridere, risu certe lacrymis digno magnisque poenis atque suppliciis. Quomodo enim non fuerit extrema damnatione dignum, virginem quæ perpetuo vixerat in thalamo, quæque a prima ætate verecundiam didicerat, de repente cogi ad deponendum pudorem, et nuptiarum initio impudentiam doceri, et a lascivis petulantibusque viris, fornicatoribus et mollibus in medium produci? quod enim malum in nova sponsa non insereatur ab illo die? Impudentia, petulantia, inverecundia, vanæ gloriæ amor: volet enim dies omnes habere his similes. Hinc mulieres profusæ et sumptuosæ fiunt, hinc impudentes, hinc ipsi mala innumera. Neque mihi dicas consuetudinem. Nam si malum est, ne semel quidem fiat; si bonum, semper fiat. Dic enim mihi, fornicatio nonne mala est? an ergo concedemus illam vel semel exerceri? Nequaquam. Quare? Quia etiamsi semel tantum fiat, mala tamen est. Iaque si novam sponsam sic oblectari malum est, ne semel quidem fiat; si bonum est, semper fiat.

6. *Nuptiarum ritus describitur et damnatur.*—Quid igitur, quæso te, inquires, nuptiasne incusas? Absit: non ita insanio, sed ea quæ in nuptiis advecta sunt, pignora, fucum et superflua alia ejusdem generis.

Nam sic multos ab illo die attrahet amatores, antequam cum sponso coeat. Sed multi mulieris speciem mirabuntur. Et quid tum? Etiamsi casta fuerit, vix effugiet malam suspicionem; sin negligens fuerit, cito capietur, accepta ab illo die libidinis occasione. Attamen cum tanta hinc mala oriantur, si quando his abstinence, contumeliam rem istam vocant illi, qui pecoribus non meliores sunt, et indignam rem putant, si mulier illa multis non producat neque commune theatrum spectantibus præstet. Atqui oportuit existinare, illa consueti contumeliam, risum et comœdiam inferre. Nam nunc quoque scio fore ut multi nos ut stultos et risu dignos improbent: sed irrideri patiar, dum hinc aliquid lucri referatur. Etenim ridiculus essem, si dum hortor ut vulgi gloria despiciatur, ipse ante alios hoc morbo caperer. Vile quæ hinc deinceps sequantur: non solum interdictum, sed etiam vespere viros ebrios et deliciis incensos, qui ad formam virginei vultus conspiciendam sese apparant. Neque domi tantum, sed etiam per forum ad ostentationem incedunt, cum lucris illam summo vespere traducunt, ut a conetis conspiciatur, nihil aliud hinc suadentes, quam ut omnem illa pudorem deinceps ponat. Neque hic gradum sistunt, sed cum turpibus verbis illam ducunt: et hoc quoque in legem transiit apud multos. Et fugitivi, verberones innumeri, perniciosi homines cum licentia demum omnia pro libidine proferunt, sive in illam sive in sponsum cum illa habitaturum; et nihil honestum, sed turpia omnia et obscenitate plena. Annon probam castitatis doctrinam percipiet sponsa, talia videns, talia audiens? Et certamen quoddam est diabolicum inter eos, qui ad talia cohortantur, ut alii alios superent opprobriis et impuris dictis, quæ præsentibus deturpant: illique victores discedunt, qui probra et magis turpia dicta projecere. Novi quidem me molestum, onerosum et importunum esse, qui vitæ voluptatem quamdam abscindam. Ideo doleo, quod res tam ingratiæ voluptas esse putentur. Quomodo, quæso, non ingratum fuerit, contumeliis et probris affici, et ab omnibus cum sponsa dedecore et ignominia notari? Et si quispi ex foro conjugii tuæ maledixerit, innumera mores negotia, et non vitalem esse vitam existinas; et civitate tota præsentem dum turpiter agis cum futura conjugæ, gaudes et te ostentas? et quantæ hæc sunt insanie? At, inquires, hæc ex consuetudine fiunt. Et ideo maxime lugendum, quod rem in consuetudinem concluderit diabolus. Quia enim nuptiæ res sunt honorabilis, quæ genus nostrum conservet et augeat, et multorum sit causa honorum, dolore affectus malignus ille, et sciens illud propugnaculum esse contra fornicationem, alio illo modo omnem fornicationem inducit. In talibus enim coetibus multæ virgines dedecore sunt affectæ. Quod si non semper, at interim satis est damnum, quod illa verba et improba cantica et sponsam traduxerint, et sponsum cum pompa per forum transmiserint. Deinde quia hæc in vespere fiunt, ne tenebræ malorum horumque veum sunt,

πώλεως, καὶ χρήματα ἀναλίσκεις, καὶ ἐκ τῶν δημο-
σίων αὐτοὺς τρέφεις δαπανημάτων. Ἄλλ' ἄτιμοι,
φθῖν, εἰσι. Τί οὖν αὐτοὺς παιδοτρφεῖς; εἰ οὖν διὰ
τῶν ἀτίμων τοὺς βασιλεὺς τιμᾷ; τί δὲ τὰς πόλεις
ἐκτραχλίζει; τί δὲ εἰς αὐτοὺς τοσαῦτα δαπανᾷ; εἰ
γὰρ ἄτιμοι εἰσιν, ἀπελαύνεσθαι ἔχρην τοὺς ἀτίμους.
Τίνος δὲ ἐνεκεν ἀτίμους εἰργάσω; ὡς ἱπαιῶν, ἢ ὡς
κατεργνωκῶς; [104] Ἀηλονότι ὡς κατεργνωκῶς. Ἔτα
ὥς μὲν κατεργνωκῶς ἀτίμους ποιεῖς, ὡς δὲ ἐντίμους
τρέφεις ὀφόμενος, καὶ θαυμάζεις καὶ ἱπαινεῖς, καὶ
προτεῖς; Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰς μαγγανείας τὰς ἐν
ταῖς ἱκποδρομίαις, τὰς ἐν ταῖς τῶν θηρίων ἀγίλλαις;
Πλάσης γὰρ καὶ ἐκεῖνα παραπληξίας μεστὰ, παιδεύει
τὸν ὄψιμον συνεχῶς ἀνηλεῆ τινα ἔχειν καὶ ὦμον καὶ
ἀκατόνθρωπον τρόπον*, καὶ γυμνάζει ὄρβην ἀνθρώπους
σπαρattoμένους καὶ αἷμα καταβρέον καὶ θηρίων
ὠμότητα πάντα συγχέουσιν. Καὶ ταῦτα πάντα οἱ
σφοῖ νομοθετοῦνται ἐξ ἀρχῆς ἐπιστήγαγον τὰ νοσήματα,
καὶ προτοῦται αἱ πόλεις καὶ θαυμάζουσιν. Ἄλλ', εἰ
βούλει, ταῦτα ἀφέντες, ὁ φανερώς μὲν καὶ ὁμολογου-
μένως ἐστὶν ἀτοπα, τοῖς δὲ ἐξωθεν νομοθεταῖς οὐκ
ἔδοξεν, ἐπὶ τὰ σεμνὰ προστάγματα εἰλωμεν, καὶ
ὅβρι καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης διεφθορ-
μένα. Ὁ γὰρ γάμος πρῶγμα τιμιον εἶναι δοκεῖ καὶ
ἡμῖν καὶ τοῖς ἐξωθεν* καὶ ἐστὶ τιμιον· ἀλλὰ γάμων
ταλουμένων, τοσαῦτα καταγέλαστα γίνεσθαι πράγματα,
ὅσα αὐτίκα ἀκούσεσθε. Ὑπὸ γὰρ τῆς συνηθείας οἱ
πολλοὶ κατεχόμενοι καὶ παραλογίζόμενοι, οὐδὲ διαγι-
νώσκουσιν αὐτῶν τὸ ἀτοπον, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν
διδασκόντων. Καὶ γὰρ χορεῖαι καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ
καὶ ῥήματα καὶ ἔξματα αἰσχρὰ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι
καὶ πολλὸς ὁ τοῦ διαβόλου τότε ἐπιστάγεται φορτύς.
Καὶ οἶδα μὲν ὅτι δόξω καταγέλαστος εἶναι τούτων
ἐπιλαμβανόμενος, καὶ πολλὴν ὀφλήσω παρὰ τοῖς
πολλοῖς ἄνοιαν, τοὺς παλαιούς νόμους μετακινῶν·
ἔπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, πολλὴς τῆς συνηθείας ὁ πα-
ραλογισμός· ἀλλ' ὅμως οὐ παύσομαι ταῦτα λέγων.
Ἰσως γὰρ, ἰσως, κἂν μὴ πάντες, ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς
ἡμᾶς ἀποδέξονται, καὶ αἰρήσονται καταγελάσθαι
μεθ' ἡμῶν, ἢ γὰρ ἡμᾶς μετ' ἐκείνων γέλωτα δα-
κρύων ἄξιον καὶ πολλῆς κολάσεως καὶ τιμωρίας.
Πῶς γὰρ οὐκ ἀνεῖθι τῆς ἐσχάτης καταργήσεως ἄξιον,
παρθένον θαλαμειθεῖσαν διόλου, καὶ μαθοῦσαν αἰδεῖ-
σθαι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας, ἀθρόον ἀναγκάζειν
ἄπαντας ἔχειν τὴν αἰδῶ, καὶ ἐκ προοιμίων τοῦ γά-
μου τὴν ἀναισχυντίαν παιδεύειν, καὶ ἀσελγείαι καὶ
ἀσέμνοις ἀνδράσι καὶ πόρνοις καὶ μαλακοῖς εἰς μέσον
αὐτῆν προτιθέναι; πόλον γὰρ οὐ φυτευθήσεται τῇ
νύμφῃ κακὸν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης; Ἀναισχυντία,
ἐταμότης, ἀναίδεια, δόξης ἔρωσι ἀτόπου· καὶ γὰρ
ἐδελήσουσι τὰς ἡμέρας διὰ πάσας τοιαύτας ἔχειν.
Ἐντεῦθεν πολυτελεῖς αἱ γυναῖκες γίνονται· καὶ δα-
πανηραὶ, ἐντεῦθεν ἀναιδεῖς, ἐντεῦθεν αὐταῖς τὰ μυ-
ρία κακὰ. Καὶ μὴ μοι λέγε τὴν συνηθειαν. Εἰ μὲν
γὰρ πονηρὸν, μὴδὲ ἄπαξ γινέσθω· εἰ δὲ ἀγαθόν, ἀεὶ
γινέσθω. Εἰπέ γὰρ μοι, τὸ πορνεύειν οὐ πονηρόν;
ἄρα οὖν συγχωρήσομεν κἂν ἄπαξ τοῦτο γινέσθαι;
Ὁὐδαμῶς. Διὰ τί; Ὅτι κἂν ἄπαξ γίνηται, πονηρόν
ἐστὶν ὁμοίως. Ὅστε καὶ τὸ παιδρύνεσθαι τὴν νύμφην
οὕτως, εἰ μὴ ἐστὶ πονηρὸν, μὴδὲ ἄπαξ γινέσθω· εἰ
δὲ οὐ πονηρόν, καὶ ἀεὶ γινέσθω.

[105] Τί οὖν, φησὶ, διαβάλλεις τὸν γάμον, εἰπέ
μοι; Μὴ γίνονται οὐχ οὕτω μάλινοι, ἀλλὰ τὰ κακῶς
ἐπισυρόμενα τῷ γάμῳ, τὰ ἐπιτρίμματα, τὰς ὑπο-

γραφάς, τὴν ἄλλην περιεργίαν ἄπαντων. Καὶ γὰρ πολ-
λοὺς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης λήφεται τοὺς ἑραστὰς
καὶ πρὸ τοῦ μέλλοντος αὐτῇ συνοικεῖν. Ἀλλὰ πολλοὶ
θαυμάσονται τὴν γυναῖκα τῆς ὥρας. Καὶ τί τοῦτο;
Ἄν μὲν γὰρ σὺ φρονῇ, μάλιν διαφεύεται τὴν πο-
νηρὰν ὁπασίαν· εἰ δὲ ἡμελημένη, ταχέως καὶ ἀλώσε-
ται, ἀφορμὴν ἀσελγείας λαβοῦσα τὴν ἡμέραν ἐκείνην.
Ἄλλ' ὅμως τοσούτων ὄντων κακῶν, ὅταν μὴ ταῦτα
γίνηται, ὕβριν τὸ πρῶγμα καλοῦσιν οἱ βοσκημάτων
οὐδὲν ἀμείνους, καὶ δαινὸν ποιοῦνται τὸ μὴ πολλοῖς
φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα, μὴδὲ προκαλεῖσθαι θέατρον κοι-
νῶν τοῖς ὄρωσι. Καίτοι γε ὕβριν ἔχρην νομίζουσιν τὰ
γινόμενα καὶ γέλωτα καὶ κωμωδίας· ἐπεὶ καὶ νῦν
οἶδα, ὅτι πολλὴν ἄνοιαν καὶ γέλωτα ἥμῶν καταγί-
νεται· ἀλλ' οἶσω τὸν γέλωτα, ὅταν τι γίνηται κέρ-
δος. Καὶ γὰρ ἂν εἴην καταγέλαστος, εἰ παραινῶν τῆς
τῶν πολλῶν δόξης καταφρονεῖν, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων
χειρωθεῖν τῷ πάθει. Ἰδὲ τὰ ἐντεῦθεν λοιπόν· οὐκ ἐν
ἡμέρᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑσπέρᾳ μεθύοντες ἀνδρες
καὶ κακαρωμένους καὶ πατυρωμένους ὅπῃ τῆς τρυφῆς,
οἱ κάλλος· ὅπως ὄρβην παρασκευάζουσιν παρθενίᾳς.
Καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς
ἐπιδείξιν ἐκπομπέουσιν, μετὰ λαμπρόων αὐτὴν παρα-
πέμποντες ἐν ἑσπέρᾳ βαθεῖα, ὡς πᾶσιν αὐτὴν ἐπι-
δείκνυσθαι, δι' ὧν ποιοῦσιν οὐδὲν ἑτερον παραινῶν-
τες, ἢ ὅτι πᾶσαν ἀποδύσασθαι χρή λοιπὸν τὴν αἰδῶ.
Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἴστανται, ἀλλὰ μετὰ αἰσχροῦν
ῥημάτων αὐτὴν ἄγουσι· καὶ τοῦτο νόμος ἐστὶ παρὰ
τοῖς πολλοῖς. Καὶ δραπετὶ καὶ μαστιγίαι μυριοί
τινὲς καὶ διέθριοι μετὰ ἀδείας λοιπὸν ἄπαντα φθέγ-
γονται, ἄπερ ἂν βούλωνται, εἰς τὴν ἐκείνην εἰς τὴν
ἐκείνη συνοικεῖν μέλλοντα· καὶ σεμνὸν μὲν οὐδὲν,
πάντα δὲ ἀσχημίστης γέμοντα. Καλὴν δὲ οὐχ ἔξει
διδασκαλίαν σωφροσύνης ἢ νύμφης, τοιαῦτα μὲν ὀρώ-
σα, τοιαῦτα δὲ ἀκούουσα; Καὶ ἁμιλλὰ τίς ἐστὶ δια-
βολικὴ τῶν τὰ τοιαῦτα παραινούντων, ὕπερβάλλεσθαι
θετέρους καὶ τῇ τῶν ὀνειδῶν καὶ τῇ τῶν αἰσχροῦν ῥημά-
των φιλοτιμία, δι' ὧν καταισχύουσιν τοὺς συνόντας,
κάκεινοι νικήσαντες ἀπῆλθον, ὅσοι πλεῖονα τὰ ὀνειδῆ
καὶ μείζονα τὰ αἰσχρὰ προσέρριψαν. Καὶ οἶδα μὲν
ὅτι φορτικός τίς εἰμι καὶ ἐπαχθύς καὶ δύσκολος, ὡς
ἤθον ἦν τινα περικόπτων τοῦ βίου. Διὰ γὰρ τοῦτο πέν-
θω, ὅτι τὰ ἀηδῆ ἤθον τίς εἶναι νενομίστα. Πῶς γὰρ
οὐκ ἀηδῆς, εἰπέ μοι, τὸ ὕβριζεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι,
τὸ παρὰ πάντων ἀτιμάζεσθαι μετὰ τῆς νύμφης; Κἂν
μὲν εἰς τις τῆς ἀγορᾶς τὴν συνοικουσαν εἴπη κακῶς,
μυρία κινεῖς πράγματα, καὶ ἄβλυτον εἶναι τὸν βίον
νομίζεις· τῆς δὲ πόλεως παρουσίας ἀπάσης ἀσχημο-
νῶν μετὰ τῆς συνοικεῖν μελλούσης, χάρεις καὶ καλ-
λωπίζη; καὶ πόσης ταῦτα μανίας; Ἀλλὰ συνήθει·
τὸ πρῶγμα ἐστὶ, φησὶ. Διὰ γὰρ τοῦτο θρηνεῖν μάλιστα
ἄξιον, [106] ὅτι ἐν συνηθείᾳ τὸ πρῶγμα κατέκλεισεν
ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ γάμος πρῶγμα ἐστὶ σεμνόν,
καὶ τὸ γένος ἡμῶν συγκατοῦν, καὶ πολλῶν αἰτίων
ἀγαθῶν, δακνόμενος ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος*, καὶ εἰδῶς
ὅτι κατὰ τῆς πορνείας ἐπιτεταχίστα, ἐτέρως πορ-
νεῖαν ἐπεισάγει πᾶσαν. Πολλὰ γοῦν ἐν ταῖς τοιαύταις
συνόδοις καὶ κατησχύνθησαν παρθέναι· εἰ δὲ μὴ παν-
ταχοῦ, ἀλλ' ἀρκεῖ τῷ δαίμονι τέως ἐκεῖνα τὰ ῥήματα
καὶ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα τὰ πονηρὰ, καὶ παραδειγμα-
τίσαι τὴν νύμφην, καὶ ἐκπομπέουσαι τὸν νυμφίον διὰ
τῆς ἀγορᾶς. Ἔτε· ἐπειδὴ παρ' ἐν ἑσπέρᾳ ταῦτα γίνονται,
ἵνα μὴδὲ τὸ σκότος περαπέτασμα ἢ τῶν κακῶν τού-
των, ἐπεισάγονται λαμπάδες πολλὰ οὐκ ἐῶσαι λαν-

* τρέπον deest in edittis, sed habetur in Regio codice, recte. b ἴσονται in Regio cod. habetur, in edittis deest.

c Reg., τρυφῆς εἰς κάλλος, forte melius. d Reg., ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος. Mox Morel. male, μετὰ τῆς πορνείας.

θάνατον τὴν ἀσχημοσύνην. Τί γὰρ ὁ πολὺς ὄχλος βούλεται; τί δὲ ἡ μίση; τί δὲ αἱ σύριγγες; οὐκ εὐδελον ὅτι ἵνα μὴδὲ οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις ὄντες, καὶ βαπτιζόμενοι ἔκωψ. βαθεῖ, ταῦτα ἀγνοῶσιν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σύριγγος διεγειρόμενοι, καὶ ἀναθεν ἀπὸ τῶν δρυφάκτων κατακλύπτοντες, μάρτυρες γίνονται τῆς κωμωδίας ἐκείνης; Τί ἂν τις εἴποι τὰς ψῆδ; αὐτὰς, αἱ πάσης γέμουσιν ἀκολασίας, ἔρωτας ἀτόπους καὶ μίξεις παρανόμους; καὶ οἰκιῶν ἀνατροπὰς καὶ μυρίας ἐπείσάγουσαι τραγωδίας, καὶ πολὺ τὸ τοῦ φίλου καὶ ἔρωντος ὄνομα ἔχουσαι, καὶ τὸ τῆς φίλης καὶ ἐρωμένης; Καὶ τὸ δὴ χαλεπότερον, ὅτι καὶ παρθένου παραγίνονται τούτους, πᾶσαν ἀποδυσάμεναι τὴν αἰδῶ, εἰς τὴν τῆς νυμφευομένης τιμὴν, μᾶλλον δὲ ὕβριν, καὶ τὴν ἑαυτῶν προπίνουσαι σωτηρίαν^α, καὶ μεταξὺ νέων ἀκολάστων ἀσχημονοῦσαι τοῖς ἀτάκτοις ἄμμασι, τοῖς αἰσχροῖς ῥήμασι, τῇ σατανικῇ συμφωνίᾳ. Ἐτι οὖν ἐρωτᾷς, εἰπέ μοι, πόθεν μοιχεύεται; πόθεν πορνεῖται; πόθεν διαφθορὰ γάμων; Ἀλλ' οὐκ εὐγενεῖς οὐδὲ εὐσχήμονες ταῦτα πράττουσι, φησί. Πῶς οὖν ἐμοῦ καταγελᾷς, αὐτὸς πρὸ ἐμοῦ τὸν νόμον τοῦτον εἰδώς; Εἰ γὰρ καλὰ τὰ γινόμενα, ἔασον κακὰς ταῦτα ποιεῖν. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ πενία συζῶσιν αὐται, οὐχὶ καὶ αὐταὶ παρθένου εἰσι, καὶ σωφροσύνης ἐπιμελεῖσθαι καὶ αὐτὰς χρὴ; Νῦν δὲ ὀργεῖται παρθένος ἐν κοινῷ θεάτρῳ νέων ἀκολάστων^β, εἰπέ μοι, καὶ οὐ δοκεῖ σοι τῆς πόρνῃς εἶναι ἀτιμωτέρα; Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι θεραπευνίδες ταῦτα ἐργάζονται, οὐδὲ οὕτως ἀρήμιαι σε τῆς κατηγορίας· οὐδὲ γὰρ ταῦταις ἐπιτετράφθαι ἐχρῆν.

η'. Ἀπὸ γὰρ τούτων πάντα τίκεται τὰ κακὰ, ὅτι τῆς οἰκετίας εὐδέναν ποιοῦμεθα λόγον· ἀλλ' ἀρκεῖ εἰς καταφρόνησιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι Δουλὸς ἐστὶ καὶ εἰσι θεραπευνίδες· καί τοι γε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀκούοντες, ὅτι Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δοῦλος, οὐκ ἀλεύθερος. Σὺ δὲ ἵππου μὲν οὐ καταφρονεῖς οὐδὲ ὄνως, ἀλλὰ πάντα ποιεῖς ὥστε μὴ γενέσθαι φαῦλους· δούλων δὲ τῶν ὁμοφύλων ὑπερορᾷς; Καὶ τί λέγω δούλων, ὅπου γε καὶ παίδων καὶ θυγατέρων; Τί δὴ μετὰ ταῦτα; Ἀνάγκη λύπην εὐθέως ἐπείσιναι, πάντων ἐκείνων καθαιρουμένων· πολλὰκις δὲ καὶ ζημίαν τίκεσθαι μεγίστην, ἐν τῷ πλῆθει καὶ τῷ θορύβῳ πολυτίμων τινῶν ἀπολλυμένων χρυσίων. Εἴτα μετὰ τὴν γάμον εἴ ποτε γένοιτο παιδίον, καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὴν αὐτὴν [107] ἄνοιαν ὀφόμεθα, καὶ πολλὰ σύμβολα γέλωτος γέμοντα. Καὶ γὰρ ἡνίκα ἂν καλεῖσθαι τὸ παιδίον δέη, ἀφέντες ἀπὸ τῶν ἁγίων αὐτὸ καλεῖν, ὥς οἱ παλαιοὶ τὸ πρῶτον ἐποίουσαν, λύχνους ἀφαντες καὶ ὀνόματα αὐτοῖς ἐπιτιθέντες, τῷ διαρκέσαντι μέχρι πολλοῦ τὸ παιδίον ποιοῦσιν ὁμώνυμον^γ, ἐντεῦθεν πολὺν αὐτὸ στοχαζόμενοι βιώσεσθαι χρόνον. Εἴτα ἐπειδὴν συμβῇ πολλὰκις αὐτὸ ἄωρον ὑποστῆναι θάνατον (συμβαίνει δὲ πολλὰκις), πολὺς ἔσται παρὰ τοῦ διαδόλου γέλως, ὅτι ὥστε παιδὸς ἀνοήτους διέπαιξε.

Τί ἂν τις εἴποι τὰ περίεργα καὶ τοὺς κώδωνας τοὺς τῆς χειρὸς ἐξηρητημένους καὶ τὸν κόκκινον στήμονα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πολλῆς ἀνοίας γέμοντα, ὅδον μὴδὲν ἑτέρον τῷ παιδί περιτιθέναι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ φυλακὴν; Νῦν δὲ οὗτος μὲν καταπεφρόνηται ὁ τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψας ἄπασαν, καὶ χυλεπὴν δούς τῷ διαδόλῳ πληγὴν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ καταστρέψας τὴν δύναμιν· κρόκη δὲ καὶ στήμων καὶ

τὰ ἄλλα περιέμματα τὰ τοιαῦτα τοῦ παιδίου ἐμπιστεύονται τὴν ἀσφάλειαν. Εἰπω τι τούτου καταγελαστότερον ἑτέρον; Ἀλλὰ μηδεὶς ἀκαιρίαν ἡμῶν καταγινώσκτω, εἰ καὶ μέχρι τούτων πρόεισιν ὁ λόγος. Ὁ γὰρ τὴν σηπαδὸνα καθάραι βουλόμενος, οὐ παραιτῆσται προτέρας τὰς ἑαυτοῦ μολύναι χεῖρας. Τί δὴ ποτ' οὖν τοῦτο ἐστὶ τὸ καταγέλαστον; Ὁ μὴδὲν μὲν εἶναι δοκεῖ (διὰ γὰρ τοῦτο στένω), ἀρχὴ δὲ ἐστὶ παραφροσύνης καὶ παρανοίας ἐσχάτης^δ. Βόρβορον αἱ γυναῖκες ἐν τῷ βαλανείῳ λαμβάνουσαι τροφοὶ καὶ θεραπευνίδες, καὶ τῷ δακτύλῳ χρίσασθαι, κατὰ τὸ μετώπου τυποῦσι τοῦ παιδίου· κὰν ἔρχεται τις, τί βούλεται ὁ βόρβορος, εἰ δὲ ὁ πηλός; Ὁφθαλμὸν πονηρὸν ἀποστρέφει, φησί, καὶ βασκανίαν καὶ φθόνον. Βαβαὶ τῆς ἰσχύος τοῦ βόρβου καὶ τῆς τοῦ πηλοῦ δυνάμεως, ἡλίκην ἔχει τὴν ἰσχύν! Ὀλόκληρον τοῦ διαδόλου παρτάξιν ἀποστρέφει. Οὐκ ἐγκαλύψεσθαι, εἰπέ μοι; οὐ συνήσετε ὁψέ ποτε τὰς παγίδας; τὰς διαβολικὰς. πῶς ἐκ πρώτης ἡλικίας κατὰ μικρὸν ἐπείσεται τὰς παρ' ἑαυτοῦ μηχανὰς ὁ διάδολος; Εἰ γὰρ ὁ βόρβορος τοῦτο ποιεῖ, διὰ τί μὴ καὶ σὺ τοῦτο ποιεῖς ἐπὶ τοῦ στυτοῦ μετώπου, ἀνὴρ οὖν καὶ ἐν ἔξει γεγυνός; καὶ μᾶλλον τοῦ παιδίου τοὺς φθονοῦντας ἔχων; διὰ τί μὴ καὶ ὅλον βορβοροῖς τὸ σῶμα; εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ μετώπου τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν, τίνο; ἔσκεν οὐχ ὅλον στυτοῦ βορβόρῳ καταχρίαις; Γέλως ταῦτα καὶ κωμωδία σατανικὴ, οὐκ εἰς χλευασίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς γένναν καταστρέφουσα τοὺς ἀπατωμένους. Καὶ τὸ μὲν παρ' Ἑλλήσι ταῦτα γίνεσθαι, θαυμάσιον οὐδέν· τὸ δὲ παρὰ τοῖς τὸν σταυρὸν προσκυνοῦσι, καὶ μυστηρίων ἀπορρήτων κοκοινωνηκόσι, καὶ τοσαῦτα φιλοσοφοῦσι ταύτην κρατεῖν τὴν ἀσχημοσύνην, τοῦτ' ἔστι τὸ πολλὴν θρήνην ἄξιον. Ὁ Θεὸς σε μύρω ἐτίμησε πνευματικῶς, καὶ σὺ βορβορῷ μολύνεις τὸ παιδίον; ὁ Θεὸς σε ἐτίμησε, σὺ δὲ στυτὴν ἀτιμᾷς; καὶ δέον τὸν σταυρὸν ἐπιγράφειν τῷ μετώπῳ, τὴν ἀσφάλειαν ἄμαχον παρέχοντα· σὺ δὲ ταῦτα ἀφείς, ἐπὶ τὴν σατανικὴν ἄνοιαν καταπίπτεις; Εἰ δὲ τίσι ταῦτα μικρὰ εἶναι δοκεῖ, μανθανέτωσαν, ὅτι μεγάλων ἐστὶν αἰτία κακῶν, καὶ ὅτι οὐδὲ τῷ Παύλῳ τὰ μικρὰ παρορᾶν ἔδοξε. Τί γὰρ, εἰπέ [108] μοι, τοῦ καλύπτεσθαι ἄνθρωπον τὴν κεφαλὴν μικρότερον, Ἀλλ' ὅρα πόσον ὑπὲρ τούτου ποιεῖται σπουδὴν, καὶ μεθ' ὅσης ἀπαγορεύει σφοδρότητος, ἄλλα τι πλὴλ λέγων, καὶ ὅτι κατασχέει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ κατακαλυπτόμενος κατασχέει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὁ βορβόρῳ χρίων, πῶς οὐχὶ καὶ βδελυκτὸν ποιεῖ τὸ παιδίον; πῶς γὰρ αὐτὸ προσάγει ταῖς χερσὶ τοῦ ἱερέως, εἰπέ μοι; πῶς ἀξίους ἐπὶ τοῦ μετώπου σφραγίδα ἐπιτεθῆναι παρὰ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου χειρὸς, ἐνθα τὸν βόρβορον ἐπέχρισας; Μὴ ταῦτα, μὴ, ἀδελφοί, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας πνευματικοὺς αὐτὰ περιφράττετε ὅπλοις, καὶ τῇ χειρὶ παιδεύετε σφραγίζετε τὸ μέτωπον· καὶ πρὶν ἢ δυνηθῆναι τῇ χειρὶ τοῦτο ποιεῖν, αὐτοὶ ἐντυποῦτε αὐτοῖς τὸν σταυρὸν.

Τί ἂν τις εἴποι τὰς ἑτέρας παρατηρήσεις τὰς σατανικὰς ἐπὶ τῶν ὠδίων καὶ τῶν τοκετῶν, ὃς αἱ μάταιαι ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν ἐπείσάγουσι κεφαλῇ; τὰς ἐπὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς καθ' ἑκαστον ἐκφορᾷς τὰς οἰμωγὰς, τοὺς κωκυτοὺς τοὺς ἀλόγους, τὴν ἐν τοῖς τάφοις ἄνοιαν, τὴν περὶ τὰ μνήματα σπουδὴν, τὸν ἀκαιρίον καὶ καταγέλαστον τῶν θρηνησῶν γυναικῶν ἔσμον, τὰς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις, τῶν εἰσόδων καὶ τῶν ἐξόδων; Τούτων οὖν, εἰπέ μοι, τὴν δόξαν θη-

^α Legebatur τῆς ἑ. προτείνουσαι σωτηρίαν. ^β Post ἀκολάστων Reg. addit αἰσχροῖς. ^γ Reg., τὸν διαρκέσαντα μέχρι πολλοῦ τοῦ παιδίου ποιοῦσιν ὁμώνυμον. Editorum talislo quam sequimur, eandem offert sententiam.

^δ Unus Reg., Ὁ μὴδὲν μὲν εἶναι δοκεῖ κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἀρχὴ δὲ ἐστὶν ἀπιστίας καὶ πρόγμα παρανοίας ἐσχάτης.

Inceram inducuntur mulæ, quæ turpitudinem latere non solum. Quid enim sibi vult multa illa turba? quid ebrietas? quid fistulæ? nonne palam est hæc adhiberi, ut ne ii quidem, qui in domibus sunt, gravi somno obruti hæc ignorent, sed a fistulis excitati et superne ex cancellis sese inclinantes, testes sint illius comœdiæ? Quid dixeris de ipsis canticis, quæ omni plena sunt impudicitia, quæque absurdos amores, illegitimos concubitus, domorum eversiones et innumeras inducunt tragœdias, et sæpe nomen dilecti et amantis habent, nomenque dilectæ et amantis? Quodque gravius est, his adsunt virgines, quæ omnem exuerunt pudorem, in honorem sponsæ, imo in contumeliæ; et salutem suam produunt, interque juvenes indecore se gerunt, ineptis cantilenis et verbis turpibus cum satanica symphonia utentes. Adhuc, quæso, interrogas undenam adulteria? unde fornicationes? unde nuptiarum corruptiones? At non iugum et honestas, inquires, hoc faciunt. Cur ergo me irrides, cum ipse hanc legem ante me scias? Nam si bona sunt illa, sine illas quoque id agere. Nam quia illæ in paupertate vivunt? nonne et ipse virgines sunt, illasque castitatis curam habere oportet? Nunc autem dum saltat virgo in communi theatro impudicorum juvenum, annon, quæso, videtur tibi vel meretrice inhonestior? Quod si dixeris ancillas id facere, neque sic finem facio te accusandi: neque enim illis id oportebat permitti.

7. Omnia enim hinc mala oriuntur, quod familiæ nullam habeamus rationem; sed ad rem despiciendam satis est dicere, Servus est, ancillæ sunt: etiam-i quotidie audiant: *In Christo Jesu non servus, non liber est* (Gal. 3. 28). Tu vero equum quidem non despicias nec asinum, sed nihil non agis ut ne vitiosi fiant; servos autem despicias eadem qua tu præditos anima? Et quid dico servos, quando etiam et filios et filias? Quid vero postea? Necesso est, ut dolor statim subeat, cum illi omnes pessum eant; sæpe autem maximum quoque damnum, cum in turba et tumultu multa aurea pretiosa pereant. Deinde post nuptias si natus fuerit infans, eandem videbimus amentiam et multa symbola riso plena. Nam cum infanti nomen imponere oportuerit, non sanctorum nomine appellant, ut veteres olim faciebant; sed accensis lucernis quibus nomina indunt, nato nomen indunt ejus, quæ diutius lucem dedit; hinc conficientes futurum ut diu vivat. Deinde si immaturum morte corripit contigerit, ut sæpe accidit, multas sequetur diaboli risus, quod illos ceu stultos pueros ludificaverit.

Ligamina et crepitacula superstitiosa, aliæque superstitiones. — Quid dixeris de ligaminibus et de crepitaculis manui appensis et de stamine coccineo, deque aliis multis insanis plenis; cum oporteret nihil aliud puero circumponere, quam crucis custodiam? Nunc autem hic quidem despectui est habitus, qui convertit totum orbem terrarum, et gravem diabolo plagam inflixit totamque ejus potentiam subvertit: subtegmen autem et stamen aliæque ligamina simi-

lia, ea sunt quæ creditur pueri tutela. Dicamus aliud magis ridiculum? Sed nemo nos importunitatis accuset, si eousque procedat oratio. Nam qui putredinem vult emundare, non recusabit prius inquinare manus suas. Quidnam ergo est hoc ridiculum? Quod quidem nihil esse videtur, ideoque ingemisco; sed est principium insanis et extremæ dementiæ¹. Lutum mulieres in balneo accipientes, nutrices, et ancillæ, digito tingentes, in pueri fronte imprimunt: et si quis interroget, Quid sibi vult lutum, quid cœnum? Malum averit oculum, inquit, livoremque et invidiam. Papæ, quanta vis luti, quanta cœni potestas? tantane ut totam diaboli aciem profliget. Non pudore, quæso, suffundemini? non vel sero tandem diaboli laqueos intelligitis, quomodo ab ineunte ætate machinas suas paulatim inducat? Nam si lutum hoc faciat, cur non tu in fronte tu idipsum facis, cum vir sis et plena ætate, et plasquam puer invidos habeas? cur non luto illinis totum corpus? nam si in fronte tantam habet virtutem, cur non te totum luto inungis? Hæc sunt risus et comœdia satanica, quæ non ad irrisionem tantum, sed ad gehennam præcipitat eos qui decipiuntur. Certe quod apud Græcos talia fiant, mirum non est; quod autem apud eos qui crucem adorant, et mysteriorum arcanorum participes sunt, et tanta philosophantur, id certe multis lacrymis est dignum. Deus te unguento spirituali honoravit, et tu luto filium deturpas? Deus te decoravit, et tu teipsum dedecoras? et cum oporteret in fronte crucem adscribere, quæ insuperabilem tutelam præbet; tu his dimissis in satanicam amentiam decidis? Si quibus autem hæc parva esse videantur, discant id esse magnorum causam malorum, neque Paulo visum fuisse parva negligere. Quid enim, quæso, minus est, quam ut homo caput operiat? Sed vide quantam hujus rei curam habeat, et cum quanta prohibeat vehementia, tum alia multa dicens, tum quod caput suum dehonestet (1 Cor. 11. 4). Si autem qui tegit caput, ipsum dehonestat; qui luto illud ungit, quomodo non puerum reddit abominandum? quomodo, quæso, adducit eum ad manus sacerdotis? quomodo precaris, ut presbyteri manu signaculum in fronte apponatur, ubi luto unxisti? Ne, fratres, hæc faciatis; sed ab ineunte ætate pueros spiritualibus armis munite, et docete eos manu frontem signare; etiam prius quam possint hoc manu facere, vos ipsi eis crucem imprimitis.

Præficarum usus. — Quid dixeris de aliis satanicis observationibus in doloribus uteri et in partu adhibitis, quas obstetrices in capitis sui malum inducunt? de iis item quæ in morte, et cum corpus effertur adhibentur; ejulatus nempe, p'æctus insani, stulta in sepulcris admissa, circa monumenta studium, intempestivum et ridiculum præficarum agmen, dierum observationes, necnon ingressus et exitus? Homine, quæso, venaris gloriam? et quomodo hæc

¹ Hic locus sic habet in uno Reg.: *Quod quidem nihil habere mali plerisque videtur, sed est principium incredulitatis, et extremæ dementiæ opus.*

non extremæ dementiæ fuerint, hominum ita mente corruptorum et omnia temere agnitionem gloriam querere, cum oporteret semper ad insomnem illum confugere oculum, et ejus sententiam spectantes omnia facere ac dicere? Illi certe etiam si laudent, nihil vos juvare poterunt: ille vero, si gesta nostra ipsi fuerint

accepta, et hic splendoros reddet et in futuro die arcana illa bona tribuet: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 4. v. 10. *Nos stulti propter Christum (necesso enim est hinc rursus sermonem resumere); vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes; vos gloriosi, nos autem inglorii.*

1. Postquam gravitate multa sermonem impleverat, id quod omni crimine majorem inferret plagam, hic cum dignitate sibi congruenti hoc tractat: et cum dixisset, *Sine nobis regnastis*; et, *Deus nos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos*; persequentia ostendit quomodo morti destinati essent, dicens: *Nos stulti et infirmi et inglorii, 11. et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cedimus, et instabiles sumus, 12. et laboramus operantes manibus nostris*: quæ indicia vere erant doctorum et apostolorum. At illi in contrariis altum sapiebant, in sapientia, in gloria, in divitiis, quod honorarentur. Ut ergo illorum fastum deprimat, et ostendat in his non modo non gloriari, sed etiam pudore affici oportere, primo illos tradit dicens, *Sine nobis regnastis*. Ego enim dico, inquit, præsens tempus non honoris neque gloriæ esse, quæis vos fruimini; sed persecutionis et contumeliarum, quas nos patimur. Quod si hoc ita non sit, etsi jam tempus remunerationis sit, ut video (hoc autem per ironiam dicit), vos quidem discipuli jam regnastis; nos autem doctores et apostoli, qui ante omnes mercedem accipere debeamus, non modo vobis posteriores sumus, sed etiam ut morti destinati, id est damnati, semper in ignominia, in periculis, in fame degimus, contumelia affecti tanquam stulti, pulsati et intolerabilia patientes. Hæc porro dicebat, ut ex his persuaderet ipsis, quod apostolorum gesta deberent æmutari, pericula nempe et contumelias, non autem honorem et gloriam: non enim illa, sed hæc postulat prædicatio. Sed hoc tamen non directe dicit, ut ne videatur ipsis molestus esse; sed ut illum decebat, sic tractat hæc increpationem. Nam si directe sermonem induxisset, sic dicturus erat: Erratis et fallimini et longe abestis ab admonitione apostolica: oportet enim apostolum et ministrum Christi stultum videri, atque in afflictione et contemptu degere, ut nos degimus; vos autem in contrariis estis. Sed sic hæc magis illos commovissent, utpote quæ apostolorum encomia præ se ferrent, et illos reddidissent audaces, ut qui accusarentur socordiae, inanis gloriæ et divitiarum. Idcirco non hoc modo dicta procedunt, sed alio, qui magis quidem perstringit, sed minus molestus est. Quapropter ita profert orationem per ironiam, dicens: *Vos autem fortes et gloriosi*. Nam si ironia non usus esset, ita dixisset: Fieri non potest, ut alius stultus puto-

tur, alius prudens, alius fortis, alius infirmus, prædicatione utrumque non postulante. Nam si liceret hos tales, alios aliud esse, quæ a vobis profertur, aliquam fortasse rationem haberent: non autem hoc non licet, nimirum prudentem vel gloriosum videri ac sine periculo degere. Sin minus, necesse est ut Deus vos nobis præstulerit, vos discipulos doctoribus, qui innumera passi sumus. Quod si hoc nemo dixerit, restat ut nostra vos persequamini. Et ne quis putet, inquit, me præterita tantum commemorare: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus*. Vident totam Christianorum vitam talem esse debere, non uno vel altero die? Neque enim athleta, qui in uno tantum victor certamine coronatus est, iterum coronatur cum succubuerit. *Et esurimus*, adversus eos qui in deliciis agunt: *et colaphis cedimus*, adversus eos qui inflati sunt: *et instabiles sumus pulsati*, adversus eos qui labuntur: *et nudi sumus*, adversus eos qui sunt divites: *et laboramus*, jam contra falsos apostolos, qui nec laborare nec periclitari sustinent, sed ipsi fructum percipiunt. At nos non sic, inquit; sed cum externis periculis nos quoque perpetuo exercemus labore. Quidque majus est, nemo possit dicere nos hæc ægre ferre aut persequentes nos accusare: illos enim qui nos vexant, per contraria remuneramus. Hoc quippe magnum est, non autem male pati; quod omnibus est commune; verum patientes hoc ægre nec indigne ferre.

2. Nos autem non modo non ægre ferimus, sed etiam exultamus; cuius rei hoc signum est, quod eos, qui nobis mala inferunt, contrariis remuneramus. Quod autem hoc facerent, audi sequentia: *Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; 13. blasphemamur, et obsecramus, tanquam purgamenta mundi facti sumus*. Hoc est, stulti propter Christum. Nam qui male passus est, et neque se ulciscitur neque dolet, stultus videtur esse apud externos et inglorius infirmusque. Ac ne molestiorem redderet orationem, ad illorum civitatem ærumnas reducens, quid dicit? *Purgamenta*, non urbis vestræ, sed mundi facti sumus; et rursus, *Omnium peripsa*, non vestrum tantum, sed omnium. Sicut ergo cum de Christi cura loquitur, terra, cælo et omni creatura relictis, crucem in medio ponit: ita etiam quando ad se vult attrahere, signis prætermis, quæ propter ipsos passus est dicit. Ita quoque solemus cum injuria afficimur vel despiciamur a quibusdam, quæ pro illis passi sumus in medium addu-

¹ In quibusdam Codd. deest negatio.

ρῆς; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας, ἀνθρώπων οὕτω διεσθεαρμένον τὰς γνώμας, καὶ πάντα ὡς ἔτυχε ποιοῦντων, τὴν δόξαν ἐκζητεῖν, δόν ἐπὶ τὴν ἀκοίμητον δεῖ κατὰφεύγειν ὀφθαλμῶν, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου φῆφον βλέποντας, πάντα ποιῆν καὶ λέγειν; Ὅδοι μὲν γὰρ καὶ ἐκπαινεύουσι^a, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελῆσαι

^a Reg., ἐκπαινεύουσι. Editi ἐκπαινεύονται.

δυνήσονται· ἐκείνος δὲ ἂν ἀποδείξηται τὰ γινόμενα, καὶ ἐνταῦθα ποιῆσαι λαμπρούς, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μεταδώσει τὸν ἀπορρήτων ἀγαθῶν· ὃν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐκπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ θεῷ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Π'.

Ἡμεῖς σωροὶ διὰ Χριστὸν (ἀναγκαῖον γὰρ ἐνταῦθεν πάλιν τὸν λόγον ἀναλυθεῖν), ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροὶ· ὑμεῖς ἐνδοξοί, ἡμεῖς δὲ ὀπίσθιοι.

α'. Παλλῆς βαρύντης τὸν λόγον ἐμπλήσας, ὁ πάσης κατηγορίας^a· μελίζονα εἶχε πληγὴν, τοῦτο ἐνταῦθα μεταχειρίζεται μετὰ τῆς κρητοῦσης αὐτῷ ἀξίας, καὶ εἰπὼν, ὅτι Χωρὶς ἡμῶν δόξασθε, καὶ ὅτι Ἡμεῖς ὁ θεὸς ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανωτικούς, διὰ τῶν ἐξῆς· δείκνυσιν, πῶς ἐπιθανώτιοι, λέγων· Ἡμεῖς μωροὶ καὶ ἀσθενεῖς καὶ ὀπίσθιοι, καὶ πενῶμεν καὶ διεψόμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολεφιδόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν· ἅπαν ἦν δείγματα διδασκαλῶν καὶ ἀποστολῶν γνησίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις μέγα ἐφρόνουν, ἐπὶ σοφίᾳ, ἐπὶ [109] ἐξῆς, ἐπὶ πλούτῳ, ἐπὶ τῷ τιμᾶσθαι. Βουλόμενος οὖν αὐτῶν καθελεῖν τὸν τύπον, καὶ δείξει ὅτι ἐπὶ τοῖς οὐ μόνον οὐ καλλωπίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνεσθαι δεῖ, πρῶτον μὲν αὐτοὺς κομμᾶν λέγων· Χωρὶς ἡμῶν δόξασθε. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι ὁ παρὼν καιρὸς οὐ τιμῆς οὐδὲ δόξης ἐστίν, ὃν ὑμεῖς ἀπαλαύετε, ἀλλὰ τὸ διώκεσθαι καὶ ὀφριζεσθαι, ἅπαν ἡμεῖς πάσχομεν. Εἰ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ τῶν ἀμοιῶν ὁ καιρὸς οὗτος, ὡς ὁρῶ (τοῦτο δὲ εἰρηνεύομενος λέγει), ὑμεῖς μὲν οἱ μαθηταὶ καὶ ἐδασκλιῦσται λοιπόν· ἡμεῖς δὲ οἱ διδασκαλοὶ καὶ ἀποστολοὶ, καὶ πρὸ πάντων ὀφειλόντες λαβεῖν τὸν μισθόν, οὐ μόνον ὑμῶν ἔσχατοι γεγόναμεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιθανώτιοι, τούτεστι, κατὰδικοί, δούλου ἐν ἀτιμίαις καὶ κινδύνους καὶ λιμῷ διάτρεμεν, ὀφριζόμενοι τε ὡς μωροὶ καὶ ἐλαυνόμενοι καὶ τὰ ἀνέχεται ὑπομένοντες. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἵνα καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτων κοίτης συνελθῇ, ὅτι τὰ τῶν ἀποστολῶν ὀφειλόντες ζηλοῦν, τοὺς κινδύνους καὶ τὰς ὕβρεις, οὐ τὰς τιμὰς καὶ τὰς δόξας· οὐ γὰρ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ταῦτα ἀπαιτεῖ τὸ κήρυγμα. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐξ εὐθείας οὐ λέγει, ὥστε μὴ φορτικὸς αὐτοῖς· φανῆναι· ὡς δὲ αὐτῷ πρέπον ἦν, οὕτω μεταχειρίζεται τὴν ἐπίκλησιν ταύτην. Εἰ γὰρ ἐξ εὐθείας εἰσήγαγε τὸν λόγον, οὕτως ἂν εἶπε· Πλανᾶσθε καὶ ἀπατάσθε, καὶ πολὺ τῆς ἀποστολικῆς νοουθεσίας^b ἀφροσύνατε· τὸν γὰρ ἀπόστολον καὶ διάκονον τοῦ Χριστοῦ, μωρὸν εἶναι δοκεῖν χρῆ, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν ἀδοξίᾳ διάγειν, ὅπερ ἐσμέν ἡμεῖς· ὑμεῖς δὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις. Ἄλλ' οὕτως ἂν μέλλον καὶ προσέστη τὰ λεγόμενα αὐτοῖς, ὡς ἐγκώμια τῶν ἀποστολῶν ἔχοντα, καὶ ἐκείνους ἂν θρασυτέρους εἰργάσασθε, ὡς διαβαλλομένους ἐπὶ ῥηθυμίᾳ καὶ κενοδοξίᾳ καὶ τῷ τρυφῇ. Διὰ τοῦτο τοῦτον μὲν τὸν τρόπον οὐ μεθοδεύει· τὰ εἰρημμένα, ἑτέρως δὲ, πληκτικώτερον μὲν, ἐνεπαυχώτερον δὲ. Αὐτὸ καὶ οὕτω προάγει τὴν

λόγον κατ' εἰρωνείαν, λέγων· Ὑμεῖς δὲ ἰσχυροὶ καὶ ἐνδοξοί. Ὡς εἰ μὴ τῇ εἰρωνείᾳ ἐκίχρητο, οὕτως ἂν εἶπεν· Οὐ δυνατόν τὸν μὲν μωρὸν νομίζεσθαι, τὸν δὲ φρόνιμον, καὶ τὸν μὲν ἰσχυρὸν, τὸν δὲ ἀσθενῆ, τοῦ κηρύγματος· μὴ ἀπαιτούντος θάτερα. Εἰ μὲν γὰρ ἐξῆς τοὺς μὲν τοῦτο εἶναι, τοὺς δὲ ἐκεῖνο, ἴσως εἶχε τινα λόγον τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα· νυνὶ δὲ οὐκ ἐνί, οὐ φρόνιμον εἶναι δοκεῖν, οὐκ ἐνδοξον, οὐκ ἀπηλλάχθαι κινδύνων. Εἰ δὲ μὴ, ἀνάγκη ὑμᾶς ἡμῶν προτετιμηθεῖν παρὰ τῷ θεῷ, ὑμᾶς τοὺς μαθητὰς τῶν διδασκαλῶν καὶ μυρία παθόντων. Εἰ δὲ οὐδὲ τοῦτο τις ἂν εἶποι, λείπεται τὰ ἡμέτερα ὑμᾶς διώκειν. Καὶ μὴ μέ τις, φησὶν, οἰδέσθω τὰ παρελθόντα λέγειν μόνον· Μέχρι γὰρ τῆς ἀρετῆς ὥρας καὶ πενῶμεν καὶ διεψόμεν καὶ γυμνητεύομεν. Ὅρῃς ὅτι πάντα τὸν βίον τοιοῦτον εἶναι δεῖ τῶν Χριστιανῶν, οὐ μίαν ἡμέραν καὶ δευτέραν· Οὐδὲ γὰρ ἂν ἀθλητὴς τὴν μίαν μόνην νικῆσας πάλιν στεφανωθῇ, πάλιν στεφανοῦται καταπασών. Καὶ πενῶμεν, πρὸς τοὺς τρυφῶντας· καὶ κολεφιδόμεθα [110], πρὸς τοὺς παφυσιωμένους· καὶ ἀστατοῦμεν, πρὸς τοὺς ἀναπίπτοντας· καὶ γυμνητεύομεν, πρὸς τοὺς πλουτούντας· καὶ κοπιῶμεν, ἥδη πρὸς τοὺς ψευδοπροσκόλους τοὺς οὕτε ἐργάζεσθαι οὕτε κινδυνεύειν ἀναχομένους, ἀλλὰ καρπουμένους αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξωθεν κινδύνων καὶ αὐτοῦς κατατεινόμεν τῇ διηνηκαί ἔργασίᾳ. Καὶ τὸ δὴ μέζον, ὅτι οὐκ ἔχοι τις ἂν εἰπῇ, ὅτι δυσχεραίνομεν ἐπὶ τοῖς οὐκ ἐκείνους ἐγκαλούμεν^c· τοῖς γὰρ ἐναντίοις τοὺς ἐπηρεάζοντας ἀμειβόμεθα. Τὸ γὰρ μέγα τοῦτο ἐστίν, οὐ τὸ κακῶς παθεῖν· τοῦτο γὰρ πάντων κοινόν· ἀλλὰ τὸ πάσχοντας μὴ ἄλγειν μηδὲ δυσχεραίνεω.

β'. Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐ δυσχεραίνομεν, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλόμεθα. Καὶ τοῦτω ταμῆριον τὸ τοῦ· ποιούντες κακῶς τοὺς ἐναντίους ἀμείβεσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐπιοῦν, ἔπουσιν τῶν ἐξῆς· Λοιδοροῦμενοι ἐπὶ λογούμεν, διακόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, τούτεστι, μωροὶ διὰ Χριστόν. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, καὶ μήτε ἀμυνόμενος μήτε ἀλγῶν, μωρὸς εἶναι δοκεῖ παρὰ τοῖς ἐξωθεν καὶ ἑτιμῶς καὶ ἀσθενῆς. Καὶ ἵνα μὴ φορτικώτερον τὸν λόγον ἐργαστῇ, εἰς τὴν ἐκείνων πόλιν τὰ πάθη περιστήσας, τί φησι; Περικαθάρματα, οὐ τῆς πᾶσις ὁμῶν, ἀλλὰ τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν· καὶ πάλιν, Πάντων περίφθημα· οὐχ ὁμῶν μόνον, ἀλλὰ πάντων. Ὡςπερ οὖν ἔθαν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διαλέγεται κτῆσεως μονίας, τὴν γῆν, τὸν οὐρανόν, τὴν πᾶσαν κτίσιν ἀφελῆς, τὸν σταυρὸν ἐν μέσῳ τίθειν· οὕτω καὶ ἔθαν πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστάσασθαι βουληθῇ, τὰ σημεῖα παραδραμῶν,

^a Sic Reg. melius quam editi, in quibus nonnulla desunt. ^b Reg., νομοθεσίας.

^c Hic locus in editis villatus et mutilus ex codice Regio manuscripto restitutus fuit. ^d Deest hanc, ἡ τοῖς· ἐγκαλούμεν, εἰ μὴ, ubi ἐπηρεάζοντας, legebatur ποιοῦντας.

τα πάθη λέγει τὰ δι' αὐτούς. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἔθος, ὥσαν ἀδικώμεθα παρὰ τινων καὶ καταφρονώμεθα, ἀπερ ὁ δὲ αὐτῶν ἐπάθομεν, ταῦτα φέρειν εἰς μέσον. *Πάντως περίφημα* ὡς ἀρετῆ. Εὐτονον τὴν πληγὴν ἔδωκε πρὸς τῷ τέλει. *Πάντως* δέ, οὐ τῶν δικονότων, φησὶν, ἀλλὰ τῶν δι' οὓς ταῦτα πάσχομεν· τουτέστι, Χάριν ἔχω πολλὴν αὐτοῖς. Βαρυθυμούντος τὸ ῥήμα, οὐκ ἀλογούντος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνους πληξάει βουλομένου. Ὁ γὰρ μυρία ἔχων ἐγκαλεῖν, καὶ ἀσπάζεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς κελεύει πρῶτος ἡμᾶς φέρειν τὰς ὕβρεις, ἵνα καὶ αὐτοὶ φιλοσοφώμεν, κακείνους μᾶλλον ἐντρέπωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως ὑβρίζων, ὡς σιγῶν τις, τοῦτο ἐργάζεται. Εἴτ' ἐπειδὴ εἶδεν ἀφόρητον τὴν πληγὴν, ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσεν, εἰπὼν· *Ὁκ ἐντρέπων ὑμᾶς πρᾶξω ταῦτα, ἀλλ'* ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ *ρουθίζω*. Οὐχ ὡς καταισχύνων γὰρ ὑμᾶς, ταῦτα λέγω, φησὶν. Ὅπερ ἐποίησε διὰ τῶν ῥημάτων, τοῦτό φησιν οὐ καποικνεῖναι· μᾶλλον δὲ καποικνεῖναι μὲν φησιν, οὐ μὴν διανοία πονηρὰ καὶ μισούση· ἐπεὶ καὶ ἀρίστη αὕτη ἡ θεραπεία, εἰπόντα τὸν λόγον προσθεῖναι τὴν ἀπὸ τῆς διανοίας ἀπολογίαν. Μὴ εἰπαὶ μὲν γὰρ οὐκ ἐνῆν, ἐπεὶ ἐμειναν δὲ ἀδιόρθωτοι· εἰπόντα δὲ ἀφείναι πάλιν τὴν πληγὴν ἀνίσταν, χυλιπὸν· διόπερ μετὰ βαρύτητος ἀπολογεῖται. Τοῦτο γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐξαίρει τὴν τομὴν [111], ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω ποιεῖ καταδύνασθαι, τῆς πληγῆς τὴν ἀλγηδὸνα παραμυθεύμενον ἄπασαν. Ὁ γὰρ ἀκούσας, οὐκ οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἀγαπῶν ταῦτα λέγει, μᾶλλον καταδέχεται τὴν διόρθωσιν. Πολλὴ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ βαρύτης καὶ ἡ ἐντροπή. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὡς διδάσκαλος, οὐδὲ ὡς ἀπόστολος, οὐδὲ ὡς μαθητὰς ἔχων, ὅπερ τῆς ἀξίας ἦν, ἀλλ' *Ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ ρουθίζω*· καὶ οὐκ ἀπικώς τέκνα, ἀλλὰ ποθεύμενα. Σύγγνωτέ μοι, φησὶ· καὶ εἰ τι φορτικὸν εἰρηται, ἐξ ἀγάπης ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, *Νουθετώ*. Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο πατρὸς ἀλογούντος, καὶ τὰ δέοντα συμβουλευόντος; Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὅτε τὴν πληγὴν ἔδωκε. Τί οὖν, ἀφείδουσιν ἡμῶν οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι, φησὶν; Οὐ τοῦτο λέγω, ἀλλ' οὐχ οὕτω φείδονται. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συντόμως οὐκ εἶπε, διὰ δὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ τῶν ἐνομάτων αὐτὸ ἐνέφηγε, τὸν παιδαγωγὸν καὶ τὸν πατέρα θείας. *Ἐάν γάρ*, φησὶ, *καλλοὺς παιδαγωγοὺς ἐχρησάζῃς ὅν Χριστῶν, ἀλλ'* οὐ πολλοὺς πατέρας. Οὐ τὸ ἀξίωμα ἐμφαίνει ἐνταῦθα, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολήν. Καὶ οὐδὲ ἐκείνους ἐπληξε, τὸ, *Ἐν Χριστῶν*, προσθεῖς, ἀλλὰ καὶ παρεμυθήσατο αὐτούς, οὐχὶ κολακας, ἀλλὰ παιδαγωγούς εἰπὼν τοὺς σπουδάζοντας καὶ ἀνεχομένους τῶν πόνων· καὶ τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἀπεδείξατο. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἀλλ' οὐ πολλοὺς διδασκάλους, ἀλλ', *Ὁ πατέρας*. Οὕτως οὐκ ἀξίωμα θεῖναι ἐδόουλετο, οὐδὲ, ὅτι πλείονα παρ' αὐτοῦ ὠφείλητο, διδάξαι· ἀλλὰ συγχωρήσας ἐκείνοις τὰ πολλὰ περὶ αὐτοὺς πεπονηκέναι (ταυτοῦτον γὰρ ὁ παιδαγωγός), τὴν τῆς ἀγάπης ὑπερβολὴν αὐτῶν ταμιεύεται. Ταυτοῦτον γὰρ ὁ πατήρ. Καὶ οὐ λέγει μόνον, ὅτι οὐδεὶς ὑμᾶς οὕτω φιλεῖ, ὅπερ ἀνεύθυνον ἦν, ἀλλὰ καὶ πρᾶγμα γεγονὸς εἰς μέσον ἀγει. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Ἐν γὰρ Χριστῶν Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐτήνησα*. Ἐν Χριστῶν Ἰησοῦ· οὐκ ἐμαυτῶ τοῦτο λογιζομαι, φησὶ. Πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἐπιφημίζοντας τὴν διδασκαλίαν πλῆττει. *Ἵμεῖς γὰρ ὅσους*, φησὶν, *ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς*· καὶ πάλιν, *Ἐγὼ ἐφύτευσα*· καὶ ἐνταῦθα,

Ἐγὼ ἐτήνησα. Οὐκ εἶπε, Κατήγγελα τὸν λογιν, ἀλλ', *Ἐγὼ ἐτήνησα*, τοῖς τῆς φύσεως ὁνόμασι κεχρημένος. Ἐν γὰρ ἱσπούδαζε, τὴν ἀγάπην ἐκτελεῖσθαι, ἣν περὶ αὐτοὺς εἶχεν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ παρ' ἐμοῦ δεξάμενοι ἠγάγαγον ὑμᾶς· τὸ δὲ εἶναι πιστοὺς, δι' ἐμοῦ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ὡς τέκνα*, ἵνα μὴ κολακείας εἶναι νομίσης τὸ ῥήμα, παρίσταισι καὶ τὸ πρᾶγμα. *Παρακαλῶ οὖν ὑμῶς, μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστός*. Βαβαί! πόση τοῦ διδασκάλου ἡ παρρησία! πῶς ἀπηκριβωμένη ἡ εἰκὼν, ὅταν καὶ ἐτέρους ἐπὶ τοῦτο παρακαλῇ! Οὐκ ἐπαίρων δὲ αὐτοὺς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεικνύς εὐκολον οὔσαν τὴν ἀρετὴν.

γ'. Μὴ γὰρ μοι εἴπης, ὅτι Οὐ δύναμαι σε μιμῆσθαι· σὺ διδάσκαλος εἶ, καὶ μέγας. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοιοῦτον τὸ μέσον ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς, ὅσον τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐμὲ· ἀλλ' ὅμως ἐμιμησάμην ἐκείνον ἐγὼ. Ὅταν μὲν οὖν Ἐφείσας γράφῃ, οὐ τίθειαι μέσον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐθέως [112] αὐτοὺς ἐκεῖ πάντας ἀπάγει, *Γίνεσθε μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ*, λέγων· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πρὸς ἀσθενεῖς ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, αὐτοὺς παρενέδωκε. Καὶ ἔλλως δὲ δείκνυσιν, ὅτι ἐνὶ καὶ οὕτω τὸν Χριστὸν μιμῆσθαι. Ὁ γὰρ τὴν σφραγίδα μιμησάμενος τὴν ἀπηκριβωμένην, τὸ ἀρχέτυπον ἐμιμήσατο. Ἰδωμεν οὖν πῶς αὐτὸς ἐμιμήσατο τὸν Χριστόν. Ἡ γὰρ μέμνησις αὕτη οὐ χρόνον δεῖται καὶ τέχνης, ἀλλὰ προαιρέσεως μόνης. Εἰς ζωγράφου μὲν γὰρ εἰσελθόντες οὐ δυνασάμεθα μιμῆσθαι τὴν εἰκόνα, κὰν μυριάκις ἴδωμεν· τοῦτον δὲ καὶ ἐξ ἀκροάσεως μόνης ἐνὶ μιμῆσθαι. Οὐκοῦν βούλεσθε τὸν πίνακα εἰς μέ.ον ἀγαγόντες, ὑπογράψωμεν ἐφ' ὧμῶν τὴν πολιτείαν τοῦ Παύλου; Προσεσθῶ τοῖνυν ὁ πίναξ πολλὴ λαμπρότερος ὢν τῶν βασιλικῶν εἰκόνων. Τὸ γὰρ ὑποκείμενόν, οὐ σανίδος κεκολλημέναι οὐδὲ σινδόνης ἐπικείμεναι, ἀλλ' ἔργον Θεοῦ τὸ ὑποκείμενον· ψυχὴ γὰρ ἐστὶ καὶ σῶμα. Ψυχὴ Θεοῦ ἔργον, οὐκ ἀνθρώπων, καὶ σῶμα πάλιν ὁμοίως· Ἐκροτήσατε ἐνταῦθα; Ἀλλ' οὐκ ἐνταῦθα τῶν κρῶτων ὁ καιρὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐξῆς· καὶ τοῦ κροτήσαν καὶ τοῦ ζηλωσαι. Τέως γὰρ ἡ ὕλη ὑπόκειται κοινὴ πρὸς ἅπαντας οὕσα. Ψυχὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ψυχὴ, ἀλλ' ἡ προαίρεσις δείκνυσιν τὴν διαφοράν. Ὅπερ γὰρ σῶμα σώματος, καθὼς ἐστὶ σῶμα, οὐδὲν διενήνοχεν, ἀλλ' ὁμοῖόν ἐστι καὶ τὸ τοῦ Παύλου καὶ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ κίνδυνον φαειρότερον ἐργάζονται τοῦτο ἐκείνου· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ ψυχῆς. Ὑποκείσθω τοῖνυν ὁ πίναξ ἡμῖν ἡ ψυχὴ Παύλου. Οὗτος ὁ πίναξ ἔκειτο πρῶτον ἡσυχώμενος, ἀραχνίων γέμων· οὐδὲν γὰρ βλασφημίας χεῖρον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ὁ πάντα μετασκευάζων, καὶ εἶδεν οὐ παρὰ βραθυμίαν καὶ βλακείαν οὕτω διαγραφέντα, ἀλλὰ παρὰ ἀπειρίαν, καὶ τὸ μὴ εἶναι τὰ ἀνθ' τῆς εὐσεβείας (ζῆλον μὲν γὰρ εἶχε, τὰ δὲ χρώματα οὐ παρῆν· οὐ γὰρ κατ' ἐπίγνωσιν τὸν ζῆλον εἶχε)· δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀληθείας τὸ ἀνθος, τουτέστι, τὴν χάριν· καὶ ἀθρόον βασιλικὴν ἀπέδειξε τὴν εἰκόνα. Λαβὼν γὰρ τὰ χρώματα, καὶ μαθὼν ἀπερ ἔγνωναι, οὐκ ἀνέμεινε χρόνον, ἀλλ' εὐθέως ἐφάνη τεχνίτης ἀριστος. Καὶ πρῶτον δείκνυσιν τὴν κεφαλὴν βασιλικήν, τὸν Χριστὸν κηρύττων· εἶτα καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, τὸ τῆς πολιτείας τῆς ἀκριβοῦς. Οἱ μὲν οὖν ζωγράφοι κατακαίσαντες αὐτοὺς, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας καὶ συχλίας ἅπαντα πρᾶττουσιν, οὐδὲν τὰς θύρας παρανοίγοντες· οὕτω; δὲ ἐν μέσῳ τῆς οἰκουμένης τὸν πίνακα προθεῖς, πάντων ἐναντιούμενων, θορυβούντων, ταραπτόντων, οὕτω; ἐιργάζετο τὴν βασιλικὴν ταύτην εἰκόνα, καὶ οὐκ ἐκωλύετο. Διὸ καὶ εἶλε· Ὁσάτρον ἐγενήθημεν τῷ

cere. *Omniū peripsema usque adhuc.* Vehementem plagam inducit in fine, *Unūquodque*, inquit, non persequantur, sed eorum propter quos hæc patimur : hoc est, Magnam ipsis gratiam habeo. Graviter ferentis est verbum, non quod ipse angatur, sed quod illos perstringere velit. Nam qui potest innumera proferre crimina, illos salutat. Ideo jubet Christus contumelias nos mansuete ferre, ut et ipsi philosophemur, et contumeliosos pudore magis afficiamus. Non enim ita contumelia afficiens, ut silens hoc facit. Deinde quia vidit intolerabilem esse plagam, statim illi medetur dicens : 14. *Non ut confundam vos hæc scribo, sed ut filios meos dilectos moneo.* Non ut pudore afficiam vos, inquit, hæc dico. Quod per verum fecit, se non fecisse dicit; imo vero se fecisse dicit, sed non malo animo vel ex odio. Hæc est enim optima curatio, cum verbum dixeris, excusationem ex mente proferre. Nam hæc non dicere non licebat, quia incorrecti mansissent : postquam autem dixerat, plagam incuratam relinquere, grave fuisset : quare cum gravitate excusat. Hoc enim non modo incisionem non tollit, sed etiam efficit, ut profundius infigatur, dum plagæ dolorem omnem consolatur. Qui enim audit ipsum non exprobrantem, sed amantem hæc dicere, libentius correctionem accipit. Multa est hic quoque gravitas et ad pudorem provocatio. Non enim ut doctor, non ut apostolus, non ut qui discipulos habeam, quod dignitatis est, sed, *Ut filios meos carissimos moneo* : nec tantum filios, sed desideratos. Ignoscite mihi, inquit, si quid molestum dixi : hæc ex dilectione sunt. Nec dixit, Corripio, sed, *Moneo*. Quis vero non ferat patrem dolentem, et quæ decet consulentem? Ideo non hæc prius dixit, sed postquam plagam infixerat. Quid ergo? inquit; non parcunt nobis alii doctores? Non sic dico, sed non ita parcent. Verum hoc quidem breviter non dixit, sed per studia et nomina hoc indicavit, ut qui pædagogum posuerit et patrem. 15. *Nam et si multos pædagogos, inquit, habeatis in Christo, sed non multos patres.* Non dignitatem hic ostendit, sed caritatis magnitudinem; neque illos perstrinxit cum addidit, *In Christo*, sed consolatus est illos, non adultores, sed pædagogos vocans illos, qui studia et labores forabant, suamque curam ostendit. Ideo non dixit, sed non multos doctores, sed, *Non multos patres*. Sic non dignitatem apponere voluit, neque ostendere quod multam utilitatem ab ipso accepissent; sed cum concessisset, quod illi multa præstitissent ipsis (talis enim erat pædagogus), dilectionis exsuperantiam sibi reservat. Talis enim est pater. Nec dicit modo, Nemo vos ita amat, quod absque reprehensione fuisset; sed rem uti gesta est in medium adducit. Qualis illa erat? *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* In Christo Jesu : non mihi hoc adseribo. Rursus illos pungit, qui sibi laudem doctrinæ tribuebant. *Vos enim estis, inquit, signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2). Et rursum, *Ego plantavi*; et hic, *Ego genui*. Non dixit, Annuntiavi verbum; sed, *Ego genui*, naturæ usus nominibus. Unum enim illi curæ

erat, ut dilectionem erga illos suam exhiberet illi namque cum a me accepissent, vos induxerunt; quod autem fideles sitis, per me factum est. Quia enim dixit, *Ut filios*, ne adulationis verbum esse existimares, rem ipsam profert. 16. *Rogo igitur vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Papæ, quanta doctoris fiducia, quam accurata imago, cum etiam alios ad hoc advocat? Non sese extollens autem hoc facit, sed ut ostendat facilem esse virtutem.

3. *Christum imitari possumus. Chrysostomo plauditur. Pauli et ipsius virtutum descriptio.* — Ne mihi enim dixeris, Non possum te imitari : tu doctor es et magnus. Non enim tantum spatii inter me et vos interest, quantum inter Christum et me : altamen illum ego imitatus sum. Cum ergo Ephesiis scribit, non se medium ponit, sed statim ipsos omnes illic adducit, *Estote imitatores Dei* (Ephes. 5. 1) dicens : hic vero, quia infirmos alloquebatur, seipsum interposuit. Alioquin autem ostendit, quod sic quoque fas sit Christum imitari. Nam qui accuratum signaculum est imitatur, archetypum imitatus est. Videamus ergo quomodo ipse Christum imitatus sit. Nam huiusmodi imitatio non tempore et arte opus habet, sed proposito tantum. In pictoris enim officinam ingressi, non poterimus imaginem imitari, etiamsi illam millies aspiciamus : hunc autem vel ex solo auditu imitari licet. Vultis ergo, tabula in medium adducta, describamur vobis Pauli institutum vitæ? Prostat igitur tabula multo splendidior quam reginæ imagines. Nam quod hic subijcitur, non sunt asseres conglutinati, non impositi sindones, sed opus Dei subijcitur : anima enim est et corpus. Anima Dei opus, non hominum; et corpus similiter. Hic plausistis? Sed non hoc plausum tempus est, sed in sequentibus tempus plaudendi et imitandi erit. Interim enim materia subijcitur, communis omnibus. Anima enim ab anima nihil differt, quatenus anima est, sed propositum differentiam ostendit. Sicut enim corpus a corpore, quatenus corpus est, nihil differt; sed simile est et corpus Pauli et corpus multorum, sed pericula illius corpus alio corpore splendidius efficiunt : ita et de anima dicendum. Ponatur ergo tabula nobis, anima nempe Pauli. Hæc tabula nuper jacebat fuligine obducta, plena telis aranearum : nihil enim est blasphemia pejus. Quia autem venit is, qui omnia transformat; et vidit non ex ignavia et socordia ita depictam esse, sed ex imperitia, et quod non haberet flores pietatis; zelum quippe habebat, colores vero non aderant; non enim zelum secundum scientiam habebat : dat illi florem veritatis, id est, gratiam; ac repente regiam ostendit imaginem. Acceptis namque coloribus, cum didicisset illa quæ ignorabat, non exspectavit tempus, sed statim optimus artifex visus est; et primo ostendit regium caput, Christum prædicans; deinde reliquum corpus, quod est accuratum vitæ institutum. Pictores quidem, cum se incluserint, cum accuratione magna et quiete omnia faciunt, nemini ostia aperientes : hic autem in medio orbe tabulam proponens, omnibus contradicentibus, tumultuantibus, turbantibus, ita

ha c regiam imaginem fecit, nec prohibebatur, ideoque dicebat: Spectaculum facti sumus mundo, in medio terræ et maris et cæli et totius orbis, mundique hujus tam sensibilis quam spiritualis, depingens imaginem. Vultis quoque cæteras ejus partes videre a capite usque decursum? aut vultis ab inferiori parte sermonem sursum deducamus? Contemplare ergo s'atnam auream, imo ea pretiosorem, qualem in cælo stare par est; non plumbo vinctam, neque uno in loco positam; sed a Jerusalem usque ad Illyricum currentem et in Hispaniam abeuntem, et quæ quasi alata per orbem terræ feratur. Quid his pedibus fieri possit speciosius, qui totam quæ sub sole est terram pervaserunt? Hanc speciem jam olim propheta prædicavit dicens: *Quam speciosi pedes evangelisantium pacem* (Isai. 52. 7)! Videt' quam pulchri pedes sint? Visne et pectus videre? Accede, hoc etiam tibi ostendam, et multo splendidius videbis, quam pedes illos speciosos, et ipso veteris legislatoris pectore. Moyses quidem tabulas gestavit lapideas; hic vero intus habuit Christum, ipsam regiam gestabat imaginem et propitiatorii. Ideo Cherubinim honorabilior erat. Non enim talis inde vox ferebatur, qualis hinc; sed illic plura disserchat de sensibilibus ex lingua autem Pauli de rebus quæ supra cælos sunt: et ex propitiatorio Judæis solis oracula ferebat, hinc vero toti terrarum orbi: et illic quidem per manibus, hic vero per animam virtute præditum.

4. Hoc propitiatorium caro splendidius erat, non stellarum varietate fulgens neque radiis solaribus, sed ipsam solent iustitiæ habens inde radios emittentem. Et hoc quidem cælium nubes subbens aliquando tristitia reddit: pectus vero illud nulla unquam talis tempestas sultit; imo postea sæpe tempestates subtercorrebant nubes, sed hæc non obscurabant; sed in media tentatione et in periculis lux illa effulgebat. Quamvis rem ipse cæcis vinctus clamabat: *Verbum Dei non est alligatum* (2. Tim. 2. 9). Ita semper per illam linguam radios emittebat; nec motus nec periculum pectus illud obscurum reddebant. Fortasse videtur pectus illud pedes longo retro relinquare: sed illi tamen ut pedes pulchri sunt, et hæc etiam ut pectus pulchrum est. Vis et ventrem videre speciosum? Audi quid de illo dicat. *Si vidus scandalizat fratrem meum, non comedam carnem in æternum*. (1. Cor. 8. 13). Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, neque rem quamcumque, in qua frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur. *Eoca ventri, et venter cæcis* (Id. 6. 13). Quid hoc ventre fuerit speciosius, qui ita doctus erat quiescere, et omnem temperantiam exhibere, qui sciret curire, furiæ pati et sitire? Quemadmodum enim equus bene assuetus habenas habens aureas, ita et ille numerose incedebat cum naturæ necessitatem superasset: nam Christus incedebat in illo. Hoc autem tam temperanter agente, palam esse vitium aliud omne solum fuisse. Vis etiam videre eas quæ nunc sunt manus? aut vis prius illorum pristinam nequitiam videre? Ingressus ille domos, nuper viros et

mulieres traherat, non viri manus habens, sed immanis feræ. Postquam autem colores veritatis accepit, et spirituales peritiam, non ultra viri faciem manus illæ, sed spirituales, quotidie catenis constrictæ; et neminem unquam percusserunt, sed milites percussæ sunt. Hæc manus aliquando vipera revoluta est: non enim jam erant hominis manus; ideoque non attigit eas. Vis etiam tergum videre reliquis membris simile? Audi quid de illo dicat: *Quinquies quadragenas una minus accepi a Judæis. Ter virgis cæcus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium pertuli, nocte et die in profundo maris fui* (1. Cor. 11. 24. 25). Sed ne nos in profundum immensum dejecti, multum circumagamus, singula ejus membra persequentes; ego jam a corpore discedentes, aliam pulchritudinem videamus, nempe a vestimentis, quam demones reverebantur; ideoque fugiebant, et agrestes curabant. Et ubicunque appareret Paulus, omnia cedebant et amovebantur, utpote cum advenisset orbis terrarum pagil. Ac quemadmodum ille, qui multas in bello plagas acceperunt, si viderint arma ejus qui illos percussit, horrescunt: ita et demones semicincti tantum videntes, discedebant. Ubi sunt nunc divites, qui in divitiis altum sapient? ubi illi, qui dignitates suas numerant sumptuosæque vestimenta? Cum his se comparantes, sua omnia videbant esse cœnum et lutum. Et quid alien vestimenta et aurea? Si enim quis mihi totius orbis imperium daret, unguem solum Pauli, isto imperio fortiores esse putarem, paupertatem ejus, omni voluptate, ignobilitatem omni gloria, omnibus divitiis audiatem, omni licentia impactos sacro illi capiti colaphos, omni diademate lapides quos excepti. Hanc coronam desideremus, dilecti: et etiam persequutio non sit, interim nos præparemus. Neque enim a persecutionibus tantum hic vir splendidus erat: nam dicebat: *Castigo corpus meum* (1. Cor. 9. 27); hoc vero sine persecutione recte fieri potest. Et admonerat carnis curam non faciendam esse ad concupiscentias (Rom. 13. 14); et rursum: *Habentes alimenta et vestes, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Ad hæc etiam non opus est persecutionibus. Et opulentos quoque ad temperantiam vocabat dicens: *Qui volunt esse divites, incidunt in tentationem* (1B. r. 9). Si igitur nos quoque sic exerceamus, in agonem ingressi coronabimur; et licet persequutio non sit, multa pro his recipiemus præmia. Si vero corpus impingemus, et porcorum vitam ducamus, etiam in pace nulla peccata admitemus ac dedecus feremus. Non vides adversus quos nobis sit collectatio? Adversus incorporeas potestates. Quomodo ergo cum caro sinus, has superabimus? Nam si cum homine quis pugnaretur temperanter comedere debet, multo magis si adversus demones. Quando autem cum carnis pinguedine divitiis etiam fuerimus alligati, unde adversarios superabimus? Vinculum enim sunt divitiæ, vinculum grave illis, qui illis uti nesciunt, tyrannus crudelis et inhumanus, servis suis omnia imperans ad perniciem. Sed, si velimus, hanc acerbam tyrannidem e solio decutiamus.

κόσμου, ἐν μέσῳ γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς οὐκουμένης ἀπόστης, καὶ τοῦ κόσμου τοῦ τε αἰσθητοῦ τοῦ τε νοητοῦ, τὴν εἰκόνα ζωγραφῶν. Βούλεσθε καὶ τὰ λοιπὰ μέρη ταύτης ἰδεῖν, τὰ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς κάτω; ἢ βούλεσθε κάτωθεν τὸν λόγον ἀναγάζεσθαι; ὅρα τοίνυν ἀνδριάντα χρυσοῦν, μᾶλλον δὲ καὶ τούτου τιμωτέρον, καὶ ὅσον ἐν [113] οὐρανῷ ἐστάναι· εἰδὼς, οὐ μολίβδῳ προσδεσμένον, οὐδὲ ἐν ἰδρυμένῳ χωρίῳ, ἀλλ' ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τρέχοντα; καὶ εἰς Ἰσπανίαν ἀπίνοντα, καὶ πανταχοῦ τῆς οὐκουμένης καθάπερ ὑπόπτερον φερόμενον. Τί γὰρ τῶν ποδῶν τούτων ὠραιότερον γένοιτ' ἂν, τῶν ἄσπασαν ἐπιαιδόντων τὴν ὕψ' ἥλιμν κειμένην γῆν; Ταύτην τὴν ὠραιότερα καὶ ὁ προφήτης ἀνωθεν κηρύττει λέγων· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρηγῆν! Εἶδες πῶς καλοὶ οἱ πόδες; ὅβρις καὶ τὸ στήθος ἰδεῖν; Δεῦρ' σοι δείξω καὶ τούτο, καὶ πολλὰ λαμπρότερον ὕψαι τῶν ποδῶν τούτων τῶν ὠραίων, καὶ αὐτῶν τῶν τοῦ παλαιοῦ νομοθετοῦ στέφανων. Μωυσῆς; μὲν γὰρ πλάκας ἐβάσταζε λιθίνας· οὗτος δὲ αὐτὸν ἐνδοθεν εἶχε τὸν Χριστὸν, αὐτὴν τὴν βασιλικὴν ἔφερεν εἰκόνα· καὶ τοῦ Ἰλαστηρίου· διὰ τοῦτο καὶ τῶν Χερουβιμ σεμνότερος ἦν. Οὐ γὰρ ταύτην ἐφέρετο ἐκείθεν φωνή, οἷα ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἐκείθεν μὲν τὰ πλεῖστα περὶ αἰσθητῶν διαλέγτο, ἀπὸ δὲ τῆς Παύλου γλώττης περὶ τῶν ὑπὲρ τοὺς οὐρανούς πραγματῶν· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Ἰλαστηρίου ἰουδαίους ἐχρημάτιζε μόνους, ἐντεῦθεν δὲ τῇ οὐκουμένη πάσῃ· καὶ καὶ μὲν διὰ ἀψύχων, ἐνταῦθα δὲ διὰ ψυχῆς ἐναρέτου.

§. Τοῦτο καὶ οὐρανοῦ ἄλλο πρότερον ἦν τὸ Ἰλαστήριον, οὐ ποικιλίᾳ ἁσטרων καταλαμπόμενον οὐδ' ἀκτίσιν ἡλιακῆς, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἔχον ἐκείθεν ἀφίγναι τὰς ἀκτίνας. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν οὐρανὸν νήφος ὑποδραμὸν ποτε σκυθρωπότερον ἐργάζεσθαι, τὸ δὲ στήθος ἐκεῖνο οὐδαμῶς ὑποδραμὸν ποτε χειμῶν τοιούτου· μᾶλλον δὲ ὑπὲδραμον μὲν πολλοὶ πολλὰ; χειμῶνας, τὸ δὲ φῶς οὐκ ἐπισκότησαν*, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῷ πετρασμῷ καὶ τοῖς κινδύνους τὸ φῶς ἀπὸλαμψε τοῦτο. Διὸ καὶ αὐτὸς ἄλυσιν περικείμενος ἐβόα· Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δάδεται. Οὕτως ἀεὶ διὰ τῆς γλώττης ἐκείνης ἠφίει τὰς ἀκτίνας· καὶ οὐ φόβος, οὐ κίνδυνος τὸ στήθος ἐκεῖνο σκυθρωπὸν ἐποίησε. Τάχα παρελαύνειν δοκεῖ τὸ στήθος τοὺς πόδας· ἀλλὰ κακεῖνος ὡς πόδες καλοὶ, καὶ τούτο ὡς στήθος. Βούλει καὶ γαστέρα ἰδεῖν ὠραία; Ἀκουσον τί φησι περὶ αὐτῆς· *Εἰ βρώμα σκαπδαλίζῃ τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα*. Καὶ τὸν μὴ φαγεῖν κρέα, μὴδὲ πίνειν οἶνον, μὴδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκοπτεῖ ἢ σκαπδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ. *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι*. Τί ταύτης τῆς γαστρὸς γένοιτ' ἂν ὠραιότερον τῆς οὕτω παιδευμένης ἡρεμίας, καὶ σωφροσύνης πᾶσαν δεδιδραμένης, καὶ εἰδυίας καὶ πεινῆς καὶ λιμνῶν καὶ διψῆς; Καθάπερ γὰρ ἱσπὸς εὐτακτος χρυσῆν ἦνιαν λαβὼν, οὕτω καὶ αὕτη εὐρυθμία ἐβάδιζε τῆς φύσεως τὴν ἀνάγκην νικῆσασα· ὁ γὰρ Χριστὸς ἐδάδιζεν ἐν αὐτῇ. Ταύτης δὲ οὕτω σωφροσύνης, εὐθελον οἷα καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα κακία ἐλύετο. Βούλει καὶ χεῖρας ἰδεῖν τὰς νῦν; ἢ βούλει τὴν προτέραν αὐτῶν πρότερον κακίαν θεάσασθαι; Εἰσερχόμενος οὗτος εἰς τὰς οἰκίας, ἔσυρε πρῶτην ἀνδράς καὶ γυναῖκα, [114] οὐχὶ ἀνδρὸς χεῖ-

ρας, ἀλλὰ θηρίου τινὸς χαλεποῦ ἔχων. Ἐπειθὲ δὲ τὰ χρώματα τῆς ἀληθείας ἔλαβε καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπειρίαν, οὐκέτι ἀνδρὸς ἐγένοντο αἱ χεῖρες αὐταί, ἀλλὰ πνευματικαί, καθ' ἑκάστην ἡμέραν δεσμούμεναι ἄλυσσι· καὶ ἐπληξάν μὲν οὐδένα ποτὲ, ἐπληγήσαν δὲ μυριάκις. Ἠδέσθη ποτὲ καὶ ἐχὺς ταύτας τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἦσαν ἀνθρώπου χεῖρες λοιπὸν διὰ τοῦτο οὐδὲ καθήψατο αὐτῶν. Βούλει καὶ τὰ νῦτα ἰδεῖν τοὺς λοιποὺς τοῖκόντα μέλεσιν; Ἀκουσον τί φησι καὶ περὶ αὐτῶν· *Παντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον ὅπ' Ἰουδαίων, τρίς ἐξέβριζόμην, ἀπαξ ἐλιθάσθην, τρίς ἐναυάτησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βαθῷ πεποιήκα*. Ἄλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς εἰς θυτὸν ἀπειρον ἐμπεσόντες, πολλὰ περινεχθώμεν καθ' ἑκάστον αὐτοῦ τῶν μελῶν ἐπιόντες, δεῦρ' ἀποστάντες τοῦ σώματος, ἕτερον κάλλος ἴδωμεν τὸ ἀπὸ τῶν ἱματίων, ὃ καὶ δαίμονες ἠδέσθησαν· διὸ καὶ αὐτοὶ ἔφευγον, καὶ νοστήματα ἐδραπέτευσεν. Καὶ ὅπου περ ἂν ἐξέη Παῦλος, πάντα ὑπεχώρει καὶ ἐπιέρισσεν, καθάπερ τοῦ τῆς οὐκουμένης ἀριστεύς παραγενομένου. Καὶ ὥσπερ οἱ πολλὰ λαβόντες ἐν πολέμῳ πληγὰς, κινδύλον ἴδωσι τοῦ κληθέντος αὐτοῦ, πεφρίκασιν οὕτω δὴ καὶ οἱ δαίμονες, σημεικνῶνθια μένον ὄρῶντες, ἐξίσταντο. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ πλουτοῦντες, καὶ μάγα φρονῶντες ἐπὶ χρήμασι; ποῦ οἱ τὰ ἀξιώματα ἑαυτῶν ἀριθμοῦντες, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ πολυτελῆ; Πρὸς ταῦτα παραβάλλοντες ἑαυτοὺς, πηλὸν θύονται καὶ βόρβορον τὰ ἑαυτῶν ἅπαντα. Καὶ τί λέγω ἱμάτια καὶ χρυσία; Εἰ γὰρ μοι τῆς οὐκουμένης ἰσχυρὴ τις κρατῆσι πάσης, τὸν θυγα μόνον Παύλου πάσης; ἂν τῆς βασιλείας ἐκείνης ἰσχυρότερον εἶναι ἐνόμιμα, πάσης τρυφῆς τὴν πενίαν, πάσης δόξης τὴν ἀδοξίαν, παντὸς πλούτου τὴν γύμνωσιν, πάσης ἀδείας τὸν κολαφισμὸν τῆς ἱερᾶς ἐκείνης κεφαλῆς, παντὸς διαθήματος· τῶς λίθου; οὐ; ἐδίδατο. Τοῦτον ποθέσθωμεν τὸν στέφανον, ἀγαπητοί· καὶ εἰ μὴ διωγμός ἐστι, τῶς παρασκευάσωμεν ἑαυτοῦς. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ἀπὸ διωγμῶν μόνων ἦν λαμπρὸς ὁ ἀνὴρ· καὶ γὰρ ἔλεγεν· *Ἐσποιάζω μου τὸ σῶμα*· τοῦτο δὲ καὶ χωρὶς διωγμοῦ δυνατόν κατὰρθεῖν. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσας παρήγει εἰς ἐπιθυμίαν· καὶ κἀνιν, *Ἐχοντες διατροφὰς καὶ σκεπασματα, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθα*. Εἰς ταῦτα γὰρ διωγμῶν οὐ χρεῖα. Καὶ τοὺς εὐπόρους δὲ ἐσποφρόνιζε, ἔγων· *Οἱ βουλομένοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*. Ἐάν οὖν καὶ ἡμεῖς οὕτως ἑαυτοὺς ἀποψώσωμεν, εἰς τὸν ἀγῶνα εἰσελθόντες στεφανωθῶμεν, καὶ διωγμοῦ μὴ παρόντος, πολλὰ ὑπὲρ αὐτῶν ληφόμεθα τὰ βραβεῖα· ἐάν δὲ λιπαίνωμεν τὸ σῶμα καὶ χόρων βίον ζῶμεν, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλὰ ἁμαρτησόμεθα καὶ αἰσχύνῃ οἴσομεν. Οὐχ ὁρᾷς πρὸς τίνας ἡμῖν ἡ πάλῃ; Πρὸς τὰς ἀσωμάτων δύναμεις. Πῶς οὖν, σάρκας δυνάεις. τούτων περιεσόμεθα; Εἰ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους τις παλαιῶν, δεῖται σωφρόνως ἐστιδῆσθαι, πολλῷ μᾶλλον πρὸς δαίμονας. Ὅταν δὲ μετὰ τῆς πολυσαρκίας καὶ τῷ πλούτῳ ὤμεν προσδεσμένοι, πόθεν κρατήσομεν τῶν ἀντιπάλων; Δεσμός γὰρ ἐστὶν ὁ πλούτος, [115] δεσμός χαλεπὸς τοῖς οὐκ εἰδόντι αὐτῷ χρησθῆναι, τυράννος ὧμος καὶ ἀπάνθρωπος, ἐπὶ λύμῃ τῶν δουλευόντων πάντα ἐπιτάττων. Ἄλλ', ἐάν θέλωμεν, τὴν μικρὰν ταύτην τυραννίδα ἀπὸ τοῦ θρόνου καταστρέψωμεν, καὶ ἡμῖν εἰσεῖν ποιήσομεν, ἀλλ' οὐκ ἐπιτάττειν. Πῶς οὖν τοῦτο ἔσται; Ὅταν εἰς πάντας τὸν πλοῦτον διανέμωμεν. Ἔως μὲν γὰρ ἂν μόνος ἦ πρὸς μόνους καθάπερ ἡσυχῆς τις ἐν ἐρημίᾳ, πάντα ἐργάζεται τὰ κακὰ· ὅταν δὲ εἰς μέσων αὐτὸν ἀγάγωμεν, οὐκέτι ἡμῶν κρατῆσει, πάντοθεν αὐτὸν πάντων δεσμούντων.

* Reg. οὐκ ἐπισκότησαν. Savil. in marg., οὐκ ἐπισκότησαν, quae vera lectio est. Editi οὐκ ἐπισκότησε.

ε'. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἁμαρτία τὰ χρήματα τοῖς πτωχοῖς δὲ α' μὴ διανέμειν αὐτά, ἁμαρτία, καὶ κακῶς αὐτοῖς χρῆσθαι. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεὸς κακὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ πάντα καλὰ λίαν· ὥστε καὶ τὰ χρήματα καλὰ, ἀλλ' ἐὰν μὴ κρατῇ τῶν κεκτημένων, ἐὰν τὰς πενίας τῶν πλησίων λύῃ. Οὐδὲ γὰρ φῶς ἐκείνῳ καλὸν τὸ μὴ φανῆζον σκότος, ἀλλὰ καὶ ἐπιταῖνον, οὐδὲ πλοῦτον ἂν εἴποιμι τοῦτον τὸν οὐ λύοντα πενίαν, ἀλλ' αἰζόντα πένιν. Ὁ γὰρ πλοῦτῶν οὐ ζητεῖ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐτέροις ἐπικουρεῖν· ὁ δὲ παρ' ἐτέρων ζητῶν λαβεῖν, οὐκέτι πλουτεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἔστιν ὁ πένης. Ὡστε οὐ τὰ χρήματα κακὸν, ἀλλ' ἡ πενιχρὰ διάνοια, ἡ τὸν πλοῦτον εἰς πενίαν ἀγούσα. Οὗτοι τῶν διὰ τῶν στενωπῶν ἐπαιτούντων ἀθλιώτεροι, τῶν πῆρσιν ἔχόντων^β καὶ λελωθμένων τὰ σώματα, τῶν βάρκια περιβεβλημένων οἱ ἐν τοῖς σπηριοῖς καὶ λαμπροῖς ἱματίοις· οἱ οδοῦντες ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν κητὰ τὰ ἀμφοδὰ βαδίζόντων καὶ εἰς τὰς αὐλὰς εἰσιόντων καὶ κάτωθεν βοώντων καὶ ἐπαιτούντων ἑλεεινότεροι. Οὗτοι μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦσι, καὶ ἑλῶν φθέγγονται· ῥήματα καὶ φιλοσοφίας πολλῆς· διὸ καὶ ἑλεούμεν αὐτούς, καὶ χεῖρα ὀρέγομεν, καὶ οὐδέποτε ἔγκαλοῦμεν. Οἱ δὲ πλουτοῦντες κακῶς, ὁμότητος καὶ ἀπανθρωπείας, ἀρπαγῆς καὶ σατανικῆς ἐπιθυμίας ἐρεῦνται λόγους· διὸ καὶ παρὰ πᾶσιν εἰσι μισητοὶ καὶ καταγέλαστοι. Σκόπει δὲ, τί παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις αἰσχρὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ παρὰ τῶν πλουτούντων αἰτεῖν, ἢ τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων; Παντεῖ που ὄντων, ὅτι τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων. Τοῦτο τοίνυν οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν· οὐ γὰρ ἂν τολμήσαιεν τοῖς πλουσιωτέροις προσελθεῖν. Οἱ δὲ ἐπαιτούντες, παρὰ τῶν εὐπόρων· οὐ γὰρ τὸν ἐπαίτην ὁ ἐπαίτης αἰτῆσαι, ἀλλὰ τὸν εὐπορον· ὁ δὲ πλούσιος τὸν πένητα σπαράττει. Πάλιν τί σεμνότερον, εἰπέ μοι, παρὰ ἐκόντων λαβεῖν καὶ χάριν ἔχόντων, ἢ τοὺς οὐ θέλοντας ἀναγκάζειν καὶ ἐνοχλεῖν; Εὐδελον ὅτι τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐνοχλεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ πένητας παρ' ἐκόντων λαμβάνουσι καὶ χάριν εἰδόντων, οἱ δὲ πλουτοῦντες παρὰ ἀκόντων καὶ μὴ βουλομένων, ὃ μείζονός ἐστι πενίας ἀπόδειξις. Εἰ γὰρ οὐδὲ ἐπ' ἀριστον ἔλοιτό τις ἀπελθεῖν, εἰ μὴ χάριν ὁ καλῶν εἰδείη τῷ καλούμενῳ, πῶς χρήματα λαβεῖν μετ' ἀνάγκης καλόν; Τοῦς κύνας οὐ διὰ τοῦτο ἀποστρεφόμεθα καὶ φεύγομεν τοὺς ὑλακτοῦντας, ὅτι τῇ πολλῇ [116] προσεδράξα ἡμᾶς ἐκβαίνοντες; Τοῦτο καὶ οἱ πλούσιοι ποιοῦσιν. Ἀλλὰ τὸν φόβον προσεῖναι τῇ δόσει σεμνότερον. Τοῦτο μὲν οὖν πάντων αἰσχρότερον· ὁ γὰρ πάντα κινῶν ὑπὲρ

^α Sic Reg. optime. In editis δὲ dcest. ^β Reg., τῶν πῆρσιν ἔχόντων.

τοῦ λαβεῖν, τίνας οὐκ ἂν εἴη καταγελαστοτέρος; Καὶ γὰρ τοὺς κύνας κολλᾶντες φοβηθέντες, προσηκόμεθα ἅπαν καταίχομεν. Τί πάλιν αἰσχρότερον, εἰπέ μοι, βάρκια περιβεβλημένον αἰτεῖν, ἢ σπηρικὰ φοροῦντα; Ὅταν μὲν γὰρ πλοῦτῶν τις γέροντας θεραπεύῃ πένητας, ὥστε τὰ ἐκείνων λαβεῖν, καὶ ταῦτα παιδῶν ὄντων, τίνας ἔσται συγγνώμης ἄξιος; Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ ἐξετάσωμεν, τίνα μὲν οἱ πλουτοῦντες ἐπαιτούντες λέγουσι, τίνα δὲ οἱ πένητες. Τί οὖν ὁ πένης φησὶν; Ὅτι ὁ δίδους ἐλεημοσύνην οὐ μετριάσει ποτέ, ὅτι ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ δίδωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος καὶ μέλιστα ἀντιδίδωσιν· ἅπαν ἀπαντα φιλοσοφίας ἐστὶ ῥήματα καὶ παρακρίσεις καὶ συμβουλῆς. Ἀξιοί σε γὰρ πρὸς τὸν Δεσπότην ἰδεῖν, καὶ τὸν φόβον ἐξαίρει σου τῆς μελλούσης πενίας· καὶ πολλὴν ἂν τις ἴδω διδασκαλίαν ἐν τοῖς τῶν ἐπαιτούντων ῥήμασι. Τὰ δὲ τῶν πλουτούντων ὅποια; Χοίρων καὶ κυνῶν καὶ λύκων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν περὶ τραπεζῶν καὶ ὄλων καὶ καρυκευμάτων καὶ οἶνον παντοδαποῦ καὶ μύρων καὶ ἱματίων καὶ τῆς ἄλλης διαπαντός διαλέγονται ἀσωτίας· οἱ δὲ περὶ τόκων καὶ δανεισμάτων, καὶ γραμματεῖα πλάττοντες καὶ χρεῶν ὄγκον ἀφόρητον ἐκπαιροῦντες^γ, ὡς ἐκ πατέρων ἢ πάππων ἀρχὴν εἰληφότα, τοῦ μὲν τὴν οἰκίαν, τοῦ δὲ τὴν ἀγρὸν, τοῦ δὲ ἀνδράποδον ἀφαιροῦνται καὶ τὰ ὄντα ἅπαντα. Τί ἂν τις εἴποι τὰς διαθήκας, τὰς ἀντὶ μέλανος αἵματι γεγραμμένας; Ἡ γὰρ κίνδυνον ἀφόρητον περιεστήσαντες, ἢ μικραῖς τισι καταγοητεύσαντες ὑποσχέσιν, οὐς ἂν ἴδωσιν ὀλίγα τινὰ κεκτημένους, ἐπείσαν τοὺς μὲν προσθήκοντας ἅπαντας καὶ πενία πολλὰς ἀπολλυμένους παραδραμεῖν, αὐτοὺς δὲ ἀντ' ἐκείνων ἐγγράφει. Ταῦτ' οὖν ποίων θηρίων οὐκ ἀποκρύπτει μανίαν καὶ ἀγριότητα; Διδ, παρακαλῶ, πάντα τὸν τοιοῦτον πλοῦτον φύγωμεν, τὸν αἰσχρὸν καὶ φόνων γέμοντα· καὶ κτησώμεθα τὸν πνευματικόν, καὶ τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς θησαυροὺς ἐπιζητήσωμεν. Οἱ γὰρ τοῦτους ἔχοντες, ἐκείνοι οἱ πλούσιοι, ἐκείνοι οἱ εὐποροὶ, καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ πάντων ἀπολαύοντες. Ὁ γὰρ βουλόμενος πίνεσθαι κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τὰς πάντων οἰκίας ἀνεψφγμένας ἔχει. Τῷ γὰρ οὐδὲν κεκτημένῳ διὰ τὸν Θεὸν, ἕκαστος ἐν εἰσ-ἐνέγκῳ τὰ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ μικρὰ μετὰ ἀδικίας βουλόμενος ἔχειν, τὰς ἀπάντων ἀπέκλεισε θύρας. Ἵνα τοίνυν καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, ἐλώμεθα τὸν πλοῦτον τὸν ἀκίνητον, τὴν ἀθάνατον εὐπορίαν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

^γ Reg., ἀπαιωροῦντες.

[117] ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητόν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀγαπήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

α'. Σκόπει μοι κἀνταῦθα τὴν γενναίαν ψυχὴν, τὴν κυρὸς θαρμύεραν καὶ γοργυτέραν. Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς παραγενέσθαι μάλιστα νοσοῦσιν οὕτω καὶ στασιάζουσι Κορινθίοις. Καὶ γὰρ ᾔδει σαφῶς ἡλίκα τε ὥφειλε τοὺς μαθητὰς ἡ παρουσία αὐτοῦ, καὶ ἡλίκα ἔδωκεν ἡ ἀπουσία. Καὶ τὸ μὲν ἐδήλωσεν ἐν τῇ πρὸς

Φιλιππησίους, εἰπὼν· Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάσεσθε· τὸ δὲ δείκνυσιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ. λέγων· Ὡς μὴ ἀρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς ἐφυσώθησαν τινες, ἑλεύσομαι ἐγώ. Ἦκειτο μὲν οὖν καὶ ἐπεθύμει παραγενέσθαι αὐτοῖς· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τέως οὐκ ἐνῆν, τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ διορθοῦται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ μαθητοῦ ἀποστολῇ. Διὰ τοῦτο

mus, et nobis cedere compellemus, non imponere. Quomodo ergo hoc fiet? Cum divitias omnibus distribuamus. Donec enim opulentia sola cum solis erit ut latro in solitudine, omnia inferet mala: cum autem illam in mediam adducemus, non ultra nobis imberabit, cum omnes illam undique alligent.

5. *Pecuniae non malae, si bene illis utamur.* — Et haec dico, non quod peccata sint pecuniae; sed peccatum est non eas pauperibus distribuere, et male illis uti. Nihil enim malum Deus fecit, sed omnia valde bona. Itaque bonae etiam sunt pecuniae, sed si possidentibus non imperent, si paupertatem proximi solvant. Neque enim lux illa bona, quae non delat tenebras, sed auget eas; neque divitias sic appellari, quae non solvant paupertatem, sed augeant illam. Nam qui dives est, non querit ab aliis accipere, sed aliis opem ferre: qui vero ab aliis querit accipere, jam non dives est, sed ipse pauper. Itaque non divitiae malae sunt, sed pauper animus, qui divitias deducit in paupertatem. Hi miserrimos sunt illi qui in angustis mendicant, iis qui caeci et mutilati corpore sunt; et qui sericis splendidisque vestibus amicti sunt, iis qui laceris panniis induuntur; qui in foro superbe incedunt inferiores sunt iis, qui in bivis vadunt et in aulis ingrediuntur, ab imo clamant mendicantes. Hi namque Deum laudant, et misericordiae multaeque philosophiae verba proferunt: ideoque illos miseramur et manus ipsis porrigimus, ac numquam accusamus. Qui autem male divitias possident, crudelitatis, immanitatis, rapinae et concupiscentiae verba proferunt. Ideo apud omnes odiosi et ridiculi habentur. Considera autem, quid apud omnes homines turpe esse videatur, an a divitibus petere an ab inopibus? Palam certe est, ab inopibus. Hoc itaque faciunt divites; non enim auderent ad ditiores accedere. Qui autem mendicant, a locupletibus petunt: neque enim mendicus a mendico petit, sed a divite; dives autem pauperem discerpit. Rursus quid, queso, honestius, a lubentibus et gratiam habentibus accipere, an invitis cogere et perturbare? Palam est honestius esse invitis non turbare. Sed hoc divites faciunt. Nam pauperes a lubentibus accipiunt et gratiam habentibus; divites autem ab invitis et repugnantibus: quod majoris est paupertatis demonstratio. Si enim ad prandium nemo velit accedere, nisi gratiam ipsi habeat is qui invitat, quomodo bonum fuerit pecunias vi extorquere? Canes nonne ideo aversamur et fugimus latrantes, quod nobis assidue insient et nos ur-

geant? Hoc et divites faciunt. At honestius, ut cum dono adsit metus. Hoc certe omnium turpissimum est: qui enim omnia movet ut accipiat, quo homine magis ridiculus non fuerit? Etenim saepe cum canes metueremus, ea quae tenebamus projecimus. Quid rursus, dic mihi, turpius panniis laceris involutam petere, an sericas vestes ferentem? Quando enim quis dives senes colit pauperes, ut res illorum accipiat, etiamsi liberos habeant, qua venia dignus erit? Si vultis autem, ipsa quoque verba examinemus; quatenam scilicet divites petentes dicant, et quatenam pauperes. Quid ergo dicit pauper? Quid qui dat elemosynam non parce dabit, quod ea det quae a Deo sunt, quod Deus sit benignus et majora retribuat: quae omnia philosophiae sunt verba et exhortationis et consilii. Rogat enim te ad Dominum respicias, et metum tibi tollit futurae paupertatis: ac multum quis videat doctrinam in verbis mendicantium. Divitum autem verba qualia sunt? Porcorum, canum, luporum aliarumque ferarum. Nam alii de mensis, de obsoniis, de condimentis, de vino omnis generis, de unguentis, de vestibus, deque omni alio luxu et profusione: alii de usuris, de scaenaribus; et schedas fingentes, ac debitorum intolerabilem attollentes magnitudinem, tamquam a patribus et avis initium sumpserint, hujus domum, illius agrum, alterius mancipium auferunt facultatesque omnes. Quid vero dixeris de testamentis, quae non atramento, sed sanguine scripta sunt? Aut enim in non ferendum inductos periculum, aut modicis promissis incantatos, quos viderint quaedam modica possidentes, eo induxerunt ut cognatos omnes et paupertate saepe pereuntes missos facerent, seque pro illis heredes adscriberent. Haec autem quarumnam ferarum non superant feritatem? Quapropter, obsecro, omnes huiusmodi divitias fugiamus, turpes et cadibus refertas; et spirituales illas possideamus, thesaurosque in caelo requiramus. Nam qui hos habent, illi certe divites sunt, illi opulenti, et fruuntur omnibus quae hic et illic sunt. Qui enim secundum Dei verbum pauper esse vult, omnium domos habet apertas. Nam ei, qui propter Deum nihil possidet, unusquisque sua confert: qui vero parva cum injustitia vult habere, omnium sibi ostia clausit. Ut ergo et quae hic et quae illic sunt bona assequamur, eligamus immotam et immortalem opulentiam: quam utinam nos omnes consequamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, etc.

HOMILIA XIV.

Cor. 4. v. 17. *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quae sunt in Christo Jesu.*

1. *Paulus igne ardentior.* — Hic quoque consideres velim generosam animam, igne ardentioris et acrioris. Volebat quidem ipse adesse, Corinthiis maxime sic aegrotantibus et seditione agitatis. Probe sciebat enim, quam prodesset discipulis praesentia sua, et

quantum obesset absentia. Et illud quidem indicavit in Epistola ad Philippenses, dicens, *Non ut in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc quoque in absentia mea, cum timore et tremore salutem vestram operamini* (Philipp. 2. 12): hoc autem ostendit in hac epistola dicens: 18. *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; 19. *venturam autem.* Festinabat itaque et cupiebat ipse adesse; sed quia hoc

noudum licebat, promissionis adventus sui illos corripit; neque hoc tantummodo, sed etiam missione discipuli. *Ideo namque, inquit, misi ad vos Timotheum. Ideo: quare? Quia vestrum ut filiorum curam gero, ut qui vos generavi. Et cum commendatione personæ est epistola: Qui est filius meus dilectus, et fidelis in Domino. Hoc autem dixit, et ut amorem suum ostendat, et ut illos præparet ad illum reverenter videndum. Neque tantum fidelem dicit, sed, In Domino; id est, in rebus quæ secundum Dominum sunt. Quod si in secularibus rebus fidelem esse laus est, multo magis in spiritualibus. Si ergo dilectus ejus filius sit, cogita quantus sit amor Pauli in Corinthiis, quorum gratia ab illo voluerit separari. Si autem fidelis sit, inculpate res administrabit. Qui vos commonefaciet. Non dicit, Docet, ne id agro ferrent, ut qui ab ipso discerent. Ideoque in fine sit: Opus enim Dei operatur sicut et ego (1. Cor. 16. 10): ne quis ergo illum despiciat. Nulla enim in apostolis erat invidia, sed unum spectabant, nempe Ecclesiæ ædificationem: et si minor erat is qui operabatur, cum omni studio fovebant illum et jurabant. Quapropter non satis habuit dicere, Commonefaciet; sed illorum invidiam magis abscindere volens (juvenis namque erat Timotheus): ideo subjunxit, *Vias meas*. Non suas, sed, *Meas*; id est, æconomias, pericula, mores, leges, statuta, canones apostolicos et alia omnia. Quia enim dixit, *Nudi sumus et corymbis cædimur et instabiles sumus*: et hæc, inquit, omnia vos commonefaciet et leges Christi, ut hæreses dealeat. Deinde superiora repetens subjungit, *Quæ sunt in Christo*: omnia uti solet Domino referens, et fide digna sequentia reddens: quare subdit: *Sicut ubique in omni Ecclesia docco*. Nihil apud vos novi dixi: horum mihi consociæ sunt reliquæ omnes Ecclesiæ. Vias autem illas in Christo dixit, ostendens illas nihil humanum habere, et cum ejus auxilio se recte omnia gerere. Postquam autem hæc dixit et illos curavit; aggressurus accusationem fornicatoris, rursus ira plenos sermones emittit, non quod ille ita affectus esset, sed ut illos corrigat; et fornicatore dimisso, alios alloquitur, ne suis quidem verbis dignum illum iudicans: quod erga servos qui admodum offenderunt facere solemus. Et quia dixit, Timotheum mitto; ne ideo segiores evadant, vide quid dicat: *Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam*. His enim et illos perstringit et alios quosdam, altos illorum sensus exagitans. Est enim crimen appetitû principatus, absentiæ doctoris ad arrogantiam uti. Quando enim plebem alloquitur, perpende mihi quomodo ad pudorem inducat; quando autem eos qui in causa mali sunt, vehementius agit. Illis enim dicit, *Omnium peripsema*; illosque leniens addit, *Non ut confundam vos, hæc scribo*: his autem, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; ostendens puerilis animi esse arrogantiam. Etenim pueri absentia magistri ægiores fiunt. Hoc ergo indicatur, et quod præsentia scitis sit ad correctionem.*

2. Quemadmodum enim leone præsentem omnia terrentur animalia: sic præsentem Paulo portimescebant hi qui Ecclesiam corrumpebant. Ideo subjunxit: 19. *Veniam autem cito ad vos, si Dominus voluerit*. Sed hoc solum dicere, comminantis esse videbatur; operum autem demonstrationem et ipsum promittere et ab illis exigere, hoc magni et sublimis erat animi. Quamobrem et hoc subjunxit, dicens: *Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutum*. Non enim ex propriis recte factis, sed ex doctoris absentia suborta erat arrogantia: quod ipsum quoque animi erat despicientis. Ideo cum dixisset, *Nisi Timotheum*, non statim dixit, *Veniam*, sed cum prius ipsos accusasset quod inflati essent, tunc ait, *Veniam*. Nam si ante accusationem illud posuisset, excusatio potius visa fuisset, ut qui non defuisset, et non comminatio, nec credibilis sermo fuisset; nunc autem post accusationem positum dictum, et fide dignum et terribilem reddidit. Et vide ejus firmitatem securitatemque. Non enim simpliciter dixit, *Veniam*, sed, *Si Dominus voluerit*; nec tempus constitutum ponit. Quia enim contigit eum tardius accedere, ex incerto vult illos dubios animi et suspensos tenere. Et ne propterea rursus concidant, addidit, *Cito. Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. N. n. dixit, *Cognoscam sapientiam, neque signa*; sed quid? *Non sermonem*; et illud prolato nomine deprimens, et hoc extollens. Et interim sermonem dirigit ad eos, qui fornicatorem fovebant. Nam si illum alloqueretur, non diceret virtutem, sed opera, quæ corrupta erant. Et cur non queris sermonem? Non quod verbis egeam, sed quia in virtute res nostræ consistunt. Ut igitur in bello non multa loquentium, sed multa patrantium sunt præclara gesta: ita hic quoque non loquentium, sed operantium est victoria. Altum sapiens ob facundiam, inquit; sed si rhetorum certamen esset et tempus, recte ideo tibi placeres; si autem apostolorum veritatem annuntiantium, et illam signis confirmantium, quid infaris de re superflua, quæ nihil est, et ad præsentia nihil conferre possit? Quid enim verborum ostentatio posset ad mortuum suscitandum, aut demones pellendos, aut aliud quodpiam miraculum patrandum. Illis nunc opus est, et per hæc res nostræ consistunt. Ideoque subjunxit: 20. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*. Per signa, inquit, non per facundiam vicinus, et quod divina sit doctrina nostra, et regnum celorum annuntiemus, maximum argumentum præbimus, signa nempe, quæ per virtutem Spiritus facimus. Si ergo magni quidam viri esse volunt illi qui nunc sunt inflati, cum advenero, ostendant, si quantum virtutem habeant; neque verborum fastum mihi obtendant: ars enim illa nihil ad nos. 21. *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis?* Multum terrore et multum lenitatis hic sermo præ se fert. Dicere enim, *Cognoscam, scire continentis erat*; dicere autem: *Quid vultis? in virga veniam ad vos?* ejus est qui in doctrinæ solum ascendit, et inde dis-erit, totanique auctoritatem accepit,

γάρ, φησίν, *ἔπειθα ὑμῖν Τιμόθεον*. διὰ τοῦτο· ποῖον; Ἐπειθὲς ὡς παιδὸν χήδομαι, καὶ ὡς γεγενηκώς. Καὶ μετὰ τῆς συστάσεως τοῦ προσηκού, ἡ Ἐπιστολή: *Ὅς ὁστί μοι ἐάντων ἀγαπητόν καὶ πιστόν ἐν Κυρίῳ*. Τοῦτο δὲ εἶπε, τὴν τε αὐτοῦ ἀγάπην ἐμφανῶν, καὶ αἰνέουσαν παρασκευάζων αἰδεσιμῶς αὐτὸν ἵκεῖν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς πιστὸν, ἀλλ' *Ἐν Κυρίῳ*, τουτέστιν, ἐν τοῖς κατὰ Κύριον πράγμασιν. Εἰ δὲ τὸ ἐν τοῖς βιωτικαῖς εἶναι τινα πιστὸν, ἐγκώμιον, πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς πνευματικαῖς. Εἰ τοίνυν ἀγαπητὸν αὐτοῦ τέκνον, ἐννόησον πόση τοῦ Παύλου ἡ ἀγάπη, ὅτι ἐπιστολὴ αὐτοῦ χωρισθῆναι διὰ Κορινθίους. Εἰ δὲ καὶ πιστὸν, ἀληθινῶς διακονῆσαι τοῖς πράγμασιν. *Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσκει*. Οὐκ εἶπε, διδάξει, ἵνα μὴ δυσανασχετήσιν, ὡς παρ' αὐτοῦ μαθητόντες. διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τῷ τέλει φησί· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, καθὼς καὶ ἐγὼ*· μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Οὐδαί; γάρ ἦν ἐν ἀποστολῇς φθόνος, ἀλλὰ πρὸς ἐν ἐνῶν, τῆς Ἐκκλησίας τὴν οἰκοδομήν· καὶ εἰ ἐλάττωον ἦν ὁ ἐργαζόμενος, συνεκρότουσαν αὐτὸν μετὰ σπουδῆς ἀπάσης. διὰ τοῦτο οὐδὲ ἠρκέσθη τῷ εἰπεῖν, *Ἀναμνήσκει*, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἄγει τὸν λόγον, ὅποτε μνησθῆναι βουλόμενος αὐτῶν τὴν φθόνον (καὶ γὰρ ἦν νόσος τοῦ Τιμόθεος)· διὸ ἐπήγγαγε· *Τὰς δούλους μου*. Οὐ τὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰς ἡμᾶς, τουτέστι, τὰς οἰκονομίας, τοὺς κινδύνους, τὰ ἔθνη, τοὺς νόμους, τοὺς θεσμούς, τοὺς κανόνας τοὺς ἀποστολικούς, τὰ ἅλλα πάντα. Ἐπειθὲς γὰρ εἶπε, *Γυμνητεύομεν καὶ κολαφίζομεθα ἀδελφοὶ*, καὶ ταῦτα, φησί, πάντα ὑμᾶς ἀναμνήσκει καὶ τοὺς νόμους τοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τὰς αἰρέσεις ἀνελεῖν. Εἰτα ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀναγαγὼν ἐπήγαγε· *Τὰ ἐν Χριστῷ*· πάντα, ὡς εἰωθεν, ἀνατιθεῖς τῷ Δεσπότη, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῶν ἐξῆς ἐντεῦθεν κατασκευάζων· [118] διὸ καὶ ἐπάγει· *ἡμῶς κινταχοῦ ἐν πόσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω*. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς καὶ αὐτὸν εἶπον· ταῦτα μοι συνίστασι καὶ αἰ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι πᾶσαι. Ὅθους δὲ αὐτὰς ἐν Χριστῷ φησι, δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἔχουσιν ἀνθρώπινον, καὶ ὅτι μετὰ τῆς ἐκείθεν βοήθειας τὰ πάντα κατορθοῖ. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ θεραπεύσας ἐκεῖνους, καὶ μὲλλον ἐμβάλλειν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ πεπορευμένου, πάλιν θυμοῦ γέμοντας λόγους ἀφίησιν, οὐκ αὐτοὺς ταῦτα πάσχων, ἀλλ' ἐκεῖνους διορθούμενος· καὶ τὴν πεπορευμένον ἀφελὲς, τοὺς ἄλλους διαλέγεται, οὐκ ἀξίων ἐκεῖνον οὕτε τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων· ὅπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν τῶν σφόδρα προσεκρινεμένων ποιοῦμεν. Καὶ ἐπειθὲς εἶπεν, ὅτι Τιμόθεον πέμψω, ἵνα μὴ τοῦτον βεβηλωμένοι γίνωμεν, ὅρα τί φησιν· *Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσώθησάν τινες*. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ ἐκεῖνων καθάπτεται καὶ ἑτέρων τινῶν, κατασεῖον αὐτῶν τὸ φρόνημα. Φιλαρχίας γὰρ τὸ ἐγκλημα, τῇ ἐρημίᾳ τοῦ διδασκάλου εἰς ἀπόνοιαν ἐχρήσθαι. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τοὺς πολλοὺς διαλέγεται, σκόπει πῶς ἐντροπικῶς αὐτὸ ποιεῖ· ὅταν δὲ πρὸς τοὺς αἰτίους, καταφορικώτερον. Ἐκεῖνοις μὲν γὰρ λέγει, *Πάντων περίεργημα*, καὶ θεραπεύων αὐτοὺς φησιν· *Ὅτι ἐντρέπων ὑμᾶς, γράφω ταῦτα*· τοῦτοίς δὲ, *Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσώθησάν τινες*, δεικνύς ὅτι παιδικῆς διανοίας ἡ ἀπόνοια· καὶ γὰρ οἱ παῖδες τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ διδασκάλου βεβηλωμένοι γίνονται. Τοῦτο δὲ οὖν ἐνδείκνυται, καὶ ὅτι ἀρκεῖ πρὸς διόρθωσιν ἡ παρουσία.

β. Καθάπερ γὰρ λέγοντος παρουσία ἅπαντα ποιεῖ κατεπιγχεῖναι τὰ ζῶα· οὕτω καὶ ἡ Παύλου τοὺς δια-

φθείραντας τὴν Ἐκκλησίαν. διὰ καὶ ἐπάγει· *Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ*. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦτο εἰπεῖν μόνον, ἰδοὺ ἀπειλῆς εἶναι· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν καὶ αὐτὸν ἐπαγγεῖλαισθαι, καὶ αἰνέουσαν ἀπειτεῖν, τοῦτο ἦν μεγαλόφρονος διανοίας. Ἀντίπαρ καὶ πρὸς τὴν ἐξουσίαν, εἰπὼν· *Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ κατορθωμάτων οἰκείων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ διδασκάλου ἀπουσίας ἡ ἀπόνοια ἦν· ὅπερ καὶ αὐτὸ γνώμης ἦν καταφρονητικῆς. διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Ἐπειθα Τιμόθεον*, οὐκ εὐθέως εἶπεν, *Ἐλεύσομαι*, ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν κατηγορήσας, ὅτι ἐφυσώθησαν, τότε φησίν· *Ἐλεύσομαι*. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς τῆς κατηγορίας αὐτὸ τίθειεν, ἀπολογία μᾶλλον ἐγένετο αὐτοῦ ὡς οὐκ ἀπολειφθέντος, καὶ οὐκ ἀπειλῆς, καὶ οὐδὲ οὗτος ὁ πιστὸς ὁ λόγος ἦν· νυνὶ δὲ μετὰ τὴν κατηγορίαν θεῖς, καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸν καὶ φοβερὸν ἐποίησεν. Καὶ ὅρα αὐτὸν τὸ βέλαιον καὶ ἀσφαλές. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, *Ἐλεύσομαι*, ἀλλ' *Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ*· καὶ οὐ τίθησι χρόνον ὀρισμένον. Ἐπειθὲς γὰρ συνέβαινε αὐτὸν βρεδέως παραγενέσθαι, τῇ ἀγγελίᾳ βούλεται αὐτοὺς ἐναγωνίους ποιῆσαι. Καὶ ἵνα μὴ διὰ τοῦτο πάλιν ἀναπέσσωσι, προσέθηκε· *Ταχέως. Καὶ γνώσομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι γνώσομαι τὴν σοφίαν, [119] οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τί; Οὐ τὸν λόγον· καὶ αὐτὸν τὸ νόημα καταφέρων, καὶ τοῦτο ἐπαίρων. Καὶ τῶς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται τοὺς συγκροτοῦντας τὸν πεπορευμένον. Εἰ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον εἶπεν, οὐκ ἂν εἶπε τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὰ ἔργα, ἅπερ ἦν αὐτῷ διεφθαρμένα. Καὶ διὰ τί οὐ ζητεῖς τὸν λόγον; Οὐκ ἐπειθὲς ἀπορῶ λόγου, ἀλλ' ἐπειθὲς ἐν δυνάμει τὰ ἡμέτερα. Καθάπερ οὖν ἐν πολέμῳ οὐ τῶν πολλὰ φεγγομένων τὸν κατορθοῦν, ἀλλὰ τῶν πολλὰ ἐργαζομένων· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τῶν λαλούντων, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ νίκη. Μέγα φρονεῖς ἐπὶ εὐγλωττίᾳ, φησίν· ἀλλ' εἰ μὲν ῥητόρων ὁ ἀγὼν καὶ ὁ καιρὸς, καλῶς ἐνταῦθεν ἐφρόνεις· εἰ δὲ ἀποστόλων ἀλήθειαν καταγγελλόντων, καὶ σημείους ταύτην βεβαιούντων, τί πεφύσσωσι ἐπὶ πράγματι περιττῷ καὶ οὐδὲν ὄντι, οὐδὲ εἰς τὰ παρόντα τι συντελέσαι δυνάμεν; Τί γὰρ λόγων ἐπίδειξις δύναται· ἂν πρὸς τὸ νεκρὸν ἀναστήσῃ, ἢ καίμονας ἐλάσαι, ἢ ἄλλην τινὰ τοιαύτην ἐργάσασθαι θαυματουργίαν; Τοῦτων δὲ χρεῖα νῦν, καὶ διὰ τούτων τὰ ἡμέτερα συνίσταται. διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Ὅ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει*. διὰ σημείων, φησίν, οὐ δι' εὐγλωττίας ἐκρητίζαμεν, καὶ τοῦ θεῖον εἶναι τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν, καὶ βασιλείαν καταγγέλλειν οὐρανῶν, μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενοι τὰ σημεῖα, ἅπερ ποιοῦμεν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Εἰ τοίνυν μέγαλοι πινεῖς εἶναι βούλονται οἱ πεφυσωμένοι νῦν, ἐπειδὴν παραγένομαι, δεξιᾶτωσαν, εἰ τινα δύναμιν τοιαύτην ἔχουσι· καὶ μὴ μοι ῥημάτων προβαλλέσθωσαν κόμπους· οὐδὲν γὰρ ἐκείνη πρὸς ἡμᾶς ἡ τέχνη. *Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πρῶτος*; Πολλὸ καὶ τὸ φοβερὸν ἔχει καὶ τὸ προστηνὸς ὁ λόγος οὗτος. Τὸ μὲν γὰρ εἰπαιν, ὅτι *Γνώσομαι*, ἐτι ὑπεσταλμένου ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς*; ἐπὶ τὸν διδασκαλικὸν λοιπὸν ἀναβαίνοντος θρόνον καὶ αὐτοὺς διαλεγόμενου, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀναλαβόντος· πᾶσαν. Τί ἐστιν, *Ἐν ῥάβδῳ*; Ἐν κολάσει, ἐν τιμωρίᾳ, τουτέστιν, Ἀναλῶ,

* *Descenti vestra*, ἀγε τὸν λόγον.

b *Reg.*, οὐδὲ οὕτως

παρώσω· ὅπερ ἐπὶ τῆς Σαπφείρας ὁ Πέτρος ἐποίησεν ὅπερ αὐτὸς ἐπὶ Ἐλύμα τοῦ μάγου. Οὐκ εἶναι γὰρ λοιπὸν ὡς παρεξέταζον ἑκαίνοις ἑαυτὸν λέγει, ἀλλ' αὐθεντικῶς. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, ὅταν λέγῃ· Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐν ῥά· ἔδω· ἔλω, ἡ ἐν ἀγάπῃ; τί γάρ, ἐν ῥάδω· ἔλθειν, οὐκ ἦν ἀγάπης; Ἀγάπης μὲν ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα ἀγαπῶν ἀναδύεται πρὸς τιμωρίαν, διὰ τοῦτο οὕτω φησὶν. Ὅτε μὲν οὖν περὶ τιμωρίας ἔλεγεν, οὐκ εἶπε, Πνευματὶ τε πράοτητος, ἀλλὰ Ῥάδω. Καίτοι κάκεινο Πνεύματι ἐγίνετο· ἔστι γὰρ πνεῦμα πράοτητος, καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος· ἀλλ' οὐ βούλεται οὕτως αὐτὸ καλεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καίτοι γε τιμωρούμενος, ὅτι μὲν ἐλεήμων ἔστι καὶ μακροθύμος καὶ πλούσιος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, [120] πολλοῦ λέγεται· ὅτι δὲ κολαστικός, ἅπαρ που καὶ δευτέρον καὶ σπανιάκις, καὶ ταῦτα τῇ; αἰτίας κατεπειγούσης. Καὶ σκόπει σοφίαν Παύλου. Τὴν ἐξουσίαν αὐτὸς ἔχων, καὶ τούτου κάκεινον ἐτέρους ποιεῖ κυρίους λέγων, *Τί θέλετε*; ἐν ὅμῃ τὸ πρᾶγμα καίεται. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἴσμεν καὶ τούτου κάκεινον κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γένναν ἐμπαινεῖν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν. *Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, πῦρ καὶ ὕδωρ· οὐ ἐάν θέλῃς, ἐκτενείς τὴν χεῖρά σου*· καὶ, *Ἐάν θέλητε, καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε*·

γ'. Ἄλλ' ἴσως ἔρει τις, ὅτι θέλω. Καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὥστε μὴ θέλει· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ μοι τὸ θέλειν. Καὶ μὴν ἀρκεῖ, ἐάν ὡς; χρὴ θέλῃς, καὶ τὰ τοῦ θέλοντος ποιῇ;· νυνὶ δὲ οὐ σφόδρα θέλεις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἄλλων γυμνάσωμεν, εἰ δοκεῖ. Εἰπέ γάρ μοι, ὁ βουλόμενος γυναικα ἀγαγέσθαι, ἀρκεῖται τῷ θέλειν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ προμνηστέρια ἐπιζητεῖ, καὶ φίλους ἀξίους συναγρυστῆσαι, καὶ χρήματα συνάγει. Πάλιν ὁ ἔμπορος οὐκ οἶκοι καθήμενος ἀρκεῖται τῷ θελήσει, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον μισθοῦται, καὶ ναύτας καὶ κωπηλάτας καταλέγει, καὶ ἀργύριον δανείζεται, καὶ χώραν περιεργάζεται καὶ ὠνίων τιμάς. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον εἰς μὲν τὰ τῆς γῆς τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, τὸν δὲ οὐρανὸν ἐμπορεύεσθαι μέλλοντας τῷ θέλειν ἀρκεῖσθαι μόνον; μᾶλλον δὲ μὴδὲ τοῦτο μετὰ τῆς προστηκούσης ἐπιδείκνυσθαι σπουδῆς; (1) γὰρ θέλων ὡς; δεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἅπτεται τῶν ἐπὶ τοῦτο ἀγόντων ὃ θέλει. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὸ πεινῆσαι καταναγκάζει τραφῆναι, οὐ περιμένεις αὐτόματα τὰ σιτία πρὸς σὲ ἔλθειν, ἀλλὰ πάντα ποιεῖς ὑπὲρ τοῦ τὴν τροφὴν συναγαγεῖν· καὶ ἐπὶ τοῦ διψῆναι καὶ ἐπὶ τοῦ δίψου καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὁμῶς ἐνεργὸς εἶ καὶ παρατεταγμένος πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας ποιεῖ, καὶ πάντως αὐτῆς ἐπιτεύξῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ σε αὐτεξούσιον ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ ὑστερον ἐγκαλῇς τῷ Θεῷ ὡς ἀνάγκη δεθείς. Σὺ δὲ ὑπὲρ ὧν τιμῆς ἀπέλαυσας, ὑπὲρ τούτων ἀνανακτεῖς; Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων· Διὰ τί γὰρ με κύριον ἐποίησεν ἀρετῆς; Ἀλλὰ πῶς; ἔδει κοιμώμενον καὶ νυστάζοντα καὶ τῆς κακίας ἐφίμενον καὶ τρυφῶντα καὶ γαστριζόμενον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναγαγεῖν; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀπέστης κακίας. Εἰ γὰρ νῦν, ἀπειλῆς κειμένης, οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πονηρίας· εἰ καὶ τὸν οὐρανὸν σοι προσέθηκεν ἑπαθλὸν, πότε ἂν ἐπαύσω γενόμενος; ῥαθυμότερος καὶ χειρὼν πολλῶν·^β Οὐδὲ γὰρ ἐκαίνο ἐξεί-

εῖπαι, ὅτι Ἐδεῖξεν μὲν τὰ ἀγαθὰ, οὐκ ἐβόηθησεν δὲ· καὶ γὰρ πολλὴν ὑποσχεῖται σοὶ τὴν συμμαχίαν. Ἄλλ' ἡ μὲν ἀρετὴ, φησὶν, ἐπαχθὴς καὶ φορτικὴ, τῇ δὲ κακίᾳ ἡδονὴ συγκέκερται πολλή· καὶ ἡ μὲν ἔστι πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενὴ καὶ τεθλιμμένη. Ἄρα διόλου, εἰπέ μοι, ἡ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀμφοτέραι τοιαῦται; Καὶ γὰρ καὶ ἄκων ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς λέγεις ταῦτα· ἀ λέγεις· οὕτως ἰσχυρὸν ἡ ἀλήθεια. Καὶ γὰρ εἰ δύο ἦσαν ὁδοί, ἡ μὲν ἐπὶ κάμινον, ἡ δὲ ἐπὶ παράδεισον φέρουσα, καὶ ἡ μὲν ἦν πλατεῖα [121] ἡ ἐπὶ τὴν κάμινον, ἡ δὲ στενὴ ἡ ἐπὶ τὸν παράδεισον, ποίαν ἂν εἴλω μᾶλλον ὁδόν; Κἂν γὰρ νῦν φιλονεικῶν ἀνταίτιος, ἀλλὰ τοῖς σφόδρα ὠμολογημένοις, κἂν σφόδρα ἀνασχυντῆς, ἀνταίτιον οὐ δυνήσῃ. Ὅτι μὲν γὰρ αὐτὴ μᾶλλον ἔστιν ἀρετὴ ἢ τὴν ἀρχὴν ἔχουσα χαλεπήν, ἀλλὰ μὴ τὸ τέλος, ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶν ὡμᾶς διδάξαι πειράσσομαι. Καί, εἰ βούλεσθε, τὰς τέχνας μεταγέρισωμεν πρῶτον· αὗται γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν πόνου γέμουσαν ἔχουσι, τὸ δὲ τέλος ἐπικερδέες. Ἄλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἤψατο τέχνης μὴ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων. Ἐπειδὴν γὰρ ἡ κύριος ἑαυτοῦ, φησὶν, ὁ νέος, μᾶλλον αἰρήσεται τρυφῆν ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τῷ τέλει μυρία παθεῖν τὰ κακὰ, ἢ ταλαιπωρεῖσθαι ἐν προουμίοις, καὶ καρποῦσθαι μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν πόνων ἐκείνων. Οὐκοῦν τὸ τοιαῦτα αἰρεῖσθαι, ὀρφανικῆς ἔστι διανοίας καὶ παιδικῆς ῥαθυμίας· τὸ δὲ, τὰ ἐναντίας, συνέσεως καὶ ἀνδρείας. Οὕτω τοῖνον καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἤμεν παῖδες; τὸν νῦν, οὐκ ἂν ἐκείνῳ τῷ ὀρφανῷ καὶ ἀνοήτῳ, ἀλλὰ τῷ πατέρᾳ ἔχοντι ἐξωμωμένημεν ἂν. Δεῖ τοῖνον τὴν παιδικὴν ἐκβαλεῖν διάνοιαν, ἀλλὰ μὴ τὰ πρᾶγματα αἰτιεῖσθαι· καὶ τὸν ἡνίοχον ἐπιστῆσαι τῇ συνείδεσθαι, ὅς οὐκ ἔασει γαστρίζεσθαι, ἀλλὰ τρέχειν καὶ ἀγωνίζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τοὺς μὲν παῖδας μετὰ ταλαιπωρίας ἄγειν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ πρᾶγματα προουμία μὲν ἔχοντα ἐπιμολχεῖν, τὸ δὲ τέλος χρηστόν· ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ἀπαναντίας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν διακρίεσθαι πραγμάτων; καίτοι γε οὐδὲ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πάντως ὁλον ὅτι χρηστὸν ἔσται τὸ τέλος. Καὶ γὰρ ἄωρος θάνατος; καὶ πένια καὶ συκοφαντία καὶ μεταβολὴ πραγμάτων, καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα, μετὰ τοὺς πολλοὺς πόνους τῶν καρπῶν ἀποστερηθῆναι ἐποίησε. Κἂν ἐπιτύχωσι δὲ οἱ μετιόντες, οὐδὲν μέγα καρπώσονται· τῷ γὰρ πρὸντι βίῃ πάντα συγκαταλύεται ἐκεῖνα. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τοιούτων τρέχοντες ψυχρῶν καὶ ἐπικτήτων, οὕτε δεδοίκαμεν ὑπὲρ τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ μέζων καὶ ἀπραγμάστερα ἢ ἐλπίς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποθνήσκον. Τίς οὖν ἔσται συγγνώμη; τίς δὲ ἀπολογία μὴ βουλομένοις ἀποδύεσθαι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους; Ἄλλ' ἐρωτῶσιν ἐτι· Διὰ τί στενὴ ἡ ὁδός; Καὶ εἰς μὲν βασιλεία τὰ ἐπίγεια τῶν πόρων καὶ τῶν μεθυσμάτων· καὶ τῶν λάργων οὐκ ἀξίους εἰσέναι τινὰ· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν μετὰ ἀδείας καὶ τρυφῆς καὶ μέθης καὶ πλεονεξίας καὶ κακίας ἀπάσης τοὺς ἀνθρώπους εἰσάγεσθαι ἀξίους; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἀξία;

δ'. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ἀλλὰ διὰ τί μὴ εὐρύχωρος ἦν ἡ ἀρετὴ. Καὶ μὴν ἐάν θέλωμεν, καὶ σφόδρα ἔστιν εὐκόλος. Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὸ διδρῦσαι τοῖχον, καὶ λαθόντα τὰ ἐτέρων ὑστερον εἰς δεσμητήριον ἐμπεσεῖν, ἢ τοῖς οὖσιν ἀρκούμενον παντὶ ἀπηλλάχθαι φόβου; Καίτοι γε οὐ τὸ πᾶν εἶπον. Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὰ πάντων ὑπελόμενον καὶ ὀλίγους ἐντροφῆσαντα χρόνον βραχὺν, στρεβλοῦ-

^α Duo oculi. mihunt. ἐάν δὲ μὴ θέλητε, μάχαιρα ὡμᾶς κατεῖδεται. ^β λεγόμενος χειρῶν πολλῶν.

^γ Hinc, καὶ τῶν μεθυσμάτων, deest in editis, sed sunt in Reg.

Quid est, *In virga*? id est, in castigatione, in supplicio; hoc est, De medio tollam, excæcabo: quod in Sapphira Petrus fecit, et ipse in Elyma mago. Non enim jam dicit, tamquam se cum illis comparans, sed cum auctoritate. Et in secunda epistola hoc ipsum dicere deprehenditur, cum ait: *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 5)? *In virga veniam, an in caritate*? Quid enim, in virga venire, annon capitatis? Caritatis quidem erat; sed quia qui diligit, vix ad pœnam sumendam ducitur, ideo ita loquitur. Cum ergo de supplicio dicebat, non dixit, Et spiritu lenitatis, sed, *Virga*. Quamvis illud quoque Spiritu fieret: est enim spiritus mansuetudinis et spiritus severitatis; verum non vult illum ita, sed a benignioribus vocare. Propterea Deus quoque etiamsi puniat, quod sit misericors, longanimis et dives in misericordia et miserationibus, sæpe dicitur; quod vero puniat, semel aut bis aut certe raro, idque urgente causa. Et vide sapientiam Pauli. Cum potestatem haberet, alterutrius rei dat ipsis optionem, dicens: *Quid vultis*? res est posita in vestra potestate. Etenim et hoc et illud est positum in nostra potestate, ut vel in gehennam incidamus, vel regnum consequamur: quoniam Deus sic voluit. *Ecce enim, inquit, ignem et aquam: ad quod volueris extendes manum tuam* (Eccli. 15. 16. in Græco); et, *Si volueritis, et me audieritis, bona terræ comedetis* (Isai. 1. 19).

3. *Regnum cælorum quomodo acquirendum.* — At fortasse dicet quispiam, Volo. Et nemo ita stultus est ut nolit, sed non sufficit mihi velle. Enimvero sufficit, si velis ut oportet, et ea facias quæ volentis sunt: nunc autem non admodum vis. Et hoc in aliis exploremus, si placet. Dic enim mihi, qui vult uxorem ducere, satisne habet quod velit? Nequaquam; sed etiam pronubus quærit, et amicos rogat accum vigilent, pecuniasque colligit. Rursum mercator, non domi sedens satis habet quod velit, sed navem conducit, et vantas remigesque colligit, pecuniam dat fœnori, et de locis, deque rerum venalium pretio curiose inquirat. Quomodo igitur non absurdum fuerit in terrenis tantam adhibere curam; cælum autem emere volentes, sola voluntate contentos esse? imo vero ne hoc ipsum cum congruenti diligentia præstare? Nam qui vult ut oportet, res quoque aggreditur, quæ ad rem expeditam ducunt. Etenim quando esuries necessitatem affert cibi, non expectas ut alimenta sponte sua ad te veniant, sed nihil non agis ut escam colligas: et in siti et in frigore, in aliisque omnibus navus es et ad curam corporis paratus. Hoc ergo circa regnum cælorum facito, et omnino ipsum consequeris. Ideo namque te libero arbitrio præditum fecit Deus, ut ne postea accuses eum quasi necessitate colligatus. Tu vero de his, quorum honorem es consequutus, de his, inquam, indignaris? Nam multos audiavi dicentes, Cur me fecit virtutis, si velim, incompetentem? Sed oportet-

batne te dormientem et dormitantem, vitis addictum, deliciantem, ventri indulgentem in cælum inducere? At a vitio non abstinuisses. Si enim nunc instantibus minis, neque sic a nequitia abstines, etiamsi cælum tibi præmium proposuisset, quandonam cessavisses fieri socordior et multo deterior? Non enim dicere possis, Ostendit quidem bona, sed opem non tulit: multum enim auxilii tibi pollicetur. Sed virtus, inquit, onerosa est et molesta; cum vitio autem multum commiscetur voluptatis; et hoc quidem latum est et spatiosum, virtus autem arcta et angusta. Num, quæso, semper an ab initio ambo ejusmodi fuerunt? De virtute enim invitus dicis ea quæ dicis; ita potens est veritas. Nam si dux esset vir, quarum alia ad fornacem, alia ad paradysum duceret, et lata quidem ad fornacem, arcta vero ad paradysum: utram eligeres viam? Etiamsi enim nunc disputans contradicas, quantumvis impudens fueris, iis quæ in confesso sunt non poteris contradicere. Nam quod ea sit magis eligenda, quæ habet durum initium, non autem finem, ab iis quæ in promptu sunt docere conabor. Et si placet, artes primum tractemus: illæ namque initium labore plenum habent, finem vero quæstuosum. At nemo, inquit, artem attingit, nisi a quopiam cogere-tur. Nam si puer sui juris sit, malet in deliciis vivere initio, et in fine innumera perpæti mala, quam in principio misere vivere, et laborum illorum fructum postea assequi. Ergo illa eligere est orphanicæ mentis et puerilis socordix; contraria vero prudentis et virilis animi. Sic igitur et nos, nisi animo pueri simus, non illi orphano et insano, sed illi patri habenti similes erimus. Oportet ergo puerilem mentem abjicere, non autem res ipsas accusare, et aurigam conscientix imponere; qui non sinat ventri indulgere, sed currere et decertare. Quomodo enim absurdum non fuerit, pueros cum labore et sudore initium ducere in rebus quæ principia habent laboriosa, finem autem gratiosum; nos autem contrario modo affici erga res spirituales? Etiamsi in rebus sæcularibus non omnino certum sit finem fore bonum. Nam immatura mors, paupertas, sycophantia, rerum mutationes et similia multa, post multos labores ut fructu privemur efficiunt. Si vero iidem quod quærunť assequantur, non magnum percipient fructum; in præsentī namque vita illa omnia dissolvuntur. Illic autem non currimus pro hujusmodi rebus frigidis et fluxis, neque de fine timemus; sed major et securior spes est post discessum ex hac vita. Quænam ergo venia erit, quæ excusatio nolentibus adire latet res pro virtute suscipiendos? Sed adhuc interrogant, Cur angusta est via? Ad regias aedes terrenas non sinis intrare scortatorem quemquam vel ebrium aut mollem; et in cælum ipsum cum licentia, deliciis, ebrietate, avaritia vitis-que omnibus, homines induci rogas? an hoc veni-dignum est?

4. Non hoc, inquit, dico; sed cur virtus non viam latam habet? Atqui si velimus, admodum facilis erit. Quid enim, quæso, facilius est, murum perforare, et aliorum bonis direptis in carcerem conjici; an suls-

¹ Duo Codd. alterum addentes versiculum legunt: Quod si nolueritis, gladius devorabit vos.

contentum omni metu esse liberum? Atqui non dixi-
tum. Quid enim facilius, dic mihi, an cum omnium
bona subripueris, et ex paucis breve tempus in de-
liciis egeris, immortaliter torqueri et flagris credi, an
cum in justa paupertate vixeris parvo tempore, per-
petuo postea in deliciis agere? nondum examinemus
quid sit fructuosius, sed interim quid sit facilius.

Virtus non est aspera. — Quid jucundius gratum
videre somnium, et vere supplicio affici; aut molestum
somnia vidisse, et vere deliciari? annon palam est
hoc jucundius esse? Quomodo igitur, dic mihi, aspe-
ram vocas virtutem? aspera etenim est, si cum ne-
gligentia nostra comparetur. Quod enim sit facilis et
suavis, audi quid dicat Christus: *Jugum meum suave
est, et onus meum leve* (Matth. 11. 20). Si autem non
sentis levitatem, perspicuum est te non robustum ha-
bere animum. Sicut enim cum talem habes, onerosa
levia sunt: sic cum non habes, levia sunt onerosa.
Quid enim, quæso, suavius erat, quam mensa ex
manna, quid paratu facilius? Sed ægre ferebant Ju-
dæi talibus fruenter deliciis. Quid fame acerbius,
necnon aliis laboriosis, quæ passus est Paulus? At
ille exsultabat, delectabatur ac dicebat: *Nunc gaudeo
in passionibus meis* (Col. 1. 24). Quæ est ergo causa?
Animi differentia. Si igitur animum ut oportet ador-
naveris, virtutis facilitatem videbis. Quid ergo, in-
quies, talisne sit ex eorum qui illam suscipiunt affectu?
Non ex affectu animi solum, sed natura sua talis est.
Etenim si semper illa esset laboriosa, et vitium
omnino contra, jure quis eorum qui lapsi sunt
diceret vitium esse facilius virtute: si vero in-
itium habeant illa durum, hoc suave; finis autem
æternus illius sit suavis, hujus gravis, utrum,
quæso, ut facilius eligas? Cur ergo multi non
eligunt id quod facilius est? Quia alii quidem non
credunt; alii vero licet credentes, corruptum habent
animum, et temporaneam voluptatem æternæ prætu-
lerint. Est ergo hoc facile? Non facile, sed ex imbe-
cillo animo hoc provenit. Ac quemadmodum febri
laborantes, non quia jucundius est brevi tempore
deliciari, quam semper uri, ideo amant potum aquæ
frigidæ, sed quia absurdam cupiditatem continere non
possunt: sic et isti. Atqui si quis ad supplicium illos
cum voluptate duceret, nequaquam ipsum eligerent.
Vidistin' quomodo non facile sit vitium? Si vis autem,
hoc iterum in ipsis rebus excutiamus. Quid enim,
quæso, dulcius, quid facilius est? Sed ne iterum res
ex multorum cupiditate judicemus: neque enim ab
agrotantibus, sed a bene valentibus calculum ferre
oportet. Neque enim si millenos mihi febricitantes
ostendas, qui sanitati contraria quærant, et malint
postea supplicio affici, talem umquam admiserim
optionem. Quid facilius, inquam, dic mihi, multas
concupiscere pecunias, an hac cupiditate esse supe-
riorem? Hoc certe postremum, ut mihi videtur:
si autem ipse non credis, ad res ipsas sermonem
ducamus. Et sit quispiam qui multas cupiat, alius
vero qui nullas: quid ergo melius, dic mihi, quid
honestius?

5. *Pecuniarum cupiditas quanta inducat mala.* —
Sed hoc quidem militatur: in confesso enim est, quod
hic postremus sit illo honestior: neque de hac re
quæstio jam est, sed uter faciliorem et suaviorem
ducat vitam. Avarus certe ne iis quidem quæ habet
fruitur: nam quod amat, non impendere voluerit,
sed libentius seipsum consciderit, et carnes projecerit,
quam aurum: qui autem pecunias despiciit, hoc inter-
im lucratur, quod iis quæ habet libere ac secure
fruat, seque illis præferat. Quid ergo suavius est,
libere frui bonis, aut sub dominis divitiis viventem,
nihil suorum contingere audere? Perinde enim mihi
videtur esse ac si viri quidam duas habentes uxores,
et admodum ipsas amantes, non eodem modo ipsis
utantur; sed alteri quidem uxorem contingere et cum
illa versari, alteri vero ne prope quidem liceat acce-
dere. Dicam et aliud, quo alterius voluptatem, alterius
mœrorem commonstrem. Avarus numquam sinit
hanc cupiditatem, non modo quod nequeat omnium
bona invadere, sed etiam quod quantacumque posse-
derit, se nihil habere putet: qui vero pecunias de-
spicit, superflua omnia existimabit, neque infinitis
cupiditatibus animam cruciabit. Nihil enim est quod
supplicii rationem ita habeat, ut concupiscentia usu
et fructu privata, id quod maxime perversam exhibet
mentem. Considera autem: qui pecunias cupit et
multas possidet, ita affectus est, ac si nihil haberet.
Hocine morbo perplexius quid esse potest? Neque
hoc solum grave est, sed etiam quod qui habet, ea
ipsa quæ tenet non habere videatur: etiamsi omnium
bona acceperit, magis cruciatur; etiamsi centum ta-
lenta possideat, quod mille non habeat dolet; si mille
habeat, quod decies mille non habeat mordetur; si
decies mille acceperit, quod non decies plura obtinuc-
rit angitur: majorque acquisitio sit illi paupertatis
accessio: nam quanto plura acceperit, tanto plura
desiderat. Ergo quanto plura acceperit, tanto magis
pauper evadit: qui enim plura desiderat, magis pau-
per est. Cum igitur centum talenta habuerit, nondum
tam mendicus est; nam mille desiderat; cum mille
acceperit, tunc magis pauper evadit; non jam enim
mille ut prius quærit, sed decies millium sibi opus
esse dicit. Quod si concupiscere et non consequi
voluptatem esse dicas, voluptatis naturam mihi ad-
modum ignorare videris. Quod enim hoc non voluptas,
sed supplicium sit, rem ad aliud rursus adducentes
examinemus. Quando sitimus, non ideo delectamur
bibentes quod sitim sedemus, et ideo voluptas est
potus, quod a magno nos liberet cruciatu, a cupiditate
bibendi nempe? hoc cuivis perspicuum est. Quod si
in tali appetitu semper mansuri essemus, non me-
liori conditione essemus quam dives ille, qui Lazari
non misertus est, quantum scilicet ad supplicii ratio-
nem: nam et illi hoc supplicium et punitio erat, quod
cum stillam parvam cuperet, non assequutus sit.
Id quod mihi avari perpetuo pati videntur, et illi
similes esse qui rogabat ut stilla frueretur, neque
assequutus est: imo magis avarorum, quam di-
vitis illius, anima comburitur. Et pulchre dixit

σθαι καὶ μαστίζεσθαι ἀθάνατα, ἣ ἐν παντὶ ζήσαντα [122] δικαίᾳ βραχὺν καιρὸν, διηνεκῶς τρυφῶν ὑστερον; μήπω γὰρ εἰ λυσιτελέστερον ἐξετάσωμεν, ἀλλὰ τάως εἰ εὐκολώτερον.

Τί δὲ ἦδion, ὅναρ ἰδεῖν χρηστὸν καὶ ἐν ἀληθείᾳ κολλάεσθαι, ἣ χαλεπὸν ὅναρ ἰδόντα ἐν ἀληθείᾳ τρυφῶν; οὐκ εὐθελον ὅτι τοῦτο; Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, τραχεῖαν καλεῖς τὴν ἀρετὴν; Τραχεῖα γὰρ ἐστὶ πρὸς τὴν ὀλιγωρίαν ἐξεταζομένη τὴν ἡμετέραν· ἔπει δὲ γε βρβία καὶ εὐκολος, σπουδον τί φησιν ὁ Χριστός· Ὁ ζῷός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. Εἰ δὲ οὐκ αἰσθάνῃ τῆς κορυφῆς, ὅθλον ὅτι προθυμίαν ἐβρώμενον οὐκ ἔχεις. Ὅσα γὰρ ταύτης οὕσης καὶ τὰ βαρέα κοῦφα, οὕτως οὐκ οὕσης καὶ τὰ κοῦφα βαρέα. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τῆς τοῦ μάννα τραπέζης ἦδion καὶ ἀπονύστερον; Ἄλλ' ἐδυσχέραινον οἱ Ἰουδαῖοι τοιαύτης ἀπολαύοντες· τρυφῆς. Τί λιμοῦ πιερότερον, καὶ πῶν ἄλλων τῶν ἐπιμύχων ὧν ὑπάρχει Παῦλος; Ἄλλ' ἐσκέρτα καὶ ἔχαιρε καὶ ἔλαγε· Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου. Τί οὖν τὸ αἴτιον; Ἡ τῆς γνώμης διαφορά. Ἄν τοίνυν ταύτην, ὅταν εἶναι χρῆ, κατασκευάσῃς, βίβει τὴν εὐκολίαν τῆς ἀρετῆς. Τί οὖν, ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν μετιόντων τοιαύτη γίνεται, φησὶν; Οὐκ ἀπὸ τῆς γνώμης μόνον, ἀλλὰ καὶ φύσει τοιαύτη τίς ἐστι. Καὶ γὰρ εἰ μὲν διόλου ἐπιπνοὺς ἦν ἐκείνη, καὶ αὕτη διόλου τὸ ἐναντίον, εἰκότως ἂν τις τῶν ἀνακατασκευάτων εἶπε ταύτην εὐκολώτερον ἐκείνης· εἰ δὲ ἀρχὴν ἔχουσιν ἡ μὲν χαλεπήν, ἡ δὲ ἡδέαν, τὰ δὲ τέλη πάλιν ἀπαναντίας αὐταῖς, ἀπειρα δὲ τὰ τέλη, τῆς μὲν τὸ ἡδύ, τῆς δὲ τὸ βαρὺ, ποίαν, εἰπέ μοι, εὐκολώτερον ἐλέσθαι; Τί οὖν οὐχ αἰροῦνται πολλοὶ τὸ εὐκολόν; Ὅτι οἱ μὲν ἀπιστοῦσιν, οἱ δὲ καὶ πιστεύοντες, διεφθαρμένην τὴν γνώμην ἔχουσι, καὶ ἔλονται· ἂν τὴν πρόσκαιρον ἡδονὴν ἀντὶ τῆς αἰωνίας. Ὑποκύν τοῦτο εὐκολόν; Οὐκ εὐκολόν, ἀλλ' ἀσθενὸς ψυχῆς τοῦτο. Καὶ καθάπερ οἱ πυρεττοντες, οὐκ ἐπιτιθέμενοι τὸ πρὸς βραχὺ τρυφῶν τοῦ διόλου καίεσθαι, διὰ τοῦτο ψυχροποσίας ἑρῶσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ κατασχεῖν οὐκ ἀνέχονται τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀτόπου· οὕτω καὶ οὗτοι· ὥς εἰ γε ἐπὶ τὴν κόλασιν τις αὐτοῦς ἔξερεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡδονῆς, οὐκ ἂν ποτε ταύτην εἴλοντο. Ἐίδες πῶς οὐκ εὐκόλον ἡ κακία; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξετάσωμεν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν. Τί γὰρ ἦδion, εἰπέ μοι, καὶ εὐκολώτερον; Ἄλλὰ μὴ πάλιν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν τὰ πράγματα κρίνωμεν· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν νοσοῦντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαίνοντων ψηφίζεσθαι χρῆ. Οὐδὲ γὰρ, ἂν μυρίους μοι δέλξῃς πυρεττοντας καὶ τὰ ἐναντία τῇ ὁγείᾳ ζητοῦντας, καὶ αἰρουμένους μετὰ ταῦτα κολλάεσθαι, ἀποδέξομαι τὴν ἀρεσιν ταύτην. Τί τοίνυν εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, ἐπιφθεῖναι πολλῶν χρημάτων, ἢ μέλζονα εἶναι τῆς ἐπιθυμίας ταύτης; Ἐμοὶ μὲν γὰρ τοῦτο δοκεῖ· εἰ δὲ αὐτὸς ἀπιστεῖς, ἐπ' αὐτὰ τὰ πράγματα τὸν λόγον ἀγάγωμεν. [123] Καὶ ἔστω ὁ μὲν πολλῶν ἐπιφθόνος, ὁ δὲ μηδενός· τί τοίνυν κρεῖττον, εἰπέ μοι, καὶ τί σεμνότερον;

ε'. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν παρεῖσθαι τοῦτο γὰρ ὡμολόγηται, ὅτι οὗτος ἐκείνου σεμνότερος· καὶ οὐδὲν περὶ τούτου ζητοῦμεν νῦν, ἀλλὰ τίς εὐκολώτερον ζῇ βίον καὶ ἦδion. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος οὐδὲ τῶν ὄντων ἀπολαύσεται· ὁ γὰρ φιλεῖ, οὐκ ἂν ἔλοιτο δαπανῆσαι, ἀλλ' ἡδέως ἑαυτὸν ἂν κατακόψει καὶ τὰ σάρκα πρὸ τοῦ, ἢ τὸ χρυσίου· ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων

τοῦτο τάως ἐκέρδανε, τὴ τῶν ὄντων ἀπολαύειν ἀπλῶς καὶ μετὰ ἀδείας πολλῆς, καὶ ἑαυτὸν προτιθέμεναι ἐκείνων. Τί οὖν ἦδion, μετὰ ἀδείας ἀπολαύειν τῶν ὄντων, ἢ ὑπὸ δεσπότῃ ζῶντα τῷ πλούτῳ, μηδενὸς τολμᾶν ἀπτεσθαι τῶν ἑαυτοῦ; Ὅμοιον γὰρ εἶναι μοι δοκεῖ, ὥσπερ ἂν εἰ τινες ἄνδρες δύο γυναῖκας ἔχοντες, καὶ σφόδρα αὐτῶν ἐρώντες, μὴ ὁμοίως αὐταῖς χρῶντο· ἀλλὰ τῷ μὲν ἐξῆ καὶ ἀπτεσθαι καὶ ὁμιλεῖν τῇ γυναίκι, ἐκείνῳ δὲ μὴδὲ ἐγγὺς γενέσθαι. Εἴπω καὶ ἕτερον, τοῦ μὲν τὴν ἡδονὴν, τοῦ δὲ ἀθυμίαν ἐνδεικνύμενος. Ὁ φιλάργυρος οὐδέποτε στήσεται τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, οὐ τῷ μὴ δύνασθαι τὰ πάντων λαβεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ, ὅσα ἂν περιβάλλεται, μὴδὲν ἡγεῖσθαι ἔχειν· ὁ δὲ χρημάτων καταφρονῶν, περιττὰ πάντα ἡγῆσεται, καὶ οὐ κολλᾷ τὴν ψυχὴν ἀπεράντοις ἐπιθυμίαις. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εἰς κολλᾶσθαι λόγον ἐστίν, ὥς ἐπιθυμία ἀπολαύσεως ἐστερημένη, ἢ μέλιστα καὶ τὴν διεστραμμένην δεικνύει γνώμην. Σκόπει δὲ· ὁ ἐπιθυμῶν χρημάτων καὶ κτησάμενος πλείονα, ὥς οὐδὲν ἔχων διάκειται ὁ τοιοῦτος· ἀρα τῆς νόσου ταύτης πολυπλοκώτερόν τι γένοιτ' ἂν; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔχων, οὐκ ἔχειν δοκεῖ αὐτὸ ἃ κατέχει, καὶ ὥς οὐκ ἔχων κόπτεται· κἂν τὰ πάντων λάβῃ, μᾶλλον ἀνιῇται· κἂν κτήσεται ἑκατὸν τάλαντα, ὅτι μὴ χιλία ἔλαβεν, ἀλγεῖ· κἂν χιλία λάβῃ, ὅτι μὴ μύρια, δάκνεται· κἂν μύρια λάβῃ, ὅτι μὴ δεκάκις τοσαῦτα, κατακόπτεται· καὶ ἡ πλείων κτήσις αὐτῷ προσθήκη γίνεται πανίας· ὅση γὰρ ἂν λάβῃ πλείονα, τοσούτῳ πλείονων ἐπιθυμεῖ. Οὐκ οὖν ὅση ἂν πλείονα λάβῃ, τοσούτῳ μᾶλλον γίνεται πένης· ὁ γὰρ πλείονων ἐπιθυμῶν, μᾶλλον πένης ἐστίν. Ὅταν μὲν οὖν ἑκατὸν ἔχη τάλαντα, οὐ σφόδρα πτωχεύει· χιλίων γὰρ ἐπιθυμεῖ· ὅταν χιλία λάβῃ, τότε μᾶλλον γίνεται πένης· οὐκέτι γὰρ χιλίων ὥς πρότερον, ἀλλὰ μυρίων αὐτὸν ἐν χρειᾷ φησὶν εἶναι. Εἰ δὲ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνειν, ἡδονὴν εἶναι λέγεις, ἀγνοεῖν μοι σφόδρα δοκεῖς τῆς ἡδονῆς τὴν φύσιν. Ὅτι γὰρ οὐχ ἡδονή, ἀλλὰ κόλασις τὸ τοιοῦτον, ἐφ' ἑτέρον αὐτὸ πάλιν ἀγαγόντες, ἐξετάσωμεν. Ὅταν διψῶμεν, οὐ διὰ τοῦτο ἡδόμεθα πίνοντας, ὅτι τὸ δίψας παύομεν, καὶ διὰ τοῦτο ἡδονὴ τὸ πίνειν, ὅτι μεγάλῃς ἡμᾶς ἀπαλλάττει βασάνου, τῆς ἐπιθυμίας λέγω τοῦ πίνειν; παντὶ που ὅθλον. [124] Εἰ δὲ μέλλοιμεν ἐν ἐπιθυμίᾳ δεῖ διατρίβειν τοιαύτη, οὐδὲν ἑλαττον ἔχομεν τοῦ πλουσίου τοῦ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου εἰς κολλᾶσθαι λόγον· ἔπει καὶ ἐκείνῳ κόλασις τοῦτο ἦν, τὸ ἐπιθυμῶντα σφοδρῶς σταγόνος μικρᾶς, μὴ ἔχειν ὅσον ταύτην παρέχοντα· ὅπερ καὶ οἱ φιλάργυροι πάσχειν μοι δοκοῦσι διηνεκῶς, καὶ κατ' ἐκείνους εἶναι τὸν ἀξιοῦντα ταύτης ἀπολαύσαι, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντα· μᾶλλον γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐκείνου καίεται. Καὶ καλῶς τις εἶπεν ὑδερικὸς τινες εἶναι τοὺς φιλαργύρους. Καθάπερ γὰρ ἐκείνοι πολὺ φέροντες ὕδωρ ἐν τῷ σώματι μᾶλλον ἐκκαίονται· οὕτω καὶ οἱ φιλάργυροι πολλὰ περιφέροντες χρήματα πλείονων ἐπιθυμοῦσι. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὕτως ἐκείνοι ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις τὸ ὕδωρ ἔχουσιν, οὐδὲ οὕτοι ἐν τοῖς προσήκουσι λογισμοῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Φεύγωμεν οὖν τὴν ξέντην ταύτην καὶ κενὴν νόσον, φεύγωμεν τὴν βίξαν τῶν κακῶν, φεύγωμεν τὴν παρούσαν γένναν· γένναν γὰρ ἡ τούτων ἐπιθυμία. Ἀνάπτυσον γοῦν τὴν ψυχὴν ἐκά-

* Ἀδὲν deeral in editis, sed habetur in Reg. ὁ Legatur μὴ ἐπιτυγχάνει... ὁ Reg., καὶ κενὴν νόσον, quae iocilio non spernenda.

στον, καὶ τοῦ καταφρονούντος χρημάτων καὶ τοῦ μὴ καταφρονούντος· καὶ ὅψει ὅτι ὁ μὲν τοῖς μαινομένοις ἔοικεν, οὐδὲν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι βουλόμενος· ὁ δὲ λιμένι προσέοικε κυμάτων ἀπληλαγμένῳ, καὶ πάντων ἐστὶ φίλος, ὥστερ' ἐκεῖνος ἐχθρὸς. Ἄν τε γὰρ λάβῃ τις, οὐκ ἐλύπησεν, ἂν τε δῶ πάλιν τις αὐτῷ, οὐκ ἐφύσησεν, ἀλλὰ τίς ἐστιν ἐλευθερία παρ' αὐτῷ πᾶσαν ἄδειαν ἔχουσα· καὶ ὁ μὲν πάντας καὶ κολακεύειν καὶ ὑποκρίνεσθαι ἀναγκάζεται, οὗτος δὲ οὐδένα. Εἰ τοίνυν καὶ πένθος ἐστὶν ὁ φιλάργυρος καὶ δειλὸς

καὶ εἰρων καὶ ὑποκριτής, καὶ φόβων γέμει καὶ τιμωρίας πολλῆς καὶ κολάσεως, ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων, τῶν ἐναντίων ὁποιασὶ πάντων, οὐκ ἐβδύλον ὅτι ἡδίων ἢ ἀρετῇ; Καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ ἂν ἐπεξέλθομεν κακοῖς, δι' ὧν δεικνύται ὅτι οὐδὲν ἐστὶ κακὸν ἡδονῇ ἔχον, εἰ μὴ πολλὰ ἡμῖν ἐμπροσθεν εἰρητο. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα ἡδονῆς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

Ὡς ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιοῦτή πορνεία, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξερθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

α'. Ὅτε μὲν περὶ τοῦ διεσπᾶσθαι αὐτοὺς διελέγετο, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς ἐχρήσατο τῷ λόγῳ, ἀλλὰ προσηνέστερον πρότερον, καὶ ὕστερον εἰς κατηγορίαν ἐτελεύτησεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χιλιῆς, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν. [125] Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθέως πληκτικῶς, καὶ κοινοῖ ὡς οἶόν τε τὸ θνητὸς τοῦ ἐγκλήματος. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τί ὁ δαίνα ἐπόρνευσεν; ἀλλ', Ὡς ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία· ἵνα μὴ ὡς ἄλλοι πάντες τῆς κατηγορίας ὄντες βλαθυμῶσιν, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος*, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διαβληθείσης, οὕτω γένωνται ἐναγώνιοι. Οὐδεὶς γὰρ ἐρεῖ, φησὶν, ὅτι Ὁ δαίνα ἐπόρνευσεν, ἀλλ', ὅτι Ἐν τῇ Κορινθίων Ἐκκλησίᾳ γέγονε τὸ ἁμάρτημα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τολμᾶται πορνεία, ἀλλὰ, Ἀκούεται, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται. Καὶ γὰρ αἰ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ὀνειδίζει τοῖς πιστοῖς· καὶ Θεσσαλονικεῦσι γράφων ἔλεγεν· Ἐκαστος τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτάσθω ἐν ἁγιασμῷ, μὴ ἐν πᾶθει ἐπιθυμίας, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη καὶ Κολασσαεῦσι καὶ Ἐφεσίοις· Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ. Εἰ δὲ τὸ τὰ αὐτὰ αὐτοὺς ἁμαρτάνειν ἀσυγγνωστον, τὸ καὶ ὑπερβαίνειν τοὺς ἐθνικοὺς, ποῦ θήσομεν, εἰπέ μοι; Παρὰ γὰρ ἐκείνοις, φησὶν, οὐ μόνον οὐ τολμᾶται τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ὀνομάζεται. Εἶδες ποῦ τὸ ἐγκλημα ἐπῆρεν; Ὅταν γὰρ τοιοῦτους φαίνωνται εὐρίσκοντες ἀσελγείας τρόπους, οὐς οὐ μόνον οὐ τολμῶσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἴσασι οἱ ἅπιοι, ἁπλῶς τῆς ἁμαρτίας ἢ ὑπερβολῇ. Καὶ τὸ Ἐν ὑμῖν δὲ, ἐμπατικῶς εἰρηται, τοῦτο ἐστίν, Ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς, τοῖς τοσοῦτων ἀπολελαυκόσι μυστηρίων, τοῖς ἀπερβήτην κακοῦντων, τοῖς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν κληθεῖσιν. Ὅρξας πόσης βαρυθυμίας ὁ λόγος γέμει; πόσου θυμοῦ κατὰ πάντων; Εἰ γὰρ μὴ πολλῆς ὀργῆς ἐπέπληστο, μηδὲ πρὸς πάντας ἀπετίετο, οὕτως ἂν εἶπεν· Ἐπειδὴ ἤκουσα ὅτι ὁ δαίνα ἐπόρνευσε, κολάσατε αὐτόν· νῦν δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρὸς πάντας ἀποδύεται. Καὶ γὰρ εἰ μὲν προλα-

βόντες ἔγραψαν, ἐκεῖνα ἂν εἶπεν· ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ συνεσχίασαν τὸ σφάλμα, τοῦτο χάριν σφοδρότερον κέρηται τῷ λόγῳ. Ὡστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Ὡστε πορνεύειν εἰς γυναῖκα; Τὸ σφόδρα αἰσχρὸν παρητήσατο. Διὸ σεμνοτέρως αὐτὸ παρέδραμεν, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δεδηλωμένον, κἂν τούτῳ αὖξων τὸ ἐγκλημα πάλιν, καὶ δεικνύει ὅτι τοιαῦτα τολμᾶται παρ' αὐτοῖς, ἃ οὐδὲ εἰπεῖν σαφῶς ἀνεκτὸν τῷ Παύλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ προῖων τῷ αὐτῷ κέρηται τρόπῳ λέγων· Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον· καὶ πάλιν αἰσχύνεται καὶ ἐρυθρίᾳ σαφῶς εἰπεῖν, ὥστε καὶ ἡμῖν ἔθος ἐπὶ τῶν σφόδρα αἰσχυρῶν ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε, Μητρυιάν, ἀλλὰ, Γυναῖκα πατρός, ὥστε πολλῷ χαλεπώτερον πληξῆαι. Καὶ γὰρ ὅταν τὰ ὀνόματα ἀρχῇ πρὸς κατηγορίαν, δι' αὐτῶν πρῶεσιν, οὐδὲν προστιθείς. Καὶ μὴ μοι εἴπης, φησὶν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ πεπορνευκὸς κοινὸν πάντων τὸ ἐγκλημα γέγονε. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ. Οὐκ εἶπε, τῷ ἁμαρτήματι (τοῦτο γὰρ ἀλογίας ἐστὶ), ἀλλ' ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου. [126] Αὐτὸς δὲ οὐ τοῦτο τέθεικεν, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτὸ μέσον, ἵνα πληξῇ μερίζονας. Καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν Παύλου. Πρότερον καθελὼν τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, καὶ δείξας οὐδὲν ὄσαν καθ' ἑαυτὴν, κἂν μὴ ἁμάρτημα ἢ προσκείμενον, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος διαλέγεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς σύγκρισιν τοῦ πεπορνευκῆτος, σοφοῦ τινος ἴσως ἦντος, μέγα εἶναι τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν ἐφησεν, οὐδὲν ἂν μέγα ἐποίησε· τὸ δὲ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας καθελείν, καὶ μηδὲν ὄσαν ἀποφῆναι τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, τοῦτο ἦν δείξαι σφόδρα εὐτελῇ αὐτὴν οὔσαν. Διὸ πρότερον οὕτω τὴν σύγκρισιν ποιησάμενος, τότε καὶ τοῦ σφάλματος αὐτοῦ μέμνηται. Κάκεινῳ μὲν οὐκ ἀξιοῖ διαλέγεσθαι (κἂν τούτῳ δεικνύσι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτιμίας)· τούτοις δὲ φησὶν, ὅτι Ἐδεῖ σπένδειν ὑμᾶς καὶ θρηνεῖν καὶ ἐγκαλύπτεσθαι· νῦν δὲ τούναντιον ποιεῖτε· διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε. Καὶ τί γέγονεν ἵνα πενήθσωμεν, φησὶν; Ὅτι εἰς τὸ κοινὸν ἢ διαβολὴ τῆς Ἐκκλησίας προσχώρησε. Καὶ ἵνα τί κατωρθώσωμεν πενήθσαντες; Ἴσο ἐξερθῇ ἐξ ὑμῶν ὁ τοιοῦτος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τίθησιν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, μᾶλλον δὲ οὐδαμοῦ, ὥστε ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων ποιεῖν εἰώθαμεν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐχὶ μᾶλλον ἐξεβάλατε, ἀλλ', ὡς ἐπὶ νόστου τινὸς καὶ

* Reg., βληθέντες.

quidam avaros esse hydropicos. Quomodo enim illi multam in corpore gestantes aquam, magis exuruntur : sic et avari multas circumferentes pecunias, plures concupiscunt. Causa autem hæc est : neque illi in congruentibus locis aquas habent, neque illi in congruentibus cogitationibus concupiscentiam. Fugiamus ergo hunc alienum et inanem morbum, fugiamus radicem malorum, fugiamus præsentem gebennam; gebenna enim est eorum cupiditas. Explica ergo cujusque animam, et ejus qui pecunias despicit, et ejus qui non despicit; et videbis hunc quidem furentibus esse similem, qui nihil vel videre vel audire velit; hunc vero portui a fluctibus libero : hic omnium est amicus, ut ille hostis. Nam etsi quis accepit, non

illum afficit molestia; si quis rursus ipsi dederit, non inflavit; sed est quædam apud illum libertas omnem habens securitatem : et hic quidem omnibus adulari cum dissimulatione cogitur, ille autem nemini. Si ergo et pauper est avarus et timidus, simulator et hypocrita, ac terroribus plenus, cruciatu atque supplicio; qui vero pecunias despicit, contrarii fruitur omnibus : annon palam est virtutem esse suaviorem? Ac reliqua etiam insectaremur mala, quæ ostenditur, nihil quod malum sit habere voluptatem, nisi jam multa a nobis superius dicta fuissent. Ilæc ergo enim sciamus, eligamus virtutem, ut et hic voluptate fruamur, et futura consequamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XV.

CAP. 5. v. 1. *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, quæ non inter gentes nominatur, ut uxorem patris sui aliquis habeat.* 2. *Et vos inflati estis, et non magis luxistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.*

1. Quando disserebat de illorum dissensione, non statim vehementi usus est sermone, sed mansuetius primo oravit, demumque in accusationem deiiit his verbis : *Significatum enim est mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quod contentiones sint in vobis* (1. Cor. 1. 11). Hic autem non sic, sed statim pungit; et quantum fieri potest, criminis exprobrationem communem reddit. Neque enim dixit : Cur ille fornicatus est? sed, *Omnino auditur in vobis fornicatio* : ut ne quasi alieni omnino a criminatione negligenter agerent, sed in communi percussi, et Ecclesia in crimen vocata, sic solliciti redderentur. Nemo enim dicet, inquit, ille fornicatus est; sed in Corinthiorum Ecclesia factum est peccatum. Nec dixit, Perpetratur fornicatio; sed *Auditur, quæ ne quidem inter gentes nominatur.* Semper enim ex gentibus probra ingerit fidelibus; et Thessalonicensibus scribens dicebat : *Unusquisque vas suum possideat in sanctificatione, non in passione desiderii, sicut et cæteræ gentes* (1. Thess. 4. 4. 5); Colossensibus autem et Ephesiis : *Ne ultra ambuletis sicut reliquæ gentes ambulant* (Ephes. 4. 17). Si autem eadem ipsa quæ gentes peccare ignosci nequit, gentiles ipsos ea in re superare, quoniam, quæso, in loco ponemus? Apud illos enim, inquit, non modo nihil perpetratur hujusmodi, sed ne nominatur quidem. Vidistin' quousque crimen extulerit? Cum enim tales cernuntur invenisse luxuriæ modos, quos infideles non modo perpetrare non audent, sed ne norunt quidem, ineffabilis est peccati magnitudo. Illud autem, *Inter vos*, per emphasin dictum est; hoc est, inter vos fideles, qui tanta percepistis mysteria, qui arcanorum participes fuistis, qui ad cælum vocati estis. Viden' quanta indignatione plenus sit sermo, quanta ira contra omnes. Nam si non ira multa incensus fuisset, neque adversus omnes illa extenderetur, sic utique dixisset : Quia audivi quod ille talis fornicatus sit, castigate illum. Nunc vero non

sic, sed etiam adversus omnes armatur. Etenim si priores illi scripsissent, illa dixisset : quia vero non solum non scripserunt, sed etiam scelus illud texerunt et obumbrarunt, ideo vehementiori utitur sermone. *Ut uxorem patris sui aliquis habeat.* Quare non dixit, Ut fornicetur cum muliere? Id quod admodum turpe erat respuit : quare honestius hoc prætercurrit, ut quod in superioribus esset declaratum; in hoc etiam rursus augens crimen, ostendensque apud illos talia perpetrari, quæ ne clare dicere quidem Paulo liceat. Ideo in sequentibus eodem utitur loquendi modo dicens, *Eum qui hoc ita fecit* : et rursus erubescit et pudet eum aperte dicere, uti solemus in rebus admodum turpibus. Nec dixit, Novercam, sed *Uxorem patris*, ut gravius feriret. Etenim cum nomina sufficiunt ad accusandum, per ea procedit, nihilque addit. Nec mihi dicas, inquit, unum esse fornicatorem; commune omnibus factum est crimen. Ideo etiam subjunxit : *Et vos inflati estis.* Non dixit propter peccatum : hoc enim irrationabile esset, sed propter illius doctrinam. Ipse autem hoc non posuit, sed medium reliquit, ut magis feriret. Et considera Pauli prudentiam. Cum primo externam sapientiam dejecisset, ostendissetque illam per se nihil esse, etiamsi peccatum non sit adjectum; tunc demum etiam de peccato loquitur. Nam si ad comparisonem fornicatoris, qui fortasse sapiens quispiam erat, magnum esse spirituale donum dixisset, nihil magnum fecisset; sed etiam absque peccato dejicere et nihil esse demonstrare sapientiam externam, hoc erat ostendere illam admodum esse vilem. Ideo cum sic prius comparisonem fecisset, tunc etiam peccati meminit : et cum illo quidem disserere non dignatur, et in hoc summam ostendit infumiam; his autem dicit : Oportebat vos flere, lugere et præ pudore lamentari; nunc autem contrarium facitis : ideoque subjunxit : *Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis.* Et quid factum est, inquires, ut nos lugeamus? Quod in commune Ecclesiæ progressa sit criminatio. Et cur bene faciemus lugentes? *Ut tollatur ex vobis qui est talis.* Et neque hic nomen ejus ponit, neque uspiam, ut solemus facere in iis quæ valde ab-

aurda et indigna sunt. Nec dixit, Et non magis eiecistis; sed sicut in morbo aliquo et in peste, luctu opus est et intensa supplicatione, *Ut tollatur*, inquit; et precatio ad hoc utendum est, nihilque non agendum ut ille abscindatur. Neque accusat eos, quod hoc sibi non indicarint, sed quia non luxerunt, ut ille de medio tolleretur: ostendens id sine doctore præstandum fuisse ob delicti evidentiam. 5. *Nam ego quidem tanquam absens corpore, præsens autem spiritu.*

2. *Cum publico fornicatore quomodo agat Paulus.* — Vide animum: ne sinit quidem exspectare adventum suum, ut ipse ligetur, sed tanquam pestem aliquam expulsurus, priusquam diffundatur in reliquum corpus, illam detinere properat: ideoque adjicit: *Jam judicavi ut præsens.* Hæc autem dicebat, non modo urgens illos ad sententiam ferendum, neque sinens ut aliud consilii capiant; sed etiam terrens, ut qui sciret illa quæ ibi essent futura. Illud enim est adesse spiritu; ut Elizeus Giezi præsens et dicebat: *Nonne cor meum erat tecum (4. Reg. 5. 26)?* Papæ, quanta est virtus charismatis, cum omnes simul congregatos præstet, et ea quæ procul sunt nota faciat! *Jam judicavi ut præsens.* Non sinit eos aliud quidquam cogitare: Nam sententiam tui ut præsens: ne mihi moras et procrastinationes dicas; nihil enim aliud fieri oportet. Deinde ne magna videretur esse auctoritas, neque arrogantius dictum esse censeretur, vide quomodo et ipsos iudicii socios faciat. Nam cum dixisset *Judicavi*, intulit: *Eum qui sic operatus est, 4. in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi* 3. *tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et quid est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi?* Secundum Deum, non humano detenti præjudicio. Quidam autem sic legunt: *Eum qui sic operatus est in nomine Domini nostri Jesu Christi*; et puncto hic apposito seu virgula, his verbis pergunt, *Congregatis vobis et meo spiritu tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et dicunt hujus lectionis hunc esse sensum: Eum qui hoc operatus est in nomine Christi, tradite satanæ; id est, eum qui nomen Christi contumelia affecti, qui postquam fidelis factus est, et cognomen accepit ab illo nomine, talia est ausus, hunc tradite satanæ. Mihi autem prior lectio verior esse videtur. Quenam illa est? *In nomine Domini congregatis vobis*; hoc est, Ejus nomine vos congregante, pro quo convenitis. *Et spiritu meo.* Rursus seipsum cum illis constituit, ut cum judicaverint quasi ipso præsenste, sic illum abscindant, et nemo ausit ipsum venia dignum habere, sciens fore ut Paulus sciat ea quæ facta fuerint. Deinde ut rem exhibeat terribillorem, ait: *Cum virtute Domini nostri Jesu Christi.* Id est, vel quod Christus possit eam vobis gratiam dare, ut possitis eum diabolo tradere; vel quod ipse vobiscum laturus sit sententiam. Non dixit autem, ipsam dedere satanæ; sed *Tradere*, ipsi aperiens penitentiam fores, et ipsi tanquam pædagogum talem hominem tradens. Et rursus, *talem*, nec usquam vult illum suo nomine vocare. *In interitum carnis.* Sicut et in beato Job factum est, sed

non eadem de causa. Nam illic pro splendidioribus coronis, hic pro peccatorum remissione; ut flagellatum enim malo ulcere aut alio morbo. Atqui alibi ait: *A Domino judicamur hæc patientes.* At hic magis illum pungero volens, satanæ tradit. Et hoc certe Deo placitum fuit, ut castigaretur ejus caro. Quia enim ex crapula et deliciis carnalibus concupiscentiæ nascuntur, carnem castigat. *Ut Spiritus salvus sit in die Domini Jesu.* Id est, anima: non quod illa sola salva sit, sed quasi id in confesso sit, quod illa salva, sine ulla contradictione corpus salutis particeps erit. Nam mortale factum est propter ipsam quæ peccaverat; et si illa justitiam exercuerit, rursus et corpus ipsum magna fruetur gloria. Quidam vero spiritum dicunt esse charisma seu donum, quod nobis peccantibus extinguitur. Ne igitur hoc fiat, inquit, puniatur, ut sic melior factus, attrahat gratiam, et inveniatur salvum ipsam exhibens in illo die. Itaque magis est curam gerentis ac medentis, quam secantis vel temere et inconsiderate punientis. Majus quippe lucrum est poena: nam illa temperanca est, lucrum autem perpetuum. Nec simpliciter dixit, *Ut spiritus salvus sit*; sed, *In illo die.* Probe his et opportune diem illum commemorat, ut et ipsi promptiore animo ad medicinam accederent, et ille melius suscipere, non ut iræ verba, sed ut patris curam gerentis providentiam. Ideo enim, *In interitum carnis*, dixit; jam diabolo leges ponas, nec sinens ipsum ulterius progredi: ut de Iob dicebat Dominus, *Cæterum animam ejus ne tangas (Job 2. 6).*

3. Deinde cum sententiam absolvisset et eam paucis dixisset nec immoratus esset, rursus increpationem inducit, illos alloquens: 6. *Non bona est gloria vestra*; ostendens illos ad istud usque tempus non siviisse eum punire, de illo gloriantes. Deinde declarat se non illi modo parentem hoc facere, sed et ipsi: ideoque subjungit: *Ne scitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit?* Licet enim illius sit peccatum, inquit, sed neglectum potest et reliquum Ecclesiæ corpus corrumpere. Cum enim is qui prior peccavit non dedit poenas, cito et alii eadem pertrahunt. Hæc autem dicit, ostendens pro tota Ecclesia, non pro uno sibi certamen et periculum adesse: quare fermenti similitudine opus habuit. Sicut enim fermentum, inquit, cum modicum sit, totam massam in se transmutat; ita et hic, si impunitus maneat et multum sit peccatum, ceteros corrumpet. 7. *Expurgate vetus fermentum.* Id est, hunc improbum; imo potius non de hoc tantum loquitur, sed et alios subindicat. Non enim fornicatio tantum vetus fermentum est, sed et omnis nequitia. Nec dixit, *Purgate*, sed *Expurgate*; cum accusatione purgate, ut nec residuum nec umbra talis rei maneat. Cum dicit ergo, *Expurgate*, ostendit adhuc nequitiam apud illos esse; cum autem dicit, *Ut sitis nova conspersio, sicut estis asyni*; declarat et indicat, non ita multis vitium dominari. Si verò dicat, *Sicut estis asyni*; non ita loquitur quasi omnes puri essent, sed ut docet vos esse. *Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.*

λοῦμοῦ, πένθους χρεῖα καὶ ἐκτετημένης, ἴνα ἐξαρθῇ, φησί· καὶ εὐχῇ χρῆσθαι δεῖ εἰς τοῦτο, καὶ πάντα ἐργάσασθαι ὥστε αὐτὸν ἀποτυπῆναι. Καὶ οὐκ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐδήλωσαν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπένθησαν ὥστε ἐξαρθῆναι, δεικνύς ὅτι καὶ χωρὶς τοῦ διδασκάλου τοῦτο γενέσθαι ἔδει διὰ τὴν περιφάνειαν τοῦ πλημμελήματος. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὸν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι.

β'. Ὅρα θυμὸν· οὐδὲ ἀναμείναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτὸν καὶ τότε δεῖν, ἀλλ' ὥστε τινὰ λοιμὸν μέλλον ἀπελαύνειν, πρὶν ἢ διαδοθῆναι εἰς τὸ λοιπὸν σῶμα, ἐπαίγεται κατασχέειν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἦδη κέρρικα ὡς παρῶν. Ταῦτα δὲ εἶπεν, οὐ μόνον κατεπαίγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐκ ἀφίεις ἄλλο τι βουλευσάσθαι, ἀλλὰ καὶ φοβῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκεῖ γενησόμενα καὶ κριθήσόμενα*. Τοῦτο γάρ ἐστι παρῆναι τῷ πνεύματι, ὥστε, ὡς περὶ ὁ Ἐλισσαῖος παρῆν τῷ Γιεζή, καὶ εἶπεν· Οὐχὶ ἡ καρδία μου ἦν μετὰ σοῦ; Βαβαί! πῶς τοῦ χαρίσματος ἡ δύναμις, ὅταν πάντας ὁμοῦ καὶ κατ' αὐτὸ εἶναι ποιῇ, καὶ τὰ πόρρωθεν εἰδέναι παρασκευάζῃ! Ἦδη κέρρικα ὡς παρῶν. Οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερον τι ἐννοῆσαι· Καὶ γὰρ ἐξηγήσαται τὴν ἀπόφασιν ὡς παρῶν· μή μοι ἀναβολὰς καὶ μελλήσεις λέγε· οὐδὲν γὰρ ἕτερον δεῖ γενέσθαι. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ πολλὴ εἶναι ἡ αὐθεντία, μηδὲ αὐθαδέστερος γίνηται ὁ λόγος, ὅρα πῶς καὶ αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ τοῦ κρίματος. Εἰπὼν γὰρ, Κέρρικα, ἐπήγαγε. Τὲν οὕτω τοῦτο καταργασάμενον. Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [127] συναχθέντων ὁμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ. Καὶ τί ἐστιν, Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἀντί τοῦ, Κατὰ θεόν, μὴ ἀνθρωπίνῃ κατεργασμένους πολήψαι. Τινὲς δὲ οὕτως ἀναγινώσκουσι· Τὲν οὕτω τοῦτο καταργασάμενον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ὑποτίξαντες ἐνταῦθα, ἢ μέσσην θέντες, οὕτως ἐπάγουσι τὸ ἐξῆς λέγοντες· Συναχθέντων ὁμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ. Καὶ φασὶ τὴν ἐννοίαν ταύτην εἶναι τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως· Τὸν τοῦτο καταργασάμενον, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ παράδοτε τῷ σατανᾷ· τουτέστι, τὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐνυβρίσαντα, τὸν μετὰ τὸ γενέσθαι πιστὸν καὶ ἐκπύονον ἐκείνης τῆς προσηγορίας τοιαῦτα τολμήσαντα, τοῦτον παράδοτε τῷ σατανᾷ. Ἐμοὶ δὲ ἡ προτέρα ἀληθεστέρα ἔκδοσις εἶναι δοκεῖ. Ποία δὲ αὕτη; Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου συναχθέντων ὁμῶν· τουτέστιν, Ἀπὸ τοῦ τοῦ ὀνόματος ὁμᾶς συναγόντος, ὑπὲρ οὗ συνέρχεσθε. Καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. Πάλιν ἐπίστησιν αὐτοῖς ἑαυτὸν, ἵν' ὅταν διακρίνωσιν, ὡς αὐτοῦ παρόντος, οὕτως αὐτὸν ἀποτέμωσι, καὶ μηδεὶς τολμήσῃ συγγνώμης αὐτὸν ἀξιώσαι, εἰδὼς ὅτι Παῦλος εἰσέταί τὰ γενόμενα. Εἶτα φοβερώτερον αὐτὸ πωῶν, φησί· Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι, ὡς δύνασθαι τῷ διαβόλῳ παραδιδόναι· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς μεθ' ὁμῶν κατ' αὐτοῦ φέροι τὴν ψήφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐνδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, ἀλλὰ, Παραδοῦναι, ἀνολγὼν αὐτῷ τῆς μετανοίας τὰς ὕβρας, καὶ ὥστε παιδαγωγῇ τὸν τοιοῦτον παραδιδούς. Καὶ

πάλιν. Τὸν τοιοῦτον, καὶ οὐδαμῷ ἀνίχεται τῆς προσηγορίας αὐτοῦ μνημονεύσαι. Εἰς διέσθρον τῆς σαρκός. Ὅπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Ἰωβ γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ στεφάνων λαμπροτέρων, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ἁμαρτημάτων λύσεως, ἵνα μαστίξῃ αὐτὸν ἔλκει πονηρῇ ἢ νόσῳ ἐτέρᾳ. Καὶ μὴν ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι Ἰγὼ τοῦ Κυρίου κρινόμεθα, ταῦτα πάσχοντες. Ἄλλ' ἐνταῦθα μᾶλλον καθάψασθαι θέλων, τῷ σατανᾷ παραδίδωσι. Καὶ τοῦτο δὲ θεῶ δοκοῦν ἐγίνετο, ὥστε κολάζεσθαι αὐτοῦ τὴν σάρκα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀσφαγίας καὶ τῆς τρυφῆς τῆς κατὰ τὴν σάρκα ἐπιθυμίαι τίκτονται, ταύτην κολάζει. ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Τουτέστιν, ἡ ψυχὴ· οὐχ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὁμολογουμένου τούτου, ὅτι σωζομένης ἐκείνης, ἀναντιρρήτως καὶ τὸ σῶμα κοινωνήσῃ τῆς σωτηρίας. Καὶ γὰρ θνητὸν δι' αὐτὴν ἐγένετο ἁμαρτοῦσιν· κἂν αὕτη δικαιοπραγίῃ, πάλιν πολλῆς καὶ αὐτὸ ἀπολαύσεται δόξης. Τινὲς δὲ τὸ πνεῦμα τὸ χάρισμα φασιν, ὅπερ σθένεται ἁμαρτανόεντων ἡμῶν. Ἰν' οὖν τοῦτο μὴ γένηται, φησὶ, τιμωρεῖσθω, ἵνα ταύτην βελτίων γινόμενος, ἐπισπάσῃται τὴν χάριν, καὶ εὐρεθῇ σῶαν αὐτὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ παρεχόμενος. Ὅστε κηδομένου μὲλλον ἐστὶ καὶ ἱατρευόντος, οὐχὶ κίπτοντος ἀπλῶς, οὐδὲ κολάζοντος εἰκὴ καὶ μάτην. Μείζων γὰρ τὸ κέρδος τῆς τιμωρίας· ἡ μὲν γὰρ πρόσκαιρος, τὸ δὲ διηνεκές. Καὶ οὐχ [128] ἀπλῶς εἶπεν, ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῇ, ἀλλ', Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Καλῶς αὐτοὺς καὶ εὐκαιρῶς τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀναμνησθεῖν, ἵνα καὶ αὐτοὶ προθυμότερον ἰδῶσιν ἐπὶ τὴν ἱατρίαν, κἀκεῖνος καταδέξῃται μᾶλλον, οὐχ ὡς ὀργῆς ῥήματα ὄντα, ἀλλ' ὡς πατρὸς κηδεμονικοῦ πρόνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο, Καὶ εἰς διέσθρον τῆς σαρκός, εἶπεν· ἦδη τῷ διαβόλῳ νόμους τιθεῖς, καὶ οὐκ ἀφίεις αὐτὸν παραιτέρω προδύναι· ὥστε, ἐπὶ τοῦ Ἰωβ εἶπεν ὁ Θεός· Πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἀφῇ.

γ'. Εἶτα ἀπαρτίσας τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐν βραχεὶ αὐτὴν εἰπὼν καὶ οὐκ ἐνδιατρίψας, ἐπάγει πάλιν ἐπιτίμησιν, πρὸς ἐκείνους ἀποτεινόμενος· Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν· δεικνύς ὅτι ἐκεῖνοι μέχρι τοῦ παρόντος οὐκ εἶσαν αὐτὸν μετανοῆσαι, καυχώμενοι ἐπ' αὐτῷ. Εἶτα δηλοῖ ὅτι οὐκ ἐκεῖνος φειδόμενος μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τούτων· διὸ καὶ ἐπάγει· Οὐκ οἰδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοί; Εἰ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι τὸ ἁμάρτημα, φησὶν, ἀλλ' ἀμελούμενον δύναται καὶ τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας σῶμα λυμῆνασθαι. Ὅταν γὰρ ὁ πρῶτος ἁμαρτῶν μὴ διψὲ δίκην, ταχέως καὶ ἕτεροι ταῦτα πλημμελήσουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὑπὲρ ἐνὸς αὐτοῖς ἐστὶν ὁ ἀγὼν καὶ ὁ κίνδυνος· διὸ καὶ τῆς εἰκόνης ἰδεῖσθαι τῆς ζύμης. Ὅπερ γὰρ ἐκείνη, φησὶ, καὶ βραχεῖα οὖσα, ὅλον πρὸς ἑαυτὴν μεταβάλλει τὸ φύραμα· οὕτω καὶ οὗτος, ἂν ἀφεθῇ ἀτιμώρητος καὶ ἀνεκρίκηντος ἢ ἁμαρτία αὕτη γίνηται, καὶ τοῖς λοιποῖς λυμανεῖται. Ἐκκαθάρσατε τὴν παλαιὰν ζύμην. Τουτέστι, τὸν πονηρὸν τούτον· μᾶλλον δὲ οὐ περὶ τούτου μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους αἰνίσσεται. Οὐ γὰρ πορνεία μόνον παλαιὰ ζύμη, ἀλλὰ καὶ πᾶσα κακία. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθάρατε, ἀλλ', Ἐκκαθάρσατε· μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ὥστε μηδὲ λείψανον μηδὲ σκιά εἶναι τοιαύτην. Τῷ μὲν οὖν εἰπαῖν, Ἐκκαθάρσατε, δεικνύσιν ὅτι πονηρίαν παρ' αὐτοῖς οὐσαν· τῷ δὲ εἰπαῖν, ἴνα ἦτε ῥεον φύραμα, καθὼς ἐστε ἀγιμοί,

* Deceat, καὶ κριθήσόμενα.

δηλοὶ καὶ ἐμφαίνει οὐ σφόδρα πολλῶν κρατοῦσαν τὴν κακίαν. Εἰ δὲ λέγει, *Καθὼς ἔστε ἄζυμοι*, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι πάντες ἦσαν καθαροί, ἀλλὰ καθὼς πρέπει εἶναι ὅμας. Καὶ γὰρ τὸ *πᾶσχα* ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, *Χριστός*. Ὡστε *ἐορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἄζυμοις εὐκλειρίας καὶ ἀληθείας*. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ζύμην τὴν διδασκαλίαν ἐκάλεσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἀναμνησκῶν παλαιὰς αὐτοῦς ἱστορίας, καὶ πᾶσχα καὶ ἄζυμον καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τῶν τότε καὶ τῶν νῦν, καὶ τῶν καλᾶσεων καὶ τῶν τιμωρῶν.

Ἐορτῆς ἄρα ὁ παρὼν καιρὸς. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Ἐορτάζωμεν*, οὐκ ἐπειδὴ Πάσχα παρῆν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἡ Πεντηκοστή, ἔλεγεν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πᾶς ὁ χρόνος ἑορτῆς ἐστὶ καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων ἀγαθῶν. Τί γὰρ οὐ γέγονεν ἀγαθόν; ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε διὰ σέ· θανάτου σε ἀπήλλαξεν, εἰς βασιλείαν ἐκάλεσεν. Ὁ τοιοῦτων τοίνυν ἐπιτυχὼν οὐ καὶ ἐπιτυγχάνων, πῶς οὐκ ὀφείλεις ἐορτάζειν πάντα τὸν βίον; [129] Μηδεὶς τοίνυν ἔστω κατηφής ἐπὶ πενία καὶ νόσῳ καὶ ἐπιβουλή· ἑορτῆς γὰρ ἡμῶν ὁ καιρὸς ἅπας. Διὸ φησιν ὁ Παῦλος· *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ, χαίρετε, πάλιν ἔρῳ, χαίρετε*. Ἐν ταῖς ἑορταῖς οὐδεὶς ρυπαρὰ ἐνδεδυται ἱμάτια· μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς γάμοι γὰρ γέγονας, γάμοι πνευματικοί. Ὁμοιωθὲς γὰρ, φησὶν, ἡ *βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· ἄνθρωπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησε ποιῆσαι γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐνθα δὲ βασιλεὺς γάμους ποιεῖ, καὶ γάμους τῷ υἱῷ, τί μείζον ἂν γένοιτο τῆς ἑορτῆς ταύτης; Μηδεὶς τοίνυν βᾶκρια περιβεβλημένος εἰσίστω. Οὐ περὶ ἱματίων ἡμῖν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ πράξεων ἀκαθάρτων. Εἰ γὰρ, πάντων λαμπρὰ ἐνδοδυμένων, εἰς μόνος εὐρεθείς εἰς τὸν γάμον ρυπαρὰ ἔχων, ἀπερρίφη μετὰ ἀτιμίας, ἐννόησον ὅσην ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὴν καθαρότητα ἢ εἰς τὸν γάμον ἐκείνον εἰσόδος. Οὐ διὰ ταῦτα δὲ αὐτοὺς μόνον ὑπομνησκει τῶν ἄζυμων, ἀλλὰ καὶ δεικνύς τὴν συγγένειαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν, δεικνύς δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ τῷ ἄζυμῳ πάλιν εἰς Αἴγυπτον εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἂν ὑποστρέψαι βουληθῇ τις, τὰ αὐτὰ πείσεται ἐκείνους· σκιά γὰρ ἐκείνη τούτων, καὶ ἀναισχυντὴ ὁ Ἰουδαῖος. Διόπερ καὶ ἐρωτήσης αὐτὸν, οὐδὲν μέγα ἔρει· μᾶλλον δὲ μέγα μὲν ἔρει, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὅσον ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν οὐκ οἶδεν. Ἐκείνος μὲν γὰρ ἔρει, ὅτι τοὺς κατέχοντας Αἰγυπτίους οὕτω μετέβαλεν ὁ Θεός, ὥστε αὐτοὺς ἡμᾶς προσεξωθεῖν τοὺς πρὸ τούτου κατέχοντας ἡμᾶς πρὸς βίαν, καὶ μὴ συγχωρήσαντας ζυμῶσαι τὸ φύραμα. Ἄν δὲ ἐμὲ τις ἔρηται, οὐκ Αἰγυπτὸν ἀκούσεται οὐδὲ τὸν Φαραῶν, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ σκότους τοῦ διαβόλου· οὐχὶ Μωϋσῆα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχὶ Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἀλλὰ βάπτισμα ὑδάτων γέμον ἀγαθῶν, ἐνθα ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἀπεπλήγη. Πάλιν τὸν Ἰουδαῖον ἂν ἐρωτήσης, τίνας ἐνεκεν ἐξελαύνει πάντων τῶν ὁρίων τὴν ζύμην, ἐνταῦθα καὶ σιγήσεται καὶ οὐδὲ αἰτίαν ἔρει. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν τύποι τῶν μελλόντων ἦσαν, καὶ αἰτίας εἶχε τῶν γινομένων, τὰ δὲ οὐκέτι, ἵνα μὴ ἐξῇ κακουργεῖν Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἐπιμένωσι τῇ σκιά. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, βούλεται τὸ *ἄρσεν*, καὶ τὸ *ἄμμιον*, καὶ τὸ *ἐνταυσιαῖον*, καὶ τὸ, *Ὅσαυτ' οὐ συντερίσθεται*; τί δὲ βούλεται τὸ καὶ τοὺς γείτονας καλεῖν; ἢ τὸ ἐστώτας, ἢ τὸ ἐν ἐσπέρᾳ ἐσθλῆιν; ἢ τὸ, τῷ

* Ita Reg. Editi vero, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

αἵματι τειχίζεσθαι τὴν οἰκίαν; Οὐδὲν ἕτερον ἐκείνος ἔρει, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω τὴν Αἴγυπτον. Ἐγὼ δὲ ἔρῳ καὶ τὸ αἶμα τί βούλεται, καὶ ἡ ἐσπέρα, καὶ τὸ πάντας ἐσθλῆιν ὁμοῦ, καὶ τὸ ἐστώτας πάντας.

δ'. Πρότερον δεῖξωμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὁρίων πάντων ἐλαύνεται ἡ ζύμη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ αἰνίγμα; Πάσης πορνείας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνος ἀπόλλυται, ἐνθα ἂν εὐρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἐνθα ἂν εὐρεθῇ πορνεία. Οὐ γὰρ δῆπου ἐπὶ μὲν τῆς σκιάς τοσαύτῃ ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῷ μείζων. [130] Εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτως ἐκκαθαίρουσι τῆς ζύμης, καὶ μυῶν ὅπας περισργάζονται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ, ὥστε πάντα λογισμὸν ἀκαθάρτον ἐκβάλλειν. Ἀλλὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς πρῶτον μὲν ἐγίνετο, νῦν δὲ οὐκέτι· πανταχοῦ γὰρ ζύμη ὅπου Ἰουδαῖος. Ἐν μέσαις γὰρ ταῖς πόλεσι τὸ ἄζυμον γίνεται, ὅπερ ἐστὶ παίγνια μᾶλλον, ἢ νόμος λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθεν ἡ ἀλήθεια, οὐκέτι χώραν ἔχουσιν οἱ τύποι. Ὡστε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου σφόδρα ἐξελαίνει τῆς Ἐκκλησίας τὸν πεπορνευκότα. Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὠφελεῖ παρὼν, ἀλλὰ καὶ βλάπτει, τῷ κοινῷ πάλιν τοῦ σώματος λυμαινόμενος. Οὐ γὰρ οἶδ' τις πόθεν ἡ δυσωδία, κρυπτομένου τοῦ σεσηπότες, ἀλλὰ τῷ κοινῷ ταύτην λογίζεται. Διὸ καὶ κατεπείγει σφόδρα αὐτοὺς ἐκκαθάραι τὴν ζύμην· *Ἰνα ἦτε, φησὶ, ἵνα ὅσαυτα, καθὼς ἔστε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πᾶσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός*. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανεν, ἀλλ' οἰκειότερον τῷ προκειμένῳ. Ἐτύθη. Μὴ ζητεῖ τοίνυν ἄζυμα τοιαῦτα, ἐπειδὴ μὴδὲ ἄμυν ἔχεις τοιοῦτον· μὴ ζητεῖ ζύμην τοιαύτην, ἐπειδὴ μὴδὲ τὰ ἄζυμα σου τοιαῦτα. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς ζύμης τῆς αἰσθητῆς τὸ μὲν ἄζυμον γένοιτο· ἂν ζυμωτὸν, τὸ δὲ ζυμωτὸν οὐκέτι· ἂν γένοιτο· ἄζυμον· ἐνταῦθα δὲ ἐνι τοῦναντίον τούτου γενέσθαι πάλιν· ἀλλ' ὅμως αὐτὸ οὐκ ἐδήλωσε.

Καὶ θεὰ τὴν σύνεσιν· Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὐ διδωσιν ἐλπίδας ἐπ' ἀνόδου τῷ πεπορνευκότῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὸν βίον ἐν μετανοίᾳ κελεύει γενέσθαι, ἵνα μὴ ῥαθυμότερον αὐτὸν ἐργάσθαι τῇ ὑποσχέσει. Οὐ γὰρ εἶπε, Παράδοτε αὐτὸν τῷ σατανᾷ, ἵνα μετανοήσας πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθῇ, ἀλλὰ τί· *Ἰνα σωθῇ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ*. Παραπέμπει γὰρ αὐτὸν εἰς ἐκείνον τὸν καιρὸν, ἵνα αὐτὸν ἐναγώνιον ἐργάσθαι· καὶ ὅπερ ἐμελλεν αὐτῷ χαρίζεσθαι μετὰ τὴν μετάνοιαν, οὐκ ἐκκαλύπτει, τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην μιμούμενος. Ὅσπερ γὰρ ὁ Θεός φησιν, *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ κατεστραφθήσεται*, καὶ οὐ προσέθηκεν, Ἐάν δὲ μετανόηση, σωθήσεται· οὕτω καὶ οὗτος οὐκ εἶπεν, Ἐάν δὲ μετανόηση ἀξίως, κυρώσομεν εἰς αὐτὸν ἀγάπην· ἀλλ' ἀναμένει ποιῆσαι αὐτὸν τὸ ἔργον, καὶ τότε λαβεῖν αὐτὸν τὴν χάριν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο εἶπεν, ἐξέλυσεν ἂν αὐτοῦ τὸν φόβον· διόπερ οὐ μόνον οὐ ποιεῖ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ζύμης οὐδὲ ἀφίησιν αὐτὸν ἐλπίσαι ἐπ' ἀνόδον, ἀλλ' ἐκείνην τρεῖς ἡμέρας αὐτὸν, *Ἐκκαθάρατε, λέγων, τὴν παλαιὰν ζύμην*, καὶ, *Μὴ ἐορτάζωμεν ἐν ζύμῃ παλαιᾷ*. Ἐπειδὴ δὲ μετενόησε, μετὰ πάσης αὐτὸν εἰσήγαγε πάλιν τῆς σπουδῆς. Διὰ τί δὲ παλαιὰν καλεῖ; Ἡ διὰ τὸ τὸν πρότερον ἡμῶν βίον τοιοῦτον εἶναι· ἢ διὰ τὸ τὸ παλαιὸν ἐγγρῶς εἶναι ἀφανισμοῦ, καὶ δυσωδῆς ὁμοῦ καὶ αἰσχροῦ, οἷόν ἐστιν ἡ ἀμαρτία· οὔτε γὰρ ἀπλῶς διαβέβληται τὸ παλαιὸν, ο.ε. ἀπλῶς ἐπαινεῖται τὸ καινόν, ἀλλὰ π. τὰ ὑποκείμενα. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν· *Ὁ ἴσος νέος, φίλος νέος· ἐάν δὲ παλαιωθῇ, τότε*

2. Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis. Sic Christus fermentum doctrinam vocavit. Ipse autem in metaphora manet, veterem historiam ipsis in memoriam revocans, necnon pascha et azyma et beneficia, quae tunc et quae nunc collata sunt, et supplicia poenasque irrogatas.

Christianis omne tempus dies festus est. — Est ergo diei festi praesens tempus. Cum enim dixit, *Festum celebremus*; non quod Pascha, non quod Pentecoste adesset, hoc dicebat, sed ostendens tempus omne diei festi tempus esse Christianis, ob ubertatem collatorum bonorum. Nam quod bonum non exstitit? Filius Dei homo factus est propter te; te a morte liberavit, ad regnum vocavit. Tu ergo qui talia consequutus es et consequeris, quomodo non debeas per totam vitam festum agere? Nemo itaque sit tristis propter pauperitatem vel morbum vel insidias: nostrum enim tempus totum est festivitatis. Ideo ait Paulus: *Gaudete in Domino, gaudete; iterum dico, gaudete* (Philipp. 4. 4). In festis nemo sordidis indutus est vestibus, neque nos etiam: nuptiae enim factae sunt, nuptiae spirituales. *Simile enim, inquit, factum est regnum caelorum homini regi, qui voluit nuptias facere filio suo* (Matth. 22. 2). Ubi vero rex nuptias facit et nuptias filio suo, quid majus fuerit festo illo? Nemo itaque pannis laceris indutus introeat. Non de vestimentis nobis sermo est, sed de actibus impuris. Si enim cum omnes splendidis induti essent vestibus, unus solus in nuptiis repertus, laceris pannis vestitus, abjectus fuit cum ignominia; cogita quantam requirat observantiam et puritatem ingressus in nuptias illas. Non ideo autem tantum illis azyma commemorat; sed ostendens Veteris Testamenti cum Novo cognationem, demonstransque non licere post azyma in Aegyptum ingredi; sed si quis reverti voluerit, eadem passurum esse quae illi: illa enim umbra horum erant, etiamsi impudens sit Judaeus. Quapropter si interrogaveris eum, nihil magnum dicet; imo magnum quidpiam dicet, sed nihil tale, quale nos, quia veritatem non novit. Ille namque dicet, quod se detinentes Aegyptios ita mutavit Deus, ut ipsi nos depellerent, quos antea vi detinebant, nec permiserant nos massam fermentare. Sed si quis me interroget, non Aegyptum audiet, non Pharaonem, sed libertatem ab errore daemonum et a tenebris diaboli; non Moysen, sed Dei Filium; non mare Rubrum, sed baptismum innumeris plenum bonis, ubi vetus homo suffocatus est. Rursus si Judaeum interroges, cur ex omnibus sinibus fermentum ejiciat; hic et silebit et causam non dicet. Quia enim alia quidem erant figurae futurorum, et causas habebant eorum quae sunt; alia vero non item, ut non liceat Judaeis maligne agere, ut ne illi permaneant in umbra. Quid enim, quaeso, sibi vult, *Masculum, sine macula, unius anni*, et illud, *Os non comminuetur* (Exod. 12. 5. 46)? quid sibi vult vicinos vocare? aut illud, *stantes*, aut in vespera comedere? aut sanguine manire domum? Nihil aliud dicet ille, quam sus

deque Aegyptum: ego vero dicam et quid sanguis significet, quid vespera, quid omnes comedere simul omnesque stantes.

4. Prius autem dicamus cur ex omnibus sinibus ejiciatur fermentum. Quodnam ergo est aignia? Omni nequitia liberum et solum oportet esse solum. Sicut enim ille perit, apud quem inventum fuerit vetus fermentum: sic et apud nos ubi inventa fuerit nequitia. Non enim in umbra tanta fuerit punitio; apud nos autem non multo major. Nam si domos sic expurgant a fermento, et de murium foraminibus sunt solliciti, multo magis nos animam perscrutari oportet, ut omnem impuram ejiciamus cogitationem. Verum hoc apud illos nuper factum est; nunc autem non amplius: ubique enim fermentum est, ubi est Judaeus. In mediis enim civitatibus sunt azyma: id quod jam magis ludicra res est, quam lex. Quia enim venit veritas, non ultra locum habent typhi. Itaque per hoc quoque exemplum maxime ejicit ex Ecclesia fornicatorem. Non solum enim, inquit, praesens nihil prodest, sed etiam nocet, commune corpus deinde corrumpens. Nescit enim quis unde foetor oriatur, si occultum sit id quod est putridum, sed toti caetui illum imputat. Ideo illos valde urget ut expurgent fermentum: *Ut sitis*, inquit, *nova conspersio, sicut estis azymi: etenim Pascha nostrum immolatus pro nobis est Christus*. Non dixit, *Mortuus est*; sed proposito convenientius, *Immolatus est*. Ne quare igitur azyma hujusmodi, quia neque agnum habes talem: ne quaeras fermentum tale, quia azyma tua non talia sunt. In sensibili quidem fermento azymum fieri potest fermentatum; fermentatum vero nunquam possit fieri azymum: hic autem contrarium reperitur; sed tamen hoc non indicavit.

Pauli prudentia. — Et vide prudentiam: in prior epi-stola spem reversionis non dat fornicatori; sed vitam totam ipsius in poenitentia jubet esse, ne promissione illum signiore redderet. Neque enim dixit, Tradite illum satanae, ut cum poenitentiam egerit, rursus Ecclesiae tradatur; sed quid? *Ut salvus sit in ultimo die*. Mittit ipsum in tempus illud, ut sollicitum redderet: et quod post poenitentiam largiturus ipsi erat, non aperit, Dominum suum imitans. Quemadmodum enim Deus dicit, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jonas 3. 4); neque addidit, Si autem poenitentiam egerit, servabitur: sic et iste non dixit, Si digne poenitentiam egerit, confirmabimus in illum caritatem; sed expectat ut ipse opus illud faciat, ut tunc gratiam accipiat. Nam si ab initio hoc dixisset, forte metum ejus solvisset: quapropter non modo non hoc facit, sed per exemplum fermenti ne sinit quidem ipsum reditum sperare, sed eum ad diem illum reservat dicens, *Expurgate vetus fermentum*; et, *Ne festum celebremus in fermento veteri*. Postquam autem poenitentiam egit, cum omni studio illum introduxit. Cur autem vetus vocat? Vel quia vetus vita nostra erat hujusmodi: vel quia vetus illud proximum interitui est, foetidum et turpe, quale est peccatum

neque enim sine causa vetus vituperatur, nec sine causa novum damnatur, sed ratione habita eorum de quibus agitur. Nam alibi ait: *Vinum novum, novus amicus: si autem inveteraverit, tunc cum lætitia bibes ipsum* (Eccli. 9. 15); in amicitia magis laudans vetustatem, quam novitatem. Et rursus, *Antiquus dierum sedebat* (Dan. 7. 9); hic quoque antiquum sumens pro majoris gloriæ encomio. Alibi autem Scriptura antiquum pro vituperio accipit. Nam quia res variae ex multis compositae sunt, et in bonis et in malis iisdem utitur, non secundum eandem significationem. Vide ergo et alibi vetus vituperio datum: *Inveteraverunt et claudicaverunt a semitis suis*; ei rursus, *Inveteravi inter omnes inimicos meos* (Psal. 17. 46. et 6. 8); et iterum, *Inveterate dierum malorum* (Dan. 13. 52). Ita et fermentum sæpe pro regno caelorum accipitur; etiamsi hic vituperetur: sed illic ad aliud, hic ad aliud refertur.

5. *Avaritia vetus fermentum quomodo.* — Mibi vero maxime videtur id, quod de fermento dicitur, etiam ad sacerdotes referri, qui sinunt intrinsecus esse multum fermenti veteris, non expurgantes ex terminis, id est, ex Ecclesia, avaros, raptores, et quodcumque ex regno caelorum excludit. Nam avaritia est vetus fermentum, et quocumque ceciderit, atque in quancumque domum inciderit, immundam illam efficit. Etiamsi parva ex injustitia lucreris, id totam tuam substantiam fermentavit. Ideo sæpe accidit, ut modica male inducta, multa quæ bene collecta jacent ejecerint. Nihil enim est magis putridum avaritia. etiamsi enim cellæ penuariae clavem induxeris, etiamsi januam et vectem, frustra hæc facias, avaritiam perniciosissimum furem intus includens, qui omnia auferre possit. Quid igitur, inquires, cum multi avari hæc non patientur? Certe patientur, etsi non statim illis accidat: si vero nunc effugiant, tunc magis timeto; ad majus enim supplicium reservantur. Imo vero si ipsi effugiant, at heredes eorum ea ipsa patientur. Et quomodo, inquires, hoc justum fuerit? Certe valde justum. Nam qui excepit hereditatem injustitia plenam, etiamsi ipso non rapuerit, attamen aliena retinet: et hoc plane persuasum habet, ideoque æquum est ut patiat. Si enim illo rapiente tu acceperis, deindeque accedens is cui raptum fuit, id repetat: nuni satis est ad tui purgationem, te non rapuisse? Minime: quid enim, quæso, accusatus dixeris? quod alius spollarit? sed tu retines: ille rapuit? sed tu frueris. Hæc porro etiam sciunt externorum leges, quæ iis dimissis qui rapuerunt et abstulerunt, ab illis jubent expetere, apud quos sua omnia deposita reppererint. Si ergo nosti eos, qui injustitiam passi sunt, redde et fac quod fecit Zachæus cum multa accessione: si autem ignoras, alteram tibi do viam, nec excludo te a remedio: hæc omnia pauperibus distribue, et sic malum curabis. Quod si qui hæc in filios et in nepotes transmiserunt; at alia pro his mala passi sunt. Ecquid loquor de iis, quæ hic accidunt? Non enim in illo die hæc dicentur, quando ambo nudi apparebunt, ii quibus raptum est,

et ii qui rapuerunt: Imo vero non similiter nudi: nam pecuniis ambo pariter nudi erunt; alter vero plenus crinibus, quæ ex iis orta sunt. Quid ergo faciemus illo die, quando ante tribunal illud horrendum is, qui male passus est et omnia sua perdidit, adducetur in medium, te nullum habente patronum? quid Judici dices? Nunc enim iudicium hominum corrumpere poteris, illud vero iudicium non item: imo vero neque nunc; nunc enim quoque adest iudicium illud. Nam Deus omnia quæ geruntur videt, et prope illos est qui injuria afficiuntur, etiamsi non vocetur. Nam qui malo afficitur, etiamsi indignus sit qui ultionem nanciscatur; attamen quia res gestæ Deo non placent, habet ille certe ultorem. Quomodo ergo, inquires, ille quispiam prospere agit, licet sit malus? Sed non usque in finem. Audi quid dicat propheta: *Noli amulari in malignantibus, quoniam tamquam fenem velociter arescent* (Psal. 36. 1. 2). Ubi enim, quæso, est is qui rapuit, postquam hinc abductus fuit? ubi spes conspicua? ubi honorabile nomen? annon omnia transierunt? nonne omnia illum spectantia somnium sunt et umbra? Hoc ipsum exspecta de singulis qui hujusmodi sunt, de vivente, et de eo qui post futurus est. At talia non sunt ea quæ ad sanctos viros spectant; neque poteris eadem de illis dicere, quod quæ ad illos pertinent umbra sint et somnium et fabula. Et si vis illum qui hæc dixit, tentiorum opificem, Cilicem, cujus ne patre, quidem certo novimus, in medium adducamus. Et quomodo, inquires, fieri possit ut quidam talis sit? Omnino ergo desideras, omnino vis esse talis? Etiam, ais. Ergo viam ingredi, quam ille ingressus est, et qui cum illo erant. Et quam in viam venit? Ille quidem ait, *In fame et siti et nuditate* (2. Cor. 11. 27); ille vero, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6). Sic illi nihil habebant, et tamen omnia possidebant.

6. Quid hac voce honorabilius? quid beatius et letipletius? Nam alii quidem in contrariis gloriabantur dicentes: Habeo tot et tot auri talenta, et jugera terræ immensa, et domos et mancipia: hic vero, quod sit omnibus nudatus: neque se occultat ob paupertatem, quod stulti faciunt, neque pudet illum, sed etiam gloriatur. Ubi sunt nunc divites, qui usuras numerant, et usuras usurarum, qui omnium bona invadunt et numquam satiantur? audistis Petri vocem, quæ paupertatem monstrat divitiarum matrem, quæ nihil habet, et iis qui diademate redimiuntur opulentior est? Hæc quippe nihil habens mortuos suscitabat, claudos erigebat, dæmonas pellebat, et ea largiebatur, quæ ii qui purpura amiciuntur et magnos tremendosque exercitus ducunt, numquam præstare potuerunt. Hæc vox est eorum, qui jam in celum translati sunt, et verticem illum occuparunt. Sic potest is qui nihil habet, omnium occupare bona; et quæ sunt omnium possidere. Si vero ea possideamus quæ sunt omnium, omnibus privati sumus. Fortassis ænigina videatur esse illud, quod dictum est. sed non est. Sed quomodo, inquires, is qui

μετ' εὐπροσόντης πίσεαι αὐτόν· [131] ἐγκωμιάζων ἐπὶ φιλίας μᾶλλον τὸ παλαιόν, ἢ τὸ νέον· καὶ πάλιν, Ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκδόθητα, καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπὶ ἐγκωμίων καὶ δόξης μεγίστης τὸ παλαιὸν ἐκλαμβάνων. Ἀλλαχοῦ δὲ ἐπὶ ψόγου λαμβάνει τὸ παλαιὸν ἢ Γραφή. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πράγματα ποικίλα ἐστὶν ἐκ πολλῶν συγκαίμενα, καὶ ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ ἐπὶ κακοῖς κέχρηται τοῖς αὐτοῖς, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ σημαινόμενον. Ὅρα γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ ψεγόμενον τὸ παλαιόν· Ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν ἐρίδων αὐτῶν· καὶ πάλιν, Ἐπαλαιώθη ἐν αἰσὶ τοῖς ἐχθροῖς μου· καὶ πάλιν, Πεπαλαιώμενε ἡμερῶν κακῶν. Οὕτω καὶ ἡ ζύμη πολλάκις εἰς τὴν βασίλειαν τῶν οὐρανῶν λαμβάνεται, καίτοι γε ἐνταῦθα διαβληθεῖσα· ἀλλ' ἐκεῖ πρὸς ἕτερον, καὶ ἐνταῦθα πρὸς ἕτερον.

ε'. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα ὁ περὶ τῆς ζύμης λόγος καὶ πρὸς τοὺς ἱερέας ἀποταίνεσθαι, οἱ ἀνέχονται πολλὴν ἐνδοθεν εἶναι ζύμην παλαιάν, οὐκ ἐκκαθαίροντες ἐκ τῶν ὀρίων, τουτέστιν, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τοὺς πλεονέκτας, τοὺς ἄρπαγας, καὶ πᾶν ἄπερ ἂν ἐκδόλλῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ πλεονεξία ζύμη παλαιά, καὶ ὅπου περ ἂν πέσῃ, καὶ εἰς ὅαν οἶκον εἰσελθῇ, ἀκαθάρτον αὐτὴν ἐργάζεται. Κἂν μικρὰ ἐξ ἀδικίας κερδάνῃς, ἀλόκληρόν σου τὴν οὐσίαν ἐξύμωσι. Διὰ τοῦτο πολλάκις τὰ εἰσνευχθέντα κακῶς ὀλίγα, τὰ καλῶς κείμενα ἐξέβαλε πολλά ὄντα. Οὐδὲν γὰρ σθερότερον πλεονεξίας· κἂν τὴν κλεῖν ἐπιθήῃ τῷ τοιοῦτῳ ταμείῳ, κἂν θύραν, κἂν μοχλὸν, εἰκὴ πάντα ποιεῖ, πλεονεξίαν ἔχον τὸν χαλεπώτατον ληστὴν ἀποκλείσας, καὶ πάντα θανάτῳ ἐξενεγκεῖν. Τί οὖν, φησὶν, ὅταν πολλοὶ πλεονεκτοῦντες μὴ ταῦτα πάσχουσι; Μάλιστα μὲν πείσονται, κἂν μὴ παρ' αὐτὰ πάθωσιν· ἂν δὲ νῦν ἐκφύγῃσι, τότε φοβήθητι μᾶλλον· ἐπὶ μαζέον γὰρ κολάσει τηροῦνται. Μᾶλλον δὲ, κἂν αὐτοὶ διαφύγῃσιν, ἀλλ' οἱ κληρονομήσαντες τὰ αὐτῶν τὰ αὐτὰ πείσονται. Καὶ ποῦ τοῦτο δίκαιον, φησὶ; Καὶ σφόδρα δίκαιον. Ὁ γὰρ διαδεχόμενος κληρὸν ἀδικίας γέμοντα, εἰ καὶ αὐτὸς μὴ ἤρπασεν, ἀλλ' ὅμως τὰ ἑτέρον ἔχει· καὶ τοῦτο πέπεισται ἀκριβῶς, καὶ διὰ τοῦτο δίκαιος ἦν παθεῖν. Εἰ γὰρ τοῦ δεινὸς ἀρπάσαντος Ἰλαθεῖς σὺ, εἰτα ἰλθὼν ὁ ἀρπαγὴς ἀπῆλθε, ἄρα ἂν ἤρκασέ σοι εἰς ἀπολογίαὶν τὸ μὴ αὐτὸν ἤρπαξέναι σε; Οὐδαμῶς· τί γὰρ ἂν εἴπας ἐγκαλούμενος, εἰπέ μοι; Ὅτι ἕτερος ἀπέδυσεν; ἀλλὰ σὺ κατέχεις. Ἐκείνος ἤρπασεν; ἀλλὰ σὺ ἀπολαύεις. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν ἰσάσι νόμοι, οἱ τοὺς ἀρπάσαντας καὶ ὑφελομένους ἀφέντες, ἐκαίνους καλεοῦσιν ἀπαιτεῖν παρ' οἷς ἂν εὐροί τι; τὰ αὐτοῦ κείμενα ἅπαντα. Εἰ μὲν οὖν οἶδας τοὺς ἡδικημένους, ἀπίθοις, καὶ ποιήσῃς ὅπερ ἐποίησεν ὁ Ζακχαῖος μετὰ πολλῆς τῆς προσθήκης· εἰ δὲ ἄγνοεῖς, καὶ ἑτέραν σοι δίδωμι ὁδόν, καὶ οὐκ ἀποκλείω σε τῆς θεραπείας· εἰς τοὺς δεομένους διδάνειμα ταῦτα ἅπαντα, καὶ παραμυθίη καὶ οὕτω τὸ δεινόν. Εἰ δὲ τινες καὶ εἰς παιδας καὶ ἐκγόνους ταῦτα παρέπεμψαν, ἀλλ' ἕτερα ἀντὶ τούτων ἔπαθον δεινά. Καὶ τί λέγω τὰ ἐνταῦθα; Ὡς γὰρ δῆπου καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ταῦτα ἐρεῖται, ὅταν ἀμφοτέρω γυμνοὶ φαίνωνται, οἷτε ἀρπαγόντες οἱ τὰ ἀρπάσαντες· μᾶλλον δὲ [132] οὐχ ὁμοίως γυμνοί. Τῶν μὲν γὰρ χρημάτων ὁμοίως ἐκάτερος γυμνὸς ἔσται, ὁ ἕτερος δὲ καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐγκλημάτων ἡμπεκλισμένος. Τί τοίνυν ποιήσομεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν πρὸ τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ ὁ κακῶς παθὼν καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπολωλεκὺς παρ-

άγεται εἰς μέσον, σοὺ μηδὲνα ἔχοντος συλῆγον; τί πρὸς τὸν δικάζοντα ἱρεῖς; Νῦν μὲν γὰρ καὶ διαφθεῖραι τὸ δικαστήριον δυνήσῃ τὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖνο δὲ τότε οὐκέτι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ νῦν· καὶ γὰρ καὶ νῦν πάρεστιν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς ὁρᾷ τὰ γινόμενα, καὶ ἐγγύθεν ἐστὶ τοῖς ἀδικουμένοις καὶ μὴ καλούμενος. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, κἂν αὐτὸς ἀνάξιος ᾖ τοῦ τυχεῖν τίνος ἐκδικίας, ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τῷ θεῷ τὰ γινόμενα οὐκ ἀρέσκει, ἔχει τὴν ἀμύνοντα πάντως. Πῶς οὖν, φησὶν, ὁ δεινὰ εὐ πράττει πονηρὸς ὢν; Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος. Ἀκούσουσιν τί φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, ὅτι ὡς αἰ χόρτος ταχὺ ἀποξηραθήσονται. Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαγωγὴν ὁ ἀρπάσας; ποῦ αἱ λαμπραὶ ἐλπίδες; ποῦ τὸ σεμνὸν ὄνομα; οὐχὶ πάντα παρῆλθεν; οὐχὶ ὄναρ καὶ σκιά πάντα τὰ ἐκείνου; Τοῦτο καὶ περὶ ἐκάστου τῶν τοιούτων προσδόκα, καὶ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ μετ' ἐκείνου. Ἀλλ' οὐ τὰ τῶν ἀγίων ἀνδρῶν τοιαῦτα, οὐδὲ δυνήσῃ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπ' ἐκείνων εἰπεῖν, ὅτι σκιά καὶ ὄναρ καὶ διηγῆματα τὰ τούτων. Καὶ εἰ βούλει, αὐτὸν τὴν ταῦτα εἰρηκότα, τὸν σκηνοποιὸν, τὸν Κλίμακ, τὸν οὐδὲ τίνας ἦν πατὴρ; ὅλον, παραγάγωμεν εἰς μέσον. Καὶ πῶς δυνατὸν, φησὶ, γενέσθαι τοιοῦτον; Ὡς γὰρ ἐπιθυμεῖς; ὅπως ἐπίσσει καὶ βούλει γενέσθαι τοιοῦτος; Ναί, φησὶν. Οὐκοῦν ἰλθὲ τὴν ὁδόν, ἣν οὗτος ἤλαθε, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ποῖαν ἤλθεν ὁδόν; Ὁ μὲν φησὶν· Ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι· ὁ δὲ, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι. Οὕτως οὐδὲν ἔχον, καὶ ὅμως πάντα κατέειχον.

Σ'. Τί ταύτης σεμνότερον τῆς φωνῆς; τί μακαριώτερόν τε καὶ εὐπορώτερον; Ἐτερον μὲν γὰρ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἡδρύνοντο λέγοντες· Ἐγὼ τόσα καὶ τόσα χρυσίου τάλαντα, καὶ πλεῖρα γῆς ἀπείρα καὶ οἰκίας καὶ ἀνδράποδα· οὗτος δὲ, ἐπὶ τῷ πάντων εἶναι γυμνός· καὶ οὐ καταδύεται τῇ πενίᾳ, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀνόητοι, οὐδὲ ἐγκαλύπτεται, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλυπίζεται. Ποῦ νῦν οἱ πλουτοῦντες, οἱ τόκους ἀριθμοῦντες καὶ τόκους τόκων, οἱ τὰ πάντων λαμβάνοντες, καὶ οὐδέποτε κορεννύμενοι; ἡκούσατε τῆς Πέτρου φωνῆς τῆς ἐπιδικησμένης παντὶν πλοῦτου μητέρα; τῆς οὐδὲν ἔχουσας, καὶ τῶν τὰ διαθήματα περιειμένων εὐπορωτέρας; Αὕτη γὰρ ἡ μηδὲν ἔχουσα καὶ νεκρὸς ἀνίστα, καὶ χαλὸς δώροθι, καὶ δαίμονας ἤλαυνε, καὶ τοιαῦτα ἐχαρίζετο, ὅπερ οἱ τὴν ἀλουργίδα περιβεβλημένοι, καὶ τὰ μεγάλα καὶ φοβερά στρατόπεδα ἄγοντες, οὐδέποτε ἰσχυσάν· αὕτη ἡ φωνὴ τῶν εἰς οὐρανὸν ἤδη μεταστάντων, τὴν ἐκείνης ἐπιλημμένων [133] τῆς κορυφῆς. Οὕτως ἐστὶ μηδὲν ἔχοντα, τὰ πάντων κατέγει· οὕτως ἐστὶ μηδὲν κτώμενον*, τὰ πάντων κεκτησθαι. Ἄν δὲ κτησώμεθα τὰ πάντων, τῶν πάντων ἀπιστηρήμεθα. Τάχα αἰνίγμα τὸ εἰρημένον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐστίν. Ἀλλὰ πῶς, φησὶν, ὁ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντων κατέχει; οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τὰ πάντων ἔχων; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν. Ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων πᾶσιν ἐπιτάττει^β, ὡς κακένοι ἐπιτοῦν· καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῖς οἰκίαι ἦσαν ἀνεφγγμένοι πᾶσαι, καὶ χάριν εἶχον οἱ παρέχοντες, καὶ ὡς πρὸς φίλους καὶ συγγενεῖς ἤρχοντο. Καὶ γὰρ πρὸς τὴν πορφυροπώλιν ἤλθεν,

* Deest autē hanc, μηδὲν κ. ὡς μὲν. β Hanc, ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων, πᾶσιν ἐπιτάττει, desiderantur in editis, sed habentur in Regio. codice.

καὶ ἐκείνη καθάπερ θεραπείας τὰ ἐαυτῆς προῦθηκα· καὶ πρὸς τὸν δεσμοφύλακα, κάκεινος τὴν οἰκίαν αὐτοῖς ἀνέψεν ἅπασαν· καὶ πρὸς ἑτέρους μυρίους. Οὕτω πάντα εἶχον, καὶ οὐδὲν εἶχον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ἔλεγον ἴδιον εἶναι· διὰ τοῦτο πάντα ἦν αὐτῶν. Ὁ γὰρ κοινὰ τὰ ὄντα ἱγούμενος, αὐτοῖς αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέροις χρήσεται ὡς ἰδίοις· ὁ δὲ ἀποσχίζων, καὶ ποιῶν ἑαυτὸν κύριον τῶν αὐτοῦ μόνων, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος. Καὶ τοῦτο ἀπὸ ὑποδείγματος διήλυν. Ὁ μὲν δὲ ὅλως κεκτημένος, μήτε οἰκίαν μήτε τράπεζαν μήτε περιττὸν ἱμάτιον, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν πάντων ἀπεστερημένος, ὡς ἰδίους κέχρηται τοῖς κοινοῖς, καὶ παρὰ πάντων ἅπερ ἀνθέλλῃ, λήψεται· καὶ οὕτω τὰ πάντων ὁ μὲν ἔχων κατέχει. Ὁ δὲ ἔχων τινὰ, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος· οὐτε γὰρ δώσει τις τῷ κεκτημένῳ, καὶ ληστῶν καὶ κλεπτῶν καὶ συκοφαντῶν καὶ μεταβολῆς πραγμάτων καὶ πάντων μάλλον ἔσται, ἢ ἐκείνου, τὰ ἐκείνου. Πᾶσαν γοῦν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἐπιφερόμενος, οὐ πρὸς φίλους ἀπίων, οὐ πρὸς συνήθεις· καὶ γὰρ κοινὸς ἐν ἀρχῇ πολέμιος πᾶσιν ἦν· ἀλλ' ὅμως τὰ πάντων εἶχε μετὰ τὸ εἰσελθεῖν. Ὁ δὲ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα, ἵνα μικρὸν τι τῶν ἰδίων κτήσονται σπεύσαντες, πάντων ἐξέπεσον μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἀπόστηθι τοίνυν τῶν σῶν, ἵνα ὡς ἰδίους χρῆσῃ τοῖς ἀλλοτρίοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πῶς εἰς τοιαύτην ἐξηγέσθην ὑπερβολὴν, ἀνθρώποις τοιαῦτα φηγγόμενος, οἷς ἀγαπητὸν καὶ τῶν ὄντων μεταδοῦναι τι μικρόν.

Διόπερ ταῦτα μὲν ἡμῖν πρὸς τοὺς τελείους εἰρησθῶ· πρὸς δὲ τοὺς ἀτελεστέρους· ἐκείνα λέγωμεν. Δόξα τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις, αὐξήσατε τὴν οὐσίαν. Ὁ γὰρ διδοὺς πτωχῷ, φησὶ, *δανείζει Θεῷ*. Εἰ δὲ ἐπιγῇ, καὶ οὐκ ἀναμένεις τὸν καιρὸν τῆς ἀντιδόσεως, ἐννόει τοὺς τὰ χρήματα ἀνθρώποις δανείζοντας. Οὐδὲ γὰρ οὕτω παραχρησμά βοῶμεναι τοὺς τόκους ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ πλείονα ἐπιθυμοῦσι χρόνον μείναι παρὰ ταῖς τοῦ δανεισαμένου χερσὶ τὸ κεφάλαιον, μόνον ἐὰν ἀσφαλῆς ἡ ἀπόδοσις ᾗ, καὶ μὴ ὑποπτεύωσι τὸν εἰληφότα. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα γινέσθω· ἀφες αὐτὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἵνα ἀποδῷ σοὶ τὴν μισθὸν πολλαπλασίων. Μὴ ἐνταῦθα τὸ πᾶν ζητεῖ· ἀν γὰρ ἐνταῦθα [134] αὐτὸ ἀπολάβῃ· ὅλον, πῶς ἀπολήψῃ ἐκεῖ; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται, ἅτε ἐπικέρου τοῦ παρόντος βίου τυγχάνοντος. Δίδωσι δὲ καὶ ἐνταῦθα· *Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῖτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*. Ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς ἐκείνην βλέπωμεν, καὶ μὴ ἐπιγνώμεθα πρὸς τὴν ἀπάντων ἀντίδοσιν, ἵνα μὴ ἐλαττώσωμεν τὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἀναμένωμεν τὸν καιρὸν. Οὐ γὰρ τοιοῦτοι οὗτοι οἱ τόκοι, ἀλλ' ὅλους εἰκὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδοσθαι. Τούτους τοίνυν συναγαγόντες μετὰ θαφιλίας πολλῆς, οὕτως ἐντεῦθεν ἀπέλθωμεν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοφρονείῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ πλεονέκταις ἢ ἄρπαξιν ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἅρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖσθαι. Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐὰν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλολάτρης ἢ μέθυσος ἢ λοιδόρος ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μὴ δὲ συνεσθίειν.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Οὐχὶ μάλλον ἐπερθῆσατε, ἵνα ἐξυρθῇ ὁ τοιοῦτος*, καὶ, *Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην*, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑποπτεῦσαι ὅτι πάντας τοὺς πόρνους δεῖ φεύγειν (εἰ γὰρ μεταδίδωσι τῆς οἰκείας λύμης ὁ ἡμαρτηκὼς τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσι, πολλῷ μάλλον τοὺς ἔξωθεν ἀποστρέφεισθαι χρὴ· εἰ γὰρ τοῦ οἰκείου οὐ δεῖ φεῖδεσθαι διὰ τὸ τοιαύτην ἐξ αὐτοῦ βλάβην γινέσθαι, πολλῷ μάλλον τῶν ἄλλων)· τοῦτο δὲ ὑπονοούμενον ἀνάγκη ἦν χωρίζεσθαι καὶ τῶν παρ' Ἑλληνιστῶν πόρνων, καὶ οὕτως· εἰς ἀδύνατον τοῦ πράγματος περιισταμένου, μαιζίνως ἀν' ἐδυσχέραντον, τῇ ἐπιδιορθώσει ταύτῃ κέχρηται, λέγων· *Ἐγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου*· τὸ, *Πάντως*, ὡς ἐπὶ ὁμολογημένου τιθείς. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς ἀτελεστέροις αὐτοῖς τοῦτο οὐκ ἐπέταξε, καὶ ὡς τέλειος δῆθεν αὐτὸ πρᾶξαι ἐπιχειρήσας, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ δυνατόν τοῦτο γενέσθαι, οὐδὲ εἰ σφόδρα βούλονται· ἐπεὶ ἑτέρων οἰκουμένην ἔδει ζητῆσαι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἐπεὶ ὀφείλετε ἅρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖσθαι*. Εἶδες πῶς ἔστιν ἀνεπαχθῆς, καὶ πανταχοῦ οὐ τὸ δυνατόν μόνον, ἀλλὰ καὶ

τὸ εὐκολόν τῆς νομοθεσίας σκοπεῖ; Πῶς γὰρ ἐν ἀνθρώπων ὄντα, φησὶ, καὶ οἰκίας καὶ παιδῶν προϊστάμενον, καὶ τὰ τῆς πόλεως πράττοντα, ἢ χειροτέχνην ὄντα, ἢ στρατευόμενον, τῶν πλείονων ὄντων Ἑλλήνων, τοὺς πανταχοῦ πόρνους φεύγειν; πόρνους γὰρ [135] κόσμους τοὺς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λέγει. Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἐὰν τις ἀδελφὸς ἢ τοιοῦτος, τῷ τοιοῦτῳ μὴ δὲ συνεσθίειν. Ἐνταῦθα καὶ ἑτέρους αἰνίττεται ἐν πονηρίᾳ ζῶντας. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὡς ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέβη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμισείας τὴν εὐσείδειαν ἥρουντο· ἄλλως δὲ καὶ προκαταβάλλεται τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὃν μετὰ ταῦτα μέλλει γυμνάζειν. *Ἡ πλεονέκτης*. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τοῦτους ἀποδύεται· διὸ καὶ εἶλετο· *Διὰ τί οὐκ ἀδικεῖσθε μάλλον; διὰ τί οὐκ ἀποστερεῖσθε; ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε*.—*Ἡ μέθυσος*. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκαλεῖ πρῶτον, ὡς ὅταν λέγῃ· *Ὅς μὲν πεινῶ, ὃς δὲ μεθύει· καὶ, τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν*. Ἡ λοιδόρος, ἢ ἄρπαξ. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτοις ἐπετίμησεν ἔμπροσθεν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι, δι' ἣν οὐ κοιλίᾳ τοῖς ἔξωθεν τοιοῦτος οὖσιν ἀναμίγνυσθαι, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐ δυνατόν, ἀλλὰ καὶ περιττόν· *Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἔξωθεν κρίνειν;* καὶ ἔσω καὶ τοὺς ἔξω, τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἑλλήνας καλῶν, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Δεῖ δὲ καὶ μαρτυρίαν εἶχειν αὐτὸν καλὴν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν*. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ φησὶ λέγων· *Μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ· καὶ μὴ ὡς ἐξθρόνῳ ἡγείσθε, ἀλλὰ τοῦτοσεύετε ὡς ἀδελφοί*. Ἐνταῦθα μέντοι τὴν αἰτίαν οὐ τίθησι. Τί δὴ ποτε;

nihil habet, omnium bona possidet? annon multo magis ille qui omnium bona habet? Nequaquam; sed totum contrarium. Nam qui nihil habet, omnibus imperat, ut et illi faciebant: omnes enim per orbem domus ipsiserant apertæ, gratiamque illis habebant qui excipiebant ipsos, et tamquam ad cognatos et amicos veniebant. Veneruntque ad purpurariam, et illa quæsi ancilla sua ipsis apposuit; et ad carceris custodem, et ille totam ipsis domum aperuit; et ad alios innumeros. Sic omnia habebant, et nihil possidebant. Nihil enim suorum sibi proprium esse dicebant: ideoque omnia sua erant. Qui enim omnia communia putat, non suis tantum, sed et alienis utitur ut propriis: qui autem abscindit et se suorum tantum dominum facit, neque horum dominus erit. Et hoc ab exemplo liquet. Qui nihil omnino possidet, neque domum neque mensam neque superfluum vestem, sed propter Deum omnibus privat, communibus ut propriis utitur, et ab omnibus quæcumque voluerit accipiet: et sic qui nihil habet, omnium bona possidet. Qui autem habet aliqua, ne horum quidem dominus erit. Neque enim dabit quis possidenti; et latronum et furum et sycophantarum et mutationis rerum, et omnium magis quam illius hæc bona erunt. Totum enim orbem pervasit Paulus, nihil secum ferens, non amicos adiens, non familiares; erat enim in principio omnibus hostis: attamen ingressus cum esset, omnium habebat bona. Ananias vero et Sapphira, curantes ut tantillum quid ex bonis suis sibi retinerent, ab omnibus exciderunt

et a vita simul. Abscede igitur a tuis, ut alienis utaris quasi propriis. At enim nescio quomodo in hanc hyperbolen delatus sim, homines alloquens, qui utinam vel tantillum suorum erogent.

Eleemosynæ bona. — Ideo hæc perfectioribus dicta a nobis sunt; imperfectioribus vero illa dicamus: Date egenis ex bonis vestris, augete facultates vestras: *Nam qui dat pauperi, inquit, sœneratur Deo* (Prov. 19. 17). Si autem festinas, et non exspectas tempus retributionis; cogita eos qui pecunias hominibus sœnerantur: neque enim hi volunt statim usuram accipere, sed cupiunt ut caput majori tempore in manus debitoris maneat, qui ad sœnus accepit, modo tuta sit redditio nec suspectus sit is qui accepit. Ille igitur hic quoque fiat: dimitte illa apud Deum, ut reddat tibi multiplicatam mercedem. Ne hic totum quæras: si enim hic totum recipias, quomodo illic recipies? Ideo et Deus illic reconditum tenet, quod vita hæc fluxa sit. Dat tamen et hic quoque: ait enim: *Quærite regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Sed nos ad illud respiciamus, et ne festinemus ad omnium retributionem, ut ne minuanus mercedem; sed tempus exspectemus. Non enim tales sunt hæc usuræ, sed quales a Deo dari par est. His igitur cum ubertate magna collectis, ita hinc abeamus, ut et præsentia et futura consequamur bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

CAP. 5. v. 9. *Scripti vobis in epistola: ne commisceamini fornicariis; 10. non utique fornicariis hujus mundi aut avaris aut rapacibus aut idolis servientibus: alioquin debueratis ex mundo exiisse. 11. Nunc autem scripti vobis non commisceri: si is, qui frater nominatur inter vos, est fornicator aut avarus aut idolis serviens aut ebriosus aut maledicus aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere.*

1. Quia enim dixit, *Non potius luctum habuistis, ut de medio tollatur qui est hujusmodi*; et, *Expurgate vetus fermentum*; et verisimile erat suspicari illos, fugiendum esse ab omnibus fornicariis; si enim is qui peccavit malum suum impertiit iis qui non peccaverunt, multo magis externos oportet aversari: nam si familiari parcere non oportet, quod tantum ille damni inferat, multo minus aliis parcendum: hocposito consentaneum erat separari etiam a fornicatoribus qui apud Græcos erant; et si re ad impossibilem redacta, magis ægre tulissent: hac correctione utitur dicens: *Scripti vobis, ne commisceamini fornicatoribus; et non utique fornicatoribus hujus mundi*; illud, *Utique*, quasi in confesso ponens. Ne enim putarent hoc ipsum illis non præcepisse quasi imperfectioribus, et ne ipsi ut perfecti illud facere aggrederentur, ostendit hoc fieri non posse, etiamsi id maxime veniant: oporteret enim alium quære orbem. Ideo

subjunxit: *Alioquin debueratis ex mundo exiisse.* Viden' quam non molestus sit, et ubique non modo quod fieri possit, sed etiam quod facile sit in lege ferenda perspicat? Quomodo enim potest homo, inquit, qui et domui et liberis prælicitur, et civitatis munera præstat, aut qui artifex vel miles sit, cum tam multi sint Græci, fornicatores qui ubique sunt fugere? fornicatores enim mundi vocat illos, qui apud Græcos erant. *Nunc autem scripti vobis, si quis frater talis sit, ut cum illo ne quidem comedatis.* Ille et alios subindicat in iniquitate viventes. Et quomodo frater cum sit, idololatra esse potest? Ut apud Samaritanos contigit olim, qui ex dimidia parte piam religionem sectabantur: alioquin etiam fundamentum jactit futuri sermonis de idolothytis, quem sub hæc instituturus est. *Aut avarus.* Nam adversus hos certaturus est; ideoque dicebat, *Cur non potius injuriam patimini? Cur non privamini? sed vos injuriam facitis et privati* (1. Cor. 6. 7. 8). *Aut ebriosus.* Nam hæc quoque de re accusat in sequentibus, ut cum dicit: *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est* (1. Cor. 11. 21): et, *Escæ ventri, et venter escis* (1. Cor. 6. 13). *Aut maledicus aut rapax.* Nam et hos supra quoque increpavit. Deinde etiam causam addit, ob quam non prohibet cum externis, qui tales sint, commisceri; ostendens non modo id non fieri posse, sed etiam superfluum esse;

12. *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare?* eos qui intus et qui foris sunt Christianos vocans et Græcos : ut et alibi ait : *Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt* (1. Tim. 3. 7). Et in epistola ad Thessalonicenses idipsum dicit his verbis : *Ne commisceamini cum ipso, ut confundatur* : et, *Nolite ut inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (2. Thess. 3. 14. 15). Ille porro causam non ponit. Quare? Quia illic quidem consolari volebat, hic vero non item. Non enim idem nunc peccatum est quod illic erat, sed illic minus : de otio enim illic accusabat, hic de fornicatione et aliis gravissimis peccatis. Et si quis Græcus adire velit, non prohibet cum illis comedere, ob eandem fidelicet causam. Sic et nos quoque facinus : pro filiis et fratribus nihil non agimus, alienorum autem non magnam rationem habemus. Quid ergo? externos non curabat Paulus? Curabat : sed postquam prædicationem acceperant, et Christi sese doctrinæ subjecerant, tunc illis leges dabat : quamdiu autem illi despiciebant, superfluum fuisset, illis præcepta Christi proferre, qui ne Christum quidem noverant. *Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis?* 13. *Eos autem qui foris sunt Deus judicabit.* Postquam enim dixerat, *Quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare?* ne quis putaret illos impunitos relinqui, aliud illis statuit tribunal terribile. Hoc autem dixit, tum ut illos terreret, tum ut hos consolaretur, et ostendit hanc temporalem punitionem ab æterna et perpetua eripere ; quod et alibi declarabat his verbis : *Nunc autem iudicati castigamur, ut non cum mundo damnemur* (1. Cor. 11. 32), et, *Auferite malum ex vobis ipsis* (Deut. 17.7).

2. Meminit dicti quod in veteri Lege fertur, simul ostendens quod ipsi maxima sint lucraturi, ut a peste quadam gravi liberati ; simul ostendens hoc non esse innovationem, et jam olim a legislatore visum fuisse, ut qui tales essent excinderentur : sed illic quidem vehementius, hic vero mansuetius. Quapropter jure quærat aliquis, cur tunc quidem eum qui peccaverat puniri et lapidari permetteret ; hic vero non item, sed illum ad poenitentiam vocet. Cur ergo aliter illa, aliter ista efformabantur? Ob duas hasce causas ; primam quia ad majus certamen hi ducebantur, et majori animo et patientia opus habebant ; secundam autem veriore, quia hi quidem ab impunitate facilius corripiebantur ad poenitentiam venientes, illi vero ad majorem nequitiam irrepturi erant. Nam si postquam primos punitos viderant, in iisdem perseverabant ; si neminem punitum vidissent, multo magis id facituri erant. Ideo illic adultero et homicidæ statim mors inferitur ; hic vero, si per poenitentiam absolvantur, supplicium effugerunt. Cæterum etiam hic vehementiora, et in Veteri mitiora videas supplicia, ut per omnia ostendatur cognitione juncta esse Testamenta et unius ejusdemque esse legislatoris ; atque et hic et illic supplicia e vestigio sequi ; sæpeque post multum temporis in utroque, sæpe etiam non post multum temporis ; sed Deum poenitentia sola contentum esse. Nam in Veteri cum David in adulterium

incidisset et eadem patrasset, per poenitentiam servatus est ; et in Novo, cum pauci ex agri pretio subtraxisset Ananias, cum uxore periiit. Quod si hujusmodi plura observantur in Veteri, et contraria plura in Novo, differentia personarum differentiam talis œconomiz efficit (Cap.6).1. *Audet aliquis vestrum adversus fratrem suum habens negotium, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Hic etiam accusationem inducit eorum quæ in confesso erant. Etenim illic dicebat : *Omnino auditur in vobis fornicatio* ; et hic, *Audet quis in vobis?* statim a principio iram indicans, et ostendens audax et iniquum esse facinus. Et cur injectit sermonem de avaritia et quod non oporteat foris judicari? Suam implens legem : nam mos illi erat ea quæ incidebant emendare ; ut quando de communibus mensis discerens, in sermonem de mysteriis digressus est. Et hic igitur, quia de avariis fratribus mentionem fecit, fervens ob curam emendationis peccatorum, ordinem servare non sustinet ; sed quod ex consequenti in medium adductum est peccatum, rursus emendat, et sic ad prius revertitur. Audiamus ergo quid de hoc etiam dicat : *Audet aliquis vestrum habens negotium adversus fratrem, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Interim ex nominibus rem aperit, et avertit et accusat. Et ab initio quidem non evertit iudicium, quod sit apud fideles : postquam autem illos multis exterruit, tunc omnino iudicium hujusmodi abstulit. Maxime quidem, inquit, si judicare oportet, apud iniquos non oportuit ; omnino autem non oportet judicari. Sed hoc postea ponit : interim vero primo id de medio tollit, ut ne foris judicentur. Quomodo enim non absurdum fuerit, adversus amicum disceptantem, inimicum accipere conciliatorem, inquit? quomodo non te pudet nec erubescis, cum Græcus sedet Christianum judicans? Si autem de rebus privatis non oportet a Græcis judicari, quomodo ipsis res majores commitemus? Et vide quomodo loquatur : non dixit, *Apud infideles*, sed, *Apud iniquos*, voce illa usus qua maxime opus habebat in proposito argumento, ut averteret abduceretque. Quia enim de iudicio sermo ipsi erat ; qui vero judicantur nihil adeo requirunt, quam ut multa justis cura et ratio habeatur a judicantibus : inde illos avertit, propemodum dicens : Quo pergis et quid facis, homo, contrarium patiens eorum quæ desideras, et ut iustitiam assequaris, ad iniquos homines te convertis? Et quia statim molestum fuisset audire non iudicio disceptandum esse, non statim hoc induxit, sed judicantes solum mutavit, ab externis in Ecclesiam inducens eos qui judicandi erant. Deinde quia contemptu dignum videbatur esse, ab iis qui intus erant judicari, et tunc maxime (non enim erant fortassis idonei ad rem intelligendam, neque tales quales erant externi iudices, legum periti et disertis, utpote qui ex privatis et indociis quamplurimi essent) : vide quomodo illos fide dignos faciat, primum sanctos vocans. Sed quia hoc vitæ puritatem, sed non accuratam cognitionem ad audiendum, testificabatur ; vide quomodo hanc quoque partem

Ὅτι ἐκεῖ μὲν παραμυθῆσθαι ἐβούλετο, ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐτί. Οὐ γὰρ τὸ ἁμαρτήριον ἐνταῦθα κακεῖ τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ἐκεῖ ἑταρον ἄργιον γὰρ ἐγκαλεῖ· ἐνταῦθα δὲ πορνείαν καὶ ἑτερα χαλεπώτατα ἁμαρτήματα. Καὶ πρὸς Ἑλλήνας μὲν εἰ βούλοιντο τις ἀπείναι, οὐ κωλύει συνεσθῆναι, διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν, ὑπὲρ μὲν τῶν υἱῶν καὶ τῶν ὀδελφῶν πάντα πρᾶττοντες, τῶν δὲ ἄλλοτριων οὐ πολλὸν ποιοῦμεθα λόγον. Τί οὖν; οὐκ ἐκτίθετο καὶ τῶν ἐξωθεν Παῦλος; Ἐκτίθετο μὲν, ἀλλὰ μετὰ τὸ διέξασθαι τὸ κήρυγμα καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τότε αὐτοῖς ἐνομοθέτει· ἕως δὲ ὅτε καταφρόνουν, περιττὸν ἦν τὰ προστάγματα τοῦ Χριστοῦ λέγειν τοῖς αὐτοῖς οὐκ εἰδῶσι τὸν Χριστόν. Οὐχὶ τοὺς ἔσω ἡμεῖς κρίνετε; τοὺς δὲ ἐξω ὁ Θεὸς κρίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τί μοι τοὺς ἐξω κρίναι*; ἵνα μὴ τις νομίῃ ἀτιμωρήτους τοὺς ἀφίστασι, ἑτερον δικαστήριον ἐπιστήσιν αὐτοῖς φοβερόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους φοβῶν, ὁμοῦ δὲ τοὺς παραμυθούμενος, καὶ δεικνύς ὅτι ἡ κολασίς αὕτη ἡ πρόσκαιρος, τῆς ἀθανάτου καὶ διηνεκῆς ἐξαρπάξει· ὃ καὶ ἀλλοχτοῦ δηλῶν εἶπε· *Νυνὶ δὲ κρίνόμενοι, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθώμεν* καὶ, *Ἐξαρῶμεν τὸν ποτηρὸν ἐξ ὁμῶν αὐτῶν*.

β'. Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ κειμένης, ὁμοῦ μὲν δεικνύς, ὅτι καὶ αὐτοὶ τὰ μέγιστα καρδανούσιν, ὥσπερ λοιμοῦ τινος ἀπαλλαγέντες χαλεποῦ, [136] ὁμοῦ δὲ δηλῶν, ὅτι οὐ καινοτομία τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἀναθεν ἐδόκει τοῦτο τῷ νομοθέτῃ τοὺς τοιοῦτους ἐκτέμνειν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σφοδρότερον, ἐνταῦθα δὲ ἡμερώτερον. Διόπερ καὶ εἰκότως ἂν τις διαπορήσῃ, τί δήποτε ἐκεῖ μὲν συνεχώρει καλᾶσθαι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ καταλείβεσθαι, ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐτί, ἀλλ' ἐπὶ μετάνοιαν αὐτὸν ἄγει. Τί δήποτε οὖν ἐτέρως μὲν ἐκεῖνα, ἐτέρως δὲ ταῦτα διετυπώτο; Διὰ δύο ταύτας αἰτίας· μίαν μὲν, ὅτι ἐπὶ μείζονα ἀγῶνα οὗτοι ἤγοντο, καὶ πλείονος ἐδόκον τῆς μακροθυμίας· ἐτέραν δὲ τὴν ἀληθεστέραν, ὅτι οὗτοι μὲν ἀπὸ τῆς ἀτιμωρησίας εὐκολώτερον διωρθεοῦντο ἐπὶ μετάνοιαν ἐρχόμενοι, ἐκείνοι δὲ ἐπὶ κακίαν μείζονα ἐμῶν ἔρπαι. Εἰ γὰρ τοὺς πρώτους κολάζομένους ὀρώντες τοῖς αὐτοῖς ἐνέμενον, εἰ μὴδὲ ἐκολάζοντο τινες, πολλῶ μᾶλλον τοῦτο ἂν ἔπαθον. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν τῷ μοιχῷ καὶ τῷ ἀνδροφόνῳ θάνατος εὐθέως ἐπάγεται· ἐνταῦθα δὲ, ἔαν διὰ μετάνοιαν ἀπολούσωνται^α, διέφυγον τὴν κώλασιν. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα σφοδρότερας, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡμερώτερας ἴσοι τις ἂν τιμωρίας, ἵνα δειχθῇ διὰ πάντων, ὅτι συγγενεῖς αἱ διαθῆκαι καὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου· καὶ παρὰ πόδας καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα τὰς τιμωρίας, καὶ μετὰ πολλὸν χρόνον πολλάκις ἐν ἐκατέρᾳ, καὶ οὐδὲ μετὰ πολλὸν χρόνον πολλάκις, ἀλλὰ μετανοήσῃ μόνῃ ἀρκούμενον τὸν Θεόν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ μοιχεύσας καὶ φονεύσας ὁ Δαυὶδ, διὰ μετανοίας ἐσώθη, καὶ ἐν τῇ Καινῇ μικρὰ ἀπὸ χωρίου τιμῆς ὑπελόμενος ὁ Ἀνανίας μετὰ τῆς γυναικὸς ἀπώλετο. Εἰ δὲ πλεονάζει ταῦτα ἐν τῇ Παλαιᾷ, τὰ δὲ ἐναντία ἐν τῇ Καινῇ, ἡ διαφορὰ τῶν προσώπων τὴν διαφορὰν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἐργάζεται. *Τολμᾷ τις ὁμῶν, πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων*,

κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὡς ἐπὶ ὁμολογημένον ποιεῖται τὴν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ φησιν, *Ὅλως ἀποδοταὶ ἐν ὁμῶν πορνείᾳ*· καὶ ἐνταῦθα, *Τολμᾷ τις ὁμῶν*; ἐκ προοιμίων εὐθέως τὸν θυμὸν ἐνδεικνύμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τόλμης ἐστὶ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίας. Καὶ τί δήποτε τὸν περὶ πλεονεξίας καὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐξω κρίνεσθαι παρενέβαλε λόγον; Οἰκεῖον νόμον πληρῶν. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τὰ παρεμπόπτοντα διορθοῦν, ὥσπερ ἦνίκα περὶ τῶν κοινῶν τραπεζῶν διαλεγόμενος, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων ἐξέβη λόγον. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, ἐπειδὴ πλεονεκτῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσεν, ζῶν τῇ φροντίδι τῆς διορθώσεως τῶν ἁμαρτανόντων οὐκ ἀνέχεται διατηρῆσαι τάξιν· ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθείας ἀχθὲν εἰς μέσον ἁμαρτήριον διορθοῦται πάλιν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν πρότερον ἐπάνεισιν. Ἀκούσωμεν οὖν τί φησι καὶ περὶ τοῦτο· *Τολμᾷ τις ὁμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων*; Τέως; ἐκ τῶν ὀνομάτων γυμνοὶ καὶ ἀποτρέπει, καὶ ἐγκαλεῖ. Καὶ ἐκ προοιμίων μὲν οὐκ ἀνατρέπει τὴν κρίσιν τὴν ἐκ τῶν πιστῶν· ὅτε δὲ αὐτοῦς κατέπληξε διὰ πολλῶν, τότε καὶ τὸ ὅλως [137] κρίνεσθαι ἀνεῖλε. Μάλιστα μὲν γὰρ εἰ δεῖ κρίνεσθαι, φησιν, ἐπὶ τῶν ἀδίκων οὐκ εἶδε· ὅλως δὲ οὐδὲ κρίνεσθαι δεῖ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον τίθησι· τέως δὲ τὸ πρῶτον διακαθαίρει τὸ μὴ ἐξω δικάζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον πρὸς τὸν φίλον μικροψυχούντα^β, τὸν ἐχθρὸν καταλλάκτῃ λαμβάνειν, φησὶ; πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐρυθριᾷ, ὅταν Ἑλλήν τῷ Χριστιανῷ καθέζηται δικάζων; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν οὐ χρή παρ' Ἑλλήσι δικάζεσθαι, πῶς αὐτοῖς ἐπιτρέφομεν ὑπὲρ ἐτέρων μειζόνων; Καὶ ὅρα πῶς εἶπεν· οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', Ἐπὶ τῶν ἀδίκων, λέξιν θεῖς, ἥς μάλιστα χρεῖαν εἶχεν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὥστε ἀποτρέφαι καὶ ἀπαγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ δίκης αὐτῷ ὁ λόγος ἦν, οἱ δικαζόμενοι δὲ οὐδὲν οὕτως ἐπιζητοῦσιν, ὥς τὸ πολλὴν εἶναι πρόνοιαν τοῦ δικαίου παρὰ τοῖς δικάζουσιν, ἐνταῦθεν αὐτοὺς ἀποτρέπει, μονονουχὶ λέγων *Ποῦ φέρῃ καὶ τί ποιεῖς, ἄνθρωπε, τούναντίον πάσχων, ὧν ἐπιθυμεῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ τῶν δικαίων τυχεῖν ἀδικῶν ἐπιτρέπων ἀνθρώποις*; Καὶ ἐπειδὴ εὐθέως φορτικὸν ἦν ἀκοῦσαι τὸ μὴ δικάζεσθαι, οὐκ εὐθέως τοῦτο ἐπήγαγεν, ἀλλὰ τοὺς δικάζοντας ἡμίψεν μόνον, ἐξωθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσάγων τοὺς δικαζομένους. Εἶτα, ἐπειδὴ εἰς καταφρόνητον εἶναι ἐδόκει τὸ παρὰ τοῖς ἔνδοι δικάζεσθαι, καὶ μάλιστα τότε (οὐ γὰρ ἦσαν ἴσως ἱκανοὶ πρᾶγμα συνιδεῖν, οὔτε τοιοῦτοι οἱ οἱ ἐξωθεν δικασταὶ νόμων ἔμπειροι καὶ ῥητορείας, ὅτε ἐξ ἰδιωτῶν οἱ πλείους ὄντες)^γ ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀξιοπίστους ποιεῖ, πρῶτον ἀγίους καλέσας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο βίον καθαρότητα, οὐκ ἐπὶ ἀκριβείαν τὴν περὶ τὴν ἀκράσιν αὐτοῖς ἑμαρτύρει, ὅρα πῶς καὶ τοῦτο μεθ' οὐδεὶς τὸ μέρος, λέγων οὕτως· *Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον κρίνουσι*;

^α Scilicet apud scriptores, maxime ecclesiasticos, μικροψυχία, est simulas, dissensio; μικρόφυλος, dissidia vel similitates exercens, et μικροψυχία, dissidere, similitatem cum aliquo exercere, disceptare, ut ex serie hoc ioco perspicuum. Ea de re iam monuimus.

^β Legebatur ἀπολύωνται.

γ. Σὺ τοίνυν ὁ μέλλων κρίνειν ἐκείνους τότε, πῶς ἔκ' ἐκείνων ἀνέχῃ κρίνεσθαι νῦν; Κρινοῦσι δὲ οὐχὶ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ λόγον ἀπαιτοῦντες, ἀλλὰ κατακρινοῦσι. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὑφ' ὑμῶν, ἀλλ', *Ἐν ὑμῖν*· ὥσπερ ὅταν λέγῃ· *Βασιλίσσα νότου ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεὰν ταύτην*· καὶ, *Ἄνδρες Νινευίται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην*. Ὅταν γὰρ τὸν αὐτὸν ἥλιον ὁρῶντες, καὶ τῶν αὐτῶν μετέχοντες πάντων, ἡμεῖς μὲν εὐρεθῶμεν πιστεύσαντες, ἐκεῖνοι δὲ ἠπιστηκότες, οὐ δυνήσονται εἰς ἀγνοίαν καταφυγεῖν· κατηγορήσομεν γὰρ αὐτῶν ἡμεῖς δι' αὐτῶν, ὧν ἐπράξαμεν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσει τις ἐκεῖ κριτήρια. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ τις περὶ ἄλλων λέγειν, ὅρα πῶς κοινοποιεῖ τὸν λόγον· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται* [138] *ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Αἰσχύνῃν ὑμῖν φέρει τὸ πρᾶγμα, φησί, καὶ θναῖος ἄρατον. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινομένων αἰσχύνεσθαι, τοῦναντίον μὲν οὖν ἔστιν αἰσχύνῃ, φησὶν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔσω κρίνεσθαι· ἐκεῖνα γὰρ ἔστιν ἐλάχιστα τὰ κριτήρια, οὐ τεῦτα. *Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά*; Τινὲς ἐνταῦθα φασι τοὺς ἱερέας αἰνίττεσθαι· ἀλλ' ἀπαγε· περὶ γὰρ δαιμόνων ὁ λόγος αὐτῷ. Εἰ γὰρ περὶ ἱερέων ἔλεγε διαφθαρμένων, ἠνίκατε ἂν αὐτοὺς ἔσω εἰπὼν, ὅτι *Ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος*· οἶδε γὰρ κόσμον καὶ τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπων· καλεῖν ἢ Γραφή· καὶ οὐκ ἂν ἐκ δευτέρου τὸ αὐτὸ εἶπεν, οὐδ' ἂν ὡς μεῖζόν τι λέγων ὑστερον αὐτὸ τέθεικεν. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνων λέγει τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν φησὶν ὁ Χριστός· *Πορεύσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*· καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι *Οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης*. Ὅταν γὰρ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις αὗται ἑταῖον ἡμῶν εὐρεθῶσιν ἔχουσαι τῶν σάρκα περιβεβλημένων, χαλεπωτέραν δώσουσι δίκην. Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῦντινες ἱερέας λέγειν αὐτὸν, ἐρόμεθα ποίους ἱερέας; Τοὺς βιωτικῶς περιπατήσαντας πάντως. Πῶς οὖν φησιν, *Ἄγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά*, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν βιωτικῶν τιθεὶς τοὺς ἀγγέλους; Εἰκότως, ἅτε τῆς τούτων χρείας ἐκτὸς γενομένους διὰ τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν. *Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἔαν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς καθίκατε*. Μεθ' ὑπερβολῆς ἡμᾶς διδάξει βουλόμενος, ὅτι, οὐδ' ἂν ὅτιοῦν ἦ, τοῖς ἔξωθεν ἑαυτοὺς δίδοναι χρῆ, τὴν δοκοῦσαν εἶναι ἀντιθεῖσιν κινήσας, προηγουμένως ταύτην ἔλυσεν. Ὅ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ἴσως ἔρει τις, ὅτι οὐδεὶς ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ ἱκανὸς διακρίναι, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι πάντες. Καὶ τί τοῦτο; Κἂν γὰρ μηδεὶς ἦ σοφός, φησί, τοῖς ἐλαχίστοις ἐπιτρέπετε. Τοῦτο δὲ πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ἐλέγχοντός ἐστι τὴν τοῦτων ἀντιθεῖσιν, ὡς σκῆψιν οὖσαν περιττὴν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς*; Τοσαύτη, φησὶν, ἀπορία; τοσαύτη σπάνις ἀνδρῶν συνέτων παρ' ὑμῖν; Καὶ ἡ ἐπαγωγὴ δὲ μεῖζονα τὴν κλητὴν ἔχει· εἰπὼν γὰρ, *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς*

ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς; ἐπήγαγεν· Ὅς δυνήσεται διακρίναι μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; Ὅταν γὰρ ἀδελφὸς δικάζηται μετὰ ἀδελφοῦ, οὐδὲ πολλῆς δεῖ τῆς συνέσεως καὶ τῆς δεινότητος τῷ μεσιτεύοντι τῇ δίκῃ, τῆς διαθέσεως καὶ τῆς συγγενείας πολλὰ συμπατροῦσης πρὸς τὴν λύσιν τῆς τοιαύτης φιλονεικίας. Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Εἶδες πῶς ἐν ὀρχῇ μὲν χρησίμως ἐδέξατο τοὺς δικάζοντας, ἀδίκους καλέσας· ἐνταῦθα δὲ ἐντροπετικῶς, ἀπίστους εἰπὼν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχροῦν, εἰ μὴδὲ ἀδελφοί; [139] δυνατόν γενέσθαι καταλλαγῆς αἰτιον τὸν ἱερέα, ἀλλ' ἀνάγκη πρὸς τοὺς ἔξω τρέχειν. Ὡστε εἰπὼν, *Τοὺς ἐξουθενημένους*, οὐ τοῦτο εἶπε προηγουμένως, ὅτι τοὺς ἀπερρίμμενους δεῖ καθίζειν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτῶν. Ὅτι γὰρ τοῖς θυμαμένοις διακρίνειν ἐπιτρέπειν χρῆ, ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς*; καὶ ἐκ περισυίας ἐπιστομιζῶν καὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἦν σοφὸς ἐν ὑμῖν, τοῖς ἀσυνέτοις ἐπιτρέπειν ἐχρῆν μάλλον τὴν ἀκρόασιν, ἢ τοὺς ἐξωθεν δικάζειν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἐν οἰκίᾳ μὲν γινομένης μάχης, μηδὲνα τῶν ἐξωθεν καλεῖν, ἀλλ' αἰσχύνεσθαι εἰ διαδοθῇ πρὸς τοὺς ἔξω τὰ ἔνδον γινόμενα· ἐνθα δὲ Ἐκκλησία, τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων ὁ θεσσαυρὸς, πάντα ἐκφέρεσθαι ἔξω; Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Αἰπλοῦν τὸ ἐγκλημα, ὅτι κρίνεται, καὶ ἐπὶ ἀπίστων. Εἰ γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἁμάρτημα τὸ πρὸς ἀδελφὸν κρίνεσθαι, τὸ καὶ ἐπὶ ἐξωτικῶν ποίαν ἔχει συγγνώμην; Ἦδη μὲν οὖν δόλις ἡ τέχνη ὑμῖν ἐστίν, ὅτι *κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν*. Εἶδες ποῦ αὐτὸ ἐτήρησε, καὶ πῶς εὐκαίρως αὐτὸ ἀνέλεν; Οὕτω γὰρ λέγω, φησί, τίς ἀδικεῖ, ἢ τίς ἀδικεῖται· τίως αὐτῷ τῷ κρίνεσθαι ἐκάτερος διαδίδεται, καὶ οὐδὲν ἕτερος ἑτέρου βελτίων κατὰ τοῦτο.

δ. Εἰ δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως κρίνεται, ἑτέρου λόγου τοῦτο. Μὴ τοίνυν λέγε· Τίς ἡδίκησεν· ἐντεῦθεν γὰρ ῥῆσιν σε κατακρίνω ἀπὸ τοῦ δικάζεσθαι. Εἰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν ἀδικούντα, ἐγκλημα, τὸ καὶ ἀδικεῖν πόσης κατηγορίας ἄξιον; Διὰ τί οὐχὶ μάλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μάλλον ἀποστρεφίσθε; ἀλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστρεφίτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς. Πάλιν διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, τάχα δὲ καὶ τριπλοῦν καὶ τετραπλάσιον. Ἐν μὲν, τὸ μὴ εἰδέναι ἀδικούμενον φέρειν· δεύτερον δὲ, τὸ καὶ ἀδικεῖν· τρίτον, τὸ καὶ τοῖς ἀδίκοις ἐπιτρέπειν περὶ τούτων τέταρτον, τὸ καὶ ἀδελφόν. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως τὰ ἁμαρτήματα κρίνεται, ὅταν εἰς τὸν τυχόντα καὶ εἰς τὸ οἰκεῖον γίνηται μέλος. Ἀπὸ γὰρ πλείονος ἱταμότητος τολμᾶται τοῦτο· κάκει μὲν ἡ φύσις τοῦ πράγματος καταπεπάτηται μόνῃ, ἐνταῦθα δὲ καὶ ἡ τοῦ προσώπου ποιότης. Ἐντρέψας τοίνυν ἀπὸ τῶν κοινῶν λογισμῶν, καὶ πρὸς τούτων ἀπὸ τῶν κειμένων ἐπάθλων, εἰς ἀπειλὴν κατακλείει τὴν παραίνεσιν, ἰσχυρότερον ποίῶν τὸν λόγον, καὶ οὕτω λέγων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀδικοὶ βασιλεύουσιν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι*; Μὴ κλανᾶσθε· οὐτε κόρροι, οὐτε εἰδωλόλτραι, οὐτε μοιχοὶ, οὐτε μαλακοὶ, οὐτε ἀρσενοκοῖται, οὐτε κλεονέκται, οὐ κλέπται, οὐ μέθυσοι, οὐ λῳδοὶ, οὐκ ἀρπαγες βασιλεύουσιν θεοῦ

• *Legabatur* τοῦ ἀδελφοῦ, οὐδέποτε δεῖται.

tractet, ita dicens : 2. *An nescitis quod sancti mundum iudicabunt?*

3. Tu ergo, qui illos aliquando iudicaturus es, quomodo sustines nunc ab illis iudicari? Iudicabunt autem, non ipsi sedentes et rationem repentes, sed condemnabunt. Hoc enim indicans dicebat : *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis iudiciis?* Non enim dixit, A vobis, sed, *Inter vos*; ut cum dicit, *Regina Austri surget, et condemnabit generationem hanc; et Viri Ninivitarum surgent, et condemnabunt generationem hanc* (Matth. 12. 43. 41). Quando enim eundem solem videntes, et earumdem rerum omnium participes, nos quidem credidisse inventi fuerimus, illi vero non credidisse, non poterunt ad ignorantiam confugere: nos enim illos accusabimus per ea quæ fecimus. Et multa alia quis inveniet ibi iudicia. Deinde ne videretur cuipiam de aliis dicere, vide quomodo communem faciat sermonem : *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis iudiciis?* Pudorem vobis res affert, inquit, et ineffabile dedecus. Nam quia, ut verisimile est, pudebat eos ab iis qui intus erant iudicari : e contrario autem vobis est dedecus, cum ab iis qui foris sunt iudicamini : illa enim minima sunt iudicia, non hæc. 3. *Nescitis quia angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia?* Quidam dicunt hic sacerdoteſ subindicari : sed apage; nam de demonibus agit. Nam si de corruptis sacerdotibus dixisset, supra subindicasset illos cum dixit : *In vobis iudicatur mundus*; solet enim Scriptura improbos quoque homines mundum vocare : neque iterum hoc ipsum dixisset, neque ut majus quidpiam dicens ipsum postea posuisset. Sed de illis loquitur angelis, de quibus dicit Christus : *Ite in ignem paratum diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41); et Paulus, *Angeli ejus transfigurantur tamquam ministri iustitiæ* (2. Cor. 11. 15). Cum enim Potestates illæ incorporeæ inventæ fuerint minus habere quam nos, qui carne induti sumus, gravioreſ dabunt poenas. Quod si adhuc quidam contendunt illum de sacerdotibus loqui, interrogabimus, quos sacerdotes? Omnino eos qui sæculari more vixerunt. Quomodo ergo, inquires, *Angelos iudicabimus, quanto magis sæcularia?* nempe ad differentiam sæcularium ponens angelos, et merito : quia extra eorum usum sunt ob excellentiam naturæ. 4. *Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum.* Volens cum hyperbole nos docere, quodcumque tandem fuerit, non oportere nos externis committere, cum objectionem vel quæ talis esse videbatur, movisset : prius illam solvit. Hoc enim vult significare : Fortasse dicet quispiam, nullum esse apud vos sapientem, neque ad iudicium ferendum aptum, sed contemptibiles omnes. Et quid hoc? Etiamſi enim nullus sit sapiens, inquit, vos minimis permitтите. 5. *Hoc autem ad verecundiam vestram dico.* Est refellentis illorum objectionem, ut quæ superſonus sit obiectus : ideoque subiunxit : *Sic non est sapiens in vobis quisquam?* Tantane est, inquit, inopia? tantane apud vos raritas virorum intelligentium? Quod autem subiungit, maiorem infert plagam : cum

PATROL. GR. LXI.

enim dixisset, Non est sapiens in vobis neque unus? subiunxit : *Qui possit iudicare inter fratrem suum?* Cum enim frater cum fratre iudicio contendit, non magna intelligentia et solertia est opus iis arbitro, affectu et cognatione magnam opem afferente ad contentioneſ talis solutionem. 6. *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.* Viden' quomodo in principio quidem utiliter inculpabat eos qui iudicarent, Iniquos vocans; hic autem ut illos pudore afficiat, dicens infideles? Etenim admodum turpe est, si ne fratribus quidem reconciliationis causa possit esse sacerdos; sed necesse sit ad externos recurrere. Itaque cum dixit *Contemptibiles*, non hoc præcipue dixit, quod abjectos sedere iudices oporteat, sed illos perstringens. Nam quod iis, qui discernere possint, committere oporteat, significavit dicens : *Sic non est inter vos sapiens quisquam?* et ex abundanti os obstruens, et dicens : quod etiamſi nullus esset sapiens in vobis, insipientibus potius committenda causa fuisset, quam externis. Quomodo enim non absurdum fuerit, cum domi lis oritur, externum neminem vocari, sed pudore affici, si quæ intus sunt foris evulgentur; ubi autem Ecclesia est, arcanorum mysteriorum thesaurus, omnia extra efferri? *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.* Duplex est crimen, et quod iudicetur, et quod apud infideles. Si enim per se peccatum est cum fratre iudicio contendere, id apud externos facere quam veniam mereatur? 7. *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos.* Viden' ubinam illud reservarit? et quam opportune hoc sustulerit? Nondum enim dico, inquit, aliquis injuriam facit, aliquis injuriam patitur : interim eo ipso, quod iudicio contendatur, uterque improbatur, et in hoc non est alius alio melior.

8. Si autem juste vel injuste iudicio contenditur, hoc ad aliam pertinet disputationem. Ne itaque dicas, Aliquis injuria affectus : hinc enim jam te damno, quod iudicio contendas. Si autem injuriam inferentem ferre non posse crimen est, injuriam facere quanta dignum erit accusatione? *Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* 8. *Sed vos injuriam facitis et fraudem etiam fratribus.* Rursus duplum crimen; imo forte triplum et quadruplum. Unum quidem injuriam inferentem ferre nescire; secundum autem, etiam injuriam inferre; tertium, iniquis iudicium de his committere; quartum, hoc in fratrem facere. Neque enim similiter de peccatis iudicatur, cum admittuntur in quemvis obvium, et cum in proprium membrum. Hoc enim quis audet ex majori petulantia : et illic quidem conculcatur sola rei natura, hic vero etiam personæ qualitas. Postquam igitur pudorem intulit a communibus rationibus, et ante hæc a propositis præmiis, comminatione concludit adhortationem, vehementiorem reddens sermonem his verbis : 9. *An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare : neque fornicarii, neque idolis serviientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, 10 neque avari, neque furcs, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces re-*

gnum Dei possidebunt. Quid dicis? de avaris loquens, sceleratorum hominum tantam induxisti nobis turbam? Etiam, inquit: sed non confundens orationem hoc facio, sed et ordine procedens. Quomodo enim de fornicatoribus loquens, omnium simul meminit: ita rursum avarum commemorans, omnes in medium adducit ad reprehensiones assuefaciens eos, qui horum et similium sibi conscii sunt. Nam in aliorum commemoratione frequenter audire poenam iis repositam, id efficit ut facilius audiat reprehensio, cum adversus sua quisque peccata pugnaturus se apparat. Neque enim hæc tamquam sciens illis competere, neque tanquam reprehendens, committatur: quod maxime potest auditorem retinere et impedire ne resiliat, cum oratio illum non respicit, sed indeterminate prolata, ejus conscientiam latenter pungit. *Nolite errare.* Hic subindicat quosdam dicentes, quod nunc multi dicunt, Benignus cum sit Deus et clemens, delicta non ulciscitur: ne timeamus; nam de nulla re a nemine unquam poenam exigit. Et propterea dicit, *Nolite errare.* Error enim extremus et fallacia est, cum bona speres, contraria consequi, et illud de Deo suspicari, quæ ne de homine quidem quisquam cogitaverit. Quamobrem ait propheta ex persona ejus: *Existimasti iniquitatem, quod ero tui similis: arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas (Psal. 49. 21.);* et Paulus hic, *Nolite errare; neque fornicatores* (eum, qui jam damnatus fuerat, primum ponit), *neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt.*

Contra maledicos. — Multi hunc locum reprehenderunt, tamquam valde asperum, si quidem ponit ebriosum et maledicum cum adultero et muliebri passo et masculorum concubitore. Atqui non paria sunt scelera, quomodo ergo paria supplicia? Quid ergo dicemus? Quod certe non parva res sit ebrietas et maledictum: quando quidem Christus eum qui fratrem suum fatuum vocavit, gehennæ tradidit. Sæpe enim hinc mors consequuta est: et Judæorum populus ex ebrietate gravissima admisit peccata. Deinde non de supplicio hic sermonem habet, sed de amissione regni. A regno igitur certe similiter et hic et ille excidunt: si vero in gehenna aliquam sint habituri differentiam, non erat præsentis temporis disquirere; non enim hoc propositum nobis est. 11. *Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Magnum ingerens pudorem subjunxit dicens: Cogitate ex quantis malis vos eripuerit Deus, quantam vobis benignitatis suæ præbuerit experientiam et demonstrationem; neque ad solam liberationem mercedem extendit, sed longe amplius beneficium auxit: etenim mundum et purum fecit. Num hoc tantum? Nequaquam, sed et sanctificavit; neque hoc solum, sed etiam justificavit. Atqui vel a peccatis liberari magnum est donum: nunc autem te innumeris replevit bonis. Et hoc factum est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi:* non in hoc vel in illo, sed *Et in Spiritu Dei nostri.* Hæc ergo cum sciamus, dilecti, et accepti beneficii magnitudinem cogitantes, maneamus temperanter vi-

ventes, ab his omnibus quæ enumerata sunt mundi, et tribunalia fugiamus, quæ sunt in externalis foris, et nobilitatem quam nobis Deus largitus est custodiamus. Cogita enim, quantæ sit turpitudinis, tibi jura dicentem sedere Græcum.

5. Quid ergo, inquires, si is qui intus est intusque judicet? Cur, quæso? secundum quas leges judicat Græcus, et secundum quas Christianus? annon palam est Græcum secundum leges hominum, et Christianum secundum leges Dei? Illic ergo magis justitia reperitur, quia leges ex cælo sunt missæ. In externalis enim præter ea quæ dicta sunt, alia sunt suspecta multa, oratorum vis dicendi, principum corruptio, et multa alia quæ justitiam labefactant: hic vero nihil horum est. Quid ergo, inquires, si adversarius dynasta sit? Et ideo maxime hic judicare oportet: in externalis enim ille iudiciis te erit omnino superior. Si autem ille non acquiescit, et si id quod intus est iudicium despiciet et foras vi trahit? Melius est id, quod ex necessitate passurus es, te libentem sustinere et iudicium non subire, ut et mercedem habeas. Nam si, inquit, quis velit tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam accipere, dimittes illi etiam pallium; et, *Sis benivolus adversario tuo cito, donec es in via cum illo (Math. 5. 40. 25).* Ecquid nostra dicere opus est? nam ipsi quoque externorum tribunalium patroni hæc sæpissime dicunt, melius case foris lites componere.

Pecuniarum amor omnia subvertit. — Sed, o pecunias! imo potius, o absurdum pecuniarum amorem! qui omnia subvertit et deiecit; nequeque et fabulæ multis sunt omnia propter pecunias. Et quod ii, qui sæcularibus sint addicti, in tribunalibus lites commoveant, nihil mirum; quod autem multi ex his, qui sæculo abrenuntiaverunt, eadem ipsa faciant, hoc certe est extra veniam omnem. Nam si vis videre quantum te abesse ab hoc usu, nempe tribunalium, præceperit Scriptura, et discere quibusnam leges positæ sint, audi quid dicat Paulus: *Iusto lex non est posita, sed injustis et non subdilis (1. Tim. 1. 9).* Quod si ille de Mosaica hoc dicit, multo magis de externalis legibus. Si ergo injuriam feceris, palam est te non esse justum; si autem injuria afficiaris et foras (hoc enim maxime justus est), non opus habes externalis legibus. Et quomodo, inquires, injuria læsus ferre potero? Atqui Christus aliquid etiam amplius præcepit. Non modo enim injuria læsum ferro jussit, sed etiam affatim erigere ei qui facit injuriam, et patiendi affectu et animo superare cupiditatem mala inferentis. Non enim dixit, Ei qui velit tecum in iudicio contendere et tunicam tuam auferre, dimittes tunicam; sed cum illa et pallium dato. Vince illum, inquit, male patiendo, non male faciendo: hæc est enim clara et splendida victoria. Ideoque postea dicit Paulus: *Jam enim delictum est vobis, quod iudicia habetis inter vos: et cur non potius injuriam accipitis?* Quod enim is qui injuria afficitur, magis vincat, quam is qui injuriam non fert, hoc vobis palam faciam. Etiam si qui injuriam non fert in iudicium traxerit, etiam si superarit, tunc maxime vincitur. Quod enim volebat,

κληρονομήσουσι. Τί λέγεις; περὶ πλεονεκτηῶν διαλεγόμενος, τοσοῦτον ὅχλον ἐπήγαγες ἡμῖν παρανόμων ἀνθρώπων; Ναί, φησὶν· ἀλλ' οὐ συγχέων τὸν λόγον τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ καὶ τάξει [140] προβαίνων. Ὅσπερ γὰρ περὶ τῶν πόρων διαλεγόμενος, μέμνηται πάντων ὁμοῦ, οὕτω πάλιν τοῦ πλεονέκτου μνησθεὶς, πάντας εἰς μέσον ἀγει, πρὸς τοὺς ἐλέγχους συνεθίζων τοὺς τὰ τοιαῦτα συνειδότες ἑαυτοῖς. Τὸ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἐτέρων μνήμαις συνεχῶς ἀκούειν τὴν κειμένην κόλασιν αὐτοῖς, εὐπαράδεκτον ποιεῖ τὸν ἐλεγχον, ἐπειδὴν τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἀμαρτήμασιν ἐπαποδύεται. Οὐδὲ γὰρ ὡς συνειδὼς ἐνταῦθα αὐτῶν; ταῦτα, οὐδὲ ὡς ἐλέγχων ποιεῖται τὴν ἀπειλὴν· ὁ μάλιστα καὶ ἰκανὸς ἐστὶ κατασχεῖν τὸν ἀκροατὴν, καὶ μὴ ἀφεῖναι ἀποπηδῆσαι, ὅταν μὴ πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος ἀποτεινῇται, ἀλλ' ἀδιορίστως λεγόμενος, λανθανόντως αὐτοῦ κλητὴ τὸ συνειδός. *Μὴ κλανῶσθε*. Ἐνταῦθα αἰνίσταται τινας λέγοντας, ὅπερ καὶ νῦν λέγουσιν οἱ πολλοί, ὅτι Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεὸς καὶ ἀγαθός, οὐκ ἐπιείργεται τοῖς πλημμελήμασι· μὴ δὲ φοβηθῶμεν· οὐδένα γὰρ ἐπ' οὐδενὶ δίκην ἀπαιτῆσαι ποτέ. Καὶ τούτων ἕνεκν φησιν· *Μὴ κλανῶσθε*. Πλάνης γὰρ ἐστὶν ἐσχάτης καὶ ἀπάτης, ἐλπίσαντα χρυστὰ τῶν ἐναντίων ἐπιτυχεῖν, καὶ ταῦτα περὶ Θεοῦ ὑποπτεύειν, ἢ μὴδὲ περὶ ἀνθρώπου τις ἐνόησαι. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου αὐτοῦ· *Ἰκέλαβες ἀνομιαν, ὅτι ἔσομαι σοι ὁμοιος· ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου*· καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα, *Μὴ κλανῶσθε*· οὕτε πόρνοι (τὸν ἥδη καταδικασθέντα πρῶτον τιθῇσιν), οὕτε μοιχοί, οὕτε μαλακοί, οὕτε μέθυσοι, οὕτε λοιδοροὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι.

Πολλοὶ τούτου ἐπαλάβοντο τοῦ χωρίου, ὡς σφύδρα τραχέος, εἰ γε τὸν μέθυσον καὶ λοιδορον μετὰ τοῦ μοιχοῦ καὶ τοῦ ἡταιρηκότος καὶ τοῦ ἀρσενοκοίτου τίθῃσι· καίτοι γε οὐκ ἴσα τὰ ἐγκλήματα, πῶς οὖν τὰ τῆς κολλάσεως ἴσα; Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν οὐνοῦ μικρὸν τὸ τῆς μέθης καὶ τὸ τῆς λοιδορίας, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν μωρὸν καλέσεν τὸν ἀδελφὸν τῇ γένει παρόντι. Πολλὰς γὰρ ἐνταῦθεν ἐτέθη θάνατος· καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων δὲ ὄχλος τὰ χαλεπώτατα ἐκ τῆς μέθης ἐξήμαρτεν ἀμαρτήματα· ἔπειτα, ὅτι οὐ περὶ κολλάσεως ὁ λόγος αὐτῷ τῶς, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ τινα ἐν τῇ γένει διαφορὰν ἔξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν· οὐ γὰρ περὶ τούτου πρόκειται νῦν ἡμῖν. Καὶ ταῦτά τινες ἤτε· ἀλλ' ἀπελουσάσθε, ἀλλ' ἡγήσθητε. Σφύδρα ἐντρεπτικῶς ἐπήγαγε λέγων· Ἐννοήσατε ἡλικίαν ὅπως ἐξείλετο κακῶν ὁ Θεός, ὅσῃ ὑμῖν φιλανθρωπίας παρίσχετο· καὶ ἀποδείξιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τῆς ἀπαλλαγῆς τὴν ἀντίθεσιν ἔδωκεν, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ τὴν εὐεργεσίαν προήγαγε· καὶ γὰρ καθαρὸν ἐποίησεν. Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἡγίασεν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε. Καίτοι γε καὶ τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, ὁρατὰ μεγάλη· νυνὶ δὲ σε καὶ μυρίων ἐνέκλυσεν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο γέγονεν· Ἐν τῷ ὄντι· καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἐν τῷδε καὶ τῷδε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. [141] Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γεγεννημένης εὐεργεσίας ἐννοοῦντες, μένωμεν σωφρόνως βιούντες, τῶν τε ἀπηριθμημένων καθαρεύοντες ἀπάντων, καὶ τὰ δικαστήρια φεύγωμεν τὰ ἐν ἀγοαῖς ταῖς ἔξω, καὶ τὴν εὐγένειαν, ἣν ὁ Θεός

ἡμῖν ἐχαρίσατο, ταύτην διαφυλάξωμεν. Ἐννόησον γὰρ ἡλικίας ἐστὶν αἰσχύνῃς καθέζεσθαι· Ἐλλήνῃ σοι δίκαια νέμοντα.

ε'. Τί οὖν, φησὶν, ἐὰν παρανόμως ὁ ἔνδον κρίνῃ; Διὰ τί, εἰπέ μοι; κατὰ πολλοὺς γὰρ νόμους δικάζει ὁ Ἐλληγν; καὶ κατὰ πολλοὺς ὁ Χριστιανός; οὐκ εὐθέλῃον ἐστὶ κατὰ μὲν τοὺς τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἐλληγν, κατὰ δὲ τοὺς τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστιανός; Οὐκοῦν ἐνταῦθα μᾶλλον τὸ δίκαιον, ἐπειδὴ καὶ ἐξ οὐρανῶν εἰσιν οἱ νόμοι πεμφθέντες. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν μετὰ τῶν εἰρημίων καὶ ἑτερα ἐστὶν ὑποπτεῦσαι πολλά, καὶ ῥητόρων δεινότητα καὶ διαφθορὰν ἀρχόντων καὶ πολλὰ ἄλλα τὸ δίκαιον λυμαινόμενα· ἐνταῦθα δὲ τοσοῦτον οὐδέν. Τί οὖν, ἀν ὁ ἀντίδικος θυνάσταις ἦ, φησὶ; Καὶ διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα ἐκάζεσθαι ἐνταῦθα χρή· ἐν γὰρ τοῖς ἔξω δικαστηρίοις περιέσται σου πάντως. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔνδον καταφρονεῖ καὶ ἔξω πρὸς βίαν ἔλκει, βέλτιον, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης μέλλεις πάσχειν, ἐκὼν ἢ ὑποσπῆναι καὶ μὴ δικάσασθαι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχῃς. Ἄν γὰρ τίς σοι, φησὶ, θέλῃ κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἀρῇσεις αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· καὶ, Ἰσθὶ ἐντοῦν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ὥς ὅτου εἰ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Καὶ τί χρή λέγειν τὰ ἡμέτερα; καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι μυριάκις ταῦτα λέγουσι, ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι.

Ἄλλ' ὦ τῶν χρημάτων! μᾶλλον δὲ, ὦ τοῦ ἀτόπου ἔρωτος τῶν χρημάτων! ἐπὶ πάντα ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλε, καὶ πάντα λῆρος τοῖς πολλοῖς καὶ μῦθοι διὰ τὰ χρήματα. Καὶ τὸ μὲν βιωτικὸς εἶναι τοὺς τοῖς δικαστηρίοις ἐνοχλοῦντας, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πολλοὺς τῶν ἀποταξαμένων τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα ποιεῖν, τοῦτο ἐστὶν ὁ συγγνώμης πάσης ἐστέρηται. Εἰ γὰρ ἰθὺς ἰδεῖν πόσον ταύτης ἀπέχειν σε ἢ τῆς χρείας, τῆς τῶν δικαστηρίων λέγω, προσέταξεν ἡ Γραφή, καὶ εἰσιν οἱ νόμοι κείμενοι μαθεῖν, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Διμαίω νόμος οὐ καίται, ἀνόμιος δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις*. Εἰ δὲ περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ ταῦτά φησι, πολλῶ μᾶλλον περὶ τῶν ἔξωθεν. Ἄν μὲν οὖν ἀδικῇς, ὄχιλον ὡς οὐκ ἂν εἴης δίκαιος· ἐὰν δὲ ἀδικῇ καὶ φέρῃς (δικαίον γὰρ μάλιστα τοῦτο ἐστὶν), οὐδὲν χρεῖαν ἔχεις τῶν ἔξωθεν νόμων. Καὶ πῶς δύνησμαι φέρειν ἀδικούμενος, φησὶ; Καίτοι γε ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτο τι πλέον προσέταξεν. Οὐ γὰρ μόνον ἀδικούμενον φέρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ καὶ προσεπιδαψιλεύεσθαι τῷ ἀδικούντι, καὶ τῇ προθυμίᾳ τοῦ πάσχειν ὑπερβαίνειν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ποιούντος κακῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, Τῷ θέλοντι σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἄφες τὸν χιτῶνά· [142] ἀλλὰ, Μετ' ἐκείνου καὶ τὸ ἱμάτιον δός. Νίκησον γὰρ αὐτὸν, φησὶ. τῷ κακῶς πάσχειν, μὴ τῷ κακῶς ποιεῖν· αὕτη γὰρ ἡ σαφὴς νίκη καὶ λαμπρά. Διὸ καὶ προτὶν ἔλεγεν ὁ Παῦλος· *Ἦδη μὲν οὖν ὅλος ἡτήματα ὑμῖν ἐστίν, ὅτι κριμάτα ἔχετε μὲθ' ἑαυτῶν. Καὶ διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖτε;* Ὅτι γὰρ ὁ ἀδικούμενος νικᾷ μᾶλλον τοῦ μὴ φέροντος ἀδικεῖσθαι, τοῦτο ὑμῖν ποιήσω φανερόν. Ὁ μὴ φέρων ἀδικεῖσθαι, κἂν εἰς δικαστήριον ἐλκύσῃ, κἂν περιγένηται, τότε μάλιστα ἡτήται· ὁ γὰρ οὐκ ἤθελεν, ἔπαθεν· ἠνάγκασε γὰρ αὐτὸν ὁ ἀντίδικος· καὶ ἀλγῆσαι καὶ δικάσασθαι. Τί γὰρ ἐπὶ

^a Reg., ἐκόντα. ^b Moral., ἀπέχειν σε δεῖ, male : δεῖ deest in codices Regio et a nobis ex punctum est

passus est : illum enim coegit adversarius et dolere et iudicio contendere. Quid enim quod vicisti? quid quod universas accepisti pecunias? Quod nolebas interim passus es, ut coactus in iudicio contenderes. Si vero iniquitatem feras, vincis privatus pecuniis, sed non victoria quæ est ob tantam philosophiam : non potuit enim ille te cogere ad id faciendum, quod nolebas. Quod autem hoc sit verum, dic mihi : Quis vicit, invidusne, an is qui jacebat in sterquilino? quis superatus est, an Job, cui omnia abrepta sunt, an qui omnia ipse abstulit diabolus? Conspicuum est, quod is qui omnia ipsi abstulit diabolus. Quem miramur ob victoriam, diabolumne qui percussit, an Jobum percussum? Palam est, quod Jobum. Atqui non potuit percuntes pecunias retinere, non filios suos servare. Ecquid dico pecunias et filios? corporis sui salutem servare non potuit. Attamen hic est qui vicit qui omnia sua amisit. Pecunias quidem retinere non potuit, pietatem vero cum omni accuratone retinuit. Sed pereuntibus filiis non opem tulit. Et quid hoc? nam illos ipse casus splendidiore reddidit; sibi quoque malis affecto similiter opem tulit. Nisi vero male passus et injuria affectus a diabolo fuisset, non splendidam illam retulisset victoriam. Si malum erat injuria affici, non id nobis jussisset Deus : mala enim Deus non jubet : an nescitis quod ipse sit Deus glorie? nec nos voluisset turpitudine, risu et damno involvere, sed contraria conciliare. Ideo jubet nos injuriam pati, nihilque non agit ut nos a sæcularibus abstrahat, et persuadeat quid sit gloria, quid turpitudine, quid damnum, quid lucrum.

6. Sed durum est injuria et damno affici? Non est durum, non est, o homo! Usquequo presentibus inhias? Neque enim hoc præcepisset Deus, si malum esset. Considera autem : qui injuriam fecit, abiit pecunias habens, sed malam quoque conscientiam : qui autem injuria læsus est, pecuniis quidem privatus fuit, sed fiduciam apud Deum habet, possessionem mille thesauris pretiosiore. Hæc cum sciamus, ex proposito voluntatis philosophemur, nec eadem quæ stulti patiamur, qui tunc se non injuria læsos putant, cum hoc illis a iudicio accidit. Prorsus vero e contrario illud est damnum maximum, et universum quando non philosophamur sponte nostra, sed inde superati. Nihil enim lucri referunt qui superati a iudicio, id patiuntur : nam tunc deum illud ex necessitate lit. Quenam ergo splendida victoria est? Quando tu id desperaveris, quando iudicio non contenderis. Quid dicis? omnia mihi ablata bona sunt, et silere jubes? damno affectus sum, ut mansuete feram hortaris? et quomodo illud potero? Facillime utique, si in cælum respexeris, si videris hanc pulchritudinem et ubi te suscepturum esse Deus pollicitus sit, si injuriam generose feras. Hoc itaque facito, et postquam cælum respexeris, cogita te similem factum esse ei, qui illic super Cherubim sedet. Nam et ille contumelia affectus est, et id tulit; et probris est affectus, nec sese est ultus; sputis dehonestatus est, et non sese vindicavit, sed contrariis remuneravit,

innumeris afficiens beneficiis eos qui talia fecerant, et nos ipsius imitatores esse jussit. Cogita te nudum exiisse ex utero matris tuæ; nudus reverteris et tu et qui te affecit injuria; imo vero ille cum innumeris vulneribus, quæ vernies gignant. Cogita quod temporanea sint præsentia : tecum reputa sepulcra majorum. Disce aperte ea quæ facta sunt, et videbis eum qui te injuria affecit, te fortiorem fecisse : passionem namque suam graviores reddidit; amorem pecuniæ dico; tuam vero imbecilliores, ablato feræ illius alimento. Ad hæc vero te liberavit a curis, ab animi angore, ab invidia sycophantarum, a turba, a tumultu, a perpetuo metu; et malorum colluviem in caput suum conegessit. Quid igitur, si cum fame, inquires, concertem? Cum Paulo hoc pateris, qui ait : *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus* (1. Cor. 4. 11). At ille, inquires, propter Deum. Et tu quoque propter Deum : quando enim non te ultus fueris, propter Deum id fecisti. Sed qui me injuria affecit, cum divitibus in deliciis degit. Imo vero cum diabolo : sed tu cum Paulo coronaris. Ne ergo famem timeas : *Non enim fame necubit Deus animas iustorum* (Prov. 10. 3). Et alius rursum ait : *Facta super Dominum curam tuam, et ipse te enutrit* (Psalm. 54. 23). Si enim passeris agri nutrit, quomodo te non nutriet? Ne simus ergo modice fidei, neque pusillanimes, o dilecti. Qui enim regnum cælorum promittit et tanta bona, præsentia quomodo non dabit? Ne superflua desideremus, sed quod sufficiat, et semper divites erimus : tegumentum queramus et alimenta, et omnia accipiemus, et hæc et multo majora. Si autem adhuc doles et deorsum respicis, vellem tibi ejus qui te injuria affecit animam post victoriam ostendere, quomodo cinis facta sit. Tale namque est peccatum : quamdiu patrat, quamdam voluptatem affert; quando autem consummatum est, tunc modica illa voluptas avolat, succedit autem animi inæror. Hæc porro patimur, cum quosdam contumelia afficimus; postea vero nos ipsos accusamus. Sic etiam cum rapimus, gaudemus; deinde vero a conscientia punghimur.

Qui egenis non elemosynam erogat, in gehennam mittitur. — Vides apud quempiam domum pauperis? Belle, non eum qui privatus fuit, sed eum qui accepit; non enim dedit, sed accepit malum. Nam illum quidem presentibus spoliavit, se vero ex bonis inextinguibilibus ejecit. Nam si is, qui egenis non elargitur, in gehennam abiit; qui illa quæ egenorum sunt accipit, quid patietur? Et quanam utilitas, inquires, si ego male patiar? Magna certe utilitas. Non per supplicium ejus, qui te male affecit, remunerationem tibi constituit Deus; nam illud non magna res esset. Quæ enim utilitas, si et ego et ille mala patiamur? quamquam multos novi, qui hoc pro maxima habent consolatione, et totum se accepisse arbitrantur, cum eos qui sibi nocuerunt plexos vident. Attamen Deus non hic sistit remunerationem. Sed vis scire quot te bona exceptura sint? Totum tibi cælum aperit, sanctorum concivem facit, in eodem choro ut sis efficit, a peccatis absolvit, justitia coronat. Si enim qui re-

mittunt his, qui peccaverunt, remissionem consequantur; qui non modo remittunt, sed ipsis abunde largiuntur, quam non consequantur benedictionem? Ne itaque pusillo animo foras, sed etiam precare pro eo qui te laesit. Pecunias tuas accepit? sed etiam peccata, ut in Neemano et Giezi accidit. Quantas pecunias non dare voluisses, ut peccata tibi remitterentur? Hoc itaque nunc etiam usu venit: si enim gonerose foras, nec maledicas, splendida redimitus es corona. Non meus est sermo, sed audisti Christum dicentem: *Orate pro iis qui vobis molestiam faciunt. Et cogita quantum sit primum, Ut sitis similes Pa-*

tris vestri qui est in caelo (Matth. 5. 45. 46). Itaque nullo privatus es, sed etiam accepisti; non injuria affectus, sed coronatus es, animo magis philosophus effectus Deoque similis, pecuniarum cura liberatus, regnum caelorum assequutus. Haec itaque omnia nobiscum reputantes, in injuriis philosophemur, dilecti, ut et a praesentis vitae perturbatione liberemur, et inutilem moerorem abiciamus, futurumque gaudium consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

CAP. 6. v. 12. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigam potestate.*

1. Helluones hic subdificat. Quis enim rursus ad fornicatorem est rediturus, fornicatio autem ex deliciis et immoderato cibo oritur, vehementer vitium illud castigat. Neque enim de prohibitis haec dicit; illa namque non licent; sed de iis quae indifferentia esse videntur. Exempli causa: licet, inquit, comedere et bibere; sed cum copia nimia non expedit. Quidque mirum inexpectatumque est, quod tamen facere saepe soles in contrarium convertens orationem, hic quoque illud exaequitur; et ostendit quod in potestate facere, non solum non expedit, sed nec potestatis quidem sit, verum servitutis. Et primo quidem avertit ab eo, quod non expedit, dicens: *Non expediunt*; secundo autem a contrario, dicens, *Ego sub nullius redigam potestate.* Hoc autem sibi vult: Penes te est manducare, inquit; ergo mane in illa potestate, et cave ne hujus affectus servus efficiaris. Nam qui ut convenit illo utitur, illius dominus est; qui autem mensuram excedit, non ultra dominus est, sed servus ejus efficitur, gula in ipso tyrannidem exercente. Viden' quomodo eum, qui se potestatem habere putabat, sub potestate esse ostendat? Solet enim Paulus hoc facere, ut jam dixi, in contrarium objectiones vertere: quod hic etiam fecit. Animadvertite autem: quisque eorum dicebat, Licet mihi deliciari: ille vero dicit, Non hoc ut ita facis ut qui id habeas in potestate, sed ut qui sis ipse redactus sub hanc potestatem. Neque enim ventris potestatem habes, quamdiu fueris ventri nimis indulgens, sed ipse te in potestate habet. Hoc autem de pecuniis etiam deque aliis dici potest. 13. *Escae ventri.* Ventrem hic non ventrem, sed ingluviem vocat: ut cum dicit: *Quorum deus venter est (Philipp. 3. 19)*; non de hoc membro loquens, sed de voracitate. Quod enim ita sit, audi sequentia: *Et venter escis: corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Atqui venter quoque est corpus. Sed duas posuit conjunctiones, escas et ingluviem, quam quidem ventrem vocavit, Christum et corpus. Quid tibi vult illud, *Escae ventri*? *Escae*, inquit, amicitiam habent cum ingluvie, et haec cum ventre. Non potest

ergo ad Christum nos ducere, sed ad haec trahit. Gravis enim et belluina est passio servusque reddit, et ut sibi serviatur efficit. Cur ergo alimenti inhiat, o homo? Illius namque ministerii talis est finis, et nihil amplius exhibebit; sed tamquam alicui dominae ministrans, manet hanc retinens servitutem, neque ulterius procedit; nullumque aliud opus habet, sed huc inane ministerium. Et ambo mutuo connectuntur, et simul dissolvuntur venter cum escis, et escas cum ventre, cursum quemdam qui nunquam flectit involventes, ac si a corrupto corpore nascantur vermes, et rursus a vermibus corpus consumatur; vel quemadmodum si fluctus in summum subleates dissolvatur, nihil ultra efficit. Haec porro non de esca et de corpore dicit; sed gulae vitium et cibum immoderatum traducit, ut sequentia ostendant: subjungit enim: *Deus autem et hunc et haec destruit.* Non ventrem dicit, sed immoderatam concupiscentiam: non escam, sed delicias. Neque enim illam agere fert, sed de illis legem statuit sic loquens: *Habentes alimenta et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*; sed hac ratione rem improbat, ejus emendationem post consilium datum orationi relinquens. Quidam vero dicunt, dictum illud esse prophetiam, quae statum futuri saeculi declarat, in quo non ultra manducabitur vel bibetur. Si autem moderatus usus finem habebit, multo magis ab immoderato abstinendum. Deinde ne quis putet reprehensionem id esse corporis, neve illud suspiet, quod nempe a parte totum damnaverit, neve dicat corporis naturam causam esse fornicationis; audi sequentia: Non enim corporis naturam, inquit, accuso, sed immoderatam animi cupiditatem: ideoque adjicit: *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Non enim ideo formatum fuit, ut luxui et fornicationi operam daret, ut neque venter ut ingurgitetur, sed ut Christum caput sequatur, et Dominus imponatur corpori. Revereamur, horreamus, quod tanto honore dignati, ut illius supra collocati membra efficiamur, tot malis nos deturpemus. Cum ergo helluones satis carpeisset, futurorum etiam spe ab hac nequitia abducit, dicens: 14. *Deus autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam.*

2. Vidistin' rursus sapientiam apostolicam? nam

τοῦτο ποιεῖς. Ἐλαβέ σου χρήματα; ἀλλὰ καὶ ἀμαρτίας· ὅπου καὶ ἐπὶ τοῦ Νεμεάν καὶ τοῦ Γαζή γέγονε. Πόσον οὐκ ἂν ἠβέλησας δοῦναι πλοῦτον ὥστε ἀρεθῆναι σὰ ἐὰ ἀμαρτήματα; Τοῦτο τοίνυν γίνεται νῦν· ἂν γὰρ ἐνέγκῃς γενναίως καὶ μὴ καταρῶσῃ, λαμπρὸν ἐνεθήσω τὸν στέφανον. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἤκουσας· Ἐδχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαζόντων ὑμᾶς. Καὶ τὸ ἐπαθλον ἐνένησον ἡλίκων· Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅστε οὐδὲν ἀπεστέρησαι, ἀλλὰ καὶ προσέλαβες· οὐκ ἠδίκησαι, ἀλλὰ καὶ ἐστεφανώ-

θης. φιλοσοφώτερος γενόμενος τὴν ψυχὴν, ὁμοῖος τῷ Θεῷ καταστάς, τῆς φροντίδος τῶν χρημάτων ἀπαλλαγείς, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κτησόμενος. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀναλογισάμενοι, φιλοσοφώμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις, ἀγαπητοί, ἵνα καὶ τῆς τοῦ παρόντος βίου ταραχῆς ἀπαλλαγώμεν καὶ τὴν ἀνόντητον ἐκβάλωμεν ἀθυμίαν, καὶ τῆς μελλούσης χαρᾶς ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ θεῷ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[145] OMIAIA 12'.

Πάντα μοι ἔδωκεν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει·
πάντα μοι ἔδωκεν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιαισθόμαι διὰ τούτου.

α'. Τοῖς λαιμάργοις ἐνταῦθα αἰνίσσεται. Ἐπειδὴ γὰρ μάλαι πάλιν ἐπὶ τὸν πορνειοκότα φέρεσθαι, ἡ δὲ πορνεία ἀπὸ τρυφῆς καὶ ἀμετρίας, σφοδρῶς τὸ πάθος καλεῖται. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ἀπηγορευμένων λέγει τοῦτον· ἐκεῖνα γὰρ οὐκ ἔδωκεν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἀδιαφόρων εἶναι δοκούντων. Οὐκ ἐν τῷ λέγει· Ἐξέστι, φησί, φαγεῖν, καὶ πίνειν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀσωτίας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν αὐτοῦ καὶ παράδοξον, ὃ δὴ πολλὰ ποιεῖν εἰσθεν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζει, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ ἐν ἐξουσίᾳ ποιεῖν, οὐ μόνον οὐ συμφέρει, ἀλλ' οὐδὲ ἐξουσίας ἐστίν, ἀλλὰ δουλείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ ἀσυμφέρου ἀποτρέπει λέγων· Οὐ συμφέρει· δεύτερον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, λέγων, ὅτι Ὅσα ἐγὼ ἐξουσιασθόσμου διὰ τούτου. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Κύριος εἰ τοῦ φαγεῖν, φησὶν· οὐκ οὐκ μὲν κύριος ὢν, καὶ σκόπει μὴ γένηθαι τοῦτο τοῦ πάθους. Ὁ μὲν γὰρ εἰς θεὸν αὐτῷ κατηργημένος, αὐτὸς αὐτοῦ κύριός ἐστιν· ὃ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξῶν, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δούλος αὐτοῦ γίνεται, τῆς ἀσφαλείας ἐν αὐτῷ τυραννίσσας. Εἶδες πῶς τὸν νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν, εἰδείξεν ὑπὸ ἐξουσίαν ὄντα; Τοῦτο γὰρ εἶδος τῷ Παύλῳ ποιεῖν, ὅπου ἐφθην εἰπὼν, εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν τὰς ἀντιθέσεις, ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα πεποιήκα. Σκόπει δὲ· Ἐκεῖνον ἕκαστος εἰσγεν· Ἐξέστι μοι τρυφᾶν· αὐτὸς φησιν, ὅτι Οὐκ οὕτως αὐτὸ ποιεῖς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὑπακούμενος τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἀσωτος ᾖς, ἀλλ' αὐτὴ σοὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν εἰπεῖν. Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ. Κοιλίαν ἐνταῦθα, οὐ τὴν ναστίρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν λέγει· ὡς ὅταν λέγῃ· Ἐγὼ ὁ θεὸς ἡ κοιλία, οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀσφαλείας. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἐστίν, ἀκούσον τῶν ἐξῆς· Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι· τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῇ Κυρίῳ. Καὶ μὴ καὶ ἡ κοιλία, σῶμα. Ἀλλὰ εἰς αὐτῆς ἐθῆκε, τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν, ὅπου κοιλίαν ἐκάλεσε, τὸν Χριστὸν καὶ τὸ σῶμα. Τί δὲ ἐστίν, τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ; Τὰ βρώματα, φησὶ, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει φιλίαν, καὶ αὐτὴ πρὸς ταῦτα. Οὐ δύναται οὖν πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμεῖς ἔχειν, ἀλλὰ πρὸς ταῦτα ἔλκει. Πάθος γὰρ χαλεπὸν καὶ θηριωδὲς ἐστίν, καὶ δούλους ποιεῖ, καὶ ταύτῃ διακονεῖσθαι παρασκευάζει. Τί τοῦ-

νυν περὶ τροφὴν ἐπιτόησαι καὶ κέχηνας, ἄνθρωπε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνης τῆς διακονίας τοῦτο, καὶ πλεόν οὐδὲν ἐκτελεῖται· ἀλλ' ὥστερ δεισπολεῖ τι διὰ κωνομένη μὲν διατηροῦσα τὴν δουλείαν ταύτην, καὶ οὐ πρόεισι παραιτέρω, [146] καὶ οὐδὲν ἔργον ἑτερον ἔχει, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ μάταιον. Καὶ ἀμφοτέρω ἀλλήλοις συμπεπλεκται καὶ συγκαταλύεται, ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι, καὶ τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, δρόμον τινὰ ἀνήντων ἀνελέττουσα· ὡς ἂν εἰ ἀπὸ σώματος διεφθαρμένου σκώληκες· τίκτοιτο, καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν σκωλήκων ἀναλίσκοιτο τὸ σῶμα· ἢ ὥστερ ἂν εἰ κύμα κορυφούμενον καὶ διαλυόμενον μηδὲν παρῖνοι πλεόν. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ τροφῆς καὶ σώματος λέγει, ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς γαστριμαργίας καὶ τὴν ἀμετρίαν τὸν ἰδεσμάτων διαβάλλει. Καὶ δηλοῖ τὰ ἐξῆς· ἐπάγει γὰρ· Ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει· οὐ τὴν γαστέρα λέγων, ἀλλὰ τὴν ἀμετρον ἐπιθυμίαν, οὐδὲ τὴν τροφὴν, ἀλλὰ τὴν τρυφὴν. Πρὸς γὰρ ἐκεῖνα οὐ δυσχεραίνει, ἀλλὰ καὶ νομίζεται περὶ αὐτῶν οὕτω λέγων· Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκαπόμενα, τοῦτοίς ἀρκεσθόμεθα· ἀλλὰ ταύτῃ διαβάλλει τὸ πρῶμα, καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ μετὰ συμβουλὴν ἐπιτρέφας εὐχῇ. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προφητεία τὸ εἰρημένον ἐστίν, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατὰστασιν δηλοῦσα, καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ φαγεῖν οὐδὲ πίνειν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἔξει τέλος, πολλῷ μᾶλλον τῆς ἀμετρίας ἀπέχεσθαι δεῖ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίση τις ὅτι τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ διαβολή, μηδὲ ὑποπετσὺση ὅτι ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ διον διέβαλε, μηδὲ λέγῃ ὅτι ἡ φύσις τοῦ σώματος αἰτία ἦν τῆς πορνείας, ἀκούσον τῶν ἐξῆς. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν αἰτιῶμαι, φησὶ, τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν ἀμετρον τῆς ψυχῆς· ἀσωτίαν· θεὸς καὶ ἐπάγει· Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο κατεσκευάσθη, ἵνα ἀσώτως ζῇ καὶ πορνεύῃ, ὥστερ οὐδὲ ἡ κοιλία, ἵνα γαστριμαργῇ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἐπηται ὡς κεφαλή, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι ἐπιτέχεται. Αἰδεσθόμεν, φριξόμεν ὅτι τοσαύτης ἀξιώθεντες τιμῆς, ὡς ἐκείνου τοῦ θεοῦ καθημένου γενέσθαι μέλη, τοσαύτοις κακοῖς καταισχύνομεν ἑαυτούς. Κατηγορήσας τοίνυν ἱκανῶς τῶν γαστριμαργῶν, καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι τῆς κακίας ἀπάγει ταύτης, λέγων· Ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἡγάρε, καὶ ἡμεῖς ἐξετερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

β'. Εἶδες πάλιν σοφίαν ἀποστολικήν; τὸ γὰρ ἀξιώπυστον αἰετῆς ἀναστάσεως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ κατα-

* Reg., ἡ φύσις τῆς γαστριμαργίας αἰτία ἡ τῆς πορνείας.

σκευάζει. καὶ μάλιστα νῦν. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα ἡμῶν μέλος τοῦ Χριστοῦ, ἀνέστη δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ σῶμα πάντοις ἔψεται τῇ κεφαλῇ. Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρᾶγμα ἀπιστούμενον καὶ λογισμοῖς οὐ δυνάμενον ὑπονοηθῆναι, τῷ ἀκατάληπτῳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παρεχώρησε τὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, οὐ μικρὰν κατ' αὐτῶν ἀπόδειξιν καὶ ταύτην παρεχόμενος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ οὐ τέθεικεν αὐτό· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἐξεγερεῖ· ἐξέβη γὰρ τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ πῶς; Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε· καὶ οὐκ ἔδειτο κατασκευῆς. [147] Ἐπὶ δὲ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως, ἐπειδὴ οὐδέπω γέγονεν, οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῆς τοῦ ποιούντος ἰσχύος τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπιστομίζων. Εἰ δὲ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν λογίζεται τοῦ Χριστοῦ, μηδὲν σε θορυβεῖτω τοῦτο. Οὐ γὰρ ἄς ἀπονοῦντος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο τέθεικεν· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ λέγων· *Ἀνστασε τὸν καὶ τούτου, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*· καὶ πάλιν, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*· καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι φησιν· *Οἱ καὶ παρῆσθησαν ἐαυτὸν ζῶντα*. Τίνο; οὐκ ἔνεκεν ὁ Παῦλος οὕτω φησιν; Ὅτι καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ λογίζεται, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ· Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, φησί, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Σφόδρα δὲ εὐκαίρως ἐνταῦθα τῆς ἀναστάσεως ἀνέμνησε, καὶς ἐλπίσιν ἐκείναις καταστέλλων τῆς ἀσφαλείας τὴν τυραννίδα, καὶ μονονοχὶ λέγων· Ἐφαγες· ἐπὶς σώτως, καὶ τί τὸ πέρας; οὐδὲν, ἀλλ' ἡ φθορά μόνον. Συνεζεύχθης τῷ Χριστῷ, καὶ τί τὸ πέρας; Μέγα καὶ θαυμαστὸν ἡ μέλλουσα ἀνάστασις, ἡ ἐνδοξος ἐκείνη καὶ πάντα ὑπερβαίνουσα λόγον.

Μηδεὶς τοίνυν διαπιστεῖτω τῇ ἀναστάσει· εἰ δέ τις ἀπιστεῖ, ἐννοεῖτω πόσα ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, καὶ δεχέσθω καὶ περὶ ἐκείνης ἀπόδειξιν. Τὰ γὰρ ἥδη γεγόμενα παραδοξότερα πολλῷ, καὶ θαῦμα ἀμήχανον ἔχοντα. Σκόπει δέ· Ἦν λαβὼν ἔφυγε, καὶ ἐποίησεν ἄνθρωπον, γῆν οὐκ οὖσαν πρὸ τούτου. Πῶς οὖν ἡ γῆ γέγονεν ἄνθρωπος; πῶς δὲ αὕτη οὐκ οὖσα παρήγето; πῶς δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἄπαντα, τὰ τῶν ἀλόγων ἀπειρα γένη, τὰ τῶν σπερμάτων, τὰ τῶν φυτῶν, οὐκ ὠδίνων ἐπ' ἐκείνων ἡγησάμενον, οὐχ ὑετῶν κατενεχθέντων ἐπὶ τούτων, οὐχ ἡγεωργίας φανεσίης, οὐ βῶν, οὐκ ἀρόρου, οὐκ ἄλλου οὐδενὸς συντελοῦντος εἰς τὴν γένεσιν τούτων; Διὰ τοῦτο γὰρ ἐκ γῆς ἀψύχου καὶ ἀναισθήτου τοιαῦτα ἐν ἀρχῇ γένη καὶ φυτῶν καὶ ἀλόγων ζῶων ἀνῆκεν, ἵνα ἀνωθέν σε παιδεύσῃ τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον. Τοῦτο γὰρ τῆς ἀναστάσεως ἀπορῶν. Οὐ γὰρ ἔστιν Ἰσὺν σεσαυέντα ἀνάψαι λύχρον, καὶ μηδαμῶς φαινόμενον δεῖξαι πῦρ· οὐκ ἔστιν Ἰσὺν κατενεχθεῖσαν οἰκίαν ἀναστήσαι, καὶ μηδὲ ἔλως ὑφ' ὧσαν παραγαγεῖν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ ὕλη ὑπέκειτο· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἡ οὐσία ἐφαίνετο. Διὰ τοῦτο τὸ δυσκολώτερον εἶναι δοκοῦν ἐποίησε πρότερον, ἵνα ἐκ τούτου τὸ εὐκολώτερον παραδέξῃ. Δυσκολώτερον δὲ εἶπον, οὐχὶ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἡμετέρων λογισμῶν ἀκολουθίαν· Θεῷ γὰρ δύσκολον οὐδέν· ἀλλ' ὥσπερ ζωγράφος ὁ μίαν ποιῶν εἰκόνα, μυρίας εὐκόλως ποιήσει, οὕτω καὶ Θεῷ ῥάδιον μυρίους ποιῆσαι κόσμους καὶ ἀπεί-

ρους· μᾶλλον δὲ, ὥσπερ εὐκόλον ἐννοῆσαι σε πόλιν καὶ κόσμους ἀπείρους, οὕτω ποιῆσαι Θεῷ εὐκόλον, μᾶλλον δὲ καὶ τούτου πολλῷ πάλιν εὐκολώτερον. Σὺ μὲν γὰρ καὶ βραχὺν χρόνον ἀναλίσκεις· ἐν τῇ ἐννοίᾳ· ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅσῳ τῶν κουφωτάτων τινός, [148] μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ νοῦ τοῦ ἡμετέρου οἱ λίθοι βαρύτεροι, τοσοῦτον ὁ νοῦς ἡμῶν τῆς ταχύτητος τῆς ἐν τῷ ποιεῖν ἀπολιμπάνεται τοῦ Θεοῦ. Ἐθαύμασας αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐνώησον πάλιν πῶς ὁ οὐρανὸς γέγονεν οὐκ ὢν, πῶς τὰ ἀπείρα ἀστρα, πῶς ὁ ἥλιος, πῶς ἡ σελήνη· καὶ ταῦτα πάντα οὐκ ὄντα. Πάλιν, εἰπέ μοι, πῶς μετὰ τὸ γενέσθαι ἔστηκε, καὶ ἐπὶ τίνος; ποίαν υποβάθραν ἔχει, ἡ γῆ δὲ ποίαν; καὶ τί μετὰ τὴν γῆν; καὶ μετ' ἐκεῖνο πάλιν τὸ μετὰ τὴν γῆν, τί; Ὅρξ εἰς πόσον ἑλιγγον ἐκπύπτει σου τὸ τῆς διανοίας ὄμμα, ἂν μὴ ταχέως ἐπὶ τὴν πίστιν καταδράμῃ; καὶ τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν τοῦ ποιήσαντος; Εἰ δὲ βούλει καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων στοχάζεσθαι, δυνήσῃ κατὰ μικρὸν περὶ ὧσαι σου τὴν διάνοιαν. Ποίων ἀνθρωπίνων; φησίν. Οὐχ ὁρξ τοὺς κεραμέας, πῶς τὸ διακλασθὲν καὶ γενόμενον ἀμορφον διαπλάττουσι; σκεῦος; τοὺς τὴν μεταλλικὴν χυνεύοντας γῆν, πῶς τὴν γῆν χρυσὸν ἀποφαίνουσι, καὶ αἰδοῖρον καὶ χαλκόν; πάλιν ἐτέρους τοὺς· τὴν ὕλην ἐργαζομένους, πῶς τὴν ἄμμεν εἰς ἓν σῶμα συνεχῆς καὶ διαυγὲς μετασκευάζουσι; Εἰπω τοὺς σκυτοδόξας, τοὺς τὰ ἀλουργὰ ἐσθήματα βάπτοντας, πῶς ἕτερον ἀνθ' ἐτέρου τὸ δεξάμενον τὴν βαφὴν ἀποφαίνουσιν; εἰπω τὴν γέννησιν τὴν ἡμετέραν; οὐ σπέρμα βραχὺ πρῶτον ἀμορφον καὶ ἀτύπωτον ἐνταίει; τὴν ὑποδεχομένην μήτραν αὐτό; πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη τοῦ ζώου διάπλασις; Τί δὲ ὁ σῆτος; οὐ κόκκος; γυμνὸς εἰς τὴν γῆν καταβάλλεται; οὐ μετὰ τὸ καταβληθῆναι σῆπεται; πόθεν ἄσταχυς καὶ ἀνθήριος καὶ καλάμη καὶ τὰ ἄλλα πάντα; οὐ κεγχρὶς σύκου μικρὰ πολλὰκις ἐμπεσοῦσα εἰς γῆν, καὶ ῥίζαν καὶ κλάδους καὶ καρπὸν ἤνεγκεν; Εἴτα τούτων μὲν ἕκαστον δέχῃ καὶ οὐ περιεργάζῃ, τὸν δὲ Θεὸν μόνον ἀπαιτεῖς εὐθύνας μετασκευάζοντα ἡμῶν τὸ σῶμα; καὶ ποῦ ταῦτα ἔξια συγγνώμης;

γ'. Ταῦτα πρὸς Ἑλλήνας λέγωμεν καὶ τὰ τοιαῦτα· πρὸς γὰρ τοὺς ταῖς Γραφαῖς πεποιημένους οὐβὲ λόγου μοι δεῖ. Εἰ γὰρ μέλλοις περιεργάζεσθαι πάντα τὰ ἐκείνου, τί πλέον ἔξει τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; καίτοι γε καὶ ἀνθρώπους πολλοὺς οὐ περιεργαζόμεθα. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο ποιοῦμεν, καὶ οὐ περιεργαζόμεθα, πολλῷ πον μᾶλλον τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν πολυπραγμονεῖν οὐ χρὴ οὐδὲ λογισμοὺς ἀπαιτεῖν· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀξιοπίστος ὁ ἀποφαινόμενος, δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ δέχεται λογισμῶν ἔρευναν τὰ πράγματα. Οὐ γὰρ οὕτω πτωχὸς ὁ Θεός, ὥς τοιαῦτα ἐργάζεσθαι μόνον, ἀ τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ περιληφθῆναι δύναται τῶν σῶν. Εἰ γὰρ τέκτονος ἔργον οὐ καταλαμβάνεις, πολλῷ μᾶλλον τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ. Μὴ ἀπιστεῖτε τοίνυν τῇ ἀναστάσει· ἐπεὶ πολλῷ μακρὰν τῆς ἐλπίδος ἔσεσθε τῆς μελλούσης, Ἀλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀντιλεγόντων, μᾶλλον δὲ τὸ σφόδρα ἀνόητον; Καὶ πῶς, ὅταν ἀναμικθῇ τὸ σῶμα τῇ γῇ καὶ γένηται γῆ, καὶ [149] αὕτη πάλιν ἐτέρως μετενεχθῇ, ἀναστήσεται, φησί; Σοὶ τοῦτο ἀπορον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ'

* Reg., υποβλήθηται.

* Ita Reg., optime. Editi vero, καὶ τὴν ἐτέραν, male. b Hic quidam omisssa δι' ὁμοιότητεν ex Reg. ordine restituntur. c Editi, ἀπορον; Reg., ἀπειρον. Utraque locutio admitti posse videtur.

fide dignam resurrectionem esse a Christo semper probat, maxime vero nunc. Si enim corpus nostrum membrum est Christi, Christus vero resurrexit, etiam corpus omnino caput sequetur. *Per virtutem suam.* Quia enim rem dixit, quæ non creditur et rationibus percipi non potest, ejus virtutis incomprehensibilitati concessit ea, quæ Christi resurrectionem spectant, non parvam hinc contra incredulos præbens demonstrationem. Et in Christi quidem resurrectione ipsam non posuit: neque enim dixit: Deus autem etiam Dominum suscitabit; res enim jam contigit; sed quomodo? *Deus vero et Dominum suscitavit;* nec opus habuit probatione. De nostra autem resurrectione, quia nondum evenit, non ita dixit, sed quomodo? *Et nos suscitabit per virtutem suam;* ex eo quod fide digna sit ejus qui suscitavit potestas, os obstruens contradicentibus. Si autem Patri adscribit Christi resurrectionem, nihil te conturbet. Non enim quod Christus non posset, hoc posuit: ipsæ namque Christus dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19); et rursus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18); et Lucas in Actibus ait, *Quibus exhibuit seipsum vivum* (Act. 1. 3). Cur ergo Paulus sic loquitur? Quia quæ Filii sunt, Patri adscribit, et quæ Patris, Filio: nam *Quæ ille facit, inquit, et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19). Opportune autem admodum hinc resurrectionem memorat, et tali spo gulæ tyrannidem reprimens, et tantum non dicens: Comedisti, bibisti sine mensura, et quis erit finis? nullus, nisi corruptio tantum. Conjunctus es Christo, et quis erit finis? magnus et mirabilis, futura resurrectio gloriosa illa, sermonem omnem superans.

Resurrectio futura probatur. — Nemo itaque resurrectioni fidem negat: si quidem autem non eredit, cogitet quanta ex nihilo produxerit, et hinc de illa demonstrationem accipiat. Nam quæ jam facta sunt, multo sunt mirabiliora, et ingens miraculum exhibentia. Animadvertite autem: terram accepit et misuit, homineraque fecit; terram, inquam, quæ non antea erat. Quomodo ergo terra facta est homo? quomodo ipsa cum non esset, producta fuit? quomodo quæ ex ipsa fiunt omnia, immensa genera brutorum, seminum, plantarum, nullis partus doloribus præmissis, non pluvii in illa demissis, nulla cum agricultura, non bobus, aratro vel alio ad ortum illorum administro? Ideo enim ex terra inanimata et insensibili tot in principio genera et plantarum et brutorum animalium orta sunt, ut te jam olim resurrectionis rationem doceret. Illud enim resurrectione cogitatu difficilius est. Non paria enim sunt extinctam lucernam accendere, et nondum apparentem ignem exhibere: non paria sunt dirutam domum reedificare, et nullo modo existentem producere. Hic enim, etsi nihil aliud, at materia subiecta erat: illic vero ne substantia quidem apparbat. Ideoque quod difficilius esse videbatur, primo fecit, ut ex hoc quod facilius erat admitteres. Diffi-

cilius autem dixi, non Deo, sed secundum rationum nostrorum consequentiam: Deo namque difficile nihil est; sed quemadmodum pictor, qui unam facit imaginem, innumeras facile faciet: sic et Deo facilius fuit, innumeros facere mundos atque infinitos: imo potius, ut facile tibi est urbem et infinitos cogitare mundos, ita Deo illos condere facile est, imo longe facilius. Tu enim parum saltem temporis in hac cogitatione insumis; Deus vero non item: nam quanto re quadam levissima, imo etiam mente nostra, graviores lapides sunt; tanto mentis nostræ celeritas a Deo in creando superatur. Admiratus es ejus in terra virtutem? Cogita rursus quomodo cælum factum sit cum non esset, quomodo stellæ innumerabiles, quomodo sol, quomodo lana; et hæc omnia, cum non antea essent. Rursus, dic mihi, quomodo postquam facta sunt steterunt et in quo? quod habent fulcrum, quodnam terra? quid post terram? et post illud rursus quod post terram est, quid? Vides in quantam vertiginem decidat mentis tuæ oculus, nisi statim ad fidem accurras et ad incomprehensibilem operantis virtutem? Si velis autem etiam ex humanis conjecturam facere, paulatim poteris mentem tuam ceu alis instruere. Ex quibus, inquires, humanis? Non vides figulos, quomodo fractum et sine forma factum vas effingunt? ens qui metallicam terram fodiunt, quomodo terram aurum esse monstrent, et ferrum atque æs rursus alia? qui vitrum conficiunt, quomodo arenam in corpus solidum et pellucidum transformant? Dicamne coriarios, eos qui purpurea vestimenta tingunt, quomodo illud quod tincturam exceptit aliud pro alio monstret? dicamne generationem nostram? nonne modicum semen informe et sine figura in excipientem vulvam ingreditur? unde ergo tanta animalis efformatio? Quid vero frumentum? nonne granum nudum in terram injicitur? nonne postquam injectum est putrescit? unde spicæ, aristæ, calami et cætera omnia? nonne parvum sici granum sæpe in terram cadens, et radicem et ramos et fructum tulit? Sane unumquodque horum admittis nec curiose inquiris, a Deo autem solo nostrum corpus transformante rationes exigis? et quomodo hæc venia digna fuerint?

3. Hæc et talia Græcis dicamus: nam apud eos, qui Scripturis obsequuntur, ne sermone quidem opus est mihi. Si enim illius omnia curiose scrutari velis, quid plus habebit Deus quam homines? quamquam nec de multis quidem hominibus curiose perquirimus. Quod si in hominibus hoc facimus, nec curiose inquirimus; multo minus Dei sapientiam scrutari oportet, vel rationes ab illa expetere. Primo quidem, quia fide dignus est is qui pronuntiavit; secundo, quia res ipsæ rationum perscrutationem non admittunt. Non enim adeo egenus est Deus, ut ea solum operetur, quæ rationum tuorum inbecillitate possunt comprehendere. Si enim fabri opus non comprehendis, multo minus Dei præstantissimi artificis. Ne fidem ergo negetis resurrectioni: nam a spe futurorum longe

aberitis. Sed quænam est sapientia contradicentium, imò ingens stultitia? Et quomodo, inquit, quando corpus terræ commixtum est et factum est terra, et hæc rursus alio translata fuerit, resurget tamen illud? Hoc tibi dubium videtur esse, sed non insomni illi oculo: ipsi enim manifesta omnia sunt. Et tu quidem non vides divisionem quæ est in confusione; ille vero omnia novit: quandoquidem tu ignoras illa quæ in corde proximi sunt; ille vero omnia novit. Si ergo, quia ignoras quomodo resuscitet Deus, non credis quod resuscitet, non credes etiam, quod ea quæ in mente sunt noscat: nam neque illa apparent. Atqui in corpore materia quidem est visibilis, etsi dissolvatur; illæ vero cogitationes invisibiles sunt. Qui ergo invisibilia cum omni accuratatione novit, visibilia non videbit, nec facile corpus dividet? Est cuiusvis perspicuum. Ne igitur resurrectioni fidem neges: est quippe dogma diabolicum. Ille diabolus curat, non modo ut resurrectioni non credatur, sed et ut virtutis opera dissolvantur et pereant. Homo enim qui non exspectat se resurrecturum, et operum suorum rationem redditurum, non cito virtutem adibit; virtuti vero non datus operam, rursus non credit se resurrecturum: ambo enim alterum ab altero probantur, nequitia ab incredulitate, et incredulitas a nequitia. Conscientia enim multis plena malis, timens ac tremens futuram ultionem, quia non vult a mutatione ad meliorem consolationem assequi, ab incredulitate vult quietem adipisci. Te enim nec resurrectionem dicente nec iudicium, ille quoque dicit: Ergo neque ego scelerum rationem dabo. Sed quid dicit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei (Math. 22. 29)*. Neque enim tam multa Deus esset operatus, nisi nos resuscitaturus esset, sed dissoluturus et in nihilum redacturus: non tantum cælum extendisset, non terram stravisset, non cætera omnia pro hac solum brevi vita fecisset. Si autem hæc fecit pro præsentī, quid non faciet pro futura? Si vero nulla sit futura, his, quæ pro nobis facta sunt, longe sumus viliores. Nam cælum, terra, mare et flumina sunt nobis stabiliora, necnon bruta quædam: nam et cornix et elephanthorum genus, et multa alia diuturniore vita præsentī fruuntur. Nobis etiam et brevis et laboriosa est vita; sed non illis: nam longa eorum vita est, ac mororibus curisque vacua. Quid ergo, dic mihi, servosne melioris conditionis fecit quam caninos? Ne, quæso, ne talia existimes: neque sis male inops, o homo, neve ignores divitias Dei, cum talem habeas Dominum. Nam ab initio Deus te immortalem facere voluit; sed tu noluisti. Immortalitatis enim annigmata erant illa, colloquium cum Deo, vita non laboriosa, liberum esse a dolore, cura atque laboribus aliisque temporaneis. Neque enim veste opus habebat Adam, non tecto, non alio quovis simili apparatu; sed magis angelis similis erat, multa futurorum præsciebat, et sapientia erat multa plenus. Et quod latenter Deus fecit, id ille cognovit, circa mulierem scilicet; ideo dicebat: *Hec nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne*

mea (Gen. 2. 23). Labor autem postea ortus est, deinde sudor, postea pudor et timor et libere loquendi difficultas: tunc enim non moror, non dolor, non gemitus. Sed in dignitate illa non mansit.

4. Quid ergo, inquit, faciam ego? propter illumne peream? Non sane propter illum: neque enim tu sine peccato mansisti, sed etiamal non idipsum peccatum, aliud utique admisisti. Alioquin autem a punitione non damnum accepisti, sed laceratus es. Nam si debuisses semper mortalis manere, aliquam forte rationem haberet id quod dictum est: nunc autem immortalis es, et si velis, plus quam sol ipse splendere poteris. Sed nisi mortale corpus accepissem, inquit, non peccassem. Quid ergo, an ille, quæ, mortale corpus habens peccavit? Nequaquam: nam si mortale fuisset, non postea supplicii loco mortem passum esset. Quod autem mortale corpus non sit impedimentum ad virtutem, sed et temperantem reddat et multum conferat, hinc palam est. Si enim immortalitatis exspectatio solum Adam tantum extulit; si revera immortalis mansisset, in quantam arrogantiam non processisset? Et hunc quidem post peccatum potes peccata solvere, cum corpus sit humile, abjectum et dissolutum; hæc quippe cogitationes possunt temperantem reddere: si autem peccasses in immortalī, stabiliora fortasse fuissent peccata. Non ergo mortalis natura causa peccati est, ne accuses; sed malum voluntatis propositum est radix malorum. Cur enim Abelem corpus non læsit? cur nihil profuit demonibus, quod essent incorporei? Vis scire quomodo corpus mortale non læserit, sed etiam juvet? audi quanta hinc lærenis, si vigilas. Mororibus, doloribus atque laboribus aliisque similibus te retrahit et avellit a vicio. Sed etiam ad fornicationem, inquit, trahit? Non corpus, sed incontinentia: hæc quippe omnia, quæ dixi, omnino corporis sunt. Quapropter fieri nequit ut homo in hanc vitam veniens non doleat, laboret et morreat; non fornicari vero potest. Itaque si naturæ corporis essent ea, quæ ad vitia pertinent, universalis esset: talia enim naturalia sunt; at non talis res est fornicari: dolere inde provenit, fornicari autem ex proposito voluntatis. Ne ergo corpus accuses, ne honorem tibi auferat diabolus, quem tibi dedit Deus. Si enim velimus, optimum frenum erit corpus, quod animæ insultus correat, arrogantiam avellat, fastum reprimat, et in præclaris operibus nobis ministret. Ne mihi furentes quosdam dicas: nam sæpe videmus equos aurigam deturbantes cum freno et per præcipitia sese dantes; sed frenum non culpamus; non enim illud abjectum in causa est, sed auriga, qui non retinuit, omnia perdidit. Ita hic quoque reputa: si videris juvenem orphanum, et mala innumera perpetrantem, ne corpus incuses, sed aurigam qui trahitur, nempe rationem. Sicut enim frena non negotium faciunt aurigæ, sed ille omnium causa est, qui habenas non probe retinet; ideoque ab illo potius repetunt, cum illo complicatæ habenæ et eum attrahunt et cogunt esse participem infortunii sui: ita et

οὐ τῷ ἀνοικτῷ ὀφθαλμῷ· ἐκείνῳ γὰρ ἅπαντα δῆλα. Καὶ οὐ μὲν οὐχ ὁρᾷ τὴν ἐν τῇ συγχύσει διαίρεσιν, ἐκείνος δὲ πάντα οἶδεν· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ οὐ μὲν ἀγνοεῖς τοῦ πλῆθους, ἐκείνος δὲ πάντα ἐπιστάται. Εἰ τοίνυν ἐπειδὴ ἀγνοεῖς πῶς ἀνίστησιν ὁ θεὸς, ἀπιστοεῖς ὅτι ἀνίστησιν· οὐ καὶ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ οἶδεν; οὐ φαίνεται γὰρ οὐδὲ ταῦτα. Καίτοι ἐπὶ τοῦ σώματος μὲν ὅλη ἐστὶν ὁρατὴ, καὶ θαυμάσιον· ἐκείναι δὲ αἱ ἐννοιαί· ἀόρατοι. Ὅ τὰ ἀόρατα τοίνυν εἶδός μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, τὰ ὁρατὰ οὐκ ἐφαται, καὶ διαίρησις βράδως τὸ σῶμα; Παντί που ὅλῳ. Μὴ τοίνυν ἀπίσται τῇ ἀναστάσει· διαβεβαιωθὲν γὰρ τὸ δόγμα· καὶ σπουδάζει τοῦτο ὁ διάβολος, οὐχ ἵνα ἀνάστασις ἀπιστηθῇ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς ἀρετῆς ἔργα καταλυθῇ καὶ ἀπόληται. Ἀνθρώπος γὰρ μὴ προσδοκῶν ἀναστήσεσθαι καὶ δώσειν λόγον τῶν πεπραγμένων, οὐχ ἀφεται ταχέως ἀρετῆς· οὐχ ἀπομένονος δὲ ἀρετῆς, διαπιστῆσαι τῇ ἀναστάσει πάλιν· ἀμφοτέρω γὰρ ὑπ' ἀλλήλων κατασπυδιέσθαι, ἡ κακία ὑπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἡ ἀπιστία ὑπὸ τῆς κακίας. Πολλῶν γὰρ πεπληρωμένων τὸ συνέδος πονηριῶν, δεδοικὸς καὶ τρέμων τὴν μέλλουσαν ἐκείνου, ἐπειδὴ μὴ βούλεται ἀπὸ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπὶ τὰ κάλλιστα τὴν παρανομίαν πορίζεσθαι, ἀπὸ τῆς ἀπιστίας ἀναπαύεσθαι βούλεται. Οὐ λέγοντος γὰρ σοῦ ἀνάστασιν οὐδὲ κρίσιν, κακείνος ἐρεῖ· Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ δώσω λόγον τῶν πεπραγμένων. Ἄλλὰ τί φησὶν ὁ Χριστός; Πλανῶσθε, μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἂν τοσαῦτα ἐπραγματεύσατο ὁ θεὸς, εἰ γε μὴ ἐμελλεν ἀναστήσειν ἡμεῖς, ἀλλὰ διαλύειν καὶ ἀφανίζειν εἰς τὸ μηδέν· οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν ἐξέστεινε τοῦτον, οὐκ ἂν τὴν γῆν ὑπεσφόρεσεν, οὐκ ἂν τὰ ἅλλα ἅπαντα ὑπὲρ τῆς βραχείας ζωῆς μόνον ταύτης ἐποίησεν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς παρουσίας ταῦτα, τί οὐ ποιῆται ὑπὲρ τῆς μελλούσης; Εἰ δὲ μὴ ἔσται μέλλουσα, πολὺ ἡμεῖς τῶν δι' ἡμᾶς γενομένων ἀνιμότεροι κατὰ τοῦτο. Καὶ γὰρ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ ποταμοὶ μονιμώτερα ἡμῶν, καὶ τῶν ἀλόγων δὲ ἔνια· καὶ γὰρ κορώνη καὶ τὸ τῶν ἀεφάντων γένος καὶ πολλὰ ἕτερα κλεινὰ χρόνον ἀπολαύει τῆς παρουσίας ζωῆς. Ἡμῖν δὲ καὶ βραχὺς καὶ ἐπίπονος ὁ βίος, ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ μακρὸς, καὶ μᾶλλον ἀθυμίας καὶ φροντίδων ἐπλησθεῖς. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοὺς δούλους βελτίους ἐποίησε τῶν δεσποτῶν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ ταῦτα λογίζου, μηδὲ πτώχευε τὴν διάνοιαν, ἀνθρώπε, μηδὲ ἀγνοεῖς τὸν πλοῦτον τοῦ Θεοῦ, τοιοῦτον ἔχων δεσπότην. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς σε ἐβούλετο ἀθάνατον ὁ θεὸς ποιῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησας σύ. Καὶ γὰρ ἀθανασίας αἰνίγματα ἐκείνα ἦν, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμιλία, τὸ ἀταλαίπωρον τῆς ζωῆς, τὸ λύπης καὶ φροντίδων ἐπληράσθαι καὶ πόνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπικαιρῶν. Οὔτε γὰρ ἱματίου ἔδειτο ὁ Ἀδὰμ, οὐκ ὁρόφου, [150] οὐκ ἄλλης τιμῆς τοιαύτης κατασκευῆς, ἀλλ' ἀγγέλους μᾶλλον ἐψέει, καὶ πολλὰ τῶν μελλόντων προφῆει, καὶ σοφίας ἐπεπληρωτο πολλῆς. Καὶ ὁ λάθρα ἐποίησεν ὁ θεὸς, τοῦτο ἐκείνος ἔγνω, τὸ περὶ τῆς γυναικός· διὰ καὶ ἔλεγε· Τοῦτο εἶναι ὅσοι τὸν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. Ὁ δὲ πόνος ὑστερον γέγονεν, ὑστερον ἰδρώς, ὑστερον εἰσχύνῃ καὶ ἡ δειλία καὶ τὸ ἀπαρβήσασθαι· τότε δὲ οὐ λύπη, οὐκ ὀδύνη, οὐ στεναγμός. Ἀλλ' οὐκ ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ἀξίας ἐκείνης.

* *Desat*, καὶ ἀποληται.

Ὁ. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, φησί; δι' ἐκείνον ἀπολλύμαι; Μάλιστα μὲν οὐ δι' ἐκείνον· οὐδὲ γὰρ σὺ ἀναμάρτητος ἐμείνας, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν, ἔτερον γοῦν ἥμαρτες. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς τιμωρίας ἐβλάσθη, ἀλλὰ καὶ ἐκέρδανας. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλας διόλου μένειν θνητός, ἴσως εἴχῃς τῶν λόγων τὸ εἰρημένον· νῦν δὲ καὶ ἀθάνατος εἶ, καὶ ἐβλάσθη, ὑπὲρ τὸν ἥλιον αὐτὸν λάμψαι θνήσκει. Ἀλλ' εἰ μὴ θνητὸν ἔλαβον σῶμα, φησὶν, οὐκ ἂν ἥμαρτον. Τί οὖν, εἰπέ μοι; ἐκείνος, θνητὸν ἔχων σῶμα, ἥμαρτεν; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἂν, εἰ γε θνητὸν ἦν, ὑστερον ἐν κολλάσει τᾶς τὸν θάνατον ὑπέμεινεν. Ὅτι δὲ οὕτως θνητὸν σῶμα ἐμποδίζει πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ σωφρονίζει καὶ τὰ μέγιστα συντελεῖ, ὅλῳ ἐκείθεν. Εἰ γὰρ προσδοκία ἀθανασίας μόνον οὕτως ἐπήγε τὸν Ἀδὰμ, εἰ καὶ τῷ ὄντι ἀθάνατος ἐγεγόνηι, ποῦ οὐκ ἂν ἀπονοίας ἐξέβη; Καὶ νῦν μὲν ἡμαρτὰς δύνανται λύσαι τὰ ἀμαρτήματα, τοῦ σώματος ταπεινὸς ὄντος καὶ κατακίπτοντος καὶ διαλυομένου· καὶ γὰρ αὐταὶ αἱ ἐννοιαί ἱκαναὶ σωφρονίσει· εἰ δὲ ἂν ἀθανάτων ἐπλημμύρησας, μονιμώτερα ἴσως ἐμελλεν εἶναι τὰ ἀμαρτήματα. Οὐ τοίνυν ἡ θνητότης αἰτία τῆς ἀμαρτίας, μὴ κατηγορεῖται, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαιρέσις ἐστὶν ἡ ῥίζα τῶν κακῶν. Διὰ τί γὰρ μηδὲν τὸν Ἀβελ τὸ σῶμα ἠδίκησε; διὰ τί μηδὲν τοὺς δαίμονας; τὸ ἀσώματον ὤνησε; Βούλει μαθεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐβλάσθη τὸ σῶμα θνητὸν γενόμενον, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν; ἀκουσον ὅσα κερδαίνεις, ἐὰν νήφῃς, ἐκ τούτου. Ἀνθίσται σε καὶ περιττὰ ἀπὸ τῆς κακίας ὀδύναις καὶ λύπαις καὶ πόνους καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις. Ἀλλὰ καὶ εἰς πορνείαν ἐξάγει, φησὶν; Οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ταῦτα μὲν γὰρ, ὅπερ εἶπον, πάντως τοῦ σώματος ἐστί. Διόπερ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπων εἰς τὸν βίον ἐλθόντα τοῦτον μὴ καὶ νοσεῖν καὶ ἀλγεῖν καὶ ἀθυμεῖν· μὴ πορνεύειν δὲ ἐνι. Ὅστες εἰ τίς τὸ σῶμα τῆς φύσεως καὶ τὰ τῆς κακίας, καθολικὰ ἂν ἦν· τὰ γὰρ φυσικὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ πορνεύειν οὐ τοιοῦτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀλγεῖν ἐντεῦθεν, τὸ δὲ πορνεύειν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως. Μὴ τοίνυν κατηγορεῖς τοῦ σώματος, μή σου τὴν τιμὴν ἀφαιρείσθω ὁ διάβολος, ἵνα σοι ἔδωκεν ὁ θεός. Ἄν γὰρ θέλωμεν, χαλινός ἐστιν ἄριστος τὸ σῶμα, τὰ σκιρτήματα τῆς ψυχῆς κατέχον, ἀπόνουσαν κατασπῶν, ἀλαζονείαν κωλύον, ἐν τοῖς μεγίστοις [151] καὶ τορβώμασιν ἡμῖν διακονοῦμενον. Μὴ γὰρ μοι τοὺς μακρομένους εἴπῃς· ἐπεὶ καὶ τῶν ἱππῶν πολλοὺς ὁρῶ· τὰ κρημνῶν φορομένους, τὸν ἥνιοχον ῥίψαντας μετὰ τοῦ χαλινου· ἀλλ' οὐ μεμφομέθα τὸν χαλινόν· οὐ γὰρ ἐκείνος διασπασθεὶς τοῦτο εἰργάσατο, ἀλλ' ὁ ἥνιοχος ὁ μὴ κατασχών, πάντα ἀπώλεσεν. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα λογίζου· ἂν ἴδῃς νέον ἐν ὀρφανίᾳ ζῶντα καὶ μωρὰ ἐργαζόμενον κακὰ, μὴ τὸ σῶμα αἰτιῶ, ἀλλὰ τὸν ἥνιοχον τὸν συρόμενον, τὸν λογισμὸν λέγω. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἡνίαι οὐ παρέχουσι πράγματα τῷ ἥνιόχῳ, ἀλλ' ὁ ἥνιοχος πάντων αἰτίας· οὐ καλῶς αὐτὰς κατέχον· διὰ καὶ δίκην αὐτὸν ἀπαιτοῦσι, συμπλεκόμεναι αὐτῷ καὶ παρασύρουσαι πολλὰς καὶ ἀναγκάζουσιν τῆς οἰκίας δυσπραγίας κοινωνεῖν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἴμασσον τὸ στόμα τοῦ ἱππου, ἕως κατεῖχες· ἐπειδὴ δὲ ἐβρίψας, ἀπαιτῶ σε τῆς καταφρονήσεως δίκην, καὶ περιπλέκομαι καὶ παρασύρω, ὥστε μηκέτι πᾶσι αὐτὸ παθεῖν. Μηδεὶς τοίνυν αἰτιάσθω τὰς ἡνίας, ἀλλ' ἑαυτὸν καὶ τὴν διεφθαρμένην γυνώμην. Καὶ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἥνιοχος ἐστὶν ὁ λογισμός· ἡνίαι δὲ τὸ σῶμα, συνάγουσαι τοὺς ἱπποὺς πρὸς τὸν ἥνιοχον. Ἄν μὲν οὖν καλῶς αὐταὶ διακένωνται, οὐδὲν πείσῃ δεῖνόν· ἂν

δὲ ἀφῆς αὐτάς, ἠφάνισας καὶ ἀπώλεσας ἅπαντα. Σωφρονῶμεν τοίνυν, καὶ μὴ κατηγοροῦμεν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς διανοίας. Καὶ γὰρ τοῦ διαβόλου ἔργον τοῦτο. πάντων μᾶλλον ποιεῖν τοὺς ἀνοήτους κατηγορεῖν, καὶ σώματος καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον, ἢ τῆς διεφθαρμένης γνώμης· ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν εὐρόντες ἀπαλλαγῶσι τῆς βίξης τῶν κακῶν. Ἄλλ' ὑμεῖς τὴν ἐπιβουλὴν συνειδότες, τὸν θυμὸν κατ' αὐτοῦ στρέψατε, καὶ τὸν ἡνίοχον ἐπιστήσαντες τῷ ζεύ-

γει, πρὸς τὸν Θεὸν τὸ δῖμα τῆς διανοίας τείνατε. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐδὲν ὁ τὸν ἀγῶνα θείας εἰσφέρει, ἀλλ' ἀναμένει τὸ τέλος· ἐνταῦθα δὲ τὸ πᾶν ὁ ἀγωνοθέτης ἐστὶ Θεός. Τοῦτον τοίνυν ἔχωμεν ὡς, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA IH'.

Οὐκ οἰδατε οὐτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν; ἅρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

α'. Ἀπὸ τοῦ πεπορνευκότος ἐπὶ τὸν πλεονέκτην μεταβάς, πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἔρχεται, οὐκέτι λοιπὸν πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις τοῖς μὴ πεπορνευκόσι· καὶ τούτους ἀσφαλίζόμενος μήποτε περιπέσωσι τοῖς αὐτοῖς, ἐκεῖνου καθάπτεται πάλιν. Ὁ γὰρ ἡμαρτηκὼς, ἂν πρὸς ἕτερον ἀποτείνῃς τὸν λόγον, κεντεῖται καὶ οὕτω, τοῦ συνειδότες διεγειρομένου καὶ μαστιγοῦντος αὐτόν. Ἰκανὸς μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς τιμωρίας φόβος ἦν αὐτοῦς κατασχεῖν ἐπὶ τῆς σωφροσύνης· ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεται φόβῳ μόνον τὰ [152] τοιαῦτα κατορθοῦν, καὶ ἀπειλὰς καὶ λογισμοὺς τίθησιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὸ ἁμάρτημα εἰπὼν, καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρίσας, καὶ τὴν βλάβην δείξας τὴν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ πεπορνευκότος ἔγγενομένην ἁπασιν, ἀπηλλάγη, καὶ πρὸς τὴν πλεονεξίαν μετέστη, καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς βασιλείας ἀπειλήσας τοῦτε καὶ τοῖς λοιποῖς ἁπασιν, οἷς κατέλεξεν, οὕτω τὸν λόγον ἀπήρτισεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ φρικωδέστερον μεταχειρίζεται τὴν παραίνεσιν. Ὁ τε γὰρ τὸ ἁμάρτημα κολάζων μόνον, καὶ μὴ δεικνὺς σφόδρα παρανομώτατον ὄν, οὐδὲν τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τιμωρίας εἰργάσατο· ὁ τε πάλιν ἐντρέπων μόνον, καὶ μὴ φοβῶν διὰ τῆς κολάσεως, οὐ σφόδρα καθάπτεται τῶν ἀναισθητίως διακειμένων. Διόπερ ἀμφοτέρᾳ ποιῇ Παῦλος, καὶ ἐντρέπει λέγων· Οὐκ οἰδατε οὐτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; καὶ φοβεῖ λέγων· Οὐκ οἰδατε οὐτι πλεονέκται βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; Καὶ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος πάλιν οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φοβήσας δι' ὧν ἔμπροσθεν εἶπεν, ἐκτεμῶν τε αὐτὸν καὶ τῷ Σατανᾷ παραδοῦς, καὶ τῆς μελούσης ἀναμνήσας ἡμέρας, ἐντρέπει πάλιν λέγων· Οὐκ οἰδατε οὐτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν; ὡς πρὸς παῖδας λοιπὸν εὐγενεῖς διαλεγόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Τὸ δὲ σῶμα τῷ Κυρίῳ, σαφέστερον αὐτὸ δεικνύει νῦν· καὶ ἀλλοχού δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα πολλαχοῦ τίθησιν, οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ὥστε τὴν ἀγάπην δείξαι, ποτὲ δὲ ὥστε τὸν φόβον αὐξήσαι· ἐνταῦθα δὲ δεικνόμενος αὐτὸ τέθεικε, καὶ φιδῶν· Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο. Οὐδὲν φρικωδέστερον τῆς λέξεως ταύτης. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, συνάψω τῇ πόρνῃ· ἀλλὰ τί; Ποιήσω μέλη πόρνης; ὅπερ ἦν πληκτικώτερον. Εἴτα κατασκευάζει πῶς ταῦτο γίνεται ὁ πορνεύων, οὕτω λέγων· Ἡ οὐκ οἰδατε οὐτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἐν σῶμα

ἐστι; Πόθεν δῆλον; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σῶμα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστιν. Οὐκέτι γὰρ ἀφίησιν ἡ συνουσία τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις ἐργάζεται. Καὶ ὅρα πάλιν πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων γυναικῶν πρόεισι, διὰ τῆς πόρνης καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ προάγων τὴν κατηγορίαν. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέχεσθε τῆς πορνείας, ἀλλὰ, Φεύγετε, τουτέστι, Μετὰ σπουδῆς ποιεῖσθε τὴν ἀπαλλαγὴν τῷ κακοῦ. Πᾶν ἁμάρτημα ὁ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματος ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Τοῦτο τοῦ προτέρου ἔλαττον· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ πόρνων ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πάντοθεν αὐτὸ ἀπαίρει, καὶ ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων αὖξων τὸ ἐγκλημα. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τοῖς εὐλαβεστέροις εἰρηται· τὸ πρότερον, τοῦτο δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παύλου σοφίας, μὴ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐντρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μικροτέρων, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀπρεποῦς. Τί οὖν; ὁ ἀνδροφόνος, φησὶν, οὐχὶ τὴν χεῖρα μολύνει; τί δὲ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄρπαξ; [153] Πανί ποιν δῆλον· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰπεῖν οὐκ ἐνῆν τοῦ πόρνου οὐδὲν χεῖρον, ἑτέρως αὐτὸ ἠῤῥησε λέγων, ὅτι ἐπὶ τῆς πορνείας ὁλόκληρον τὸ σῶμα γίνεται μιᾶρον. Ὡς περ γὰρ εἰς λέδητα ἀκαθαρσίας ἐμπίπτει καὶ τῷ μολυσμῷ βαπτρόμενον, οὕτω φύρεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἔθος. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἂν τις σπουδάσειεν ἐπὶ βαλανεῖον ἔλθειν, ἢ ἀδιαφόρως ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀνεισὶν· ἀπὸ δὲ μίσεως πόρνης, καθάπερ ὁλος γενόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λούσασθαι ἔρχεται· οὕτως ἔχει τινὰ τὸ συνειδὸς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ταύτης ὑπόληψιν αἰσχροτέρων. Ἀμφοτέρᾳ μὲν οὖν χυλεπὰ καὶ πλεονεξία καὶ πορνεία, καὶ εἰς γέννησιν ἐμβάλλει· ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκονομικῶς ὁ Παῦλος πάντα ποιεῖ, οἷς εἶχε, τούτοις ἠῤῥησε τὸ τῆς πορνείας ἐγκλημα. Ἡ οὐκ οἰδατε οὐτι τὸ σῶμα ὑμῶν τὰς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστιν;

β'. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ, Τοῦ ἐν ὑμῖν, ὅπερ ἦν καὶ παραμυθούμενον· καὶ πάλιν ἐπεξηγούμενος ἐπηγάγεν· Ὁ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸν δεδωκότα τέθεικεν, ὑψηλὸν τε ὅμως ποιῶν τὸν ἀπροσάτην, καὶ φοβῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς παρακαταθήκης καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ παρακαταθεμένου. Καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν. Τοῦτο οὐκ ἐντρέποντος μόνον ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ βιαζομένου πρὸς ἀρετὴν. Τί γὰρ; πράττεις ἃ θέλεις, φησὶν· οὐκ εἰ ἑαυτοῦ κύριος. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τὸ αὐταξοῦσιον ἀναιρῶν· καὶ γὰρ εἰπὼν, Πάντα μοι ἔξεσται, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, οὐχὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀνείλε· καὶ

Idc quoque. Ego enim, Inquit, os equi habenis regebam, quamdiu tu tenebas : quia vero abiecasti, abs te exigo pœnas contemptus tui, et tecum complicor ex attraho, ut ne amplius tale quidpiam patiar. Nemo itaque habenas culpet, sed scipsum et corruptum animum. Nam in nobis auriga est ratio, habentæ corpus, quæ equos cum auriga conjungunt. Si ergo illæ recte positæ sint, nihil grave patieris ; sin illas dimittas, omnia abolevisti et perdidisti. Temperantes ergo simus, et ne accusemus corpus, sed malum animum. Nam hoc maxime diaboli opus est, ut stultos magis moveat ad accusandum corpus et

Deum et proximum, quam corruptum animum ; ut ne, si causam invenerint, liberentur a radice malorum. Sed vos cum insidias cognoscatis, iram vertite in illum, et aurigam jugo imponentes, ad Deum mentis oculum convertite. Nam in aliis quidem is nihil affert qui certamen proposuit, sed exspectat finem : hic autem omnino agonothea est Deus. Hunc ergo propitium habeamus, et omnino consequemur futura bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 6. v. 15. *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.*

1. Cum a fornicatore in avarum transiisset, rursus ab hoc venit ad illum, non ultra ipsum alloquens, sed alios qui fornicati non fuerant ; et illos muniens, ut ne in paria incident, ipsum denuo perstringit. Nam qui peccavit, etiamsi ad aliam orationem dirigas, sic etiam pungitur, concitata conscientia ipsumque verberante. Sufficiebat quidem metus supplicii ad illos in castitate continendos : quia vero non metu tantum vult hæc recte constitui, minas simul et ratiocinia affert. Illic ergo cum peccatum dixisset, et pœnam statuisset damnumque ostendisset, quod omnibus asferebatur ex tali fornicatoris concubitu ; ad avaritiam transiit, et minatus fore ut a regno excidant, et hic et cæteri omnes, quos recensuit, sic orationem absolvit : hic autem horribiliorem inducit admonitionem. Nam qui peccatum punit tantum, nec admodum grave et iniquum ostendit, nihil tam magnum per supplicium facit : qui vero ad pudorem inducit tantum, neque per punitionem terret, non admodum pangit eos, qui non sunt sensu præditi. Quamobrem utrumque facit Paulus, et pudorem infert dicens, *Nescitis quia angelos judicabimus?* et terret his verbis, *Nescitis quia avari regnum Dei non possidebunt?* Et de fornicatore iterum eodem utitur sermone : cum enim tenuisset per ea quæ prius dixerat, et eum excidisset atque Satanæ tradidisset futurique diei meminisset, rursus illi pudorem infert, dicens : *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi?* tamquam ingenuos pueros deinceps alloquens. Quia enim dixit, *Corpus Domino*, nunc clarius ostendit ipsum. Et alibi quoque hoc ipsum facit, dicens : *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte* (1. Cor. 12. 27). Et hoc ipsum exemplum sæpe ponit, non pro rebus iisdem, sed aliquando ut dilectionem ostendat, aliquando ut timorem augeat ; hic autem ipsum posuit terrens et timorem incutiens : *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.* Nihil hoc dicto est horribilius. Et non dixit, *Tollens ergo membra Christi, conjungam meretrici?* sed quid? *Faciam membra meretricis?* quod certe magis pungebat. Deinde probat quomodo is qui fornicatur id fiat, dicens : 16. *An nescitis quod qui adhæret*

meretrici, unum corpus efficitur? Undenam hoc perspicuum? *Erunt enim*, inquit, *duo in carne una.* 17. *Qui autem adhæret Domino, est unus spiritus.* Neque enim permittit concubitus ut duo sint duo, sed ambos unum facit. Et vide rursum quomodo per nuda nomina procedat, per meretricem et per Christum deducens accusationem. 18. *Fugite fornicationem.* Non dixit, *Abstinete a fornicatione;* sed, *Fugite;* id est, *Cum studio facite ut a malo liberemini.* *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Hoc est minus priore ; sed quia ab eo agebatur de fornicatoribus, undique illud extollit, et a majoribus et a minoribus crimen amplificans. Illud quidem prius religiosioribus dictum est, hoc autem imbecillioribus. Nam et hoc quoque Pauli sapientiæ est, non modo a majoribus pudorem incutere, sed etiam a minoribus, et a turpitudine atque ab indecoro. Quid ergo, inquit, an homicida manum non polluit? quid vero avarus et rapax? Id cuique palam est : sed quia dici non poterat nihil esse pejus fornicatore, alio modo hoc crimen auxit dicens, in fornicatione totum corpus fieri execrandum. Tamquam enim incidens in lebetem immunditiæ, inquinamento tinctum, sic polluitur. Hoc autem nobis etiam in more est. Nam ab avaritia quidem et rapina nemo nostrum curaverit in balneum ire, sed sine ullo discrimine domum redit : a coitu autem cum meretrice, ac si totus immundus sit effectus, ad lavacrum venit : ita turpiorem quamdam suspicionem ex hoc peccato habet conscientia. Utrumque certe grave est, avaritia nempe et fornicatio, et in gehennam injicit : verum quia Paulus omnia œconomice et prudenter administrat, quæ suppetebant omnia adhibuit ad fornicationis crimen augendum. 19. *An nescitis, quod corpus vestrum templum est ejus qui in vobis est Spiritus sancti?*

2. Non simpliciter dixit, *Spiritus;* sed, *Quis in vobis est*, quod consolantis erat : et rursus explicans ait : *Quem habetis a Deo.* Eum qui dedit posuit, simul et sublimem reddens auditorem, et terrens magnitudine depositi, et desiderio studioque deponentis. *Et non estis vestri.* Hoc non pudorem inferentis modo est, sed etiam cogentis ad virtutem. Quid enim? quod vis facis, ais : non es tui dominus. Hæc autem dicebat,

non liberam arbitrium tollens; nam cum dixisset, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, non libertatem nostram abstulit: et hic rursus scribens, *Non estis vestri*, non propositum voluntatis labefaciat, sed a nequitia abducit, et Domini curam ostendit: idem subiungit, 20. *Empti enim estis pretio*. Si autem non sum meus, quomodo exigo a me ea quæ sunt agenda? quomodo in sequentibus rursus dicis, *Glorificate Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quæ Dei sunt*.

Facultatem non peccandi habet homo. — Quid ergo sibi vult illud, *Non estis vestri*? et quid per hoc vult probare? In securitate constituere, ut ne peccemus, nec animi concupiscentias absurdas sequamur. Nam multa volumus absurda et gravia, sed ea reprimere oportet; nam id possumus: si enim non possemus, superflua esset admonitio. Vide ergo quomodo firmaverit. Cum dixisset enim, *Non estis vestri*, non adjecit, Sed sub necessitate estis, sed, *Pretio empti estis*. Cur hoc dicis? nam aliunde, dixerit fortasse quispiam, oportebat hortari, ostendendo nos habere Dominum. Sed hoc quidem cum Græcis nobis est commune; illud vero, *Pretio empti estis*, nobis est præcipuum. In memoriam enim revocat beneficii magnitudinem, et salutis modum, ostendens nos cum alienati fuissetus, emptos fuisse; et non simpliciter, sed pretio. *Glorificate ergo, portate Deum in corpore vestro et in spiritu*. Hoc porro dicit, ut non corpore solum fugiamus fornicationem; sed etiam in spiritu animæ nihil mali cogitemus, nec gratiam abigamus. *Quæ sunt Dei*. Quia enim dixit, *Vestro*, ideo adjecit, *Quæ sunt Dei*; utpe nobis in memoriam revocans, omnia Domini esse, corpus, animam et spiritum. Enimvero quidam dicunt, illud *In spiritu*, dici quasi in charismate. Nam si illud in nobis fuerit, Deus glorificatur; erit autem, si cor mundum habeamus. Dei autem illa esse dixit, non modo quia illa produxit, sed quia abalienata secundo rursus acquisivit, pretium ponens sanguinem Filii. Vide quomodo in Christo totum perfecti: quomodo nos in cælum adduxit. Membra estis Christi, inquit, templum estis Spiritus: ne ergo sitis membra meretricis: non enim corpus vestrum contumelia afficitur; neque corpus vestrum est, sed Christi. Hæc porro dixit, simul benignitatem ejus ostendens, quod corpus nostrum sit suum, et ut a maligna potestate nos eripiat. Nam si alienum est corpus, non potestatem habetis alieni corporis contumelia afficiendi, inquit, maxime vero cum sit Dominicum, neque templum Spiritus inquinandi. Si quis enim privatam domum ingreusus, petulanter egerit in illa, extremas dabit pœnas: qui templum regis receptaculum latronia fecerit, cogita quanta passurus sit mala. Hæc ergo cogitans, inhabitantem reverere; is enim est Paracletus: time illum, qui tecum complicatus est et tibi adhæret; Christus enim est. Num tu membrum Christi te ipse fecisti? Sic cogita et castus mane: cujus fuerint membra et rufus facta sint. Meretricis antea membra erant, et Christus fecit illa membra sui corporis. Non ergo illa nunc in potestate

habes: illi servias qui te liberavit. Non enim, si illam haberes et eam præ stultitia mercede locasses levari, ut fornicaretur; deindeque filius regis transiens, a servitute liberatam uxorem duxisset, pœnas te esset postea illam in prostibulum ducere: semel enim didisti et vendidisti. Res nostra sic habet: carnem nostram mercede conduximus diabolo gravi levari: videns Christus eripuit illam et liberavit a tyrannide illa acerba. Non est ergo jam nostra, sed liberatoris. Si velis ut illa tamquam regis sponsa, nemo prohibet; sin ad priora duxeris, eadem patieris, quæ per est pati contumeliosos. Idem potius illa est exornanda, quam prubro afficienda. Neque enim potentiam carnis habes in pravis concupiscentiis, sed in iis solis, quæ Deus præceperit. Cogita ergo a quanta illam contumelia liberaverit Deus: quavis enim meretrice turpior prostabat antea natura nostra. Nam latrocinia, homicidia, et quævis iniqua cogitatio in illam ingrediens, cum anima concubebat, parva vilique mercede, præsentis nempe voluptatis. Anima quippe commixta cum malis cogitationibus et actibus, hanc solum percipiebat mercedem.

3. Sed hæc quidem antea fieri grave cum esset, non tam grave erat: post cælum autem, post regnum, postquam tremenda perceperis mysteria, rursus inquinari, quam habebit veniam? Annon existimas cum avaris et aliis omnibus quos enumeravit, ipsum accendere diabolum? mulieres autem ad libidinem ornatas non censas cum illo commisceri? ecquis hunc sermoni contradixerit? Quod si quis sit contentiosus, exuat animam mulierum quæ se adeo indecore gerunt, et videbit malignum illum dæmonem cum illis valde complicari et commisceri. Difficile enim est, dilecti, difficile est, imo fortasse impossibile, ut sic ornato corpore, simul quoque ornetur anima; sed necesse est alterum negligere eum qui alterius curam habet: neque enim ex natura sua hæc simul esse possunt. Ideo ait: *Qui adhæret meretrici, est unus corpus: qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*. Ille namque tandem spiritus efficitur, licet corpore sit circumdatus. Quando enim nihil corporeum, nihil crassum, nihil terrenum circa ipsum fuerit, simpliciter corpore circumdatur: cum totus principatus sit animæ et spiritus, sic glorificatur Deus. Quamobrem in oratione dicere jubemur, *Sanctificetur nomen tuum*; et Christus ait: *Leuce lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Sic ipsam glorificant etiam cæli, non vocem emittentes, sed per aspectum admirationem commoventes, et gloriam Creatori referentes. Sic glorificemus illum et nos; imo magis quam illi; possumus enim si velimus. Neque enim ita cælum et dies et nox Deum glorificat, ut anima sancta. Sicut enim quis cæli pulchritudinem respiciens dicit, Gloria tibi, Deus: quale opus fecisti! ita et viri virtutem intuens, imo hic multo magis. Ab illis namque creaturis non omnes Deum glorificant, sed etiam multi illa automata esse dicunt; alii vero dæmonibus attribunt mundi creationem et providen-

ἐνταῦθα πάλιν γράφων, ὅτι *Οὐκ ἐστὲ ἀνθρώπων, οὐ
τῇ προαιρέσει λυμαίνεται, ἀλλὰ τῆς κακίας ἀπάγεται*,
καὶ τοῦ Δεσπότου τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται. Διὸ
καὶ ἐπηγάγεν· *Ἐγοράσθητε γὰρ τιμῆς*. Εἰ δὲ οὐκ
εἰμι ἑμαυτοῦ, πῶς με ἀπατεῖτε τὰ πρακτέα; πῶς δὲ
προῶν λέγεις πάλιν, *Δοξάσατε δὴ τὸν Θεόν ἐν τῷ
σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ὡς ἐστὶν
ἐστὶ τοῦ Θεοῦ*;

Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Οὐκ ἐστὲ ἀνθρώπων*; καὶ τί δι' αὐ-
τοῦ κατασκευάσαι βούλεται; Ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆ-
σαι τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν μηδὲ ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς
ψυχῆς ἀκολουθεῖν ταῖς ἀπόποις. Καὶ γὰρ πολλὰ βου-
λόμεθα ὅσποτα, ἀλλὰ κατέγειν δεῖ· *δυνάμεθα γάρ·
εἰ δὲ μὴ δυνάμεθα, περὶ τῆς ἡ παραίνεσις*. Ὅρα γοῦν
πῶς ἐσφαλίσταται. Εἰπὼν γάρ, *Οὐκ ἐστὲ ἀνθρώπων*,
οὐκ ἐπηγάγεν, *Ἄλλ' ὅπ' ἀνάγκη ἐστὶν, ἀλλ' Ἐγο-
ράσθητε τιμῆς*. Διὰ τί τοῦτο λέγεις; καὶ μὴν
ἐτίρωθεν, εἰποι τις ἂν ἴσως, ἔδει προτρέφαι, δι-
κνύντα ὅτι Δεσπότην ἔχομεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ
πρὸς Ἑλληνας ἡμῖν κοινόν, τὸ δὲ, *Ἐγοράσθητε τι-
μῆς*, ἡμῶν ἐξαιρετικόν. Ἀνομιμῆσκει γὰρ τοῦ με-
γέθους τῆς εὐεργεσίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας,
δείκνυς ὅτι ἄλλοτριωθέντες ἠγοράσθημεν· καὶ οὐχ
ἀπλῶς, ἀλλὰ τιμῆς. *Δοξάσατε δὴ, ὁρατε τὸν Θεόν
ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι*. Ταῦτα δὲ
λέγει, ὥστε μὴ τῷ σώματι μόνον φεύγειν τὴν πορ-
νεσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν [154] τῷ πνεύματι τῆς ψυχῆς
μηδὲν πονηρὸν λογίζεσθαι καὶ ἐλαύνειν τὴν χάριν.
Ἀπειρὸν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἵμῶν*,
διὰ τοῦτο ἐπηγάγεν, *Ἀπειρὸν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ*, συνεχῶς
ἀναμνησκῶν ἡμᾶς, ὅτι πάντα Δεσποτικὰ, καὶ σῶμα
καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα. Καὶ γὰρ τινὲς φασί, *Τῷ πνεύ-
ματι*, τῷ χαρίσματι λέγειν. Ἄν γὰρ ἐκεῖνον ἢ παρ'
ἡμῖν, δοξάζεται ὁ Θεός· ἔστι δὲ, ἂν καθαράν καρ-
δίαν ἔχωμεν. Τοῦ Θεοῦ δὲ αὐτὰ ἔφησεν, οὐκ ἐπειδὴ
παρήγαγεν αὐτὰ μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτριω-
θέντα, ἐκ δευτέρου πάλιν ἐκτήσατο, τιμὴν τὸ αἷμα
τοῦ Παιδὸς καταθείς. Ὅρα πῶς εἰς τὸν Χριστὸν τὸ
πάν ἀπέρχεται· πῶς ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε.
Μέλη τοῦ Χριστοῦ ἔστε, φησὶ, ναὸς ἔστε τοῦ Πνεύ-
ματος· μὴ τοῖνον γίνεσθε πόρνης μέλη· οὐ γὰρ τὸ
σῶμα τὸ ὑμῶν ὑβρίζεται· οὐ γὰρ τὸ σῶμα ὑμῶν
ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγον, ὁμοῦ καὶ
τὴν φιλοanthρωπία ἐνδείκνυσθαι, ὅτι αὐτοῦ τὸ σῶμα
τὸ ἡμέτερον, καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς πονηρίας ἡμᾶς
ἀφαιρούμενος. Εἰ γὰρ ἄλλοτρίον ἐστὶ τὸ σῶμα, οὐκ
ἔχετε ἐξουσίαν ἄλλοτρίον σῶμα ὑβρίζειν, φησὶ, καὶ
μάστιγα ὅταν ἡ Δεσποτικὴν, οὐδὲ ναὸν μολύνειν τοῦ
Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἰδιωτικῇ τις ἐπελώδην οἰκίᾳ, καὶ
καμώσας εἰς ἐκείνην, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην· ὁ
βασιλεὺς ναὸν ληστοῦ ποῶν καταγώγιον, ἀνέστησεν
πόσα πιάσεται κακά. Ταῦτα οὖν ἐνόησας, αἰδέσθητι
τὸν ἐνοικοῦντα· ὁ γὰρ Παράκλητός ἐστιν οὗτος·
φρίξον τὸν συμπεπλεγμένον σοι καὶ κεκολλημένον·
ὁ γὰρ Χριστὸς ἐστὶ. Μὴ γὰρ σὺ μέλη Χριστοῦ ἐαυ-
τὸν ἐποίησας; Ἐνόησον οὕτω, καὶ μένε σωφρονῶν,
τίνας ἦν μέλη, καὶ τίνας γέγονε. Πόρνης ἦν μέλη
πρὸ τούτου, καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν αὐτὰ μέλη τοῦ
ἰδίου σώματος. Οὐκ ἄρα αὐτῶν ἐξουσίαν ἔχεις λοι-
πὸν· ἐκεῖνοι δούλευε τῷ ἐλευθερώσαντι. Οὐδὲ γὰρ, εἰ
θυγατέρα ἔχων, ἐκ πολλῆς τῆς ἀνοίας ἐξεμίσθωσας
αὐτὴν πορνεύσασθαι, πορνεύσασθαι ἐποίησας, εἴτα
βασιλεὺς υἱὸς πατρὶν ἡλευθέρωσέ τε αὐτὴν τῆς
ουλειᾶς ἐκείνης καὶ συνήψεν αὐτῷ, κύριος εἰ λοι-

πὸν ἀγειν αὐτὴν ἐπὶ τὸ παρῆν· ἀπαξ γὰρ ἔσωσας
καὶ ἐπώλησας. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἡμέτερον· ἐξεμ-
ίσθωσamen τὴν σάρκα τὴν ἐαυτῶν τῷ διαβόλῳ, τῷ
χαλεπῷ πορνοδοσκῷ· ἰδὼν ὁ Χριστὸς, ἐβρόντο αὐ-
τὴν καὶ ἀπῆλλαξε τῆς πονηρίας τυραννίδος ἐκείνης·
οὐ τοῖνον ἐστὶν ἡμέτερα λοιπὸν, ἀλλὰ τοῦ ρυσαμένου.
Ἐὰν ἐθέλῃς ὡς νόμφη βασιλείᾳς καυχῆσθαι, οὐδεὶς
ὁ καλύων· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὰ πρότερα ἀγάγῃς, καίση
τὰ αὐτὰ, ἀ τοὺς τοιαῦτα ὑβρίζοντας εἰκός. Διὸ
ἄλλον αὐτὴν κατακοσμεῖν χρὴ, οὐχὶ κατασχύνειν.
Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς σαρκὸς ἐν ταῖς πονηραῖς
ἐπιθυμίαις, ἀλλ' ἐν οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτάξῃ μόνοις.
Ἐνόησον γοῦν ἡλίχης αὐτὴν ὑβρεως ἀπῆλλαξεν ὁ
Θεός· καὶ γὰρ πάσης πόρνης αἰσχρότερον προσι-
στέχει ἡ φύσις ἡ ἡμέτερα πρὸ τούτου. Καὶ γὰρ
λησταια καὶ ἀνδροφονίαι, καὶ ἑκαστος παρὰ νομῶς
λογισμὸς πρὸς αὐτὴν εἰσῶν, συγκατεκλίνετο τῇ
ψυχῇ, καὶ μισθώματος ὀλίγου καὶ τοῦ τυχόντος,
τῆς παρουσίας ἡδονῆς. Ἡ γὰρ ψυχὴ φυρομένη μετὰ
τῶν πονηρῶν ἐνομιῶν καὶ πράξεων, τοῦτον ἑκαρ-
ποῦτο μόνον τὸν μισθόν.

γ'. [155] Ἀλλὰ τὸ μὲν πρὸ τούτου ταῦτα γίνεσθαι
καίτοι δεινὸν ἐν, οὐχ οὕτω δεινὸν ἦν· τὸ δὲ μετὰ τὸν
οὐρανὸν, μετὰ τὰ βασίλεια, μετὰ τὸ τῶν μυστηρίων
ἀπαλαῦσαι τῶν φρικτῶν πάλιν μολύνεσθαι, ποῶν
ἔξει συγγνώμην; [154] οὐκ οἶμαι καὶ τοὺς πλεονέκτους
καὶ πᾶσιν, οἷς ἐμπροσθεν ἀπηριθμησεν, αὐτὸν τὸν
διάβολον συγκατεκλίνεσθαι; τὰς δὲ καλλωπιζόμενας
πρὸς ἀσέλγειαν γυναῖκας οὐχ ἡγῆ μετ' ἐκεῖνον μί-
γνυσθαι; καὶ τίς ἀντρεῖ τοῦτω τῷ λόγῳ; Εἰ δὲ
ἐστὶ τις φιλονεικῶν, ἀποδύεται τὴν ψυχὴν τῶν τῶ
τοιαῦτα ἀσχημονουσῶν γυναικῶν, καὶ βυβταί πάντας
τὸν πονηρὸν δαίμονα ἐκεῖνον σφοδρῶς συμπεπλεγμέ-
νον αὐταῖς. Δύσκολον γὰρ, ἀγαπητοί, δύσκολον, τάχα
δὲ καὶ ἀμήχανον, τοῦ σώματος καλλωπιζομένου οὕτω,
καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοῦ καλλωπιζέσθαι· ἀλλ' ἀνάγκη
θάτερον ἀμελεῖσθαι, ἐπιμελουμένου θάτερον· οὐ γὰρ
ἔχει φύσιν ὁμοῦ ταῦτα γίνεσθαι. Διὸ φησιν· Ὁ καλ-
λόμενος τῇ πόρνῃ, ἐν σώματι ἐστίν· ὁ δὲ κολλώ-
μενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστίν. Πνεῦμα γὰρ
γίνεται λοιπὸν ὁ τοιοῦτος, καὶ σῶμα περιέκειται.
Ὅταν γὰρ μηδὲν σωματικὸν μηδὲ παχὺ μηδὲ γήινον
περὶ αὐτὸν ἦ, ἀπλῶς τὸ σῶμα περιέκειται· ὅταν ἡ
πᾶσα ἀρχὴ τῆς ψυχῆς ἦ καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω
δοξάζεται ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἐν τῇ εὐχῇ κελεύομεθα
λέγειν· Ἀγασθῆτω τὸ ὄνομά σου· καὶ ὁ Χριστὸς
φησὶ· Ἀμνηστῶ τὸ σῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀν-
θρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δο-
ξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.
Οὕτω δοξάζουσιν αὐτὸν καὶ οἱ οὐρανοὶ, οὐ φωνὴν
ἀφιέντες, ἀλλὰ διὰ τῆς ὕψους θαυμαζόμενοι, καὶ τὴν
δόξαν εἰς τὸν δημιουργὸν ἀναφέροντες. Οὕτω δοξά-
σωμεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἐκείνων·
δυνάμεθα γὰρ, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως οὐρανὸς
καὶ ἡμέρα καὶ νύξ, ὡς ἅγια ψυχὴ δοξάζει Θεόν. Ὅσα-
περ γὰρ εἰς τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ τις ἀφορῶν, λέγει·
Δόξα σοι, ὁ Θεός, οἷον ἔργον ἔκτισας· οὕτω δὲ καὶ
εἰς ἀνδρὸς ἀρετὴν βλέπων, καὶ πολλῶν πλέον ἐνταῦθα.
Ἀπ' ἐκείνων μὲν γὰρ τῶν κτισμάτων οὐ πάντες δε-
ξάζουσιν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἀτόματα εἶναι λέγουσι τὰ
ὄντα· ἄλλοι δὲ καὶ δαίμοσιν ἀνατιθέασιν τὸν κόσμον
τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν πρόνοιαν, οἱ καὶ σφόδρα
ἀσύγγνωστα ἀμαρτάνουσιν· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπου ἀρετῆς
οὐδεὶς τοιαῦτα ἀναίσχυνηται δυνήσεται, ἀλλὰ πάν-
τως δοξάσει τὸν Θεόν, τὸν δουλεύοντα αὐτῷ μετὰ

* Morel, τίνος; ὅν μὲν.

ἀρετῆς ζῶντα ὄρων. Τίς γὰρ οὐκ ἐκπλαγῆσται, ὅταν ἀνθρώπος τις ὦν, καὶ τῆς κοινῆς μετέχων φύσεως, καὶ ἐν μέσσις σπρεφόμενος ἀνθρώποις, καθάπερ ἀδάμας, μὴ ἐπικράμπηται πρὸς τὸν τῶν παθῶν ἑσμὸν; ὅταν μεταξὺ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ θηρίων ὦν, ἀδάμαντος ἰσχυρότερος ᾖ, καὶ περιγένηται πάντων διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον; ὅταν ὑβρίζηται, καὶ εὐλογῇ; ὅταν κακῶς ἀκούῃ, καὶ ἐγκωμιάζῃ; ὅταν ἐπηρεάζεται, καὶ εὐχεται ὑπὲρ τῶν ἀδικούντων; ὅταν ἐπιβουλεύεται, καὶ εὐεργετῇ τοὺς πολέμους; αὐτῇ καὶ ἐπιβουλεύοντας; Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν οὐρανῶν πολλῶν μᾶλλον δοξάσει τὸν Θεόν. Τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν [156] ὁρῶντες Ἕλληνας, οὐκ αἰσχύνονται· ἅγιον δὲ ἄνδρα ἰδόντες μετὰ ἀκριθείας φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενον, καταθύνονται καὶ ἑαυτῶν καταγινώσκουσιν. Ὅταν γὰρ ὁ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς φύσεως μετέχων, τοσοῦτον ἀνώτερος ᾖ [ᾖ] πολλῶν μᾶλλον, ᾗ ὅσον ὁ οὐρανὸς τῆς γῆς, καὶ ἄκοντες ἐννοοῦσιν, ὅτι θεία δύναμις ταῦτα ἐργάζεται· διό ψοι· *Καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Βούλει μαθεῖν καὶ ἐτέρωθεν, πῶς μὲν ἀπὸ τοῦ βίου τῶν δούλων αὐτοῦ δοξάζεται ὁ Θεός, πῶς δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων; Ἐνέβαλέ ποτε ὁ Ναβουχοδονόσορ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν καμίνον. Εἶτα ἐπειδὴ εἶδε τὸ πῦρ οὐ περιγεγόμενον αὐτῶν, ψοισί· *Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃς ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετο τοὺς παῖδας αὐτοῦ ἐκ τῆς καμίνου*. *Ὅτι ἐπεποιθείσαν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἡλλοίωσαν τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως*. Τί λέγεις; κατεφρονήθης, καὶ θαυμάζεις τοὺς διαπίπταντας; Ναί, ψοισί, [καί] δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι κατεφρονήθην· καὶ τοῦ θαύματος ταύτην τὴν αἰτίαν τίθῃσι. Ὡστε οὐ διὰ τὸ σημεῖον ἡ δόξα τῷ Θεῷ τότε γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προαίρεσιν τῶν ἐμβληθέντων. Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐξετάσειε τις τοῦτο κακείνου, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ἐκείνου. Τοῦ γὰρ ῥύσασθαι καμίνου τὸ πείσαι ψυχὰς κατατολμῆσαι καμίνου, οὐκ ἔλαττον εἰς θαύματος λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἐκπλήξῃς ἄξιον, ὅταν ὁ τῆς οἰκουμένης βασιλεὺς, καὶ τσαῦτα περὶ ἑαυτὸν ὅπλα ἔχων καὶ στρατόπεδα καὶ στρατηγούς καὶ τοπάρχας καὶ ὑπάτους, καὶ γῆν καὶ θάλατταν ὑποκειμένην, ὑπὸ παίδων αἰχμαλώτων καταφρονῇται, καὶ οἱ δεδωμένοι τοῦ δήσαντος περιγίνονται καὶ πᾶσαν νικῶσι τὴν στρατιάν ἐκείνην; οὐ γὰρ ἴσχυσαν, ὅπερ ἤθελον, οἱ περὶ τὸν βασιλεῖα, καὶ ταῦτα καὶ τὴν ἀπὸ τῆς καμίνου συμμαχίαν ἔχοντες· ἀλλ' οἱ γυμνοὶ καὶ δοῦλοι καὶ ξένοι καὶ ὀλίγοι (τί γὰρ τριῶν ὀλιγώτερον;) ἄπειρον στρατιάν δεδωμένοι κατηγωνίσαντο. Ἦδη γὰρ θάνατος κατεφρονεῖτο, ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐμελλεν ἐπιδημεῖν· καὶ καθάπερ ἀνατέλλειν μέλλοντος τοῦ ἡλίου, καὶ πρὶν ἢ τὰς ἀκτῖνας φανῆναι, λαμπρὸν γίνεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· οὕτω καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου μέλλοντος ἔρχεσθαι, ὁ θάνατος λοιπὸν ὑπεξίστατο. Τί τοῦ θεάτρου γένοιτο; ἂν λαμπρότερον ἐκείνου; τί τῆς νίκης περιφανέστερον; τί τῶν καινῶν τροπαίων ἐπισημότερον;

δ'. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται. Καὶ νῦν ἐστὶν ὁ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου βασιλεὺς, καὶ νῦν φλόγα ἀνάπτει χαλεπωτέραν ἐκείνης· ἔστι καὶ νῦν ὁ τοιαύτην εἰκόνα κελεύων θαυμάζειν· πάρεισιν αὐτῷ καὶ σατράπαι καὶ στρατιῶται καὶ χοιτεύουσα μουσική· καὶ πολλοὶ θαυμάζουσι ταύτην τὴν εἰκόνα, τὴν ποικίλην, τὴν μεγάλην. Τοιοῦτον γὰρ τί ἐστὶν ἡ πλεονεξία, οἷον ἡ εἰκὼν ἐκείνη, οὐδὲ σιδήρου καταφρονούσα, ἀλλ' ἐξ ἀνομοίων μὲν συγχευμένη πραγμάτων, πάντα

δὲ κελεύουσα θαυμάζειν, καὶ χαλκὸν καὶ τσίδηρον καὶ ἄ πολλὰ τοῦτων ἐστὶν εὐτελέστερα. Ἀλλ' ὥστε ταῦτα ἐστὶν, οὕτω καὶ οἱ τῶν παίδων ἐκείνων ζηλωταὶ εἰσι καὶ νῦν, οἱ λέγοντες· Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι σου οὐ προσκυνούμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν καμίνον τῆς πενίας ὑπομένομεν, καὶ τὴν δὴλον ταλαιπωρίαν ἅπασαν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων. Καὶ οἱ μὲν πολλὰ ἔχοντες, καθάπερ κακείνοι, τότε, καὶ ταῦτα προσκυνοῦσι πολλὰκις καὶ κατακαίονται [157]· οἱ δὲ μὴδὲν κεκτημένοι καὶ ταύτης καταφρονοῦσι, καὶ ἐν πείνᾳ ὄντες, ἐν δρόσῳ μᾶλλον εἰσι τῶν ἐν εὐπορίᾳ ζώντων· καθάπερ καὶ τότε οἱ μὲν ἐμβαλόντες κτεκάρησαν, οἱ δὲ ἐν μέσῳ ὄντες, ὥστε ἐν ὕδατι ἦσαν καὶ δρόσῳ. Καὶ ὁ τύραννος δὲ τότε ἐκείνος μᾶλλον ἐκαίετο τῇ φλογί, τοῦ θυμοῦ σφοδρότερον αὐτὸν ἀνάπτοντος, ἢ οἱ παῖδες ἐκείνοι. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐκ ἴσχυσε τὸ πῦρ οὐδὲ ἀκρῶν ἀφασθαι τῶν τριγῶν· τοῦτο δὲ πρὸς σφοδρότερον κατέκαυσε τὴν διάνοιαν ἢ ὅργη. Ἐννόησον γὰρ ὅσον ἦν ἐπ' ἡμέσιν τοσαύταις ὑπὸ παίδων αἰχμαλώτων αὐτὸν διαπίπτεσθαι. Ἔδειξε γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔλαβεν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἰσχύιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἁμαρτίαν. Εἰ γὰρ τῶν δεδωμένων οὐκ ἴσχυσε περιγενέσθαι, καὶ ταῦτα ἐν καμίνῳ βεβλημένων, πῶς ἂν τούτων περιγένητο πολέμου νόμῳ, πάντων τοιούτων ὄντων; Ὅθεν δὴλον ὅτι αἱ τῶν πολλῶν ἁμαρτίαι τὴν πόλιν παρέδωκαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀκονόδοξον τῶν παίδων. Οὐ γὰρ ἐπεπλήθυσαν τῇ καμίνῳ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν τὴν παραγγέλλαν ἀνωθεν ἐφύλαττον λέγοντες· *Εὐχεσθε μὴ εἰσελεσθῆναι εἰς πειρασμόν*· οὐτε ἔφυγον ἐπειδὴ ἤχθησαν, ἀλλ' ἔστησαν ἐν τῷ μέσῳ γενναίως, οὐτε μὴ καλοῦντος ἀγωνιζόμενοι, οὐτε καλοῦντος μαλακίζόμενοι, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἔτοιμοι καὶ γενναῖοι, καὶ πάσης γέμοντες παρόρσης. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τί λέγουσιν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθωμεν αὐτῶν τὸ φιλόδοξον ἢ φρόνημα· *Ἔστι Θεός ἐν οὐρανοῖς δυνατὸς ἐξελεσθαι ἡμᾶς*. Οὐ γὰρ ὑπὲρ ἑαυτῶν φροντίζουσιν, ἀλλὰ καὶ καίεσθαι μέλλοντες, ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης μεριμνῶσιν. Ἴνα γὰρ μὴ ποτε, ψοισί, κατακαυθέντων ἡμῶν ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ καταγνῶς, ἡδὴ σοὶ τὸ δόγμα ἅπαν ἀπαγγέλλομεν ἀκριβῶς τὸ ἡμέτερον· *Ἔστι Θεός ἐν οὐρανοῖς, οὐ τοιοῦτος, οἷα αὕτη εἰκὼν ἡ ἐπὶ γῆς, ἡ ἀψυχὸς καὶ ἄφρωνος, ἀλλ' ἱκανὸς καὶ ἐκ μέσσης καμίνου τῆς καιομένης ἐξαρπάσαι*. Μὴ τοῖσιν αὐτοῖς καταγνῶς ἀσθένειαν, ὅτι ἀφίησιν ἐμπεσεῖν. Οὕτως ἐστὶ δυνατὸς, ὥστε μετὰ τὸ ἐμπεσεῖν πάλιν ἡμᾶς ἐξαρπάσαι τῆς φλογός· *Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, ὦ βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῇ ἢ ἔσθησας οὐ προσκυνοῦμεν*. Ὅρα αὐτοὺς οἰκονομικῶς ἀγνοούντας τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ προῦρθεσαν, οὐδὲ ἦσαν θαυμαστόν, πεπονηκότες ὅπερ ἐποίησαν· τί γὰρ θαυμαστόν, εἰ ἐνέχυρα ἔχοντες σωτηρίας, κατετόλμησαν τῶν δεινῶν; ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἰδοξάζετο, δυνήθεις ἐκβαλεῖν τῆς καμίνου· ἐκείνοι δὲ οὐκ ἂν ἐθαυμάσθησαν, ἄτε μὴ εἰς κινδύνους ἑαυτοὺς βίβαντες. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀφῆκεν ἀγνοῆσαι τὸ μέλλον, ἵνα αὐτοὺς δοξάσῃ πλέον. Καὶ καθάπερ αὐτοὶ ἡσφαλίζοντο τὸν βασιλεῖα μὴ ἀσθένειαν καταγνῶναι Θεοῦ, εἰ κατακαυθῆναι· οὕτως ὁ Θεὸς ἀμφοτέρω ἐποίησε, καὶ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἔδειξε, καὶ τὴν τῶν παίδων προθυμίαν λαμπροτέρην διαφανῆναι παρεσκεύασε. Πέδον

* Dico cecidi, ἦσαν τῇ δρόσῳ, rectius, nō fallimur. Lxx. b Reg., οὐδὲσαν.

tiam, quod peccatum vix veniam admittat : circa virtutem autem hominis, nemo sic impudenter agere poterit, sed omnino glorificabit Deum, dum videt eum qui Deo servit sancte viventem. Quis enim non obstupescet, quando quispiam, homo cum sit communisque naturæ particeps, in mediisque versans hominibus, sicut adamas, non convertitur ad passionum agmen? cum inter ignem et ferrum et feras versans adamante fortior est, et per pietatis verbum rationemque omnia superaverit? quando probris afficitur, et benedicit? quando male audit et laudat? quando molestia ei creatur, et ille orat pro iis qui secum iniique agunt? quando insidiis appetitur, et ipse beneficia præstat insidiatoribus et adversariis? Hæc et similia magis quam cæli glorificant Deum. Græci namque cælum videntes, non pudore afficiuntur; sanctum autem virum videntes accurate philosophiam exhibentem, pudore suffunduntur seseque damnant. Cum enim is, qui ejusdem naturæ consors est, ita superior illis est, et multo magis, quam cælum terram superat; vel inviti cogitant, quamdam divinam virtutem hæc operari: ideo ait: *Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.* Vis et aliunde discere, quomodo a servorum suorum vita glorificetur Deus, quomodo etiam a miraculis? Inmisit aliquando Nabuchodonosor tres pueros in fornacem. Deinde quia vidit ignem non illos superare, ait: *Benedictus Deus, qui misit angelum suum, et eripuit pueros suos a fornace, quia confiderunt in eum: et verbum regis mutaverunt* (Dan. 3. 95). Quid dici? contemptus fuisti, et miraris eos qui respuerunt? Etiam, inquit, et propter hoc ipsum quod contemptui habitus sim; et miraculi hanc statuit esse causam. Itaque non propter signum tantum tunc gloria Deo fuit, sed propter propositum eorum qui illo injecti sunt. Quod si quis hoc et illud per se examinet, non hoc illo minus est. A fornace enim liberasse, non est majus ad rationem miraculi, quam animis persuasisse ut ingrederentur in fornacem. Quomodo enim non dignum stupore fuerit, cum rex orbis, tam multis armis circumseptus, exercitus habens, duces, toparchas et consules, terræ et mari imperans, a pueris captivis despicitur, et vincti vincientem superant et totum ipsius vincunt exercitum? Non enim potuerunt id, quod voluerunt, rex et clientes ejus, qui et hæc et fornacis copiam habebant; sed nudi, servi, exteri, pauci (quid enim tribus paucius sit?) immensam exercitum vincti profligarunt. Jam enim mors despiciebatur, quia adventurus erat Christus: et sicut jam orituro sole, antequam radii appareant, splendida efficitur lux diei: sic etiam venturo justitiæ sole mors tandem cedebat. Quid illo theatro splendidius fuerit? quid victoria clarius? quid novis tropæis insignitus?

4. Hæc fit etiam nostro tempore. Et nunc rex est Babylonice fornacis, nunc etiam fornacem accendit illa graviores: est etiam qui nunc illam jubet admirari imaginem: adsunt ipsi et satrapæ et milites et iniqua demulcens; multique illam imaginem admirantur, variam, magnam. Tale enim quidpiam est

PATROL. GR. LXXI.

avaritia, quale imago illa, ne ferrum quidem despicens, sed ex dissimilibus composita rebus, omnia admirari jubens, æs, ferrum, et quæ sunt illis admodum viliora. Sed quemadmodum hæc sunt? ita etiam nunc sunt puerorum illorum imitatores qui dicunt: Diis tuis non servimus, et imaginem tuam non adoramus; sed et paupertatis fornacem sustinemus et aliam omnem miseriam pro Dei legibus. Et illi quidem qui multa habent, ut et veteres illi, hanc sæpe adorant et comburuntur; qui vero nihil possident, hanc despiciunt, et in paupertate versantes, in rore magis deliciantur, quam illi qui in rerum copia vivunt: sicut et tunc quoque, qui injecerunt combusti sunt, qui autem in medio erant, ceu in aqua et rore versabantur. Tyrannus autem ille tunc magis a flamma urebatur, ira vehementius illum incendente, quam pueri illi incenderentur. Nam illorum ne summos quidem capillos potuit ignis tangere; hujus autem mentem igne vehementius ira incendit. Cogita enim quantum illud esset, in tam multorum conspectu a pueris captivis ipsum contemni. Tunc enim ostendit, se illorum urbem cepisse, non vi sua, sed propter multorum peccata. Nam si vinctos non potuit superare, etiamque in fornacem injectos, quomodo illos lege belli superasset, si omnes tales fuissent? Unde manifestum est multorum peccata urbem tradidisse. Vide autem quam a vana gloria alieni pueri essent. Non enim insilierunt in fornacem, sed jam olim Christi præceptum servabant dicentis: *Orate ne intretis in tentationem* (Matth. 26. 41): neque suserunt quando ducti sunt, sed steterunt in medio fortiter: neque non vocante decertantes, neque vocante molles et ignavi, sed ad omnia parati et scienti omniique fiducia pleni. Audiamus enim quid dicant, ut inde eorum philosophum sensum ediscamus: *Est Deus in cælis potens eripere nos* (Dan. 3. 47). Non enim de se sunt solliciti, sed mox comburendi, de gloria Dei solliciti sunt. Ut enim, nobis combustis, Deum non damnes imbecillitatis; jam tibi totum dogma nostrum accurate annuntiamus. *Est Deus in cælis*, non talis qualis hæc imago in terra, inanimata et muta, sed qui possit ex media fornace ardenti eripere. Ne itaque illum damnos imbecillitatis, quod nos sinat in eam incidere: tam potens est, ut postquam inciderimus, nos a flamma eripere possit; *Et si non faciat, notum sit tibi, o rex, quod diis tuis non servimus, et auream quam posuisti statuam non adoramus* (Ibid. v. 18). Vide eis certo consilio et compensatione non nosse futurum. Si enim seipsos, admirandi non fuissent hæc facientes: quid enim mirum, si pignora salutis habentes, gravia illa audacter adiissent? sed glorificaretur quidem Deus, qui potuisset eripere ex fornace; ipsi vero non admirabiles fuissent, utpote qui non in periculo seipsos coniecissent. Ideo permisit, ut ipsi quod futurum erat ignorarent, ut magis eos glorificaret. Et sicut ipsi confirmabant regem, ut ne Deum imbecillitatis damnaret, si ipsi combusti fuissent: ita et Deus utrumque præstitit, et potentiam suam ostendit, et

puerorum animum præclariorem effecit. Undenam ergo illis hæc dubitatio, inquit, ut non confiderent se salvos exituros esse? Quod se viliores omnino esse putarent, et tali beneficio indignos. Quod autem non ex conjectura hoc dicam, in fornacem conjecti lamentabantur, hæc dicentes: *Peccavimus, injuste egimus: non licet nobis os aperire (Dan. 3. 29)*. Propterea dicebant, *Et si non*. Si enim non clare dicebant, Potest nos Deus eripere; si autem non eripuerit, propter peccata nostra non eripiet, ne mireris: visi enim essent apud barbaros peccatorum suorum obtentu Dei imbecillitate obtegere. Propterea cum de ejus potentia tantum loquuti essent, causam non ponunt. Alloquin recte eruditi erant Dei judicia non curiose inquirere. Cum hæc ergo dixissent, in ignem ingressi sunt, nec regem contumelia affecerunt, neque statuam evertere. Virum enim fortem talem esse oportet, moderatum et mansuetum, maxime in periculis, ut ne videatur ex ira et vana gloria talia adire certamina, sed ex fortitudine et temperantia. Nam qui contumelia afficit, in suspicionem illorum criminum venit: qui vero sustinet et trahitur ac cum

mansuetudine decertat, non modo ut fortis in admiratione habetur, sed etiam ob moderationem et mansuetudinem non minus celebratur. Id quod et ipsi tunc fecerunt, cum et fortitudinem et mansuetudinem omnem exhibuerunt: nec quidquam fecere propter mercedem et præmium. Et si noluerit, inquit, nos eripere, diis tuis non servimus: jam enim remunerationem habemus, ut digni habiti, qui ab impietate liberemur, et quod propterea corpora cremarentur. Et nos igitur habentes jam mercedem, nam habemus, digni habiti qui illum cognoscereamus, et qui membra Christi efficeremur, ne faciamus illa membra meretricis. In hoc enim tam horrendo dicto finienda est oratio: ut validum habentes comminationis timorem, maneamus auro puriores hoc meta redditi. Sic enim poterimus a fornicatione erepti Christum videre: quem utinam cum fiducia videamus in illo die, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIX.

CAP. 7. v. 1. *De quibus autem scriptis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere: 2. propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habet, et unaquæque suum virum.*

1. Postquam gravissima tria corripuit vitia, unum quidem quod divelleretur Ecclesia, secundum autem fornicatoris, tertium avari; deinde mitiore usus est oratione: et admonitionem consiliumque interponit de matrimonio et de virginitate, a molestioribus auditorem ad quietam ducens. In secunda autem epistola contrarium facit: incipit enim a mitioribus, desinit autem in tristiora. Hic vero postquam de virginitate sermonem perfecit, rursus exit ad ea quæ magis pungunt ac feriunt, non omnia continenter ponens, sed sermonem in utroque varians, ut tempus exigebat, necnon præsentium rerum usus. Ideo ait: *De quibus autem scriptis mihi*. Scripserant autem ei, an oporteret ab uxore abstinere an non. Et ad ea rescribens, et de matrimonio legem ferens, sermonem de virginitate inducit: *Bonum est homini mulierem non tangere*. Nam si, inquit, quod bonum est et admodum excellens quæris, melius est cum muliere nullam habere consuetudinem; si quod tutum est, et quod infirmitatem tuam juvet, matrimonio utere. Quia autem verisimile erat, ut etiam nunc solet, virum vellet, mulierem vero non item; vel etiam contra, vide quomodo de utroque disserat. Et dicunt quidam, hoc ab illo dictum sacerdotibus fuisse: ego vero ex iis quæ sequuntur rem examinans, non dixerim rem ita se habere: neque enim universe admonitionem constituisset. Si autem sacerdotibus tantum hæc scripsisset, dixisset sane: Bonum est doctori uxorem non tangere; nunc autem universim hoc posuit: *Bonum est homini*, dicens, non tantum sacerdoti; et rursus, *Solutus es ab uxore? noli quærere*

uxorem. Non dixit, Tu sacerdos et doctor, sed indifinite; et totus omnino sermo sic procedit. Et cum dixit, *Propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat*, ex ipsa concessionis causa ad continentiam duxit. 3. *Uxori vir debitum reddat; similiter et mulier viro*. Quid est autem debitum honor? Mulier non habet potestatem sui corporis, sed et ancilla et domina viri est. Si defeceris ab ea quæ convenit servitute, Deum offendis: si autem abscedere vis, cum vir hoc permiserit, saltem ad breve tempus fiat. Propterea et debitam rem vocavit, ut ostenderet nullum esse sui dominum, sed esse alterum alterius servum. Cum ergo videris meretricem te ad peccatum allicientem, dic: Non est meum corpus, sed uxoris. Eadem dicat uxor illis, qui castitatem suam violare satagunt: Corpus meum non est meum, sed viri. Si vero nec maritus nec uxor potestatem corporis habent, multo minus pecuniarum. Audite quæcumque maritos habetis, et quicumque uxores. Si enim corpus sibi proprium habere non licet, multo minus pecunias. Alibi sane magnam dat marito prærogativam et in Novo et in Veteri Testamento dicens, *Ad virum tuam conversio tua, et ipse tibi dominabitur (Gen. 3. 16)*; Paulus autem sic dividens et scribens: *Viri, diligite uxores; uxor autem timeat virum (Ephes. 5. 23)*: hic vero non ultra majus aut minus ponit, sed unam potestatem. Quare? Quia de castitate sermo ipsi erat. In aliis quidem prærogativam, inquit, habeat maritus: ubi autem de continentia agitur, non item. *Vir potestatem sui corporis non habet, neque uxor*. Multa est æqualitas, et nulla prærogativa.

Conjugii jura.—5. *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu*. Quid hoc est? Ne se contineat, inquit, uxor marito nolente, neque maritus invita uxore. Quare? Quia magna ex tali continentia oriuntur mala:

οὖν αὐτοῖς, φησί, ἡ ἀμφιβολία καὶ τὸ μὴ θαρβεῖν ὅτι πάντως σωθήσονται; Διὰ τὸ [158] πάντως αὐτοῖς εὐτελεστέροις εἶναι νομίζειν, καὶ ἀναξίους τοιαύτης εὐεργεσίας. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος τοῦτο λέγω, εἰς τὴν κάμινον ἔμπροσθεν, τοιαῦτα ἀπωδύροντο λέγοντας· *Ἠμάρτομεν, ἠγομήσαμεν, οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα.* Διὰ ταῦτα ἔλεγον· *Καὶ ἐὰν μὴ.* Εἰ δὲ μὴ φανερώς εἶπον τοῦτο, οἶον, ὅτι δυνάτεος μὲν ἔστιν ὁ Θεὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς, ἐὰν δὲ μὴ ἐξέλῃται, διὰ τὰς ἁμαρτίας οὐκ ἐξελεῖται, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ ἔδοξαν ἂν παρὰ τοῖς βαρβάρους τοῦ Θεοῦ τὴν ἀσθενεῖαν τῇ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων συσπιάζειν προφάσει. Διὸ τούτο περὶ τοῦ δυνατοῦ μόνον διαλεχθέντες, τὴν αἰτίαν οὐ τίθεσσι. Καὶ ἄλλως δὲ παιδευμένοι καλῶς ἦσαν μὴ πολυπραγμονεῖν τοῦ Θεοῦ τὰς κρίσεις. Ταῦτα τοῖνυν εἰπόντες ἐνέβησαν εἰς τὸ πῦρ, καὶ οὐτε ἐνύδρισαν εἰς τὸν βασιλεῖα, οὐτε κατέστρεψαν τὴν εἰκόνα. Τὸν γὰρ ἀνδρείον τοιοῦτον εἶναι χρῆ, σὺφρονα καὶ ἐπισκή, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κινδύνους; ἵνα μὴ δέξῃ θυμῷ καὶ κενοδοξίᾳ πρὸς τοιοῦτους ἀγῶνας ἵκναι, ἀλλὰ ἀνδρείᾳ καὶ σωφροσύνῃ. Ὁ μὲν γὰρ ὑβρίζων, ἐκείνων τῶν ἐγκλημάτων ὑπομένει τὴν ὑπόνοιαν· ὁ δὲ ὑπομένων καὶ ἰλλόμενος

καὶ μετ' ἐπισκειάς ἀγωνιζόμενος, οὐχ ὡς ἀνδρείος θαυμάζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἐπισκειᾷ οὐχ ἥττον ἀνακηρύσσεται· ὅπερ καὶ αὐτοὶ τότε ἐποίησαν, τὴν τε ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενοι καὶ τὴν ἐπισκειαν ἀπασαν, καὶ οὐδὲν ἐπὶ μισθῷ πράττοντες οὐδὲ ἀντιδόσει καὶ ἀνταμοιβῇ. Καὶ ἐὰν μὴ θελήσῃ, φησὶν, ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι, τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν· ἔχομεν γὰρ ἥδη τὰς ἀμοιβὰς, καταξιοθέντες ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀσθεσίας, καὶ διὰ τοῦτο κατακαῦσαι τὰ σώματα. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν ἔχοντες ἥδη τὴν ἀντίδοσιν (καὶ γὰρ ἔχομεν, καταξιοθέντες αὐτὸν ἐπιγνώναι, καταξιοθέντες γενέσθαι μέλη Χριστοῦ), μὴ ποιήσωμεν αὐτὰ μέλη πόρνῃς. Ἐν γὰρ τῷ φρικωδεστάτῳ τούτῳ χρῆ καταλύσαι τὸν λόγον, ἵνα ἀκμάζοντα ἔχοντες τῆς ἀπειλῆς τὸν φόβον, μένωμεν τοῦ χρυσοῦ καθαρώτεροι τῷ φόβῳ τούτῳ γινόμενοι. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα πορνείας ἀπαλλαγέντες τὸν Χριστὸν ἰδεῖν· ὃν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετὰ παρρησίας θεάσασθαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΘ'.

Περὶ δὲ ὧν ἐγγράφετέ μοι· καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπεσεῖσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἐκωστος τὴν αὐτοῦ γυναικα ἐχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα.

σ'. Διορθώσας τὰ χαλεπώτατα τρία^α ἐγκλήματα, ἐν μὲν τὸ διωκεῖσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, δεύτερον δὲ τοῦ πεπορνευκότος, τρίτον δὲ τοῦ πλεονέκτου, κέχρηται λοιπὸν ἡμερωτέρῳ λόγῳ· καὶ μεταξὺ τίθησι παραίνεσιν καὶ συμβουλὴν τὴν περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς παρθενίας, [159] ἀπὸ τῶν φορτικωτέρων ἀναπαύων τὸν ἀκροατὴν. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς τὸ ἐναντίον ποιεῖ· ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῶν ἡμερωτέρων, τελευταῖα δὲ εἰς τὰ σκυθρωπότερα. Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν περὶ τῆς παρθενίας ἀπαρτίσας λόγον, πάλιν ἔξαισιν ἐπὶ τὰ κληρικώτερα, οὐ πάντα ἐφεξῆς τίθει, ἀλλὰ τοικαῖω τὸν λόγον ἐν ἑκατέρῳ, ὥς ὁ καιρὸς ἀπήτει, καὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων ἡ χρῆσις. Διὸ φησι· *Περὶ δὲ ὧν ἐγγράφετέ μοι.* Ἐγράψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς, ἢ μὴ. Καὶ πρὸς ταῦτα ἀντιγράφον καὶ περὶ τοῦ γάμου νομοθετῶν, εἰσάγει καὶ τὸν περὶ τῆς παρθενίας λόγον· *Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπεσεῖσθαι.* Εἰ μὲν γὰρ τὸ καλὸν καὶ σφόδρα ὑπερέχον ζητεῖς, φησὶ, βέλτιον μὴδ' ὅμως ὁμιλεῖν γυναικὶ· εἰ δὲ τὸ ἀσφαλὲς καὶ βοηθοῦν σου τῇ ἀσθενείᾳ, ὁμιλεῖ γάμῳ. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν, ὅ καὶ νῦν γίνεται, τὸν μὲν ἄνδρα βούλεσθαι, τὴν δὲ γυναῖκα μηκέτι, ἢ καὶ τὸ ἐναντίον, ὅρα πῶς περὶ ἑκατέρων διαλέγεται. Καὶ τινες μὲν φασιν, ὅτι πρὸς ἱερέας ὁ λόγος οὗτος αὐτῷ εἰρηται· ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῶν ἐξῆς σκοπῶν, οὐκ ἂν φαίην τοῦτο οὕτως ἔχειν· οὐδὲ γὰρ ἂν καθόλουτος ἔδοξα τὴν παραίνεσιν. Εἰ δὲ ἱερεῖσι μόνον ταῦτα ἔγραψεν, εἶπεν ἂν Καλὸν τῷ διδασκάλῳ γυναικὸς μὴ ἀπεσεῖσθαι· νυνὶ δὲ καθόλου αὐτὸ τίθει, *Καλὸν ἀνθρώπῳ*, λέγων, οὐχ ἱερατμόν· καὶ πάλιν, *ἀπέχεσθαι ἀπὸ γυναικὸς*; μὴ ζῆται γυναῖκα. Οὐκ εἶπε, Σὺ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διδασκαλός, ἀλλ' ἀδιορίστως· καὶ ὅλος διόλου τοιοῦτος πρῶτισιν ὁ λόγος. Εἰπὼν δὲ,

Διὰ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν αὐτοῦ γυναικα ἐχέτω, αὐτῇ τῇ αἰτίᾳ τῆς συγχωρήσεως εἰς ἐγκρατεῖαν ἤγαγε. *τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποδιδότω ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ.* Τί δὲ ἔστιν ἡ ὀφειλομένη τιμὴ; Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλὰ καὶ δούλη καὶ δέσποινα ἔστι τοῦ ἀνδρός. Κἂν ἀποστῇ τῆς δουλείας τῆς προσηκούσης, προσέκρουσας τῷ Θεῷ· εἰ δὲ ἀποστῇναι βούλει, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἐπιτρέπῃ, κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο γίνῃται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὀφείλῃν τὸ πρᾶγμα ἐκάλειπεν, ἵνα δείξῃ μὴδένα κύριον ὄντα αὐτοῦ, ἀλλ' ἀλλήλων δούλους. Ὅταν οὖν ἴδῃς πόρνην πειρώσαν σου, εἰπέ· Οὐκ ἔστι τὸ σῶμα ἐμὸν, ἀλλὰ τῆς γυναικὸς. Ταῦτα καὶ ἡ γυνὴ λεγέτω πρὸς τοὺς βουλομένους αὐτῆς διεφύξαι τὴν σωφροσύνην· Οὐκ ἔστι ἐμὸν τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τοῦ ἀνδρός. Εἰ δὲ σώματος οὐκ ἐξουσιάζει ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνή, πολλῷ μᾶλλον χρημάτων. Ἀκούσατε ὅσοι ἄνδρες ἔχετε, καὶ ὅσοι γυναῖκας. Εἰ γὰρ σῶμα ἔχειν ἴδιον οὐ χρῆ, πολλῷ μᾶλλον χρήματα. Ἀλλαχοῦ μὲν οὖν πολλὴν δίδωσι τῷ ἀνδρὶ τὴν προεδρίαν καὶ ἐν τῇ Κατῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγων· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστοργή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει· ὁ δὲ Παῦλος διαιρῶν οὕτω καὶ γράφων·* *Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα·* ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἐλαττον, ἀλλὰ μία ἡ [160] ἐξουσία. Τί δὴ ποτε; Ἐπειδὴ περὶ σωφροσύνης ὁ λόγος ἦν αὐτῷ. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις πλεονεκτεῖτω, φησὶν, ὁ ἀνὴρ· ἐνθα δὲ σωφροσύνης λόγος, οὐκέτι. Ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ἡ γυνή. Πολλὴ ἡ ἰσοτιμία, καὶ οὐδεμία πλεονεξία.

Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου. Τί δὴ τοῦτό ἐστι; Μὴ ἐγκρατεῦσθω, φησὶν, ἡ γυνή, τοῦ ἀνδρός ἀκοντος. μήτε ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τί δὴ ποτε; Ὅτι μέγιστα ἐκ τῆς ἐγκρατείας ταύτης τίκεται κακὰ· καὶ γὰρ καὶ μοιχεῖται καὶ πορνεῖται καὶ οἰκτιρὼν ἀνατροπαὶ πολλὰς ἐντεῦθεν ἐγένοντο. Εἰ γὰρ ἔχοντες τὰς αὐτῶν γυναῖκας, πορνεύουσι, πολλῷ μᾶλλον, ἂν αὐτοὺς τῆς πο-

^a Ita Reg., τρία deest in editis.

ραμυθίας ταύτης ἀποστερέσει. Καὶ καλῶς εἶπε, *Μὴ ἀποστερεῖτε*, ἀποστέρησιν ἐνταῦθα καὶ ὀφειλὴν ἀνυτέρω εἰπὼν ἃ, ἵνα δείξῃ τῆς δεσποτείας τὴν ἐπίτασιν. Τὸ γὰρ ἄκοντος θατέρου ἐγκρατεῦσθαι θάτερον, ἀποστερεῖν ἐστὶ· τὸ δὲ ἐκόντος, οὐκ ἐστὶ. Οὐδὲ γὰρ, εἰ πείσας με λάθοις τι τῶν ἐμῶν, ἀποστερεῖσθαί φημι. Ὁ γὰρ ἄκοντος καὶ βιαζομένου λαθὼν, ἀποστερεῖ ὅπερ ποιοῦσι πολλαὶ γυναῖκες, μείζονα τῆς δικαιοσύνης ἀμαρτίαν ἐργαζόμεναι, καὶ τῆς ἀσελγείας τοῦ ἀνδρός ὑπεύθυνοι γίνονται ταύτῃ, καὶ διασπῶσαι πάντα. Δεῖ δὲ πάντων προτιμῆν τὴν ὁμόνοιαν, ἐπειδὴ καὶ πάντων τοῦτο κυριώτερον, καὶ εἰ βούλει, καὶ ἐπὶ πῶν πραγμάτων αὐτὸ ἐξετάσωμεν. Ἐστω γὰρ γυνὴ καὶ ἀνὴρ, καὶ ἐγκρατεῦσθω ἡ γυνὴ μὴ βουλομένου τοῦ ἀνδρός· τί οὖν, ἂν ἐκεῖνος ἐντεῦθεν πορνεύῃ, ἢ μὴ πορνεύῃ μὲν, ἀλλήλῃ δὲ καὶ θυροῦται καὶ πυρῶται καὶ μάχεται, καὶ μυρία τῇ γυναικὶ πράγματα παρέχῃ; τί τὸ κέρδος τῆς νηστείας καὶ τῆς ἐγκρατείας, ἀγάπης διεσπόμενης; Οὐδέν. Πόσας γὰρ ἐνθεν λοιδορίας, πόσα πράγματα, πόσον ἀνάγκη γίνεσθαι πόλεμον;

β'. Ὅταν γὰρ ἐν οἰκίᾳ ἀνὴρ καὶ γυνὴ διεστηκότες ὦσιν, οὐδὲν νηδὺς χεῖμαζομένης ἀμεινὸν ἡ οἰκία διακίσεται, τοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν πρῶτα διαστασιάζοντος. Διὰ τοῦτ' φησι· *Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους*, εἰ μὴ τι ἄν ἐκ συμφώνου πρὸς κυριὸν, ἵνα σχολάζετε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· τὴν μετὰ κλεινοῦς σπουδῆς προσευχὴν ἐνταῦθα λέγων. Εἰ γὰρ κλυεῖ τοὺς συνιόντας ἀλλήλοις εὐχεσθαι, τὸ ἀδιαλείπτως εὐχεσθαι πῶς ἂν ἔχοι καιρόν; Ἔστι τοίνυν καὶ ὁμιλεῖν γυναικὶ, καὶ εὐχῇ προσέχειν· ἀλλ' ἐγκρατεῖα ἀκριβεστέρα γίνεται αὕτη. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Ἴνα προσεύχησθε, ἀλλ', Ἴνα σχολάζετε, ὡς σχολίαν ἐμποιοῦντος τοῦ πράγματος, ἀλλ' οὐκ ἀκαθαρσίαν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, Ἴνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανῆς. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ νομοθεσίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, προστίθεται καὶ τὴν αἰτίαν. Ποία δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἴνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανῆς. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ὁ διάβολος αὐτὸ μόνον ἐργάζεται τὸ τῆς μοιχείας, ἐπιγάγει· διὰ τὴν ἀκρασίαν ὁμῶν. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην. οὐ κατ' ἐπιταγήν. Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἑμαυτὸν, [161] ἐν ἐγκρατεῖᾳ. Τοῦτο πολλὰ ποιεῖ, ὅταν περὶ δυσκόλων παραινέει πραγμάτων· ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τίθῃσι, καὶ φησι· *Μιμηταὶ μου γίνεσθε*. Ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτὸν κατηγόρησεν εἰπὼν, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὁμῶν, πάλιν αὐτοὺς παρεμυθήσατο ἐπαγαγὼν· Ἐκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ· οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅτι τῆς ἡμετέρας σπουδῆς οὐ δεῖται τὸ κατ' ὀρθωμα, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, παραμυθούμενος αὐτούς. Εἰ γὰρ χάρισμά ἐστι, καὶ οὐδὲν ἀνθρωπος εἰς τοῦτο εἰσάγει, πῶς ἐπάγει; Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις· καλὸν αὐταῖς, ἐὰν μείνωσιν ὡς καὶ γὰρ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῦνται, γαμησάτωσαν; Εἶδες τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου, πῶς καὶ βελτίονα δείκνυσιν τὴν ἐγκρατείαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὴν μὴ φθάνοντα, δεδοικὼς μὴ τι παράπτωμα γένηται; *Κρῖτέον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι*. Ἐνέφηεν οὖν τῆς ἐπιθυμίας εἰ τυραννίς. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ πολλὰν ὑπομένεις βίαν, φησὶ, καὶ πύρωσιν, ἀπαλλάγηθι· πόνων καὶ ἰδρώτων, μήποτε καὶ

περιτραπῇς. Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ νόμον ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τεθέντα μέλλει ἀναγινώσκειν περὶ τοῦ χωρὶς πορνείας μὴ ἀφέναι γυναῖκα, διὰ τοῦτ' φησιν· *Οὐκ ἐγὼ*· τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα ἐμπροσθεν, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς εἴρητο, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ δοκεῖ ταῦτα· τοῦτο μὲν τοι καὶ ῥητῶς παρέδωκεν. Ὡστε τὸ, Ἐγὼ, καὶ τὸ, *Οὐκ ἐγὼ*, ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν. Ἴνα γὰρ μὴ δὲ τὰ αὐτοῦ ἀνθρώπινα εἶναι νομίσης, διὰ τοῦτο ἐπιπάγειν· *Δοκῶ γὰρ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*. Τί οὖν ἐστίν, ὃ τοῖς γεγαμηκόσι παρήγγειλεν ὁ Κύριος, *Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι; ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μετέω ἀγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω· καὶ ἀνδρα γυναῖκα μὴ ἀρτίαι;* Ἐπειδὴ γὰρ καὶ δι' ἐγκρατεῖαν καὶ δι' ἄλλας· προφάσεις καὶ μικροψυχίας γίνεσθαι διαιρέσεις συνέβαινε, βέλτιον μὲν μὴ δὲ γενέσθαι τὴν ἀρχὴν, φησὶν· εἰ δὲ ἄρα καὶ γένοιτο, μετέω ἡ γυνὴ μετὰ τοῦ ἀνδρός, εἰ καὶ μὴ τῇ μίσει, ἀλλὰ τῷ μηδένα ἕτερον παρῃσαγαγεῖν ἀνδρα. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· *Εἰ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὕτη συνενδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίετω αὐτήν*. Καὶ γυνὴ εἰ τις ἔχει ἀνδρα ἀπιστον, καὶ αὐτὸς συνενδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφίετω αὐτόν. Ὡς περὶ γὰρ περὶ τοῦ χωρίζεσθαι πόρων διαλεγόμενος, τῇ ἐπιδιωρῶσει τὸ πρᾶγμα πεποίηκεν εὐκολὸν εἰπὼν, *Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόροις τοῦ κόσμου τούτου*· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πολλῆς προσηύχον εὐκολίας, εἰπὼν· Ἐάν τις ἡ γυνὴ ἀνδρα, ἢ ἀνὴρ γυναῖκα ἔχῃ ἀπιστον, μὴ ἀφίετω αὐτήν. Τί λέγεις; ἂν μὲν ἀπιστος, μετέω μετὰ τῆς γυναικός· ἂν δὲ πόρνος, μηκέτι; καίτοι γε ἔλαττον ἢ πορνεία τῆς ἀπιστίας. Ἐλαττον μὲν ἢ πορνεία, ἀλλ' ὁ θεὸς τῶν σῶν φοιᾶται σφόδρα. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ θυσιᾷ ποιεῖ λέγων· *Ἀφες τὴν θυσίαν, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου*· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τέλαντα ὀφείλοντος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον μύρια μὲν τέλαντα χρεωστοῦντα [162] αὐτῷ οὐκ ἐκόλασεν, ἐκατὸν δὲ δηνάρια τὸν σύνδουλον ἀπαιτήσαντα ἐτιμωρήσατο. Εἶτα, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινομένη διὰ τὴν μίσην, φησὶν· Ἠγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπιστος ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἀπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ. Καίτοι εἰ ὁ τῇ πόρνῃ κολλώμενος, ἐν σῶμά ἐστιν, εὐδελον εἶ καὶ ἡ τῷ εἰδωλόλατρῳ κολλώμενη, ἐν σῶμά ἐστιν· ἐν μὲν σῶμά ἐστιν, ἀλλ' οὐ γίνεται ἀκάθαρτος, ἀλλὰ νικᾷ ἡ καθαρότης τῆς γυναικὸς τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀνδρός, καὶ νικᾷ ἡ καθαρότης τοῦ πιστοῦ ἀνδρός πάλιν τὸ ἀκάθαρτον τῆς ἀπίστου γυναικός.

γ'. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μὲν ἐνίκηται τὸ ἀκάθαρτον, διὸ καὶ ἐπιτέτραπται ἡ συνουσία· ἐπὶ δὲ τῆς πορνευομένης γυναικὸς οὐ κατηγορεῖται ἐκβάλλων αὐτὴν ὁ ἀνὴρ; Ὅτι ἐνταῦθα μὲν ἐλπίς σώζεσθαι τὸ ἀπολωλὸς μέρος διὰ τοῦ γάμου, ἐκεῖ δὲ ὁ γάμος ἤδη διαλέλνται· κακεῖ μὲν ἀμφοτέροις διαφθείρονται, ἐνταῦθα δὲ θατέρου τὸ ἐγκλήμα. Οἶόν τι λέγω· Ἐστὶν ἡ πορνευθεῖσα καθάπαξ, μιαιρά. Εἰ τοίνυν ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμά ἐστι, καὶ αὐτὸς γίνεται μιαιρὸς πορνευοῦση· μὴ γινόμενος, διὰ τοῦτο ἀφίπταται ἡ καθαρότης ἵπασα. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Ἐστὶν ἀκάθαρτος ὁ εἰδωλόλατρης, ἀλλ' ἡ γυνὴ οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτος. Εἰ μὲν γὰρ ἐκοινωνεῖ αὐτῷ κατὰ τοῦτο, καθὼ ἀκάθαρτος ἦν, λέγω δὲ κατὰ τὴν ἀσέβειαν, ἐμελλε καὶ αὕτη ἀκάθαρτος γίνεσθαι· νυνὶ δὲ ἐτέρως μὲν ἐστὶν ἀκάθαρτος· ὁ εἰδωλόλατρης, ἐν ἐτέρῳ

* *Deerat* εἰπων.

nam et adulteria, et fornicationes et domorum ever-
siones sæpe inde consequutæ sunt. Si enim cum ux-
ores habeant, fornicantur, multo magis si illos ab hac
consolatione privaveris. Et recte dixit, *Nolite frau-
dare*, fraudem hic et debitum superius appellans, ut
dominium majus ostenderet. Nam invito altero alte-
rum se continere, illud est fraudare; utroque volente,
non item. Non enim, si postquam mihi persuaseris,
aliquid ex meis accipias, fraudari me dico. Qui enim
ab invito et per vim coacto accipit, ille fraudat. Quod
multæ mulieres faciunt, quæ peccatum admittunt ju-
stitiæ exsuperans, et hac ratione libidinis marito-
rum in culpa sunt, omniaque in dissensionem ver-
tunt. Oportet autem concordiam omnibus antepone-
re, quia hoc omnibus est præferendum. Et si placet, id
in rebus ipsis examinemus. Sint uxor et maritus, et
se contineat uxor nolente marito: quid ergo, si ille
hinc ad fornicandum inducatur; aut non fornicetur
quidem, sed doleat, turbetur, incendatur, pugnet ac
litiget, et innumera uxori negotia exhibeat? quid lu-
cri ex jejuniis et continentia, cum caritas fracta sit?
Nihil. Quot enim inde convicia, quot negotia, quan-
tum bellum necessario oriatur!

2. Cum enim domi maritus et uxor dissident,
non melius se habebit domus, quam navis agitata
tempestate, gubernatore qui ab eo proram regit dis-
sentiente. Ideoque ait: *Nolite fraudare invicem, nisi
forte ex consensu ad tempus ut vacetis jejuniis et orationi;*
de oratione cum majori studio facta hic loquens. Si
enim orare prohibeat eos qui inter se coeunt, illud, sine
intermissione orare, quomodo locum et tempus habe-
bit? licet ergo et cum uxore consuetudinem habere,
et orationi incumbere: sed per continentiam precat-
io accuratior redditur. Non enim simpliciter dixit, *Ut
oretis; sed Ut vacetis*, utpote cum res vocationem
præbeat, sed non immunditiam. *Et iterum in idipsum
convenite, ne tentet vos satanas.* Ne videretur enim,
rem esse lege constitutam, causam addit. Quænam
illa est? *Ne tentet vos satanas.* Et ut discas non diabo-
lum tantum adulterii causam esse, subiunxit: *Pro-
pter incontinentiam vestram.* 6. *Hoc autem dico secun-
dum indulgentiam, non secundum imperium.* 7. *Volo
autem omnes homines esse sicut meipsum, in continen-
tia.* Ille sæpe facit, quando res difficiles suadet: se
in medio ponit et ait, *Imitatores mei estote. Sed unus-
quisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem
sic, alius vero sic* (1. Cor. 4. 16). Quia enim valde illos
accusavit dicens, *Propter incontinentiam vestram*, rur-
sus ipsos consolatus est subjungens, *Unusquisque pro-
prium donum habet ex Deo*; non hoc declarans, quod
hoc recte factum nostro studio non egeat; sed, ut
prius dixi, consolans illos. Nam si donum est, et ni-
hil homo ad hoc affert, quomodo dicis? 8. *Dico
autem non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic per-
manserint ut ego.* 9. *Quod si se non continent, nubant.*
Vidisti? Pauli sapientiam, quomodo et meliorem
ostendat esse continentiam, et non cogat eum qui non
assequitur, timens ne in lapsum incidatur? *Melius est
enim nubere, quam uri.* Indicavit quanta sit concupi-

scientiæ tyrannis. Hoc autem vult significare: Si vinu
multam et æstum pateris, a laboribus et sudori-
bus te libera, ne forte subvertaris. 10. *Iis autem,
qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed
Dominus.* Quia legem disertis verbis a Christo latam
est lecturus, de uxore non dimittenda nisi sit fornica-
ta, propterea dicit, *Non ego.* Nam quæ prius dicta
sunt, etiamsi non disertis verbis dicta sint, ipsi ta-
men ea esse videntur. At hoc quidem ille disertis
verbis tradidit: itaque illud, *Ego*, et *Non ego*, hanc
habent differentiam. Ne enim sua esse humana puta-
res, ideo subiunxit: *Puto enim quod et ego Spiritum
Dei habeam.* Quid est ergo, quod Dominus conjugalis
præcepit, *Uxorem a viro non discedere?* 11. *quod si
discesserit, maneat innupta, aut viro suo reconcilietur:
et vir uxorem non dimittat.* Quia enim et propter con-
tinentiam et propter alios obtentus et dissensiones,
divisiones fieri contingebat; melius quidem a princi-
pio fuisset, non illa fieri, sed si facta sunt, maneat
uxor cum viro, etsi non ad concubitum, tamen ut
nullum alium inducat virum. 12. *Cæteris autem ego
dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habeat in-
fidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat
illam.* 13. *Et si qua mulier habeat virum infidelem, et
hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.*
Quemadmodum enim cum loqueretur de separatione
a fornicatoribus, correctione quadam rem difficilem
reddidit dicens, *Et non utique a fornicatoribus hujus
mundi:* sic et hoc loco magnam providit esse facili-
tatem: Si quis aut uxor virum, aut vir uxorem habeat
infidelem, ne dimittat eam. Quid dicis? si quidem in-
fidelis sit, maneat cum uxore; si fornicator, non
item? quamquam minus est peccatum fornicatio;
sed Deus tuis rebus valde parciat. Hoc etiam in sacri-
ficio facit, dicens: *Dimitte sacrificium, et reconciliare
fratri tuo* (Matth. 5. 24). Ita etiam illum, qui decem
millia talenta debebat sibi, non puniuit; conser-
vum autem centum denarios exigentem supplicio
affecit. Deinde, ne timeret mulier, ne propter coitum
esset immunda, dicit: 14. *Sanctificatus est enim
vir infidelis per mulierem, et sanctificata est mulier
infidelis per virum.* Atqui si is, qui meretrici adhæ-
ret, unum corpus est, palam est eam, quæ idolo-
latræ adhæret, unum corpus esse: unum quidem
est corpus, at non sit immunda, sed vincit mun-
ditia mulieris viri immunditiam: vincit quoque
munditia viri fidelis immunditiam mulieris infidelis.

3. Cur ergo hic victa est immunditia, ideoque con-
cubitus permittitur; in muliere autem adultera non
crimini datur viro, cum illam ejicit? Quia hic spes
est fore ut per matrimonium pars illa quæ peribat sa-
lutem consequatur; illic vero matrimonium jam so-
lutum est: et illic quidem ambo corrumpuntur, hic
vero alterius crimen est. Exempli causa: quæ forni-
cata fuit, execranda certe est. Si ergo qui adhæret
meretrici, unum corpus est, et impurus ille sit qui
cum meretrice miscetur; ideo certe tota munditia
avolat. Hic autem non sic; sed quomodo? Immundus
est idololatra, sed mulier non est immunda. Nam si

consors ipsi esset in illa re secundum quam immundus est, in impietate, inquam, ipsa quoque immunda foret : nunc autem alio modo immundus est idololatra; in alia autem re ipsi jungitur uxor, in qua ille immundus non est. Connubium enim est et corporum mixtio, in qua est societas. Ad hæc vero spes est illum ab uxore revocatum iri, cui adhereret. Ille autem alius non ita facile (curabitur). Quomodo illa uxor, quæ ipsum prius dedecore affecit, et alteri se dedit juraque matrimonii abolevit, injuria affectum revocare poterit; cum maxime ille quasi peregrinus maneat? Præterea autem post fornicationem maritus non est ultra maritus : hic autem mulier, licet idola colat, viri jus non amittit. Nec sine causa cum infideli habitat, sed ipso volente : ideoque dixit : *Et ipse consenti habitare cum illa*. Quid enim, quæso, detrimenti fuerit, cum ea quæ ad religionem spectant integra mancant, et de infideli bona spes sit, si jam sunt conjugati maneant, nec superflui belli occasio inducatur? neque enim hic loquitur de iis qui nondum juncti sunt, sed de conjugatis. Non enim dixit : Si quis velit accipere infidelem : sed, *Si quis habet infidelem*; id est, si quis postquam connubio junctus fuerit, accipiat verbum piæ religionis; deinde pars altera manserit in infidelitate, velitque tamen una habitare, ne separetur : *Sanctificatus enim est*, inquit, *vir infidelis per uxorem*. Tanta est munditiæ tuæ copia. Quid ergo, sanctusne est gentilis? Nequaquam : non enim dixit, Sanctus est; sed, *Sanctificatus est per uxorem*. Hoc porro dixit, non ut sanctum illum declararet, sed ut hinc magis uxoris metum depelleret, ipsumque ad veritatis desiderium induceret. Non enim in corporibus conjugatis est immunditia, sed in libero arbitrio et cogitationibus. Hinc sequitur probatio. Si enim immunda manens gignis; infans autem non est ex te sola; immundus ergo est infans, aut ex dimidia parte mundus : nunc autem non est immundus. Ideoque subjungit : *Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt*; id est, non immundi. Ille vero sanctos ipsos vocavit, ut vi verborum hujusmodi suspicionis metum eliminaret. 15. *Si autem infidelis discedit, discedat*. Hic enim nulla est fornicatio. Quid sibi vult autem illud : *Infidelis si discedit aut separatur*? Verbi gratia si te jubet sacrificare aut sociam impietatis esse propter connubium, vel discedere; melius est disrupti connubium, quam piæ religionem. Quapropter subdit : *Non enim servituti subjectus es frater aut soror in ejusmodi rebus*. Si quotidie ea de causa pagnet et bellum moveat, inquit, melius est separari. Hoc enim subindicat cum dicit : *In pacem autem vocavit nos Deus*. Ille enim jam causam præbuit, ut is qui fornicatus est. 16. *Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies?* Hoc refertur ad illud, *Ne dimittat ipsum*. Nam si turbas non movet, mane, inquit; hinc enim lucrum refertur; mane, hortare, consilium dato et persuade; nullus enim doctor tantum poterit, quantum uxor. Neque imponit illi necessitatem, neque rem ab illa exigit, ne gravior onus imponat, jubetque ne desperet; sed rem in futuro incer-

tam et suspensam relinquit, dicens : *Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut quid scis, vir, si mulierem salvam facies?* et rursum : 17. *Nisi unicuique sicut divisit Deus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ipse ambulet*. 18. *Circumcisos vocatus es aliquis? non adducat præputium*. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. 19. *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei*. 20. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. 21. *Servus vocatus es? non sit tibi curæ*. Hæc ad fidem nihil conferunt, inquit : ne ergo contendas neque turberis : fides enim hæc omnia ejecit. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. Uxorem habens infidelem vocatus es? mane cum illa : ne propter fidem ejicias uxorem. Servus vocatus es? ne sit tibi curæ : servus mane. Præputium habens credidisti? cum præputio mane. Circumcisos credidisti? mane circumcisos. Hoc enim sibi vult illud : *Unusquisque sicut divisit Deus*. Hæc quippe non sunt impedimenta ad pietatem. Tu cum servus esses, vocatus es : alius uxorem habens infidelem, alius circumcisos.

4. Papæ ubinam servitutem posuit? Ut nihil juret circumcisio, nihilque nocet præputium, sic neque servitus neque libertas. Utque illud clarius ex abundantia ostendat, ait : *Sed si potes fieri liber, magis utere*; hoc est, magis servias. Et cur eum, qui possit liber effici, jubet servum manere? Ut ostendat servitutem nihil lædere, imo prodessse. Nec ignoro quidem quosdam esse qui illud, *Magis utere*, de libertate dictum esse putent, dicentes : Si potes, libertatem adipiscere. Sed Pauli scopo valde oppositum esset hoc dictum, si hoc subindicaret. Neque enim ille, dum servum consolatur dicitque ipsum nihil lædi, juberet eum libertatem adipisci. Diceret enim fortasse quispiam : Quid igitur, si non possim, au injuria vel damno afflictor?

In iis, quæ ad Christum spectant servus et liber pares sunt. — Non hoc ergo dicit; sed ut supra explicavi, ostendere volens, nihil plus accedere, si liber efficiatur, ait : Etiam si penes te esset, ut libertatem acciperes, servus potius maneto. Deinde causam subjungit : 22. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini : similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*. In iis enim, quæ ad Christum spectant, inquit, ambo sunt pares : similiter et tu Christi servus, similiter herus tuus. Quomodo ergo servus est libertus? Quia liberavit te, non tantum a peccato, sed etiam ab externa servitute, dum manes servus. Neque enim servum sinit esse servum, neque hominem manentem in servitute : hoc enim mirabile est. Et quomodo servus liber est, manens servus? Quando ab animi morbis et affectibus liberatur : quando divitias contemnit : iram ceterosque animi motus. 23. *Prelio empti estis : nolite fieri servi hominum*. Hoc dictum est, non servis modo, sed etiam liberis. Potest enim qui servus sit, non esse servus, et qui liber, servus esse. Et quomodo qui servus est, servus non sit? Quando propter Deum omnia fecerit, quando non simulate egerit,

δὲ αὐτῷ πράγματι κοινωνεῖ ἡ γυνή, ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος. Γάμος γάρ ἐστι καὶ μίξις σωματικῶν, καθὼς ἡ κοινωνία. Πάλιν τούτων μὲν ἑλπίς ἀνακληθῆναι ὑπὸ τῆς γυναικὸς, ὡς κείται γὰρ αὕτη· ἐκείνων δὲ οὐ σφόδρα εὐκολον. Πῶς γὰρ ἢ τὸν ἐμπροσθεν ἀτιμώσασα χρόνον, καὶ γενομένη ἐτέρου, καὶ τοῦ γάμου τὰ δίκαια ἀφανίσασα, ἀνακαλέσασθαι δυνήσεται τὸν ἡδικημένον, πρὸς τούτοις καὶ τὸν μένοντα ὡς ξένον; Πάλιν ἐκεῖ μὲν μετὰ τὴν πορνείαν ὁ ἀνὴρ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ· ἐνταῦθα δὲ, καὶ ἐιδωλόλατρίς ἡ γυνή τοῦ ἀνδρὸς τὸ δίκαιον οὐκ ἀπώλутαι. Οὐχ ἀπλῶς δὲ συνοικίζει τῷ ἀπίστῳ, ἀλλὰ τῷ βουλευμένῳ διδ. εἶπε· *Καὶ αὐτὸς συνευδοκᾷ οἰκεῖν μετ'* αὐτῆς. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, βλάβος, ὅταν καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀκέραια διαμείνῃ, καὶ ἐλπίδες ὡς χρησάται περὶ τοῦ ἀπίστου, μένειν τοὺς ἥδη ζευχθέντας, καὶ μὴ περιττῶν πολέμων ὑποθέσεις εἰσάγειν; οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν μηδέπω συνελθόντων θαλάσσεται νῦν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἥδη συνελθόντων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ τις βούλεται λαβεῖν ἀπίστον, ἀλλ', Ἐἰ τις ἔχει ἀπίστον*· ὅσον εἰ τις μετὰ τὸ γαμῆσαι ἢ γαμηθῆναι ἐδέξωτο τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, εἴτα θάτερον μέρος ἐναπέμεινε τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ στέργει τὸ συνοικεῖν, μὴ διαρρήγνυσθαι· *Ἐγίσταται γάρ, φησὶν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπίστος ἐν τῇ γυναικί.* Τσαυτῇ ἡ παρουσία τῆς σῆς καθαρότητος. Τί οὖν; ἀγνός ἐστιν ὁ Ἕλλην; Ὑδαμῶν· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἄγνος ἐστιν, ἀλλ', Ἐγίσταται ἐν τῇ γυναικί.* Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐχ ἵνα δείξῃ ἐκείνον ἄγιον, ἀλλ' ἵνα ἐκ παρουσίας τὸν φόβον ἐξέλῃ τῆς γυναικὸς, καὶ κείνους εἰς ἐπιθυμίαν ἀγάγῃ τῆς ἀληθείας. [163] Οὐ γὰρ τῶν σωματικῶν τὸ ἀκάθαρτον, ὧν ἔστιν ἡ κοινωνία, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τῶν λογισμῶν. Εἰτα καὶ ἀποδείξῃ· *αἱ γὰρ ἀκάθαρτος μένουσα γεννᾷς*, τὸ δὲ παιδίον οὐκ ἀπὸ σοῦ μόνης, ἀκάθαρτον ἄρα τὸ παιδίον, ἢ ἐξ ἡμισίας καθαρὸν· νυνὶ δὲ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον. Αἰδὲ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἐπεὶ τὰ τέκνα ὁμῶν ἀκάθαρτά ἐστι· νυνὶ δὲ ἀγνά ἐστι·* τοῦτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα. Αὐτὸς δὲ ἔγρια ἐκάλεσε, τῇ παρουσίᾳ τῆς λίξεως πάλιν ἐκβάλλων τῆς τοιαύτης ὑποψίας τὸ δέος. *Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωρίζεσθω.* Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι πορνεία τὸ πρῶμά ἐστι. Τί δὲ ἐστιν, *Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται;* Ὅσον εἰ καλεῖται σοι θύειν καὶ κοινωνεῖν αὐτῷ τῇ ἀσεβείᾳ; διὰ τὸν γάμον, ἢ ἀναχωρεῖν, βέλτιον διασπασθῆναι τὸν γάμον, καὶ μὴ τὴν εὐσεβείαν. Αἰδὲ ἐπήγαγεν· *Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός, ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιοῦτοις.* Εἰ καὶ ἐκάστην ἡμέραν πυκταῖοι καὶ πολέμους παρέχοι διὰ τοῦτο, φησὶ, βέλτιον ἀπαλλαγῆναι. Τοῦτο γὰρ αἰνίσταται, λέγων· *Ἐν δὲ εἰρήτῃ κέκληκεν ἡμῶς ὁ Θεός.* Ἐκείνος γὰρ λοιπὸν τὴν αἰτίαν παρέσχε, ὥστε καὶ ὁ πορνεύσας. *Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;* Πρὸς τὸ, *Μὴ ἀριεὺς αὐτόν,* τοῦτο πάλιν. Εἰ γὰρ μὴ στασιάζει, μένει, φησὶν· *ἔχει γὰρ καὶ κέρδος· μένει, καὶ παραίνει καὶ συμδούλευε καὶ πείθε·* οὐδὲς γὰρ οὕτως διδάσκαλος ἰαχῶσαι δυνήσεται· ὡς γυνή. Καὶ οὕτως ἀνάγκη ἐπιτιθῆσθαι αὐτῇ καὶ πάντως ἀπατεῖ παρ' αὐτῆς τὸ πρῶγμα, ἵνα μὴ πάλιν φορτικώτερον ἐργάσθῃται, οὐτὶ ἀπογινώσκων καλεῖται, ἀλλ' ἀφίησιν αὐτὴ τῇ τοῦ μύλλοντος ἀδελφῇ μετώπον, λέγων· *Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;* καὶ πάλιν *Εἰ μὴ ἐκώστω ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἔκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατεῖτω.* Περιετμημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπασθῶ. *Ἐν*

ἀκροβυστία τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω. *Παροτομή οὐδὲν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ.* *Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μετέτω.* Δούλος ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω. Ταῦτα εἰς τὴν πίστιν οὐδὲν συντελεῖ, φησὶ· μὴ τοῖνον φιλονεικεῖς μηδὲ θυροβοῦ· ἢ γὰρ πίστις πάντα ἐξέβαλε ταῦτα. *Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μετέτω.* Γυναίκα ἔχων ἀπίστον ἐκλήθη; μένει ἔχων· μὴ διὰ τὴν πίστιν ἐκβάλῃς τὴν γυναῖκα. Δούλος ὧν ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω· μένει δουλεύων. *Ἀκρόβυστος ὧν ἐκλήθη; μένει ἀκρόβυστος.* Ἐμπερίτῃμος ὧν ἐπίστευσας; μένει ἐμπερίτῃμος. Τοῦτο γὰρ ἐστιν, *Ἐκώστω ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός.* Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐστὶ κωλύματα εἰς εὐσεβείαν. Σὺ δούλος ὧν ἐκλήθη, ἄλλος γυναῖκα ἔχων· ἀπίστον, ἄλλος περιτετμημένος.

8. Βαβαί! ποῦ τὴν δουλείαν ἔθικεν! Ὡστερ οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ παροτομή, οὐδὲ βλάπτει ἡ ἀκροβυστία, οὕτως [164] οὐδὲ ἡ δουλεία οὐδὲ ἡ ἐλευθερία. Καὶ ἵνα δείξῃ τοῦτο σαφέστερον ἐκ παρουσίας, φησὶν· *Ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρησάι*· τουτέστι, μᾶλλον δοῦλευε. Καὶ τί δήποτε τὸν δυνάμενον ἐλευθερωθῆναι καλεῖται μένειν δούλον; Θέλω δειξάιν, ὅτι οὐδὲν βλάπτει ἡ δουλεία, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ. Καὶ οὐκ ἀγνοῶ μὲν ὅτι τινὲς τὸ, *Μᾶλλον χρησάι*, περὶ ἐλευθερίας φασὶν εἰρησθαι, λέγοντες, ὅτι Εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, ἐλευθερωθῇ· πολὺ δὲ ἀπειναντίας τῷ τρόπῳ τοῦ Παύλου τὸ ῥῆμα, εἰ τοῦτο αἰνίττετο. Οὐ γὰρ ἂν παραμυθεύμενος τὸν δούλον, καὶ δεικνύς οὐδὲν ἡδικομήνον, ἐκέλευσε γενέσθαι ἐλεύθερον. Εἶπε γὰρ ἂν τις ἴσως· Τί οὖν; ἂν μὴ δύναμαι, ἡδίκημαι καὶ ἡλάντωμαι;

Οὐ τοῖνον τοῦτό φησιν, ἀλλ' ὅπερ ἔφη, θέλω δειξάιν ὅτι οὐδὲν πλεον γίνεται τῷ ἐλευθέρῳ γενομένῳ, φησὶ· Κἀν κύριος ἦς τοῦ ἐλευθερωθῆναι, μένει δουλεύων μᾶλλον. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει· *Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἀπελεύθερος κληθεὶς, δούλος ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ.* Ἐν γὰρ τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησὶν, ἀμφοτέροι ἴσοι· ὁμοίως γὰρ καὶ οὗ τοῦ Χριστοῦ δούλος, ὁμοίως καὶ ὁ δεσπότης ὁ σός. Πῶς οὖν ὁ δούλος ἀπελεύθερος; Ὅτι ἡλευθέρωσέ σε οὐ τῆς ἀμαρτίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἔξωθεν δουλείας μένοντα δούλον. Οὐ γὰρ ἀφίησιν εἶναι δούλον τὸν δούλον, οὐδὲ ἀνθρώπον μένοντα ἐν δουλείᾳ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν. Καὶ πῶς ἐλεύθερός ἐστιν ὁ δούλος, μένων δούλος; Ὅταν παθῶν ἀπηλλαγμένος ἢ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς νοσημάτων, ὅταν χρημάτων καταφρονῇ καὶ ὀργῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιοῦτων παθῶν. *Τιμὴς ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθαι δούλοι ἀνθρώπων.* Οὗτος ὁ λόγος οὐ πρὸς οἰκέτα· μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους εἰρτται. Ἔστι γὰρ καὶ δούλον ὄντα μὴ εἶναι δούλον, καὶ ἐλεύθερον ὄντα δούλον εἶναι. Καὶ πῶς ὁ δούλος ὧν, οὐκ ἐστὶ δούλος; Ὅταν διὰ τὸν Θεὸν πάντα ποιῇ, ὅταν μὴ ὑποκρίνηται μηδὲ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ἀνθρώπων τι πράττῃ· τουτέστι, δουλεύοντα ἀνθρώποις ἐλεύθερον εἶναι. Ἡ πῶς πάλιν ἐλεύθερός τις ὧν, γίνεται δούλος; Ὅταν διακονῇται ἀνθρώποις πονηρὰν τινα διακονίαν ἢ διὰ γαστριμαργίαν, ἢ διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν, ἢ διὰ δυναστείαν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος πάντων ἐστὶ δουλικώτερος, καὶ ἐλεύθερος ἢ. Σκόπει δὲ ταῦτα ἀμφοτέρω· Δούλος ἦν ὁ Ἰωσήφ· ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων δούλος· εἰ καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ πάν-

^a Reg., ἀκάθαρτος μένων γεννᾷς. ^b Reg., διδάσκαλος; πᾶσαι δυνήσεται, bene.

^c Legebatnr ἀγνοῶμεν.

των ἐλευθέρων • ἐλευθερώτερος ἦν. Τῇ δεσποίνῃ γοῦν οὐκ εἶξεν, εἰς ἅπερ ἠθέλησεν ἡ κεκτημένη. Πάλιν ἐλευθέρα ἦν ἐκείνη, καὶ πάντων ἦν δουλικώτερα, τὸν θεράποντα κολακεύουσα καὶ παρακαλοῦσα· ἀλλ' οὐκ ἔπεισε τὸν ἐλευθέρων, ὃ μὴ ἠθέλησε, ποιῆσαι. Οὐκ ἄρα δουλεία τὸ πρῶγμα ἦν, ἀλλ' ἐλευθερία ἡ ἀνωτάτω. Τί γὰρ ἐνεποδίσθη πρὸς ἀρετὴν ἐκείνος ἀπὸ τῆς δουλείας; Ἀκουήσας δούλου καὶ ἐλευθέρου • Τίς ἐδούλευσεν; ὁ ἀξιούμενος, ἢ ἡ ἀξιούσα; ἡ παρακαλοῦσα, [165] ἢ ὁ καταφρονῶν ἱκετευούσης; Καὶ γὰρ εἰσὶν ὅροι δούλων παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι • καὶ μέχρι τοῦ δεῖ φυλάττειν αὐτούς, καὶ τοῦτο νενομοθέτῃται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτούς οὐ χρή. Ὅταν γὰρ μὴδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάτῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἔπessθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι • παραιτέρω δὲ μηκέτι • οὕτω γὰρ ὁ δούλος ἐλευθερός γίνεται. Ἄν δὲ παραιτέρω προῖης, κἂν ἐλεύθερος ᾖ, ἐγένου δούλος. Τοῦτο γοῦν αἰνίσσεται λέγων • *Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων*. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκέλευσε καταλιμπάνειν δεσπότης, καὶ ἐλευθέρους φιλονεικεῖν γίνεσθαι, πῶς παρήκει λέγων • *Ἐκαστος ἐν τούτῳ μενέτω, ἐν ᾧ ἐκλήθη*; καὶ ἀλλαχοῦ, *Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δούλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότης πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγεσθωσαν, καὶ μὴ καταφρονεῖτωσαν οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης, ὅτι ἀδελφοὶ εἰσιν οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι*; Καὶ Ἐφesiaίς δὲ καὶ Κολασσαεῦσιν ἐπιστέλλων, τὰ αὐτὰ διατάττεται καὶ νομοθετεῖ. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς κακίας καὶ ἐλευθέρους γινομένην, ἥπερ ἐστὶ χαλεπωτάτη, κἂν ἐλεύθερός τις ὦν αὐτῇ δουλεύῃ. Τί γὰρ ἀπάναντο οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ ἐλεύθεροι ὄντες; οὐχὶ πάντων ἦσαν τῶν δούλων δουλικώτεροι, καὶ πρὸς τὸν πατέρα ψευδόμενοι, καὶ πρὸς τοὺς ἐμπόρους τὰ μὴ ὄντα λέγοντες, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν; Ἀλλ' οὐκ ὁ ἐλεύθερος τοιοῦτος, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν ἀληθής • καὶ οὐδὲν αὐτὸν δουλώσασθαι ἡδυνήθη, οὐ δεσμός, οὐ δουλεία, οὐ δεσποίνης ἔρως, οὐ τὸ ἐν ἀλλοτρίᾳ εἶναι • ἀλλ' ἔμενεν ἐλεύθερος πανταχοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἐλευθερία, ὅταν καὶ ἐν δουλείᾳ διαλάμπῃ.

ε'. Τοιοῦτον ὁ Χριστιανισμὸς • ἐν δουλείᾳ ἐλευθερίαν χαρίζεται ^b. Καὶ καθάπερ τὸ φύσει ἄτρωτον σῶμα, τότε δεικνύεται ἄτρωτον, ὅταν δεσάμενον βέλος μὴδὲν πάθῃ δεινόν • οὕτω καὶ ὁ ἀκριβῶς ἐλεύθερος τότε φαίνεται, ὅταν καὶ δεσπότης ἔχων μὴ δουλωθῇ. Διὰ τοῦτο κελύει δούλον μένειν. Εἰ δ' οὐ δυνατόν δούλον ὄντα εἶναι Χριστιανόν, οἷον χρή, πολλὴν τῆς εὐσεβείας ἀσθένειαν κατηγοροῦσιν Ἕλληνες • ὥσπερ, ἂν μάθωσιν, ὅτι τὴν εὐσεβείαν οὐδὲν βλάπτει δουλεία, θαυμάσονται τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ θάνατος ἡμᾶς οὐ βλάπτει οὐδὲ μάλιστα οὐδὲ δεσμός, πολλῶ μᾶλλον δουλεία, πῦρ καὶ σίδηρος καὶ τυραννίδες μυρία καὶ νόσοι καὶ πενίαι καὶ θηρία, καὶ μυρία τούτων χαλεπώτερα, οὐκ ἔβλαψαν τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ δυνατωτέρους ἐποίησαν. Καὶ πῶς δουλεία βλάπτει δυνήσεται, φησὶν; Οὐχ αὕτη βλάπτει ἡ δουλεία, ἀγαπητὴ, ἀλλ' ἡ φύσει δουλεία ἢ τῆς ἀμαρτίας. Κἂν ταύτην μὴ ᾖς τὴν δουλείαν δούλος, θάρρει καὶ εὐφραίνου • οὐδεὶς σε οὐδὲν ἀδικήσας δυνήσεται, ἀδούλωτον ἔχοντα τὸ ἦθος • ἂν δὲ ταύτης ᾖς δούλος, κἂν μυριάκις ἐλεύθερος ᾖς, οὐδὲν ὀφελὸς σοι τῆς ἐλευθερίας. Τί γὰρ ὀφελος, εἰπέ μοι, ὅταν ἀνθρώπῳ μὲν μὴ δουλεύῃς, τοῖς δὲ πά-

θεσι σεαυτὸν ὑποκατακλίνῃς; Οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι καὶ φείσασθαι ἐπίστανται πολλάκις, ἐκείνοι δὲ οἱ [166] δεσπῶται οὐδέποτε κορύνονται σου τῆς ἀνωλείας. Δουλεύεις ἀνθρώπῳ; Ἀλλὰ καὶ ὁ δεσπότης σοι δουλεύει, διοικούμενός σοι τὰ τῆς τροφῆς, ἐπιμελούμενός σου τῆς ὑγείας καὶ ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων φροντίζων. Καὶ οὐχ οὕτω σὺ δέδοικας, μὴ προσκρούσης τῷ δεσπότη, ὡς ἐκείνος δέδοικε μὴ τί σοι τῶν ἀναγκαίων ἐπιλήπῃ. Ἄλλ' ἐκείνος κατὰκειται, σὺ δὲ ἑστηκας. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παρ' αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ σοί. Πολλάκις γοῦν σὺ κατακειμένος καὶ ὑπνούντος ἡδέως, ἐκείνος οὐχ ἔστηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίας ὑπομένει βίας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἀγρυπνεῖ σοὺ χαλεπώτερον. Τί γοῦν; τοιοῦτον ἔπαθε παρὰ τῆς δεσποίνης ὁ Ἰωσήφ, οἷον παρὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐκείνη; Οὗτος μὲν γὰρ, ὃ ἐπιτάξαι ἠθέλησεν ἐκείνη, οὐκ ἐποίησεν • ἐκείνη δὲ, ὃ ἐπέταξεν ἡ δεσποίνα αὐτῆς, ἢ ἀσέλγεια λέγω, πάντα ἐπείραξε • καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως ἂν αὕτην κατήσχυνεν. Ποῖος ταῦτα ἐπιτάττει δεσπότης; ποῖος τύραννος ὥμος; Δειθῇτί σου τοῦ δούλου, φησὶν, ἱκέτευσον τὸν αἰχμαλώτον, κολάκευσον τὸν ἀργυρῶνητον • κἂν διαπτύσῃ, πάλιν ἐπιμένει, κἂν πολλάκις εἴπῃς καὶ μὴ ἀνύσχηται, ἐπιτήρησον ἑτημίαν, καὶ βίῃσαι καὶ γενοῦ καταγέλαστον. Τί ἀτιμώτερον, τί δὲ τούτων αἰσχρότερον τῶν βρῆμάτων; Ἄν δὲ μὴδὲν μὴδὲ οὕτως ἀνύσης, καὶ συκοφάντησον καὶ ἀπάτησον τὸν συνοικούντα. Ὅρα πῶς ἀνελεύθερα, πῶς αἰσχρὰ τὰ ἐπιτάγματα, πῶς ἀπηγῇ καὶ ὡμὰ καὶ μαυικά. Τί τοιοῦτον ἐπιτάττει ὁ δεσπότης, οἷα ἐπέταξεν ἡ ἀσέλγεια τῇ βασιλίσσῃ γυναικὶ τότε ἐκείνη; ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐτόλμησε παρακοῦσαι. Ὁ δὲ Ἰωσήφ οὐδὲν τοιοῦτον ὑπέμεινεν, ἀλλὰ τὰ ἐναντία πάντα, ὃ δόξαν ἔφερε καὶ τιμὴν. Βούλει καὶ ἕτερον ἄνθρωπον ἰδεῖν ὑπὸ δεσποίνης χαλεπῆς πολλὰ ἐπιταγέντα, καὶ οὐδὲν τολμήσαντα παρακοῦσαι;

Ἐννόητον τὸν Κάιν, ὅσα ὑπὸ τῆς βασκανίας ἐπετάγη. Ἐπέταξεν ἐκείνη σφάζει τὸν ἀδελφόν, ψεύσασθαι τὸν Θεόν, λυπησθαι τὸν πατέρα, ἀναισχυνησθαι, καὶ πάντα ἐποίησε, καὶ οὐδὲν παρήκουσε. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐφ' ἐνὸς τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν αὕτη ἡ δεσποίνα; Ὀλοκλήρους πολλάκις δῆμους ἀπόλωσε. Τοὺς γοῦν Ἰουδαίους αἱ γυναῖκες τῶν Μαδιθηναίων δεδεμένους σχεδὸν αἰχμαλώτους ἔλαβον, τῇ τῆς οικίας εὐμορφίας ἐπιθυμίᾳ τούτους χειρωσάμεναι πάντας. Ταύτην τοίνυν τὴν δουλείαν ἐκβάλλων ὁ Παῦλος, ἔλεγε • *Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων* • τουτέστι, Μὴ πείθεσθε ἀνθρώποις ἄτοπα ἐπιτάττουσιν, ἀλλὰ μὴδὲ ἑαυτοῖς. Εἴτα ἀνενεγκὼν τὴν διάνοιαν, καὶ ποιήσας ὑψηλὴν, φησὶ • *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω γνῶμιν δὲ διδῶμι, ὡς ἡλεημένους ὑπὸ Κυρίου πιστοὺς εἶναι*. Ὅδῳ καὶ τάξει προβαίνων καὶ τῆς παρθενίας μνημονεύει λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ ἐγκρατείας αὐτοὺς ἐνεγύμνασε τε καὶ ἐρρύθμισε λόγοις, ἐκβαίνει καὶ πρὸς τὸ μείζον, *Ἐπιταγὴν οὐκ ἔχω, λέγων, ἀλλὰ νομίζω καλὸν εἶναι. Διὰ τί; Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν περὶ τῆς ἐγκρατείας θέθεικε. Δέδωσαι γυναικὶ; μὴ ζῆται λύσιν. Ἀέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζῆται γυναικα*. Ταῦτα οὐκ ἐναντιούμενου ἐστὶ τοῖς προτέροις, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδοντας. [167] Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ φησιν *Εἰ μὴ εἰ ἂν ἐκ συμφώνου* • καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Δέδωσαι γυναικὶ; μὴ ζῆται λύσιν*. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον • τὸ γὰρ παρὰ γνῶμην, λύσις ἐστίν • εἰ δὲ κατὰ γνῶμην ἀμφοτέροι ἐγκρατεύοντο, οὐκ ἐστὶ λύσις.

^a Ἐλευθέρων deest in Reg., possetque illæso sensu omitti. ^b *Legebatur* χρῆζεσθαι, *ei* mox, εὐφρων.

quando non ad oculum servierit : hoc est hominibus servire , et case liberum. Et quomodo rursum liber cum sit quispiam, servus efficitur? Quando apud homines malum obit ministerium, aut propter gulam, aut propter pecuniarum cupiditatem, aut propter potentiam. Nam qui talis est, etsi liber, servis omnibus demissior est. Hæc ambo considera : servus erat Joseph, sed non hominum servus : ideoque in servitute liberorum omnium liberrimus erat. Heræ itaque non cessit, ad cupidinem suam famulum impellenti. Rursum illa libera erat, sed servis omnibus demissior, quæ famulo adulabatur ipsumque provocabat; sed libero non persuasit ut id faceret quod nollet. Non ergo servitus illa erat, sed suprema libertas : quid enim illi ad virtutem impedimento fuit servitus? Audiant servi et liberi : quis servivit, qui rogatus est, an quæ rogavit? quæ supplicavit, an qui supplicantiem desepit? Sunt enim termini servis a Deo positi : et quousque eos modum servare oporteat, statutum est in legibus, quas prætergredi non licet. Cum enim herus nihil præcipit quod Deo displiceat, tunc obsequi et parere illi oportet; ulterius autem minime : sic enim servus liber efficitur. Si ultra procedas, etiamsi liber sis, servus effectus es. Hoc itaque subindicat cum dicit : *Nolite fieri servi hominum*. Si autem non ita sit, et si iussit heros relinquere, et pro assequenda libertate contendere, quomodo hortabatur dicens : *Unusquisque in hoc maneant, in quo vocatus est*? et alibi : *Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos omni honore dignos censeant, et non despiciant qui fideles habent dominos, quia fratres sunt qui beneficium consequuntur* (1. Tim. 6. 1. 2)? Et Ephesiis atque Colossensibus scribens eadem ipsa præcipit et statuit (Ephes. 6. 5. seqq.; Col. 3. 22). Unde palam est, illum hanc servitutem non tollere, sed eam quæ per vitia etiam liberos invadit, quæ est gravissima, etiam si quis liber ipsi serviat. Quid enim lucrati sunt Josephi fratres, liberi cum essent? annon erant omnibus servis serviliores, qui apud patrem mentirentur, et mercatoribus falsa narrarent, ut etiam fratri? At non talis erat liber ille, sed ubique et in omnibus verax : nihilque illum in servitutem redigere potuit, non vincula, non ipsa servitus, non heræ amor, non quod in aliena terra esset : sed ubique liber mansit. Hoc enim maxime libertas est, quando ea in servitute quoque fulget.

5. Talis res est Christianismus : in servitute libertatem elargitur. Ac sicut corpus, quod ex natura sit vulnerabile, tunc invulnerabile ostenditur, cum exempto telo nihilgrave patitur : sic qui vere liberest, tunc talis apparet, quando etiam cum heros habet, non in servitutem redigitur. Ideo jubet servum manere. Si autem fieri non potest ut, cum sit servus, sit Christianus qualem esse oportet, magnæ imbecillitatis piam religionem accensabunt Græci ; quod si discant illam nihil a servitute lædi, prædicationem mirabuntur. Nam si neque mors nobis noceat neque flagella neque vincula, multo minus servitus, ignis, ferrum, mille tyrannides, morbi, paupertas, feræ, et sexcenta

his graviora fideles non læserunt, imo potentiores fecerunt. Et quomodo servitus nocere poterit? Non ipsa servitus nocet, dilecte, sed peccati servitus, quæ vere talis est. Si hanc non subeas servitutem, confide et latere ; nullus tibi nocere poterit, ut qui mores habeas ab omni servitute liberos : si vero peccati servus sis, etiam si millies liber fueris, nihil tibi libertas illa prodest. Quæ enim utilitas, quæso, si homini quidem non servias, sed animi morbis te subicias? Homines quippe sæpe parcere sciunt, illi vero domini nunquam tua pernicie satiantur. Homini servis? Sed herus quoque tibi servit, qui alimentum tibi ministrat, valetudinem tuam curat, vestes, calceos et alia omnia suppeditat. Neque ita tu times, ut ne dominum offendas, ut ille curat, ne quid tibi ex necessariis desit. At ille accumbit, tu vero stas. Et quid hoc? neque enim id apud illum tantum observatur, sed etiam apud te. Sæpe namque te recumbente et suaviter dormiente, ille non modo stat, sed etiam mille pœnis afficitur in foro, et molestius quam tu vigilat. Quid ergo, tan umne passus est Joseph ab heræ, quantum illa a concupiscentia sua? Ille enim quæ illa jubere voluit, non fecit : illa vero quæ domina ejus libido imperavit, omnia fecit ; neque prius destitit, donec eam dedecore affecit. Qualis herus talia imperat? qualis immanis tyrannus? Roga, inquit, servum tuum, adulare emptitio, supplica captivo : etiamsi respuerit, rursus insta ; etiamsi sæpius dixeris et ille non assensus fuerit, observa solitudinem, et vim facito et te risu dignam præbe. Quid ignominiosius, quid turpius hisce verbis? Si autem ne ita quidem aliquid perfeceris, illum calumniare et decipe conjugem. Vide quam illiberalia, quam turpia præcepta sint, quam immitia, quam sæva, quam furiosa. Quid tantum præceperit herus quivis, quantum lascivia tunc præcepit regiæ mulieri? et tamen non ausa est non obsequi. Joseph vero nihil tale passus, sed contraria omnia, quæ gloriam et honorem afferrent. Vis alium videre virum, cui sæva domina multa imperavit, nec ausus est ille non obsequi?

Invidiæ malum. — Cainum cogita, quanta nempe ab invidia jussa acceperit. Ut fratrem occideret imperavit, ut Deo mentiretur, patrem dolore afficeret ; impudenter ageret : et omnia exsequutus est, ac nihil prætermisit. Ecquid miraris, si hæc domina tantam vim habeat in uno, quæ integros sæpe populos perdidit? Judæos certe Madianitarum mulieres vinctos et fere captivos abduxerunt, cum formæ suæ concupiscentia illos omnes allexere. Hanc itaque servitutem ejiciens Paulus, dicebat : *Ne sitis servi hominum* ; id est, ne obsequamini hominibus absurda imperantibus ; imo ne vobis quidem ipsis. Deinde cum mentem erexisset, sublimemque fecisset, ait : 25. *De virginibus autem præceptum Domini non habeo : consilium autem do, tanquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis*. Recto ordine procedens de virginitate deinceps mentionem facit. Postquam enim eos de continentia loquutus exereuit et composuit, ad id quod majus est egreditur, *Præceptum*, inquit, non

habeo; sed bonam rem esse puto. Quare? Eadem de causa, quam de continentia posuit. 27. *Alligatus es uxori? noli querere solutionem. Solutus es ab uxore? noli querere uxorem.* Hæc non sunt repugnantis prioribus; imo valde iis assentientis. Nam et illic ait: *Nisi forte ex consensu*; hic vero dicit: *Alligatus es uxori? noli querere solutionem.* Hoc porro contrarium non est: nam quod præter mentem est et voluntatem, est solutio; si autem continuerint ex utriusque consensu, non est solutio.

6. Deinde, ne hoc videatur lex esse, subjunxit: 28. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Sub hæc presentium causam affert, instantem necessitatem, tempus contractum et tribulationem. Multa namque connubium secum trahit, quæ et hic subindicavit, et in sermone de continentia: illic quidem dicens, mulierem non sui potestatem habere; hic autem, *Solutus es. Si autem uxorem acceperis, non peccasti*; non de ea loquens quæ virginitatem elegit; ipsa enim jam peccavit. Nam si vidua in crimen vocatur, cum secundas nuptias contraxerint, si semel elegerint viduitatem; multo magis virgines. *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi.* Atqui etiam voluptatem, inquires. Sed vide quomodo illam temporis brevitate contraxerit, dicens: 29. *Tempus breve est.* Id est, jubemur peregrinari et excedere deum; ita vero interioris carnis. Atqui etiamsi nihil molestum haberet matrimonium, ad futura tamen festinare oporteret; cum autem molestiam secum trahat, quid opus est ovis attrahere? cur tantam suscipere molem, quando postquam susceperis, ita uti illa oportet ac si non haberes? etenim ait: *Qui habent uxores, tamquam non habentes sint.* Deinde, cum de futuris quid interposuisset, rursus ad præsens tempus sermonem reducit. Etenim alia sunt spiritualia: illa quippe quæ viri sunt, hæc autem quæ sunt Dei curat; alia vero sunt præsentis vitæ; illud nempe, 32. *Volo autem vos sine sollicitudine esse.* Attamen illud quoque in eorum potestatem remittit. Nam qui postquam ostendit id

quod est eligendum, rursus cogit, videtur non suis fidere verbis. Quapropter concessione magis ipso induxit et retinuit, dicens: 35. *Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis inficiam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat.* Audiant virgines, quod virginitas in hoc non terminetur: nam quæ res mundi curat, nec virgo fuerit nec honesta. Cum dixisset enim, *Divisa est mulier et virgo*, hanc differentiam posuit, et qua in re discrepent dixit. Ac cum definitionem dedit virginis et non virginis, non nuptias, non continentiam dixit, sed sollicitudinis vacuitatem et magnam sollicitudinem. Non enim coitus malus est, sed impedimentum ad philosophiam malum. 36. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua.* Hic videtur quidem de matrimonio loqui; totum autem dicit de virginitate: nam et secundum concedit matrimonium, tantum *In Domino*. Quid est illud, *In Domino*? Cum castitate, cum honestate. Hæc enim ubique est opus, ipsamque insequi oportet: alioquin ne licet quidem Deum videre. Si autem præterivimus ea, quæ dicenda erant de virginitate, nemo nos negligentem condemnaret. Librum enim integrum in eam rem edidimus (a), et cum ibi accurate quantum potuimus illam rem tractaverimus, supervacaneum esse duximus eadem ipsa hic repetere. Quamobrem illo remittentes auditorem, hic illud dicemus, continentiam esse sectandam: nam ait ille: *Pacem persequimini et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum.* Ut ergo eum videre dignemur; sive in virginitate degamus, sive in primis sive in secundis nuptiis, hanc persequamur, ut regnum calorum adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic librum suum de Virginitate memorat, quem edidit Tomo 1, col. 581-582. Lego monitum operi præmissum, ubi clare probatur idem ipsum opus et non aliud in fine hujus Homiliæ in Epist. ad Corinth. memorari.

HOMILIA XX.

CAP. 8. v. 1. *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus. Scientia infat, caritas vero ædificat.*

1. Necesse est primo dicere quid sibi velit hic locus: sic namque facile intelligitur quod dicturi sumus. Qui enim aliquem accusari videt, nisi prius peccati naturam noscat, quæ dicentur non intelliget. Qua ergo de re tunc Corinthios accusabat? Crimen erat magnum, ac multorum causa malorum. Quale illud? Multi ex illis cum didicissent, non quæ inirant inquinare hominem, sed quæ exeunt: et idola, nempe ligna, lapides et dæmones, nec nocere nec juvare posse, sine modo ullo hæc perfecta rei cognitione utebantur, et in suum et in aliorum detrimentum. Nam ad idola ingrediebantur, et mensarum ibidem participes erant, hincque magnam inferebant perniciem. Nam qui adhuc idola timebant, nec contem-

nenda illa esse didicerant, cœnarum hujusmodi participes erant, cum perfectiores viderent idipsum facientes, et hinc maxime lædebantur (neque enim eadem qua illi mente apposita, sed quasi idolis immolata habebant: et ea res via erat ad idololatriam): et illi quoque qui perfectiores erant, non levi damno afficiebantur, dum mensis dæmonicis fruerentur. Et hoc quidem crimen erat. Beatus autem vir, ut illud emendaret, non statim vehementi utitur oratione: nam ex insipientia magis, quam ex malitia id designabatur. Quare initio adhortatione magis opus erat, quam vehementi increpatione et indignatione. Animadvertit igitur ejus prudentiam, quomodo statim admonitionem incipiat: *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.* Infirmioribus relictis, quod semper facit, valentiores primum aggreditur. Ille enim etiam in epistola ad

ς'. Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ νομοθεσία εἶναι τοῦτο, ἐπήγα-
γεν· Ἐάν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες. Εἴτα τὰ
παρόντα αἰτιῶνται, τὴν ἐνεστώσαν ἀνάγκην καὶ τὸν
συνεσταλμένον καιρὸν καὶ τὴν θλίψιν. Πολλὰ γὰρ ὁ
γάμος ἐπισύρεται, ἅπερ ἠνέξατο καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν
τῷ περὶ ἐγκρατείας λόγῳ, ἐκεῖ μὲν εἰπὼν, ὅτι Οὐκ
ἔχει ἐξουσίαν ἑαυτῆς ἡ γυνή, ἐνταῦθα δὲ εἰπὼν· Δέ-
δωσαι. Ἐάν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες· οὐ περὶ
τῆς παρθενίας ἐλομένης· ἥδη γὰρ αὕτη ἡμαρτεν. Εἰ
γὰρ αἱ χῆραι κρῖμα ἔχουσι δευτέρους ἐμιλοῦσαι γά-
μους, ἵαν ἅπαξ ἔλυνται χηρεῖαν, πολλῶ μᾶλλον αἱ
παρθέναι. Θλίψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἐξουσιν οἱ τοιοῦτοι.
'Αλλὰ καὶ ἡθονήν, φησὶν. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ὅρα πῶς
ἀνίσταται τῇ βραχύτητι τοῦ καιροῦ, εἰπὼν· Ὁ και-
ρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ· τουτίστιν, Ἀποδημεῖν
καλεσόμεθα καὶ ἐξίνααι λοιπὸν, οὐ δὲ ἐνδοτέρῳ τρέ-
χεις. Καίτοι εἰ καὶ μηδὲν εἶχεν ἐπαχθὲς ὁ γάμος,
καὶ οὕτως ἐπαίγεσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα ἰδεῖ· ὅταν
δὲ καὶ θλίψιν ἔχῃ, τί δαί φορεῖον ἐπιτύμεσθαι; τί
χρῆ λαβεῖν τοσούτον ὄγκον, ὅταν καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν
οὕτω δοῖο χρῆσθαι, ὡς μὴ ἔχοντα; καὶ γὰρ, Οἱ ἔχον-
τες γυναικας, φησὶν, ἵνα ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν.
Εἴτα ἐνθαίς τι καὶ τῶν μελλόντων, πάλιν πρὸς τὸ
παρὸν ἡγαγε τὸν λόγον. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικὰ
ἐστὶν· ὅτι ἡ μὲν τὰ τοῦ ἀνδρός, ἡ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ
μεριμνᾷ· τὰ δὲ τοῦ παρόντος βίου, τὸ, θέλω ὑμᾶς
ἀμεριμνῶντας εἶναι. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἀφίησι
κυρίους. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἀποδείξαι τὸ αἰρετὸν πάλιν
ἀναγκάζων, δοκεῖ μὴ θαρρῆναι τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις.
Ὡστε τῇ συγχωρήσει μᾶλλον ἐπηγάγετο καὶ κατ-
έσχεν εἰπὼν· Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμ-
φέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλλω, ἀλλὰ
πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσδερον. Ἀκούετεσαν

αἱ παρθέναι, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ ὥριστα ἡ παρθενία·
ἡ γὰρ μεριμνῶσα τὰ τοῦ κόσμου, οὐδ' ἂν εἴη παρθέ-
νος οὐδὲ εὐσχημὸν. Εἰπὼν γὰρ, Μεμέριστα καὶ ἡ
γυνή καὶ ἡ παρθένος, τοῦτο τίθειαι τὸ διάφορον,
καὶ ὧ διαστήκασιν ἀλλήλων. Καὶ ὅρον διδούς τῆς
παρθένου καὶ τῆς οὐ παρθένου, οὐ γάμον εἶπαν οὐδὲ
ἐγκρατεῖαν, ἀλλὰ ἀπραγμοσύνην καὶ πολυπραγμο-
σύνην. Οὐ γὰρ ἡ μῆξις πονηρὴν, ἀλλὰ τὸ ἐμποδίζε-
σθαι πρὸς φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ
τῇ παρθένῳ αὐτοῦ νομίζει. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν
ὕπερ γάμου διαλέγεσθαι· τὸ δὲ πᾶν περὶ παρθενίας
φησὶν· ἐκεῖ καὶ δεύτερον συγχωρεῖ [168] γάμον,
μόνον Ἐν Κυρίῳ λέγων. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν Κυρίῳ;
Μετὰ σωπρόσνης, μετὰ κοσμιότητος. Ταύτης γὰρ
πανταχοῦ χρεια, καὶ δαί ταύτην διώκειν· ἄλλως γὰρ
οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν τὸν Θεόν. Εἰ δὲ παρεδράμομεν τὰ
περὶ τῆς παρθενίας, μηδεὶς ἡμῶν ὄκνον καταγινω-
σκέτω. Καὶ γὰρ ὁλόκληρον ἡμῖν βιβλίον εἰς τοῦτο
σύνκειται τὸ χωρίον, καὶ μετὰ ἀκριβεῖας τῆς ἡμῖν
ἐγγωρούσης ἐκεῖ πᾶσιν ἐπεξελεθόντες, περιτολογίαν
εἶναι ἐνομίσαμεν καὶ ἐνταῦθα πάλιν αὐτὰ ἐνθαίνει.
Διόπερ ἐκεῖ παραπέμφαντας ὕπερ τούτων τὸν ἀκροα-
τὴν, ἐνταῦθα ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅτι τὴν ἐγκρατεῖαν δαί
διώκειν. Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, διώκατε, καὶ τὸν ἀγασ-
μόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς δύναιται τὸν ἑκόντιον.
'Ἰν' οὖν ἰδεῖν αὐτὸν καταξιοθῶμεν, κἂν ἐν παρθενίᾳ
ᾶμεν, κἂν ἐν πρώτῳ γάμῳ, κἂν ἐν δευτέρῳ, ταύτην
μεταδιώκωμεν, ἵνα τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
ρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
'Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾄμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ δαί, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἶδαμεν ὅτι πάντες
γινώσκοντες ἔχομεν. Ἡ γινώσκων φυσιοί, ἡ δὲ ἀγάπη
οἰκοδομεῖ.

α'. Ἀναγκαῖον πρῶτον εἰπεῖν τί βούλεται αὐτῷ τουτί
τὸ χωρίον· οὕτω γὰρ εὐληπτος ἐστὶ ὁ λόγος ἡμῖν.
'Ο γὰρ ἐγκαλούμενός τινα ὄντων, ἂν μὴ πρότερον ἴδῃ
τοῦ ἀμαρτήματος τὴν φύσιν, οὐκ εἴσεται τίνα ἐστὶ
τὰ λεγόμενα. Τί ποτ' οὖν ἐστὶν ὅπερ ἐνεχάλει τότε
Κορινθίους; Ἐγκλημα μέγα καὶ πολλῶν αἰτιῶν κα-
κῶν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Πολλοὶ παρ' αὐτοῖς μαθόντες,
ὅτι οὐ τὰ εἰσαρχόμενα ποῖνοι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ
ἐκπορευόμενα, καὶ ὅτι τὰ εἰδωλα, ζύλα καὶ λίθοι καὶ
δαίμονες, οὐτε βλάψαι οὐτε ὠφελῆσαι δυνάμεναι,
ἀμέτρως τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως ταύτης ἐκ-
χρηντο, καὶ εἰς τὴν ἑτέρων καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν βλά-
ψην. Καὶ γὰρ εἰς εἰδωλα εἰσέφεσαν, καὶ τῶν αὐτῶν
μετεῖχον τραπεζῶν, καὶ μέγαν ἐνταῦθεν τὸν ὄλεθρον
ἐτίκτον. Οἱ τε γὰρ ἐτι τὸν τῶν εἰδωλῶν ἔχοντες φό-
βον, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτῶν καταφρονεῖν, μετεῖχον
τῶν δεῖπνων ἐκείνων, ἐπειδὴ τοὺς τελειωτέρους ἐώ-
ρεον τοῦτο ποιοῦντας, καὶ τὰ μέγιστα ἐνταῦθεν ἐδίδ-
κοντο (οὐδὲ γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις γνώμης
τῶν προκαμμένων ἦπτοντο, ἀλλ' ὡς ἐπ' εἰδωλοθύτων,
καὶ ὁδὸς ἐπὶ εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα ἐγένετο)·
αὐτοὶ τε οὕτοι πάλιν οἱ δῆθεν τελειώτεροι, οὐχ ὡς
ἐτυχεν ἡδικοῦντες, δαιμονικῶν ἀπολαύοντες τραπεζῶν.

Τὸ μὲν οὖν ἐγκλημα τοῦτο ἦν· ὁ δὲ μακάριος οὗτος
μᾶλλον αὐτὸ διορθοῦν, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς· κί-
χρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀνόλας μᾶλλον ἢ κακίας ἦν
τὸ γινόμενον. Διὸ καὶ παραινέσεως ἐν ἀρχῇ μᾶλλον
ἔδειτο [169], ἢ ἐπιπλήξεως σφοδρᾶς καὶ ὀργῆς.
Σκόπει τοίνυν αὐτοῦ τὴν σύνεσιν, πῶς εὐθέως ἀρχε-
ται τῆς νομοθεσίας. Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἶ-
δαμεν ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν. Τοὺς ἀσθενεῖς
ἀφελς, ὅπερ αἱ ποιεῖ, τοῖς ἰσχύουσιν διαλέγεται πρῶ-
τοις. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐποίησεν
εἰπὼν· Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; οὕτω;
γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ ἐπιτίμησιν εὐκόλως δέξασθαι δυνά-
μενος. Ὁ δὲ καὶ ἂ ἐνταῦθα ποιεῖ· καὶ κενοὶ τὸν τῷ-
φον αὐτῶν πρῶτον, ὅπερ ἐνόμειον αὐτῶν εἶναι ἐξαι-
ρετον τὸ γινώσκον ἔχειν τελείαν, τοῦτο κοινὸν ἀποφῆ-
νας· Οἶδαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχο-
μεν. Καὶ γὰρ εἰ ἀφελς αὐτοὺς μέγα φρονεῖν, πρῶ-
τον ἔδειξεν ἐπιβλαβὲς ἐν τῷ πρᾶγμα ἑτέροις, οὐδὲν ἂν
τοσούτον ὠφελῆσεν, ὅσον ἔβλαψεν. Ἡ γὰρ φιλότιμος;
ψυχὴ, ὅταν ἐπὶ τινὶ καλλωπίζεται, κἂν ἑτέρους βλά-
πτῃ τοῦτο, σφόδρα αὐτοῦ ἔχεται διὰ τὴν τῆς κενο-
δοξίας τυραννίδα. Διὰ τοῦτο Παῦλος πρῶτον αὐτὸ

* Morel., καταφρονεῖν, male. Savil., καταφορικῶς. Reg.,
καταφορικῶς. b Ita Reg., melius quam editi, qui habent,
δ δὲ κα'.

καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάζει, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐποίησε, καθαιρῶν αὐτὴν μεθ' ὑπερβολῆς. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τοῦτο εἰκότως ἐποίει· ὅλον γὰρ διόλου κατηγορίας ἀξίον ἦν καὶ πολλή ἡ εὐκολία· διόπερ οὐδὲ περιττὸν αὐτὸ δεικνυσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῷ κηρύγματι. Ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐνῆν τοῦτο ποιῆσαι· γνώσις γὰρ ἦν τὸ τελούμενον, καὶ γνώσις τελεία. Οὕτε οὖν αὐτὴν καταβαλεῖν ἀσφαλές ἦν, καὶ τὸν τύπον ἄλλως οὐκ ἐνῆν ἐκβαλεῖν τὸν ἐπὶ ταύτῃ. Τί οὖν ποιεῖ; Πρῶτον τῷ δεῖξαι κοινὴν αὐτὴν οὖσαν, καταστέλλει τὸ φύσημα τὸ ἐκείνων. Οἱ γὰρ ἔχοντές τι μέγα καὶ καλὸν, ὅταν μόνοι ἔχωσι, μᾶλλον ἐπαίρονται· ἂν δὲ μετὰ ἄλλων φανῶσιν αὐτὸ κακτημένον, οὐκέτι ὁμοίως τοῦτο πάσχουσι. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ κοινοποιεῖ, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι αὐτὸν αὐτὸ εἶναι ἐνόμιζον μόνων· ἔπειτα ποιήσας κοινὸν, οὐ τίθησιν ἑαυτὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μόνον, ἐπεὶ καὶ οὕτως ἂν μᾶλλον αὐτοὺς ἐπῆρεν. Ὡς περ γὰρ τὸ μόνον ἔχειν ἐπαίρει, οὕτω κοινωνὸν ἕνα που καὶ δευτέρον ἔχειν τῶν ὑπερεχόντων, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οὐχ ἑαυτὸν τίθησιν, ἀλλὰ πάντας. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐγὼ ἔχω γνώσιν, ἀλλ', *Οἶδαμεν ὅτι πάντες γνώσιν ἔχομεν*. Ἐν μὲν οὖν τούτῳ πρώτῳ κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, δευτέρῳ δὲ σφοδρότερος. Ποίῃ δὴ τούτῳ; Τῷ δεῖξαι ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἀπηρτισμένον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀτελές· καὶ οὐ μόνον ἀτελές, ἀλλὰ καὶ βλαβερὸν, ἐάν μὴ ἡ συνευγεμένην ἑτερον αὐτῷ. Εἰπὼν γὰρ, *Ὅτι πάντες γνώσιν ἔχομεν*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γνώσις φυσιοῦ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Ὅστε ὅταν χωρὶς ἀγάπης ἡ, καὶ εἰς ἀπόνοιαν αἶρει. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ἀγάπη, φησί, χωρὶς γνώσεως κέρδος ἔχει τι. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλ' ὡς ὁμολογημένον ἀφελίς, δεικνυσιν ὅτι σφόδρα δεῖται ἐκείνου τοῦτο. Ὁ μὲν γὰρ ἀγαπῶν, ἅτε ἐντολὴν πληρῶν τὴν πασῶν κυριωτέραν, καὶ ἐλελείποντά τινα ἔχῃ, ταχέως [170] ἀπολαύσεται τῆς γνώσεως διὰ τὴν ἀγάπην, ὥς περ ὁ Κορινθίος καὶ ἕτεροι πολλοί· ὁ δὲ γνώσιν μὲν ἔχων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχων, οὐ μόνον οὐδὲν προσλήψεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἐκπεσσεύεται ἥς ἔχει, πολλάκις εἰς ἀπόνοιαν ἐμπεσιῶν. Ὅστε ἡ μὲν γνώσις ἀγάπης οὐκ ἐστὶ ποιητικὴ, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ἀποσχίζει τὸν μὴ προσέχοντα, φυσῶσα καὶ ἐπαίρουσα. Καὶ γὰρ διαιρεῖν εἰώθεν ἡ ἀλαζονεία· ἡ δὲ ἀγάπη καὶ συνάγειν καὶ πρὸς γνώσιν ἄγειν. Ὑπερ οὖν καὶ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Ὅστε οὐ τοῦτο κωλύω, φησί, τὸ τελείαν γνώσιν ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μετὰ ἀγάπης ταύτην ἔχειν, τοῦτο κελεύω· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ βλάβος.

β'. Ὅρξες ὅπως ἤδη προανακρούεται τὸν περὶ ἀγάπης λόγον; Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα πάντα ἀπὸ τούτου συνέβαινε τὰ κακὰ, καὶ οὐκ ἀπὸ τελείας γνώσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ σφόδρα φιλεῖν μηδὲ φείδεσθαι τῶν πλησίον, ὅθεν καὶ τὸ διασπασθῆναι αὐτοὺς γέγονε καὶ τὸ ἐπαίρεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἅπερ αὐτοῖς ἐνεκάλεσε, καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, συνεχῶς αὐτῆς ἐπιμελεῖται, τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν διορθούμενος. Τί τοίνυν περύσσει, φησὶν, ἐπὶ τῇ γνώσει; Ἄν γὰρ τὴν ἀγάπην μὴ ἔχῃτε, καὶ βλαβήσεσθε ἐντεῦθεν· τί

γὰρ ἀλαζονείας χεῖρον; ἂν δὲ ἐκεῖνο προσῇ, καὶ τοῦτο ἔσται ἐν ἀσφαλείᾳ. Κἂν γὰρ τι πλέον εἰδῇς τοῦ πλησίον, φιλῶν αὐτὸν οὐκ ἐπαίρη, ἀλλὰ ἄγεις καὶ αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Ἡ γνώσις φυσιοῦ, ἐπήγαγεν, Ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Οὐκ εἶπε, Μετριάζει, ἀλλὰ τὸ πολλῷ πλέον καὶ κερδαλεώτερον· οὐδὲ γὰρ ἐφύσα μόνον ἡ γνώσις, ἀλλὰ καὶ διέσπα. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τοῦτο ἀντέθηκεν. Εἶτα καὶ τρίτον τίθησι δυνάμενον αὐτοὺς καταβαλεῖν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι καὶ συνευγεμένη ἡ ἡ ἀγάπη, οὐδὲ οὕτως ἀπηρτισμένη ἐστὶν αὐτὴ ἡ γνώσις· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε, καθὼς δεῖ γνῶναι*. Αὕτη καιρία ἡ πληγὴ. Οὐ λέγω γὰρ, φησὶν, ὅτι κοινὴ ἡ γνώσις πάντων· οὐ λέγω ὅτι μισῶν τὸν πλησίον καὶ ἀπονοούμενος, τὰ μέγιστα σεαυτὸν καταδιδάπτεις. Κἂν γὰρ μόνος ἔχῃς, καὶ μετριάξῃς, καὶ φιλῇς τὸν ἀδελφόν. καὶ οὕτως ἀτελὴς εἴ κατὰ τὴν γνώσιν· οὐδέπω γὰρ οὐδὲν οἶδας, ὡς δεῖ εἰδέναι. Εἰ δὲ οὐδενὸς οὐδέπω ἀκριθῇ τὴν γνώσιν ἔχομεν, πῶς τινες εἰς τοσοῦτον μανίας ἤλασαν, ὡς λέγειν τὸν Θεὸν εἰδέναι μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης; ὅπου γε εἰ καὶ πάντων εἴχομεν ἀκριθῇ γνώσιν τὴν τῶν ἄλλων, οὐδὲ οὕτω δυνατόν ἦν ἔχειν ταύτην οὕτως. Ὅσον γὰρ αὐτοῦ πρὸς ἅπαντα τὸ μέσον, οὐδὲ εἰπεῖν ἐνι. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸν κατέσπασε τὸ φύσημα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Περὶ τῶν προκειμένων οὐκ ἔχετε τὴν προσήκουσαν γνώσιν, ἀλλὰ περὶ παντὸς πράγματος. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὑμεῖς, ἀλλ', ὅτι Οὐδ' ὅστισοῦν, καὶ Πέτρος ἡ, καὶ Παῦλος, καὶ ὅστισοῦν. [171] Τούτῳ γὰρ καὶ παρεμυθήσατο, καὶ συνέστειλεν αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας. *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ αὐτὸν, ἀλλ' Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν ἔγωμεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἔγνω. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, *Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ὑμᾶς ἐξελεξάμην*· καὶ Παῦλος ἀλαχοῦ, *Τότε δὲ ἐπιγνώσσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Σκόπει τοίνυν δι' ὅσον κατήνεγκεν αὐτῶν τὸ φρόνημα. Πρῶτον ἰδεῖξεν, ὅτι οὐ μόνοι ἐπίστανται, ἅπερ ἴσασι· *Πάντες γὰρ, φησί, γνώσιν ἔχομεν*· ἔπειτα, ὅτι βλαβερὸν τὸ πρᾶγμα, χωρὶς ἀγάπης ὅν· *Ἡ γὰρ γνώσις, φησί, φυσιοῦ*· εἶτα, ὅτι καὶ μετὰ ἀγάπης ὅν, οὐκ ἀπηρτισμένον ἐστὶν οὐδὲ τέλειον· *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε*, φησί, *καθὼς δεῖ γνῶναι*. Πρὸς τούτοις, ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο οἰκοθεν ἔχουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ζωρησαμένου· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ τὸν Θεόν, ἀλλ' Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ· εἶτα, ὅτι ἀπὸ ἀγάπης γίνεται τοῦτο αὐτὸ, ἦν οὐκ ἔχουσιν ὡς χρὴ· *Εἰ γὰρ τις, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Διὰ τοσοῦτων τοίνυν καταλένας αὐτῶν τὴν φλεγμονὴν, ἀρχεται δογματίζειν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἐσθρως, εἰ μὴ εἷς*. Θέα εἰς ὅτην στενοχωρίαν ἐνέπεσε. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρα βούλεται κατασκευάζειν, ὅτι τε ἀπέχεσθαι δεῖ τῆς τοιαύτης τραπέζης, καὶ ὅτι ἰσχύει οὐκ ἔχει πρὸς τὸ βλάψαι· τοὺς μετέχοντας· ἅπερ οὐ σφόδρα ἀλλήλοις συμβαίνοντα ἦν. Μαθόντες γὰρ ὅτι

* *Deerant verba* ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

Romanos fecit, dicens : *Tu vero quid judicas fratrem tuum (Rom. 11. 10)?* hic enim est, qui facilius possit increpationem accipere. Quod hic quoque facit : et primo fastum eorum evacuat, dum quod illi præcipuum putabant et perfectam scientiam, hoc commune esse pronuntiavit : *Scimus enim, inquit, quod omnes scientiam habemus.* Nam si illos altum sapere sinens, primo ostendisset rem esse aliis noxiam, non tantum utilitatis, quantum damni attulisset. Ambitiosus quippe animus, cum aliqua re se ornari putat, etiam si aliis sit noxia, eam accuratius retinet ob vanæ gloriæ tyrannidem. Ideo Paulus primo rem ut in se est examinat, ut circa externam sapientiam superius fecit, illam omnino dejiciens. Sed illic quidem id jure faciebat; totum enim reprehensione dignum erat, et facilis res erat : quapropter id non modo supervacaneum, sed etiam prædicationi contrarium esse dixit. Illic autem non liceat ita facere : nam id de quo agebatur scientia erat, et scientia perfecta. Neque ergo eam dejicere tutum erat, nec aliter licebat fastum ex illa conceptum dejicere. Quid ergo facit? Primo illam ostendens esse communem, illorum fastum deprimit. Qui enim magnum quidpiam et pulchrum habent, si soli habeant, magis efferuntur; si vero cum aliis id possidere deprehendantur, non pari tunc modo affecti sunt. Primum igitur hoc commune ostendit, quoniam ipsi putabant id sibi tantum competere : deinde postquam illud commune fecit, non se solum participem dicit : sic enim illos magis extulisset. Ut si unus tantum habeat, se extollit : ita si unum tantum vel alterum ex præcipuis consortem habeat, non minoris rem facit. Ideo non se solum ponit, sed omnes : non enim dixit, Ego scientiam habeo; sed, *Scimus quod omnes scientiam habemus.* Hoc igitur priore dicto eorum fastum dejecit; secundo autem vehementius. Quodnam illud est? Quod ostendat rem non perfectam, imo admodum imperfectam esse; neque modo imperfectam, sed et noxiam, nisi sit aliud adjunctum. Cum dixisset enim, *Scientiam omnes habemus*, subiunxit : *Scientia inflat, caritas autem ædificat.* Itaque cum est sine caritate, ad arrogantiam extollit. At neque caritas, inquires, absque scientia aliquid lucri habet. Verum non hoc dixit, sed quod in confesso est relinquens, ostendit hoc illo valde egere. Nam qui diligit, utpote qui præceptum impleat omnium præstantissimum, etiamsi quid ipsi deficiat, cito per caritatem scientia fruatur, ut Cornelius et alii multi : qui autem scientiam quidem habet, sed non caritatem, non modo nihil assumet, sed ab illa quam habet excidet, sæpe in arrogantiam labens. Itaque scientia caritatem non parit, imo contra ab ea abscindit eum qui non attendit, dum illum inflat et extollit. Et enim arrogantia dividere solet; caritas vero conjungit et ad scientiam adducit. Quod significans ille dicebat : *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab ipso (1. Cor. 8. 3).* Itaque non impedio, inquit, quominus perfecta scientia habeatur; sed ut eum caritate habeatur, hoc præcipio : alioquin lucrum nullum, sed detrimentum.

2. Viden' quomodo jam viam parat ad sermonem, quem de caritate est habiturus? Nam quia hæc omnia mala hinc accidebant, non autem ex perfecta scientia, sed quod non admodum diligerent, nec rebus proximi parcerent; unde contingebat illos dissidere, efferri, cæteraque omnia evenire, de quibus ille et ante et post hæc redarguit : frequenter de caritate tractat, fontem omnium bonorum puriorem reddens. Quid ergo inflati estis, inquit, de scientia? Si enim caritatem non habueritis, hinc damnum accipietis : quid enim arrogantia pejus? si vero illud adsit, etiam hoc in tuto erit. Etiam si enim aliquid amplius scias, quam proximus; si ames illum, non extolleris, sed ipsum quoque ad hoc deduces. Quamobrem cum dixisset, *Scientia inflat*, addidit, *Caritas autem ædificat.* Non dixit, Modeste se gerit, sed aliquid longe majus et utilius : scientia enim non modo inflabat, sed etiam disjungebat. Ideoque hoc illi opposuit. Deinde tertium quoque ponit, quod illos possit dejicere. Quodnam illud est? Quod etiam si conjuncta sit caritas, ne sic quidem perfecta sit scientia : ideoque subiunxit : 2. *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit - quomodo oporteat eum scire.* Hæc maxima plaga infligitur. Non dico enim, inquit, scientiam communem esse omnibus : non dico te, qui odio habes proximum et arrogans es, tibi ipsi maxime nocere. Etiam si enim solus haberes, etiam si modeste ageres, etiam si fratrem diligeres, sic quoque imperfectus esses secundum scientiam : nondum enim scis quidpiam, ut scire oportet. Quid si nullam adhuc accuratam scientiam habeamus; quomodo quidam in tantam insaniam processerunt, ut dicerent se Deum cum omni accurate cognitione cognoscere? nam etiam si omnium aliarum rerum accuratam scientiam haberemus, neque sic fieri posset, ut hanc etiam haberemus. Quantum enim sit spatium inter Deum et alia omnia, ne dici quidem potest. Et vide quomodo illorum fastum dejiciat. Non enim dixit, De rebus propositis congruentem scientiam non habetis, sed De re qualibet. Neque dixit, Vos tantum, sed, Quicumque sit : etiam si Petrus fuerit, etiam si Paulus, etiam si quisvis alius. Hoc enim dicto illos accurate et consolatus est et repressit. 3. *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Non dixit, Novit eum, sed, *Cognitus est ab eo.* Non enim nos ipsum novimus, sed ipse nos novit (a). Ideo dicebat Christus : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joan. 15. 16);* et Paulus alibi : *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum (1. Cor. 13. 12).* Perpende igitur quot dictis illorum fastum deprinat. Primo ostendit illos non solos scire ea quæ sciunt; *Omnes enim, inquit, scientiam habemus* : deinde rem esse noxiam, si sit sine caritate; nam *Scientia inflat*, inquit; postea, quod etiam si sit cum caritate, id non absolutum sit neque perfectum : *Si enim quis putat se scire aliquid, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Ad hæc vero, quod non hoc ex se habeant, sed Deo dante;

(a) In sequentibus Regium Codicem sequimur. In Editis quædam necessaria deerant.

non enim dixit, Novit Deum, sed, *Cognitus est ab eo*: deinde, quod hoc a caritate fiat, quam non habent ut oporteret. Nam *Si quis*, ait, *diligit Deum, hic cognitus est ab eo*. Cum per hæc leniisset illorum tumorem, incipit doctrinam instituere his verbis: 4. *De esca igitur quam diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo, et quod nullus Deus alius nisi unus*. Vide in quantum angustiam inciderit. Vult enim utrumque probare, quod a tali mensa abstinere oporteat, et quod vim non habeat ad lædendos eos qui sunt ejus participes: quæ quidem non admodum inter se conveniebant. Nam cum didicissent ea non afferre damnum, ea tamquam indifferentia adituri erant: cum vero impedirentur ne illa tangerent, rursus suspicabantur, quod prohibiti essent quasi illa vim haberent lædendi. Ideo cum idolorum opinionem sustulisset, abstinendi primam causam affert fratrum offensuscula, sic dicens: *De esca igitur, quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo*. Rursus ipsum commune facit, nec concedit hoc illorum esse solum, sed extendit cognitionem per totum orbem terrarum. Neque enim apud vos tantum, inquit, sed ubique terrarum hoc dogma vim obtinet. Quodnam illud? *Quod nullum sit idolum in mundo, et quod non sit Deus alius nisi unus*. Non sunt ergo idola? non sunt statuae? Sunt quidem, sed nullam vim habent; neque dii sunt, sed lapides et dæmones. Ad utrosque enim nunc orationem dirigit, et ad crassiores et ad eos qui philosophari videntur. Quia enim alii nihil plus sciunt quam lapides, alii vero dicunt virtute quasdam in illis habitare, quas etiam deos vocant; illis quidem dicit nullum esse idolum in mundo, aliis vero, non esse Deum in mundo nisi unum.

3. Viden' quomodo non frustra dogma constituens hæc scribat, sed ad differentiam externorum? nam illud ubique observandum, sive absolute quiddicat, sive aliis obsistens. Neque enim hoc parum nobis confert ad dogmatum accurationem et ad dictorum intelligentiam. 5. *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in caelo, sive in terra; ut sunt dii multi et domini multi*: 6. *nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*. Quia dixit, nullum esse idolum et nullum Deum alium; erantque tamen idola, et erant qui dii vocabantur: ne videatur contra rem manifestam pugnare, subjungit (si sunt ita appellati dii, ut revera sunt, non vere sunt, sed ita dicuntur; non in re, sed in verbo hoc habentes): *Sive in caelo, sive in terra*; in caelo dicens solem et lunam et reliquum astrorum chorum; nam hæc etiam adorabant gentiles; in terra, dæmonas, et eos ex hominibus qui in deos relati sunt. *Sed nobis unus Deus Pater*. Cum prius posuisset absque illa voce *Pater*, et dixisset, *Nullus est alius Deus nisi unus*; nunc hoc addit, postquam illos omnino ejecerat. Deinde quod est maximum divinitatis judicium addit: *Ex quo omnia*. Hoc enim ostendit illos non esse deos. Dii enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt, pereant. Deinde, quod non minus est, adjicit: *Et nos in ipso*.

Quando enim dixit, *Ex quo omnia*, creationem memorat et productionem ex nihilo ad existentiam; cum autem dicit, *Et nos in ipso*, fidei et conjunctionis verbum profert: quod antea quoque dicebat: *Ex ipso autem et vos estis in Christo Jesu* (1. Cor. 1. 30). Duplici enim ratione ex ipso sumus, et quod cum non essemus, facti simus, et quod fideles facti simus: nam hoc quoque est creatio: quod etiam alibi dicit: *Ut duos crearet in seipso in unum novum hominem* (Ephes. 2. 16). *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum*. Et etiam de Christo similiter hoc cogitandum. Per ipsum enim ex nihilo productum est genus hominum ad existentiam, et ex errore ad veritatem reductus est. Itaque illud, *Ex quo*, non est, sine Christo: ex ipso enim per Christum creati sumus. Neque ergo nomina tamquam sorte distributa divisit, Filio quidem Dominus, Patri vero Deus, attribuens. Nam ea quoque solet sæpe mutare Scriptura, ut cum dicit, *Dixit Dominus Domino meo*; et rursus, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* (Psalm. 109. 1. et 44. 8); et, *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus* (Rom. 9. 5). Et sæpe videris hæc mutata nomina. Si autem essent quasi sorte assignata unicuique naturæ, neque Deus esset Filius, neque Deus ut Pater, manens Filius; cum dixit, *Sed nobis unus Deus*, superflue addidisset illud, *Pater*, volens significare ingenitum: satis enim fuisset illud, *Deus*, si ejus solius exhiberet cognitionem, ad id significandum. Non hoc autem solum, sed aliud quoque dici potest. Si enim dixeris, quia Deus unus dictus est, illud, *Deus*, non convenit Filio; observa quod hoc etiam de Filio dici possit. Etenim Filius, unus Dominus dictus est; nequo tamen ideo illud, *Dominus*, ipsi soli competere dicimus. Quapropter quam vim habet illud, *Unus*, erga Filium, eandem habet erga Patrem: ac quemadmodum ille non impedit quominus Pater Dominus sit, eo modo quo Filius est Dominus, eo quod Filius unus Dominus dicatur: ita neque Filium impedit quominus sit Deus, eo modo quo Pater est Deus, quod Pater dicatur unus Deus. Quod si quidam dixerint, cur Spiritum non memoravit? illud dixerimus, ipsum nempe idololatrias alloqui, et de diis multis deque dominis multis esse certamen. Ideo cum Patrem Deum dixisset, Filium Dominum appellavit. Si ergo Patrem non ausus est nunc appellare Dominum cum Filio, ne in suspicionem veniret quod duos dicoret Dominos, neque Filium Deum cum Patre, ne putaretur duos dicere Deos, quid miraris, si Spiritum non memoraverit? adversus illos enim tam concertabat, ut ostenderet non esse apud nos multipliciter deorum. Ideo illud, *Unus*, assidue retinet dicens, *Non est Deus alius nisi unus*; et, *Nobis unus est Deus et unus Dominus*. Unde manifestum est illum, auditorum infirmitati parcentem, hoc arguendi modo usum esse, ideoque Spiritum non memoravisse. Nam si hoc non esset, nec alibi oportuisset Spiritum memorare, neque illum cum Patre et Filio conjungere. Nam si a Patre et Filio esset exclusus, multo magis illum in baptismo

οὐκ ἔχει βλάβην, ὡς ἀδιαφόροις ἐμῶν ἐπιτρέχειν· καλυπθέντες δὲ αὐτῶν ἔπτεσθαι, πάλιν ὑπώπτευσον ὅτι ὡς ἰσχυρὸν ἐχόντων εἰς τὸ βλάπτειν ἐκαλύθησαν. Διὰ δὲ τοῦτο καθελὼν τὴν τῶν εἰδῶλων ὑπόνοιαν, αἰτίαν πρῶτην τίθησι τοῦ ἀπίχεσθαι, τὰ σκάνδαλα τῶν ἀδελφῶν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὐ τῶν εἰδωλοθύτων, οἷδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ*. Πάλιν κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐ συγχωρεῖ μόνων ἐκείνων γενέσθαι τοῦτο, ἀλλ' ἐκτείνει τὴν γνώσιν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Οὐδὲ γὰρ παρ' ὑμῖν μόνον, φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς τοῦτο κρατεῖ τὸ δόγμα· *Μοῖτον δὲ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἑταρος, εἰ μὴ εἷς*; Οὐκ ἔστιν οὖν εἰδῶλα; οὐκ ἔστι ξόανα; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔχει τινὰ ἰσχυρὸν, οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ λίθοι καὶ δαίμονες. Πρὸς γὰρ ἀμφοτέρους ἀποστρέφεται νῦν, καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν καὶ τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν οὐδὲν πλέον τῶν λίθων ἴσασιν, οἱ δὲ λέγουσι καὶ δυνάμεις τινὰς οἰκᾶν ἐν αὐτοῖς, ἃς καὶ θεοὺς καλοῦσι, πρὸς μὲν οὖν ἐκείνους φησὶν, ὅτι Οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ· πρὸς δὲ τούτους, ὅτι Οὐδεὶς θεὸς ἑταρος, εἰ μὴ εἷς.

γ'. [172] Ὅρθε πῶς οὐχ ἀπλῶς δογματίζων γράφει ταῦτα, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἔξωθεν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πανταχοῦ χρὴ παρατηρεῖν, εἴτε ἀπολελυμένως λέγει τι, εἴτε πρὸς τινὰς ἰστάμενος. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεῖν εἰς τὴν τῶν δογμάτων ἡμῶν ἀκριβείαν τοῦτο συντελεῖ, καὶ εἰς αὐτὴν τῶν λεγομένων τὴν κατανόησιν. Καὶ γὰρ εἰπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς, ὥσπερ οὖν εἰσὶ θεοὶ πολλοί, καὶ κήρυχοι πολλοί· *Ἄλλ' ἡμῶν εἷς θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ*. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον καὶ οὐδεὶς θεὸς ἑταρος, ἦν δὲ καὶ εἰδῶλα, ἦσαν δὲ καὶ θεοὶ λεγόμενοι· ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, ἐπάγει λέγων (καὶ γὰρ εἰπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, ὥσπερ οὖν καὶ εἰσιν, οὐχ ἀπλῶς εἰσιν, ἀλλὰ λεγόμενοι, οὐκ ἐν πράγματι, ἀλλ' ἐν ῥήματι τοῦτο ἔχοντες)· *Εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς*· ἐν οὐρανῷ τὸν ἥλιον λέγων καὶ τὴν σελήνην καὶ τὸν λοιπὸν τῶν ἄστρον χορόν· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα προσεκύνησαν Ἑλλήνες· ἐπὶ γῆς δὲ δαίμονας, καὶ τοὺς ἐξ ἀνθρώπων θεοποιηθέντας ἅπαντας. *Ἄλλ' ἡμῶν εἷς θεὸς ὁ Πατήρ*. Πρῶτον θεὸς χωρὶς τοῦ Πατρὸς ^β, καὶ εἰπὼν, *Οὐδεὶς θεὸς ἑταρος, εἰ μὴ εἷς*, νῦν καὶ τοῦτο προστίθουσιν, ὅτε πανταλῶς ἐκείνους ἐξέβαλεν. Εἶτα καὶ ὅπερ ἐστὶ δαίγμα μέγιστον θεότητος, καὶ τοῦτο ἐπάγει· *Ἐξ οὗ τὰ πάντα*. Τοῦτο γὰρ δείκνυσιν καὶ ἐκείνους οὐκ ὄντας θεούς. Θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπαλέσθωσαν. Εἶτα καὶ τὸ τούτου οὐκ ἔλαττον προστίθουσι· *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν*. Ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ, *Ἐξ οὗ τὰ πάντα*, τὴν δημιουργίαν λέγει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν· ὅταν δὲ εἴπῃ, *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν*, τὸν τῆς

πίστεως καὶ τῆς οἰκωύσεως λόγον λέγει· ὁ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν· *Ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ἡμεῖς ὅσπερ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Διπλὴ γὰρ ἔσμεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῷ μὴ ὄντες γενέσθαι, καὶ τῷ πιστοὶ γενέσθαι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο κτίσις· ὁ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· *Ἰνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα πᾶν ἐνθρώπων*. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν ὁμοίως τοῦτο νοητέον. Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρήχθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἀπὸ πλάνης εἰς ἀλήθειαν ἐπανήλθεν. Ὅσπερ τὸ, *Ἐξ οὗ*, τοῦτο οὐκ ἔστι, χωρὶς τοῦ Χριστοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδημιουργήθημεν. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ὡς ἀποκακληρωμένα διεῖλε, τῷ μὲν Ἰῶν τὸ, Κύριος. τῷ δὲ Πατρὶ τὸ, Θεός, προσνέμων. Οὐδὲ γὰρ αὐτὰ καὶ ἐναλλάττειν ἡ Γραφὴ πολλάκις, ὡς ὅταν λέγῃ· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου*· καὶ πάλιν, *Διὰ τοῦτο ἐχρίσέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου*· καὶ, *Ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός*. Καὶ παραχρῆμα ἂν ἴδοις ταῦτα μεταβαίνοντα τὰ ὀνόματα. Εἰ δὲ ἀποκακληρωμένα ἦν ἐκάστη φύσις, καὶ οὐχὶ Θεός ἦν ὁ Υἱός, καὶ Θεός ὡς ὁ Πατήρ, μένων Υἱός· εἰπὼν, *Ἄλλ' ἡμῶν εἷς θεός*, περιττῶς προσετίθει τὸ Πατήρ, βουλόμενος γνωρίσαι τὸν ἀγέννητον· ἥρκει γὰρ τὸ Θεός, εἰ γε αὐτοῦ μόνον ἦν γνωριστικόν, τοῦτο δηλώσαι. Οὗ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτερον ἔστιν εἰπῶν. [173] Εἰ γὰρ λέγοις, ὅτι ἐπειδὴ εἷς Θεός· εἴρηται, οὐχ ἀρμόζει· ὁ τῷ Ἰῶν τὸ, Θεός, ὅρα καὶ ἐπὶ τῷ Ἰῶν τὸ αὐτὸ καίμενον. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς εἷς Κύριος εἴρηται, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αὐτῷ μόνῳ τὸ, Κύριος, ἀρμόττειν φαμέν. Ὅσπερ ἦν ἔχει ἰσχυρὸν τὸ, *Εἷς*, ἐπὶ τοῦ Ἰῶν, ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς· καὶ καθάπερ οὐκ ἐξωθεῖ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου εἶναι, οἷος ὁ Υἱός· ἐστὶ Κύριος, διὰ τὸ ἓνα αὐτὸν λέγεσθαι Κύριον τὸν Υἱόν· οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει τοῦ εἶναι Θεόν, οἷος ἐστὶ Θεός ὁ Πατήρ, διὰ τὸ ἓνα Θεὸν λέγεσθαι τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ τινες λέγοιεν· Τίνος ἕνεκα Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσεν; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι πρὸς εἰσβολάστρας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ περὶ θεῶν πολλῶν ὁ ἀγών, καὶ περὶ κυρίων πολλῶν. Διὸ καὶ Θεὸν τὸν Πατέρα εἰπὼν, τὸν Υἱὸν ἐκάλεσε Κύριον. Εἰ τοίνυν τὸν Πατέρα οὐκ ἐτόλμησε καλεῖσαι Κύριον νῦν μετὰ τοῦ Ἰῶν, ἵνα μὴ δύο παρ' ἐκείνους ὑποκαυθῇ λέγειν Κυρίου. οὐδὲ τὸν Υἱὸν Θεὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ δύο νομίζηται λέγειν θεούς· τί θαυμάζει, εἰ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσε; πρὸς γὰρ ἐκείνους αὐτῷ τέως ἦν ὁ ἀγών, καὶ τὸ δαίξαι, ὅτι οὐκ ἔστι πολυθεία παρ' ἡμῖν. Διὸ τὸ *Εἷς* τοῦτο συνεχῶς κατέχει λέγων· *Οὐδεὶς θεὸς ἑταρος, εἰ μὴ εἷς*· καὶ, *Ἡμῶν εἷς θεός καὶ εἷς Κύριος*. Ὅθεν δὴλον ὅτι φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκούοντων, ταύτην ἐχρησάτο τῇ διασκευῇ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνημόνευσεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, οὐδὲ ἀλλαχοῦ μνησθῆναι ἔδει τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ συντάττεσθαι αὐτῷ Πατρὶ καὶ Ἰῶν. Εἰ γὰρ ἀπέρριπται Πατὴρ καὶ Υἱός, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτὸ συντάττεσθαι οὐκ ἔδει,

^a Ἡμῶν deest in Reg. ^b Sic habet Savilius in margine, et sic legit vetus interpret Latinius, *absque Patre*, ubi observet in mas. fere semper πατὴρ· sic scribi pro, *aude error ortus fuerit*, ut ex sequentibus liquet. Editi, *χωρὶς τοῦ πατρὸς* π.

^a Reg., εἰ δὲ λέγοις.... οὐχ ἀρμόσει.

ἐνθα μάλιστα φαίνεται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος, καὶ ὡρεαὶ δίδονται· Θεῷ προσήκουσαι μόνῃ παρέχειν.

δ'. Ἐγὼ μὲν οὖν τήναιτίαν εἶπον, δι' ἣν ἐνταῦθα σεοίγεται· σὺ δέ, εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, εἰπέ διὰ τί ἐν τῷ βαπτίσματι συντάττεται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἑτέραν αἰτίαν εἰπεῖν, ἢ τὸ, ὁμοτίμον αὐτὸ εἶναι. Ὅταν γοῦν μηδεμίαν ἔχη τοιαύτην ἀνάγκην, ὅρα πῶς αὐτὸ συντάττει οὕτω λέγων· *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἀγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ἡμῶν*· καὶ πάλιν, *Διαίρεσις δὲ χαρισμάτων ἐστίν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· καὶ διαίρεσις διακονιῶν ἐστίν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων ἐστίν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός. Ἄλλ' ἐπειδὴ νῦν πρὸς Ἑλλήνας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ καὶ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων ἀσθενεστέρους, διὰ τοῦτο ταμιεύεται τῶς· ὅπερ οὖν καὶ οἱ προφῆται ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ Ὑίου, οὐδαμῷ σαφῶς αὐτοῦ μεμνημένοι διὰ τὴν ἀσθενειαν τῶν ἀκούοντων. Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, φησί. Ποία αὕτη; ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ ἡ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; Ἡ γὰρ [174] τοὺς Ἑλλήνας αἰνίττεται ἐνταῦθα, τοὺς πολλοὺς λέγοντας θεοὺς καὶ κυρίους, καὶ οὐκ εἰδότες τὴν ὄντα Θεόν· ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων ἀσθενεστέρους ἔτι, τοὺς οὐδέπω σαφῶς εἰδότες, ὅτι οὐ χρὴ δεδοικέναι τὰ εἰδωλα, καὶ ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἡρέμα παρεμυθήσατο καὶ ἐπῆρε τούτους. Οὐδὲ γὰρ πάντα καθάπτεσθαι ἔδει, καὶ μάλιστα μέλλοντα πάλιν καθικνεῖσθαι αὐτῶν σφοδρότερον.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ὥς ἀρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται. Ἔτι τρέμουσι, φησί, τὰ εἰδωλα. Μὴ γάρ μοι τὴν παρούσαν εἴπης κατάστασιν, καὶ ὅτι ἐκ προγόνων τὴν εὐσέβειαν ἐτίξω· ἀλλὰ παράπεμψον τὴν διάνοιαν εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἐννόησον, ἀρτι τοῦ κηρύγματος καθισταμένου, καὶ τῆς ἀσεβείας ἔτι κρατούσης, καὶ βωμῶν καιομένων καὶ θυσιῶν καὶ σπονδῶν τελουμένων, καὶ τῶν πλειόνων Ἑλλήνων ὄντων, τοὺς ἐκ προγόνων διαδεξαμένους τὴν ἀσέβειαν, καὶ πατέρων καὶ πάππων καὶ ἐπιπάππων τοιούτων ὄντας ἐκγόνους, καὶ πολλὰ παρὰ τῶν δαιμόνων παθόντας κακὰ, ἀθρόον μεταστάντας, πῶς εἰκὸς ἦν διακείσθαι· πῶς δὲ δεδοικέναι καὶ τρέμειν τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλὰς; δι' οὗς καὶ αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου*. Οὕτε γὰρ ἐκκαλύπτει αὐτοὺς σαφῶς, ἵνα μὴ πλῆξῃ, οὕτε παρατρέχει καθόλου, ἀλλ' ἀορίστως αὐτῶν μέμνηται, λέγων· *Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου ὥς ἀρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθίουσι*· τοῦτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας, μεθ' ἧς πρότερον· καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται· οὐδέπω δυναμένη καταφρονῆσαι οὐδὲ καθάπαξ αὐτῶν καταγέλασαι, ἀλλ' ἔτι διακρινομένη. Ὡςπερ ἂν εἰ τις τῷ νεκροῦ ἀπτεσθαι νομίζοι μολύνειν ἑαυτὸν κατὰ Ἰουδαϊκὴν συνήθειαν, εἰτα ἑτέρους ὁρῶν ἀπτομένους μετὰ καθαροῦ συνειδότες, μὴ ἀπτόμενος μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, μολύνειτο· οὕτω κάκεινοι τότε ἐπασχον. *Τινὲς γάρ, φησί, τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ὥς ἀρτι*. Οὐχ ἁπλῶς τὸ, Ἐως ἀρτι, τίθεικεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲν ἦν ὡς ἀρτι μὴ συγκαταβαίνοντες.

Οὐδὲ γὰρ οὕτως αὐτοὺς ἐνάγειν ἔχρην, ἀλλ' ἑτέρως πῶς λόγῳ πείθοντας καὶ διδασκαλίᾳ. Καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται. Οὐδαμῷ τῶς περὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος τὸν λόγον ἱστησιν, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω περὶ τὸ συνειδὸς τοῦ μεταλαμβάνοντος στρέφεται. Δέδοικε γὰρ μὴ πῶς θέλων διορθῶσαι τὸν ἀσθενῆ, πλῆξῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἀσθενῆ καὶ τοῦτον ἐργάσεται. Διόπερ οὐχ ἥττον τοῦτο φέρεται, ἢ ἐκείνου. Καὶ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸ νομισθῆναι τι, ἀλλὰ πολὺν κατασκευάζει τὸν λόγον, ὥστε μὴ τοῦτο ὑποπτευθῆναι. Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρῆσθησι τῷ Θεῷ. Οὕτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὕστεροίμεν. Ὅρᾳς πῶς πάλιν αὐτῶν καθέλε τὸ φρόνημα; Εἰπὼν γὰρ ὅτι οὐ μόνον ἐκείνου, ἀλλὰ πάντες [175] γνῶσιν ἔχοντες, καὶ, ὅτι οὐδὲν ἐργάσεται καθὼς δεῖ γινώσκειν, καὶ, ὅτι ἡ γνῶσις φυσιοῦ· εἰτα παραμυθησάμενος αὐτοὺς, καὶ εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, καὶ ὅτι δι' ἀσθενειαν οὗτοι μολύνονται· ἵνα μὴ λέγωσιν ἐκείνοι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ μὴ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις; διὰ τί γὰρ μὴ ἔχει γνῶσιν ὁ δεινός; διὰ τί ἀσθενῆς; ἵνα μὴ ταῦτα ἀνθυποφέρωσιν, οὐκ εὐθέως ἤλθεν ἐπὶ τὸ δείξαι σαφῶς, ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου βλάβην ἀπέχεσθαι δεῖ· ἀλλὰ προακροβολισάμενος αὐτὸν μόνον πρῶτον, τὸ τοῦτο πλέον δείκνυσαι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἐβλάπτετο, μηδὲ ἡ τοῦ πλησίον προσῆν διαστροφή, οὐδὲ οὕτω δεῖ τοῦτο ποιεῖν· ματαιοποιεῖν γὰρ τοῦτό ἐστιν. Ὁ γὰρ ἀκούσας ὅτι βλάπτεται μὲν ἕτερος, αὐτὸς δὲ ἔχει τὸ κέρδος, οὐ σφόδρα ἀφίσταται, ἀλλὰ τότε μάλλον, ὅταν μάθῃ ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ὠφελεῖται ἀπὸ τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο πρῶτον τοῦτο τίθησι λέγων· *Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρῆσθησι τῷ Θεῷ*. Εἶδες πῶς αὐτὸ ἐξευτελίζει, ὃ ἐδόκει ἀπὸ τελείας γνώσεως γίνεσθαι; Οὕτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· τοῦτέστιν, εὐδοκίμουμεν παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς ἀγαθὸν τι ποιήσαντες καὶ μέγα· οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὕστεροίμεν· τοῦτέστιν, οὐκ ὠφελοῦνται τι ἔχοντες.

Τῶς μὲν οὖν αὐτὸ ἔδειξε περιττὸν καὶ οὐδὲν ἢ γὰρ μῆτε γινόμενον ὠφελεῖ, μῆτε μὴ γινόμενον βλάπτει, περιττὸν ἂν εἴη· προῖων δὲ καὶ τὴν βλάβην ἐκκαλύπτει πᾶσαν τοῦ πράγματος. Νῦν μέντοι τὴν εἰς τοὺς ἀδελφούς γινομένην λέγει· *Βλέπετε γάρ, φησί, μὴ πῶς ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενούσι τῶν ἀδελφῶν*. Οὐκ εἶπεν, δι' ἡ ἐξουσία ὑμῶν πρόσκομμα γίνεται, οὐδὲ ἀπεφῆκετο, ἵνα μὴ ἀναισχυνοτέρους ποιῇ· ἀλλὰ πῶς· *Βλέπετε*· φοβῶν αὐτοὺς καὶ ἐντρέπων, καὶ ἐπὶ ἀρνησιν ἄγων τοῦ μὴ ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις ὑμῶν αὕτη, ὅπερ ἦν ἐγκωμίου μάλλον· οὐδὲ, Ἡ πλειότης ὑμῶν αὕτη· ἀλλ', Ἡ ἐξουσία· ὅπερ προπτείας μάλλον καὶ αὐθαδείας καὶ ἀλαζονείας εἶναι ἔδοκει. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ, Τοῖς ἀσθενούσι τῶν ἀδελφῶν· αὐτῶν τὴν κατηγορίαν, ὅτι οὐδὲ ἀσθενούντων φείδονται, καὶ ταῦτα ἀδελφῶν. Ἔστω γὰρ, οὐ διορθοῖς οὐδὲ ἐγείρεις· τί καὶ ὑποσκελίζεις καὶ προσπταίνειν ποιεῖς; δέον χεῖρα ὀργῆναι· Ἄλλ' οὐ βούλει τοῦτο· οὐκοῦν μηδὲ καταβάλλης. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸς ἦν, κολάσεως ἔδεικτο· εἰ δὲ ἀσθενῆς, ἱατρείας. Νῦν δὲ οὐκ ἀσθενῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφός. Ὅταν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν ἐν

cum ipsis conjungere non oportuisset, ubi maxime divinitatis dignitas apparet, et dona dantur quæ Deo soli dare competit.

4. Ego igitur causam dixi, cur hic silentio prætermisus sit: tu vero, si res non ita se habet, dic cur in baptismo conjungitur. Sed non aliam possis causam dicere, quam quod sit honore par. Cum ergo nullam talem habet necessitatem, vide quomodo ipsum conjungit, ita dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patriæ, et communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis* (2. Cor. 13. 13); et rursum, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministratorum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus* (1. Cor. 12. 4-6). Sed quia nunc adversus Græcos sermo erat, et eos qui Græcis imbecilliores erant, propterea id interim reservatur et tacetur. Id quod etiam propheta faciunt de Filio, quem nusquam aperte nominant ob auditorum imbecillitatem. 7. *Sed non in omnibus est scientia*, inquit. Quenam illa? an ea, quæ est de Deo, an ea, quæ de iis quæ immolata sunt idolis? Aut certe Græcos hic subindicat, qui dicebant multos esse deos et dominos, nec solebant Deum qui vere est: aut eos qui inter gentiles imbecilliores erant, qui nondum clare scirent idola non esse timenda, et nullum esse idolum in mundo. Cum hoc autem dixisset, paulatim illos consolatus est et erexit. Neque enim omnia insectari oportebat, cum maxime illos rursum vehementius esset impetiturus.

De idolothytis.—*Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc quasi idolothytum manducant: et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur.* Adhuc tremunt, inquit, et metuunt idola. Ne mihi enim præsentem rerum statum dixeris, et quod piam religionem a majoribus acceperis; sed mentem tuam transfer in illa tempora, et cogita, cum modo constituta esset prædicatio, et impietas adhuc regnaret arderentque aræ et sacrificia, libamina peragerentur, et plures essent gentiles, qui a majoribus impietatem acceperant, a patribus, avis et atavis talibus orti, atque a dæmonibus mala multa passi essent: illos, inquam, repente mutatos, quomodo verisimile erat affici: quomodo timendæ tremendæque erant dæmonum insidiæ: propter quos etiam id subindicando dicebat, *Quidam autem cum conscientia idolothyti.* Neque enim aperto declarat illos, ne percellat, neque omnino prætercurrit, sed indefinite eorum meminit, dicens: *Quidam autem cum conscientia idolothyti usque nunc quasi idolothytum manducant*; id est, cum eadem mente qua prius; *et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur*: cum nondum possit despiciere, neque omnino illa irridere, sed adhuc in dubio versetur. Ac si quis, si tangat mortuum, putet seipsum polluere, secundum Judaicam consuetudinem; deindeque alios videns tangentes cum pura conscientia, non cum eadem mente tangens, pollueretur; sic et illi tunc erant affecti. *Quidam enim*, inquit, *cum conscientia idoli usque nunc.* Non sine causa

PATROL. GR. LXI.

illud, *Usque nunc*, posuit, sed ut ostendat, illos nihil profecisse non sese accommodantes. Neque enim sic illos inducere oportebat, sed alio modo, verbo et doctrina persuasos. *Et conscientia illorum cum sit infirma, polluitur.* Nusquam adhuc circa rei naturam verba facit, sed semper et ubique circa conscientiam accipientis versatur. Timet enim ne, dum vult infirmum corrigere, sortem perstringat, illumque infirmum reddat. Quapropter non minus huic parcit, quam illi. Neque sinit quid simile existimari, sed sermone utitur prolixo, ut ne tale quid in suspicionem veniat. 8. *Esca autem nos non commendat Deo.* Neque enim si manducaverimus, abundamus; neque si non manducaverimus, deficimus. Viden' quomodo rursus eorum fastum deprimat? Nam cum dixisset, non modo illos, sed etiam omnes scientiam habere; et neminem scire quemadmodum scire oportet; et quod scientia inflat; deinde cum illos esset consolatus, ac dixisset, non in omnibus esse scientiam, et hos polui propter imbecillitatem; ne dicerent illi: Et quid ad nos, si non est in omnibus scientia? Cur enim ille talis non habet scientiam? cur est infirmus? ne hæc objicerent, non statim ad claram demonstrationem venit, quod ne lædatur ille, abstinere oporteat; sed primum quadam velitatione adversus illum usus, ostendit id, quod est illo majus. Quodnam est hoc? Quod etiamsi nemo læderetur, neque proximi perversio metuenda esset, ne sic quidem hoc agendum esset: vanus quippe labor ille esset. Nam qui audit alium lædi, sed sibi lucrum esse, non multum abstinere; sed tunc magis cum didicerit, nihil se ab ea re juvari. Ideo hoc primum ponit dicens: *Esca autem nos non commendat Deo.* Viden' quantum id vilipendat, quod videbatur a perfecta scientia effici? *Neque enim si manducaverimus, abundamus*; id est, apud Deum probati sumus, ut quid bonum vel magnum operati; *neque si non manducaverimus, deficimus*; id est, minus quid habemus. Interim igitur illud ostendit superfluum et nihil esse: nam id, quod neque si fiat prodest, neque si non fiat nocet, superfluum certe fuerit.

5. Progressus autem totum rei damnum aperit. Nunc autem dicit, id quod fratribus accidit: 9. *Videte enim*, inquit, *ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus.* Non dixit, Quod licentia vestra sit offendiculum, neque id pronuntiavit, ut ne impudentiores illos redderet; sed quomodo? *Videte*, terrens illos ac pudore afficiens et ad faciendi negationem inducens. Neque dixit, Hæc vestra scientia, quod magis laudi esset; neque, Hæc vestra perfectio; sed *Licentia*: quod magis temeritatis, petulantiae et arrogantiae esse videbatur. Nec dixit, *Fratribus*; sed *Infirmiss fratribus*, crimen augens, quod ne infirmis quidem parcant, imo fratribus. Esto enim, non corrigis neque excitas; cur supplantas et dejicis, cum oporteret manum porrigere? Sed hoc non vis: ergo ne dejicias. Nam si malus esset, correctione opus haberet; si autem infirmus, medicina. Nunc autem non modo infirmus est, sed etiam frater. 10. *Cum quis enim te*

viderit scientiam habentem in idolo recubentem, nunc conscientia ejus, cum sit infirmus, edificabitur ad manducandum idolothya? Cum dixisset, *Videte ne licentia vestra sit offendiculum*, dicit quomodo hoc fiat, et ubique infirmitatem ponit, ne videatur damnum ex natura rei esse, et terribiles esse videantur demones. Nunc enim prope est, inquit, ut omnino deficiat ab idolis: te autem videns cum illis libenter versantem, rem accipit pro admonitione, et in illa re versatur etiam ipse. Itaque non solum ex illius imbecillitate, sed ex intempestivo tuo opere insidiae oriuntur: tu enim illum infirmiores reddis. 11. *Et peribit infirmus frater in esca tua, propter quem Christus mortuus est.* Duo namque sunt, quæ te venia privant ob hoc illatum damnum, et quod infirmus, et quod frater sit; imo tertium quoque additur, quod omnium terribilissimum est. Quodnam illud est? Quod Christus pro illo mori non recusaverit; tu vero ne quidem ad ejus imbecillitatem te attemperas. Per hæc autem perfectum admonet, qualis ipse prius esset, et quod pro illo etiam mortuus sit. Et non dixit: Pro quo etiam mori te oportebat; sed quod multo majus erat, quod etiam Christus propter ipsum est mortuus. Sic Dominus quidem tuus pro illo mori non recusavit; tu vero ejus nullam rationem habes, ut nec propter ipsum a scelestis mensis abstineas; sed sinis ipsum perire post salutem ita partam; quodque gravissimum est, per escam? Neque enim dixit, Propter tuam perfectionem, vel propter tuam scientiam, sed *Propter tuam escam*. Sunt itaque quatuor crimina, illaque maxima: quod et frater sit, et infirmus, et cujus Christus tantam habuit rationem, ut pro illo moreretur; et quod post hæc omnia propter escam pereat. 12. *Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.* Viden' quam sensim et paulatim peccatum illud ad culmen iniquitatis deduxerit? Rursusque infirmitatis illorum meminit. Nam quod ipsi pro se esse existimabant, hoc ubique in illorum caput convertit. Neque dixit, Scandalizantes, sed *Percutientes*, ut per dictionis emphasis crudelitatem ostenderet. Quid enim ævius fuerit homine, qui ægrum percutiat? Etenim quovis vulnere gravius est scandalizare, seu offendiculum ponere: sæpe namque hoc mortem induxit. Et quomodo in Christum peccant? Uno quidem modo, quia quæ sunt famulorum ut propria sibi attribuit; secundo, quod qui verberantur, ad corpus et membra ipsius pertineant; tertio, quod opus suum: per suam cædem propriam ædificatum, ipsi per ambitionem suam diruant. 13. *Quapropter, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum.* Hoc tamquam optimus magister, cujus est per se docere quæ dicit. Neque dixit, Sive juste sive injuste; sed quomodocumque. Nec dico, inquit, idolo immolatum, quod etiam propter aliam causam est prohibitum; sed si quid etiam eorum, quæ in potestate et concessa sunt offendat, ab illis quoque abstinere, non uno vel altero die, sed toto vitæ meæ tempore: *Non manducabo enim, inquit, carnes in æternum.* Nec

dixit, Ne perdam fratrem, sed simpliciter. *Ne fratri offendiculo sim.* Etenim extremæ dementiæ fuerit ea quæ Christo ita cordi fuere, et talia ut propter eam mortem elegerit, nos ita parvi facere, ut ne propter illa quidem ab escis illis abstinereamus. Hæc porro non illis solum, sed etiam nobis opportune dicantur, qui proximi salutem despiciamus, et satanica illa verba proferimus. Nam dicere, Quid mihi cura est, si ille offendatur et ille pereat? satanicæ est crudelitatis et inhumanitatis. Atqui tunc quidem illorum imbecillitatis erat, quibus hæc offendiculo erant; apud nos vero non item. Nam illa peccata admittimus, quæ fortibus etiam offendiculo sint. Cum enim percutimus, rapimus et avaritiæ studemus, liberisque tamquam mancipiis abutimur, cuinam hæc non offendiculo fuerint? Nam ne dixeris, Ille sator, iste tinctor est; neque dixeris, Ærarius faber alius est: sed cogita illum esse fidelem et fratrem. Illorum enim discipuli sumus, piscatorum, publicanorum, tabernaculorum opificum: illius qui in domo fabri nutritus fuit, qui sponsam ejus matrem habere dignatus est, qui pannis involutus in præsepi recubuit, qui non habebat ubi caput reclinaret, qui tanta suscepit itinera, ut ex via scissus esset, qui ab aliis nutriebatur.

6. *Fastus humanus nihil est.* — Hæc cogita, et humanum fastum nihil esse putes; sed et tabernaculorum opificem, et eum qui curru vehitur, et mille famulos habet, et foro obvius arcet, fratrem esse existima; imo illum magis quam hunc. Nam ille opportunius frater dicatur, qui magis similis est. Quis ergo similis est piscatoribus? qui quotidiano alitur opere, non habens famulum neque domicilium; sed in omnibus crucifixus; an ille, qui tantó fastu circumdatur, et contraria legibus divinis operatur? Ne ergo despicias illum, qui magis frater tuus est: nam ille magis similis est apostolicæ imagini. At non libenter, sed invitatus, inquires: non enim ex animi sententia hoc facit. Undenam hoc? non audistis, *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)*? Ut autem discas illum non invitatum operari, accede et da illi decies mille auri talenta, et videbis illum hæc recusare. Itaque etiamsi a majoribus divitias non acceperit, sed et cum accipere liceret, non acceperit, nec suis addiderit, magnum affert indicium quod pecunias despiciat. Nam et Joannes Zebedæi modum pauperis filius erat; sed non propterea coactam fuisse dicemus illius paupertatem. Cum ergo videris ligna cadentem, malleo tundentem, fuligine tinctum, ne ideo contemnas, sed ideo mireris. Nam et Petrus succinctus erat, sagenam tractabat et piscabatur post resurrectionem Domini. Ecquid dico Petrum? Paulus ipse post emensa tanta terrarum spatia, post tot edita miracula, in tentorium officina stans, pelles consuebat, et reverebantur eum angeli et tremantes demones formidabant: nec pudebat dicere: *Necessitatibus meis, et iis qui mecum erant, ministraverunt manus istæ (Act. 20. 34)*. Ecquid dico, non pudebat eum? In hoc certe ille gloriabatur. Ecquis est, inquires, nunc Paulo virtute par? Scio et ego nullum

ειδωλῶν κατακαίμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενεὺς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλῶντα ἀνθίσαι; Εἰπὼν, Βλέπετε μὴ πρόσκομμα γένηται ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῇ, λέγει πῶς καὶ τίτιν τρόπον γίνεται. Καὶ πανταχοῦ τὴν ἀσθενεῖαν τίθησιν, ἵνα μὴ δόξη τῆς τοῦ πράγματος φύσεως εἶναι ἡ βλάβη, καὶ φοβεροὶ φανῶσιν οἱ δαίμονες. Νῦν μὲν γὰρ ἐγγύς ἐστιν ἀποστῆναι τέλεον τῶν εἰδῶλων, φησί· σὲ δὲ ὁρῶν ἐμφιλοχωροῦντα ἔχειναι, ἀντί παραινήσεως τὸ πρᾶγμα δέχεται, καὶ ἐναπομένει καὶ αὐτός. [176] Ὡστε οὐ τῆς ἀσθενείας μόνον ἐστὶ τῆς ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τῆς σῆς ἀκαίριας ἡ ἐπιθευλή· σὺ γὰρ αὐτὸν ἀσθενέστερον ποιῇς. Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε. Δύο γὰρ ἔχεις τὰ συγγνώμης σε ἀποστεροῦντα ἐπὶ τῇ βλάβῃ ταύτῃ, καὶ ὅτι ἀσθενῆς, καὶ ὅτι ἀδελφός· μᾶλλον δὲ καὶ τρίτον, καὶ πάντων φοβερώτερον. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι Χριστὸς μὲν οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ, σὺ δὲ αὐτῷ οὐδὲ συγκαταβαίνειν ἀνέχη. Διὰ δὴ τούτων καὶ ἀναμνησθεὶς τὸν ἑαυτοῦ, τίς ἦν καὶ αὐτὸς ἐμπροσθεν, καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπέθανε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑπὲρ οὗ καὶ ἀποθανεῖν σε ἔδει, ἀλλ' ὁ πολλῶν μετὸν ἦν, ὅτι καὶ Χριστὸς δι' αὐτὸν ἀπέθανεν. Εἴτα ὁ μὲν ἀσθενὴς ὁ οὗς ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ οὐκ ἀπαρτήσατο, σὺ δὲ καὶ οὕτως οὐδένα αὐτοῦ ποιῇ λόγον, ὥς μὴδὲ τραπέζης ἐναγεὺς ἀποσχέσθαι δι' αὐτόν· ἀλλ' ἐξ αὐτὸν ἀπόλλυσθαι μετὰ τὴν σωτηρίαν τὴν οὕτω γενομένην, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτατον, διὰ βρώμα; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐπὶ τῇ σῇ τελειότητι, οὐδὲ, Ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, ἀλλ', Ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει. Ὡστε τέσσαρα τὰ ἐγκλήματα καὶ σφόδρα μέγιστα, ὅτι καὶ ἀδελφός, καὶ ἀσθενῶν, καὶ οὐ τοσοῦτον ὁ Χριστὸς ἐποίησατο λόγον ὥς καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα πάντα διὰ βρώμα ἀπόλλυται. Ὅθεν δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύποντας αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. Ὅρξας πῶς ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν εἰς αὐτὴν τῆς παρανομίας τὴν κυρυφὴν ἀνῆγαγε τὸ ἀμάρτημα; Καὶ πάλιν τῆς ἀσθενείας μὲνηται τῆς ἐκείνων. Ὅπερ γὰρ ἐνόμιζον ὑπὲρ αὐτῶν εἶναι οὗτοι, τοῦτο πανταχοῦ εἰς τὴν αὐτῶν περιτρέπει κεφαλὴν. Καὶ οὐκ εἶπα, Σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ, Τύποντες, ὥστε τῇ ἐμφάσει τῆς λέξεως τὴν ὁμότητα ἐνδείξασθαι. Τί γὰρ ἀπηνέστερον ἀνθρώπου γένοιτ' ἂν τοῦ τὸν νοσοῦντα τύποντος; Καὶ γὰρ πληγῆς ἀπάσης χαλεπώτερον τὸ σκανδαλίζειν· πολλάκις γοῦν καὶ θάνατον τοῦτο εἰργάσατο. Καὶ πῶς εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνουσιν; Ἐνὶ μὲν τρόπῳ, ὅτι τὰ τῶν οἰκετῶν αὐτοῦς οἰκιστοῦται· δευτέρῳ δὲ, ὅτι εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλος τελοῦσιν οἱ τυπόμενοι· τρίτῳ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὃ διὰ τῆς οἰκείας ψυχοδόμησε σφαγῆς, τοῦτο οὕτω καθαίρουσι διὰ τὴν οἰκείαν φιλοτιμίαν. Διόπερ εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο, ὥς διδάσκαλος ἀριστος, τὸ δι' ἑαυτοῦ παιδεύειν ἂν λέγει. Καὶ οὐκ εἶπα, Εἴτε δικαίως, εἴτε ἀδίκως· ἀλλ' ὅπως οὖν. Καὶ οὐ λέγω, φησὶν, εἰδωλῶν, ὅτι καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν κακώλυνται· ἀλλ' εἰ τι καὶ τῶν ἐν ἐξουσίᾳ καὶ συγκαχωρήμιον σκανδαλίζει, καὶ ἐκείνων ἀφεῖσθαι· καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς μου. Οὐ

μὴ γὰρ φάγω, φησὶ, κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα μὴ ἀπολέσω τὸν ἀδελφόν· ἀλλ', Ἴνα μὴδὲ ἀπλῶς σκανδαλίσω. [177] Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας τὰ περισπούδαστα τῷ Χριστῷ, καὶ τοιαῦτα ὡς καὶ θάνατον ἔλεσθαι δι' αὐτὰ, ταῦτα οὕτως ἡμᾶς εὐκαταφρόνητα νομίζειν, ὥς μὴδὲ βρωμάτων ἀπέχεσθαι δι' αὐτά. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκείνους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἂν ἔχοι καιρὸν λέγεσθαι, τοὺς καταφρονούντας τῆς τῶν πλησίον σωτηρίας, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκεῖνα φθεγγομένους ῥήματα. Τὸ γὰρ λέγειν, Τί δέ μοι μέλει, ἂν ὁ δαίνα σκανδαλίζηται, καὶ ὁ δαίνα ἀπώλλυται; τῆς ὁμότητος τῆς ἐκείνου καὶ τῆς ἀπανθρωπίας ἐστὶ. Καίτοι γε τότε μὲν καὶ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων ἦν ἀσθενείας τὸ συμβαίνειν· ἐφ' ἡμῶν δὲ οὐκίτι. Τοιαῦτα γὰρ ἀμαρτάνομεν, ἃ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς σκανδαλίζει. Ὅταν γὰρ τύπτωμεν καὶ ἀρπάζωμεν καὶ πλεονεκτῶμεν, καὶ ὡς ἀνδραπόδοις τοῖς ἐλευθεροῖς ἀποχρώμεθα, τίνα οὐκ ἱκανὰ ταῦτα σκανδαλίσαι; Μὴ γὰρ εἶπες, ὅτι ὁ δαίνα ὑποθηματορῆφός, μὴδ' ὅτι θευσοποιὸς ἑτερος, μὴδ' ὅτι χαλκοτύπος ἄλλος· ἀλλ' ἐνόησον, ὅτι πιστὸς καὶ ἀδελφός. Ἐκείνων γὰρ ἐσμεν μαθηταὶ τῶν ἀλίων, τῶν τελωνίων, τῶν σκηνοβάρων, ἐκείνου τοῦ τραπέζης· ἐν οἰκίᾳ τέκτονος, καὶ τὴν μνηστῆρ τούτου μητέρα καταξιώσαντος· σχεῖν, καὶ ἐκ σπαργάνων ἐπὶ φάτης καίμεναι, καὶ οὐκ ἔχοντος ὅπου κλίνη τὴν κεφαλὴν, τοῦ τοσαῦτα ὀδοποροῦντος, ὥς καὶ κοπιᾷ ἀπὸ τῆς ὁδοπορίας, τοῦ παρ' ἐτέρων τρεφομένου.

γ'. Ταῦτα λογίζου, καὶ μὴδὲν εἶναι νόμιζε τὸν τύπον τὸν ἀνθρώπινον· ἀλλὰ καὶ τὸν σκηνοποιὸν· καὶ τὸν ἐπ' ὀχθήματος φερόμενον καὶ μυρίους παίδας ἔχοντα καὶ σοδοῦντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀδελφὸν εἶναι νόμιζε· μᾶλλον δὲ τοῦτον πλέον, ἢ ἐκείνον. Καὶ γὰρ ἀδελφός ἐκεῖνος εἰκότως ἂν λέγοιτο μᾶλλον ὁ μᾶλλον οἰκίως. Τίς οὖν ἔοικε τοῖς ἀλλοῖσιν; ὁ ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας τρεφόμενος, καὶ μὴδὲ οἰκίῃ ἔχων μὴδὲ καταγώγιον, ἀλλὰ πάντοθεν ἐσταυρωμένος, ἢ ἐκεῖνος ὁ τοσοῦτον περιβεβλημένος τύπον, καὶ τὰ ἐναντία ποιῶν τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις; Μὴ δὴ καταφρονεῖ τοῦ μᾶλλον ἀδελφοῦ· τῆς γὰρ εἰκότος οὗτος μᾶλλον ἔστηκεν ἐγγύς τῆς ἀποστολικῆς. Ἀλλ' οὐκ ἐκίων, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος, φησὶν· οὐ γὰρ κατὰ γνώμην τοῦτο ποιεῖ. Πόθεν τοῦτο; οὐκ ἤκουσας, Μὴ κρίνεις, Ἴνα μὴ κριθῇς; Ἴνα δὲ μάθης, ὅτι οὐκ ἄκων, πρόσ-εἰθε, καὶ δὸς μύρια χρυσοῦ τάλαντα, καὶ θῆαι διακρουόμενον. Ὡστε εἰ καὶ μὴ ἐκ προγόνων διεδέξατο πλοῦτον, ἀλλ' ὅταν, ἔξδν λαβεῖν, μὴ προσήται μὴδὲ προστιθῇ τοῖς οὔσι, μέγιστον δείγμα ἐκφέρει τοῦ χρημάτων ὑπεροφῆν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Ζεβεδαίου τοῦ σφόδρα πένητος υἱὸς ἦν· ἀλλ' οὐ δῆπου διὰ τοῦτο κατηνυγκασμένην αὐτοῦ τὴν πνίαν εἶναι φήσομεν. Ὅταν οὖν ἴδῃς ὀλοκοποῦντα, σφουρακοποῦντα, ἡσθολωμένον, μὴ διὰ τοῦτο καταφρονεῖ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο θαύμαζε· ἐπεὶ καὶ Πέτρος καὶ διεζώσατο καὶ σαγήνην μεταχειρίριζε καὶ ἡλίευσ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λεσπότη. Καὶ τί λέγω Πέτρον; Παῦλος γὰρ αὐτὸς [178] οὗτος μετὰ τοὺς μυρίους διαβόλους, καὶ τὰ τοσαῦτα θαύματα, ἐπὶ σκηνοβάρειον ἐστὼς, δέσματα ἔρραπτε, καὶ ἥδοντο αὐτὸν ἄγγελοι, καὶ δαίμονες ἔτρεμον· καὶ οὐκ ἡσχύνετο λέγων· Ταῖς χρεαῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπερῆρξεν αἱ χεῖρες αὐταί. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἡσχύνετο; Καὶ ἐνεκαλλωπίζετο μὲν οὖν τοῦτω. Καὶ τίς ἐστὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Παύλου, φησὶ, νῦν; Οἶδα γὰρ ὅτι οὐδεὶς, ἀλλ' οὐ λὺτὸ τοῦτο τοῦ καταφρονεῖσθαι ἔστι οἱ νῦν ὄντες. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Χριστὸν τιμᾶς, καὶ ἔχματος ἦ, πιστός;

* Reg. et vulgatiore editio Epistolaram Pauli, ἀπολεῖται, et sic legit interpres Latinus. Savil. et Morel., ἀπόλλυται. Ibidem Reg. et vulgatiore Epistolaram Pauli editio, ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει. Vulgata Latina, in conscientia tua. Interpres Latinus Chrysostomi, in conscientia tua. Savil. et Morel., ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, in cibo tuo.

ὁ δὲ δίκαιος ἂν εἴη τιμᾶσθαι. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγοῦ καὶ στρατιώτου φιλοῦ παραγενομένων ἀμφοτέρων, βασιλεὶ φίλων ὄντων, οὐ τήνοικίαν ἑκατέρους ἀνέωξας, διὰ τίνος μᾶλλον ἔδοξας ἂν τὸν βασιλέα τιμᾶν; Ἐβδὴλον δὲ διὰ τοῦ στρατιώτου. Ὁ μὲν γὰρ στρατηγὸς εἶχε, καὶ τῆς τοῦ βασιλέως φιλίας χωρὶς, πολλὰ ἱκανὰ πείσαι ταύτην παρασχεῖν αὐτῷ τὴν τιμὴν· ὁ δὲ στρατιώτης οὐδὲν ἔτερον, ἢ τὴν τοῦ βασιλέως φιλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ χαλούς καὶ ἀναπήρους καὶ τοὺς οὐκ ἔχοντας ἀντιδρῶναι, καλεῖσθαι ἐπὶ τὰ δεῖπνα καὶ τὰ συμπόσια ἡμῶν ἐκέλευσεν ὁ θεός, ὅτι αὐταὶ μάλιστα κυρίως εἰσὶν αἱ διὰ τὸν θεὸν γινόμεναι εὐποικίαι. Ἄν δὲ μέγαν τινὰ καὶ περιβλεπτον ξενίσης, οὐχ οὕτω κατὰρὰ ἐλεημοσύνη τὸ γινόμενον· ἀλλὰ μερίζεται τι πρὸς σὲ καὶ κενοδοξία πολλάκις, καὶ τὸ παθεῖν εὖ καὶ ἐπισημότερον πολλοῖς δι' ἐκείνον γίνεσθαι. Πολλοὺς γοῦν ἔχομεν ἂν ἐπιδοξίῃ καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐπισημότερους τῶν ἀγίων θεραπεύοντας, ἵνα καὶ παρὰ ἄρχουσιν πλείονος δι' ἐκείνων ἀπολαύσωσι παρῆρσις, καὶ τοὺς αὐτῶν πράγμασι καὶ ταῖς οἰκίαις ἐντεῦθεν χρησιμώτεροι γίνωνται· καὶ πολλὰς τοιαύτας τοὺς ἀγίους ἐκείνους ἀπαιτοῦσι χάριτας· ὅπερ αὐτοῖς λυμáινεται τῆς φιλοξενίας τὴν ἀντίδοσιν, ὅταν αὐτῇ

γνώμῃ τοιαύτῃ μετίωσι. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ τῶν ἀγίων τοῦτο; Ὁ γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς τῶν πόνων ἐνταῦθα ζητῶν, καὶ διὰ τὰ παρόντα μετῶν ἀρετὴν, ἡλάττωσεν αὐτοῦ τὸν μισθόν· ὁ δὲ ὁλοκλήρους ἀπαιτῶν ἐκεῖ τοὺς στεφάνους, πολὺ θαυμαστότερος φαίνεται, κατὰ τὸν Ἀδάρον ἐκείνον τὸν πέντα ἐκεῖ ἀπολαμβάνοντα τὰ αγαθὰ, κατὰ τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, οἱ μέλλοντες εἰς τὴν καμίον ἐμπίπτειν, ἔλεγον, ὅτι Ἔσθι θεός ἐν οὐρανοῖς ἐκαστὸς ἐξελίσθαι ἡμᾶς· καὶ ἐὰν μὴ, γνωστόν ἐστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκότι τῇ χρυσῇ ἢ ἑσθησας, οὐ προσκυνοῦμεν· κατὰ τὸν Ἀδράμ, ὃς καὶ ἀνήγαγε τὸν υἱὸν καὶ ἔσφαξε, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ μισθῷ τινι ἐπραττεν, ἀλλὰ μίαν ἡγοῦμενος μεγίστην ἀμοιβήν, τὸ ὑπακούειν τῷ Δεσπότη. Τοὺτους καὶ ἡμεῖς μιμώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ θαμνίης ἢ ἀντίδοσις ἡμῖν ἔχει τῶν αγαθῶν, ὅτι μετὰ τοιαύτης ἀπαντα πράττομεν γινώμεν, καὶ λαμπροτέρων ἐπιτευξόμεθα στεφάνων· ὧν γίνονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[179] OMILIA KA'.

Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ὥρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὅμοις ὅσπερ ἐν Κυρίῳ;

α'. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐὰν βρώμα σκανδαλίσῃ τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ὅπερ οὐκ ἦν μὲν πεποιηκώς, ὑπέσχετο δὲ ποιῆσαι, εἰ χρεῖα ἀπαιτοῖ· ἵνα μὴ τις λέγῃ, ὅτι Κομπάζεις εἰκῇ, καὶ φιλοσοφεῖς ἐν λόγοις, καὶ ὑπισχνῇ διὰ ῥήματων, ὃ καὶ ἐμοὶ καὶ τῷ δέειν εὐκόλον· εἰ γὰρ ἀπὸ ψυχῆς ταῦτα λέγεις, δεῖξον διὰ τῶν ἔργων τίνος κατεφρόνησας ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τὸν ἀδελφόν· διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τούτων καθεῖναι, καὶ δεῖξαι πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι. καίτοι γὰρ οὐδενὸς αὐτὸν τοῦτο καταναγκάζοντος νόμου. Καὶ οὗ τοῦτο πῶς θαυματοῦν, καὶ περὶ δὲ θαυματοῦν, ὅτι τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο, οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου τοῦτο ἐποίησε. Τί γὰρ ἢ χρὴ λέγειν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; φησὶ· Τοῦ γὰρ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος γὰρ τὸ Εὐαγγελίον κηρύττοντας ἐκ τῶν μαθητευομένων ἤν, ἐγὼ τοῦτο οὐκ ἐποίησα· ἀλλ' εἰδόμεν, εἰ δόξαι, καὶ λιμῷ καταλύσαι τὸν βίον, καὶ τὸν χαλεπώτατον θάνατον ἀποθανεῖν, ὥστε μὴ λαβεῖν παρὰ τῶν κατηγουμένων· οὐκ ἐπειδὴ σκανδαλίζεσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ λάθοι, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκοδομεῖσθαι, ὃ πολλῷ πλεον ἦν. Καὶ τούτου μάρτυρας αὐτοὺς εἰς μέσον παράγει, παρ' οἷς καὶ ἐργαζόμενος καὶ λιμώτων ἔζη, καὶ παρ' ἐτέρων τρεφόμενος, καὶ στενοχωρούμενος, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι αὐτούς· καίτοι γε εἰκῇ ἐσκανδαλίζοντο· νόμον γὰρ οὕτως ἐπλήρου· ἀλλ' ὅμως ἐκ περιστάσεως αὐτῶν ἐπεβόητο. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐποίησεν αὐτὸς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι, καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπέχετο εἰς οἰκοδομὴν ἐτέρων, τίνος ἂν εἴεν ἔξιοι οὗτοι οἱ τῶν εἰδωλοθύτων μὴ ἀπεχόμενοι, καὶ ταῦτα πολλῶν ἐντεῦθεν ἀπολυμένων, ὃ καὶ χωρὶς τοῦ σκανδαλοῦ φηγεῖν ἔδει διὰ τὸ τῶν δαιμό-

νων εἶναι τὴν τράπεζαν; Τὸ μὲν οὖν κεφάλαιον ἅπαν τοῦτο ἐστίν, ὃ διὰ πολλῶν ἐργάζεται σίχων. Δεῖ δὲ ἀνωθεν ἐπεξελεῖν τοὺς προκειμένους. Οὐδὲ γὰρ σαφὺς αὐτὸ οὕτως, ὥστερ εἶπον, τίθεικεν, οὐδὲ εὐθέως αὐτῷ ἐπιπηδᾷ, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔρχεται· οὕτω λέγων· Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ αὕτη οὐ μικρὰ διαφορά, τὸ καὶ Παῦλον εἶναι τὸν ταῦτα ποιοῦντα. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Ἐξέστιν ἀπογεύεσθαι σφραγίζοντι, τίως μὴ οὐχ ἴσταιται πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἔζην, οὐκ ἔδει διὰ τῆς βλάβης τῶν ἀδελφῶν τοῦτο ποιεῖν· ὕστερον δὲ δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἔξεστι. Νῦν μέντοι τὸ πρότερον κατασκευάζει ἀπὸ τῶν καθ' αὐτόν· καὶ μέλλων λέγειν, ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῶν [180] ἔλαβεν, οὐκ εὐθέως αὐτὸ τίθησιν, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ πρῶτον λέγει· Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ἔλαβες, ἐπειδὴ ἔβην μὴ ἦν, οὐκ ἔλαβες, διὰ τοῦτο πρῶτον τίθησι τὰς αἰτίας, δι' ὧς εὐλόγως ἂν ἔλαβεν, εἴπερ ἐδούλετο λαβεῖν.

Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ τοὺς περὶ Πέτρον διαβάλλοντα ταῦτα λέγειν (καὶ γὰρ ἐλάβανον ἐκεῖνοι), πρότερον δείκνυσιν, τί ἔβην ἐκείνοις λαμβάνειν· εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Πέτρῳ μὲν ἔβην λαμβάνειν, σοὶ δὲ οὐκ ἔβην, προκαταλαμβάνει τὸν ἀκροατὴν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς περὶ αὐτοῦ. Καὶ ὁρῶν ἀνάγκην οὖσαν αὐτὸν ἐγκωμιάσαι (οὕτω γὰρ Κορίνθιοι θαυματοῦντο), καὶ μηδὲν βουλόμενος μέγα περὶ αὐτοῦ εἶπεν, ὅρα πῶς ἀμφοτέροις εἰς δὲον κέχρηται, τοσοῦτον αὐτὸν ἐπαινῶν, οὐχ ὅσον αὐτῷ συνηδεῖ, ἀλλ' ὅσον ἀπῆται τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἢ χρεῖα. Δυναμέως γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ἐμὲ μάλιστα πάντων ἐχρῆν λαμβάνειν· καὶ μᾶλλον ἢ ἐκείνους, ὅτι περισσώτερον αὐτῶν ἐκοπίασα, τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅπερ εἶχεν ὑπεροχήν· ἀφ' ὧν δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι μεγάλοι, καὶ ἀφ' ὧν δικαίως ἐλάβανον, ταῦτα τίθησι μόνα, λέγων οὕτως· Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; Τουτέστιν, οὐκ ἐξουσίαν ἔχω ἑαυτοῦ; μὴ ὑπὸ τινὰ εἰμι τὸν ἀναγκάζοντά με καὶ κωλύοντα λαβεῖν; Ἄλλ' ἔχουσι τι πλεον ἐκεῖνοι,

^a Ita Reg. bome. In Editis ἔπερ δεσπ. ^b Ita Reg. Editi vero, ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλῷ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου. Τί γὰρ.

^c Reg., ἀρχεται, quae lectio vera est. Editi ἔρχεται.

case; sed non ideo contemnendi qui nunc sunt. Nam si propter Christum honores vel ultimum, sed Sdelem, dignus sane est qui honoretur. Etenim si accedentibus duci cupiam et militi, Imperatoris amicis, ambobus domum aperueris; per quem magis Imperatorem honorare videaris? Plane per militem. Nam dux præter Imperatoris amicitiam plurima habet, quæ tibi suadere possunt, ut talem illi conferas honorem; miles vero nihil aliud quam Imperatoris amicitiam. Ideo claudos, mutilos, et eos qui non possint gratiam referre, ad cenas et convivia nostra vocare iussit Deus, quia hæc magis proprie propter Deum præstita sunt beneficia. Si vero magnum quempiam et illustrem exceperis, hæc non ita pura est eleemosyna; sed partem aliquam apud te sæpe sibi vindicat inanis gloria, et quod beneficio sis affectus, et propter illum apud multos insignior sis effectus. Multos certe ostendere possum, qui propterea insignioribus sanctorum famulantur, ut per illos apud principes majori fruantur fiducia, ac rebus suis et ædibus utiliores fiant: et a sanctis illis multa hujus-

modi exigunt beneficia; quo fit ut illis pereat hospitalitatis merces, quando tali mente accedant. Et quid opus est hoc de sanctis dicere? Etenim qui a Deo laborum præmia hic quærit, et propter præsentia virtutem adit, mercedem suam minuit: qui autem integras illuc expetit coronas, longe mirabilior evadit; sicut Lazarus ille, qui bona omnia accepit; sicut tres pueri, qui in fornacem mox injiciendi dicebant: *Est Deus in cælis, qui possit eripere nos; sin minus, notum sit tibi, rex, quod deos tuos non colimus, nec statuam auream quam erexisti adoramus* (Dan. 3. 17. 48); sicut Abraham, qui filium suum adduxit et mactavit, et hæc non pro mercede fecit, sed magnani existimans remunerationem, quod Domino obediret. Hos et nos quoque imitemur. Sic enim copiosa nobis bonorum retributio veniet, quod tali animo omnia faciamus, et splendidiore assequemur coronas; quas utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXI.

CAP. 9. v. 4. *Non sum apostolus? non sum liber? nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino?*

1. Quia cum dixisset, *Si esca scandalizat fratrem meum, non comedam carnes in sæculum*; quod non fecerat quidem, sed se facturum promiserat, si opus esset: ne quis diceret, Frustra gloriaris et verbis philosopharis oreque promittis, quod et mihi et cuivis facile est: nam si ex animo hæc dicis, re ipsa ostende, quid dexpexeris, ut ne fratri offendiculo esses: ideo cogitur deinceps in horum demonstrationem descendere, ostendereque, quomodo a rebus concessis abstinuerit, nulla lego ipsum cogente. Neque adhuc mirum hoc est, etiamsi sit mirandum, quod a concessis abstinuerit, non modo ut non offendiculo esset, sed etiam quod cum multo labore et periculo hoc faceret. Quid enim dicere oportet, inquit, de iis quæ immolata sunt idolis? Nam cum Christus statuerit, ut ii, qui evangelium prædicant, ex doctrinæ ministerio vivant, hoc ego non feci; sed statui, si opus esset, etiam fame vitam finire et mortem subire acerbissimam, ne quid acciperem ab iis qui instituebantur: non quod id illis offendiculo foret, si non acciperet, sed quia ædificandi erant; quod longe majus erat. Et hujus rei testes ipsos in medium adducit, apud quos operans et esuriens vixit: et apud alios nutritus, in angustia vixit, ut ne illis offendiculo foret: etiamsi frustra offensi fuissent; ipse namque legem implebat, attamen ex abundanti illis parcebat. Quod si supra legem hoc faciebat ille, ut offendiculo esset, et ab iis quæ permissa sibi erant abstinuit ad aliorum ædificationem; quid merentur isti, qui ab idolothytis non abstinent? idque cum multi ex ea re pereant, quod certe etiam absque offendiculo fugere oporteret, eo quod sit dæmonum mensa. Caput igitur totum

hoc est, quod multis tractat versibus. Oportet autem rem propositam altius repetere. Neque enim hoc clare exposuit, ut jam dixi; neque ad id statim resiliit, sed aliunde incipit his verbis: *Non sum apostolus?* Nam cum iis, quæ dicta sunt, multum quoque discriminis interest, quod Paulus sit qui hæc facit. Ne dicerent enim, Licet se signant gustare, interim quidem huic rei non inasistit; sed dicit, Etiam liceret, ob fratrum damnum non oporteret hoc facere, demumque ostendit non licere. Nunc autem primum illud probat ex iis quæ ad se spectant; et dicturus se nihil ab illis accepisse, non statim illud ponit, sed dignitatem suam primo dicit: *Non sum apostolus? non sum liber?* Ne dicerent enim: Etiamsi non acciperis, quod non liceret non accepisti; ideo primo ponit causas, propter quas jure accepisset, si voluisset accipere.

Paulus cur seipsum laudet. — Deinde ne videretur hæc dicens Petrum et suos criminari (nam illi accipiebant): primo ostendit illis accipere licuisse: deinde ne quis diceret: Petro quidem accipere licuit, tibi vero non licuit; auditorem prævertit laudibus suis: vidensque necessarium esse ut se laudaret (sic enim Corinthii corrigebantur); nihilque tamen volens de se magnum dicere, sed quantum exigebat usus præsentis propositi: vide quomodo utrisque ut e re fuit usus est, tantum se laudans, non quantum ipse sibi conscius erat, sed quantum exigebat præsens necessitas. Cum posset enim dicere, Me plus quam omnes et quam illos oportebat accipere, quia plus quam illi laboravi; hoc quidem non dicit, quod sublimius fuisset; sed ea sola ponit, ex quibus illi magni erant, et unde jure accipiebant, sic loquens: *Non sum apostolus? non sum liber?* Id est: annon mei ipsius potestatem habeo? an cuiquam subditus sum, qui me

engat et vetet accipere? At illi aliquid plus habent, quod fuerint cum Christo. Verum ne illo quidem expers fui: ideo dicit: *Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Novissime quippe omnium*, inquit, *tamquam abortivo visus est et mihi* (1. Cor. 15. 8). Non parva autem hæc erat dignitas. Multi enim prophetae et iusti, inquit, *voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (Matth. 13. 17); et, *Venient dies quando voletis videre unum ex his diebus* (Luc. 17. 32). Quid tum, etiamsi sis apostolus et liber, et Christum videris; si nullum exhibueris apostoli opus, quomodo debes accipere? Ideo postea subjunxit: *Nonne opus meum vos estis in Christo?* Hoc quippe magnum est: nam illa absque hoc nihil juvant. Etenim Judas apostolus erat et liber, atque Christum viderat; sed quia apostoli opus non habuit, nihil hæc ipsi profuerunt. Propterea et hoc adjicit, ipsosque testes vocat. Et quia magnum loquutus erat, vide quomodo illud castiget dicens, *In Domino*: id est, Dei opus est, non meum. 2. *Si aliis non sum apostolus, sed tamen vobis sum.*

2. Vides quomodo non supervacaneus sit? Atqui poterat dicere orbem terræ et gentes barbaras et terram et mare; sed nihil horum dicit, sed ex concessione et ex abundantia vincit. Quid enim, inquit, mihi opus est supervacancis, cum hæc sufficiant ad præsens argumentum? Non dico igitur illa præclara, quæ apud alios a me facta sunt, sed ea quorum vos testes estis. Quapropter etiamsi non aliunde, a vobis maxime oportebat, me accipere: attamen a quibus me maxime oportebat accipere (doctor enim vester fui), ab his non accepi. *Si aliis non sum apostolus, sed vobis sum.* Rursus ex concessis loquitur: nam orbis apostolus erat. Attamen hoc non dico, inquit, neque pugno et contendo, sed quod vestrum est pono. *Nam signaculum apostolatus mei vos estis* (2. Cor. 12. 12): id est, demonstratio. Et si quis scire velit unde sim apostolus, vos profero: omnia enim quæ sunt apostoli, in vobis ostendi et nihil prætermisi; ut in secunda quoque epistola dicit, *Etiamsi nihil sum*, inquiens, *signa tamen apostoli in vobis facta sunt in omni potentia, in signis et prodigiis et virtutibus* (Ibid. v. 11. et 12). Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? Ideo ait: *Signaculum apostolatus mei vos estis.* Nam et signa ostendi, et verbo docui, et pericula subii, et vitam inculpatam duxi. Et hæc omnia videre licet per hasce duas epistolas, quam accurate nempe hæc singula demonstret. 3. *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est.* Quid est, *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est?* Iis qui discere volunt undenam sim apostolus, aut iis qui me criminantur ut qui pecunias accipiam, aut iis qui causam quaerunt cur non accipiam, aut iis qui volunt ostendere, me non esse apostolum, vestra institutio, et ea quæ dicturus sum, in demonstrationem et defensionem afferuntur. Quænam autem illa? 4. *Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?* 5. *Numquid non habemus potestatem mulierem sororem*

circumducendi? Et quomodo hæc defensio sunt? Quia, cum apparuerit me etiam a concessis abstinere, non jure in suspicionem venerim quod fallax sim, vel quod pecuniæ causa aliquid faciam. Ea igitur quæ prius dicta sunt, et vestra doctrina, et quæ jam dixi, ad defensionem vobis sufficiunt; et adversus omnes qui interrogant me, hic jam sto, et hæc et illa dicens: *Annon habemus potestatem manducandi et bibendi? annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi?* Attamen licet habeam, abstineo. Quid ergo? non manducabat? non bibebat? Sæpe certe nec manducabat, nec bibebat: nam ait: *In fame et siti, in frigore et nuditate* (2. Cor. 11. 27) versabamur. Hic autem non hoc dicit; sed quid? Non manducamus nec bibimus, a discipulis accipientes, etiamsi potestatem habeamus accipiendi. *Numquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut et ceteri apostoli et fratres Domini et Cephas?*

Pauli sapientia.—Vide sapientiam: coryphaeum ultimum posuit: nam quod inter capita fortius est, tunc ponit. Neque enim ita mirandum erat, alios ostendere hoc facientes, ut primum et eum cui traditæ sunt claves regni cælorum. Cæterum non solum ponit, sed omnes, ac si diceret: Sive inferiores quæras sive superiores, omnium posita sunt exempla. Etenim fratres Domini a priore incredulitate liberati, inter clariores erant, etsi ad apostolos non pervenerant: ideoque in medio illos posuit, summis utrinque positis. 6. *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi* (a)? Vide humilitatem et animam omni invidia liberam, quomodo eum, quem curarum socium sciebat, non tacerit. Si enim alia communia, cur hoc non commune fuerit? Apostoli sunt et illi et nos, et liberi; et Christum vidimus et quæ apostolorum erant exhibuimus. Ergo nos quoque potestatem habemus in otio vivendi, et alimenta a discipulis accipiendi. 7. *Quis militat suis stipendiis umquam?* Quia enim, quod validissimum erat, ex apostolis ostendit, quod nempe liceat hoc facere; ad exempla demum venit et ad communem usum, ut mos est illi facere. *Quis militat suis stipendiis?* inquit. Tu vero mihi perpendas velim, quam opportuna sint propositæ rei exempla illa, et quomodo primum meminerit periculosa rei, militiæ, armorum et belli. Hujusmodi enim res est apostolatus, imo his multo major. Neque enim adversus homines tantum bellum ipsis erat, sed et adversus demones et principem illorum instructa acies. Hoc est autem, quod dicit: Neque externi principes hoc exigunt, sævi licet et iniqui, ut milites bellum gerant et pericula adeant, exque suis facultatibus alantur: quomodo ergo Christus hoc umquam exegerit? Neque uno contentus est exemplo. Nam vel simpliciorum et crassiorum hoc maxime sedat et placat, cum videt communem consuetudinem cum Dei legibus consentire.

(a) In Vulgata legitur: *Aut ego et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Id quod etiam cum serie quadra.

τὸ μετὰ Χριστοῦ γενέσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐστέρη-
μαι διὰ τοῦτο λέγει, *Ὅχι Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν ἑώρακα*; Ἐσχάτον γὰρ πάντων, φησὶν,
ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, ὥρθη κάμοι. Οὐ μικρὸν δὲ
καὶ τοῦτο ἀξίωμα ἦν. Πολλοὶ γὰρ προφηταὶ καὶ
δικαῖοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ βλέπετε, φησὶ, καὶ
οὐκ εἶδον· καὶ, Ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅτε θελή-
σετε μίαν τούτων ἰδεῖν τῶν ἡμερῶν. Τί οὖν, εἰ καὶ
ἀπόστολος εἰ καὶ ἐλεύθερος καὶ τὸν Χριστὸν ἑώρακας,
οὐδὲν δὲ ἐπεδείξω ἀποστόλου ἔργον, πῶς ὀφείλεις
λαμβάνειν; Διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγεν· Οὐ τὸ
ἔργον μου ὑμῖς ἔσθε ἐν Κυρίῳ; Τὸ γὰρ μέγα
τοῦτο ἐστίν· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖ τοῦτο χωρὶς.
Ἐπεί καὶ Ἰούδας καὶ ἀπόστολος ἦν καὶ ἐλεύθερος ἦν
καὶ τὸν Χριστὸν εἶδεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποστόλου ἔργον
οὐκ εἶχεν, οὐδὲν αὐτὸν ἐκεῖνα ὥνησε. Διὰ δὲ τοῦτο
καὶ τοῦτο προστίθῃσι, καὶ αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ.
Καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφθέγγετο, ὅρα πῶς αὐτὸ κολάζει
λέγων, Ἐν Κυρίῳ· τοῦτέστι, Τοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον
ἐστίν, οὐκ ἐμὸν. *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος,*
ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι.

β'. Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἐστὶ περιττός; Καίτοι γε εἶχε τὴν
οἰκουμένην εἰπεῖν καὶ ἔθνη βάρβαρα καὶ γῆν καὶ θά-
λατταν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκεῖνων λέγει, ἀλλὰ κατὰ
συνδρομὴν καὶ ἐκ περιστάσεως νικᾷ. Τί γὰρ μοι τῶν
περιττῶν χρεῖα, φησὶν, ὅταν καὶ ταῦτα ἀρκῇ πρὸς
τὴν παρούσαν μοι ὀπίθεσιν; Οὐ λέγω τοῖνυν τὰ
παρ' ἄλλοις κατορθώματα μοι γεγεννημένα, ἀλλ' ὧν
ἡμεῖς ἔσθε μάρτυρες. Ὅστε εἰ καὶ μηδαμῶθεν ἄλ-
λοθεν, παρ' ὧν μάλιστα με ἔχρην λαβεῖν. Ἄλλ'
ὅμως παρ' ὧν μάλιστα με ἔδει λαβεῖν (διδάσκαλος
γὰρ ὧν ἐγενόμην), παρὰ τούτων οὐκ ἔλαβον. *Εἰ*
ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι.
Μάστιγ κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον τίθησι· καὶ γὰρ
τῆς οἰκουμένης ἀπόστολος [181] ἦν. Ἄλλ' ὅμως οὐ
λέγω τοῦτο, φησὶν, οὐδὲ μάχομαι καὶ φιλονεικῶ,
ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον τίθημι. Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς
ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἔσθε· τοῦτέστιν, ἡ ἀπό-
δειξις. Κἀν βούληται τις, φησὶ, μαθεῖν πόθεν ὅτι
ἀπόστολός εἰμι, ὑμεῖς προβάλλομαι· πάντα γὰρ
τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδείξαμην, καὶ οὐδὲν
ἐνέλειπον· ὅπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν ἐπιστολῇ.
Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, λέγων, τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ
ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὁπο-
μοσῇ, ἐν σημεῖοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμει. Τί
γὰρ ἔστιν ὃ ἡτήθητε ὕπερ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας;
Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστο-
λῆς ὑμεῖς ἔσθε. Καὶ γὰρ καὶ σημεῖα ἐπεδείξαμην,
καὶ λόγῳ ἐδίδοξα, καὶ κινδύνους ὑπέμεινα, καὶ βίον
παρεσχήμην ἀληττον. Καὶ ταῦτα ὅλα ἔχον τῶν ἐπι-
στολῶν τῶν δύο τούτων ἐστίν· ὅτι, πῶς ἐκείνου
τούτων παρέχεται αὐτοῖς ἀπόδειξιν μετὰ ἀκριβείας
ἀπάτης; Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνυποψήσουσιν
ἐστὶν αὕτη. Τί ἐστίν, ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ
ἀνακρίνουσιν ἐστὶν αὕτη; Τότες ζῆτε εἰ μαθεῖν πόθεν
ὅτι ἀπόστολός εἰμι, ἢ τοὺς ἐγκαλοῦσί μοι ὡς χρήματα
λαμβάνοντι, ἢ ἐρωτῶσι τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ λαμβάνω,
ἢ τοὺς βουλομένους με δεῖξαι οὐκ ὄντα ἀπόστολον, ἢ
ὑμέτερα καθήκοντα καὶ ταῦτα ἃ μέλλω λέγειν, ἀπό-
δειξις καὶ ἀπολογία γίνεται. Ποῖα δὲ ταῦτα; *Μὴ*
οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν; μὴ οὐκ
ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναικα περιάγειν;

Καὶ πῶς ταῦτα ἀπολογία; Ὅτι, ὅταν φαίνομαι καὶ
τῶν συγκαταλεγμένων ἀπεχόμενος, οὐκ ἀνεῖν δικαίως
ὑποπτεύεσθαι, ὡς ἀπατεῶν ἢ ἐπὶ χρήμασι τι ποιῶν.
Τὰ τε οὖν ἐμπροσθεν εἰρημένα, καὶ ἡ ὑμέτερα διδα-
σκαλία, καὶ ταῦτα, ἅπερ εἶπον, ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν
ὑμῖν, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνακρίνοντάς με ἐντεῦ-
θεν ἵσταμαι, ἐκεῖνά τε λέγων καὶ ταῦτα· *Μὴ οὐκ*
ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν; μὴ οὐκ ἔχο-
μεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναικα περιάγειν; Ἄλλ'
ὅμως καὶ ἔχων, ἀπέχομαι. Τί οὖν, οὐκ ἔτρωγεν οὐδὲ
ἔπινε; Μάλιστα μὲν πολλαχοῦ οὕτε ἔτρωγεν οὕτε
ἔπινε· καὶ γὰρ, Ἐν λιμῇ, φησὶ, καὶ δίψει, ἐν ψύ-
χει καὶ γυμνότητι διεκρίθωμεν. Ἐνταῦθα μέντοι
οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τί; Οὐ τρώγομεν οὐδὲ πίνομεν
παρὰ τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, καίτοι γε
ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ λαβεῖν. *Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξου-*
σίαν ἀδελφὴν γυναικα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοι-
ποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ
Κηρᾶς;

Ὅρα σοφίαν· τὸν κορυφαῖον ὑστερον τέθεικε· τὸ
γὰρ ἰσχυρότερον τῶν κεφαλαίων τότε τίθεται. Οὐδὲ
γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν δεῖξαι τοὺς ἄλλους τοῦτο
ποιούντας, ὡς τὸν πρωτοστάτην καὶ τὰς κλεῖς ἐμ-
πιστευθέντα τῶν οὐρανῶν. Πλὴν οὐ μόνον εἰθῆσιν,
ἀλλὰ πάντας, μνημονυχὴ λέγων· ἂν τε καταδεεστέ-
ρους ζητῇ, ἂν τε ὑπερέχοντες, ἀπάντων ὁ καίτοι
τὰ ὑποδείγματα. Καὶ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου
τῆς προτέρας ἀπιστίας ἀπαλλαγέντες, τῶν δοκίμων
ἦσαν γεγεννημένοι, εἰ καὶ μὴ [182] πρὸς τοὺς ἀπο-
στόλους ἐφθάνον. Διὸ δὲ καὶ μέσους αὐτοὺς τέθεικεν,
ἐκατέρωθεν τοὺς ἄκρους θεῖς. Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ
Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἀργυρί-
σθαι^ε; Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν παντὸς
φθόνου καθαρεύουσαν ψυχὴν, πῶς ὃν ἥδει κοινω-
νοῦντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας, οὐκ ἀπέκρυπεν. Εἰ γὰρ
τὰ ἅλλα κοινὰ, πῶς τοῦτο οὐ κοινόν; ἀπόστολοι κἀ-
κείνοι καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐλεύθεροι, καὶ τὸν Χριστὸν
ἑώρακαμεν καὶ τὰ τῶν ἀποστόλων ἐπεδείξαμεθα.
Ὑσχοῦν καὶ ἡμεῖς ἐξουσίαν ἔχομεν καὶ τοῦ ἀργυρῶ-
ντες εἶναι, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομέ-
νων. *Τίς στρατεύεται ἰδιοῖς ὀφθαλμοῖς ποτέ;*
Ἐπειδὴ, ὅπερ ἰσχυρότατον ἦν, ἐκ τῶν ἀποστόλων
ἀπέδειξεν, ὅτι ἔξεστι τοῦτο ποιεῖν, ἐπὶ παραδείγματα
λοιπῶν ἔρχεται καὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν, ὅπερ ἔθος
αὐτῷ ποιεῖν, *Τίς στρατεύεται ἰδιοῖς ὀφθαλμοῖς,*
λέγων. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς τὰ ὑποδείγματα σφό-
δρα ἀρμόδια τῇ προκειμένῃ ἡγάγεν ὑποθέσει, καὶ
πῶς πρῶτον μένηται τοῦ ἐπικινδύνου, στρατιᾶς^δ
καὶ ὅπλων καὶ πολέμου. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀποστολὴ,
μᾶλλον δὲ καὶ τούτων πολλῷ μείζον. Οὐδὲ γὰρ πρὸς
ἀνθρώπους μόνον ὁ πόλεμος ἦν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ
πρὸς δαίμονας, καὶ πρὸς τὸν ἐκεῖνων ἀρχηγὸν ἢ
παράταξιν. Ὁ τοῖνυν φησὶ, τοῦτο ἐστίν, ὅτι ὅτι οὐδὲ
οἱ ἔξωθεν ἀρχόντες ἀπαιτοῦσιν, οἱ ὧμοι καὶ ἀδικοῖ,
στρατεύεσθαι καὶ κινδυνεύειν, καὶ οἰκοδομῆν τρέφε-
σθαι τοὺς στραταυομένους· πῶς οὖν ὁ Χριστὸς ποτε
ταῦτο ἀπήτησεν ἂν; Καὶ οὐδὲ ἐν ἀρκείᾳ παραδει-
γματι. Τὸν γὰρ ἀφελέστερον καὶ παχύτερον καὶ τοῦτο
μάλιστα ἀναπαύειν εἴθε, τὸ καὶ τὴν κοινὴν συν-
ήθειαν ὁρᾷν τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις συμβαλίνουσιν.

^ε Reg., ἀπάντων μελλόντων, quam Editi ἀπαντα. * Ita Reg.
et Savil. In Morel. vero τοῦ ἐργάζεσθαι. Verum Chry-
sostomus legit haud dubie, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ
ἐργάζεσθαι, ul ex serie liquet. ^δ Legabatur πῶς πρῶτον...
στρατείας.

^α Legabatur μαθεῖν πόθεν ἀπόστολός εἰμι.

γ. Δὲ καὶ ἐφ' ἕτερον πρόεισι, καί φησι· *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*, Δι' ἐκείνου μὲν γὰρ τοὺς κινδύνους, διὰ δὲ τούτου τὸν πόνον καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐνέφηγε. Καὶ τρίτον πάλιν ὑπόδειγμα προστίθησι, λέγων· *Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει*; Τὴν κηδεμονίαν τὴν πολλὴν τὴν διδασκαλίαν πρέπουσαν περὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπιδείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ στρατιῶται καὶ γεωργοὶ καὶ ποιμένες ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, οὗ γῆς οὐδὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, ἀλλὰ ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας παρατάξεως. Παρατηρητέον δὲ καίκεναι, ὅπως πανταχοῦ τὴν συμπερίαν ἐφύλαξε, τὸ χρεῖωςδε ζητῶν μόνον, οὐχὶ τὸ περιττόν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται*, καὶ οὐ πλουτεῖ· ἀλλὰ, *Τίς στρατεύεται ἰδίῳις ὄφωσι* ποτε; οὐδὲ εἶπε, *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα*, καὶ οὐ συνάγει χρυσίον, ἢ τὸν καρπὸν ὀλόκληρον οὐ τρυγᾷ; ἀλλ', *Ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*; οὐδὲ εἶπε, *Τίς ποιμαίνει ποίμνην*, καὶ οὐκ ἐμπορεύεται τοὺς ἄρνας; ἀλλὰ πῶς; Καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; οὐκ ἐκ τῶν ἀρνῶν, ἀλλ' *Ἐκ τοῦ γάλακτος*. Δεικνύς [183] ὅτι μικρὰ παραμυθία τὸν διδάσκαλον ἀρκεῖσθαι δεῖ, καὶ τῇ ἀναγκαίᾳ μόνῃ τροφῇ. Ταῦτα πρὸς τοὺς βουλομένους πάντα κατεσθίειν καὶ τὸν καρπὸν ὀλόκληρον τρυγᾶν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, λέγων· *Ἄξιός ἐστιν ἐροῦν αὐτοῦ ἐστιν*. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῶν ὑποδειγμάτων κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσιν ὅποιον εἶναι χρὴ τὴν ἱερέα. Καὶ γὰρ στρατιώτου ἀνδρῆαν κεκτῆσθαι δεῖ καὶ γεωργοῦ ἐπιμέλειαν καὶ ποιμένος κηδεμονίαν, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα μηδὲν πλὴν τῶν ἀναγκαίων ζητεῖν. Διότις τοίνυν καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὅτι οὐ κεκώλυται λαμβάνειν τὸν διδάσκαλον, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον παραδειγμάτων, καὶ ἐπὶ τρίτον ^β κεφάλαιον ἔρχεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἀνθρώπων ταῦτα λέγω*; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Ἐπειδὴ γὰρ τέως ἀπὸ Γραφῶν οὐδὲν εἶπεν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν προεβάλετο, *Μὴ νομίσητέ με, φησὶ, τοῦτοις ἰσχυρίζεσθαι μόνους, μηδὲ ἀφ' ὧν τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ, ταῦτα νομοθετεῖν*. Ἐγὼ γὰρ δεῖξαι, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ παλαιὸν ἀναγινώσκω νόμον ταῦτα κελεύοντα. Αἰδ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὡμολογημένων γίνεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἀνθρώπων ταῦτα λέγω*; Τουτέστι, *Μὴ ἐξ ἀνθρωπίνων μόνων παραδειγμάτων ἰσχυρίζομαι*; Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ Μωσθεὺς γέγραπται· Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθη τούτου, τὸ τῶν ἱερέων ὑπόδειγμα ἔχων; Ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ κατασκευάσαι βουλόμενος. Εἴτα, ἵνα μὴ τις λέγῃ, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ περὶ τῶν βοῶν εἰρημένον; ἐπεξεργάζεται αὐτὸ μετὰ ἀκριθείας λέγων· *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; Οὐ μέλει οὖν περὶ τῶν βοῶν, εἰπέ μοι. τῷ Θεῷ; Μέλει μὲν οὖν, οὐχ οὕτω δὲ, ὡς καὶ νόμον θεῖναι ὑπὲρ τούτου. Ὅστε εἰ μὴ μέγα τι ἡνίκατο, ἐγγυμνάζων τοῖς ἀλόγοις τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸ εἶναι φιλανθρώπους, καὶ ἀπὸ τούτων καὶ περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῖς διαλεγόμενος, οὐκ ἂν τοσαύτην ἐποιήσατο σπουδὴν, ὡς καὶ νόμον γράφει ὑπὲρ τοῦ μὴ κημοῦσθαι τοὺς βοῦς. Ἐντεῦθεν καὶ ἕτερόν τι δείκνυσιν, πολὺν τὸν

πόνον τῶν διδασκάλων καὶ θνητῶν, καὶ εἶναι ὀφείλοντα· καὶ ἕτερον πάλιν. Πόλον δὲ τούτου; Ὅτι ὅσαπερ ἂν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιμελείας παρὰ τῆς Παλαιᾶς λέγεται, προηγουμένως εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδασκαλίαν· ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα, εἶον τὰ περὶ ἱματίων ποικίλων, καὶ τὰ περὶ ἀμπέλωνων καὶ σπερμάτων καὶ τοῦ μὴ διάφορον ποιεῖν τὴν γῆν, τὰ περὶ λέπρας, καὶ τὰ ἄλλα, ὡς εἶπεν, ἅπαντα. Παχυτέροις γὰρ οὖσιν ἐντεῦθεν διελέγετο, κατὰ μικρὸν ἀναβιδάζων αὐτούς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ οὐδὲ κατασκευάζει λοιπὸν, ὅτε φανερόν ἐν καὶ αὐτὸθεν ὅλον. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; ἐπήγαγεν, *Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει*; οὐδὲ τὸ, *Πάντως*, ἀπλῶς προσθεῖς, ἀλλ' ἵνα μὴ συγχωρήσῃ μὴδ' ὅτι οὖν ἀνταπεινὴ τῷ ἀκροατῇ. Καὶ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ λέγων καὶ ἀποφαινόμενος· Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐπιδράσῃ, *ὅτι ἐκ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν*. τουτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἔχειν· καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν [184] ἐκ' ἐλπίδι. Καὶ θεὰ σύνεσιν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἄλω τὸ πρᾶγμα μετένεγκε, πάλιν κἀναυθα τοὺς πολλοὺς ἰδρύτας τῶν διδασκάλων ἐμφανῶν, ὅτι αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἄλω τριβουσι. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀροτριᾶν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἦν καρπώσασθαι, ἀλλὰ πόνον, τὴν ἐλπίδα τίθειεν· ἐπὶ δὲ τοῦ τριβεῖν τὴν ἄλω, ἥδη τὴν ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο λέγων· Καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει.

δ. Εἴτα, ἵνα μὴ λέγῃ τις, Αὕτη οὐκ ἔστι τῶν τοσούτων ἰδρύτων ἀμοιβή; προσέθηκεν, *Ἐκ' ἐλπίδι*, τουτέστι, τῇ μελλούσῃ. Οὐδὲν οὖν ἕτερον τὸ στόμα ἀκήμωτον ἐν τοῦ ζῶου τούτου βοῇ, ἢ ὅτι τοὺς διδασκάλους τοὺς πονοῦντας δεῖ καὶ ἀμοιβῆς ἀπολαύειν. Εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ σαρκινὰ θερίσομεν; Ἰδοὺ καὶ τέταρτον προστίθεται λογισμὸν ὑπὲρ τοῦ δεῖν παρέχειν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται ἰδίῳις ὄφωσι ποτε*; καὶ, *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα*; καὶ, *Τίς ποιμαίνει ποίμνην*; καὶ παρήγαγε τὸν βοῦν τὸν ἀλοῶντα, δείκνυσιν καὶ ἄλλην αἰτίαν εὐλογητάτην, δι' ἣν ἦσαν δίκαια λαβεῖν, ὡς πολλῷ μείζονα παρεσχέοντες, οὐκ ἐπὶ ὡς καμόντες μόνον. Τίς οὖν ἐστιν; Εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ σαρκινὰ θερίσομεν; Εἶδες δικαιοσύνην αἰτίαν καὶ τῶν προτέρων εὐλογητέραν; Ἐκεῖ μὲν γὰρ, φησὶ, σαρκικὸς ὁ σπόρος, σαρκικὸς καὶ ὁ καρπός· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μὲν σπόρος πνευματικὸς, ἢ δὲ ἀντιδοῖς σαρκικῇ. Ἴνα γὰρ μὴ μέγα φρονῶσιν οἱ παρέχοντες τοὺς διδασκάλους, εἶδειξεν ὅτι μείζονα λαμβάνουσιν, ἢ διδόνουσιν. Οἱ μὲν γὰρ γεωργοὶ, ἅπερ ἂν κατασπείρωσι, ταῦτα καὶ λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ σπείροντες εἰς τὰς ὑμετέρας ψυχὰς πνευματικὰ, θερίζομεν σαρκινὰ· τοιοῦτον γὰρ ἡ παρ' αὐτῶν διδομένη τροφή. Εἴτα καὶ ἐντροπικώτερον· Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὅμῃν μετέχουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς; Ἰδοὺ καὶ ἕτερος πάλιν λογισμὸς, καὶ αὐτὸς ἐκ παραδειγμάτων, ἀλλ' οὐχ ὁμοίων. Οὐδὲ γὰρ Πέτρου μέμνηται ἐνταῦθα, οὐτε τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ἐτέρων τινῶν νόθων, πρὸς οὓς ὑστερον ἀποδύεται, καὶ περὶ ὧν φησιν· *Εἰ τις ὅμῃς κατεσθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐκπαίρεται, εἰ τις εἰς πρόσωπον ὅμῃς διαίρει*· καὶ τὸν πρὸς ἐκείνους ἥδη προανακρούεται πόλεμον. Αἰδ οὐδὲ εἶπεν, Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσι· ^ε παρ' ὅμῃν,

* Reg., οὐ δὲ ἀλόγων οὐδὲ πολλῶν αἰσθητῶν, recte. Editi vero, οὐδὲ πολέμων ἀλόγων. ^β Reg., τέταρτον, male.

* Reg., εἰ ἄλλοι οὐ λαμβάνουσι.

3. Ideoque ad aliud pergit, et ait : *Quis plantat vineam, et ex fructu ejus non edit?* Per illud enim pericula, per hoc vero laborem, defatigationem multam et curam declaravit. Tertiumque rursus apponit exemplum dicens : *Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit?* Curam multam, quæ doctorem in erudiendis discipulis decet, hic ostendit. Nam et milites et agricolæ et pastores apostoli erant; non terræ neque brutorum neque bellorum sensilium, sed animarum rationalium et aciei, quæ adversus dæmonas instruitur. Illud quoque observandum est, quomodo ubique moderationem adhibuerit, utilitatem solum querens, non res superfluas. Non enim dixit, *Quis pugnât et non dives est?* sed, *Quis militat suis stipendiis umquam?* Non dixit, *Quis plantat vineam et non colligit aurum, aut fructum totum non decerpit?* sed, *Ex fructu ejus non comedit?* Neque dixit, *Quis pascit gregem et de agnis non exercet mercaturam?* sed quomodo? *Et ex ejus lacte non comedit?* Non ex agnis, sed *Ex lacte*; ostendens doctorem parvo solatio contentum esse oportere, soloque necessario cibo. Hæc ad eos, qui volunt omnia comedere, et fructum totum decerpere. Hanc et Dominus legem posuit, dicens : *Dignus est operarius cibo suo* (Matth. 10. 10). Non hoc autem solum exemplis probat, sed etiam ostendit qualem oporteat esse sacerdotem. Etenim militi habere fortitudinem opus est, agricolæ curam, pastori sollicitudinem : ac post hæc omnia nihil amplius querere quam necessaria. Cum ostendisset ergo, non esse velutum doctori accipere, et ex doctoribus et ex vitæ quotidianæ exemplis, ad tertium caput venit, sic dicens : 8. *Numquid secundum hominem hæc dico? an et lex hæc non dicit?* Quia enim hactenus ex Scripturis nihil dixit, sed communem protulit consuetudinem, Ne putetis me, inquit, hisce niti solis, neque ex hominum placito hæc statuere : possum enim ostendere, hæc Deo quoque placita esse, et veterem lego legem hæc præcipientem. Ideo per interrogationem progreditur, uti solet fieri in iis, quæ omnino in confesso sunt, sic dicens : *Numquid secundum hominem hæc dico?* Id est, Num humanis tantum exemplis nitor? *Annon etiam lex hæc dicit?* 9. *Scriptum est enim in lege Moysis : Non alligabis os bovi trituranti.* Et cur hæc memorat, cum haberet exemplum sacerdotum? Admodum ubertim hæc probare volens. Deinde, ne quis diceret : Ecquid ad nos, quod de bobus dictum est? hoc accurate discutit dicens : *Numquid de bobus cura est Deo?* Boves ergo non curat, quæso te, Deus? Curat utique, sed non ita, ut de illa re legem tulerit. Quapropter, nisi magnum quid subindicaret, Judæos per bruta exercens ad benignitatem, atque etiam illos per hæc de doctoribus alloquens, non tale suscepisset studium, ut et legem scriberet de bobus camo non ligandis. Inde autem aliud ostendit, multum esse doctorum laborem et esse debere; aliudque rursus. Quodnam illud? Quod quæcumque in veteri lege de brutorum cura dicuntur, ad hominum doctrinam præcipue conferant; ut et alia omnia : verbi gratia, quæ de variis

vestibus, quæ de vineis, de seminibus, de terra, quod non diversa facienda sit, de lepra; deque aliis, ut ita dicam, omnibus. Cum enim illi crassiores essent, hinc disserebat cum illis, paulatim ipsos erigens. Et vide quomodo hoc non ultra probet, utpote quod planum et ex se manifestum sit. Cum dixisset enim, *Numquid de bobus cura est Deo?* subjunxit : 10. *An propter nos omnino hoc dicit?* Nec sine causa illud, *Omnino*, ponit, sed ne liceret auditori vel tantillum contradicere. Atque in metaphora perstat dicens et pronuntians : *Nam propter nos scripta sunt; quia in spe debet qui arat arare* : id est, doctor debet laborum mercedem habere : *et qui triturat, in spe fructus percipiendi esse.* Et vide prudentiam. A semine enim ad aream rem traduxit; hic rursus multos doctorum sudores ostendens, quoniam ipsi et arant et aream terunt. Et in arando quidem, quia nullus percipiendus fructus erat, sed labor tantum aderat, spem posuit : in terenda vero area, jam usum fructum concessit dicens : *Et qui triturat, ejus spei particeps est.*

4. Deinde, ne quis dicat, Hæccine est tantorum merces laborum? adjecit, *In spe*, scilicet futura. Nihil ergo aliud clamat os hujus animalis camo non ligatum, quam quod oporteat doctores laborantes mercede frui. 11. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Ecce quartum etiam addit ratiocinium, quod oporteat alimenta præbere. Quia enim dixit, *Quis militat propriis stipendiis umquam?* et, *Quis plantat vineam?* et, *Quis pascit gregem?* et adduxit bovem triturantem; aliam profert causam rationi valde consonam, propter quam jure accepturi erant; quod non modo laborassent, sed et longe majora præbuisent. Quænam ergo est? *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Vidistin' causam justissimam, et magis quam priores rationi consentaneam? Illic namque dicit, Carnale semen est, carnalis et fructus? hic autem non sic, sed semen spirituale, merces vero carnalis. Nam ne multum sibi placerent illi, qui aliquid doctoribus præberent, ostendit illos majora quam dent accipere. Agricolæ namque, quæ seminant, eadem ipsa accipiunt : nos autem, qui in animabus vestris spiritualia serimus, metimus carnalia : tale namque est alimentum ab illis datum. Deinde majorem infert pudorem : 12. *Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* Ecce aliam rationem, quæ et ipsa ab exemplis sumitur, sed non a similibus. Neque enim hic Petrum nec apostolos memorat, sed alios quosdam adulterinos, contra quos deinceps pugnam instruit, ac de quibus dicit : *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit* (2. Cor. 11. 20); et belli contra eos gerendi jam facit præludium. Ideoque non dixit, *Si alii a vobis accipiunt*; sed ostendens illorum arrogantiam, tyrannidem et commercium, dicit : *Si alii potestatis vestræ participes sunt*; id est, si imperant vobis, si potestatem exercent, si ut famulis utantur, non modo accipientes, sed cum multa accusatione et auctoritate. Ideo addidit, *Non*

potius nos? quod non dixisset, si de apostolis sermo rasset. Sed palam est, illum quosdam subindicare perniciosos, qui ipsos deciperent. Itaque præter Moysis legem vos quoque legem tulistis, quod præbere oporteat. Cum dixit autem, Non potius nos? non probat cur multo magis oporteat, sed illorum conscientiarum probandum relinquit, simulque et terre re volens et maiorem incutere pudorem. Sed non nisi sumus tali potestate. Id est, Non accepimus. Videntur quomodo, cum prius tot rationibus probasset, non esse contra legem, accipere, tunc dixit: Non accipimus, ne videatur abstinere tamquam a prohibito. Non enim, inquit, quod non liceat, non accipio; licet enim, et hoc ex multis demonstravimus; ex apostolis, ex rebus quæ in vita sunt, ex milite, agricola, pastore, a lege Moysis, ab ipsa rei natura, quia seminavimus vobis spiritualia; ex iis, quæ vos fecistis erga alios: sed sicut, ne videretur pudore afficere apostolos, qui accipiebant, hæc posuit, pudorem illis incutiens et ostendens. se non a re ut prohibita abstinere: ita rursum, ne per multam illam probationem et frequentia exempla, quæ ostendit accipere oportere, videretur ut accipiat quærere, ideoque talia proferre; jam illud corrigit; et clarius demum hoc posuit, cum dicit: Non scripsi autem hæc, ut sic in me fiat: hic porro dicit, Non nisi sumus hac potestate. Quodque majus est, Ne illud quidem poterit quisquam dicere, quod cum nobis amplæ facultates essent, his non uti simus; siquidem urgente necessitate, non cessamus necessitati: id quod etiam in secunda ait: Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum; et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui (2. Cor. 11. 8); et in hac rursum: Et esurimus et sitimus et nudi sumus et colaphis cedimus (1. Cor. 4. 11). Et hic rursum idipsum subindicat, dicens, Sed omnia sustinemus. Dicens enim, Omnia sustinemus, famem subindicat et angustiam multam, aliaque omnia. Sed neque sic, inquit, coacti sumus solvere legem, quam nobis ipsis imposuimus. Quare? Ne quod offendiculum demus evangelio Christi. Quia enim infirmiores Corinthii erant, Ne vos, inquit, offenderemus accipientes, maluimus plus quam præceptum erat facere, quam obicem quempiam afferre evangelio; id est, institutioni vestræ. Si autem nos, etiamsi liceret nobis et multam vim pateremur, exemplumque haberemus apostolos, id non fecimus, Ne offendiculum demus (nec dixit eversionem, sed offendiculum, nec simpliciter offendiculum, sed offendiculum quoddam, ut ne vel levissimam moram verbi cursui inferremus): si ergo nos tanta uti sumus diligentia, inquit, quanto magis vos, qui ab apostolis longe abestis, neque legem potestis dicere quæ id permittat: sed contra etiam prohibita tangitis, atque etiam quæ damnum magnum afferunt evangelio; non offendiculi modo vitandi causa, sed nullam videntes instantem necessitatem, abstinere oportet. Hanc enim tantam movit orationem propter illos, qui per cibum idolothytorum imbecillioribus fratribus offendiculo erant.

5. Hæc nos quoque audiamus, dilecti, ut ne despiciamus eos qui offenduntur, ne offendiculum ponamus evangelio Christi, neu nostram prodamus salutem. Ne mihi enim dicas, cum frater offenditur: Non prohibetur hoc vel illud in quo ille offenditur, et licitum est. Ego enim tibi maiora dico: vel si ipse Christus permiserit, viderisque offendi quempiam, abstinere et ne permissione utaris. Hoc enim et Paulus fecit: qui eum permittente Christo liceret accipere, non accepit. Cum enim benignus sit Dominus, multam præceptis suis miscuit mansuetudinem, ut non solum ex jussu, sed etiam multa ex libera faciamus animi sententia. Poterat enim, nisi hoc voluisset, præcepta magis augere ac dicere: Qui non semper jejunit, puniatur; qui virginitatem non servat, supplicio afficiatur; qui non se omnibus exuit facultatibus, extremas det poenas. Sed non hoc fecit, licentiam tibi dans, si velis, maiora suscipiendi. Idcirco cum de virginitate loqueretur, dicebat: Qui potest capere, capiat (Math. 19. 12); et divitiis alia præcepit, alia ejus voluntati permisit. Neque enim dixit, Vende quæ habes; sed, Si vis perfectus esse, vende (Ib. v. 21). At nos non modo non maiora suscipimus neque ea quæ præcepta sunt superamus, sed multum abest, ut præceptorum mensuram impleamus. Et Paulus quidem esuriebat, ne offendiculum præberet evangelio; nos autem ne recondita quidem nobis attingere audeamus, innumeras videntes animas eversas. Rodat enim, inquit ille, tinea, et non rodatur pauper; edat vermis, et non induatur nudus. Omnia consumantur tempore, et non alatur Christus, dum esurit.

Contra avaros. — Ecquis hoc dicit? inquires. Hoc enim grave admodum est, quod non verbis, sed factis hæc dicantur. Nam minus grave esset si verbis diceretur, quam cum re ipsa efficitur. Annon enim hæc quotidie clamat avaritia, immanis illa et sæva tyrannis, captivis suis? Apponantur vestra comedenda sycophantis, latronibus et insidiatoribus, non autem famelicis et egenis. Annon vos facitis latrones? annon vos escam præbetis igni invidorum? annon vos facitis fugitivos et insidiatores, dum quasi escam illis divitias vestras apponitis? quæ est hæc insania? Insania quippe et manifesta amentia est, arcas implere vestibus, et eum, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est, nudum, a frigore trementem ac vix rectum stantem despiciere. At ille, inquires, tremorem et infirmitatem simulat? Annon times ne fulmen ab hoc verbo accensum ex alto dejiciatur? ira enim disruptor, ignoscite. Tu quippe ventri indulgens et pinguis, et ad profundam usque vesperam computationem extendens, mollibusque fotus stragulis, non censes te poenas daturum, cum tam iniique Dei donis utaris (neque enim vinum datum est ut inebriemur, neque concessus cibus ut ventrem distendamus et dirumpamus): pauperem vero, miserum, non meliorem conditione quam mortuum, illum, inquam, ad exactam rationem reddendam cogis; nec metuis Christi tribunal illud horrendum et formidabile? Nam si simulat, ex necessitate et egestate simulat, ob imma-

ἀλλὰ δεικνύς αὐτῶν τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν τυραννίδα καὶ τὴν ἔμποριαν, φησὶν· *Εἰ ἄλλοι τῆς ὁμῶν ἐξουσίας μετέχουσιν*· τουτέστι, κρατοῦσιν ὁμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκταῖς ἀποκέρχονται, οὐ λαμβάνοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ τῆς αὐθεντίας α. Αὐτὸ προσέθηκεν. *Οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; ὅπερ οὐκ ἂν, εἰ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος ἦν, εἶπεν ἂν. Ἄλλ' ἐβδὴλον ὅτι τινὰς αἰνίσσεται λυμᾶνας καὶ ἀπάτωντας αὐτούς. Ὡς μετὰ τοῦ νόμου τοῦ Μωυσέως καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ νόμον θεοῦ ὑπὲρ τοῦ θεῖν παρέχετε. Εἰπόντες δέ, [185] *Οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; οὐ κατασκευάζει διὰ τί οὐ πολλῶ μᾶλλον, ἀλλ' ἀφῆσιν αὐτῶν τῷ συνεῖδῶσι τὸν ἑαχόν, ὁμοῦ καὶ φοβῆσαι βουλόμενος καὶ ἐντρέφαι μελίζοντες. Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Τουτέστιν, Οὐκ ἐλάβομεν. Ὅρξας διὰ πότμον κατασκευάσας πρότερον, ὅτι οὐ παράνομον τὸ λαμβάνειν, τότε εἶπεν, ὅτι Οὐ λαμβάνομεν, ἵνα μὴ δόξη ὡς κεκλυμένους ἀπέχεσθαι; Οὐ γάρ, ἐπειδὴ μὴ ἔξεστι, φησὶν, οὐ λαμβάνω· ἔξεστι γάρ, καὶ τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἀπεδείξαμεν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ἀπὸ τῶν ἐν βίῃ πραγμάτων, τὸν στρατιώτῃ καὶ τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ποιμένος, ἀπὸ τοῦ νόμου Μωυσέως, ἀπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως, ὅτι ἐσπείραμεν ὅμιν πνευματικῶς, ἀφ' ὧν ὑμεῖς περὶ τοὺς ἄλλους πεποιθήκατε· ἀλλ' ὥσπερ, ἵνα μὴ δόξη καταισχίρειν τοὺς ἀποστόλους τοὺς λαμβάνοντας, ταῦτα τέθεικεν. ἐντρέπων αὐτούς καὶ δεικνύς, ὅτι οὐ κεκλυμένοι πράγματος ἀπέχεται· οὕτω πάλιν, ἵνα μὴ διὰ τῆς πολλῆς κατασκευῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν πολλῶν, δὲ ὧν ἔδειξεν ὅτι δεῖ λαμβάνειν, δόξη ἐπιζητεῖν τὸ λαμβάνειν καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγειν, ἥδη θεωροῦνται αὐτὸ καὶ σαφέστερον μὲν ὑστερον αὐτὸ εἰθεῖσκον, ὅταν λέγῃ· *Οὐκ ἐργασάμεθα ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἡμῶν*· ἐνταῦθα δέ φησιν, ὅτι *Οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*. Καὶ τὸ δὴ μελίζον, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνο ἔχοι τις ἂν εἰπῇ, ὅτι Ἐν εὐρυχωρίᾳ ὄντες οὐκ ἐχρησάμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκης κατεπειγούσης, οὐκ εἴχαμεν τῇ ἀνάγκῃ· ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν· *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀφώρια πρὸς τὴν ὁμῶν διακορίαν· καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενόηκα οὐδενός*· καὶ ἐν ταύτῃ πάλιν· *Καὶ πεινώμεν καὶ διψώμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολαφιζόμεθα*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνίσσεται λέγων, *Ἄλλὰ πάντα στέργομεν*. Εἰπὼν γάρ, *οὐκ Πάντα στέργομεν*, καὶ λιμὸν αἰνίσσεται καὶ στενοχωρίαν πολλὴν καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἠναγκάσθημεν, φησὶ, λύσαι τὸν νόμον, ὃν ἑαυτοῖς ταθεῖκαμεν. Διὰ τί; *Ἵνα μὴ ἔγκοπῃν τινα δώμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ*. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερον Κορίνθιοι διάκειντο, Ἵνα μὴ πληξώμεν ὑμᾶς, φησὶ, λαμβάνοντας, εἰλόμεθα καὶ ὑπὲρ τὰ ἐπιτεταγμένα ποιῆσαι, ἢ ἔγκοπῃν τινα δοῦναι τῷ εὐαγγελίῳ, τουτέστι, τῇ κατηχήσει ὁμῶν. Εἰ δὲ ἡμεῖς, καὶ ἐπιτετραμμένον ἡμῖν, καὶ πολλὴν πάσχοντες βίαν, καὶ ἀποστόλους ἔχοντες ὑπόδειγμα, οὐκ ἐποίησαμεν, *Ἵνα μὴ ἔγκοπῃν δώμεν* (καὶ οὐκ εἶπεν, ἀνατρεπῇ, ἀλλ' Ἐγκοπῇ, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἔγκοπῃν, ἀλλ' Ἐγκοπῇν τινα· ἵνα μὴ δὲ τὴν τυχοῦσαν, ὡς ἂν εἴποι τις, μέλλῃσιν καὶ ἀναβολὴν ἐμποιήσωμεν τῷ δρόμῳ τοῦ λόγου)· εἰ τοίνυν ἡμεῖς τοσαύτῃ ἐχρησάμεθα τῇ σπουδῇ, φησὶ, πῶς μᾶλλον ὑμεῖς τοὺς καὶ πολὺ τὸν νόμον ἀποστόλων ἀποδεύοντες, καὶ οὐδὲ νόμον ἔχοντας εἰπεῖν τὸν ἐπιτρέποντα,

* Moref., μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας, omissis interpositis esse in Reg. habentur.

ἀλλὰ καὶ τὸναντίον τῶν κεκλυμένων ἀποτρεμνός· καὶ τῶν ἐπὶ βλάβῃ μεγάλῃ τοῦ εὐαγγελίου, οὐκ ἐπὶ τὸ μὴ ἔγκοπῃν μόνον δοῦναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάγκην ὀρώντας ἐπικειμένῃ, ἀπέχεσθαι δεῖ; Τοῦτον γὰρ ἅπαντα τὸν λόγον δι' ἐκείνους ἐκίνησε τοὺς διὰ τῆς βρώσεως τῶν εἰδωλοθύτων σκανδαλίζοντας τοὺς ἀσθενετέρους ἀδελφούς.

[186] Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀκούομεν, ἀγαπητοί· ἵνα μὴ καταφρονῶμεν τῶν σκανδαλιζομένων, μηδὲ ἔγκοπῃν τινα ποιῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μὴ προδιδῶμεν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Μὴ γάρ μοι λέγε, ὅταν σκανδαλίζῃται ὁ ἀδελφός, ὅτι Οὐ κεκλύται τὸ καὶ τὸ, ἐφ' ᾧ σκανδαλίζεται, καὶ ὅτι ἐφεῖται. Ἐγὼ γάρ σοι μαρίζονα λέγω, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐπιτετραπὸς ἦ, ἰσῆς δὲ τινα βλαπτόμενον, ἐπίσχευε καὶ μὴ χρῆσθαι τῇ ἐπιτροπῇ. Τοῦτο γάρ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἐξὸν λαθεῖν Χριστοῦ συγχωρήσαντος, μὴ λαθὼν. Καὶ γὰρ φιλόφρων ὢν ὁ ἀσεπότης, πολλὴν τοῖς ἐπιτάγμασιν ἐκέρασεν ἡμερότητα τοῖς αὐτοῦ, ἵνα μὴ μόνον ἐξ ἐπιταγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ οἰκείας πολλὰ ποιῶμεν γνώμης. Καὶ γὰρ ἡδύνατο, εἰ μὴ τοῦτο ἐδοῦλετο, μᾶλλον ἐπιτεῖναι τὰ ἐπιτάγματα, καὶ εἰπῇ· Ὁ μὴ διόλου νηστεύων, κολαζέσθω· ὁ μὴ παρθελεύων, τιμωρεῖσθω· ὁ μὴ πάντα ἀποδοῦμενος τὰ ὄντα, δίκην δίδτω τὴν ἐσχάτην. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο, σοὶ παρέχων, εἰ βουληθείης, φιλοτιμείσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὅτε περὶ παρθενίας διελέγετο, ἔλεγεν· Ὁ *δυναμένοτος χωρεῖν, χωρεῖτω*· καὶ ἐπὶ τοῦ πλουσίου τὰ μὲν ἐπέταξε, τὰ δὲ ἐπέτρεψε τῇ ἐξουσίᾳ τῆς διανοίας. Οὐ γὰρ εἶπε, Πώλησον τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ', *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον*. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐ μόνον οὐ φιλοτιμούμεθα οὐδὲ ὑπερβαίνομεν τὰ προστάγματα, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέτρου τῶν καλεουσθέντων σφόδρα ἀπολιπανόμεθα. Καὶ Παῦλος μὲν ἐλίμωττεν, ἵνα μὴ ἔγκοπῃν τῷ εὐαγγελίῳ δι' ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τῶν ἀποκειμένων ἡμῖν ἀφασθαι τολμώμεν, μυρίας ὀρώντες ἀνατρεπομένους ψυχάς. Τρωγέτω γάρ, φησὶν, ὁ σῆς, καὶ μὴ τρωγέτω ὁ πένης· κατεσθιέτω ὁ σκύλης, καὶ μὴ περιβαλλέσθω ὁ γυμνός· ἀναλίσκωσθαι πάντα τῷ χρόνῳ, καὶ μὴ τρεφέσθω ὁ Χριστὸς, καὶ ταῦτα πεινῶν.

Καὶ τίς τοῦτο εἶπε; φησὶ. Τοῦτο γάρ ἐστι σφόδρα τὸ δεῖνόν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς πράγμασι ταῦτα λέγεται. Καὶ γὰρ ἥτιον ἂν ἦν δεῖνόν ἐπὶ τῶν ῥημάτων λεγόμενον, ἢ ἐπὶ τῶν ἔργων γινόμενον. Ἦ γὰρ οὐ ταῦτα βοᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡ ἀπάνθρωπος καὶ ὠμὴ τυραννὶς, ἢ φιλαργυρία τοῖς αὐτῆς αἰχμαλώτοις; Προκείσθω καὶ συκοφάνταις καὶ λησταῖς καὶ ἐπιδοῦλοις πρὸς τρυφὴν· τὰ ὑμέτερα, καὶ μὴ τοῖς πεινῶσι μηδὲ τοῖς δεομένοις διατροφή. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς ληστας; οὐ γὰρ ὑμεῖς τῷ πυρὶ τῶν βασκανῶν παρέχετε τροφήν; οὐ γὰρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς δραπετάς καὶ τοὺς ἐπιδοῦλους, καθάπερ δέλεαρ αὐτοῖς τὸν ὑμέτερον προτιθέντας πλοῦτον; τίς ἡ μανία αὕτη; Μανία γάρ καὶ παραπληξία σαφής, τὰ μὲν χιδώτια μεστὰ ἱματίων ποιεῖν, τὸν δὲ κατ' εἰκόνα θεοῦ γενόμενον καὶ καθ' ὁμοίωσιν, γυμνὸν καὶ τρέμοντα ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ περιορᾶν, καὶ μόλις ὀρθούμενον. Ἄλλὰ προφασίζεται, φησὶ, τὸν τρώμον καὶ τὴν ἀσθενείαν. Εἶτα οὐ δίδωκας μὴ σκηπτὸς ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ ῥήματος ἀναφθεῖς τοῦτο κατενεχθῇ; διαβήγγυμαι γὰρ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σύγγωγε. Σὺ μὲν γὰρ γαστριζόμενος; καὶ παιδιόμενος, καὶ εἰ; ἐσπέραν βαθεῖαν τὸν πότον παρστέινω, [187] καὶ μαλακοῖς ἐνθαλόμενος στρώμασιν, οὐκ ἀξιοῖς

b Reg., πρὸς τρυφὴν. Editi, πρὸς τροφήν.

δοῦναι δίκην, οὕτω παρανόμως τοῖς τοῦ Θεοῦ χρώ-
ματος ὅμοις (οὐδὲ γὰρ ἵνα μεθώμεν, ὁ οἶνος· οὐδ'
ἵνα γαστρεζώμεθα, ἡ τροφή γέγονεν· οὐδ' ἵνα διασπώ-
μεν τὴν γαστέρα, τὰ σιτία)· τὸν δὲ πένητα, τὸν
ἄθλιον, τὸν οὐδὲν ἔχοντα νεκρῷ διακείμενον, τοῦ-
τον εὐθύνας ἀπαιτεῖς ἀκριβεῖς, καὶ οὐ δέδωκας τοῦ
Χριστοῦ τὸ δικαστήριον τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ φοβε-
ρὸν; Καὶ γὰρ εἰ ὑποκρίνεται, ἐξ ἀνάγκης ὑποκρίνεται
καὶ ἀνδρείας διὰ τὴν ὁμότητα τὴν σὴν καὶ τὴν ἀπαν-
θρωπίναν τὴν τοιούτων δεομένην προσωπαίαν, τὴν μὴ
ἐπικλωμένην πρὸς ἑαυτόν. Τίς γὰρ οὕτως ἄθλιος καὶ
ταλαίπωρος, ὡς μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης ὑπὲρ
ἐνὸς ἄρτου τοιαῦτα ἀσχημονεῖν καὶ κόπτεσθαι καὶ τσο-
αυτὴν ὑπομένειν δίκην; Ὡστε ἡ ὑπόκρισις ἡ ἐκεῖνου
τῆς σῆς ἀπανθρωπίας περιέρχεται γιγνομένη κήρυξ.
Ἐπειδὴ γὰρ ἱκετεύον καὶ λιπαρῶν καὶ ἐλεεινὰ προίε-
μενος ῥήματα, καὶ ὀδυρόμενος καὶ θαυρύων καὶ δι'
ὄλης περιουρίας τῆς ἡμέρας, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπο-
ραῖ τροφῆς, ἐπιπῆσεν ἑαυτὸν καὶ ταύτην τὴν μηχανὴν,
οὐκ ἐκεῖνε τσοαυτὴν, ὅταν σοι, φέρουσαν τὴν ἀσχη-
μοσύνην καὶ τὴν κατηγορίαν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐλεεί-
σθαι δίκαιος, ὅτι εἰς τσοαυτὴν κατῆλθεν ἀνάγκη·
ἡμεῖς δὲ μυρίων ἄξιοι τιμωριῶν, ὅτι τοὺς πένητας
τοιαῦτα βιάζομεθα πάσχειν. Εἰ γὰρ ἐξ εὐκολίας ἐπε-
κλώμεθα, οὐκ ἂν ποτε εἴλετο ἐκεῖνος τοιαῦτα ὑπομέ-
νειν. Καὶ τί λέγω γύμνωσιν καὶ τρώμον; Τὸ γὰρ τοῦ-
του φρικτωδέστερον ἐρῶ, ὅτι καὶ παῖδας ἠναγκάσθησαν
πληρώσαι τινες ἄνθρωποι ἡλικίαν, ἵνα τῆς ἡμέτε-
ρας ἀναισθησίας καθίσκωνται. Ἐπειδὴ γὰρ βλέποντες
καὶ γυμνοὶ περιώντες, οὔτε ἀπὸ τῆς ἡλικίας οὔτε
ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐπισπάσαντο τοὺς ἀνηλεεῖς, προσ-
έθηκαν τοῖς τσοαυτοῖς κακοῖς ἑτέραν χαλεπωτέραν
τραγῳδίαν, ἵνα λύσωσι τὸν λιμὸν, κουφότερον εἶναι
νομίζοντες ἀπαστερηθῆαι τοῦ κοινῷ τούτου φωτός
καὶ τῆς πᾶσι δεδομένης ἀκτίως, ἢ λιμῷ παλαίειν
διηνεκεῖ καὶ τὸν οἰκτιστὸν ὑπομένειν θάνατον. Ἐπειδὴ
γὰρ οὐ πένιν ἐμάθετε ἐλεεῖν, ἀλλὰ τέρπεσθαι συμ-
φοραῖς, πληροῦσιν ὡμῶν τὴν ἀκόρεστον ἐπιθυμίαν, καὶ
ἐαυτοὶς καὶ ὡμῶν· χαλεπωτέραν τῆς γενένης ἀνάπτον-
τες τὴν φλόγα. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα
γίνεται καὶ τὰ τοιαῦτα, τεκμήριον ὡμῶν ὡμολογημέ-
νον ἐρῶ, πρὸς ὃ μηδεὶς ἀντερεῖ. Εἰσὶν ἕτεροι πένητες
κοῦφοι καὶ μετέωροι τὰς ψυχὰς, καὶ οὐκ εἰδότες φέ-
ρειν λιμὸν, ἀλλὰ πάντα μᾶλλον, ἢ τοῦτο ὑπομένοντες.
Οὗτοι πολλὰκις ὡμῶν ἐλεεῖνοι· καὶ σχήμασι καὶ ῥήμα-
σιν ἐντυχόντες, ἐπειδὴ οὐδὲν ὥνησαν τὰς ἱκετηρίας
ἀφέντες ἐκεῖνας, τοὺς θαυματοποιούς ὡμῶν λοιπὸν
παρήλασαν, οἱ μὲν δέρματα ὑποδημάτων μασώμενοι
πεπληγμένοι, οἱ δὲ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἡλούς ὀφείας δια-
πείροντες, ἕτεροι πεπηγόσιν ὕδασι ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ
γυμνῇ τῇ γαστρὶ προσομιλοῦντες, ἄλλοι δὲ ἑτέρα
ἀτοπώτερα τούτων ὑπομένοντες, ἵνα τὸ πονηρὸν πε-
ριστήσῃσι θεάτρον.

ζ'. Σὺ δὲ, τούτων γινομένων, ἔσθηκας γελῶν καὶ
θαυμάζων, καὶ ἐμπομπεῖσιν τοῖς ἑτέροις κακοῖς, τῆς
κοινῆς [188] φύσεως ἀσχημονούσης. Καὶ τί πλὴν ἂν
ἐργάσαιτο τούτων δαίμων ἄγριος; Εἴτα ἵνα προθυμώ-
τερον ποιῇ ταῦτα, δαφιλέστερον δίδως ἀργύριον.
Καὶ τῷ μὲν εὐχομένῳ καὶ τὸν Θεὸν καλοῦντι, καὶ μετ'
ἐπικεικίας προσκύνει οὐδὲ, ἀποκρίνεσθαι ἄξιός οὐδὲ
ἐμδελῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὰ φορικὰ ἐκεῖνα πρὸς αὐτὸν
φθέρῃ ῥήματα, ὅταν συνελθῶς ἐνοχλήσῃ· Τοῦτον δὲ
δειξὴν; ἀναπνεῖν δὲ ὧς, ἢ τὸν ἥλιον τοῦτον ὀφθαλ-
μῶς; πρὸς δὲ ἐκεῖνους καὶ φαῖδρος καὶ φιλότιμος, ἅτε
ἀγωνοθέτης τις ὢν τῆς καταγελάστου καὶ σατανικῆς

* Reg., καὶ ἡμιν.

ἀσχημοσύνης ἐκεῖνης. Διὸ καὶ εὐλογώτερον πρὸς τοὺς
τιθέντας τοὺς ἄγωνας τούτους, καὶ μὴ προεμένους
μηδὲν ἕως ἂν ὀλωσι κολαζομένους ἑτέρους, ταῦτα ἂν
λαχθεῖν τὰ ῥήματα· Ξῆν δὲ τούτους, ἀναπνεῖν δὲ
ὧς; τὸν δὲ ἥλιον τοῦτον ὀφθαλμῶς εἰς τὴν κοινὴν
παρανομοῦντας φύσιν, τοὺς εἰς τὸν Θεὸν ὑδρίζοντας;
Καὶ τοῦ μὲν Θεοῦ λέγοντος, Ἄδς ἐλεημοσύνην, καὶ
δίδωμί σοι βασιλείαν οὐρανῶν, οὐκ ἤκουσας· τοῦ
διαβόλου δὲ κεφαλὴν καθηλωμένην δεικνύντος, ἐξαι-
φνης φιλότιμος γέγονας· καὶ μᾶλλον ἐπέκαμψεν ἢ
τοῦ πονηροῦ δαίμονος μηχανὴν τσοαυτὴν ἔχουσα βλά-
θην, ἢ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεσις μυρία κομίζουσα τὰ
ἀγαθὰ· δέον, εἰ καὶ χρυσίον καταβαλεῖν ἐχρὴν ὑπὲρ
τοῦ ταῦτα μὴ γίνεσθαι, μηδὲ γινόμενα ὀφθαλμῶν
ποιεῖν καὶ ὑπομένειν, ὥστε ἀναεῖν τὴν πολλὴν ταύ-
την μανίαν· ὅμως δὲ ὑπὲρ τοῦ καὶ γίνεσθαι καὶ
γινόμενα ὀφθαλμῶν, πάντα ποιεῖται καὶ πραγματεύεσθαι.
Ἔτι οὖν ἐρωτᾷς, εἰπέ μοι, διὰ τί γίεννα; Ἀλλὰ
μηκέτι τοῦτο ἐρώτα, ἀλλὰ πῶς μὴ γίεννα μόνη.
Εἰσὶν γὰρ οὐκ ἄξιοι κολάσεων οὗτοι οἱ τὸ ὡμὸν
ταῦτο καὶ ἀπηνὲς συγκροτοῦντες θεάτρον, καὶ γελών-
τες ἐφ' ὧς θαυρύουσιν ἵδαι κακεῖνους καὶ ὡμᾶς αὐτούς;
μᾶλλον δὲ ἡμᾶς τοὺς τὰ τοιαῦτα ἀναγκάζοντας ἀσχη-
μονεῖν; Ἀλλ' οὐκ ἀναγκάζω, φησί. Πῶς οὐκ ἀναγκά-
ζεις, εἰπέ μοι, τοῖς μὲν ἐπικεικαστέροις καὶ θαυρύουσιν
καὶ τὸν Θεὸν παρακαλοῦσιν οὐδὲ προσέχειν ἀνεχέ-
μενος· τοῖς δὲ καὶ ἀργύριον παρέχων δαφιλῆς,
καὶ πολλοὺς περιουσιῶν τοὺς θαυμάζοντας; Καὶ ἀπο-
στῶμεν, φησὶν, ἐλεοῦντες αὐτούς. Καὶ σὺ τοῦτο κε-
λεύεις; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἐλεεῖν, ἄνθρωπε, τὸ τσοαυτὴν
ἀπαιτεῖν δίκην ὑπὲρ ὀλίγων ὀφθαλμῶν, τὸ κελεύειν ὑπὲρ
ἀναγκαίας κατακόπτεσθαι τροφῆς, καὶ εἰς πολλὰ
διατέμνειν τῆς κεφαλῆς τὴν ὀράν οὕτω πικρῶς καὶ
ἐλεεινῶς. Εὐφῆμαι, φησὶν· οὐ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν οἱ
τὰς κεφαλὰς καθηλοῦντες ἐκεῖνας. Εἴθε σύ· καὶ οὖν
ἦν οὕτω δεινὸν τὸ δεινόν. Ὁ γὰρ σφάττων τινὰ τοῦ
κελεύοντος ἑαυτὸν σφάττει πολλῷ χαλεπωτέρον ποιεῖ·
ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει. Καὶ γὰρ δριμυτέρας
ὀπμομένουσι τὰς ὀδύνας, ὅταν καὶ αὐτοῖς τοῦ κελεύον-
τος γίνεσθαι τῶν πονηρῶν τούτων ἐπιταγμάτων, καὶ
ταῦτα ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν ἣ πρώτον ἐχρημάτισαν
Χριστιανοί, ἐν ἣ ἀπάντων ἀνθρώπων ἡμερώτεροι
γεγόνασιν, ἐν ἣ πολλὸς τῆς ἐλεημοσύνης τὸ παλαιὸν
ἐκόμα καρπός. Οὐδὲ γὰρ τοῖς παροῦσι μόνον, ἀλλὰ
καὶ τοῖς πόρρωθεν ἐπεμνοῦν ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστο-
ματός, καὶ ταῦτα λιμοῦ [189] προσδοκωμένου. Τί
οὖν δεῖ ποιεῖν; φησί· Τῆς μὲν θηριωδίας ταύτης
καθυφείναι, πείσαι δὲ τοὺς δεομένους ἅπαντας, ὅτι
ταῦτα μὲν ποιοῦντες οὐδὲν λήφονται, ἐπικεικῶς δὲ
προσκύντες, πολλῆς ἀπολαύσονται τῆς φιλοτιμίας. Ἄν
δὲ ταῦτα μάθωσι, κἂν πάντων ὥσιν ἀθλιώτεροι, οὐχ
αἰρήσονται οὐδέποτε τοιαῦτα κολάζεσθαι, ἐγὼ ἐγ-
γυώμαι· ἀλλὰ καὶ χάριν ὡμῶν εἰσονται, ὅτι καὶ τοῦ
γέλως καὶ τῆς ὀδύνης αὐτοὺς ἀπηλλάξετε ἐκεῖνης.

Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἡνιόχων καὶ παίδας ἂν ἐκδοίητε
τοὺς ὡμετέρους, καὶ ὑπὲρ ὀρχηστῶν καὶ αὐτὰς ἂν
πρόσιθε τὰς ψυχὰς· ὑπὲρ δὲ τοῦ Χριστοῦ πεινώντας,
οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τῆς οὐσίας προίεσθε μέρος· ἀλλὰ
ἂν ὀλίγον ὥστε ἀργύριον, ὡς τὸ πᾶν ἐκτετικότες,
οὕτω διάκεισθε, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ δοῦναι, ἀλλὰ
τὸ μετα δαφιλίας δοῦναι, τοῦτο μάλιστα ἔστιν
ἐλεημοσύνη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὗ τοῦς δι-
δόντας ἀπλῶς ἀνακηρύττει καὶ μακαρίζει, ἀλλὰ τοῖς
ἀφθόνως παρέχοντας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἔδωκαν,
ἀλλὰ πῶς; Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι. Τί
γὰρ εὐελεός, ὅταν πλουτῶν τσοαυτὸν δῶς, ὅσον ἂν τις

nudatam et sevitiā tuā, quæ huiusmodi opus habet larvis, quæ non flectitur ad misericordiā. Quis enim adeo miser est et infelix, ut nulla instante necessitate pro uno pane tam indecore se gerat, pulsetur, et tantas sustineat pœnas? Illius itaque simulatio circuit inhumanitatem tuā prædicans. Quia enim supplicans, obsecrans, et miserabilia emittens verba, lamentans, lacrymans et per totam diem circumiens, ne necessarium quidem invenit alimentum, hanc fortasse technam excogitavit, quæ non tantum illi, quantum tibi affert dedecus et probum. Illius enim ut misereamus æquum est, quia in tantam redactus est necessitatem: nos vero mille suppliciiis digni, quia pauperes ad hæc facienda cogimus. Nam si facile flecteremur, numquam ille vellet talia sustinere. Et quid dico nuditatem et tremorem? Quod enim longe horribilius est dicam: coacti sunt quidam filios excæcare ætate immaturos, ut in tantis calamitatis sensum veniremus. Quia enim videntes et nudi circumeuntes, neque ex ætate neque ex calamitate immiseriordes attraherant, tot malis aliam graviores tragediam addiderunt, ut famem sedarent; levius esse existimantes hac communi luce et omnibus concessio radio privari, quam cum perpetua fame luctari et mortem subire miserrimam. Quia enim non didicistis misereri paupertatis, sed calamitatibus delectari, insatiabilem vestram implent cupiditatem, et sibi et vobis gehenna graviores incendentes flammam. Et ut discatis, hæc et similia ideo contingere, argumentum vobis proferam quod in confesso sit, cui nemo contradicit. Sunt alii pauperes leves animoque elati, qui famem ferre nesciunt, sed omnia potius quam hoc patiuntur. Hi sæpe vos miserabilibus et gestibus et verbis adeuntes, cum nihil consequuti essent, missis supplicationibus, præstigiatōres demum longe retro reliquerunt; alii quidem mandantes coria detritorum calceorum, alii acutos clavos in caput indigentes, alii autem in aquis gelu concretis nudo ventre immorantes; alii autem his absurdiora et acerbiora sustinentes, ut improbum exhibeant spectaculum.

6. Tu autem dum hæc sunt stas ridens et admirans, et de aliorum malis ceu pompam agens, dum communis natura dedecore afficitur. Et quid amplius faceret immanis dæmon? Deinde ut promptius hæc faciat, largiorem pecuniam erogas. Et ei quidem qui precatur, Deum invocat, placideque accedit, ne respondere quidem dignaris neque respicere illum; imo etiam molesta in illum verba effundis, quando frequenter tibi importunus est: Hunccline oportet vivere? hunccline respirare, aut hunc solem videre? erga illos autem lætus es et liberalis, utpote qui sis ceu agonotheta quidam illius ridiculæ et satanicæ turpitudinis. Quamobrem congruentius iis, qui hæc proponunt certamina, et nihil omittunt donec alios viderint male affici, talia verba dicerentur: Hoscine vivere, omnino respirare? hunc solem videre, qui in communem delinquant naturam, et Deum contumelia afficiunt? Et cum Deus dicat: Da eleemosynam, et

do tibi regnum celorum: non audisti: diabolo autem ostendente caput clavis confixum, statim liberalis effectus es: magisque te inflexit maligni dæmonis machina, tantum inferens damnum, quam Dei promissio millia afferens bona. Cum oportuisset, etiam aurum numerare deberet, ut hæc non fierent nec facta spectarentur, nihil non agere et pati, ut tanta illa tolleretur insania; vos autem, ut et fiant et facta videantur, nihil non agitis et operamini. Adhucne interrogas, dic mihi, cur sit gehenna? At ne hoc ultra interrogas, sed cur una tantum sit gehenna. Quot enim non sunt supplicia digni hi, qui tam crudele et inhumanum constituent spectaculum, ridentque de iis, de quibus lugere et illos et vos oporteret, magisque vos qui ad tam indecore agendum cogitis? Sed, inquires, non cogo. Quomodo, quæso te, non cogis, qui modestioribus et stentibus ac Deum invocantibus ne aurem quidem præbere velis; his vero largiter pecuniam erogas, et multos advocas admirantes? Et recedamus, inquires, eorum miserentes. Et tunc hæc jubes? Non est hoc misereri, o homo, tantas exigere pœnas pro duobus obolis, præcipere ut pro necessario cibo sese lacerent, et capitis cutem tam acerbè et miserabiliter in multas partes dissecent. Bona verba, inquires; neque enim nos capita clavis configimus. Utinam tu faceres, et res non tam gravis esset. Nam qui quempiam interficit, multo gravius facit, quam is qui seipsum jubet interficere. Quod etiam in his usu venit: acerbiores enim sustinent dolores, quando sua manu jubentur hæc male iussa exsequi; et hæc Antiochiæ, ubi primum appellati sunt Christiani, in qua fuere omnium hominum mitissimi, in qua olim vigeat magnus eleemosynæ fructus. Neque enim præsentibus tantum, sed etiam iis qui procul aberant mittebant, idque dum fames expectaretur. Quid ergo, inquires, faciendum? Hanc feritatem demittere, egenis vero omnibus edicere, si hæc faciant, nihil accepturos illos esse; si vero modeste accedant, magna fructuros largitate. Si porro hoc ediscant, etiamsi omnium miserrimi fuerint, numquam eo inducentur ut se sic lanient, ego polliceor; sed etiam vobis gratiam habebunt, quod illos ab irrisione et dolore tali eripueritis.

Eleemosyna largiter danda. Antiochenis ecclesiis reditus in pauperes effusi. — Nunc autem pro aurigis etiam filios obtuleritis, et pro saltatoribus etiam ipsas profuderitis animas; pro Christo autem esuriente ne minimam quidem facultatem partem dederitis; sed si tantillum argenti detis, ac si totum solveritis, sic affecti estis, nescientes, quod non dare, sed cum largitate dare, illud maxime est eleemosyna. Ideo propheta non eos qui solum dant prædicat et beatos dicit, sed eos qui largiter dant. Non solum enim dixit, Dedit; sed quomodo? *Dispersit, dedit pauperibus* (Psal. 111. 9). Quid enim prodest, si ex divitiis tantum dederis, quantum dedit quispiam verbi gratia ex mari cyathum, neque viduæ magnitudinem animi æmulatus fueris? quomodo dixeris, *Domine, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam,*

et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (Psal. 50. 3); cum ipse non secundum magnam misericordiam misereris; imo fortassis neque secundum parvam? Valde enim me pudet, cum video divites multos equis freno aureo instructis vectos, qui secum trahunt famulos aurum gestantes, et lectos habent argenteos multumque alium fastum; cum autem pauperi erogandum est, etiam valde pauperibus esse pauperiores. Sed quid est illud quod sæpe dicunt? Habet, inquit, Ecclesia commune. Et quid hoc ad te? neque enim, si ego dederò, tu salvus eris: neque, si ecclesia dederit, tu peccata tua delevisi. Ideoque non das, quia ecclesia dare debet egenis: quia sacerdotes precantur, tu numquam precaturus es? et quia alii jejunant, tu perpetuo ebrius eris? Nescis quia non ita propter pauperes elemosynæ legem posuit Deus, ut propter eos ipsos qui largiuntur? An tibi sacerdos suspectus est? Est quidem hoc grave peccatum; sed de hoc non accurate disputabo: propter te omnia facito, et sic duplicem assequeris mercedem. Etenim quæ nos de elemosyna dicimus, non dicimus ut ad nos offeras, sed ut tu per teipsum ministres. Nam si mihi offeras, fortassis a vana gloria corripieris, sæpeque etiam offensus recedes mala suspicatus: si autem per vos ipsos omnia faciatis, et offensionibus et absurdis suspicionibus liberi eritis, majorque vobis merces erit.

7. Non igitur hæc dico, ut vim vobis faciam ad pecunias huc afferendas; neque indignatus propter sacerdotes qui male audiunt. Nam si succensere et dolere oportet, pro vobis dolendum est qui male dicitis. Iis enim, qui frustra et temere male audiunt, merces major; dicentibus autem iudicium et supplicium gravius erit. Non ergo pro illis hæc dico, sed quod de vobis curam et sollicitudinem geram. Quid enim mirum, si ætate nostra quidam in suspicionem veniunt, cum etiam illorum tempore sanctorum qui angelos imitabantur, qui nihil sibi proprium possidebant, apostolorum inquam, murmur fuerit in ministerio viduarum, quod despicerentur pauperes, quando nemo quidquam ex suis facultatibus sibi proprium esse dicebat, sed erant ipsi omnia communia? Ne hos proferamus obtentus, nec in defensionem nostram conferre putemus quod Ecclesia multa possideat. Cum enim facultatum ejus magnitudinem perspicias, cogita etiam inceptorum pauperum gregem, infirmorum multitudinem, innumerarum expensarum occasiones: curiose inquire et scrutare: nemo impedit, imo parati sumus ad rationes vobis reddendas. Sed hyperbole uti volo. Cum enim rationes reddiderimus, et ostenderimus expensam proventu non esse minorem, imo et aliquando majorem: illud a vobis libenter sciscitarer, cum illo migraverimus, et audierimus Christum dicentem: *Esurientem me vidi, et non me nutrivisti, nudum, et non operuisti* (Matth. 25. 42): quid dicemus? quam afferemus defensionem? hunc vel illum adducemus in medium, qui his non obsequutus est, et quosdam ex suspectis sacerdotibus? Et quid hoc ad te? inquit; ego enim

te accuso de peccatis, quæ admisisti. Purgatio eorum est, ut propria abluas peccata, non ut ostendas alios in eadem incidisse. Ecclesia enim ob vestram paritatem retinere cogitur ea, quæ nunc habet. Quod si omnia secundum apostolicas leges agerent, ejus proventum oporteret esse vestrum animum: quod quidem et tutum esset penuriam, et thesaurus inexhaustus. Nunc autem cum vos quidem thesaurizatis in terra, et omnia in penuriis vestris clauditis; Ecclesia vero impendere necesse habet, viduarum coctibus, virginum choris, hospitum adventibus, peregrinantium ærumnis, victorum calamitatibus, infirmorum et mutilorum necessitatibus, aliis hujusmodi occasionibus: quid faciendum? eosne omnes aversari, et tot portus obstruere? equis naufragiis hinc partis suffecerit, flentibus, lamentis, ejulatibus undique allatis? Ne ergo timore loquamur quod in mentem venerit. Nunc enim, ut jam dixi, rationes vobis reddere parati sumus. Si autem secus res se haberet, et si doctores haberetis corruptos, qui omnia raperent et avari essent, neque sic purgatio vestra esset eorum nequitia. Nam benignus ille et sapientissimus unigenitus Dei Filius omnia videns, sciensque quod contingat multos in diuturno tempore et tanto orbis spatio esse sacerdotes corruptos; ut ne per illorum incuriam, eorum qui ipsis subditi sunt socordiaaugeatur, omnem tollens negligentiae excusationem ait: *Super cathedram Moysis sederint scribæ et Pharisei. Omnia ergo, quæ dixerint vobis facere, facite: secundum opera autem illorum ne faciatis* (Matth. 23. 2); ostendens, quod etiamsi doctorem improbum habeas, nihil tibi prodesse poterit, nisi iis quæ dicantur attendas. Neque enim ab iis quæ doctor operatus est, sed ab iis quæ audisti, nec obsequutus illis es: ab his tibi calculum feret Deus. Itaque si ea quæ præcepta sunt feceris, cum multa tunc stabis fiducia; si vero dictis non obsequutus fueris, etiamsi mille corruptos sacerdotes ostendas, nihil hoc tibi proderit. Nam et Judas apostolus erat; hoc tamen nihil unquam sacrorum expilatoris et avaros excusabit. Neque poterit quis accusatus dicere: Enimvero apostolus fur erat, sacrorum expilator et proditor: sed hoc nos maxime supplicio tradet et damnabit, quod non aliorum malis ad sanam mentem reducti simus. Ideo enim illa scripta sunt, ut fugiamus illorum imitationem. Idcirco hunc et illum relinquentes, nobis ipsis attendamus: unusquisque enim nostram pro se rationem dabit Deo. Ut ergo hanc rationem cum bona reddamus purgatione, nostram componamus vitam, et largam manum egenis porrigamus: scientes hanc solam nostram esse defensionem, si ostendamus nos præcepta recte exsequutos esse; nullamque esse aliam. Si hanc exhibere possimus, intolerabiles illos gehennæ dolores effugiemus, et futura consequemur bona: quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἀπὸ πτελάτους κύαθον δαίη, καὶ μηδὲ χήρας γυναι-
κὸς μεγαλοφυλίαν ζηλώσης; πῶς δὲ ἱερεῖς, Κύριε,
*ἐλέησον με κατὰ τὸ μέγα ἔλεος σου, καὶ κατὰ τὸ
κλήρος τῶν οικτιρῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά
μου· οὐ κατὰ τὸ μέγα ἔλεος· αὐτὸς ἔλεος, τάχα δὲ
οὐδὲ κατὰ τὸ μικρόν;* Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχύνομαι,
ὅταν ἴδω πολλοὺς τῶν πλουτούντων ἐφ' ἵππων χρυσο-
χαλίων φερομένους, καὶ οἰκέτας χρυσοφοροῦντας
ἐπισυρομένους, καὶ κλίνας ἀργυρᾶς ἔχοντας, καὶ
ἐτέραν πλείονα φαντασίαν, καὶ ἡνίκα ἂν πένητι δέη
παρασχεῖν, τῶν σφόδρα πανήτων πτωχοτέρους γινο-
μένους. Ἄλλὰ τίς ὁ πολὺς αὐτῶν λόγος; Ἔχει τὸ
κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, φησί. Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ;
οὐδὲ γὰρ, ἐὰν ἐγὼ δῶ, σὺ διασώθης· οὐδ' ἂν ἡ Ἐκ-
κλησία παράσχη, σὺ τὰ ἁμαρτήματα ἐξήλειψας τὰ
σά. Εἰ γὰρ· διὰ τοῦτο οὐ δίδως, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία
ὀρεῖται δοῦναι τοῖς δεομένοις· ἐπειδὴ εὐχονται οἱ
ἱερεῖς, σὺ οὐκ εὗξῃ ποτέ; καὶ ἐπειδὴ νηστεύουσιν
ἐτεροι, σὺ μεθυσθήσῃ διηνεκῶς; οὐκ οἶσθα, ὅτι οὐχ
οὕτω διὰ τοὺς πένητας τὰ περὶ ἐλεημοσύνης ἐνομο-
θίστησεν ὁ Θεός, ὥς δι' αὐτοὺς τοὺς παρέχοντας;
Ἄλλ' ὑποπτύεις τὸν ἱερέα; Μάλιστα μὲν χαλεπὴ
καὶ τοῦτο ἁμαρτία· πλην οὐδὲν ἀκριβολογούμε· διὰ
σαυτοῦ πάντα ποιεῖ, καὶ διπλοῦν οὕτω καρπώσῃ τὸν
μισθόν. Καὶ γὰρ ἅπερ ἡμεῖς ὑπὲρ ἐλεημοσύνης λέγο-
μεν, οὐχ ἵνα ἡμῖν προσαγάγῃς λέγομεν, ἀλλ' ἵνα
εὐτὸς διὰ σαυτοῦ διακονῇ. Ἔμοι μὲν γὰρ προσφέ-
ρων, ἴσως καὶ κανοδοξία ἀλώσῃ, πολλάκις δὲ καὶ
σκανδαλισθεὶς ἀπικλεύσῃ τῷ πονηρᾷ ὑποπτέυσαι· ἂν
δὲ δι' ἑαυτῶν πάντα ποιῇτε, καὶ σκανδαλὸν ἀπαλ-
λαγήσαθε καὶ ὑποψίας ἀτόπου. καὶ πλείων ὅμιν ὁ
μισθός.

Ζ. Οὐ τοίνυν ἐκδιαζόμενος ὡμὰς ἐνταῦθα κομίζειν τὰ
χρήματα, ταῦτα λέγω, οὐδὲ ἀγανακτῶν ὑπὲρ τῶν κα-
κῶς ἀκούοντων ἱερῶν. Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν χρὴ καὶ
ἀλλεῖν, ὑπὲρ ὧν ἀλλεῖν δεῖ τῶν λεγόντων κακῶς.
[190] Τοῖς μὲν γὰρ ἀκούουσιν εἰκὴ καὶ μάτην κακῶς
ὁ μισθός· μετῴν, τοῖς δὲ λέγουσι τὸ κρίμα καὶ ἡ τι-
μωρία βαρυτέρα. Οὐ τοίνυν ὑπὲρ αὐτῶν ταῦτα λέγω,
ἀλλ' ὧν κηδόμενος καὶ φροντίζων. Τί γὰρ θαυ-
μαστόν, εἰ ἐπὶ τῇ γενεᾷς τινες ὑποπτέουσιν τῆς
ἡμετέρας, ὅπου γε ἐπὶ τῶν ἀγίων ἐκείνων τῶν τοὺς
ἀγγέλους μιμησαμένων, τῶν οὐδὲν ἴδιον κεκτημένων,
τῶν ἀποστόλων λέγω, γογγυσμὸς ἦν ἐν τῇ διακονίᾳ
τῶν χηρῶν. ὅτι παρεθωροῦντο οἱ πένητες, ὅτε οὐ-
δεῖς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ'
ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά; Μὴ δὴ ταύτας προβαλλώ-
μεθα τὰς προφάσεις, μηδὲ ἀπολογία εἶναι νομιζόμεν
τὴν Ἐκκλησίαν πολλὰ κεκτηθῆναι. Ὅταν γὰρ τῆς
οὐσίας αὐτῆς τὸ μέγεθος ἴδῃς, ἐννέσῃσιν καὶ τῶν ἐγ-
γεγραμμένων πενήτων τὰς ἀγέλας, τῶν ἀβρωστούν-
των τὰ πληθῆ, τῶν μυρίων χορηγιῶν τὰς ὑποθέσεις·
περιέργασαι, πολυπραγμόνησον, οὐδεὶς ὁ κωλύων,
ἀλλὰ καὶ ἔτοιμοι λόγον ὅμιν παρασχεῖν. Πλην ὑπερ-
βολὴν ποιήσασθαι βούλομαι. Ὅταν γὰρ παράσχωμεν
τὰς εὐθύνas, καὶ δείξωμεν οὐκ ἐλάττωνα τῆς προσ-
δοῦ τὴν δαπάνην οὖσαν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλείω,
ἥδεως ἂν ὡμὰς ἐκεῖνο ἐροίμεν· ἡνίκα ἂν ἀπέλωμεν
ἐκεῖ, καὶ ἀκούσωμεν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Πεινῶντά
με εἰδετε, καὶ οὐκ ἐθρόψατε, γυμνόν, καὶ οὐ
κεριβάλετε, τί ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογισόμεθα;* Τὸν
δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα εἰς μέσον ὀφούμεν τὸν παρακού-
σαντα τούτων, καὶ τινὰς τῶν ἱερῶν τῶν ὑπόπτων;

* Deerat ei γὰρ.

Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ; ἐγὼ γὰρ σοι ἐγκαλῶ, φησὶν,
ἅπερ αὐτῇ; ἡμαρτες. Ἀπολογία δὲ τούτων ἐν τῇ
οἰκείᾳ ἀπολούσασθαι ἁμαρτήματα, οὐ τὸ δεῖξαι ἐτέ-
ρους τὰ αὐτὰ σοι πεπλημεληκότας. Καὶ γὰρ ἡ
Ἐκκλησία διὰ τὴν ὑμετέραν μικρολογίαν ἔχειν ἀναγ-
κάζεται ἅπερ ἔχει νῦν· ὥς εἰ γε κατὰ τοὺς ἀποστο-
λικούς πάντα ἐπραττον νόμους, πρόσδορον αὐτῆς εἶναι
ἐχρῆν τὴν ὑμετέραν γνώμην, ὃ καὶ ταμίειον ἀσφα-
λὲς ἂν ἦν καὶ ἀνάλωτος θησαυρός. Νῦν δὲ ὅταν ὡμῆς
μὴν θησαυρίζητε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα ἐν τοῖς
ταμείοις ἀποκλείητε τοῖς ὑμετέροις, αὕτη δὲ ἀναγκά-
ζηται δαπανᾶν χηρῶν συλλόγους, παρθένων χοροὺς,
ξένων ἐπιδημίας, ἀποδημούντων ταλαιπωρίας, δε-
σμωντῶν συμφοραῖς, ἀβρωστούντων καὶ λεηλοημένων
ἀνάγκαις, ἐτέραις τοιαύταις προφάσεσι, τί δεῖ ποιεῖν;
ἀποστρέφεσθαι τούτους ἅπαντας, καὶ τοσοῦτους προσ-
χωσαί λιμένας; καὶ τίς ἐν τοῖς γινόμενοις ναυαγίοις
ἀρχέσει; τοῖς ὀδυρμοῖς, τοῖς θρήνοις, ταῖς οἰμωγαῖς
ταῖς πανταχόθεν φερομένοις; Μὴ τοίνυν ἀπλῶς τὸ
ἐπιὸν φθεγγόμεθα. Νῦν μὲν γὰρ, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν,
καὶ τὰς εὐθύνas παρασχεῖν ὅμιν ἔτοιμοι· εἰ δὲ καὶ
τοῦναντίον ἦν, καὶ διεφθαρμένους εἶχετε διδασκάλους
καὶ πάντα ἀρπάζοντας καὶ πλεονεκτοῦντας, οὐδὲ
οὕτως ὅμιν ἀπολογία ἡ ἐκείνων πονηρία ἦν. Ὁ γὰρ
φιλόανθρωπος καὶ πένστροφος, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ πάντα ὀρών, καὶ εἰδὼς ὅτι συμβαίνει πολ-
λοὺς ἐν [191] τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ τοσαύτῃ οἰκου-
μένῃ ἱερέας γενέσθαι διεφθαρμένους· ἵνα μὴ ἡ τῶν
ἀρχομένων βῆθυμλα ἐπιτείνηται διὰ τῆς ἐκείνων
ὀλιγωρίας, πᾶσαν ἀναιρῶν ἀπολογίαν βῆθυμλας, Ἐπὶ
τῆς καθέδρας Μωϋσέως, φησὶν, *ἐκάθισαν οἱ γραμ-
ματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν, ὅσα ἂν λέ-
γωσιν ὅμιν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν
μὴ ποιεῖτε·* δεικνύς ὅτι κἂν διδάσκαλον ἔχῃς φαῦλον,
οὐδὲν σε τοῦτο ὀνήσῃ· δυνήσεται, ἂν μὴ προσέχῃς
τοῖς λεγομένοις. Οὐ γὰρ ἀφ' ὧν ὁ διδάσκαλος ἐπράξεν,
ἀλλὰ ἀφ' ὧν ἀκούσας παρήκουσας, ἀπὸ τούτων σοι
φέρει τὰς ψήφους ὁ Θεός. Ὡστε ἐὰν μὲν ποιῇς τὰ
ἐπιτεταγμένα, μετὰ πολλῆς τότε στήσῃ τῆς παρῆρ-
σίας· ἂν δὲ παρακούσῃς τῶν λεγομένων· κἂν μυρίους
ἱερέας διεφθαρμένους δείξῃς, οὐδὲν σου τοῦτο προστή-
σεται. Ἐπεὶ καὶ Ἰουδας ἀπόστολος ἦν, ἀλλ' ὅμως
οὐδὲν τοῦτο ὑπὲρ τῶν ἱεροσύλων καὶ φιλαργύρων ἀπο-
λογησεται ποτε. Οὐδὲ δυνήσεται τις ἐγκαλούμενος
λέγειν ὅτι, Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος κλέπτης ἦν καὶ
ἱερόσυλος καὶ προδότης· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μά-
λιστα ἡμᾶς τιμωρήσεται καὶ κατακρινεῖ, ὅτι μηδὲ
τοῖς ἐτέρων κακοῖς ἐσωφρονίσθημεν. Διὰ γὰρ τοῦτο
καὶ ἀναγέγραπται ἐκεῖνα, ἵνα φύγωμεν ἐκείνων τὸν
ζηλον. Διὸ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα ἀφέντες, ἡμεῖς
ἐαυτοῖς προσέχωμεν· ἕκαστος; γὰρ ἡμῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ
λόγον δῶναι τῷ Θεῷ. Ἰν' οὖν τὸν λόγον τοῦτον μετὰ
καλῆς παράσχωμεν ἀπολογίας, τὸν ἑαυτῶν ρυθμίσω-
μεν βίον, καὶ σαφιλῇ τὴν χεῖρα ἐκτείνωμεν τοῖς δεο-
μένοις, εἰδότες ὅτι αὕτη μόνῃ ἡμῖν ἔστιν ἀπολογία,
τὸ δεῖξαι ἡμᾶς αὐτοὺς κατωρθώκοντας τὰ ἐπιτεταγμέ-
να, ἐτέρα δὲ οὐδεμία. Κἂν ταύτην δυνήθωμεν παρα-
σχεῖν, τὰς ἀφορητοὺς ἐκείνας δούνας τῆς γενένης δια-
φευξόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν·
ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλαν-
θρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ΄.

ὅτε οἰδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθλίσουσιν· οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται· ὁὕτως καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

α'. Πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν, ὥστε δεῖξαι μὴ καλυμμένον τὸ λαμβάνειν. Διόπερ τοσαῦτα εἰπὼν ἐμπροσθεν, οὐκ ἤρκεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν νόμον χωρεῖ, οικειότερον τοῦ προτέρου παρέχων ὑπόδειγμα. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον τὰς βούε παραγαγεῖν εἰς μέσον, καὶ ῥηταῖς περὶ ἱερῶν νόμον κείμενον εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Ἐκείναι δέ μοι κἀν τούτῳ τὴν Παύλου σύνεσιν, πῶς μέμνηται τοῦ πράγματος μεγαλοπρεπῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τῶν προσφερόντων [192] λαμβάνουσιν· ἀλλὰ τί· Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθλίσουσιν· ἵνα μήτε οἱ λαμβάνοντες ὀνειδίζονται, μήτε οἱ παρέχοντες ἐπαίρωνται. Διὰ καὶ τὸ ἐξῆς οὕτω τίθεικεν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα ^α εἶπεν, Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες· ἀπὸ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλὰ, Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. Τὰ γὰρ προσερχόμενα οὐκ εἰσι λοιπὸν τῶν προσερχομένων ἦν, ἀλλὰ τὸ ἱερὸν καὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσιν, ἀλλ', Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθλίσουσιν, δεικνύς πάλιν τὴν συμμετρίαν, καὶ ὅτι οὐ χρηματίζεσθαι δεῖ οὐδὲ πλουτεῖν. Εἰ δὲ λέγει, ὅτι Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται, οὐ τὴν ἐξίσης διανομήν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἐξ ὀφειλῆς δεδομένην αὐτοῖς παραμυθίαν. Καίτοι τὰ τῶν ἀποστόλων μέριζον πολλῶ ἦν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τιμὴ ἦν ἡ ἱερωσύνη· ἐνταῦθα δὲ κίνδυνοι καὶ σφαγαὶ καὶ φόνοι. Διόπερ τῶν ἄλλων παραδειγμάτων ἀπάντων πολλὸν μέριζον ἦν τὸ λέγειν· Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπεύραμεν. Ὅταν γὰρ εἶπη, Ἐσπεύραμεν, τοὺς χειμῶνας καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰ ἅπαντα κακὰ ἐνδείκνυται, ἅπερ ὑπόμενοι κηρύττοντες. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοσαύτης οὐσας τῆς ὑπεροχῆς, οὐκ ἠθέλησεν οὐτε τὰ τῆς Παλαιᾶς ταπεινώσαι, οὐτε τὰ ἑαυτοῦ ἐπάραι· ἀλλὰ καὶ τὰ ἑαυτοῦ συστέλλει, οὐκ ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς διδοῦς τὴν ὑπεροχὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ ἐκινδυνεύσαμεν ἢ παρεβουλεύσαμεθα, ἀλλ', Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπεύραμεν· καὶ τὰ τῶν ἱερῶν, ὡς οἷον τέ ἐστιν, ἐπαίρει λέγων· Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τὴν διηνεκὴ δουλείαν αὐτῶν καὶ τὴν καρτερίαν διὰ τούτων ἐνδείξασθαι βουλόμενος. Καὶ εἰπὼν τοὺς ἱερέας τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις, τοὺς τε Λευῖτας τοὺς τε ἀρχιερέας, ἐκότερα τὰ τάγματα ἐδήλωσε, καὶ τὰ καταδεέστερα καὶ τὰ ὑπάρχοντα· τὰ μὲν διὰ τοῦ λέγειν, Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, τὰ δὲ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες. Οὐδὲ γὰρ πᾶσιν ἐν ἐπιτεταγμένον ἔργον ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τὰ παχύτερα, οἱ δὲ τὰ ὀψιλότερα ἦσαν ἐγχεχειρισμένοι. Πάντας τοίνυν τοὺς περιλαβὼν, ἵνα μή τις λέγῃ, τί τῆς Παλαιᾶς ἡμῖν μέμνηται· οὐκ οἶσθα ὅτι προσταγμάτων τελειοτέρων ἡμῖν ὁ καιρὸς· μετ' ἐκεῖνα πάντα τὸ πάντων ἰσχυρότερον τίθεικεν εἰπὼν· Ὅπως καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἀνθρώπων λέγει τρέφεσθαι, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἱερῶν, Ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ Ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, οὕτως καὶ

ἐνταῦθα, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου. φησί· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ ἔσθλεις, οὕτως ἐνταῦθα ζῆν, οὐκ ἔμπορεύεσθαι οὐδὲ θησαυρίζειν. Ἄξιός γάρ, φησὶν, ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐχρησάμην. τί οὖν, εἰ μὴ ἐχρήσω, φησὶ, νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον χρῆσασθαι βούλει, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις· Ἀπαγε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ταχέως τῇ ἐπιδορθώσει ἐχρήσατο, οὕτως εἰπὼν· Οὐκ ἐργασάμεθα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἡμῶν. Καὶ ὅρα μετ' ὅσης σφοδρότητος ἀρνεῖται καὶ διακρούεται τὸ πρᾶγμα· Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Καὶ οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κέχρηται τῇ ῥήσει ταύτῃ· καὶ γὰρ ἀνωτέρω [193] εἶπεν, Οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, Εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου· καὶ ἐνταῦθα, Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐχρησάμην. Τούτων, ποίων· τῶν πολλῶν παραδειγμάτων. Πολλῶν γὰρ μοι παρεχόντων ἐξουσίαν, τοῦ στρατιώτου, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένος, τῶν ἀποστόλων, τοῦ νόμου, τῶν παρ' ἡμῶν εἰς ὕμᾱς γινομένων, τῶν παρ' ὁμῶν εἰς τοὺς ἄλλους, τῶν ἱερῶν, τοῦ προσταγματος τοῦ Χριστοῦ, οὐδενὶ τούτων ἐπέσθην εἰς τὸ καταλύσαι τὸν ἑμαυτοῦ νόμον, καὶ λαθεῖν. Καὶ μή μοι τὰ παρελθόντα λέγε· καίτοι γε ἔγω εἶπαι, ὅτι πολλὰ καὶ ἐν τοῖς παρελθούσιν ὑπέμεινα διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐκείνους ἰσχυρίζομαι μόνους, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑπισχνούμαι, ὅτι αἰρούμαι μᾶλλον ἀποθανεῖν λιμῶ, ἢ τούτων ἀποστερηθῆναι τῶν στεφάνων. Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, φησὶν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Οὐκ εἶπεν, Ἢ τὸν νόμον μου ἵνα τις καταλύσῃ, ἀλλὰ, Τὸ καύχημα. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι Ποιεῖ μὲν αὐτό, οὐ χαίρων δὲ, ἀλλὰ στένων καὶ ὀδυνώμενος, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δεῖξαι θέλων καὶ τὴν περιουσίαν τῆς προθυμίας, καὶ καύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοσούτον ἀπέχεν ὀδυνᾶσθαι, ὅτι καὶ καυχᾶται καὶ ἀποθάνειν αἰρεῖται μᾶλλον, ἢ ἐκπασεῖν τοῦ καυχήματος τούτου. Οὕτως καὶ ζωῆς αὐτῷ γλυκύτερον ἦν τὸ γινόμενον.

β'. Εἶτα καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει αὐτὸ, καὶ δείκνυσιν μέγα ὄν, οὐχ ἵνα αὐτὸν λαμπρὸν ἀποφήνῃ· πόρρω γὰρ οὗτος ἐκείνου τοῦ πάθους· ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι χαίρει, καὶ τὴν ὑποψίαν ἐκ περιουσίας ἀνέλῃ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ὡς ἔφθην εἰπὼν, καὶ καύχημα αὐτὸ ἐκάλεσε. Καὶ εἰ φησιν· Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γὰρ μοι ἐπίκειται· οὐαὶ δὲ μοι ἐστίν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι! Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράξω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἀκὼν, οἰκονομῶν κενίστευμαι. Τίς οὖν μοι ἐστίν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελίζομαι, ἀδάπανον θῆσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. τί λέγεις, εἰπέ μοι· ἐὰν εὐαγγελίξῃ, οὐκ ἔστι σοι καύχημα, ἀλλ' ἐὰν ἀδάπανον θῇς τὸ εὐαγγέλιον· οὐκοῦν τοῦτο μέριζον ἐκείνου· οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔχει τι πλεον· ὅτι τὸ μὲν ἐστίν ἐπίταγμα, τὸ δὲ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως κατόρθωμα. Ἀ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν γίνεται, πολλὴν ἔχει τὸν μισθὸν κατὰ τοῦτο· ὁ δὲ ἐν ἐντολῇ τάξει, οὐ τοσούτον. Ὅπως κατὰ τοῦτο φησι, τοῦτο ἐκείνου πλεον εἶναι, οὐ κατ' αὐτὴν τοῦ πράγματος τὴν φύσιν. τί γὰρ τοῦ κηρύξαι ἴσον; Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοὺς ἀμύλλασθαι

^a Reg., τοὺς βούε, et paulo post idem νόμον ἐπὶ τούτῳ κείμενον ἀναγνάναι. ^b Desyat, οὐδὲ ἐνταῦθα.

HOMILIA XXII.

CAP. 9. v. 13. *Nescitis quod qui sacra operantur, ex sacrario vivunt? qui altari deserviunt, cum altari participant? 14. Ita et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere.*

1. Multum curat ostendere non esse veltum accipere. Ideoque cum tot tantaque antea dixisset, non satis habuit, sed etiam ad legem procedit, præbens exemplum priori convenientius. Non enim par res erat boves in medium adducere, et legem de sacerdotibus diserte latam afferre. Perpende autem mihi etiam in hoc Pauli prudentiam, quam decore et magnificentia rem memoret. Neque enim dixit: Qui sacra operantur ab offerentibus accipiunt; sed quid? *Ex sacrario vivunt*; ut nec accipientes probro afflendantur, nec qui præbent extollantur. Quapropter id quod sequitur sic posuit. Neque hic enim dixit, Qui altari assident, ab immolantibus accipiant; sed, *Cum altari participant*. Nam quæ oblata fuerant, non ultra offerentium erant, sed sacrarii et altaris. Nec dixit, *Sacra accipiunt*, sed, *Ex sacrario vivunt*; rursus ostendens moderationem, et quod non oporteat pecunias colligere nec ditari. Si autem dicit, *Cum altari participant*, non ex æquo faciam distributionem dicit, sed id quod ex debito datur eis solatium. Atqui longe majora apud apostolos erant. Illic enim honor erat sacerdotum; hic autem pericula, jugulationes, cædes. Ideo omnibus aliis exemplis longe majus erat id quod dicit, *Si nos vobis spiritualia seminavimus*. Cum enim dicit, *Seminavimus*, tempestates, pericula, insidias et inenarrabilia mala ostendit, quæ sustinebant si qui prædicabant. Attamen etsi tanta esset excellentia, noluit ea quæ veteris erant legis deprimere, neque sua extollere: sed sua quodammodo comprimit, non a periculis, sed a magnitudine doni dans illi excellentiam. Non enim dixit, Si pericula adimus, si vitæ nostræ non consulimus, sed, *Sinos vobis spiritualia seminavimus*; et quæ sunt sacerdotum, quantum fieri potest extollit dicens: *Qui sacra operantur, et qui altari assident*; perpetuam illorum servitutem et perseverantiam volens ostendere. Et cum dixisset sacerdotes qui sunt apud Judæos, et Levitas et Pontifices, utrosque ordines indicat, et qui sunt inferiores et qui superiores, alios quidem cum dicit, *Qui sacra operantur*; alios vero cum dicit, *Qui altari assident*. Neque enim omnibus unum opus mandatum erat, sed aliis crassiora, aliis altiora concedita fuerant. Hos igitur omnes complexus, ne quis diceret, Cur vetera nobis memorasti? necis perfectiorum mandatorum nobis esse tempus? post illa omnia, quod omnibus fortius erat posuit dicens: *Ita et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere*. Et neque hoc dicit, Alii ab hominibus; sed sicut in sacerdotibus, *Ex sacro*, et *Ex altari*, ita et hic, *Ex evangelio*, dicit: et sicut illic *Edere*, ita et hic *Vivere*; non mercataram facere vel thesaurizare. *Dignus est enim, inquit, operarius mercedem suam* (Matth. 10. 10).

PATROL. GR. LXI.

15. *Ego autem nullo horum usus sum*. Quid tum, inquit, si nunc non usus es, in futuro autem vis uti, et propterea hæc dicis? Apage; statim namque propterea usus est correctione, sic dicens: *Non scripsi autem hæc, ut sic fiat in me*. Et vide cum quanta vehementia rem negat et depellit: *Bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet*. Et non semel, neque his, sed sæpius hac utitur dictione: nam et superius dixit: *Non usi sumus hac potestate*; et postea rursum, *Ut non abutar mea potestate*; et hic: *Ego autem nullo horum usus sum*. *Horum*; quorum? Multorum exemplorum. Cum enim multa mihi potestatem præberent, miles, agricola, pastor, apostoli, lex, ea quæ a nobis in vos sunt, ea quæ a vobis in alios, sacerdotes, præceptum Christi: nulli horum obtemperavi, ut legem meam abrogarem et acciperem. Nec mihi dicas illa quæ præterierunt: etiamsi possim dicere, me multa pridem propterea passum esse: attamen non illis tantum nitior; sed etiam de futuris polliceor, me malle mori fante, quam his coronis privari. *Bonum est enim mihi magis mori*, inquit, *quam ut gloriam meam quis evacuet*. Non dixit, quam ut legem meam quis solvat, sed, *Gloriam*. Ne quis enim dicat, ipsam hoc quidem facere, sed non gaudentem, sed gementem et moerentem; lætitiā ingentem ostendere volens magnamque alacritatem, rem ipsam appellat gloriationem. Tantum aberat ut doleteret, ut etiam gloriaretur, et mori malit, quam hac gloria excidere. Ita quod tum fiebat, ipsa vita dulcius ipsi erat.

2. Deinde aliunde etiam id extollit, et magnum esse ostendit, non ut se splendidum declararet; procul enim ille erat ab hoc animi affectu; sed ut ostenderet se lætari, et suspicionem omnem de medio tolleret. Ideo enim, ut jam dixi, rem vocat gloriationem. Et quid ait? 16. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit; vix autem mihi est, si non evangelizavero*. 17. *Si enim volens hoc ego facio, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est*. 18. *Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Christi: ut non abutar potestate mea in evangelio*. Quid, quæso, dicis? si evangelizas, non est tibi gloriatio; sed si sine sumptu ponas evangelium? hoc ergo majus est illo? Nequaquam; sed aliunde aliquid amplius habet; quoniam aliud quidem præceptum est, aliud autem a mea voluntate præclaro gestum est. Nam quæ supra mandatum sunt, multam vel inde mercedem habent; quæ autem ex mandato, non tantam. Itaque hac ratione dicit, hoc illo esse amplius, non secundum ipsam rei naturam: quid enim prædicationi par fuerit? Hoc enim efficit, ut illi cum angelis concertent: attamen quoniam illud quidem præceptum est et debitum, hoc autem liberæ voluntatis opus alacriter susceptum; secundum illo amplius est. Ideo ait, hoc ipsum interpretans quod

nunc dixi : *Si enim volens hoc facio, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi tradita est : illud Volens et Invitus accipiens, pro eo quod conceditum vel non conceditum est. Sic etiam illud, Necessitas mihi incumbit*; intelligendum est, non quod aliquid horum invitus faciat, absit ; sed ut qui sit obnoxius iis quæ jussa sunt, et ad distinctionem libertatis quæ dicta est in accipiendo. Ideoque discipulis dicebat Christus : *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus ; quæ enim debuimus facere, fecimus* (Luc. 17. 10). Quæ est ergo merces mea ? *Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium*. Quid ergo, quæso te, Petrus mercedem non habet ? et quis unquam tantam habuerit, quantam ille ? quid vero reliqui apostoli ? quomodo ergo dixit : *Si volens quidem hoc ago, mercedem habeo ; si invitus, dispensatio mihi credita est* ? Vides hic quoque prudentiam ? Neque enim dixit, Si autem invitus, non habeo mercedem ; sed, *Dispensatio mihi credita est* ; ostendens se sic quoque mercedem habere, sed talem, qualem is, qui quod jussum erat exsequutus est ; non qualem is, qui ex metu suo alacriter præceptum superavit. Quænam ergo merces est ? *Ut evangelium prædicans, inquit, sine sumptu ponam evangelium ; ut non abuter potestate mea in evangelio*. Viden' quomodo semper potestatis nomine utatur : ostendens illud, quod frequenter dixi, quod nec illi quidem, qui accipiunt, digni sint reprehensione ? Addidit autem, *In evangelio, simul significans evangelium, et prohibens ubique rem educere. Docentem enim oportet accipere, non autem otiosum*. 19. *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrificerem*. Hic rursus aliam ponit hyperbolen. Magnum enim est non accipere ; hoc autem quod dicitur est, longe majus illo est. Quid autem est id quod dicit ? Non solum non accepi, inquit, neque solum non usus sum hac potestate, sed etiam me servituti subjeci, imo variæ et omnis generis servituti. Neque enim in pecuniis solum : sed quod pecuniis longe majus est, in multis et variis negotiis hoc ipsum exhibui : et servituti me subjeci, cum in nulla re subjectus essem, nec ulla necessitate ducerer ; hoc enim est illud, *Liber cum essem ex omnibus* ; neque uni tantum me subjeci, sed toto orbi terrarum : quapropter subjungit, *Omnium me servum feci*. Nam prædicare jussus eram, et annuntiare ea, quæ mihi credita fuerant : innumerabilia autem machinari et excogitare, ex meo studio profectum est. Nam solvendæ pecuniæ tantum obnoxius eram : ego vero pro illa exigenda nihil non agebam, plura tentans, quam jussus eram. Quia enim ex arbitrio, alacritate et caritate erga Christum omnia agebat, insatiabili desiderio salutem hominum exoptabat.

Paulus quanta fecerit pro aliorum salute. — Quamobrem ex ingenti alacritate septa transiliebat, per omnia ipsum quoque cælum transcendens. Ac cum servitutem dixisset, varios illius modos deinde recenset. Quinam illi sunt ? 20. *Et factus sum, inquit, Judæis, tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer*. Et

quomodo hoc factum est ? Quando circumcidit, ut everteret circumcisionem. Ideo non dixit, Judæus ; sed, *Tamquam Judæus*, quod erat dispensatio. Quid dicis ? præco orbis, qui cælos ipsos tetigit, et adeo in gratia fuisit, is repente tantum descendit ? Etiam ; hoc enim est ascendere. Neque enim hoc solum respicias, quod descendat, sed quod etiam eum ; qui inferne jacet, erigat et ad se adducat. 21. *Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum non essem sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrificerem*.

3. Aut est explicatio prioris dicti, aut quidpiam subindicat præter illud prius : Judæos quidem dicens eos, qui jam olim ab initio tales erant ; sub lege autem, proselytos, aut eos qui fideles erant et adhuc legi hærebant. Non enim ultra erant tamquam Judæi, sed sub lege. Et quando factus est sub lege ? Cum tonsus fuit, cum sacrificavit. Hæc porro facta sunt, non quod sententiam mutasset ; fuisset enim ea res mala ; sed caritate sese attemperante. Nam ut eos qui vere erant ad hæc traderet, factus est et ipse (Judæus), non vere, sed tantum id præ se ferens, cum tamen talis non esset, nec ex animo hoc vere faceret. Quomodo enim fecisset, qui alios transmutare curabat ; et ideo hoc faciebat, ut alios hoc facientes liberaret ab humilitate hujusmodi ? *Iis qui sine lege erant, tamquam sine lege essem*. Illi neque Judæi erant neque Christiani neque Græci ; sed extra legem erant, ut erat Cornelius, et si qui alii similes. Ad illos enim ingrediens, multa ad ipsos pertinentia simulabat. Quidam vero dicunt, illum subindicare disputationem, quam habuerat cum Atheniensibus circa inscriptionem in ara positam, et ideo dicere, *Iis qui sine lege sunt, tamquam sine lege essem*. Deinde, ne quis putaret rem illam esse sententiæ mutationem, addidit : *Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi*. Id est, Cum non modo non sine lege essem, sed etiam non solum sub lege essem, sed et legem haberem veteri longe sublimiorem, id est, Spiritus et gratiæ : ideoque subjungit, *Christi*. Postea cum id effecisset, ut de sua sententia confiderent, lucrum deinde talis suæ attemperationis ponit, dicens : *Ut lucrificerem eos, qui sine lege erant*. Et ubique causam affert attemperationis illius. Neque ibi gradum sistit, sed, 22. *Et infirmus factus sum ut infirmos lucrificerem* : hoc demum dicens ad illos pertinens, propter quod hæc omnia dicta sunt. Atqui illa erant longe majora, hoc vero convenientius : quamobrem postremum illud ponit. Idipsum quoque apud Romanos fecit, quando de cibis accusabatur, et in multis aliis locis. Deinde, ne singula et omnia persequens diutius moretur, ait : *Omnibus omnia factus sum, ut omnino quosdam salvos facerem*. Viden' hyperbolen ? Omnibus omnia factus sum, non quod omnes salvos facere sperarem, sed ut saltem paucos salvos faciam. Et hoc quidem studium, ministeriamque tale subii, quantum par erat eum, qui omnes salvos faceret, non tamen sperans me omnes saluturum esse : quod vere magnum erat, ferventisque animi. Nam qui seminabat, ubique seminabat, nec

ποιεῖ· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐπιταγὰ ἐστὶ καὶ
θραύει, τὸ δὲ προαιρέσεως φιλοτιμία, κατὰ τοῦτο
ἐκείνου πλέον. Διὸ φησί, τὸ αὐτὸ ἐρμηνεύων, ὅπερ
εἶπον νῦν· *Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω·*
εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν κεκρίσταιμι· τὸ
Ἐκὼν καὶ *Ἀκων* ἐπὶ τοῦ ἐγχευεῖσθαι καὶ μὴ ἐγχε-
υεῖσθαι λαμβάνων. Οὕτως καὶ τὸ, *Ἀνάγκη γὰρ μοι*
ἐπίκειται, [194] νοητέον, οὐχ ὡς ἀκοντός τι τοῦτων
ποιούντος, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὡς ὑπευθύνου ὄντος τοῖς
ἐπιταγθεῖσι, καὶ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολήν τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς ἐν τῷ λαμβάνειν εἰρημένης. Διὸ καὶ τοῖς
μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Χριστός· *Ὅταν πάντα ποιή-
σητε, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοὶ ἐσμεν· ἃ γὰρ*
ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. Τίς οὖν μοι
ἐστιν ὁ μισθός; *Ἰνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον*
ᾄδω τὸ εὐαγγέλιον. Τί οὖν, εἰπέ μοι, Πέτρος οὐκ
ἔχει μισθόν; καὶ τίς ἂν σχολή ποτε τοσοῦτον ὅσον
ἐκείνος; τί δὲ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; πῶς οὖν εἶπεν,
Εἰ μὲν ἐκὼν τοῦτο, πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ
ἄκων, οἰκονομίαν κεκρίσταιμι· Ὅρῃς κἀναυθα
τὴν σύνεσιν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἰ δὲ ἄκων, οὐκ ἔχω*
μισθόν, ἀλλ', *Οἰκονομίαν κεκρίσταιμι*· δεικνύς ὅτι
καὶ οὕτως ἔχει μισθόν, ἀλλὰ τοιοῦτον, οἷον ὁ τὸ ἐπι-
ταχθὲν ἐξανύσας, οὐχ οἷον ἐκείνος ὁ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ
φιλοτιμησάμενος καὶ ὑπερβάς τὸ ἐπιταγμα. Τίς οὖν
ἐστιν ὁ μισθός; *Ἰνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον,*
φησί, *ᾄδω τὸ εὐαγγέλιον*. Τί οὖν, εἰς τὸ μὴ καταχρή-
σασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.
Ὅρῃ; πῶς διόλου τῷ ὀνόματι τῆς ἐξουσίας κέχρηται,
δεικνύς τοῦτο, ὃ συνεχῶς εἶπον, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβά-
νοντες ἐγκλημάτων ἄξιοι; Προσέθηκε δὲ, *Τῷ εὐαγ-
γελίῳ, ὅμοῦ μὲν τὸ εὐαγγέλιον δηλῶν, ὁμοῦ δὲ*
κακῶν πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα ἐξάγειν. Τὸν γὰρ διδά-
σκοντα χρὴ λαμβάνειν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀργούντα
ἀπλῶς. Ἐλευθερός γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν
ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω.
Πάλιν ἐναυθα ἄλλην τίθησιν ὑπερβολήν. Μέγα μὲν
γὰρ καὶ τὸ μὴ λαθεῖν· τοῦτο δὲ, ὃ μέλλει λέγειν,
πολλῶν πλέον ἐκείνου. Τί δὲ ἐστιν ὃ φησιν; Οὐ μόνον
οὐκ ἔλαβον, φησὶν, οὐδὲ μόνον οὐκ ἐχρησάμην τῇ
ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἐδούλωσα ἐμαυτὸν, καὶ δου-
λείαν ποικίλην καὶ παντοδαπὴν. Οὐδὲ γὰρ ἐν χρήμασι
μόνον, ἀλλ' ὃ πολλῶν χρημάτων μεῖζον ἦν, ἐν· πράγ-
μασι πολλοῖς καὶ ποικίλοις τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπαδειξά-
μενος· καὶ ἐδούλωσα ἐμαυτὸν, οὐδὲν ὑποκείμενος
κατ' οὐδέν, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων· τοῦτο γὰρ ἐστιν,
Ἐλευθερός ὢν ἐκ πάντων· καὶ οὐδὲ ἐν ἐδούλωσα,
ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Πᾶσιν*
ἐμαυτὸν ἐδούλωσα. Καὶ γὰρ κηρύξαι ἐπεταττόμενην
καὶ ἀπαγγέλλειν τὰ ἐμπιστευθέντα· τὸ δὲ μυρία
μηχανάζεσθαι καὶ ἐπισκεῖν, λοιπὸν τῆς ἐμῆς σπουδῆς
ἦν. Τοῦ γὰρ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον ὑπεύθυνος ἤμην
μόνον· ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαιτῆσαι πάντα ἐποιοῦν
πάλιν, πλέον τῶν ἐπιτεταγμένων ἐπιχειρῶν. Ἐπειδὴ
γὰρ προαιρέσει καὶ προθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ τῇ εἰς
Χριστὸν πάντα ἔπραττεν, ἀκόρεστον εἶχεν ἐπιθυμίαν
εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

Διὸ καὶ ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας ὑπερέβαινε τὰ
σχάματα, διὰ πάντων ὑπὲρ αὐτὸν πηδῶν τὸν οὐ-
ρανόν. Καὶ εἰπὼν τὴν δουλείαν, λέγει λοιπὸν τοὺς
ἐρῶντας αὐτῆς τοὺς ποικίλους. Τίνας δὲ [195] εἰσιν
οὗτοι; *Καὶ ἑτερόμην, φησί, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς*
Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω. Καὶ πῶς ἐγένετο
τοῦτο; Ὅτε περιέμεν, ἵνα καθέλῃ περιτομήν. Διὰ

τοῦτο οὐκ εἶπεν, *Ἰουδαῖος, ἀλλ', Ὡς Ἰουδαῖος*, ὅπερ
οἰκονομία ἦν. Τί λέγεις; ὁ τῆς οἰκουμένης κήρυξ, καὶ
τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἀψάμενος, καὶ τοσοῦτον ἐν τῇ χά-
ριτι λάμψας, οὗτος ἄνθρωπος καταβαλεῖν τοσοῦτον; Ναί·
τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀναδῆναι. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι
καταβαλεῖν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν κάτω κείμενον
ἀνίστησι καὶ ἀνάγει πρὸς ἑαυτόν. *Τοῖς ὑπὸ νόμον,*
ὡς ὑπὸ νόμον, μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς
ὑπὸ νόμον κερδήσω.

Ψ. Ἡ ἐπεξηγήσις τοῦ προτέρου ἐστίν, ἡ ἑτερόν τι
αἰνίττεται παρὰ τὸ πρότερον· Ἰουδαίους μὲν λέγων
τοὺς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τοιοῦτους ὄντας· ὑπὸ
νόμον δὲ, τοὺς προσπλῦτους, ἢ τοὺς πιστοὺς γενο-
μένους καὶ ἐτι ἀντεχομένους τοῦ νόμου. Οὐκ ἐτι γὰρ
ἦσαν ὡς Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ὑπὸ νόμον. Καὶ πότε ὃ ἐγέ-
νετο ὑπὸ νόμον; Ὅτε ἐξυδάτο, ὅτε ἔθθεν. Ἐγίνετο
δὲ ταῦτα, οὐ τῆς γνώμης αὐτῷ μεταβαλλομένης,
ἐπεὶ κακία τὸ πρᾶγμα ἦν· ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκα-
ταβαίνουσης. Ἰνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα
μεταστήσῃ, ἐγίνετο αὐτός οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύ-
μενος μόνον, οὐκ ὢν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα
πράττων οὕτως ἐχούσης. Ὡς γὰρ, ὁ καὶ ἑτέρου;
μεταθεῖναι σπεύδων, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ποιών. Ἰνα
ἄλλους ποιούντας ἐλευθερώσῃ τῆς ταπεινότητος ἐκεί-
νης; *Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος*. Οὗτοι οὕτε Ἰουδαῖοι
ἦσαν, οὕτε Χριστιανοί, οὕτε Ἕλληνες, ἀλλ' ἐκτὸς
νόμου ὄντες, οἷος ἦν ὁ Κορνήλιος, καὶ εἰ τινες κατ'
ἐκείνον. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους εἰσιὼν, πολλὰ ὑπε-
κρίνετο τῶν ἐκείνων. Τινὲς δὲ φασὶ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ
ἐπιγράμματος τοῦ ἐν τῷ βωμῷ διάλεξιν αὐτῷ γενο-
μένην πρὸς Ἀθηναίους αἰνίττεσθαι, καὶ λέγειν, *Τοῖς*
ἀνόμοις ὡς ἀνομος. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃ τις μετα-
βολὴν γνώμης εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐπήγαγε· *Μὴ ὢν*
ἀνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἑτερονομος Χριστοῦ. Τοῦτέστιν,
ὅτι μόνον ἀνομος οὐκ ὢν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπλῶς ἑτερονομος,
ἀλλὰ τὸν πολλῶν τοῦ παλαιότερου νόμον ὑψηλότερον
ἔχων, τοῦτέστι, τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς χάριτος· διὸ
καὶ ἐπήγαγε, *Χριστοῦ*. Εἶτα ποιήσας περὶ τῆς γνώ-
μης θαρβήσας, καὶ τὸ κέρδος τίθησι πάλιν τῆς τοιαύ-
της συγκαταβάσεως, λέγων· *Ἰνα κερδήσω ἀνόμους*.
Καὶ πανταχοῦ τὴν αἰτίαν προβάλλεται τῆς συγκατα-
βάσεως· καὶ οὐδὲ μέχοι τούτων ἔσται, ἀλλὰ, *Καὶ τοῖς*
ἀσθενέσι, φησὶν, ὡς ἀσθενὴς, *ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς*
κερδήσω. Τοῦτο λοιπὸν τὸ τοῦτων λέγων, δι' ὃ καὶ
πάντα ταῦτα ἐφρῆται. Καίτοι ἐκεῖνα πολλῶν μεῖζονα
ἦν, ἀλλὰ τοῦτο οἰκειότερον· ὅθεν καὶ ὑστερον αὐτὴ
τέθεικεν. Ἐποίησε δὲ αὐτὸ καὶ παρὰ Ῥωμαίους,
ὅτε περὶ βρωμάτων ἐνεκάλει, καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ.
Εἶτα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον ἅπαντα λέγων, διατρίβῃ,
φησί· *Τοῖς [196] πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάν-*
τας τινας σώσω. Ὅρῃς τὴν ὑπερβολήν; *Πᾶσι μὲν*
γέγονα πάντα, οὐ πάντας δὲ προσδοκῶν σώζειν,
φησὶ, ἀλλ' ἵνα κἂν ὀλίγους· σώσω. Καὶ τὴν μὲν σπου-
δὴν καὶ τὴν διακονίαν τοσαύτην ὑπέμεινα, δεσφὴν εἰκὼς
τὸν ἅπαντας σώζοντα, οὐ μὴν ἐλπίζων ἅπάντων περι-
έσεσθαι· ὃ πολὺ μέγα ἦν, καὶ προθυμίας ζεοῦσης.
Ἐπεὶ καὶ ὁ σπείρων πανταχοῦ ἐσπεῖρε, καὶ οὐ τὸν
πάντα σπόρον διέσωσεν, ἀλλ' ὅμως τὸ ἑαυτοῦ πε-
ποίηκε. Καὶ εἰπὼν τὴν ὀλιγότητα τῶν σωζομένων,
πάλιν τῷ, *Πάντως*, προσθεῖναι, παρεμυθήσατο τοὺς
ὑπὲρ τούτων ἀγαθύντας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντα δυνα-
τὸν διασωθῆναι τὸν σπόρον, ἀλλ' ὅμως καὶ πάντα
ἀμήχανον ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπε, *Πάντως*, ὅτι
ἀνάγκη πᾶσα τὸν οὕτω θερμῶς σπουδάζοντα καὶ ἐπι-

* Deceat ἐν.

* Reg., καὶ πότε recte. Editi καὶ πῶς.

τυχεῖν. Πάντα δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγελίον. ἵνα συγκοινωνῶς αὐτοῦ γένωμαι, τοῦτέστιν, ἵνα δόξω τι καὶ αὐτὸς συνειστηγόνειναι οἰκοῦναι, καὶ κοινωήσω τῶν ἀποκαϊμένων στεφάνων τοῖς πιστοῖς. Ὡς περ γὰρ ἔλεγεν, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ἔφη, τοῦτέστιν, ἐκ τῶν πιστευόντων, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Συγκοινωνῶς γένωμαι τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα δυνηθῶ κοινωήσαι τοῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πεπιστευκόσιν. Εἶδες ταπεινοφροσύνην, πῶς ἐν τῇ τῶν μισθῶν ἀντιδόσει ἕνα τῶν πολλῶν ἑαυτὸν τίθει, πάντων ἐπλεονεκτήσας τοῖς πόνους; Ὅθεν δὴλον, ὅτι καὶ τοῖς ἐκβάλοις. Ἄλλ' ὅμως εὐτὸς οὐκ ἀξιοῖ τῶν πρῶτων ἀπολαύειν, ἀλλ' ἀγαπᾷ, ἂν μετὰ τῶν ἄλλων κοινωήσῃ τῶν ἀποκαϊμένων στεφάνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὅτι ἐπειδὴ μισθῷ τινι ταῦτα ἐπραττεν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους κἀντεῦθεν ἐπισπάσῃται, καὶ τοῖς ἁπλῶς ταύταις πείσῃ πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Εἶδες σύνεσιν; εἶδες ἀκριβείας ὑπεροχὴν, πῶς ὑπὲρ τὰ ἐπιτεταγμένα ἐποίησε, μὴ λαμβάνων, λαμβάνειν ἔξω; εἶδες συγκαταβάσεως ὑπερβολὴν, πῶς ὁ ἔννομος Χριστοῦ καὶ τὸν ἀνωτάτω τηρῶν νόμον, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος ἦν, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἐν ἑκατέρωις ἄκρος φανείας καὶ πάντας νικήσας; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖ, καὶ μὴ νόμιζε καταπίπτειν ἄκρος ὢν, ἐν τῇ διὰ τὸν ἀδελφὸν ὑπομείνης τῶν ταπεινῶν· οὐδὲ γὰρ καταπίπτειν ἔστι τοῦτο, ἀλλὰ κατεθῆναι. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν, κέῃται μόλις ἀνιστάμενος· ὁ δὲ καταβῶς, καὶ ἀναβῆσθαι μετὰ πολλοῦ τοῦ κέρους· καθάπερ καὶ Παῦλος καθεῖται μὲν μόνος, ἀνίγει δὲ μετὰ τῆς οἰκουμένης, οὐχ ὑποκρινόμενος· οὐδὲ γὰρ ἂν τὸ κέρως ἐξήγησε τῶν σωζομένων, εἴ γε ὑπακρίνετο. Τὴν γὰρ ἀπόλειπεν ὁ ὑποκριτὴς ζητεῖ, καὶ ὥστε λαβεῖν, ὑποκρίνεται, οὐχ ὥστε δοῦναι. Ἄλλ' οὕτως οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὥς περ ἱατρὸς, ὥς περ διδάσκαλος, ὥς περ πατήρ, ὁ μὲν τῷ κάμνοντι, ὁ δὲ τῷ μεθῃτι, ὁ δὲ τῷ παιδί συγκαταβαίνει εἰς διόρθωσιν, οὐκ εἰς βλάβην· οὕτω καὶ οὗτος.

θ. Ὅτι γὰρ οὐχ ὑπόκρισις ἦν τὰ εἰρημνῆ, ὅταν μὲν τοιοῦτον ἀναγκάζῃται ποιεῖν ἢ λέγειν, ἀλλὰ τὴν [197] διὰ τὴν αὐτοῦ λέγοντος. Ὅτε ζῶ οὐτε θάνατος, ὅτι ἀγγελιοὶ οὐτε ἀρχαὶ οὐτε θυνάμεις, οὐτε ἡρεσώτα οὐτε μέλλοντα, οὐτε θῆματα οὐτε βάθος, οὐτε τις ἑτέρα κτίσις θυήσεται ἡμῶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Εἶδες ἀγάπην πυρὸς θερμότητα; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν τὸν Χριστόν· καὶ γὰρ εὐκαλον, ἂν βουλόμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους φύσει τοιοῦτος ἦν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰ πρότερα αὐτοῦ ἀνεγράφη τὰ ἐναντία τοῖς, ἵνα μάθωμεν ὅτι προαιρέσεως τὸ ἔργον, καὶ βουλομένοις ἅπαντα εὐκολα. Μὴ τοίνυν ἀπογινώσκων, ἀλλὰ, κὼν λοιδορὸς ἦς, κὼν πλεονεκτήτης, κὼν ὀνειδιστὴς, ἐνόησον ὅτι Παῦλος βλάβος ἦν καὶ διώκτης καὶ ὀβριστης, καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν πρῶτος, καὶ ἐξαίφνης πρὸς αὐτὴν ἀνέβη τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς, καὶ οὐδὲν αὐτῷ κώλυμα τὰ πρότερα γέγονε· καίτοι γε οὐδὲς οὕτω μετὰ τοσαύτης μανίας ἔχεται κακίας, μεθ' ὅσης ἐκείνους τοῦ πολέμου τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ τότε, καὶ ὅτι μὴ μυρίας εἶχε χεῖρας, ἵνα πάσαις βάλῃ τὸν Στέφανον, ἤλασε. Ὅμως δὲ καὶ οὕτως εὗρεν ὅπως πλείοσιν αὐτὸν βάλῃ χερεῖ, ταῖς τῶν ψευδομαρτυρῶν, ὧν τὰ ἱμάτια ἐτήρει· καὶ ἡνίκα δὲ εἰς τὰς οἰκίας εἰσῆγε, καθάπερ θηρίον οὕτως εἰσεπήδα, σύρων, σπεράζων ἄνδρας, γυναῖκας, δορυφόρους καὶ ταραχῆς καὶ μυρίων πολέμων πάντα πλη-

ρῶν. Οὕτω γοῦν καὶ φοβερὸς ἦν, ὡς τοὺς ἀποστόλους καὶ μετὰ τὴν ἀρίστην μεταβολὴν μηδέποτε τοιμὴν καλῶσθαι αὐτῶν. Ἄλλ' ὅμως μετὰ πάντα ἐκείνα γέγονε τοιοῦτος, ὅς γέγονεν· οὐδὲν γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν. Πού τοίνυν εἰσιν οἱ τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκην ἐπιτελλόντες τῇ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ; Ἀκούετωσαν ταῦτα, καὶ ἐπιστοιμίζεσθωσαν. Τὸν γὰρ βουλόμενον γενέσθαι ἀγαθὸν οὐδὲν ἔστι τὸ καλῶν, κὼν τῶν πονηροτάτων ἐμπροσθεν ἦ. Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεύωμεν μᾶλλον ἔχομεν, ὅσον καὶ κατὰ φύσιν ἡμῖν ἔστιν ἡ ἀρετὴ, καὶ παρὰ φύσιν ἡ πονηρία, ὥς περ οὐκ ἐν νεότητι καὶ ὑγιαίνειν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεὸς, οὐχ ἵνα ἀκαλάστως βλέπωμεν, ἀλλ' ἵνα τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ θαυμάζοντες, προσκυνώμεν τὸν ποιήσαντα. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ χρεια τῶν ὀφθαλμῶν, ὅλγον ἐκ τῶν ὁρωμένων. Κάλως μὲν γὰρ ἡλίου καὶ οὐρανοῦ ἐξ ἀκέρου βλέπομεν τοῦ διαστήματος· γυναικὶ δὲ εὐμορφίαν οὐκ ἂν τις ἐκ τοσούτου καταμάθοι. Ὅρξ, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡμῖν μᾶλλον γένηται ὁ ὀφθαλμός; Πάλιν ἀκοῇ ἐποίησεν, οὐχ ἵνα βλάβος δεχώμεθα ῥήματα, ἀλλ' ἵνα σωτήρια δόγματα. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν ἀπηγῆς τι ἐξήχεται, καὶ ναρκῇ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δὲ αὐτῷ. Αἰα δὲ γὰρ παλινδρόμου ἀνδροβάσει τρέχας, φησὶ. Κὼν ὅμως, κὼν ἀκινῆς τὸ ἀκούσμεν, πάλιν φρίττομεν· ἂν δὲ ἐμμελές τι καὶ φιλόφρων, καὶ γυννύμεθα καὶ χαίρομεν. Καὶ τὸ σῶμα δὲ ἡμῶν αἰσχροῦ φθογγόμενον, αἰσχύνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι ποιεῖ· ἂν δὲ σιμνῇ, μετὰ ἀδείας προίεται ταῦτα καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Τοῖς [198] δὲ κατὰ φύσιν οὐδεὶς ἂν αἰσχυνοίη, ἀλλὰ τοῖς παρὰ φύσιν. Καὶ χεῖρας μὲν, ὅταν ἀρπάξωσι, κρύπτονται καὶ ἀπολογίας ἐκζητοῦσιν· εἰ δὲ ἐλεημοσύνην δόσιν, καὶ ἐγκαλλυπίζονται. Ὅτε ἂν ἐθέλωμεν, πολλὴν ἔχομεν πάντοθεν πρὸς ἀρετὴν τὴν ῥοπήν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν μοι λέγεις τὴν ἀπὸ τῆς κακίας, ἐνόησον ὅτι καὶ τοῦτο πλέον παρὰ τῆς ἀρετῆς καρπώμεθα. Καὶ γὰρ τὸ συνευδὸς ἔχειν ἀγαθόν, καὶ τὸ παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι, καὶ τὸ χρηστὰς ἀναμένειν ἐλπίδας, πάντως ἡδίων τῷ φύσιν ἡδονῆς ἐπαινεμένων· ὥς περ οὐκ ἐναντία πάντων ὀδυνηρότερα τῷ λύπῃς εἶδός φύσιν, ὅσον τὸ παρὰ πάντων ἐναιδέεσθαι, τὸ κατηγορεύεσθαι οὐκ ὅσον, τὸ τρέμειν καὶ δοκεῖναι καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ παρεόντα.

ε'. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λόγος γένηται, ὑποβώμεθα τῷ λόγῳ ἔχοντά τινα γυναῖκα, τὸν τοῦ πλησίον ἐμπορῆται γάμον, καὶ ἤθεσθαι τῇ πονηρίᾳ ταύτῃ κλοπῇ τῆς ἐρωμένης ἀπολαύοντα· εἰς ἀντιθέμεν τούτῳ πάλιν ἑτερον τὸν τὴν αὐτοῦ στέργοντα· καὶ ἵνα τελείων καὶ σαφέστερα ἡ νίκη γίνηται, οὗτος ὁ τῆς αὐτοῦ μὲνης ἀπολαύων, ἐράτω μὲν καὶ ἐκείνης τῆς μετρυμμένης, κατεσχέτω δὲ τὸν ἑρῶτα· καὶ μὴτὲν κρατεῖται πονηρῶν· καίτοι γε οὐδὲ καθάρῃ τοῦτο σωφροσύνη ἔστι· πλην ἀλλ' ἐκ περιουσίας, ἵνα μάθῃς πόση τῆς ἀρετῆς ἡ ἡδονή, διὰ τοῦτο οὕτω τὸ ὄρμα ἐκλάσσωμεν. Συνθέντες τοίνυν αὐτοὺς, οὕτως ἐρώμεθα ἀμφοτέρους, τίνος ἡδίων ὁ βίος· καὶ ἀκούσῃ τοῦ μὲν καὶ ἐγκαλλυπίζομένου καὶ σκιρτῶντος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας· τοῦτο δὲ μᾶλλον· ὅτι οὐδὲ ἀναιμῆται δεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ τι μαθεῖν· ὅφει γὰρ αὐτὸν, κὼν μυριάκις ἀρνῆται, ἡσυχωτῶν ἀθλιώτερον διασκεύμενον. Καὶ γὰρ ἅπαντας δέδοικε καὶ ὑποπτεύει, καὶ τὴν αὐτοῦ γυναῖκα καὶ τὸν τῆς μοιχευομένης ἄνδρα

* Reg, τοῦτο δὲ καὶ αἰσχυρόμενον καὶ ὑποπτεύοντος πάλιν.

totum servavit sementem; attamen quod suum erat præstitit. Et cum servalorum paucitatem dixisset, rursum illa addita voce, *Omnino*, consolatus est eos qui de his dolerent. Nam etsi fieri non potest, ut totum semen salvum sit; attamen ut totum pereat fieri nequit. Ideo dixit, *Omnino*: quia necesse prorsus est, ut qui tam ferventer rem curat, etiam assequatur. 23. *Omnia autem facio propter evangelium, ut particeps ejus efficiar.* Id est, ut videar et ipse aliquid ex me attulisse, et particeps sim coronarum quas fidelibus repositæ sunt. Quomodo enim dicebat, *Ex evangelio vivere*, id est, ex credentibus: sic et hoc loco, *Particeps efficiar evangelii*, ut possim communicare cum his, qui in evangelium crediderunt. Viden' humilitatem, quomodo in mercedis retributione unum inter multos sese ponat, cum plus quam omnes laboraverit? Unde palam est, illius præmia majora fore. Attamen non se dignum censet qui primas tenent, sed exoptat ut cum aliis particeps sit coronarum quas repositæ sunt. Hæc porro dicebat, non quod pro mercede aliqua hoc faceret, sed ut illos hinc quoque attraheret, et per spem hujusmodi illis persuaderet, ut omnia pro fratribus facerent. Vidistin' prudentiam? vidistin' diligentiam magnitudinem, quomodo plus quam præceptum fuerat fecerit nihil accipiens, cum accipere liceret? vidistin' summam attemperationem, quomodo qui in lege Christi erat, et supremam servabat legem, his qui sine lege erant, tamquam sine lege esset; Judæis tamquam Judæus, in utraque summus apparens et omnes vincens? Hoc et tu facito, et ne putes te cadere cum summus sis, si quid propter fratrem humile et abjectum patiaris: non est enim illud cadere, sed descendere. Qui cecidit enim, jacet et vix resurgit: qui vero descendit, ascendit, et cum multo lucro: quemadmodum etiam Paulus descendit solus quidem, sed cum orbe ascendit: non simulans; neque enim eorum qui servati sunt lucrum quæssivisset, si simulasset. Hypocrita enim exitium quærit, et simulat ut accipiat, non ut det: hic vero non sic, sed ut medicus, ut doctor, ut pater, ille quidem ægroto, hic discipulo, hic filio sese attemperat, ut corrigat, non ut noceat: ita etiam hic.

4. Non quod ea, quæ dicta sunt, simulatio non essent, cum nihil hujusmodi vel dicere vel facere cogeretur, sed quod affectum suum fiduciamque ostendere vellet, audi ipsum dicentem: *Neque vita neque mors, neque angeli neque principatus neque potestates, neque instantia neque futura, neque altitudo neque profundum, neque aliqua alia creatura, poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. 8. 38. 39).* Vidistin' caritatem igne ardentiorum? Ita et nos quoque Christum diligamus; facile namque est, si velimus. Neque enim ille talis erat natura: ideoque priora illius his contraria fuisse scriptum est, ut dicamus opus illud liberi arbitrii esse, et volentibus omnia esse facilia. Ne desperemus ergo; sed etsi maledictus es, etsi avarus, etsi quidvis aliud, cogita Paulum blasphemum fuisse, persecutorem,

contumeliosum, peccatorumque primum, et deropente ad ipsum virtutis culmen pervenisse, et nihil ipsi impedimenti priora attulisse: atqui nemo cum tanto furore nequitiam sociatur, cum quanto ille bellum contra Ecclesiam. Nam tunc ipse suam tradidit animam; et quia non mille manus habebat, ut omnibus Stephanum impeteret, dolobat. Et tamen sic quoque modum invenit, quo posset illum pluribus ferire manibus falsorum testium, quorum ipse vestes servabat. Et cum in domos intraret, tamquam fors insilliebat, trahens et lacerans viros, mulieres; tumultu et strepitu ac bellis sexcentis omnia implens. Ita nempe terribilis erat, ut apostoli etiam post optimam ejus conversionem nondum auderent ipsi hærere. Attamen post illa omnia talis effectus est, qualis vere fuit: neque enim plura dicere opus est. Ubi nam ergo sunt illi, qui fati necessitatem obtendunt adversus arbitrii nostri libertatem? Hæc audiant, et ora sua obstruant. Eum enim qui bonus esse velit, nihil impedit, etiam si inter nequissimos antea censeretur. Ad hoc enim aptiores sumus, quatenus secundum naturam virtus inest nobis, et præter naturam vitium; sicut etiam ægrotare et bene valere. Etenim oculos nobis dedit Deus, non ut impudice aspicimus, sed ut res ab eo creatas admirantes, Conditores adoremus. Quod autem hic sit oculorum usus, palam est ex rebus sub aspectum cadentibus. Pulchritudinem namque solis et cæli ex immenso aspicimus intervallo: mulieris vero formam nemo ex tanto spatio noverit. Viden' oculum nobis ad hoc maxime datum fuisse? Rursus auditum fecit, non ut blasphema excipiamus verba, sed ut salutaria dogmata. Ideoque cum quidpiam absonum excipit, et animus et ipsum corpus torpescit. *Sermo enim multum furantis, pilos erigit*, inquit. Et si quid crudele vel immitte audiamus, rursus horremus; si vero quid numerosum et humanum, et gestimus et lætamur. Quis quoque nostrum turpia loquens, pudorem et verecundiam infert; sin autem honesta, placide et cum omni libertate illa emitit. De his autem, quæ sunt secundum naturam nemo erubuerit; sed de his, quæ sunt præter naturam. Et manus quidem cum rapiunt, se occultant, et defensionem quærunt; si vero eleemosynam dent, etiam gloriantur. Itaque si velimus, magnam undique habemus ad virtutem propensionem. Si autem mihi voluptatem ex nequitia pariam dicas, cogita nos illam majorem ex virtute decerpere. Etenim bonam habere conscientiam, omnibus in admiratione esse, bonamque spem tenere, omnium jucundissimum est ei, qui voluptatis naturam perpenderit; ut contraria omnium molestissima sunt ei, qui doloris naturam novit: verbi gratia, et probris ab omnibus affici et a se ipso accusari, timere ac tremere præsentia ac futura.

5. *Voluptas brevis est, dolor tunc partus perpetuus.* — Et ut id quod dico clarius evadat, supponamus quempiam uxorem habentem proximi nuptias perfodere, et ex hoc improbo furto illa frui quam amat; deinde alium huic opponamus, qui uxorem suam

complectatur : utque victoria clarior evadat, hic qui sola sua uxore fruitur, etiam illam amet quæ adulteratur, sed amorem cohibeat nihilque mali faciat, quamquam ne hoc quidem est pura temperantia ; verum ad libitum, ut discas quanta sit virtutis voluptas, ideo huiusmodi drama effinximus. His ergo una comparatis, sic ambos interrogemus, utrius vita dulcior : et audies illum quidem gloriantem et exultantem de victoria, quam contra libidinem reportavit ; hunc vero ; imo non expectandum est ut ab illo quid ediscamus : videbis enim illum, etiamsi id millies negaverit, miserabilius quam ille qui sunt in vinculis affectum. Nam omnes timet et suspectos habet, et uxorem suam et adulteram virum ipsamque adulteram, familiares, amicos, cognatos, parietes, umbras, seipsum ; et quod est omnium gravissimum, conscientiam habet reclamantem et quotidie latrantem. Si vero etiam Dei tribunal in mentem venerit, ne stare quidem poterit. Et voluptas quidem brevis est, dolor autem hinc partus perpetuus. Nam et vespere et in nocte, in solitudine, in civitate et ubique accusator sequitur, gladium monstrans acutum et intolerabilia supplicia, metu consumens illum. Ille vero temperans, his omnibus vacuus, in libertate est, et secure uxorem suam videt, filios, amicos, et liberis oculis omnia aspiciit. Si autem is qui amat, et tamen se continet, tanta fruitur voluptate : qui non amat, sed pure temperans est, quo portu, qua tranquillitate non dulciorem et placidiorem possidebit animum ? Ideo certe adulteros videris paucos, temperantes autem plures. Quod si hoc dulcius esset, hoc ipsum multi eligerent. Nec mihi dicas legum timorem ; neque enim hic illos continet, sed absurditatis magnitudo, et quod plura ibi sint tristitia quam suavia, et conscientia quoque calculus. Et adulter quidem talis est. Si placet autem, avarum quoque adducamus in medium, alium rursus iniquum amorem detegentes. Etenim ipsi etiam videbimus eadem formidantem, nec valentem pura frui voluptate. Mente namque versans eos qui injuria afficiuntur, et eos qui commiseratione ducuntur, et communem omnium de illo calculum, mille agitur ipse fluctibus. Neque hoc solum molestum ipsi est, sed neque dilecta sua frui potest. Talis enim est avarorum mos : habent, non ut fruantur, sed ut non fruuntur. Quod si hoc tibi ænigma esse videtur, quod adhuc pejus et magis perplexum est audi : ipsos nempe non ideo solum voluptate privari, quod non audeant bonis frui ut velint, sed etiam quod nunquam impleantur, ac semper in siti versentur : quo quid molestius et gravius fuerit ? At justus non est talis, sed tremore, odio, metu et hac incurabili siti liber est. Ac quemadmodum illum

omnes execrantur, ita huic omnes bene precantur, ac sicut ille nullum habet amicum, sic iste nullum inimicum. Quid igitur, hæc in confesso cum sint, aut nequitia injucundius, aut virtute suavius fuerit ? Imo vero etiamsi innumera dixerimus, nemo vel vitii moerorem, vel virtutis voluptatem verbis exprimere possit, donec illa fruamur. Tunc enim et felle amarum inveniemus vitium, cum mel virtutis degustabimus. Est enim etiam nunc vitium, injucundum, onerosum et molestum ; quod neque illi negant, qui ipsi famulantur : cum autem ab illo abscesserimus, tum illius acerba jussa accuratius sentiemus. Quod si multi ad illud accurrant, nihil mirum ; quandoquidem et pueri sæpe, minus dulcia eligentes, ea quæ magis delectant despiciunt, et ægroti pro fluxa brevique gratia perpetuam tutioremque lætitiā amiserunt. Hoc autem ex amantium imbecillitate et stultitia provenit, non ex ipsa rerum natura. Qui enim cum voluptate vivit, is est qui virtutem sectatur, qui vero dives et vere liber est. Quod si quis alia quidem virtuti concesserit, libertatem, securitatem, a curis vacuum esse, neminem timere, neminem suspectum habere ; voluptatem vero ipsi non concesserit, hic mihi in mentem veniet profuse ridere. Quid enim aliud est voluptas, quam a curis liberari, a timore, a moerore, et a nulla re posse vinciri ? Uter enim, quæso, in voluptate est, isne qui furit, agitur et a multis cupiditatibus confoditur, neque apud se consistit ; an qui ab omnibus hisce fluctibus liber, in philosophia ceu in portu sedet ? annon palam est hunc esse ? Sed hoc cernitur virtuti proprium. Itaque vitium solum nomen habet voluptatis, re autem ipsa vacuum est : et antequam illa fruaris, insania est, non voluptas ; postquam illa frui contigerit, ipsa statim exstinguitur. Si ergo neque initio, neque postea licet ejus videre voluptatem, ubi cernetur et quando ? Ut autem id quod dico clarius ediscas, exemplo rem tractemus : attende autem. Captus est quispiam amore mulieris pulchræ et formosæ : hic donec assequatur optatum, furentibus et insanis similis est ; postquam autem assequutus est, concupiscentiam exstinxit. Si ergo neque initio voluptatem habet ; furor enim tunc est ; neque in fine ; nam concubitu cæstrum exstinxit : ubinam illam inveniemus ? Sed res nostræ non ita se habent, sed initio perturbatione vacuæ sunt, et usque in finem voluptas vigens perseverat ; imo potius non finis est voluptatis in nobis, neque bona nostra terminum habent, neque hæc voluptas umquam dissolvitur. Hæc itaque omnia cogitantes, si voluptatem amamus, virtutem suscipiamus, ut et præsentia et futura bona assequamur : quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXIII.

CAP. 9. v. 21. *Nescitis, quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium ?*

4. Cum ostendisset, rem esse admodum utilem sese temperare, et hanc esse summam perfectionem, et

quod ipse (Paulus), cum plus quam omnes ad perfectionem ascendisset, imo transcendisset, eo quod (ad victum necessaria) non acceperit, plus quam omnes postea descenderit, et utriusque rei tempora nota fe-

καὶ τὴν μοιχευομένην αὐτὴν, καὶ οἰκίους καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς, καὶ τοίχους καὶ σκιάς καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὰ πάντων χαλεπώτερον, τὸ συνεῖδός ἔχει καταδοῦν, ὑλακτοῦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἄν δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαστήριον ἐννοήσῃ, οὐδὲ στήναι δυνήσεται. Καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ βραχεία, ἡ δὲ ἀπὸ ταύτης ὀδύνη διηνεκής. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἑσπέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καὶ ἐν πόλει, καὶ πανταχοῦ ἐπιταί ὁ κατήγορος, ξίφος δεκνύς ἡχοημένον, καὶ τὰς ἀφορήτους κολλάσεις, καὶ τῷ φόβῳ καταναλλασκων αὐτὸν καὶ δαπανῶν. Ὁ δὲ σῶφρων ἐκεῖνος πάντων τούτων ἀπήλλακται, καὶ ἔστιν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ μετὰ ἀδείας ὀρεῖ τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, καὶ ἐλευθέρους ἅπαντας ὀφθαλμοῖς ἀπαντᾷ*. Εἰ δὲ ὁ ἐρῶν μὲν, κρατῶν δὲ, τοσαύτης ἀπολαύσεται ἡδονῆς, ὁ μὴδὲ ἐρῶν, ἀλλὰ καθαρῶς σωφρονῶν, τίνας λιμένους, ποίας γελήνης οὐχ ἡδίω καὶ ἡμερωτέραν κτήσεται ψυχὴν; Διὰ τοῦτο τοὺς μοιχεύοντας μὲν ὀλίγους ἂν ἴδωσι, σωφρονούντας δὲ πλείους. Εἰ δὲ τοῦτο ἡδίων, τοῦτο ἂν εἰλοντο οἱ πολλοί. Καὶ μὴ μοι λέγε τὸν ἀπὸ [199] τῶν νόμων φόβον οὐδὲ γὰρ οὗτός ἐστιν αὐτοὺς ὁ κατέχων, ἀλλ' ἡ τῆς ἀτοπίας ὑπερβολή, καὶ τὸ πλεονα εἶναι τὰ λυπηρὰ τῶν ἡδέων, καὶ ἡ τοῦ συνεῖδός τῃς ψήφος. Καὶ ὁ μὲν μοιχὸς τοιοῦτος. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὸν πλεονέκτην εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ἕτερον ἔρωτα πάλιν παράνομον ἀπογυμνοῦντες. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ὀφειλόμεθα τὰ αὐτὰ δεδοικότες, καὶ οὐ δυνάμενον καθαρίξει ἀπολαύειν ἡδονῆς. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐννοῶν, καὶ τοὺς συναλγοῦντας αὐτοῖς, καὶ τὴν κοινήν ἀπάντων περὶ αὐτοῦ ψήφον, μυρία κύματα ἔχει. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἐρωμένης ἀπολαύσαι δύναται. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν φιλαργύρων τρόπος· οὐχ ἵνα ἀπολαύσων ἔχουσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπολαύσων. Εἰ δὲ αἰνιγμὰ σοι τοῦτο εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἐπὶ τούτου χεῖρον καὶ ἀπορώτερον ἀκούε· ὅτι οὐ ταύτῃ μόνον ἐστέρνεται τῆς τῶν ὄντων ἡδονῆς, τῷ μὴ τολμᾶν αὐτοῖς χρῆσθαι, ὡς βούλονται, ἀλλὰ καὶ τῷ μηδέποτε αὐτῶν ἐμπέπτασθαι, ἀλλ' ἐν τῷ διψῇ εἶναι διηνεκῶς· οὐ τί γίνονται ἂν χαλεπώτερον; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ τρώμου καὶ μίσους, καὶ φόβου καὶ τοῦ ἀνιάτου τοῦτου δίψους ἀπῆλλακται· καὶ ὡς περ ἐκεῖνος πάντες ἐπαρῶνται, οὕτω πάντες τούτῳ συνεύχονται· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδένα κέκτηται· φίλον, οὕτως οὗτος οὐδένα ἔχθρον. Τί τοίνυν, τοῦτον οὕτως ὠμολογημένων, ἡ κακία ἀγδέτερον, ἡ ἀρετὴς ἡδίων γένοιτο· ἂν; μᾶλλον δὲ, κἂν μυρία εἰπωμεν, οὐδεὶς οὐτε ἀείνης τὴν λύπην, οὐτε ταύτης

* *Legatur* ἀπαντα.

τὴν ἡδονὴν παραστήσαι δυνήσεται λόγῳ, ἕως ἂν αὐτῆς ἀπολαύσωμεν. Τότε γὰρ καὶ πικρότερον χολῆς εὐρήσομεν τὴν κακίαν, ὅταν τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀπογευσόμεθα μέλιτος. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ νῦν ἀγῆτης καὶ φορτικῆ καὶ ἐπαχθῆς, καὶ πρὸς τοῦτο οὐδὲ αὐτοὶ οἱ θεραπεύοντες αὐτὴν ἀντεροῦσιν· ὅταν δὲ αὐτῆς ἀπαστώμεν, τότε αὐτῆς ἀκριβέστερον αἰσθανόμεθα τῶν πικρῶν ἐπιταγμάτων. Εἰ δὲ οἱ πολλοὶ πρὸς αὐτὴν τρέχουσι, θαυμαστόν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ παῖδες πολλάκις τὰ ἥττον ἡδέα ἐλόμηναι, τῶν μειζόνως εὐφραίνοντων καταφρονοῦσι· καὶ οἱ νοσοῦντες ὑπὲρ προσκαιροῦ χάριτος τὴν διηνεκὴ καὶ ἀσφαλεστέραν εὐφροσύνην ἀπώλεσαν. Τοῦτο δὲ τῆς τῶν ἐρῶντων ἀσθενείας τε καὶ ἀνοίας ἐστίν, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως. Ὁ γὰρ μεθ' ἡδονῆς ζῶν, ὁ ἐνάρετός ἐστιν, ὁ πλουτῶν ὄντως καὶ ὄντως ἐλεύθερος ὢν. Εἰ δὲ τις τὰ μὲν ἄλλα συγχωροίῃ τῇ ἀρετῇ, ἐλευθερίαν, ἀδειαν, τὸ φρόντιδων ἀπῆλλάχθαι, τὸ μηδένα δεδοικέναι, τὸ μηδένα ὑποπτέειν, τὴν δὲ ἡδονὴν μὴ συγχωροίῃ, καὶ γελᾶσαι μοι λοιπὸν θαυσιλὲς ἐνταῦθα ἐπέρχεται. Τί γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἡδονῇ, ἢ τὸ φροντίδος ἀπῆλλάχθαι καὶ φόβου καὶ ἀθυμίας, καὶ πᾶσιν ἀχείρωτον εἶναι; Τίς γὰρ ἐν ἡδονῇ, εἰπέ μοι, ὁ μαίνόμενος καὶ σφαδάζων καὶ κεντούμενος ὑπὸ ἐπιθυμιῶν πολλῶν, καὶ οὐδὲ ἐν ἑαυτῷ ὢν, ἢ ὁ τούτων πάντων ἀπῆλλαγμένος τῶν κυμάτων, καὶ ὡς περ ἐν λιμένι τῇ φιλοσοφίᾳ καθήμενος; οὐκ εὐδελον ὅτι οὗτος; Ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς ἴδιον τοῦτο ἀνεφάνη. Ὡστε ἡ κακία ὄνομα μόνον ἡδονῆς ἔχει, τοῦ δὲ πράγματός ἐστιν ἐρημος· καὶ πρὸ μὲν τῆς ἀπολαύσεως [200] μανία ἐστίν, οὐχ ἡδονή, μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν εὐθείας καὶ αὐτὴ σβέννυται. Εἰ τοίνυν οὕτε ἐν ἀρχῇ οὕτε μετὰ ταῦτα ἐστὶν ἰδεῖν αὐτῆς τὴν ἡδονὴν, ποῦ φανείται καὶ πότε; Ἰνα δὲ σαφέστερον, ὁ λέγω, μάθῃς, ἐπὶ ὑποδείγματός τὸν λόγον γυμνάσωμεν· σκόπει δὲ ἡράτῃ τις γυναικὸς ὥραιας καὶ εὐμόρφου· οὗτος ἕως μὲν ἂν μὴ ἐπιτύχῃ τοῦ ἔρωτος, τοῖς ἐξεστηκόσιν εἴκοι καὶ παραπαλοῦσιν· ἐπειδὴν δὲ ἐπιτύχῃ, ἐσθίει τὴν ἐπιθυμίαν. Εἰ τοίνυν μήτε ἐν ἀρχῇ ἡδεταί· μανία γὰρ τὸ πρῶτόν ἐστι· μήτε ἐν τῷ τέλει· καταλύει γὰρ τῇ μίξει τὸν ὀστρον· ποῦ λοιπὸν αὐτὴν εὐρήσομεν; Ἀλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρχῇ ταραχῆς ἀπῆλλακται πάσης, καὶ μέχρι τέλους ἀκμάζουσα μένει ἡ ἡδονή· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐστὶ τέλος παρ' ἡμῖν ἡδονῆς, οὐδὲ ἔχει πάρας ἡμῶν τὰ ἀγαθὰ, οὐδὲ καταλύεται ποτε αὐτὴ ἡ ἡδονή. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοήσαντες, εἰ γε ἡδονῆς ἐρῶμεν, ἐπιλαβόμεθα ἀρετῆς, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Οὐκ οἰδότες ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον·

α'. Δείξας ὅτι καλὸν χρῆσιμον τὸ συγκαταβαίνειν, καὶ ὡς τοῦτο ἡ ἀρετὰ τελειότης, καὶ ὅτι αὐτὸς πάντων πλεον πρὸς τὸ τέλειον ἀναβάς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερβάς αὐτὸ τῷ μὴ λαμβάνειν, πάντων πλεον κατέδη πάλιν, καὶ ἑκατέρων τούτων τοὺς καιροὺς γνωρίμους

ποιήσας ἡμῖν καὶ τῆς τελειότητος καὶ τῆς συγκαταβάσεως, πληκτικώτερον αὐτῶν καθικνεῖται λοιπὸν αἰνιττόμενος ὅτι τοῦτο τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον καὶ δοκοῦν εἶναι τελειότητος, ματαιοπονία τίς ἐστι περικτή. Καὶ οὐ λέγει μὲν αὐτὸ οὕτω σαφῶς, ἵνα μὴ ἀναίσχυντήσωσι· δι' ὧν δὲ κατασκευάζει, τοῦτο δηλοῖ· καὶ εἰπὼν ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ἀμαρτάνουσι, καὶ τοὺς

ἀδελφούς ἀπολλύουσι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὕψος γίνεται ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς τελείας, ἐὰν μὴ ἀγάπη προσῇ, πάλιν ἐπὶ κοινῇ ἐργεταί παρὰ βεῖγμα, καὶ φησὶν *Οὐκ οἰδασθε οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον*; Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς καὶ ἐνταῦθα ἐνὸς ἐκ πάντων μέλλοντος σῶσθαι, ἔπαγε, ἀλλ' ὡς πολλὴν ὀφειλόντων ἡμῶν εἰσενεγκεῖν τὴν σπουδὴν. Ὡς γὰρ ἐκεῖ κατιόντων πολλῶν εἰς τὸ στάδιον, οὐ στεφανοῦνται πολλοί, ἀλλ' εἰς ἓνα τοῦτο περιστάται, καὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ καθεῖναι εἰς τὸν ἀγῶνα, οὐτε τὸ ἀλεξίσασθαι καὶ παλαιῶσαι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγωνισασθαι· ἀλλὰ ἂν μὴ οὕτω δράμωμεν, ὡς μέχρι τοῦ τέλους ἀληπίτους ἑαυτοὺς παρασχέιν, καὶ ἐγγὺς γενέσθαι τοῦ βραβεῖου, οὐδὲ ἡμῖν ἔσται πλεόν. Εἰ γὰρ καὶ τέλειον νομίζεις εἶναι αὐτὸν, φησὶ, κατὰ τὴν γνῶσιν, ἀλλ' οὐδέπω τοῦ παντὸς ἐπιλήψῃ, ὅπῃ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· [201] *Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβετε*. Οὐκ ἄρα που κατειληφότες ἦσαν. Καὶ ἐπὶ οὗτω, καὶ τὸν τρόπον διδάσκει· *Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται*. Τί ἐστι, *Πάντα*; Οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεται, ἐν ἑτέρῳ δὲ διαμαρτάνει, ἀλλὰ καὶ γαστριμαργίας, καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων γίνεται. Οὐδὲ γὰρ μεθεῖναι ἔξεστι τοῖς ἀγωνιζομένοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας οὐδὲ, πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύνανται ἐκλύσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλο τι οὐδὲν ἡσχολῆσθαι· ἀλλὰ πάντων ἑαυτοὺς ἅπασι ἀποστήσαντες, τοῖς γυμνασίοις μόνον προσέχουσιν. Εἰ δὲ ἐκεῖ ταῦτα, ὅπου καὶ εἰς ἓνα ὁ στέφανος, πολλῶν μᾶλλον ἐνταῦθα, ὅπου καὶ πλείων ἡ φιλοτιμία. Οὐδὲ γὰρ εἰς ὁ στεφανούμενος μόνος, καὶ τὰ ἐπαθλα δὲ πολλοὺς πόνους νικᾷ. Διὸ καὶ ἐντροπικῶς αὐτὸ τίθησι λέγων· *Ἐκείνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν*· ἡμεῖς δὲ *ἀφθαρτον*. Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωος. Ἐντρέψας γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, καὶ αὐτὸν εἰς μέσον ἔγει λοιπόν, ὅπῃ ἀριστος τρόπος διδασκαλίας ἐστὶ. Διὸ καὶ πανταχοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν. Τί δὲ ἐστίν, *Οὐκ ἀδήλωος*; Πρὸς σκοπὸν τινα βλέπων, φησὶν, οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην, καθάπερ ὁμεις. Τί γὰρ ὁμῖν γίνεται πλεόν ἀπὸ τοῦ εἰς εἰδωλεία εἰσέναι, καὶ τὴν τελειότητα δῆθεν ἐκείνην ἐπιδείκνυσθαι; Οὐδέν. Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντα, ἅπερ ποιῶ, ὑπὲρ τῆς τῶν πλησίων σωτηρίας ποιῶ· κἂν τελειότητα ἐπιδείξωμαι, δι' αὐτοὺς· κἂν συγκατάβασιν, δι' αὐτούς· κἂν ὑπερβῶ Πέτρον ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι· κἂν καταθῶ πλεόν πάντων, περιτεμνόμενος καὶ ἑυρώμενος, ἵνα μὴ ὑποσκαλισθῶσι. Τοῦτό ἐστιν, *Οὐκ ἀδήλωος*. Σὺ δὲ διὰ τί ἐσθλεις ἐν εἰδωλείοις, εἰπέ μοι; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν αἰτίαν εὐλογον οὐδεμίαν. Βρῶμα γὰρ σε οὐ περίστησι τῷ θεῷ· καὶ οὕτε ἐὰν φάγης, περισσεύεις, οὕτε ἐὰν μὴ φάγης, ὑστερεῖς. Οὐκοῦν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τρέχεις· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *ἀδήλωος*. Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρας δέρω. Πάλιν τὸ οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην αἰνιττόμενος, τοῦτό φησιν· Ἐγὼ γὰρ ὅν κλήξω, τουτέστι, τὸν διάβολον· σὺ δὲ αὐτὸν οὐ κλήττεις, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐκχεῖς αὐτοῦ τὴν ἰσχύιν. Τίως μὲν οὖν αὐτοὺς διαβάσας, οὕτω φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρτέρως αὐτοῖς ἐχρήσατο ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, πάλιν κατέχει τὴν ἐπιτίμησιν, τῷ τέλει τοῦ λόγου τερῶν τὴν βα-

θεῖαν τομήν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ φησιν, ὅτι ἐπεὶ καὶ μάτην ποιοῦσιν· ὕστερον δὲ δείκνυσιν, ὅτι, καὶ ἐκ' ὀλέθρου πολλῶν τῆς ἐαυτῶν κεφαλῆς, καὶ ὅτι καὶ χωρὶς τῆς βλάβης τῶν ἀδελφῶν, οὐδὲ αὐτοὶ ἀνεύθυνται ταῦτα τολμῶντες. *Ἄλλ' ὁπωπιδῶ μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι* [202]. Ἐνταῦθα δείκνυσιν καὶ ὅπῃ ἐπιθυμίας γαστρός κατεχομένους καὶ ἀνέντας αὐτῇ τὰς ἡνίας, καὶ προσήματι τελειότητος τὴν γαστριμαργίαν τὴν ἐαυτῶν πληροῦντας· ὁ καὶ ἀνωθεν ἐκείνῳ εἰπεῖν, ὅτε ἔλεγεν· *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν*. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ πορνείαν τρυφήν ποιεῖ, καὶ εἰδωλολατρεῖαν τοῦτο ἔστιν, εἰκότως πολλοῦ καθεκνέται τοῦ νοσήματος· καὶ δεικνύς ὅσα ἔπαθε διὰ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τοῦτο μετ' ἐκείνων τίθησιν. Ὡς γὰρ, φησὶν, ὑπερέβην τὰ προστάγματα, καὶ ταῦτα οὐ κοῦφον μοι τοῦ πράγματος ὄντος· καὶ γὰρ, *Πάντα στέγομεν*, φησὶν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πολλὴν ὑπομένω πόνον, ὥστε σαρφρόνως ζῆν. Εἰ γὰρ καὶ δυσένδοτος ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ τῆς γαστρός τυραννίς, ἀλλ' ὅμως αὐτὴν χαλινῶ, καὶ οὐκ ἐνδίδωμι ἑμαυτὸν τῷ πάθει, ἀλλὰ πάντα ὑπομένω πόνον, ὥστε μὴ παρασυρῆναι.

β'. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἀπραγμόνως με ταῦτα κατορθοῦν. Καὶ γὰρ δρόμος ἐστὶ καὶ παγκράτιον καὶ φύσας τυραννίς, κατεξανισταμένη συνεχῶς καὶ ἐλευθεράζειν βουλομένη· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι, ἀλλὰ καταστέλλω καὶ ὑποτάττω μετὰ πολλῶν τῶν ἰσχυρῶν αὐτὴν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μηδεὶς ἀπογινώσκῃ τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶνων, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἐπίπονον· διὸ φησιν, *Ἐπωπιδῶ καὶ δουλαγωγῶ*. Οὐκ εἶπεν, Ἀναιρῶ, οὐδὲ, Κολάζω· οὐδὲ γὰρ ἐχθρὰ ἡ σάρξ· ἀλλ', *Ἐπωπιδῶ καὶ δουλαγωγῶ*, ὁ δεσπότης ἐστίν, ὁ πωλεμιῶν διδασκάλου, οὐκ ἐχθροῦ· παιδοτρύβου, οὐκ ἐναντίου. Μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο δίδωκεν ὁ τοιοῦτος διδάξας, καὶ δέδοικε μετὰ τὸ κηρύξαι καὶ γενέσθαι ἀγγελος, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν προστασίαν δέξασθαι,· τί ἂν εἰποῖμεν ἡμεῖς; Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπιστεύσατε, ὅτι ἀρκεῖ τοῦτο εἰς σωτηρίαν ὁμῖν. Εἰ γὰρ ἐμοὶ τὸ κηρύξαι, τὸ διδάξαι, τὸ μυρίους προσάγαγεῖν, οὐκ ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ τὰ κατ' ἑμαυτὸν παρασχοίμην ἀληπτα, πολλῶν μᾶλλον ὁμῖν. Ἔτι ἐρ' ἑτέρα ὑποδείγματα ἐργεταί πάλιν· καὶ ὥστε ἀνωτέρω τὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ τῆς κοινῆς συνθεῖας, καὶ τὰ τῶν ἱερῶν καὶ τὰ ἐαυτοῦ τέθεικεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων. Καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ θείας, πάλιν ἐπὶ τὰς τῆς Παλαιᾶς πρόεισιν ἱστορίας. Καὶ ἐπειδὴ μάλαι φορτικώτερον ποιεῖν τὸν λόγον, κοινήν ποιεῖται τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐ περὶ τῶν προκειμένων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν παρὰ Κορινθίους νοσημάτων διαλέγεται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων· *Οὐκ οἰδασθε*, φησὶν· ἐνταῦθα δὲ, *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί*. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, δεικνύς ὅτι οὐ σφόδρα ἦσαν ταῦτα παπαρευμένοι. Καὶ τί τοῦτο ἐστίν, ὅπῃ οὐ θέλεις ἡμᾶς ἀγροεῖν; *Ὅτι οἱ κατέρας ἡμῶν πάντες*, φησὶν, ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ εἰς τὸν Μωυσοῦν ἐβάπτισαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἔπιον (ἔκινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας)· ἡ δὲ πᾶ-

* Reg., ἀναιρῶσι. Editl, διαμαρτάνει.

b Deceat, οὐδὲ κολάζω. * Legobatur ἐπιδείκνυσθαι.

classet nobis, perfectionis nempe et attemperationis; jam illos acius perstringit, subindicans hoc ab ipsis factum, quod perfectionis esse videtur, vanum et superfluum esse laborem. Neque rem ita clare dicit, ne impudentius agerent: per illa autem quae probat, hoc ostendit. Et cum dixisset illos in Christum peccare, et fratres perdere, nihilque illos utilitatis accipere a perfecta scientia, nisi adsit caritas; rursus ad commune exemplum venit et ait: *Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit praeium?* Ille autem dicit, non quasi hic unus ex multis salutem sit consequuturus, absit; sed quod nos debeamus studium adhibere multum. Sicut enim ibi multis in stadium descendentibus, non coronantur multi, sed unus id assequitur; nec sufficit in certamen descendere, neque inungi et concertare: ita et hic quoque non satis est credidisse, et utcumque decertasse; sed nisi ita curramus ut usque in finem inculpatis nos praebeamus, et bratio propinqui simus, nihil assequemur. Si enim te perfectum existimas, inquit, secundum scientiam, nondum tamen totum accipies, id quod subindicans dicebat: *Sic currite ut comprehendatis.* Nondum ergo comprehendunt. Et cum ita dixisset, modum etiam docet: 25. *Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus abstinere.* Quid est, *Ab omnibus abstinere?* Non ab hoc quidem abstinere, in alio autem peccat; sed et a gula, a lascivia, ab ebrietate, et ab omnibus vitiis abstinere. Nam hoc, inquit, in externis quoque certaminibus observatur. Neque enim certantibus certaminis tempore inebriari licet neque scortari, ne vires solvant; neque alii rei cniplam operam dare; sed ab omnibus prorsus abcedentes, solis gymnasiis dant operam. Si autem illic haec sunt, ubi corona uni datur: multo magis hic, ubi maior est largitas. Neque enim unus tantum est qui coronatur, et premia labores longe superant. Ideoque pudorem incutiens ita loquitur: *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* 26. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.* Cum illos ab externis pudore affecisset, se quoque deum in medium adducit, quod est optimus doctrinae modus. Idcirco ubique ita facere deprehenditur. Quid sibi vult autem. *Non in incertum?* Ad scopum quemdam aspicio, inquit, non frustra et in casum, sicut vos. Quid enim vobis amplius accedit, cum in idolorum templa intratis, si illam ostentis perfectionem? Nihil. At non talis sum ego; sed quaecumque facio, ad salutem proximi facio; sive perfectionem ostendam, propter ipsum; sive me attemperem, propter ipsum; sive Petrum superem in eo quod nihil accipiam, ne ipsis offendiculo sim; sive plus quam omnes me demisero, ut qui circumcidar et tondear, ne ipsi supplantentur. Hoc est illud, *Non in incertum.* Tu vero cur, quae so, comedis in templo idolorum? Sed rationabilem causam proferre non possis. Cibus enim te non commendat Deo, et neque si comedas, plus habes; neque si non comedas, minus. Frustra ergo et inconsiderate curris: hoc enim sibi vult illud, *In incertum.* Sic pugno, non

quasi aerem verberans. Rursus illud, non temere et inconsiderate, subindicans hoc ait: habeo enim quem seriam, nempe diabolum; tu vero ipsum non seris, sed vires tuas temere effundis. Interim illos quasi sustinens, ita loquitur. Quia enim vehementius illos insectatus fuerat in praecedentibus, rursus reprimit increpationem, ad finem orationis profundam plagam reservans. Hic enim ait illos temere et inconsiderate agere; postea ostendit, quod etiam in magnam sui capitis perniciem, et quod praeter damnum fratrum neque ipsi culpa vacent haec audientes. 27. *Sed castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicavero, ipse reprobus efficiar.* Illic ostendit eos et ventris implendi desiderio teneri, et ipsi laxare habenas, et perfectionis obtentu ingluviem implere suam; quod superius dicere pariteriebat, cum ita loqueretur: *Esce ventri, et venter ascis* (1. Cor. 6. 13). Quia enim fornicationem delicias pariunt, et hoc peperit idololatriam; iure saepe hunc insectatur morbum. Et cum ostendisset quanta passus esset propter evangelium, hoc quoque ponit cum illis. Sicut enim, inquit, Mandata supergressus sum; idque cum non leve illud negotium esset (*Omnia enim, inquit, sustinemus*): ita et nunc multum sustineo laborem, ut temperanter vivam. Nam etiam non facile litigari potest cum cupiditate et ventris tyrannide, attamen ipsam refreno, nec me ei dedo aegritudini, sed omnem subeo laborem, ut ne ab illa abstrahar.

2. Ne enim putetis me absque negotio hoc praestare. Nam cursus est et omnis pugnae genus et natura tyrannis frequenter insurgens, ut libertatem assequatur: at illam non fero, sed coerceo et cum multis audoribus subigo. Haec porro dicit, ut nemo desperet in suscipiendis pro virtute certaminibus, quia laboriosa res est: ideo ait, *Castigo et in servitutem redigo.* Non dixit, Occido; non enim inimica est caro; sed, *Castigo et in servitutem redigo*, quod domini est, non inimici; doctoris, non hostis; praedictor, non adversarii. *Ne forte cum aliis praedicavero, ipse reprobus efficiar.* Si vero Paulus hoc timuit qui tot homines docuit; et timuit postquam praedicavit et factus est angelus, totiusque orbis patrocinium suscepit, quid nos dixerimus? ne putetis enim, inquit, quia credidistis, hoc vobis sufficere ad salutem. Si enim mihi praedicasse, docuisse, innumeros adduxisse non satis est ad salutem, nisi ea quae me spectant inculcata proferam; multo magis vobis. Deinde ad alia exempla progreditur; et ut antea exempla posuit apostolorum, communis consuetudinis, sacerdotum, et sua quoque: sic et nunc Olympicorum certaminum. Et postquam sua posuit, rursus ad antiquas pergit historias. Et quia asperius loquutus est, communem facit admonitionem, neque de propositis tantum, sed etiam de omnibus Corinthiorum aegritudinibus verba facit. Et de externis certaminibus, *Nescitis*, inquit; hic autem, (Cap. 10.) 1. *Notis autem vos ignorare, fratres.* Hoc autem dicebat; ostendens ipsos hac de re non esse admodum eruditos. Et quid est illud, quod non vis nos ignorare? Quod patres

vostri omnes, inquit, sub nube fuerunt, et per mare transierunt: 2. Et in Moyse baptizati sunt in nube et in mari: 3. Et omnes eandem escam spirituales manducaverunt, 4. Et eundem potum spirituales biberunt (bibebant enim de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus): 5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Et qua de causa hæc dicit? Ut ostendat, quod sicut illis non profuit, quod tantum acceperint donum; ita neque illis proderit, quod baptismum acceperint et spiritualium mysteriorum consortes fuerint, nisi vitam tanta gratia dignam exhibeant: ideoque adducit baptismatis et mysteriorum typos. Quid sibi vult illud, *In Moyse baptizati sunt*? Quemadmodum nos Christo credentes et ejus resurrectioni, baptizamus, ut qui et ipsi mysteriorum participes futuri simus; Baptizamus enim, inquit, pro mortuis (1. Cor. 15. 29); id est, corporibus nostris: ita et illi, Moyse fidentes, id est, videntes illum primum trajicientem, ausi sunt et ipsi quoque in aquas ingredi. Sed quia vult figuram prope veritatem adducere, non ita dicit, sed veritatis nominibus etiam in typo usus est. Et hoc quidem est symbolum lavacri; quæ sequuntur autem, sacræ mensæ. Ut enim tu corpus Dominicum comedis, sic et illi manna; et ut tu sanguinem bibis, ita et illi aquam de petra. Etiam si enim sensilia essent illa quæ fiebant, at spiritualiter præbebantur, non secundum naturæ consequentiam, sed ex doni gratia; et cum corpore animam quoque nutriebant, ad fidem inducentia. Ideo de cibo quidem nihil dixit; erat enim mutatus, non tantum modo, sed etiam natura; manna quippe erat; de potu vero, quia dandi modus solus præter opinionem erat, etiam probatione opus habebat: ideo cum dixisset, *Eundem potum spirituales biberunt*, subjunxit; *Bibebant enim ex spirituali consequente petra*; et addidit, *Petra autem erat Christus*. Non enim petrae natura aquam emittebat, inquit, alioquin autem antea scaturisset; sed alia quædam petra spiritualis hoc totum faciebat; id est, Christus, qui semper ipsis præsens erat, et omnia mirabiliter operabatur. Ideo namque dicit, *Consequente*. Vidistin' Pauli sapientiam, quomodo eum ostendit utrumque suppeditavisse, et hac ratione typum prope veritatem adduxit? Qui enim illa inquit, ipsis suppeditavit; hic ipse hæc apparavit mensam: et idem ipse illos per mare, te per baptismum duxit; illisque manna et aquam, tibi corpus et sanguinem præbuit. Et talia sunt ea quæ donum ejus spectant. Videamus vero etiam sequentia, et consideremus an, cum dono indigni visi essent illi, ipsis pepercerit. At hoc dicere non possis: ideo subdidit: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, etsi tanto illos honore dignatus est. At nihil hoc illis profuit; sed plures ex illis perierunt. Atqui omnes perire; ne autem videatur illis extremam perniciem prophetare, ideo dixit, *plures*. Atqui erant innumerabiles, sed nihil profuit multitudo: omniaque illa erant amoris indicia; sed neque hoc ipsis profuit, quoniam quæ amoris erant non rependerant.

Quia enim iis quæ de gehenna dicuntur multi non credunt, utpote quæ non appareant nec videantur; ab iis quæ jam facta fuerant ostendit, Deum punire peccatores, etiam si innumeris illos affecerit beneficiis: nam si futuris non creditis, inquit, iis certe quæ jam facta sunt non fidem negabit.

3. Considerate ergo quot beneficia illis præstiterit: ab Ægypto et a captivitate ipsos liberavit, mare stravit, ex cælo manna demisit, ex terra fontes aquarum non expectatos emisit; ipsis ubique præsens erat miracula edens, et undique ipsos muniens. Attamen quia tanto dono dignum nihil exhibuere, non pepercit illis, sed omnes perdidit. *Nam prostrati sunt*, inquit, *in deserto*; repentinum illorum interitum, poenas et supplicia divinitus immissa per hoc dictum declarans, et quod proposita præmia non sint assecuti. Neque enim in terra promissionis hæc eis fecit; sed extra et procul ab illa regione, duplici afficiens supplicio, et quod non concederet ipsis terram videre, quam ipsis promiserat, et quod gravi supplicio affecerit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad te utique spectant: ideo subjunxit: 6. *Hæc autem in figura facta sunt nostri*. Sicut enim dona figure sunt, ita quoque supplicia figure: et sicut baptismum et mensa prius describebantur, ita in sequentibus propter nos præsignificatum est, quod qui tali dono indigni fuerint supplicio afficiendi sint, ut talibus exemplis moniti temperantiores simus. Ideo addidit: *Ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*. Sicut enim in beneficiis typi præcesserunt et sequuta est veritas: sic et in suppliciis sequetur. Viden' quomodo ostendat, non modo quod puniendi sint, sed etiam quod magis quam illi? Nam si illud quidem typus est, hoc autem veritas, necesse est in suppliciis magnum esse culmen, ut etiam in donis. Et perpende in quosnam primum invehatur; in eos nempe qui in templis idolorum comedebant. Cum dixisset enim, *Ne sitis concupiscentes malorum*, quod universale erat, quod in specie erat subjunxit, ostendens singula peccata ex mala esse cupiditate; et primum hoc dixit: 7. *Negus idololatras efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*. Audistis quomodo tandem idololatras vocet? sed hic quidem pronuntians, postea autem etiam probans. Causam autem posuit ob quam ad mensas illas accurrebant: ea erat gula. Quapropter cum dixisset, *Ne simus concupiscentes malorum*, et addidisset, *Ne sitis idololatras*, hujusce iniquitatis causam posuit; hæc autem erat gula. *Sedit enim*, inquit, *populus manducare et bibere*. Et finem inde sequentem addit, nempe, *Surrexerunt ludere*. Ut illi, inquit, a deliciis ad idololatriam devenerunt: sic timendum est ne vos inde eo decidatis. Vidistin' quomodo ostendat hosce perfectos illis esse imperfectiores? quos pungebat non eo solum, quod non sustinerent; sed quod etiam illi ex ignorantia, alii ex ingluvie peccarent: et illorum quidem perniciem his tribuit; hos autem non sinit sui peccati causam referre in alium, sed et sui et aliorum

τρα ἢ ὁ Χριστός)· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλεοσιν αὐ-
τῶν ἡδύκακον ὁ Θεός. Καὶ τίνος ἔνεκεν, φησὶ,
ταῦτα λέγει; Ἰνα δείξῃ, ὅτι ὥσπερ ἐκείνους οὐκ
ἐνῆκε τὸ τοσαύτης ἀπολαύσαι δωρεᾶς, οὕτως [203]
οὐδὲ τούτους τὸ βαπτίσματος τυχεῖν καὶ μυστηρίων
πνευματικῶν ἀπολαύσαι, εἰ μὴ μέλλοιεν ἀξίον τῆς
χαρίτος ἐπιδεικνυσθαι βίον. Διὰ καὶ τοὺς τοῦ βαπτί-
σματος, καὶ τοὺς τῶν μυστηρίων παράγει τύπους.
Τί δέ ἐστιν, *Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐθαπτίσαντο*; Καθ-
άπερ ἡμεῖς τῷ Χριστῷ πιστεύσαντες καὶ τῇ ἀναστά-
σει αὐτοῦ, βαπτίζομεθα, ὡς καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν
μυστηρίων κοινωνήσαντες· Βαπτίζομεθα γάρ, φησὶν,
ὅπερ τῶν νεκρῶν, τοῦτέστι, τῶν σωμάτων τῶν ἡμε-
τέρων· οὕτω καὶ ἐκείνοι θαρρήσαντες τῷ Μωϋσεῖ, του-
τέστιν, ἰδόντες αὐτὸν διαδάντα πρῶτον, κατετάλη-
σαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὑδάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ βούλεται τὸν
τύπον ἐγγύς τῆς ἀληθείας ἀγαγεῖν, οὐ λέγει οὕτως,
ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀληθείας ὀνόμασι χέρρηται καὶ ἐπὶ τοῦ
τύπου. Καὶ τοῦτο μὲν τοῦ λουτροῦ σύμβολον· τὰ δὲ
μετὰ ταῦτα, τῆς ἱερᾶς τραπέζης. Καθάπερ γάρ σὺ
τὸ σῶμα ἐσθίεις τὸ δασποτικόν, οὕτως ἐκείνοι τὸ
μάννα· καὶ ὥσπερ σὺ τὸ αἷμα πίνεις, οὕτω καὶ
ἐκείνοι ὕδωρ ἐκ πέτρας. Εἰ γὰρ καὶ αἰσθότα ἦν τὰ
γινόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς παραίχτο, οὐ κατὰ φύ-
σεως ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ δωρεὰς χάριν, καὶ μετὰ
τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν ἔτρεφεν εἰς πίστιν
ἐνάγοντα. Διὰ τοι τοῦτο περὶ μὲν τῆς τροφῆς οὐδὲν
εἶπεν· ἐξηλλαγμένη γὰρ ἦν, οὐ τῷ τρόπῳ μόνον,
ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει· μάννα γὰρ ἦν· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ,
ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος ἦν ὁ παράδοξος,
καὶ κατασκευῆς ἰδεῖσθαι· διόπερ εἶπὼν, ὅτι *Τὸ αὐτὸ
πόμα πνευματικὸν ἐπιον*, ἐπήγαγεν· *Ἐπιον γὰρ
ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας*· καὶ προσ-
έθηκεν, *Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*. Οὐ γὰρ ἡ τῆς
πέτρας φύσις τὸ ὕδωρ ἥρπει, φησὶν· ἡ γὰρ ἀν· καὶ
πρὸς τοῦτο ἀνέβλυζεν· ἀλλ' ἑτέρα τις πέτρα πνευμα-
τικὴ τὸ πᾶν εἰργάζετο, τουτέστιν, ὁ Χριστὸς ὁ παρὼν
αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν. Διὰ γὰρ
τοῦτο εἶπεν, Ἀκολουθοῦσης. Εἶδες Παύλου σοφίαν,
πῶς ἐκατέρωθεν αὐτὸν ὄντα χορηγῶν δείκνυσσι, καὶ
ταύτη τὸν τύπον ἐγγύς τῆς ἀληθείας ἄγων; Ὁ γὰρ
ἐκεῖνα παρασχὼν ἐκείνους, φησὶν, οὗτος καὶ ταύτην
κατεσκεύασε τὴν τράπεζαν· καὶ ὁ αὐτὸς καὶ ἐκείνους
διὰ τῆς θαλάττης, καὶ σὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἤγαγε·
καὶ ἐκείνους μάννα καὶ ὕδωρ, καὶ σοὶ σῶμα καὶ αἷμα
παρέσχε. Καὶ τὰ μὲν τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ ταῦτα·
ἔωμεν δὲ καὶ τὰ εἶξῃ, καὶ σκοπήσωμεν, εἰ τῆς
δωρεᾶς ἀναξίων φανέντων τούτων ἐφέισατο. Ἀλλ'
οὐκ ἂν ἔχοις τοῦτο εἰπεῖν· διὰ καὶ ἐπήγαγεν, Ἀλλ'
οὐκ ἐν τοῖς πλεοσιν αὐτῶν ἡδύκακον ὁ Θεός,
καίτοι γε τιμήσας αὐτοὺς τοσαύτη τιμῇ. Ἀλλ' οὐδὲν
αὐτοὺς τοῦτο ὥνησεν, ἀλλ' οἱ πλεῖστος ἀπώλοντο. Καὶ
μὴν πάντας ἀπώλοντο· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ καὶ τούτους
πανωλεθρίαν προφητεύειν, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Οἱ
πλεῖστος*. Καίτοι γε ἄπειροι ἦσαν, ἀλλ' οὐδὲν τὸ
πληθος ὠφέλησε· καὶ πάντα ἐκεῖνα ἀγάπης τεκμή-
ρια ἦν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο αὐτοὺς ὥνησεν, ἐπεὶ μηδὲ αὐ-
τοὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπεδείκνυντο. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς
περὶ γέννης [204] λόγοις οἱ πολλοὶ διαπιστοῦσιν,
ὅτι μὴ παροῦσι μὴδὲ φαινόμενοις, ἀπὸ τῶν ἡδὴ γε-
γεννημένων δείκνυσιν, ὅτι καλᾶζει τοὺς ἁμαρτάνοντας
ὁ Θεός, καὶ μυριάκις εὐεργετηκὼς ἦ· Εἰ γὰρ καὶ τοῖς
μέλλουσιν ἀπιστεῖτε, φησὶν, ἀλλ' οὐ δέηπου καὶ τοῖς
γεγεννημένοις ἀπιστεῖτε.

^a Sic Reg. et Savil. Alii Morel., οὐ γὰρ ἂν.

γ'. Σκοπεῖτε γοῦν ἡλίκα εὐεργέτης τούτους· Αἰγύ-
πτου καὶ τῆς ἐκεῖ δουλείας ἀπήλλαξε, τὴν θάλασσαν
ὑπεσφόρεσεν, ἐξ οὐρανοῦ μάννα κατήνεγκε, κάτωθεν
ὕδατων πηγὰς ξένας καὶ παραδόξους ἀνῆκε, παρῆν
αὐτοῖς πανταχοῦ θαυματουργῶν, καὶ πάντοθεν αὐ-
τοὺς τειχίζων· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τῆς δωρεᾶς ταύ-
της οὐδὲν ἀξίον ἐπεδείξαντο, οὐκ ἐφέισατο αὐτῶν, ἀλλ'
ἀπώλεσεν ἅπαντας. *Κατεστρώθησαν γὰρ*, φησὶν, *ἐν
τῇ ἐρήμῳ*· τὴν τε ἀβρῶνα αὐτῶν ἀπώλειαν καὶ τὰς κο-
λάσεις καὶ τὰς τιμωρίας τὸς θεηλάτους ἐμφαίνων διὰ
τῆς λέξεως ταύτης, καὶ ὅτι οὐδὲ τῶν προκειμένων ἐπ-
άθλων ἐπέτυχον. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας
ταῦτα αὐτοῖς εἰργάσατο, ἀλλ' ἐξῶ καὶ πόρρω που καὶ
μακρὰν τῆς χώρας ἐκείνης, διπλῇ τιμωρίᾳ κολάσας,
καὶ τῷ μὴ συγχωρῆσαι τὴν γῆν ἰδεῖν, καὶ ταῦτα ἐπιγ-
γελμένην αὐτοῖς, καὶ τῷ κολάσαι· χαλεπῶς. Καὶ τί
πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ· Πρὸς σὲ μὲν οὖν· διὰ καὶ
ἐπήγαγε· *Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγηγήθησαν*.
Ὡςπερ γὰρ αἱ δωρεαὶ τύποι, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις
τύποι· καὶ ὥσπερ τὸ βάπτισμα καὶ ἡ τράπεζα προ-
διεγράφητο, οὕτω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα, ὅτι καὶ
κολασθῆσονται οἱ ταύτης· ἀνάξιοι τῆς δωρεᾶς, προ-
ανεφωνεῖτο δι' ἡμᾶς, ὥστε σωφρονεστέρους γενέσθαι
τοῖς παραδείγμασιν ἐκείνους. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰς
τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κα-
κεῖνοι ἐπεθύμησαν*. Ὡςπερ γὰρ ἐν ταῖς εὐεργεσίαις
οἱ τύποι προέλαβον, καὶ ἠκολούθησεν ἡ ἀλήθεια, οὕτω
καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις ἐφέται. Ὅρξῃ πῶς δείκνυσιν,
οὐχ ὅτι κολασθῆσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζόνως
ἢ ἐκείνοι; Εἰ γὰρ τὸ μὲν τύπος, τὸ δὲ ἀλήθεια, ἀνάγκη
καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις πολλὴν εἶναι τὴν ὑπεροχὴν,
ὥςπερ καὶ ἐν ταῖς δωρεαῖς. Καὶ σκόπει τίνων καθ-
άπτεται πρῶτον· τῶν ἐν τοῖς εἰδωλοῖς ἐσθιόντων.
Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ εἶναι ἐπιθυμητὰς κακῶν*, ὅπερ ἦν
καθολικόν, ἐπάγει καὶ τὸ κατ' εἶδος, δείκνυσιν ὅτι
ἐκαστον τῶν ἁμαρτημάτων ἐκ πονηρᾶς γέγονεν ἐπι-
θυμίας· καὶ πρῶτον τοῦτο ἐφη· *Μηδὲ εἰδωλολάτραι
γίνεσθαι, καθὼς εἶνας αὐτῶν, ὥςπερ γέγραπται·
Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστη-
σαν καίσειν*. Ἦκουσα πῶς λοιπὸν καὶ εἰδωλολάτραις
καλεῖ; ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἀποφαινόμενος, ὕστερον δὲ
καὶ κατασκευάζων. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τίθει, δι' ἣν
εἰς τὰς τραπέζας ἐκείνας ἔτρεχον· αὐτὴ δὲ ἦν γαστρι-
μαργία. Διόπερ εἶπὼν, *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπι-
θυμητὰς κακῶν*, καὶ ἐπαγαγὼν, *Μηδὲ εἰδωλολά-
τραις γίνεσθαι*, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης παρανομίας
τίθεισιν· αὐτὴ δὲ ἦν ἡ γαστριμαργία. *Ἐκάθισεν γὰρ,
φησὶν, ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν*. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς
τέλος προστίθισιν, ὅτι *Ἀνέστησαν καίσειν*· Ὡςπερ
γὰρ ἐκείνοι, φησὶν, ἀπὸ τρυφῆς εἰς εἰδωλολατρείαν
ἐξέβησαν· οὕτω δέος, μὴ καὶ ὡμεῖς ἐντεῦθεν ἐκεί-
πέσχητε. Εἶδες πῶς ἰδεῖς τοὺς δῆθεν τελείους τοῦ-
τος [205] ἐκείνων ἀταλεστέρους; οὕς ἐπληττεν· οὐ
τούτω μόνον τῷ μὴ διαδαστάζειν, ἀλλὰ καὶ τῷ τοῖς
μὲν ἀπὸ ἀγνοίας, τοῖς δὲ ἀπὸ γαστριμαργίας ἁμαρ-
τάνειν· καὶ τῆς μὲν ἐκείνων ἀπωλείας τὴν κώλασιν.
τούτοις λογίζεται, τούτους δὲ οὐκ ἀφίησιν, εἰς ἔτηρον
ἀνεργεῖν τῆς οικίας ἁμαρτίας τὴν πρόφασιν, ἀλλὰ
καὶ τῆς ἐκείνων βλάβης καὶ τῆς αὐτῶν αὐτοὺς ὕπου-
θόνους ἀποφαίνεται. *Μηδὲ πορνεῦσθαι, καθὼς εἶ-
νας αὐτῶν ἀποφασίσαν*. Τίνος ἔνεκεν τῆς πορνείας
ἐνταῦθα μνήνηται πάλιν, ποσῶτα· περὶ αὐτῆς ἔτι
προσθεν διαλεχθεῖς; Ἔθος δὲ τῷ Παύλῳ, ὅταν ὅπου
πολλῶν ἁμαρτημάτων ἐγκαλεῖ, καὶ τότε αὐτὰ διατι-
θεῖναι καὶ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τοῖς προκειμένοις,
καὶ πάλιν ἐν τοῖς περὶ ἐτέρων λόγοις καὶ τῶν προ-

τέρων μεμνησθαι· ὁ δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καθ' ἕκαστον τῶν πεπλημελημένων ἀναμνήσεων τοῦ μόσχου τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἱκανὴν εἰς μέσον ἔγων. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ποιεῖ, ὁμῶς τε ἐκείνης αὐτοὺς ἀναμνήσεως τῆς ἀμαρτίας, καὶ διδόντων, ὅτι καὶ τοῦτο ἐνταῦθεν ἐτέθη τὸ κακὸν, ἀπὸ τρυφῆς καὶ γαστριμαργίας. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μηδὲ πορνεύετε, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρευον, καὶ ἔπασον ἐν μῇ ἡμέρᾳ εικοσιπρῆς χιλιάδες*. Καὶ διὰ τί μὴ τίθῃ; καὶ τὴν ἐπὶ τῆς εἰδωλολατρίας κόλασιν; Ἡ ἐπειδὴ ὅθλον ἦν καὶ σαφέστερον ἢ ἐπειδὴ πληγὴ τοσούτῃ οὐ γέγονε τότε, ὅση ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ, ἥνικα ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεζὼρ, τῶν Μαδιανιτῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς παρατάξεως φανιστῶν καὶ ἐφαλκυσμένων αὐτοὺς εἰς ἀσέλγειαν κατὰ τὴν συμβουλὴν Βαλαάμ. Ὅτι γὰρ τοῦ Βαλαάμ ἦν ἡ πονηρὰ αὐτῆς συμβουλὴ, ὅλοι Μωϋσῆς μετὰ ταῦτα λέγων οὕτως πρὸς τῶ τέλει τοῦ βιβλίου τῶν Ἀριθμῶν· *Καὶ τὸν Βαλαάμ υἱὸν Βεὼρ ἀπέκτειναν ἐν τῷ πολέμῳ Μαδιὰμ μετὰ τῶν τραυματιῶν**, καὶ ἤγειρον τὰ σκύλα. Καὶ ὠρίσθη Μωϋσῆς, καὶ εἶπεν· *Ἰνα τί ἐζωργήσατε πᾶς ὅθλιν; Ἀδελφὰ γὰρ ἦσαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εἰς σκάνδαλον, κατὰ τὸ ῥῆμα Βαλαάμ, τοῦ ἀποστήσαι καὶ ὑπεριδεῖν τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐνταῦθα Φεζὼρ. Μηδὲ ἐκπειράζετε τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπέειραν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄρων ὤκωλοντο*.

8. Διὰ τοῦτου πάλιν ἔτιον αἰνίττεται ἐγκλημα, ὃ καὶ πρὸς τῶ τέλει τίθεται, ἐγκαλῶν αὐτοῖς, ὅτι περὶ σημείων ἐμάχοντο, καὶ τῶν πειρασμῶν δὲ ἔνεκεν ἐγόγγυζον λέγοντες, Πότε ἔξει τὰ ἀγαθὰ, πότε τὰ ἐπάλια; Διὸ καὶ ἐπάγει τοῖς ἐνεκεν διορθούμενος αὐτοῖς καὶ φοβῶν· *Μηδὲ γογγύετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ὀργήνυσαν, καὶ ὤκωλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ*. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, τὸ πάσχειν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ γενναίως τὰ ἐπὶόντα φέρειν, καὶ μεθ' ἡδονῆς ἀπάσης. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ στίφανος ἄσπας· ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ᾗ, καὶ κόλασις ἔφηται τοῖς θυσανασχετοῖσι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπίστοιλοι μαστιζόμενοι ἔχαιρον, καὶ Παῦλος ἐν τοῖς παθήμασι ἐκταυχέτο. Πάντα δὲ ταῦτα τυπικῶς συνῄδαντο ἐκείνοις· ἐγγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήχηται.

Πάλιν φοβεῖ τῶ τὰ τέλη λέγειν, καὶ μερίζονα τῶν γενημένων προσδοκῶν παρασκευάζει. Ὅτι μὲν γὰρ δώσωμεν δίκην, ἀπὸ τῶν εἰρημένων, φησὶ, ὅθλον καὶ τοὺς ἀπιστοῦσι τοῖς περὶ γενένης λόγοις [206]· ὅτι δὲ καὶ χαλεπώτερον, ἀφ' ὧν πλείονων ἀπελαύσαμεν εὐεργεσιῶν, καὶ ἀφ' ὧν ἐκείνα τύποι. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς θύραις ὑπεροχῇ, εὐθὺς ὅτι καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τόποις ἐκάλεσε, καὶ δι' ἡμᾶς γεγράφθαι βῆ, καὶ τέλους ἐμνημόνευσεν, ἵνα ἀναμνήσῃ τῆς συντελείας. Οὐ γὰρ τοιαῦτα τότε αἱ τιμωρίαι, ὡς καὶ πᾶς λαμβάνειν καὶ καταλύεσθαι, ἀλλ' αἰώνιος ἡ κόλασις. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἐνταῦθα κόλασις τῶ παρόντι συγκαταλύονται βίῳ, οὕτως αἱ ἐκεῖ διηνεκῶς μένουσιν. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Τὰ τέλη τῶν αἰώνων*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι ἐφέστηκε λοιπὸν τὸ δικαστήριον τὸ φοβερόν. Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. Πάλιν αὐτῶν τὸν τύπον καθέλε τῶν ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρανοῦντων. Εἰ γὰρ οἱ τοσούτων ἀπολαύσαντες τοιαῦτα ἔπαθον, καὶ οἱ μὲν ὑπὲρ γογ-

γισμού μόνον τοιαύτην ἔδοσαν δίκην, οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ πειράσαι, καὶ οὕτε τὸ πλήθος ἐδυσώπησε τὸν Θεόν, οὕτε τὸ τοιοῦτον ἐπιτυχίαν· πολλῶν μᾶλλον ἐφ' ἡμῶν, ἂν μὴ νήφωμεν, τοῦτο ἔσται. Καὶ καλῶς εἶπεν· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι*. Τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐστάναι ἐστίν, ὡς ἐστάναι χρὴ, τὸ θαρραίνει αὐτῶν· ταχέως γὰρ ὁ τοιοῦτος πεσάται· ἐπεὶ καὶ ἐκείνοι, εἰ μὴ μέγα ἐφρόνησαν καὶ ἐθάβρησαν, ἀλλ' ἦσαν κατασταλμένοι, οὐκ ἂν ταῦτα ἔπαθον. Ὅθεν ὅθλον, ὅτι ἀλαζονεία μέλιστα καὶ ῥαθυμία ἐξῆς καὶ ἡ γαστριμαργία τοῦτων εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῶν κακῶν. Ὅστε εἰ καὶ ἔστηκας, φυλάττω τὸ μὴ πεσεῖν. Τὸ γὰρ ἐνταῦθα γένηται οὐκ ἐστὶν ἐστάναι βεβαίως, ὡς ἂν ἀπαλλαγόμεν τῶν κυμάτων τοῦ παρόντος βίου, καὶ πρὸς τὸν εὐδαιμόνιον καταπελεύσωμεν λιμένα. Μὴ τοῖνυν ἐπὶ τῇ στάσει φρόνις μέγα, ἀλλὰ φυλάττω τὴν πτώσιν. Εἰ γὰρ Παῦλος; δέδοικεν, ὁ πάντων σταθρόντος, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς ἐδοκίμασε καὶ χρῆ. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος εἶπεν, Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦτο δυνάμεθα εἶπαι, πάντων, ὡς εἶπεν, πεπτωκότων καὶ καταστρωμένων καὶ χαμαὶ κεκείμενων. Τίτι γὰρ εἶπω τοῦτο; τῶ ἀρπάζοντι καθ' ἑκάστην ἡμέραν; ἀλλὰ καίτοι μέγα πτώμα παύειν. Ἀλλὰ τῶ πόρῳ; ἀλλὰ ἔρριπται χαμαί. Ἀλλὰ τῶ μεθύοντι; ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καίται· καὶ οὐδὲ, ὅτι καίται, οἶδεν. Ὅστε οὐ τοῦτου καιρὸς τοῦ ῥήματος, ἀλλ' ἐκείνου τοῦ προσηγορικοῦ, ὃ καὶ πρὸς Ἰουδαίους εἶπε· *Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται*; Καὶ γὰρ ἅπαντες καίται, καὶ ἀναστήναι οὐ βούλονται. Ὅστε ἡ προτροπὴ ἡμῶν οὐχ ὑπὲρ τοῦ μὴ πεσεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τοὺς κεκείμενους δυνηθῆναι ἀναστήναι. Ἀναστῶμεν τοῖνυν ὅφρα γοῦν ποτε, ἀγαπητοί, ἀναστῶμεν, καὶ στῶμεν γενναίως. Μέχρι τίνος κείμεθα; μέχρι τίνος μεθύομεν, τῇ πολλῇ τῶν βιωτικῶν ἐπιθυμίᾳ κεκαρωμένοι; Εὐκαιρὸν καὶ νῦν εἶπεν· Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι; οὕτω πάντες καὶ πρὸς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν διδασκαλίαν εἰσι κεκαρωμένοι, καὶ πολλῶν ἐνταῦθεν ἐμπατησμένοι κακῶν! Καὶ εἰ τὰς ψυχὰς γυμνάς ἦν ἰδεῖν, καθάπερ ἐπὶ τῶν στρατοπέδων τῆς συμβολῆς παρελθούσης, τοὺς μὲν νεκροὺς ἐστὶ θεάσασθαι, τοὺς δὲ τετραυματισμένους [207], οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εἴθεμεν ἂν. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, χεῖρα ἀλλήλοις ὀρέξωμεν καὶ διαναστῶμεν. Καὶ γὰρ ἐγὼ τῶν πεπληγόντων εἰμι, καὶ δεομένον τοῦ φάρμακα ἐπιθήσοντας. Ἀλλὰ μὴ ἀπογῶντε διὰ τοῦτο· εἰ γὰρ καὶ χαλεπαὶ αἱ πληγαί, ἀλλ' οὐκ ἀνιάτοι. Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ ἱατρός· μόνον αἰσθώμεθα τῶν τραυμάτων, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἴσχατον εἰσθώμεν τῆς κακίας, καλλὰς ὁδοὺς τέμνει σωτηρίας ἡμῶν. Κἂν γὰρ τῶ κλησόν ἀφῆς ὀργὴν, ἀπαθήσεται σοὶ κλημελήματα· Ἐὰν γὰρ ἀφῆς, φησὶ, τοῖς ἀνθρώποις, ἀφῆσαι καὶ ὅμιν ὁ Πατὴρ ὅμιν ὁ οὐράνιος. Κἂν ἐλεηροσύνην δῆς, συγχώρησαι σοὶ τὰ ἀμαρτήματα· Τὰς γὰρ ἀνομίας σου, φησὶ, ἐν ἐλεημοσύνῃ σου· ἀνέρωσαι. Κἂν ἐξῆς σπουδαίως, ἀπολαύσεις ἀφέσεως. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἡ χεῖρα ἢ τὸν ὦμον ἐκείνον δικαστὴν ἐπικάμψασα τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐνταύσεως. Κἂν κατηγορήσῃς τῶν ἀμαρτημάτων, ἔχεις παραμυθίαν· Ἀλέγε γὰρ σὺ τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. Κἂν σκυθρωπάσῃς ὑπὲρ τούτων, καὶ τοῦτο σοὶ φάρμακον ἔσται μέγιστον· Ἐἶδον γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορεύθη στυγνός, καὶ ἰασάμην τὰς

* Legebatur γυναικῶν.

b Legebatur φησὶ, ἐλεημοσύνη.

damus ipsos ebriarios pronuntiat. *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt.* Quare hic fornicationem memorat, cum de illa antea tantum distulerit? Mos est semper Paulo, cum de multis accusat peccatis, ordine illa ponere et proposita singulatim persequi; ac rursus ubi de aliis loquitur, priora etiam repetere. Quod Deus quoque faciebat in Veteri Testamento; in singulis delictis vitulum Judæis memorabat, et illud peccatum in medium adducebat. Hoc itaque et Paulus hic facit, illud simul commemorans peccatum, et decens hoc prædiisse ex deliciis et gula. Quapropter adjecit: *Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia.* Et cur non ponit etiam idololatriæ punitionem? Aut quia clarum erat et manifestum: aut quia tunc plaga non tanta fuit, quanta Balaami tempore, cum iniuncti sunt Beelphegor, Madianiticis mulieribus in socium accedentibus ipsosque ad libidinem allicientibus, secundum Balaami consilium. Nam quod hoc malum consilium Balaami esset, declarat Moyses postea dicens in fine libri Numerorum: *Balaam quoque filium Beor occiderunt in bello Madian cum vulneratis, et adduxerunt spolia. Et iratus est Moyses, et dixit: Cur vides cepistis omnes mulieres? Ipse enim erant filii Israel in scandalum secundum verbum Balaam, ut deficerent et despicerent verbum Domini propter Phagor (Num. 31. 8. 14. 16).* 9. *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tenuerunt et a serpentibus perierunt.*

4. Per hoc rursus aliud subindicat crimen, quod etiam in fine penit, accusans illos quod de signis pugnent, et propter tentationes murmurarent dicentes: Quando venient bona? quando præmia? Ideoque subiungit illos corrigens ac terrens: 10. *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Non solum enim quaritur pati pro Christo, sed etiam quæ accidunt fortiter ferre et cum omni voluptate. Hoc est enim omnino corona; ut si hoc non fuerit, poena etiam sequatur eos qui ægre ferant. Ideo apostoli flagris cæci gaudebant, et Paulus in afflictionibus gloriabatur. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad corruptionem nostram, ad quos fines sæculorum decesserunt.*

Pæna futura erunt æterna. — Rursus terret finem memorans, et ad majora prioribus expectanda præparat. Nam quod poenas daturi simus, ex dictis, inquit, planum est etiam iis qui de gehenna dictis fidem non habent; quod autem graviores, ex eo quod plura consequuti simus beneficia, et ex eo quod illi typi essent. Nam si in donis exsuperantia sit; palam est in supplicio quoque fore. Ideoque figuras appellavit, et propter nos scripta fuisse dixit, et finem in memoriam revocavit, ut consummationis mentionem faceret. Non enim talia tunc erant supplicia, quæ fluxum recipiebant et tollebantur; sed poena erit æterna. Sicut enim hujus vitæ poenæ simul cum vita solvuntur, sic illæ poenæ æternæ erunt. Cum autem dicit, *Fines sæculorum*, nihil aliud dicit, quam quod de cæ-

tero instet iudicium illud horrendum. 12. *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Rursus illorum factum defecit, qui de scientia sua altum sapiebant. Si enim illi, qui tanta sunt bona consequuti, talia passi sunt, et alii quidem pro murmuratione solum tales luerunt poenas; alii quod tentassent, et neque populus Deum est reveritus, neque quod tam multa consequutus esset; multo magis in nobis nisi vigilemus hoc erit. Et apposite dixit: *Qui se existimat stare.* Hoc enim non est stare ut stare oportet, sibi ipsi confidere: qui talis est enim, citius cadet: nam illi quoque, nisi altum sapuissent et confidissent, sed si sese cohibuissent, non hæc passi essent. Unde liquet arrogantiam maxime, deindeque socordiam et gulam, horum esse fontes malorum. Itaque si stas, cave ne cadas. Nam hic stare, non est firmiter stare, donec liberemur a præsentis vitæ fluctibus, et ad tranquillum portum appellamus. Ne itaque altum sapias quod stas, sed cave lapsum. Si namque Paulus timuit, omnium fortissimus, multo magis nos timere oportet. Apostolus itaque dicebat: *Quapropter qui sibi videtur stare, videat ne cadat:* nos autem ne hoc quidem possumus dicere, cum omnes fere lapsi et prostrati sint humique jaceant. Cui enim hoc dicam? illi qui quotidie rapit? sed jacet ille magno lapsu defectus. At scortatori? sed humi projectus est. An ebriosi? at ipse quoque jacet, et nescit se jacere. Itaque jam non est tempus hujus proferendi verbi, sed illius prophetici, quod dicebat Judæis: *Nam qui cadit, non resurgit (Psalm. 40. 9).* Etenim omnes jacent, nec volunt resurgere. Quamobrem adhortatio nobis est, non ut ne cadamus, sed ut ii qui jacent possint resurgere. Resurgamus igitur vel sero tandem, dilecti, resurgamus et fortiter stemus. Quousque jacemus? quousque ebrii sumus, multa rerum secularium concupiscentia gravati? Opportunum est nunc dicere: Ad quem loquar et testificabor? usque adeo omnes ad ipsam virtutis doctrinam obscuraverunt, et multis hinc repleti sunt malis. Et si possemus animas videre nudas, ut in exercitiis post conflictum, alii mortui, alii vulnerati videntur; sic in Ecclesia videremus. Quamobrem obsecro et oro, manum alter alteri porrigamus et exurgamus. Nam et ego ex sanctorum numero sum, et eorum qui pharmacis opes habent. Sed ne ideo animum despondeatis: nam etsi gravia sunt vulnera, at non incurabilia. Talis est noster medicus; modo vulnera sentiamus, etiamsi in extremum nequitiam venerimus, multas nobis aperit vias salutis. Nam si proximo iram remisero, remittentur tibi delicta: Si enim, inquit, *remiseritis hominibus, remittet et vobis Pater vester cælestis (Matth. 6. 14).* Et si eleemosynam dederis, condonabit tibi peccata: *Iniquitates enim tuas, inquit, eleemosynas redime (Dan. 4. 24).* Si diligenter oraveris, remissione frueris. Et hoc ostendis vidua, quæ immanem illum iudicem frequenti petitione inflexit. Si peccata tua accusaveris, habes consolationem: *Dic tu enim primus peccata tua, ut justificeris (Isai. 43. 26).* Si pro iis tristes fueris, et hoc tibi pharmacum erit maximum: *Vidit enim,*

inquit, *quod dolore affectus sit, et abierit tristitia, et curavi vias ejus* (Isai. 57. 17. 18). Et si quid mali passus, fortiter illud tuleris, totum exuisti. Hoc quoque enim diviti illi Abraham dicebat: Recepit Lazarus mala sua, et hic consolationem habet (Luc. 16. 25). Si viduæ misertus fueris, abluuntur peccata tua: nam ait: *Judicate pupillo, defendite viduam, et venite disceptemus*, ait Dominus; *et si fuerint peccata vestra sicut puniceum, ut nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, ut lanam dealbabo* (Isai. 1. 17. 18). Neque enim vel cicatricem vulnere sinit apparere.

5. *Pœnitentiæ vis in hac vita, inutilitas in altera.*—Sed etiamsi venerimus in illud profundum malorum, in quod incidit is qui paterna bona exedit et siliquis vescebatur, et pœnitentiam egerimus, omnino salvi erimus: etiamsi decem millia talenta debeamus, et procidamus, injuriarumque memoriam deponamus, omnia nobis remittuntur: etiamsi illic aberraverimus, ubi ovis ab ovili aberravit, inde ille nos reducit, si modo velimus, dilecti: benignus enim est Deus. Ideo etiam satis illi fuit, quod is qui decem millia talenta debebat, ante se procumberet, et quod qui paterna bona absumperat, solum reverteretur, et quod errans ovis portari vellet. Cogitantes igitur benignitatis ejus magnitudinem, hic illum nobis propitium reddamus, et præoccupemus faciem ejus in confessione, ut ne hinc abeuntes sine defensione, extremum subeamus supplicium. Si enim in præsentī vita qualemcumque adhibeamus diligentiam, maxima lucrabimur: si autem non meliores effecti abscesserimus, etiamsi illic vehementi pœnitentia ducamur, nihil nobis proderit. Oportebat enim intra septa manentem decertare, non autem postquam solutum fuit theatrum lamentari et flere inutiliter, ut dives ille faciebat, lamentans et ejulans, sed jam frustra et incassum, quia tempus illud despexerat, quo hæc facere oportuit. Non ille autem solus, sed multi alii jam sunt divites ipsi similes, qui pecunias quidem despicerè nolunt, sed loco pecuniarum animam despiciunt: quod mirari subit mihi, cum video illos Dei misericordiam precantes, et ita affectos erga seipsos ut incurabiles sint, animæque suæ tamquam inimicæ non parcentes. Ne ludamus, o dilecti, ne ludamus, neque nos ipsos despiciamus, dum rogamus Deum ut nostri misereatur, et misericordiæ ejus pecunias, delicias et omnia anteponimus. Neque enim, si quis tibi dicam offerret, et quempiam accusans diceret, illum mille mortes subiturum, cum posset modica pecunia sese redimere, malle mori quam aliquid ex suis numerare; misericordia aut venia illum esse dignum diceres. Hoc ergo et de teipso reputa: nam nos quoque hoc facimus, et salutem nostram despicientes, pecuniis parcimus. Quomodo ergo Deum precaris ut tibi parcat, cum tu ipse tibi non parcas, et animæ pecunias præferas? Quocirca admodum obstupesco cogitans, quantæ in pecuniis lateant præstigiæ; imo non in pecuniis, sed in eorum qui decipiuntur animis. Sunt enim, sunt utique, qui multum hasce præstigiis irridont. Quid enim in illis est,

quod nos fascinare possit? nonne iuanimata est materia, nonne fluxa? nonne infida est ejus possessio? annon timoribus plena est et periculis? annon cædibus et insidiis? annon inimicitia et odio? annon socordia et nequitia multa? annon terra est et cinis? quæ insanis? quis morbus? At non accusandi sunt tantum, inquires, hoc morbo laborantes, sed etiam solvendus est amor. Et quo alio modo solvemus, quam ostendentes rem esse malam innumerisque plenam malis? At non facile est id amanti persuadere. Itaque alia ipsi pulchritudo opponenda est. Sed cum ægrotet, incorpoream non videt pulchritudinem: corpoream ergo illi ostendam, et dicam illi: Cogita prata, et flores qui in illis sunt, quovis auro elegantiores, et quibusvis lapillis et gemmis gratiores et pellucidiores: cogita limpida fontium fluentia, fluvios qui instar olei sine strepitu e terra profluunt: ascende in cælum et vide solis pulchritudinem, lunæ decorem, stellarum flores. Et quid hoc, inquires? non enim illis utimur ut pecuniis. Atqui magis quam pecuniis, quatenus eorum usus est magis necessarius, et iis fruimur securius. Neque enim times, ne quis illa ut pecunias auferens discedat; sed licet tibi de iis perpetuo confidere, atque sine ulla cura vel sollicitudine. Si autem ideo doles, quod cum aliis fruaris illis, et quod non solus illa possideas, ut pecunias; non pecunias, sed avaritiam solam mihi amare videris: nec pecunias amares, si communes omnibus prostarent. Cum igitur dilectam invenerimus, nempe avaritiam; age, ostendam tibi, quomodo illa te odio habeat et aversetur: quot contra te gladios acuat, quam multa fodiat barathra, quam multos tendat laqueos, quanta apparet præcipitia; ut sic amorem extinguas. Undenam hæc sciri possunt? Ex viis, ex bellis, ex mari, ex tribunalibus. Nam mare implet sanguine, et judicum sæpe cruentat gladios, sæpe injuste, eosque qui noctu et interdum in viis insidiantur ipsa armat, et suadet ignorare naturam: parricidas facit et matricidas, et omnia mala in vitam infert.

6. Ideoque Paulus vocat illam malorum radicem. Ipsa amatores suos non meliore conditione jacere sinit, quam eos qui metalla operantur. Quemadmodum enim illi perpetuo in tenebris conclusi et vincti inutiliter laborant: sic et isti in speluncis avaritiæ defossi, nemine necessitatem inferente, sua sponte sibi supplicium attrahunt, se insolubilibus circumligantes vinculis. Et ad metalla damnati quidem, vespere saltem adveniente a laboribus solvuntur; hi vero et die et nocte improba hæc metalla defodiunt: et illis quidem modus est constitutus laboriosæ illius operationis; hi vero nullum modum norunt, sed quo magis foderint, eo majorem appetunt miseriam. Si autem illi quidem inviti, hi vero sponte sua, morbi mihi dicis gravitatem, quod nempe liberari non possint, si quidem malam suam sortem non oderunt. Sed quasi sus in luto, sic illi in avaritiæ fœtoribus volutati sibi placent, graviora patientes quam damnati illi. Nam quod pejore conditione sint, audi quæ ad illos spectant, et tunc audies quæ ad hos pertinent. Dicitur

δόους αὐτοῦ. Κἀν κακὸν τι παθὼν, γενναίως ἐνέγκῃς, τὸ πᾶν ἀπεδύσω. Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τὸν πλοῦσιον ὁ Ἀβραὰμ ἔλεγεν, ὅτι Ἀπέλαβε Ἀάζαρος τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα παρακαλεῖται. Κἀν χήραν ἔλεθῃς, πλύνεται σου τὰ ἁμαρτήματα· κρίνατε γὰρ, φησὶν, ὀρφανῶ, καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διωλεσθώμεν, λέγει Κύριος· καὶ ἐὰν ὧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὧσιν ὡς κόκκινον, ὥσει ἔριον λευκανῶ. Οὐδὲ γὰρ οὐλὴν τῶν τραυμάτων ἀφήσει φανήναι τινα.

ε'. Ἀλλὰ κἄν εἰς ἐκεῖνον ἔλθωμεν τὸ βάθος τῶν κακῶν, εἰς ὃ κατέπεσαν ὁ τὰ πατρίωα κατεδεδουκώς καὶ κεράτια ἐσθίων, καὶ μετανοήσωμεν, σωζόμεθα πάντως· κἄν μύρια τάλαντα ὀφειλωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ μὴ μνησικαχήσωμεν, πάντα ἡμῖν ἀρίεται· κἄν ἐκείσε ἀποπλανηθώμεν, οὐ τὸ πρόβατον ἀπεθουπολήθῃ, ἀκαίθην ἡμᾶς ἀνακτάται· μόνον βουληθώμεν, ἀγαπητοί· φιλόανθρωπος γὰρ ὁ θεός. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφειλοντος τῇ προσπτώσει ἤρκειτο, καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ πατρίωα κατεδεδουκότης τῇ ἐπ' ἀνὸδον μόνῃ, καὶ ἐπὶ τοῦ προβάτου τῷ βουληθῆναι βασταχθῆναι. Ἐννοήσαντες τοῖνυν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας, ἐνταῦθα αὐτὸν ποιήσωμεν ὡς ἡμῖν, καὶ προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα μὴ ἀπελθόντες ἐντεῦθεν ἀναπολόγητοι, τὴν ἐσχάτην ὑπομείνωμεν τιμωρίαν. Ἄν μὲν γὰρ κατὰ τὴν παρόντα βίον ἐπιδεικνόμεθα σπουδῇ κἄν τὴν τυχοῦσαν, τὰ μέγιστα κερδαίνωμεν· ἂν δὲ μὴδὲν ἐνταῦθα γένωμεν βελτίονα ἀπέλθωμεν, κἄν σποδρότερον ἐκεῖ μετανοήσωμεν, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλεόν. Καὶ γὰρ ἔδει τῶν σακαμμάτων εἰσω μένοντα ἀγωνισασθαι, οὐ μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ θέατρον ἀποδύρεσθαι καὶ δακρύειν ἀνόνητα· ὅπερ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἐποίησεν, θρηνῶν μὲν καὶ ὀλοφύρομενος, εἰκὴ δὲ λοιπὸν καὶ μᾶτην, ἐπαιδὲν τὸν καίρῳ [208], καθ' ὃν ταῦτα ἐχρῆν ποιεῖν, ὑπερεῖδεν. Οὐκ ἐκεῖνος δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι κατ' ἐκεῖνον νῦν εἰσι πλούσιοι, χρημάτων μὲν οὐ βουλόμενοι καταφρονεῖν, ψυχῆς δὲ ἀντὶ χρημάτων καταφρονούντες· οὗς ἔμοιγε θαυμάζειν ἐνταῖς, ὅταν ἴδω τῷ μὲν θεῷ περὶ ἑλέου συνεχῶς ἐκτασθέντας, αὐτοὺς δὲ τὰ ἀνήκαστα ἑαυτοὺς διατιθέντας, καὶ ὥσπερ πολεμίας, οὕτω τῆς ἑαυτῶν ἀφαιδούντας ψυχῆς. Μὴ δὴ παίζωμεν, ἀγαπητοί, μὴ παίζωμεν, μηδὲ παραλογίζόμεθα ἑαυτοὺς, τὸν μὲν θεὸν ἀξιοῦντες ἡμᾶς ἔλεῃσαι, αὐτοὶ δὲ τοῦ ἑλέου τοῦτου καὶ χρήματα καὶ τιμὴν καὶ πάντα ἀπλῶς προτιθέντες. Οὐδὲ γὰρ, εἰ τίς σοι δίκην προσήγε, καὶ κατηγορῶν τοῦ δεῖνο· ἔλεγεν, ὅτι μυρίους μέλλων ὑπομένειν θανάτους, καὶ κύριος ὢν λύσαι τὰς φήφους χρήμασιν ὀλίγους, εἴλετο μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τι τῶν αὐτοῦ πρόσθαι, ἑλέου τινὸς ἢ συγγνώμης ἔφης αὐτὸν δεῖον εἶναι. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἐπὶ σαυτοῦ λογίζου· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τοῦτο ποιοῦμεν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καταφρονούντες, τῶν χρημάτων φειδόμεθα· πῶς οὖν τὸν θεὸν ἀξίους σου φείσασθαι, αὐτὸς σαυτοῦ οὕτως ἀπειδῶν, καὶ χρήματα προτιμῶν ψυχῆς; Διὸ καὶ σφόδρα ἐκπέπληγμαι, πῶς τοὺς χρήμασιν ἐγκέκρυπται γοητεία, μᾶλλον δὲ οὐ τοὺς χρήμασιν, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀπατωμένων ψυχαῖς. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ καὶ σφόδρα τῆς μαγανείας ταύτης καταγελῶντες. Τί γὰρ καὶ ἱκανὴ ἡμᾶς τῶν ἐν αὐτοῖς γοητεῖσαι; οὐχὶ ἀλύχως ἐστὶν ἡ ὕλη, οὐχὶ ἐπίκτητος; οὐχὶ ἄπιστος αὐτῶν ἡ κτήσις; οὐ φόνων γέμει καὶ κινδύνων; οὐ φόνων καὶ ἐπιβουλῆς; οὐκ ἐχθρας καὶ μίσους; οὐ βρθυμίας καὶ κακίας πολλῆς; οὐ γῆ ἔστιν

καὶ σποδός; τίς ἡ μανία, τίς ἡ νόσος; ἀλλὰ γὰρ οὐ κατηγορεῖν δεῖ μόνον τῶν νοσούντων τὰ τοιαῦτα, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταλύειν τὸν ἔρωτα. Καὶ πῶς ἐτέρως καταλύσομεν, ἀλλ' ἢ δεικνύντες φαῦλον ἔντα καὶ μυρίων κακῶν ἀνάμεστον; Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ εὐκόλον τὸν ἐρῶντα πείσαι περὶ τῶν παιδικῶν. Οὐκοῦν ἔτερον αὐτῷ κάλλος ἀντιστήσαι δεῖ. Ἀλλὰ ἀσώματον οὐχ ὁρᾷ κάλλος, ἔτι νοσῶν· οὐκοῦν σωματικὸν ἐπιδείξωμεν, καὶ εἰπωμεν πρὸς αὐτόν· Ἐννόησον τοὺς λειμῶνας καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς· ἀνθη, τὰ χρυσίου παντὸς φαιδρότερα καὶ τῶν παντοδαπῶν χαριέστερα καὶ διαυγέστερα λίθων· ἐννόησον τὰ διεῖδη τῶν πηγῶν ῥεῖθρα, τοὺς ποταμούς· τοὺς ἑλαίου δίκην ἀφοφῆτι ῥέοντας ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνάσθηθι πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ ἴδε τοῦ ἡλίου τὸ κάλλος, τῆς σελήνης τὴν εὐπρέπειαν, τῶν ἀστρων τὰ ἀνθη. Καὶ τί τοῦτο; φησὶν· οὐ γὰρ δὴ κεχρήμεθα αὐτοῖς ὡς τοῖς χρήμασι. Καὶ μὴν πλεόν, ἢ τοῖς χρήμασιν, ὅσα καὶ ἀναγκαιότερα αὐτῶν ἡ χρεῖα, καὶ ἀσφαλεστέρα ἡ ἀπόλαυσις. Οὐδὲ γὰρ δέδοικας, μὴ τις, ὥσπερ τὰ χρήματα, αὐτὰ λαθῶν ἀπέλθῃ· ἀλλ' ἔξεστι σοι θαρρεῖν ὑπὲρ αὐτῶν διηνεκῶς, καὶ ταῦτα μὴ μεριμνῶντι μετέφρονεῖς. Εἰ δ', ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολαύεις αὐτῶν, ἀγαγεῖς, καὶ μὴ μόνος αὐτὰ κατέχεις ὥσπερ τὰ χρήματα, οὐ χρημάτων, ἀλλὰ πλεονεξίας μοι δοκεῖς ἔρῃν μόνης. Καὶ οὐδὲ τὰ χρήματα ἐφιλήσας ἂν, εἰ ποινὰ προῦκετο πᾶσιν [209]. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τὴν ἐρωμένην εὐρήκαμεν, τὴν πλεονεξίαν· λέγω, φέρε σοι δεῖξω, πῶς σε μισοῖ αὕτη καὶ ἀποστρέφεται, πόσα θῆγει κατὰ σοῦ ξίφη, πόσα ὀρύττει βάραθρα, πόσους ἀνάπτει βρόχους, πόσους παρασκευάζει κρημνοὺς· ἵνα κἄν οὕτω σθέσης τὸ φίλτρον. Πόθεν οὖν ἐστὶ ταῦτα εἰδέναι; Ἀπὸ τῶν ὁδῶν, ἀπὸ τῶν πολέμων, ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἀπὸ τῶν δικαστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πέλταγος αἱμάτων ἐνέπλησε, καὶ τὰ τῶν δικαστῶν φοινίσσει ξίφη παρανόμως πολλάκις, καὶ τοὺς ταῖς ὁδοῖς ἐφεδρεύοντας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὀπλίζει αὐτῇ, καὶ φύσιν ἀγνοῖσαι ἐπιείσῃ, καὶ πατραλοίας ἐποίησε καὶ μητραλοίας, καὶ πάντα ἐπεισέγαγε τῷ βίῳ τὰ κακὰ.

Διὸ καὶ ῥέξαν αὐτῶν ὁ Παῦλος ταύτην καλεῖ. Αὕτη τοὺς αὐτῆς ἐραστάς τῶν τὰ μέταλλα ἐργαζομένων οὐδὲν ἄμεινον ἀφήσει διακεῖσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι διηνεκῶς ἐν σκότῃ κατακεκλεισμένοι καὶ δεδεμένοι πονοῦσιν ἀνόνητα· οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς φιλαργυρίας κατορυγμένοι, οὐδὲν αὐτοῖς ἀνάγκη ἐπιτιθέντος, αὐτομάτοι τὴν κόλασιν ἐπισπῶνται, ἑαυτοῖς δεσμούς περιθέντες ἀλύτους. Καὶ οἱ μὲν κατὰδικοι, κἄν ἐσπέρας καταλθούσης ἀνένται τῶν μόχθων· οὗτοι δὲ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ διορύττουσι τὰ πονηρὰ ταῦτα μέταλλα· καὶ τοὶς μὲν μέτρον ἐστὶν ὠρισμένον τῆς μοχθηρᾶς ἐργασίας ἐκείνης, οὗτοι δὲ μέτρον οὐδὲν ἴσασιν, ἀλλ' ὅσον ἂν ὀρύξωσι, τοσοῦτον μερίζοντες ἐφίενται ταιλαπωρίας. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι μὲν ἄκοντες, οὗτοι δὲ ἐκόντες, τὸ χαλεπὸν μοι λέγεις τοῦ νοσήματος, ὅτι οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύνανται, εἰ γὰρ μὴ δὲ μισοῦσι τὴν κακοπάθειαν. Ἀλλ' ὥσπερ ὅς ἐν βορβόρῳ, οὕτω καὶ οὗτοι ταῖς τῆς φιλαργυρίας δυσωδίαις ἐγκαλινθούμενοι ἥδονται, χαλεπώτερα πάσχοντες τῶν καταδικῶν ἐκείνων. Ὅτι γὰρ ἐν χειροσίν εἰσιν, ἀκουσον τὰ ἐκείνων, καὶ τότε εἰση τὰ τούτων. Λέγεται τοῖνυν ἡ χρυστεῖς ἐκείνη γῆ χηραμοὺς καὶ καταδόσεις ἔχειν ἐν τοῖς ζοφεροῖς σπηλαίοις ἐκείνοις· τὸν οὖν κακοῦργον τὸν τοῖς ἐκεῖ καταδικασθέντα μόχθοις, διὰ τοῦτο λύχων

λαμβάνοντα καὶ δεικνάν, οὕτως εἰσὶν αἱ ἐνδοί, καὶ ληκνῶν ἐπιφέρεισθαι, ὥστε ἐπιστάζειν ἐνταῦθεν τῷ λύκῳ τὸ εἶναι, διὰ τὸ σκότος εἶναι καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀφ᾽ ἑγῆς, ὥστε ἐφθην εἰπών. Εἴτα ἐπαιδὼν ὁ καιρὸς ἐπὶ τὴν ταλαίπωρον αὐτὸν καλῇ τροφῇ, αὐτὸν μὲν ἀγνοεῖν τὸν καιρὸν, τὸν δὲ δεσμοφύλακα τὸν ἐκείνου ἀνωθεν κατὰξανα σφοδρῶς τὸ σπῆλαιον, διὰ τοῦ πατάγου καὶ τῆς φωτὸς ἐκείνης δηλοῦν τοῖς κάτω ἐργαζομένοις τῆς ἡμέρας τὸ τέλος. Ἄρ' οὐκ ἐφρίξατε ταῦτα ἀκούσαντες; Ἰδωμεν τοίνυν, εἰ μὴ χαλεπώτερα τούτων πάσχουσιν οἱ φιλάργυροι. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι βαρύτερον ἔχουσι δεσμοφύλακα τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τοσοῦτον βαρύτερον, ὅση μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς συνδέει. Καὶ τὸ σκότος δὲ τοῦτο, ἐκείνου φρικωδέστερον· οὐ γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὐτὸν τίκτοντας, ὅπου περ ἂν ἀπίωσι, πανταχοῦ μεθ' ἑαυτῶν περιφέρουσιν. Ἐσθῆται γὰρ αὐτοῖς ὁ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμός. Διὸ καὶ μάλιστα πάντων αὐτοῦς ὁ Χριστὸς ταλανίζει λέγων· Εἰ δὲ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος, τὸ σκότος πόσον! Κἀκεῖνον μὲν καὶ λύχνον ἔχουσι φαίνοντα, οὗτοι δὲ καὶ ταῦτ' ἀπεστέρηται τῆς αὐτῆς [210]· διὸ καὶ καθ' ἐκαστὴν ἡμέραν εἰς μυρία ἐμπέπτουσι βάραθρα. Καὶ οἱ μὲν κατὰδικοι, νυκτὸς καταλαμβάνουσιν, ἀναπνεύουσιν, εἰς τὴν κοινὴν τῶν δυσημερούντων καταπλύνουσιν γαλήνην, τὴν νύκτα λέγω· τοῖς δὲ φιλαργύροις καὶ τοῦτον ἡ πλεονεξία προσέχουσα τὸν λιμένα· τοσαῦτα καὶ ἐν νυκτὶ φροντίζουσι χαλεπῶς, ἕτε μηδὲν ἐνοχλοῦντος μετὰ σχολῆς ἀπάσης κατακόπτοντας ἑαυτούς. Καὶ τὰ μὲν ἐν ταῦτα τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ, ποῖος παραστήσει λόγος; τὰς καμίνους τὰς ἀφορήτους, οὐκ περιφλεγέθοντας ποταμούς, τοὺς βρυχομένους ὀδόντας, τὰ δεσμὰ τὰ ἄλυτα, τὸν σκώληκα τὸν ἰοδῶλον, τὸ σκότος τὸ ἀφ᾽ ἑγῆς, τὰ μηδέποτε πέρασ λαμβάνοντα κακὰ. Φοβηθῶμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, φοβηθῶμεν τὴν πηγὴν τῶν τοσοῦτων ἡμιρῶν, τὴν ἀκέραιον μανίαν, τὴν λύμην τῆς ἡμετέρας σωτηρίας. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁμοῦ καὶ ἀργυρίου φιλεῖν καὶ ψυχὴν. Μάθωμεν ὅτι γῆ καὶ σποδὸς τὰ χρήματα, ὅτι ἀπολιμπάνει ἡμᾶς ἀποδημούντας ἐνταῦθεν, μᾶλλον δὲ ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀποδημίας πολλάκις ἡμῶν ἀποπηδᾷ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παραδίδωκε, καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ζωὴν. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς γενέσεως καὶ πρὸ τῆς κολλάσεως ἐκείνης μυρίους κἀνταῦθα ἡμᾶς περιβάλλει πολέμοις, καὶ στάσεις ἐγείρει καὶ μάχας. Οὐδὲν γὰρ οὕτω πολεμοποιῶν, ὥς φιλαργυρία· οὐδὲν οὕτω πτωχοποιῶν, ἢ

ἐν πλούτῳ, ἢ ἐν πενίᾳ φανῇ. Θύεται γὰρ καὶ ἐν πενίᾳ ψυχαίς τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πλεον αὐτῶν ἐπιτρέβει τὴν πένιν. Κἀνεύρεθ' ἐκείνης φιλάργυρος, οὐκ ἐν χρήμασιν ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐν λιμῷ δίδωσι δίκην. Οὐ γὰρ ἀνέχεται τῶν μετρίων αὐτῶν ἀπολαύσαι μετὰ ἀδείας, ἀλλὰ καὶ τὴν γαστέρα λιμῷ κατατείνει, καὶ τὸ σῶμα ἅπαν γυμνῶνται καὶ κρυμῷ τιμωρεῖται, καὶ τῶν δεσμοτῶν μᾶλλον αὐγμῶν καὶ ρυτίων πανταχοῦ φαίνεται· καὶ αἱ θρηναὶ καὶ ὀδυρεταί, ὥστε πάντων ὧν ἀθλιώτερος, καὶ μυρίους πενεστέρους ἔχη. Οὗτος, καὶ εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλῃ, πολλοὺς λαθῶν· ἀπαισι μύλωνας· καὶ εἰς βαλανεῖον, καὶ εἰς θέατρον, κλεινοῖα λήφεται τραύματα, οὐκ ἀπὸ τῶν θεωρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅταν ἴῃ πολλὰς τῶν πορνεομένων γυναικῶν χρυσίῳ καταλαμπομένας. Οὗτος, καὶ ἐν τῇ θάλατταν πλήν, τοὺς ἐμπόρους πάλιν καὶ τὰς μυριαγῶνας ναῦς ἐνοῶν καὶ τὰ ἀπειρα κέρη, οὐδὲ ζῆν ἑαυτὸν ἡγήσεται· καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ, τοὺς ἀγρούς, τὰ προάστια, τὰ καταλύματα, τὰ βαλανεῖα, τὰς ἐκ τούτων προσόδους ἀναλογιζόμενος, ἀδίσκων ἑαυτῷ τὸν βίον ἡγήσεται εἶναι λοιπόν· καὶ οἱκοὶ δὲ κατακλεισθῇ αὐτὸν, τὰ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τραύματα ἀναξάνων, καθ' ἑαυτὸν μαιζόνως λυμάνεται τὴν ψυχὴν· καὶ μίαν οἶδε παραμυθίαν μόνην τῶν κατεχόντων αὐτὸν κακῶν, τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐνταῦθεν ἀπαλλαγὴν. Ταῦτα δὲ οὐχ ὁ πένης μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλούσιος ὁ τοῦτον περιπεσὼν τῷ νοσήματι πίπτει, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον τοῦ πένης, ὅση καὶ σφοδρότερα ἐπίκειται τοῦτ' ἢ τυραννίς, καὶ κλειὼν ἢ μέθη. Διὸ καὶ πάντων πενεστέρον ἑαυτὸν οὗτος ἡγήσεται [211], μᾶλλον δὲ καὶ ἐστὶ πενεστέρος. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῆς γνώμης ὁ πλούσιος καὶ ἡ πένια κρίνονται· καὶ ἐκεῖνος μᾶλλον ἐστὶν ὁ πάντων πτωχότατος, ὁ αἰετὸς πλείονος ἐπιθυμῶν, καὶ μηδέποτε στήσαι δυνάμενος τὴν πονηρὰν ταύτην ἐπιθυμίαν. Διὰ δὲ ταῦτα πάντας φεύγωμεν τὴν φιλαργυρίαν, τὴν πτωχοποιὴν, τὴν ψυχοφθόρον, τὴν γεέννη· φιλίαν, τὴν ἐχθρὰν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τὴν μητέρα πάντων ὁμοῦ τῶν κακῶν· καὶ καταφρονῶμεν χρημάτων, ἵνα ἀπολαύσωμεν χρημάτων, καὶ μετὰ τῶν χρημάτων ἀπολαύσόμεθα καὶ τῶν ἐπιτηγέλειων ἡμῶν ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

* Sic Reg. et Savil. In Morel. λαθῶν desideratur.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος. Πιστὶς δὲ ὁ θεός, ὃς οὐκ ἐδόκει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύνασθαι, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Ἐπειδὴ περ ἐφόβησεν αὐτοὺς ἱκανῶς, τὰ παλαιὰ διηγησάμενος παραδείγματα, καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐνέβαλεν, εἰπὼν, Ὁ δοκῶν ἐσθάναι, βλεπέτω μὴ πέση, ἦσαν δὲ καὶ πειρασμοὺς ἐνηγοχότες πολλοὺς, καὶ γυμνασάμενοι πολλάκις ἐν τούτοις· Καὶ γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ, φθοῇ, καὶ ἐν φθῶν καὶ ἐν τρώμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς· ἵνα μὴ λέγωσι· Τί φοβεῖς ἡμᾶς καὶ δεδίτῃ; οὐκ ἔσμεν τούτων ἀμελῆστοι τῶν κακῶν· καὶ γὰρ ἡλᾶθημεν καὶ ἐδώχθημεν καὶ πολλοὺς καὶ συνεχεῖς ὑπεμείναμεν κινδύνους·

καταστῆλιν αὐτῶν πάλιν τὸ φύσημα, φθοῇ, Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος· τοιοῦτος, μικρὸς, βραχὺς, σύμμετρος. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον ἐπὶ τοῦ μικροῦ λέγει, ὥς ὅταν λέγῃ· Ἀνθρώπινον λέγω διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὁμῶν. Μὴ τοίνυν μέγα φρονεῖτε, φθεῖν, ὥς περιγενόμενοι τοῦ κλυδωνίου· οὐδέποτε γὰρ εἴδετε κινδύνον θάνατον ἀπειλούντα, οὐδὲ πειρασμὸν σφαγῆν ἐπανατεινόμενον· ὁ καὶ Ἑβραῖος εἰλεγεν· Οὐκ ἔστιν αἵματος ἀντικατέστητε πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι. Εἴτα ἐπειδὴ ἐφόβησεν, δὲ πῶς πάλιν αὐτοὺς ἀνίστησι μετὰ τοῦ καίτοι μετρίαις, λέγων· Πιστὸς δὲ ὁ θεός, ὃς οὐκ ἐδόκει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύνασθαι. Ἄρα εἰσὶ πειρασμοί, οὓς οὐ δυνατόν ὑπενεγκεῖν. Καὶ τίνες οὗτοι; Πάνται,

ergo terra illa aurifera latibula et recessus habere in tenebrosis illis speluncis : facinorosum, qui ad illos labores damnatus est, ideo lucernam accipientem et ignem, ita ingredi, et gutturnium afferre, ut inde oleum in lucernam infundat, quia tenebræ illic sunt etiam interdiu, ut jam dixi. Deinde quando tempus infelicem illum vocat ad cibum, ipsum quidem tempus ignorare narrant; vincli vero custodem superne vehementer pulsantem speluncam, per strepitum et vocem indicare finem esse diei. Annon inhorruistis hæc audientes? Videamus ergo annon his graviora patiantur avari. Nam hi quoque graviores habent carceris custodem, avaritiam, et eo graviores, quod cum corpore animam simul colliget. Illæ quoque tenebræ sunt illis horribiliores; non sunt enim sensibiles, sed illas intus parientes avari, quocumque abierint, ubique secum circumferunt: extinctus est enim ipsis animæ oculus. Ideoque Christus illis maxime omnium miseros prædicat dicens: *Si autem lumen quod in te est, tenebræ sint, tenebræ quantæ erunt* (Matth. 6. 23)? Et illi quidem saltem lucernam habent lucentem: hi autem illa privantur: ideoque quotidie in barathra incidunt innumera. Et damnati illi quidem adveniente nocte respirant, in communem eorum qui diem infelicitate transegerunt tranquillitatem navigantes, in noctem dico; avaris autem hunc portum obstruxit avaritia: tot et tantis curis noctu distinentur in otio, nemine negotium faciente, seipsos maccantes. Et quæ hic quidem aguntur talia sunt; quæ vero illic, quis sermo recensere possit, fornaces intolerabiles, fluvius igne ardens, dentes stridentes, insolubilia vincula, verinem venenatum, tenebras lucis expertes, mala numquam finem habentia. Timeamus ergo, dilecti, fugiamus fontem tantorum cruciatuum, furorem insatiabilem, nostræ salutis perniciem. Non possunt enim simul amari pecunia et anima. Discamus pecunias esse terram et pulverem, quod nos deserant hinc demigrantes, imo vero sæpe ante decessum nostrum resiliant, quod ad futuram noceant et ad præsentem vitam. Nam et ante gehennam et ante supplicium illud in bella hic nos innumera conjiciunt,

seditiones excitant et pugnas. Nihil enim ita bellum comitat ut avaritia; nihil ita inopem reddit, sive in divitiis, sive in pauperie apparuerit. Nascitur enim etiam in pauperum animis gravis hic morbus, illorumque paupertatem magis atterit. Si autem inventus fuerit pauper avarus, non in divitiis ille, sed in fame dat pœnas. Non enim potest vel modicis illis quæ habet libere frui, sed et ventrem fame vexat, et corpus totum nuditate et frigore ulciscitur, et iis qui sunt in vinculis ubique squalidior et sordidior est: semper flet et lamentatur, ac si omnium miserrimus sit, etiam si innumeri sint illo pauperiores. Hic si in forum ingressus fuerit, abit multis acceptis vibicibus; si in balneum, si in theatrum, plura accipiet vulnera, non a spectatoribus solum, sed etiam ab iis qui in scena sunt, cum viderit meretrices multas auro fulgentes. Hic etiam si in mari naviget, mercatores et naves plurimis onustas mercibus cogitans et lucra ingentia, neque se vivere putabit: etiam si per terram iter agat, agros, prædia suburbana, diversoria, balnea, proventus inde partos cogitans, non vitalem sibi vitam esse postea putabit. Quod si illum etiam intra domum incluseris; quæ in foro accepit vulnera refricans, apud se magis animum cruciabit: unamque novit solum consolationem malorum quibus premitur, mortem et ex hac vita migrationem. Hæc non pauper modo, sed etiam dives, qui in hunc inciderit morbum, patitur, et tanto magis quam pauper, quanto vehementior imminet illi tyrannis, et major ebrietas. Ideo se omnium pauperrimum putabit, imo etiam vere pauperrimus est. Non enim ex facultatum modo, sed ex mentis affectu æstimantur divitiæ et paupertas. Et ille magis est omnium pauperrimus, qui semper plura concupiscit, et numquam sistere potest hanc malam concupiscentiam. Propter hæc omnia fugiamus avaritiam, quæ paupertatem inducit, animas corrumpit, gehennæ amicam, inimicam regni cælorum, matrem omnium simul malorum; et pecunias contemnamus, ut fruamur pecuniis, et cum pecuniis fruamur etiam bonis nobis promissis: quæ utinam nos omnes assequi contingat, etc.

HOMILIA XXIV.

CAP. 10. v. 13. *Tentatio vos non apprehendit nisi humana. Fidelis autem est Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere, etc.*

1. Postquam satis terruit eos vetera narrans exempla, atque in animi angorem conjecit, dicens, *Quod videtur stare, videat ne cadat*; multas autem tulerant tentationes, et in iis sæpe sese exercuerant: nam *In infirmitate*, inquit, *et in timore et tremore multo fui apud vos* (1. Cor. 2. 3); ne dicerent, Cur nos terretis et timore afflicis? non sumus in iis malis inexercitati; nam pulsi sumus et persecutionem passi, multa et frequentia subiimus pericula: illorum rursus tumorem reprimens ait: *Tentatio vos non apprehendit nisi humana*; id est, parva, brevis, mode-

rata. Humanum enim dicit de parvo, ut cum ait: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ* (Rom. 6. 19). Ne itaque altum sapiatis, inquit, ac si tempestatem superaveritis: nondum enim vidistis periculum quod mortem minaretur, neque tentationem mortem intentantem. Quod etiam Hebræis dicebat: *Nondum usque ad sanguinem restitistis adversus peccatum repugnantes* (Hebr. 12. 4). Deinde quia exterruerat, vide quomodo rursus illos erigat, postquam persuaserat illis ut modeste agerent, dicens: *Fidelis est Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis*. Ergo sunt tentationes quæ ferri non possunt. Et quænam illæ? Omnes, ut ita dicam. Potestas enim in Dei nutu sita est, quam per voluntatis nostræ sententiam attrahimus. Quamobrem ut discas accurate,

quod non solum illas, quæ nostram superant potestatem, sed neque hasco humanas possumus sine illius auxilio facile ferre, subiunxit : *Sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Neque enim illas inmoderatas, ut dixi, propria virtute feremus; sed in his quoque ejus egemus auxilio, ut eas pervadamus, et antequam pervadamus feramus. Ipse namque et patientiam dat, et promptam liberationem offert; ita ut hac ratione tentatio ferri possit. Ille enim sabin-dicavit dicens : *Faciet exitum ut possitis sustinere*; omniaque illi attribuit, 14. *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultu.* Rursus illos leniter alloquitur addito cognationis nomine, et cum magna urget celeritate ut ab hoc peccato liberentur. Non enim dicit solum, *Discedite*, sed, *Fugite*: ac rem vocat idololatriam; et ob proximi damnum jam non modo abcedere jubet, sed rem ipsam per se sufficere ait ad magnam afferendam perniciem. 15. *Ut prudentibus loquor; vos judicate quod dico.* Quia enim rem magnam loquutus est, et crimen auxit vocans idololatriam; ne videretur exasperare illos et molesta uti oratione, illis demum judicium permittit, et cum laude iudices constituit illos. *Ut prudentibus loquor*, inquit: quod est admodum confidentis causæ et juri suo, cum nempe illum qui accusatur dicti iudicem constituit. Ille auditorem magis erigit, quando non quasi imperans et legem ferens, sed quasi consulens et illorum judicium exspectans, sic disserit. Cum Judæis enim, utpote insana et puerili mente præditis, non sic Deus loquebatur, neque semper illis mandatorum causas indicabat; sed tantum jubebat: hic autem, quia magna libertate fruimur, et consilium nobis adest, ut amicos nos alloquitur et ait: Non opus est mihi aliis iudicibus: vos mihi calculum ferte, vos accipio iudices. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Quid dicis, o beate Paule? ut auditorem pudore afficias, mysteriaque horrenda memorans, benedictionis calicem vocas terribilem illum atque formidandum calicem? Etiam, inquit: non parva enim res est quæ dicitur. Nam cum benedictionem dico, omnem explico Dei beneficentiæ thesaurum, et magna illa dona in memoriam revoco. Nam nos quoque ad calicem recensentes ineffabilia Dei beneficia, et omnia quibus fruimur, sic illum offerimus et communicamus, gratias agentes quod genus humanum ab errore liberaverit; quod eos, qui procul erant, prope fecerit; quod eos qui spem non haberent et athei erant in mundo, fratres suos et coheredes constituerit. Pro his et similibus gratias agentes, sic accedimus. Quomodo non contraria facitis, inquit, o Corinthii, Deo quidem benedicentes, quod vos ab idolis liberaverit, dum rursus ad illorum mensas accurritis? *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Valde fideliter dixit et terribiliter: hoc enim vult significare; Hoc quod in calice est, illud ipsum est, quod ex latere fluxit, et illius sumus participes. Calicem autem benedictionis vocavit, quia illum præ manibus habentes, sic ipsum celebramus, admiran-

tes, terrore percussus de ineffabili dono, benedicentes quod ipsum effuderit, ut ne in errore maneremus; et non solum effuderit, sed etiam cum ipsum nobis omnibus impertierit. Itaque si sanguinem cupis, inquit, ne idolorum aram brutorum excede, sed altare meum sanguine meo cruenta. Quid hac re horribilius? quid, quæso, amabilius?

2. Ille et amatores facit. Cum vident eos quos amant aliena concupiscentes et sua despicientes, suadentes persuadent abcedere ab iis quæ illorum sunt. Sed qui amant, in pecuniis et vestibus et possessionibus hanc exhibent liberalitatem; in sanguine autem nullas umquam: Christus vero in hoc curam suam ostendit et ardentem erga nos caritatem. Et in veteri quidem lege, quia imperfectiores erant, quem idolis offerebant sanguinem, eum ipse excipere sustinuit, ut ab illis abduceret; quod ipsum rursus erat amoris ineffabilis: hic autem in rem horribiliorem et magnificentiorum sacerdotalem transtulit operationem, ipso mutato sacrificio, et pro brutorum matatione seipsum jussit offerri. *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Cur non dixit, Participatio? Quia voluit quid amplius significare, et magnam indicare conjunctionem. Non enim cum participamus tantum et sumimus, sed etiam cum conjungimur communicamus. Quemadmodum enim corpus illud Christo jungitur: ita et nos per panem hunc unimur. Cur autem addidit, *Quem frangimus?* hoc enim in eucharistia fieri videre est; in cruce vero non item, imo contrarium: ait enim, *Os non comminetur* (Num. 9. 12; Exod. 12. 46). Sed quod non passus est in cruce, hoc propter te patitur in oblatione, et frangi patitur ut omnes impleat. Deinde quia dixit, *Communicatio corporis*, quod autem communicat, aliud est ab eo cui communicat; hanc etiam, quæ parva videbatur esse, differentiam sustulit. Cum dixisset enim, *Communicatio corporis*, quesivit rursus aliquid propinquius dicere; ideo subiunxit: 17. *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus.* Quid enim, inquit, dico communicationem? illud ipsum corpus sumus. Quid est enim panis? Corpus Christi. Quid autem sunt communicantes? Corpus Christi; non corpora multa, sed unum corpus. Sicut enim panis ex multis granis constans, unitus est, ita ut grana nusquam appareant; sed sicut quidem ipsa, non manifesta autem sit illorum differentia propter conjunctionem: sic nos et mutuo et cum Christo conjungimur. Non enim ex altero corpore hic, ex altero ille nutritur, sed ex eodem ipso omnes: ideoque adjecit, *Omnes enim ex uno pane participamus.* Si autem ex eodem, et id ipsum effici-mur omnes, cur non eandem caritatem exhibemus, et ea ratione unum effici-mur? Nam olim majorum nostrorum tempore hoc erat: *Multitudinis enim credentium*, inquit, *cor unum et anima una erat* (Act. 4. 32). At non nunc, imo totum contrarium: multa et varia sunt inter omnes bella, et feris seivius affecti sumus alter in alterius membra. Et Christus quidem te, etsi tantum ab ipso disjunctum, mi-

ὡς εἰπαίν· τὸ γὰρ δυνατόν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ καίται, ἣν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιστώμεθα γνώμης. Διόπερ ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνους τοὺς ὑπερβαίνοντας ἡμῶν τὴν δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς τοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἐν χωρὶς τῆς ἐκείθεν βοήθειας ῥηδὺς ἐνεργεῖν, ἐπήγαγεν· Ἀλλὰ ποιήσει σὸν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ δύνασθαι ὑπερβαίνειν. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους τοὺς συμμέτρους, ὅπερ ἔφη, φησὶ, τῇ ἰδίᾳ δυνάμει διοίσωμεν· ἀλλὰ κἀνταῦθα τῆς καρ' αὐτοῦ δέοντα συμμάχιας, ὥστε αὐτοὺς διεξελθεῖν, καὶ πρὶν ἢ διεξελθεῖν, [212] ἐνεργεῖν. Αὐτοὺς γὰρ καὶ τὴν ὑπομονὴν διδωσι, καὶ τὴν ταχέαν ἀπαλλαγὴν ἐπάγει, ὥστε καὶ ταύτῃ φορητὸν γενέσθαι τὸν πειρασμόν. Τοῦτο γὰρ ἠνέκεν εἰπὼν, Ποιήσει καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ δύνασθαι ὑπερβαίνειν· καὶ πάντα αὐτῷ ἀνστήθῃσι. Διόπερ, ἀδελφοί μου, φέυγετε ἀπὸ τῆς εὐδωλολατρίας. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει τῷ τῆς συγγενείας νόμῳ, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους ἐπαίγει τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγῆναι ταύτης. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἀποστήτε, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Φεύγετε· καὶ τὸ πρῶγμα εὐδωλολατρίαν καλεῖ, καὶ οὐκέτι διὰ τὴν τοῦ πλησίον βλάβην ἀφίστασθαι μόνον καλεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δείκνυσιν ἱκανὸν μεγάλην ἐνεργεῖν λύμην. Ὡς φρονίμοις λέγω· κρίνατε ὅμοις ὁ σῆμα. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφθέγγετο, καὶ τὴν κατηγορίαν ἠδύχεον, εὐδωλολατρίαν καλέσας, ἵνα μὴ δόξῃ τραχύνειν αὐτοὺς καὶ φορετικὸν ποιεῖν τὸν λόγον, αὐτοῖς λοιπὸν ἐπιτρέπεται τὴν κρίσιν, καὶ μετ' ἔγκωμιου καθίζει τοὺς δικάζοντας. Ὡς φρονίμοις γὰρ λέγω, φησὶν· ὅπερ σφόδρα θαρρόντος ἐστὶ τοῖς οικείοις δικαιοῦμασι, τὸ τὴν ἐγκαλούμενον αὐτὸν καθίσει τὴν λεγομένην κριτήν. Τοῦτο καὶ τὸν ἀκροατὴν αἵρει μεζώνως, ὅταν μὴ ὡς ἐπιτάττων μὴδὲ ὡς νομοθετῶν, ἀλλ' ὡς συμβουλευόμενος καὶ καρ' αὐτοῖς ἐκείνοις δικαζόμενος, οὕτω διαλέγεται. Ἰουδαίοις μὲν γὰρ, ὅτε ἀνοητότερον διακειμένους καὶ παιδικώτερον, οὐχ οὕτως ὁ Θεὸς διαλέγεται, οὐδὲ πανταχοῦ τὰς αἰτίας αὐτοῖς Εἶπε τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ἐκέλευε μόνον· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πολλὰς ἐλευθερίας ἀπαλευσάμεν, καὶ συμβουλῆς ἀπολαύμεν, καὶ ὡς φίλους διαλέγεται καὶ φησιν· Ὁ δόμοι ἐτέρων δικαστῶν· αὐτοὶ μοι τὴν ψήφον ὅμοις φέρετε ταύτην, ὅμῃς λαμβάνω κρίτας. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; Τί λέγει, ὡς μακάριε Παῦλε; θέλων ἐντρέψαι τὸν ἀκροατὴν, καὶ μυστηρίων μεμνημένος φρικτῶν, εὐλογίας ποτήριον καλεῖ· τὸ ποτήριον τὸ φεβερόν καὶ φρικτωδέστατον ἐκεῖνο; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ μικρὸν τὸ εἰρημένον. Εὐλογίαν γὰρ ὅταν εἶπω, πάντα ἃ ἀναπτύσσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν, καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμνηστικῶν δωρεῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ δυνάμει ἀπολαύσαμεν, οὕτως αὐτὸ προσάγομεν ἢ καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες ὅτι τῆς· κλάνης ἀπῆλλαξε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· ὅτι μακρὰν ὄντας, ἔγγυς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ ἔχοντας καὶ ἀθέους ἐν τῷ κόσμῳ, ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ κατασκευάσας καὶ συγκληρονόμους. Ὑπὲρ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτω πρόσκειμεν. Πῶς οὖν οὐκ ἐναντία ποιεῖτε, φησὶν, ὡς Κορίνθιοι, εὐλογοῦντες μὲν τὸν Θεόν, ὅτι τῶν εὐδωλών ὅμῃς ἀπῆλλαξε, πάλιν δὲ ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχοντες τραπέζας; Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλο-

γοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; Σφόδρα πιστῶς καὶ φοβερώς εἴρηκεν. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἐστὶν, ὅτι τοῦτο [213] τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὄν, ἐκεῖνο ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ρεῦσαν, καὶ ἐκείνου μετέχομεν. Ποτήριοι δὲ εὐλογίας ἐκάλεσαν, ἐπειδὴ αὐτὸ μετὰ χείρας ἔχοντες, οὕτως αὐτὸν ἀνυμνοῦμεν, θαυμάζοντες καὶ ἐκκλητοῦμενοι τῆς ἀφάτου δωρεᾶς, εὐλογοῦντες ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξέχεον, ἵνα μὴ μείνωμεν ἐν τῇ κλάνῃ· καὶ οὐ μόνον ἐξέχεον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἡμῖν αὐτοῦ μετέδωκεν. Ὡστε εἰ αἵματος ἐπιθυμοῖτε, φησὶ, μὴ τὸν τῶν εὐδωλών βαρὺν τῷ τῶν ἀλόγων φόβῳ, ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐμὸν τῷ ἐμῷ φρίνισσε αἵματι. Τί τοῦτου φρικτωδέστερον; τί δὲ φιλοστοργώτερον; εἰπέ μοι.

β'. Τοῦτο καὶ οἱ ἐρώντες ποιῶσιν. Ὅταν βῶσι τοὺς ἐρωμένους τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμοῦντας· καὶ τὸν οικεῖον καταπρονοῦντας, τὰ αὐτῶν διδόντες παῖθουσιν ἀποστῆναι τῶν ἐκείνων. Ἀλλ' οἱ ἐρώντες μὲν ἐν χρήμασι καὶ ἱματίοις καὶ κτήμασι ταύτην ἐπιδείκνυνται τὴν φιλοτιμίαν, ἐν αἵματι δὲ οὐδεὶς οὐδέποτε· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἐν τούτῳ τὴν κηδεμονίαν ἐπέδειξε καὶ τὴν θερμὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην. Καὶ ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ ἐπειδὴ ἀτελέστερον δίκαιον, ὁ τοῖς εὐδωλοῖς προσέφερεν αἷμα, τοῦτο αὐτὸς ὑπέμεινε καταβέβησθαι, ἵνα ἀποστήσῃ ἐκείνων, ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἀφάτου φιλοστοργίας ἦν· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὸ πολλὴν φρικτωδέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱεουργίαν μετεσκέυασε, καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ ἀντὶ τῆς τῶν ἀλόγων σφαγῆς· ἑαυτὸν προσφέρειν καλεῖσας. Ὁ ἄρτος, ὃν κλώμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; Διὰ τί μὴ εἶπε, Μετοχή; Ὅτι πλέον τι δηλώσαι ἠδουλήθη, καὶ πολλὴν ἐνδείξασθαι τὴν συνάφειαν. Οὐ γὰρ τῷ μετέχειν μόνον καὶ μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐνοῦσθαι κοινωνοῦμεν. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦν ὡς τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἁρτου τοῦτου ἐνοῦμεθα. Διὰ τί δὲ προσέθηκεν, Ὅν κλώμεν; τοῦτο γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινώμενον· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τὸ νουνεχτὸν τοῦτο· Ὅσοῦν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται. Ἀλλ' ὅπερ οὐκ ἐπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο πάσχει ἐπὶ τῆς προσφοράς διὰ σέ, καὶ ἀνέχεται διακινώμενος, ἵνα πάντας ἐμπλήσῃ. Ἐἵτα ἐπειδὴ εἶπε, Κοινωνία τοῦ σώματος, τὸ δὲ κοινωνοῦν ἑτέρον ἐστὶν ἐκεῖνου, οὐ κοινωνεῖ, καὶ ταύτην τὴν δοκοῦσαν εἶναι μικρὰν διαφορὰν ἀνέλεν. Εἰπὼν γὰρ, Κοινωνία τοῦ σώματος, ἐξήγησε πάλιν ἐγγύτερόν τι εἶπαι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὅτι εἰς ἄρτος, ὃν σῶμα ἔσμεν οἱ πολλοί. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν; φησὶν· αὐτὸ ἔσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἐστὶν ὁ ἄρτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκαίμενος κόκκων ἦν ὡς, ὡς μηδαμῷ γίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἀθροῦν δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτως καὶ ἀλλήλους καὶ τῷ Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὴ σώματος σὺ, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες· διὸ καὶ [214] ἐπήγαγεν· Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἁρτου μετέχομεν. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ γινώμεθα πάντες, διὰ τί μὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα, καὶ γενόμεθα καὶ κατὰ τοῦτο ἓν; Καὶ γὰρ καὶ τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων τοῦτο ἦν. Τοῦ γὰρ πλῆθους

* Reg., ὅταν εἶπω, εὐχαριστίαν λέγω· εὐχαριστίαν δὲ εἶπω εἰς πάντα. * Reg., αὐτὸ προσερχόμεθα.

* Reg., ἐπιμένους.

τῶν πιστευάντων, ψοφίον, ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν, ἀλλὰ τούναντιον ἔπαι· πολλοὶ καὶ ποικίλοι μεταξὺ πάντων οἱ πόλεμοι, καὶ θηρίων χαλεπώτερον πρὸς τὰ ἀλλήλων διακείμεθα μέλη. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς τοσοῦτόν σε διαστηκότα ἑαυτῷ ἔγνωσε· σὺ δὲ οὐδὲ τῷ ἀδελφῷ ἀξίως ἠνώσθαι μετὰ ἀκριθείας τῆς προσηκούσης, ἀλλὰ ἀποσχίζεις σεαυτὸν, τοσαύτης καὶ ἀγάπης καὶ ζωῆς ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Δεσπότη. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔδωκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἡ ἀπὸ γῆς διαπλασθεῖσα, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐφθασε νεκρωθῆναι καὶ ζωῆς γενέσθαι ἔρμος, ἑτέραν, ὡς ἀνέποιος, μάζαν καὶ ζύμην ἐπιστήγαγε, τὴν αὐτοῦ σάρκα, φύσει μὲν οὖσαν τὴν αὐτὴν, ἁμαρτίας δὲ ἀπηλλαγμένην καὶ ζωῆς γέμουσαν, καὶ πᾶσιν ἔδωκεν αὐτῆς μεταλαμβάνειν, ἵνα ταύτῃ τρεφόμενοι, καὶ τὴν προτέραν ἀποθιμένοι τὴν νεκράν, εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον· διὰ τῆς τραπέζης ἀνακερασθῶμεν ταύτης. *Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχ οἱ ἑσθιοντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσὶ*; Πάλιν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ εἰς τοῦτο ἐνάγει. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τοῦ μεγέθους τῶν λεχθέντων ἦσαν ταπεινότεροι, καὶ ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτοὺς καὶ συνήθων πείθει. Καὶ καλῶς, *Κατὰ σάρκα*, φησὶν, ὡς αὐτῶν κατὰ πνεῦμα ὄντων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κἂν ἀπὸ τῶν παχυτέρων παιδευθῇτε, ὅτι οἱ ἐσθιοντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν. Ὅρξ πῶς; δεικνύουσιν οὐκ ἔχοντας γινώσκιν τελείαν τοὺς δοκούντας εἶναι τελείους, εἰ γε μὴδὲ τοῦτο ἴσασιν, ὅτι κοινωνία τις ἀπὸ τούτων καὶ φίλια πολλοῖς πολλῶς πρὸς δαίμονα γίνεται, κατὰ μικρὸν τῆς συνηθείας αὐτοὺς ἐφελκομένης; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ κοινωνεῖν ἄλλων καὶ τραπέζης φίλας ἀφορμὴ καὶ σύμβολον γίνεται, ἔγχωρεῖ καὶ ἐπὶ δαιμόνων τοῦτο συμβῆναι· σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, *Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσὶ*· καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ τεθειμένον· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ οὐκ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; *Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἐστίν*. Οὐ γὰρ τὸ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κοινωνοὶ γινόμεθα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι *Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν*, εἰτα δέσας μὴ δόξῃ ὡς περὶ ἰσχύοντων τῶν εἰδώλων διαλέγεσθαι καὶ δυναμένων τι βλάψαι· ὅρα πῶς αὐτὰ καθαιρεῖ πάλιν λέγων· *Τί οὖν φημι*; ὅτι *εἰδωλὸν τί ἐστιν*; ἢ ὅτι *εἰδωλόθυτον τί ἐστι*;

γ'. Ταῦτα δὲ λέγω, φησὶ, καὶ ἀπάγω, οὐχ ὡς δυναμένων βλάψαι τι τῶν εἰδώλων ἢ ἰσχύοντων· οὐδὲν γὰρ ἐστίν· ἀλλὰ βούλωμαι καταφρονεῖν αὐτῶν ὑμᾶς. Καὶ εἰ βούλει καταφρονεῖν, φησὶ, τίνας ἔνεκεν μετὰ σπουδῆς αὐτῶν ἡμᾶς ἀπάγει; Ὅτι οὐ προσάγεται τῷ [215] Δεσπότη τῷ σῷ. Ὁ γὰρ θύει, φησὶ, τὰ δόθη, *δαιμονίους θύει*, καὶ οὐ Θεῷ. Μὴ τοίνυν τρέχετε ἐπὶ τὰ ἐναντία. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλέως υἱὸς ἦς, εἴτα τῆς πατρικῆς ἀπολαύων τραπέζης, ἀφελὲς ἐκείνην, τῆς τῶν καταδίκων καὶ δεσμωντῶν ἡθέλησας κοινωνῆσαι ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐπέστρεψεν ἀνὸς πατήρ· ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀν' ἀπήγαγε τῆς σφοδρότητος, οὐχ ὡς δυναμένης τῆς τραπέζης βλάψαι, ἀλλ' ὡς καταίσχυνός σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι οἰκείται εἰς προσκεκρυμμένους, ἡσιμωμένοι, κατὰ δίκαιον, δεσμῶνται ἀφορήτων κολάσει τηρούμενοι, μυρίοις ὑπεύθυνοι κακοῖς. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνῃ κατὰ τοὺς λαιμάργους καὶ ἀνέλκυ-

θήρους, ὅταν θῶσι τράπεζαν οἱ κατὰ δίκαιον οὗτοι, τρέχων ἐκεῖ καὶ μετέγων τῶν προκειμένων; Διὰ δὲ τοῦτο ἀπάγω· ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν θυόντων καὶ τὸ πρόσωπον τῶν δεχομένων ἀκάθαρτα ποιεῖ τὰ προκειμένα. *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι*. Εἶδες φίλιαν πατρὸς κηδεμονικὴν; εἶδες καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα πολλὴν ἔχον τὴν ἐμφασιν τῆς διαθήσεως; Οὐδὲν γὰρ βούλωμαι κοινὸν ἔχειν ὑμᾶς πρὸς ἐκείνους, φησὶν. Εἰτα ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως τὸν λόγον εἰστήγαγεν, ἵνα μὴ τις τῶν παχυτέρων καταφρονήσῃ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ἐπαίδῃ εἰπὼν, *Οὐ θέλω, καὶ Ὑμεῖς κρίνατε*, ἀποφαίνεται λοιπὸν καὶ νομοθετεῖ λέγων· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου αἰρεῖν, καὶ ποτήριον δαιμονίων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων*. Καὶ ἀρκεῖται τοῖς ὀνόμασι μόνοις εἰς τὴν ἀπαγωγὴν. Εἰτα καὶ ἐντρεπτικῶς· *Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν*; Τουτέστι, Πειράζομεν αὐτόν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς, καὶ παρακινῶμεν αὐτόν πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀποχωροῦντες, καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ πολεμίων ταττόμενοι; Τοῦτο δὲ εἶπε, ἀναμνησθεῖν αὐτοὺς παλαιὰς ἱστορίας καὶ πατρικῆς παρανομίας. Διὰ καὶ τῇ λέξει ταύτῃ χέριται, ἢ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ὁ Μωϋσῆς ἐχρήσατο ποτε, ἐγκαινῶν ὑπὲρ εἰδωλοκρατίας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισαν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν*; Εἶδες πῶς φοβερῶς, πῶς φρικτικῶς ἐπέπληξεν, αὐτὰ διασείσας αὐτῶν τὰ νεῦρα, καὶ τῇ εἰς ἀποκὸν ἀπαγωγῇ σφόδρα αὐτῶν καθάψαμενος καὶ κατενεγκὼν αὐτῶν τὸ φύσημα; Καὶ διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα τέθεικεν, φησὶν, ἀ μάλιστα ἂν αὐτοὺς ἀπήγαγεν; Ὅτι ἔθος αὐτῷ διὰ πλειόνων ἀβούλεται κατασκαυάζειν, καὶ τὰ ἰσχυρότερα ὑστερον τιθέναι, καὶ ἐκ περιουσίας νικᾶν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν καταδεειστέων ἀρέσμενος, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον ἤλθε τῶν κακῶν. Οὕτω γὰρ καὶ τοῦτο εὐπαράδεικτον μᾶλλον ἐγίνετο, τοῖς προτέροις τῆς διανοίας αὐτῶν καταλεσθέντες. *Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ*. Μηδαὲς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἑκαστος. Ὅρξ συνέστιν ἡκριθωμένην; Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λέγειν, ὅτι Τέλειός εἰμι καὶ κύριος ἑμαυτοῦ, καὶ οὐδὲν βλαπτόμενος; ἀπογοῦμαι τῶν προκειμένων· Ναί, φησὶ, τέλειος μὲν εἰ καὶ σεαυτοῦ [216] κύριος· ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκόπει, ἀλλ' εἰ μὴ βλάβην ἔχει τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καταστροφὴν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρω εἶρηκεν, *Οὐ πάντα συμφέρει, οὐ πάντα οἰκοδομεῖ*, λέγων, καὶ τὸ μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τιθεῖς. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Οὐ συμφέρει*, τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν αἰνιττομένον ἐστὶ· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Οὐκ οἰκοδομεῖ*, τὸ τοῦ ἀδελφοῦ σκάνδαλον. Διὰ καὶ ἐπήγαγε, *Μηδαὲς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω*· ὁ πανταχοῦ καὶ διὰ πάσης κατασκαυάζει ἐπιστολῆς, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· ὡς ὅταν λέγῃ· *Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἥρσεν*· καὶ πάλιν, *Καθὼς κατὰ πάντα πᾶσιν ἀρέσκει, μὴ ἑαυτοῦ τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν· οὐ μὴν ἐπεξεργάζεται αὐτὸ ἐνταῦθα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν διὰ πολλῶν αὐτὸν κατασκαυάσει καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι οὐδαμῶς τὸ αὐτοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίους ὡς Ἰουδαίους ἐγίνετο, καὶ ἀνόμους ὡς ἀνόμους, καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῇ αὐτοῦ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ οὐκ ἀπλῶς ἐχρήσατο, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶσι συμφέρον, δουλεύων ἑαπᾶν· ὁλίγοις ἀρχιερεῖς ῥήμασις ἐνταῦθα ἀπηλλάγη, εἰς μνήμην διὰ τῶν ὁλίγων τούτων παρα-

* Reg., εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἀθάνατον. ὁ Reg., τιθέμενον. Savillius legendum palai τιθέμενον.

vit : tu vero ne fratri quidem jungi dignaris cum debita accuratione, sed abscondis te, tantam a Domino et caritatem et vitam consequutus. Neque enim solummodo corpus suum dedit ; sed quia prior carnis natura ex terra formata, a peccato prius morte affecta et amissa vita aliam, ut quis dixerit, massam et fermentum induxit ; carnem suam, quæ natura eadem erat, peccato autem liberam et vitam plenam, omnibus participandam dedit, ut ea nutriti et deposita priore quæ mortua erat, in vitam immortalem per hanc mensam coaptaremur. 18. *Videte Israel secundum carnem : nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris ?* Rursus ex veteri lege ad idem inducit. Quia enim longe imbecilliores erant quam ut dictorum magnitudinem caperent, a prioribus et assuetis illis persuadet. Et apposite ait, *Secundum carnem*, quod ipsi essent secundum spiritum. Hoc autem vult significare : Etiam a crassioribus docemini, quod qui hostias comedunt, participes sint altaris. Videntur quomodo ostendat eos, qui viderentur esse perfecti, non habere perfectam cognitionem, si ne hoc quidem scirent, quod ex his sæpe communicatio quædam multis sit et amicitia cum demonibus, consuetudine paulatim ipsos attrahente ? Si enim apud homines salis et mensæ conjunctio, amicitia occasio et symbolum est, id ipsum et in demonibus contingere potest. Tu vero mihi perpende quomodo de Judæis quidem non dixerit, quod cum Deo communicent, sed, *Quod participes altaris sunt* ; urebatur enim quod superpositum erat : in corpore autem Christi non sic ; sed quomodo ? *Communicatio corporis Domini est*. Non enim altaris, sed ipsius Christi participes efficimur. Cum autem dixisset, *Participes sunt altaris*, deinde timens ne videretur de idolis loqui, ac si potestatem quamdam haberent et nocere possent ; vide quomodo hoc de medio tollat, rursum dicens : 19. *Quid ergo dico ? quod idolum sit aliquid, aut idolis immolatum sit aliquid ?*

3. Hæc autem dico, inquit, et de medio tollo, non quod possint idola in aliquo nocere aut aliquam vim habeant ; nihil sunt enim ; sed volo vos ea despiciere. Et si vis, inquires, nos ea despiciere, cur cum studio nos ab illis abducis ? Quia non offeruntur Domino tuo. 20. *Quæ enim immolant gentes*, inquit, *dæmoniis immolant, et non Deo*. Ne curratis ergo ad contraria. Neque enim, si regis filius esses, deinde mensa fruens paterna, illa relicta, damnatorum et victorum in carcere mensæ consors esse velles, id pater permetteret ; imo cum vehementia magna te abduceret, non quod mensa te ledere posset, sed quod ea nobilitatem tuam et mensam regiam dedecoraret. Sunt enim hi quoque servi scelesti, infames, damnati, vincti, intolerabili supplicio reservati, malis obnoxii innumeris. Quomodo ergo non erubescis more belluorum et illiberalium, cum damnati illi mensam apponunt, illuc accurrere et appositorum participes esse ? Ideo te abduco : nam immolantium scopos et accipientium persona, apposta reddunt impura. *Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum*. Vidistin' amicitiam patris curam gerentis ?

vidistin' dictum ipsum quod affectum cum emphasi exhibeat ? Nihil enim cum illis commune vos habere volo, inquit. Deinde quia adhortationis modo sermonem induxerat, ne quis ex crassioribus id contemneret, quasi potestatem habens, quia dixerat, *Nolo* ; et, *Vos judicate*, sententiam et legem postea statuit dicens : *Non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum : 21. non potestis mensam Domini esse participes et mensam dæmoniorum*. Solis verbis est contentus ut abducat. Deinde pudorem incutiens : 22. *An æmulamur Dominum ? numquid fortiores illo sumus ?* Id est, tentamus eum num possit nos punire, et irritamus eum ad adversarios deficientes, et cum inimicis ejus in acie stantes ? Hoc autem dixit, in memoriam illis revocans veterem historiam, et patrum transgressionem. Ideo hac usus est voce, qua adversus Judæos Moyses olim usus est, accusans eos de idololatria ex persona Dei : *Ipsi enim*, inquit, *provocaverunt me in eo qui non erat Deus, irritaverunt me in idolis suis (Deut. 32. 21). Num illo fortiores sumus ?* Vidistin' quam terribiliter et horribiliter ipsos increpavit, ipsos eorum nervos concutiens, ea re in absurditatem adducta, illos valde perstringens, illorumque tumorem deprimens ? Et cur, inquires, hæc ab initio non posuit, quæ illos maxime abduxissent ? Quia mos est illi pluribus ea quæ vult probare, et fortiora ultima ponere, atque ex vi magna vincere. Ideo a minoribus orsus, ad caput malorum venit. Sic et hoc magis acceptum fuit, prioribus delinito illorum animo. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : 23. omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 24. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius unusquisque*. Videntur accuratam prudentiam ? Quia enim verisimile erat illos dicere : Perfectus sum et mei juris, et nihil læsus apposita degusto : Etiam, inquit, perfectus es et tui juris ; sed ne illud attendas, sed num illud damnum afferat, num eversionem. Nam utrumque dixit, *Non omnia conferant, non omnia ædificant*, et aliud pro seipso, aliud pro fratre posuit. Nam dicere, *Non expedit*, est suam perniciem subindicantis : dicere autem, *Non ædificat*, fratris scandalum subindicat. Ideo subjunxit : *Nemo quod suum est quærat* ; quod ubique et per totam confirmat epistolam, et in Epistola ad Romanos cum dicit : *Etenim Christus non sibi ipsi placuit (Rom. 15. 3)*. et rursum, *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non querens meam utilitatem (1. Cor. 10. 33)* ; et hic rursum ; non tamen illud hic excutit. Quia enim superius illud pluribus probaverat et demonstraverat, quod nusquam ea quæ sua sunt quærat, sed quod Judæis tamquam Judæus factus sit, et illis qui sunt sine lege tamquam sine lege, et quod libertate potestateque sua non temere sit usus, sed ad id quod omnibus utile esset, serviens omnibus ; paucis contentus verbis huc desit, per hæc pauca illis in memoriam revocans omnia quæ dicta sunt. Hæc ergo nos quoque cum sciamus, dilecti, fratribus prospiciamus, et noxiam cum illis servemus. In hoc enim nos inducit sacrificium illud horrendum et tremendum, jubens nos cum concordia maximo illo æ-

cedere et cum caritate ferventi, et inde aquilas effectos, ita ad ipsum advolare cælum. *Ubi enim erit cadaver, inquit, ibi et aquila (Matth. 24. 28)*; cadaver corpus mortuum vocans. Nisi enim ille cecidisset, nos non resurrexissemus. Aquilas autem vocat ostendens sublimem esse oportere illum qui ad hoc corpus accedit, et nihil cum terra commune habere, neque deorsum trahi ac serpere, sed assidue semper sursum volare, et ad solem justitiæ respicere, et mentis oculum acutum habere: aquilarum enim, non graculorum hæc est mensa. Ipsi tunc occurrunt descendenti de cælis, qui nunc digne percipiunt, ut qui indignæ extrema patientur.

4. *Corporis Christi sanctitas et virtus.* — Si enim regem quis non utrumque nec perfunctorie acceperit: quid regem dico? ne vestem quidem regiam quis impuris manibus tetigerit, etiam in solitudine sit, etiam solus et nemo adit: atqui nihil aliud est vestis quam stamen vermium. Si vero tincturam miraris, et ipsa quoque mortui piscis sanguis est; nemo tamen ausus fuerit illam sordidis contrectare manibus. Si autem humanum vestimentum nemo ausus fuerit tamere tangere; quomodo corpus universorum Dei immaculatum et purum, quod cum divina illa natura versatum est, per quod vivimus et vivimus, per quod portæ mortis fractæ sunt et forniceæ cæli aperti sunt, cum tanta contumelia accipiemus? Ne, queso, ne nos ipsos jugulemus per impudentiam; sed cum horrore et puritate omni ad ipsum accedamus; et cum ipsum videris propositum, tibi ipsi dic: Propter hoc corpus non sum ego amplius terra et cinis, non ultra captivus, sed liber: ideo cælos spero et bona illic reposita me accepturum esse, immortalem vitam, angelorum sortem, cum Christo consuetudinem: hoc corpus clavis confixum, flagris cæsum, mors non tulit, hoc corpus sol cum crucifixum videret, radios avertit: ideo tunc velum scissum est, petreæ ruptæ sunt, et universa terra conculcabatur: hoc est illud corpus, quod cruentatum fuit, lancea perfoctum, quod salubres fontes acuturivis orbi, alium sanguinis, alium aquæ. Vis aliunde ejus vim discere? Interroga mulierem sanguinis fluxu laborantem, quæ non ipsum, sed ejus vestimentum, in se non totum, sed simbriam tetigit: interroga mare quod dorso suo ipsum gestavit: interroga et ipsum diabolum, et dic: Unde habes plagam illam insaniabilem? unde sit ut nihil jam possis? undenam captus es? a quo detentus fuisti dum fugeris? et nihil aliud dicet, quam corpus crucifixum. Per hoc stimuli ejus confracti sunt, per hoc corpus ejus contritum, per hoc principatus et potestates traductæ sunt: *Spoilium enim, inquit, principatus et potestates, traduxit confidenter, triumphans de illis in semetipso (Col. 2. 15)*. Interroga mortem, et dic: Undenam sublatus est stimulus tuus? undenam soluta est tua victoria? undenam præcisi sunt nervi tui, et puellis infantibusque facta es ridicula, quæ tyrannis et justis omnibus antehac formidabilis eras? et huic corpori causam adscribet. Cum enim crucifigebatur, tunc mortui

resurrexerunt, tunc carcer ille ruptus est et portæ æreæ confractæ sunt, et mortui emissi sunt, et janitores inferni omnes obstupefacti sunt. Atqui si fuisset unus ex multis, contrarium accidere oportebat, mortem fuisse potentior, sed non fuit: non enim erat unus ex multis; ideo illa soluta fuit. Et sicut ii qui alimentum accipiunt, quod retinere non possint, etiam quæ prius percepta fuerant propter illud evomunt: ita etiam accidit in morte. Corpus, quod ipsa non poterat conficere, accipiens, illa quoque rejecit quæ intus retinebat: cum illud intus haberet, parturiebat et promebatur; donec ipsum evomuit. Ideo ait Apostolus: *Solutis doloribus mortis (Act. 2. 24)*. Nulla enim mulier prægnans parturiensque tanto labore premitur, quanto illa corpus habens Dominicum dilacerabatur. Et quod in Babylonico dracone accidit, cum accepto cibo medius disruptus est, hoc et isti evenit. Non enim Christus per os mortis egressus est, sed ipso medio draconis ventre disrupto et dissecto, sic ex penetratilibus prodiit, cum splendore multo, radiosque emittens, non usque ad hoc cælum, sed usque ad ipsum supernum solium: nam illuc quoque ipsum adduxit. Hoc corpus dedit nobis et tenendum et comedendum, quod intensæ dilectionis fuit. Eos enim quos ardentem amamus, etiam sæpe mordemus. Ideo Job amorem famulorum, qui circa illum erant ostendens dicebat, illos ipsum vehementer amantes dixisse: *Quis nobis dei de carnibus suis ut impleamur (Job. 31. 34)*? Sic et Christus dedit nobis carnes suas ut impleamur, ad majorem nos amicitiam attrahens.

5. Accedamus igitur cum fervore ad illum, et cum ardenti caritate, et ne subeamus supplicium. Quanto enim majora beneficia acceperimus, tanto magis puniamur, cum beneficiis indigni apparebimus. Hoc etiam corpus in præsepi jacens reveriti sunt magi. Et viri impii ac barbari patria domoque relictæ, viam emensi sunt longam, et venientes cum timore et tremore multo ipsum adoraverunt. Imitemur ergo saltē barbaros, nos cælorum cives. Illi namque in præsepe respicientes et in tugurio, et nihil eorum respicientes, quæ tu nunc vides, cum tremore multo accesserunt: tu vero non in præsepe respicis, sed in altare; non mulierem tenentem, sed sacerdotem adstantem, et Spiritum cum ubertate magna in proposita supervolantem. Non simpliciter hoc ipsum corpus vides, ut illi, sed nosti ipsius et virtutem et dispensationem omnem, et nihil ignoras eorum quæ per ipsum perfecta sunt, cum omnia initiatus accurate didiceris. Excitemus itaque nos ipsos et horreamus, et multo majorem quam barbari illi pietatem exhibeamus, ut non temere et inconsiderate accedentes, ignem in caput nostrum congeramus. Hæc autem dico, non ut ne accedamus; sed ne temere accedamus. Sicut enim temere accedere, periculum est: sic his mysticis cœnis non communicare, fames est et mors. Hæc enim mensa nervi animæ nostræ, mentis vinculum, fiduciæ causa, spes, salus, lux, vita est. Si cum hoc sacrificio illo abierimus, cum

πάμπαν τῶν εἰρημνῶν αὐτοὺς ἀπάντων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες, ἀγαπητοί, προνοούμεν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν ἐνότητά τὴν πρὸς αὐτοὺς διατηρῶμεν. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμεῖς ἡ θυσία ἐκείνη ἐνέγει ἡ φοβερὰ καὶ φοβερὴ, καλεῖσθαι ἡμῖν μεθ' ὁμονοίας αὐτῇ μάλιστα προσεῖναι καὶ θερμῆς ἀγάπης, καὶ αὐτοὺς γενομένους ἐνταῦθεν, οὕτω πρὸς αὐτὸν ἵστασθαι τὸν οὐρανόν. Ὅπου γὰρ τὸ πνεῦμα, φησὶν, ἐκεῖ καὶ οἱ αἰετοί· πνεῦμα καλῶν τὸ σῶμα διὰ τὸν θάνατον. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔπαιον, ἡμεῖς οὐκ ἂν ἀνέστημεν. Ἀετοὺς δὲ καλεῖ, δεκνὺς ὅτι καὶ ὀφελὸν εἶναι δεῖ τὸν προσκόνοντα τῷ σώματι τούτῳ, καὶ μὴδὲν πρὸς τὴν γῆν ποτὲν ἔχειν, μὴδὲ κάτω σύρεσθαι καὶ ἔρπειν, ἀλλ' ἄνω πέτεσθαι διηγεῖται, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐνορᾶν, καὶ ὀφειλὴς τὸ ὅμμα τῆς διανοίας ἔχειν· αὐτῶν γὰρ, οὐ κοινοῦν αὐτῇ ἡ τράπεζα. Οὕτως καὶ τότε ἀπαντήσονται ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνοντες οἱ νῦν ἐξῆς ἀπολαύοντες, ὥστε οὖν οἱ ἀνθρώποι τὰ ἴσχυα παύονται.

θ. Εἰ γὰρ βασιλεία τις οὐκ ἂν ἀπλῶς δέχοιτο· τί λέγω βασιλεία; ἱματίου μὲν οὐκ ἂν βασιλικὸν οὐκ ἂν τις ἀπλῶς ὀφείτο χερσὶν ἀπαθάρτους, καὶ ἐπ' ἐρημίας ἢ, καὶ μόνος ἢ, καὶ μὴδὲ ὁ παρών· καίτοι γε οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ τὸ ἱμάτιον, ἢ σκευῶν νήματα. Εἰ δὲ τὴν βαφὴν θαυμάζεις, καὶ αὐτὴ νεκρωθέντος ἰσχυροῦ ἐστὶν αἷμα· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἂν τις ἔλτο βυβαρεῖς αὐτοῦ καταπολεῖσαι χερσὶν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνῳ ἱματίῳ οὐκ ἂν τις τολμήσῃ ἀπλῶς θίγειν, πῶς τὸ σῶμα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τὸ ἀμωμον, τὸ καθαρὸν, τὸ τῇ θεῇ ἐκείνῃ φύσει ὁμιλήσαν, δι' ὃ ἔσμεν καὶ ζῶμεν, δι' ὃ πύλαι θανάτου κατεκλάσθησαν καὶ οὐρανοὶ ὤψθε· ἀνεφύθησαν, τοῦτο μετὰ τοσαύτης ὕδραως ληρόμεθα; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ κατασφάζομεν ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀναισχυντίας, ἀλλὰ μετὰ φρίκης καὶ καθαρότητος [217] ἀπάσης αὐτῷ προσώμεν· καὶ ὅταν αὐτὸ προκειμένον ἴδῃς, λέγε πρὸς σαυτὸν· Διὰ τοῦτο τὸ σῶμα οὐκέτι γῆ καὶ σποδὸς ἐγώ, οὐκέτι αἰχμάλωτος, ἀλλ' ἐλευθερὸς· διὰ τοῦτο οὐρανὸς ἐλπίζω, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀποτίφθῃ ἀγαθὰ, τὴν ἀθάνατον ζωὴν, τὴν τῶν ἀγγέλων λῆξιν, τὴν μετὰ Χριστοῦ ὁμιλίαν· τοῦτο τὸ σῶμα προσηλούμενον καὶ μαστιζόμενον οὐκ ἤνεγκεν ὁ θάνατος· τοῦτο τὸ σῶμα καὶ ἥλιος σταυρούμενον ἰδὼν, τὰς ἀκτίνας ἀπέστρεψε· διὰ τοῦτο καὶ καταπέτασμα ἐστί· τότε, καὶ πέτραι ἐρρήγγυντο, καὶ γῆ πᾶσα ἐτινάσσετο· τοῦτο ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἐστὶ τὸ ἡμαγμένον, τὸ λόγῳ πληγνὸν, καὶ τὰς σωτηρίους πηγὰς ἀναβλύσαν, τὴν τοῦ αἵματος, τὴν τοῦ ὕδατος τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ. Βούλει καὶ ἐτέρωθεν τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ μαθεῖν; Ἐρώτησον τὴν αἰμορροῦσαν, τὴν οὐκ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ περιεκείμενου αὐτῷ ἱματίου, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο ὁλοκλήρου, ἀλλὰ τοῦ κρατπέδου ἀφαμένην· ἐρώτησον τὴν θάλασσαν, τὴν ὑπὲρ τῶν νῶτων αὐτὸ βαστάσαν· ἐρώτησον καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ εἰπέ· Πόθεν ἔχει; τὴν πληγὴν τὴν ἀνάταν; πόθεν οὐκέτι ἰσχυεῖς οὐδὲν; πόθεν ἐάλως; τίνα κατεσχέθης φεύγων; καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ σῶμα ἐρεῖ τὸ σταυρωθέν. Διὰ τοῦτο τὰ κέντρα αὐτοῦ κατεκλάσθη· διὰ τοῦτο ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ συνετρίβη· διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐξουσίαι ἐδειγματοποιήσαν· Ἀπεκδυσάμενος γὰρ, φησὶ, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισεν, ἐν κυριότητι θριαμβήσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. Ἐρώτησον καὶ τὸν θάνατον, καὶ εἰπέ· Πόθεν ἀνῆρέθῃ σου τὸ κέντρον; πόθεν κατελύθη σου τὸ νίκος; πόθεν

ἐξεκότη σου τὰ νεῦρα; καὶ κόραις καὶ παιδίους γέγονας καταγέλαστος. ὁ καὶ τυράννοις καὶ δικαίους ἄπασιν ὦν πρὸς τοῦτο φοβερὸς; καὶ τὸ σῶμα αἰτιάσεται τοῦτο. Ὅτε γὰρ τοῦτο ἵσταυροῦτο, τότε νεκροὶ ἀνέστησαν, τότε τὸ δεσποτήριον ἐκεῖνι ἐρράγη, καὶ αἱ χαλκαὶ ἐκλάσθησαν πύλαι, καὶ οἱ νεκροὶ ἀφείθησαν, καὶ πύλωροι ἔδου πάντες ἐπύτησαν. Καίτοι γε εἰ τῶν πολλῶν εἰς ἣν, τὸν θάνατον γενέσθαι ἔδει, τὸν θάνατον δυνατώτερον· ἀλλ' οὐκ ἐγένετο· οὐδὲ γὰρ τῶν πολλῶν εἰς ἣν. Διὰ τοῦτο ἐξελύετο ἐκεῖνος. Καὶ ὥστε οἱ τροφὴν λαβόντες, ἦν οὐκ εἰσι δυνατόι κατασχεῖν, καὶ τὰ προαποκείμενα δι' ἐκείνην ἐμοῦσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε· τὸ σῶμα, ὅπερ οὐκ ἦν ἱκανὸς κατεργάζεσθαι, λαθὼν, κακίαν ἐξέβαλεν ἅπερ ἐκδόν εἶχε· καὶ γὰρ ὥδινεν ἔχον αὐτὸν καὶ ἐθλίβετο, ἔως αὐτὸν ἤμεσε. Διὸ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Ἀύσας τὰς ὡδὶνας τοῦ θανάτου. Οὐδεμία γὰρ γυνὴ παιδίον κύουσα οὕτως ὥδινει, ὥς ἐκεῖνος, τὸ σῶμα ἔχον τὸ δεσποτικόν, διεκρίπτετο διασπώμενος. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ δράκοντος γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου, ὅτε λαθὼν τὴν τροφὴν διερράγη μέσος, τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτου. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ στόματος πάλιν ἐξῆλθεν ὁ Χριστὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ' αὐτὴν μέσῃ διαρρήξας· τὴν γαστέρα τοῦ δράκοντος καὶ ἀνατεμὼν, οὕτως ἀπὸ τῶν ἀδύτων προῆκε μετὰ πολλῆς τῆς λαμπρότητος, καὶ τὰς ἀκτίνας ἀφείξας, οὐ [218] μέχρι τούτου τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἄνω θρόνον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸ καὶ ἀνήγαγε. Τοῦτο τὸ σῶμα ἔδωκεν ἡμῖν καὶ κατέχειν καὶ ἐσθίειν, ὅπερ ἀγάπης ἐπιτεταμένης ἦν. Οὐδὲ γὰρ ἂν φιλῶμεν σφοδρῶς, καὶ διαδίδκομεν πολλάκις. Διὸ καὶ ὁ Ἰωὴ τὸν ἔρωτα τῶν οικειῶν τὸν περὶ αὐτὸν ἐνδεικνύμενος, ἔλεγε· ὅτι πολλάκις ἐκαίνοι σφοδρὰ αὐτὸν φιλοῦντες ἔλεγον, Τίς ἂν ὄρῃ ἡμῖν τῶν σαρκῶν αὐτοῦ πλῆσθῆναι; Οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν πλῆσθῆναι, εἰς φιλίαν πλείονα ἡμῶς ἐπισπώμενος.

ε'. Προσώμεν τοῖνυν μετὰ θερμότητος αὐτῷ καὶ πεπρωμένης ἀγάπης, καὶ μὴ ὑπομείνωμεν τιμωρίαν. Ὅσῳ γὰρ ἂν ὦμεν εὐηργετημένοι μεγάλα, τοσούτῳ μᾶλλον κολαζόμεθα μειζρόνως, ὅταν ἀνάξιοι τῆς εὐεργεσίας φανώμεν. Τοῦτο τὸ σῶμα καὶ ἐπὶ φάτνης καίμενον ἠδέσθησαν μάγοι. Καὶ ἄνδρες ἀσεβεῖς καὶ βάρβαροι τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκίαν ἀφέντες, καὶ ὁδὸν ἐστελιαντο μακρὰν, καὶ ἐλθόντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου πολλοῦ προσκύνουνσαν. Μιμησάμεθα τοῖνυν καὶ τοὺς βαρβάρους ἡμεῖς οἱ τῶν οὐρανῶν πολῖται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ φάτνης ἰδόντες καὶ ἐν καλύβῃ, καὶ οὐδὲν τοιοῦτον ἰδόντες οἶον σὺ νῦν, μετὰ πολλῆς τῆς φρίκης προσήσαν· σὺ δὲ οὐκ ἐν φάτνῃ ὄρῃς, ἀλλ' ἐν θυσιαστηρίῳ, οὐ γυναῖκα κατέχουσιν, ἀλλ' ἱερὰ παρυστώτα, καὶ Πνεῦμα μετὰ πολλῆς τῆς θαφίλειας τοῖς προκειμένοις ἐπιπτάμενον. Οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα ὄρῃς, ὥστε ἐκεῖνοι, ἀλλ' οἶσθα αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν οἰκονομίαν ἄπασαν, καὶ οὐδὲν ἀγνοεῖς τῶν δι' αὐτοῦ τελεσθέντων, μετὰ ἀκριβείας μυσταγωγῆθαι, ἅπαντα. Διαναστήσωμεν τοῖνυν ἑαυτοὺς καὶ φριξώμεν, καὶ πολλῶν τῶν βαρβάρων ἐκείνων πλείονα ἐπιειξόμεθα τὴν εὐλάβειαν, ἵνα μὴ ἀπλῶς, μὴδὲ ὥς ἔτυχε προσελθόντες, πῦρ ἐπὶ τὴν ἑαυτῶν σωρεύσωμεν κεφαλὴν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα μὴ προσώμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπλῶς προσώμεν. Ὅστερ γὰρ τὸ ὥς ἔτυχε προσεῖναι, κινδυνός, οὕτω τὸ μὴ κοινωνεῖν τῶν μυστικῶν ἐπιτηνῶν.

^a Reg., τὸν οὐρανόν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν.

^b Reg., νήματα καὶ σητῶν.

^c Legebat̃ur νεκροὶ ἀνέστησαν.

ἐκείνων, λιμὲς καὶ θάνατος. Αὕτη γὰρ ἡ τράπεζα τῆς
 ζυγῆς ἡμῶν τὰ νεύρα, τῆς διανοίας ὁ σύνδεσμος, τῆς
 παρῆθησας ἡ ὑπόθεσις, ἡ ἐλπίς, ἡ σωτηρία, τὸ φῶς,
 ἡ ζωὴ. Μετὰ ταύτης ἀπελθόντες ἐκεῖ τῆς θυσίας, ἐν
 παρῆθησιν πολλῇ τῶν ἱερῶν ἐπιδησόμεθα προθύρων,
 ὥσπερ τισὶν ὄφιοις χρυσοὶ· περιπεφραγμένοι πάν-
 τοθεν. Καὶ τί λέγω τὰ μέλλοντα; Ἐνταῦθα γάρ σοι
 τὴν γῆν οὐρανὸν ποιεῖ τοῦτι τὸ μυστήριον. Ἀναπέ-
 τατον γοῦν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας, καὶ διάκρυφον
 μέλλον δὲ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τῶν
 οὐρανῶν, καὶ τότε ὄψει τὸ εἰρημίζον. Τὸ γὰρ πάν-
 των ἐκεῖ τιμιώτερον, τοῦτό σοι ἐπὶ τῆς γῆς δείξω
 κείμενον. Ὡςπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλείοις τὸ πάντων
 σεμνότερον, οὐ τοῖχοι, οὐκ ὁροφὸς χρυσοῦς, ἀλλὰ τὸ
 βασιλικὸν σῶμα τὸ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου· οὕτω
 καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα. Ἀλλὰ
 τοῦτό σοι νῦν ἔστιν ἐπὶ γῆς ἰδεῖν. Οὐ γὰρ ἀγγέλους
 οὐδὲ ἀρχαγγέλους οὐδὲ οὐρανοὺς καὶ οὐρανοὺς οὐρα-
 νῶν, ἀλλ' [219] αὐτὸν τὸν τούτων σοι δείκνυμι Δεσπότην.
 Εἶδες πῶς τὸ πάντων τιμιώτερον ὄρξ ἐπὶ γῆς;
 καὶ οὐχ ὄρξ; μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄπτη; καὶ οὐχ ἄπτη
 μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθίει, καὶ λαβὼν οἶκαδε ἀναχωρεῖς;
 Ἀπόσμηκε τοίνυν τὴν ψυχὴν, παρασκευάζει τὴν διά-
 νοιαν πρὸς τὴν τούτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχὴν. Καὶ
 γὰρ εἰ παιδίον βασιλικὸν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς
 αἰουργίδος· καὶ τοῦ διαδήματος ἐνεχειρίσθης φέρειν,
 πάντα ἂν ἐρρίψας τὰ ἐν τῇ γῇ· νυνὶ δὲ οὐ παιδίον

ἀνθρώπου βασιλικόν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν μονογενὴ λαμ-
 βάνων τοῦ Θεοῦ Παῖδα, οὐ φρίττεις, εἰπέ μοι, καὶ
 πάντα τὸν τῶν βιωτικῶν ἐκβάλλεις ἔρωτα, καὶ τῷ
 κόσμῳ καλλωπίζῃ μόνον ἐκείνῳ, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν
 γῆν ὄρξ, καὶ χρημάτων ἔρξ; καὶ πρὸς χρυσοὺς
 ἐπτόχῃσαι; καὶ τίνα ἂν σχολῆς συγγνώμην; πόλιν
 ἀπολογίαν; Οὐκ οἶσθα πῶς ἄπασαν τὴν βιωτικὴν
 πολυτέλειαν ἀποστρέφεται σου ὁ Δεσπότης; οὐ διὰ
 τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη τεχθεὶς, καὶ μητέρα ἔλαβεν
 εὐτέλῃ; οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τῷ πρὸς κατῆλειον βί-
 οντι ἔλεγεν· Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει
 ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίει; Τί δὲ οἱ μαθηταί; οὐ τὸν
 αὐτὸν διετήρουν νόμον, εἰς τὰς τῶν πενήτων οἰκίας
 καταγόμενοι, καὶ ὁ μὲν πρὸς βυραῖα, ὁ δὲ πρὸς
 σκηνοβάβρον κατέλυον καὶ πρὸς τὴν πορφυροπώλιν;
 οὐ γὰρ οἰκίας περιφάνειαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἀρετὰς ἐπ-
 εζήτουν. Τούτους τοίνυν καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν· τὰ
 μὲν κάλλη τῶν κίωνων καὶ τῶν μαρμάρων παρατρέ-
 χοντες, ζητοῦντες δὲ τὰς ἀνω μονάς, καὶ πάντα τυ-
 φον τὸν ἐνταῦθα πατήσωμεν μετὰ τῆς τῶν χρημά-
 των ἐπιθυμίας, καὶ ὑψηλὸν λάβωμεν φρόνημα. Ἄν
 γὰρ νήφωμεν, οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν οὕτως ἄξιος, μήτε
 γε στοαὶ καὶ περιπατοί. Διὸ, παρακαλῶ, τὴν ψυχὴν
 τὴν ἑαυτῶν καλλωπίζωμεν, τὴν οἰκίαν ταύτην κατα-
 σκευάζωμεν, ἥν καὶ λαβόντες ἀπελευσόμεθα, ἵνα καὶ
 τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλα-
 θρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

*Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν
 ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνειδήσιν.*

α'. Εἰπὼν ἔτι ἀδύνατον ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ
 ποτήριον δαιμονίων, καὶ καθάπαξ ἀπαγαγὼν τῶν
 τραπεζῶν ἐκείνων, ἀπὸ παραδειγμάτων Ἰουδαϊκῶν,
 ἀπὸ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἀπὸ τῶν μυστηρίων τῶν
 φρικτῶν, ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις ἡ τελευτῶν, καὶ
 πολλὴν φόβον ἐνθεῖς αὐτοῖς· ἵνα μὴ τῷ φόβῳ τούτῳ
 πάλιν εἰς ἑτέραν ἀμετρίαν αὐτοὺς ἐξωθήσῃ, καὶ ἀναγ-
 κασθῶσι πλεῖον περιεργίαν κεχορηγμένοι τοῦ δέοντος
 δεδοικέναι, μήποτε καὶ ἀγνοούντων αὐτῶν ἐπεισέλθῃ
 τι τοιοῦτον, ἢ ἐξ ἀγορᾶς ἢ ἀλλοθεν ποθεν, ἀφίεις αὐ-
 τοὺς ταύτης τῆς ἀνάγκης, φησί· Πᾶν τὸ ἐν [220] μα-
 κέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες.
 Ἐάν γὰρ ἀγνοῶν, φησί, φάγῃς καὶ μὴ εἰδῶς, οὐχ
 ὑπάρχεις αὐτῇ τιμωρίᾳ· τῆς γὰρ ἀγνοίας λοιπὸν τὸ
 πρᾶγμα, οὐχὶ τῆς λαιμαργίας. Καὶ οὐ ταύτης μόνον
 αὐτοὺς ἀπαλλάττει τῆς ἀγωνίας, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας,
 πολλὴν ὀδὴν καὶ ἐλευθερίαν αὐτοῖς κατασκευάζων.
 Οὐδὲ γὰρ ἀνακρίνειν ἀφίησι, τούτέστιν, ἔξετάζειν
 καὶ πυθάνεσθαι, εἴτε εἰδωλὸθιτον, εἴτε μὴ τοιοῦτον·
 ἀλλ' ἀπλῶς ἐσθίειν ἔστιν τὸ ἐξ ἀγορᾶς, μηδὲ τοῦτο
 μανθάνειν, ὅτι ποτὲ ἔστι τὸ προκειμένον. Ὡς ἔστι
 καὶ φαγόντα ἂν ἀγνοοῦντα ἀπηλλάχθαι. Τοιαῦτα γὰρ
 τὰ μὴ τῇ φύσει πονηρὰ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διανοίας
 ποιοῦντα τὸ ἀκάθαρτον. Διὰ τοῦτό φησι, *Μηδὲν ἀνα-
 κρίνοντες*. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρω-
 μα αὐτῆς, οὐχὶ τῶν δαιμόνων. Εἰ δὲ ἡ γῆ καὶ οἱ
 καρποὶ καὶ τὰ ἄλογα αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον·
 ἀλλ' ἐτέρως ἀκάθαρτον γίνεται, ἀπὸ τῆς διανοίας καὶ
 ἀπὸ τῆς παρακοῆς. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐπέτρεψεν,
 ἀλλὰ καὶ, Ἐάν τις ὑμᾶς, φησί, καλῇ τῶν ἀπί-

στων, καὶ θέλητε κορεῦεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέ-
 μενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν
 συνειδήσιν. Ὅρα πάλιν τὴν συμμετρίαν· οὐ γὰρ
 ἐπέταξε καὶ ἐνομοθέτησεν ἀπίεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐκώλυ-
 σεν· ἀπελθόντας δὲ πάλιν ἀπαλλάττει πάσης ὑποψίας.
 Τί δὴ ποτε; ἵνα μὴ δόξῃ φόβον τινὸς εἶναι ἡ τοσαύτη
 πολυπραγμοσύνη καὶ δεξιότης. Ὁ μὲν γὰρ περιεργα-
 ζόμενος, ὡς δεδοικὼς τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μετὰ τὸ ἀκοῦ-
 σαι ἀπεχόμενος, ὡς καταφρονῶν καὶ μισῶν καὶ
 ἀποστρεφόμενος, ἀπέχεται. Διόπερ ὁ Παῦλος ἀμφο-
 τερα βουλόμενος κατασκευάσαι φησί· Πᾶν τὸ παρα-
 τιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε. Ἄν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ,
 Τοῦτο εἰδωλὸθιτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μη-
 νύσαντα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐχόντων ἰσχύον, ἀλλ' ὡς βδε-
 λυρῶν ἀπέχεσθαι κελεύει. Μῆτε τοίνυν ὡς δυνατὸν
 καταδιδάσκει, φεύγετε· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει ἰσχύν·
 μήτε, ἐπειδὴ μηδεμίαν ἔχει ἰσχύν, ἀδιόφως μετε-
 ἔχετε· ἐχθρῶν γὰρ ἐστὶ καὶ ἡτιμωμένων ἡ τράπεζα.
 Διὸ ἔλεγε, *Μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν
 συνειδήσιν*. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρω-
 μα αὐτῆς. Ὅρξ πῶς καὶ ὅτε ἐσθίειν κελεύει, καὶ
 ὅτε ἀπέχεσθαι δεῖ, τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν εἰς μέσον
 ἄγει; Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο κωλύω, φησὶν, ὡς ἄλλο-
 τῶν ὄντων· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ· ἀλλὰ δι' ὅτι
 εἶπον, διὰ τὴν συνειδήσιν, τούτέστιν, ἵνα μὴ βλαβῇ.
 Οὐκοῦν δεῖ περιεργάζεσθαι; Οὐ, φησὶν· οὐδὲ γὰρ τὴν
 σὴν εἶπον συνειδήσιν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων. Προλαβὼν
 γὰρ εἶπον, *Διὰ τὸν μηνύσαντα*· καὶ πάλιν, *Συνεί-
 δησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ
 ἑτέρου*. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν, ὅτι τῶν μὲν ἀδελ-
 φῶν εἰκότως φείδῃ, καὶ οὐκ ἐξ ἡμᾶς ἀπογεύεσθαι
 δι' ἐκείνους, ἵνα μὴ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῇ οὕτως
 οἰκονομηθῇ εἰς τὸ τὰ εἰδωλὸθιτα ἐσθίειν· εἰ δὲ Ἑλ-
 λην τις εἴῃ, τί σοι τοῦτου [221] μέλει; οὐ σὺ ἔλεγες, *Τί
 γὰρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνεις*; τίνος οὖν ἔνεκεν αὐ-

^a Savillius conjicit ἐν τοῖς εἰδωλείοις. ^b Reg., τὸ προκει-
 μένον· ὥστε μὴ εἰσαφ' ἐκείνους ἀνακρίσεις ἀπορρίπτει· ὥστε
 ἐστὶ καὶ φαγόντα.

fiducia sacra illa vestibula adibimus, quasi quibusdam aureis armis instructi undique. Ecquid futura dico? Hic enim tibi terram calum facit hoc mysterium. Aperi ergo cæli portas et perspice; imo potius non cæli, sed cæli cælorum, et tunc videbis illud quod dictum est. Quod enim illic omnium pretiosissimum est; hoc tibi in terra jacens monstrabo. Sicut enim in regia quod omnium magnificentissimum est, non muri sunt, non tectum aureum, sed regium corpus in solio sedens: sic et in cælis regium corpus. Sed hoc nunc tibi licet in terra videre. Non enim angelos, non archangelos, non cælos et cælос cælorum, sed ipsum tibi horum Dominum ostendo. Vidistin' quomodo id, quod omnium pretiosissimum est, in terra respicias? neque vides tantum, sed et tangis; nec tangis tantum, sed etiam comedis, et eo accepto domum reverteris. Absterge igitur animam, præpara mentem ad horum mysteriorum perceptionem. Etenim si regis filius cum ornatu, purpura et diademate conceditus tibi esset gestandus, omnia quæ sunt in terra abjicisses. Nunc autem non filium regis, sed ipsum Dei Filium unigenitum accipiens, non exhorrescis, dic mihi, et non omnem sæcula-

rium rerum amorem abjicis, neque illo tantum ornatu gloriaris; sed adhuc in terram respicis, pecunias amas et auro inhias? ecquam habiturus es veniam? quam excusationem? Non vides quantum sæcularem omnem magnificentiam aversetur Dominus? nonne ideo cum natus esset, in præsepi positus est, et matrem accepit vilis conditionis? nonne ideo dicebat ei, qui ad cauponiam respiciebat: *Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (*Matth. 8. 20*)? Quid vero discipuli? nonne eandem servabant legem, in pauperum domos diversantes, alius quidem apud autorem, alius apud tabernaculorum opificem et apud purpurariam? non enim domus splendorem, sed animarum virtutes quærebant. Illos itaque et nos imitetur: pulchritudinem columnarum et marmorum prætercurrentes, superas vero mansiones quærentes; et omnem fastum humanum calcemus cum pecuniarum cupiditate, altumque sensum assumamus. Si enim sapienter attendamus, neque mundus hic nobis dignus est, nedum porticus et ambulacra. Quamobrem, rogo, animam nostram ornemus, hanc domum apparemus, qua etiam accepta hinc migrabimus, ut æterna bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXV.

CAP. 10. v. 25. *Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.*

1. Cum dixisset impossibile esse calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum, et penitus abduxisset a mensis illis, ab exemplis Judaicis, a ratiociniis humanis, a mysteriis horrendis, ab iis quæ peraguntur in idolis¹, et cum ingentem metum incussisset; ne tali metu illos ad aliud extremum impelleret, et majori quam par esset utentes curiositate cogerentur timere, ne ipsis ignorantibus aliquid tale inveheretur aut ex foro aut aliunde, ipsos a tali necessitate eripiens ait: *Omne, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes.* Si enim ignorans, inquit, comederis et nesciens, non es obnoxius supplicio; nam ignorantiz delinceptus res est, non ingluvici. Neque ab hac tantum illos formidine liberat, sed ab alia quoque, multam illis libertatem securitatemque apparans: neque enim dijudicare permittit sive examinare et sciscitari, an idololithum sit an non; sed indiscriminatim comedere quidquid ex foro affertur, neque discere quid sit id quod apponitur: unde fit ut qui ignorans comederit liberetur. Talia enim sunt quæ natura non sunt mala, sed ex cogitatione quid immundum faciunt. Propterea dicit, *Nihil interrogantes.* 28. Nam *Domini est terra et plenitudo ejus*, non dæmoniorum. Quod si terra, fructus, et bruta ejus omnia, nihil habent immundum: sed alio modo immundum efficitur ex cogitatione et ex inobedientia: ideo non modo permisit, sed etiam, 27. *Si quis*, inquit, *vos vocat infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes*

propter conscientiam. Vide rursus moderationem: neque enim jussit vel præcepit abire, sed neque prohibuit: abscedentes rursus ab omni suspitione liberat. Quare? Ne videretur a metu aut formidine esse tanta accuratio. Nam qui curiose inquit, quasi timens hoc facit: qui autem postquam audivit abstinere, quasi despiciens et odio habens et aversans, abstinere. Ideo Paulus utrumque confirmare volens, ait: *Omne quod vobis apponitur manducate.* 28. *Si quis autem vobis dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicavit.* Neque enim tamquam a vim aliquam habentibus, sed tamquam ab execrandis jubet abstinere. Neque igitur ab iis ut quæ nocere possint fugite; nullam quippe vim habent; neque quia nullam vim habent, indiscriminatim percipiat: hostium enim et inhonoratorum mensa est. Ideo dicebat, *Nolite comedere propter illum qui indicavit, et propter conscientiam.* Domini enim est terra et plenitudo ejus. Viden' quomodo et cum comedere jubet, et cum abstinere, idem testimonium in medium adducat? Neque enim ideo prohibeo, inquit, quasi aliena sint; nam Domini est terra; sed propter id quod dicebam, propter conscientiam; id est, ne lædaris. Oportet ergo curiose inquirere? Non, inquit: neque enim tuam dixi conscientiam, sed illius. Prius enim dixi, *Propter illum qui indicavit*; et rursus: 29. *Conscientiam dico non tuam, sed alterius.* Sed forte dixerit quispiam: Fratribus merito parcis, et non sinis nos gustare propter illos; ne eorum conscientia cum sit infirma, Inducatur ad comedendum ea, quæ idolis sunt immolata: si vero gentilis quispiam fuerit, quid tibi curæ est? nonne tu dicebas, *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare*

¹ scilicet legendum putat, in templis idolorum, et hæc videtur vera lectio. sed reclamant Editi et MSS.

(1. Cor. 5. 12) ? cur ergo rursus de illis curam geris? Non illius, inquit, sed etiam hic tui curam gero. Ideo subjunxit : *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* libertatem dicens, quod non observetur neque prohibeatur : hoc enim libertas est, a Judaica servitute liberata. Hoc autem vult significare : liberum me fecit Deus, et omni documento superiorem; sed nescit gentilis de mea judicare philosophia, neque Domini mei liberalitatem perspicere, sed condemnabit et apud se dicet : Fabulæ sunt res Christianorum : abstinere ab idolis, fugiunt demones, et hærent iis quæ illis offeruntur : viget apud illos gula. Et quid tum, inquires? quid nobis damni, si ille male judicet? Quanto autem melius non illi occasionem dare ut judicet? si enim abstineas, ne hæc quidem dicet. Quomodo, inquires, non dicet? cum enim viderit me hæc non examinare, non in macello, non in convivio, quomodo non dicet neque damnabit, ut qui indiscriminatim horum particeps sim? Nequaquam : neque enim hæc tanquam idolis immolata comedia, sed tanquam munda : si autem non curiose inquiris, hoc facis ut ostendas te appositum non timere. Propterea sive in domum Græcorum ingrediaris, sive in forum veneris, non permitto te sciscitari, ne strepitum times, vel impliceris, neve percellaris, neve tibi superflua præbeas negotia. 30. *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Cujus, quæso te, particeps es? Dei donorum : ejus enim gratia tanta est, ut animam meam reddat impollutam et omni macula superiorem. Quemadmodum enim sol radios immittens in multas maculas, rursus illos recolligit mundos : ita et nos, et multo magis in medio mundi versantes, puri manemus, si velimus, quo etiam vim habemus majorem.

2. Cur ergo, inquit, abstinens? Non quasi futurus sim immundus, abest; sed propter fratrem, et ne sim socius dæmoniorum, neve judicer ab infideli. Hic enim non amplius natura, sed inobedientia, et amicitia erga demones, me facit immundum, et liberum arbitrium maculas operatur. Quid sibi vult autem illud : *Quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Ego enim, inquit, gratias ago Deo, quod me ita sublimem fecerit, et humilitate Judaica superiorem, ita ut nulla ex parte lædatur : gentiles autem meam ignorantes philosophiam, contraria suspicabuntur et dicent : Christiani nostra appetunt, et sunt hypocritæ; nam cum demones vituperent et aversentur, ad mensas eorum accurrunt; quo quid insanius esse possit? non ergo veritatis causa, sed ambitionis et principatus amoris ad hoc dogma se contulerunt. Quantæ ergo insanix fuerit, si pro illis quibus affectus sum beneficiis tantis, ut de illis gratias agam, blasphemix causa fuerim? At hæc quoque nunc dicet Græcus, inquires, cum viderit me non curiose inquirere? Nequaquam : neque enim omnia plena sunt idolothytis, ut hoc suspiceris, neque tu illa ut idolothyta degustas. Noli ergo curiose indugere supervacanea; neque rursus, si aliqui dicant, idolis immolatum est, ejus sis particeps.

Nam gratiam tibi Christus dedit, sublimemque te fecit atque huic damno superiori, non ut male audias, neque ut, unde tantum lucratus es ut gratias ageres, inde ita alios lædas ut blasphement. Cur enim, inquit, non dico Græco, Rodo et nihil lædor, neque quasi dæmonum amicus hoc facio? Quia non potest persuadere, etiam si milles dicas : infirmus namque est et inimicus. Si enim fratri nondum persuasisti, multo minus inimico et Græco persuadebis. Si ille per conscientiam idolis immolati retinetur, multo magis infidelis. Quid autem nobis tam multis opus est negotiis? Quid ergo, quia Christum novimus et gratias agimus, illi autem blasphemant, ideo ab hoc abstinemus? Apage : non enim par res est : illic enim lucrum magnum est, quod blasphemiam feramus, hic autem nihil erit læci. Ideo prius dicebat *Neque enim si manducamus, abundamus; neque si non manducamus, deficiamus* (1. Cor. 8. 8). Præter hæc autem rem esse fugiendam pronuntiavis, ita ut alia etiam ratione abstinere oporteat, non ideo tantum, sed ob alias quas dixit causas. 31. *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Vult enim quomodo a re proposita ad id quod universale est adhortationem deduxerit, una pulcherrima nobis data deflutione, ut Deus per omnia glorificetur? 32. *Sine offensione estote Judæis et gentilibus et Ecclesiæ Dei.* Id est, nullam cuiquam detis ansam. Nam frater offenditur, Judæus magis te odio habebit teque damnabit, gentilis similiter tanquam helluonem irridebit et hypocritam. Non modo fratres offendere non oportet, sed, quantum fieri potest, ne externos quidem. Si enim lux sumus et fermentum et luminaria et sal, illuminare, non tenebris offendere oportet; stringere, non dissolvere; ad nos infideles attrahere, non fugare. Quid ergo persequeris eos, quos attrahere oportet? Etenim Græci offenduntur cum nos vident ad talia revertentes : mentem enim nostram non norunt, neque quod anima nostra sit sublimior omnique sensibili macula superior. Judæi vero et infirmiores fratres eadem ipsa patientur. Vident quantas posuerit causas, ob quas oporteat ab iis quæ idolis immolata sunt abstinere? propter inutilitatem, propter superfluitatem, ob damnum fratris, ob Judæi blasphemiam, ob Græci maledictum; quod non oporteat cum dæmonibus communicare, quod ea res idololatria quædam sit. Deinde quia dixit, *Sine offensione estote*, et obnoxios illos fecit et gentiliū et Judæorum damnis, atque illud grave molestumque erat; vide quomodo illud acceptabile et leve faciat, sese medium ponens ac dicens : 33. *Sicut et ego per omnia omnibus placeo; non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* (Cap. 11.) 1. *Imitatorcs mei estote, sicut ego Christi.*

3. Hoc est regula perfectissimi Christianismi, hoc accurata definitio, hoc summum fastigium, quæ in commune conferunt querere : quod et ipse declarans subjunxit, *Sicut et ego Christi.* Nihil enim ita potest imitatore Christi facere, ut curam proximi gerere. Sed etiam si jejunaveris, humi cubueris, si te, ut ita

τὸν πάλιν φροντίζεις; Οὐκ ἐκεῖνον φροντίζω, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα σου. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Ἐλευθερίαν τὸ ἀπαρτήρητον καὶ ἀκώλυτον λέγων· τούτο γὰρ ἐλευθερία. Ἰουδαϊκῆς ἀπηλλαγμένη δουλείας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἐλευθερόν με ἐποίησεν ὁ Θεός, καὶ πάσης βλάβης ἀνώτερον· ἀλλ' οὐκ οἶδεν ὁ Ἕλλην διακρίνει τῇ ἐμῇ φιλοσοφίᾳ, οὐδὲ τὴν τοῦ Δεσπότης μου φιλοτιμίαν συννοῶν, ἀλλὰ καταγνώσεται καὶ ἐρεῖ πρὸς ἑαυτὸν· Μῦθος τὰ Χριστιανῶν, ἀπίχονται τῶν εἰδωλῶν, φεύγουσι δαίμονας, καὶ τῶν ἐκείνους προσαγομένων ἔχοντες· πολλὴ παρ' αὐτοῖς ἡ γαστριμαργία. Καὶ τί τοῦτο; φησὶ· ποῖον δὲ ἡμῖν βλάβος, ἂν κακῶς ἐκεῖνος κρίνῃ; Πόσω δὲ βέλτιον τὸ μὴδὲ ὧς κρίνειν αὐτῷ διδόναι; ἂν γὰρ ἀπέχῃ, οὐδὲ ταῦτα ἐρεῖ. Πῶς, φησὶν, οὐκ ἐρεῖ; ὅταν γὰρ ἴδῃ μὴ ἐξετάζοντα ταῦτα, μὴ ἐν μακρίῳ, μὴ ἐν συμποσίῳ, πῶς οὐκ ἐρεῖ καὶ καταγνώσεται, ὡς ἀδιαφόρως μου μετέχοντος; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ὡς εἰδωλοθύτων μετέχεις, ἀλλ' ὡς καθαρῶν· εἰ δὲ οὐ περιεργάζῃ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐ δέδοκας τὰ προκειμένα. Διὰ γὰρ τοῦτο, κἀν εἰς Ἑλλήνων οἰκίαν εἰσελθῇ, κἀν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλῃ, οὐκ ἀφίημι σε ἑρπετῶν, ἵνα μὴ φοβοῦναι γένῃ μὴδὲ λινοπλήξῃ, μὴδὲ περιττὰ ἐαυτῷ πράγματα παρέχῃς. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Τίνος μετέχεις χάριτι; εἰπέ μοι. Τῶν τοῦ Θεοῦ δωρῶν· ἡ γὰρ χάρις αὐτοῦ τοσαύτη, ὡς κατασκευάσαι μοι τὴν ψυχὴν ἀμόλυτον καὶ ἀνωτέραν πίσης κηλίδος. Καθάπερ γὰρ ἥλιος ἐπαφίει τὰς ἀκτῖνας πολλὰς κηλίδι, πάλιν αὐτὰς συστέλλει καθαρὰς· οὕτω καὶ ἡμεῖς, καὶ πολλῶν πλέον, ἐν μέσῳ τῷ κόσμῳ στρεφόμενοι, καθαροὶ ἡγιασμένοι, ἂν ἐθλωμεν, ὅσῳ καὶ μείζονα δύναμιν ἔχομεν.

β'. Τί οὖν ἀπέχῃ, φησὶν; Οὐχ ὡς μέλλων ἀκάθαρτος γίνεσθαι, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἵνα μὴ κοινωνὸς γένομαι δαιμονίων, καὶ ἵνα μὴ κρίνωμαι παρὰ τοῦ ἀπίστου. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκ εἶτι λοιπὸν ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ παρακοῇ καὶ ἡ πρὸς δαίμονας φιλία ποιεῖ με ἀκάθαρτον, καὶ ἡ προαίρεσις τὸν μολυσμὸν ἐργάζεται. Τί δὲ ἐστίν, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω με ὑψήλυν ἐποίησε καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μηδαμῶθεν βλάπτεσθαι· οἱ δὲ Ἕλληνες, οὐκ εἰδότες μου τὴν φιλοσοφίαν, τάναντα ὑποπετεύουσι καὶ ἐροῦσιν, ὅτι Χριστιανοὶ τῶν ἡμετέρων ἐφίενται, καὶ ὑποκριταὶ τίνες εἰσι, διαβάλλοντες μὲν δαίμονας καὶ ἀποστρεφόμενοι, ἐπὶ δὲ τὰς τραπέζας αὐτῶν τρέχοντες· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀναίσθητότερον; οὐκ ἄρα ἀληθεὶς ἔνεκεν, ἀλλὰ φιλοτιμίας καὶ φιλαρχίας ἐπὶ τὸ δόγμα τοῦτο ἐληλύθασι. Πόσης [222] οὖν ἀνοίας ἂν εἴη, ὑπὲρ ὧν οὕτως εὐηργετήθην, ὡς καὶ εὐχαριστῶ, ὑπὲρ τούτων βλασφημίας αἰτιον γίνεσθαι; Ἀλλὰ ταῦτα καὶ νῦν ἐρεῖ, φησὶν, ὁ Ἕλλην, ὅταν ἴδῃ μὴ περιεργαζόμενον; Οὐδαμῶς· οὐδὲ γὰρ πάντα εἰδωλοθύτων γέμει, ἵνα τοῦτο ὑποπετεύσῃ· οὐτε αὐτὸς ὡς εἰδωλοθύτων ἀπογεύῃ. Μὴ τοίνυν περιεργάζου περιττὰ, μὴδ' αὖ πάλιν, λεγόντων τικῶν, εἴτι Εἰδωλοθύτὸν ἐστίν, κοινωνῶν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς χάριν σοι ἔδωκε, καὶ ὑψήλυν σε ἐποίησε καὶ μείζονα τῆς ἐκείθεν βλάβης, οὐχ ἵνα κακῶς ἀκούσῃς, οὐδ' ἵνα, ὅταν τοσαῦτα ἐκέρδαναι ὡς καὶ εὐχαριστῇς, ἐντεῦθεν οὕτω βλάβης ἐτέρους ὡς καὶ βλασφημεῖν. Διὰ τί γὰρ εὐ λέγω τῷ Ἕλληνι, φησὶν, ὅτι Καὶ τρώγω καὶ οὐδὲν βλάπτομαι. καὶ ὅτι Οὐχ ὡς φιλῶν τοὺς δαίμονας

τοῦτο ποιῶ; Ὅτι οὐ δύνασαι πείσαι, κἀν μυριάκις λόγῃς· ἀσθενὴς γὰρ ἐστί, καὶ πολέμιος. Εἰ γὰρ τὸν ἀδελφόν οὐδέπω ἐπεισας, πολλῶν μᾶλλον τὸν ἑθρόν καὶ Ἕλληνα. Εἰ ἐκεῖνος ἐπὶ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου κατέχεται, πολλῶν μᾶλλον ὁ ἀπίστος. Τί δὲ ἡμῖν καὶ πραγμάτων δεῖ τοσούτων; Τί οὖν, ἐπειδὴ Χριστὸν ἐγνωμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν, βλασφημοῦσι δὲ ἐκεῖνοι, διὰ τοῦτο ἀποστησάμεθα καὶ τούτου; Ἀπαγε· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον· ἐκεῖ μὲν γὰρ καλὸν τὸ κέρδος ἐκ τοῦ φέρειν τὴν βλασφημίαν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ἴσται πλεόν. Διὰ καὶ προλαβὼν εἰπεν· Ὅτε γὰρ ἐὰν σάγωμεν, περισσεύομεν, ὅτε ἐὰν μὴ σάγωμεν, ὑστερούμεθα. Καὶ χωρὶς τούτου δὲ φευκτὸν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηεν, ὥστε καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν ἀπέχεσθαι δεῖ, οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἃς εἰρήκεν αἰτίας. Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι κοιμῆτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. Εἶδες πῶς ἀπὸ τοῦ προκειμένου ἐπὶ τὸ καθ' ὡικὸν ἐξήγαγε τὴν παραινέσιν, ἵνα κάλλιστον τὸν δρόμον ἡμῖν δούς, τὸ τὸν Θεὸν διὰ πάντων δοξάζεσθαι; Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτοστι, μηδεμίαν παρέχεσθαι λαβὴν μηδενί. Καὶ γὰρ ὁ ἀδελφὸς σπανδαλίζεται, καὶ ὁ Ἰουδαῖος μᾶλλον σε μισήσει καὶ καταγνώσεται σου, καὶ ὁ Ἕλλην ὁμοίως ὡς λαίμαργον οὕτω γαλάσσεται καὶ ὑποκριτῇν. Οὐ μόνον δὲ ἀδελφοὺς οὐ χρὴ κλήττειν, ἀλλ' ἐν τοῖς δυνατοῖς οὐδὲ τοὺς ἐξωθεν. Εἰ γὰρ φῶς ἔσμεν καὶ ζῦμη καὶ φωστῆρες· καὶ ἅλας ὅ, φωτίζεμεν, οὐ σκοτίζεμεν δεῖ· σφίγγειν, οὐ παραλύειν· πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπᾶσθαι τοὺς ἀπίστους, οὐ φυγαδεύειν. Τί τοίνυν διώκεις, οὐς ἐφίλεισθαι δεῖ; Καὶ γὰρ Ἕλληνες κλήττονται, ὅταν ἴδωσι παλινδρομοῦντας ἡμᾶς εἰς τὰ τοῦτα· τὴν γὰρ διανοίαν οὐκ ἴσασιν, οὐδ' ἐπὶ παντὸς αἰσθητοῦ μολυσμῶ ἀνωτέρα γέγονεν ἡ ψυχὴ. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν οἱ ἀσθενέστεροι τὰ αὐτὰ πείσονται. Εἶδες πόσας αἰτίας τέθεικε, δι' ἃς χρὴ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι; διὰ τὸ ἀνόνητον, διὰ τὸ περιττὸν, διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ βλάβην, διὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίου βλασφημίαν, διὰ τὴν τοῦ Ἕλληνος κακηγορίαν, διὰ τὸ μὴ δεῖν δαίμονας κοινωνεῖν, διὰ τὸ εἰδωλολατρῆαν τινα εἶναι [223] τὸ πρᾶγμα. Εἴτα, ἐπειδὴ εἶπεν, Ἀπρόσκοποι γίνεσθε, καὶ ὑπευθύνους αὐτοὺς ἐποίησε καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων βλάβης καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων, καὶ βαρὺ τὸ λεγόμενον ἦν, ὅρα πῶς αὐτὸ εὐπαράδεκτον καὶ κοῦφον ποιεῖ, τιθεὶς ἐαυτὸν μέσον, καὶ λέγων· Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.

γ' Τοῦτο κανὼν χριστιανισμοῦ τοῦ τελειοτάτου, τοῦτο ὅρος ἡκριβωμένος, αὕτη ἡ κορυφὴ ἡ ἀνωτάτω, τὸ τὰ κοινῇ συμφέροντα ζητεῖν. Ὑπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἐπήγαγε· Καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω δύναται ποιῆσαι μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ κῆδεσθαι τῶν πλησίων. Ἀλλὰ κἀν νηστεύσης, κἀν χαμευνήσης, κἀν ἀπαγχονήσης σπυτὸν, τοῦ δὲ πλησίον μὴ προνοῇς, οὐδὲν μέγα εἰργάσω, ἀλλ' ἐπὶ πόρῳ ταύτης τῆς εἰκόνης ἑστηκας ταῦτα ποιῶν. Καίτοι ἐνταῦθα μὲν καὶ αὐτὸ φύσει· τὸ πρᾶγμα λυσitteλεῖς ἐστίν, τὸ ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἐγὼ δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἀσυμφέρων ἐποίησα, φησὶν, οἶόν, ὅτε περιετῆμον, ὅτε ἔθυσσα. Ταῦτα γὰρ εἰ τις καθ' ἑαυτὰ ἐξετάσει, καὶ

* *Legebatur* ὑστερούμεν. b *Legebatur* ἔτις.

ἀπέλλυσι τοὺς μετιόντας καὶ τῆς σωτηρίας ἐκπίπτειν ποιεῖ· ἀλλ' ὅμως ὑπέμεινα καὶ ταῦτα διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον. Ἐκεῖ μὲν γάρ, ἂν μὴ προσή ἡ ὠφέλεια καὶ τὸ δι' ἐτέρους γενέσθαι, τότε βλάβος τὸ πρῶτον γίνεται· ἐνταῦθα δὲ, κἂν μηδεὶς ὁ σκανδαλιζόμενος ᾖ, καὶ οὕτως ἀπέχεσθαι τῶν κεκωλυμένων χρή. Οὐ μόνον δὲ βλαβερὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίπονα ὑπέμεινα. Ἀλλὰς γάρ Ἐκκλησίας δούλησα, φησι, λαδὼν ὁγκώριον, καὶ ἐξὸν ἐσθίειν καὶ μὴ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἐζήτησα τοῦτο, ἀλλ' εἰλόμην λιμῷ διαφορῆναι μάλλον, ἢ σκανδαλίσαι ἕτερον. Διὰ τοῦτο φησι, Πάντα πᾶσιν ἀρέσκω. Ἄν τε παράνομον, ἂν τε ἐπίπονον καὶ ἐπικινδύνον δέη ποιῆσαι, πάντα εἰς τὸ ἐτέρων συμφέρον ὑπομένει. Πάντων γοῦν ἀνώτερος ὢν κατὰ τὴν ἀκρίβειαν, πάντων κατώτερος γέγονε κατὰ τὴν συγκατάθεσιν.

Καὶ γὰρ οὐδὲν κατόρθωμα σφόδρα μέγα εἶναι δύναται· ἂν, ὅταν μὴ τὸ κέρδος καὶ εἰς ἐτέρους διαδιδῷ· καὶ δηλοῖ ὁ τὸ τάλαντον ὑγιὲς προσενεγκών, καὶ διχοτομηθεὶς ἐπειδὴ αὐτὸ οὐκ ἐπλάσθασε. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀδελφε, κἂν ἄσitos μένης, κἂν χαμαὶ καθεύδῃς, κἂν τέφραν ἐσθίῃς, κἂν θρηνηῖς διαπαντός, καὶ μὴ δύνῃς ἕτερον ὠφελεῖν, οὐδὲν μέγα ἐργάσῃ. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ μεγάλοις καὶ γενναίοις ἐκείνοις ἀνδράσι τοῦτο μάλιστα περισπούδαστον ἦν· ἐξέτασον αὐτῶν μετὰ ἀκριβείας τὸν βίον, καὶ βίβει σαφῶς, ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν τὰ ἑαυτοῦ ποτε ἐσχόπησεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον ἔκαστος· ὅθεν καὶ ἑλαμψαν μάλλον. Καὶ γὰρ καὶ τῷ Μωϋσῇ πολλὰ καὶ μέγала εἰργάσθη θαύματα καὶ σημεῖα· ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸν οὕτω μέγαν ἐποίησεν, ὥς ἡ μακαρία ἐκείνη φωνή, ἣν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφῆκε, λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῆς αἰτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄρες· εἰ δὲ μή, κἂμὲ ἐξάλειψον*. Τοιοῦτος [224] ἦν καὶ ὁ Δαυὶδ· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ἐκικοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποίμνιον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἐζήτηε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ κινδύνοις ἑαυτὸν ἐξεδίδου, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν οὐδὲν αὐτῷ προστηκόντων παρεκάλει. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως ἑλαμψαν· οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν ζητήσαντες σκόπτει πῶς· καὶ ἐδιδάθησαν. Ὁ γοῦν ἀδελφίδους ὁ τούτου, ἐπειδὴ ἤκουσεν, *Εἰ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ δὲ εἰς ἀριστερά, καὶ τὴν αἵρεσιν λαβὼν, τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἐζήτησεν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν· ἀλλ' αὐτὴ μὲν ἐνεπυρίζετο ἡ χώρα, ἐκείνη δὲ ἔμενεν ἀνέπαφος*. Ὁ Ἰωνᾶς πάλιν οὐ ζητήσας τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ ἀπολέσθαι ἐκινδύνευσε· καὶ ἡ μὲν πόλις εἰστέχει, αὐτὸς δὲ ἐσαλεύετο καὶ ἐκλυδωνίζετο^α καὶ κατεποντίζετο. Ὅτε δὲ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον ἐζήτησε, τότε καὶ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν. Οὕτω καὶ ὁ Ἰακώβ ἐπὶ τῶν ποιμνίων μὴ ζητήσας τὸ οἰκεῖον κέρδος, τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπῆλυσεν. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ τὸ τῶν ἀδελφῶν συμφέρον ζητήσας, εὔρε τὸ ἑαυτοῦ. Περμπόμενος γοῦν παρὰ τοῦ πατρὸς οὐκ εἶπε, *Τί τοῦτο; οὐκ ἤκουσας ὅτι ὑπὲρ βψέως καὶ ἐνυπνίων καὶ διασπᾶσαι με ἐπεχείρουν, καὶ ὀνειράτων εὐθύνας ὑπέιχον, καὶ τοῦ φιλεῖσθαι με παρὰ σοῦ δίδωμι δίκην; τί οὖν οὐκ ἐργάσσονται με λαβόντες εἰς μέσον;* Οὐδὲν τούτων εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλὰ πάντων προτιμῆ τὴν τῶν ἀδελφῶν θεραπείαν. Διὰ τοῦτο καὶ πάντων τὴν μετὰ ταῦτα ἀπέλαυσεν ἀγαθῶν, ἃ καὶ σφόδρα λαμπρὸν ἐποίησαν καὶ ἐνδοξον ἀπέφηναν.

Οὕτω καὶ Μωϋσῆς· οὐδὲν γὰρ καλύπτει καὶ ἐκ δευτέρου πάλιν αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ ἰδεῖν πῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν παρεώρα, καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐζήτηε. Οὗτος γὰρ ἐν βασιλείοις στρεφόμενος, ἐπαυθὴ μέλζονα πλοῦτον ἡγήσατο τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν, καὶ πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν βίβας, ἐκοινώνει τῶν κακῶν τοῖς Ἑβραίοις, οὐ μόνον αὐτοὺς οὐκ ἰδουλόγη, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους δουλείας ἀπήλλαξε. Μεγάλα μὲν οὖν ταῦτα, καὶ ἀγγελικῆς ἀξία πολιτείας.

δ'. Τὸ δὲ τοῦ Παύλου πολλὴν ἔχει τὴν ὑπερβολήν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες τὰ αὐτῶν ἀφέντες ἀγαθὰ, τοῖς τῶν πλησίον εἰλοντο κοινωνεῖν κακοῖς· ὁ δὲ Παῦλος πολλῷ μείζον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ταῖς ἐτέροις ἡθέλησε κοινωνῆσαι συμφοραῖς, ἀλλ' ἐλετο αὐτοὺς εἶναι ἐν τοῖς ἐσχάτοις, ἵνα ἕτεροι γίνωνται ἐν ἀγαθοῖς. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον ὅνα ἐν τρυφῇ ῥίψαι τρυφήν καὶ κακουργεῖσθαι, αὐτὸν μόνον κακουργούμενον ἐτέρους ποιῆσαι εἶναι ἐν ἀδείᾳ καὶ τιμῇ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ εἰ καὶ μέγα τὸ ἀλλάξασθαι τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν διὰ τὸν πλησίον, ἀλλ' ὅμως φέρει τινὰ παραμυθίαν τὸ κοινωνοῦς ἔχειν τῆς δυσημερίας· τὸ δὲ αὐτὸν μόνον ἐθέλειν εἶναι ἐν τοῖς λυπηροῖς, ἵνα ἕτεροι τῶν χρηστῶν ἀπολαύσωσι, τοῦτο πολλῷ νσανικωτέρας ψυχῆς καὶ τοῦ Παύλου φρονήματος.

Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρη [225] ὑπερβολὴ μέλζονι νικᾷ τοὺς προειρημένους ἀπαντας. Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες κινδύνους ἑαυτοὺς περιέβαλον τοῖς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πάντες ἀπαξιαπλῶς ἐκείνοι τοῦτον ἦττον τὸν θάνατον· ὁ δὲ Παῦλος τῆς δόξης τῆς μελλούσης ἠδύετο ἐκπαιεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐτέρων σωτηρίας. Ἐχω καὶ τρίτην εἰπεῖν ὑπερβολήν. Ποῖαν δὲ ταύτην; Ὅτι ἐκείνων μὲν ἔνιοι, εἰ καὶ τῶν ἐπιβουλεύσαντων προέσταντο, ἀλλ' ὅμως ὦν τὴν δημαγωγίαν ἦσαν ἐγκχεχειρισμένοι· καὶ ταῦτ' οὐ συνέβαιναν, οἷον ἂν εἰ τις προέσταιτο· υἱοῦ φαύλου μὲν καὶ παρανόμου, υἱοῦ δὲ ὅμως· ὁ δὲ Παῦλος ὑπὲρ τούτων ἐβούλετο εἶναι ἀνάθεμα, ὦν οὐκ ἦν ἐμπιστευόμενος τῆς προστασίας· εἰς γὰρ τὰ ἔθνη ἦν ἀπεσταλμένος. Εἶδες ψυχῆς μέγεθος καὶ φρονήματος ὕψος αὐτὸν ὑπερβαίνειν τὸν οὐρανόν; Τοῦτο ζήλωσεν· εἰ δὲ οὐ δύνασαι, κἂν τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ λάμψαντας. Οὕτω γὰρ εὐρήσεις τὸ σοι συμφέρον, ἂν τὸ τοῦ πλησίον ζητῇς. Ὡστε ὅταν ὀκνῇς ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀδελφοῦ, ἐνοήσας ὅτι οὐδὲ ἄλλως δυνήσῃ σωθῆναι, διὰ γοῦν σαυτὸν ἐκείνου πρόσηθι καὶ τῶν ἐκείνου πραγμάτων. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημμένα πείσαι, ὅτι ἄλλως οὐκ ἔνι τὸ ἡμῖν συμφέρον εὐρεῖν. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἐν συνηθείᾳ παραδειγμάτων τοῦτο μαθεῖν, ἐννόησον εἰ συμβαλεῖ που κύρ ἀναφθῆναι ἐν οἰκίᾳ, εἰδᾶ τινες τῶν πλησίον οἰκοῦντων, τὸ ἑαυτῶν σκοποῦντες μὴ παρατάξωνται τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ κατακλείσαντες ἑαυτοὺς οἴκοι μείνωσι, θεοδικότες μὴ τις ἐπαισελθὼν ὀφείληται τι τῶν ἐνδον, ὅσπην ὑποστήσονται τιμωρίαν; Καὶ γὰρ τὸ κύρ ἐπελθὼν ἀπαντα καταφλέξει· τὰ ἐκείνων· καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον οὐκ εἶδον, καὶ τὸ ἑαυτῶν προσαπολλύουσι. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βουλόμενος συνῆσαι πάντας ἀλλήλοις, τοιαύτην τοῖς πράγμασιν ἐπέθηκεν ἀνάγκην, ὥς ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι τὸ τοῦ ἐτέρου δεδίδωαι· καὶ ὁ κόσμος ἅπας οὕτω συνέστηκε. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐν πόλει, εἰ χειμῶνος γενομένου ὁ κυβερνήτης ἀφείλε τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ

^α *Descent hac*, καὶ ἐκλυδωνίζετο.

^α *Reg.*, προσταίη.

dicam, strangulaveris, proximi autem curam non geras, nihil magni fecisti, sed adhuc longe abes ab hac imagine hęc faciens. Atqui hic quidem ipsa quoque res natura sua est utilis, abstinere ab iis quę sunt idolis immolata: ego autem plurima feci, inquit, ex iis quę per se non sunt utilia, nempe quando circumcidi, quando sacrificavi. Hęc enim quando per se examinantur, et perdunt eos qui id faciunt, et efficiunt ut a salute excidant: attamen sustinui illa ob lucrum inde proveniens. Hic autem nihil simile. Illic enim nisi adsit utilitas, et nisi aliis prosit, tunc res damnosa est: hic vero, etiamsi nemo offendatur, oportet tamen a prohibitis abstinere. Non solum autem noxia, sed etiam laboriosa pertuli. *Alias enim Ecclesias depopulatus sum*, inquit, *accepto stipendio*, et cum comedere liceret et non operari, hoc non quęsivi, sed malui fame perire potius, quam alteri offendiculo esse. Ideo ait: *Per omnia omnibus placeo* (2. Cor. 11. 8). Sive rem legibus adversam, sive laboriosam, sive periculosam oporteat facere, omnia in aliorum utilitatem sustineo. Cum ergo omnibus superior esset quantum ad accuratam vitę rationem, omnibus inferior erat per attemperationem.

Pręclarum nihil est, nisi aliis sit utile.—Nam nullum pręclare gestum ita magnum esse possit, nisi utilitatem ad alios transmiserit: idque palam est ex illo, qui talentum integrum retulit, et dissectus est quoniam illud non multiplicavit. Et tu ergo, frater, etiamsi abstineas a cibo, etiamsi humi cubes, etiamsi cinerem comedas, semperque lamenteris, si nihil alium juves, nihil magnum operaris. Etenim illis in principio viris magnis et pręclaris hoc maxime curę erat: eorum vitam accurate scrutare, et clare videbis eorum neminem sua spectasse, sed singulos ea quę proximis erant; unde etiam magis resplenduerunt. Nam et a Moyse multa et magna patrata sunt miracula et signa; sed nihil illum tam magnum fecit, ut beata illa vox quam ad Deum emisit, dicens: *Si autem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, tunc neque dele* (Exod. 32. 32). Talis quoque David erat; ideoque dicebat: *Ego pastor peccavi, et ego malefeci, et isti qui sunt grex quid fecerunt? Sit manus tua super me et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Sic Abraham non id, quod sibi competeret, quęrebat, sed quod multis. Ideoque periculis sese exposebat, Deumque rogabat pro iis, qui ad ipsum nihil attinebant. Et hi quidem ita claruerunt. Qui vero ea quę sua essent quęrebant, vide quantum damni acceperint. Ejus certe fratris filius, cum audisset: *Si tu ad dexteram, ego ad sinistram* (Gen. 13. 9); et optasset quod sibi utile erat quęsivit, neque quod suum erat invenit; sed hęc quidem regio tota conflavit, illa autem mansit illęsa. Jonas rursum cum non quęsisset id quod multis, sed quod sibi conducebat, in periculum exitii venit: et urbs quidem stabat, ipse vero agitatissimus fluctibus et demersus fuit. Cum autem id quod multis utile erat quęsivit, tunc quod suum erat invenit. Sic et Jacob in gregibus cum non lucrum proprium quęsivisset, magnas opes est

assequutus. Et Joseph cum fratrum commodum quęsivisset, suum invenit. Missus enim a patre, non dixit, Quid hoc est? non audisti quod pro visu et somniis me discerpere conati sint, et pro somniis in crimen vocatus sim, et quod a te diligar pęnas dederim? quid ergo non facturi sunt, si me in medio tenuerint? Nihil horum dixit, nec cogitavit, sed fratrum curam omnibus prętulit. Ideoque omnia quę post illa obtigerunt assequutus est bona, quę etiam illum valde clarum fecerunt et gloriosum. Sic et Moyses; nihil enim impedit quominus illum secundo memoremus, et videamus quomodo sua despexerit, et aliis bona conferre quęsierit. Ille namque in regia versans, quia majores divitias esse putabat opprobrium; quam Ægypti thesauros, projectis omnibus quę prę manibus habebat, malorum socius cum Hebręis fuit, nec modo ipse non in servitute redactus est, sed etiam illos a servitute liberavit. Magna quidem hęc sunt, et angelico digna institutio.

4. At quod Paulum spectat, longe excellentius est. Alii enim omnes suis relictis bonis, proximi malorum socii esse voluerunt: Paulus vero rem longe majorem fecit. Non enim alienarum calamitatum particeps esse voluit, sed id elegit, ut ipse in extremis esset, ut alii in bonis degerent. Nec par res est in deliciis versantem delicias respuere, et affligi; et solum affligi et vexari, ut alii in securitate et honore versentur. Illic enim etsi magnum est mala bonis commutare propter proximum, aliquam tamen consolationem offert, rerum adversarum socios habere, se autem velle solum esse in rebus asperis, ut alii bonis fruantur; hoc est longe generosioris animi et Pauli.

Pauli magnitudo animi.—Non hinc autem tantum, sed ex sublimi ratione alia jam memoratos omnes longe ille superat. Nam Abraham quidem et ceteri omnes sese iis objecere periculis tantum, quę sunt in pręsenti vita, et omnes illi hanc semel expetebant mortem: Paulus vero a futura gloria excidere rogabat, pro aliorum salute. Possum et tertiam dicere superiorem excellentiam. Quam illam? Quod aliqui eorum, etsi curam gerebant eorum qui sibi struxerant insidias, eorum tamen curam gerebant qui sibi traditi fuerant gubernandi: atque idipsam contingebat, ac si quis curam gereret filii quidem pravi et scelesti, sed tamen filii. Paulus vero pro his volebat anathema esse, qui ejus curę non crediti fuerant: in gentes enim missus erat. Vidisti animi magnitudinem, et sublimitatem ipsum cælum superantem? Hunc imitare: si vero non potes, saltem eos qui in Veteri Testamento fulserunt. Sic enim quod tibi utile erit invenies, si proximi utilitati advigiles. Itaque cum signis eris ad fratris curam gerendam, cogitans te non alio posse modo salutem consequi, propter te saltem illum et res ejus cura. Sufficiunt ea quę dicta sunt, ut nobis persuadeant non posse nos alio modo ea quę nobis conducunt invenire. Quod si velis ex consuetis exemplis hoc ediscere: si contigerit alicubi domum igne conflagrare; deinde aliqui ex vicinis suis prospicientes,

non se apparent adversus pericula, sed clausis ostiis domi maneant, metuentes ne quis ingressus aliquid furetur; quantum illi subibunt supplicium? Progressus enim ignis omnia illorum bona comburet; et quoniam proximi utilitatem non curavere, sua quoque perdent. Deus enim volens omnes inter se colligare, tantam rebus imposuit necessitatem, ut cum proximi utilitate alterius utilitas colligetur: et ita consistit mundus totus. Ideo in navi quoque, si ingruente tempestate gubernator, rejecta multorum utilitate, suam ipse tantum querat, et seipsum et alios cito submerget. Et in singulis artibus, si unaquaque quod sibi conducat tantum quaesierit, vita numquam constiterit, neque ars quæ hoc quaerit. Ideo agricola non modo tantum frumenti serit quantum sibi satis sit; alioquin enim jam diu et se et alios perdidisset; sed id quaerit quod conferat multis: et miles non ut se teneatur tantum adversus pericula stat in acie, sed ut civitates in tuto colloquet: et mercator non tantum transvehit, quantum sibi soli satis sit, sed quantum et multis aliis. Si quis vero dixerit, Non meum, sed suum quisque curans hoc facit; nam et pecunias sibi et gloriam et securitatem apparans, hæc omnia operatur: quare meam quaerens utilitatem, suam quaerit: hoc et ego dico, et jam olim audire volebam, et ejus rei causa totam orationem institui, ut ostenderem tunc proximum suam utilitatem quaerere, cum tuam spectat. Quia enim non aliter homines vellent quæ sunt proximi quaerere, nisi in hanc inducerentur necessitatem; ideo Deus hæc ita colligavit, et non sinit prius ad utilitatem propriam venire, quam per ea quæ aliis conducant iter habeatur. Hoc certe humanum est, ita ad proximi utilitatem se conferre. Oportet autem non inde, sed a Dei placito persuaderi. Neque enim salvus esse possit qui hoc non habet; sed etiamsi summam philosophiam exerceas, et cætera pereuntia non cures, nullam habebis apud Deum fiduciam. Undenam hoc constat? Ex iis quæ beatus Paulus pronuntiavit: *Si enim omnes meas facultates distri-*

bueno in cibos pauperum, et si tradidero corpus meum ut ardeat, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest (1. Cor. 13. 5), inquit. Viden quantum Paulus exigit a nobis? quamquam is qui cibos distribuit, non sua, sed quæ proximi sunt, querat. Sed hoc solum non sufficit, inquit: nam illud admodum sincere vult præstari, et cum magna commiseratione. Ideo enim hoc Deus præcepit, ut ad vinculum caritatis adduceret. Cum ergo ille tantam exigit mensuram, nos vero neque quod minus est præbeamus, qua digni erimus venia? Et quomodo, inquit, dicebat Deus Loto per angelos, *Servus servus animam tuam* (Gen. 19. 22)? dic quando et quare. Quando inferebatur supplicium, non quando oportebat corrigi, sed quando damnati erant et incurabili morbo laborabant, ac senes juvenesque in eodem insillierant amores, ac demum comburi illos oportebat, et in illa die, cum fulmina immittenda erant. Alioquin autem non de vitio et virtute hæc dicta sunt, sed de plaga divinitus immissa. Quid enim, quæso te, faciendum erat? an sedere oportebat et supplicium accipere, et sine aliqua illorum utilitate comburi? At hoc extremæ dementiæ fuisset. Neque enim hoc ego dico, quod frustra et incassum oporteat supplicium subire, præter Dei placitum: sed quando homo in nequitia versatur, tunc jubeo te in medium injicere et illum curare; propter proximi utilitatem, si quidem velis; sin minus, saltem propter tuam. Illud porro melius est: quod si non ad hanc sublimitatem attigeris, saltem tui causa facias. Et nemo quod suum est querat, ut quod suum est inveniat: et cogitantes, neque facultatum abdicationem, neque martyrium, neque aliud quidpiam nobis patrocinari posse, nisi summam caritatem habeamus, hanc præ aliis servemus, ut per illam alia consequamur et præsentia et promissa bona: quæ utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 11. v. 2. *Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis.*

1. Cum absolvisset orationem de iis quæ immolata sunt idolis, ut se facere decebat, et eam perfectissimam fecisset, transit ad aliud, quod et ipsum crimen erat, sed non tantum. Nam, ut jam dixi, nunc quoque dicam, ipsum non continenter ponere vehementiores accusationes; sed ipsis congruenti ordine positis, in medium eorum leviora inserit, quod in sermone molestius est audientibus ex frequenti increpatione, lenius reddens. Ideoque quod vehementissimum omnium erat, nempe de resurrectione, postremum ponit. Interim vero ad aliud, quod lenius erat, procedit, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis.* Nam cum de admissio peccato

constat, vehementer incusat et comminatur: cum autem de peccato dubitatur, illud primo probat, et tunc increpat: et quod quidem in confesso est extollit; illud vero, de quo dubitatur, in confesso esse ostendit. Exempli causa de fornicatione quidem constabat; ideoque non opus fuit ostendere id esse peccatum; sed delicti magnitudinem illic probavit, et per comparisonem orationem protulit. Rursus apud alios judicari, peccatum quidem erat, sed non tantum; idemque illud interjecit et probavit. De iis etiam quæ idolis immolata erant dubitabatur, sed magnum etiam malum erat: quapropter ostendit esse peccatum, idque verbis extollit. Quando autem hoc facit, non solum abducit a criminibus, sed etiam ad contrarium ducit. Neque enim dixit modo non oportere fornicari, sed etiam magnam esse exhibendam sanctitatem.

ζητοῦν μόνον, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκείνους καταδύσει ταχέως. Καὶ ἐκείνη δὲ τέχνη εἰ τὸ ἑαυτῆς συμφέρον σκοποῖ μόνον, οὐκ ἂν ποτε ὁ βίος σταίῃ, οὐδὲ ἡ τέχνη ἡ τοῦτο ζητοῦσα. Διὰ τοῦτο ὁ γεωργὸς οὐ τοσοῦτον σκοπεῖ οἷον, ὅσον ἀρκέσαι ἑαυτῷ· ἐπεὶ πάλαι καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπώλεσεν· ἂν· ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν ζητεῖ· καὶ ὁ στρατιώτης, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν διασώσῃ παρατάσσεται πρὸς κινδύνους, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς πόλεις ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσῃ· καὶ ὁ ἔμπορος οὐ τοσαῦτα κομίζει, ὅσα αὐτῷ μόνον ἀρκέσαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι Οὐχὶ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστος σκοποῖ, ταῦτα ποιεῖ· καὶ γὰρ χρήματα ἑαυτῷ καὶ δόξαν καὶ ἀσφάλειαν κτῶμενος, ἅπαντα πραγματεύεται ταῦτα· ὥστε τὸ ἐμὸν ζητῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἐγὼ φημι, καὶ πάλαι ἀκούσαι ἐβουλόμην, καὶ ὑπὲρ τούτου πάντα τὸν λόγον ἐποίησάμην, ὥστε [226] δεῖξαι, ὅτι τότε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ὁ πλησίον ζητεῖ, ὅταν τὸ οὐν σκοπήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτέρως οὐκ ἠνέχοντο ἄνθρωποι τὰ τοῦ πλησίον ζητεῖν, εἰ μὴ εἰς ταύτην κατασταλεῖν τὴν ἀνάγκην, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὰ συνέχευεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἀφίησι πρότερον ἐπὶ τὸ εἰσεῖν συμφέρον ἔλθειν, μὴ διὰ τῶν ἄλλοτεριῶν συμφερόντων ἐδεύσαντας. Τοῦτο μὲν οὖν ἀνθρώπινον, τὸ οὕτως ἐπὶ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον ἵνα· δεῖ δὲ μὴ ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων παῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνὶ σωθῆναι μὴ τοῦτο ἔχοντα· ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκραν φιλοσοφίαν ἀσχῆς, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπολλυμένων ἀμελεῖ, οὐδεμίαν κτήσιν παρὰ Θεῷ παρβήσιν. Πόθεν δὴλον; Ἀφ' ὧν ὁ μακάριος ἀπεφάνετο Παῦλος. Ἐὰν γὰρ ψωμίσω μου τὰ ἐπάρχομαι, καὶ παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα κενωθῇ, ἀχράντη δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι, φησίν. Ὅπως πόσον ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν; καίτοι γε ὁ ψωμίσας οὐ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον

ἐζητήσεν. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον, φησὶ· μετὰ γὰρ γνησιότητος· αὐτὸ βούλεται γίνεσθαι καὶ συμπαθείας πολλῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐνομιθέτησεν αὐτὸ ὁ Θεός, ἵνα εἰς σύνθεσμον ἀγάπης ἀγάγῃ. Ὅταν οὖν ἐκεῖνος μὲν τοσοῦτον ἀπαιτῇ μέτρον, ἡμεῖς δὲ μηδὲ τὸ ἑλαττον παρέχωμεν, τίνας ἐσόμεθα ἔξω συγκώμης; Καὶ πῶς, φησὶ, τῷ Ἀδῷ Εἰπεν ὁ Θεός διὰ τῶν ἀγγέλων, Σῶζων σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν; εἰπέ, πότε, καὶ διὰ τί. Ὅτε ἡ κόλασις ἐφέρετο, οὐχ ὅτε διορθοῦσθαι ἔδει, ἀλλ' ὅτε κατεγνωσμένοι ἦσαν καὶ ἀνίστα ἐνόσουν, καὶ πρεσβύται καὶ νέοι εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐξεπῆδσαν ἔρωτας, καὶ κατακαίεσθαι αὐτοὺς λοιπὸν ἔχρη, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε οἱ κεραυνοὶ καταφέρεσθαι ἔμελλον. Ἄλλως δὲ οὐδὲ περὶ κακίας καὶ ἀρετῆς τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῆς θεηλότητος πληγῆς. Τί γὰρ ἔδει ποιεῖν; εἰπέ μοι· καθίξεσθαι καὶ δεχεσθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ μηδὲν ἐκείνους ὠφελοῦντα κατακαίεσθαι; Ἄλλὰ ἀνοίας τοῦτο ἐσχάτης ἦν. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τοῦτο φημι, ὅτι ἀπλῶς καὶ εἰκῇ δεῖ καλῶς εἶναι παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· ἀλλ' ὅταν ἐν κακίᾳ ἄνθρωπος διατρέβῃ, τότε καλεῖται μέσον ἑαυτοῦ ἐμβαλόντα, διορθοῦν· εἰ μὲν βούλει, διὰ τὸ τοῦ πλησίον· εἰ δὲ μὴ, καὶ διὰ τὸ σοὶ λυσταλοῦν. Τὸ μὲν γὰρ βέλτερον ἐκείνο· εἰ δὲ μὴ φθάνεις πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὕψος, καὶ διὰ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἵνα τὸ ἑαυτοῦ εὖρῃ· καὶ ἐνοήσαντες, ὅτι οὐτε ἀκτινομοσύνη, οὐτε μαρτύριον, οὐτε ἄλλο οὐδὲν ἡμῶν προστεῖναι δυνήσεται, ἂν μὴ τὴν ἄκραν ἀγάπην ἔχωμεν, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων διατηρῶμεν, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων δι' αὐτῆς ἐπιτύχωμεν καὶ τῶν καρόντων καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντα· ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[227] ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρόδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε.

α'. Ἀπαρίσας τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὃς αὐτῷ προσήκον ἦν, καὶ τελειότατον αὐτὸν διὰ πάντων ἐργασάμενος, μέτεισιν ἐφ' ἑταρον· ὁ καὶ αὐτὸ μὲν ἐγχειρῆμα ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι οὐ πάντα ἐφεξῆς τίθησι τὰ σφοδρὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ διαθείς αὐτὰ κατὰ τάξιν τὴν προσήκουσαν, εἰς μέσον αὐτῶν παρεμβάλλει τὰ κοινώτερα, παραμυθεύμενος τὸ ἐπαχθὲς τοῦ λόγου τὸ ἐκ τῆς συναγωγῆς ἐπιμνηστικῶς ἐγγινώμενον τοῖς ἀκούουσιν. Διὰ καὶ τὸ πάντων σφοδρότερον βυτερον τίθησι, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Τίως δὲ ἐφ' ἑταρον χωρεῖ κοινώτερον λέγων· *Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε.* Ὅταν μὲν γὰρ ὠμολογημένοι ᾖ τὸ ἀμάρτημα, καὶ κατηγορεῖ σφοδρῶς καὶ ἀπειλεῖ· ὅταν δὲ ἀμφιβαλλόμενος, κατασκευάζει πρῶτον αὐτὰ, καὶ τότε ἐπιτιμᾷ· καὶ τὸ μὲν ὠμολογημένον ἐπαίρει, τὸ δὲ ἀμφισβητήσιμον δεικνύει ὠμολογημένον. Οἷον ἡ πορνεία ὠμολογημένον ἦν· ὡς περ οὐκ ἰδεήθη δεῖξαι, ὅτι ἀμάρτημα ἦν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος ἐκεῖ κατασκευάσε τοῦ πλημμελήματος, καὶ

κατὰ σύγκρισιν προήγαγε τὸν λόγον. Πάλιν τὸ ἐφ' ἐτέρων δικάζεσθαι, ἀμάρτημα μὲν ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ· διόπερ αὐτὸ καὶ παρενέβηκε, καὶ κατεσκευάσε. Τὸ τῶν εἰδωλοθύτων πάλιν ἀμφοτερόμενον μὲν, ἦν δὲ μέγιστον κακόν· διὸ καὶ ἀποδείκνυσιν ἀμάρτημα ὄν, καὶ ἐπαίρει τῷ λόγῳ. Ὅταν δὲ τοῦτο ποιήσῃ, οὐκ ἀπάγει τῶν ἐγκλημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐναντία ἐνάγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ὅτι οὐ δεῖ πορνεύειν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν ἀγνοσύνην ἐνδείκνυσθαι χρή. Διόπερ ἐπήγαγε· *Δοξάζετε δὴ ἅρα τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὁμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὁμῶν.* Καὶ εἰπὼν πάλιν ὅτι οὐ δεῖ σοφῆν εἶναι τὴν ἔξω σοφίαν, οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καλεῖται καὶ μωρὸν γενέσθαι. Καὶ συμβουλεύει ἐπὶ τῶν ἔξω μὴ δικάζεσθαι μηδὲ ἀδικεῖν, προκτῶν καὶ αὐτὸ τὸ δικάζεσθαι ἀναρεῖ, καὶ συμβουλεύει μὴ μόνον· μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖσθαι. Καὶ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν ὅτι τῶν πεκαλυμμένων ἀπέχεσθαι δεῖ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν συγκεχωρημένων, ὅταν σκάνδαλον γίνῃται· καὶ οὐχὶ τοὺς ἀδελφοὺς μόνον μὴ πλήττειν, ἀλλ' οὐδὲ Ἑλληνας οὐδὲ Ἰουδαίους·

• *Deerat, μὴ μόνον.*

Ἀπρόσκοποι γὰρ γίνεσθε, φησί, καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήσι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πληρώσας τοῖνυν ἅπαντα τὸν περὶ τούτων ἀπάντων λόγον, μετὰ ταῦτα καὶ ἐφ' ἕτερον ἔγκλημα πρόεισι λοιπόν. Τί δὲ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀνακεκαλυμμένα καὶ ὀδυνητὴ κεφαλῇ καὶ ὑψόντο καὶ προσφῆτευσον· καὶ γὰρ προσφῆτευσον [228] τότε γυναῖκες· οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκώμων, ὅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψαντες, καὶ περιεβάλλοντο τὰς κεφαλὰς εὐχόμενοι καὶ προφητεύοντες· ὅπερ ἑκάτερον Ἑλληνικοῦ νόμου ἦν. Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τούτων ἡδὴ παρήνευσεν παρῶν, καὶ ἴσως οἱ μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἠπειθήσαν, διὰ τοῦτο καὶ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν, ὥσπερ σοφὸς ἱατρός, ἐπαντλῶν τῷ λόγῳ διορθοῦται τὸ ἀμάρτημα. Ὅτι γὰρ παρήνευσεν ἡδὴ παρῶν, δῆλον ἐξ ὧν προοιμιάζεται. Τίνος γὰρ ἐνεκεν οὐδὲν εἰπὼν περὶ τούτου οὐδαμῶς τῆς Ἐπιστολῆς ἐμπροσθεν, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκλημάτων ἐτέρων ἐκδῆς, εὐθὺς φησὶν· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε; Ὅρα δὲ οἱ μὲν ἤκουσαν, οὐς ἐπαινεῖ, οἱ δὲ παρήκουσαν, οὐς διορθοῦται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων· Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόσοφος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συστήσειαν οὐκ ἔχομεν; Εἰ γὰρ τῶν μὲν κατωρθωκότων, τῶν δὲ παρακουσάντων, πάντας ὑπέβαλε τῇ κατηγορίᾳ, ἐκείνους τε θρασυτέρους ἐποίησε, καὶ τούτους βραδυμότερους ἂν εἰργάσατο· νῦν δὲ τοὺς μὲν ἐπαινέσας καὶ ἀποδεξάμενος, τοὺς δὲ κακίσας, καὶ ἐκείνους μᾶλλον ἤλειψε, καὶ τούτους καταδύεσθαι παρεσκεύασεν. Ἰκάνων μὲν γὰρ καὶ καθ' αὐτὸ ἡ κατηγορία πληθεῖται· ὅταν δὲ πρὸς παράθεσιν ἐτέρων κατωρθωκότων καὶ ἐγκωμιαζομένων γίνηται, μείζον ἔχει τὸ κέντρον. Ἀλλὰ τῶς οὐκ ἀπὸ κατηγορίας, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκωμίων ἀρχεται, καὶ ἐγκωμίων μεγάλων, λέγων· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Τοιοῦτον γὰρ τοῦ Παύλου τὸ ἔθος, καὶ ἐπὶ μικροῖς μεγάλους ἐπαινους ὑφαίνει, οὐ κολακεία τοῦτο ποιῶν, μὴ γένοιτο· πῶς γὰρ ὁ μὴδὲ χρημάτων ἐφιέμενος, μήτε δόξης, μήτε ἄλλου μηδενὸς τῶν τοιούτων; ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν πάντα πραγματευόμενος. Διὸ καὶ ἐπαίρει τὸ ἐγκώμιον, λέγων· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ποῖα πάντα; Ὑπὲρ γὰρ τοῦ μὴ κομῆν μηδὲ κατακαλύπτεσθαι τῶς ὁ λόγος ἦν αὐτῷ μόνον· ἀλλ', ὑπὲρ ἑφην, ἐπιδαψιλεύεται τοῖς ἐγκωμίοις, προθυμότερους ποιῶν. Διὸ φησιν, Ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε. Ἄρα καὶ ἀγράφως πολλὰ παρεδίδου τότε, δὲ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ δηλοῖ· ἀλλὰ τότε μὲν παρέδωκε μόνον, νῦν δὲ καὶ αἰτιολογίαν τιθεῖσιν. Οὕτω γὰρ καὶ τούτους ἰσχυροτέρους ἐποίει τοὺς ἀκούοντας, καὶ ἐκείνων κατέπα τὸ φύσημα τῶν ἐναντιουμένων. Εἴτα οὐ λέγει, ὅτι, Ὑμεῖς μὲν ὑπερηκούσατε, ἕτεροι δὲ παρήκουσαν, ἀλλὰ ἀνυπόπτως ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτὸ αἰνίσσεται διὰ τῶν ἐξῆς, οὕτω λέγων· Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὶς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Ἡ μὲν αἰτιολογία αὐτῇ· τίθησι δὲ αὐτὴν, τοὺς ἀσθενεστέρους προσεκτι-

κωτέρους ποιῶν. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς, ὡς χρῆ, καὶ ἐβρωμένος οὐδὲ δεῖται λόγου οὐδὲ αἰτίας, ὑπὲρ ὧν ἂν ἐπιταχθῇ, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ παραδόσει μόνῃ· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, ὅταν καὶ τὴν αἰτίαν μάθῃ, τότε καὶ μετὰ πλείονος τῆς σπουδῆς κατέχει [229] τὸ λεχθέν, καὶ μετὰ πολλῆς ὑπακούει τῆς προθυμίας.

β'. Διόπερ οὐδὲ εἶπε τὴν αἰτίαν, ἕως οὗτου παραδεινομένην εἶδε τὴν ἐντολήν. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Παντὶς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶν. Ἀρ' οὖν καὶ τοῦ Ἑλληνος; Οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ σὺ μὰ ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους, καὶ ταύτῃ ἐκείνος ἡμῶν κεφαλὴ, τῶν οὐκ ὄντων ἐν τῷ σώματι οὐδὲ εἰς μέλη τελούντων οὐκ ἂν εἴη κεφαλὴ· ὥστε ὅταν εἴπῃ, Παντὶς, τοῦ πιστοῦ δεῖ προσυπακούειν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἀνωθεν ἐντρέπει τὸν ἀκροατὴν; Καὶ γὰρ ὅτε περὶ ἀγάπης διελέγετο, καὶ ὅτε περὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ὅτε περὶ ἐλεημοσύνης, ἐκείθεν ἐλκε τὰ παραδείγματα. *Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός.* Ἐνταῦθα ἐπιτηδῶς ἐμὲν εἰ αἱρετικοὶ ἐλάττωσιν τινα ἐκ τῶν ἐρηγμένων ἐπινοοῦντες τῷ Υἱῷ· ἀλλ' αὐτοῖς περιπίπτουσιν. Εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ὁμοούσιος δὲ ἡ κεφαλὴ τῷ σώματι, κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Ἀλλ' οὐ τὸ ἑτεροούσιον ἐντεῦθεν ἀποδείξει βουλόμεθα, ἀλλ' ὅτι ἀρχεται, φησὶ. Τί οὖν πρὸς τοῦτο εἰποίμεν ἂν; Ὅτι μάλιστα μὲν, ὅταν τι ταπεινὸν λέγεται μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτέλεια τῆς θεότητος ἐστὶ τὸ λεγόμενον, τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεχθέν. Πλὴν ἄλλ' εἰπὲ, πῶς τοῦτο βούλει ἐκ τούτου κατασκευάσαι νῦν; Ὅτι ὥσπερ ὁ ἀνὴρ ἀρχεῖ τῆς γυναικὸς, φησὶν, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν καὶ ὥσπερ ὁ Χριστὸς τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ· Παντὶς γὰρ ἀνδρὸς, φησὶν, ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ. Καὶ τίς ἂν ταῦτα καταδέξαιτο ποτε; Εἰ γὰρ ὅσον τὸ ὑπερέχον τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς, τοσούτον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ἐννόησον εἰς ὅσῃ αὐτὸν ἄξεις τὴν εὐτέλειαν. Ὅστε οὐ πάντα ὁμοίως ἐξεταστέον ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμοίως λέγεται· ἀλλ' ἀπονεμητέον τῷ Θεῷ τινα ἰδιόζουσαν ὑπεροχὴν, καὶ τοσαύτην ὅσῃ Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο συγχωρήσαιεν, πολλὰ εἴχεται τὰ ἄτοπα. Σκόπει δὲ· Κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, οὗτος δὲ τοῦ ἀνδρὸς, κακείνος τῆς γυναικὸς. Οὐκοῦν εἰ ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἐκλάβοιμεν τὴν κεφαλὴν, τοσούτον ἔσται ὁ Υἱὸς ἀφαστηκῶς τοῦ Πατρὸς, ὅσον ἡμεῖς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ τοσούτον ἡμῶν ἀποστήσεται, ὅσον ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ Λόγου· καὶ ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα πάλιν. Καὶ τίς ταῦτα ἀνέχεται; Ἀλλ' ἐτέρως ἐκλαμβάνεις ἐπὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐχ ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐτέρως ἐκληπτέον ἡμῖν. Καὶ πῶς ἐτέρως ἐκληπτέον; φησὶ. Κατὰ τὸ αἰτίον. Καὶ γὰρ εἴπερ ἀρχὴν ἐξήτει εἰπεῖν καὶ ὑποταγὴν ὁ Παῦλος, ὡς σὺ φης, οὐκ ἂν γυναῖκα παρήγαγεν εἰς μέσον, ἀλλὰ δοῦλον μᾶλλον καὶ δεσπότην. Εἰ γὰρ καὶ ὑποτάσσεται ἡμῖν ἡ γυνὴ, ἀλλ' ὡς γυνὴ, ἀλλ' ὡς ἐλευθέρη

Ideoque subjunxit : *Glorificate Deum in corpore vestro et spiritu vestro* (1. Cor. 6. 20). Et rursus cum dixisset non oportere sapientem esse externa sapientia, non hoc contentus est, sed jubet stultum fieri. Et cum dat consilium non iudicio contendendum esse apud externos, neque injuriam esse inferendam; progressus etiam iudicio contendere prohibet, et consilium dat ut non modo non injuriam inferamus, sed ut injuriam patiamur. Et de idolothytis disserens, non dixit modo a prohibitis abstinere oportere, sed etiam a concessis, quando res offendiculo fuerit; neque modo non offendendos esse fratres, verum nec Græcos nec Judæos; *Sine offensione*, inquit, *estote et Judæis et Græcis et Ecclesiæ Dei*. Cum ergo de his omnibus orationem absolvisset, deinceps ad aliud crimen procedit. Quondam illud erat? Mulieres detectæ et nudo capite et orabant et prophetabant; tunc enim prophetabant mulieres: viri autem comam alebant, utpote qui in philosophia versarentur, et tegebant caput orantes et prophetantes; quod utrumque legis Græcorum erat. Quis ergo de his omnibus eos, cum adesset, admonuit; et fortassis alii quidem audierant, alii non paruerant: ideo per epistolam rursus, ut sapiens medicus, verba infundens, peccatum corrigit. Nam quod eos jam cum adesset admonuerit, palam est ex iis quæ in præmio dicit. Cur enim cum nihil hac de re dixisset usquam in epistola, sed ab aliis criminibus invecus esset, statim dicit: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis?* Viden' quomodo alii quidem audierint, quos laudat; alii non audierint, quos corrigit per sequentia, dicens: *Si quis autem videtur esse contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16)? Nam si aliis recte agentibus, aliis non audientibus, omnes in crimen vocasset, illos audaciores, hos segniores reddidisset: nunc autem alios laudans et acceptos habens, alios objurgans, et illos magis concitavit, et his pudorem incussit. Nam reprehensio per se solum ad percellendum sufficit; cum vero sit ad comparisonem aliorum, qui præclare egerint et laudantur, majorem infert stimulum. Sed interim non a reprehensione, sed ab encomiis orditur, et a magnis encomiis, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Talis enim mos est Pauli, pro parvis etiam laudes magnas textit, non ex adulatione, absit; quomodo enim sic ageret, cum nec pecunias, nec gloriam, nec aliud quid simile expetat? sed pro illorum salute omnia faciens. Ideoque laudem quoque extollit dicens, *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Quænam sunt illa omnia? Nam de coma non alenda, et de capite non tegendo tantum loquebatur: sed, ut dixi, laudes variat, ut promptiores reddat. Ideo ait, *Quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis*. Ergo et sine scripto multa tunc illis tradebat, quod et alibi quoque multis in locis dicit: sed tunc quidem tradidit tantum, nunc vero etiam causam affert. Ita enim et hos audientes fortiores reddebat, et illorum ad-

versantium fastum detrahebat. Deinde non dicit, Quia vos obedistis, alii vero non obedierunt; sed sine ulla suspitione ex doctrina sua id subinducat in sequentibus, sic loquens: 3. *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hæc est quidem causæ redditio: eam vero affert, imbecilliores reddens attentiores. Qui ergo fidelis est et fortis, ut par est, ratione et causa non eget pro iis quæ præcepta sunt, sed sufficit illi sola traditio: qui autem imbecillior est, cum etiam causam didicerit, tunc cum majori studio id quod dictum est recitat, et cum magna obsequitur alacritate.

2. Ideoque causam non dixit, donec vidit violatum esse mandatum. Quænam ergo causa est? *Omnis viri caput Christus est*. Ergone etiam Græci? Nequaquam. Navi si corpus Christi sumus et membra ex parte, et hæc ratione ille caput nostrum est; eorum qui in corpore non sunt neque membra censentur, caput ille non fuerit: quapropter cum dicit, *Omnis*, subintelligendum est fidelis. Vidistin' quomodo supra ubique pudore suffundat auditorem? Nam cum de caritate dissereret, et cum de humilitate et cum de elemosyna, inde exempla trahebat. *Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hic in nos insiliunt hæretici, ex iis quæ dicta sunt minorem esse Filium excogitantes; sed in seipsos irruunt. Si enim caput mulieris est vir, ejusdemque est substantiæ caput et corpus; caput vero Christi est Deus, Filius ejusdem atque Pater substantiæ est. At, inquit, nolumus hinc ostendere quod alterius sit substantiæ, sed quod a Patre imperetur. Quid ad hoc dixerimus? Quod cum humile quidpiam dicitur de illo cum carne existente, id quod dicitur non sit divinitatis vilitas et dejectio, cum œconomia id suscipiat. Cæterum dic quomodo id nunc vis probare? Quoniam, inquit, sicut vir mulieri imperat, sic et Pater Christo. Ergo sicut Christus viro, sic Pater Filio: *omnis enim viri*, inquit, *caput Christus est*. Equis hæc unquam admiserit? Si enim quantum nos Christus superat, tantum Pater Filium; cogita in quantam ipsum deducit vilitatem. Itaque non omnia simul sunt examinanda inter nos et Deum, etiamsi similiter dicantur; sed tribuenda est Deo propria quædam excellentia, et tanta quanta Deo competat. Nam si hoc non concesserint, multa sequentur absurda. Perpende autem: caput Christi Deus, hic autem viri et ille mulieris. Ergo si in omnibus similiter caput accipiamus, tantum distabit Filius a Patre, quantum nos a Filio. Sed etiam mulier tantum a nobis distabit, quantum nos a Deo Verbo; et quod est Filius erga Patrem, hoc et nos erimus erga Filium, et indiffer rursus erga virum. Equis hoc ferat? Sed alio modo in muliere et viro caput accipis, quam in Christo? Itaque in Filio et in Patre, aliter nobis accipiendus est. Et quomodo, inquires, est aliter accipiendum? Secundum causam. Nam si imperium et subjectionem voluisset Paulus dicere, ut tu dicis, non mulierem in medium produxisset, sed potius servum et dominum. Etiam enim

nunc nobis subjecta sit, sed ut mulier, sed ut libera et ut par honore. Et Filius quoque etiam Patri fuit obediens, sed ut Filius Dei, sed ut Deus. Quemadmodum enim Filio major est obsequentia erga Patrem, quam hominibus erga genitores suos: sic et libertas major. Neque enim Filii erga Patrem officia majora et magis genuina sunt quam apud homines, Patris vero erga Filium minora. Si enim miramur Filium quod obedierit, ita ut usque ad mortem venerit, et mortem crucis, et hoc magnum statuimus miraculum; Patrem quoque mirari oportet, quod talem genuerit, non ut servum cui imperaretur, sed ut liberum obedientem et consiliarium: consiliarius enim non est servus. Consiliarium vero rursus cum audieris, ne ita audias quasi Pater aliquo egeat, sed quasi Filius pariter cum Genitore honoris sit. Ne igitur exemplum viri et mulieris ad omnia pertrahas. Apud nos enim jure mulier subjecta est viro: nam honoris aequalitas contentionem parit: neque ideo tantum, sed etiam propter deceptionem quae initio contigit. Propterea cum quidem facta fuisset, non statim subjecta fuit; neque cum illum ad virum adduxit, neque illa tale quidpiam a Deo audivit, neque vir illi quidpiam simile dixit; sed tantum quod os ex ossibus ejus, et caro ex carnibus ejus esset dixit (*Gen. 2. 23*); imperii autem aut subjectionis apud illam non meminit. Quando autem male usa est potestate, et quae adjutrix facta fuerat, insidiatrix deprehensa est, et omnia perdidit; tunc juste audivit: *Ad virum tuum conversio tua* (*Gen. 3. 16*). Quia enim verisimile erat peccatum hoc bellum illaturum esse in genus nostrum (neque enim ad pacem juvisset, quod illa ex ipso esset facta, cum hoc accidisset; sed hoc ipsum etiam virum asperiores reddidisset, quod quae ex ipso facta fuerat, ne membro quidem suo pepercisset); cum diaboli malignitatem videret Deus, hoc verbum quasi murum opposuit, et inimicitiam, quae ex insidiis oritura erat, per hanc sententiam sustulit, innatae concupiscentiae quasi medio pariete dejecto, eam, quae ex peccato orta erat, injuriae acceptae recordationem abstulit. Sed in Deo et incorrupta substantia illa, nihil licet hujusmodi suspicari. Ne ergo de omnibus exempla accipias: nam alibi quoque multa hinc gravia occurrent peccata: siquidem et in exordio epistolae dicebat: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei* (*1. Cor. 3. 22. 23*).

3. Quid ergo? similiterne omnia nostra sunt, nos Christi et Christus Dei? Nequaquam; sed illis etiam, qui valde insipientes sunt, nota est differentia, etiam si hoc dictum de nobis, de Deo et de Christo proferatur. Et alibi cum virum caput mulieris esse dixisset, subjunxit: Sicut Christus est caput et Salvator Ecclesiae et defensor, sic et vir debet uxoris suae esse (*Ephes. 5. 25. 24*). Similiter igitur accipiemus dictum et hoc et omnia quae post scripta sunt Ephesius de hoc argumento? Absit: neque enim fieri potest. Nam eadem quidem verba proferuntur de Deo et de hominibus; sed alio modo illa, alio haec intel-

ligenda sunt; nec tamen rursus omnia diverse; nam rursus temere et frustra accepta videbuntur, si nihil nos fructus ab illis tulerimus. Sicut enim non omnia similiter sunt accipienda, sic nec omnia temere rejicienda. Ut autem id quod dico clarius evadat, exemplo id palam facere conabor. Dictus est caput Ecclesiae Christus: si nihil humanum accepero, cur hoc mihi dictum est? Rursus si omnia humana accepero, multa consequetur absurditas: nam iisdem est passionibus obnoxium caput, quibus corpus, iisdemque erit obnoxium. Quid ergo relinquendum, et quid accipiendum? Relinquenda quidem sunt ea quae dixi, accipienda autem est perfecta unio et causa et primum principium. Neque haec temere; sed hic quoque id quod majus est et Deo conveniens cogitandum: nam et unio tutior et principium honorabilius est. Rursus audivisti Filium: ne hic quoque omnia accipias, neque omnia rejicias; sed iis quae Deum decenter accipitis, quod sit consubstantialis, quod ex ipso sit; quae absurda et quae infirmitatis humanae sunt, in terra relinque. Rursus Deus lux dictus fuit: ergone omnia assumemus quae ad hanc lucem pertinent? Minime: illa quippe tenebris et loco circumscribitur, et altera vi movetur et obumbratur: quorum nihil ne cogitare quidem licet de illa essentia. Sed non ideo omnia ejiciemus, verum quidpiam utile ab exemplo decerpemus; illuminationem quae a Deo in nos manat, liberationem a tenebris ex illa colligentes. Et haec quidem adversus haereticos; jam vero totum locum pertractare opus est. Fortassis enim hic quispiam quaestionem moverit, apud se quaerens, quod crimen erat mulieres detecto, viros tecto, capite esse? Quod sit crimen illud, hinc jam discite. Signa data sunt viro et mulieri multa alia, illi imperii, hinc subjectionis: cum his autem et illud, quod illa quidem tegatur, hic vero nudo capite sit. Si ergo signa sint haec, ambo peccant, ordinem turbantes et Dei praeceptum propriosque excedentes terminos; ille quidem decidens in mulieris vilitatem, illa autem in virum insurgens per habitum. Si enim vestem mutare non licet, neque illi fas est chlamyde indui, neque viro palla et tegumento: *Non erit enim, inquit, viri ornatus super mulierem, neque induetur vir veste muliebri* (*Deut. 22. 5*); multo magis haec mutari non oportet. Haec quidem apud homines positae sunt leges, etiamsi Deus illas postea confirmaverit: illud autem a natura, quod legatur, dico, vel non legatur. Cum autem naturam profero, Deum dico: ille quippe naturam creavit. Cum ergo terminos hosce subverteris, vide quanta hinc oriantur damna. Neque mihi hoc dicas parvum esse peccatum: magnum quippe est per se: nam est inobedientia. Etiamsi vero parvum esset, magnum fieret, quia magnarum rerum est symbolum. Quod autem magnum sit, palam ex eo est, quod generi humano tam pulchrum praebeat ordinem, imperantem et subjectam in ornatu decenti constituentem. Itaque qui transgreditur, omnia confundit, et Dei dona prodit, et superne sibi datum honorem humi abjicit; non vir modo, sed etiam mulier. Nam

καὶ ὡς ὁμότιμος. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ, εἰ καὶ ὑπήκουος γέγονε τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς Θεός. Ὡς περ γὰρ πλεῖον ἢ [230] παῖθ τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τοὺς γεγεννηκότας· οὕτω καὶ ἡ ἐλευθερία μεζίων. Οὐ γὰρ δὴ πᾶσι τὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μεζίονα τῶν ἀνθρώπων καὶ γνησιώτερα, τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἐλάττωνα. Εἰ γὰρ θαυμάζομεν τὸν Υἱὸν, ὅτι ὑπήκουσεν, ὡς· καὶ μέχρι θανάτου ἰλθεῖν, καὶ θανάτου σταυροῦ, καὶ θαῦμα αὐτοῦ μέγα τιθήμεθα τοῦτο· θαυμάζειν δεῖ καὶ τὸν Πατέρα, ὅτι τοιοῦτον ἐγέννησεν, οὐχ ὡς οὐλὸν ἐπιταττόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλευθερον ὑπακούοντα καὶ σύμβουλον ὄντα· ὁ γὰρ σύμβουλος οὐ δούλος. Σύμβουλον δὲ ὅταν ἀκούσης πάλιν, μὴ ὡς τοῦ Πατρὸς ἐνδεῶς ἔχοντος ἀκουε, ἀλλ' ὡς τοῦ Πατρὸς ὁμοτίμου πρὸς τὸν γεγεννηκότα. Μὴ τοίνυν εἰς πάντα ἔλκε τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκος. Παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ εἰκότως· ὑποτάσσεται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή· ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπάτην τὴν παρὰ τὴν ἀρχὴν συμβάσαν. Διὰ τοῦτο γενομένη μὲν εὐδὲως οὐχ ὑποτάγη· οὕτε ὅταν αὐτὴν ἤγαγε πρὸς τὸν ἄνδρα, οὕτε αὐτὴ ἤκουσε τι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοιοῦτον, οὕτε ὁ ἄνθρωπος εἰπὲς τι πρὸς αὐτὴν τοιοῦτον· ἀλλ' ὅτι μὲν ὁσούτων ἐκ τῶν ὁσίων αὐτοῦ, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἦν, εἶπεν ἀρχῆς δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲ ὑποταγῆς ἐμνημόνευσε πρὸς αὐτήν· ὅτε δὲ κακῶς ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, καὶ ἡ γενομένη βοήθης ἐπιβούλος εὐρέθη, καὶ πάντα ἀπέλωσε, τότε ἀκούει δικαίως λοιπὸν· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστοροφὴ σου*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην ἐκπολεμῶσαι τὸ γένος τὸ ἡμέτερον (οὐδὲ γὰρ ἂν ὤνησεν τὸ εἰς εἰρήνην τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τοῦτο συμβάντος· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ τραχύτερον ἂν ἐποίησε τὸν ἄνδρα, τὸ μὴδὲ τοῦ οικείου φείσασθαι μέλους τὴν ἐξ αὐτοῦ γενομένην)· συνιδὼν τὴν τοῦ διαβόλου κακουργίαν ὁ Θεός, ἐπετείχισε τοῦτι τὸ ῥῆμα, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπισουλῆς μέλλουσαν ἀπέχθειαν ἔσεσθαι διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀνέλε, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐμφύτου καθάπερ μεσότοιχον κατασπάσας τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας μνησικακίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀκλήρου οὐσίας ἐκείνης οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ὑποπεῖσαι. Μὴ τοίνυν κατὰ πάντων λέγου τὰ παραδείγματα ἐπὶ καὶ ἀλλοῦ πολλά ἐνταῦθα ἀπαντήσῃ χαλεπὰ ἁμαρτήματα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν προσιμίοις τῆς Ἐπιστολῆς ἔλεγεν· *Πάντα ὁμῶν ἔστιν, ὁμίεις δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ*.

γ'. Τί οὖν· ὁμοίως ἡμῶν τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις ὅλη ἡ διαφορά, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ ῥῆσις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν εἴρηται. Καὶ ἀλλοῦ δὲ κεφαλὴν εἰπὼν τὸν ἄνδρα τῆς γυναίκος, ἐπήγαγεν· Ὡς περ καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ καὶ Σωτὴρ ἔστι τῆς Ἐκκλησίας καὶ προστάτης, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁφείλει τῆς αὐτοῦ γυναίκος εἶναι. Ἀρ' οὖν ὁμοίως ἐκκλησίονα τὸ εἰρημένον, καὶ τοῦτο καὶ τὰ μετὰ τούτου ἅπαντα Ἐρεσίαις ἐπισταλμένα περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης; Ἀπαγε! οὐδὲ γὰρ δυνατόν. Τὰ γὰρ αὐτὰ ῥήματα λέγεται μὲν ἐπὶ Θεοῦ [231] καὶ ἀνθρώπων· ἀλλ' ἐτέρως μὲν ἐκεῖνα νοητέον, ἐτέρως δὲ ταῦτα· οὐ μὴν πάλιν πάντα ἐξηλλαγμένως· ἐπὶ πάλιν εἰκὴ καὶ μάτην παρελθίῃσι δόξει, οὐδὲν ἂν αὐτῶν καρποποιτήτων ἡμῶν. Ὡς περ γὰρ οὐ πάντα ὁμοίως ἐκκλησιέον, οὕτως οὐδὲ πάντα ἀπλῶς ἐκκλησιέον. Ἵνα δὲ ὁ λέγω, γίνηται σαφέστερον, ἐπὶ ὑποδείγματα αὐτὸ πειράσθαι ποιῆσαι φανερόν. Εἴρηται

κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· ὁ Χριστὸς· ἂν μὲν ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λάβω, τί μοι καὶ εἴρηται τοῦτο; Ἐλὼν ἂν ἅπαντα λάβω, πολλὴ ἔσται ἡ ἀλογία· καὶ γὰρ ὁμοιοπαθὴς τῷ σώματι ἡ κεφαλὴ, καὶ τοὺς αὐτοὺς ὑπαύθυνος. Τί οὖν δεῖ ἀφεῖναι, ἢ τι λαβεῖν; Ἀφεῖναι μὲν ταῦτα ἂν εἶπον, λαβεῖν δὲ ἔνωσιν ἀκριβῆ, καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν· τὴν πρώτην· καὶ οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ μεζιον οἰκοθεν ἐκινῶσιν καὶ Θεῷ πρέπον· καὶ γὰρ ἡ ἔνωσις ἀσφαλδέστερα, καὶ ἡ ἀρχὴ τιμωτέρα. Πάλιν ἤκουσας Υἱόν· μὴ πάντα μὴδὲ ἐνταῦθα λάβης, ἀλλὰ μὴδὲ πάντα ἐκβάλῃς, ἀλλ' ὅσα Θεῷ πρέπει δεξάμενος, ὅτι ὁμοούσιος, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἀποκα καὶ ἀσθενείας ὄντα ἀνθρωπίνης, ἐπὶ τῆς γῆς ἔα. Εἴρηται φῶς ὁ Θεός· πάλιν· ἄρ' οὖν πάντα δεξόμεθα, ὅσα τοῦ φωτός· τοῦτο; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἐκεῖ τῷ σκότειν τοῦτο καὶ τόπω περιλαμβάνεται, καὶ ὅρ' ἐτέρας κινεῖται δυνάμει καὶ ἐπισκιάζεται· ὥν οὐδὲν οὐδὲ ἐνοῆσαι θέμις ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐκείνης. Ἀλλ' οὐδὲ πάντα διὰ τοῦτο ἐκβαλοῦμεν, ἀλλὰ δρεψόμεσθα τι καὶ χρήσιμον ἀπὸ τοῦ παραδείγματος, τὸν φωτισμὸν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γινόμενον ἡμῖν, τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦτο συνάγοντας. Καὶ τὰ μὲν πρὸς αἰρετικούς ταῦτα· δεῖ δὲ καὶ ὁλοκλήρως λοιπὸν ἐπαξελθεῖν τῷ χωρίῳ. Ἵσως γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα καὶ διαπορήσῃ, πρὸς αὐτὸν ζητῶν, ποῖον ἔγκλημα ἦν τὸ ἀνακαλύπτεσθαι τὰς γυναῖκας, ἢ καὶ καλύπτεσθαι τοὺς ἄνδρας; Ποῖον οὖν ἔγκλημα τοῦτο, ἐνταῦθεν ἦδη μάνθανε· Σύμβολα δέδοται ἄνδρὶ καὶ γυναικὶ πολλά μὲν καὶ ἑτερα, τῷ μὲν τῆς ἀρχῆς, τῇ δὲ τῆς ὑποταγῆς· μετὰ δὲ ἐκεῖνων καὶ τοῦτο, τὸ ταύτην μὲν καλύπτεσθαι, τοῦτον δὲ γυμνὴν ἔχειν τὴν κεφαλὴν. Εἰ τοίνυν σύμβολα ταῦτα ἔστιν, ἀμφοτέρω ἁμαρτάνουσι τὴν εὐταξίαν συγχέοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διαταγὴν, καὶ τοὺς οικείους περβαίνοντες ὅρους, καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ἐκείνης καταπίπτων εὐτέλειαν, ἡ δὲ ἐπανισταμένη τῷ ἀνδρὶ διὰ τοῦ σχήματος. Εἰ γὰρ ἱμάτιον ἐναλλάττειν οὐ θέμις, οὐδὲ ταύτην μὲν χλανίδα περικαίεσθαι, ἐκεῖνον δὲ φάρος ἢ καλύπτραν· *Ὅχι ἔσται γὰρ, φησὶ, σκετὴ ἀνδρὸς ἐπὶ γυναικὶ, οὐδὲ ἐνδύσεται ἄνθρωπος στολὴν γυναικείαν*· πολλῶν μᾶλλον ταῦτα ἀνταλλάττεσθαι οὐ δεῖ. Ταῦτα μὲν γὰρ παρὰ τῶν ἀνθρώπων νουνομοθετῆται, εἰ καὶ ὁ Θεός ὑπερὸν αὐτὰ ἐκύρωσεν· ἐκεῖνο δὲ παρὰ τῆς φύσεως, τὸ καλύπτεσθαι λέγω, καὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι. Ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, τὸν Θεὸν λέγω· ὁ γὰρ τὴν φύσιν δημιουργήσας, αὐτός ἐστιν. Ὅταν οὖν τοὺς ὅρους ἀνατρέψῃς τοῦτους, ὅρα πόσα γίνεται τὰ ἐπιβλαβῆ. Καὶ μὴ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι μικρὸν τὸ ἁμαρτανόμενον· μέγα μὲν γὰρ ἔστι, καὶ καθ' αὐτὸ παρακοὴ γὰρ [232] ἔστιν· Εἰ δὲ καὶ μικρὸν ἦν, μέγα ἐγίνετο, ἐπειδὴ μεγάλων ἐστὶ σύμβολον πραγμάτων. Ὅτι δὲ καὶ μέγα ἐστὶ, ὅλον ἐξ ὧν τοσαῦτα ἐνταξίαν τῷ γένει παρέχει, τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον ἐν κόσμῳ διατάττον. Ὡς περ ὁ παραβαίνων, πάντα συγγεῖ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προδίδωσι δῶρα, καὶ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ δοθείσαν τιμὴν χαμαὶ ρίπτει, οὐχ ὁ ἄνθρωπος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη τιμὴ μεγίστη τὸ τὴν οικίαν τάξιν διατηρεῖν, ὥς περ οὖν καὶ αἰσχύνῃ τὸ στασιάζειν. Διόπερ ἐπ' ἀμφοτέρων αὐτὸ τέθεικεν, οὕτω λέγων· *Πας ἄνθρωπος προσευχόμενος ἢ προσητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, κατωσχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχόμενη ἢ προσητεύουσα ἀνωκαλύπτει τῇ κεφαλῇ, κατωσχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*. Ἦσαν γὰρ, ἔπει-

^a *Legebatur* ἂν εἶπον δεῖ, λαβεῖν δὲ ἐν. ἀρ. καὶ ἀρχὴν, εἶνε καὶ αἰτίαν.

εφην, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες προφητεύοντες, καὶ γυναῖκες τὸ χάρισμα τοῦτο ἔχουσαι τότε, ὡς αἱ τοῦ Φιλίππου θυγατέρες, ὡς ἕτεραι πρὸ ἐκείνων καὶ μετ' ἐκείνας· περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν ἄνωθεν· ὅτι, *Προφητεύουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις θύονται*. Τὸν μὲν οὖν ἄνδρα οὐκ ἀεὶ ἀναγκάζει ἀκατακάλυπτον εἶναι, ἀλλ' ὅταν εὐχῇται μόνον· Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος, φησί. *προσευχόμενος ἢ προσφθεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, κατασχύρει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ*. τὴν δὲ γυναῖκα διαπαντός κατακαλύπτεσθαι κελεύει. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Πᾶσα γυνὴ προσευχόμενη ἢ προσφθεύουσα ἀκατακάλυπτος τῇ κεφαλῇ, κατασχύρει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*· οὐκ ἔστι μέριμνα τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπεζηλθεν εἰπὼν· *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμημένῃ*. Εἰ δὲ ἀεὶ ἐξυρῆσθαι αἰσχρὸν, εὐδὴλον ὅτι καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι ἀεὶ θνητός.

δ'. Καὶ οὐδὲ τοῦτω ἥρκεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν προσέθηκεν εἰπὼν, ὅτι *Ὁφείλει ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡ γυνὴ διὰ τοὺς ἀγγέλους*. Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς ἐγκεκαλύφθαι δεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνδρὸς οὐκ ἐστὶ τὸν τοῦ καλύμματος, ἀλλὰ τὸν τῆς κόμης οὕτω γυμνάζει· λόγον· καλύπτεσθαι μὲν γὰρ τότε μόθον κωλύει, ὅταν εὐχῇται, κομᾶν δὲ ἀεὶ ἀποτρέπει. Διὰ τοῦτο ὡς περ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω*· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι *Ἐὰν κομᾶ, ἀτιμία αὐτῷ ἔστιν*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν καλύπτεται, ἀλλ' Ἐὰν κομᾶ*. Διὸ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶς ἄνθρωπος προσευχόμενος ἢ προσφθεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων*. Οὐκ εἶπε, *Κεκαλυμμένος*, ἀλλὰ, *Κατὰ κεφαλῆς ἔχων*, δείκνυς ὅτι καὶ γυμνῇ εὐχῇται τῇ κεφαλῇ, κόμην δὲ ἔχῃ, ἴσως ἔστι τῷ κεκαλυμμένῳ. Ἡ γὰρ κόμη, φησὶν, ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Εἰ δὲ οὐ καλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυράσθαι, κατακαλύπτεσθω. Ἐν προσιμίῳ μὲν γὰρ τὸ μὴ γυμνὴν ἔχειν τὴν κεφαλὴν ἀπαιτεῖ· προῖων δὲ καὶ τὸ διηνεκῶς αἰνιττεται λέγων, *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμημένῃ, καὶ τὸ μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς ἀπάσας*. Οὐδὲ γὰρ καλύπτεσθαι εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ κατακαλύπτεσθαι, ὥστε ἀκριβῶς πάντοθεν περιεσθῆναι. Καὶ τῇ εἰς ἀποκρυφὴν ἀπαγωγῇ ἐντρέψει, σφοδρῶς [233] καταπτόμενος καὶ λέγων, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω*. Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ κάλυμμα τεθὲν ῥίπτεις, φησί, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς φύσεως ῥίψον. Εἰ δὲ λέγεις τις, Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτο αἰσχρὸν τῇ γυναικὶ, εἰ εἰς τὴν δόξαν ἀναβαίνει τοῦ ἀνδρὸς; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκειότητος ἐκπίπτει τιμῆς. Τὸ γὰρ μὴ εἶσθαι τῶν οἰκειῶν ὄρων μένειν καὶ τῶν τεθέντων παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν, οὐκ ἐπίδοσις ἐστίν, ἀλλ' ἐλάττωσις. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιέμενος, καὶ ἀρπάζων τὰ μὴ αὐτοῦ, οὐ πλέον τι προσέλαβεν, ἀλλ' ἡλάττωται καὶ ὃ εἶχεν ἀπολέσας, ὅπερ οὖν καὶ ἐν τῇ παραδείσῳ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ οὐ προσλαμβάνει τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς ἀπόλλυσιν σύσχημυσίνην. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον αὐτῇ τὰ τῆς αἰσχύνης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Λαβὼν τοίνυν τὸ ὡμολογημένον αἰσχρὸν, καὶ εἰπὼν, *Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυράσθαι*, τίθησι τὸ παρ' αὐτοῦ λοιπὸν λέγων, *Κατακαλύπτέσθω*. Καὶ οὐκ εἶπε, *Κομᾶτω*, ἀλλὰ, *Κατακαλύπτέσθω*, ἀμφότερα ταῦτα ἂν εἶναι νομοθετῶν, καὶ ἐκατέρωθεν αὐτὰ

κατασκευάζων, ἀπὸ τε τῶν νενομισμένων, ἀπὸ τε τῶν ἐναντίων. Τὴν τε γὰρ περιβολὴν καὶ τὴν κόμην ἐν εἰναί φησι· τὴν τε ἐξυρμημένην καὶ τὴν γυμνὴν ἔχουσαν κεφαλὴν, τὸ αὐτὸ πάλιν· *Ἐν γὰρ ἔστι*, φησί, *καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμημένῃ*. Εἰ δὲ λέγεις τις, Καὶ πῶς ἔστιν ἐν, εἰ γε αὕτη μὲν τὸ κάλυμμα τῆς φύσεως ἔχει, ἐκείνη δὲ ἡ ἐξυρμημένη οὐδὲ τοῦτο; ἐροῦμεν ὅτι τῇ προαιρέσει καὶ ἐκείνη ἐρρίψε τῷ γυμνῇ ἔχειν τὴν κεφαλὴν· εἰ δὲ μὴ γυμνὴν τῶν τριχῶν, τοῦτο τῆς φύσεως ἐστίν, οὐκ ἐκείνης. Ὅστε καὶ ἡ ἐξυρμημένη γυμνὴν ἔχει τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐκείνη ὁμοίως. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ φύσει ἐπέτρεψεν αὐτὴν σκεπάσαι, ἵνα καὶ ἀπ' ἐκείνης τοῦτο μαθοῦσα καλύπτεται. Εἴτα καὶ αἰτίαν τίθησιν, ὅπερ ἔχον πολλοῦ, καθάπερ ἐλευθέρους διαλεγόμενος. Τίς οὖν ἡ αἰτία; *Ἀνὴρ μὲν γὰρ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων*. Πάλιν ἕτερα αὕτη αἰτία· οὐδὲ γὰρ ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν μόνον οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι, φησί, τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀρχει τῆς γυναικὸς. Τὸν γὰρ ἀρχόντα τῷ βασιλεῖ προσέοντα τὸ τῆς ἀρχῆς σύμβολον ἔχειν δεῖ. Ὅσπερ οὖν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων χωρὶς ζώνης καὶ χλανίδος τοιμήσειεν ἂν φανῆναι τῷ τὸ διάδημα ἔχοντι· οὕτω μηδὲ σὺ χωρὶς τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι, προσέχου τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ὑβρίζῃς καὶ σαυτὸν καὶ τὸν τετιμηκότα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἴποι τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη ὕβρις τὸ μὴ ἔχειν τὰ σύμβολα τῆς ὑποταγῆς. *Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστίν*. Ἀρα φυσικὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνδρὸς. Εἴτα ἐπειδὴ ἀπεφῆναιτο, καὶ λογισμοὺς καὶ αἰτίας τίθησι πάλιν ἑτέρας, ἐπὶ τὴν προτέραν σε ἄγων δημιουργίαν, καὶ λέγων οὕτως· *Οὐ γὰρ ἔστιν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς*. Εἰ δὲ τὸ ἐκ τίνος· εἶναι, δόξα ἐκείνου ἐξ οὗ ἐστὶ, πολλῷ μᾶλλον τὸ εἰκότα εἶναι. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Δευτέρα αὕτη ὑπεροχὴ [234] πάλιν, μᾶλλον δὲ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. Πρώτη, ὅτι κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἡμεῖς δὲ τῆς γυναικὸς· δευτέρα, ὅτι ἡμεῖς δόξα Θεοῦ, ἡμῶν δὲ ἡ γυνὴ· τρίτη, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκείνη ἐξ ἡμῶν· τετάρτη, ὅτι οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὴν, ἀλλ' ἐκείνη δι' ἡμᾶς· διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Διὰ τοῦτο, ποῖον; εἰπέ μοι. Διὰ ταῦτα τὰ εἰρημένα ἅπαντα, φησί, μᾶλλον δὲ οὐ διὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀγγέλους. Εἰ γὰρ τοῦ ἀνδρὸς καταφρονεῖς, φησί, τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθῃ.

ε'. Ἀρα τὸ καλύπτεσθαι, ὑποταγῆς καὶ ἐξουσίας· κάτω γὰρ νεύειν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι καὶ τὴν οἰκίαν διατηρεῖν ἀρετῇ. Ἀρετὴ γὰρ ἀρχομένου καὶ τιμῆς τὸ μένειν ἐπὶ τῆς ὑπακοῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἀναγκάζεται τοῦτο ποιεῖν· τοῦ γὰρ δεσπότου αὐτοῦ ἐστὶν εἰκὼν· ἡ γυνὴ δὲ εἰκότως. Ἐννόησον οὖν τῆς παρανομίας· τὴν ὑπερβολὴν, ὅταν τοσαύτῃ τιμῇ εἰς ἐξουσίαν σαυτὴν κατασχύνης, τὸ τῆς γυναικὸς ἀρπάζων σχῆμα. Καὶ ταυτὸν ποιεῖς, ὡς ἂν εἰ διάδημα λαβὼν, ῥίψῃς τὸ διάδημα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἐνταῦθα δὲ τοῦ διαδήματος δουλικὸν λάβῃς ἱμάτιον. *Πλὴν οὕτως ἄνθρωπος χωρὶς γυναικὸς, οὐδὲ γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν Κυρίῳ*. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ὑπεροχὴν ἔδωκε τῷ ἀνδρὶ, εἰπὼν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτόν· ἵνα μήτε τοὺς ἀνδρας ἐπάρῃ πλέον τοῦ δέοντος, μήτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, ὅρα πῶς

* Reg., τὸ εἰκότα εἶναι.

maximus certe est honor ille, proprium ordinem servare, ut pudor est inter se dissidere. Quamobrem in utrisque hoc posuit, dicens : 4. *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum* : 5. *omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum*. Erant enim, ut dixi, et viri et mulieres prophetantes, et mulieres tunc hoc donum habentes, ut Philippi filix, ut alix et ante et post illas; de quibus dicebat olim propheta : *Prophetabunt filii vestri, et filix vestræ visiones videbunt* (Joel. 2. 28). Virum porro non semper detecto esse capite jubet, sed cum orat tantum : *Omnis enim vir, inquit, orans aut prophetans operto capite, deturpat caput suum* : mulierem autem semper tecto esse capite jubet. Quamobrem cum dixisset : *Omnis mulier orans aut prophetans non operto capite, deturpat caput suum*; non hic constitit, sed prosequutus est, dicens : *Unum enim est ac si decalvetur*. Quod si semper esse rasam turpe est, palam est etiam semper detectam esse, opprobrio verti.

4. Neque hæc solum satis habuit, sed rursus addidit : 10. *Debet mulier potestatem habere super caput suum propter angelos*. Ostendit non orationis tempore tantum, sed etiam perpetuo illas tegi oportere. Virum autem non item de tegumento, sed de coma instituit : prohibet autem ne tegatur cum orat tantum, comam autem alere semper prohibet. Ideo sicut de muliere dixit : 6. *Si autem non veletur, tondeatur* : sic et de viro : *Si comam nutriat, ignominia est illi*. Non dixit, Si tegatur, sed, Si comam nutriat. Ideo in principio dixit : *Omnis vir orans aut prophetans, super caput habens*. Non dixit, Opertus, sed, Super caput habens; ostendens quod etiamsi nudo oret capite, comam autem habeat, par sit illi qui opertus esset. Coma enim, inquit, pro velamine ipsi data est. Si autem non velatur mulier, tondeatur : si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur. In principio enim ut non nudum habeat caput requirit : progressus autem, ut semper non nudum habeat subindicat, dicens, *Unum enim est ac si rasa sit*; et cum omni studio ac diligentia. Non enim ut veletur et tegatur modo dixit, sed ut contegatur, ut sit undique accurate composita. Et cum in absurditatem rem deducit, pudore suffundit, vehementer incessens ac dicens : *Si autem non velatur, tondeatur*. Nam si abjicis tegumentum tibi a lege Dei datum, inquit, etiam id quod tibi a natura datum est, abjice. Quod si quis dixerit : Et quomodo illud mulieri turpe fuerit, si ad viri gloriam ascendit? illud dixerimus, non ascendere, sed a proprio excidere honore. Nam inter proprios terminos non manere et leges a Deo latas, sed illas transgredi, non accessio est, sed imminutio. Quemadmodum enim qui aliena concupiscit, et quæ non sua sunt abripit, non quid amplius accepit, sed detrimento est affectus, quodque habebat perdidit; id quod etiam in paradiso contigit : sic et mulier non accipit viri nobilitatem, sed et mulieris honestatem amittit; nec inde solum huic ignominia, sed etiam ab habendi cupiditate. Cum ergo assumpsisset id quod turpe esse in confesso est,

et dixisset : *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi*; quod a seipso erat tunc posuit, dicens, *Veletur*. Neque dixit, Comam nutriat, sed, *Veletur*; hæc ambo unum esse lege constituens, et utrumque illa confirmans, ab iis quæ constituta sunt et a contrariis. Nam velamen et comam unum esse dicit; idem quoque esse et rasam, et eam quæ nudo est capite : *Unum est enim, inquit, et idipsum, quod rasa*. Quod si quis dixerit, Et quomodo unum est, si illa quidem tegumentum naturæ habet, illa vero quæ rasa est non item? respondebimus, illam arbitrio suo hoc reliquisse et nudum habere caput : quod si non capillis nudum, hoc ex natura, non ex illius arbitrio esse. Itaque illa quæ rasa est, nudum caput habet, et illa similiter. Ideo enim naturæ permisit, ut illam tegeret, ut hæc ab illa hoc discens, operiretur. Deinde causam affert, ut sæpe dixi, tamquam cum liberis loquens. Quæ igitur causa est? 7. *Nam vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei*. Rursus alia hæc causa. Neque enim solum, quod caput Christum habeat, non debet caput tegere, sed etiam quia mulieri imperat. Nam principem ad regem accedentem, principatus signum habere oportet. Sic ergo nullus princeps sine balteo et chlamæ ausit comparere ante illum qui diadema gestat : sic neque tu absque signo principatus, quod est detecto esse capite, Deum ores, ut ne contumelia afficias et te et eum qui te honore afficit. Idipsum et de muliere quis dixerit : nam illi quoque est ignominia, si non subjectionis signa habeat. *Mulier autem gloria viri est*. Est ergo naturale viri imperium. Deinde postquam sententiam protulit, et rationes et causas rursum alias ponit, ad primam te ducens creationem, his verbis : 8. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*. Si autem ex aliquo esse, gloria est ejus ex quo prodiit, multo magis esse similem. 9. *Etenim non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. Hæc est secunda rursum illius præ illa excellentia, imo et tertia et quarta. Prima, quia caput nostrum est Christus, et nos mulieris; secunda, quia nos gloria Dei sumus, et mulier gloria nostra; tertia, quia non nos ex muliere sumus, sed illa ex nobis; quarta, quia non nos propter illam, sed illa propter nos. 10. *Ideo debet mulier habere potestatem super caput suum*. Ideo, qua de causa? dic mihi. Propter hæc omnia quæ dicta sunt : imo non tantum propter hæc omnia, sed etiam *Propter angelos*. Nam si virum despicias, inquit, angelos reverere.

5. Caput ergo operire est subjectionis et potestatis; efficit enim ut deorsum aspiciamus et pudore afficiamur, propriamque serveimus virtutem. Virtus enim et honor ejus cui imperatur est, ut maneat in obedientia. Vir quippe non cogitur hoc facere; ipsius enim Domini imago est; mulier autem jure merito. Cogita igitur iniquitatis excessum, cum nempe tanta honoratus potestate, teipsum deturpas, mulieris habitum rapiens. Idipsum facis ac si acceptum diadema a capite abjiceres, et pro diademate servile vestimentum assumeres. 11. *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Quoniam

autem multam dedit viro excellentiam, cum dixit mulierem esse ex illo, propter illum et sub illo; ne viros plus quam par erat extolleret, neve illas nimis dejiceret, vide quomodo correctionem adhibeat, dicens: *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Ne mihi, inquit, prima sola examines, neque creationem illam. Nam si ea quæ postea facta sunt exquiras, uterque utriusque est auctor; imo neque uterque utriusque, sed Deus omnium; quare sit: *Neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. 12. *Nam sicut mulier ex viro, ita vir per mulierem*. Non dixit, Ex muliere, sed contra, *Ex viro*. Hoc enim ipsum integrum manet apud virum. Verum hæc recte gesta non viri, sed Dei sunt: quare etiam subjunxit: *Sed omnia ex Deo*. Si ergo Dei sunt omnia, ipse autem illa jubet, obsequere et ne contradicas. 13. *In vobis ipsis judicate: decet mulierem non velatum orare Deum?* Rursus illos constituit dictorum iudices, quod etiam in idololatriis fecit: nam et illic dicit, *Judicate vos quod dico*; et hic, *In vobis ipsis judicate*. Et terribilius aliquid hic subindicat; contumelliam enim hic dicit ad Deum transire. Verum non ita loquitur, sed mitius aliquantum et magis ænigmatice, dicens: *Decetne mulierem non velatum Deum orare?* 14. *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia sit illi?* 15. *mulier vero si comam nutriat, gloria est illi? quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Quod semper facit, communia ponens ratiocinia, hoc et hic quoque facit, ad vulgarem consuetudinem confugiens, et admodum pudore suffundens eos, qui expectant ab illo edicere, quæ ex communi consuetudine possunt edisci: hæc quippe et similia ne barbaris quidem ignota sunt. Et vide quomodo ubique scribis utatur verbis. *Omnis vir orans, qui caput suum tegit, caput suum deturpat*; ac rursum, *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur*; et hic rursus, *Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Et si pro velamine dati sunt, inquit, cur oporteat velamen aliud adjicere? Ut non solum a natura, sed etiam ab arbitrio subjectionem confiteatur. Quod enim te oporteat velari, ipsa natura prius constituit. Adde igitur operam tuam, ne videaris naturæ leges evertere: quod quidem multæ esset impudentiæ, non nobiscum tantum, sed etiam cum natura pugnare. Quare Judæos Deus incusans dicebat: *Occidisti filios tuos et filias tuas* (Ezech. 16. 21): hoc præ omnibus est abominationibus tuis. Et eos qui apud Romanos impudici erant increpans Paulus, sic augeat criminationem dicens: quod non solum præter Dei legem, sed præter naturam usus ille esset: *Mutarant enim usum naturalem in illam, qui est præter naturam* (Rom. 1. 26). Propterea in hoc se sermone exercet, hoc ipsum ostendens, et quod nihil alienum constituat, quodque apud Græcos omnia ejus novitatis sint, quæ est præter naturam. Sic et Christus hoc ipsum comprobans, dicebat: *Quicumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis* (Matth. 7. 12);

significans se nihil novum inducere. 16. *Si quis autem videtur contentiousus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesie Dei*. Est ergo contentiosis et non rationis his resistere. Cæterum sic quoque moderatam fecit increpationem, ut qui plurimum pudoris immiserit: quod etiam graviores fecit orationem. Nos enim, inquit, talem consuetudinem non habemus, ut contendamus et litigemus et contradicamus. Neque tamen hactenus substituit, sed subjunxit, *Neque Ecclesie Dei*, ostendens illos toti terrarum orbi obistere et adversari, non cedentes. Sed etiam si tunc contenderent Corinthiis, nunc totius terrarum orbis hanc legem et accepit et observat: tanta est Crucifixi potestas.

6. Sed vereor ne, hoc accepto habitu, operibus quædam ex mulieribus impudenter se gerere deprehendantur, et alio modo detectæ. Ideo enim Timotheo quoque scribens Paulus, non satis habuit hæc dixisse, sed alia adjecit dicens: *In habitu ornato cum pudore et modestia ornantes se, non in tortis crinibus aut auro* (1. Tim. 2. 9). Nam si non oportet nudum caput habere, sed subjectionis signum ubique circumferre; multo magis per opera hoc ostendere oportet. Scerte priscæ mulieres et dominos viros vocabant, et primas ipsis concedebant. Nam et illi, inquit, uxores suas amabant. Hoc novi nec ignoro: sed cum te de iis quæ tibi conveniunt admonemus, non quæ illorum sunt spectes. Nam cum pueros adhortamur dicimusque ut parentibus obsequantur, quia scriptum est: *Honora patrem tuum et matrem tuam* (Ezech. 20. 12); dicunt illi nobis, Profer etiam ea quæ sequuntur: *Vos quoque, patres, nolite ad iram provocare filios vestros* (Ephes. 6. 4). Et cum servis dicimus scriptum esse, quod obediendum sit dominis, neque ad oculum serviendum esse illis (Col. 3. 32); et illi rursus quæ sequuntur a nobis exigunt, jubentes dominis quoque eadem suadere. Nam illis quoque, inquit, præcepit Paulus, minas remittere. Sed ne sic faciamus, neque ea quæ aliis præcepta sunt quæramus, quando de iis quæ ad nos pertinent accusamur; neque enim, si socium criminum accipias, a culpa liberaberis: sed hoc unum specta ut te a criminibus liberes. Nam Adam in mulierem culpam referebat, et illa rursam in serpentem; sed non illos hoc eripuit. Ne itaque tu hoc mihi nunc dicas, sed grato cum animo quæ marito debes præstare cures. Nam et quando maritum tuum alloquor, adhortans ut te diligat et tui curam gerat, non sino illum in medium asferre legem de muliere latam, sed legem de illo scriptam requiro. Et tu igitur ea, quæ ad te spectant, sola curiose inquire, et te conjugi morigeram præbe. Nam si propter Deum marito obsequaris, ne mihi proferas ea quæ ipse præstare debet; sed ea quibus te obnoxiam legislator fecit, hæc diligenter exsequere. Hoc enim est maxime Deo obtemperare, etiamsi contraria patiaris, legem non transgredi. Ideo enim qui se amantem amat, nihil magni facere videtur: qui vero se odientem colit, hic maxime est qui coronatur. Eodem quoque modo tu tecum reputa, quod si molestum tibi

ἐπάγει τὴν διόρθωσιν, λέγων Πλὴν οὐτε ἀνὴρ χω-
ρὶς γυναικός, οὐτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ.
Μὴ γάρ μοι, φησί, τὰ πρῶτα ἐξέταξε μόνα, μηδὲ
τὴν δημιουργίαν ἐκείνην· ἀν γὰρ τὰ μετὰ ταῦτα ζη-
τῆς, ἐκάτερος ἐκατέρου αἰτίας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως
ἐκάτερος ἐκατέρου, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπάντων· διὸ φησιν,
Οὐτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὐτε γυνὴ χωρὶς ἀν-
δρός ἐν Κυρίῳ. Ὅσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀν-
δρός, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. Οὐκ εἴ-
πεν. Ἐκ τῆς γυναικός, ἀλλὰ πάλιν, Ἐκ τοῦ ἀνδρός·
ἔτι γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἀκέραιον μένει παρὰ τῷ ἀνδρί.
Ἄλλ' οὐ τοῦ ἀνδρός ταῦτα τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ
τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ
Θεοῦ. Εἰ τοίνυν τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ καλεῖται
ταῦτα, παῖθου καὶ μὴ ἀντίλεγε. Ἐρ ὑμῖν αὐτοῖς
κρίνατε, πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀνακαλύπτου
τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; Πάλιν αὐτοὺς καθίζει δι-
καστὰς τῶν λεγομένων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύ-
των ἐποίησε· καὶ γὰρ ἐκεῖ φησι, Κρίνατε ὑμεῖς ὁ
θρημ· καὶ ἐνταῦθα, Ἐρ ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε καὶ
τι φοβερώτερον αἰνίσσεται ἐνταῦθα· τὴν γὰρ ὕδριν
ἐνταῦθα εἰς τὸν Θεὸν φησι διαβαίνειν. Ἄλλ' οὕτω
μὲν οὐ φησιν, ἡμερώτερον δὲ πως καὶ αἰνιγματωδέ-
στερον λέγων Πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀνακαλύ-
πτου τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύ-
σις ὁμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐάν κομᾷ,
ἀτιμία αὐτῷ ἐστι· γυνὴ δὲ ἐάν κομᾷ, δόξα αὐτῇ
ἐστι; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ.
Ὅσπερ καὶ ποιεῖ, κοινούς λογισμούς τιθεῖς, τοῦτο καὶ
ἐνταῦθα [235] ἐργάζεται, ἐπὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν
καταφεύγων, καὶ σφόδρα ἐντρέπων τοὺς ἀναμένον-
τας ταῦτα μανθάνειν παρ' αὐτοῦ, ἃ καὶ ἀπὸ τῆς κοι-
νῆς συνήθειας δυνατὸν [ἦν] μανθάνειν· τὰ γὰρ
τοιαῦτα, οὕτε βαρβάροις ἀγνωστα. Καὶ ὅρα πῶς
πανταχοῦ πληκτικῶς κέχρηται ταῖς λέξεσι· Πᾶς
ἀνὴρ προσευχόμενος κατακαλύπτου αὐτοῦ τὴν
κεφαλὴν, κατωσχέινε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ
πάλιν, Εἰ δὲ αἰσχρόν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυρᾶ-
σθαι, κατακαλύπτέσθω· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἀνὴρ
μὲν ἐάν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι· γυνὴ δὲ ἐάν
κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβο-
λαίου δέδοται. Καὶ εἰ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται,
φησὶ, τίνας ἐνεκεν δεῖ περιβάλλειν ἑτερον προστιθέ-
ναι; Ὅστε μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ
τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογεῖν. Ὅτι γὰρ
δεῖ σε καλύπτεσθαι, προλαβοῦσα καὶ ἡ φύσις ἐνομο-
θέτησε. Προστίθει τοίνυν καὶ τὰ παρὰ σαυτῆς, ἵνα μὴ
δόξης καὶ τοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέπῃ νόμους· ὅπερ
κελλῆς ἐστὶν ἱταμότητος, μὴ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ
τῇ φύσει πικτεῦσιν. Διὸ καὶ Ἰουδαίους ὁ Θεὸς ἐγκα-
λῶν ἔλεγεν, Ἐσφαξας τοὺς υἱοὺς σου καὶ τὰς θυ-
γατέρας σου· τοῦτο παρὰ πάντα τὰ βδελύγματα
σου. Καὶ τοῖς παρὰ Ῥωμαίους ἀσελγαίνουσι πάλιν ὁ
Παῦλος ἐπιτιμᾷ, οὕτως αὖτις τὴν κατηγορίαν λέ-
γων, ὅτι οὐ παρὰ νόμον τὸν τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ
παρὰ φύσιν ἢ χρῆσις ἦν Ἑβραῖα· γὰρ τὴν φυ-
σικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Διὰ δὲ τοῦτο
καὶ ἐνταῦθα τοῦτον γυμνάζει τὸν λόγον, τοῦτο τε αὐ-
τὸ δεικνύς, καὶ ὅτι οὐδὲν ξένον νομοθετεῖ, καὶ ὅτι
παρ' Ἑλλήσι τὰ τῆς καινοτομίας ἅπαντα τῆς παρὰ
φύσιν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν·
Ὅσα ἐάν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι,
καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· δηλῶν ὅτι οὐδὲν καινὸν
ἐπιστάγει. Εἰ δὲ εἰς δοκεῖ φιλόδοκος εἶναι, ἡμεῖς
τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἑκκλη-
σίαι τοῦ Θεοῦ. Ἄρα φιλονεικίας τὸ ἀντεστίνειν τοῦ-

τοῖς, καὶ οὐ λογισμοῦ· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω μεμετρη-
μένην τὴν ἐπιστήμην ἐποίησε, πλείονα τὴν ἐντροπὴν
ἐνθεῖς, ὃ δὴ καὶ βαρυτέρον ἐποίει τὸν λόγον. Ἡμεῖς
γάρ, φησὶ, τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, ὥστε
φιλονεικεῖν καὶ ἐρίζειν καὶ ἀντιτάττεσθαι. Καὶ
οὐδὲ μέχρι τοῦτου ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν, Οὐδὲ
αἱ Ἑκκλησίαι τοῦ Θεοῦ· δεικνύς ὅτι πάσῃ τῇ
οἰκουμένῃ ἀντιπίπτουσι καὶ ἐναντιοῦνται, μὴ εἴ-
χοντες. Ἄλλ' εἰ καὶ τότε ἐφιλονεικουν οἱ Κορίνθιοι,
νῦν πᾶσα ἡ οἰκουμένη τὸν νόμον τοῦτον καὶ κατ-
εδέξατο καὶ ἐφύλαξε· τοσαύτη τοῦ σταυρωθέντος ἡ
δύναμις.

ζ'. Ἀλλὰ δέδοικα, μήποτε τὸ γῆμα καταδεξάμεναι,
ἐπὶ τῶν ἔργων εὐρεθῶσιν ἀνασχυντούσαι ἔναι τῶν
γυναικῶν, καὶ ἀνακεκαλυμμένα ἑτέρως. Διὰ γὰρ
τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων οὐκ ἠρέκεσθαι τοῖς αἰ
Παυλος, ἀλλ' ἑτέρα προσέθηκεν εἰπών· Ἐρ κατα-
στολῇ κοσμίῳ μετὰ υἱοῦς καὶ σωφροσύνης κο-
σμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλεγμασίν ἢ χρυσῷ. Εἰ γὰρ
γυμνήν οὐ δεῖ τὴν κεφαλὴν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ὑποταγῆς
τὸ σύμβολον πανταχοῦ περιφέρειν, πολλῷ μᾶλλον
διὰ τῶν πράξεων τοῦτο ἐπιδεικνυσθαι χρή. Οὕτω
γούν καὶ αἱ [236] πρότεραι γυναῖκες καὶ κυρίους
τοὺς ἀνδρας ἐκάλουν, καὶ τῶν πρωτείων αὐτοῖς παρ-
εχώρουν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, φησὶ, τὰς γυναῖκας ἡγά-
πων τὰς ἑαυτῶν. Οἶδα καὶ γὰρ, καὶ οὐκ ἀγνοῶ· ἀλλ'
ὅταν ὑπὲρ τῶν σοι προσηκόντων παραινῶμεν, μὴ τὰ
ἐκείνων σκόπει. Καὶ γὰρ ὅταν παισὶ παραινῶμεν
ὑπακούειν γονεῦσι λέγοντες, ὅτι γέγραπται, Τίμα
τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, λέγουσι
πρὸς ἡμᾶς, Εἰπέ καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι Καὶ ὑμεῖς, οἱ γο-
νεῖς, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα· καὶ τοῖς δούλοις
ὅταν εἴπωμεν, ὅτι γέγραπται ὑπακούειν τοῖς κυρίοις,
καὶ μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν δουλεύειν, καὶ αὐτοὶ
πάλιν τὰ ἐξῆς ἡμᾶς ἀπαιτοῦσι, καλεῖοντες καὶ τοῖς
δεσπόταις τὰ αὐτὰ παραινεῖν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνους
ὁ Παῦλος ἐκέλευσε, φησὶν, ἀνέναι τὴν ἀπειλήν.
Ἀλλὰ μὴ οὕτω ποιῶμεν, μηδὲ τὰ ἑτέροις ἐπιτετα-
γμένα ζητῶμεν, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἐγκαλώ-
μεθα· οὐδὲ γὰρ, ἀν κοινῶν λόβης τῶν ἐγκλημάτων,
ἀπαλλαγῇ τῆς αἰτίας· ἀλλ' ἐν σκόπῃ μόνον, ὅπως
τὰ σὰ ἐγκλήματα ἀποδύσῃ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀδάμ ἐπὶ
τὴν γυναῖκα τὴν αἰτίαν ἔφερε, καὶ αὐτὴ πάλιν ἐπὶ
τὸν ὄφιν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ἐξελετο α. Μὴ
τοίνυν μηδὲ σὺ τοῦτο λέγε μοι νῦν, ἀλλὰ σπουδάξτε
μετὰ εὐγνωμοσύνης ἀπάσης παρέχειν, ὅπερ ὀφείλεις,
τῷ ἀνδρί. Ἐπεὶ καὶ ὅταν τῷ ἀνδρί τῷ σὺ διαλέ-
γῃμαι, συμβουλευῶν σε ἀγαπᾷ καὶ θεραπεύειν, οὐκ
ἀφίημι αὐτὸν προεργαζέιν εἰς μέσον τὴν τῇ γυναίκα
κείμενον νόμον, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ γεγραμμένον ἀπαιτῶ.
Καὶ σὺ τοίνυν τὰ σοι προσηκόντα περιεργάζου μόνα,
καὶ πάρεχε σαυτὴν εὐήνιον τῷ συνοικούντι. Καὶ γὰρ
εἰ διὰ τὸν Θεὸν παῖθῃ τῷ ἀνδρί, μὴ μοι πρόφερε τὰ
ὀφείλοντα παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ὧν ὑπεύθυνός
σε ἐποίησεν ὁ νομοθέτης, ταῦτα ἄνυσ μετὰ ἀκρι-
βείας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα Θεῷ παῖθεσθαι, τὸ
καὶ ἐναντία πάσχουσιν μὴ παρακινεῖν τὸν νόμον.
Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ μὲν τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν δοκεῖ
τι μέγα ποιεῖν· ὁ δὲ τὸν μισοῦντα θεραπεύων, ὅπως
μάλιστα ἐστὶν ὁ στεφανοῦμένον. Τὸν αὐτὸν δὲ τρό-
πον καὶ σὺ λογίζου, ὅτι ἂν μὲν φορτικὸν ὄντα τὸν
ἄνδρα ἐνέγκῃς, λαμπρὸν λήψῃ τὸν στέφανον· ἂν δὲ
ἡμερον καὶ πρόπον, τίνας σοι δώσει μισθόν ὁ Θεός·

a Reg., ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν τοῦτο ἐξελετο.

Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ θρασύνεσθαι τοὺς ἄνδρας καλεῶν, ἀλλὰ πείθων τὰς γυναῖκας καὶ θρασυνομένους φέρειν τοὺς ἄνδρας. Ὅταν γὰρ ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ σπεύδῃ πληροῦν, ταχέως καὶ τὰ τοῦ πλησίον ἔψεται· οἷον, ὅταν ἡ γυνὴ καὶ τραχυνόμενον παρ-εσκευασμένην ἢ φέρειν τὸν ἄνδρα, καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ χαλεπαίνουσιν αὐτὴν μὴ ὑβρίζῃ, τότε πάντα γαλήνη καὶ λιμὴν κυμάτων ἀπηλλαγμένος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐγένετο· τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος ἐπλήρου, οὐ τὰ τοῦ πλησίον ἀπῆτει. Σκόπει δὲ· Ἐλαβε τὸν ἀδελφιδεὺς ὁ Ἀβραάμ· οὐκ ἐνεκάλεσεν ἡ γυνὴ· ἐκέλευ-σεν αὐτὴν ὁδὸν ὁδεῦσαι μακράν· οὐκ ἀντείπεν οὐδὲ πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἠκολούθησε. Πάλιν μετὰ τὰς πολλὰς τάλαιπωρίας ἐκείνας καὶ τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἰδρω-τας τῶν πάντων κύριος γενόμενος, παρεχώρησε τῶν πρωτείων [237] τῷ Ἀβρ· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέρα-νεν ἡ Σάρρα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα διῆρεν, οὐδὲ ἐφθέγγετο τι τοιοῦτον, οἷον πολλὰ τῶν γυναικῶν νῦν φθέγγονται, ὅταν ἰδῶσιν ἐλαττουμένους ἐν ταῖς τοιαύταις μοίραις τοὺς ἄνδρας τοὺς ἑαυτῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐλαττόνων, ὀνειδίζουσαι καὶ μωροὺς καὶ ἀνοήτους καλοῦσαι καὶ ἀνάνδρους καὶ προδύτας καὶ νωθεῖς. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκέλευ τοιοῦτον οὔτε εἶπεν οὔτε ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔσπερξεν ἅπαντα τὰ παρ' ἐκείνου γινόμενα. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον· μετὰ γὰρ τὸ κύριον ἐκείνον γενέσθαι τῆς αἰρέσεως καὶ τὰ ἐλάττωνα προσ-ρῖψαι τῷ θεῷ, κίνδυνος αὐτὸν κατέλαβε χαλεπός. Καὶ ἀκούσας ὁ πατριάρχης, πάντας καθώπλισε τοὺς αὐτοῦ, καὶ πρὸς ὅλον τὸ τῶν Περσῶν παρεσκευάζετο στρατόπεδον μετὰ τῶν οἰκετῶν τῶν ἑαυτοῦ μόνον· καὶ οὐδὲ τότε αὐτὸν κατέσχευεν ἐκείνη, οὐδὲ εἶπεν οἷα εἰκός· Ἀνθρώπε, ποῖ φέρεῖ, κατὰ κρημνῶν σεαυτὸν ὠθῶν καὶ τοσοῦτοις ἐκδιδοῦς κινδύνους, ὑπὲρ ἀνδρὸς ὑβρικότος σε καὶ τὰ σὰ ἥρπακτός ἅπαντα, τὸ αἷμα ἐκχέων; Εἰ γὰρ καὶ σαυτοῦ καταφρονεῖς, ἀλλ' ἔμὲ τὴν καταλιποῦσαν οἰκίαν καὶ πατριδα καὶ φί-λους καὶ συγγενεῖς καὶ τοσαύτην ἀκολουθήσασάν σοι ἀποδημίαν ἐλέησον, καὶ μὴ περιβάλλῃς χηρεῖα καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς χηρείας κακοῖς. Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔφερε πάντα σιγῇ. Μετὰ ταῦτα τῆς γαστρὸς ἀγόνου μενούσης, αὕτη μὲν οὐ πάσχει τὰ τῶν γυναικῶν, οὐδὲ ἀποδύρεται· ἐκείνος δὲ θρηνεῖ, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὅρα πῶς ἕκαστος τὸ προσήκον διαφυ-λάττει. Οὔτε γὰρ αὐτὸς καταφρονεῖ τῆς Σάρρας ὡς ἄπαιδος, οὔτε ὠνειδισέ τι τοιοῦτον αὐτῇ· κἀκεῖνη πάλιν ἐσπούδασε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυ-θίαν αὐτῇ τινα ἀπὸ τῆς πατρίσκης· οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κακώλυτο, καθά νῦν. Νῦν γὰρ οὔτε γυ-ναίξι τοιαῦτα ἀνδράσι χαρίζεσθαι θέμις, οὔτε ἐκεί-νοις, οὔτε εἰδυῶν οὔτε ἀγνωστῶν τῶν γυναικῶν, τοιαύταις μίξεσιν ἐπιχειρεῖν, κἂν μυριάκις ἢ τῆς ἀπαιδίας ἐνοχλῇ λύπη· ἐπεὶ ἀκούσονται καὶ αὐτοί, ὅτι Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. Οὐ γὰρ ἐφείται νῦν, τότε δὲ οὐκ ἀπηγόρευτο· διὸ καὶ ἡ γυνὴ τοῦτο ἐπέταττε, κἀκεῖνος ὡπῆκουε, καὶ οὐδὲ οὕτω δι' ἡδονήν. Ἄλλ' ὅρα, φησί, πῶς αὐτὴν πάλιν ἐξέβαλε κλεισεύσης αὐ-τῆς. Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι δεῖξαι, ὅτι καὶ οὗτος ἐκείνη ἅπαντα ἐπειθετο, καὶ ἐκείνη τούτῳ.

Ζ'. Πλὴν μὴ τοῦτοις πρόσχευε μόνον, ἀλλ' ἡ ταῦτα λέγουσα σὺ καὶ τὰ πρότερα ἐξέταξε, ὅτι ὑβρίζεν εἰς αὐτὴν, ὅτι κατηλαζονεῖτο τῆς κυρίας, οὐ τί γάνοι· ἂν ὀδυνηρότερον ἐλευθέρῃ γυναίκε καὶ εὐσχήμονι; Μὴ τοίνυν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν ἀναμενέτω ἡ γυνή, καὶ τότε τὴν ἑαυτῆς παρεχέτω· τοῦτο γὰρ οὐδὲν μέγα· μὴδ' αὖ πάλιν ὁ ἀνὴρ τὴν τῆς γυναικὸς εὐ-ταξίαν, καὶ τότε φιλοσοφεῖτω· οὐδὲ γὰρ τοῦτο λοιπὸν αὐτοῦ κατόρθωμα· ἀλλ' ἕκαστος, ὅπερ ἔφη, τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρεχέτω πρότερος. Εἰ γὰρ τοῖς ἐξωθεν βα-πίζουσι τὴν δεξιάν, δεῖ τὴν ἐτέραν ἐκδιδόναι σιαγόνῃ, πολλῶ μᾶλλον ἄνδρα θρασυνόμενον δεῖ φέρειν. Καὶ οὐ τοῦτο [238] λέγω, ὥστε τύπτεσθαι γυναῖκα, ἀπαγε· ἐσχάτη γὰρ τοῦτο ὑβρις, οὐ τῇ τυπτομένῃ, ἀλλὰ τῷ τύπτοντι· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ περιστάσεως τινος κληρωθῇς, ὧ γύναι, συνοικῶ τοιοῦτῳ, μὴ δυσχεραίνῃς, τὸν ἀποκειμένον ὑπὲρ τούτων ἐννοοῦσα μισθὸν καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἔπαινον. Καὶ πρὸς ὑμᾶς δὲ τοὺς ἄνδρας ἐκεῖνο φημι· μὴδὲν ἔστω τοιοῦτον ἀμάρτημα, ὡς εἰς ἀνάγκην ὑμᾶς ἀγειν τοῦ γυναῖκα τύπτειν. Καὶ τί λέγω γυναῖκα; οὐδὲ θεραπεύειν μὲν οὖν ἀνδρὶ τύπτειν ἐλευθέρῳ καὶ χεῖρας ἐπάγειν ἀνεκτὸν ἂν εἴη. Εἰ δὲ δούλῳ τυπτήσαι ἀνδρὶ πολὺ τὸ δυνειδός, πολλῶ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐλευθέρᾳ ἀνατείνει τὴν δεξιάν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν ἐν τις ἰδοι νομοθετῶν, οἱ τὴν τὰ τοιαῦτα παθοῦσαν οὐκέτι ἀναγ-κάσουσι συνοικεῖν τῷ τυπτήσαντι, ἅτε ἀναξίῳ ὄντι τῆς πρὸς αὐτὴν ὀμιλίας. Καὶ γὰρ ἐσχάτης παρανο-μίας τὴν τοῦ βίου κοινωνίαν, τὴν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀνωτάτω σοι συνεφαπτομένην, ταύτην ὡς ἀνδρά-ποδον ἀτιμάζειν. Διὸ καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνδρα, εἰ γε ἄνδρα αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ἀλλ' οὐχὶ θηρίον, καὶ πατρ-αλοῦ καὶ μητραλοῦ ἴσον εἶναι φαίνεται. Εἰ γὰρ καὶ πατέρα καὶ μητέρα διὰ ταύτην ἀφείναι προσετάγημεν, οὐκ ἀφικούντες ἐκείνους, ἀλλὰ νόμον θεῶν πληροῦντες, καὶ τοῖς γεγεννηκόσιν αὐτοῖς οὕτω ποθεῖν τὸ τοῦτο, ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς κατακλιμπανομένους καὶ χάριν ἔχειν καὶ μετὰ πολλῆς ἀνύειν αὐτὸ τῆς σπουδῆς· πῶς οὐκ ἐσχάτης μανίας ταύτην ὑβρίζειν, δι' ἣν καὶ τοὺς γε-γεννηκότας ὁ Θεὸς ἀφείναι ἐκέλευσεν; ἄρ' οὖν μανία μόνον τοῦτο; Τὴν δὲ αἰσχύνην, εἰπέ μοι, τίς οἶσει; ποῖος δὲ αὐτὴν παραστήσαι δυνήσεται λόγος, ὅταν ὀλοῦνται καὶ κωκυτοὶ κατὰ τοὺς στενωποὺς φέρων-ται, καὶ δρόμος ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ ταῦτα ἀσχημο-νοῦντος καὶ τῶν γειτόνων καὶ τῶν παριόντων, καθά-περ τινὸς θηρίου τὰ ἐνδὸν λυμαινομένου; Βέλτιον διαστήναι τὴν γῆν τῷ τὰ τοιαῦτα παροινούντι, ἢ ἐπ' ἀγορᾶς αὐτὸν ὀφθῆναι λοιπόν. Ἀλλὰ θρασύνεται ἡ γυνὴ, φησὶν. Ἄλλ' ἐννόησον ὅτι γυνὴ, τὸ ἀσθενὲς σκεῦος, σὺ δὲ ἀνὴρ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀρχὼν ἔχει-ροτονήθης, καὶ ἐν τάξει κεφαλῇς ἐδόθης, ἵνα φέρῃς τῆς ἀρχομένης τὴν ἀσθένειαν. Ποίησον τοίνυν λαμ-πράν σοι τὴν ἀρχήν· ἔσται δὲ λαμπρά, ὅταν τὸ ἀρ-χόμενον μὴ ἀτιμάζῃς. Καὶ καθάπερ ὁ βασιλεὺς τῶν τοσοῦτῳ σεμνότερος φανέται, ὅσῳ ἂν τὸν ὑπαρχον σεμνότερον ἀποφῇ· ἂν δὲ ἀτιμάσῃ καὶ κατασχύνη τῆς ἀξίας ἐκείνης τὸ μέγεθος, καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης οὐκ ὀλίγον ὑποτέμνεται μέρος· οὕτω καὶ σὺ ἂν τῇ μετὰ σὲ ἀρχουσῃ ἀτιμάσῃς, οὐχ ὡς ἔτυχε λυμανεῖς σου· τῆς ἀρχῆς τὴν τιμὴν. Ταῦτα τοίνυν λογίζόμενος

virum foras, splendidam accipies coronam : sin mansuetam et mitem, quam tibi Deus dabit mercedem? Et hæc dico non iubens maritos esse sævos et asperos, sed persuadens mulieribus ut viros etiam feroces ferant. Cum enim unusquisque sua implere curaverit, statim sequentur etiam ea quæ sunt proximi : exempli causa, cum uxor parata fuerit ad virum asperum ferendum, et vir importunam illam non contumelia affecerit, tunc omnia serenitas erunt, et portus a fluctibus vacuus. Sic etiam usu veniebat apud prisca : sua quisque implebat, nec quæ proximi erant exigebat. Perpende autem : fratris filium secum accepit Abraham ; non id reprehendit uxor : iussit eam longum iter suscipere, neque repugnavit illa, sed sequuta est. Rursus post illas multas ærumnas, labores et sudores, cum dominus omnium esset, primas concessit Loto : et non modo id non ægre tulit Sara, sed neque os aperuit, nec quidpiam dixit eorum, quæ nunc mulieres multæ loquuntur, cum vident viros suos in huiusmodi sortibus minus habere, maxime quando cum inferioribus res est, exprobrantes, stultos, insanos, ignavos, proditores hebetesque vocantes. Sed nihil simile illa vel dixit vel cogitavit, sed approbavit omnia ab ipso facta. Quodque majus est, postquam Loto data est optandi facultas et minora ille patruo concessit, in periculum ille grave incidit. Quo audito, patriarcha omnes suos armavit, et contra totum Persarum exercitum sese apparavit cum domesticis suis tantum : neque tunc illum ipsa retinuit, neque dixit, ut par videbatur esse : Quo pergis, o homo, per præcipitia teimpellens, et in tanta conjiciens pericula, pro viro qui te contumelia affecit, et tua omnia rapuit, sanguinem fundens? Nam si teipsum despicias, nunc saltem, qui reliqui domum, patriam, amicos et cognatos, et in tanta te peregrinatione sum sequuta, miserare, nec me conjicias in viduitatem et in viduitatis mala. Nihil horum vel dixit, vel cogitavit, sed cum silentio tulit omnia. Deinde vero sterili manente utero, ipsa quidem non patitur ea quæ mulieres pati solent, neque lamentatur : ille autem luget, sed non apud uxorem, sed apud Deum. Et vide quomodo singuli, quod par erat, servant. Neque enim ille Saram despexit ut sterilem, neque illi ideo quidpiam exprobravit. Illa vero vicissim consolationem quamdam pro orbitate excogitavit per ancillam suam : nondum enim illa tunc prohibita erant, ut nunc sunt. Nunc enim neque uxoribus licet viris talem gratiam referre ; neque illis, sive scientibus, sive ignorantibus uxoribus, tales tentare concubitus, quantovis orbitatis dolore premantur. Nam ipsi quoque audient, *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur* (Marc. 9. 45). Non enim id nunc permittitur, tunc vero non prohibitum erat : ideoque uxor hoc iussit, et ille obtemperavit, neque tamen propter voluptatem. Sed vidē, inquires, quomodo ipsa iubente, ancillam eiecit. Ego enim hoc volo ostendere, quod et ille ipsi in omnibus obtemperaret, et hæc illi.

7. *Uxor et vir non debent alter alterius exspectare vir-*

tutem ad philosophandum ; uxorem verberare turpissimum est. — Cæterum ne his solum attendas, sed in quæ hæc dicis etiam priora examina, quod contumeliam inferret ei, quod se arroganter extolleret contra dominam : quo quid molestius esse possit liberæ mulieri et honestæ? Ne itaque viri virtutem exspectet uxor, ut tunc illa suam exhibeat ; hoc enim nihil magnum esset ; neque rursus vir uxoris modestiam, ut tunc philosophetur ; neque enim tunc recte factum illud ipsius esset ; sed unusquisque, ut dixi, quæ sua sunt prius præbeat. Si enim externis dexteram maxillam percutientibus, oportet præbere alteram ; multo magis virum ferocem ferre oportet. Sed non hæc dico ut verberetur mulier, absit ; nam hæc extrema contumelia est, non verberatæ, sed verberanti ; sed si casu aliquo talem conjugem sortita fueris, o mulier, ne indigne feras, cogitans repositam tibi mercedem, et in hac vita laudem. Vobis quoque viris hoc dico : nihil tale sit peccatum, quo cogamini uxorem verberare. Et quid dico uxorem? neque ancillam verberare aut ei manus inferre viro ingenuo fuerit tolerandum. Quod si ancillam verberare magnum infert viro probum ; multo magis contra liberam manum intendere. Et hoc in externis etiam legislatoribus videre est, qui eam quæ talia passa fuit non cogunt habitare cum percussore, utpote qui illius consortio indignus sit. Etenim extremæ est iniquitatis, vitæ consortium, quæ tibi in rebus necessariis jamdiu operam præstabat, ut mancipium ignominia afficere. Ideo etiam talem virum, si virum tamen licet appellare, non feram, parricidæ et matricidæ parem esse dixerim. Nam si propter illam et patrem et matrem relinquere jussi sumus, non illis injuriam facientes, sed divinam legem implentes, ipsis parentibus adeo desiderabilem, ut et ipsi qui relinquuntur gratiam habeant, et hoc cum studio magno efficiant : quomodo non extremæ dementiæ fuerit, eam contumelia afficere, propter quam parentes Deus jussit dimittere? num hoc insania solum est? Dedecus et ignominiam autem huiusmodi quis ferat? quis sermo possit eam explicare, quando ululatus et gemitus per compita feruntur, et concursus est in domum ejus, qui tam indecore se gerit et vicinorum et prætereuntium, ac si fera quæpiam quæ intus sunt labefacet et perdat? Optabilis esset terram dehiscere ei qui tam furiose se gerat, quam ut postea in foro appareat. Sed mulier, inquiet, audax et aspera est. Sed cogita illam esse mulierem, vas infirmum, te autem virum. Propterea enim princeps constitutus es, et instar capitis datus es, ut feras ejus quæ tibi parere debet imbecillitatem. Fac itaque ut imperium tuum sit splendidum : splendidum autem erit, cum eam cui imperas non dedecore affeceris. Ac sicut is qui regnat tunc præclarior apparebit, cum sibi inferiorem præfectum præclariorem reddiderit ; si autem illud tantum munus dedecore et ignominia affecerit, tunc a gloria sua non parum demittit : sic et tu, si eam quæ post te imperat dedecore affeceris, non levi damno affeceris principatus

tui honorem. Hæc igitur omnia tecum reputans, temperanter age, et cum his etiam vesperam illam cogita, quæ te advocato pater filiam suam quasi depositum quoddam tradidit, et illam ab omnibus separans, a matre, ab se, a domo. totam tibi illius curam dextera sua tradidit: cogita te ab illa post Deum filios suscepisse, et patrem effectum esse, et inde erga illam mitis esto.

8. Non vides agricolas, quomodo terram quæ semel semina excepit, colant omni culturæ genere, etiamsi innumera habeat incommoda, etiamsi sit arida, si malas ferat herbas, si ex situs ratione imbribus inundetur? Hoc et tu facito: ita enim prior frueris et fructibus et tranquillitate: nam portus est uxor, et pharmacum lætitiæ maximum. Si ergo portum a ventis et fluctibus tutum reddas, multa frueris securitate, cum a foro reverteris; si autem tumultu et perturbatione repleas, tibi gravius paries naufragium. Ne hoc ergo eveniat, id quod dico fiat: cum quid molestum domi acciderit, illa peccante, consolare illam et ne dolorem augeas: Etiamsi enim omnia amiseris, nihil tristius est quam domi uxorem habere, quæ sine benevolentia cum viro degat: et quodcumque peccatum dixeris, nullum dicere possis quod majorem inferat dolorem, quam cum uxore litigare. Itaque propter hæc omnia ejus dilectio omnium tibi pretiosissima sit. Nam si oportet alterum alterius onera portare, multo magis uxoris; etiamsi pauper sit, ne id exprobes; etiamsi stulta, ne insultes, sed potius illam moderare: nam membrum tuum est et caro una facti estis. Sed garrula est, ebriosa et iracunda. At magis eapropter dolere potius, quam irasci oportet, Deumque rogare, illamque monitis et consilio adjuvare, nihilque non agere ut vitium amputes. Si autem verberes et atteras, morbus non curatur; feritas enim mansuetudine solvitur, non alia feritate. Cum his et mercedem a Deo expectatam cogita. Quando enim cum tibi liceat eam exscindere, hoc non facias propter Dei timorem, sed tot ejus vitia feras, metuens legem hac de re positam, quæ uxorem ejicere prohibet; quocumque tandem morbo laboret, ineffabilem mercedem recipies; et ante mercedem maxima lucraberis, ipsam

tibi obtemperantior reddens, teque erga illam mansuetiorem exhibens.

Philosophi dictum de uxore convivante. — Narrator quispiam externorum philosophorum, qui malum haberet uxorem et nugacem et convivantem, interrogantibus, quæ de causa, cum talem haberet, illam ferret, respondisse se quasi gymnasium et palestram philosophiæ domi habere (a). Ero enim, aiebat, aliis mansuetior, in hac quotidie institutus. Magna voce exclamasti? Sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse quam nos, qui jubemur angelos imitari; imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione. Philosophus ergo ille dicitur ideo malam illam uxorem non ejicisse: quidam autem dicunt ipsum ideo illam duxisse. Ego vero quia multi homines contra quam ratio ferat affecti sunt, hortor ut ab initio nihil non agant viri, ut bene moratam ducant uxorem et omni plenam virtute: si vero contigerit ut a proposito aberrant, ac nec bonam nec tolerabilem sponsam in domum induxerint; tunc philosophum illum imitentur, et his nihil adjiciant. Nam mercator antequam cum socio pacta ineat, quæ possint pacem conciliare, non prius navim in mare trahet, neque aliam attingat negotiationem. Et nos itaque nihil non agamus, ut negotiationis nostræ sociam in hac navi cum omni pace intus teneamus. Ita enim et alia omnia nobis tranquilla erunt, et cum securitate vitæ præsentis pelagus trajiciemus. Hoc pluris faciamus, quam domum, mancipia, pecunias, agros et ipsas res civiles. Idque maxime omnium in pretio habeamus, ut illa quæ nobiscum in ædibus residet, non tumultum moveat, neve a nobis dissideat. Ita enim et cætera nobis secundo cursu venient, et in spiritualibus multam habebimus facilitatem, hoc jugum cum concordia trahentes; omnibusque probe gestis reposita consequemur bona: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) hic de Socrate, ni fallor, agit, qui frequentibus Xanthippes uxoris jurgis exercitabatur. Vide Diogenem Laertium in Socrate.

HOMILIA XXVII.

CAP. 11. v. 17. *Hoc autem præcipiens, non laudo quod non in melius, sed in deterius conveniatis.*

1. Necesse est etiam præsentis criminis seu accusationis prius causam dicere: ita enim quæ dicenda sunt facilius ediscentur. Quænam ergo illa est? Quemadmodum tria illa millia, quæ initio crediderant, in communi mensa comedebant, et communia omnia possidebant: sic etiam fieri solebat cum hæc scripsit Apostolus; at non cum tanta accuratione, sed quidam veluti fluxus illius prisci consortii remansit et ad posteros descendit. Quia vero contingebat alios pauperes, alios divites esse, sua omnia non in medium proferebant; communes autem apparabant mensas statis

diebus, uti par erat, et peracta synaxi, post mysteriorum communionem in commune omnes convivium veniebant, divitibus cibos suos afferentibus, pauperibus autem et nihil habentibus ab ipsis divitibus invitatis, omnibusque simul convivantibus. Sed postea hic mos obsolevit. Causa autem fuit, quod divulsi essent, ac sese adscriberent alii his, alii illis, dicerentque, Ego sum hujus, ego illius; quod corrigens ille initio epistolæ dicebat: *Significatum est mihi, fratres, de vobis ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones in vobis sunt. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicat: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* (1. Cor. 4. 11. 12). Non quod Paulo se

ἅπαντα σωφρόνει, καὶ μετὰ τούτων καὶ τὴν ἐσπέραν ἰκρίνην ἐννέει, καθ' ἣν καλέσας σε ὁ πατήρ, ὥστερ τινα σοι παραναταθήκην τὴν θυγατέρα παρέδωκε, καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ μητρὸς καὶ αὐτοῦ καὶ οἰκίας, ἐλόκληρον αὐτῆς τὴν ἐπιτροπὴν ἐνεχειρίσας σου τῇ δεξιᾷ· ἐννόησον ὅτι μετὰ τὸν Θεὸν δι' αὐτῆς [239] παῖδας ἔχεις καὶ πατὴρ γέγονας, καὶ γίνου καὶ ἐντεῦθεν ἡμερὸς πρὸς αὐτὴν.

η'. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς γεωργοὺς, πῶς τὴν ἀπαξ ὑποδεξάμενην τὰ σπέρματα γῆν θεραπεύουσι παντοδαπῷ θεραπείᾳ; τρόπον, καὶ μυρία ἐλαττώματα ἔχῃ, ὅσον καὶ λυπρόγεως· ἢ, καὶ βοτάνας φέρῃ πονηράς, καὶ ὑπὸ ἐπομβρίας ἐπιδράζονται τῇ φύσει τῆς θέσεως; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖς· οὕτω γὰρ πρότερος ἀπολαύσῃ καὶ τῶν καρπῶν καὶ τῆς γαλήνης· καὶ γὰρ λιμὴν ἔστιν ἡ γυνή, καὶ φάρμακον εὐθυμίας μέγιστον. Ἄν μὲν οὖν τὸν λιμένα πνευμάτων ἀκαλλάξῃς καὶ κυμάτων, πολλῆς ἀπολαύσῃ τῆς ἀδείας ἐξ ἀγορᾶς ἀνίων· ἂν δὲ θυρόδων καὶ παραγῆς ἐπιτήλησῃ, σαυτῷ χαλεπώτερον κτασσεύξεις τὸ ναυάγιον. Ἰν' οὖν τοῦτο μὴ γίνῃται, τοῦτο δὲ λέγω γενέσθω· ὅταν τι συμβῇ λυπηρὸν κατὰ τὴν οἰκίαν, ἐκείνης ἀμαρτούσης, παραμυθεῖ, καὶ μὴ ἐπίτεινε τὴν λύπην. Καὶ γὰρ ἅπαντα ἀποβάλλῃς, οὐδὲν λυπηρότερον τοῦ μὴ μετ' εὐνοίας ἔχειν γυναῖκα ἐνδὸν συνοικοῦσαν· καὶ ὅτι οὖν εἰπῆς ἀμάρτημα, οὐδὲν οὕτως ὀδυνηρότερον ἔρεις, ὁδὸν ἔστι τὸ πρὸς ἐκαίηνν στασιάζειν. Ὅστε καὶ διὰ ταῦτα πάντων ἔστω τιμωτέρα ἡ ταύτης ἀγάπη. Εἰ γὰρ ἀλλήλων τὰ μάρη δεῖ βαστάζειν, πολλῷ μᾶλλον τῆς γυναικὸς. Καὶ ἐνήνοσα ἢ, μὴ ἀνειδίσης· καὶ ἀνότητος ἢ, μὴ ἐπέμβαίνε, ἀλλὰ ῥύθμισον μᾶλλον· καὶ γὰρ μέλος ἔστι ὅν, καὶ σὰρξ ἐγένεσθε μία. Ἀλλὰ φύλαρός ἐστι καὶ μέθυρος καὶ ὀργίλος. Οὐκοῦν ἀλγεῖν ἐπὶ τούτοις, οὐκ ὀργίζεσθαι χρὴ, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν, καὶ παραινεῖν αὐτῇ καὶ συμβουλεύειν, καὶ πάντα ποιεῖν, ὥστε ἐκκαίει τὸ πάθος. Ἄν δὲ τύπτῃς, καὶ ἐπιτιγῇς τὸ νόσημα, οὐ θεραπεύεται· θρασυτῆς γὰρ ἐπιτεκεῖ λῦται, οὐχ ἐτέρᾳ θρασυτῇ. Μετὰ τούτων καὶ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθὸν ἐννέει. (Ὅταν γὰρ, ἐξὸν σοι ἐκτεμεῖν αὐτὴν, μὴ ποιῇς τοῦτο διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, ἀλλὰ φέρῃς ἐλαττώματα τοσαῦτα, δεδοικώς τὸν ἐπὶ τούτοις καίμενον νόμον τὸν κωλύοντα ἐκβαλεῖν γυναῖκα, καὶ ὅτι οὖν ἔχῃ νόσημα, ἀφαιτον λήψῃ μισθόν· καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δὲ τὰ μέγιστα

καρδανεῖς, ἐκαίηνν τς εὐπειθεστέραν κατασκευάζων, καὶ αὐτὸς ἐπιεικέστερος ταύτῃ γινόμενος.

Λέγεται γοῦν τις καὶ τῶν ἐξωθεν φιλοσόφων μοχθηρὰν ἔχων γυναῖκα καὶ φλύαρον καὶ πάροικον, πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, τίνος ἔνεκεν τοιαύτην ἔχων ἀνέχεται, εἰπεῖν, ὥστε γυμνάσιον καὶ παλαιστρὰν ἔχειν φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς οἰκίας· Ἔσομαι γὰρ τοῖς λοιποῖς πραήτερος, φησὶν, ἐν ταύτῃ καθ' ἐκάστην παιδεύομενος τὴν ἡμέραν. Ἐδοήσατε μέγала; Ἄλλ' ἐγὼ νῦν ὁδοῦμαι μέγα, ὅταν Ἑλλήνες ἡμῶν ὥσι φιλοσοφώτεροι, ἡμῶν τῶν καλεουσθέντων ἀγγέλους μιμῆσθαι, μᾶλλον δὲ τῶν καλεουσθέντων αὐτὸν τὸν Θεὸν ζηλοῦν κατὰ τὸν τῆς ἐπιεικειᾶς λόγον. Ὁ μὲν οὖν φιλόσοφος λέγεται διὰ τοῦτο πονηρὰν ἔχων γυναῖκα μὴ ἐκβαλεῖν· τινὲς δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀγαγέσθαι αὐτὸν αὐτὴν λέγουσιν. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων [240] ἀλογώτερόν εἰσι διακαίμενοι, παραινῶ μὲν ἐξαρχῆς πάντα ποιεῖν καὶ σπουδάζειν ὅπως εὐάρμοστον λάβοιεν σύνοικον καὶ πάσης γέμουσαν ἀρετῆς· εἰ δὲ συμβαῖη διαμαρτεῖν, καὶ μὴ χρηστὴν μηδὲ ἀνεκτὴν νύμφην εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν οἰκίαν, τότε γοῦν τὸν φιλόσοφον τοῦτον ζηλοῦν, καὶ θυμίζειν αὐτὴν πάντως, καὶ μηδὲν τῶν πονηρῶν προτιθέναι· Ἐπεὶ καὶ ἔμπορος, πρὶν ἢ πρὸς τὸν κοινωνὸν συνθήκας θέσθαι τὰς δυναμένας εἰρήνην πρυτανεύειν, οὐ πρότερον καθέλκει τὸ πλοῖον εἰς τὸ πέλαγος, οὐδὲ τῆς ἄλλης ἀφεται ἐμπορίας. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον πάντα πράττωμεν, ὥστε τὴν κοινωνὸν τῆς τοῦ βίου πραγματείας ἡμῖν καὶ τοῦ πλοίου τούτου μετὰ πάσης ἐνδὸν κατέχει τῆς εἰρήνης. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἡμῖν ἔσται γαλήνη, καὶ μετὰ ἀδείας τὸ πέλαγος τοῦ παρόντος διαδραμοῦμεν βίου. Τοῦτο καὶ πρὸ οἰκίας καὶ ἀνδραπόδων καὶ χρημάτων καὶ ἀγρῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἄγωμεν· καὶ πάντων ἡμῖν προτιμότερον ἔστω τὸ τὴν μετ' ἡμῶν ἐπὶ τὸν οἶκον καθήμενην μὴ στασιάζειν μηδὲ διχοστατεῖν πρὸς ἡμᾶς. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἡμῖν κατὰ ροὴν ἔξει, καὶ ἐν τοῖς πνευματικαῖς δὲ πολλὴν ἔξομεν τὴν εὐκολίαν, μετὰ ὁμονοίας τὸν συγὸν τοῦτον ἔλκοντες· καὶ πάντα κατορθώσαντες, τῶν ἀποκαίμενων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Reg., λεκτόγιος.

* *Legebatur* προστιθένα

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαίνω διὰ οὐκ εἰς τὸ κριεῖστον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥτορον συνέρχεσθε.

α'. Ἀναγκαῖον καὶ τοῦ παρόντος ἐγγλήματος πρότερον τὴν αἰτίαν εἰπεῖν· οὕτω γὰρ ἡμῖν εὐμαθέστερος πάλιν ἔσται ὁ λόγος. Τίς ὅν ἐστιν αὕτη; Καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐρισμίων τῶν ἐξ ἀρχῆς πιστευουσάντων κοινῇ πάντες εἰσιῶντο, καὶ κοινὰ πάντα ἐκέκτηντο· οὕτω καὶ τότε διὰ ταῦτα ἔγραψεν ὁ Ἀπόστολος· ἐγίνετο, οὐκ οὕτω μὲν μετὰ ἀκριθείας, ὥστερ δὲ τίς ἀπέρροια τῆς κοινωνίας ἐκαίηνν ἐναπομείνασα, καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατέβη. Καὶ ἐπειδὴ συνέβαινε τοὺς μὲν πένητας εἶναι, τοὺς δὲ πλουσίους, τὰ μὲν αὐτῶν οὐ κατετίθεντο πάντα εἰς μέσον, κοινὰς δὲ ἐποιούντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκός, καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης μετὰ τὴν τῶν μυ-

στηρίων κοινωνίαν ἐπὶ κοινῇ πάντες ἦσαν εὐωχίαν. τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων καὶ οὐδὲν ἔχόντων ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἐστιωμένων. Ἄλλ' ὕστερον καὶ τοῦτο διεφθάρη τὸ ἔθος. Τὸ δὲ αἴτιον ἐκ τοῦ διεσπάζεσθαι καὶ προσένεμιν αὐτοὺς, τοὺς μὲν τούτοις, τοὺς δὲ ἐκαίνοις, καὶ λέγειν· Ἐγὼ μὲν εἰμι τοῦ δεῖνος, ἐγὼ δὲ τοῦ δεινός· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς διορθοῦμενος· ἔλεγεν· Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὧμων [241], ἀδελφοί μου, ὅπῃ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. Μετὰ δὲ τούτου, ὅτι ἐκαστος ὧμων λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρᾶ. Οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος προσένεμον αὐτοὺς· οὐδὲ γὰρ ἂν ἠνέσχετο· ἀλλ' ἐκ περυσίας πρόρριζον τὸ ἔθος ἀνατᾶσαι βουλόμενος,

ἐαυτὸν παρενέθηκε, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ αὐτὸν τις ἐπεγράφετο τοῦ κοινοῦ σύματος ἀπορρόγνυμνος, καὶ οὕτως ἄποπον τὸ γινόμενον ἦν καὶ παρανομίας ἐσχάτης. Εἰ δὲ ἐπὶ τούτου παρανομία, πολλῷ μᾶλλον ἐπ' ἐκείνων τῶν καταδεεστερέων. Ἐπεὶ οὖν διεσπάσθη τὸ ἔθος τοῦτο, ἔθος κάλλιστον καὶ χρησιμώτατον (καὶ γὰρ ἀγάπης ὑπόθεσις ἦν, καὶ πενίας παραμυθία, καὶ πλοῦτου σωφρονισμὸς, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης, καὶ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία)· ἐπεὶ οὖν εἶδες τοσαῦτα ἀγαθὰ διαφθειρόμενα, πληκτικῶς ἐκίχτως τῷ λόγῳ χέρεται, οὕτως λέγων· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ*. Ἐν μὲν γὰρ τῷ προτέρῳ ἐγκλήματι, ἅτε πολλῶν ὄντων τῶν φυλαττόντων, ἐτέρως ἤρξατο, λέγων οὕτως· *Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε*· ἐνταῦθα δὲ ἐναντίως, *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ*. Διόπερ οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμην τὴν κατὰ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων αὐτὸ ἐθέεικεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τραχύτερον ἦν ἐκεῖνο, μέσον παρεμβάλλων τὸν περὶ τῆς κόμης λόγον, ἵνα μὴ ἐξ ἐγκλημάτων σφοδρῶν εἰς ἕτερα πάλιν ἐπαχθῇ διαβαίνων τραχύτερος φαίνεται, τότε ἔρχεται ἐπὶ τὸ σφοδρότερον πάλιν, καὶ φησι· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ*. Ποῖον τοῦτο; Ὁ μῆλλω λέγει νῦν. Τί ἐστὶ, *Παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ*; Οὐκ ἀποδέχομαι ὑμᾶς, φησὶν, ὅτι με εἰς ἀνάγκην κατεστήσατε συμβουλῆς· οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι ἐδεήθητε διδασκαλίας εἰς τοῦτο, ὅτι χρεῖαν ἔχετε τοῦ παραγγεῖλαι ὑπ' ἐμοῦ. Εἶδες πῶς ἐκ προοιμίων ἔδειξε σφόδρα ἄποπον ὃν τὸ γινόμενον; Ὅταν γὰρ ῥηδὲ παραγγελίας ὕφειλν δαΐσθαι ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀσύγκωστον εἰκὸς εἶναι τὸ ἁμαρτανόμενον. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐπαινεῖς; Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖσσον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε, φησὶ, τουτέστιν, ὅτι οὐ προβαίνειτε εἰς ἀρετὴν. Δέον γὰρ ἐπιδοῦναι καὶ πλείονα γενέσθαι τὴν φιλοτιμίαν, ὑμεῖς δὲ καὶ τὴν ἥδη κρατήσαν ἐθος ἡλαττώσατε, καὶ οὕτως ἡλαττώσατε, ὥς καὶ παραγγελίας δεηθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἵνα ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλθητε τάξιν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη διὰ τοὺς πένητας ταῦτα λέγειν μόνον, οὐκ εὐθέως εἰς τὸν περὶ τῶν τραπέζων ἐμβάλλει λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητον ταύτη ποιῆσαι τὴν ἐπιτιμῇσιν ἐκεῖνοις, ἀλλὰ ζητεῖ λέξιν πληκτικωτάτην καὶ πολλὴν ἔχουσαν τὸν φόβον· τί γὰρ φησι; *Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν*. Καὶ οὐ λέγει, Ἀκούω γὰρ μὴ κοινή ὑμᾶς συνδεδειμέναι· ἀκούω γὰρ κατ' ἴδιαν ὑμᾶς ἐστιδασθαι, καὶ μὴ μετὰ τῶν πανήτων· ἀλλ' ὁ μάλιστα ἱκανὸν ἦν αὐτῶν διασεῖσαι τὴν διάνοιαν, τοῦτο τέθεικε, τὸ τοῦ σχίσματος [942] ὄνομα, ὃ καὶ τούτου ἦν αἴτιον, κάκεινου πάλιν ἀνεμύνησκε τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς εἰρημένου καὶ δηλωθέντος ὑπὸ τῶν Χλόης. *Καὶ μέρος τι πιστεύω*.

β'. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, τί οὖν, εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὔτε ὅτι πιστεύω εἶπεν, ἵνα μὴ ἀναισχυνοτέρους ποιῇσιν, οὐδ' αὖ πάλιν ὅτι ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξη μάτην ἐπιτιμᾶν, ἀλλὰ, *Μέρος τι καὶ πιστεύω*, φησί, πιστεύειν, ἐκ μέρους μικροῦ πιστεύω, ἐναγωνίου ποιῶν, καὶ εἰς τὴν τῆς διορθώσεως καλῶν ἐπάνοδον. *Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν*· αἰρέσεις ἐνταῦθα, οὐ ταύτας λέγων τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων τούτων. Εἰ δὲ καὶ τὰς τῶν δο-

γμάτων ἔλεγεν, οὐδὲ οὕτω λαβὴν ἐδίδου. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησιν, *Ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα*, οὗ τὴν ἐλευθερίαν τῆς προαιρέσεως λυμαινόμενος, οὐδὲ ἀνάγκην τινὰ καὶ βίαν ἐφιστάς τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὸ πάντως ἐσόμενον ἐκ τῆς πονηρᾶς τῶν ἀνθρώπων γνώμης προλέγων, ὅπερ ἔμελλε γίνεσθαι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀνιάτως ἐχόντων γνώμην. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ προεῖπε, ταῦτα ἐγίνετο, ἀλλ' ἐπειδὴ πάντως ἔμελλε γίνεσθαι, διὰ τοῦτο προεῖπεν· Ἐπεὶ, εἰ ἀνάγκης ἦν τὰ σκάνδαλα, καὶ μὴ γνώμης τῶν ἐισαγόντων αὐτὰ, περιττῶς ἔλεγεν, *Ὅσα τῷ ἄνθρωπῳ ἐκείνω, δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εὐρύτερον ἐν αὐτῷ γενόμενοι τῷ χωρίῳ διελέχθημεν· νῦν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἵνα ἀνάγκη. Ὅτι γὰρ περὶ τῶν αἰρέσεων τούτων εἶπε τῶν κατὰ τὰς τραπέζας καὶ τῆς φιλονεικίας ταύτης καὶ διαστάσεως, καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ὅλων ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν*, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δεικνύς ποτα λέγει σχίσματα, προκῶν φησιν, ὅτι *Ἐκαστος τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει*· καὶ πάλιν, *Μὴ γὰρ οικίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθλεῖν καὶ πίνειν*; ἢ τῆς *Ἐκκλησίας* τοῦ θεοῦ καταφροῖ εἶτε; Ἀλλ' ὅτι μὲν περὶ τούτων εἶπε, ὅλων, Εἰ δὲ σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, μὴ θαυμάσῃ; ὅπερ γὰρ ἔφην, τῇ λέξει καθιεσθαι αὐτῶν βούλεται. Εἰ δὲ δογμάτων ἦν τὰ σχίσματα, οὐκ ἂν οὕτως αὐτοῖς διελέχθη ἡμέρως. Ἀκουσον γοῦν ὅταν τι τοιοῦτον λέγῃ, πῶς ἐστὶ σφοδρὸς καὶ ἀσφαλιζόμενος, καὶ ἐπιτιμῶν· ἀσφαλιζόμενος μὲν, ὥς ὅταν λέγῃ, *Κἄν ἄγγελος ὑμᾶς εὐαγγελίζηται παρ' ὃ παρελθέτε, ἀνάθεμα ἔστω*· ἐπιτιμῶν δὲ, ὥς ὅταν λέγῃ, *Οἵτινες ἐν ἡμῶν δικαιούσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσσετε*. Καὶ νῦν μὲν κύνας καλεῖ τοὺς διαφθειρόντας λέγων, *Βλέπετε τοὺς κύνας*· νῦν δὲ κεκαυτηριασμένους τὴν συνείδησιν, καὶ ἀγγέλους διαβόλους πάλιν. Ἀλλ' οὐκ ἐνταῦθα τοιοῦτον οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ἡμέρως καὶ ὑφειμένως. Τί δὲ ἐστίν, *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν*; Ἴνα λάμψωσι μετὰ δόξης. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστίν, ὅτι τοὺς ἀπεριτρεπτοὺς καὶ στεβροὺς οὐ μόνον οὐδὲν τοῦτο παραβάλλει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσσι μᾶλλον, καὶ ἡμιπροτέρως ἀποφαίνει. Τὸ [243] γὰρ, *Ἴνα*, τοῦτο, οὐπανταχοῦ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, *Εἰς κρῖμα ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται*· οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, ὅταν περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος γράψῃ· *Νόμος δὲ παρεσιήλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα*. Ἀλλ' οὔτε ὁ νόμος διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα αὐξηθῇ τὰ ἁμαρτήματα τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο δὲ ἐξέθη· οὔτε ὁ Χριστὸς διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον· συνείδη δὲ τοῦτο. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα νοητέον τὸ, *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται*. Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἰρέσεις, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται, ἀλλὰ τῶν αἰρέσεων τούτων γενομένων τοῦτο συνέβη. Ταῦτα δὲ εἶπε, τοὺς πένητας παραμυθούμενος τοὺς γενναίους φέροντας τὴν τοιαύτην ὑπεροφίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, *Ἴνα δοκιμοὶ γένωνται*· ἀλλ', *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ ὄντες φανεροὶ γένωνται*, δηλῶν ὅτι καὶ πρὸ τούτου τοιοῦτοι ἦσαν, ἀλλ' ἀνεμύνηντο τοῖς πολλοῖς, καὶ παραμυθίας ἀπολαμβάνοντες τῆς παρὰ τῶν πλουσίων, οὐ σφόδρα ἐφαίνοντο· νυνὶ δὲ ἡ στάσις αὕτη καὶ ἡ φιλονεικία δῆλους αὐτοὺς ἐποίησεν, ὥσπερ τὸν κυβερνήτην ὁ χειμῶν δείκνυσσι. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἴνα ὑμεῖς*

• Ita Reg. In editis hæc, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῇ; μεγίστης, deerant.

adscriberent; neque enim id ille tulisset: sed ex abundanti, volens hunc morem radicitus evellere, seipsum apposuit, ostendens, quod si se quis ipsi adscriberet a communi corpore: abscissus, sic quoque rem esse absurdam et extremæ iniquitatis. Si autem in hoc erat iniquitas, multo magis in illis qui inferiores erant. Quia igitur disiectus et divisus erat hic mos, pulcherrimus ille et utilissimus (causa enim erat caritatis, paupertatis consolatio, divitiarum moderatio, maximaque philosophiæ occasio, et doctrina humilitatis): quia igitur sciebat tanta bona esse corrupta, jure acri usus est oratione, sic dicens: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* In priori nempe accusatione, quod plurimi essent qui observarent, alio modo incepit his verbis: *Laudo autem vos, quia per omnia mei meministis;* hic vero contra: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Idcirco neque post increpationem eorum qui idolothyta comedebant, posuit illud; sed quia asperius illud erat, medio interjecto sermone de coma; ne ex asperis criminationibus in alias etiam molestas transiens acrior videretur, tunc ad asperius rursum venit, et ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Quoddam? Quod nunc dicturus sum. Quid illud est, *Præcipiens non laudo?* Vos non approbo, inquit, quod me ad consilii dandi necessitatem adduxeritis: non laudo, quod hac in re doctrina opus habueritis et admonitione mea. Viden' quomodo ab initio ostenderit rem esse admodum absurdam? Cum enim admonitione opus non habere debeat is qui peccat ad non peccandum, tunc venia indignum est peccatum. Et cur non laudas? *Quia non in melius, sed in deterius convenitis,* inquit. Hoc est, quia ad virtutem non profectum habetis. Cum oporteret enim ad meliora pergere, et majus esse proficiendi desiderium; vos morem qui jam invaluerat minuistis, atque ita minuistis, ut meo egeatis præcepto quo ad priorem redeatis ordinem. Deinde ne videretur hæc propter pauperes tantum dicere, non statim ad sermonem de mensis properat, ut ne increpationem multum timoris incutientem contemptui exponat, sed quarit dictionem acerrimam, quæ multum inferat timorem. Quid enim ait? 18. *Primum quidem convenientibus vobis in ecclesia, audio scissurus esse inter vos.* Non dicit, Audio enim vos non in communi cœnare; audio enim vos seorsim comedere, et non cum pauperibus; sed quod magis poterat ipsorum animum commovere, hoc posuit, id est, schismatis nomen, quod etiam hujusce rei causa erat: rursusque illud revocavit in memoriam, de quo in epistolæ principio dictum fuerat, et significatum ab illis qui erant Chloes. *Et ex parte credo.*

2. Ne dicerent enim, Quid si mentiantur calumniatores? neque dicit se credere, ne impudentiores illos reddat; neque rursum non credere, ne videtur frustra increpare; sed, *Partem quamdam credo,* inquit, id est, ex modica parte credo, anxios illos reddens, et ad correctionis reditum vocans. 19. *Nam et oportet hæreses esse in vobis, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.* Hæreses hic dicit, non hasce quæ de dogmatibus sunt, sed horum schismatum. Quod si etiam

dogmatum diceret, neque ita ansam daret. Nam Christus ait, *Necesse est ut veniant scandala* (Math. 18. 7), non arbitrii libertatem labefactans, neque necessitatem quamdam et vim in vitam inferens; sed quod ex mala hominum mente omnino futurum erat prædicens, futurum nempe, non ob illius prædictionem, sed ex animo eorum, qui insanabili morbo laborabant. Neque enim quia prædixit, illa facta sunt, sed quia omnino futurum erat, ideo prædixit. Etenim si ex necessitate venirent scandala, et non ex animo eorum qui illa induxerunt, supervacaneæ dixisset: *Væ homini illi, per quem scandalum venit* (Ibid). Sed hæc pluribus discernimus in ipso loco: nunc autem ad propositum veniendum est. Quod de iis hæresibus dicat, quæ circa mensas versabantur, deque hac contentione et dissensione, ex sequentibus declaravit. Cum dixissent enim, *Audio schismata esse inter vos,* non hic constitit, sed ostendens quænam schismata essent, progressus dicit, 21. *Unusquisque suam cœnam præsumit;* et rursum, 22. *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis?* Sed quod de his dicat, perspicuum est. Si autem schismata illa vocet, ne mireris: nam, ut dixi, hac dictione illos incessere vult. Si vero dogmatum schismata essent, non ita marsuete cum illis loquutus esset. Aud' igitur illum tale quidpiam dicentem, quam sit vehemens, et dum confirmat et dum increpat; confirmans quidem, ut cum dicit: *Etiamsi angelus vobis evangelizet præter id quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1. 8); increpans vero, ut cum ait: *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis* (Ibid. 5. 4). Et nunc quidem canes vocat eos qui corrumpunt, dicens, *Videte canes* (Philipp. 3. 2): nunc autem cauterio inustam habentes conscientiam (1. Tim. 4. 2), et rursus angelos diaboli. At hic nihil tale dixit, sed mansuete ac remisse. Quid est autem, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis?* Ut magis resplendeant. Hoc est autem quod vult dicere: Eos qui stabiles et firmi sunt, non modo nihil horum lædit, sed etiam magis ostendit redditque clariores. Illud enim, ut, non semper causam indicat, sed etiam sæpe rerum eventum. Ita et Christus id adhibet cum dicit: *In judicium ego veni in hunc mundum, ut non videntes videant, et videntes cæci fiant* (Joan. 9. 39). Sic et ipse Paulus, cum de lege disserens scribit: *Lex subintravit, ut abundaret delictum* (Rom. 5. 20). Sed neque lex ideo data est, ut peccata Judæorum augerentur; illud autem evenit: neque Christus ideo venit, ut videntes cæci fierent; sed propter contrariam rem: at illud ita contigit. Sic igitur et hoc loco intelligendum illud, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant.* Neque enim ideo factæ sunt hæreses, ut qui probati essent manifesti fierent; sed advenientibus iis hæresibus, hoc accidit. Hæc porro dicit, pauperes consolans, qui talem contemptum fortiter ferrent. Ideo non dixit, *Ut probati fiant,* sed, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant:* declarans illos etiam antea tales fuisse; sed commiscebantur cum plurimis, et consolationem accipientes a divitibus, non admodum conspicui erant: nunc autem

hæc dissensio et contentio manifestos illos fecit; quemadmodum gubernatorem tempestas ostendit. Neque dixit, Ut vos probati appareatis; sed, *Uti qui probati sunt, manifesti fiant*, qui nempe in vobis tales sunt. Neque enim accusans manifestos reddit, ut ne ipsos impudentiores faciat, neque laudans, ne reddat segniores; sed suspensam profert orationem, et hunc et illum singulorum conscientie adaptandum præbens. Non modo autem mihi hic pauperes videtur consolari, sed etiam eos qui mores non corruperant. Nam verisimile erat in illis esse qui ipsos servarent illi: ideoque dixit, *Partem aliquam credo*. Jure igitur eos probatos dicit, qui non modo cum aliis morem servaverant, sed etiam absque illis immobilem hanc pulchram servabant legem. Hoc autem facit, ut hos et alios his laudibus alacriores reddat. Deinde dicit quod genus peccati sit illud. Quid autem hoc est? 20. *Convenientibus, inquit, vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare*. Vides quomodo pudorem incutiens, narrantis more, jam consilium instruit? Conventus enim modus, inquit, est alius; est enim caritatis et fraternæ dilectionis: unus certe vos omnes excipit locus, et simul congregamini: mensa vero jam non similis est conventui. Nec dixit, Convenientibus vobis non in communi manducatis; sed alio modo et multo terribilius illos perstringit, dicens: *Non est Dominicam cœnam manducare*; illos ad ipsam transmittens vespem, qua tremenda mysteria tradidit Christus. Ideo etiam prandium illud vocavit cœnam: etenim illud prandium omnes communiter habuit recumbentes. Atqui non tantum interest spatii inter divites et pauperes, quantum inter doctorem et discipulos: immensum quippe illud est. Et quid dico inter doctorem et discipulos? cogita intervallum quod est inter doctorem et proditorem. Attamen et ipse cum illis recumbebat, neque illum eiecit, sed et salis consortium fecit, et mysteriorum participem.

3. Deinde interpretatur quomodo non est Dominicam cœnam manducare. 21. *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*, inquit, *ad manducandum: et alius quidem esurit, alius vero ebrius est*. Viden' quomodo illos ostendit sese magis dedecore afficientes? Nam quod Dominicum erat, proprium sibi faciunt; ita ut illi priores sint qui dedecore afficiuntur, qui mensæ suæ eam quæ maxima erat dignitatem auferunt. Quomodo et qua ratione? Quia Dominica cœna, id est, quod Domini est, commune debet esse. Quæ enim domini sunt, non hujus quidem famuli sunt, illius vero non item, sed in communi omnium. Dominicum ergo hoc dicit quod commune est. Nam si Domini tui est, ut revera est, non debes quandam ut propria avellere, sed quæ Domini sunt, communiter omnibus opponere: hoc est enim Dominicum. Nunc autem non sinis illud esse Dominicum, cum non sinis esse commune, sed seorsim epularis. Quapropter subjungit dicens: *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*. Nec dixit, Abscindit, sed *Præsumit*, sensim illos edacitatis et petulantiae accusans. Hoc declarat quod sequitur: cum hoc enim dixisset, rursus subjunxit: *Et alius*

quidem esurit, alius autem ebrius est; quæ utraque non servatæ mensuræ erant, indigentia nempe et excessus. Ecce secunda accusatio illos ipsos impetens. Prima, quod suam cœnam dedecore afficiant; secunda, quod ventrem impleant et inebriantur; et quod gravius est, esurientibus pauperibus. Quæ enim omnibus in communi apponenda erant, iis ipsi soli ingurgitati, et in insatiabilitatem et in ebrietatem deserebant. Ideo non dixit, Alius quidem esurit, alius satiatur; sed, *Ebrius est*. Horum autem utrumque per se dignum est reprehensione: nam inebriari, etiam absque eo quod despiciantur pauperes, culpa est; pauperes despiciere, absque ebrietate, est criminatione dignum: cum autem hæc simul conjuncta sunt, cogita quantus sit iniquitatis excessus. Deinde postquam absurditatem ostendit, cum magna deinceps indignatione increpationem adjicit, dicens: 22. *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnit, et confunditis eos qui non habent?* Viden' quomodo a pauperum contumelia criminationem traducat ad Ecclesiam, ut graviores redderet orationem? Ecce igitur quartam accusationem, cum non pauperes modo, sed etiam Ecclesia contumelia afficitur. Sicut enim Dominicam cœnam propriam tibi facis, sic et locum etiam, ecclesia utens ut domo tua. Ecclesia enim facta est, non ut convenientes divisi simus; sed ut qui divisi sunt conjungantur: et hoc significat conventus. *Et confunditis eos qui non habent*. Non dixit, et fame necatis eos qui non habent, sed majorem incutiens pudorem, *Confunditis*, sive pudore afficitis, ut ostendat se non alimentum tantum curare, quantum contumeliam ipsis infligam. Ecce quintam accusationem, quod non tantum esurientes despiciant, sed etiam illos pudore afficiant. Hoc autem dicebat, simul et ea quæ pauperes spectabant honorans, et ostendens illos non tantum de ventre, quantum de contumelia dolere, simul autem auditorem attrahens ad misericordiam. Cum ergo hæc absurda ostendisset, contumeliam in cœnam, contumeliam in ecclesiam, contemptumque pauperum, lenit rursus increpationis vehementiam, dicens: *Laudabo vos? in hoc non laudo*. Quod certe quis maxime miretur, quod cum vehementius increpare oporteret, postquam tot peccata recensuit et perstrinxit, hic contra lenius agat et det respirandi locum. Quanam de causa? Gravius ipsos perstrinxerat amplificata accusatione, et cum optimus sit medicus, congruentem vulneribus fecit incisionem, neque ea quæ profunda plaga opus habebant in superficie secans: audisti enim quomodo fornicatorem qui apud illos erat absciderit: neque ea, quæ lenioribus egebant medicamentis, ferro tradens. Ideo et hoc loco mansuetiore utitur sermone: alioquin etiam mitiores illos erga pauperes reddere conabatur; et ideo cum illis lenius loquitur. Deinde, cum vellet illos alio modo majori pudore suffundere, a rebus præcipuis sermonem texit: 23. *Ego enim accepi a Domino, inquit, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepi panem*, 24. *et gratias agens fregit et dixit, Accipite, manducate: hoc*

δοκιμοὶ φαίητε, ἀλλ', *ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γέ-
νωσιν*, οἱ ἐν ὑμῖν τοιοῦτοι. Οὐτε γὰρ κατηγορῶν
θήλους ποιεῖ, ὥστε μὴ ἀναίσχυτον ποιῆσαι,
οὔτε ἐγκωμιάζων, ὥστε μὴ χαυνωτέρον, ἀλλ' εἰς με-
τέρον ἀφίησι τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κάκιστον ἐκαστοῦ
τῶ συνειδότε· τὰ λεγόμενα ἀρμύζειν παρέχων. Οὐ τοὺς
πένητας δὲ ἐνταῦθα μοι δοκεῖ παραμυθεῖσθαι μόνον,
ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸ θῆος μὴ διαφθείροντας. Καὶ γὰρ
εἰκὸς εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τοὺς διατηροῦντας αὐ-
τό· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μέρος τι πιστεύω*. Εἰκότως τοί-
νων τούτους δοκίμους φησὶ, τοὺς μὴ μόνον μετὰ τῶν
ἄλλων διατηρήσαντας τὸ θῆος, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐκεί-
νων ἀκίνητον τὸν καλὸν τοῦτον φυλάξαντας νόμον.
Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἐτέρους· καὶ τοὺς διὰ τῶν
τοιοῦτων ἐγκωμίων προθυμότερον ἐργάσασθαι σπει-
δων. Εἴτα λοιπὸν λέγει καὶ αὐτὸ τοῦ ἀμαρτήματος;
τὸ εἶδος. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; *Συνερχομένων ὑμῶν
καὶ τὸ αὐτὸ φησὶν, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον
φαγεῖν*. Ὅρῳ πῶς ἐν-τρεπτικῶς, καὶ ἐν τάξει δι-
ηγῆσεως ἦδη τὴν συμβουλίην κατεσκευάσας; Τὸ μὲν
γὰρ σὺν τῇ συνόδῳ, φησὶν, ἄλλο· ἀγάπης γὰρ
ἐστὶ καὶ φιλαδελφίας· εἰς γοῦν ὑμᾶς ἅπαντας δέχεται
τόπος, καὶ ὁμοῦ συναγαλλέσθε· ἡ δὲ τράπεζα λοιπὸν
ὡς ὁμοία τῇ συνόδῳ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Συνερχομένων
ὑμῶν οὐκ ἔστι κοινῇ φαγεῖν*, οὐκ ἔστι μετ' ἀλλήλων
ἐστιαθῆναι, ἀλλὰ πάλιν ἐτέρως; καὶ πολλῶν φοβερώ-
τερον αὐτῶν καθάπτεται, λέγων, *Οὐκ ἔστι Κυρια-
κὸν δεῖπνον φαγεῖν*, ἐκείνην παραπέμπων αὐτοῦς;
ἐνταῦθεν ἦδη τῇ ἐπέτρῳ, καθ' ἣν τὰ φρικτὰ μυστή-
ρια παρέδωκεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο καὶ δεῖπνον τὸ
ἄριστον ἐπέλεσε· καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνον κοινῇ
πάντας εἶχε κατακεκλιμένους. Καίτοι γε οὐ τοσοῦτον
τὸ μέσον τῶν πλουτουμένων καὶ τῶν πεπονημένων, ὅσον
τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν· ἄπειρον γὰρ
ἐκεῖνο. Καὶ τί λέγω τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθη-
τῶν; ἐννόησον τὸ μέσον τοῦ [244] διδασκάλου καὶ
τοῦ προδότη. Ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς μετ' αὐτῶν
κατεκλίνετο, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐξέβαλεν, ἀλλὰ καὶ
ἄλλων αὐτῶ μετέδωκε, καὶ τῶν μυστηρίων κοινωνὸν
ἐποίησεν.

Υ'. Εἴτα ἐρμηνεύει πῶς οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον
φαγεῖν. *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμ-
βάνει*, φησὶν, ἐν τῷ φαγεῖν καὶ ὡς μὲν πεινᾷ, ὡς
δὲ μεθύει. Εἶδες πῶς ἰδεῖν αὐτοὺς κατασχύνον-
τας ἑαυτοὺς μᾶλλον; Τὸ γὰρ Κυριακὸν, ἰδιωτικὸν
ποιοῦσιν, ὥστε αὐτοὶ πρώτοι εἰσὶν οἱ καθυβριζόμε-
νοι, οἱ τῇ; ἑαυτῶν τραπέζης τὸ μέγιστον ἀφαιροῦν-
τες ἀξίωμα. Πῶς καὶ εἶναι τρώπῳ; Ὅτι τὸ Κυριακὸν
δεῖπνον, τουτέστι, τὸ Δεσποτικὸν, ὀφείλει κοινὸν
εἶναι. Τὰ γὰρ τοῦ δεσπότη οὐχὶ τοῦδε μὲν ἐστὶ τοῦ
οἰκέτου, τοῦδε δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κοινῇ πάντων. Τὸ
οὖν Κυριακὸν τοῦτο φησὶ τὸ κοινόν. Εἰ γὰρ τοῦ Δε-
σπότη οὐ ἐστίν, ὥστε οὖν καὶ ἔστιν, οὐκ ὀφείλεις
ὡς ἴδια ἀποσπᾶν, ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δε-
σπότη ὄντα, κοινῇ πᾶσι προτιθέναι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ
Κυριακόν. Νῦν δὲ οὐκ ἀφίης αὐτὸ εἶναι Κυριακόν, μὴ
ἀφελῆ εἶναι κοινόν, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐστιώμενος.
Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον
δεῖπνον προλαμβάνει*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποσχίζει,
ἀλλὰ, *Προλαμβάνει*, ἡρέμα καὶ εἰς λαιμαργίαν αὐ-
τοῦ; καὶ εἰς προπέτειαν διαβάλλων. Τοῦτο γοῦν καὶ
τὸ ἐξῆς θηλοῖ· εἰπὼν γὰρ τοῦτο, ἐπήγαγε πάλιν·
Καὶ ὡς μὲν πεινᾷ, ὡς δὲ μεθύει. ἅπερ ἐκάτερα

ἀμετρίας ἦν, καὶ ἡ ἐνδεια καὶ ἡ ὑπερβολή. Ἰδοὺ καὶ
δεύτερον ἐγκλημα πάλιν αὐτοὺς ἐκείνους καταβλά-
πτων. Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ δεῖπνον αὐτῶν ἀτιμά-
ζουσι· δεύτερον δὲ, ὅτι γαστριζονται καὶ μεθύουσι·
καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ τῶν πενήτων πει-
νῶντων. Ἄ γὰρ ἐμελλε κοινῇ πᾶσι προκίεσθαι, ταῦτα
οὔτοι μόνον σιτοῦμενοι, καὶ εἰς ἀπληστίαν καὶ εἰς
μέθην ἐξέβαλλον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὡς
δὲ κορέννυται, ἀλλὰ, *Μεθύει*. Τούτων δὲ ἕκαστον καὶ
καθ' ἑαυτὸ μὲν κατηγορίας ἔχον· καὶ γὰρ τὸ με-
θύειν χωρὶς τοῦ παρορᾶν πένητας ἐγκλημα, καὶ τὸ
παρορᾶν πένητας χωρὶς τοῦ μεθύειν κατηγορία· ὅταν
δὲ καὶ ὁμοῦ συνημμένα ᾖ, ἐννόησον ὅση ἡ ὑπερβολή
τῆς παρανομίας. Εἴτα δεῖξας τὴν ἀτοπίαν, μετὰ
πολλοῦ λοιπὸν τοῦ θυμοῦ τὴν ἐπιπλήξιν ἐπάγει, λέ-
γων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ
πίνειν; ἡ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ κατασφρο-
ρεῖτε, καὶ κατασχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας*; Ὅρῳ
πῶς ἀπὸ τῆς τῶν πενήτων ὑβρεως ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν
μετήγαγε τὸ ἐγκλημα, ἵνα φορτικώτερον ποιῆσιν
τὸν λόγον; Ἰδοὺ τοίνυν καὶ τετάρτην κατηγορίαν, ὅταν
μὴ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑβρίζεται.
Ὅσπερ γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιεῖς,
οὕτω καὶ τὸν τόπον πάλιν, ὡς οἰκία [245] τῇ ἐκκλη-
σίᾳ κεχρημένος. Ἐκκλησία γὰρ γέγονεν, οὐχ ἵνα
διηρημένοι ὦμεν οἱ συναλθόντες, ἀλλ' ἵνα οἱ διηρη-
μένοι συνημμένοι· καὶ τοῦτο ἡ συνόδος δείκνυσσι.
Καὶ κατασχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας. Οὐκ εἶπε,
Καὶ λιμοκτονεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ πολὺ ἐν-
τρεπτικώτερον, *Κατασχύνετε*, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ
τροφῆς αὐτῷ τοσοῦτον μέλει, ὅσον τῆς ὑβρεως τῆς
εἰς αὐτοὺς γινομένης. Ἰδοὺ καὶ πέμπτῃν κατηγορίαν,
τὸ μὴ μόνον πεινῶντας περιορᾶν, ἀλλὰ καὶ κατα-
σχύνειν αὐτοὺς. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν σεμνο-
ποιῶν τὰ κατὰ τοὺς πένητας, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ
οὕτως ὑπὲρ τῆς γαστρὸς, ὡς ὑπὲρ τῆς αἰσχύνης ἀλ-
γοῦσιν, ὁμοῦ δὲ καὶ εἰς ἔλεον ἐπισπώμενος τὸν
ἀκροατήν. Τοσαῦτα τοίνυν δείξας τὰ ἀτοπα, ὕβριν
εἰς τὸ δεῖπνον, ὕβριν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν εἰς
τοὺς πένητας γινομένην ὑπερβολήν, χαλὰ πάλιν τῆς
ἐπιτιμήσεως τὸν τόνον ἀθρόον λέγων· *Ἐπαινήσω
ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ*. Ὁ καὶ μάλιστα ἦν
τις αὐτοῦ θαυμάσιον, ὅτι ἐπιπλήξαι διον σφοδρότε-
ρον μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῶν τοσοῦτων ἀμαρτημάτων
καὶ καθάψασθαι, ὃ δὲ τούναντίον ποιεῖ μᾶλλον, ἀνίστησι
καὶ ἀναπνεύσαι δίδωσι. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ αἴτιον;
Φορτικώτερον αὐτῶν καθήκαστο τὴν κατηγορίαν αὐ-
ξήσας, καὶ λατρός ὢν ἄριστος καταλλήλως τοῖς τραύ-
μασι τὴν τομὴν ἐπάγει, οὔτε τὰ βαθεῖας δεόμενα
πληγῆς ἐξ ἐπιπολῆς τέμνων· (ἥκουσας γὰρ αὐτοῦ
πῶς τὸν πεπορνευκότα παρ' αὐτοῖς τούτοις ἀπέκο-
ψεν), οὔτε τὰ προσηνεστέρων χρῆζοντα τῶν φαρμά-
κων σιδήρου παραδιδούς. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα
πραῖτερον τῷ λόγῳ κέχρηται· καὶ ἄλλως δὲ ἡμέρους
αὐτοὺς μάλιστα ἐσπούδακε καταστήσαι τοῖς πένησι·
διὸ καὶ ὀφειμένως διαλέγεται μᾶλλον αὐτοῖς. Εἴτα
θελὼν αὐτοὺς καὶ ἐτέρωθεν ἐντρέψαι μειζῶνως, ἀπὸ
τῶν κυριωτέρων τὸν λόγον ὑφαίνει πάλιν· Ἐγὼ γὰρ
*παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, φησὶν, ὃ καὶ παρ-
έδωκα ὑμῖν· ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ,
ἣ παρεδίδото, ἔλυθεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας
ἔκλασε καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μού ἐστι
τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον· τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Τίνας; ἐνεκεν ἐνταῦθα
τῶν μυστηρίων μέμνηται; Ὅτι σφόδρα ἀναγκαῖος
εἰς τὴν παρούσαν ὑπόθεσιν ὁ λόγος ἦν οὗτος αὐτῷ.

* Sic Reg. Editi veru, καὶ δι' ἐτέρους.

Καὶ γὰρ ὁ Δεσπότης σου, φησί, τῆς αὐτῆς ἀπαντας ἡλώσας τραπέζης, καίτοι σφόδρα φρικτωδέστατης οὐσίας, καὶ πολλὴν τὴν ἀπάντων ὑπερβαίνουσας ἀξίαν· σὺ δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς σῆς ἀναξίους εἶναι ἡγῇ, τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ εὐτελοῦς, καὶ ἐν τοῖς πνευματικῶς οὐδὲν αὐτῶν σου πλεονεκτούντων, ἀρπάξεις αὐτοὺς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς· οὐδὲ γὰρ ταῦτα σά· Ἄλλ' οὕτω μὲν αὐὸ λέγει, ὥστε μὴ γενέσθαι τραχὺν τὸν λόγον· ἡμερώτερον δὲ αὐτὸν κατασκευάζει λέγων· Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδόθετο, ἔλαβεν ἄρτον. Καὶ τίνος ἔνεκεν τοῦ καιροῦ ἡμᾶς ἀναμνησθῆται, καὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης καὶ τῆς προδοσίας; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀνευ λόγου τινός, ἀλλ' ἵνα μὴ ὑπερβολῆς κατανύξῃ καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ. Κἂν γὰρ αὐτόλιθος ἦ τις; ἐννοήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, πῶς ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀδελφῶν, πῶς παρεδόθη, πῶς ἐδόθη, πῶς ἀπήχθη, πῶς ἐδικάσθη, πῶς καὶ τὰ ἐξῆς ἔπαθεν ἀπαντα, κηροῦ γίνεται [246] ἀπαλώτερος, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάσσεται καὶ τῆς ἐνταῦθα φαντασίας ἀπάσης. Διὰ τοῦτο πάντων ἐκείνων εἰς μνήμην ἡμᾶς ἄγει, διὰ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης καὶ τῆς προδοσίας ἐντρέπων καὶ λέγων, ὅτι Ὁ μὲν Δεσπότης σου καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ σου· σὺ δὲ τῷ ἀδελφῷ οὐδὲ σιτίῳ μεταδίδως ὑπὲρ σου;

δ'. Πῶς δὲ φησι, παρὰ τοῦ Κυρίου παρειληφέναι; οὐδὲ γὰρ παρῇν τότε, ἀλλὰ τῶν διωκόντων ἦν. Ἴνα μάθῃς ὅτι οὐδὲν πλέον ἔχει ἐκείνη ἢ τράπεζα τῆς μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ σήμερον αὐτός ἐστιν ὁ πάντα ἐργαζόμενος καὶ παραδίδους, ὥστε καὶ τότε. Οὐδὲ τοῦτο δὲ μόνον τῆς νυκτὸς ἀναμνησθῆται ἐκείνης, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐτέρως ἡμᾶς κατανύξῃ. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνων μάλιστα μεμνήμεθα τῶν ῥημάτων, ὧν ἂν τελευταῖον παρὰ τῶν ἀπώντων ἀκούσωμεν, καὶ πρὸς τοὺς κληρονόμους τοὺς ἐκείνων, εἰ τολμήσαιεν αὐτῶν παραθεῖναι τὰς ἐντολὰς, ἐντρέποντες αὐτοὺς λέγομεν, Ἐννοήσατε ὅτι ταύτην ὑστέραν ἀφῆκε πρὸς ἡμᾶς τὴν φωνὴν ὁ πατήρ, καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἡς ἐμελλεν ἐκπνεῖν ταῦτα ἐπάρακτεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος καὶ ἐντεῦθεν φρικτὸν ποιῆσαι τὸν λόγον βουλόμενος, Ἀναμνησθετε, φησὶν, ὅτι ταύτην ἐσχάτην ὁμὴν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ, ἣ καὶ σφάττεσθαι ὑπὲρ ὁμῶν ἐμελλε, ταῦτα ἐνετέλλετο, καὶ παραδίδους ὁμῖν τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο, μετ' ἐκεῖνο οὐκέτι προσέθηκεν ἕτερον. Εἴτα καὶ αὐτὰ λοιπὸν διηγεῖται· τὰ γεγενῆμενα λέγων ὅτι, Ἐλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· Ἀδελφε, φάγετε· τοῦτό μοι ἔστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὁμῶν κλόμενον. Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίᾳ προσέρχῃ, καὶ σὺ μὴδὲν ἀνάξιον ποιεῖς τῆς εὐχαριστίας, μὴδὲ καταίσχυς τὸν ἀδελφόν, μὴδὲ περιόρα πεινῶντα, μὴ μέδω, μὴ ὑβρίζῃς τὴν Ἐκκλησίαν. Προσέρχῃ γὰρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὧν ἀπέλαusas. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς ἀμοιβὴν ἀποδίδω, καὶ μὴ ἀπόσχῃ σεαυτὸν τοῦ πληροῦν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐξίσως ἔδωκε λέγων, Ἀδελφε, φάγετε. Ἐκεῖνος τὸ σῶμα ἐξίσως· ἔδωκε, σὺ δὲ οὐδὲ τὸν κοινὸν ἄρτον δίδως ἐξίσως; καὶ γὰρ ὑπὲρ ἀπάντων ὁμοίως ἐκλάσθη, καὶ σῶμα γέγονεν ὑπὲρ ἀπάντων ἐξίσως. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἑμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὅσκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν. Τί λέγεις; ἀνάμνησιν τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς, καὶ πένητας παρορᾷς, καὶ οὐ φρίττεις; Ἄλλ' εἰ μὲν υἱὸς ἡ ἀδελφοῦ τετελευτηκότος ἀνάμνησιν ἐπιείκεις, ἐπλήγῃς ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδήτος, εἰ μὴ

τὸ ἔθος ἐπλήρωσας, καὶ πένητας ἐκάλεσας· τὴν δὲ τοῦ Δεσπότη σου ποιῶν ἀνάμνησιν, οὐδὲ τραπέζης ἀπλῶς μεταδίδως; Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησὶν, ὅτι; Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν; Ἦν γὰρ καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ποτήριον, αἱ σπονδαὶ καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων· καὶ γὰρ μετὰ τὸ θῦσαι ποτήριον [247] καὶ φιάλῃ τὸ αἷμα δεχόμενοι οὕτως ἐσπενδον. Ἐπεὶ οὖν ἀντὶ αἵματος ἀλόγων αἷμα εἰσῆγαγε τὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ τις θορυβηθῇ τοῦτο ἀκούων, ἀνέμνησε τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐκείνης. Εἴτα εἰπὼν περὶ τοῦ δεῖπνου ἐκείνου, συνάπτει τὰ παρόντα τοῖς τότε, ἵνα, ὡς ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ἐσπέρᾳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι σιτιβάδω, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν ταύτην, οὕτω καὶ νῦν διακίευνται, καὶ φησιν· Ὅσκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ὅσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρτου καὶ ἐπὶ τοῦ ποτηρίου, Εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν ποιεῖτε τοῦτο, ἐξῇ, τὴν αἰτίαν ἐκκαλύπτων ἡμῖν τῆς τοῦ μυστηρίου δόσεως, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταύτην εἶναι λέγων ἀρχοῦσαν ἡμῖν εἰς εὐλαβείας ὑποθεσιν· ὅταν γὰρ ἐννοήσῃς τί πέπονθεν ὁ Δεσπότης σου διὰ σέ, φιλοσοφώτερος ἐστὶ· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα φησιν· Ὅσκις ἂν ἐσθίητε, τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. Καὶ τοῦτο ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν ἐστιν. Εἴτα δεικνύς ὅτι ἕως τῆς συντελείας αὐτὸ μένει, φησὶν· Ἔως ἂν ἔλθῃ. Ὅστε δὲ ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἡ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχὸς ἐστίμι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Τί δῆπote; Ὅτι ἐξέχεεν αὐτὸ, καὶ σφαγὴν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηεν, οὐκέτι θυσίαν. Ὅσπερ οὖν καὶ τότε οἱ κεντήσαντες οὐχ ἵνα πίωσιν ἐκέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μετιῶν, καὶ μὴδὲν ἐντεῦθεν καρπούμενος. Εἶδες πῶς φοβερὸν τὸν λόγον ἐποίησε, καὶ μετ' ὑπερβολῆς αὐτῶν καθήκοντο πάσης, δεικνύς ὅτι εἰ οὕτω μέλλοιεν πίνειν, ἀναξίως μετέχουσι τῶν προκειμένων. Πῶς γὰρ οὐκ ἀναξίως, ὁ περιορῶν πεινῶντα; ὁ καταισχύνων πρὸς τῷ περιδεῖν; Εἰ γὰρ τὸ μὴ δοῦναι πένησιν ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, κἂν παρθένος ἦ τις. Μᾶλλον τὸ μὴ θαυμάσιως δοῦναι· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι ἔλαον εἶχον, ἀλλὰ θαυμάσιως οὐκ εἶχον· τὸ καὶ τοσαῦτα ἄτοπα ἐργάσασθαι, ἐννόησον ἡλίχην ἔσται κακόν.

ε'. Ποῖα ἄτοπα; φησί. Τί λέγεις, ποῖα ἄτοπα; Τραπέζης μετέσχες τοιαύτης, καὶ πάντων ὀφείλων ἡμερώτερος εἶναι καὶ τῶν ἀγγέλων ἱσος, πάντων ὁμώτερος γέγονας· αἵματος ἑγεῖσω Δεσποτικού, καὶ τὸν ἀδελφὸν οὐδὲ οὕτως ἐπιγινώσκεις· καὶ ποίας ἀξίως εἰ συγγνώμης; Καίτοι εἰ καὶ πρὸ τούτου ἡγνῶεις, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὸν ἐπιγινώσκεις ἔχρη· νῦν δὲ καὶ αὐτὴν ἀτιμάζεις τὴν τράπεζαν, τὸν ἐκείνης καταξιώθεντα μέτοχον εἶναι τῶν σὺν οὐχ ἡγούμενος ἀξίον εἶναι σιτίῳ. Οὗ ἤκουσας πόσα ἔπαθεν ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτῶν; πῶς δωρεὰν ἐξενεχθεῖσαν ἀκυρον ἐποίησεν; οὐκ ἐννοεῖς τίς ὦν τίς γέγονας; οὐκ ἀναμνησκεις σεαυτὸν, ὅτι τούτου τοῦ πένητος ἐν χρήμασι πολλὴ πτωχότερος ἢ ἐν κατορθώμασι, μυρίων γέμων ἁμαρτημάτων; Ἄλλ' ὅμως πάντων σε ἐν-ἴνων ἀπῆλλαξεν ὁ Θεός, καὶ τραπέζης ἡξίωσε τοιαύτης· σὺ δὲ αὐδὲ οὕτω φιλανθρωπότερος γίνῃ. Οὐκοῦν οὐδὲν ἕτερον λείπεται, ἢ καὶ τὸ σε παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς. [248] Τούτων καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν τῶν ῥημάτων πάντες, ὅσοι ἐνταῦθα μὲν

est corpus meum, quod pro vobis frangitur : hoc facite in meam commemorationem. Cur hic mysteriorum me-
minit? Quia valde necessarium erat ad præsens argu-
mentum tali uti sermone. Nam Dominus tuus, inquit,
eadem omnes mensa dignatus est; etsi illa admodum
tremenda erat, omniumque dignitatem valde superab-
bat: tu vero illos tua indignos esse putas, illa inquam
parva et vili; et cum in spiritualibus nihil plus ha-
beant quam tu, in sensibilibus illos spoliis: neque
enim hæc tua sunt. Sed non hoc quidem efficit, ne
asporior esset sermo, illum vero mansuetiorem efficit
dicens: *Quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradeba-
tur, accepit panem.* Et qua de causa tempus nobis
commemorat, et vesperam illam et proditorem?
Non sine causa et ratione, sed ut supra modum com-
pungeret etiam a tempore. Etiam si enim lapis sit ali-
quis, si cogitet illam noctem, quomodo cum discipulis
erat tristis, quomodo traditus est, quomodo ligatus
et abductus, quomodo judicatus est, et quo pacto
cætera omnia sequentia pertulit, cera mollior efficitur,
a terra abstrahitur et ab omni hujus sæculi fastu.
Ideo omnia illa nobis in memoriam revocat, per tem-
pus et mensam et proditorem pudore suffundens et
dicens: Dominus tuus seipsum pro te tradidit; tu vero
fratri neque cibum das pro teipso?

4. Quomodo autem dicit se accepisse a Domino?
neque enim tunc aderat, sed ex numero persequen-
tium erat. Ut discas nihil plus habere illam mensam,
quam illa quæ postea fuit. Nam et hodie ille est qui
omnia efficit et tradit, ut et tunc. Non ideo tantum
illam noctem commemorat, sed et ut alio modo nos
compungat. Ut enim illorum maxime verborum re-
cordamur, quæ ultima audimus a decedentibus; et
heredibus eorum, si audeant illorum præcepta trans-
gredi, ut pudore afficiamus, dicimus: Cogitate patrem
vestrum hanc ultimam emisisse vocem, et usque ad
diem, qua expiraturus erat, hæc mandavisse: sic et
Paulus inde volens dictum illud tremendum reddere,
Recordamini, inquit, quod hanc ultimam vobis de-
derit mysterii institutionem, et in ipsa nocte, qua pro
vobis occidendus erat, hæc præceperit, et tradens
nobis illam cenam, post illam non aliud adjecerit.
Deinde illa quæ tunc facta fuisse narrat: *Accipit pa-
nem, et cum gratias egisset, fregit et dixit: Accipite,
manducate; hoc est corpus meum quod pro vobis fran-
gitur.* Si ergo propter eucharistiam accedis, tu nihil
eucharistiæ indignum facito, neque pudore afficias
fratrem, nec esurientem despicias, ne inebrieris, ne
Ecclesiam contumelia afficias. Accedis gratias agens
pro iis quæ accepisti: ergo et tu vicem repende, ne-
que te abscindas a proximo. Etenim Christus omni-
bus æqualiter dedit dicens, *Accipite, comedite.* Ille
corpus æqualiter dedit; tu vero ne commune qui-
dem panem æqualiter das? nam pro omnibus similiter
fractum est, et ex æquo fuit corpus pro omnibus. 25.
*Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic
calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc fa-
cite, quotiescumque biberitis, in meam commemoratio-
nem.* Quid dicis? commemorationem Christi facis, et

pauperes despicias, nec exhorrescis? Sed si filii aut
fratris mortui commemorationem faceres, a con-
scientia pungereris, si non morem sequutus esses et
pauperes vocavisses: cum autem Domini tui commemo-
rationem facis, neque mensæ saltem consortium
das. Quid vero sibi vult illud: *Hic calix novum testa-
mentum est?* Veteris enim testamenti calix erant
libamina et sanguis brutorum: postquam enim sacri-
ficaverant, in calice et phiala sanguinem excipientes,
sic libabant. Quia igitur pro sanguine brutorum
sanguinem suum induxit; ne quis turbaretur hoc
audiens, in memoriam revocavit vetus illud sacrificium.
Deinde de cœna illa loquutus, præsentia iis quæ tunc
erant conjungit: ut quasi in illa vespera, in eodem-
que strato recumbentes, et ab ipso Christo hoc sacri-
ficium accipientes, ita et nunc afficiantur; et ait:
26. *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et
calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec
veniat.* Sicut enim in pane et in calice dixit Christus,
Hoc facite in meam commemorationem, causam nobis
aperiens dati mysterii, et cum aliis hoc etiam dicens,
ipsam nobis satis esse ad pietatis argumentum: cum
enim cogitaveris quid Dominus tuus sit perpessus
propter te, magis philosophus eris: sic et Paulus hic
ait, *Quotiescumque manducabitis, mortem ejus annun-
tiabitis.* Et hæc est illa cœna. Deinde cum ostendisset,
quod usque ad consummationem illa maneat, ait,
Donec veniat. 27. *Itaque quicumque manducaverit pa-
nem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit
corporis et sanguinis Domini.* Quare? Quia effudit il-
lum, et ea res mactationem exhibuit, non jam sacri-
ficium. Ut ergo tunc qui transfixerunt, non ut bibe-
rent transfixerunt, sed ut effunderent: ita etiam qui
indigne participat, et nihil hinc fructus percipit. Vi-
den' quam terribilem sermonem fecerit, et quam
valide illos perstrinxerit, ostendens quod si sic bibi-
turi sint, indigne sint propositorum participes? Quo-
modo enim non indigne qui despiciat esurientem, qui
despiciendo pudore suffundit? Nam si non dare pau-
peribus ejicit ex regno cælorum, etiam si qua sit
virgo; imo etiam si non largiter detur; nam illæ vir-
gines oleum habebant, sed non largiter habebant:
tam multa absurda fecisse, cogita quantum erit ma-
lum.

5. Quæ absurda, inquit? Quid dicis, qualia ab-
surda? Talis mensæ particeps fuisti, et cum omnium
mitissimus esse debuisses et par angelis, omnium
crudelissimus effectus es. Gustasti sanguinem Domi-
nicum, et neque fratrem ita agnoscis; et qua dignus
vanus fueris? Quamquam etsi antea ignorabas, a
mensa illum agnoscere oportuit: nunc autem ipsam
etiam mensam dedecoras, dum illum qui dignatus est
illius particeps fieri, ne cibis quidem tuis æquum
existimas. Non audisti quanta passus est ille qui cen-
tum denarios exigebat? quomodo sibi collatum do-
num irritum fecerit? non cogitas quis cum esses, quis
effectus fueris? non recordaris te hoc in pecuniis
paupere longe fuisse pauperiorem in bonis operibus,
cum mille peccatis plenus esses? Attamen ab his om-
nibus te liberavit Deus, teque tali mensa dignatus

est: tu vero ne sic quidem benignior effectus es. Itaque nihil aliud restat, quam ut traharis tortoribus. Hæc verba nos quoque omnes audiamus, quotquot cum pauperibus ad sacram hanc mensam accedimus. Hinc autem egressi, ne illos quidem respexisse videmur, sed et ebrii sumus et esurientes prætercurrimus: quæ de re tunc Corinthii accusabantur. Et quandonam, inquires, hoc fit? Semper quidem, præcipue vero in diebus festis, cum maxime fieri non oporteret. Tunc enim post communionem statim excipit ebrietas et pauperum contemptus: et postquam sanguinem recepisti, cum jejuni tibi tempus est et sobrietatis, debaccharis et comessaris. Et si quid boni perceperis in prandio, caves ne alio pravo cibo priorem labefactes: cum autem spiritualem cibum acceperis, satanicas inducis delicias. Cogita quid apostoli fecerint, cum illas sacras percepissent cœnas: nonne ad orationem convertebantur et ad hymnos celebrandos? nonne ad sacra pervigilia? nonne ad doctrinam longam, quæ magna plena erat philosophia? magna quippe et mirabilia tunc illi enarrabat et præcipiebat, abscedente Judo, ad vocandos illos qui ipsam in crucem acturi erant. Non audisti quomodo illa tria millia hominum, qui communionis participes erant, semper perseverabant in oratione et in doctrina, non in ebrietatibus, non in comensationibus? Tu vero antequam percipias quidem, jejunas, ut quomodocumque dignus communione videaris, ubi autem percepisti, cum oporteret te temperantiam argere, omnia perdis. Atqui non par res est antea jejunare, et postea: in utroque enim tempore temperantem esse oportet, maxime vero postquam sponsum excepisti: antea quidem, ut dignus sis qui accipias; postea vero, ne indignus videaris illa quæ accepisti. Quid ergo, jejunandumne est postquam acceperim? Non hoc dico, neque te cogo. Bonum quidem hoc quoque esset; verum non vim infero, sed adhortor ne te deliciis impleas extra mensuram. Si enim numquam oporteat deliciari; hoc enim declaravit Paulus dicens, *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6); multo magis tunc morietur. Si autem delicia mors sunt mulieri, multo magis viro; et si alio tempore deliciae perdunt, multo magis post perceptam mysteriorum communionem. Tu autem pane vitæ accepto, rem morte dignam facis, et non horrescis? nescis quam multa mala ex deliciis inducantur? risus intempestivus, incondita verba, scurrilitas perniciæ plena, nugæ inutiles et alia quæ ne fas quidem est dicere. Et hæc facis postquam ad Christi mensam excepisti, illo die quo dignatus fuisti carnes ejus lingua tangere. Quisquis ergo sis, ne hæc fiant,

expurga dexteram tuam, linguam, labia, quæ ingressui Christi vestibula fuere; et apposita mensa scensibili, ad illam mensam mentem intende, ad cœnam Dominicam, ad vigiliis discipulorum illa sacra nocte; imo vero, si quis accurate examinaverit, præsentia nox sunt. Vigilemus ergo cum Domino, compungamur cum discipulis. Procul tempus est, non ebrietatis, semper quidem, maxime autem in die festo. Dies festus enim ideo institutus est, non ut turpiter agamus, non ut peccata accumulamus, sed ut quæ admixta fuere de medio tollamus. Et scio quidem me in casum hæc dicere, sed non finem dicendi faciam. Etiam si enim omnes non audieritis, sed non omnes repugnabitis; imo vero si omnes repugnatis, mihi quidem major merces, vobis autem gravius judicium. Ne igitur gravius eveniat, ideo finem dicendi non faciam: fortassis enim, fortassis ex frequenti monitione scopum attingam. Ideo obsecro, ut ne in judicium et damnum hoc faciamus, nutriamus Christum, potum ipsi demus, induamus illum: hæc illa mensa digna sunt. Audisti sacros hymnos? vidisti nuptias spirituales? exceptus fuisti ad mensam regiam? repletus es Spiritu sancto? choros egisti cum Seraphinis? socius fuisti supernarum potestatum? Ne tantam lætitiā abjicias, ne effundas thesaurum, ne inducas ebrietatem meroris matrem, diaboli gaudium, mille mala parientem. Hinc enim est somnus morti similis, hinc sopores, morbi, obliuio, mortis imago. Sane vino ingurgitatus nolueris cum amico congredi; et Christum intus habens, quæso te, tantam audeas inficere temulentiam? At delicias amas? Ergo ideo ebrietati finem impone. Nam ego te in veris deliciis versari volo, quæ numquam marcescant. Quenam ergo sunt veræ deliciae, quæ semper floreat? Ad prandium invita Christum, tua illi imperti, vel potius sua: hoc interminabilem habet et semper florentem voluptatem. At non hæc sensilia: statim enim cum apparuere evanescent; et qui deliciis operam dedit, non meliore conditione erit, quam qui non delictus est; imo pejore erit. Nam ille quidem quasi in portu sedet; hic vero ceu torrentem quemdam et morborum obsidionem excepit, et ne hanc quidem ferre potest tempestatem. Ne hæc itaque contingant, moderationem æceterum. Ita enim et corpore bene valebimus, et animam in tuto collocabimus, et a præsentibus futurisque malis liberabimur: a quibus utinam omnes eruti, regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

28. *Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat.*

4. Quid sibi volunt hæc verba, cum aliud sit hoc propositum argumentum? Hic mos est Paulo, ut jam prius dixi, non solum illa tractare quæ sibi proposita

sunt, sed si quid aliud hæc tractanti inciderit, id quoque magno studio persequi; maxime cum de rebus admodum necessariis et urgentibus agitur. Etenim cum de iis qui nuptias contraxere ageretur, et incidit in sermonem de servis, fortiter et multis hæc

μετὰ τῶν πεινήτων προσερχόμεθα τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ ταύτῃ ἐξελθόντες· δὲ ἐξω, οὐδὲ θεωρεῖναι δοιοῦμεν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ μεθύομεν καὶ πεινῶντας παρατρέχομεν· ἃ καὶ Κορίνθιοι τότε ἐνεκαλοῦντο; Καὶ πότε τοῦτο γίνεται; φησὶν. Ἄει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὅτε μάλιστα γίνεσθαι οὐκ ἔχρη. Καὶ γὰρ τότε μετὰ τὴν κοινωνίαν εὐθέως μέθη διαδέχεται, καὶ πεινήτων ὑπεροφία· καὶ τοῦ αἵματος μεταλαβὼν, ὅτε νηστεία· σοὶ καιρὸς καὶ νήψεως, παροινεῖς καὶ κωμάζεις. Κἂν μὲν τι χρηστὸν τύχῃς ἡριστηκώς, φυλάττεας αὐτὸν, ὥστε μὴ ἐτέρῳ ἐδύσματι πονηρῶ λυμῆνασθαι τὸ πρότερον· πνεῦμα δὲ ἱστιάσεις, σατανικὴν ἐπιστάσεις τρυφήν. Ἐνόησον, ὅτε μεταλάβον οἱ ἀπόστολοι τῶν ἱερῶν δείπνων ἐκείνων, τί ἐποίησαν· οὐχὶ εἰς εὐχὰς ἐτράπησαν καὶ ὑμνήσας; οὐχὶ εἰς παννυχίδας ἱεράς; οὐχὶ εἰς διδασκαλίαν τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας; τὰ γὰρ μεγάλα καὶ παράδοξα τότε αὐτοῖς διηγείτο καὶ παρήγγελλεν, ἀπελθόντος τοῦ Ἰούδα καλεῖσαι τοὺς μέλλοντας αὐτὸν σταυροῦν. Οὐκ ἤκουσας πῶς καὶ οἱ τρισχιλιοὶ οἱ τῆς κοινωνίας ἀπολαύοντες διαπαντός ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, οὐ μέθαις καὶ κώμοις; Σὺ δὲ πρὶν ἢ μὲν μεταλαβεῖν νηστεύεις, ἵνα ὅπωςδὴποτε ἄξιός φανῇς τῆς κοινωνίας· ὅταν δὲ μεταλάβῃς, δέον σε ἐπιτείνειν τὴν σωφροσύνην, πάντα ἀπολλύεις. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸ τούτου νήφειν, καὶ μετὰ ταῦτα· δεῖ μὲν γὰρ ἐν ἐκτερέῳ σωφρονεῖν, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νυμφίον· πρὸ τούτου μὲν, ἵνα ἄξιός γένῃ τοῦ λαβεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα, ἵνα μὴ ἀνάξιός φανῇς ὡς Ἰαβες. Τί οὖν, νηστεύειν δεῖ μετὰ τὸ λαβεῖν; Οὐ λέγω τοῦτο, οὐδὲ καταναγκάζω. Καλὸν μὲν γὰρ καὶ τοῦτο· πλὴν οὐ βιάζομαι τοῦτο, ἀλλὰ παραινῶ μὴ τρυφᾶν εἰς ἀπλησίαν. Εἰ γὰρ οὐδέποτε χρὴ τρυφᾶν, καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Ἡ δὲ σκαταλώσα ζωὴα τέθνηκε, πολλῶ μᾶλλον τότε τεθνήσκει. Εἰ δὲ γυναικὶ ἡ τρυφὴ θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἀνδρὶ· καὶ εἰ ἐν ἄλλῳ καιρῷ τοῦτο γινόμενον ἀπόλλυσι, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὴν τῶν μουστηρίων κοινωνίαν. Σὺ δὲ ἄρτον ζωῆς λαβὼν, πρᾶγμα θανάτου ποιεῖς, καὶ οὐ φρίττεας; οὐκ οἶσθα ὅσα ἀπὸ τρυφῆς ἐπιεισέρχεται κακὰ; γέλως ἀκαιρός, ῥήματα ἄκατα, εὐτραπιλία ἁλόθρου γέμουσα, φλυαρία ἀνόητος, τὰ ἅλλα ἃ μὴδὲ εἰπεῖν καλόν. Καὶ ταῦτα ποιεῖς τραπέζης ἀπολαύσας Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν διψασθαι διὰ γλώττης τῶν σαρκῶν αὐτοῦ κατηξιώθης. Πᾶς οὖν, ἵνα ταῦτα μὴ γίνῃται, καθάγουζέ σου τὴν δεξιάν, τὴν γλῶτταν, τὰ χεῖλη, ἅπερ ἐγένετο πρόθυρα τῇ ἐπιτάσει τοῦ Χριστοῦ· καὶ τράπεζαν παραθεῖς αἰσθητὴν, πρὸς ἐκεί-

νην τὴν τράπεζαν τὸν νοῦν ἀνέτεινον, πρὸς τὸ δεῖπνον τὸ Κυριακόν, πρὸς τὴν ἀγρυπνίαν τῶν μαθητῶν τὴν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὴν [249] ἱεράν· μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ τὰ παρόντα νύξ. Γρηγορῶμεν τοίνυν μετὰ τοῦ Δεσπότου, κατανυγώμεν μετὰ τῶν μαθητῶν. Εὐχῶν ὁ καιρὸς, οὐ μέθης, ἀει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ἑορτῇ. Ἑορτὴ γὰρ διὰ τοῦτο γίνεται, οὐχ ἵνα ἀσχημονώμεν, οὐχ ἵνα ἀμαρτήματα συνάγωμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ θντα ἀνέλωμεν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι εἰκὴ ταῦτα λέγω, ἀλλ' οὐ πιύσομαι λέγων. Κἂν γὰρ μὴ πάντες ὑπακούσητε, ἀλλ' οὐδὲ πάντες παρακούσεσθε, μᾶλλον δὲ, κἂν πάντες παρακούσητε, ἐμοὶ μὲν μέζων ὁ μισθός, ὑμῖν δὲ πλεον τὸ κρίμα. Ἴν' οὖν μὴ γένῃται πλεον, διὰ τοῦτο οὐ παύσομαι λέγων· ἴσως γὰρ, ἴσως τῇ συνεχεῖ καθάψομαι. Διὸ παρακαλῶ, ἵνα μὴ εἰς κρίμα τοῦτο ποιῶμεν, θρέψωμεν τὸν Χριστὸν, ποτίσωμεν, ἐνδύσωμεν· ταῦτα τῆς τραπέζης ἐκείνης ἔξια. Ἐκουσας ὕμνων ἱερῶν; εἶδες γάμον πνευματικόν; ἀπείλασας τραπέζης βασιλικῆς; ἐνεπλήσθης Πνεύματος ἁγίου; συνεχόρευσας τοῖς Σαραφίμ, κοινωνὸς ἐγένου τῶν ἄνω δυνάμεων; Μὴ ῥίψης χαρὰν τοσαύτην, μὴ ἐκχέης τὸν θησαυρὸν, μὴ ἐπισαγάγῃς μέθην τὴν τῆς ἀθυμίας μητέρα, τὴν τοῦ διαβόλου χαρὰν, τὴν μυρία τίττουσαν κακὰ. Καὶ γὰρ ὕπνος θανάτω ὁμοκῶς ἐντεῦθεν καὶ καρηθαρίας καὶ νόσοι καὶ λήθη καὶ νεκρότητα· εἰκῶν. Εἶτα φίλῳ μὲν οὐκ ἂν ἔλοιό συντυχεῖν οἰνωμένος, τὸν δὲ Χριστὸν ἔκδοι ἔχων τελεμῆς, εἰπέ μοι, τοσαύτην ἐπεμβάλεῖν μέθην; Ἄλλα τρυφῆς ἔρξ; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο παῦσαι μεθύων. Καὶ γὰρ ἐγὼ σε βούλομαι τρυφᾶν, ἀλλὰ τὴν ὄντως τρυφήν, τὴν οὐδέποτε μαραινομένην. Τίς οὖν ἡ ὅντως τρυφή καὶ διηνεκῶς ἀνθεῖσα; Κάλεσον ἐπ' ἄριστον τὸν Χριστὸν, μετὰ δὲ αὐτῷ τῶν σῶν, μᾶλλον δὲ τῶν αὐτοῦ· τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀπέραντον ἔχει καὶ ἀκμάζουσιν διηνεκῶς. Ἄλλ' οὐ τὰ αἰσθητὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφάνη καὶ ἠφανίσθη, καὶ ὁ τρυφῆσας οὐδὲν ἀμεινον διακρίσεται τοῦ μὴ τρυφῆσαντος, μᾶλλον δὲ χειρόν. Ὅ μὲν γὰρ ὥσπερ ἐν λιμένι κἀθήται, οὗτος δὲ χειμάρρῳ τινὰ καὶ παλιορρίαν νοσημάτων ἐδέξεται, καὶ οὐδὲ ἐνεγκεῖν τὴν ζάλην ταύτην δύναται. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γένῃται, τὴν συμμετρίαν διώκωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ σῶμα εὖ διαχεισόμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσομεν, καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἀπαλλαγθόμεθα κακῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμεῖς; ἀπαλλαγέντας, τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[250] ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πί-
νέτω.

α'. Τί βούλεται ταῦτα τὰ ῥήματα, εἰσέρας ὑποθέσεις τῆς προκειμένης οὐσης; Ἔθος τοῦτο τῷ Παύλῳ,

ὥσπερ καὶ ἐμπροσθεν ἐφθην εἰπὼν, μὴ μόνον ἐκείνα ἐργάζεσθαι, ἅπερ αὐτῷ προκειμένα ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερος παρεμπόση λόγος τῇ ὑποθέσει, καὶ τούτῳ μετὰ πολλῆς ἐπιχειρῆσαι τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ σφέτερα ἀναγκαίων καὶ κατεπειγόντων ᾖ.

Καὶ γὰρ ὅτε τοὺς γεγαμηκόσι διελέγαστο, καὶ ὁ τῶν οἰκετῶν αὐτῷ παρενέπεισε λόγος, σφόδρα γενναίως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὸν κατεσκεύασε· καὶ ὅτε περὶ τοῦ μὴ δεῖν κρίνεσθαι ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλεγε, καὶ τότε εἰς τὴν περὶ κλεονεξίας ἐμπειῶν νοουθεσίαν, πολλὰ καὶ περὶ ταύτης διελέχθη τῆς ὑποθέσεως· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα παποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς τῶν μυστηρίων ἐδεήθη μνήμης, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ἐπελθεῖν τῇ ὑπόθεσιν· οὐδὲ γὰρ ἡ τυχοῦσα ἦν. Αὐτὸ καὶ σφόδρα φοβερῶς περὶ αὐτῆς διελέχθη, τὰ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν κατασκευάζων, τὸ μετὰ καθαροῦ προσώπου συνειδότες αὐτοῖς. Ὅθεν οὐδὲ τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένους ἡρεκίσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα προστίθησι λέγων· *δοκιμάζτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν*· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν· *Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε*· οὐ καθάπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν νῦν, καιρῷ προσιδόντες ἄλλων, ἢ σπουδῇ γνώμης. Οὐ γὰρ ὅπως παρεσκευασμένοι καὶ τὰ κακὰ ἑαυτῶν ἐκκαθάραντες καὶ κατανύξιως πληρωθέντες προσελθόμενοι σκεπτόμεν, ἀλλ' ὅπως ἐν ἑορταῖς, καὶ ἡνίκα ἂν ἅπαντες·

Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Παῦλος ἐκέλευεν, ἀλλ' ἕνα κριτὸν οἶδε προσδοῦν καὶ κοινωνίας, τοῦ συνειδότες τὴν καθαρότητα. Εἰ γὰρ αἰσθητῆς οὐκ ἂν ποτε μεταλλάβοιμεν τραπέζης πυρέτιοντες καὶ χυμῶν γέμοντες πονηρῶν, ὥστε μὴ ἀπολέσθαι· πολλῷ μᾶλλον ταύτης ἀπειθεῖν ἡμῖν οὐ θέμις μετὰ ἐπιθυμιῶν ἀτόπων, αἱ πυρετῶν εἰσι χαλεπώτεροι. Ὅταν δὲ ἐπιθυμίας ἀτόπους εἴπω, καὶ τὰς τῶν σωμάτων λέγω καὶ τὰς τῶν χρημάτων καὶ τὰς τῆς ὀργῆς καὶ τὰς τῆς μνησικαχίας, καὶ πάσαι· ἀπλῶς τὰς ἀτόπους. Καὶ δεῖ τὸν προσιδόντα, πάντα ἐξαντλήσαντα ταῦτα, οὕτω τῆς καθαρᾶς ἐκείνης ἀπειθεῖν θυσίας, καὶ μήτε βρθύμῳς διακείμενον καὶ ταραττώμενον, ἀναγκάζεσθαι διὰ τὴν ἑορτὴν προσιδεῖν, μήτε αὐ κατανυγνέειν καὶ παρεσκευασμένον, καλύεσθαι διὰ τὸ μὴ εἶναι ἑορτήν. Ἐορτὴ γὰρ ἔργων ἀγαθῶν ἐστὶν ἐπίβειξις, καὶ ψυχῆς εὐλάβεια, καὶ πολιτείας ἀκριβεία· κλὴν ταῦτα ἔχῃς, διαπαντὸς ἑορτάζειν θυγήσῃ, καὶ διαπαντὸς προσιδεῖν. Διὰ τοῦτό φησι, *δοκιμάζτω δὲ ἑαυτὸν ἕκαστος*, καὶ τότε προσίτω. Καὶ οὐχ ἕτερον ἐτέρῳ κελεύει δοκιμάσαι, ἀλλ' αὐτὸν ἑαυτὸν, ἀθμολογούντων ποίων τὸ δικαστήριον, ἀμάρτυρον τὸν ἔλεγχον. Ὁ γὰρ ἐσθλὸς καὶ πίστεως ἀναξίως, [231] τοῦ Κυρίου κρίμα ἑαυτῷ ἐσθλὸς καὶ πίστεως. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· ἡ τοσοῦτων ἀγαθῶν αἰτία, καὶ ζωὴν βρούσασα· τράπεζα, αὕτη κρίμα γίνεται; Οὐ παρὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, φησὶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ προσιδόντος προαίρεσιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ παρουσία αὐτοῦ, ἡ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ ἀπόρρητα κομίσασα ἡμῖν ἀγαθὰ, τοὺς μὴ δεξαμένους αὐτὴν μᾶλλον κατέκρινεν· οὕτω καὶ τὰ μυστήρια μείζονος ἐφ' ἧς κολάσεως γίνεται τοῖς ἀναξίως μετέχουσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸν ἐσθλὸς; Μὴ διακρίνω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Τούτῃ, Μὴ ἐξετάζω, μὴ ἐννοῶ, ὡς χρὴ, τὸ μέγεθος τῶν προκειμένων, μὴ λογίζομενος τὸν ὄγκον τῆς ὁμορφίας. Εἰ γὰρ μάθους ἀκριβῶς τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκειμένος, καὶ τίς ὢν τίνοι ἑαυτὸν διδωσιν, οὐδενὸς ἐτέρου δεήσει λόγος, ἀλλ' ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς ἀκρίβειαν νῆψιν, εἰ μὴ σφόδρα εἰς ἀναπαύω. Διὰ τοῦτο ἐν ὁμῇ πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀβήρωτοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἐνταῦθα λοιπὸν

οὐκέτι ἀπὸ ἐτέρων τὰ παραδείγματα φέρει, ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε, τὰς παλαιὰς διαγνοῦμενος ἱστορίας καὶ τὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ πληγὰς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν Κορινθίων, ὅπερ καὶ κλητικώτερον ἐποιεῖ τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγε, *Κρίμα ἑαυτῷ ἐσθλὸς*, καὶ, *Ἐροχός ἐστιν*, ἵνα μὴ δοκῇ ῥήματα λέγειν, καὶ ἔργα δείκνυσιν καὶ μάρτυρας αὐτοῖς καλεῖ, ὅπερ μᾶλλον τοῦ ἀπειλῆσαι καθικνεῖται, τῷ δεῖξαι εἰς ἔργον τὴν ἀπειλὴν ἐξελευσάν. Οὐ μὴν τούτοις ἡρεκίσθη μόνους, ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ τὸν περὶ τῆς γέννης εἰσήγαγε καὶ ἐπιστάσαντο λόγον, ἀμφοτέρωθεν φόβον, καὶ ζήτημα πανταχοῦ περιφερόμενον λύων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πρὸς ἀλλήλους ἀποροῦσι, πόθεν οἱ ἄωροι θάνατοι, πόθεν αἱ μακρὰ νόσοι, λέγει ὅτι ἐξ ἀμαρτημάτων πολλὰ τούτων τῶν ἀσθεσιῶν τὴν ὑπόθεσιν ἔχει.

β'. Τί οὖν οἱ ὑγιαίνοντες, φησὶ, ἀνηκεῶς, καὶ εἰς γῆρας ἐρχόμενοι λιπαροὶ, οὐχ ἀμαρτάνουσιν; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Πῶς οὖν, φησὶν, οὐ διδῶσι δίκην; Ὅτι ἐκεῖ δώσουσι χαλεπώτερον. Ἡμεῖς δὲ, εἰ ἰδουλόμεθα, οὐδ' ἂν ἐνταῦθα, οὐδ' ἂν ἐκεῖσε ἰδῶκαμεν. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, φησὶν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ ἐκολάζομεν ἑαυτοὺς. Εἰ ἐτιμωρούμεθα, ἀλλὰ μόνον, Εἰ ἐπιγνώσιναι τὰ ἀμαρτήματα ἰδουλόγημεν, εἰ καταδικάζει ἑαυτοὺς, εἰ κατανύσιναι τῶν πεπλημελημένων, ἀπαλλάγημεν ἂν καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖσε τιμωρίας. Ὁ γὰρ κατανύους ἑαυτοῦ, δικλῇ τὸν θεὸν ἐξίλεσται, καὶ πῶ ἐπιγνώσιναι τὰ ἀμαρτήματα, καὶ τῷ πρὸς τὸ μέλλον ἐκνηρότερος γίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦτο τὸ κοῦφον βουλόμεθα ποιεῖν, ὡς χρὴ ποιεῖν, οὐδὲ οὕτως ἡμεῖς μετὰ τῆς οἰκουμένης κολάζειν ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ οὕτω φεῖσθαι, ἐνταῦθα δίκην ἀποιτῶν, οὐ πρόκαιρος ἡ τιμωρία καὶ πολλὴ ἡ παραμυθία· καὶ γὰρ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ τὸ γινόμενον, καὶ χρηστὴ τῶν μελλόντων ἱλπίς κομφίζουσα τὰ παρόντα. Ταῦτα δὲ λέγει, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τοὺς ἀβήρωτους, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἄλλους [252] σπουδαιοτέρους ποίων. Αὐτὸ φησὶ· *Νυνὶ δὲ κρινόμενοι, ὑπὸ Κυρίου παιδευσόμεθα*. Οὐκ εἶπε, Κολαζόμεθα, οὐκ εἶπε, Τιμωρούμεθα, ἀλλὰ, *Παιδευσόμεθα*· νοουθεσίας γὰρ μᾶλλον ἐστὶν ἢ καταδίκης τὸ γινόμενον, ἱστρίαις ἢ τιμωρίας, διορθώσεως ἢ κολάσεως. Οὐ ταῦτ' ἐδὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπειλῇ τοῦ μείζονος κοῦφον τὸ παρὸν ποιεῖ, λέγων· *Ἴνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*. Εἶδες πῶς καὶ τὴν γέννηαν ἐπέστησε, καὶ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, καὶ ἀναγκαῖον ἔδειξε καὶ πάντως ἐσομένην τὴν ἐξέτασιν ἐκείνην καὶ τὴν τιμωρίαν; Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ καὶ τῷ θεῷ περισπούδαστοι οὐκ ἀτιμωρητὶ διαφεύγουσιν ἐν οἷς ἂν πλημμελήσωσι; καὶ ὅλον ἐκ τῶν παρόντων, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἀπιστοὶ καὶ οἱ τὰ ἀνῆκεσια καὶ ἀνίατα ἀμαρτάνοντες. Ὅσπερ συνερχόμενοι εἰς τὸ φασγὴν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Ἐτι γὰρ ἀκμάζοντες αὐτοὶ τοῦ φόβου, καὶ τοῦ τρόμου μένοντες τοῦ τῆς γέννης, βούλει πάλιν τὴν ὑπὲρ τῶν πνήτων εἰσαγαγεῖν παραίνεσιν, δι' ἣν ἅπαντα ταῦτα εἴραμε, δεικνύς ὅτι τοῦτο μὴ ποιοῦντας ἀναξίως ἐστὶ μεταλαμβάνειν. Εἰ δὲ τὸ μὴ μεταδοῦναι τῶν ὄντων εἴργει τῆς τραπέζης ἐκείνης, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἀρπάζειν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅσπερ συνερχόμενοι μετέδωκε τοὺς δεομένους, ἀλλ' ὁ σημαντέρον ἦν, Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκεῖνο κατεσκεύαζε καὶ ἡντίκειτο, καὶ μετὰ τοῦ πρὸς ποταμοῦ σχήματος τὴν παραίνεσιν εἰσέγαγεν. Εἶτα λαβὼν ἐνερπητικῶς· Εἰ δέ τις πειρᾷ, ἐν οἷῳ ἐσθλῶς. Ἐπιτρέψας ἐκάλυψε, καὶ

^a Reg., ἑκαστος, καὶ οὕτως ἐσθλῶς. Οὐχ ἕτερον... δοκιμάζειν. ^b Sic Reg. et Satil. in marg. Αἱ ζωὴς βρούσασα.

rem pertractavit : et cum dissereret et probaret non oportere in iudiciis litigare, tunc incidens in admonitionem circa avaritiam, multa de hoc argumento protulit : id quod etiam hic facit. Quia enim semel opus fuerat, ut de mysteriis meminisset, necessarium putavit esse hoc persequi argumentum; neque enim levis momenti est ; ideoque admodum terribiliter de illo disseruit, bonorum caput esse probans, ad ea cum pura conscientia accedere. Unde non contentus iis quæ prius dixerat, hæc quoque adjicit dicens, *Probet autem seipsum homo*; id quod etiam in secunda epistola dicit: *Vos ipsos tentate, vos ipsos probate*; non sicut nos nunc facimus, tempore conditionis potius moti, quam studio animi. Non enim id curamus, ut parati, a malis purgati et compunctione pleui accedamus, sed ut in diebus festis et cum omnes accedunt.

Conscientiæ puritas communicanti necessaria. — Verum non ita jussit Paulus; sed unum novit accedendi et communicandi opportunum tempus, conscientiæ nempe puritatem. Nam si hac sensili mensa nunquam fruimur febri laborantes aut humoribus pleni, ut ne pereamus; multo minus hanc tangere nobis licet cum pravis concupiscentiis, quæ febri sunt graviores. Cum autem pravas dico concupiscentias, et corporum dico cupiditates et pecuniarum et iræ et injuriarum recordationis, et omnes, ut uno verbo dicam, quæ prave absurdæque sunt. Oportet autem accedentem, his omnibus exhaustis ac depositis, purum illud attingere sacrificium; neque segniter et misere affectum propter festum cogi ad accedendum; neque rursus compunctum et paratum prohiberi, eo quod non sit dies festus. Dies enim festus est bonorum operum exhibita copia, animi pietas, accuratum vitæ institutum : si hæc habeas, perpetuo festum agere poteris, et semper accedere. Ideo ait : *Probet autem seipsum unusquisque*, et tunc accedat. Nec præcipit ut alter alterum probet, sed ut quisque seipsum, iudicium statuens quod non sit publicum, et probationem sine testibus. 29. *Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium Domini sibi manducat et bibit.* Quid, quæso, dicis? tot bonorum causa, vitamque profaudens mensa, ipsa iudicium efficitur? Non ex natura sua, inquit, sed ex ejus qui accedit arbitrio. Sicut enim præsentia ejus, quæ magna illa et ineffabilia nobis confert bona, eos qui non accipiunt magis condemnat : sic et mysteria ad majus supplicium viatica sunt iis qui indigne participant. Cur autem iudicium sibi manducat? *Non dijudicans corpus Domini.* Id est, non examinans, non cogitans, ut oporteret, propositorum magnitudinem et doni excellentiam. Nam si accurate didiceris, quis sit ille qui prostat, et quis cum sit, cui dat seipsum, nullo alio opus habebis sermone; sed hoc tibi satis erit ad vigilantiam, nisi valde lapsus fueris. 30. *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Hic jam non ab aliis fert exempla, ut fecit circa ea, quæ immolata erant idolis, veteres narrans historias, et plagas in solitudine acceptas, sed ab ipsis Corinthiis, id quod etiam vehementiorem reddebat sermonem. Quia enim dicebat:

Judicium sibi manducat; et, *Reus est*; ne verba proferre videatur, facta adjicit, et testes illos advocat, id quod magis quam comminatio perstringit, minus proferens in opus exeuntes. Neque his tantum contentus, hinc sermonem de gehenna inducit fidemque facit; utrimque terrenis, et questionem solvens, quæ ubique circumferebatur. Quia enim multi inter se quæruni, undenam immaturæ mortes, unde diuturni morbi, dicit illo multa inexpectata peccatorum causa accidere.

2. Quid ergo, inquires, illi qui perpetuo bene valent, et ad vegetam perveniunt senectutem, annon ipsi peccant? Ecquis hoc dixerit? Quomodo ergo, inquires, non dant pœnas? Quia illic graviore datur sunt. Nos autem si velimus, neque hic neque illic daturi sumus. 31. *Si enim nos ipsos judicaremus*, inquit, *non utique judicaremur.* Nec dixit, Si nos ipsos corripere et castigaremus; sed tantum si peccata agnoscere vellemus, si nos ipsos damnare et improbare mala opera, liberaremur et a præsentis et a futuro supplicio. Nam qui seipsum damnat, dupliciter Deum placat, et quod peccata agnoscat et quod in futuro sit ad peccandum tardior. Quia vero ne hoc quidem ita leve facere volumus, ut facere oporteret; ne sic quidem nos vult cum orbis terrarum punire, sed sic quoque parcat, hic pœnas repetens, ubi supplicium est temporaneum et magna consolatio : nam a peccatis liberatio est, et bona futurorum spes quæ præsentia leniat. Hæc porro dicit, simul infirmos consolans, et alios diligentiores reddens. Ideo ait : 32. *Nunc autem cum judicamur, a Domino corripimur.* Non dixit, Castigamur, non dixit, Supplicio afficimur, sed, *Corripimur* : nam quod sit magis est admonitionis quam damnationis, medicinæ quam supplicii, correctionis quam castigationis. Non hoc autem tantummodo, sed et comminatione majoris pœnæ leve reddit illud, dicens : *Ut non cum mundo damnemur.* Viden' quomodo et gehennam induxerit, et horribile illud tribunal, et necessario futuram ostenderit illam perquisitionem et punitionem? Nam si fideles et qui Deo curæ sunt, non impune fugient peccatorum pœnas, ut ex præsentibus palam est, multo minus infideles et qui gravia insanabiliaque scelera admittunt. 33. *Itaque, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate.* Nam dum viget timor et gehennæ tremor perseverat, vult iterum pro pauperibus admonitionem inducere, cujus causa hæc omnia dixit, ostendens illos, si id non servant, indignos esse qui communient. Quod si de facultatibus non elargiri ab illa mensa arceat; multo magis rapere arceat. Nec dixit, Itaque convenientes date egenis; sed quod honestius erat, *Alter alterum exspectate.* Hoc enim illud quoque apparabat et subindicabat, ac congruenti modo admonitionem induxit. Deinde rursus pudorem inferens: 34. *Si quis autem esurit, domi manducat.* Permittendo impedivit etiam vehementius, quam si prohibuisset. Ex ecclesia enim illum eduxit, et in domum remisit; hoc ritu illos vehementer perstringens atque tra-

duccens, quasi ventris servos, qui nec differre possent. Neque enim dixit, Si quis pauperes despicit; sed, *Si quis currit*, quasi pueros famem non ferentes alloquens, tamquam bruta ventri servientis. Ridiculum enim fuisset, si ob esuriam domi manducassent. Sed et aliud terribilius subjunxit, dicens: *Ut non in iudicium conveniatis*; ut non in castigationem, ut non in supplicium, dum ecclesiam contumelia afficiis, et fratrem in pudorem conjiciis. Nam ideo conveniis, inquit, ut vos mutuo diligatis, ut juvenini et juvenis: si vero contrarium fiat, melius esset si domi comederetis. Hoc autem dicebat, ut illos magis attraheret. Ideo enim damnum inde emergens ostendit, et culpam dixit esse non parvam; atque omni ex parte deterrait, a mysteriis, ab infirmis, a mortuis, ab aliis supra dictis. Deinde alio quoque modo terret, dicens: *Cætera autem cum vñero disponam*; aut ad quedam alia, aut ad hoc ipsum. Quia enim verisimile est ipsos dixisse alias quoque causas, et non potuisse omnia per litteras corrigi: Quæ admonui, inquit, interim servantur: si quid autem aliud dicendum habueritis, id usque ad adventum meum servetur; aut de hac re loquens, ut dixi, aut de aliis quibusdam, quæ non admodum urgebant. Hoc autem facit, ut illos inde studiosiores reddat: nam de illius adventu solliciti, peccata emendaturi erant. Neque enim levis res erat, quod Paulus eo venturus esset; idque ostendens dicebat: *Ac si non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam* (1. Cor. 4. 18); et alibi rursum, *Non tamquam in præsentia mea tantum, sed multo magis in absentia, cum timore et tremore vestram salutem operemini* (Philipp. 2. 12). Ideo non solum promisit se venturum esse, ne non crederent et negligentiores evaderent; sed et necessariam addidit adventus causam dicens, *Cætera cum vñero disponam*; ostendens cæterorum correctionem, etiamsi non omnino festinaret, ipsum istuc attracuram fuisse.

3. *Moralis exhortatio. Luctus immoderatus vitandus. Jobi patientia describitur.* — Hæc ergo audientes omnia, et pauperum magnam curam geramus, et ventrem moderemur, atque ab ebrietate liberemur, et mysteriis digne participare studeamus; ea quæ passi fuerimus, non ægre feramus, neque in nobis, neque in aliis: verbi gratia cum immaturæ mortes accidunt, cum diuturni morbi. Hoc enim est liberatio a supplicio, hoc correctio, hoc admonitio optima. Quis hæc dicit? Qui Christum in se loquentem habebat. Attamen etiam post hæc mulieres multæ ita sensu destitutæ sunt, ut in luctus exsuperantia ipsos etiam infideles superent: et aliæ quidem a luctu quasi tenebris obrutæ hoc faciunt: aliæ vero ad ostentationem, et ut externorum criminationem vitent, quas omni venia privatas dico. Ut ne ille talis incuset, inquit, incuset Deus; ut ne homines brutis amentiores nos damnent, lex Regis universorum conculcetur. Et quot fulminibus hæc digna non fuerint? Si post luctum te quispiam ad cœnam vocet, nemo est qui renuat, quia lex humana hoc præcepit;

Deo autem de non lugendo legem ferente, ita omnes contradicunt. Non cogitas Jobum, o mulier? non recordaris vocum ejus in calamitate amissorum filiorum, quæ sexcentis coronis sacrum illud caput redimerant, et splendidius quam tubæ multas deprædicarunt? non cogitas calamitatis magnitudinem, novum illud naufragium, ac novam miramque tragediam? Nam tu quidem unum perdidisti, aut alterum, aut tertium; ille autem tam multos et tam multas. Et qui multos habebat liberos, repente orbis fuit; neque paulatim viscera ejus consumebantur, sed, derepente fructus totus abripiebatur; acque ex communi lege naturæ, neque cum ad senectutem pervenissent, sed immatura et violenta morte, omnes simul; neque præsentem illo, nec assidente, ut vel extremas voces audiens aliquam consolationem haberet de tam acerba morte; sed præter omnem spem, cum nihil gestorum ipse sciret, simul omnes sunt obruti, faitque illis domus et sepulcrum et laqueus. Neque immatura mors tantum, sed etiam multa cum illa erant quæ dolore afferrent: ut quod omnes in flore juventutis essent, quod virtute præditi, quod amabiles, quod omnes simul, quod ex utroque sexu ne unus quidem reliquus sit; quod non communi lege naturæ, quod post tantum damnum, quod cum nullius mali sibi conscius esset, nec illi peccatis essent obnoxii, hæc tamen patirentur. Horum singula per se possunt turbare; cum autem una omnia concurrunt, cogita quanta fluctuum altitudo, quam ingens tempestas esset. Quodque majus est et ipso luctu deterius, quod nesciret unde talia obvenirent. Idem, cum nullam afferre posset calamitatis causam, ad Dei placitum accendit, et ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Et hæc dixit, cum se in extremis positum videret, qui virtutem omnem sectatus fuerat; scelestos autem homines et præstigiatores prospere agentes, delicias et gloriabundos undique. Neque dixit quidpiam eorum, quæ solent quidam infirmiores dicere: Ad hanc rem filius enutriti, et cum accuratione omni educari? ad eamne rem domum aperui prætereuntibus, ut post multos illos cursus pro egenis, pro nudis, pro pupillis susceptos, hanc mercedem excipiam? Sed horum loco illa verba protulit, omni sacrificio præstantiora, dicens: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar*. Quod si vestimenta disciderit, et comam totonderit, ne mireris: pater enim erat, et pater prolis amans, oportebatque naturæ commiserationem exhiberi, mentisque philosophiam. Quod si hoc non fecisset, forte quispiam putavisset hanc philosophiam ex stupore proficisci. Ideo et viscera ostendit, et pietatis accurationem, et dolens non eversus est; sed etiam cum ulterius ejus certamen procederet, rursus aliis redimitur coronis ex verbis quæ uxori dixit: *Si bona suscepimus a Domino, mala non sustinebimus* (Job 2. 10)? Nam uxor sola ipsi relicta est, sublatis omnibus, et filiis et prædiis et ipso cor-

σφοδρότερον ἢ εἰ ἀπηγόρευσε. Τῆς γὰρ ἐκκλησίας αὐτὸν ἐξήγαγε, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν παρέπεμψε, ταύτῃ καθαρπύμενος σφοδρῶς, καὶ κομψῶν αὐτοὺς ὡς δούλους γαστροῦ καὶ ἀκατεργήτους. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐἴ τις ὑποπόρϕ τῶν πενήτων, ἀλλ', Ἐἴ τις *πεινῶς*, ὡς πρὸς καυδία θυσανασχετοῦντα διαλεγόμενος. ὡς πρὸς ἄλογα γαστρι δουλεύοντα. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ γέλως, εἰ εἰς τὸ πεινῆν ἑμῶν οἴκοι ἰσθῆσιν. Ἄλλ' οὐκ ἠρπάσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐπηγγενετο ἕτερον φοβερώτερον, λέγων· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε*· ἵνα μὴ εἰς κλάσιν, ἵνα μὴ εἰς τιμωρίαν, τὴν Ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, τὸν ἀδελφὸν κατασιγύνοντες. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχεσθε, φησὶν, ἵνα στέργητε ἀλλήλους, ἵνα ὠφεληθῆτε, ἵνα ὠφελητῆ· εἰ δὲ τούναντίον γίνεσθαι, βέλτιον ὅμως οἴκοι στείλεισθαι. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα ἐφελκυσθῇται πλῆθος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ βλάδος ἔδειξε τὸ ἐντεῦθεν, καὶ κρίμα ἐφθασεν εἶναι οὐ μικρὸν, καὶ παναχρόθιν ἐφόδῃσιν, ἀπὸ τῶν μυστηρίων, ἀπὸ τῶν ἀρρώστων, ἀπὸ τῶν τεταλευτηγῶν, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Ἔστα καὶ ἑτέρως πάλιν φοβεῖ, λέγων· *Τὰ δὲ λοιπὰ*, ὡς ἂν ἔλθω, *διατάξομαι*· ἢ εἰ; Ἐτέρᾳ τινα, ἢ εἰ; αὐτὸ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκός ἦν αὐτοὺς λέγειν καὶ αἰτίας τινὰς, καὶ οὐκ ἐνῆν πάντα διὰ γραμμάτων κατορθοῦν, ἀ μὲν παρήνυσεν, φυλαττέσθω τέως, φησὶν· εἰ δὲ τι ἕτερον ἔχοιτε λέγειν, ἐκεῖνο τῇ παρουσίᾳ τηρεῖσθω τῇ ἐμῇ· ἢ περὶ τούτου τοῦ πράγματος λέγων, ὡς ἔφην, ἢ περὶ ἑτέρων [253] τινῶν οὐ σφόδρα καταπειγόντων. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀντεῦθεν σπουδαιοτέρως ἐργασθῇται· μεριμνῶντας γὰρ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἑμῶν διορθοῦν τὸ ἡμαρτημένον. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεῖν ἦν ἢ Παύλου ἐπιδημία· καὶ τοῦτο δεῖκνυς ἔλεγεν, *Ὅς μὴ ἐρχομένου δὲ μου πρὸς ὅμᾶς, ἐφυσσώθησθαι τινας*· καὶ ἄλλαχθ' πάλιν, *Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου*, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν αὐτῶν σωτηρίαν καταργήσεσθε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἐπηγγελάτο ἤξειν, ἵνα μὴ ἀπιστήσωσι καὶ βραθυμότεροι γίνωνται, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τίθῃσι τῇ ἐπιδημίᾳ ἀναγκαίαν, λέγων, *ὅτι Τὰ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι*· δεῖκνυς ὅτι ἡ τῶν λοιπῶν διόρθωσις, εἰ καὶ μὴ ἐσπουδάκει πάντως, αὐτὸν εἰλαεν ἐκεῖσε.

γ'. Ταῦτα τοῖνον ἀκούοντας ἅπαντα, καὶ τῶν πενήτων πολλὴν ποιῶμεθα σπουδὴν, καὶ γαστροῦ κατέχωμεν, καὶ μέθης ἀπαλλαστώμεθα, καὶ τῶν μυστηρίων ἀξίως σπουδάζομεν μεταλαμβάνειν, καὶ ἐφ' οἷς ἂν πάθωμεν, μὴ ἀλγῶμεν, μήτε ἐφ' αὐτοῖς, μήτε ἐφ' ἑτέροις· οἷον ὅταν οἱ ἄλλοι γίνωνται θάνατος, ὅταν ἀρρώστιαί μακრაί. Τοῦτο γὰρ ἀπαλλαγῇ κολάσεως, τοῦτο διόρθωσις, τοῦτο νοθεσία ἀρίστη. Τίς ταῦτα φησιν; Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν αὐτῷ λαλοῦντα. Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω πολλὰ τῶν γυναικῶν ἀναισθητῶς διδάσκονται, ὡς καὶ τοὺς ἀπίστους παρατρέχειν τῇ τοῦ πένθους ὑπερβολῇ· καὶ αἱ μὲν ὑπὸ τοῦ πένθους ἐκαστωμέναι τοῦτο ποιοῦσιν, αἱ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ὑπὲρ τοῦ τὰ τῶν ἔξωθεν διαφεύγειν ἐγκλήματα, ὅς μάλιστα πάσης συγγνώμης ἀπεστερησθῆαι φημι. Ἴνα γὰρ μὴ ὁ θεὸς ἐγκαλέσῃ, φησὶν, ἐγκαλεῖται ὁ θεός· ἵνα μὴ ἄνθρωποι τῶν ἄλλων ἀνοητότεροι καταγνώσιν, ὁ τοῦ βασιλεῖος τῶν ὅλων πατεῖσθαι νόμος. Καὶ πόσων οὐκ ἀξία ταῦτα σκηπτῶν; Κἂν μὲν εἰς περιδεικνόν σέ τις καλέσῃ μετὰ τὸ πένθος, οὐδεὶς ὁ ἀντερῶν, ἐπειδὴ νόμος ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ ταῦτα κελεύων· Θεοῦ δὲ νομοθετοῦντος μὴ πονθεῖν, οὕτω πάντες ἀντιφθέγγονται. Οὐκ ἐννοεῖς τὸν Ἰωβ,

ὃ γύναι; οὐκ ἀναμνησθήσῃ τῶν βημάτων αὐτοῦ τῶν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν παιδῶν, ἀ μυρίων στεφάνων μᾶλλον ἀνέδῃσι τὴν ἀγίαν κεφαλὴν ἐκαίνῃ, καὶ σάλπιγγων πολλῶν λαμπρότερον ἀνεκίρυσεν; οὐ λογίζῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, καὶ τὸ κακὸν ἐκεῖνα λαύγιον, καὶ τὴν ξένῃν καὶ παραδόχον τραγωδίαν; Σὺ μὲν γὰρ ἰσως ἔνα ἀπώλεσας, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον· ἐκεῖνος δὲ τοσοῦτους καὶ τοσαύτας· καὶ ὁ πολὺπαις ἐξαίφνης ἀπαις ἐγένετο, καὶ οὐδὲ κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὰ σπλάγχνα ἀνηλίσκετο, ἀλλ' ἀθρόον ἅπας ὁ καρπὸς ἀνηρπάζετο· καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ οὐδὲ εἰς γῆρας ἐλθόντας, ἀλλὰ καὶ ὄνῳ καὶ βίᾳ θανάτῳ, καὶ πάντες ὁμοῦ, καὶ οὐδὲ παρόντος οὐδὲ παρακαθήμενου, ἵνα κἀν ἐσχάτῳ ἀκλύσας βημάτων ἔχη τινὰ παραμυθίαν τῆς οὕτω πικρᾶς τελευτῆς, ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν, καὶ μηδὲν τῶν γνωμῶν ἐλδοτός, ἀθρόον ἅπαντας κατεγώνωνται, καὶ ἡ οἰκία τάφος αὐτοῖς ἐγένετο καὶ παγίς. Καὶ οὐκ [254] ἄλλως μόνον θάνατος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μετὰ τοῦτο τὰ λυποῦντα ἦν, οἷον τὸ ἐν ἀκμῇ πάντας εἶναι, τὸ ἐν ἀρέτους πάντας, τὸ φιλικῶς, τὸ πάντας ὁμοῦ, τὸ τῆς φύσεως ἐκατέρως μὴδ' ἑνα παραλειψθῆναι, τὸ μὴ τῷ κοινῷ νόμῳ τῆς φύσεως, τὸ μετὰ τοσαύτην ζημίαν, τὸ μηδὲν αὐτῷ συνευδόμενον πονηρὸν μηδὲ ἐκαίνους ταῦτα παθεῖν. Τούτων γὰρ ἕκαστον ἱκανὸν μὲν καὶ καθ' αὐτοῦ θορυβεῖσαι· ὅταν δὲ καὶ ὁμοῦ φαίνεται συντρέχοντα, ἐννόησον τῶν κυμάτων τὸ ὕψος, ὅση τοῦ χειμῶνος ἡ ὑπερβολή. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον καὶ τοῦ πένθους χεῖρον, ὅτι οὐδὲ ἥδει τίνας ἔνεκεν ταῦτα ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔχων οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπιθεῖναι τῇ συμφορᾷ, ἐπὶ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν ἀναδαίνει, καὶ φησὶν· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀπείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξε, οὕτως καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου ἐδόξηται εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν, αὐτὸν μὲν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὄντα ὁρῶν τὴν πᾶσαν ἐπιπλόντα ἀρετὴν, πονηροῦς δὲ ἀνθρώπους καὶ γόητας· εὐήμεροῦντας, τρυφῶντας, κομῶντας πάντοθεν. Καὶ οὐκ εἶπεν οὐδὲν τοσούτων, οἷον εἰκός τινος τῶν ἀσθενεστέρων εἰπεῖν· Ἐπὶ τοῖς τοῖς ἐθρεψα τοὺς παῖδας, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἡσχισα ἀπάσης; ἐπὶ τοῖς ἡνέφεα τὴν οἰκίαν τοῖς παριούσιν, ἵνα μετὰ τοὺς πολλοὺς δρόμους ἐκαίνους τοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων, τοὺς ὑπὲρ τῶν γυναικῶν, τοὺς ὑπὲρ τῶν ὁρφανῶν, ταῦτας ἀπολῶντας τὰς ἀμοιβάς; Ἄλλ' ἀντὶ τούτων τὰ πάσης θυδίας κρείττονα βήματα ἀνήνεγκεν ἐκεῖνα, λέγων· *Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνός καὶ ἀπελευσόμεναι*. Εἰ δὲ διεβόρησε τὰ ἱμάτια, καὶ τὴν κόμην ἀπαικαίρατο, μὴ θαυμάσῃ· κατῆρ γὰρ ἦν, καὶ κατῆρ φιλόστοργος, καὶ εἶδε καὶ τὴν τῆς φύσεως δειχθῆναι συμπάθειαν, καὶ τὴν τῆς γνώμης φιλοσοφίαν. Εἰ γὰρ μηδὲ τοῦτο ἐποίησε, τάχα καὶ ἀναισθησίας ἐνόμιζεν ἂν τις εἶναι τὴν φιλοσοφίαν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ σπλάγχνα δεικνύσι καὶ τῆς εὐσεβείας τὴν ἀκριβείαν, καὶ ἀλγῆσας οὐ παρτερπᾶν· ἀλλὰ καὶ παρτερπῶν προτόντος αὐτῷ τοῦ ἀγῶνος, πάλιν ἑτέρως ἀναδείξει στεφάνους ἐκ τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα βημάτων, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἔδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ μόνη λοιπὸν ὑπαλείφθη, πάντων ἀφανισθέντων αὐτῇ, καὶ τῶν παίδων καὶ τῶν κτημάτων καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ αὕτη πρὸς πείραν καὶ ἐπιβουλήν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴν μετὰ τῶν τέκνων οὐκ ἠράνισεν ὁ διάβολος, οὐδὲ ἦτησεν αὐτῆς τὴν σφαγὴν, ἐπειδὴ προσεδέχθησεν μέγιστα αὐτῇ συντελεῖν πρὸς τὴν ἐπιβουλήν τοῦ ἀγίου τοῦτου. Διὰ τοῦτο ὥσπερ τι μέγιστον ὄπλον αὐτῇ

αὐτῷ κατέλιπον. Εἰ γὰρ παραδείσου, φησί, δι' αὐτῆς ἐξέβαλον, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ κοπρίας ὑποσκελίσαι δυνήσονται.

δ. Καὶ θέα τὴν πανουργίαν. Οὐδὲ γὰρ τῶν βοῶν ἀπαλλυμένων προσήγαγε τὸ μηχανήμα τοῦτο, οὐδὲ τῶν θνῶν, οὐδὲ τῶν καμήλων, ἀλλ' οὐδὲ τῆς οἰκίας κατενεχθείσης, οὐδὲ τῶν παιδῶν καταχωσθέντων, ἀλλὰ σιγᾶ τῶς καὶ ἡσυχάζειν ἐξ τὸν ἀθλητὴν ὄρων· [253] ὅτε δὲ τῶν σκολήκων ἀνέδλυσεν ἡ πηγὴ, καὶ σηπόμενον τὸ δέρμα κατέρβρει, καὶ θαπνώμεναι αἱ σάρκες ἰχθύος γέμοντα δυσωδίας ἐποιοῦν, καὶ τηγάνων καὶ καμίνων καὶ πάσης φλογὸς ὀδυνηρότερον αὐτὸν ἢ τοῦ διαδόλου κατανήλισε χεῖρ, θηρίου παντὶς χαλεπώτερον διατρώγουσα πάντοθεν καὶ κατεσθίουσα τὸ σῶμα, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ πολλὴ προσήλθε χρόνος, τότε αὐτὴν προσάγει ἡδὴ τεταρχειυμένῃ καὶ καταργασθέντι. Εἰ γὰρ παρὰ τὰ προοίμια προσήλθε τῆς συμφορᾶς, οὐδ' ἂν ἐκεῖνον εὔρεν οὕτως ἐκνευρισμένον, οὐδ' ἂν αὕτη τὴν συμφορὰν ἔσχεν ἐξογκῶσα· οὕτω καὶ ἐπάραι τῷ λόγῳ· νυνὶ δὲ ὅτε αὐτὸν εἶδε διὰ τὸ μηχανοῦ τοῦ χρόνου διψώντα ἀπαλλαγῆς, καὶ ἐπιθυμοῦντα τῆς τῶν ἐπιχειμένων λύσεως, σφοδρὸς τότε προσέρχεται. [Ὅτι γὰρ σφόδρα κατεργασμένος ἦν, καὶ οὐδὲ ἀναπνεῖν λοιπὸν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ἐπεθύμει, ἀκούσων τί φησιν·] [εἰ γὰρ δυναίμην ἑμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δεσθῆναι ἐτέρου, καὶ ποιήσαιμι τοῦτο.] Καὶ θέα μοι τὴν κακουργίαν τῆς γυναικὸς, πόθεν εὐθέως προσιμιάζεται· ἀπὸ τοῦ πληθύνει τοῦ χρόνου, Μέχρι τίνος καρτερήσεις; λέγουσα. Εἰ δὲ πολλάκις καὶ πραγμάτων οὐκ ὄντων λόγοι μόνον ἔχουσιν μαλάξαι, ἐννόησον τί τότε πᾶσχειν αὐτὸν εἰκὸς ἦν, μετὰ τῶν ῥημάτων τούτων καὶ τῶν πραγμάτων ὀδυνόντων αὐτόν. Καὶ τὸ δὴ πάντων χεῖρον, ὅτι καὶ γυνὴ ἡ ταῦτα λέγουσα ἦν, καὶ γυνὴ ἀναπεσούσα καὶ ἀπαγορεύουσα καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζουσα καὶ αὐτὸν εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἵνα σαφέστερον ἴδωμεν τὸ μηχανήμα τὸ τῷ ἀδαμαντίνῳ τούτῳ προσαγόμενον τελεῖται, καὶ αὐτὸν ἀκούσωμεν τῶν ῥημάτων. Τίνα οὖν ταῦτα ἐστὶ; *Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων, Ἰδοὺ ἀναμνηστὴν χρόνον εἰς μικρὸν προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου;* Ἠλεγξε γὰρ σου, φησί, τὰ ῥήματα ὁ χρόνος, μακρότερος μὲν γινόμενος, λύσιν δὲ οὐδεμίαν ἐμφαίνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτὸν ἐμβάλλουσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνεδίζουσα καὶ κωμφοῦσα. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐνοχλοῦσαν αὐτὴν παραμυθεύμενος καὶ διακρουόμενος τοιαῦτα ἐφθέγγετο· *Ἀνάμεινον ἐτι μικρὸν, καὶ ταχέως ἐσται τούτων τὸ τέλος.* Ὀνειδίζουσα τοίνυν αὐτῷ, φησί· Μὴ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ εἶπες; πολλὸς γὰρ ἦδη χρόνος παρέδραμε, καὶ τέλος τούτων οὐδὲν ἀνέσθην. Καὶ θέα τὴν κακουργίαν· οὐδὲ γὰρ μέμνηται τῶν βοῶν, οὐ τῶν προβάτων, οὐδὲ τῶν καμήλων· ἴδει γὰρ οὐ σφόδρα αὐτὸν τούτοις δακνόμενον· ἀλλ' ἐπὶ τὴν φύσιν εὐθέως ἔρχεται, καὶ τῶν παιδῶν ἀναμνησθήσκει· ἐπ' αὐτοῖς γὰρ εἶδεν αὐτὸν καὶ τὴν ἐσθῆτα διαπρήξαντα, καὶ τὴν κόμην ἀποχειράμενον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπώλετό σου τὰ παιδιά, ἀλλὰ σφόδρα περιπαθῶς· *Ἡφάνισται σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς, δι' ὃ καὶ τὰ παιδιά ποθεινά.* Εἰ γὰρ καὶ νῦν, ἀναστάσεως φανείσης, ἐντεῦθεν ἐστὶ τὰ παιδιά ἐπάραστα ἀπὸ τοῦ τὴν [256] μνήμην τῶν ἀπελθόντων

διατρεῖν, πολλῷ μᾶλλον τότε. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρὰ ἐντεῦθεν γίνεται πικροτέρα. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ, *Τὰ παιδιά, ὁ ἐπαρώμενος* εἶπεν, ἐξολοθρευθεῖτε, ἀλλὰ, *Τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γῆς*· οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου. Εἰπούσα γὰρ, *Τὸ μνημόσυνον*, μετὰ ἀκριθείας πάλιν ἐκατέρας τῆς φύσεως μέμνηται· Εἰ δὲ σοί, φησὶν, οὐ μάλαι τούτων, κἄν τὸ ἐμὸν σκόπει· *Τῆς ἐμῆς κοιλίας ὠδίνες καὶ πόνοι, οὐκ εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων.* Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ τὸ πλεόν ἐνεγκούσα ἠδίκημαι διὰ σέ, καὶ τοὺς μὲν πόρους ὑπέστην, τῶν δὲ καρπῶν ἀποστέρημαι. Καὶ ὅρα πῶς οὕτω τίσθῃ τὴν ζημίαν τῶν χρημάτων, ὅσα σιγᾶ αὐτὴν καὶ παρτερῶται, ἀλλ' ὡς ἐνῆν καὶ περιπαθῶς αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι, οὕτως αἰνίττεται. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, *Κἀγὼ πλανήτης καὶ λῃτρὶς, τόπον ἐν τόπον, οἰκίαν ἐξ οἰκίας περιερχομένη*, καὶ τὴν ζημίαν αἰνίττεται, καὶ πολλὰ τὴν προσπάθειαν δείκνυσιν· καὶ γὰρ καὶ αἱ λέξεις αὐτὰ ἱκαναῖς ἐπάραι τὴν συμφορὰν· *Ἐπὶ τὰς ἐτέρας ἔρχομαι θύρας, φησὶν.* Οὐδὲ γὰρ προσαιτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλανώμαι καὶ δουλεύω δουλείαν ξένην καὶ κακὴν, πανταχοῦ περιουῶσα, καὶ τὰ σύμβολα τῆς συμφορᾶς περιφέρουσα, καὶ πάντας δόδασκουσα τὰ ἐμὰ κακὰ· ὁ πάντων ἐστὶν ἐλευσίνεσσον, τὸ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβειν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐστὶ τῶν θρήνων, ἀλλ' ἐπήγαγε λέγουσα· *Προσδεχομένη τὸν ἥλιον πότε δύσει, καὶ ἀναπαύσομαι τῶν μόχθων μου καὶ τῶν περιεχουσῶν με ὀδυνῶν, αἱ με νῦν συνέχουσιν.* Ὅ γὰρ τοὺς ἄλλους ἐστὶν ἡδύ, φησὶ, τὸ τὴν ἀκτίνα ὀρᾶν, τοῦτο ἱμοὶ βαρὺ· ποθεινὸν δὲ ἡ νύξ καὶ τὸ σκότος· αὕτη γὰρ με ἀναπαύει τῶν ἰερῶν μόνῃ, αὕτη μοι παραμυθία γίνεται τῶν κακῶν. Ἀλλ' εἰπὼν *τι ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελέσται.*

ε'. Εἶδες κἀνταῦθα τὴν κακουργίαν, πῶς οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ συμβουλῇ εὐθέως εἰσῆγαγε τὴν ἀλεθρίαν παραίνεσιν, ἀλλὰ διηγησαμένη πρῶτον ἐλευσίνως τὰς συμφορὰς, καὶ ἐκτείνασα τὴν τραγῳδίαν, ἐν βραχεὶ τίθησι τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐδὲ ἐμφαίνει σαφῶς αὐτὴν, ἀλλὰ συσκήσασα ἐκείνην, τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῇ προτείνει τὴν μάλιστα ποθεινὴν, καὶ ἐπαγγέλλεται τελευτὴν, ὁ μάλιστα ἐπεθύμει· Καὶ σκόπει κἀνταῦθεν τοῦ διαδόλου τὴν κακουργίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἴδει τὸν πόνον τοῦ ἰδοῦ τὸν περὶ τὸν θεόν, οὐκ ἀφίησι τὴν γυναῖκα κατηγορεῖσαι τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς ἐχθρὰν εὐθέως ἀποστραφῇ. Διὰ τοῦτο αὐτοῦ μὲν οὐδεμὸς μέμνηται, τὰ δὲ συμβάτῃ ἀνω καὶ κάτω στρέφει. Σὺ δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ γυνὴ ἦν ἡ ταῦτα συμβουλευούσα, προστίθει, δεινὸς κατακορηταῖος ῥήτωρ τοὺς μὴ προσέχοντας. Πολλοὶ γοῦν καὶ χωρὶς συμφορῶν ἀπὸ γυναικῶν συμβουλῆς κατηνέχθησαν μόνης. Τί οὖν ὁ μακάριος οὗτος, καὶ ἀδαμαντὸς στερρότερος; Βλέψας εἰς αὐτὴν πικρὸν, ἀπὸ τῆς βίβλου καὶ πρὸ τῆς φωνῆς διεκρούσατο τὰ μηχανήματα. Ἐκείνη μὲν γὰρ προσεδόκησε διακρούειν κινήσειν πηγάς· οὗτος δὲ λείοντος σφοδρότερος γέγονε, θυμοῦ πληρωθεὶς καὶ ἀγανακτήσας, οὐχ ὑπὲρ ὧν ἔτασεν, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἐκαίνη διαβολικῶς συνεβούλευσε, [257] καὶ τῷ βλέμματι τὸν θυμὸν ἐνδείξαμενος, μεμετρημένην ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ γὰρ καὶ ἐν συμφοραῖς σῶφρων ἦν. Καὶ τί φησιν; *Ἴνα τί ὥσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας;* Οὐχ οὕτω σε ἐπαίδευσεν, φησὶν, οὐχ οὕτω σε ἐδραψα· ὅθεν οὐδὲ ἐπιγινώσκου τὴν σύνοιαν τὴν ἐμὴν. Τὰ γὰρ ῥήματα ταῦτα ἀνοήτου γυναικὸς, καὶ παραπαιούσης ἢ συμβουλῆς. Εἶδες τομὴν συμμετρον, καὶ πληγὴν ἱκανὴν διορθώσαι· τὸ

• *Legabatur* σιγῇ.

pore, et ipsa ei ad tentationem et insidias relicta est. Ideoque illam non cum filiis sustulit diabolus, neque ipsius eadem expetiit, quia sperabat illam magnam sibi opem esse laturam ad insidias sancto huic viro parandas. Ideoque ipsam, tamquam maximum telum sibi opportunum reliquit. Si enim, inquit, hominem per illam ex paradiso eieci, multo magis in sterquilinio potero supplantare.

4. Et vide calliditatem. Neque enim postquam boves perierant, hanc machinam adhibuit, neque post sublato asinos vel camelos, nec post dejectam domum, neque post obrutos filios; sed interim silere et quietem agere sivit athletam videns; ubi autem vermium fons scaturivit, cum putrescens pellis diffunderet, et consumptæ carnes saniem emitterent, ac sartaginibus fornacibusque et quavis flamma gravior ipsum diaboli manus consumeret, quavis fera effractor ipsi corpus undique consumens et devorans, cum in hac calamitate multum temporis insumptum fuisset, tunc uxorem ad illum adducit jam exsiccata et confectum. Si enim initio calamitatis accessisset, neque ita illum enervatum reperiaset, neque calamitatem adeo potuisset exaggerare ac verbis extollere: nunc autem ubi vidit illum ob temporis diuturnitatem liberationem sistere et malorum finem desiderare, tunc vehemens accedit. Quia enim valde confectus erat, neque respirare ultra poterat, sed et mori cupiebat, audi quid dicat: [Nam si mihi possem manum inferre, aut alium rogare, etiam hoc facerem (a).] Et vide mihi nequitiam mulieris, unde statim ordiatur: a diuturnitate temporis, dicens. *Quousque tolerabis (Job 2. 9)*? Si namque sæpe, etiam cum gravia non instarent negotia, verba solum emollire potuerunt; cogita quid verisimiliter ipse tunc patiebatur, cum et hæc verba et res ipso dolorem ipsi inferrent. Quodque omnium terribilissimum erat, quod et uxor ejus hæc loqueretur, et uxor quæ conciderat et animum despondebat; ideoque studebat et ipsum in desperationem conjicere. Cæterum ut aperte videamus machinam in hunc murum adamantinum admotam, ipsa verba audiamus. Quænam illa sunt? *Quousque tolerabis dicens, Ecce præstolor adhuc modicum temporis spem salutis habens (Ibid. in Græco)*? Tua, inquit, verba refellit tempus, quod diuturnius factum, nullam exhibet solutionem. Hæc autem dicebat, non modo in desperationem ipsam conjiciens, sed exprobrans ei et traducens illum. Etenim ille molestiam creantem ipsam consolans, et ejus verba depellens, talia loquebatur: *Expecta adhuc paululum, et cito finis horum veniet. Illi ergo exprobrans dicit ipsa: An nunc quoque idipsum dicis? multum enim temporis jam præterit, et nullus horum finis visus est. Et vide nequitiam: non hominem meministi, non ovium, non camelorum; sciebat enim illum non admodum hisce morderi; sed statim*

venit ad naturam, et filios in memoriam revocat: viderat enim ipsum amissis filiis vestem discidiisse, et comam totondisse. Neque dixit, Filii tui periere, sed modo ad commiserationem composito: *Deletum est memoriale tuum de terra*, propter quod filii desiderabiles sunt. Etenim si etiam nunc, cum resurrectionis futura creditur, hinc filii desiderabiles sunt, quod eorum qui decesserunt memoriam servant, multo magis tunc. Ideo hinc maledictio acerbior efficitur. Neque enim qui illic execratur dicit: *Exterminentur filii, sed, Memoriale ejus e terra (Job 18. 17)*, nempe filii tui et filia tuæ. Cum dixisset enim, *Memoriale*, accurate rursus utrumque sexum memorat: Si autem hæc, inquit, non tibi curæ sunt, me saltem species: *Uteri mei dolores laboresque, quos frustra sum perpessa. Id est, quæ majorem tui dolorem, injuria propter te affecta sum: dolores subii, et fructibus sum privata. Et vide quomodo jacturam pecuniarum neque memoret, neque taceat vel prætereurrat, sed ut licebat illam miserabiliter tangere, ipsam subindicet. Cum enim dicit, Et ego errabunda et serva, a loco in locum, et a domo in domum circumcursans, et jacturam subindicat, et magnam exhibet commiserationem: nam ipsa verba possunt calamitatem amplificare: Ad aliorum, inquit, ostia venio. Neque enim solum mendico, sed etiam erro et servitutem sub eo non expectatam et novam, undique circumiens et calamitatis signa circumferens, omnesque mala mea docens; quod omnium miserrimum est, domum frequenter mutare. Neque hic lamentandi finem fecit, sed subjunxit dicens: *Expectans solem quando occidet, et requiescam a laboribus meis et a doloribus qui me circumdant et detinent. Quod enim aliis suave est, inquit, radium videre, hoc mihi grave; desiderabiles autem mihi sunt nox et tenebræ; hæc mihi a sudoribus quietem pariant, hæc mihi sunt in malis consolatio. Sed dic verbum contra Dominum, et morere.**

5. Vidiſtin' hic quoque nequitiam? quo pacto in consilio suo non statim induxit perniciosam adhortationem, sed cum prius calamitates miserabiliter enarrasset, et tragediam extendisset, paucis verbis adhortationem ponit, neque clare illam indicat, sed subindicans illam, maxime desiderabilem ipsi proponit liberationem, et mortem denuntiat, quam summopere optabat? Et hinc quoque observa diaboli vafricitatem et malitiam. Quia enim sciebat Jobi amorem erga Deum, non sinit mulierem Deum accusare, ne ille ut inimicam ipsam statim aversaretur. Ideo ejus nusquam meministi, sed quæ acciderant sus deque versat. Tu autem, cum iis quæ dicta sunt, adde mulierem fuisse quæ hoc dabat consilium, vehementem oratorem ad eos pellicendos qui non attendunt. Multi certe etiam absque calamitatibus a solo mulierum consilio dejecti fuerunt. Quid igitur hic vir beatus, et adamantus fortior? Acriter illam intuitus, a solo aspectu, antequam vocem emitteret, machinas depulit. Illa enim sperabat se lacrymarum fontes moturam esse: hic vero leone

(a) Verba pœnis clausa, quæ desperantis esse videntur, in hodiernis exemplaribus non habentur. Possunt tamen alio sensu mitiore intelligi, nempe: Nam si liceret, si fas esset, si sine peccato possem mihi manum inferre, etc.

vehementior fuit, ira et indignatione plenus, non pro iis quæ patiebatur, sed propter consilia quæ diabolico ab illa data sunt; et ipso aspectu indignationem exhibens, moderata utitur increpatione: etenim etiam in calamitatibus moderatus erat. Et quid ait? *Cur sicut una ex insipientibus mulieribus loquuta es (Job 2. 10)?* Non sic te erudiui, inquit, non sic te educavi: unde nec consortem meam agnosco. Hæc quippe dicta sunt iusanæ mulieris, et furentis consilium est. Viden' sectionem moderatam, plagam quæ posset morbum curare. Deinde post increpationem consilium rursus affert, quod possit illam consolari, et rationi valde consensaneum, dicens: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* Recordare enim, inquit, priorum illorum, et tecum reputa auctorem, et hæc fortiter feres. Vidistin' moderationem viri? Nec enim fortitudini suæ patientiam suam adscribit, sed ex rerum consequentia fuisse illam dicit. Pro quibusnam enim illa

nobis dedit Deus? quam rependens remunerationem? Nullam; sed ex sola benignitate sua: donum enim erat, non retributio; gratia, non remuneratio. Ergo hæc fortiter feramus. Ille et viri et mulieres inscriptum dictum habeamus; hæc verba in mente insculpamus, et hæc et ea quæ præcedunt: et historiam malorum ejus, velut imaginem in mentem nostram inscribentes, jacturam dico pecuniarum, filios sublato, corporis plagam, opprobria, irrationes, uxoris machinas, diaboli insidias, omnes uno verbo justi calamitates, nobis in portum maximum apparemus: ut omnia fortiter et cum gratiarum actione ferentes, et in præsentī vita mœrorem omnem depellamus, et de hac benedictione mercedem referamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

Cap. 12. v. 1. De spiritualibus autem, fratres, nolo vos ignorare. 2. Scitis autem quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.

1. Hic totus locus valde obscurus est: obscuritatem vero parit ignoratio eorum quæ tunc contingebant, nunc autem non sunt. Et cur nunc non sunt? Ecce namque obscuritatis causa aliam nobis questionem peperit. Cur enim tunc fiebant, nunc vero secus? Sed hoc postea dicendum mittamus: interim vero quæ tunc fiebant recenscamus. Quid ergo tunc contingebat? Si quis baptizaretur, linguis statim loquebatur, et non linguis tantum, sed etiam multi prophelabant, quidam vero alias plures virtutes exhibebant. Quia enim ab idolis accedentes, cum nihil clare scirent, neque in antiquis Bibliis essent educati, baptizati statim Spiritum accipiebant, Spiritum vero non videbant, invisibilis cum sit; dabat gratia sensibile quoddam argumentum illius operationis; aliusque Persica, alius Romana, alius Indica, alius alia lingua statim loquebatur: et hoc externis notum faciebat, Spiritum sanctum in ipso loquente esse. Ideo sic ipsum appellat dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*, charismata seu dona vocans manifestationem Spiritus. Quia enim apostoli hoc primum signum acceperunt, fideles quoque acceperunt linguarum donum; neque hoc solum, sed et alia plurima. Nam et mortuos multi suscitabant, et dæmonas pellebant, et alia multa similia mirabiliter operabantur: donaque habebant alii quidem pauciora, alii vero plura. Magis autem quam alia omnia apud illos erat donum linguarum.

Spiritus sancti dona causa schismatis. — Et hæc causa schismatis illis fuit, non ex natura sua, sed ex ingrato accipientium animo. Nam qui majora habebant, efferebantur adversus eos qui minora possidebant: hi vero rursus dolebant, et iis qui majora haberent invidabant: idque in sequentibus os-

tendit ipse Paulus. Quia igitur hinc letalem accipiebant plagam, dum in eis caritas dissolveretur, multum studium ponit ut id corrigat. Contigit hoc etiam Romæ, sed non hoc modo. Quapropter etiam in Epistola ad Romanos illud movet quidem, sed adumbrate et breviter, sic dicens: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, membra autem omnia non eandem habent operationem: sic multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem invicem membra. Habentes autem dona secundum gratiam quæ data est nobis diversa; sive prophetiam, secundum proportionem fidei, sive ministerium, in ministrando, sive qui docet, in doctrina (Rom. 12. 4. 7).* Quod autem illi inde in arrogantiam inciderent, id in principio subindicavit ita dicens: *Dico autem vobis per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, unicuique ut Deus distribuit mensuram fidei (Ibid. v. 3).* Itaque cum illis (neque enim magnus erat morbus dissidii et arrogantiae) sic disseruit: hic vero cum multo studio; nam morbus valde invalescebat. At non hoc tantum illos conturbabat, sed multi erant istic divinantes, quod urbs illa Græcorum moribus addicta esset, et cum aliis hoc quoque illos supplantabat et turbabat. Quapropter orditur statuens quid interesset discriminis divinationem inter et prophetiam. Propterea etiam discretionem spirituum acceperunt, ut discernere et scirent, quis loqueretur per mundum spiritum, quis per immundum. Quia enim ex ipsa re non poterat dictorum demonstratio præberi (prophetia enim non in tempore quo profertur, sed in tempore eventus pronuntiatæ rei, veritatis suæ argumentum præbet); neque facile erat illam internoscere, dicereque quis propheta, quis mendax esset (etenim cum scelestus et immundus sit diabolus, in prophetas sese injiciebat, falsos inducens prophetas, ut qui et ipsi futur-

νόημα; Εἴτα μετὰ τὴν ἐπίκλησιν καὶ συμβουλὴν εἰσάγει πάλιν ἀκούσαν αὐτὴν παραμυθῆσθαι καὶ πολὺ τὸ εὖλογον ἔχουσιν, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἀπεξέμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὁποιοῦμεν*; Ἀναμνήσθητι γάρ, φησί, τῶν προτέρων ἐκείνων, καὶ λογίζου τὸν αἴτιον, καὶ ὅσους καὶ ταῦτα γενναίως. Εἶδες μετροφορᾶσιν ἄνδρος; Οὐδὲ γὰρ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ λογίζεται τὴν ὑπομονήν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας αὐτὴν εἶναι φησιν. Ἀντί τινων γὰρ ἐκεῖνα ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός; ποῖαν ἔκτινυς ἀμοιβήν; Ὑπέμελλαν· ἀλλ' ἐξ ἀγαθότητος μόνως· ὥρα γὰρ ἦν, οὐκ ἀμοιβή, καὶ χάρις, οὐκ ἀντιδοσις. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα φέρωμεν γενναίως. Τοῦτον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τὸν λόγον ἀνάγραφτον ἔχωμεν, καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγκολάσωμεν τῇ διανοίᾳ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ πρὸ τούτων· καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ

τῶν παθημάτων· καθάπερ εἰκόνα ἐπὶ τῆς θανάσεως ὑπογράφοντες, τὴν ζημίαν λέγω τῶν χρημάτων, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παίδων, τὴν πληγὴν τοῦ σώματος, τὰ ὀνείδη, τὰς χλευασίας, τὰς τῆς γυναικὸς μηχανάς, τὴν τοῦ διαβόλου ἐπιβουλὴν, πάντα ἀπλῶς μετὰ ἀκριβείας τὰ πάθη τοῦ δικαίου, λιμένα κατασκευάσωμεν μέγιστον ἡμῖν· ἵνα πάντα γενναίως καὶ εὐχαρίστως φέροντες, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῃ πᾶσαν ἀποκρουσώμεθα ἀθυρίαν, καὶ τοὺς περὶ τῆς εὐφροσύνης ταύτης ἀπολάβωμεν μισθοῦς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* *Logosatur* μαθητῶν, *ridicule*.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Παρὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν. Οἴδατε ὅτι ὅτε ἐθῆν ἦτε, πρὸς τὰ ἀδύνατα τὰ ἄρματα, ὡς ἐν ἡγεσθε, ἀσπαρμέναι.

α'. Τοῦτο ἔπαινον τὸ χωρίον σφόδρα ἐστὶν ἀσπάρ· τὴν δὲ ἀσπάρειαν ἢ τῶν πραγμάτων ἀγνοία τε καὶ ἁλλοίως ποιῆ τῶν τότε μὲν συμβαινόντων, νῦν δὲ γινωσκόμενων. Καὶ τίνας ἔπαινον οὐ γίνεται νῦν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς ἀσπαρείας ἕτερον ἡμῖν ζήτημα ἔσται. Τί δὴ ποτε γὰρ τότε μὲν ἐγίνετο, νῦν δὲ οὐκ ἐστὶ; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς αὐθις ἀναβαλλώμεθα*, τὴν δὲ τὰ συμβαίνοντα τότε λέγωμεν. Τί οὖν τότε συνέβαινον; Εἰ τις ἐθαπτεῖτο, γλώσσαις εὐθέως ἐλάλει, καὶ οὐ γλώσσας μόνον, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ προσέφητον, [258] τινὲς δὲ καὶ ἑτέρας πλείους θυάμεις ἐπαδείκνυντο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰδῶλων ἀποσπέντες, οὐδὲν εἰδότες σαφῶς, οὐδὲ ταῖς καλαιαῖς ἐντραφέντες βίβλοις, βαπτισθέντες εὐθέως Πνεῦμα ἐλάβαντο, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ ἔωρον· ἀόρατον γὰρ ἐστὶν· αἰσθητὸν τινα ἔλεγχον ἰδοῦ τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἢ χάρις· καὶ ὁ μὲν τῇ Παρῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἑτέρα τινα τοιαύτη εὐθις ἐφθέγγετο γλώσσῃ· καὶ τοῦτο ἐφανέρωτο τοῖς ἔξωθεν, ὅτι Πνεῦμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φθεγγομένῳ. Διὸ καὶ οὕτως αὐτὸ καλεῖ λέγων· *Ἐκδόσω δὲ ἡ φανερώσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμπέρορ*· τὰ χαρίσματα φανέρωσιν Πνεύματος ὀνομάζων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦτο πρῶτον σημεῖον ἔλαβον, καὶ οἱ πιστοὶ τοῦτο ἐλάβαντο τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πλείω. Καὶ γὰρ καὶ νεκροὺς ἤγειρον πολλοὶ, καὶ δαίμονας ἤλαυνον, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἐθαυματοῦργουν· καὶ χαρίσματα δὲ εἶχον, οἱ μὲν ἐλάττωνα, οἱ δὲ πλείω. Πλέον δὲ πάντων τὸ τῶν γλωσσῶν ἦν παρ' αὐτοῖς χάρισμα.

Καὶ τοῦτο αἴτιαν σχίσματος αὐτοῖς ἐγένετο, οὐ

* *Alit*, ἀναβαλλόμεθα.

παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν ἐλλήφοντων. Οἱ τε γὰρ τὰ μέγιστα ἔχοντες ἐπὶ ἤκουον κατὰ τῶν τὰ ἐλάττωνα κεκτημένων· οὕτως δ' αὖ πάλιν ἤλθον, καὶ τοῖς τὰ μέγιστα ἔχουσιν ἐφθέκονον. Καὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυσιν αὐτοῖς ὁ Παῦλος. Ἐκαὶ οὖν ἐνταῦθεν καιρίαν ἐλάβαντο πληγὴν, διαλυομένης αὐτοῖς τῆς ἀγάπης, πολλὴν σπουδὴν ποιεῖται, ὥστε αὐτὸ διορθῶσαι. Συνέβη μὲν γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἀλλ' οὐχ οὕτω· διότι καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ κινεῖ μὲν αὐτὸ, συνεστασμένως δὲ καὶ ἐν βραχεῖ, λέγων οὕτω· *Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει κρᾶξιν· οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώματι ἕσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἰς, ἀλλήλων μέλη*. Ἐχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διαφορὰ, εἴτε προφητείας, κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως, εἴτε διακονίας, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδασκῶν, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ὅτι καὶ καὶ ἐκεῖνοι εἰς ἀπόνοιαν ἐνέπνευσαν ἐνέπιπτον, ἀρχόμενοι; ἡμῖν τοῦτο, οὕτως εἰπόν· *Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν μὴ παρεργασθῆναι παρ' ὁ δὲ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκδόσω ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως*. Ἐκείνοις μὲν οὖν (οὐδὲ γὰρ πολὺ τὸ νόημα ἦν τῆς διαστάσεως καὶ ἀπονοίας) οὕτω διελεχται· ἐνταῦθα δὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς· καὶ γὰρ σφοδρὰ τοῦ πάθους ἦν ἡ νομή. Καὶ οὐδὲ τοῦτο μόνον αὐτοῖς ἐθορύβει, ἀλλὰ καὶ μάντις ἦσαν αὐτόθι πολλοὶ, ὅτε Ἑλληνικώτερον τῆς πόλεως διακειμένης, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο αὐτοῖς ὑπεσκέλιζε καὶ ἐτάραττε. Διὸ καὶ ἀρχόμενος, πρῶτον τὸ μέσον μαντείας καὶ προφητείας τίθησι. Διὰ τοῦτο καὶ διακρίσεις ἔλαβον πνευμάτων, ὥστε διακρίνειν καὶ εἰδέναι, τίς μὲν ὁ [259] πνεύματι φθεγγόμενος καθαρῶς, τίς δὲ ὁ ἀκαθάρτος. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτόθεν οὐκ ἦν παράσχειν τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν (προφητεία γὰρ οὐκ ἐν τῷ καιρῷ, ὅς λέγεται, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκδόσεως παρέχεται τῆς οἰκείας ἀληθείας τὸν ἔλεγχον)· καὶ οὐκ ἦν εὐκολον αὐτὴν διαγινώσκειν, καὶ τίς μὲν ὁ προ-

ψητεῶν, τίς δὲ ὁ ψευδόμενος (καὶ γὰρ μικρὸς ὢν ὁ διάβολος ἐπισφίει τοὺς προφητεύουσι, ψευδοπροφήται· εἰσάγων ὡς δὴθεν τὰ μέλλοντα προλέγοντας· καὶ αὐτούς)· εἴτα ἐπειδὴ τέως ἀνεύθυνα ἦν τὰ λεγόμενα, εὐπω τῶν πραγμάτων ἐκδόντων περὶ ὧν προελέγετο, καὶ ῥαδίως παρεκρούετο (τὸν γὰρ ψευδόμενον καὶ τὸν ἀληθεύοντα τὸ τέλος ἤλεγχεν)· ἵνα δὴ μὴδὲ πρὸ τοῦ τέλους ἀπατώνται οἱ ἀκροαταί, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖον, ὃ καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως εἰδείκνυ τούτον κάκεινον καὶ ἐντεῦθεν λαβὼν ἀκολουθίαν καὶ ἀρχήν, οὕτω καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν χαρισμάτων ἐκβαίνει λόγον, καὶ τὴν φιλονεικίαν διορθοῦται τὴν καὶ ἐντεῦθεν γινωμένην. Τέως μέντοι τοῦ περὶ τῶν μάντεων ἀρχεται λόγος οὕτω λέγων· *Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν οὐ θέλω ὑμᾶς ἀντροεῖν, ἀδελφοί·* πνευματικὰ τὰ σημεῖα καλῶν, ὅτι ταῦτα ἔργα τοῦ Πνεύματος μόνου, οὐδὲν ἀνθρωπίνης ἐπισπερούσης σπουδῆς εἰς τὸ τὰ τοιαῦτα θαυματουργεῖν. Καὶ μέλλων περὶ αὐτῶν διαλέγεσθαι, πρότερον, ὅπου ἔφη, τῆς μαντείας τὴν διαφοράν καὶ τῆς προφητείας τίθησιν, οὕτω λέγων· *Οἴδατε ὅτι ὅτε ἐθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγρόμενοι.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· *Ἐν τοῖς εἰδώλοις,* φησὶν, εἴποτε κατεσχέθη τις ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ ἐμαντεύετο, ὥσπερ ἀπαγρόμενος, οὕτως εἰλκτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς ὧν λέγει. Τοῦτο γὰρ μάντεως ἴδιον, τὸ ἐξεστηκέναι, τὸ ἀνάγκην ὑπομένειν, τὸ ὠθεῖσθαι, τὸ ἔλκεσθαι, τὸ σύρεσθαι ὥσπερ ραινομένοι. Ὁ δὲ προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηφούσης, καὶ σωφρονούσης καταστάσεως, καὶ εἰδὼς ὃ φθέγγεται, φησὶν ἅπαντα. Ὅστε καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως κἀντεῦθεν γινώριζε τὸν μάντιν καὶ τὸν προφήτην. Καὶ σκοπεῖ πῶς ἀνύποπτον ποιεῖ τὸν λόγον· αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ τοὺς ἐν τῇ παῖρᾳ τοῦ πράγματος γινωμένους. Ὅτι γὰρ οὐ ψεύδομαι, φησὶν, οὐδὲ ἀπλῶς διασύρω τὰ τῶν ἐθνῶν, ὡς ἐχθρὸς πλάτων, αὐτοὶ ὁμῆς μοι μαρτυρήσατε· καὶ γὰρ οἴδατε ὅτε Ἕλληνες ἦτε, πῶς ἀπήγεσθε ἐλκόμενοι τότε. Εἰ δὲ τίς καὶ τούτους ὡς πιστοὺς ὑπόπτους εἶναι φαίη, φέρε καὶ ἐκ τῶν ἔξωθεν τοῦτο ὅμιν ποιήσω φανερόν. Ἄκουσον γοῦν Πλάτωνος λέγοντος οὕτως· Ὅσπερ οἱ χρησμοφῶν καὶ οἱ θεομάντεις λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσιν. Ἄκουσον γοῦν καὶ ἐτέρου ποιητοῦ τὰ αὐτὰ ἐνδείκνυμένου. Ἐπειδὴ γὰρ τελεταί· τίσι καὶ μαγγανείαις κατέδθησε δαίμονά τις εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἐμαντεύετο ἐκεῖνος, καὶ μαντεύομενος ἐρρίπτετο καὶ ἐσπαράττετο, καὶ ἐνερχεῖν τοῦ δαίμονος τὴν ὁρμὴν οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' [200] ἐμελλε διασπώμενος οὕτως ἀπόλλυσθαι, τοὺς τὰ τοιαῦτα μαγγανεύουσι φησι·

Δύσατε λοιπὸν, ἄντα βροτῶ· θεὸν οὐκέτι χωρεῖ·

καὶ πάλιν,

Δύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μεν πόδας ὕδατι
[*λευκῷ*]
ῥάρατε, καὶ γραμμὰς ἀπαλείψατε, καὶ γε μο-
[*λοῖμι.*]

Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα (καὶ γὰρ ἐστὶ πολλῶν

πλείονα εἰπεῖν), ἀμφοτέρω ταῦτα ἡμῖν ἐνδείκνυται, καὶ τὴν ἀνάγκην ἥ κατεχόμενοι δουλεύουσιν οἱ δαίμονες, καὶ τὴν βίαν ἣν ὑπομένοντες οἱ καθάπαξ ἑαυτοὺς ἐκδόντες αὐτοῖς, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξίστανται φρενῶν. Καὶ ἡ Πυθία δέ· ἀναγκάζομαι γὰρ καὶ ἐτέρα ἀντὶ τῶν ἀσχημοσύνην ἐκπομπῆσαι νῦν, ἣν καλὴν μὲν ἦν παρελθεῖν διὰ τὸ ἡμῖν ἀπρεπὲς εἶναι τὰ τοιαῦτα λέγειν· ὥστε δὲ σαφέστερον αὐτῶν μαθεῖν τὴν αἰσχύνην, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθῃτε τὴν παράνοیان, καὶ τὸν πολὺν γέλωτα τῶν τοῖς μάντεσι κατηρημένων· λέγεται τοίνυν αὕτη ἡ Πυθία γυνὴ τις οὕσα ἐπικαθίσθαι τῷ τρίποδι ποτε τοῦ Ἀπολλωνος, διαίρουσα τὰ σκέλη· εἴθ' οὕτω πνεῦμα ποτηρὸν κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδιδόμενον μορίων πληροῦν τὴν γυναικα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς τρίγας λύουσιν λοιπὸν ἐκδακχεύεσθαι τε, καὶ ἄφρον ἐκ τοῦ στόματος ἀφίναί, καὶ οὕτως ἐν παροιμίᾳ γινωμένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι βήματα. Οἶδα δὲ ἥσχύνθητε καὶ ἠρυδριάσατε ταῦτα ἀκούσαντες· ἀλλ' ἐκείνοι καὶ μέγα φρονοῦσι καὶ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην καὶ διὰ τὴν μανίαν ταύτην.

β'. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ Παῦλος ἅπαντα ἀνακινῶν ἔλεγε· *Οἴδατε, ὅτι ὅτε ἐθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγρόμενοι.* Καὶ ἐπειδὴ πρὸς εἰδότας διελέγετο, οὐ τίθησι πάντα μετὰ ἀκριβείας, μὴ βουλόμενος· αὐτοῖς ἐνοχλεῖν, ἀλλ' ἀναμνήσας μόνον καὶ εἰς ἐννοίαν ἀπάντων αὐτοὺς ἀγαγών, ἀπαλλάττεται ταχέως, πρὸς τὸ προκείμενον ἐκτείνοντος. Τί δὲ ἐστὶ, *πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα*; οὗτοι οἱ μάντεις πρὸς ἐκεῖνα ἤγοντο ἐλκόμενοι. Εἰ δὲ αὐτὰ ἄφωνα, πῶς ἐκεῖνοις ἐτέρχοντο; τίνος δὲ ἐνεκεν τοῖς ξοδαῖς αὐτοὺς προσήγεν ὁ δαίμων ὡς αἰχμαλώτους καὶ δεσμίους; Ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν πλάνην πιθάνην ἐργαζόμενος. Ἦνα γὰρ μὴ δόξῃ ὁ λίθος ἄφωτος εἶναι, ἐσποῦδαζεν τοὺς εἰδωλοὺς προσηλοῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα τὰ αὐτῶν ἐκεῖνοις ἐπιγράφεται. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα. Ἄλλ' οὐκ ἐθνη καὶ ἡμέτερα, τὰ τῶν [261] προφητῶν λέγω· καὶ γὰρ δὴλα ἦν αὐτοῖς ἅπαντα, καὶ ἐν αὐτοῖς προσεφθέτεον, ὡς αὐτοῖς πρόπον ἦν, μετὰ συνέσεως καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τοῦ εἰπεῖν καὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν ἦσαν κύριοι· οὐ γὰρ ἀνάγκη κατεῖχοντο, ἀλλ' ἐξουσία ἦσαν τετιμημένοι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰωνᾶς ἔφυγε, διὰ τοῦτο καὶ Ἰεζεκιὴλ ἀνεβάλλετο, διὰ τοῦτο καὶ Ἰερεμίας παρητήετο. Ὁ δὲ θεὸς οὐ μετὰ ἀνάγκης αὐτοὺς ὤθει, ἀλλὰ συμβουλεύων, παραινῶν, ἀπειλῶν, οὐ σκοτῶν τὴν διάνοιαν. Δαίμονος μὲν γὰρ ἴδιον, τὸ θόρυβον καὶ μανίαν ποιεῖν καὶ πολὺν τὸν ζῆλον, θεοῦ δὲ, τὸ φωτίζειν καὶ μετὰ συνέσεως διδάσκειν τὰ δέοντα. Πρώτη μὲν οὖν διαφορά αὕτη μάντεως καὶ προφήτου· δευτέρα δὲ ἐτέρα, ἣν ἐφεξῆς τίθησι, λέγων· *Διὸ γινώριζω ὅμιν· ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν.* Εἴτα καὶ ἐτέρα· *Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ.* Ὅταν ἴδῃς, φησὶν, τινὰ μὴ φηγεόμενον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἥ καὶ ἀναθεματίζοντα, μάντι· ἐστί. Πάλιν, ὅταν ἴδῃς ἕτερον μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα φηγεόμενον, νόησον ὅτι πνευματικός ἐστὶ. Τί οὖν, φησὶ, περὶ τῶν κατηχουμένων

^a Savil. putat legendum εἰδωλοῖς.

^b Savil. ad marginem habet ἀσχημοσύνην, quae lectio melior videtur. ^c Ἐτέρχοντο. Editi. Savil. cum Damasc. putat legendum ἐτέρχοντο.

prædicarent) : deinde quia de iis , quæ dicebantur , non poterat ratio reddi , cum res quæ prædictæ fuerant nondum evenissent , et facile constatabatur (mendacem enim et veracem finis comprobatur) : ne ante finem auditores deciperentur , dat illis signum , quod etiam ante eventum hunc et illum indicaret : et hinc accepta consequentia et principio , sic in sermonem de charismatibus transit , et contentionem inde subortam corrigit. Interim vero de divinatoribus loquens sic orditur : *De spiritualibus autem nolo vos ignorare , fratres ; spiritualia vocans signa , quia illa Spiritus solius sunt opera , humano studio nihil afferente ad talia miracula patrandæ . Et de illis disputaturus , prius , ut dixi , divinationem inter et prophetiam differentiam ponit , sic dicens : Scitis quod cum gentes essetis , ad simulacra multa prout ducebamini euntes .* Id est : In idolis , inquit , si quis abreptus esset a spiritu immundo , et vaticinaretur , quasi abductus sic ille trahebatur a spiritu victus , nihil sciens eorum quæ dicebat . Hoc enim divinatori proprium est , ut mente excedat , vim patitur , pellatur , trahatur , quasi furens . Propheta vero non sic , sed cum vigili mente , cum temperanti constitutione , illa sciens quæ dicit , omnia loquitur . Itaque etiam ante eventum hinc internosce vatem et prophetam . Et vide quam non suspectum proferat sermonem : ipsos vocat testes , qui rei experientiam fecerint . Quod enim non mentiar , inquit , neque temere ea quæ gentium sunt traducam , flagens tamquam inimicus , vos ipsi mihi feratis testimonium : etenim ipsi scitis quomodo , cum essetis Græci , tracti abduceremini . Quod si quis hos , utpote fideles , suspectos esse dixerit ; age , etiam ab externis hoc vobis manifestum reddam . Audi ergo Platonem sic loquentem : Quemadmodum divinatores et vates multa quidem et pulchra dicant ; eorum vero quæ proferunt nihil sciunt (a) . Audi alium quæque poetam eadem ipsa indicantem . Postquam quibusdam initiationibus et præstigiis dæmonem quis homini alligaverat , ille vero vaticinabatur , dumque vaticinaretur ille , raptabatur et discerpebatur , ac dæmonis impetum ferre non poterat , sed sic raptatus periturus erat ; iis qui talibus præstigiis dabant operam dicit :

Solveis demum : regem deum mortalis non ultra capit ; et rursum :

Solvite sorta mihi , atque pedes aspergite lympha munda , Et expungantur mihi lineæ , ut adessee possim (b) .

(a) Hæc Platonis verba habentur in Apologia Socratis editionis Henrici Steph. anno 1578, Tomo 1, p. 22.

(b) In hæc carmina hæc docte disserit Halesius in notis Savileianis , p. 276 : *Versus istos apud poetarum aliquem frustra quaesieris . Quamobrem cum Chrysostomum audias tamquam a poeta proferentem , intellige Phæbadem seu Pythiam . Sunt enim Delphicorum oraculorum conclusiones quædam , vocesque dæmonis sibi obeundi gratiam fieri postulantis . Primum horum habes apud Theodoretum cap. de Oraculis , et apud Eusebium libro 5 Evangelicæ præparationis . Apud eundem etiam Eusebium habes posterius distichon , quod quoniam est obcurius , tamen paucis interpretar . Umpantem olim superstitiones quasdam ridiculasque ceremonias , quibus credebant dæmones evocari , et vel ad privata colloquia , vel ad oracula edenda pellica . Ceremoniis istis tantam inesse vim , non potius , ut mollius loquitur Por-*

phyrius , *castantem opinabantur , ut non evocarent tantum , sed etiam evocata dæmonia detinerent , quamdin voti mague esset libitum . Sic enim apud Porphyrium Pythagoras Rhodius , ubi dicitur et aliquid de his rebus , dicitur et non dæmonibus evocari , sed necessitate quadam obsequendi tracti ventum . Apollo ipse apud Theodoretum , etc . quæ fusissime persequitur Douzaeus .*

2. Hæc igitur et similia omnia Paulus exagitant dicebat : *Scitis quod cum gentes essetis , ad simulacra multa inducebamini abducti .* Et quia cum iis qui rem probe noverant disserebat , non omnia accurate ponit , ne illis molestiam creet ; sed in memoriam tantum revocans omnia , cito recedit , ad propositum festinans . Quid est autem , *Ad simulacra multa* ? Isti vates ad illa tracti ducebantur . Si vero muta sint , quomodo illis utebantur ? qua de causa ad statuas illos dæmon adducebat tamquam captivos et victos ? Simul errorem reddens probabilem Ne videretur enim lapis esse mutus , conabatur homines idolis affigere , ut quæ ipsorum erant illis adscriberentur . Sed nostra non sunt huiusmodi . Nostra autem non posuit ille , quæ prophetarum sunt dico : illis enim omnia manifesta erant , et in illis prophetabant ut ipsos decebat , cum intelligentia et libertate omni . Ideo penes illos erat et loqui et non loqui : neque enim necessitate tenebantur , sed potestatis honore donati erant . Ideo Jonas fugit , ideo Ezechiel distulit , ideo Jeremias recusabat . Deus vero non cum necessitate impellit ipsos , sed consiliis , hortationibus et comminationibus utitur , mentem tenebris non offundens . Dæmonis enim proprium est et tumultum et furorem et multam immittere caliginem ; Dei vero est illuminare , et quæ opus est cum intelligentia docere . Prima ergo divinatoris et prophætæ differentia hæc est : secunda vero est alia , quam deinceps ponit dicens : 3. *Ideo notum vobis facio , quod nemo in spiritu Dei loquens , dicit anathema Jesum .* Deinde etiam alia , *Et nemo potest dicere Dominum Jesum , nisi in Spiritu sancto .* Cum videris , inquit , quempiam non proferentem nomen ejus , imo

phyrus , *castantem opinabantur , ut non evocarent tantum , sed etiam evocata dæmonia detinerent , quamdin voti mague esset libitum . Sic enim apud Porphyrium Pythagoras Rhodius , ubi dicitur et aliquid de his rebus , dicitur et non dæmonibus evocari , sed necessitate quadam obsequendi tracti ventum . Apollo ipse apud Theodoretum , etc . quæ fusissime persequitur Douzaeus .*

(a) De Pythia et de tripode vide Strabonem lib. 9, p. 419. seq. ed. Casaub. , qui descriptionem tripodis affert et atri in quo positus erat . Sed quæ turpiora hic referuntur nusquam memini me legere .

ysuum anathematizantem, is est divinator. Rursus cum videris alium cum nomine ejus omnia loquentem, cogita illum esse spirituales. Quid ergo, inquires, de catechumenis dixerimus? si enim nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, quid dicemus de his, qui ejus quidem nomen proferunt, Spiritu autem privantur? Sed de his nunc ille non agit: neque enim tunc catechumeni erant: sed de fidelibus et infidelibus. Quid ergo? nullusne daemon Deum nominat? annon dicebant demoniaci: *Novimus te quis es, Filius Dei* (Marc. 1. 24)? annon Paulo dicebant: *Isti homines servi Dei altissimi sunt* (Act. 16. 17). Sed flagellati, sed coacti; sponte autem et non coacti, nunquam. Illic jam appositus quaeratur, cur demon hæc loqueretur, et cur Paulus increpaverit. Doctorem nempe suum imitatus. Nam et Christus increpavit: volebat enim ab illis habere testimonium. Quare? Demon hoc agebat, rerum ordinem confundere volens, et apostolorum abripere auctoritatem, multique persuadere ut sibi attenderent: quod si factum esset, cum fide digni apparuissent, facile sua introduxissent. Ne hoc ergo fieret, neque fallacia initium duceret, etiam cum vera loquerentur, ora ipsis obstruit, ut in falsis nemo ipsis animum adhiberet, sed ad ea quæ ab ipsis dicerentur aures obstrueret. Postquam ergo vates et prophetas distinxerat et ex priore et ex secundo signo, demum de miraculis disserit; nec sine causa ad hoc argumentum transit, sed ut dissensionem inde subortam tollat, et persuadeat iis qui minus habent, ne doleant, et iis qui majora possident, ne efferantur. Ideo sic incepit: 4. *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus*; primoque curat illum qui minus habet donum, ideoque dolet. Cur enim, inquit, angertis? quia non tantum accedisti quantum alius? sed cogita illud esse donum, non debitum, et consolationem accipies. Ideo statim sic loquitur: *Divisiones vero gratiarum sunt*. Neque dixit signorum, neque miraculorum, sed, *Gratiarum*; nomine doni persuadens illi ut non modo non doleat, sed et gratiam habeat. Et cum hoc, inquit, illud quoque tecum reputa, quod etiam si in mensura doni minus habeam; in eo quod dignatus sis inde accipere, unde is accepit qui plus habet, parem habes honorem. Neque enim dicere possis, illi Spiritum dedisse, tibi vero angelam: nam et tibi et illi Spiritus dedit. Ideo subjunxit, *Idem autem Spiritus*.

3. Itaque etiam si in dono differentia sit, at non in eo qui dedit: ex eodem namque fonte et tu et ille hausisti. 5. *Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus*. Nam consolationem adhuc placide augens, et Filium et Patrem adjicit. Alioque rursus nomine hæc dona vocat, majorem etiam inde excogitans consolationem: ideo sic dicit, *Divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus*. Nam qui donum audit, et minus accepit, fortasse doluerit; qui vero ministrationem accepit, non item: res enim laborem indicat et sadorem. Quid ergo doles, inquit, si alium plus laborare jussit, tibi parcens? 6. *Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia*

in omnibus. 7. *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem*. Et quid est operatio? quid donum? inquires; quid ministratio? Nominum tantum sunt differentia, quia res eadem sunt. Quod enim est donum, illud ipsum est ministratio; hoc etiam dicit operationem: nam ait: *Ministerium tuum imple* (2. Tim. 4. 5); et, *Ministerium meum glorifico* (Rom. 11. 13). Et Timotheo scribens dicit, *Propter quam causam admoneo te, ut suscites gratiam Dei quæ est in te* (2. Tim. 1. 6); et ad Galatas rursus scribens dicebat: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam, operatus est et mihi inter gentes* (Gal. 2. 8). Viden' quod nullam differentiam ostendat in donis Patris et Filii et Spiritus sancti? non hypostases confundens, abest, sed substantiæ parem honorem ostendens. Nam quod Spiritus largitur, hoc et Deum operari, et Filium ordinare ac præbere dicit. Atqui si hoc esset illo minus, et illud lato, non sic illud posuisset, neque hæc ratione dolentem consolatus esset. Post hæc autem alio quoque modo ipsum consolatur; quod nempe data mensura ipsi conferat, etiam si minor sit. Cum dixisset enim, *Idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus*, et hac ratione ipsum recreasset; aliam rursus subjungit consolationem sic dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*. Ne quis enim diceret, Quid enim, si idem Dominus et idem Spiritus et idem Deus? at ego minus accepi; ait ipse, quod ita conferret. Manifestationem vero Spiritus signis vocat; et merito. Mihi enim fidei manifestus est is qui habet Spiritum, eo quod sit baptizatus; infidelium autem ex nulla re hoc erit conspicuum, nisi a signis. Itaque inde etiam non parva consolatio est. Etiam si dona sint diversa, una tamen est demonstratio: nam sive multum sive parvum habeam, perinde es manifestus. Itaque si illud ostendere satagis, quod Spiritum habeam, sufficientem habes demonstrationem. Cum ergo et unus sit qui dedit, et gratuitum sit donum, et manifestatio hinc fiat, et hoc tibi magis conferat; ne doleas quasi despectus. Neque enim te dedecore afficiens Deus, neque altero minorem declarans hoc facit, sed tibi parcens, et id spectans quod tibi utile esset. Nam majus quidpiam accipere cum qui ferre non possit, hoc esset inutile, noxium et dolore dignum. 8. *Nam alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum*; 9. *aliter fides in eodem Spiritu*. Viden' quomodo ubique hoc additamentum faciat, *In eodem Spiritu* dicens, et, *Secundum eundem Spiritum*? acit enim hinc magnam oriri consolationem. 10. *Alii autem operationes virtutum, alii prophetiæ, alii discretionis spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum*. Quia enim in hoc altum sapiebant, ideo id postremum posuit, et subjunxit: 11. *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus*. Pharmacum ad omnem consolationem aptum: quod ex eodem radice, ex iisdem thesauris, ex iisdem fluentis omnes accipere possint. Ideo frequenter hauriens, hoc verbo cum qua videbatur esse inæqualitatem exequit et consolatur.

ἀν εἰπομεν; εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἶπαι Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, τί ἂν εἰπομεν περὶ τούτων, ὀνομαζόντων μὲν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, Πνεύματος δὲ ἀποστερημένων; Ἀλλ' οὐ περὶ τούτων ὁ λόγος αὐτῶν νῦν· οὐ γὰρ ἦσαν κατηχούμενοι τότε· ἀλλὰ περὶ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τί οὖν οὐδεὶς εἰκάζει ὀνομαζέει τὸν Θεόν; οὐχὶ οἱ δαιμονιώντες Ελεγον, *Οἰδαμεν σε τίς εἶ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*; οὐχὶ Παῦλος Ελεγον, *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν*; Ἀλλὰ μαστιζόμενοι, ἀλλ' ἀνεγκαζόμενοι· ἐκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγοῦμενοι, οὐδαμοῦ. Ἄξιον δὲ ἐνταῦθα ζητῆσαι, διὰ τί καὶ ὁ θαῖμων ταῦτα ἐφθέγγετο, καὶ Παῦλος ἐπιτίμησε. Τὸν διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἐπιτίμησεν· οὐδὲ γὰρ ἐδοῦλετο παρ' ἐκείνων τὴν μαρτυρίαν ἔχειν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ὁ θαῖμων ἐποίησε τοῦτο; Βουλόμενος συγχεῖν τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, καὶ ἀρπάσαι τῶν ἀποστόλων τὸ ἀξίωμα, καὶ πᾶσι πολλοῖς προσέχειν αὐτῶν ὅπερ εἰ ἐγγόνες, ῥαββίως ἂν ἐντεῦθεν ἀξιόπιστοι φανέντες, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐκισήγαγον ἂν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται μηδὲ ἀρχὴν ἢ ἀπάτη λάβῃ, καὶ τὰ ἀληθῆ λέγοντας ἐπιστομίζῃ, ὥστε ἐν τοῖς ψεύδεσι μὴδ' ἄλλως τινὰ αὐτοὺς προσέγειν, ἀλλὰ καθόλου πρὸς τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀποφράττειν τὰς ἀκοάς. Ἀήλους τοίνυν ποιήσας τοὺς μάντεις καὶ τοὺς προφῆτας ἀπὸ τοῦ προτέρου καὶ τοῦ δευτέρου σημείου, λοιπὸν περὶ τῶν θαυμάτων διαλέγεται, οὐχ ἁπλῶς εἰς τοῦτον παρελθὼν τὸν λόγον, ἀλλ' ὥστε τὴν ἐντεῦθεν γενομένην διδασκαλίαν ἀναλεῖν, καὶ πᾶσι καὶ τοὺς τὸ Ελαττον ἔχοντας μὴ ἀλγεῖν, καὶ τοὺς τὰ μέζονα κεκτημένους μὴ ἐπαίρεσθαι. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· καὶ θεραπεύει πρῶτον τὸν τὸ Ελαττον ἔχοντα χάρισμα, καὶ διὰ [282] τοῦτο ἀλγοῦντα. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, φησὶν, ἀθυμεῖς; ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἔτερος; ἀλλ' ἐννόησον ὅτι χάρισμα ἐστὶ, καὶ οὐκ ὀφείλῃ, καὶ παραμυθίῃ τὴν ὁδόν. Διὰ τοῦτο εὐθέως εἶπεν οὕτω· *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ*. Καὶ οὐκ εἶπε, σημείων, οὐδὲ θαυμάτων, ἀλλὰ, *χαρισμάτων*, τῶν ὀνόματι τῆς δωρεᾶς παῖθων μὴ μόνον μὴ ἀλγεῖν, ἀλλὰ καὶ χάριν εἰδέναι. Καὶ μετὰ τούτου καλεῖτο λογίζου, φησὶν, ὅτι εἰ καὶ τῶ μέτρῳ ἡλάττωσαι τοῦ δοθέντος, τῷ καταξωθῆναι λαβεῖν ἐκείθεν, ὅθεν καὶ ὁ τὸ πλεον λαβὼν, τὴν ἴσιν ἔχεις τιμὴν. Οὐ γὰρ δὴ πού ἔχοις ἂν εἰπεῖν, ὅτι ἐκείνῳ μὲν ἐχαρίσατο τὸ Πνεῦμα, σοὶ δὲ ἀγγέλος· καὶ γὰρ σοὶ κατέληψεν τὸ Πνεῦμα. Διὸ ἐπήγαγε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*.

γ'. Ὡστε εἰ καὶ ἐν τῇ ὁμοίᾳ διαφορᾷ, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ δευκαπλίᾳ διαφορᾷ· ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς πηγῆς καὶ οὐ κατέκρινες ἐρύεσθε. Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. Αἰτιαίνων γὰρ τὴν παραμυθίαν, καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα προστίθισιν. Καὶ ἐτέρῳ πάλιν ὀνόματι καλεῖ τὰς δωρεὰς ταύτας, πλείονα κἀντεῦθεν παραμυθίαν ἐπινοῶν· διὸ καὶ οὕτω· εἶπε, *Διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*. Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ Ελαττον λαβὼν, ἰσως ἂν ἀλλήγησεν· ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως· πόνον γὰρ ἐνδεκτικῶν τὸ πρᾶγμα καὶ ἰδρύτως. Τί τοίνυν ἀλγεῖς, φησὶν, εἰ ἕτερον πλείονα πονῆσαι ἐκτέλεσας, σοὺ φεισάμενος; Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν καὶ. Ἐκαστῷ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Καὶ τί ἐστὶν ἐνέργημα;

τί δὲ χάρισμα; φησὶ· τί δὲ διακονία; Ὀνομάτων διαφοραὶ μόνον, ἐπεὶ πράγματα τὰ αὐτά. Ὁ γὰρ ἐστὶ χάρισμα, τοῦτο διακονία, τοῦτο καὶ ἐνέργειαν λέγει· *Τὴν γὰρ διακονίαν σου*, φησὶ, *πληροφόρησον*· καὶ, *Τὴν διακονίαν μου δοξάζω*. Καὶ Τιμοθέῳ γράφων φησὶ· *Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμνηθήσῃ σε ἀναζωοποιεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐστὶν ἐν σοὶ*· καὶ Γαλάταις πάλιν ἐπιστέλλων Ελεγεν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρος εἰς ἀποστολὴν, ἐνέργησας πάντες εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρῃς ὅτι οὐδεμίαν διαφορὰν δέκνυσιν ἐν ταῖς δωρεαῖς Πατὴρ καὶ Πνεῦματος ἁγίου; οὐ τὰς ὑποστάσεις συναλεῖψαν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τὴν ὁμοτιμίαν ἐμφαίνων. Ὅπερ γὰρ τὸ Πνεῦμα χαρίζεται, τοῦτο καὶ τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν, τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν διατάττειν καὶ παρέχειν φησὶ. Καίτοι γε εἰ Ελαττον ἦν τοῦτο ἐκείνου, ἢ ἐκείνου τούτου, οὐκ ἂν οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, οὐδ' ἂν ταύτῃ παραμυθίσαστο τὸν ἀλγοῦντα. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἐτέρῳ πινὲ τρόπῳ αὐτὸν παρακαλεῖ, τῷ καὶ συμφέρειν αὐτῷ τὸ δοθὲν μέτρον. Εἰ καὶ Ελαττον εἴη, Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός, καὶ ταύτῃ αὐτὸν ἀνακητῶμενος, ἐπάγει· πάλιν ἐτέραν παράκλησιν, οὕτω λέγων, *Ἐκαστῷ δὲ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, Τί γὰρ, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός; ἀλλ' ἐγὼ Ελαττον Ελαβὼν· φησὶν, ὅτι οὕτω συνέφερε. Φανέρωσιν [283] δὲ Πνεύματος τὰ σημεῖα καλεῖ, ἐκόντως. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τῷ πιστῷ ὄθλῳ ὁ Πνεῦμα ἔχων ἀπὸ τοῦ βαπτισθῆναι· τῷ δὲ ἀπίστῳ οὐδαμῶθεν ἔσται τοῦτο καταφανές, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῶν σημείων· ὥστε κἀντεῦθεν πάλιν οὐ μικρὰ παραμυθία. Εἰ γὰρ καὶ τὰ χαρίσματα διάφορα, ἀλλ' ἡ ἐνδείξις μία· κἔν γὰρ πολὺ ἔχῃς, κἔν ὀλίγον, ὁμοίως εἰ ὄθλος. Ὡστε εἰ τοῦτο σπουδάζεις ἐπιδειξάσθαι, ὅτι Πνεῦμα ἔχεις, ἀρκούσαν ἔχεις τὴν ἀπόδειξιν. Ὅταν οὖν καὶ εἰς ὁ δεδωκὼς ἦ καὶ χάρισμα τὸ δοθὲν, καὶ ἡ φανέρωσις κἀντεῦθεν γίνηται, καὶ τοῦτο μᾶλλον σοὶ συμφέρη, μὴ ἄλγει ὡς καταφρονηθεῖς. Οὐ γὰρ ἀτιμάζων σε ὁ Θεός, οὐδὲ καταδείσσερον ἑτέρου ἀποφαίνων ἐποίησεν, ἀλλὰ φειδόμενός σου, καὶ τὸ λυσitteλὲς σοὶ σκεπών. Τὸ γὰρ μέζον λαβεῖν τὸν ὁ δυνατόν ἐνεγκεῖν, τοῦτο καὶ ἀσύμφορον καὶ βλάβην ἔχον καὶ ἀθυμίας ἀξιόν. Ὡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἀλλὰ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἀλλὰ δὲ χαρίσματα λαμβάνω, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. Ὅρῃς πῶς πανταχοῦ ταύτην ποιεῖται τὴν προσθήκην, Ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, λέγων, καὶ, *Κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*; οἷδε γὰρ μεγάλην οὔσαν τὴν ἐντεῦθεν παράκλησιν. Ἀλλὰ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἀλλὰ δὲ προφητεῖαι, ἀλλὰ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἐτέρῳ δὲ γένῃ γλῶσσῶν, ἀλλὰ δὲ ἑρμηνεῖαι γλῶσσῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μέγα ἐφρόνουν, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὑπερον τέθεικε, καὶ ἐπήγαγε· *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*. Τὸ φάρμακον τὸ καθολικὸν τῆς παραμυθίας, τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης, ἐκ τῶν αὐτῶν θησαυρῶν, ἐκ τῶν αὐτῶν ναμάτων πάντας λαμβάνειν. Διὸ καὶ συνεχῶς ἐπαντιλὼν τῷ ῥήματι τούτῳ τὴν δοκοῦσαν ἀνωμαλίαν εἶναι, ἐξισοῖ καὶ παραμυθεῖται. Καὶ ἀνωτέρῳ μὲν καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα δει-

* Hæc in Morel. corrupta, ex Regio codice restituta sunt

κνυσι χορηγούντα τὰ χαρίσματα· ἐνταῦθα δὲ το Πνεῦμα εἰπὼν ἠρκέσθη, ἵνα μάθης κἀντεῦθεν πάλιν τὴν αὐτὴν ἐξέλιαν οὖσαν. Τί δὲ ἐστὶ, *λόγος σοφίας*; Ὅν εἶχεν ὁ Παῦλος, ὃν εἶχεν Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς. Τί δὲ, *λόγος γνώσεως*; Ὅν εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γνῶσιν μὲν ἔχοντες, διδάσκουν δὲ οὕτως οὐ δυνάμενοι, οὐδὲ εἰς ἔπαρον εὐκόλως ἐξενεγκεῖν, ἕκαστ' ἴδεσαν. *Ἐτέρῳ δὲ πίστις*· πίστιν οὐ ταύτην λέγων τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· *Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρεϊτε τῷ ὄρει τούτῳ. Μετάδηθι, καὶ μεταθήσεται*. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ περὶ αὐτῆς ἠέλιον λέγοντες, *Πρόσθετε ἡμῖν πίστιν*. Αὕτη γὰρ μήτηρ τῶν σημείων ἐστίν. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων κεκτησθαι, καὶ χαρίσματα λαμάτων, οὐκ ἐστὶ ταῦτόν. Ὁ μὲν γὰρ ἔχων χάρισμα λαμάτων, ἐθεράπευε μόνον· ὁ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων κεκτημένος, καὶ ἐτιμωρεῖτο. Δύναμις γάρ ἐστὶν οὐ τὸ λάσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κολάσαι, ὥσπερ ὁ Παῦλος ἐπήρωσεν, ὥσπερ ὁ Πέτρος ἀνέλειν. *Ἄλλῳ δὲ προφητεῖαι, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις* [246] *πνευμάτων*. Τί ἐστὶ, *διακρίσεις πνευμάτων*; Τὸ εἰδέναι τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικὸς· τίς ὁ προφητῆς, καὶ τίς ὁ ἀπατεῶν· ὁ καὶ Θεσσαλονικεῦσιν ἔλεγεν, *Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε· πάντα δὲ δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε*. Καὶ γὰρ πολλὴ τότε τῶν ψευδοπροφητῶν ἦν διαφθορά^α, τοῦ διαδόλου φιλονεικοῦντος παρποστήσασθαι τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος. *Ἄλλῳ δὲ γένῃ γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἔρμηνεία γλωσσῶν*. Ὁ μὲν γὰρ ἦδει τὸ τί ἔλεγεν αὐτὸς, ἑτέρῳ δὲ ἔρμηνευσαι οὐκ ἠδύνατο· ὁ δὲ καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα ἐκείνητο, ἢ τούτων ὁύτερον.

δ. Ἐδόκει δὲ τοῦτο χάρισμα μέγα εἶναι, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αὐτὸ ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι, καὶ παρὰ Κορινθίους ὁ πλείους τοῦτο ἐκείνητο· ὁ δὲ τῆς διδασκαλίας λόγος οὐχ οὕτω. Διὸ ἐκεῖνο μὲν πρῶτον τίθησιν, ὅστερον δὲ τοῦτο. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἐκεῖνο, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ προφητεῖαι καὶ ἐνεργήματα δυνάμεων καὶ γένῃ γλωσσῶν καὶ ἔρμηνεία γλωσσῶν· οὐδὲν γὰρ τούτου ἴσον· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Οἱ καλῶς προσευχόμενοι πρεσβύτεροι, διελίξτε τιμὴν ἀξιούσθωναν, μάλιστα οἱ κοινῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*. Καὶ τῷ Τιμοθέῳ ἐπέστελλε λέγων· *Πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ κυριακῇ, τῇ διδασκαλίᾳ· μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος*. Ὅρξ· πῶς καὶ χάρισμα αὐτὸ καλεῖ; Εἴτα ἦν ἀνωτέρω τίθεικε παραμυθίαν εἰπὼν, *Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ταύτην καὶ ἐνταῦθα τίθησι λέγων· Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*.

Οὐ παραμυθίζεται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστομίζει τὴν ἀντιλέγοντα ἐνταῦθα λέγων, *Διαοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*. Δεῖ γὰρ καὶ ἐπιστῆναι, οὐχὶ θεραπεύειν μόνον, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ποιεῖ, ὅταν λέγῃ· *Σὺ τίς εἰ, ὁ ἀνταποκρινομένος τῷ Θεῷ*; Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Διαοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*. Καὶ ὁ τοῦ Πατρὸς ἦν, τοῦτο καὶ τοῦ Πνεύματος ἰδεῖν ἐν. Ὅσπερ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, *Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν κἀσιν*, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*. Ἄλλ' ἐνεργούμενον, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐ-

δαμοῦ τοῦτο εἴρηκεν, ἀλλὰ σὺ τοῦτο πλάττεις. Ὅταν γὰρ λέγῃ, *Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν κἀσιν*, περὶ ἀνθρώπων τοῦτο λέγει· οὐ δὴ ποῦ^β μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ Πνεῦμα ἀριθμεῖ, κἀν μυριακῆς ἢ παραπαιῶν, κἀν μυριακῆς μαινόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Διὰ τοῦ Πνεύματος*, ἵνα τὸ διὰ τοῦτο μὴ νομίσῃς ἐλαττώσεως εἶναι μηδὲ τοῦ ἐνεργεῖσθαι, ἐπήγαγεν, *ὅτι ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα*, οὐκ ἐνεργεῖται, καὶ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται, οὐ καθὼς κελεύεται. Καθάπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Ὑἱὸς λέγει, *ὅτι ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ*, ὁμοίως καὶ περὶ ἑαυτοῦ, *ὅτι ὁὗς θέλει ζωοποιεῖ*· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλαχθῇ μὲν *ὅτι μετ'* ἐξουσίας πάντα ποιεῖ, καὶ τὸ κωλύον οὐδέν (τὸ γὰρ, *Ὅπου θέλει πνεῖ*, εἰ καὶ περὶ τοῦ ἀνέμου εἴρηται, τοῦτου ἐστὶ κατασκευαστικόν)· ἐνταῦθα δὲ, *ὅτι Πάντα* [265] *ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται*. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ *ὅτι οὐχὶ τῶν ἐνεργουμένων ἐστίν*, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων, μάνθανε. *Τίς γὰρ οἶδε*, φησὶ, *τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου*; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, πνεύματιν, ἢ ψυχῇ, οὐ δέχεται ἐνεργείας, ἵνα εἰδῇ τὰ ἐαυτῆς, παντὶ που ὄγλον· οὐκοῦν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα εἰδῇ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω γὰρ φησὶ· Τὰ τοῦ Θεοῦ οἶδεν ἀπόρρητα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀπόρρητα τὰ ἐαυτῆς. Εἰ δὲ εἰς τοῦτο οὐκ ἐνεργεῖται, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἐπιστάμενον τοῦ Θεοῦ τὰ βάθη, καὶ οὐκ ἐνεργούμενον εἰς τὸ δοῦναι χαρίσματα τοῖς ἀποστόλοις, ἐνεργείας οὐκ ἂν ἰδεήθη. Χωρὶς δὲ τούτων κἀκεῖνο, ὅπερ ἐμπροσθεν εἶπον, ἐρῶ καὶ νῦν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ ἐλαττον τὸ Πνεῦμα καὶ ἐτέρας οὐσίαις, οὐδὲν ἂν ὥνησεν ἡ παραμυθία, οὐδὲ τὸ ἀκούσαι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ βασιλέως λαβὼν μετρίστην ἀν ταύτην σχολὴν παραμυθίαν, *ὅτι αὐτὸς ἀντὶ ἐδωκεν*· ὁ δὲ παρὰ τοῦ δούλου, τότε μᾶλλον ἀλαλεῖ, ὅταν τοῦτο τις αὐτῷ προσενέγκῃ· ὥστε κἀντεῦθεν δὴλον, *ὅτι οὐ τῆς δουλικῆς, ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*. Διὸ περ καθάπερ παρεμυθήσατο αὐτοὺς εἰπὼν, *ὅτι Διακρίσεις διακρίων ἐστίν*, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διακρίσεις ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός· οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἰπὼν, *Διακρίσεις χαρισμάτων ἐστίν*, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν εἰπὼν, *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται*. Μὴ τοίνυν ἀλύωμεν, φησὶ, μηδὲ ἀλύωμεν λέγοντες, *Διὰ τί ὁ δέξας καὶ τὸ οὐκ ἔλαβον*; μηδὲ εὐθύνας ἀπαιτούμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ οἶδας *ὅτι ἀπὸ κηδεμονίας ἐχαρίσθη, ἐνοήσας* *ὅτι ἀπὸ τῆς αὐτῆς κηδεμονίας καὶ τὸ μέτρον*, στέργῃ καὶ χαίρει ὑπὲρ ὧν ἔλαβες· καὶ μὴ δυσχεραίνει ὑπὲρ ὧν οὐκ εἴληπας, ἀλλὰ καὶ ὁμολογῇ χάριν, *ὅτι μὴ μελίσσας ἔλαβες τῆς δυνάμεως τῆς σῆς*.

ε'. Εἰδὲν ἐν τοῖς πνευματικοῖς οὐχὲν περιεργάζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς σαρκικοῖς, ἀλλ' ἡσυχάζειν, καὶ μὴ πολυπραγμαίνειν, διὰ τί ὁ δέξας πλούσιος, ὁ δέξας δὲ πέννης. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐχ ἕκαστος ἀπὸ Θεοῦ πλουτεῖ, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐξ ἀδικίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ κλονευξίας. Ὁ γὰρ καλεῖσθαι μὴ πλουτεῖν, πῶς ἂν ἔδωκεν ὅπερ ἐκώλυσε μὴ λαβεῖν; Ἴνα δὲ ἐκ πλεονος ἐπιστομίσω τῆς παρουσίας τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀντι-

^α Ita Reg. Editi vero, διαφορί.

^β Legatur, οὐδέπου. • Reg., καὶ μὴ πολυπραγμαίνειν, Editi, καὶ μὴ ἀλύειν.

Et superius quidem Spiritum, Filium et Patrem dona elargiri ostendit : hic vero Spiritum dixisse satis habuit, ut hinc etiam discas eandem esse dignitatem. Quid est autem *Sermo sapientiae*? Quem habebat Paulus, quem habebat Joannes filius tonitruum. Quid *Sermo scientiae*? Quem fidelium multi habebant, scientiam quidem habentes, docere autem non valentes, neque facile ea quae sciebant aliis enuntiare. *Alii vero fidem*; fidem non hanc dicens, quae dogmata spectat, sed fidem signorum, de qua Christus dicit : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi hinc, et transibit* (Matth. 17. 19). Et hanc petebant apostoli dicentes : *Adde nobis fidem* (Luc. 17. 5). Haec enim mater signorum est. Operationes autem virtutum habere, et gratiam curationum, non idem ipsum est. Nam qui gratiam curationum habebat, medebatur tantum; qui vero operationes virtutum possidebat, etiam castigabat. Potestas enim est non sanandi modo, sed etiam puniendi; ut Paulus excecavit, Petrusque interfecit. *Alii vero prophetiae, alii discretioniones spirituum*. Quid sibi vult illud, *Discretiones spirituum*? Scire quis sit spiritualis, quis non spiritualis; quis propheta, quis deceptor: id quod Thessalonicensibus dicebat : *Prophetias notis negligere : omnia autem probantes, quod bonum est, tenete* (1. Thess. 5. 20. 21). Nam multa tunc erat pseudo-prophetarum corruptio, diabolo contendente pro veritate substituere mendacium. *Alii autem genera linguarum, alii interpretatio sermonum*. Nam ille quidem sciebat quod ipse diceret, alteri vero id interpretari non poterat: alius vero haec ambo possidebat, vel alterutrum.

4. Videbatur autem hoc donum esse magnum, quoniam ipsum primum apostoli acceperunt, et apud Corinthios plurimi hoc munere instructi erant: doctrinae autem verbum non ita. Ideo illud quidem primum ponit, hoc vero postremum. Nam et hoc propter illud est, nec non alia omnia, prophetiae, operationes virtutum, genera linguarum, et interpretatio linguarum: nihil enim huic par est; ideoque dicebat : *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina* (1. Tim. 5. 17). Et Timotheo scripsit dicens, *Attende lectioni, exhortationi, doctrinae: noli negligere gratiam quae in te est* (1. Tim. 4. 13. 14). Viden' quomodo hoc gratissim vocet? Deinde quam superius posuit consolationem dicens, *Idem Spiritus*, hanc et hic adjicit, dicens : *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*.

Contra *Pneumatomachos*. — Non modo autem consolatur, sed etiam os obstruit contradicenti hic dicens : *Dividens singulis prout vult*. Oportet enim adstringere, nec solum mederi; sicut et in Epistola ad Romanos facit, cum dicit : *Tu quis es, qui respondeas Deo* (Rom. 9. 20)? Ita etiam hic, *Dividens singulis prout vult*. Et quod Patris erat, etiam Spiritus esse ostendit. Sicut enim de Illo ait : *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*; sic et de Spiritu : *Haec porro omnia operatur unus et idem Spiritus*. Sed

motus, inquit, a Deo. Verum hoc nusquam dixit, sed tu illud effingis. Quando enim dicit, *Qui operatur omnia in omnibus*, de hominibus hoc dicit: namquam cum hominibus Spiritum annumerat, etiamsi millicies amenter loquaris et insanias. Quia enim dixit, *Per Spiritum*; ut ne putes illud, *per*, imminutionis esse vocem, nec illum moveri ad operationem, subjungit, *Operari Spiritum*, non ad operationem moveri, et operari ut vult, non ut iubetur. Quemadmodum enim de Patre Filius dicit, *Excitat mortuos et vivificat*; et similiter de seipso, *Quos vult vivificat* (Joan. 5. 21): sic et de Spiritu, alibi quidem quod cum potestate omnia faciat, et nihil sit quod impediat (illud enim, *Ubi vult spirat* (Ibid. 3. 8), etiamsi de vento dictum fuerit, ad hoc quod dicimus viam parat): hic vero dicit, *Omnia operatur prout vult*. Et aliunde doce quod non sit ex iis, qui per operationem moventur, sed qui operantur, hinc discite : *Quis enim novit, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis? Sic et quae Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Quod autem spiritus hominis, id est, anima, non creat operatione, ut sua cognoscat, remini non notum est: ergo nec Spiritus sanctus, ut cognoscat ea quae Dei sunt. Sic enim ait: Arcana Dei cognovit Spiritus sanctus, sicut anima hominis arcana sua. Si autem ad hoc alia operatione non movetur, multo magis qui scit profunda Dei, et non aliqua operatione movetur ad dandum charismata apostolis, alia non opus habuerit operatione. Præter haec autem aliud nunc dicam, quod prius dixi. Quæ illud? Si minor sit Spiritus et alterius substantiæ, nihil profuisset consolatio, neque audivisse eundem esse Spiritum. Nam qui a rege accepit, hanc maximam habuerit consolationem, quod ipse ei dederit; qui autem a servo accipit, tunc magis dolet, quando quispiam hoc ei obtulerit. Itaque hinc etiam palam est Spiritum sanctum non servilis, sed regiae esse substantiæ. Idcirco sicut consolatus est illos dicens, *Divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus*; et, *Divisiones operationum, idem autem Deus*: sic cum superius dixit, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*; et sub haec etiam dicit, *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. Ne itaque angamur, inquit, neque doleamus dicentes, Cur hoc accepi, hoc non accepi? neque rationes exigamus a Spiritu sancto. Nam si nosti, id ipsum largitum esse quod tui curam gerat; cogitans illum eandem curam gerentem mensuram dedisse, amplectere et gaude ob ea quae accepisti; et ne agra feras quod alia non acceperis; imo gratias reddito, quod non majora quam ferre posses acceperis.

5. Si autem in spiritualibus non oportet curiose inquirere, multo magis in carnalibus; sed quiescere et non curiose scrutari cur illo dives, ille pauper. Sane quidem non singuli a Deo divitias habent, sed multi ex injustitia, ex rapina et ex avaritia. Qui enim jussit non ditari, quomodo dedisset ea, quae accipere prohibet? Ut autem validius confutem eos, qui hoc in re contradicunt nobis; age, sermonem altius du-

camus, ab eo tempore quo Deus divitias elargitus est, et responde mihi: Quare dives erat Abraham, Jacob autem etiam pauper egibat? annon similiter et hic et ille justus erat? annon similiter de tribus dixit: *Ego Deus Abraham et Isaac et Jacob* (Exod. 3. 6)? cur ergo ille dives erat, hic mercede conducebatur? imo potius, Cur Esau iniquus cum esset et fraticida, dives erat, hic vero in servitute tanto tempore fuit? cur rursus Isaac tranquille tanto tempore vixit, Jacob autem in laboribus et miseriis? ideoque dicebat, *Pauci et mali dies mei* (Gen. 47. 9). Cur David qui propheta et rex fuit, totum vitæ tempus in laboribus transegit; Salomon autem filius ejus per quadraginta annos securius quam quilibet hominum vixit, profunda fruens pace, omne genus gloriæ, honoris et voluptatis adeptus? cur in prophetis alius magis, alius minus affligebatur? Quoniam sic unicuique expediabat.

Dei dispensatio non nimis examinanda.—Quamobrem circa singulos dicendum est, *Judicia tua abyssus multa* (Psal. 35. 7). Nam si magnos illos et admirabiles viros non similiter exercebat Deus, sed hunc quidem per pauperiorem, alium per divitias; hunc per tranquillitatem, illum per ærumnas: multo magis nunc hoc oportet cogitare. Cum hoc autem illud quoque secum reputare oportet, nempe multa ex iis quæ accidunt non ex illius sententia fieri, sed per nostram nequitiam evenire. Ne itaque dicas, Cur hic dives est, cum nequam sit; ille vero pauper, cum sit justus? Horum quippe rationem dare licet, ac dicere: Quia neque justus a paupertate læditur, imo majorem claritatis habet accessionem; et improbus habet divitias supplicii viaticum, nisi convertatur: atque etiam ante supplicium divitiæ illi malorum complurium causa fuere, et in mille barathra deduxero. Deus autem id agi sinit, simul liberum arbitrium voluntatis ostendens, et alios docens ne insani et furentes ad pecunias ferantur. Quid ergo, inquires, cum malus quispiam dives nihil mali patitur? nam si probus cum sit, dives est, jure merito; sin malus sit, quid dicemus? Quod sit etiam hac ratione miserabilis: divitiæ enim ad nequitiam adjunctæ malum aggravant. Sed bonus est, et tamen pauper? At nihil læditur. Sed malus est et pauper? Ergo juste et pro merito, imo et ad utilitatem suam. Verum ille, inquires, a majoribus divitiis accepit, et dispergit illas meretricibus et parasitis, nihilque mali patitur. Quid dicis? fornicator et nihil mali patitur? inebriatur et putas ipsum delicias? ad nihil decorum pecunias expendit, et putas ipsum æmulatione dignum? et quid? deterius illo fuerit, qui animæ suæ exitium affert? Tu vero, si eum membris contortum et mutilum videres, infinitis illum lacrymis dignum esse censes; cum autem animam ejus totam mutilam vides, beatum illum existimas? At non sentit, inquires. Et ideo commiseratione dignus est, ut qui insaniunt. Nam qui scit se ægrotare, medicum prorsus requirit, et pharmaca sibi dari patietur; qui vero ignorat, numquam liberari poterit. Huncce, quæso, beatum prædicas?

Sed nihil mirum: sunt enim complures philosophiæ imperiti. Ideo extremas damus poenas, ut qui puniuntur nec liberemur a supplicio: Ideo iræ, moeroris et perturbationes frequentes; quia cum vitam dolore vacuam nobis ostendat Deus, viam nempe ad virtutem, nos, illa relicta, aliam viam ingredimur, divitiarum nempe et pecuniarum, innumeris plenam malis: et non secus facimus, ac si quis corporum formam discernere non valens, sed totum tribuens vestimentis et circumposito ornatui, formosam mulierem, naturali pulchritudine præditam videns præteriret, turpem autem, deformem et corpore mutilam, pulchris ornata vestibus aspiciens, uxorem duceret. Tale quidpiam nunc circa virtutem et nequitiam multi patiuntur: turpem illam adcentes propter exteriorem ornatum, formosam autem et pulchram respicientes propter nudam illius pulchritudinem, ob quam ipsam maxime deligi oportebat.

6. Divitiæ fluxæ.—Ideo me pudet, quod cum apud Græcos illos insanos quidam sint qui sic philosophantur, etiamsi non re, attamen sententia, et fluxam rerum præsentium conditionem norunt; apud nos quidam ne illa quidem norint, sed et ipsum judicium corruptum habeant: cum hæc omnia tam frequenter Scriptura hæc nobis decantet et dicat: *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominus glorificat* (Psal. 14. 4). *Timor Domini omnia superavit* (Eccli. 25. 14). *Deum time, et mandata ejus custodi: hoc est enim omnis homo* (Eccli. 12. 13). *Noli æmulari in malignantibus. Ne timueris, cum dives factus fuerit homo* (Psal. 48. 17). *Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis quasi flos fœni* (Isai. 40. 6). Hæc enim et talia quotidie audientes, adhuc terræ affligimur. Et quemadmodum pueri imperiti frequenter elementa discentes, quando sparsim illorum ordo examinatur, alia pro aliis dicentes multum excitant risum: sic et vos, quando illa hic ordine numeramus, utcumque assequimini; quando autem vos foris sparsim interrogamus, quæ prima sint, quæ secunda harum rerum collocare oporteat, et quamnam post alia locentur; cum dicere nesciatis, ridiculi estis. Annon, quæso, multo risu dignum est, quod cum immortalitatem expectemus, et bona, quæ nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt, de rebus quæ hic manent contendamus, et ipsa æmulatione digna existimemus? Nam si adhuc hæc opus habes discere, quod divitiæ nihil magnum sint, quod res præsentēs sint umbra et somnium, quod fœni instar dissolvantur et avolent; ista interim extra adyta, in vestibulis mane: nondum enim ingressu ad supernam regiam dignus es. Si enim naturam eorum instabilem et perpetuo fluentem discernere nescis, quandonam illa despiciere poteris? si te scire dicas, desine curiosas scrutari et inquirere, cur ille sit dives, cur hic sit pauper. Perinde enim facis hæc interrogans, atque si circumiens rogares, cur ille albus et ille niger; ille aquilino naso, ille simus. Sicut enim illa nihil ad nos, an isto, an illo modo se habeant: sic neque esse

λέγοντας ἡμῖν, φέρε ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἡνίκα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ πλοῦτος ἐδόδοτο, καὶ ἀποκριναί μοι· τίνας ἐνεκεν ὁ Ἀδραάμ ἐπλούτει, ὁ δὲ Ἰακώβ καὶ ἄρτου ἰδαίτο; οὐχὶ δίκαιος καὶ οὗτος ἦν, καὶ ἱκεῖνος; οὐχὶ ὁμοίως περὶ τῶν τριῶν φησιν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀδραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ; διὰ τί τοίνυν ὁ μὲν ἐπλούτει, ὁ δὲ ἐθήτευσεν; μᾶλλον δὲ διὰ τί ὁ μὲν [268] Ἡσαὺ ἐπλούτει, ἄδικος ὢν καὶ ἀδελφοκτόνος, οὗτος; δὲ ἐν δουλείᾳ ἦν χρόνον τοσούτον; διὰ τί πάλιν ὁ μὲν Ἰσαάκ μετὰ ἀδείας ἐζήσεν τὸν ἅπαντα χρόνον, ὁ δὲ Ἰακώβ ἐν μόχθοις καὶ ταλαιπωρίαις· διὸ καὶ εἶπε, *Μικραὶ καὶ πονηραὶ αἱ ἡμέραι μου*. διὰ τί ὁ μὲν Δαυὶδ προφήτης ὢν καὶ βασιλεὺς, καὶ αὐτὸς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν πόνοις ἐζήσεν; ὁ δὲ Σολομὼν ὁ υἱὸς τούτου τεισαράκοντα ἔτη πάντων ἀνθρώπων ἀδελστον διήγεν, εἰρήνῃς ἀπολαύων βαθείας, δόξης, τιμῆς, καὶ τρυφῆς ἅπαν ἐπιπὼν εἶδος; τί δὴ ποτε καὶ ἐν τοῖς προφήταις ὁ μὲν μερίζων, ὁ δὲ ἐλαττώνων ἐθλίβεται; Ὅτι ἐκάστω οὕτω συμφέρον ἦν.

Διὸ ἐκάστω ἀντιλέγειν χρὴ, *Τὰ κρίματά σου δέυσσος κολλήῃ*. Εἰ γὰρ τοὺς μεγάλους ἐκείνους καὶ θαυμαστοὺς οὐχ ὁμοίως ἐγύμνασεν ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸν μὲν διὰ πένιας, τὸν δὲ διὰ πλοῦτου, καὶ τὸν μὲν δι' ἀνείσεως, τὸν δὲ διὰ θλίψεως, πολλῶν μᾶλλον νῦν ταῦτα ἐνοεῖν χρὴ. Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογιέσθαι δεῖ, ὅτι πολλὰ τῶν συμβαινόντων οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ γίνεται γνώμην, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κακίας. Μὴ τοίνυν λέγε, διὰ τί ὁ μὲν πλούσιος; φαῦλος ὢν, ὁ δὲ πένης δίκαιος ὢν; Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ τούτων ἔστι δοῦναι λόγον, καὶ εἰπεῖν· Ὅτι οὐτε ὁ δίκαιος ἀπὸ τῆς πένιας ἔχει τι βλάβος, ἀλλὰ καὶ μερίζονα προσθήκην εὐδοκίμησιν, καὶ ὁ κακὸς ἐφόδιον τιμωρίας τὸν πλοῦτον, ἂν μὴ μεταβάλλῃται, κέκτεται· καὶ πρὸ τῆς κολάσεως; δὲ πολλάκις κακῶν αἰτίος αὐτῶν γέγονεν ὁ πλοῦτος πολλῶν, καὶ εἰς μύρια ἤγαγε βάραθρα. Ὁ δὲ Θεὸς ἀφίησιν, ὁμοῦ τε δεικνὺς τὸ αὐτεξούσιον τῆς προαιρέσεως, ὁμοῦ τε τοὺς ἄλλους παιδεύων μὴ μαίνεσθαι μηδὲ λυτῆν περὶ τὰ χρήματα. Τί οὖν, ὅταν πονηρὸς τις ὢν πλουτῇ, καὶ μηδὲν πάσχει δεινόν; φησὶν· ἂν μὲν γὰρ ἀγαθὸς ὢν πλουτῇ, δίκαιος· ἂν δὲ πονηρὸς, τί ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ ταύτῃ ἐλεεινός· πλοῦτος γὰρ πονηρία προσγιγνώμενος ἐπιτρίβει τὸ πάθος. Ἄλλ' ἀγαθός ἐστι, καὶ πένεται; Ἄλλ' οὐδὲν βιάπτεται. Ἀλλὰ πονηρὸς ἐστι, καὶ πένεται; Οὐκοῦν δίκαιος καὶ κατ' ἀξίαν, μᾶλλον δὲ καὶ χρησίμως αὐτῷ. Ἀλλ' ὁ δεινός, φησὶ, παρὰ προγόνων ἐδέξατο πλοῦτον, καὶ σκορπίζει τούτον εἰς πόρνας καὶ παρασίτους, καὶ οὐδὲν πάσχει δεινόν. Τί φῆς; πορνεύει, καὶ λέγεις, οὐδὲν πάσχει δεινόν; μεθύει, καὶ νομίζεις αὐτὸν τρυφῆν; εἰς οὐδὲν δέον δαπανᾷ, καὶ ζηλωτὸν αὐτὸν εἶναι φῆς; καὶ τί χεῖρον γένοιτ' ἂν τούτου τοῦ τὴν ψυχὴν λυμαινομένου; Εἰ δὲ, εἰ μὲν τὸ σῶμα διέστραπτο καὶ πεπῆρωτο, μυρίων ἂν ἔφθον ἀξίων αὐτὸν εἶναι δακρύων, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ πᾶσαν πεπρωμένην ὀρῶν, καὶ μακάριον νομίζεις; Ἄλλ' οὐκ αἰσθάνεται, φησὶ. Καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τούτου πάλιν ἐλεεινός, ὥσπερ οἱ παραπαιόντες. Ὁ μὲν γὰρ εἰδώς, ὅτι νοσεῖ, καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπιζητήσει πάντως, καὶ φαρμάκων ἀνέξεται· ὁ δὲ ἀγνοῶν, οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δυνήσεται. Τούτον οὖν μακαρίζεις; εἰπέ μοι. Ἄλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· φιλοσοφίας γὰρ οἱ πλείους [267] ἄπειροι. διὰ τοῦτο τὴν ἐσχάτην τίνομεν δίκην, κολαζόμενοι,

καὶ οὐδὲ ἀκαλλαττόμενοι τῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο θυμὸν καὶ ἀθυμίας καὶ θόρυβος διηνεκεῖς, ἐπειδὴ βίον ἄλυτον δείξαντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, τὸν τῆς ἀρετῆς, ἡμεῖς ταύτην ἀφέντες, ἐτέραν τήνομεν ὁδὸν τὴν τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν χρημάτων, τὴν μυρίων γέμουσαν κακῶν· καὶ ταῦτόν ποιοῦμεν, ὥσπερ ἂν εἰ τις σωμάτων οὐκ εἰδὼς διακρίνειν κάλλος, ἀλλὰ τὸ πᾶν τοῖς ἱματίοις τιθέμενος καὶ τῷ περικειμένῳ κόσμῳ, τὴν μὲν ὥραιαν γυναῖκα καὶ φυσικὸν κάλλος κεκτημένην ἰδὼν παραδράμοι· τὴν δὲ αἰσχράν καὶ δυσειδῆ καὶ τὸ σῶμα ἀνάπηρον, καλὰ ἱμάτια ἔχουσαν θεασάμενος, γυναῖκα ἀγάγοιτο. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν πάσχουσιν οἱ πολλοί, τὴν μὲν αἰσχράν φύσει προσείμενοι διὰ τὸν ἔξωθεν αὐτῆς κόσμον, τὴν δὲ ὥραιαν καὶ εὐμορφον ἀποστρεφόμενοι διὰ τὸ γυμνὸν αὐτῆς κάλλος, δι' ὃ μάλιστα αὐτὴν ἐλίσθαι ἐχρῆν.

ς'. διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι, ὅτι παρ' Ἑλλήσι μὲν τοῖς ἀνόητοις εἰσὶν οἱ ταῦτα φιλοσοφούντες, εἰ καὶ μὴ πρόφγμασιν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ γοῦν τέως, καὶ εἰδότες τὸ τῶν παρόντων ἐπὶ κήρον· παρ' ἡμῖν δὲ ἐνιοὶ οὐδὲ ταῦτα ἐπίστανται, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν αὐτὴν διεφθαρμένην ἔχουσι, καὶ ταῦτα ἄνω καὶ κάτω τῆς Γραφῆς ἐπαδούσης ἡμῖν καὶ λεγούσης· *Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος, τοὺς δὲ φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει*. Φόδος Κυρίου ὑπὲρ πάντων ὑπερέβαλε. Τὸν Θεὸν φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἀνθρώπος. *Μὴ παραζήλου ἐν τοῖς πονηρευομένοις· μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἀνθρώπος. Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου*. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα καθ' ἐκάστην ἀκούοντες τὴν ἡμέραν, ἔτι τῇ γῇ προσηλώμεθα. Καὶ καθάπερ παιδία ἀμαθῆ συνεχῶς τὰ στοιχεῖα μανθάνοντα, ἐπειδὴ δὲ διεσπαρμένως ἐξετάζῃται περὶ τῆς ἐκείνων τάξεως, ἕτερα ἀνθ' ἐτέρου λέγοντα πολὺν κινεῖ τὸν γέλωτα· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν μὲν ἐνταῦθα κατὰ τάξιν αὐτὰ ὑμῖν καταλέξωμεν, ὅπως δὴ ποτε παρακολουθεῖτε· ὅταν δὲ ἔξω διεσπαρμένως ὑμᾶς ἐρωτήσωμεν, ποῖα μὲν πρῶτα, ποῖα δὲ δεύτερα τῶν πραγμάτων τάττειν ὀξίον, καὶ τίνα μετὰ τίνα, οὐκ εἰδότες εἰπεῖν, καταγέλαστοι γίνεσθε. Ἡ οὐ πολλοῦ γέλωτος, εἰπέ μοι, ἀθανάσιαν προσδοκῶντας, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἃ οὐτε ὀφθαλμοὶ εἶδον, οὐτε οὖς ἤκουσαν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, περὶ τὸν ἐνταῦθα μανθάνοντα φιλονεικεῖν, καὶ ζηλωτὰ αὐτὰ εἶναι νομίζειν; Εἰ γὰρ ἔτι ταῦτα χρεῖαν ἔχεις μανθάνειν, ὅτι οὐδὲν μέγα πλοῦτος, ὅτι σικὰ τὰ παρόντα καὶ ὄναρ, ὅτι καπνοῦ δίκην διαλύεται καὶ ἀφίπτεται· ἔξω τῶν ἀδύτων στήθε τέως, ἐν τοῖς προπιλαίοις μένε· οὕτω γὰρ τῆς εἰσόδου τῆς πρὸς τὰ ἄνω βασιλεία δόξης γέγονας. Εἰ γὰρ τὴν φύσιν αὐτῶν διακρίνειν οὐκ οἶσθα τὴν ἄστατον καὶ διηνεκῶς ρέουσαν, πότε αὐτῶν ὑπεριδεῖν δυνήσῃ; εἰ δὲ λέγεις εἰδέναι, παῦσαι πολυπραγμονῶν καὶ περιεργαζόμενος, τί δὴ ποτε ὁ δεινὸς πλούσιος, καὶ ὁ δεινὸς πένης. Ταῦτόν γὰρ ποιεῖς ταῦτα ἔρωτων, ὥσπερ περιῶν ἐπυνθάνου, [268] τί δὴ ποτε ὁ δεινὸς λευκὸς καὶ ὁ δεινὸς μέλας, ἢ ὁ δεινὸς γρυπὸς καὶ ὁ δεινὸς σιμός. Ὡσπερ γὰρ οὐδὲν ταῦτα ἡμῖν διαφέρει, ἂν τε οὕτως, ἂν τε ἐκείνως ἔχῃ, οὕτως οὐδὲ τὸ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν, καὶ πολλῶν μᾶλλον ἢ ἐκείνῃ· ἀλλὰ τὸ πᾶν παρὰ τὸν τῆς χρήσεως γίνεσθαι τρόπον. Ἐὰν πένης ᾖς, δύνασαι μετὰ εὐθυμίας ζῆν φιλοσοφῶν· ἂν πλούσιος ᾖς, πάντων ἀθλιώτερος εἰ φεῦγαν ἀρετὴν. Τὰ γὰρ διαφέροντα ἡμῖν ταῦτα, τὰ τῆς ἀρετῆς· ἂν

* *Legedatur* καὶ νομίζεις αὐτὸν ζ. εἶναι.

ταῦτα μὴ προσῇ, τῶν ἄλλων οὐδὲν ὄφελος. διὰ τοῦτο καὶ αἱ πικραὶ αὗται ἐρωτήσεις, ὅτι τὰ μὲν ἀδιάφορα διαφέρειν αὐτοῖς νομίζουσιν οἱ πολλοί, τῶν δὲ διαφερόντων οὐδένα ποιοῦνται λόγον. Τὸ γὰρ διαφέρειν ἡμῖν, ἀρετὴ καὶ φιλοσοφία. Ἐπεὶ οὖν ταύτης πόρῳ που καὶ μακρὰν ἐστήκατε, διὰ τοῦτο θόρυβος τῶν λογισμῶν, διὰ τοῦτο τὰ πολλὰ κύματα, διὰ τοῦτο ἡ ζάλη. Ὅταν γὰρ τῆς ἄνω δόξης ἐκπίπτωσι καὶ τοῦ τῶν οὐρανῶν ἔρωτος, τῆς παρουσίας ἐφίενται, καὶ γίνονται δοῦλοι καὶ αἰχμάλωτοι. Καὶ πόθεν ταύτης ἐφίμεθα, φησὶν; Ἀπὸ τοῦ μὴ σφόδρα ἐκείνης ἐφίεσθαι. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει; Ἀπὸ ῥαθυμίας· ἡ δὲ ῥαθυμία πόθεν; Ἀπὸ καταφρονήσεως· ἡ δὲ κατα-

* Reg., μακρὰν ἐσκήνουνται.

φρονήσις πόθεν; Ἐξ ἀνοίας καὶ τοῦ τοῖς παροῦσι προστετηκέναι, καὶ μὴ βούλεσθαι τῶν πραγμάτων ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τὴν φύσιν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει πάλιν; Ἐκ τοῦ μήτε Γραφῶν ἀναγνώσει προσέχειν, μήτε ἀνδράσι συγγίνεσθαι ἁγίους, καὶ τοὺς τῶν πονηρῶν συλλόγους διώκειν. Ἴν' οὖν μὴ αἰ τοῦτο γίνηται, καὶ κύματα ἐκ κυμάτων ἡμᾶς δεχόμενα εἰς τὸ πέλαιος ἀπαγάγῃ τῶν κακῶν καὶ καταπνίξῃ καὶ ἀπολέσῃ πάντη, ἕως ἐστὶ καιρὸς, ἀνεγίγνωμεν, καὶ ἐπὶ τῆς πέτρας στάντες, τῶν τοῦ Θεοῦ δειγμάτων λέγω καὶ λόγων, κατείδωμεν τὸν σάλον τοῦ παρόντος βίου. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ τοῦτον διαφευξόμεθα, καὶ ἐτέρους ναυαγούντας ἀνιμησάμενοι, τῶν μελλόντων ἐπιταυξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοθροπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἔστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντα, ἐν ἔστι σῶμα· οὕτω καὶ ὁ Χριστός.

α'. Παραμυθησάμενος ἐκ τοῦ εἰπεῖν ἡ χάρισμα εἶναι τὸ διδόμενον, ἐκ τοῦ πάντα ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος λαμβάνειν, ἐκ τοῦ πρὸς τὸ συμφέρον διδοῦναι, ἐκ τοῦ διὰ τῶν ἐλαττωσάντων φανέρωσιν γίνεσθαι, καὶ μετὰ τούτων καὶ ἐπιστοιμίσας· ἐκ τοῦ δεῖν παραχωρεῖν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Πνεύματος· Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται· διὸ οὐδὲ περιεργάζεσθαι θέμις· καὶ ἐξ ἑτέρου λοιπὸν αὐτοὺς παραμυθεῖται κοινῶ παραδείγματος, καὶ ἐπὶ τὴν φύσιν αὐτὴν καταφεύγει, ὅπερ [269] ἔθος αὐτῷ ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἦν ἡ καὶ περὶ τῆς κόμης διελέγετο τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μετὰ τὰ ἄλλα καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπαίδευσεν, λέγων· Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῇ, ἀτιμία αὐτῷ ἔστι, γυνὴ δὲ ἐὰν κομῇ, ὀδύνη αὐτῇ ἔστι; Καὶ ὅτε περὶ τῶν εἰδωλοθύτων εἶπεν, ἀπαγορεύων αὐτῶν ἀπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν παραδειγμάτων ἐπεχείρει τῷ λόγῳ, Ὀλυμπικῶν τε ἀγῶνων μνησθένος, καὶ λέγων, ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον· καὶ ἀπὸ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν καὶ γεωργῶν ταῦτα κατασκευάζων. Αἰδὲ καὶ ἐνταῦθα κοινὸν ὑπόδειγμα εἰς μέσον φέρει, δι' οὗ βιάζεται καὶ φιλοτινικῇ δειξίᾳ οὐδένα ἡλαττωμένον, δ' καὶ θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον δυνήθηνα κατασκευάσαι, καὶ τοὺς ἀφελεστέρους ἰκανὸν ἀνακτήσασθαι, τὸ τοῦ σώματος λέγω. Τὸν γὰρ μικρόψυχον καὶ ἡλαττωμένον οὐδὲν οὕτω παραμυθεῖται καὶ πείθει μὴ ἀλγεῖν, ὡς τὸ μαθεῖν ὅτι οὐκ ἡλάττωται. Διὸ περ καὶ αὐτὸς κατασκευάζων αὐτὸ, οὕτω φησὶ· Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἔστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά. Εἶδες σύνεσιν ἡκριδωμένην; Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν, καὶ πολλὰ δείκνυσιν. Αἰδὲ καὶ ἐπάγει, μειζόνως ἐπαγωνιζόμενος τῷ προκειμένῳ· Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνὸς πολλά ὄντα, ἐν ἔστι σῶμα. Οὐκ εἶπε, Πολλὰ ὄντα τοῦ ἐνὸς ἔστι σώματος, ἀλλ', Αὐτὸ τὸ ἐν σῶμα ὡς πολλά ἔστι, κατέκρινε τὰ πολλὰ μέλη τοῦτο ἔστι τὸ ἐν. Εἰ τοίνυν ἐν ἔστι τὰ πολλὰ, καὶ τὸ ἐν πολλὰ, ποῦ ἡ διαφορά; ποῦ τὸ ὑπερέχον; ποῦ τὸ ἐλάττον; Πάντα

γὰρ, φησὶν, ἐν ἔστι, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κυριώτερον ἐξεταζόμενα, κατὰ τὸ, σῶμα εἶναι, πάντα εὐρίσκειται ἐν ὄντα. Ὅταν δὲ τὸ κατὰ μέρος, τότε ἡ διαφορά, καὶ ἡ διαφορά ἐν πᾶσιν ὁμοίως. Οὐδὲν γὰρ αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ σῶμα δύναται ποιεῖν. ἀλλ' ὁμοίως ἕκαστον λείπεται εἰς τὸ ποιεῖν σῶμα, καὶ δεῖ τῆς συνόδου. Ὅταν γὰρ τὰ πολλὰ ἐν γίνηται, τότε ἐστὶν ἐν σῶμα. Αἰδὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, εἶπε· Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντα, ἐν ἔστι σῶμα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ὑπερέχοντα καὶ τὰ ἐλάττονα, ἀλλὰ, Πολλὰ ὄντα, δ κοινὸν πᾶσιν ἔστιν. Καὶ πῶς δυνατόν ἐν εἶναι; Ὅταν τὴν διαφορὰν ἐκβαλὼν τῶν μελῶν, τὸ σῶμα ἐξετάξῃς. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ὀφθαλμὸς, τοῦτο καὶ ποῦς, κατὰ τὸ, μέλος εἶναι καὶ σῶμα ποιεῖν οὐδεμία γὰρ ἐνταῦθα διαφορά. Οὐδ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν τῶν μελῶν ποιεῖ σῶμα καθ' ἑαυτὸ, τὸ δὲ οὐ ποιεῖ πάντα γὰρ ἰσάζει ἐν τοῦτῳ, ἐπειδὴ καὶ πάντα ἐν ἔστι σῶμα.

Εἰπὼν δὲ τοῦτο, καὶ ἀποδείξας σαφῶς ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀπάντων ψήφου, ἐπήγαγεν· Οὕτω καὶ ὁ Χριστός. Καὶ δέον εἰπεῖν, Οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία (τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν), τοῦτο μὲν οὐ φησὶν, ἀντ' ἐκείνης δὲ τὸν [270] Χριστὸν τίθεισιν, εἰς ὅρος ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ μειζόνως τὸν ἀκραστὴν ἐντρέπων. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Καθάπερ γὰρ καὶ σῶμα καὶ κεφαλὴ εἰς ἓστιν ἄνθρωπος, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἐφησεν εἶναι. Αἰδὲ καὶ τὸν Χριστὸν ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τέθεικε, τὸ σῶμα αὐτοῦ οὕτως ὀνομάζων. Ὅπερ οὖν, φησὶν, ἐν τι ἔστι τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ καὶ ἐκ πολλῶν σύγκαιται· οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τι πάντες ἐσμέν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ πολλῶν αὕτη σύγκαιται μελῶν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἐν γίνονται σῶμα. Ἀνακτησάμενος τοίνυν καὶ ἀναγαγὼν τὸν δοκοντα ἡλαττωσθαι ἀπὸ τοῦ κοινού τοῦτο παραδείγματος, πάλιν τὴν κοινὴν συνήθειαν ἀφήσιν, καὶ ἐφ' ἑτερον ἐρχεται κεφάλαιον πνευματικῶν μεζίζονα φέρον τὴν παράκλησιν, καὶ πολλῆς ἰσοτιμίας δὲ ἐνδεικτικόν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι, φησὶ, πάντες ἡμεῖς εἰς ἐν σῶμα δευσιπύσθημεν, εἰτε Ἰουδαῖοι, εἰτε Ἑλλήνες, εἰτε δοῦλοι, εἰτε ἐλεύθεροι. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστι· Τὸ κατασκευάσαν ἡμᾶς ἐν σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναγεννησθαι ἡμᾶς, ἐν ἐστὶ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν

α ἀδελφαί εἰπὶν. β Ita Reg. Editi vero, αὐτὸ τὸ σῶμα.

illam quæpiam pauperem vel divitem; imo hæc minus quam illa querenda; sed totum ad usum referri debet. Etiam si pauper sis, potes cum bono animo vivere si philosophis: etiam si dives sis, omnium es miserrimus, si virtutem fugias. Nam hæc nobis sectanda sunt, quæ ad virtutem spectant: si hæc non adsint, aliorum nulla utilitas. Ideo frequentes illæ interrogationes, quia multi ea quæ indifferentia sunt ad se spectare putant; de iis vero quæ ad se spectant et sibi utilia sunt, nullam rationem habent. Nam quæ nostra intersunt, virtus et philosophia sunt. Quia ergo ab illa longo intervallo abestis, ideo cogitationum perturbatio, idè fluctus multi, ideo tempestas. Cum enim a superna gloria exciderint, et a cælorum amore, præsentem gloriam cupiunt fluntque servi et captivi. Et unde sit, inquit,

ut hæc appetamus? Quia non multum illam concupiscimus. Hoc autem ipsum unde accidit? Ex negligentia: et negligentia unde? Ex contemptu: contemptus unde? Ex amentia, et quod præsentibus infirmus, et quod rerum naturam volumus accurate examinare. Hoc vero undenam procedit? Quod Scripturarum lectioni non attendamus, neque cum viris sanctis versemur, et improborum cæsus frequentemus. Ne igitur hoc perpetuo fiat, et ne fluctus fluctibus succedentes, nos in malorum pelagus abducant et suffocent funditusque perdant; donec tempus adest, exurgamus, et supra petram stantes, Dei dogmatum dico et verborum, respiciamus tempestatem vitæ præsentis. Ita enim et nos ipsam effugiemus, et alios naufragium patientes extrahemus, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 12. v. 12. *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt: ita et Christus.*

1. Cum consolationem præbisset ex eo quod gratuitam esset donum, ex eo quod omnia ex uno eodemque Spiritu acciperent, ex eo quod ad utilitatem darentur, ex eo quod per minora manifestatio fieret: ad hæc etiam cum os eorum obstruxisset ex eo quod oporteat potestati Spiritus cedere; *Hæc enim omnia*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; quare non licet curiose inquirere: ex alio rursus illos consolatur communi exemplo: et ad naturam ipsam confugit, ut facere solet. Nam quando diserebat de coma virorum ac mulierum, post alia hinc quoque illos erudit, dicens: *Annon ipse natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier autem si comam nutriat, ipsi est gloria* (1. Cor. 11. 14. 15)? Et cum de idolothytis dicebat, prohibens illa tangere, etiam ab externis exemplis sermonem texit, Olympica certamina memorans et dicens: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit præmium* (Ibid. 9. 24): atque a pastoribus, militibus et agricolis illa ipsa probans. Ideo hic quoque commune exemplum in medium affert, quo admodum contendit ut ostendat neminem minus quam alios habere, id quod mirabile fuisset et probatu difficile, tamenque simpliciore posset recreare: de iis quæ ad corpus spectant dico. Pusillanimum namque et minus habentem nihil ita consolatur et ad non dolendam inducit, ut cum discit se non minus habere. Quapropter id ille probans, sic loquitur: *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa. Vidistis acuratam intelligentiam?* Idipsum et unum et multa esse ostendit. Ideo subiungit, in proposito magis instans: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum sunt corpus.* Non dixit, *Cum sint multa, unus est corporis*; sed, *Hoc ipsum unum multa sunt, et illa multa membra hoc unum est.* Si ergo multa unum sunt, et unum multa, ubi est differentia? ubinam id quod excedit? ubi quod minus est? *Omnia enim,*

inquit, *unum sunt*, et non modo unum, sed etiam magis proprie examinata, secundum quod corpus sunt, inventiuntur omnia esse unum. Quando autem per partes, tunc differentia est, et differentia illa in omnibus similiter. Nullum enim eorum per se potest corpus efficere, sed pari modo singula efficiunt ad corpus efformandum, et opus est conjunctione. Cum enim multa unum efficiuntur, tunc est unum corpus. Ideoque id ipsum subindicans dicebat: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus.* Neque dixit, *Quæ excedunt et quæ minora sunt, sed, Cum sint multa*, quod commune omnibus est. Et quomodo fieri potest ut sint unum? Quando ejecta membrorum differentia, corpus examinaveris. Quod enim est oculus, hoc et pes est, secundum id quod membrum sunt et corpus efficiunt: nulla enim hic differentia est. Neque dicere possis hoc membrum per se corpus facere, illud non item: omnia enim hæc in re paria sunt, quia omnia unum sunt corpus.

Ecclesia corpori humano comparatur. — Hoc cum dixisset, et clare ex omnium calculo demonstrasset, subiunxit, *Ita et Christus.* Et cum oportuisset dicere, *Ita et Ecclesia*; hoc enim consequens erat: hoc quidem non dixit, sed illius loco Christum ponit, in altum extollens orationem, et auditorem magis pudore afficiens. Hoc autem vult significare: *Ita et Christi corpus, quod est Ecclesia.* Sicut enim et corpus et caput unus sunt homo, ita et Ecclesiam et Christum unum esse dixit. Ideo Christum pro Ecclesia posuit, corpus ejus sic vocans. Sicut ergo, inquit, corpus nostrum unum est, etiam si ex multis constituitur: ita et in Ecclesia omnes unum sumus. Etiam si enim illa ex multis membris constat, sed illa multa unum sunt corpus. Cum ergo recreasset et erexisset ab hoc communi exemplo eum qui videbatur minor fieri, rursus communem dimittit consuetudinem, et ad aliud pergit spirituale caput, maiorem afferens consolationem, quod ostendat magnam in honore æqualitatem. Quoddam illud est? 13. *Etenim in uno Spiritu*, inquit, *omnes nos in unum corpus baptizati*

sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi. Id est : quod effecit ut unum corpus simus, et nos regeneravit, unus est Spiritus : non enim in alio hic, in alio ille baptizatus est spiritu. Non modo autem qui nos baptizat unus est, sed et unum est in quo baptizavit ; id est, propter quod baptizavit. Non enim ut diversa fierent corpora, sed ut omnes unius corporis accuratam conjunctionem mutuo servemus, baptizati sumus ; hoc est, ut omnes unum corpus simus, in hoc baptizati sumus.

2. Itaque et qui construxit corpus, unus est, et id ad quod constructum est, unum est. Nec dixit, Ut simus ejusdem corporis ; sed, Ut unum corpus omnes simus : semper enim studet verbis majorem emphasin exprimentibus uti. Et bene dixit, *Omnes sumus*, seipsum adjiciens. Neque enim ergo apostolus plus quam tu quid habeo : etenim tu corpus es sicut et ego, ego, sicut tu, et omnes idipsum habemus caput, et eodem partu nati sumus : idcirco ideum corpus sumus. Et quid dico, inquit, Judæos ? Nam et Græcos a nobis tantum dissitos, ad id ipsum corpus redegit. Quare cum dixisset, *Nos omnes*, non hic substituit ; sed subjunxit : *Sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi.* Quod si cum antea adeo remoti essemus, juncti sumus et unum effecti ; multo magis postquam unum facti sumus, non debemus dolere et molestia affici : neque enim locum habet differentia. Nam si Græcos seu gentiles et Judæos iisdem dignatus est, necnon servos et liberos ; quomodo postquam id dignatus est, disjunxerit, quando majorem et accuratorem ex donis conjunctionem efficere dignatus est ? *Et omnes uno Spiritu potati sumus.* 14. *Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.* Id est, ad eandem venimus mysteriorum initiationem, eandem fruimur mensa. Et cur non dixit : Eodem corpore nutrimur, et eodem sanguine potamur ? Quia cum Spiritum dixit, utrumque significavit et sanguinem et corpus : per utrumque enim uno Spiritu potamur. Mihi autem videtur nunc dicere illum Spiritus adventum, qui a baptismate et ante mysteria nobis accedit. Dixit autem, *Potati sumus*, quia dictionis metaphora valde opportuna ipsi est ad præsens argumentum : ut si de plantis et de paradiso diceret, Ab eodem fonte omnes arbores irrigantur, et ab eadem aqua : ita et in præsentia, Eodem Spiritu potati sumus omnes, eandem percepimus gratiam. Si ergo unus Spiritus nos conjunxit, et nos omnes in unum corpus compegit ; hoc enim significat illud, *In unum corpus baptizati sumus* ; et unam mensam largitus est, et eandem omnibus irrigationem ; hoc enim sibi vult illud, *Uno Spiritu potati sumus* ; et tanto intervallo dissitos junxit ; et multa tunc sunt corpora, quando facta fuerunt unum : cur mihi differentiam sus deque veras ? Si autem dixeris, Multa sunt membra et diversa : discas hoc ipsum esse admirabile, et hanc corporis esse excellentiam, quando multa et diversa unum efficiunt. Quod si multa non essent, non ita mirabile et inexpectatum esset unum esse corpus ; imo ne esset quidem corpus. Sed hoc

quidem postremo ponit : interim vero ad ipsa membra pergit, ita loquens : 15. *Si dixerit pes, Non sum manus, non sum de corpore ; num idcirco non est de corpore ?* 16. *Et si dixerit auris, Non sum oculus, non sum de corpore ; num idcirco non est de corpore ?* Nam si quod alius minus haberet, alius excederet, id non sineret esse de corpore, universum tolleretur. Ne itaque dixeris, Non sum corpus, quia sum minor : etenim pes minorem tenet ordinem, sed est ex corpore. Nam ex corpore esse vel non esse, non inde fit quod alius in hoc loco, alius in alio positus sit ; hoc enim loci tantum facit differentiam ; sed ex eo quod sit conjunctus vel non conjunctus : nam esse vel non esse corpus ex eo fit, quod vel conjunctum vel non conjunctum sit. Tu vero mihi prudentiam perpende, quomodo ipsa verba apposite membris nostris accommodet. Nam ut superius dicebat, *Hæc transfiguravi in me et Apollo* : sic et hoc loco, ut non molestum, sed acceptum redderet sermonem, membra loquentia inducit ; ut cum audirent naturam sibi respondentem, ab ipsa experientia convicti et a communi calculo, nihil ultra contradicere valerent. Nam sive hoc ipsum, inquit, dicatis, sive murmuretis, non potestis extra corpus esse. Quemadmodum enim lex naturæ, sic et multo magis gratiæ virtus omnia custodit et conservat. Et vide quomodo caverit ne quid superfluum esset, non de membris omnibus orando tractans, sed de duobus tantum, iisque extremis. Etenim omnium pretiosissimum posuit, oculum ; et omnium vilissimum pedes. Neque inducit pedem cum oculo loquentem, sed cum manu quæ est paulo altior ; auditum autem cum oculis. Quia enim non iis qui nos longe superant, sed iis qui paulo altiores sunt, solemus invidere ; ideo et ipse sic facit comparationem. 17. *Si totum corpus oculus, ubi auditus ? si totum auditus, ubi odoratus ?* Quia enim cum in membrorum incidisset differentiam, et dixisset pedes, manus, oculos et aures, illos in cogitationem minoris vel majoris induxit ; vide quomodo rursus illos consolatur, ostendens ita consentaneum esse, et quod multi sint et diversi, hoc maxime facit ut corpus sit. Quod si unum essent omnes, non essent corpora : ideoque ait : 19. *Si essent omnia unum membrum, ubi corpus ?* Sed hoc quidem postea dicit ; hic vero quid majus ostendit, nempe quod non solum non possit esse corpus, sed ne esse quidem ceteros sensus. Nam *Si auditus totum esset, ubi odoratus ?* inquit.

3. Deinde quia sic quoque turbabantur, quod superius fecit, id etiam nunc facit. Sicut enim ibi per utilitatem consolatus, demum os valide obstruxit dicens, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* : sic et hoc loco etiam ratiocinia proferens, quæ ostendit ad utilitatem sic omnia facta esse, rursus totum ad Dei voluntatem reducit dicens : 18. *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corporibus sicut voluit.* Quemadmodum de Spiritu dixit, *Prout vult* : sic et hoc loco, *Sicut voluit*. Ne ergo ultra curiosius causam inquiras, cur sic, cur non sic. Etiam enim mille dicta

οἷτος, ἐν ἄλλῳ δὲ ὁ ἕτερος ἐδαπτίσθη πνεύματι. Οὐ μόνον δὲ τὸ βαπτίσαν ἡμᾶς ἐν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὃ ἐδάπτισεν, τουτέστιν, ἐφ' ὃ ἐδάπτισεν, ἐν. Οὐ γὰρ ἵνα διάφορα γένηται σώματα, ἀλλ' ἵνα πάντες τὴν ἐνδὸς σώματος ἀκρίθειαν πρὸς ἀλλήλους διασώζωμεν, ἐδαπτίσθημεν· τουτέστιν, ἵνα πάντες ἐν σῶμα ὦμεν, εἰς τοῦτο ἐδαπτίσθημεν.

β'. Ὅστις καὶ ὁ κατασκευάσας, εἰς, καὶ εἰς ὁ κατασκευάσας, ἐν. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ αὐτοῦ σώματος ἵνα γενώμεθα, ἀλλ', ἵνα ἐν σῶμα πάντες· ἀεὶ γὰρ φιλονεικεῖ τὰς ἐμφαντικωτέρας λέξεις τιθέναι. Καὶ καλῶς εἶπε, *Πάντες ἡμεῖς*, καὶ αὐτὸν προστιθεῖς. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ ὁ ἀπόστολος σοῦ εἰ πλέον ἔχω κατὰ τοῦτο, φησί· καὶ γὰρ σὺ σῶμα εἰ καθάπερ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ καθάπερ σὺ, καὶ τὴν αὐτὴν ἄπαντας ἔχομεν κεφαλὴν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐλύσαμεν ὥδιν· διὰ καὶ τὸ αὐτὸ σῶμά ἐσμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, Ἰουδαίους; τοὺς γὰρ τοσοῦτον ἀφαστηκότας ἡμῶν Ἕλληνας εἰς ἐνδὸς σώματος ἀκρίθειαν ἤγαγε. Διὸ εἰπὼν, *Ἡμεῖς πάντες*, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνας, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι*. Εἰ δὲ πρὸ τούτου τοσοῦτον ἀφαστηκότες ἠνώθημεν καὶ ἐγενώμεθα ἐν, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν, οὐκ ἂν εἴμεν δίκαιοι λυπεῖσθαι καὶ ἀθυμεῖν· οὐδὲ γὰρ ἔχει χώραν ἡ διαφορὰ. Εἰ γὰρ Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τῶν αὐτῶν ἡξίωσε, καὶ δοῦλους καὶ ἐλευθέρους, πῶς μετὰ τὸ ἀξιώσαι διδοτῆσιν, ὅτε πλείονα ἐκ τῆς τῶν χαρισμάτων χορηγίας τῆς ἐνώσεως τὴν ἀκρίθειαν ἐχαρίσατο; *Καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν*. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ. Τουτέστι, πρὸς τὴν αὐτὴν ἡλθόμεν μυσταγωγῶν, τῆς αὐτῆς ἀπολαύμεν τραπέζης. Καὶ διὰ τὴν μὴ εἶπε, Τὸ αὐτὸ σῶμα τρεφόμεθα, καὶ τὸ αὐτὸ αἷμα πίνομεν; Ὅτι Πνεῦμα εἰπὼν, ἀμφοτέρω ἐδήλωσε καὶ τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα· [271] δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐν πνεύματι ποτιζόμεθα. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ νῦν ἐκείνην λέγειν τοῦ Πνεύματος τὴν ἐπιφοίτησιν, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος· καὶ πρὸ τῶν μυστηρίων ἐγγινωμένῃ ἡμῖν. *Ἐποτίσθημεν* δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ ἡ μεταφορὰ τῆς λέξεως σφόδρα ἀρμόδιος αὐτῷ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν· ὥς ἂν εἰ ἐπὶ φωτῶν καὶ παραδείσου ἔλεγεν, ὅτι Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς πάντα τὰ δένδρα ἄρδεται, τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὕδατος· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐπίομεν ἄπαντες, τῆς αὐτῆς ἀπαλαύσαμεν χάριτος, φησὶν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν Πνεύματι ἡμᾶς κατασκεύασε, καὶ εἰς ἐν σῶμα ἄπαντας ἡμᾶς συνήγαγε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἓν σῶμα ἐδαπτίσθημεν*· καὶ μίαν τράπεζαν ἐχαρίσατο, καὶ τὴν αὐτὴν ἄρδειαν ἅπασιν ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν*· καὶ τοσοῦτον διεστῶτας ἤνωσε, καὶ τὰ πολλὰ τότε γίνεται σῶμα, ὅταν γένηται ἐν· τί μοι τὴν διαφορὰν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι Πολλὰ ἔστι τὰ μέλη καὶ διάφορα, μάθε ὅτι αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἔστι τὸ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ σώματος τὸ ἐξαίρετον, ὅταν τὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἐν ποιῇ· εἰ δὲ μὴ ἦν πολλὰ, οὐχ οὕτω θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον τὸ, ἐν εἶναι σῶμα· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν σῶμα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον τίθησι· τῶς δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ μέλη χωρεῖ, λέγων οὕτως· *Ἐὰν εἰπῇ ὁ σοῦς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ χεῖρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἂν εἰπῇ τὸ ὄδς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Εἰ γὰρ τὸ τὸν μὲν ἡλαττώσθαι, τὸν δὲ ὑπερέχειν, οὐκ ἀφίησιν εἶναι ἐκ τοῦ σώματος, τὸ πᾶν*

ἀνήρηται. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ σῶμα, ἐπειδὴ ἐλάττω ἐίμι· καὶ γὰρ ὁ πούς τὴν ἐλάττωσιν τᾶξιν ἔχει, ἀλλὰ τοῦ σώματος ἔστι. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ σώματος εἶναι καὶ μὴ εἶναι, οὐκ ἀπὸ τοῦ τὸν μὲν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, τὸν δὲ ἐν τῷδε κεῖσθαι· τοῦτο γὰρ τόπου ποιεῖ διαφορὰν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ συνήφθαι ἢ ἀπεχεσθαι· τὸ γὰρ εἶναι ἢ μὴ εἶναι σῶμα, ἐκ τοῦ ἠνώσθαι ἢ μὴ ἠνώσθαι γίνεται. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν, πῶς αὐτῶν τὰ ῥήματα τοῖς μέλεσι περιτίθησι τοῖς ἡμετέροις. Ὡςπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε, *Ταῦτα μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν*, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, ὥστε ἀνεπαχθῇ ποιῆσαι τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον, τὰ μέλη εἰσάγει φεγγόμενα· ἴν', ὅταν ἀκούσῃς τῆς φύσεως αὐτοῖς ἀποκρινομένης, ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς ἐλαγχόμενοι καὶ τῆς κοινῆς ψήφου, μηδὲν λοιπὸν ἀντιλέγειν ἔχῃς. Ἐὰν γὰρ λέγῃτε, φησὶ, τοῦτο αὐτὸ, καὶ γογγύζῃτε, οὐ δύνασθε ἐκτὸς εἶναι τοῦ σώματος. Ὡςπερ γὰρ ὁ τῆς φύσεως νόμος, οὕτω καὶ πολλῷ πλέον ἢ τῆς χάριτος δύναμις φυλάττει πάντα καὶ διατηρεῖ. Καὶ ὅρα πῶς ἐφύλαξε τὸ ἀπερίττον, οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν τὸν λόγον γυμνάζων, ἀλλ' ἐπὶ δύο μόνων, καὶ τούτων τῶν ἄκρων. Καὶ γὰρ τὸ πάντων τιμιώτερον τίθεικε, τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ πάντων εὐτελέστερον, τοὺς πόδας. Καὶ οὐ ποιεῖ τὸν πόδα τῷ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, [272] ἀλλὰ τῇ ὀλίγῳ ἀναδεηκτικῇ χειρὶ, τὴν δὲ ἀκοὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ τοῖς σφόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγῳ ἀναδεηκτικῇ φθονεῖν, εἰώθαμεν, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς οὕτω ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. *Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, κοῦ ἢ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, κοῦ ἢ ὀσφρησὶς;* Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν τῶν μελῶν ἐμπεσὼν διαφορὰν, καὶ εἰπὼν πόδας καὶ χεῖρας καὶ ὀφθαλμούς καὶ ὦτα, εἰς ἐννοίαν αὐτοῦς τῆς ἐλαττώσεως καὶ τῆς ὑπεροχῆς ἤγαγεν· ὅρα πῶς πάλιν αὐτοὺς παραμυθεῖται, δεικνύς ὅτι οὕτω συμφέρον ἦν, καὶ τὸ πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους, τοῦτο μάλιστα ποιεῖ σῶμα εἶναι. Εἰ δὲ ἐν ἡσάν οἱ πάντες, οὐκ ἦσαν σῶμα· διὸ φησὶν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, κοῦ τὸ σῶμα;* Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον λέγει· ἐνταῦθα δὲ τί καὶ πλέον δεικνυσιν, ὅτι οὐ μόνον σῶμα εἶναι οὐκ ἐγχεῖται, ἀλλ' οὐδὲ εἶναι τοὺς λοιπούς. *Εἰ ὅλον γὰρ ἦν ἀκοή, κοῦ ἢ ὀσφρησὶς;* φησὶν.

γ'. Εἴτα ἐπειδὴ ἔτι καὶ οὕτως ἰσορροῦντο· ὅπερ ἀνωτέρω ἐποίησε, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ. Ὡςπερ γὰρ ἐκεῖ διὰ τοῦ συμφέροντος παρακαλέσας, ὑστερον καὶ ἐπεστόμισε σφοδρῶς, εἰπὼν· *Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λογισμοὺς θεῖς, καθ' ὃς εἰδείξε συμφέρον ἐν οὕτω γενέσθαι πάντα, πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν ἀνάγει τὸ πᾶν λέγων· *Nun! δὲ ὁ Θεὸς ἔδωκε τὰ μέλη, ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν*. Ὡςπερ περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Καθὼς βούλεται*, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καθὼς ἠθέλησεν*. Μὴ τοίνυν ἐξέταξε λοιπὸν τὴν αἰτίαν, διὰ τί οὕτω, καὶ διὰ τί οὐχ οὕτω. Ἐὰν γὰρ μυρίους λόγους ἔχωμεν εἰπεῖν, οὐχ οὕτω δυνησόμεθα δεῖξαι ὅτι καλῶς, ὥς ὅταν εἴπωμεν, ὅτι ὥς ὁ ἀριστοτέλης ἠθέλησεν, οὕτω γέγονεν· ὥς γὰρ συμφέρον ἔστιν, οὕτω βούλεται. Εἰ δὲ ἐν τῷ σώματι τοῦτο οὐ περιεργαζόμεθα τὰ μέλη, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἑκκλησίᾳ. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ

* Hic desinit codex Regius.

proferenda habuerimus, non sic poterimus ostendere recte factum esse, ut cum dicimus: Ut optimus artifex voluit, ita factum est: nam sic ille vult ut expedit. Si autem in hoc corpore de membris non curiose inquirimus, multo magis in Ecclesia. Et vide illius prudentiam: non enim illam ponit differentiam quæ ex natura est, neque illam quæ est ex operatione, sed eam quæ est a situ locorum: *Nunc enim posuit, inquit, Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit.* Et recte dixit, *Unumquodque*, in omnibus utilitatem ostendens. Neque enim dicere possis, illum hoc quidem posuisse, illud vero minime, sed unumquodque secundum voluntatem ipsius situm est. Itaque et pedi utile sit sic collatum esse, non capiti tantum; et siue ordinem mutaverit, siue proprio relicto loco, in alium transierit, siue in maiorem venisse videatur, totum perdidit et corruptum: nam proprium locum perdidit, et alium non assequitur. *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* 20. *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus.* Cum enim eis satis os obstruisset a Dei dispositione, rursus ratiocinia ponit; neque semper hoc facit, neque illud, sed conmutans variat orationem. Qui enim os obturat tantum, auditorem turbat; quique illum assuefacit ad omnium causas exquirendas, in oratione de fide ipsum lædit. Idcirco hoc Paulus frequenter facit, ut et credant et non turbentur; et postquam ora obstruit, dat etiam rationem. Et vide contentionem et plenam victoriam. Ex quibus putabant se non esse honore pares, quod multa in ipsis esset differentia, ex iisdem ostendit illos propter hoc ipsum honore pares esse; quomodo autem, ego dicam. *Si essent, inquit, omnia unum membrum, ubi corpus?* Id est, Si non esset, inquit, in vobis multa differentia, non essetis corpus: si corpus non essetis, neque unum essetis: si unum non essetis, neque pares essetis. Itaque si pares essetis, non essetis corpus: si corpus non essetis, non essetis unum: si unum non essetis, quomodo honore pares essetis? Nunc vero, quia non omnes idem donum habetis, ideo corpus estis: corpus vero cum sitis, omnes unum estis, et nihil alter ab altero differtis, secundum id, quod corpus estis. Itaque illa maxime differentia est, quæ facit honoris paritatem: ideoque subiunxit, *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus.* Hæc itaque nos quoque cogitantes, omnem pellamus invidiam, neque illis invidiamus qui maiora habent charismata, neque despiciamus eos qui minora possident: ita enim Deus voluit. Ne itaque obsistamus. Si vero adhuc turbaris, cogita illum sæpe non posse opus tuum implere. Quamobrem, etiamsi minor fueris, in hoc illum superas; etiamsi maior ille sit, in hoc superatur, et sic æqualitas efficitur. Etenim in corpore quoque, quæ parva sunt, non parva videntur exsequi, sed et magna sæpe labefactant, cum abscedunt. Quid enim in corpore pilis vilis? sed si illos viles abstuleris a superciliis, omnem faciei formam delevisti, et oculus non ultra tam pulcher apparebit:

quamquam leve est detrimentum, attamen sic omnis forma perit; non forma tantum, sed et oculorum usus multum læditur. Singula enim membra nostra propriam et communem habent operationem; et pulchritudo etiam et propria et communis est in nobis: et videntur quidem illa divisa esse, suntque tamen accurate connexa, ac si alterum perierit, alterum quoque simul interit. Animadvertite autem: sicut oculi lucentes, gena subridens, labium rubicundum, nasus rectus, supercilium extensum: attamen si illorum quodpiam vel tantillum labefactaveris, communem omnium pulchritudinem labefactasti, et turpia omnia apparebunt, quæ antea pulchra erant. Nam si vel extremum nasum contriveris, in omnia simul multam infudisti deformitatem, etiamsi unius membri sit mutilatio: et in manu etiam, si unius digiti unguem abstuleris, idipsum fieri videbis.

4. Si autem idipsum in operatione videre velis, tolle digitum unum et reliquos otiosiores videbis, neque suo ultra similiter munere fungentes. Quoniam igitur unius membri jactura communis est turpitudine, ejusque conservatio communis pulchritudo, ne extollamur neque insultemus proximis. Nam propter illud exiguum membrum, illud quod magnum est, pulchrum est et formosum, et per palpebras ornatur oculus. Se impugnat ergo, qui fratrem impugnat: non enim ad illum solum pertingit damnum, sed et ipse non parvum detrimenti subit. Ne hoc itaque fiat, ut nosmetipsos sic proximos curemus, et hanc corporis imaginem nunc et in Ecclesiam transferamus, et omnium providentiam geramus ut propriorum membrorum. Nam et in Ecclesia membra sunt multa et diversa, alia quidem honorabilia, alia inferiora; ut sunt virginum chori, viduarum cœtus: sunt etiam eorum qui in casto connubio fulgeant sodalitia, multique sunt virtutis gradus. Similiterque rursum in eleemosyna: alius enim omnia effudit et erogavit, alii autem solo tantum victu contenti sunt, et non plus querunt quam necessaria, alii ex superfluo erogant. Attamen hi omnes sese mutuo exornant; et si minorem major despiciat, seipsum maxime lædit. Virgo quoque si connubio junctam contumelia afficiat, non parum ex mercede sua decedit. Si is qui omnia elargitus est, exprobet ei qui idipsum non fecit, ex laboribus suis multum evacuavit.

Vidua in Ecclesia. — Et quid virgines dico, viduas, et viros qui nihil possident? quid enim vilis iis qui emendant? attamen illi usum maximum in Ecclesia implent, ostiis templi hærentes et ornatum maximum afferentes: absque illis enim perfecta non esset plenitudo Ecclesiæ. Quod cum initio viderent apostoli, legem statuerunt, ut circa alia omnia, sic et ut viduæ essent; et in ea re tantum studii posuerunt, ut ipsis diaconos septem præficerent. Quemadmodum enim episcopos, presbyteros, diaconos, virgines et continentes enumero, cum Ecclesiæ membra recenseo: sic et viduas. Neque enim illæ levi funguntur munere. Nam tu quidem quando vis, ades; illæ vero die nocteque psallunt et adsunt, non

eleemosynæ tantum causa hæc agentes; si enim hoc vellent liceret per forum incedere, et in angustis mendicare; sed non modica moventur pietate. Vide ergo in quanta paupertatis fornace versentur. Blasphemantes apud illas numquam audieris, neque indigne ferentes, quod tamen ex divitiis multæ faciunt. Et illarum quædam esurientes sæpe dormierunt; aliæ autem a frigore assidue vexantur, et tamen in gratiarum actione et glorificatione degunt. Si obolum dederis, gratias agunt, et mille bona danti apprecantur; si nihil dederis, non ægre ferunt, sed sic quoque benedicunt et diligunt, diurno fruente victu. Nempè etiamsi nolint, iniquis, id ferre illas necesse est. Cur? queso; qua de causa hoc acerbum protulisti verbum? annon sunt turpes artes, quæ etiam senibus et viris et mulieribus lucrum afferre possint? si vitam honestam curare nolent, annon poterant inde cum magna ali rerum copia? non vides quot quantique sint istius ætatis lenones et libidinis ministri, et alia quædam hujusmodi munia exercentes, qui aluntur et in deliciis vivunt? At hi minime, sed malunt fame perire potius, quam vitam suam deturpare, et salutem suam prodere; sedentque toto die pharmacum tibi salutis apparatus. Non enim medicus manum extendens et ferrum immittens vulnerum putredinem æque excindit ut pauper dexteram extendens et eleemosynam accipiens, aufert vulnerum tumores: quodque mirabile est, sine ullo dolore hanc optimam illi exercent medicinam. Ac non minus quam nos qui populo præsumus et vos ad utilia hortamur, ille qui ante fores ecclesiæ sedet per silentium et aspectum vos alloquitur. Nos enim hæc vobis quotidie insonantes dicimus: Ne altum sapias, o homo: repente transit et fluxa est hominum natura; juvenus ad senium festinat, forma ad deformitatem, robor ad infirmitatem, honor ad contemptum, sanitas in infirmitatem incidit, gloria in vilitatem, divitiæ in paupertatem: fluente vehementi res nostræ similes sunt, quod numquam vult consistere, sed ad declive festinat.

5. Hæc quoque, imo plura per aspectum illi consulant, et per experientiam ipsam, quæ est manifestior admonitio. Quam multi ex his, qui foris sedent, in juventute floruerunt, magna patrarunt? quam multi ex his deformibus et corporis fortitudine et forma multos superarunt? Sed ne fidem negetis, neu rideatis: nam innumeris hujusmodi exemplis plena est vita. Nam si multi viles et abjecti homines sæpe reges sunt effecti, quid mirum si ex magnis et gloriosis viles et inglorii sunt effecti? nam illud certe longe mirabilius est; hoc vero postremum sæpissime contingit. Quapropter non oportet fidem non adhibere, si in artibus, in militia et in pecuniarum copia quidam eorum floruerint; imo miserari convenit illos cum affectu multo, et quique debemus timere ne similia patiamur. Etenim nos quoque homines sumus, et huic ceteri subjecti mutationi. Sed fortassis ex improbis quispiam, qui irridere solent, ea quæ dicta sunt carpent, nosque omnino tradecet dicens: Quous-

que non cessabis pauperes et egenos semper in orationem inducere, et calamitates nobis prædicere, paupertatem prænuntiare, id curans ut nos mendicos efficias? Non curans ut vos mendicos efficiam, o homo, hæc dico, sed vobis cæli divitias aperire studens. Nam qui apud bene valentem ægrotos memorat, illorumque dolores enarrat, non ut illum ægrotum reddat hoc dicit, sed ut in sanitate conservet, et eorum quæ aliis acciderunt timore hujus incuriam excindat. Terribilis vobis paupertas videtur esse, ac vel ipso nomine horrenda. Ideo namque pauperes sumus, quia paupertatem timemus, etiamsi mille talenta habeamus. Non enim is qui nihil habet pauper est, sed is qui paupertatem exhorrescit: quoniam et in calamitatibus non eos, qui innumera patiuntur mala, deploramus et miseros existimamus, sed eos qui illa ferre nesciant, etiamsi modica sint. Contra vero is, qui illa scit patienter ferre, et coronis et laudibus dignus est. Et quod hoc ita se habeat, in certaminibus quosnam laudamus? eosne qui multum verberantur, nec dolent, sed erecto collo perstant; an eos qui post primas plagas fugiunt? annon illos quidem coronamus, tamquam fortes magnique animi, hos autem irridemus, ut ignavos et timidos? Sic ergo et in hujus viæ rebus faciamus: eum qui facile omnia sustinet coronemus, ut et illum fortem in omni certamine virum; hunc vero timidum et ad aspera trementem dedeamus, qui antequam plagam accipiat, præ formidine exstinguitur. Etenim in certaminibus si quis antequam manus extollat, adversarium videns dexteram extendentem, fugiat antequam plagam accipiat, ridiculus erit, ut enervatus et mollis et in his laboribus imperitus. Ut etiam accidit iis qui paupertatem timent, et ne ejus quidem expectationem ferre possunt. Non ergo nos vos miseros reddimus, sed vos ipsi id facitis. Quomodo enim non tibi deinceps illudet diabolus, quem ante plagam minas tantum conspicientem, videt formidantem atque trementem? Imo vero eum tu hoc putes esse minas, non erit illi opus ut te percipiat; sed sinens te possidere divitias, ex timore ne auferantur te cera molliorem reddet. Ea enim sumus natura, ut ita dicam, ut ea quæ pertimescimus, postquam ea perpassi sumus, non ita terribilia existimemus, ut ante quam experimentum faceremus. Ut ne ergo hanc virtutem obtineas, in summo te delinet timore, atque ante experimentum ex paupertatis metu te quasi ceram liquefacit. Nam talis homo cera quavis mollior est, et miseriorem quam Cainus vitam ducit, pro iis quæ possidet timens, et de iis quæ non habet dolens: et pro iis quæ habet rursum tremens, utpote fugitivas et ingratas intus retinens divitias, atque variis absurdisque obsessus affectibus. Etenim cupiditas absurda, timor varius, angor animi, et tremor undique avaros exagitant: similesque sunt naviculæ undique a contrariis ventis agitatæ, et fluctas multos sustententi. Et quanto melius esset hujusmodi hominem decedere, quam perpetuam ferre tempestatem? Nam et Caino tolerabilis erat mori, quam perpetuo tremore.

κατὰ τὴν ἀγορὰν βαδίζειν, καὶ ἐν τοῖς στενωποῖς προσαιτεῖν· ἀλλ' ἔχουσι τι καὶ εὐλαβείας οὐ μικρὸν. Ὅρα γοῦν ἐν ὁρῇ καμίνῳ πενίας εἶσι. Καὶ βλασφημῶσιν οὐκ ἂν ποτε αὐτῶν ἀκούσῃς, οὐδὲ ἀποδυομένουσιν, ἅπερ πολλοὶ τῶν πλουτουμένων^α ποιοῦσιν. Καὶ αἱ μὲν αὐτῶν πεινῶσαι ἐκοιμήθησαν πολλάκις, αἱ δὲ καὶ διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ χρυμοῦ πηγνύμεναι διατελοῦσι, καὶ ὁμῶς ἐν εὐχαριστίᾳ καὶ δοξολογίᾳ δι-άγουσι. Κἂν ὀβολὸν δῶς, εὐχαριστοῦσι καὶ ἐπεύχον-ται μυρία τῷ δαδωκένῳ· κἂν μηδὲν δῶς, οὐ δυσχεραίνουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως εὐλογοῦσι καὶ ἀγαπῶσι, τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀπολαύουσαι. Κἂν γὰρ [275] μὴ βούλωνται, φησὶν, ἀνάγκη φέρειν αὐτάς. Διὰ τί; εἰπέ μοι· τίνας ἔνεκεν τὸ πικρὸν τοῦτο ἐφθέγξω ῥῆμα; οὐκ εἰσὶ τέχνηαι αἰσχροὶ, καὶ τοῖς γετηρακόσι κέρδος ἔχουσαι· καὶ ταῖς γετηρακυαῖς; οὐκ ἠδύνατο, εἴπερ βούλοιο τοῦ ζῆν ἐπιαικίως ἄμελειν, ἀκακίαν μετὰ πολλῆς ἀποτρέφουσαι τῆς περιουσίας; οὐχ ὁρᾷς πό-σοι τῶν ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ μαστροποὶ καὶ προαγωγοὶ γινόμενοι, καὶ ἑτέρα τοιαῦτα ἄττα διακονούμενοι, καὶ τρέφονται καὶ τρυφῶσιν; Ἄλλ' οὐχ οὗτοι, ἀλλ' αἰροῦνται λιμῇ διαφθεیرهσθαι μᾶλλον, ἢ καταισχύου-σιν ταῦτα ἐν ζωῇ καὶ προδοῦναι τὴν σωτηρίαν· καὶ κάθονται δι' ἡμέρας ὅλης φάρμακόν σοι κατασκευά-ζοντες σωτηρίας. Οὐ γὰρ οὕτως λατρός, χεῖρα ἐκτείνων καὶ σιδήριον ἐπάγων, ἐκτέμνει τὰ σσηπῶτα τῶν τραυμάτων, ὡς πένης, δεξιὴν ἐκτείνων καὶ ἐλεημο-σύνην λαμβάνων, περιαιρεῖ τῶν τραυμάτων τοὺς μώλωπας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι χωρὶς ἀλγηθόνος καὶ ἰδύνης τὴν καλὴν ταύτην ἐργάζονται λατρίαν. Καὶ ἡμῶν τῶν τοῦ λαοῦ προκαθημένων καὶ παραι-νούτων ὑμῖν τὰ συμφέροντα οὐκ ἔλαττον ἐκαίνος δια-λέγεται ὁ πρὸ τῶν θυρῶν τῆς ἐκκλησίας καθήμενος διὰ τῆς συγῆς καὶ τῆς ὕψεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα καθε' ἐκάστην ὑμῖν ἐνηχοῦμεν τὴν ἡμέραν, λέγοντες· Μὴ μέγα φρόνει, ὦ ἄνθρωπε, δεῦρ' ἄρ' ἔρχονται καὶ εὐμετά-πτωτοι τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, ἢ νεότης πρὸς γῆρας ἐπαίγεται, τὸ κάλλος πρὸς ἀμορφίαν, ἢ ἰσχύς πρὸς ἀσθένειαν, ἢ τιμὴ πρὸς καταφρόνησιν, ἢ ὑγίεια πρὸς ἀβρυσσίαν μεταπίπτει. ἢ δόξα πρὸς εὐτέλειαν, ὁ πλοῦτος πρὸς πενίαν· ρέυματι σφοδρῷ τὰ ἡμέτερα δοκεῖν οὐδαμῷ ἴστασθαι βουλομένη, ἀλλ' ἐπειγομένη πρὸς τὸ κἀναντες.

ε'. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐκείνοι, καὶ πλείονα τούτων διὰ τῆς ὕψους συμβουλευέουσι, καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, ἥτις καὶ σαφέστερα ἐστὶ παραίνεσις. Πόσοι γοῦν τῶν ἐξω καθήμενων νῦν ἤκμασαν ἐν νεότητι, καὶ μεγάλα εἰρ-γάσαντο; πόσοι τῶν εἰδεγθῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ἰσχύϊ καὶ τῇ τῆς ὕψους ὥρᾳ πολλοὺς παρ-ήλασαν; Ἀλλὰ μὴ ἀπιστεῖτε, μηδὲ χλευάζετε· καὶ γὰρ μυρίων γέμει τοιούτων ὑποδειγμάτων ὁ βίος. Εἰ γὰρ βασιλεῖς ἐξ εὐτέλων καὶ ταπεινῶν πολλοὶ πόλλας ἐγένοντο, τί θαυμαστὸν, καὶ ἐκ μεγάλων καὶ ἐν-δόξων ταπεινοὶ καὶ εὐτελεῖς κατέστησαν; καὶ γὰρ τὸ πολλῷ παραδοξώτερον ἐκαίνο ἐστὶ· τοῦτο δὲ τῶν αἰ συμβαινόντων. Ὅστε οὐ χρὴ διαπιστεῖν, εἰ τινες τοῦ-των καὶ ἐν τέχναις καὶ ἐν στρατείαις ἤνθησαν καὶ ἐν χρηματικῇ περιουσίαις, ἀλλὰ καὶ ἐλατὸν αὐτοὺς μετὰ πολλῆς τῆς συμπαθείας, καὶ ὑπὲρ ἐαυτῶν δεδοικέναι, μὴ ποτε καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πάθωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, καὶ ὑπὸ τὴν δεῦρ' ἄρ' ἔρχονται καί-μεθα μεταβολήν. Ἄλλ' ἴσως τῶν ἀγνωμόνων τις καὶ

σώπταιν εὐσεβῶν καὶ ἐπισκῆψαι τοὺς εἰρημνίους, καὶ κοιμηθῆσαι πάντας ἡμᾶς λέγων· Μήτερος τίνας οὐ καύση πένητας· αἶε καὶ πτωχοὺς ἐν τοῖς λόχοις εἰ-άγων, καὶ συμφορὰς ἡμῖν προφητεύων, καὶ πενίαν προαναφανῶν, καὶ πτωχοὺς ποιῆσαι σπουδάζων; Οὐ [276] πτωχοὺς ὅμως σπουδάζων ποιῆσαι, ἄνθρωπε, ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τὸν πλοῦτον ὑμῖν ἀν-οῖσαι σπείδων. Ἐπεὶ καὶ πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα ὁ τῶν ἀβρυστούτων μεμνημένος καὶ τὰς ἐκαίνας διηγοῦ-μενος ὀδύνας, οὐχ ἵνα ἐκίνοσον ποιῇ, λέγει, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τῆς ὑγείας διατηρήσῃ, τῷ φόβῳ τῶν ἐκαίνους συμβαινόντων τὴν τοῦτο βελθυμίαν ἐκκόπτων. Φοβε-ρὸν ὑμῖν ἢ πενία εἶναι δοκεῖ, καὶ φορικτὸν καὶ μέγχι προσηγορίας αὐτῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο πένητις ἐσμεν, ὅτι πενίαν δεδοίκαμεν, κἂν μυρία ἔχωμεν τάλαντα. Οὐ γὰρ ὁ μηδὲν ἔχων, πένης, ἀλλ' ὁ πενίαν φρίττων ἐπεὶ καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς οὐ τοὺς τὰ μέγιστα κά-σχοντας κακὰ δακρύομεν καὶ ἀθλίους ἡγοῦμεθα, ἀλλὰ τοὺς οὐκ εἰδότες αὐτὰ φέρειν, κἂν μικρὰ τύχη ὦντα· ὡς ὁ γε φέρειν εἰδὼς καὶ ἱπταίνων θεῖος καὶ σταφά-νων. Καὶ ἐπὶ τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐν τοῖς ἀγῶσι τίνας ἐπαινοῦμεν; τοὺς πολλὰ τυττομένους καὶ μὴ ἀλγούντας, ἀλλ' ὀψήλων τὸν αὐχένα ἔχοντας, ἢ τοὺς ἀπὸ τῶν πρώτων φεύγοντας πληγῶν; οὐχὶ ἐκαίνους μὲν καὶ στεφανοῦμεν, ὡς ἀνδρείους καὶ γεν-ναίους, τοὺτους δὲ καὶ γελῶμεν, ὡς ἀνάνδρους καὶ δειλοὺς; Οὕτω τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ βίου πραγμά-των ποιῶμεν· τὸν μὲν εὐκόλως ἅπαντα φέροντα στε-φανώσωμεν, καθάπερ ἐκαίνον τὸν γενναῖον παγκρα-τιστὴν· τοῦτον δὲ δακρύομεν τὸν δεδοικῶτα καὶ τρέ-μοντα τὰ δαινὰ, καὶ πρὶν ἢ δέξασθαι πληγὴν ἀποτε-θνήκῶτα τῷ δαί. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγῶνων εἰ τις, πρὶν ἢ χεῖρας ἀντάραι, τὸν ἀντίπαλον ἰδὼν τὴν δεξιάν ταίνοντα μόνον ἀποφύγει, καὶ μὴ δέξεται πληγὴν, καταγέλαστος ἔσται, ὡς ἄνθρωπος^β καὶ μαλακὸς καὶ πόνων ἀπείρος τοιούτων· οἷον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαί-ναι τῶν πενίαν δεδοικῶν, καὶ οὐδὲ τὴν προσδοκίαν αὐτῆς ἐνεγκεῖν δυναμένον. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ποιοῦμεν ὅμως ἀθλίους, ἀλλ' ὑμεῖς ἐαυτοὺς. Πῶς γὰρ οὐ κατα-παίγεται σου λοιπὸν ὁ διάβολος, καὶ πρὸ τῆς πληγῆς τὴν ἀπειλὴν ὁρῶν δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα; Μᾶλλον δὲ, ὅταν ἀπειλὴν τοῦτο νομίζῃς, οὐ δεήσεται λοιπὸν οὐδὲ πληξαι, ἀλλ' ἀφελὲς ἔχειν τὸν πλοῦτον, τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀφαιρέσεως κηροῦ παντὸς μαλακώτερόν σε ἐργά-σεται. Καὶ γὰρ πεφύκαμεν, ὡς εἶπεν, ἅπερ δεδοίκα-μεν, μετὰ τὸ παθεῖν οὐχ οὕτω νομίζειν εἶναι φοβερά, ὥσπερ ἐμπροσθεν καὶ πρὸ τῆς πείρας. Ἴν' οὖν μηδὲ τούτην κτήσῃ τὴν ἀρετὴν, ἐν ἀκμάζοντι σε κατέχει φόβος, πρὸ τῆς πείρας τῷ φόβῳ τῆς πενίας ὥσπερ κηρὸν πυρὶ κατατήκων. Καὶ γὰρ κηροῦ παντὸς μα-λακώτερος ὁ τοιοῦτος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κάιν ἀθλιώτε-ρον βίον ζῶν, ὑπὲρ μὲν ὧν πλεονεκεῖ δεδοικώς, ὑπὲρ δὲ ὧν οὐκ ἔχει ἀλγῶν· καὶ ὑπὲρ ὧν ἔχει τρέμων πάλ-ιν, ἅτε δραπέτην ἀγνώμονα κατέχων ἐνδον τὸν πλοῦ-τον, καὶ ποικίλοις τοῖς καὶ ἀντοῖς ποικιλοῦμενος πάθεσι. Καὶ γὰρ ἐπιθυμία ἀτοπὸς καὶ φόβος πολυ-εὐδὴς καὶ ἀγανία καὶ τρόμος πανταχόθεν αὐτοὺς χειμᾶζουσι· καὶ τοῖσιν πολλοῖς πάνθεν ἐναντίους ἀνέμοις ἑλαινόμενοι, [277] καὶ πολλὰς ὑπομένοντι τὰς τρικυμίας. Καὶ πόσω βέλτιον τὸν τοιοῦτον ἀπ-ελεῖν, ἢ διηνεκῇ φέρειν χειμῶνα; ἐπεὶ καὶ τὸν Κάιν ἀνεκτότερον ἦν ἀποθανεῖν, ἢ διαπαντὸς τρέ-μειν.

^β Αἱ, ὡς ἀτόλιος, non male.

^α Legendum videtur, τῶν πλουτουμένων, nisi subintelli-γatur τῶν πλουτουμένων γυναικας.

Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ταῦτα πάσχωμεν, καταγελάσωμεν τῆς τοῦ διαβόλου μηχανῆς, διαβρῆξωμεν αὐτοῦ τὰ σχοινία, διακόψωμεν τοῦ χαλεποῦ δόρατος τὴν αἰχμὴν, καὶ πᾶσαν ἐφοδὸν ἀποτειχίσωμεν. Ἄν γὰρ χρημάτων καταγελάσῃς, οὐκ ἔχει πού πληθεῖν, οὐκ ἔχει πῶθεν ἐπιλάβηται· τὴν γὰρ ῥίξαν ἀνέσπασας τῶν πακῶν· ῥίξῃς δὲ οὐκ οὕσης, οὐδὲ καρπὸς βλαστήσει πονηρός. Ταῦτα λέγωμεν μὴ δαί, καὶ λέγοντες οὐ παυώμεθα· εἰ δέ τι λέγοντες ἀνύομεν, ἡ ἡμέρα δείξει ἐκείνη ἡ ἐν πυρὶ ἀποκαλυπτομένη, ἡ ἐν ἐκάστου ἔργον δοκιμάζουσα, ἡ τὰς λαμπάδας δεικνύουσα τὰς λαμπράς καὶ τὰς οὐ τοιαύτας. Τότε καὶ ὁ ἔχων τὸ ὕψιον, καὶ ὁ μὴ ἔχων, ὅθλος ἔσται. Ἄλλὰ μηδένα γένοιτο τότε εὐρεθῆναι ταύτης ἔρημον τῆς παραμυθίας,

ἀλλὰ πάντας θαυμάζῃ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιφερομένων, καὶ φαῖδρας ἔχοντας τὰς λαμπάδας, συνεισέλθειν τῷ νυμφίῳ· ὡς οὐδὲν τῆς φωνῆς ἐκείνης φοβώτερον καὶ ὀδυνηρότερον, ἢν οἱ χωρὶς ἐλεημοσύνης θαυματοῦς ἀπύοντες τότε ἀκούσονται τοῦ νυμφίου λέγοντος, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Ἀλλὰ μήποτε ταύτης ἀκούσασιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τῆς ἡδίστης ἐκείνης καὶ ποθεινοτάτης, Ἀυτοῦ, οἱ ἐπὶ λογιμῶν τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν μακάριον ἱεροδόξον βίον, καὶ τῶν αγαθῶν ἀπολαυσάμεθα πάντων τῶν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντων ἀνθρώπων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΑ'.

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἡ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὁμῶν οὐκ ἔχω.

α. Καταστειλας τῶν ἐλαττώσεων τὸν φθόνον, καὶ τὴν ἀθυρίαν αὐτῶν ἐξελών, ἢν εἰκὸς ἔχειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μεζόνων ἐτέρους κατηξιώσθαι χαρισμάτων, ταπεινοὶ καὶ τοῦτον τὸν τύπον τῶν τὰ μέζονα εὐλογητῶν χαρίσματα· ποιήσας μὲν αὐτὸ καὶ ἐν οἷς πρὸς ἐκείνους διαλέγτο (τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι χάρισμά ἐστι, καὶ οὐ κατόρθωμα, τοῦτο ἐμφαίνοντος ἦν)· νυνὶ δὲ αὐτὸ καὶ σφοδρότερον πάλιν ποιεῖ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένων εἰκότος. Ἄλλ' ὅμως γὰρ τοῦ σώματος λοιπὸν καὶ τῆς ἐκείθεν ἐνόητος ἐπ' αὐτὴν τῶν μελῶν χωρεῖ τὴν σύγκρισιν· ὁ μάλιστα ἐξήρτων ἐκείνου μαθεῖν· ἐπειδὴ οὐχ οὕτως ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς παραμυθίσασθαι τὸ πάντας ἐν σῶμα εἶναι, ὡς τὸ μαθεῖν ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς, οἷς εἶχον, οὐδὲν μέγα ἡλαττοῦντο. Καὶ φησιν· Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἡ πάλιν ἡ [278] κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὁμῶν οὐκ ἔχω. Εἰ γὰρ καὶ ἐλαττον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἀναγκαῖον· καὶ ὥσπερ οὐκ ὄντος ἐκείνου πολλὰ ἐμποδίζεται, οὕτω καὶ τοῦτο χωρὶς χωλεῖ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔρει, ἀλλ' ὅτι, Οὐ δύναται εἰπεῖν. Ὡστε κἂν θλίψῃ, κἂν λέγῃ, οὐκ ἐνδέχεται, οὐδὲ ἔχει τὸ πρᾶγμα τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο λαθὼν ἐκότερα τὰ ἄρα, ἐν αὐτοῖς γυμνάζει τὸν λόγον, πρῶτον μὲν ἐπὶ χειρὶς καὶ ὀφθαλμοῦ, δευτέρου δὲ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ποδῶν, αὐξων τὸ παράδειγμα. Τί γὰρ ποδὸς εὐτελέστερον, ἢ τί κεφαλῆς τιμιώτερον καὶ ἀναγκαϊότερον; τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἀνθρώπος, ἡ κεφαλὴ. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐστὶν αὐτάρχης, οὐδὲ τὰ πάντα αὐτῆς προσέκειντο. Καὶ οὐδὲ ἐστὶν μέχρι τοῦτου, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν ὑπερβολὴν ζητεῖ· ὥστε δαί ποιεῖ, οὐ μέχρι τοῦ ἰσοφιλωνεικῶν, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προβαίνων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἄλλὰ πολὺ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχουσιν, ἀναγκαῖα ἐστὶ· καὶ ὁ δοκοῦν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τοῦτοις τιμὴν περισσοτέραν περιέθεμεν· καὶ τὰ σκῆματα ἡμῶν ἐδοχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει· πανταχοῦ τὴν τοῦ σώματος προσθήκην τιθεῖς, καὶ ταύτην κἀκεῖνον παραμυθούμενος καὶ τοῦτον καταστειλὼν. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγω, φησὶν,

ὅτι οὐ μόνον χρεῖαν ἔχει τὰ μέζονα τῶν ἐλαττώσεων, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν χρεῖαν ἔχει. Εἰ τι γὰρ ἀσθενὲς ἐν ἡμῖν, εἰ τι ἀτιμον, τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον καὶ τιμὴς ἀπολαύει μεζόνος. Καὶ καλῶς εἶπε, Τὰ δοκοῦντα, καὶ, Ἄ δοκοῦμεν, δεικνύς ὅτι οὐ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς τῶν πολλῶν ὑπονοίας ἡ ψήφος. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀτιμον· Θεοῦ γὰρ ἔργον ἐστὶ. Τί γὰρ τῶν μορίων τῶν γεννητικῶν ἀτιμότερον ἐν ἡμῖν εἶναι δοκεῖ; Ἄλλ' ὅμως πλείονος ἀπολαύει τιμῆς· καὶ οἱ σφόδρα πένητες κἂν τὸ λοιπὸν γυμνῶν ἔχωσι σῶμα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο ἐκεῖνα τὰ μέλη δεῖξαι γυμνά. Καίτοι γε οὐχ αὕτη τῶν ἀτίμων ἡ τάξις, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἄλλων καταφρονεῖσθαι ἔδει. Καὶ γὰρ ἐν οἰκίᾳ ὁ ἡτιμωμένος οἰκίτης οὐ μόνον οὐκ ἀπολαύει πλείονος θεραπείας, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦται. Ὡστε εἰ καὶ τοῦτο ἀτιμον ἦν, οὐ μόνον μεζόνων ἀπολαύειν οὐκ ἔδει, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν· νυνὶ δὲ πλείονος ἀπολαύει τιμῆς, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐργασαμένης. Τοῖς μὲν γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ μὴ δεῖσθαι ἔδωκε· τοῖς δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῇ φύσει οὐκ ἔδωκεν, ἡμᾶς παρέχειν ἡνέκα ἐστιν. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀτιμα· ἐπεὶ καὶ τὰ ζῶα ἐν τῇ φύσει τὸ ἀνευθεῖς ἔχει, καὶ οὐτε ἱματίων δέχεται, οὐτε ὑποδημάτων, οὐτε ὀρόφου, τὰ πλείονα αὐτῶν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀτιμότερον αὐτῶν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, ἐπειδὴ πάντων δέχεται τοῦτον. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει τιμὴν τε καὶ ἀναγκαῖα ἐστὶν· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἡνέκατο, οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας [279] ἐπιμελείας καὶ τοῦ πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως αὐτοῖς ψηφισάμενος. Διὸ, ὅταν μὲν ἀσθενὴ λέγῃ καὶ ἀτιμα, Τὰ δοκοῦντα λέγει· ὅταν δὲ ἀναγκαῖα, οὐκέτι προστίθῃσι, Τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' αὐτὸς ἀποφαίνεται λέγων, ὅτι ἀναγκαῖα ἐστὶ· καὶ μάλα εἰκότως. Καὶ γὰρ πρὸς παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν διαδοχὴν χρησίμα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νομοθεταὶ Ῥωμαίων τοὺς ταῦτα ἀκρωτηριάζοντας τὰ μέλη καὶ ποιοῦντας εὐνοῦχος κολάουσιν, ὅτε τῷ κοινῷ γένει λυμαινόμενους, καὶ αὐτῇ ἐπηρεάζοντας τῇ φύσει. Ἄλλ' ἀπολιντο οἱ ἀκόλαστοι, οἱ τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα διαβάλλοντες. Ὡς περὶ γὰρ τῷ ὄντι πολλοὶ διὰ τοὺς μεθύοντας κατηράσαντο, καὶ τῇ φύσει τῶν γυναικῶν διὰ τὰς μοιχευομένας· οὕτω καὶ τὰ μέλη ταῦτα αἰσχροῦ εἶναι ἐνόμισαν διὰ τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτοὺς χρημένους. Ἄλλ' οὐκ ἐχρῆν· οὐ γὰρ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἡ ἀμαρτία συγκεκλήρωται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τίττεται τοῦ τολμῶντος τὸ πλῆμμελῆμα.

• Marg. Savill., ἐντίθεμεν.

Pecunias spernende. — Ne ergo nos quoque talia patiamur, diaboli machinas irrideamus, ejus luncas frangamus, dirumpamus gravis lanceas cuspidem, et omnem ei aditum intercludamus. Si enim pecunias irriseris, non habet quo te percutiat, non habet unde apprehendat : nam radicem evulsisti malorum ; radice vero sublata, neque malus germinabit fructus. Hæc semper dicamus, et finem dicendi non faciamus : an vero dicentes aliquid proficiamus, dies ille ostendet, qui in igne revelabitur, qui unicuique opus explorabit, qui lampadas ostendet lucentes et eas quæ tales non sunt. Tunc manifestus erit is qui oleum habet, et is qui non habet. Sed faxit Deus ut nullus

tunc reperiat talis vacuus consolatione ; sed ut omnes largam benignitatem offerant, et claras habentes lampadas, una cum sponso intrent. Illa certe voce nihil terribilius, nihil asperius est, quam tunc audituri sunt ii, qui singula elemosyna hinc demigraverunt, dicente sponso. *Nescio vos* (Matth. 25. 12). Absit autem ut hanc audiamus vocem, sed suavissimam illam et summe expetendam : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* (Ibid. v. 34). Sic enim beatam ducemus vitam, et omnibus fruimur bonis, quæ mentem humanam exsuperant : quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXI.

CAP. 12. v. 21. *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.*

1. Postquam minorum invidiam represserat, illorumque merorem abstulerat, quem concepisse illos verisimile erat ex eo, quod alii majoribus donis dignati fuissent, horum fastum deprimit, qui majora dona acceperant. Cumque hoc fecisset, quando cum illis disserebat (dicere enim, illud esse donum gratuitum, et non bonum opus, hoc aperte significabat) : nunc autem idipsum vehementius facit, in eadem manens imagine : a corpore enim et ab ejusdem unitate, ad ipsam membrorum comparisonem procedit : quod ipsi maxime discere optabant ; quia ad illos consolandos non aptum erat illud, quod omnes unum corpus essent ; quam cum discerent, se in iis quæ habebant non admodum inferiores esse. Et ait : *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.* Nam etsi donum sit minus, at necessarium est : et sicut absque illo multa sunt impedimenta, ita etiam sine hoc plenitudo Ecclesiæ claudicat. Neque dixit, *Non dicet, sed, Non potest dicere ;* ita ut, etiamsi voluerit, etiamsi dixerit, non valeat, neque res eam habeat naturam. Ideo duo extrema assumens, in iis sermonem exercet : primo quidem de manu et oculo, secundo autem de capite et pede, exemplum amplificans. Quid enim pede vilius ? aut quid capite præstantius et magis necessarium ? hoc enim maxime homo est, nempe caput. Attamen non est sibi sufficiens, neque omnia perficere possit. Nam si hoc esset, supervacaneæ nobis pedes adjecti essent. Neque tamen hic substituit, sed et aliam quærit hyperbolen, id quod semper facit, non usque ad æqualitatem contendens, sed etiam ulterius progrediens. Ideoque subjungit dicens : 22. *Sed multo magis quæ videntur membra corporis inferiora esse, necessariora sunt : 23. et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, iis honorem abundantiorum circumdamus : et quæ inhonestiora sunt nostra, abundantiorum honestatem habent ;* ubique accessionem corporis ponens, et hæc ratione illum quoque consolans et hunc comprimens. Non

enim hoc dico, inquit, quod majora minoribus opus habeant, sed etiam quod multum opus habeant. Si quid enim infirmum in nobis est, si quid inhonestum, hoc et necessarium est, et majori fruitur honore. Ac recte dixit, *Quæ videntur, et, Quæ putamus ;* ostendens non ex natura rerum, sed ex multorum calculo sententiam ferri. Nihil in nobis ignobile : Dei namque opus est. Quid enim partibus genitalibus in nobis videtur inhonestius esse ? Attamen majorem assequuntur honorem : et qui admodum pauperes sunt, etiamsi reliquum corpus nudum habeant, numquam patiuntur hæc partes nudas ostendere. Atqui non est hic ordo inhonestorum, sed magis oportet despicere, quam alla. Etenim domi servus qui est ignominia affectus, non modo non fruitur majori cura, sed nec iisdem, quæ alii, dignus censetur. Itaque si hoc inhonestum esset, non modo majoribus frui non oporteret, sed neque iisdem : nunc autem majori fruuntur honore, et hoc Dei sapientiæ opus est. Nam illis quidem in natura dedit ut non egerent ; his autem, quoniam in natura non dedit, ut nos præberemus coegit. Sed non propterea inhonestæ sunt : quandoquidem et animalia ex natura sua nulla re egent, non vestibus, non calceis, nec tecto, plurima saltem, sed non ideo corpus nostrum est illorum corpore ignobilius, quia his omnibus indiget. Nam si quis accurate examina-verit, ipsa etiam natura sunt honesta et necessaria : quod etiam ipse subindicavit, non a cura nostra, nec quod majori fruuntur honore ; sed ex natura rerum ipsis calculum ferens. Idcirco, cum infirma dicit et inhonestæ, *Quæ videntur*, adjicit ; cum autem necessaria dicit, non ultra adjicit, *Quæ videntur ;* sed ipso sententiam fert dicens esse necessaria et jure quidem. Nam ad liberorum procreationem et ad successionem generis nostri utilia sunt. Quamobrem et legislatores Romanorum eos, qui hæc membra excidunt et eunuchos faciunt, puniunt, ut qui commune genus perimant, ipsique naturæ damnum inferant. Sed pereant impudici, qui Dei opera in culpam vocant. Sicut enim vino multi ob temulentios maledixerunt, sic et sexui mulierum ob adulteria : sic hæc membra turpia esse putarunt, ob malum quorundam usum.

Sed non oportuit : non enim naturam rei attributum est peccatum , sed voluntati ejus qui hoc scelus aggredi audeat. Quidam autem ea quæ sunt infirma , inhonesta , et necessaria , et majori fruuntur honore , a Paulo de oculis existimant dicta fuisse , qui vi minores , usu autem cæteris præstant ; inhonestiora autem pedes : nam eorum quoque multa geritur providentia.

2. Deinde , ne aliam rursus hyperbolem faceret , sit :
 24. *Honesta autem nostra nullius egent.* Ne quis enim diceret : Ecqua hæc ratio ? honesta despicere et inhonestioribus advigilare ? Non despicientes hoc facimus , inquit , sed quia hæc cura non egent. Et vide quantum encomium paucis efferens transcurrit , hoc opportune et utiliter faciens. Neque hoc contentus , causam etiam adjicit dicens : *Sed Deus temperavit corpus , ei cui deerat abundantiorum tribuendo honorem , 25. ut non sit schisma in corpore.* Si autem temperavit , non sivit apparere id quod erat inhonestius. Etenim quod contemperatur sive miscetur , fit unum , nec apparet quid antea esset : nam ne quidem contemperatum fuisse dixerimus. Et vide quam frequenter defectus prætercurrat dicens , *Ei cui deerat.* Non dixit , *Inhonesto vel turpi* , sed , *Ei cui deerat.* Cui deerat ; quomodo ? Secundum naturam. *Ei majorem dans honorem.* Et quare ? Ut non esset solisma in corpore. Quia enim immensa consolatione fruentes , dolebant tamen , ut qui minora accepissent , ostendit eos magis fuisse honoratos : *Ei cui deerat* , inquit , *abundantiorum tribuendo honorem.* Deinde autem rationem subjungit , ostendens quod opportune effecisset , ut et illi deesset , et magis eum honoraret. Quæ illa ratio ? *Ne sit* , inquit , *schisma in corpore.* Nec dixit , *In membris* , sed , *In corpore.* Etenim multa futura erat exsuperantia , si alia quidem et ex natura et nostra providentia curarentur , alia autem neutrum haberent ; sed ab invicem excissa fuissent , ut quæ ferre non possent conjunctionem : abscissis autem his , cætera quoque damnum accepissent. Vidistin' quomodo ostendit necessario majorem ei qui defecit dari honorem ? Si enim hoc factum non fuisset , communis omnium perniciēs fuisset , inquit . Nam si nos illorum non magnam gessimus curam , nocumenta accepissent cum a natura auxilium non haberent , et ex hoc nocumento periissent ; si periissent , corpus disciderent ; scisso corpore , cætera etiam quæ sunt his longe majora periissent. Viden' horum curæ illorum quoque providentiam esse conjunctam ? Non enim ita in propria natura habent quod sint , ut in corpore habent quod sint unum. Ideo si corpus quidem periret , nullum ipsis lucrum ex singulorum sanitate ; sed sive oculus maneat , sive nasus , quod suum est servans , ligamine soluto , nulla postea hinc erit utilitas. Quod si hoc manente , illa nocumentum accipiant , et gestantur et ad sanitatem cito redeunt. Sed dixerit fortasse quispiam : Hoc quidem in corpore rationem habet , quod id cui desunt quædam majorem accipiat honorem ; apud homines vero quomodo accernatur ? In hominibus certe maxime id accideret

videas. Etenim ille qui circa undecimam horam venerant , primi mercedem accipere ; et ovis errans pastori suavit ut nonaginta novem alias relinqueret , et ad ipsam accederet et ut reperi gestaretur , non abigeretur ; et filius prodigus plus honoris accepit , quam is qui se recte gesserat ; et laicus ante apostolos coronatus et celebratus est. In talentis quoque idipsum factum videas. Nam qui talentis quinque acceperat , et qui duo acceperat , eadem mercede dignati sunt ; et ipse quod duo acceperat ex magna factum est providentia. Nam si quinque ipsi concredita fuissent , cum non posset illa augere , ex toto exciderat ; cum autem duo acceperat , cum ea quæ penes se erant impleisset , eodem dignatus est præmio quo is , qui cum quinque operatus fuerat , et eo illum superavit , quod a minoribus laboribus easdem consequutus sit coronas. Atqui ipse quoque homo erat , ut et ille qui accepit quinque : attamen non tam accurate cum illo rationes exigit Dominus , neque cogit illum ut tanta faciat , quanta conservus ejus ; neque dicit , Cur non potes quinque conficere ? quod merito dixisset ; sed et ipsum coronavit. Hæc ergo cum scias , ne insultetis majores minoribus , ne vos ipsos ante illos lædatis ; illis enim abscissis , totum perit corpus. Quid enim aliud est corpus , quam multa membra ? sicut et ipse ait , *Corpus non est unum membrum , sed multa.* Si igitur hoc est corpus , sollicite curemus ut plura maneant plura ; ita ut , si hoc non servetur , letale accipiat vulnus. Quapropter ille non hoc solum exigit , ut ne ab aliis abscindamur , sed etiam ut admodum conjuncti maneamus. Cum dixisset enim , *Ut non sit schisma in corpore* ; non hoc contentus fuit , sed subjunxit : *Ut in ipsum pro invicem sollicita sint membra* ; alteram hanc quoque causam afferens , cur minora majorem assequantur honorem. Non tantum enim , ut non ab invicem separentur , sic dispensavit Deus , sed etiam ut multa esset caritas et concordia. Nam si singulis opus esset proximi salutis advigilare , ne mihi minus et magis dixeris : hic enim non est plus et minus. Manente namque corpore , potest differentia videri ; pereunte autem , non item : peribit vero , nisi minora maneant

3. Si ergo magna peribunt parvis abscissis , similiter debent hæc magna parvorum perinde atque sui curam gerere : cum horum enim salute manent etiam majora. Itaque etiamsi millies dixeris , membrum esse inglorium et minus ; sed nisi æque provideas , ut pro te ipso , sed ut minus illud negligas , damnum in te transit. Idcirco non dixit . Ut pro invicem tantum sollicita sint membra , sed adjecit , *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra* ; id est , simili et eadem , qua magnus , parvus quoque fruatur providentia. Ne itaque dixeris , Ille plebeius est , sed cogita illum esse membrum corporis , quod totum continet : ac quemadmodum oculus , ita et hic facit ut corpus sit corpus. Ubi enim corpus edificatur , nullus quidpiam habet amplius , quam proximus. Neque causa hoc corpus facit , ut sit illud quidem majus , hoc vero minus , sed quod multa sint et diversa. Sicut

Τινὲς δὲ τὰ ἀσθενέστερα καὶ ἄτιμα καὶ ἀναγκαῖα καὶ τιμῆς ἀπολαύοντα πλείονος περὶ ὀφθαλμῶν καὶ ποδῶν εἶρησθαι τῷ Παύλῳ νομίζουσι, καὶ ἀσθενέστερα καὶ ἀναγκαῖα τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγουσιν, ὅτι ἐλαττοῦμενοι τῇ δυνάμει, πλεονεκτοῦσι τῇ χρεΐ, τὰ δὲ ἀτιμότερα τοὺς πόδας· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πολλῆς ἀπολαύουσι προνοίας.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ πάλιν ἄλλην ὑπερβολὴν ἐργάσῃται, φησί· *Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει.* Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ· Καὶ ποῶς οὗτος λόγος; τῶν μὲν τιμῶν καταφρονεῖν, τοῖς δὲ ἀτιμότεροις προσεδρεύειν; οὐχὶ καταφρονούντες τοῦτο ποιοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὰ οὐ δεῖται. Καὶ ὅρα ἤλικον ἐγκώμιον ἐν βραχεὶ θεὸς παρέδραμε, συμφερόντως τοῦτο καὶ χρησίμως ποιών. Καὶ οὐδὲ ἀρκεῖται τοῦτῃ, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν προσετίθει λέγων· *Ἄλλ' ὁ θεὸς συνεκέρρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δούς τιμὴν, ἵνα μὴ σχίσμα ᾖ ἐν τῷ σώματι.* Εἰ δὲ συνεκέρρασεν, οὐκ ἀφήκε τὸ ἀτιμότερον φαίνεσθαι· τὸ γὰρ κερνώμενον ἐν γίνεσθαι, καὶ οὐ φαίνεται τί πρὸ τούτου ἦν· ἐπεὶ οὐδὲ ἂν κεκράσθαι αὐτὸ φαίνοιτο ἂν. Καὶ ὅρα πῶς συναχθεὶς τὰ ἐλαττώματα παρατρέχει λέγων, τῷ ὑστεροῦντι. Οὐκ εἶπε, τῷ ἀτίμῳ, τῷ ἀσχήμονι, ἀλλὰ, τῷ ὑστεροῦντι. Ὑστεροῦντι, πῶς; Κατὰ φύσιν. *Περισσοτέραν δούς τιμὴν.* Καὶ διὰ τί; Ἴνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ γὰρ μυρίας παραμυθίας ἀπολαύοντες ἤλκουν ὅμως, ὅτε ἐλάττονα λαβόντες, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον ἐτιμῆθησαν· τῷ γὰρ ὑστεροῦντι, φησί, *περισσοτέραν δούς τιμὴν.* Εἶτα καὶ τὸν λόγον ἐπάγει, δεκνὺς ὅτι συμφερόντως καὶ ὑστεραὶν ἐποίησε, καὶ μεζόνως ἐτίμησε. Τίς δὲ ὁ λόγος; *Ἴνα μὴ ᾖ σχίσμα,* φησὶν, *ἐν τῷ σώματι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐν τοῖς μέλεσιν, ἀλλ', Ἐν τῷ σώματι.* Καὶ γὰρ [280] πολλὴ ἐμῶν ἡ πλεονεξία εἶναι, εἰ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας θεορπαυέτο προνοίας, τὰ δὲ οὐδὲ ἐτέρωθεν· καὶ ἀπεσχίσθη ἂν ἀλλήλων, οὐ δυνάμενα φέρειν τὸν σύνδεσμον· ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐγίνετο βλάβη. Εἶδας πῶς, εἶδειξεν ἀναγκαῖως μεζίονα τῷ ὑστεροῦντι δεδομένην τιμὴν; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γέγονε, κοινὴ πάντων ἂν ἡ λύμη ἐγεγόνηε, φησί. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πολλῆς ταῦτα παρ' ὁμῶν ἀπέλαυσε προνοίας, ἐπηρεάσθη ἂν μὴ ἔχοντα τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως βοήθειαν· ἐπηρεασθέντα δὲ, ἀπώλετο ἂν· ἀπολόμενα δὲ, ἐσχισεν ἂν τὸ σῶμα· σχισθέντος δὲ τοῦ σώματος, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἀπώλετο τὰ πολλὰ μεζίονα τούτων. Ὅρθς ὅτι καὶ τῆς ἐκείνων προνοίας ἔχεται ἡ τούτων ἐπιμέλεια; Οὐ γὰρ οὕτως ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει τὸ εἶναι ἔχουσιν, ὥς ἐν τῷ σώματι εἶναι ἐν. Διὰ δὲ τοῦτο, ἂν μὲν τὸ σῶμα ἀπόληται, οὐδὲν αὐτοῖς κέρδος τῆς καθ' ἑαυτὸν ὑγιείας· ἀλλ' ἂν τε ὀφθαλμὸς μόνον, ἂν τε ῥίς θεωρητοῦσα τὸ οἶκτον, τοῦ συνδέσμου λυθέντος, ὀφθαλμὸς οὐδὲν ἔσται λοιπόν· ἂν δὲ, τούτου μένοντος, ἐκεῖνα βλάβῃ, καὶ διαβαστάζεται καὶ πρὸς ὑγίειαν ἐπάνεισι ταχέως· Ἄλλ' ἴσως εἰποι τις ἂν· Τοῦτο μὲν ἐν τῷ σώματι λόγον ἔχει, ὅτι τὸ ὑστεροῦν περισσοτέραν ἐλαβε τιμὴν, ἐπεὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων πῶς ἐν τούτῳ φανεῖ; Ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων μὲν οὖν μάλιστα ἰδοὺς ἂν τοῦτο συμβαλῶν. Καὶ γὰρ οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν, πρῶτοι τὸν μισθὸν ἐλάβον· καὶ τὸ πλανηθὲν περόβαντο ἔκτισε τὸν ποιμένα τὰ ἐνενηκονταεπνεία κατεκαίπειν, καὶ ἐπ' αὐτὸν δραμεῖν, καὶ εὐρηθὲν ἐδαστάζετο, οὐκ ἠλαυνέτο· καὶ ὁ ἄσπτος υἱὸς πλείονος τοῦ εὐδοκμηκότος τῆς τιμῆς ἀπέλαυσε· καὶ ὁ ληστής πρὸ τῶν ἀποστόλων ἑσπεφανότο καὶ ἀνεκέρυ-

τετο. Καὶ ἐπὶ τῶν ταλάντων δὲ τοῦτο ἰδοὺς ἂν γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν καὶ ὁ τὰ δύο, τῶν αὐτῶν ἡξιώθησαν, καὶ αὐτῷ τῷ τὰ δύο λαβεῖν πολλῆς ἀπέλαυσε μᾶλλον τῆς προνοίας. Εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐνεχειρίσθη, μὴ δυνάμενος, τοῦ παντὸς ἂν ἐξέπεσε· δεξάμενος δὲ τὰ δύο, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πληρώσας, τῶν αὐτῶν ἡξιώθη τῷ τὰ πέντε ἐργασάμενῳ, τοσοῦτῃ πλεονεκτήσας, ὅσῃ ἀπ' ἐλαττόνων πόνων τῶν αὐτῶν ἐπέτυχε στεφάνων. Καίτοι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος ἦν, ὥσπερ ὁ τὰ πέντε· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἀκριβολογεῖται, οὐδὲ ἀναγκάζει τὰ αἰτὰ ποιεῖν· τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ λέγει, Διὰ τί μὴ δύνασαι τὰ πέντε ἐργάσασθαι; δικαίως ἂν εἰπῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἑσπεφάνωσε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ ἐπεμβαίνετε τοῖς ἐλάττοσιν οἱ μεζίους, ἵνα μὴ πρὸ ἐκείνων αὐτοὺς βλάβῃτε· ἀποσχίζομένῳ γὰρ αὐτῶν, τὸ πᾶν διαφθείρεται· σῶμα. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ σῶμα, ἢ τὸ πολλὰ εἶναι μέλη; καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι [281] *Τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ.* Εἰ τοίνυν τοῦτο ἐστὶ σῶμα, φροντίζωμεν τοῦ τὰ πολλὰ μένειν πολλὰ· ὥς ἂν μὴ τοῦτο διασώζηται, περὶ τὰ καίρια ἡ πληγὴ γίνεσθαι. Διὸ καὶ αὐτὸς οὐ τοῦτο μόνον ἀπαιτεῖ, τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ τὸ σφόδρα συνήφθαι. Εἰπὼν τοῦν, *Ἴνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἠρέσθη τούτῳ, ἀλλ' ἐτήγαγεν· Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ φιλῆλων μεριμνῶσι τὰ μέλη·* ἑτέραν καὶ ταύτην αἰτίαν προσετίθει τοῦ τὰ ἐλάττονα πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς. Οὐ γὰρ ἵνα μὴ ἀποσχίζηται μόνον ἀλλήλων, οὕτως ψκονόμησεν ὁ θεός, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀγάπῃ ἢ πολλῇ καὶ ὁμόνοια. Εἰ γὰρ ἐν τῇ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ τὸ εἶναι ἐκάστω, μὴ μοι τὸ ἐλαττον καὶ τὸ πλεον εἴη;· ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἔστι πλεον καὶ ἐλαττον. Μένοντος γὰρ τοῦ σώματος, δυνατόν καὶ τὴν διαφορὰν ἰδεῖν· ἀπολλυμένου δὲ, οὐκέτι· ἀπολείται δὲ, ἂν μὴ καὶ τὰ ἐλάττονα μένῃ.

γ'. Εἰ τοίνυν καὶ τὰ μεγάλα ἀπολείται πῶν μικρῶν ἀπορραγέντων, ὁμοίως ὀφείλει ταῦτα τῶν μικρῶν φροντίζειν, καὶ οὕτως ὅς αὐτῶν, ὅτε ἐν τῇ τούτων σωτηρίᾳ καὶ τῶν μεζόνων μενόντων. Ὅστε καὶ μυριάκις λέγεις, ὅτι ἀτιμον τὸ μέλος καὶ ἐλαττον, ἀλλ' ἂν μὴ ὁμοίως προνοῇς, ὥς καὶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὥς ἐλάττονος ἀμελῆς, ἢ βλάβῃ εἰς σὲ διαδίσσεται. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἴνα ὑπὲρ ἀλλήλων μόνον μεριμνῶσι τὰ μέλη, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ φιλῆλων μεριμνῶσι,* τουτέστιν, ὁμοίως καὶ τῆς αὐτῆς τῷ μεγάλῳ καὶ ὁ μικρὸς ἀπολαύῃ προνοίας. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ τυχὼν ἐστίν, ἀλλ' ἐνόησον ὅτι μέλος ἐστὶν ἐκεῖνου τοῦ σώματος τοῦ τὸ πᾶν συγκρατοῦντος· καὶ ὥσπερ ὁ ὀφθαλμὸς, οὕτω καὶ οὗτος ποιεῖ σῶμα εἶναι τὸ σῶμα. Ἐνθα γὰρ ἂν τὸ σῶμα οἰκοδομῇται, οὐδεὶς οὐδὲν τοῦ πλησίον ἔχει πλεον. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ποιεῖ σῶμα, τὸ εἶναι τὸ μὲν μεζόν, τὸ δὲ ἐλαττον, ἀλλὰ τὸ πολλὰ εἶναι καὶ διάφορα. Ὅσπερ γὰρ σὺ, ἐπειδὴ μεζὼν εἶ, τὸ σῶμα συνέστησας, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐλάττω. Ὅστε ἡ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ὅταν δέῃ τὸ σῶμα οἰκοδομεῖν, ἰσότημός σοι γίνεται εἰς τὸν καλὸν τούτον ἔρανον· τὸ γὰρ αὐτὸ σοι δύναται· καὶ ὅλῳ ἐκείθεν. Μὴ ἔστω ἐλαττόν τι καὶ μεζόν μέλος, μὴδὲ τίμιον καὶ ἀτιμότερον, ἀλλ' ἔστω πάντα ὀφθαλμὸς, ἢ πάντος κεφαλῇ· οὐκ ἀπολείται τὸ σῶμα; Παντί που ὅλῳ.

* Sic legit interpret vetus, et sic habet Savil. in margine, melius quam Edili, τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

Πάλιν ἂν πάντα ἐλάττωσα ἥ, τὸ αὐτὸ συμβῇσεται· ὥστε καὶ ταύτῃ ἰσοῦται τὰ ἐλάττω. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ πλεόνει εἰπεῖν, ἵνα μὴν σῶμα, ἐλάττωται ἐστὶν ὁ ἐλάττων· ὥστε διὰ τοῦτο ἐστὶν ἐλάττω, ἵνα οὐ μόνος μέγας ὢν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτὴν ἀπαιτεῖ παρὰ πάντων πρόνοιαν· καὶ εἰπὼν, Ἵνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη, ἐρμηνεύει τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν, λέγων· *Καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη.* Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶ, καὶ τὴν πρόνοιαν κοινὴν ἐποίησεν, ἵνα τοσαύτῃ [282] διάφορῃ κατασκευάσας ἔκωσιν, ἕνα καὶ τῶν ἀποβαινόντων πολλὴ ἡ κοινωνία ἥ. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ πλησίον πρόνοια σωτηρία κοινὴ ἐστὶν, ἀνάγκη καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθυμίαν εἶναι κοινήν. Τρία τοίνυν ἐνεαῦθα ἀπαιτεῖ· τὸ μὴ σχιζέσθαι, ἀλλ' ἡνωθῆναι μετὰ ἀκριβείας, τὸ προνοεῖν ὁμοίως ἀλλήλων, τὸ κοινὰ τὰ συμβαίνοντα ἡγεῖσθαι. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν, ὅτι περισσώτερον ἔδωκε τιμὴν τῷ ὑπερῶντι διὰ τὸ δεῖσθαι, δεικνύς ὅτι αὐτὸ τὸ ἡλαττωθῆναι μείζονος τιμῆς πρόξενον γέγονεν· ἐνεαῦθα δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς πρόνοιας ἐξισοῦ λόγον αὐτὰ τῆς ὑπ' ἀλλήλων γινόμενης. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μείζονος ἐποίησεν ἀπολαύσαι τιμῆς, φησὶν, ἵνα μὴ ἐλάττωτος ἀπολαύῃ προνοίας. Οὐκ ἐνεαῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων χρηστέων καὶ λυπηρῶν ἀλλήλοις συνδέεται τὰ μέλη. Καὶ γὰρ τῇ πτέρνῃ πολλάκις προσπαγείσθης ἀκρότης, διὸν τὸ σῶμα αἰσθάνεται, καὶ μεριμνᾷ, καὶ νῦτος κάμπτεται, καὶ γαστήρ καὶ μηροὶ συντέλλονται, καὶ χεῖρας, καθάπερ δορυφόροι καὶ ὑπηρέται προλόντες, ἀνέλκουσι τὸ παγὲν, καὶ κεφαλὴ ἐπικύπτει, καὶ ὀφθαλμοὶ μετὰ πολλῆς ὀρώσι τῆς φροντίδος. Ὅποτε εἰ καὶ ἐλάττων ἔχει τῷ ἡ ὀφθαλμῷ δύνασθαι ἀνελεῖν ὁ ποῦς, ἀλλὰ τῷ τὴν κεφαλὴν καταγαγεῖν τὸ ἴσον ἔσχε, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπλάτους τιμῆς, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ χάριτι καταφέρωσιν αὐτῇ οἱ πόδες, ἀλλ' ὀφείλῃ. Ὅποτε εἰ τῷ τιμιωτέρῳ εἶναι πλεονεκεῖται, τῷ καὶ τοιαύτῃ οὕσα τῷ ἐλάττω τὴν τιμὴν ὀφείλει καὶ τὴν κηδεμονίαν, καὶ τῷ ὁμοίως ὡσαύτως συναγεῖν ἰσότητά δεικνύσι πολλήν. Τί γὰρ πτέρνης εὐτελεστέρον; τί δὲ κεφαλῆς τιμιώτερον; Ἀλλὰ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο βαδίζει τὸ μέλος, καὶ πάντα μεθ' αὐτῆς συγκινεῖ. Πάλιν ἂν ὀφθαλμοὶ τι πάθωσι, πάντα ἀλγεῖ, καὶ πάντα ἐν ἄργι, καὶ οὕτε πόδες βαδίζουσιν, οὕτε χεῖρες ἐργάζονται, οὕτε γαστήρ ἀπολαύει τῶν εὐθεδῶν· καίτοι τὸ πάθος τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ. Τί τήκει τὴν γαστέρα; τί κατέχει τοὺς πόδας; τί δεσμεῖ τὰς χεῖρας; Ὅτι ἐκεῖνος συνδέεται, καὶ ἀρρήτως τὸ πᾶν πάσχει σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ συνέπασχεν, οὐδ' ἂν ἠνέσχετο κοινωνεῖν τῆς προνοίας. Διόπερ εἰπὼν, Ἵνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη, ἐπήγαγεν· *Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη.* Καὶ πῶς συγχαίρει, φησὶ; Στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ ἅπαν ὁ ἀνθρώπος δοξάζεται· λέγει τὸ σῶμα, καὶ γελῶσιν ὀφθαλμοὶ καὶ εὐφραίνονται· καίτοι οὐ τοῦ κάλλους τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ τῆς γλώττης ἡ εὐδοκίμησις. Πάλιν ὀφθαλμῶν καλῶν φαινομέ-

νων, ἡ πᾶσα γυνὴ καλλωπίζεται· ὥστε οὖν καὶ οὗτοι, καὶ ῥινὸς εὐθείας καὶ αὐχένος ὀρθοῦ καὶ ἑτέρων μελῶν ἐγκωμιαζομένων, γεγῆθαι καὶ φαῖδροι γίνονται, καὶ θαυροῦσι πάλιν μετὰ πολλῆς τῆς θαυμάσιας ἐν ταῖς ἐδύνασι αὐτῶν καὶ ταῖς συμφοραῖς, πᾶν ἀσινεῖς αὐτοὶ διαμένοντι.

[283] Ὁ Ταῦτ' οὖν ἀπαντες ἐνοήσαντες, μιμησάμεθα τὴν ἀγάπην τῶν μελῶν τούτων, μηδὲ τάναντία ποιῶμεν, ἐπεμβαίνοντες τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς, καὶ φθονοῦντες τοῖς τοῦ πλησίον ἀγαθοῖς· μακρομένων γὰρ τοῦτο καὶ ἐξιστηκότων. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν ἐξορύττων, παραφροσύνης μέγιστον δείγμα ἐξήνεγκε· καὶ ὁ τὴν χεῖρα κατασθίων, λαμπρὰς μανίας παρέχεται διαγχοῦν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ὁμοίως γινόμενον παραφροσύνης περὶ τὴν δόξαν, καὶ βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπάγει. Ἐως μὲν γὰρ ἂν ἐκεῖνος λάμπῃ, καὶ ἡ σὴ εὐμορφία φαίνεται καὶ διὸν καλλωπίζεται τὸ σῶμα· οὐδὲ γὰρ εἰς αὐτὸν μόνον τὸ κάλλος περιστήσιν, ἀλλὰ καὶ σοὶ δίδωσι αἰμύνεσθαι· ἂν δὲ κατασθῇ αὐτὸν, διὰ τῷ σώματι κοινὸν τὸ σκότος ἐργάσασθαι, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγεν· ὥστε οὖν ἐὰν διατηρῇς λάμποντα, ἀποκλῆρον τῷ σώματι τὴν ὥραν διατηρεῖς. Οὐδεὶς γὰρ φησὶ ὅτι Καλὸς ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλὰ τί; Καλὴ ἡ δεῖνα· ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ἐπαινεῖται, μετὰ τὸ κοινὸν ἐγκώμιον ἐπαινεῖται. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβαίνει· ἂν γὰρ ὡς ἅνθρωποι εὐδοκίμουτες, τὸ κοινὸν καρποῦται τὴν εὐφημίαν. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ οὐδ' αἰροῦσι τὰ ἐγκώμια, ἀλλὰ συνάπτουσι. Ἐὰν ἥ τις ἐν τῷ λέγειν λάμπων, οὐκ αὐτὸν ἐγκωμιάζουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπάσας. Οὐδὲ γὰρ φασὶν ὅτι θαυμαστοὶ ὁ δεῖνα μόνον, ἀλλὰ τί; θαυμαστοὶ ἔχουσι διδάσκαλον οἱ Χριστιανοί· καὶ κοινὸν τὸ κτῆμα ποιοῦσιν. Εἴτα Ἕλληνες μὲν συνάπτουσι, σὺ δὲ διαιρεῖς, καὶ πολεμεῖς τῷ σῶματι καὶ κατὰ τῶν οἰκείων ἵστασαι μελῶν; Οὐκ οἶσθα, ὅτι τοῦτο πάντα ἀνατρέπει; καὶ γὰρ καὶ βασίλειά, φησὶν, ἐπ' αὐτὴν μερισθεῖσα οὐ σταθῆσεται.

Οὐδὲν δὲ οὕτω μερίζει καὶ διίστησιν, ὡς φθόνος καὶ βασκανία, τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πάσης ἀπεστερημένον συγγνώμης, καὶ τῆς τῶν κακῶν βίβης κατὰ τὴν ἁλπεύωσαν. Ὁ μὲν γὰρ φιλόργυρος τότε ἡδεται, ὅταν αὐτὸς λάβῃ, ὁ δὲ βασκανὸς τότε ἡδεται, ὅταν ἕτερος μὴ λάβῃ, οὐχ ὅταν αὐτὸς λάβῃ· εὐεργεσίαν γὰρ οἰκείαν νομίζει τὴν ἑτέρων κακοπραγίαν, οὐ τὴν οἰκείαν εὐημερίαν, κοινὸς τις ἐχθρὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων περιεργόμενος φύσεως, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη τύπτει, οὐδ' ἐπὶ γένοντι· ἂν μανικώτερον; Ὁ δαίμων φθονεῖ μὲν, ἀλλ' ἀνθρώποις, δαίμονι δὲ οὐδενί· σὺ δὲ ἀνθρώπος ὢν, ἀνθρώποις φθονεῖς, καὶ πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἵστασαι καὶ ὁμογενὲς, ὅπερ οὐδὲ ὁ δαίμων ποιεῖ. Καὶ ποίας τεύξε συγγνώμης, ποίας δὲ ἀπολογία, ὅταν ὁμοῦ ἀδελφὸν εὐημεροῦντα τρέμων καὶ ὠχρῶν, στεφανοῦσθαι δέον καὶ χαίρειν καὶ ἀγαλλεσθαι; Εἰ δὲ καὶ ζηλοῦν ἐθέλεις, οὐ καλῶς· ζήλωσον, ἀλλ' ἵνα κατ' ἐκεῖνον γένῃ τὸν εὐδοκίμου· καὶ ἵνα αὐτὸν καταβιβάσῃς, ἀλλ' ἵνα πρὸς

^a *Legatur* καὶ τό.

enim tu, quia major es, corpus constituis : ita et hic, quia minor. Itaque pusillitas ejus, cum corpus ædificare oportet, par tibi honore sit ad hanc pulchram collectionem ; idipsum enim potest quod tu : id quod inde palam est. Non sit vel minus vel majus membrum, nec honestum et minus honestum, sed sint omnia oculus, aut omnia caput : annon peribit corpus illud ? Id cuivis manifestum est. Rursus si omnia sint minora, idipsum eveniet. Itaque in hoc etiam minora sunt æqualia. Si vero oporteat quid amplius dicere, ut maneat corpus, minor est is qui minor : itaque propter te minor est, ut tu magnus maneas. Ideo eandem exigit ab omnibus providentiam ; et cum dixisset, *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra*, hoc rursus interpretatur dicens : 26. *Et sive quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra : sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra*. Ideo enim, inquit, providentiam communem fecit, in tanta differentia unitatem constituens, ut eorum etiam quæ contingunt magna esset communio. Nam si quæ geritur erga proximum providentia, communis est salus, necesse est et gloriam et moerorem communem esse. Tria igitur hic requirit, non discindi, sed accurate junctos esse ; providentiam mutuam similiter geri ; ea quæ accidunt communia reputari. Et superius quidem dicit, quod abundantiorum dederit honorem ei cui deest, eo quod cgeat ; ostendens, quod defectus ipse majorem conciliet honorem : hic autem illos exæquat secundum quod aliorum mutuam providentiam gerere debent. Ideo namque curavit ut majori fruerentur honore, inquit, ut ne minori cura et providentia fruatur. Non hinc autem solum, sed etiam ex bonis et tristibus quæ accidunt, membra colligantur. Etenim plantæ pedis sæpe infixæ spina, totum corpus sensu et sollicitudine afficitur, et dorsum flectitur, et venter et femora comprimuntur, et manus tamquam satellites et ministri procedentes, quod infixum est extrahunt, et caput inclinatur, oculique cum cura et sollicitudine magis respiciunt. Ita ut etiam si pes minus habeat, quod non possit ascendere ; attamen quod caput deduxerit, par ipsi est, et eodem fruitur honore ; maxime vero quod pedes dedurant ipsum non per gratiam, sed per debitum. Itaque, si quod honoratius sit superet, ex eo quod tale cum sit, inferiori debeat honorem et sollicitudinem, et quod cum ipso doleat, hinc æqualitatem multam probat. Quid enim est planta pedis vilis ? quid capite pretiosius ? Sed hoc vadit ad illud membrum, et omnia secum commovet. Rursus si oculi quid patientur, omnia dolent, et omnia in otio sunt ; et neque pedes gradiuntur, neque manus operantur, neque venter solitis rebus fruitur : atqui infirmitas est oculorum. Cur ventrem liquefacis ? cur pedes retines ? cur manus ligas ? Quoniam illis es alligatus, et ineffabili modo corpus totum patitur. Nisi enim compateretur, non sustinuisset esse socium curæ et providentiæ. Ideo cum dixisset, *Ut in idipsum pro se invicem sollicita sint membra*, subiunxit : *Sive patitur unum membrum,*

compatiuntur omnia membra : sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Et quomodo congaudent, inquires ? Coronatur caput, et totus homo glorificatur : quamquam os dicit, et ridet oculi et lætantur : non est oculorum pulchritudo, sed lingue faciundia. Rursus, si pulchri appareant oculi, tota mulier ornatur : sicut etiam oculi, si rectus nasus, collum rectum, et alia membra laudentur, lætantur et præ gaudio gestiunt ; ac rursus lacrymantur in doloribus et calamitatibus eorum, etiamsi ipsi illæsi maneant.

4. Hæc ergo omnes cogitantes, imitemur horum membrorum dilectionem, neque contraria faciamus, malis proximi insultantes, et ejus bonis invidentes : furentium enim hoc est et eorum qui in excessu mentis sunt. Etenim qui effudit oculum, maximum profert amentię signum : et qui manum exedit, apertę insanię argumentum præbet. Si autem hoc in membris, in fratribus similiter admissum insipientię famam affert, et non leve detrimentum inducit. Nam quamdium ille resplendet, tua quoque forma apparet, et corpus totum ornatur ; neque enim ad se solum pulchritudinem adducit, sed et tibi gloriandi locum præbet : si autem illum exstinguas, toti corpori communes tenebras effecisti, et omnibus membris induxisti calamitatem ; ut ex contrario, si splendorem conservas, totius corporis formam conservas. Nemo enim dicit, Pulcher est oculus, sed quid ? Formosa est illa ; si autem et ipse laudetur, post commune encomium laudatur. Sic et in Ecclesia contingit. Si enim quidam sint, qui bona fama gaudeant, totum corpus laudis fructum percipit. Inimici namque encomia non distinguunt, sed conjungunt. Et si quis dicendi faciundia valeat, non illum solum encomiis celebrant, sed et totam Ecclesiam. Neque enim dicunt tantum, Ille mirabilis est, sed quid ? Mirabilem doctorem Christiani habent : et communem faciunt possessionem. Atqui Græci quidem conjungunt, tu vero dividis, et cum tuo corpore pugnas tuisque membris adversaris ? Nescis, hoc omnia subvertere ? nam *Regnum*, inquit, *in seipsum divisum non statit* (Marc. 12, 25).

Nihil ita dissidia parit ut invidia. — Nihil autem ita dividit et separat, ut invidia et livor, hic gravis morbus, qui omni venia privatur, et malorum radices secundum quid gravior est. Avarus enim tunc lætatur, cum acceperit ; invidus vero tunc gaudet, cum alius non acceperit, non cum ipse acceperit : beneficium namque suum putat aliorum adversitatem, non propriam felicitatem, communis quispiam hostis humanæ naturæ circumiens, et Christi membra percutiens : quo quid furiosius fuerit ? Dæmon invidet quidem, sed hominibus, dæmonum vero nulli : tu vero homo cum sis, hominibus invides, et adversus contribulem et congenerem insurgis, quod neque dæmon facit. Equam excusationem et defensionem habebis ? cum videris fratrem prospere agentem, contremiscis et palles, cum oporteret te coronare, lætari et exultare. Si autem velis eum æmulari, non impedio : æmulare, sed ut illi, laudem sibi conciliant, similis

sis; non ut illum dejicias, sed ut ad idem culmen pervenias, ut eandem virtutem exhibeas. Hæc bona est æmulatio, imitari, non impugnare, non dolere de alienis bonis, sed morderi de propriis malis: cui rei contrarium facit invidia; nam propria negligens mala, de alienis bonis tabescit. Pauper enim non ita a paupertate sua mordetur, quam a proximi copiis: quo quid gravius fuerit? Ille quippe in hoc, ut jam dixi, avaro etiam pejor est: ille enim cum quid acceperit, gaudet; hic vero, cum alius non acceperit, letatur. Quamobrem, obsecro, hanc malam relinquentes viam et ad zelum bonum mutati (nam talis zelus vehemens est et igne vehementior), magna inde percipiat bona. Sic et Paulus Judæos ad fidem deducebat, dicens: *Si quomodo ad æmulandam provocavi carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis* (Rom. 11, 14). Nam qui ita æmulatur ut ille volebat, non tabescit cum viderit alium in bona existimatione esse, sed quando viderit se non id assequi. Invidus vero non sic, sed cum alium prospere agentem viderit, veluti quidam fucus est, qui alienos labores labefaciat; et nunquam ipse surgere tentat, deus vero cum alium surgentem videt, et omnia facit ut illum deficiat. Cuiam quis hunc morbum comparaverit? Mihi autem hoc perinde esse videtur ac si quis piger asinus et pinguetudine gravis cum equo volucri conjunctus, neque ipse surgere velit, et pondere carniū ipsū conetur detrahēre. Nam et hic, ut ipse a profundo somno liberetur, nihil nec cogitat nec curat; nihil vero non agit, ut eum qui in cælum advolat supplantet et dejiciat, accuratus diaboli imitator factus. Nam et ille videns hominem in paradiso, non ipse studuit mutari, sed illum ejicere ex paradiso: et rursus videns illum in cælo sedentem, et alios illo festinantes, idipsum meditatur, eos qui illo pergunt supplantans, et hinc majorem sibi congerens fornacem. Ubique enim hoc contingit; nam is cui invidetur, si vigilet,

splendidior evadit; invidus vero plura sibi mala accumulat. Sic et Joseph illustris effectus est; sic Aaron sacerdos: nam invidorum insidiæ effecerunt ut Deus semel et bis eandem ferret sententiam, et ut virga germinaret. Sic et Jacob multa rerum copia abundavit, aliisque omnibus. Sic invidi in mille se malis complicarunt. Quæ omnia scientes, fugiamus hujusmodi zelum. Cur enim, quæso, invidetis? quia spiritualem gratiam frater accepit? Et a quo, quæso, accepit? nonne a Deo? Ergo contra illum inimicitiam suscipe, qui donum contulit. Viden' quo malum serpit, et qualem colophonem peccatorum inducit, et quantum suffodit supplicii barathrum? Fugiamus ergo, dilecti, hoc vitium, neque invidemus, ac pro invidis precemur, nihilque non agamus, ut morbum illorum exstinguamus. Sed ne eadem quæ insani illi patiamur, qui volentes penas ab illis exigere, omnia faciunt ut flammam sibi accendant. At ne ita nos, sed desit amicus illos et lamentemur. Ipei enim sunt qui læduntur, vermem habentes perpetuum corporum arrodentem, et veneni congregant fontem omni felle amariorem. Rogemus ergo benignum Deum, ut et illis morbum immutet, et nos ne unquam in hunc incidamus. Nam inaccessible est cælum ei qui hac tæbe laborat, et ante cælum hæc vita non vitalis est. Neque enim lignum et lanam insidens timea ita rodere solet, ut invidiæ febris ossa invidorum corrodit, et animæ temperantiam labefaciat. Ut igitur et nos et alios ab innumeris eramus malis, expellamus a nobis hanc malam febrem quavis tæbe deteriorē; ut spiritali suscepto robore, et præsens certamen perficiamus, et futuras consequamur coronas: quas utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

CAP. 12, v. 27. *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte.*

1. Ne quis enim diceret, Quid ad nos exemplum corporis? illud enim naturæ servit, nostra vero recte facta liberi arbitrii sunt: id ad actiones nostras adducens, et ostendens nos ex animi sententia debere eandem concordiam habere, quam ipsa membra ex natura, dicit: *Vos autem estis corpus Christi. Si autem non oportet corpus nostrum dissidere, multo magis non oportet Christi corpus, et eo magis, quo gratia potentior est natura. Et membra ex parte.* Neque enim corpus sumus tantum, sed et membra sumus. Nam de his ambobus superius disputavit, multos in unum colligens, et ostendens omnes unum secundum imaginem corporis factos esse, et hoc unum per multa constitui, atque in multis esse, et multa ex eo contineri et posse multa esse. Quid est autem illud, *Ex parte*? Quantum ad vos attinet et quantum consentaneum est, esse partem ex vobis

ædificatam. Quia enim dixit, *Corpus*, totum autem erat corpus, non Corinthiorum Ecclesia, sed quæ ubique terrarum erat; ideo dixit, *Ex parte*; id est, quia Ecclesia vestra pars est ejus quæ ubique terrarum est Ecclesiæ, et corporis, quod per omnes Ecclesias constituitur: ita ut non solum inter vos, sed etiam cum tota Ecclesia, quæ est in orbe, pacem habere debeat; si quidem estis justi, si membra totius corporis. 28. *Et quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, deinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum.* Quod enim superius dixi, hoc nunc facit: quia altum sapiebant de linguis, illam rem semper ultimam ponit. Nam illud primum et secundum non sine causa ponit, sed præmittens id quod pretiosius est, et quod est inferius ostendens. Ideo apostolos præmisit, qui charismata seu dona omnia in se habebant. Et non dixit, Quos posuit Deus in Ecclesia apostolos, sim-

τὴν αὐτὴν φθόσῃ κορυφῇ, ἵνα τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἐκδείξῃ. Τοῦτο ζῆλος καλὸς, τὸ μισεῖσθαι καὶ μὴ πολεμεῖν, τὸ μὴ ἀλγεῖν ἐπὶ τοῖς ἐτέρων αγαθοῖς, ἀλλὰ θάκνεσθαι ἐπὶ τοῖς οικείοις κακοῖς· οὐ τὸ ἐναντίον ὁ φθόνος ποιεῖ· τῶν γὰρ οικείων κακῶν ἀμελῶν, ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις τίχεται καλὸς. Καὶ γὰρ ὁ πένης οὐχ [284] οὕτω τῇ οἰκείᾳ θάκνεται πανίᾳ, ὡς τῇ τοῦ πλησίον εὐπορίᾳ, οὐ τί γένοιτ' ἂν χαλεπώτερον; Οὕτως γὰρ κατὰ τοῦτο, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ τοῦ πλεονέκτου χείρων· ὁ μὲν γὰρ ὅταν αὐτός τι λάθῃ, χαίρει· ὁ δὲ, ὅταν ἕτερος μὴ λάθῃ, τότε εὐφραίνεται. Διὸ παρακαλῶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀφέντας ὁδὸν, καὶ μεταβαλόντας πρὸς ζῆλον καλὸν (καὶ γὰρ ἐστὶ σφοδρὸν καὶ πυρὸς παντὸς θερμώτερον ὁ ζῆλος ὁ τοιοῦτος), μεγάλην ἐντεῦθεν καρπώσασθαι ἀγαθὰ. Οὕτω καὶ Παῦλος τοὺς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὴν πίστιν χειραγωγεῖ, λέγων· *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.* Ὁ γὰρ οὕτω ζῆλῶν, ὡς ἐκεῖνος ἰδοῦν, οὐ τίχεται ὅταν τὸν ἕτερον εὐδοκίμουῖτα ἴδῃ, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀπολιμπανόμενον. Ὁ δὲ φθονερὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν ἕτερον εὐ πρὸφύκοντα ἴδῃ· καὶ καθόπερ κτηνὴν τίς ἐστὶ τοῖς ἀλλοτρίοις λυμαινόμενος πόνοισι, καὶ αὐτὸς μὲν οὐδέποτε ἀναστήναι σπουδάζων, θαρρύνων δὲ ὅταν ἕτερον ἀναστήντα ἴδῃ, καὶ πάντα τῶν δεινῶν ὥστε αὐτὸν καταβαλεῖν. Τίνι οὖν ἂν τις τοῦτο παραβάλοι τὸ πάθος; Ὅμοιον εἶναι μοι δοκεῖ τοῦτο, εἴον ἂν εἰ νωθὸς ὄνος καὶ πολυσαρκίᾳ βεβαρημένος ἱππῶν πτηνῶν συναεζευγμένος, μήτε αὐτὸς διανίστασθαι βούλοιο, καὶ ἐκεῖνον τῷ βάρει τῶν σαρκῶν καθέλειν ἐπιχειροῖ. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος, ὅπως μὲν αὐτὸς ἀπαλλαγείη τοῦ βάρους ὑπνοῦ τούτου, οὐδὲν οὔτε ἐννοεῖ, οὔτε σπουδάζει· πάντα δὲ ποιεῖ ὥστε τὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἱστάμενον ὑποσκελίσαι καὶ καταβαλεῖν, ἀκριβὲς τοῦ διαβόλου ζηλωτῆς γινόμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁρῶν τὸν ἀνθρώπον ἐν παραδείσῳ, οὐκ αὐτὸς ἐσπούδαζε μεταβαλεῖσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνον ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου· καὶ πάλιν ἰδὼν αὐτὸν ἐν οὐρανῷ καθήμενον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπαιγόμενους ἐκεῖ, τῆς αὐτῆς ἔχεται μελέτης, τοὺς ἐκεῖ σπαιδόντας ὑποσκελίζων, καὶ πλείονα ἐντεῦθεν αὐτοῦ σωρεύων τὴν κλίμιν. Καὶ γὰρ ἀπανταχοῦ τοῦτο συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ φθονούμενος ἂν νῆφῃ, λαμπρότερος γίνεται· ὁ δὲ βασκαίνων πλείονα αὐτῷ συνάγει κακὰ. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐγένετο

λαμπρὸς· οὕτως Ἀπρίων ὁ ἱερεύς· ἡ γὰρ τῶν φθονούντων ἐπιβουλὴ καὶ ἀπάξ καὶ δις ψηφίσασθαι αὐτὸν· τὸν Θεὸν ἐποίησε, καὶ τὴν βράδον βλαστήσαι παρεσκεύασεν. Οὕτως ὁ Ἰακώβ τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπέλαυσε, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὕτως οἱ βασκαίνοντες μυριοί· αὐτοὺς περιέπειραν κακοί. Ἀπερ εἰδότες ἅπαντα, φύγωμεν τὸν τοιοῦτον ζῆλον. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, φθονεῖς; ὅτι χάριν ἔλαβε πνευματικὴν ὁ ἀδελφός; Καὶ παρὰ τίνος; ἔλαβεν; εἰπέ μοι· οὐ παρὰ τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν πρὸς ἐκεῖνον τὴν ἀπέχθειαν ἀναδέχῃ τὸν δεδοκῶτα τὴν δωρεάν. Εἴδεις πᾶν τὸ κακὸν ἔρπει, καὶ ὅσον τὸν κολοφῶνα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπάγει, καὶ ὅσον ἀνορύττει βάρησιν τιμωρίας; Θεύγωμεν τοῖνον τοῦτο τὸ πάθος, ἀγαπητοί, καὶ μήτε φθονῶμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν φθονούντων ὑπερυχώμεθα, καὶ πάντα ποιῶμεν ὥστε αὐτῶν κατεσβέσαι τὸ πάθος. Ἀλλὰ μὴ τὰ τῶν ἀνοήτων κίσχωμεν, οἱ, βουλόμενοι δίκην αὐτοῦς· ἀπαιτῆσαι, πάντα ποιούσιν ὥστε αὐτῶν ἀνάψαι τὴν φλόγα. Ἀλλὰ μὴ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ θαρρύνωμεν αὐτοὺς καὶ θρηνῶμεν. Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ [285] ἡδικοῦμενοι, σκώληκα ἔχοντες διηνακῇ διατρώνοντα αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ πηγὴν τοῦ συνάγοντος πάσης χολῆς πικροτέραν. Παρακαλῶμεν τοῖνον τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν καὶ ἐκεῖνος τὸ πάθος μεταβαλεῖν, καὶ ἡμεῖς μήποτε ἐμπασιῖν τῷ νοσήματι. Καὶ γὰρ ἄδατος ὁ οὐρανὸς πᾶν ταύτην ἔχοντι τὴν τηκεδῶνα· καὶ πρὸ τοῦ οὐρανοῦ δὲ καὶ ὁ παρὼν βίος ἀβύσσος. Οὐδὲ γὰρ οὕτω ἔϋλον καὶ ἔριον σῆς ἐγκαθήμενος καὶ σκώληξ διατρώνων ἐκείθεν, ὡς ὁ τῆς βασκανίας πυρετὸς αὐτὰ καταβλεῖ· τὰ δὲ τῶν βασκαίνόντων, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν σωφροσύνην λυμαίνει. Ἰν' οὖν καὶ αὐτοὺς καὶ ἐτέρους τῶν μυρίων ἀπαλλάξωμεν κακῶν, ἀπελάσωμεν τὸν πονηρὸν τοῦτον ἐξ ἡμῶν πυρετὸν, τὸν πάση; τηκεδῶνος χαλεπώτερον· ἵνα πνευματικῇ ἀναλαβόντες ἰσχύ, καὶ τὴν παρόντα διανύσωμεν αἰῶνα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν στεφάνων· ὧν γένοιτο πάντα; ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. in marg., ψηφίσασθαι αὐτῷ, forte melius. ὁ ἀναπνέων, τοῦτο τὸ πάθος.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΒ'

*Ἔμεῖς δὲ ὅτε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους**

α'. Ἰνα γὰρ μή τις λήτῃ, τί πρὸς ἡμᾶς τοῦ σώματος τὸ ὑπόδειγμα; ἐκεῖνο μὲν γὰρ φύσει δουλεύει, τὰ δὲ ἡμέτερα προαιρέτως ἐστὶ κατωρθώματα· προάγων ὁ αὐτὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς πράττει, καὶ δεικνύς ὅτι τοσαύτην ἀπὸ γνώμης ὀφειλομένην ἔχειν ὁμόνοιαν, ὅσην ἀπὸ φύσεως ἐκείνα, φησὶν, Ἔμεῖς δὲ ὅτε σῶμα Χριστοῦ. Εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον οὐ δὲ στασιάζειν σῶμα, πολλῶ μᾶλλον τὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην φύσεως χάρις δυνατωτέρα. Καὶ μέλη ἐκ μέρους. Οὐ γὰρ δὴ σῶμα μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ μέλη ἰσμέν. Περὶ γὰρ ἀμφοτέρων τούτων ἀνωτέρω διελέχθη, τοὺς πολλοὺς εἰς ἐν συνάγων, καὶ δεικνύς ὅτι παντὸς ἐν τῇ κατὰ τὴν τοῦ σώματος εἰκόνα γινόμε-

νους, καὶ τὸ ἐν τοῦτο διὰ τῶν πολλῶν συνιστάμενον, καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς ὄν, καὶ τὰ πολλὰ ἐκ τούτου συντεχόμενα καὶ δυνάμενα εἶναι πολλά. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐκ μέρους; Τό γε εἰς ὅμᾳς ἔκον, καὶ ὅσον εἰκὸς ἐξ ὁμῶν οἰκοδομηθῆναι μέρος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπει, Σῶμα, τὸ δὲ πᾶν σῶμα ἦν, οὐχὶ ἡ παρὰ Κορινθίοις Ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, διὰ τοῦτο ἔφησεν, Ἐκ μέρους· τούτῳστιν, ὅτι Ἡ Ἐκκλησία ἡ παρ' ὑμῖν μέρος ἐστὶ τῆς πανταχοῦ κειμένης Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ σώματος τοῦ διὰ πασῶν συνιστάμενου τῶν Ἐκκλησιῶν· ὥστε οὐχὶ πρὸς ἄλλῃλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὴν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν ἐρρηνεύειν ἂν εἴητε δίκαιοι, εἰ γε παντός ἐστε μέλη τοῦ σώματος. Καὶ οὐκ μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, [286] δεύτερον ἀποστόλους, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα οὐρανίους, ἔπειτα χαρίσματα λαμπρῶν, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Ὅπερ

* Interpretes Vulgati qui veritit, et membra de membro, legit, καὶ μέλη ἐκ μελών. Sed eodem redit sententia.

ἢ Savil. legendum suspicatur προσέγων.

γάρ ἐφθην εἰπών, τῷτο καὶ νῦν ποιεῖ· ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ ταῖς γλώτταις, ἔσχατον αὐτὸ τίθῃσι πανταχοῦ. Τὸ γὰρ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ δεύτερον οὐχ ἀπλῶς εἰρήκεν, ἀλλὰ προτάττων τὸ προτιμότερον, καὶ τὸ καταδεέστερον δεικνύς. Διὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους προῦθηκεν, οἱ πάντα ἐν ἑαυτοῖς εἶχον τὰ χάρισματα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὕς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, ἀπλῶς, ἢ προφήτας, ἀλλὰ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον τίθῃσι, τὸ αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ εἶπον, ἐμφαίνων. Δεύτερον *προφήτας*. Προσφύττειον γάρ, ὡς αἱ θυγατέρες· Φιλίππου, ὡς ὁ Ἀγαθος, ὡς αὐτοὶ οὗτοι οἱ παρὰ Κορινθίους, περὶ ὧν φησι, *Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν*. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε, *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας*.

Καὶ πολλῶν πλείους τότε ἦσαν, ἢ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς. Οὐ γὰρ εἰς δέκα καὶ εἰκοσι καὶ πενήκοντα καὶ ἑκατὸν περιεστῆκει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐξεγείτο θαυμάσιος ἡ χάρις αὕτη, καὶ ἐκάστη Ἐκκλησία πολλοὺς εἶχε τοὺς προφητεύοντας. Εἰ δὲ φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι· *Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου*, περὶ ἐκείων φησὶ τῶν προφητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. *Τρίτον διδασκάλους*. Ὁ μὲν γὰρ προφητεύων, πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὃ δὲ διδάσκων, ἔστιν ὅπου καὶ ἐξ οικείας διανοίας διαλέγεται. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Οἱ καλῶς προεστώτες προεσθύνοντι διὰ τῆς τιμῆς ἀξιουσθώσαν, μάλιστα δὲ οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδυσκαλίᾳ*. Ὁ δὲ Πνεύματι πάντα φθειγγόμενος, οὐ κοπιᾷ διὰ δὴ τοῦτο καὶ μετὰ τὸν προφήτην αὐτὸν τέθεικεν· ὅτι τὸ μὲν ὅλον ἐστὶ χάρισμα, τὸ δὲ καὶ ἀνθρώπινος πόθος. Καὶ γὰρ καὶ οἱ οὐκ ὄντες πολλὰ φθέγγεται, συμβαίνοντα μέντοι ταῖς θείαις Γραφαῖς. *Ἐπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα λαμβάνων*. Ὁρᾷς πῶς· πάλιν διαιρεῖ τὰ ἰσχύματα ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἐποίησεν· ἢ γὰρ δύναμις πλεον τῆς ἰάσεως. Ὁ μὲν γὰρ δύναμιν ἔχων, καὶ κολάζει καὶ ἰσθαι· ὃ δὲ χάρισμα λαμβάνων, θεραπεύει μόνον. Καὶ ὅρα πῶς· ἀρίστη κέχρηται τῇ τάξει, τὴν προφητείαν τῶν δυνάμεων καὶ τῶν λαμάτων προτιθεῖς. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ, ἔνθα ἔλεγεν, *ὅτι τῷ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλῳ λόγος γνώσεως*, οὐ κατὰ τάξιν τιθεῖς· ἔλεγεν, ἀλλ' ἀδιαφόρως· ἐνταῦθα μέντοι προτιθῇσι καὶ ὑποτάττει. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὴν προφητείαν προτιθῇσι; Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην ἔχει· τὸ πρᾶγμα τὴν τάξιν. Ὅτε γοῦν ὁ Ἡσαῖας πρὸς Ἰουδαίους διελέγετο, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως παρεῖχεν ἀπόδειξιν, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων εὐτελείας τὸν ἔλεγχον παρήγεν εἰς μέσον, καὶ τοῦτο τῆς θεοῦτις αὐτοῦ ἐφῆσεν εἶναι δείγμα μέγιστον, τὸ λέγειν καὶ μέλλων. Καὶ ὁ Χριστὸς· δὲ τοσαῦτα σημεῖα ποιήσας, οὐ μικρὸν τοῦτο φησὶν αὐτοῦ τῆς θεοῦτις εἶναι σημεῖον· καὶ [287] ἐπιλέγει συνεχῶς, *Ταῦτα δὲ εἰρηκα ὁμῶν, ἵν' ὅταν γένηται, πιστεύσῃτε ὅτι ἐγὼ εἰμι*. Ἀλλὰ προφητείας μὲν εἰκότως τὰ χαρίσματα τῶν λαμάτων δεύτερα· διὰ τί δὲ καὶ διδασκαλίας; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσων, λόγον καταγγέλλειν κηρύγματος καὶ σπεῖρειν τὴν εὐσέβειαν εἰς τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχὰς, καὶ δυνάμεις ποιεῖν· ἐπεὶ καὶ αὗται δι' ἐκείνων γίνονται.

β'. Ὅταν οὖν τις καὶ λόγῳ παιδεύῃ καὶ βίῳ, πάντων ἐστὶ μέζων. Διδασκάλους γὰρ τούτους φησὶ, τοὺς καὶ τοῖς ἔργοις διδάσκοντας καὶ τῷ λόγῳ παιδεύοντας. Τοῦτο γοῦν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ἀποστόλους εἶναι ἐποίησε. Κάκεινα μὲν καὶ ἕτεροί τινες· οὐ πολλοὺ ἔτιοι παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰλήφασιν, ὡς ἐκείνοι· οἱ εἰρη-

κότας, Κύριε οὐχὶ τῷ σὺ ὀνόματι *προσφηγεσάμεν*, καὶ *δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν*; καὶ μετὰ ταῦτα ἀκούσαντες, *Οὐδέποτε ἔγνω· ὅμῃς κορεύεσθε ἀπ' ἑμοῦ οἱ ἑργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*· τὸν δὲ τῆς διδασκαλίας λόγον τὸν διπλοῦν τοῦτον, τὸν διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων, οὐκ ἂν ἀναδίσχαιτό ποτε πονηρὸς ἄνθρωπος. Εἰ δὲ τοὺς προφήτας προτιθῇσι, μὴ θαυμάσῃς· οὐ γὰρ ἀπλῶς προφήτας λέγει, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῆς προφητείας καὶ διδάσκοντας καὶ εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον ἅπαντα λέγοντας· ὅπερ προῦθον σαφέστερον ἡμῖν ποιεῖ. Ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις. Τί ἐστιν, Ἀντιλήψεις; Ὡστε ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενῶν. Τοῦτο οὖν χάρισμα; εἰπέ μοι. Μάλιστα μὲν καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, τὸ προστατικὸν εἶναι, τὸ πράγματα οικονομεῖν πνευματικὰ· ἄλλως, τὸ δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων χαρίσματα καλεῖ, οὐκ ἀναπίπτειν ἡμᾶς· βουλόμενος, ἀλλὰ δεικνύς· ὅτι πανταχοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς βοήθειας, καὶ παρασκευάζων εὐχαρίστους εἶναι, καὶ προθυμότερους ταύτῃ ποιῶν καὶ διεγείρων αὐτῶν τὰ φρονήματα. *Γένη γλωσσῶν*. Εἰδες ποῦ τέθεικε τοῦτ' ἐν τῷ ὅρισμῳ, καὶ πῶς πανταχοῦ τὴν ἐσχάτην αὐτῷ νέμει τάξιν; Εἰτα ἐπειδὴ πάλιν ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου πολλὴν ἔδειξε διαφορὰν, καὶ τὸ νόημα ἐκεῖνο διήγειρε τὸ τῶν ἐλάττονα ἐχόντων χαρίσματα· λοιπὸν μετὰ πολλῆς αὐτοῖς ἐπιπηδᾷ τῆς σφοδρότητος, διὰ τὸ πολλὰς αὐτοῖς παρασχέιν τὰς ἀποδείξεις· τοῦ μὴ σφόδρα ἐλαττωθῆαι αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ταῦτα ἀκούσαντας αὐτοὺς λέγειν· Καὶ διὰ τί μὴ πάντες ἀπόστολοι ἐγενόμεθα; ἀνωτέρω μὲν παρακλητικωτέρῳ λόγῳ κέχρηται, διὰ πολλῶν ἀποδεικνύς· ἀναγκαίως τοῦτο γινόμενον, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος εἰκόνης· Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἐστὶν ἐν μέλος· καὶ πάλιν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα*; Καὶ ἀπὸ τοῦ συμφερόντως δεδῶσθαι, Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶν, ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον· καὶ ἀπὸ τοῦ πάντας ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀρῦεσθαι τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ χάρισμα εἶναι· τὸ δίδόμενον, ἀλλὰ μὴ ὀφειλὴν· Διαιρέσεις γὰρ, φησὶ, *χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἀπὸ τοῦ φανέρωσιν ὁμοίως γίνεσθαι διὰ πάντων τοῦ Πνεύματος, Ἐκάστῳ γὰρ ἡ φανέρωσις, φησὶ, *δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος*· καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Πνεύματι [288] καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα τιτυπώσθαι, *Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργῇ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*· καὶ πάλιν, *Ἔθετο ὁ Θεὸς τὰ μέλη ἐν ἑαυτῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε*· καὶ ἀπὸ τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι καὶ τὰ ἐλάττονα, *Τὰ γὰρ δοκοῦντα, φησὶν, ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖα ἐστὶν*· ἀπὸ τοῦ· ὁμοίως ἀναγκαῖα εἶναι, ἐν τῷ ὁμοίως τὸ σῶμα κατασκευάζειν τοῖς μείζονσι, *Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἐστὶν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ*· ἀπὸ τοῦ καὶ τὰ μείζονα τῶν ἐλαττόνων δεῖσθαι, *Οὐ δύναται γὰρ, φησὶν, ἐλεεῖν ἡ κεφαλὴ τοὺς ποσὶ, Χρεῖαν ὅμῳν οὐκ ἔχω*· ἀπὸ τοῦ καὶ πλείονος ταῦτα ἀπολαύειν τιμῆς, *τὸ γὰρ ὑστεροῦντι, φησὶ, περισσotέραν ἔδωκε τιμὴν*· ἀπὸ τοῦ κοινῇ αὐτῶν εἶναι τὴν φροντίδα καὶ ἰσὴν, *Τὸ γὰρ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι πάντα τὰ μέλη*· καὶ ἀπὸ τοῦ μίαν εἶναι τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀληθινὰ αὐτῶν ἀπάντων, *Εἴτε γὰρ πύσχει, φησὶν, ἐν μέλος συμπύσχει πάντα τὰ*

* Α. καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ μόνον, ἀναγκαῖα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπὸ τοῦ μὴ ἐν πᾶσιν τὸ σῶμα κατασκευάζειν, ἀλλὰ πολλὰ· τὸ γὰρ σῶμα. Β. πᾶσι ἀναγκαῖα εἶναι, inserit hanc, ἐν ἀπὸ τοῦ.

pliciter, aut prophetas; sed primum et secundum et tertium ponit; hoc ipsum quod dixi significans *Secundo prophetas*. Prophetabant enim, ut illæ Philippi, ut Agabus, ut isti ipsi qui erant apud Corinthios, de quibus dicit, *Prophetæ duo aut tres loquantur* (1 Cor. 14, 29). Et ad Timotheum scribens dicebat: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per prophetiam* (1 Tim. 4, 14).

Plures prophetæ erant in Ecclesia Christi, quam in lege veteri. — Ac longe plures tunc erant prophetæ, quam in Veteri Testamento. Neque enim ad decem et viginti et quinquaginta et centum redactum erat prophetiæ donum; sed hæc gratia ubertim effundebatur, et singulæ Ecclesiæ multos habebant qui prophetabant. Quod si Christus dicat, *Lex et prophetæ usque ad Joannem* (Matth. 11, 13), de illis dixit prophetia, qui ejus adventum prædixerunt. *Tertio doctores*. Nam qui prophetat, omnia a Spiritu loquitur: qui docet autem, aliquando ex propria mente disserit. Ideo dicebat: *Qui bene præsumt præbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime autem qui laborant in verbo et doctrina* (1. Tim. 5, 17). Qui autem Spiritu omnia loquitur, non laborat; ideoque post prophetam illum posuit; quoniam illud quidem totum est donum, hoc autem etiam humanus labor. Etenim ex se quoque multa loquitur, quæ tamen cum divinis Scripturis consonant. *Deinde virtutes, deinde gratias curationum*. Viden' quomodo rursum distinguit curationes a virtute, quod etiam antea fecit? virtus enim majus quidpiam est, quam curatio. Nam qui virtutem habet, et castigat et curat: qui vero gratiam curationum habet, morbos tantum curat. Et vide quam optimo usus sit ordine, cum prophetiam ante virtutes et curationes posuit. Superius enim ubi dicebat: *Alii quidem per Spiritum datus est sermo sapientiæ, et alii sermo scientiæ*; non ordine poneus dicebat, sed indiscriminatim; hic autem et præponit et subjicit. Cur ergo prophetiam præponit? Quia etiam in Veteri Testamento talem ordinem illa habet. Cum enim Isaias Judæos alloqueretur, et virtutis Dei demonstrationem præberet, vilitatis dæmonum argumentum in medium adduxit: et hoc divinitatis ejus dixit esse indicium maximum, quod futura prædiceret. Christus vero qui tot miracula patrarat, non parvum hoc dicit esse divinitatis suæ signum; et frequenter sic sermonem concludit: *Hæc autem dixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis quia ego sum* (Joan. 13, 19). Sed prophetiæ jure postponuntur gratiæ curationum: cur vero etiam doctrinæ? Quia non par res est, verbum prædicationis annuntiare et piam religionem seminare in auditorum animis, atque virtutes facere; quoniam ipsæ propter illud fiunt.

2. Cum ergo quis et verbo et vitæ exemplo erudit, major est omnibus. Illos enim dicit doctores, qui etiam operibus docent et verbo erudiunt. Hoc igitur etiam apostolos esso fecit apostolos. Et illa quidem alii nonnulli non magui pretii initio habuerunt, ut ii qui dicebant, *Domine, nunc in nomine tuo propheta-*

vimus, et virtutes multas fecimus? et postea audierunt, *Numquam novi vos; discedite a me, qui operamini iniquitatem* (Matth. 7, 22, 23); doctrinæ autem verbum duplex illud, quod per opera et per verba exhibetur, nialus homo nunquam susceperit. Quod si prophetas præponat, ne mireris: non enim simpliciter prophetas dicit, sed eos qui per prophetiam et docuerunt et in communem utilitatem omnia dixerunt: quod in sequentibus manifestius nobis declarat: *Opitulationes, gubernationes*. Quid est, *Opitulationes*? Ut infirmi protegantur. Hocce quæso est charisma? Sane quidem hoc ex Dei dono est protegere, et res dispensare spirituales; alioquin etiam multa a nobis præclare gesta charismata vocat, nolens ut concidamus, sed ostendens nos semper auxilio Dei indigere, et nos instituens ut grati animi simus, sicque alacriores reddens, illorumque sensus excitans. *Genera linguarum*. Vidistin' ubi hoc donum posuerit, et quomodo ubique ultimum illi tribuat ordinem? Deinde, quia ex hoc catalogo multam ostendit differentiam, et illum excitavit morbum eorum qui minora habebant charismata; denum cum vehementia magna illos aggreditur, dum iis multa præbet argumenta, quod non in multo minorem ordinem redacti sint. Quia enim verisimile erat illos hæc audientes dicere: Et cur non omnes apostoli facti sumus? superius quidem magis consolatoria oratione usus est, multis ostendens sic necessario factum esse, etiam ab imagine corporis: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum*: et rursum, *Si autem essent omnia unum membrum, ubi corpus?* et quod utiliter data sint: *Unicuique enim, inquit, manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*; et ex eo quod omnes ex eodem Spiritu audiant, et quod charisma donum sit, sed non debitum. *Divisiones enim, inquit, gratiarum sunt, idem vero Spiritus*; et quod manifestatio Spiritus per omnia fiat: *Unicuique enim, inquit, manifestatio datur per Spiritum*; et ex eo quod prout videtur Spiritui et Deo hæc figurata sint: *Hæc enim omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; et, *Posuit Deus membrum unumquodque eorum in corpore sicut voluit*: et quod necessaria sint etiam minora: *Quæ enim videntur, inquit, infirmiora esse, necessaria sunt*; ex eo quod similiter necessaria sint, in eo quod corpus perinde construant atque ea quæ majora sunt: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum, sed multa*; ex eo quod majora minoribus opus habeant: *Non potest enim, inquit, caput dicere pedibus, Vestra opera non ego*; ex eo quod majori hæc fruantur honore: *Ei autem cui deest, inquit, abundantiora dedit honorem*; ex eo quod communem et parem curam habeant: *In id ipsum enim sunt inter se invicem sollicita omnia membra*: et ex eo quod sit una gloria et unus dolor ipsorum omnium. *Sive patitur, inquit, unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra*. Superius igitur per hæc consolatus est; hic autem vehementer et increpatus more verbo utilis. Nam, ut dixi,

neque semper consolari, neque semper os obstruere oportet. Ideo et ipse, quia multis illos consolatus erat, vehementer deinceps illos insectatur, dicens: 29. *Numquid omnes apostoli? numquid omnes prophetae? numquid omnes gratiam habent curationum?* Neque consistit in primo vel secundo charismate, sed pergit usque ad postrema; aut hoc dicens, Non possunt omnes esse omnia; quemadmodum illic dicit: *Si emnia essent unum membrum, ubi corpus?* vel aliud quidpiam hinc postea apparans ad consolationis verbum. Quale illud? Quod ostendat de minoribus perinde atque de majoribus contendere, eo quod neque hæc omnibus data fuerint. Quid enim, inquit, doles, quod non habeas gratiam curationum? cogita id quod tu habes, etiamsi sit minus, sæpe non habere eum qui majus quidpiam habet. Ideo ait: 30. *Numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?* Quemadmodum enim magna non omnibus dedit Deus, sed aliis hoc, aliis illud: sic et in minoribus fecit, quæ nec omnibus proposuit. Illud autem fecit, multam inde concordiam et caritatem edificans, ut unusquisque proximo opus habens, cum fratre congregetur. Hoc in artibus quoque dispensavit, hoc in elementis, hoc in plantis et in membris nostris et in omnibus.

3. Deinde opportunissimam adjicit consolationem, quæ possit recreare ac sedare dolentem animam. Quenam illa est? 31. *Æmulamini, inquit, charismata meliora. Et adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.* Hoc autem dicens subindicavit illos in causa fuisse quod minora acceperint, et penes illos esse, si velint, majora accipere. Cum enim dicit, *Æmulamini*, ab illis studium exigit et desiderium circa res spirituales. Neque dixit, *Majora, sed, Meliora*; id est, utiliora, quæ conferant. Hoc autem vult significare: Manete charismata desiderantes, et ostendo vobis charismatum viam. Non enim dixit, *Charisma, sed, Viam*, ut magis extollat id quod est dicturus. Neque enim unum vel duo vel tria charismata ostendo vobis, sed viam unam ad hæc omnia ducentem; nec modo viam, sed etiam cum hyperbole, et omnibus una propositam. Non sicut charismata his hæc, aliis illa, sed non omnia omnibus dantur; ita et hoc; sed universale donum est. Ideoque omnes ad hoc vocat: nam ait, *Æmulamini charismata meliora: et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*; caritatem dicens erga proximum. Deinde sermonem de illa aggressurus et encomium hujus præclare facti, primum facta cum illa comparatione, hæc de medio tollit, ostendens ea nihil esse sine illa, admodumque prudenter. Nam si statim de caritate disseruisset, et postquam dixerat, *Viam vobis demonstro*, subjunxisset, Hæc autem est caritas, et non per comparationem orationem produxisset; dictum quidam subsuassent, rei vim non clare scientes, sed adhuc ad hæc inhiantes. Quapropter non statim illam revelat; sed cum primo auditoris animum per promissionem extulisset, ac dixisset, *Excellentiorem viam vobis demonstro*, et in desiderium induxisset; neque sic statim in illam ingreditur,

sed augens adhuc desiderium illud, de his ipsis primo disserit, et ostendit, si illa non sit, ea nihil esse; in maximam illos necessitatem inducens se mutuo diligendi, quoniam ex eo quod illa neglecta fuisset, causa hinc omnium malorum erat. Quamobrem vel inde merito magna illa appareat; si quidem charismata non modo illos non conciliarunt et congregarunt, sed etiam conjunctos separarunt: hæc vero illos, qui per charismata disjuncti fuerant, per seipsam conciliatura et unum corpus effectura est. Sed non statim hoc dicit, verum quod maxime illi desiderabant, hoc ponit; nempe quod res ipsa charisma sit, et ad charismata omnia via excellens. Quapropter etiamsi non eo quod debeas, velis fratrem diligere, ex eo quod majus accipias signum et copiosum charisma, caritatem suscipe. Et vide undenam incipiat: primum ab eo quod mirabile videbatur et magnum apud illos esse, a linguis nempe: et charisma in medium adducens, non tantum illud posuit quantum ipsi habebant, sed longe majus. Neque enim dixit, Si linguis loquar, sed, (Cap. 13) 1. *Si linguis hominum loquar.* Quid significat illud, *Hominum*? Omnium per orbem gentium. Neque tamen hac hyperbole contentus fuit, sed aliam longe majorem ponit, subjungens ac dicens, *Et angelorum, caritatem autem non habemus, factus sum æs sonans aut cymbalum tinniens. Viden?* quoniam usque elatum charisma, quoniam usque demiserit ipsum et projecit? Neque enim solum dixit, Nihil sum, sed *Factus sum æs sonans*, insensibile quid et inanimatum. Quomodo autem æs sonans? Vocem quidem emittens, sed frustra et temere, ad nullum usum. Præterquam enim quod nihil perficio, molestatiam creare videor et molestus esse multis. Viden? quomodo is qui caritatis expertus est, inanimatus et insensibilis sit similis? Linguam autem angelorum hic dicit, non corpus angelis tribuens, sed hoc vult significare: Etiamsi ita loquar, ut angeli solent inter se colloqui, sine caritate nihil sum; imo onerosus et molestus. Sic enim alibi quoque cum dicit: *Ipsi flebuntur omne genu caelestium, terrestrium et infernorum* (Philipp. 2, 10); non genua et ossa angelis attribuens hæc dicit; absit; sed et intensam et grandem adorationem per illum quo apud nos fit modum subindicare vult. Sic et hoc loco linguam vocavit, non carnis organum significans, sed illorum mutuum colloquium noto apud nos modo adumbrare voluit. Deinde ut acceptior fiat oratio, non ad linguas usque consistit, sed ad reliqua pergit charismata, omniaque, si illa absit, dejiciens, tunc ejus depingit imaginem: et quoniam amplificare vult orationem, a minoribus incipiens, ad majora ascendit. Quod enim, quando eorum indicavit ordinem, postremum posuit, nempe donum linguarum, hoc nunc primum numerat, paulatim, et dixi, ad majora ascendens. Nam cum de linguis dixisset, ad prophetiam mox transit, et ait. 2. *Et si habuero prophetiam*; et hanc rursus cum hyperbole. Sicut enim ihi linguas non posuit, sed hominum omnium linguas, et progressus etiam angelorum, et tunc ostendit hoc charisma nihil esse sine

μέλη· εἴτε δοξάζονται ἢν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη. Ἀντιθέτως μὲν οὖν παρεκάλει διὰ τούτων· ἐνταῦθα δὲ καταφορικῶς καὶ ἐπιτιμητικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ λοιπόν. Ὅπερ γὰρ ἔφη, οὐτε δεῖ παρακαλεῖν, οὐτε ἐπιστομίζειν αἰετὶ χρῆ. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοῖς, ἐπειδὴ διὰ πολλῶν αὐτοὺς παρεκάλει, σφοδρῶς λοιπὸν ἐπιτίθεται, λέγων· *Μὴ πάντες ἀπόστολοι· μὴ πάντες προφῆται· μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν λαμπρῶν*. Καὶ οὐχ ἵσταται μέχρι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου χαρίσματος, ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων πρόεισιν· ἢ τοῦτο λέγων, ὅτι Οὐ δυνατόν πάντας εἶναι πάντα· ὥστερ' ἐκεῖ φησιν, *Εἰ ἦν τὰ πάντα ἢν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα*; ἢ καὶ ἔπειτα τι μετὰ τούτων κατασκευάζων εἰς παραμυθίαν λόγον πάλιν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ δεῖξαι καὶ τὰ ἐλάττωνα ὁμοίως τοῖς μείζουσι περιμέχρητα ἐκ τοῦ μηδὲ ταῦτα ἀπλῶς πᾶσι δέδοσθαι. Τί γάρ, φησὶν, ἀλλεῖς, ὅτι οὐκ ἔχεις χαρίσματα λαμπρῶν; ἔνδεον ὅτι ὅπερ ἔχεις σὺ, καὶν ἑλάττω ἢ, πολλάκις ὁ τὸ μείζον ἔχων, οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι· μὴ πάντες διερμηνεύουσιν*. Ὅπερ γὰρ τὰ μέγιστα οὐ πᾶσιν ἔχαριστο ὁ θεὸς πάντα, ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο, τοῖς δὲ ἐκείνῳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαττωτέρων ἐποίησεν, οὐδὲ ταῦτα πᾶσι προθεῖς. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, πολλὴν ἐκ τούτου τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην οἰκοδομῶν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δεδομένος συνάγεται πρὸς τὸν ἀδελφόν. Τοῦτο καὶ ἐν ταῖς τέχναις· ἀκονόμησε, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς στοιχείοις, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τοῖς μέλεσι τοῖς ἡμετέροις καὶ ἐν πᾶσιν ἀπλῶς.

¶ Εἴτα ἐπάγει λοιπὸν τὴν κυριωτάτην παραμυθίαν, καὶ ἱκανὴν αὐτοὺς ἀναστήσασθαι καὶ ἀναπαῦσαι τὴν ὀδυνημένην ψυχὴν. Τίς δὲ αὕτη ἐστὶ; Ζηλοῦτε, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δεικνυμι ὑμῖν. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἡρέμα ἠνέκατο αἰτίους ὄντας τοῦ τὰ ἐλάττωνα λαμβάνειν, καὶ κυρίους, εἰ βούλονται, τοῦ τὰ μείζονα λαθεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, [289] *Ζηλοῦτε*, τὴν παρ' ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὰ πνευματικά. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ μείζονα, ἀλλὰ, *Τὰ κρείττονα*, τουτέστι, τὰ χρησιμώτερα, τὰ συμφέροντα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Μένετε ἐπιθυμοῦντες χαρισμάτων, καὶ δεικνυμι ὁδὸν χαρισμάτων· ὑμῖν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Χάρισμα, ἀλλ' ὁδόν, ἵνα μείζονας ἐπάρῃ τοῦτο, ὁ μέλλει λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐν καὶ δύο καὶ τρία χαρίσματα δεικνυμι ὑμῖν, ἀλλ' ὁδὸν μίαν τὴν ἐπὶ πάντα ταῦτα φέρουσαν· καὶ οὐκ ἀπλῶς ὁδόν, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ κοινῇ πᾶσι προκειμένην. Οὐ γὰρ ὥστερ' τὰ χαρίσματα τοῖς μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ ἐκείνα, ἀλλ' οὐ πᾶσι πάντα δέδοται, οὕτω καὶ τοῦτο· ἀλλὰ καθολικὸν δῶρὸν ἐστὶ. Διὸ καὶ πάντας εἰς τοῦτο καλεῖ· *Ζηλοῦτε* γὰρ, φησὶ, *τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα· καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δεικνυμι ὑμῖν*· τὴν ἀγάπην λέγων τὴν πρὸς τὸν πλησίον. Εἴτα μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τὸν περὶ αὐτῆς λόγον καὶ τὸ ἐγκύμιον τοῦ κατορθώματος τούτου, πρῶτον καθαιρεῖ ταῦτα τῇ πρὸς ἐκείνην συγκρίσει, οὐδὲν ὅτι δεικνύς ταύτης χωρὶς, σφόδρα συνεπῶς. Εἰ γὰρ εὐθέως περὶ ἀγάπης διελέχθη, καὶ εἰπὼν, Ὅδον ὅθεν δεικνυμι, ἐπήγαγεν, Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, καὶ μὴ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον προήγαγε· καὶ ἐμυκτηρισάων τινες τὸ λεγθῆν, οὐκ εἰδότες σαφῶς τοῦ πράγματος τὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἐτι πρὸς ταῦτα κεχνήντες. Διόπερ οὐκ εὐθέως αὐτὴν

ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ πρῶτον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸν ἀκροατὴν ἐπάρας, καὶ εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δεικνυμι ὑμῖν*, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἀγαγὼν, οὐδὲ οὕτως εὐθέως εἰς αὐτὴν ἐμβαίνει, ἀλλ' αἰξὼν ἐτι καὶ ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν, περὶ τούτων αὐτῶν διαλέγεται πρῶτον, καὶ δεικνυσι ταῖς ἐκείνης οὐκ οὐσῆς, οὐδὲν ὄντα, εἰς μεγίστην αὐτοὺς ἀνάγκην τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους· καθιστάς· ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ ταύτην ἡμελῆσθαι ἡ αἰτία τῶν κακῶν ἀπάντων ἦν. Ὅστε καὶ κατὰ τοῦτο εἰκότως ἂν μεγάλῃ φανεῖται, εἴ γε τὰ μὲν χαρίσματα οὐ μόνον αὐτοῖς οὐ συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένους δέδοσθαι· αὕτη δὲ τοὺς δὲ ἐκείνων διαστάντας δι' αὐτῆς μέλλοι συνάγειν καὶ ποιεῖν σῶμα ἓν. Ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλ' ὁ μέγιστος ἐπὶ τοῦτο, τοῦτο τίθησιν· οἷον ὅτι χάρισμα τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ τῶν χαρισμάτων ἀπάντων ὁδὸς μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅστε εἰ καὶ μὴ διὰ τὸ ὀφείλειν βούλει τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, διὰ τὸ κρείττονος ἐπιλαμβάνεσθαι σημείου καὶ χαρίσματος· ἀψιλοῦς κατὰδεξαι τὴν ἀγάπην. Καὶ ὅρα πόθεν ἀρχεται· πρῶτον ἀπὸ τοῦ θαυμαστοῦ δοκούντος εἶναι παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλου, τῶν γλωσσῶν· καὶ ἀγαγὼν εἰς μέσον τὸ χάρισμα, οὐ τοσοῦτον τίθησιν, ὅσον εἶχον, ἀλλὰ πολλῶν πλέον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐάν γλώσσαις λαλῶ, ἀλλ' Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ. Τί ἐστὶ, *τῶν ἀνθρώπων*; Πάντων τῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν. Καὶ οὐδὲ ταύτῃ ἡρεσέθη τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν πολλῶν μείζονα τίθησιν, ἐκείνων καὶ λέγων, *Καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ [290] ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον*. Εἶδες ποῦ τὸ χάρισμα ἐπάρας, ποῦ καθέλειν αὐτὸ καὶ κατέρριψεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν εἰμι, ἀλλ' ὅτι *Γέγονα χαλκὸς ἡχῶν*, ἀνασθητόν τι καὶ ἀψυχόν. Πῶς δὲ χαλκὸς ἡχῶν; Φωνὴν μὲν ἀφιεῖς, εἰκὴ δὲ καὶ μάτην, καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Πρὸς γὰρ τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ παρενοχλεῖν δοκῶ καὶ φορτικὸς τις εἶναι καὶ ἐπαχθὲς τοῖς πολλοῖς· ὁρᾷς πῶς ὁ ἀγάπης ἀπεστατημένος τοῖς ἀψύχους προσέοικε καὶ ἀναισθητοῖς; Γλῶτταν δὲ ἀγγέλων ἐνταῦθα φησιν, οὐχὶ τῶμα περιτιθεῖς ἀγγέλους, ἀλλ' ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κἂν οὕτω φθέγγωμαι, ὥς ἀγγέλους νόμος πρὸς ἀλλήλους διαλέγεσθαι, ταύτης ἄνευ οὐδὲν εἰμι, ἀλλὰ καὶ ἐπαχθὲς καὶ φορτικὸς. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλοχοῦ ὅταν λέγῃ, ὅτι *Αὐτῷ κέμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, οὐ γόντα καὶ ὅσα τε περιτιθεῖ, τοῖς ἀγγέλους ταῦτα λέγει, ἀπαγε, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένῃ προσκύνῃσιν διὰ τοῦ παρ' ἡμῖν σχήματος· αἰνέσασθαι βούλεται. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα γλώσσαν ἐκέλευεν, οὐ σαρκὸς ὄργανον δηλῶν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ὁμιλίαν τῷ γνωρίμῳ παρ' ἡμῖν τρίτῳ αἰνέσασθαι βουλόμενος. Εἴτα ὥστε ἐπαράδεικτον γενέσθαι τὸν λόγον, οὐ μέχρι τῶν γλωσσῶν ἵσταται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ πρόεισι χαρίσματα, καὶ πάντα τῇ αὐτῆς ἀπουσίᾳ καθελών, τότε αὐτῆς ὑπογράφει τὴν εἰκόνα· καὶ ἐπειδὴ αὐξήσειν ποιεῖται προφήτηται τοῦ λόγου, ἀπὸ τῶν ἐλαττωτέρων ἀρχόμενος ἀνέειν ἐπὶ τὰ μείζονα. Ὅπερ γὰρ, ἡνίκα τὴν τάξιν αὐτῶν ἐνέφηνεν, ὕστερον τέθεικε τὸ τῶν γλωσσῶν, τοῦτο πρῶτον ἀριθμεῖ νῦν κατὰ μικρόν, ὥστερ' ἔφη, ἐπὶ τὰ μείζονα ἀναβαίνων. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν γλωσσῶν, ἐπὶ τὴν προφητείαν εὐθέως ἐκβαίνει, καὶ φησὶ· *Καὶ ὅν ἔχω προφητείαν· καὶ ταύτην πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς*. Ὅπερ γὰρ ἐκεῖ οὐ γλώσσας ἔθηκεν, ἀλλὰ τὰς πάντων τῶν ἀνθρώπων γλώσσας, καὶ προλὼν τὰς τῶν ἀγγέλων, καὶ τότε ἐδείξεν οὐδὲν ἂν τὸ χάρισμα ἀγάπης;

* Velut interpres, qui verlit, fontem domonem, legit τῇ γλῶσσει χρησιμῶν.

χωρίς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν προφητείαν τίθησι· μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψηλοτάτην προφητείαν. Εἰπὼν γάρ, *Ἐὰν ἔχω προφητείας, ἐπήγαγε· καὶ εἰδὼ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πῶς τὴν γνῶσιν· μετ' ἐπιτάσεως· τίθεις καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα*

δ'. Εἶτα μετὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ *χρῶσιμα* προβαίνει. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθ' ἑκαστον αὐτῶν λέγων δοκῇ πάλιν ἐνοχλεῖν, τὴν μετέρα καὶ πηγὴν ἀπάντων τίθησι, καὶ αὐτὴν πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς, οὕτω λέγων· *Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν*. Καὶ οὐδὲ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ, ὅπερ ὡς μέγιστον εἶπεν ὁ Χριστός, καὶ τοῦτο προσέθηκεν εἰπὼν· *Ὅστις ὀρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι*. Καὶ σκόπει πῶς πάλιν κἀνταῦθα καθαιρεῖ τῶν γλωσσῶν τὸ ἄξιωμα. 'Επὶ μὴ γάρ τῆς προφητείας δεικνυσι πολλὸν τὸ κέρδος· τὸ ἀπ' αὐτῆς, τὸ εἶδέναι τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχειν ἅπασαν, καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἔργον οὐ μικρὸν, τὸ τὰ ὀρη μεθιστάνειν· ἐπὶ δὲ τῶν γλωσσῶν αὐτὸ μόνον εἰπὼν [291] τὸ χάρισμα, ἀνεχώρησε. Σὺ δέ μοι κἀκεῖνο σκόπει, πῶς ἐν βραχεὶ πάντα περιέλαβε τὰ χαρίσματα, προφητείας εἰπὼν καὶ πίστιν· ἥ γὰρ ἐν λόγοις, ἥ ἐν ἔργοις ἐστὶ τὰ θαύματα. Καὶ πῶς ὁ Χριστός φησιν, 'Ελάχιστον μέρος τῆς πίστεως εἶναι τὸ δύνασθαι ὁρος μεταστῆσαι (ὡς γὰρ ἐλάχιστον λέγων, οὕτως ἔθηκεν εἰπὼν, *Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρειτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάδοθι, καὶ μεταθήσεται*)· ὁ δὲ Παῦλος πᾶσαν τὴν πίστιν ταύτην εἶναι φησι; Τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; 'Επειδὴ μέγα ἦν τοῦτο, τὸ ὁρος μεταστῆσαι, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοῦ ἐμνημόνευσεν, οὐχ ὡς τοῦτο μόνης δυναμένης πάσης τῆς πίστεως, ἀλλὰ ἐπειδὴ τοῦτο μέγα εἶναι ἐδόκει τοῖς παυτέροις διὰ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, κἀντεύθεν ἐπαίρει τὸ προκαίμενον. 'Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· *Ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, καὶ ἐὰν δύνωμαι ὀρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Βαβαί τῆς ὑπερβολῆς! καὶ γὰρ καὶ ταῦτα μετὰ προσθήκης ἑτέρας· τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐὰν δῶ τοῖς πένησι τὴν ἡμίσειαν μοῖραν τῶν ὄντων, ἥ τὰς δύο ἥ τὰς τρεῖς μοῖρας, ἀλλ'· Ἐὰν πάντα μου τὰ ὑπάρχοντα*. Καὶ οὐκ εἶπε, δῶ, ἀλλὰ, *Ψωμίσω*, ὡς προσκαλεσθαι τὴν δαπάνην καὶ τὴν διακονίαν τὴν μετ' ἐπιμελείας ἀπάτης. *Καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν ἀποθάνω*, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μεθ' ὑπερβολῆς· τὸν γὰρ πάντων χαλεπώτερον θάνατον θεῖς, τὸ ζῶντα κατακαῆναι· καὶ τοῦτον χωρὶς ἀγάπης οὐδὲν μέγα ἔφησεν εἶναι. 'Επήγαγε γοῦν, *οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. 'Αλλ' οὐδέπω τὴν πᾶσαν ὑπερβολὴν ἐδείξα, ἕως ἂν τοῦ Χριστοῦ τὰς μαρτυρίας τὰς περὶ ἐλεημοσύνης καὶ θανάτου εἰρημένας εἰς μέσον ἀγάγω. Τίνες οὖν εἰσιν αἱ μαρτυρίαι; Τῷ πλουσίῳ φησὶν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ περὶ ἀγάπης δὲ διαλεγόμενος· τῆς εἰς τὸν πλησίον φησὶ, *Μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. 'Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο πάντων μέγιστον ἐστίν. 'Αλλ' ἐγὼ λέγω, φησὶν ὁ Παῦλος, κἀν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θῶμεν αὐτήν, καὶ μὴδὲ ἀπλῶς θῶμεν, ἀλλ' ὥστε καὶ ἐμπρησθῆναι (τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι*), οὐ μέγα ἐστὶ κέρδος ἡμῖν τὸν πλησίον οὐκ ἀγαπῶσι.

Τὸ μὲν οὖν λέγειν τὰ χαρίσματα οὐδὲν μέγα ὠφελεῖν ἀγάπης ἀπουσίας, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου δεύτερά ἐστι τὰ χαρίσματα. Πολλοὶ γοῦν χαρίσματα ἐπιδειξάμενοι, ἐπειδὴ φαῦλοι γεγονάσιν, ἐκλάσθησαν, ὡς ἐκείνοι οἱ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προφητευσάσαντες καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐκβαλόντες καὶ θυνάμεις πολλὰς ποιήσαντες, ὡς Ἰούδας ὁ προδότης· ἑτέροι δὲ βίον παρασχόμενοι πιστοὶ καθαρὸν, οὐδενὸς ἐδεήθησαν ἑτέρου πρὸς τὸ σωθῆναι. Τὸ μὲν οὖν τὰ χαρίσματα, ὅπερ ἔφην, δεῖσθαι ταύτης, θαυμαστὸν οὐδέν· τὸ δὲ καὶ βίον ἡκριβωμένον [292] μὴδὲν ἰσχύειν ταύτης ἀνευ, τοῦτό ἐστι τὸ τὴν ὑπερβολὴν ἐμφαίνειν καὶ πολλὴν ποιῶν τὴν ἀπορίαν, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ Χριστὸς ἀμφοτέροις τοῖσι τὰ μέγала φαίνεται ψηφίζόμενος, τῇ τε ἀκτημοσύνῃ, λέγω, καὶ τοῖς τοῦ μαρτυρίου κινδύνους. Καὶ γὰρ τῷ πλουσίῳ φησὶν, ὅπερ ἔφην εἰπὼν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ τοῖς μαθηταῖς περὶ μαρτυρίου διαλεγόμενος ἔλεγεν, *Ὅς ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσκει αὐτήν*· καὶ, *Ὅς ἐὰν ὁμολογήσῃ με ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κατὰ αὐτὸν ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ γὰρ πολλὸς ὁ τοῦ κατορθώματος τούτου πόνος καὶ αὐτὴν σχεδὸν ὑπερβαίνειν τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο ἴσασιν οἱ καταξωθέντες τῶν στεφάνων τούτων καλῶς· λόγος γὰρ οὐδεὶς αὐτὸ παραστῆσαι δύνησεται· οὕτω γενναίως τὸ πρῶγμά ἐστι ψυχῆς, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς θαυμαστὸν.

ε'. 'Αλλ' ὅμως τὸ θαυμαστὸν τοῦτο οὐδὲν μέγα ἔφησεν ὠφελεῖν ἀγάπης χωρὶς ὁ Παῦλος, κἀν τὴν ἀκτημοσύνην συνευεργμένην ἔχη. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτως εἴρηκε; Τοῦτο ἤδη δεῖξαι παρὰ σομαι, πρότερον ἐκεῖνο ζητήσας, πῶς ὁ τὰ ὑπάρχοντα ψωμίζων πάντα δύναται μὴ ἔχειν ἀγάπην. Τὸν μὲν γὰρ ἔτοιμον ὄντα καῆναι καὶ τὰ χαρίσματα ἔχοντα ἔγχευε ἰσως καὶ μὴ ἀγαπήσας· ὁ δὲ μὴ μόνον δοῦς τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ ψωμίζων, πῶς οὐκ ἀγαπᾷ; Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; 'Ἡ ὅτι τὸ οὐκ ὄν ὡς ὄν ὑπέθετο, ὅπερ αἰ φιλεῖ ποιεῖν, ὅταν ὑπερβολὴν παραστῆσαι βουλήθῃ· ὡς ὅταν Γαλάταις γράφων λέγῃ· *Ἐὰν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελιζήται ὑμῖν παρ' ὁ παρελθόντες, ἀνάθεμα ὅστω*. Καίτοι οὕτε αὐτοῖς, οὕτε ἄγγελος ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν· ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πράγματος, καὶ τὸ μὴδ' ὅπως ἐσόμενον τέθεικε. Καὶ πάλιν ὅταν Ῥωμαίοις ἐπιστέλλῃ καὶ λέγῃ, *Ὅτε ἀγγελοι, οὕτε ἀρχαί, οὕτε δυνάμεις δουλήσουσιν ἡμῶς χωρὶς ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ*· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐμελλον ποιεῖν ἀγγελοι, ἀλλὰ κἀνταῦθα τὸ μὴ ὄν ὑποτίθεται, ὥστε οὖν καὶ τὸ ἐξῆς λέγων· *Ὅτε κτίσις ἑτέρα*. Καίτοιγε ἑτέρα οὐκ ἐστὶ κτίσις· πᾶσαν γὰρ αὐτὴν περιέλαβε, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω πάντα εἰπὼν· ἀλλ' ὅμως κἀνταῦθα τὸ μὴ ὄν καθ' ὑπόθεσιν τίθησιν, ὥστε δεῖξαι τὸν μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῦ πόθον· ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι *κἀν πάντα τις θῇ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχη, οὐδὲν ὠφελεῖται*. 'Ἡ τοῦτο οὖν ἐστὶν εἰπεῖν, ἥ ὅτι βούλεται τοὺς παρέχοντας καὶ συγκαλλῆσθαι τοῖς λαμβάνουσι, καὶ μὴ ἀπλῶς δίδόναι ἀσυμπαθῶς, ἀλλ' ἐλοῦντας καὶ κατακαμπτομένους, ἐπικλυμένους καὶ συναλγούντας τοῖς δεομένοις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη παρὰ τοῦ Θεοῦ νενομόθηται. Καὶ γὰρ ἡδύνατο τοὺς πένητας διατρέφειν ὁ Θεὸς καὶ χωρὶς τούτου, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς εἰς τὴν ἀγάπην συνδύ-

caritate : sic et hoc loco non prophetiam ponit tantum, sed summam etiam prophetiam. Cum dixisset enim, *Si habuero prophetiam*, subiunxit : *Et noverim mysteria omnia et omnem scientiam*; cum emphasi et intentione hoc etiam charisma ponens.

4. Deinde ad reliqua charismata progreditur. Et ne singula enumerans videatur rursum molestus esse, matrem et fontem omnium ponit, et ipsam rursus cum hyperbole, sic dicens : *Et si habuero omnem fidem*. Neque satis habuit hoc dixisse, sed etiam illud, quod ut maximum Christus dixit, id etiam adjecit : *Ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum*. Perpende autem quomodo hic rursus linguarum dignitatem deiciat. Prophetiæ namque multum ostendit lucrum, quod sciat mysteria et omnem habeat scientiam; fidei autem opus non parvum, quod montes transferat : de linguis vero ipsum solum charisma indicans, recedit. Tu mihi illud quoque considera, quomodo paucis omnia complexus sit charismata, prophetiam dicens et fidem : aut enim in verbis aut in operibus signa sunt. Sed quomodo Christus dixit, minimam esse fidei partem, posse montem transferre? nam ut minimum significans, ita posuit dicens : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi, et transibit* (*Matth. 17, 19*) : Paulus vero dicit hanc omnem fidem esse? Quid ergo dicendum? Quoniam magnum illud erat, montem transferre, ideo illud memoravit; non quasi hoc sola posset tota fides, sed quia hoc magnum crassioribus videbatur esse ob molem corporis, hinc quoque rem propositam amplificat. Hoc autem vult significare : Si habuero omnem fidem, et si possim montes transferre, caritatem autem non habuero, nihil sum. 3. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Papæ, quanta hyperbole! Etenim hæc ponit cum alio additamento. Non enim dixit : Si dederò pauperibus dimidiam facultatum mearum partem, aut duas vel tres partes; sed, *Si omnes facultates meas*. Neque dixit, Dederò, sed, *Distribuero in cibos*; ita ut cum impensa etiam ministerium et operam adjiciat, cum accusatione omni. *Et si dederò corpus meum, ita ut ardeam*. Non dixit, Si moriar; sed hoc etiam cum hyperbole : omnium enim gravissima morte posita, nempe vivum comburi, eam etiam sine caritate nihil magnum esse dixit. Subiunxit itaque, *Nihil mihi prodest*. Sed non dum totam hyperbolam ostendi, donec Christi testimonia circa eleemosynam et mortem in medium adduxero. Quænam ergo sunt testimonia? Diviti dixit, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (*Matth. 19, 21*); et de caritate erga proximum disserens ait : *Majorem hac caritatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis suis* (*Joan. 15, 13*). Unde palam est etiam apud Deum hoc omnium maximum esse. At ego dico, inquit Paulus, etiamsi pro Deo ponamus illam, acque solum ponamus, sed ita ut comburamur (hoc

enim sibi vult, illud, *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam*), non magnum erit lucrum nobis, si proximum non diligamus.

Charismata seu dona nihil prosunt sine bona vita. — Itaque dicere charismata non multum prodesse, caritate absente, nihil mirum : nam in vita quoque inferiora sunt charismata. Multi namque qui charismata exhibuere, quia improbi fuerunt, poenas dederunt : ut illi qui in nomine ejus prophetaverant, dæmonia multa ejecerant; et virtutes multas fecerant; ut Judas proditor : alii autem fideles, qui vitam duxerant puram, nullo alio opus habuere ad salutem obtinendam. Quod ergo charismata, ut dixi, illa egeant, nihil mirum : quod autem vita accurata et pura nihil possit sine illa, hoc certe magnam effert hyperbolam, et multam parit difficultatem; cum maxime Christus his ambobus magna decernere videatur; nempe facultatum abdicationi, et periculis martyrii. Nam diviti ait, ut jam dixi : *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me*; et discipulis de martyrio disserens dicebat : *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam*; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis* (*Matth. 16, 25, et 10, 32*). Nam hujus præclaræ gestæ rei labor magnus est, et ipsam fere superat naturam : et hoc probe sciunt ii, qui hisce coronis digni fuere : nullus enim sermo id exprimere possit; ita generosæ nempe animæ facinus est, et supra modum admirandum.

5. Attamen illud admirandum non multum prodesse sine caritate dicit Paulus, etiamsi depositas facultates simul junctas habeat. Cur ergo sic loquutus est? Hoc jam ostendere conabor, cum primo illud quaesierim, quomodo is qui facultates omnes in cibos distribuit, possit esse sine caritate. Ille enim, qui paratus est ad corporis combustionem, licet charismata habeat, fieri fortasse potest ut non diligit; sed ille qui non modo facultates dat, sed etiam in cibos distribuit, quomodo non diligit? Quid ergo dicendum? Vel quod id quod non erat, ac si caset, supposuerit, quod semper facere solet, cum hyperbolam quamdam vult proferre; ut cum Galatis scribens dixit : *Si nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam id quod accepistis, anathema sit* (*Gal. 1, 8*). Atqui neque ipse, neque angelus id facturum erat; sed ut ostenderet rei excellentiam, id quod nunquam futurum erat posuit. Et rursus cum Romanis scribit et dicit, *Neque angeli, neque principes, neque virtutes poterunt nos separare a caritate Dei* (*Rom. 8, 39*) : neque enim id facturi erant angeli; sed hic etiam id supponit, quod non existit; sicut etiam id quod sequitur, *Neque creatura alia*. Neque alia creatura : omnia enim ipse comprehendit, quæ supra et quæ infra sunt, cum omnia dicit; sed hic etiam id quod non est existere supponit, ut ostendat cum hyperbole desiderium suum : id quod etiam hic facit dicens, *Si omnia quis dederit, caritatem autem non habuerit, nihil ipsi prodest*. Aut hoc igitur est dicendum, aut quod velit eos qui cro-

gant conjunctis et congratulantes esse accipientibus, nec simpliciter dare sine ulla commiseratione, sed miseros, infirmos, fractos, et cum egenis dolentes. Ideo namque eleemosyna a Deo lege constituta est. Nam poterat Deus sine ullo alio pauperes alere; sed ut nos in caritate jungeret, et ut erga alios invicem incenderemur, ipsos jussit a nobis alii. Ideo alibi quoque dicit: *Sermo bonus melior, quam donum*: et, *Ecce sermo supra donum bonus* (Eccli. 18, 16, 17). Ipseque ait, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Matth. 9, 13). Quia enim mos est, illos amare qui beneficio afficiuntur, et eos qui bono afficiuntur erga beneficos bene affectos esse, vinculum amicitiae faciens, hoc lege praecepit. Sed quod quaeritur est, quomodo, Christo haec ambo perfectionis esse declarante, hic illa sine caritate imperfecta esse dicat. Non ipsi contradicens, absit; sed admodum cum illo consonans. Nam diviti non modo dixit, *Vende omnia quae habes et da pauperibus*; sed subiunxit, *Et veni sequere me*. Ex iis vero qui sequuntur illum, nihil ita discipulum Christi conprobat, ut amor proximi. *In hoc enim cognoscent omnes, inquit, quod discipuli mei estis, si diligatis invicem* (Joan. 13, 35). Et cum dicit, *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam*; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in caelis est* (Matth. 10, 39 et 42); non hoc dicit, quod haec non sunt propter caritatem, sed mercedem his laboribus repositam indicat. Nam quod cum martyrio hoc quoque requirat, alibi hoc valde subindicavit, sic dicens: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismum, quo ego baptizor, baptizabimini* (Matth. 20, 23); id est, martyrium sustinebitis, pro me occidemini; *sedere autem ad dexteram vel sinistram meam*; non quod quidam sedeant ad dexteram vel ad sinistram ejus, sed supremam sedem et honorem dicens; *non est meum dare, inquit, sed quibus paratum est*. Deinde ostendens quibus paratum sit, ipsis advocatis, dicit: *Qui voluerit in vobis esse primus, sit omnium vestrum minister* (Ibid. v. 26), humilitatem significans et caritatem. Caritatem vero summam requirit. Ideo neque ibi substitit, sed subiunxit: *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis* (Ibid. v. 28); ostendens sic amare oportere, ut etiam mors ferenda sit pro dilectis: hoc enim maximum est ipsum diligere. Ideo etiam Petro dicit: *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. 13, 19). Et ut discatis quantum sit illud et quam praeclare gestum, ipsam caritatem verbo describamus, quandoquidem ipsa re nusquam illam conspicimus; et cogitemus, quod si illa ubique abundanter esset, quanta hinc bona orirentur. Neque enim legibus neque iudicii opus esset, neque supplicis, neque ullo alio huiusmodi. Nam si omnes diligerent et diligerentur, nemo cuiquam fecisset injuriam; sed caedes, pugnae, bella, seditiones, rapinae, avaritia, omniaque mala, procul accessissent, et ad nomen usque ignoratum velum fuisset. Signa autem hoc non effecerint, sed

ad vanam gloriam et arrogantiam extoluntur: eos qui non attendunt.

6. *Caritas ab omni pernicie libera*. — Quodque mirum in caritate, cetera quidem bona habent adjuncta mala; verbi gratia, qui facultates non habet, ea de causa saepe inflatur; qui dicendi peritus est, gloriae cupiditate laborat; humilis propter hoc in conscientia sua altum sapit: caritas autem ab huiusmodi omni pernicie libera est: nam contra dilectum nunquam quis extollatur. Nec mihi posueris unum qui diligit, sed omnes similiter, et tunc ejus virtutem videbis: imo potius, si placet, primo unum dilectum et unum amantem pone; amantem scilicet ut par est diligere. Nam terram tamquam caelum incoleat, ubique tranquillitate fruens, et innumeras sibi nectens coronas. Qui enim talis est, et invidia et ira et livore arrogantiaeque, vana gloria et mala concupiscentia, omniaque absurdo amore atque morbo puram servabit animam suam. Quemadmodum enim sibi ipsi nemo quidpiam mali intulerit, ita neque hic proximis. Talis vero cum sit, cum ipso stabit Gabriele, in terra gradiens. Et qui caritatem quidem habet, talis est: qui vero signa facit, et perfectam habet scientiam sine caritate; etiamsi nullo mortuos suscitaverit, nihil magnum lucrabitur, ab omnibus abruptus et cum nemine conservorum se commisceri patiens. Ideo Christus perfectae in ipsum caritatis signum dixit esse proximum diligere. Nam ait: *Si diligis me, Petre, plus his, pasce oves meas*. Vidistis? quo pacto hinc rursus subiudicaverit, quod hoc sit majus martyrio? Etenim si filium quis haberet dilectum, et pro quo etiam animam dare paratus esset; deinde quispiam patrem amaret, filio autem nullo modo animam adhiberet, patrem admodum irritaret, neque sensum caperet illius in se amoris, eo quod filium contemneret. Quod si in patre et filio hoc contingit, multo magis in Deo et hominibus: amantior enim Deus est, quam patres omnes. Propterea cum dixisset: *Primum et magnum mandatum: Diliges Dominum Deum tuum*, subiunxit: *Secundum autem, nec siluit, sed adjecit, Simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Matth. 22, 38, 39). Et vide quomodo cum eadem fere hyperbole hoc exigit. De Deo namque dicit, *Ex toto corde tuo*; de proximo autem tuo, *Sicut teipsum*; quod perinde est atque illud, *Ex toto corde tuo*. Etenim si accurate hoc servaretur, non servus, non liber esset; non princeps, non subditus; non dives, non pauper; non parvus, non magnus; non diabolus umquam cognitus fuisset: non dico, hic, sed etiamsi alius talis, etiamsi centum, etiamsi innumeri tales essent, nihil potuissent, illa existente. Ignis enim injectionem potius fenum tulisset, quam flammam caritatis diabolus. Haec muro fortior est, haec adamante firmitior; et si quam aliam dixeris fortiore materiam, omnia superat caritatis firmitas. Hanc nec divitiarum, nec paupertas vincit; imo potius non caset paupertas, non nimia divitiarum copia, si caritas esset, sed ea solum quae ex utrisque sunt bona. Etenim ex illis copiam decerperemus, ex hac

ση, καὶ ἵνα διαθερμαίνωμεθα πρὸς ἀλλήλους, παρ' ἡμῶν αὐτοὺς ἐκίλευσε τρέφεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλաχοῦ φησι· *Κρείσσων λόγος ἀγαθός, ἢ ὀσός*· καὶ, *Ἰδοὺ λόγος ὑπὲρ δόγμα ἀγαθός*. Καὶ αὐτὸς φησιν, *Ἐλεον [293] θέλω, καὶ οὐ θυσιαν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοὺς τε εὐεργετούμενους φιλεῖν, τοὺς τε εὐπάσχοντας πρὸς τοὺς εὐεργετούντας οικειότερον διακρίσθαι, σύνδεσμον φιλίας ποιῶν, τοῦτο ἰννομεθέτησεν. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον ἐκαὶν ἔστι, πῶς, τοῦ Χριστοῦ ἀμφοτέρω ταῦτα τελειότητος εἶναι φήσαντος, οὕτως χωρὶς ἀγάπης ἀτελὴ ταῦτα εἶναι φησιν. Οὐκ ἀντιπαρέρχεται αὐτῷ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφδρα αὐτῷ συνδέει. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλουτοῦ οὐχ ἀπλῶς εἶπα, *Πάλησθ' σου τὰ δ' ἀρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, ἀλλ'* ἐπήγαγε, *Καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*. Ἡ δὲ ἀκολουθήσις αὐτοῦ οὐδὲνα οὕτω μαθητὴν ἀποδείκνυσιν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Ἐν γὰρ τούτῳ γινώσκονται πάντες, φησιν, *ὅτι μαθηταὶ μου ἔστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους*. Καὶ ὅταν δὲ λέγῃ, *Ὅς ἐν ἀκολουθίᾳ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἔσται ἐμοῦ, εἰρήσῃ αὐτῇ*· καὶ, *Ὅς ἐν ὁμολογίᾳ με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κατὰ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· οὐ τοῦτο φησιν, *ὅτι οὐ δι' ἀγάπην, ἀλλὰ τὸν μισθὸν τὸν ἀποκαίμενον τοῖς πόνοις τούτους ἐθλοῖ*· ἐπεὶ δὲ μετὰ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦτο ζητεῖ, ἀλλὰ τοῦ σφδρα αὐτὸ ἠνέκατο, οὕτως εἰπὼν· *Τὸ μὴ ποτήριόν μου πλῆσθε, καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆσθε*· τούτῳ, μαρτυρήσετε, σφάγησθε ὑπὲρ ἐμοῦ· τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, οὐχ ὡς τινων καθήμενων ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω λέγων προεδρίαν τε καὶ τιμὴν, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, φησιν, ἀλλ' *ὅς ἡτοίμασται*. Ἔτα δεικνύς τίσιν ἡτοίμασται, καλέσας αὐτοὺς, φησιν· *Ὅς ἐὰν θέλῃ ἐν ὅμῳ εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ὅμων διδασκων*· ταπεινοφροσύνην δηλῶν καὶ ἀγάπην. Ἀγάπην δὲ ἐπιτεταμένην ἀπαιτεῖ. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστι, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Ὅσπερ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονησθαι καὶ δοῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀπὲ πολλῶν*· δεικνύς ὅτι οὕτω δεῖ φιλεῖν, ὡς καὶ σφάττωσθαι ὑπὲρ τῶν ἀγαπώμενων· τοῦτο γὰρ μέλιτα αὐτὸν ἔστι φιλεῖν. Διὸ καὶ τῷ Πέτρῳ φησιν, *Εἰ φιλεῖς με, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου*. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅσον ἔστι τὸ κατορθώμα, ὑπογράφωμεν αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τοῖς πράγμασιν αὐτὴν οὐχ ὁρῶμεν πῶς φαινομένην, καὶ ἐννοήσωμεν, ὡς εἰ πανταχοῦ μετὰ θαυμάσιας ἦν αὕτη, πόσα ἂν ἐγένετο ἀγαθά. Οὕτε γὰρ νόμον οὔτε δικαστηρίων ἔδει, οὐ καλέσασιν, οὐ τιμωρίων, οὐκ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδενός. Εἰ γὰρ πάντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἡδίκησεν οὐδεὶς, ἀλλὰ καὶ φόνος καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ ἀρπαγαὶ καὶ κλοπῆαι καὶ πάντα ἂν ἐκπεδῶν ἔγειγόναι τὰ πονηρά, καὶ μέχρις ἐνέματος ἂν ἡγνοήθη ἡ κακία. Τὰ μέντοι σημεῖα οὐκ ἂν τοῦτο εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ εἰς κενοδοξίαν ἐπαίρει τοὺς μὴ προσέχοντας καὶ ἀπόνοιαν,

ζ'. Καὶ τὸ δὲ θαυμαστόν τῆς ἀγάπης, ὅτι τὰ μὲν ἅλλα ἀγαθὰ ἔχει παρεγγυμένα τὰ κακά· οἷον ὃ ἀκτῆμων φουδᾷται πολλάκις διὰ τοῦτο, ὃ λέγειν εἰδώς καὶ [294] δοξομανίαν νοσεῖ, ὃ ταπεινόφρων δι' αὐτὸ τοῦτο πολλάκις κατὰ τὸ συναϊδὸς μέγα φρονεῖ· ἢ δὲ ἀγάπη πάσης τῆς τοιαύτης ἀπῆλλακται λύμης· κατὰ

γὰρ τοῦ ἀγαπώμενου οὐκ ἂν τις ἐπαρθεῖ ποτε. Καὶ μὴ μοι θῆς ἵνα ἀγαπῶντα, ἀλλὰ πάντας ὁμοίως, καὶ τότε αὐτῆς ἔβη τὴν ἀρετὴν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, πρῶτον ἵνα ἀγαπώμενον καὶ ἵνα φιλοῦντα τίθει, φιλοῦντα μέντοι, ὡς φιλεῖν ἄξιον. Τὴν γὰρ γῆν οὕτως ὡς τὸν οὐρανὸν οἰκῇ, πανταχοῦ γαλήνης ἀπολαύων, καὶ μυρίους ἑαυτῷ πλέκων στεφάνους. Ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ φθόνου καὶ ὀργῆς καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας καὶ πονηρὰς ἐπιθυμίας καὶ παντὸς ἔρωτος ἀτόπου καὶ παντὸς νοσήματος καθαρεύουσαν διατηρήσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Ὅσπερ γὰρ ἑαυτὸν οὐκ ἂν τις ἐργάσαιοι τι κακόν, οὕτως οὐδὲ τοὺς πλησίον οὕτος. Τοιοῦτος δὲ ἂν, μετ' αὐτοῦ στήσεται τοῦ Γαβριὴλ ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων. Καὶ ὃ μὴ ἀγάπην ἔχων τοιοῦτος· ὃ δὲ σημεῖα ποιῶν, καὶ γινώσκων ἔχων ἀπρητισμένην, ταύτης ἀνευ, καὶ μυρίους ἐγείρει νεκρούς, οὐδὲν μέγα ὀνήσει, πάντων ἀπαρρηγμένους καὶ οὐδενὶ τῶν συνδούλων ἀναμιγνύναι ἑαυτὸν ἀνεχόμενος. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τῆς εἰς αὐτὸν ἀκριβοῦς ἀγάπης σημεῖον ἔφηνεν εἶναι, τὸ τὸν πλησίον φιλεῖν. Εἰ γὰρ φιλεῖς με, φησιν, ὦ Πέτρε, τούτῳ πλέον, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Ἐἵδως πῶς καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἠνέκατο, ὅτι μαρτυρίου μεῖζον τοῦτο. Καὶ γὰρ εἰ παῖδά τις εἶχεν ἀγαπητὸν, καὶ ὑπὲρ οὗ καὶ τὴν ψυχὴν ἂν ἐπέδωκεν, εἰτά τις τὸν μὲν πατέρα ἐφιλεῖ, τῷ δὲ παιδί μὴδ' ὧως προσείχε, σφδρα ἂν παρώξυνε τὸν πατέρα, καὶ οὐκ ἂν ἦσθετο τῆς οικίας ἀγάπης διὰ τὴν τοῦ παιδὸς ὑπεροφίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ πατρὸς καὶ παιδὸς τοῦτο συμβαίνει, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ γὰρ πατέρας πάντων ἐστὶ φιλοστοργότερος ὁ Θεός. Διὰ δὲ τοῦτο εἰπὼν, *Πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*, ἐπήγαγε, *Δευτέρα δὲ, καὶ οὐκ ἐσίγησεν, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὁμοίᾳ αὐτῆς, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν*. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ὑπερβολῆς ἀπαιτεῖ καὶ ταύτην. Παρὶ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φησιν, *Ἐξ ὅλης καρδίας σου*· παρὶ δὲ τοῦ πλησίον σου, *Ὅς ἑαυτόν*, ὑπὲρ ἑσὺ ἐστὶ τῷ, *Ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου*. Καὶ γὰρ εἰ μετὰ ἀκριβοῦς τοῦτο ἐφυλάττετο, οὐ δούλος, οὐκ ἐλευθερός ἦν, οὐκ ἄρχων, οὐκ ἀρχόμενος, οὐ πλούσιος, οὐ πέννης, οὐ μικρός, οὐ μέγας, οὐ διάβολος ἂν ἐγνωσθῇ ποτέ· οὐ λέγω, Οὐτός, ἀλλ' εἰ καὶ ἑτερος τοιοῦτος, μᾶλλον δὲ εἰ καὶ ἑκατὸν, καὶ μυριοί τοιοῦτοι ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἰσχυρῶσαν ἐκείνης οὐκίας. Μᾶλλον γὰρ χόρτος ἦνεγκε πυρὸς ἐπαγωγὴν, ἢ φλόγα ἀγάπης ὁ διάβολος. Αὕτη τείχους ἰσχυροτέρα, αὕτη ἀδύνατον στερρότερα· καὶ ἐτέραν ταύτης ἰσχυροτέρα εἴπης ὕλην, πάντα ὑπερβάλλει τῆς ἀγάπης ἢ στερρότης. Ταύτην οὐ πλούτος, οὐ πένια νικᾷ· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν πένια, οὐκ [295] ἑμπερία πλούτου, εἰ ἀγάπη ἦν, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἑκατέρων ἀγαθὰ μόνον. Καὶ γὰρ τὴν ἐξ ἐκείνου ἀφρονίαν ἐκαρποσάμεθα ἂν, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀμεριμνίαν· καὶ οὕτε τοῦ πλούτου τὰς φροντίδας, οὕτε τῆς πενίας τὸ δέος ὑπεμείναμεν ἂν. Καὶ τί λέγω τὰ ἐξ αὐτῆς κέρη; Αὐτὸ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ φιλεῖν ἐννόησον ἡλικὸν ἔστι, πόσην φέρει τὴν εὐφροσύνην, ἐν πόσῃ καθίσταται χάρη· τὴν ψυχὴν, ὃ μάλιστα αὕτη ἔστιν ἐξαιρετόν. Τὰ μὲν γὰρ ἅλλα τῆς ἀρετῆς μέρη συνευγμένον ἔχει τὸν πόνον, οἷον νηστεία, σωφροσύνη, ἀγρυπνία, βασκανία, ἐπιθυμία, ὑπεροφία· ἢ δὲ ἀγάπη μετὰ τοῦ κέρους πολλὴν ἔχει καὶ τὴν ἡδονήν, καὶ πόνον οὐδένα· καὶ καθάπερ μέλιται ἀγαθὰ, τὰ πανταχόθεν συνάγουσα ἀγαθὰ, εἰς τὴν τοῦ φιλοῦντος κατατίθεται ψυχὴν. Καὶ δουλεύει τις, ἡδύω τῆς ἐλευθερίας ὃ πορφαίνει τὴν δουλείαν. Ὁ γὰρ φιλῶν οὐχ οὕτως ἐπιτάττων,

• Velus interpres legit οὐδένα ἂν, editt οὐδὲν ἂν

ὡς ἐπιταττόμενος χαίρει, καίτοι γε τὸ ἐπιτάττειν ἡδύ· ἀλλὰ μετατίθῃσιν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ πάντα ἐν χερσὶν ἔχουσα παραγίνεται τὰ ἀγαθὰ, πάσης μητρὸς ἡπιωτέρα, πάσης βασιλίδος εὐπορωτέρα, καὶ τὰ ἐπίπονα κούρα ποιεῖ καὶ ῥέστα, τὴν μὲν ἀρετὴν εὐκολον, τὴν δὲ κακίαν πικροτάτην ἡμῖν ἀποφαίνουσα. Σκόπει δέ· Τὸ δαπανῆν λυπηρὸν εἶναι δοκεῖ καὶ ποιεῖ αὐτὸ αὐτὴ ἡδύ· τὸ λαμβάνειν τὰ ἐτέρων ἡδύ, καὶ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸ φαίνεσθαι ἡδύ, ἀλλὰ φεύγειν ὡς μοχθηρὸν παρασκευάζει. Πάλιν τὸ κακῶς λέγειν, γλυκὺ πᾶσιν εἶναι δοκεῖ· αὐτὴ τοῦτο μὲν μικρὸν ἀποφαίνει, τὸ δὲ καλῶς λέγειν, ἡδύ· οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸν φιλούμενον ἐγκωμιάζειν, ἡμῖν ἡδύ. Πάλιν ὁ θυμὸς ἔχει τινὰ ἡδονὴν, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκέτι, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὰ νεύρα ἀνήρηται· καὶ λυπήσῃ τὸν φιλοῦντα ὁ ἀγαπώμενος, θυμὸς μὲν οὐδαμῶς φαίνεται, δάκρυα δὲ καὶ παρακλήσεις, καὶ ἰκετηρία· τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ παροξυνθῆναι. Καὶ ὅτῃ ἀμαρτάνοντα, πενθεῖ καὶ ὀδυνᾷται· ἀλλὰ καὶ ἡ ὀδύνη αὐτὴ ἡδονὴν φέρει. Τῆς γὰρ ἀγάπης καὶ τὰ δάκρυα καὶ ἡ λύπη γέλωτος παντὸς ἡδύ καὶ χαρᾶς. Οὐχ οὕτω γοῦν ἀναπαύονται οἱ γελῶντες, ὡς οἱ ὑπὲρ φίλων κλαίοντες· καὶ ἀπιστῆς, ἐπίσχες αὐτῶν τὰ δάκρυα, καὶ ὡς τὰ ἀνήκεστα πιθόντες, οὕτω δυσχεραίνουσιν. Ἀλλ' ἡδονὴν ἔχει, φησὶν, ἀτοπον τὸ φιλεῖν. Ἀπαγε, καὶ εὐφύμει, ἀνθρώπε· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδονῆς καθαρεύει τοιαύτης, ὡς ἀγάπη γυναι-

ζ'. Μὴ γάρ μοι ταύτην εἴπῃς τὴν δημῶδη καὶ ἀγοραῖον, καὶ νόσον μᾶλλον ἢ ἀγάπην εἶσαν, ἀλλὰ ταύτην ἣν ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τὴν τὸ συμφέρον τῶν ἀγαπώμενων σκοποῦσαν, καὶ ὅφει δτι πατέρων οὗτοι φιλοστοργότεροι. Καὶ ὥσπερ οἱ χρήματα φιλοῦντες οὐκ ἀνέλιοντο δαπανῆσαι χρήματα, ἀλλ' ἡδὶον ἀν ἐν στενοχωρίᾳ γενέσθαι, ἢ ἐκεῖνα ἰδεῖν ἐλαττούμενα· οὕτω καὶ ὁ πρὸς τινὰ ἡδέως ἔχων, μυρία ἀνέλιτο παθεῖν, ἢ τὸν ἀγαπώμενον καταβλαπτόμενον ἰδεῖν. Πῶς οὖν, φησὶ, τὸν Ἰωσήφ ἢ Αἰγυπτία φιλοῦσα, καθυδρίαι· ἡδέλησεν· Ὅτι ταύτην ἐφίλει τὴν ἀγάπην τὴν [296] διαβολικὴν. Ὁ μέντοι Ἰωσήφ οὐ ταύτην, ἀλλ' ἣν ὁ Παῦλος ζητεῖ. Ἐνόησον οὖν ὅσης ἀγάπης αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἦν, καὶ τὰ πράγματα ἃ ἐκείνη εἶπε· Καθύβρισόν με καὶ ποίησον μοιχαλίδά, καὶ τὸν ἄνδρα ἀδίκησον, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνάτρεψον ἅπασαν, καὶ σαυτὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐκβάλε παρῆρησας· ἅπερ οὐ μόνον ἐκείνον, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴν φιλοῦσας ἦν. Οὗτος δὲ ἐπειδὴ γυναικὸς ἐφίλει, τούτων πάντων ἀπῆγε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι αὐτῆς ἐκῆδετο, ἐκ τῆς παραινέσεως αὐτὸ κατέμαθε. Οὐ γὰρ ἀπώσατο μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ παραινέσιν εἰσήγαγε πᾶσαν δυναμένην σβέσαι πυρᾶν. Εἰ γὰρ ὁ κύριός μου, φησὶν, οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Εὐθέως αὐτὴν ἀνέμνησε τοῦ ἀνδρός, ἵνα ἐντρέψῃ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ ἀνὴρ σου, ἀλλ' Ὁ κύριός μου, ὃ μᾶλλον ἱκανὸν ἦν αὐτὴν κατασχεῖν, καὶ πείσαι ἐνοῆσαι τίς οὕσα τίνος ἐρᾷ, ὅτι δέσποινα οὕσα, δούλου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος κύριος, καὶ σὺ κυρία. Αἰσχύνθητι τοίνυν τὴν πρὸς τὸν δούλου ὁμιλίαν, καὶ

ἐνόησον τίνος οὕσα γυνή, τίνοι βούλει συμπλακῆναι, καὶ περὶ τίνα ἀχάριστος γίνῃ καὶ ἀγνώμων, καὶ ὅτι ἐγὼ πλείονα αὐτῷ ἀπονέμω εὐνοίαν. Καὶ ὅρα πῶς ἐπαίρει αὐτοῦ τὰς εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν τῶν ὑψηλῶν ἐνόησαι ἡδύνατο ἢ βάρβαρος ἐκείνη καὶ ἀκάλαστος, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτὴν ἐντρέπει λέγων· Οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν· τοῦτέστιν, Ἐβέργετ' ἐμὲ μέγαλα, καὶ οὐ δύναμαι τὸν προστάτην ἐν τοῖς κυρίοις πληῆσαι. Ἐμὲ δεύτερον ἐποίησε δεσπότην τῆς οἰκίας, καὶ, Οὐδεις ὑπεξήρηται μου, πλὴν σοῦ. Ἐνταῦθα ἐπαίρει αὐτῆς τὸ φρόνημα, ἵνα καὶ οὕτως αἰσχυνθῇ παρὰ παρασκευάσει, καὶ δείξῃ μεγάλην οὔσαν τὴν τιμὴν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστι, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν ὄνομα ἱκανὸν αὐτὴν κατασχεῖν, λέγων· Διὰ τὸ σε γυναῖκα αὐτοῦ εἶναι, καὶ πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πορηρὸν τούτου; Ἀλλὰ τί λέγεις; ὅτι οὐ παρέστιν ὁ ἀνὴρ, οὐδὲ οἶδεν ὅτι ἀδικεῖται; Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐπὶσφύεται. Ἀλλ' οὐκ ἐκέρδανεν οὐδὲν ἀπὸ τῆς συμβουλῆς ἐκείνη, ἀλλ' ἐπεσπᾶσατο αὐτόν. Τὴν γὰρ οἰκίαν μανίαν πληρῶσαι βουλομένη, οὐ φιλοῦσα τὸν Ἰωσήφ, ταῦτα ἔπραττε· καὶ δῆλον ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Καὶ γὰρ δικαστήριον καθίζει, καὶ κατηγορίαν εἰσάγει, καὶ τὴν ψευδῇ καταμαρτυρεῖ, καὶ ἐκδίδωσι θηρίῳ τὸν οὐδὲν ἡδικοῦντα, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐμβάλλει· μᾶλλον δὲ, τὸ γε αὐτῆς μέρος, καὶ ἀνέλεν· οὕτω τὸν δικαστὴν καθώπλισε. Τί οὖν; ἄρα καὶ Ἰωσήφ τοιούτος; Τούναντιον μὲν οὖν ἅπαν· οὕτε γὰρ ἀντεῖπεν, οὕτε κατηγορήσε τῆς γυναίκος. Ἐπιστήθη γὰρ ἂν, φησὶ. Καὶ μὴν σφόδρα ἐφιλείτο, καὶ δῆλον οὐκ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους. Εἰ γὰρ μὴ σφόδρα αὐτὸν βάρβαρος ἐκείνος ἐφίλει, καὶ ἀπέκτεινε σιγῶντα καὶ οὐδὲν ἀντιλέγοντα. Καὶ γὰρ Αἰγύπτιος ἦν, καὶ ἀρχων, καὶ περὶ εὐνήν ἡδικοῦμένος, [297] ὡς ἐνόμιζε, καὶ παρὰ οἰκέτου, καὶ οἰκέτου τοιαῦτα εὐεργετηθέντος. Ἀλλ' ἐνίκησε ταῦτα πάντα ὁ πόθος καὶ ἡ χάρις, ἣν ὁ Θεὸς αὐτοῦ κατέχευε. Μετὰ δὲ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης ταύτης καὶ τεκμήρια εἶχεν οὐ μικρά, εἰ δικαιολογεῖσθαι ἐδούλετο, αὐτὰ τὰ ἱμάτια. Εἰ γὰρ αὕτη ἦν ἡ βιασθεῖσα, τὸν χιτῶνα αὐτῆς περιεβρόχχαι ἔδει, τὴν ὄψιν κατεσπαράχθαι, οὐ τὰ ἐκείνου κατέχειν ἱμάτια. Ἀλλ' ἤκουσε, φησὶν, ὅτι ὄψωσα τὴν σωντὴν, καὶ καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀπῆλθε. Τίνος οὖν ἐνεκεν καὶ ἀπέδυσας; τί γὰρ παθούση βίαν ἀγαπητὸν ἦν; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐνταῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δείξαι δύνησμαι αὐτοῦ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Καὶ γὰρ ὅτε εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσε τοῦ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τῆς ἐκεῖ διατριβῆς, οὐδὲ τότε ἐξείπε τὸ δρᾶμα, ἀλλὰ τί φησι; Καὶ ἐγὼ οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, ἀλλὰ κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἐβραίων· καὶ οὐδαμῶς μέμνηται τῆς μοιχαλίδος, οὐδὲ καλλωπίζεται ἐπὶ τῷ πράγματι, ὃ πᾶς τις οὖν ἀνέπαθεν, εἰ καὶ μὴ φιλοτιμίας ἐνεκεν, ἀλλ' ὥστε μὴ δόξαι πονηρὰς ἐνεκεν αἰτίας εἰς τὸ οἰκῆμα ἐμβεδλῆσθαι ἐκεῖνο. Εἰ γὰρ καὶ ἀμαρτάνοντες ἀνθρώποι, οὐδὲ οὕτως ἀπεχόνται τοῦ ταῦτα ἐγκαλεῖν, καίτοι γε αἰσχύνῃ τοῦ πράγματος φέροντος, πῶς οὐκ ἄξιον θαυμάσαι ἐκείνον, ὅτι καὶ καθαρὸς ὢν οὐκ εἶπε τὸν ἔρωτα τῆς γυ-

vero libertatem a curis, ac neque divitiarum sollicitudines, neque paupertatis metum sustineremus. Ecquid dico de lucris ex illa partis? Ipsa quoque in se dilectio, quanta sit considera, quantam ferat lætitiā, in quanta gratia constituat animam: quod quidem in illa eximium est. Aliæ namque virtutis partes conjunctum habent laborem; verbi gratia, jejuniū, temperantiā, vigiliā, invidiam, concupiscentiam, contemptum; caritas autem cum lucro multam habet etiam voluptatem, et laborem nullum: et sicut bona apīs, undique bona colligens, illa deponit in anima ejus qui diligit. Etiam si quis serviat, libertate suaviorem exhibet servitutem. Qui enim amat non ita gaudet cum imperat, ut cum imperatur, etiam si imperare sit jucundum; sed ipsa rerum naturam transmutat, advenitque in manu bona omnia habens, quavis matre blandior, quavis regina locupletior: quæque laboriosa sunt, levia et facilia reddit, virtutem facilem, nequitiam acerbissimam nobis exhibens. Animadvertite autem: impendere videtur molestum esse, et hoc illa dulce reddit; aliena accipere jucundum, et non sinit illud jucundum apparere, sed ut pravum fugere suadet. Rursus maledicere suave omnibus videtur esse; ipsa autem illud amarum esse declarat, et benedicere dulce: nihil enim nobis ita suave est, ut laudare eum quem amamus. Rursus ira aliquam habet voluptatem; at hic nequaquam, sed omnes ejus nervi sublati sunt: etiam si is qui diligitur diligenti se molestiam creavit, ira nusquam apparet, sed lacrymæ, adhortationes et supplicationes: tantum abest ut exasperetur. Etiam si videat peccantem, luget et dolet; sed dolor ille voluptatem affert. Caritatis enim lacrymæ et dolor risu sunt omni et gaudio suaviore. Non adeo igitur quiescunt ii qui rident, ut ii qui pro amicis plorant: et si id non credis, reprime illorum lacrymas, et ac si gravissima paterentur, ita ægre ferunt. At amare, inquit, absurdum habet voluptatem. Absit, bona verba, o homo: nihil enim ita purum est ut caritas genuina.

7. Ne mihi enim dicas illam popularem et forensem, qui est potius morbus, quam caritas et amor, sed hanc quam Paulus quærit, quæ quod utile dilectis est spectat, et videbis illos esse patribus amantiores. Ac quemadmodum ii qui pecunias amant, pecunias impendere non elegerint, sed suavius putant in angustia esse, quam illas imminutas videre: sic et ille qui erga aliquem bene et suaviter affectus est, innumera pati maluerit, quam dilectum videre læsum. Quomodo igitur, inquit, Ægyptia illa, quæ Josephum amabat, illum contumelia afficere voluit? Quia illum amabat dilectione diabolica. Joseph vero non hanc habuit, sed eam quam Paulus dilectionem quærebat. Cogita igitur quantæ caritatis ejus verba essent, et quas res illa dicebat: Me contumelia affice et adulteram redde: injuriam infer viro, et totam subverte domum, teque ipsum abice a fiducia quam in Deum habes: quæ verba illius erant, quæ nec illum, nec seipsam amaret. Hic autem, quoniam sincere amabat, hæc omnia abjecit. Atque ut ediscas quod

ejus curam gereret, ex ejus adhortatione id percipe. Non modo enim illam repulit, sed et adhortationem induxit, quæ poterat omnem flammam extinguere: *Si enim dominus meus*, inquit, *propter me nihil novit in domo sua* (Gen. 39, 8). Statim illi virum suum in mentem revocavit, ut illam pudore afficeret. Nec dixit, Vir tuus, sed *Dominus meus*, quod magis posset illam retinere et suadere cogitare, quænam cum esset, quem amaret, nempe domina servum. Nam si ille est dominus, et tu domina. Pudeat te igitur colloqui talis cum servo, et cogita cujus cum sis uxor, cum quo velis coire, et in quem sis ingrata, et quod ego majorem exhibeam benevolentiam. Vide autem quomodo ejus extollat beneficia. Quia enim nihil sublime poterat barbara illa et impudica cogitare, ab humanis illam pudore suffundit, dicens: *Propter me nihil cognoscit*; id est, Magna mihi beneficia confert, nec possum patronum in rebus præcipuis lædere. Me secundum dominum fecit domus suor, et *Nullus eximitur, nisi tu*. Hic ejus sensum et animum extollit, ut sic illam ad pudorem inducat, et ostendat magnum esse honorem. Neque hic substitit, sed etiam induxit nomen quod posset illam retinere dicens: *Eo quod tu sis uxor ejus; et quomodo faciam verbum hoc natum?* Sed quid dicis? Non adest vir, neque scit se injuria affici? Sed Deus aspiciet. At nihil ex tali consilio illa lucrata est, sed illum attraxit. Furorem namque suum complere volens, non amans Josephum hæc fecit, ut palam est ex iis quæ postea designavit. Judicium enim constituit, et accusationem infert, atque falsa testificatur, ac feræ tradit eum, qui se nihil læserat, in carceremque conjicit; imo potius, quantum in se erat, occidit: ita nempe judicem armavit. Quid igitur? eratne Joseph etiam talis? Imo contra; neque enim contradixit, neque mulierem accusavit. At, inquit, non creditum illi fuisset. Atqui valde amabatur, ut palam est, non ex principio solum, sed etiam ex fine. Nisi enim illum barbarus ille multum dilexisset, etiam occidisset silentem et nihil contradicentem. Etenim Ægyptius erat et princeps, et in conjugali lecto affectus injuria, ut putabat; et a famulo, a famulo inquam, qui tot beneficia acceperat. Sed hæc omnia vicit dilectio et gratia, quam Deus in illum infudit. Cum gratia autem et dilectione hac indicia habuit non parva, si jure contendere voluisset, ipsa vestimenta. Si enim illa vim passa fuisset, oportebat ruptam ejus fuisse tunicam, laceratum vultum, non illius vestimenta tenere. *Sed audivit*, inquit, *quod vocem extuli, et relictis vestibus abiit* (Gen. 39, 13). Cur ergo eum exutisti? quid vim patienti optandum erat? Ut liberaretur ab eo qui sibi violentiam inferret. Ego vero non hinc tantum, sed etiam ex sequentibus ostendere possim ejus benevolentiam et amorem. Etenim cum in necessitatem incidit, ut causam diceret carceris et diurnæ in illo moræ; neque tunc drama illud et rem gestam aperuit; sed quid ait? *Et ego nihil feci, sed fustis sublatus sum ex terra Hebræorum* (Gen. 40, 15). Et nusquam memorat adulteram; neque de ea rogloriatur, quod quislibet alius fecisset, etiam si non

gloriæ causa, sed ne videretur mala de cau a in tale conjectus fuisse domicilium. Si enim peccantes homines neque sic abstinent a tali accusatione, etiam si res dedecus afferat: quomodo non dignus admiratione ille est, quod cum esset purus, non dixerit amorem mulieris, neque peccatum evulgaverit, neque etiam quando in solium ascendit et *Ægypti* totius rex factus est, injuriæ sibi a muliere illatæ recordatus sit, neque ab illa penas expetierit?

8. Vidistin' quomodo ipse ejus curam habebat; illa vero non amabat, sed furebat? Neque enim Josephum diligebat, sed volebat libidinem explere: nam si quia ipsa verba accurate examinaverit, ea furorem omnino spirant et cædem. Quid enim ait? *Induxisti puerum Hebræum, ut nobis illuderet* (*Gen. 39, 17*): beneficium marito exprobrans: et vestimenta ostendebat, omni fera sævior. Sed non ita ille. Ecquid dico ejus erga ipsam benevolentiam, quando erga fratres, qui ipsum pene occiderant, talis erat, et nunquam de ipsis vel intus vel foris aliquid grave vel molestum dixit? Ideo Paulus caritatem dixit esse matrem omnium bonorum, eamque præfert signis aliisque charismatibus. Quemadmodum enim si vestes et calcei aurei sint, alio etiam indicio opus habemus, ut noscamus regem; si vero purpuram videamus et diadema, nullum aliud regni signum videre quærimus: ita hic quoque. Cum caritatis est impositum diadema, sufficit ut Christi verum discipulum ostendat, non nobis tantum, sed etiam infidelibus. *In hoc enim, inquit, cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilexeritis invicem* (*Joan. 13, 35*). Itaque hoc signum omnibus signis est majus, siquidem in ipso cognoscitur discipulus. Etiam si enim quidam innumera edant signa, si invicem dissideant, ridiculi infidelibus erunt: quemadmodum si nullum faciant signum, et sese valde mutuo diligant, et venerandi et invicti apud omnes manebunt. Nam et Paulum ideo miramur, non propter mortuos quos suscitavit, non propter leprosos quos mundavit, sed quia dicebat, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (*2. Cor. 11, 29*)? Etiam si enim millia ad hæc signa adjeceris, par nihil dices. Nam et ipse dicebat, magnam sibi mercedem repositam esse, non quod signa fecisset, sed quia infirmis factus est infirmus. *Quamnam est enim, inquit, mea merces? Ut evangelizans sine sumptu ponam Evangelium* (*1. Cor. 9, 18*).

Et cum se apostolia præponit, non dicit, *Plura quam ipsi feci signa, sed, Plus illis laboravi* (*4. Cor. 15, 40*). Quin etiam fame ideo mori volebat, pro salute discipulorum: *Bonum est enim, inquit, mihi magis mori, quam ut gloriationem meam quis evacuet* (*1. Cor. 9, 15*); non quod ipse gloriaretur, sed ne videretur ipsis exprobrare. Nusquam enim solet gloriari in bonis operibus suis, si tempus ad id non vocet; sed etiam si coactus sit, insipientem se vocat.

Paulus aliquando coactus gloriatur. — Si quando autem gloriatur, in infirmitatibus, in contumeliis, in eo quod valde miseretur eorum quibus molestia creatur, id facit; ut etiam hoc loco dicit: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Hæc verba sunt periculis ipsis majora: ideoque illa posteriora ponit, sermonem amplificans. Quamnam ergo re nos digui fuerimus, si cum illo comparemur, qui neque pecunias despiciamus propter nos ipsos, neque superflua ex facultatibus erogamus? At non ille sic, sed et animam et corpus tradebat, ut qui illum lapidabant et colaphis cadebant, regnum consequerentur. Sic enim me, inquit, docuit Christus diligere, qui novum mandatum reliquit de dilectione, et quod ipse operibus implevit. Etenim cum Rex universorum esset, et beatæ illius naturæ; homines, quos ex nihilo produxit, et quibus millia contulit beneficia, se contumelia afficientes et respicientes non aversatus est, sed et homo factus est propter illos, cum meretricibus et publicanis conversatus est, dæmoniacos curavit, et cælum promisit. Post hæc autem omnia comprehensum ipsam colaphis ceciderunt, ligaverunt, flagellarunt, irriserunt, demum crucifixerunt. Sed ne sic quidem illos aversatus est, sed cum sursum esset in cruce, dixit, *Pater, dimitte illis peccatum* (*Luc. 23, 34*). Latronem vero, qui eum ante accusaverat, etiam in paradysum introduxit, et persequutorem Paulum apostolum fecit; sibi autem proprios et addictos discipulos ad mortem tradidit propter Judæos, qui ipsum crucifixerant. Hæc igitur omnia, quæ Dei sunt, quæ hominum, apud nos colligentes, hæc præclara gesta zemulemur, et caritatem charismatibus omnibus superiorem acquiramus, ut et præsentia et futura bona assequamur: quorum utinam nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIII.

CAP. 13, v. 4. *Caritas patiens est, benigna est: non emulatur, non agit perperam, non inflatur.*

1. Postquam enim pronuntiavit, nec fidei, nec scientiæ, nec prophetiæ neque linguarum, neque charismatum, nec perfectæ vitæ, nec martyrii, si caritas absit, magnam esse utilitatem, necessario deinceps describit immensam ejus pulchritudinem, quasi quibusdam coloribus virtutis partibus ejus imaginem exornans, et ejus membra omnia accurate compo-

nens. At ne prætercurras, dilacte, ea quæ dicuntur, sed eorum singula examina diligentissime, ut rei thesaurum videas, et pictoris artem. Perpende igitur unde statim incepit, et quam primam posuerit omnium bonorum causam. Quid autem hoc est? Patientia; hæc philosophiæ omnis est radix. Ideo sapiens quispiam dicebat: *Vir patiens est multum prudentius: qui autem impatiens est valde insipiens est* (*Prov. 14, 29*). Et cum urbe manita ipsam compa-

οὐδὲν παρέδωκεν, αὐτὸς δὲ ἐσέσθη βράδιω· οὕτως εἰς μακρόθυμον ψυχὴν ὅπερ ἂν ἐμπέση τῶν ἀδοκῆτων, τοῦτο μὲν ἀφανίζεται βράδιω, ἐκείνην δὲ οὐ ταράττει. Καὶ γὰρ πάντων στερότερον μακροθυμία· καὶ στρατόπεδα εἴπῃς, καὶ χρήματα, καὶ ἱππούς, καὶ τείχη, καὶ ὅπλα, καὶ ὅτιοῦν, οὐδὲν ἴσον μακροθυμίας ἔρει· ὅ μὲν γὰρ ἐκείνα περιβεβλημένοι, ὑπὸ θυμοῦ κραττηθεὶς πολλάκις, καθάπερ μειράκιον εὐτελές, περιτρέπεται, καὶ πάντα θορύβου πληροὶ καὶ ζάλης· οὗτος δὲ ὥσπερ ἐν λιβνί καθήμενος, βαθείας ἀπολαύει γαλήνης· καὶ ζημὴ περιβάλλει, οὐκ ἐκίνησας τὴν πέτραν, καὶ ὕβριν ἐπαγάγῃς, οὐκ ἔσεισας τὸν πύργον, καὶ πληγὰς προστρίψῃς, οὐκ ἐπληξας τὸν ἀδάμαντα· καὶ γὰρ μακρόθυμος διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδὴ μακράν τινα καὶ μεγάλην ἔχει ψυχὴν· τὸ γὰρ μακρὸν, καὶ μέγα λέγεται. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ καλὸν ἀπὸ τῆς ἀγάπης φύεται, καὶ τοῖς κακότημενοις καὶ τοῖς ἀπολαύουσιν πολλὴν παρέχον τὴν ὠφέλειαν. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἀπεγνωσμένους εἴπῃς, οἱ ποιοῦντες κακῶς καὶ μὴ πάσχοντες κακῶς, χεῖρους γίνονται. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ παρὰ τὴν μακροθυμίαν τοῦτου, ἀλλὰ παρ' ἐκείνους τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτῇ χρωμένους τοῦτο συμβαίνει. Μὴ τοίνυν μοι τοὺτους εἴπῃς, ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικεστέρους, οἱ μεγάλα ἐντεῦθεν κερδαίνουσιν. Ὅταν γὰρ κακῶς ποιήσαντες μὴ πάθωσι κακῶς, τὴν πραΰτητα τοῦ [300] παθόντος θαυμάσαντες, μεγίστην ἐντεῦθεν καρποῦνται φιλοσοφίας διδασκαλίαν. Αὐτὸς δὲ οὐδὲ μέγιστον οὐκ ἴσται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αὐτῆς ἐπάγει· κακορθώματα, λέγων· Χρηστεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ τινὲς εἰσιν, οἱ τῇ μακροθυμίᾳ οὐκ εἰς τὴν οἰκίαν κέχρηται· φιλοσοφίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀμυναν τῶν παροξυνάντων, διαρρήγνυντες ἑαυτοὺς, φησὶν ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἔχει τὸ ἐλάττωμα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, Χρηστεύεται. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῇ τὴν φλόγα ἀνάψει τῶν ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἐκκαυμένων ἡθικώτερον αὐτοῖς κέχρηται, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῦναι καὶ κατασβεσθαι· καὶ οὐ μόνον τῷ φέρειν γενναίως, ἀλλὰ καὶ τῷ θεραπεύειν καὶ παρακαλεῖν τὸ ἔλκος ἰῶνται καὶ τὸ τραῦμα θεραπεύουσι τοῦ θυμοῦ. Οὐ ζηλοῖ· Ἔστι γὰρ καὶ μακρόθυμὸν τινα εἶναι καὶ βάσκανον, καὶ τοῦτ' ἐκεῖνο διαφθείρεται τὸ κατόρθωμα. Ἀλλ' αὕτη καὶ τοῦτο διέφυγεν. Οὐ περπερεύεται. Τουτέστιν, οὐ προπετεύεται· καὶ γὰρ συνετὴν ἐργάζεται τὸν ἀγαπῶντα καὶ βαρὺν καὶ βεβηκότα. Τῶν μὲν γὰρ αἰσχρῶς φιλοῦντων ἴδιον τὸ ἐλάττωμα τοῦτο· ὁ δὲ ταύτην εἰδὼς τὴν ἀγάπην, τούτων μάλιστα πάντων ἀπήλλακται. Ὅταν γὰρ θυμὸς ἔνδον μὴ ᾖ, καὶ προπέτεια πᾶσα ἀνήρηται καὶ ὕβρις. Καὶ γὰρ καθάπερ τις ἀριστος γεωργὸς ἔνδον ἐγκαθημένη τῇ ψυχῇ ἡ ἀγάπη, οὐκ ἀφίησιν οὐδὲν τούτων βλαστῆσαι τῶν ἀκανθῶν. Οὐ φουσιούται. Καὶ γὰρ ὀρώμεν πολλοὺς ἐπ' αὐτοῖς τοῦτοις τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονούντας, οἷον ὅτι μὴ ἐστὶ βάσκανος μηδὲ πονηρὸς μηδὲ ὀλιγόψυχος· μηδὲ προπετής. Οὐδὲ γὰρ πλούτῳ καὶ πενίᾳ παρυφέσθητε τὰ κακὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τῇ φύσει καλοῖς. Ἀλλ' ἡ ἀγάπη μετὰ ἀκριβείας ἐκκαθαίρει πάντα. Σκόπεις δέ· Ὁ μακρόθυμος οὐ πάντως καὶ χρηστός· ἂν δὲ μὴ ἡ χρηστός, πονηρία τὸ πρᾶγμα γίνεται, καὶ κινδυνεύει εἰς μνησικακίαν ἐμπεσεῖν. Διὰ τοῦτο αὕτη τὸ φάρμακον δοῦσα, τὴν χρηστότητα λέγω, καθαρὰν διατηρεῖ τὴν ἀρετήν. Πάλιν ὁ χρηστός πολλάκις εὐχολος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο αὕτη διορθοῦται· Ἡ ἀγάπη γὰρ, φησὶν, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται. Ὁ χρηστός καὶ

μακρόθυμος ἀλαζονεύεται· πολλάκις· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν κακίαν.

β'. Καὶ θεὰ πῶς αὐτὴν οὐκ ἀφ' ὧν ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν οὐκ ἔχει, κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἀρετὴν ἐπαισάγει, καὶ κακίαν ἐκκόπτει, φησὶ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀφίησι φύναι τὴν ἀρχήν. Οὐδὲ γὰρ εἶπα, Ζηλοῖ μὲν, περιγίνεται δὲ τὸν φόδον, οὐδ' ὅτι Ἀπονοεῖται μὲν, κολάζει δὲ τὸ πάθος, ἀλλ' ὅτι Οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται· ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ θαυμαστόν, ὅτι καὶ χωρὶς πόνων κατορθοῖ τὰ ἀγαθὰ, καὶ χωρὶς πολέμου καὶ παρατάξεως τὸ τρόπαιον ἵστησιν. Οὐ γὰρ ἀφίησιν ἰδρώσαι τὸν ἔχοντα, καὶ οὕτω τὴν στέφανον λαβεῖν, ἀλλ' ἀπονητὶ κομίζει τὸ βραδεῖον αὐτῷ. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀντίπαλον πάθος τῷ σώφρονι λογισμῷ, [301] τίς ἂν γένοιτο πόνος; Οὐκ ἀσχημονεῖ. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι οὐ φουσιούται, ὅπου γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ πάθους, ὅτι καὶ τὰ ἔσχατα παθούσα διὰ τὸν ἀγαπώμενον, οὐδὲ ἀσχημονήσῃν τὸ πρᾶγμα νομίζει; Οὐκ εἶπε πάλιν, ὅτι ἀσχημονεῖ μὲν, φέρει δὲ τὴν αἰσχύνην γενναίως, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ αἰσθῆσθαι τινα λαμβάνει τῆς αἰσχύνης. Εἰ γὰρ οἱ φιλοχρήματοι πάντα ὑπομένοντες τὰ ἐπιονείδιστα τῆς καπληλείας ἐνεκεν ἐκείνης, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλύπτονται, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλονται, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν ἐπαινετὴν ταύτην ἔχων ἀγάπην, ὑπὲρ τῆς τῶν φιλομένων ἀσφαλείας οὐδὲν ὅτιοῦν παραιτήσεται, καὶ οὐ μόνον οὐ παραιτήσεται, ἀλλ' οὐδὲ πάσῃν αἰσχύνεται· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πρᾶγματος τὸ παράδειγμα φέρωμεν, ἐξετάσωμεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο αὐτό, καὶ τότε ὠφόμεθα τοῦ λεχθέντος τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ἐνεπτύετο καὶ ἐρραπίζετο παρὰ ἀνδραπόδων οἰκτρῶν· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐνόμιζεν ἀσχημονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἠγάλλετο, καὶ ὅλῃαν τὸ πρᾶγμα ἐκάλει· καὶ ληστὴν καὶ ἀνδροφόνον μετ' ἑαυτοῦ πρὸ τῶν ἄλλων εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγων, καὶ πόνῃ διαλεγόμενος, καὶ ταῦτα τῶν περισσώτων ἀπάντων ἐγκαλούντων, οὐκ ἐνόμιζε τὸ πρᾶγμα εἶναι αἰσχρὸν, ἀλλὰ καὶ φιλεῖν αὐτῇ τοὺς πόδας παρῆχε τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ βρέχειν τὸ σῶμα τοῖς δάκρυσι, καὶ ἀπομάσσειν ταῖς θριξί· καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ θεάτρῳ τῶν ἑχθρῶν καὶ πολεμίων. Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ πατέρες, καὶ ἀπάντων ὡς φιλοσοφώτεροι καὶ ρητορικώτεροι, οὐκ αἰσχύνονται τοῖς παισὶ συμψελλίζοντες· καὶ οὐδεὶς ἐγκαλεῖ τῶν ὀρώντων, ἀλλ' οὕτω καλὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα δοκεῖ, ὥς καὶ εὐχῇ· ἄξιον εἶναι. Κἂν πονηροὶ γένωνται πάλιν, οὗτοι μένουσι διορθοῦντες, ἐπιμελόμενοι, συστήλλοντες αὐτῷ, τὰ ὀνειδῆ, καὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ, ἀλλὰ καθάπερ χρυσαῖς τισι πέτραις συγκαλύπτει πάντα τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀγαπωμένων. Οὕτω καὶ τὸν Δαυὶδ ὁ Ἰωνάθαν ἐφίλει, καὶ ἀκούων τοῦ πατρὸς λέγοντος, Ὡς πορναίον αὐτομοιοῦντων ὁ γυναικοτραφές, οὐκ ἠσχύνετο, καίτοι γε πολλῆς αἰσχρότητος τὰ ῥήματα γέμει. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὡς πορνιδίων ἐπιμαιομένων ἀνδράσιν, ἐπιτρεχόντων τοῖς παριοῦσιν, ἐκνευρισμέναι καὶ μαλακῇ καὶ μηδὲν ἔχον ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐπ' αἰσχύνῃ σου

* Alia lectio est, οὐ φιλοτιμί, quam secutus est velis interpretis qui verit, non est ambitiosa. Lectionem autem οὐκ ἀσχημονεῖ, quae in Graecis exemplaribus vulgo fertur, ita veritatem, ut ipse Chrysostomus interpretatur, non de decus sibi inferri putat, quando scilicet pro Christo extrema patitur. ^b Deerat comma, καὶ οὐ.... παραιτήσεται. ^c Sic exemplaria Bithlica et unus cod. Reg. Legatur αὐτομοιοῦσάν.

rans, tutiorem eam illa esse dixit : nam armatura quædam est inexpugnabilis, et inconcussa turris, quæ molesta omnia facile propulsat. Et sicut scintilla in abyssum incidens, illam quidem nihil lædit, ipsa vero facile exstinguitur : sic et in patientem animam quidquid inexpectatum incidit, id quidem facile deloletur, illam vero minime turbat. Etenim patientia omnium firmissima est : etiamsi exercitus dicas, etiamsi opes, etiamsi equos, muros, arma et quidvis aliud, nihil patientiæ par dices. Nam qui illis instructus et circumdatus est, a furore sæpe correptus, instar pueri debilis evertitur, et omnia tumultu ac tempestate replet : hic autem tamquam in portu sedens, profunda fruatur tranquillitate : etiamsi in damnum conjeceris, petram non movisti ; etiamsi contumeliam intuleris, turrin non concussisti ; etiamsi plagas inflixeris, adamantem non percussisti. Etenim *longanimitas* ideo dicitur, quia longum quemdam et magnum habet animum : quod autem longum est, etiam magnum dicitur. Sed hoc bonum ex caritate oritur, et illi, qui eam possident illaque fruuntur, magnam parit utilitatem. Ne mihi enim desperatos dixeris, qui mala facientes, neque patientes sunt deteriores. Hic non ex patientia hujus, sed ab iis, qui illa non ut par esset utuntur, hoc accidit. Ne itaque mihi hos dixeris, sed mansuetiores, qui magna hinc lucrantur. Quando enim male facientes non male patiuntur, patientis mansuetudinem admirantes, magnam inde lucrantur philosophiæ doctrinam. Ipse vero non hic gradum sistit, sed et alia ejus præclara gesta subjungit dicens : *Benigna est*. Quia enim quidam sunt, qui patientia non ad propriam philosophiam utuntur, sed ad ultionem eorum, qui ipsos irritavere, seipsos disrumpentes, dicit illam hoc vitio non laborare. Et ideo subjungit, *Benigna est*. Neque enim ad accendendam flammam eorum qui ira incenduntur, cum illis benignius agunt, sed ad sedandam et exstinguendam ; neque tantum generose ferendo, sed etiam curando et hortando ulceri medentur et vulnus iræ curant. *Non æmulatur*. Potest enim aliquis patiens esse et invidus, et hoc vitio bonum opus illud corrumpitur. Sed ipsa hoc quoque effugit. *Non agit perperam*. Id est, non præceps est : nam prudentem reddit eum qui diligit et gravem et placide incedentem. Iis enim qui turpiter amant hoc proprium vitium est : qui vero hanc novit dilectionem, ab his omnibus maxime liber est. Nam cum intus ira non fuerit, petulantia omnis et contumelia sublata est. Etenim ut quidam optimus agricola intus animæ insidens caritas et dilectio, non sinit ullas hujusmodi spinas germinare. *Non inflatur*. Etenim multos videmus de his præclaris operibus altum sapientes ; nempe quod non sint invidi neque mali neque pusilli animi neque petulantes. Neque enim solum cum divitiis et paupertate hæc mala habentur, sed etiam cum illis quæ natura sunt bona. Sed caritas accurate omnia expurgat. Animum autem adhibe : qui patiens est, non est omnino benignus : quod si benignus non sit, hæc res est vitium, et periculum est ne in

PATROL. GR. LXI.

recordationem injuriarum incidat. Ideo ipsa pharum cum dans, benignitatem dico, puram conservat virtutem. Rursum benignus sæpe facilis est, sed et hoc illa corrigit : *Caritas* enim, inquit, *non agit perperam, non inflatur*. Qui benignus et patiens est, sæpe arrogans est : sed et hanc tollit nequitiam.

2. Et perpende quomodo eam, non modo ab iis quæ habet, sed etiam ab iis quæ non habet exornet. Dicit enim eam et virtutem inducere et malitiam exciudere ; imo vero ne ab initio nasci quidem sinit. Neque enim dixit, *Æmulatur* quidem, invidiam vero superat ; neque, *Arrogans* quidem est, sed hoc vitium castigat ; sed, *Non æmulatur, non agit perperam, non inflatur* : quod autem maxime mirabile est, sine laboribus bona facit, et sine bello vel acie tropæum erigit. Neque enim sudare sinit eum qui se possidet, et ita coronam accipere, sed sine labore bravium illi defert. Ubi enim non est adversarium vitium temperanti cogitationi, quis labor fuerit ? 3. *Non dedecus sibi inferri putat*. Quid enim dico, inquit, quod non inflatur, quando tantum distat ab hoc vitio, ut, cum pro dilecto extrema passa sit, non dedecus esse rem existimet ? Neque dixit rursum, non indecore quidem patitur, sed dedecus fert generose ; sed quod ne sensum quidem dedecoris habeat. Nam si pecunie amantes, probrosa omnia pro illa cautionatione ferentes, non modo non erubescunt, sed etiam exultant ; multo magis is, qui laudabilem hanc caritatem habet, pro dilectorum securitate nihil omnino recusabit ; imo neque patiens erubescet. Sed ne a re mala exemplum afferamus, hoc ipsum in Christo examinemus, et tunc dicti vim conspiciemus. Dominus enim Jesus Christus et conspuebatur et colaphis cadebatur a miserabilibus servis ; et non modo se indecore non agere putabat, sed etiam exultabat, eamque rem gloriam vocabat ; et dum latronem et homicidam ante alios secum in paradysum introduceret, et meretricem alloquentur, idque circumstantibus omnibus accusatoribus suis, non putabat rem esse turpem, sed et ipsi pedes suos præbuit osculandos, et corpus lacrymis irrigandum capillisque tergendum ; et hoc in medio hostium et inimicorum theatro. Caritas enim non indecore secum agi putat. Ideoque patres, etiamsi philosophis rhetoribusque omnibus præsent, non erubescunt simul balbutire cum filiis ; et nemo videntium id reprehendit, sed adeo pulchra res esse videtur, ut si etiam in votis. Et si rursus mali fuerint, hi manent corrigentes, curantes, probra eorum coercentes, nec pudet illos. Caritas enim non indecore agit ; sed quasi aureis quibusdam alis, omnia delictorum peccata contegit. Sic et Davidem Jonathas amabat, audiensque patrem dicentem, *Fili puellarum ultro venientium, effeminate* (1. Reg. 20. 30), non erubescibat, etsi turpitudine plena verba erant. Nam hoc vult significare, Fili meretricularum in viros insanientium, ad prætereuntes accurrentium, enervate, molles, qui nihil virile habes, sed ad dedecus tuum, et ejus qui te peperit matris, vivis. Quid igitur, hæccine agre tulit, et præ pudore se

abscondit, atque a dilecto recessit? Totum certe contrarium fecit, de amore gloriabatur: etsi illo tunc rex erat, filius vero regis Jonathas, David autem fugitivus. Sed neque sic de amicitia erubuit: caritas enim non indecore agit. Nam hoc in illa mirabile est, quod contumelia affectum, non modo non sinat dolere et morderi, sed etiam ut gaudeat efficiat. Ideoque ille post hæc omnia, quasi corona redimitus, sic abiens Davidem complexus est. Neque enim caritas scit quid sit probrum: ideo etiam sibi placet in eo, de quo alius erubescit. Pudor enim est nescire amare, et amantem non omne periculum adire omniaque perpeti pro dilectis. Cum omnia dico, ne putes me ea quæ sunt noxia dicere; ut si quis dixerit, se juveni opem ferre ut potiatur amica; aut si quis aliud quidpiam damnosum facere postulet. Nam qui talis est non diligit; et hoc nuper vobis ostendi ex Ægyptia muliere. Nam ille solus diligit, qui ea quæ dilecto utilia sunt querit: ita ut si quis hoc bonum non venetur, etiam si sexcentis dicat se diligere, inimicorum omnium sit inimicissimus. Sic et olim Rebecca, quia valde a filio pendeat, et furtum fecit et non erubuit ne deprehenderetur, neque timuit; neque enim leve periculum erat; sed etiam filio repugnante et verbis cum illa contendente, dixit: *In me sit maledictio tua, fili (Gen. 27. 13).*

3. Vidistin' etiam in muliere animum apostolicum? Nam sicut optavit Paulus (si quis parvum cum magno conferat) pro Judæis anathema esse: sic et illa ut filius benediceretur, etiam maledicti consentiebat. Et illi quidem bonia cedebat; non enim cum illo benedictionem acceptura erat; mala autem ipsa sola sustinere parata erat: attamen gaudebat et urgebat, et hoc cum tantum immineret periculum, et moram agre ferebat. Timebat enim, ne si prævenisset Esau, vanam ejus redderet sapientiam. Ideo etiam verba in compendium redigit et urget adolescentem, et postquam prioribus contradicere sivit, rationem affert quæ sufficiat ad persuadendum. Neque enim dixit, Frustra hæc dicis, et sine causa metuis, cum pater tuus consenuerit et claro sensu sit privatus; sed quid? *In me sit maledictio tua, fili*: tantum rem et drama ne perdas, neque venatum amittas, nec thesaurum prodas. Ipse vero Jacob annon fuit mercenarius apud cognatum bis septem annos? annon cum servitute, etiam pro illa fallacia risui erat? Quid ergo? num sensu affectus est ob risum? num se indecore agere putavit, quod liber cum esset et ex liberis natus ac liberaliter educatus, quæ servorum erant passus sit a cognatis? quod maxime mordere solet cum quis a notis suis contumeliose agitur. Nequaquam: causa autem erat dilectio, quæ tempus, diuturnum cum esset, modicum illud exhibebat. *Erant enim, inquit, in conspectu ejus quasi dies pauci (Gen. 29. 20).* Tantum aberat ut morderetur et erubesceret de hac servitute. Jure ergo dicebat beatus Paulus: *Caritas non indecore agit: non querit quæ sua sunt, non irritatur.* Cum dixisset enim, *non indecore agit*, modum etiam ostendit, quo non indecore agit. Quis autem modus ille est?

Quia non querit quæ sua sunt. Dilectum enim omnino sibi esse putat, et tunc indecore se agere putat, cum non potest illum indecore agentem liberare; ita ut si liceret per dedecus suum dilectum suum juvare, non illud dedecus esse putaret: ille namque hic ipse est. Hoc est enim amicitia, cum is qui diligit, et is qui diligitur, non duo divisi sunt, sed unus homo: quod non aliunde, sed a caritate sola efficitur. Ne ergo quæras quod tuum est, ut invenias quod tuum est. Qui enim quod suum est querit, quod suum est non invenit. Ideo Paulus dicebat, *Nemo querat quod suum est, sed unusquisque quod proximi est (1. Cor. 10. 24).* Propria enim utilitas in utilitate proximi sita est, et illius utilitas in illa. Quemadmodum ergo si quis aurum proprium in domo proximi defossam habens, si illo veniens id querere et defodere recusaverit, nunquam ipsum videbit: sic qui non vult in proximi utilitate suam utilitatem querere, coronas huic rei debitas non consequetur. Etenim Deus ideo illud ita disposuit, ut simus mutuo colligati. Ac sicut si quis puerum somniculosum excitans, ut fratrem sequatur; si ex se nolit, quod ipsi desiderabile et expectandum est tradit fratri, ut accipiendi cupiditate eum qui tenet sequatur, quod etiam efficitur: ita et hic quod unicuique utile est, proximo tradidit, ut hinc alter ad alterum accurramus, et ne simus divulsi. Et si velis, hoc et in nobis vide qui loquimur: quod enim mihi utile est, in te situm est, et quod tibi utile, in me. Tibi enim utile est ut docearis ea quæ Deo placent; sed hæc cura mihi credita fuit, ut tu a me id accipias, ideoque coactus sis ad me accurrere: et mihi utile est ut tu melior efficiaris; magnam enim inde mercedem accipiam; sed hoc rursus in te situm est, et ideo te consequi cogor, ut et tu melior sis, et ego quod mihi utile est a te accipiam. Ideo dicebat Paulus, *Quæ enim mea spes est? annon vos?* et rursus, *Spes mea, gaudium meum, et corona gloriationis meæ (1. Theos. 2. 19. 20).* Itaque Pauli gaudium discipuli erant, et ipsius gaudium illi habebant. Ideo etiam lacrymabatur, si quando pereuntes videret. Rursum quod illis utile, in Paulo erat: propterea dicebat: *Pro spe Israelis cinctus sum hac catena (Act. 23. 20)*; et rursum, *Hæc patior propter electos, ut vitam æternam consequantur (2. Tim. 2. 10).* Hoc etiam videre est in iis quæ ad vitam pertinent: nam ait, *Mulier proprii corporis potestatem non habet, neque vir; sed mulier viri, et vir mulieris (1. Cor. 7. 4).* Ita et nos cum aliquos colligare volumus, hoc facimus: neminem sui dominum relinquimus, sed mediam extendentes catenam, id effcimus, ut hic ab illo et ille ab hoc teneatur. Vis hoc etiam videre in magistratibus? Qui judicat, non sedet sibi judicans, sed querens quod proximo conferat. Rursus qui illis subditi sunt, quod principi conferat querunt, per cultum, per ministerium perque alia omnia. Milites pro nobis arma sumunt; propter nos enim pericula adeunt: nos pro illis labores suscipimus; a nobis enim aluntur.

4. *Caritas a Paulo commendatur.* — Si autem dixeris, unumquemque sua querentem hoc facere, hoc

καὶ τῆς τεκνούσης σε μητρός ξὺν. Τί οὖν; ἤγαγες ἐπὶ τούτοις καὶ ἐνεκαλύψατο, καὶ ἀπέστη τοῦ φιλοῦμένου; Τούναντιον μὲν οὖν ἄπαν, καὶ ἐκαλλωπίζετο τῷ φίλτρῳ· καίτοι γε ὁ μὲν βασιλεὺς ἦν τότε, καὶ βασιλείως ὡδὸς ὁ Ἰωνάθαν, ὁ δὲ φυγὰς καὶ ἀλήτης ὁ Δαυὶδ. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἠτχύνετο αὐτοῦ τῇ φιλίᾳ· ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι τὸν ὑβριζόμενον οὐ μόνον οὐκ ἀφίησιν ἀλλεῖν οὐδὲ δάκνυσθαι, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρασκευάζει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος μετὰ ταῦτα ἅπαντα, ὥσπερ στέφανον περικείμενος, οὕτως ἀπειθῶν περιεχύθη τῷ Δαυὶδ. Οὐ γὰρ οἶδς τί ποτέ ἐστιν [302] αἰσχύνῃ ἡ ἀγάπη· διὰ τοῦτο καὶ φιλοτιμείται, ἐφ' οἷς ἕτερος ἐγκαλύπτεται. Αἰσχύνῃ γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι φιλεῖν, οὐ τὸ φιλοῦντα κινδυνεύειν καὶ πάντα ὑπομένειν ὑπὲρ τῶν φιλουμένων. Πάντα δὲ ὅταν εἶπω, μὴ νομίσης, καὶ τὰ ἐπιβλαβὴ λέγειν, οἷον εἰ τις λέγοι, νέψω συμπράττειν εἰς ἐρωμένην, ἢ εἰ τις ἑτερόν τι ἐπιβλαβὲς ἀξιοί διανυεῖν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ φιλεῖ· καὶ τοῦτο πρῶτον ὁμῖν ἐδείξατο ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας· γυναικός. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστὶν ὁ φιλῶν, ὁ τὰ συμφέροντα ζητῶν τῷ φιλουμένῳ· ὡς εἰ τις τοῦτο μὴ θηραύει τὸ καλὸν, καὶ μυριάκις λέγῃ φιλεῖν, ἐχθρῶν ἐστὶ πολειμώτερος πάντων. Οὕτω καὶ ἡ Ρεβέκκα ποτὲ, ἐπειδὴ σφόδρα ἐξήρητο τοῦ παιδός, καὶ κλοπῇν εἰργάζετο, καὶ οὐκ ἠσχύνετο μὴ αἰῶν, οὐδὲ ἰδοῦναι· καὶ γὰρ καὶ κίνδυνος ἦν οὐχ ὁ τυχῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦ παιδὸς ἀκριβολογούμενου πρὸς αὐτήν, Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον, ἔλεγεν.

γ'. Εἶδες καὶ ἐν γυναικὶ ψυχὴν ἀποστολικήν; Καθάπαρ γὰρ ὁ Παῦλος εἶλετο (ὡς ἂν εἰ μεγάλῳ τις μικρὸν παραβάλοι) ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀνάθεμα γενέσθαι, οὕτω καὶ αὕτη, ἵνα ὁ παῖς εὐλογηθῇ, καὶ καταραθῇναι εἴλετο. Καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν ἐκείνῳ παρεχόμενος· οὐ γὰρ δὴ μετ' ἐκείνου εὐλογεῖσθαι ἐμελλε· τὰ δὲ κακὰ αὐτῇ μόνῃ παρασκευάζετο ὑπομένειν· ἀλλ' ὁμῶς ἤχαιρε καὶ ἡπείγετο, καὶ ταῦτα τοσοῦτον κινδύνου προκαιμένου, καὶ τῇ μελλήσει τῶν πραγμάτων ἐδουχέειν. Καὶ γὰρ ἰδοῦναι μὴ προλαβὼν ὁ Ἡσαΐα ματαίαν αὐτῆς ποιήσῃ τὴν σοφίαν. Διὸ καὶ συντέμνει τὰ ῥήματα, καὶ ἐπιφέρει τὸν νεανίσκον, καὶ ἀφείσα ἀνταπεινὴν πρὸς τὰ εἰρημένα, λογισμὸν ἱκανὸν πείσας αὐτὸν λέγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην δέδοικας, τοῦ πατρὸς σου γεγηρακός καὶ τὸ τρανὸν τῆς αἰσθήσεως ἀφηρημένου, ἀλλὰ τί; Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον· μόνον σὺ μὴ διαφθείρης τὸ δρᾶμα, μηδὲ ἀπολέσης τὸ θήραμα, μηδὲ τὸν θεσσαυρὸν προδῶς. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Ἰακώβ οὐχὶ ἐθήταυε παρὰ τῷ συγγενεῖ δις ἑτὶ ἐπτά; οὐχὶ μετὰ τῆς δουλείας καὶ γέλωτα ὤφλεν ὑπὲρ τῆς ἀπάτης ἐκείνης; Τί οὖν; ἄρα ἥσθετο τοῦ γέλωτος; ἄρα ἀσχημονεῖν ἐνόμιζεν ὅτι ἐλεύθερος ὢν καὶ ἐξ ἐλευθέρων καὶ τραφεῖ; εὐγενῶς, τὰ τῶν δούλων ὑπέμεινε παρὰ τοῖς προσήκουσιν; ὁ μάλιστα δάκνειν εἰωθὲν, ὅταν παρὰ τοῖς γνωρίμοις τις τὰ ἐπονείδιστα πάσχη. Οὐδαμῶς· τὸ δὲ αἷτιον ἡ ἀγάπη, ἢ καὶ τὸν χρόνον πολλὸν ὄντα ὀλίγον ἀπέφηεν. Ἦσαν γὰρ, φησὶ, ἐν-ώπιον αὐτοῦ ὥστε ἡμέραι ὀλίγαι. Τοσοῦτον ἀπείχετο τὸ δάκνυσθαι καὶ ἐρυθρίαν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ταύτῃ. Εἰσάγει οὖν ἔλεγον ὁ μακάριος Παῦλος, Ἐ' ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ· οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Οὐκ ἀσχημονεῖ, δείκνυσσι καὶ τὸν τρόπον, δι' ὃν οὐκ ἀσχημονεῖ. Τίς δὲ ὁ τρόπος; Ὅτι οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. Τὸν γὰρ ἀγαπῶμεν

von πάντα εἶναι νομίζει, καὶ τότε ἀσχημονεῖ, ὅταν μὴ δυνήθῃ ἀπαλλάξαι ἐκείνον ἀσχημονούντα· ὡς ἐὰν ἐξῇ [303] διὰ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς ἑαυτοῦ τὸν ἀγαπώμενον ὠφελῆσαι, οὐδὲ ἀσχημοσύνην τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίζει· ἐκεῖνος γὰρ αὐτός ἐστι λοιπὸν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ φιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα καὶ τὸν φιλούμενον δύο διηρημένους, ἀλλ' ἓνα τινὰ ἀνθρώπον· ὅπερ οὐδαμῶθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. Μὴ τοίνυν ζῆται τὸ σὸν, ἵνα εὕρῃς τὸ σὸν. Ὁ γὰρ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ, οὐχ εὕρισκει τὸ ἑαυτοῦ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, Μηδαίς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος. Τὸ γὰρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται, καὶ τὸ ἐκείνου ἐν τούτῳ. Ὡσπερ οὖν εἰ τις χρυσὸν ἴδῃον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ τοῦ πλησίον καταφυγμένον εἰ παραίτοιτο ἐλθὼν ἐκεῖ ζητεῖν καὶ ἀνορύττειν, οὐδέποτε αὐτὸ βῆσται· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ μὴ βουλόμενος καὶ ἐν τῇ τοῦ πλησίον ὠφελείᾳ τὸ οἰκεῖον συμφέρον ζητεῖν, οὐκ ἐπιτεύχεται τῶν ὑπὲρ τοῦτο στεφάνων. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ κατέθηκεν, ἵνα ὦμεν ἀλλήλοις συνδεδεμένοι. Καὶ ὥσπερ τις παιδίον ὑπνηλὸν διεγείρων τῷ ἀδελφῷ κατακολουθεῖν, ὅταν οἰκοθεν μὴ βούλοιο, τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτῷ καὶ ἐπέραστον ἐγγεγίρει τῷ ἀδελφῷ, ἵνα ἐπιθυμίᾳ τοῦ λαβεῖν καταδιώκῃ τὸν κατέχοντα, ὁ δὲ καὶ γίνεται· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐκάστῳ συμφέρον τῷ πλησίον ἐωχεν, ἵνα ἀλλήλων ἐντεῦθεν κατατρέχωμεν, καὶ μὴ ὦμεν διεσπασμένοι. Καὶ εἰ βούλει, τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν ἰδὲ τῶν λεγόντων· τὸ γὰρ ἐμοὶ συμφέρον ἐν σοὶ κεῖται, καὶ τὸ σοὶ λυσitteλῶν, ἐν ἐμοί. Καὶ γὰρ σοὶ συμφέρεται τὸ διδάσκεισθαι τὰ τῷ Θεῷ δοκούντα, ἀλλὰ τοῦτο ἐπιστεῦσθαι ἐγώ, ἵνα παρ' ἐμοῦ σὺ αὐτὸ λάβῃς, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασθῇς δραμεῖν ἐπ' ἐμέ· καὶ ἐμοὶ συμφέρεται, τὸ σὲ βελτίῳ γενέσθαι· μισθὸν γὰρ τούτου λήψομαι πολὺν· ἀλλὰ τοῦτο πάλιν κεῖται ἐν σοὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι σε καταδιώκειν, ἵνα σὺ ἧς βελτίων, καὶ τὸ ἐμοὶ συμφέρον παρὰ σοὶ λαμβάνω. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγε, Τίς γὰρ μοῦ ἐστὶν ἡ ἐλπίς; ἢ οὐχὶ καὶ ὁμοῖς; καὶ πάλιν, Ἡ ἐλπίς μου, καὶ ἡ χαρὰ μου, καὶ ὁ στέφανος τῆς καυχήσεώς μου. Ὡστε ἡ Παύλου χαρὰ οἱ μαθηταὶ ᾤσαν, καὶ τὴν ἐκείνου χαρὰν ἐκεῖνοι εἶχον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδάκρυεν, εἰ ποτε εἶδεν ἀπολλυμένους. Πάλιν τὸ ἐκείνων συμφέρον τὸ τῷ Παύλῳ ἦν· διὸ καὶ ἔλεγεν· Ὑπὲρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν δόλυσιν ταύτην περιέκειμαι· καὶ πάλιν, Ταῦτα πάσχω διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, ἵνα ζωῇς αἰωνίῳ τῷ χάριστι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν ἴδοι τις ἂν· Ἡ γὰρ γυνή, φησὶ, τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ τῆς γυναικός. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὅταν τινὰς συνῶσαι θελήσωμεν, τοῦτο ποιῶμεν· οὐδένα ἑαυτοῦ κύριον ἀφίεμεν, ἀλλὰ μέσσην δόλυσιν ἐκταίνοντες, τοῦτον ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐκείνου ὑπὸ τούτου κρατεῖσθαι παρασκευάζομεν. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τοῦτο ἰδεῖν; Ὁ δικάζων οὐχ ἑαυτῷ κἀθήται κρίνων, ἀλλὰ τὸ τῶν πλησίον συμφέρον ζητῶν. Οἱ ἀρχόμενοι πάλιν τὸ τῷ ἀρχοντι συμφέρον ζητοῦσι διὰ τῆς θεραπείας, διὰ τῆς διακονίας, διὰ τῶν ἄλλων ἑπ' αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται ὑπὲρ ἡμῶν ὅπλα τίθενται· δι' ἡμᾶς γὰρ κινδυνεύουσιν· ἡμεῖς ὑπὲρ ἐκείνων ταιλαιπωρούμεθα· πρὸς ἡμῶν γὰρ αὐτοὶ αἱ τροφαί.

δ'. [304] Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι τὸ οἰκεῖον ζητῶν ἕκαστος τοῦτο ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐγὼ λέγω, ὅλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἀλλοτρίου τὸ οἰκεῖον εὕρισκται. Ὁ τε γὰρ στρατιώ-

της, ἐὰν μὴ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῶν τρεφόντων, οὐκ ἔχει τὸν εἰς τοῦτο διακονούμενον· αὐτὸς τε οὗτος πάλιν, ἐὰν μὴ θοῆξῃ τὸν στρατιώτην, οὐκ ἔχει τὸν ὑπερασπίζοντα. Εἶδες τὴν ἀγάπην πανταχοῦ διατεταμένην καὶ πάντα οἰκονομοῦσαν; Ἄλλὰ μὴ ἀποκάμῃς. Ἰὼς ἀν' ὁλόκληρον τὴν χρυστὴν ταύτην σειρὰν καταμάθῃς. Εἰπὼν γάρ, *Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς*, λέγει πάλιν τὰ ἐκ τούτου τιμώμενα ἀγαθὰ. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστιν; *Οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν*. Ὅρα πάλιν οὐ κρτοῦσαν τῆς κακίας μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἀφείσαν αὐτὴν στήναι τὴν ἀρχήν. Οὐ γὰρ εἶπα, Παροξύνεται μὲν, περιγίνεται δέ, ἀλλ' οὐδὲ παροξύνεται καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐργάζεται τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Οὐδὲν γὰρ πονηρὸν εἰ μόνον οὐ κατασκευάζει, ἀλλ' οὐδὲ ὑποπτύει κατὰ τοῦ φιλουμένου. Πῶς εὖν ἀν' ἐργάσαιτο, ἢ πῶς ἀν' παροξυνθεῖν ἢ μὴδὲ ὑπόνοιαν πονηρὰν καταδέξασθαι ἀνεχομένη; ὅθεν ἡ πηγὴ τῆς στοργῆς. *Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ*. Τοῦτέστιν, οὐκ ἐφθίδεται τοῖς κακῶς πάσχουσιν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ, ὃ πολλῶ μείζον ἐστι, *Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ*. Συνήδεται, φησί, τοῖς εὐδοκίμοις· ὃ λέγει Παῦλος· *Χαίρει μετὰ χαυρόνων, καὶ κλαίει μετὰ κλαιδόνων*. Ἐντεῦθεν οὐ ζηλοῖ, ἐντεῦθεν οὐ φουσιόται· καὶ γὰρ οἰκεία τὰ ἀλλότρια νομίζει καλὰ· εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἀγγελον ποιεῖ τὸν αὐτῆς τρώγιμον ἢ ἀγάπην; Ὅταν γὰρ ἀόργητος ᾖ, καὶ βασιλείας καθαρὸς, καὶ παντὸς τυραννικοῦ πάθους ἐλευθερός, ἐνόησον οὕτω καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; ἀπηλλάγη λοιπὸν, καὶ πρὸς αὐτὴν τῶν ἀγγέλων τὴν ἀπάθειαν μεθωρμίσατο. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται τούτοις, ἀλλ' ἔχει τι καὶ πλεον τούτων εἰπεῖν· τὰ γὰρ ἰσχυρότερα ὕστερον τίθησι. Διὸ φησι, *Πάντα στέγει*. Ἀπὸ τῆς μακροθυμίας, ἀπὸ τῆς χρηστότητος, κἂν φορτικὰ ᾖ, κἂν ἐπαχθῇ α, κἂν ὀρεῖς, κἂν πληγαί, κἂν θάνατος, κἂν ὀτιοῦν. Καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ συνιδεῖν δύνατον. Τί γὰρ φορτικώτερον τοῦ υἱὸν ἰδεῖν ἐπανιστάμενον καὶ τυραννίδος ἐπιέμενον καὶ αἵματος διψῶντα πατρώου; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ἔστειγεν ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠνείχετο πικρὸν βῆμα ἐκβαλεῖν κατὰ τοῦ πατρалоίου, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατηγοῖς πάντα τὰ ἄλλα ἀφείκε, ὑπὲρ τῆς ἐκεῖνου σωτηρίας ἐπέσκηπτεν· ἰσχυρὰ γὰρ ἦν ἡ τῆς ἀγάπης κρηπίς. Διὸ καὶ πάντα στέγει· καὶ τὴν μὲν δύναμιν αὐτῆς ἐντεῦθεν αἰνίσσεται, τὴν δὲ ἀγαθότητα διὰ τῶν ἐξῆς· *Πάντα γὰρ ἐλπίζει*, φησί, *πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει*. Τί ἐστι, *Πάντα ἐλπίζει*; Πάντα τὰ χρηστὰ, φησὶν, οὐκ ἀπογινώσκει τοῦ ἀγαπωμένου, ἀλλὰ κἂν φαῦλος ᾖ, παραμένει διορθούμενη, προνοοῦσα, ἐπιμελούμενη. *Πάντα πιστεύει*. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐλπίζει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ πιστεύει ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν· κἂν μὴ ἐκβαλεῖν κατὰ τὴν ἐλπίδα τὰ χρηστὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐτι φορτικώτερος ἐκεῖνος ᾖ, καὶ ταῦτα φέρει. *Πάντα γὰρ, φησὶν, [305] ὑπομένει*. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκκρίπτει. Εἶδες τὴν κορωνίδα πότε ἔθηκε, καὶ ὁ μάλιστα ἐστὶν ἐξαίρετον τούτου τοῦ θώρου; Τί γὰρ ἐστὶν, *Οὐκ ἐκκρίπτει*; Οὐ διακόπτεται, οὐ διαλύεται τῷ φέρειν· στέργει γὰρ πάντα. Ὁ γὰρ φίλων οὐδέποτε μισῆσαι δύναται, κἂν ὀτιοῦν γένηται· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ μέγιστον ἀγαθόν. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*, καὶ ἔμενε ἐλπίζων. Καὶ Τιμοθέῳ παρήγει λέγων· *Δούλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ'*

ἥπιον εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πραύτητι παύεσθαι τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπὶ γυνωσιν ἀληθείας. Τί οὖν, φησὶν, *Μὴ ἐχθροὶ ὦσι καὶ Ἕλληνες, οὐ δεῖ μισεῖν*; Μισεῖν μὲν, οὐκ ἐκείνους δεῖ, ἀλλὰ τὸ δόγμα, οὐ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν πρᾶξιν, τὴν διεφθαρμένην γνώμην. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἔργον Θεοῦ, ἢ δὲ πλάτῃ ἔργον τοῦ διαβόλου. Μὴ τοίνυν ἀναμίξης τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ διαβόλου· ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι καὶ βλάσφημοι ἦσαν καὶ διώκται· καὶ ὀδρισταί, καὶ μωρία τὸν Χριστὸν ἔλεγον κακὰ· Ἄρ' οὖν ἐμίση αὐτοὺς Παῦλος, ὁ μάλιστα πάντων τὸν Χριστὸν φίλων; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἐφίλει, καὶ πάντα ὑπὲρ αὐτῶν ἔπραττε· καὶ νῦν μὲν φησὶν, *Ἡ μὲν εὐδοκία καὶ ἡ δέησίς μου πρὸς τὸν Θεόν ὑπὲρ αὐτῶν ἵστα εἰς σωτηρίαν*· νῦν δὲ, *Πύχνην ἀνάθεμα εἶμι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ αὐτῶν*. Οὕτω καὶ ὁ Ἰσχυρὸς, ὁρῶν αὐτοὺς σφαζομένους ἔλεγεν Ὀἰμοί, Κύριε, ἐξαιλέσεις σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραὴλ; καὶ ὁ Μωϋσῆς, *Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφες*. Τί οὖν φησὶν ὁ Δαυὶδ; *Τὸς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἔστην κόμην· τέλειον μίσος ἐμίσησεν αὐτοῖς*. Μάλιστα μὲν οὐ πάντα τὰ ἐν τοῖς Ὑαλμοῖς ὑπὸ τῷ Δαυὶδ εἰρημένα, ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρηται· καὶ γὰρ αὐτὸς οὕτως φησι, *Κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ*· καὶ, *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν, καὶ ἐκλειούσαμεν*· οὕτω δὲ Βαβυλῶνα εἶδεν, οὕτω τὰ σκηνώματα Κηδάρ· ἄλλως δὲ, καὶ πλείονα νῦν ἀπαιτούμεθα φιλοσοφίαν. Διὸ καὶ τῶν μαθητῶν ἀξιούντων κατενεχθῆναι πῦρ, ὡς ἐπὶ Ἠλιοῦ, *Οὐκ οἴδατε*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ποίου πνεύματός ἐστε*.

ε'. Τότε μὲν γὰρ οὐχὶ τὴν ἀσέβειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας· αὐτοὺς μισεῖν ἐκλειούοντο, ἵνα μὴ ἡ φιλία ἀφορμὴ γένηται παρανομίας αὐτοῖς· διὰ τούτων καὶ τὰς συγγενεῖας διέκοψε, καὶ τὰς ἐπιμελίας, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς ἀπατεῖχε· νῦν δὲ ἐπειδὴ πρὸς μίσην ἡμᾶς ἤγαγε φιλοσοφίαν, καὶ ὑψηλοτέρους τῆς βλάβῃς ἐκεῖνης ἐποίησε, καὶ προσείσθαι καὶ παρακαλεῖν κελεύει. Οὐ γὰρ ἡμῖν ἐξ ἐκεῖνων βλάβη, ἀλλ' ἐκείνοις ἐξ ἡμῶν ὠφέλεια γίνεται. Τί οὖν φησὶν; Οὐ δεῖ μισεῖν, ἀλλ' ἐλεεῖν. Ἄν γὰρ μισήσης, πῶς ἐπιστρέψεις ῥαβδῶς τὸν πλανώμενον; πῶς εὗξῃ ὑπὲρ τοῦ ἀπίστου; Ὅτι γὰρ εὐχεσθαι δεῖ, ἀκουσον τί φησὶν Παῦλος· *Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιήσειτε [306] δεήσεις, προσευχάς, ἐντεῦεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων*. Ὅτι δὲ πάντες τότε αὐτοῖς ἦσαν πιστοί, παντὶ που ὄλον. Καὶ πάλιν, Ἰαὴ βασιλεύων, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων· Ὅτι ἐοῦτοι ἀσεβεῖς ἦσαν καὶ παράνομοι, καὶ τοῦτο ὅλη ὁμοίως. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγων τῆς εὐχῆς, ἐκ ἀγαι· *Τούτο γὰρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*. Διὰ τοῦτο κἂν ὁ Ἕλληνίδα γυναῖκα εὖρη συνοικεῖσαι πιστῷ, οὐ διαζεύγνυσιν τὸν γάμον· καίτοι γε τί οἱ καίτερον ἀνδρὸς γυναῖκα; Ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα, φησὶ, *μία*· καὶ πολὺ τὸ ἐφίπρον ἐκεῖ κεθερμὸς ὁ πόθος. Εἰ δὲ μέλλοιμεν ἀσεβεῖς μισεῖν καὶ παρανομοῦντας, προδόντες καὶ ἀμαρτωλοὺς μισῆσαι μὲν, καὶ οὕτως ὁδῷ προβαίνων καὶ τῶν ἀδικῶν

α Deetanti verba, κἂν φ... ἐπαχθῇ.

β Legebatur ἦν.

etiam ego dico; sed quia per alienum suum invenitur. Miles enim, nisi bellum gerat pro illis qui ipsum nutriunt, non habet qui hoc ipsi ministret: hic vero rursus, nisi militem alat, non habet qui se defendat. Vidiatini caritatem ubique extensam et omnia administrantem? Sed ne defatigeris donec hanc auream catenam didiceris. Cum dixisset enim, *Non querit quæ sua sunt*, dicit rursus bona quæ inde nascuntur. Quænam illa? *Non irritatur, non cogitat malum*. Vide rursus eam non solum in vitium imperare, sed etiam non sinere ut ejus imperium consistat. Non enim dixit, Irritatur quidem, sed superat; sed, Non irritatur; neque dixit, Non operatur malum, sed, Ne cogitat quidem. Nihil enim mali non modo non apparat, sed ne suspicatur quidem adversus eum qui diligitur. Quomodo ergo operata fuerit, aut quomodo irritetur, quæ ne suspicionem quidem malam suspicere velit, unde fons est amoris? 6. *Non gaudet super iniquitate*. Hoc est, non ipsi placet quod alii male patiuntur: neque hoc tantum, sed quod longe majus est, *Congaudet autem veritati* (Rom. 12. 15). Gratulatur, inquit, illis, qui bene rem gerunt; id quod dicit Paulus: *Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus*. Hinc non æmulatur, hinc non inflatur: etenim aliena bona sua esse existimat. Viden' quomodo caritas alumnus suum paulatim angelum faciat? Cum enim iræ expertus sit, ab invidia purus, et ab omni tyrannico vitio liber, cogita illum ab humana natura abductum, ad ipsam angelorum impassibilitatem apulisse. Attamen non his contentus est, sed quid etiam his majus dicendum habet: nam quæ fortiora sunt postremo ponit. Quapropter dicit: *Omnia suffert*. A patientia, a mansuetudine; sive contumeliæ sint, sive plagæ, sive mors, sive quidvis aliud. Et hoc rursus ex beato Davide perspicitur potest. Quid enim molestius est, quam videre filium insurgentem et tyrannidem affectantem paternumque sanguinem sitientem? Sed et hoc tulit beatus ille; neque ita sustinuit acerbum verbum emittere contra parricidam, sed cum alia omnia belli ducibus commisisset, pro illius salute mandata dabit; armum enim erat caritatis fundamentum. Ideoque omnia suffert; et hinc quidem ejus virtutem subindicat, bonitatem autem per ea quæ sequuntur: nam ait, *Omnia operat, omnia credit, omnia sustinet*. Quid est, *Omnia sperat*? De bonis quibuscumque, inquit, dilecti sui non desperat; sed etiam ille malus sit, permanet illum corrigens, providens, curam gerens. *Omnia credit*. Non solum enim sperat, inquit, sed etiam credit, ex eo quod valde amet: etiam si hæc bona non secundum spem succedant, sed etiam ille molestior sit, ea etiam fert. *Omnia enim sustinet*, inquit. 8. *Caritas numquam excedit*. Vidiatini quando coronidem imposuerit, et quod in hoc dono magis eximium sit? Quid enim sibi vult, *Non excedit*? Non discinditur, non dissolvitur ferendo: amat enim omnia. Nam qui amat, numquam odisse possit, quidquid factum fuerit: hoc quippe est maximum ipsius bonum. Talis erat Paulus: ideoque dicebat, *Si quo modo provocem ad amulandum carnem meam* (Rom. 11. 14), et

sperans mansit. Et Timotheum hortabatur dicens: *Servum autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse ad omnes, in modestia erudientem eos qui resistunt veritati, an forte det illis Deus cognitionem veritatis* (2. Tim. 2. 24. 25). Quid ergo, inquires, si inimici sint et gentiles, annon odisse oportuit? Odiasse quidem, non illos, sed dogma; non hominem, sed malum opus, corruptum animum. Homo namque est opus Dei, error autem opus diaboli. Ne ergo misceas ea quæ Dei sunt, et quæ diaboli. Nam Judæi erant et blasphemii et persecutores et contumeliosi, innumeraque de Christo dicebant mala: ergone illos oderat Paulus, qui maxime omnium Christum amabat? Nequaquam, imo et amabat, et omnia pro ipsis agebat: et nunc quidem dicit, *Voluntas quidem et deprecatio mea ad Deum fit pro illis ad salutem* (Rom. 10. 1); nunc autem, *Optabam anathema esse a Christo pro ipsis* (Rom. 9. 3). Sic et Ezechiel videns eos occidi dicebat: *Hei mihi, Domine, deles tu eos qui sunt reliqui ex Israel* (Ezech. 9. 8)? et Moyses: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte* (Exod. 32. 31). Quid ergo dicit David? *Eos qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderam illos* (Psal. 138. 21. 22). Atqui non omnia, quæ a Davide in Psalmis dicta sunt, ex persona Davidis sunt dicta: etenim hic ipse dicit, *Tabernaculum fixi cum tabernaculis Cedar*; et, *Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus* (Psal. 119. 5. et 136. 1); neque vero vidit Babylonem, neque tabernacula Cedar: alioquin etiam nunc major a nobis exigitur philosophia. Quamobrem, rogantibus discipulis ut demitteretur ignis, ut tempore Eliæ, *Nescitis*, inquit Christus, *cujus spiritus estis* (Luc. 9. 55).

5. Tunc enim non impietatem molo, sed etiam impios ipsos odisse jubebantur, ne amicitia occasio ipsis esset iniquitatis; ideoque cognationes abscidit et commixtiones, et undique illos muniebat. Nunc autem, quia ad majorem nos duxit philosophiam et excelsiores posuit, quam ut damno hinc affici possemus, et admittere eos et consulari jubet. Neque enim vobis ab illis damnum, sed illis a nobis utilitas provenit. Quid ergo dicit? Non oportet odisse, sed misereri. Si enim oderis, quomodo errantem facile converteres? quomodo orabis pro infideli? Nam quod orare oporteat, audi quid dicat Paulus: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus* (1. Tim. 2. 1. 2). Quod autem tunc non omnes fideles essent, cuivis manifestum est. Et rursus, *Pro regibus, et his qui in dignitate constituti sunt*. Quod porro hi impii essent et iniqui, hoc item perspicuum est. Deinde causam quoque orationis dicens, subjungit: *Hoc enim bonum est et acceptum in conspectu Salvatoris nostri Dei, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (Ibid. v. 3. 4). Ideo si gentilem mulierem invenerit cum fidei habitantem, non solvit conjugium: quamquam quid esset mulieri viro conjunctus? *Erunt enim duo in carne una* (Gen. 2. 24): magnaque est illic animorum conjunctio et fervens

amor. Si autem impios et iniquos odio habitori simus, ultra progressi etiam peccatores odio habebimus, et sic ulterius procedens, a multis fratribus discinderis, imo ab omnibus : nemo enim, nemo certe sine peccato est. Nam si oporteat Dei inimicos odisse, non solum impios, sed etiam peccatores odio habere oportet : et sic erimus feris deteriores, omnes aversantes, arrogantia inflati, sicut ille Phariseus. At non ita jussit Paulus, sed quomodo? *Monete inkompositos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes* (1. Thess. 5. 14). Quid ergo, inquires, cum dicit: *Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo* (2. Thess. 3. 14)? Vere quidem hoc de fratribus dictum est; at non absolute, sed cum mansuetudine. Ne enim resces ea quæ sequuntur, sed et ea quæ sunt postea adicias. Nam cum dixisset, *Ne commisceamini*, subiunxit : *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (Ibid. v. 15).

Opus diaboli est alterum ab altero divellere. Caritas omnia superat. — Viden' quomodo malum opus jubet odisse, non hominem? Nam opus diaboli est nos alterum ab altero divellere : et valde curabat ille caritatem de medio tollere, ut correctionis viam secaret, detineretque illum quidem in errore, te autem in inimicitia, deindeque arceret eum a via salutis. Quando enim medicus odit ægrotum et ab illo fugit, et ægrotus medicum aversatur, quandonam hic convalescet, cum neque hic illum advocet, neque ille ipsum adeat? Cur ergo, quæso, aversaris et fugis illum? an quia est impius? At ideo oportet illum adire et curare, ut ægrotum ad valetudinem revoces. Quod si incurabili morbo laborat, sed tu jussus es quod in te est facere : nam et Judas incurabili morbo laborabat, nec tamen destitit Deus illum curare. Ne itaque tu quoque defatigeris. Nam etiamsi, magno adhibito studio, ipsum ab impietate non liberet, ac si liberasset mercedem accipies, et efficies ut ipse mansuetudinem tuam admiretur; sicque ad Deum tota hæc gloria transibit. Etiamsi enim miracula patres, etiamsi quidvis aliud facias, numquam te ita admirabuntur gentiles, ut cum te viderint mitem, mansuetum, suavesque mores exhibentem. Non est autem hoc modicum virtutis opus : multi enim tandem a malo liberabuntur. Nihil enim ita potest attrahere, ut caritas. Nam propter illa quidem te æmulantur, propter signa dico et miracula; propter hoc autem et admirabuntur et amabunt : te autem amantes, veritatem ultra progressi amplectentur. Si vero non statim fiat fidelis, ne mireris, neque urgeas, neque omnia simul quæras; sed sine illum interim laudare, amare, et sic ulterius procedens veniet. Et ut clare discas quantum hoc sit, audi quomodo etiam Paulus infidelem judicem adions sese purget : nam ait, *Beatum me existimo, cum apud te sim me in iudicio defensurus* (Act. 26. 2). Hæc autem dicebat, non assentans ei, absit, sed ut eum mansuetudine lucraretur. Fit ex parte lucratus est, et judicem cepit, qui hactenus crimini obnoxius putabatur, et victoriam

ejus is ipse qui captus est splendida voce præsentibus omnibus confitebatur dicente : *Parum abest quin mihi persuadeas ut fiam Christianus* (Act. 26. 28).

6. Quid ergo Paulus? Magis expandit sagenam et ait : *Optarem ego, non solum te, sed etiam omnes qui adsunt, hoc esse quod ego sum, exceptis his vinculis* (Ib. v. 29). Quid dicis, o Paule, *Exceptis vinculis*? et quænam tibi de cætero fiducia, si eorum te pudeat et ea fugias, et hoc tanto præsentem populo? annon in epistolis tuis hac de re ubique gloriaris, et te vincium appellas, hancque catenam ubique nobis quasi diadema circumfers? quid ergo nunc factum est, ut vincula depreceris? Non ipse deprecor, inquit, neque me pudet, sed illorum infirmitati me attempero; nondum enim possunt suscipere meam gloriacionem. Didici autem a Domino meo, non immittendam esse partem panni rudis in pannum veterem (Math. 9. 16) : ideo sic loquutus sum. Nam male apud illos audit dogma nostrum, et crux illis invisæ est. Si ergo vincula quoque adjiciam, majus odium erit. Ideo hæc sustuli, ut illud esset acceptum. Etenim contumeliosum illis videtur esse vinculis constringi, quia eam, quæ apud nos est, gloriam nondum degustarunt. Oportet igitur sese attemperare. Nam cum didicerint philosophari, tunc scient etiam hujus ferri pulchritudinem et splendorem qui ex vinculis oritur. Cum aliis namque disserens, hanc rem gratiam vocat dicens, *Datum est nobis a Deo non modo ut in ipsum credamus, sed etiam ut pro illo patiamur* (Philipp. 1. 29) : tunc autem hoc unum optandum erat, ut crucem audientes non pudore afficerentur. Propterea ultra progreditur. Non enim si quis in regiam aliquem introducat, antequam vestibula quæ foris sunt aspexerit, cogit illum ut ea quæ intus sunt observet : sic enim nec mirabilia illa apparerent, nisi quis intra positus, omnia didicerit. Sic itaque et nos cum ethnicis disseramus cum attemperatione, cum caritate. Hæc quippe magna est magistra, quæ possit et ab errore abducere, et mores componere, atque ad philosophiam viam sternere, exque lapidibus homines facere. Et si vis ejus virtutem ediscere, adduc mihi virum timidum et qui vel strepitum formidet et umbras timeat; sitque iracundus, asper, et fera magis quam homo, salax et libidinosus, nullo non vitio affectus; et trade illum in manus caritatis, et in hoc gymnasium induc; et cito videbis timidum illum ac meticulosum, fortem effectum et magni animi, omniaque facile audentem. Quod autem mirabile est, hæc non mutata ejus natura fiunt, sed in ipsa timida anima suam caritas ostendit virtutem; et perinde fit atque si quis ense plumbeum, non ferreum effectum, sed manentem in plumbi natura, efficiat ut eadem quæ ferrum operetur. Animum autem adhibe : Jacob sine fueo erat, domi habitans et laborum periculorumque expertus, vitam quamdam agens remissam et liberam, et sicut virgo in thalamo, sic intus sedens, ut plurimum donum servare cogebatur, a fori tumultu et ab omnibus hujusmodi liber, semper autem in quiete et in tranquillitate manens. Quid igitur? Postquam illum

ἀποβράγῃ τῶν πλειόνων, μᾶλλον δὲ πάντων· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ἁμαρτίας χωρὶς. Εἰ γὰρ δεῖ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν, οὐχὶ ἀσεβεῖς δεῖ μισεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁμαρτωλοὺς· καὶ οὕτως ἐσόμεθα θηρίων χειρὺς, πάντα· ἀποτρεφόμενοι, καὶ ἀπονοία φυσώμενοι, καθάπερ ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως ἐκέλευσεν, ἀλλὰ πῶς; *Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.* Τί οὖν φησιν, ὅταν λέγῃ. *Εἰ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναγαμίγνησθε αὐτῷ;* Μάλιστα μὲν περὶ ἀδελφῶν τοῦτο εἰρηται, πλὴν οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ ἡμερότητος. Μὴ γὰρ δὴ περικάψῃς τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα προστίθεις. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Μὴ συναγαμίγνησθε, ἐπὶ γὰγε, Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.*

Ὅρξ· πῶς τὸ ἔργον μισεῖν τὸ φαῦλον, οὐχὶ τὸν ἀνθρωπὸν ἐκέλευσε; Καὶ γὰρ ἔργον τοῦ διαδόλου τὸ διασπῆν ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ σφόδρα ἐσπουδακεν ἀνελεῖν τὴν ἀγάπην, ἵνα ἐκκάψῃ τῆς διορθώσεως τὴν ὁδόν, καὶ κατάσῃ ἐκεῖνον μὲν ἐν πλάνῃ, σὲ δὲ ἐν ἀπαιθείᾳ, εἰθ' οὕτως ἀποταίχισι τῆς ἐκείνου σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ὅταν γὰρ καὶ ὁ λατρός μισθὴ τὸν κάμνοντα καὶ φεύγῃ, καὶ ὁ κάμνων τὸν λατρὸν ἀποστρέφεται, τότε ἀναστρέφεται ὁ νοσῶν, ὅταν μῆτε ἐκεῖνος· πρὸς αὐτὸν καίῃ, μῆτε οὗτος πρὸς αὐτὸν ἀπῇ; Τίνος δὲ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ ἀποστρέφῃ καὶ φεύγῃς αὐτόν; ὅτι ἀσεδής ἔστιν; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο δεῖ προσεῖσθαι καὶ θεραπεύειν, ἵνα ἀναστήσῃ νοσοῦντα. Εἰ δὲ ἀνίατα νοσεῖ, ἀλλὰ σὺ τὸ σαυτοῦ ποιεῖν ἐκλεῖσθης· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας ἀνίατα ἐνόσκει, καὶ οὐ διέλιπεν ὁ Θεὸς αὐτὸν θεραπεύων. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ ἀποκάμῃς. Κἂν γὰρ πολλὰ σπουδᾶς μὴ ἀπαλλάξῃς τῆς ἀσεβείας αὐτόν, ὅμως καὶ τοῦ ἀπαλλάξαντος λήψῃ τὸν μισθόν, καὶ παρασκευάσεις αὐτὸν θαυμάσειν σου τὴν ἡμερότητα, καὶ οὕτως εἰς τὸν Θεὸν ἡ δόξα ἅπασα αὐτῇ διαδοθήσεται. Κἂν γὰρ θαύματα ποιῇς, κἂν νεκροὺς ἐγείρῃς, κἂν ὅτιοῦν ἐργάσῃ, οὐδέποτε σε οὕτω θαυμάσονται Ἕλληνες, ὡς ὅταν ἴδωσι πρῶτον καὶ [307] ἡμερον καὶ γλυκύν παρεχόμενον τρόπον. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο κατόρθωμα· πολλοὶ γὰρ καὶ τέλειον ἀπαλλαγῇσιν τοῦ κακοῦ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπισπάσασθαι δύναται, ὡς ἀγάπη. Ἐπ' ἐκείνοις μὲν γὰρ σε καὶ ζηλοτυπῆσουσι, τοῖς σημείοις, λέγω, καὶ θαύμασιν, ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ θαυμάσονται καὶ φιλήσουσι· φιλοῦντες δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιλήφονται ὁδῷ προβαίνοντες. Εἰ δὲ οὐκ εὐθέως γίνεται πιστός, μὴ θαύμαζε μηδὲ ἐπαίγῃς μηδὲ ἀπαντα ὁμοῦ ζήτην, ἀλλ' ἔασον αὐτὸν τέως ἐπαίνειν, φιλεῖν, καὶ εἰς τοῦτο ὁδῷ προῖον ἔξει. Καὶ ἵνα μάθῃς σαφῶς ἡλικὸν τοῦτό ἐστιν, ἀκουσον πῶς καὶ Παῦλος· πρὸς δικαστὴν εἰσὼν ἀπιστον ἀπελογεῖτο. *Μακάριον γὰρ, φησὶν, ἡγῆμαι ἐμμενόν, μέλλων ἐπὶ σοῦ κρινέσθαι.* Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ κολακεύων αὐτόν, ἀπαγε, ἀλλὰ διὰ τῆς ἡμερότητος· κερδᾶναι βουλόμενος. Καὶ ἐκ μέρου· ἐκέρθανε, καὶ τὸν δικαστὴν εἶλεν ὁ τέως· κατὰδικος εἶναι νομιζόμενος, καὶ τὴν νίκην αὐτὸς ὁ χειρωθεὶς ὁμολογεῖ λαμπρᾶ τῇ φωνῇ παρόντων ἀπάντων λέγων, *Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.*

ς'. Τί οὖν Παῦλος; Ἐπὶ πλείον ἀπλοῖ τὴν σαγήνην, καὶ φησιν· *Ἐδέξαμην ἂν ἔγωγε μὴ μόνον σε, ἀλλὰ*

καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας τοῦτο γενέσθαι δεξ· ἐγὼ, ἄνευ τῶν δεσμιῶν τούτων. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε, Ἄνευ τῶν δεσμιῶν; καὶ ποῖα σοι λοιπὸν παρήρησα, εἰ ταῦτα αἰσχύνῃ καὶ φεύγεις, καὶ ταῦτα ἐπὶ δήμῳ τοσούτου; οὐ πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἐπὶ τῷ πρῶτῳ τούτῳ καυχῶσαι, καὶ δέσμιον σεαυτὸν καλεῖς, καὶ τὴν ἄλυσιν ταύτην ἡμῖν ἀντὶ διαθήματος; πανταχοῦ περιφέρεις; τί τοίνυν γέγονε νῦν, ὅτι ἀπεύχῃ τὰ δεσμά; Οὐκ αὐτὸς ἀπεύχεται, φησὶν, οὐδὲ αἰσχύνεται, ἀλλ' ἐκείνων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνω· οὕτω γὰρ χωροῦσιν δέξασθαι τὸ καύχημα τὸ ἐμὸν. Ἐμαθὼν δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότη μου μὴ ἐπιβάλλειν ἐπιθήματα βράχους· ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον. Καὶ γὰρ διαδέβληται τέως· πρὸς τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, καὶ πρὸς τὸν σταυρὸν ἀπεχθῶς ἔχουσιν. Ἄν τοίνυν καὶ τὰ δεσμά προσθῶ, μέζον τὸ μῖσος γίνεται. Διὰ τοῦτο ἀνελὼν ταῦτα, ἵνα ἐκείνο εὐπαράδεκτον γένηται. Καὶ γὰρ ἐπονείδιστον αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὸ δεδέσθαι, ἐπεὶ μηδέπω τῆς παρ' ἡμῖν ἐγεύσαντο δόξης. Δεῖ τοίνυν συγκαταβαίνειν. Ὅταν γὰρ μάθῃσι φιλοσοφεῖν, τότε εἰσονται καὶ τοῦ σιδήρου τούτου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν περιφάνειαν. Ἄλλοις γοῦν διαλεγόμενος, καὶ χάριν τὸ πρῶγμα καλεῖ λέγων, ὅτι Ἐδόθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν· τὸ δὲ τέως ἀγαπήτων ἦν τὸ τὸν σταυρὸν τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐπαισχυνθῆναι. Διὰ τοῦτο ὁδῷ πρόειπεν. Οὐδὲ γὰρ εἰς βασιλείαν εἰσάγων τινά, πρὶν ἢ τὰ προπύλαια θεάσασθαι ἔξω ἐστῶτα, ἀναγκάζει κατοπτεῦειν τὰ ἔνδον· οὕτω γὰρ οὐδὲ θαυμαστὰ φανίσται, ἂν μὴ τις ἔνδον γενόμενος, ἅπαντα καταμάθοι. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς τοῖς Ἕλληνων παισὶ προσδάλωμεν, μετὰ [308] συγκαταβάσεως, μετὰ ἀγάπης. Μεγάλη γὰρ αὕτη διδάσκαλος, καὶ ἱκανὴ καὶ πλάνης ἀπαγαγεῖν, καὶ τρόπον μεταρρυθμίσαι, καὶ πρὸς φιλοσοφίαν χειραγωγῆσαι; καὶ ἀπὸ λίθων ἀνθρώπους ἐργάσασθαι. Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἄγε μοι ἄνδρα δεῖλδον καὶ φοροδεῖ καὶ τὴν σκιάς τρέμοντα, καὶ ὀργίλον καὶ τραχύν καὶ θηρίον μᾶλλον ἢ ἀνθρωπὸν, καὶ λάγνον καὶ ἀσελγῆ, καὶ πᾶσαν ἔχοντα κακίαν, καὶ παράδος αὐτὸν ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ, καὶ εἰς τὸ γυμνάσιον εἰσάγαγε τοῦτο, καὶ ὅψαι ταχέως τὸν δεῖλδον ἐκεῖνον καὶ ἀτολμον, ἀνδρεῖον καὶ μεγαλόψυχον γινόμενον· καὶ πάντα τολμῶντα βᾶδως. Καὶ τὸ ὅτι θαυμαστὸν, ὅτι οὐ τῆς φύσεως αὐτῷ μεταβληθείσης ταῦτα γίνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ δειλῇ ψυχῇ τὴν αὐτῆς ἐνδείκνυσιν δύναμιν ἢ ἀγάπην· καὶ ταυτὸν γίνεται, ὅλον ἂν εἰ τις μάχαιραν μολιβδίνην, οὐ σιδηρᾶν ποιήσας, ἀλλὰ μένουσαν ἐπὶ τῆς τοῦ μολιβδίου φύσεως, τὰ σιδήρου ἐργάζεσθαι παρασκευάσῃ. Σκόπει δέ· Ὁ Ἰακώβ ἀπλαστός ἦν, οἰκῶν οἰκίαν, καὶ πόνων ἀμελέητος; καὶ κινδύνων, ἀνειμένον τινὰ βίον ζῶν καὶ ἐλευθερον, καὶ καθάπερ παρθένος ἐν θαλάμῳ, οὕτω καὶ οὗτος ἔνδον καθήμενος τὰ πλείονα οἰκουρεῖν ἠναγκάζετο, ἔγορξ· μὲν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς θορύβων καὶ πατων τῶν τοιοῦτων ἀπηλλαγμένος, διαπαντός δὲ ἐν ἀδείᾳ καὶ ἡσυχίᾳ μένων. Τί οὖν; Ἐπειδὴ αὐτὸν ὁ πυρὸς τῆς ἀγάπης ἀνῆψε, τὸν ἀπλαστον τοῦτον καὶ οἰκοῦντα οἰκίαν ὅρα πῶς ἐποίησε καρτερικὸν καὶ φιλόπονον. Καὶ ταῦτα μὴ παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἔχουσ· τοῦ πατριάρχου. Ἐγκαλῶν γὰρ τὸν κηδεστέον, φησὶ, *Ταῦτά μοι εἰκοσὶν ἔτη ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ.* Καὶ πῶς τὰ εἰκοσὶν ἔτη ἐγίνοντο; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προστίθει, *Συγκαίόμενος τῷ κυρίῳ τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ πατερί τῆς νυκτός, καὶ ἀψίστατο ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ*

τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ταῦτα ὁ ἀπλαστός καὶ οἰκῶν οἰκίαν καὶ τὸν ἀνεμείνον βίον ζῶν. Ὅτι δὲ καὶ δειλὸς ἦν, ὅηλον ἐξ ὧν τὸν Ἡσαῦ προσδοκῶν ἐλθεσθαι, ἐπεθίχκει τῷ δέει. Ἄλλ' ὅρα πῶς πάλιν οὗτος ὁ δειλὸς λένοντος θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀγάπης γέγονε. Καθάπερ γάρ τινα πρόβολου ἐαυτὸν πρὸ τῶν ἄλλων τάξας ἀπάντων, ἱτοιμός ἦν τὸν ἄγριον ἐκείνον καὶ φόνου πνέοντα, καθὼς ᾔετο, δέξασθαι πρῶτος, καὶ ἐν τῷ οἰκίῳ σώματι ταῖς γυναίξιν τὴν ἀσφάλειαν κατασκευάσαι· καὶ ὃν ἐδοκίμει καὶ ἔφριττε, πρῶτος ἰδεῖν ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἐπεθύμει. Τοῦ γὰρ φόβου τούτου δυνατώτερος ἦν ὁ τῶν γυναικῶν πόθος. Εἶδες πῶς δειλὸς ὢν τολμητῆς γέγονεν ἄθρόον, οὐ τὴν ἑξὶν μεταβαλὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀγάπης κρατυνθείς; Ὅτι γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα δειλὸς ἦν, ὅηλον ἐξ ὧν τόπου ἐκ τόπου ἀμείβει. Ἀλλὰ μηδὲς νομίζεται κατηγορίαν εἶναι τοῦ δικαίου τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ τὸ δεῖλόν εἶναι, ἐγκλημα· τοῦτο γὰρ φύσεως· ἀλλὰ τὸ διὰ δειλίαν τι ποιεῖν τῶν μὴ προσσηκόντων. Ἔστι γὰρ καὶ δεῖλόν ὄντα τῇ φύσει, ἀνδρεῖον γενέσθαι ὑπὸ τῆς εὐλαβείας. Τί δὲ ὁ Μωυσῆς; οὐχὶ ἕνα Αἰγύπτου ποδηθῆς ἔφυγε, καὶ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μετέστη; Ἀλλ' ὅμως ὁ φυγὰς οὗτος, καὶ ἐνὸς ἀνδρὸς ἀπειλὴν οὐκ ἐνεγκῶν, ἐπειδὴ ἐγεύσατο τοῦ μέλιτος [309] τῆς ἀγάπης, καλῶς καὶ μηδενὸς καταναγκάζοντος συναπολῆσθαι τοῖς ἀγαπωμένοις ἡπειγέτο. *Εἰ μὲν γὰρ ἀφ᾽ ἧς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, φησὶν, ἀφες· εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς ββλίου σου ἡς ἐγγράφας.* Ὅτι δὲ καὶ τὸν θρασὺν ἐπεικῆ, καὶ τὸν ἀσελ-

γῇ σῶφρονα ποιεῖ τὸ φιλεῖν, οὐδὲ παραδειγμάτων ἡμῖν ἐνταῦθα χρεῖα λοιπὸν· πᾶσι γὰρ τοῦτο ὅηλον· καὶν θηρίου παντὸς τις ἀγριώτερος ἢ, προβάτου παντὸς ἡμερώτερος ἀπὸ τοῦ φιλεῖν γίνεται. Τί γὰρ τοῦ Σαοὺλ ἀγριώτερον ἦν καὶ μανικώτερον; Ἀλλ' ἦν ἡμεῖς τὸν ἐχθρὸν ἀπέλυσεν ἡ θυγάτηρ, οὐδὲ ῥῆμα πρὸς αὐτὴν ἐξέβαλε πικρὸν· καὶ ὁ τοὺς ἱερέας ἄρθην ἀπαντας κατασφάξας διὰ τὸν Δαυὶδ, τὴν θυγατέρα ὁρῶν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτὸν ἀφείσαν, οὐδὲ μέχρι λόγου πρὸς αὐτὴν ἠγανάκτησε, καὶ ταῦτα ἀπάτης τοσαύτης ἐπ' αὐτὸν συνταθείσης· δυνατωτέρῳ γὰρ χαλινῷ τῷ τῆς ἀγάπης κατείχετο. Ὅσπερ δὲ ἐπεικίεις, οὕτω καὶ σῶφρονας οἶδεν αὕτη ποιεῖν· καὶ τὴν ἐαυτοῦ τις ἀγαπᾷ γυναῖκα οὕτως, ὡς ἀγαπᾷ δει, καὶν μυριάκις ἐσελγῆς ἢ, οὐκ ἀνέζεται ἐτέραν ἰδεῖν διὰ τὸν πρὸς ἐκείνην πόθον. *Κρατυὰ* γάρ, φησὶν, ὡς *θάνατος* ἡ ἀγάπη. Ὅτε οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν τὸ ἀσελγαίνειν γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλεῖν. Ἐπεὶ οὖν δημιουργὸς ἀρετῆς ἀπίσης ἡ ἀγάπη, μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης ἐν ταῖς ἐαυτῶν καταφυτεύσωμεν αὐτὴν ψυχαῖς, ἵν' ἡμῖν πολλὰ κομίση τὰ ἀγαθὰ, καὶ βρῶντα αὐτῆς διηνεγκῶς τὸν καρπὸν ἔχωμεν, τὸν ἀεὶ τεθηλότα καὶ οὐδέποτε μαραινόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γίνονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτελεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΑ'.

Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθῇσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνώσεις καταργηθήσονται.

α'. Δείξας τῆς ἀγάπης τὴν ὑπεροχὴν ἐκ τοῦ καὶ τὰ χαρίσματα καὶ τὰ τοῦ βίου κατερθώματα αὐτῆς δεῖσθαι, ἐκ τοῦ τὰς ἀρετῶν αὐτῆς ἀριθμῆσαι πάσας, καὶ φιλοσοφίας ἀκριβοῦς ὑπόθεσιν ἀποφῆναι, ἐξ ἐτέρου πάλιν τρίτου κεφαλαίου δεικνυσὶν αὐτῆς τὴν ἀξίαν. Καὶ ταῦτα ποιεῖ τοὺς τε ἡλαττώσθαι δοκοῦντας πείσαι θέλων, ὅτι ἔξεστιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν σημείων ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἑλαττον ἔξουσι τῶν ἐχόντων τὰ χαρίσματα, εἰ ταύτην ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον· καὶ τοὺς ἔχοντας τὰ μεγάλα χαρίσματα πάλιν καὶ ἐντεῦθεν ἔπαιρομένους, ταπεινώσαι σπουδαίων, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἔχοντας, ἐὰν μὴ ταύτην ἔχουσιν. Οὕτω γὰρ ἐμελλόν τε ἀλλήλους ἀγαπᾶν, βασκανίας τε καὶ ἀπονοίας ἐντεῦθεν ἀναιρουμένης, ἀγαπῶντές τε πάλιν πορρώτερω ταῦτα ἐξώριζον τὰ πάθη· Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, οὐ φουσιούται. Ὅτε πανταχόθεν τείχος αὐτοῖς ἀρραγές περιέβαλε, [310] καὶ πολὺπλοκον ὁμόνοιαν ἀναιρουσάν τε τὰ νοσήματα ἅπαντα, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἰσχυροτέραν γινομένην. Διὰ τοῦτο καὶ μυρίους ἐκίνησε λογισμούς τοὺς δυναμένους αὐτὸν παραμυθίσασθαι τὴν ἀουμίαν. Καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα δίδωσι, φησὶ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον δίδωσι, καὶ ὡς· βούλεται διαιρεῖ, καὶ χαριζόμενον, οὐκ ὀφείλον διαιρεῖ. Καὶ μικρὸν λάθης, ὁμοίως εἰς τὸ σῶμα τελείς, καὶ πολλῆς καὶ οὕτως ἀπολαύεις τιμῆς· καὶ ὁ τὸ μεῖζον ἔχων, σοῦ τοῦ τὸ ἑλαττον ἔχοντος δέεται· καὶ ὅτι τὸ μέγιστον χρίσμα καὶ ἡ καὶ ὑπερβολὴν ὁδὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη.

Ταῦτα δὲ ἔλεγε, διπλῇ περισφίγγων αὐτοὺς ἀλλήλοις, τῷ τε μὴ νομίζειν ἡλαττώσθαι ταύτης παρούσης, καὶ τῷ ἐπιδραμόντας αὐτῇ καὶ ἐλόντας, μηδὲν πάσχειν λοιπὸν ἀνθρώπινον, καὶ ὡς τὴν ῥίζαν ἔχοντας τῶν χαρισμάτων, καὶ ὡς οὐκέτι δυναμένους, οὐδὲ εἰ μηδὲν εἶχον, φιλονεικεῖν. Ὁ γὰρ ἀλοὺς ἀπαξ ὑπὸ τῆς ἀγάπης, φιλονεικίας ἀπὸτλησκαται. Διὸ καὶ δεικνύς αὐτοῖς, ὅσα ἐντεῦθεν καρπώσονται τὰ ἀγαθὰ, τοὺς καρποὺς αὐτῆς ὑπέγραψε, διὰ τῶν ἐγκωμίων αὐτῆς τὰ ἐκείνων νοσήματα καταστέλλων. Καὶ γὰρ τῶν εἰρημένων ἕκαστον φάρμακον ἱκανὸν ἦν τοῖς ἐκείνων τραύμασιν ἀρκέσαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μακροθυμεῖ*, πρὸς τοὺς ἀλλήλους φιλονεικοῦντας· *Χρηστεύεται*, πρὸς τοὺς διεστῶτας καὶ ὑπόουλους· *Ὁὐ ζηλοῖ*, πρὸς τοὺς βασκαίνοντας τοῖς ὑπερέχουσιν· *Ὁὐ περπερεύεται*, πρὸς τοὺς διασπασθέντας· *Ὁὐ φουσιούται*, πρὸς τοὺς καταλαζονενομένους αὐτῶν· *Ὁὐκ ἀσχημονεῖ*, πρὸς τοὺς οὐκ ὀφειλόντας ἀ συγκαταβαίνειν· *Ὁὐ ζητεῖ τὸ ἐκεντῆς*, πρὸς τοὺς ὑπερ-ορῶντας τῶν λοιπῶν· *Ὁὐ παροξύνεται*, οὐ λογιζαται τὸ κακόν, πρὸς τοὺς ὑβρίζομένους· *Ὁὐ χάρσεται ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ*, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πρὸς τοὺς βασκαίνοντας πάλιν· *Πάντα στέγει*, πρὸς τοὺς ἐπιβουλευομένους· *Πάντα ἐκπίπτει*, πρὸς τοὺς ἀπογινώσκοντας· *Πάντα ὑπομένει*, οὐδέποτε ἐκπίπτει, πρὸς τοὺς εὐκόλως δισταμένους. Ἐπεὶ οὖν πανταχόθεν αὐτὴν μεγάλῃν ἔδειξε μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, πάλιν ἐξ ἐτέρου κεφαλαίου μεγίστου τοῦτο ποιεῖ,

* I. legendum putat Savilius οὐ θέλοντας, et sic legi velis interpretes.

lex amoris accendit, vide quomodo simplicem illum et domum incolentem, fortem et laboriosum reddiderit : et hoc non a me, sed ab ipso patriarcha audi. Socrum enim incusans, ait : *Hos viginti annos tecum ego sum* (Gen. 31. 39. 40). Et quomodo fuisti hos viginti annos? nam et hoc quoque adjecit : *Adustus aestu diei et frigore noctis, et abscessit somnus ab oculis meis*. Hæc ille sine fuco, qui domi habitabat ac remissam ducebat vitam. Quod autem timidus esset, palam est ex eo quod, cum se Esau visurum expectaret, metu moreretur. Sed vide rursus quomodo ille timidus leone audacior ex amore factus sit. Nam velut quidam propugnator ante alios omnes positus, paratus erat ferocem illum et eadem spirantem, ut existimabat, primus excipere, et in corpore suo mulieribus securitatem apparare, et eum quem timuerat et formidaverat, primus instructa acie videre cupiebat. Hoc quippe timore fortior erat uxorum amor. Viden' quomodo, timidus cum esset, audax subito factus sit, non mutato habitu, sed ab amore roboratus? Nam quod etiam postea timidus esset, palam est ex eo, quod locum ex loco mutaret. Sed nemo putet ea, quæ dicta sunt, iusti esse accusationem. Non enim timidum esse culpa est : nam hoc est naturæ; sed ex timore aliquid contra officium patrare. Potest enim quis natura timidus, a pietate fortis et magni animi effici. Quid autem Moyses? annon Ægyptium cum timens fugit, et in exilium ivit? Attamen ille fugitivus, qui viri unius minas non tulerat, postquam gustavit mel caritatis, pulchre ac nemine cogente, ut

una cum dilectis periret festinabat. Si enim, inquit, *dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro tuo, quem scripsisti* (Exod. 32. 34). Quod autem amor et truxem mansuetum, et libidinosam castum efficiat, non hic ultra exemplis nobis opus; id enim omnibus palam est : etiamsi fera quavis immanior quis fuerit, ove mansueior ex amore efficitur. Nam quid Satlle. immanius et furiosius erat? Sed quando filia ejus inimicam solvit, ne verbum quidem amarum contra illam emisit : et qui sacerdotes omnes penitus interfecerat propter Davidem, illam videns quæ ex domo illum emiserat, ne verbo quidem tenus adversus illam indignatus est, etiamsi fraus illa adversum se adornata fuisset : potentior enim amoris freno detinebatur. Ut autem mansuetos, ita et temperantes solet caritas facere : si quis enim uxorem suam amat, ut amare oportet, quantumvis natura sit libidinosus, numquam illam videbit, suæ amore ductus : nam ait, *Fortis est ut mors dilectio* (Cant. 8. 6). Itaque non aliunde quis libidinosus est, quam quod non amet. Quoniam igitur omnis virtutis opifex est caritas, cum accusatione omni illam in animis nostris inseramus, ut nobis multa conferat bona, et uberem ejus fructum perpetuo decerpamus, semper virentem, qui numquam marcescat. Sic enim æterna consequemur bona : quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

CAP. 13. v. 8. *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive lingue cessabunt, sive scientia destruetur.*

1. Cum caritatis excellentiam ostendisset, ex eo quod et charismata et ea quæ in vita præclare geruntur ea indigeant; ex eo quod ejus omnes virtutes enumeraverit, et perfectæ philosophiæ fundamentum esse probavit; ex alio rursus tertioque capite ejus ostendit dignitatem. Et hoc facit, tum ut illis qui imminuti esse videbantur persuadeat licere ipsis signorum etiam caput seu facultatem habere, nihilque minus obtinere quam ii qui charismata habent, si illam habeant, imo multo majus; tum etiam ut eos qui majora charismata haberent indeque extollerentur, hinc deprimat, et ostendat eos nihil habere, nisi hanc obtineant. Ita enim sese et mutuo dilecturi erant, invidia et arrogantia sic de medio sublatis, et rursus sese mutuo diligentes, hæc vitia procul amandabant : nam *Caritas non æmularur, non inflatur*. Itaque muro illos undique firmissimo cinxit, et multiplici concordia, quæ morbos omnes tolleret et hinc rursus fortior evaderet. Ideoque innumerabiles agitavi rationes, quæ possent ipsorum dolorem consolari. Nam idem dat Spiritus, inquit, et ad utilitatem dat, et ut vult dividit, et gratis dans, non debens, dividit. Etiamsi vero parum acceperis, similiter ex corpore es, et multo sic etiam frueris honore :

ac qui majus habet, te qui minus habes indiget : et maximum charisma, excellentiorque via est caritas.

Caritas omnia tollit mala. — Hæc porro dicebat, duplici vinculo stringens illos invicem; et quod putarent se non minus habere illa præsentem, et quod ad illam accurrentes illamque obtinentes, nihil ultra humanum paterentur, tum quia radicem charismatum haberent, tum quia non ultra possent, etiam si nihil haberent, contendere. Nam qui semel a caritate captus est, a contentione liber est. Quam obrem ostendens, quanta inde bona decerpantur, fructus ejus descripsit, per illius encomia morbos illorum reprimens. Etenim quæ dicta sunt singula, pharmacum erant quod sufficeret ad illorum curanda vulnera. Ideoque dicebat, *Patiens est*, adversus eos qui inter se contendunt; *Benigna est*, adversus eos qui dissident et occulto feruntur odio; *Non æmularur*, contra eos qui invident plus habentibus; *Non agit perperam*, adversus eos qui disjuncti sunt; *Non inflatur*, contra eos qui in alios extolluntur; *Non indecore agit*, contra eos qui nolunt se attemperare; *Non quærit quæ sua sunt*, adversus eos qui ceteros despicunt; *Non irritatur, non cogitat malum*, adversus eos qui contumeliam inferunt; *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati*, rursus adversus invidios; *Omnia suffert*, adversus eos qui insidias parant; *Omnia sperat*, adversus eos qui desperant; *Omnia*

sustinet, numquam excidit, contra eos qui facile dissident. Quia igitur illam undique magnam exhibuit cum hyperbole omni, rursus ex alio capite hoc facit, per comparisonem aliam ejus dignitatem extollens, et sic dicens: *Sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt*. Si enim hæc utraque propter fidem inducta sunt, hæc ubique terrarum dispersa, jam superfluous illorum usus fuerit. Sed mutua illa dilectio non cessabit, imo magis crescet, et hic et in futuro, tuncque magis quam nunc. Ille enim multa sunt quæ caritatem emolliant et minuunt, pecuniæ, negotia, morbi corporum, ægrotudines animæ; illic vero nihil horum aderit. Sed quod prophetiæ et linguæ cessent, mirum non est; quod autem scientia destruat, hoc certe quæstionem movet: nam et hoc adjecit dicens, *Sive scientia destruetur*. Quid ergo? in ignorantia tunc victuri sumus? Absit: nam tunc maxime augenda scientia est; ideoque dicebat: *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12). Propterea, ne perinde atque prophetiam et linguas hanc cessaturam esse putares, cum dixisset, *Sive scientia destruetur*, non tacuit, sed modum destructionis subjunxit, cito addens illud: 9. *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*. 10. *Cum autem venerit quod perfectum est, tunc evacuabitur quod ex parte est*. Non ergo scientia destruitur, sed illa ex parte tantum scientia: non enim solum tot tantaque sciemus, sed etiam multo plura. Ut autem illud exemplo palam faciam: nunc scimus Deum ubique esse, sed quomodo, nescimus: quod ex nihilo omnia fecerit scimus, modum autem ignoramus: quod ex Virgine natus sit, quomodo autem, non item. Tunc autem quid amplius et clarius de his cognoscemus. Deinde ostendit quantum intersit, et quod hic deficit non esse parvum, dicens: 11. *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus: cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli*. Per illud autem exemplum hoc ipsum rursus declarat, dicens: 12. *Videmus enim nunc per speculum*.

2. Deinde quia speculum id quod videtur utcumque monstrat, subjunxit, *In ænigmate*, ex hyperbole monstrans per modicas partes esse præsentem scientiam. *Tunc autem facie ad faciem*; non quod faciem habeat Deus, sed ut rem clarius et magis perspicue dicat. Vides omnia discentes per incrementum? *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum*. Viden' quomodo fastum eorum dupliciter deprimat? quod et per partes sit scientia, et quod non illam ex se habeant. Non enim ego illum novi, sed se ipse mihi notum fecit, inquit. Quemadmodum ergo ipse me novit prior nunc, et ipse ad me accurrit: sic ego tunc ad illum accurrain multo magis, quam nunc. Etenim qui in tenebris sedet, donec viderit solem, non ipse accurrit ad pulchritudinem radii, sed illa seipsam ostendit, quando illuxerit: cum autem ejus splendorem susceperit, tunc et ipse demum lucem persequitur. Hoc ergo sibi vult illud, *Sicut et cognitus sum*: non quia ita illum cognituri sumus; sicut ipse nos cognoscit; sed

quia sicut ille ad nos nunc accurrit, ita et nos se tunc ipsum insequemur, et multa, quæ nunc arcana sunt, sciemus, et lentissima illa fruemur consuetudine et sapientia. Si enim qui tam multa sciebat Paulus parvulus erat, cogita quanta illa sint: si hæc sunt speculum et ænigma, hic mihi consideres quanta sit facies. Ut autem tibi parvum quidpiam aperiam circa differentiam hanc, et radium quempiam obscurum hujus cognitionis in animam tuam immittam, recordare eorum quæ in lege sunt, nunc cum gratia effulsit. Etenim illa ante gratiam magna quædam et mirabilia videbantur esse; attamen audi quid dicat de illis post gratiam Paulus: *Non glorificatum fuit quod claruit in hac parte, propter supereminentem gloriam* (2. Cor. 3. 10). Ut autem quod dico clarius eradat, in unam aliquam rem, quæ tunc mystice peragelatur, sermonem transferamus, et tunc videbis quantum sit intervallum: et si vis, Pascha in medium afferamus et vetus et novum, et tunc scies excellentiam. Illud enim celebrabant etiam Judæi, hoc autem pacto celebrabant, ut in speculo et in ænigmate: arcana autem hæc mysteria ne in mentem quidem illis unquam venerant, neque sciebant quænam essent ea, quæ illa prænuntyabant; sed ovem videbant mactari, et sanguinem bruti, et portas illo unctas; quod autem Filius Dei incarnatus mactandus esset et orbem liberaturus totum, daturusque et Græcis et barbaris sanguinem hunc degustandum, cælum aperturus omnibus, et quæ illic sunt humano generi oblaturus; et carnem illam sanguine cruentatam deducturus supra cælum et cælum cæli, et omnes omnino supernos angelorum, archangelorum aliarumque virtutum exercitus, et in ipso throno regio ad dexteram Patris sessuram collocaturus, gloria ineffabili fulgentem: hæc certe neque illorum, neque aliorum hominum quispiam vel præscivit, vel in mentem vocare potuit. Sed quid dicunt ii qui omnia audent? Illud, *Nunc cognosco ex parte*, de dispensationibus dictum esse; ipsum enim perfectam de Deo cognitionem habuisse. Et quomodo se infantem vocat? quomodo per speculum videt? quomodo in ænigmate, si totam habet scientiam? cur illud quasi eximium tribuit Spiritui, et nulli alii creatæ potestati, dicens: *Quis enim novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Et Christus rursus sui solius hoc esse dicit ita loquens: *Non quod Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem* (Joan. 6. 46); visionem dicens clarissimam et perfectissimam cognitionem. Quomodo autem is qui substantiam novit, œconomias et dispensationes ignorabit? Illa enim cognitio hæc major est. Ignoramus ergo, inquit, Deum? Absit: sed quod quidem sit novimus; quid autem substantia sit, non item. Et ut scias quod non de dispensationibus dixerit illud, *Nunc cognosco ex parte*, audi sequentia: subjunxit ergo, *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum*. Non autem a dispensationibus et œkonomiis cognitus est, sed a Deo. Nemo igitur vel parvam vel simpli-

κατὰ σύγχρισιν ἐτέραν ἐπαίρων αὐτῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ λέγων οὕτως· *Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθῶσιν, οἷτε γλώσσαι παύσονται*. Εἰ γὰρ ἀμφοτέρωτα ταῦτα τῆς πίστεως ἔνεκεν εἰσενήκεται, ταύτης πανταχοῦ διασπρέσις, περιττὴ τούτων ἡ χρεια λοιπόν. Ἀλλ' οὐ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους παύσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιδώσει μερίζων, καὶ ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὸ μέλλον, καὶ τότε μέλλον ἡ νῦν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλὰ τὰ χανοῦντα τῇ ἀγάπῃ, χρήματα, πράγματα, πάθη σωμάτων, νοσήματα ψυχῆς· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων. Ἀλλὰ τὸ μὲν προφητείας καταργεῖσθαι καὶ γλώσσας, θαυμαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ γνῶσιν καταργεῖσθαι, τοῦτο ἐστὶ τὴν ἀπορίαν ποιοῦν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν εἰπών, *Εἴτε γινώσις καταργηθήσεται*. Τί οὖν; ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλον ἐστὶν τότε; Ἀπαγε· καὶ γὰρ τότε μάλιστα [314] ἐπιταθῆναι εἰκὸς τὴν γνῶσιν. Διὸ καὶ εἶπε, *Τότε ἐπιγινώσσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ ὁμοίως τῇ προφητείᾳ καὶ ταῖς γλώσσαις καὶ ταύτην καταργεῖσθαι νομίσῃ. Εἰπὼν, *οἷτε γινώσις καταργηθήσεται*, οὐκ ἐσίγησεν, ἀλλ' ἐπήγαγε καὶ τὸν τρόπον τῆς καταργήσεως, ταχέως προσθεὶς τὸ, *Ἐκ μέρους γινώσκουμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλος, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Οὐκ ἄρα ἡ γνῶσις καταργεῖται, ἀλλὰ τὸ μερικὴ εἶναι γνῶσις· οὐκέτι γὰρ τοσαῦτα εἰσόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ πλείονα. Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ ποιήσω φανερόν, νῦν ἴσμεν ὅτι πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ πῶς, οὐκ ἴσμεν. Ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν, ἴσμεν· τὸν δὲ τρόπον ἀγνοοῦμεν· ὅτι ἐκ Παρθένου ἐτέχθη, πῶς δὲ, οὐκέτι. Τότε δὲ εἰσόμεθα τι πλεον καὶ σαφέστερον περὶ τούτων. Ἔστα δείχνουσι καὶ τὸ μέσον ὅσον, καὶ ὅτι οὐ μικρόν τὸ λειπούμενον, λέγων· *Ὅτε ἡμῖν νῆπιος, ὡς νῆπιος ἐλάλουν, ὡς νῆπιος ἐφρόνουν, ὡς νῆπιος ἐλογίζομην*· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, τὰ τοῦ νῆπιου κατήργηκα. Καὶ δι' ἐτέρου δὲ παραδείγματος τὸ αὐτὸ πάλιν δηλοῖ λέγων· *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσώπτρου*.

β'. Εἴτα ἐπειδὴ τὸ ἐσώπτρον παρῆλθῃ τὸ ὀρώμενον ὁπωσδήποτε, ἐπήγαγεν, *Ἐν αἰνίγματι*, μεθ' ὑπερβολῆς δεικνύς μερικωτάτην τὴν παρούσαν γνῶσιν. Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· οὐχ ὡς πρόσωπον ἔχοντος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἵνα εἴπῃ σαφέστερον καὶ τρανότερον. Ὅρθῃ κατ' ἐπίδοσιν πάντα μαθάνοντας; Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγινώσσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Εἶδες πῶς διπλῇ τῇ φύσει αὐτῶν κατέσπασεν; ὅτι καὶ μερικὴ ἡ γνῶσις, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν ἔγνων, ἀλλ' αὐτὸς με ἐγνώρισε, φησίν. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς με ἔγνων πρότερος νῦν, καὶ αὐτὸς μοι ἐπέδραμεν, οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε πολλῷ μερίζων, ἡ νῦν. Καὶ γὰρ ὁ ἐν σκότῳ καθήμενος, ἕως μὲν ἂν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτίνος, ἀλλ' ἐκεῖνη δεικνυσὶν αὐτὴν, ἐπειδὴν λάμψῃ· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξῃται τὴν αὐγὴν, τότε καὶ αὐτὸς λοιπὸν διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, *Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*· οὐχ ὅτι οὕτως αὐτὸν εἰσόμεθα, καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἀνθεξόμεθα αὐτοῦ τότε, καὶ πολλὰ τῶν νῦν ἀπορρήτων εἰσόμεθα, καὶ τῆς μακαριωτάτης ἐκείνης ἀπολαύσομεν ὁμιλίας καὶ σοφίας. Εἰ γὰρ ὁ τοσαῦτα εἰδὼς Παῦλος νῆπιος, ἐνόησεν ἡλίκαι ἐκεῖνα· εἰ ταῦτα ἐσώπτρον καὶ αἶνγμα, λογίζου μοι πάλιν ἐντεῦθεν τὸ πρόσωπον

ἡλίκον ἐστίν. Ἴνα δὲ σοι μικρόν τι παρανοήσω τῆς διαφορᾶς ταύτης, καὶ ἀκτὶνὰ τινα ἀμυδρὰν τοῦ νοήματος ἐναφῶ σου τῇ ψυχῇ τούτου, ἀναμνησθεὶ μοι τῶν ἐν τῷ νόμῳ νῦν, ἡλίκαι ἡ χάρις ἐλαμψε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα πρὸ τῆς χάριτος μεγάλα τινὰ καὶ θαυμαστά ἐφαίνετο· ἀλλ' ὁμῶς ἀκουσον [312] τί φησι περὶ αὐτῶν μετὰ τὴν χάριν ὁ Παῦλος, ὅτι *οὐ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἔσκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης*. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ἡ λέγω γένηται, ἐφ' ἐνός τινος τῶν τότε τελουμένων τὸν λόγον μεταχειρίσωμεν, καὶ τότε ὅφει τὸ μέσον ὅσον· καὶ, εἰ βούλει, τὸ Πάσχα εἰς μέσον ἀγαγόμεν ἐκείνο καὶ τοῦτο, καὶ τότε εἴπῃ τὴν ὑπεροχὴν. Ἐπετέλουν μὲν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι, ἐπετέλουν δὲ οὕτως, ὡς ἐν ἐσώπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι· τὰ δὲ ἀπορήματα ταῦτα μυστήρια οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε ἔλαβον, οὐδὲ ᾔδесαν· τίνα ἦν, ἃ ἐκεῖνα προανεφώνει· ἀλλὰ πρόβατον ἐώρων σφαττόμενον, καὶ αἷμα ἀλόγου, καὶ θυρὰς χροιάμενας τούτῳ· ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σάρκωθεὶς σφαγῆσεται, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐλευθερώσει πᾶσαν, καὶ δώσει καὶ Ἑλλήσι καὶ βαρβάρους τοῦ αἵματος ἀπογεύσασθαι τούτου, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνοίξει πᾶσι, καὶ τὰ ἐκεῖ προσθήσει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, καὶ τὴν αἵμα· χύσαν σάρκα λαβὼν ὑπὲρ τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς ἀνω τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων στρατιάς ἀναβιδάσει, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν καθιεῖ δόξη λαμπρῶσαν ἀρρήτων· ταῦτα δὲ οὕτως ἐκείνων τις, οὐτε τῶν ἄλλων οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὕτε προτέρων οὐτε εἰς νοῦν ἡδυνήθη βαλέσθαι πνέει. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ πάντα τολμηροί; Τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, περὶ οἰκονομιῶν εἰρῆσθαι· τὴν γὰρ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀπηρτισμένην αὐτὸν εἶναι. Καὶ πῶς νῆπιον αὐτὸν καλεῖ; πῶς δι' ἐσώπτρου βλέπει; πῶς ἐν αἰνίγματι, εἰ τὸ πᾶν ἔχει τῆς γνώσεως; τί δὲ ὥσπερ ἐξαίρετον ἀνατίθαι αὐτὸ τῷ Πνεύματι, καὶ οὐδεμιᾷ ἄλλῃ δυνάμει τῆς κτίσεως, λέγων· *Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ*. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν αὐτοῦ μόνου τοῦτο εἶναι φησιν, οὕτως λέγων· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὁὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα*· ὅρασιν τὴν γνῶσιν λέγων τὴν σαφεστάτην καὶ ἀπηρτισμένην. Πῶς δὲ ὅτι τὴν οὐσίαν εἰδὼς, τὰς οἰκονομίας ἀγνοήσει; ἐκεῖνη γὰρ μεῖζων ταύτης ἡ γνῶσις. Ἀγνοοῦμεν οὖν, φησὶ, τὸν Θεόν; Ἀπαγε· ἀλλ' ὅτι μὲν ἐστίν, ἴσμεν· τί ποτε δὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Καὶ ἵνα γνῶς ὅτι οὐ περὶ τῶν οἰκονομιῶν εἰρήκε τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· ἐπήγαγεν οὖν· *Τότε δὲ ἐπιγινώσσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Οὐ δὴπου δὲ ὑπὸ τῶν οἰκονομιῶν ἐπεγνώσθη, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μηδὲς τοίνυν μικρὰν, μηδὲ ἀπλὴν νομίζετω εἶναι ταύτην τὴν παρανομίαν, ἀλλὰ καὶ διπλὴν καὶ τριπλὴν καὶ πολλαπλασίονα. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἀτοπον, ὅτι ταῦτα ἀλαζονεύονται εἰδέναι, ἀ τοῦ Πνεύματος ἐστὶ μόνου, καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ Παύλου οὐδὲ τὸ μερικὸν τοῦτο τῆς γνώσεως, ἀνευ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως δυνθάνοντος μαθεῖν, αὐτοὶ τὸ πᾶν ἐκ τῶν οἰκείων [513] λογισμῶν κατεπιληφέναι φασίν. Οὐδὲ γὰρ ἔχου-

* Deceat ᾔδεναν.

σιν οὐδαμῶς τὴν Γραφὴν περὶ τούτων ἡμῖν διειλεγμένην δεῖξαι. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μανίαν αὐτῶν ἀφέντες, τῶν ἐξῆς ἐγκώματα περὶ τῆς ἀγάπης λόγων. Οὐδὲ γὰρ τούτοις ἠρξέσθῃ, ἀλλ' ἐπάγει πάλιν λέγων· *Nun!* δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· *μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.*

γ'. Ἡ μὲν γὰρ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν πιστευθέντων καὶ τῶν ἐπισθενόντων παραγενομένων ἀγαθῶν, παύεται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐλπὶς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς·* ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; καὶ πάλιν, *Ἔστι δὲ πίστις ἐλπικώμενον ὁπότεσσιν, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.* Ὅστε αὐταὶ μὲν παύονται φανέντων ἐκείνων· ἡ δὲ ἀγάπη τότε μάλιστα αἰρεται, καὶ γίνεται σφοδρότερα. Ἐτερον πάλιν ἐγκώμιον τῆς ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖται τοῖς ἐμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο φιλονεικεῖ πάλιν εὐρεῖν. Σκόπε· δι' ἔπιναν αὐτὴν χάρισμα εἶναι μέγα καὶ ὁδὸν τούτων καθ' ὑπερβολήν· εἴπε χωρὶς αὐτῆς μηδὲν μέγα ὠφελεῖν τὰ χαρίσματα, ὑπέγραψεν αὐτῆς διὰ πολλῶν τὴν εἰκόνα· βούλεται πάλιν καὶ ἐτέρως αὐτὴν ἐπάραι, καὶ δεῖξαι μεγάλην ὥσαν ἐκ τοῦ διαμένειν· διὸ καὶ ἔλεγε, *Nun!* δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· *μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Πῶς οὖν μεῖζων ἡ ἀγάπη; Τῷ ἐκείνα διαβαίνειν. Εἰ τοίνυν τοσαύτη ἡ ἰσχὺς τῆς ἀγάπης, εἰκότως ἐπάγει λέγων, *Διώκετε τὴν ἀγάπην.* Καὶ γὰρ διώξω; χρεῖα καὶ δρόμου τινὸς σφοδρῶς ἐπ' αὐτὴν· οὕτως ἡμῶν ἀπέπτυη, καὶ τοσαῦτα τὰ ὑποκαλεῖσθοντα τὸν ἐκείσε δρόμον. Διὸ καὶ πολλὴς ἡμῖν δεῖ· τῆς σφοδρότητος, ὥστε αὐτὴν καταλαβεῖν. Ὑπερ ἐνδεϊκνύμενος ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ, *Διώκετε αὐτήν, διεγειρών ἡμᾶς καὶ ἀνάπτων πρὸς τὴν ἐκείνης ἀντίληψιν.* Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐξαρχῆς μυρία ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἡμῖν ἐμφυτεύσαι ἐμψυχήσαντο· καὶ γὰρ μίαν ἄπασιν ἔδωκε κεφαλὴν, τὸν Ἀδάμ. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐκ γῆς γινόμεθα πάντες; διὰ τί μὴ τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος; Ἵνα καὶ οἱ τόκοι καὶ αἱ παιδοτροφίαι, καὶ τὸ ἐξ ἀλλήλων φύεσθαι, συνδήσωσι πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν γυναῖκα ἐποίησεν ἀπὸ γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκει δυσωπῆσαι πρὸς ὁμοίαν ἡμᾶς ὁμοίως, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν αὐτὸν ἔχοιμεν πρόγονον, καὶ τοῦτο κατεσκεύασεν. Εἰ γὰρ νῦν τόποις διεστηκότες μόνοις, ἀλλοτρίους εἶναι νομίζομεν αὐτοῦς ἀλλήλων· εἰ δύο τὸ γένος ἡμῶν ἔσχεν ἀρχάς, πολλῶν μᾶλλον ἂν τοῦτο ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, ὡς περ ἀπὸ τινος μιάς κεφαλῆς, τὸ πᾶν ἔδωκε σῶμα τοῦ πᾶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐξαρχῆς δύο τινὲς ἔδοκουν εἶναι, ὅρα πῶς αὐτοὺς συγκολίξῃ πάλιν καὶ εἰς ἓν συνάγει διὰ τοῦ γάμου· Ἀρτί τούτου γὰρ καταλείψει, φησὶν, ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα [314] αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γυνή, ἀλλ' Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ μεῖζων ἡ ἐπιθυμία ἐν ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ καὶ μεῖζονα αὐτὴν διὰ τοῦτο ἐποίησεν. Ἵνα τὸ ὑπερέχον κατακάμψῃ τῇ τυραννίδι· τοῦτο τοῦ ἔρωτος, καὶ ὑποτάξῃ τῷ ἀσθενέστερῳ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γάμον ἔδει εἰσαχθῆναι, τὸν ἐξ οὗ γέγονε, τοῦτον ἄνδρα ἐποίησε τῇ γυναίκι. Πάντα γὰρ ἀγάπης τῷ Θεῷ δεύτερα. Εἰ γὰρ οὕτω γενομένων ὁ πρῶτος· εὐθέως οὕτως ἐμάνη, καὶ τοσαύτην μάχην ὁ διάβολος καὶ βασκανίαν ἐνέσπειρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο, εἰ μὴ ἀπὸ μιάς βί-
ζης ἐκλάττεται; Εἴτα ἵνα τὸ μὲν ὑποτάττεται, τὸ δὲ ἀρχὴ τὴν γὰρ ὁμοῖον οἶδε πολλάκις μάχην εἰς-

ἀγειν· οὐκ ἀφῆκε δημοκρατίαν εἶναι, ἀλλὰ βασιλείαν, καὶ καθάπαρ ἐν στρατοπέδῳ, ταύτην ἂν τις ἴδῃ τὴν διάταξιν καθ' ἐκάστην οἰκίαν. Ἔστι γοῦν ἐν τάξει μὲν βασιλέως ὁ ἄνθρωπος, ἐν τάξει δὲ ὑπάρχου ἡ γυνή καὶ στρατηγοῦ· καὶ οἱ παῖδες δὲ ἀρχὴν κατελήφονταί τριτὴν· εἰτα μετὰ ταῦτα ἀρχὴ τετάρτη ἡ τῶν οἰκιστῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι κρατοῦσι τῶν ἐλαττόνων, καὶ εἰς τις πολλάκις τοὺς πᾶσιν ἐφέστηκε, τὴν τοῦ δεσπότου τάξιν διατηρῶν, πλὴν ὡς οἰκέτης. Καὶ μετὰ ταύτης ἑτέρα πάλιν ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτοῖς· ἡ τῶν γυναικῶν, ἡ τῶν παίδων, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παῖσι πάλιν ἑτέρα κατὰ τὴν ηλικίαν καὶ κατὰ τὴν φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις ὁμοίως τὸ θῆλυ κρατεῖ. Καὶ πανταχοῦ δι' ὀλίγων καὶ πυκνὰς ἐποίησε τὰς ἀρχάς ὁ Θεός, ἵνα πάντα ἐν ὁμοιοῖς μένῃ καὶ εὐταξίᾳ πολλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν εἰς πλῆθος ἐξενηχθῆναι τὸ γένος, δύο μόνων ὄντων τῶν πρώτων, τῷ μὲν ἀρχεῖν, τῇ δὲ ἀρχεσθαι ἐκέλευσε. Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐλάττωνας καταφρονῇ πάλιν καὶ ἀποσχίζῃται, ὅρα πῶς αὐτὴν ἐτίμησέ τε καὶ ἥνωσε καὶ πρὸς τῆς δημιουργίας. *Ποιήσωμεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, βοηθόν·* δεῖκνύς ὅτι εἰς χρεῖαν αὐτοῦ γέγονε, καὶ ταύτῃ συνάγων αὐτὸν πρὸς τὴν δι' αὐτὸν γεγεννημένην. Καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα οἰκειότερον διακέλευε τὰ δι' ἡμᾶς· πραχθέντα. Ἵνα δὲ μὴ ἐπαίρηται πάλιν ἐκεῖνη, ὡς εἰς βοήθειαν αὐτῷ δοθείσα, καὶ τὸν δεσμὸν ἀπορρήξῃ τοῦτον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτὴν ποιεῖ, δεῖκνύς ὅτι μέρος τοῦ παντός ἐστὶν αὐτῇ τοῦ σώματος. Ἵνα δὲ μὴδὲ ὁ ἄνθρωπος ἐνταῦθεν ἐπαίρηται, οὐκέτι ἀφήσιν εἶναι μόνου, ὁ μόνου τὸ πρότερον· ἐγένετο, ἀλλὰ τούναντίον ἐποίησε τοῦτω, τὴν παιδοποιίαν εἰσαγαγὼν, ἃν τοῦτω προτιμήσας μὲν τὸν ἄνδρα, οὐ μὴν τὸ πᾶν ἀφελὲς εἶναι αὐτοῦ.

δ'. Εἶδες πόσους συνδέσμους· ἀγάπης ὁ Θεός· εἰργάστω; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως κατέβηκε τῇ ὁμοιοῖα τὰ ἐνέχυρα. Καὶ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰς τοῦτο ἀγει· πᾶν γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ· καὶ τὸ ἐξ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα εἶναι, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων πάλιν τοὺς παῖδας. Ὅθεν καὶ πολλοὶ φύοντα· διαθέσεως τρόποι. Τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα, τὴν δὲ ὡς τιτηνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον, καὶ ἐξ ἐγγόνων πάλιν, τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατρίδην· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς [315] ἀδελφεοῦν· καὶ τὴν μὲν ὡς ἀδελφὴν, τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδὴν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα; Ἐπινώσκει δὲ καὶ ἑτέραν διαθέσεως ὑπόθεσιν· ἀπαγορεύσας γὰρ τοὺς τῶν συγγενῶν γάμους, ἐπ' ἀλλοτρίους ἡμᾶς ἐξήγαγε, κάκεινους πάλιν πρὸς ἡμᾶς εἰλκυσε. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης συγγενείας οὐκ ἦν ἐκείνους ἡμῖν συν-
αφθῆναι, ἀπὸ τοῦ γάμου πάλιν συνήψεν, ὁλοκλήρως οἰκίας διὰ τῆς μιάς ὡμύτης συνάγων, καὶ γένῃ γένεσιν ὅλα ἀναμιγνύς. Μὴ γάμοι γὰρ, φησὶ, τὴν ἀδελφὴν τὴν σὴν, μηδὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, μηδὲ ἀλλήν κόρην τὴν τοιαύτην συγγένειαν πρὸς σὲ κεκτημένην, ἢ διακυλύει τὸν γάμον, ὀνόματι θεῶς τῶν τοιοῦτων συγγενῶν τὰ εἶδη. Ἀρκεῖ σοι πρὸς τὴν ἐκείνων διάθεσιν τὸ λύσαι τὰς αὐτὰς ὥδας, τὸ ἐτέρως σοι προσήκειν τὰς ἄλλας. Τί στενωχερεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀνελίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧς δύνασαι καὶ ἑτέραν πορίσασθαι φιλίας ἀφορμὴν, ἐξῶθεν γυναῖκα ἀγαγὼν,

• *Deerant verba*, καὶ ἐν αὐτοῖς.... παῖδων

cem hanc iniquitatem esse putet, sed et duplicem et triplicem et multiplicem. Non enim hoc solum absurdum est, quod es se vane gloriantur scire, quæ Spiritus solius sunt et unigeniti Filii Dei; sed etiam quod, cum Paulus ne partem quidem illam cognitionis sine superna revelatione accipere potuerit, ipsi totum ex propriis ratiociniis se accepisse dicant. Neque enim usquam possunt Scripturam, quæ de his disseruerit, nobis ostendere. Sed missa illorum insania, sequentia quæ de caritate dicuntur persequamur. Neque enim his contentus fuit, sed rursus hæc subiungit: 13. *Nunc autem manet fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.*

3. *Caritatis encomia.* — Nam fides et spes, cum advenerint bona quæ credita et sperata fuerunt, cessant. Et hoc significans Paulus dicebat: *Spes enim quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid etiam speret (Rom. 8. 24)?* et rursum: *Est autem fides eorum quæ sperantur substantia, rerum quæ non videntur argumentum (Hebr. 11. 1).* Quamobrem hæc quidem cessabunt cum illa apparuerint: caritas autem tunc maxime extollitur, et fit vehementior. Aliud rursus encomium caritatis: neque enim contentus est prioribus, sed et alia rursus invenire contendit. Animum autem adhibe: dixit eam charisma esse magnum et viam ad hæc supereminentem; dixit sine illa non multum juvare charismata, ejus imaginem pleribus descripsit: vult rursus illam alio modo extollere, et ostendere quod magna sit ex eo quod maneat. Ideoque dixit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Quomodo ergo major est caritas? Quod illa transeant. Si ergo tanta est virtus caritatis, jure subiungit dicens: *Seclāmini caritatem.* Etenim insequi oportet ac vehementer ad illam currere; ita a nobis avolat, et tanta sunt quæ susceptum illo cursum supplantant. Quapropter opus est nos magna uti vehementia, ut illam comprehendamus: quod ostendens beatus Paulus non dixit, *Sequimini caritatem*, sed, *Persequimini caritatem*, excitans nos accendensque ad illam apprehendendam. Etenim Deus a principio innumera ad illam in nobis inserendam machinatus est: nam omnibus unum dedit caput, Adamum. Cur enim non ex terra nascimur omnes? cur non perfecti, sive adulti sicut ille? Ut et partus et filiorum educationes, et quod ex aliis nasceremur, nos mutuo colligaret. Ideo neque mulierem ex terra fecit. Quia enim non satis erat ad verecundiam in nobis inserendam, quæ ad concordiam nos adduceret, quod ex eadem substantia essemus, nisi eundem haberemus progenitorem: hoc quoque effecit. Si enim nunc solis disjuncti locis, alienos nos existimamus; si genus nostrum duo principia habuisset, multo magis hoc eveniret. Ideo, quasi ab uno capite, totum generis humani corpus colligavit. Et quia in principio duo quidam videbantur esse, vide quomodo illos conglutinet et in unum rogat per connubium: *Propter hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una*

(Gen. 2. 24). Non dixit, *Mulier, sed, Homo*, quia major est in illo concupiscentia. Nam ideo majorem illam fecit, ut quod excellentius erat flecteret per hujus amoris tyrannidem, et imbecilliori subiceret. Quia vero matrimonium etiam inducendum erat, cum ex quo orta erat fecit mulieri maritum: Deus enim omnia caritati postponit. Si enim cum res ita factæ sint, primus statim sic insanivit tantamque pugnam et invidiam inseruit diabolus; quid non fecisset, si non ex una radice orti germinassent? Deinde ut aliud quidem subiceretur, aliud imperaret; nam paritas honoris solet sæpe pugnas inducere; non sivit popolare imperium esse, sed regnum, et sicut in exercitu, eandem videris in singulis domibus ordinem. Est ergo maritus in ordine regis, mulier vero in ordine præfecti aut ducis exercitus; tertium filii imperium sortiuntur; deinde quartum domestici occupant: nam hi quoque imperant minoribus, et unus sæpe omnibus præfectus fuit, domini ordinem servans, cæterum ut domesticus. Et post hoc aliud rursus imperium (a) [et in ipsis, imperium mulierum, imperium filiorum], et in ipsis filiis rursus aliud secundum ætatem et secundum sexum: non enim in liberis similiter dominatum obtinet femina. Et ubique fere Deus frequentia fecit imperia, ut omnia in concordia manerent et in recto ordine. Idcirco, atque quam genus humanum multiplicaretur, cum primi duo tantum essent, jussit huic imperare, illam parere. Et ne rursus illam ut minorem despiceret, et illa absunderetur, vide quomodo illam honoraverit et conjunxerit, etiam ante creationem. Nam ait: *Facturus illi adiutorem (Gen. 2. 18)*; ostendens illam in usum factam fuisse, et hac ratione concilians illum cum ea, quæ propter ipsum facta fuit: nam majori affectu ferimur erga ea quæ propter nos facta sunt. Ut ne autem illa rursus efferretur, utpote in auxilium ipsi data, et hoc rumpere vinculum, ex latere illam fecit, ostendens illam partem esse totius corporis. Ut autem neque vir inde extolleretur, non amplius sinit esse solius, quod solius primus fuit; sed contrarium fecit, liberorum procreationem inducens; et hac in re quidem virum præferens, neque tamen totum ipsi relinquens.

4. Vidistin' quot amoris vincula Deus fecerit? Sed hæc quidem ex natura concordie pignora posuit. Nam quod ex eadem substantia sit, ad hoc ducit: omne quippe animal quod simile ipsi est amat; et quod mulier sit ex virgine, et quod ex utroque rursus sint filii. Unde etiam nascuntur multi affectus modi. Illum namque ut patrem amamus, illum ut avum; et illam ut matrem, istam ut nutricem; alium ut filium, ut nepotem, ut pronepotem; aliam ut filiam et ut sororis filiam: et hunc quidem ut fratrem, alium vero ut patrualem; aliam ut sororem, aliam ut consobrinam. Et quid opus est recensere omnia cognitionis nomina? Excogitavit etiam aliam affectus occasionem: prohibitis enim cognatorum connubiis, ad

(a) Uncinis clausa e Commelin. supplevimus.

alienos eduxit nos, illosque rursum ad nos attraxit. Quia enim a naturali illa cognatione non licebat illos nobis conjungi, a connubio rursus conjunxit, integras domos per unam sponsam conjungens, et genera integra generibus commiscens. *Ne ducas*, inquit, *uxorem sororem tuam, neque sororem patriæ, neque aliam puellam quæ talem tecum cognationem habeat* (*Levit. 18. 8 10*), quæ matrimonium impediatur, nomina ponens hujusmodi cognationum. Tibi sufficit ad illorum affectum trahendum, quod eodem partu sis editus, et quod ad te aliter aliæ spectent affinitates. Cur in angustum redigis latitudinem caritatis? cur in illam frustra suscipis amicitiae causam, per quam potes aliam consequi amicitiae occasionem, externa inducta uxore, et per illam inducens cognatorum seriem, matrem, patrem, fratres et illorum affines? Viden' quot modis nos colligaverit? Attamen neque his contentus fuit, sed etiam effecit ut alii aliis indigeremus, ut etiam sic nos conjungeret, quia amicitias usus facit. Ideo non ubique omnia gigni permisit, ut hinc etiam nos cogeret cum aliis commisceri. Cum porro illud effecisset ut alter altero egeremus, facilem reddidit commixtionem: nisi enim hoc esset, altera hinc molestia et difficultas emergeret. Si enim medico egentem aut fabro aut alio artifice oportet peregre proficisci, totum periret. Ideo et urbes paravit, et omnes simul conjunxit. Ut autem eos qui procul sunt facile adire possemus, mare in medio extendit, et ventorum dedit celeritatem, sic faciles reddens peregrinationes. Initio etiam omnes in uno coegit loco; neque prius dispersit, donec ii qui primum donum acceperant, concordia ad malum usi sunt; sed undique nos collegit, et a natura et a cognatione et a lingua et a loco. Ac sicut volebat nos excidere ex paradiso; si enim voluisset, non illic eum quem fecerat hominem in principio posuisset, sed qui non obediit, in causa fuit: sic nos volebat diversæ linguæ esse; nam ab initio hoc fecisset; nunc autem in tota terra labium erat unum et vox una omnibus. Propterea nec quando terram oportuit deleri, nos ex alia fecit materia, neque justum transtulit; sed illo in mediis fluctibus dimisso, quasi quadam orbis scintilla, genus nostrum rursus accendit ex beato illo Noe. Et ab initio quidem unum fecit imperium virum præficiens mulieri: quia vero genus nostrum in multam decidit ordinis eversionem, alia quoque imperia constituit, nempe dominorum et magistratuum; et hoc propter caritatem. Quia enim malitia genus nostrum solvit et perimit, ceu quosdam medicos in mediis urbibus constituit qui judicia ferrent, ut deinceps malitiam ceu quamdam caritatis pestem eliminantes, in unum nos cogerent. Ut autem non solum in urbibus, sed etiam in singulis domibus multa concordia esset; cum virum imperio et præcellentia honorasset, mulierem autem concupiscentia armasset, et procreationis liberorum donum in medio eorum deposuisset, alia cum his quæ caritatem conciliarent apparavit. Neque enim omnia permisit viro, neque omnia mulieri, sed et hæc unicuique divisit, mulieri domum,

viro forum consignans; et viro quidem ut aleret, terram enim colit; mulieri vero ut vestiret, tela enim et colus sunt mulieris: ipse namque dedit mulieri texendi industriam. Sed pereat avaritia, quæ non sinit hanc apparere differentiam. Nam multorum molities viros ad telas deduxit, et radios eis in manus dedit et subtegumen et stamina. Attamen sic etiam fulget divinæ dispensationis providentia. Nam muliere in aliis etiam admodum necessariis opus habemus, et minoribus in iis quæ vitam continent nostram indigemus; tantaque est necessitas, ut etiamsi quis omnium sit hominum ditissimus, neque sic hac conjunctione liberetur, ita ut etiam inferiore opus habeat. Neque enim pauperes solum opus habent divitibus, sed etiam divites pauperibus, et hi magis illis, quam illi istis.

5. Et ut hoc clarius videas, faciamus, si placet, duas urbes; aliam divitum tantum, aliam vero pauperum; et neque in ea quæ divitum est sit quis pauper, neque in ea quæ pauperum est sit quis dives, sed utramque exacte expurgemus: et videamus quænam magis sibi sufficere poterit. Si enim inveniamus eam quæ possit, esse pauperum urbem, palam erit, quod divites magis illis indigeant. Itaque in illa divitum urbe nullus erit artifex, non architectus, non faber, non sutor calcearius, non pistior, non agricola, non faber ærarius, non funium contextor, non aliud quidquam hujusmodi. Quis enim divitum umquam hæc tractare voluerit, quando ii etiam, qui hæc tractant, cum opulenti fuerint, non ultra sustinent horum operum miseriam? Quomodo igitur nobis urbs istæc consistet? Numerata, inquires, pecunia divites hæc a pauperibus ement. Ergo non sibi ipsis sufficient, si illis indigeant. Quomodo autem domos ædificabunt? an hoc etiam ement? sed id natura non habet. Ergo necesse est huc artifices evocare, et legem corrumpere, quam initio posuimus cum urbem incolis instrueremus: meministis enim quod dixerimus, neminem esse intus pauperem. Sed ecce necessitas etiam nobis nolentibus ipsos advocavit et introduxit. Unde palam est non posse sine pauperibus urbem subsistere. Si enim maneat civitas nullum ex iis excipiens, non ultra civitas erit, sed peribit. Non igitur sibi sufficiat, nisi velut servatores quosdam pauperes in se congregarit. Videamus rursus pauperum urbem, num illa similiter in egestate degat, divitiis privata. Et primo expurgemus oratione divitias, illasque aperte ostendamus. Quidnam sunt divitiæ? Aurum, argentum, lapides pretiosi, vestes sericæ et purpureæ et aureæ. Quia igitur apparet quænam sint divitiæ, expellamus illas ex pauperum urbe, si velimus pauperum civitatem exacte constituere; ne vel per somnium illic aurum appareat, neque talia vestimenta; si vis autem, neque argentum, neque vasa argentea. Quid ergo? dic mihi, ideone in egestate erit hæc urbs? Minime. Si enim ædificare oporteat, non auro nec argento nec margaritis est opus, sed arte, manibus; manibus autem non utcumque, sed callosis digitisque induratis, robore utcumque, lignis, lapidibus:

καὶ δι' ἐκείνης συγγενῶν ὀρμαθῶν, καὶ μητέρα, καὶ πατέρα, καὶ ἀδελφοὺς, καὶ τοὺς τούτων ἐπιτηδεύουσιν; ἴδεις πόσους τρόπους ἡμᾶς συνέδησεν; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ ἤρκεσαν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων χρῆζειν παρεσκεύασεν*, ἵνα καὶ οὕτως ἡμᾶς συναγάγῃ, ἐπειδὴ μάλιστα τὰς φιλίας αἱ χρεῖαι ποιοῦσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ πάντα ἀφῆκε πανταχοῦ γίνεσθαι, ἵνα κἀν- τεῦθεν ἀλλήλοις ἀναμίσγυσθαι ἀναγκάσῃ. Καταστή- σας δὲ ἡμᾶς ἐν χρεῖα ἀλλήλων, εὐκολον πάλιν τὴν ἐπιμίσχιν ἐποίησεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ᾔην, εἰς ἑτέραν ἀφίαν τὸ πρᾶγμα περιστάτο καὶ δυσχεραῖαν. Εἰ γὰρ ἱατροῦ δεόμενον ἢ τέκτονος ἢ ἑτέρου δημιουργοῦ, μακρὰν ἔδει στέλλεσθαι ἀποδημίαν, τὸ πᾶν ἀπολύει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ πόλεις κατεσκεύασε, καὶ πάντας ὁμοῦ συνήγαγεν. Ἴνα δὴ καὶ τοῖς πόρρωθεν βρδῶς ἐπιχωριάζωμεν, θάλατταν εἰς μέσον ἤπλωσε, καὶ ἀνέμων ταχύτητα ἔδωκε, βρδῶς ἐντεῦθεν τὰς ἀποδημίας ποιῶν. Παρὰ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν ἐνὶ πάντας συνήγαγε χωρίῳ, καὶ οὐ πρότερον διέσπει- ρεν, ἕως εἰς κακὸν ἐκρήσαντο τῇ ὁμονοίᾳ οἱ πρῶτοι λαβόντες τὸ ἔωρον· ἀλλὰ πάντοθεν ἡμᾶς συνήγαγε, καὶ ἀπὸ φύσεως καὶ ἀπὸ συγγενείας καὶ ἀπὸ γλώτ- της καὶ ἀπὸ τέπου. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἐβούλετο ἐκπε- σεῖν ἡμᾶς τοῦ παραδείσου (εἰ γὰρ ἐβούλετο, οὐδ' ἂν ἐκεῖ κατέθετο ὅν ἐποίησεν ἄνθρωπον τὴν ἀρχὴν), ἀλλ' ὁ παρακούσας αἰτίας· οὕτως οὐδὲ ἀλλογλώσσους εἶναι ἠθέλησεν· ἐπεὶ κἀν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ἐποίησε· νῦν δὲ πᾶσα ἡ γῆ χειλὸς ἐν ᾗ, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἡνίκα τὴν γῆν ἀφανισθῆναι ἔδει, οὐδὲ τότε ἡμᾶς ἐξ ἄλλης ἐποίησεν ὕλης, οὐδὲ μετ- ἔθηκε τὸν δίκαιον, ἀλλ' ἀφελὲς αὐτὸν ἐν μέσῳ τῷ κλυ- θυνίῳ, ὥσπερ τε σπινθῆρα τῆς οἰκουμένης, ἀνῆψε πάλιν ἡμῶν τὸ γένος ἐκείθεν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Νῶε. Καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν μίαν ἐποίησεν ἀρχὴν, τὸν ἄνδρα ἐπιστήσας τῇ γυναικί· ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὴν ἐξώκει- λεν ἀταξίαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ἑτέρας κατέστησε, τὰς τῶν δεσποτῶν [316], τὰς τῶν ἀρχόντων· καὶ τοῦτο δὲ δι' ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία διαλυτικὴ καὶ ἀν- αρετικὴ τῶν ἡμῶν τοῦ γένους, ὥσπερ τινὰς ἱατροῦς ἐν μέσῳ ταῖς πόλεσιν ἐκάθισε τοὺς δικάζοντας, ἵν' ὥσ- περ τινὰ λοιμὸν τῆς ἀγάπης τὴν κακίαν ἀπελαύνον- τες, πάντας εἰς ἓν συναγάγωσιν. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστῃ οἰκίᾳ πολλὴ ἡ ὁμόνοια ᾖ, τὸν μὲν ἄνδρα τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τιμήσας, τὴν δὲ γυναῖκα τῇ ἐπιθυμίᾳ καθοπλίσας, καὶ τὸ τῆς παιδοποιίας δὲ ὧρον εἰς μέσον ἀμφοτέ- ροις καταθείς, καὶ ἕτερα μετὰ τούτων συναγωγὰ τῆς ἀγάπης κατεσκεύασεν. Οὕτε γὰρ πάντα ἐπέτρεψε τῷ ἄνδρι, οὕτε πάντα τῇ γυναικί, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διεῖλεν ἐκάστω, τῇ μὲν τὴν οἰκίαν, τῷ δὲ τὴν ἀγο- ρὰν ἐγχειρίσας, καὶ τῷ μὲν τὸ τρέφειν, γεωργεῖ γάρ· τῇ δὲ τὸ περιβάλλειν, ἰσθὺς γὰρ καὶ ἡλακότης τῆς γυ- ναικὸς· αὐτὸς γὰρ ἔδωκε τῇ γυναικί ὑφάσματος σο- φίαν. Ἄλλ' ἀπόλοιτο ἡ φιλαργυρία, οὐκ ἀφείσατο ταύτην φαίνεσθαι τὴν διάκρισιν. Ἢ γὰρ βλακεία τῶν πολλῶν καὶ τοὺς ἄνδρας εἰς τοὺς ἰστούς ἐπεισ- ἤγαγε, καὶ καρκίδας αὐτοῖς ἐνεχείρισε καὶ κρόκην καὶ στήμονας. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω διαλάμπει τῆς θείας οἰκονομίας ἡ πρόνοια. Καὶ γὰρ καὶ τῆς γυναικὸς ἐν ἄλλοις ἀναγκαιοτέροις σφόδρα δεόμεθα, καὶ τῶν ἐλαττόνων ἐν ταῖς συνήγουσι τὸν βίον ἡμῶν χρῆζομεν· καὶ τοσαύτη τῆς χρείας ἐστὶν ἡ ἀνάγκη, ὅτι κἀν πικρῶν ἀνθρώπων πλουσιώτερος ἢ τις, οὐδὲ οὕτω

ταύτης ἀπῆλλακται τῆς συναφείας, καὶ τοῦ δεῖσθαι τοῦ καταδεεστέρου. Οὐ γὰρ δὴ τῶν πλουσιῶν οἱ πει- νητες δέονται μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενή- των, καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων, ἢ ἐκεῖνοι τούτων.

ε'. Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἴδῃς, ποιήσωμεν, εἰ δο- καί, δυο πόλεις, τὴν μὲν πλουσιῶν μόνον, τὴν δὲ πε- νήτων· καὶ μήτε ἐν τῇ τῶν πλουτούντων ἔστω τις πένης, μήτε ἐν τῇ τῶν πενήτων ἔστω τις πλούσιος· ἀνὴρ, ἀλλ' ἐκκαθάριον ἀκριβῶς ἐκατέρως, καὶ ἴδωμεν πόλα μᾶλλον ἀρκέσαι ἑαυτῇ δυνήσεται. Ἐάν γὰρ εὐρωμεν τὴν τῶν πενήτων δυναμένην, εὐδηλον ὅτι οἱ πλούσιοι τούτων μᾶλλον δεήσονται. Οὐκοῦν ἐν μὲν ἐκείνῃ τῇ τῶν εὐπόρων οὐδεὶς ἔσται δημιουργός, οὐκ οἰκοδόμος, οὐ τέκτων, οὐχ ὑποδηματοῤῥάφος, οὐκ ἄρτοποιός, οὐ γεωργός, οὐ χαλκοτύπος, οὐ σχοινο- στρόφος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο τῶν πλουτούντων ταῦτα μετιέναι ποτὲ, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα μεταχειρίζοντες, ὅταν εὐπορή- σωσιν, οὐκ ἀνέχονται τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων τα- λαιπωρίας; Πῶς οὖν ἡμῖν ἡ πόλις στήσεται αὕτη; Δόντες, φησὶν, ἀργύριον οἱ πλουτοῦντες, ταῦτα ὠνή- σονται παρὰ τῶν πενήτων. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσουσιν ἑαυ- τοῖς, εἰ γε ἐκείνων δέονται. Πῶς δὲ οἰκίας οἰκοδομή- σονται; ἢ καὶ τοῦτο ὠνήσονται; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχει τοῦτο φύσις. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς τεχνίτας ἐκεῖ κα- λεῖν, καὶ διαφθεῖρειν τὸν νόμον, ὃν ἐθήκαμεν ἐξ ἀρ- χῆς τὴν πόλιν οἰκίζοντας· μέμνησθε γάρ, ὅτε ἐλέγο- μεν, μηδεὶς ἔστω πένης ἐνδον. Ἄλλ' ἴδου ἡ χρεία, καὶ μὴ βουλομένων [317] ἡμῶν, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἰσήγαγεν. Ὅθεν ὅλῳ, ὥς ἀδύνατον χωρὶς πενή- των συστήναι πόλιν. Εἰ γὰρ μέντοι ἡ πόλις μηδὲνα παραδεχομένη τούτων, οὐκέτι ἔσται πόλις, ἀλλ' ἀπο- λείπεται. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσει ἑαυτῇ, εἰ μὴ καθάπερ τινὰς σωτήρας τοὺς πένητας πρὸ ἑαυτῇ συναγάγοι. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν τῶν πενήτων πόλιν, εἰ καὶ αὕτη ὁμοίως ἐνδεῶς διακείσεται τῷ πλουτούντων ἑστερη- μένῃ. Καὶ πρότερον διακαθαρίωμεν τῷ λόγῳ τὸν πλοῦτον, καὶ δεῖξωμεν αὐτὸν σαφῶς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ πλοῦτος; Χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς, καὶ λίθοι τίμιοι, καὶ ἱμάτια σπρικὰ καὶ ἀλουργὰ καὶ διάχρυσα. Ἐπεὶ οὖν ἐφάνη τί ποτὲ ἐστὶν ὁ πλοῦτος, ἀπελάσωμεν αὐ- τὸν τῆς τῶν πενήτων πώλεως, εἰ μέλλομεν καθαρῶς πόλιν πενήτων ποιεῖν, καὶ μηδὲν ἐκεῖ φαγέσθαι χρυσίον, μηδὲ ἱμάτια τοιαῦτα· εἰ δὲ βούλει, μηδὲ ἀρ- γυρὸς, μηδὲ τὰ ἐξ ἀργύρου σκευῆ. Τί οὖν; παρὰ τοῦτο ἐνδεῶς ζήσεται τὰ τῆς πώλεως ταύτης, εἰπέ μοι; Οὐδέν. Ἄν τε γὰρ οἰκοδομεῖν δέη, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δεῖ καὶ μαργαριτῶν, ἀλλὰ τέχνης καὶ χειρῶν, χειρῶν δὲ οὐχ ἄπλως, ἀλλὰ τετυλωμένων, καὶ δακτύλων ἀπεσκληρότων, καὶ ἰσχύος πολλῆς, καὶ ὕ- λων καὶ λίθων· ἂν τε ὑφαίνειν πάλιν ἱμάτιον, οὐ χρυ- σοῦ πάλιν ἡμῖν δὲ καὶ ἀργύρου, ἀλλὰ χειρῶν πάλιν καὶ τέχνης καὶ γυναικῶν ἐργαζομένων. Τί δὲ, ἐάν γεωργεῖν δέη καὶ σκάπτειν τὴν γῆν; πλουτοῦντων ἢ πενομένων χρεία; Παντὶ που δῆλον, ὅτι πενήτων. Καὶ σίδηρον δὲ ὅταν δέη χαλκεύειν, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν, τοῦ δήμου τούτου μάλιστα ἡμῖν δεῖ. Πού οὖν δεησόμεθα τῶν πλουτούντων λοιπόν· πλὴν εἰ μὴ καθ- ελεῖν δέον τὴν πόλιν ταύτην; Εἰ γὰρ ἐπεισελθόντων ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν μαργαριτῶν ἐμπέσειεν ἐπιθυμίαν, οὗτοι οἱ φιλόσοφοι (φιλοσόφους γὰρ ἐγὼ καλῶ τοὺς οὐδὲν περιτεδὸν ἐπιζητοῦντας), ἀργία δόντες ἑαυτοὺς καὶ τρυφῇ, πάντα ἀπολοῦσι λοιπόν. Καὶ εἰ μὴ χρησίμος ὁ πλοῦτος, πρῶτον, τίνος

* Ἀλλ', κατεσκεύασεν.

ἐνεκεν δίδεται παρὰ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πόθεν ὄγλον, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πλουτεῖν; Ἡ Γραφή φησιν, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ὃ ἐὰν βούλωμαι, δώσω αὐτό. Ἐνταῦθα εἰ μὴ πρᾶγμα ἐποιοῦν αἰσχρὸν, καὶ ἐγέλασα νῦν πλατὺν γέλωτα, τῶν ταῦτα λεγόντων καταγελῶν, ὅτι καθάπερ παιδία μικρὰ τραπέζης ἀπολαύοντα βασιλικῆς, μετ' ἐκείνης τῆς τροφῆς καὶ τὸ προστυχὸν ἅπαν ἐπιβάλλουσι τῷ στόματι· οὕτω καὶ οὕτοι μετὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τὰ παρ' αὐτῶν συνεισάγουσι. Τὸ μὲν γάρ, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμὸν τὸ χρυσίον, οἶδα εἰρημένον τῷ προφήτῃ· τὸ δὲ, Ὁ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτό, οὐκέτι προσκαίμενον, ἀλλὰ παρὰ τῶν συμφετῶν τούτων ἐπιστηνεγμένον. Καὶ ἐκεῖνο δὲ τίνας ἐνεκεν εἰρηται ἱερῶ. Ὁ γὰρ προφήτης Ἀγγαλοῖς ἐπειδὴ συνεχῶς ἐπηγγέλλετο τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος τὸν χάριν δεῖξιν ἐπὶ τοῦ σχήματος τοῦ προτέρου, καὶ ἠπίστουν τῷ λεγομένῳ τινὲς καὶ σχεδὸν ἀδυνάτον εἶναι ἐνόμεζον, εἰ μετὰ τὴν τέφραν καὶ τὴν κόνιν τοιοῦτος πάλιν φανεῖται ὁ οἶκος· ἐκεῖνος ἐκλῶν αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ [318] ταῦτα λέγει, ὡς ἂν εἰ εἴπῃ· Τί δοδεῖκατε; τί δὲ ἀπιστεῖτε; Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμὸν τὸ χρυσίον, καὶ οὐ δέομαι, παρ' ἐτέρων δανεισάμενος, οὕτω καλλωπίσαι τὸν οἶκον. Καὶ οὕτω τούτῳ ἐστιν, ἐπήγαγε, Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην. Μὴ τοίνυν ἀραχνῶν ὑφάσματα ἐπιστάμενον τῷ πέπλῳ τῷ βασιλικῷ. Εἰ γάρ, ἐν ἀλουργίδι εἰ τις ἀλοή κρόκην παράσημον ἐμπλίκων, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ τὸ τυχὸν ἐντεῦθεν ἀμάρτημα γίνεται. Καὶ τί λέγω παρὰ προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν; παρὰ σιτημὴν μόνην, καὶ παρὰ ὑπόκρισιν μόνην ἀναγνώσεως· πολλὰ πολλάκι; ἀτοπα ἐτέχθη νοήματα.

ς'. Πόθεν οὖν οἱ πλουτοῦντες; φησί· καὶ γὰρ εἰρηται, Πλούτος καὶ πένια παρὰ Κυρίου. Ἐρώμεθα οὖν τοὺς ταῦτα ἡμῖν ἀνθυποφέροντας, Ἄρα πᾶς πλούτος καὶ πᾶσα πένια παρὰ Κυρίου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Καὶ γὰρ ὁρῶμεν, καὶ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τάφους κακουργίας καὶ ἀπὸ γοητείας καὶ ἐξ ἐτέρων τοιούτων προφάσεων πολλὸν πολλοῖς συναγόμενον πλοῦτον, καὶ τοὺς ἔχοντας οὐδὲ ζῆν ἀέλιους ὄντας. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τούτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν πλοῦτον εἶναι; φασιν· Ἀπαγε· ἀλλὰ πόθεν; Ἐξ ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ πόρνη τὸ σῶμα ἐνυδρίσασα πλουτεῖ, καὶ εὐμορφος νέος πολλάκις τὴν ὥραν ἀποδόμενος μετ' ἀσχημοσύνης κέκτηται χρυσίον, καὶ ὁ τυμωρῦχος τοὺς τάφους ἀναρρήξας συνήγαγε πλοῦτον δόικον, καὶ ὁ ληστής τοὺς τοίχους διορύξας. Οὐκοῦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἅπα· ὁ πλούτος; Τί οὖν, φησιν, ἐροῦμεν πρὸς τὴν ῥῆσιν ταύτην; Μάθε πρῶτον καὶ πένιαν οὐκ ἀπὸ Θεοῦ γινομένην, καὶ τότε καὶ ἐπὶ τὴν ῥῆσιν αὐτὴν βαδιούμεθα. Ὅταν γὰρ τις ἄσωτος ὢν νέος, ἢ εἰς πόρναν ἀναλώσῃ τὸν πλοῦτον, ἢ εἰς γόητας, ἢ εἰς ἐτέρας τινὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας, καὶ γένηται πένης, οὐκ εὐδηλον, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀσωτίας; Πάλιν εἰ τις ὑπὸ ἀργίας γένοιτο πένης, εἰ τις ὑπὸ ἀνοίας εἰς πτωχείαν

κατενεχθεῖ, εἰ τις ἐπικινδύνους καὶ παρανόμους ἐπιχειρῶν πράγμασιν, οὐκ εὐδηλον πάντως, ὅτι οὐδὲ τούτων τις καὶ τῶν τοιούτων εἰς τὴν πτωχείαν αὐτὴν ἀπὸ Θεοῦ κατηνέχθη; Ψεύδεται οὖν ἡ Γραφή; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἀνοηταίνουσιν οἱ μὴ μετὰ τῆς προσήκουσας ἀκριβείας ἐξετάζοντες τὰ γεγραμμένα ἅπαντα. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ὠρολόγηται, ὅτι ἀφευθῆς ἡ Γραφή, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη, ὅτι οὐ πᾶς πλούτος παρὰ Θεοῦ, τῆς τῶν ἀπερισκέπτως ἀναγινωσκόντων ἀσθενείας ἡ ἀπορία. Καὶ ἴδει μὲν ἡμῶς ἀρεῖναι, ἐν τοῦτ' ἀπαλλάξαντας τὴν Γραφὴν τῶν ἐγκλημάτων, ἵνα αὐτὴν ἡμῖν δίκην δώτε τῆς περὶ τὰς Γραφὰς ῥαθυμίας· ἀλλ' ἐπειδὴ φείδομαι σφόδρα ὑμῶν, καὶ οὐ δύναμαι ἐπιπλέον θορυβουμένους ἰδεῖν καὶ διαταραττομένους, [319] φέρε καὶ τὴν λύσιν ἐπαγγέλωμεν, πρότερον τὸν εἰρηκότα εἰπόντες, καὶ τότε εἰρηται, καὶ πρὸς τίνες. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἅπασιν ὁ Θεὸς διαλέγεται, ὥσπερ οὐδὲ ἡμεῖς παιδίοις καὶ ἀνδράσιν ὁμοίως κεκρήμεθα. Πότε οὖν εἰρηται, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πρὸς τίνες; Ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς οὐδὲν ἕτερον εἰδότες ἢ τὰ αἰσθητὰ, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ Θεοῦ δοκιμάζοντας τὴν ἰσχύν. Οὗτοι γὰρ οἱ λέγοντές εἰσι· Μὴ καὶ ἄριστον δύναται δοῦναι; καὶ, Τί σημεῖον δεῖκνύεις ἡμῖν; Οἱ πατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὡς ὁ Θεὸς ἡ κοιλία. Ἐπὶ οὖν ἀπὸ τούτων αὐτὸν ἐδοκίμαζον, λέγει πρὸς αὐτοὺς, δυνατόν καὶ τοῦτο τῷ Θεῷ, καὶ πλουσίους ποιῆσαι καὶ πένητας· οὐχ ὅτι πάντως αὐτὸς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δύναται, ὅταν θέλῃ· ὥσπερ ὅταν λέγῃ, Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἐξηρημῶν· καίτοι τοῦτο οὐδέποτε γέγονε. Πῶς οὖν αὐτὸ ὁ προφήτης φησὶν; Οὐχ ὡς γινόμενον αἰ, ἀλλ' ὡς δυνατόν αὐτῷ ποιῆσαι. Ποῖαν οὖν πένιαν δίδωσι, καὶ πῶς πλοῦτον; Ἀναμνήσθητι τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰρη τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδόμενον πλοῦτον. Καὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ αὐτὸς πλοῦτον ἐποίησε, καὶ μετ' ἐκεῖνον τὸν Ἰωβ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑπολισσομεν; Καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ πλούτος ἐκείθεν τὴν ἀρχὴν εἶχεν. Ἔστι δὲ καὶ πένια παρ' αὐτοῦ ἡ ἐπαινετή, ὅταν προσξένηι τότε τῷ πλουσίῳ ἐκεῖνῳ, λέγων· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπόδηχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι· καὶ τοῖς μαθηταῖς πάλιν νομοθετῶν καὶ λέγων, Μὴ κτήσασθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρόν, μηδὲ δύο χιτῶνας. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι πάντα πλοῦτον αὐτὸς δίδωσι· καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἀπὸ φόνων καὶ ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ μυρίων ἐτέρων προφάσεων συλλεγόμενος οὗτος. Ἀλλὰ πάλιν εἰς τὸ πρότερον ἡμῖν ὁ λόγος περιστάται ζήτημα. Εἰ γὰρ μηδὲν ἡμῖν χρήσιμοι οἱ πλουτοῦντες, διὰ τί γηγένηται; τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὗτοι οὐ χρήσιμοι, οἱ αὐτοὺς οὕτω ποιοῦντες πλουσίους, ὡς οἱ γε παρὰ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, καὶ σφόδρα χρήσιμοι. Καὶ τοῦτο ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' ἐκείνων γινομένων μάνθανε. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δεομένοις ἅπασιν τὸν πλοῦτον ἐπέκτειτο. Ὁ γὰρ τριῶν παραγενομένων, ὡς ἐνόμεζον, ἀνθρώπων, μόσχον θύσας, καὶ τρία μέτρα

si rursus vestem texere, non auro rursus opus est, non argento, sed manibus rursus et arte mulieribusque operantibus. Quid vero si terram colere oporteat et fodere, an divitibus an pauperibus est opus? Palam est quod pauperibus. Et si ferrum tractare oporteat, aut quid simile facere, hac maxime plebe nobis opus est. Ubinam ergo divitibus opus habebimus, nisi destruere oporteat hunc civitatem? Nam si illis ingressis, in auri et margaritarum concupiscentiam inciderint hi philosophi (philosophos enim voco eos, qui nihil superfluum querunt), otio se dantes et voluptati, omnia demum perdent. Et nisi utiles sint divitiarum, inquires, cur a Domino datae sunt? Et undenam liquet divitias a Deo dari? Scriptura dicit: *Meum est argentum et meum aurum* (Aggæi 2. 9), et cui voluero dabo illud. Hic, nisi rem turpem facerem, profuse nunc risissen, illos qui hæc dicunt irridens, quia sicut pueruli regis fruantes mensa, cum illo alimento quidquid inciderit in os injiciunt. Sic et hi cum divinis Scripturis sua quoque colligunt. Illud enim, *Meum est argentum, et meum est aurum*, scio dictum fuisse a propheta; illud vero, Cui voluero dabo ipsum, non ibi jacere, sed a sacerdotibus istis inductum fuisse. Illud vero qua de causa dictum sit dicam. Propheta Aggæus, quia frequenter Judæis promiserat, post reditum ex Babylone se templum ostensurum in priore forma, non credebant autem quidam dicenti, et fere rem impossibilem existimabant, quod in cinerem et pulverem redacta domus, talis rursus apparitura esset; ille solvens incredulitatem ipsorum, ex persona Dei hæc dicit, ac si diceret: Quid timetis? quid non creditis? *Meum est argentum et meum aurum*, nec opus habeo, ut pecunia fœnore accepta, sic ædem exornem. Et quod hoc sit, subjunxit: *Et erit gloria domus hujus ultima supra primam* (Aggæi 2. 10). Ne ergo in vestimentum regum telas aranearum inducamus. Nam si quis deprehendatur in purpura deformi subtegmen contexens, extremas dabit pœnas, multo magis in spiritualibus: neque enim hinc leve peccatum oritur. Et quid dico de additione et de subtractione? ex puncto tantum, et ex simulata altera lectione multa sæpe absurda sensa orta sunt.

6. Undenam ergo divites? inquires; dictum est enim. *Divitiarum et paupertas a Domino* (Eccl. 11. 14). Interrogabimus ergo eos qui hæc nobis objiciunt: Ergone omnes divitiarum et omnis paupertas a Domino? et quis hoc dixerit? Nam videmus et ex rapina et ex maleficio in fodiendis sepulcris, et ex præstigiis exque aliis hujusmodi causis, magnas a multis corradì divitias, et qui eas possident, ne vita quidem dignos esse. Quid ergo, dic mihi, hæcne divitiarum a Deo esse dicamus? Absit: sed undenam? Ex peccato. Nam meretrix corpus suum contumelia afficiens, ditiescit; et formosus adolescens sæpe formam vendens suam, cum turpitudine aurum possidet; et sepulcrorum effossor, disruptis sepulcris, divitias cogit injustas, itemque latro muris perforatis. Ergone a Domino omnes divitiarum? Quid ergo, inquires, respondebimus ad hoc dictum? Disce prius nec paupertatem a Deo esse, et

tunc ad hoc dictum veniemus. Cum enim quis juvenis prodigus aut in meretrices divitias consumpserit, aut in præstigiatores, aut in alias quaspiam similes cupiditates, et pauper evaserit; nonne palam est hoc a Deo factum non esse, sed ab ipsius profusione? Rursum si quis ob segnitiam pauper fiat, si quis ex insania in paupertatem decidat, si quis periculosas et iniquas res aggressus; nonne conspicuum prorsus est, nullum eorum qui hujusmodi sunt in paupertatem a Deo dejectum fuisse? Mentitur ergo Scriptura? Absit; sed stulto agnat il, qui non cum ea qua par esset accusatione omnia quæ scripta sunt examinant. Nam si et hoc in confesso sit, quod Scriptura mentiri nequeat, et hoc demonstratum sit, quod non omnes divitiarum a Deo sint; difficultas venit ex imbecillitate eorum qui non considerate legunt. Et oportet quidem vos dimittere, cum in hoc Scripturam ab oblati criminibus liberavimus, ut has nobis vestras in legendis Scripturis negligentiarum daretis pœnas: verum quia vobis admodum parco, et non possum amplius videre vos conturbatos, age solutionem afforamus, primo eum qui dixit memorantes, et quando dictum fuerit, et ad quosnam. Neque enim Deus cum omnibus similiter loquitur; ut neque nos cum pueris et cum viris similiter verba facimus. Quandam ergo dictum est, et a quo, et ad quosnam? A Salomone in Veteri ad Judæos, qui nihil aliud sciebant quam sensibilia, et ab iis Dei virtutem probabant. Hi enim sunt qui dicebant: *Numquid et panem poterit dare* (Psalm. 77. 20)? et, *Quod signum ostendis nobis* (Matth. 12. 38)? *Patres nostri manducaverunt manna in deserto* (Joan. 6. 31). *Quorum deus venter* (Philipp. 3. 19). Quoniam igitur ex iis illum exercebant, dicit ipsis, Hoc quoque potest Deus, et divites facere et pauperes; non quod omnino ipse faciat, sed quod possit, quando voluerit: ut et quando dixerit, *Qui mari comminatur, et exsiccet illud, et omnes fluvios in desertum redigens* (Nahum. 1. 4); quamquam hoc numquam factum est. Quomodo igitur illud propheta dicit? Non quod semper fiat, sed quod ipse possit facere. Quam ergo paupertatem dat et quas divitias? Recordaro patriarcharum, et scies quonam a Deo dentur divitiarum. Nam Abrahamum ipse divitem reddidit; et post illum Jobum, ut et ipse dicit: *Si bona quidem suscepimus a Domino, mala autem non sustinebimus* (Job. 2. 10)? Et Jacobi divitiarum inde initium sumpserunt. Est autem et paupertas ab eo laudabilis, quam illi diviti tunc conciliabat dicens: *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (Matth. 19. 21); et discipulis rursus legem statuens ac dicens: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas* (Luc. 9. 3). Ne itaque dicas ipsum omnes dare divitias: nam demonstratum est et ex credibus et ex rapinis et ex mille aliis occasionibus ipsas colligi. Sed rursus ad priorem questionem sermo reducatur. Si enim ad nihil nobis utiles divites sunt, cur facti fuerint? quid ergo dixerimus? Quod hi non prosunt, qui se sic divites reddunt; ut illi qui a Deo facti sunt, valde sunt utiles. Hoc ab illorum gestis odice.

Etenim Abraham peregrinis et egenis omnibus possidebat divitias. Ille enim cum advenissent tres, ut existimabat, homines, vitulo mactato tribusque similis mensuris subactis, in ostioque sedens tempore meridiano, considera cum quanta liberalitate et alacritate sua omnibus impenderet, cum pecuniis etiam corporis ministerium adhibens, et hæc in tanto senio. Porcus erat hospitum eorumque qui in necessitate erant, nihil sibi proprium possidens, nec etiam filium suum: Deo namque iubente hunc etiam tradidit; cum filio autem seipsum dedit, et totam domum, quando studebat fratri filium eripere. Et hæc faciebat non pecuniarum causa, sed ex humanitate sola. Cum enim ipsum manubiarum dominum fecerunt qui ab ipso servati fuerant, usque ad filium subtegmis et corrigiam calceamenti omnia recusavit.

7. Talis erat et beatus Job: etenim, *Ostium meum, inquit, omni venienti apertum erat. Ego eram oculus cæcorum et pes claudorum; ego eram pater infirmorum; foris autem non manebat hospes* (Job. 31. 32. et 29. 15. 16): infirmi autem, si quando opus habebant, non frustrabantur; neque sibi infirmum ex ostio meo sinu vacuo exire. Et his multo plura, ne omnia nunc recenscamus, facere non desinebat, in egenos omnes divitias consumens. Vis etiam illos divites videre, qui a Deo non tales facti sunt, ut dicas quomodo divitiis sint usi? Vide illum qui cum Lazaro, qui ne micæ quidem dabat; vide Achaabum,

qui et vineam rapuit; vide Giezi, vide omnes qui huiusmodi fuere. Nam qui iusto possident, utpote qui a Deo acceperint, secundum Dei præcepta impendunt; quia autem in acquirendo Deum offenderunt, et in expensis quoque idipsum faciunt, in meretrices et parasitos insistentes, aut suffodientes vel claudentes, in mendicorum autem nihil erogantes. Et cur, inquires, permittit Deus ut tales homines sint divites? Quia patiens est, quia vult nos ad poenitentiam adducere, quia gehennam præparavit, quia diem statuit in qua iudicaturus est orbem. Si autem statim divites plecteret, Zacchæus non habuisset tempus ad poenitentiam, ita ut redderet quadruplum eorum quæ rapuerat, et dimidium etiam bonorum suorum adderet: non Matthæus tempus habuisset ut mutaretur et fieret apostolus, si ante opportunum tempus raptus fuisset; non alii multi similes. Propterea exspectat, ad poenitentiam omnes vocans. Si vero noluerint, sed in iisdem permanserint, audient Paulum dicentem: *Quod secundum duritiam eorum et impenitentem cor thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis et iusti iudicii Dei* (Rom. 2. 5). Quam iram ut fugiamus, ditemur divitiis cælestibus, et laudabilem persequamur pauperatē. Ita enim et cælestia consequemur dona, quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

CAP. 14. v. 1. *Persequimini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.*

1. Quia enim cum accusatione caritatis virtutem omnem illis recensuit, de cætero hortatur ut cum alacritate illam amplectantur: ideoque dicebat, *Persequimini*. Nam qui persequitur, illud solum respicit quod persequitur, et ad illud tendit, nec desistit donec accipiat. Qui persequitur, cum per seipsum non potest, per eos qui ante illum sunt, fugientem apprehendit, eos qui prope sunt cum magno studio adhortans, ut detineant et servent eum qui captus fuit, donec ille advenerit. Hoc nos quoque faciamus: cum ipsi non pervenimus ad caritatem, eos qui prope sunt jubemus eam detinere, donec perveniamus ad illam: deinde cum apprehenderimus, ne ultra dimittamus eam, ne rursus a nobis fugiat. Assidue enim a nobis resiliit, quia non ut par est illa utimur, sed omnia ei præferimus. Ideo omnia oportet facere, ut illam accurate retineamus. Nam si hoc fiat, non multo nobis deinceps opus erit labore, imo ne levi quidem; sed in deliciis versantes, festum agentes, per agnam virtutis viam incedemus. Ideo ait, *Persequimini eam*. Deinde ne putarent, ideo ipsum de caritate sermonem induxisse, ut charismata exstingeret, subiungit dicens: *Æmulamini autem spiritualia, magis autem ut prophetetis*. 2. *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit; Spiritu autem loquitur mysteria*: 3. *qui autem prophetat,*

hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Comparationem hic demum facit charismatum, et linguarum charisma deprimit, neque omnino inutile ostendens, neque valde utile per se. Nam admodum in hoc intumescabant, quia magni putabatur esse charisma. Magnum vero putabatur esse, quia ipsum primum apostoli acceperant, et cum tanta dignitate ac splendore. Neque tamen aliis ideo præstantius erat. Cur ergo ante alia illud acceperant apostoli? Quia per omnes orbis partes pervasuri erant: et sicut in tempore quo facta est turris, lingua quæ erat una dividebatur in multas (Gen. 11); ita tunc quæ erant multe, sæpe ibant ad unum hominem; et idem homo Persarum et Romanorum et Indorum et aliis multis loquebatur linguis, in ipso insonante Spiritu: et hoc charisma appellabatur charisma seu donum linguarum, quoniam poterat simul multis loqui linguis. Vide ergo quomodo id ipsum et deprimit et extollit. Nam dicendo, *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit*, deprestat illud, ostendens non magnam esse utilitatem: subjungendo autem, *Spiritu loquitur mysteria*, rursus extulit, ne videretur esse supervacuum et inutile, et temere ac frustra datum. *Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et adhortationem et consolationem*. Vidistin' undenam ostendat huius doni excellentiam, ex eo quod in commune conferat; et quomodo id ubique præ-

σεμβάλλει· φυράσας, καὶ πρὸς τῇ θύρᾳ καθήμενος ἐν καιρῷ μεσημέριας, ἐννόησον μεθ' ὅσης θαψιλείας καὶ προθυμίας τὰ αὐτοῦ πᾶσιν ἀνήλυσκε, μετὰ τῶν χρημάτων καὶ τὴν τοῦ σώματος παρεχόμενος ὑπηρεσίαν, καὶ ταῦτα ἐν γῆρᾳ τοσοῦτω, καὶ λιμῇ τὴν ξένων καὶ τῶν ἐν χρεῖαις καθεστηκότων ὧν, καὶ οὐδὲν ἴδιον κεκτημένος, οὐδὲ αὐτὸν τὸν υἱόν· καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι, καὶ τοῦτον ἐπέδωκε· μετὰ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ αὐτὸν ἐπέδωκε καὶ τὴν οἰκίαν ἅπασαν, ἦνίκα τὸν ἀδελφιδεὺν ἐξαρπάσαι ἐσπευδε. Καὶ ταῦτα οὐ χρημάτων ἕνεκεν ἵποισι, ἀλλὰ φιλανθρωπίας μόνως. Ὅτε γοῦν τῶν λαφύρων αὐτὸν ἵποισιν κύριον οἱ δὲ αὐτοῦ σωθέντες, μέχρι σπαρτίου καὶ σφαιρωτήρος ἅπαντα διεκρούετο.

ζ'. [320] Τοιοῦτος καὶ ὁ μακάριος ἦν Ἰωδ. Καὶ γὰρ Ἡ θύρα μου, φησὶ, παντὶ ἐλθόντι ἡνέωκετο. Ἐγὼ ἤμην ὀρθοβαλμὸς τυφλὸς, ποὺς δὲ χάλω· ἐγὼ ἤμην πατήρ ἀδυνάτων· ἔβω δὲ οὐκ ἠγύλλετο ἔντος· ἀδύνατοι δὲ, ἦν ποτε χρεῖαν εἶχον, οὐκ ἀπέτυχον, οὐδὲ εἴασα ἐξελθεῖν ἀδύνατον τὴν θύραν μου κόλπῳ κενῷ. Καὶ πολλῷ πλεονα δὲ τούτων, ἵνα μὴ πάντα καταλέγωμεν νῦν, διετέλει πράττειν, εἰς τοὺς δεομένους ἅπαντα τὸν πλοῦτον καταναλίσκων. Βούλει καὶ τοὺς οὐ παρὰ Θεοῦ γινομένους πλουσίους ἰδεῖν, ἵνα μάθης πῶς κέχρηται τῷ πλούτῳ; Ὅρα τὸν ἐπὶ τοῦ Ἀζάρου, τὸν οὐδὲ τῶν φιγίων μεταδιδόντα· ὅρα τὸν Ἀγαθὸν τὸν καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἀρπάζοντα· ὅρα τὸν Γιεζή, ὅρα τοὺς τοιοῦτους ἅπαντας. Οἱ μὲν γὰρ εἰκαίως κεκτημένοι, ἅτε παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες, εἰς

τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα ἀναίσχουν· οἱ δὲ ἐν τῷ κτᾶσθαι προσκρούσαντες τῷ Θεῷ, καὶ ἐν τῷ δαπανῆν ἐν αὐτῷ ποιοῦσιν, εἰς πόρνας καὶ παρασίτους ἀναλίσκοντες, ἢ κατορύττοντες καὶ ἀποκλείοντες, εἰς πτωχὸν δὲ οὐδὲν δαπανῶντες. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀφίησι πλοῦτεσιν τοὺς τοιοῦτους; Ὅτι μακρόθυμὸς ἐστίν, οἱ βούλεται ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν, οἱ γέενναν ἡτοίμασεν, οἱ ἐστῆσιν ἡμέραν ἐν ἣ ἡμέλλει κρίνειν τὴν αἰκουμένην. Εἰ δὲ εὐθέως τοὺς πλουτοῦντας κακῶς ἐκόλαζεν, οὐκ ἂν ὁ Ζαχαρίας ἔσχε προθεσμίαν μετανόιας, ὥστε καὶ τετραπλάσιον ἀποδοῦναι, ἅπερ ἤρπασε, καὶ τὰ ἡμίση προσδεῖναι τῶν αὐτοῦ· οὐκ ἂν ὁ Ματθαῖος μεταβαλεῖσθαι καὶ γενέσθαι ἀπόστολος, προαναργαγὲς τοῦ προσήκουτος καιροῦ· οὐκ ἂν ἕτεροι πολλοὶ τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα ἀνέχεται εἰς μετάνοιαν καλῶν ἅπαντας. Εἰ δὲ μὴ βούλονται, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν, ἀκούουσιν τοῦ Παύλου λέγοντος, οἱ Κατὰ τὴν σκληρότητα αὐτῶν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζουσιν αὐτοῖς ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ· ἦντινα ὀργὴν ἵνα φύγωμεν, πλουτῶμεν τὸν τοῦ οὐρανοῦ πλοῦτον, καὶ τὴν ἐπιανετὴν διώκωμεν πανίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθόν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕ'.

Διώκετε τὴν ἀγάπην· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ, μᾶλλον δὲ ἵνα προσητεύητε.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ ἀκριθείας τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς κατέλεξεν ἅπασαν τῆς ἀγάπης, παραινεῖ λοιπὸν μετὰ προθυμίας αὐτῆς ἀντέχεσθαι· διὸ καὶ ἔλεγε, Διώκετε. Ὁ γὰρ διώκων ἐκείνο μόνον ὀρᾷ τὸ διωκόμενον, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τέταται, καὶ οὐκ ἀρίσταται ἕως ἂν λάβῃ. Ὁ διώκων ὅταν δι' αὐτοῦ μὴ δυνηθῇ, διὰ τῶν πρὸ [321] αὐτοῦ καταλαμβάνει τὸν φεύγοντα, τοὺς ἐγγὺς ὄντας μετὰ πολλῆς παρακαλῶν τῆς σπουδῆς· κατέχειν καὶ τηρεῖν αὐτῷ κατασχεθέντα, ἕως ἂν φθάσῃ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ ὅταν αὐτοὶ μὴ φθάσωμεν τὴν ἀγάπην, τοὺς ἐγγὺς ὄντας αὐτῆς καλεῶμεν κατέχειν αὐτήν, ἕως ἂν φθάσωμεν πρὸς αὐτήν· εἴτα ἐκείδαν ἐπιλαβώμεθα, μηκέτ' ἀφώμεν αὐτήν, ἵνα μὴ πάλιν ἡμεῖς διαφύγῃ. Συνεχῶς γὰρ ἡμῶν ἀποπηδᾷ, ἐπειδὴ οὐκ εἰς ἄδὸν αὐτῇ κεχρήμεθα, ἀλλὰ πάντα αὐτῆς προτιμῶμεν. Διὰ τοῦτο πάντα χρὴ ποιεῖν, ὥστε αὐτὴν μετὰ ἀκριθείας κατασχεῖν. Ἐάν γὰρ τοῦτο γένηται, οὐδὲ πολλοὶ δεῖ πόνου ἡμῖν λοιπὸν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τρυφῶντες καὶ πανηγυρίζοντες, τὴν στενὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδιώμεθα. Διὸ φησι, Διώκετε αὐτήν. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, οἱ δὲ διὰ τοῦτο τὴν τῆς ἀγάπης εἰσήγαγε λόγον, ἵνα οὐσίᾳ δὲ χάρισμα, ἐπαγεί λήγων· Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ, μᾶλλον δὲ ἵνα προσητεύητε. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια· ὁ δὲ προσητεύων, ἀνθρώποις

λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. Σύγχρισιν ἐνταῦθα λοιπὸν ποιεῖται τῶν χαρισμάτων, καὶ καθαρρεῖ τὸ τῶν γλωσσῶν, οὔτε πᾶντι ἄχρηστον δεικνύς, οὔτε σφόδρα ὠφελιμον καθ' αὐτό. Καὶ γὰρ σφόδρα ἐπὶ τούτῳ ἐφυσῶντο, ἐπειδὴ καὶ μέγα εἶναι τὸ χάρισμα ἐνομίζετο. Ἐνομίζετο δὲ μέγα εἶναι διὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ τοὺς ἀποστόλους εἰληφέναι, καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιδείξεως. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων προτιμώτερον ἦν. Τίνος οὖν ἕνεκεν πρὸ τῶν ἄλλων ἔλαβον αὐτὸ οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμελλον. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πουργοποιίας ἢ μία γλῶττα εἰς πολλὰς διετέμεντο· οὕτω τότε αἱ πολλαὶ πολλὰκις εἰς ἓνα ἄνθρωπον ἦσαν, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ τῇ Περσῶν καὶ τῇ Ῥωμαίων καὶ τῇ Ἰνδῶν καὶ ἑτέραις πολλὰς διελέγετο γλώτταις, τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτῷ· καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλωσσῶν, ἐπειδὴ πολλὰς ἀθρόον ἐδύνατο λαλεῖν φωναῖς. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτὸ καὶ καθαρρεῖ καὶ ἐπαίρει. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ὁ λαλῶν γλώσσαις, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, καθέλε, δειξας οὐ πολὺ τὸ χρήσιμον ἐν τῷ δὲ ἐπάγειν, οἱ Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια, πάλιν ἐπήρην, ἵνα μὴ περιττὸν εἶναι δόξῃ καὶ ἄχρηστον καὶ εἰκὴ δεδομένον. Ὁ δὲ προσητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. Εἶδες πόθεν τὸ ἐξαίρετον δείκνυσι τοῦ χαρίσματος τούτου, ἀπὸ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, καὶ πῶς πανταχοῦ τοῦτο προτιμᾷ τὸ εἰς τὴν τῶν πολλῶν ὠφελειαν γινόμενον; Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ἀνθρώποις

λαλοῦσιν, εἰπέ μοι; Ἄλλ' οὐ τοιαύτην οἰκοδομὴν καὶ παρὰ λαὸν καὶ παραμυθίαν.

[322] Ὅστε τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατέχεσθαι, ἀμφοτέροις κοινόν, καὶ τῷ προφητεύοντι καὶ τῷ γλώσσαις λαλοῦντι· τούτω δὲ αὐτὸς, ὁ προφητεύων λέγω, πλεονεκτεῖ, τῷ καὶ χρήσιμος εἶναι τοῖς ἀκούουσι. Τῶν γὰρ γλώσσαις λαλούντων οὐκ ἔχουσιν οἱ τὸ χάρισμα οὐκ ἔχοντες. Τί αὖν; οὐδένα ψυχόδουμον ἔκείνοι; Ναί, φησὶν, αὐτοὺς μόνους διδὼν καὶ ἐπήγαγεν. Ὁ λαλῶν γλώσση, αὐτὸν οἰκοδομεῖ. Καὶ πῶς, εἰ μὴ εἶδεν ἂν λέγει; Ἀλλὰ τέως· περὶ τῶν εἰδῶν ἂν λέγουσι διαλέγεται, εἰδῶν μὲν αὐτῶν, οὐκ ἐπισταμένων δὲ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Ὅσων δὲ τὸ μέσον ἐνός καὶ Ἐκκλησίας, τοσαῦτον τὸ διάφορον τούτου κατέλινον. Εἶδες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς οὐκ εἰς τὸ μηδὲν ἐξωθεῖ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ δείκνυσιν ἔχον μὲν κέρδος, μικρὸν δὲ καὶ ὅσων τῷ κεκτημένῳ μόνον ἀρκέσαι; Ἔτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι βασκαίνων αὐτοῖς καθαιρεῖ τὰς γλώσσας (καὶ γὰρ οἱ πλείους εἶχον τὸ χάρισμα τοῦτο), διορθούμενος αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν φησι. Θέλω δὲ πάντας ὑμῶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μεῖζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἕκτος εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομῇ λάβῃ. Τὸ δὲ μᾶλλον καὶ μεῖζον οὐ τῶν ἐναντιῶν ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ὑπερεχόντων.

β. Ὅστε κάντεῦθεν δηλον, ὅτι οὐ διαβάλλει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ βελτίονα αὐτοὺς ἀγει, τὴν τε περὶ αὐτοὺς κηδεμονίαν, καὶ τὴν φθόνου παντὸς ἀπηλλαγμένην ψυχὴν ἐπιδεικνύς. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Δύο ἢ τρεῖς, ἀλλὰ, Πάντας ὑμῶς-θέλω γλώσσαις λαλεῖν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεύειν· καὶ τοῦτο μᾶλλον; ἢ ἐκεῖνο· μεῖζων γὰρ ὁ προφητεύων. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασε αὐτὸν καὶ ἀπέδειξε, τότε λοιπὸν καὶ ἀποφαίνεται, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· ἐπήγαγε γὰρ, Ἐκτός εἰ μὴ διερμηνεύει· ὡς ἐὰν δύνηται τοῦτο, τὸ διερμηνεύειν λέγω, ἴσως γέγονε τῷ προφήτῃ, φησὶν, ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τὴν ὠφέλειαν καρπούμενοι· ὃ χρὴ μάλιστα παρατηρεῖν, πῶς διὰ πάντων τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖ. *Νυνὶ δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλω πρὸς ὑμῶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμῶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδασκῇ;* Καὶ τί λέγω, φησὶ, τοὺς ἄλλους; Ἔστω γὰρ ὁ φθειγόμενος γλώσσαις Παῦλος· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἔσται τι πλεον τοῖς ἀκούουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δείκνυς ὅτι τὸ ἐκείνους συμφέρον ζητεῖ· οὐ πρὸς τοὺς τὸ χάρισμα ἔχοντας ἀπεχθῶς ἔχει, ὅπου γε οὐδὲ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου παρτίττειται δεῖξαι τὸ ἀνωφελές. Καὶ δεῖ δὲ τὰ φερτικά ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου γυνάξαι, ὡς καὶ ἀρχόμενος τῆς Ἐπιστολῆς Εὐαγ. *Τίς ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; τίς δὲ Κηρῶς;* Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Οὐδὲ ἐγὼ ὑμῶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν [323] διδασκῇ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐὰν μὴ τι εἴπω δυνάμενον ὑμῖν εὐληπτον γενέσθαι, καὶ δυνάμενον εἶναι σαφές, ἀλλ' ἐπιδειξόμεαι μόνον, ὅτι γλωττίων ἔχω χάρισμα, γλωττίων ὦν ἀκούσαντες, οὐδὲν κερδάναντες

Ὅμως τὰ ἀψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλός, εἴτε κιθάρα, ἂν διαστολῇ τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; ἀπελεύσασθε. Πῶς γὰρ ἀπὸ φωνῆς, ἧς οὐ συνέτα; Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μὲν ἀκέρβες, ὠφέλιμον δὲ τὸ σαφές; καὶ εὐληπτον τοῖς ἀκούουσι; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὄργάνοις τῆς μουσικῆς τοῦτο ἴδοι τις ἂν· εἴτε γὰρ αὐλός, εἴτε κιθάρα εἴη, καὶ μηδὲ ρυθμῷ μηδὲ ἁρμονίᾳ τῇ προσηκούσῃ, ἀλλὰ συγκεχυμένως καὶ ἀπλῶς κρούοιτο καὶ ἐμπνέοιτο, οὐδένα ψυχαγωγῆσαι τῶν ἀκούοντων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἔκείνοι; δεῖ τινος σαφηνείας· κἂν μὴ κατὰ τέχνην κρούσης, καὶ ἐμπνεύσης τῷ αὐλῷ, οὐδὲν ἐποίησα;· Εἰ δὲ παρὰ τῶν ἀψύχων τοσαύτην ἀπαιτούμενη σαφηνείαν καὶ ἁρμονίαν καὶ διάκρισιν, καὶ ἐν τοῖς ἀσῆμοις ἐκείνοις φθόγγοις βιαζόμεθα καὶ φιλονεικοῦμεν πολλὰν ἐπιθειναι τὴν σημασίαν, πολλῶν μᾶλλον ἐν τοῖς ἐμψύχοις καὶ λογικοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασι τὸ εὐσημὸν δίδωκεν δεῖ. Καὶ γὰρ ἐὰν ἀθλητὸν φωνὴν σάλπιγγ' ὀψ', εἰς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; Ἀπὸ γὰρ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαϊότερα καὶ χρησιμώτερα τὸν λόγον ἀγει, καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς κιθάρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς σάλπιγγος τοῦτο συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ ρυθμοί, καὶ ἐνδείκνυνται ποτὲ μὲν πολεμικὴν ἡχὴν, ποτὲ δὲ οὐ τοιαύτην· καὶ ποτὲ μὲν εἰς παράταξιν ἐξάγει, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται··· κἂν μὴ τοῦτό τις εἰδῇ, περὶ τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος. Ὁ δὲ δηλῶν καὶ τὴν βλάβην ἐμφαίνων φησὶ, *Τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;* Ὅστε ἂν μὴ τοῦτο ἔχῃ, τὸ πᾶν ἀπώλεσε. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ. Πρὸς ὑμᾶς μὲν οὖν μάλιστα, διὰ καὶ ἐπάγει· *Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ εὐσημῶν λόγον ὥστε διὰ τῆς γλωττίως, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον; ἔσσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες.* Τουτέστιν, οὐδενὶ φθειγόμενοι, πρὸς οὐδένα λαλοῦντες. Καὶ πανταχοῦ τὸ ἀνωφελές δείκνυσιν. Καὶ εἰ ἀνωφελές, διὰ τί ἐδόθη; φησὶν. Ὅστε ἐκεῖνος χρήσιμος εἶναι τῷ λαβόντι· εἰ δὲ καὶ ἑτέροις μέλλοι γίνεσθαι, ἐρμηνείαν δεῖ προσεῖναι. Ταῦτα δὲ λέγει, συνάγων αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ἵνα κἂν αὐτὸς μὴ ἔχῃ τὸ χάρισμα τοῦ ἐρμηνεύειν, ἕτερον προσλαβὼν τὸν τοῦτο ἔχοντα, ὠφέλιμον τὸ ἐαυτοῦ δι' ἐκείνου ποιήσῃ. Διὰ πανταχοῦ δείκνυσιν ἀτελὲς ὅν, ἵνα κἂν οὕτως αὐτοὺς συνδῇσῃ. Ὡς δὲ γε νομίζων ἀρκεῖν αὐτὸ ἐαυτῷ, οὐκ οὕτως αὐτὸ ἐγκωμιάζει, ὡς καθαιρεῖ, οὐκ ἀφίεις αὐτὸ λάμψαι καλῶς διὰ τῆς ἐρμηνείας. Κεῖν μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ὅταν ἔχῃ τὸν [324] σαφηνίζοντα τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ὁ δάκτυλος ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀποστήσῃ τῶν λοιπῶν, οὐχ ὁμοίως ἔσται χρήσιμος· καὶ ἡ σάλπιγγ' ἀναγκαῖα, ἀλλ' ὅταν ἀπλῶς ἡχῇ, καὶ ἐπαχθῇ. Οὕτε γὰρ τέχνη φανέται, μὴ ὑποκειμένης βίης, οὐδὲ βίη μορφοῦται, μὴ ἐπιτεθειμένου τοῦ εἰδούς. Τίθει τοίνυν τὴν μὲν φωνὴν ὡς ὑποκαίμενον, τὴν δὲ σαφηνείαν ὡς εἶδος, οὐ μὴ παρόντος οὐδὲν ὠφέλιον τοῦ ὑποκαίμενου. *Τοσαῦτα, εἰ εὖχοι, γένη φωνὴν ἔστιν ἢ κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἀφωρῶν.* Τουτέστι, Τοσαῦτα γλώσσαις, τοσαῦτα φωνῶν.

• *Deerum verba, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται.*

ponat quod sit ad multorum utilitatem? Illi enim, quæso, annon loquuntur hominibus? Loquuntur, sed non talem ædificationem et exhortationem et consolationem.

Prophetia donum dono linguarum præstat.—Quamobrem a Spiritu quidem teneri et agitari est utrique commune, et ei qui prophetat, et ei qui linguis loquitur: in hoc autem præstat ipse, nempe is qui prophetat, quod sit etiam utilis iis qui audiunt. Eos enim qui linguis loquebantur, non audiebant qui donum non habebant. Quid vero? illi nullumne ædificabant? Certe, inquit, seipsos solos: et ideo subiungit, 4. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Et quomodo, si nescit quæ dicit? Sed nunc loquitur de iis, qui sciunt quæ dicunt, qui ipsi quidem sciunt, nesciunt autem aliis enuntiare. *Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat.* Quantum autem interest inter unum et Ecclesiam, tanta est inter hunc et illum differentia. Vidistin' ejus sapientiam, quomodo donum non redigat in nihilum, sed ostendat habere quidem lucrum, sed parvum, et quod ei solum qui possidet sufficiat? Deinde ne existimarent quod eis laudens linguas deprimat (plures enim ex iis habebant hoc donum), suspicionem eorum corrigens dicit: 5. *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat.* Magis autem et minus non sunt ex contrariis, sed ex iis quæ exsuperant.

2. Quamobrem hinc quoque est perspicuum quod donum non vituperet, sed eos ducat ad meliora, ostendens et quam eorum curam gerat, et animum ab omni invidia liberum. Neque enim dixit: Duos aut tres, sed, *Vos omnes volo linguis loqui*: neque hoc solum, sed etiam prophetare: et hoc magis quam illud; major est enim qui prophetat. Nam postquam id confirmavit et demonstravit, tunc de cætero etiam pronuntiat, non tamen absolute, sed cum adiectione: subiunxit enim, *Nisi forte interpretetur*: ita ut si hoc possit, interpretari dico, par sit prophete, inquit, quoniam sunt multi qui percipiunt utilitatem: quod maxime est observandum, quomodo hoc per omnia ante alia requirat. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Et quid, inquit, dico alios? Sit enim, inquit, qui linguis loquitur Paulus: neque enim sic quidquam redibit emolumentum ad auditores. Hæc autem dicit, ostendens se id quærere quod sit eis utile: non autem odio habere eos qui charisma possident, cum ne in propria quidem persona recuset ostendere id esse inutile. Semper autem in sui persona quæ sunt gravia et molesta agit, sicut dicebat in principio epistolæ: *Quis est Paulus? quis est Apollo? quis Cephas* (1. Cor. 3. 4)? Quod quidem hic quoque facit dicens: *Ne vobis quidem prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in prophetia, aut in scientia, aut in doctrina.* Hoc autem vult significare: Nisi aliquid dixerò, quod a vobis facile possit capi et possit esse

manifestum, sed tantum ostendero me habere donum linguarum, abibitis nullo lucro facto ex linguis quas audistis. Quid enim lucri ex voce, quam non intelligitis? 7. *Tamen quærens anima sunt vocem edentia, sive tibia sive cithara, sive distinctionem sonituum dederint, quomodo sciatur id quod canitur aut citharisatur?* Et quid dico, inquit, hoc quod in nobis est nihil lucri asferre, utile autem esse quod est clarum et quod facile capiunt auditores? Nam etiam in inanibus musicæ instrumentis hoc videris: sive enim sit tibia sive cithara, et neque numero neque harmonia conveniente, sed confuso et temere pulsetur et inspiretur, nullum ex iis qui audiunt delectabit ac recreabit. Nam etiam in illis inarticulatis aliqua claritate opus est et evidentia: et nisi ex arte pulsaveris et tiliam inspiraveris, nihil fecisti. Si autem exigimus ab inanibus ut tanta sit in eis claritas et harmonia et distinctio, et in illis non significantibus sonis urgemus et contendimus ut magnam imponamus significationem: multo magis in animatis et ratione præditis hominibus et in donis spiritualibus persequi oportet id quod recte significet. 8. *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* A supervacaneis enim ad ea, quæ sunt magis necessaria et utilia, deducit orationem; et dicit quod non solum in cithara, sed etiam in tuba videris hoc usu venire. Sunt enim illic quoque rhythmus, et indicant aliquando quidem sonum bellicum, aliquando vero non talem; et aliquando educit in aciem, aliquando autem revocat; ac nisi quispiam hoc norit, in extremum venit periculum. Quod quidem significans, et errorem ostendens, dicit, *Quis parabit se ad bellum?* Quamobrem nisi hoc habeat, totum perdit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad vos maxime spectat, et ideo subiungit: 9. *Ita et vos, per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo sciatur id quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes.* Hoc est, nihil loquentes, nulli loquentes. Et ubique rem ostendit inutilem. Et si inutilis, inquires, cur data est? Ut sit utilis ei qui accipit: si autem aliis quoque futura est utilis, oportet adsit interpretatio. Hæc autem dicit, eos inter se invicem concilians, ut et si ipse non habeat donum interpretandi, assumpto altero qui id habeat, quod suum est per illum faciat utile. Propterea ubique ostendit rem esse imperfectam, ut ipsos sic una colliget. Etenim qui id sibi existimat sufficere, non tam id laudat quam deprimit, non sinens id recte splendere per interpretationem. Pulchrum enim est donum et necessarium, sed tum demum, si habuerit eum qui declaret ea quæ dicuntur. Nam digitus quoque res est necessaria, sed quando eum abduxeris a reliquis, non erit æque utilis: tuba quoque est necessaria; sed quando temere sonuerit, est etiam molesta et gravis. Neque enim ars apparebit, nisi sit subjecta materia; neque informatur materia, nisi imposita sit forma. Pone ergo vocem quidem tamquam subjectum, claritatem autem tamquam formam, quæ si non adsit, subjecti nullus est usus. 10. *Tam multa, si contingant, genera linguarum sunt in hoc*

rumdo, et nihil sine voce est. Hoc est, tam multæ linguæ, tam multæ voces, Scytharum, Thracum, Romanorum, Persarum, Maurorum, Indorum, Ægyptiorum, aliarum gentium innumerabilium. 11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero et cui loquar barbarus.

3. Ne existimes enim quod hoc solum accidit in vobis, inquit, sed etiam in omnibus hoc fieri videbis. Quamobrem hæc dico, non vocem vituperans, sed ostendens eam mihi esse inutilem, quamdiu non fuerit clara et manifesta. Deinde ne gravem ac molestam reddat accusationem, exequat crimen, dicens: *Ille mihi barbarus, et ego illi*; non ex natura vocis, sed ex nostra ignorantia. Vidistin' quomodo paulatim duxit ad id, quod est cognatum ac rei proprium? Quod quidem mos est ei facere, ut exempla procul attrahat, et desinat in id quod est subjecto conjunctius et magis proprium. Nam postquam dixit de tibia et cithara, ubi multa desunt et multa inutilia sunt, venit ad tubam, rem utiliore, et deinde ad ipsam vocem. Ita etiam antea, quando versabatur ejus oratio in eo ut ostenderet non esse prohibitam apostolis accipere, cum cepisset primum ab agricolis et pastoribus et militibus, tunc deduxit orationem ad id quod est proposito propinquius, nempe ad sacerdotes qui erant in Veteri. Tu autem mihi considera quomodo ubique studium posuerit ut donum liberaret ab accusatione, et crimen conferret in eos qui acceperunt. Non dixit enim: *Ero barbarus, sed, Ei qui loquitur barbarus.* Et rursus non dixit: *Qui loquitur, barbarus, sed, Qui loquitur, mihi barbarus.* Quid ergo oportet, inquit, fieri? Non solum enim non oportet vituperare, sed etiam adhortari et docere: quod ipse quoque facit. Postquam enim accusavit et increpavit, et inutile esse ostendit, deinceps etiam consilium dat, dicens: 12. *Sic et vos, quoniam amulatores estis spirituum, ad edificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis.* Vidistin' ejus scopum semper et ubique unum esse? Eam cen regulam ponit, quæ multis utilis sit et Ecclesiam juvet. Neque dixit, *Ut dona possideatis, sed Ut abundetis*; hoc est, ut cum magna copia illa habeatis. Tantum enim abest ut nolim vos ea habere, ut velim etiam vos eis abundare, modo ea exerceatis ad id quod in commune est utile. Quomodo autem hoc fiat, dicit et subjungit, dicens: 13. *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.* 14. *Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.* 15. *Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente.* Hic ostendit in eorum esse potestatem ut donum accipiant: *Oret enim, inquit; hoc est, quæ sua sunt afferat.* Nam si diligenter et magno studio petieris, accipies. Pete ergo ut non solum habeas donum linguæ, sed etiam interpretationis: ut sis omnibus utilis, nec donum in te solum includas. *Nam si orem, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.*

Donum linguarum quodnam esset. — Vidistin' quomodo paulatim extollens orationem, ostendat eum qui est ejusmodi, non solum esse aliis inutilem, sed

etiam sibi ipsi, aliquidem mens ejus est sine fructu. Nam si quis loquatur solum Persarum lingua, aut aliqua alia aliena, nesciat autem quæ dicit, certe etiam sibi ipsi jam erit barbarus, non ali solum, eo quod nesciat vim vocis. Erant enim antiquitas multi qui orationis donum habebant cum lingua; et orabant quidem, et lingua loquebatur, aut Persarum aut Romanorum voce orans; mens autem nesciebat quod dicebatur. Ideo dicebat, *Si orem lingua, spiritus meus orat*; id est, charisma quod datum est mihi et movet linguam; *mens autem mea sine fructu est.* Quid ergo optimum et utile est? et quomodo faciendum, quid petendum a Deo est? Ut et spiritu, id est charismate, et mente oretur. Et ideo dicebat: *Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente.* Idem rursus hic quoque significat: Ut et lingua loquatur, et mens non ignoret ea quæ dicuntur. Nam nisi hoc sit, alia quoque erit confusio. 16. *Etenim si benedixeris, inquit, spiritu, qui supplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, super tuam gratiarum actionem? quoniam quid dicas nescit.* 17. *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non edificatur.* Vide quomodo hic rursus lapidem ducit ad amensim, ubique querens Ecclesiæ edificationem. Idiotam autem dicit laicum, et ostendit eam non parvum damnum accipere, quando non potest dicere, Amen. Hoc autem vult significare: Si barbarorum voce benedicas nesciens quid dicas, neque valens interpretari, non potest laicus respondere, Amen: non audiens enim illud, in sæcula sæculorum, quod est finis, non dicit, Amen. Deinde rursus eum consolans, ne videatur donum valde vilipendere: quod superius dicebat, eum loqui mysteria, et Deo loqui, et seipsum edificare, et orare spiritu; ex his non parvam excogitans consolationem, hoc hic quoque facit, dicens: Nam tu quidem bene gratias agis; Spiritu enim motus loqueris; sed ille nihil audiens, neque sciens quæ dicuntur, stat, non magnam excipiens utilitatem.

4. Deinde quoniam eos est insectatus qui hoc habent donum, tamquam qui nihil magnum haberent; ne videatur veluti eo privatus, eos vilipendere, vide quid dicat: 18. *Gratias ago Deo, quod magis quam vos omnes linguis loquar.* Hoc autem facit etiam alibi. Depressurus enim ea quibus exsuperabat Judæismus, et ostensurus ea nihil esse, prius ostendit se ea habere, et longe amplius, tunc quoque ea damnum appellat dicens: *Si quis videtur habere fiduciam in carne, ego magis, circumciscus octavo die, ex genere Israel, tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum solum persequens Ecclesiam, secundum justitiam quæ est ex lege, factus irreprehensibilis (Philipp. 3. 4.-6).* Et tunc postquam ostendit, se in his omnibus abundare, dicit: *Sed quæ mihi erant lucra, ea damnum existimavi propter Christum (Ibid. v. 7).* Ita hic quoque facit, dicens: *Magis quam vos omnes linguis loquor.* Ne ergo efferamini, et vobis placeatis tamquam soli donum habentes; nam ego quoque id posaldeo, et magis quam vos. 19. *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios*

καί, Σκυθῶν, Θρακῶν, Ῥωμαίων, Περσῶν, Μαύρων, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, ἐτέρων μυρίων ἐθνῶν. Ἐάν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος.

γ'. Μὴ γὰρ δὴ νομίσῃς, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μόνον συμβαίνει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τοῦτο γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ὡστε οὐ διαβάλλων τὴν φωνὴν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ δείκνυς, ὅτι ἐμοὶ ἀνωφελὲς, ἔως ἂν ἢ ἀσαφής. Εἴτα ἵνα μὴ ἐπαχθῇ ποιήσῃ τὴν κατηγορίαν, εἰσάξει τὸ ἔγκλημα, λέγων· Ἐπειὶ οὖν ἐμοὶ βάρβαρος, κἀγὼ ἐκείνῳ· οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἄγνοιαν. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἤγαγεν; ὅπερ εἶδος αὐτῷ ποιεῖν, πόρρωθεν ἔλαυνεν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸς τὸ οικειότερον τῷ ὑποκειμένῳ τελευτῆν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας, ἔνθα πολὺ τὸ ἀποδέον ἦν καὶ ἀνόνητον, ἔρχεται ἐπὶ τὴν σάλπαιγγα, τὸ χρησιμώτερον, εἶτα ἐκείθεν καὶ ἐπ' αὐτὴν λοιπὴν τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐμπροσθεν ὅτε περὶ τοῦ δεῖξαι μὴ κεκωλυμένον τὸ λαμβάνειν τοὺς ἀποστόλους διαλέγετο, ἀρξάμενος πρῶτον ἀπὸ γεωργῶν καὶ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν, τότε καὶ ἐπὶ τὸ ἡγγύτερον τῷ προκειμένῳ τὸν λόγον ἤγαγε, τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς πανταχοῦ ἐποπύδακεν ἀπαλλάξαι τὸ χάρισμα κατηγορίας, καὶ περιστῆσαι τὸ ἔγκλημα εἰς τοὺς εὐληφόντας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἔσομαι βάρβαρος, ἀλλὰ, Τῷ λαλοῦντι βάρβαρος. Καὶ πάλιν οὐκ εἶπεν, Ὁ λαλῶν βάρβαρος, ἀλλ', Ὁ ἐμοὶ λαλῶν βάρβαρος. Τί οὖν δεῖ γενέσθαι; φησὶν. Οὐ γὰρ μόνον οὐ διαβάλλειν χρή, ἀλλὰ καὶ παραινέειν καὶ διδάσκειν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεκάλεσε καὶ ἐπετίμησε καὶ τὸ ἀνωφελὲς ἔδειξε, καὶ συμβουλεύει λοιπὸν λέγων· Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ζηεῖτε, ἵνα περισσεύητε. Εἶδες αὐτοῦ τὸν σκοπὸν πανταχοῦ, πῶς πρὸς ἕν ὀρέθ' ὀνητικῶς καὶ διὰ πάντων, τὸ τοῖς πολλοῖς χρήσιμον, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελοῦν, ὥστε τινὰ κανόνα τοῦτο τίθει; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα κτήσῃς τὰ χάρισματα, ἀλλ', Ἴνα καὶ περισσεύητε, τοῦτέστιν, ἵνα καὶ μετὰ δαφιλίας πολλῆς αὐτὰ ἔχητε. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω τοῦ μὴ βούλεσθαι [325] ἔχειν ὑμᾶς αὐτά, ὅτι καὶ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν αὐτοῖς βούλωμαι, μόνον ἂν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰ μεταχειρίζεσθαι. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο γένοιτο, φησὶ, καὶ ἐπάγει λέγων· Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι τῇ γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστί. Τί οὖν ἐστί; Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ· ψαλῶ δὲ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ. Ἐνταῦθα δείκνυσιν ἐν αὐτοῖς ὅν τὸ λαβεῖν τὸ χάρισμα. Προσευχέσθω γὰρ, φησὶ, τοῦτέστι, τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσαγέσθω. Καὶ γὰρ ἐάν σπουδαίως αἰσθήσῃς, λήψῃ. Αἰτεῖ τοίνυν μὴ γλώττης ἔχειν χάρισμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας, ἵνα πᾶσιν ὠφέλιμος γένη, καὶ μὴ ἐν σεαυτῷ μόνῳ κατακλείσῃς τὸ χάρισμα. Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι τῇ γλώσσῃ, φησὶ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστί.

δ'. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν τὸν λόγον ἀνάγων δεῖ-

κνυσιν, ὅτι οὐκ ἔλλοις ἀχρηστος μόνον ὁ τοιοῦτος; ἀλλὰ καὶ αὐτῷ, εἰ γὰρ οὐκ αὐτῷ ἀκαρπὸς; Ἄν γὰρ τις φθέγγηται μόνον τῇ Περσῶν γλώσσῃ, ἢ ἑτέρῃ τινὶ ἄλλοτρίᾳ, μὴ εἰδῇ δὲ ἂ λέγει, ἄρα καὶ αὐτῷ λοιπὸν ἔσται βάρβαρος, οὐχ ἑτέρῳ μόνον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. Καὶ γὰρ ἦσαν τὸ παλαιὸν καὶ χάρισμα εὐχῆς ἔχοντες πολλοὶ μετὰ γλώττης, καὶ ἠύχοντο μὲν, καὶ ἡ γλώττα ἐφθέγγετο, ἢ τῇ Περσῶν, ἢ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ εὐχομένη, ὁ νοῦς δὲ οὐκ ᾔδει τὸ λεγόμενον. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἐάν προσεύξωμαι τῇ γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, τοῦτέστι, τὸ χάρισμα τὸ δοθὲν μοι καὶ κινεῖν τὴν γλώτταν, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστί. Τί ποτ' οὖν τὸ ἀριστον καὶ τὸ ὠφέλιμον; καὶ πῶς χρὴ ποιεῖν, ἢ τί αἰτεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ; Τὸ καὶ τῷ Πνεύματι, τοῦτέστι, τῷ χαρίσματι, καὶ τῇ διανοίᾳ προσεύχεσθαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ. Τὸ αὐτὸ πάλιν καὶ ἐνταῦθα δηλοῖ, Ἴνα καὶ ἡ γλώττα φθέγγηται, καὶ ὁ νοῦς μὴ ἀγνοῇ τὰ λεγόμενα. Ἄν γὰρ μὴ τοῦτο ἦ, καὶ ἑτέρα σύγχυσις ἔσται. Καὶ γὰρ ἂν εὐλογήσῃς, φησὶ, τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδῶτος, πῶς ἔρει τὸ Ἀμήν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ, ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Σκόπει πῶς πάλιν ἐνταῦθα πρὸς τὴν ἐπέρτην τὸν λίθον ἀγει, τὴν οἰκοδομὴν πανταχοῦ ζητῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἰδιώτην δὲ τὸν λαλῶν λέγει, καὶ δείκνυσιν καὶ αὐτὸν οὐ μικρὰν ὑπομένοντα τὴν ζημίαν, ὅταν τὸ Ἀμήν εἰπῇ μὴ δύνηται. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἄν εὐλογῇς τῇ τῶν βαρβάρων φωνῇ, οὐκ εἰδὼς τί λέγεις, οὐδὲ ἐρμηνεύσαι δυνάμενος, οὐ δύναται ὑποφωτῆσαι τὸ Ἀμήν ὁ λαλῶν. Οὐ γὰρ ἀκούων τὸ, Εἰ; τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὅπερ ἐστὶ τέλος, οὐ λέγει τὸ, Ἀμήν. Εἴτα πάλιν παραμυθούμενος τοῦτο, ἵνα μὴ δόξῃ σφόδρα ἐξευτελίζειν τὸ χάρισμα ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι λαλεῖ μυστήρια, καὶ, Θεῷ λαλεῖ, καὶ, αὐτὸν οἰκοδομεῖ, καὶ, ὅτι τῷ πνεύματι προσεύχεται, παραμυθίαν ἐπινοῶν οὐ μικρὰν ἐκ τούτων, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, λέγων· Σὺ [326] μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς· Πνεῦμά μου γὰρ κινούμενος φθέγγῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲν ἀκούων, οὐδὲ εἰδὼς τὰ λεγόμενα, ἔστηκεν οὐ πολλὴν δεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

ε'. Εἴτα ἐπειδὴ κατέδραμε τῶν τὸ χάρισμα τοῦτο ἔχόντων, ὡς οὐδὲν μέγα ἔχόντων, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἀπαστερημένος αὐτοῦ ἐξευτελίζειν αὐτοὺς, ὅρα τί φησιν· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἄλλωχθ' ποιεῖ. Μέλ-λων γὰρ καθαιρεῖν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ τὰ πλεονεκτήματα, καὶ δείκνυναι λοιπὸν οὐδὲν ὄντα, πρότερον αὐτὸν ταῦτα ἐσχηκότα δείκνυσιν, καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς, καὶ τότε ζημίαν αὐτὰ καλεῖ, οὕτω λέγων· Εἰ τις δοκεῖ πακοῦθῆναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλὴς Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ἡλὸν διδάσκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γινόμενος ἀμεμπτος. Καὶ τότε ὅτε ἔδειξε πάντων αὐτὸν πλεονεκτούντα, φησὶν, Ἀλλ' ἀπὸ μοι ἦν κέρδη, ταῦτα ἡγῆμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων· Πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.

Μὴ τοῖνον μέγα φρονεῖτε, ὡς μόνοι τὸ χάρισμα ἔχοντες· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ κέκτημαι, καὶ ὑμῶν πλέον. Ἀλλὰ θέλω πάντα λόγους ἐν Ἐκκλησίᾳ διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω. Τί ἐστὶ, διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω; Νοῶν δὲ λέγω, καὶ ἂ δύναμαι καὶ ἑτέροις ἐρμηνεύσαι καὶ μετὰ συνήσεως εἰπεῖν καὶ διδάξαι τοὺς ἀκούοντας. Ἐμυρίλους λόγους ἐν γλώσσῃ. Διὰ τί; Ἵνα κατηχήσω καὶ ἄλλους, φησί. Τὸ μὲν γὰρ ἐπιδείξειν ἔχει μόνον, τὸ δὲ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ πανταχοῦ ζητεῖ, τὸ κοινῇ συμφέρον. Καίτοι γὰρ ἔξινον τὸ χάρισμα ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν, τὸ δὲ τῆς προφητείας σύνθετός τε καὶ παλαιότερον καὶ πολλοῖς ἤδη δοθέν, τοῦτο δὲ τότε πρῶτον· ἀλλ' ὅμως οὐ σφόδρα ἦν αὐτῷ περισπούδαστον. Διότι περ οὐδὲ ἐκείρητο αὐτῷ, οὐ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ εὐ χρησιμώτερα ζητεῖν. Καὶ γὰρ ἦν πάσης κενοδοξίας ἀπηλλαγμένος, καὶ ἐν μόνον σκοπῶν, ὅπως βελτίους ἐργάσεται τοὺς ἀκούοντας. Διὸ καὶ τὸ χρησίμον καὶ αὐτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἡδύνατο βλέπειν, ἐπειδὴ τῆς κενῆς δόξης ἀπῆλλακτο. Ὡς δὲ γὰρ ἐκείνη καταδουλωθεὶς, οὐ τὸ τῶν ἄλλων μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ αὐτοῦ θυνησεται κατεῖδεν συμφέρον. Τοιοῦτος ἦν ὁ Σίμων, ὃς ἐπειδὴ πρὸς δόξαν εἶδε κενὴν, οὐδὲ τὸ αὐτοῦ χρησίμον εἶδε· τοιοῦτοι καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ διὰ αὐτὴν τῷ διαβόλῳ τὴν οἰκίαν προέπειον σωτηρίαν.

Ἐντεῦθεν καὶ εἰδὼλα ἐτέχθη, καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι ἐπὶ τὰ πονηρὰ δόγματα ἐκ ταύτης παροξύναντες ἐξώκειλαν τῆς μανίας. Καὶ ὅρα τὴν διαστροφὴν τοῦ πάθους. Διὰ γὰρ ταύτην κἀκεῖνων ἔνιοι πνήντες ἐγένοντο, καὶ ἑτεροὶ περὶ πλοῦτον ἐσπούδασαν. Τοσαύτη αὐτῆς ἡ τυραννίς, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις κρατεῖν. Καὶ γὰρ ἐπὶ σωφροσύνῃ [327] τις κενοδοξεῖ, καὶ ἐπὶ μοιχείᾳ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ δικαιοσύνῃ οὗτος, καὶ ἐπ' ἀδικίᾳ ἑτερος, καὶ ἐπὶ τρυφῇ, καὶ ἐπὶ νηστείᾳ, καὶ ἐπὶ ἐπιεικειᾷ, καὶ ἐπὶ θρασύτητι, καὶ ἐπὶ πλούτῳ, καὶ ἐπὶ πενίᾳ. Καὶ γὰρ ἔνιοι τῶν ἐξωθεν, παρὸν λαθεῖν, διὰ τὸ θαυμάζεσθαι οὐκ ἐλάμβανον. Ἀλλ' οὐχ οἱ ἀπόστολοι οὕτως. Ὅτι γὰρ καθαροὶ δόξης ἦσαν, ἐδήλωσαν δι' ὧν ἐποίησαν. Καὶ γὰρ ὅτε θεοῦ αὐτοὺς ἐκάλουν, καὶ θύειν αὐτοῖς ἦσαν παρεσκευασμένοι· ταύρους ἐσταμένους, οὐχ ἀπλῶς ἀπηγόρευσαν τὸ γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ διέβρῃξαν αὐτῶν τὰ ἱμάτια. Καὶ ὅτε τὸν χαλὸν διώρθωσαν, πάντων πρὸς αὐτοὺς κατηγότων ἔλεγον, *Τί ἡμῖν ἀντιτίθετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν τοῦτον*; Κἀκεῖνοι μὲν ἐν ἀνδράσι θαυμάζουσιν, τὰ τῆς πενίας ἡρῶντο· οὗτοι δὲ ἐν ἀνθρώποις καταφρονοῦσι πενίας, καὶ ἐπαινοῦσι πλοῦτον. Καὶ οὗτοι μὲν, εἰ τι λαβόν, τοῖς δεομένοις ἐπήρουν· οὗτως οὐ διὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν ἅπαντα ἐπραττον· ἐκεῖνοι δὲ τοῦναντίον ἄπαν, ὥσπερ ἐχθροὶ καὶ λυμεῶνες τῆς κοινῆς φύσεως ὄντες, οὕτω καὶ ταῦτα ἐποίουν. Ὁ μὲν γὰρ εἰς θάλατταν τὰ αὐτοῦ κατεπόντιζεν ἅπαντα εἰκῇ καὶ μάτην, τοὺς παραπαύοντας καὶ μαυνομένους μιμούμενος· ὁ δὲ μηλόδοτον τὴν αὐτοῦ χώραν πᾶσαν ἀνῆκεν. Οὕτω πάντα πρὸς φιλοτιμίαν ἐποίουν. Ἀλλ' οὐχ οὗτοι, ἀλλὰ καὶ ἐδέχοντο τὰ διδόμενα, καὶ διένεμον τοῖς δεομένοις μετὰ τοσαύτης ἐλευθερίας, ὡς καὶ λιμῇ

δενηκαὶ συζῆν. Εἰ δὲ δόξης ἦσαν, οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίουν, τὸ λαμβάνειν καὶ διανέμειν, δεδοκότες μὴ τις ὑποψία γίνηται κατ' αὐτῶν. Ὁ γὰρ τὰ αὐτοῦ ρίψας διὰ δόξαν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἑτέρων οὐ λήψεται, ὥστε μὴ δοκεῖν ἑτέρων δεῖσθαι, μηδὲ ὑποπτεῖσθαι. Τοῦτους δὲ ὁρῶ καὶ διακονομένους καὶ προσαιτούντας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων· οὕτω πατέρων ἦσαν πάντων φιλοστοργότεροι. Θέα δὲ καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν συμμέτρους, καὶ κενοδοξίας ἀπηλλαγμένους. Ἐχόντες γὰρ, φησί, *σκεπάζματα καὶ τροφάς, τούτοις ἀρκεσθῆσόμεθα*· οὐ καθάπερ ὁ Σίμωνος ἐκεῖνος ὁ ῥάκκι περιβεβλημένος καὶ πῖθον οἰκῶν εἰς οὐδὲν δέον, ἐξέπληξε μὲν πολλοὺς, ἀφῆλθε δὲ οὐδένα. Ὁ δὲ Παῦλος τούτων μὲν οὐδὲν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν ἔβλεπεν, ἀλλὰ καὶ ἱμάτια περιδεδίχτο μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ οἰκίαν φηκε διηνεκῶς, καὶ τὴν ἀκριβείαν ἅπασαν ἐπὶ τῆς ἀλλης ἀρετῆς· ἐπεδείκνυτο, ἥς ὁ Κυνικός κατεφρόνει ζῶν ἀσελγῶς, καὶ δημοσίᾳ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δόξαν μανίας συρόμενος. Ἄν γὰρ ἔρηται τις τῆς τοῦ πῖθου οἰκείσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἑτέραν εὐρήσει, ἀλλ' ἡ κενοδοξίαν μόνην.

ε'. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν παρεῖχε τῆς οἰκίας, ἐν [328] ἡ κατέμενεν ἐν τῇ Ῥώμῃ. Καίτοι γὰρ ὁ τὰ πολλῷ εὐτονώτερα θυνηθείς, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἴσχυεν ἂν. Ἀλλ' οὐχ ἑώρα πρὸς δόξαν, τὸ χαλεπὸν θηρίον, τὸν δαίμονα τὸν δεινόν, τὴν λύμην τῆς οἰκουμένης, τὴν ἔχιν τὴν ἰοδόλον. Καθάπερ γὰρ τὸ θηρίον ἐκεῖνο τὴν νηδὺν τῆς τεκούσης διαβρῆγγυσι τοῖς ὀδοῦσιν, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ πάθος τὸν τίκοντα διασπαράττει. Πῶθεν οὖν ἂν τις εὖροι τῷ ποικίλῳ τούτῳ νοσήματι φάρμακον; Εἰ τοὺς καταπατήσαντας αὐτὴ εἰς μέτρον ἀγάγοι, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων εἰκόνα βλέπων, οὕτω τὴν αὐτοῦ ζωὴν κατευθύνει. Καὶ γὰρ ὁ πατριάρχης· Ἀβραάμ· ἀλλὰ μηδεὶς ἐγκαλεῖται ταυτολογίαν, εἰ πολλοὶ αὐτοῦ μνημονεύομεν, καὶ ἐπὶ πάντων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ὁ κἀκεῖνον θαυμαστὸν ἀποφαίνει, καὶ τοὺς μὴ ζηλοῦντας αὐτὸν πάσης ἀποστερεῖ συγγνώμης. Εἰ μὲν γὰρ μέρος μὲν τι τοῦτον, μέρος δὲ ἑτερον κατωρθωκότα ἐπιδείκνυμεν, εἶπεν ἂν τις καὶ δυσκατόρθωτον εἶναι τὴν ἀρετὴν· οὐδὲ γὰρ εἶναι εὐκολον ἐνὶ πάντα ὁμοῦ κατορθοῦν, ὧν μέρος ἕκαστος τῶν ἀγίων ἤρυσεν· ὅταν δὲ εὐρίσκηται εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τὰ πάντα ἔχων, ποῖαν ἔξουσιν ἀπολογία οἱ μετὰ νόμον καὶ χάριν τοῖς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον μὴ δυνάμενοι φθάσαι; Ἰκῶς οὖν οὗτος ὁ πατριάρχης τοῦ θηρίου τούτου περιεγίνετο καὶ ἐκράτησεν, ἥνικα πρὸς τὸν ἀδελφιδόῦν ἀμφισβήτησιν εἶχε; Καὶ γὰρ ἐλαττωθεὶς, καὶ τῶν πρωτείων ἀποτυχῶν, οὐκ ἤλγησεν. Ἰστε δὲ ὅτι ἐν τοῖς τοσούτοις ἡ ἀσχύνη τῆς ζημίας ἔχοντων τοῖς μικροφύχοις, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτοὺς ἀπάντων κύριος ὦν, καθάπερ ἐκεῖνος τότε, καὶ τῆς τιμῆς πρότερος ἄρξας, μὴ ἀντιτεμῆτο. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐκεῖνος ἔδρακεν, ἀλλὰ καὶ τὰ δεύτερα ἔχων ἑσπεργε, καὶ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ νέου ὁ πρεσβύτερος, καὶ παρὰ τοῦ ἀδελφιδόου ὁ θεῖος οὐκ ἠγανάκτει, οὐδὲ ἰδυσχέρατιν, ἀλλὰ καὶ ἐφίλει ὁμοίως καὶ θεράπευε. Πάλιν νικήσας τὸν πόλεμον ἐκεῖνον τὸν μέγαν καὶ φοβερόν, καὶ τοὺς βαρβάρους

institutum. Quid est, *Sensu meo loqui, ut et alios instruam*? Intelligens quæ dico, et quæ possum aliis quoque interpretari, et cum intelligentia dicere, et docere eos qui audiunt. *Quam decem millia verborum in lingua*. Quare? *Ut alios, inquit, instituam*. Nam illud quidem habet ostentationem tantum, hoc autem multam utilitatem. Hoc enim est, quod ubique quaerit, quod in communi sit utile. Atqui donum linguarum erat novum et alienum, prophetiæ autem donum consuetum et antiquum et multis jam datum, hoc autem tum primum; sed tamen in id non multum ponebat studii. Quamobrem nec eo usus est, non quod non haberet, sed quod quaereret quæ sunt utiliora: erat enim liber ab omni inani gloria, et unum spectabat, ut meliores redderet auditores. Propterea etiam poterat videre quod sibi et aliis erat utile, eo quod esset liber ab inani gloria. Nam qui est in ejus servitutem redactus, non poterit videre, non solum quod aliis, sed etiam quod sibi est utile. Talis erat Simon, qui quoniam ad inanem aspexit gloriam, ne vidit quidem quod sibi erat conducibile: tales erant Judæi, qui propter eam diabolo suam propinarunt salutem.

Inanis gloriæ vis. Philosophi Græci carpuntur. — Illic etiam orta sunt idola, et externi philosophi ex hoc furore incitati lapsi sunt ad mala dogmata. Vide autem hujus vitii perversitatem. Per hoc ex iis nonnulli effecti sunt pauperes, et alii studium posuerunt in divitiis. Tanta est ejus tyrannis, ut dominetur etiam in contrariis. Nam et ex temperantia aliquis inani gloria afficitur, et rursus alius ex adulterio: et hic quidem ex justitia, alius ex injustitia, ex deliciis et ex jejuniis, ex lenitate et ex audacia, ex divitiis et ex paupertate. Nonnulli enim externi, cum liceret dona accipere; ut in admiratione haberentur, non accipiebant. Sed non sic apostoli: nam quod puri essent a vana gloria, ostenderunt per ea quæ fecerunt. Etenim quando illos deos vocabant, et parati erant ad sacrificandum ipsis tauros coronatos, non solum prohibuerunt, sed etiam sua vestimenta sciderunt: et quando claudum curaverunt, omnibus eos hiantem stupentibus dixerunt: *Quid nos aspiciatis, tamquam propria virtute fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? Et illi quidem inter viros paupertatem admirantes, paupertatem eligeant; hi vero ipsam eligunt apud homines qui paupertatem spernunt et divitias laudant. Et hi quidem, si quid acceperant, egenis opem ferebant; ita non propter inanem gloriam, sed propter benignitatem omnia faciebant: illi autem plane contrarium, tamquam qui essent inimici et pestes communis naturæ, hæc sic quoque faciebant. Nam alius quidem frustra et temere omnes suas facultates in mare demergebat, fatuos imitans et eos qui sunt insanæ mentis: alius autem sinebat omnes suos agros depasci ab ovibus. Sic omnia apud illos ad vanam gloriam spectabant. Sed non hi, imo vero quæ dabantur accipiebant, et distribuiebant egentibus cum tanta liberalitate, ut etiam in fame perpetua degerent. Si autem gloriam amassent, non hoc fecissent, nempe ut acciperent et distribuissent, timentes

ne contra ipsos aliqua foret suspicio. Nam qui sua abjicit propter gloriam, multo magis non accipiet ea quæ sunt aliorum, ne videatur egere aliis, neque veniat in suspicionem. Illos autem vides et ministrantes et emendicantes pro egentibus: adeo erant etiam patribus quibuslibet amantiores. Vide autem eorum quoque leges moderatas, et ab inani gloria liberas. *Habentes enim, inquit, vestimenta et alimenta, his contenti erimus* (1. Tim. 6. 8): non sicut ille Sinopeus, qui pannis obsitus et dolium habitans, cum nihil esset opus, multos quidem stupefecit, nulli autem profuit. Paulus autem nihil horum faciebat: neque enim spectabat ambitionem et honoris desiderium, sed et decore induebatur vestibus, et domi assidue habitabat, seque plane perfectum ostendebat in alia omni virtute: quod despiciebat Cynicus, intemperanter vivens et palam indecore se gerens (a), ab inani gloria abreptus. Si quis enim roget cur in dolio habitaverit, nullam aliam causam inveniet quam vanam gloriam.

5. *Vana gloria sæva bellua*. — Paulus autem etiam domum, quam Romæ incolebat, mercede conduxit. Quamquam qui longe fortiora poterat, multo magis hoc prænisset. Sed non aspiciebat ad gloriam, sævam belluam, horrendum demonem, pestem orbis terrarum, venenatam viperam. Sicut enim illa bestia dentibus utrum matris discerpit, ita etiam hoc vitium parentem dilacerat. Undenam ergo vario huic morbo invenis medicamentum? Si eos qui ipsum concularunt in medium adduxeris, et ad illorum imaginem respiciens, sic vitam composueris. Patriarcha enim Abraham; sed nemo mihi vitio vertat ejusdem rei repetitionem, si sæpe ejus et in omnibus meminimus. Hoc enim est quod illum quoque reddidit maxime admirabilem, et eos qui non ipsum æmulantur, omni privata venia. Nam si eum quidem in parte aliqua, in alia autem parte alium se recte gessisse ostenderimus, dixerit aliquis difficile esse virtutis exercitium; non esse enim facile omnia simul recte gerere, quorum partem sanctorum singuli gesserunt: cum autem inveniat unus et idem omnia obtinere, quam habebunt excusationem qui post legem et gratiam non possunt ad eandem pervenire mensuram, ad quam qui fuerunt ante legem et gratiam? Quomodo ergo hic patriarcha hanc belluam vicit et superavit, quando fuit ei controversia cum filio fratris? Nam cum minor portio ei obtigisset, ei primas partes non esset assequutus, non doluit. Scitis autem quod in his rebus dedecus est pejus damno iis qui sunt pusilli animi, et maxime quando ipse omnium dominus, sicut tunc ille, et qui prior cœperat honorare, non viciatim honore afficitur. Sed tamen nihil horum illum moimordit, sed et cum secundas haberet partes fuit contentus, et injuria affectus a juvene senex, et patruus a fratris filio, non succensuit neque ægre tulit, sed similiter eum amabat et curabat. Rursus ex magno illo et terribili bello parta victoria, vique pro-

(a) Quæ hic de Diogene Cynico ferantur, apud Diogenem Laërtium et sexcentis in aliis veterum locis habentur.

pulsatis et profligatis barbaris, de victoria non triumphat nec erigit tropæum : volebat enim tantum servare, non se ostentare. Excepit rursus hospites ; neque hic inani gloria laboravit, sed et ipse occurrebat et adorabat, non tamquam dans beneficium, sed tamquam beneficio affectus : et vocat dominos, nesciens quidem quivam accessissent, et loco ancillæ constituit uxorem. Cum autem antea in Ægypto admirabilis apparuisset, et hanc ipsam uxorem recepisset, tantumque esset honorem consequutus, apud neminem se ostentat ; sed indigenæ quidem eum regem appellabant, ipse autem solvit pretium sepulcri. Cum autem mitteret famulum, uxorem filio adducturum, nihil jussit magnum aut præclarum de se dicere, sed solum sponsam adducere. Vis etiam examinare eos qui erant sub gratia, quando eos undique circumfluebat magna doctrinæ gloria, et videre hoc quoque vitium tunc ejectum et eliminatum ?

Pauli laus. — Cogita mihi hunc ipsum qui hæc dicit, quomodo semper totum Deo tribuat, quomodo suorum quidem peccatorum assidue meminerit, recte autem factorum non item. Sed si quando oporteat corrigere discipulos et cogatur hoc facere, eam rem vocat insipientiam, et Petro primas cedit : nec erubescit operari apud Priscillam et Aquilam (*Act. 18*) : et ubique conatus est se ostendere humilem et abjectum, non in foro superbe incedens neque turbas circumferens, sed se referens in numerum eorum qui sunt obscuro et non insignes. Et ideo dicebat, *Præsentia autem corporis est infirma* (*2. Cor. 10. 4*), hoc est, despicienda, et quæ nullum habeat fastum ; et rursus : *Opto vos nihil mali facere, ne nos probati videamur* (*2. Cor. 13. 7*). Et quid mirum, si hanc despicit gloriam ? Qui enim supernam illam despicit, ut et regnum et gehennam, secundum Christi placitum (optat enim esse anathema a Christo [*Rom. 9. 3*] pro Christi gloria : nam etiamsi pro Judæis hoc se dicat velle pati, hoc dicit, ne quis stultus putet ipsum promissiones illis factas sibi eumere) : si ille ergo paratus erat ea præterire, quid miraris, si humana despicit ? Sed eos qui nunc sunt demergunt omnia, non solum gloriæ cupiditas, sed etiam contrarium, contumelia et metus infamiæ. Nam et si quispiam laudaverit, intumescis, et si vituperaverit, deprimor. Et sicut corpora imbecilla offenduntur vel a quibilibet, ita etiam pusillæ et abjectæ animæ. Eos enim qui sunt hujusmodi, non solum paupertas, sed etiam divitiæ perdunt ; non tristitia solum, sed etiam gaudium, et quæ sunt jucunda magis quam quæ tristia. Nam paupertas quidem cogit esse temperantem ; divitiæ autem sæpe educunt etiam ad aliquod magnum malum. Et sicut qui febriunt, ab omnibus offenduntur : ita qui sunt animo corrupto et depravato, læduntur ab omnibus.

G. Christianus quomodo officii debeat erga temporalia. Anima quomodo curanda. Divitum mala conditio. — Hæc ergo cum sciamus, ne fugiamus paupertatem, neque admiremur divitias ; sed animum ita comparemus ut sit aptus et idoneus ad omnia. Nam qui do-

mum ædificat, non eo spectat, ut in eam non cadat pluvia, neque ut ad eam non veniat radius ; hoc enim fieri nequit ; sed ut ad omnia ferenda apta sit et idonea. Et qui navem fabricatur, non id curat ut in eam non irrumpant fluctus, neque ut non excitetur maris tempestas ; hoc enim fieri nequit ; sed ut navis tabulata apta sint ad omnia. Rursus qui curam gerit corporis, non eo spectat ut non sit aeris inæqualitas et intemperies, sed ut corpus omnia hæc facile ferat. Sic etiam faciamus in anima, et studium ponamus, non ut paupertatem fugiamus, neque ut simus divites, sed ut unumquodque ex iis ita tractemus, ut in tuto collocemur. Propterea his dimissis, et divitiis et paupertati aptam efficiamus animam. Nam etiamsi nihil humani accadat, quod quidem ut plurimum fieri non potest, sic quoque erit melior qui non querit divitias, sed omnia facile potest ferre, quam is qui semper est dives. Quare ? Primum quidem, qui est hujusmodi, ex se et apud se habet quod sit in tuto, ille autem extrinsecus. Et sicut miles ille melior est qui confidit corpori et arti bellicæ, quam qui solum vires habet in armis : ita qui a virtute septus est et munitus, melior est eo qui confidit pecuniis. Secundo, quod etiamsi in paupertatem non inciderit, fieri non potest ut ipse non sit obnoxius perturbationi : multos enim fluctus et perturbationes habent divitiæ. Sed non virtus : hæc voluptatem modo habet et securitatem : inexpugnabilem enim reddit insidiantibus : contra autem divitiæ, et facile invadi possunt et abripi. Et sicut inter animalia cervi et lepores maxime omnium facile capi possunt propter timiditatem a natura instam ; aper autem et taurus et leo non facile inciderint in insidiatores : ita etiam videre est in divitibus, et in iis qui sua sponte degunt in paupertate. Nam hic quidem similis est leoni et tauro, ille autem cervo et lepore. Quem enim non timet dives ? annon latrones, annon principes, annon invidos, annon calumniatores ? Et quid dico latrones et calumniatores, cum ipsos etiam famulos habeat suspectos ? Et quid dico vivus ? ne mortuus quidem liber est a maleficio latronum, neque mors cum potest in tuto collocare ; sed et mortuum deprædantur malefici : adeo instabilis et lubrica res sunt divitiæ. Non solum enim perfodiuntur domus, sed etiam sepulcra perrumpuntur et loculi. Quid ergo his fieri potuerit miserius, cum ne mors quidem ei hanc præbeat securitatem ; sed infelix illud corpus, ne vita quidem privatum, a malis quæ sunt in vita sit liberatum ; cum ii qui ea admittunt maleficia, etiam cum pulvere et cinere contendunt bellum gerere, et multo gravius quam cum viveret ? Nam tunc quidem penurarium ingredienti, arculas quidem movebant, a corpore autem abstinebant, neque tam multa accipiebant ut ipsum etiam corpus nudarent : nunc autem ne ab iis quidem abstinere execrandæ manus eorum qui sepulcra effodiunt, sed ipsum movent et versant, et cum summa crudelitate ipsum contumelia et probro afficiunt. Nam postquam terræ mandatum fuit, illud etiam vestium amictu nudatum sic sicut projectum

κατὰ κράτος ἔλασας, οὐκ ἐμπαμπεύει τῇ νίκῃ, οὐδὲ τρέπαιον ἰσθίον· σῶσαι γὰρ ἐβούλετο μόνον, οὐκ ἐπιδείξασθαι. Ξένους ἰδέχεται πάλιν, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκπενοῖ, ἀλλ' αὐτοὺς καὶ προσέτερεχε καὶ προσεκύνη, οὐχ ὡς εὐ ποιῶν, ἀλλ' ὡς εὐ πάσχων, καὶ κυρίους καλεῖ, οὐδὲ εἰδὼς τίνας ποτὲ εἶναι οἱ παραγενόμενοι, καὶ παρίσταναι τὴν γυναῖκα ἐν τάξει θεραπευνίδος. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ πρὸ τούτου θαυμαστὸς οὕτω φανεῖς, καὶ αὐτὴν αὐτὴν τὴν γυναῖκα ἀπολαδύν, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσεως τιμῆς, πρὸς οὐδένα ἐπιδείκνυται· ἀλλ' οἱ μὲν ἰγχώριοι καὶ βασιλεῖα αὐτὸν ἐκάλουν, αὐτὸς δὲ καὶ τιμὴν κατέβαλε τοῦ τάφου. Καὶ ἡνίκα δὲ ἐπεμπε μνηστευσόμενος τῷ παιδί, οὐδὲν ἐκάλυψε μέγα περὶ αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀγαγεῖν τὴν νύμφην. Βούλει καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς χάριτος ἐξετάσαι, ὅτε πολλὴ πανταχόθεν αὐτοῦς [329] περιέρρει τῆς διδασκαλίας ἡ δόξα, καὶ ἰδεῖν καὶ τότε τοῦτο τὸ πάθος ἐκδεδμημένον;

Ἐννόησόν μοι τοῦτον αὐτὸν τὸν ταῦτα λέγοντα, πῶς δαί τὸ πᾶν ἀνατίθῃ ἐπ' Θεῷ, πῶς τῶν μὲν ἀμωρῶν μόνον αὐτοῦ μνηστὴς συνεχῶς, τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐκ εἶ. Πλὴν εἰ ποτε μαθητὰς ἐπαγορεύσας δέοι, κἂν ἀναγκασθῇ ποιῆσαι τοῦτο, ἀφορσύνῃ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τῶν πρωτείων ἐπ' Πέτρῳ παραχωρεῖ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται ἐργαζόμενος παρὰ Πρισκίλλῃ καὶ Ἀκύλᾳ, καὶ πανταχοῦ ταπεινὸν ἑαυτὸν ἐσπούδακε δεικνύει, οὐ σοδὼν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, οὐδὲ ὁδῶν περιφέρων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀσκήμοις κατὰ τὰς ταπεινὰς αὐτοῦ. Αἰδ καὶ εἰπεν, Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, ταπεινὸς, εὐκαταφρόνητος καὶ οὐδὲν ἔχουσα κομψόν· καὶ πάλιν, Ἐδχομαι ὑμᾶς μὴ ποιῆσαι κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν. Καὶ εἰ θαυμαστὸν, εἰ δόξης καταφρονεῖ ταύτης; Ὁ γὰρ τῆς ἀνω δόξης καταφρονῶν καὶ βασιλείας καὶ γέννης διὰ τὸ ἐπ' Χριστῷ δοκοῦν (καὶ γὰρ ἀνθέμα εὐχεται εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης· κἂν γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων τοῦτο λέγῃ βούλεσθαι πάσχειν, διὰ τοῦτο λέγει, ἵνα μὴ δόξῃ τις τῶν ἀνοήτων ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν πρὸς αὐτοὺς γεγενημένων)· εἰ τοίνυν ἐκεῖνα παραδραμεῖν ἔτοιμος, τί θαυμάζεις, εἰ τὰ ἀνθρώπων ὑπερβᾷ; Ἀλλὰ τοὺς νῦν ἅπαντα βαπτίζει, οὐ δόξης ἐπιθυμία μόνον, ἀλλὰ καὶ πύοναντίον ὕβρις καὶ ἀτιμίας δόξας. Ἄν τε γὰρ ἐπαινέσῃ τις, ἐφυσθῇ, ἂν τε ψέξῃ, κατηνέχῃ ἂν. Καὶ καθάπερ τὰ ἀσθενῆ σώματα καὶ ἀπὸ τῶν τυγχόντων ἐπηρεάζονται, οὕτω καὶ αἱ χαμαιζῆλοι ψυχαί. Τοὺς γὰρ τοιούτους οὐ πένια μόνον, ἀλλὰ καὶ πλοῦτος ἀπόλλυσιν, οὐ λύπη μόνον, ἀλλὰ καὶ χαρὰ, καὶ τὰ χρηστὰ μᾶλλον ἢ τὰ λυπηρὰ. Ἡ μὲν γὰρ πένια καὶ σωφρονεῖ ἀναγκάζει, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ εἰς κακὸν τι μέγα ἐξάγει πολλάκις. Καὶ ὥσπερ οἱ πυρέττοντες πρὸς πάντα εἰσι δυσάρεστοι, οὕτω καὶ οἱ διαφθαρμένοι τὴν ψυχὴν πάντοθεν κλῆττονται.

ζ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ πένιαν φεύγωμεν, μὴ πλοῦτον θαυμάζωμεν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν πρὸς πάντα ἱκανὴν κατασκευάζωμεν. Καὶ γὰρ οἰκίαν τις οἰκοδομοῦμενος, οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μήτε ὑπερὸς ἐπ' αὐτὴν κατενεχθῇ, μήτε ἀπὸς ἔλθοι· τοῦτο γὰρ ἀμήχανον· ἀλλ' ὅπως αὐτὴ ἱκανὴ γένηται πάντα φέρειν. Καὶ ὁ πλοῦτος δὲ τεκταινόμενος, οὐχ ὅπως μὴ κύματα αὐτῷ προσρήξῃ, μηδὲ χερσὶν ἀρθεῖν θαλάσσης, ποιεῖ τι καὶ μηχανάται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀμήχανον·

ἀλλ' ὅπως οἱ τοῖχοι τῆς νεῶς πρὸς ἅπαντα εἰς ἐπιτήδαιοι. Καὶ ὁ σώματος φροντίζων πάλιν οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μὴ ἀνωμαλία ἀέρων γένοιτο, ἀλλ' ὅπως τὸ σῶμα εὐκόλως ἅπαντα ταῦτα φέρει. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ποιῶμεν, καὶ μὴ ὅπως φύγωμεν πένιαν, μηδὲ ὅπως γενώμεθα πλούσιοι σπουδάζωμεν, ἀλλ' ὅπως πρὸς τὴν ἐαυτῶν ἀσφάλειαν ἱκανοὶν τοῦτων μεταχειρίσωμεν. [330] Αἰδ ταῦτα ἀφέντες, κατασκευάζωμεν τὴν ψυχὴν καὶ πλοῦτι καὶ πένιᾳ ἐπιτηδαιοί. Κἂν γὰρ μηδὲν ἀνθρώπινον συμβαίῃ, ὅπερ ὡς τὰ πολλὰ ἀδύνατον, καὶ οὕτω βελτίων ὁ μὴ πλοῦτος ζητῶν, ἀλλ' εἰδὼς πάντα φέρειν εὐκόλως, τοῦ διαπαντός πλουτοῦντος. Τί δὴ ποτε; Πρῶτον μὲν ὁ τοιοῦτος ὁποῦθεν ἔχει τὸ ἀσφαλές, ἐκεῖνος δὲ ἐξωθεν. Καὶ ὥσπερ στρατιωτῆς βελτίων ὁ ἐπ' σώματι θαρρῶν καὶ τῇ τέχνῃ τοῦ πολεμεῖν, τοῦ τὴν ἰσχὺν ἐν τοῖς ὅπλοις ἔχοντος μόνον· οὕτω τοῦ χρήματος θαρρῶντος ὁ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς πεφραγμένος ἀμείνων. Δεύτερον, δεῖ, κἂν εἰς πένιαν μὴ καταπέσῃ, οὐ δυνατόν αὐτὸν ἀτάραχον εἶναι· καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει κλύδωνας ὁ πλοῦτος καὶ ταραχάς. Ἀλλ' οὐχ ἡ ἀρετὴ, ἀλλ' ἡδονὴ μόνον καὶ ἀσφάλεια· καὶ γὰρ ἀχείρωτον ποιεῖ τοὺς ἐπιβουλεύουσιν· ὁ δὲ πλοῦτος τὸναντίον ἔχει, εὐεπιχείρητον καὶ ἀλώσιμον. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις ἑλαιοὶ καὶ λαγωὶ μάλιστα πάντων εἰσὶν εὐχείρωτοι διὰ τὴν ἐν τῇ φύσει δειλίαν, ὅς δὲ ἄγριος καὶ ταῦρος καὶ λέων οὐδ' ἂν ἐμπίσειεν βραδίως τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πλουτούντων, καὶ ἐν πένιᾳ ζώντων ἐκόντων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ λέοντι καὶ τῷ ταύρῳ εἰσιν, ὁ δὲ τῇ ἐλάφῃ καὶ τῷ λαγῷ. Τίνα γὰρ οὐ δέδοικεν ὁ πλοῦτος; οὐχὶ ληστὰς; οὐχὶ δυνάστας; οὐ βασιλάνους; οὐ συκοφάντας; Καὶ τί λέγω ληστὰς καὶ συκοφάντας, ὅπου γε καὶ τοὺς οἰκτεῖας αὐτοὺς ὑποπετεύει; Καὶ εἰ λέγω ζῶν; οὐδὲ τελευτήσας τῆς τῶν ληστευόντων κακούργιας ἀπὴλλακται, οὐδὲ ἰσχύει ὁ θάνατος ἐν ἀσφαλείᾳ αὐτὸν καταστήσαι, ἀλλὰ καὶ νεκρὸν ὄντα συλῶσιν οἱ κακούργοι· οὕτω πρᾶγμα ἐπιφαλές ὁ πλοῦτος. Οὐ γὰρ δὴ οἰκία διορτυττονταί μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ φορὰ ἀναρρήγνυνται καὶ θῆκαι. Τὶ οὖν ἀβλύστερον τοῦτου γένοιτ' ἂν, ὅταν μὴδὲ θάνατος αὐτῷ παρέχῃ τὴν ἀδειαν ταύτην, ἀλλὰ τὸ δειλαῖον ἐκεῖνο σῶμα οὐδὲ ζωῆς ἀποστερηθὲν ἀπὴλλακται τῶν ἐν τῇ ζωῇ κακῶν, τῶν τὰ τοιαῦτα κακούργων καὶ πρὸς κόνιν καὶ τέφραν ἐπιγομνῶν πολεμεῖν, καὶ πολλῷ χαλεπώτερον, ἢ ἡνίκα ἔζη; Τότε μὲν γὰρ εἰς ταμίειον εἰσόντες, τὰ κιβώτια μὲν ἐκίνουν, τοῦ σώματος δὲ ἀπείχοντο, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα ἔλαβον, ὡς καὶ αὐτὸ γυμνῶσαι τὸ σῶμα· νυνὶ δὲ οὐδὲ τούτων ἀπέχονται αἱ μισαὶ τῶν τυμωρῶν καὶ χεῖρες, ἀλλὰ κινουσίαι αὐτὸ καὶ περιστρέφουσι, καὶ μετὰ πολλῆς ὀμότητος ἐνυδρίζουσι. Μετὰ γὰρ τὸ παραδοθῆναι τῇ γῇ, γυμνὸν καὶ τῆς ἐκείθεν περιβολῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἱματίων ποιήσαντες, οὕτως ἀφίσιν ἐρριφῆθαι. Τίς οὖν οὕτω πολέμιος, ὡς ὁ πλοῦτος, ζώντων μὲν καὶ τὴν ψυχὴν ἀπολλύς, τελευτησάντων δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐνυδρίζων, καὶ οὐδὲ τῇ γῇ κρύπτεσθαι συγχωρῶν; ὁ κοινὸν καὶ τῶν καταδίκων ἔστι, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς αἰσχιστοῖς [331] ἐαλωκότων. Ἐκείνους μὲν γὰρ τοῦ θανάτου τὴν δίκην ἀπαιτήσαντες οἱ νομοθέται, οὐδὲν παραιτέρω περιεργάζονται· τοῦτους δὲ ὁ πλοῦτος καὶ μετὰ θάνατον πικροτάτην ἀπαιτεῖ δίκην, γυμνός· προτιθεῖς καὶ ἀτάραχος, θέαμα δεινὸν καὶ ἐλευνόν. Καὶ γὰρ τῶν ἀπὸ ψήφου τοῦτο πασχόντων καὶ θυμοῦ δικαστικοῦ χαλεπώτερον οὗτοι πάσχουσιν. Ἐκείνο

μὲν γὰρ μίαν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἡμέραν μέν-
οντες ἀταφοί, τῇ γῇ παραδίδονται· οὗτοι δὲ ὅταν
παραδοθῶσι τῇ γῇ, τότε γυμνοῦνται καὶ ὀδρίζονται.
Εἰ δὲ μὴ καὶ τὴν θῆκην λαβόντες ἀπέρχονται οἱ λη-
σταί, οὐκέτι τῷ πλούτῳ χάρις, ἀλλὰ τῇ πενίᾳ κἀν-
ταῦθα· αὕτη γὰρ αὐτὴν φυλάττει· ὥς εἰ γε καὶ
ταύτην ἐνεχειρίσαμεν τῷ πλούτῳ, καὶ ἀφέντες ἀπὸ
λίθου κατασκευάζειν αὐτὴν, ἐγκαλεῦσαμεν ἀπὸ χρυ-
σοῦ, καὶ ταύτην ἂν ἀπωλέσαμεν. Οὕτως ἀπιστον
πρᾶγμα ὁ πλοῦτος, καὶ οὐ τῶν ἔχοντων τοσοῦτον
ἔστιν, ὅσον τῶν ἀρπάζειν ἐπιχειρούντων. Ὡς πε-
ριττὸς ὁ λόγος ἐκεῖνος ὁ σπουδάζων δεικνύει ὅτι
δυσχερῶντων ὁ πλοῦτος, ὅπου οὐδὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς
τελευτῆς τυγχάνουσιν ἀσφαλείας οἱ τοῦτον ἔχοντες.
Καίτοι γε τίς πρὸς τὸν ἀπειθόντα οὐ καταλλάττεται,
κἂν θηρίον ᾗ, κἂν δαίμων, κἂν ὄστισιν; καὶ γὰρ
ἡ θεία ἱκανὴ καὶ τὸν σφόδρα σιδηροῦν καὶ ἀνάληγον
ἐπικαμῆσαι. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν τις βῇ νεκρὸν, κἂν
ἐχθρὸν βῇ, κἂν πολέμιον, μετὰ τῶν φιλότατων δα-
κρύει· καὶ ἡ μὲν ὀργὴ μετὰ τῆς ζωῆς σβέννυται, ὁ
δὲ ἔλεος· ἐπισπάγεται. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐπὶ κήδους καὶ
ἐκφορᾶς διαγνοίῃ τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸν οὐ τοιοῦτον·
οὕτως ἅπαντες τὴν κοινὴν αἰδοῦνται φύσιν, καὶ τοὺς
περὶ αὐτὴν εἰσενεχθέντας νόμους. Ἄλλ' ὁ πλοῦτος,
οὐδὲ τούτου τυχὼν, ἀφίησι τὴν ὀργὴν τοῖς κτησα-
μένοις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδὲν ἡδικομένους τοῦ
τετελευτηκότος ἐχθροῦς καθίστησιν, εἰ γε τὸ νεκρὸν
σῶμα γυμνοῦν, τῶν σφόδρα ἐχθρῶν καὶ πολεμίων
ἐστὶ. Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῷ κατ-
αλλάττει τότε, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τοὺς οὐδὲν ἔχοντας
ἐγκαλεῖν ἐκπολεμοί, καὶ ἐν ἐρημίᾳ πολλῇ τὸ σῶμα
αἰκίζεται. Καίτοι πολλὰ ἐκεῖ τὰ δυνάμενα ἐπισπά-
σασθαι πρὸς οἰκτον, αὐτὸ τὸ νεκρὸν εἶναι, τὸ ἀκί-
νητον, τὸ πρὸς γῆν ὀδεῦειν καὶ φθορὰν, τὸ μὴδένα
παρεῖναι τὸν βοηθήσοντα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων κατα-
κλεῖ τοὺς μισροὺς· ἐκείνους διὰ τὴν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς
ἐπιθυμίας τυραννίδα. Ὁ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας
ἔρω, καθάπερ τις τύραννος ἀπηνῆς, ἐφέστηκεν ἐγ-
καλειόμενος αὐτοῖς τὰ ἀπάνθρωπα ἐπιτάγματα ἐκεί-
να, καὶ θηρία ποιήσας, οὕτως ἐπὶ τὰς θήκας ἀγει.

Καθάπερ γὰρ θηρία τοῖς τετελευτηκόσιν ἐπιτιθέμε-
νοι, οὕδ' ἂν τῶν σαρκῶν ἀπέσχοντο, εἰ γέ που χρή-
σιμα ἦν αὐτοῖς τὰ μέλη. Τοιαῦτα ἀπολαύομεν τοῦ
πλούτου, καὶ μετὰ τελευτὴν ὀδρίζομενοι, καὶ ταφῆς
ἀποστερησόμενοι, ἥς καὶ οἱ τὰ ἀνήκεστα τετολημκότες
ἀπολαύουσιν. Ἐτι [332] οὖν, εἰπέ μοι, στέρεσθαι
αὐτὸν τὸν οὕτω πολέμιον; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ, ἀδελ-
φοί, ἀλλὰ φεύγωμεν ἀμεταστρεπτί· κἂν εἰς χεῖρας
ἐλθῇ τὰς ἡμετέρας, μὴ κατέχωμεν ἐνδόν, ἀλλὰ θή-
σωμεν αὐτὸν ταῖς τῶν πενήτων χερσὶ. Ταῦτα γὰρ
αὐτὸν δύναται μᾶλλον τὰ δεσμὰ κατεῖναι, καὶ ἐκ τῶν
ταμιείων ἐκείνων οὐδέποτε διαφεύξεται, καὶ ὁ ἀπι-
στος οὗτος μένει λοιπὸν πιστός, χερσὶ θῆς, ἡμερος,
τῇ τῆς ἐλεημοσύνης δεξιᾷ ταῦτα γινόμενος. Ἄν μὲν
οὖν παραγίνεται ποτε ἡμῖν, ταύτην παραδῶμεν αὐ-
τόν· ἂν δὲ μὴ παραγίνηται, μὴ ζητῶμεν, μηδὲ ἀγ-
χωμεν ἑαυτοὺς, μηδὲ τοὺς ἔχοντας μακαρίζομεν.
Ποιὸς γὰρ οὗτος μακαρισμός; πλὴν εἰ μὴ καὶ τοὺς
θηριομάχους ζηλωτοὺς εἶναι φαίης, ὅτι τὰ πολυτέ-
μητα ἐκεῖνα θηρία κατακλείσαντες ἑαυτοῖς φυλάτ-
τουσιν οἱ τοὺς τοιοῦτους τιθέντες ἀγῶνας, αὐτοὶ μέντοι
οὐ προσελθεῖν, οὐχ ἄψασθαι τολμῶντες, ἀλλ' ἀγῶ-
νιῶντες αὐτὰ καὶ τρέμοντες. Τοιοῦτον γάρ τι καὶ οἱ
πλουτοῦντες πάσχουσιν, ὥσπερ θηρίον ἀπηνὲς ἐν
τοῖς ταμιείοις κατακλείσαντες τὸν πλοῦτον, καὶ
καθ' ἐκάστην παρ' αὐτοῦ τὴν ἡμέραν μυρία δεχόμε-
νοι τὰ τραύματα, ἀπεναντίας τοῖς θηρίοις. Ἐκεῖνα
μὲν γὰρ ὅταν ἐξαγάγῃς, τότε λυμαινέται τοῖς ἀπαν-
τήσιν· οὗτος δὲ ὅταν συγκεκλεισμένος ᾗ καὶ φυλατ-
τόμενος, τότε ἀπόλλυσι τοὺς κεκτημένους αὐτὸν· καὶ
φυλάττοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ θηρίον τοῦτο ποιήσωμεν
ἡμερον. Ἔσται δὲ ἡμερον, ἂν μὴ κατακλείωμεν αὐτὸ,
ἀλλὰ ταῖς ἀπάντων τῶν δεομένων προσάγωμεν χερ-
σιν. Οὕτω καὶ τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν καρπωσόμεθα
ἀγαθὰ, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μετὰ ἀσφαλείας καὶ
χρηστῆς ζῶντες ἐλπίδος, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν
ἡμέραν μετὰ παρρησίας ἰστάμενοι· ἥς γένοιτο πάν-
τας ἡμᾶς· ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ
ἐξ ἧς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΖ'.

Ἄδελφοί, μὴ παῖδια γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ
τῇ κακίᾳ νηπιόζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειαι γί-
νεσθε.

α'. Εἰκότως μετὰ τὴν πολλὴν κατασκευὴν καὶ τὴν
ἀποδείξιν, σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ πολλῇ
τῇ ἐπιτιμήσει, καὶ παραδείγματος μέμνηται καταλ-
λήλου τῷ ὑποκειμένῳ. Καὶ γὰρ τὰ παῖδια πρὸς μὲν
τὰ μικρὰ κέχρηται καὶ ἐπιτόγηται, τῶν δὲ σφόδρα με-
γάλων οὐ τοσοῦτον ἔχει θαῦμα. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὗτοι
γλωσσῶν ἔχοντες χάρισμα, τὸ πᾶν ἔχειν ἐνόμιζον,
ὅπερ τῶν ἄλλων ἱσάτον ἦν, διὰ τοῦτο φησι, *Μὴ
παῖδια γίνεσθε*, τουτέστι, μὴ ἀνόητοι, ἐνθα συν-
ετοὺς εἶναι χρὴ, ἀλλ' ἐκεῖ νήπιοι καὶ ἀφελεῖς, ἐνθα
ἀδικία, ἐνθα κενοδοξία, ἐνθα φύσημα· τὸν γὰρ τῇ
κακίᾳ νηπιόζοντα καὶ φρόνιμον εἶναι δεῖ. Ὡς περ
γὰρ φρόνησις μετὰ κακουργίας οὐκ ἂν εἴη φρόνησις,
οὕτω καὶ ἀφέλεια [333] μετὰ ἀνοίας οὐκ ἂν εἴη ἀφέ-
λεια. Καὶ γὰρ ἐν τῇ σφέλειᾳ καὶ τὴν ἀνοίαν φεύγειν

δεῖ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει τὴν πονηρίαν. Καθάπερ γὰρ
οὔτε τὰ μικρὰ φάρμακα πέρα τοῦ δόντος, οὔτε τὰ
γλυκεῖα ὀνύγηντι, οὕτως οὐδὲ ἀφέλεια καθ' ἑαυτὴν,
οὐδὲ φρόνησις. Διόπερ ἀμφοτέρα κατακεράσαι κε-
λεύων ὁ Χριστὸς· ἔλεγε, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ
ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί*. Τί δὲ ἐστὶ
νήπιον εἶναι κακία; Τὸ μὴδὲ εἰδέναι τί ποτὲ ἐστι
κακία· τοιοῦτος γὰρ αὐτοὺς εἶναι ἐβούλετο. Αἰδὲ καὶ
ἔλεγεν, *Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία*. Οὐκ
εἶπε, *Τολμᾷται, ἀλλ'*, *Ἀκούεται*. Ἰστέ γὰρ ὅλως τὴ
πρᾶγμα, φησὶν· ἠκούσατε γὰρ αὐτό ποτε. Καὶ γὰρ
ἐβούλετο καὶ ἀνδρας αὐτοὺς εἶναι καὶ παῖδας, ἀλλὰ τὸ
μὲν ἐν τῇ κακίᾳ, τὸ δὲ ἐν τῇ φρονήσει. Οὕτω γὰρ
καὶ ὁ ἀνὴρ γένοιτ' ἂν ἀνὴρ, ἐὰν καὶ παιδίον ᾗ· ἔως
δὲ ἂν μὴ παιδίον ᾗ τῇ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἀνὴρ ἔσται. Ὁ
γὰρ κακοῦργος οὐκ ἔσται τέλειος, ἀλλ' ἀνόητος. Ἐν
τῷ γὰρ *νόμῳ γέγραπται*, *ὅτι ἐν ἐτερογλώσσοις,
καὶ ἐν χειλέσιν ἐτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ*.

jacere. Quis est ergo divitiis major hostis, quæ vivorum quidem perdunt animam, mortuorum autem etiam corpus probro et contumelia afficiunt, et ne terra quidem tegi permittunt? quod quidem est commune et iis qui sunt condemnati, et rerum turpissimarum convicti. Nam cum de illis quidem pœnas capitis exegerint, legeslatores nihil ulterius inquirunt: ab his autem divitiarum post mortem pœnas gravissimas exigunt, nudos exponentes et insepultos, spectaculum grave et miserabile. Hi enim graviora ferunt, quam ii, qui id patiuntur a iudicis calculo et ira. Nam illi quidem cum uno et altero die manserint insepulti, terræ mandantur: hi vero cum terræ mandati fuerint, tunc nudantur, probroque et contumelia afficiuntur. Quod si non etiam rapto loculo recedunt latrones, de eo non divitiis, sed paupertati sunt habendæ gratiæ: ipsa enim illum eripit. Nam si eum commissemus divitiis, et non ex lapide construxissemus eum, sed ex auro, eum quoque perdidissemus. Adeo infida res sunt divitiarum, nec tam sunt eorum qui habent, quam eorum qui rapere aggre- diuntur. Quamobrem supervacanea est illa oratio, quæ conatur ostendere divitias esse expugnatu difficiles, cum nec in die quidem mortis tuti sint qui eas possident. Atqui quis non reconciliatur cum mortuo, etiamsi sit fera, etiamsi daemon, etiamsi quilibet alius? sufficit enim spectaculum ad flectendum vel ferreum vel doloris expertem. Propterea cum quis viderit mortuum, etiamsi viderit inimicum et hostem, lacrymatur cum amicissimis: et ira quidem exstinguitur cum vita, ejus autem locum subit misericordia. Et in exequiis et funeris elatione non discreveris inimicum ab eo qui hujusmodi non est: ita omnes communem reverentur naturam, et eas quæ de ea late sunt leges. Divitiarum autem ne hoc quidem assequatur, iram inmittunt in eos qui ipsas possident; sed et eos qui nulla affecti sunt injuria reddunt inimicos defuncti, siquidem mortuum corpus nudare est acrium inimicorum et hostium. Et natura quidem etiam inimicos ei tunc reconciliat; divitiarum autem etiam in eos bellum gerunt, quos ne possunt quidem ullius criminis accusare, et in magna solitudine crudeliter æviunt in corpus. Atqui multa sunt illic quæ possunt attrahere ad misericordiam, hoc ipsum

quod sit mortuum, quod immobile, quod ad terram tendat et corruptionem, quod nemo adit opem laturus. Sed nihil horum frangit illos execrandos, propter tyrannidem quæ ex improba oritur cupiditate. Amor enim pecuniæ, tamquam immanis quidam tyrannus, urget inhumana jussa imperans, eisque in feras mutatos, ita ducit ad loculos. Nam tamquam feræ mortuos invadentes, ne a carnibus quidem abstinuerint, si membra illis essent utilia. Hos fructus percipimus ex divitiis, etiam post mortem probro et contumelia affecti et sepultura privati, quam assequuntur etiam qui nefaria perpetrarunt. Easne ergo, dic, rogo, adhuc amabimus quæ nobis sunt adeo infestæ et inimicæ? Nequaquam, rogo, nequaquam, fratres, sed fugiamus, nec faciem ad ea retro vertamus; et si in manus nostras venerint, ne intus retineamus, sed eas pauperum manibus alligemus. Illic enim vincula eos magis possunt retinere, et nunquam effugient ex illis penuariis; istarumque infidæ de cetero manent fideles, placidæ, mansuetæ, eleemosynas dextera sic commutatæ. Si quando ergo ipsæ ad nos accesserint, ipsi eas tradamus: sin autem non adfuerint, ne queramus, nec nos ipsos suffocemus, neque eos qui habent beatos existimemus. Quomodo enim beatus hic existimandus? nisi eos qui cum bestiis pugnant beatos dixeris, quod in pretio habitas illas bestias sibi inclusas servent qui talia proponunt certamina, ipsi non audentes accedere nec tangere, sed ipsas formidantes et contremiscentes. Hoc ipsum accidit etiam divitiibus, qui tamquam immanem bestiam divitias incluserunt in penuariis, et ab ipsa singulis diebus vulnera accipiunt innumerabilia, contrario plane modo quam fiat in bestiis. Nam illæ quidem, quando eas eduxeris, tunc exitium afferunt iis qui illis occurrunt: istæ autem cum fuerint inclusæ et servatæ, tunc eos perdunt qui ipsas possident et servant. Sed nos bestiam hanc reddamus mansuetam. Erit autem mansueta, si eam non incluserimus, sed in omnium gentium manus adduxerimus. Sic et maxima bona inde percipimus, et in vita præsentis tuto ac secure et cum bona spe viventes, et in die futuro stantes cum fiducia: quam detur nobis omnibus assequi gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVI.

CAP. 14. v. 20. *Fratres, nolite pueri effici mentibus, sed malitia parvuli estote, mentibus autem perfecti estote.*

1. Merito post multam confirmationem et demonstrationem oratione utitur vehementiore et multa increpatione, et monuit exempli præsentis rei congruentis. Pueruli enim ad parva quidem bianti ore stupent et mirantur, rerum autem valde magnarum non tanta tenentur admiratione. Quoniam ergo isti quoque linguarum habentes donum, se totum habere existimabant, quod quidem erat aliorum ultimum, propterea dicit: *Nolite pueri effici*; hoc est, non insipientes, ubi oportet esse sapientes; sed illic pueri et

simplices, ubi est injustitia, ubi inanis gloria, ubi tumor. Eum enim, qui vitio est infans, etiam prudentem esse oportet. Sicut enim prudentia cum improbitate nequaquam fuerit prudentia: ita etiam simplicitas cum amentia non fuerit simplicitas. Nam et in simplicitate fugienda est amentia, et in prudentia vitium et nequitia. Quemadmodum enim neque amara neque dulcia medicamenta prosunt, si talia sint plus quam par sit: ita nec simplicitas per se, nec prudentia. Quamobrem Christus utraque jubens contemplare dicebat: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. 10. 16). Quid est autem esse parvulos seu infantes malitia seu vitio? Ne

nosse quidem quid sit vitium : eos enim vult esse tales. Et ideo dicebat : *Omnino inter vos audiat fornicatio* (1. Cor. 5. 1). Non dixit, Perpetratur, sed, *Audiat*. Rem enim, inquit, omnino scitis ; ipsam enim aliquando audivistis. Volebat enim ipsos esse et viros et pucros, sed hoc quidem in vitio, illud vero in prudentia. Sic enim et vir, vir fuerit, si fuerit parvulus : quamdiu autem non fuerit infans vitio, ne vir quidem erit. Nam qui est sceleratus, non erit perfectus, sed insipiens. 21. *In lege enim scriptum est : In aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus*. Atqui nusquam in lege scriptum est, sed sicut prius dixi, universam veterem Scripturam semper vocat legem et prophetas et historias. Adducit autem testimonium ex Isaia propheta, rursus doni gloriam diminuens ad illorum utilitatem ; sed tamen ipsum cum laude ponit. Illud enim, *Nec sic*, erat ostendentis sufficere miraculum ad eos percellendos : si autem non crediderunt, eorum fuisse culpam. Et cur hoc fecit Deus, si non erant credituri ? Ut semper cerneretur facere quæ sua sunt. Cum ergo ostendisset etiam ex prophetia, signum non valde esse utile, subiunxit : 22. *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus : prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. 23. *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quod insanitis ?* 24. *Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus* : 25. *et sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Multam ex iis, quæ dicta sunt, hic videbis dubitationem. Si enim infidelibus signum sunt linguæ, quomodo dicit : Si viderint vos linguis loquentes infideles, dicent vos insanire ? et si prophetia non infidelibus, sed fidelibus, quomodo ex ea lucrabuntur etiam infideles ? Si enim intret, inquit, *infidelis vobis prophetantibus, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus*. Non hæc autem solum, sed etiam post eam secunda hinc oritur questio : apparebit enim lingua rursus major prophetia. Nam si linguæ sunt in signum infidelibus, prophetia autem fidelibus, id quod alios attrahit et conjungit, majus est eo quod familiares ac domesticos componit et concinnat. Quid est ergo quod dictum est ? Nihil difficile nec obscurum neque prioribus contrarium, sed valde conveniens, si attendamus. Nam prophetia quidem utrisque est apta, lingua autem minime. Ideo cum de lingua dixisset eam esse in signum, addidit, *Non fidelibus, sed infidelibus, hisque in signum*, hoc est, ad stupesciendum, non adeo autem ad instituendum. At in prophetia, inquit, hoc ipsum fecit dicens : *Prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. Neque enim fidelis opus habet ut signum videat, sed solum doctrina indiget et institutione. Quomodo ergo, inquit, dicis prophetiam utrisque esse utilem, cum ipsa dicat, *Non infidelibus, sed fidelibus* ? Si diligenter et exacte examina-veris, scies quod dicitur. Non enim dixit prophetiam non esse utilem infidelibus, sed non

esse in signum, ut linguam, scilicet inutile. Neque infidelibus utile quid est lingua : unum enim est ejus opus ac munus, obstupescere solum ac conturbare. Signum est enim ex iis quæ sunt media : ut quando dicit : *Fac mecum signum*, et addit, *in bonum* ; et rursus, *Factus sum tamquam prodigium multis* (Paul. 83. 17. et 70. 7), hoc est, in signum.

2. Et ut scias eum hic adduxisse signum, non quasi faciat aliquid omni ex parte utile, id quod ex illo sit inducit. Quid hoc est autem ? *Dicent*, inquit, *quod insanitis*. Hoc autem dicit, non ex natura signi, sed ex illorum amentia. Infideles autem quando audieris, ne existimes eosdem ubique dici, sed aliquando eos qui morbo laborant incurabili, et manent ejusmodi ut non possint corrigi ; aliquando autem etiam eos qui possunt mutari : quales fuerunt tempore apostolorum qui admirabantur ea quæ dicuntur magna Dei ; ejusmodi fuit Cornelius. Hoc est ergo quod dicit : *Prophetia quidem est et in infidelibus et in fidelibus ; linguam autem audientes infideles et insipientes, non solum non lucrifaciunt, sed etiam eos qui loquuntur irrident tamquam insanos* : est enim eis solum in signum, hoc est, ut tantummodo obstupescant. Nam si sapuissent, etiam lucrati essent propter signum quod fuit illis datum. Non enim tunc erant solum qui ebrietatis insimularent, sed multi eos etiam admirabantur tamquam Dei magna loquentes : quomobrem qui irridebant erant insipientes. Et ideo Paulus non absolute dixit : *Dicent vos insanire*, sed addidit, *idiotæ et infideles*. Prophetia autem non absolute in signum, sed ad fidem et utilitatem utrisque est apta et utilis. Idque etsi non statim, per ea tamen quæ deinceps sequuntur, apertius interpretatus est, dicens : *Convincitur ab omnibus. Si enim omnes prophetent*, inquit, *intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : et sic occulta cordis ejus sunt manifesta, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Quomobrem non hoc solum major est prophetia, quod vim habeat in utrisque, sed etiam quod ex infidelibus eos attrahat qui sunt impudentiores. Neque enim idem erat miraculum quando Sapphiram convicit, quod quidem erat prophetia ; et quando linguis loquebatur Petrus : sed tunc quidem fuerunt omnes coerciti ; quando autem loquebatur linguis, etiam pro deliro est habitus. Cum ergo dixisset linguam non profuisse, et hoc ipsum rursus extenuasset, eo quod culpam in Judæos contulisset, procedens ostendit id etiam lædere. Et cur datum est ? Ut procedat cum interpretatione : nam absque illo etiam contrarium evenit apud insipientes. Si, enim, inquit, *omnes loquantur linguis, ingreditur autem infidelis et idiota, dicent vos insanire* ; sicut etiam apostoli existimati sunt ebrii : dicebant enim, *Musto hi sunt repleti* (Act. 2. 13). Sed non est signi culpa, verum illorum ruditatis et injustitiæ. Propterea adjecit, *Idiotæ et infideles* : quare illorum imperitiæ et infidelitatis est existimatio. Nam ut prius dixi, non in iis quæ dantur vitio, sed in iis quæ non multum jurant, conatur donum ponere, ut eos reprimat, et

καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος. Κρίτοι γε οὐδαμοῦ ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, πᾶσαν τὴν Παλαιὰν αἰὲν νόμον καλεῖ καὶ τοὺς προφῆτας καὶ τὰς ἱστορίας. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, πάλιν ὑποτακνόμενος τοῦ χαρίσματος τὴν δόξαν, πρὸς τὰ ἐκείνων χρήσιμον· ἀλλ' ὁμῶς καὶ οὕτω μετ' ἐγκωμίου τιθῆσιν αὐτό. Τὸ γὰρ, *Οὐδὲ οὕτω, δεικνύντος ἦν*, ὅτι ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἐκπληξαι τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ ἐπείσθησαν, ἐκείνων τὸ ἐγκλημα. Καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἐμμελῶς παῖδασθαι; Ἵνα τὰ αὐτοῦ πανταχοῦ φαίνεται ποιῶν. Αἰεὶς τῶν τοίνυν καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας, ὅτι οὐ σφόδρα χρήσιμον τὸ σημεῖον, ἐπήγαγεν· *Ὡστε αἱ γλώσσαι εἰς σημείων εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις*· ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. *Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἀπιστοί, οὐκ ἐροῦσιν, ὅτι Μαίνεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων*· καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ πᾶσιν ἐπὶ πρόσωπον προσκυρήσει τῷ Θεῷ ἀπαγγέλλων, ὅτι Θεὸς ὅντως ἐν ὑμῖν ἔστι. Πολλὴν ἐνταῦθα ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἐπαπόρησιν ἴδοι τις ἂν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀπίστοις σημείον εἰσιν αἱ γλώσσαι, πῶς λέγει, *Ἐὰν ἴδωσιν ὁμᾶς γλώσσας λαλοῦντας οἱ ἀπιστοί, ἐροῦσιν, ὅτι Μαίνεσθε; καὶ εἰ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν, πῶς καὶ οἱ ἀπιστοὶ ἐξ αὐτῆς κερδανοῦσιν; Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ, φησὶν, ἀπίστος προφητεύων ὑμῶν, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, καὶ ἀνακρίνεται. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην δευτέρα ἐτέρα ζήτησις ἐντεῦθεν φύεται· φανερὰ γὰρ ἡ γλῶττα πάλιν τῆς προφητείας μεζῶν. Εἰ γὰρ αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖον τοῖς ἀπίστοις, ἡ δὲ προφητεία τοῖς πιστοῖς, τὸ τοὺς ἀλλοτρίους ἐφαλκόμενος [334] καὶ οἰκτιρῶν, μεζῶν τοῦ βυθιζόντος; τοὺς οἰκτιρῶν. Τί οὖν ἔστι τὸ εἰρημένον; Οὐδὲν δύσκολον οὐδὲ ἀσαφὲς οὐδὲ ἐναντίον τοῖς ἐμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαίνει, ἔαν προσέχωμεν. Ἡ μὲν γὰρ προφητεία ἀμφοτέροις ἐπιτήδειος, ἡ δὲ γλῶττα οὐκ ἐστὶ. Διότι εἰπὼν ἐπὶ τῆς γλῶττης, *Εἰς σημεῖον ἔστι, προσέθην, Οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ τοῖς τοῖς σημείων, τουτέστιν, εἰς ἐκπληξιν, οὐκ εἰς κατήχησιν τοσούτων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς προφητείας, φησὶ, τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν, εἰπὼν, Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. Οὐδὲ γὰρ χρεῖαν ἔχει ὁ πιστὸς σημεῖον ἰδεῖν, ἀλλὰ διδασκαλίας δεῖται μόνον καὶ κατηχήσεως. Πῶς οὖν σὺ λέγεις, φησὶν, ἀμφοτέροις χρήσιμον εἶναι τὴν προφητείαν, αὐτοῦ λέγοντος; Οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν; Ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετάσῃς, εἴη τὸ λεγόμενον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστι χρήσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ', Οὐκ ἔστιν εἰς σημεῖον, ὡς ἡ γλῶττα, ἀνωφελὲς δηλονότι. Οὐδὲ τοῖς ἀπίστοις τι χρήσιμον ἡ γλῶττα· ἐν γὰρ αὐτῇ ἔστι τὸ ἔργον, τὸ ἐκπληξαι μόνον καὶ θορυβῆσαι. Τὸ γὰρ σημεῖον τῶν μέσων ἐστίν· ὡς δὲ ἄν λέγῃ, *Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον*, καὶ προστιθῆσιν, *εἰς ἀγαθόν*· καὶ πάλιν, *Ἐγερήθην ὥστε τέρας τοῖς πολλοῖς*, τουτέστιν, εἰς σημεῖον.**

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ σημεῖον ἐνταῦθα οὐχ ὡς

πάντῃ χρησίμῳ τι ποιοῦν παρήγαγεν, ἐπήγαγε δὲ ἐξ αὐτοῦ γινόμενον. Τί δὲ ἦν τοῦτο; *Ἐροῦσι*, φησὶν, *ὅτι Μαίνεσθε*. Τοῦτο δὲ οὐ παρὰ τὴν τοῦ σημείου φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀνοίαν ἐκείνων. Ἀπίστους δὲ δταν ἀκούσῃς, μὴ τοὺς αὐτοὺς πανταχοῦ ὁμοίως λέγεσθαι, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τοὺς τὰ ἀνίστα νοσοῦντας καὶ ἀδιορθώτους μένοντας, ποτὲ δὲ τοὺς καὶ μεταβαλέσθαι δυναμένους, οἳ ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων οἱ θαυμάζοντες τὰ λεγόμενα τοῦ Θεοῦ μεγάλα· οἳ ἐπὶ τοῦ Κορινθίου. Ὁ τοίνυν λέγει, τουτέστιν· ὅτι ἡ μὲν προφητεία καὶ ἐν τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς ἰσχύει· τὴν δὲ γλῶτταν ἀκούοντες οἱ ἀπιστοὶ καὶ ἀνόητοι, οὐ μόνον οὐ κερδαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ καταγελῶσιν, ὡς μαϊνομένων, τῶν φεεγομένων. Καὶ γὰρ εἰς σημεῖον ἐστὶν αὐτοῖς μόνον· τουτέστιν, εἰς τὸ ἐκπληττεσθαι ἀπλῶς· ὡς οἱ γε νοῦν ἔχοντες καὶ ἐκέρδαινον, δι' ὃ ἐδόθη τὸ σημεῖον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ μέθην αὐτῶν κατηγοροῦντες ἦσαν τότε, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐθαύμαζον αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγάλα τοῦ Θεοῦ διηγουμένους· ὥστε οἱ γελῶντες, οἱ ἀνόητοι ἦσαν. Διὸ καὶ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Ἐροῦσιν ὅτι Μαίνεσθε*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί*. Ἡ δὲ προφητεία οὐκ εἰς σημεῖον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς πίστιν καὶ εἰς ὠφέλειαν ἀμφοτέροις ἐπιτηδεία καὶ χρήσιμος. Καὶ τοῦτο εἰ καὶ μὴ εὐθὺς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἡρμήνευσεν, εἰπὼν· *Ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων. Ἐὰν γὰρ πάντες προφητεύωσι, φησὶν, εἰσέλθῃ δὲ [335] τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ πᾶσιν ἐπὶ πρόσωπον προσκυρήσει τῷ Θεῷ ἀπαγγέλλων ὅτι Θεὸς ὅντως ἐν ὑμῖν ἔστιν*. Ὡστε οὐ τοῦτ' ὁ μόνον μεζῶν ἡ προφητεία τῷ ἐν ἐκατέροις ἰσχύειν, ἀλλὰ καὶ τῷ τοὺς ἀναισχυνοτέρους τῶν ἀπίστων ἐφέλκεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τὸ αὐτὸ θαῦμα ἦν, ὅτε τὴν Σάππειραν ἤλεγξεν, ὅπερ προφητείας ἦν, καὶ ὅτε γλώσσας ἐλάλει Πέτρος· ἀλλὰ τότε μὲν πάντες συνεστάλησαν, ὅτε δὲ γλώσσας ἐλάλει, καὶ παραπαίοντες ἔλαβε δόξαν. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι οὐκ ὠφέλιμος γλῶττα, καὶ ὑποτεμόμενος; πάλιν αὐτὸ τοῦτο τῷ τὸ ἐγκλημα εἰς τοὺς Ἰουδαίους περιτρέψαι, προὖν δεικνυσὶν ὅτι καὶ βλάπτει. Καὶ τίνος, φησὶν, ἔνεκεν ἐδόθη; Ἵνα μετὰ ἔρμηνείας προῆγ' ὡς τοῦτο χωρὶς, καὶ τὸ ναντίον ἐκβαίνει παρὰ τοῖς ἀνόητοις. Ἐὰν γὰρ, φησὶ, γλώσσαις πάντες λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἀπιστοὶ ἢ ἰδιῶται, ἐροῦσιν, ὅτι Μαίνεσθε· καθάπερ οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι μεθυόντων ἐλάβαν ὑπόνοιαν· Ὡς τοῦ γὰρ, φησὶ, γλεῦκους μεμεστωμένοι εἰσιν. Ἀλλ' οὐ τοῦ σημείου κατηγορία, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν, *ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί*, ὥστε τῆς ἐκείνων ἀπειρίας ἢ ὑπόληψις καὶ ἀπιστίας. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐκ ἐν τοῖς διαβεβλημένοις, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐ σφόδρα ὠφελοῦσι σπουδάζει καταδέξει τὸ χάρισμα, καὶ τοῦτο, ὥστε καταστῆσαι αὐτοὺς καὶ εἰς ἀνάγκην ἀγαγεῖν τοῦ τὸν ἐρμηνεύοντα ἐπιζητεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρὸς τοῦτο ἔωρων, ἀλλὰ πρὸς ἐπίδειξιν αὐτῶ καὶ φιλοτιμίαν ἐκέρχοντο οἱ πολλοί, ἀπὸ τούτου μάλιστα ἀπάγει, δεικνύς ὅτι εἰς δόξαν παραβλάπτονται, μανίας ὑπόληψιν κτῶμενοι. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστίν, ὃ συνεχῶς ἐπιχειρεῖ κατασκευάζειν ὁ Παῦλος, δταν τινὲς ἀπάγειν βούληται, εἰς αὐτὰ δὲ ἐπιθυμῇ δεικνυσὶν αὐτὸν παραβλαπτόμενον. Καὶ οὐ τοίνυν οὕτω ποιεῖ· ἂν ἡδονῇ ἀπαγάγῃς, δεῖξον ὅτι

τὸ πρῶτον πικρὸν· ἂν κανοδοξίας ἀφέλκης, δεῖξον ὅτι τὸ πρῶτον ἀτιμίας γέμον. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίει. Καὶ γὰρ πλουσίους ἀποσπῶν τοῦ περὶ τὰ χρήματα ἔρωτος, οὐκ εἶπεν ὅτι βλαβερὸν ὁ πλοῦτος μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς πειρασμούς ἐμβάλλει. Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν, φησὶν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν. Ἐπειδὴ γὰρ δοκεῖ πειρασμῶν ἀπαλλάττειν, τούναντιον αὐτῷ περιέθηκεν οὐκ ἔνδοξον οἱ πλουτοῦντες. Εἰχοντο πάλιν τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν ἑτέροι; ὡς ταύτη τὸ δόγμα ἰστώντες· ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον οὐ βοηθεῖ τῷ σταυρῷ, ἀλλ' ὅτι καὶ κανοὶ αὐτόν. Εἰχοντο τοῦ δικάζεσθαι παρ' ἑτέροις, ἀνάξιον ἡγούμενοι παρὰ τοῖς οἰκείοις, ὡς τῶν ἐξωθεν σφοδρτέρων ὄντων· δείκνυσιν ὅτι τὸ ἐξω δικάζεσθαι, αἰσχρόν. Εἰχοντο τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς τελείαν γνώσιν ἐπιδεικνύμενοι· ἔδειξεν ὅτι τοῦτο γνώσεως ἀτελοῦς, τὸ μὴ εἰδέναι οἰκονομεῖν τὰ τῶν πλησίων. Οὕτω καὶ [336] ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἐπτόνητο περὶ τὸ χάρισμα τοῦτο τῶν γλωσσῶν, δόξης ἐρῶντες, δείκνυσιν ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα αὐτοὺς καταισχύει, οὐ μόνον δόξης ἀποστεροῦν, ἀλλὰ καὶ μανίας ὑπολήψει περιβάλλον. Ἄλλ' οὐκ εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μυρία πρότερος εἰπὼν, ὅτε εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησε, τότε τὸ σφόδρα παρόδον ἐπάγει. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ τὸ θεώρημα σύνηθες. Τὸν γὰρ μέλλοντα διασταλεῖν δόξαν πεπηγυῖαν καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν, οὐκ εὐθέως τὰ ἐναντία λέγειν δεῖ· ἐπεὶ καταγέλαστος· ἔσται παρὰ τοῖς προκατελιμμένοις ὑπὸ τῆς ἐναντίας ψήφου· ἐπειδὴ τὸ σφόδρα παράδοξον οὐκ ἂν γένοιτο ἐκ προοιμίων εὐπαράδεκτον, ἀλλὰ χρὴ πρότερον ὑπορῆξαντα καλῶς δι' ἑτέρων, τότε εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν.

γ'. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ γάμου διαλεγόμενος ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ προσεῖχον ὡς ἄνεσιν ἔχοντι τῷ πράγματι, αὐτὸς δὲ ἐβούλετο δεῖξαι, ὅτι τὸ μὴ γαρμεῖν ἄνεσις, εἰ μὲν εὐθέως τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἂν οὕτως εὐπαράδεκτον αὐτὸ πεποίηκε· νυνὶ δὲ μετὰ πολλὰ αὐτὸ θείας, καὶ εὐκαίρως εἰσάγων, σφόδρα καθίκετο τῶν ἀκούοντων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας πεποίηκε. Καὶ γὰρ πρὸ τοῦ α πολλὰ εἰπὼν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, τότε φησὶν, ὅτι Ὑμῶν φείδομαι, καὶ, θέλω ὑμᾶς ἀμεριμνους εἶναι. Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τῶν γλωσσῶν ποιεῖ, δείκνυς ὅτι οὐ μόνον ἀποστερεῖ δόξης, ἀλλὰ καὶ καταισχύει τοὺς ἔχοντες παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητεία τούναντιον καὶ αἰσχύνης ἀπήλλακται τῆς παρὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ δόξαν ἔχει μεγίστην καὶ ὠφέλειαν. Οὐ γὰρ εἶρε τις ἐπὶ τῆς προφητείας, ὅτι Μαίνονται, οὐδὲ καταγέλασται τῶν προφητευόντων, ἀλλὰ τούναντιον ἐκπλαγῆσθαι καὶ θαυμάζεσθαι τοὺς. Ἐλέγχεται γὰρ ὑπὸ πάντων· τοῦτο ἔστιν, ὃ ἐπὶ καρδίᾳ· ἔχει, ταῦτα εἰς μέσον ἀγεται, καὶ δείκνυται πᾶσιν. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον εἰσελθόντα τινὰ ἰδεῖν μὲν Παρισί, τὸν δὲ Συριστὶ φθαγγγόμενον, καὶ εἰσελθόντα ἀκοῦσαι τὰ ἀπόρητα τῆς αὐτοῦ διανοίας, καὶ εἴτε πειράζων καὶ μετὰ πονηρῶς γνώμης, εἴτε ὀγῶς εἰσελήλυθε· καὶ ὅτι τὸ καὶ τὸ αὐτῷ πέπρακται, καὶ τὸ βεβούλευται· πολὺ γὰρ τοῦτο

ἐκείνου φρικωδέστερον καὶ χρησιμώτερον. Διὰ δὲ τοῦτο, ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν φησιν, ὅτι Μαίνεσθε· ἀλλ' οὐκ εἰκοθεν τοῦτο ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων κρίσεως· Ἐροῦσι γὰρ, φησὶν, ὅτι Μαίνεσθε. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων κίχρηται ψήφῳ, καὶ τῇ τῶν ὠφελουμένων. Ἐλέγχεται γὰρ, φησὶν, ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ οὕτω πᾶσιν ἐπὶ πρόσκοντον προσκυνήσῃ τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι Θεὸς ὁὕτως ἐν [337] ὑμῖν ἔστιν. Ὅρξ ὅτι τοῦτο ἀναμφισβήτητον; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀμφιβάλλεται τὸ γινόμενον, καὶ μανίαν ἄστυς αἰτιάσασθαι τῶν ἀπίστων· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔσται. ἀλλὰ καὶ θαυμάζεται καὶ προσκυνήσῃ, διὰ τῶν ἔργων πρότερον ὁμολογῶν, εἰτα καὶ διὰ τῶν ῥημάτων. Οὕτω καὶ Ναβουχοδονόσορ τὸν Θεὸν προσκυνήσας λέγων, Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὁμῶν αὐτὸς ἔστι Θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια, ὅτι ἡδυνήθης ἀποκαλύψαι τὸ μυστήριον τοῦτο. Εἶδες τῆς προφητείας τὴν ἰσχύν, πῶς τὸν ἔγριον ἐκείνον μετέβαλε καὶ κατήχησε καὶ εἰς πίστιν ἤγαγε; Τί οὖν ἔστιν, ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασκὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκαλύψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Ὅρξ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν κρηπίδα καὶ τὸν κανόνα; Ὅσπερ γὰρ τεχνίτου ἔργον τὸ οἰκοδομεῖν, οὕτω καὶ τοῦ Χριστιανοῦ τὸ τοὺς πλησίον διὰ πάντων ὠφελεῖν. Ἐπειδὴ δὲ σφόδρα κατέδραμε τοῦ χαρίσματος, ἵνα μὴ δόξη περιττὸν εἶναι· τὸν γὰρ τύπον αὐτῶν κατασπᾶσαι βουλόμενος, μόνον τοῦτο πεποίηκε· πάλιν ἀριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων, λέγων· Ψαλμὸν ἔχει, διδασκὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει. Καὶ γὰρ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἐποίουν ἀπὸ χαρίσματος, καὶ ἰδιδάσκον ἀπὸ χαρίσματος· ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ταῦτα πρὸς ἐν βλέπω, φησὶ, τὴν τοῦ πλησίον διόρθωσιν· μηδὲν ἀπλῶς γινέσθω. Εἰ γὰρ μὴ παραγίγη τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομήσων, τί καὶ παραγίγη; Οὐ δὲ πολλὸς μοι λόγος τῆς τῶν χαρισμάτων διαφορᾶς· ἐνδὲ ἔμολι μέλει μόνον, καὶ τὸ σπουδαζόμενόν μοι ἐστὶ, τὸ πρὸς οἰκοδομὴν ἅπαντα ποιεῖν. Οὕτω καὶ ὁ τὸ μικρὸν ἔχων χάρισμα, τὸν τὸ μέγα ἔχοντα παραδραμεῖται, ἐν τοῦτο προσή. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ χαρίσματα, ἵνα οἰκοδομηταὶ ἕκαστος· ὡς ἐάν μὴ τοῦτο γίνηται, καὶ εἰς κρίμα ἔσται τὸ χάρισμα τῷ λαβόντι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὅφελος τοῦ προφητεύειν; τί δὲ ὅφελος τοῦ νεκροὺς ἐγείρειν, ὅταν μὲνδεῖς ὁ κερδαίνων ᾖ; Εἰ δὲ τοῦτο τῶν χαρισμάτων τὸ τέλος. ἔξεστι δὲ αὐτὸ καὶ ἑτέριον κατασκευάζειν τρόπῳ χαρισμάτων χωρὶς, μὴ μέγα ἐπὶ τοῖς σημείοις φρόνει, μηδὲ ταλάνιζε σαυτὸν, ὁ τῶν χαρισμάτων ἰσπερημένος. εἴτε δὲ γλῶσση τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διαρρηγεύτω. Ἐάν δὲ μὴ ᾗ διαρρηγευτής, σιγᾶτω ἐν ἐκκλησίᾳ, αὐτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· τοσαῦτα εἰπὼν περὶ γλωσσῶν, ὅτι ἀνόνητον, ὅτι περιττὸν, ἐάν μὴ ἐρμηνεῖα ἔχη, κηλεύεις πάλιν γλώσσῃς λαλεῖν; Οὐ κηλεύω, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ κωλύω· ὡς ὅταν λέγῃ. Εἰ τις ὑμᾶς καλεῖ τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, οὐχὶ νομοθετῶν τὸ πορεύεσθαι λέγει, ἀλλ' οὐκ ἐπέχων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα,

a legendum videtur πρὸ τούτου, et ita legit interpret vetus.

necessitatem afferat requirendi ejus qui interpretatur. Nam quoniam non eo spectabant, sed ad ostentationem gloriæque et honoris cupiditatem multi hoc dono utebantur, ab eo maxime abducit, ostendens eos in gloria et existimatione magnum damnum accipere, ut qui in insanix suspicionem veniant. Et hoc est maxime, quod assidue adstruere conatur Paulus; quando vult ab aliqua re abducere, ostendit eum ladi in iis ipsis quæ desiderat. Et tu quoque fac similiter: si a voluptate abducas, ostende rem esse acerbam; si ab inani gloria abstrahas, ostende rem esse plenam dedecore et infamia. Sic etiam faciebat Paulus. Divites enim avellens ab amore pecuniæ, non dixit solum noxias esse divitias, sed etiam injicere in tentationes: nam ait, *Qui volunt divites esse, incidunt in tentationem* (1. Tim. 6. 9). Quia enim videbantur liberari a tentationibus, eis tribuit contrarium ejus quod existimabant divites. Alii externæ operam dabant sapientiæ, tamquam hæc ratione dogma stabilientes: ostendit eam non solum cruci non opem ferre, sed etiam eam exinanire. Urgebant ut judicerentur apud alios, existimantes indignum esse judicari apud suos, ac si externi essent sapientiores: ostendit esse turpe foris judicari. Accedebant ad ea quæ erant idollis immolata, tamquam perfectam ostentantes scientiam: ostendit hoc esse imperfectæ scientiæ, nescire administrare ea quæ sunt proximorum. Ita hic quoque, quoniam linguarum donum stupentes admirabantur, gloriam amantes, ostendit hoc quidem eos maxime dedecore afficere, non solum eos privans gloria, sed etiam illos in insanix suspicionem conjiciens. At non statim hoc dixit; sed cum prius innumera dixisset, quando effecit ut facile exciperetur grataque esset oratio, tunc subjungit id quod est admirabile et præter opinionem. Est autem hæc meditatio ipsi familiaris. Eum enim qui firmam sententiam est labefacturus et in contrarium conversurus firmiter stabiliterque conceptam opinionem, non oportet statim dicere contrarium: esset enim ridiculus apud eos, quos contraria præoccupavit sententia. Nam quod est valde admirabile et præter opinionem, non facile admitti poterit ab initio; sed oportet, cum per alia prius recte suffoderis et irrepseris, sic convertere in contrarium.

3. Sic certe fecit etiam disserens de matrimonio. Nam quoniam multi animum adhibebant matrimonio tanquam rei in qua esset quies et recreatio; ipse autem volebat ostendere, non jungi matrimonio esse quietem ac recreationem, si statim quidem hoc dixisset, non fecisset ut hoc tam facile admitteretur: nuac autem cum post multa hoc posuisset, oppertine incutens, facile percussit auditores. Hoc etiam fecit in virginitate. Nam cum antea multa dixisset, et rursus postea, tunc dicit: *Vobis parco*: et, *Volo vos esse sine sollicitudine* (1. Cor. 7. 28. 32). Hoc facit etiam in linguis, ostendens eas non solum privare gloria, sed eos etiam, qui hoc donum habent, probro ac dedecore afficere apud infideles. Prophetia autem contra probro ac dedecore vacat apud infideles, et ma-

ximam habet gloriam et utilitatem. Nam in prophetia nemo dicit eos insanire, nec irridebit eos qui prophetant, sed contra eos stupebit et admirabitur. *Arguantur enim ac convincantur ab omnibus*; hoc est, ea quæ habet in corde in medium adducuntur et ostenduntur omnibus. Non sunt autem paria, ingressum quempiam videre, illum quidem Persice loquentem, hunc autem Syriace; et ingressum audire arcana ejus mentis, sive tentans et malo animo, sive sincere et bono animo sit ingressus; et quod hoc quidem ab illo gestum sit, de illo autem sit consultatum: hoc enim est illo multo terribilius et utilius. Propterea in linguis quidem dicit vos insanire: sed hoc ex se non dicit, verum ex illorum judicio: *Dicens enim, inquit, quod insanitis*. Hic autem utitur et rerum sententia, et eorum qui juvantur. *Convincitur enim, inquit, ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: et sic occulta cordis ejus manifesta sunt, et ita cadens ille in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Viden' quod hoc quidem sit indubitatum? Nam illic quidem de eo quod sit ambigitur, et quispiam ex infidelibus id adscripserit insanix: hic autem nihil erit hujusmodi, sed et admirabitur et adorabit, factis primum confitens, deinde etiam verbis. Sic etiam Nabuchodonosor Deum adoravit dicens: *In veritate Deus vester ipse est Deus revelans mysteria, quoniam potuisti revelare mysterium istud* (Dan. 2. 47). Vidistin' vim prophetiæ, quomodo ferocem illum mutaverit et instituerit et ad fidem deduxerit? 26. *Quid ergo est, fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, revelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem sunt*. Vidistin' Christianismi fundamentum et regulam? Sicut enim est artificis officium ædificare, ita etiam Christiani proximis per omnia prodesse. Quoniam autem in donum valde est invecus, ne videatur esse supervacaneum; eorum enim fastum volens depri-mere, hoc solum fecit: rursus ipsum cum aliis annu-merat, dicens: *Psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet*. Etenim psalmos olim faciebant ex charismate seu dono, et docebant ex dono: sed tamen hæc omnia, inquit, ad unum aspiciant, nempe ad proximi correctionem: nihil fiat temere et inconsiderate. Si enim non accedis fratrem ædificaturus, cur accedis? Non magna a me habetur ratio charismatum differentia: unum est mihi curæ, et unum est in quod meum pono studium, nempe ut omnia fiant ad ædificationem. Ita etiam qui parvum habet donum, eum qui magnum habet superabit ac prætervehetur, si hoc adsit. Propterea enim sunt dona, ut unusquisque ædificetur. Si hoc enim non factum fuerit, erit donum ei qui accepit, ad condemnationem. Quid enim, dic mihi, prodest prophetare? quid vero mortuos excitare, cum nullus sit qui lucretur? Si hic est porro donorum finis, licet autem etiam alio modo hoc conficere absque donis, ne propter signa esseris et insolescas, neque te miserum esse existimes, quod sis charismatibus privatus. 27. *Sive lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres et per partes, et*

unus interpreteetur. 28. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur et Deo. Quil dicis, quæso? cum de linguis tam multa dixeris, quod id sit inutile, quod supervacaneum, nisi habeat interpretem, rursus jubes loqui linguis? Non jubeo, inquit, sed nec prohibeo; ut quando dicit, Si quis vos vocat infidelium, et vultis ire (1. Cor. 10. 27), non hoc dicit legem ferens ut eas, sed neque retinens; ita hic etiam, Sibi autem loquatur et Deo. Si non potest, inquit, tacere, sed est adeo honoris et inanis gloriæ cupidus, apud se loquatur. Quare hoc ipso quod sic permisit, prohibuit, ut qui pudore affecerit.

4. Quod etiam facit alibi disserens de consuetudine cum uxore, et dicens: Hoc autem dico propter continentiam vestram (1. Cor. 7). Sed quando de prophetia loquebatur, non sic dixit; sed quomodo? Imperando et legem ferendo: Prophetæ autem duo aut tres loquuntur. Et nusquam hic quærit interpretem, neque os obstruit prophetanti, sicut illic, dicens: Si non sit interpres, taceat. Neque enim sufficit is qui lingua loquitur. Quamobrem si quis habeat utrumque donum, loquatur; si autem non habeat, vult autem loqui, cum interprete hoc faciat. Propheta enim est interpres, sed Dei, tu autem hominis. Si autem non sit interpres, taceat. Nihil enim supervacaneæ fieri oportet, nihil ad ambitionem et honoris studium. Sibi autem loquatur et Deo; hoc est, in mente, et sensim et absque strepitu, si velit. Non est enim hoc legem ferentis, sed forte potius pudorem incutientis per concessionem, sicut quando dicit, Si quis autem esurit, domi comedat (1. Cor. 11. 34); et cum videatur concedere, eo ipso illum tangit acrius. Non enim ideo, inquit, convenitis, ut vos dona habere ostendatis, sed ut eos qui audiunt ædificetis: quod etiam dixit initio, Omnia ad ædificationem fiant. 29. Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent. Nusquam plurimum posuit sicut in linguis. Et quid hoc, inquires? neque enim sufficientem ostendit esse prophetiam, si aliis permittit iudicium. Imo vero est valde sufficiens: neque enim huic sicut illi os obstruxit, et silentium indixit, si non sit qui interpreteetur; neque sicut de illo dixit, Si non sit interpres, taceat: ita de hoc quoque, Si non sit qui discernat, ne prophetet; sed solum munit auditorem. Hoc enim dixit ad eos monendos ut caverent, ne inter eos incurreret vates ac divinator. Nam etiam in principio hoc jussit cavere, quando divinationis et prophetiæ attulit differentiam; et nunc ipsum jubet discernere et considerare, ne quid irrepat diabolicum. 30. Quod si alii revelatum sit sedenti, prior taceat. 31. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant et omnes exhortentur. Quid est quod dictum est? Si te, inquit, prophetante et loquente, alterius spiritus eum excitaverit, tace de cætero. Quod enim dixit de linguis, hoc hic quoque exigit ut fiat sigillatim, sed hic divinius: non dixit enim, Sigillatim, sed, Si alii sit revelatum. Quid enim adhuc opus esset, cum hic moveatur ad prophetiam, illum dicere? At oporteret utrosque? Sed res esset absurda et confusa. At prio-

rem? Et hoc quoque absurdum. Propterea enim, illo dicente, huic movebat Spiritus, ut hic quoque diceret aliquid. Deinde consolans eum, cui os fuit obstructum, dicit: Potestis enim omnes sigillatim prophetare, ut omnes discant et omnes consoletur. Vides quomodo rursus affert causam, propter quam facit omnia? Si enim eum, qui linguis loquitur, omnino prohibet dicere, quando non habet interpretem, propter inutilitatem: merito etiam prophetiam, si hoc non habeat, sed confusionem faciat et conturbationem et tumultum importunum, jubet cohibere. 32. Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. Vidistis? quam vehementer et terribiliter eum pudore affecerit? Nam ne contendat homo et seditionem agitet, ipsum donum ostendit subijci: spiritum enim hic vocat operationem. Si autem spiritus subijcitur, multo magis non æquum est ut tu, qui possides, contendas. Deinde ostendit quod hoc quoque sit Deo acceptum, subiungens et dicens: 33. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. Vidistis? quot modis eum in silentium deduxit, et eum qui alteri cedit consolatus est? per unum quidem idque præcipuum, ne videlicet ab hoc facto dissolvatur: Potestis enim, inquit, per singulos omnes prophetare; per alterum vero, ex eo quod illud spiritui videatur: Spiritus enim prophetarum prophetis subijciuntur: præterea ex eo, quod secundum Dei sententiam sit; Non enim est dissensionis, inquit, Deus, sed pacis: quarto denique, eo quod lex ejusmodi per orbem universum ubique obtineat, nec alienum quidquam usquam illis imperetur: Sic enim, ait, in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. Quid ergo his rebus fuerit magis horrendum? Etenim Ecclesia tunc erat cælum, Spiritu sancto omnia regente, et unumquemque ex iis qui præerant inovente et a Deo afflatum reddente. Sed nunc illorum donorum symbola ac signa tantum tenemus. Nam nunc quoque duo aut tres dicimus, et vicissim, et alio tacente alius incipit; sed hæc sunt tantum illorum signa et monumenta. Propterea quando inceperimus dicere, populus respondet, Spiritu tuo: ostendens quod olim sic dicebant, non sua moti sapientia, sed Spiritu. Sed non nunc; de me jam loquor.

5. Sed Ecclesia nunc est similis mulieri, quæ a veteri prosperitate excidit, et multis in locis sola tenet symbola antiquæ illius felicitatis, et monilium aureorum quidem solas ostendit thecas et arculas, divitiis autem est privata: ei nunc Ecclesia est similis. Neque hoc solum dico propter dona; non enim esset grave, si hoc solum esset; sed etiam propter vitam et virtutem. Nam et viduarum numerus, et chorus virginum tunc magnum ornamentum præbebat Ecclesiis: nunc autem ab iis Ecclesia deserta est et exinanita, et sola manent signa. Nam sunt nunc quoque viduæ, sunt et virgines; sed eas non habent illum ornatum, quem habere oporteret eas quæ se ad hæc pararunt certamina. Eximium enim virginis est indicium, quod de iis tantum quæ sunt Dei sit sollicita, et ad Deum precandum indivulse assident: et

Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Εἰ μὴ καρτερεῖ σιγῇ, φησὶν, ἀλλ' οὕτως ἐστὶ φιλότιμος καὶ κενόδοξος, καθ' ἐκτὸν φθεγγέσθω. Ὡστε αὐτῷ τούτῳ μάλιστα τῷ οὕτως ἐπιτρέψαι ἐκώλυσεν ἐντρέψας.

δ'. [338] Ὁ καὶ ἀλλοχού ποιεῖ περὶ τῆς πρὸς γυναῖκα ὁμιλίας διαλεγόμενος, καὶ λέγων· Τοῦτο δὲ λέγω διὰ τὴν ἀκρασίαν ὁμῶν. Ἄλλ' οὐχ ὅτε περὶ προφητείας ἔλεγον, εὐτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς· Ἐπιτακτικῶς καὶ νομοθετικῶς· Προφητῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν. Καὶ οὐδαμοῦ τὸν ἐρμηνεία ἐνταῦθα ζητεῖ, οὐδὲ ἐπιστομίζει τὸν προφητεύοντα, καθάπερ ἐκεῖ λέγων, Ἐάν μὴ ἢ διερμηνευτῆς, σιγάτω. Οὐδὲ γὰρ αὐτάρκης ὁ τῇ γλώττῃ λαλῶν. Διόπερ εἰ μὲν τις ἀμφοτέρω ἔχει τὰ χάρισμα, λαλεῖτω· εἰ δὲ οὐκ ἔχει, θέλει δὲ φθέγγεσθαι, μετὰ τοῦ ἐρμηνεύοντος τοῦτο ποιεῖτω. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης ἐρμηνευτῆς ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐάν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτῆς, σιγάτω. Οὐδὲν γὰρ δεῖ περιττῶς γίνεσθαι, οὐδὲ πρὸς φιλοτιμίαν. Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ· τρυτέστι, κατὰ διάνοιαν, ἢ ἡρέμα καὶ ἀσophῇ, εἰ γε βούλεται. Οὐ γὰρ δὴ νομοθετοῦντος τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ τάχα καὶ ἐντρέποντος· μᾶλλον διὰ τῆς συγχωρήσεως, ὥσπερ ὅταν λέγῃ, Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν ὁκῷ ἐσθιέτω· καὶ δοκῶν συγχωρεῖν, δριμύτερον αὐτῷ τούτῳ καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχεσθε, φησὶν, ἵνα δείξητε ὅτι χάρισμα ἔχετε, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήτε τοὺς ἀκούοντας· ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπε, Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Προφητῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Οὐδαμοῦ τὸ πλεῖστον προσέθηκε καθάπερ ἐπὶ τῶν γλωττῶν. Καὶ τί τοῦτο φησιν; οὐδὲ γὰρ τὴν προφητείαν αὐτάρκη δεικνυσιν, εἰ γε ἄλλοις ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν. Σφόδρα μὲν οὖν αὐτάρκης· οὐδὲ γὰρ ἐπιστόμισε αὐτὸν καθάπερ ἐκεῖνον, οὐκ ὄντος ἐρμηνεύοντος· οὐδὲ ὥσπερ ἐπ' ἐκείνου εἶπεν, Ἐάν μὴ ἢ ὁ διερμηνευτῆς, σιγάτω, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου, Ἐάν μὴ ἢ ὁ διακρίνων, μὴ προφητεύετω, ἀλλ' ἡσφαλίσατο μόνον τὸν ἀκροατὴν. Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκούοντων πληροφορίαν τοῦτο εἰρηκεν, ὥστε μὴ παρεμπεσεῖν μεταξύ μάντιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχόμενος φυλάττεσθαι ἐκέλευεν, ὅτε μαντείας καὶ προφητείας διαίρεσιν εἰσήγαγε, καὶ νῦν αὐτὸ διακρίνειν καλεῖται καὶ σκοπεῖν, ὥστε μὴ τι παρεισδύναι διαβολικόν. Ἐάν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. Ἀνυσσθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μαθηθῶσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ εἰρημένον; Εἰ προφητεύοντός σου, φησὶ, καὶ φθεγγομένου, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐτέρου διεγείρει αὐτὸν, σίγα λοιπόν. Ὅπερ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τῶν γλωττῶν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἀπατεῖ τὸ ἀνὰ μέρος, ἀλλὰ θεώτερα ἐνταῦθα· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀνὰ μέρος, ἀλλ', Ἐάν ἄλλω ἀποκαλυφθῇ. Τί γὰρ ἔχρην λοιπόν, τούτου κινουμένου πρὸς προφητείαν, ἐκεῖνον λέγειν; Ἄλλ' ἀμφοτέρους ἔχρην; Ἄλλ' ἄποπον, καὶ σύγχυσιν ἔχον. Ἀλλὰ τὸν πρότερον; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄποπον. Διὰ γὰρ τοῦτο, λέγοντος ἐκεῖνον, τοῦτον ἐκίνει τὸ πνεῦμα, ἵνα τι καὶ οὗτος εἴπῃ. Εἴτα παραμυθεύοντος τὸν ἐπιστομισθέντα, φησὶ· Ἀνυσσθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μαθηθῶσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Ὅρξ

πῶς πάλιν τὴν αἰτίαν [339] τίθησι, δι' ἣν πάντο ποιεῖ; Εἰ γὰρ τὸν γλώσσαις λαλοῦντα καθόλου κωλύει λέγειν, ὅταν ἐρμηνεία μὴ ἔχῃ, διὰ τὸ ἀνωφελές, εἰκότως καὶ προφητείαν, ἀν μὴ τοῦτο ἔχῃ, ἀλλὰ σύγχυσιν ποιῇ καὶ ταραχὴν καὶ θόρυβον ἀκαιρον, κατέχειν καλεῖται. Καὶ πνεύματα προφητῶν προφηταὶς ὑποτάσσεται. Εἶδες πῶς ἐνέτρεφεν αὐτὸν εὐτόνως καὶ φοδερῶς; Ἰνα γὰρ μὴ φιλονεικῇ, μὴδὲ στασιάζῃ ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ χάρισμα δεικνυσιν ὑποτασσόμενον· πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῷ μᾶλλον σὺ ὁ κεκτημένος οὐκ ἀνείης δίκαιος φιλονεικεῖν. Εἴτα δεικνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, ἐπάγων καὶ λέγων· Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ θεός, ἀλλὰ εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων διδάσκω. Εἶδες δι' ὅσων ἡγαγεν αὐτὸν εἰς σιγὴν, καὶ παρεμυθήσατο θατέρῳ παραχωροῦντα; δι' ἐνὸς μὲν καὶ πρώτου, τοῦ μὴ ἐκλύεσθαι τούτου γινομένου· Ἀνυσσθε γὰρ, φησὶ, καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν· δι' ἐτέρου δὲ τοῦ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖν· Πνεύματα γὰρ προφητῶν προφηταὶς ὑποτάσσεται· πρὸς τοῦτοις τῷ κατὰ γνώμην τοῦ Θεοῦ τοῦτο εἶναι· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας, φησὶν, ὁ θεός, ἀλλὰ εἰρήνης· καὶ τετάρτῳ, τῷ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτον κρατεῖν τὸν νόμον, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοῖς· ἐπιτάττεσθαι. Οὕτω γὰρ ἐν πάσαις, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων διδάσκω. Τί τοίνυν φρικωδέστερον τούτων γένοιτο· ἀν τῶν πραγμάτων; Καὶ γὰρ οὐρανὸς ἡ Ἐκκλησία τότε, τοῦ Πνεύματος πάντα δημαγωγοῦντος καὶ τῶν προσεστώτων ἕκαστον κινούντος, καὶ ἐνθουν ποιούντος. Ἀλλὰ νῦν τὰ σύμβολα κατέχοντες τῶν χαρισμάτων ἐκείνων μόνον. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δύο ἢ τρεῖς λέγομεν, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ ἐτέρου σιγῶντος ἕτερος ἀρχεται· ἀλλὰ σημεῖα ταῦτα μόνον ἐστὶν ἐκείνων καὶ ὑπομήματα. Διὸ ἐπειδὴν ἀρξώμεθα λέγειν, ὁ λαὸς ἀντιφθέγγεται, τῷ Πνεύματί σου, δεικνύς ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἔλεγον, οὐκ οἰκεία σοφία, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι κινούμενοι. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν· τὸ ἑμαυτοῦ λέγω τέως.

ε'. Ἄλλ' εἰσὶν ἡ Ἐκκλησία νῦν γυναῖκα τῆς παλαιᾶς εὐημερίας ἐκπεσούσης, καὶ τὰ σύμβολα κατεχοῦσης πολλοχού μόνον τῆς ἀρχαίας εὐπραγίας ἐκείνης, καὶ τὰς μὲν θήκας τῶν χρυσίων ἐπιδεικνυμένη καὶ τὰ κιβώτια, τὸν δὲ πλοῦτον ἀφηρημένη· ταύτη προσείκεν ἡ Ἐκκλησία νῦν. Καὶ οὐ χαρισμάτων ἐνεκεν τοῦτο λέγω· οὐδὲ γὰρ ἦν δεῖνόν, εἰ τοῦτο ἦν μόνον· ἀλλὰ καὶ βίου καὶ ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ τῶν χρηρῶν ἀριθμὸς, καὶ ὁ τῶν παρθένων χορὸς τότε μὲν εἶχε κόσμον ταῖς Ἐκκλησίαις πολὺν· νῦν δὲ ἡρῆμωται καὶ κεκένωται, καὶ τὰ σύμβολα μένει μόνον. Εἰσὶ μὲν γὰρ χῆραι καὶ νῦν, εἰσὶ καὶ παρθένοι, ἀλλ' οὐκ ἔχουσιν αὐτὰ τὸν κόσμον ἐκεῖνον, ὃν τὰς ἀποδυσσάμενας πρὸς τὰ τοιαῦτα παλαισμάτα ἔχειν χρή. Καὶ γὰρ τῆς παρθένου τὸ ἐξαιρετὸν [340] γνώρισμα, τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ μεριμνῆν μόνον, καὶ τὸ εὐπρόσδεδρον ἀπερισπάστως· καὶ τῆς χήρας οὐχ οὕτω τὸ μὴ δευτέρως ὁμιλῆσαι γάμοις δείγμα γένοιτο· ἀν, ὡς τάλια, τὰ τῆς φιλοξενίας, τὰ τῆς φιλοπρωχίας, τὰ τῆς φιλοκαρτερίας τῆς ἐν εὐχαίς, πάντα τὰ ἄλλα, ἀ μετὰ

πολλῆς ἀπαιτεῖ τῆς ἀκριβείας ὁ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων.

Ἰδοι τις ἂν καὶ τὰς ἐν γάμῳ πολλὴν ἐπιδεικνυμένας παρ' ἡμῖν τὴν κοσμιότητα. Ἄλλ' οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἡ περὶ τοὺς δεομένους μετὰ σπουδῆς θεραπεία, δι' ἧς αἱ ἀρχαῖαι μάλιστα ἀπέλαμπον γυναῖκες, οὐχ ὡς αἱ πολλαὶ τῶν νῦν. Τότε μὲν γὰρ ἀντὶ χρυσοῦ τὸν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης περιέκειντο καλλωπισμόν· νυνὶ δὲ ἀφεῖσαι τοῦτο, σχοινία χρυσοῦ ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν ἀμαρτιῶν πεπλεγμένα πανταχόθεν περιέκινται. Εἶπω καὶ ἄλλην θήκην κεκενωμένην τοῦ πατρὸς κόσμου; Συνήσαν τὸ παλαιὸν ἅπαντες, καὶ ὑπέβαλλον κοινή. Τοῦτο ποιοῦμεν καὶ νῦν· ἀλλὰ τότε μὲν ἐν ἅπασιν μία ψυχὴ ἦν καὶ καρδία μία· νυνὶ δὲ οὐδὲ ἐν μιᾷ ψυχῇ τὴν ὁμόνοιαν ἐκείνην ἰδοι τις ἂν, ἀλλὰ πολὺς ὁ πόλεμος πανταχοῦ. Εἰρήνην καὶ νῦν πᾶσιν ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσεῖται ἐπεύχεται, ὡς εἰς πατρῶαν οἰκίαν εἰσιῶν· ἀλλὰ τῆς εἰρήνης ταύτης τὸ μὲν ὄνομα πολὺ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐδαμοῦ. Τότε καὶ αἱ οἰκίαι ἐκκλησῖαι ἦσαν· νυνὶ δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία οἰκία, μᾶλλον δὲ καὶ οἰκίας πάσης χεῖρων. Ἐν οἰκίᾳ μὲν γὰρ πολλῇ καὶ εὐταξίᾳ ἰδοι τις ἂν· καὶ γὰρ ἡ κυρία τῆς οἰκίας ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίσταται μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ αἱ θεραπαινίδες μετὰ τῆς ἡσυχίας ὑφαίνουσι, καὶ τῶν οἰκετῶν ἕκαστος τὸ ἐπιταχθέν μετὰ χεῖρας ἔχει. Ἐνταῦθα δὲ πολὺς ὁ θόρυβος, πολλὴ ἡ σύγχυσις, καὶ κατηλείου οὐδὲν διενήνοχε τὰ παρ' ἡμῖν· τοσοῦτος ὁ γέλως, τοσαύτη ἡ ταραχὴ, καθάπερ ἐν βαλανεῖοις, καθάπερ ἐν ἀγοραῖς κραζόντων, θορυβούντων ἀπάντων. Καὶ ταῦτα ἐνταῦθα μόνον· ὡς ἀλλαχοῦ οὐδὲ προσεῖπεν τὸν πησίον ἔξωστιν ἐκκλησίᾳ, κἂν χρόνιον τις ἀπολάβῃ τὸν φίλον, ἀλλ' ἔξω ταῦτα γίνεται, καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ κουρεῖον, οὐδὲ μωροπωλεῖον ἡ ἐκκλησία, οὐδὲ ἐργαστήριον ἔσονται τῶν ἐπ' ἀγορᾶς, ἀλλὰ τόπος ἀγγέλων, τόπος ἀρχαγγέλων, βασιλεία Θεοῦ, αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ὡς περ οὖν εἴ τις τὸν οὐρανὸν διαστείλας ἔκαστε εἰσῆγαγε, κἂν τὸν πατέρα, κἂν τὸν ἀδελφὸν εἶδες, οὐκ ἂν ἐτόλμησας φθέγγεσθαι· οὕτως οὐδὲ ἐνταῦθα ἑτερόν τι, πλὴν τῶν πνευματικῶν φθέγγεσθαι ἔδει· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐνταῦθα οὐρανός. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἴδε πρὸς ταυτηνὴν τὴν τράπεζαν, ἀναμνήσθητι τίνος ἔνεκεν ἔστηκε, καὶ διὰ τί· ἐννόησον τίς ὁ προκαίνων ἐνταῦθα, φρίξον καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ. Καὶ γὰρ καὶ θρόνον τις ἰδὼν μόνον βασιλέως, ἀνίσταται τῇ ψυχῇ, προσδοκῶν τὴν ἔξοδον τοῦ βασιλέως. Καὶ σὺ τοίνυν καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ φρικτῶδους φρίξον ἐκείνου, διανέστηθι, καὶ πρὶν ἰδεῖν τὰ παραπετάσματα ἀναστελλόμενα καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀγγέλων [341] προκαίνοντα, πρὸς αὐτὸν ἀνάβαινε τὸν οὐρανόν. Ἄλλ' ἀγνοεῖ ταῦτα ὁ ἀμύητος· οὐκοῦν ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ἐκεῖνον εἰπεῖν ἑτερα. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτον ἀπορήσομεν τῶν δυναμένων αὐτὸν διαναστῆσαι καὶ πείσαι πέτεσθαι. Σὺ τοίνυν ὁ ταῦτα ἀγνοῶν, ὅταν ἀκούσῃς τοῦ προφήτου λέγοντος, *Τάδε λέγει Κύριος*· Ἀπόστηθι τῆς γῆς, ἀνάβηθι καὶ αὐτὸς εἰς τὸν οὐρανόν, ἐννόησον τίς ἐστὶν ὁ δι' ἐκείνου σοι διαλεγόμενος. Νῦν δὲ, μίμου μὲν γελωτοποιούντος, καὶ πορνευομένης γυναικὸς καὶ ἀσχημονούσης, θέατρον τοσοῦτον καθίσταται, πολλὴν παρέχον τὴν ἡσυχίαν τοῖς λεγομένοις, καὶ ταῦτα οὐδενὸς κελεύοντος σιγᾶν, καὶ οὔτε θόρυβος οὔτε κραυγῇ, οὐχ ὁ τυχὼν θροῦς· Θεοῦ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν φθεγγόμενον περὶ φρικτῶν οὕτω πραγμά-

των, κυνῶν ἀναισχυντότερον διακείμεθα, οὐδὲ δὴ σὴν ταῖς πόρνοις γυναιξί, τοσαύτην τῷ Θεῷ παρέχοντες τὴν αἰδῶ.

ς'. Ἐφρίξατε ταῦτα ἀκούσαντες; Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ταῦτα ποιοῦντες φρίξατε. Ὁ περὶ τῶν ὑπερορῶντων τοὺς πένητας εἶπεν ὁ Παῦλος, καὶ μόνων ἐστῶντων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίσαι καὶ πίνεαι; ἡ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ κατασιχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας*; δότε κάμολι περὶ τῶν θορυβούντων ἐνταῦθα καὶ διαλεγόμενων εἰπεῖν· μὴ γὰρ οὐκ ἔχετε οἰκίας εἰς τὸ φλυαρεῖν; ἡ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ διαφθείρετε καὶ τοὺς σωφρονεῖν καὶ ἡσυχάζειν βουλομένους; Ἄλλὰ ἡδὺ καὶ φίλον ἡμῖν τοῖς γνωρίμοις διαλέγεσθαι; Οὐ κωλύω τοῦτο, ἀλλ' ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν βαλανεῖοις γινέσθω· ἡ γὰρ ἐκκλησία οὐ διαλέξω, ἀλλὰ διδασκαλίας χωρίον ἐστί. Νυνὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς οὐδὲν διενήνοχεν· εἰ δὲ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν, τάχα οὐδὲ τῆς σκηνῆς· οὕτω τῶν ἐκεῖ πορνευομένων γυναικῶν ἀσελγέστερον αἱ ἐνταῦθα συλλεγόμεναι καὶ ἀλλωπιζόνται. Διὸ δὴ πολλοὺς καὶ ἐνταῦθα ἐφέλκονται τῶν ἀκολάστων· καὶ ἂν τε πειράται τις ἡ βούληται γυναῖκα διαφθεῖρειν, οὐδεὶς οἶμαι, τῆς ἐκκλησίας ἐπιτηδεϊότερος αὐτῷ τόπος εἶναι δοκεῖ. Ἄν τε ὠνήσασθαι τι καὶ πρῆσθαι δέη, μᾶλλον τῆς ἀγορᾶς χρήσιμος ἡ ἐκκλησία φαίνεται. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ περὶ τούτων πλείους γίνονται λόγοι, ἡ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐργαστηρίοις. Ἄν τε κακῶς εἰπεῖν καὶ ἀκούσαι βούλωνται τινες, καὶ τοῦτο ὅφει ἐνταῦθα μᾶλλον, ἡ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἔξω συμβαῖνον· κἂν τῶν πολιτικῶν τι βουλήθῃς ἀκούσαι πραγμάτων, κἂν τῶν ἐν οἰκίᾳ, κἂν τῶν ἐν στρατοπέδῳ, μὴ βαδίσῃς εἰς δικαστήριον, μηδὲ καθίσῃς ἐν λαοῖσι· εἰσὶ γὰρ ἐνταῦθα, εἰσὶν οἱ πάντων ἀκριδέστερον ταῦτα ἅπαντα καταγγέλλοντες καὶ πάντα μᾶλλον ἐστί τὰ ἐνταῦθα, ἡ ἐκκλησία. Τάχα σφόδρα καθήψαμην ὑμῶν· οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Ὅταν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένητε, πῶθεν εἰσομαι, ὅτι καθίστοι ὑμῶν τὰ εἰρημένα; Οὐκοῦν τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον ἀψασθαι πάλιν. Ταῦτα οὖν ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Κοπιτόμεθα καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ διασπώμεθα, ἵνα τι χρήσιμον μαθόντες ἀπέλθῃτε· καὶ οὐδεὶς ὑμῶν τι [342] κερδάνει; ἤπεισιν, ἀλλὰ καὶ βλαβεῖς μειζρόνως. Καὶ γὰρ εἰς κρίμα συνέρχεσθε, πρόφασιν οὐκέτι περὶ τῆς ἀμαρτίας ἔχοντες, καὶ τοὺς ἐπεικεστέρους· ἐκκρούετε, ταῖς ὑμετέραις φλυαρίαις ἐνοχλοῦντες πάντοθεν. Ἄλλὰ τίς ὁ τῶν πολλῶν λόγος; Οὐκ ἀκούω τῶν ἀναγινωσκομένων, φησὶν, οὐδὲ οἶδα τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ θορυβεῖς, ἐπειδὴ ταράσσεις, ἐπειδὴ μετὰ ψυχῆς εὐλάβειαν ἔχουσης οὐ παραγίνῃ. Τί φης; οὐκ οἶδας τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο προσέχειν ἔχρη. Εἰ δὲ οὐδὲ τὸ ἀσαφὲς διεγείρει σου τὴν ψυχὴν, πολλῷ μᾶλλον, εἰ σαφὴ ἦν, παρέδραμες. Διὰ γὰρ τοῦτο οὕτε σαφὴ πάντα ἐστὶν, ἵνα μὴ ῥαθυμῆσῃς, οὔτε ἀταφῇ, ἵνα μὴ ἀπογνῶς. Καὶ ὁ μὲν εὐνοῦχος ἐκεῖνος καὶ βάρβαρος οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων πραγμάτων δὴλω κυκλούμενος, καὶ ἐν ὁδῷ ὢν, βιβλίον μετὰ χεῖρας εἶχε καὶ ἀνecίνωσκε, οὐκ εἰδὼς ἅπερ ἀνεγίνωσκε· σὺ δὲ καὶ ἐν διδασκάλῳ εὐπορίᾳ ὢν, καὶ ἐτέρους ἔχων τοὺς ὑπαναγινώσκοντας, σκῆψαι; προβάλλῃ μοι καὶ προφάσεις. Οὐκ οἶσθα τὰ λεγόμενα; Οὐκοῦν εὖ εἶναι μάθη; μᾶλλον δὲ ἀμήχανον πάντα ἀγνοεῖν. Καὶ γὰρ πολλὰ αὐτόθεν ἐστὶ κατὰ δόξα καὶ σαφὴ· μᾶλλον δὲ,

viduæ non tam fuerit indicium quod secundis non jungatur nuptiis, quam hæc alia, nempe caritas in pauperes, hospitalitas, in precibus assiduitas, et alia omnia, quæ exactissime exigit Paulus scribens ad Timotheum (1. Tim. 5).

Eleemosyna quantum ornamentum. — Videris etiam eas, quæ sunt junctæ matrimonio, apud nos multam ostendere honestatem : sed non est hoc solum quod quæritur, sed diligens cura et studium egenorum, per quod priscæ mulieres valde resplendebant : non sicut multæ ex iis quæ sunt nostris temporibus. Nam tunc quidem pro auro eleemosynæ induebantur ornamento; nunc autem hoc dimisso, funibus aureis ex catena peccatorum contextis amiciuntur. Dicamne etiam aliam thecam ornamento patrio exinanitam? Conveniebant olim omnes, et psallebant communiter. Hoc nunc quoque facimus; sed tunc quidem in omnibus una erat anima et cor unum; nunc autem ne in una quidem anima illam concordiam videris et consensum, sed ubique magnum est bellum. Pacem nunc quod precatur omnibus is qui præest Ecclesiæ, ut qui in domum ingreditur paternam; sed hujus pacis nomen quidem est frequens, res autem nusquam. Tunc etiam domus erant ecclesiæ; nunc autem etiam ecclesia est domus, vel potius quavis domo deterior. Nam in domo quidem bene constitutum videris ordinem : domina quippe domus sedet in solio cum omni honestate, modestia et decore, et ancillæ texunt cum silentio, et singuli ex famulis in manibus habent id quod est eis mandatum. Hic autem multus est tumultus, magna confusio, et a caupona nihil nostra differunt : tantus est risus, tanta perturbatio, sicut in balneis, sicut in foro clamantibus omnibus et tumultuantibus. Et hæc hic solum : nam alibi ne propinquum quidem licet alloqui in ecclesia, ne si amicum quidem longo tempore absentem exceperit, sed hæc foris fiunt; et merito. Non enim ecclesia est constricta, neque unguentaria officina, neque ulla alia opificum qui sunt in foro taberna, sed locus angelorum, locus archangelorum, regnum Dei, ipsum cælum. Quomodo ergo si quis te in cælum introduxisset, etiamsi patrem videres, etiamsi fratrem, ne anders quidem loqui : ita hic non aliud loqui oporteret præter spiritualia; nam hic quoque est cælum. Quod si non credis, aspice ad hanc mensam, recordare propter quam causam et quomobrem hic stet; cogita quis sit qui huc procedat, obstupesce etiam ante tempus. Etenim si quis solum viderit regis solium, animo assurgit expectans regis exitum. Et tu ergo etiam ante illud tempus stupendum vendicare, et obstupesce et assurge, antequam videas expansa aulæ, et præeuntem chorum angelorum, in ipsum cælum ascende. At hæc ignorat qui mysticis non est initiatus : necesse est ergo illi etiam alia dicere. Neque enim nobis deerunt alia quæ illum doceamus, quæ possint efficere ut surgat, et persuadere ut volare conetur. Tu ergo qui hæc ignoras, quando audieris prophetam dicentem, Hæc dicit Dominus, Recede a terra, ipse quoque in cælum ascende : cogita quisnam sit qui per illum te-

cum loquitur. Nunc autem histrionis quidem risum moventis, et scortantis ac turpiter agentis mulieris tantum sedet spectaculum, iis quæ dicuntur magnum præbens silentium, idque cum nullus jubeat tacere, et neque est tumultus, neque clamor, nec ullus omnino strepitus : Deo autem e cælis loquente de rebus adlo stupendis ac reverendis, canibus sumus impudentiores, ne Deo quidem tantam exhibentes reverentiam, quantam meretricibus.

6. Illisne auditis exhorruistis? Multo magis hoc facientes, horrete. Quod de iis qui pauperes despiciunt et soli comedunt, dixit Paulus, *Annon habetis domos ad comedendum et bibendum? an ecclesiam Dei contemnitis, et eos qui non habent pudore afficitis* (1. Cor. 11. 22)? mihi quoque concedite ut dicam de his qui hic cient tumultus et loquuntur : Annon habetis domos ad nugandum? an Dei ecclesiam despiciatis, et eos etiam corruptis qui volunt esse modesti et quieti? At vobis est suave et jucundum alloqui eos qui sunt vobis noti? Non hoc prohibeo, sed domi, sed in foro, sed in balneis fiat : ecclesia enim non est colloqui locus, sed doctrinæ. Nunc autem nihil differt a foro; et si non sit dictu audacius, forte neque a scena : adeo iis, quæ illic scortantur, lascivius et impudicus ornantur quæ hic conveniunt. Ideo multos quoque impudicos hic attrahunt : et si quis tentet, aut velit corrumpere mulierem, nullus; ut puto, ei videtur locus aptior ecclesia; et si quid vendere aut emere oporteat, ecclesia videtur esse ad illud commodior, quam forum. Hic enim de iis plura colloquia miscent quam in ipsis officinis. Et si qui velint maledicere et maledicta audire, hoc quoque hic magis videbit contingere, quam in foro : et si volueris res audire civiles, et quæ in ædibus fiunt et quæ in castris, ne eas ad judiciale forum, neque sedeas in officina medicorum; sunt enim qui omnibus accuratius hic omnia hæc annuntiant : et hic locus quidvis potius est, quam ecclesia. Vos fortasse valde tetigi : non ego quidem arbitror. Quando enim in iisdem perseveratis, undenam sciam quod quæ dicta sunt vos tetigerunt? Necesse est ergo rursus eadem tapere. Hæccine sunt tolerabilia? hæccine ferenda? Quotidie defatigamur et discerpimur, ut utile aliquid edocti discedatis : nemo autem vestrum aliquid lucratus recedit, sed majori etiam damno affectus. Etenim in iudicium convenitis, cum peccati utique nullam habeatis occasionem, et meliores et mitiores expellitis eos vestris nugis undique molestia afficientes. Sed quid est quod dicitur a multis? Non audio, inquit, quæ leguntur, neque scio ea quæ dicuntur. Quia tumultuaris, turbas moves, neque accedis cum animo sensu pietatis prædicto. Quid dicis? nescis quænam hæc dicta sibi velint? Atqui propter hoc ipsum te oportebat attendere. Si autem ne id quidem, quod est obscurum, tuum excitat animum, multo magis si essent clara ac manifesta, ea prætercurreres. Ideo enim neque omnia sunt dilucida, ne sis piger; neque obscura, ne desperes. Et ille quidem eunuchus et barbarus nihil ex iis dixit, sed et tantorum negotio-

rum circumdatus multitudine, etiam cum in via esset, librum habebat in manibus et legebat, tu autem, cum et tibi sit copia doctorum, et habeas qui tibi legant, mihi excusationes proferas et obtentus. Nescis ea quæ dicuntur? Ora ergo ut discas. Immo vero fieri non potest ut omnia ignores. Multa enim sunt ex se aperta et dilucida; imo vero etiamsi omnia ignorares, sic quoque oporteret te quiescere, ut non expellas eos qui attendunt: ut cum Deo acceptum fuerit tuum silentium et pudor tuus, ipse ea quæ sunt obscura reddat dilucida. At non potes silere? Exi ergo, ne aliis quoque damnum afferas. Etenim in ecclesia unam oportet semper esse vocem, ac si unum sit corpus. Propterea et qui legit, solus loquitur; et is qui episcopatum obtinet, manet silentio sedens; et is qui psallit, solus psallit; et si omnes respondendo resonent, vox fertur tamquam ex uno ore; et qui ad populum verba facit, solus loquitur. Quando autem multi de multis et diversis discipulant, cur vobis frustra molestiam exhibeamus? Nisi enim temere nos molestia afficere putaretis, nobis de tantis rebus loquentibus, de iis quæ nihil attinent non loqueremini. Propterea non in vita solum, sed et in ipsa rerum existimatione magna est perversio: ad ea quippe quæ sunt superflua inhiatis, veritatemque dimittentes, umbras et somnia persequimini.

Divitiarum vanitas. — Annon umbra et somnia sunt omnia præsentia, et umbra deteriora? Etenim priusquam appareant, recedunt; et priusquam avolent,

magnam exhibent perturbationem, et maiorem illa voluptate. Et si his innumerabiles acceptas infoderit pecunias, cum nox præterierit, hinc nudus recedit; et merito. Nam et qui in somnis sunt divites, cum e cubili surrexerint, nihil habent ex iis quæ videbantur habere dormientes: ita etiam avari et qui plura habendi laborant cupiditate; imo vero non ita, sed longe pejus. Nam qui in somnis quidem est dives, neque habet pecunias quas in visione se putabat habere, neque alio quopiam malo ab hac visione accepto, surgit: iste autem, pecuniis quidem est privatus, peccatis autem quæ ex pecuniis orta sunt repletus, discedit; et cum quæ ex divitiis sunt, visione apprehenderit, mala inde orta non videt ultra in visione, sed in ipsa rerum veritate: et fuit quidem voluptas in somnis; quod autem ex voluptate nascitur supplicium, non utique accidit in somnis, sed in ipsa experientia; imo vero etiam ante illud supplicium hic quoque extremas dat pœnas, ut qui in colligendo atteratur innumerabilibus animi agnitionibus, sollicitudinibus, accusationibus, calumniis, tumultibus et perturbationibus. Ut ergo et a somniis liberemur, et a malis quæ non sunt in somniis, pro avaritia et plura habendi cupiditate eleemosynam eligamus, pro rapina benignitatem. Sic enim præsentia et futura bona assequemur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritus sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVII.

CAP. 14. v. 34. *Mulieres vestrae in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.*

1. Cum eum, qui ex linguis oriebatur, tumultum amputasset, et eum qui ex prophetiis, et legem tulisset, ne esset confusio, ut qui linguis loquebantur, hoc vicissim facerent, et ut qui prophetabant, cum aliter incepisset, tacerent: procedit demum etiam ad perturbationem quæ oritur ex mulieribus, amputans earum importunam loquendi libertatem: idque valde opportune. Nam si iis, qui habent charismata, non permittitur temere loqui, neque quando velint, idque cum moveantur a Spiritu, multo magis illis inconsiderate et vane nugantibus. Propterea magna quoque cum auctoritate nugantium ora obstruit; et lege secum assumpta, eorum sic ora obturat. Non solum enim hic suadet, neque consulit, sed etiam vehementer imperat, legens antiquam his de rebus legem. Nam cum dixisset: *Mulieres vestrae in ecclesiis taceant*, et, *Non permittitur eis loqui, sed subjectas esse*, subjunxit: *Sicut et lex dicit.* Et ubi hoc dicit lex? *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur* (Gen. 3, 16). Vidistin' Pauli sapientiam, et quantum adduxerit testimonium, quod non solum eas jubeat tacere, sed etiam tacere cum metu, et cum tanto metu, cum quanto ancillam oportet silere? Propterea cum ipse dixisset, *Non permittitur eis loqui,*

non subjunxit, Sed tacere, sed pro tacere posuit quod est amplius, nempe subjici. Si hoc autem apud maritos, multo magis apud doctores et patres, et in communi cœtu ecclesiæ. At si non loquantur, iniquies, nec interrogent, quam de causa aderunt? Ut audiant quidem quæ oportet, ea autem de quibus dubitant, a maritis domi discant. Et ideo subjunxit: 35. *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Non solum, inquit, non illis loqui permittitur, sed nec aliquid interrogare in ecclesia. Si autem non oportet interrogare, multo magis absolute nefas est loqui. Et cur eas ad tantam redegit subjectionem? Propterea quod mulier res est imbecilla et mobilis et levis. Ideo eis maritos præfecit doctores, utrosque juvenes. Nam et illas reddidit modestas, et hos reddidit gnavos et sollicitos, ut qui ea, quæ audierant, essent exactissime apud eas deposituri. Deinde quoniam id ornamento sibi fore ducebant quod loquerentur publice, sermonem ille deducit in contrarium, dicens: *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Nam primum quidem hoc confirmavit a lege Dei; deinde a communi ratione et consuetudine: sicut etiam quando eis de coma dicebat, *Annon hoc vos ipsa docet natura* (1. Cor. 11, 14)? Et ubique ejus talem inveneris modum, non ex divinis Scripturis, sed ex ipsa consuetudine pudore afficientem. Præterea ab iis quoque, quæ omnium opinione feruntur, et quæ ubique sunt

πάν ἅπαντα ἄγνοῃς, καὶ οὕτως ἡσυχάζειν ἔδει, ἵνα μὴ τοὺς προσέχοντας ἐκκρούσῃς, ἵνα σου τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν αἰδῶ ἀποδεξάμενος ὁ Θεὸς, καὶ τὰ ἀσαφῆ ποιήσῃ ὁρᾶ. Ἄλλ' οὐ δύνασαι σιγᾶν· Οὐκοῦν ἐξίθι, ἵνα μὴ καὶ ἑτέροις γένη βλάβη. Καὶ γὰρ μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ δεῖ φωνὴν εἶναι ἅλ, καθάπερ ἐνός ὄντος σώματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀναγιγνώσκων μόνος φθέγγεται· καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ἐπισκοπὴν ἔχων ἀνέχεται σιγῇ καθήμενος· καὶ ὁ ψάλλον ψάλλει μόνος· πάντες ὑπῆλθον, ὡς ἐξ ἐνός στόματος ἡ φωνὴ φέρεται· καὶ ὁ ὁμιλῶν ὁμιλεῖ μόνος. Ὅταν δὲ πολλοὶ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα διαλέγωνται, τίνας ἐνεκεν ἐνοχλοῦμεν ἡμεῖς εἰκῇ; Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ εἰκῇ ἐνοχλεῖν ἡμᾶς ἡγεῖσθα, περὶ τηλικούτων φεγγομένων ἡμῶν, περὶ τῶν οὐδὲν ἂν προστηκόντων ὁμείζετε διαλέγεσθε. Διὰ ταῦτα οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον ὡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ψήφῳ πολλὴ ἡ διαστροφή· καὶ περὶ τὰ περιττὰ κεχῆνατε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, τὰς σκιὰς καὶ τὰ ὀνειράτα διώκατε.

Ἡ οὐ σκιὰ καὶ ὀνειράτα τὰ παρόντα ἅπαντα, καὶ σκιὰς χεῖρω; Καὶ γὰρ πρὶν ἢ φανῆναι, ἀφίπταται, καὶ πρὶν ἀποπτήναι, πολλὴν παρέχει τὸν θόρυβον καὶ πλείονα τῆς ἡδονῆς. Κἂν μυρία τις ἐνταῦθα λαδῶν κατορύξῃ χρήματα, τῆς νυκτὸς παρελθούσης, γυμνὸς ἀπεισιν ἐντεῦθεν, καὶ μάλα εἰκότως· ἐπεὶ καὶ οἱ δυναρ πλουτοῦντες, ἀναστάντες ἀπὸ τῆς εὐνῆς, οὐδὲν ἔχου-

σιν ὧν ἔχειν ἐδόκουν καθεδόντες· οὕτω καὶ οἱ πλεονεκτοῦντες· μᾶλλον δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πολλῶν χεῖρον. Ὁ μὲν γὰρ δυναρ πλουτῶν, οὔτε τὰ χρήματα [343] ἔχει, ἀπερ ἐφαντάζετο ἔχειν, οὔτε ἄλλο τι κακὸν ἀπὸ τῆς φαντασίας ταύτης λαδῶν ἀνίσταται· οὗτος δὲ τῶν μὲν χρημάτων ἐστέρηται, τῶν δὲ ἀμαρτημάτων τῶν ἐκ τῶν χρημάτων ἐμπλησθεὶς ἀνείσει, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ φαντασθεὶς, τὰ ἐκ τοῦ πλούτου κακὰ οὐχ ὅρξ ἐν φαντασίᾳ λοιπὸν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ἀληθείᾳ· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ γέγονεν ἐν ὀνείροις, ἢ δὲ ἐκ τῆς ἡδονῆς κόλασις οὐκέτι δυναρ συμβαίνει, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ πείρᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ πρὶ τῆς κολάσεως ἐκείνης· καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην τίνει δίκην, ἐν αὐτῷ τῷ συλλέγειν μυρίας προστιρόμενος ἀθυμίας, φροντίδας, κατηγορίας, διαβολὰς, θορύβους, ταραχάς. Ἰν' οὖν καὶ τῶν ὀνειράτων ἀπαλλαγώμεν καὶ τῶν κακῶν τῶν οὐκ ἐν ὀνείροις, ἀντὶ πλεονεξίας ἐλεημοσύνην ἐλώμεθα, ἀντὶ ἀρπαγῆς φιλανθρωπίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Marg. Savil., καλόν.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΖ΄.

Αἱ γυναῖκες ὡμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσασθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

α'. Περικόψας τὸν θόρυβον τὸν ἀπὸ τῶν γλωττῶν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν προφητειῶν, καὶ νομοθετήσας, ὥστε μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι, τοὺς τε γλώσσας λαλοῦντας ἀνὰ μέρος τοῦτο ποιεῖν, τοὺς τε προφητεῦοντας ἀρξαμένου ἑτέρου σιγᾶν, λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ταραχὴν τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν γινομένην ὁδῶ πρόεισι, τὴν ἀκαιρον αὐτῶν ἐκκόπτων παρρησίαν, καὶ σφοδρὰ εὐκαίρως. Εἰ γὰρ τοῖς τὰ χαρίσματα ἔχουσιν ἀπλῶς οὐκ ἐφέται λαλεῖν, οὐδ' ὅτε βούλονται, καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κινουμένοις, πολλῶ μᾶλλον ἐκείναις εἰκῇ φλυαρούσαις καὶ μάτην. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας ἐπιστομίζει τὴν φλυαρίαν αὐτῶν, καὶ τὴν νόμον μεθ' ἑαυτοῦ λαδῶν, οὕτως αὐτῶν ἀπορρίπτει τὰ στόματα. Οὐ γὰρ παραινεί μόνον ἐνταῦθα, οὐδὲ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττει σφοδρῶς, παλαῖν ὑπὲρ τούτων ἀναγιγνώσκων νόμον. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Αἱ γυναῖκες ὡμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν, καὶ, Οὐκ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσασθαι, ἐπήγαγε, Καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Καὶ ποῦ τοῦτο ὁ νόμος λέγει; Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστορὸς σου, καὶ αὐτὸς σου κυρνεύσει. Εἶδες Παῦλον σοφίαν, ἡλικίαν παρήγαγε μαρτυρίαν, οὐ σιγᾶν αὐταῖς καλεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ φόβου σιγᾶν, καὶ μετὰ φόβου τοσούτου, μεθ' ἑσού τὴν δούλην ἡσυχάζειν χρή; Διὸ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, ὅτι Οὐκ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, οὐκ

ἐπήγαγεν, Ἀλλὰ σιγᾶν, ἀλλὰ τὸ πλεον [344] ἀντὶ τοῦ σιγᾶν τέθεικε, τὸ ὑποτάττεσθαι. Εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν διδασκάλων καὶ κατέρων καὶ τοῦ κοινου τῆς ἐκκλησίας συλλόγου. Καὶ εἰ μὴδὲ φθέγγονται, φησί, μὴδὲ ἐρωτήσουσι, τίνας ἐνεκεν καὶ παρέσονται; Ἰνα ἀκούωσι μὲν ἃ χρή, τὰ δὲ ἀμφιβαλλόμενα παρὰ τῶν ἀνδρῶν οἴκοι μανθανέωσαν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλωσιν, ἐν οἴκῳ τοῦς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λαλεῖν αὐταῖς οὐκ ἐφίεται, φησὶν, ἀπλῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐρωτᾶν τι ἐν ἐκκλησίᾳ. Εἰ δὲ ἐρωτᾶν οὐ χρή, πολλῶ μᾶλλον ἀπλῶς λαλεῖν οὐ θέμις. Καὶ τί δήποτε ἐν τοσαύτῃ κατέστησεν αὐτάς ὑποταγῇ; Ὅτι ἀσθενέστερόν πῶς ἐστὶν ἡ γυνὴ καὶ εὐρίπιστον καὶ κοῦφον. Διὰ δὴ τοῦτο τοὺς ἄνδρας αὐταῖς ἐπέστησε διδασκάλους, ἀμφοτέρους ὡφελῶν. Ἐκείνας τε γὰρ κοσμίως κατασκευάσε, τούτους τε ἐναγωνίους ἐποίησεν, ἅτε μέλλοντας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἀπερ ἤκουσαν ταῖς γυναῖξιν παρακατατίθεσθαι. Εἴτα ἐπειδὴ καλλωπίζεσθαι ἐντεῦθεν ἐνόμιζον ἐκ τοῦ φθέγγεσθαι δημοσίᾳ, πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιάγει τὸν λόγον, λέγων· Λισχρόν γάρ ἐστι γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦτο κατασκευάσε τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα ἀπὸ κοινου λογισμοῦ καὶ τῆς συνηθείας, ὥσπερ καὶ, ἴνικα περὶ κόμης αὐταῖς διαλέγετο, ἔλεγεν· Ἢ οὐδὲ αὐτῇ ἡ φύσις ὡμῶς διδάσκει; Καὶ πανταχοῦ τοιοῦτον εὐροῖς ἂν αὐτοῦ τὸν τρόπον ὄντα, οὐκ ἀπὸ τῶν θείων Ἰραφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας ἐντρέποντα. Πρὸς τοὺς τοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πᾶσι δο-

κούντων καὶ πανταχοῦ τυπωθέντων ἐντρέπεται, ὃ καὶ ἐνταῦθα τίθεικεν εἰπών· Ἡ δὲ ὁμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησε; Καὶ γὰρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας παρήγαγε τοῦτον τηρούσας τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τῆς καινολογίας τὸν θέρυτον ὑπερτεμνόμενος, καὶ τῇ τῶν πολλῶν ψήφῳ τὸν λόγον πρῶτον εὐπαράδεκτον. Αἰδὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἐλεγεν· Ὡς ὑμᾶς ἀναμνήσας τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διδάσκω καὶ πάλιν, Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, καθὼς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων καὶ ἐνταῦθα, Ἡ δὲ ὁμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησε; Τουτέστιν, Οὐτε πρῶτον οὐτε μόνον ὑμεῖς πιστοί, ἀλλ' ἡ οἰκουμένη πᾶσα· ὃ καὶ πρὸς Κολασσαεῖς γράφων ἐλεγε, Καθὼς ἐστὶν παρρηγορεύμενον καὶ αὐξανόμενον ἐν παντί τῷ κόσμῳ, περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λέγων. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ ἐτέρως εἰς προτροπὴν τῶν ἀκούοντων, ὡς ὅταν λέγῃ τὰ αὐτὸν πρῶτα εἶναι, καὶ πᾶσιν εἶναι κατὰ θεῶν. Θεσσαλονικεῦσι γὰρ ἐπιστέλλων ἐλεγε· Ἀφ' ὁμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν παντί τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεληλύθε· καὶ Ῥωμαίοις δὲ πάλιν, ὅτι Ἡ πίστις ὑμῶν καταγράφεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ἀμφότερα γὰρ ἱκανὰ προτρέφει καὶ διεγείρει, καὶ τὸ παρ' ἐτέρων ἐπαινέσθαι, καὶ τὸ ἐτέρους ἔχειν κοινωνοὺς τῆς γνώμης. Αἰδὲ καὶ ἐνταῦθα φησιν· Ἡ δὲ ὁμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν; [345] Οὐτε γὰρ τοῦτο ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησιν, ὅτι Ἡμεῖς τῶν ἄλλων διδάσκαλοι ἐγενόμεθα, καὶ οὐκ ἂν εἴημεν δίκαιοι παρ' ἐτέρων μαρτυρεῖν· οὐτε, ὅτι Ἐνταῦθα ἐστὶ τὰ τῆς πίστεως μόνον, καὶ οὐ χρὴ τὰ παρ' ἐτέρων παραδείγματα δέχεσθαι. Ὅρῳ δὲ πῶσων ἐνέτρεψε; τὸν νόμον παρήγαγε, τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος ἔδειξε, τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας εἰς μέσον τίθεικεν.

β'. Εἶτα τὸ πάντων ἰσχυρότερον ὑστερον τίθησι, λέγων, ὅτι Ὁ Θεὸς ταῦτα καὶ νῦν ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ. Εἰ γὰρ τις δοκεῖ προσηγῆς εἶναι ἢ πνευματικός, γνωσκέτω ταῦτα ὃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἰσὶν αἱ ἐντολαί. Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω. Καὶ τίνας ἔνεκεν τοῦτο ἐπήγαγε; Δεικνύς ὅτι οὐ βιάζεται, οὐδὲ φιλονεικεῖ, ὅπερ σημειῶν ἐστὶ τῶν οὐ τὰ ἑαυτῶν βουλομένων ἰστέον, ἀλλὰ τὸ ἐτέροις συμφέρον σκοπούντων. Αἰδὲ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Εἰ δὲ τις φιλόκεικός ἐστιν, ἡμεῖς τριακῶντην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν. Ἀλλ' οὐ πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἐνθα ἂν μὴ σφόδρα μεγάλα τὰ ἀμαρτανόμενα ᾖ, καὶ τότε ἐντρέπων μᾶλλον· ἐπεὶ ὅταν περὶ ἐτέρων διαλέγεται, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ πῶς; Μὴ πλανᾶσθε· οὐτε πόρνοι, οὐτε μαλακοὶ βασιλεῖαν Θεοῦ κληρονομήσουσι· καὶ πάλιν, Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ περὶ σιγῆς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, οὐ σφόδρα εὐτόνως ἐπιτίθεται, αὐτῷ τοῦτῳ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπώμενος. Εἶτα ὅπερ αἰεὶ ποιεῖν εἰωθεν, ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, ὅθεν ταῦτα εἰπεῖν ἐξέβη, ἐπάγει τὸν λόγον λέγων· Ὡστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προσηγεῖν, καὶ τὸ λαλεῖν

γλώσσαις μὴ κωλύετε. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τοῦτο, μὴ τὸ προκείμενον ἐργάζεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ δοκοῦν αὐτῷ συγγενὲς ὁπωσδήποτε εἶναι διορθοῦν, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐπαναίναν, ὥστε μὴ δοκεῖν τῆς υποθέσεως ἐκπίπτειν. Καὶ γὰρ ὅτε περὶ τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις διελέγετο συμφωνίας, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐκθᾶς, νῆκειθεν ἐντρέφας, εἰς τὰ πρότερα ἐπάνεισι πάλιν, λέγων· Ὡστε συντερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον περὶ τῆς ἐν τοῖς χαρίσμασιν εὐταξίας διαλεχθεῖς, καὶ τοῦ μὴ δεῖν μήτε ἀλύειν ἐν τοῖς ἐλάττοσι, μήτε φουδᾶσαι ἐπὶ τοῖς μείζουσιν, εἶτα ἐπὶ τὴν γυναιξὶ πρέπουσαν ἐξελέθων εὐνοσμίαν ἐντεῦθεν, καὶ κατασκευάσας αὐτὴν, ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπάνεισι, λέγων πάλιν· Ὡστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προσηγεῖν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. Εἶδες πῶς μέχρι τέλους τὴν διασπορὰν ἐφύλαξε, καὶ πῶς ἔδειξε τὸ μὴ σφόδρα ἀναγκαῖον ὄν, τὸ δὲ οὐχ οὕτω; Αἰδὲ ἐπ' ἐκείνου μὲν φησι, Ζηλοῦτε, ἐπὶ τούτου δὲ, Μὴ κωλύετε. Εἶτα ὡς ἐν κεφαλῇ τὰ πάντα διορθούμενος ἐπάγει λέγων· Πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω· πάλιν πλήττων τοὺς εἰκὴ βουλομένους ἀσχημονεῖν, καὶ μανίας δόξαν λαμβάνειν, καὶ τὴν οὐκ εἶναι μὴ φυλάττοντας τάξιν.

Οὐδὲν [346] γὰρ οὕτως οἰκοδομεῖ, ὡς εὐταξία, ὡς εἰρήνη, ὡς ἀγάπη, ὥστε οὐ καὶ τὰ ἐναντία διαλύει. Οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὅπασι τοῦτο ἴδω τις ἂν. Ἄν τε γὰρ ἐν χορῷ, ἂν τε ἐν πλοίῳ, ἂν τε ἐν ἔρματι, ἂν τε ἐν στρατοπέδῳ τῆς τάξεως συγγένης, καὶ τὰ μείζονα τῆς οἰκείας χώρας ἐκβαλὼν, τὰ ἐλάττονα εἰσαγάγῃς εἰς τὴν ἐκείνων τάξιν, πάντα διέφθειρας, καὶ οὕτω τὰ ἄνω κάτω γίνονται. Μὴ τοῖνον μὴδὲ ἡμεῖς τὴν τάξιν διαφθειρώμεν, μὴδὲ τὴν κεφαλὴν κάτω ποιῶμεν, καὶ τοὺς πόδας ἄνω. Τοῦτο δὲ γίνονται, ὅταν τὸν μὲν ὀρθὸν λογιζομένῳ κάτω ρίψωμεν, τὰς δὲ ἐπιθυμίας, τὸν θυμὸν, καὶ τὴν ὀργὴν, καὶ τὴν ἡδονὴν ἐπιστήσωμεν τῷ λογικῷ· ὅθεν πολλὸς ὁ κλύδων, καὶ πολλὴ ἡ ταραχὴ, καὶ ἀφόρητος ἡ ζάλη, πάντων σκότῳ κατεχομένων. Καὶ, εἰ βούλει, τὴν ἀσχημοσύνην τὴν ἐντεῦθεν γινομένην πρῶτον ἐξετάσωμεν, καὶ τότε τὴν ζημίαν. Πῶς οὖν ἐστὶ τοῦτο σαφὲς ἡμῖν καὶ σφόδρα γνώριμον; Παραγάγωμεν εἰς μέσον ἄνθρωπον οὕτω διακείμενον, πόρνης ἔρῳντα, καὶ ὑπὸ ἐπιθυμίας ἀτόπου κρατούμενον, καὶ τότε ὁφόμεθα τὸν γάλῳτα τοῦτον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο αἰσχροτέρου τοῦ θυραυλοῦντος πρὸ τῶν πορνικῶν ἐκχημάτων, καὶ βαπτισμένου παρὰ πόρνης γυναικὸς, καὶ κλαίοντος καὶ ὀδυρομένου, καὶ τὴν ἑαυτοῦ καταισχύνοντος δόξαν; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν ζημίαν ἰδεῖν, ἐννοεῖ μοι τῶν χρημάτων τὴν δαπάνην, τοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύνους, τὸν πρὸς τοὺς ἀντεραστὰς πόλεμον, καὶ τραύματα, τὰς πληγὰς τὰς ἐκ τῶν τοιούτων παρατρεφέντων. Τοιούτοι καὶ οἱ χρημάτων ἐπιθυμία κατεχόμενοι· μᾶλλον δὲ μείζονα ἀσχημονοῦσιν. Οὗτοι μὲν γὰρ περὶ ἑν εἰσὶν ἡσυχάζοντες σῶμα· οἱ δὲ φιλάργυροι τὰς πάντων οὐσίας ὁμοίως περιεργάζονται, καὶ πενήτων καὶ πλουτούντων, καὶ τῶν οὐκ ὄντων πραγμάτων ἐρῶσιν, ὃ μάλιστα τῆς τοῦ πάθους ἀτοπίας σημειῶν ἐστὶν. Οὐ γὰρ λέγουσιν,

in usu, pudorem inculcit : quod hic quoque adhibet , dicens : 36. *An a vobis verbum Dei processit , aut in vos solos pervenit ?* Etenim cæteras adduxit Ecclesias hanc legem servantes , et a novitate tumultum rescans , et multorum calculo gratam et acceptam reddens orationem. Quamobrem alibi quoque dicebat : *Qui vobis in memoriam revocavit vias meas in Christo , sicut ubique in omnibus Ecclesiis doceo* (1. Cor. 4. 17); et rursus , *Non est enim Deus dissensionis , sed pacis , sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum* (Ibid. 14. 33); et hic : *An a vobis verbum Dei processit , aut ad vos solos pervenit ?* Hoc est , neque vos primi , neque soli fideles , sed totus orbis terræ. Quod etiam ad Colossenses scribens , dicebat , *Sicut fructificat et crescit in toto mundo* (Coloss. 1. 6) , loquens de evangelio. Id autem facit etiam aliter ad exhortationem auditorum , ut quando dicit , eorum esse prima , et manifesta omnibus. Nam ad Thessalonicenses scribens dicebat : *A vobis enim resonavit sermo Dei , et in omni loco fides vestra ad Deum exiit* (1 Thess. 1. 8); et ad Romanos rursus scribens : *Fides vestra annuntiatur in toto mundo* (Rom. 1. 8). Ambo enim sufficiunt et ad exhortandum et excitandum , laudari ab aliis , et alios habere socios sententiæ. Et ideo hic quoque dicit : *An a vobis sermo Dei processit , aut ad vos solos pervenit ?* Neque enim , inquit , hoc potueritis dicere : Nos fuimus doctores aliorum , et non æquum est ut ab aliis discamus ; neque , Fides hic solum stetit , et non oportet ab aliis exempla sumere. Videntur per quam multa eis pudorem incussit ? legem adduxit , rei ostendit turpitudinem , cæteras Ecclesias in medio posuit.

3. Deinde , quod est omnium fortissimum , ultimum ponit dicens : Deus hæc etiam nunc jubet per me. 37. *Si quis enim videtur propheta esse aut spiritualis , cognoscat quæ scribo vobis , quia Domini sunt mandata*. 38. *Si quis autem ignorat , ignoret*. Et cur hoc subjunxit ? Ostendens se neque vim afferre , nec contendere : quod quidem est signum non eorum qui sua volunt constituere , sed eorum qui spectant id quod est aliis utile. Quamobrem dicit etiam alibi : *Si quis autem est contentiosus , nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16). At non ubique hoc facit , sed ubi non ita magna admittuntur peccata , et tunc potius pudore afficiens. Nam quando de aliis loquitur , non sic dicit , sed quomodo ? *Ne erratis : neque fornicatores , neque molles regnum Dei possidebunt* (Ibid. 6. 9); et rursus : *Ecce ego Paulus dico vobis , quod si circumcidamini , Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2). Hic autem quoniam de silentio agebatur , non admodum vehementer insectatur , hoc ipso eos magis attrahens. Deinde quod semper solet facere , ad prius argumentum , unde ad hæc dicenda digressus est , revertitur dicens : 39. *Itaque , fratres mei , æmulamini prophetiam , et loqui linguas nolite prohibere*. Est enim mos ejus non solum agere id , quod est propositum , sed etiam ex illo id quod quomodocumque ei videtur conjunctum corrigere , et rursus redire ad propositum , ne vi-

deatur excidere ab argumento. Etenim quando loquebatur de concordia in mensis ; cum digressus esset ad communionem in mysteriis , et eos inde pudore affecisset , ad priora rursus revertitur , dicens : *Quamobrem convenientes ad comedendum , vos invicem expectate* (1. Cor. 11. 33). Ita hic quoque , cum disseruisset de ordine observando in donis , et quod neque mœrore affici oporteat in minoribus , neque tumere propter majora , et deinde digressus esset ad modestiam mulieribus convenientem , et eam confirmasset , redit ad propositum , rursus dicens : *Itaque , fratres mei , æmulamini prophetiam , et loqui linguas nolite prohibere*. Vidistin' quomodo ad finem usque servaverit differentiam , et quomodo alterum quidem ostendat valde necessarium , alterum autem non item ? Quamobrem de illo quidem dicit , *Æmulamini* ; de hoc autem , *Nolite prohibere*. Deinde tamquam in summo omnia corrigens , subjungit dicens : 40. *Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant* ; rursus illos tangens qui volunt temere se indecore gerere , et insanix sibi notam inurere , nec congruentem sibi servant ordinem.

Ordo rectus semper servandus. Avaritiæ morbus. — Nihil enim æque ædificat ut ordo rectus , ut pax , ut caritas , sicut etiam contraria dissolvunt. Non solum autem in spiritualibus , sed etiam in aliis omnibus hoc videris. Nam sive in choro , sive in navigio , sive in curru , sive in castris ordinem confundas , et majoribus suo loco ejectis in illorum ordinem minora induxeris , omnia corrumpis , et sic omnia sus deque vertuntur. Neque nos ergo ordinem corrumpamus , neque caput infra statuamus , neque pedes supra. Hoc porro fit , quando rectam quidem rationem inferne dejecerimus , concupiscentias autem , iram , excandescantiam et voluptatem rationi præfecerimus : unde magnus existit fluctus , ingens perturbatio , et intoleranda tempestas , cum omnia occupent tenebræ. Et si vis , primum excutiamus eam quæ hinc evenit turpitudinem , posteaque damnum hinc emergens. Quomodo ergo hoc nobis notum erit et manifestum ? Adducamus in medium hominem sic affectum , captum amore meretricis , et qui ejus inhonesto teneatur desiderio ; et tunc videbimus quam hoc sit ridiculum. Quid enim possit esse illo turpius , qui stat ad fores domus meretriciæ , et pulsatur a meretrice , fletque et ejulat , probroque afficit suam existimationem ? Si vis autem etiam videre damnum , veniant tibi in mentem sumptus pecuniæ , de extremis pericula , bellum quod geritur adversus rivales et adversarios amatores , vulnera et plagæ quæ insiguntur in hujusmodi acie. Tales sunt et ii , quos pecuniæ tenet cupiditas ; imo vero turpius et magis indecore se gerunt. Nam illi quidem in uno corpore sunt occupati et in eo suum ponunt studium et operam : avari vero de omnium facultatibus sunt similiter solliciti et curiosi , et pauperum et divitum , et illa amant quæ non sunt : quod est maxime signum improbæ cupiditatis. Non dicunt enim , Vellem habere hujus aut illius facultates , aut has vel illas solum ; sed et montes vo-

luat esse aurum, et domos et quaecumque videntur, et ad alterum se transferunt mundum; et hæc perpetuo patiuntur, neque usquam finem faciunt desiderandi. Quis verbis poterit explicare illarum fluctus cogitationum, tempestatem, caliginem? ubi autem sunt tot fluctus et tanta tempestas, quænam fuerit voluptas? Nulla, sed tumultus et dolor et caliginosæ nebulae pro aquis ferentes multam animi ægritudinem: quod etiam solet accidere iis qui alienam amant pulchritudinem. Propterea qui nullo modo amant, in majori sunt voluptate quam huiusmodi amatores. Sed ad hoc quidem nemo contradixerit: ego autem eum etiam qui amat quidem, reprimi autem libidinem, majori dixerim affici voluptate, quam eum qui assidue fruitur meretrico. Nam etiamsi ejus demonstratio sit difficilior, necesse tamen est hoc audacter probandum suscipere. Est enim difficilior, non ex rei natura, sed ex eo, quod auditores hac philosophia non sint digni.

3. Quid est enim, dic quæso, amanti jucundius, ab amica despicì, an honorari et illam despicere? Palam est hoc esse jucundius. Quem ergo, quæso, magis honorabit meretrix, eumne qui ipsi servit, et factus est ejus mancipium, an eum qui ejus superavit retia, et structis ab ea calamis volat altius? Est cuius perspicuum quod lunc. In quemnam autem suum magis conferet studium, in eumne qui cecidit, an in eum qui nondum? In eum plane qui nondum. Quis erit autem desiderabilior, isne qui est confectus, an is qui nondum est captus? Is qui nondum est captus. Si autem non creditis, a rebus vestris afferam demonstrationem. Quamnam enim mulierem magis amarit quispiam, eamne quæ facile succumbit et ipsi se dedit, an eam quæ negat et negotium facessit? Hanc procul dubio: hinc enim accenditur majus desiderium. Ergo idem quoque erit in muliere; et eum magis illa honorabit et admirabitur qui se despicit. Si res autem ita se habeat, illud quoque palam erit in majori esse voluptate eum qui magis honoratur et diligitur. Nam et dux exercitus urbem quidem semel captam dimittit; ei autem quæ resistit et contendit omni studio assidet: et venator feram venando captam habet in tenebris inclusam, quemadmodum meretrix amatorem; eam autem quæ fugit, persequitur. At ille, inquit, fruitur desiderio; hic autem non fruitur. An probro ac dedecore non affici, neque ejus tyrannicis servire imperiis, nec ab ea duci et circumagi tamquam mancipium, pugnis contusum, consputum, in capite pulsatum, parvam, dic quæso, existimas esse voluptatem? Si quis enim hæc accurate excusserit, et colligere potuerit omnia eorum probra, contumelias, criminationes, irasque perpetuas ex animo vel ex deliciis ortas, inimicitias, et alia omnia solis patientibus nota, inveniet quodvis bellum plures habere inducias, quam horum miseram vitam. Quamnam ergo dicias, quæso, voluptatem? eamne quæ capitur ex coitu, quæ est brevis et momentanea? Sed eam statim bellum excipit et fluctus et rabies et idem rursus furor. Et hæc quidem a no-

bis dicta sunt, perinde atque si quis ea dixerit adolescentibus intemperantibus et impudicis, qui ea quæ dicuntur de regno et gehenna non libenter ferant: quando autem hæc in medium adduxerimus, ne dicti quidem potest quanta sit moderatorum et temperantium voluptas; quando quis secum reputat coronas, præmia, consuetudinem cum angelis, in universo orbe terræ celebrationem, fiduciam et d'cendi libertatem, spes illas bonas et immortales. At coitus habet voluptatem; hoc enim perpetuo versant; qui vero temperans est, non potest assidue pugnare cum tyrannide naturæ. At contrarium inveneris: ipsa enim vis et perturbatio est magis apud eum qui scoratur. Multa enim est in corpore agitatio; et quovis fluctuanti mari hic gravius afficitur, cujus numquam sistitur cupiditas, sed ab ea semper impetitur, non secus atque qui corripiuntur a dæmone, et assidue discerpuntur a malis spiritibus. Temperans autem non secus ac fortis athleta, eam assidue scriens, optimam et innumeris huiusmodi deliciis jucundior rem percipit voluptatem, hac victoria, bona conscientia, et præclaris tropæis perpetuo ornatus. Si autem post congressum ille parum quiescit, hoc nihil fuerit: rursus enim invadit tempestas et rursus fluctus. Qui autem philosophatur, ne initio quidem permittit ut hæc se invadat perturbatio, neque ut mare assurgat, nec ut hæc fera vociferetur. Si vinum autem patiat in retinendo impetu tanto; at ille etiam libidinosus, frequenter pulsatus, confossus, cestrumque non ferens, haud secus, quam si equum indomitum freno retineret, artem omnem adhibens: si autem cesserit, et laborem fugerit, ab illo præceps quocumque feratur. Hæc si dicta sunt apertius quam par sit, nemo me reprehendat: nolo enim dicendi gravitate ornare orationem, sed graves et honestos facere auditores.

4. Propterea prophetae quoque nulli huiusmodi verbo parcunt, volentes Judæorum excindere libidinem et intemperantiam, sed eos tangunt etiam apertius, quam nos nunc in iis quæ diximus. Medicus enim volens ejicere putredinem, non eo spectat ut munda conservet manus, sed ut ægrum liberet a putredine; et is qui humilem vult excelsum reddere, ipse prius sit humilis; et qui studium ponit ut occidat insidiatorem, se quoque cum illo cruentat, et hoc ipsum reddit clariorem. Nam si a bello reversum militem viderit quispiam sanie, sanguine et cerebro respersum et pollutum, non ideo odio habebit neque aversabitur, sed magis etiam admirabitur. Ita nos quoque faciamus cum viderimus quempiam, postquam mactavit cupiditatem, cruentum revertentem, eum magis admiremur, simulque socii ac participes ejus pugnae et victoriae, et iis qui amant dicamus: Oremus nobis voluptatem quam accepistis ex libidine.

Temperantiæ voluptas. — Nam qui est temperans ac pudicus, voluptatem habet ex victoria; tu autem nullam habes omnino. Sin autem vos dicatis eam quæ est ex congressu; sed illa est manifestior et diuturnior. Nam tu ex eo quo frueris habes aliquid breve,

ἔτι τὴν τοῦ δεινὸς ἐβουλόμην οὐσίαν ἔχειν, καὶ τὴν τοῦ δεινὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄρη χρυσοῖον εἶναι βούλονται, καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὰ ὀρώμενα πάντα, καὶ ἐφ' ἑτερον προβαίνειν κόσμον· καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον πάσχουσι, καὶ οὐδαμῶς τῆς ἐπιθυμίας λήγουσι. Τίς ἂν παραστήσει λόγος τὸν χειμῶνα τῶν λογισμῶν ἐκείνων, τὰ κύματα, τὸν ζόφον; ὅπου δὲ κύματα καὶ χειμῶν τοιοῦτος, ποῖα γένοιτ' ἂν ἡδονή; Οὐκ ἔστιν οὐδεμία, ἀλλὰ θόρυβος καὶ ὀδύνη καὶ νεφέλαι ζοφώδεις· ἀντὶ ὕδατων πολλὴν φέρουσαι τὴν ἀθυμίαν· ὃ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐρῶντων ἀλλοτρίου κάλους συμβαίνειν εἴθε. Διὰ τοι τοῦτο οἱ μὲν ὅλους ἐρῶντες, τῶν ἐρῶντων ἐν πλεονεί εἰσιν ἡδονή. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο μὲν οὐδεὶς ἀντίποι· ἐγὼ δὲ καὶ τὸν ἐρῶντα μὲν, κατέγοντα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, μᾶλλον ἂν φαίην τρυφῇ τοῦ συνεχῶς τῆς πόρνῃς ἀπολαύοντος. Εἰ γὰρ [347] καὶ δυσκολωτέρα ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὁμῶς καὶ οὕτως ἀναγκαῖον κατατολμῆσαι τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ δυσκολωτέρα γίνεται, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἀκρατὰς ἀξίους.

γ'. Τί γὰρ ἦδιον, εἰπέ μοι, τῷ ἐρῶντι, τὸ καταφρονεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐρωμένης, ἢ τὸ τιμᾶσθαι καὶ ὑπερορᾶν; Εὐδὴλον ὅτι τοῦτο. Τίνα οὖν, εἰπέ μοι, τιμᾶσει πλέον ἢ πόρνη, τὸν δουλεύοντα αὐτῇ καὶ αἰχμάλωτον ὑπ' αὐτῆς ἡδὴ γενόμενον, ἢ τὸν ἀνώτερον τῶν ἐκείνης δικτύων, καὶ ὑψηλότερον τῶν καλῶν αὐτῆς πετόμενον; Παντί που ὅγλον, ὅτι τοῦτον. Περὶ τίνα δὲ σκοπεῖται πλέον, τὸν πεπτωκότα, ἢ τὸν οὐδέπω; Τὸν οὐδέπω πάντως. Τίς δὲ ἔσται ποθεινότερος, ὁ κατεργασμένος, ἢ ὁ μηδέπω ἄλους; Ὁ μηδέπω τέως ἄλους. Εἰ δὲ ἀπιστεῖτε, ἀπὸ τῶν ὑμετέρων παρῆξω τὴν ἀπόδειξιν. Τίνος γὰρ ἂν τις μᾶλλον ἐρασθεῖ ἡ γυναικὶς, τῆς εὐκόλως ὑποκατακλινομένης αὐτῷ καὶ ἐκδιδομένης, ἢ τῆς ἀρνούμενης καὶ πράγματα αὐτῷ παρεχούσης; Εὐδὴλον ὅτι ταύτης· καὶ γὰρ μειζόνως ἐντεῦθεν ὁ πόθος ἀνάπτεται. Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο ἔσται· καὶ τοῦτον τιμῆσουσι καὶ θαυμάζονται πλέον τὸν ὑπερορῶντα αὐτῶν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, κἀκεῖνο ὁμοίως, τὸ ἐν μείζονι εἶναι ἡδονὴ τὸν μᾶλλον τιμώμενον καὶ ἀγαπώμενον. Ἐπεὶ καὶ στρατηγὸς πόλιν τὴν μὲν καθάπαξ ἀλοῦσαν ἀφίησι, τῇ δὲ ἰσχυρίᾳ καὶ φιλονεικίᾳ προσεδρεύει μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· καὶ θηρευτὴς τὸ μὲν θηρευθὲν ζῶον ἐν σκότῳ κατακλείσας ἔχει, καθάπερ ἡ πόρνη τὸν ἐραστήν, τὸ δὲ φεῦρον διώκει. Ἀλλ' ἀπολαύει τῆς ἐπιθυμίας ἐκεῖνος, φησὶν, οὗτος δὲ οὐκ ἀπολαύει. Τὸ δὲ μὴ καταισχυρῆσθαι, μηδὲ δουλεύειν ταῖς τυραννικαῖς αὐτῆς ἐπιταγαῖς, μηδὲ ὡς ἀνδράποδον ἀγεσθαι ὑπ' αὐτῆς καὶ περιάγεσθαι βασιζόμενον, ἐμπυόμενον, ἐπὶ κεφαλῇς ὠδοῦμενον, μικρὰν ἡδονὴν εἶναι νομίζεις; εἰπέ μοι. Εἰ γὰρ τις ταῦτα ἀκριβῶς ἐξετάσῃ, καὶ δυνηθεῖ τὰς ὕβρεις αὐτῶν συναγαγεῖν, τὰ ἐγκλήματα, τὰς συνεχεῖς ὀργὰς, τὰς ἀπὸ ψυχῆς, τὰς ἀπὸ τοῦ θρύπτεσθαι γινόμενας, τὰς ἀπερχθείας, τὰ ἅλλα πάντα, ἅπερ οἱ πάσχοντες ἴσασιν μόνον, πάντα πόλεμον εὐρήσει πλείους ἔχοντα τὰς ἀνακωχὰς τῆς ἀθλας τούτων ζωῆς. Ποῖαν οὖν λέγεις ἡδονὴν; εἰπέ μοι· τὴν ἀπὸ τῆς μίξεως, τὴν πρόσκαιρον καὶ βραχυτάτην; Ἀλλ' εὐθέως ταύτην πόλεμος ἐπικαταλαμβάνει καὶ κύματα καὶ λύττα καὶ μανία πάλιν ἡ αὐτή. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἴρηται, ὡς ἂν τις νέος διαλεγόμενος ἀκολάστοις εἴποι, οὐ σφόδρα ἀνεχομένοι τῶν περὶ βασιλείας καὶ γέννησις ἀκούσαι λόγων·

ὅταν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέσον ἀγάγωμεν, οὐδὲ ἔνεστιν εἰπεῖν ὅση τῶν σωφρονούντων ἡ ἡδονή, ὅταν ἀναπλάτῃ παρ' αὐτῷ τοὺς στεφάνους, τὰ βραβεῖα, τὴν μετὰ τῶν ἀγγέλων ὁμιλίαν, τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἀνάβρῃσιν, τὴν [348] παρῆρσιν, τὰς χρηστάς καὶ ἀθανάτους ἐλπίδας ἐκείνας. Ἀλλ' ἡ μείξις ἔχει τινὰ ἡδονήν· τοῦτο γὰρ συνεχῶς περιστρέφουσιν· ὁ δὲ σωφρονῶν οὐ δύναται διηνεκῶς μαχόμενος τῇ τῆς φύσεως τυραννίδι. Τούναντίον μὲν οὖν εὖροι τις ἂν· ἡ γὰρ βία αὐτῇ καὶ ταραχῇ παρὰ τῷ πορνεύοντι μᾶλλον ἔστι. Καὶ γὰρ κλόνος ἐν τῷ σώματι πολλός, καὶ πάσης θαλάττης κυματομένης χαλεπώτερον οὗτος διακείται, οὐδέποτε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἰστάμενος, ἀλλ' αἰετὶ βαλλόμενος ὑπ' αὐτῆς, ὥσπερ οἱ δαιμονῶντες, καὶ συνεχῶς ὑπὸ τῶν πονηρῶν καταρρηγνύμενοι πνευμάτων. Ὁ δὲ σώφρων καθάπερ ἀριστεύς γενναῖος· συνεχῶς αὐτὴν βάλλων, τὴν ἀρίστην καὶ μυρίων τοιοῦτων ἡδὼ καρποῦται ἡδονήν, τῇ νίκῃ ταύτῃ καὶ τῷ χρηστῷ συνειδότῃ καὶ τοῖς λαμπροῖς τροπαίοις καλλωπιζόμενος διηνεκῶς. Εἰ δὲ μετὰ τὴν ὁμιλίαν ἀναπαύεται μικρὸν ἐκεῖνος, οὐδὲν τοῦτο ἂν εἴη· κάλιν γὰρ ὁ χειμῶν ἔπεισι, καὶ πάλιν κύματα. Ὁ δὲ φιλοσοφῶν οὐδὲ ἀρχὴν ἀφίησι ταύτην λαβεῖν τὴν ταραχὴν, οὐδὲ διαναστῆναι τὸ πῆλαρος, οὐδὲ βοῆσαι τὸ θηρίον. Εἰ δὲ τίνα βίαν ὑπομένει κατέχων τὴν τοιαύτην ὁρμὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος συνεχῶς βαλλόμενος καὶ κεντούμενος· καὶ τὸν οἶστρον οὐ φέρων· καὶ παρόμοιον γίνεται, ὥσπερ ἂν ἵππον ἄγριον μαινόμενον καὶ ἀντιτείνοντα ἀνέχοι τῷ χαλινῷ, καὶ κατέχοι μετὰ τέχνης ἀπάσης· ὃ δὲ ἐνδοῦς, ὥστε τὸν πόνον τοῦτον φυγεῖν, συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ πανταχοῦ φέροιτο. Ταῦτα εἰ καὶ σφαιρότερον τοῦ δόντος εἴρηται, μηδεὶς ἐγκαλέτω· οὐ γὰρ λόγων σεμνότητι καλλωπιζέσθαι βούλομαι, ἀλλὰ ποιῆσαι σεμνοὺς τοὺς ἀκούοντας.

δ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφῆται οὐδενὸς τῶν τοιοῦτων φείδονται ῥημάτων, τὴν ἀκολασίαν τῶν Ἰουδαίων ἐκκόψει βουλόμενοι, ἀλλὰ καὶ οὖς γυμνότερον αὐτὰν καθικνύνται, ἢ ἡμεῖς νῦν ἐφ' οἷς εἰρήκαμεν. Καὶ γὰρ ἱερεὺς σηπεδὸνα ἐκβαλεῖν βουλόμενος, οὐ σκοπεῖ πῶς καθαρὰς διατηρήσει τὰς χεῖρας, ἀλλ' ὅπως ἐκείνον ἀπαλλάξει τῆς σηπεδόνος· καὶ ὁ τὸν ταπεινὸν ὑψηλὸν ποιῆσαι θέλων, αὐτὸς ταπεινοῦται πρότερος· καὶ ὁ σφάζει τὸν ἐπιβουλεύοντα σπουδάζων, καὶ αὐτὸν αἰμάσσει μετ' ἐκείνου, καὶ τοῦτο αὐτὸν ποιεῖ λαμπρότερον. Ἐπεὶ καὶ στρατιωτὴν ἐπανελεθόντα ἀπὸ τοῦ πολέμου ἂν ἴδῃ τις ἰχῶρι καὶ αἵματι καὶ ἐγκεφάλῳ μεμολυσμένον, οὐ μισήσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ θαυμάζεται μᾶλλον. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ὅταν ἰδωμέν τινα μετὰ τὸ κατασφάζει τὴν ἐπιθυμίαν ἡμαγμένον ἐπανελόντα, μᾶλλον αὐτὸν θαυμάζωμεν, καὶ κοινωνώμεν τῆς μάχης καὶ τῆς νίκης αὐτῷ, καὶ πρὸς τοὺς ἐρῶντας λέγωμεν, Δεῖξάτε ἡμῖν τὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἡδονήν.

Ὁ μὲν γὰρ σώφρων τὴν ἀπὸ τῆς νίκης ἔχει, οὐ δὲ οὐδαμῶθεν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τὴν ἐκ τῆς ὁμιλίας λέγοιτε, ἀλλ' ἐκεῖνη σαφεστέρα καὶ διαρκεστέρα. Σὺ γὰρ ἔχεις ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως βραχὺ καὶ μὴδὲ φαινόμενον, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τοῦ συνειδότος, [349] καὶ μείζονα καὶ διηνεκὴ καὶ γλυκυτέραν ἔχει τὴν εὐφροσύνην. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁμιλία γυναικὶς, ὡς φιλοσοφία ἀτάραχον δύναται τηρεῖν ψυχὴν καὶ πτερωσαί. Οὐ-

τος μὲν οὖν, ὥσπερ ἔφην, σαφῶς οὕτω δεικνυσιν ἡμῖν τὴν ἡδονήν· ἐπὶ δὲ σοῦ τὴν μὲν ἀπὸ τῆς ἡττης ἀθυμίαν ὁρῶ, τὴν δὲ ἡδονὴν βουλόμενος ἰδεῖν, οὐχ εὐρίσκω. Ποῖον γὰρ βούλει καιρὸν ἡδονῆς εἶναι· τὸν πρὸ τῆς μίξεως; Ἄλλ' οὐκ ἔστι· μανίας γάρ ἐστι καὶ παραφορὰς καὶ ἐκστάσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ὀδόντας τρίξιν καὶ ἐξίστασθαι, οὐχ ἡδονῆς· εἰ δὲ ἡδονῆς ἦν, οὐκ ἂν ταῦτά σε εἰργάσατο, ὁ αἰ ἀλγούντες ὑπομένουσι. Καὶ γὰρ οἱ πυκτεύοντες καὶ πληττόμενοι τοὺς ὀδόντας τρίβουσι, καὶ αἱ ὠδίνουσαι γυναῖκες διασπώμεναι τοῖς πόνοις, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦσιν. Ὥστε οὐχ ἡδονὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκστασις μᾶλλον καὶ θόρυβος καὶ παραχή. Ἄλλ' ὁ μὲτα ταῦτα καιρὸς; Ἄλλ' οὐδὲ οὗτος· οὐδὲ γὰρ τὴν τεκοῦσαν ἐν ἡδονῇ εἰποιμεν ἂν εἶναι, ἀλλ' ἐν ἀπαλλαγῇ πόνων· οὐ πάντως δὲ τοῦτο

ἡδονή, ἀλλ' ἀσθένεια μᾶλλον καὶ ἔκλυσις· πολὺ δὲ τὸ μέσον ἐκατέρων τούτων ἐστὶ. Ποῖος οὖν τῆς ἡδονῆς καιρὸς, εἰπέ μοι. Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· εἰ δὲ καὶ ἔστιν, οὕτω βραχύς ἐστιν, ὥς μὴ δὲ φαίνεσθαι. Μυρία οὖν φιλονεικῆσαντες φωρᾶσαι αὐτὸν καὶ κατασχεῖν, οὐχ ἡδυνήθημεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ τοῦ σώφρονος τοιοῦτος, ἀλλὰ πλατὺς, καὶ πᾶσι κατὰδῆλος· μᾶλλον δὲ ἅπας ὁ βίος ἐν ἡδονῇ, τοῦ συνειδότης· αὐτῷ στεφανουμένου, τῶν κυμάτων ἐσπορευμένων, οὐδενὸς οὐδαμῶθεν ἔγγινωμένου θορύβου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος μᾶλλον ἐν ἡδονῇ, ὁ δὲ φιλήδονος ἐν ἀθυμίᾳ καὶ θορύβοις, φυγόμεν ἀκολασίαν, ἀντεγνώμεθα σωφροσύνης, ἵνα καὶ τῶν μελόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΗ'

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν πνευματικῶν λόγον, ἐπὶ τῷ πάντων ἀναγκαϊότατον μεθίσταται, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόθεσιν· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ σφόδρα ἐνόησαν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν αὐτῶν βῆται τῶν στερεῶν ὁ πυρετός, λέγω τῶν νεύρων καὶ τῶν φλεβῶν καὶ τῶν πρώτων στοιχείων, ἀνίατον γίνεται τὸ κακὸν, ἂν μὴ πολλῆς ἀπολαύσῃ τῆς ἐπιμελείας· οὕτω δὲ καὶ τότε γενέσθαι ἐκινδύνευεν. Ἐπὶ γὰρ αὐτὰ τῆς εὐσεβείας τὰ στοιχεῖα τὸ κακὸν ἐβάδιζε. Διὸ καὶ πολλῇ τῇ σπουδῇ κέχρηται [350] ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ περὶ βίου λοιπὸν ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, οὐδ' ὅτι ὁ μὲν ἐπόρευεν, ὁ δὲ ἐπλεονέκτει, ὁ δὲ ὅτι κεκαλυμμένην εἶχε τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον· περὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν ἐστασίαζον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πᾶσα ἡμῶν ἐλπίς αὕτη, πρὸς τοῦτο σφοδρῶς ἵστατο ὁ διάβολος, καὶ ποτὲ μὲν ἀνῆρει καθάπαξ αὐτήν, ποτὲ δὲ ἔλεγεν ἡδὴ γυγνῆναι· ὃ καὶ Τιμοθέῳ γράφων ὁ Παῦλος γάγραιναν ἐκάλει τὸ πονηρὸν τοῦτο δόγμα, καὶ τοὺς εἰσαγόντας αὐτὸ ἐστὶς λέγων· *Ὅρ ἐστιν Ὑμέραιος καὶ Φιλητός, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἡστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἡδὴ γεγονέναι, καὶ ἀνατρέπουσι τὴν τιμὴν αἰσίν.* Ποτὲ μὲν οὖν τοῦτο ἔλεγον, ποτὲ δὲ ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἀνίσταται, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ὁ καθαρμός ἐστιν ἡ ἀνάστασις. Ταῦτα δὲ ἐπειθε λέγειν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, οὗ τὴν ἀνάστασιν ἀνατρέψαι βουλόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενα ἅπαντα δεῖξαι μῦθον δοῦναι. Εἰ γὰρ ἐπεισθῆσαν μὴ εἶναι σωμάτων ἀνάστασιν, μετὰ μικρὸν αὐτοὺς ἐπειθε μὴδὲ Χριστὸν ἐγγέρβαι ἀπὸ δὲ τούτου κἀκεῖνον εἰσήγεν ὁδὸν ῥηδίζων, τὸ μὴ παραγεγονέναι μὴδὲ πεποιηκέναι ἅπερ ἐποίησε. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαδόλου κακουργία. Διὸ καὶ μεθόδεῖαν αὐτὴν καλεῖ ὁ Παῦλος, ὅτι οὐκ ἐξ εὐθείας ὁ βούλεται κατασκευάσαι δεικνυσιν, ὥστε μὴ γενέσθαι κατάφωρος, ἀλλ' ἕτερον ἑαυτῷ περιτιθεῖς προσωπεῖον, ἕτερα τεκταίνει, καὶ καθάπερ πολέμιος καὶ κακούργος πόλει προσβαλὼν καὶ τείχεσι, κάτωθεν ὑψηλῶν λαμβάνων, ὥστε ταύτῃ γενέσθαι δυσφύ-

λακτος, καὶ κατορθῶσαι ἅπερ ἐσπούδακε. Διόπερ αἰετὰς τιαύτας αὐτοῦ πάγας εὐρίσκων, καὶ τοὺς πονηροὺς τούτους θηρῶν λόγους ὁ θαυμαστὸς οὗτος καὶ μέγας ἀνὴρ, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ *ροήματα ἀγνοοῦμεν*. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὁλόκληρον ἀνακαλύπτει τὸν δόλον αὐτοῦ, καὶ πάντα δεικνύσι τὰ μηχανήματα, καὶ ὅσα βούλεται κατασκευάσαι προτίθησιν εἰς μέσον, μετὰ πολλῆς ἀκριθείας ἅπασιν ἐπιών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὑστερον τέθεικε τοῦτ' ἐκ κεφάλαιον τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ καὶ σφόδρα ἀναγκαϊότατον ἦν, καὶ τὰ ἡμέτερα συνέχον ἅπαντα. Καὶ σκόπει σύνεσιν· πρότερον γὰρ τοὺς οἰκείους ἀσφαλισάμενος, τότε ἐπεξέρχεται καὶ περαιτέρω τῷ λόγῳ, καὶ τοὺς ἐξωθεν ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζει. Ἀσφαλίζεται δὲ τοὺς οἰκείους, οὐκ ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων, καὶ ἅπερ αὐτοὶ κατεδέξαντο καὶ ἐπίστευσαν γεγενῆσθαι· ὁ μάλιστα ἦν ἐντρεπτικόν, καὶ ἱκανὸν αὐτοὺς κατασχεῖν. Εἰ γὰρ ἡδουλήθησαν ἀπιστῆσαι μετὰ ταῦτα, οὐκέτι λοιπὸν τῷ Παύλῳ, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐμελλον ἀπιστεῖν· ὅπερ κατηγορία ἦν ἐκείνων τῶν ἁπᾶς καταδεξαμένων καὶ μεταθεμένων. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἄλλων δεῖται μαρτύρων εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τάληθ' ἔλεγε, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἡπατημένων. [351] Ἰνα δὲ ὁ λέγω σαφέστερον γένηται, αὐτῶν λοιπὸν ἀναγκαῖον ἀκοῦσαι τῶν ῥημάτων. Τίνα οὖν ταῦτά ἐστι; *Γνωρίζω ὑμῖν, ἀδελφοί, φησὶ, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.* Εἶδες μεθ' ὅσης ἐπιεικειᾶς ἄρχεται; εἶδες πῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐδείξεν, ὅτι οὐδὲν καινὸν εἰσάγει, οὐδὲ ξένον; Ὁ γὰρ γνωρίζων τὸ ἡδὴ γνωσθέν, εἴτα εἰς λήθην ἐμπεσὼν, γνωρίζει πάλιν εἰς μνήμην ἄγων. Καλέσας δὲ ἀδελφοὺς, οὐ μικρὰν καὶ ἐντεῦθεν προκατεβάλετο τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Ἀδελφοί γὰρ οὐδαμῶθεν ἐγεγόμεθα, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας. Διὸ δὲ καὶ οὕτως αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ὁμοῦ μὲν καταπραΰνων καὶ θεραπεύων, ὁμοῦ δὲ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀναμνησκων. Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τοῦ αὐτοῦ κατασκευαστικόν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ Εὐαγγέλιον. Τῶν γὰρ Εὐαγγελίων τὸ κεφάλαιον ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχήν, ἀπὸ τοῦ τὸν θεὸν γενέσθαι ἀνθρώπων, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ἀναστῆναι. Τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ εὐηγγελίζετο τῇ Παρθένῳ, τοῦτο καὶ οἱ προφῆται τῇ οἰκουμένῃ.

et quod ne ultra appareat quidem; ille autem ex conscientia maiorem habet et perpetuam suaviterque lætitiā. Neque enim consuetudo mulieris potest tam imperturbatam reddere animam, et eam in altum evehere, quam philosophia. Et pudicus quidem, sicut dixi, aperte nobis voluptatem ostendit: in te autem ex eo quidem, quod sis victus, video animi ægritudinem, voluptatem autem volens videre, non invenio. Quodnam enim vis esse tempus voluptatis? idne quod est ante coitum? Sed non est; est enim furoris et insanix et mentis emotiæ. Dentibus enim stridere, et e statu mentis dimoveri, non est voluptatis: sin esset autem voluptatis, non ea tibi infixisset, quæ sustinent ii qui admodum dolent. Pugiles enim, tam qui percutiunt quam qui percutiuntur, strident dentibus: et parturientes mulieres, quæ distrahuntur doloribus, idipsum faciunt. Quamobrem non est id voluptas, sed potius mentis excessus tumultusque et perturbatio. An tempus quod post se-

quitur? Sed neque hoc dixeris. Neque enim eam quæ peperit dixerimus esse in voluptate, sed in libertate a doloribus: non est autem plane hoc voluptas, sed potius imbecillitas et dissolutio; multum autem interest inter utrumque. Quodnam est ergo tempus voluptatis, dic quæso? Nullum est: si est tamen, est adeo breve, ut ne appareat quidem. Cum millies contenderimus ut illud deprehenderemus et retineremus, non potuimus. Sed temperantis et moderati tempus non est ejusmodi, sed spatiosum est et omnibus evidens; vel potius tota ejus vita est in voluptate, cum ejus conscientia coronetur, cum sedati sint fluctus, nullo ex quavis parte oriente tumultu. Cum ergo hic magis sit in voluptate, libidinosus autem in animi ægitudine et tumultibus, fugiamus libidinem et intemperantiam, amplectamur temperantiam et castitatem, ut bona etiam futura consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVIII.

CAP. 13. v. 1. *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis.*

1. Cum de spiritualibus absolvisset orationem, transit ad id quod est omnium maxime necessarium, nempe ad argumentum resurrectionis: in eo enim valde ægrotabant. Et sicut in corporibus, quando solidas eorum partes febris attigerit, nervos, inquam, et venas et prima elementa, malum sit immedicabile, nisi ejus magna geratur cura: sic tunc quoque ne fieret, erat periculum. Ad ipsa enim pietatis elementa tendebat malum. Quamobrem magno studio usus est Paulus. Non enim amplius ab eo agebatur de vita, neque quod ille quidem scortaretur, hic vero esset avarus, alius vero caput haberet opertum; sed in ipso bonorum capite versabatur oratio: nam de resurrectione ipsa inter se digladiabantur. Quia enim hæc est tota spes nostra, ei valde restitit diabolus; et aliquando quidem eam tollebat penitus, aliquando autem dicebat eam jam fuisse. Quod etiam Paulus scribens ad Timotheum, hoc malum dogma vocavit gangrænam, et eos qui ipsum inducebant notavit, dicens: *Ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui circum veritatem aberrarunt, dicentes jam factam esse resurrectionem, et evertunt aliquorum fidem* (2. Tim. 2. 17. 18). Atque aliquando quidem hoc dicebant, aliquando autem quod corpus non resurgat, sed resurrectio sit animæ purgatio. Hæc autem dicere persuadebat sceleratus ille daemon, non solum evertere volens resurrectionem, sed etiam quæ pro nobis facta sunt omnia, ostendere esse fabulam. Nam si eis fuisset persuasum non esse corporum resurrectionem, paulatim eis persuasisset ne Christum quidem resurrexisse; ab hoc autem illud quoque ordine procedens induxisset eum non advenisse, neque ea fecisse quæ fecit. Talis est enim diaboli malignitas et ver-

sutia. Quamobrem Paulus eam vocat insidias (Ephes. 6. 11), quoniam non directe ostendit quod vult probare, ne deprehendatur; sed alia sibi imposita persona, alia fabricatur, et tamquam infestus hostis et versipellis, cum in urbem et muros irruerit, etiam inferæ agit cuniculos, ut ea ratione non facile possit caveri, et recte ei succedat id quod est molitus. Quamobrem tales ejus laqueus semper inveniens, et sceleratas has insidias venans hic vir admirabilis et vere magnus, dicebat: *Non enim ignoramus cogitationes ejus* (2. Cor. 2. 11). Etenim hic totum aperit ejus dolū, et omnes ostendit machinationes, et quæcumque vult apparare producit in medium, accuratissime omnia persequens. Propterea enim hoc caput ponit post alia, quoniam erat maxime necessarium, et quod omnia nostra contineat. Vide autem ejus prudentiam. Nam cum suos prius muniisset et in tuto collocasset, tunc ulterius procedens, externos quoque invadit, et ipsis validissime os obstruit. Suos autem munit et in tuto collocat, non ex rationibus, sed ex iis quæ jam facta sunt, et quæ ipsi admiserunt, et facta crediderunt: quod quidem valde erat aptum ad pudorem incutiendum, et sufficiebat ad eos continendos. Nam si postea noluisset credere, non utique jam Paulo, sed sibi ipsi non erant crediuri: quod quidem crimen fuisset illorum qui semel admiserant, et jam transmutati essent. Propterea hinc incipit, ostendens se non opus habere aliis testibus, ad probandum se vera dicere, sed iis ipsis qui sunt decepti. Ut autem quod dico sit apertius, de cætero necesse est ipsa audire verba. Quænam ergo ea sunt? *Notum vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis.* Vidistin' cum quanta incipiat lenitate? vidistin' quomodo ostendat ab initio, se nihil novum nec peregrinum introducere? Nam qui notum facit id quod jam notum fuerat et quod in oblivionem venerat, rursus id in memoriam reducit.

Cum autem vocavit fratres, hinc quoque non parvam præmisit demonstrationem eorum quæ dicuntur. Non allunde enim facti sumus fratres, quam ex Christi secundum carnem dispensatione. Propterea eos sic vocavit, simul quidem eos leniens ac mitigans, et bona innumerabilia ipsis in memoriam revocans. Et quod deinceps sequitur, hoc ipsum confirmat. Quidnam hoc est? Evangelium. Evangelii enim summa hinc accipit initium, quod Deus factus sit homo, et cruci affixus fuerit, et resurrexerit. Hoc et Gabriel annuntiavit Virgini; hoc et prophætæ toti orbi terrarum; hoc etiam omnes apostoli. *Quod et prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.* Vidistin' quomodo eos vocat testes eorum quæ dicta sunt? Non dicit: Quæ audivistis, sed, *Quæ accepistis*, ab eis exigens tamquam aliquod depositum, et significans, quod non solum sermone, sed et factis et signis et miraculis id acceperint, et ut ea tuto teneant.

2. Deinde postquam dixit vetera, tempus quoque præsens declaravit dicens: *In quo et statis*; eos præoccupans, ut ne etiamsi maxime vellent, possint negare. Et ideo incipiens non dixit, Vos doceo, sed, *Notum vobis facio*, id quod jam factum est. Et quomodo eos qui vacillabant dicit stare? Utiliter præ se fert ignorationem: quod quidem facit etiam ad Galatas, sed non similiter. Nam quoniam illic non poterat ignorantiam præ se ferre, alia ratione tractat orationem, dicens: *Confido autem in vobis in Domino, quod nihil aliud sentietis* (Gal. 5. 10). Non dixit: Quod nihil aliud sensistis; quoniam eorum delictum in confesso erat et evidens, sed spondet de futuro: quamquam hoc quoque erat incertum; sed ut illos magis attraheret. Hic autem etiam præ se fert se ignorare dicens: *In quo et statis.* Deinde lucrum sequitur, *Per, quod et salvamini: qua ratione prædicaverim vobis.* Quamobrem hæc doctrina vobis nunc est declarationis et interpretationis. Non enim opus, inquit, habetis ut hoc dogma discatis, sed ut recordermini et corrigamini. Hæc autem dicit, non sinens ipsos esse impudentes. Quid sibi vult autem, *Qua ratione prædicaverim vobis?* Quo modo, inquit, dixi fieri resurrectionem. Nam quod sit quidem resurrectio, non dixerim vos dubitare: quæritis autem fortasse apertius scire quod dictum est. Hoc etiam faciam: aperte enim scio vos dogma tenere. Deinde quoniam enuntians dicebat, *In quo statis*; ne ea ratione eos redderet socordiores et negligentiores, illos rursus terret dicens, *Si tenetis, nisi frustra credidistis*; ostendens quod in capite fidei accepta fuerit plaga, neque agatur de quibuslibet obviis, sed de tota atque integra fide. Et nunc quidem hoc dicit pressius; procedens autem et cum incaluit, aperto deinceps capite vociferatur et dicit: *Si Christus non resurrexit, inanis est utique prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra*, adhuc estis in peccatis vestris. Sed non sic in præmissis: sic enim expediebat sensim et paulatim progredi. 3. *Tradidi enim vobis in*

primis quod et accipi. Nec hic dixit: Vobis dixi, neque, Vos docui, sed eandem rursus usus est dictione: *Tradidi vobis quod et accipi.* Neque hic dicit se edoctum fuisse, sed, *Accipi*; hæc duo probans, quod et nihil ex se afferre oporteat, et quod per operum demonstrationem facti sint certiores, non nudis verbis: et paulatim fide dignam faciens orationem, universum reducit ad Christum. et ostendit ex his documentis nullum esse humanum. Quid est autem, *Tradidi enim vobis in primis?* Hoc est, ab initio, non nunc. Hæc autem dicit, tempus adducens in testimonium, et quod maxime esset pudendum, cum tantum tempus credidissent, illos transmutari. Nec hoc solum, sed etiam dogma esse necessarium; et ideo in primis fuit traditum, et statim a principio. Et quid, dic obsecro, tradidisti? At non hoc statim dicit, sed primum, se accepisse. Et quid accepisti? *Quod Christus mortuus est pro peccatis nostris.* Non statim dixit, Resurrectio est corporum nostrorum, sed hoc ipsum quidem probat, verum re longe petita, et per alia, dicens, *Christus est mortuus*; namque, firmum ac stabile fundamentum prius jaciens ejus quod est dicendum de resurrectione. Neque enim solummodo dixit: Christus est mortuus, etiamsi hoc satis esset ad significandam resurrectionem, sed cum adiectione, *Christus est mortuus pro peccatis nostris.*

Contra Manichæos. — Primum autem operæ pretium est audire quid hic dicant qui laborant hæresi Manichæorum, et veritatis inimici, et qui cum sua pugnant salute. Quid ergo dicunt isti? Mortem, inquit, hic nihil aliud dicit Paulus, quam fuisse in peccatis, et resurrectionem esse liberationem a peccatis. Vidistin' quomodo errore nihil sit imbecillius, et quomodo suis capiatur pennis, neque externa pugna opus sit, sed a seipso configatur? Considera ergo quomodo ipsi seipso confixerunt per ea quæ dixerunt. Si hoc enim est mors, Christus autem corpus non accepit, ut vos vultis, mortuus est autem: in peccato fuit, secundum vos. Nam ego quidem dico quod corpus acceperit, et mortem dico esse carnis: tu autem hoc negans, illud necessario dicas oportet. Si autem fuit in peccato, quomodo dicit, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joan. 8. 46)? et, *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam* (Id. 14. 30); et rursus, *Sic nos decet implere omnem justitiam* (Matth. 3. 15). Quomodo autem est omnino mortuus pro peccatoribus, si ipse fuit in peccatis? Nam eum, qui moritur pro peccatoribus, oportet nulli peccato esse obnoxium: si enim ipse etiam peccat, quomodo morietur pro aliis peccatoribus? Si autem est mortuus pro peccatis aliorum, mortuus est cum nulli esset peccato obnoxius: si autem est mortuus cum esset sine peccato, non est mortuus morte peccati, (quomodo enim, in quem nullum cadebat peccatum?) sed morte corporis. Et ideo Paulus non dixit solum: *Est mortuus*, sed addidit, *Pro peccatis nostris*; et cum vel invitos coegisset fateri mortem corporalem; per hoc ostendens illum

τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι ἅπαντες. *Ὁ καὶ εὐηγγελισάμην, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε· ἐκτός ἐι μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε.* Εἶδες πῶς αὐτοὺς καλεῖ μάρτυρας τῶν εἰρημίων; Καὶ οὐ λέγει, *Ὁ ἠκούσατε, ἀλλ', Ὁ παρελάβετε*, ὥσπερ τινὰ παρακαταθήκην αὐτοὺς ἀπαιτῶν, καὶ δηλῶν ὅτι οὐ λόγῳ μένον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ σημείων καὶ θαυμάτων αὐτὸ παρελάβον καὶ ἵνα κατέχωσι μετὰ ἀσφαλείας.

β'. Εἶτα ἐπειδὴ τὰ παλαιὰ ἔλεγε, καὶ τὸν παρόντα ἐπίστησε χρόνον εἰπὼν, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*, προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ὡς μὴδὲ, εἰ σφόδρα βουληθεῖεν, ἀρνήσασθαι δυνηθῆναι. Διὸ καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπε, *Διδάσκω ὑμᾶς, ἀλλὰ, Γνωρίζω ὑμῖν*, τὸ ἦδη δῆλον γενόμενον. Καὶ πῶς τοὺς σαλευομένους ἐστάναί φησί; Προσποιεῖται ἄγνοιαν συμφερόντως· ὥπερ καὶ ἐπὶ Γαλατῶν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. *Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἄγνοιαν ἐκεῖ προσποιήσασθαι, ἐτέρως μεθοδεύει τὸν λόγον λέγων· Πέποιθα δὲ εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε.* Οὐκ εἶπεν, *Ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔφρονησεν*, ἐπειδὴ ὁμολογούμενον ἦν αὐτῶν τὸ παράπτωμα καὶ κατὰ δῆλον, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐγγυᾶται καίτοι καὶ τοῦτο δῆλον· ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς ἐφελκύσῃται μαιζόνως. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ προσποιεῖται ἄγνοιαν λέγων, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε.* Εἶτα τὸ κέρδος, *Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.* Ὡστε σαφηνείας ἐστὶν ἡ διδασκαλία αὕτη ἡ νῦν καὶ ἐρμηνείας. Οὐ γὰρ αὐτὸ δεῖσθε τὸ δόγμα, φησί, μαθεῖν, ἀλλ' ὑπομνησθῆναι καὶ διορθωθῆναι. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐκ ἀφίεις αὐτοὺς ἀναισχυνητῆσαι καθάπαξ. Τί δὲ ἐστὶ, *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν;* Ποίῳ τρόπῳ εἶπον, φησί, τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι; *Ὅτι μὲν γὰρ [352] ἐστὶν ἀνάστασις, οὐκ ἂν φαίην ὑμᾶς ἀμφιδόλῃν· ζητεῖτε δὲ ἰσως μαθεῖν σαφέστερον τὸ εἰρημένον.* Τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω καὶ γὰρ οἶδα σαφῶς, ὅτι τὸ δόγμα κατέχετε. Εἶτα ἐπειδὴ ἀποφαινόμενος ἔλεγεν, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*, ἵνα μὴ ταύτῃ ῥαθυμοτέρως ποιήσῃ, φοβεῖται πάλιν αὐτοὺς λέγων· *Εἰ κατέχετε, ἐκτός ἐι μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε·* δεικνύς ὅτι περὶ τὸ κεφάλαιον ἡ πληγὴ, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ὁ ἀγών, ἀλλ' ὑπὲρ ὁλοκλήρου τῆς πίστεως. Καὶ νῦν μὲν ὑπεσταλμένως αὐτὸ φησι, προῖων δὲ καὶ διαθερμαινόμενος, γυμνῇ λοιπὸν τῇ κεφαλῇ βοᾷ καὶ λέγει· *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήθηται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν, ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.* Ἀλλ' ἐν προοιμίῳ οὐχ οὕτως· οὕτω γὰρ χρησίμῳ ἦν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν προῖναι. *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρελάβον.* Οὐ λέγει οὐδὲ ἐνταῦθα, ὅτι εἶπον ὑμῖν, οὐδὲ, *Ἐδίδαξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ κέχρηται λέξει πάλιν, Παρέδωκα ὑμῖν, λέγων, ὃ καὶ παρελάβον.* Οὐδὲ ἐνταῦθα ἐμὲ διδαχθῆναι φησιν, ἀλλὰ, *Παρέλαβον·* δύο ταῦτα κατασκευάζων, ὅτι τε οὐδὲν οἰκοθεν ἐπιστάγειν δεῖ, καὶ ὅτι μετὰ ἀποδείξεως τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπιληροφορηθῆσαν, οὐ λόγους ψιλοῖς· καὶ κατὰ μικρὸν ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, τὸ πᾶν εἰς τὸν

Χριστὸν ἀνάγει, καὶ δείκνυσιν οὐδὲν τούτων ἀνθρώπινον ὃν τῶν δογμάτων. Τί δὲ ἐστὶ, *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις*, φησιν; Ἐξ ἀρχῆς, οὐ νῦν. Ταῦτα δὲ λέγει τὸν χρόνον παράγων μάρτυρα, καὶ ὅτι ἐσχάτης ἦν αἰσχύνῃς τοσούτου χρόνον πεισθέντας νῦν μετατίθεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἀναγκαῖον τὸ δόγμα· διὸ καὶ ἐν πρώτοις παρεδόθη, καὶ ἐκ προοιμίων εὐθέως. Καὶ τί παρέδωκας; εἶπέ μοι. Ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως. ἀλλὰ πρῶτον, ὅτι παρελάβον. Καὶ τί παρελάβες; *Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.* Οὐκ εἶπεν εὐθέως, ὅτι Ἀνάστασις ἐστὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κατασκευάζει, πόρρωθεν δὲ καὶ δι' ἐτέρων, λέγων, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ μεγάλην τινὰ κρητίδα καὶ θεμέλιον ἀρράγῃ προκαταβαλόμενος τοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, καίτοι καὶ τοῦτο ἀρκοῦν δηλῶσαι τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Πρῶτον δὲ ἄξιον ἀκοῦσαι τί λέγουσιν ἐνταῦθα οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες, καὶ τῆς ἀληθείας ἔχθροί, καὶ τῇ οἰκειᾷ πολεμοῦντες σωτηρίᾳ. Τί οὖν οὗτοι λέγουσι; Θάνατον ἐνταῦθα, φησίν, οὐδὲν ἄλλο λέγει ὁ Παῦλος, ἢ τὸ ἐν ἁμαρτίᾳ γενέσθαι, καὶ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι. Εἶδες πῶς οὐδὲν πλάνης ἀσθενέστερον; Καὶ πῶς τοῖς οἰκείοις ἀλίσκεται πτεροῖς, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἐξωθεν μάχης, ἀλλ' ἑαυτῇ περιπεῖρεται; Σκόπει γοῦν καὶ οὗτοι πῶς ἑαυτοὺς διέπειρον, δι' ὧν εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ τοῦτο θάνατος, σῶμα δὲ οὐκ ἔλαβε καθ' ὑμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀπέθανε δὲ, ἐν ἁμαρτίᾳ [353] ἐγένετο καθ' ὑμᾶς. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω ὅτι σῶμα ἀνέλαβε, καὶ τὸν θάνατον τῆς σαρκὸς εἶναι φησι· σὺ δὲ τοῦτο ἀρνούμενος, ἐκεῖνο ἀναγκασθῆσαι λέγειν. Εἰ δὲ ἐν ἁμαρτίᾳ ἐγένετο, πῶς φησι, *Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;* καὶ, *Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου τοῦτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν·* καὶ πάλιν, *Οὕτω πρέπειν ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην.* Πῶς δὲ ὧς ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀπέθανεν, εἰ γε αὐτὸς ἐν ἁμαρτίαις ἦν; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀποθνῆσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον δεῖ εἶναι· ἐπεὶ εἰ καὶ αὐτὸς ἁμαρτάνει, πῶς ὑπὲρ ἄλλων ἁμαρτωλῶν ἀποθανεῖται; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἄλλων ἀπέθανεν, ἀναμάρτητος ὢν ἀπέθανεν· εἰ δὲ ἀναμάρτητος ὢν ἀπέθανεν, οὐ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον (πῶς γὰρ, ὃ γε ἀναμάρτητος;), ἀλλὰ τὸν τοῦ σώματος. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς εἶπεν· *Ἀπέθανεν*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν* καὶ ἄκοντας ἐκείνους ἐμβάλῃν εἰς τὸ ὁμολογῆσαι τὸν σωματικὸν θάνατον, καὶ δεικνύς διὰ τούτου, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ἀναμάρτητος ἦν. Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἁλλοτρῶν ἀποθνῆσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον εἶναι ἀκόλουθον. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Κατὰ τὰς Γραφάς* καὶ ἐντεῦθεν ἀξιόπιστον πάλιν ποιῶν τὸν λόγον, καὶ δηλῶν πῶς ὁ θάνατος ἔλεγε. Καὶ γὰρ αἱ Γραφαὶ τὸν τοῦ σώματος ἀναγορεύουσι πανταχοῦ· *Ὁρνεῖται γὰρ μου*

χειρας καὶ πόδας, φησί· καὶ, Ὁφθονταί εἰς τὸν ἐξεκέντησαν.

γ'. Καὶ πολλὰ δὲ ἕτερα, ἵνα μὴ πάντα καθ' ἐν λέγωμεν, τὰ μὲν διὰ ῥημάτων, τὰ δὲ διὰ τύπων ἔστιν ἐν αὐταῖς κείμενα ἰδεῖν δηλοῦντα τῆς σαρκὸς τὴν σφαγὴν· καὶ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐσφάγη. Ὑπὲρ γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου, φησὶν, ἦκει εἰς θάνατον· καὶ, Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· καὶ, Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη τῆς Παλαιᾶς, ἀκουσον Ἰωάννου βοῶντος, καὶ ἀμφοτέρω δηλοῦντος, καὶ τὴν τοῦ σώματος σφαγὴν καὶ τὴν αἰτίαν. Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἀλρωτὴ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ Παῦλος λέγοντος, Τὸν γὰρ μὴ γινόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γετώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνην ἐν αὐτῷ· καὶ πάλιν, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γετόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· καὶ πάλιν, Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισε θριαμβεύσας· καὶ μυρία ἕτερα πλεονα δηλοῦντα τὰ κατὰ τὴν σφαγὴν τοῦ σώματος γεγόμενα, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ γὰρ αὐτὸς φησὶν· Ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς ἐμαυτὸν· καὶ, Ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κατακέκριται νῦν, δηλῶν ὅτι οὐκ ἔχων ἁμαρτίαν ἐσφάγη. Καὶ ὅτι ἐτάφη. Καὶ τοῦτο δὲ τῶν προτέρων κατασκευαστικόν· τὸ γὰρ θαπτόμενον, πάντως σῶμά ἐστι. Καὶ ἐνταῦθα οὐκέτι [354] προστίθεται, Κατὰ τὰς Γραφάς· εἶχε μὲν γὰρ, πλὴν οὐ προστίθεται. Τίνος ἔνεκεν; Ἡ ὅτι ὁ τάφος ἅπασι δηλὸς καὶ τότε καὶ νῦν· ἢ ὅτι κατὰ κοινὸν καίται τὸ, Κατὰ τὰς Γραφάς. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα προστίθεται τὸ, Κατὰ τὰς Γραφάς; Καὶ ὅτι ἐγγήγεται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ οὐκ ἀρκεῖται ὥς πρότερον τῷ κατὰ κοινὸν εἰρημένῳ; Ὅτι καὶ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἀδηλον ἦν διὸ ἐνταῦθα τὰς Γραφάς παράγει ἐμπνευσθεῖς, τοῦτο ἐννοήσας τὸ σοφὸν καὶ θεῖον νόημα. Πῶς οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου οὐ τὸ αὐτὸ ποιεῖ; Ὅτι καὶ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πᾶσι κατὰδελος ἦν καὶ πάντων ὁρόντων ἀνεσκολοπίζετο· ἢ δὲ αἰτία, οὐκέτι ὁμοίως. Ὅτι μὲν γὰρ ἀπέθανε, πάντες ἥδασαν· ὅτι δὲ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τῆς οἰκουμένης τοῦτο ἐπαθεν, οὐκέτι ὁμοίως ἠπίσταντο οἱ πολλοί. Διὸ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαν παράγει. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἱκανῶς ἀποδείκεται διὰ τῶν εἰρημένων ἡμῖν· ποῦ δὲ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται εἰρήκασιν αἱ Γραφαί; Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνν. τύπου, ὃν καὶ αὐτὸς παράγει λέγων· Ὅσπερ ἦν Ἰωάν· ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· καὶ διὰ τοῦ βέτου τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκαίετο, καὶ οὐ κατεκαίετο, οὕτω καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπέθανε μὲν, οὐ κατεσφάγη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου διηνεκῶς. Καὶ ὁ δρᾶκων δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ τοῦτο αἰνίσσεται. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος λαβὼν τὴν τροφὴν, ἦν ἔδωκεν ὁ προφήτης, μέσος ἐβράβη· οὕτω καὶ ὁ ἄδης, καταπιὼν τὸ σῶμα ἐκεῖνο, διεσχίσθη, τοῦ σώματος αὐτοῦ διατεμόντος αὐτῷ τὴν νηδύν, καὶ ἀναστάντος. Εἰ δὲ καὶ διὰ ῥημάτων θέλεις ἀκοῦσαι ταῦτα, ἃ διὰ τῶν τύπων εἶδες, ἀκουσον τοῦ Ἠσαίου λέγοντος, ὅτι Ἀλφειὰ ἀπὸ

τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· καὶ, Κύριος βούλεται καθαρῶς αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ φῶς· καὶ τοῦ Δαυὶδ πρὸ ἐκείνου Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δοῖόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Διὰ τοῦτο σε καὶ ὁ Παῦλος παραπέμψει εἰς τὰς Γραφάς, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ ταῦτα γίνετο. Πῶς γὰρ τοσούτων προφητῶν προδιαγραφόντων αὐτὰ καὶ ἀνακηρυχόντων, ὅτι οὐδαμῶς ἡ Γραφὴ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον λέγει, τοῦ Δεσποτικοῦ μεμνημένη θανάτου, ἀλλὰ τὸν σωματικόν, καὶ ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τοιαύτην; Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ. Εὐθέως τὸν πάντων ἀξιοπιστότερον τίθουσιν. Ἐπειτα τοῖς δώδεκα· Ἐπειτα ὤφθη ἐπ' αὐτῶν πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφ' ἑκάστου, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· Ἐπειτα Ἰακώβω, εἰτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν· Ἐσχάτος δὲ πάντων, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη καμῶι. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀπέδειξεν εἶπε, προστίθεται καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων, μάρτυρας παράγων τῆς ἀναστάσεως μετὰ τοὺς προφήτας τοὺς ἀποστόλους καὶ ἑτέρους πιστοὺς ἀνθρώπους. [355] Εἰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην ἔλεγε τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγὴν, περιττῶς ἔλεγε, Ὁφθὲν τῷ δεῖν καὶ τῷ δεῖν. Τοῦτο γὰρ πιστουμένου τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν ἐστίν, οὐχ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν αἰνιττομένου.

δ'. Διὸ οὐδὲ ἄπαξ εἶπε τὸ, Ὁφθὲν, καίτοι γε ἤρκει κατὰ κοινὸν θέντα τὴν λέξιν· νῦν δὲ καὶ δις καὶ τρίς καὶ ἐφ' ἑκάστῳ σχεδὸν τῶν ἐωρακώτων αὐτὴν τίθουσιν. Ὁφθὲν γὰρ, φησὶ, Κηφᾶ, ὤφθη ἐπ' αὐτῶν πεντακοσίοις ἀδελφοῖς, ὤφθη καμῶι. Καὶ μὴν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦναντίον λέγει, ὅτι τῇ Μαρτίᾳ πρώτῃ. Ἀλλ' ἐν ἀνδράσι τοῦτω πρώτῳ, τῷ μάλιστα αὐτὸν ποθεῖντι ἰδεῖν. Ποίους δὲ δώδεκα ἐνταῦθα φησὶν ἀποστόλους; μετὰ γὰρ τὴν ἀνάληψιν ὁ Μάρθας κατελέγη, οὐ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθέως. Ἀλλ' εἰκὸς αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὤφθαι. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ ἀπόστολος μετὰ τὴν ἀνάληψιν καὶ ἐκλήθη, καὶ εἶδεν αὐτόν. Διὸ τοῦτο οὐδὲ τὸν καιρὸν τίθουσιν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀδιορίστως καταλέγει τὰς ὁδοὺς· καὶ γὰρ εἰκὸς πολλὰς γεγενῆσθαι· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης ἔλεγε, Τρίτον τοῦτο ἐνεφάνισεν ἑαυτὸν. Ἐπειτα ὤφθη ἐπ' αὐτῶν πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. Τινὲς τὸ, Ἐπ' αὐτῶν, ἔνω ἐκ τῶν οὐρανῶν εἶναι φασιν. Οὐ γὰρ ἐπὶ γῆς βαδίζων, ἀλλ' ἄνω, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτοῖς ὤφθη. Καὶ γὰρ οὐχὶ τὴν ἀνάστασιν πιστώσασθαι ἐβούλετο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάληψιν. Τινὲς δὲ λέγουσι τὸ, Ἐπ' αὐτῶν πεντακοσίοις, τοῖς πλείοσις ἢ πεντακοσίοις. Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. Εἰ γὰρ καὶ παλαιὰ διηγοῦμαι πράγματα, φησὶν, ἀλλ' ἔχω μάρτυρας ἐπὶ ζώοντας. Τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἀλλ', Ἐκοιμήθησαν, καὶ ταύτῃ τῇ λέξει πάλιν τὴν ἀνάστασιν βεβαιῶν. Ἐπειτα ὤφθη Ἰακώβω. Ἐμοὶ δοκεῖ, τῷ ἀδελφῷ ἐπ' αὐτοῦ· αὐτὸς γὰρ αὐτὸν λέγεται χειροτονηκέναι, καὶ ἐπίσκοπον ἐν Ἱεροσολύμοις πεποιτηκέναι πρῶτον. Εἰτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἐδδομήκοντα. Ἐσχάτος δὲ πάν-

* In aliquot exemplaribus Gr. legitur τοῖς ἐνδεκα, et in Vulgata Latina undecim. Qui fuerit duodecim illi explicat Chrys.

etiam ante mortem nulli peccato fuisse obnoxium. (cum enim, qui pro peccatis moritur alienis, consequens est esse ejusmodi ut non peccet), ne hoc quidem contentus, subjunxit, *Secundum Scripturas*; hinc rursus fide dignam faciens orationem, et significans quamnam mortem diceret. Scriptura enim ubique loquuntur de morte corporis: *Foderant enim, inquit, manus meas et pedes meos (Psalm. 21. 17)*, et, *Videbunt in quam transfixerunt (Joan. 19. 37)*.

3. Multa alia; ne omnia dicamus sigillatim, licet in eis videre, alia quidem per verba, alia vero per figuras, quæ significant carnis cædem, et quod pro nostris peccatis sit occisus. *Pro peccatis enim, inquit, populi mei venit ad mortem*; et, *Domini tradidit ipsum peccatis nostris*; et, *Vulneratus est propter peccata nostra (Isai. 53. 8. 6. 5)*. Si autem veterem non fers Scripturam, audi Joannem clamantem, et utraque ostendentem, nempe et cædem corporis et causam. *Ecce enim, inquit, Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29)*; et Paulum dicentem, *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut nos fieremus Dei iustitia in ipso (2. Cor. 5. 21)*; et rursus, *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Galat. 3. 13)*; et rursus, *Expositans principatus et potestates traducit (Coloss. 2. 15)*, acto de eis triumpho; et alia innumerabilia, quæ significant ea quæ facta sunt in cæde corporis, et propter nostra peccata. Ipse enim dicit, *Pro vobis sanctifico meipsum (Joan. 17. 19)*; et, *Princeps hujus mundi nunc condemnatus est (Id. 16. 11)*, significans se fuisse occisum, cum nullum haberet peccatum. 4. *Et quod sepultus est*. Hoc quoque priora confirmat: nam quod sepelitur, omnino est corpus. Et hic non amplius addidit, *Secundum Scripturas*: nam poterat quidem, sed non addit. Quamobrem? Vel quia sepulcrum omnibus manifestum et tunc fuit et nunc est: vel quia in communi positum est illud, *Secundum Scripturas*. Cur ergo addit, *Secundum Scripturas*, hic, *Et quod resurrexit tertia die secundum Scripturas*, et non est contentus illo priori, quod dictum est in communi? Quia hoc quoque multis erat incertum et obscurum; ideo hic quoque Scripturas adjungit inspiratus, et hac sapienti et divina suscepta cogitatione. Quomodo ergo non etiam in morte idem facit? Quoniam illic quoque crux quidem fuit omnibus manifesta, et omnibus videntibus cruci fuit affixus; causa autem non item. Nam quod mortuus quidem fuerit, sciverunt omnes; quod autem pro peccatis totius orbis hoc sit passus, non itidem sciebant multi. Propterea adducit testimonium ex Scripturis. Sed hoc quidem satis est demonstratum per ea, quæ a nobis dicta sunt: ubi autem quod sit sepultus et quod tertio die esset resurrexerit, dixerunt Scripturæ? Per Jonæ figuram, quam ipse quoque adducit dicens: *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tres dies et tres noctes: ita erit etiam Filius hominis in corde terræ tres dies et tres noctes (Matth. 12. 40)*. Per rubum qui erat in deserto (*Exod. 3*): quemadmodum enim ille

PATROL. GR. LXI.

ardebat et non comburebatur, ita etiam corpus illius mortuum quidem fuit, non delentum autem fuit a morte perpetua. Draco item qui fuit tempore Danielis (*Dan. 14*) hoc tacite significat. Nam sicut ille accepto nutrimento, quod dedit propheta, raptus est medius: ita etiam infernus, devorato illo corpore, fuit discissus, cum ipsius corpus ventrem ejus dissecuisset, et surrexisset. Si autem hæc etiam vis verbis audire, quæ vidisti per figuras, audi Isaiam dicentem: *Tollitur et terra vita ejus*: et, *Domini vult eum mundare a plaga, ut ostendat illi lumen (Isai. 53. 8. 10)*; et David ante illum, *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psalm. 15. 10)*. Propterea te quoque Paulus transmittit ad Scripturas, ut scias hæc non fuisse facta tenere et abs re. Quomodo enim, cum tot prophetæ ea prius describant et proclamant, quod Scriptura nusquam dicat mortem peccati, mentionem faciens mortis Domini, sed corporalem et sepulcrum et talem resurrectionem? 5. *Et quod visus est Cephas*. Eum statim ponit, qui est omnium fide dignissimus. *Et post hoc duodecim*: 6. *deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt*: 7. *deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus*: 8. *novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi*. Postquam enim illam ex Scripturis ostendit demonstrationem, eam etiam addit quæ per res fit, testes adducens resurrectionis post prophetas apostolos et alios homines fideles. Si autem illam resurrectionem dixisset esse a peccato liberationem, supervacaneum fuisset dicere, *Visus est huic et illi*. Hoc enim est ejus qui facit fidem resurrectionis corporis, non ejus qui subindicat liberationem a peccatis.

4. Propterea neque semel dixit illud, *Visus est*, quamquam id suffecisset dictione in communi posita: nunc autem et bis et ter eam ponit, et in unoquoque fere eorum qui viderunt. *Visus est enim, inquit, Cephas; visus est plusquam quingentis fratribus; visus est et mihi*. Atqui Evangelium dicit contrarium, quod visus sit primum Mariæ. Sed inter viros huic primum est visus qui maxime eum cupiebat videre. Quosnam autem hic dicit duodecim apostolos? nam post assumptionem in eorum numerum relatus fuit Matthias, non statim post resurrectionem. Sed est verisimile eum fuisse visum etiam post assumptionem. Hic ipse quidem certe apostolus post assumptionem et vocatus fuit, et ipsum vidit. Propterea neque ponit tempus, sed absolute et indefinite re-anset visiones: nam verisimile est multas fuisse. Ideo Joannes quoque dixit, Tertio jam manifestavit seipsum. *Deinde visus est supra quingentis fratribus (Joan. 21. 1)*. Aliqui illud, *Supra*, dicunt esse supra cælis. Non enim supra terram gradiens, sed superne et supra caput eis visus est. Non solum enim volebat facere fidem resurrectioni, sed etiam assumptioni. Quidam autem illud, *Supra quingentis*, dicunt plusquam quingentis. *Ex quibus multi manent usque adhuc*. Nam etsi, inquit, narro res antiquas, habeo tamen testes adhuc viventes.

Quidam autem dormierunt. Non dixit, Mortui sunt; sed, *Dormierunt*, hac quoque dictione rursus confirmans resurrectionem. *Deinde visus est Jacobo.* Mihi videtur dicere, fratri suo: ipse enim dicitur ei manum imponisse ac ipsum ordinasse, et primum episcopum fecisse Jerosolymis. *Deinde apostolis omnibus.* Erant enim etiam alii apostoli, ut septuaginta. *Novissime autem omnium tanquam alicui abortivo visus est et mihi.* Hoc verbum modestiam valde sapit. Non enim quoniam erat minimus, propterea post alios ei visus est. Nam etiam si se vocavit ultimum, longe iis qui ante ipsum fuerunt, vel potius omnibus visus est illustrior: nec quingenti fratres Jacobo fuerunt meliores, quoniam ante illum eis visus est. Et cur non simul visus est omnibus? Ut fidei semina prius jaceret. Nam qui prior vidit, et exacte factus est certior, aliis annuntiabat: deinde sermo præveniens constituerebat eum qui audiebat, in magna hujus miraculi expectatione, et viam mundeabat ad fidem ante visionem. Propterea neque simul visus est omnibus, neque in initio multis, sed uni soli primum, eique omnium coryphæo et fidelissimo. Fidelissima enim maxime anima opus erat, quæ prima hanc acciperet visionem. Nam qui aspiciabant postquam alii vidissent et ab ipsis audiissent, habebant illorum testimonium, non parum conferens ad fidem faciendam, et præparans eorum mentem: qui autem primus dignus est habitus qui eum videret, magna, sicut antea dixi, fide opus habebat, ne admirabili, et quod omnem superat opinionem, conturbaretur spectaculo. Propterea primum apparet Petro. Nam qui primus Christum est confessus, jure etiam dignus est habitus qui primus videret resurrectionem. Non propter hoc autem apparet soli Petro, sed quoniam et ipsum negaverat, ex abundantia eum consolans et ostendens non esse repulsum, ante alios eum hac dignatus est visione, et primo oves tradidit. Propterea etiam primis visus est mulieribus. Quoniam minoris conditionis erat hic sexus, propterea mulier et in ejus ortu et in resurrectione prima sentit gratiam. Post Petrum autem et sparsim unicuique apparet; et aliquando quidem paucioribus, aliquando autem pluribus, ipsos inter se testes et doctores in hoc faciens, et apostolos reddens fide dignos in iis quæ dicebant. *Novissima autem omnium tanquam alicui abortivo visus est mihi.* Quid sibi volunt hic hæc verba humilitatis, aut quamnam habent occasionem? Nam si vult se esse fide dignum et seipsum referre in numerum testium resurrectionis, contrarium facit ejus quod volebat: oporteret enim se extollere, et ostendere esse magnum, quod sæpe facit cum tempus postulat. Propterea enim hic quoque modeste loquitur, quoniam hoc erat facturûs; sed non statim, verum cum ea qua par est prudentia. Nam cum prius modeste esset loquutus, et in se multas congerisset criminationes, tunc res suas amplificat. Quare? Ut cum magnum quidpiam et sublime de se loquutus fuerit, ut illud, *Plus quam omnes laboravi*, ea ratione grata et accepta sit oratio, quod ex quadam dictum sit consequentia, non ex præcedente instituto. Propterea etiam scri-

bens ad Timotheum, cum esset magna de se dicturus, prius ponit suas criminationes (1. Tim. 1. 12: seqq.). Nam qui de aliis quidem magnum quid dicit, intrepide loquitur et secure: qui autem necesse habet seipsum laudare, maxime vero cum seipsum profert testem, pudore afficitur et erubescit. Ideo hic quoque beatus seipsum prius miserum pronuntiat, et tunc illud magnum loquitur. Hoc autem facit, et propriam laudis molestiam rescaus, et quæ postea sunt dicenda hinc fide digna efficiens. Nam qui quæ sunt probare danda cum veritate retulit, et nihil eorum celavit, ut quod Ecclesiam sit persecutus, quod fidem labefactare conatus, hinc etiam efficit ut quæ sunt honesta sint minime suspecta.

5. Considera autem quam insignis sit ejus humilitas. Nam cum dixisset, *Novissime autem omnium visus est et mihi*, eo non fuit contentus: *Multi enim novissimi*, inquit, *primi*, et *primi novissimi* (Matth. 19. 50). Propterea addidit, *Tanquam alicui abortivo.* Neque hic stetit, sed suum etiam addidit iudicium: 9. *Ego enim sum minimus apostolorum: qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Non dixit, Duodecim solum, sed etiam aliorum omnium. Hæc autem omnia dicebat, simul et utens modestia, et sic ut dixi affectus, et quod dicendum erat prius disponens, et ut libentius exciperetur efficiens. Nam si prætergressus dixisset, Dehinc mihi credere, quod Christus resurrexerit; vidi enim ipsum, et sum omnium fide dignissimus, ut qui plus laboraverim id quod dicebatur etiam offendisset eos qui audiebant: nunc autem in rebus humilibus et abjectis primum versatus, et in iis quæ criminatione digna erant; ejusmodi narrationis amputavit asperitatem, et viam muniit ad faciendam testimonio fidem. Propterea neque solum, ut dixi, se pronuntiat esse ultimum, et indignum qui appelletur apostolus, sed offert causam, dicens, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam.* Atqui omnia illa fuerant remissa, sed tamen ipse nunquam est eorum oblitus, volens ostendere gratiæ magnitudinem. Et ideo subjungit, dicens: 10. *Gratia autem Dei sum quod sum.* Vidistin' rursum aliam summam humilitatem? Nam delicta quidem sibi attribuit, ex recte autem factis sibi nihil, sed totum Deo adscribit. Deinde ne hic auditorem reddat supinum, dicit, *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et hoc rursus demisso. Non dixit enim, Ostendi studium ac diligentiam dignam gratia, sed illa *Vacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laboravi.*

Pauli humilitas. — Non dixit, Sum honoratus, sed, *Laboravi*: et cum posset dicere et pericula et mortes, nomine laboris rursus extenuat quod dictum est. Deinde rursus solita utens humilitate, hoc quoque cito prætercurrit, et totum Deo adscribit, dicens: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Quid hac anima fuerit admirabilis? Nam cum per tam multa se depressisset, et unum quiddam altum solum esset loquutus, ne hoc quidem suum esse dicit, et ex iis quæ præcesserunt et quæ postea sunt sequuta, altum hoc

των, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. Τοῦτο μετριοφροσύνης μάλλον ἐστὶ τὸ ῥήμα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἐλάχιστος ἦν, διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς ἄλλους αὐτῷ ὤφθη· ἐπεὶ καὶ ἔσχατον ἐκάλεσε, πολλῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ, μάλλον δὲ πάντων λαμπρότερος ὤφθη· καὶ οἱ παντακόσιοι δὲ ἀδελφοὶ οὐ δὴπου Ἰακώβου βαλόντες ἦσαν, ἐπειδὴ πρὸ ἐκείνου αὐτοῖς ὤφθη. Καὶ διὰ τί οὐχ ὁμοῦ πᾶσιν ὤφθη; Ἰνα προκαταβάλλῃ τῆς πίστεως τὰ σπέρματα. Ὁ γὰρ πρῶτος ἰδὼν καὶ ἀκριβῶς πληροφορηθεὶς, τοῖς ἄλλοις ἀπήγγελλεν· εἶτα ὁ λόγος προφθάνων, ἐν προσδοκίᾳ καθίστη τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος τὸν ἀκούοντα, καὶ προωδοποιεῖ τῇ τῆς βίβως πίστει. Διὰ τοῦτο οὕτως ὁμοῦ πᾶσιν ὤφθη, οὕτως ἐν ἀρχῇ πλείουσιν, ἀλλ' ἐν [356] μὴν πρῶτον, καὶ τοῦτο τῷ κορυφαίῳ πάντων καὶ πιστοτάτῳ. Καὶ γὰρ πιστοτάτης σφόδρα εἶδε ψυχῆς τῆς πρώτης δεχομένης ταύτην τὴν βίβιν. Οἱ μὲν γὰρ μετὰ τὸ ἐτέρους ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, παρ' αὐτῶν βλέποντες, εἶχον οὐ μικρὰ συντελοῦσαν εἰς τὴν πίστιν αὐτοῖς τὴν ἐκείνων μαρτυρίαν, καὶ παρασκευάζουσιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ πρῶτος καταβιβάσας τοῦτον ἰδεῖν, πολλῆς, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἔδειτο τῆς πίστεως, ὥστε μὴ θορυβηθῆναι τῷ παραδόξῳ τῆς θέας. Διὰ τοῦτο Πέτρου φαίνεται πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτος αὐτὸν ὁμολογῆσας Χριστὸν, εἰκότως καὶ τὴν ἀνάστασιν ἡξιώθη πρῶτος· ἰδεῖν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ φαίνεται πρῶτον μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀρνησάμενος ἦν, ἐκ περιστοίας αὐτὸν παρακαλῶν καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπένγνωται, πρὸ τῶν ἄλλων καὶ τῆς βίβως αὐτὸν ταύτης κατηξίωσε, καὶ πρῶτον τὰ πρόβατα ἐνεγείρει. Διὰ τοῦτο καὶ γυναιξὶν ἐφάνη πρῶταις. Ἐπειδὴ τὸ γένος ἡλάττωται τοῦτο, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ γεννήσει καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πρῶτη αὐτὴ αἰσθάνεται τῆς χάριτος. Μετὰ δὲ Πέτρον καὶ διςπαρμένως ἐκάστῳ φαίνεται, καὶ ποτὲ μὲν ἐλάττωσι, ποτὲ δὲ πλείουσιν, ἀλλήλων αὐτοὺς μάρτυρας καὶ διδασκάλους ἐν τοῦτῳ ποίῳν, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀξιολογῶντας κατασκευάζων ἐν οἷς ἔλεγον· Ἐσχατον δὲ πάντων, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κάμοι. Τί βούλεται αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ ῥήματα, ἃ ποῖον ἔχει καιρὸν; Εἰ γὰρ ἀξιολογοῦνται αὐτὸν ἀποφθῆναι καὶ ἐγκαταλείπει τοῖς μάρτυσι τῆς ἀναστάσεως, τοῦναντίον ἢ βούλεται ποιεῖ· ἐπιδραῖ γὰρ αὐτὸν εἶδε καὶ δεῖξαι μέγα ὄντα, ὃ πολλὰ ποιεῖ καιροῦ καλοῦντος αὐτό. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα μετριάσει, ἐπειδὴ τοῦτο μέλλει ποιεῖν· ἀλλ' οὐκ εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῷ πεποιθῆς συνέσεως. Πρῶτερον γὰρ μετριάσας καὶ κατηγορίας αὐτοῦ συμφορῆσας πολλὰς, τότε τὰ καθ' αὐτὸν σεμνύνει. Τί δὴ ποτε; Ἰν', ὅταν τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν ἐκεῖνο περὶ αὐτοῦ φθέγγεται, τὸ Περισσότερον πάντων ἐκκοπίασα, εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γένηται ταύτη, καὶ τῷ ὡς ἐξ ἀκολουθίας τινός, ἀλλὰ μὴ προηγουμένως εἰρησθαι. Διὰ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ μέλλων λέγειν μέγα περὶ αὐτοῦ, πρῶτερον τὰ κατηγορήματα αὐτοῦ τίθῃσι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν περὶ ἄλλων τι μέγα λέγων, ἀεὶ φθέγγεται καὶ μετὰ παύσεως· ὁ δὲ αὐτὸν ἀναγκάζόμενος ἐπαινεῖν, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ μάρτυρα αὐτὸν καλῇ, αἰσγύνεται καὶ ἐρυθρίει· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος πρῶτερον αὐτοῦ ταλανίζει, καὶ τότε τὸ μέγα ἐκεῖνο φθέγγεται. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, τὸ τε ἐπαχθὲς τῆς

πειραυτολογίας· ὅποτε μόνον, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ῥηθησόμενα ἀξιόπιστα ἐντεῦθεν ποίῳν. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰ ἱπνεύδιστα θεῖς, καὶ μὴδὲν αὐτῶν ἀποκρυφάμενος, ὅλον ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν ἐδίωξεν, ὅτι τὴν πίστιν ἐπόρθησε, καὶ τὰ σεμνὰ ἐντεῦθεν ἀνύκτοια ποιεῖ.

ε'. Καὶ σκόπει ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν. [357] Εἰπὼν γὰρ, Ἐσχατον δὲ πάντων ἐμοὶ ὤφθη, οὐκ ἠρκέσθη τοῦτῳ· Πολλοὶ γὰρ ἔσχατοι πρῶτοι, φησί, καὶ πρῶτοι ἔσχατοι. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν· Ὁσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐστὶ, ἀλλὰ καὶ τὴν οικίαν κρίσιν προστίθῃσι καὶ μετὰ αἰτίας λέγων· Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τῶν δώδεκα μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἐπάντων. Ταῦτα δὲ πάντα ὁμοῦ μὲν μετριάων ἔλεγεν, ὁμοῦ δὲ καὶ οὕτως διακείμενος, ὅπερ ἔφην, καὶ τὸ μέλλον ῥηθῆναι προδοικόμενος καὶ εὐπαράδεκτον μάλλον ποίῳν. Εἰ μὲν γὰρ παρελθὼν εἶπεν, Ὁφείλετέ μοι πιστεῦσαι, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός· εἰδὼν γὰρ αὐτὸν, καὶ πάντων ἀξιολογώτερός εἰμι, ὅτε πλέον καμῶν, καὶ προσέστη τοῖς ἀκούουσιν τὸ λεγόμενον· νυνὶ δὲ τοῖς ταπεινοῖς ἐνδιατρίψας πρῶτον καὶ τοῖς κατηγορίαν ἔχουσιν, τὸ τε τραχὺ τῆς τοιαύτης διηγέσεως ὑπετέμνεται, καὶ τῇ πίστει τῆς μαρτυρίας προωδοποιεῖται. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς, ὅπερ ἔφην, ἀποφαίνεται ἔσχατον αὐτὸν εἶναι, καὶ τῆς προσηγορίας τῶν ἀποστόλων ἀνάξιον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τίθῃσι λέγων· Ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ μὴν ἀφείθη πάντα ἐκεῖνα, ἀλλ' ὅμως αὐτὸς οὐδέποτε αὐτῶν ἐπιλέλησται, τὸ μέγεθος τῆς χάριτος δεῖξαι βουλόμενος· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. Εἶδες πάλιν ἑτέρας ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν; Τὰ μὲν γὰρ ἐκατῶματα αὐτῷ λογίζεται· τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα ἀνατίθῃσι τῷ Θεῷ. Εἶτα, Ἰνα μὴ τὸν ἀκροατὴν ἐντεῦθεν ὑπτιον ποιῇ, φησί· Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ οὐ κερὴ γέγονε. Καὶ τοῦτο πάλιν ὑπεσταλμένως. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀξίαν τῆς χάριτος· ἐπειδείξά μιν σπουδὴν, ἀλλ' ὅτι Οὐ κερὴ γέγονε. Ἀλλὰ περισσύτερον αὐτῶν πάντων ἐκκοπίασα.

Οὐκ εἶπεν, Ἐτιμήθην, ἀλλ', Ἐκοπίασα, καὶ κινδύνους καὶ θανάτους ἔχων εἶπεν, τῷ ὄνομτι τοῦ κόπου πάλιν ὑποτέμνεται τὸ εἰρημένον. Εἶτα πάλιν τῇ συνήθει κεκρημένος ταπεινοφροσύνη, καὶ τοῦτο ταχέως παρέδραμε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ λέγων· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. Τί ταύτης θαυμαστότερον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Διὰ γὰρ τοσούτων αὐτὸν καθελὼν, καὶ ἐν τι μόνον ὑψηλὸν φεγγάμενος, οὐδὲ τοῦτο αὐτοῦ φησιν εἶναι, πανταχόθεν περιστέλλον, ἀπὸ τε τῶν ἐμπροσθεν, ἀπὸ τε τῶν μετὰ ταῦτα τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ῥήμα, καὶ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ἐλθὼν ἐπ' αὐτό. Σκόπει δὲ πῶς ἐπιδαψιλεύεται τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ῥήμασι. Καὶ γὰρ, Ἐσχάτω μοι ὤφθη πάντων, φησί· διὸ οὐδὲ μεθ' αὐτοῦ τινα ἄλλον τίθῃσι καὶ, Ὁσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, καὶ ἐλάχιστον αὐτὸν τῶν ἀποστόλων εἶναι φησί, καὶ οὐδὲ τῆς προσηγορίας ταύτης ἀξίον. Καὶ οὐδὲ τοῖς ἠρκέσθη, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ ῥήμασι ταπεινοφρονεῖν, [358] καὶ αἰτίας τίθῃσι καὶ ἀποδείξεις, τοῦ μὲν ἐκτρώμα εἶναι τὸ ὑστερον αὐτὸν ἰδεῖν τὸν

^a Bevilii legendum putat μικρόν.

^b Alius, ταυτολογίας.

Ἰησοῦν, τοῦ δὲ καὶ τῆς προσηγορίας ἀνάξιον εἶναι τῶν ἀποστόλων τὸ διώξαι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἀπλῶς ταπεινοφρονῶν, τοῦτο οὐ ποιεῖ· ὁ δὲ καὶ τὰς αἰτίας τιθεὶς, ἀπὸ συντετριμμένης εἰσνοίας ἀπαντα φθέγγεται. Αὐτὸ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν αὐτῶν τοῦτων μέμνηται, λέγων· *Χάριν δὲ ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ, ὅτι πιστόν με ἡγήσατο θέματος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὀβριστήν*. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἐφθέγγετο, τὸ, *Περισσότερον αὐτῶν ἔκοπιασα*; Τὸν καιρὸν εὖρα καταναγκάζοντα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μόνον ἑαυτὸν ἐξηυτέλις, πῶς ἡδύνατο μετὰ παύρησίας εἰς μαρτυρίαν ἑαυτοῦν καλεῖν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀριθμεῖν καὶ λέγειν, *Εἴτε οὗτ' ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*; Τὸν γὰρ μάρτυρα ἐξέτιστον εἶναι δεῖ καὶ μέγαν. Πῶς δὲ καὶ περισσότερο αὐτῶν ἔκοπιασεν, ἰδεῖξιν ἀνωτέρω, λέγων· *Ἦ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ φαρσίν καὶ πικρῖν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; καὶ πάλιν, Ἐγώ ῥημι τῷ ἀνόμῳ ὡς ὄνομος*. Καὶ γὰρ ὅπου ἀκρίθειαν ἐπιδείξασθαι ἴδει, πάντας ὑπερηκόντισε· καὶ ὅπου συγκαταβῆναι ἐχρῆν, τὴν αὐτὴν πάλιν ὑπερβολὴν ἐπέδειξε. Τινὲς δὲ φασὶ τὸ εἰς ἔθνη ἀπεστάλθαι καὶ τὸ πλεόν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐπιδραμεῖν. Ὅθεν ὅλῳ ὅτι καὶ πλείονος ἀπέδρασε χάριτος. Εἰ γὰρ πλεόν ἔκοπιασε, πλείων ἦν καὶ ἡ χάρις πλείονος δὲ ἀπέδρασε χάριτος, ἐπειδὴ καὶ πλείονα ἐπέδειξετο σπουδῇ. Εἶδες πῶς, καὶ δι' ὧν φιλονεικεῖ καὶ βιάζεται συστιάσειν τὰ καθ' ἑαυτοῦ, πάντων δεικνύται πρῶτος ὢν;

ζ'. Ταῦτα καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες, τὰ μὲν ἐλαττώματα ἡμῶν ἐκπομπεύμεν, τὰ δὲ κατορθώματα σιγῶμεν· καὶ καιρὸς καταναγκάζει, συνεσταλμένως αὐτὰ λέγωμεν, καὶ τὸ πᾶν τῇ χάριτι λογιζόμεθα· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ, ἄνω καὶ κάτω τὴν μὲν πρῶτον αὐτοῦ στίζων βίον, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα τῇ χάριτι λογιζόμενος, ἵνα τοῦ Θεοῦ δείξῃ τὴν φιλανθρωπίαν πάντοθεν, ὅτι τοιοῦτον ὄντα ἔσωσε, καὶ σωθέντα πάλιν τοιοῦτον εἰργάσατο. Μηδεὶς τοίνυν τῶν ἐν κακίᾳ ὄντων ἀπογινώσκω, μηδεὶς τῶν ἐν ἀρετῇ θαρβύτω, ἀλλὰ κάκεινος ἔστω περιδεής, καὶ οὗτος πρόθυμος. Οὔτε γὰρ ῥαθυμῶν τις· ἱκανὸς ἔσται μέναι ἐν ἀρετῇ, οὔτε σπουδάζων, ἀσθενής πρὸς τὸ διαφυγεῖν κακίαν. Καὶ τούτων ἀμφοτέρων ὑπόδειγμα ὁ μακάριος Δαυὶδ, ἡνίκα μικρὸν ἐνύσταξε, καταπεσὼν μέγα· καὶ ἡνίκα κατενόηθ', πάλιν πρὸς τὸ πρότερον ὕψος ἀναδραμῶν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρω ἐξ ἴσης κακὰ, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν καὶ τὸ [359] ῥαθυμεῖν· τὸ μὲν γὰρ καθαιρεῖ ταχέως ἀπ' αὐτοῦ τὸν οὐρανὸν τῆς ἀλμύρας, τὸ δὲ, ἀναστῆναι· τὸν καίμενον οὐκ ἀφήσιν. Αὐτὸ πρὸς ἐκεῖνον μὲν ἔλεγεν ὁ Βαυλᾶς· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπω μὴ πέσῃ*· πρὸς δὲ τοῦτον, *Σήμερον ἐάν τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν*· καὶ πάλιν, *Τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνερθρόσατε*. Καὶ τὸν πεπορευκότα δὲ μετανοήσαντα, διὰ τοῦτο ἀνακτάται ταχέως, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Τί τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἀθυμεῖς, ὦ ἄνθρωπε; Εἰ

γὰρ ἐπὶ ἀμαρτήμασιν, ἐνθα χρήσιμον ἢ λύτῃ μόνον, ἢ ἀμετρίᾳ πολλὴν ἐργάζεται βλάβην, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀλγείς; ὅτι χρήματα ἀπώλεσας; Ἄλλ' ἐννόησον τοὺς οὐδὲ ἄρτου κορεννυμένους, καὶ ταχίστην λήψην παραμυθίαν. Καὶ ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τῶν δεινῶν μὴ τὰ συμβάντα θρῆναι, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μὴ συμβάντων χαλεπῶν εὐχαριστείαι. Ἔσχεις χρήματα, καὶ ἀπέβαλες; Μὴ θαυμάσῃς ὑπὲρ τῆς ζημίας, ἀλλ' εὐχαρίστησον ὑπὲρ τοῦ χρόνου, οὗ ταῦτα ἔκαρπώσω· εἰπὲ κατὰ τὸν Ἰωβ, *Εἰ εἰ μὴ ἀγαθὰ ἐδεξάμην ἀπὸ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐκ ἐπείσομαι*; Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογιζομαι, ὅτι εἰ καὶ χρήματα ἀπέβαλες, ἀλλὰ τὸ σῶμά σου τίως ὕγιες ἔχεις, καὶ οὐ θρηνεῖς μετὰ τῆς πενίας καὶ τὴν τοῦτου πῆρυσιν. Ἄλλὰ καὶ τὸ σῶμά σου λύθητι τινὲς ὑπέμεινεν; Ἄλλ' οὐχ οὗτος τῶν ἀνθρωπίνων καπνῶν ὁ πυθμῆν, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πύθου φέρῃ τίως. Πολλοὶ γὰρ μετὰ πενίας καὶ λύθης καὶ δαίμονι παλαίουσι καὶ ἐν ἐρήμοις πλανῶνται· ἄλλοι πάλιν τούτων ἕτερα χαλεπώτερα ὑπομένουσι. Μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἡμᾶς πάντα παθεῖν, ὅσα δυνατόν ἐνεγκεῖν. Ταῦτ' οὖν αἱ λογιζόμενοι, τοὺς τὰ χαλεπώτερα πάσχοντας ἐννοεῖ, καὶ μηδενὶ τούτων ἄλγει· ἀλλ' ὅταν ἀμάρτης, τότε μόνον στέναξον, τότε δάκρυσον· οὐ πωλύως, ἀλλὰ καὶ προτρέπω μᾶλλον· καὶ τότε δὲ μετὰ συμμετρίας, ἐκνωῶν δὲ ἔστιν ἐπ' ἀνδοῆς, ἔστι καταλλαγῇ. Ἄλλ' ὁρξέσθ' ἑτέρους τρυφῶντας, αὐτοὺς δὲ ἐν παντί, καὶ ἔσπερον ἐν λαμπροῖς ἱματίοις, καὶ ἐν περιφανείᾳ; Ἀλλὰ μὴ ταῦτα μόνον σκόπει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τούτων λυπηρά. Καὶ ἐπὶ τῆς πενίας δὲ μὴ τὴν πτωχείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἡθονὴν ἀναλογίζου.

Ὁ μὲν γὰρ πλοῦτος τὸ μὲν προσωπιδόν ἔχει φαιδρὸν, τὰ δὲ ἐκόνον ζόφου γέμοντα· ἡ δὲ πενία τοὺν ἀντίον· καὶ τὸ ἐκάστου συνεῖδός ἀναπτύξῃ, ἐν μὲν τῇ τοῦ πένητος ψυχῇ πολλὴν τὴν ὀδύνην ὀφεί, καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐν δὲ τῇ τοῦ πλουτοῦντος θορύβους, ταραχὰς, κύματα. Εἰ δὲ ἀλγείς ὁρῶν αὐτὸν πλουτοῦντα, κάκεινος πολλῷ σοῦ πλεόν ἀλγεί τὸν αὐτοῦ πλουσιώτερον θεώμενος· καὶ καθάπερ σὺ τοῦτον δίδουκας, οὕτω κάκεινος ἄλλον, καὶ οὐδὲν σου πλεονεκτεῖ κατὰ τοῦτο. Ἄλλ' ἀρχοντα ὁρῶν ἀλγείς, ὅτι ἰδιώτης σὺ, καὶ τῶν ἀρχομένων. Ἄλλ' ἐννοεῖ καὶ τῆς διαδοχῆς τὴν ἡμέραν, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκείνης τοῖς θορύβοις, τοὺς κινδύνους, τοὺς πόνους, τὰς κολακείας. [360] τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ταλαιπωρίας πάσας. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς οὐκ ἐθέλοντας φιλοσοφεῖν λέγομεν· ὡς ἐάν τοῦτο εἰδῇς, ἀφ' ἑτέρων σε μειζρόνως δυνάμεθα παρακαλεῖσαι· τίως δὲ ἀπὸ τῶν παχυτέρων ἀνάγκη πρὸς σὲ διαλέγεσθαι. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς πλουτοῦντα, τὸν ἐκεῖνου πλουσιώτερον ἐννοεῖ, καὶ εἴπαι τοῦτον ἐν οἷς καὶ σὺ. Μετὰ δὲ τοῦτον καὶ τὸν σκευὸν πανέστηρον σκόπει, καὶ πόσοι παινῶντες ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐσίαι· πατρίδας ἀπέβαλον, καὶ δεσποτήριον οἰκοῦσι, καὶ θάνατον καθ' ἐκάστην εὐχονται τὴν ἡμέραν. Ὅτε γὰρ ἀθυμίαν πενία, οὕτε ἡθονὴν τίεται πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κάκεινο λογισμὸς ὅμιν ἀμποιεῖν εἰσθε.

verbum deprimens, idque cum ex necessitate ad id venisset. Vide autem quam sit largus et copiosus in verbis humilitatis. Etenim *Novissimo omnium*, inquit, *michi visus est*; propterea neque secum ponit alium; et *Tamquam cuidam abortivo*, minimumque ac esse dicit omniū apostolorum, et nec esse dignum qui sic appelleretur. Neque his fuit contentus, sed ne videatur verbis esse humilis, affert etiam causas et demonstrationes, quod sit quidem abortivus, quoniam ipse Jesus vidit posterior; quod autem sit indignus qui appelleretur apostolus, quoniam persecutus est Ecclesiam. Nam qui temere et inconsiderate est humilis, hoc non facit: qui autem etiam affert causas, contrita mente omnia loquitur. Quamobrem etiam alibi eorum meminit, dicens: *Gratiam autem habeo ei qui me corroboravit Christo, quod me fidelem esse existimaverit, quod me ad ministerium posuerit, qui prius eram blasphemus et perscutor et contumeliosus* (1. Tim. 1. 12). Quare autem hoc quoque altum verbum est eloquutus, *Abundantius ipsis laboravi*? Videbat tempus asferre necessitatem. Nam si hoc non dixisset, sed seipsum solum vilipendisset, quomodo potuisset libere et confidenter seipsum citare ad testimonium, et cum aliis enumerare et dicere, *Sive enim ego, sive illi, sic prædicamus?* Testem enim oportet esse tibi dignum et magnum. Quomodo autem aliis abundantius laboraverit, ostendit superius, dicens: *An non habemus potestatem comedendi et bibendi sicut et alii apostoli?* et rursus, *Factus sum iis, qui erant sine lege, tanquam essem sine lege* (1. Cor. 9. 4. 21). Ubi enim oportebat ostendere exactam diligentiam et perfectionem, omnes asperavit: et ubi conveniebat se demittere et aliis accommodare, id quoque excellenter fecit. Nonnulli autem dicunt, quod missus sit ad gentes, et maximam orbis partem pervaserit. Unde est perspicuum quod maiorem gratiam sit assequutus. Si enim plus laboravit, amplior etiam erat gratia: amplior enim gratiam est consequutus, quoniam majus ostendit studium et diligentiam. Vidisti quomodo, per quæ dum contendit et nititur sub adumbrare et tegere, ostenditur primus omnium?

6. Hæc nos quoque audientes, delicta quidem nostra traducamus et in publicum proferamus, recte autem facta sileamus; et si tempus necessitatem asferat, ea modeste dicamus, et totum gratiæ imputemus. Quod ipse quoque facit, susque deque primam quidem suam notans vitam, quæ autem postea sunt consequuta, gratiæ imputans, ut omni ex parte ostendat Dei benignitatem et clementiam, quod cum talis esset, eum servaverit, et rursus servatum talem fecerit. Nemo ergo ex iis, qui sunt in vitio, desperet; nemo ex iis, qui sunt in virtute, confidat: sed et hic sit timidus, et ille promptus et alacris. Neque enim qui est piger et socors, sufficit ad manendum in virtute; neque qui studium adhibet et diligentiam, erit imbecillus ad fugiendum vitium. Horum autem amborum exemplum est beatus David, ut qui, quando parum dormitavit, valde ceciderit, et quando fuit compunctus, ad priorem reversus sit altitudinem.

Sunt enim utraque ex æquo mala, et desperare et pigrum esse ac negligentem: nam illud quidem cito deiecit ab ipso cæli fornice; hoc autem non permittit ut qui jacet resurgat. Propterea illi quidem dicebat Paulus, *Qui videtur stare, videat ne cadat* (2. Cor. 10. 12); huic autem, *Hodie si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra* (Psalm. 94. 8); et rursus, *Remissas manus et dissoluta genua erigite* (Hebr. 12. 12). Eum quoque qui fornicatus fuerat, cum ductus esset poenitentia, propterea recreat, ne nimia absorberetur tristitia. Quil ergo in aliis animo angeris, o homo! Nam si in peccatis, ubi est utilis solum tristitia, immoderatio magnum affert damnum, multo magis in aliis. Cur enim doles? an quod pecuniam perdidisti? Sed cogita eos qui ne pane quidem satiantur, et citissimam accipies consolationem. Et in unoquoque eorum, quæ sunt gravia et aspera, ne desideas ea quæ acciderunt; sed pro iis, quæ non acciderunt aspera, age gratias. Habuisti pecunias et amisisti? Ne lacrymeris pro damno, sed age gratias pro tempore quæ iis potius es: dic cum Jobo, *Si bona accepimus a Domino, cur mala non sustinebimus* (Job 2. 10)? Cum hoc autem illud etiam considera: si amisisti pecunias, at corpus interim habes sanum, et non cum paupertate de ejus quoque lamentaris infirmitate. At tuum etiam corpus aliquam passum est noxam? Sed non est hic fundus malorum humanorum, sed ferris interim in medio dolio. Multi enim cum paupertate ac mutilatione luctantur et cum demone, et errant in desertis: alii rursus alia patiuntur his graviora. Absit enim ut patiamur quæcumque pati possimus. Hæc ergo semper reputans, eos cogita qui patiuntur graviora, et de nullo eorum doleas; sed quando peccaris, tunc solum ingemisce, tunc lacrymare: non prohibeo, sed potius hortor; et tunc quoque cum moderatione, cogitans quod sit reversio, sit reconciliatio. At vides alios esse in delictis, te autem in paupertate, aliumque splendidis indutum vestibus et conspicuum esse? Verum ne hæc solum consideres, sed etiam eas quæ sunt ex his molestias. In paupertate autem ne consideres solum mendicantem, sed etiam eam quæ inde capitur voluptatem.

Paupertatis felicitas. — Nam divitiæ quidem lætam habent larvam, interna autem plena sunt caligine; paupertas autem contra: et si uniuscujusque explicaris conscientiam, in anima quidem pauperis multam videbis securitatem et libertatem; in anima autem divitis tumultus, perturbationes et fluctus. Si autem doles videns ipsum divitem, ille quoque plus quam tu dolet, aspiciens eum qui est ipso ditior: et sicut tu illum times, ita ipse quoque alium, et in eo te nihil præcellit. At doles videns magistratum, quoniam tu es privatus, et ex iis qui parent imperio. Sed tibi veniat in mentem et dies successionis; sed et ante illum diem tumultus, pericula, labores, adulationes, vigilæ, omnes calamitates. Et hæc dicimus apud eos, qui nolunt philosophari. Nam si hoc scias, ex aliis majoribus possumus te consolari: interm necesse est ex crassioribus tecum disceptare. Quando

ergo videris divitem, cogita illo ditio-rem, et videbis eum itidem ut tu es esse affectum. Post ipsum autem, cogita etiam eum qui est te pauperior, et quam multi dormierunt esurientes, et paternae amiserunt facultates, et habitant in carcere, ac quotidie mortem optant. Neque enim animi aegritudinem paupertas, neque voluptatem pariunt divitiarum, sed et hoc et illud nobis solet indere cogitatio. Considera autem ab infimis incipiens, qui emit stercorea, dolet et tristitia afficitur, quod non sit liber ab hoc misero, et quod probrosum esse videtur, studio; sed si ipsum eo liberaveris et effeceris ut secure abundet rebus necessariis, rursus dolebit quod non plura possideat quam opus sit; et si plura dederis, volet ea esse duplo majora; ac propterea non minori afficietur dolore quam prius: et si duplo et triplo plura ei dederis, rursus animo angetur, quod non gerat rempublicam: et si hoc ei praebeas, seipsum ducet esse miserum, quod non primas partes teneat in republica: hunc autem honorem assequutus, quod non imperium obtineat. Quando autem imperium obtinuerit, quod non totius gentis: quando autem etiam totius gentis, quod non multarum gentium: quando autem multarum gentium, quod non omnium. Quando factus fuerit legatus aut praefectus, rursus dolore afficietur, quod non sit rex; et si sit rex, quod non solus; et si solus, quod non barbarorum quoque, quod non etiam totius orbis terrarum: cum autem totius orbis, cur non etiam alterius mundi? Et sic in infinitum procedens cogitatio, non sinit cum umquam laetari.

7. Vidistin' quomodo, etiamsi ex vili et abjecto regem feceris, non tollis animi aegritudinem, nisi correxeris cogitationem, quae laborat avaritia et plura habendi cupiditate? Age, tibi etiam ostendam contrarium, quod etiamsi a supremis ad infima deduxeris eum qui est prudentia praeditus, non injicies in animi aegritudinem et tristitiam. Et si vis easdem descendamus scalas, et praefectum e sede urbis dejectum priva illa dignitate. Ipse enim haec quae diximus cogitare si velit, nihil inde dolebit. Neque enim reputabit ea quae sunt ei ablata, sed ea quae tunc habet, nempe gloriam quam habet ex eo quem gessit magistratu. Si autem eam quoque abstuleris, animo reputabit privatus, et qui ad eum magistratum numquam ascenderunt, et ad consolationem ei sufficient divitiarum: sin autem ab iis quoque rursus eum expuleris, considerabit eos qui mediocria possident: si autem etiam abstuleris mediocria, et ei solum necessarium impertieris alimentum, poterit animo cogitare eis, qui ne id quidem possident, sed cum jugi fame conflictantur, et in carcere habitant. Quod si etiam

ipsum in domum illam duxeris, animo versans eos qui morbis laborant incurabilibus, intolerabilibusque doloribus, videbit multo se habere melius. Et sicut emptor ille stercoris ne rex quidem factus fructur animi tranquillitate: ita hic quoque, ne si fuerit quidem in vinculis, umquam dolebit. Neque igitur divitiarum voluptatis, neque paupertas est causa animi aegritudinis, sed mens nostra, et quod animi nostri oculi minime sint puri, neque usquam firmi sint et stabiles, sed volent ad infinitum. Et sicut salubria quidem corpora, etiamsi solo pane alantur, bene affecta sunt et luxuriant; morbida autem, etiamsi lauta et varia fruantur mensa, eo sunt imbecilliora: ita etiam solet evenire in anima. Qui pusilli quidem et abjecti sunt animi, ne in diademate quidem et honoribus qui verbis non possunt explicari, possunt esse bono et tranquillo animo: philosophi autem et in vinculis et in catena et in paupertate pura fruuntur voluptate. Haec ergo cogitantes, aspiciamus semper ad deteriores. Nam est quidem etiam alia consolatio, sed philosophica, et quae multorum aliorum superat crassitudinem. Quenam ea est? Quod nihil sunt divitiarum, nihil paupertas, nihil ignominia, nihil honor; sed in brevi tempore, et in verbis solum inter se distant. Cum hac autem alia quoque est haec major, nempe futura et bona et mala cogitare, ea quae vere sunt mala et quae vere bona, et ab illis accipere consolationem. Sed quoniam, sicut prius dixi, multi sunt longe remoti ab huiusmodi doctrina, propterea necesse habuimus in huiusmodi immorari sermonibus, ut ordine ad hos quoque deducamus eos qui illa susceperunt. Haec ergo omnia reputantes, omni ex parte nos ipsos componamus, et numquam dolebimus ob haec inopinata. Neque enim si in imagine viderimus divites, eos esse dixerimus beandos et aemulandos; ut neque mendicos illic depictos, infelices et miserabiles. Atqui illi sunt firmiores et stabiliiores iis qui sunt apud nos divites: magis enim in pictura manet dives, quam in ipsa rerum natura. Nam ille quidem saepe etiam ad centum annos sic apparens duraverit: hic autem cum ne annum quidem unum in suis facultatibus se deliciis expleverit, repente privatus est omnibus. Haec ergo omnia reputantes, omni ex parte muniamus animi quietem et tranquillitatem adversus inconsideratam tristitiam, ut et vitam praesentem transigamus cum voluptate, et bona futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

CAP. 15. v. 11. *Sive enim ego, sive illi, sic praedicamus, et sic credidistis.*

1. Postquam apostolos extulit et se dejecit, et deinde rursus supra illos se extulit, ut efficeret aequalitatem (aequalitatem enim effecit, se et melioris esse

conditionis ostendens et deterioris), et ea ratione se reddens fide dignum; ne sic quidem eos dimittit, sed rursus se cum illis coniungit, indicans eam, quae est secundum Christum, concordiam. Non tamen hoc sic facit ut videatur eis esse abjectus, sed ut ipse

Σκέπαι δὲ ἀρχόμενος κάτωθεν· ὁ κοπρώνης ἀλγεί και ὀδυρόνται, ὅτι μὴ ἀπὸ πλάσματος τοῦ ταλαιπώρου και ἐποικιστοῦ εἶναι δοκοῦντος ἐπιτηδεύματος τούτου· ἀλλ' ἂν ἀπαλλάξῃς αὐτὸν τούτου, και ποιήσῃς μετὰ ἀδελφῶν τῶν ἀναγκαίων εὐπορεῖν, ἀλγῇσι πάλιν ὅτι μὴ πλεῖον τῆς χρείας κέκτηται· κἂν πλεῖον παρέχῃς, βουλῆσεται αὐτὸ διπλασίονα εἶναι πάλιν, και διὰ τοῦτο ὀδυνηθήσεται οὐχ ἥττον, ἢ πρότερον· κἂν διπλασίονα, κἂν τριπλασίονα δῶς, ἀθυμήσει πάλιν, ὅτι μὴ πολιτεύεται· κἂν τοῦτο παρέχῃς αὐτῷ, ἄλλιον ἑαυτὸν ἡγήσεται, ὅτι μὴ τῶν τὰ πρῶτα πολιτευομένων ἐστί· και ταύτης δὲ ἐπιλαβόμενος τῆς τιμῆς, θρηνησέῃ, ὅτι μὴ ἄρχῃ· ὅταν δὲ ἄρξῃ, ὅτι μὴ ἔθνους ἀποκλήρου· ὅταν δὲ και ἔθνους ἀποκλήρου, ὅτι μὴ ἔθνων πολλῶν· ὅταν δὲ ἔθνων πολλῶν, ὅτι μὴ πάντων. Ὅταν ὑπαρχος γένηται, λυπηθήσεται πάλιν, ὅτι μὴ και βασιλεὺς· κἂν βασιλεὺς, ὅτι μὴ μόνος· κἂν μόνος, ὅτι μὴ και βαρδάρων, ὅτι μὴ και τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· ὅταν και τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, διὰ τί μὴ και ἐτέρου κόσμου; Και οὕτως ἐπ' ἀπειρον ὁ λογισμὸς προΐων, οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν ἡσθηναί ποτε.

ζ'. Εἶδες πῶς κἂν ἐξ εὐτελοῦς και πτωχοῦ βασιλεῖα ποιήσῃς, οὐκ ἀναιρεῖς τὴν ἀθυμίαν, λογισμὸν τὸν πλεονεξίας ἐρωτῶντα μὴ διορθώσεως πρότερον; Φέρε σοι και τούναντιον δεῖξω, ὅτι κἂν ἀνωθεν κάτω καταγάγῃς τὸν σύνεσιν ἔχοντα, οὐκ ἐμβαλεῖς εἰς ἀθυμίαν και λύπην. Και, εἰ βούλει, τὴν αὐτὴν κλίμακα καταβαίνωμεν, και τὸν ὑπαρχον ἀπὸ τοῦ θρόνου καταβιβάσας τῷ λόγῳ ἀποστρέφει τῆς ἀξίας ἐκείνης. Οὐδὲν γὰρ οὗτος ἐντεῦθεν, ἂν ἐθέλῃ ταῦτα ἐννοεῖν, ἀπερ εἶπον, ἀλγῇσι. Οὐδὲ γὰρ ἀπὲρ ἀφίρηται, λογίζεται, ἀλλ' ἀπερ ἔχει τίτλος, τὴν δόξαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἄν δὲ και ταύτην ἀφάλλῃς, λογίζεται τοὺς ἰδιώτας, και οὐδέποτε τοιαύτης ἐπιθάντας ἀρχῆς, και ἀρκείσει εἰς παραμυθίαν ὁ πλοῦτος αὐτῷ· ἂν δὲ και τούτου πάλιν ἐκβάλῃς, σκοπήσει τοὺς τὰ σύμμετρα ἔχοντας· ἂν δὲ και τὰ σύμμετρα ἀφάλλῃς και τῆς ἀναγκαίας μόνης μεταδῷς τροφῆς, θυνήσεται ἐννοεῖν τοὺς οὐδὲ ταύτης [361] μετέχοντας, ἀλλὰ λιμῷ παλαίοντας διηνεκεῖ, και δεσποτῆριον οἰκοῦντας. Εἰ δὲ και εἰς τὸ οἰκεῖμα εἰσαγάγῃς ἐκεῖνον, τοὺς ἐν νόσοις ἀνάτοις ὄντας, τοὺς ἐν δόξαις ἀνηκέστοις ἐνθυμούμενος, ἤφεται ἑαυτὸν ἐν πολλῷ βελτίστῳ ὄντα. Και ὥσπερ ὁ κοπρώνης ἐκεῖνος οὐδὲ βασιλεὺς γενέ-

μενος εὐθυμίαν κερπύσεται, οὕτως οὗτος οὐδὲ δεσποτῆς καταστάς ἀλγῇσι ποτὲ. Οὐκ ἄρα πλοῦτος ἡδονῆς, οὕτε πένια ἀθυμίας ὑπόθεσις, ἀλλ' ἡ ἡμέτερα γνώμη, και τὸ τὰ ὅμματα τῆς διανοίας ἡμῶν μὴ εἶναι κατ' ἀρὰ, μηδὲ ἐστάναι που και μένειν, ἀλλ' ἀπέραντα πέτασθαι. Και καθάπερ τὰ μὲν ὑγιεινὰ τῶν σωμάτων, κἂν ἄρτω τρέφεται μόνῃ, εὐπαθεῖ και σφριγῇ· τὰ δὲ ἐπίνουσα, κἂν βασιλοῦς και ποικίλης ἀπολαύῃ τραπέζης, τοσοῦτ' ἄλλοι ἀσθενέστερα γίνεται· οὕτω και ἐπὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνειν εἰσθῆναι οἱ μὲν μικρόψυχοι οὐδὲ ἐν διαθήματι και τιμαῖς ἀφάτοις δύναιντ' ἂν εὐθυμεῖν· οἱ δὲ φιλόσοφοι και ἐν δεσμοῖς και ἐν ἀλύσει και ἐν πενίᾳ καθαράς ἀπολαύουσιν ἡδονῆς. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸς τοὺς καταδεεστέρους ἀεὶ βλέπωμεν. Ἔστι μὲν γὰρ και ἐτέρα παραμυθία, ἀλλὰ φιλόσοφος και τῶν πολλῶν ὑπερβαίνουσα τὴν παχύτητα. Ποία αὕτη; Ὅτι οὐδὲν πλοῦτος, οὐδὲν πένια, οὐδὲν ἀτιμία, οὐδὲν τιμὴ, ἀλλ' ἐν χρόνῳ βραχεῖ και ῥήμασι διεσθήκασι μόνον ἀλλήλων. Μετὰ δὲ ταύτης και ἐτέρα ταύτης μεζῶν, τὸ τὰ μέλλοντα ἐννοεῖν και κακὰ και ἀγαθὰ, τὰ ὄντως κακά και ὄντως ἀγαθὰ, και ἀπ' ἐκείνων παρακαλεῖσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τούτων, ὅπερ ἔφη, πόρρω τῶν λόγων ἐσθήκασι, διὰ τοῦτο ἐκείνους ἡναγκάσθημεν διατρέχειν τοῖς λόγοις, ἵνα ὁδῶ και ἐπὶ τούτους ἀγάγωμεν τοὺς καταδεξαμένους ἐκεῖνα. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, πάντοθεν ἑαυτοὺς ῥυθμίσωμεν, και οὐδέποτε ἐπὶ τῶν ἀδοκῆτων τούτων ἀλγῇσομεν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἐν εἰκόνι πλουσίους ἴδοιμεν, ζηλωτοὺς εἶναι φαίμεν ἂν, ὥσπερ οὐδὲ τοὺς πτωχοὺς ἐκείν' γεγραμμένους, ἀθλίους και ἐλεεινοὺς· καίτοι γε ἐκεῖνοι τῶν παρ' ἡμῖν πλουτούντων μονιμώτεροι· ἄλλοι γὰρ ἐν τῇ γραφῇ μένει πλούσιος, ἢ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ φύσει. Ὁ μὲν γὰρ και εἰς ἔτη πολλάκις ἐκατὸν ἤρκασεν οὕτω φαινόμενος, οὗτος δὲ ἔστιν ὅτε οὐδὲ εἰς ἐνιαυτὸν ἐντροφῆσας τοῖς οὔσι, πάντων ἀθρόον ἐγυμνώθη. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογίζόμενοι, πανταχόθεν ἐπιτειχίσωμεν εὐθυμίαν κατὰ τῆς ἀλογιστοῦ λόγου, ἵνα και τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάξωμεν, και τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι· και φιλανθρωπικῶς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[362] ΟΜΙΛΙΑ ΛΘ'.

Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, και οὕτως ἐπιστεῦσατε.

α'. Ἐπάρας τοὺς ἀποστόλους και καθελὼν ἑαυτὸν, εἴτα πάλιν ὑπὲρ ἐκείνους ἐπάρας, ἵνα ἰσότητα ἐργάσται (και γὰρ ἰσότητα ἐποίησε, δείξας ἑαυτὸν και πλεονεκτοῦντα και πλεονεκτούμενον), και ταύτη ἀξίόπιστον ἑαυτὸν κατασκευάσας, οὐδὲ οὕτως αὐτοῦς

ἀφίησιν, ἀλλὰ πάλιν ἑαυτὸν ἐκείνους συντάττει, τὴν κατὰ Χριστὸν ἐνδεικνύμενος ὁμόνοιαν. Οὐ μὴν οὕτως αὐτὸ ποιεῖ, ὥς δόξαι προσεβρίθῃαι αὐτοῖς, ἀλλ' ὥς και αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ φαίνεσθαι τάξει· οὕτω γὰρ τῷ κηρύγματι συμφέρον ἦν. Διὸ και ἀμφοτέρω ὁμοίως ἐσπούδακε, και τὸ μὴ δοκεῖν αὐτῶν ὑπερροφῆν, και τὸ μὴ διὰ τὴν εἰς ἐκείνους τιμὴν ἐξευτελίσσεσθαι παρὰ

τῶν ἀρχομένων. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐξισάζει πάλιν λέγων· *Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Παρ' οὗ, φησί, βούλεισθε μαθεῖν, μάθετε· οὐδὲν διαφέρομεν. Καὶ οὕκ εἶπεν, ὅτι Εἰ μὴ θέλετε ἐμοὶ πεισθῆναι, ἐκαίνοις πεισθήτε, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀξίόπιστον ποιεῖ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκαίνοισι καθ' ἑαυτούς. Οὐδὲν γὰρ ἡ τῶν προσώπων ἰσότης διαφορὰ, τῶν ἀξιωματῶν ἴσων ὄντων. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δὲ τοῦτο ποιεῖ, προσλαμβάνων αὐτούς, οὐχ ὡς δεόμενος, ἀλλ' ἀρκεῖν μὲν λέγων καὶ ἑαυτὸν· *Ἐμοὶ γάρ, φησὶν, εἰ δοκοῦντες οὐδὲν προσσάφθεται*· πλην ἀλλὰ καὶ οὕτω διώκω αὐτῶν τὴν ὁμόνοιαν· *Δεξιὰς γὰρ ἔδωκα ὑμῖν μοι, φησὶν*. Εἰ γὰρ ἐμαλλεν καὶ τὸ ἀξίόπιστον Παύλου ἐν ἑτέροις εἶναι καὶ τῇ παρ' ἑτέρων μαρτυρίᾳ βεβαιωθῆσαι, μυρία ἂν ἐβλάδηνσαν ἐντεῦθεν οἱ μαθηταί. Οὐ τοίνυν ἑαυτὸν ἵπαιρων τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου δεδοικώς. Διὰ καὶ ἐνταῦθα φησιν, ἐξισάζων ἑαυτόν· *Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Καλῶς εἶπε, *Κηρύσσομεν*, τὴν πολλὴν παρήρησιαν ἐνδεικνύμενος. Οὐ γὰρ λάθρα οὐδὲ ἐν παραθύρῳ, ἀλλὰ σάμπιγρος λαμπροτέρῳ ἀφίεμεν φωνήν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐκηρύξαμεν*, ἀλλὰ καὶ νῦν *Οὕτω κηρύττομεν*. Καὶ οὕτως ἐπιστεῦσάτε. *Ἐνταῦθα οὐκ εἶπε, Πιστεύσατε, ἀλλ', Ἐπιστεῦσατε*. Ἐπειδὴ ἐσαλεύοντο, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῖς ἄνω χρόνοις ἀνέδραμε, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐκείνων λοιπὸν μαρτυρίαν προστίθησιν. Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; Ὅρξ πῶς ἄριστα συλλογίζεται, καὶ ἀποδείκνυσι τὴν ἀνάστασιν ἐκ τοῦ τὸν Χριστὸν ἐγγιγέρθαι, πρότερον ἐκεῖνο πολλαχόθεν κατασκευάσας; Καὶ γὰρ οἱ προφῆται εἶπον τοῦτο, φησὶ, καὶ αὐτὸς ἔδειξε διὰ τῆς ὁψέως, καὶ ἡμεῖς κηρύττομεν, καὶ ὑμεῖς ἐπιστεῦσατε, τετραπλὴν τὴν μαρτυρίαν [363] πλέκων, τὴν διὰ τῶν προφητῶν, τὴν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, τὴν διὰ τῶν ἀποστόλων, τὴν διὰ τῶν μαθητῶν· μᾶλλον δὲ καὶ πενταπλὴν. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ αἰτία δείκνυσι τὴν ἀνάστασιν, τὸ ὑπὲρ ἁλλοτρῶν ἁμαρτιῶν ἀποθανεῖν. Εἰ τοίνυν τοῦτο ἀποδίδεικται, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ ἕτερον ἔπεται, τὸ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐγείρεσθαι νεκρούς. Διὰ καὶ ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου ἐγκαλεῖ καὶ ἐπαπορεῖ, λέγων· *Εἰ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι*; καὶ ταύτῃ πάλιν ὑποτεμνόμενος τὴν θρασυότητα τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ γὰρ εἶπε, Πῶς λέγετε ὑμεῖς, ἀλλὰ, *Πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν*· καὶ οὔτε πάντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, οὔτε αὐτοὺς τούτους, οὐς αἰτιᾶται, δῆλους καθίστησιν, ὥστε μὴ ποιῆσαι ἀναισχυντοτέρους, οὐδ' αὖ πάλιν ἀποκρύπτεται καθόλου, ὥστε αὐτοὺς διορθῶσαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀποσχίσας αὐτοὺς τοῦ πλήθους, πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, ταύτῃ τε ἀσθενεστέρους ποίω καὶ καταπλήκτων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς πρὸς τούτους ἀγῶσι κατέχων ἀσφαλέστερον ἐπὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἀφελὲς αὐτομο

λῆσαι πρὸς τοὺς διαφθεῖρειν αὐτοὺς ἐσπουδακότας. Καὶ γὰρ καταφορικῶς παρσεκυάζεται χρῆσασθαι τῇ λόγῳ. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι τοῦτο μὲν σαφές καὶ ὄφελον ἅπασιν, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγγιγέρθαι, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· οὐ μὴν τοῦτο καὶ τὸ ἕτερον συναναγκάζει, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν· τὸ μὲν γὰρ καὶ προανεφωνήθη καὶ ἐξέβη καὶ ἐμαρτυρήθη διὰ τῆς ὁψέως, τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως· τὸ δὲ ἔτι ἐν ἐλπίσιν ἔστι, τὸ ἡμέτερον· δὴ τί ποιεῖ· ἐκ θατέρου μέρους πάλιν αὐτὸ κατασκευάζει, ὅπερ πολλῆς δυνάμεως ἦν. Τί γὰρ λέγουσι, φησὶ, τινες, ὅτι οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις; οὐκοῦν καὶ ἐκεῖνο πάλιν ἐκ τούτου ἀνήρηται, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγγιγέρθαι. Διὰ καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Εἶδες τὴν βίαν, καὶ τὴν φιλονεικίαν Παύλου τὴν ἔμαχον, πῶς οὐκ ἐκ τοῦ δόλου μόνου τὸ ἀμφιβαλλόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀμφιβαλλομένου τοῖς ἀντιλέγουσι τέως ἐκεῖνο τὸ δῆλον πειρᾶται ἀποδεικνύειν; οὐκ ἐπειδὴ ἔδειτο ἀποδείξεως τὸ ἤδη γεγεννημένον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦτο ὁμοίως ἐκεῖνῳ πιστὸν ὄν.

β'. Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία, φησὶ; Τὸ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ μὴ ἐγερθέντος, μηδὲ ἄλλους ἐγείρεσθαι, ἀκολουθοῦν· τὸ δὲ εἰ ἄλλοι μὴ ἐγερθεῖεν, μηδὲ τούτον ἐγγιγέρθαι, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τινά; Ἐπεὶ οὖν τοῦτο οὐ σφόδρα ἔδοκει λόγον ἔχειν, ὅρα πῶς ἐργάζεται αὐτὸ σφοδρῶς, ἀνυθεὶν τὰ σπέρματα προκαταβάλλον, [364] ἀπ' αὐτῆς τοῦ κηρύγματος τῆς ὑποθέσεως, οἷον ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀποθανὼν ἐγήγερται, καὶ ὅτι ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἔστιν. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ τίνος ἂν εἴη ἀπαρχὴ, εἰ μὴ τῶν ἐγειρομένων; πῶς δ' ἂν εἴη ἀπαρχὴ, οὐκ ἐγειρομένων ἐκείνων ὧν ἔστιν ἀπαρχὴ; πῶς οὖν οὐκ ἐγείρονται; εἰ δὲ οὐκ ἐγείρονται, διὰ τί ἐγέρθη ὁ Χριστός; διὰ τί ἦλθε; διὰ τί σάρκα ἀνέλαβεν, εἰ μὴ ἐμαλλεν ἀναστήσειν σάρκα; οὐ γὰρ ἔδειτο αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. Ἄλλα ταῦτα μὲν ὑπερὸν τίθησι προΐων, τέως δὲ φησιν· *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*· ὡς ἐκεῖνου τούτῳ συνημμένου· εἰ γὰρ μὴ ἐμαλλεν ἀνίστασθαι, οὐδ' ἂν ἐκεῖνο ἐποίησεν. Εἶδες κατὰ μικρὸν ὅλην τὴν οἰκονομίαν ἀνατρεπομένην ἐκ τῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστίας; Ἄλλα τέως οὐδὲν περὶ τῆς σαρκώσεως λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Οὐ γὰρ τὸ σαρκωθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν θάνατον ἔλυσεν· ἐπεὶ σάρκα ἔχοντος, ἔτι ἐκράτει ἡ τυραννὶς ἡ ἐκεῖνου. *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν*. Καίτοι γε ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, τοῖς φανεροῖς μάχεσθε καὶ προφῆταις τοσούτοις καὶ πραγμάτων ἀληθεῖς*· ἀλλὰ τὸ πολλῷ φοβερώτερον αὐτοῖς τίθησι· *Κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν*. Κατασεῖσαι γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν βούλεται. Τὸ πᾶν ἀπωλέσασμεν, φησὶν, ἅπαντα οἰχεται, εἰ μὴ ἡ γένηται. Εἶδες ὅσον τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον; Εἰ γὰρ ἀποθανὼν οὐκ ἔσχευεν ἀναστῆναι, οὔτε ἡ ἁμαρτία λήγεται, οὔτε ὁ θάνατος καθήρηται, οὔτε ἡ κατάρρα ἀνήρηται, καὶ οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον κενὰ ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κενὰ ἐπιστεῦσατε. Καὶ οὐ ταύτῃ μόνον δείκνυσι τὴν ἀτοπίαν τούτων τῶν πονηρῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπαγωνίζεται λέγων· *Εὐρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομαρτυρεῖς τοῦ Θεοῦ*,

* Marg. Savil., διαφέρομαι, quam lectionem mavult Andreas Danæus in Notis Savilianis. Puto utramque quadrare.

quoque in eodem carnatur ordine : sic enim conducibile erat predicationi. Quamobrem ambo similiter ei studio fuerunt, ut nec ipse videretur eos despicere, et ne propter honorem ipsis collatum vilipenderetur ab iis, qui erant ipsi subiecti. Propterea nunc quoque se exaequat, rursus dicens : *Sive ego, sive illi, sic praedicamus.* A quo, inquit, vultis discere, discite; nihil differimus. Et non dixit, Si non vultis mihi credere, illis credite; sed et seipsum facit fide dignum, et per se dicit sufficere, et illos per se satis esse. Nihil enim faciebat personarum differentia, cum par esset auctoritas. Porro hoc quoque facit in Epistola ad Galatas, eos assumens, non tamquam eis indigens, sed se quoque dicens sufficere : *Mihi enim qui videbantur, inquit, esse aliquid, nihil contulerunt* (Gal. 2. 6). Verumtamen sic quoque eorum sequor concordiam et consensionem : *Dexteram enim, inquit, mihi dederunt* (Ibid. v. 29). Nam si necesse esset, ut Pauli fides et auctoritas in aliis esset et illorum testimonio niteretur, damna innumerabilia hinc accepissent discipuli. Non hoc ergo facit seipsum extollens, sed tinens evangelio. Propterea hic quoque dicit, seipsum exaequans : *Sive ego, sive illi, sic praedicamus.* Pulchre dixit, *Praedicamus*, magnam ostendens fiduciam ac loquendi libertatem. Non enim clam neque in occulto, sed tuba clariorem vocem emittimus. Neque dixit, *Praedicavimus*, sed nunc quoque *Sic praedicamus. Et sic credidistis.* Illic non dixit, *Creditis*, sed, *Credidistis*. Quoniam lababant, ideo ad superiora recurrit tempora, et de cetero ab iis ipsis addit testimonium. 12. *Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est?* Viden' quomodo optime ratiocinatur et demonstrat resurrectionem ex eo quod Christus sit excitatus, cum ex multis illud prius confirmasset? Nam et prophetae, inquit, hoc dixerunt, et ipse ostendit per visionem, et nos praedicamus, et vos credidistis, quadruplex connectens testimonium : quod ferebatur per prophetas, quod per rerum eventum, quod per apostolos, quod per discipulos; vel potius quintuplex. Nam ipsa quoque causa ostendit resurrectionem, nempe quod sit mortuus pro aliorum peccatis. Si ergo hoc demonstratum fuit, palam est quod alterum quoque sequatur; ceteros etiam mortuos excitari. Ideo tamquam de eo quod in confesso est reprehendit, et dubium movet, dicens : *Si autem Christus resurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est?* hac quoque ratione amputans asperitatem eorum qui contradicunt. Non enim dixit, *Quomodo dicitis vos;* sed, *Quomodo dicunt quidam in vobis;* et neque omnes accusat, neque eos ipsos quos accusat, reddit manifestos, ne eos efficiat impudentiores; neque rursus celat penitus, ut ipsos corrigat. Propterea cum et eos separasset a multitudine, ad disceptandum cum eis accingitur, hac ratione et eos reddens imbecilliores et obstupescientes, et alios in suscipiendis adversus eos certaminibus firmiter ac stabilius continens in veritate, nec sinens ut ipsi

transugiant ad eos qui studium posuerunt ut ipsos corrumpere. Paratus enim est, ut in eos vehementi impetu orationis feratur. Deinde ne dicant hoc quidem esse evidens et omnibus manifestum, quod Christus resurrexit, et neminem dubitare, non tamen hoc necessario quoque alterum efficere, nempe hominum resurrectionem : nam quod ad Christi quidem attineat resurrectionem, ea et fuit praedicta, et evenit, et per testimonium visionis est probata; nostra autem resurrectio adhuc in spe est; vide quid facit : ex altera parte rursus id probat, quod magnas habebat vires. Quid enim, inquit, dicunt quidam, quod non est mortuorum resurrectio? ergo illud quoque ex hoc est sublatum, quod Christus resurrexit. Et ideo subiungit, dicens : 13. *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.* Vidistin' Pauli violentiam et contentionem inexpugnabilem, quomodo non ex eo solum quod est manifestum, id de quo dubitatur, sed etiam ex eo de quo dubitatur a contradicentibus, jam conetur demonstrare illud quod est manifestum? non quia id quod jam factum erat opus haberet demonstratione, sed ut ostenderet hoc esse aequum atque illud credibile.

2. Et quænam est, inquires, hæc consequentia? nam quod si Christus quidem non resurrexit, ne alii quidem resurgant, est consequens; quod autem si alii non resurrexerint, ne ipse quidem resurrexit, quomodo hoc ullam habeat rationem? Quoniam ergo hoc videbatur non esse admodum rationi consentaneum, vide quomodo consentaneum hoc valde faciat, ab alto prius jaciens semina, ex ipsa predicationis causa : nempe quod pro peccatis nostris mortuus resurrexit, et quod sit primitiæ eorum qui dormierunt. Primitiæ enim cujusnam fuerint primitiæ, nisi eorum qui resurgunt? quomodo autem fuerint primitiæ, nisi resurgant illi quorum sunt primitiæ? quomodo ergo non resurgunt? si autem non resurgunt, cur resurrexit Christus? cur venit? cur carnem suscepit, si carnem non erat suscitaturus? non enim ipse opus habebat ut resurgeret nisi propter nos. Sed hæc quidem ponit postea progrediens, interim autem dicit : Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit, utpote cum hoc sit connexum : nam si non fuisset resurrecturus, ne illud quidem fecisset. Vidistin' paulatim totam everti susceptæ carnis dispensationem, ex illis verbis, et ex eo quod non credatur resurrectio? Sed nunc nihil dicit de carnis susceptione, sed de resurrectione. Non enim carnem suscepisse, sed mortuum esse abolet mortem : nam eo carnem habente adhuc domiatum obtinebat illius tyrannis. 14. *Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra.* Atqui consequens erat dicere : Si autem Christus non resurrexit, pugnat is cum iis quæ sunt evidentiæ, et cum tam multis prophetis, et cum rerum veritate. Sed id ponit, quod est eis multo terribilius : *Inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est fides vestra.* Exagitare namque vult illorum mentem. Universum, inquit, perdidimus, percutit omnia, si non resurrexit. Vidisti quan-

tum sit mysterium susceptæ carnis dispensationis? Nam si mortuus non potuit resurgere, neque ablatum est peccatum, neque mors est percipita, nec ablatum est maledictum, et non solum nos inania prædicavimus, sed vos quoque credidistis inania. Et non solum hinc ostendit absurditatem horum malorum dogmatum, sed etiam acriter decertat, dicens: 15. *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum: quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.* Si autem hoc est absurdum (est enim Dei accusatio et calumnia), et non excitavit ut dicitis, non hoc solum, sed multa etiam alia sequuntur absurda. Et ipsa rursus confirmat, et assumit dicens: 16. *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Nam si hoc non erat facturus, ne advenisset quidem. Hoc autem non dicit, sed finem, nempe ejus resurrectionem, per ipsam omnes trahens. 17. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Ei, quod est manifestum et de quo constat, continenter addit Christi resurrectionem, ex eo quod est fortius, id etiam, quod videtur esse imbecillum et dubium, reddens validum et manifestum. *Adhuc estis in peccatis vestris.* Nam si non resurrexit, nec est quidem mortuus: si autem non est mortuus, nec abolevit quidem peccatum; ejus enim mors est abolitio peccati: *Ecce enim, inquit, Agnus Dei qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29).* Quomodo autem tollens? Morte. Et ideo etiam vocavit Agnum, ut qui occideretur. Si autem non resurrexit, neque fuit occisus; si non fuit occisus, neque peccatum est abolitum; si non fuit abolitum, in eo estis; si autem in eo estis, frustra prædicavimus; si frustra prædicavimus, frustra credidistis. Alioquin autem mors quoque manet immortalis, si non resurrexit. Si enim ipse quoque detentus fuit a morte, et dolore ejus non solvit; quomodo alios omnes liberavit, qui ipse adhuc detinebatur? Et ideo subjungit: 18. *Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.* Et quid dico, inquit, de vobis, cum etiam illi omnes perierint, qui totum confecerunt, et futuro, quod est incertum, non sunt amplius subjecti? Illud autem, *In Christo*, aut dicit in fide, aut qui propter ipsum sunt mortui, qui multa sustinuerunt pericula, qui multas passi sunt afflictiones, qui ingressi sunt per viam angustam. Ubi nunc sunt scelesti ora Manichæorum, qui dicunt eum dicere eam quæ hic est resurrectionem, nempe liberationem a peccato? Densi enim isti et continui ac reciproci syllogismi nihil indicant eorum, quæ illi dicunt, sed id quod nos dicimus. Dicitur enim resurrectio ejus quod cecidit restitutio. Et ideo frequenter resumit, non solum dicens resurrexisse, sed etiam addens, *Ex mortuis.* Et Corinthii sane non dubitabant de remissione peccatorum, sed de resurrectione corporum. Quænam autem omnino urget necessitas, ut si homines non sint ejusmodi ut non peccent, ne Christus quidem sit hujusmodi? Nam si non esset suscitaturus, consequens esset dicere, Cur venit, et carnem accepit, et resurrexit? de nobis

autem minime. Nam et peccantibus hominibus et non peccantibus, cum Deo semper est quod in eum non cadat peccatum, et nos illum non sequimur, neque hoc ad illud recipitur, sicut in resurrectione corporum. 19. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.*

3. Quid dicitis, o Paule? quomodo in hac vita sperantes sumus, si corpora non resurgunt, cum maneat anima et sit immortalis? Quoniam si maneat anima, et millies sit immortalis, sicut est revera, absque carne non accipiet bona illa ineffabilia, sicut neque punietur. *Omnia enim manifestabuntur ante tribunal Christi, ut accipiat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bona, sive mala (2. Cor. 5. 40).* Propterea dicit, *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Si enim non resurgit corpus, incoronata manet anima extra illam beatitudinem quæ est in cælis: si autem hoc ita se habet, tunc nihil omnino consequemur: si tunc nihil consequemur, in præsentem sunt remunerationes. Quid ergo, inquit, hac ratione fuerit nobis infelicius? Hæc autem dicebat, simul et eos confirmans ac stabiliens in eo quod dicitur de resurrectione corporum, et de immortalis illa vita persuadens, ne existimarent nostra omnia dissolvi et desinere in præsentem. Nam cum per præcedentia satis confirmasset quod volebat et dixisset, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; si autem Christus non resurrexit, perimus, et adhuc sumus in peccatis: rursus hoc quoque subjungit, exagitans illorum arrogantiam.* Quando enim est necessarium aliquod dogma introducturus, metu primum percellit cordis eorum duritiem: quod hic quoque fecit, ut qui et superius ea disperserit, et animo anxios reddiderit, ut qui ab omnibus excidissent; et nunc rursus aliter, et ut maxime dolcant, idem faciens ac dicens: *Miserabiliores sumus omnibus hominibus, si post tot bella et mortes et mala innumera-bilia, tantis bonis sumus privandi, et intra præsens tempus nostra consistant: omnia enim pendent a resurrectione.* Quamobrem hinc quoque est perspicuum, quod non loqueretur de peccatis, sed de resurrectione corporum, et de vita præsentem et futura. 20. *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium.* Postquam ostendit quot mala oriuntur ex eo, quod non credatur resurrectio, rursus repetit quod dictum est, et dicit: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis; continuo addens, A mortuis, ut obturet ora hæreticorum. Primitiæ eorum qui dormierunt.* Si est autem primitiæ, eos quoque oportet resurgere. Si autem resurrectionem diceret liberationem a peccatis, nemo autem est absque peccato (nam Paulus dicit, *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum [1. Cor. 4. 4]*); quomodo erunt aliqui qui resurgant secundum vestram sententiam? Videntur eum esse loquutum de corporibus? Et ut hoc fide dignum faceret, continuo Christum adducit in medium, qui in carne resurrexit: deinde etiam offert causam. Nam ut dixi, quando enuntiat quidem, causam autem non dicit, non tam facile a multis admittitur et probatur oratio.

οτι *ἐμαρτυρήσαμεν* κατ' αὐτοῦ, οτι *ἡγείρε* τὸν *Χριστὸν*, *ὃν οὐκ ἡγείρεν*, *εἰπερ ἅρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται*. Εἰ δὲ ἔδοκον τοῦτο (κατηγορία γὰρ Θεοῦ καὶ συκοφαντία), καὶ οὐκ ἡγείρεν, ὡς φατε, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἔψεται ἔδοκα. Καὶ πάλιν αὐτὰ κατασκευάζει, καὶ ἀναλαμβάνει λέγων· *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν, οὐδ' ἂν παρεγένετο. Ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ τὸ τέλος, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, δι' αὐτῆς πάντας ἔλκων. Εἰ δὲ *Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν*. Τῷ σαφεὶ καὶ ὁμολογημένῳ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ συνεχῶς περικυβερῶν, ἀπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τὸ ἀσθενὲς εἶναι δοκοῦν καὶ ἀμφίβολον ἰσχυρὸν ποιῶν καὶ σαφές. *Ἐτι ἔστέ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν*. Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἁμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ, τῆς ἁμαρτίας [365] λύσις· *Ἰδὲ γὰρ, φησὶν, ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρῶν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*. Πῶς δὲ αἰρῶν; Τῷ θανάτῳ. Διὸ καὶ ἄμνον ἐκάλεσεν, ὡς σφαττόμενον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέστη, οὐδὲ ἐσφάγη· εἰ δὲ οὐκ ἐσφάγη, οὐδὲ ἡ ἁμαρτία ἐλύθη· εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη, ἐν αὐτῇ ἔστέ· εἰ δὲ ἐν αὐτῇ ἔστέ, εἰκὴ ἐκηρύξαμεν· εἰ δὲ εἰκὴ ἐκηρύξαμεν, εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ θάνατος ἀθάνατος μένει, εἰ μὴ ἀνέστη. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, καὶ οὐκ ἔλυσεν αὐτοῦ τὰς ὀδύνας, πῶς πάντας τοὺς ἄλλους ἀπήλλαξεν ἐπὶ αὐτοῦ κατεχόμενος; Διὸ καὶ ἐπάγει· *Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν τῷ ἀπώλοντο*. Καὶ τί λέγω περὶ ὑμῶν, φησὶν, ὅπου γε καὶ ἐκεῖνοι πάντες ἀπολώλασιν, οἱ τὸ πᾶν διανύσαντες, καὶ οὐχ ὑποκείμενοι λοιπὸν τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος; Τὸ δὲ, *Ἐν Χριστῷ*, ἡ τὸ ἐν τῇ πίστει φησὶν, ἡ οἱ δι' αὐτὸν ἀποθανόντες, οἱ πολλοὺς ὑπομείναντες κινδύνους, οἱ πολλὰς ταλαιπωρίας, οἱ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ βαδίσαντες. Ποῦ νῦν εἰσι τὰ πονηρὰ τῶν Μανιχαίων στόματα, τῶν λεγόντων ἀνάστασιν αὐτὸν ἐνταῦθα λέγειν, τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀπαλλαγὴν; Οἱ γὰρ πικροὶ οὗτοι καὶ συνεχεῖς συλλογισμοὶ καὶ ἀντιστρέφοντες οὐδὲν τούτων ἐμφαίνουσιν ὧν ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς φάμεν. Καὶ γὰρ ἀνάστασις τοῦ πεπτωκότος λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπιλέγει οὐ τὸ ἐγγιγῆθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ, *Ἐκ νεκρῶν*, προστιθεῖς. Καὶ Κορίνθιοι ἔα οὐ περὶ ἀφάσεως ἁμαρτημάτων ἀμφέβαλλον, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως. Ποία δὲ ἄλλως ἀνάγκη, εἰ μὴ ἀναμάρτητος εἶεν οἱ ἄνθρωποι, μὴδὲ τὸν Χριστὸν τοῦτο εἶναι; Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλεν ἐγείρειν, ἀκόλουθον τὸ λέγειν, τίνος ἔνεκεν ἦλθε, καὶ σάρκα ἔλαβε, καὶ ἀνέστη; τὸ δὲ ἡμέτερον οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἁμαρτανόντων ἀνθρώπων καὶ μὴ ἁμαρτανόντων, αἱ σύνεσις τῷ Θεῷ τὸ ἀναμάρτητον, καὶ οὐχ ἔπεται τὸ ἡμέτερον ἐκείνῳ, οὐδὲ ἀντιστρέφει τοῦτο πρὸς ἐκείνῳ, ὥσπερ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως. *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἑλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*.

γ'. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; πῶς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἡλικιώτεες ἐσμέν, εἰ σώματα οὐκ ἐγείρεται, τῆς ψυχῆς μενούσης καὶ ἀθανάτου οὐσης; Ὅτι κἂν μένῃ ἡ ψυχὴ, κἂν μυριάκις ἀθάνατος ᾖ, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, τῆς σαρκὸς χωρὶς οὐκ ἀπολήφεται τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἐκείνη, ὥσπερ οὖν οὐδὲ κολασθήσεται· *Πάντα γὰρ φανερωθήσεται ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ*

Χριστοῦ, ἵνα ἕκαστος κομίσῃται τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς δ' ἐκράξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ. Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἑλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνίσταται τὸ σῶμα, ἀστεφάνωτος ἡ ψυχὴ [366] μένει ἔξω τῆς μακαριότητος ἐκείνης τῆς ἐν οὐρανοῖς· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδενὸς ἀπολαυσόμεθα τότε καθόλου· εἰ δὲ τότε οὐδενός, ἐν τῷ παρόντι τὰ τῶν ἀμοιβῶν. Τί οὖν ἡμῶν κατὰ τοῦτο ἀθλιώτερον γένοιτ' ἂν, φησί; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁμοῦ μὲν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως στριλῶν τῶν σωμάτων αὐτοῦς λόγον, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς ἐκείνης πείθων, ἵνα μὴ εἰς τὸ παρὸν νομιζῶσι τὰ ἡμέτερα καταλύειν πάντα. Κατασκευάσας γὰρ ἱκανῶς διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ὅπερ ἐβούλετο, καὶ εἰπὼν, *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἠγέρθη*, ἀπωλώμεθα, καὶ ἔτι ἐσμέν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις· πάλιν καὶ τοῦτο ἐπάγει, καταστῶν αὐτῶν τὴν ἀπὸνδίαν. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ τι τῶν ἀναγκαίων εἰσάγειν δογμάτων, τῷ φόβῳ τὴν πώρωσιν αὐτῶν διασπείρει πρῶτον· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν, ἀνωτέρω τε αὐτὰ διασπείρας, καὶ ἐναγωνίους καταστήσας αὐτοὺς, ὡς τοῦ παντός ἐκπεσόντας· καὶ νῦν πάλιν ἐτέρως, καὶ ὡς ἂν μάλιστα ἡλθισαν, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶν, καὶ λέγων· *Ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*, εἰ, μετὰ τοσούτους πολέμους καὶ θανάτους καὶ τὰ μυρία δεινὰ, τοσούτων μέλλοιμεν ἐκπίπτειν ἀγαθῶν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα ἔσθης· καὶ γὰρ πάντα τῆς ἀναστάσεως ἡρηται. Ὅστε καὶ ἐντεῦθεν βῆλον, ὅτι οὐ περὶ ἁμαρτημάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ ζωῆς τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης. *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κοιμημένων*. Δείξας ὅσα ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκεται τὰ κακὰ, ἀναλαμβάνει τὸν λόγον πάλιν, καὶ φησιν· *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν*· συνεχῶς τὸ *Ἐκ νεκρῶν* προστιθεῖς, ὥστε ἀπορρήψαι τὴν αἰρετικῶν τὰ στόματα. *Ἀπαρχὴ τῶν κοιμημένων*. Εἰ δὲ ἀπαρχὴ, καὶ τούτους ἀναστῆναι δεῖ. Εἰ δὲ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγὴν ὡς ἔλεγεν, οὐδεὶς δὲ ἁμαρτίας ἐκτός (καὶ γὰρ Παῦλος λέγει, *Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνομιδα, ἀλλ'* οὐκ ἐν τούτῳ *δεδικαίωμαι*), πῶς ἔσονται τινες οἱ ἀνιστάμενοι καθ' ὑμᾶς; Ὅρξ ὅτι περὶ σωμάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν; Καὶ ἵνα ἀξιώπιτον αὐτὸ ποιῆσιν, συνεχῶς τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον προφέρει, τὸν ἀναστάντα ἐν σαρκὶ εἶτα καὶ αἰτιολογεῖ. Ὅπερ γὰρ ἔργον, ὅταν ἀποφαίνηται μὲν, τὴν δὲ αἰτίαν μὴ λέγῃ, οὐχ οὕτως εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γίνεται τοῖς πολλοῖς. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Εἰ δὲ δι' ἀνθρώπου, σῶμα πάντως ἔχοντος. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν, πῶς καὶ ἐτέρως ἀναγκαῖον ποιεῖ τὸν λόγον. Τὸν γὰρ ἡττηθέντα, φησὶν, αὐτὸν καὶ ἀναμαρτίασθαι δεῖ τὴν καταβληθεῖσαν φύσιν, αὐτὸν καὶ νικῆσαι· οὕτω γὰρ τὸ βνείδος ἀπετρίβεται. Ἰδόμεν δὲ πόλιν φησι θάνατον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. Τί οὖν; πάντες, εἰπέ μοι, ἀπέθανον ἐν τῷ Ἀδὰμ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον; πῶς οὖν Νῶε δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ; πῶς δὲ

^b Deceat ἀπαλλαχῆν.

Ἄδραμ·[367] πῶς δὲ ἰώθῃ; πῶς δὲ οἱ ἄλλοι ἄπαντες; Τί ὅθ, εἰπέ μοι, πάντες ζωοποιηθῇσονται ἐν τῷ Χριστῷ; Καὶ ποῦ οἱ εἰς γένναν ἀπαγόμενοι; Ἄν μὲν γὰρ περὶ σώματος εἰρημένον ἦ τοῦτο, ἔστηκεν ὁ λόγος· ἂν δὲ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἁμαρτίας, οὐκέτι. Εἶτα, ἵνα μὴ τὴν ζωοποίησιν κοινήν ἀκούσας, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς νομίσης σῶζεσθαι, ἐπήγαγεν· Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἀνάστασιν ἤκουσας, νόμιζε πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς τιμωρίας οὐ πάντες τὰ αὐτὰ παύονται, ἀλλὰ πολλή ἡ διαφορά, πολλῷ μᾶλλον, ἔνθα ἁμαρτωλοὶ καὶ δίκαιοι, πλείων ἡ διάστασις ἔσται. Ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκίμηκότες. Εἶτα τὸ τέλος. Ὅταν γὰρ ἀναστῶσιν ἐκεῖνοι, τὰ πράγματα ἅπαντα λήφεται τέλος, οὐ καθάπερ νῦν ἀναστάντος τοῦ Χριστοῦ τὰ πράγματα ἔστηκεν ἐτι μετέωρα. Αὐτὸ προσέθηκεν, Ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ ἐκείνου τοῦ καιροῦ διαλέγεται. Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

δ. Ἐνταῦθά μοι προσέχετε μετὰ ἀκριθείας, καὶ ἑρᾶτε μὴ τι διαφύγῃ τῶν λεγομένων ὑμῶν. Καὶ γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἡμῖν ἡ μάχη· διὸ πρότερον τὴν εἰς ἀποκὸν ἀπαγωγὴν δεῖ γυμνάζειν, ὃ καὶ Παῦλος πολὺ λάμψαι ποιεῖ· οὗτος γὰρ μάλιστα ἃ λέγουσιν, εὐφώρατα ἡμῖν φανέται. Ἐρώμεθα οὖν αὐτοὺς πρῶτον, τί ἐστὶ τὸ εἰρημένον, Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ; Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐκλάβοιμεν τοῦτο, καὶ μὴ θεοπρεπῶς, οὐκ ἔσται μετὰ ταῦτα ἔχων αὐτήν· ὁ γὰρ παραδούς ἐτέρῳ, παύεται λοιπὸν τοῦ κατέχειν αὐτός. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔσται τὸ ἀποκόν, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος ὁ παραλαβὼν εὐρεθήσεται πρὶν ἢ παραλαβεῖν ἔχων. Οὐκοῦν κατ' ἐκείνους οὕτε ὁ Πατὴρ βασιλεὺς ἦν ἐμπροσθεν, καὶ δώκει τὰ ἡμέτερα, οὕτε ὁ Υἱός; μετὰ ταῦτα φανέται βασιλεὺς ὢν. Πῶς οὖν περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φησὶν αὐτός, ὅτι Ὁ Πατὴρ μου ὥς ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι; περὶ δὲ αὐτοῦ ὁ Δανιὴλ, ὅτι Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται; Εἶδες πόσα ἀποκαίκεται, καὶ μαχόμενα ταῖς Γραφαῖς, ὅταν ἀνθρωπίνως ἐκλαμβάνῃ τις τὰ λεγόμενα; Ποίαν δὲ καὶ ἀρχὴν ἀρα ἐνταῦθα φησὶ καταργεῖν; τὴν τῶν ἀγγέλων; Ἀπαγε. Ἀλλὰ τὴν τῶν πιστῶν; Οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ ποίαν; Τὴν τῶν δαιμόνων, περὶ ἧς φησὶν, Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἶμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Νῦν μὲν γὰρ οὐδέπω καθήργηται τέλος· ἐνεργοῦσι γὰρ πολλὰ· τότε δὲ παύονται. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἀχρὶς οὐ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πάλιν κἀντεῦθεν [368] ἕτερον ἀποκόν τίκεται, ἂν μὴ καὶ τοῦτο θεοπρεπῶς ἐκλάβωμεν. Τὸ γὰρ, Ἀχρὶς, τέλους ἐστὶ καὶ διορισμοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦτο οὐκ ἔστιν. Ἐσχυτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πῶς ἐσχυτος; Μετὰ πάντας,

μετὰ τὸν διάβολον, μετὰ τὰ ἄλλα ἅπαντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσχυτος εἰσέλθε· πρότερον γὰρ ἡ συμβουλὴ τοῦ διαβόλου, καὶ ἡ παρακοή, καὶ τότε ὁ θάνατος. Τῇ μὲν οὖν δυνάμει καὶ νῦν καθήργηται, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τότε. Πάντα γὰρ ὑπέταξαν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν· δὲ εἰλη, Πάντα ὑποτάσσονται, δηλὸν εἶναι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Καὶ μὴ ἐμπροσθεν οὐ τὸν Πατέρα εἶπεν εἶναι τὸν ὑποτάξαντα, ἀλλ' αὐτὸν καταργοῦντι· Ὅταν γὰρ καταργήσῃ, φησὶ, πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν· καὶ πάλιν, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἀχρὶς οὐ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τὸν Πατέρα φησὶ; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δοκοῦν ἀποκόν εἶναι, ἀλλ' ὅτι καὶ δέδοικε δέος σφόδρα ἀποκόν, καὶ κέχρηται ἐπιδιωρθώσει λέγων· Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, ὡς τιμὴν ὑποπτευόντων, μήποτε καὶ ὁ Πατὴρ ὑποταγῇ τῷ Υἱῷ· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀλογώτερον; Ἀλλ' ὅμως αὐτὸ δέδοικε. Τί οὖν ἐστὶ; καὶ γὰρ πολλὰ τὰ ζητήματα ἐφεξῆς κείται· ἀλλὰ συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν. Καὶ γὰρ ἀναγκάσθω ἡμῖν πρῶτον καὶ σκοποῖν εἰπαῖν Παύλου καὶ τὴν γνώμην, ἣν πανταχοῦ εὐροί τις ἂν διαλάμπουσιν, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν συντελεῖ. Τίς οὖν ἡ Παύλου γνώμη, καὶ τί τὸ ἔθος; Ἄλλως, ὅταν περὶ τῆς θεότητος μόνῃς διαλέγεται, φθέγγεται, καὶ ἐτέρως, ὅταν εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας ἐμπέσῃ λόγον. Ὅταν γὰρ ἐπιλάβῃται τῆς σαρκὸς, ἀδεῶς ἅπαντα λοιπὸν λέγει τὰ ταπεινὰ, θαρρύνων ὡς οὐσης ἱκανῆς βέβαιον εἶναι τὰ λεγόμενα. Ἰδωμεν τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πότερον περὶ γυμνῆς τῆς θεότητος ὁ λόγος αὐτῷ, ἢ μετὰ τῆς οἰκονομίας ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἅπερ φησὶ· μᾶλλον δὲ πρότερον δειξάμεν, ποῦ τοῦτο ἐποίησεν ὅπερ εἶπον. Ποῦ τοίνυν τοῦτο ἐποίησεν; Φιλιππησίους γράφων φησὶν· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγνὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοίᾳ μὲν ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ὑπήκουος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυραῦ. Αἰδὼ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Εἶδες πῶς, ὅτε μὲν περὶ τῆς θεότητος διελέγετο μόνῃς, τὰ μεγάλα ἐκείνα εἴρηκε, τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ τὸ εἶναι ἴσα τῷ γεγεννηκότι, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθεισιν· ἐπειδὴ δὲ εἰδείξεν αὐτὸν σοὶ σαρκωθέντα, κατεβίβασε πάλιν τὸν λόγον; Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα διέλοις, πολλή ἡ μάχη τῶν εἰρημένων. Καὶ γὰρ εἰ ἴσα Θεῷ ἦν, πῶς τὸν ἴσον ἑαυτῷ ὑπερύψωσεν; [369] εἰ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἦν, πῶς ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα; ὁ γὰρ χαριζόμενος, τῷ μὴ ἔχοντι χαρίζεται, καὶ ὁ ὑψών, τὸν ἐμπροσθεν ταπεινὸν ὄντα ὕψος. Εὐρεθήσεται ἀρα ἀτελής ὢν, καὶ ἐνδεὴς ἔχων πρὶν ἢ λαβεῖν τὸ ὕψος καὶ τὸ ὄνομα, καὶ μυρία ἕτερα λήμματα ἐντεῦθεν ἔψεται ἀποκα. Ἀλλ' ἐν τὴν οἰκονομίαν προσέθῃς, οὐχ ἁμαρτήσῃ ταῦτα λέγων. Ταῦτα

Quoniam est ergo causa? 21. *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Si autem per hominem, per eum plane qui habet corpus. Vide porro ejus solertiam, qui etiam aliter orationem efficit necessariam. Nam eum, qui fuit superatus, oportet et prostratam instaurare ac reparare naturam, et ipsum viacere: sic enim probum excussor. Videamus autem quoniam dicit mortem. 22. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Quid? omnesne, dic quæso, mortui sunt in Adam morte peccati? quomodo ergo Noe justus in generatione sua? quomodo Abraham? quomodo Job? quomodo alii omnes? Quid vero, dic, rogo, omnesne vivificabuntur in Christo? Et ubi sunt qui adducuntur in gehennam? Nam si hoc quidem dictum est de corpore, stat quod dicitur: sin autem de justitia et peccato, nequaquam. Deinde ne cum audieris communem vivificationem, etiam peccatores existimares eas salvos, subjungit: 23. *Unusquisque autem in suo ordine.* Nam quoniam audivisti resurrectionem, ne existimes omnes eadem assequi et liodem frui. Nam si in supplicio non omnes eadem patientur, sed magna est differentia, multo magis ubi sunt peccatores et justi, major erit distantia. *Primitus Christus: deinde ii qui sunt Christi;* hoc est, fideles et qui sunt probati et bonæ existimationis. 24. *Deinde finis.* Nam quando illi resurrexerint, res omnes finem accipient: non sicut nunc postquam resurrexerit Christus, omnia adhuc sunt in suspensio. Et ideo addidit, *In ejus adventu,* ut discas ipsum loqui de illo tempore. *Cum tradiderit regnum Deo et Patri; cum evacuaverit omnem principatum, potestatem, et virtutem.*

4. Hic attente animum adhibete, et videte ne quid vos effugiat eorum quæ dicuntur. Est enim nobis pugna cum inimicis: ideo prius est exercenda deductio ad absurdum: quod sæpe etiam facit Paulus: sic enim maxime quæ dicunt, apparebunt nobis deprehensu facilia. Eos ergo primum rogemus quid sit quod dictum est, *Cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Nam si id inconsiderate acceperimus, et non ut Deo convenit, non illud postea habebit: nam qui alii tradidit, desinit de cætero ipso id tenere. Nec erit solum hoc absurdum, sed etiam quod ne ille quidem qui accepit, inveniatur habere priusquam acceperit. Ergo secundum illos neque Pater erat Rex antea, et nostra persequitur; neque Filius postea Rex esse apparebit. Quomodo ergo ipse quidem dicit de Patre, *Pater meus usque nunc operatur, et ego operor* (Joan. 5. 17)? de ipso autem dicit Daniel, *Regnum ejus, regnum æternum, quod non præteribit* (Dan. 2. 44)? Viden' quam multa oriantur absurda, et quam cum Scripturis pugnantia cum quispiam quæ dicuntur humane acceperit? Quenam autem hic dicit evacuare et abolere principatum? angelorumne? Absit. At fidelium? Ne hoc quidem. Sed quemnam? Dæmonum, de quo dicit: *Non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi* (Ephes. 6. 12). Nam nunc quidem non sunt plene abolita nec adhuc ces-

sant; in multis enim locis operantur; hinc autem cessabant. 25. *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Rursus hinc quoque aliud oritur absurdum, nisi id quoque acceperimus, ut Deo convenit. Nam illud, *Donc,* est finis et determinationis; in Deo autem hoc non est. 26. *Novissima inimica destruetur mors.* Quomodo novissima? Post omnes, post diabolum, post alia omnia. Etiam etiam in initio intravit novissima: prius enim diaboli consilium et inobedientia, et tunc mors. Potestas ergo nunc quoque est abolita, res autem ipsa tamen. *Omnia enim subjecti sub pedibus ejus.* Cum autem tunc, 27. *Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subjecti et omnia.* 28. *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui subiecit sibi omnia.* Atqui antea non Patrem dicebat esse qui subiecit, sed ipsum evacuare et abolere: Cum, inquit, *evacuaverit omnem principatum et potestatem;* et rursus, *Oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Quomodo ergo hic dicit Patrem? Nec hoc est solum quod videtur esse dubium, sed etiam quod metu valde absurdo est affectus, et unus est correctione dicens, *Præter eum qui ei subjecti omnia,* tamquam aliquibus simplicioribus, num Pater quoque aliquando subieceretur Filio: quo quid fuerit magis alienum a ratione? Sed tamen hoc timuit. Quid ergo est? etenim multæ deinceps occurrunt questiones: sed animum mihi adhibete. Etenim mihi necesse est primum dicere Pauli acceperit et institutum et consilium, quod ubique videris respicere, et tunc afferre solutionem: nam hoc quoque ad solutionem nobis confert. Quæ est ergo sententia Pauli, et quis est mos ejus? Aliter loquitur, quando loquitur de sola divinitate, et aliter quando acciderit ut loquatur de susceptæ carnis dispensatione. Nam quando carnem apprehenderit, de cætero secure omnia loquitur humilia et abjecta, confidens nempe, quod ea sit apta et idonea ad suscipiendum ea quæ dicuntur. Videamus ergo hic quoque an loquatur de sola divinitate, an cum carnis susceptæ dispensatione de ipso hæc errantius quæ dicit: imo vero prius ostendamus ubinam hoc, quod dixi, fecerit. Ad Philippenses scribens dicit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se Deo æqualem, sed se ipsum exinanivit servi formam accipiens, in similitudine hominum factus, et figura inventus ut homo; humiliavit seipsum, obediens factus usque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter Deus exaltavit illum* (Philipp. 2. 6-9). Vidistin' quomodo, quando de sola quidem loquebatur divinitate, illa magna dixit, eum in forma Dei esse, et æqualiter Gentitori, et ipsi totum adscribit: quando autem ostendit tibi eum carnem suscepisse, rursus depressit orationem? Nisi enim hæc divideris, magna est repugnantia eorum quæ dicta sunt. Nam si Deo erat æqualis, quomodo exaltavit eum, qui est sibi æqualis? si erat in forma Dei, quomodo ipsi donavit nomen? nam qui donat, ei qui non habet donat: et qui exaltat, eum qui prius erat humilis exaltat. Inveniatur ergo esse imperfectus et in-

digens, priusquam altitudinem acceperit et nomen : et alia innumerabilia hinc sequentur absurda corollaria. Sed si carnis susceptæ addideris dispensationem, non peccabis hæc dicens. Hæc autem hic quoque cogita, et cum hoc consilio accipe quæ dicta sunt.

5. Cum hi autem alias quoque dicemus causas. Interim autem illud necesse est dicere, quod et a Paulo verba fiebant de resurrectione, quæ videbatur fieri non posse, et quæ minime credebatur : et scribebat ad Corinthios, ubi plures erant philosophi, qui semper irridebant ea quæ sunt huiusmodi. Etenim cum in aliis inter se colliderentur, in hoc dogmate tamquam uno ore omnes conspirabant, statuantes non esse resurrectionem. De huiusmodi ergo causa decertans, cui adeo non creditur et quæ irridetur tam propter præjudicatam opinionem, quam propter rei difficultatem; et volens probare id fieri posse, primum hoc facit ex Christi resurrectione : et cum eam demonstrasset et ex prophetis et ex iis qui viderant, et ex iis qui crediderant, postquam accepit sibi concessam ad absurdum deductionem, deinceps probat hominum resurrectionem : *Nam si mortui non resurgunt*, inquit, *ne Christus quidem resurrexit*. Deinde cum continuo in præcedentibus eorum frequentem dedisset probationem, aliter rursus argumentatur, eam vocans primitias, et ostendens eum abolere omnem principatum et potestatem et virtutem et mortem novissimam. Quomodo ergo, inquit, fuerit abolita, nisi prius amiserit quæ habebat corpora? Postquam ergo magna loquutus est de Unigenito, nempe quod tradit regnum, hoc est, quod ipse ea conficit, et ipse bello vincit, et omnia pedibus suis subjicit; subiunxit corrigens multorum incredulitatem : *Oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis*. Non finem regno imponens dixit illud, *Donec*, sed fide dignum faciens id quod dictum est, et ut bono sint animo et confidant procurans. Non enim postquam audivisti, inquit, eum esse aboliturum omnem principatum et potestatem et virtutem, et diabolum et tam multas dæmonum catervas, et infidelium turbas, et mortis tyrannidem, et mala omnia, timeas, tamquam ipse sit infirmus et imbecillus : donec enim fecerit hæc omnia, oportet eum regnare : non hoc dicens, quod postquam fecerit, non regnabit, sed illud probans, quod etiamsi non nunc factum sit, omnino sit futurum. Non enim conscinditur ejus regnum : dominatur enim et potens est et manet, donec omnia recte confecerit. Hunc autem morem inveneris etiam in Veteri Scriptura, ut quando dicit, *Verbum autem Domini manet in æternum*; et, *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. 118. 89; et 101. 28). Hæc autem dicit propheta, et quæ sunt huiusmodi, quando narrat de rebus, quæ longo post tempore sunt gerendæ et omnino futuræ, crassiorum auditorum expellens timorem. Quod autem illud *Donec* et *Usque*, si de Deo dicantur, non sint verba sinein significantia, audi quid dicat : *A sæculo et usque in sæculum tu es* (Psal. 89. 3) et iterum, *Ego sum* (Exod. 3. 14); et, *Donec*

consenseritis ego sum (Isai. 46. 4). Propterea et ultimam ponit mortem, et ex aliorum victoria hoc quoque facile admittat is qui non credit. Quando ergo diabolum, qui mortem invexit, sustulerit, multo magis ejus opus dissolvit ac perfringit. Quoniam ergo ei omnia attribuit, quod evacuaverit principatus et potestates quod regnum recte gesserit et administrarit, dico autem fidelium salutem, orbis terræ pacem, malorum deletionem (hoc enim est regnum recte gessisse et administrasse, mortem dissolvere); neque dixit, quod Pater per ipsum, sed quod ipse evacuabit et abolebit et ipse ponet sub pedibus suis, neque usquam meminit Patris : jam timuit, ne videretur quibusdam a ratione alienioribus aut major Patre esse Filius, aut aliquod aliud principium ingentium; et propterea sibi cavens et rem in tuto collocans, lenit ac mitigat magnitudinem eorum quæ dicta sunt, dicens : *Omnia enim posuit sub pedibus suis*; res gestas rursus Patri adscribens, non tamquam sit impotens et imbecillus Filius (quomodo enim esset, de quo tam multa tulit testimonia, et cui attribuit omnia quæ dicta sunt?) sed propter quam dixi causam, et ut ostenderet Patri et Filio esse communia quæ facta sunt pro nobis. Nam quod ipse sibi suffecerit ad omnia sibi subjicienda, audi rursus Paulum dicentem : *Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut sit conforme corpori gloriæ suæ, secundum operationem, qua etiam possit ipse subicere sibi omnia* (Philipp. 3. 21). Deinde etiam usus est correctione dicens : *Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia*; hinc quoque de Unigeniti gloria non parvum ferens testimonium. Si enim fuisset minor, et longe inferior, numquam eum subiisset hic metus. Neque hoc fuit contentus, sed aliud etiam ei addit, dicens. Nam ne quispiam suspicaretur et diceret, Quid tum, si non subjectus sit Pater? hoc non obstat quominus fortior sit Filius : veritus impiam hanc suspicionem, quoniam per illud non satis poterat hoc ostendere, addidit ex multa abundantia : *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi*; ostendens ejus magnam cum Patre concordiam, et quod is est principium bonorum omnium et causa prima, qui eum genuit, qui tam multa potest et recte gerit.

6. Si autem plura dixit quam res postulabat, ne mireris : Magistrum enim suum imitans hoc facit. Ipse enim volens ostendere illius concordiam cum eo qui ipsum genuit, et quod non præter ejus voluntatem adveniret, tantum descendit et se demittit, non quantum exigebat concordie demonstratio, sed quantum opus habebat præsentium imbecillitas. Patrem enim rogat, non propter aliud quam propter hoc : et causam afferens dicit, *Ut credant quod tu me misisti* (Joan. 11. 42). Hunc ergo imitans, hic quoque dictione utitur ex abundantia, non ut coactam suspiceris servitutem, absit; sed ut absurda illa dogmata validius expellat. Nam quando vult aliquid radiciter evellere, magna utitur abundantia. Sic etiam dicens de muliere fidei et viro infidei, habentibus inter se

θῆ και ἐνταῦθα λογίζου, και μετὰ τῆς γνώμης ἐκδέχου ταύτης τὰ εἰρημένα.

ε'. Μετὰ δὲ τούτων και ἐτέρας αἰτίας ἐροῦμεν. Τίως και ἐκεῖνο ἀνταχαιον εἶπεν, ὅτι και περὶ ἀναστάσεως ὁ λόγος ἦν τῷ Παύλῳ, πράγματος ἀδυνατοῦ δοκούντος εἶναι και σφόδρα ἀπιστουμένου· και πρὸς Κορινθίους ἐπίστελλεν, ἐνθα πλείους οἱ φιλόσοφοι οἱ τὰ τοιαῦτα κομψοῦντες αἰ. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀλλήλοις συβρηνγύμενοι, ἐν τούτῳ πάντες, ὅτε ἐξ ἐνὸς στόματος, συνέπνευσαν, δογματίζοντας μὴ εἶναι ἀνάστασιν. Ἀγωνιζόμενοι τοῖνον ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως οὕτως ἀπιστουμένης και καταγελωμένης και διὰ τὴν πρόληψιν τὴν γεγεννημένην και διὰ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, και βουλόμενος κατασκευάσαι τὴ δυνατόν, πρῶτον ἐκ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐργάζεται· και ἀποδείξας αὐτὴν και ἀπὸ τῶν προφητῶν και ἀπὸ τῶν ἑωρακῶν και ἀπὸ τῶν πισπευσάντων, ἐπειδὴ ἔλαθεν ὠμολογημένην τὴν εἰς ἄποκον ἀπαγωγὴν, και τὴν τῶν ἀνθρώπων κατασκευάζει λοιπόν· *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φθιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.* Εἴτα συνεχῶς ταῦτα ἀντιστρέφας ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ἐτέρως πάλιν ἐπιχειρεῖ ἀπαρχὴν αὐτὸν καλῶν, και δεικνύς καταργοῦντα πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν και θάνατον ἔσχατον. Πῶς οὖν καταργηθεῖ, φησὶν, ἐὰν μὴ πρότερον, ἀπερ εἶχεν, ἀποδόλῃ σώματα; Ἐπαι οὖν μεγάλα περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐφθέγγετο, ὅτι παρὰ δίδωσι τὴν βασιλείαν, τούτεστιν, ὅτι αὐτὸς ἀνύει ταῦτα, και αὐτὸς τὸν πόλεμον νικᾷ, και πάντα τίθησιν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐπὶ γὰρ, τὴν ἀπιστίαν τῶν πολλῶν διορθοῦμενος· *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦσαι, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντα τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.* Οὐ τέλος ἐπιτιθεῖς τῇ βασιλείᾳ τὸ, Ἄχρις, εἶπεν, ἀλλ' ἀξιόπιστον ποιών τὸ εἰρημένον, και θαρρύνει παρασκευάζων. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἤκουσας, φησὶν, ὅτι καταργήσει πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν, και τὸν διάβολον και τὰς τῶν δαιμόνων φάλαγγας τὰς τοσαύτας, και τῶν ἀπίστων τὰ κλήθη και τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα και τὰ κατὰ ἅπαντα, φοβηθῇς, ὡς ἀκτουόντος αὐτοῦ· ἕως γὰρ ἂν ποιῇ ταῦτα πάντα, δεῖ βασιλεῦσαι αὐτόν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ βασιλεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο κατασκευάζων, ὅτι καὶ νῦν γένηται, πάντως ἔσται. Οὐ γὰρ διακόπτεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία· κρατεῖ γὰρ και ἰσχύει και μένει, ἕως ἂν πάντα καταρθῶσιν. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος και ἐν τῇ Παλαιᾷ εὖροι τις ἂν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα* και, [370] *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, και τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν.* Ταῦτα δὲ λέγει ὁ προφήτης και τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴν περὶ πραγμάτων διηγῆται μακρῶ χρόνῳ καταρθομένων και πάντως ἔσονται, τὴν δειλίαν τῶν παχυτέρων ἀκροατῶν ἐκβάλλων. Ὅτι δὲ τὸ, Ἄχρις, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, και ἕως, οὐκ ἔστι τέλους, ἀκουσον τί φησιν· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος και ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ· και πάλιν, Ἐγὼ εἰμι· και, ἕως ἂν καταργησῶτε, ἐγὼ εἰμι. Διὰ δὲ τοῦτο και ἔσχατον τίθησιν τὸν θάνατον, ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων νίκης και τοῦτο εὐπαράδεκτον γένηται τῷ ἀπιστοῦντι. Ὅταν γὰρ τὸν διάβολον ἀνέλῃ τὸν εἰσαγαγόντα τὸν

θάνατον, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἔργον τὸ ἐκεῖνο καταλύσει· Ἐπαι οὖν πάντα αὐτῷ ἀνατίθεικε, τὸ καταργεῖν τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὸ καταρθῶσαι τὴν βασιλείαν, λέγων δὲ τῶν πιστῶν τὴν σωτηρίαν, τὴν τῆς οἰκουμένης εἰρήνην, τὴν τῶν κακῶν ἀναίρεσιν (τοῦτο γὰρ ἔστι τὴν βασιλείαν καταρθῶσαι, τὸ καταλύσαι τὸν θάνατον)· και οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς καταργήσει, και αὐτὸς θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, και οὐδαμοῦ τοῦ γεγεννηκότος ἐμνημόνευσεν· ἐφοβήθη λοιπόν, μὴ διὰ τοῦτο δόξῃ παρὰ τισι τῶν ἀλογωτέρων ἢ μελίων εἶναι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἢ ἐτέρα τις ἀρχὴ ἀγέννητος· και διὰ τοῦτο ἡρέμα ἀσφαλιζόμενος· παραμυθίζεται τὸν δῆκον τῶν εἰρημένων, λέγων· *Πάντε γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ·* πάλιν τῷ Πατρὶ τὰ καταρθώματα ἀνατίθει, οὐχ ὡς ἀκτουόντος τοῦ Παιδός; (πῶς γὰρ, ὅ τοσαῦτα ἐμαρτύρησεν ἐμπροσθεν, και πάντα ἀνέθηκε τὰ εἰρημένα;), ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἶπον, και ἵνα δεῖξῃ κοινὰ Πατρὶ και Υἱῷ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενα ἅπαντα. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ἤρκεσεν εἰς τὸ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα, ἀκτουόντων πάλιν Παύλου λέγοντος· Ὅς μετασχηματῶσιν τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ θύνασθαι αὐτόν και ὑποτάξει ἑαυτῷ τὰ πάντα. Εἴτα και ἐπιδιορθώσει κέχρηται λέγων· Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι *Τὰ πάντα ὑποτάσσεται, ὃ ἄλλον δει ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα*, οὐ μικρὰν κἀντεῦθεν τῷ Μονογενεῖ μαρτυρῶν δόξαν. Εἰ γὰρ ἐλάττω ἦν και πολὺ καταδεέστερος, οὐκ ἂν τοῦτο ἐφοβήθη τὸ δέος ποτε. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ και ἕτερον προστίθῃσι λέγων· ἵνα γὰρ μὴ τις ὑποπτεύῃ και λέγῃ· Τί γὰρ, εἰ και μὴ ὑποτάσσεται ὁ Πατὴρ; οὐδὲν τοῦτο κωλύει ἰσχυρότερον εἶναι τὸν Υἱόν, δέισας τὴν ἀσεβῆ ταύτην ὑπόνοιαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο οὐκ ἤρκει και τοῦτο δεῖξαι, προσέθηκεν ἐκ περιουσίας πολλῆς· Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε και αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται· τὴν πολλὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὁμόνοιαν δεικνύς, και ὅτι οὗτος ἀρχὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν και αἰτία πρώτη, ὃ τὸν τοσαῦτα δυνάμενον και καταρθοῦντα γεγεννηχός.

[371] ε'. Εἰ δὲ πλέον εἴρηκεν ἡ ἀπῆται τοῦ πράγματος ἢ ὑπόθεσις, μὴ θαυμάσῃς τὸν γὰρ διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος, ταῦτα ποιεῖ. Καὶ γὰρ ὁμόνοιαν αὐτὸς δεῖξαι βουλόμενος πρὸς τὸν γεγεννηχότα, και ὅτι οὐ παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀφίκεται, τοσοῦτον καταβαίνει, οὐχ ὅσον ἀπῆται τῆς ὁμονομίας ἢ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅσον ἐδείκτο τῶν παρόντων ἢ ἀσθένεια. Εὐχεταὶ γὰρ τῷ γεγεννηχότῃ δι' οὐδὲν ἄλλῃ, ἢ διὰ τοῦτο, και τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν, ἵνα πιστεῦσιν ὅτι σὺ με ἀδέσσειλας. Τοῦτον οὖν μιμούμενος και ἐνταῦθα ἐκ περιουσίας τῇ λέξει κέχρηται, οὐχ ἵνα δουλείαν κατηναγκασμένην ὑποπτεύσῃς, ἀπαγε, ἀλλ' ἵνα τὰ ἄτοπα ἐκεῖνα δόγματα ἐκ περιουσίας ἐκβάλῃ. Καὶ γὰρ ὅταν βούληται τι πρόβριζον ἀνασπάσαι, πολλῇ κέχρηται τῇ περιουσίᾳ. Οὕτω γοῦν και περὶ γυναικὸς πιστῆς λέγων και ἀνδρὸς ἀπίστου ὁμιλούντων ἀλλήλοις νόμῳ γάμου, ἵνα μὴ νομίσῃ ἡ γυνὴ μολύνεσθαι ἀπὸ τῆς μιξέως και τῶν περιπλοκῶν τῶν περὶ τὸν

ἀπιπτον, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος ἡ γυνή, οὐδ', ὅτι οὐδὲν βλέπτει· καὶ παρὰ τοῦ ἀγίου, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον ἦν, ὅτι καὶ ὁ ἀπίστος ἡγίσταται δι' αὐτῆς; οὐ τοῦτο δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Ἕλλην ἅγιος ἐγένετο ἐξ ἑκείνης, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ῥήματος τὸν φόβον αὐτῆς ἐκλύσαι σπεύδων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῇ παρουσίᾳ τῆς λέξεως τὸ ἀσεβὲς ἐκείνο δόγμα ἀνελεῖν ἐσπουδακώς, εἶπεν ὅπερ εἶρηκεν. Ὡς περ γὰρ ἀσθενῇ τὸν ὕδιν ὑποπτεῦειν, τῆς ἐσχάτης παρανομίας ἐστὶ· διόπερ αὐτὸ διορθοῦται λέγων, ὅτι *πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*. οὕτω πάλιν ἀσεδέστερον τοῦτο τὸ ἐλάττωμα κομίζειν τὸν Πατέρα. Διὸ καὶ αὐτὸ μετὰ πολλῆς ἀναιρεί τῆς ὑπερβολῆς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ τίθησιν· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος*, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Διότιον* ὅτι. Εἰ γὰρ καὶ ὁμολογῆται, φησὶν, ἀλλ' ὁμως ἀσφαλίζομαι. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν εἰρημένων, ἐκείνο ἂν σε ἐροίμην· Ἄρα προσθήκη γίνεται ὑποταγῆς τότε τῷ Υἱῷ; καὶ πῶς οὐκ ἀποπον καὶ Θεοῦ ἀνάξιον; ἡ γὰρ μεγίστη ὑποταγή καὶ ὑπακοή αὕτη, τὸ τὸν Θεὸν ὄντα δούλου μορφὴν λαβεῖν. Πῶς οὖν τότε ὑποταγήσεται; Ὅρξῃ ὅτι τὴν ἀποπον ὑποψίαν ἀναιρῶν, τοῦτο τέθεικε, καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπονομίας; Ὡς γὰρ Υἱὸν προσθήκει καὶ Θεῷ, οὕτως ὑπακούει, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλ' ἐλευθεριάζων καὶ ἐξουσίαν πᾶσαν ἔχων. Ἐπεὶ πῶς σύνθρονος; πῶς ὡς ὁ Πατὴρ ἐγείρει, οὕτω καὶ αὐτὸς οὕς θέλει; πῶς τὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ πάντα, καὶ τὰ αὐτοῦ, τοῦ Πατρὸς; Ταῦτα γὰρ ἐξουσίαν ἀπηκριβωμένην πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἡμῖν ἐνδείκνυται. Τί δὲ ἐστὶ, *Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν*; Βασιλείας τοῦ Θεοῦ δύο οἶδεν ἡ Γραφή, τὴν μὲν κατ' οἰκειώσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἀπάντων, καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ δαιμόνων καὶ τῶν ἀντιτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἐκόντων καὶ ὑποτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως. Αὕτη ἡ βασιλεία καὶ ἀρχὴν ἔχειν λέγεται· περὶ γὰρ ταύτης φησὶ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ. *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*. περὶ ταύτης καὶ [372] αὐτὸς εἶρηκε τοῖς μαθηταῖς; *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*, τῷ γεγεννηκότι ἅπαντα ἀνατιθεῖς, οὐχ ὡς αὐτὸς οὐκ ἀρκῶν, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι Υἱὸς ἐστὶ, καὶ οὐχ ἀγέννητος. Ταύτην οὖν παραδίδωσι, τουτέστι, κατορθοῖ. Τί ποτ' οὖν περὶ τοῦ Πνεύματος, φησὶν, οὐδὲν εἶρηκεν; Ὅτι οὐ περὶ τούτου ὁ λόγος· αὐτῷ ἦν νῦν, οὐδὲ ὁμοῦ πάντα συγγεῖ· ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγῃ, *Εἰς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς*, οὐ πάντως ἑκαπτον ἀφελὲς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο σιγᾷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τέως οὐ κατήπειγε, τοῦτο εἶπεν. Οἶδεν γὰρ καὶ τοῦ Πατρὸς μεμνησθαι μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν ὕδιν ἐκβαλοῦμεν· οἶδεν καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος μόνου; καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Πατέρα ἀθετήσομεν. Τί δὲ ἐστίν, *Ἰνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*; Ἰνα ἅπαντα εἰς αὐτὸν ἀνηρημένα ἦ, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνέρχους ὑποπτεῖν, μηδὲ ἑτέραν βασιλείαν ἀπασχισμένην. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς πόδας ὡς κείμενοι τοῦ Παιδὸς, ὁ δὲ ἔχων αὐτοὺς

ὑπὸ πόδας ἐρρίμμενους μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἀλλ' ὁμονοῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, αὐτὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τῆς κακίας τὴν ἀναίρεσιν δηλοῦντα τοῦτο αὐτὸν εἰρηκέναι φασίν, ὡς πάντων εἰκόντων λοιπὸν καὶ οὐδενὸς ἀντισταμένου οὐδὲ πονηρευομένου. Ὅταν γὰρ ἁμαρτία μὴ ᾖ, ἐβδρῶν ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Εἰ δὲ μὴ ἀνίστανται τὰ σώματα; πῶς ταῦτα ἀληθῆ; ὁ γὰρ χαλεπώτατος ἐχθρὸς ἀπάντων θάνατος μένει ἀνύσας ὅπερ ἠθέλησεν. Οὐχί, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτήσονται λοιπὸν, φησὶ. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ σωματικοῦ διαλέγεται ἐνταῦθα. Πῶς οὖν καταργεῖται; νίκη γὰρ τοῦτο ἐστὶ, τὸ τὰ ἀφαιρεθέντα καὶ κατεχόμενα λαβεῖν. Εἰ δὲ μέλλει κατέχεσθαι ἐν τῇ γῇ τὰ σώματα, ἅρα μένει αὐτοῦ ἡ τυραννίς, τοῦτον μὲν κατεχόμενον, ἑτέρου δὲ οὐκ ὄντος σώματος ἐνθα ἡττηθήσεται. Ἄν δὲ τοῦτο, ὅπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, γένηται, ὥς περ οὖν καὶ γενήσεται, καὶ λαμπρὰ ἡ νίκη φανεῖται τοῦ Θεοῦ θυνηθέντος ἀναστῆσαι τὰ κατεσχεθέντα ὑπ' αὐτοῦ σώματα. Ἐπεὶ καὶ πολέμιον τότε τις νικᾷ, ὅταν λάβῃ τὰ σκύλα, οὐχ ὅταν ἀφῇ παρ' αὐτῷ μένειν· εἰ δὲ μὴ τις τοκμῆν τὰ αὐτοῦ λαβεῖν, πῶς ἂν φαίμεν αὐτὸν ἡττηθῆναι;

Ζ'. Τοῦτον καὶ ὁ Χριστὸς τῆς νίκης τὸν τρόπον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νενικηκέναι φησὶν, οὕτω λέγων· *Ὅταν ὁ δὴσῃ τὸν ἰσχυρόν, τότε καὶ τὰ σκευὴ αὐτοῦ διαρραδίσει*. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, οὐδὲ νίκη σαφὴς ἂν εἴη. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς ὁ ἀποθανὼν δαδικαίεται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἂν εἴποιμεν τοῦτο νίκην εἶναι· ἐκείνος γὰρ ἐστὶν ὁ νενικηκώς, οὐχ ὁ μὴ προσθεῖς τοῖς κακοῖς, ἀλλ' ὁ τὴν ἥδη γεγεννημένην τῶν παθῶν αἰχμαλωσίαν διαλύσας· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τὸ στήναι τὸν θάνατον ἐπινεμόμενον τὰ σώματα φαίην ἂν εἶναι νίκην λαμπράν, ἀλλὰ τὸ τὰ κατεσχεθέντα ἥδη παρ' αὐτοῦ ἀποσπασθῆναι. Εἰ δὲ ἐτι φιλονεικοῖεν καὶ λέγοιεν περὶ τοῦ ψυχικοῦ [373] θανάτου ταῦτα εἰρησῶναι, πῶς ἐσχάτος καταργεῖται οὗτος; καὶ γὰρ ἐφ' ἑκάστῳ βαπτίζομένῳ κατηργήθη τελειόν. Ἄν μὲν τοι περὶ σώματος λέγῃς, ἔχει χώραν τὸ εἰρημένον, οἷον ὅτι ἐσχάτος καταργεῖται. Εἰ δὲ τις ἀποροῇ τίνος ἔνεχεν περὶ ἀναστάσεως διαλεγόμενος, οὐ παρήγαγεν εἰς μέσον τὰ ἀναστάντα σώματα ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἐκείνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἦν τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως εἰπεῖν. Τὸ γὰρ τοὺς ἀναστάντας δεῖξαι πάλιν ἀποθνήσκοντας, οὐκ ἦν ἀποδεικνύντος ὅτι εἰς τέλος καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐσχάτον αὐτὸν εἶπε καταργεῖσθαι, ἵνα μηκέτι ὑποπτεύσῃς αὐτὸν ἀνίστασθαι. Τῆς γὰρ κακίας ἀναιρεθείσης, πολλῶν μᾶλλον ὁ θάνατος παύσεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τῆς πηγῆς ξηραίνομένης, τὸν ἐξ αὐτῆς συνεστάναι ποταμὸν, καὶ τῆς ῥίζης ἀφανιζομένης, τὸν καρπὸν μένειν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ οἱ ἐχθροὶ καταργοῦνται τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, μὴ ἀχαλλωμένον ἐπὶ τοῖς εὐήμεροισιν ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι ἐκλείποντας, ὥστε κατὰ τὸν ἐξέλκον. Ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ

consuetudinem lege matrimonii; ne existimaret mulier se pollui ex concubitu et complexu infidelis, non dixit mulierem esse immundam, et nihil lædi ab infideli, sed quod est multo amplius, per ipsam sanctificatum esse infidelem (1. Cor. 7. 14): non hoc volens ostendere, quod Græcus factus sit ex illa sanctus, sed verbi exasperatione studens ejus metum solvere. Ita hic quoque, cum dictionis vi studuisset impium illud dogma tollere, dixit id quod dixit. Sicut enim imbecillum Filium suspicari, est extrema iniquitatis: quare id corrigit, dicens, *Omnes inimicos suos ponet sub pedibus suis*: ita rursus est hoc magis impium existimare Patrem illo esse minorem. Quare id quoque tollit cum magna exasperatione. Vide autem quomodo id ponat: non dixit enim simpliciter, *Præter eum qui subiecit*, sed adjecit, *Sine dubio*, rem confirmandam et munientem, quamvis de illa jam constet. Et ut scias hanc esse causam eorum quæ dicta sunt, illud ex te aciscitabor, Filiae tunc accessio subjectionis Filio? et quomodo non est absurdum, et Deo indignum? maxima enim est subiectio et obedientia, quod cum sit Deus, servi formam acceperit. Quomodo ergo tunc subijciatur? Vides quod absurdam tollens suspicionem hoc posuerit, idque cum eo quo par est sensu? Nam ut Filium decet et Deum, sic obedit, non more humano, sed libere se gerens et omnem habens potestatem. Alioqui quomodo est consessor? quomodo sicut Pater, sic ipse quoque quos vult suscitatur (Joan. 5. 21)? quomodo quæ sunt Patris, sunt ejus omnia; et quæ ejus sunt, Patris (Joan. 17. 10)? Hæc enim nobis indicant exactam et perfectam ejus cum Patre potestatem. Quid est autem, *Quando tradiderit regnum*? Duo regna Dei novit Scriptura: unum quidem ex conjunctione seu proprietate, alterum ex creatione. Nam in omnes quidem regnum obtinet, Græcos, Judæos, dæmones, adversarios, ratione creationis; regnum autem obtinet in fideles et voluntarios et subiectos, ratione conjunctionis. Hoc regnum dicitur etiam habere imperium: de eo enim dicit etiam in secundo Psalmo, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam* (Psalm. 2. 8): de eo etiam ipse dixit discipulis, *Data est mihi omnis potestas a Patre meo* (Matth. 28. 18); ei qui genuit omnia adscribens, non quod ipse non sufficiat, sed ostendens quod sit Filius, et non ingenuitus. Hoc ergo tradit, hoc est, recte gerit. Quare autem, inquit, nihil dixit de Spiritu? Quoniam nunc de ipso non agitur, neque omnia simul confundit. Nam etiam quando dicit, *Unus Deus Pater, et unus Dominus Jesus* (1. Cor. 8. 6), non omnino minorem sinens esse Spiritum, propterea tacet, sed quoniam tunc res non urgebat, hoc dixit. Scit enim et Patris solius meminisse; nec ideo Filium ejicimus: scit etiam et Filii et Spiritus solius meminisse; nec propterea Patrem abolebimus. Quid est autem, *Ut sit Deus omnia in omnibus*? Ut omnia ab ipso pendeant; ne quis existimet duo esse principia sine principio, neque aliud regnum divinum. Nam quando strati quidem jacuerint inimici sub pedibus Filii, qui

eos autem habet jacentes sub pedibus, cum Genitore non agitat seditionem, sed est in perfecta cum eo concordia; ipse erit omnia in omnibus. Quidam autem dicunt ipsum hæc dixisse, significantia abolitionem vitii, utpote cum omnes deinceps cedant et nullus resistat, nec maligne se gerat. Nam quando non fuerit peccatum, est perspicuum quod Deus erit omnia in omnibus. Si autem corpora non resurgant, quomodo sunt hæc vera? gravissimus enim manet omnium inimicus, nempe mors, iis quæ voluit confectis. Nequaquam, inquit; neque enim amplius peccabunt. Et quid tum? neque enim de morte animæ, sed de morte corporis hic loquitur. Quomodo ergo illa aboletur? hoc est enim victoria, ea quæ sunt ablata, et quæ detinentur accepisse. Si autem in terra detinenda sunt corpora, manet ergo ejus tyrannis, cum hæc quidem detineantur, aliud autem non sit corpus ubi vincatur. Si ergo hoc fiat, quod dicit Paulus, sicut certe fiet, præclara etiam apparebit victoria, cum Deus potuerit suscitare illa quæ ab ipsa detenta sunt corpora. Nam tunc vincit quispiam inimicum, quando acceperit spolia, non quando ipsa siverit apud eum manere: si nemo autem audeat quæ sunt ejus accipere, quomodo dixerimus esse victum?

7. Hoc etiam modo victoria Christus in Evangeliiis dicit se vicisse his verbis: *Quando alligaverit fortem, tunc et vasa ejus diripiet* (Matth. 12. 29). Alioqui si hoc non factum, ne manifesta quidem fuerit victoria. Nam sicut si de morte animæ agatur, qui est mortuus, fuit justificatus a peccato, neque hoc dixerimus esse victoriam; ille enim est qui vicit, non qui malis nihil addidit, sed qui eam quæ jam erat animi motuum solvit captivitatem: ita hic quoque non stitisse mortem corpora depascentem, esse dixerim præclaram victoriam, sed quæ jam detenta erant corpora ab ipsa avelli. Si autem adhuc contendat et dicant de morte animæ hæc esse dicta, quomodo illa aboletur ultima? nam in unoquoque qui baptizatur, plene est abolita. Sed si dicas de corpore, locum habet quod dictum est, nempe quod mors ultima aboletur. Si quis autem dubitans quærat, cur cum dissereret de resurrectione, in medium non adduxerit corpora quæ resurrexerunt tempore Domini, illud dixerimus, quod hoc non fuisset loqui de resurrectione. Eos enim qui resurrexerunt ostendere rursus mori, non erat demonstrantis quod mors postremo aboletur. Propterea enim dixit eam aboleri ultimam, ne existimes eam amplius resurgere. Vitio enim sublato, multo magis mors cessabit. Neque enim fuerit consentaneum, ut si fons areseat, qui ex eo manat consistat fluvius, et si evanescat radix, maneat fructus. Quoniam ergo in die novissimo inimici Dei abolentur cum morte et diabolo et dæmonibus, ne tristitia afficiamur, si Dei inimicis res prospere succedant. Inimici enim Domini, simul atque glorificati et in altum elati fuerint, delicientes, tamquam fumus defecerunt. Quando videris aliquem Dei inimicum divitem, stipatum satellitibus, habentem multos assentatores, noli animum abjicere, sed gemit, lacrymare, Deum roga, ut eum referat in

ordinem et numerum amicorum : et quo magis rem suam bene gesserit cum sit inimicus , eo magis eum luge. Nam peccatores quidem semper oportet defflere , maxime autem quando abundant divitiis , et sunt eis res secundæ , sicut ægrotantes quando ventri indulgent et inebriantur. Sed sunt quidam , qui his verbis auditi , ita misere afficiuntur , ut propter hæc acerbe ingemiscant et dicant , Dignus sum lacrymis , qui nihil habeo. Recte divisisti , Qui nihil habes ; non quoniam non habes , ea quæ ille habuit , sed quoniam rem ducis dignam quæ beata censeatur , ideo dignus es qui mille lugearis. Etenim si quis bona valetudine fruens , beatum judicet ægrotum , etiam in molli cubili jacentem , iste et illo multo miserior et infelicio , quod honorum suorum nullum habeat sensum. Quod quidem in his quoque videre licet accidere : unde etiam tota nostra vita confunditur et turbatur. Hæc enim verba innumerabiles perdiderunt et diabolo tradiderunt , et iis qui fame tabescunt fecerunt miserabiliores. Nam quod qui plura appetunt , sint etiam mendicis miserabiliores , ut qui majori et acriori laborent animi ægritudine , hinc est perspicuum.

Siccitas Antiochiæ. — Civitatem nostram invasit quondam siccitas , et extrema timebant omnes , Deumque rogabant , ut hunc metum solveret : et tunc licebat videre quod dictum fuit a Moyse , cælum factum æneum (*Deut.* 28. 23) , et quotidie expectari mortem omni morte graviorem. Sed cum postea visum esset benigno et elementi Deo , præter spem omnem , multa etque adeo infinita ex alto cecidit pluvia : et omnes jam festum diem agebant , tamquam qui ex ipsis portis mortis ascendissent. Sed in tantis bonis et communi omnium lætitia quidam ex iis , qui valde opulenti erant , circuibat mœstus et tristis , præ animi ægritudine mortuus , et multis causam rogantibus cur in communi omnium lætitia solus doleret , ne intus quidem continero potuit hanc gravem animi perturbationem , sed a morbi punctus tyrannide , causam in medium protulit : Cum habeam , inquit , innumeras mensuras frumenti , nescio ubi illas deponam. Hunc eine , dic quæso , pro his verbis beatum ducemus , pro quibus oportuisset eum obrui lapidibus , qui esset quavis fera crudelior , qui esset communis hostis ? Quid dicis , o homo ? doles quod non perierint omnes ut aurum cogeret ? non audivisti quid dicat Salomon : *Qui frumenti auget pretium , est populo execrandus* (*Prov.* 11. 26) ? sed circuis communis inimicus bonorum orbis terræ , et hostis liberalitati Domini totius mundi , et mammonæ amicus , vel potius servus ? An non oportebat linguam illam amputari ? non cor exstingui quæ hæc verba pepererat ?

8. Vidistin' quomodo aurum non sinat homines esse homines , sed feras et demones ? Quid enim hoc divite fuerit miserabilius , qui optat quotidie esse famem , ut ei sit aurum ? Ad contrarium enim ei reddit animi perturbatio : neque enim lætatur abundantia possessionis fructum , sed propter hoc ipsum dolet quod infinita possideat. Atqui cum qui multa possidet , lætari oportet : iste autem propter hoc ipsum

animo angitur. Viden' quod , sicut dixi , non tantam ex præsentibus accipit voluptatem qui sunt divites , quantam animi sustinent ægritudinem ex iis quæ nondum advenerunt ? Nam qui frumenti mensuras possidebat innumeras , magis dolebat et ingemiscabat , quam qui esuriebat : et qui necessarium quidem habebat alimentum , coronabatur et exultabat et Deo agebat gratias ; qui autem tam multa possidebat , ægre ferebat , et se periisse existimabat. Non est ergo abundantia quæ efficit voluptatem , sed mens philosophia dedita. Nam absque ea etiamsi quispiam omnia acceperit , tamquam omnibus privatus efficietur et lamentabitur. Illic enim , de quo nunc agitur , etiamsi tanto quanto voluisset pretio vendidisset quæ habebat , rursus doluisset quod non pluri vendidisset : et si pluri potuisset , rursus aliam quævisset exsuperationem : et si modium uno aureo venundidisset , hic quoque rursus animi ægritudine fuisset laceratus , quod non tanti fuisset semimodius. Si autem ab initio non tanti fuit pretium , ne mireris. Nam et qui sunt ebrii , non ab initio incenduntur , sed cum multo mero fuerint impleti , tunc graviorem accendunt flammam. Ergo isti quoque quo plura fuerint complexi , eo in majori sunt inopia : et qui plura lucrantur , ii magis egent. Hæc autem a me non solum illi dicta sunt , sed unicuique eorum qui hoc morbo laborant , et annonæ pretium augment , proximoque procurant paupertatem. Benignitatis enim et humanitatis nusquam apud illos est ratio ; sed ubique pecuniæ amor venalium tempore multos exagitat , ac frumentum et vinum ille quidem citius , hic vero vendit tardius ; neuter autem ob curam quam publicæ rei gerat , sed ille quidem ut plura accipiat , hic autem ne pauciora , sic mutato fructu.

Avarorum lenocitas. — Nam quoniam plures legis Dei magnam non habentes rationem , omnia tenent intus inclusa ; aliter eos Deus adducens ad benignitatem et humanitatem , ut vel ex necessitate aliquid boni faciant , majoris damni injicit metum : non sinens in multum tempus durare fructus terræ , ut saltem ex eorum corruptione damnum timentes , ea vel inviti tradant egentibus , quæ domi infossa male servant. Verum post hæc etiam sunt quidam adeo inexplebiles , ut ne hinc quidem castigentur. Multi certe etiam integra dolia exinanierunt , et ne cyathum quidem pauperi dederunt , nec pecuniæ tantillum egentibus , acetum autem ex vino factum totum humi jecerunt , doliæque suas simul cum vino corrumpere. Alii autem rursus cum ne offam quidem esurienti impertissent , integras frumenti capas in fluvium projecerunt : et quoniam Deum non audierunt jubentem dare egenis , jubente tinea vel inviti quidquid erat intus effuderunt ad exitum et extremum interitum , multum quidem risum , multas autem execrationes in suum caput simul cum hoc damno attrahentes. Et quæ hic quidem sunt ejusmodi : quæ autem illic , quænam explicarit oratio ? Sicut enim isti a tinea exesum et inutile redditum frumentum in fluvios jaciunt : sic eos qui hæc fecerunt , propter hoc ipsum inutilis redditos , projicit Deus in fluvium ignis. Sicut enim fru-

πλουτοῦντα, δορυφορούμενον, κόλασας ἔχοντα πολλούς, μὴ καταπίσης, ἀλλὰ στενάξον, δάκρυσον, παρακάλεσον τὸν Θεὸν, ὥστε αὐτὸν εἰς τοὺς φίλους κατατάξαι· καὶ ὅσῳ ἂν εὖ πράττῃ ἐχθρὸς ὢν, τοσούτῳ αὐτὸν μᾶλλον πένθησον. Τοὺς γὰρ ἁμαρτωλοὺς ἀεὶ μὲν θρηγνύνει δαί, μάλιστα δὲ ὅταν καὶ πλούτου καὶ πολλῆς ἀπολαύσῃσιν εὐμερίας, καθάπερ τοὺς νοσοῦντας, ὅταν γαστριζῶνται καὶ μεθύουσιν. Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἱ καὶ τοῦτοι ἀκούοντες τῶν ῥημάτων, οὕτως ἀθλίως διάκεινται, ὡς στενάξουσιν ἐφ' ἑαυτοῖς πικρὸν καὶ λέγειν, ὅτι δακρύνον ἄξιός ἐγὼ ὁ μὴδὲν ἔχων. Καλῶς εἶπες, Ὁ μὴδὲν ἔχων, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις ἅπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐπειδὴ μακαριστὸν τὸ πρᾶγμα νομίζεις· διὸ καὶ μυρίων ἄξιός ἐστις ἐν τῇ θρήνῳ. Καὶ γὰρ εἰ τις ἐν ὕψει ζῶν μακαρίζῃ τὸν ἀρρωστοῦντα καὶ ἐν μαλακῇ στρωμνῇ κατακείμενον, ἐκείνου πολλῶν ταλαιπωρότερος καὶ ἀθλιώτερος οὗτος, ὅτι τῶν οἰκείων ἀγαθῶν οὐδεμίαν αἰσθῆσιν ἔχει. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἔστιν ἰδεῖν συμβαίνειν· ὅθεν καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅσας συγκύχεται καὶ τετάραιται. Ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα μυρίους ἀπώλεσε, καὶ τῷ διαβόλῳ προέδωκε, καὶ τῶν λιμῶν τηχομένων ἔλεινοτέρους ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ οἱ τοῦ πλείονος ἐπιέμενοι, οὗτοι καὶ τῶν προσαιτούμενων εἰσὶν ἀθλιώτεροι, ὅτε καὶ μείζονι καὶ δριμυτέρῃ ἀθυμίᾳ τούτων κατεχόμενοι, ὅγλον ἐντεῦθεν.

Ἀδύχμους κατέλαβέ ποτε τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν, καὶ πάντες ἔτρεμον ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων, καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν λῦσαι τοῦτ' ἐπὶ δόος· καὶ ἦν ἰδεῖν τότε τὸ ὑπὸ Μωυσέως εἰρημένον, χαλκοῦν τὸν οὐρανὸν γεγενημένον, καὶ θάνατον τῶν ἀπάντων θανάτων χαλεπώτερον καθ' ἑκάστην προσδοκώμενον τὴν ἡμέραν. Ἄλλ' ὅστερον, δόξαν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, παρ' ἐλπίδα ἅπασαν πολὺς καταφέρετο καὶ ἀπειρος ἔκωθεν θεός, καὶ πάντες ἐν πανηγύρει καὶ ἑορτῇ λοιπὸν, ὅτε ἐξ αὐτῶν ἀναβάντες τὸν τοῦ θανάτου πυλῶν. [374] Ἄλλ' ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς καὶ τῇ κοινῇ πάντων εὐφροσύνῃ, τῶν ζαλουτοῦντων τις τούτων στυγνὸς καὶ κατηφής, ἀποτεθνηκὼς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας περιίηται, καὶ πολλῶν τὴν αἰτίαν πυνθανομένων, δι' ἣν ἐν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων ἡδονῇ μόνος ἀλγεῖ, οὐδὲ κατασχεῖν ἔκδον ἰσχυρὸς τὸ χαλεπὸν τοῦτο πάθος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ νοσήματος κεντούμενος, εἰς μέσον ἐξήνεγκε τὴν αἰτίαν· Μυρία γὰρ μέτρα σίτου κακτημένος, φησὶν, οὐκ ἔχω πῶς διάθωμαι ταῦτα λοιπόν. Ἄρ' οὐν τοῦτον μακαριοῦμεν, εἰπέ μοι, ὑπὲρ τούτων τῶν ῥημάτων, ὑπὲρ ὧν καταλείεσθαι αὐτὸν ἔδει, τὸν θηρίου παντὸς ὠμότερον, τὸν κοινὸν ἐχθρόν; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; ἀλγεῖς ὅτι μὴ πάντες ἀπώλοντο, ἵνα σὺ συναγάγῃς χρυσίον; οὐκ ἤκουσας τί φησὶν ὁ Σολομῶν, Ὁ τιμουλκῶν σίτον, δημοκατάρατος; ἀλλὰ περιέρχῃ κοινὸς ἐχθρὸς τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν, καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ δεσπότου τῆς οἰκουμένης πολέμιος, καὶ τοῦ μαμωνᾶ φίλος, μᾶλλον δὲ δοῦλος; Οὐ γὰρ ἐκκοπήναι τὴν γλῶτταν ἐκείνην ἔδει; οὐ γὰρ σβεσθῆναι τὴν καρδίαν τὴν ταῦτα τεκοῦσαν τὰ ῥήματα;

ἦ· Εἶδες πῶς οὐκ ἀφίησιν ἀνθρώπους εἶναι τοὺς ἀνθρώπους τὸ χρυσίον, ἀλλὰ θηρία καὶ δαίμονας; Τί γὰρ ἂν τοῦτου γένοιτο· ἂν ἔλεινοτέρον τοῦ πλουτοῦ,

τοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐχομένου γενέσθαι λιμὸν ἵνα αὐτῷ γένηται χρυσίον; Καὶ γὰρ εἰς τοῦναγτίον αὐτῷ τὸ πάθος περιπίπτει λοιπόν· οὐδὲ γὰρ χαίρει τῇ ἀφθονίᾳ τῆς τῶν καρπῶν κτήσεως, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἀλγεῖ λοιπόν, ὅτι ἄπειρα κέκτηται. Καίτοι τὸν πολλὰ κακτημένον χαίρειν ἔδει· οὗτος δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀθυμεῖ. Ὅρᾳ· ὅτι, ὅπερ ἔλεγον, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῶν παρόντων καρποῦνται τὴν ἡδονὴν οἱ πλουτοῦντες, ὅσῃ ἀπὸ τῶν μηδέπω προσγεγεννημένων ὑπομένουσι τὴν ἀθυμίαν; Ὁ γὰρ εἴτου μυριάδας ἀπείρους κακτημένος τοῦ πεινῶντος μᾶλλον ἡλγαι καὶ ἔστανε· καὶ ὁ μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἔχων τροφήν ἐστεφανοῦτο καὶ ἐσκήρτα καὶ ὑψοῦσται τῷ Θεῷ· ὁ δὲ τοσοῦτον κακτημένος ἐδυσχεραίνει καὶ ἀπολωλέναι ἐνόμιζεν. Οὐκ ἄρα περιουσία ἔστιν ἡ τὴν ἡδονὴν ποιοῦσα, ἀλλὰ γνώμη φιλόσοφος· ὡς ταύτης ἄνευ, κἂν τὰ πάντα τις λαβὼν ἔχῃ, ὡς πάντων ἐστερημένος οὕτω διακρίσεται καὶ θρηνησέι. Ἐπεὶ καὶ οὗτος, περὶ οὗ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, εἰ καὶ τοσαύτης ἀπέδοτο τιμῆς ἅπερ εἶχεν, ὅσης ἐδοῦλετο, πάλιν ἂν ἡλγησεν διὰ μὴ πλείονος, καὶ εἰ πλείονος ἰσχυρὸς, πάλιν ἂν ἑτέραν ἐζήτησεν ὑπερβολὴν, καὶ εἰ τὸ μέδιμον ἐνὸς χρυσοῦ διέθετο, κἀναυθὰ διεκόπτετο πάλιν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, ὅτι μὴ τὸ ἡμιμέδιμον τοσούτου ἦν. Εἰ δὲ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοσούτου ἡ τιμὴ, μὴ θαυμάσης· ἐπεὶ καὶ οἱ μεθύοντες οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἐμπέριπνται, ἀλλ' ὅταν πολλοῦ τοῦ ἀκράτου ἐμφορηθῶσι, τότε χαλεπωτέραν ἀνάπτουσι τὴν φλόγα. Καὶ οὗτοι τοίνυν ὅσῳ ἂν πλείονα περιβάλλωνται, τοσούτῳ ἐν μείζονι ἐνδείξαι καθίστανται, καὶ οἱ πλείονα κερδαίνοντες, αὐτοὶ μάλιστα εἰσὶν οἱ πενόμενοι. [375] Ταῦτα δὲ μοι οὐ πρὸς τοῦτον εἴρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν τὰ τοιαῦτα νοσοῦντων, καὶ τὴν τῶν ὠνίων τιμὴν ἐπιτεινόντων, καὶ τῶν πλησίον τὴν πενίαν πραγματευομένων. Φιλανθρωπίας μὲν γὰρ οὐδεὶς οὐδαμῶς λόγος· πανταχοῦ δὲ ὁ τῆς πλεονεξίας ἔρως ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς πράσεως πολλοὺς ἐξάγει, καὶ σίτον καὶ οἶνον ὁ μὲν θάττον, ὁ δὲ βραδυτέρον ἀπέδοτο, οὐδέτερος μέντοι ἀπὸ κηδεμονίας, ἀλλ' ὁ μὲν, ἵνα πλείονα λάβῃ, ὁ δὲ ἵνα μὴ ἐλάττω, τραπέντος αὐτοῦ τοῦ καρποῦ.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πλείους οὐ πολὺν τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ποιοῦμενοι λόγον, πάντα ἔκδον κατακλείσαντες ἔχουσιν, ἐτέρως αὐτοὺς εἰς φιλανθρωπίαν ἐξάγων ὁ Θεός, ἵνα κἂν ἀνάγκη τι ποιήσῃσι χρηστὸν, μείζονος ζημίας ἐνέβαλε δόος, οὐκ ἀφειλὸς εἰς πόλιν διαρμαίνῃ χρόνον τῆς γῆς τοὺς καρποὺς, ἵνα κἂν τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς δεδοικότες βλάβην, προθῶσι τοῖς δεομένοις καὶ ἄκοντες, ἅπερ οἴκοι κατορύξαντες τηροῦσι κακῶς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω τινες εἰσὶν ἀπληστοί, ὡς μὴδὲ ἐντεῦθεν παιδεύεσθαι. Πολλοὶ γοῦν καὶ πίθους ὀλοκλήρους ἐκένωσαν, πένητι μὲν οὐδὲ κύαθον δόντες, οὐδὲ ἀργυρίου τοῖς δεομένοις, ὀξίνην δὲ γινόμενον εἰς τὴν γῆν ῥίψαντες ἅπαντα, καὶ τοὺς πίθους αὐτῶν προσδιαφθείραντες τῷ καρπῷ. Ἐτεροι δὲ πάλιν οὐδὲ μάζης μίαν τῶν πεινῶνι μεταδόντες, ὀλοκλήρα σιτοδοχεῖα εἰς ποταμὸν ἐρρίψαν· καὶ ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ κελεύοντος διδόναι τοῖς δεομένοις οὐκ ἤκουσαν, τοῦ σιτῆς ἐπιτάττοντος καὶ ἄκοντα, τὸ ἔκδον ἅπαν ἐξήντησαν εἰς ἀπώλειαν καὶ φθοράν

ἐσχάτην, πολὺν μὲν τὸν γίλωτα, πολλὰς δὲ τὰς ἀρὰς κατὰ τῆς ἐλατῶν κεφαλῆς μετὰ τῆς ζημίας ἐπισπασάμενοι ταύτης. Καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα, τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ τίς παραστήσει λόγος; Ὡστερ γὰρ οὗτοι τὸν σητόδρωτον ἐνταῦθα σίτον ἀχρηστον γενόμενον εἰς ποταμούς ρίπτουσιν, οὕτω τοὺς ταῦτα ἐργασασμένους δι' αὐτὸ τοῦτο ἀχρήστους γενομένους εἰς τὴν τοῦ πατρὸς ρίπτει ποταμὸν ὁ Θεός. Καθάπερ γὰρ τὸν σίτον ὁ σὴς καὶ ὁ σκώληξ, οὕτω τὰς τοῦτων ψυχὰς ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀπανθρωπία διάφαγε. Τούτων δὲ αἵτιον τὸ τοὺς παροῦσι προσηλωσθαι, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην κεχηγνέναι μόνον· ὅθεν καὶ μυρίας ἀθυμίας ραστοὶ γίνονται οἱ τοιοῦτοι. Ἐν γὰρ οὕτω ἐλπίς ἡδὺ, πάντα ἱκανὸς ἔστιν ἀφανίσαι τῆς τελευταῖας ὁ φόβος, καὶ τέθνηκεν ὁ τοιοῦτος ἐπὶ ζῶν. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἀπίστους ταῦτα πάσχειν, θαυμαστὸν οὐδέν· ὅταν δὲ οἱ τοσούτων μυστηρίων ἀπολαυκότες, καὶ τοσαῦτα περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφῆσαντες, τοὺς παροῦσιν ἐμφιλοχωρῶσι, τίνας ἂν εἶεν ἀξιοὶ συγγνώμης; Πόθεν οὖν γίνεται τὸ τοὺς παροῦσιν ἐμφιλοχωρεῖν; Ἀπὸ τοῦ τρυφῇ προσέχειν, καὶ λιπαίνειν τὴν σάρκα, καὶ θρύπτειν τὴν ψυχὴν, καὶ βαρὺ τὸ φορτίον ἐργάζεσθαι καὶ πολὺ τὸ σκότος καὶ παχὺ τὸ παραπέτασμα. Ἐν γὰρ τῇ τρυφῇ τὸ μὲν κρεῖττον δουλοῦται, τὸ δὲ χεῖρον κρατεῖ· καὶ τὸ μὲν τυφλοῦται κἀντοθεν καὶ οὐρεται πεπηρωμένον, τὸ δὲ ἄγχι καὶ περιάγει πανταχοῦ, ἐν [376] τῇ τῶν ἀγομένων ὀφείλων κείσθαι τάξει. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ σύνδεσμος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα, τοῦτο τοῦ Δημιουργοῦ μηχανησάμενου, ἵνα μὴ ὡς ἄλλοτριον αὐτὸ πείθωσι τινες μισεῖν.

θ'. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοὺς ἔχθρους ἐκέλευσε φιλεῖν· ὁ δὲ διάβολος τοσούτον ἰσχυρεν, ὡς καὶ τὸ οὐκ εἶναι σῶμα πείσαι τινος μισεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, ὅτι τοῦ διαδόλου ἔστιν, οὐδὲν ἄλλο κατασκευάζει, ἢ τοῦτο· ὅπερ ἐσχάτης ληρωδίας ἔστιν. Εἰ γὰρ τοῦ διαδόλου ἔστι, τίς ἡ τοσαύτη συμφωνία, ὡς ἐπιτίθειον αὐτὸ πάντοθεν εἰς τὰς τῆς φιλοσόφου ψυχῆς ἐνεργείας κατασκευάσαι; Καὶ εἰ ἐπιτίθειον, φησὶ, πῶς αὐτὴν τυφλοῖ; Οὐχὶ τὸ σῶμά ἐστι· τὸ τυφλοῦν τὴν ψυχὴν, ἀπαγε, ἄνθρωπε, ἀλλ' ἡ τρυφή. Τῆς δὲ τρυφῆς πόθεν ἐφειμέθα; Οὐ παρὰ τὸ σῶμα ἔχειν, οὐδαμῶς, ἀλλὰ παρὰ προαίρεσιν πονηράν. Τὸ γὰρ σῶμα τροφῆς δεῖται, οὐ τρυφῆς, τὸ σῶμα τοῦ τρέφεσθαι χρήζει, οὐχὶ τοῦ διακόπτεσθαι καὶ διαβρῆν. Οὐδὲ γὰρ ψυχῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ σώματι τῷ τρεφομένῳ πολέμιον ἡ τρυφή. Καὶ γὰρ ἀσθενέστερον ἀντὶ ἰσχυροῦ γίνεται, καὶ μαλακώτερον ἀντὶ στεννῶ, καὶ ἐπίνοσον ἀντὶ ὑγεινοῦ, καὶ βαρύτερον ἀντὶ κούφου, καὶ ἀραιότερον ἀντὶ πυκνοῦ, καὶ αἰσχροὺ ἀντὶ ὠραίου, καὶ δυσωδέστερον ἀντὶ εὐώδους, καὶ ἀκάθαρτον ἀντὶ καθαροῦ, καὶ περιώδυνον ἀντὶ ἀναιμένου, καὶ ἀχρηστον ἀντὶ χρησίου, καὶ παλαιὸν ἀντὶ νέου, καὶ παθὲν ἀντὶ ἰσχυροῦ, καὶ βραδὺ καὶ νωθὸν ἀντὶ ταχέος, καὶ χυλὸν ἀντὶ ἀρτίου. Καίτοι εἰ τοῦ διαδόλου ἦν, οὐκ ἔχρην ὑπὸ τῶν αὐτοῦ παραδιδάπτεσθαι, τῆς κακίας λέγω. Ἀλλ' οὐτε τὸ σῶμα, οὐτε τὰ σιτία, τοῦ διαδόλου, ἀλλ' ἡ τρυφή μόνη. Διὰ γὰρ ταύτης τὰ μυρία ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος ἀνύει κακὰ· οὕτω δῆμον ὁλόκληρον ἐξετραχίλισεν· Ἐλεπδὸνθη

γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἐκλατύνθη, καὶ ἀπελάττωσεν ὁ ἡγαπημένος. Καὶ Σοδόμοις δὲ ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῶν κεραυνῶν ἐκαίον ἐγένετο. Καὶ τοῦτο οὐλῶν ὁ Ἰεζεκιὴλ ἔλεγε· Πλήν τοῦτο τὸ ἀνόμημα Σοδόμων, ἐν ὁπερφατρία καὶ ἐν ἀληθμονῇ ἄρτων καὶ ἐν ἐδθηνίαις ἐσκατάλειον.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· Ἡ δὲ σκαταλώσας, ζῶσα τέθνηκε. Τί δήποτε; Ὅτι ὥστερ τάφον ἐν σῶμα περιφέρει μυρίους συνδεδεμένον κακοῖς. Εἰ δὲ τὸ σῶμα οὕτως ἀπόλλυται, πῶς ἡ ψυχὴ διακείσεται, πόσου θορύβου, πόσων κυμάτων, πόσης ζάλης ἀνάπλεως ἔσται; Διὰ τοι τοῦτο πρὸς πάντα ἀχρηστὸς γίνεται καὶ οὐτε εἰπεῖν, οὐτε ἀκούσαι, οὐτε βουλεύσασθαι, οὐτε τι πρᾶξει τῶν δεόντων βῆδως δύνησται· ἀλλ' ὥστερ κυδερνήτης, χειμῶνος κρατήσαντος τῆς τέχνης, αὐτῷ τῷ πλοῖω καὶ τοῖς ἐπιβάταις ὑποδρύχιος γίνεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος εἰς τὴν χαλεπὴν τῆς ἀναισθησίας καταποντίζεται ἄδυσσον. Καὶ γὰρ καθάπερ μύλην ἐνὰ τὴν γαστέρα ἡμῖν ἐνέθηκεν ὁ Θεός, σύμμετρον αὐτῇ δύναμιν δούς, καὶ τάξας μέτρον ῥητὸν, ὅπερ αὐτὴν ἀλείνει δαί καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἄν οὖν τις ἐπιβᾶλη πλείονα, ἀκατέργαστα [377] γνόμμενα ἐφ' παντὶ λυμαίνεται. Ἐντεῦθεν νόσοι καὶ ἀσθένειαι καὶ ἀμορφίαι· καὶ γὰρ οὐκ ἐπίνοσον μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰσχροὺ ποιεῖ ἡ τρυφή τὴν καλήν. Ὅταν γὰρ ἐρεῦγηται συνεχῶς ἀηδὴ, καὶ σεσηπότος οἴνου πνέη, καὶ πλεόν τοῦ δεόντος ἐρυθαίνεται, καὶ τὸν προσήκοντα γυναικὶ ρυθμὸν διαφθείρη, καὶ τὴν εὐνομίαν ἀπολέσῃ πᾶσαν, καὶ πλεοναὶ μὲν ἡ σὰρξ γίνηται, ὕφαιμοι δὲ καὶ διατεταμέναι αἱ βλεφαρίδες, καὶ πάχος πλεόν τοῦ δεόντος, καὶ πολυσαρκία περιττῇ· ἐννόησον πόση γίνεται ἐντεῦθεν ἀηδία. Ἐγὼ δὲ καὶ ἱατρῶν ἤκουσα λεγόντων, ὅτι πολλοὺς καὶ πρὸς ὕψος ἀναδραμεῖν ἡ τρυφή μάλιστα ἐκώλυσε. Τοῦ γὰρ πνεύματος ἐγκοπτομένου τῷ πλήθει τῶν καταβαλλομένων καὶ περὶ τὴν τούτων ἐργασίαν ἀσχολουμένου, ὅπερ ἐκ αὐξήσιν ἔδει προχωρεῖν, τοῦτο δαπανᾶται εἰς τὴν τῶν περιττῶν ἐργασίαν. Τί ἂν τις εἴποι τὰς ποδολγίας, τὸ βεῦμα ἐν πανταχοῦ πλανώμενον, τὰς ἄλλας νόσους τὰς ἐντεῦθεν, τὴν βδελυρίαν ἀπασαν; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀηδὲς, ὡς γυνὴ πολλὰ σιτουμένη. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς πενομέναις πλείονα τὴν εὐμορφίαν ἴδοι τις δν, τῶν περιττωμάτων ἀναλίσκομένων καὶ οὐχὶ προστεπλάσμένων αὐταῖς, πηλοῦ τινος περιττοῦ δίχην, εἰκὴ καὶ μάτην. Ἡ γὰρ καθημερινὴ γυμνασία καὶ οἱ πόνοι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι καὶ ἡ σύμμετρος τράπεζα καὶ ἡ λιτὴ διαίτα πολλὴν μὲν αὐταῖς τὴν εὐερίαν, πολλὴν δὲ ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὥραν παρέχουσιν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν τῆς τρυφῆς λέγοις, μέχρι τῆς φάρυγγος αὐτὴν εὐρήσεις μόνον. Ὅμοιόν τε γὰρ τὴν γλῶτταν παρήλαε καὶ ἀπέπτη, πολλὰς ἐναφείσας τὰς ἀηδίας. Μὴ γὰρ μοι κατακειμένους μόνον τοὺς τρυφώντας ἴδῃς, ἀλλ' ὅταν αὐτοὺς ἀναστάντας ἴδῃς, τότε παρακολούθησον, καὶ ὀφεί θηρίων μᾶλλον καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων σώματα. Ὀφεί γὰρ κερηβαροῦντας, διατεινομένους, συνδεδεμένους, κλίνης δεομένους καὶ στρωμνῆς καὶ ἡσυχίας πολλῆς, καὶ καθάπερ ἐν κλυδωνίῳ πολλῶν ταραττομένων, καὶ τῶν

mentum tinea et vermis, ita istorum animas exedit crudelitas et inhumanitas. Horum autem causa est, quod sint affixi praesentibus, et ad vitam solum praesentem inhient: unde etiam fit ut ingenti pleni sint animi aegritudine. Nam etiamsi quidvis jucundum et suave dixeris, ad omnia delenda sufficit metus mortis: qui autem est huiusmodi, est mortuus adhuc vivens. Et quod infidelibus quidem haec accidunt, non est mirum: quando autem ii, qui tot et tanta perceperunt mysteria et de futuris tam multa sunt philosophati, rebus praesentibus addicti in eis lubenter versentur, quamam fuerint digni venia? Qui sit autem, quod lubenter versentur in praesentibus? Ex eo quod incumbant deliciis, carnem saginent, animam frangant ac molliant, et grave onus reddant, multasque tenebras et crassum velum obtendant. Nam in deliciis quidem id, quod est melius, redigitur in servitutem; quod est autem pejus, dominatum obtinet: et illud quidem undique excacatur, mancumque ac mutilum trahitur; hoc autem in omnes partes agit et circumagit, cum deberet esse in loco et ordine eorum quae aguntur. Est enim magnum animae vinculum cum corpore, idque providit et procuravit Opifex, ne tamquam alienum id odisse aliqui persuaderent.

9. Nam Deus quidem iussit diligere inimicos: diabolus autem tantum potuit, ut persuaserit aliquibus etiam suum corpus odisse. Nam quando dicit id esse diaboli, nihil aliud quam hoc probat: quod est extremi delirii. Si enim est diaboli, quis est huiusmodi consensus et concordia, ut id reddat omni ex parte aptum ad operationes animae, quae tenetur studio philosophiae? At si est, inquit, aptum, quomodo illam excacat? Non est corpus quod excacat animam, absit, sed deliciae. Delicias autem undenam appetimus? Non utique ex eo, quod corpus habeamus, sed ex prava liberi arbitrii electione. Corpus enim eget alimento, non deliciis; corpus opus habet ut alatur, non ut infringatur et diffusetur. Neque enim animae tantum, sed etiam ipsi corpori quod alitur, hostes sunt deliciae. Nam pro robusto fit imbecillius, pro firmo mollius, pro salubri valetudinarium, pro levi gravius, pro denso rarius, et turpe pro formoso, et pro bene olente pejus olens ac foetidum, et pro mendo immandum, et dolore agitatum pro remisso, inutile pro utili, vetus pro novo, putridum pro forti, tardumque et hebes pro celeri, et claudum pro recto et integro. Atqui si esset diaboli, non oporteret ipsum ab eo laedi, a vitio inquam. Sed neque corpus, neque cibi sunt diaboli, sed solae deliciae. Nam per eas sceleratus ille daemon mala efficit innumerabilia: sic populum integrum pessum dedit. *Impinguatus est enim, inquit, et dilatatus, et recalcitavit dilectus (Deut. 32. 15).* Porro hinc quoque Sodomis fuit illorum fulminum initium. Quod quidem significans Ezechiel dicebat: *Sed haec iniquitas Sodomorum: in superbia, et in abundantia panis, et in rebus secundis se explebant deliciis (Ezech. 16. 48).*

Quanta mala ex gula oriuntur.—Propterea Paulus quoque dicebat: *Quae autem in deliciis degit, vi-*

vens est mortua (1. Tim. 5. 6). Quare? Quoniam circumfert corpus tamquam sepulcrum, colligatum malis innumerabilibus. Si autem corpus ita perit, quomodo afficietur anima, quanto tumultu, quantis fluctibus, quanta tempestate erit referta? Propterea quidem certe ad omnia sit inutilis, et nec dicere, nec audire, neque consultare neque aliquid agere eorum quae decet facile poterit: sed sicut gubernator, si tempestas vicerit artem, cum ipsa nave et vectoribus submergitur: ita etiam anima cum corpore demergitur in gravem abyssum insensibilitatis. Nam sicut quamdam molam Deus nobis ventrem indidit, data congruenti et moderata facultate, et certa constituta mensura, quam ipsum oportet quotidie molere. Si quis ergo plura injiciat, ea non confecta universo exitium afferunt. Hinc morbi et imbecillitates et deformitates: non enim solum morbidam, sed et turpem faciunt deliciae eam quae pulchra erat. Quando enim injucunda assidue eructat, et putridum vinum spirat, et plus quam par sit rubescit, et eum qui mulieri convenit ornatu corruptum, omnemque perdit decorem et honestatem; et flaccida quidem fit caro, sanguinea autem et intensa supercilia, et major quam par sit crassitudo, et supervacanea carnis excrecentia: cogita quanta hinc sit insuavitas et molestia. Audivi quoque medicos dicentes, multis impedimento fuisse delicias ne prociore essent statura. Nam cum intersecetur spiritus multitudinis eorum quae deiciuntur, et occupetur in iis conciliendis, quod oportebat ad augmentum procedere, id in supervacaneorum insumitur confectione. Quid dixeris de pedum doloribus, de rheumate quod oberat in omnes partes, quid de aliis morbis qui hinc oriuntur, et aliis abominandis? Nihil est enim aequè injucundum et insuave ut mulier, quae multa comedit. Propterea in pauperculis videris majorem formae pulchritudinem, dum consumuntur excrementa, et non adhærent neque frustra adjiciuntur ipsis instar luti supervacanei. Nam quotidiana exercitatio, labores, afflictiones, mensa moderata et tenuis vitae ratio, multam eis præbent bonam habitudinem, et hinc quoque magnam pulchritudinem. Si autem obtendas deliciarum voluptatem, eam invenies solum usque ad gulam: nam simul atque linguam præterit, avolat, multas immittens molestias. Ne mihi enim solum accumbentes videas eos qui vivunt in deliciis, sed quando videris eos surrexisse, tunc sequere, et videbis magis esse ferarum et brutorum corpora, quam hominum. Videbis enim capite gravatos, pandiculantes, colligatos, lecto opus habentes, stragulis et multa quiete, et tamquam in multis undis fluctibusque jactatos et perturbatos, et iis qui servant opus habentes, cupientesque in illo esse statu, in quo erant priusquam diarrumperent. Tamquam enim gravidæ mulieres, ita gravati ventres circumferunt, et vix ingrediuntur, vix aspiciunt, vix loquuntur, et vix omnia. Quod si contigerit eos parum dormire, absurda rursus vident somnia, et referta visis innumerabilibus. Quid rursus dixeris de alia illorum iusania,

de re, inquam, venera? Nam ea quoque ex hoc fonte manat: et sicut equi in feminas furore perciti, ita ebrietas oestro stimulati, omnes insiliunt, stolidius et furiosius quam illi exultantes, et multa alia indecore facientes, quæ nefas quidem est dicere. Neque enim sciunt ea, quæ patiuntur, neque quæ agunt. Sed non est ejusmodi is qui non dat operam deliciis; sed sedet in portu, aliorum videns naufragia, et pura perpetuaque fruitur voluptate, eam quæ

libero homini convenit vitam agens. Hæc ergo scientes, fugiamus mala convivia deliciarum et mensam teneamus tenuem: ut et anima et corpore bene affecti, omnem operemur virtutem, et bona futura assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XL.

CAP. 15. v. 29. *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? quid et baptizantur pro illis?*

1. *Marcionistarum ritus.* — Aliud rursum caput aggreditur, aliquando quidem ex iis quæ Deus facit, aliquando autem ex iis quæ ipsi agunt, probans ea quæ dicuntur. Est autem hoc ad defensionem non parvum argumentum, quando eos qui contradicunt, adducit testes eorum quæ dicuntur, per ea quæ faciunt. Quid est ergo quod dicit? an vultis primum dicam, quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio quidem fore ut risum multum moveam; verum etiam propterea maxime dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud eos excesserit, sub lecto mortui absconsus aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur rogantque velint accipere baptismum: deinde illo nihil respondente, qui est absconsus inferne, pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, perinde ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum. dicentes Apostolum dixisse, *Qui baptizantur pro mortuis.* Vidistin' magnam irrisionem? convenitne adversus ea disceptare? Ego quidem non arbitror: nisi disserere oporteat cum furentibus pro iis quæ loquuntur delirantes. Ut nemo autem capiatur ex simplicioribus, necesse est ut hanc quoque disceptionem adversus eos instituamus. Nam si hoc diceret Paulus, cur minatus est Deus ei qui non baptizatur? non potest enim fieri ut quispiam deinceps non baptizetur, hoc excogitato. Alioqui vero non est culpa ejus qui excessit, sed ejus qui vivit. Quibusnam autem dixit, *Nisi comederitis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6. 54)? vivisne an mortuis, dic queso? et rursus, *Nisi quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei* (Id. 3. 5)? Si enim hoc permittitur, nec opus est voluntate et instituto ejus qui accipit, nec assensu ejus qui est in vita; quid vetat quominus et ethnici et Judæi sic fiant fideles, aliis post illorum decessum pro illis hæc facientibus? Sed ne sranearum trilas amplius conscindentes, inaniter laboremus, ago hujus dictionis vim explicemus. Quid ergo dicit Paulus? Vobis primum, qui mysteriis estis initiati, volo in memoriam revocare eam dictionem, quam in illa vespere jubent vos dicere qui mysterio initiati, et

tunc quid dicat Paulus explicabo: sic enim hoc quoque vobis erit dilucidius. Nam post alia omnia hoc addimus, quod nunc dicit Paulus. Et volo quidem aperte hoc dicere: non audeo autem propter eos qui non sunt initiati: il enim expositionem nobis facient difficiliorem, ut qui nos cogant vel non aperte dicere, aut eis arcana enuntiare. Sed tamen dicam, quoad ejus a me fieri poterit, tecte et adumbrate. Nam post mysticorum illorum et terribilium verborum enuntiationem, et horrendas regulas dogmatum, quæ e celo sunt demissa, hoc quoque in fine addimus, quando sumus baptizandi, jubentes dicere, Credo in resurrectionem mortuorum: et in hac fide baptizamur. Postquam enim hoc confessi sumus cum aliis, tunc demittimur in fontem sacrorum illorum fluentorum. Hoc ergo in memoriam revocans dicebat Paulus, *Si non est resurrectio, cur baptizaris pro mortuis?* id est, pro corporibus. Propter hoc enim baptizaris, mortui corporis credens resurrectionem, nempe quod non maneat mortuum. Et tu quidem per verba dicis mortuorum resurrectionem: sacerdos autem tamquam in quadam imagine, quæ credidisti et per verba es confessus, etiam per res ipsas ostendit. Quando absque signo credis, tunc tibi etiam præbet signum: quando quæ tua sunt feceris, tunc Deus quoque te reddit certiorum. Quomodo? Per aquam. Baptizari enim et demergi, deinde sursum remeare et emergere, est symbolum seu signum descensus ad inferos et inde ascensus. Quamobrem Paulus quoque baptismum sepulcrum vocat, dicens: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem* (Rom. 6. 4). Ex eo autem rem futuram quoque facit credibilem, corporum, inquam, resurrectionem. Est enim longe majus peccata delere, quam corpus suscitare. Et hoc enuntians Christus dicebat: *Quid enim est facilius dicere, Remittantur tibi peccata, an dicere, Tolle grabatum tuum et ambula* (Matth. 9. 5. 6)? Illud quidem, inquit, est difficilius: quoniam autem id minus creditis, ut quod non sit evidens, et quod est facilius pro difficili habetis, nempe potestatis meæ ostensionem; ne hoc quidem indicium recusabo vobis exhibere. *Tunc dicit paralytico, Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.*

2. Et quomodo est, inquires, difficile, cum hoc possint facere et reges et principes? adulteros enim et homicidas illi dimittunt. Ludis, o homo, hæc dicams: nam solus quidem Deus potest peccata remittere;

διασωζόντων δομενους, και επιθυμούντας της καταστάσεως εκείνης, εν η̄ πριν η διαβραγῆναι ἦσαν. Καθάπερ γάρ αι κύουσαι τῶν γυναικῶν, οὕτω βαρούμενοι τὰς γαστέρας περιφέρονται, και μόλις ἐπιβαίνουνσι, και μόλις βλῆπουσι, και μόλις φθέγγονται, και πάντα μόλις. Ἄν δὲ μικρὸν αὐτοὺς τύχη καταβαρθεῖν, οὐκ ἐλαττα πάλιν ἄτοκα και μυρίων γέμοντα φαντασιῶν ὀρώσι. Τί ἂν τις εἰποι τὴν ἐτέραν τούτων μανίαν, τὴν τῶν ἀφροδισίων λέγω; Καὶ γὰρ και αὐτὴ τὰς πηγὰς ἐντεῦθεν ἔχει· και καθάπερ ἱπποὶ θηλυμανεῖς, οὕτω τῷ οἰστρῷ τῆς μέθης κεντούμενοι, πᾶσιν ἐπιπιθῶσιν, ἀλογώτερον και μανικώτερον ἐκείνων σκυρτώντες, και πολλὰ ἑτερα ἀσχημονούντες,

ἃ μὴδὲ εἰπεῖν θέμις. Οὐδὲ γὰρ ἴσασι λειπὴν οὔτε ἃ πάσχουσιν, οὔτε ἃ πράττουσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μὴ τρυφῶν, τοιοῦτος· ἀλλ' ἐν λιμένι κάθηται τὰ ἐτέρων ὀρῶν ναυάγια, και ἡδονῆς ἀππλαυεῖ καθαρὰς και διαρκούς, τὴν ἐλευθέρῳ προσήκουσαν ζωὴν μετιών. Ταῦτ' οὖν [378] εἰδότες, φύγωμεν τὰ πονηρὰ τῆς τρυφῆς συμπόσια, και λιτῆς ἀντεχώμεθα τραπέζης, ἵνα και τὴν ψυχὴν και τὸ σῶμα εὖ διακείμενοι, πᾶσάν τε ἐργασώμεθα ἀρετῇ, και τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Μ΄.

Ἐκεῖ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὁλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί και βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

α'. Ἐτέρῳ πάλιν ἐπιχειρεῖ κεφαλαιῶ, ποτὲ μὲν ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ποιεῖ, ποτὲ δὲ ἐξ αὐτῶν ὧν πράττουσι, τὰ λεγόμενα κατασκευάζων. Οὐ μικρὸν δὲ και τοῦτο εἰς συνηγορίαν δικαίωμα, ὅταν τοὺς ἀντιλέγοντας αὐτοὺς μάρτυρας παραγάγῃ, δι' ὧν ποιῶσι, τῶν λεγομένων. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησιν; ἡ βούλεσθε πρῶτον εἰπῶ, πῶς παραποιῶσι τὴν ῥῆσιν ταύτην οἱ τὰ Μαρκιῶνος νοσοῦντες; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλὴν κινήσω γέλωτα, πλὴν ἀλλὰ και διὰ τοῦτο μέλιστα ἐρῶ, ἵνα μειζῶνως αὐτῶν φύγητε τὴν νόσον. Ἐπειδὴν γὰρ τις κατηγούμενος ἀπέλθῃ παρ' αὐτοῖς, τὸν ζῶντα ὑπὲρ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηκότος κρύψαντες, προσίαισι τῷ νεκρῷ και διαλέγονται και πυνθάνονται, εἰ βούλοιο λαβεῖν τὸ βάπτισμα· εἰτα ἐκείνου μὴδὲν ἀποκρινόμενος, ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν ἀντ' ἐκείνου φησὶν, ὅτι δὴ βούλοιο βαπτισθῆναι· και οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος, καθάπερ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παίζοντες· τοσοῦτον ἴσχυσε ταῖς τῶν βῆδύμων ψυχαῖς ὁ διδάσκολος. Εἰτα ἐγκαλοῦμενοι, τουτὶ παράγουσι τὸ ῥῆμα λέγοντες, ὅτι και ὁ Ἀπόστολος· εἰρηκεν· *Οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*. Εἶδες τὸν καταγέλωτα τὸν πολὺν; ἔρ' οὖν πρὸς ταῦτα ἀνταπεῖν δέσιον; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι· πλὴν εἰ μὴ και τοὺς μαινομένους, ὑπὲρ ὧν παραπαίοντες φθέγγονται, διαλέγεσθαι δεῖ. Ἵνα δὲ μηδεὶς τῶν σφόδρα ἀφελεστέρων ἀλφ, ἀναγκαῖον ὑπομείναι και τὴν πρὸς τοὺτους ἀντιβῆσιν. Εἰ γὰρ τοῦτο εἶπε Παῦλος, τίνας ἐνεκεν ἠπειλήσεν ὁ Θεὸς τῷ μὴ βαπτιζομένῳ. Οὐ γὰρ ἐστὶ τινὰ μὴ βαπτισθῆναι λοιπὸν ἐπινοηθέντος τούτου· ἄλλως δὲ τὸ ἐγκλημα οὐκέτι παρὰ τὸν ἀπελθόντα γίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὸν ζῶντα. Τίσι δὲ εἶπεν, *Ἐάν μὴ φάγητέ μου τὴν σάρκα, και πίνετε μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς*; τοῖς ζῶσιν, ἢ τοῖς τετελευτηκόσιν, εἰπέ μοι, και πάλιν, *Ἄρ' μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος και Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*; Εἰ γὰρ τοῦτο ἐφείται, και οὐ χρεια γνῶμης τῆς τοῦ λαμβάνοντος, οὐδὲ συγκαταθέσεως τῆς ἐν τῷ ζῆν, τί κωλύει και Ἑλληνας και Ἰουδαίους οὕτω γενέσθαι πιστοὺς, ἐτέρων μετὰ τὴν τελευτὴν ἐκείνων ὑπὲρ ἐκείνων ταῦτα ποιούντων; Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπιπλέον τὰ ἀραχνίδια διακόπτοντες μεταιοπωνῶμεν, φέρε τῆς ῥήσεως ταύτης τὴν δύναμιν [379] ὁμῖν ἀναπτύξωμεν. Τί οὖν φησιν ὁ Παῦλος; Πρῶτον δὲ ἀναμνησάι βούλομαι τοὺς μεμνημένους ὁμᾶς ῥήσεως, ἣν κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην

οἱ μυσταγωγούντες ὁμᾶς λέγειν καλεῶσιν, και τότε ἐρῶ και τὸ τοῦ Παύλου· οὕτω γὰρ ὁμῖν και τοῦτο ἴσται σαφέστερον. Μετὰ γὰρ τὰ ἄλλα πάντα τοῦτο προστίθεμεν, ὃ νῦν ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ βούλομαι μὲν σαφῶς αὐτὸ εἰπεῖν, οὐ τολμῶ δὲ διὰ τοὺς ἀμνηστους· οὗτοι γὰρ δυσκολωτέραν ἡμῖν ποιοῦσι τὴν ἐξήγησιν, ἀναγκάζοντας ἡ μὴ λέγειν σαφῶς, ἢ εἰς αὐτοὺς ἐκφέρειν τὰ ἀπόρρητα. Πλὴν ἀλλ' ὡς ἀν οἷός τε ὢ, συνεσχισμένως ἐρῶ. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν μυστικῶν ῥημάτων ἐκείνων και φοβερῶν, και τοὺς φρικτοὺς κανόνας τῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατενεχθέντων δογμάτων, και τοῦτο πρὸς τῷ τέλει προστίθεμεν, ὅταν μέλλωμεν βαπτίζειν, καλεῶντες λέγειν, ὅτι Πιστεύω εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν, και ἐπὶ τῇ πίστει ταύτῃ βαπτιζόμεθα. Μετὰ γὰρ τὸ ὁμολογεῖσθαι τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, τότε καθιέμεθα εἰς τὴν πηγὴν τῶν ἱερῶν ναμάτων ἐκείνων. Τοῦτο τοῖνον ἀναμνησάντων ὁ Παῦλος εἶπεν· *Εἰ μὴ ἔσται ἀνάστασις, τί και βαπτίζῃ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; τουτέστι, τῶν σωμάτων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτῳ βαπτίζῃ, τοῦ νεκροῦ σώματος ἀνάστασιν πιστεύων, ὅτι οὐκέτι μένει νεκρὸν. Καὶ σὺ μὲν διὰ τῶν φημάτων λέγεις νεκρῶν ἀνάστασιν· ὁ δὲ ἱερεὺς, ὥστε ἐν εἰκόνι τινὶ, ἅπερ ἐπίστευσας και διὰ τῶν ῥημάτων ὁμολόγησας, δείκνυσθαι σοι και διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ὅταν χωρὶς σημείου πιστεύης, τότε σοι και τὸ σημεῖον παρέχει· ὅταν τὰ σαυτοῦ ποιήσῃς, τότε και ὁ Θεὸς σε πληροφορεῖ. Πῶς και τίνι τρόπῳ; Διὰ τοῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ βαπτίζεσθαι και καταδύεσθαι, εἰτα ἀνανεύειν, τῆς εἰς ἕδου καταβάσεως ἐστὶ σύμβολον και τῆς ἐκείθεν ἀνόδου. Διὸ και τάφον τὸ βάπτισμα ὁ Παῦλος καλεῖ λέγων· *Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον*. Ἀπὸ τούτου και τὸ μέλλον ἀξιώπιστον ποιεῖ, τῶν σωμάτων λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ σῶμα ἀναστῆσαι πολλῷ μείζον τὸ ἁμαρτήματα ἀφανίσαι. Καὶ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἀποφαινόμενος, εἶπεν· *Τί γὰρ ἐστὶν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἀφένεται σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἄρον τὸν κρᾶδόν σου, και περιπατεῖ*; Τὸ μὲν δυσκολώτερον ἐκεῖνο, φησὶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπιστεῖτε ὅτε ἀδύνατον ἐστὶ, και τὸ εὐκολώτερον ἀντὶ δυσκόλου ποιεῖσθε τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἀπόδειξιν, οὐδὲ τοῦτο παραιτήσομαι παρασχεῖν ὁμῖν τὸ δείγμα. Τότε λέγει τῷ παραλιτικῷ· *Ἐγερθεὶς ἄρον τὴν κλίνην σου, και ἔπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου*.

β'. Και πῶς τοῦτο δύσκολον, φησὶν, ὅταν και βασιλεύσι και ἀρχοῦσι δυνατόν ἢ; και γὰρ μοιχοὺς και ἀνδροφόνους ἀφίεισιν ἐκεῖνοι. Παίξεις, ἄνθρωπε,

ταῦτα λέγων· ἁμαρτήματα μὲν γὰρ ἀφεῖναι μόνῳ Θεῷ δυνατόν· ἄρχοντες δὲ καὶ βασιλεῖς, καὶ μοιχοὺς, καὶ ἀνδροφόνους ἀφῶσι, τῆς μὲν κολάσεως τῆς παρούσης ἀπαλλάττουσι. [350] τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν οὐκ ἐκκαθαίρουσι· καὶ εἰς ἀρχὰς ἀγάγωσι τοὺς ἀφεθέντας, καὶ αὐτὴν περιβάλλουσι τὴν ἀλουργίαν, καὶ τὸ διάδημα ἐπιθῶσιν, ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν ἐποίησαν ἂν οὕτω, τῆς δὲ ἁμαρτίας οὐκ ἂν ἡλευθέρωσαν· Θεὸς γὰρ μόνος τοῦτο ποιεῖ. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῷ λουτρῷ τῆς καλυγνεσίας ἐργάζεται· αὐτῆς γὰρ ἅπτεται τῆς ψυχῆς ἡ χάρις, κἀκεῖθεν προδύριζον ἀναστῆ τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ δὲ τοῦτο τοῦ μὲν ὑπὸ βασιλείας ἀφελέντος βουῶσιν τὴν ψυχὴν ἔστιν ἰδεῖν, τὴν δὲ τοῦ βαπτισθέντος οὐκ ἔτι, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίων καθαρωτέραν, καὶ ὅσα ἐξ ἀρχῆς γεννηθεῖσα ἦν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνης ἀμείνω πολλῶν· Πνεύματος γὰρ ἀπολαύει τοῦ πανταχόθεν αὐτὴν πυροῦντος καὶ τὴν ἀγνῶσυνην ἐπιτείνοντος. Καὶ ὥστερ σιδήρον ἢ χρυσὸν ἀναχωνεύων, καθαρὸν καὶ καινὸν ἄνωθεν ποιεῖ· οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ὅγιον ὥστερ ἐν χωνευτηρίῳ τῷ βαπτίσματι ἀναχωνεύει αὐτὴν, καὶ δαπανῶν τὰ ἁμαρτήματα, χρυσοῦ παντὸς καθαρῷ καθαρώτερον ἀποστειλῶν παρασκευάζει. Καὶ τὴν τῶν σωμάτων δὲ ἀνάστασιν ἀξιώσιτον κἀντεῦθεν σοὶ πάλιν δείκνυσιν οὖσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἁμαρτία τὸν θάνατον εἰσήγαγε, τῆς ῥίξης ξηρανθείσης, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν ἀμφιδόλλειν ὑπὲρ τῆς τοῦ καρποῦ ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο πρότερον εἰπὼν ἁμαρτιῶν ἄρεσιν, τότε ὁμολογεῖς καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐντεῦθεν καὶ εἰς ἐκεῖνο χειραγωγούμενος. Ἐῖτα ἐπειδὴ οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὄνομα τῆς ἀναστάσεως δεῖξαι ἐν πᾶν (πολλοὶ γὰρ ἀναστάντες πάλιν ἀπῆλθον, ὡς οὐ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὡς Ἀδάμ, ὡς οὐ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ), κελεύει λέγειν, Καὶ εἰς ζωὴν ἀκίονον, ἵνα μὴ καὶ θάνατον ὑποπτύσῃ τις μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην. Τούτων τοίνυν πῶν ῥημάτων ἀναμνησθῶν ὁ Παῦλος φησι· *Τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, φησὶ, σκητὴ τὰ ῥήματα ταῦτα· εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, πῶς αὐτοὺς πειθόμεν πιστεύειν, ἔπειρ οὐ διδόντες; ὥστερ ἂν εἰ τις κελεύων γραμματεῖον ἐκθέσθαι ὅτι τὸ καὶ τὸ ἔλαβε, μὴ καὶ ὅρη τὰ ἐγγραφέντα, εἴτα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἀπαίτοῃ τὰ ἐγγεγραμμένα. Τί γὰρ ποιήσεις λοιπὸν ὁ υπογράφας, ὁπεύθυνον μὲν ἑαυτὸν ποιήσας, οὐ λαβὼν δὲ ἄπειρ ὁμολόγησεν εἰληφέναι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα λέγει περὶ τῶν βαπτιζομένων. Τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι, φησὶν, ὑπογράψαντες μὲν ἀνάστασιν σωμάτων νεκρῶν, οὐ λαμβάνοντες δὲ, ἀλλ' ἀπατῶμενοι; τί δὲ ὅλως καὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἔδει, εἰ τὸ ἔργον μὴ εἴπατο; *Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν*; Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, γὰρ τὴν ὑμέτεράν καύχου, ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅρα πάλιν πόθεν ἐπιχειρεῖ κατασκευάσαι τὸ δόγμα, ἀπὸ τῆς οικίας ψήφου, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ὁ μὲν γὰρ καὶ τοῦτο τὸ τοὺς διδασκάλους εἰσάγειν σφόδρα πεληροφορημένους, καὶ τοῦτο δεικνύντας οὐ διὰ λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ λέγει ἀπλῶς, ὅτι Καὶ ἡμεῖς

πεισόμεθα· οὐδὲ [351] γὰρ ἔρχεται τοῦτο πείσαι μόνον· ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν παρέχεται· ὡς ἂν εἰ εἴποι, Ῥήμασι ταῦτα ὁμολογεῖν οὐδὲν ἱσὺς ὑμῖν δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι· εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῖν παράσχοιμεν φωνήν, τί πρὸς τοῦτο ἔχοιτε ἀντεῖπαι; Ἀκούσατε τοίνυν, πῶς καὶ διὰ τῶν κινδύνων ταῦτα καθ' ἐκαστὴν ὁμολογοῦμεν τὴν ἡμέραν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ, ἀλλ', Ἡμεῖς, παραλαμβάνων πάντας ὁμοῦ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ταύτῃ μετριάζων τε καὶ ἀξιώσιτον ποιῶν τὸν λόγον. Τί γὰρ ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν; ὅτι ἀπατῶμεν ὁμᾶς ταῦτα κηρύττοντες, καὶ κενοδοξίας ἐνεκεν δογματίζομεν; Ἀλλ' οὐκ ἔωσι ταῦτα φηγίσεσθαι οἱ κινδύνοι· τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο κινδυνεύειν διηνεκῶς εἰκὴ καὶ μάτην; Διὸ καὶ εἴπει· *Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν*; Εἰ γὰρ καὶ ἔλοιτό τις διὰ κενοδοξίαν, ἅπαξ καὶ δεύτερον τοῦτο εἰρήσεται, οὐχὶ πάντα τὸν βίον, καθάπερ ἡμεῖς· ἡμεῖς γὰρ τὴν ζωὴν ἄπασαν εἰς τοῦτο κατεστησάμεθα. *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, γὰρ τὴν ὑμέτεράν καύχου, ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· καύχουσιν ἐνταῦθα τὴν αὐτῶν προκοπὴν λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς ἔδειξε τοὺς κινδύνους ὄντας, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἀποδυρόμενος ταῦτα λέγειν, οὐ μόνον οὐκ ἀλγῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι τῷ ταῦτα πάσχειν ὑπὲρ ὑμῶν. Διπλῇ δὲ ἐναθρόνυσθαι φησι, καὶ τῷ δι' αὐτοὺς κινδυνεύειν, καὶ τῷ ὁρᾶν αὐτοὺς ἐπιδιδόντας. Ἐῖτα τὸ αὐτῷ σύνηδες ποιῶν, ἐπειδὴ μεγάλη ἐφθέγγετο, ἀμφοτέρω ἀνατίθησι τῷ Χριστῷ. Πῶς δὲ ἀποθνήσκει καθ' ἐκαστὴν ἡμέραν; Τῇ προθυμίᾳ καὶ τῷ παρασκευάζεσθαι πρὸς τοῦτο. Καὶ τίνας ἐνεκεν ταῦτα λέγει; Πάλιν τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τούτων κατασκευάζων λόγον. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο, φησὶ, τοσούτους ὑπομένειν θανάτους, ἀναστάσεως οὐκ οὖσης οὐδὲ ζωῆς μετὰ ταῦτα; Εἰ γὰρ οἱ πιστεύοντες τῇ ἀναστάσει, μόλις ἂν ὑπὲρ αὐτῆς κινδυνεύουσι, εἰ μὴ σφόδρα εἰεν γενναῖοι· πολλῶν μᾶλλον ὁ μὴ πιστεύων, φησὶν, οὐκ ἂν ἔλοιτο τοσούτους ὑπομένειν θανάτους, καὶ οὕτω χαλεπούς. Καὶ γὰρ κατὰ μικρὸν δὴ πᾶσιν ποιεῖται τὴν αὐξήσιν. Εἶπεν, ὅτι *Κινδυνεύομεν*, προσέθηκεν, ὅτι *Πᾶσαν ὥραν*, εἴτα, ὅτι *Καθ' ἡμέραν*, εἴτα, ὅτι οὐ, *Κινδυνεύω*, μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ, Ἀποθνήσκω. Δείκνυσιν δὲ ὅτι λοιπὸν καὶ ποταποὺς θανάτους, οὕτω λέγων· *Εἰ κατὰ ἀνθρώπων ἐθνηρομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, εἰ μοι τὸ δεξιὸν*;

γ'. Τί ἐστιν, *Εἰ κατὰ ἀνθρώπων*; Ὅσον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἦχον, ἐθνηρομάχησα. Τί γὰρ, εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; Ὅστε ὁ μάλιστα ὑπὲρ τούτων ὀφείλων μεριμνᾶν, ἐγὼ εἰμι ὁ τοσούτους κινδύνους ὑπομένων, καὶ μηδεμίαν μηδέπω λαβὼν ἀμοιβήν. Εἰ γὰρ μὴ παραγίνεται ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα συγκατελείπεται, ἡμεῖς ἐν μελίζονι ζημίᾳ ἐσμέν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἀκινδύνως ἐπιστεύσατε, ἡμεῖς δὲ καθ' ἐκαστὴν σφατόμαθα τὴν ἡμέραν. Ταῦτα δὲ ἅπαντα εἴπεν, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ εἶχεν ὄφελος καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν, καὶ ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως [352] στήριξαι λόγον· οὐκ ἐπειδὴ αὐτοὺς ἐπὶ μισθῷ ἔτρεχεν· ἀρχοῦσα γὰρ ἦν

principes autem et reges, etiam si dimittant et absolvant adulteros et homicidas, a presenti quidem liberant supplicio, eorum autem peccatum non emundant et expiant; et si dimissos quidem provexerint ad magistratus, et vel ipsa induerint purpura, et imposuerint eis diadema; reges quidem sic fecerunt, a peccatis autem non liberant: solus enim Deus hoc facit. Quod quidem operatur in lavacro regenerationis: ipsam enim animam tangit gratia, et illinc peccatum evellit radicitus. Propterea ejus quidem, qui est dimissus a rege, sordidam videre licet animam: ejus autem qui est baptizatus, minime, sed ipsum solis radiis puriorem, et qualis fuit generata ab initio; imo vero illa quoque longe meliorem: fruatur enim Spiritu qui eam omni ex parte inflamat, et auget sanctitatem. Et sicut aurum aut argentum refundens, purum et novum facit denuo: ita etiam Spiritus sanctus in baptismo tamquam in fornace eam refundens, et peccata consumens, efficit ut quovis auro puro purius fulgeat. Itemque corporum resurrectionem hinc quoque rursus tibi facit esse credibilem. Nam quoniam peccatum mortem intulit, exsiccata radice non est amplius dubitandum de fructus interitu. Propterea cum prius dixisses remissionem peccatorum, tunc confiteris etiam mortuorum resurrectionem, hinc ad illud deductus. Deinde quoniam non sufficit nomen resurrectionis ad universum ostendendum (multi enim qui resurrexerant rursus excesserunt, ut qui resurrexerunt in Veteri, ut Lazarus, ut qui tempore crucis), jubet dicere, Et in vitam æternam, ne quis amplius suspicetur mortem post resurrectionem. Hæc ergo verba in memoriam revocans Paulus dicit: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Nam si non est, inquit, resurrectio, hæc verba plane sunt ludus scenicus. Si non est resurrectio, quomodo eis suademus ut credant quæ non damus? ut si quis jubens edere schedulam quod hoc et illud acceperit, minime dederit quæ in ea scripta sunt; deinde postquam subscripta fuerit schedula, exigit quæ in ea sunt scripta. Quid enim de cætero faciet is qui subscripsit, cum se quidem debitorem constituerit, non acceperit autem ea quæ confessus est se accepisse? Hoc enim hic quoque dicit de iis qui baptizantur: *Quid facient, inquit, qui baptizantur, qui subscripserunt quidem resurrectionem mortuorum corporum, non recipiunt autem, sed decipiuntur? quid omnino erat opus hac confessione, si res non sequebatur?* 30. *Quid et nos periclitamur omni hora?* 31. *Quotidie morior propter vestram gloriam, quam habeo in Christo Jesu.* Vide rursus undenam dogma aggrediatur probare, a suo suffragio; imo vero non solum suo, sed etiam cæterorum apostolorum. Est autem hoc quoque non parvum, adducere doctores qui de eo valde certam habeant persuasionem, et hoc non solum verbis, sed etiam rebus ostendant. Propterea non dicit absolute, Nos quoque id habemus persuasum; neque enim satis erat hoc solum persuadere; sed etiam per res ipsas exhibet demonstrationem: perinde ac si diceret: Verbis hæc confiteri nihil vobis forte videtur esse mi-

randum; si autem etiam a rebus ipsis vocem vobis exhibeamus, quid ad hæc poteritis contradicere? Audite ergo quomodo etiam per pericula hæc quotidie consteamus. Et non dixit, Ego, sed, Nos, assumens omnes simul apostolos, et ea ratione modesto se gerens, ac fide dignam faciens orationem. Quid enim dicere potueritis? quod vos decipiamus hæc prædicantes, et propter inanem gloriam hæc dogmata statuamus? Sed hanc sententiam ferre non sinunt pericula: quis enim sua sponte voluerit frustra et temere adire pericula? Et ideo dicebat, *Quid et nos periclitamur omni hora?* Nam et si quis propter inanem gloriam hoc sua sponte elegerit, semel et iterum hoc faciet, non omni tempore sicut nos: nos enim totam vitam huic rei addicimus. *Quotidie morior per vestram glorificationem, quam habeo in Christo Jesu;* glorificationem hic dicens eorum profectam. Nam quoniam multa ostendit esse pericula; ne videretur tamquam desiliens hæc dicere, Non solum, inquit, non doleo, sed etiam glorior quod pro vobis hæc patiar. Duplici autem ratione se dicit gloriarī, et quod propter ipsos pericula adeat, et quod ipsos videat incrementum suscipere. Deinde faciens id quod est sibi solitum, quoniam magna est loquutus, utraque Christo tribuit. Quomodo autem moritur quotidie? Animi alacritate, et quod ad hoc sit paratus. Et cur hæc dicit? Rursus per hæc quoque confirmans quod dicitur de resurrectione. Quis enim, inquit, elegerit tam multas subire mortes, si ne sit quidem postea resurrectio neque vita? Nam si qui credunt resurrectioni, vix pro ea pericula adierint nisi sint fortes ac generosi: multo magis is qui non credit, non tam multas et tam graves ac difficiles mortes elegerit. Etenim vide quantum paulatim faciat incrementum. Dixit, *Periclitamur;* addidit, *Omni hora;* deinde, *Quotidie;* postea non solum dicit, *Periclitor,* sed etiam, *Morior.* Deinde ostendit et quot mortes, sic dicens: 32. *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?*

3. Quid est, *Si secundum hominem?* Quod ad homines attinet, pugnavi cum bestiis. Quid enim si me Deus eripuit a periculis? Quare qui pro his maxime debeo esse sollicitus, ego sum, qui tam multa sustineo pericula, et adhuc nullam accepi remunerationem. Nam si non advenit tempus remunerationis, sed intra præsens tempus res nostræ sunt conclusæ, nos majus damnum patimur. Nam vos quidem circa periculum credidistis: nos autem inactamur quotidie. Hæc autem omnia dicebat, non quoniam in patiendi nullam haberet utilitatem, sed propter multorum imbecillitatem, et ut ipsos confirmaret in ratione resurrectionis: non quod ipse curreret propter mercedem: erat enim sufficiens ei remuneratio, id facere quod Deo placeret. Quamobrem etiam quando dicit, *Si in hac vita speramus in Christo tantum, miserabiles omnibus hominibus sumus.* Etiam illic rursus propter illos, ut metu hujus miserie eorum de resurrectione exagitet incredulitatem, et ad eorum imbecillitatem se demittens, sic loquitur: Est enim magna merces, Christo placere in omnibus: etiam

absque remuneratione, magna est merces propter ipsum adire pericula. Si mortui non resurgunt, manducamus et bibamus : cras enim moriemur. Hoc jam verbum est irridentis. Quamobrem non hoc ex se adduxit, sed magniloquentissimum prophetam produxit Isaiam, qui de iis, qui omnem sensum doloris exuerunt et sunt deplorati, dicebat hæc verba : *Qui maculant vitulos et sacrificant oves, ut carnes comedant et vinum bibant : qui dicunt, Comedamus et bibamus ; cras enim moriemur. Hæc sunt aperta in auribus Domini Sabaoth : et non remittetur vobis hoc peccatum, donec fueritis mortui (Isai. 22. 13. 14)*. Si autem venia tunc fuerunt privati qui hæc dicebant, multo magis in gratia. Deinde ne asperiores redderet orationem, non amplius immoratur in adductione ad absurdum ; sed orationem rursus convertit ad exhortationem, dicens : 33. *Nolite seduci : corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Hæc autem dicebat, simul quidem eos insectans tamquam insipientes ; bonos enim benigna ac miti appellatione hic significavit, qui facile possunt decipi ; simulque, quantum potuit, pro præcedentibus ipsis veniam concedens, et maximam partem criminum ab eis propulsans et in alios transferens, ut hac quoque ratione eos attraheret ad poenitentiam. Quod etiam in Epistola ad Galatas facit, dicens : *Qui autem vos conturbat, portabit iudicium, quisquis ille sit (Gal. 5. 10)*. 34. *Evigilate iuste, et nolite peccare.* Tamquam ebriis dicit et furentibus. Nam omnia simul et repente e manibus ejicere, ebriorum erat et furentium, eo quod non amplius videant quæ viderunt, neque credant iis quæ prius confessi sunt. Quid est autem, *Iuste* ? Ad id quod conducit et est utile. Est enim injusto evigilare et expergisci, quando quispiam fuerit excitatus ad detrimentum suæ animæ. Recte autem addidit illud, *Nolite peccare*, ostendens quod hinc sint ipsis semina incredulitatis. Hoc quoque alibi tacite significat, quod vita corrupta mala gignat dogmata : ut quando dicit, *Rudix omnium malorum est avaritia : quam quidam appetentes aberraverunt a fide (1. Tim. 6. 10)*. Multi enim male sibi conscii, nec volentes dare poenas, ab hoc metu læduntur in fide resurrectionis ; sicut ille quidem certe qui multa et præclara recte gesserunt, quotidie cupiunt videre illum diem. *Ignorantiam enim Dei quidam habent ; ad pudorem id vobis dico.* Vide quomodo rursus crimina transfert in alios. Non enim dixit, *Habetis ignorantiam*, sed, *Ignorantiam quidam habent*. Nam non credere resurrectioni, est ejus qui non valde scit inexpugnabilem Dei virtutem et ad omnia sufficientem. Nam si quæ sunt fecit ex iis quæ non erant, multo magis poterit excitare et restituere ea quæ sunt dissoluta. Et quoniam eos vehementer tetigit et summopere eos carpsit, reprehendens eos de ingluvie, de ignorantia et stupore ; mitigans ea quæ dicta sunt, dicit : *Ad pudorem vobis loquor ; hoc est, ut corrigam, ut reddecam, ut vos pudore affecti reddamini meliores.* Timuit enim ne, si plus quam par esset eos secussisset, recidirent.

4. *Quos Paulus increpare intenderit. Dives ex aliorum jactura dives efficitur.* — Hæc autem existimemus non illis solis, sed nunc quoque dicta esse omnibus, qui eodem morbo laborant, et quorum vita est corrupta. Non enim ille solum qui mala habent dogmata, sed ille etiam qui gravibus tenentur peccatis, sunt ebrii et desipiunt. Quamobrem illis quoque dictum fuerit illud, *Evigilate seu expergiscimini ; et maxime iis qui sunt gravati veterno avaritiæ, iis qui improbe rapiunt.* Est enim bona rapina, nempe rapina celorum quæ nihil lædit. Nam in pecuniis quidem nequit fieri ut quispiam evadat dives, nisi alius prius factus sit pauper ; in spiritualibus autem non ita est, sed totum contrarium : fieri non potest ut quispiam fiat dives, nisi alterum fecerit opulentum : etenim si nemini profueris, non poteris effici opulentus. Nam in corporalibus quidem erogatio efficit diminutionem ; in spiritualibus autem erogatio operatur abundantiam, et non impertiisse, hoc multam conficit paupertatem et infert ultimum supplicium. Hoc autem ostendit is qui infodit talentum. Etenim qui rationem habet sapientiæ, et alii impertiit, auget copias, ut qui multos fecerit sapientes : qui autem domi abscondit, seipsum privavit copiis, ut qui non paravit multorum utilitatem. Rursus qui alia habet dona, si multos curaverit, amplificavit donationem : et nec erogatione fuit ipse exinanitus, et multos implevit spirituali donatione. Et in omnibus spiritualibus firma et stabilis permanet hæc regula. Ita etiam in regno, qui sui regni multos reddit participes, hac rursus ratione eo ipse magis fruetur : qui autem nullum studet habere socium ac participem, ipse quoque excidet a magnis illis bonis. Si enim sapientia sensillis non consumitur innumerabilibus sapientibus, neque artifex multos efficiens artifices perdit artem : multo magis qui regnum rapit, minus illud non efficiet, sed tunc nobis majores erunt divitiæ, quando multos ad id vocaverimus. Rapiamus ergo ea quæ non consumuntur, sed dum rapiuntur magis abundant : rapiamus ea quæ nullum habent calumniatorem, nullum qui invidet. Etenim si auri locus esset perennem habens fontem scaturientem, et eo magis afflueret, quo magis exhauriretur ; alius autem esset locus habens thesaurum infossum : ex utro velles distecere ? an non ex illo ? Est certe perspicuum. Sed ne verbis hoc solum effugamus, quod dictum est cogitare in aere et in sole : ea enim rapiuntur ab omnibus, et omnes implent : sed hæc quidem manent similia, a fruentibus et non fruentibus non diminuta. Quod autem dixi est multo majus. Non enim manet similis spiritualis sapientia, si distribuatur et non distribuatur, sed magis augetur si distribuatur. Si quis autem non ferat ea quæ dicta sunt, sed adhuc rerum ad victum pertinentium affixus sit inopia, ea quæ diminuta sunt rapiens ; in hoc quoque rursus in memoriam revocet manna alimentum, et timeat exemplum supplicii. Quod enim in illo accidebat, hæc etiam videre licet in iis qui nunc superabundant.

ἀντιδόσεις τὸ ποιῆσαι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ. Ὅσοι
καὶ ὅταν λέγῃ, *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεες
ἔσμεν ἐν Χριστῷ μόνον*, ἐλπειότεροι πάντων
ἀνθρώπων ἔσμεν· καὶ πάλιν δι' ἐκείνους, ὥστε
τῷ φόβῳ τῆς ἀβιότητος ταύτης κατασεῖσαι αὐτῶν
τὴν ἀπιστίαν τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ πρὸς
τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαίνων, οὕτω φησί. Καὶ
γὰρ ὁ μέγας μισθός, τὸ ἀρέσκειν διαπαντός τῷ Χρι-
στῷ· καὶ χωρὶς τῆς ἀντιδόσεως, μεγίστη ἀμοιβὴ τὸ
δι' αὐτὸν κινδυνεύειν. *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται,
φθῶμεν καὶ πλώμεν· σθριον γὰρ ἀποθνήσκουμεν*.
Τοῦτο λοιπὸν τὸ ῥῆμα καὶ κωμωδοῦντός ἐστι. Διὸ
οὐδὲ οἰκοθεν αὐτὸ παρήγαγεν, ἀλλὰ τὸν προφήτην
ἐπίστευσε τὸν μεγαλοφυῆστατον Ἡσαΐαν, ὃς περὶ
τινῶν ἀπηλγηκῶτων διαλεγόμενος καὶ ἀπεγνωσμέ-
νων, εἶπε ταυτὶ τὰ ῥήματα· *Οἱ σφάλλοντες μόσχους,
καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέα καὶ πιεῖν
οἶνον· οἱ λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πλώμεν· σθριον
γὰρ ἀποθνήσκουμεν*. Ἀνακαλυμμένα ταῦτά
ἔστιν εἰς τὰ ὥρα Κυρίου Σαδωὺθ· καὶ οὐκ
ἀφελήσεται ὑμῖν ἡ ἀμαρτία αὕτη, ἕως ἂν
ἀποθῶγητε. Εἰ δὲ τότε συγγνώμης ἦσαν ἀπεστερη-
μένοι οἱ ταῦτα λέγοντες, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς χάρι-
τος. Εἴτα ἵνα μὴ τραχύτερον ποιῇ τὸν λόγον, οὐκ
ἐπὶ πολὺ τῇ εἰς ἄποτον ἀπαγωγῇ ἐπιμένει, ἀλλὰ πάλιν
ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον, λέγων· *Μὴ
πλανάσθε, φθείρουσιν ἡθὴ χρηστὰ ὁμιλῶντες κακὰ*.
Ταῦτα δὲ εἶπεν, ὁμοῦ μὲν αὐτῶν καθαπτόμενος ὡς
ἀνοήτων· χρηστὰ γὰρ ἐνταῦθα εὐφήμως τὰ εὐεξαπά-
τητα ἐκάλεσεν· ὁμοῦ δὲ ὡς οἷόν τέ ἐστι καὶ συγγνώ-
μης ἕπερ τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῖς μεταδιδούς, καὶ τὸ
πλέον τῶν ἐγκλημάτων ἀποσκευάζόμενος ἀπ' ἐκεί-
νων καὶ εἰς ἑτέρους μετατιθεῖς, ὥστε καὶ ταύτῃ εἰς
μετάνοιαν αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς
Γαλάτας Ἐπιστολῇ ποιεῖ λέγων· *Ὁ δὲ ταράσσων
ὑμᾶς βαστάσει τὸ κριμα, ὅστις ἂν ᾖ*. Ἐκνήψατε
δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ὡς πρὸς μεθύοντας
καὶ μαινομένους. Τὸ γὰρ ἄθρόον πάντα ἀπὸ τῶν
χειρῶν ρίψαι, μεθύοντων καὶ μαινομένων ἦν, τῷ
μηκέτι ὀρεῖν ἃ ἐύρων, μηδὲ πιστεύειν οἷς ἐμπροσθεν
ὡμολόγησαν. Τί δὲ ἐστι. *Δικαίως*; Ἐπὶ συμφέροντι
καὶ χρησίμῳ. Ἔστι γὰρ ἀδίκως νῆφειν, ὅταν ἐπὶ
βλάβει τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς διεγυγερμένος τις ᾖ. Καλῶς
δὲ καὶ τὸ, *Μὴ ἀμαρτάνετε*, προσέθηκε, δεικνύς ὅτι
ἐνταῦθεν αὐτοῖς τὰ σπέρματα τῆς ἀπιστίας. Καὶ
πολλαχοῦ αὐτοῦ αἰνίσσεται, ὅτι βίος διεφθαρμένος
πονηρὰ τίθει δόγματα· ὡς ὅταν λέγῃ, *Πλὴν πάντων
τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία, ἥ τις τις ὀρεγόμενοι,
ἀπεκλιτήθησαν τῆς πίστεως*. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν
πονηρὰ συνειδόντων ἑαυτοῖς, καὶ οὐ βουλομένων
δοῦναι δίκην, ἀπὸ τοῦ φόβου τούτου καὶ εἰς τὴν περὶ
τῆς ἀναστάσεως παραδιδάσκονται πίστιν· ὥστε οὖν
οἱ μεγάλα κατορθοῦντες καὶ καθ' ἑκάστην αὐτὴν
ἐπιθυμοῦσι τὴν ἡμέραν ἰδεῖν. Ἀγνωστὴν γὰρ Θεοῦ
τινὲς ἔχουσι· πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ὅρα
πῶς πάλιν μετατίθησι τὰ ἐγκλήματα εἰς ἑτέρους.
Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἀγνωστὴν ἔχετε, [383] ἀλλ',
Ἀγνωστὴν τινὲς ἔχουσι. Τὸ γὰρ τῇ ἀναστάσει

* *Legatur ταῦτα*.

διαπιστεῖν, οὐ σφόδρα εἰδότες ἐστὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύ-
ναμιν τὴν ἄμαχον καὶ πρὸς πάντα ἀρκοῦσαν. Εἰ
γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησε, πολλῷ μᾶλλον τὰ
διαλυθέντα συνήσεται ἀναστήσαι. Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα
αὐτῶν καθήψατο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκωμώδησεν,
εἰς γαστριμαργίαν, εἰς ἀνοίαν, εἰς παραπληξίαν
διαβάλλων, παραμυθοῦμενος τὰ εἰρημένα, φησί·
Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω, τουτέστιν, ὥστε διορ-
θῶσαι, ὥστε ἐπαναγαγεῖν, ὥστε αἰσχυρθέντας ὑμᾶς
γενέσθαι βελτίους. Δίδοιμε γὰρ μὴ πέρα τοῦ δέοντος
τεμῶν, ἀποσκιρτῆσαι ποιῇ.

δ. Ταῦτα δὲ μὴ πρὸς ἐκείνους εἰρῆσθαι νομίζωμεν
μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν εἰρῆσθαι πρὸς ἅπαντας τοὺς τὰ
αὐτὰ νοσοῦντας, καὶ τοὺς βίον διεφθαρμένους ἔχοντας.
Καὶ γὰρ οὐχ οἱ τὰ πονηρὰ δόγματα ἔχοντες μόνον,
ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμαρταίαις κατεχόμενοι χαλεπαῖς,
μεθύουσί τε καὶ παραπαλοῦσι. Διὸ καὶ πρὸς αὐτοὺς
ἂν λεχθεῖ δικαίως τὸ, Ἐκνήψατε, καὶ μάλιστα πρὸς
τοὺς τῷ κάρῳ τῆς πλεονεξίας βεβαρημένους, τοὺς
κακῶς ἀρπάζοντας. Ἔστι γὰρ ἀρπαγὴ καλὴ ἡ τῶν
οὐρανῶν ἀρπαγὴ, ἡ μηδὲν βλάπτουσα. Ἐν μὲν γὰρ
τοῖς χρήμασιν οὐκ ἐστὶν ἕτερον γενέσθαι πλούσιον,
μὴ ἑτέρου πρότερον γενομένου πένυχτος· ἐπὶ δὲ τῶν
πνευματικῶν οὐκ ἐνι τοῦτο, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν,
οὐκ ἐστὶ τινὰ γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἕτερον ποιήσαντα
εὐπορον· ἂν γὰρ μηδὲνα ὠφελήσῃς, οὐ δυνήσῃ γε-
νέσθαι εὐπορος. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σωματικαῖς ἡ με-
τάδοσις μείωσιν ποιεῖ· ἐν δὲ τοῖς πνευματικαῖς ἡ
μετάδοσις πλεονασμὸν ἐργάζεται, καὶ τὸ μὴ μετα-
δοῦναι, τοῦτο πολλὴν πένιν κατασκευάζει, καὶ κό-
λασιν ἐσχάτην ἐπάγει. Καὶ δείκνυσιν τοῦτο ὁ τὸ τά-
λαντον κατορύξας. Καὶ γὰρ ὁ λόγον ἔχων σοφίας, με-
ταδοὺς ἑτέρῳ, ἠβύησε τὴν περιουσίαν, πολλοὺς
ποιήσας τοὺς σοφοὺς· οἱ δὲ κατακρύψας, ἀπεστέ-
ρησεν ἑαυτὸν τῆς περιουσίας, οὐ κτησάμενος τὴν
τῶν πολλῶν ὠφέλειαν. Πάλιν ὁ χαρίσματα ἔχων ἑτε-
ρα, πολλοὺς ἱστάμενος ἐξέτεινε τὴν δωρεάν· καὶ
οὔτε αὐτὸς ἐξεκένωθ' τῇ μεταδόσει, καὶ πολλοὺς
ἑτέρους ἐνέπλησε τῆς πνευματικῆς δωρεᾶς. Καὶ ἐπὶ
πάντων τῶν πνευματικῶν ἀκίνητος οὗτος ὁ κανὼν
διαμένει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας, ὁ μὲν κεινω-
νοῦς πολλοὺς κατασκευάζων ἑαυτῷ τῆς βασιλείας,
ταύτῃ μειζόνως αὐτῆς ἀπολαύσεται πάλιν· ὁ δὲ μη-
δὲνα σπουδάζων λαβεῖν κοινωνὸν, καὶ αὐτὸς ἐκπεί-
σεται τῶν πολλῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Εἰ γὰρ ἡ σοφία ἡ
αἰσθητὴ οὐ δαπανᾷται, μυρίων ἀρπαζόντων, οὔτε ὁ
τεχνίτης πολλοὺς τοὺς τεχνίτας ποίων ἀπόλλυσι τὴν
τέχνην, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν βασιλείαν ἀρπάζων ἐλάτ-
τονα οὐκ ἐργάζεται, ἀλλὰ τότε πλεῖων ἔσται ὁ
πλοῦτος ἡμῖν, ὅταν πολλοὺς ἐπὶ τοῦτο καλῶμεν. Ἀρ-
πάσωμεν τοίνυν τὰ μὴ ἀναλίσκόμενα, ἀλλὰ πλεονά-
ζοντα ἐν τῷ ἀρπάζεσθαι· [384] ἀρπάσωμεν τὰ μηδὲνα
ἔχοντα συκοφάντην, μηδὲνα βάσκανον. Καὶ γὰρ εἰ
χρυσίου τόπος ἦν πηγὴν ἔχων ἀναβλύζουσαν ἀέν-
ναον, καὶ τοσούτῳ πλέον ἐπέβρει, ὅση πλέον ἐξην-
ταίετο, ἕτερος δὲ τόπος ἦν θησαυρὸν ἔχων κατορω-
ρυγμένον, πόθεν ἂν ἡθέλησας πλουτεῖν; οὐχὶ ἐκεί-
θεν; Ἀἴων. Ἄλλ', ἵνα μὴ λόγῳ τοῦτο μόνον ἀνα-
πλάσωμεν, λογίσασθε ἐπὶ τοῦ ἀέρος τὸ εἰρημένον καὶ

ἀπὸ τοῦ ἡλίου· ταῦτα γὰρ ἀρπάζεται παρὰ πάντων, καὶ πάντας πληροί· ἀλλὰ ταῦτα μὲν, καὶ ἀπολαύοντων καὶ μὴ ἀπολαύοντων, ὁμοία μένει μὴ ἐλαττούμενα. Ὁ δὲ ἐγὼ εἶπον, πολλῶν μείζον ἐστίν. Οὐ γὰρ ὁμοία μένει ἡ πνευματικὴ σοφία διαδιδόμενη καὶ μὴ διαδιδόμενη, ἀλλ' ἀξίεται μᾶλλον διαδιδόμενη. Εἰ δέ τις οὐκ ἀνέχεται τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἐστὶ τῇ τῶν βιωτικῶν προστέθηκε πενίᾳ ἀρπάζων τὰ ἐλαττούμενα, κἀν τούτῳ πάλιν ἀναμνηστικῶς τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, καὶ φοβείσθω τὸ παράδειγμα τῆς κολάσεως. Ὅπερ γὰρ ἐπ' ἐκείνης συνέβαινε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πλεονεχτούντων νῦν ἐκβαίνειν ἐστὶν ἰδεῖν. Τί δὲ τότε συνέβαινε; Σκώληκες ἐβρουον ἀπὸ τῆς πλεονεξίας.

Τοῦτο καὶ νῦν γίνεται ἐπὶ τούτων. Τὸ μὲν γὰρ μέτρον τῆς τροφῆς τὸ αὐτὸ ἅπασιν· μίαν γὰρ πληροῦμεν γαστέρα· ἡ δὲ κόπρος παρὰ σοὶ πλείων τῷ τρυφῶντι. Καὶ καθάπερ ἐκεῖ ἐν ταῖς οἰκίαις οἱ τὸ πλεόν τοῦ νομομισμένου συλλέγοντες, οὐ μάννα συνηγον, ἀλλὰ σκώληκας πλείους καὶ σηπεδόνα· οὕτω δὲ καὶ ἐν τῇ τροφῇ καὶ ἐν τῇ πλεονεξίᾳ, οὐ τροφήν πλείονα, ἀλλὰ ψ. ἢ πλείονα συνάγουσιν οἱ γαστριζόμενοι καὶ μεθύοντες. Ἀλλ' ὁμοίως τοσούτῳ χεῖρους ἐκείνων οἱ νῦν, ὅσῳ ἐκείνοι μὲν ἀπαξ παθόντες τοῦτο, ἐσωφρονίσθησαν· οὗτοι δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸν σκώληκα τοῦτον ἐκείνων πολλῶν χαλεπώτερον εἰς τὰς οἰκίας τὰς ἑαυτῶν εἰσάγοντες, οὔτε αἰσθάνονται, οὔτε κορέννυνται. Ὅτι γὰρ ταῦτα ἐκείνοις ἔοικε κατὰ τὸν τῆς ματαιοπονίας λόγον (τῇ γὰρ τιμωρίᾳ πολλῶν ταῦτα χαλεπώτερα), ἐντεῦθεν σκόπει. Τίνι γὰρ διαφέρει ὁ πλούσιος τοῦ πένητος; οὐχ ἔν σῶμα περιβάλλει; οὐ μίαν τρέφει γαστέρα; τίνοι οὖν πλεονεκτεῖ, ταῖς φροντίσι, τῷ δαπανᾶσθαι, τῷ παρασκυβεῖν Θεοῦ, τῷ διαφθείρειν τὴν σάρκα, τῷ λυμάλνεσθαι τὴν ψυχὴν. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, οἷς πλεονεκτεῖ τὸν πένητα· ὡς εἰ γε πολλοὺς ἐπλήρου γαστέρας, τάχα τί καὶ λέγειν εἶχεν, οἷον ἐπὶ πλείων ἡ χρεία, καὶ μείζων ἡ τῆς δαπάνης ἀνάγκη. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἔχουσι, φησὶν, εἰπεῖν, ἐπὶ πολλὰς πληροῦσι, τὰς τῶν οἰκετῶν, τὰς τῶν θεραπαινίδων. Ἀλλ' οὐ χρείας ἔνεκεν, οὐδὲ φιλανθρωπίας τοῦτο γίνεται, ἀλλὰ τύφου μόνον. θεοθεν οὐδ' ἂν ἀνάσχοιτό τις τῆς ἀπολογίας αὐτῶν.

ε'. Διὰ τί γὰρ πολλοὺς ἔχει οἰκέτας; Ὅσπερ γὰρ ἐν ἱματίοις τὴν χρδαίν διώκειν δεῖ μόνον, καὶ ἐν τραπέζῃ, οὕτω καὶ ἐν οἰκέταις. Τίς οὖν ἡ χρεία; Οὐκ ἔστιν οὐδεμία. Καὶ γὰρ ἐνὶ τὸν ἕνα χρῆσθαι δεσπότην οἰκέτῃ μόνον ἐχρῆν· μᾶλλον δὲ καὶ δύο καὶ τρεῖς δεσπότης ἐνὶ οἰκέτῃ. Εἰ δὲ βαρὺ τοῦτο, ἐννόησον τοὺς οὐδὲ ἕνα ἔχοντας, καὶ εὐκολωτέρας ἀπολαύοντας θεραπείας· καὶ γὰρ αὐτάρχεις τῇ διακονίᾳ τῇ ἑαυτῶν ἐποίησαν ὁ Θεός, μᾶλλον δὲ καὶ τῇ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀκουε Παύλου λέγοντος· *Ταῖς χρεῖαις μου, καὶ [385] τοῖς οὐσίς μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί.* Εἰτα ὁ μὲν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιος οὐκ ἥσχύοντο μύριοι ὑπηρετῶν· σὺ δὲ, εἰ μὴ πολλὰς περιφέρεις ἀνδραπόδων ἀγέλας, αἰσχρὸν εἶναι νομίζεις, οὐκ εἰδὼς ἐπὶ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα ἐστὶ τὸ κατασχύνειν σε; Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ χεῖρας ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός καὶ

πόδας, ἵνα μὴ δαώμεθα οἰκετῶν. Οὐδὲ γὰρ χρείας ἔνεκεν τὸ τῶν δούλων ἐπαισθήσθαι γένος, ἐπεὶ μετὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἂν καὶ τοῦλος· ἀλλ' ἁμαρτίας ἐστὶ τὸ ἐπιτίμιον, καὶ τῆς παρακοῆς ἡ κόλασις. Ὁ δὲ Χριστὸς παραγενόμενος, καὶ τοῦτο ἔλυσε· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶ δούλος οὐδὲ ἐλευθερος. Ὅστε οὐκ ἀναγκαῖον τὸ δούλον ἔχειν· εἰ δὲ καὶ ἀναγκαῖον, ἕνα που μόνον, ἢ τὸ πολὺ δεύτερον. Τί βούλεται τὰ σμήνη τῶν οἰκετῶν; Καθάπερ γὰρ οἱ προβατοπῶλαι καὶ οἱ σωματοκῆποι, οὕτως ἐν βαλανείῳ, οὕτως ἐν ἀγορᾷ περιλασιν οἱ κλουτοῦντες. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι· ἔστω σοι καὶ δεύτερος οἰκέτης· εἰ δὲ πολλοὺς συνάγεις, οὐ φιλανθρωπίας ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖς, ἀλλὰ θρυπτόμενος· ἐπεὶ, εἰ κηδόμενος, μηδένα εἰς διακονίαν ἀπασχολήσῃς τὴν σὴν, ἀλλ' ἀγοράσας, καὶ τέχνας διδάξας ὥστε ἀρκεῖν ἑαυτοῖς, ἄφες ἐλευθέρους. Ὅταν δὲ μαστίγῃς, ὅταν δεσμεύῃς, οὐκέτι φιλανθρωπίας τὸ ἔργον. Καὶ οἶδα μὲν ἐπὶ φορτικός εἰμι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλὰ τί πάθω; Εἰς τοῦτο κεῖμαι, καὶ οὐ παύσομαι ταῦτα λέγων, ἂν τε γένηται τι πλεόν, ἂν τε μηδέν. Τί γὰρ σοὶ βούλεται τὸ σοδεῖν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; μὴ γὰρ μεταξὺ θηρίων περιπατεῖς, ἐπὶ ἀπέλαυνεις τοὺς ἐντυγχάνοντας; Μὴ φοβήθῃς· οὐδεὶς δάκνει τῶν προσιόντων, καὶ πλησίον σοὶ βαδίζόντων. Ἀλλ' ὕβριν ἡγῇ τὸ μετὰ πάντων συμβαδίζεῖν; Καὶ πόσης ταῦτα μανίας, πόσης τερατωδείας, τὸν μὲν ἵππον πλησίον ἐπόμενον μὴ νομίζεῖν φέρεῖν ὕβριν, ἀνθρώπον δὲ, εἰ μὴ ἀπὸ μυρίων ἐλαύνοντο σταδίων, καταισχύνειν ἡγεῖσθαι; Τί δὲ καὶ παῖδας βραδύδουχους ἔχεις, ὡς δούλοις κεχρημένους τοῖς ἐλευθέροις, μᾶλλον δὲ αὐτοὺς παντὸς ἀτιμώτερον οἰκέτου ζῶν; καὶ γὰρ παντὸς εὐτελέστερος οἰκέτου ὁ τοσοῦτον περιφέρων τύφον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὄφονται τὴν δυνάμει ἐλευθερίαν οἱ τῷ χαλεπῷ τούτῳ καταδουλώσαντες ἑαυτοὺς πάθει. Εἰ γὰρ ἀπελαύνειν βούλει καὶ σοδεῖν, μὴ τοὺς προσιόντας, ἀλλὰ τὸν τύφον ἀπέλασον· μὴ διὰ τοῦ παιδός, ἀλλὰ διὰ σεαυτοῦ· μὴ τῇ μάστιγι ταύτῃ, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ. Νῦν μὲν γὰρ σου ὁ παῖς ἀπελαύνει τοὺς συμβαδίζοντας, σὲ δὲ ἄνωθεν ἡ ἀπόνοια αἰσχρότερον, ἢ οἰκέτης τὸν πλησίον. Ἄν δὲ ἀπὸ τοῦ ἵππου καταβῇ, ἐλάσης αὐτὴν διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, ὑψηλότερον καθέσθῃ καὶ ἐν μείζονι σεαυτὸν καταστήσεις τιμῇ, οὐδὲν τοῦ παιδός εἰς τοῦτο θεόμενος. Ὅταν γὰρ μέτριος γενόμενος χαμαὶ βαδίζῃς, ἐπὶ τοῦ ὀχήματος καθέσθῃ τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ μέχρι τῶν οὐρανῶν σε ἀνάγοντος, τοῦ πτηνοῦς ἔχοντος ἵππους· ἂν δὲ ἀποπεσὼν ἐκείνου, εἰς τὸ τῆς [386] ἀλαζονείας μεταβῇς, τῶν χαμαὶ συρομένων ἐρπετῶν οὐδὲν ἄμεινον διάκεισαι, ἀλλὰ καὶ ἀθλιώτερον πολλῶν καὶ ἐλεεινότερον. Τοὺς μὲν γὰρ ἡ τοῦ σώματος πῆρσις οὕτω καταναγκάζει σύρεσθαι, σὲ δὲ ἡ τῆς ἀλαζονείας νόσος. Καὶ γὰρ Πᾶς ὁ θνήσκων ἑαυτὸν, φησὶ, ταπεινωθήσεται. Ἴν' οὖν μὴ ταπεινωθῶμεν, ἀλλὰ ὑψωθῶμεν, ἐπὶ τὸ ὕψος ἔλθωμεν ἐκεῖνο. Οὕτω γὰρ καὶ ἀνάπαυσιν εὐρήσομεν ταῖς ψυχαῖς· ἡμῶν κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν, καὶ τῆς ἀληθείας καὶ ὑψηλοτάτης ἐπιτευχόμεθα τιμῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξ ἧς.

Quid autem tunc accidebat? Ex eo quod superabundabat, scatebant vermes.

Deliciarum fructus corruptio est. — Hoc quoque nunc in his experimur. Alimenti enim mensura eadem est omnibus; unam enim ventrem implemus: apud te autem, qui expleis deliciis, est plus stercoris. Et sicut illic in domibus qui plus colligebant, quam erat constitutum, non manna congregabant, sed plures vermes et putredinem: ita etiam in deliciis et in superabundantia non plus alimenti, sed plus corruptionis congregant qui ventri indulgent et inebriantur. Sed tamen qui nunc sunt, tanto sunt illis peiores, quod illi quidem hoc semel passi, castigati sint et sibi temperarint; isti autem quotidie hunc vermem illo multo graviorem, in domos suas introducentes, neque sentiunt neque satiantur. Nam quod hæc illis sint similia, quod ad inanis laboris attinet rationem (supplicio enim hæc sunt multo graviora), hinc considera. In quo enim differt dives a paupere? nonne unum induit corpus, nonne unum alit ventrem? in quo ergo plus abundat? In sollicitudinibus, in consumendo, in eo quod Deo non parent et obediat, in eo quod carnem corrumpat, in eo quod animæ exitium afferat. Hæc enim sunt ea, in quibus plus habet quam pauper. Nam si multos implet ventres, haberet fortasse aliquid quod diceret, nempe pluribus esse opus, et sumptus majorem esse necessitatem. At nunc quoque, inquit, habent quod dicant, quod plures impleant ventres, nempe famulorum et ancillarum. Sed non ex necessitate neque propter benignitatem et humanitatem hoc fit, sed solum propter fastum et superbiam: unde nec admitti potest.

5. *Servorum multitudo vituperatur. Contra eos qui cum famulorum agmine incedunt.* — Cur enim multos habet ministros? Sicut enim in vestibus et in mensa solus usus est attendendus, ita etiam in ministris. Quis est ergo usus? Nullus penitus: uno enim famulo unum dominum solum uti oporteret, vel potius duos et tres domines uno famulo. Si autem hoc est grave, cogita eos qui nullum habent, faciliorem autem et expeditiorem fruuntur ministerio: Deus enim fecit eos qui sufficerent suo, imo vero et proximi ministerio. Si autem non credis, audi Paulum dicentem: *Necessitatibus meis, et iis qui mecum sunt, ministrarunt hæc manus (Act. 20. 34).* Siccine totius quidem orbis doctor et dignus cælis non erubescere ministrare innumerabilibus; tu autem turpe esse ducis, si non circumferas multos greges manducantium, nesciens quidem hoc esse quod te maxime afficit dedecore? Propterea enim dedit nobis Deus et manus et pedes, ne opus haberemus famulis. Neque enim eo, quod esset opus, introductum fuit genus famulorum; nam aliqui cum Adamo creati fuisset famulas; sed est poena peccati et multa inobedientiæ. Christus autem

cum advenisset, hoc quoque solvit: *Nam in Christo Jesus non est servus neque liber (Galat. 3. 28).* Quamobrem non est necesse habere servum: si autem necesse est, unum, aut plurimum duos. Quid sibi volunt examina ministrorum? Nam sicut qui vendunt oves et qui corpora cauponantur; ita in balneo, ita in foro procedunt et obeunt divites. Sed summo jure non ago: sit tibi etiam secundus minister: si autem multos congregas, non hoc facis benignitatis et humanitatis causa, sed tuis serviens deliciis. Nam si hoc facis eorum curam gerens, in tuo ministerio neminem occupes, sed cum emeris et artes docueris ut sibi sufficiant ad victum parandum, eos manumitte. Cum autem flagris cadas, cum in vincula conjicias, non est utique opus hoc humanitatis. Et scio quidem me esse molestum auditoribus: sed quid agam? In hoc positus sum, neque cessabo hæc dicere, sive quid profecero sive non. Quid enim sibi vult in foro superbe incedere? num inter feras ambulas, quod obvios expellas? Ne timeas; nullus te mordet eorum qui accedunt, et prope te gradiuntur. At injuriam existimas simul incedere cum omnibus? Et quam est hoc insanum, quam prodigiosum, equum quidem prope sequentem non existimare afferre injuriam; hominem autem, nisi multis abigatur stadiis, putare dedecore afficere? Quid vero famulos habes lictores, liberis utens tamquam servis; imo vero ipse quovis servo vivens ignominiosus? est enim quovis servo villior et ignominiosior qui tantum circumfert fastum. Propterea nec veram videbunt libertatem, qui se huic gravi animi vitio manciparunt. Si enim vis expellere, superbeque et magnifice incedere, non accedentes, sed fastum expelle; non per famulum, sed per teipsum; non hoc flagello, sed spiritualli. Nam nunc quidem famulus tuus expellit eos qui tecum incedunt; te autem ab alto arrogantia pellit turpius, quam famulus proximum. Si autem ab equo descendens eam abegeris per humilitatem, altius sedebis et in majori honore teipsum constitues, ad hoc non opus habens famulo. Quando enim modestus humi incedes, sedebis in curru humilitatis, qui te in cælum tollit, qui equos habet alatos: sin autem ab illo cecideris, et in arrogantiae currum transieris, nihilo melius afficeris quam serpentes humi repentes, imo vero multo villius et miserabilius. Nam illos quidem sic reptare cogit mutilatio corporis, te autem morbus arrogantiae. *Omnis enim qui se extollit, humiliabitur (Matth. 23. 12).* Ne ergo humiliemur, sed extollamur, veniamus ad illam altitudinem. Sic enim inveniemus nostris animis quietem, convenienter divino oraculo, verumque et altissimum honorem consequemur: quem detur nobis omnibus assequi, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XLI.

CAP. 15. v. 35. *Sed dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore veniunt?* 36. *Inspiciens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur.*

1. Cum ubique mitis et humilis sit Apostolus, hic acriori utitur oratione, propter absurditatem eorum qui contradicebant. Neque tamen est hoc contentus, sed et rationes adducit et exempla, ex ratione etiam quemque valde contentiosum reprimens. Et superius quidem dicit : *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio* : hic vero solvit objectionem quæ fiebat a gentibus. Vide autem rursus quomodo diminuat vehementiam reprehensionis. Non dixit enim, Sed fortasse dicetis; sed eum qui contradicit posuit indefinite, ne libere et acriore utens oratione, auditores valde percelleret. Ponit autem duas dubitationes, modi resurrectionis et qualitatis corporum. De utrisque enim dubitabant dicentes : Quomodo suscitatur id quod est dissolutum? et, *Quo corpore veniunt?* Quid est autem, *Quo corpore?* Nempe hoc quod intirit, quod periit, an aliquo alio? Deinde ostendens quod non quærant ea, de quibus dubitatur, sed ea quæ in confesso sunt, acrius occurrit dicens : *Inspiciens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi mortuum fuerit.* Quod nos quoque solemus facere erga eos qui contradicunt iis de quibus constat. Et cur non statim confugit ad Dei potestatem? Quoniam disserit cum infidelibus : nam quando verba facit apud fideles, non admodum opus habet ratiociniis. Quamobrem cum alibi dixisset, *Transfigurabit corpus humilitatis vestræ, ut sit configurata corpori claritatis suæ* (Philipp. 3. 21), et ostendisset aliquid amplius quam sit resurrectio; non posuit exempla, sed pro omni demonstratione Dei potestatem adduxit in medium, addens et dicens : *Secundum operationem ejus qui possit subficere sibi omnia.* Hic autem ratiocinia ponit. Nam quoniam hoc confirmavit ex Scripturis, hæc quoque addit ex abundantia erga eos qui non parent Scripturis, et dicit : *Inspiciens, tu quod seminas.* Hoc est, Apud te ipsum horum habes probationem, per ea quæ facis quotidie, et adhuc ambigis? Propterea te voco insipientem, quod ignores ea quæ a te sunt quotidie; et cum ipse sis opifex resurrectionis, de Deo dubitas. Propterea cum magna dixit emphasi, *Tu quod seminas* : tu qui es mortalis et peris. Et vide quomodo utatur dictionibus subjecto argumento congruentibus. *Non vivificatur enim, inquit, nisi mortuum fuerit.* Propriis enim seminum relictis dictionibus, nempe germinat, pullulat, putrescit et dissolvitur; adaptavit eas quæ carni nostræ conveniunt, nempe *Vivificatur* et *Mortuum fuerit*, quod quidem non est proprium seminum, sed corporum. Et non dixit : Postquam mortuum fuerit, vivit; sed, quod est majus, propterea vivit, quoniam moritur. Vides quod, sicut frequenter dico, orationem semper vertat in contrarium. Quod enim illi non resurgendi statuebant esse indicium, hoc facit esse certam re-

surgendi demonstrationem : dicebant enim non resurgere, quoniam est mortuum. Quid autem opponit ille? Atqui si non esset mortuum, non resurrexisset : et propterea resurgit, quoniam est mortuum. Sicut enim Christus apertius id ipsum ostendit, dicens, *Gratum frumenti, si cadens in terram non mortuum fuerit, ipsum solum manet : sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert* (Joan. 12. 24) : illinc etiam Paulus trahens exemplum, non dixit : Non vivit, sed, *Non vivificatur*; rursus Dei assumens potestatem, et ostendens quod non natura terræ, sed ipse universum operatur. Et cur non adduxit in medium id quod erat convenientius et magis proprium, semen, inquam, humanum? nam ortus quoque noster incipit a corruptione sicut et frumenti. Quoniam non sunt hæc paria, sed hoc est majus. Quærit enim aliquid integrum, quod corruptatur; illud autem pars erat : quamobrem hoc affert in medium. Alioquin autem illud quidem procedit a vivente, et in ventrem incidit viventem : hic autem non in carnem, sed in terram sementis dejicitur, et in eam dissolvitur, sicut corpus mortuum. Quamobrem hac quoque ratione erat exemplum convenientius. 37. *Et qui seminat, non corpus quod futurum est seminat.* Nam quæ prius quidem dicta sunt, spectant ad dicendum quomodo resurgant; hoc autem ad dubitandum cum quali corpore veniant. Quid est autem, *Non corpus quod futurum est seminas?* Non spicam integram, non frumentum recens. Hic enim non amplius ad resurrectionem spectat oratio, sed ad modum resurrectionis, cujusmodi est corpus quod est resurrecturum : nempe an tale, an melius et clarius; et ab eodem exemplo sumit utrumque, ostendens quod id sit resurrecturum multo melius.

2. *Contra hæreticos qui dicebant aliud corpus resurgere.* — Sed hæretici nihil horum intelligentes insultant, et dicunt : Alterum corpus cadit, et alterum resurgit. Quomodo ergo resurrectio? ejus enim quod cecidit, est resurrectio. Ubi est autem admirabilis illa et quæ opinionem superat adversus mortem victoria, si aliud cadit et aliud resurgit? neque enim illa utique cernitur reddidisse captivum quod accepit. Quomodo autem iis quæ dicta sunt convenerit exemplum? non enim alia quidem seminatur essentia, alia autem resurgit, sed eadem melior. Sed neque Christus idem corpus suscepit, qui fuit primitiæ resurgentium; sed, secundum vos, illud quidem abjecit, etiamsi nihil peccasset, accepit autem aliud. Unde ergo aliud? nam hoc quidem ex virgine, illud autem unde? Viden' ad quantam absurditatem devoluta est oratio? Cur enim ostendit figuras et vestigia clavorum? annon hoc volens ostendere, illud ipsum esse quod cruci fuit affixum, et ipsum resurrexisse? Quid sibi vult quoque figura Jonæ? non enim alius quidem fuit absorptus, alius autem in terram ejectionis Jonas. Quid etiam dicebat, *Solve templum hoc, et in tribus*

OMILIA MA'.

'Αλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποῖω δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.

α'. Ἡμερος ὧν σφόδρα καὶ ταπεινὸς ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ, ἐνταῦθα καὶ πληκτικώτερον τῷ λόγῳ κέχρηται διὰ τὴν ἀτοπίαν τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ μὴν ἀρκαίται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς καὶ παραδείγματα τίθῃσι, καὶ τὸν σφόδρα φιλόνοιον ταύτῃ χειρούμενος. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν· *Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις*; ἐνταῦθα δὲ ἀντίθεσιν λύει παρ' Ἑλλήνων εἰσαγομένην. Καὶ δὲ πῶς πάλιν ὑποτιμνεται τὸ σφοδρὸν τῆς διαβολῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ἀλλ' ἀδύριστον τέθεικε τὸν ἀντιλέγοντα, ἵνα μετὰ ἀδείας καταφορικῶς χρώμενος τῷ λόγῳ, μὴ σφόδρα πλῆξῃ τοὺς ἀκούοντας*; καὶ τίθῃσι δύο τὰς ἐπαπορήσεις, τοῦ τρόπου τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ποιότητος τῶν σωμάτων. Καὶ γὰρ περὶ ἀμφοτέρων ἡσώρουν λέγοντες· *Πῶς ἐγείρεται τὸ διαλυθὲν; καὶ, Ποῖω σώματι ἔρχονται; Τί δὲ ἐστὶ, Ποῖω σώματι;* Οἷον τούτῳ τῷ φθαρῶντι, τῷ ἀπολωλότῳ, ἢ ἑτέρῳ τινί; Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐ τὰ ἀμφιβαλλόμενα ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὰ ὁμολογημένα, εὐθέως πληκτικώτερον ἀπαντᾷ λέγων· *Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ*. Ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν ποιεῖν ἐπὶ τῶν τοῖς ὁμολογημένοις ἀντιλεγόντων. Καὶ τίνος ἐνεκεν οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ κατέφυγεν; Ὅτι ἀπίστοις διαλέγεται. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς πιστοὺς αὐτῷ ὁ λόγος ᾖ, οὐ σφόδρα δεῖται λογισμῶν. Διόπερ εἰπὼν ἀλλαχοῦ, ὅτι *Μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ὡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ*, καὶ πλέον τι τῆς ἀναστάσεως ἐνδείξάμενος, οὐ τέθεικε παραδείγματα, ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν εἰς μέσον ἤγαγε προσθεὶς καὶ εἰπὼν, *Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δυνάσθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα*. Ἐνταῦθα δὲ καὶ λογισμοὺς κινεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν Γραφῶν αὐτὸ κατεσκεύασε, καὶ ταῦτα προστίθῃσιν ἐκ περιουσίας λοιπὸν πρὸς τοὺς οὐ πειθομένους [387] ταῖς Γραφαῖς, καὶ φησιν· *Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις*. Τουτέστι, Παρὰ σαυτοῦ τὴν ἀπίδειξιν ἔχεις τούτων, δι' ὧν πράττεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ ἀμφιβάλλεις ἐτι; Διὰ ταῦτά σε ἄφρονα καλῶ, ὅτι τὰ καθ' ἡμέραν ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἄγνοεῖς, καὶ αὐτὸς δημιουργὸς ἀναστάσεως ὧν περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις. Διὸ σφόδρα ἐμφαντικῶς εἶπε, *Σὺ δ' σπείρεις*, σὺ δ' θνητὸς καὶ ἀπολλύμενος. Καὶ ὅρα πῶς ταῖς λέξεσιν οικειῶς τῇ ὑποκειμένῃ κέχρηται ὑποθέσει. Οὐ ζωοποιεῖται γὰρ, φησιν, *ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ*. Τὰς γὰρ οικίας λέξεις τῶν σπερμάτων ἀφελὺς, οἷον τὸ βλαστάνει, καὶ φύεται, καὶ σῆπεται, καὶ διαλύεται, τὰς καταλλήλους ἤρμοσε. τῇ σαρκὶ τῇ ἡμετέρᾳ, τὸ *Ζωοποιεῖται* καὶ *Ἀποθάνῃ*, ὅπερ οὐ σπερμάτων κυρίως ἐστίν, ἀλλὰ σωμάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι *Μετὰ τὸ ἀποθάνειν ᾤ, ἀλλ'*, δ' μελὶζόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦτο ᾤ, ἐπειδὴ ἀποθνήσκει. Ὅρξ' ἐτι, ὅπερ ἀεὶ λέγω, εἰς τὸναντίον ἀεὶ περιτρίπτει· τὸν

^a *Legabatur* προτρέπει.

λόγον. Ὁ γὰρ ἐποιοῦντο ἐκεῖνοι τεκμήριον τοῦ μὴ ἀνίστασθαι, τοῦτο τοῦ ἀνίστασθαι ποιεῖται ἀπίδειξιν· καὶ γὰρ εἶπον οὐκ ἀνίστασθαι, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Τί οὖν αὐτοὺς ἀντιστρέφας φησί; Καὶ μὴν εἰ μὴ ἀπέθανεν, οὐκ ἂν ἀνέστη· καὶ διὰ τοῦτο ἀνίσταται, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Καθάπερ γὰρ ὁ Χριστὸς σαφέστερον αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται λέγων· *Ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ἐὰν πεσὼν εἰς τὴν γῆν μὴ ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολλὴν καρπὸν φέρει*. ἐκεῖθεν καὶ ὁ Παῦλος τὸ παραδείγμα τοῦτο ἐκύσας, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐ ᾤ, ἀλλ' *Οὐ ζωοποιεῖται*, πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν παραλαμβάνων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἡ τῆς γῆς φύσις, ἀλλ' αὐτὸ, τὸ πᾶν ἐργάζεται. Καὶ τί δὴποτε οὐχ ὅπερ οικειώτερον ἦν, τοῦτο ἤγαγεν εἰς μέσον, τὸ σπέρμα λέγω τὸ ἀνθρώπινον; Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἡμετέρα γέννησις ἀπὸ φθορᾶς ἀρχεται, ὥσπερ ἡ τοῦ σίτου. Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον, ἀλλὰ τοῦτο πλέον. Ὀλόκληρον γὰρ τι ζητεῖ φθειρόμενον, ἐκεῖνο δὲ μέρος ἦν· διόπερ τοῦτο εἰς μέσον ἄγει. Ἀλλως δὲ, ἐκεῖνο μὲν καὶ ἀπὸ ζῶντος πρόεισι, καὶ εἰς ζῶσαν ἐμπίπτει γαστέρα· ἐνταῦθα δὲ οὐκ εἰς σάρκα, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν ὁ σπέρμα καταβάλλεται, καὶ εἰς αὐτὴν διαλύεται, καθάπερ τὸ σῶμα τὸ θεϊνὸς. Διὸ καὶ ταύτῃ οικειώτερον ἦν τὸ ὑπόδειγμα. Καὶ ὁ σπείρων, οὐ τὸ σῶμα τὸ *γενήσόμενον* σπείρει. Τὰ μὲν γὰρ ἐμπροσθεν εἰρημένα, πρὸς τὸ λέγειν πῶς ἐγείρονται· τοῦτο δὲ, πρὸς τὸ διαπορεῖν ποίῳ σώματι ἔρχονται. Τί δὲ ἐστίν, *Ὁ τὸ σῶμα τὸ γενήσόμενον* σπείρεις; Οὐ στάχυν ὀλόκληρον, οὐδὲ σῖτον νέον. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι πρὸς τὴν ἀνάστασιν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναστάσεως, ποταπὸν τὸ σῶμα τὸ μέλλον ἀνίστασθαι, οἷον εἰ τοιοῦτον, ἢ βέλτιον καὶ λαμπρότερον· καὶ ἀμφοτέρω ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὑποδείγματος λαμβάνει, δεικνύς ὅτι πολλῶν βέλτιον.

β'. Ἄλλ' οἱ αἵρετικοὶ μηδὲν τούτων συνιέντες ἐπιπηδῶσι, καὶ λέγουσιν, ὅτι Ἐτερον σῶμα πίπτει, καὶ ἕτερον σῶμα ἀνίσταται. Πῶς οὖν ἀνάστασις; τοῦ γὰρ [388] πισθέντος ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Ποῦ δὲ τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοxon κατὰ τοῦ θανάτου νικητήριον, εἰ ἄλλο πίπτει, καὶ ἄλλο ἀνίσταται; οὐκέτι γὰρ φανήσεται ἐκεῖνος ἀποδοὺς ὅπερ εἶλεν αἰχμάλωτον. Πῶς δὲ τὸ ὑπόδειγμα ἀρμόσειεν ἂν τοῖς εἰρημένοις; οὐ γὰρ ἄλλη μὲν οὐσία σπείρεται, ἄλλη δὲ ἐγείρεται, ἀλλ' ἡ αὐτὴ βελτίων. Ἔσται δὲ οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ σῶμα ἀνελθὼς, ἀπαρχὴ τῶν ἀνισταμένων γενόμενος· ἀλλὰ καθ' ὅμᾳς ἐκεῖνο μὲν ἔρριψε, καίτοι γε οὐδὲν ἡμαρτηκός, ἕτερον δὲ εἶλεν. Πόθεν ἄρα τὸ ἕτερον; τοῦτο μὲν γὰρ ἐκ παρθένου, ἐκεῖνο δὲ πόθεν; Ὅρξ' εἰς ὅσῃν ἀτοπίαν ὁ λόγος ἐξεκυλίσθη; Διὰ τί γὰρ καὶ τοὺς τύπους δείκνυσαι τῶν ἢλων; οὐχὶ τοῦτο ἀποδείξαι θέλων, ὅτι αὐτὸ ἐκεῖνόν ἐστι τὸ ἀνασκολοπισθὲν, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀνέστη; Τί δὲ καὶ ὁ τύπος βούλεται αὐτῷ ὁ τοῦ Ἰωνᾶ; οὐ γὰρ δὴπου ἄλλος μὲν κατεπόθη, ἄλλος δὲ εἰς τὴν γῆν ἐξηνέχθη Ἰωνᾶς. Τί δὲ καὶ εἶλε, *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρεσὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*; τὸν γὰρ λυόμενον δηλονότι· τοῦτον καὶ ἀνίστη. Διὸ καὶ προσέθηκεν ὁ εὐαγ-

γαιωτής, ὅτι Ἐκείνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ σαοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις; Τουτέστιν, οὐ τὸν ἀσταχυν· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ αὐτός· αὐτὸς μὲν, ὅτι αὐτὴ ἡ οὐσία· οὐκ αὐτὸς δὲ, ὅτι βαλτίων οὗτος, τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας μενούσης, μείζονος δὲ τῆς εὐπρεπείας γινομένης, καὶ καινοῦ τοῦ αὐτοῦ ἀνισταμένου· ἐπειδὴ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ ἀναστάσεως ἔδει, εἰ μὴ βέλτιον ἀνίστασθαι ἔμελλε. Τί γὰρ καὶ καθήρει τὴν τοῖνον πρὸς τοὺς νομιζόντας τὴν αὐτὴν εἶναι φθορὰν εἶπεν. Εἴτα, ἵνα μὴ ἄλλο τις πάλιν ὑποπτεύσῃ σῶμα ἐντεῦθεν εἰρησθαι, παραμυθεῖται τὸ ἀνιγμα, καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύει τὸ εἰρημένον, μὴ συγχωρῶν τῷ ἀκροατῇ ἀλλαγῇ παριάγειν τὴν ἔννοιαν τὴν ἐντεῦθεν. Τί τοῖνον δὲ τῶν ἡμετέρων λόγων; Ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος καὶ ἐρμηνεύοντος τί ἐστίν· Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις. Εὐθέως γὰρ ἐπήγαγεν, Ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχοι σίτου, ἡ τινος τῶν κοιούτων σπερμάτων. Τουτέστιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον· οἷον οὐκ οὕτω περιβεβλημένον, οὐδὲ καλὰ μὴν ἔχοντα καὶ ἀνθήριας, Ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου, ἡ τινος τῶν κοιούτων. Καὶ ὁ Θεὸς αὐτῷ διδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Ναί, φησιν, ἀλλ' ἐκεῖ τῆς φύσεως τὸ ἔργον ἐστὶ. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ τὸ πᾶν ὁ Θεὸς ἐργάζεται, οὐχ ἡ φύσις οὐδὲ ἡ γῆ οὐδὲ ὁ ὕψος. Αἰδοῦναι καὶ αὐτὸς ταῦτα δηλῶν, καὶ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ ἥλιον καὶ χεῖρας γεωργικὰς ἀφελς, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὁ Θεὸς αὐτῷ διδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Μὴ τοῖνον περιεργάζου μηδὲ πολυπραγμόναι, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ, ὅταν Θεοῦ δύναμιν καὶ θέλημα ἀκούσης. Καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ποῦ τοῖνον τὸ ἀλλότριον; τὸ γὰρ ἴδιον διδωσιν. Ὡστε ὅταν λέγῃ, Οὐ τὸ γεννησόμενον σπείρεις, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἄλλη ἀντὶ ἄλλης οὐσίας ἀνίσταται, ἀλλ' ὅτι [389] βαλτίων, ὅτι λαμπροτέρα. Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶ, τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ τὴν διαφορὰν εἰσάγει· τῆς τότε ἐσπομένης ἀναστάσεως. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ οὕτως σπείρεται καὶ πάντες στάχους ἀνέρχονται, διὰ τοῦτο νομίσης καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰσοτιμίαν εἶναι. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς σπέρμασι μία τάξις, ἀλλὰ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ καταδεέστερα. Αὐτὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐκάστῳ τὸ ἴδιον σῶμα. Πλὴν ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖται τοῦτω, ἀλλ' ἑτέραν ζητεῖ διαφορὰν μείζονα καὶ σαφεστέραν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅπως ἔφην, ὅτι πάντες ἀνίστανται, πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν νομίσης, προκατεβάλετο μὲν καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν τῆς ἐννοίας ταύτης· τὰ σπέρματα, εἰπὼν· Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Ἐργάζεται δὲ αὐτὸ σαφεστέρον καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ. Τί λέγω γὰρ, φησιν, ἐπὶ τῶν σπερμάτων; ἐπὶ τῶν σωμάτων γυμνάσωμεν αὐτὸ τοῦτο, περὶ ὧν ὁ λόγος ἡμῖν νῦν. Αὐτὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἀλλὴ μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ κτηνῶν, καὶ ἄλλη πτηνῶν, καὶ ἄλλη ἰχθύων. Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων· ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελή-

νης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστὴρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

γ'. Καὶ τί βούλεται αὐτῷ ταυτὰ τὰ ῥήματα; τίνος ἐνεκὸν ἐκ τῆς ἀναστάσεως τῆς τῶν σωμάτων εἰς τὸν παρὰ ἀστέρων καὶ ἡλίου λόγον ἐξέπεσεν; Οὐκ ἐξέπεσεν, οὐδὲ ἀπαρβήτη τῆς υποθέσεως, ἀπαγε, ἀλλ' ἐπὶ αὐτῆς ἔχεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως κατεσκευάσας λόγον, δεικνύσι λοιπὸν ὅτι πολλὴ τῆς δόξης τότε ἡ διαφορὰ, εἰ καὶ ἡ ἀνάστασις μία· καὶ διαιρεῖ εἰς δύο τὸ πᾶν τέως, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Ὅτι μὲν γὰρ τὰ σώματα ἀνίσταται, ἴδαις διὰ τοῦ σίτου· ὅτι δὲ οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ δόξῃ πάντα, δεικνύσιν ἐντεῦθεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ ἀπιστεῖν τῇ ἀναστάσει ὑπτιους ποιεῖ, οὕτω πάλιν ῥαθύμους τὸ νομίζειν πάντας τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσθαι. Αἰδοῦναι ἀμφοτέρω διορθοῦνται· καὶ τὰ μὲν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἀπήρτισε, τοῦτου δὲ ἀρχεται νῦν· καὶ ποιήσας δύο τάγματα δικαίων τε καὶ ἁμαρτωλῶν, αὐτὰ τὰ δύο ταῦτα εἰς πολλὰ πάλιν κατατέμνει μέρη, δεικνύς ὅτι οὔτε δικαιοὶ καὶ ἁμαρτωλοὶ τῶν αὐτῶν τεύξονται, οὔτε δίκαιοι πάντες δίκαιοις ὁμοίως, οὔτε ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς. Ποιεῖ τοῖνον πρῶτην μίαν τομὴν δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν λέγων· Σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· διὰ μὲν τῶν ἐπιγείων τοσούτους αἰνιττόμενος, διὰ δὲ τῶν ἐπουρανίων ἐκαίνους. Εἴτα λοιπὸν τῶν ἁμαρτωλῶν διαφορὰν πρὸς ἁμαρτωλοὺς εἰσάγει, λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν καὶ κτηνῶν. Καίτοι πάντα σώματα, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν πλείονι, τὰ δὲ ἐν ἐλάττωι εὐτελείῃ. Καὶ ἐν ζωῇ δὲ ὁμοίως, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κατασκευῇ. Καὶ εἰπὼν τοῦτο, ἀναβαίνει πάλιν εἰς τὸν οὐρανὸν λέγων· Ἀλλὴ [390] δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἐπιγείοις σώμασι διαφορὰ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, καὶ διαφορὰ, οὐχ ἡ τυχοῦσα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων. Οὐ γὰρ ἡλίῳ πρὸς σελήνην, οὐδὲ σελήνῃ πρὸς ἀστέρας διαφορὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστρασί πρὸς ἀστέρας. Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ τὰ μὲν πλείονος, τὰ δὲ ἐλάττωτος μετέχει δόξης. Τί τοῖνον ἐντεῦθεν καταμανθάνομεν; Ὅτι εἰ καὶ ἐν βασιλείᾳ πάντες, οὐ πάντες τῶν αὐτῶν ἀπολαύσονται· καὶ εἰ πάντες ἐν γεννῇ οἱ ἁμαρτωλοὶ, οὐ πάντες τὰ αὐτὰ ὑπομενοῦσι. Αὐτὸ καὶ ἐπήγαγεν· Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Οὕτω, πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ. Εἴτα ἀφελς τοῦτον τὸν λόγον ὡς ἀρκούντως ἀποδεχθέντα, πάλιν ἐπ' αὐτὴν τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν τρόπον ἔρχεται, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορίᾳ. Καὶ θία σύνεσιν· Ἐπὶ μὲν τῶν σπερμάτων τῶν τῶν σωμάτων ἐχρήσατο ὀνόματι λέγων· Οὐ ζωοποιεῖται, ὅταν μὴ ἀποθάνῃ· ἐπὶ δὲ τῶν σωμάτων τῇ τῶν σπερμάτων προσηγορίᾳ, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορίᾳ. Οὐκ εἶπε, φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς ἔργον νομίσης, ἀλλ', Ἐγείρεται. Σπορὰν δὲ ἐνταῦθα, οὐ τὴν γένεσιν ἡμῶν λέγει τὴν ἐν μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ταφὴν τὴν ἐν τῇ γῇ τῶν τεταλευτηκότων σωμάτων, τὴν διάλυσιν, τὴν τέφραν. Αὐτὸ εἰπὼν, Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορίᾳ, ἐπήγαγε· Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ. Τί γὰρ εἰς ἐλάττωτον νεκροῦ διαρρύνεται; Ἐγείρεται ἐν δόξῃ.

*diebus excitabo ipsum (Joan. 2. 19. 21) ? nam quod dissolvebatur, id scilicet excitavit. Quamobrem addidit evangelista, Ille autem dicebat de templo sui corporis. Quid ergo dicit, Non corpus quod futurum est seminas? Hoc est, non spicam : est enim eadem et non eadem : eadem quidem, quoniam eadem est essentia; non eadem, quoniam hæc est melior, eadem quidem manente essentia, majori autem facta specie ac decore, cum nova sit : quoniam nisi hoc esset, ne esset quidem resurrectio, nisi esset melius resurrectura. Cur enim donum esset diruturus, nisi splendidiorem esset edificaturus? Hoc igitur dixit illis, qui existimabant eundem esse interitum ac corruptionem. Deinde ne quispiam rursus existimaret hinc dictum esse aliud corpus, datum æmigna lenit, et interpretatur quod dictum est, non concedens auditori ut mentem alio transferat. Quid ergo nostris opus est verbis? Audi ipsum, qui dicit, quid sit interpretantem : *Non corpus quod futurum est seminas. Statim enim subiunxit : Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus hujusmodi seminum.* Hoc est, non corpus quod est futurum, nempe non sic vestitum, neque calvum habens et aristas : *Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ex iis quæ sunt hujusmodi.* 38. *Deus autem dat illi corpus sicut voluit.* Certe, inquit; sed illic est opus naturæ. Cujus, dic, quæso, naturæ? nam illic quoque Deus fabricatur universum, non natura neque terra neque pluvia. Quamobrem ipse hæc significans, dimissa terra et aere et pluvia et agricolarum manibus, subiunxit : *Deus dat illi corpus sicut voluit.* Noli ergo inquirere et indagare quomodo et quamam ratione, cum audieris Dei potentiam et voluntatem. *Et unicuique seminum proprium corpus.* Ubi ergo alienum? dat enim proprium. Quamobrem quando dicit, *Non quod futurum est seminus,* non hoc dicit, quod alia pro alia resurgat essentia, sed quod melior, quod splendidior. *Unicuique enim seminum proprium corpus.* Hinc jam introducit etiam differentiam resurrectionis tunc futuræ. Ne enim, quoniam seminatur semen et omnes ascendunt spicæ, propterea existimes parem etiam honorem esso in resurrectione. Etenim ne in seminibus quidem unus est ordo : Nam alia quidem sunt præstantiora et honestiora, alia vero deteriora : quare etiam subiunxit : *Et unicuique proprium corpus.* Ceterum non est hoc contentus, sed aliam quærit differentiam, majorem et manifestiorem. Nam ne enim audivisses, sicut dixi, quod omnes resurgant, existimares omnes eadem consequi et iisdem frui, prius quidem fecit in præcedentibus semina hujus sententiæ, dicens : *Unusquisque autem in proprio ordine.* Facit autem hoc apertius hic quoque rursus, dicens : 39. *Non omnia caro eadem caro.* Quid enim, inquit, dico in seminibus? hoc ipsum agitemus etiam in corporibus, de quibus a nobis nunc agitur. Quamobrem subiungit, dicens : *Sed alia quidem caro est hominum, alia autem pecorum, alia volucrum, alia autem piscium.* 40. *Et corpora cælestia, et corpora terrestria : sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium :* 41. *alia est**

PATROL. GR. LXI.

gloria solis, et alia est gloria lunæ, et alia gloria stellarum : stella enim a stella differt in gloria.

3. Et quid sibi volunt hæc verba? quamam de causa a resurrectione corporum excidit in orationem de stolis et sole? Non excidit, neque abductus fuit ab argumento, absit, sed in eo adhuc hæret. Nam quoniam probavit quod dictum est de resurrectione ostendit jam, quod tunc futuræ gloriæ magna sit differentia, etsi una est resurrectio : et in duo iterum dividit universum, nempe in cælestia et terrestria. Nam quod corpora quidem resurgant, ostendit per frumentum : quod autem non omnia in eadem gloria. hinc ostendit. Sicut enim non credere resurrectioni, supinos facit : ita etiam negligentes reddit et socordes, existimare omnes eadem consequi et iisdem frui. Quamobrem utrumque corrigit : et alia quidem absolvit in præcedentibus, ab hoc autem nunc incipit : et cum duos fecisset ordines justorum et peccatorum, hos ipsos rursus secit in plures partes : ostendens quod neque justis, neque peccatoribus eadem assequuntur; neque justis omnes eadem quæ justis alii, neque peccatoribus eadem quæ peccatoribus. Facit ergo primum unam sectionem justorum et peccatorum, dicens : *Corpora cælestia et corpora terrestria;* per terrestria quidem hos subindicans, per cælestia autem illos. Deinde de cætero introducit differentiam peccatorum a peccatoribus, dicens : *Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem piscium, alia autem volucrum et pecorum.* Atqui sunt omnia corpora, sed alia quidem viliora et abjectiora, alia vero minus. In vita quoque similiter et in eadem constitutione. Et cum hoc dixisset, ascendit rursus in cælum, dicens : *Alia gloria solis, et alia gloria lunæ.* Sicut enim in terrestribus corporibus est differentia, ita etiam in cælestibus est differentia, eaque non vulgaris, sed etiam usque ad extrema. Non solum enim est differentia solis a luna, neque lunæ a stellis, sed etiam stellarum a stellis. Nam etiamsi omnia sint in cælo, alia tamen majorem, alia vero minorem habent gloriam. Quid ergo hinc discimus? Quod etiamsi omnes sint in regno, non omnes tamen eadem consequuntur et iisdem fruuntur : etiamsi omnes peccatores in gehenna, non omnes eadem sustinebunt. Et ideo subiunxit : 42. *Sic et resurrectio mortuorum.* Sic, quomodo? in multa differentia. Deinde hac tanquam probata dimissa oratione, rursus venit ad demonstrationem et modum ipsius resurrectionis, dicens : *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione.* Vido autem prudentiam : in seminibus quidem usus est nomine corporum, dicens : *Non vivificatur, nisi fuerit mortuum;* in corporibus autem appellatione seminum, dicens : *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione.* Non dicit, Nascitur, ne existimes esse opus terræ, sed, *Surgit.* Seminationem autem hic dicit, non nostram in matrice generationem, sed defunctorum in terra sepulturam, dissolutionem, cinerem. Quamobrem cum dixisset, *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione,* subiunxit : 43. *Seminatur in ignobilitate.* Quid enim est visu turpius quam corpus quod dissolutum est? *Surgit in gloria : seminatur in infirmitate,*

Nondum enim sunt triginta dies, et perit universum : nec potest caro se continere, neque unum diem durare. *Surgit in virtute.* Tunc enim ejus nihil supererit reliquum. Propterea et illis opus habuit exemplis, ne multi hæc audientes, nempe quod surgunt in incorruptione et gloria et virtute, putarent resurgentium nullam esse differentiam. Nam omnes quidem resurgunt, et in virtute et in incorruptione et in gloria hac incorruptionis, non tamen omnes ejusdem honoris et securitatis. 44. *Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Est corpus animale, et est corpus spirituale.* Quid dicis? hoc autem nomen est spirituale? Spirituale quidem, sed illud multo magis. Nam nunc quidem sæpe avolat Spiritus sancti multa gratia aliquibus magna peccantibus, et præsen- te quoque spiritu animæ, avolat vita carnis; et quod est hujusmodi, absque hoc est inane : tunc autem non sic, sed perpetuo permanet in carne justorum, et ejus erit potestas et imperium præscite quoque anima. Aut enim tale quid subindicavit, dicens *Spirituale*; aut quod futurum sit levius et subtilius, et quod possit etiam vehi in aere; vel potius utrumque. Si autem non credis ei quod dicitur, vide corpora cælestia quæ sunt tam splendida et durabilia, et permanent in conditione non senescendi; et hinc crede, quod Deus potest facere hæc quoque corruptibilia incorruptibilia fieri, et multo meliora his quæ cernuntur. 45. *Sicut scriptum est : Factus est primus homo in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.* Atqui illud quidem scriptum est (Gen. 2. 7), hoc autem non est scriptum : quomodo ergo dixit, *Scriptum est*? A rerum eventum hoc interpretatus : quod solet assidue facere. Est enim hic mos prophetæ : etenim Jerusalem civitatem justitiæ vocandam fore dixit propheta (Zach. 8. 3), et non est vocata. Quid ergo? falsumne dixit propheta? Nequaquam : nam illam quidem sic vocandam dixit per rerum eventum. Christum quoque dixit vocandum Emmanuel (Isai. 7. 14); et nec ipse quoque sic est vocatus, sed res ipsæ hanc vocem emittunt. Ita hic quoque *Novissimus Adam in spiritum vivificantem.*

4. Hæc autem dixit, ut discas, quod et vitæ præsentis et futuræ jam venerunt signa et pignora : præsentis quidem Adam, futuræ autem Christus. Nam quoniam quæ sunt meliora ponit in spe, ostendit principium jam evenisse, et radicem et fontem apparuisse. Si autem radix et fons est omnibus manifestus, nihil est dubitandum de fructibus. Et ideo dicit, *Novissimus Adam in spiritum vivificantem*; et alibi quoque dicit, *Vivificabit mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum in vobis* (Rom. 8. 11). Est ergo Spiritus vivificare. Deinde ne quispiam diceret, Cur sunt antiquiora ea quæ sunt pejora; et quæ sunt quidem animalia, tota evenerunt, nec tantum usque ad primitias, quæ autem spiritualia, non nisi usque ad primitias? ostendit utriusque principia ita fuisse constituta. 46. *Sed non prius, inquit, quod spirituale est, sed quod animale : deinde quod spirituale.* Non dicit autem, quare, sed est contentus Dei ordinatione, ha-

bens sententiam quæ procedit a rebus, testimonium ferentem optimæ Dei administrationi, et ostendens quod res nostræ semper procedunt ad id quod est melius ac præstantius : simul etiam hinc quoque ei quod dicit fidem faciens. Nam si quæ sunt minora evenerunt, multo magis quæ sunt meliora sunt expectanda.

Mortui non nimis lugendi, sed precibus et bonis operibus juvandi. — Cum ergo futurum sit ut talibus fruamur bonis, nos in hoc ordine collocemus, et ne deficiamus eos qui excedunt, sed eos qui vitam male finiunt. Nam et agricola cum viderit dissolvi frumentum, non lamentatur, sed quamdiu quidem videt solidum manere in terra, veretur et contremiscit; postquam autem fuerit dissolutum, lætatur. Initium enim futuræ sementis est dissolutio. Sic nos quoque tunc lætemur, cum ceciderit domus in quam cadit interitus, quando homo fuerit seminatus. Nec mireris, si sepulturam vocarit sementem; ea enim est melior sementis. Nam illi quidem succedit mors et labores, pericula et curæ : hæc autem, si recte vivamus, coronæ et præmia : et illi quidem corruptio ac interitus et mors; huic autem interitus careere, incorruptio et immortalitas, et bona innumerabilia : in illa seminatione sunt complexus, et voluptates et somnus; in hac autem vox solum e cælis descendens, et omnia simul repente perficiuntur. Et qui resurgit, non amplius deinceps adducitur ad vitam laboriosam, sed ad eam unde effugit dolor, luctus et gemitus. Si autem defensionem requiris et patrocinium, et propterea virum defles, confuge ad omnium communem patrum, defensorem, servatorem et benefactorem Deum, ad inexpugnabile auxilium, ad facile et promptum adjumentum, ad perpetuam quæ semper et ubique adest protectionem, nos undique munientem. At consuetudo res est desiderabilis et amabilis. Ego quoque id scio; sed si rationi motum animi commiseris, et apud te reputaveris quis sit qui accepit, et quod si forti animo tuleris, Deo mentem totam offers sacrificium; hunc quoque fluctum poteris vitare, et quod tempus efficit, hoc faciet philosophia. Sin autem mollis fueris et enervatus, tempore quidem desinet animi perturbatio, tibi autem nullam afferet mercedem. Cum his rationibus collige etiam exempla quæ sunt in præsentia vita, quæ sunt in divinis Scripturis : cogita quod Abraham suum jugulavit filium, et neque flevit neque verbum emisit acerbum (Gen. 22). At ille, inquires, erat Abraham. Atqui tu vocatus es ad majora septa transcendas. Job autem tantum quidem doluit, quantum est consentaneum patrem liberos amantem, et magnam curam gerentem eorum qui excesserant. Nam quæ nos quidem nunc facimus, sunt inimicorum et hostium. Neque enim, si aliquo in regiam abducto et coronato plangeres et lamentareris, te dixerim esse coronati amicum, sed valde inimicum et hostem. At non illum, inquires, lugeo, sed me ipsum. Sed neque hoc est amanti, velle illum propter te angere et vexari et incerto futuro subijci, cum adis coronari et ad portum tendere; aut in mari jactari, cum liceat esse in portu. At nescio, in-

Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς τριάκοντα, καὶ τὸ πᾶν ἀπώλετο· καὶ κατασχέιν ἑαυτὴν ἢ εὐρὲς οὐ δύναται, οὐδὲ πρὸς μίαν ἀρκέσαι ἡμέραν. *Ἐγείρεται ἐν δυνάμει.* Τότε γὰρ αὐτοῦ οὐδὲν περιέσται λοιπὸν. Διαδὴ τοῦτο καὶ ἐκείνων ἐδεήθη τῶν ὑποδειγμάτων, ἵνα μὴ ταῦτα ἀκούοντες πολλοί, ὅτι ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ καὶ δυνάμει ἔγειρονται, νομίσωσι μηθεμιαν εἶναι διαφορὰν τῶν ἀνισταμένων. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, καὶ ἐν δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ ἐν δόξῃ ταύτῃ τῇ τῆς ἀφθαρσίας, οὐ μέντοι τῆς τιμῆς τῆς αὐτῆς οὐδὲ τῆς ἀσφαλείας πάντες. *Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν.* Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Τί λέγεις; τοῦτο δὲ οὐ πνευματικόν; Πνευματικόν μὲν, ἀλλ' ἐκεῖνο πολλῷ πλεον. Νῦν μὲν γὰρ καὶ ἀφίσταται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου κολλάκις ἡ πολλὴ χάρις, ἀμαρτανότων μετέλλα τινῶν, καὶ τὸ πνεῦμα-τος δὲ παρόντος τῆς ψυχῆς ἡ ζωὴ τῆς σαρκὸς· καὶ τὸ τοιοῦτο κενόν ἐστι τοῦτου χωρὶς· τότε δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ διηνεκῶς παραμένει τῇ σαρκὶ τῶν δικαίων, καὶ αὐτοῦ ἔσται τὸ κράτος παρουσίας καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ τι τοιοῦτον ἤνιξτο, εἰπὼν, *Πνευματικόν*, ἡ δὲ πνευμάτιον ἔσται καὶ λεπτότερον, καὶ οἷον καὶ ἐπ' ἄλλοις ὁχεῖσθαι, μᾶλλον δὲ ἀρπύρεα. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, ἴδρα τὰ ἐπουράνια σῶματα τὰ οὕτω λαμπρά καὶ διαρκῆ τῶς καὶ ἐν ἀγνητάῳ λήξει διαμένοντα, καὶ κίστευσον ἐνταῦθεν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ποιῆσαι καὶ ταῦτα τὰ φθαρτὰ ἀφθαρτα καὶ πολλῷ βελτίων τῶν [391] ὁρωμένων. *Οὕτω καὶ γέγραπται·* Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἄδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ δεύτερος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν. Καίτοι τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ οὐ γέγραπται· πῶς οὖν εἶπεν, *ὅτι Γέγραπται*; Ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως αὐτὸ μετέφρασεν· ὅπερ ἔθος αὐτῷ συνεχῶς ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἔθος τοῦτο προφήτου. Καὶ γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ πάλιν δικαιοσύνης ἐφησεν ὁ προφήτης κληθήσεσθαι, καὶ οὐκ ἐκλήθη. Τί οὖν; ἐφεύσατο ὁ προφήτης; Οὐδαμῶς· τὴν γὰρ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκδασιν λέγει. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ Ἐμμανουήλ· καὶ οὐδὲ αὐτὸς οὕτω ἐκλήθηται, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταύτην ἀφίησι τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ὁ δεύτερος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν.

θ. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ τῆς μελλούσης τὰ σύμβολα ἤδη καὶ τὰ ἐνέχυρα ἐφάσκει, τῆς μὲν παρουσίας ὁ Ἀδὰμ, τῆς δὲ μελλούσης ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χρηστότερα ἐν ἐλπίσει τίθησι, δείκνυσιν τὴν ἀρχὴν ἤδη ἐκδεσθῆναι, καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν πηγὴν φανείσαν. Εἰ δὲ ἡ ῥίζα καὶ ἡ πηγὴ πᾶσι κατὰδῳλος, οὐδὲν δεῖ περὶ τῶν καρπῶν ἀμφιδόλαιν. Διὸ λέγει· Ὁ δεύτερος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, *Ζωοποιήσιν τὰ θνητὰ σῶματα ὁμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.* Ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τὸ ζωοποιεῖν. Εἴτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Διὰ τί πρεσβύτερα τὰ χεῖρονα, καὶ τὰ μὲν διὰ ἐξέθε τὰ ψυχικά, οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον; δεῖ-

κνυσιν ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐκατέρων οὕτω διετέθησαν. Ὅθ γὰρ πρῶτον, φησί, τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Καὶ οὐ λέγει, διὰ τί, ἀλλ' ἀρκαίται τῇ τοῦ Θεοῦ διατάξει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ψῆφον ἔχον μαρτυροῦσαν τῇ ἀρίστῃ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ, καὶ θεικῶς ὅτι ἐπὶ τὸ βέλτιον αἱ τὰ ἡμέτερα πρόβεισιν, ἕκκα κἀνταῦθεν πιστούμενος τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τὰ ἐλάττωνα ἐξέθε, πολλῷ μᾶλλον τὰ βελτίω προσδοκᾶν χρῆ.

Ἐπεὶ οὖν τοιούτων μέλλομεν ἀπολαύειν ἀγαθῶν, εἰς ταύτην ἑαυτοῦ κατατάξωμεν τὴν τάξιν, καὶ μὴ κλειώμεν τοὺς ἀπίοντας, ἀλλὰ τοὺς κακῶς τὸν βίον καταλύοντας. Ἐπεὶ καὶ γεωργός, ὅταν ἴδῃ τὴν αἶσιν διαλυόμενον, οὐ θρηνεῖ, ἀλλ' ἕως μὲν ἀν βλέπῃ στερεὸν ἐν τῇ γῇ μένοντα, δέδοικε καὶ τρέμει· ἐκπαίδαν δὲ ἴδῃ διαλυθέντα, χαίρει. Ἀρχὴ γὰρ τῆς μελλούσης σπορᾶς ἡ διάλυσις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τότε χαίρωμεν, ὅταν πύθῃ ἡ οἰκία ἡ φθαρτὴ, ὅταν σπαρῇ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ σπορὰν τὴν ταφὴν ἐκάλει· καὶ γὰρ αὕτη βελτίων ἡ σπορά. Ἐκείνη μὲν γὰρ διαδέχονται θάνατος καὶ πόνοι καὶ κίνδυνοι καὶ φροντίδες, ταύτην δὲ, ἀν ὁρθῶς βιώμεν, στεφανοὶ καὶ βραβεῖα· καὶ τὴν μὲν φθορὰ καὶ θάνατος, [392] τὴν δὲ ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία· καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ· ἐπ' ἐκείνης τῆς σπορᾶς συμπλοκαὶ καὶ ἡδοναὶ καὶ ὕπνος, ἐπὶ ταύτης δὲ φωνὴ μόνον ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαλνύουσα, καὶ πάντα ἀθρόως τελεφεροῖται. Καὶ ὁ ἀνίστάμενος οὐκέτι λοιπὸν ἐπὶ βίον ἔρχεται πολυμύχθον, ἀλλ' ἐνθα ἀπέδρα ὁδὴν καὶ λύπην καὶ στεναγμόν. Εἰ δὲ καὶ προστασίαν ἐπιζητεῖς, καὶ διὰ τοῦτο θρηνεῖς τὸν ἄνδρα, ἐπὶ τὸν κοινὸν πάντων προσηλνῆται καὶ σωτήρα καὶ εὐεργέτην κατάφυγε τὸν Θεόν, ἐπὶ τὴν ἀμαχον συμμαχίαν, ἐπὶ τὴν εὐκαλὸν βοήθειαν, ἐπὶ τὴν διαρκῆ σκέπην τὴν πανταχοῦ παρούσαν καὶ πανταχόθεν ἡμᾶς τειχίζουσαν, ἀλλ' ἡ συνήθεια ποθεῖν καὶ ἐπέραιστον. Οἶδα κἀγὼ· ἀλλ' ἀν ἐπιτρέψῃς τῷ λογισμῷ τὸ πάθος, καὶ λογίσῃ πρὸς ἑαυτὴν τίς ὁ λαθὼν, καὶ ὅτι γενναίως ἐνεγκὼν θυσίαν τὴν γνώμην ἀνεφέρεις τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο τὸ κύμα θύνησιν διαβραμεῖν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐργάζεται, τοῦτο ἡ φιλοσοφία ποιήσει· ἀν δὲ καταμαλακισθῇς, λήξει μὲν τῷ χρόνῳ τὸ πάθος, σοὶ δὲ οὐδένα τὸν μισθὸν ὀσει. Μετὰ δὲ τὸν λογισμῶν τούτων καὶ παραδείγματα σύλλαγε, τὰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἐννόησον ὅτι ὁ Ἀδὰμ κατέσφαξε τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, καὶ οὕτε δάκρυεν οὕτε πικρὸν ῥῆμα ἐξέβαλεν. Ἀλλ' ἐκεῖνος Ἀδὰμ, φησὶν, ἦν. Καὶ μὴν οὐ ἐπὶ μέλῳνα ἐκλήθη σκάμματα. Ὁ δὲ Ἰωὴ ἡγήσατο μὲν, τοσοῦτον δὲ, δὸν εἰκὸς πατέρα φιλόπαιδα καὶ σφόδρα κηδόμενον τῶν ἀπελθόντων· ὡς ἄγε νῦν ποιοῦμεν ἡμεῖς, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ τινος εἰς βασιλείαν ἀπενεχθέντος καὶ στεφανωθέντος ἔκοπτες σπυρτὸν καὶ ἐθρηνεῖς, φίλον ἄν σε τοῦ στεφανωθέντος ἐφηγ εἴνοι, ἀλλ' ἐχθρὸν σφόδρα καὶ πολέμιον. Ἀλλ' οὐδὲ νῦν ἐκείνων θρηνῶ, φησὶν, ἀλλ' ἑμαυτόν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο φιλοῦντος, τὸ θέλειν ὅτι ἐναγώνιον εἶναι ἐκείνων διὰ σπυρτὸν καὶ ὑποκαίεσθαι τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος, παρὸν στεφανοῦσθαι καὶ προσορμεῖν, ἢ παλάγιον σαλεύειν, ἐξὸν ἐν λιμένι εἶναι. Ἀλλ' οὐκ οἶδα ποῦ περὶ πηγε, φησὶ. Διὰ τί οὐκ οἶδας; εἰπέ μοι· εἴτε γὰρ

* Hic quidam in serie desiderantur, quoniam sic restitui possunt videntur: καὶ τὰ μὲν διὰ ἐξέθε τὰ ψυχικά· τὰ δὲ πνευματικά, τὰ μὲν οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον.

ὁρθῶς ἐβίον εἴτε ἐτέρως, δῆλον ποῦ χωρήσει. Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο κόπτομαι, φησὶν, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἀπῆλθε. Σκηψὶς ταῦτα καὶ πρόφασις. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἀπελθόντα ἐθρήνευς, ζῶντα μεταπλάσαι ἐχρῆν καὶ ρυθμί-σαι. Ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ σὺ πανταχοῦ σκοπεῖς, οὐ τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτωλὸς ἀπῆλθε, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ χαίρειν, ὅτι ἐνεκότητι τὰ ἁμαρτήματα, καὶ οὐ προσέθηκε τῇ κακίᾳ, καὶ βοηθεῖν, ὡς ἂν οἶόν τε ᾖ, οὐ δακρύειν, ἀλλ' εὐχαῖς καὶ ἱκετηρίαις καὶ ἐλεημο-σύναις καὶ προσφοραῖς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα ἐπινε-νῶνται, οὐδὲ εἰς τὴν μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θεῶν μυστηρίων, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσμεν, δέδομενοι τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ κειμένου τοῦ λαβόντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τις ἐντεῦθεν αὐτοῖς γένηται παραμυθία· οὐδὲ μάτην ὁ παρυστὴς τῷ θυ-σιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τελουμένων βοᾷ· [393] Ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων, καὶ τῶν τὰς μνείας ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων. Εἰ γὰρ μὴ ὑπὲρ αὐτῶν αἱ μνεῖαι ἐγένοντο, οὐδ' ἂν ταῦτα ἐλέχθη. Οὐ γὰρ ἐστὶ σκηπὴ τὰ ἡμέτερα, μὴ γένοιτο· Πνεύματος γὰρ διατάζει ταῦτα γίνεσθαι.

ε'. Βοηθῶμεν τοίνυν αὐτοῖς, καὶ μνείαν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελῶμεν. Εἰ γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωδὲ ἐκάθαιρεν ἡ τοῦ πατρὸς θυσία, τί ἀμφισβᾷλλεις, εἰ καὶ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων προσφερόντων γίνεται τις αὐτοῖς παραμυθία; Ἐβώθε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐτέροις ὑπὲρ ἐτέ-ρων χαρίζεσθαι. Καὶ τοῦτο ἐδείκνυ ὁ Παῦλος λέγων· Ἰνα ἐν πολλῷ προσώπῳ τὸ εἰς ἡμῶν χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν. Μὴ δὲ ἀποκά-μωμεν τοῖς ἀπελθούσι βοηθοῦντες, καὶ προσφέροντες ὑπὲρ αὐτῶν εὐχάς· καὶ γὰρ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης κεῖται καθάρισον. Διὰ τοῦτο θαρρόμεντες ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης δέδομεθα τότε, καὶ μετὰ μαρτύρων οὐτοὺς καλοῦμεν, μετὰ ὁμολογητῶν, μετὰ ἱερῶν. Καὶ γὰρ ἐν σώμα ἔσμεν ὅπαντες, καὶ λαμπρότερα μέλη με-λῶν· καὶ δυνατόν πάντοθεν συγγνώμην αὐτοῖς συναγαγεῖν, ἀπὸ τῶν εὐχῶν, ἀπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δώ-ρων, ἀπὸ τῶν μετ' αὐτῶν καλουμένων. Τί τοίνυν ἀλ-γεῖς, τί δὲ θρηνεῖς, ὅποτε τοσαύτην δυνατόν συγγνώ-μην συναγαγεῖν τῷ ἀπελθόντι; Ἀλλ' ὅτι σὺ γέγονας ἐρημος καὶ προστάτην ἀπώλεσας; Ἀλλὰ μηδέποτε τοῦτο εἴπης· οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν ἀπώλεσας. Ὡστε ἔως ἂν τοῦτον ἐχῃς, καὶ ἀνδρὸς αὐτοῦ ἐστὶ σοι μεῖζων καὶ πατὴρ καὶ παῖδς καὶ κηδεστὴς· καὶ γὰρ καὶ ζώντων ἐκείνων, οὗτος ἦν ὁ τὰ πάντα ποιῶν. Ταῦτα τοίνυν ἐννόει, καὶ λέγε κατὰ τὸν Δαυὶδ· Κύριος σω-τισμὸς μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; εἰπέ, Σὺ εἰ ὁ πατήρ τῶν ὀρφανῶν, καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν· καὶ ἐπιστάταις αὐτοῦ τὴν βοήθειαν, καὶ μάλ-λον αὐτὸν ἔχεις νῦν· προνοοῦντα ἢ πρότερον, ὅσον ἐν

μεῖζονι κατέστης ἀπορία. Ἀλλὰ παῖδιν ἀπώλεσας; Οὐκ ἀπώλεσας, μὴ λέγε· ὕπνος τὸ πρᾶγμα ἐστίν. οὐ θάνατος, μετὰστασις. οὐκ ἀπώλεια, ἀποδημία ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ βελτίω. Μὴ δὲ πᾶρόντων τὸν Θεὸν, ἀλλ' ὡς ποιεῖ. Ἄν γὰρ ἐνέγκης γενναίως, ἐστὶ τις κἀντεῦθεν τῷ ἀπελθόντι καὶ τοῖ παραμυ-θία· ἂν δὲ τοῖναντίον, μᾶλλον ἐξάπτεις τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ εἰ παῖδς μαστιχθέντος ὑπὸ δε-σπότης, σὺ παρυστὴς ἰδυσχέρανας, μεῖζονας ἂν παρ-ώζυνας κατὰ σεαυτοῦ τὸν δεσπότην. Μὴ δὲ ποιεῖς τοῦτο, ἀλλ' εὐχαρίσται, ἵνα σοι καὶ ταύτη σκεδασθῇ τὸ νέφος τῆς ἀθυμίας· εἰπέ κατὰ τὸν μακάριον ἐκεῖ-νον· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ἐννόη-σον ὅσοι μᾶλλον σου εὐαρεστοῦντες οὐδὲ ἐλαβὼν τὴν ἀρχὴν παῖδας, οὐδὲ πατέρες ἐκλήθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἐβουλόμην· καὶ γὰρ βέλτιον ἦν μηδὲ πείραν σχεῖν, ἢ μετὰ τὸ γεύσασθαι τῆς ἡδονῆς, ἐκ-πεσεῖν. Μὴ, παρακαλῶ, μὴ λέγε ταῦτα, μὴ παροργί-σης καὶ ταύτη τὸν δεσπότην· ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ὧν ἔλα-βες, εὐχαρίστησον· ὑπὲρ δὲ ὧν οὐκ εἰς τέλος ἔχεις, [394] δέξασθε. Οὐκ εἶπεν ὁ Ἰωδὲ, ὅτι βέλτιον ἦν μὴ λαβεῖν τοῦτο, ὁ σὺ λέγεις ἀγνωμόνως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐκείνων τῷ εὐχαρίσται λέγων· Ὁ Κύριος ἔδωκε· καὶ ὑπὲρ ταύτων ἡυλῶν λέγων· Ὁ Κύριος ἀφείλετο· εἰς τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶ-νας. Καὶ τὴν γυναῖκα οὕτως ἐπεσώμισε δικαιολο-γούμενος πρὸς αὐτήν, καὶ τὰ θαυμαστά ἐκείνα φθγ-γόμενος ῥήματα· Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐκ ὑπολογίσαμεν; Καίτοι γε μετὰ ταῦτα χαλεπώτερος γέγονεν ὁ πειρασμός· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲ οὕτως ἐξελύετο, ἀλλ' ὁμοίως ἔφερε γενναίως, καὶ ἐδέξατο. Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖς, καὶ λογί-ζου πρὸς σεαυτὸν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπος ἔλαβεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας, ὁ μᾶλλον σου κηδόμενος, καὶ τὸ συμφέρον εἰδὼς, οὐ πολέμιός τις οὐδὲ ἐπίδουλος. Ὅρα πόσοι ζῶντες ἀβίωτον τὸν βίον τοῖς γονεῦσιν ἐποίησαν. Τοὺς δὲ γενναίους οὐχ ὀρᾷς; φησὶν. Ὅρῳ καὶ τούτους, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀσφαλιστέρα τὰ κατὰ τὴν παῖδα τὸν σόν. Εἰ γὰρ καὶ εὐδοκίμοισιν, ἀλλ' ἐν ἀδήλῳ τὰ τοῦ τέλους αὐτῶν· ὑπὲρ δὲ ἐκείνου λοιπὸν οὐ δέδοικας οὐδὲ τρέμεις μὴ τι πάθῃ, ἢ μεταβολῇ τινα δέξηται. Ταῦτα καὶ ἐπὶ γυναῖκας λογίζου καλῆς καὶ οἰκευροῦ, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαρίσται τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολέσης· γυναῖκα, εὐχαρίσται. Ὡς σε εἰς ἐγ-κράτειαν ἀγαγεῖν βούλεται ὁ Θεός, ἐπὶ μεῖζον· καλεῖ σκῆματα, ἐλευθερώσαι σε τοῦ δεσμοῦ ἡθέλη· Ἄν οὕτω φιλοσοφῶμεν, καὶ τὴν περὶ αὐτὴν εὐθυμῶμεν· κερ-δανούμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα στεφά-νων, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ'.

Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοῖκος, ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.

α'. Ἐπειδὴ ψυχικὸν εἶπε πρῶτον καὶ πνευματικὸν δεῦτερον, πάλιν ἄλλην τίθησι διαφορὰν, χοῖκον λέγων καὶ ἰπουράνιον. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη τοῦ παρόντος ἦν βίου καὶ τοῦ μέλλοντος· αὕτη δὲ τοῦ πρὸ τῆς χάριτος καὶ τοῦ μετὰ τὴν χάριν. Τέθεικε δὲ αὐτὴν εἰς πολι-τεῖαν ἀρίστην λέγων. Ἄ ἴνα γὰρ, ὑπὲρ ἔφη, μὴ τῇ

ἀναστάσει θαρρόμεντες ἀμελῶσι βίον καὶ ἀκριβείας, πάλιν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐναγωνίους ποιεῖ, καὶ πα-ρακαλεῖ εἰς ἀρετὴν, λέγων· Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοῖκος, ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ· τὸ πᾶν ἀνθρώπων καλῶν, καὶ τὸν μὲν ἀπὸ τοῦ κρείττονος, τὸν δὲ ἀπὸ τοῦ χειρόνος ὀνο-μάζων. Οὗτος ὁ χοῖκος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῖκοι. Οὐ-

α Hic quidam desiderari omnino videntur.

quæ, quo luit. Cur nescis? dic mihi; nam sive recte vixit, sive secus, est manifestum quo sit abiturus. Propter hoc ipsum, inquit, plango, quod peccator excessit. Hæc sunt prætextus et effugia. Nam si propterea cum excesserit lugeas, viventem eum transformare et concinnare et componere oportebat. Sed tu quæ tua sunt ubique consideras et tibi proponis, non quæ illius. Si autem etiam peccator excessit, propterea etiam lætari oportet, quod intersecissa sunt peccata et vitio nihil adjecit; et, quoad ejus fieri potest, ei succurrere, non lacrymis, sed precibus, supplicationibus, elemosynis et oblationibus. Non sunt enim hæc temere excogitata, neque frustra eorum qui excesserunt in divinis mysteriis meminimus, et pro ipsis accedimus, rogantes Agnum propositum, qui mundi peccatum tulit; sed ut inde eis aliqua sit consolatio: neque abs re is qui adstat altari, dum veneranda peraguntur mysteria, clamat: Pro omnibus qui in Christo dormierunt, et iis qui pro ipsis celebrant memorias. Nam si pro ipsis non fierent commemorationes, ne hæc quidem dicta essent. Non sunt enim res nostræ ludi scenici, absit: hæc enim sunt ordinatione Spiritus.

5. Eis ergo opem feramus, et commemorationem eorum peragamus. Si enim Jobi filios exprobat patris sacrificium: quid dubitas, an nobis pro eis qui excesserunt offerentibus, ipsis detur aliqua consolatio? Sotet enim Deus etiam aliis pro aliis gratificari. Et hoc ostendebat Paulus dicens: *Ut in multis personis, ejus quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agatur pro vobis* (2. Cor. 2. 11). Ne nos pigeat opem ferre iis qui excesserunt, et pro eis offerre preces: est enim propositum orbis terræ commune piaculum. Propterea fidenter pro orbe terræ tunc rogamus, et cum martyribus eos vocamus, cum confessoribus, cum sacerdotibus. Etenim unum corpus omnesumus, etiam si sint membra membris splendidiore: et fieri potest ut veniam eis omni ex parte conciliemus, a precibus, a donis quæ pro eis offeruntur, ab iis qui cum ipsis vocantur. Cur ergo doles? cur luges et lamentaris, quando defuncto potest tanta conciliari venia? At luges, quoniam es deserta ac destituta, et perdidisti patronum ac defensorem? Sed numquam hoc dixeris; neque enim Deum perdidisti. Ideo quamdiu eum habes, ipse erit tibi major et marito et patre et filio et socero: nam et illis viventibus is erat qui faciebat omnia. Hæc ergo cogita, et dic sicut David, *Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo* (Psal. 26. 1)? dic, Tu es pater orphanorum, et iudex viduarum; et ejus attrahe auxilium,

et habebis eum nunc magis tibi providentem quam prius, quo in majorem redacta es inopiam. At perdidisti filium? Non perdidisti, ne dicas: ros hæc est somnus, non mors; est migratio, non perditio; est peregrinatio a deterioribus ad meliora. Ne Deum irrites, sed places et reddas propitium. Nam si forti animo tuleris, erit hinc et defuncto et tibi quædam consolatio: sin contra, iram Dei magis accendis. Nam si servo a domino flagris cæso tu adstans ægro tuleris, dominum magis contra te irritaveris. Noli hoc facere, sed age gratias, ut tibi quoque hac ratione discutiatur nubes animi ægritudinis: dic sicut ille beatus, *Dominus dedit, Dominus abstulit*: cogita quam multi magis Deo placentes ne omnino quidem habuere filios, neque vocati sunt patres. Neque ego, inquit, vellem habuisse: melius enim fuisset non habuisse experientiam, quam postquam gustaris voluptatem, ab ea excidisse. Ne, rogo, ne hæc dicas, ne sic quoque Dominum ad iram provoces; sed pro iis quidem quæ accepisti age gratias, pro iis autem quæ perpetuo non habes, glorifica. Non dixit Job, Melius fuisset non accepisse; quod tu insipienter et ingrato animo dicis: sed etiam pro illis agebat gratias, dicens: *Dominus dedit*; et pro his benedicebat dicens: *Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum in sæcula*. Uxori quoque sic ea obstruebat apud eam justas afferens rationes, et admirabilia illa verba enuntiavit: *Si bona quidem accepimus a Domino, mala autem non sustinebimus*? Atqui gravior post hæc fuit tentatio; sed ille ne sic quidem fractus est et enervatus, sed similiter forebat forti animo, et glorificabat. Tu quoque hoc fac, et apud te reputa, quod non homo accepit, sed Deus qui fecit, qui magis quam tu ejus curam gerit, et scit quid ei conferat, non hostis aliquis neque insidiator. Vide quam multi viventes, vitam non vitalem fecerunt parentibus. Generosos autem, inquit, et probos non vides? Eos quoque video; sed res quoque eorum minus sunt in tuto quam res tui filii. Nam etsi in bona sunt existimatione, finis tamen eorum est incertus: de illo autem in reliquum non times neque contremiscis, ne quid ei accidat, aut aliquam suscipiat mutationem. Hæc etiam cogita de pulchra uxore, et bona domus custode; et pro omnibus Deo age gratias, et si perdidis uxorem, gratias age. Fortasse te vult Deus adducere ad continentiam, ad majora vocat operum septa, te voluit liberare a vinculo. Si sic philosophemur, et lucrabimur præsentem animi tranquillitatem, et futuras assequemur coronas, etc.

HOMILIA XLII.

CAP. 15. v. 47. *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo, Dominus de cælo.*

1. Postquam animalem dixit primum et spiritualem secundum, rursus aliam ponit differentiam, terrenum dicens et cælestem. Nam prima quidem est vitæ præsentis et futuræ; hæc autem est ejus qui fuit ante gratiam, et ejus qui est post gratiam. Posuit autem

illam ad rectum vitæ institutum dicens. Nam ne, sicut dixi, fidentes resurrectioni, vitam ex virtute et perfecte agendam negligerent, rursus eos quoque hinc reddit paratos ad decertandum, et hortatur ad virtutem, dicens: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo, Dominus de cælo*; universum appellans hominem; et hunc quidem nominans ab eo quod est

melius ac præstantius, illum autem ab eo quod est deterius. 48. *Qualis terrenus, tales et terreni.* Sic perimunt et moriuntur. *Qualis celestis, tales et celestes.* Sic manebunt immortales et fulgentes. Quid vero, annon is quoque est mortuus? Mortuus quidem est, sed inde nihil fuit læsus, sed sic quoque mortem dissolvit. Vidistin' quomodo hinc quoque per mortem constituit dogma de resurrectione? Habens enim, ut prius dixi, principium et caput, noli dubitare de toto corpore. Sed et hinc quoque exercat optimam ac præstantissimam vitæ agendæ rationem, ponens exempla vitæ excelso ac philosophice, et ejus quæ non est hujusmodi, et utriusque adducens principia, filius quidem Christum, hujus vero Adamum. Propterea nec absolute dixit, *E terra*, sed *Terrenus*, hoc est, crassus, affixus præsentibus; et rursus de Christo contrarium, *Dominus e celo*. Si autem quidam ideo dicant Dominum non habere corpus, quod dictum sit, *E celo*, sufficiunt quidem quæ jam pridem dicta sunt ad ora eorum obstruenda; nihil autem vetat, quin hinc quoque ora eorum obstruamus. Quid est enim, *Dominus e celo*? naturamne dicit, an optimam vitæ instituendæ rationem? Cuius est perspicuum, quod optimam vitæ agendæ rationem: et ideo subiungit: 49. *Sicut portavimus imaginem terreni*; hoc est, sicut mala fecimus; *portemus et imaginem celestis*; hoc est, faciamus optima. Præter hæc autem, ex te libenter sciscitarer: De naturæ dictum est, *Qui ex terra, terrenus*, et, *Dominus e celo*? Maxime, inquit, Quid ergo? terrenus solum erat Adam, an aliquam etiam aliam habebat essentiam cognatam supernis et incorporeis, quam Scriptura vocat animam et spiritum? Est cuivis perspicuum, quod hanc quoque. Ergo neque Dominus erat solum ex superis, etiamsi deatur e celo, sed etiam carne suscepit. Quod autem dicit, est hujusmodi: *Sicut portavimus imaginem terrestria*, malas actiones, *portemus et imaginem celestis*, nempe vitæ agendæ rationem quæ est in cælis. Si autem loqueretur de natura, non adhortatione neque consilio res egeret. Quamobrem vel hinc perspicuum est, quod de vitæ agendæ ratione est id quod dicitur. Et ideo consulende inducit orationem, et appellat imaginem, ea ratione rursus ostendens, quod de actione dicat, non de natura. Propterea enim effecti sumus terreni, quoniam mala fecimus: non quoniam ab initio effecti sumus terreni, sed quoniam peccavimus. Etenim peccatum primum et tunc mors, et illud, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19): tunc etiam intra viq̃ examen animi motuum et perturbationum. Neque enim ex terra esse genitum facit absolute terrenum; nam Dominus quoque erat ex eadem massa et conspersione; sed terrena agere: sicut etiam celeste, agere quæ sunt digna cælis. Sed quid ad hoc probandum opus est laborare supervacaneæ? ipse enim procedens nobis sensum aperit, dicens: 50. *Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Vidistin' quomodo rursus seipsum interpretetur, nos liberaans a negotiis? quod quidem facit

etiam in multis locis. Carnem enim hic vocat mala opera, quod et alibi fecit, ut quando dicit: *Vos autem non estis in carne*; et rursus, *Qui autem sunt in carne, Deo placere non possunt* (Mat. 8. 9. 8). Quamobrem quando dicit, *Hoc autem dico*; nihil aliud dicit, quam se propterea hoc dixisse, ut discas malas actiones in regnum non introducere. Nam post resurrectionem statim de regno inducit sermonem; et ideo subiungit: *Neque corruptio incorruptelam possidebit.* Hoc est, vitium non possidet gloriam illam et perceptionem ac fruitionem incorruptibilium rerum. Etenim multis in locis rursus usus est hac appellatione, dicens: *Qui seminat in carnem, ex carne metet corruptionem* (Gal. 6. 8). Si autem dicebat de corpore, non autem de mala actione, non dixisset corruptionem; nusquam enim corpus vocat corruptionem; neque enim corruptio est, sed corruptibile. Quamobrem procedens, et de eo disserens, non id dixit corruptionem, sed corruptibile, dicens: *Oportet corruptibile hoc inducere incorruptionem.* Deinde cum de vitæ agendæ ratione absolvisset admonitionem; quod semper solet facere, argumentum argumento continens admiscens, revertitur rursus ad loquendum de resurrectione, sic dicens: 51. *Ecces mysterium vobis dico.*

2. Venerandum quidpiam et arcanum, et quod non omnes norunt, est dicturas: quod etiam ostendit magnum honorem quo eos afficit, nempe eis arcana dicere. Quid hoc autem est? *Non omnes quidem moriemur, et omnes immutabimur.* Hoc est autem quod dicit: Non omnes quidem moriemur, omnes autem immutabimur, etiam qui non moriuntur: nam illi quoque sunt mortales. Ne ergo quoniam morieris, propterea, inquit, timeas tamquam non resurrecturus: sunt enim, sunt etiam aliqui qui hoc effugient; et tamen hoc eis non sufficit ad illam resurrectionem, sed oportet illa quoque corpora quæ non moriuntur, immutari et transire ad incorruptionem. 52. *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.* Quoniam multum disputavit de resurrectione, tunc opportune ostendit id quod est in ea admirabile et præter opinionem. Non est enim hoc solum mirabile, quod primum putrescunt corpora et tunc resurgunt, inquit; et quod iis, quæ nunc sunt, meliora ac præstantiora quæ resurgunt; et quod ad longe meliorem transcant conditionem, neque quod unusquisque quod proprium est accipiat, et nullus quod alterius: sed quod tam multa, tanta et talia, et quæ omnem superant rationem et mentem, fiant in momento. Et hoc significans manifestius, *In ictu oculi*, dicit, id est, quanto tempore clauditur cilium. Deinde quoniam dixit rem magnam et stupore plenam, si res tot et tantæ tam repente fiant, subiungit ad demonstrationem, reddens credibile quod dicitur: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Illud, *Nos*, non dicit de seipso, sed de iis qui tunc inveniuntur viventes. 53. *Oportet enim corruptibiles hoc inducere incorruptionem.* Ne enim, cum audieris quod caro et sanguis regnum Dei non possidebit, existimes corpora non resurgere, subiungit: *Oportet corruptibile*

τως ἀκολουῦνται καὶ τελευτῇσουσιν. *Ὁλος ὁ βρο-
πάνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.* Οὕτω μενοῦ-
σιν ἀθάνατοι καὶ λάμποντες. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ οὗτος
ἀπέθανεν; Ἀπέθανε μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν παρ-
εδόξα, ἀλλὰ καὶ ταύτη τὸν θάνατον κατέλυσεν. Εἶδες
πῶς κἀντεῦθεν τῷ θανάτῳ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως
συνέστηκε δόγμα; Ἐχων γάρ, ὅπερ [395] ἐφθην εἰ-
πών, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κεφαλὴν, φησὶ, μὴ ἀμφι-
βάλλε περὶ τοῦ σώματος παντός. Πλὴν καὶ τὴν περὶ
πολιτείας ἀρίστην ἐντεῦθεν γυμνάζει παραίνεσιν,
ὁποδείγματα ὑψηλοῦ καὶ φιλοσόφου βίου, καὶ οὐ τοι-
ούτου τιθείς, καὶ τούτων ἀμφοτέρων παράγων τὰς
ἀρχάς, τοῦ μὲν τὸν Χριστόν, τοῦ δὲ τὸν Ἀδάμ. Διὰ
τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐκ γῆς, ἀλλὰ, *Χοιῶδός, του-
τέστι, παχὺς, τοὺς παροῦσι προσηλωμένους*· καὶ πάλιν
ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τεύναντιόν, Ὁ Κύριος ἐξ οὐ-
ρανοῦ. Εἰ δὲ λέγοιεν τινες διὰ τοῦτο μὴ ἔχειν τὸν
Κύριον σῶμα, διὰ τὸ, Ἐξ οὐρανοῦ, εἰρησθαι, ἱκανά
μὲν καὶ τὰ εἰρημένα κάλαι ἐμπαράξαι αὐτῶν τὰ στό-
ματα, οὐδὲν δὲ καλύει καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπιστο-
μίσαι. Τί γάρ ἐστιν, Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ; τὴν
φύσιν λέγει, ἢ τὴν ἀρίστην πολιτείαν; Παντί που
δῆλον, ὅτι τὴν πολιτείαν διὰ καὶ ἐπάγει· *Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοικοῦ* (τουτέστι,
καθὼς φαῖλα ἐπαράξαμεν), *φορέσωμεν καὶ τὴν εἰ-
κόνα τοῦ ἐπουρανίου*· τουτέστιν, Ἀρίστα πράξωμεν.
Ἐπεὶ δὲ τούτων, κάκεινέ σε ἡδέως ἀν ἐροίμην·
Περὶ φύσεως εἰρηται· Ὁ ἐκ γῆς χοιῶδός, καὶ, Ὁ
Κύριος ἐξ οὐρανοῦ; Ναί, φησὶ. Τί οὖν; χοιῶδός μόνον
ἦν ὁ Ἀδάμ, ἢ καὶ ἄλλην τινα εἶχεν οὐσίαν συγ-
γενῆ τοῖς ἀνω καὶ ἀσωμάτοις, ἡ ψυχὴν καλεῖ ἡ Γραφή
καὶ πνεῦμα; Παντί που δῆλον, ὅτι καὶ ταύτην. Οὐκ
οὖν οὐδὲ ὁ Κύριος ἦν ἀνωθεν μόνον, εἰ καὶ ἐξ οὐ-
ρανοῦ λέγοιτο, ἀλλὰ καὶ σάρκα ἀνείληφεν. Ὁ δὲ λέ-
γει, *τωιοῦτόν ἐστι· Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα*
τοῦ χοικοῦ, τὰς πονηράς πράξεις, φορέσωμεν καὶ
τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, τὴν πολιτείαν τὴν ἐν
τοῖς οὐρανοῖς. Εἰ δὲ περὶ φύσεως ἦν ὁ λόγος, οὐ
παρακλήσεως εἰδέτο τὸ πρᾶγμα οὐδὲ συμβουλῆς·
ὥστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι περὶ πολιτείας τὸ λεγόμε-
νον. Διὸ καὶ συμβουλευτικῶς εἰσάγει τὸν λόγον, καὶ
εἰκόνα καλεῖ, καὶ ταύτη πάλιν δηλών ὅτι περὶ πρά-
ξεως, οὐ περὶ φύσεως λέγει. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγενό-
μεθα χοικοί, ἐπειδὴ πονηρὰ ἐπαράξαμεν· οὐκ ἐπειδὴ
ἐξ ἀρχῆς χοικοὶ διεπλάσθημεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμάρτομεν.
Καὶ γὰρ ἡ ἀμαρτία πρῶτον, καὶ τότε ὁ θάνατος, καὶ
τὸ, *Γ' ὅτι, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· τότε καὶ ὁ τῶν
παθῶν εἰσῆλθεν ἐσμός. Οὐδὲ γὰρ τὸ, ἐκ γῆς γεγε-
νησθαι, ποιεῖ χοιῶδον ἀπλῶς, ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ
τῆς μάχης καὶ τοῦ θυράματος τούτου ἦν, ἀλλὰ τὸ
γῆ' ἵνα πρᾶττειν· ὥστε οὖν καὶ ἐπουράνιον τὸ ἄξια
τῶν οὐρανῶν ἐπαδείξασθαι. Ἀλλὰ γὰρ τί χρὴ περιττὰ
πνεῖν τοῦτο κατασκευάζοντα; προῖον γὰρ ἡμῖν αὐ-
τὸς ἐκκαλύπτει τὸ νόημα, οὕτω λέγων· *Τοῦτο δὲ*
σημει, ἀδελοῖ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ
οὐ κληρονομήσουσιν. Εἶδες πῶς ἐαυτὸν ἐρμηνεύει
πάλιν, ἀπαλλάττων ἡμᾶς πραγμάτων; ὁ πολλαχοῦ
ποιεῖ. Σάρκα γὰρ ἐνταῦθα τὰς πονηράς πράξεις;
καλεῖ, ὁ καὶ ἀλλαχοῦ πεποίηκεν, οἷον ὡς ὅταν λέγῃ·
Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρξὶ· καὶ πάλιν, *Οἱ δὲ*

[396] *ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεὸν ἀρέσαι οὐ δύνανται.*
Ὡστε ὅταν λέγῃ, Τοῦτο δὲ σημει, οὐδὲν ἄλλο λέγει,
ἢ ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα εἶπον, ἵνα μάθῃς ὅτι πονηρὰ
πράξεις εἰς βασιλείαν οὐκ εἰσάγουσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς
ἀναστάσεως εὐθέως καὶ τὸν τῆς βασιλείας εἰσῆγαγε
λόγον· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρ-
σίαν κληρονομεῖ*· τουτέστιν, ἡ κακία τὴν δόξαν
ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἀφθάρτων πραγμάτων ἀπόλαυ-
σιν. Καὶ γὰρ πολλαχοῦ πάλιν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ
τὴν κακίαν ἐκάλεσεν εἰπών· Ὁ σκίρων εἰς τὴν
σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν. Εἰ δὲ περὶ
σώματος εἶλεγε, ἀλλ' οὐ περὶ πονηρὰς πράξεως, οὐκ
ἂν εἶπε φθοράν· οὐδαμοῦ γὰρ τὸ σῶμα φθοράν καλεῖ·
οὐδὲ γὰρ ἐστὶ φθορὰ, ἀλλὰ φθαρτόν. Διὸ προῖον καὶ
περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν αὐτὸ φθοράν,
ἀλλὰ φθαρτόν, λέγων· *Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτόν τοῦτο*
ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Εἶτα τὴν περὶ πολιτείας
πληρώσας παραίνεσιν, ὅπερ αἱ ποιεῖ, ὑπόθεσιν
ὑποθέσει συνεχῶς ἀναμειγνύς, εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως
πάλιν τῶν σωμάτων ἐκβαίνει λόγον, οὕτω λέγων·
Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω.

β'. Φρικτόν τι καὶ ἀπόρρητον, καὶ ὃ μὴ πάντες
ἴσασιν, μέλλει λέγειν· ὃ καὶ πολλὴν ἐνδείκνυται τὴν εἰς
αὐτοὺς τιμὴν, τὸ τὰ ἀπόρρητα λέγειν αὐτοῖς. Τί δὲ
τοῦτό ἐστι; *Πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσονται, πάντες*
δὲ ἀλλαγήσονται. Ὁ δὲ λέγει τοῦτό ἐστιν· Οὐ
πάντες μὲν ἀποθανοῦμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγόμεθα,
καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες· θνητοὶ γὰρ κάκεινοι. Μὴ
τοῖνον, ἐπειδὴ ἀποθνήσκεις, διὰ τοῦτο δείσης, φησὶν,
ὡς οὐκ ἀναστησόμενος· εἰσὶ γὰρ τινες, εἰσὶν, οἱ καὶ
τοῦτο διαφεύζονται· καὶ ὁμως οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο αὐτοῖς
εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐκεῖνα τὰ
σώματα τὰ μὴ ἀποθνήσκοντα ἀλλαγῆναι, καὶ εἰς
ἀφθαρσίαν μεταπεσεῖν. Ἐν ἀτόμῳ, ἐν βικτῇ ὀφθαλ-
μοῦ, ἐν τῇ δοχατῇ σάλπιγγι. Ὅτε πολλὰ περὶ
ἀναστάσεως διελέχθη, τότε εὐκαιρῶς καὶ τὸ πολὺ
παρόδοξον αὐτῆς δείκνυσιν. Οὐ γὰρ τοῦτο θαυμαστόν
μόνον, ὅτι σῆκεται πρῶτον τὰ σώματα, καὶ τότε
ἀνίσταται, φησὶν, οὐδ' ὅτι βελτίονα τῶν νῦν τὰ ἐκ
τῶν σημερινῶν ἀνιστάμενα, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πολλῶν
μεῖζονα λῆξιν μεταβαίνει, οὐδ' ὅτι ἱκανοί· τὸ ἴδιον
ἀπολαμβάνει καὶ οὐδεὶς τὸ ἑτέρου, ἀλλ' ὅτι τὰ τσο-
αῦτα καὶ τηλικαῦτα καὶ πάντων λογισμῶν καὶ νοῦν
ὑπερβαίνοντα ἐν ἀτόμῳ γίνεται, τουτέστιν, ἐν ἀκα-
ριαίῳ χρόνῳ. Καὶ δηλὸν σαφέστερον τοῦτο, Ἐν
βικτῇ ὀφθαλμοῦ, φησὶν· ὅσον μῦσαι βλέφαρον. Εἶτα
ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ ἐκστάσεως γέμον, εἰ τσοαῦτα
καὶ τηλικαῦτα πράγματα οὕτω γίνονται ταχέως·
ἐπάγει εἰς ἀπόδειξιν τὸ ἀξιώπιστον τοῦ ἐργαζομένου,
λέγων· *Σαλπίζει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται*
ἀφθαρτοί, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγήσονται. Τὸ, Ἡμεῖς,
οὐ περὶ ἐαυτοῦ λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν ζώντων τῶν
τότε εὐρισκομένων. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐν-
δύσασθαι ἀφθαρσίαν. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις, ὅτι
σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσει,
[397] νομίση τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, ἐπήγαγεν,
ὅτι δεῖ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν,
καὶ τὸ θνητόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.
Φθαρτόν δὲ τὸ σῶμα, καὶ θνητόν τὸ σῶμα. Ὡστε τὸ
σῶμα μένει· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνδύμενον· ἢ δὲ θνη-

τότης καὶ ἡ φόβος ἀφανίζεται, ἀθανασίας καὶ ἀφωσμίαις ἐπιούσης αὐτῇ. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε λοιπὸν πῶς ἀπειρον ζῆσται ζῶν, ὅταν ἀκούσης, ὅτι ἡ φθορὰ γίνεται. Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γρηγορημένος. Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα καὶ ἀπόρρητα εἶπε, πάλιν ἀπὸ προφητείας πιστοῦται τὸν λόγον. Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος, τοῦτο ἐστίν, εἰς τέλος, οὐδὲ λείψανον αὐτοῦ μένει, οὐδὲ ὑποτροπῆς ἐλπίς, τῆς ἀφθαρσίας τὴν φθορὰν ἀναλυσάσης. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἰδὼν, τὸ νίκος; Εἶδες ψυχὴν γενναίαν; Καὶ γὰρ ὡς νικητήρια θύων, καὶ ἐνθους γενόμενος, καὶ ὁρῶν ἡδὴ ὡς γεγεννημένα τὰ μέλλοντα, ἐνάλλεται καὶ ἐπεμβαίνει τῷ ὀφθαλμῷ κειμένῳ, καὶ τὴν ἐπινίκιον ἀλαλάζει φωνὴν κατὰ τῆς τούτου κεφαλῆς κειμένης, μεγάλα βοῶν καὶ λέγων. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἰδὼν, τὸ νίκος; Οἴχεται καὶ ἀπόλωλε καὶ ἡφάνισται παντελῶς, καὶ εἰκὴ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησας. Οὐδὲ γὰρ ἀφώπλισε μόνον αὐτὸν οὐδ' ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπώλεσε, καὶ εἰς τὸ μηδὲ ὧως εἶναι κατέστησε. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἀμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, ὁ νόμος. Ὅρξ· πῶς περὶ θάνατον σωματικῶς ὁ λόγος; Οὐκ οὖν καὶ περὶ ἀναστάσεως σωματικῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται ταῦτα, πῶς κατεπόθη ὁ θάνατος; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πῶς δύναμις τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι μὲν γὰρ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία, καὶ χαλεπωτέρα ἐκείνου, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἰσχυρὸν οὗτος ἔχει, δῆλον· πῶς δὲ ταύτης καὶ δύναμις ὁ νόμος; Ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἀσθενής ἦν, πραττομένη μὲν, οὐ δυναμένη δὲ οὕτω καταδικάσαι. Τὸ μὲν γὰρ κακὸν ἐγένετο, σαφῶς δὲ οὐκ ἐδείκνυτο οὕτως. Ὅστε οὐ μικρὸν εἰσέτηγενεν ὁ νόμος τὸ καὶ γνωρίσαι τὴν ἀμαρτίαν μᾶλλον καὶ ἐπιτείνειν τὴν κόλασιν. Εἰ δὲ βουλόμενος κωλύσαι χαλεπωτέραν ἀπέξησεν, οὐ παρὰ τὸν ἱσχυρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ παρὰ τὸν κακῶς τῷ φαρμάκῳ χρησάμενον· ἐπεὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἐβάρησε τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο αὐτῇ ἐγκαλέσομεν, ἀλλὰ ταύτην μὲν καὶ θαυμάσομεθα, ἐκείνους δὲ μειζόνως μισήσομεν βλαβέντας δι' ὧν ὠφελείσθαι ἔδει. Ὅτι γὰρ οὐκ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐδυνάμωσεν, ὁ Χριστὸς αὐτὸς· ἐπλήρωσεν ἅπαντα, καὶ ἀμαρτίας ἐκτὸς ἦν. Σὺ δὲ μὴ σκόπει, πῶς καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν πιστεύεται. Εἰ γὰρ τοῦτο θανάτου αἷτιον τὸ ἀμαρτάνειν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἔλυσε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμεῖς αὐτῇ; διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπέλλαξε, καὶ μετὰ τῆς ἀμαρτίας [398] καὶ τὸν νόμον ἔπαυσε, οὐ παραβαίνοντός αὐτῇ συνίσταται, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς ἀναστάσεως; πόθεν γὰρ λοιπὸν ὁ θάνατος κρατῆσαι; Ἀπὸ τοῦ νόμου; Ἀλλ' ἐλύθη οὗτος. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας; Ἀλλ' ἀνῆρέθη αὐτῇ. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

γ'. Τὸ μὲν γὰρ τρώπαιον αὐτὸς ἔστησε, τῶν δὲ στεφάνων καὶ ἡμεῖς ἀπολαύσαι ἐποίησε, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὀφειλῆς, ἀλλ' ἀπὸ φιλοανθρωπίας μόνως. Ἄρα οὖν,

^b Legendum est ὁ Χριστὸς αὐτόν, ut legit Genitarius Hervetus.

ἀδελφοί, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Δικαίᾳ λοιπὸν καὶ εὐκαιρὸς ἡ παραίνεσις· οὐδὲν γὰρ ὅπως σαλεύει, ὡς τὸ εἰκὴ νομίζειν κόπτεσθαι καὶ μάτην. Περισεσέυοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε· τοῦτέστιν, ἐν τῷ βίῳ τῷ καθαρῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἔργαζόμενοι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ, Περισεεύοντες, ἵνα μετὰ περιστοίας αὐτὸ ποιῶμεν, καὶ τὰ σκάμματα ὑπερβαίνωμεν. Εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὡμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ. Τί λέγετε; πάλιν κόπος; Ἀλλὰ στεφάνους ἔχων, καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος ὁ μετὰ τὸν παράδεισον, κόλασις τῶν ἀμαρτηθέντων· οὗτος δὲ ὑπόθεσις τῶν μελλόντων βραβείων. Ὅστε οὐδ' ἂν εἴη κόπος ταύτην τε καὶ τῷ πολλῇ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν βοηθείας· διὸ καὶ ἐπηγάγεν. Ἐν Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος, ἵνα δίκην δώμεν· οὗτος δὲ, ἵνα τῶν μελλόντων τύχωμεν ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν καθεύδωμεν, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι βραθυμούντα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, οὐδὲ τρυφῶντας καὶ μαλακίζομένους. Ἀγαπητὸν γὰρ κατατεινόμενους καὶ ὑπνωπιάζοντας τὸ σῶμα, καὶ μυρία ὑπομένοντας ἐπίπονα, δυνήσθαι τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Ἡ οὐχ ὁρᾶτε τοῦτι πῶς μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν ὅσον ἐστὶ, καὶ ἡλίος ὁ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ πῶς δεξιόρροπον ἀνθρωπὸς πρὸς τὴν κακίαν, καὶ πῶς εὐπερίστατον ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅσαι ἐν μέσῳ παγίδες; Τί τοίνυν τολμάς ἐπισυρόμεθα φροντίδας ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, καὶ πλείονα παρέχοντες ἑαυτοῖς πράγματα, καὶ μελίζονα ποιοῦμεν τὰ φορτία; οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὑπὲρ γαστρὸς φροντίζειν καὶ ἱματίων καὶ οἰκίας; οὐκ ἀρκεῖ ἡ μέριμνα τῶν ἀναγκαίων; Καίτοι γε καὶ τούτων ἀπετήγαγεν ὁ Χριστὸς, λέγων· Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὡμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὡμῶν τί ἐνδύσθησθε. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς καὶ περιβολῆς μεριμνᾶν οὐ χρή, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, οἱ τὸν τοσοῦτον φροντὲν ἐπεισάγοντες, καὶ κατακωννύντες ἑαυτοὺς, πότε δυνήσονται ἀνανεῦσαι; Οὐκ ἤκουσας Παύλου λέγοντος, Οὐδεὶς στρατεύόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου μεριμνῶν· Ἡμεῖς δὲ καὶ τρυφῶμεν καὶ γαστριζόμεθα καὶ μεθύομεν, καὶ ὑπὲρ μὲν τῶν ἔξω κοπτόμεθα πραγμάτων, ἐν δὲ τοῖς τοῦ οὐρανοῦ μαλακίζόμεθα. Οὐκ ἴστε ὅτι ὑπὲρ ἀνθρωπὸν ἡ ἐπαγγελία; Οὐκ ἔστι χαμαὶ βαδίζοντα τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιβῆναι· ἡμεῖς δὲ οὐ κατὰ ἀνθρωπὸν σπουδάζομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων ἐγενόμεθα χείρους. Οὐκ ἴστε ποῖω παραστησόμεθα βήματι; οὐκ ἐννοεῖτε [399] ὅτι καὶ ῥημάτων καὶ ἐνθυμημάτων ἀπαιτούμεθα δίκας, καὶ οὐδὲ πραγμάτων φροντίζομεν; Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναικί, φησί, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἦδη ἐμολέχουσεν αὐτήν. Ἀλλ' ὅμως οἱ καὶ ὅπως περιέργου λόγον ὑπέχοντες, οὐ παραιτοῦνται καὶ αὐτῇ ἐνστήσεσθαι τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρὲ, εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσείται· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦ μυρίοις αὐτοῖς κατασχύνειν ὀνειδῶσι καὶ ποικίλως ἐπιβουλεύειν ἀφιστάμεθα. Ὁ τὸν φιλοῦντα φίλων, οὐδὲν ἔχει τοῦ ἐθνικοῦ πλέον· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις βασκαλίζομεν. Τίνα οὖν ἐξομεν συγγνώμην, ὅταν, ὑπερβῆναι τὰ

^a In editione Novi Testamenti Græca legitur πραγματεύεσθαι.

hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Corruptibile autem est corpus, et mortale. Ideo corpus manet: corpus enim est subiectum induens: mortalitas autem et corruptio deletur et evanescit, ad ipsum accedente immortalitate et incorruptione. Noli ergo deinceps dubitare quomodo vitam vivet infinitam, cum audieris quod fiat incorruptibile et interitum non obnoxium. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria.* Nam quoniam magna dixit et arcana, rursus id quod dicit credibile et fide dignum facit ex prophetia: *Absorpta est, inquit, mors in victoria.* Hoc est, in finem; ne manent quidem, inquit, ejus reliquiae, neque spes est reditus, cum incorruptio consumpserit corruptionem et interitum. 55. *Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, inferne, stimulus tuus?* Vidisti fortem et generosam animam? Nam tamquam pro victoria sacrificans, et Deo afflatus, et futura videns quasi jam facta, insilit et jacenti morti insultat, et in caput ejus jacens de victoria exultantem emittit vocem, clamans et dicens, *Ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est victoria tua, inferne?* Perit et penitus evanuit, et tenere fecisti illa omnia. Non solum enim eam armis exiit et vicit, sed etiam perdidit, et eo redegit ut ne esset quidem penitus. 56. *Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati, lex.* Viden' quomodo loquatur de morte corporali? Ergo loquitur etiam de resurrectione corporis. Nam si haec non resurgunt, quomodo est mors absorpta? Nec hoc solum, sed etiam quomodo peccati virtus est lex? Nam quod peccatum sit stimulus mortis, et illa gravis, et haec in ipso vim habeat, id manifestum est: quomodo autem ejus quoque virtus est lex? Quoniam absque ea erat imbecillum, ut quod fieret quidem, non posset autem perinde condemnare. Nam fiebat quidem malum, non ita autem aperte indicabatur. Quamobrem lex non parum contulit ad cognoscendum peccatum, imo vero etiam ad augendum supplicium. Si autem dum vellet prohibere, id reddidit gravius, non est culpa in medicum conferenda, sed in eum qui male usus est medicamento. Nam Christi quoque adventus gravis fuit ac molestus Judaeis; sed non ideo eum vituperabimus, sed eum quidem etiam admirabimur, illos autem magis odio habebimus, qui laesi sunt per ea quae debebant eis prodesse. Nam quod ipsa lex vim non dederit peccato, Christus ipsam totam implevit, et erat extra peccatum. Tu autem mihi considera, quomodo hinc quoque facit fidem resurrectioni. Nam si ipsum peccare erat causa mortis, Christus autem cum venisset solvit peccatum, et nos ab ipso liberavit per baptismum, et cum peccato legem quoque solvit ac fregit, quae dum violatur ac transigitur, ipsum consistit: quid adhuc dubitas de resurrectione? quomodo enim mors postea dominatum oblinebit? num per legem? Sed ea est soluta et abrogata. At per peccatum? Sed id est penitus deletum. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.*

3. Nam tropaeum quidem ipse erexit, coronis autem nos quoque frui curavit, idque non ex debito, sed sola sua benignitate. 58. *Itaque, fratres, stabiles estote et immobiles.* Justa jam est et opportuna adhortatio. Nihil enim adeo labefactat facitque vacillare, atque existimare se temere affligi et sine causa. *Abundantes in opere Domini semper;* hoc est, in vita munda. Nec dixit, Bonum operantes, sed *Abundantes*, ut hoc faciamus cum abundantia et septa transiliamus. *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Quid dicis? rursus labor? Labor quidem, sed qui habet coronas, et suscipitur pro caelis. Nam prior quidem, qui fuit post paradysum, est poena peccatorum admissorum; hic autem est fundamentum futurorum praemiorum. Quamobrem nec hac ratione fuerit labor, et quod superne magnum nobis detur auxilium: et ideo subjunxit: *In Domino.* Nam prior quidem fuit ut daremus poenas, hic autem ut bona futura consequamur. Ne ergo dormiamus, dilecti. Neque enim fieri potest, ut, si pigri sumus et ignavi, regnum caelorum consequamur, neque si in deliciis agamus mollesque sinus et effeminati. Praclare enim nobiscum agetur, si corpus affligentes et castigantes, et innumerabiles sufferentes aeternas, difficultates et labores, possimus bona illa consequi. Annon videtis quantum inter caelum et terram intermedium sit spatium? et quantum bellum imminet, et quam sit homo propensus ad vitium, et quomodo nos circumstet peccatum, et quam multi in medio sint laquei? Cur tam multas ergo curas attrahimus extra naturalia et nobis plura exhibemus negotia, majoraque imponimus onera? non sufficit ventris et vestium et domus curam gerere? non sufficit sollicitudo de iis quae sunt necessaria? Quamquam etiam ab iis nos abduxit Christus, dicens: *Ne solliciti sitis animae vestrae quid comedatis, neque corpori vestro, quid induamini (Matth. 6. 25).* Si autem de alimento necessario et indumento non oportet esse sollicitos, neque de die sequenti: qui tam multam attrahunt farraginem ac congeriem, et seipsos obruunt, quando poterunt emergere? Non audisti Paulum dicentem: *Nemo militans implicatur hujus vitae negotiis (2. Tim. 2. 4)?* Nos autem et deliciis operam damus et ventri indulgemus et inebriamur, et pro rebus quidem externis affligimur, in rebus autem caelestibus molles sumus et effeminati. An nescitis quod supra hominem est promissio? Non licet homini ingrediendi caeli fastigium ascendere: nos autem non studemus vivere secundum hominem, sed et brutis evadimus deteriores. Nescitis coram quo sistemur tribunali? annon cogitatis quod et verborum et cogitationum a nobis exigetur ratio, et ne res quidem curamus? Qui enim asperxit mulierem ad concupiscendum eam, jam est mœchatus (Matth. 5. 28). Sed tamen qui etiam curiosi aspectus reddunt rationem, non recusant vel in ipso putrescere peccato. Qui dicit fratri suo, *Stulte, deturbabitur in gehennam (Ibid. v. 22).* Nos autem innumerabilia probra in eos torquere, et varie eis insidiari non desistimus. Qui di-

igit diligentem, non plus habet quam ethnicus : nos autem eis quoque invidemus. Quamnam ergo consequemur veniam, quando vetera jussi septa transire, nostram vitæ agendæ rationem etiam illorum mensura conteximus minorem? quænam nos eripiet oratio? quis nobis aderit, et opem feret dum castigamur? Nullus, sed necesse est omnino ejulantes, lugentes, dentibus frementes, tormentis cruciatis, abduci in illas luce carentes tenebras, in dolores inevitabiles, in penas intolerabiles. Quamobrem rogo et obsecro, et vestra apprehendens genua supplico, donec habemus hoc parvam vitæ viaticum, ut iis quæ dicta sunt compungamur, convertamur, reddamur meliores : ne, sicut ille dives, inutiliter illic lamentemur cum excesserimus, et desineamus; stetis

autem nihil nobis remedii afferat. Nam sive patrem habeas, sive filium, sive quemvis alium qui apud Deum habeat fiduciam, nemo te eripiet, cum propria tua facta te prodant. Tale est enim illud iudicium : iudicat solum ex operationibus, nec aliter illic saluum esse licet. Hæc autem dico, non ut tibi dolorem inferam, non ut injiciam in desperationem, sed ut inani et frigida spe nutriti, et huic et illi fidentes, nostram negligamus virtutem. Nam si socordes fuerimus ac negligentes, non justus, non propheta, non apostolus, nemo nobis aderit : si vero studium et diligentiam adhibuerimus, ex operibus sufficientem habentes defensionem, cum libertate ac fiducia fruamur etiam bonis, quæ sunt reposita iis qui Deum diligunt : quæ detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIII.

CAP. 16. v. 1. *De collectis autem quæ sunt in sanctis, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite per unam sabbati.*

1. Absoluta oratione de dogmatibus, aggressurus eam quæ magis spectat ad mores, missis aliis, procedit ad summam bonorum, verba faciens de eleemosyna. Sed cum de eo solo disseruisset, desinit; quamquam nusquam hoc fecit, sed de eleemosyna, de temperantia, de mansuetudine, de lenitate, de patientia deque aliis omnibus disserit in aliis Epistolis in fine. Quare ergo ejus quod spectat ad mores hanc solam hic tractat partem? Quoniam eorum, quæ prius dicta sunt, plura magis pertinebant ad mores, per quæ castigavit fornicatorem, per quæ eos admonuit qui foris iudicio contendebant, per quæ terruit ebriosos et eos qui ventri indulgebant, per quæ eos condemnavit qui seditionem agitabant, contendebant, magistratumque et imperia ambibant, per quæ eos, qui indigne accedebant ad mysteria, ibi intolerando tradidit supplicio, per quæ disseruit de caritate. Propterea ejus solum meminit quo maxime opus habebat, nempe opis ferendæ sanctis. Vide autem ejus solertiam : quando eis persuasit resurrectionem, eosque fecit promptiores et animo alacriores, tunc demum de eo quoque disserit. Atqui de his quoque antea disseruit, quando dicebat : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metimus* (1. Cor. 9. 11); et, *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edet* (Ibid. v. 7)? Sed quoniam præclaræ hujus actionis noverat magnitudinem, non recusat hoc quoque addere fini epistolæ. *Agite* autem collectam vocat, statim ab initio rem faciens levein : nam quando ab omnibus confertur, leve singulis est quod constituitur. Cum autem dixisset de collecta, non statim dixit : Unusquisque vestrum apud se ponat, recondens quod ipsi placuerit; quamquam hoc erat consequens; sed cum prius dixisset, *Sicut constitui Ecclesiis Galatiæ*, tunc hoc subjunxit, et narrando quæ ab aliis fiebant, studium ipsis accendens, idque ponens loco narrationis. Quod etiam fecit scribens ad Romanos. Etenim cum illis videretur narrare, cur proficisceretur

Jerosolymam, sic sermonem injicit de eleemosyna : *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis.* Visum est enim *Macedoniæ et Achaiæ* communicationem quandam facere in pauperes sanctorum (Rom. 15. 25. 26). Sed illos quidem per Macedones et Corinthios, hos autem etiam per Galatas adhortatur. *Sicut constitui*, inquit, *Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite.* Erubescant enim videri inferiores Galatis. Non dixit autem, *Suasi* et consilium dedi, sed, *Constitui* : quod quidem majorem ostendit auctoritatem. Neque adducit unam, aut duas aut tres civitates, sed totam gentem : quod quidem facit etiam in dogmatibus, dicens : *Sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum.* Si hæc enim ad fidem faciendam dogmatibus est validum, multo magis ad æmulationem. Quid ergo, die quæso, constituisti? 2. *Per unam sabbati*, hoc est, die Dominico, *unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei bene placuerit.* Vide quomodo etiam adhortatur a tempore : dies enim erat idoneus ad eos adducendos ad eleemosynam. Recordemini enim, inquit, quænam eo die consequuti estis. Bona enim ineffabilia, et radix et initium vitæ nostræ illa die facta sunt. Non hæc autem solum ratione aptum est tempus ad benignitatem prompto et alacri animo exercendam, sed et quod habeat quietem ac remissionem immunitatemque et vacationem a laboribus. Nam anima a laboribus libera redditur expeditior et aptior ad miserendum. Ad hæc autem, venerandis quoque ac immortalibus communicare mysteriis, magnam affert et immittit alacritatem. *In ea ergo unusquisque vestrum*, non absolute hic aut ille, sed *unusquisque*, sive sit pauper, sive dives, sive vir, sive mulier, sive servus, sive liber, *apud se seponat recondens.* Non dixit, *Ferat in ecclesiam*, ne propter paucitatem erubescant; sed cum ea quæ paulatim accedunt in collectionibus auxerit, cum accessero, tunc ostendat. Interim autem, inquit, apud te seponere, et domum tuam fac ecclesiam, arculam gazophylacium : este custos sacræ pecuniæ, a te ipso ordinatus dispensator pauperum. Benignitas et humanitas dat tibi hoc sacerdotium. Hujus est symbolum ac signum quod nunc est gazophylacium. Sed

παλαιὰ καλεούμενοι σκάμματα, καὶ ἐλάττονα ἐκείνου τοῦ μέτρου τὴν αὐτῶν πολιτείαν ὑφαίνομεν; τίς ἡμᾶς ἐξαιρήσεται λόγος; τίς παραστήσεται καὶ βοηθήσει καλαζομένοις; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλ' ἀνέγκη πᾶσα οἰμώζοντας, ὀδυρομένους, βρύχοντας τοὺς ὀδόντας, στρεβλομένους εἰς τὸ σκότος ἀπάγεσθαι τὸ ἀφεγγές ἐκεῖνο, εἰς τὰς ἀπαιρήτους ὁδύνας, εἰς τὰς ἀνηκίστους τιμωρίας. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, καὶ αὐτῶν ἄπομαι τῶν γονάτων, ἕως ἂν ἔχωμεν τὸ μικρὸν τοῦτο τῆς ζωῆς ἐφόδιον, κατανυγῆναι τοῖς εἰρημένοις, ἐπιστραφῆναι, βελτίους γενέσθαι, ἵνα μὴ κατὰ τὸν πλούσιον ἐκεῖνον ἀνηνута ἐκεῖ θρηνώμεν ἀπαλθόντες, καὶ ἀνίατα λοιπὸν ὀδυρώμεθα. Κἂν γὰρ πατέρα ἔχῃς, κἂν υἱὸν, κἂν φίλον, κἂν ὄντινασὺν παρρησίαν ἔχοντα πρὸς τὸν Θεόν, οὐδεὶς σέ ποτε

ἐξαιρήσεται τούτων ὑπὸ τῶν οἰκείων ἔργων περιδιδέμενον. Τοιοῦτον γὰρ ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ἀπὸ τῶν πράξεων δικάζει μόνων, καὶ ἄλλως ἐκεῖ σωθῆναι οὐκ ἔνι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα λυπησῶ, οὐδ' ἵνα εἰς ἀπώγῳσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα μὴ μεταίαις μὴδὲ ψυχραῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ εἰς τὸν δεῖνα θάρβουντες, τῆς καθ' ἑαυτοὺς ἀμελήσωμεν ἀρετῆς. Ἄν μὲν γὰρ βῆθυσθωμεν, οὐ δίκαιος, οὐ προφήτης, οὐκ ἀπόστολος, οὐδεὶς ἡμῖν παραστήσεται· ἂν δὲ σπουδάσωμεν, ἀρκούσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων συνηγορίαν ἔχοντες, μετὰ παρρησίας ἀπολαυσόμεθα καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀποκειμένων τοῖς τὸν Θεὸν ἀγαπῶσιν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

* Alius, προστήσεται.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΓ'.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, καὶ μέλλων εἰς τὸν ἡθικώτερον ἐμβαίνειν, πάντα τὰ ἄλλα ἀφεῖς, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν χεῖρ', περὶ ἐλεημοσύνης ποισύμενος λόγον. Ἄλλὰ περὶ τοῦτου μόνου διαλεχθεὶς, ἀπαλλάττεται· καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ περὶ [400] σωφροσύνης, καὶ περὶ πραότητος, καὶ περὶ μακροθυμίας, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων διαλέγεται ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς τελευταῖων. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα τοῦ ἡθικοῦ τοῦτο μόνον γυμνάζει τὸ μέρος; Ὅτι καὶ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων τὰ πλεῖονα ἡθικώτερα ἦν, δι' ὧν τὸν πόρνον ἐκόλασε, δι' ὧν τοὺς ἔξω δικαζομένους ἐσωφρόνισε, δι' ὧν τοὺς μεθύοντας καὶ γαστριζομένους ἐφόδισε, δι' ὧν τοὺς στασιάζοντας καὶ φιλονεικούντας καὶ φιλαρχούντας κατέδικασε, δι' ὧν τοὺς ἀναξίως τοῖς μυστηρίοις προσιόντας τῇ ἀφορήτῃ δίκῃ ἐκαίνη παρῆδωκε, δι' ὧν περὶ ἀγάπης διελέχθη. Διὰ δὴ τοῦτο, οὐ μάλιστα αὐτῷ ἔδει τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπισκοπίας, τοῦτου μέμνηται μόνου. Καὶ θέα τὴν σύνεσιν· ὅτε αὐτοὺς περὶ ἀναστάσεως ἔπεισε, καὶ προθυμοτέρους ἐποίησε, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τοῦτου διαλέγεται. Καίτοι γε καὶ ὑπὲρ τούτων διελέχθη πρὸς αὐτοὺς ἐμπροσθεν, ὅτε ἔλεγε· Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ δοκίμαμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικά δοκίμομεν; καὶ, Τίς φυνεύει ἀμπαλῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἔσθιει; Ἄλλ' ἐπειδὴ ἦδει τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, οὐ παραιτεῖται καὶ τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς αὐτὸ προσθεῖναι. Λογίαν δὲ τὴν συλλογὴν καλεῖ, ἐκ προοιμίων εὐθέως κούφον τὸ πρᾶγμα ποῦν· ὅταν γὰρ ἐξ ἀπάντων συνεισφέρηται, ἐκαστῷ κούφον γίνεται τὸ ἐπιτάγμα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς συλλογῆς, οὐκ εὐθέως εἶπεν, Ἐκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων· καίτοι γε τὸ ἀκόλουθον τοῦτο ἦν· ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, Καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, τότε τοῦτο ἐπήγαγεν, εἰς ζῆλον αὐτοὺς τῇ διηγήσει τῶν ἐτέρους κατορθομένων ἄγων, καὶ ἐν τάξει διηγῆματος αὐτὸ θέει· ὃ καὶ Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοις δο-

κὼν διηγείσθαι τὴν πρόφασιν τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας, οὕτω τὸν περὶ ἐλεημοσύνης ἐμβάλλει λόγον, λέγων· Νυνὶ δὲ κορευόμεαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονῶν τοῖς ἀγίοις. Εὐδόκησε γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωρίαν εἶναι ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν διὰ Μακεδόνων καὶ Κορινθίων, τούτους δὲ διὰ Γαλατῶν προτρέπει. Καθὼς διέταξα γὰρ, φησί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. Καὶ γὰρ ἡσχύνοντο λοιπὸν ἐλάττους Γαλατῶν φανῆναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρήνεσα καὶ συνεβούλευσα, ἀλλὰ, Διέταξα, ὅπερ αὐθεντικώτερον. Καὶ οὐ παρᾶγει μίαν πόλιν καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ποιεῖ, λέγων· Καθὼς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων. Εἰ γὰρ πρὸς δογμάτων πίστιν τοῦτο ἰσχυρὸν, πολλῷ μᾶλλον πρὸς ἔργων μίμησιν. Τί οὖν διέταξας, εἰπέ μοι; Κατὰ μίαν σαββάτου, τοῦτέστι, Κυριακῇ, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὃ εἰ ἂν εὐδοῦται. Ὅρα πῶς καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ προτρέπει· καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα ἱκανὴ ἦν ἀγαγεῖν εἰς ἐλεημοσύνην. Ἀναμνήσθητε γὰρ, φησί, τίνοις ἐτύχετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Τὰ γὰρ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, καὶ ἡ ρίζα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τῆς ἡμέτερας ἐν [401] ταύτῃ γέγονεν. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἐπιτήδειος ὁ καιρὸς εἰς προθυμίαν φιланθρωπίας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνεσιν ἔχει καὶ πόνων ἀτέλειαν. Ψυχὴ γὰρ ἀφιεμένη μόχθων, εὐκολωτέρα καὶ ἐπιτηδαιότερα πρὸς τὸ ἔλαϊν γίνεται. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὸ μυστηρίων ἐν αὐτῇ κοινώνειν οὕτω φρικτῶν καὶ ἀθανάτων πολλὴν ἐντίθησι προθυμίαν. Ἐν αὐτῇ τε νυνὶ ἕκαστος ὑμῶν, οὐχ ἀπλῶς ὃ δεῖνα καὶ ὃ δεῖνα, ἀλλ' εἰς ἕκαστος, κἂν πένης ᾖ, κἂν πλούσιος, κἂν γυνή, κἂν ἀνὴρ, κἂν δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος, παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων. Οὐκ εἶπεν, Εἰς τὴν ἐκκλησίαν φερέτω, ἵνα μὴ διὰ τὸ μικρὸν αἰσχύνωνται, ἀλλὰ ταῖς κατ' ὀλίγον συναγωγαῖς αὐξήσας τὴν εἰσφορὰν, τότε δεικνύτω ἐμοῦ παραγενομένου. Τέως δὲ παρὰ αὐτῷ τίθει, φησί, καὶ ποιήσόν σου τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν, τὸ κιβώτιον γαζοφυλακίον· γενοῦ φύλαξ χρημάτων ἱερῶν, αὐτοχειροτόνητος οἰκονόμος πενήτων. Ἡ φιλανθρωπία ταύτην σοὶ δίδωσι τὴν ἱερω-

σύνῃν. Τοῦτου σύμβολόν ἐστι καὶ τὸ γαζοφυλάκιον νῦν. Ἀλλὰ τὸ μὲν σύμβολον μένει, τὸ δὲ ἔργον οὐδαμοῦ. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν συνεδρευόντων πάλιν ἡμῖν ἐγκαλέσουσιν, ὅταν ὑπὲρ τούτων διαλεγώμεθα λέγοντες· Μὴ, παρακαλῶ, μὴ γίνου φορτικός καὶ ἐπαχθὴς τοῖς ἀκούουσιν· ἐπίτρεψον τῇ προαιρέσει, ὅς τῃ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων· ὡς νῦν γε κατασχύνοις ἡμᾶς, ἐρυθρίαν ποιεῖς· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι τούτων τῶν λόγων. Οὐδὲ γὰρ Παῦλος ἡσυχύετο ὑπὲρ τοιούτων συνεχῶς ἐνοχλῶν, καὶ προσαιτούντων φεθγγόμενος ῥήματα. Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι Ἐμοὶ ὁδὸς καὶ εἰς τὴν ἐμὴν κατάθεσις οἰκίαν, ἰσως ἂν αἰσχύνῃς ἢ τὸ λεγόμενον· μάλλον δὲ οὐδὲ τότε· Οἱ γὰρ τῷ *θυσιαστηρίῳ*, φησί, *προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*

β'. Πλὴν ἀλλ' ἰσως ἂν τις ἐπετίμησεν, ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ποιομένην τὸν λόγον· νῦν δὲ ὑπὲρ τῶν δεομένων τὴν ἱκετηρίαν τίθῃμι, μάλλον δὲ οὐχ ὑπὲρ τῶν δεομένων, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν τῶν παρεχόντων· διδὼ καὶ παρρησιάζομαι. Ποία γὰρ αἰσχύνῃ εἶπαι, ἂν τῷ Κυρίῳ πεινῶντι, ἐνδύσον αὐτὸν γυμνὸν περιόντα, ὑπόδεξαι ξένον ὄντα; Ὁ Δεσπότης σου οὐκ αἰσχύνεται ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ταῦτα λέγων· *Ἐπειράσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ὁ ἀνευδής καὶ μηδενὸς χρήζων· καὶ ἐγὼ αἰσχυνοῦμαι καὶ ὀκνήσω*; Ἀπαγε· διαβολικῆς ἐπιβουλῆς αὕτη ἡ αἰσχύνῃ. Οὐ τοίνυν αἰσχυνθήσομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ παρρησίας ἐρῶ· Δότε τοῖς δεομένοις, καὶ μετὰ πλείονος, ἢ οἱ δεόμενοι, φωνῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἔχει· τις δεῖξαι καὶ ἐλέγχει, ὅτι ταῦτα λέγοντες, πρὸς ἑαυτοὺς ὡς ἔλκομεν, καὶ προσχίματι τῶν πενήτων αὐτοὶ κερδαίνομεν, οὐκ αἰσχύνῃς ἄξια ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίων κεραυνῶν, καὶ οὐδὲ ζῆν ἄξιον τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας· εἰ δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐνοχλοῦμεν, ἀλλ' ἀδάπανον ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ἐθήκαμεν, πονοῦντες μὲν οὐδαμῶς καθάπερ [402] Παῦλος, τοῖς δὲ οἰκείοις ἀρκοῦμενοι, μετὰ παρρησίας πάσης ἐρῶ· Δότε τοῖς δεομένοις, καὶ οὐ παύσομαι τοῦτο λέγων, καὶ μὴ διδόντων ἔσομαι χαλεπὸς κατήγορος. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγὸς ἦμην καὶ στρατιώτας εἶχον, οὐκ ἂν ἡσυχύονην τοῖς στρατιώταις τροφὰς αἰτῶν. Σφόδρα γὰρ ἐρῶ τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας. Ἀλλ' ἵνα καὶ ἐνεργέστερος ὁ λόγος γένηται καὶ δραστήριος μάλλον, Παῦλον παραστάτην λαβὼν, μετ' ἐκείνου διαλέξομαι λέγων· *Ἐκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῖται*. Σκόπει γὰρ αὐτοῦ καντεῦθεν τὸ ἀνεπαχθές· οὐκ εἶπε, *Τοσόνδε ἢ τοσόνδε*, ἀλλ' *Ὅ τι ἂν εὐδοῖται*. εἴτε πολλὸν, εἴτε ὀλίγον· καὶ οὐκ εἶπεν, *Ὅ τι ἂν τις κερδάνῃ*, ἀλλ', *Ὅ τι ἂν εὐδοῖται*, δείκνυς ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ χορηγία. Οὐ ταύτην δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ἐνὶ χρόνῳ τὸ πᾶν κελεύσει καταβαλεῖν, ῥάδιαν ποιεῖ τὴν συμβουλὴν· αὐτῷ γὰρ κατὰ μικρὸν συλλέγεσθαι ἀνεπαίσθητος ἡ λειτουργία καὶ ἡ δαπάνη. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ εὐθέως κελεύει εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἀλλὰ πολλὴν δίδωσι τὴν προθεσμίαν, καὶ τὴν αἰτίαν τιθεὶς φησιν· *Ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται*. Τούτεστιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰσφορᾶς, τότε ἀναγκάζῃσθε συλλέγειν. Καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ὡς ἔτυχεν αὐτοὺς πάλιν πρέσβευσεν· ἢ γὰρ προσδοκία Παύλου προθυμοτέρους

αὐτοὺς ἐποίησε. *Ὅταν δὲ ἔλθω, οὐκ ἔαν δοκιμάσῃτε, δι' ἐπιστολῶν τοὺτους πέμψω ἀπενεργεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλὴμ*. Οὐκ εἶπεν, *Ὁ δεῖ· καὶ ὁ δεῖνα*, ἀλλ', *Ὅς ἔαν ὑμεῖς δοκιμάσῃτε*, οὐκ ἔαν ἔλθῃς, ὥστε ἀνυποκπτον ποιῆσαι τὴν λειτουργίαν. Διὰ αὐτῶν ποιεῖται τὴν ψήφον τῆς τῶν ἀποκομιζόντων αἰρέσεως. Οὐ γὰρ δήπου φησὶν· Ἢ μὲν εἰσφορὰ ὑμῶν, ἢ δὲ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκομιζόντων, οὐχ ὑμῶν. Εἴτα ἵνα μὴ αὐτοῖς ἀπολιμπάνεσθαι δόξῃ, τὰ γράμματα προστίθῃσι, λέγων· *Ὅς ἔαν δοκιμάσῃτε, δι' ἐπιστολῶν πέμψω*. Ὡς ἀντί εἶπεν, ὅτι Κἀγὼ συνέσσομαι αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς λειτουργίας διὰ τῶν γραμμάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Τούτους πέμψω ἀπενεργεῖν τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, ἀλλὰ, *τὴν χάριν ὑμῶν*, ἵνα δείξῃ μεγάλα ἐργαζομένους, ἵνα δείξῃ αὐτοὺς κερδαίνοντας. Ἀλλαχού δὲ καὶ εὐλογίαν καὶ κοινωνίαν καλεῖ· τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐπάρῃ· οὐδαμοῦ μέντοι γε ἐλεημοσύνην ὠνόμασεν. *Ἐάν δὲ ἢ ἄξιον τοῦ καμῆ πορευέσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται*. Ἐνταῦθα πάλιν εἰς δαψίλειαν αὐτοὺς προτρέπει. Ἐάν γὰρ τοσοῦτον ἦ, φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι παρουσίας, οὐδὲ τοῦτο παραιτήσομαι. Ἀλλ' εὐθέως μὲν τοῦτο οὐκ ἐπηγγεῖλατο, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπειδὴν παραγένωμαι, ἐγὼ ἀποκομιζῶ· οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως αὐτὸ ἡῤῥησεν, εἰ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ τέθεικεν· ὕστερον μέντοι καλῶς καὶ εὐκαίρως αὐτὸ προστίθῃσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐκ εὐθέως [403] ὑπέσχετο, ὅτε καθάπαξ αὐτὸ ἀπεσιώπησεν, ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι *Πέμψω*, τότε καὶ ἑαυτὸν προστίθῃσι. Καὶ ἐνταῦθα δὲ πάλιν κυρίους αὐτοὺς ἐποίησεν ἐν τῷ εἰπεῖν· *Ἐάν ἢ ἄξιον τοῦ καμῆ πορευέσθαι*· τοῦτο δὲ ἐπ' ἐκείνοις ἔκειτο, τὸ πολὺ ποιῆσαι τὸ συλλεγόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὡς δυσωπῆσαι καὶ αὐτὸν ἀναστήναι. *Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς*, φησὶν, *ὅταν Μακεδονίαν διέλθω*. Εἶπε καὶ ἀνωτέρω τοῦτο, ἀλλὰ τότε μὲν μετὰ θυμοῦ· προσέθηκε γοῦν· *Καὶ γινώσκωμαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*· ἐνταῦθα δὲ προσηνέστερον, ἵνα καὶ ποθῇσιν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν. Εἴτα, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί οὖν Μακεδόνας ἡμῶν προτιμᾷς; οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴν ἀπέλθω, ἀλλ', *Ἐπειδὴν διέλθω Μακεδονίαν. Μακεδονίαν γὰρ διελεύσομαι*. Πρὸς ὑμᾶς δὲ *τυχόν Παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω*. Οὐδὲ γὰρ ὁδοῦ βούλομαι ποιήσασθαι πάρεργον ὑμῶν, ἀλλ' ἐνδιατρίψαι καὶ παραμεῖναι. Ὅτε γὰρ ταῦτα ἐπέστελλεν, ἐν Ἐφέσῳ ἦν, χειμῶνος ὄντος. Λέγει τοίνυν, ὅτι *Ἐως Περτεγκοστῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐπιμενῶ*· μετὰ δὲ ταῦτα ἀπελεύσομαι εἰς Μακεδονίαν, καὶ διελθὼν αὐτήν, ἤξω πρὸς ὑμᾶς τοῦ θέρους· πολλάκις δὲ καὶ τὸν χειμῶνα πρὸς ὑμᾶς ποιήσω.

γ'. Τίνος δὲ ἔνεκεν εἶπε, *Τυχόν*, καὶ οὐκ ἀπεφῆναιτο; Ὅτι οὐ πάντα προΐδει Παῦλος, καὶ συμφερόντως. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἵνα, κἂν μὴ γένηται, ἔχῃ καταφυγὴν, τότε ἀδιορίστως προειπεῖν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐξουσίαν ἄγουσιν αὐτὸν, ὅπου περ ἐβούλετο, οὐκ ἐνθα αὐτὸς ἐπεθυμῇ· ὁ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τίθῃσιν Ἐπιστολῇ, τῆς μελλήσεως

^a Savilius legendum suspicatur τὴν συμβολήν, et hæc utique vera lectio est.

manet quidem symbolum, res autem nusquam est. Et scio quidem, quod multi ex iis, qui una assident, nos rursus reprehendent, cum de his disseramus dicentes: Ne, rogo, ne sis gravis et molestus auditoribus, sed permitte libero arbitrio et voluntati auditorum; nam nunc quidem nos pudore afficis et erubescere cogis: sed hæc verba non feram. Neque enim Paulum pudebat pro his assidue esse molestum, et mendicantium more loqui. Nam si hoc dicerem, Da mihi et depone in meis ædibus, pudendum forte esset quod dicerem; imo vero ne tunc quidem: nam *Qui altari, inquit, assident, altaris sunt participes* (1. Cor. 9. 13).

2. Cæterum fortasse quispiam me reprehenderet, ut qui pro me verba facerem: nunc autem supplico quidem pro egentibus; imo vero non pro egentibus, sed pro vobis qui præbetis: et ideo loquor libere. Quis est enim pudor dicere, Da Domino esurienti, indue illum nudum oberrantem, excipe peregrinum? Non erubescit Dominus tuus hæc dicere in orbe terrarum, *Esurivi, et non dedistis mihi quod comederem* (Matth. 25. 42); qui non erat indigens, nec ulla re opus habebat: et ego erubescam et dubitabo? Absit: diabolicarum insidiarum est hic pudor. Non ergo erubescam, sed libere dicam: Date egentibus, et majori voce quam qui egent. Nam si quispiam posset ostendere et probare, quod hæc dicentes, ad nos ipsos traheremus, et prætextu pauperum ipsi lucraremur, non solum probro ac dedecore digni essemus, sed qui vel a mille fulminibus feriremur, et qui hæc agerent ne mererentur quidem vivere: si autem Dei gratia pro nobis minime molesti sumus, sed sine sumptu vobis posuimus evangelium, non laborantes quidem sicut Paulus, sed contenti propriis, dicam eum omni fiducia: Date egentibus, nec cessabo hoc dicere, et eorum qui non dant, ero gravis accusator. Si enim essem dux exercitus et milites haberem, non me puderet alimenta petere pro militibus. Valde enim amo vestram salutem. Sed ut etiam efficacior sit oratio, assessore accepto Paulo, cum illo vobiscum agam dicens: *Unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi videbitur*. Considera autem hinc quoque quam non sit hoc grave et molestum: non dixit, Tantum vel tantum, sed, *Quod videatur*, et recte habeat, sive sit multum, sive modicum: nec dixit, Quod quis lucratus fuerit, sed, Quod videatur et recte habeat, ostendens a Deo esse suppeditationem. Non hæc autem solum ratione, sed etiam eo, quod non uno tempore totum jubeat pendere, symbolam reddi facilem: eo enim quod paulatim colligatur, insensibilis est opera et suppeditatio. Propterea nec statim jubet in medium adducere, sed dat longum tempus constitutum, et causam afferens, dicit: *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Hoc est, Ne in tempore illationis sive sumptus necesse habeatis colligere. Et ad hoc rursus eos non leviter est adhortatus: Pauli enim expectatio eos faciebat promptiores et alacriores. 3. Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, per epistolas hos mittam deferre gratiam vestram in Jerusalem. Non dixit, Ilunc et illum, sed, Quos vos probaveritis,

quos elegeritis, ut ministerium careat suspicione. Quamobrem curat ut ipsi ferant suffragium electionis eorum qui latari sunt. Non enim dicit, Collatio quidem est vestra, eligendi autem potestas est eorum qui portant, non vestra. Deinde, ne ipsis videatur abesse, literas addit dicens: *Quos probaveritis, per epistolas mittam*. Quasi diceret: Ego quoque ero vobiscum, et muneris obeundi ero particeps per literas. Neque dixit, Eos mittam ut vestram deferant eleemosynam, sed, *Vestram gratiam*, ut ostendat eos magna operari, et inde lucrum consequi. Alibi autem appellat benedictionem et communicationem: illud quidem, ne redderet pigriores; hoc vero, ne nimis efferret: nusquam autem hoc nominavit eleemosynam. 4. *Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt*. Illic rursus eos hortatur ad largitatem et munificentiam. Nam si tanta res sit, inquit, ut mea opus sit præsentia, ne hoc quidem recusabo. Sed statim non est hoc pollicitus, neque dixit, Postquam advenero, ipse feram: neque enim hoc adeo amplificasset, si ab initio id posuisset: postea autem pulchre et opportune id addit. Propterea non statim promisit, neque omnino id siluit, sed cum dixisset se missurum, tunc quoque addit seipsum. Illic quoque rursus in eorum ponit potestate, dum dixit: *Si operæ pretium fuerit ut ego eam*; hoc vero in illis situm erat multum facere quod colligebatur, et tantum ut eos flecteret ipsum surgere. 5. *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero*. Dixit hoc quoque superius, sed tunc quidem iracunde; addidit enim, *Et cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem* (1. Cor. 4. 19): hic autem mitius, ut ejus desideret præsentiam. Deinde ne dicant: Cur ergo nobis præfers Macedones? non dixit, Postquam abiero, sed, *Cum Macedoniam pertransiero*. Nam *Macedoniam pertransibo*. 6. *Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo*. Neque enim volo vos invisere tamquam in transitu, sed vobiscum versari et apud vos manere. Nam quando hanc scribebat epistolam, erat Ephesi hiemis tempore. Dicit ergo: 8. *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*: postea autem abibo in Macedoniam, et cum eam pertransiero, veniam ad vos æstate: forte autem et hiemem apud vos transigam.

3. Cur autem dixit *Forsitan*, et non affirmavit? Quoniam non omnia præsciebat Paulus; idque utiliter. Propterea neque absolute affirmat, ut si non factum fuerit, habeat effugium, quod tunc dixerit indefinite, et Spiritus potestatem quæ eum quo vellet duceret, non quo ipse cupiebat. Quod etiam ponit in secunda Epistola de mora se excusans et dicens: *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me est est, et non non* (2. Cor. 11. 17). *Ut vos me deducatis quocumque iero*. Hoc quoque est caritatis et multæ dilectionis. 7. *Nolo enim vos modo in transitu videre: spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit*. Hæc autem dicebat, simul et caritatem ostendens, et eos qui peccarent terrenis, non tamen aperte, sed amicitia nomine: *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*. Me-

nito eis omnia dicit exacte, declarans tamquam amicis. Nam et hoc est amicitia, dicere causam cur non advenerit, propter quam differat, et ubi versetur. 9. *Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi.* Et, si magnum, quomodo adversarii? Propter hoc ipsum multi sunt adversarii, quoniam magna est fides, et latus ingressus. Quid est autem, *Ostium magnum*? Multi sunt parati ad fidem suscipiendam, multi debent accedere et converti: latus mihi patet aditus, crescente et vigente accedentium mente ad obediendum fidei. Propterea vehementer spirabat diabolus, quoniam videbat multos a se desciscere. Quamobrem propter utrumque manere oportebat, et quod nullum esset lucri, et quod magnum certamen. Hoc autem quoque illis animos addebat, quod dixerit verbum jam ubique operari, et facile germinare. Si autem sunt multi qui insidiantur, hoc quoque signum est profectus evangelii. Numquam enim magis exivit ac furit sceleratus ille daemon, quam cum ex suis vasis et instrumentis multa videt diripi. Et nos ergo quando magnum aliquod et præclarum opus gerere voluerimus, ne hoc consideremus quod magni sit laboris, sed ad lucrum aspiciamus. Vide namque Paulum non propterea vereri ac dubitare, nec propterea refugere, quoniam multi sunt adversarii, sed quoniam magnum erat ostium, iustare et permanere. Nam sicut dixi, hoc erat signum quod nudaretur et spoliaretur diabolus. Non est enim ejus qui parva gerat et mala, malam illam bestiam irritare. Quamobrem quando videris iustum magna ac præclara gerere et mala pati innumerabilia, ne mireris. Nam contra mirari oporteret, si diabolus multas accipiens plagas quiesceret et vulnera placide ferret. Neque enim, si serpens punctus continuo effugatur et pungendo insultet, mirari oportet. Quovis enim serpente graviter serpit diabolus, omnibus insultans, et surgit sicut scorpius in altum erecto stimulo. Ne hoc vos conturbet: eum enim, qui a bello et a victoria et cæde revertitur, necesse est fuisse cruentatum, sæpeque etiam vulnera exhibere. Et tu ergo cum videris aliquem eleemosynas facientem, et innumerabilia alia bona operantem, et sic vires diaboli frangentem, deinde incidere in tentationes et pericula, ne propterea conturberis: ideo enim incidit in tentationes, quod diabolus vehementer ferierit. Et quomodo, iniquis, id permisit Deus? Ut magis coronetur, et majorem diabolus plagam accipiat. Nam quando, postquam bona fecerit, gravia et aspera patiens, perpetuo agit gratias, tunc feritur diabolus. Magnum quidem est etiam rebus secundis et prospere fluentibus, et misereri et virtutem amplecti; multo autem est majus, dura et gravia patientem, non desistere ab hac bona operatione. Is enim est, qui propter Deum hæc maxime facit. Quamobrem etiamsi in periculum veniamus, dilecti, et quidvis patiamur, cum majori animi alacritate pro virtute labores suscipiamus. Non est enim hic tempus mercedis ac remunerationis. Ne hic ergo coronas exigamus, ne in tempore coronarum minor sit merces ac remuneratio.

Quemadmodum enim in artificibus, qui seipso quidem alunt, majorem accipiunt mercedem; qui autem aluntur ab iis qui conduxerunt, non parvam partem de mercede detrahunt: ita etiam in sanctis, qui bona quidem faciunt innumerabilia et innumerabilia patiuntur mala, integram habet mercedem et longe majorem remunerationem, non pro bonis solum quæ fecit, sed etiam pro malis quæ passus est: qui autem hic fruitur quiete et deliciis, non tam præclaras illic habet coronas. Ne hic ergo quæramus remunerationem, sed tunc maxime lætemur, quando bona opera agentes male patimur. Non solum enim ex recte factis, sed etiam ex tentationibus Deus nobis illic recondit mercedem.

4. Ut autem quod dico fiat manifestum, sint duo divites misericordes, et dent pauperibus: deinde eorum alter quidem maneat in divitiis, et omnia prospere ei succedant; alter autem incidat in pauperatam et morbos et calamitates, et Deo agat gratias. Cum ergo ii hinc illic excesserint, quis majorem accipiet mercedem? annon perspicuum est quod qui ægrotat et affligitur, quoniam et bene faciens et male patiens, nihil passus est humanum? Id certe palam omnibus est. Hic enim est status adamantinus, hic est æternus gratus et benevolus. Si autem non propter spem regni oportet aliquid boni facere, sed propter id quod Deo videtur ac placet; quod quidem est majus quovis regno; quid meretur qui eo, quod non hic accipiat remunerationem, in exercenda virtute est pigrior? Ne ergo conturbemur, quando viderimus, quod hic aut ille advocans viduas, et pauperes frequentibus excipiens convivis, incendio exstam domum amisit, aut aliquam aliam similem passus est calamitatem: propterea enim accipiet mercedem. Neque enim Job in tanta admiratione habebatur propter eleemosynas, in quanta propter ea quæ passus postea. Propterea et vilipenduntur ejus amici, et nullius censentur esse pretii, quod præsentibus quærerent remunerationes, et ideo in iustum iniquam ferrent sententiam. Ne ergo hic quæramus remunerationem, sed efficiamur pauperes et mendici. Hoc enim esset extremæ vilitatis et abjectionis, cum cælum sit propositum, et quæ supra cælum, quæ hic sunt spectare. Ne sic ergo faciamus, sed quodcumque inexpectatum nobis jussum advenerit, nos Deum assidue colamus, et beato Paulo pareamus, pauperumque arculam domi faciamus, quæ juxta locum in quo stas orans sita sit: et quoties ad orandum fueris ingressus, depone primum eleemosynam, et tunc emitte precationem: et sicut nolueris manibus illotis ad orandum accedere (a), sic neque absque eleemosyna. Neque enim minus est eleemosynam ibi depositam esse, quam evangelium juxta lectum appensum esse. Nam si evangelium quidem suspenderis nihil faciens, non adeo magnam accipies utilitatem: hanc autem habens arculam, habes arma adversus diabolum, precationem redditulatam, sanctam domum constituis, quæ habeat in-

(a) Ante precationem manus ablueantur.

ἔνεκεν ἀπολογούμενος, καὶ λέγων· "Ὁ δὲ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ἢ καρ' ἐμοὶ τὸ καὶ καὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ. Ἴνα ὑμεῖς με προσέμψητε, οὐδὲν πορνεύωμαι. Καὶ τοῦτο ἀγάπης καὶ φιλοστοργίας πολλῆς. Οὐ θέλω γὰρ ἔχει ὑμᾶς ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἰλαίω γὰρ εἶνα χρόνον ἐκμείναι πρὸς ὑμᾶς, ὅταν ὁ Κύριος ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας φοβῶν, οὐ μὴν ἐκκεκαλυμμένως, ἀλλὰ προσχηματι φιλίας. Ἐκμείνω δὲ ἐν Ἐφέσῳ ὥς τῆς Περσηποσῆς. Εἰκότως ἀκριδῶς αὐτοῖς ἅπαντα λέγει, καθάπερ φίλοις θηλῶν. Καὶ γὰρ τοῦτο φίλος, τὸ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν οὐ παρεγένετο, δι' ἣν μέλλει, καὶ ποῦ διατρίβει. Θύρα γὰρ μοι ἀνέφερε μεγάλη καὶ ἐπερτής, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. Καὶ εἰ μεγάλη, πῶς ἀντικείμενοι; δι' αὐτὸ μὲν τοῦτο οἱ ἀντικείμενοι πολλοί, ἐπειδὴ μεγάλη ἡ πίστις, ἐπειδὴ μεγάλη καὶ εὐρεῖα ἡ εἰσοδος. Τί δὲ ἐστίν, οὐρα μεγάλη; Ἰλλοὶ εἰσὶν οἱ παρεκκευασμένοι τὴν πίστιν διέξασθαι, πολλοὶ ἔτοιμοι προσελθεῖν καὶ ἐπιστρέφειν· εὐρύχωρός μοι ἡ εἰσοδος, ἀκμαζούσης λοιπὸν τῆς τῶν προσόντων διανοίας εἰς τὴν [404] τῆς πίστεως ὑπακοήν. Διὰ τοῦτο σφοδρῶς ὁ διάβολος ἔπει, ἐπειδὴ πολλοὺς ἑώρα ἀφισταμένους αὐτοῦ. Διὰ δὲ καὶ ἀμφοτέρων ἔνεκεν μείναι ἐχρῆν, καὶ ἐπειδὴ μέγα τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πολλὸς ὁ ἄγων. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ αὐτοὺς παρεθέρβουν τῷ εἰπεῖν, ὅτι πανταχοῦ λοιπὸν ὁ λόγος ἐνεργεῖται, καὶ βλαστάνει ραδίως. Εἰ δὲ πολλοὶ οἱ ἐκβουλεύοντες, καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς τοῦ Εὐαγγελίου προκοπῆς. Οὐδέποτε γὰρ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος ἀγριαίνει, ἀλλ' ἢ ὅταν πολλὰ τῶν σκευῶν αὐτοῦ ἀρπαζόμενα ἴδῃ. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν τι μέγα καὶ γενναῖον ἐργάσασθαι βουλῇθωμεν, μὴ τοῦτο σκοπώμεν, ὅτι πολὺν ἔχει πόνον, ἀλλ' εἰς τὸ κέρδος βλέπωμεν. Ὅρα γοῦν καὶ Παῦλον οὐ διὰ τοῦτο ὀκνοῦντα, οὐ διὰ τοῦτο ἀναδύμενον, ἐπειδὴ ἀντικείμενοι πολλοί, ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλη ἦν ἡ θύρα, ἐκικαίμενον καὶ παραμείνοντα. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἔφην, σημεῖον τοῦτο ἦν τοῦ γυμνοῦσθαι τὸν διάβολον. Οὐδὲ γὰρ ἐστίν, μικρὰ καὶ φαῦλα πράξαντας, παροῦναι τὸ πονηρὸν θηρίον ἐκεῖνο. Ὅποτε ὅταν ἴδῃς ἄνδρα δίκαιον μεγάλα κατορθύνοντα, καὶ μυρία πάσχοντα δεινὰ, μὴ θαυμάσης. Τοῦναντίον γὰρ ἔδει θαυμάζειν, εἰ πολλὰς λαμβάνων ὁ διάβολος πληγὰς, ἡμελλεν ἡσυχάζειν καὶ πρᾶως φέρειν τὰ τραύματα. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ὅρις κεντούμενος συνεχῶς ἀγριαίνει καὶ ἐφάλλοιτο τῷ κεντούντι, θαυμάζειν χρῆ. Καὶ γὰρ ὅπως παντὸς χαλεπώτερον ἔρπει ὁ διάβολος πᾶσιν ἐπιπηδῶν, καὶ ὥσπερ σκορπίος τὸ κέντρον ἄρας, διανίσταται. Μὴ δὲ τοῦτο ὑμᾶς θορυβέτω· καὶ γὰρ τὸν ἐκ πολλῶμου καὶ νίκης καὶ σφαγῆς ἐκπνιόντα ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς θάμ, πολλαῖς δὲ καὶ τραύματι ἔχειν. Καὶ σὺ τοίνυν ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐλεημοσύνας ποιοῦντα, καὶ ἄλλα μυρία ἐργαζόμενον ἀγαθὰ, καὶ ταῦτη συγκόποντα τοῦ διαβόλου τὴν δύναμιν, εἴτα πειρασμοὶς περιπεσόντα καὶ κινδύνους, μὴ διὰ τοῦτο θορυβηθῇς· διὰ γὰρ τοῦτο περιέπεσε πειρασμοῖς, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπληξε τὸν διάβολον. Καὶ πῶς ὁ Θεὸς συνεχώρησε, φησὶν; Ἴνα μᾶλλον στεφανώθῃ, ἵνα κλείονα πληγὴν λάβῃ ἐκεῖνος. Ὅταν γὰρ μετὰ τὸ ἀγαθὰ ποιεῖν καὶ δεινὰ πάσχειν εὐχαριστῇ

διαπαντὸς, πληττεται ὁ διάβολος. Μέγα μὲν γὰρ, καὶ ἐξ οὐρίας φερομένων τῶν πραγμάτων, καὶ ἔλαττον καὶ ἀρετῆς ἀντέχεσθαι· πολλῷ δὲ μείζον τὸ δεινὰ πάσχοντα, μὴ ἀφίστασθαι τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας. Οὐτός ἐστιν ὁ διὰ τὸν Θεὸν μάλιστα ταῦτα ποιῶν. Ὅποτε κἄν κινδυνεύωμεν, ἀγαπητοί, κἄν ὁτιοῦν πάσχωμεν, μετὰ πλείονος ἐχώμεθα τῆς προθυμίας τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς πόνων. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς. Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα ἀπαιτῶμεν τοὺς στεφάνους, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῶν στεφάνων ἐλαττώσωμεν ἡμῶν τὴν ἀμοιβήν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν οἱ μὲν ἑαυτοὺς τρέφοντας καὶ ἐργαζόμενοι, μείζονα τὸν μισθὸν λαμβάνουσιν, οἱ δὲ παρὰ τοῖς μισθωσαμένοις τρεφόμενοι, ὑποτίμνονται τοῦ μισθοῦ οὐ μικρὸν μέρος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων ὁ μὲν μυρία ποιῶν [405] ἀγαθὰ καὶ μυρία πάσχειν κακὰ, ἀκέραιον ἔχει τὸν μισθόν, καὶ πολὺ πλείονα τὴν ἀμοιβήν, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν κακῶν ὧν ἔπαθεν· ὁ δὲ ἀνέσους ἐνταῦθα ἀπολαύων καὶ τρυφῆς, οὐχ οὕτως ἔχει λαμπροὺς τοὺς στεφάνους ἐκεῖ. Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀντίδοσιν, ἀλλὰ τότε μάλιστα χαίρωμεν, ὅταν κατορθοῦντας πάσχωμεν κακῶς. Οὐ γὰρ τὸν ἐκ τῶν κατορθωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν πειρασμῶν μισθὸν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται.

δ'. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἔστωσαν δύο πλούσιοι ἐλεήμονες, καὶ διδόντες πένησιν· εἴτε ὁ μὲν ἐπὶ τῷ πλούτῳ μανέντω, καὶ πάσης εὐμερίας ἀπολαύτω· ὁ δὲ εἰς πένιαν πιπτετω καὶ νόσους καὶ συμφοράς, καὶ χάριν ἔχτω τῷ Θεῷ. Τούτων τοίνυν ἀπελθόντων ἐκεῖ, τίς μείζονα λήφεται τὸν μισθόν; οὐκ εὐθὺς ὅτι ὁ νοσῶν καὶ ταλαιπωρούμενος, ὅτι καὶ εὖ ποιῶν καὶ πάσχειν κακῶς οὐδὲν ἔπαθεν ἀνθρώπων; Παντί που θῆλον. Καὶ γὰρ οὕτως ἐστίν ὁ ἀνδράς ὁ ἀδαμάντινος, οὗτος ὁ εὐγνώμων οἰκίτης. Εἰ δὲ οὐ δι' ἐλπίδα βασιλείας δεῖ τι ποιεῖν ἀγαθόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, ὁ πάσης βασιλείας μείζον ἐστίν· τίνας ἀξίους ἐστίν ὁ διὰ τὸ μὴ λαβεῖν ἐνταῦθα τὴν ἀντίδοσιν ἀργότερος περὶ τὴν ἀρετὴν γινόμενος; Μὴ τοίνυν θορυβώμεθα, ὅταν ἴδωμεν, ὅτι ὁ δεινὰ χήρας καλῶν, καὶ δοχὰς συνεχεῖς ἐργαζόμενος, ἀπώλεσε τὴν οἰκίαν ἐμπρησθεῖσαν, ἢ ἑτέραν τινὰ τοιαύτην ὑπέμεινε συμφορὰν· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λήφεται τὸν μισθόν· ἐπὶ καὶ ὁ Ἰωβ οὐχ οὕτως ἐπὶ ταῖς ἐλεημοσύναις ἐθαυμάζετο, ὥς ἐφ' οἷς ἔπαθε μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ φίλοι ἐξευτελίζονται οἱ τούτου, καὶ οὐδενὸς ἀξιοὶ λόγου νομίζονται εἶναι, ὅτι τὰς παρούσας ἐζητούν ἀντιδόσεις, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ δικαίου κατεψήφίζοντο. Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀμοιβήν, πένητος καὶ πτωχοῦ γινόμενοι. Καὶ γὰρ ἐσχάτης τοῦτο εὐταλείας, οὐρανοῦ προκειμένου, καὶ τῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, τὰ ἐνταῦθα περισκοπεῖν. Μὴ δὲ οὕτω ποιῶμεν· ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐπὶ τῶν ἀδοκίμων ἐπιταγμάτων, ἡμεῖς ἐχώμεθα τοῦ Θεοῦ διηλεκτῶς, καὶ περὶ θώμεθα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, καὶ κιδώτων πενήτων ποιῶμεν ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ παρὰ τὸν τόπον, ὅν ἱστηκας εὐχόμενος, ἐκεῖ καίτω, καὶ ἰσάκεις ἂν εἰσέλθης εὐξασθαι, κατάθες πρῶτον τὴν ἐλεημοσύνην, καὶ τότε ἀνάπεμπε εὐχὴν· καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ἔλοιτο χερσὶν ἀνίπτοις εὐξασθαι· οὕτω μὴδὲ ἐλεημοσύνης χω-

ρίς. Καὶ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου κρέμασθαι παρὰ τὴν κλίνην οὐκ ἔλαττον τὸ ἐλεημοσύνην κείσθαι. Εὐαγγέλιον μὲν γὰρ ἔαν κρεμάσῃς μηδὲν ποιῶν, οὐδὲν τοσοῦτον ὠφελήσῃ· τοῦτο δὲ ἔχων τὸ κιβώτιον, δάκρυον ἔχεις κατὰ τοῦ διαβόλου, τὴν εὐχὴν ὑπόπτερον ποιεῖς, ἅγιον κατασκευάζεις τὴν οἰκίαν, τροφὰς ἐνδόν ἔχων ἀποκαίμενας τοῦ βασιλέως. Παρὰ τοῦτο καὶ ἡ κλίνη κείσθω [406] τὸ κιβώτιον, καὶ ἀφαντασία-στος ἵσταται ἡ νύξ· μόνον μηδὲν ἐξ ἀδικίας ἔχει βαλλίσθω. Ἐλεημοσύνη γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐστίν· ἐλεημοσύνην δὲ ἀπὸ ὠμότητος οὐκ ἐνὶ βλαστήσῃ! ποτε. Βούλεσθε καὶ τὰς ἀφορμάς, ὅθεν δεῖ καταβάλλειν, εἰπω, ὥστε καὶ ταύτη ποιῆσαι εὐκόλον τὴν τοιαύτην φορὰν; Ὁ χειροτέχνης, οἷον ὁ ὑποδηματορράφος, ἡ ὁ σκυτοτόμος, ἡ ὁ χαλκοτύπος, ἡ ἕτερος ὅστισιν δημιουργεῖ, ἐπειδὴν πωλήσῃ τι τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, ἀπαρχέσθω τῆς τιμῆς τῷ Θεῷ, καταβάλλετω μικρὸν μέρος αὐτόθι, καὶ μεριζέσθω πρὸς τὸν Θεὸν ἐξ ἐλάττονος μοίρας. Οὐδὲ γὰρ μέγα τι αἰτῶ, ἀλλὰ τοσοῦτον ὅσον Ἰουδαίων οἱ νῆπιοι, καὶ μυρίων γέμοντες κακῶν,

^a *Legemur* παρὰ τοῦτο καὶ τῇ κλίνῃ.

τοσοῦτον οἱ τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες ἡμεῖς βάλλωμεν. Ταῦτα δὲ οὐ νομοθετῶν, οὐδὲ κωλύων τὸ πλεόν λέγω, ἀλλ' ἀξίων μὴ ἔλαττον τῆς δεκάτης μοίρας καταθεῖναι. Τοῦτο δὲ μὴ κωλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγοράζων ποιεῖ. Τοῦτον καὶ οἱ τοὺς ἀγροὺς κατεκτημένοι τηρεῖσιν τὸν νόμον ἐν ταῖς προσόδοις· τοῦτον πάντες οἱ τοὺς δικαίους συλλέγοντες πόρους. Πρὸς γὰρ τοὺς τόκους ἀπαιτοῦντας οὐδεὶς μοι λόγος, οὐδὲ πρὸς στρατιώτας διασείοντας ἄλλους, καὶ πραγματευομένους ἀλλοτρίας συμφοράς· οὐδὲν γὰρ ἔχειν βούλεται δέχεσθαι ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐκ δικαίων πόρων συλλέγοντας τὰ ὄντα, ταῦτα λέγω. Καὶ γὰρ ἐὰν ἐν τοιαύτῃ συνηθείᾳ καταστήσωμεν ἑαυτοὺς, ὑπὸ τοῦ συνειδότης κεντούμεθα λοιπὸν, ἂν ποτε τοῦτον ἀπολώπωμεν τὸν νόμον, καὶ οὐδὲ βαρὺ λοιπὸν τὸ πρᾶγμα ἡγησόμεθα, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ μείζονα ἤσκημεν, καὶ μελετήσαντες χρημάτων καταφρονεῖν, καὶ τὴν βίαν τῶν κακῶν ἀνασπάσαντες, τὸν τε ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας βιωσόμεθα βίον, καὶ τῆς μελλούσης τευξόμεθα ζωῆς· ἥς γένοιτο· πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΑ'.

Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος πρὸς ὑμᾶς, βλέπετε ἵνα ἀφόδως γένηται πρὸς ὑμᾶς.

α'. Τάχα τις ἡγεῖται ἀνάξιον εἶναι τῆς ἀνδρείας τῆς Τιμοθέου τὴν παράκλησιν ταύτην· ἀλλ' οὐ Τιμοθέου ἐνεκεν τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ τῶν ἀκούοντων, ἵνα μὴ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιβουλῆς ἑαυτοὺς καταβάλλωσιν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ δεῖ πρὸς κινδύνους ἦν παρεμβεβλημένος. Ὡς γὰρ πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, φησὶν. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν μαθητὴν θρασυτήτος, καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον προέλθωσι καὶ χεῖρους γένωνται, πόρρωθεν αὐτοὺς καταστέλλει, λέγων· Ἴνα ἀφόδως γένηται πρὸς ὑμᾶς· τουτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτοῦ καταξανιστᾷται τῶν ἀπεγνωσμένων ἐκείνων. Καὶ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς ἴσως ἐπιτιμῆν, ὑπὲρ ὧν καὶ Παῦλος ἐπέστελε· καὶ γὰρ ἐπηγγελάτω δι' αὐτὸ τοῦτο πέμπειν αὐτόν. Ἐπαμφῆς γὰρ Τιμόθεον ὁμῖν, φησὶν, ὃς ὑμᾶς ἀγαπήσει τὰς ὁδοὺς [407] μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Ἴν' οὖν μὴ εὐγενεῖα καὶ πλοῦτος καὶ τῇ τοῦ δήμου συστάσει καὶ τῇ ἐξωθεν σοφίᾳ θαρρόντες ἐπίθωνται καὶ διαπτύωσι καὶ ἐπιβουλεύσωσιν, ἀλγούντες τοῖς ἐλέγχοις τοῖς παρ' αὐτοῦ, ἡ ὑπὲρ ὧν ὁ διδάσκαλος ἐπετίμησε, δίχην αὐτὸν ἀπαιτήσωσιν ἐκεῖνον ἀμυνόμενοι, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἴνα ἀφόδως γένηται πρὸς ὑμᾶς. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐξωθεν εἰπῆς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπίστους· τὰ παρ' ὁμῶν ἀπαιτῶ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἅπανα συνετέθη, ὅς καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ προοιμίῳ ἐφύθησε. Διὰ τοῦτο εἶπε· Πρὸς ὑμᾶς. Εἰτα ἀπὸ τῆς διακονίας ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιεῖ λέγων· Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἔργον, φησὶν, εἰ μὴ πλούσιος, εἰ μὴ εὐπαίδευτος, μὴ δὲ πρεσβύτερος, ἀλλὰ τί ἐπιτετάκται καὶ ἀνύει· Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται. Τοῦτο δὲ ἀντὶ πάσης αὐτῷ καὶ εὐγενείας καὶ πλούτου καὶ ἡλικίας καὶ σοφίας ἀπόχρη. Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ προσέθηκε· Καθὼς καὶ ἐγὼ καὶ ἀνωτέρω, Ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ

πιστὸν ἐν Κυρίῳ· αὐτὸς ὑμᾶς ἀγαπήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ. Ἐπεὶ οὖν καὶ νέος ἦν, καὶ μόνος ἐνεχειρίσθη τοσοῦτου δήμου διόρθωσιν, ἀμφοτέρω δὲ εἰς καταφρόνησιν ἦγεν, εἰκότως ἐπαγγέλει· Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Καὶ οὐ τοῦτο ἀπαιτεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὴν πλείονα· διὸ καὶ φησὶ· Προπέμψατε δὲ αὐτὸν μετ' εὐρήνης· τουτέστιν, ἀφόδως, μὴ μάχας καὶ φιλονεικίας ἐμποιοῦντες, μὴ ἐχθρας καὶ ἀπεχθείας, ἀλλ' ὑποταγὴν καὶ τιμὴν, ὡς διδασκάλῳ προσέχοντες. Ἴνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ τοῦτο φοβούμενος αὐτοὺς ἦν. Ἴνα γὰρ εἰδότες, ὅτι πάντα εἰρήσεται πρὸς αὐτὸν ἅπερ ἂν πάθῃ, ἐπιεικότεροι γίνωνται, διὰ τοῦτο προσέθηκεν· Ἐκδέχομαι γὰρ αὐτόν. Ἄλλως δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἀξιόπιστον ποιεῖ, εἰ γε μέλλων ἐξέναι, αὐτὸν περιμένει, καὶ τὴν εἰς ἐκεῖνους δαίκωνσιν ἀγάπην, ὅταν τὸν οὕτω χρῆσιμον δι' αὐτοὺς φαίνεται πέμψας. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Οὕτως καὶ εὐπαίδευτος δοκεῖ εἶναι, καὶ πρεσβύτερος τοῦ Τιμοθέου. Ἴν' οὖν μὴ λέγωσι· Τί δήποτε τὸν μὲν ἄνδρα οὐκ ἀπέστειλε, τὸν δὲ νέον ἀντ' ἐκείνου; ὅρα καὶ τοῦτο πῶς παραμυθίζεται, ἀδελφόν τε αὐτὸν καλῶν, καὶ πολλὰ παρὰ κεκληκέναι, λέγων. Ἴνα γὰρ μὴ ὀξὺς προτετιμηκέναι αὐτοῦ τὸν Τιμόθεον, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀπεσταλκέναι, καὶ πλείονα ἐκκαύτῃ τὸν φθόνον, ἐπήγαγε· Πολλὰ αὐτὸν παρεκάλεσα, ἵνα ἔλθῃ. Τί οὖν; οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος οὐδὲ ἐπένευσεν, ἀλλ' ἀντίστη καὶ ἐφιλονέκησεν; Οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἵνα μήτε ἐκεῖνον διαβάλλῃ, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσῃται, φησὶ· Καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα νῦν ἔλθῃ. Εἰτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι· σκήψας ταῦτα καὶ πρόφασις, ἐπήγαγεν· Ἐλεύσεται δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν εὐκαιρήσῃ. Τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ἀπελογήσατο, καὶ αὐτοὺς ἐπιποθεύοντας αὐτὸν τῇ ἐλπίδι τῆς παρουσίας ἀνέπαυσεν. Εἰτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν [408] ταῖς διδασκαλίαις, ἀλλὰ

turs allimenta regis recondita. Ideo et juxta lectum sita sit arcula, noxque nullis perturbabitur visis et insomniis : tantum nihil in eam injiciatur ex injustitia. Eleemosyna enim res est : fieri autem non potest ut eleemosyna umquam germinet ex crudelitate. Vultis et vobis dicam undenam impendere et largiri oporteat, ut hac quoque ratione facilem eam faciatis collationem? Opifex, velut calceorum consarcinator, aut coriarius, aut faber ærarius, aut quivis alius artifex, cum aliquid vendiderit ex iis quæ sua arte sunt, det Deo primitias pretii, ibi parvam partem deiciat, et ex minori parte cum Deo partiat. Neque enim magnum quid peto, sed tantum quantum Judæorum infantes, et mille malis pleni, tantum nos qui cælum exspectamus, jaciamus. Hæc autem dico non legem ferens, neque prohibens ne plus eroges, sed æquum censens ut non minus depo-

nas quam partem decimam. Hoc autem fac non solum vendens, sed etiam emens. Hanc legem etiam servent qui prædia possident in proventibus : eam omnes qui justos colligunt proventus. Ad eos enim, qui usuram exigunt, a me verba non sunt ; neque ad milites qui alios concutiant, et aliis procurant calamitates : Deus enim nihil inde vult accipere : sed hæc dico eis, qui ex justis laboribus facultates colligunt. Nam si nos ipsos ad eam deduxerimus consuetudinem, nos deinceps punget conscientia, si hanc deseramus legem ; neque rem existimabimus gravem, et paulatim veniemus ad majora, et meditati contemnere pecunias, cum malorum radicem evulserimus, et hic vitam secure et tranquille agemus, et vitam consequemur futuram : quam detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIV.

CAP. 16. v. 10. Si autem venerit Timotheus ad vos, videte ut sine timore sit apud vos.

1. Existimet fortasse quispiam hanc exhortationem esse indignam virtute Timothei ; sed non hoc dictum est propter Timotheum, sed propter audientes, ne per eas quæ ipsi pararent insidias seipsos læderent : ille enim semper erat proclivis ac propensus ad adeunda pericula. Nam *Tamquam filius patri, mecum servivit*, inquit, *in evangelio* (Philipp. 2. 22). Sed ne ex audacia in discipulum, ad magistrum quoque procederent et fierent deteriores, eos eminus comprimit et coercet, dicens : *Ut sine timore sit apud vos* : hoc est, ne quispiam ex iis qui sunt deplorati in eum insurgat. Erat quippe fortasse eos increpaturus de iis quæ scribebat Paulus : denuntiaret enim se propterea ipsum mittere. *Misi enim*, inquit, *ad vos Timotheum, qui vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo, sicut ubique in omni Ecclesia doceo* (1. Cor. 4. 17). Ne ergo nobilitati et divitiis et populi commendationi et externæ sapientiæ confidentes, invaderent et conspuerent et insidiarentur, dolentes se ab ipso argui, aut propterea quod magister illos reprehenderet, poenas exigere ipsum ulciscentes, propterea dicit : *Ut sine timore sit apud vos*. Ne mihi enim externos dixeris Græcos et infideles ; ea a vobis exigo, pro quibus tota conscripta est epistola, quos etiam in initio terruit et in proœmiis. Propterea dixit : *Apud vos*. Deinde a ministerio eum facit fide dignum dicens : *Opus enim Domini operatur*. Ne hoc autem spectes, inquit, si non sit dives, si non eruditus, si non senex ; sed quid jussus sit, et quid efficiat : *Opus enim Domini operatur*. Hoc autem ei sufficit pro omni et nobilitate et divitiis et ætate, et sapientia. Nec hoc fuit contentus, sed addidit, *Sicut et ego* ; et superius, *Qui est mihi filius dilectus et fidelis in Domino ; ipse vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo* (1. Cor. 4. 17). Quoniam ergo juvenis erat, et ipsi concredita fuerat tanti populi correctio, utrumque autem ipsum in contemptum adducebat ; merito subiungit : 11. *Ne quis ergo illum spernat*. Neque hæc

PATROL. GR. LXI.

solum exigit, sed etiam majorem honorem : quam-obrem etiam dicit, *Deducite autem illum in pace*. Hoc est, sine timore : non pugnas inferentes et contentiones, non odia et inimicitias, sed subjectionem et honorem, attendentes ipsi tamquam magistro. *Ut veniat ad me ; exspecto enim illum cum fratribus*. Et hoc erat terrentis : nam ut cum scirent omnia sibi dicenda quæ passus esset, fierent modestiores, propterea addidit : *Exspecto enim illum*. Alioquin autem eum quoque hinc facit fide dignum. Siquidem exiturus ipsum exspectat, et suam in illos ostendit caritatem, quando eum qui esset adeo utilis, propter ipsos misisse cerneretur. 12. *De Apollo autem fratre vobis notum facio, quod multum rogavi eum, ut ad vos veniret cum fratribus*. Hic videtur esse et bene eruditus, et major ætate Timotheo. Ne ergo dicerent : Cur virum quidem non misit, sed pro illo juvenem ? vide quomodo etiam hoc levat, eum et fratrem vocans, et dicens se multum illum rogasse ut veniret. Ne enim videretur præposuisse illi Timotheum, et idcirco eum non misisse, hincque majorem accenderet invidiam, subjunxit : *Multum illum rogavi, ut veniret*. Quid ergo ? non cessit ille neque annuit, sed restitit et contendit ? Non hoc dicit, sed ut neque illum reprehenderet, et se excusaret, dicit : *Et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret*. Deinde ne dicerent hæc esse obtentum et subterfugium, subjunxit : *Veniet autem, cum ei vacuum fuerit*. Sic et illum defendit ac excusavit, et eorum qui ipsum desiderabant spei satisfecit. Deinde ostendens ipsos non in magistris, sed in seipsis debere spem salutis habere, dicit : 13. *Vigilate, state in fide*. Non in externa sapientia ; non est enim illic stare, sed ferri, sicut quidem certe stare in fide convenit. *Viriliter agite et confortamini*. 14. *Omnia vestra in caritate fiant*. Hæc autem dicens videtur quidem admonere ; illos autem tangit tamquam pigros et desides. Et ideo dicit, *Vigilate*, tamquam eis dormientibus ; *State*, tamquam labantibus ; *Viriliter agite et fortes estote*, ut qui essent molles ; *Omnia vestra in caritate*

24

fiant, ut qui seditionem agitent. Et adversus eos quidem qui decipiunt, est illud, *Vigilate, state*; adversus eos autem qui insidiantur, est hoc, *Viriliter agite*; adversus eos vero qui seditionem agitant et conantur divellere ac distrabere, est illud, *Omnia vestra in caritate fiant*; quod quidem est vinculum perfectionis, et radix fonsque honorum. Quid est autem illud, *Omnia in caritate*? Sive quispiam increpat, inquit, sive imperat, sive paret imperio, sive discit, sive docet, omnia cum caritate. Nam et cuncta quæ dicta sunt, ideo contigerant, quod caritas neglecta fuisset. Nam si ea non esset neglecta, non fuisset inflati, non dixissent, *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo* (1. Cor. 1. 12): si ipsa adfuisset, non foris judicio contendissent, imo ne contendissent quidem: si ipsa adfuisset, ille uxorem patris non accepisset, non fratres infirmos contempnissent, hæreses non habuissent, propter charismata inanem gloriam non concepissent. Propterea dicit, *Omnia cum caritate fiant*. 15. *Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ, quod sunt primitiæ Achaïæ, et in ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos.*

2. Etiam in initio hujus meminit dicens, *Baptizari autem et Stephanæ domum* (1. Cor. 1. 16): et nunc eam dicit esse primitias, non solum Corinthi, sed et totius Græciæ. Non est autem hoc quoque parvum encomium, accessisse primum ad Christum. Quamobrem etiam in Epistola ad Romanos ex eo quosdam laudans dicebat: *Qui etiam ante me geniti sunt in Christo* (Rom. 16. 7). Nec dixit eos primos credidisse, sed fuisse primitias, ostendens, cum fide vitam etiam optimam exhibuisse, tamquam ex fructibus, se omni ex parte dignos præbentes. Oportet enim primitias esse meliores cæteris, quorum sunt primitiæ: quod his quoque per hanc dictionem suo testimonio tribuit Paulus. Non enim solum, sicut dixi, vere et sincère crediderunt, sed etiam multam ostenderunt pietatem, vegetamque virtutem, et in eleemosynis dandis munificentiam. Non solum autem hinc, sed etiam aliunde eorum ostendit pietatem, ex eo quod totam domum pietate impleverint. Quod autem bonis quoque operibus et recte factis essent ornati, significat per ea quæ deinceps sequuntur, dicens: *In ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos*. Audivistis hospitalitatis quanta sint encomia? Non enim dixit, *Ministrant*, sed, *Ordinaverunt seipsos*: hanc vitam perpetuo elegerunt, in hac se exercent meditatione. 16. *Ut et vos subditi sitis ejusmodi*. Hoc est, ut alter alteri opem feratis, et ad impensas pecuniæ et ad obeundum ministerium corporis, ut communicetis. Nam illis labor erit levis, quando habuerint socios, et ad plures transiverit beneficium. Et non dixit absolute, *Cooperamini*, sed etiam in his quæ jusserint parete, accuratam ostendens obedientiam. Et ne eis videatur gratificari, addidit: *Et omni cooperanti et laboranti*. Hæc sit, inquit, lex communis: neque enim privatim ac seorsum dico de illis, sed si quis est illis similis, his quoque fratur. Propterea et eos incipiens commendare, ipsos quoque evocat testes, dicens: *Obsecro autem*

vos, nostis domum Stephanæ. Scitis, inquit, et vos quomodo laborant, neque opus est ut a nobis discatis. 17. *Cavissus sum autem in præsentia Stephanæ et Fortunati et Achaici, quoniam id quod vobis decrat ipsi supplerunt*: 18. *refecerunt enim meum spiritum et vestrum*. Quoniam erat verisimile eos adversus ipsos esse irritatos; ii enim erant qui venerant et seditionem ei significaverant; per ipsos enim etiam scripserant de virginibus et matrimonio conjunctis: vide quomodo eos mitigat, in principio quidem epistolæ dicens: *Significatum est enim*, inquit, *mihi de vobis ab iis qui sunt Chloes* (1. Cor. 1. 11); et hoc celans et illos in medium adducens; erat enim verisimile illos per hos declarasse: hic autem, *Id quod vobis decrat, ipsi supplerunt, et refecerunt meum spiritum et vestrum*; ostendens eos venisse pro omnibus, et sua sponte tantam suscepisse peregrinationem. Quomodo ergo quod est proprium fiet commune? Si quod vobis defuit reparetis per vestram in eos benevolentiam, si eos honoretis, si excipiat, si beneficiæ communicetis: ideoque dicit, *Cognoscite ergo qui ejusmodi sunt*. Et laudans eos qui convenerant, eos quoque cum laude conjungit qui missi erant, et qui miserant, dicens: *Refecerunt meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo qui sunt ejusmodi*, quoniam propter vos patriam et domum reliquerunt. Vidistin' prudentiam? non solum Paulo, sed illis etiam eos ostendit esse gratificatos, quod totam civitatem in se circumferant: quod eos etiam reddebat fide dignos, et non sinebat eos ab illis abscindi, tamquam qui per ipsos ad Paulum essent adducti. 19. *Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ*. Semper cogit et conglutinat membra per salutationem. *Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla*. Apud eos enim manebat, cum esset contextor tabernaculorum. *Cum domestica sua ecclesia*. Hoc quoque non parva est virtus, quod domum fecissent ecclesiam. 20. *Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto*. Hoc sancti osculi hic solum ponit additamentum. Quamobrem? Valde inter se dissidebant, eo quod dicerent: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego autem Cepha, ego vero Christi* (1. Cor. 1. 12): eo quod alius quidem esuriret, alius vero esset ebrius: eo quod haberent pugnas et æmulationes et lites ac judicia, et ex donis magna erat invidia, magna superbia et arrogantia. Postquam ergo eos conjunxit per exhortationem, merito etiam jubet conjungi per osculum sanctum. Hoc enim unit, et unum corpus facit: hoc est sanctum, quod non est cum dolo et simulatione. 21. *Salutatio mea manz Pauli*. Ostendit magno studio compositam fuisse epistolam: et ideo hoc adjecit: 22. *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*.

3. *Fastus quot malorum causa*. — Per unum hoc verbum omnes terruit, qui membra sua faciebant membra meretricis; eos qui fratres offendeabant per immolata idolis, eos qui nominabantur ex hominibus, eos qui non credebant resurrectioni. Non solum autem terruit, sed etiam ostendit viam virtutis, et

καὶ ἐν ταῖς ὁφείλουσι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας. φησί· *Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει*. Οὐκ ἐν τῇ σοφίᾳ τῇ ἑξῆ· οὐ γὰρ ἔστιν ἐκεῖ ἐσθάναι, ἀλλὰ φέρεσθαι· ὥστε οὖν ἐν τῇ πίστει ἐσθάναι. Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε. *Πάντα ὁμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν πορραίνειν, καθάπτεται δὲ αὐτῶν ὡς ῥαθυμούντων. Αὐτὸ λέγει· *Γρηγορεῖτε*, ὡς καθευδόντων· *Στήκετε*, ὡς σαλευομένων· Ἀνδρὶ *ἴσθε*, κραταιοῦσθε, ὡς μαλακισομένων· *Πάντα ὁμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*, ὡς στασιάζοντων. Καὶ τὸ μὲν πρὸς τοὺς ἀπατῶντας, τὸ *Γρηγορεῖτε, στήκετε*· τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας, τὸ Ἀνδρίζεσθε· τὸ δὲ πρὸς τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπῆν ἐπιχειροῦντας, τὸ *Πάντα ὁμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*, ὅπερ σύνδεσμός ἐστι τελειότητος, καὶ ῥίξα καὶ πηγὴ τῶν αγαθῶν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Πάντα ἐν ἀγάπῃ*; Ἐτε ἐπιτιμᾷ τις, φησὶν, εἴτε ἀρχεῖ, εἴτε ἀρχεται, εἴτε μανθάλει, εἴτε διδάσκει, πάντα μετὰ ἀγάπης· ἐπειδὴ καὶ τὰ εἰρημένα ἅπαντα ἐκ τοῦ ταύτην ἡμεληθῆαι ἐγίνετο. Εἰ γὰρ αὕτη μὴ ἡμεληθῇ, οὐκ ἂν ἐφυσθῆσαν οὐκ ἂν εἶπον· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· εἰ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἔξω ἰδικάζαντο, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἰδικάζαντο· εἰ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἐκείνους τοῦ πατρὸς τὴν γυναῖκα ἔλαβεν, οὐκ ἂν τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν κατεφρόνησαν, οὐκ ἂν αἰρέσεις εἶχον, οὐκ ἂν ἐκενοδόξησαν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι. Διὰ τοῦτο φησι, Πάντα μετὰ ἀγάπης γινέσθω. *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανῆ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*.

β. Καὶ ἀρχόμενος τούτου μέμνηται λέγων· Ἐδοκίμασθε καὶ τὸν Στεφανῆ οἶκον· καὶ νῦν ἀπαρχὴν αὐτὸν οὐχὶ τῆς Κορίνθου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὴν πρῶτον τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Αὐτὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ ἐνταυθεν ἐγκωμιάζων τινὰς ἔλεγεν· *Οἱ καὶ ἀπὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι πρῶτοι ἐπίστευσαν, ἀλλὰ, Ἀπαρχὴ ἐγένοντο, δεικνύς ὅτι μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίον ἄριστον ἐπέδειξαντο, ὥστε ἐπὶ καρπῶν, πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀξίους παρήγοντας. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν ἀμείνω τῶν λοιπῶν εἶναι χρῆ. ὣν ἐστὶν ἀπαρχή· ὃ δὲ καὶ τοῦτο διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης ἐπεμαρτύρησεν ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ ἐπίστευσαν μόνον γνησίως, ὅπερ ἔφην, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπέδειξαντο τὴν εὐλάβειαν, καὶ ἀκμάζουσιν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἐν ἐλεημοσύναις φιλοτιμίαν. Οὐκ ἐνταυθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν τὴν εὐλάβειαν δείκνυσιν, ἐκ τοῦ καὶ τὴν οἰκίαν ἀπασαν εὐσεβείας πληρῶσαι. Ὅτι δὲ καὶ ἐν ἐργοῖς ἐκόμουν αγαθοῖς, δηλοῖ διὰ τῶν ἐξῆς λέγων· *Εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*. Ἠκούσατε ἤλιστα τῆς φιλοεπίας τὰ [409] ἐγκώμια· Οὐ γὰρ εἶπε, Διακονοῦσιν, ἀλλ', Ἐταξαν ἑαυτούς· τούτον τὸν βίον εἴλοντο διακονεῖν, ταύτην μελετῶσι τὴν μελέτην. Ἰνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσῃσθε τοῖς τοιοῦτοις. Τούτοις, Ἰνα συναντιλαμβάνησθε καὶ εἰς δαπάνην χρημάτων καὶ εἰς σώματος διακονίαν, Ἰνα κοινωνήτε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ὁ κόπος ἐστὶ κοῦρος, ὅταν ἔχωσι συμμάχους, καὶ τὰ τῆς εὐεργεσίας εἰς πλείονας διὰβηται. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Συνεργεῖτε, ἀλλὰ καὶ, Ἐν οἷς ἂν καλεῶμαι πειθεσθε, τὴν ἐπιτεταμένην ὑποκοὴν ὑδεικνύμενος. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ αὐτοῖς χαρί-

ζεσθαι, προσέθηκε· *Καὶ παντὶ τῷ κοινῶντι καὶ συνεργοῦντι*. Κοινός, φησὶν, ἐστὼ ὁ νόμος αὐτός· οὐδὲ γὰρ ἰδιαζόντως περὶ ἐκείνων λέγω, ἀλλ' εἰ τις κατ' ἐκείνους, καὶ οὗτος ἀπολαύτω τούτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος συνιστῇ, αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ, λέγων· *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανῆ*. Ἵστε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς πῶς κάμνουσι, καὶ οὐ παρ' ἡμῶν δεῖσθε μαθεῖν. Ἐχάρην δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανῆ καὶ Φουρτονανάτου καὶ Ἀχαΐκου, ὅτι τὸ ὁμῶν ὁστέρημα αὐτοὶ ἀνεπλήρωσαν· ἀνέκασαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὁμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐξηγρῶσθαι πρὸς τοῦτους (οὗτοι γὰρ οἱ ἐλθόντες εἰσι καὶ δηλώσαντες αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν στάσιν· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ἔγραφεν τὰ περὶ τῶν παρθένων, τὰ περὶ τῶν γεγαμηκότων), ὅρα πῶς αὐτοὺς κατεπράβυνεν, ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς Ἐπιστολῆς εἰπὼν· Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν ὅτι τῶν Χλόης· καὶ τούτους κρύψας, κἀκεῖνους εἰς μέσον ἀγαγών· εἰκὸς γὰρ ἐκείνους διὰ τούτων δηλώσαι· ἐνταῦθα δὲ, *Τὸ ὁμῶν ὁστέρημα ἀνεπλήρωσαν, καὶ ἀνέκασαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὁμῶν*· δεικνύς ἀντὶ πάντων ἐλθόντας, καὶ ἰλομένους ἀποδημίαν στελλασθαι τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν. Πῶς οὖν τοῦτο τὸ ἴδιον κοινὸν γένηται; Εἰ τὸ ὁστέρημα παραμυθήσεσθε διὰ τῆς εὐνοίας τῆς εἰς αὐτοὺς, ἐὰν τιμῆσθε, ἐὰν ἀποδέξησθε αὐτοὺς, ἐὰν τῇ εὐνοίᾳ κοινωνήσθε· διὸ φησιν· *Ἐκτινῶσατε ὅν τοῖς τοιοῦτοις*. Καὶ ἐπαινῶν τοὺς ἐλθόντας, συμπλέκει καὶ ἐκείνους τῷ ἐγκωμίῳ, τοῖς ἀπεισταλμένοις τοῖς ἀπεισταλότηας, λέγων, ὅτι· *Ἀνέκασαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὁμῶν*. Ἐκτινῶσατε ὅν τοῖς τοιοῦτοις, ὅτι δι' ὑμᾶς πατρίδα καὶ οἰκίαν κατέλιπον. Εἶδες σύνεσιν; οὐ Παῦλον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους αὐτοὺς χαρισμαίνους δείκνυσιν, τῷ τὴν πόλιν ἅπασαν ἐν αὐτοῖς περιφέρειν· ὃ καὶ τούτους ἀξιοπιστοὺς ἐποίει, καὶ ἐκείνους οὐκ ἤλειπε τούτων ἀποσχίζεσθαι, ὅτε δι' αὐτῶν παραστάντας τῷ Παύλῳ. Ἀσπάζονται ὑμῖς αἱ Ἐκκλησίαι πᾶσαι τῆς Ἀσίας. Αἰεὶ συνάγει καὶ συγκαλλῇ τὰ μέλη διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ· Ἀσπάζονται ὑμῖς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλας. Παρ' αὐτοὺς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν. Σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ. Καὶ τοῦτο οὐ μικρὰ ἀρετὴ, τὸ καὶ τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν ποιῆσαι. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ. Ταύτην τὴν τοῦ ἁγίου φιλήματος ἐνταῦθα μόνον τίθησι προσθήκην. [410] Τί δὴ ποτε; Σφόδρα διεσθήκασαν ἀλλήλων τῷ λέγειν, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρῶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ· τῷ τὸν μὲν πενθῶν, τὸν δὲ μεθύειν· τῷ μάχας καὶ ζηλοτυπίας καὶ κρίματα ἔχειν. Καὶ ἀπὸ τῶν χαρισμάτων δὲ πολλὸς ὁ φθόνος ἦν, πολλὴ ἡ ὑπερηφάνια. Ἐπεὶ οὖν αὐτοὺς συνήψε διὰ τῆς παραινήσεως, εἰκότως καλεῖται καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἁγίου συνάπτεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐνοῖ, καὶ ἐν τίκειται σῶμα· τοῦτο ἕγιόν ἐστι, τὸ μὴ μετὰ ὀδύου καὶ ὕπν κρίσεως. Ὁ ἀσπασμός τῇ ἐμῇ χαρὶ Παύλου. Δείκνυσιν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν Ἐπιστολὴν συντεθεῖσαν· διὸ καὶ τοῦτο προσέθηκεν· *Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἔστω ἀνάθεμα*.

γ'. Δι' ἐνὸς τούτου ῥήματος· πάντας ἐφόβησε, τοῖς τὰ μέλη αὐτῶν ποιοῦντας πόρνης μέλη, τοὺς σκανδα-

αίζοντας τοὺς ἀδελφούς διὰ τῶν εἰδωλοθύτων, τοὺς ἀπ' ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντας. Οὐκ ἐφόβησε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔδειξε τῆς ἀρετῆς τὴν ὁδόν, καὶ τῆς κακίας τὴν πηγὴν. Ὡς περ γὰρ σφοδρὰ περὶ αὐτὸν ἡ ἀγάπη γενομένη, πάντα τῶν ἁμαρτημάτων τὰ εἶδη κατασθένους· καὶ ἐξῴθει· οὕτως ὅταν ἀσθενεστέρα ᾖ, βλαστάνειν ταῦτα ποιεῖ. *Μαραναθά*. Τίνος ἔνεκεν τοῦτο εἰρηται· τί δὴ ποτε καὶ Ἑβραϊδὶ φωνῇ; Ἐπειδὴ πάντων τῶν κακῶν ὁ τύφος αἴτιος ἦν· τοῦτον δὲ τὸν τύπον ἡ ἐξῴθεν σοφία ἐποίησε, καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν ἦν, ὃ μάλιστα τὴν Κόρινθον διέσπασε· καταστέλλων αὐτῶν τὸν τύπον, οὐδὲ Ἑλλάδι κέχρηται γλώσση, ἀλλὰ τῇ Ἑβραϊδὶ, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ αἰσχύνεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀσπάζεται τῆς θερμότητος. Τί δέ ἐστι *Μαραναθά*; Ὁ Κύριος ἡμῶν ἦλθε. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὸ τοῦτο φησι; Τὸν τῆς οἰκονομίας βεβαίον λόγον, ἐξ ᾧ μάλιστα τὰ σπέρματα τῆς ἀναστάσεως συντέθεικεν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ἐντρέπων, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ὁ κοινὸς πάντων Δεσπότης καταβῆναι τοσοῦτον κατηξίωσε, καὶ ὑμεῖς ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔστε, καὶ ἐπιμένετε ἁμαρτάνοντας; καὶ οὐ φρίττετε τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολὴν, τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον; Ἐνόησον γὰρ τοῦτο μόνον, φησὶ, καὶ θρῆσκει σοι εἰς πάσης ἀρετῆς προκοπὴν, καὶ πᾶσαν θύνησιν κατασβεῖσαι ἁμαρτίαν. *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὧν*. Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον συμβουλεῖς, ἀλλὰ καὶ εὐχαῖς βραβεῖν. *Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὁμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ἀμήν. Ἦνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι κακιστῶν αὐτοὺς εἰς τοῦτο κατέληξε, φησὶν· *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπινον ἔχει οὐδὲ σαρκικόν, ἀλλὰ πνευματικὴ τίς ἐστι· διὸ σφοδρὰ γνησία· καὶ γὰρ σφοδρὰ ἐρῶντος τὸ ρῆμα ἦν. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ διειστέθεικε τῷ τόπῳ, καθάπερ δεξιὰς τινος ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ χερσὶ περιλαμβάνει· [411] λέγων, *Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὧν*, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Μετὰ πάντων ὧν ἐγώ. Δι' ὧν δείκνυσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ οὐδὲ ὀργῆς ἦν τὰ γραπτά, ἀλλὰ κηδεμονίας, ὅπου γε μετὰ τοσαύτην κατηγορίαν οὐκ ἀποστρέφεται, ἀλλὰ καὶ φίλει καὶ περιλαμβάνει πόρρωθεν αὐτοὺς ὄντας, διὰ τὸν Ἐπιστολῶν καὶ τῶν γραμμάτων τούτων αὐτοῖς περιχυθείς. Οὕτω γὰρ τὸν διορθοῦντα δεῖ ποιεῖν· ὡς ὃ γε ὀργῇ μόνον ποιῶν, οἰκεῖον πάθος πληροῖ· ὁ δὲ μετὰ τὸ διορθῶσαι τὸν ἁμαρτάνοντα, καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπιδεικνύμενος, δείκνυσιν ὅτι κακείνα φιλοστοργίας ἦν, ὅσα ἐπιπλήττων ἔλεγεν. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους παιδεύωμεν, καὶ μῆτε ὁ ἐλέγχων ὀργιζέσθω· οὐ γὰρ διορθώσεως τοῦτο, ἀλλὰ πάθους· μήτε ὁ ἐλεγχόμενος δυσχεραίνετω· *λατρεία* γὰρ τὸ γινόμενον, οὐκ ἀπέχθεια. Εἰ δὲ *λατρῶν* παῖδες καίτοι καὶ οὐκ ἐγκαλοῦνται, πολλάκις καὶ διαμαρτάνοντες τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ ἀλγοῦντες οἱ καίόμενοι καὶ τεμνόμενοι, εὐεργέτας εἶναι νομίζουσι τοὺς τὴν ἀληθινὰ ταύτην διεγείροντας· πολλῷ μᾶλλον τὸν δεχόμενον ἐλεγχον οὕτω διακαίεσθαι χρή, καὶ ὡς *λατρῶν* προσέχειν τῷ διορθοῦντι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐχθρῷ. Καὶ ἡμεῖς ὅσοι ἐπιτιμῶντες προσώμεν μετὰ πολλῆς τῆς ἡμερότητας, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως,

καὶ *ἡ* τὸν ἀδελφὸν πλημμελοῦντα, ὡς ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, μὴ δημοσίως τὸν ἐλεγχον, ἀλλὰ μεταφυσῶν καὶ αὐτοῦ μόνου, οὐκ ὀνειδίζων οὐδὲ ἐπιμεβαίνων κειμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλγῶν καὶ τηκόμενος· καὶ ἑτοιμον σαυτὸν πάρεχε καὶ πρὸς τὸ ἐλέγχεσθαι, εἰ τὴ διαμαρτάνοις. Ἦνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγων γένηται, καθ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον γυμνάσωμεν· μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς εὐπορῆσαι παραδείγματος τοιοῦτου· Ἔστω τις ἀδελφὸς παρθένῳ συνοικῶν, κόσμος μὲν καὶ σόφρων, πλὴν ἀλλὰ μὴδ' οὕτω διαφευγέτω τὴν πονηρὰν ὁδόν. Ἄν τοίνυν ἀκούσης θυλλοιούμενην τὴν συνοικησιν ταύτην, μὴ καταφρονήσης μὴδὲ εἴηης· Αὐτὸς γὰρ οὐ κέκτηται νοῦν; αὐτὸς γὰρ οὐκ οἶδε τί τὸ συμφέρον; εἰκὴ φιλοῦ, καὶ μὴ μισοῦ εἰκὴ· τί γὰρ μοι μέλει ἐχθρῶν ἀναδέξασθαι περιττὴν; Ταῦτα ληρώδῃ ρήματα τῶν θηρίων, μᾶλλον δὲ τῶν δαιμόνων. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰκὴ μισεῖσθαι τὸν ἐπὶ διορθώσεως τοῦτο ποιοῦντα, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλῳ ἀγαθῷ καὶ στερφάνῳ ἀπορρήτοισι. Εἰ δὲ λέγοις, Τί γὰρ, αὐτὸς οὐκ ἔχει νοῦν; ἀκούση παρ' ἡμῶν, ὅτι οὐκ ἔχει· μεθύει γὰρ τῷ πάθει. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξῴθεν δικαστηρίων οἱ ἀδικούμενοι οὐκ ἂν δύναιντο εἰπεῖν ὑπὲρ ἑαυτῶν ζέοντες τῇ ὀργῇ, καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἐγκλημα ἢ συμπάθεια αὐτῇ· πῶς οὖν οἱ συνηθεῖς πονηρῇ κατεχόμενοι; Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι καὶ μυριάκις ἢ φρόνιμος, οὐκ ἔχει νοῦν ἐγρηγορότα. Τί γὰρ τοῦ Δαυὶδ συνετώτερον ἦν, ἀνθρώπου λέγοντος, *Τὰ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ κρῦφα τῆς σοφίας σου ὀφθαλμοί μοι*; ἀλλ' ὅτε τὴν τοῦ στρατιώτου [412] γυναικὰ οἶδεν ὀφθαλμοῖς ἀδίκου, τότε, ὅπερ ἐπὶ τῆς θαλάττης τῆς ὁμιλούμενης τοὺς ἐμπλέοντας πάσχειν ἔλεγε, *Πᾶσα ἡ σοφία αὐτοῦ κατεπόθη*· καὶ ἐτέρων ἰδεῖτο τῶν διορθωσάντων, καὶ οὐδὲ ἠσθάνετο ὧν κακῶν ἦν ἐντός. Διὸ καὶ θηρίων τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἔλεγεν· *Ὅσοι φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μάλακός μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου*.

δ'. Οὐ τοίνυν ἔχει νοῦν ὁ ἁμαρτάνων· μεθύει γὰρ καὶ ἐσκότῳται. Μὴ δὲ ταῦτα λέγε, μὴδὲ προστίθει ἐκείνῳ, ὅτι Οὐδὲν μοι μέλει· Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Καὶ γὰρ καὶ σοὶ μέγιστον ἐγκλημα φύεται, ὅτι παπλανημένος ἰδὼν οὐκ ἀνέστησας. Εἰ γὰρ τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὸν Ἰουδαίων νόμον παρορᾶν οὐ χρή, ὁ μὴ ὑποζύγιον μὴδὲ ἐχθροῦ ψυχὴν ἀπολλυμένην περιορῶν, ἀλλὰ φίλου, ποίαν ἔξει συγκνώμην; Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν ἡμῖν τὸ νοῦν ἔχειν ἐκείνον· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς πολλὰ πολλάκις παραινέσαντες, ἑαυτοῖς οὐκ ἠρκέσαμεν, οὐδὲ ἐγενόμεθα χρήσιμοι. Τοῦτο τοίνυν καὶ περὶ ἐκείνου σκόπει τοῦ πλημμελοῦντος, ὅτι εἰκὸς αὐτὸν παρὰ σοῦ μᾶλλον, ἢ παρ' ἑαυτοῦ δέξασθαι συμβουλίαν ἀρίστην, καὶ μὴ λέγε· Τί δέ μοι μέλει τούτων; Φοβήθητι τὸν πρῶτον εἰρηχότα τὸ ρῆμα τοῦτο· τὸ γὰρ, *Μὴ φύλαξ εἰμὶ τοῦ ἄδελφου μου*, εἰς ταυτὸν φέρει τούτῳ· ἐνεῦθεν τὰ κακὰ τίχεται πάντα, ὅτι τὰ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου ἀλλότρια ἡγούμεθα εἶναι. Τί φῆς; οὐδὲν σοι μέλει τοῦ ἀδελφοῦ; Ἀλλὰ τίνοι μελήσει; τῷ ἀπίστῳ, τῷ ἐπιχαίροντι καὶ ὀνειδίζοντι καὶ ἐναλλομένῳ;

fontem vitii. Sicut enim quæ vehemens fuerit caritas, exstinguit et expellit omnes peccatorum species : ita etiam quando fuerit imbecillior, facit ea germinare. *Maranatha*. Quanam de causa hoc dictum est? et cur voce Hebræica? Quoniam omnium malorum causa erat fastus (hunc autem fastum efficiebat externa sapientia : et hoc fuit caput malorum, quod maxime divulsit ac divisit Corinthum); eorum fastum comprimens, ne Græca quidem, sed Hebræa lingua usus est, ostendens se non modo non pudere simplicitatis et imperitiæ, sed eam etiam vehementissime et ardentissime complecti. Quid est autem *Maranatha*? *Dominus noster venit*. Quanam ergo de causa hoc ipsum dicit? Dispensationis Domini sermonem confirmans, eo quod ex iis maxime composuerit semina resurrectionis; nec hoc solum, sed illos etiam pudore afficiens : quasi diceret : Communis omnium Dominus tantum dignatus est descendere : vos autem fratriades estis, et peccare perseveratis? non summam caritatem obstupescitis et admiramini, quod est caput bonorum? Hoc solum, inquit, cogita, et tibi sufficiet ad profectum in omni virtute, et omne peccatum poteris extinguere. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*. Hoc est doctoris, non solum consiliis opem ferre, sed etiam votis ac precibus. 24. *Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen*. Nam ne existimarent, quod eis assentans in hoc desierit, dicit : *In Christo Jesu*. Nihil enim habet humanum neque carnale, sed est quædam dilectio spiritualis. Quamobrem ea est valde germana et sincera; nam valde amantis erat verbum. Quia enim loco distabat, tanquam alicujus dexteræ extensione, caritatis manibus eos complectitur, dicens : *Caritas mea vobiscum* : quasi diceret : Sum cum vobis omnibus. Per quæ ostendit, non esse indignationis et iræ quæ scripta sunt, sed curæ quam eorum gerit, cum post tantam accusationem eos non aversetur, sed amet et complectatur, cum essent procul remoti, per epistolas et has literas eis quasi circumfusus. Sic oportet facere eum qui corrigit. Nam qui ira incitatus solum facit, implet suam animi perturbationem : qui autem postquam correxit peccantem, caritatem quoque exhibet, ostendit illa quoque esse benevolentiam, quæ dicebat increpans. Sic nos quoque alter alterum erudiamus et castigemus : et neque qui arguit, irascatur; non est enim hoc correctionis, sed animi perturbationis; neque qui arguitur, ægre ferat : quod fit enim, est medicina, non odium et inimicitia. Si autem medici urunt, et non reprehenduntur, etiam si sæpe aberrant a fine; sed et qui dolent, dum uruntur et secantur, beneficio se affici existimant ab iis qui hunc dolorem excitant : multo magis eum, qui suscipit reprehensionem, ita affici oportet, ut eum qui corrigit pro medico habeat, non pro inimico. Porro nos quoque qui increpamus, accedamus cum multa mansuetudine et cum multa prudentia; et si videris fratrem tuum delinquentem, sicut Christus jussit, noli in publicum proferre reprehensionem, sed eum reprehende inter te et ipsum

solum : non exprobrans nec jacenti insultans, sed docens et ægre ferens : et te ipsum quoque exhibe paratum ut reprehendaris, si quid pecces. Ut autem quod dico fiat æpertius, per hypothesim quod dicimus exerceamus : absit enim ut in veritate hoc nobis exemplum suppeditetur. Sit frater aliquis habitans cum virgine, honestus quidem et pudicus; sed ne sic quidem malam effugiat existimationem. Si ergo audieris hanc in ore vulgi esse habitationem, ne despexeris, neque dixeris : Annon ipse sapit?annon novit quid expediat? sine causa ameris, ne sis odio sine causa : quid enim mihi curæ est supervacaneas suscipere inimicitias? Hæc sunt verba delira bestiarum, vel potius dæmonum. Non potest enim fieri, ut temere et sine causa odio habeatur qui hoc facit ob correctionem, sed ut magna bona, coronas ineffabiles consequatur. Si autem dicas : Quid vero, non ipse sapit? audies a nobis eum non sapere; est enim affectu ebrius. Si enim in externis judiciis il, qui injuria affliguntur, non possunt pro se dicere, ut qui ira ferveant, quinquam non est vitium hæc commiseratio : multo magis il, qui mala tenentur consuetudine. Propterea dico, etiam si millies sit sapiens, mentem non habet vigilantem. Quid enim erat Davide sapientius quod dicebat, *Lucerna et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* (Psal. 50. 8)? Sed quando injustis oculis vidit uxorem militis, tunc, id quod pati dixit eos qui navigant in mari furenti, *omnis sapientia ejus est absorpta* (Psal. 106. 27); et opus habebat aliis qui corripissent, nec sentiebat quidem in quibus et quantis intus versaretur malis. Quamobrem sua defensus peccata dicebat : *Sicut onus grave gravata sunt super me. Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices mere a facie insipientiæ meæ* (Psal. 37. 5. 6).

4. Non sapit ergo nec mentem habet qui peccat; est enim ebrius, et ejus caligant oculi. Ne hæc ergo dicas, neque illud addas : Non est mihi curæ; *Unusquisque enim suum onus portabit* (Gal. 6. 5). Etenim vel maximum tibi crimen oritur, quod cum vidisses errantem, in viam non reduxeris. Si enim jumentum, inimici in Judæorum lege non licet despiciere (Deut. 22. 1); qui non jumentum, neque inimici animam, sed amici despicit, quamnam assequetur veniam? Neque enim ad nostram sufficit excusationem, quod ille mentem habeat. Nam nos quoque qui sæpe multas dedimus admonitiones, nobis non sufficimus, nec sumus utiles. De illo ergo peccante hoc quoque considera, quod consentaneum sit eum a te magis quam a seipso optimum accipere consilium; neque dicas, Quid hæc sunt mihi curæ? Time eum qui primus dixit hoc verbum : nam illud, *Numquid sum custos fratris mei* (Gen. 4. 9)? eodem quo hoc recidit : hinc mala nascuntur omnia, quod quæ sunt nostri corporis aliena esse ducimus. Quid dicis? frater non est tibi curæ? Sed cui erit curæ? infideline qui ejus malis lætatur, exprobratque et insultat? an diabolo qui impedit et supplantat? Et undenam hoc? Quod non proficiam dicens et consulens quæ oportet. Undenam

autem est perspicuum, quod non proficies? hoc est enim extrema amentia, cum in incerto sit finis, certum subire crimen negligentiae. Atqui Deus futura praesciens, saepe dixit et nihil profecit, et neque sic destitit: Idque cum sciret se non persuasurum. Si autem qui praescivit se nihil plus effecturum, non destitit corrigere? quamnam habebis excusationem qui futurum omnino ignoras, pigrescisque et torpescis? Etenim multi saepe aggressi profecerunt, et cum maxime desperassent, tunc maxime sunt assequuti. Quod si etiam nihil amplius effeceris, fecisti quod tantum est. Ne sis ergo inhumanus, neque immisericors, neque negligens. Nam quod haec verba sint crudelitatis et socordiae, illinc est perspicuum. Cur enim cum unum ex tuis membris laborat, non dicis: Quid mihi curae, et unde mihi constabit, quod si ejus curam geram, convalescet? sed omnia facis, ut etiam si nihil juveris, te non possis reprehendere, quod aliquid sit praetermissum eorum quae debent fieri. An vero cum membrorum quidem corporis tantam curam geramus, membra Christi negligemus? et ubi nam haec merentur veniam? Nam si te non infecto dicens, Membri tui curam gere, ut vel metu has melior, tibi in memoriam revoco corpus Christi. Quomodo enim non est horrendum putrescentem carnem tuam aspicere et despiciere? Et si haberes quidem famulum aut asinum laborantem putredine, non sustineres despiciere; Christi autem corpus videns repletum scabie praetercurris? et non existimas haec esse digna mille fulminibus? Propterea omnia susque deque miscantur, propter hanc inhumanitatem, propter hanc negligentiam.

Frates quomodo corrigendi. — Idcirco rogo hanc expellamus crudelitatem: accede ad illum qui habitat cum virgine, et parvum die fratris encomium, ex aliis quae habet commodis et dotibus id componens; et tamquam aqua calida fovens laudibus, ita deprime tumorem ejus valueris: te quoque ipsum pronuntia miserum, accusa commune genus humanum, ostende nos omnes esse in peccatis, pete veniam, dicens te majora aggredi quam quae vires tuae ferre possint, sed caritatem persuadere omnia audere. Deinde consulens hoc fac, non tamquam imperans, sed ut frater: et cum his omnibus tumorem depresseris, et lenieris dolorem qui accidit ex sectione futurae reprehensionis, et saepe usus fueris excusatione, rogaverisque ne irascatur; cum eum his ligaveris, tunc plagam inflige, nec vulnus alligans, nec dissolvens, ut neque illinc resiliat, neque hinc despiciat. Nam si violentum non dederis vulnus, nihil amplius efficies: sin autem vehementer percusseris, efficies ut resiliat. Propterea et post haec omnia reprehensurus, misce rursus encomium cum reprehensionibus: et quoniam id, quod fit ab eo, per se non potest esse encomium (non est enim laude dignum simul habitare cum puella virgine), hoc fac ex mente et instituto ejus qui simul habitat. Etai enim scio, inquit, quod tu propter Deum facis, et illius miserae videas calamitatem, et quod defensore careat et patrono, ei manum praeiuvisti; etiamsi non hoc animo faciat, tu

dic ita: et postea haec quoque adde, rursus utens excusatione, et dicens: Haec dico, non jubens, sed in memoriam revocans: propter Deum tu facis, ego quoque id scio; sed videamus num ex hoc aliquid aliud nascatur malum: et si nullum quidem sit, intus contine, pulchrumque hoc et honestum studium persequere; nullus est qui vetet: sin autem hinc nascitur aliquid damnum majus lucro, caveamus oro ne, dum unam studemus recreare animam, mille offendamus. Nec statim addas supplicia propositis illis qui offendunt et scandalum afferunt, sed ejus quoque adsume testimonium, dicens: Non opus est ut haec a me dicas; tu ipso scis, si quis offendant unum ex his pusillis, quanti supplicii intendantur minae: et cum sic lenieris orationem, et iram mitigaris, impone medicamentum correctionis. Si autem rursus causetur ejus solitudinem, ne sic quidem obtentum reprehenderis, sed dic ei: Nihil horum te terreat: sufficientem habebis excusationem aliorum scandalum: non enim propter socordiam, sed illorum curam gerens, destitisti ab hoc studio.

5. Et breve quidem sit consilium; non enim eget magna doctrina; venia autem sit multa et frequens: et continenter confuge ad caritatem, eorum quae dicta sunt contegens gravitatem et molestiam, dansque ei potestatem et dicens: Ego quidem haec sumdes et consulo, in tua autem potestate est ut persuadearis: neque enim cogo nec vim affero, sed totum permitto libero tuo arbitrio. Si reprehensionem ita tractemus, facile poterimus peccantes corrigere: nam quae nunc facimus sunt magis bestiarum et rationis expertium, quam hominum. Nam si nunc quidem senserint aliqui quempiam haec peccantem, illum quidem non alloquantur, ipsi autem tamquam ebriae aniculae inter se susurrant: et illud, Sine causa amoris, et, Ne temere et sine causa odio habearis, nusquam apud illos videtur locum habere; sed quando cupiunt quidem accusare, despiciunt illud, Non sine causa odio haberi, imo vero etiam pulcri (neque enim huic solum nascitur odium, sed etiam supplicium); quando autem opus fuerit correctione, et hoc ipsum et mille alias afferant excusationes et obtentus. Tunc enim, tunc illud cogitare oporteret, quando accusas, quando criminaris, nempe, Ne temere et sine causa odio habearis, et, Nihil proficio, et, Non est mihi curae. Nunc autem tam quidem es vehementer inaniterque ac supervacaneocariosus, et odium despicias, et mala innumerabilia: quando autem salutis fratris te curam gerere oporteret, tunc vis esse non curiosus et non gravis ac molestus. Atqui ex maledicentia quidem nascitur odium et apud homines et apud Deum, et hoc non est tibi curae: ex eo autem, quod das seorum consilia, et ex ejusmodi reprehensionibus, et apud illum et apud Deum erit tibi amicitia. Quod si etiam ipse te oderit, propterea Deus manet te magis diligens: imo vero nec sis oderit, ut quando odio habebat maledicentem; sed tunc quidem tamquam inimicum et hostem avertabitur, nunc autem existimabit te quovis patre magis reverendum. Quod si etiam aperte animo agere fecit,

ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ, τῷ ὠθοῦντι καὶ ὑποσκαλίζοντι; Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἀνὼν, φησὶ, λέγων καὶ συμβουλευόμεν τὰ θέοντα. Πόθεν δὲ ὅλον ἐστι οὐκ ἀνύσας; καὶ γὰρ τοῦτο πᾶν ἐσχάτης ἀνοίας, ἐν ἀδελφῷ τοῦ τέλους κρινόμενον, βραθυμία ἐμολογημένης ἐγκλημάτων δέχεσθαι. Καίτοι ὁ Σαδὲς τὰ μέλλοντα προειδώς, πολλάκις εἶπε, καὶ οὐκ ἦνυσε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, καὶ ταῦτα εἰδώς, ἐπὶ οὐ μέλει πείθειν. Εἰ δὲ ὁ προειδώς ἐστι οὐδὲν πλέον ποιήσας, τοῦ διορθοῦν οὐκ ἀφίσταται, τίνα ἔξεις ἀπολογίαν ὁ ἀγνοῶν τὸ μέλλον παντελῶς, καὶ ἐκλυόμενος καὶ ναρκῶν; Καὶ γὰρ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἦνυσαν πολλοί· καὶ ὅτε μέλιστα ἀπέγνωσαν, τότε μέλιστα ἐπέτυχον. Ἄν δὲ καὶ μηδὲν ποιήσης πλέον, τὸ σαυτοῦ πεποιήκας. Μὴ τοίνυν ἀπάνθρωπος γίνου, μήτε ἀνηλεὲς, μήτε δόλιγρος. Ὅτι γὰρ ὡμότητος ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ βραθυμία, ὅλον ἐκείθεν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἐνδὲ τῶν μαλῶν τοῦ σώματός σου κέρνοντες, οὐ λέγεις· Τί μοι μέλει, καὶ πόθεν ὅλον, ἐπὶ ἐπιμελείας τυγχάνει, ὕγιαίνει; ἀλλὰ πάντα ποιεῖς, ἵνα κἂν μηδὲν ὠφελήσης, μὴ ἐχθρὸς ἐγκαλεῖν σεαυτῷ, ἐπὶ τῶν ὀφειλόντων γενέσθαι τι παρελθόν. Εἴτα τῶν μὲν τοῦ σώματος οὕτω [413] φροντιοῦμεν μαλῶν, τῶν δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀμελήσομεν; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἔξια; Εἰ γὰρ σε μὴ κατακάμπτω λέγων, ἐπὶ τοῦ μέλους σου φρόντισον, ἵνα κἂν τῷ φόβῳ γένῃ βελτίων, τοῦ σώματος ἀναμνησθῶ σε τοῦ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ οὐ φρίκεις ἄξιον σηπομένην αὐτοῦ τὴν σάρκα ὀρεῖν, καὶ περιρῖν; Καὶ εἰ μὴ οἰκίτην ἔχουσ ἡ ἡνὸν σηπιδόνα ἔχουσ, οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο περιρῖν· τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ψώρας ὀρῶν ἐμπελησμένον, παρὰ τρέχεις; καὶ οὐχ ἡγῆ ταῦτα μυρίων ἔξια εἶναι κεραυνῶν; Διὰ τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω γέγονε, διὰ τὴν ἀπάνθρωπιαν ταύτην, διὰ τὴν βραθυμίαν.

Διὸ δὲ, παρακαλῶ, ταύτην ἐκβάλλωμεν τὴν ὡμότητα· πρόσθετε ἐκείνῳ τῷ συνοικοῦντι τῇ παρθένῳ, καὶ εἰπὲ μικρὸν ἐγκώμιον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπὸ τῶν ἄλλων ὧν ἔχει πλεονεκτημάτων αὐτὸ συντιθεῖς· καὶ ὥσπερ ὑδαὶ θερμῷ περικλύζων τοὺς ἐπαίνους, οὕτω χάλασον αὐτοῦ τὸν ἔγκον τοῦ τραύματος· ταλάνισον καὶ σαυτὸν, κατηγόρησον τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, δείξον ἐπὶ πάντες ἐν ἀμαρτήμασι τυγχάνομεν, αἰτήσον συγγνώμην, εἰπὼν, ὅτι μέλῳσι σαυτοῦ πράγμασιν ἐπιχειρεῖς, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα πείθει τολμᾶν. Εἴτα συμβουλευόμεν, μὴ ἐπιτακτικῶς, ἀλλ' ἀδελφικῶς τοῦτο ποιεῖ· καὶ τούτοις πᾶσι χαλάσας τὴν φλεγμονήν, καὶ παραμυθησάμενος τὴν ἀληθινὰ τὴν ἐκ τῆς τομῆς συμβαίνουσιν τοῦ μέλλοντος ἐλέγχου γενέσθαι, καὶ πολλάκις τῇ παραιτήσῃ χρησάμενος, καὶ παρακαλέσας μὴ ὀργισθῆναι· ὅταν αὐτὸν καταδήσῃς τούτοις, τότε ἔπαγε τὴν πληγὴν, μήτε δεσμῶν τὸ πρᾶγμα, μήτε ἐκλύων, ἵνα μήτε ἐκείθεν ἀποπηδήσῃ, μήτε ἐν-τεῦθεν καταφρονήσῃ. Ἄν τε γὰρ μὴ καιρίαν δῶς, ὥδεν εἰργάσω πλέον· ἂν δὲ σφοδρῶς πλήξῃς, ἀποσκιρτήσας ἐποίησας. Διὸ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐλέγχειν μέλλον, ἀνάμειξον πάλιν ἐγκώμιον τοὺς ἐλέγχους· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ γινώμενον οὐ δύναται εἶναι ἐγκώμιον (οὐ γὰρ ἄξιον ἐπαίνου τὸ κόρη συνοικεῖν παρθένῳ), ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ συνοικοῦν-

τος τοῦτο ἐργάζου, καὶ εἰπὲ, ἐπὶ οἷδα μὲν ἐπὶ διὰ τὸν θεὸν σὺ ποιεῖς, καὶ τὴν ἐρημίαν καὶ τὸ ἀπροσέτατον τῆς ἀθλίας ἐκείνης ἰδὼν χεῖρα ὠρεῖς. Κἂν μὴ ταύτῃ ποιῇ τῇ γνώμῃ, σὺ οὕτω λέγε, καὶ μετὰ τοῦτο προστίθει καὶ ταῦτα, πάλιν παραιτήσαι χρωόμενος, καὶ λέγων, ὅτι· Οὐκ ἐπιτάττω, ἀλλ' ὑπομιμνήσκων ταῦτά φημι· διὰ τὸν θεὸν σὺ ποιεῖς, οἶδα κατὰ· ἀλλ' ἰδόμεν μὴ τίκεται ἐκ τούτου κακὸν ἕτερον· κἂν μὲν μηδὲν ἦ, κάτεχε ἐνδόν, καὶ ἔχου τῆς καλῆς ταύτης σπουδῆς, ὁ κωλύων οὐδεὶς· ἂν δὲ βλάβῃ τις ἐν-τεῦθεν γίνηται τοῦ κέρρους μέλῳν, φυλαξόμεθα, παρακαλῶ, μὴ σπαύδοντες μίαν ἀναπαῦσαι ψυχὴν, μυρίας σκανδαλίσωμεν. Καὶ μὴ προσθῇς εὐθὺς τὰ καίμενα τοῖς σκανδαλίζουσι κολαστήρια, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ προσλάμβανε μαρτυρίαν, λέγων· Οὐ [414] χρεῖαν ἔχεις μαθεῖν ταῦτα παρ' ἐμοῦ, οἶδας καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἐάν τις ἐν τῶν μικρῶν τούτων σκανδαλίσῃ, πόσῃ ἡπικληται δίκη· καὶ οὕτως ἡ δύναμις τὸν λόγον, καὶ λεάνας τὴν ὀργήν, ἐπιτίθει τὸ φάρμακον τῆς διορθώσεως. Εἰ δὲ προφασίζοιτο πάλιν τὴν ἐρημίαν αὐτῆς, μηδὲ οὕτως ἐλέγξῃς τὴν σκῆψιν, ἀλλ' εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Μηδὲν σε τούτων φοβεῖται, ἀπολογίαν ἔξεις ἀρκούσαν, τὸ ἐτέρων σκάνδαλον· οὐ γὰρ διὰ βραθυμίαν, ἀλλ' ἐκείνων κηρόμενος, ταύτης ἀπέστης τῆς σπουδῆς.

ε'. Καὶ τὰ μὲν τῆς συμβουλῆς ἔστω ἐν βραχεί· οὐδὲ γὰρ δεῖται διδασκαλίας πολλῆς· τὰ δὲ τῆς συγγνώμης πάλιν πολλὰ καὶ ἐπάλληλα· καὶ ἐπὶ τὴν ἀγάπην κατὰ φύσιν συνεχῶς, συσκιάζων τὸ φορτικὸν τῶν εἰρημένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ διδοῦς, καὶ λέγων, ἐπὶ Ἐγὼ μὲν ταῦτα παραινῶ καὶ συμβουλεύω, τοῦ δὲ πεισθῆναι κύριος αὐτός· οὐδὲ γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ σου τῷ πᾶν ἐπιτρέπω γνώμῃ. Ἄν οὕτω μεταχειρίζωμεν τὸν ἐλεγχον, δυνήσομεθα βραδύως τοὺς ἀμαρτάνοντας διορθοῦν· ὡς ἂν γὰρ νῦν ποιοῦμεν, θηρίων μᾶλλον ἔστι καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων. Ἄν γὰρ αἰσθωνταί τινες νῦν τοιαῦτά τινος ἀμαρτάνοντος, ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν διαλέγονται, αὐτοὶ δὲ καθάπερ γραττῖα μεθύνοντα φιθυρίζουσι μετ' ἀλλήλων· καὶ οὐδαμῶς τὸ, Εἰκὴ φιλοῦ, εἰκὴ μὴ μισοῦ, ἐνταῦθα δοκεῖ χωρὶν ἔχειν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅταν μὲν κακηγορησῇ ἐπιθυμῶσι, καταφρονέουσι τοῦ μὴ εἰκὴ μισεῖσθαι, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ κολάζεσθαι (οὐδὲ γὰρ μίσος ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ κόλασις τίκεται)· ὅταν δὲ διορθώσῃς δέη, τοῦτο τε αὐτὸ καὶ μυρίας ἐτέρας προφέρουσι προφάσεις. Ταῦτα γὰρ τότε ἐννοεῖν ἐχρήν, ὅταν κακηγορῇς, ὅταν διαβάλλῃς, τὸ, Εἰκὴ μὴ μισοῦ, καὶ τὸ, Οὐδὲν ἀνὼν, καὶ τὸ, Οὐδὲν μοι μέλει. Νῦν δὲ, τότε μὲν πολυπραγμονεῖς σφοδρῶς καὶ περιέργως, καὶ μίσους καταφρονεῖς καὶ μυρίων κακῶν· ὅταν δὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀδελφοῦ φροντίζῃς δέη, τότε καὶ ἀπράγμων καὶ ἀνεπαχθὲς τις εἶναι βούλει· καίτοι ἀπὸ μὲν κακηγορίας καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους καὶ τὸ πρὸς τὸν θεὸν γίνεται μίσος, καὶ οὐ σφόδρα σοι τοῦτο μέλει· ἀπὸ δὲ τῆς κατ' ἰδίαν συμβουλῆς καὶ τῶν τοιοῦτων ἐλέγχων καὶ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔσται σοι φίλα. Ἄν δὲ καὶ αὐτὸς μισῇ, ὁ θεὸς μένει διὰ τοῦτο μᾶλλον φιλῶν·

μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω μισήσεις, ὥς ἤνικα ἐμίσει κακηγοροῦντα· ἀλλὰ τότε μὲν ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἀποστραφῆσεται, νυνὶ δὲ πατὴρ ἐγγίσεται παντὸς αἰδουμώτερον. Κἂν φανερώς δυσχεραίνῃ, κατὰ νοῦν καὶ ἰδίᾳ πολλὰς εἰσεται σοὶ τὰς χάριτας.

ζ'. Ταῦτα οὖν ἐννοοῦντες, ἐπιμελώμεθα τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ μὴ κατ' ἀλλήλων τὴν γλῶτταν ἀκονῶμεν, μηδὲ λαλῶμεν ῥήματα καταποντισμοῦ, τὴν δόξαν τοῦ πλησίον ὑπορύττοντες, καὶ καθάπερ ἐν [415] πολέμῳ καὶ μάχῃ βάλλοντες καὶ βαλλόμενοι. Τί γὰρ ὄφελος νηστείας ἢ ἀγρυπνίας λοιπὸν, ὅταν γλῶττα μεθύῃ, καὶ κυνέων κρεῶν ἀκαθαρτοτέραν σιτητράπεζαν, αἰμοδόρος γενομένη, καὶ προχέουσα βόρβορον, καὶ ἀμάρας ὀχετὸν τὸ στόμα ποιῇ, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ ταύτης βδελυρώτερον; Τὸ μὲν γὰρ ἐκείθεν προῖον, σῶμα ἐμόλυνε· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, ψυχὴν πολυλάκεις ἀπέπνιξε. Ταῦτα οὐ τῶν κακῶς ἀκούοντων μάτην κηδόμενος λέγω (ἐκείνῳ γὰρ καὶ στεφάνῳ εἰσὶν ἄξιοι, ὅταν φέρωσι γενναίως τὰ λεγόμενα), ὅλλ' ὁμῶν τῶν λεγόντων. Τὸν μὲν γὰρ κακῶς ἀκούοντα μάτην μακαρίζουσιν αἱ Γραφαί, τὸν δὲ κακῶς λέγοντα ἐκβάλλουσι τῶν ἱερῶν μυστηρίων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν περιβόλων. Τὸν γὰρ καταλαλοῦντα, φησί, *λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον* καὶ τῆς τῶν ἱερῶν δὲ βίβλων τὸν τοιοῦτον ἀνάξιον εἶναι φησὶν ἀναγνώσεως. *Ἰνα τί γάρ, φησὶν, ἐκδιηγῇ σὺ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;* εἰτα τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησὶ· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλεις*. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐ διώρισεν, εἰς ἀληθῆ, εἰς ψευδῆ· ἀλλὰ οὐδὲ καὶ τοῦτο ἀπηγόρευσε, δεικνύς ὅτι κἂν ἀληθῆ λέγῃς, οὐ σοὶ ταῦτα ῥητέα. *Μὴ κρίνεις γάρ, φησὶν, ἵνα μὴ κριθῇς*· ἐπεὶ καὶ ὁ τὸν τελώνην κακηγορῶν καταδικάζετο, καίτοι γε ἀληθῆ κατηγορῶν ἐκείνου. Τί οὖν, ἂν ἡ τις θρασὺς καὶ μιαρὸς, φησὶν, οὐ διορθωτέον αὐτὸν, οὐδὲ ἐλεγκτέον ἡμῖν; Ἐλεγκτέον καὶ διορθωτέον, οὕτω δὲ ὡς ἔμπροσθεν εἶπον· ἐὰν δὲ ὀνειδίζων τοῦτο ποιῇς, ὅρα μὴ τὸν Φαρισαῖον ἐκείνον μιμούμενος, τὰ ἐκείνου πάθῃς. Οὐδὲν γὰρ ἐντεῦθεν

γίνεται κέρδος, οὐ σοὶ τῷ λέγοντι, οὐκ ἐκείνῳ τῷ ἀκούοντι οὕτω κατηγορουμένῳ· ἀλλ' ὁ μὲν ἀναισχυντότερος γίνεται (ἔως μὲν γὰρ λανθάνει, καὶ αἰδεῖσθαι οἶδεν· ἐπειδὴ δὲ γένηται δηλὸς καὶ καταφανής, καὶ τὸν ἐντεῦθεν ἐκβάλλει χαλινόν)· ὁ δὲ ἀκούων, πάλιν μειζόνως βλαδύσεται. Ἄν τε γὰρ κατορθώματα συνίδῃ ἑαυτοῦ, φουδᾷται ταῖς ἐτέρου κατηγορίαις ὀγκούμενος· ἂν τε ἀμαρτήματα, προθυμότερος εἰς πονηρίαν καθίσταται. Αὐτὸς τε ὁ λέγων πάλιν καὶ παρὰ τῷ ἀκούοντι πονηρὰν λήψεται δόξαν, καὶ τὸν Θεὸν μειζόνως καθ' ἑαυτοῦ παροξυνεῖ. Διὸ, παρακαλῶ, πᾶν δυσώδες ἐκβάλλωμεν ῥῆμα· εἰ τι ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομὴν, τοῦτο λέγωμεν. Ἄλλ' ἀμύνασθαι ἐκείνον ἐπιθυμεῖς; Τί οὖν ἀντ' ἐκείνου σαυτὸν ἀμύνῃ; Ὁ γὰρ τοὺς λελυπηκότας ἀμύνασθαι σπουδάζων, οὕτως ὡς ὁ Παῦλος ἀμύνασθαι ἐκέλευσεν, ἀμύνου· *Ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν*. Ἐὰν δὲ τοῦτο μὲν μὴ ποιῇς, ἐπιβουλεύῃς δὲ μόνον, κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς. Διόπερ ἂν κακῶς ἐκείνος λέγῃ, ἐγκωμίοις αὐτὸν ἀμείδου καὶ ἐπαίνοις· οὕτω γὰρ κἀκείνου ἀμύνασθαι δυνήσῃ, καὶ σαυτὸν ἀπαλλάξει πονηρᾶς ὑποψίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ [416] κακῶς ἀκούειν ἀγών, ἀπὸ συνειδότητος δοκεῖ τοῦτο πάσχειν πονηροῦ· ὁ δὲ καταγελῶν τῶν λεγομένων, μέγιστον ἐκφέρει τεκμήριον τοῦ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναι πονηρόν. Ἐπεὶ οὖν οὔτε τὸν ἀκούοντα, οὔτε ἑαυτὸν, οὔτε τὸν διαβαλλόμενον ὠφελεῖς, καὶ κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς, κἂν ἐντεῦθεν γενοῦ σωφρονέστερος. Ἐχρῆν μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων πείθεσθαι· ἐπειδὴ δὲ παχύτερον διάκεισαι, καὶ ὥσπερ θηρίον δάκνεις, κἂν ἐντεῦθεν παιδεύῃθῃ, ἵνα τοῖς λόγοις τούτοις σωφρονισθεῖς, δυνηθῶς ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων μόνον ρυθμίζεσθαι, καὶ γενόμενος παντὸς πάθους ἀνώτερος ἐπιτυχίους τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοânθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ [417] θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλη-

σεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πόσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πόσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλησεως, ἥς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Α'. Ἄξιον ζητῆσαι πρότερον, τίνας ἐνεκεν δευτέραν προσέτιθησαν Ἐπιστολὴν τῇ προτέρᾳ, καὶ τί δήποτε οὕτως ἀρχίται· ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς

seorsum apud se magnas tibi habebit gratias.

6. Hæc ergo cogitantes, curam geramus nostrorum membrorum, neque linguam alter in alterum acuumus, neque verba loquamur quæ demergant et obruant, proximi bonam famam subvertentes, et non secus atque in bello et pugna sauciantes et sauciati. Quid enim jam predest jejunium aut vigilia, quando ebria fuerit lingua, et canis carnibus immundiorum mensam comedit, ut quæ sanguivora effecta sit, et cœnum effundat et cloacæ canalem os faciat; imo vero eo longe impurius et magis abominandum? Nam quod illinc quidem procedit, corpus polluit: quod hinc autem, sæpe suffocat animam. Hæc dico, non eorum qui male audiunt, temere curam gerens; nam illi quoque digni sunt coronis, cum quæ dicuntur ferunt fortiter; sed vestrum qui dicitis. Nam eum quidem, qui temere et sine causa male audit, beatur pronuntiant Scripturæ; eum autem, qui male dicit, a sanctis expellunt mysteriis, imo ab ipso ambitu ecclesiæ: *Eum, inquit, qui clanculum detrahit de suo proximo, persequeretur (Psal. 100. 5)*; quinetiam eum dicit indignum lectione sacrarum literarum. Cur, inquit, tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum (*Psal. 49. 16*)? Deinde causam afferens, dicit: *Sedens contra fratrem tuum loquebaris*. Et hic quidem non distinxit, sintne vera an falsa; alibi autem hoc quoque prohibuit, ostendens quod etiamsi vera dicas, ea non sunt a te dicenda. *Nolite judicare, inquit, ut non iudicemini (Matth. 7. 1)*. Nam et qui publicanum maledictis insectabatur, est condemnatus, etsi vere illum accusabat. Quid verosi sit, inquit, quispiam audax et execrandus, non est ipse a nobis corrigendus et arguendus? Arguendus sane est et corrigendus, sed ita ut prius dixi: sin autem hoc facis ei exprobrans, vide ne, dum Phariseum illum imitaris, id tibi quod illi accadat. Nihil enim hinc redit lucri, non ad te qui dicis, non ad illum qui

audit sic accusatus: sed ille quidem evadit impudentior. Nam quamdiu quidem latet, scilicet erubescere: postquam autem evaserit manifestus, id quod inde habebat frenum expellit: qui autem audit, rursus magis lædatur. Nam sive rerum recte a se gestarum fuerit sibi conscius, inflatur, alterius tumens accusationibus; sive peccatorum, sit promptior et alacrior ad vitium. Et ipse rursus qui dicit, apud eum qui audit in mala erit existimatione, et Deum in se magis irritabit. Quamobrem rogo omne verbum obscœnum et foetidum ejiciamus; si quid bonum ad ædificationem, hoc dicamus. At cupis illum ulcisci? Cur ergo te pro illo ulcisceris? Nam qui studes ulcisci eos qui tibi fuerunt molesti, ita ulciscere ut Paulus jussit ulcisci. *Si esurit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, da illi potum (Rom. 12. 20)*. Si autem hoc quidem non facis, solum autem insidiaris, in teipsum ensems stringis. Quamobrem si ille maledicat, orna eum laudibus et encomiis. Sic enim et illum poteris ulcisci, et teipsum liberabis a mala suspitione. Nam qui dolet eo quod male audiat, hoc videtur pati ex mala conscientia; qui autem irridet ea quæ dicuntur, maximum profert indicium, quod nullius rei malæ sibi sit conscius. Cum ergo nec audienti, nec tibi, nec ei qui accusatur prosis, et in te ipsum stringas gladium, vel ex hoc ipso evade moderatior. Nam oportebat quidem persuaderi ex regno cœlorum, et iis quæ Deo videntur ac placent: sed quoniam es crassius affectus, et mordes tamquam fera, vel hinc erudiaris et castigeris; ut his verbis modestior effectus, ex his solis, quæ Deo videntur ac placent, possis componi ac concinnari, ut cum omni animi perturbatione superior evaseris, cœlestia bona consequaris: quæ detur nobis omnibus consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri cum sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,
IN SECUNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM COMMENTARIUS ^(a).

HOMILIA I.

CAP. 1. v. 1. *Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia: 2. gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo. 3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, 4. qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem qua ipsi consolamur a Deo.*

(a) Collatus cum Codice Cœsiliiano X sæculi num. 55 et olim. 71.

1. *Cur secundam ad Corinthios epistolam Paulus scriperit.* — Prius quærere convenit, cur secundam epistolam priori adjungat, et quare a Dei miserationibus atque a consolatione initium ducat. Cur ergo secundam adjecit? Cum in priori epistola dixisset, *Veniam ad vos, et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem (1. Cor. 4. 19)*; et ad calcem rursus hoc ipsum suavioribus verbis pollicitus fuisset, *Veniam enim, inquit, ad vos, postquam Macedoniam pertransiero; Macedoniam enim pertransibo, atque apud vos fortasse manebo, aut etiam hiemabo (1. Cor. 16. 5)*: multum temporis intercesserat, nec

tamen ad eos se contulerat; quin potius, cum prae-
stitutum tempus jam effluxisset, adhuc tamen cun-
ctabatur ac moras trahabat; quod scilicet Spiritus
cum in aliis longe magis necessariis negotiis retine-
ret. Hac de causa secundam epistolam scribere ne-
cesse habuit, non necesse habiturus, si minus tarde
venisset. Nec vero hoc dumtaxat nomine, sed ob id
etiam, quod ex superiore epistola meliores redditi
fuerant. Nam fornicatorem eum, quem prius favore
complectebantur, et ob quem insolenter se efferebant,
abscederant ac prorsus ejece-
rant. Id quod his verbis
indicavit: *Si quis autem contristatus sit, non me contris-
taverit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos* (2. Cor.
2. 5). Sufficit ei, qui ejusmodi est, objurgatio ea quae
fit a pluribus. Ac rursus sermonis progressu idem
innuit, cum ait: *Eccae enim hoc ipsum, quod secundum
Deum contristati estis, quantum in vobis sollicitudinem
effecit; imo excusationem, imo indignationem, imo ti-
morem, imo desiderium, imo emulationem, imo vindi-
ctam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in
negotio* (2. Cor. 7. 11). Quia pecuniam eam, quam
imperaverat, summo studio collegerant: unde etiam
dicebat, *Scio enim alacritatem vestram, de qua glorior
apud Macedones: quoniam Achaia parata est ab anno
superiori* (2. Cor. 9. 2). Huc accedit quod Titum,
quem ipse miserat, maxima cum benevolentia susce-
perant. Id quod etiam ostendebat, cum rursus dice-
ret: *Viscera ejus abundantius sunt in vobis, remini-
scentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum ti-
more et tremore eum suscepistis* (2. Cor. 7. 15). His
omnibus causis adductus, secundam epistolam scribit.
Etenim par erat, ut quemadmodum illos, cum pecca-
rent, objurgabat; sic etiam eosdem ad meliorem
mentem reversionem comprobaret ac laudibus afficeret.
Ac proinde nec acrem se ac vehementem per totam
epistolam praebet, sed in paucis dumtaxat sub ipsius
finem partibus. Nam et apud eos Judaei quidam erant,
qui magnifice de se sentirent, ac Paulum ut arrogan-
tem nulliusque pretii hominem criminarentur: ideo-
que dicebant, *Epistolae quidem graves, praesentia autem
corporis infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10).
Quorum verborum haec erat sententia: Cum adest
ille, nullius pretii esse videtur; hoc enim in his ver-
bis significatur, *Praesentia corporis infirma*: cum au-
tem abscessit, per literas magnopere se jactat; haec
enim horum verborum significatio est, *Epistolae gra-
ves*. Imo ut honorem sibi conciliarent, se nihil accipere
simulabant. Quod etiam ipsum innuebat, cum dice-
ret: *Ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos*
(2. Cor. 11. 12). Ac praeterea, quoniam dicendi fa-
cultate pollebant ibi, eo nomine animos majorem in
modum attollebant. Idcirco ipse sese imperitum ap-
pellat, ut ostendat id sibi minime pudori esse, nec
rem magni esse pretii; imo nullius momenti. Quo-
niam igitur verisimile erat quosdam eorum oratione
a recta sententia deduci, idcirco cum prius ipsos ob
id, quod recte fecerant, laudibus extulisset; ac rur-
sus illorum arrogantiam ob Judaicas ceremonias,
quas intempestive jam observare studebant, retudia-

set: tum denique hoc eos nomine nonnihil objurgat.
Atque hujusmodi, ut summatim ac velut ubique dicam,
epistolae argumetum mihi esse videtur. Sequitur
jam ut epistolae initium attingamus, dicamusque, cur
post salutationem, quam pro suo more adhibebat,
sic a Dei miserationibus exorsus sit. Prius tamen
principium ipsum explicare opus est, ac quaerere,
quare Timotheum hoc loco sibi copularit. *Paulus*
enim, inquit, *apostolus Jesu Christi per voluntatem
Dei, et Timotheus frater*. Etenim in prioris epistola se
illum esse misurum pollicebatur et hortabatur his
verbis: *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine metu
sit apud vos* (1. Cor. 16. 10): cur ergo eum hoc loco
in proemio secum conjungit? Cum, ut magister pro-
miserat, ad eos se contulisset (*Misi enim, inquit, ad
vos Timotheum, qui vos commonefaciet vias meas, quae
sunt in Christo* [1. Cor. 4. 17]), atque ubi omnia rectius
constituisset, ad Paulum se receperat. Etenim cum
eum mitteret, dicebat, *Deducite eum in pace, ut veniat
ad me: exspecto enim eum cum fratribus* (1. Cor. 16. 11).
2. Posteaquam igitur ad magistrum se recepisset,
ac restitit correctisque una cum eo Asiae negotiis
(*Manebo enim, inquit, Ephesi usque ad Pentecosten*
[1. Cor. 16. 8]), rursus in Macedoniam transivisset:
jam non immerito eum ut praesentem sibi copulat.
Etenim tunc ex Asia, nunc autem e Macedonia scri-
bit. Ipsum porro sibi conjunxit, tum ut eum honora-
biliorem redderet, tum ut ingentis humilitatis suae
specimen exhiberet. Erat enim ille inferior ipso; sed
caritas omnia conneclit. Eoque etiam fit, ut illum
ubique sibi exaequet, nunc ita loquens, *Tamquam
patri filius, mihi inerviavi* (Philipp. 2. 22): nunc rur-
sus, *Opus enim Domini operatur, sicut et ego* (1. Cor.
16. 10): ac denique hoc loco fratrem quoque eum
appellat: nimirum ut omnibus modis ei apud Corin-
thios venerationem comparet. Nam eo, ut jam dixi,
perrexerat, suaeque virtutis documentum praeberat.
Ecclesiam Dei quae est Corinthi. Rursus eos *Ecclesia* jam
vocat, ut omnes in unum conciliet ac devinciat. Ne-
que enim Ecclesia una esse queat, divulsis iis, atque
inter se dissidentibus, qui in ea sunt. Cum sanctis
omnibus qui sunt in universa Achaia. Eadem opera et
Corinthios honore afficit, dum per eam quam ad eos
scribit epistolam omnes consalutat, et universam na-
tionem inter se conciliat. Sanctos autem eos vocat,
ut ostendat ab hac appellatione alienum esse, qui-
quis impuris est moribus. Et cur ad metropolim
scribens, omnibus per eam scribit, cum id ubique
minime faciat? Siquidem cum ad Thessalonicenseos
litteras daret, non ad Macedones quoque scribebat;
nec item Ephesios scribens, universam Asiam una
complexus est; nec denique Epistola ad Romanos
iis etiam, qui in Italia versabantur, missa est. Hic
autem hoc facit, atque item in Epistola ad Galatas.
Neque enim illic uni dumtaxat, aut duobus, aut tri-
bus civitatibus, sed iis qui passim dispersi erant
scribit, his verbis utens: *Paulus apostolus, non ab
hominibus nec per hominem, sed per Jesum Christum et
Deum Patrem, qui suscitavit eum ex mortuis, et qui me-*

παρακλήσεως. Τίνος οὖν ἔνεκεν δευτέραν προσέτιθ-
σιν; Εἰπὼν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι Ἐλεύσο-
μαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ γνώσονται, οὐ τὸν λόγον τῶν
περυσμμένων, ἀλλὰ τὴν θύγαμιν, καὶ πρὸς τῷ
τέλει πάλιν προσηώτερον αὐτὸ τοῦτο ὑποσχόμενος·
Ἐλεύσομαι γάρ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδο-
νίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι· πρὸς
ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμηνῶ, ἢ καὶ παραχειμῶ·
πολλοῦ μεταξὺ γενομένου χρόνου οὐ παραγένητο,
ἀλλὰ καὶ τῆς πρεσβυμίας παρελθούσης, ἐμῆλλεν ἔτι
καὶ ἐδρόμουν, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν κατέχοντος ἐν
ἐτέροις πολλῶν τούτων ἀναγκαιωτέροις. Διὰ τοῦτο
ἐπιστολῆς ἐδεήθη δευτέρας, οὐκ ἂν ἐξηθείς, εἰ παρὰ
μικρὸν ὑπέστησεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι
καὶ βελτίους ἦσαν ἀπὸ [418] τῆς προτέρας γεγενη-
μένοι. Καὶ γὰρ τὸν πεπονηκέντα, ἐν πρότερον συν-
εχρότου, καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνου, τούτον ἐξέκοψαν
καὶ ἀφώρισαν παντελῶς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν·
Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ
ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐκιδρωῶ πάντας ὑμᾶς. Ἰκα-
νὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἢ ὑπὸ τῶν κλειόνων.
Καὶ προῖον πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνίσσεται λέγων· Ἰδοὺ
γὰρ τὸ κατὰ Θεὸν λυσιπθῆναι ὑμᾶς, πόσῃ κα-
τωργήσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν· ἀλλὰ ἀπολογίαν,
ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐκπρόση-
σιν, ἀλλὰ ἡλόν, ἀλλὰ ἐκδίκησιν. Ἐν παντὶ συν-
εστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοεῖν εἶναι ἐν τῷ πράγματι.
Καὶ τὴν εὐλογίαν δὲ, ἣν ἐκέλευσε, μετὰ πολλῆς συν-
ήγαγον τῆς σπουδῆς· διὰ καὶ ἔλεγεν· Οἶδα γὰρ τὴν
προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι Μακε-
δόσιν, ὅτι Ἀχαλα παρεσκευάσασαι ἀποκέρυσιν. Καὶ
τὸν Τίτον^α, ἐν ἐπαμφῇ, μετὰ πάσης ἐδέξαντο τῆς
εὐνοίας. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δεικνύς πάλιν ἔλεγεν, ὅτι
Τὰ σκληρότητα αὐτοῦ περισσοτέρως ὅστις εἰς
ὑμᾶς, ἀναμνηστικομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπα-
κοήν, ὥστε^β μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε
αὐτόν. Διὰ ταῦτα πάντα γράφει τὴν δευτέραν Ἐπι-
στολὴν. Καὶ γὰρ ἐχρῆν, ὥσπερ ἦν ἡμάρτανον ἐν-
εχάλει, οὕτω διορθωθέντας ἀποδέξασθαι καὶ ἐπανέ-
σαι. Διόπερ οὐδὲ καταφορικωτέρα ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐπι-
στολὴ, ἀλλ' ὀλίγα τοῦ τέλους αὐτῆς μέρη. Καὶ γὰρ
ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐξ Ἰουδαίων μέγα φρονούντες,
καὶ Παῦλον διαβάλλοντες ὡς ἀλαζόνα καὶ οὐδενὸς
δξινόν λόγου· διὰ καὶ ἔλεγον· Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βα-
ρεῖαι, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ
ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Ὁ δὲ ἔλεγον τοῦτο ἦν·
Ὅταν μὲν παρῇ, φησὶν, οὐδενὸς δξιος φαίνεται· τοῦτο
γὰρ ἔστιν, Ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής·
ἀπαλλοθὲν δὲ κομπάζει· μεγάλη, δι' ὧν ἐπιστέλλει· τὸ
γαλῶν, Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, τοῦτο σημαίνει. Καὶ
ἵνα δόξωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς σημειοποιεῖν, ὑπεκρίνοντο
μὴ λαμβάνειν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ αἰνιττόμενος
ἔλεγεν· Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ
ἡμεῖς. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δύνα-
μιν ἔχοντας αὐτοῖς, ἀφόδρα ἐπήρνοντο. Διὰ καὶ ἰδιώτην
ἑαυτὸν καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐκ αἰσχύνεται τούτῳ, οὐδὲ
μέγα τι κτῆμα, τούναντίον μὲν οὖν ἡγήται. Ἐπεὶ
οὖν εἰκὸς ἦν τινὰς ὑπὸ τούτων παραπειθεσθαι, πρό-

τερον αὐτοὺς ἐγκωμιάσας ὑπὲρ ὧν καυῶντοσαν, καὶ
τὴν ἀπόνοιαν ἐκείνων τὴν ἐπὶ τοῖς Ἰουδαϊκοῖς κατα-
βάλων, ἐπειθὲ παρὰ καιρὸν αὐτὰ τηρεῖν ἐφαισινει-
κουν, τότε συμμέτρως καὶ τὴν ὑπὲρ τούτων παθεῖναι
ἐπίκλησιν. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς Ἐπιστολῆς, ὥς
ἂν τις ἐν κεφαλαιῷ καὶ παρατρέχων εἴποι, αὕτη μοι
εἶναι δοκεῖ. Δεῖ δὲ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου τῆς Ἐπιστολῆς
[419] εἶναι λαίπην, καὶ μετὰ τὴν εἰσῴδιαν αὐτοῦ
πρόσρρησιν εἰπεῖν, τίνος ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο ἀπὸ
τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ. Τίως μέντοι αὐτὴν τὴν
ἀρχὴν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, καὶ ζητῆσαι πῶς τὸν Τιμό-
θεον ἐνεαῦθα ἑαυτῷ συντάττει. Παῦλος γάρ, φησὶν,
ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ,
καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Καὶ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ
Ἐπιστολῇ ἐπηγγέλλετο αὐτὸν πέμπειν, καὶ παρήγ-
γελλε λέγων· Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα
ἀφόδως· γένηται πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν ἐνεαῦθα
αὐτὸν ἑαυτῷ ἐν τῷ προοίμῳ συντάττει; Παραγενέ-
μενος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ διδασκάλου (Ἐπαμφῇ
γὰρ ὑμῖν Τιμόθεον, φησὶν, ὃς ὑμᾶς ἀναμνησθεῖ τῆς
δόξης μου τῆς ἐν Χριστῷ), καὶ διορθώσας ἅπαντα,
ἐπανήλθε. Καὶ γὰρ πέμπων αὐτὸν ἔλεγε· Προσέμ-
ψατε αὐτόν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέ-
χομαι γὰρ αὐτόν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

β. Ἐπεὶ οὖν ἀπείλασε τὸν διδασκάλον, καὶ τὰ ἐν
Ἀσίᾳ διορθώσας μετ' αὐτοῦ (Ἐπισμῶ γάρ, φησὶν,
ἐν Ἐρέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς), πάλιν εἰς Μα-
κεδονίαν διέβη, εἰκότως αὐτὸν ἄτε παρόντα ἑαυτῷ
συντάττει λοιπόν. Καὶ γὰρ τότε μὲν ἐξ Ἀσίας, νῦν
δὲ ἀπὸ Μακεδονίας ἐπιστέλλει. Συντάττει δὲ αὐτόν,
ἐκείνόν τε σεμνότερον ταύτῃ ποιεῖν, καὶ τὴν πολλὴν
ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδεικνύμενος· καὶ γὰρ
καταβεέστερος αὐτοῦ ἦν, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα συν-
άγει. Διὸ καὶ πανταχοῦ αὐτὸν ἑαυτῷ ἐξισάζει, νῦν μὲν
λέγων· Ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσα·
νῦν δὲ, Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζομαι, ὥς κληρῶν·
ἐνεαῦθα δὲ καὶ ἀδελφὸν καλεῖ, διὰ πάντων αἰδέσιμον
αὐτὸν Κορινθίους καθιστάς. Καὶ γὰρ ἦν παραγεγο-
νώς, ὥσπερ ἔφην, αὐτόθι, καὶ πείραν τῆς αὐτοῦ
δεδικωκῆς ἀρετῆς. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπ' οὐσῇ
ἐν Κορίνθῳ. Πάλιν αὐτοὺς Ἐκκλησίαν καλεῖ, συν-
άγων πάντας εἰς ἓν καὶ συνδέων. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτο
Ἐκκλησία μετὰ διεσπασμένων τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ
κατ' ἀλλήλων ἐστώτων. Σὺν τοῖς ἀγίοις πᾶσι τοῖς
οὔσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαίᾳ. Ἀμα καὶ τιμὰ Κοριν-
θίους, διὰ τῆς τούτων Ἐπιστολῆς πάντας προσαγο-
ρεύων, καὶ ὁλόκληρον συνέγει, τὸ ἔθνος. Ἄγιους δὲ
καλεῖ, δεικνύς ὅτι εἰ τις ἀκάθαρτος, ἐκτός ἐστι τῆς
προσηγορίας ταύτης. Διὰ τὴν δὲ τῇ μητροπόλει γρά-
φων, πᾶσι δι' αὐτῆς ἐπιστέλλει, οὐ πανταχοῦ τοῦτο
ποιῶν; Θεσσαλονικεῦσι γοῦν ἐπιστέλλων οὐ δῆπου
καὶ Μακεδόσιν ἐπέστελλε· καὶ Ἐρεσίους γράφων,
ὁμοίως οὐ περιέλαβε τὴν Ἀσίαν ἅπασαν· καὶ ἡ πρὸς
Ῥωμαίους δὲ Ἐπιστολὴ, οὐχὶ καὶ τοὺς τὴν Ἰταλίαν
οἰκοῦσιν ἐστὶν ἐπεσταλμένη. Ἄλλ' ἐνεαῦθα αὐτὸ ποιεῖ,
καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ μίᾳ πόλει,
καὶ δύο καὶ τρισὶν, ἀλλὰ τοῖς πανταχοῦ διεσπαρμένοις

^α Ms. A et marg. Sevill. Τίτον. Editi, male, Τιμόθεον.

^β Sic ms. Editi, cum Bibl., &c.

^γ Ms., ἀποδο:, non male.

ἐπιστάλλει, λέγων· Παῦλος ἀπόστολος [420] οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Καὶ Ἑβραίοις δὲ μίαν ἅπασιν ἔγραφεν Ἐπιστολὴν, οὐδὲ τοὺτους διελὼν κατὰ πόλεις. Τί ποῦ οὖν ἐστὶ τὸ αἵτιον; Ἐμοὶ δοκεῖ τὸ κοινὰ τὰ νοσήματα εἶναι ἐνταῦθα· διὸ καὶ κοινῇ ποιεῖται τὴν Ἐπιστολὴν, ἐπειδὴ καὶ κοινῆς ἐδέοντο τῆς διορθώσεως. Καὶ γὰρ Γαλάται πάντες ἐνόουν, καὶ Ἑβραῖοι οἶμαι διὰ οὗτοι. Συναγαγὼν τοῖνυν ἅπαν τὸ ἔθνος, καὶ προσειπὼν αὐτοῖς, ὡς πάντας αὐτῷ προσαγορεύειν νόμος ἦν· Χάρις γὰρ ὑμῖν καὶ εἰρήνη, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀκουσον πῶς καταλλήλως ἄρχεται τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει· *Ἐὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως*. Καὶ ποῦ τοῦτο κατέλληλον τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει, φησί; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Ἐλύπει λίαν αὐτοὺς καὶ ἐθορύβει τὸ μὴ παραγενέσθαι ἐκεῖ τὸν Ἀπόστολον, καὶ ταῦτα ἐπαγγειλάμενον, ἀλλὰ τὸν ἅπαντα ἐν Μακεδονίᾳ ἀναλώσαι χρόνον, καὶ δοκεῖν αὐτῶν ἐτέρους προτετιμηκέναι. Διὰ τοῦτο πρὸς τοῦτο ἰστάμενος· τὴ θορυβοῦν, λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ παρεγένετο· οὐ μὴν ἐξ εὐθείας αὐτὴν τίθουσιν, οὐδὲ λέγει, ὅτι Οἶδα μὲν ὑποσχόμενος ἦξαι, ἐπειδὴ δὲ διὰ τὰς θλίψεις ἐνεποδίσθη, σύγγνωτε, καὶ μὴ καταγνώτε τινα ὑπεροψίαν ἢ βαθυμίαν ἡμῶν· ἀλλ' ἐτέρως αὐτὸ καὶ μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀξιοπιστότερον κατασκευάζει, ἐπαίρων τῇ παραμυθίᾳ τὸ πρῶγμα, ἵνα μὴδὲ ἔρωτύσι· λοιπὸν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὑστέρησε. Καὶ ταυτὸν ποιεῖ, ὅσον εἰ τις ἐπαγγειλάμενος ἐλθεῖν πρὸς τινα ποθοῦμενον, εἶτα μετὰ μυρίους κινδύνους ἐλθὼν λέγοι· Δόξα σοι, ὁ Θεὸς, ὅτι μοι τὸ ποθοῦμενον ἔδωξας πρόσωπον· εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅλων με κινδύνων ἀπηλλαξας. Ἡ γὰρ δοξολογία αὕτη ἀπολογία γίνεται τῷ μέλλοντι ἐγκαλεῖν, καὶ οὐδὲ ἀφίησι μέμψασθαι τῇ μελλήσει. Ἐρυθρίσθ' γὰρ τὸν ἐπὶ τῇ τῶν τοσοῦτων ἀπαλλαγῇ κακῶν εὐχαριστοῦντα τῷ Θεῷ εἰς δικαστήριον ἔλκειν, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τῆς βραδύτητος. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἄρχεται· *Ἐὐλογητὸς ὁ Θεός τῶν οἰκτιρῶν*· μεγάλων κινδύνων ἐντεῦθεν ἐπαγωγὴν τε καὶ ἀπαλλαγὴν αἰνιττόμενος. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Δαυὶδ οὐχ ὁμολῶν αὐτὸν πανταχοῦ καλεῖ, οὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὅταν μὲν περὶ πολέμου διαλέγεται καὶ νίκης, Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, φησὶ, Κύριος ὑπερασπιστής μου· ὅταν δὲ περὶ θλίψεως ἀπαλλαγῆς καὶ τοῦ ζήφου τοῦ κατεσχηκότος αὐτὸν, Κύριος φωτισμός [421] μου καὶ Σωτήρ μου· καὶ νῦν μὲν ἀπὸ φιλανθρωπίας, νῦν δὲ ἀπὸ δικαιοσύνης, νῦν δὲ ἀπὸ κρίσεως ἀδεάστου αὐτὸν ὀνομάζει καταλλήλως τοῖς ὑποκειμένοις καιροῖς. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ἀρχόμενος, ἀπὸ φιλανθρωπίας αὐτὸν καλεῖ, Ὁ Θεός τῶν οἰκτιρῶν, λέγων· τουτέστιν· οἱ οἰκτιρμοὺς τοσοῦτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν.

γ'. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἴδιον Θεοῦ καὶ ἐξαιρέτων,

καὶ τῇ φύσει συγκεκληρωμένων, τὸ οὕτως ἐλεεῖν. Διὰ τοῦτο Θεὸν οἰκτιρῶν καλεῖ. Σὺ δέ μοι σκόπει κἀντεῦθεν τὴν ταπεινοφροσύνην Παύλου· ὑπὲρ γὰρ τοῦ κηρύγματος κινδυνεύων, οὐ φησι διὰ τὴν ἀξίαν σώζεσθαι, ἀλλὰ διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον σαφέστερόν φησι, νῦν δὲ ἐπάγει λέγων· Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει. Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλίβεσθαι, ἀλλ', Ὁ ἐν τῷ θλίβεσθαι παρακαλῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δεικνύει, καὶ τῶν θλιβομένων αὔξει τὴν ὑπομονήν· Ἡ γὰρ θλίψις, φησὶν, ὑπομονὴν κατεργάζεται. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἰσάσας με ἐμπνεῖν εἰς θλίψιν, οὐδ' ὅτι Παρήγαγες ταχέως τὴν θλίψιν, ἀλλ' ὅτι Μενούσης αὐτῆς ἐπλάτυνάς με, τουτέστι, πολλὴν τὴν εὐρυχωρίαν καὶ τὴν ἀνεσιν παρέσχες· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν παίδων τῶν τριῶν γέγονεν. Οὕτε γὰρ ἐκώλυεν αὐτοὺς ἐμπνεῖν, οὔτε ἐμπασόντων, τὴν φλόγα ἐσθασεν, ἀλλὰ καιομένης τῆς καμίνου, τὴν εὐρυχωρίαν παρέσχε.

Τοῦτο καὶ αὖτε ποιεῖν εἰδὼν ὁ Θεός· ὅπερ αἰνιττόμενος καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει. Καὶ ἕτερον δέ τι διὰ τούτων δεικνύει. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ διηλεκτῶς τοῦτο ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ νῦν μὲν παρακαλεῖ, νῦν δὲ ἀφίησιν, ἀλλ' αὖτε καὶ διαπαντὸς τοῦτο ἐργάζεται. Διὸ εἶπεν, Ὁ παρακαλῶν, οὐχ, Ὁ παρακαλέσας, καὶ, Ἐν πάσῃ θλίψει, οὐκ, Ἐν τῇδε καὶ τῇδε, ἀλλ', Ἐν πάσῃ· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἶδες πῶς προανακρούεται τὴν ἀπολογίαν, καὶ μεγάλης θλίψεως ὑπόνοιαν παρέχει τῷ ἀκροατῇ; Καὶ δι' αὐτῶν πάλιν μετριάξει τούτων λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ οἰκτιρμὸς οὗτος ἐγένετο, οὐ διὰ τὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὠφεληθῆναι ὀφειλοντας. Διὰ τοῦτο γὰρ παρεκάλεσαν ἡμᾶς, φησὶν, ἵνα ἡμεῖς ἀλλήλους παρακαλῶμεν. Διὰ τούτου δὲ καὶ τὸ ἀξιῶμα δεικνύει τῶν ἀποστόλων, ἐμφαίνων ὅτι παρακληθεὶς καὶ ἀναπνεύσας, οὐκ ἀναπίπτει καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' εἰς τὸ ἐτέρους ἀλείφειν πρόεισι καὶ νευροῦν καὶ διεγείρειν. Τινὲς δὲ αὐτὸν καὶ [422] τοῦτο λέγειν φασὶν, ὅτι Ἡ παράκλησις ἡμῶν καὶ ἄλλων παράκλησις ἐστὶ. Δοκεῖ δέ μοι καὶ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς εἰκὴ καυχώμενους, καὶ οἱκοι καθήμενους καὶ τρυφῶντας, ἀποτείνεσθαι διὰ τοῦ προοιμίου. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν αἰνιγματωδὺς, καὶ ὡς ἐν παρέργῳ· τὸ δὲ προηγουμένον τοῦτο ἦν, ἀπολογήσασθαι ὑπὲρ τῆς μελλήσεως. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο παρακαλούμεθα, ἵνα καὶ ἄλλους παρακαλῶμεν, μὴ ἐγκλητῇ ὡς μὴ παραγενομένοις. Εἰς γὰρ τοῦτο ἄπας ἡμῖν ὁ χρόνος ἐτερίβεται, εἰς τὰς ἐπιβουλὰς, εἰς τὰς ἐπαγωγὰς, εἰς τὸ διαλύσαι τὰ ἐπιόντα θεινά. Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ καταβάλῃ τοὺς μαθητὰς τῷ σφόδρα ἐπαίρειν τὰς συμφορὰς, δεικνύει πάλιν πολλὴν τὴν περιουσίαν καὶ τῆς παρακλήσεως οὐσαν, καὶ ἀνίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐ ταύτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναμνησῶ.

cum sunt omnes fratres, *Ecclesiis Galatiæ* : Gratia vobis et pax (Gal. 1. 1. 3). Quin ad Hebræos quoque unam generatim epistolam ascripsit, nec eos per civitates distinxit. Quenam igitur huiusce rei causa est? Mea quidem sententia, quod communes hic morbi essent; ideo communem quoque epistolam facit, quia communi correctione indigebant. Etenim Galatæ omnes morbo laborabant et Hebræi, atque, ut mea opinio fert, hi quoque. Quamobrem cum universam nationem congregasset, atque eos, ut reliquos omnes conseruat, salutasset; *Gratia enim et pax*, inquit, *a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*; audi jam quomodo accommodate ad institutum argumentum exordiat. *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis*. Quonam autem modo, inquires, hoc præsentī argumento congruit? Maxime sane: sic enim expende: magna hoc eos molestia et perturbatione afficiebat, quod apostolus illuc minime profectus fuisset, cum id se facturum spondidisset, verum universum tempus in Macedonia consumpisset, aliosque ipsis anteferre videretur. Quare ut hanc perturbationem comprimat, causam exponit, ob quam minime ad eos perrexerit. Nec tamen recta eam ponit, nec ait, Scio quidem quod pollicitus sum me ad vos venturum, sed, quia calamitates mihi impedimento fuere, ignoscite, quæso, nec me superbiæ cuiusdam aut negligentis condemnate: verum alia ratione ac magnificentius atque ad fidem faciendam accommodatius hoc idem efficit, rem per consolationem amplificans: quo deinceps ipsi non sciscitentur cur ad eos venire cunctatus sit. Ac perinde facit, ut si quis, cum se ad aliquem, quem carum habeat, venturum esse recepisset, ac postea innumeris periculis perfunctus veniat, ac dicat: Gloria tibi sit, Deus, quod faciem mihi caram ac desideratam ostendisti: benedictus Deus, quibus periculis me liberasti! Siquidem huiusmodi divinæ gloriæ prædicatio purificationis vice apud eum est, qui expostulaturus fuerat, nec eum de cunctatione ac mora conqueri permittebat. Erubescit enim eum, qui ob tot ac tanta mala ex quibus ereptus est Deo gratias agit, in jus vocare, pœnasque tarditatis ab eo expetere. Ideo sic auspicatur, *Benedictus Deus misericordiarum*. Quibus verbis hoc subindicat, se ipsius ope ex ingentibus periculis eductum ac liberatum fuisse. Quandoquidem David non ubique eodem modo, nec ab iisdem rebus ipsum appellat; verum cum de bello ac victoria verba facit, *Diligam te, Domine, virtus mea*, inquit, *Dominus protector meus* (Psal. 17. 1): cum autem de calamitate, qua liberatus est, ac de animi caligine, quæ ipsum circumdabat, *Dominus illuminatio mea et salus mea* (Psal. 26. 1): atque nunc a benignitate et clementia, nunc a iustitia, nunc ab incorrupto iudicio, prout illa, in quibus versabatur, tempora postulabant, cunctamentum ipsi tribuit. Ad eundem itaque modum hoc loco Paulus incipiens a benignitate et clementia ipsum appellat, *Deus misericordiarum*, inquit, hoc est, qui tantæ miserationis specimen

edidit, ut nos ex ipsis mortis portis eduxerit.

3. *Pauli humilitas*. Hoc enim maxime Deo proprium ac peculiare est ipsiusque naturæ insitum, nimirum ad hunc modum misereri. Ideo misericordiarum Deum ipsum vocat. Atque hinc quoque, Pauli humilitatem velim consideres. Nam quamvis evangelicæ prædicationis causa periclitaretur, non tamen merito suo, sed per Dei miserationes salutem consequutum se esse ait. Verum hoc quidem apertius postea dixit; nunc autem hæc verba subiungit: *Qui consolatur nos in omni tribulatione*. Non dixit, *Qui non sinit nos calamitate affligi*, sed, *Qui in calamitate nos consolatur*. Nam hoc tum Dei potentiam declarat, tum eorum, qui calamitatibus premuntur, patientiam augeat: *Tribulatio enim*, inquit, *patientiam operatur* (Rom. 5. 3). Id quod propheta quoque his verbis indicabat: *In tribulatione dilatasti me* (Psal. 4. 2). Non dixit, Non passus es me in tribulationem labi, aut, Tribulationem confestim submovisti, sed, Ea manente dilatasti me: hoc est, ingentem cordis latitudinem et voluptatem mihi attulisti. Id quod etiam in tribus pueris contigit. Neque enim, quo minus in fornacem inciderent, prohibuit, nec cum incidissent, flammam exstinxit, verum flagrante fornace latitudinem ipsis præbuit.

Deus semper consolatur. — Hoc autem Deus perpetuo facere consuevit: quod etiam Paulus subindicatebat, cum diceret: *Qui consolatur nos in omni tribulatione*. Quin aliud quoque his verbis demonstrat. Quidnam tandem istud? Nempe quod non semel aut iterum, sed semper hoc faciat. Neque enim nunc consolatur, nunc rursus deserit, sed semper ac perpetuo hoc agit. Ob idque dixit, *Qui consolatur*, non, *Qui consolatus est*; et, *In omni tribulatione*, non in hac atque illa, sed, *In omni*; ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua consolamur et ipsi a Deo. Videsne quomodo excusationem præstruat, dum magnæ cuiusdam afflictionis suspicionem auditori præbet? Atque etiam per hæc ipsa verba modestiam præ se fert, cum ait hanc quoque ipsam miserationem, non ob ipsorum meritum ac dignitatem, sed propter eos, qui ab ipsis adiuvandi erant, contigisse. Ob id enim, inquit, nos consolatus est, ut nos mutuam consolationem alii aliis adhibeamus. Atque hinc quoque apostolorum dignitatem declarat, dum hoc indicat, quod posteaquam solatio affectus ac recreatus fuit, non sicut nos supinum se atque ignavum præbeat, verum ad cohortandos atque confirmandos et excitandos alios progreditur. Sunt etiam qui hunc locum sic exponant, ac si Apostolus dicat: Consolatio nostra aliorum quoque consolatio est. Quin mihi etiam ipse in falsos apostolos, qui incassum se jactabant, domique desiderabant ac deliciis operam dabant, per huiusmodi proœmium invehi videtur; verum obscure, ac velut obiter. Cæterum præcipue id agebat, ut cunctationis ac negligentis notam a se depelleret. Nam si propterea consolatione afflicimur, ut aliis quoque consolationem afferamus,

crimini ne vertite, quod ad vos non accesserimus : si quidem nobis omne tempus in insidiis et invasio- nibus, depellendisque ingruentibus periculis tereba- tur. 3. *Quoniam sicut abundant Christi passiones in nobis, ita etiam per Christum abundat consolatio nostra.* Etenim ne discipulorum animos calamitates suas nimium exaggerando consterneret, ostendit rursum ingentem quoque consolationis copiam esse : sicque animos eorum erigit. Neque hac tantum ratione, sed eo etiam, quod eos Christi submoneat, ipsiusque passiones esse asserat : atque ante consolationem ab ipse quoque calamitatibus consolationem inducit. Quid enim suavius ac jucundius, quam me Christi socium effici, atque ipsius causa hæc perpeti? Quid cum hac consolatione comparandum? Nec vero hinc tantum, sed aliunde quoque eorum, qui calamita- tibus conflictantur, animos attollit. Unde tandem aliunde? Hinc nempe, quod ait, *Abundant.* Non enim dixit, Quomodo Christus passiones nobis ingruunt, sed, *Sicut abundant.* Quibus verbis illud ostendit, quod non modo illius cruciatus, sed his quoque plures perferant. Non enim, inquit, ea tantummodo, quæ ipse passus est, pertulimus, ve- rum his etiam ampliora. Sic enim considera : vexatus est, persecutionem passus est Christus, flagris cæsus est, mortuus est. At nos, inquit, his plura petimur : quod quidem vel solum ad consolationem satis esse queat. Nec quisquam hunc sermonem ar- rogantiæ ac temeritatis damnet : nam et alio loco ait : *Nunc gaudeo in passionibus meis, atque adimpleo ea quæ desunt passionibus Christi in carne mea (Coloss. 1. 4).* At neutrum horum temeritatis ullius et arrogantiae eat. Sicut enim discipuli majora, quam ipse, miracula fecerunt ; *Qui enim credit in me,* inquit, *majora his faciet (Joan. 14. 12) ;* totum autem ipsi adscribitur, qui in ipsis operabatur : sic etiam plu- ra, quam ipse, perpassi sunt ; at universum hoc rur- sus ipsi adscribi debet, qui eos consolabatur, atque ita comparabat, ut ingruentia mala forti animo perferrent.

4. Unde etiam Paulus, quam excelsæ loquutus es- set, agnoscens, vide quomodo hoc rursus his verbis mitiget, *Ita et per Christum abundat consolatio nostra ;* totum hoc acceptum illi referens, atque ipsius beni- gnitatem prædicans. Non enim, inquit, quanta cala- mitate, tanta quoque consolatione afficimur, sed multo majore. Neque enim dixit, Consolatio calami- tates sequat, sed, *Abundat consolatio ;* ita ut certami- num tempus, aliarum rursus coronarum tempus sit. Quid enim, quæso, tam amplum ac præclarum, quam ob Christum flagris cædi, et cum Deo colloqui, omni- busque robore præstare, ac persecutores vincere, neque ab universo terrarum orbe subigi et expugnari posse, atque ejusmodi bona hinc expectare, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? quid tam egregium, quam pietatis causa premi, atque innumeris Dei consolationibus frui, ac tot tantique peccatis liberari, et Spiritu sancto et sanctitate atque justitia donari, nec quemquam metuere ac perhorrescere, atque in ipsismet pericu-

lis quovis splendidiorem videri? Ne igitur in tenta- tionibus animo dejiciamur. Nemo enim delictis stu- dens et dormiens ac languens, cum Christo societatem habet ; nemo eorum, qui molliter ac remisse vivunt : verum is demum illi vicinus est, qui in calamitate ac tentatione versatur, atque arcum vitæ iter tenet. Nam ipse quoque hac via inaccessit : eamque ob cau- sam dicebat, *Filius hominis non habet ubi caput reclinet (Matth. 8. 20).*

In calamitatibus quomodo agendum. — Proinde me animo discrucieris, cum calamitate premeris, anim- advertens cui communices, et quonam modo per tem- tationes scelerum maculas eluas, quantumque inde fructum referas. Nihil enim aliud grave atque acer- bum est, quam in Dei offensionem incurrere. Hoc sublato, non afflictio, non insidiæ, non aliud quid- quam prudentem animam molestia afficere queat. Quin potius, quemadmodum si exiguum scintillam in magnum pelagus injicias, eam protinus extinxeris : eodem modo molestia omnis, quamlibet ingens, si in animum bene sibi conscium inciderit, confestim perit et evanescit. Ideo Paulus etiam semper gaudebat, quandoquidem in his rebus, quæ divinæ voluntati consentaneæ erant, fidem animum gerebat ; ac tot mala ne quidem sentiebat, verum quamvis, ut homo, dolore tangeretur, non tamen animo concede- bat. hic patriarcha quoque ille in gaudio vivebatur, tametsi gravia multa sustineret. Sic enim perpendo : patria excidit, longas ac molestas peregrinationes subiit ; atque, cum in alienam regionem venisset, ne pedis quidem vestigium habebat. Hinc rursus eum fames exceperit, ac solum vertere coegit ; famem rur- sum uxoris ereptio sequuta est, ac mortis metus et sterilitas et bellum et pericula et insidiæ, ac denique, quod ærumnarum caput erat, unigeniti et cari filii ma- ciatio, illa, inquam, acerbissimum atque immedicabi- lem dolorem afferens. Neque enim existimes, quoniam prompto ac libenti animo Deo paruit, idcirco citra ul- lum doloris sensum illa omnia pertulisse. Nam etiam- si millies justus fuisset, ut revera erat, tamen homo erat, eaque quæ natura fert, patiebatur. At ipsum tamen nihil horum perculit ; sed fortis athletæ instar constituit, atque in uno quoque horum victoriam ade- ptus est. Ad eundem modum beatus quoque Paulus, cum frequentes afflictiones quolibet die in se irruentes perspiceret, haud secus ac si in medio paradiso de- geret, ita gaudebat et exultabat. Ut igitur is, qui hujusmodi gaudio fruitur, a mœrore arripi non po- test : sic qui illud minime amplexus est, a quibusvis arripi et expugnari potest : ac perinde ei accidit, ut ei qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levis- simo ictu sauciatur ; cum contra is qui probe undique armatus est, ingruentia omnia tela propulset. Etenim quibusvis armis firmior ac valetior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur : nec quidquam est, quod hujusmodi virum in tristitiam ac mœrorem con- jicere queat, verum omnia forti ac generoso animo perfert. Quid enim igne gravius? quid perpetuis cru- ciatibus acerbius? Nam ut etiam opes et liberos, ac

τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοῦ εἰπεῖν εἶναι τὰ παθήματα· καὶ πρὸ τῆς παρακλήσεως αὐτῶν τῶν θλίψεων τὴν παραμυθίαν εἰσάγει. Τί γὰρ ἦδion τοῦ τῷ Χριστῷ με γίνεσθαι κοινωνῶν, καὶ δι' αὐτὸν ταῦτα πάσχειν; τί ταύτης ἰσον τῆς παρακλήσεως; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει τὰ φρονήματα τῶν θλιβομένων. Πόθεν ἐτέρωθεν; Ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι *Περὶ σσέυει*. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καθὼς ἐπεὶ σιν ἡμῖν τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, *Καθὼς περισσεύει*· δεικνύς ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ πλείονα τούτων ὑπομένουσι πάθη. Οὐ γὰρ ὅσα ἔπαθε, φησὶν, ἐπάθεμεν πάθη, ἀλλὰ καὶ περισσά. Σκόπει δέ· Ἠλάθη, ἰδὼχθη ὁ Χριστός, ἡμαστιγώθη, ἀπέθανεν. Ἀλλ' ἡμεῖς πλείον τούτων, φησὶν· ὅπερ καὶ μόνον ἱκανὸν εἰς παραμυθίαν ἀρκέσει. Ἀλλὰ μηδὲς τόλμαν καταγινωσκέτω τοῦ λόγου· καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου, καὶ ἀνταναστήλω τὸ ὑστερηθὲν τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου*. Ἀλλ' οὐδέτερον τόλμης οὐδὲ ἀποβολας τινός. Καθάπερ γὰρ μερίζον αὐτοῦ εἰργάσαντο σημεῖα (*Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς ἐμὲ, μερίζονα τούτων ποιήσει*), τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ γίνεται τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτοῖς· οὕτω καὶ πλείονα αὐτοῦ ἔπαθον· τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ πάλιν ἐστὶ τοῦ παρακαλοῦντος αὐτοὺς, καὶ παρασκευάζοντος φέρειν τὰ συμπίπτοντα δεινά.

8. Δὲ δὴ καὶ ὁ Παῦλος αἰσθόμενος ἤλκον ἐφθέρξατο, ὅρα πῶς αὐτὸ συστήλλει πάλιν λέγων· *Οὕτω δια τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· καὶ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς, καὶ ἀνακηρύττων αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ὅσον θλιβόμεθα, τοσοῦτον παρακαλούμεθα, φησὶν, ἀλλὰ πολλῷ πλείον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀντίβροπος ἡ παράκλησις τῶν παθημάτων, [423] ἀλλὰ, *Περὶ σσέυει ἡ παράκλησις*· ὡς τὸν καιρὸν τῶν ἀγώνων, ἐτέρων στεφάνων πάλιν εἶναι καιρὸν. Τί γὰρ ἰσον, εἰπέ μοι, τοῦ διὰ τὸν Χριστὸν μαστίζεσθαι, καὶ Θεῷ διαλέγεσθαι, καὶ πάντων εἶναι δυνατώτερον, καὶ τῶν ἐλαυνόντων περιγίνεσθαι. καὶ τῇ οἰκουμένη ἀχείρωτον εἶναι, καὶ τοιαῦτα προσδοκᾶν ἐντεῦθεν ἀγαθὰ, ἃ μῆτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; τί δὲ ἰσον τοῦ θλίβεσθαι δι' εὐσέβειαν, καὶ μυρίων ἀπολαύειν παρὰ τοῦ Θεοῦ παρακλήσεων, καὶ ἁμαρτημάτων ἀπηλλάχθαι τοσοῦτων, καὶ Πνεύματος καταξιούσθαι καὶ ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, καὶ μηδὲνα δεδοικέναι καὶ τρέμειν, καὶ πάντων λαμπρότερον φαίνεσθαι ἐν αὐτῷ τῷ κινδυνεύειν; Μὴ δὴ καταπίπτωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Οὐδέ τις γὰρ κοινωνεῖ τῷ Χριστῷ τρυφῶν καὶ καθεύδων καὶ ἀναπύπτων, οὐδεὶς τῶν τὸν ὕπνον τούτων καὶ διαλελυμένων ζώντων βίον· ἀλλ' ὁ ἐν θλίψει καὶ πειρασμῷ, οὗτος ἔγγυς ἔσται ἐκείνου, ὁ τὴν στενὴν ὁδεύων ὁδόν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὺς ταύτην ἐβάδισε· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὁ ὁδὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει*.

Μὴ τοίνυν ἄλγει θλιβόμενος, ἐννοῶν τίνι κοινωνῶν, καὶ πῶς ἐκκαθαίρει διὰ τῶν πειρασμῶν, καὶ

ὅσα καρδαίνεις. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἀνικαρόν, ἀλλ' ἡ τῇ τῷ Θεῷ προσκρούειν. Τούτου δὲ οὐκ ὄντος, οὐ θλίψεις, οὐκ ἐπιβουλαί, οὐκ ἄλλο οὐδὲν δυνατὸν λυπησάι τὴν εὐφρονουσαν ψυχὴν· ἀλλὰ καθάπερ σπινθήρμα μικρὸν εἰς ἄδυσσον πολλὴν ἐμβαλὼν εὐθέως κατέσβεσας· οὕτω καὶ ἀθυμίας ἀπάσης ὑπερβολὴ εἰς συνειδὸς ἐμπασούσα ἀγαθὸν ἀπώλλυται καὶ ἀφανίζεται βλάβος. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔχαιρεν αἰ, ἐπειδὴ ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἐθάρρει, καὶ οὐδὲ ἀσθενοῖν τῶν τοσοῦτων κακῶν ἐλάμβανεν· ἀλλ' ἤλγει· μὴ ὡς ἄνθρωπος, οὐ μὴν κατέπιπτεν. Οὕτω καὶ ὁ πατριάρχης ἐκείνος ἐν ἡδονῇ ἦν, πολλὰ παθὼν ὀδυνηρά. Σκόπει δέ· Πατριδὸς ἐξέπεσεν, ὁδοπορίας ὑπέστη μακρὰς καὶ χαλεπὰς, ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ἐλθὼν οὐδὲ βῆμα εἶχε ποδός. Ἐντεῦθεν πάλιν λιμὸς αὐτὸν διεδέχματο καὶ μετανάστην ἐποίησε, καὶ τὸν λιμὸν διαδέχεται πάλιν ἀρπαγὴ γυναικὸς, καὶ θανάτου φόβος καὶ ἀπαισία καὶ πόλεμος καὶ κίνδυνος καὶ ἐπιβουλαί, καὶ τὸ τελευταῖον ὁ κολοφῶν τῶν θλίψεων, ἡ τοῦ μονογενοῦς καὶ γνησίου παιδὸς σφαγὴ, ἡ ὀδυνηρὰ ἐκείνη καὶ ἀνήκεστος. Μὴ δὴ γὰρ, ἐπειδὴ εὐκόλως ὑπήκουσε, νομίσης αὐτὸν καὶ ἀπαθῶς πάντα ἐκείνη ὕφραστηκέναι. Εἰ γὰρ καὶ μυριάκις δίκαιος ἦν, ὥσπερ οὖν καὶ ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν, καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔπασχεν. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτὸν τούτων κατέδραλεν, [424] ἀλλ' εἰστέθηκε καθάπερ ἀθλητῆς γενναῖος, καὶ στεφανίτης ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἀνακηρυττόμενος. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος νιφάδας πειρασμῶν ὁρῶν καθ' ἐκάστην ἐπιούσας ἡμέραν, ὡς ἐν μέσῳ παραβέσσω τρυφῶν, οὕτως ἔχαιρε καὶ ἡγάλλετο. Ὅσοι οὖν καὶ ταύτην χαίρων τὴν χαρὰν οὐκ ἔστιν ἀλώσιμος ἀθυμία, οὕτως ὁ μὴ ταύτην ἐλδόμενος πᾶσιν ἔστιν ἐσχεύματος, καὶ πάσχει ταυτὸν, ὅσον εἰ τις διπλα ἔχων σαθρὰ, καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης τιτρώσκειτο πληγῆς. Ἀλλ' οὐχ ὁ καλῶς πάντοθεν περιπεφραγμένος, ἀλλ' ἅπαν ἀκόντιον ἐπὶ δὴν διακρούεται. Καὶ γὰρ ὅπλου παντός ἰσχυρότερον ἡ κατὰ Θεὸν ἡδονή· καὶ οὐδὲν τὸν τοιοῦτον ποιῆσαι κατηγῆ καὶ σκυθρωπὸν δύναται· ἂν, ἀλλὰ πάντα φέρει γενναίως. Τί γὰρ πυρὸς χεῖρον; τί βασάνων διηνεκῶν ὀδυνηρότερον; Κἂν γὰρ μυρία τις ἀπολέσῃ κτήματα, κἂν παῖδας, κἂν ὀτιοῦν, τοῦτο πάντων τυραννιώτερον εἰς ὀδύνης λόγον ἐστί. *Δέρμα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ δέρματος, καὶ πάντα ὅσα ἐπάσχει ἀνθρώπων, δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ*. Καὶ οὐδὲν ἂν γένοιτο ὀδυμῶν χαλεπώτερον. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ τῇ ἀκοῇ ἀφόρητα, ταῦτα φορητὰ καὶ ποθεῖν διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἡδονὴν γίνεται. Κἂν ἀγάγῃς τὸν μάρτυρα εἰς ἐμπνέοντα μικρὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἢ ἀπὸ τῶν τηγάνων, τοσαύτην εὐρήσεις τὴν ἀποκειμένην· αὐτῷ χαρὰν, ὅσην οὐδὲ εἰπεῖν ἐνι. Καὶ τί πάθω, φησὶν, ὅτι μαρτυρίου καιρὸς οὐ πάρεστι νῦν; Τί φῆς; οὐ πάρεστι μαρτυρίου καιρὸς; Οὐδέποτε μὲν οὖν οὗτος ἀπεστίν, ἀλλ' αἰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων, ἐὰν νῆφωμεν. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐπὶ ξύλου κρέμασθαι μόνον, τοῦτο ποιεῖ μάρτυρα· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, ἐκτὸς τῶν στεφάνων τούτων

* Sic mss. Editi vero, καμάν.

ὁ Ἰωδ ἦν. Οὕτε γὰρ δικαστηρίῳ παρέστη, οὔτε δικαστοῦ φωνῆς ἤκουσεν, οὐ δὴμιον εἶδεν· οὐ γὰρ ἀνηρημένος ἐπὶ ξύλου καὶ μετέωρος ὢν, κατεξαίνετο τὰς πλευράς· ἀλλ' ὁμιος πολλῶν μαρτύρων χαλεπώτερα ἔπαθε, καὶ αἱ φωναὶ τῶν ἐπαλλήλων ἀγγέλων ἐκείνων πάσης πληγῆς ὀριμύτερον ἐπληττον καὶ ἐκέντουν πάντοθεν αὐτόν, καὶ μυρίων δημίων πικρότερον τῶν σκολήκων ἐκείνων τὰ στόματα πάντοθεν αὐτόν κατήσθιε.

ε. Τίνος οὖν οὐκ ἂν ἀντάξιός μάρτυρος οὗτος; Μυρίων μὲν οὖν. Καὶ γὰρ διὰ πάντων καὶ ἐπάλας καὶ ἐστεφανούτο, διὰ χρημάτων, διὰ παίδων, διὰ σώματος, διὰ γυναικός, διὰ φίλων, δι' ἐχθρῶν, δι' οἰκετῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνέπτυνον· διὰ λιμοῦ, δι' ὀνειράτων, δι' ὀδυνῶν, διὰ δυσωδίας. Διὰ δὲ τοῦτο ἔφη, ὅτι οὐχ ἑνὸς καὶ δύο καὶ τριῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀντάξιός ἂν εἴη μαρτύρων. Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ ὁ χρόνος πολλὴν διδωσιν αὐτοῦ τοῖς στεφάνοις προσθήκην· οἶον τὸ πρὸ τοῦ νόμου, [425] πρὸ τῆς χάριτος ταῦτα παθεῖν, καὶ μῆνας πολλούς, καὶ πάντα μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ τὸ πάντα ὁμοῦ ἐπιθέσθαι αὐτῷ τὰ δεινὰ· καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον αὐτῶν ἀφόρητον, καὶ τὸ δοκοῦν φορητότερον εἶναι, ἢ τῶν χρημάτων ζημία. Πολλοὶ γοῦν πληγὰς μὲν ἤνεγκαν, ζημίαν δὲ χρημάτων οὐκ ἤνεγκαν, ἀλλὰ καὶ μαστιζέσθαι ὑπὲρ αὐτῶν εἶλοντο, καὶ μυρία πάσχειν δεινὰ μᾶλλον ἢ ἐκείνων τι προέσθαι· καὶ μαίζων αὐτοῖς ἐφάνη ἡ πληγὴ αὕτη, ἡ τῆς ζημίας τῶν χρημάτων. Ὡστε καὶ οὗτος ἕτερος πάλιν μαρτυρίου τρόπος τῷ φέροντι γενναίως τὴν τούτων ἀπώλειαν. Καὶ πῶς ὀφσμεν γενναίως, φησί; Ὅταν μάθῃς ὅτι πλείονα κερδανεῖς ὢν ἀπώλεσας δι' ἑνὸς ῥήματος τοῦ τῆς εὐχαριστίας. Ἄν γὰρ ἀκούσαντες τὴν ἀπώλειαν μὴ παραχθῶμεν, ἀλλ' εἰπωμεν, Εὐλογητός ὁ Θεός· πολλῶν πλείονα πλοῦτον εὐρήκαμεν. Οὐ γὰρ δὴ τσαυτὰ καρπώσῃ, τὸν πλοῦτον ἀναλίσκων εἰς τοὺς δεομένους, καὶ περιῶν, καὶ πένητας ἐπιζητῶν, καὶ σκορπίζων τὰ ὄντα τοῖς πεινῶσιν· ὅσα διὰ τούτου τοῦ ῥήματος κερδανεῖς. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰωδ οὐχ οὕτω θαυμάζω τὴν οἰκίαν ἀνοίγοντα τοῖς δεομένοις, ὥς ἐκπλήττομαι, καὶ ἀνακηρύττω τὴν ἀρπαγὴν τῶν χρημάτων εὐχαρίστως φέροντα. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ παίδων ἀποβολῆς ἔστι συμβαῖνον ἰδεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἐλάττονα λήψῃ μισθὸν τοῦ τὸν υἱὸν ἀναγαγόντος καὶ καταθύσαντος, εἰ τελευτῶντα ἰδὼν ἠὲ χαρίσθησας τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Τί γὰρ ὁ τοιοῦτος τοῦ Ἀβραάμ ἔσται χεῖρων; Ἐκεῖνος γὰρ οὐκ εἶδε κείμενον νεκρὸν, ἀλλὰ προσεδόκησε μόνον· ὥστε εἰ πλεονεκτεῖ τῷ μέλλειν καταθῆναι, καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνας τὴν μάχαιραν

ἀρπάσαι, πλεονεκτεῖται τῷ κείσθαι τὸ παιδίον νεκρὸν ἐνταῦθα. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐκείνῳ μὲν ἡ τοῦ κατορθώματος ἐλπίς ἔφερε παραμυθίαν, καὶ τὸ τῆς ἰδίας ἀνδρείας ἔργον εἶναι τὴν ἀριστείαν ἐκείνην, καὶ τὸ φωνῆς ἀνωθεν φερομένης ἀκοῦσαι προθυμότερον ἐποιεῖ· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν. Ὅθεν ἀδαμαντίνης δαί ψυχῆς τῷ μονογενῇ παιδί, καὶ ἐν πλούτῳ τραφέντα, καὶ χρηστάς ὑποφαίνοντα ἱλιπιδας, ἐπὶ τοῦ βόθρου κείμενον ὁρῶντι καὶ τεταμένον, ὥστε πρῶτος ἐνεγκεῖν τὸ συμβάν. Ὁ τοιοῦτος ἂν δυνηθῇ, τῆς φύσεως τὰ κύματα κατευνάσας, εἰπεῖν τὸ τοῦ Ἰωδ ἀδακρυτὶ, Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, μετὰ τοῦ Ἀβραάμ αὐτοῦ στήσεται, μετὰ τοῦ Ἰωδ ἀνακηρυχθήσεται ἀπὸ τοῦ ῥήματος τούτου μόνον. Κἂν τοὺς κωκυτοὺς τῶν γυναικῶν παύσας, καὶ τοὺς χοροὺς τῶν θρηγουσῶν διαλύσας, εἰς δοξολογίαν ἅπαντας διεγείρῃ, μυρία ἀνωθεν, μυρία κάτωθεν δέξεται [426] τὰ βραβεῖα, ἀνθρώπων αὐτὸν θαυμαζόντων, ἀγγέλων κροτούντων, τοῦ Θεοῦ στεφανούντος.

ζ. Καὶ πῶς δυνατόν μὴ πενθεῖν ἄνθρωπον ὄντα, φησὶν; Ἄν ἐννοήσῃς πῶς ὁ πατριάρχης, πῶς ὁ Ἰωδ, ἄνθρωποι ὄντες οἱ ἀμφοτέροι, οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον, καὶ ταῦτα πρὸ νόμου καὶ χάριτος καὶ τῆς τσαυτῆς τῶν νόμων-φιλοσοφίας ἐκάτερος αὐτῶν γενόμενος, ἂν λογίσῃ, ὅτι εἰς βελτίονα χώραν μετέστη β, καὶ πρὸς ἀμείνω λήξιν ἀπεπλήθησεν ὁ τελευτήσας, καὶ οὐκ ἀπώλεσας τὸν υἱόν, ἀλλ' ἐν ἀσύλῳ λοιπὸν ἀπέθου χωρίον. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι Οὐκέτι καλοῦμαι πατήρ. Διὰ τί γὰρ οὐκέτι καλῇ τοῦ υἱοῦ μένοντος; μὴ γὰρ ἀπέδαλες τὸ παιδίον; μὴ γὰρ ἀπώλεσας τὸν υἱόν; Μᾶλλον ἐκτήσω, καὶ ἀσφαλέστερον ἔσχε. Διὰ τοῦτο οὐκέτι ἐνταῦθα μόνον καλῇ πατήρ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ· ὥστε οὐ τὸ πατήρ καλεῖσθαι ἀπώλεσας, ἀλλὰ τὸ μειζόνως καλεῖσθαι προσέλαδες· οὐ γὰρ θνητοῦ παιδίου λοιπὸν, ἀλλ' ἀθανάτου κληθήσῃ πατήρ, στρατιώτου γενναίου, καὶ ἔνδον ἐστώτος διηνεκῶς. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ μὴ πάρεστι, καὶ ἀπολωλέναι αὐτὸν νόμιζε. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἀποδημῶν ἐτύγχανεν, ἀπέστη ἂν σου καὶ τοῦνομα τῆς συγγενείας μετὰ τοῦ σώματος. Μὴ δὲ τῇ ὁψὲ τοῦ κειμένου πρόσχε, ἐπεὶ ἀναβρίπιζεις τὸ πάθος, ἀλλ' ἀπαγε τὴν διάνοιαν ἀπὸ τοῦ κειμένου πρὸς τὸν οὐρανόν. Οὐχ οὗτός ἐστι τὸ παιδίον τὸ κείμενον, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ ἀποπτὰς καὶ ἀναδραμὼν εἰς ὕψος ἄπειρον. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς καθηρημένους, καὶ τὸ στόμα συνηρημένον, καὶ τὸ σῶμα ἀκίνητον, μὴ τοῦτο ἐννέει, ὅτι τοῦτο τὸ στόμα οὐκέτι φθάγγεται, οὗτοι οἱ ὀφθαλμοὶ οὐκέτι βλέπουσιν, οὗτοι οἱ πόδες οὐκέτι βαδίζουσιν, ἀλλ' εἰς φορὰν πάντα ὄχεται· μὴ ταῦτα λέγε, ἀλλὰ τὰναντία τούτων, ὅτι τοῦτο μὲν τὸ στόμα ἀμεινον φθάγγεται, καὶ οἱ ὀφθαλ-

¹ Ms., εἶδαντο.

² Sic ms. Editi vero, χώρον μέτεστι, male.

denique quidvis amittat, hoc tamen ad ciendum dolorem omnibus est violentius. *Pellem enim, inquit, pro pelle, et omnia quæ habet homo, dabit pro anima sua (Job. 2. 4).* Nec quidquam corporis tormentis acerbius flagi potest. Sed tamen quæ vel auditu intoleranda sunt, ea ob gaudium illud, quod divinitus concipitur, tolerabilia atque etiam expetenda sunt. Ac si a ligno, vel a sartagine, nonnihil adhuc spirantem martyrem eduxeris, tantum gaudium in eo situm comperies, quantum ne verbis quidem ullis exprimi possit. Et quid faciam, inquires, quando martyrii tempus nunc non est? Quid dicis? martyrii tempus nunc non adest? Numquam illud abest, sed semper ob oculos nostros versatur, si vigilantī animo simus. Neque enim in ligno tantum pendere, martyrem facit: quoniam si ita res haberet, coronarum huiusmodi Job expertus esset. Neque enim ad tribunal adductus est, nec iudicis vocem audivit, nec carnificem vidit; nec enim a ligno sublimis pendens excarnificabatur: et tamen multis martyribus acerbiora passus est; ac voces illæ nuntiorum, qui alii aliis succedebant, eum quavis plaga acrius acerbiusque convulnerabant, atque undique lancinabant, vermiumque illorum ora omni ex parte ipsum immanius, quam sexcenti carnifices, corrodebant.

5. Ecquem igitur martyrem hic non æquet? Imo vero sexcentos. Nam per omnia rerum genera tum luctabatur, tum palmam obtinebat, nimirum per opes, per liberos, per corpus, per uxorem, per amicos, per hostes, per servos; nam hi quoque in os ejus inaspuebant; per famem, per somnia, per dolores, per fœtorem. Ob eamque causam dixi, eum non uni aut duobus aut tribus, sed sexcentis martyribus æquandum esse. Etenim una cum iis quæ commemorata sunt, tempus quoque magnum ipsius coronis cumulum addit: quippe quod ante legem et gratiam hæc perpassus sit, quod multos menses, quod omnia supra modum, quod acerbitates omnes simul in eum impetum fecerint: quamquam unumquodque eorum vel solum intolerabile erat, ipsaque adeo divitiarum jactura, quæ reliquis tolerabilior esse videbatur. Multi quippe plagas quidem æquo animo tulerunt, qui tamen opum jacturam minime pertulerunt; verum earum causa flagris potius conceidi, atque innumeris calamitatibus affici, quam aliquam earum partem projicere maluerunt, gravioresque eam plagam existimarunt, quæ ex opum detrimento capitur. Itaque hoc quoque aliud martyrii genus est, cum quis earum amissionem forti animo perfert. Et quoniam modo, inquit aliquis, eam forti animo perferemus? Cum didiceris te per unicam vocem, qua Deo gratias agas, plus lueri facturum, quam damni feceris. Nam si audita earum amissione minime conturbemur, sed dicamus, Benedictus Deus; longe uberiores divitias invenimus. Neque enim tantum utilitatis capies, si opes tuas in egentes consumas, et abambules, ac pauperes conquiras, facultatesque tuas in eos qui fame laborant spargas, quantum per hoc unum verbum emolumenti feres. Quandoquidem et Jobum non

tam admiror, cum domum suam pauperibus impartam habet, quam eundem suspicio ac prædium cum bonorum ereptionem ita fert, ut gratias etiam agat. Quod etiam ipsum in liberorum amissione accidere cernere licet. Neque enim hac in re minorem mercedem capies, quam ille, qui filium suum adduxit atque immolavit, si cum filium morientem conspexeris, benigno Deo gratias agas. In quo enim is qui huiusmodi animo præditus est, Abrahamo inferior sit? Ille enim non mortuum humi stratum vidit, sed tantum expectavit: quocirca si hac ratione superior est, quod filium mactare parabat, atque extenta manu gladium arripuerat, in hoc rursum inferior est, quod hic puer mortuus jaceat. Quinetiam aliqui præclari facinoris spes consolationem ipsi afferebat: atque illud item, quod strenuum huiusmodi facinus propriæ ipsius fortitudinis munus erat; ac præterea vox ea, quæ cælitus mittebatur, ab eo audita, promptiorem eum reddebat. Hic autem nihil ejusmodi est. Ex quo intelligitur, adamantina quadam anima opus esse, ut quispiam unicum filium, qui in divitiis educatus fuerat, lætamque de se spem afferebat, in tumulo jacentem et extentum conspiciens, casum hunc leniter ac placide ferat. Qui hoc animo est, si sedatis naturæ fluctibus illud Jobi siccis oculis dicere queat, *Dominus dedit, Dominus abstulit (Job 1. 21)*; ob hoc dumtaxat verbum una cum Abrahamo collocabitur, una cum Job victor prædicabitur. Quod si, compressis mulierum singultibus chorisque lugentium dissolutis, omnes ad celebrandas Dei laudes excitarit, innumera in cælo, innumera in terra præmia consequetur, hominibus eum admirantibus, angelis plaudentibus, Deo coronante.

6. Et qui fieri queat, dicet aliquis, ut qui homo est, non lugeat? Nimirum si cogites, nec patriarchæ nec Jobo, cum homo uterque esset, quidquam tale accidisse, idque cum uterque ante legem et gratiam ac tantam legum philosophiam exstitisset: si præterea illud consideres, eum, qui vitam cum morte commutavit, ad meliorem regionem migrasse, atque ad præstantiorem sortem transiliasse, teque non filium amisisse, sed in tuto jam loco collocasse. Quamobrem ne dixeris, Jam pater non vocor. Cur enim non jam voceris, cum filius tuus superstes sit? num puerum amisisti? num filiam perdidisti? Imo potius adeptus es, tutiusque possides. Idco non jam hic solum pater vocaris, sed etiam in cælo. Quamobrem, tantum abest ut patris nomen amiseris, ut copiosius etiam illud tibi accesserit: neque enim jam mortalis, sed immortalis filii pater vocaberis, strenuique militis, atque intus perpetuo stantis. Neque enim est, quod eum idcirco tibi periisse putes, quia non adest. Etenim si peregre profectus fuisset, non propterea una cum corpore propinquitatis quoque nomen abscessisset. Quocirca ne jacentis vultum attende; sic enim ægritudinem exascatas, verum da operam, ut mentem ab eo, qui jacet, ad cælum subducas. Non enim cadaver hoc, quod humi jacet, filius tuus est, sed ille, qui avolavit, atque in immensam altitudinem

ascendit, Cum itaque depressos oculos atque contractum os et corpus motu carens videris, cave hoc tibi in mentem veniat, quod os istud non jam loquitur, oculi isti non jam cernunt, pedes isti non jam ambulant, sed omnia in corruptionem abierunt: cave, inquam, ista dicas; verum his contraria, nempe. Os istud melius loquetur, oculi isti meliora cernent, et pedes in nubibus sublimes tollentur, ac denique corpus istud, quod nunc corrumpitur, immortalitatem induet, illustrioremque filium meum recipiam. Quod si mœrorem tibi ea, quæ cernis, afferunt, interim tecum ipse hæc loquere: Vestimentum hoc est; id exiit, ut ipsum præclarior recipiat: domus hæc est; ea eversa est, ut luculentior fiat. Quemadmodum enim nos, cum domum purgaturi sumus, eos qui intus habitant, non sinimus manere, sed ne quid pulveris contrahant ac tumultu offendantur, foras amandamus ac paulisper secedere jubemus; posteaquam autem domum tutam reddidimus, tum denique ipsos libere introire sinimus: eodem modo Deus quoque facit; everso enim putri ipsius tabernaculo, interim eum in paternam domum atque ad se introducit, ut posteaquam illud diruerit, atque instaurarit, tum demum splendidius id ei reddat. Quocirca ne dixeris,

Periit, nec jam est; eorum enim, qui fide careant, hæc verba sunt; verum hoc potius, Dormit, ac resurget; peregre abiit, atque cum Rege venturus est. Quis hoc sermone utitur? Is nempe, qui Christum in se loquentem habet. Si enim credimus, inquit, quod *Jesus mortuus est et resurrexit ac vivit; ita etiam Deus eos, qui obdormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. Thess. 4. 14). Quare si filium quæris, illic eum quære, ubi Rex est, ubi angelorum exercitus, non in sepulcro, non in terra, ne alioqui, eo usque adeo in altum erecto, ipse humi provolutus maneat. Si ad hunc modum philosophemur, omnem ejusmodi dolorem nullo negotio propellemus. Deus autem miserationum et Pater totius consolationis omnium nostrum corda consoletur, et eorum qui in ejusmodi doloribus versantur, et eorum qui alio mœrore genere tenentur, donetque ut omni mœstitia liberemur, ac spirituale gaudium percipiamus, futuraque bona consequamur: quæ detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

CAP. 4. v. 6 *Sic autem tribulamur, pro vestra consolatione et salute, quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur: 7. et spes nostra firma est pro vobis.*

4. Postquam unam ac principem exhortationis atque consolationis causam protulit, nempe quod Christo communicemus, secundam quoque hanc ponit, nimirum quod discipulis ipsis hinc salus comparetur. Ne igitur animis concidatis, inquit, nec perturbemini ac metuatis, propterea quod affligimur: quandoquidem hoc ipso nomine æquius fuerit vos fiduciam concipere. Nam nisi affligeremur, hæc omnia vobis exitium attulissent. Qui tandem istud? Quoniam si animis fracti ac periculorum metu perterriti, fidei doctrinam vobis minime prædicavissemus, ut veram scientiam intelligeretis, extremo in discrimine res vestræ sitæ essent. Vides rursus quanta Pauli vis sit atque contentio? ab his ipsis rebus, quæ metum ac perturbationem ipsis afferbant, eos consolatur. Quo etenim persecutiones nostræ magis ingravescant, ipsius, eo magis bona vestra spes incrementum capere debet, quandoquidem tanto major saluti consolationique vestræ cumulus accedit. Quidnam enim tantam ad consolandum vim habebat, quam quod prædicationis beneficio tot bona conquebantur? Postea, ne universam laudem solus ipse sibi arrogare videatur, vide quomodo eos quoque in laudis societatem adsciscat. Postquam enim dixit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute*, subjunxit, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur*. Ac dilucidius hoc quidem postea exprimit his verbis, *Sicut socii esse passionum, sic eritis et consolationis:*

interim autem hoc loco id subindicavit, cum dixit, *Earumdem passionum*, atque ita sermonem cum illis communicavit. Quod autem ait, hanc sententiam habet: Non nos soli vestræ salutis negotium agimus, sed et vos quoque. Siquidem et nos, dum prædicationis munus obimus, affligimur; et vos, qui sermonem excipitis, in iisdem calamitatibus versamini: nos videlicet, ut quæ accepimus vobis impertiamus; vos, ut quod datur accipiat nec amittatis. Quidnam igitur est, quod cum hac humilitate comparari possit; quippe cum eos, qui tanto intervallo ab eo dissiti erant, in eandem patientiæ laudem dignitatemque subvehat? inquit enim, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum*. Neque enim per fidem dumtaxat salus vobis comparatur, verum per id etiam, quod easdem quas nos calamitates suffertis.

Iusti virtus in arumnis lucet et augetur.—Quemadmodum egregius athleta ob splendorem et probam corporis habitudinem, etiam cum artem in seipso continet, homines in admirationem trahit; at cum operatur et plagas perfert atque adversarium ferit, tum denique potissimum elucet, quoniam tum denique bona ipsius habitudo vim suam exserit, artisque præstantia declaratur: eodem modo salus nostra tum luculentius agitur, hoc est, ostenditur, augetur, amplificatur, cum tolerat et patitur, ac cuncta forti et strenuo animo subit. Ex quo colligitur, salutis negotium non in hoc consistere, ut quispiam alium malo afficiat, sed ut ipse afficiatur. Nec dixit, *εὐφροίμης*, hoc est, quæ efficit, sed, *εὐφροσύνης*, id est, quæ efficitur: ut videlicet illud ostendat, quod ad eorum promptitudinem atque animi alacritatem divina quoque gratia adjun-

μὴ μείζονα ὄνουνται, καὶ οἱ πόδες ἐπὶ νεφελῶν ἀρ-
θροῦνται, καὶ τὸ διαφθειρόμενον τοῦτο σῶμα ἀθανά-
σιον ἐνδύσεται, καὶ λαμπρότερον τὸν υἱὸν ἀπολήφο-
μαι. Εἰ δὲ λυπαί σε τὰ ὁρώμενα, τέως εἰπὲ πρὸς ἑαυ-
τὸν· Ἰμάτιον τοῦτο ἐστὶ, καὶ ἀπεδύσατο, ὥστε αὐτὸ
πολυτελέστερον ἀπολαβεῖν· οἰκία αὕτη ἐστὶ, καὶ καθ-
ηρέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν φαιδρύτεραν. Καθάπερ
γὰρ ἡμεῖς, ἐπειδὴν μέλλωμεν καθαιρεῖν οἰκίας, οὐκ
ἀφίεμεν τοὺς ἐνδον οἰκοῦντας μένειν, ἀλλ' ὥστε ἀπ-
αλλαγῆναι τῆς κόνεως καὶ τοῦ θορύβου, [ἀλλὰ] κε-
λεύσαντες πρὸς βραχὺ μεταστῆναι, ἐπειδὴν κατα-
σκευάσωμεν ἀσφαλὲς τὸ θεμελίον, τότε αὐτοὺς μετὰ
δόξιας εἰσάγομεν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, καθελὼν
αὐτοῦ τὴν σαθρὰν σκηνήν, τέως εἰς τὴν πατρικὴν αὐ-
τὸν ἔλαβεν οἰκίαν καὶ πρὸς ἑαυτὸν, ἵν' ὅταν καθαιρε-
θῇ αὕτη καὶ οἰκοδομηθῇ, λαμπρότεραν αὐτὴν τότε
αὐτῷ ἀποδῷ. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι· Ἀπόλωλε καὶ
οὐκ ἔστι· καὶ γὰρ ἀπίστων τὰ ῥήματα ταῦτα·
[427] ἀλλ' εἰπὲ, Καθεύδει καὶ ἀναστήσεται, ἀπεδή-
μησε καὶ ἔξει μετὰ τοῦ Βασιλέως. Τίς ταῦτά φησιν;
Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Εἰ γὰρ πι-

στεύομεν, φησιν, ὅτι· Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη
καὶ ἔζησεν, οὕτως ὁ Θεὸς καὶ τοὺς κοιμηθέντας
διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀξεί σὺν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν ζητεῖς
τὸν υἱὸν, ἔχει ζῆται ἐνθα ὁ Βασιλεὺς, ἐνθα τὸ τῶν
ἀγγέλων στρατόπεδον· μὴ ἐν τῷ τάφῳ μηδὲ ἐν τῇ γῇ,
ἵνα μὴ, ἐκείνου τοσοῦτον ὀφωθέντος, αὐτὸς μένης
ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενος. Ἄν τοίνυν οὕτω φιλοσοφώ-
μεν, πᾶσαν τοιαύτην ὁδὸν εὐκόλως διακρούσομεθα.
Ὁ δὲ Θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Πατὴρ πάσης παρα-
κλησεως, παρακαλεῖ τὰς καρδίας πάντων ἡμῶν,
καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα ὀδυνομένων*, καὶ τῶν ἐτέρῃ
λύπῃ κατεχομένων, καὶ ἀθυμίας ἀπαλλαγῆναι· δόξῃ
πάσης, καὶ πνευματικὴν καρπώσασθαι χαρὰν, καὶ
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν· ὧν γένοιτο
πάντας· ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, ἄρτος, τιμὴ,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

* Ms., ὀδυρομένων.

ΟΜΙΛΙΑ Β΄.

Εἴτε δὲ θλιδόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὁμῶν παρακλησεως
καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ
τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχο-
μεν· καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὁμῶν.

α'. Εἰπὼν μίαν καὶ πρώτην παρακλησεως καὶ πα-
ραμυθίας ἀφορμὴν (αὕτη δὲ ἦν τὸ τῷ Χριστῷ κοινω-
νεῖν), τίθησι καὶ δευτέραν ταύτην ἣν φησιν. Ἔστι δὲ
αὕτη, τὸ αὐτῶν τῶν μαθητευομένων ἐντεῦθεν κατα-
σκευάζεσθαι τὴν σωτηρίαν. Μὴ τοίνυν καταπίσῃτε,
φησιν, ἐπειδὴ θλιδόμεθα, μηδὲ θορυβηθῇτε καὶ δει-
σητε· καὶ γὰρ δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ἂν εἴη δίκαιον
ὑμᾶς θαρρύνειν. Εἰ γὰρ μὴ ὀθλιδόμεθα, πάντας ἂν ὑμεῖς
ταῦτα ἀπώλεσε. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι εἰ μαλα-
κισθέντες καὶ τὰ θεινὰ δεισαντες, μὴ ἐκηρύξαμεν
ὑμῖν τὸν λόγον, ὥστε μαθεῖν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, ἐν
ἐσχάτοις ἦν τὰ ὑμέτερα. Εἶδες πάλιν Παύλου τὴν
βίαν καὶ τὴν φιλονεικίαν; ἀφ' ὧν ἐθορυβοῦντο*, ἀπὸ
τούτων αὐτοὺς παραμυθίζεται. Ὅσφ γὰρ ἂν ἐπιτείνη-
ται τὰ τῶν διωγμῶν τῶν ἡμετέρων, φησί, τοσοῦτω
μᾶλλον ἐπιδιδόναι δεῖ τὰ τῆς χρηστῆς ἐλπίδος ὑμῖν
ἐπιβῆ καὶ τοσοῦτω μᾶλλον αὔξεται τὰ τῆς σωτηρίας
τῆς ὑμετέρας, καὶ τὰ τῆς παρακλησεως. Τί γὰρ ἴσον
εἰς παρακλησεως λόγον τοῦ τοσοῦτων ἐπιτυχεῖν ἀγα-
θῶν διὰ τοῦ κηρύγματος; Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ εἰς ἑαυ-
τὸν μόνον τὸ ἐγκώμιον περιεῖναι, ὅρα πῶς καὶ ἐκεί-
νους ποιεῖ τῶν ἐπαίνων τούτων [428] κοινωνοὺς.
Εἰπὼν γὰρ, Εἴτε δὲ θλιδόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὁμῶν
παρακλησεως καὶ σωτηρίας, ἐπιγγαγε, Τῆς ἐνε-
ργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν
καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. Σαφίστερον μὲν οὖν αὐτὸ τί-
θησιν ὅστερον λέγων οὕτως· ὅτι· Ὅσπερ κοινωνοί

ὅστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλη-
σεως· ἐνταῦθα δὲ τέως αὐτὸ ἠνίκατο εἰπὼν, Τῶν αὐ-
τῶν παθημάτων, καὶ κοινώσας τὸν λόγον. Ὁ δὲ λί-
γει, τοῦτό ἐστιν· Οὐχ ἡμῶν ἔργον ἡ ὑμέτερα σωτη-
ρία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς
κηρύττοντες θλιδόμεθα, καὶ ὑμεῖς δεχόμενοι τὸν λό-
γον, τὰ αὐτὰ πάσχετε· ἡμεῖς μὲν, ἵνα μεταδῶμεν
ἅπερ ἐλάβομεν· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸ διδόμενον δέξησθε,
καὶ μὴ ἀποβάλῃτε. Τί τοίνυν ἴσον τῆς ταπεινοφροσύ-
νης ταύτης γένοιτο· ἂν, ὅταν καὶ τοὺς τοσοῦτον αὐτοῦ
ἀποδέοντας, εἰς τὸ αὐτὸ ἐξίλωμα τῆς ὑπομονῆς ἀνάγῃ;
Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησιν, ἐν ὑπομονῇ τῶν
αὐτῶν παθημάτων. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ πιστεῦσαι μόνον
ἡ σωτηρία ὑμῶν γίνεται, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πάσχειν
τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑπομένειν.

Καθάπερ γὰρ παγκρατιαστής θαυμαστός μὲν ἐστὶ,
καὶ φαινόμενος καὶ εὐεκτὼν καὶ τὴν τέχνην ἔχων ἐν
ἑαυτῷ, ὅταν δὲ ἐνεργῇ καὶ φέρῃ πληγὰς καὶ πλήτη
τὸν ἀντίπαλον, τότε μάλιστα ἀπολάμπει, ἐπειδὴ καὶ
τότε μάλιστα ἐνεργεῖται αὐτοῦ ἡ εὐεξία, καὶ διαδει-
κνυται τῆς τέχνης ἡ δοκιμή· οὕτω δὲ καὶ ἡ σωτηρία
ὑμῶν τότε ἐνεργεῖται μαιζόνως, τουτέστι, δείκνυται,
αὔξεται, ἐπιτείνεται, ὅταν ὑπομονὴν ἔχῃ, ὅταν πάσῃ
καὶ γενναίως ἅπαντα φέρῃ. Ἄρα ἐνέργεια σωτηρίας,
οὐ τὸ ποιεῖν κακῶς, ἀλλὰ τὸ πάσχειν κακῶς. Καὶ οὖν
εἰπε, Τῆς ἐνεργούσης, ἀλλὰ, Τῆς ἐνεργουμένης, δει-
κνὺς ὅτι μετὰ τῆς αὐτῶν προθυμίας καὶ ἡ χάρις
πολλὰ εἰσέφερεν ἐνεργοῦσα ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ ἐλπίς
ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὁμῶν. Τουτέστι, ὅτι ἂν μυρία
πάσχητε θεινὰ, θαρρόμεν ὅτι οὐ περιτραπεῖσθε,
οὐτε ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις διωγμοῖς. Τοσοῦτον γὰρ ἐπ-
έχομεν ὑποπετεῖν ὑμᾶς, ἐφ' οἷς αὐτοὶ πάσχομεν, ὥς

* Ms. et marg. Savil., ἐθορυβοῦντο. Editi ἐποβοῦντο.

οορϋουμένους, ὅτι ἤνικα ἂν αὐτοὶ νινδυνεύητε, καὶ τότε θαρρόμεν. Εἶδες ὅση γέγονεν αὐτῶν ἐπίδοσις ἀπὸ τῆς προτέρας; Ἐπιστολῆς; Πολλὴ γὰρ μείζονα αὐτοῖς ἐμαρτύρησε Μακεδόνων, οὓς ἐπαίρει καὶ ἐγκωμιάζει Ἐπανταχοῦ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης. Ὑπὲρ μὲν γὰρ ἐκείνων δέδοικα, καὶ φησιν· *Ἐπέμψαμεν ὑμῖν Τιμόθεον εἰς τὸ στηρίξει ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσῃ ὑπὲρ τῆς πίστεως, εἰς τὸ μηδένα σάλνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις· αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα*· καὶ πάλιν, *διὰ τοῦτο μηκέτι στέγων, ἐπέμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν, μή πως ἐπεράσεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.* [429] Περὶ δὲ τούτων οὐδὲν τοιοῦτόν φησιν, ἀλλὰ καὶ τούναντιον, ὅτι *Ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· εἰδότες ὅτι ὡς περ κοινωνοὶ ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.* Ὅτι μὲν γὰρ δι' αὐτοῦς ἐθλίβοντο οἱ ἀπόστολοι, ἀπέδειξεν εἰπὼν, ὅτι *Εἴτε θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας.* Βούλεται δὲ δεῖξαι, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς παρακαλοῦντο. Εἴπε μὲν οὖν αὐτὸ καὶ ἀνωτέρω, εἰ καὶ ἀδιορίστως· Εὐλόγητός γάρ, φησὶν, ὁ Θεός ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει. Λέγει δὲ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐτέρως, σαφέστερόν τε καὶ θεραπευτικώτερον. *Εἴτε γὰρ παρακαλούμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ παράκλησις ἡμῶν, ὑμῶν γίνεται παραψυχή, καὶ χωρὶς τοῦ διὰ λόγου παρακαλεῖν ὑμᾶς. Ἄν μικρὸν ἀναπνεύσωμεν μόνον ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν· κἂν αὐτοὶ παρακληθῶμεν, ὑμετέρα τοῦτο παράκλησις γίνεται. Ὡς περ γὰρ τὰ παθήματα τὰ ἡμέτερα ὑμέτερα εἶναι νομίζετε· οὕτω καὶ τὴν παράκλησιν τὴν ἡμετέραν ὑμετέραν ἡγεῖσθε. Οὐ γὰρ δὴπου ἐν τοῖς δυσχερεσι κοινωνοῦντες, ἐν τοῖς χρηστοτέροις οὐ κοινωνήσετε. Εἰ τοίνυν ἐν πᾶσι κοινωνεῖτε, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν παρακλήσει· οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλέσετε ὑπὲρ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς βραδύτητος ταύτης· καὶ γὰρ θλιβόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ παρακαλούμεθα δι' ὑμᾶς. Ἴνα γὰρ μή τις νομίσῃ βαρὺ τὸ εἰπεῖν, ὅτι δι' ὑμᾶς ταῦτα πάσχομεν, λέγει ὅτι *Καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα*· καὶ οὔτε μόνον κινδυνεύομεν ἡμεῖς· καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς κοινωνοὶ ἔστε τῶν αὐτῶν παθημάτων, φησὶν

β'. Ὡς περ καὶ τὸ κοινωνοὺς αὐτοὺς λαβεῖν τῶν κινδύνων, καὶ τῆς παρακλήσεως αὐτῶν αὐτοῖς ἀναθεῖναι τὴν αἰτίαν, καταπραΰνει τὸν λόγον. Ἄν τε οὖν ἐπιβουλευόμεθα, θαρρέετε· ἵνα γὰρ ἡ πίστις ὑμῶν δυνατωτέρα γίνηται, τοῦτο ὑπομένομεν· κἂν παρακαλῶμεθα, ὑμεῖς ἐναθρόνεσθε καὶ τούτῳ· καὶ γὰρ δι' ὑμᾶς τοῦτων ἀπολαύομεν, ὥστε πάντεσθιν ὑμῖν γενέσθαι τινὲ παραμυθίαν κοινωνοῦσιν ἡμῖν τῆς ἡδονῆς. Καὶ ὅτι τοῦτον λέγει τὸν πρῶτον τῆς παρακλήσεως νῦν, ἐν

ἐκαρποῦτο, οὐ διὰ τοῦ παρκαλεῖσθαι παρ' αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μαρθάνειν αὐτοὺς ἐν ἀνέσει ὄντας, ἀκουσόντων ἐξῆς, δι' ὧν αὐτὸ ἐξεκάλυπεν εἰπὼν· *Εἰδότες ὅτι ὡς περ κοινωνοὶ ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.* Ὡς περ γὰρ θωκομένων ἡμῶν ἀλγεῖτε, ὡς αὐτοὶ τοῦτο πάσχοντες· οὕτως ἴσμεν ὅτι καὶ παρακαλουμένων, αὐτοὶ τούτων παραπολαύειν νομίζετε. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον τῆς ψυχῆς; ὅς ἐν μὲν τοῖς κινδύνους τοσοῦτον πλεονεκτῶν, κοινωνοὺς καλεῖ τοὺς οὐδὲ τὸ πολλοστὴν αὐτῶν ὑπομένοντάς· ἐν δὲ τῇ παρακλήσει τὴν αἰτίαν ἅπασαν ἐκείνους λογίζεται, οὐ τοὺς οἰκείοις πόνοις. Εἴτα, ἐπειδὴ περὶ θλίψεων ἀδιορίστως ἔλεγε, λέγει [430] λοιπὸν καὶ τὸν τόπον, καθ' ὃν ταῦτα ὑπέμενον· *Ὅν γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ.* Ταῦτα δὲ λέγομεν, φησὶν, ἵνα μὴ ἀγνοῇτε τὰ συμβάντα ἡμῖν. Καὶ γὰρ βουλόμεθα ὑμᾶς εἰδέναι τὰ ἡμέτερα, καὶ σφόδρα τοῦτο ἐσπουδάκαμεν· ὅπερ μέγιστον ἀγάπης σημεῖόν ἐστι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἦν Ἐπιστολῇ προμηνύσας, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Θύρα γὰρ μοι ἀνέφωγε μερῶν καὶ ἐνεργητής, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοὶ ἐν τῇ Ἐφέσῳ.* Ἐκείνων οὖν αὐτοὺς ἀναμνησάμεν, καὶ διηγούμενος ὅσα ἐπαθε, φησὶν· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἐφεσίοις ἐπιστελλὼν ἔλεγε· *Τυχικὸν γὰρ ἀποστείλας πρὸς αὐτοὺς, ταύτην ἔφη τῆς ἀποδημίας εἶναι τὴν αἰτίαν αὐτῷ· διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἴνα δὲ εἰδῇτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικός, ὁ ἀγαπητός ἀδελφός καὶ πιστός διάκονος ἐν Κιρίῳ, ὃν ἐπέμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.* Καὶ ἐν ἄλλαις δὲ Ἐπιστολαῖς αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἔστι παρὲλκον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀναγκαῖον· τοῦτο μὲν διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν σφόδρα περὶ τοὺς μαθητάς εἶχε, τοῦτο δὲ διὰ τοὺς συνεχεῖς πειρασμούς, ἐν οἷς μεγίστη ἦν παραμυθία τὸ τὰ ἀλλήλων εἰδέναι, ὥστε καὶ λυπηρῶν ὄντων παρασκευάζεσθαι καὶ ἀναγωνίους εἶναι καὶ ἀσφαλεστέρους, καὶ χρηστῶν ὄντων συνήδεσθαι. Ἐνταῦθα μένει καὶ ἀπαιτητὴν καὶ ἐπαγωγὴν μηνύει πειρασμῶν λέγων· *Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρθήμεν ὑπὲρ δύναμιν*· καθάπερ φορτίον τινὲς μεγάλῳ βαπτιζόμενον πλοῖον. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν τῇ εἰρηκέναι, εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν*, καὶ, *Ὑπὲρ δύναμιν*· οὐκ ἔστι δὲ ἐν, ἀλλὰ διὰ ταῦτα. Ἴνα γὰρ μή τις λέγῃ, *Τί γὰρ, εἰ καθ' ὑπερβολὴν μὲν ὁ κίνδυνος ἦν, ὑμῖν δὲ οὐ μέγας ἦν; ἐπηγάγεν, ὅτι Καὶ μέγας ἦν καὶ τὴν δύναμιν ἐνίκῃ τὴν ἡμετέραν, καὶ οὕτως ἐνίκῃ, ὡς ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, τουτέστι, μὴδὲ προσδοκῆσαι λοιπὸν ἡμᾶς ζῆν.* Ὅπερ ὁ Δαυὶδ πύλας ἔδου καλεῖ, καὶ ὠφείνας καὶ σικιὰν θανάτου, τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Κίνδυνον ἐκπεμψαμεν πάντως θάνατον ἐν*

cta. multas utilitates afferebat, dum in illis operaretur. *Et spes nostra firma est pro vobis.* Hoc est, etiamsi innumeras rerum acerbitates perpetiamini, confidimus tamen fore, ut ne ob vestras quidem persecutiones concidatis. Tantum enim abest, ut sinistri quicquam de vobis ob ea quæ patimur suspicemur, ut cum ipsi periclitamini, tum quoque bono animo simus. Vides quantum illi ex priorē epistola profecerint? Etenim multo maiora ipsis pro testimonio tribuit, quam Macædonibus, quos tamen alioqui passim per totam epistolam laudibus tollit. Nam illorum quidem causa in metu erat, atque aiebat: *Misimus vobis Timotheum ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis; ipsi enim sciitis quod in hoc positi sumus* (1. Thess. 3. 2-3): ac rursus: *Propterea et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is qui tentat, et inanis fiat labor noster* (Ibid. v. 5). De his autem nil tale loquitur, sed plano contra: *Spes nostra firma est pro vobis. Sive consolamur, pro vestra consolatione et salute; scientes quod sicut estis socii passionum, ita eritis consolationis.* Nam quod eorum causa apostoli premerentur, his verbis indicavit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute.* Vult item ostendere, quod eorum etiam causa consolatione afficerentur. Atque hoc quidem superius quoque dixit, tametsi indellinse: *Benedictus enim*, inquit, *Deus qui consolatur nos in omni tribulatione, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Ait rursus idem hoc quoque loco apertius, atque ad eorum animos curandos efficacius: *Sive enim consolamur, inquit, pro vestra consolatione.* Quorum verborum hic sensus est: Consolatio nostra, consolatio vestra existit, etiamsi vos minime sermone consolamur. Nam si paulum ipsi respiremus, id vobis ad consolationem satis est; ac si nos solatio afficiamur, in consolationem vestram hoc cedit. Quemadmodum enim calamitates nostras vestras esse ducitis: sic etiam nostram consolationem vestram esse censetis. Neque enim certe, cum in adversis rebus socii mihi sitis, in lætis item ac secundis socii non eritis. Quocirca cum in omnibus rebus socios vos habeam, et in tribulatione et in consolatione, non est quod me huiusce tarditatis ac moræ nomine accusetis: nam pro vobis affligimur, et propter vos consolatione afficimur. Ne quis enim grave ac molestum id esse existimaret, quod dixerat, Propter vos hæc patimur, illud etiam addit, Et propter vos consolatione afficimur; ac ne nos quidem soli periclitamur, cum ipsi quoque in earundem calamitatum partem veniat.

2 Itaque tum ex eo quod periculatorum socios ipsos assumpsit, tum ex eo quod consolationis suæ causam ipsis adscribit, orationem lenit. Ac propterea, sive insidiis appetamur, firmo animo estote; nam ut fides vestra plus roboris colligat, hoc patimur; sive solatium accipimus, hoc quoque nomine gloriamini: nam propter vos eo fruimur, ut hinc etiam consolationis nonnihil ad vos redeat, dum lætitiæ nostræ participes estis. Atque ut intelligas quod de hoc con-

solationis modo nunc loquatur, quem ipse percipiebat, non hinc tantum quod consolatione ab ipsis afficeretur, verum etiam quia eos ab afflictione liberos esse intelligeret, audi quæ deinceps sequuntur, per quæ hoc aperte declaravit, cum dixit, *Scientes quod sicut socii estis passionum, ita eritis et consolationis.* Sicut enim, cum nos persecutionem patimur, vos perinde doletis ac si ipsi eam subiretis: sic non dubitamus, quin, cum solatium accipimus, vos eo frui existimetis. Quid hoc animo humiliter fingi possit? quippe qui periculis tanto eos intervallo superans, socios tamen eos vocat, qui ne minimam quidem eorum partem sustinebant; in consolatione autem universam ipsis causam, non suis laboribus adscribit. Deinde quoniam de afflictionibus generatim loquebatur, jam locum quoque narrat, in quo hæc perpessus sit. 8. *Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est nobis in Asia.* Hæc, inquit, idcirco dicimus, ne ea, quæ nobis acciderunt, ignoretis. Siquidem rerum nostrarum statum vobis exploratum esse cupimus, atque id summo studio curamus: quod quidem maximum est dilectionis argumentum. Hoc autem in superiore quoque epistola his verbis prius significarat: *Optimum mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi Ephesi* (1. Cor. 16. 9). Hæc igitur in memoriam ipsis redigens, atque exponens quæ subiecit, ait, Nolo vobis ignotam esse afflictionem eam quæ mihi in Asia contigit. Quod etiam ipsum, cum ad Ephesios scriberet, dicebat. Nam cum Tychicum ad eos misisset, hanc ipsi protectionis causam fuisse commemorat: ideoque dicebat: *Ut autem sciatis et vos quæ circa me sunt, quid faciam, omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater et fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra* (Ephes. 6. 21. 22). In aliis quoque epistolis hoc ipsum facit. Neque id supervacaneum est, sed perquam etiam necessarium: partim ob ingentem caritatem qua discipulis prosequabatur, partim ob assiduas tentationes, in quibus permagna consolatio erat, compertum habere quoniam statu utraque ex parte res se haberent: quo nimirum, si tristes et acerbæ essent, ad eas perferendas se compararent, atque in solitudine cautioresque essent; sin autem lætæ ac jucundæ, simul gauderent. Cæterum hoc loco et tentationum invectionem, et quo pacto his liberatus sit, simul exponit. *Quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem; non secus videlicet ac navis aliqua, quæ gravi quodam onere demergitur.* Atque unam quidem et eandem rem his verbis intelligere videtur, cum dixit, *Supra modum*, et, *Supra virtutem*; non tamen una est, sed duæ. Etenim ne quis dicat, Quid enim, si supra modum quidem erat periculum, vobis autem non magnum erat? idcirco subdidit, Et magnum erat et vires nostras superabat, atque usque adeo superabat, ut etiam vivere nos taderet: hoc est, nullam spem et expectationem haberemus nos amplius victuros. Id quod David inferorum portas,

ac partus dolores, et mortis umbram appellat, hoc nimirum hic quoque Paulus dicit, Ejusmodi periculum subiimus, quod omnino mortem asferret. 9. *Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitatur mortuos.* Quid est, *Responsum mortis habuimus?* Sententiam, iudicium, expectationem. Talem enim res ipsæ vocem mittebant, tale responsum dabant ea quæ evenerant, nempe quod certissime morituri essemus. Verum id usque ad rem ipsam minime processit, sed intra suspicionem nostram substituit. Quamquam enim rerum natura hoc pronuntiaverat, tamen Dei potentia sententiam in opus exire non passa est, sed in sola nostra cogitatione atque in expectatione hoc contingere permisit: ideoque ait, *In nobis ipsis responsum mortis habuimus*, non in re ipsa. Cur autem tantum periculum nobis creari permiserit, ut vitæ spes omnis nobis erepta esset? *Ne*, inquit, *fidentes simus in nobis, sed in Deo.*

3. His autem verbis Paulus, non quod ipse ita affectus esset, absit hoc, sed ut alios per ea, quæ de seipso dicebat, institueret, simulque etiam modestiæ studio ductus, utebatur: quandoquidem in progressu quoque ait, *Datus est mihi stimulus carnis* (2. Cor. 12. 7), hoc est, tentationes, ut ne extollar. Atqui Deus non ideo se permisisse ait, sed alteram ob causam. Quam tandem? Nimirum ut ipsius potentia magis eluceret: *Sufficit enim tibi*, inquit, *gratia mea; nam virtus mea in infirmitate perficitur* (Ibid. v. 7). Verum, ut a me dictum est, nusquam mores suos obliviscitur, seipsum inter eos, qui longe inferiores erant ac multa disciplina et correctione opus habebant, accensens. Nam aliqui, cum ad meliorem mentem revocandos etiam vulgares homines, una aut altera tentatio coorta sufficiat; quonam tandem modo is, qui supra mortales omnes humilitatem per omnem vitæ cursum coluerat, pluraque quam quisquam alius perpassus fuerat, post tot annos ac cælis dignam philosophiam, hac admonitione opus haberet? Ex quo perspicuum illud est, cum hoc loco partim modestiæ studio, partim ut eos, qui de seipsis magnifice sentiebant atque arroganter se jactabant, deprimere ac coercere, his verbis usum fuisse, *Ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo.* Ac vide quomodo hac quoque ratione animos eorum delinuat. Tentationes enim, inquit, vestra causa nobis inferri permissæ sunt; tanto in pretio vos Deus habet: *Si enim tribulamur*, inquit, *pro vestra consolatione et salute*: at immodica calamitatum magnitudo propter nos contigit, ne magnifice sentiamus: *Nam supra vires aggravati sumus, ut ne fidentes simus in nobis ipsis, sed in Deo qui suscitatur mortuos.* Rursus doctrinam de resurrectione, de qua tot in priori epistola verba fecerat, in memoriam ipsis revocat, atque a præsentibus rebus ei fidem adstruit: unde etiam subjunxit, 10. *Qui de tantis mortibus nos eripuit.* Non dixit, *Ex* tot periculis: quo simul et intolerandam tentationum acerbicatem ostendat, et illum quem dixi sermonem confirmet. Quoniam futura res erat resurrectio, id-

circo hanc quotidie fieri ostendit. Nam cum Deus hominem, de quo spes omnis jam abjecta erat, quique ad ipsas usque mortis portas accesserat, in sublime revocat, nihil aliud quam resurrectionis specimen præbet, ab ipsis mortis faucibus eum retrahens, qui in eas inciderat. Quo etiam fit, ut de multis, qui cum ab omnibus deplorati fuerint, ac deinde ex gravi morbo aut intolerandis quibusdam tentationibus emergerint, illud usurpari soleat: Mortuorum resurrectionem in hoc homine vidimus. *In quem speramus quoniam et adhuc eripiet*, 11. *adjuvantibus etiam vobis in oratione pro nobis: ut ex multorum personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.* Quoniam id quod dixerat, *Ut ne simus fidentes in nobis ipsis*, commune crimen et accusatio esse videbatur, quæ nonnullos eorum perstringeret, mitigat rursus id quod dixit, preces ipsorum ingentis præsidii loco implorans, illudque simul indicans, vitam nostram in perpetua cura et sollicitudine esse oportere. Nam dum ait, *Speramus autem quoniam et adhuc eripiet*, multarum derelictionum agmen prænuntiat, nec tamen usquam derelictionem, sed auxilium ac suppetias. Deinde, ne ideo animis consternantur, quod audiant fore, ut in perpetuis periculis versentur, prius quidnam pericula utilitatis asserant demonstravit, nempe, *Ne simus fidentes in nobis ipsis*, hoc est, ut Deus nos in perpetua humilitate contineat; et ut salus eorum procuretur, atque alia etiam plura existant, velut Christo communicare; *Abundant enim*, inquit, *passiones Christi in nobis*; et pro fidelibus pati; *Sive enim tribulamur*, inquit, *pro vestra consolatione ac salute*; tum etiam quod hæc ipsa magis luceat; sic enim ait, *Quæ operatur in tolerantia earundem passionum*; illud item, quod hinc fortes ac tolerantes efficiantur; ac præterea, quod resurrectionem ante oculos suos effulgentem cernant; *Ex tantis enim*, inquit, *mortibus nos eripuit*; ad hæc quod ea ratione solliciti reddantur, atque in eum semper respiciant: *Speramus enim*, inquit, *quod eripiet*; ac denique, quod precibus affixi sint; *Adjuvantibus enim*, inquit, *vobis in oratione pro nobis.* Posteaquam igitur afflictionum utilitatem ostendit, ac deinde sollicitudinem ipsis iniecit, rursus eorum animos acuit atque ad virtutem promptiores efficit, magnum ipsorum precibus testimonium tribuens, si quidem ob eas Paulum ipis donarint: *Adjuvantibus enim*, inquit, *vobis in oratione.* Quid autem est, *Ut in multis personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis?* Ex mortibus illis nos eripuit, adjuvantibus etiam vobis in oratione, inquit: hoc est, vobis omnibus nostra causa deprecantibus. Beneficium enim in nos collatum, hoc est, salutem nostram, vobis omnibus largiri voluit: ut multæ personæ gratias ipsi agent, quandoquidem multæ quoque gratiam acceperunt.

4. Hæc porro eo dicebat, partim ut ipsos ad preces aliorum quoque causa fundendas excitaret, partim item ut pro his etiam calamitatibus, quibus alii afficerentur, gratis Deo semper agendis ipsos assue-

πορτα. Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Τί ἐστι, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου; Τὴν ψῆφον, τὴν κρίσιν, τὴν προσδοκίαν. Τοιαύτην γὰρ ἡφίει τὰ πράγματα φωνῇ, τοιαύτην ἀπόκρισιν ἔδιδου τὰ συμβάντα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονομίας ἐστὶ τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων φύσις τοῦτο ἀπεφήνατο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἐξελεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ μόνῃ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ ἐν τῇ προσδοκίᾳ τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε· διὸ [431] φησιν· Ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ. Καὶ τίνας ἐνεκεν συνεχώρησε τοσοῦτον κίνδυνον, ὥς ἀπαλπίσαι ἡμᾶς καὶ ἀπογνῶναι; Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, φησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ.

γ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτω δέχαιτο, ἀπαγε, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις ρυθμίζων, ἅμα δὲ καὶ μετριάξεν ἐσπουδακώς· ἐπὶ καὶ προῖον φησιν· Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, τοὺς πειρασμοὺς λέγων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. Καίτοι ὁ Θεὸς οὐ διὰ τοῦτό φησιν αὐτοὺς συγκαχωρηκέναι, ἀλλὰ δι' ἑτέραν αἰτίαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἴνα ἡ δύναμις αὐτοῦ διαλάμψῃ μεζόνως· Ἀρκεῖ γὰρ σοι, φησὶν, ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ὀσθετείᾳ τελειοῦται. Ἀλλ', ὅπερ ἔφην, οὐδαμοῦ ἐπιλανθάνεται τοῦ εἰκέλου ἡθους, ἐν τοῖς σφόδρα καταβεστέροις ἑαυτὸν ἀριθμῶν, καίτοι πολλῆς δεομένοις παιδαγωγίας καὶ διορθώσεως. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς τυχόντας εἰς καὶ δευτέρος πειρασμοῦ ἱκανὸς ἐπαλθὼν σωφρονίσαι· πῶς ἐκεῖνος ὁ πάντων ἀνθρώπων μέλιστα ταπεινοφροσύνην ἀσκήσας διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ τοσαῦτα παθὼν ὥς μηδεὶς ἀνθρώπων, μετὰ τοσαῦτα ἔτη καὶ φιλοσοφίαν τῶν οὐρανῶν ἀξίαν, ταύτης ἰδέσθαι τῆς νοθεύσεως; Ὅθεν δήλον ὅτι καὶ μετριάξων ἐνταῦθα, καὶ τοὺς ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονεῦντας καὶ ἀλαζονευομένους καταστέλλων λέγει· Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ. Καὶ ὅρα πῶς αὐτοὺς καὶ ταύτῃ θεραπεύει. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοὶ, φησὶ, δι' ὧμας ἡμῖν ἐπνευχθῆναι συνεχωρήθησαν· τοσοῦτου τιμᾶται ὧμας ὁ Θεός· Ἔτε γὰρ θλιβόμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὕμῶν παρακλητικῆς καὶ σωτηρίας· ἡ δὲ ὑπερβολὴ δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ μέγα φρονώμεν· Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἐδαρηθήμεν καὶ ὑπὲρ δύναμιν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Πάλιν τοῦ περὶ ἀναστάσεως ἀναμνησκεί λόγου, ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ· Ἐπιστολῇ, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτὴν βε-

βαιῶν διὰ καὶ ἐπήγαγεν· Ὅς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσατο ἡμᾶς. Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τοσοῦτων κινδύνων, ὅμοῦ μὲν· δεικνύς τὸ ἀφόρητον τῶν πειρασμῶν, ὅμοῦ δὲ ἐκείνων, ὅνπερ ἔφην, πιστούμενος τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλον πρᾶγμα ἡ ἀνάστασις ἦν, δεικνυσιν ὅτι τοῦτο καθ' ἑκάστην γίνεται τὴν ἡμέραν. Ὅταν γὰρ ἀνθρώπων ἀπογνοσθέντα, καὶ πρὸς αὐτὰς ἐλθόντα τοῦ βίου τὰς πύλας ἀνελεύσῃ, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδείκνυται, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος ἀνασπῶν τοῦ θανάτου τὸν ἐμπασόντα. Διὸ καὶ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῶν ἀπογνοσθέντων, εἶτα ἀνεναγκόντων α ἐξ ἀβρωστίας χαλεπῆς, ἢ ἐκ πειρασμῶν ἀφορήτων, ἔθος τοῦτο λέγειν· Ἀνάστασιν νεκρῶν ἐωράκαμεν ἐπὶ τοῦδε. Ἠλικίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἐτι ρύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὡμῶν τῇ [432] δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν· Ἴνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐπειδὴ τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, κοινὸν ἰδοὺ εἶναι ἔγκλημα καὶ κατηγορία καὶ ἐκείνων ἐνθους αἰνιτομένη, παραμυθίζεται πάλιν τὸ εἰρημένον, τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνων ἀντὶ προστασίας μεγάλης καλῶν καὶ δεικνύς ἅμα, ὅτι διαπαντὸς ἐναγώνιον εἶναι χρὴ τὸν βίον τὸν ἡμέτερον. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, Ἠλικίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ρύσεται, πολλῶν προαναφωνεῖ πειρασμῶν νιφάδας, οὐ μὴν ἐγκατάλειψιν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ βοήθειαν πάλιν καὶ συμμαχίαν. Εἶτα, ἵνα μὴ, ἀκούοντες ὅτι διηνεκῶς μέλλουσι κινδυνεύειν, καταπέσωσιν. Ἰδεῖτε πρότερον τῶν κινδύνων τὸ ὄφελος, οἷον τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς· τούτέστιν, Ἴνα ἐν διηνεκαί ταπεινοφροσύνῃ κατέχη ἡμᾶς· καὶ ἵνα ἡ σωτηρία αὐτῶν ἐνεργῇται, καὶ ἕτερα γούν πλείονα· τὸ τῷ Χριστῷ κοινωνεῖν· Περισεστέει γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν· τὸ ὑπὲρ τῶν πιστῶν πάσχειν· Ἔτε γὰρ, φησὶ, θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὡμῶν παρακλητικῆς καὶ σωτηρίας· τὸ καὶ αὐτὴν ταύτην διαλάμπειν μεζόνως· Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων· τὸ καρτερικοὺς γίνεσθαι· καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, τὸ τὴν ἀνάστασιν ὁρᾶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν διαλάμπουσιν· Ἐκ τηλικούτων γὰρ θανάτων ἐρρύσατο ἡμᾶς· τὸ ἐναγωνίους εἶναι καὶ πρὸς αὐτὸν διηνεκῶς ὁρᾶν· Ἠλικίκαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι καὶ ρύσεται· τὸ εὐχαλεῖ προσηλωσθαι· Συνυπουργούντων γὰρ, φησὶ, καὶ ὡμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν. Δεῖξας τοίνυν τὸ κέρδος τῶν θλιβέων, εἶτα ἐναγωνίους ποιήσας, ἀλείφει πάλιν αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ προθυματέρους εἰς ἀρετὴν ποιεῖ, μέγала αὐτῶν μαρτυρῶν τὰς εὐχαῖς, εἰ γε ταῦταις Παῦλον ἐχαρίσαντο· Συνυπουργούντων γὰρ ὡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, φησὶ. Τί δὲ ἐστίν, Ἴνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν; Ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν θανάτων ἐκείνων, συνυπουργούντων καὶ ὡμῶν τῇ δεήσει, φησὶ· ταυτέστιν, Εὐχομένων πάντων ὡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τούτέστι. τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμε-

* Ms., ἀνεστηκότων.

b In editis Graecis Novi Testamenti legitur ἐκ πολλῶν προσώπων.

τέραν ἰδουλήθη πᾶσιν ὑμῖν χαρίσασθαι, ἵνα τὰ πολλὰ πόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ, ἐπειδὴ καὶ τὰ πολλὰ τὴν χάριν ἔλαβε.

δ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ ἐτέρων εὐχὰς αὐτοὺς διεγείρων, ὁμοῦ δὲ ἰθιζὼν καὶ ὑπὲρ ὧν ἂν ἕτεροι πάθωσιν, εὐχαριστεῖν αὐτῷ τῷ Θεῷ, δεικνύς ὅτι μάλιστα τοῦτο βούλεται καὶ αὐτός. Οἱ γὰρ μελετήσαντες ὑπὲρ ἐτέρων ταῦτα ποιεῖν, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐπιδείξονται ταῦτα ἀμφοτέρω. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ ταπεινοφροσύνην αὐτοὺς διδάσκει, καὶ εἰς ἀγάπην ἀγει θερμότεραν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ τοσοῦτον αὐτῶν ὑψηλότερος ὢν, ἐκ τῶν εὐχῶν ἐκείνων σεσθῆναι φησι, καὶ χάρισμα αὐτῶν ταῖς δεήσεσι δεδοῖσθαι [433] αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐννόησον πῶς ἐκεῖνους ἔδει διακρίσθαι καὶ μετρίάζειν. Σὺ δέ μοι κάκεινο σκόπει, ὅτι κἂν ἀπὸ οἰκτιρμῶν ὁ Θεὸς τι ποιῇ, μεγάλη ἐνταῦθα καὶ ἡ εὐχὴ συμβάλλεται. Ἀρχόμενος μὲν γὰρ, τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἐλογίσαστο. Ὁ Θεὸς γὰρ, φησί, τῶν οἰκτιρμῶν, αὐτὸς ἡμᾶς ἐρρύσατο· ἐνταῦθα δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς· ἐπεὶ κάκεινον τὸν τὰ μύρια ὀφειλόντα τάλαντα, μετὰ τὸ προσπεσεῖν ἠλέησε, καίτοι γε εἴρηται, ὅτι *Σπλαγχνισθεὶς ἀπέλυσεν αὐτόν*· καὶ τῇ Χαναναίᾳ αὖ δὲ μετὰ τὴν πολλὴν προσεδρίαν ἐκείνην καὶ καρτερίαν τότε ἐχαρίσατο τῆς θυγατρὸς τὴν σωτηρίαν, καίτοι γε ἀπὸ ἑλέου αὐτὴν ἔσωσεν. Ἀπὸ τοῦτου τοίνυν μανθάνομεν, ὅτι κἂν ἔλσεισθαι μέλλωμεν, ἀξίους τοῦ ἑλέου πρότερον παρέχειν ἡμᾶς ἑαυτοὺς χρή. Κἂν γὰρ ἔλεος ᾖ, τοὺς ἀξίους ἐπιζητεῖ· οὐ γὰρ ἀπ᾽ αὐτῶν ἐπισιν ἀπ᾽ αἰσῶ, καὶ τοῖς ἀναισθήτως διακειμένοις· Ἐλεήσω γὰρ, φησὶν, *ὃν ἂν ἔλεω, καὶ οἰκτιρήσω, ὃν ἂν οἰκτείρω*. Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι· *Συνυπουργοῦντων καὶ ὁμῶν* τῇ δεήσει. Καὶ οὔτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπάρῃ, οὔτε πάντα ἠλλοτριώσεν αὐτοὺς τοῦ κατορθώματος, ἵνα προτρέψῃ καὶ προθυμότερους ἐργάσῃται καὶ συναγάγῃ πρὸς ἀλλήλους αὐτούς. Αἰδὼ καὶ ἔλεγεν, ὅτι *Ὑμῖν ἐχαρίσατό μου τὴν σωτηρίαν*. Καὶ γὰρ καὶ πλήθος δυσωπεῖται· πολλὰς δὲ Θεὸς ὁμονοοῦν καὶ συμφωνοῦν εἰς εὐχὴν· διὰ καὶ πρὸς τὸν προφήτην ἔλεγεν· *Ἐγὼ δὲ οὐ φοίσομαι τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων*· Εἴτα ἵνα μὴ νομίτῃς, ὅτι πλήθος αἰδεῖται μόνον, φησὶν· *Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται*. Πῶς οὖν Νινευίτας ἔσωσεν; Ὅτι οὐ πλήθος μόνον ἦν, ἀλλὰ πλήθος μετὰ ἀρετῆς· μετενόησε γὰρ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς. Καὶ σώζων δὲ αὐτοὺς ἔλεγεν, ὅτι *Οὐκ ἐγνώσαν δεξιὰν ἢ ἀριστεράν*. Ὅθεν δὴλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἐξ ἀφελείας μᾶλλον ἔπαιον, ἢ πονηρίας· καὶ δὴλον, ἐξ ὧν μετεβάλλοντο, ὀλίγων ῥημάτων ἀκούσαντες. Εἰ δὲ τὸ δώδεκα μυριάδας εἶναι μόνον ἴσχυσεν εἰς τὸ σῶσαι αὐτοὺς, τί καὶ πρὸς τοῦτου αὐτοὺς σωθῆναι ἐκώλυσε; Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπε πρὸς αὐτόν, Ἐγὼ δὲ οὐ φοίσομαι τῆς πόλεως ταύτης τῆς οὕτω μεταβαλλο-

μένης; ἀλλὰ τὰς μυριάδας παράγει; Ἐκ περιστάσεως καὶ τοῦτο τιθεῖς. Τὸ μὲν γὰρ ἦν δὴλον, ἡ μεταβολὴ· ὁ δὲ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀφελεία, δόξα τῷ προφήτῃ. Πάντοθεν τοίνυν αὐτοὺς καταμαλάξαι βούλεται· ἴσχυει γὰρ καὶ πλήθος, ὅταν καὶ ἀρετῇ ᾖ.

[434] Τοῦτο γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ δηλοῖ λέγουσα ἡ Γραφή· *Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτετῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν γινομένη ὑπὲρ αὐτοῦ*· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἀλύσεων ἐπικειμένων, καὶ φυλάκων ἐκατέρωθεν παρακαθευδόντων, ἐξαγαγεῖν τὸν Ἀπόστολον καὶ ὁπαλλᾶσαι πάντων ἐκείνων. Ἀλλ' ὥσπερ, ἀρετῆς οὐσης, μέγα δύναται· οὕτω, κακίας οὐσης, οὐδὲν ὀνίησι τὸ πλήθος. Καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλίται, περὶ ὧν φησιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, πάντες ἀπώλοντο· καὶ οἱ ἐπὶ Νῶε δὲ πολλοὶ καὶ ἀπειροὶ ἦσαν, καὶ οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ὤνησε· καθ' ἑαυτὸ γὰρ οὐδὲν δύναται πλήθος, ἀλλ' ἐν προσθήκῃς μέρει. Σπουδάζωμεν οὖν συνίναμι ἐν ταῖς δεήσεσι, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχόμεθα, καθάπερ ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων ἐκεῖνοι. Καὶ γὰρ ἐντολὴν πληροῦμεν, καὶ εἰς ἀγάπην ἀλείφομεθα· ὅταν δὲ ἀγάπην εἶπω, πάντα λέγω τὰ αγαθὰ· καὶ εὐχαριστεῖν σπουδαιότερον μανθάνομεν. Οἱ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων εὐχαριστοῦντες, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἰδίων. Τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίει λέγων· *Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό*· τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα, καὶ εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν ἐκφέρωμεν, ἵνα κοινωνοὺς λάδωμεν τῆς εὐφροσύνης. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων τι παθόντες αγαθόν, ὅταν ἀνακηρύξωμεν, προθυμότερους αὐτοὺς ποιῶμεν· πολλῷ μᾶλλον τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀναγορεύοντες, εἰς πλείονα αὐτὸν ἐπισπασόμεθα εὐνοίαν. Καὶ εἰ παρὰ ἀνθρώπων εὐεργετηθέντες, καὶ ἄλλους διεγείρομεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς εὐχαριστίας· πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ πολλοὺς προσάγειν χρὴ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστήσαντας. Εἰ γὰρ Παῦλος τοῦτο ποιεῖ, τοσαύτην ἔχων τὴν παρῆρησίαν, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς ἀναγκαῖον τοῦτο ποιεῖν.

ε'. Παρακαλῶμεν τοίνυν τοὺς ἁγίους ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστεῖν, καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ ἀλλήλων τοῦτο ποιῶμεν. Τοῦτο ἱερῶν μάλιστα ἐστὶ κατόρθωμα, ἐπειδὴ μέγιστον αγαθόν. Προσίνοντες γὰρ, πρότερον ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν κοινῶν εὐχαριστεῖν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ καὶ κοινὰ αἱ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ σὺ ἐν τῷ κοινῷ ἐσώθης. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας κοινῆς ὀφείλεις χάριν, καὶ ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἰδιόζυςσαν δικαιοσύνην· ἀν εἴης ἀναφέρειν εὐφροσύνην. Καὶ γὰρ τὸν ἥλιον ἀνῆψεν οὐ σοὶ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ· ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ μέρει τὸ ὅλον ἔχεις· καὶ γὰρ τοσοῦτος γέγονε διὰ τὸ κοινόν· καὶ ὁρᾷς σὺ μόνος τοσοῦτον, ὅσον εἶδον πάντες ἀνθρώποι. Ὡστε τοσαύτην ὀφείλεις εὐχαριστίαν, ὅσην ἅπαντες· καὶ ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐχαριστεῖν ἂν εἴης δικαίος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐτέρων ἀρετῆς. Πολλὰ γὰρ καὶ δι' ἄλλους πάσχουμεν καλῶς. Καὶ γὰρ εἰ δέκα μόνον ἐν Σοδόμοις ἐuréθησαν δικαίοι, οὐκ ἂν ἔπαθον, [435] ἄπερ ἔπαθον. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς

* Ms., τὴν Χαναναίαν.

ceret : ostendens videlicet, id ipse quoque quam gratissimum esse. Nam qui hæc aliorum causa facere consueverint, multo sane magis utraque hæc ipsi sua causa præstaturi sunt. Quinetiam eos ad humilitatem erudit, atque ad ferventiorum caritatem ducit. Nam cum ipso, qui tot partibus sublimior illis erat, eorum precibus salutem se consequutum esse, ac propter ipsorum orationes beneficium accepisse dicat, velim tecum reputes, quo eos animo quamque modesto esse oportebat. Quin illud quoque animadvertit, quod etiamsi Deus misericordia permotus aliquid faciat, tamen hic quoque precatio multum adjumenti affert. Etenim in principio salutem suam Dei miserationibus acceptam tulit; *Deus enim miserationum*, inquit, *nos eripuit*; hic autem eandem ipsorum quoque precibus adscripsit. Nam etiam illum, qui talentorum decem millia debebat, postquam ad ipsius pedes accessisset, miseratus est : et tamen dictum est, *Misericordia motus dimisit eum*. Atque item Chanaanæ post multam illam assiduitatem ac tolerantiam, tum denique filia salutem concessit (*Matth. 15. 28*) : etiamsi alioqui misericordia ductus ipsi salutem attulerit. Ex quo nimirum discimus, quamvis Deus misericordiam erga nos adhibiturus sit, nobis tamen istud prius faciendum esse, ut misericordia dignos nosipsos præstemus. Quamvis enim misericordia sit, dignos tamen requirit : non enim temere quibusvis obtingit, etiam stupore laborantibus : *Miserebor enim*, inquit, *cujus miserebor ; et misericordiam præstabo ei, cui miserebor* (*Exod. 33. 19*). Vide quippe quidnam hic quoque dicat : *Adjunctibus et vobis in oratione*. Nam nec totum ipsis tribuit, ne eorum animos efferat ; nec rursus eos omni ex parte ab hujus beneficii laude submovit, ut eos incitet atacrioresque efficiat, atque inter se devinciatur. Unde etiam dicebat, *Salutem meam vobis donavit*. Nam persæpe quoque Deus quasi pudore commovetur, cum multitudinem ad preceationem concordem atque conspirantem cernit : ideoque propheta dicebat, *Ego autem non parcam huic civitati, in qua habitant plus quam centum viginti millia hominum* (*Jonæ 4. 11*). Deinde, ne putes Deum ob multitudinem dumtaxat ad misericordiam inflecti, his verbis utitur : *Si fuerit numerus Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient* (*Isai. 40. 22*). Qui factum est igitur, ut Ninivitas servaretur? Nempe quia non multitudo solum erat, sed multitudo virtute prædita : poenitentiam enim unusquisque egit, et a via sua prava recessit. Atque etiam ipse, dum salutem ipsis afferret, aiebat : *Nesciunt quid sit inter dextram et sinistram* (*Jon. 1. c.*). Ex quo perspicuum est, eos in priora peccata simplicitate potius quam animi perversitate lapsos fuisse : idque ex eo constat, quod paucis verbis auditis ad meliorem mentem se receperunt. Quod si ad eos servandos hoc satis virum habuisset, quod centum viginti hominum millia erant, quidnam prius quoque prohibuisset, quin salutem adipiscerentur? Cur igitur non dixit ei, *Ego autem non parcam civitati huic ita immutatae, sed tot millia profert? Ex abundanti hoc facit : nam*

mutatio quidem manifesta erat, numerus autem et simplicitas civium propheta ignota erant. Undique igitur eorum animos emollire studet : nam tam viribus pollet multitudo, cum virtus insuper accedit.

Orationis vis. — Hoc etiam alio loco Scriptura his verbis declarat : *Oratio autem sicut sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo* (*Act. 12. 5*) : tantamque vim habuit, ut quamvis etiam fores clausæ essent, et catenæ apostolum stringerent, custodesque utrimque ad ipsius latus dormirent, eum tamen eduxerit atque ex omnibus illis difficultatibus liberarit. Verum quemadmodum, si virtus adsit, magnam vim habet multitudo : ita si vitium adsit, nullam utilitatem affert. Siquidem et Israelitæ, quos arenæ maris numerum adæquasse Scriptura refert, omnes perierunt ; atque etiam tempore Noe permulti, imo innumeri erant, nec tamen eos quidquam hoc juvit : sola enim multitudo nihil potest, verum tum-demum cum accessionis loco est. Demus igitur operam, ut in precibus coeamus, alii pro aliis precemur, quemadmodum illi pro apostolis. Sic enim et mandatum explemus, et ad caritatem incitatur : cum autem caritatem dico, omnia bona hoc vocabulo complector : atque etiam majore studio gratias agere discamus. Nam qui pro alienis gratias Deo agunt, multo magis id pro suis faciunt. Hoc David quoque faciebat, cum diceret, *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (*Psal. 33. 4*) : hoc et apostolus passim exposcit : hoc nos item faciamus, atque apud omnes Dei beneficium prædicemus, ut eos laudationis socios assumamus. Nam si, cum beneficium aliquod ab hominibus accepimus atque id celebramus, promptiores eos ad bene de nobis merendum reddimus : multo magis, Dei beneficia prædicantes, ad majorem benevolentiam ipsum astrahemus. Et si, cum beneficium aliquod ab hominibus consequuti sumus, ad gratias nobiscum agendas alios etiam excitamus, multo profecto magis nobis curandum est, ut multos, qui gratias pro nobis agant, ad Deum adhibeamus. Cumque Paulus, qui tantam fiduciam obtinebat, hoc faciat, tanto magis hoc a nobis fieri necesse est.

5. Quocirca sanctos viros etiam atque etiam obsecremus, ut pro nobis gratias agant, atque etiam ipsi pro nobis hoc invicem faciamus. Istud præsertim sacerdotum munus est, utpote bonum omnium præstantissimum. Accedentes enim, primum pro universo orbe communibusque commodis gratias agimus. Nam etsi communia Dei beneficia sunt, tamen tu quoque in communi salutem es consequutus. Itaque tum pro privata tua communem gratiarum actionem debes, tum pro communi privatam Deo laudem abs te offerri æquum fuerit. Etenim solem non tibi uni accendit, sed etiam communiter omnibus ; et tamen in parte totum habes : nam ob communem omnium utilitatem tanta magnitudine creatus est ; tu tamen solus tantum vides, quantum universi mortales videre queant. Ex quo efficitur, ut tantam gratiarum actionem debeas, quantum universi ; ac te et pro communibus beneficiis gratias agere par est, et pro aliorum virtute,

Multis enim etiam propter alios beneficiis afficimur. Etenim si vel decem soli justi viri in Sodomis inventi fuissent, non in eas, quas pertulerunt, calamitates incidissent. Quamobrem pro aliorum quoque apud Deum libertate ac fiducia gratias agamus: siquidem prisca lex hæc est, atque antiquitus in Ecclesia instituta. Sic Paulus pro Romanis, pro Corinthiis, pro universo orbe gratias agit. Nec vero illud mihi dixeris: Hoc præclarum facinus meum non est. Quamvis enim tuum non sit, sic quoque tamen gratias agere debes, quod membrum tuum tale sit. Alioquin etiam tuum illud facis, cum laudas et in coronarum partem ipse etiam venis, atque eandem gratiam percipies.

Preces pro catechumenis. — Ob eam causam Ecclesie leges ad hunc modum preces fieri jubent: non eas dumtaxat quæ pro fidelibus, sed eas etiam quæ pro catechumenis adhibentur: siquidem lex ad supplicandum pro his, qui nondum initiati sunt, fideles excitat. Nam cum diaconus ait, *Pro catechumenis intente oremus*, nihil aliud facit, quam ut universam fidelium multitudinem ad preces pro illis obeundas excitet. Atqui alieni adhuc sunt catechumeni: nondum enim corpori Christi insiti sunt, nec mysteriorum participes effecti, verum a spirituali grege adhuc divisi. Quod si ergo pro his orandum est, multo sane magis pro nostris membris. Ob idque etiam ait, *Intente oremus*, ne videlicet eos tamquam alienos abdicet ac rejicias, ne tamquam peregrinos non agnoscas. Nondum enim lege sancitam, atque a Christo inventam precationem habent; nondum liberius orandi potestatem nati sunt, sed aliorum, qui mysteriis initiati sint, ope indigent. Etenim extra vestibula regia stant, longeque a sacris cancellis: eaque etiam de causa, cum tremendæ preces fiunt, ablegantur. Quo fit, ut te quoque hortetur, ut pro illis ores, quo membra tua fiant, nec jam peregrini atque alieni sint. Illud enim, *Oremus*, non ad sacerdotes tantum, sed etiam ad populum spectat. Nam cum ait, *Recte stamus, oremus*, omnes ad precandum hortatur; ac tum precationem auspicans, ait, *Ut misericordissimus ac miserator Deus orationes eorum exaudiat*. Etenim ne dicas, Quid est quod oremus? alieni sunt, nondum nobiscum conjuncti: unde Deum permovere possum? unde cum adducere, ut misericordiam ac veniam illis impertiat? ne, inquam, hæc querens hæreas, vide quomodo his verbis dubitationem tuam discutiat: *Ut misericordissimus ac miserator Deus*. Audisti, Misericordissimus Deus? Perplexo jam animo esse desine: misericordissimus enim ille, omnium, hoc est, tam peccatorum quam amicorum, miseretur. Quocirca ne dixeris, Quonam modo eorum causa Deum adibo? Ipse enim eorum preces exaudiet. Quænam porro alia catechumenorum precatio fuerit, quam ut ne catechumeni maneant? Mox supplicationis quoque modum dicat. Quisnam autem ille est? *Ut cordium ipsorum aures aperiat*. Occlusæ enim et obturatæ adhuc sunt. Aures porro non externas hæc, sed mentis intelligit. *Ut audiant quæ oculus non vidit, nec auris audivit,*

nec in cor hominis ascenderunt. Neque enim arcana mysteria audierunt, sed procul et eminus stant. Atque etiam si audiant, haud tamen quid dicatur intelligunt: siquidem ea ingentem sagacitatem et intelligentiam requirunt, non autem ut dumtaxat audiantur; ipsi vero internas aures nondum acceperunt. Unde etiam prophetie gratiam ipsis optat: siquidem propheta ad hunc modum loquebatur: *Dominus dat mihi linguam eruditam, ut sciam quando oporteat præferre sermonem: quoniam ipse aperit os meum, posuit me mane, apposuit mihi aurem audientem* (Isai. 50. 4. 5). Quemadmodum enim propheta alio modo ac reliqui homines audiebant: sic fidelis quoque alio modo quam catechumeni. Atque hinc etiam docetur catechumenus, se ab hominibus hæc non discere, neque audire (*Nolite enim, inquit, vocare vobis magistrum in terra* [Matth. 23. 8]), sed sublimitus atque e cælis: *Errant enim omnes, inquit Scriptura, docibiles Dei* (Isai. 54. 13). Atque idcirco ait, *Et instillet ipsis verbum veritatis*: ita ut interne in ipsos infundatur. Necdum enim, ut par est, veritatis verbum norunt. *Ut timorem suum in ipsis seminet*. At hoc minime sufficit: alia enim ceciderunt secus viam, alia super petras.

6. Verum nos non ad hunc modum postulamus; sed sicut aratrum in pingui terra sulcos aperit, sic etiam hic ut fiat precamur, nempe ut in mentis imo innovati, semina injecta excipiant, ac quidquid audierint accurate retineant. Unde etiam hæc verba subnectit, *Et confirmet fidem suam in animis eorum*. Hoc est ut ne in superficie jaceat, sed alte radices agat. *Ut justitiam evangelium ipsis revelet*. Duplex velamen esse ostendit; alterum quia mentis ipsorum oculi clausi sunt, alterum quia opertum illis est evangelium. Ac proinde superius quidem dicebat, *Ut aperiat aures cordis ipsorum*; hic autem, *Ut justitiam evangelium ipsis delegat*; hoc est, ut sapientes eos et ad illud excipiendum idoneos reddat, atque ut doceat ac semina jaciatur. Nam sive idonei sint, nihil tamen id ipsis emolumentum attulerit, nisi Deus detexerit: sive Deus delegat, ipsi autem repudient, in idem rursus detrimentum prolabantur. Hæc de causa utrumque petimus, nempe ut et corda aperiat, et evangelium patefaciat. Neque enim si regium paludamentum superjecto velo tectum jaceat, quicquam hoc intuentium oculis profuerit: quemadmodum rursus nil detectum illud esse javerit, si oculi minime vigilent. Arnbo porro ista contingent, si illi prius voluerint. Quidam autem est, *Justitiam evangelium*? Nimirum quod justos efficit. His enim verbis baptismi desiderium in ipsis ciet, dum illud ostendit, evangelium non tantum peccata remittere, sed justitiam etiam afferre. *Ut dat illis mentem divinam, castam cogitationem, vitam cum virtutibus conjunctam*. Audiant hæc fideles, qui vitæ hujusce negotiis affixi sunt. Nam si iis, qui minime initiati sunt, hæc postulare jubemur, animadvertas velim, quales nosipso esse oporteat qui hæc illis postulamus: siquidem id agendum est, ut vita nostra evangelio respondeat. Quo etiam fit, ut precationis lex a doctrina ad vitam transeat. Postquam enim dixit, *Ut justitiam*

ἐτέρων παρρησίας εὐχαριστῶμεν. Καὶ γὰρ ἀρχαίος οὗτος ὁ νόμος ἐστίν, ἄνωθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυτευμένος. Οὕτω καὶ Παῦλος εὐχαριστεῖ ὑπὲρ Ῥωμαίων, ὑπὲρ Κορινθίων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Καὶ μὴ μοι λέγε· Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν τὸ κατόρθωμα. Ἐὰν γὰρ μὴ σὺν ᾧ, καὶ οὕτως εὐχαριστεῖν ὀφείλεις, ὅτι τὸ μέλος σου τοικοῦτόν ἐστιν. Ἄλλως δὲ καὶ σὺν αὐτῷ ποιεῖς διὰ τῆς εὐφημίας, καὶ κοινωνεῖς τῶν στεφάνων, καὶ λήψῃ καὶ αὐτὸς τὸ χάρισμα.

Διὰ τοῦτο καὶ τὰς εὐχὰς οὕτω γίνεσθαι* καλεῖουσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας νόμοι, οὐ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν κατηχομένων. Τοὺς γὰρ πιστοὺς ὁ νόμος διεγείρει πρὸς τὴν τῶν ἀμυήτων ἱκετηρίαν. Ὅταν γὰρ ὁ διάκονος λέγῃ, Ὑπὲρ τῶν κατηχομένων ἐκτενῶς δεηθῶμεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν δῆμον ἅπαντα τῶν πιστῶν διανίστησιν εἰς τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εὐχὰς. Καίτοι γε ἄλλοι τῶν τῶν κατηχομένων. Οὐδέπω γὰρ τοῦ σώματος εἰσι τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω μυστηρίων ἐκοινωνήσαν, ἀλλ' ἐστὶ διηρημένοι συγχάνουσι τῆς ἀγέλης τῆς πνευματικῆς. Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτων παρακαλεῖν δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ, Ἐκτενῶς, φησί, δεηθῶμεν, ἵνα μὴ ὡς ἄλλοι τῶν ἀποποιήσῃ, ἵνα μὴ ὡς ξένους ἀγνοήσῃ. Οὐδέπω γὰρ εὐχὴν ἔχουσι τὴν νενομισμένην καὶ εἰσενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· οὐδέπω παρρησίαν κατέκτηνται, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν μυσταγωγηθέντων. Ἐξω γὰρ τῶν βασιλικῶν ἐστέχασιν αὐτῶν, πόρρω τῶν ἱερῶν περιβόλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπενονοῦνται, τῶν φρικτῶν εὐχῶν ἐκείνων γινομένων. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ παρακαλεῖ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα μέλη γίνωνται σά, ἵνα μὴ ἐστὶ ξένοι καὶ ἡλλοτριωμένοι. Τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν λαὸν συντελοῦσιν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, Στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν, πάντας, εἰς τὴν εὐχὴν παρακαλεῖ. Εἴτα ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς φησιν· Ἴνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρμῶν Θεὸς ἀπακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, Τί δεηθῶμεν; ἡλλοτριωμένοι εἰσιν, οὐδέπω συνημμένοι· πόθεν ἔχω δυσωπῆσαι τὸν Θεόν; πόθεν ἔχω πείσαι μεταδοῦναι ἔλεου καὶ συγγνώμης αὐτοῖς; Ἴνα μὴ ταῦτα ζητῶν ἀπορῆς, ὅρα πῶς σου λύει τὴν ἀπορίαν λέγων· Ἴνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρμῶν Θεός. Ἐκουσας, Πανελεήμων Θεός; Μὴ ἀπόρει λοιπόν· ὁ γὰρ πανελεήμων πάντας ἔλεει, καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ φίλους. Μὴ τοίνυν λέγε, Πῶς ὑπὲρ αὐτῶν προσελθῶ; αὐτοὺς ἐπακούσει τῶν δεήσεων αὐτῶν. Δέσεις δὲ κατηχομένων τίς ἂν εἴῃ, ἀλλ' ἢ ὥστε μὴ μένειν κατηχομένους; Εἴτα καὶ ὑπαγορεύει τῆς ἱκετηρίας τὸν τρόπον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ἴνα διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Μέμνηται γὰρ ἐστὶ, καὶ βέβυσται. Ὅσα δὲ οὐ ταῦτά φησι τὰ ἔξωθεν, ἀλλὰ τὰ [436] τῆς διανοίας. Ὅστε ἀκούσαι αὐτοὺς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν

ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὐδὲ γὰρ ἤκουσαν τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων, ἀλλὰ πόρρω που καὶ μακρὰν ἐστήκασιν. Ἐὰν ἀκούσωσι δὲ, οὐκ ἴσασιν τὰ λεγόμενα· συνέσεως γὰρ δεῖται πολλῆς ἐκεῖνα, οὐκ ἀκροάσεως μόνης· τὰς ἐνθὺν δὲ οὐδέπω ἔχουσιν ἀκοάς. Διὸ καὶ προφητικὸν αὐτοῖς ἐπαύχεται χάρισμα· καὶ γὰρ ὁ προφήτης οὕτως ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς διδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἡγίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον· δεῖ αὐτὸς ἀνοίγει μοι τὸ στόμα, ἔδωκέ μοι πρῶτῃ, προσέδωκέ μοι ὥτιον ἀκούειν^c. Ὅσπερ γὰρ οἱ προφηταὶ ἄλλως ἤκουον παρὰ τοὺς πολλοὺς, οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς κατηχομένους. Ἐντεῦθεν μαθάνει καὶ ὁ κατηχούμενος, μὴ παρὰ ἀνθρώπων ταῦτα μαθάνειν, μηδὲ ἀκούειν (Μὴ καλέσητε γὰρ, φησί, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς), ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἔσονται γὰρ πάντες διδασκοὶ Θεοῦ. Διὸ φησι· Καὶ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ὥστε ἐνδοθεν αὐτοῖς ἐνηχεῖσθαι. Ὡς γὰρ εἰδέναι χρὴ, οὐδέπω ἴσασιν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἴνα κατασπείρῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο· τὰ μὲν γὰρ ἔπασσε παρὰ τὴν ὁδόν, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας.

ς'. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως αἰτοῦμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ γῆς λιπαρὸς ἀνοίγει τὰς αὐλακὰς τὸ ἔσπερον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα γενέσθαι δεόμεθα, ὥστε νεωθέντας ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας δέξασθαι τὰ καταβαλλόμενα, καὶ πᾶν ὅπερ ἤκουσαν μετὰ ἀκριθείας κατασχέιν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Καὶ βεβαιώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς διανοίαις αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξ επιπολῆς κέηται, ἀλλ' ἵνα κατὰ βάθος βάλῃ τὴν ρίζαν. Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης. Δείκνυσι διπλοῦν τὸ κάλυμμα· τὸ μὲν διὰ τὸ μεμυκέναι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, τὸ δὲ διὰ τὸ κεκαλύφθαι αὐτοὺς τὸ εὐαγγέλιον. Διὸ ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν· Ἴνα διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· ἐνταῦθα δὲ, Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης· τουτέστιν, ἵνα καὶ αὐτοὺς σοφοὺς ἐργάσῃται καὶ ἐπιτηδεύει πρὸς ὑποδοχὴν, καὶ ἵνα διδάξῃ, καὶ καταβάλῃ τὰ σπέρματα. Ἄν τε γὰρ ἐπιτηδεύει ὥσιν, οὐδὲν ὄφελος, τοῦ Θεοῦ μὴ ἐκκαλύπτοντος· ἂν τε ἀποκαλύψῃ, μὴ δέξωνται δὲ, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ ἡ ζημία περιίσταται. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω αἰτοῦμεν, ἵνα καὶ ἀνοίξῃ τὰς καρδίας, καὶ ἀποκαλύψῃ τὸ εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ, εἰ κόσμος κείτο βασιλικὸς ἄνωθεν κεκαλυμμένος, ἔσται τι πλεον ὀφθαλμῶν βλεπόντων· ὥσπερ σὺν οὐδὲ γε γυμνωμένω, τοῦτον μὴ ἐγρηγορῶν. Ταῦτα δὲ ἀμφοτέρω γίνεται, ἂν ἐκεῖνοι ἔλυνται πρότερον. Τί δὴ ἐστίν, Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης; Τὸ ποιοῦν δικαίους. Διὰ τούτων γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἔγει τοῦ βαπτίσματος, δεικνύς ὅτι οὐκ ἁμαρτημάτων ἄφεσις ἐστὶ μόνον τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνης [437] ποιητικόν. Ἴνα αὐτοῖς δοίῃ ροὴν ἐνθου, σώφρονα λογισμὸν, καὶ ἐνδρετον πολιτείας. Ἀκούεωσαν οἱ πιστοὶ, ὅσοι τοῖς βιωτικοῖς εἰσι προσηλωμένοι πράγμασιν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀμυήτοις

* Ms., οὕτω τῶν ἀσθεν. Editi, οὕτω γίνεσθαι. Quae de catechumenis hic dicuntur, viuisibus disquisita reperies in Praefatione generali.

b Ms., βέβυσται. Error ortus ex similitudine litterarum β et μ, in ms. avi cujusdam ut videre possis in Palaeographia nostra p. 336.

c Ms., ἀκούειν, et ita legitur in Bibliis. Editi., ἀκούειν,

καλυόμεθα ταῦτα αἰτεῖν, ἐννόησον ἐν εἰσιν ἡμῶς εἶναι χρῆ, τοὺς ταῦτα ἐτέροις αἰτοῦντας· καὶ γὰρ ἐφάμιλλον δεῖ τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν πολιτείαν ἔχειν. Διὸ δὴ καὶ τῆς εὐχῆς ὁ νόμος ἀπὸ τῶν δογμάτων ἐπὶ τὴν πολιτείαν μεταβαίνει. Εἰπὼν γάρ, *Ἰνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης*, ἐπήγαγεν· *Ἰνα ὁμῶς αὐτοῖς τοῦν ἐνθεον*. Τί δέ ἐστιν, *ἐνθεον*; *Ἰνα ὁ Θεὸς οἰκῇ ἐν αὐτῷ*. Ἐνοικήσω γάρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Ὅταν γὰρ γένηται δίκαιος ὁ νοῦς, ὅταν ἀποδύσῃται τὰ ἁμαρτήματα, οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἐνοικῇ, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔσται λοιπόν. Καὶ οὕτω γίνεται ἐνθεὸς ὁ νοῦς, ἅπαντα φθεγγόμενος ἐκείθεν, ὥσπερ οὖν καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐνδον οἰκοῦντος. Ὁ αἰσχρολογῶν ἄρα οὐκ ἔχει ἐνθεον νοῦν, οὐδὲ ὁ εὐτραπέλει καὶ γέλωι χαίρων. *Σώφρονα λογισμὸν*. Καὶ τί ποτὲ ἐστὶ σῶφρονα λογισμὸν ἔχειν; Τὸ τὴν ὕψιν κεκτῆσθαι τὴν κατὰ ψυχὴν· ὥς ὃ γε καταχόμενος ἐπιθυμίᾳ πονηρίας, καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐποτημένος, οὐκ ἂν εἴη σῶφρον, τουτέστιν, ὕψης. Καὶ ὥσπερ ὁ νοσῶν καὶ τῶν οὐ προσηκόντων ἐπιθυμεῖ, οὕτω καὶ οὗτος. Καὶ ἐνάρτετον πολιτείας. Τὰ γὰρ δόγματα πολιτείας χρειαίαν ἔχει. Ἀκούσατε τούτων, οἱ πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἰόντες. Ἡμεῖς μὲν γὰρ εὐχόμεθα, ἵνα μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ πολιτείας σχήτε· σὺ δὲ σπεύδεις καὶ πάντα ποιεῖς, ὥστε πολιτείας ἔρμος ἀπελθεῖν. Τί γάρ, εἰ καὶ δίκαιος γίνῃ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης; Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων εὐχόμεθα σχεῖν παρήσιν. *Διαπαντός τὰ αὐτοῦ νοεῖν*, τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, τὰ αὐτοῦ μελετᾶν. Σώφρονα γὰρ λογισμὸν καὶ ἐνάρτετον πολιτείας οὐ μίαν ἡμέραν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς αἰτοῦμεν μόνον, ἀλλὰ διὰ παντός τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν. Οἱ γὰρ πολλοὶ τὰ θαντῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοῦτο ἂν γένοιτο; δεῖ γὰρ μετὰ τῆς εὐχῆς καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν συνεισφέρειν. Ἐάν ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγινώμεθα ἡμέρας καὶ νυκτὸς διὰ καὶ ἐπαγεῖ τοῦτο αἰτῶν· Ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι. Καὶ ὥσπερ ἄνω τὸ, *Διαπαντός*, εἶπεν, οὕτως ἐνταῦθα, *Ἡμέρας καὶ νυκτός*. Διὸ καὶ αἰσχύνομαι διὰ τοὺς ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόλις ἐν ἐκκλησίᾳ φαινομένους. Τίνα γὰρ σχολεῖν ἀπολογίαν οἱ δι' ἡμέρας καὶ νυκτὸς οὐχ ἀπλῶς ὁμιλεῖν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καταγίνεσθαι κελευόμενοι, τουτέστι προσδολεσχεῖν, καὶ μηδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ζωῆς τοῦτο ποιοῦντες, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαίωμα αὐτοῦ φυλάσσειν;

Ζ'. Εἶδες σειρὰν ἀρίστην, καὶ πῶς ἕκαστον αὐτῶν τοῦ [438] πλησίον ἔχεται, πάσης χρυσεῖς ἀλύσειας ἀσφαλέστερον τε καὶ εὐπερέστερον συγκεῖμενον; Αἰτήσας γὰρ νοῦν ἐνθεον, λέγει πῶς ἂν γένοιτο οὗτος. Πῶς δ' ἂν γένοιτο; Ἐκ τοῦ διαπαντός αὐτὸν μελετᾶν. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν συμβαίῃ; Ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν διηνεκῶς. Πῶς δ' ἂν πεισθῇσαν ἄνθρωποι τοῦτο, εἰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦν· μάλλον δὲ ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν, καὶ τὸ τὰς ἐντολὰς τηρεῖν γίνεται· ὥσπερ ἐν καὶ ἐκ τοῦ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν καὶ ἐνθεον ἔχειν νοῦν, τὸ τὰ αὐτοῦ μελετᾶν. Ἐκαστον

γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ συγκατασκευάζει τὸ πληεῖον, καὶ συγκατασκευάζεται παρ' αὐτοῦ, συνέχον τε αὐτὸ καὶ συνεχόμενον παρ' αὐτοῦ. *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ μακρῷ λόγῳ καταδαρθάνειν· ἐλθεῖν ἡ ψυχὴ, πάλιν αὐτὴν διανίστησι. Μεγάλα γὰρ βούλεται τινα αἰτῆσαι πάλιν καὶ ὑψηλὰ διό φησιν· *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν*. Τί δὲ τοῦτο ἐστιν; *Ἰνα ἐξέλθῃ αὐτοὺς ἀπὸ παντός πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος*. Ἐνταῦθα τὸ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν καὶ τὸ πάσης ἐπιθυμίας ἀπαλλαγῆναι αἰτοῦμεν αὐτοῖς σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἀπὸ παντός ἁμαρτήματος διαβολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ Ἀντικειμένου*· τοὺς πειρασμοὺς δηλῶν καὶ τὰς ἁμαρτίας.

Εὐπερίστατον γὰρ ἡ ἁμαρτία, πάντοθεν ἱσταμένη, ἐμπροσθεν, ὀπισθεν, καὶ οὕτως ἡμᾶς καταβάλλουσα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὁ δεῖ γενέσθαι παρ' ἡμῶν, ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαίωμα αὐτοῦ φυλάττειν· πείθεσθαι λοιπόν, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀρκεῖ, ἂν μὴ αὐτὸς παρῇ καὶ βοηθῇ. Ἐάν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην οἰκοδομοῦντες αὐτόν· καὶ μάλιστα ἐπὶ τούτων, οἱ ἐτι πρόκεινται τῷ διαβόλῳ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν εἰσι τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἴστε ταῦτα οἱ μεμνημένοι. Ἀναμνήσθητε γοῦν τῶν ῥημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἀπετάξαθε αὐτοῦ τῇ τυραννίδι, γόνυ κλίναντες, καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα αὐτομολήσαντες, καὶ τὰ φορικυδὴ ἐκεῖνα φθεγγόμενοι ῥήματα, δι' ὧν παιδεύμεθα μηδὲν αὐτῷ καθόλου παῖθεσθαι. Ἀντικείμενον δὲ αὐτὸν καλεῖ καὶ διάβολον, ἐπειδὴ καὶ Θεὸν πρὸς ἀνθρώπους δισβάλλει, καὶ ἡμᾶς πρὸς Θεὸν, καὶ πάλιν ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους· ποτὲ μὲν γὰρ τὸν Ἰωὼ πρὸς τὸν Θεόν, λέγων· *Μὴ θυρεῖν σέβεται Ἰωὼ τὸν Κύριον*; καὶ πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς τὸν Ἰωὼ· *Πῶρ κατῆλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*· καὶ πρὸς τὸν Ἀδὰμ πάλιν τὸν Θεόν, ὅτε ἔλεγε διανοιχθήσεσθαι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς· καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν νῦν ἀνθρώπων, λέγων· Οὐ προνοεῖ Θεὸς τῶν ὁρῶμένων, ἀλλὰ δαίμοσιν ἀφῆκε τὰ καθ' ὁμᾶς· καὶ πρὸς πολλοὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων τὸν Χριστὸν διέβαλε, πλάνον καὶ γόητα καλῶν. Πῶς δὲ ἐνεργεῖ, ἴσως βούλεται τις [439] ἀκοῦσαι. Ὅταν μὴ εὐρῇ νοῦν ἐνθεον, ὅταν μὴ σῶφρονα ψυχὴν, ὅταν μὴ μνημονεύῃ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ φυλάσῃ τὰ δικαίωμα αὐτοῦ, τότε αἰχμάλωτον λαβὼν ἀπεισιν. Ὁ γοῦν Ἀδὰμ εἰ ἐμνημόνευε τῆς ἐντολῆς λεγούσης, *Ἀπὸ παντός ξύλου φάγῃ, εἰ ἐφύλασσε τὸ δικαίωμα τὸ λέγον*, *Ἡ δὲ ἡμέρα· φάγητε, τότε θανάτῳ ἀποθνήσκεισθε*· οὐκ ἂν ἐπαθεν ἅπερ ἐπαθεν. *Ἰνα καταξίωσῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτω τῆς τοῦ λουτροῦ καλλιγενείας*, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Τὰ μὲν γὰρ παρόντα αἰτοῦμεν, τὰ δὲ μέλλοντα· καὶ φιλοσοφούμεν ὑπὲρ τοῦ λουτροῦ, καὶ ἐν τῇ αἰτήσῃ παιδεύομεν αὐτοὺς εἶδέναι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἦθ' ὁ λόγος

^a Editi, λόγῳ καταδαρθάνειν. M., λόγῳ καταπαύεται.

^b Ms. sic melius quam editi, σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν.

evangelium ipsis delegat, subjunxit, *Ut dei ipsi mentem divinam*. Quid est, *divinam*? Hoc est, ut Deus in ea habitet: *Inhabitabo enim in ipsis*, inquit, *et inambulabo* (Lev. 26. 12). Nam cum mens justitia prædita est ac peccata exiit, Dei domus efficitur: cum autem in ea domicilium sibi constituerit, nihil posthac humanum erit. Sic divina mens redditur, divinitus omnia proloquens, ac velut domus Dei in ea habitantis. Ex quo colligitur eum mentem divinam non habere, qui turpibus sermonibus utitur, aut scurrilitate ac risa delectatur. *Castam cogitationem*. Quidnam autem est castam cogitationem habere? Nempe spirituali sanitate præditum esse. Etenim is, qui vili cupiditate correptus tenetur, præsentiaque ad stuporem usque miratur, castus, hoc est sanus, esse nequit. Quemadmodum enim qui in morbo versatur, ea etiam appetit, quæ minime convenit: eodem hic quoque modo. *Vitam cum virtute conjunctam*. Doctrina quippe vitam etiam desiderat. Audite hæc, qui sub vitæ finem ad baptismum acceditis. Nam nos quidem id precibus a Deo contendimus, ut post baptismum quoque probam vitam habeatis: tu contra in hoc incumbis, nihilque non facis, ut aine proba vita hinc excedas. Quid enim, si justus quidem fias, sed a fide dimittaxat? At nos ut a virtutum quoque muneribus tibi fiducia comparetur, oramus. *Perpetuo quæ ipsius sunt cogitare, quæ ipsius sunt sapere, quæ ipsius sunt meditari*. Castam enim cogitationem atque honestam vitam, non ad unum duntaxat aut duos aut tres dies, sed per universum vitæ curriculum petimus, et, quod bonorum omnium causa est, quæ ipsius sunt sapere. *Plerique enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi* (Philipp. 2. 21). Quonam igitur modo hoc fieri possit? ad precem enim hoc quoque accedat oportet, ut quæ nostra sunt præstentur. Si in ipsius lege dies noctesque versemur: unde etiam deinceps hoc petit, *In ipsius lege die ac nocte morari*. Et quemadmodum superius dixerat, *Perpetuo*: eodem modo hic, *Die ac nocte*. Itaque eorum me pudet, qui toto anno vix semel in ecclesia conspiciuntur. Quam enim excusationem nancisci queant, qui cum die ac noctu in Dei lege, non dicam versari, sed morari, hoc est semper meditari jubeantur, tamen ne minimam quidem vitæ partem in hoc impendunt, ut ipsius mandata memoria usurpent, atque ipsius justificationes custodiant?

7. Videsne catenam optimam, quamque apte singula hæc inter se cohæreant, atque quavis aurea catena firmius et elegantius? Postquam enim mentem divinam postulavit, exponit quonam pacto talis esse queat. Quomodo autem? Nimirum si quis perpetuo ea, quæ Dei sunt, meditetur. Hoc autem quam ratione quispiam consequi possit? Si divinæ legi operam dare nunquam intermitat. Quonam pacto id mortalibus persuaderi queat? Si mandata ipsius observent: quia potius ex eo ipso, quod legi divinæ quispiam studeat, id consequitur, ut mandata servet; quemadmodum scilicet ex eo, quod quis ea quæ ipsius sunt sapit, ac mentem divinam habet, illud adipiscitur ut quæ ipsius sunt meditetur. Singula

enim ex his quæ diximus, et id quod vicinum est efficiunt, et ab eo efficiuntur; et ipsum continent, et ab ipso continentur. *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quoniam animus in proluxa oratione obdormiscere consuevit, rursus cum excitat. Magna enim rursus atque excelsa postulare vult: ideoque ait, *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quidnam autem hoc est? *Ut eripiat eos ab omni malo et absurdo negotio*. Hoc loco id ipsis petimus, ut ne intrent in tentationem, atque ut ab omnibus tam corporeis quam spiritualibus insidiis liberentur. Ob id etiam hæc verba subjunxit, *Ab omni peccato diabolico, et omni obsidione adversarii*. Quibus verbis tentationes ac peccata significat.

Peccati natura. — Peccati enim ea natura est, ut facile hominem obsideat atque undique stet, a fronte nempe et a tergo, sicque nos deiciat. Postquam enim quæ a nobis præstanda sint exposuit, hoc est, ut in ejus lege versemur, ipsius mandata memoria teneamus, justificationes ejus custodiamus, hoc jam admonet, ne ista quidem sufficere, nisi adsit ipse atque opem ferat. *Nisi enim Dominus edificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (Psal. 126. 1): ac præsertim in iis, qui diabolo adhuc obiecti sunt, ac sub ipsius imperio et ditione. Ac vos hæc noatis, qui sacris initiati estis. Facile enim illa verba vobis in memoriam redeant, per quæ ipsius tyrannidi nuntium remisistis, cum flexo genu ad Regem transfugistis, ac tremenda illa verba protulistis, quibus tyranno nullo prorsus modo obsequi docemur. Adversarium porro ac diabolum ipsum appellat, quoniam et Deum apud homines, et homines apud Deum, ac nos ipsos inter nos criminatur. Etenim ipse olim Jobum apud Deum in crimen vocabat, cum diceret, *Num Job frustra colit Deum* (Job. 1. 9. 16)? ac rursus Deum apud Jobum his verbis, *Ignis descendit de caelo*: atque item Deum apud Adamum, cum diceret fore, ut eorum oculi aperirentur (Gen. 3. 5): ac nunc etiam apud plerosque mortalium, dicens: Deus iis, quæ oculis cernuntur non prospicit, sed res vestras dæmonibus permittit. Quin apud complures quoque Judæos Christum traducebat, impostorem ac præstigiatores eum appellans. Quonam autem modo operetur, audire fortasse aliquis cupit. Cum mentem non divinitus afflatam et non sobriam cogitationem invenit, quæ Dei mandata non recorderetur, nec ipsius justificationes custodiat, tum demum captivam eam secum adducit. Adamus quippe, si hujusce mandati meminisset, *De omni ligno comede*, si legem eam servasset quæ dicebat, *In quacunque die comederitis, morte moriemini* (Gen. 2. 17); non ea, quæ passus est, passus fuisset. *Uti dignetur eos in tempore opportuno lavacro regenerationis, et remissionis peccatorum*. Quædam enim præsentia petimus, quædam futura: ac de lavacro philosophamur, atque in ipsa petitione docemus eos vim baptismi cognitam habere. Hinc enim jam sermo eos assuefacit, ut intelligant rem eam regenerationem esse, nosque ut a vulva, sic ab aquis denovo gigni:

ut ne illi cum Nicodemo dicant, *Quomodo potest homo nasci cum sit senex? potestne in ventrem matris sua introire, ac nasci denno* (Joan. 3. 4)? Deinde postquam peccatorum remissionem dixit, per ea quæ sequuntur ipsam confirmat dicens: *Indumento incorruptionis*. Etenim qui filii dignitatem indult, procul dubio incorruptibilis efficitur. Quid autem est, *In tempore opportuno*? Nimirum cum quis probe affectus est, cum animo alacri et cum fide accedit: fidelis etenim hominis opportunum tempus hoc est. *Ut benedicat introitus et exitus eorum, omnem vitam ipsorum*. Hoc loco aliquid, quod ad corpus spectet, petere jubentur, ut qui adhuc imbecilles sint. *Domos eorum et habitationes*. Hoc est, sive famulos habeant, sive cognatos, sive alios quosdam necessarios. Hæc enim erant Veteris Testamenti præmia: nec quidquam perinde grave, atque acerbum esse videbatur, ut viduitas, ut sterilitas, ut præmatura funera, ut fames, et adversi rerum successus. Ob eam causam in petitionibus ad corpus pertinentibus eos immorari sinit, paulatim ipsos in altum subvehens. Hoc enim et Christus facit et Paulus, antiquas videlicet benedictiones uterque in memoriam revocans: Christus nempe, cum ait, *Beati milites, quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. 5. 4): Paulus autem, *Honora patrem tuam et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Filios eorum, ut eos augeas et benedicas, atque ad mensuram ætatis perductos sapientia instruas* (Ephes. 6. 2. 3).

8. Hic rursus partim corporeum, partim spirituale beneficium ipsis poscit, utpote puerilli adhuc animo præditis. Quod autem sequitur, omni ex parte spirituale est, *Ut omnia quæ ipsis proposita erunt, ad utilitatem dirigat*. Non enim simpliciter quæ proposita erunt, sed quæ ad utilitatem. Sæpe enim peregrinatio aliqua instituitur, sed minime conducit; atque aliud quiddam simile, quod nec item utile est. Ex quibus hoc discunt, Deo in omnibus rebus gratias agere, ut quæ ad eorum commodum et utilitatem fiant. Post hæc omnia jam eos surgere jubet. Nam cum prius eos humi prostratos tenuisset, posteaquam ea petierunt quæ petierunt, ac fiducia repleti sunt, jam eos sermo erigit, ac deinceps ipsos quoque precationem ad Deum amplecti jubet. Siquidem quædam nos dicimus, quædam rursus ipsis committimus, petitionis nempe januas ipsis aperientes: non secus videlicet ac pueros primum ipsi docemus, post autem ipsos quoque loqui jubemus. Itaque hoc ipsis dicimus, *Angelum pacis petite, o catechumeni*. Est quippe angelus etiam cruciatum inferens, ut cum ille ait, *Inmissionem per angelos malos* (Psal. 77. 54). Est et angelus exterminator. Ac provide eos angelum pacis petere jubemus, docentes eos, id quod bonorum omnium vinculum est, hoc est, pacem postulare: ita ut ab omni pugna, ab omni bello, et ab omni dissidio absint. *Pacifica vobis omnia quæ proponuntur*. Uicumque enim grave aliquid sit, dum tamen pacem quis-

piam habeat, leve est. Eoque etiam nomine Christus dicebat, *Pacem meam do vobis* (Joan. 14. 27). Neque enim ullum armorum genus diabolo æque firmum ac validum est, ut pugna et simultas ac bellum. *Pacificum hunc diem, atque omnes vitæ vestræ dies postulate*. Vidistis rursus quomodo universam vitam in virtute transigi jubeat? *Christianos vestros fines*; et quod bonorum caput est, *quod honestum est et quod utile*. Nam quod honestum non est, id ne utile quidem esse potest. Alia enim rerum utilium apud nos natura est, quam vulgus opinatur. *Vos ipsos Deo viventi ac Christo ipsius commendate*. Nondum enim hoc illis committimus, ut pro aliis orent, sed præclare agi putamus, si pro seipsis orare queant. Videsne quam plena et numeris omnibus absoluta precatio sit, sive doctrinam sive vitam consideres? Nam cum evangelium dicimus, cum incorruptionis indumentum, cum regenerationis lavacrum, doctrinam universam his verbis complectimur. Rursus cum mentem divinae namine afflatam, cum sobriam cogitationem, cum denique cætera, quæ a nobis commemorata sunt, vitam significamus. Demum eos capita inclinare jubemus, hoc videlicet argumento preces exauditas esse statuantes, quod Deus eos benedicat. Neque enim homo est qui benedicit, sed per illius manum ac linguam regi ipsi capita eorum, qui adsunt, offerimus. Ac tum inclamant omnes, *Amen*. Hæc autem omnia quorsum tandem a me dicta sunt? Ut doceam nos aliorum commoda quærere debere, ac ne putent fideles hæc, cum recitantur, nihil ad se pertinere. Neque enim ad parietes diaconus loquitur, cum ait, *Oremus pro catechumenis*. Verum nonnulli adeo amentes, atque ignavi ac dissoluti sunt, ut non modo in catechumenorum, sed etiam fidelium tempore stent atque confabulentur. Hinc omnia subversa sunt, hinc omnia perierunt: quia quo tempore maxime curandum est ut Deum nobis reconciliemus, hoc ipso ita discedimus, ut ejus iram in nos concitemus. Siquidem coram fidelibus pro episcopis, pro presbyteris, pro regibus, pro imperatoribus, pro terra et mari, pro aeris temperie, denique pro universo terrarum orbo benignum Dominum adire jubemur. Quamobrem cum nos, qui tanta fiducia præditi esse debemus, ut etiam pro aliis oremus, ne pro nobis quidem attento ac vigilantissimo animo precemur, quinam excusationis, quinam veniæ nobis locus esse possit? Ac proinde obsecro, ut hæc omnia animo ac mente complectentes, precationis tempus agnoscamus, sublimesque efferamur atque a terra excedamus, ipsumque cæli fornitem attingamus, ut Deum nobis propitium et placidum reddere, ac promissa bona consequi possimus: quæ utinam consequi nobis contingat, per gratiam ac misericordiam Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

αὐτοὺς συνελθεῖν εἰδέναι, ὅτι ἀναγένησιν· τὸ πρῶτον ἔστι, καὶ πάλιν γεννώμεθα, ὥσπερ ἀπὸ τῆς μητρὸς, οὕτως ἀπὸ τῶν ὕδατων· ἵνα μὴ λέγῃσι κατὰ τὸν Νικόδημον, Πῶς δύναται τις γεννηθῆναι ἡρώων ὢν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι ἄνωθεν; Ἔπειτα, ἐπειδὴ ἄφαισι εἶπεν ἁμαρτιῶν, διὰ τῶν ἐξῆς αὐτὴν πιστοῦται λέγων· Τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας. Ὁ γὰρ υἱότης ἐνδύμενος, θῆλον ὅτι ἀφθαρτος γίνεται. Τί δὲ ἐστίν, ἔν καιρῷ εὐθέτω; Ὅταν εὖ διακείμενος ᾖ, ὅταν μετὰ προθυμίας καὶ πίστεως προσήῃ· τοῦ γὰρ πιστοῦ καιρὸς εὐθετος οὕτός ἐστιν. Ἴνα εὐλογῇς τὰς εἰσοόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ σωματικὸν τι αἰτεῖν καλεῖονται, ὡς ἐπὶ ἀσθενέστεροι ὄντες. Τοὺς οἰκους αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας. Τουτέστιν, ἂν τε θεράποντας ἔχωσιν, ἂν τε συγγενεῖς, ἂν τε ἐτέρους τινας προσήκοντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τῆς Παλαιᾶς τὰ ἔπαθλα· καὶ οὐδὲν οὕτω δεινὸν εἶδέναι εἶναι, ὡς χηρεῖα, ὡς ἀπικτεῖα, ὡς τὰ πένθη τὰ ἄωρα, ὡς τὸ ἐν λιπῶ εἶναι, ὡς τὸ μὴ ἐξ οὐρίας τὰ πράγματα αὐτοῖς φέρεσθαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τοὺτους ἀφίησιν ἐμφολιχωρεῖν ταῖς αἰτήσεσι ταῖς σωματικωτέραις, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀναδιδάσκων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, παλαιῶν μεμνημένος εὐλογίων· ὁ μὲν Χριστὸς, ὅταν λέγῃ· Μακάριοι οἱ πρᾶσι, οἱ αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν· ὁ δὲ Παῦλος, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔσθι μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα αὐξήσας εὐλογῇ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαθῶν σοφίῃ.

η'. Πάλιν ἐνταῦθα καὶ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν, ὅτε νηπιωδέστερον διακείμενοις. Ἔπειτα τὸ ὑστερον καθόλου πνευματικόν· Ἴνα κατενυθῇ αὐτοῖς πάντα τὰ προκείμενα πρὸς τὸ συμφέρον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ προκείμενα, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Πολλὰκις γὰρ πρόκειται ἀποθνήσκαι, ἀλλ' οὐ συμφέρει· ἕτερον τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἔστι λυσιτελεῖν. Ἀπὸ τούτων παιδεύονται ἐν πᾶσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὡς συμφερόντως γινόμενοις. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐγείρεσθαι καλεῖται λοιπόν. Πρῶτερον γὰρ αὐτοὺς χαμαὶ βίβας, ὅτε ἦτησαν ἅπερ ἦτησαν καὶ παρρησίας ἐνεπλήσθησαν, [440] ἀνίστησιν αὐτοὺς ὁ λόγος, καὶ καλεῖται λοιπόν καὶ αὐτοὺς ἔχεισθαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίας. Τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, τὰ δὲ αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἥδη τὰς θύρας αὐτοῖς ἀνοίγοντες τοῦ αἰτεῖν· καθάπερ τοὺς παῖδας πρῶτερον μὲν αὐτοὶ διδάσκωμεν, ἔπειτα δὲ καὶ δι' αὐτῶν φερέσθαι καλεῖται λέγοντες· Τὸν ἀγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατηχομένοι. Ἔστι γὰρ ἄγγελος· κόλασιν ἔχων, ὡς ἐπὶ λέγῃ· Ἀκουσολὴν δι' ἀγγέλων σκοπεῖν. Ἔστιν ὁλοφρευτής. Διὰ τοῦτο τὸν ἀγγελον τῆς εἰρήνης καλεῖται αἰτεῖν, παιδεύοντας, ὅ πάντων ἐστὶ σύνδεσμος τῶν ἀγαθῶν, εἰρήνη, τοῦτο ζητεῖν, ὥστε πάσης ἀπηλλάχθαι μάχης, παντὸς πολέμου, πάσης ἐστάσεως. Εἰρηνικά ὅμιν πάντα τὰ προκείμενα. Κἀν

γὰρ φορεῖται ἢ τι, εἰρήνην δὲ ἔχη, κοῦφόν ἐστι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς· ἔλεγεν· Εἰρήνην τὴν ἀμὴν διδοῦμι ὅμιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὅπλον ἰσχυρὸν τῷ διωδῶν, ὡς μάχη καὶ ἐχθρα καὶ πόλεμος. Εἰρηνηκῆν τὴν παρούσαν ἡμέραν, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὁμῶν αἰτήσασθε. Εἶδες πῶς πάλιν ὁλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀρετῇ καλεῖται εἶναι; Χριστιανὰ ὁμῶν τὰ τέλη· τὰ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. Ὁ γὰρ μὴ καλὸν, οὐδὲ συμφέρον. Ἄλλη γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡ φύσις παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Ἐαυτοὺς τῷ ζῶντι Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραδόσθαι. Οὕτω γὰρ τῶν ὑπὲρ ἐτέρων αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἀλλ' ἂν ἀγαπητὸν ὑπὲρ αὐτῶν δύνασθαι δεῖσθαι. Εἶδες εὐχὴν ἀπηρτισμένην, καὶ δογμάτων ἐνεκεν καὶ πολιτείας; Ὅταν γὰρ Εὐαγγέλιον εἰπωμεν, ὅταν ἐνδυμα ἀφθαρσίας, ὅταν λουτρὸν καλιγγενεσίας, τὰ δόγματα εἰπομεν πάντα· ὅταν νοῦν ἐνθεον, ὅταν σώφρονα λογισμὸν, ὅταν τὰ ἄλλα ἅπερ εἰρήκαμεν, τὴν πολιτείαν ἡνιξάμεθα. Ἔπειτα κλίνει τὰς κεφαλὰς καλεῖται, τεκμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι ποιούμενοι τὸ τὸν Θεὸν εὐλογεῖν. Οὐ γὰρ δὴ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκείνου χειρὸς καὶ γλώττης αὐτῷ προσάγομεν τῷ Βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστῶτων^β. Καὶ ἐπιδοῦσιν ἅπαντες τὸ, Ἀμήν. Ταῦτα δὲ μοι πάντα τίνος ἐνεκεν εἰρηται; Ἴνα δὲ δάξω ὅτι τὸ ἐτέρων δεῖ ζητεῖν, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ πιστοὶ μηδὲν εἶναι πρὸς αὐτοὺς, ὅταν ταῦτα λέγεται. Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τοίχοις ὁ διάκονος λέγει· Διεθώμεν ὑπὲρ τῶν κατηχομένων. Ἀλλὰ τινες οὕτως εἰσὶν ἀνόητοι καὶ βλάκας καὶ διαλελυμένοι, ὡς μὴ μόνον ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατηχομένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πιστῶν ἐστάναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἐντεῦθεν πάντα διέστραπται, ἐντεῦθεν πάντα ἀποβλέπει, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ μάλιστα δεῖ τὸν Θεὸν καταλλάττειν, ἐν τούτῳ παρεξύνοντες^γ ἄπιμεν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης [441] καλεῖται προστεῖναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Ὅταν οὖν οἱ τοσαύτην ὀφείλοντες ἔχειν παρρησίαν, ὡς ὑπὲρ ἁλλοτρίων δεῖσθαι, μὴδὲ ὑπὲρ αὐτῶν νήφοντες προσευχόμεθα, τίς ἡμῖν ἡ ἀπολογία; ποῖα συγγνώμη; Διὸ δὲ παρακαλῶ ταῦτα πάντα ἐννοήσαντας, εἰδέναι καιρὸν εὐχῆς, καὶ μεταρσίους γίνεσθαι, καὶ ἀπαλλάττεσθαι τῆς γῆς, καὶ αὐτῶν ἀπεσθαι τῶν ἀφίδων τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα δυνηθῶμεν τὸν Θεὸν ἰδεῖν ποιῆσαι, καὶ τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· ὧν γίνονται πάντα; ἡμεῖς; ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Savil. legendum conjiciat ἐπιτρέπομεν εὐχὴν, ἀλλ'.

^β Ms. et marg. Savil., τῶν παρεστῶτων.

^γ Ms., παρεξύνοντες.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ εὐκρινείᾳ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ.

α'. Ἐνταῦθα πάλιν καὶ ἑτέραν παρακλήσεως ὑπόθεσιν ἐπὶ μικρὸν ἡμῖν ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλῃν, καὶ ἱκανὴν ἀνορθῶσαι διάνοιαν ὑπὸ κινδύνων βαπτιζομένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐβρόδασε, καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ καὶ ταῖς εὐχαῖς τοῦτων τὸ πᾶν ἀνέθηκεν· ἵνα μὴ ταύτῃ τὸν ἀκροατὴν ὅπσιον ποιήσῃ, τῷ ἑλῆψεν τοῦ Θεοῦ μόνον καὶ ταῖς ἑτέρων εὐχαῖς θαρρύνοντα, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐ μικρὸν ὀκθοῦν συνεισηνεγκαν. Καὶ ἰδὴ λῶσε μὲν αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν εἰπὼν, ὅτι *Καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· ἔνταῦθα δὲ καὶ ἕτερον τι λέγει οἰκτον κατόρθωμα. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι ἐν καθαρῷ συνειδέοι καὶ ἀδόλῳ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀναστρεφόμεθα, φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ἡμῖν εἰς παραμυθίαν καὶ παράκλησιν· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰς παράκλησιν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον, ὃ πολλῶ μείζον τῆς παρακλησεώς ἐστι, καὶ εἰς καύχησιν. Ταῦτα δὲ εἶλεγε, κάκεινους παιδεύων ἐν ταῖς θλίψεσι μὴ καταπίπτειν, ἀλλὰ καὶ ἐναθρόνεσθαι, ὅταν καθαρὸν ἔχωσι συνειδὸς, καὶ ἡρέμα καθαρπτόμενος τῶν ψευδοποστόλων. Καὶ ὥστερ ἐν τῇ προτέρᾳ φησὶν, ὅτι Ἀπέστειλέ με Χριστὸς εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενώθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ· καὶ, ἵνα ἡ πίστις ὁμῶν μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα φησὶν· *Οὐκ ἐν σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι Χριστοῦ*. Καὶ ἕτερον δὲ τι ἠνέκατο εἰπὼν, *Οὐκ ἐν σοφίᾳ*, τούτεστιν, οὐκ ἐν ἀπάτῃ, καὶ ταύτῃ βάλλων τὴν ἐξω παιδευσιν. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, φησὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν· τούτεστιν, ἡ συνειδήσις [442] ἡμῶν, οὐκ ἔχουσα ἡμᾶς καταδικάζειν, ὥς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἑλαινόμενους. Ἐὰν γὰρ μυρίε πάσχωμεν θανά, κλιν πάντοθεν βαλλόμεθα καὶ κινδυνεύωμεν, ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ οὐ μόνον εἰς παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στεφανοῦσθαι, τὸ συνειδὸς, καθαρὸν ὃν καὶ μαρτυροῦν ἡμῖν, ὅτι δι' οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ταῦτα πάσχομεν, δι' ἀρετὴν, διὰ φιλοσοφίαν, διὰ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἐκείνη μὲν οὖν ἡ προτέρα παράκλησις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ παρ' αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος συνεισῆγετο. Διὸ καὶ καύχῃσιν αὐτὴν καλεῖ, ὅτι τῆς οἰκείας αὐτῶν ἀρετῆς κατόρθωμα ἦν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ καύχησις, καὶ τί μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδὸς ἡμῶν, Ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ ἐν εὐκρινείᾳ; Τούτεστιν, οὐδὲν δολερὸν, οὐχ ὑπόκρισιν, οὐκ εἰρωνείαν, οὐ κολακείαν, οὐκ ἐπιβουλήν καὶ ἀπάτην, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλ' ἐν ἐλευθερίᾳ πάσῃ, ἐν ἀπλότητι, ἐν ἀληθείᾳ, ἐν καθαρῇ καὶ ἀπονήρῳ γνώμῃ, ἐν ἀδόλῳ διανοίᾳ, οὐδὲν ἔχοντες συν-

εσκιασμένον, οὐδὲ ὑποκρίν. *Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ*. Τούτεστιν, οὐκ ἐν κακουργίᾳ οὐδὲ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἐν δεινότητι λόγων ἢ ἐν συμπλοκῇ σοφισμάτων· ταύτην γὰρ λέγει σοφίαν σαρκικὴν. Καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν ἑκαῖνοι, τοῦτο οὕτως ἀρνεῖται καὶ διωθεται, δεικνύς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος οὐκ ὃν ἄξιον καυχώσεως τοῦτο, καὶ ὅτι οὐ μόνον αὐτὸ οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ διακρούεται καὶ ἐπαισχύνεται. Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. Τί ἐστὶν, Ἐν χάριτι Θεοῦ· τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν δεδομένην ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι διὰ τῶν σημείων, διὰ τοῦ περιγενέσθαι σοφῶν, ρητόρων, φιλοσόφων, βασιλέων, δέμων, ἰδιῶται τυγχάνοντες, καὶ μηδὲν τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐπιφερόμενοι. Οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ αὕτη παράκλησις τε καὶ καύχησις τοῦ συνειδέσθαι· ἑαυτοῖς, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἐκέρχοντο, ἀλλὰ θεία χάρις πάντα κατώρθουν. Ἐν τῷ κόσμῳ. Οὕτως οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκῆς μένης. *Περὶ περισσεύειν τὰ πρὸς ὑμᾶς*. Τί περισσεύειν πρὸς ὑμᾶς; Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν. Καὶ γὰρ σημεῖα καὶ θαύματα παρ' ὑμῖν ἐπεδείξαμεθα, καὶ πλεονα ἀκριβείαν καὶ βίον ἀληπτον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χάριν Θεοῦ καλεῖ, καὶ τὰ οἰκεία κατορθώματα αὐτῇ λογίζόμενος. Ἐκεῖ γὰρ καὶ τὰ σκάμματα ὑπερέβη, ἀδάπανον τιθεὶς τὸ εὐαγγέλιον, διὰ τὸ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν φαίεσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλα γράζομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἡ ἀναγινώσκετε ἡ καὶ ἐπιγινώσκετε. Ἐπειδὴ γὰρ μέγιστον ἐφθέγγετο ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ ἔδοξεν ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ὅπερ ἦν φορικόν, πάλιν αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τῶν λεγομένων. Μὴ γὰρ τις νομιζέτω πραγμάτων εἶναι κόμπον· τὰ λεγόμενα, φησὶ· ταῦτα γὰρ ὑμῖν δηλοῦμεν, ἃ αὐτοὶ ὑμεῖς ἴστε· καὶ ὅτι οὐ [443] ψευδόμεθα, πρὸ τῶν ἄλλων ἂν ἡμῖν μαρτυρήσετε. Ἀναγινώσκοντες γὰρ ἐπιγινώσκετε, ὅτι ἃ σύνιστε ἡμῖν ἐν τοῖς ἔργοις, ταῦτα καὶ ἐν τοῖς γράμμασι λέγομεν· καὶ οὐκ ἀναντιοῦται ὑμῶν ἡ μαρτυρία ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ συνάδει τῇ ἀναγνώσει ἡ γνώσις, ἣν προλαβόντες εἶχετε περὶ ἡμῶν. Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἀκοῆς ἴστε, φησὶ, τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς πίστεως. Τὸ δὲ, Ἀπὸ μέρους, μετριάζων εἶπεν. Ἐθὺς γὰρ αὐτῷ τοῦτο, ἐπειδὴν μέγα τι ἐφθέγγετο κατεπειγούσης ἀνάγκης (οὐδὲ γὰρ ἄλλως αὐτὸ ποιεῖ), ταχέως σοστέλλειν πάλιν τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὄγκον βουλόμενος. Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἔως τέλους ἐπιγινώσσεσθε

* *Mem.*, τὸ συνειδέσθαι.

ἢ *Fortē melius ῥημάτων εἶναι κόμπον, quod consilium Savilei sic legit interpret Latīnus.*

HOMILIA III.

CAP. 1. v. 12. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiarum nostrarum, quod in simplicitate et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo.*

1. *Ex pura conscientia quanta consolatio oriatur.* -- Illic rursum aliud quoque non parvum consolationis argumentum nobis aperit, imo perquam ingens, quodque animum in periculis demersum erigere queat. Quoniam enim dixerat, *Deus nos eripuit*, atque id totum miserationibus Dei precibusque ipsorum adscripserat; hæc ratione auditoris animum supinum ac languidum redderet, utpote Dei misericordiarum dumtaxat aliorumque precibus confidentem, ostendit ipsos quoque non parum ex se præstitisse. Atque id quidem prius etiam his verbis declaravit, *Sicut abundant passiones Christi in nobis, sic etiam abundat consolatio nostra*: hic autem aliud a se recte factum commemorat. Quodnam hoc? Quoniam in pura conscientia minimeque ficta mente ubique terrarum conversati sumus, inquit. Hoc porro ad nostram consolationem et cohortationem non parum momenti habet; nec ad consolationem tantum, sed ad aliud etiam insuper, quod consolatione longe præstantius est, hoc est, ad gloriationem. His autem verbis partim eos docet, ut in afflictionibus minime animis frangantur, sed potius gloriantur, cum puram conscientiam habeant: partim etiam falsos apostolos tacite perstringit. Et quemadmodum in superiore epistola ait, *Misit me Christus ut evangelizem, non in sapientia sermonis, ne evacuetur crux Christi* (1. Cor. 1. 17); et, *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia Dei* (1. Cor. 2. 5): sic etiam hoc loco ait, *Non in sapientia, sed in gratia Christi*. Quin aliud quoque his verbis subindicavit, *Non in sapientia*, hoc est, non in fraude: nimirum hic quoque profanam eruditionem impetens. *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientiarum nostrarum*. Hoc est, conscientia nostra, quam nos condemnare nequit, tamquam qui ob improba facinora exagitemur. Quamvis enim innumeris calamitatibus afficiamur, atque undique impetamur et pericitemur, nobis tamen ad consolationem, nec ad consolationem tantum, sed etiam ad coronam sufficit conscientia quæ pura est, nobisque hoc testificatur, nos non sceleris ullius causa, sed ob Dei voluntatem, ob virtutem, ob philosophiam, ob multorum salutem hæc pati. Ac prior quidem illa consolatio a Deo manabat; hæc autem ab ipsis atque a vitæ puritate colligebatur. Unde etiam gloriam ipsam vocat, quoniam propria eorum virtute comparabatur. Quænam igitur est hæc gloria, et quidnam nobis conscientia nostra testificatur, *Quoniam in simplicitate et in sinceritate*? Hoc est, nihil fraudulentum, nihil per hypocrisim, per simulationem, per assentationem, per insidias, per fallaciam, ac per aliud quidquam ejusmodi fecimus; sed in omni libertate, in veritate, in pura minimeque maligna volun-

tate, in mente ab omni dolo vacua, nihil lectum et adumbratum, nihil fucatum ac veteratorum habentes. *Non in sapientia carnali*. Hoc est, non in vafrutrie et improbitate, nec in sermonis facundia nexuque sophismatum: hæc enim per carnalem sapientiam intelligit. Atque id, unde illi magnopere gloriabantur, inficiatur ipse ac rejicit: ex abundanti videlicet ostendens, haud dignum istud esse, de quo quisquam gloriatur; quippe cum ipse non modo id non requirat, verum etiam submoveat ac probro ducat. *Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo*. Quid est, *In gratia Dei*? Hoc est, sapientiam ac potentiam ipsius beneficio nobis concessam per miracula declarantes: atque hinc etiam, quod, cum rudes essemus nihilque externæ doctrinæ nobiscum afferremus, doctos tamen, oratores, philosophos, reges ac populos vicerimus. Porro non vulgaris est hæc consolatio ac gloriatio, nempe quod ipsi sibi conscii essent, se non humanam potentiam adhibere, sed divina gratia omnia conficere. *In mundo*. Ita non Corinthii tantum, sed passim quoque toto terrarum orbe. *Abundantius autem apud vos*. Quid abundantius ad vos? *In gratia Dei conversati sumus*. Nam et signa et miracula apud vos edidimus, et diligentiam majorem adhibuimus vitamque ab omni reprehensione alienam. Nam hoc quoque gratiam Dei vocat, nimirum ea etiam, quæ cum virtutē gessit, ipsi adscribens. Illic enim ultra septa prosiliit, dum sine sumptu evangelium poneret, ut eorum imbecillitati consuleret. 13. *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legistis et agnoscitis*. Quoniam magnifica de se proloquutus fuerat sibi quoque ipsi testimonium dixerat, id quod importunum erat, rursum eorum quæ dicit ipsos testes producit. Ne quis enim, inquit, existimet ea, quæ a me dicuntur, verborum dumtaxat pompam esse: hæc enim vobis commemoramus, quæ vobis ipsis explorata sunt; quodque nos minime mentiamur, præ cæteris ipsi testes esse queatis. Legentes enim agnoscitis, quod, quæ nos re ipsa præstitisse compertum habetis, ea per literas quoque prædicamus: nec testimonium vestrum literis nostris repugnat, sed earum ipsarum lectioni consonat hæc cognitio, quam ante de nobis habebatis. 14. *Sicut et cognovistis nos ex parte*. Neque enim ex aliorum sermone res nostras cognovistis, sed ex ipsa experientia. Illud autem, *Ex parte*, modestiæ causa dixit. Hoc enim ipsi in more positum est, cum necessitate adductus (neque enim alias hoc facit) magni de se quidpiam pronuntiarit, ut eorum quæ dixit tumorem statim retundat. *Spero autem quod etiam usque in finem cognoscetis*.

Vides rursum quo pacto a præteritis fidem superis adstruat, nec a præteritis tantum, sed etiam a Dei potentia? Neque enim absolute affirmavit, sed hoc totum ad ipsum spemque, quam in ipso positam habet, relegavit. *Quod gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi*. Hoc loco

invidiam, quam ea quæ superius dixerat ipsi concitare potuerant, succidit, dum ad eorum quæ recte et cum virtute gesserat consortium ac societatem ipsos adsciscit. Non enim intra nos constiterunt, sed ad vos quoque dimanant, ac vicissim a vobis ad nos. Quoniam enim seipsum extulerat, ac præteritorum argumentum exhibuerat, et de futuris spoponderat, ne auditores eum tamquam magna de se prædicantem incesserent, atque in invidiam, ut dixi, prolaberentur, gloriationem cum ipsis communicat, atque hanc laudum coronam ad ipsos pertinere ait. Nam si tales appareamus, inquit, nostra laus vestra gloria est: quemadmodum scilicet nos quoque, dum vos laude atque gloria floretis, exultamus, gestimus et coronamur. Atque hic quoque rursus per ea quæ dixit, ingentem humilitatis suæ significationem præbet. Non enim ut Magister ad discipulos, sed ut discipulus discipulos alloquens, ita sermonem exæquat. Ac vide quo pacto eos sublimes efficiat, ac philosophia impleat, dum ipsos ad illum diem transmittit. Ne enim mihi præsentia commemoretis, inquit, hoc est probra, convicia, scommata, quæ vobis a plerisque inferuntur; neque enim quidquam hic magni momenti est, non læta, non molesta, non scommata, non humanæ laudes: verum tremendi illius atque horrendi diei vobis in mentem veniat, in quo omnia aperta erunt. Tum enim et nos in vobis, et vos in nobis gloriabimini, cum et vos tales magistros habuisse perspicuum erit, qui nec humani quidquam docuerint, nec improbe ac flagitiose vixerint, nec ullam vitii ansam cuiquam porrexerint, ac nobis rursus tales discipulos fuisse, qui nec humani aliquid passi fuerint, nec vacillarint, sed alacri ac prompto animo cuncta exceperint, nec ulla ex parte fallaciam sibi fieri permiserint. Et hæc quidem nunc mente præditis manifesta sunt, tum autem cunctis erunt. Itaque etiamsi nunc affligimur, non mediocriter hæc quoque nobis consolatio suppetit: quæ quidem nunc a conscientia proficiscitur, tum autem ab ipsa manifestatione. Nunc enim conscientia quidem nostra hoc perspectum habet, nos Dei gratia omnia efficere, quemadmodum ipsi quoque scitis ac sciatis: at tum omnes etiam mortales, tam nostra, quam vestra cognoscent, nosque mutuo alios ab aliis celebrari perspicient. Etenim ne solus ipse splendorem ex gloriatione consequi videatur, ipsis quoque gloriandi causam præbet, atque a præsentibus molestiis eos advocat. Quodque in consolatione fecerat, cum diceret, Propter vos consolatione afficimur, hoc etiam hic facit, cum ait, Propter vos gloriamur, quemadmodum vos quoque propter nos: ubique scilicet eos rerum omnium socios adhibens, consolationis, passionum, suæ denique salutis: nam hanc salutem precibus quoque ipsorum assignat: *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione, Deus nos eripuit.* Ad hunc igitur modum ea quoque, ob quæ gloriatur, communia cum ipsis facit. Ut enim illic ait: *Scientes quoniam sicut socii estis passionum, ita et consolationis:* eodem hic quoque modo, *Gloria vestra sumus, ut et vos nostra.* 15. *Et hac confi-*

dentia volebam prius venire ad vos. Quanam confidentia? Quod virtuti vestræ majorem in modum confidam, quod propter vos glorier, quod gloratio nostra sitis, quod vos unice amem, quod nullius mali mihi conscius sim, quod non dubitem quin omnia apud nos spiritualia sint, ac vos harum rerum testes habeam. *Volebam venire ad vos, 16. et per vos transire in Macedoniam.* Atqui contrarium in priore epistola pollicitus fuerat, his verbis utens: *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam transiero: Macedoniam enim pertransibo.* Qui sit itaque, ut hic pugnantia dicat? Non pugnantia dicit, absit: hæc enim cum iis quidem quæ scripserat, pugnant; cum iis autem, quæ in animo habebat, minime pugnant. Ideo non hic dixit, *Scripsi me per vos in Macedoniam transiturum, sed, Volebam.* Nam etiamsi non ita scripserim, inquit, tamen studebam ac cupiebam prius quoque ad vos proficisci; tantumque abest, ut serius quam promiseram ad vos me conferrem, ut ipsam quoque pollicitationem antevertere cuperem. *Ut secundam gratiam haberetis.* Quid est, *Secundam?* Duplicem: alteram nempe per literas, alteram per præsentiam. Per gratiam porro hoc loco lætitiā intelligit. *Et per vos transire in Macedoniam, et rursus a Macedonia transire ad vos, et a vobis deduci in Judæam.* 17. *Cum ergo hoc vellent, nunquid levitate usus sum?*

3. Hic jam recta et aperte cunctationis absentiaque crimen a se propulsat. Quod enim ait, hanc sententiam habet: *Volebam venire ad vos: cur ergo non veni? an quod levitate et inconstantia laborarem?* hoc enim significat istud, *Numquid levitate usus sum?* Minime. Quid igitur causæ est? *Quoniam quæ cogito, non secundum carnem cogito.* Quid est, *Non secundum carnem cogito?* Non carnali modo. *Ut sit apud me, Est est, Non, non.* At id quoque obscurum est. Quidnam igitur his verbis sibi vult? Carnalis homo, hoc est, qui præsentibus rebus affixus est ac perpetuo in iis versatur, et a Spiritus operatione alienus est, quaslibet in oras proficisci et vagari pro lubito potest. At Spiritus minister, quique ab eo afflatur ac circumducitur, non potest ubique pro arbitrio suo se gerere, quippe quem Spiritus auctoritati ita addixerit, ut ex ipsius nutu pendeat: verum perinde illi accidit, ut si probus quispiam servus, qui ob herilia imperio quoquo-versum distrahitur, nec sui juris atque arbitrii est, ac ne tantillum quidem respirandi facultatem habet, conservis suis aliqua promittat, ac deinde, qui domino aliter placeat, minime præstet quæ promiserat. Hoc igitur ait, *Non secundum carnem consule, neque a Spiritus gubernatione liber atque immunis sum, nec mihi, quo libeat, proficisci licet.* Nam Paracleti imperio et edictis subjiçior, atque ad ipsius calcum agor ac circumagor. Hinc factum est ut venire nequiverim: non enim Spiritui placuit. Id quod etiam in Actuum libro plerisque locis ipsi usu venit (Act. 16): alio enim se conferre constituentem Spiritus alio proficisci jubebat. Quamobrem pon meæ levitatis et inconstantia est, inquit, quod non venerim, sed quod Spiritui, cui subiectus sum, paren-

τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα. Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὑποτέμνεται φθόνον, μεριστὰς αὐτοὺς καὶ κοινωνοὺς ποιήσας τῆς δόξης τῶν αὐτοῦ καζορθωμάτων. Οὐ γὰρ μέχρις ἡμῶν ἔστηκεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβαίνει, καὶ πάλιν ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπῆρεν ἑαυτὸν, καὶ τῶν παρελθόντων παρέσχεν ἀπόδειξιν, καὶ τὰ μέλλοντα ἐνεγγύησάτο· ὥστε μὴ ἐπισκίψαι τοὺς ἀκούοντας ὡς μεγαληγοροῦντι, μηδὲ εἰς βασκανίαν, ὅπερ ἐφην, ἐξενεχθῆναι, κοινοῖ τὸ καύχημα, καὶ αὐτῶν εἶναι φησι τὸν τῶν ἐγκωμίων στέφανον τοῦτον. Ἄν γὰρ τοιοῦτοι φανώμεν, φησὶν, ὁ ἐπαινος ἡμῶν ὑμῶν ἡ δόξα· ὥστε οὖν καὶ ὑμῶν εὐδοκιμούντων ἡμεῖς ἀγαλλόμεθα καὶ σκιρτῶμεν καὶ στεφανούμεθα. Πάλιν κἀνταῦθα πολὺ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ δι' ὧν εἰρηκεν ἐπιδεικνύεται. Οὐ γὰρ ὡς διδάσκαλος μαθηταῖς, ἀλλ' ὡς μαθητῆς μαθηταῖς ὁμοτίμοις διαλεγόμενος, οὕτως ἐξιδάξει τὸν λόγον. Καὶ θεὰ πῶς αὐτοὺς ὠφελοὺς ποιεῖ, καὶ φιλοσφίας πληροί, παραπέμπων ἐκεῖνη τῇ ἡμέρᾳ. Μὴ γὰρ μοι τὰ παρόντα εἴπητε, φησὶ, τουτέστι, τὰ ἐνεῖδη, τὰς λοιδορίας, τὰ σκώμματα τὰ παρὰ τῶν πολλῶν· οὐδὲν γὰρ μέγα τὰ ἐνταῦθα, ὅτε τὰ χρηστά ὅτε τὰ λυπηρὰ, οὐ τὰ σκώμματα, οὐ τὰ ἐγκώμια τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἀναμνήσθητέ μοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς φοβερᾶς καὶ φρικώδους, ἐν ᾗ πάντα ἀνακαλυμμένα. Τότε γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ἐν ἡμῖν καλλωπισθήσεσθε, ὅταν καὶ ὑμεῖς φαίνεσθε τοιοῦτους ἔχοντες διδασκάλους, μηδὲν ἀνθρώπινον διδάσκοντας, μηδὲ πονηρίᾳ συνεζηκότας, μηδὲ λαθὴν τινα δεδωκότας, καὶ ἡμεῖς τοιούτους ἔχοντες μαθητάς, μηδὲν ἀνθρώπινον πάσχοντας, μηδὲ σαλευομένους, ἀλλὰ μετὰ προθυμίας πάντα ὑποδεχομένους, καὶ μηδαμῶθεν παραλογιζομένους. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ταῦτα δῆλα τοῖς νούν ἔχουσιν· τότε δὲ πᾶσιν. Ὅστε εἰ καὶ θλιδόμεθα [444] νῦν, οὐ μικρὸν καὶ ταύτην ἔχομεν παραμυθίαν· νῦν μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότης, τότε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως αὐτῆς. Νῦν μὲν γὰρ τὸ συνειδὸς ἡμῶν οἶδεν, ὅτι χάριτι Θεοῦ πάντα ποιούμεν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴστε καὶ ἴσασθε· τότε δὲ καὶ πάντες μαθήσονται ἀνθρωποι καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ ὑμῶν, καὶ ὀφονται δι' ἀλλήλων ἡμᾶς δοξαζομένους. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη μόνος αὐτὸς εἶναι λαμπρὸς ἀπὸ τῆς καυχήσεως, καὶ αὐτοῖς δίδωσιν αἰτίαν τοῦ καυχήματος, καὶ ἀπάγει τῶν παρόντων λυπηρῶν. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς παρακλήσεως ἐποίησεν εἰπὼν, ὅτι δι' ὑμᾶς παρακα, λούμεθα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, δι' ὑμᾶς καυχώμεθα λέγων, ὥστε καὶ ὑμεῖς δι' ἡμᾶς, πανταχοῦ κοινωνοὺς αὐτοῦ ποιῶν ἀπάντων, τῆς παρακλήσεως, τῶν παθημάτων, τῆς σωτηρίας· τῆς αὐτοῦ· καὶ γὰρ τὴν σωτηρίαν ταύτην ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν λογίζεται· *Συνυπουργούντων γὰρ ὑμῶν τῇ δέήσει*, φησὶν, *ἐρρύσατο ἡμᾶς ὁ Θεός*. Οὕτω δὴ καὶ τὰ καυχήματα κοινὰ τίθησιν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ φησιν *Εἰδότες* ὅτι ὥσπερ *ἡμεῖς οἱ ὅτις τῶν παθημάτων*, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν*. Καὶ ταύτη τῇ

πεποιθήσει ἐδουλόμην πρότερον πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. Ποία πεποιθήσει; Τῇ σφόδρα θαρραλεῖν ὑμῖν, τῷ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπᾶν, τῷ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ πεποιθέναι ὅτι πάντα πνευματικὰ παρ' ἡμῖν, καὶ ὑμᾶς τούτων μάρτυρας ἔχειν. Ἐδουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. Καὶ μὴν τὸναντίον ἐπηγγελάτο ἐν τῇ προτέρᾳ, οὕτω λέγων· *Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω*. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τάναντία φησὶν; Οὐ τὰ ἐναντία φησὶν, ἀπαγε· ταῦτα γὰρ ἐναντία μὲν ἔστιν οἷς ἔγραψεν, οὐκ ἐναντία δὲ οἷς ἐδούλετο. Αἰδ καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγραφα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', Ἐδουλόμην. Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησὶν, ἀλλ' ὅμως ἐσπούδαζον καὶ ἐδουλόμην καὶ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τοσούτην ἀπέσχον τοῦ βουλευθῆναι ὑπερησίου τῆς ὑποσχέσεως, ὅτι καὶ φθάσαι αὐτὴν ἠθέλησα. Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε. Τί ἐστι, *Δευτέραν*; Ἴνα διπλὴν χάριν ἔχητε, καὶ τὴν διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ ἐνταῦθα τὴν χαρὰν λέγει. Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὅφ' ὑμῶν προκεμνηθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην;

γ'. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐξευθείας ἀποδύεται τὸ ἐγκλημα τὸ ἐκ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς ἀπουσίας. Ὁ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐδουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τίνας οὖν ἔκκεν οὐκ ἦλλον; Ἄρα ὡς κοῦφος καὶ εὐρίπιστος; τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *Μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην*; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ τί; Ὅτι ἂν βουλευόμην, οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμην. Τί ἐστιν, *Οὐ κατὰ σάρκα*; [445] Οὐ σαρκικῶς βουλευόμην. Ἴνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ *Ναί* καὶ, καὶ τὸ *Οὐ* ὀδ'. Ἄλλ' ἐτι καὶ τοῦτο ἀσαφές· Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησὶν; Ὁ σαρκικὸς ἀνθρώπος, τουτέστιν, ὁ τοῖς παρούσι προσηλωμένος καὶ ἐν τοῦτοις διαπαντὸς ὢν, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ἐκτὸς τυγχάνων, πανταχοῦ ἀπέναι δύναται, καὶ πλανᾶσθαι ὅπου βούλεται· ὁ δὲ ὑπέρτης τοῦ Πνεύματος, καὶ ὑπ' ἐκείνου ἀγόμενος καὶ περιγόμενος, οὐ δύναται κύριος εἶναι τῆς ἑαυτοῦ γνώμης πανταχοῦ, τῆς ἐκείθεν ἐξουσίας ἐξαρτήσεως αὐτῆν· ἀλλὰ τοιοῦτον ὑπομένει, ὅσον ἂν εἰ δούλος εὐδοκίμων, καὶ πανταχοῦ περιεκόμμενος ὑπὸ τῶν δεσποτικῶν ἐπιταγμάτων, καὶ οὐκ ἔχων ἐξουσίαν ἑαυτοῦ, οὐδὲ ἀναπνεῦσαι δυνάμενος οὐδὲ μικρὸν, ἐπαγγέλλοιτό τινα τοῖς συνδούλοις, εἴτα τῷ δεσπότη τάναντία δοκοῦντα, μὴ ἀνύοι τὰ ἐπηγγελμένα. Τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι *Οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμην*, καὶ οὐκ εἰμὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκτὸς κυβερνήσεως, οὐδὲ ἐξουσίαν ἔχω βαδίζειν ὅπου βούλομαι. Καὶ γὰρ ὑπόκειμαι δεσποτεῖ τῇ τοῦ Παρακλήτου καὶ ἐπιτάγμασι, καὶ αἷς ἐκείνου ψήφοις ἀγομαι καὶ περιάγομαι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδυνήθην ἐλθεῖν· οὐ γὰρ ἔδοξεν τῷ Πνεύματι. Ὁ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι πολλοῦ γέγονεν· ἀλλαχοῦ γὰρ προφηρημένον ἐλθεῖν, τὸ Πνεῦμα ἀλλαχοῦ βαδίζειν ἐκέλευεν. Ὅστε οὐ τῆς ἐμῆς ἐλαφρίας, τουτέστι,

κουφότης, τὸ μὴ ἴλασθαι, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πνεύματος, ὑποκαίμενον ἐκείνῳ παῖσθαι. Εἶδες πάλιν αὐτοῦ τὸ σύνθημα θεώρημα; Ἀφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτὸν δεικνύναι σαρκικῶς βουλευόμενον, ἐκ τοῦ μὴ πληρῶσαι τὴν ὑπόσχασιν, ἐκ τούτου δεικνύσι μάλιστα πνευματικῶς βεβουλευμένον, καὶ τῷναντίον σαρκικῶς βουλευέσθαι. Τί οὖν, φησίν; οὐ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐπηγγελάτο; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ καὶ ἡδὲ εἶπον, ὅτι οὐ πάντα προῆδει Παῦλος τὰ μέλλοντα καὶ συμφέροντα. Αἰδὲ δὴ τοῦτο ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ φησιν, *Ἰνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐ ἐὰν περιπαύμαι*, δεδοικώς αὐτὸ τοῦτο, μὴ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰπὼν, ἀναγκασθῇ ἐτέρωθεν ἀπαλθεῖν· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε, λέγει αὐτὸ, *Καὶ ὅφ' ὁμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀγάπης, τίθησι, τὸ ἴλασθαι πρὸς αὐτούς· ὁ δὲ οὐδὲν πρὸς αὐτούς ἦν, τὸ ἀπαλθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, οὐκ ἐστὶ καὶ τοῦτο προστεθῆσι διωρισμένως. Ἐπειδὴ δὲ ἐλήλεγται, ἐνταῦθα θαρρῶν λέγει λοιπὸν, *ὅτι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Καὶ τοῦτο δὲ συμφερόντως ἐγίνετο, ἵνα μὴ τις αὐτῶν μείζονα περὶ αὐτῶν τῆς ἀξίας ὁπνοίαν ἔχη. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ὄντων θύειν αὐτοῖς; ἐβούλετο ταύρους, ποῦ οὐκ ἂν ἐβύκαλαν ἀσθεῖας, εἰ μὴ πολλὰ δειγμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας παρδείχοντο; Καὶ τί θαυμάσις, εἰ τὰ μέλλοντα πάντα οὐκ ᾔδει, ὅπου καὶ ἐν εὐχαῖς πολλαχοῦ τὸν συμφέρον ἀγνοεῖ; Τὸ γὰρ, *τί προσευξόμεθα*, φησὶ, *καθὸ δεῖ, οὐκ οἶδμεν*. Καὶ οὐ λέγει πρὸς μόνον, ἵνα δόξῃ^a μετριάξῃ, [446] ἀλλὰ καὶ δείκνυσσι, ποῦ τὸ συμφέρον ἐν εὐχαῖς ἠγγήσῃ. Ποῦ τοίνυν ἠγγήσῃ; Ἦνίκα παρεκάλει τῶν πειρασμῶν ἀπαλλαγῆναι, λέγων· *Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σάρκι ὀγγελλος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίσῃ*. Ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἰπέ μοι, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Εἶδες πῶς οὐκ ἔγνω τὰ συμφέροντα αἰτήσαι; Διὸ οὐδὲ ἔλαβε, καὶ πολλάκις αἰτήσατο. Πιστός δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*. Καλῶς ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσιν καταλείπει. Εἰ γὰρ ὑποσχόμενος, φησὶ, παραγίνεσθαι ὑπερέθου, καὶ οὐκ ἔστι παρὰ σοὶ *Ναὶ ναὶ*, καὶ *Οὐ οὐ*, ἀλλὰ νῦν ἂν λέγεις ἀνατρέψεις μετὰ ταῦτα, ὥσπερ ἐπὶ τῆς σῆς ἐπιδημίας ἐποίησα; οὐαὶ ἡμῖν, μήποτε καὶ ἐν τῷ κηρύγματι τοῦτο γέγονεν. Ἰν' οὖν μὴ ταῦτα ἰννοῶσι, μηδὲ θορυβῶνται, φησὶ· *Πιστός δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ**. Ἐν γὰρ τῷ κηρύγματι, φησὶ, τοῦτο οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς ἀποδημίαις μόνον. Ἐν δὲ τῷ κηρύγματι μένει βέβαια καὶ ἀκίνητα ἅπερ εἰρήκαμεν. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα καλεῖ. Εἰτα ἀποδείξιν ἀναντιρρήτον παρέχει τοῦτο, εἰς τὸν Θεὸν τὸ πᾶν ἀνάγων· Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Ἡ ὑπόσχεται τῆς παρουσίας ἐμῇ ἦν, καὶ ἐγὼ οἰκοθὲν ἐπηγγελάμην ἐκείνῳ· τὸ δὲ κήρυγμα οὐκ ἐμὸν οὐδὲ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀμήχανον διαψεύσασθαι· διὸ καὶ ἔφη· *Πιστός δὲ ὁ Θεός*· τοῦτο ἔστιν, ἀληθής. Μὴ τοίνυν ὑποποιεῖτε τὰ ἐκείνου·

^a Sic legendum, ut conjicit Savil., et ita legit interpres Latinus. Editi male, ἵνα μὴ δόξῃ

οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινον. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε λόγον, ἐπάγει λοιπὸν δεικνύς ποῖον λόγον φησὶ.

δ'. Ποῖος οὖν λόγος εἰτός; ἔστιν, Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ γιός, φησιν, ὁ ἐν ὁμίῳ δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἡμῶν καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν χορὸν εἰσάγει τῶν διδασκάλων εἰς μέσον, ἀξιόπιστον κἀντεῦθεν τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, οὐ διὰ τῶν ἀκουσάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν διδασκάντων. Καίτοι μαθηταὶ ἦσαν· ἀλλὰ μετριάξων, ἐν τάξει διδασκάλων αὐτοὺς ἀριθμεῖ. Τί δὲ ἔστιν, οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*; οὐκ ἀνέτρεψα, φησιν; ἂν πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι· οὐ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο διαλέχθην ὑμῖν· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ πίστευον, ἀλλὰ πεπληνημένης διανοίας ἔστιν. Ἀλλὰ *Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονε*. Τοῦτο ἔστιν, ἀπαρσάλευτος καὶ βέβαιος ὁ λόγος μένει. *Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ *Ναὶ*, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ *Ἀμήν*, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν*. Τί ἔστιν, *Ὅσαι ἐπαγγελίαι Θεοῦ*; Πολλὰ τὸ κήρυγμα ὑπισχεῖτο, καὶ αὐτοὶ τὰ πολλὰ ταῦτα ἐπηγγέλλοντο καὶ ἐκήρυττον. Καὶ γὰρ περὶ ἀναστάσεως διαλέχθησαν, καὶ περὶ ἀνελήψεως, καὶ περὶ ἀφθαρσίας, καὶ περὶ τῶν μεγάλων ἐπάθλων καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐκείνων. Ταύτας οὖν τὰς ἐπαγγελίας μένει ἀκινήτους φησὶ, καὶ οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ* ἐν αὐταῖς. Τοῦτο ἔστιν, Ὅτι ποτὲ μὲν ἀληθῆς τὰ εἰρημνία, [447] ποτὲ δὲ ψευδῆ, καθάπερ ἡ ἐπιδημία ἡ ἐμῇ, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων καὶ τοῦ περὶ Χριστοῦ λόγου ἀγωνίζεται λέγων· Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*· ἔπειτα ὑπὲρ τῶν ὑποσχέσεων· *Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ *Ναὶ**. Εἰ δὲ ἂν ὑπέσχετο βέβαια καὶ δώσει· ἄντως, πολλῶν μᾶλλον αὐτὸς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶ βέβαιος, καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι νῦν μὲν ἔστι, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀεὶ ἔστι, καὶ ὁ αὐτός ἔστι.

Τί δὲ ἔστιν, *Ἐν αὐτῷ τὸ *Ναὶ*, καὶ τὸ *Ἀμήν**; Τὸ πάντως ἐσόμενον δηλοῖ. Αἱ γὰρ ἐπαγγελίαι ἐν αὐτῷ, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, τὸ γενέσθαι ἔχουσι καὶ πληρωθῆναι. Μὴ τοίνυν δαίσης· οὐ γὰρ ἀνθρώπως ἔστιν, ἵνα ὑποπτεύσῃς, ἀλλὰ Θεός ἔστιν, ὁ καὶ εἰπὼν καὶ πληρῶν. Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. Τί ἔστι, *Πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν*; Πληροῖ αὐτὰς δι' ἡμῶν· τοῦτο ἔστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν πρὸς δόξαν αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν*. Εἰ δὲ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πάντως ἔσται. Τῆς γὰρ αὐτοῦ δόξης οὐ καταφρονήσει, εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας· κατεφρονεῖ σωτηρίας· καὶ διὰ τὸ σφόδρα φιλόανθρωπος εἶναι. Καὶ πρὸς ταῦτο ἡμῶν ἡ σωτηρία συνδέεται τῇ αὐτοῦ δόξῃ τῇ ἐπὶ τούτοις. Ὅστε εἰ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, πάντως καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἐσται. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίου· συνεχῶς περιστρέφει λέγων· *Εἰς περιποίησιν τῆς δόξης αὐτοῦ*. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο τίθησι, δεικνύς· τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐκδόσεως· ὁ καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι αὐτοῦ οὐ ψεύδονται. Οὐ γὰρ ἡμᾶς μόνον σώζουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δοξάζουσι. Μὴ τοῦ-

dum esset. Vides rursum consuetam ipsi argumentandi rationem? Unde enim ipsi se probaturos existimabant, cum his consiliis uti, quæ a carne proficiscerentur, quod nimirum promissis non stetisset; hinc ipse vel maxime se spirituali consilio ductum fuisse ostendit, ac contra carnali modo cogitaturum fuisse, si contrarium fecisset. Quid igitur, dicet aliquis, an non ex Spiritu pollicitus fuerat? Minime vero: etenim jam dictum est a me, non omnia ea Paulo cognita fuisse quæ futura erant et conducebant. Ideo in superiore quidem epistola his verbis utitur, *Ut vos me deducatis quocumque proficiam* (1. Cor. 16. 6); hoc videlicet metuens, ne cum in Judæam dixisset, alio abire cogeretur: hic autem, quoniam hac spe delusus fuerat, istud ait, *Et a vobis deduci in Judæam*. Nam quod caritatis erat, id ponit, hoc est, ad eos venire: quod autem eorum nihil intererat, nempe ut in Judæam abiret, hoc non jam diserte addit. Postquam autem convictus est, hic jam fidenter dicit, *In Judæam*. Atque hoc utiliter contingebat, ne quis ipsorum majorem, quam par esset, opinionem de eo haberet. Etenim si, cum hæc etiam ita se haberent, tamen non defuerunt, qui tauros ipsis immolare vellent; quo tandem impietatis non prouissent, nisi multa humanæ imbecillitatis documenta præbuissem. Et cur miraris ea omnia, quæ futura erant, Paulo minime nota fuisse, cum etiam in precibus plerumque quod expediat ignoret? *Quid enim oremus*, inquit, *quemadmodum oportet nescimus* (Rom. 8. 26). Nec vero hoc eo dumtaxat ait, ut modestiæ opinionem colligat; sed etiam ostendit, ubinam, quid in precibus utile esset, ignorarit. Ubinam autem ignoravit? Nempe cum precibus a Deo contendebat, ut e tentationibus eriperetur, his verbis utens: *Datus est mihi stimulus carnis angelus satanæ qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 7-9). Vides quomodo, quid ex usu esset, postulare nesciverit? Ac propterea non accepit, cum tamen sæpe postulasset. 18. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit ad vos, non fuit Est et Non*. Exorientem objectionem præclare discutit. Dicere enim potuissent: Si cum ipse te ad nos venturum receperis, id tamen facere distulisti, atque ita non est apud te, Est est, Non non, verum quæ nunc dicis, postea subvertis, ut in tua ad nos profectione fecisti; vix nobis, si hoc quoque in evangelii prædicatione contingit. Ut ergo hæc nec cogitarent nec perturbarentur, ait, *Fidelis Deus, quia sermo noster ad vos non fuit Est et Non*. Hoc enim, inquit, in prædicatione non contingit, sed in viis ac peregrinationibus dumtaxat: nam in prædicatione firma atque immota manent quæ diximus. Per sermonem enim hoc loco prædicationem significat. Postea irrefutabile argumentum hujus rei affert, ad Deum hoc totum referens. Quod autem ait, hunc sensum habet: Adventus mei pollicitatio mea erat, atque ego mea sponte id promiseram; at prædicatio non mea erat, nec humana, sed Dei: quod autem Dei est, in id

mendacium cadere nequit: unde etiam dicit, *Fidelis autem Deus*; hoc est, verax. Quamobrem nihil est, cur ea, quæ illius sunt, vobis suspecta sint: nihil enim in ipsis humanum est. Ac posteaquam sermonem dixit, de quo sermone loquatur, deinceps exponit.

4. Quisnam igitur hic sermo est? 19. *Dei enim Filius, qui in vobis per nos prædicatus est, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit Est et Non*. Ob eam enim causam magistrorum chorum in medium adducit, hinc quoque testimonio suo fidem adstruens, non per auditores tantum, sed etiam per magistros. Atqui discipuli illi erant, sed modestiæ studio eos in magistrorum album refert. Quid autem est, *Non fuit Est et Non*? Non ea subverti, inquit, quæ prius inter concionandum dixi: non modo hoc, modo illud apud vos disserui: hoc enim non fidei fuerit, sed animi aberrantis. *Sed Est in illo fuit*. Hoc est, immotus ac firmus sermo manet. 20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, et in ipso Amen, Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Quotquot promissiones Dei*? Prædicatio evangelica multa promittebat; atque ipsi multa hæc promittebant ac prædicabant. Nam et de resurrectione verba fecerant, et de assumptione et de incorruptione et de magnis præmiis atque arcanis illis bonis. Has igitur pollicitationes firmas ac stabiles, manere ait; et non fuit Est et Non in illis. Hoc est, non quandoque vera, quæ dixi, quandoque falsa fuerunt, ut meus ad vos accessus, sed semper vera. Ac primum quidem pro fidei dogmatibus sermoneque de Christo contendit dicens: *Sermo meus et prædicatio mea non fuit Est et Non*: deinde pro ipsius pollicitationibus pugnat: *Quotquot enim, inquit, promissiones Dei sunt, in illo Est*. Quod si firma ac certa sunt quæ promisit, nec dubium est quin ea daturus sit, multo utique magis ipse, ac sermo qui de eo habetur, firmus ac certus est; neque istud dici potest quod nunc quidem sit, nunc autem non sit, sed semper est, atque idem est.

Promissa Dei quam firma. — Quid est autem, *In illo Est, et Amen*? His verbis id quod omnino futurum est significat. Promissiones enim in ipso ac non in homine, hoc habent, ut contingant et expleantur. Quare nihil est quod metuas: non enim homo est, ut suspectum eum habere possis, sed Deus, qui et dixit et explet. *Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Ad gloriam per nos*? Eas per nos explet; hoc est, per collata in nos beneficia ad gloriam Dei: hoc enim est, *Deo ad gloriam*. Si autem ad Dei gloriam, quin fiat non est dubitandum, tum quia, etiam si salutem nostram contemptui haberet, non tamen gloriam suam contempturus est; tum quia singularem erga homines benevolentiam gerit. Adde quod nostra salus cum gloria ea, quæ hinc ad ipsum redit, conjuncta est. Quo fit, ut cum promissiones ad ipsius gloriam pertineant, dubium esse non possit, quin salus quoque nostra consequatur. Quod etiam in Epistola ad Ephesios crebro inculcat dicens: *In acquisitionem gloriæ ipsius* (Ephes. 1. 14). Atque ubique istud ponit, ut

ostendat id necessario eventurum : quod etiam hoc loco sit, nempe quod ipsius pollicitationes minime fallant. Neque enim nobis duntaxat salutem, sed ipsi quoque gloriam afferunt. Ne ergo illud tecum reputes, quod per nos ista promissa sint, nec propterea de his dubites : neque enim per nos, sed per eum explentur ; et promissiones per ipsum sunt ; non enim nostra, sed quæ Dei sunt, vobis diximus. 21. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus* ; 22. *qui et signavit vos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*. Rursum per præterita fidem futuris conciliat. Nam si ipse est, qui nos in Christo confirmat, hoc est, qui nos a fide quæ in Christum est dimoveri non sinit ; atque ipse etiam est, qui nos unxit, Spiritumque in cordibus nostris dedit : quomodo non futura quoque daturus est ? Nam cum principia et materiam ac radicem et fontem, hoc est, veram ipsius cognitionem ac Spiritus participationem largitus sit : qui fieri potest, ut non ea etiam largiatur, quæ ex his oriuntur ? Nam cum illa horum causa doneatur, multo magis is, qui hæc dedit, illa quoque præbabit : et cum hæc adhuc hostibus dederit, multo magis illa amicis donabit. Ac proinde ne Spiritum quidem simpliciter dixit, sed pignus nominavit, ut per hoc de toto fiduciam concipias. Neque enim si totum daturus non esset, pignus præbere, ac frustra et temere perdere in animum induxisset. Ac vide, quæso, Pauli probitatem. Quid enim, inquit, dicere attinet, promissionum veritatem in nobis minime sitam esse ? Imo hoc ipsum, quod vos firmi atque immobiles statis, non in nobis est, sed Dei beneficium est : *Qui enim confirmat vos*, inquit, *Deus est*. Non ergo nos sumus, qui vos fulcimus : nam ipsi quoque confirmantis ope indigemus. Quocirca non est, quod quisquam prædicationem in nobis periclitari existimet : ipse totum hoc in se recepit, ipsi totius negotii cura est.

5. Quid autem est, *Qui unxit et signavit* ? Hoc est, qui Spiritum dedit, per quem utrumque horum effecit, nimirum simul et prophetas et sacerdotes et reges efficiens : siquidem hæc hominum genera olim ungebantur. At nos non unam, sed tres istas dignitates præstantiore conditione obtinemus : nam et regno potituri sumus, et, cum victimæ loco corpora nostra offerimus, sacerdotes efficitur ; *Exhibete enim, inquit, membra vestra hostiam viventem, placentem Deo* (Rom. 12. 1) : atque insuper prophetæ constitui-mur. *Quæ enim oculus non vidit, nec auris audit, ea vobis patefacta sunt* (1. Cor. 2. 9). Quamquam etiam alia ratione reges efficitur, si improbis cogitationibus imperare voluerimus. Nam quod is qui talis sit regnet, et quidem magis, quam qui diademate cinctus est, liquido jam vobis demonstrabo. Multos ille exercitus habet ; at nos quoque plures illis cogitationes habemus : neque enim infinita cogitationum, quæ in nobis sunt, multitudo enumerari potest. Nec vero multitudinem duntaxat intueri licet, sed etiam multos in hac cogitationum copia duces, tribunos, turmarum præfectos, sagittarios, fundibularios. Quid

aliud est, quod regem efficiat ? vestesne ? At hic quoque meliori ac præstantiori veste amictus est, quam nec linea exest, nec vetustas conficit. Quia multiplicem quoque coronam habet, nempe gloriæ et miserationum Dei : *Benedicte enim, inquit, anima mea Domino, qui coronat te in misericordia et miserationibus* (Psalm. 102. 2. 4) : et gloriæ ; *Gloria enim, inquit, et honore coronasti eum* (Psalm. 8. 6) : et bonæ voluntatis ; *Ut scuto enim, inquit, bonæ voluntatis coronasti nos* (Psalm. 5. 13) : et gratiarum ; *Coronam enim, inquit, gratiarum accipies capiti tuo* (Prov. 1. 9). Videsne quam varie textum quantoque gratius, ac venustius sit istud diadema ? Verum alius rursus et accuratius horum regum statum expendamus. Ille stipulatoribus suis dominatur et cunctis imperat, omnesque ipsi parent et obsequuntur : at ego hic majus præstantiusque imperium tibi ostendo. Nam multitudo quidem par est, aut etiam amplior ; superest autem ut subjectionem ipsam consideremus. Ac ne mihi eos in medium proferas, qui regia dignitate lapsi sunt, atque ab ipsismet satellitibus suis trucidati. Ne, inquam, eos in medium producamus, verum eos conquiramus, qui pulchre in utraque parte roguum administrarunt. Ac tu quidem, quos libuerit, pone ; ego autem patriarcham unum cunctis oppono.

Abraham fides et virtus. — Nam cum ipse filium mactare juberetur (Gen. 22), cogites velim quotnam tum adversus eum cogitationes insurrexerint. Et tamen omnes subegit, atque omnes eum magis quam regem satellites pertimescebant : ac vel solo obtutu omnes conprimebat, ita ut ne hiscere quidem earum ulla auderet ; verum cunctæ caput submitterent ac velut regi cederent, quamvis alioqui acerrimæ essent atque imprimis acerbæ. Neque enim hastarum cuspides tam horrendæ sunt, cum a multis militibus serriguntur, quam tum formidabiles erant illæ cogitationes. Annon enim hastis atrocior erat illa, quam natura ciebat, commiseratio ? Ac proinde animam illam magis, quam præacuta cuspis, excindere poterant. Nec enim ulla hasta tam acuta umquam esse queat, quam cogitationum illarum aculei, qui ab intimis visceribus acuebantur ac surrigebantur, justi viri animam transfigebant. Nam hic et tempore et consilio et plaga et dolore opus est ; ac tum mors sequitur : illic autem nihil horum requirebatur ; adeo tum celeriora, tum acriora vulnera erant. Et tamen, cum adversus eum cogitationes arma induissent, ingens erat tranquillitas, omnesque composite stabant, ornantes potius ipsum quam terrore afficientes. Eum enim gladium extendentem ante oculos tibi pone, ac quos volueris reges, Augustos, Cæsares, in medium profer. Nihil enim simile dixeris, nec speciem ullam ejusmodi tamque amplam et insignem ac cælis dignam ostendere poteris. Tum enim vir ille justus de potentissima tyrannide triumphum egit : nihil enim est quod majorem tyrannidem habeat, quam natura. Atque ut sexcentos qui necem tyrannis intulerint, proferas, nullum tamen ejusmodi nobis ostenderis. Etenim hæc palma angeli verius quam hominis tunc erat. Sic quippe

νυν τοῦτο ἐννοήσης, ὅτι δι' ἡμῶν ἐπηγγέλθησαν, καὶ διστάσης· οὐ γὰρ δι' ἡμῶν πληροῦνται, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ· καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δὲ δι' αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἰὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ πρὸς ὕμῃς εἰρήκαμεν. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, σὺν ὁμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· καὶ σφραγισάμενος, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Πάλιν ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὰ μέλλοντα βεβαιοῦται. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστόν, τουτέστιν, ὁ μὴ ἔων ἡμᾶς παρασάλευσθαι ἐκ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστόν, καὶ αὐτὸς ὁ χρίσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸ Πνεῦμα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· πῶς τὰ μέλλοντα οὐ δώσει; Εἰ γὰρ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἔδωκε καὶ τὴν ρίζαν καὶ τὴν πηγὴν, οἷον τὴν ἀληθὴ περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, τὴν τοῦ Πνεύματος μετάληψιν· πῶς τὰ ἐκ τούτων οὐ δώσει; Εἰ γὰρ ἐκεῖνα διὰ ταῦτα δίδονται, πολλῶ μᾶλλον ὁ ταῦτα δοῦς, καὶ ἐκεῖνα παρέξει· καὶ εἰ ταῦτα ἔχθοις οὖσιν ἔδωκε, πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖνα φίλοις γενομένοις χαριεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Πνεῦμα εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀρραβῶνα ὠνόμασεν, ἵνα ἀπὸ τούτου καὶ περὶ τοῦ παντός θαρρήῃς. Οὐ γὰρ, εἰ μὴ ἔμελλε τὸ πᾶν δίδόναι, εἰλετο ἂν τὸν [448] ἀρραβῶνα παρασχεῖν, καὶ ἀπολέσαι εἰκὴ καὶ μάτην. Καὶ ὅρα εὐγνωμοσύνην Παύλου. Τί γὰρ δεῖ λέγειν, φηοῖν, ὅτι οὐκ ἐν ἡμῖν ἢ τῶν ἐπαγγελιῶν ἀλήθεια; αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐστάναι ἀπεριττέτως καὶ πεπηγμέναις ὕμῃς, οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ· Ὁ γὰρ βεβαιῶν ὕμῃς, φησί, Θεός. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμεν οἱ στηρίζοντες ὕμῃς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς δομέθρα τοῦ βεβαιούντος. Ὅστε μηδεὶς ἐν ἡμῖν νομίζετω κινδυνεύεσθαι τὸ κήρυγμα· αὐτὸς τὸ πᾶν ἀνεδέξατο, αὐτῷ μέλει τοῦ παντός.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, Χρίσας, καὶ σφραγισάμενος; Τὸ Πνεῦμα δοὺς, δι' οὗ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐποίησεν, ἀποῦ προφήτας καὶ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς ἐργαζόμενος· ταῦτα γὰρ τὸ παλαιὸν ἐχρίετο τὰ γένη. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ ἐν, ἀλλὰ τὰ τρία μεθ' ὑπεροχῆς ἔχομεν ἀξιώματα νῦν· καὶ γὰρ βασιλείας μέλλομεν ἀπολαύειν, καὶ ἱερεῖς γινόμεθα προσφέροντες θυσίαν τὰ σώματα ἡμῶν. Πυρασθήσατε γὰρ τὰ μέλη ὁμῶν, θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, φησί· καὶ μετὰ τούτων καὶ προφήται καθιστάμεθα· Ἄ γὰρ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, ταῦτα ἐκκαλυμμένα ἡμῖν ἐστί. Καὶ ἄλλως δὲ βασιλεῖς γινόμεθα, ἐὰν βουλευθῶμεν κρατεῖν τῶν ἀτόπων λογισμῶν. Ὅτι γὰρ ὁ τοιοῦτος βασιλεύει, καὶ μᾶλλον ἢ ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, ἦδη τοῦτο ποιήσω δῆλον ὁμῖν· Πολλὰ ἔχει στρατάπεδα ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τούτων πλείους ἔχομεν λογισμούς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀριθμῆσαι τὸ ἄπειρον τῶν ἐννοιῶν πληθος τῶν ἐν ἡμῖν. Οὐ πληθος δὲ μόνον ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐν τῷ πλήθει τούτῳ τῶν λογισμῶν καὶ στρατηγούς καὶ ταξιάρχους καὶ λοχαγούς καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας. Τί ἕτερον ποιεῖ βασιλεῖς; τὰ

ἱμάτια; Ἀλλὰ καὶ οὗτος βελτίω περικείται καὶ ἀμείνω στολὴν, ἣν οὔτε σὴς ἐσθίει, οὔτε χρόνος δαπανᾷ· καὶ στέφανον ἔχει ποικίλον τὸν τῆς δόξης, τὸν τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ· Εὐλόγει γὰρ, ἡ ψυχὴ μου, φησί, τὸν Κύριον, τὸν στεφανώσαντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς· καὶ τὸν τῆς δόξης· Ἀδέξῃ γὰρ καὶ τιμῇ ἐστεφανώσας αὐτόν· καὶ [τὸν τῆς εὐδοκίας]· Ὡς δὲ πλὴν εὐδοκίας ἐστεφανώσας ἡμᾶς· καὶ τὸν τῶν χαρίτων· Στέφανον γὰρ χαρίτων δέξῃ σὴ κεφαλῇ. Εἶδες πολὺπλοκον καὶ χαριέστερον τουτὶ τὸ διάδημα; Πλὴν ἀλλ' ἀνωθεν αὐτὰ ἀκριδέστερον ἐξετάσωμεν πάλιν τὰ τῶν βασιλέων τούτων. Ἐκεῖνος κρατεῖ τῶν δορυφόρων καὶ πᾶσιν ἐπιτάττει, καὶ πάντες ὑπακούουσιν καὶ διακονοῦσιν αὐτῷ· ἄλλ' ἐγὼ δείκνυμι μείζονα ἐνταῦθα τὴν ἀρχήν. Τὸ μὲν γὰρ πληθος ἴσον, ἢ καὶ πλεον· λοιπὸν δὲ περὶ τῆς ὑποταγῆς ἐξετάζειν δεῖ. Καὶ μὴ μοι εἰς μέσον ἀγάγῃς τοὺς ἐκπεσόντας τῆς βασιλείας, καὶ σφαγέντας ὑπ' αὐτῶν τῶν σωματοφυλάκων. Μὴ τοίνυν τούτους εἰς μέσον ἄγωμεν, ἀλλὰ τοὺς καλῶς ἐν ἀμφοτέροις τὴν αὐτῶν διοικήσαντας βασιλείαν ζητήσωμεν. Καὶ σὺ μὲν, ὅς βούλει, τίθει· ἐγὼ δὲ σοὶ τὸν πατριάρχην ἀντιτάττω πᾶσιν.

Ὅτε γὰρ τὸν υἱὸν ἐκελεύετο σφαγιάσαι, ἐνόησον [449] πόσοι τότε ἐπανεστησάν αὐτῷ λογισμοί· ἄλλ' ὅμως πάντας ὑπέταξε, καὶ πάντες αὐτὸν ἔτρεμον μᾶλλον, ἢ βασιλεῖς οἱ δορυφόροι, καὶ βλέμματι μόνῳ πάντας κατέστειλε, καὶ οὐδὲ γρύξαι ἐτόλμα τούτων οὐδεὶς, ἀλλ' ὑπέκυπτον, καὶ ὡς βασιλεῖ παρεχώρουν ἅπαντες, καίτοι γε δέξυτατοι ὄντες καὶ σφόδρα ἀπότομοι. Οὐδὲ γὰρ οὕτως εἰσὶν αἱ τῶν δοράτων αἰχμαὶ φοβεραὶ, ὅρθαι ὑπὸ πολλῶν ἀνιστάμεναι στρατιωτῶν, ὡς ἐκαίνοι τότε· ἦσαν φοβεροὶ οἱ λογισμοί. Οὐ δοράτων ἦν χαλεπωτέρα ἢ τῆς φύσεως συμπάθεια; Διὸ καὶ αἰχμῆς ἠκονημένης μᾶλλον τέμνουν ἡδύνατο τὴν ἐκεῖνου ψυχὴν. Οὐ γὰρ οὕτως ὀξύ δόρυ γένοιτ' ἂν ποτε, ὡς ἐκαίνων τῶν λογισμῶν τὰ κέντρα κάτωθεν ἀπὸ τῶν σπλάγχων ὀξυνόμενά τε καὶ ὀρθούμενα διέπειρε τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ χρόνου δεῖ καὶ βουλῆς καὶ πληγῆς καὶ ὁδύνης, καὶ τότε ὁ θάνατος ἔπεται· ἐκεῖ δὲ οὐδενὸς τούτων ἔδει· οὕτω ταχύτερα καὶ δριμύτερα ἦν τὰ τραύματα. Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτων τότε ὀπισθόντων κατ' αὐτοῦ λογισμῶν, πολλὴ ἦν ἡσυχία, καὶ πάντες εἰστήκεσαν εὐτάκτως, κοσμοῦντες μᾶλλον αὐτόν, ἢ φοβούμενους. Ὅρα γοῦν τὴν μάχαιραν αὐτὸν ἐκτείνοντα, καὶ ὅσους βούλει τίθει βασιλεῖς εἰς τὸ μέσον, Ἀγούστους, Καίσαρας. Ἀλλ' οὐδὲν τοσοῦτον ἔρεις, οὐδὲ ἔξεις σχῆμα δεῖξαι τοιοῦτον, οὕτω μεγαλοφύς καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιον. Κατὰ γὰρ τυραννίδος δυνατωτάτης ἔστησε τρόπαιον ὁ δίκαιος τότε ἐκεῖνος· οὐδὲν γὰρ φύσεως τυραννικώτερον· κἂν μυρίους τιθῇ τυραννοκτόνους, οὐδένα τοιοῦτον ἐπιδείξῃς ἡμῖν. Καὶ γὰρ

* *Legabatur potē.*

ἀγγέλου τὸ τρόπαιον ἦν, οὐκ ἀνθρώπου τότε. Σκόπει δέ· Ἡ φύσις ἑρρίπτο χαμαι μετὰ τῶν ὀπλῶν τῶν αὐτῆς, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντός, καὶ αὐτὸς εἰστέκει τὴν χεῖρα ἀνατείνας, οὐχὶ στέφανον ἔχουσιν, ἀλλὰ μάχαιραν στεφάνου παντός λαμπρότεραν, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων ἐπακρότερος δῆμος, καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀνεκήρυττεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν οὐρανοῖς ἐπαλιταύετο, ἐκεῖθεν ἐδέχετο καὶ τὸ κήρυγμα. Τί τοῦτου λαμπρότερον; μᾶλλον δὲ τί τοῦτου γένοιτ' ἂν ἴσον τοῦ τροπαίου; Εἰ γάρ, ἀθλητοῦ νικήσαντος, μὴ κήρυξ κάτωθεν, ἀλλ' ἀνωθεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς ἀνηγόρευσε τὸν Ὀλυμπιονίκην, ἄρ' οὐχὶ τοῦτο τῶν στεφάνων αὐτῷ λαμπρότερον ἔδοξεν εἶναι, καὶ τὸ θέατρον ἅπαν ἐπέστρεψεν ἄν; Ὅταν οὖν μὴ ἀνθρώπος βασιλεὺς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐκ ἐν θεάτρῳ τοῦτω, ἀλλ' ἐν θεάτρῳ τῷ τῆς εἰκουμένης, ἐν τῷ δῆμῳ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, αὐτὸν ἀνακηρύττει λαμπρὰ τῇ φωνῇ βοῶν ἀνωθεν, ποῦ θήσομεν τὸν ἅγιον τοῦτον, εἰπέ μοι; Εἰ δὲ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς ἀκούσωμεν τῆς φωνῆς. Τίς οὖν ἡ φωνή; Ἀδραᾶμ, Ἀδραᾶμ, μὴ ἐπατήρησιν τὴν χεῖρά σου [450] ἐπὶ Ἰσαὰκ, μηδὲ ποιήσῃς αὐτῷ μηδέν. Νῦν γὰρ ἔγνω, ὅτι φοβῇ σὺ τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Τί τοῦτο; ὁ πάντα πρὸ γενέσεως αὐτῶν εἰδώς, νῦν ἔγνω; Καί τι γε καὶ ἀνθρώπων δόλη ἦν ἡ εὐλάβεια τάνδρος· τοσαῦτα παρέσχετο δεῖγματα τῆς περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίας, ὅτε εἶπεν αὐτῷ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου· ὅτε δι' αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, τῶν πρωτείων παρεχώρησε τῷ ἀδελφῷ· ὅτε αὐτὸν τῶν τοσούτων ἐξεῖλετο κινδύνων· ὅτε ἐκέλευσεν εἰς Αἴγυπτον ἰλθεῖν, καὶ τὴν γυναῖκα ἀφαιρούμενος, οὐκ ἐδυσχέραине, καὶ ἑτέρα κλεῖονα. Καὶ ὅπερ ἔφην, κἂν ἀνθρώπος ἀπὸ τούτων ἔμαθεν ἂν τάνδρος· τὴν εὐλάβειαν, μή τι γε ὁ Θεός, ὁ μὴ περιμέμων ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαθεῖν τὸ τέλος. Πῶς δὲ αὐτὸν καὶ ἐδικαίωσεν ἀγωνῶν; Ἐπίστευστε γάρ, φησὶν, Ἀδραᾶμ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

5· Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Νῦν ἔγνω; Ὁ μὲν Χύρος φησὶ· Νῦν ἐγνώρισας, τουτέστι, τοῖς ἀνθρώποις. Ἐγὼ γάρ ᾔδειν πάσαι καὶ πρὸ τῶν ἐπιταγμάτων ἀπάντων ἐκείνων. Διὰ τί δὲ καὶ τοῖς ἀνθρώποις νῦν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐχ ἱκανὰ εἶχαι τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίαν; Ἰκανὰ μὲν· ἀλλὰ τοσούτω πάντως τοῦτο ἐκείνων μεῖζον, ὥς μὴδὲν ἐκεῖνα πρὸς τοῦτο φαίνεσθαι. Τοῦτο τοῖνυν ἐπαίρων τὸ κατόρθωμα, καὶ δεικνὺς πάντων ἀντίτερον, ταῦτα εἶρηκε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς ὑπερέχουσιν καὶ τὰ πρῶτα νικῶσιν, οὕτως εὐλόγηται λέγειν· ὅσον ὅταν τις μεῖζον τῶν προτέρων λάβῃ τι παρ' αὐτοῦ ἢ δοῶρον, πολλάκις λέγει· Νῦν ἔγνω, ὅτι με ἀγαπᾷ ὁ θεός· αὐ τοῦτο λέγων, ὅτι τὸν ἐμπροσθεν ἠγνοεῖ χρόνον, ἀλλὰ θ-

^a Μλ., τοῦ ἀνδρός.

^b Savil. palat legendum παρὰ του, seu παρὰ τινος.

λῶσαι βουλόμενος, ὅτι πάντων μεῖζον τὸ δοθῆν νῦν. Οὕτω καὶ ὁ Θεός ἀνθρωπίνως διαλεγόμενος, Νῦν ἔγνω, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν ὑπερβολὴν παραστήσαι τοῦ ἀθλοῦ βουλομένης, οὐχὶ τότε μαθεῖν, οὐδὲν φόβον, ἢ τὸ μέγεθος τοῦ φόβου. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, Δεῦτε, καταβάτε, ἰδωμεν, οὐ καταβάσεως δεόμενος λέγει· καὶ γὰρ τὰ πάντα πληροί, καὶ πάντα εἶδε σαφῶς· ἀλλὰ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ ἀπλῶς ἀποφαινεσθαι. Καὶ ὅταν λέγῃ, Κύριος ἐξέκυψεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀνθρώπων τὴν φριδὴν λέγει γινώσκειν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Νῦν ἔγνω, φησὶ, τοῦτο δεικνὺς μεῖζον ἀπάντων ὅν τῶν ἐμπροσθεν. Τοῦτο καὶ ἀπόδειξιν αὐτοῦ παρέχεται ἐπάγων καὶ λέγων, ὅτι Οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Οὐκ εἶπε, Τοῦ υἱοῦ, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Τοῦ ἀγαπητοῦ. Οὐδὲ γὰρ φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλοσοργίας, ἧς καὶ διὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον, καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ παιδὸς πολλὴν οὖσαν ἐν αὐτῷ, κατετόλμησεν. Εἰ δὲ παύλων [451] παῖδων οὐκ ἂν εὐκόλως καταφρονήσαιεν πατέρες, ἀλλὰ καὶ τούτους πενθοῦσιν· ὅταν καὶ υἱὸς ᾖ, καὶ γνήσιος, καὶ μονογενής, καὶ ἀγαπητός, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μέλλῃ σφάττεσθαι τοῦ πατρὸς, τίς ἂν εἴπῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιλοσοφίας; Οὗτος μυρίων διαδημάτων καὶ στεφάνων ἀπειρῶν ὁ ἀθλος φαιδρότερος. Τῷ μὲν γὰρ τὸν στέφανον, ἐκείνον περικειμένῳ καὶ θάνατος· ἐπελθὼν πολλάκις ἐπηρεάζει, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μυρίαι πραγμάτων ἐπιβουλαί· τοῦτο δὲ οὐδεὶς οὐδὲ μετὰ τελευτὴν τὸ διδάγμα ἀφελέσθαι δυνησεται τὸν περικείμενον, οὐ τῶν ἰδίων, οὐ τῶν ἀλλοτρίων. Θέα δέ μοι καὶ τὸν τιμιώτατον λίθον τοῦ διαδήματος τοῦτου. Ὡςπερ γὰρ λίθος τίμιος, οὕτως αὐτὸ συνδεῖ πρὸς τὴν τέλει. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ, τὸ, Δι' ἐμέ; Οὐδὲ γὰρ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐκ ἐφείστω, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτόν. Ὡς δεξιὰς μακαρίας, οἷας κατηξιώθη μαχαίρας! Ὡς μαχαίρας θαυμαστῆς, οἷας κατηξιώθη δεξιᾶς! Ὡς μαχαίρας θαυμαστῆς, εἰς οἷαν παρσκευάσθη χρεῖαν, καὶ οἷαν ἦνυσε διακονίαν, καὶ οἷαν ὑπὲρ ἡμέτερον τύπῃ! πῶς ἡμάχθη, πῶς οὐχ ἡμάχθη! Οὐδὲ γὰρ οἶδα τί εἶπω· οὕτω φρικτὸν τὸ μυστήριον ἦν. Οὐχ ἤψατο τῆς τοῦ πατρὸς δεξιᾶς, οὐδὲ διήλθε διὰ τοῦ λαμποῦ τοῦ ἀγίου ἐκείνου, οὐδὲ ἐφωτίνθη αἵματι δικαίου· μᾶλλον δὲ καὶ ἤψατο καὶ διήλθε καὶ ἐφωτίνθη καὶ ἐδαπτίσθη, καὶ οὐκ ἐδαπτίσθη. Τάχα ἐξέστηκεναι ὁμῖν δοκῶ οὕτως ἐναντιολογῶν. Καὶ γὰρ ἐξέστηκα, τὸ θαῦμα ἐννοῶν τοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐκ ἐναντιολογῶ. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ δικαίου χεὶρ ἐνέπηξεν αὐτὴν τῷ φάρυγγι τοῦ πατρὸς· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χεὶρ καὶ ἐμπάγεισαν οὐκ ἀφῆκεν αἵματι μολυνθῆναι τοῦ παιδός. Καὶ γὰρ οὐχ ὁ Ἀδραᾶμ αὐτὴν κατεῖχε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός· καὶ ὁ μὲν ὥσπερ διὰ τῆς γνώμης, ὁ δὲ Θεός ἀνέστειλλε διὰ τῆς φωνῆς. Ἡ γὰρ αὕτη φωνὴ καὶ ὥκτισε τὴν δεξιάν, καὶ κατέστειλε· καὶ καθάπερ ὑπὸ στρατηγῷ ταττομένη τῷ Θεῷ, πάντα τῷ ἐκείνου νεύματι διεπράττετο, καὶ

considera : natura cum armis suis, cum militaribus omnibus copiis suis humi jacebat ; ipse autem stabat extenta manu, non coronam, sed gladium quavis corona illustriorem tenente : atque angelorum agmen applaudebat, ac Deus e cælis victorem eum pronuntiabat. Quoniam enim in cælis conversatio erat, idcirco cælesti quoque præconio celebrabatur. Quidnam hoc splendidius ? imo quidnam cum hoc tropæo conferri queat ? Nam si, cum athleta vicisset, non præco quidam ex inferiori loco, sed rex ipse e superiore assurgens victoris laudes prædicaret ; annon hoc ille coronis ipsis honorificentius sibi esse duceret, omniumque spectatorum oculos ad se converteret ? Cum igitur non mortalis quispiam rex, sed Deus ipse, non in hoc theatro, sed toto orbe inspectante, atque angelorum et archangelorum grege, alta voce de cælo clamans, victorem ipsum pronuntiet, ubinam, quæso, justum illum collocabimus ? Quin, si placet, vocem quoque ipsam audiamus. Quænam ergo hæc vox est ? *Abraham, Abraham, non extendas manum tuam in Isaac, nec facias illi quidquam. Nunc enim cognovi quod tu timeas Dominum, quoniam non pepercisti unigenito filio tuo propter me* (*Gen. 22. 12*). Quid autem hoc ? isne qui omnia novit antequam oriantur, nunc demum cognovit ? Atqui hominibus quoque perspecta jam erat ipsius pietas : tot suæ erga Deum benevolentiae argumenta dederat ; cum Deus ad eum dixisset, *Egredere de terra tua, et de cognatione tua* (*Gen. 12. 1*) : cum ob ipsum atque honoris ipsius causa nepoti suo primatu cessisset : cum eum e tot tantisque periculis extraxisset : cum in *Ægyptum* ipsius jussu profectus fuisset, atque uxore sibi adempta non indignationem concepisset, aliaque multa fecisset. Quibus ex rebus homo etiam, ut jam dixi, pietatem ipsius compertam habere potuisset, nedum Deus, qui non exspectat ut per ipsas res finem noscat. Quoniam autem modo illum justum pronuntiasset, si ipsum ignorasset ? *Credidit enim, inquit, Abraham, et reputatum est ipsi ad justitiam* (*Rom. 4. 3*).

6. Quid igitur est istud, *Nunc cognovi* ? Syrus quidem sic habet, *Nunc declarasti*, subaudi, hominibus. Nam ipse jam pridem atque ante omnia jussa id noram. Cur autem nunc quoque hominibus ? annon illa ad declarandam ipsius erga Deum benevolentiam sufficiebant ? Sufficiebant sane ; verum hoc tanto illa omnia antecellit, ut præ eo nihil prorsus illa esse videantur. Quamobrem, ut præclarum hoc facinus amplificaret, atque reliquis omnibus præstantius esse ostenderet, his verbis usus est. Etenim hoc etiam in hominum consuetudine positum est, ut in eximilis ac præcellentibus rebus palmamque obtinentibus ad hunc modum loquantur : verbi gratia, cum quis majus quam antea munus a quodam accipit, sæpe ita loquitur : Nunc perspexi, quod me ille amet : non hoc dicens quasi ea quæ præcedentis temporis erant ignoret ; sed ut hac ratione ostendat, munus istud quo nunc affectus est, cæteris omnibus præstare. Sic Deus quoque humano more loquens, *Nunc, inquit, cognovi* : nihil blæce verbis, quam certaminis magnitudinem, exprimere volens,

nōn autem quod tum dumtaxat, aut timorem aut timoris magnitudinem cognosceret. Nam etiam cum ait, *Venite descendamus* (*Gen. 11. 7*) ac videamus, non idcirco hac ratione utitur, quod descensu opus habeat ; quippe qui omnia impleat, atque omnia apertissime cognoscat ; sed ut hinc discamus, de re aliqua non temere pronuntiare. Atque item, cum ait Scriptura, *Deus de cælo prospexit* (*Psal. 13. 2*), per metaphoram ab hominibus ductam, exactissimam cognitionem intelligit. Eodem modo hic quoque, *Nunc cognovi*, ait : ut hoc omnibus prioribus majus excellentiusque esse demonstret. Hoc ita esse probat ex eo, quod deinceps subjungit, *Quia non pepercisti filio tuo dilecto propter me*. Non dumtaxat dixit, *Filium tuo, sed, Filio dilecto*. Non enim adversus naturam tantum, sed etiam adversus benevolentiae affectum, qui tum ob proprios mores, tum ob magnam pueri virtutem ingens erat, intrepidum se præbuit. Quod si, ne ut improbos quidem filios aspernentur, facile adduci parentes queunt, verum eos quoque lacrymis prosequuntur : cum et filius fuerit, et germanus, et unigenitus, et dilectus, et Isaac, et ab ipso patre jugulandus sit, quisnam incredibilem illam philosophiam verbis complecti possit ? Nimirum hoc certamen mille diademata atque innumeras coronas splendore superat. Etenim ei, qui coronam illam gerit, pterumque et mors superveniens infesta est, et mille etiam ante mortem rerum insidiæ : hoc autem diademate quisquis redimitus fuerit, id ei ne post mortem quidem quisquam eripere poterit, non suorum, non alienorum. Atque etiam pretiosissimum hujus diadematis lapidem perspicias velim. Ut enim pretiosus lapis, sic eum ad extremum cingit. Quidnam autem hoc est, *Propter me* ? Neque enim hoc est, quod admirationem meretur, nempe quod non pepercerit, sed quod propter eum. O dexteram beatam, quali gladio donata est ! o admirandum gladium, quali dextera donatus est ! o beatum inquam gladium, ad quod ministerium paratus est ! quod munus obivit, et cui figura subservivit ! quonam pacto cruore tinctus est, et cruore non est tinctus ! Neque enim, quo verbo utar, scio : adeo tremendum istud mysterium erat. Non pueri pellem attingit, nec sancti illius guttur penetravit, nec justi cruore rubuit : imo vero et attingit et penetravit et cruore rubuit, et immersus est, et non immersus. Mentis errore affici fortasse vobis videor, qui ita pugnantia loquar. Et certe afficior, dum justus illius miraculum animo contempler, nec tamen pugnantia loquor. Etenim justus viri manus eum in pueri gutture dedixit ; at Deus etiam infixum non permisit pueri cruore contaminari. Neque enim Abraham solus eum tenebat, sed etiam Deus : ille per voluntatem impellebat, hic per vocem reprimebat. Nam eadem vox dextram illius et armavit et compescuit, atque Deo, tamquam bellico cuidam imperatori, subdita, ad ipsius notum omnia exsequabatur, cunctaque ad illius vocem administrabantur. Sic enim considera : dixit, *Occide*, ac statim armabatur : dixit, *Ne occidas*, ac statim arma deponebat : siquidem omnia parata jam erant.

Ac postea Deus militem suum ac ducem orbi ostendit, victorem angelorum theatro, illum inquam sacerdotem, illum regem, gladio magis quam ullo diademate coronatum, illum tropæo præstantem, ac sine cōflictu victorem. Quemadmodum enim si quis imperator strenuissimum militem habeat, etiam ipsa gerendorum armorum dexteritate, ipsa statione, ipso impetu, hostem metu percellit: sic Deus sola justi viri voluntate, solo gestu, sola denique statione, communem omnium nostrum hostem diabolum exterruit atque in fugam vertit. Nam et illum existimo tum tremebundum recessisse. At, dixerit fortasse aliquis, quare Deus dextram cruentari non permisit, ac postea mactatum repente ad vitam revocavit? Quoniam fas non erat Deum huiusmodi sanguinem capere; sed pestiferos dæmones mensa hæc decebat. Atque hic utrumque declarabatur, nempe et Domini benignitas et servi probitas. Ac prius quidem de terra sua egressus fuerat; tum vero ab ipsa quoque natura excessit. Eoque nomine sortem cum scœnore accepit, idque admodum merito: patris enim nomen amittere maluit, quam a probi servi officio recedere. Eo factum est, ut non modo pater, sed etiam sacerdos existeret; et quia Dei causa etiam a suis abscesserat, idcirco Deus ipsi cum illis sua quoque largitus est. Ac quidem ipse, cum ab hostibus insidiæ creantur, etiam usque ad rem ipsam progreditur, ac miracula edit; ut in fornace, ac leonibus usu venit (*Dan. 3. et 6.*): cum autem ipsemet est qui imperat, intra animi promptitudinem imperium suum insitit.

7. *Abrahæ constantia.* — Quid enim, heus tu, in illa animi fortitudine ac præstantia jam desiderabatur? num Abraham quod eventurum erat, præsciebat? num Dei misericordiam ullo artificio captabat? Nam licet propheta esset, at propheta non omnia novit. Itaque supervacaneâ jam ac Deo indigna trucidatio existisset. Quod si illud operæ pretium fuerat scire, Deum mortuos ad vitam revocare posse, multo scilicet admirabilius id ab uxoris vulva intellexerat, imo ante hanc quoque demonstrationem, ut qui fide præditus esset. Tu vero justum illum non solum admireris, sed etiam imiteris: cumque eum in tanto tumultu ac tanta fluctuum tempestate non secus atque in tranquillitate navigantem cernis, fac etiam ut obedientiæ et fortitudinis clavum arripias. Nec mihi illud tantum commemora, quod altare extruxerit et ligna pararit; sed pueri quoque vocem in mentem revoca, tecumque illud reputa, quanta exercituum agmina impetum in eam fecerint, ipsi pavorem injicientia, cum puerum dicentem audivit, *Pater, ubinam est victima* (*Gen. 22. 7.*)? animadvertite, quot tum cogitationes commotæ sint, non ferro, sed igneis hastis armatæ, atque undique eum pungentes et conscindentes. Nam si nunc quoque multi, etiam qui patres non sunt, dolore franguntur, et collacrymassent, nisi rei exitum perspectum haberent; imo etiam complures, quamquam illum norint, lacrymantes tamen intueor: quo tandem cruciatu affectum eum fuisse probabile est, qui

ipsum genuerat, qui educaverat, qui in senectute, qui solum habebat, qui talem, qui cernebat, qui audiebat, qui jamjam de medio sublaturus erat? Quæ verborum prudentia? quæ responsionis mansuetudo? Quis autem tum operabatur? diabolusne, ut faceret quasdam naturæ admoveret? Minime: verum Deus, ut auream justi animam magis exploraret. Etenim cum Jobi uxor verba faceret, diabolus operabatur; tale quippe illud consilium erat: hic vero nihil impie loquebatur, sed perquam pie et circumspecte: ac multa venustas in verbis efflorebat, magnaque mellis copia e sermonibus manabat, a tranquilla illa et placida anima fluens: atque tantam vini hæc verba habebant, ut vel saxum pectus emollire possent. Nec tamen adamantem illum perculerunt, imo nec concusserunt; nec dixit, Quid patrem vocas, qui paulo post pater tuus: futurus non est, quique jam hujus honoris jacturam fecit? Quanam porro de causa perqueque sciscitatur? Certe non quod curiositate duceretur, sed quod de iis, quæ proposita erant, anxio ac sollicito animo esset. Sic enim secum cogitabat, nisi pater eum participem earum rerum quæ gerebantur adhibere voluisset, minime facturum fuisse, ut servis infra manere jussis, ipsum solum assumeret. Ob idque tum denique ipsum interrogat, cum jam soli essent, nec quisquam ea quæ dicebantur audiret: tanta pueri prudentia erat. Annon omnes, tam viri quam uxores, incaluitis? annon unusquisque vestrum puerum illum animo complectitur, et exosculatur, prudentiamque suscipit, atque ipsius pietate commovetur, qua fiebat ut, cum etiam colligaretur ac rogo imponeretur, non metu concuteretur nec resiliiret nec patrem ut furor percitum accusaret; verum et vinculis astringeretur et tolleretur ac imponeretur, cunctaque, velut agnus quiescens, vel potius, ut communis omnium Dominus, silentio ferret? Etenim illius mansuetudinem imitabatur, ac figuram tenebat. *Tamquam ovīs enim, inquit, ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se obmutuit* (*Isai. 53. 7.*). Atqui loquutus est iste; nam et Dominus quoque ipsius loquutus est: quonam igitur modo obmutuit? Hoc est, nihil arrogans, nihil asperum loquutus est, sed blanda omnia et mansueta; ac verba ipsa plus mansuetudinis præ se ferebant, quam si tacuisset. Quandoquidem etiam Christus dicebat, *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis* (*Joan. 18. 23.*)? et tamen sic mansuetudinem suam magis declaravit, quam si silentio usus fuisset. Et ut hic patri ex altari, sic illi etiam e cruce loquitur, *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34.*). Quid igitur ad ista patriarcha? *Deus providebit sibi victimam in holocaustum, fili* (*Gen. 22. 8.*). Uterque naturæ vocabula usurpat: ille Patrem, hic filium vocat. Ac grave utrimque bellum excitatur, atque ingens tempestas; nusquam tamen naufragium: philosophia enim omnia vincit. Deinde ut Dei nomen audivit, nullam ultra verbum addidit, nec curiosius inquisivit: usque adeo prudens erat hic puer, idque in ipso ætatis flore. Vides quot

πάντα τῇ ἐκείνῳ φωνῇ διεκόνηται. Σκόπει δέ· Εἶπε, Σφάξον, καὶ εὐθέως ὠπλίζετο· εἶπε, Μὴ σφάξῃς, καὶ εὐθέως ἀφωπλίζετο· καὶ γὰρ ἦν πάντα ἀπηρτισμένα. Καὶ εἰδείκνυ λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν στρατιώτην καὶ στρατηγὸν τῇ οἰκουμένῃ. τὸν στεφανίτην τῷ θεάτρῳ τῶν ἀγγέλων, τὸν ἱερέα, τὸν βασιλέα, τὸν διαδήματος μᾶλλον τῇ μαχαίρᾳ στεφανούμενον, τὸν τροπαιοῦχον, τὸν ἀριστέα, τὸν χωρὶς συμβολῆς νικητήν. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἂν εἰ τις στρατηγὸς ἀριστον ἔχων στρατιώτην, ἀπὸ τῆς ὀπλοδεξιάς, ἀπὸ τῆς στάσεως, ἀπὸ τῆς ῥώμης καταπλήξειε τὸν ἀντίδικον· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς, ἀπὸ τῆς γνώμης, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀπὸ τῆς στάσεως μόνῃς τοῦ δικαίου τὸν κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν ἐχθρὸν διάβολον κατέπληξε καὶ ἐφυγάδευσεν. Καὶ γὰρ οἶμαι κάκεινον τότε φρίξαντα ἀναχωρήσαι. Εἰ δὲ λέγοι τις· Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶσας βαπτισθῆναι τὴν δεξιάν, εἰτα ἀθρόον ἀνέστησε τὸν σφαγιασθέντα; Ὅτι Θεῷ θέμις οὐκ ἦν αἵματα δεχέσθαι τοιαῦτα, ἀλλὰ [452] ἀλαστόρων δαιμόνων ἡ τοιαύτη τράπεζα. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφότερα εἰδείκνυτο, καὶ ἡ τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπία καὶ ἡ τοῦ δούλου εὐγνωμοσύνη. Καὶ πρότερον μὲν ἐξήλθεν ἀπὸ τῆς γῆς· τότε δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνεχώρησε. Διὰ καὶ ἔλαβε μετὰ τὸλου τὸ κεφάλαιον· καὶ μάλα εἰκότως· εἴλετο γὰρ μὴ κληθῆναι πατήρ, ὥστε δούλους εὐγνώμων φανῆναι. Διὰ τοῦτο οὐχὶ πατήρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱερεὺς ἐγίνετο· καὶ ἐπειδὴ ἀπέστη τῶν ἑαυτοῦ διὰ τὸν Θεόν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τούτων ἔχαριστο αὐτῷ καὶ τὰ αὐτοῦ. Ὅταν μὲν οὖν πολέμιοι ἐπιβουλεύωσι, καὶ μέχρι τῆς παίρας πρόεισι θαυματουργῶν· οἷον ἐπὶ τῆς καμίνου, καὶ πῦν λεόντων· ὅταν δὲ αὐτοὺς ἐπιτετῇ, μέχρι προθυμίας ἴσῃσι τὸ ἐπίταγμα.

Ζ'. Τί γὰρ εἰσὶν, εἰπέ μοι, τῇ ἀρετῇ ταύτῃ λοιπὸν; μὴ γὰρ προῖδει τὸ μέλλον ὁ Ἰσθραήμ; μὴ γὰρ ἐπραγματεύετο τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν; Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ἀλλ' οὐ πάντα ἐπροφήτης οἶδεν. Ὅστε περιττὴ λοιπὸν ἦν ἡ σφαγή, καὶ ἀναξία Θεοῦ. Εἰ δὲ εἶδε μαθεῖν, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατός ὁ Θεός, ἀπὸ τῆς μήτρας πολλὰ θαυμαστότερον τοῦτο ἔμαθε· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως ἐκείνης· πιστὸς γὰρ ἦν. Σὺ δὲ μὴ θαύμαζε τὸν δικαίον μόνον, ἀλλὰ καὶ ζήλου· καὶ ὁρῶν αὐτὸν ἐν τοσούτῳ θυρόδῳ καὶ ζάλῃ κυμάτων, ὡς ἐν γαλήνῃ πλέοντα, ὁμοίως καὶ σὺ μεταχειρίζου τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τὸ πηδάλιον. Μὴ γὰρ μοι οὕτω εἴπῃς μόνον, ὅτι θυσιαστήριον ψυχοδόμησε, καὶ τὰ ξύλα· ἀλλὰ ἀναμνήσθητι καὶ τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου, καὶ λόγισαι πόσαι νιφέλεις ἐπῆλθον αὐτῷ στρατοπέδων ἐκδευματοῦσαι, ὅτε ἤκουσε τοῦ παιδίου λέγοντος ὁ πατήρ· *Τὸ πρόβατον ποῦ;* ἐννόησον πόσοι τότε ἐκινήθησαν λογισμοί, οὐ εὐδὲρ, ἀλλὰ φλογίνους δόρασιν ὠπλισμένοι, καὶ πάντοθεν κατακυκλῶντες αὐτὸν καὶ διατέμνοντες. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κατακλίνονται πολλοὶ καὶ μὴ πατέρες ὄντες, καὶ ἐδάκρυσαν, εἰ μὴ τὸ τέλος ἤδεισαν· πολλοὺς δὲ, καίτοι τοῦτο εἰδότες, θαυρύνοντας ὁρῶ· εἰ πάσχειν ἐκείνον εἰκὸς ἦν, τὸν αὐτὸν γεννήσαντα, τὸν θρέψαντα. τὸν ἐν γῇρῳ, τὸν μόνον ἔχοντα τοιοῦτον,

τὸν ὁρῶντα, τὸν ἀκούοντα, τὸν εὐθέως μέλλοντα ἀναιρεῖν; τίς ἡ σύνεσις τῶν ῥημάτων; τίς ἡ ἐπιείκεια τῆς πεύσεως; Τίς ἄρα ὁ ἐνεργῶν, ὁ διάβολος, ὥστε ἐμπρῆσαι τὴν φύσιν; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὁ Θεός, ἵνα μᾶλλον βασανίσῃ τὴν χρυσὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν. Ὅταν μὲν γὰρ ἡ γυνὴ φθέγγηται τοῦ Ἰῶδ, διάβολος ἐνεργεῖ· τοιαύτη γὰρ ἡ συμβολή· οὗτος δὲ οὐδὲν βλάβημον φθέγγεται, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐσεβὲς καὶ μεμεριμημένον· καὶ πολλὴ ἡ χάρις ἐπήνθει τοῖς ῥήμασι, πολὺ τὸ μέλι τῶν λόγων ἀπέσταξεν ἀπὸ γαλήνης καὶ ἡμέρου ῥέον ψυχῆς· καὶ λιθίνην ἱκανὰ ταῦτα ἦν μαλάξαι διάνοιαν [453] τὰ ῥήματα. Ἀλλ' οὐ τὸν ἀδάμαντα ἐκείνον περιέτρεψαν, ἀλλ' οὐδὲ ἐσεισεν, οὐδὲ εἶπε· Τί πατέρα καλεῖς τὸν μικρὸν ὑστερον οὐκ ἐσόμενόν σου πατέρα, τὸν ἦδη ταύτην ἀπολέσαντα τὴν τιμὴν; Τίνας δὲ ἐνεκεν καὶ ὁ παῖς ἔρωτᾷ; Οὐ περιεργαζόμενος ἀπλῶς οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' ἀγωνίων ὑπὲρ τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ἐνένοιε ὅτι, εἰ μὴ ἐβούλετο λαβεῖν κοινωνὸν τῶν γινομένων, οὐκ ἂν τοὺς μὲν παῖδας ἀφῆκε κάτω μένειν, αὐτὸν δὲ μόνον παρέλαβε. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὅτε μόνον γεγόνασι, τότε αὐτὸν ἔρωτᾷ, ὅτε οὐδεὶς ἤκουε τῶν λεγομένων· τοσαύτη τοῦ παιδὸς ἡ σύνεσις; ἦν. Ἀρα οὐ διεθερμάνθητε πάντες, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες; οὐχὶ ἕκαστος ὑμῶν περιπτύσσεται τῇ διανοίᾳ, καὶ καταφιλεῖ τὸ παιδίον, καὶ θαυμάζει τὴν σύνεσιν, καὶ αἰδεῖται τὴν εὐλάβειαν, μεθ' ἧς καὶ συμποδίζμενος καὶ ἐπὶ τοῖς ξύλοις ἐπιτιθέμενος, οὐκ ἐξπληττετο, οὐκ ἐσχίρα, οὐ κατεγίνωσκε τοῦ πατρὸς ὡς μαινομένου, ἀλλὰ καὶ ἐδουλοῦτο καὶ ἀνεθιβάδετο καὶ ἐπετίθετο, καὶ πάντα ἔφερε σιγῇ, καθάπερ τις ἀρνεὺς, μᾶλλον δὲ, καθάπερ ὁ κρινὸς πάντων Δεσπότης; Καὶ γὰρ ἐκείνου ἐμμεῖτο τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τὸν τύπον ἐφύλαττεν· *Ὡς πρόβατον γὰρ ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωρος.* Καίτοι γε ἐφθέγγετο οὗτος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ ἐφθέγγετο· πῶς οὖν ἀφωρος; Τουτέστιν, οὐδὲν αὐθαδὲς εἶπεν, οὐδὲ τραχὺ, ἀλλὰ πάντα ἡμερα καὶ προσηνῇ, καὶ μᾶλλον τῆς σιγῆς τὰ ῥήματα τὴν ἐπιείκειαν ἐδήλου. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, εἰ με ὀφείλεις;* καὶ τὴν ἐπιείκειαν μᾶλλον ἐδήλωσεν, ἢ εἰ εἰσέγησε. Καὶ ὥσπερ οὗτος τῷ πατρὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, οὕτω καὶ ἐκείνος ἀπὸ τοῦ σταυροῦ διαλέγεται, *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, λέγων· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι.* Τί οὖν ὁ πατριάρχης; Ὁ Θεὸς δύνει αὐτῷ πρόβατον εἰς *ὁλοκάρπωσιν, τέκνον.* Ἐκότεροι τὰ ὀνόματα τῆς φύσεως καλοῦσιν· ἐκεῖνος Πάτερα, καὶ τέκνον οὗτος. Καὶ χαλεπὸς ἐκατέρωθεν ὁ πόλεμος διεγείρεται, καὶ πολλὴ ἡ ζάλη, καὶ ναυάγιον οὐδαμοῦ· ἡ γὰρ φιλοσοφία πάντων κρατεῖ. Εἰτα ἐπειδὴ ἤκουσε τὸν Θεόν, οὐκέτι εἶπεν οὐδὲν, οὐδὲ περιεργάσατο· οὕτω συνετὸν ἦν τὸ παιδίον, καὶ ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἀνθεῖ. Εἶδες τὸν βασιλέα πόσων ἐκράτησε στρατοπέδων, πόσων πολέμων ἐπιδόντων; Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦσαν οἱ βάρβαροι τῇ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων φοβεροί, ὅτε ἐπῆλθον αὐτῇ πολλάκις, ὡς οἱ λογισμοὶ τοῦτον πάντοθεν αὐτὸν περικαθήμενοι· ἀλλ' ὁμως ἀπάντων

παριεγένετο. Βούλει καὶ τὸν ἱερέα ἰδεῖν; οὐ πόρρωθεν τὸ ὑπόδειγμα. Ὅταν γὰρ αὐτὸν ἴδῃς πῦρ ἔχοντα καὶ μάχαιραν καὶ θυσιαστηρίῳ ἐφειστώτα, εἴ λοιπὸν ἀμφιβάλλεις ὑπὲρ τῆς ἱερωσύνης; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν θυσίαν ἰδεῖν, ὄρα διπλῆν. Προσῆνεγκε τοῦν παῖδα, προσῆνεγκε καὶ πρόβατον, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην· καὶ τῷ μὲν αἵματι τοῦ προβάτου τὴν δεξιάν, τῇ δὲ σφαγῇ τοῦ παιδὸς τὴν ψυχὴν [454] ἤγιασεν. Οὕτως ἐχειροτονήθη ἱερεὺς, αἵματι μονογενοῦς, θυσία ἀμνοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἱερεῖς αἵματι ἡγιάζοντο τῶν ἱερῶν τῶν τῷ Θεῷ προσαγομένων. Βούλει καὶ προφήτην ἰδεῖν; Ἀδραμὶ ὁ πατήρ ὁμῶν ἠραλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη, φησὶν. Οὕτω καὶ σὺ γίνῃ βασιλεὺς, καὶ ἱερεὺς, καὶ προφήτης ἐν τῷ λουτρῷ· βασιλεὺς μὲν, πάσας χαμαὶ ρίψας τὰς πονηρὰς πράξεις, καὶ τὰ ἁμαρτήματα κατασφάξας· ἱερεὺς δὲ,

ἐαυτὸν προσενεγκὼν τῷ Θεῷ, καὶ καταθύσας τὸ σῶμα, καὶ σφαγὴς καὶ αὐτός· Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν αὐτῷ, φησὶ, καὶ συζήσομεν αὐτῷ· προφήτης δὲ, τὰ μέλλοντα μανθάνων, καὶ ἑνθους γινόμενος καὶ σφραγισάμενος. Καθάπερ γὰρ στρατιώταις σφραγίς, οὕτως καὶ τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα ἐπιτίθεται· κἂν λειποτακτησῇ, κατὰδῃλος γίνῃ πᾶσιν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ εἶχον σφραγίδα τὴν περιτομὴν, ἡμεῖς δὲ τὸν ἀβραάμωνα τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ἀξίωμα τὸ ἑαυτῶν ἐνοήσαντες, ἔξιον τῆς χάριτος ἐπιδεικνόμεθα βίον, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν βασιλείας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δῆμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν, οὐκέτι ἤλθοις εἰς Κόρινθον.

α'. Τί φης, ὦ μακάριε Παῦλε; φειδόμενος αὐτῶν οὐκ ἤλθες εἰς Κόρινθον; Οὐκοῦν ἐναντιολογίαν τινὰ ἡμῖν εἰσάγεις ἐνταῦθα. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἔλεγε, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθες, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλεύη, οὐδὲ κύριος εἰ σαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· πανταχοῦ περιάγῃ, καὶ τὰς θλίψεις εἰς μέσον ἔγας· ἐνταῦθα δὲ σὸν φῆς εἶναι τὸ μὴ ἔλθειν, οὐκέτι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· καὶ γὰρ φησιν, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν, οὐκ ἤλθοις εἰς Κόρινθον. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν, καὶ ἠθέλησε μὲν αὐτὸς ἔλθειν, ὑπέβαλε δὲ τὸ Πνεῦμα μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδὼ τὴν αὐτῶν προβαλλόμενον· ἢ περὶ ἐτέρας λέγει παρουσίας, δηλῶν ὅτι πρὶν ἢ γράψαι τὴν προτέραν ἐπιστολήν, ἠθέλησεν ἔλθειν, καὶ κατέσχευεν ἑαυτὸν δι' ἀγάπην, ὥστε μὴ ἀδιορθώτοις ἐπιστῆναι. Εἰκὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν δευτέραν Ἐπιστολήν, τοῦ Πνεύματος μηκέτι κωλύοντος αὐτὸν, ἐκόντα διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μέναι. Ὁ καὶ μᾶλλον ἔστιν ὑποπτεύσαι, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπιλογισάμενος ὅτι [455] τοῦτο βέλτιον, ἔμεινε. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πάλιν ἑαυτοῦ μέμνηται, ὃ συνεχῶς λέγειν οὐ παύσομαι, ἀπὸ τῶν ἐναντιῶν ἑαυτῷ συνιστάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο εἰκὸς ἦν ὑποπτεύειν αὐτοῦς, καὶ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησας ἔλθειν· ἐμίσσησας γὰρ ἡμᾶς· δείκνυσσι τούναντίον, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησεν, ἐπειδὴ ἐφίλει αὐτούς. Τί δὲ ἔστι τὸ, φειδόμενος; ἤκουσα, φησὶν, ὅτι ἐπόρνευσάν τινες παρ' ὁμῖν· οὐκ ἤθελον οὖν ἐλθὼν λυπηῖσαι ὑμᾶς. Καὶ γὰρ ἀνάγκη παρόντα ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπεξελεῖν καὶ κολάσαι, καὶ πολλοὺς ἀπαιτῆσαι δίκην. Βέλτιον οὖν εἶναι ἐνόμισα ἀπῆναι, καὶ ἐνδοῦναι μετανοῆσαι, ἢ παρὼν ἐπεξελεῖν, καὶ παροξυνῆναι μερίζοντας. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς

σαφῶς αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν· Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθήσω πολλοὺς τῶν προσημυτηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἣ ἐπραξαν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα ἐνδείκνυται, καὶ λέγει μὲν αὐτὸς ὡς ἀπολογούμενος, ἐπιστοφεί δὲ αὐτοῦς σφοδρότατα, καὶ φοβεῖ. Καὶ γὰρ ἠνέκατο τιμωρίας ἐντας αὐτοῦς ὑπευθύνους, καὶ τι καὶ παισομένους, εἰ μὴ ταχέως διορθωθεῖεν. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς φησιν, ὅτι Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σαφέστερον, ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ προοίμιον ἦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ λέγει, ἀλλ' ὑπεσταλμένως· καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν θεραπεύει, ἐπιδιορθῶσι κεχρημένος. Ἐπειδὴ γὰρ ὥσπερ ἐξουσίαν πολλὴν ἐνδείκνυμένου τὸ ῥῆμα ἦν· (φείδεταί γὰρ τις ἐκεῖνων, οὐς καὶ κολάσαι κύριός ἐστι), τοῦτο αὐτὸ παραμυθούμενος, καὶ τὸ δοκοῦν εἶναι τραχὺ συσκιάζων φησὶν· Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὁμῶν τῆς πίστεως. Τουτέστι, Οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν οὐκ ἤλθοις, ὡς κυριεύων ὁμῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑμῶν, ἀλλὰ, Τῆς πίστεως· ὃ καὶ πρᾶκτερον ἦν καὶ ἀληθέστερον. Τὸν γὰρ μὴ βουλόμενον πιστεῦσαι τίς κύριος ἀναγκάσαι; Ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὁμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἡ χαρὰ ὁμῶν· ἡμετέρα ἐστίν, οὐκ ἤλθοις, ἵνα μὴ ἐμβάλω εἰς λύπην ὑμᾶς, καὶ αὐξήσω τὴν ἀθυμίαν τὴν ἐμήν· ἀλλ' ἔμεινα, ἵνα διορθωθέντες ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς, εὐφρανθῆτε. Πάντα γὰρ ποιούμεν ὑπὲρ τῆς χαρᾶς τῆς ὑμετέρας, καὶ ὑπὲρ τούτου σπεύδομεν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦμεν αὐτῇ. Τῇ γὰρ πίστει ἐστήκατε. Ὅρα πάλιν ὑπεσταλμένως διαλεγόμενον. Δίδοικε γὰρ αὐτῶν καθάψασθαι πάλιν, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν ἐν τῇ προτέρᾳ

* Ὡς post αὐτὸς non habetur in editis, sed in ms. Iogianur, et interpretes Latini sic legunt. — Nec legabatur oedei.

exercitus rex hic superarit, quot irrudentia bella compresserit? Neque enim Jerusalem tam formidabiles erant barbari, cum eam saepenumero aggredierentur, quam hae cogitationes undique ipsum circumsidentes; et tamen omnes superavit. Vis etiam sacerdotem cernere? non longe exemplum est. Nam cum eum ignem et gladium habentem, et altari adstantem inueris, quid jam est quod de sacerdotio dubites? Quod si vis victimam quoque videre, duplicem cernas licet. Oblulit enim filium, obtulit et ovem, vel, ut rectius loquar, ante omnia voluntatem suam. Atque per ovis quidem cruorem, manum; per filii autem mactationem animam sanctificavit. Atque ita sacerdos creatus est, per unigeniti sanguinem, per agni sacrificium. Nam et sacerdotes per victimarum, quae Deo offerebantur, sanguinem olim sanctificari solebant. Vane etiam prophetam conspicerem? *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est (Joan. 8. 55).* Ad eundem modum tu quoque in

baptismo rex, et sacerdos, et propheta efficeris: rex, cum omnes pravas actiones in terram abjecisti, ac peccata interemisti: sacerdos, cum teipsum Deo obtulisti, ac corpus mactasti, atque ipse quoque mactatus es: *Si enim ei commortui sumus, inquit, et convivemus ei (2. Tim. 2. 11):* propheta denique, cum futura discis ac divino numine afflari atque obsignari. Quemadmodum enim nota quaedam militibus, ita fidelibus quoque Spiritus impemitur. Quo fit, ut si ordinem deserueris, perspicuus omnibus fias. Judaei enim signi loco circumcisionem habebant, nos autem pignus Spiritus. Hae igitur scientes, ac dignitatem nostram considerantes, vitam gratia dignam praestemus, ut futuro quoque regno potiamur: quod detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. 1. v. 23. *Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non ultra veni Corinthum.*

1. Quid ais, beate Paule? parcens eis non venisti Corinthum? Ergo sermonem secum pignantem nobis hoc loco inducis. Superius enim hoc asserebas, hanc tibi non veniendi causam fuisse, quod carni consentanea consilia minime admitteres, nec tui juris esses, verum Spiritus arbitrio ubique circumagereris; atque afflictiones etiam in medium proferebas: hoc autem loco tui arbitrii fuisse ais, quod non veneris, non autem auctoritatis ac potestatis Spiritus: *Parcens enim vobis, inquit, non veni Corinthum.* Quidnam igitur dicendum? Nempe aut quod hoc quoque ipsum a Spiritu proficisceretur; cumque venire ipse vellet, in mentem ei Spiritus injecti, ut non veniret, hoc videlicet proponens, ipsis indulgendum esse: aut de altero adventu loquitur, atque hoc significat, sibi quidem in animo fuisse, priusquam superiorem epistolam scriberet, ad eos se conferre, ceterum sese ob caritatem continuisse, ne eos incorrectos ostenderet. Probabile autem est, post illam epistolam, Spiritu jam eum minime prohibente, suapte sponte ob hanc causam mansisse. Quod etiam magis conijcere est, nempe quod initio quidem Spiritus prohibebat, post autem ipse quoque secum reputans id melius esse, manserit. Tu vero consideres velim quo pacto rursus mentionem sui faciat. Quod quidem idcirco facit (id enim inculcare non desinam), ut a contrariis patrocinium sibi quaerat. Quoniam enim verisimile erat eos sinistra aliquid suspicari ac dicere: Idcirco ad nos non venisti, quia nobis infensus esses; contrarium ostendit, nempe se ideo ad eos profectum non esse, quod eos amaret. Quid autem est, *Parcens*? Audi, inquit, nonnullos esse apud vos qui stuprum perpetrarint; nolique ad vos venire, ne vos in mœrorem conjicerem. Coram enim ne-

cesse fuisset facinus examinare, et vindicare ac punire, atque de multis poenas sumere. Itaque satius esse duxi abesse, ac resipiscentiae locum vobis concedere, quam praesens facinus ulcisci, graviusque irasci. Etenim sub epistolae finem apertius istud declaravit, cum dixit: *Timeo autem, Ne forte cum venero, humiliet me Deus apud vos, et luceam multos ex vobis, qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia et fornicatione quam fecerunt (2. Cor. 12. 21).* Hoc igitur hic quoque ostendit, atque id quidem profert, tamquam se excusans, eos vero acerrime perstringit ac terret. His enim verbis significavit, eos poenae obnoxios esse, atque adeo fore ut acerbi aliquid patiantur, nisi quamprimum emendantur. Quod etiam ipsum rursus ad epistolae calcem ait, *Si rursus venero, non parcam.* Ceterum illic apertius istud exprimit; hic autem, quoniam initium scribendi faciebat, non ita hoc dicit, sed submissius: ac ne hoc quidem contentus, id quoque ipsum rursus mitigat, ac correctione quadam utitur. Quia enim hoc dictum hominis esse videbatur haud parvam auctoritatem praeseferentis; iis enim parcit aliquis, in quos suo jure animadvertere potest; idcirco illud molliens, atque id, quod speciem asperitatis habebat, adumbrans, ait: 24. *Non quia dominamur fidei vestrae.* Hoc est, Non idcirco dixi me, ut vobis parcerem, Corinthum non veni se, ac si vobis dominar. Nec dixit, Vobis, sed, quod mitius ac verius erat, *Fidei vestrae*: nam credere nolentem quis est qui cogere queat? *Sed adiutores sumus gaudii vestri.* Quoniam, inquit, gaudium vestrum nostrum est, ideo non veni, ne vos in mœrorem conjicerem, atque ita mœrorem meum auferem; sed mansi, ut minis correcti lætemini. Omnia enim lætitiæ vestrae causa facimus, et hac in re studium ponimus, quia illam vobiscum communem habemus. *Nam fide statis.* Vide quo pacto rursus submisit loquatur: veretur enim iterum eos perstringere, quo-

niam in priore epistola vehementer ipsos inceserat, ac resipiscentiam quamdam exhibuerant. Atque hoc eorum animos subversurum erat, si, cum ad meliorem frugem se convertissent, eandem objurgationem subiissent. Ideo hæc epistola superiore multo lenior est. (Cap. 11.) 1. *Statim autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.* Cum ait, *Iterum*, ostendit se jam ab illis mœrore affectum fuisse: cumque se excusare videtur, eos facile perstringit. Nam si jam ei mœrorem attulerant, ac rursus allaturi erant, cogites velim quantus mœror ipsius verisimiliter futurus erat. Verum hoc non dicit, quod mœstitia ab ipsis affectus sit, sed alio modo loquens, hoc ipsum innuit atque: Propterea non veni, ne vos mœrore afficiam: quod eandem quidem vim habet atque id quod dixi, æquioribus autem animis excipitur. 2. *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Quanam hæc consequentia est? Maxima certe: sic enim considera. Noli, inquit, ad vos proficisci, ne vos amplius contristem, objurgans, excaudescens, aversans. Deinde, quoniam hoc quoque grave erat, atque ipsorum accusationem complectebatur, si quidem ita viverent, ut Paulum mœstitia afficerent, correctionem adhibet, atque: *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Horum autem verborum hic sensus est: quod si etiam futurum esset, ut in dolore versarer, dum scilicet vos objurgare ac mœstos videre cogerer: at ex hoc quoque ipso voluptatem caperem. Maximum enim hoc amoris argumentum est, tanti me a vobis pendì, ut animos vestros mordere queam, dum vos aversor.

2. *Pauli prudentia.* — Ac vide prudentiam. Nam quod in more discipulorum positum est, ut doleant atque ægre ferant cum objurgantur, sic tamen eos inducit, tamquam hac in re ipsi gratificentur: Neque enim, inquit, me quispiam perinde exhilarat ut ille qui verba mea curat, ac discruciat cum me iratum cernit. Et quidem consentaneum erat ut diceret: Si enim ego contristo vos, equis est qui lætitiā vobis afferre possit? at hoc tamen non dicit, sed id rursus invertit, eos videlicet delinens, ac dicens: Etiam si vos molestia afficio, in hoc tamen maximum a vobis beneficium capio, quod sermonibus meis animi vestri perstringantur. 3. *Etenim hoc ipsum scripsi vobis.* Quidnam? Quod ut vobis parcerem, non venerim. Quando autem id scribebat? an in priore epistola, cum dicebat: *Nolo autem nunc vos in transitu videre* (1. Cor. 16. 7)? Non quidem, ut optior, sed in eadem epistola, cum diceret: *Ne cum venero rursus, humiliet me Deus apud vos* (2. Cor. 12. 21). Scripsi ergo, inquit, in huc epistolæ: *Ne forte cum venero humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt.* Cur autem scribebas? *Ut non cum venero, tristitiam habeam de iis, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est.* Quia enim dixerat voluptate se affici, cum ipsi auferentur, atque hoc adhuc asperius arrogantiusque videri poterat, id rursus alio

modo invertit, ac per ea, quæ subiunxit, mitigavit. Ideo enim, inquit, prius ad vos scripsi, ne dolenti animo vos inveniam non correctos. Ob idque dixi, *Ut non contrister*; non quod hac in re commodum meum spectem, sed vestrum. Scio enim vos, cum me lætum cernitis, lætos quoque esse; cum dolentem conspiciatis, in dolore etiam versari. Vide igitur rursus quo pacto, quæ dicta sunt, inter se cohæreant: sic enim, quid Paulus dicat, facilius intellectu assequemur. Idcirco, inquit, non veni, ne vos mœrore afficerem, si incorrectos offendissem. Hoc autem non mea, sed vestra causa faciebam. Ego enim ex vestro mœrore haud parvam voluptatem capio, cum me vobis tantæ curæ esse cerno, ut etiam in mœrore ac dolore sitis, cum indignatione afficior: *Quis enim est qui me exhilaret, nisi qui ex me contristatur?* Tamen quamvis animo ita constitutus sim, quoniam vestri rationem habeo, hoc ipsum ad vos scripsi, ut ne contrister: in hoc quoque rursus non meum, sed vestrum commodum spectans. Neque enim me fugit, quin ea res vobis mœrore futura sit, si dolentem me videritis: ut contra lætitiæ, si me lætum conspexeritis. Vide itaque prudentiam: dixerat, *Non veni*, ut ne vos contrister; et tamen gaudeo, inquit. Deinde, ne ex eorum dolore voluptatem sibi esse videatur, In hoc, inquit, gaudeo, quod vos perstringam. Nam alioqui discrucior, cum eos, a quibus tantopere amor, molestia afficere cogor, non ob id tantum quod objurgem, sed ob id etiam quod ipse quoque in mœrore sim, ac vobis rursus hoc nomine mœrorem accersam. Animadvertite autem quo pacto istud etiam cum laude ponat dicens, *De quibus oportuerat me gaudere.* Hæc enim verba hominis sunt, sinceritatem atque ingentem amoris affectum testificantis: non secus ac si quis de filiis, quos multis beneficiis affectisset, et quorum causa plurimum laboris suscepisset, loqueretur. Quocirca, inquit, si hac ratione scribo, ac non venio, ut magni aliquid procurem non venio, ac non quod vos oderim atque averser, sed quod admodum amem. Deinde quoniam dixerat, *Qui me contristat, me lætificat*; ne illi dicerent, Hoccine igitur tibi studio est, ut lætificeris, atque omnibus vim tuam ostentes? ideo subiunxit, 4. *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius erga vos.*

Pauli amor erga discipulos. — Quid hæc anima ad amandum propensius? Ostendit enim se non minus, imo etiam multo magis doluisse, quam illi ipsi, qui peccaverant. Non enim ex tribulatione tantum dixit, sed, *Ex multa*; nec per lacrymas solum, sed, *Per multas lacrymas et cordis angustiam.* Hoc est, Mœrore præfocabar ac strangulabar: ac tristitiæ nubem jam non ferens, a vobis scripsi; *Non ut contristemini*, inquit, sed ut caritatem eam noscatis, quam abundantius erga vos habeo. Atqui sermonis series hoc postulabat, ut diceret, Non ut contristemini, sed ut resipiscatis; etenim hac de causa scripserat: hoc tamen non dicit, sed, ut plus suavitatis orationi suæ conciliet, atque

καθίκετο Ἐπιστολῇ, καὶ τινὰ μεταβολὴν ἐπέδειξαν· καὶ ἐμελλεν αὐτοὺς τοῦτο ἀνατρέπειν, εἰ μεταβαλλόμενοι πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν ὑπέμενον. Διὰ πολλῶν τῆς προτέρας ἡμερωτέρας αὕτη. *Ἐκρίνα δὲ ἑμαυτῷ τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.* Τὸ, *Πάλιν*, δείκνυσσι καὶ ἡδὴ λυπηθέντα ἐκεῖθεν· καὶ θεοῶν ἀπολογισθαι, [456] λεληθότως αὐτῶν καθάπτεται. Εἰ δὲ καὶ ἡδὴ ἐλύπησαν, καὶ πάλιν ἐμελλον λυπεῖν, ἐννόησον ὅσην εἰκὸς γενέσθαι τὴν ἀηδίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅτι Ἐλυπήσατε· ἐτέρως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον τὸ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, καὶ λέγων, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς· ὃ τὴν αὐτὴν μὲν ἰσχύϊ ἔχει τούτῳ ὥς εἶπον, εὐπαράδεκτον δὲ μᾶλλον ἐστίν. *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστίεν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;* Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Οὐκ ἠθέλησα, φησὶν, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς πλεόν, ἐπιτιμῶν, ἀγανακτῶν, ἀποστρεφόμενος. Εἴτα ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ σφοδρὸν ἦν, καὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχεν, εἰ γε οὕτως ἔζων ὡς Παῦλον λυπεῖν, ἐπιδιωρῶσαι χρώμενος, φησὶν· *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστίεν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ δὲ καὶ ἐν λύπῃ ἐμελλον εἶναι, ἀναγκαζόμενος ὑμῖν ἐπιτιμῶν καὶ ὀρᾶν λυπούμενους, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τοῦτο ἡφραίνει με. Μεγίστης γὰρ τοῦτο ἀγάπης τεκμήριον, τὸ τοσούτου παρ' ὑμῖν ἄξιον εἶναι με, ὡς δύνασθαι δάκνειν ὑμᾶς ἀποστρεφόμενον.

β'. Καὶ ὅρα σύνεσιν. Ὁ γὰρ τοῦ νόμου τῶν μαθητῶν ἦν, τὸ ἀλγεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι ἐπιτιμωμένους, τοῦτο ὡς χαριζομένους αὐτοὺς εἰσάγει. Οὐδεὶς γὰρ με οὕτως εὐφραίνει. φησὶν, ὡς ἐκεῖνος ὁ ἐπιστρεφόμενος τῶν ἐμῶν βημάτων, καὶ λυπούμενος ὅταν βλῇ με ὀργιζόμενον. Καίτοι τὸ ἀκολουθεῖν ἦν εἰπεῖν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστίεν ὁ δυνάμενος ὑμᾶς εὐφραίνει; ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἀντιστρέφει πάλιν αὐτὸ, θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ λέγων· Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς, χάριν μοι παρέχετε κἀν τούτῳ μεγίστην, ὅτι δάκνεσθε ὑπὸ τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων. *Καὶ γὰρ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο.* Ποῖον; Ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, φειδόμενος ὑμῶν. Πότε ἔγραψεν; ἐν τῇ προτέρᾳ, ὅτε ἔλεγεν· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν;* Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἐπιστολῇ, ὅτε εἶπε. *Μὴ ἐλθόντα με πάλιν ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς.* Ἐγραψα οὖν αὐτὸ τοῦτο πρὸς τῷ τέλει, φησί· *Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου, καὶ πενήσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων.* Διὰ τί δὲ ἔγραψας; *Ἴνα μὴ ἐλθὼν λύπησιν σχῶ ἄφ' ὧν ἔδει με χαῖρειν, πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίεν.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶ-

πεν, ὅτι Εὐφραίνομαι, ἀλγούντων ὑμῶν, καὶ ἐτι αὐθαδέστερον τοῦτο ἦν καὶ τραχύτερον, πάλιν αὐτὸ ἀνέστρεψεν ἐτέρως, καὶ ἡμερώτερον αὐτὸ ἐποίησεν οἷς ἐπήγαγε. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησί, προέγραψα ὑμῖν, ἵνα μὴ ἐν ὁδῷ ὑμᾶς εὖρω μὴ διορθωθέντας. Διὰ τοῦτο εἶπον, *Ἴνα μὴ λυπηθῶ*, οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. [457] Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴδῃτε χαίροντα, χαίρετε· κἀν θεάσῃθε ἀλγούντα, ἀλγεῖτε. Ὅρα τοίνυν ἀνωθεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων· οὕτω γὰρ εὐμαθέστερος ἡμῖν ἔσται ὁ λόγος. Οὐκ ἦλθον, φησὶν, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς, ἀδιορθώτους εὐρών. Τοῦτο δὲ ἐποιοῦν, οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Ἐγὼ μὲν γὰρ λυπουμένους ὑμῶν, ἔχω ἡδονὴν οὐ μικράν, ὅταν ἴδω τοσούτον ἐμοῦ φροντίζοντας, ὡς καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἀλγεῖν ἀγανακτούντος ἐμοῦ. *Τίς γὰρ ἐστίεν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;* Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διακείμενος, ἐπειδὴ τὸ ὑμέτερον σκοπῶ, ἔγραψα ὑμῖν τὸ αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ λυπηθῶ· καὶ ἐν τούτῳ πάλιν οὐ τὸ ἐμὸν σκοπῶ, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ ὅτι καὶ ὑμεῖς μέλλετε λυπεῖσθαι, ἀλγούντά με ὀρώντες, ὥσπερ οὖν καὶ εὐφραίνεσθαι, χαίροντα θεωροῦντες. Σκόπει τοίνυν σύνεσιν· Εἶπεν· Ἴνα μὴ λυπήσω οὐκ ἦλθον, καίτοι γε εὐφραίνομαι, φησὶν. Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ ἐκείνων ἀλγούντων εὐφραίνεσθαι, Κατὰ τοῦτο, φησί, χαίρω, καθὼ καθάπτομαι· ἐπεὶ καδ' ἑτερον λυπούμαι, ὅταν τοὺς οὕτω φιλοῦντας ἀναγκάζωμαι λυπεῖν, οὐ τούτῳ μόνον τῷ ἐπιτιμῶν, ἀλλὰ τῷ καὶ αὐτὸς ἐν λύπῃ εἶναι, καὶ ὑμᾶς διὰ τούτου πάλιν λυπεῖν. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ μετ' ἐγκωμίου εἴθῃσι λέγων· *Ἀφ' ὧν ἔδει με χαῖρειν.* Τοῦτο γὰρ γνησιότητα μαρτυροῦντός ἐστι, καὶ πολλὴν φιλοστοργίαν· ὡς ἂν εἰ περὶ υἱῶν τις εἶπε πολλὰ εὐεργετηθέντων, καὶ περὶ οὓς ἐπόνθησεν. Εἰ τοίνυν διὰ τοῦτο γράφω, καὶ οὐκ ἔρχομαι, μέγα τι οἰκονομῶν οὐκ ἔρχομαι, καὶ οὐ μισῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν. Εἴτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ὁ λυπῶν εὐφραίνει, ἵνα μὴ λέγωσι· Τοῦτο οὖν αὐτὸ σπουδάσεις, ἵνα εὐφραίνῃ καὶ ἐπειδείξῃ πᾶσι πόσῃν ἐχῆς ἰσχύϊ; ἐπήγαγεν· Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων· οὐχ ἵνα λυπηθῇτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γινώτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.

Τί ταύτης φιλοστοργότερον τῆς ψυχῆς; Αὐτῶν γὰρ τῶν ἡμαρτηκότων οὐκ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλεόν δείκνυσιν ἑαυτὸν ἀλγῆσαντα. Οὐ γὰρ, Ἀπὸ θλίψεως, φησὶ μόνον, ἀλλ', Ἀπὸ πολλῆς· οὐδὲ, δακρύων, ἀλλὰ διὰ πολλῶν δακρύων καὶ συνοχῆς καρδίας· τοῦτο ἐστίν, Ἀπηγχονιζόμεν, ἀπεινιγόμεν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας· καὶ μηκέτι φέρων τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος, ἔγραψα ὑμῖν· *Οὐχ ἵνα λυπηθῇτε, ἀλλ' ἵνα γινώτε τὴν ἀγάπην*, φησὶν, *ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.* Καίτοι τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Οὐχ ἵνα λυπηθῇτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῇτε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἔγρα-

* In editis legitur τὴν ἀδίαν, in ms. τὴν ἀνοιαν, male. Savil. in margine aliam profert lectionem τὴν ἀηδίαν, quæ optime consonat, et ita legit interpret Latinus.

φεν· ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ καταγλυκαίνων μέλλον τὸν λόγον, καὶ εἰς μείζον φιλτρον αὐτοὺς ἐπισπώμενος, τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τίθησι, δεικνύς ὅτι πάντα ἀπὸ ἀγάπης ποιεῖ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς φησιν, 'Αγάπην, ἄλλ', 'Ἦν ἔχω [458] περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Βούλεται γὰρ αὐτοὺς καὶ ταύτῃ ἐπισπᾶσθαι, τῷ δεῖξαι ὅτι πλέον πάντων αὐτοὺς φιλεῖ, καὶ ὡς περὶ ἐξαιρέτους μαθητὰς διάκειται. Διὸ φησιν· Εἰ καὶ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι· καὶ, 'Ἐὰν πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· καὶ πάλιν, 'Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστρέφην ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς· ἀλλ' ἀπὸ πρῶτον φησιν· Καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι· καὶ ἐνταῦθα, 'Ἦν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.

Υ'. 'Ὅστε εἰ καὶ θυμοῦ τὰ ῥήματα ἔγεμεν', ἄλλ' ἐξ ἀγάπης ἦν πολλῆς καὶ ὀδύνης ὁ θυμός. Καὶ γράφον τὴν Ἐπιστολὴν, ἔπασχον, ἤλγουν, οὐχ ὅτι ἡμαρτήκατε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡναγκαζόμενοι λυπεῖν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ἐξ ἀγάπης· ὥστερ' ἂν ἔχων τις παιδαγωγὸν σηκῶνα ἔχοντα, ἀναγκαζόμενος τέμνειν καὶ κατεῖν, δι' ἀμφοτέρω πασχοῖ, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν. 'Ὅστε δ' νομίζετε εἶναι τοῦ μισεῖν ὑμᾶς σημεῖον, τοῦτο τοῦ σφόδρα φιλεῖν ἦν. Εἰ δὲ τὸ λυπεῖν ἐξ ἀγάπης, πολλῷ μᾶλλον τὸ εὐφραίνειν λυπουμένων. Ἀπολογησάμενος τοίνυν ὑπὲρ ἑαυτοῦ (καὶ γὰρ ἀπολογεῖται πολλοῖς καὶ οὐκ αἰσχύνεται· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸ ποιεῖ λέγων, *Ἀπὸς μου, εἰ ἐποίησά σοι*; πολλῷ μᾶλλον Παῦλος)· ἀπολογησάμενος οὖν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ μέλλων μετείναι λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τοῦ πεπορευκότος· ἵνα μὴ διαστραφῶσιν ὡς τὰναντία καλεσόμενοι, καὶ προσφιλονεικῶσιν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τότε ὀργισθεὶς, καὶ νῦν καλεῖται αὐτὸν ἀφιέναι· ὅρα πῶς αὐτὸ προφικνόμενος, ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ἀπὸ τῶν ῥηθησομένων. Τί γὰρ φησιν; *Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκε*. Πρῶτον αὐτοὺς ἐπαινέσας, ὡς τὰ αὐτὰ χαίροντας, καὶ τὰ αὐτὰ λυπουμένους, τότε ἐμβάλλει εἰς τὸν περὶ τοῦτου λόγον, εἰπὼν πρῶτον, *Ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν*. Εἰ δὲ ἡ χαρὰ πάντων ὑμῶν χαρὰ, δὲ μετ' ἐμοῦ καὶ νῦν ἡσθῆναι, ὥστερ' ἡλγῆσατε μετ' ἐμοῦ τότε. Καὶ γὰρ δι' ὧν ἐλυπήθητε, ἠφρόνατε· καὶ δι' ὧν χαίρετε νῦν, ἂν ἄρα ἡσθῆτε, τὸ αὐτὸ ποιήσατε. Καὶ οὐχ εἶπεν, 'ἡ ἐμὴ λύπη πάντων ὑμῶν ἐστίν· ἀλλ' ἐν τοῖς ἄλλοις κατασκευάσας τοῦτο, νῦν μόνον οὐ ἔχρηζε, τοῦτο τέθεικε, τὴν χαρὰν, εἰπὼν, *Ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν*. Εἶτα καὶ τῶν προτέρων μέμνηται λέγων· *Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν*, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιδαρῶ πάντως ὑμᾶς. Οἶδα, φησὶν, ὅτι συναργισθητέ μοι καὶ συνηγανακτήσατε ἐπὶ τῷ πεπορευκότῳ, καὶ ἐκ μέρους πάντας ὑμᾶς ἐλύπησε τὸ συμβάν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπον, 'Ἐκ μέρους, οὐχ ὡς ὑμῶν ἐλάττωνα ἀλγησάντων, ἢ ἐγὼ, [459] ἀλλ' ἵνα μὴ βαρῆσω ἐκεῖνον τὸν πορευόμενον. Οὐκ ἐμὲ τοίνυν μόνον ἐλύπησεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς

ὁμοίως, καὶ φειδόμενος αὐτοῦ εἶπεν· Ἀπὸ μέρους. Εἶδες πῶς αὐτῶν εὐθέως ἐχάλασε τὸν θυμὸν, δεῖξας καὶ τῆς ἀγανακτήσεως κοινουὺς γενομένους; *Ἰσχυρὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων*. Καὶ οὐ λέγει, *Τῷ πεπορευκότῳ*, ἀλλὰ πάλιν, *Τῷ τοιοῦτῳ*. ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἀλλ' ἐκαὶ μὲν αἰσχυρόμενος, ἐνταῦθα δὲ φειδόμενος. Διὸ οὐδὲ μέμνηται λοιπὸν οὐδαμοῦ τῆς ἁμαρτίας· καίτοι γὰρ ἀπολογίας ἦν. 'Ὅστε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Οὐ γὰρ μόνον καλεῖται λύσαι τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανάγει. Τὸν γὰρ μαρτυρωθέντα ἂν μόνον τις ἀφῇ, καὶ οὐ θεραπεύσῃ, οὐδὲν ἐποίησεν. "Ὅρα δὲ πῶς κάκεινον πάλιν καταστῆλκει, ἵνα μὴ τῇ συγχωρήσει γένηται χείρων. Εἰ γὰρ καὶ ἐξωμολογήσατο, καὶ μετενόησε, δείκνυσιν ὅτι σὺ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς δωρεᾶς λαμβάνει τὴν ἄρεσιν. Διὸ φησιν· *Χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι*. Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τὸ αὐτὸ δηλοῖ. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐξῆς ἐστίν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀρχοῦσαν μετένοιαν ἐπεδείκνυτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενής ἐστὶ, διὰ τοῦτο φησιν· Ἀξιώ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος*. Τοῦτο δὲ καὶ μαρτυροῦντος ἦν αὐτῷ πολλὴν τὴν μετένοιαν, καὶ οὐκ ἀφιέντος εἰς ἀπόνοιαν· ἵλασθαι. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Καταποθῇ*; Ἡ τοῦτο ποιήσας ὅπερ καὶ Ἰούδας ἐποίησεν, ἢ καὶ ἐν τῷ ζῆν χείρων γινόμενος. Κἂν γὰρ ἀποσχιρτήσῃ, φησὶ, τῷ μὴ φέρειν ἐπιπλέον τὴν ἐκ τῆς ἐπιτεινομένης ἐπιπλήξεως ὀδύνην· πολλάκις καὶ ἀπογνοῦς, ἢ εἰς ἀγχόνην, ἢ εἰς μείζονα λοιπὸν ἔξει κακίαν. Δεῖ τοίνυν προκαταλαβεῖν, ἵνα μὴ χαλεπώτερον τὸ ἔλκος γένηται, μηδὲ, ὅπερ κατωρθώσαμεν, ἀπολέσωμεν τῇ ἀμετρίᾳ.

Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἐκείνον, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ καταστῆλλων καὶ παιδεύων μὴ γενέσθαι μετὰ τὴν ἄρεσιν ῥαθυμότερον. Οὐ γὰρ ὡς ἀπονυφόμενος τέλει, ἀλλ' ὡς θεοδικῶς μὴ χαλεπώτερόν τι ἐργάσεται, οὕτω ἐδεξάμην, φησὶν. 'Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἔξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετένοιαν ὀρίζειν· ὁ καὶ τότε ὁ Ἀπόστολος ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐφοβείτο αὐτοῦ τὸ ἀσθενές· καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ καταποθῇ*, ὡς ἐπὶ θηρίου, ὡς ἐπὶ χεϊμόνος, ὡς ἐπὶ κλύδωνος. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς. Οὐκέτι ἐπιτάττει, ἀλλὰ παρακαλεῖ, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς ὁμότιμος, κάκεινους ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίσας τοῦ δικαστικοῦ, ἑαυτὸν ἕστησεν ἐν τάξει συνηγόρου. 'Ἐπειδὴ γὰρ κατωρθώσεν ὅπερ ἐβούλετο, ἀπλήστως ὑπὸ χαρᾶς [460] τῇ ἱκετηρίᾳ κέχρηται. Καὶ τί ποτε ἐστὶν ὁ παρακαλεῖς, εἰπέ μοι; *Κυρώσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην*. Τοῦτέστι, βεβαιῶσαι, μὴ ἀπλῶς μηδὲ ὡς ἐτυχε προσέσθαι. Τοῦτο δὲ πάλιν μαρτυροῦντός ἐστιν αὐτοῖς ἀρετὴν μεγίστην· εἰ γε οἱ οὕτω φιλοῦντες αὐτὸν καὶ συγχροτοῦντες, ὡς καὶ φυσιωθῆναι, οὕτως ἀπεστράφησαν, ὡς τοσαῦτα κάμνειν τὸν Παῦλον, ἵνα

^a Legebatur ἔλεγεν.

^b Hs., ἐπιστραφῶσι.

^c Ἀπόνοια hic omnino desperationem significare videtur; sed alibi passim apud Chrysostomum ἀπόνοια arrogantiam vel superbiam exprimit.

in maiorem sui amorem eos pertrahat, hoc illius loco ponit, ostendens se amore ductum omnia facere. Nec caritatem tantum dixit, sed, *Quam abundantius habeo erga vos*. Vult enim hac quoque ratione animos eorum allicere, dum se eos præ cæteris amare, atque ut erga eximios discipulos affectum esse demonstret. Unde etiam ait, *Et si aliis non sum apostolus, at vobis tamen sum*; et, *Si multos pædagogos habeatis, non tamen multos patres* (1. Cor. 9. 2. et 4. 15); ac rursus, *In gratia Dei conversati sumus in mundo, abundantius autem apud vos*. Atque infra etiam inquit, *Abundantius vos diligens, minus diligor* (2. Cor. 1. 12. et 12. 15); et hoc loco, *Quam habeo abundantius erga vos*.

3. Itaque etiamsi verba iracundiæ plena erant, tamen hæc animi concitatio ex ingenti caritate ac dolore nascebatur. Cumque epistolam scriberem, inquit, dolebam et angebar, non hoc tantum nomine, quod peccassetis, sed etiam, quod vobis mœrorem afferre cogerer. Verum hoc quoque ipsum ex amore: non secus ac si quis, cum filium in primis carum habeat, qui sanie laboreat, eumque secare atque urere cogatur, utroque nomine doleat, tum quod æger sit, tum quod eum secare necesse habeat. Ac proinde id, quod mei in vos odii signum esse existimatis, magni amoris argumentum erat. Quod si hoc ipsum, quod vos contristarem, ab amore ortum trahit, multo sane illud magis, quod, dum in mœrore estis, in lætitia verser. Cum ergo se ipse excusasset (siquidem plerisque locis se excusat; nec propterea erubescit: Nam cum Deus id faciat dicens, *Popule meus, quid feci tibi* [Mich. 6. 3]) multo magis id Paulum facere convenit: cum, inquam, se ipse excusasset, ac jam pro eo verba facere pararet, qui stupri crimine se obstrinxerat: ne illi, tanquam qui contraria iussa acciperent, distorquerentur pertinaciusque contenderent, quia idem ipse erat, qui et tum ita exarserat et nunc eum misum facere iubebat, vide quo pacto tum per ea quæ dixit, tum per ea quæ dicturus est, hoc præmuniverit. Quid enim ait? 5. *Si quis autem contristavit, non me contristavit*. Posteaquam prius illos laudavit, quod iisdem rebus et gauderent et angerentur, tum demum sermonem de hac re aggreditur: cum prius dixisset, *Gaudium meum vestrum omnium est*. Quod si gaudium meum omnium vestrum est, oportet ut mecum nunc quoque gaudeatis, ut tunc mecum doluistis. Nam ut tum dolendo mihi voluptatem attulistis, ita nunc gaudente, siquidem gavisi fueritis, idem efficietis. Nec dixit, *Mœror meus mœror omnium vestrum est*; sed cum in aliis locis hoc adstruxisset, nunc id solum, quo habebat opus, posuit, nempe gaudium, dicens, *Gaudium meum omnium vestrum est*. Deinde superiorem quoque meminit his verbis: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes*. Scio, inquit, quod ira et indignatione mecum commoti fuistis propter eum qui stuprum admiserat: atque hoc facinus vos omnes ex parte mœstitia affecit. Atque ideo dixi, *Ex parte*, non quod vos minorem inde mœrorem acceperitis, quam ego: sed ne illum, qui stuprum perpetravit, nimium onerem.

Quocirca non mesolum ille in mœrorem coniecit, sed vos etiam omnes; etiamsi ut indulgentius cum eo agerem, dixi, *Ex parte*. Vides quomodo statim iratos eorum animos lenierit, cum ostendit ipsos indignationis quoque participes fuisse? 6. *Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ fit a pluribus*. Non dixit, *Fornicatori*, sed rursus, *Et qui ejusmodi est*, ut et in præcedenti epistola; verum non eandem ob causam: illic enim ob pudorem ita loquebatur, hic ob indulgentiam. Ob idque nec jam uspiam peccati mentionem facit, quod tempus esset, ut ipsius patrocinium susceperet. 7. *Ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Non enim solum jubet objurgationi finem imponi, sed etiam illum ad priorem statum reduci. Etenim si quis eum, qui verberibus cæsus sit, tantummodo misum faciat nec ei medeatur, nihil fecit. Vide autem quonam rursus modo illum quoque coerceat, ne ob condonatum peccatum deterior fiat. Nam quamvis peccatum confessus fuerit, ipseque cum pœnituerit; ostendit tamen eum non tam pœnitentiæ opera, quam gratia et beneficio veniam consequi. Ob idque ait, *Donetis et consolemini*. Et quod sequitur, idem declarat. Non enim quod id promereatur, nec quod eam, quam par sit, pœnitentiam præstiterit, sed quia infirmus est, idcirco, ait, hoc peto: unde etiam subjūxit, *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Quæ verba sunt hominis magnæ pœnitentiæ testimonium ipsi tribuentis, nec eum in desperationem ruere sipientis. Quid est autem, *Absorbeatur*? Nempe vel hoc faciens, quod a Juda factum est; vel etiam, si vitæ usura fruatur, deterior factus. Etenim si resiliat, inquit, quod contractum ex longiore objurgatione dolorem non amplius ferre queat; desperata salute, aut in laqueum, aut in maiorem deinceps improbitatem ruet. Itaque occurrendum est, ne ulcus ingravescat, neve id quod recte fecimus, ob neglectum modum amittamus.

4. Hæc autem eo dicebat, ut et illum, quod jam dixi, coerceret et admoneret, ne post impetratam veniam ignavior fieret. Non enim, inquit, eum ita excepi, quasi sordes penitus absterserit, sed quod vereretur ne gravius aliquid in se admitteret. Ex quo illud discimus, non ex scelerum tantum natura, sed ex peccantium etiam animo atque affectione indicendam esse pœnitentiam, ut tum fecit Apostolus, quod ipsius imbecillitatem extimesceret. Ideoque dicebat, *Ne absorbeatur*, velut a bellua quadam, atque a tempestate ac procellis. 8. *Propter quod obsecro vos*. Non jam imperat, sed obsecrat, non ut præceptor, sed ut æqualis, atque illis in judiciaria sede constitutis, ipse in patroni loco atque ordine se collocavit. Quoniam enim id, quod in animo habebat, confecerat, præ gaudio jam modum in supplicando excedit. Quidnam est, quæso, de quo obsecras? *Ut firmetis in eum caritatem*. Hoc est, constabiliatis, nec eum leviter ac vulgari modo suscipiatis. Quibus etiam verbis summæ virtutis testimonium ipsis tribuebat: si quidem ii, qui hominem illum usque adeo amabant ac

teshantur, ut etiam animis inflarentur, adeo rursus eum aversati sint, ut tantopere laborandum Paulo fuerit, ut caritatem in eum firmarent. Hæc discipulorum, hæc magistri virtus est: quod illi tam morigeros se præbent, hic tam præclare ipsos componat ac moderetur. Hoc si nunc quoque fieret, qui peccant, haud sine sensu peccarent. Nec enim temere amare oportet, nec sine ratione aversari. 9. *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Hoc est, non modo in amputando, sed etiam in adjungendo. Vides quonam pacto hic quoque rursus metum immittat? Ut enim cum ille peccasset, terrorem ipsis iniecit, nisi eum absciderent, dicens, *Exiguam fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6), aliaque plura: eodem hic quoque modo inobedientiae metum iisdem iniecit, his fere verbis utens: Ut tunc non pro illo tantum, sed etiam pro vobis, sic nunc quoque non magis illius, quam vestra causa consilium vobis capiendum est, ne perversas atque inhumani esse videamini, nec in omnibus obedientes. Ac proinde ait, *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Etenim illud invidiæ fortasse ac livoris esse videri potuisset; hoc autem puram in primis ac sinceram obedientiam ostendit, et an ad humanitatis officia idonei sitis.

Discipulorum officium. — Hoc enim proborum discipulorum est, nempe non modo illa, sed contraria quoque imperanti obtemperare. Ideo dixit, *Ad omnia.* Quibus verbis ostendit, nisi obediant, id non tam ei quam sibi ipsis probro ac dedecori fore, ut qui perversitatis opinionem collecturi sint. Hoc autem facit, ut hinc quoque ipsos ad parendum impellat: unde etiam ait, *In hoc enim et scripsi vobis.* Neque enim ob eam causam scripsit, sed hoc idcirco dixit, ut eorum animos pelliceret: quod enim præcipue agebatur, erat illius salus, qui peccarat. Verum ubi nihil damni, ipsis etiam gratificatur. Per hæc autem verba, *Ad omnia*, rursus eos laudat, pristinam eorum obedientiam commemorans, atque in medium adducens. 10. *Cui autem aliquid donatis, et ego.* Vides quo pacto rursus posteriores sibi tribuit, illos videlicet duces atque auspices, se vero comitem dumtaxat ostendens? Sic nimirum exacerbat animus mitigatur, sic durus ac pertinax emollitur. Postea ne supinos eos reddat, ut penes quos negotii summa sit, et ne illum missum faciant, ad hoc ipsos impellit, dum ait se quoque illi condonasse. *Nam et ego si quid donavi, quod donavi, propter vos.* Quia hoc quoque ipsum vestra causa feci, inquit. Et sicut, cum illum amputari jubebat, nec ei indulgendi arbitrium ipsis permisit, dicens, *Jam judicavi tradere hujusmodi hominem satanae* (1. Cor. 5. 5), ac rursus tamen eos sententiæ socios ascivit, cum diceret, *Congregatis vobis tradere eum*: duas videlicet res maximas struens, nempe ut et sententia ferretur, et tamen non sine illis, ne hac ratione eos lædere videretur; ac neque solus eam proferbat, ne illi eum arrogantem esse, ac se ab eo

contemni judicarent; nec rursus rem totam ipsorum arbitrio committebat, ne accepta hujusce rei potestate proderent eum qui peccaverat, intempestivam erga ipsum indulgentiam adhibentes: ita hic quoque facit, dicens: Ego jam condonavi, qui in priore epistola jam condemnaram. Deinde ne, tamquam contempti, animis offenderentur, ait, *Propter vos.* Quid igitur? an ut ab hominibus gratiam iniret, ipsi ignovit? Minime: ideoque adjecit, *In persona Christi.* Quid est, *In persona Christi*? Hoc est, secundum Deum, vel ad Christi gloriam. *Ne circumveniamur a satana: 11. non enim ignoramus cogitationes ejus.* Viden', ut et illis potestatem concedat, et eandem rursus adimat: ut illinc quidem eos mitiget ac emolliat, hinc autem eorum arrogantiam amputet? Nec vero id solum hoc loco molitur, sed illud quoque, ut ostendat commune detrimentum fore, si non obedierint: quod etiam in principio fecit. Nam tum etiam dicebat, *Modicum fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6); et rursus hic, *Ut non circumveniamur a satana*: atque illius qui peccarat absolutionem ubique sibi et illis arrogat.

5. Verum altius rem considera: *Si quis autem me contristavit, inquit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos; ac deinde rursus, Sufficit ei qui ejusmodi est, objurgatio ea, quæ fit a pluribus.* Hoc ipsius decretum est atque sententia. Nec tamen in hoc decreto constitit, sed rursus eos quoque socios adhibet, dicens: *Ut e contrario magis condonetis et consolemini. Propter quod obsecro vos, ut firmatis in eum caritatem.* At postea quam totum istud eorum arbitrio permisit, ad auctoritatem suam deinceps transit, his verbis utens: *In hoc enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes estis.* Mox rursus gratiam ipsis adscribit, cum ait, *Cui autem donatis: tum rursus sibi, dicens, Et ego si cui donavi, propter vos:* deinde simul et ipsis et sibi eam vindicat, cum ait, *Nam et ego, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Hoc est, ad gloriam Christi; vel, tamquam Christo hoc etiam imperante: idque maxime illos movebat. Timebant enim ne indulgentia minus uterentur in re, quæ ad Christi gloriam pertineret, ipsique læderet. Deinde rursus commune detrimentum, si obedire negligenter, proponit dicens, *Ut non circumveniamur a satana.* Quo loco pulchre *κλονεῖται* vocabulum usurpavit: neque enim ille sua jam capit, sed nostra eripit. Nec vero mihi hoc dixeris, quod solus ille fornicator belluæ in prædam cedat, verum illud quoque tecum reputa, quod gregis numerus minor sit; ac nunc præsertim, cum id quod amissum est recuperare licet. *Non enim ejus cogitationes ignoramus.* Nempe quod pietatis prætextu nobis exitium afferat. Non enim hinc solum, quod aliquem ad stuprum inducat, sed a contrario quoque perniciem afferre potest, nimirum ab immodico merore ex poenitentia contracto. Cum igitur una cum suis nostros quoque abripiat, cum et peccare jubens perdat, et nobis poenitentiam indicentibus rapiat, annon istud *κλονεῖται*

κυρώσωσιν εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Τοῦτο ἀρετὴ μαθητῶν, οὗτο ἀρετὴ διδασκάλων, τὸ οὕτως ἐκείνους εὐημένους εἶναι, τὸ οὕτως αὐτὸν ρυθμίζειν αὐτούς. Τοῦτο εἰ καὶ νῦν ἐγίνετο, οὐκ ἂν οἱ ἁμαρτάνοντες ἀναισθήτως ἐπλημελίσουν. Οὕτε γὰρ φιλεῖν ἀπλῶς δεῖ, οὕτε ἀποστρέφασθαι ἄνευ λόγου τινός. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώτε τὴν δοκιμὴν ὁμῶν, εἰ ἐκ πάντων ὁπήκοοι ὄσπερ μὴ μόνον ἐν τῷ ἀποτίμειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συνάπτειν. Εἶδες πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα αὐτοὺς περιστήσῃ τὸν ἀγῶνα; Ὅσπερ γὰρ, ἦνίκα ἡμαρτεν, ἐναγωνίους αὐτοὺς ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐκτίμοιεν, εἰπὼν, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ σῶμα ζυμοῖ*, καὶ ἕτερα πλείονα οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸν τῆς παρακοῆς αὐτοῖς ἐπίστησι φόβον, μονονουχί λέγων, ὅτι Ὅσπερ τότε οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὁμῶν, καὶ γὰρ οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων μᾶλλον ἢ ὁμῶν αὐτῶν βουλευτέον ὑμῖν ἐστὶ, μὴ δόξῃτε φιλονεικοῦντες εἶναι καὶ ἀπένθρωποι, καὶ οὐκ ἐν ἀπασιν ὁπήκοοι. Διό φησιν, *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώτε τὴν δοκιμὴν ὁμῶν, εἰ εἰς πάντα ὁπήκοοι ὄσπερ*. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν καὶ φθόνου εἶναι, καὶ βλασφημίας· τοῦτο δὲ δείκνυσιν καθαρὰν μάλιστα τὴν ὑπακοήν, καὶ εἰ πρὸς φιλανθρωπίαν ἐστὶ ἐπιτέθειται.

Τοῦτο γὰρ μαθητῶν εὐγνωμόνων, τὸ μὴ μόνον ἐκείνα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία καλεῖσθαι παύσασθαι. Διὰ τοῦτο εἶπεν, *Εἰς πάντα*, δείκνυς ὅτι, ἐὰν μὴ ὑπακούσωσιν, οὐχ οὕτως ἐκείνων ὡς ἑαυτοὺς κατατασσόντουσι, φιλονεικῶν λαμβάνοντες δόξαν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀνταῦθεν αὐτοὺς ὠθήσῃ πρὸς τὸ πισθῆναι· διὸ καὶ λέγει, *Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα ὑμῖν*. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψε, λέγει δὲ διὰ τοῦτο, ὥστε αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι· τὸ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἦν ἡ ἐκείνου σωτηρία. Ἀλλ' ἐνθα μὴδὲν βλέπεται, κατὰ πᾶν χαρίζεται. Τῷ δὲ εἰπεῖν, *Εἰς πάντα*, πάλιν ἐγκωμιάζει, τῆς προτέρας ὑπακοῆς ἀναμνήσας, καὶ εἰς μέσον αὐτὴν ἀγαγών. *Ῥ δὲ εἰ χαρίζεσθε, κἀγὼ*. Ὅρξ πῶς πάλιν τὰ δευτερά ἐαυτῷ εἰδῶσιν, ἐκείνους μὲν ἀρχοντας, ἑαυτὸν δὲ ἐπόμενον δευτέρους; Τοῦτό ἐστι μαλὰ τραχυνομένην γυνάμην, τοῦτο ἐκλύσαι φιλονεικοῦσαν. Εἶτα ἵνα μὴ ὑπείκους ποιῇ, ὡς κυρίους ὄντας, καὶ μὴ ἀφῶσιν αὐτὸν, πάλιν αὐτοὺς ἀγχει· πρὸς τοῦτο, λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐχαρίσατο. Καὶ γὰρ ἐγὼ εἰ τι κεχάρισμαι, ὃ κεχάρισμαι, δι' ὁμῶν. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸ δι' ὁμῶν ἐποίησα, φησί. Καὶ ὅσπερ ἦνίκα ἐκείλευν ἀποταμῆν, οὕτε ἀφῆκεν αὐτοὺς γενέσθαι κυρίους [461] χαρίσασθαι, εἰπὼν, *Μὴ κέρινα παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*, καὶ ἔλαβε πάλιν κοινωνοὺς αὐτοὺς τῆς ψήφου εἰπὼν, *Συναρχόντων ὁμῶν παραδοῦναι αὐτόν*, εἴω τὰ μέγιστα κατασκευάζων, καὶ τὸ ἐξενεχθῆναι τὴν ἀπόφασιν, καὶ τὸ μὴ χωρὶς ἐκείνων, ὥστε· μὴ δόξαι ταύτῃ πληττεῖν, καὶ οὕτε μόνος αὐτὴν ἐκφέρει, ἵνα μὴ νομίσωσιν αὐθάδῃ εἶναι καὶ ὑπερῶφθαι αὐτοί, οὕτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἐπιτρέπεται, ἵνα μὴ κύριοι γενόμενοι προδῶσι τὸν ἡμαρτηκότα, ἀκσίρως αὐτῷ χαριζόμενοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Ἐγὼ

ἦδη ἐχαρισάμην, ὅς ἐν τῇ προτέρᾳ ἦδη κεχάρηκα. Εἶτα ἵνα μὴ πληγῶσιν, ὡς ὑπεροφθέντες, φησί, *Δι' ὁμῶν*. Τί οὖν; δι' ἀνθρώπους συνεχώρησεν; Οὐχί· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ προσέθηκεν, *Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*. Τί ἐστίν, *Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*; Ἡ κατὰ Θεόν, φησὶν, ἡ εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Εἶδες πῶς καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, καὶ πάλιν ἀπαιρεῖται αὐτὴν, ἵνα ἐκείνῳ μὲν μαλὰξῃ, τούτῳ δὲ τὸ αὐθαδὲς αὐτῶν ἐκκόψῃ; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐνεσθῆναι κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ τὸ δεῖξαι κοινήν τὴν βλάβην οὖσαν, εἰ παρακούσαιεν· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ πεποίηκε. Καὶ γὰρ τότε εἰπε, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ σῶμα ζυμοῖ*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*. Καὶ πανταχοῦ καὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων ποιεῖ τὴν ἀρεσιν.

ε'. Σκόπει δὲ ἀνωθεν· *Εἰ δὲ τις λελύκηκε*, φησὶν, οὐκ ἐμὲ λελύκηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους· ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὁμῶν· εἶτα πάλιν, *Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐκτεῖμα αὐτῇ ἡ ἐκ τῶν πλειόνων*. Τοῦτο αὐτοῦ ψήφος καὶ γνώμη. Ἀλλ' οὐκ ἐστὶ μέχρι τῆς ψήφου, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ, λέγων· *Ὅστε τοῦναντίον μᾶλλον ὁμῶν χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι*. Διὸ παρακαλῶ ὁμῶν πυρῶσθαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Πάλιν ἐκείνων τὸ ὅλον ποιήσας, εἰς τοὺς ἐξουσίαν ἔχον ἑαυτοῦ μεταδίδωκεν, λέγων· *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώτε τὴν δοκιμὴν ὁμῶν, εἰ εἰς πάντα ὁπήκοοι ὄσπερ*. Εἶτα πάλιν αὐτῶν ποιεῖ τὴν χάριν, λέγων, *Ῥ δὲ εἰ χαρίζεσθε*· εἶτα αὐτοῦ. Καὶ ἐγὼ, λέγων, *εἰ τι κεχάρισμαι, δι' ὁμῶν*· εἶτα καὶ ἐκείνων καὶ ἑαυτοῦ· *Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, εἰ τι κεχάρισμαι, δι' ὁμῶν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*· ἡ εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἡ ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοῦ καλεῖσθοντες· ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐπειθε. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκαμεν λοιπὸν μὴ χαρίσασθαι πρᾶγμα· εἰς δόξαν αὐτοῦ διαδίδωκεν, καὶ αὐτῷ δοκῶν. Εἶτα πάλιν τὸ κοινὸν βλέδους, εἰ παρακούσαιεν, τοῖσι λέγων, *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· καλῶς πλεονεξίαν ὀνομάσας· οὐ γὰρ τὰ αὐτῷ λαμβάνει λοιπὸν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀρπάζει. Μὴ δὲ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι οὗτος μόνος θεορίκτωτος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σκόπησον, ὅτι ἐλαττοῦται τῆς ἀγέλης ὁ ἀριθμὸς, καὶ νῦν μάλιστα [462], ὅτε δύναται ὅπερ ἀπέδωκεν ἀνακτήσασθαι. Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· ὅτι καὶ προσχῆματι εὐλαβείας ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον τῷ εἰς πορνείαν ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου δύναται διαφθεῖραι, τῆς ἐμέτρου λύπης τῆς ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ. Ὅταν οὖν μετὰ τῶν ἰδίων καὶ τοὺς ἡμετέρους λαμβάνῃ, ὅταν καὶ ἁμαρτάνειν καλεῖται ἀπολύτῃ, καὶ μετανοεῖν καλεῖται ἡμῶν ἀρπάξῃ, πῶς οὐχὶ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα; Οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ δι' ἁμαρτίας καταβάλλειν, ἀλλὰ καὶ διὰ μετνοίας, ἂν μὴ νήφωμεν, τοῦτο ποιεῖ. Διὸ καὶ πλεονεξίαν εἰκότως ἐκάλεισεν, ὅταν καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων κρατῇ. Τὸ γὰρ δι' ἁμαρτίας λαμβάνειν, ἴδιον αὐτοῦ ἐστὶ· τὸ μένειν διὰ μετνοίας, οὐκέτι ἡμέτερον γὰρ, οὐκ ἐκείνου τὸ ὄφλον. Ὅταν οὖν καὶ

* Legendum ἀγχι, vel ἀνέγει.

ἐνεῦθεν δύνῃται λαμβάνειν, σκόπησον πῶς ἡ ἡττα αἰσχρά, πῶς ὡς ἀθροῦν καὶ τάλαιπῶρων καταγελάσσεται καὶ καταδραμεῖται, εἰ γε τοῖς ἡμετέροις ὅπλοις ἡμᾶς μέλλει χειροῦσθαι. Καὶ γὰρ σφόδρα καταγέλαστον καὶ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνῃς, διὰ τῶν ἡμετέρων φαρμάκων τὰ τραύματα αὐτὸν κατασκευάζειν. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· τὸ ποικίλον, τὸ δολερὸν, τὸ κακομήχανον, τὸ κακοῦργον, τὸ ἐπὶ προσχήματι εὐλαβείας ἐπιπρεαστικὸν ἐμφαίνων· Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἐννοοῦντες, μηδέποτε μηδενὸς καταφρονῶμεν, μηδέποτε ἁμαρτάνοντες ἀπογινώσκωμεν· μὴδ' αὖ ῥαθυμῶμεν πάλιν, ἀλλὰ συντρίβωμεν τὴν διάνοιαν πληγμελοῦντες, μὴ ἀπλῶς ῥήματα προβαλλώμεθα. Καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς ἐγὼ, οἱ λέγουσι μὲν πενθεῖν τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲν δὲ μέγα ἐργάζονται, ἀλλὰ νηστεύουσι μὲν καὶ τραχέα φοροῦσιν ἱμάτια, χρημάτων δὲ μᾶλλον τῶν καπηλευόντων ἐφάνται, καὶ ὀργῇ πλέον θηρίων ἀλίσκονται, καὶ κακῆγορίαις χαίρουσι μᾶλλον, ἢ ἐγκωμίους ἑτέροι. Οὐκ ἔστι ταῦτα μετένοια· εἰκὼν ἔστι μετανοίας ταῦτα καὶ σκιά μόνον, οὐ μετένοια. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτων καλὸν εἰπεῖν· Σκοπεῖτε μὴ πλεονεκτῆθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Τοὺς μὲν γὰρ δι' ἁμαρτημάτων, τοὺς δὲ διὰ μετανοίας ἀπολλύουσιν, τοὺς δὲ ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν, τῷ μηδὲν ἀπὸ μετανοίας ἀφίνειν καρποῦσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπολέσαι ἐξ εὐθείας οὐκ εὔρην, ἐτέραν ἤλθεν ὁδὸν τοὺς μὲν πόνους ἐπιτείνων, τοὺς δὲ καρποὺς ἀφαιρούμενος, καὶ πειθῶν ὡς τὸ πᾶν κατωρθωκότας, οὕτω τῶν ἄλλων ἀμελεῖν. Ἴν' οὖν μὴ εἰκῇ κόπτωμεν ἑαυτοὺς, μικρὰ πρὸς τὰς τοιαύτας διαλεχθῶμεν γυναῖκας· γυναικῶν γὰρ μάλιστα τοῦτ' ἐν νόσῃμα. Καλὸν μὲν καὶ τοῦτο ὁ πράττετε νῦν, νηστεία καὶ χαμευνία καὶ σποδός· ἀλλ' ὅταν τὰ ἄλλα μὴ προσῇ, τούτων ὄφελος οὐδέν. Ἰδεῖτε πῶς ἀρίσιν ἁμαρτίας ὁ Θεός· τί τοῖνυν ἐκείνην ἀφέντες τὴν ὁδὸν, ἐτέραν ἑαυτοῖς τέμνετε; Ἡμαρτον οἱ Νινευῖται ποτε, καὶ ἐποίησαν ταῦτα, ἀ καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε νῦν· ἀλλ' ἴδωμεν τί αὐτοὺς ὠφέλησε [463]. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων πολλὰ μὲν ἐπάγουσιν οἱ ἱατροί, ὁ δὲ συντεὸς οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅτι τὸ καὶ τὸ ἐποίησεν ὁ ἀρρώστῳ, ἀλλὰ τί αὐτὸν ὠφέλησεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα σκοπεῖν δεῖ. Τί οὖν ὠφέλησε τοὺς βαρβάρους ἐκείνους; Ἐπέθηκαν νηστείαν τοῖς τραύμασι, καὶ σφοδρὰν νηστείαν ἐπέθηκαν, καὶ χαμευνίαν καὶ σάκκου περιβολὴν καὶ τέφραν καὶ ὀδυρμοὺς· ἐπέθηκαν καὶ μεταβολὴν βίου.

ς'. Ἰδωμεν οὖν τί τούτων ἐποίησεν αὐτοὺς ὕγιες. Καὶ πόθεν εἰσόμεθα, φησὶν; Ἄν πρὸς τὸν ἱατρὸν ἔλθωμεν, ἂν αὐτὸν ἐρωτήσωμεν· οὐ γὰρ ἀπακρύφεται ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐρεῖ. Μᾶλλον δὲ ἵνα μηδεὶς ἀγνοῇ, μὴδὲ ἐρέσθαι δέηται, καὶ ἀνέγραψε τὸ φάρμακον τὸ ἀναστήσαν αὐταύς. Τί οὖν τοῦτ' ἐστίν;

• *Legabatur ἐμπαίνειν.*

Εἶδε, φησὶν, ὁ Θεός· οὐκ ἀπέστρεψεν ἑκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς ποτηρᾶς, καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ἣ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἶδε νηστείαν καὶ σάκκον καὶ σποδόν. Καὶ ταῦτα οὐ νηστείαν ἀναιρῶν λέγω· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ τῆς νηστείας κρεῖττον ποιεῖν παραινῶν, τὸ πάσης κακίας ἀπέχεσθαι. Ἡμαρτε καὶ ὁ Δαυὶδ· Ἰδωμεν οὖν καὶ οὗτος πῶς μετενόησε. Τρεῖς ἡμέρας ἐκάθισεν ἐπὶ τέφρας. Ἀλλ' ἐκεῖνος οὐκ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἐποίησε, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ παιδίου, μεθύων ἔτι τῷ πόθει· τὴν δὲ ἁμαρτίαν ἐτέρως ἀπέσμηχε, ταπεινοφροσύνη· συντριβὴ καρδίας, κατανύξις ψυχῆς, τῇ μὴκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπατεῖν, τῷ μεμνησθαι διηνεκῶς αὐτῆς, τῷ φέρειν εὐχαρίστως τὰ ἐπὶ τὸντα ἅπαντα, τῷ φειδῶσθαι τῶν λυπούμενων, τῷ μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους τοῦτο ποιεῖν, πωλύειν. Ὅτε γοῦν αὐτὸν ὁ Σεμεὶ μυριοὶς ἐκλυον ἐνέιδεσι, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ παρόντος ἀγανακτοῦντος, ἔλεγεν, Ἄφες αὐτὸν κατωρθῶσθαι με, ὅτι Κύριος ἐνετείλατο αὐτῷ. Καρδίαν γὰρ συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην εἶχεν, ὁ μάλιστα αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἀπέσμηχε· καὶ γὰρ τοῦτο ἐξομολόγησις, τοῦτο μετένοια. Ἄν δὲ νηστεύοντας ἀλαζόνες ὦμεν, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφεληθῇμεν, ἀλλὰ καὶ ἐβλάθῃμεν. Ταπεινώσον τοῖνυν τὴν καρδίαν καὶ σὺ, ἵνα τὸν Θεὸν ἐπισπάσῃ· Ἐγγύς γὰρ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ. Οὐχ ὀφεί ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς λαμπραῖς τοὺς ἡτιμωμένους, πῶς οὐδὲ τῶν ἐλαττόνων οἰκετῶν ὑβρίζοντων αὐτοὺς οὐκ ἀντιλέγουσιν, ἀλλὰ φέρουσι διὰ τὴν ἀτιμίαν, ἣ περιέβαλεν αὐτοὺς ἡ ἁμαρτία; Οὕτω καὶ τὸ ποιεῖ· κἂν λαιδωρήσῃ σέ τις, μὴ ἀγρίανῃς, ἀλλὰ στέναξον, μὴ ἐπὶ τῇ ὕβρει, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τῇ σε εἰς ἀτιμίαν ἐμβολούσῃ. Στέναξον ὅταν ἁμαρτήσῃς, μὴ ὅτι κολάζεσθαι μέλλεις· τοῦτο γὰρ οὐδέν· ἀλλ' ὅτι προσέκρουσάς σου τῷ Δεσπότῃ τῷ οὕτως ἡμέρῳ, τῷ οὕτω σε φιλοῦντι καὶ ἐκκρεμαμένῳ τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδοῦναι ὑπὲρ σοῦ [464]. Διὰ ταῦτα στέναξον, καὶ τοῦτο ποιεῖ διηνεκῶς· τοῦτο γὰρ ἐξομολόγησις. Μὴ νῦν μὲν παιδρὸς, αὐριον δὲ σκυθρωπὸς, εἴτα παιδρὸς, ἀλλὰ διαπαντὸς μένε ἐν τῷ πενθεῖν καὶ συντρίβειν σαυτὸν. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, τοῦτο ἐστίν, οἱ διηνεκῶς τοῦτο ποιοῦντες. Μένε τοῦτο ποιῶν διηνεκῶς, καὶ σαυτῷ προσέχων, καὶ συντρίβων σου τὴν καρδίαν, ὡς ἂν τις γνήσιον υἱὸν ἀποβαλὼν πενθοίη. Διαρρήξατε, φησὶ, τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. Τὸ δὲ διερρωγὸς οὐκ ἂν ἐπαρθεῖ· τὸ συντετριμμένον οὐκ ἂν ἐξανασταίη. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν λέγει, Διαρρήξατε ὁ δὲ λέγει, Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεός οὐκ ἐξουδετέρωσει. Κἂν σοφὸς ᾖς, κἂν πλούσιος, κἂν δυνάστης, διαρρήξεν τὴν καρδίαν, μὴ ἀφῆς αὐτὴν μέγα φρονεῖν μὴδὲ φυσᾶσθαι. Τὸ γὰρ διερρωγὸς εὐφραίνεται, κἂν ἢ τι τοῦ ἐπαίρου, οὐ δύναται στέγειν τὸ φύσημα τῷ διερρῆχθαι. Οὕτω καὶ σὺ ταπεινοφροσύνη· ἐννήσῃ ὅτι τελώνης ἀπὸ ῥήματος ἐνὸς ἐδικαιώθη· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνη ἐκεῖνο ἦν, ἀλλ' ὁμολογία ἀληθείας. Εἰ δὲ τοῦτο τοσαύτην ἔχει ἰσχύν, πῶς μᾶλλον ταπεινοφροσύνη; Ἄφες ἁμαρτή-

est, hoc est, alienæ rei usurpatio? Non enim satis habet per peccatum nos dejicere, sed per poenitentiam quoque, nisi vigilemus, idem efficit. Atque ideo merito appellavit, cum per ea etiam quæ nostra sunt, victoriam adipiscitur. Etenim per peccatum capere proprium ipsius est, at per poenitentiam, non item: nostrum enim, non autem illius est hoc armorum genus. Quamobrem cum hinc quoque capere potest, animadvertite quam turpis sit hæc clades, quantumque ille ut imbelles et miseros irrisurus atque exagitaturus est, siquidem nos nostrismet armis subegerit. Perquam enim ridiculum ac summe pudendum illud est, quod per medicamenta nostra ipse vulnera efficiat. Ideo Paulus dicebat, *Non enim ipsius cogitationes ignoramus*; hoc est, quam multiplex, quam vafer, quam veterator ac versutus sit, quam denique sub pietatis obtentu infestum nobis hostem præbeat. Hæc igitur nos quoque cogitantes neminem umquam contemnamus, nec peccantes desperemus, nec rursum socordia langueamus; verum, cum peccatum admisimus, animum conteramus, nec verba dumtaxat proferamus. Siquidem complures novi qui se quidem peccata sua defflere aiunt, at interim nil magni operantur; verum jejulant illi quidem ac vestes asperas gestant, cæterum majori pecuniarum cupiditate flagrant, quam caupones; ira magis corripuntur, quam feræ; atque obtreccatione magis, quam alii laudationibus delectantur. Poenitentia ista non sunt: poenitentiae larva atque umbra ista sunt, non poenitentia. Ob idque ad ejusmodi homines illud usurpare licet, Videte ne circumveniamur a satana; non enim ejus cogitationes ignoramus. Alios quippe per peccata, alios per poenitentiam, alios alio modo perdit; dum videlicet eos nullum ex poenitentia fructum percipere sinit. Nam cum quibusdam recta via perniciem afferre nequit, alteram viam inquit, sicque se comparat, ut labores quidem augeat, fructus autem adimat, ipsisque hoc persuadeat, ut tamquam omni ex parte officio perfuncti, reliqua negligant. Quocirca ne incassum nosipsum vexemus, brevem ad hujusmodi mulieres orationem habeamus: mulierum enim potissimum hic morbus est. Præclarum quidem hoc quoque est, quod nunc facitis, hoc est jejulare et humi cubare ac cinerem adhibere; sed nisi alia insuper accesserint, nulla hinc utilitas consequetur. Ostendit Deus quo pacto peccata remittat: quid igitur relicta hac via alteram vobis sternitis? Peccarunt quondam Ninivites, eaque fecerunt quæ vos quoque nunc facitis; sed videamus quidnam ipsis utilitatem attulerit. Quemadmodum enim medici ægrotis multa quidem remedia adhibent; sed qui sagaci ingenio est, non hoc perpendit, quod hoc atque illo medicamento usus sit is qui adversa valetudine laborat, sed quam utilitatem hinc sit consequutus: eodem modo hic etiam res expendenda est. Quidnam igitur barbaris illis utilitati fuit? Vulneribus suis jejunium adhibuerunt, humi cubationem, saccum, cinerem, fletum: adjunxerunt etiam vitæ mutationem.

6. Videmus igitur quidnam horum sanitatem ipsis

attulerit. Unde autem hoc sciemus, inquires? Si ad medicum accedamus, atque ipsum interrogemus: neque enim id nos celabit, sed etiam libenter dicet. Imo potius ne quis ignoret, aut sciscitari necesse habeat, pharmacum quoque, quod eos erexit, literis mandavit. Quodnam igitur istud est? *Vidit, inquit, Deus quod conversus est unusquisque a via sua prava: et poenituit eum malorum quæ loquutus fuerat ut faceret eis (Jonæ 3. 10)*. Non dixit, *Vidi jejunium et cilicium ac cinerem*. Nec tamen hæc eo dico, ut jejunium tollam; avertat hoc Deus; sed ut vos ad id, quod jejunio præstantius est, faciendum hortor, hoc est, ut ab omni vitio abstinere. Peccavit etiam David: videamus igitur quo pacto hic quoque poenitentiam egerit. Tres totos dies in cinere sedit (2. Reg. 12). At ille quidem hoc non ob peccatum fecit, sed filii causa, calamitate nimirum adhuc temulentus: peccatum autem alio modo abstersit, nempe per humilitatem, per cordis contritionem, per animæ compunctionem, dum etiam illud cavet, ne in eadem relabatur, dum peccati numquam memoriam abjicit, dum irruentes omnes acerbitates grato animo fert, dum iis a quibus molestia afficitur parcat, dum eos qui ipsi insidias parant non ulciscitur, imo eos qui id facere cupiunt prohibet. Nam cum Semei eum innumeris probis obrueret, ac militarium copiarum præfectus, qui tum aderat, id indigno animo ferret, dicebat *Sine illum mihi maledicere: Deus enim hoc et præcepit (Id. 16. 10)*. Cor quippe contritum et humiliatum (Psalm. 50. 19) habebat, quod ipsius peccata maxime abstergebat: nam hoc confessio, hoc poenitentia est. Quod si jejunantes arrogantia laboremus, non modo nullum hinc emolumentum, sed etiam detrimentum capiemus. Quamobrem tu quoque eorum tuum demitte, ut Deum allicias: *Prope enim est his qui tribulato sunt corde (Psalm. 33. 19)*. Annon vides quomodo in splendidis ædibus ii, qui dedecore affecti sunt, cum etiam ab infimis quibusque servis contumeliam accipiunt, non tamen colluctentur, sed ob infamiam eam, quam peccatum ipsis inussit, æquo animo id ferant? Idem quoque tu facias: si quis te conviciis insectetur, ne exaspereris, sed ingemiscas, non ob illatam tibi contumeliam, sed ob peccatum quod te in ignominiam coniecit. Cum peccaveris ingemisce, non quod poenas daturus sis, nihil enim hoc est; sed quod Dominum tuum offenderis, tam benignum, tam te amantem, tam denique salutis tuæ appensum, ut Filium quoque suum tua causa traderit. Ingemisce ideo, neque umquam id facere intermitte: etenim hoc demum est confessio. Non nunc lætum, cras autem mœstum ac rursum lætum te præbe; verum perpetuo in luctu ac tui contritione mane. *Beati enim, inquit, qui lugent (Math. 5. 5)*, hoc est, qui assidue hoc faciunt. Hoc semper facias, tibi que attendas, ac pectus tuum conteras, non secus ac si quis amisso filio unice caro in luctu versetur. *Sciadite etenim, inquit, corda vestra, et non vestimenta vestra (Joel. 2. 13)*. Quod fractum est, haudquaquam se in altum extulerit: quod contrarium est, non

exsurrexerit. Ob quamque causam alter ait, *Scindite*, alter autem, *Cor contritum et humilatum Deus non despiciet* (*Psal.* 50. 19). Esi sapiens es, etsi dives, etsi princeps, peccus tamen scinde, nec ipsum alio de se sentire atque inflari sine. Nam quod scissum est, non inflatur: etiam si aliquid ali a quo extollatur, tamen quia scissum est, inflationem ferre nequit. Sic tu quoque modestie atque animi submissioni stude: illud tibi in mentem veniat, publicanum ob unum verbum justificatum fuisse (*Luc.* 18); quamquam ne modestia quidem erat illa, sed vera confessio. Quod si hoc tantam vim habet, quanto, queso, majorem habitura est humilitas? Iis, qui in te deliquerint, peccata remitte: nam hinc quoque peccata remittuntur. Ac de priori quidem ait, *Vidi quod ambulaverit tristis, et cecidi stas ejus* (*Isai.* 57. 13); et in Achab istud Dei iram sustulit (*3. Reg.* 21): de posteriore autem, *Dimittite, et dimittatur vobis* (*Luc.* 6. 37). Est etiam alia via, hoc pharmacum nobis ferens, scelerum condemnatio: *Disce enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut justificeris* (*Isai.* 43. 26). Illud item peccata delet, si calamitate affectus gratias agas; et quæ omnibus antecellit, elemosyna. Numerata igitur remedia, quibus vulnera sanantur: atque omnia continenter impone, humilitatem nempe, confessionem, injuriarum oblivionem, gratiarum actionem in rebus adversis,

misericordiam in juvandis tam pecunia quam studio atque officio proximis, firmas denique ac continuas preces. Sic vidua illa immanis illius et crudelis judicis animum mitigavit (*Luc.* 18). Quod si illa iniquum, quanto magis tu mansuetum ac facilem? Est et alia præter eas, quas commemoravimus, via, nempe iis qui injuria afficiuntur, presidio esse: *Judicate orphanum pupillo*, inquit, *et viduam justificate: et venite et disputemus: et si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem eu dealbabo* (*Isai.* 1. 16. 17). Quam porro excusatione digni erimus, si cum tot vias habeamus nos in calum subvehentes, cum tot pharmaca quæ vulneribus medeantur, etiam post baptismum in eadem vitæ studiis perseveremus? Ne, queso, perseveremus, verum: si quidem, qui nondum lapei sunt, in sua pulchritudine persistent, imo eam magis ac magis excolant (nam etiam si præclara hæc officia peccata nulla reperiant, cumulatorem certe pulchritudinem reddunt): nos vero, qui peccata multa perpetravimus, ad correctionem ea quæ diximus adhibeamus: ut ad Christi tribunal cum magna fiducia adstemus; cujus utinam nos omnes participes simus, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

CAP. 2. v. 12. *Cum autem venissem Troadem propter evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, 13. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum.*

1. Hæc quidem verba indigna Paulo esse videntur, nempe quod ob fratris absentiam tantam salutis afferendæ occasionem abjecerit. Ac præterea videntur ista non satis cum prioribus coherere. Quid igitur? vultis ut prius ostendam, eum nihil seipso indignum dixisse? aut hæc ad seriem quadrare? Meo quidem judicio locuti fuerit, posterius priore loco demonstrare: sic enim alterum quoque facilius ac dilucidius fuerit. Quomodo igitur hæc cum superioribus cohererent? Illa ipsa in memoriam redigamus, atque ita istud intelligamus. Quænam igitur illa erant? Quæ initio dicebat, *Nolo vos ignorare de tribulatione qua facta est nobis in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem*. Postea autem ubi ostendit quomodo liberatus sit, eaque quæ in medio sunt interjecit, necessario rursus docet se alio quoque modo afflictum fuisse. Qui tandem istud? Quod Titum non invenerit. Etenim istud quidem grave est, atque ad consternandum animum magnam vim habens, nempe tentationes subire: at cum deest qui consoletur sarcinamque una sufferere, queat, tum major est tempestas. Titus porro ipse est, quem infra ab illis ad se venisse refert, et de quo multas ac præclaras laudes recenset, quemque a se missum esse dicebat. Ut ostendat ergo se ipsorum causa hanc quoque afflictionem subiisse, his verbis usus est. Quod itaque

hæc verba pulchre cum superioribus cohererent, hinc perspicue patet; quod autem Paulo non indigna sint, id quoque planum facere conabor. Neque enim hoc dicit, quod Titi absentia eorum, qui ad fidem accessuri erant, saluti moram attulerit, nec quod propterea eos qui fidem susceperant contempserit, sed quod requiem non habuerit, hoc est, ob fratris absentiam in afflictione ac dolore versatus sit; hinc mirum ostendens quanti momenti sit fratris absentia; atque ideo illinc excesserit. Quid autem hæc verba sibi volunt, *Cum venissem Troadem propter evangelium*? Non, inquit, temere eo profectus sum, sed ut prædicarem. Et tamen licet ea de causa eo me contulissem, ac maximum opus reperissem; *Ostium enim mihi apertum esset in Domino*; *Non habui requiem*, inquit: tametsi non propterea opus impeditum fuerit. Cur ergo dicit, 13. *Valefaciens eis, abii*? Hoc est, præ animi angustia ac dolore non diuturno tempore illic moratus sum. Ac fortasse etiam illius absentia negotio impedimentum afferebat. Hoc porro non parvæ quoque consolationi ipsis erat. Nam si, cum fores illic apertæ essent, atque ob eam causam venisset, quoniam fratrem non invenit, confestim abcessit, multo æquius est, inquit, vos negotiorum angustiis ac necessitatibus ignoscere, quæ nos quaquaversum agunt ac circumagunt, nec ad eos quos volumus arbitratu nostro proficisci, ac diutius apud eos morari sinunt. Unde etiam, ut supra spiritui, ita hic quoque Deo peregrinationes suas adscribens, hæc subiungit: 14. *Deo autem gratias, qui semper triumphat*

ματα τοῖς πεπλημμεληκόσιν εἰς σέ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἁμαρτίας ἀφίησι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ προτέρου φησὶν, *Εἰδὼν δὲ ἐπορεύθη στυγνός, καὶ λαοάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀχαὰβ δὲ τοῦτο τὴν ὀργὴν ἔβασε τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, *Ἄφεςτε, καὶ ἀρσθήσεται ὁμῖν*. Ἔστι καὶ πάλιν ἄλλη ὁδὸς τοῦτο φέρουσα τὸ φάρμακον ἡμῖν, ἡ καταγωγὴ τῶν πεπλημμελημένων· Ἀέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. Καὶ τὰ κακῶς πάσχοντα εὐχαριστεῖν λύει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἡ πασῶν μείζων ἐλεημοσύνη. Ἀριθμεῖ τοίνυν τὰ φάρμακα τὰ ἐωμένα σου τὰ τραύματα, καὶ πάντα ἐπιτεθεὶ συνεχῶς, ταπεινοφροσύνην, ἐξομολόγησιν, τὸ μὴ μνησικακεῖν, τὸ πάσχοντα κακῶς εὐχαριστεῖν, τὸ ἐλεῖν διὰ χρημάτων, διὰ πραγμάτων, τὸ εὐχεσθαι καρτερικῶς. Οὕτως ἡ χίρρα τὸν ὦμον καὶ ἀπηγῇ ἐξελείψαστο δικαστήν. Εἰ δὲ ἐκείνη τὸν ἄδικον, πολλῷ μᾶλλον σὺ τὸν ἡμερον. Ἔστι καὶ ἑτέρα μετὰ τούτων ὁδὸς, τὸ προστάσθαι τῶν ἀδικουμένων· *Κρίνατε γὰρ, φησὶν,*

ὀρρατῶ, καὶ δικαιώσατε χίρραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλαχθώμεν, καὶ ἔαν ὧσι αἱ ἁμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ. Ποίας οὖν ἂν εἴημεν ἀπολογίας ἄξιοι, εἰ τοσαύτας ἔχοντες ἐδοῦς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγούσας; καὶ τοιαῦτα φάρμακα ἐωμένα τὰ τραύματα, καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες; Μὴ τοίνυν ἐπιμένωμεν, ἀλλ' οἱ μὲν μηδέπω πασόντες, ἐν τῷ οἰκείῳ μενέτωσαν κάλλει, μᾶλλον δὲ ἐπιπλέον ἀσκαίτωσαν τοῦτο· κἂν γὰρ μὴ εὖρρη ἁμαρτήματα, ταυτεῖ τὰ κατορθώματα πλεοναποεῖ τὴν εὐμορφίαν· ἡμεῖ; δὲ οἱ πολλὰ πεπλημμεληκότες, εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διόρθωσιν χρησώμεθα τοῖς εἰρημένοις [465], ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παρήσας παραστῶμεν πολλῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς· ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλευθωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

Εἰδὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεφγμέντης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἀνεσθῆναι τῷ πνεύματι μου, τῷ μὴ εὐρεῖν μοι Τίτον τὸν ἀδελφόν μου.

α'. Ταῦτα δοκεῖ μὲν ἀνάξια εἶναι Παύλου τὰ βήματα, εἰ δι' ἀπουσίαν ἀδελφοῦ τοσαύτην προήκατο σωτηρίαν· δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἀκολουθίας ἀπηρητῆσθαι. Τί οὖν; βούλεσθε πρότερον ἀποδειξωμεν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἡρτηται, ἢ ὅτι οὐδὲν ἀνάξιον εἰρηκεν ἑαυτοῦ; Ἐμοὶ δοκεῖ τὸ δεύτερον· οὕτω γὰρ καίειν ἡμῖν εὐκολώτερον ἔσται καὶ σαφέστερον. Πῶς οὖν ἡρτηται τῶν προτέρων ταῦτα; Ἀνάμνησθώμεν αὐτῶν ἐκείνων, καὶ οὕτως εἰσόμεθα τοῦτο. Τίνας οὖν ἦν τὰ πρότερα; Ἄπερ ἔλεγεν ἀρχόμενος· *Οὐ θέλω ὁμᾶς ἀγροεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως*, φησὶ, *τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν*· καὶ δείξας πῶς ἀπηλλάγη, καὶ τὰ ἐν μέσῳ παρενθεῖς, ἀναγκαίως διδάσκει πάλιν ὅτι καὶ ἑτέρως ἐθλίβη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῷ μὴ εὐρεῖν Τίτον. Δεινὸν μὲν γὰρ καὶ ἱκανὸν καταβαλεῖν ψυχὴν, καὶ τὸ πειρασμούς ὑπομένειν· ὅταν δὲ καὶ ὁ παραμυθούμενος μὴ ᾔῃ, καὶ δυνάμενος τὸ φορτίον συνδιανεγκεῖν, μείζων γίνεται ὁ χειμῶν. Τίτος δὲ αὐτός ἐστιν, ὃν φησὶ προῖων παρ' αὐτῶν ἀφίχθαι πρὸς αὐτόν, καὶ περὶ οὗ πολλὰ καὶ μεγάλα διεξέρχεται ἐγκώμια, καὶ ὃν ἐφησεν ἀπεσταλκέναι. Δείξαι τοίνυν βουλόμενος ὅτι καὶ ταύτῃ δι' αὐτοὺς ἐθλίβη, ταῦτα εἴρηκεν. Ὅτι μὲν οὖν ἡρτηται τῶν προτέρων τὰ εἰρημένα, ὅλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνάξια Παύλου, καὶ τοῦτο δείξαι πειράσομαι. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι ἐνεπόδισε τῇ σωτηρίᾳ τῶν προσείναι μελλόντων ἢ ἀπουσία Τίτου, οὐδ' ὅτι παρεῖδε τοὺς πιστεύσαντας διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔσχηκεν ἀνεσθῆναι,

τουτέστιν ἐθλίβη, ὠδυνήθη διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ, δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀδελφοῦ ἀπουσία· καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἐκείθεν. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰδὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον*; Οὐχ ἀπλῶς, φησὶν, ἐπεδήμησα, ἀλλ' ὥστε κηρύξαι. Ἀλλ' ὅμως καὶ διὰ τοῦτο ἔλθων, καὶ εὐρὼν ἔργον μέγιστον· *Θύρας γὰρ μοι ἀνεφγμέντης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἀνεσθῆναι*, φησὶν· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐνεπόδισε τὸ ἔργον. Πῶς οὖν [466] φησὶν, ὅτι *Ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον*; Τουτέστιν, οὐ διέτρυφα πλεονα χρόνον, στενοχωρούμενος, ὀδυνώμενος. Ἴσως δὲ καὶ ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος. Τοῦτο δὲ οὐ μικρὰ καὶ τούτοις παραμυθία. Εἰ γὰρ ἐκεῖ θύρας ἀνεφγμένης, καὶ εἰς τοῦτο ἔλθων, ἐπαυθὲ τὸν ἀδελφὸν οὐκ εὗρεν, ἀπεπῆδησε ταχέως, πολλῷ μᾶλλον ὁμᾶς, φησὶ, συγγινώσκουσιν χρὴ ταῖς τῶν πραγμάτων ἀνάγκαις ἀγούσαις καὶ περιαγούσαις ἡμᾶς πανταχοῦ, καὶ οὐκ ἐώσας, ὡς βουλόμεθα, οὔτε ἀποδημεῖν οὔτε ἐνδιατρίβειν οἷς ἂν ἐθέλωμεν ἐπιπλέον. Αἰδὸ καὶ ἐπάγει πάλιν, ὥσπερ ἄνω τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ Θεῷ τὰς ἀποδημίας ἀνατιθεῖς, καὶ λέγων· *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβέσθοντι ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν καρτερίᾳ τόπῳ*. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ὡς θρηγῶν ταῦτα ἀποδύρεσθαι, χάριν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· πανταχοῦ θλίψας, πανταχοῦ στενοχωρία· ἦλθον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐδαρήθην ὑπὲρ δύναμιν· ἦλθον εἰς τὴν Τρωάδα, οὐκ εὗρον τὸν ἀδελφόν· οὐκ ἦλθον πρὸς ὁμᾶς· οὐ μικρὰν μοι καὶ τοῦτο ἀθυμίαν ἐνεποίησεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ τῷ πολλοῦς ἡμαρτηκέναι παρ' ὁμῖν, καὶ τῷ διὰ τοῦτο ὁμᾶς μὴ ὀρᾶν· *Φειδόμενος γὰρ ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον*, φησὶν. Ἦν ὢν

μή δόξῃ ὀλοφύρεσθαι ταῦτα λέγων, ἐπάγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἀλγοῦμεν ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν· καὶ τὸ μεῖζον, οὐ τῶν μελλόντων ἔνεκεν μόνον ἐπάθλων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν παρόντων· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἴσμεν λαμβροῦν ἐκ τούτων καὶ περιφανεῖς. Τοσοῦτον τοίνυν ἀπέχουμεν τοῦ θρηνεῖν, ὅτι καὶ θριαμβον τὸ πρᾶγμα καλοῦμεν, καὶ ἐγκαλλωπιζόμεθα τοῖς γινομένοις. Αἰδ καὶ ἔλεγε, *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι*· τουτέστι, τῷ πᾶσι ποιοῦντι περιφανεῖς. Ὁ γὰρ δοκεῖ εἶναι ἀτιμίας, τὸ πάντοθεν ἐλαυνέσθαι, τοῦτο τιμῆς ἡμῖν εἶναι φαίνεται μεγίστης. Αἰδ οὐκ εἶπε, *Τῷ κατὰ θεὸν ποιοῦντι*, ἀλλὰ, *Τῷ θριαμβεύοντι*· δεικνύς, ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι τρόπαια συνεχὴ κατὰ τοῦ διαβόλου πανταχοῦ τῆς γῆς ἀνιστῶσιν. Εἴτα μετὰ τοῦ θριαμβεύοντος θεὸς καὶ τὴν ὑπόθεσιν. ἀνίστησι κἀντιῦθεν τὸν ἀκροατὴν. Οὐ γὰρ μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θριαμβευόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Ἐπειδὴν γὰρ θριαμβεύσαι δέη, ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἡμᾶς τοὺς φέροντας τὸ τρόπαιον καταδήλους εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὸν βαστάζομεν. Διὰ τοῦτο περιδλεπτοὶ ἔσμεν, καὶ περιφανεῖς. Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν καρτὶ τόπω.

β'. Ἄνω εἶπε, *Πάντοτε θριαμβεύοντι*, ἐνταῦθα, *Ἐρπαστε τόπον*, φησί· δεικνύς ὅτι καὶ τόπος καὶ καιρὸς πᾶς τῶν ἀθλῶν ἐμπέπλησται τῶν ἀποστολικῶν. Καὶ ἐτέρᾳ πάλιν κέχρηται μεταφορᾷ τῇ τῆς εὐδίας. Καθάπερ γὰρ μύρον βαστάζοντες, οὕτω πᾶσιν ἔσμεν κατὰ δέηλοι, φησί· μύρον πολυτίμον τὴν γνώσιν [467] λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὴν γνώσιν*, ἀλλ', *Ὁσμήν* γνώσεως. Τοιοῦτον γὰρ ἡ παρούσα γνώσις, οὐ σφόδρα σαφής, οὐδὲ ἐκκεκαλυμμένη. Αἰδ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν *Ἐπιστολῇ, Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ὁσπερὸν ἐν αἰνίγματι*, καὶ ἐνταῦθα ὁσμὴν τὸ τοιοῦτον μύρον· καλεῖ. Ὁ δὲ τὴν ὁσμὴν εἰδώς, ὅτι μὲν ἔστι μύρον που κείμενον οἶδε, ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ εἶτι, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὸ εἰδὼς τύχῃ. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν ἔστι Θεὸς ἴσμεν, τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ εἶτι. Ὡς περ οὖν θυμιατήριόν ἔσμεν βασιλικόν, ὅπου ἂν ἀπέλθωμεν τοῦ οὐρανοῦ πνέοντες μύρου, καὶ τῆς πνευματικῆς εὐδίας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος· δεικνύς τὴν ἰσχύν, ὅτι δι' ὧν ἐπιβουλεύονται, διὰ τούτων λάμπουσι μᾶλλον τῶν διωκόντων αὐτούς, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ποιοῦντων· εἰδέναι καὶ τὰ τρόπαια αὐτῶν καὶ τὴν εὐδίαν, καὶ παρακαλῶν ὑπὲρ τῶν θλίψεων αὐτοῦς καὶ τῶν πειρασμῶν, ὥστε πάντα φέρειν γενναίως, εἰ γε καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως ἄφατον καρποῦνται τὸ κλῆος. *Ὅτι Χριστοῦ εὐδία ἔσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις.* Ἄν τε γὰρ σώζεται τις. φησὶν, ἂν τε ἀπολλύηται, τὸ εὐαγγέλιον τὴν οἰκίαν ἀρετὴν ἔχον μένει. Καὶ καθάπερ τὸ

φῶς·, κἂν σκοτίζῃ τοὺς ἀσθενεῖς, φῶς ἐστὶ, καὶ τοὺς σκοτίζον· καὶ τὸ μέλι κἂν πικρὸν ᾖ τοῖς νοσούσι, γλυκὺ τὴν φύσιν ἐστὶν· οὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὐ-
ωδὲς ἐστὶ, κἂν ἀπολλύωνται τινες ἀπιστοῦντες. Θὺ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπώλεια, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Καὶ ταύτῃ δὲ μάλιστα ἡ εὐδία αὐτοῦ φαίνεται, ἥ οἱ διεφθαρμένοι καὶ πονηροὶ ἀπολλύνται. Ὡς οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν σωτηρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πονηρῶν ἀπωλείας δείκνυται αὐτοῦ ἡ ἀρετὴ. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος, ἐπειδὴ σφόδρα φαιδρός ἐστὶ, διὰ τοῦτο μάλιστα πληττεῖ τῶν ἀσθενούντων τὰς ὕψεις· καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς πῶσιν πολλῶν καὶ ἀνέτασιν ἐστὶν, ἀλλ' ὅμως μένει· Σωτὴρ ὢν, καὶ μυρίων πιπτόντων· καὶ ἡ παρουσία αὐτοῦ μερίζωνος ἐκόλασε τοὺς μὴ πειθόμενους, ἀλλ' ὅμως μένει σωτήριος οὐσα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Τῷ Θεῷ εὐδία ἔσμεν*· τουτέστι, Κἂν ἀπολλύωνται τινες, ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἔσμεν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Εὐδία*, ἀλλὰ, *Τῷ Θεῷ*. Ὅταν δὲ τῷ Θεῷ εὐδία ὦμεν, κἀκεῖνος ταῦτα ψηφίζεται, τίς ἀντερεῖ λοιπόν; Καὶ τὸ, Χριστοῦ δὲ εὐδία, διπλῆν μοι τὴν ἐξήγησιν ἔχειν δοκεῖ. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι ἐαυτοὺς θυσίαν προσέφερον ἀποθηήσκοντες, ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς εὐδία ἔσμεν· ὡς ἂν εἴποι τις, Τοῦδε τοῦ ἱεροῦ εὐδία ἐστὶ τόδε τὸ θυμίαμα. Ἡ τοῦτο οὖν ἐμφαίνει τῆς εὐδίας τὸ ὄνομα· ἡ, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ὅτι καθ' ἡμέραν θύονται διὰ τὸν Χριστόν. Εἶδες ποῦ τοὺς πειρασμοὺς ἀνήγαγε, θριαμβον καὶ [468] εὐδίαν καλῶν, καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ προσαγομένην; Εἴτα, ἐπειδὴ εἶπεν, *Εὐδία ἔσμεν, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*, ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι κἀκεῖνοι εὐπρόσδεκτοί εἰσιν, ἐπήγαγε· *Τοῖς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, τοῖς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν*. Τὴν γὰρ εὐδίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσ-
λένται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ οὕτως, ὥστε ἀπολέσθαι. Ὡς οὐκ ἀπολλύηται τις, παρ' αὐτοῦ ἡ αἰτία· ἐπεὶ καὶ τὰς ὕς τὸ μύρον λέγεται πνίγειν, καὶ τὸ φῶς, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, τοὺς ἀσθενεῖς σκοτίζειν. Καὶ τοιαύτη τῶν ἀγαθῶν ἡ φύσις· οὐ τὰ οἰκία διορθοῦται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ἀπόλλυσι· καὶ ταύτῃ μάλιστα διαδείκνυται αὐτῶν ἡ δύναμις. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πῦρ οὐχ ὅταν φωτίζῃ μόνον, οὐδ' ὅταν χρυσίον καθαίρῃ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκάνθας δαπανᾷ, μάλιστα τὴν οἰκίαν ἰσχύν ἐπιδείκνυται, καὶ ταύτῃ φαίνεται πῦρ· καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ταύτῃ τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ ἐνδείκνυται, ὅταν ἀναλώσῃ τὸν ἀντίχριστον τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσῃ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη ἐφθέγγατο, ὅτι θυσία ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ εὐδία, καὶ θριαμβευόμεθα πανταχοῦ, πάλιν μετρίδζει, τῷ Θεῷ πάντα ἀνατί-
θείς· διὰ καὶ φησιν, *Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός*; Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἐστίν· οὐδὲν ἡμέτερον. Ὅρξας ἀπ' ἐναντίας τοῖς ψευδαποστόλοις φθεγγόμενον; Οἱ μὲν γὰρ καυχῶνται ὡς παρ' ἐαυτῶν εἰσπείροντές τι εἰς τὸ κήρυγμα, οὗτος δὲ διὰ τοῦτο φησὶ καυχᾶσθαι, ἐπειδὴ οὐδὲν αὐτοῦ φησιν εἶναι·

^a Ms., τὸ τοιοῦτον μύρον. In Editis μύρον deest. In Coisianiano Ms. hinc alligata folia ablata fuere.

^b Savil. conjicit ποιοῦντι.

^c Legebatur ὁ ἥλιος, Exempli. Græcis reclamantibus.

nos in Christo Jesu, et bonum odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Etenim ne tamquam lugens hæc deplorare videatur, gratias Deo agit. Quod autem ait, hunc sensum habet: ubique afflictio, ubique auxilium: veni in Asiam, gravatus sum supra vires: veni Troadem, fratrem non inveni: ad vos non veni; hoc quoque non parvam, imo perquam ingentem molestiam mihi attulit. Illudque præterea quod multi apud vos peccaverint, easque mihi, cur vos minime viderim, causa fuerit: *Parcens enim vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23), inquit. Quare ne hæc per deplorationem dicere videretur, subdit: Non modo non dolemus in hisce tribulationibus, sed etiam gaudemus: quodque majus est, non modo propter futura præmia, sed etiam ob præsentia; siquidem hic quoque ob eam causam clari atque illustres sumus. Quocirca tantum abest ut luctu afficiamur, ut etiam triumphum rem istam appellemus, atque ob ea quæ contingant gloriemur. Eoque nomina dicebat, *Gratias autem Deo, qui semper triumphat nos*; hoc est, qui nos apud omnes splendidos reddit. Nam quod dedecoris speciem habet, nimirum undique pelli, hoc nos summo honori ducimus. Ideo non dixit, Qui nos conspicuos reddit, sed, *Qui triumphat*. Qua voce hoc indicat, hujusmodi persecutiones ubique terrarum perpetua adversus diabolum tropæa erigere. Deinde una cum eo, qui triumphat, causam etiam afferens, hinc quoque auditoris animum erigit. Non enim, inquit, a Deo tantam in triumphum agimur, sed etiam in Christo, hoc est propter Christum ac prædicationem. Nam cum triumphare opus sit: omnino nos quoque qui tropæum ferimus, conspicuos esse necesse est, quandoquidem ipsum gestamus; ob idque clari ac celebres sumus. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.*

2. Superius dixit, *Semper triumphat*; hic, *In omni loco*, inquit, illud nimirum indicans, nec locum nec tempus ullum esse, quod non apostolicis certaminibus impletum sit. Atque altera rursus metaphora utitur, a suavi odore ducta. Ut enim qui unguentum gestant, inquit, sic cunctis ipsi conspicui sumus; pretiosum unguentum Dei cognitionem vocans. Nec dixit, *Notitiam*, sed, *Odorem notitiæ*. Ejusmodi enim est præsens cognitio, hoc est, non admodum perspicua et reserata. Ob id tum in priorē epistola dicebat, *Videmus nunc per speculum in enigmate* (1. Cor. 13. 12); atque hic odorem hoc unguentum vocat. Porro qui odorem sensit, illud quidem novit, unguentum alicubi conditum esse; at ejusmodi naturæ, non item, nisi prius id perspectum habuerit. Eodem nos quoque modo quod sit Deus, scimus; quidnam autem natura sit, non item. Itaque tamquam thuribulum regium sumus, cæleste unguentum, ac spiritualem fragrantiam, quoquo gentium pergamus, redolentes. Hæc autem dicebat, partim ut evangelicæ prædicationis vim demonstraret: nempe quod per eos, a quibus insidiæ ipsis pararentur, magis elucerent, dum videlicet eorum persecutores hoc facerent, ut universas orbis tum eorum

tropæa, tum odoris suavitatem exploratam haberet: partim etiam ut eos ad omnes afflictiones et tentationes forti animo perferendas cohortaretur: quippe cum etiam ante cæleste præmium gloriam perciperent, quæ nullis verbis explicari posset. 15. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi sunt, et in iis qui pereunt*. Sive enim quia salutem consequatur, inquit, sive pereat, evangelio semper virtus sua constat. Et sicut sol, licet infirmis oculis tenebras offundat, lumen tamen est; ac mel, etiamsi ægrotis amarum sit, suapte tamen natura dulce est; sic evangelium suavi odore præditum est, etiamsi quidam non credentes pereant. Neque enim illud exitii causa est, sed eorum perversitas. Quia hinc quoque vel maxime ipsius suavitas percipitur, quod qui improbi ac corrupti sunt, pereant. Ac proinde non modo per bonorum salutem, sed etiam per improborum interitum ipsius virtus declaratur. Nam et sol, quia perquam clarus est, ea re potissimum infirmorum oculos perstringit: ac Salvator in multorum ruinam et resurrectionem est, et tamen Salvator manet, quamvis innumeri cadant: atque ipsius præsentia gravius punit eos qui non obsequuntur, tamenque salutaris manet. Ideo Paulus ait, *Deo bonus odor sumus*; hoc est, Quamvis nonnulli pereant, interim tamen id esse perstamus, quod sumus. Nec absolute dixit, *Bonus odor sumus*, sed, *Deo*. Porro cum Deo bonus odor simus, atque ille hæc calculo suo comprobet, quis jam contradicat? Quin hæc verba, *Christi bonus odor sumus*, mihi duplici modo exponi posse videntur: aut enim hoc ait, quod seipsum victimam offerrent, dum mortem oppeterent; aut, quod necis Christi bonus odor simus: perinde ac si quis dicat, Hujusce victimæ bonus odor est hic suffusus. Aut igitur hoc significat boni odoris vocabulum, aut, quod ante dixi, quod quotidie Christi causa mactentur. Vides quo tentationes subvexerit, cum triumphum eas, et odorem, oblatumque Deo sacrificium appellat? Deinde postquam dixit, *Bonus odor sumus in iis qui pereunt*; ne hoc exitiis illos quoque Deo gratos et acceptos esse, subiunxit: 16. *Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam*. Hanc enim fragrantiam quidam ita suscipiunt ut salvi fiant; quidam rursus ita, ut pereant. Itaque etiamsi pereat aliquis, ipse in culpa est. Nam et sues unguento suffocari dicuntur; et lumen, ut antea dixi, infirmis oculis tenebras offundit. Atque hujusmodi bonorum natura est, ut non ea tantum, quæ ipsis familiaria sunt, sanent, sed etiam contraria perdant: hincque maxime vis eorum declaratur. Siquidem et ignis, non solum cum illuminat, aut cum aurum purgat, sed etiam cum spinas absumit, vim suam maxime indicat, atque hac ratione ignem se esse demonstrat. Eodem modo Christus hinc quoque majestatis suæ specimen edit, cum oris sui spiritu Antichristum opprimit, ac per adventum præsentis suæ de medio tollit. *Et ad hæc quis idoneus?* Quoniam magnifice loquutus erat dicens, *Christi sacrificium, ac, Bonus odor sumus, atque, Ubique triumphamus*.

nus, rursus moderatione utitur, Deo cuncta assignans, ob idque ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Hoc enim totum Christi est, inquit: nihil est quod nobis arrogemus. Viden' quomodo secus quam pseudopostoli loquatur? Etenim illi gloriabantur, perinde ac si ad prædicationem aliquid ex se afferrent; hic autem eo nomine se gloriari ait, quod nihil ipsius sit: *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientiarum nostrarum, quoniam non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo* (2. Cor. 1. 12). Ob cuius rei, hoc est externæ sapientiæ, adeptionem, gloriandum sibi illi existimabant, de hujus rei sublatione hic gloriatur: unde etiam hoc loco ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Quod si minime idonei sumus, gratiæ profecto id est quod geritur. 17. *Non enim sumus sicut reliqui adulterantes verbum Dei.*

3. Nam etsi magna quædam loquimur, tamen nihil nostra opera recte factum fuisse, sed omnia Christi esse diximus: neque enim pseudopostolos imitabimur, qui pleraque sua esse dicunt. Hoc enim est cauponari, cum quis vinum adulterat; cum quis pecunia id vendit, quod gratis dare debebat. Hoc enim loco et de quæstu eos porstringere videtur, et rursus, id quod dixi, subindicare, nempe quod sua illi divinis admisceant. Qua de re Isaias etiam accusabat, *Caupones tui vinum aqua miscent* (Isai. 1. 22). Nam etsi de vino hoc dictum est, non tamen aberravit, qui de doctrina hoc quoque intellexerit. At non nos, inquit, ad hunc modum; sed qualia nostræ fidei commissa sunt, talia quoque ea præbemus, doctrinam meram propinquant: unde subjunxit, *Sed ex sinceritate tamquam ex Deo, coram Deo in Christo loquimur*. Non ut vos decipiamus ita prædicamus, inquit, tamquam vobis gratificantes, aut tamquam a nobis aliquid afferentes atque admiscentes, sed, *Tamquam ex Deo*; id est, non dicimus nos aliquid nostrum enlargiri, sed Deum omnia dedisse, hoc enim sibi vult illud, *Ex Deo*; ut non gloriemur quasi aliquid habeamus, sed omnia ipsi gloriantes, *In Christo loquimur*; non nostra sapientia, sed illius potentia afflati. Qui autem gloriantur, non ad hunc modum se gerunt, verum perinde ac si aliquid a seipsis afferant. Unde etiam eos alio loco his verbis traducit, *Quid enim habes, quod non acceperis? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Virtus maxima omnia Deo adscribere. Dei oculum nemo fugit. — Hæc maxima virtus est, omnia Deo adscribere, nihil suum esse ducere, nihil gloriæ humanæ causa facere, sed secundum Dei voluntatem: hic enim est, qui vitæ actæ rationes exacturus est. Nunc vero rei ordo inversus est: atque illum quidem qui pro tribunali sessurus, ac rationes repetiturus est, non valde metuimus; eos autem, qui nobiscum stabunt ac iudicium subituri sunt, expavescimus. Unde igitur hic morbus? unde in nostras animas invasit? Hinc nimirum, quod non assidue res illas animo volutemus, sed præsentibus affixi teneamur. Hinc fit, ut et in exitiosas actiones facile prolabamur, et si quid boni agimus, ostentationis causa faciamus,

atque id quoque in detrimentum nobis cedat. Siquidem vidit fortasse quispiam impudicis oculis mulierem, nec id aut mulier quæ conspecta est, aut ii qui una gradiebantur, senserunt; verum oculum illum pervigilem minime fugit. Nam ille prius etiam quam peccatum admissum esset, impudicam animam et internum furorem et cogitationes in tempestate ac procella sese convolventes perspexit. Neque enim testibus et conjecturis ille opus habet, cui omnia explorata sunt. Quocirca ne oculos ad conservos tuos convertas: nam etiamsi homo laudet, nihil tamen hoc prodest, cum Deus non approbat; nec si condemnet homo, quidquam hinc detrimenti redit, cum Deus non condemnat. Ne hac quoque ratione iudicem ad iracundiam concites, dum conservorum quidem magnam rationem habes, ipso autem indignante, nec metu nec tremore afflicteris. Quare laudem eam, quæ ab hominibus profiscitur, contemnamus. Quousque tandem viles et abjecti erimus? quousque Deo ad cælum nos attollente ipsi humi serpere contendemus? Fratres Josephi, si Dei timorem ante oculos habuissent, ut habere par erat, non captum in solitudine fratrem interemissent (Gen. 37). Cain rursus, si sententiam ipsius, ut par erat, extimuisset, non dixisset: *Veni et egrediamur in agrum* (Gen. 4. 8). Quid enim, o miser et calamitose, a patre ipsum distrabis atque in campum abducis? annon Deus etiam in campo facinus tuum cernit? annon ab illis, quæ patri tuo acciderunt, didicisti, quod omnia norit, atque omnibus quæ sunt interat? Quid autem causæ est, cur non ad eum scelus inficiantem ita loquutus sit, Mene celas, qui ubique adsum et arcana novi? Quia nondum ille hæc recte ac sapienter percipere poterat. Quid autem ait? *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me* (Ibid. v. 10); non quod sanguis vocem habeat, sed eodem modo, quo de perspicuis ac manifestis dicere solemus, Res clamat. Ac proinde Dei sententiam ob oculos semper habere opus est; moxque omnia mala extincta erunt. Sic in precibus quoque vigilantem animum præstare possumus, si quem alloquamur cogitemus, si illud reputemus, nos sacrificium offerre, gladiumque in manibus, ignem ac ligna habere; si cæli portas per cogitationem reseremus, si illuc migremus, accipitque Spiritus gladium in victimæ jugulo desigamus, ipsique vigilantiam immolemus, ac lacrymas effundamus. Hic enim hujus victimæ sanguis est: tali altare illud cæde tingitur. Ne igitur sinas quidquam humanarum cogitationum animam tuam tum occupare.

4. Subeat in mentem, Abrahamum, cum sacrificium offerret, non uxori, non servo, non alii cuiquam ut adesset permisisse. Eodem modo tu quoque ne sinas ut servilis ullus et illiberalis affectus tibi adsit, sed solus in montem ascende, ad quem ille ascendit, et ad quem nefas est alium quemquam ascendere. Quod si quæ hujusmodi cogitationes una consendere conentur, impera eis cum auctoritate, ac dic: *Sedete hic, ego autem et filius, postquam adoraverimus, revertemur* (Gen. 22. 5): atque asina et pueris, et si

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνεπίθεως, ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀναστρέφμεν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οὗ τὴν κτῆσιν ἐνόμιζον ἑκαῖνοι εἶναι καύχημα, τῆς σοφίας λέγω τῆς ἐξωθεν, οὗτος τὴν ἀναίρεσιν· διὸ καὶ ἐνταυθὰ φησι, Καὶ πρὸς ταῦτα εἰς ἱκανός; Εἰ δὲ μὴ ἱκανοί, χάριτος τὸ γινόμενον. Οὐ γὰρ ἐσμεν, ὥσπερ οἱ λοιποὶ κακηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

γ' Εἰ γὰρ καὶ μεγάλη φθεγγόμεθα, ἀλλ' οὐδὲν ἡμέτερον ἔφαμεν εἶναι κατόρθωμα, ἀλλὰ τὰ πάντα τοῦ Χριστοῦ· οὐδὲ γὰρ μιμησόμεθα τοὺς ψευδαποστόλους, τοὺς τὰ πολλὰ αὐτῶν εἶναι λέγοντας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ κακηλεύσαι, ὅταν τις νοθεύῃ τὸν οἶνον, ὅταν τις χρημάτων πωλῇ, ὅπερ δωρεάν ἴδει δοῦναι. Ἐνταυθὰ γὰρ καὶ εἰς χρήματα αὐτοὺς σκώπτειν μοι δοκεῖ, καὶ ὅπερ εἶπον ἀνίστασθαι πάλιν, οἷον, ὅτι τὰ αὐτῶν ἀναμειγνύουσι τοῖς δαίσι· ὅπερ καὶ Ἡσαίας ἐγκαινῶν εἰπεν, Οἱ ἀσκητοὶ σου μίσγουνσι τὸν οἶνον δάσει. Εἰ γὰρ καὶ περὶ οἶνου τοῦτο εἰρηται, οὐκ ἔν τις ἀμάρτοι καὶ εἰς δεισκαλίαν αὐτὸ ἐκλαμβάνων. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, οὕτως· ἀλλ' οἱ ἀπιστεύθημεν, τοιαῦτα παρέχομεν, ἀκρατον κινεῶντες τὸν λόγον· διὸ ἐπήγγαγον· Ἀλλ' ὡς ἐξ ἐλλειψεως, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Οὐκ ἀπατόντες ὁμᾶς, φησὶν, οὕτω κηρύττομεν, οἷον ὡς χαριζόμενοι ὁμῶν, ἢ παρ' ἑαυτῶν τι εἰσφέροντες [469] καὶ ἀναμειγνύντες, ἀλλ' Ὡς ἐκ Θεοῦ· τοιούστιν, οὐ λέγομεν ὅτι οἰκοδὸν τι χαριζόμεθα, ἀλλ' ὅτι πάντα ὁ Θεὸς ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἐκ Θεοῦ· τὸ μηδὲν καυχᾶσθαι ὡς ἴδιον ἔχοντας, ἀλλὰ πάντα εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν. Ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν· οὐδὲν τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῇ παρ' ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνηχοῦμενοι. Οἱ δὲ καυχώμενοι, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς παρ' ἑαυτῶν τι εἰσφέροντες. Διὸ καὶ ἀλλαχού αὐτοὺς κυμῶδεῖ λέγων, Τί γὰρ ἔχετε, ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβὼν;

Αὕτη μεγίστη ἀρετὴ, τὸ πάντα τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖναι, τὸ μηδὲν οἰκεῖον εἶναι νομίζειν, τὸ μηδὲν πρὸς ἀνθρώπων ῥῆξαν ποιεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῷ Θεῷ δοκῶν· οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τὰς εὐθύνas ἀπαιτῶν. Νῦν δὲ ἡ τάξις ἀντίστραπται· καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τοῦ βήματος καθιούμενον, καὶ τὰς εὐθύνas ἀπαιτῆσοντα οὐ σφόδρα δεδοίκαμεν, τοὺς δὲ μεθ' ἡμῶν ἐστῶτας καὶ κρινομένους φρίττομεν. Πόθεν οὖν ἡ νόσος αὕτη; πόθεν εἰς τὰς ἡμετέρας κατέσκηψε ψυχάς; Ἀπὸ τοῦ μὴ διηγεκῶς τὰ ἐκεῖ λογίζεσθαι, ἀλλὰ τοὺς παροῦσι προσηλωθῆναι. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν ταῖς πονηραῖς πράξεσι εὐκόλως πίπτομεν· καὶ ἀγαθὸν τι πράξωμεν, πρὸς ἐπιδειξιν ποιούμεν, ὥστε κἀντεῦθεν ἡμῖν γίνεσθαι τὴν ζημίαν. Εἶδε γαῦν τις ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς τινα πολλάκις, καὶ ἔλαθε καὶ τὴν ὀφθεῖσαν καὶ τοὺς συμβαδίζοντας· ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον οὐκ ἔλαθεν ὀφθαλμόν. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ πρὶν ἢ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάσασθαι, εἶδε τὴν ψυχὴν τὴν ἀκόλαστον, καὶ τὴν μανίαν τὴν ἐνδον, καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς στρεφ-

μένους ἐν ζῆλῳ καὶ κλύδωνι. Ὡς γὰρ δεῖται μαρτύρων καὶ τεκμηρίων ὁ πάντα εἰδὼς. Μὴ τοίνυν πρὸς τοὺς συνδούλους δρᾷ· καὶ γὰρ ἐπαρνήσῃ ἀνθρώπος, οὐδὲν βραβεῖο, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ ἀποδέξηται· καὶ καταγῶ ἀνθρώπος, οὐδὲν βλάβος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ καταγῶ. Μὴ δὲ ταύτῃ παρόξυνε τὸν δικαστὴν, τὸν μὲν συνδούλων πολλὸν ποιοῦμενος λόγον, αὐτοῦ δὲ ἀγανακτοῦντος οὐ δεδοικώς καὶ ἐρέμῳ. Καταφρονήσωμεν τοίνυν τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἑκαῖτου. Μέχρι πότε εὐτελεῖς καὶ χαμαιζηλοί; μέχρι πότε, τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἡμᾶς αἰρόντος, αὐτοὶ χαμαὶ σύρεσθαι ἐσπουδάκαμεν; Οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, εἰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον, ὡς ἔχειν δεῖ, οὐκ ἂν ἐπ' ἐρημίας τὸν ἀδελφὸν λαβόντες ἀπέκτειναν. Ὁ Κάλιν πάλιν εἰ τὴν ψῆφον ἑκαῖνον ἔδεδοίκαί, ὡς δεδοικέναι ἴδει, οὐκ ἂν εἶπε, Δεῦρο, καὶ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. Τί γὰρ, ὦ δεῖλῃ καὶ ταλαίπωρ, χωρίζεις αὐτὸν τοῦ γεγεννηκότος καὶ εἰς ἐρημίαν ἐξάγεις; μὴ γὰρ ὁ Θεὸς οὐχ ὀρᾷ καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τὸ τοῖμαγμα; ἀπὸ τῶν τῷ πατρὶ σου συμβεβηκότων οὐκ ἐκπαυθεῖς, ὅτι πάντα οἶδε, καὶ πᾶσι πάρεστι τοῖς γινόμενοις; Καὶ τίνας ἔντεκεν οὐκ εἶπε τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀρνούμενον· Ἐμὲ κρύπτεις τὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐπιστάμενον; Ὅτι οὕτω ταῦτα φιλοσοφεῖν ἑκαῖνος ἦδει καλῶς. Ἀλλὰ τί φησι; Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με· οὐχ ὡς τοῦ αἵματος [470] φωνὴν ἔχοντος, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι τὸ πρᾶγμα βοᾷ, ἐπὶ τῶν δῆλων καὶ σαφῶν. Διὸ δὴ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν δεῖ, καὶ πάντα σθένυνται τὰ δεινὰ. Οὕτω καὶ ἐν εὐχαῖς νήφειν δυνάμεθα, ἂν ἐννοήσωμεν τίνι διαλεγόμεθα, ἂν ἀναλογισώμεθα ὅτι θυσίαν προσάγομεν, καὶ μάχαιραν μετὰ χειρὸς ἔχομεν, καὶ πῦρ καὶ ξύλα, ἂν ἀναπετάσωμεν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας τῷ λογισμῷ, ἂν μεταστῶμεν ἐκεῖ, καὶ λαβόντες τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος ἐμπήξωμεν εἰς τὸν τοῦ ἱερέου λαμῶν, καὶ καταθύσωμεν αὐτῷ νῆψιν, καὶ ἐκχέωμεν αὐτῷ δάκρυα. Τοιοῦτον γὰρ τὸ αἷμα τοῦ ἱερέου τούτου· τοιαύτη τὸ θυσιαστήριον ἑκαῖνο φοινίσσεται σφαγῇ. Μηδὲν τοίνυν ἀφῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κατέχειν σου τὴν ψυχὴν τότε.

δ'. Ἐννόησον ὅτι καὶ ὁ Ἀβραάμ θυσίαν ἀνάγων, οὐ γυναῖκα, οὐ δούλον, οὐκ ἄλλον τινὰ ἀφῆκε παρῆναι. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ τῶν δουλικῶν καὶ ἀνελευθέρων παθῶν ἀφῆς τινὰ σοι παρῆναι· ἀλλ' ἀνάβηθι μόνος εἰς τὸ ὄρος, ἔνθα ἑκαῖνος ἀνέβη, ἔνθα ἀναβάντα θέμις οὐδένα ἕτερον. Κἂν ἐπιχειρῶσι συναναβαίνειν τινες τῶν τοιούτων ἐννοιῶν, ἐπιτάξον αὐταῖς μετ' ἐξουσίας, καὶ εἰπὲ, Καθίστατε αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδίον προσκυνήσαντες ὑποστρέψομεν· καὶ τὴν δυν καὶ τοὺς παῖδας ἀφῆς κάτω, καὶ εἰ τι ἄλογον καὶ ἀνόητον· εἰ τι λογικόν, λαβὼν ἀνάβηθι, ὥσπερ ἑκαῖνος τὸν Ἰσαάκ. Καὶ τὸ θυσιαστήριον οἰκοδόμησον οὕτως ὡς ἑκαῖνος, ὡς μηδὲν ἔχων ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐξω τῆς φύσεως γινόμενος· ἐπεὶ καὶ ἑκαῖνος, εἰ μὴ ἐξω τῆς φύσεως ἦν, οὐκ ἂν τὴν παιδα κατέστραψε. Καὶ μηδὲν ἐνοχλεῖται

σοι τότε, ἀλλ' αὐτῶν γίνου των οὐρανῶν ὑψηλότερος· στέναξον πικρὸν, κατὰ θυσον ἐξεμολόγησιν· Ἀέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, φησὶν, ἵνα δικαιωθῇ· κατὰ θυσον συντριβὴν καρδίας. Ταῦτα τὰ ἱερὰ οὐκ εἰς τέφραν τελευτᾷ, οὐδὲ εἰς καπνὸν διαλύεται, οὐδὲ ξύλων δεῖται· καὶ πυρὸς, ἀλλὰ κατανενυγμένης διανοίας μόνης· τοῦτο ξύλα, τοῦτο πῦρ καὶ οὐκ αὐτὰ, καὶ οὐ κατακαλόν. Ὁ γὰρ μετὰ θερμότητος εὐχόμενος, καίεται, καὶ οὐ κατακαίεται, ἀλλ' ὥσπερ χρυσίον περὶ βασανιζόμενον, λαμπρότερος γίνεται.

Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο φυλάττου, τὸ μηδὲν εἰπεῖν εὐχόμενος τῶν παροξυνόντων σου τὸν Δεσπότην, μηδὲ κατ' ἐχθρῶν προσελθῆς. Εἰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐχθρούς θνείδεις, τὸ κατεύχεσθαι αὐτῶν ἐννόησον ἡλικον κακόν. Δέον γὰρ σε ἀπολογησασθαι διὰ τί ἐχθρούς ἔχεις, οὐ δὲ αὐτῶν καὶ κακηγορεῖς.^α Καὶ ποῖας τεύξῃ συγνώμης, καὶ κακηγορῶν, καὶ ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ, ὅτε ἄλλου σοι δεῖ πολλοῦ; Καὶ γὰρ ὑπὲρ οἰκείων προσήλθες ἁμαρτημάτων δόμενος· μή τοίνυν μνημονεύτης τῶν ἁλλοτρίων, ἵνα μὴ τῶν ἰδίων ἀναμνήσης. Ἄν γὰρ εἴπῃς, Πάταξον τὸν ἐχθρὸν, ἐνέφραξάς σου τὸ στόμα· οὐκέτι γὰρ παρῆρσιαν ἔδωκας τῇ γλώττῃ· πρῶτον μὲν, ὅτι παρώργισας τὸν δικαστὴν ἐκ προοιμίων εὐθίως· δεῦτερον, [471] ὅτι ἐναντίᾳ αἰτείᾳ τῷ σχήματι τῆς εὐχῆς. Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων προσεῖχῃ^β, πῶς ὑπὲρ κολάσεως διαλέγῃ; Τοῦναντίον μὲν οὖν εἶδει ποιεῖν, καὶ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα τοῦτο καὶ ὑπὲρ αὐτῶν μετὰ παρῆρσιας παρακαλέσωμεν. Νυνὶ δὲ προκατέλαδες τοῦ δικαστοῦ τὴν ψήφον διὰ τῆς σῆς, ἀξίων τοὺς ἁμαρτάνοντας κολάζειν· δ καὶ συγνώμης ἀποστρεφὲς πάσης. Ἄν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν εὐξῇ, κἂν μηδὲν ὑπὲρ τῶν σῶν εἴπῃς, τὸ πᾶν ἤνυσας. Ἐννόησον πόσαι θυσίαι εἰσὶν ἐν τῷ νόμῳ· θυσία αἰνέσεως, θυσία ἐξεμολογήσεως, θυσία σωτηρίου, θυσία καθαρμῶν, καὶ ἕτεραι μυρία, καὶ οὐδεμία κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἑκάστη, ἥ καὶ κατορθωμάτων. Μὴ γὰρ ἄλλῃ προσέρχῃ Θεῷ; Ἐκεῖνῃ προσέρχῃ τῷ εἰπόντι, *Εὐχέσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν*. Πῶς οὖν αὐτῶν καταβοᾷς; πῶς παρακαλεῖς τὸν Θεὸν τὸν οἰκεῖον λῦσαι νόμον; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἱκέτου σχῆμα· οὐδεὶς ἱκετεύει ἵνα ἄλλος ἀπόληται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς σωθῇ. Τί τοίνυν σχῆμα μὲν ἱκέτου περικείμεναι, ῥήματα δὲ ἔχεις κατηγόρου; Καὶ ὅταν μὲν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχόμεθα, καὶ κνώμεθα καὶ χασμώμεθα, καὶ εἰς μυρίους ἐμπέμπομεν λογισμούς· ὅταν δὲ κατ' ἐχθρῶν, νήφοντες τοῦτο ποιοῦμεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ὁ διάβολος, ὅτι καθ' αὐτῶν τὸ ξίφος ὠθοῦμεν, οὐ περιέλει οὐδὲ περισπᾷ τότε, ἵνα μειζῶνως ἡμῖν λυμῇται. Ἀλλὰ ἡδίκημαι, φησὶ, καὶ θλιβομαι. Οὐκοῦν κατὰ τοῦ διαβόλου εὐξαι, τοῦ μάλιστα πάντων ἀδικούντος ἡμᾶς. Τοῦτο καὶ ἐπετάγης λέγειν, *Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ποτηροῦ*. Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀκατάλλακτος· ἐχθρός· ἄνθρωπος δὲ, ὅσα ἂν ποιῇ, φίλος ἐστὶ καὶ ἀδελφός. Ἐκεῖνῳ τοίνυν πάντες ὀργι-

ζώμεθα, κατ' αὐτοῦ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν λέγοντες, Σύντριψον τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Οὗτος γὰρ τίχτει καὶ τοὺς ἐχθρούς. Ἄν δὲ κατ' ἐχθρῶν εὐξῇ, τὴν εὐχὴν, ἣν ἐκεῖνος βούλεται, εὐχῇ· ὥσπερ οὖν ἂν ὑπὲρ ἐχθρῶν, κατὰ τοῦτου. Τί τοίνυν τὸν ὅπως ἐχθρὸν ἀφείς, τὰ μέλη δάκνεις τὰ σὰ, θηρίων χαλεπώτερος ταύτῃ γινόμενος; Ἀλλ' ὕβρισε, φησὶ, καὶ χρήματα ἀπεστέργε. Καὶ τίνα δεῖ πενθεῖν, τὸν παθόντα κακῶς, ἢ τὸν ποιήσαντα κακῶς; Ὅτι χρήματα· κερδάνας, τῆς εὐνοίας αὐτοῦ ἐξίβαλε τοῦ Θεοῦ, καὶ μέλζονα ἀπώλεσεν ἡ ἑλαθεν· ὥστε ἐκατέως ἐστὶν ὁ ἡδίκημένος. Οὐκοῦν οὐχὶ κατεύχεσθαι δεῖ, ἀλλ' ὑπερεύχεσθαι αὐτοῦ, ἵνα ὁ Θεὸς ὤσως αὐτῷ γένηται.

ε'. Ὅρα πόσα ἔπαθον οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, οὐδὲν ποιήσαντες δεινόν· ἐξέπεσον πατρίδος, ἐλευθερίας, ἐξημαλωτίσθησαν καὶ ἐγένοντο δοῦλοι, καὶ εἰς ἁλλοτρίαν καὶ βάρβαρον ἀπενεχθέντες χώραν, καὶ σφάττεσθαι ἔμελλον διὰ τὸ ὄναρ εἰκῇ καὶ μάτῃν. Τί οὖν εἰσελθόντες μετὰ τοῦ Δανιὴλ, τί ἠρξάντο; τί δὲ εἶπον; Κατάβραζον τὸν Ναβουχοδονόσορ· κατὰσπασον αὐτοῦ τὸ διάδημα· κατὰβαλε αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου; Οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' ἐξήτουν οἰκτιρμούς παρὰ τοῦ Θεοῦ. [472] Καὶ ὅτε ἐν τῇ κελίῳ ἦσαν, ὁμοίως. Ἀλλ' οὐχ ὑμεῖς, ἀλλὰ πολλῶν ἑλάντονα ἐκείνων πάσχοντες, καὶ δικαίως πολλάκις, οὐ παύσεσθε ἀρώμενοι· μυρία· καὶ ὁ μὲν φησὶ, Κατάβαλε τὸν ἐχθρὸν, ὡς κατεπόντισας τὸ ἔρμα τοῦ Φαραῶ· ὁ δὲ, Πλήξον αὐτοῦ τὴν σάρκα· ἕτερος πάλιν, Ἀπόδος εἰς τὰ τέκνα. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ταυτὶ τὰ ῥήματα;

Πόθεν οὖν ὕμιν ὁ γέλως οὗτος; Ὅρξ πῶς ἐστι καταγέλαστα, ὅταν χωρὶς πάθους λέγεται; Καὶ πῶς δὲ ἁμαρτία τότε δεικνύται πῶς ἐστὶν αἰσχρὰ, ὅταν αὐτὴν γυμνώσης τῆς διαθέσεως τοῦ τολμῶντος; Ἄν τὸν ὀργισθέντα ὑπομνήσης τῶν ῥημάτων, ὧν εἶπεν ἐν τῷ θυμῷ, καταδύσεται, καὶ καταγελάσεται αὐτοῦ, καὶ βουλήσεται μυρία πεπονθέναι, ἢ ἐκεῖνα αὐτοῦ εἶναι τὰ ῥήματα· κἂν τὸν ἀκόλαστον ἀγάγῃς μετὰ τὴν μίξιν πρὸς τὴν πορνευομένην γυναῖκα, καὶ οὗτος ταύτην ἀποστραφήσεται ὡς μουσάραν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς οἱ μὴ ὄντες ἐν τῷ πάθει, καταγελάτε νῦν· καταγέλαστα γὰρ, καὶ γραβῶν τὰ ῥήματα ταῦτα μεθύνων, καὶ γυναικώδους μικροφυχίας. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ πρᾶθεις καὶ δοῦλος γενόμενος καὶ δεσποτῆριον οἰκήσας, οὐδ' οὕτως ἐξέβαλε ῥῆμα πικρὸν κατὰ τῶν λελυπηκότων· ἀλλὰ τί φησὶ; *Κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων*· καὶ οὐ προστίθῃσιν ὑπὸ τίνος· αἰσχύνεται γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν κακῶν ἄλλον ἐκείνων τῶν ποιησάντων αὐτά. Οὕτω καὶ ἡμᾶς διακεισθαι χρὴ, μᾶλλον δὲ τῶν ἐπηρεαζόντων αὐτῶν ἀλγεῖν ὑπὲρ αὐτῶν· ἢ βλάβῃ γὰρ εἰς ἐκείνους διαθαίνει. Ὅσπερ οὖν οἱ λακτίζοντες ἡλούς, καὶ μέγα φρονούντες, ἐλέου ἄξιοι καὶ θρήνου τῆς μανίας ἕνεκα ταύτης εἰσὶν·

^α *Legebatur* κατηγορεῖς.

^β *Ms. et marg. Savil.*, προσέρχῃ. Paulo post idem ἵνα τοῦτο. Editi τοῦτον.

^γ *Videtur omnino legendum* ὁ τὰ χρήματα.
^δ *Forsan leg.* καὶ μᾶλλον.

quid brutum ac stolidum est, infra relictis; si quid ratione præditum est, accipe atque ascende, quemadmodum ille assumpsit Isaac. Altare quoque perinde ut ille, exstrue, tamquam humani nihil habens, atque extra naturam raptus: quandoquidem et ille, nisi a natura excessisset, filium non jugulasset. Nec quidquam tum te inturbet, sed supra ipsos etiam caelos assurge: acerbè ingemisce, confessionem macta: *Dic enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut justificeris*: macta contritionem cordis. Hæ victimæ non in cinerem desinunt, nec in fumum dilabuntur, nec lignis et igne opus habent, sed dumtaxat animo compuncto: hoc ligna, hoc ignis est, urens illa, sed non perurens. Nam qui ferventer orat, uritur quidem, at non peruritur, sed sicut aurum, quod igne exploratur, splendidius efficitur.

Non precandum contra inimicos. — Ad hæc illud cave, ne ullum in oratione verbum emittas, quod Dominum irritet, vel in hostium tuorum perniciem ipsum adeas. Nam si vel hostes habere, probro non caret, cogita quantum malum sit adversus eos orare? Pro eo oportebat excusare te quod hostes habes, tu vero contra eos quoque accusas. Et quam tandem veniam obtinere queas, cum eo quoque tempore aliis obtreces, quo ingenti ipse misericordia opus habes? Etenim eo accessisti, ut pro tuis peccatis orares: ne igitur alienorum peccatorum recorderis, ne aliqui tuorum ipse memoriam refrices. Nam si dixeris, Hostem percuti, os tuum obstruxisti, jam linguæ fiduciam præcidisti: primum nempe, quia ab ipso statim initio Dominum ad iracundiam incitasti; deinde quia contraria postulas, quam oratio ferat. Nam si pro peccatorum remissione Deum precaris, qui sit, ut pro supplicio verba facias? Quin contra potius faciendum erat, pro ipsis quoque præces fundere, ut hoc pro nobis quoque cum fiducia peteremus. Nunc vero Judicis sententiam per tuam occupasti, dum petis ut de precantibus supplicium sumat: quod quidem omnem tibi veniam adimit. Contra si pro ipsis preceris, etiam pro peccatis tuis nullum verbum feceris, rem totam confecisti. Cogita quotnam in lege sacrificia sint: sacrificium laudis, sacrificium confessionis, sacrificium salutis, sacrificium purgationum; ac sexcenta alia: atque interim nullum est adversus inimicos, sed pro propriis peccatis aut etiam recte factis. Num alium Deum adis? Annon ad illum accedis, qui dixit, *Orate pro inimicis vestris* (Matth. 5. 44). Quoniam igitur modo adversus illos clamitas? cur Deum, ut legem suam infringat, rogas? A supplicis persona istud alienum est: nemo supplicat ut alius pereat, sed ut ipse salutem consequatur. Quid igitur supplicis ejusdem personam geris, dum accusatoris verba habes? Ac quidem cum pro nobis ipsis oramus, scabimus nos, oscitamus, et in sexcentas cogitationes labimur; cum autem adversus inimicos, attenti ac vigilantes hoc facimus. Quia enim diabolus illud novit, quod in nos ipsos gladium impellimus; non minime distrahit vel avocat, ut hac ratione majorem nobis perniciem afferat. At, iniques, læsus sum et

affligor. Ergo adversus diabolum ora, qui omnium maxime nos injuria affligit. Hoc etiam dicere præcipis, *Libera nos a malo* (Matth. 6. 13). Ille implacabilis hostis est; at homo, quidquid tibi faciat, amicus ac frater est. Quocirca omnes adversus illum irascamur, adversus eum Deum obsecremus, dicentes: Contere Satanam sub pedibus nostris. Ille enim inimicos quoque nobis parit. Quod si adversus inimicos preceris, id precaris, quod ipse quoque in votis habet: ut si pro inimicis ores, adversus eum precaris. Quid igitur relicto vero hoste membra tua mordes, atque hac ratione, foris ipsis immaniolem te præbes? At, inquis, contumeliam mihi intulit, ac bona ademitt. Et quem luctu prosequi convenit, eumne qui injuriam accepit, an qui intulit? Qui pecunias lucratus est, a Dei benevolentia seipsum exclusit, pluraque perdidit quam accepit: ac proinde ipse est qui læsus est. Ob idque non adversus eum, sed pro eo potius orandum est, ut Deus propitium se illi præbeat.

5. Vide quot calamitatibus affecti sint tres pueri, cum tamen nihil mali admisissent: patria et libertate exciderant, captivi abducti ac servi effecti, atque in alienam ac barbaram regionem abstracti fuerant, frustra ac temere propter insomnium obtruncandi erant. Quid igitur cum Daniele ingressi, quid, inquam orarunt? quid dixerunt? Contere Nabuchodonosor, ipsius diadema abripe, e regio solio eum deturba? Nihil ejusmodi; verum Dei misericordiam implorabant. Et cum in fornace essent, eodem modo se gesserunt. At vos non perinde; sed longe quam illi minora passi, ac plerumque merito, sexcenta mala imprecari non desistitis: atque alius quidem sic loquitur, Prosterne inimicum, ut Pharaonis currum demersisti; alius, Carnem illius feri; alius rursus, Redde illi in filios. Annon hujusmodi verba agnoscitis?

Auditorum Chrysestomi risus. — Unde igitur vobis hic risus? Vides quam ridicula hæc sint, cum citra animi perturbationem dicuntur? Et sane peccatum omne tum denique quam foedum sit patet, cum ab eo, qui id admittit, affectum detraxeris. Si ei qui iratus fuit, in memoriam ea verba redigas, quæ in iracundia protulit, crubescet et seipsum irridebit, ac mille mala perpeti, quam verba illa protulisse malet. Si impudicum hominem post coitum ad mulierem eam, cui stuprum obtulit, adduxeris, hic quoque ut execrandam ipsam adversabitur. Eodem modo vos qui ab hoc affectu liberi estis, hujusmodi verba ridetis: ridicula enim sunt, ac temulentis vetulis digna, muliebrique similitudine. Quin etiam Joseph, licet venditus ac servus effectus, atque in carcerem conjectus, ne sic tamen acerbum adversus eos, a quibus læsus fuerat, verbum emisit; sed quid ait? *Furtim sublatum sum de terra Hebræorum* (Gen. 40. 15); nec addit, a quo: potest enim eum malorum fratrum, magis quam eos ipsos, qui hæc perpetraverant. Ita nos quoque affligi convenit, ut pro illis, qui nobis injuriam inferunt, vehementius angamur, quam

illi ipsi : detrimentum enim ad illos transit. Sicut enim qui clavos calcibus impetunt, altumque sapient, hujusmodi furoris ergo commiseratione ac lacrymis digni sunt : eodem modo qui eos lacerant, a quibus nihil injuriæ acceperunt, multis lamentis ac fleatibus potius, quam execrationibus digni sunt, ut qui suas ipsimet animas fortant. Nihil enim acceleratius est animæ malum imprecante, nec impurius lingua, hujusmodi sacrificia offerente. Homo es ; ne aspidum virus evomas : homo es ; ne bellua fias. Ideo os tibi datum est, non ut mordeas, sed ut aliorum vulneribus modearis. Recordare quid tibi præceperim, inquit Deus, remittere nempe ac condonare. Tu vero me obsecras, ut socium me tibi ad evertenda præcepta meæ adjungam, ut fratrem corrodis, linguam cruentas, non secus ac furiosi propriis carnibus dentes oruunt perfundunt. Quanta diabolum volu-

plate affici, quanto risu existimas, cum ejusmodi preces audit? quam Deum irasci, teque aversari atque odisse, cum talia rogas? quo quid gravius esse queat? Nam si nefas est cum ad mysteria accedere, qui inimicos habet; annon is, qui non tantum hostem habet, sed etiam ei imprecatur, ab ipso quoque templi ambitu arcendus est? Hæc igitur cogitantes, atque hujus sacrificii causam agnoscentes, nempe quod pro hostibus mactatus Christus sit, id deus operam, ut ne inimicum quidem habeamus; ac si habeamus, pro illo precemur : ut nos quoque peccatorum nostrorum veniam consequuti, cum fiducia tribunali Christi adstemus; cui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VI.

CAP. 3. v. 1. *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egenus, sicut quidam, commendatitii epistolis ad vos, aut ex vobis?*

1. Quod futurum erat, ut ipsi ab aliis objiceretur, nempe quod seipsum attolleret, hoc ipse antevertens posuit : quamvis etiam tanta præmonitione ante usus fuisset, ac dixisset : *Et ad hæc quis idoneus est?* et, *Ex sinceritate loquimur*; sed tamen hæc ipsi minime sufficiunt. Ea enim ipsius consuetudo est : ut longe absit, ut magni quidpiam de se dicere videatur, vehementerque atque incredibilem quemdam in modum i tud fugit. Tu vero hinc quoque singularem ipsius sapientiam animadvertit. Rem enim, quæ trivialitæ speciem habet, hoc est afflictiones, usque adeo extulit, ac laculentam et illustrem rem esse ostendit, ut ex his, quæ dixerat, hæc ei obiectio emergerit. Quod etiam in epistolæ fine facit. Postquam enim innumera pericula, contumelias, anxietates, angustias, ac cætera ejusmodi recensuit, hæc verba mox subiunxit : *Non nosipsos commendamus, sed occasionem vobis damus, gloriandi* (2. Cor. 3. 12). Atque istud quoque rursus illic vehementer, atque cum majori consolatione ponit. Etenim hic caritatis verba sunt : *Aut numquid egenus, sicut quidam, commendatitii epistolis?* illic autem necessario sane ac utiliter sensu et animo plena sunt quæ dicit : *Non enim, inquit, rursus nos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi*; ac rursus, *Putatis quod vobis nos ipsos excusemus? Coram Deo in Christo loquimur. Timeo autem ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis* (2. Cor. 12. 19. 20). Siquidem ne adulationis opinionem subeat, ut qui honorem ab ipsis ambiat, his verbis utitur : *Timeo ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis*. Verum hæc quidem non sine multa reprehensione; initio autem non ita, sed mitiori sermone utitur. Quidnam autem his verbis sibi vult? De tentationibus ac periculis locutus est, quodque ubique a

Deo triumphatur in Christo, atque orbis universus hos triumphos novit. Quoniam igitur magnifica quædam de se proloquutus erat, idcirco objectionem sibi ipsemet struit, dicens : *Incipimus iterum nosipsos commendare?* Quod autem ait, hunc sensum habet : Fortasse quispiam hoc nobis objecerit : Quid hoc est, Paule? hæc de te loqueris, ac teipsum effers? Hanc igitur suspicionem solvens, ait : Non hoc volumus, nempe nosipsos jactare atque attollere : imo tantum abest ut commendatitii ad vos epistolæ opus habeamus, ut vos ipsi nobis epistolæ instar sitis. 2. *Nam epistola nostra vos estis*, inquit. Quid est, *Vos estis*? Si commendatione apud alios opus mihi fuisset, vos epistolæ loco in medium produxissem : quod et in priori epistola dicebat : *Signaculum enim apostolatus mei vos estis* (1. Cor. 9. 2). At hoc loco id non ita exprimit, sed per ironiam quamdam, ut majoris aculeos orationi addat : *Aut numquid egenus commendatitii epistolis?* Atque pseudapostolos innuens, subiecit : *Sicut quidam ad vos, aut ex vobis commendatitii epistolis*, ad alios. Deinde quoniam grave erat, quod dixerat, id mitigat, hæc verba subiungens : *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ actur et legitur ab omnibus hominibus* : 3. *manifestati quod epistola estis Christi*. Hoc loco non solum amoris, sed etiam recte factorum testimonium ipsis tribuit, quippe qui ejusmodi sint, ut magistri dignitatem per virtutem suam demonstrare queant. Hoc enim significat quod ait, *Epistola nostra vos estis*. Id quod litera fecissent, nempe ut nos commendarent, ac reverentiam nobis conciliarent; hoc ipsi præstatis, dum homines vos vident atque audiunt. Discipulorum enim virtus, magistro plus ornamenti, atque commendationis affert, quam ulla epistola. *Scripta in cordibus nostris*. Hoc est, quam omnes norunt : adeo nimirum vos quoque gestum circumferimus, atque animo versamus. Non secus ac si diceret : *Nostra apud alios commendatio vos estis* : vos enim in corde semper habemus, ac vestra recte facta apud omnes

οὕτως οἱ ἀδικούντες τοὺς οὐδὲν ποιοῦντας αὐτοῖς κακόν, ὅτε τὰς ἑαυτῶν πλήττοντας ψυχὰς, πολλῶν ὀδυρμῶν ἄξιοι καὶ θρήνων, οὐκ ἄρῶν. Οὐδὲν γὰρ μιαιώτερον ψυχῆς ἀρωμένης, οὐδὲ γλώττης ἀκαθαρτότερον τοιαῦτα θυσούσης. Ἄνθρωπος εἰ, μὴ ἀσπίδων ἰὼν ἐμέσης· ἄνθρωπος εἰ, μὴ γένῃ θηρίον. Διὰ τοῦτο σοι εὐλόμα γέγονεν, οὐχ ἵνα δάκνης, ἀλλ' ἵνα θεραπεύῃς τὰ ἐτέρων τραύματα. Ἀναμνήσθητι τί σοι παρήνευσα, φησὶν ὁ Θεός· συγχωρεῖν καὶ ἀφιέναι. Σὺ δὲ καὶ ἐμὲ παρακαλεῖς κοινωνὸν γενέσθαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν ἐμῶν προσταγμάτων, καὶ ἐσθίεις τὸν ἀδελφόν, καὶ φεινίτεις τὴν γλῶτταν, καθάπερ οἱ μαινόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκείων μελῶν τοὺς ὀδόντας. Πῶς αἰεὶ τὸν διά-

βολον ἤδεσθαι καὶ γελᾶν, ὅταν τοιαύτης εὐχῆς ἀκούσῃ; πῶς τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, ὅταν τοιαῦτα παρακαλῇ; οὐ τί γένοιτο· ἀνχαλεπώτερον; Εἰ γὰρ μυστήριόν ἐστι οὐ χρὴ προσέτιναι ἐχθροὺς ἔχοντα· τὸν οὐκ ἔχοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατεσφραγισμένον, πῶς οὐχὶ καὶ τῶν περιβόλων αὐτῶν ἀπαίρεσθαι δεῖ; Ταῦτ' οὖν ἐνωθύνετε, καὶ τῆς θυσίας τὴν ὑπόθεσιν εἰδότες, ὅτι ὑπὲρ ἐχθρῶν ἐτύθη, μήτε [473] ἐχθρὸν ἔχωμεν, κἀν ἔχωμεν, ὑπερευχόμεθα· ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν λαβόντες συγχώρησιν, μετὰ παύσεως τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ παραστώμεν· ᾧ ἡ δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; εἰ μὴ χρῆζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἡ ἐξ ὑμῶν;

α'. Ὅπῃ ἐμελλεν αὐτῷ παρ' ἐτέρων ἀνθυποφέρεισθαι, ὅτι Ἐπαίρεις ταυτὸν, τοῦτο προλαβὼν αὐτὸς τέθεικε· καίτοι τοσαύτῃ ἐπιδιωρθῶσαι χρυσάμενος ἐμπροσθεν, καὶ ἱππῶν, Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; καὶ, ὅτι Ἐξ-ελλικρινέας λαλοῦμεν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται ἐκείνους. Τοιοῦτον γὰρ αὐτοῦ τὸ ἦθος· τοῦ δοκεῖν περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν πόρρω καθέστηκε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ φεύγει καὶ ὑπερβολῆς. Σὺ δὲ μοι κἀνταῦθεν σκόπει τὴν περιουσίαν αὐτοῦ τῆς σοφίας. Πράγμα γὰρ δοκοῦν εἶναι σκυθρωπὸν, τὰς θλίψεις λέγω, οὕτως ἐπήρε, καὶ ἰδεῖτε λαμπρὸν ὃν καὶ περιφανές, ὥς ταύτην αὐτῷ τὴν ἀντίθεσιν ἐκ τῶν εἰρημάνων ἀνακύψαι. Ποιᾷ δὲ αὐτὸ καὶ πρὸς τῷ τέλει. Μετὰ γὰρ τὸ μυρίους ἀριθμῆσαι κινδύνους, ὕδρεις, στενωχολίας, ἀνάγκας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐπήγαγε λέγων, Οὐχ ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος. Καὶ τίθησιν αὐτὸ πάλιν ἐκεῖ σφοδρῶς, καὶ μετὰ πλεονος παραμυθίας. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἀγάπης ἐστὶ τὰ ῥήματα, Εἰ μὴ χρῆζομεν ὥς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν; ἐκεῖ δὲ γέμει τινὸς τοῦ φρονήματος τὰ λεγόμενα ἀναγκαίως καὶ χρησίμως· καὶ θυμοῦ α'. Οὐ γὰρ πάλιν, φησὶν, ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος· καὶ, Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; Ὅτι κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Φοβοῦμαι γὰρ μή πως ἐλθὼν οὐχ οἶους θέλω εἶρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐφρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε. Ἴνα γὰρ μὴ ὀξυλακείας δόξαν λαμβάνειν, ὥς ἐπίεμενος τῆς παρ' αὐτῶν τιμῆς, ταῦτα φησι, Φοβοῦμαι μή πως ἐλθὼν οὐχ οἶους θέλω εἶρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὐφρεθῶ ὑμῖν, οἷον οὐ θέλετε. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ κατηγορίας πολλῆς· ἐν ἀρχῇ δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἡμερώτερον. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησιν; Εἶπε περὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ὅτι πανταχοῦ πομπεύεται παρὰ τοῦ

Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοὺς θριάμβους οἶδε τούτους. Ἐπεὶ οὖν μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐφθέγγετο, ἀνθυποφέρει αὐτῷ λέγων· Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἰσως τις ἡμῖν ἀντερεῖ, τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ταῦτα περὶ σεαυτοῦ λέγεις, καὶ σπαντὸν ἐπαίρεις; Ταύτην οὖν λύων τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν, ὅτι Οὐ τοῦτο βουλόμεθα, οἷον κομπάζειν καὶ ἑαυτοὺς ἐπαίρειν· [474] ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχομεν τοῦ θεσηθῆναι πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν ἐπιστολῶν, ὥς ὑμᾶς ἀντὶ ἐπιστολῆς ἔχειν. Ἡ γὰρ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὅμοις ἐστε, φησὶ. τί ἐστίν, Ὑμεῖς ἐστε; Εἰ ἴδει πρὸς ἐτέρους ἡμᾶς συσταθῆναι, ὑμᾶς· ἀν παρηγάγομεν εἰς μέσον ἀντὶ ἐπιστολῆς· ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγεν· Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὅμοις ἐστε. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἐνταῦθα οὐ λέγει, μετ' εἰρωνείας δὲ, ὥστε πληκτικώτερον ποιῆσαι τὸν λόγον· Εἰ μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν; Καὶ αἰνιττόμενος τοὺς ψευδαποστόλους, ἐπήγαγεν· Ὡς τινες, πρὸς ὑμᾶς, ἡ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν, πρὸς ἄλλους. Εἶτα, ἐπειδὴ βαρὺ ἦν τὸ εἰρημένον, παραμυθίζεται αὐτὸ ἐπάγων καὶ λέγων· Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὅμοις ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκόμενη ὑπὸ πάντων· φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα οὐ μόνον αὐτοῖς ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα μαρτυρεῖ, εἰ γε ἱκανοὶ εἴσι δεῖξαι πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῆς οἰκείας ἀρετῆς τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὅμοις ἐστε. Ὅπῃ ἂν ἐποίησας τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς καὶ αἰδεσίμους ποιῶντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὀρώμενοι καὶ ἀκούομενοι. Μαθητῶν γὰρ ἀρετὴ τὸν διδάσκαλον εὖθε κοσμεῖν καὶ συνιστᾶν πάσης μάλλιν ἐπιστολῆς. Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Τουτέστιν, ἦν πάντες ἴσασι· οὕτως ὑμᾶς πανταχοῦ περιφέροντες, καὶ ἐν νῷ ἔχομεν· ὥς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἡ σύστασις ἡμῶν πρὸς ἐτέρους ὅμοις ἐστε· καὶ γὰρ ἔχομεν ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ διηνεκῶς, καὶ πρὸς ὅπαντας τὰ ὀμότερην ἀνακηρύττομεν κατορθώματα. Οὐ τοίνυν τῷ καὶ πρὸς ἐτέρους ὑμᾶς εἶναι σύστασιν ἡμῶν, δοθέντα ἐπιστο-

* *Legebatur* φρονήματος.

λὼν παρ' ὁμῶν· ἀλλὰ καὶ τῷ σφόδρα φιλεῖν ὁμᾶς, οὐ δέομεθα πρὸς ὁμᾶς συστάσεως· πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνωτάς τις δεῖται γραμμάτων· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ἴστε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐστὲ, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἐγγεγραμμένη· τουτέστιν, οὐδὲ ἀποπιστεῖν δύνασθε. Ὡς περ γὰρ ἀπὸ γραμμάτων ἀναγινώσκοντες, οὕτως ἀπὸ τῆς καρδίας ἡμῶν γινώσκοντες ἴσασι πάντας τὴν ἀγάπην ἡμῶν, ἣν ἔχομεν περὶ ὁμᾶς.

β'. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα διὰ τοῦτο ἐστίν, ἵνα δηλώσῃ ὅτι ὁ θεὸς μοι φίλος, καὶ ἀπολαύτω παρρησίας^α, ἀρκεῖ ἡ ὑμῶν ἀγάπη τὸ πᾶν ἀνύσαι. Ἄν τε γὰρ πρὸς ὁμᾶς ὡμεν, οὐ δέομεθα ἐτέρων τῶν συνιστῶντων ἡμᾶς, τῆς φιλας ὁμῶν προλαμβανούσης· ἂν τε πρὸς ἐτέρους, οὐ χρῆζομεν πάλιν γραμμάτων, τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἀντὶ τούτων ἀρκούσης ἡμῖν πάλιν· περιφερόμεν γὰρ τὴν ἐπιστολὴν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Εἴτα ἐπὶ μείζον ἐπαίρων αὐτοὺς, καὶ ἐπιστολὴν Χριστοῦ καλεῖ, λέγων· *Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ*. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λαμβάνει λοιπὸν ὑπόθεσιν καὶ ἀρχὴν ἐνταῦθα ἐξετάσαι· τὰ τοῦ νόμου. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐνταῦθα φησὶν εἶναι ἐπιστολὴν· ἀνωτέρω μὲν γὰρ ὡς συνιστῶντας· διὸ ἐπιστολὴν ἐκάλεσαν· [475] ἐνταῦθα δὲ ἐπιστολὴν Χριστοῦ, ὡς ἔχοντας τὸν νόμον ἔγγεγραμμένον τοῦ Θεοῦ. Ἄ γὰρ ἐβούλετο ὁ Θεὸς θηλῶσαι πᾶσι καὶ ὁμῖν, ταῦτα γέγραπται ἐν ταῖς καρδίαις ὁμῶν. Ἡμεῖς δὲ παρεσκευάσαμεν ὁμᾶς, ὥστε διέσθαι τὰ γράμματα. Καθάπερ Μωϋσῆς τοὺς λίθους καὶ τὰς πλάκας ἐκόλαψεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς ὑμῶν ψυχὰς· διὸ φησὶ, *Διακονηθεῖσιν ὑψ' ἡμῶν*. Ἄλλ' ἐν τούτῳ τὸ ἴσον εἶχον· καὶ γὰρ ἐκείναι ὑπὸ Θεοῦ ἐγράφησαν, καὶ αὗται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ποῦ τοίνυν ἡ διαφορά; *Ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας*. Ὅσον δὲ τὸ μέσον Πνεύματος καὶ μέλανος, καὶ λιθίνης πλακῆς καὶ σαρκίνης, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτων κακείνων· οὐκοῦν καὶ οἱ διακονήσαντες τοῦ διακονήσαντος ἐκείνοιο. Διὰ τοι τοῦτο, ἐπεὶ μέγα ἐφθέξατο, ταχέως ἐπιλαμβάνεται ἐαυτοῦ, λέγων· *Πεποιθήσιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν*· καὶ πάλιν ὅλον ἀνατίθῃ τῷ Θεῷ· τούτων γὰρ ἡμῖν ὁ Χριστὸς αἷτιος, φησὶν. Οὐχ ὅτι *ἱκανοὶ ἔσμεν ἅψ' ἐαυτῶν τι λογισασθαι*, ὡς ἐξ ἐαυτῶν. Ὅρα πάλιν καὶ ἐτέραν ἐπιδιόρθωσιν. Καὶ γὰρ μεθ' ὑπερβολῆς τὴν ἀρετὴν ταύτην μάλιστα κέχτηται, τὴν ταπεινοφροσύνην λέγω. Διόπερ δευτέρως εἶπη τι μέγα περὶ ἐαυτοῦ, πάσῃ κέρητῃ σπουδῇ, ὥστε σφοδρῶς παραμυθῆσθαι τὸ εἰρημένον τρόπῳ παντί· ὃ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, λέγων, *Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἔσμεν ἅψ' ἐαυτῶν τι λογισασθαι* ὡς ἐξ ἐαυτῶν. Τουτέστιν, Οὐχ οὕτως εἶπον, *Πεποιθήσιν ἔχομεν*, ὡς τὸ μὲν ἡμέτερον εἶναι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθῃμι καὶ λογίζομαι. Ἡ γὰρ *ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καὶ τῆς Διαθήκης*. Τί ἐστίν, *ἱκάνωσεν*; Δυνατοὺς ἐποίησε καὶ ἐπιτη-

δεύους. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο, τὸ κομίσαι τοιαύτας πλάκας καὶ ἐπιστελάς τῇ οἰκουμένῃ, πολλὸν μείζους τῶν προτέρων. Αἰδ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος*. Ἰδοὺ πάλιν ἄλλη διαφορά. Τί οὖν; ἐκεῖνος οὐκ ἦν πνευματικὸς ὁ νόμος; πῶς οὖν φησιν, *Οἶδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστι*; Πνευματικὸς μὲν, ἀλλ' οὐ πνεῦμα παρείχεν· οὐ γὰρ πνεῦμα ἐκόμισε Μωϋσῆς, ἀλλὰ γράμματα· ἡμεῖς δὲ ἐπιστεδ-θμεν πνεῦμα-διδόναι. Αἰδ καὶ ἐπεξεργάζεται αὐτὸ λέγων· *Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ*. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ' ἐκείνους εἰναιτόμους· τοὺς μεγαλοφρονούντας ἐπὶ τοῖς *Τουδαῖκοις*. Γράμμα δὲ ἐνταῦθα τὸν νόμον φησὶ, τὸν κολάζοντα τοὺς πλημμελοῦντας· πνεῦμα δὲ τὴν χάριν τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος τοὺς ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν νεκρωθέντας ζωοποιοῦσαν. Εἰπὼν γὰρ τὴν διαφορὰν τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πλακῶν, οὐκ ἐνδιατρίβει αὐτῇ, ἀλλὰ παραδραμὼν αὐτὴν ταύτην ἐπὶ κλίειν ἐργάζεται, ἥ μάλιστα ἐλεῖν τὸν ἀκροατὴν ἠδύνατο, ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ κοῦφου. Οὕτε γὰρ πόνον ἔχει, φησὶ, καὶ μείζονα παρέχει τὴν χάριν. Εἰ γὰρ περὶ Χριστοῦ διαλεγόμενος, ἐκεῖνα μάλιστα τιθεῖν, ὃ τῆς φιανθρωπίας αὐτοῦ ἐστὶ μᾶλλον ἢ τῆς ἀξίας, καὶ ἀλλήλοιοι [476] συνδέεται· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς διαθήκης, ἀναγκαίως τοῦτο ποιεῖ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Γράμμα ἀποκτείνει*; Εἶπεν ὅτι ἐν πλαξὶ λιθίναῖς, καὶ καρδίαις σαρκίναῖς, οὐδέπω δὲ μεγάλῃν ἔδοκει διαφορὰν λέγειν. Προσέθηκε οὖν ὅτι ἐκείνη γράμματι ἢ μέλανι, αὐτὴ δὲ πνεύματι. Οὕτε τοῦτο πᾶν αὐτοὺς διήγειρε. Λέγει οὖν λοιπὸν ὅπερ ἱκανὸν αὐτοὺς περῶσαι, ὅτι τὸ μὲν ἀποκτείνει, τὸ δὲ ζωοποιεῖ.

γ'. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ἐν τῷ νόμῳ ὁ ἁμάρτημα ἔχον, κολάζεται· ἐνταῦθα ὁ ἁμάρτημα ἔχον, προσελθὼν βαπτίζεται, καὶ γίνεται δίκαιος· δίκαιος δὲ γινόμενος ζῇ, τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγείς. Ὁ νόμος ἐὰν λάθῃ φονεῖα, ἀναίρει· ἡ χάρις ἐὰν λάθῃ φονεῖα, φωτίζει καὶ ζωοποιεῖ. Καὶ τί λέγω φονεῖα; Ξύλα ἔλαθεν ἐν σαββάτῳ συλλέξαντα ὁ νόμος, καὶ ἐλθῶσι· τοῦτο ἐστὶ, *Τὸ γράμμα ἀποκτείνει*. Μυρίους ἀνθρώπων καὶ ληστὰς λαμβάνει ἡ χάρις, καὶ βαπτίζουσα ἀπαλλάττει τὸν προτέρων κακῶν· τοῦτο ἐστὶ, *Τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ*. Ἐκεῖνος ἀπὸ ζῶντος νεκρὸν ἐργάζεται τὸν ἀλόντα· αὐτὴ ἀπὸ νεκροῦ ζῶντα κατασκευάζει τὸν υπεύθυνον. Δεῦτε γὰρ πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεπονημένοι· καὶ οὐκ εἶπε, Κολάσω ὁμᾶς, ἀλλ', Ἀναπαύσω ὁμᾶς. Ἐν γὰρ τῷ βαπτίσματι θάπτεται τὰ ἁμαρτήματα, ἐξαλείφεται τὰ πρότερα, ζωοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὥσπερ εἰς πλάκα αὐτοῦ τὴν καρδίαν ἐγγράφεται πᾶσα ἡ χάρις. Ἐννόησον τοίνυν ὅση τοῦ Πνεύματος ἡ ἀξία, ὅταν αἱ πλάκες αὐτοῦ βελτίους τῶν προτέρων, ὅταν μείζον αἱ καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως ἐπιδεικνύηται. Καὶ γὰρ ἡ νέκρωσις αὐτῆς τῆς προτέρας χαλεπωτέρα, ἥ καὶ ἀπαλλάττει, καὶ τοσοῦτῳ, ὅση ψυχῇ σώματος βελτίων· καὶ αὐτὴ δι' ἐκείνης συνίσταται ἡ ζωὴ, ἣν τὸ Πνεῦμα δίδωσιν· εἰ δὲ ταύτην δυνατόν χαρίσασθαι, πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐλάττωνα· ἐκείνην μὲν γὰρ προφῆται ἐργάσαντο, ταύτην δὲ οὐκέτι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφίνειν ἁμαρτίας, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Οὐδὲ

^α Editt, παρρησίας. Ms. προστυχίας.

prædicamus. Quo fit, ut non modo quia apud alios quoque commendationis instar nobis estis, epistolis vestris minime indigeamus; sed ideo quoque commendatione nobis apud vos minime opus est, quod vos apprime amem. Etenim ad ignotos quidem literis quispiam opus habet; vos autem nobis in animo estis. Nec vero solum dixit, *Estis*, sed *Inscripti*, hoc est, nec mihi ex animo excidere potestis. Sicut enim ex literis, qui eas legunt, sic ex corde nostro, qui hoc norunt, nostram erga vos dilectionem perspectam habent.

2. Quocirca si literarum hoc munus est, ut ex illis liquet hunc aut illum mihi amicum esse, hic libertate fruatur, ad id totum conficiendum satis est vestra erga me caritas. Nam sive ad vos proficiscamur, aliorum commendatione minime indigemus, quod amor erga me vester id muneris jam occupavit: sive ad alios, literis rursus nihil nobis opus est, utpote quibus eadem dilectio earum loco satis sit: circumferimus enim epistolam in cordibus nostris. Mox alius adhuc eos attollens, epistolam quoque Christi eos vocat, dicens: *Manifestati quod epistola estis Christi*. Atque id loquutus occasionem hinc atque initium sumit legem examinandi. Atque alio modo suam eos epistolam esse hic ait: superius enim eos idcirco epistolam appellabat, quod ab ipsis commendaretur: hic autem epistolam Christi eos vocat, ut qui Dei legem inscriptam habeant. Nam quæ Deus cum omnibus aliis, tum vobis etiam nota esse volebat, hæc in cordibus vestris inscripta sunt. Nos porro ita vos comparavimus, ut literas exciperetis. Ut enim Moses lapides et tabulas sculpsit, sic nos quoque animas vestras: ideo ait, *Ministrata a nobis*. At in hoc pari conditione erant: nam et illæ a Deo conscriptæ erant, et hæc a Spiritu. Quam ergo in re discrimen situm est? *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Quantum autem inter Spiritum et atramentum, atque inter lapideas et carnales tabulas interest, tantum etiam inter has et illas est discrimine: ac proinde inter eos quoque, qui his operam navarunt, et eum, qui illis operam navavit. Ob quamque causam, quia magnifice loquutus fuerat, confestim seipsum carpit, dicens: 4. *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*; ac rursus totum id Deo adscribit: horum enim nobis Christus causa est, inquit. 5. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis tamquam ex nobis*. Vide rursus alteram etiam præmunitionem; siquidem hac virtute, hoc est humilitate, in primis Paulus excellit. Eoque fit, ut quoties de seipso magnifice aliquid ait, nihil non studii adhibeat, ut id quovis modo mitiget ac molliat. Quod etiam hoc loco his verbis facit: *Non quod simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tamquam ex nobis*. Hoc est, Non ita dixi, *Fiduciam habemus*, ac si aliud nostrum sit, aliud Dei; sed totum istud Deo adscribo. *Nostra enim sufficientia ex Deo est*, 6. *qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Quid est, *Idoneos nos fecit*? Fecit ut huic muneri

pares esse possimus. Parvum porro hoc non est, nimirum tales tabulas et epistolas, prioribus multo majores ac præstantiores orbi attulisse: unde etiam subjunxit, *Non literæ, sed spiritus*. En rursus aliud discrimen. Quid autem? annon lex quoque illa spiritualis erat? quomodo ergo ait: *Scimus quod lex spiritualis est* (Rom. 7. 14)? Spiritualis quidem erat, sed spiritum minime præbebat: non enim spiritum Moses, sed literas attulit; nostræ autem fidei commissum est, ut spiritum demus: unde etiam istud studioso prosequitur, dicens, *Litera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Hæc autem non temere dixit, sed eos subindicans qui de Judaicis altum sapiebant. Per literam autem hoc loco legem intelligit, quæ peccantes supplicio afficiebat; per spiritum autem gratiam baptismi, qua ii, qui a peccato interempti sunt, ad vitam revocantur. Postquam enim discrimen illud commemoravit, quod inter utriusque tabulæ naturam erat, non in eo hæret, sed ulterius progressus, hoc latius prosequitur: qua ratione auditorem magis capere poterat, nimirum ab utilitate et facilitate. Neque enim laborem habet, inquit, et majorem gratiam affert. Nam si de Christo loquens, ea potissimum ponit quæ benignitatis ipsius potius, quam nostri meriti sunt, quæque inter se deviacta sunt, multo magis hoc necessario facit, cum de testamento loquitur. Quidnam igitur hæc verba significant, *Litera occidit*? Dixerat quidem in tabulis lapideis et cordibus carneis; at nondum magnum quoddam discrimen proferre videbatur. Adjunxit itaque, quod illa litera aut atramento, hæc spiritus per-scripta sit. Hoc autem non eos admodum excitabat. Hoc ergo demum dicit, quod vel pennas illis asserre queat, nempe, *Litera occidit, spiritus autem vivificat*.

3. Quidnam autem hoc est? In lego is qui peccatum habet, punitur; hic qui peccatum habet, accedens baptizatur, ac justus efficitur: justus autem effectus, vivit, utpote peccati morte liberatus. Lex si homicidam arripuerit, eum morte afficit: gratia si homicidam ceperit, illuminat ac vivificat. Quid autem homicidam dico? Lex eum, qui sabbati die ligna collegerat, arreptum lapidibus obruit (Num. 15); hoc enim est quod ait, *Litera occidit*: gratia contra sexcentos homicidas et latrones accepit, ac baptismi aqua tinctos prioribus malis liberat; hoc est, *Spiritus vivificat*. Illa eum, qui deprehensus est, ex vivo mortuum reddit: hæc reum ex mortuo vivum efficit. Venite enim, inquit, *ad me omnes qui laboratis et onerati estis*: et non dixit, ex cruciabo vos, sed, *reficiam vos* (Matth. 11. 28). Etenim in baptismo peccata sepeliuntur, priora delentur, homo vivificatur, omnis gratia in ipsius pectore, tamquam in tabulis inscribitur. Itaque reputes, velim, quanta Spiritus dignitas sit, quippe cum ipsius tabulæ prioribus meliores sint, atque ipsa etiam resurrectione præstantius aliquid ostendat. Nam et mors ea, a qua ipsa liberat, priore gravior est, et quidem tanto, quanto anima corpori præstat: atque ea vita, quam Spiritus impertit, per eam constatur. Quod si hanc asserre potest, multo

magis minorem : illam etenim prophetæ quoque con-
tulerunt, hanc autem non perinde. Nemo enim, Deo
uno excepto, peccata remittere potest. Quin ne illam
quidem citra Spiritus opem præbebant prophetæ. Nec
vero hoc duntaxat mirum est, quod vivificet, sed
etiam quod id faciendi potestatem aliis quoque præ-
buerit. *Accipite enim, inquit, Spiritum sanctum*
(Joan. 20. 22). Quid ita ? an id sine Spiritu non lice-
bat ? Sed ut ostenderet Deus illum supremæ poten-
tiæ ac regiæ illius essentia esse, eandemque vim
habere, his verbis utitur : ideoque subjungit, *Quorum*
remiseritis peccata, remittuntur eis ; et quorum retinue-
ritis, retenta sunt. Quandoquidem igitur nos vita do-
navit, viventes maneamus, nec ad priorem mortem
rursus redeamus : *Christus enim jam non moritur*
(Rom. 6. 10). Quod enim mortuus est, peccato mor-
tuus est semel, nec vult semper nos gratiæ beneficio
salutem consequi ; alioqui enim omnium vacui futuri
sumus : ac proinde a nobis quoque aliquid conferri
vult. Itaque hoc conferamus, ut animam viventem
conserveamus.

Animæ vita, quæ. — Quid autem animæ vita sit, a
corpore diace. Etenim corpus tum, demum vivere
dicitur cum sano quodam gressu incedit : at ubi dis-
solutum jacet, ac præpostere movetur, etiamsi vivere
aut ambulare videatur, tamen quavis morte gravior
est hujusmodi vita. Eodem modo si nihil sani loqua-
tur, sed eorum, qui nientis emotæ sunt, verbis utat-
ur, atque alia pro aliis cernat, rursus miserabilior
est ille, quam mortui. Sic anima quoque, cum nihil
sani habet, etiamsi viventis speciem præbeat, tamen
mortua est : cum aurum non ut aurum, sed ut ma-
gnum aliquid ac pretiosum cernit ; cum futura non
cogitat, sed humi serpit ; cum pro aliis alia facit.
Unde enim nos anima præditos esse constat ? annon
ex actionibus ? Cum igitur suis ipsa muneribus non
fungitur, annon mortua est ? Verbi gratia, cum vir-
tutis cura non tenetur, sed rapit ac flagitiose vivit,
undo queam dicere animam tibi inesse ? an quod am-
bules ? At hoc bruta etiam habent. An quod edas ac
bibas ? At hoc ferarum quoque est. An quod recto
corpore sis, ac duobus pedibus insistas ? At hoc mihi
potius indicat te belluam humana forma esse. Nam
cum cætera eadem tibi cum bellua sint, erectio autem
non item, hoc ipso vehementius me turbas ac per-
terrefacias, magisque portentum id esse existimo, quod
cerno. Etenim si feram humana lingua loquentem
cernerem, non propterea hominem esse dicerem :
quin hoc ipso nomine potius feram, fera prodigioso-
rem. Unde ergo mihi exploratum esse queat, huma-
nam animam tibi inesse, cum ut asini calcitres, ut
camelæ memor sis injuriarum, ut ursi mordeas, ut
lupi rapias, ut vulpes fureris, ut serpentes vafer ac
fraudulentus sis, ut canis impudenter te geras ? unde,
inquam, te humana anima præditum esse intelligere
queam ? Vultis mortuam ac viventem animam osten-
dam ? Ad priscos illos viros sermonem conferamus,
ac, si placet, divitem illum, qui Lazari tempore erat
(Luc. 16), in medium proferamus ; atque, quidnam

tandem mors animæ sit, intelligemus. Etenim ille
mortuam animam habebat ; idque ex illis quæ faciebat
liquet : eorum enim munerum, quæ animæ sunt,
nullum exsequebatur, sed solum edebat ac bibebat
et voluptatibus operam dabat.

1. Tales nunc etiam sunt, qui immisericordiam et
crudelitatem laborant : mortuam enim hi quoque ani-
mam habent, ut et ille. Universus enim is calor, qui
ab amore erga proximum manat, assumptus est, ipsa-
que magis quam exanime corpus mortua est. At pau-
per non ita ; sed in ipsa philosophiæ arce stans,
elucebat : et quamvis perpetua fame conflictaretur,
ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppeteret, tamen
ne sic quidem blasphemi quidquam adversus Deum
loquutus est, sed omnia generoso animo tulit. Hoc
porro non parvum animæ opus est, sed maximum et
nervoram et sanitatis argumentum. Cum autem hæc
desiderantur, liquet ideo ea interisse, quia anima
mortua sit. Annon mortuam animam illam esse dice-
mus, quam invadit diabolus, feriens, lancinans, mor-
dens, calcibus impetens, nec tamen ea quidquam
horum sentit, sed mortua jacet, nec, cum ipsi opes
sue adimuntur, dolet : verum ille quidem insultat,
hæc autem immobilis manet, et instar corporis anima
orbati nullo sensu afficitur ? Nam cum Dei timor una
cum cura ac diligentia non adest, talem eam esse
necesse est, ac mortuis miseriorem. Neque enim in
saniem et cinerem ac pulverem, corporis in modum,
anima dilabitur, sed in ea, quæ his foetidiora sunt, in
ebrietatem, in avaritiam, in absurdos amores et in-
tempestivas cupiditates. Quod si ipsius foetorem cer-
tius intueri cupis, da mihi puram animam, ac tum
perspicue cernes quam foetida sit tarpis illa et impura.
Nunc enim id minime perspicere poteris ; nam quam-
diu foetori assueti sumus, id non sentimus : at cum
spiritualibus sermonibus alimur, tunc malum illud
agnoscimus, etiamsi permultis indifferens esse videat-
ur. Ac de gehenna nondum loquor ; sed si lubet
presentia expendamus, nec eum qui turpia perpetrat,
sed eum qui turpia loquitur, consideremus, quam
ridiculus sit, quamque sese primum contumelia affi-
ciat, atque, ut qui cœcum aliquod ex ore emittit, sic
se ipse contamine. Etenim si fluxio usque adeo im-
pura est, cogita, quæso, qualis hujus cœni scatorigo
sit : *Ex abundantia enim cordis os loquitur* (Matth. 12.
34). Ego vero non hoc tantum nomine lugeo, sed
quod apud nonnullos ne turpe quidem istud videatur.
Hinc mala omnia incrementum capiunt, cum et pec-
camus, nec tamen peccare nobis ipsis videmur.

Obscena loqui quantum malum. — Visne igitur scire
quantum malum sit turpia loqui ? Animadvertite quo-
modo eos, qui te audiunt, obscenitatis tuæ pudeat.
Quid enim vilius, quid contemptius homine turpia lo-
quente ? Nam qui tales sunt, in histrionum classem
atque in prostituæ pudicitia mulierum ordinem sese
contradunt : imo etiam plus illis, quam vobis, pudoris
inest. Quoniam autem modo uxorem ad pudicitiam
erudire queas, cum per hujusmodi verba eam ad libi-
dinem instituas ? Præstat saniem ex ore emittere,

ἐκείνην δὲ χωρὶς Πνεύματος παρείχον οἱ προφῆται. Οὐ τοῦτο δὲ ἐστὶ μόνον τὸ θαυμαστόν, ὅτι ζωοποιεῖ, ἀλλ' ἐπὶ καὶ ἐτέροις τοῦτο παρέσχε ποιεῖν. Ἀδελτοὶ γὰρ, φησὶ, *Πνεῦμα ὄντων*. Διὰ τί; χωρὶς Πνεύματος γὰρ οὐκ ἐνῆν; Ἀλλὰ δεῖκνυς ὁ Θεός, ὅτι τοῦτέ τῆς ἐξουσίας ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω, καὶ τῆς οὐσίας τῆς βασιλικῆς ἐκείνης καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἰσχύον, καὶ τοῦτό φησι· διὸ καὶ ἐπάγει, *Ὅν ἂν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφένονται, καὶ ὃν ἂν κρατῆτε, κεκράτηνται*. Ἐπεὶ οὖν ἐζωοποίησεν ἡμᾶς, μένωμεν ζῶντες, καὶ μὴ πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἐκπνέωμεν νεκρότητα· Ὁ Χριστὸς γὰρ οὐκέτι ἀποθνήσκει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· καὶ οὐ βούλεται ἀεὶ χάριτι ἡμᾶς σώζεσθαι, ἐπεὶ καὶ πάντων ἡμεῖς ἐσόμεθα διὸ καὶ παρ' ἡμῶν εἰσφέρεσθαι τι βούλεται. Εἰσενέγκωμεν τοίνυν, καὶ τὴν ψυχὴν ζῶσαν διατηρῶμεν.

Τί δὲ ἐστὶ ψυχῆς ζωὴ, ἀπὸ τοῦ σώματος μένθανε. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τότε λέγομεν ζῆν, ὅταν βαδίζῃ ὑγιῇ τινα βάδισιν· ὅταν δὲ κατακίηται [477] διαλυθῇ, καὶ παρὰ τάξιν κινῆται, κἂν δοκῇ ζῆν ἢ βαδίζειν, παντὸς θανάτου χαλεπωτέρα ἢ τοιαύτη ζωὴ. Κἂν φθέγγηται μηδὲν ὑγιᾶς, ἀλλὰ τῶν παραπλήγων ῥήματα, καὶ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων βλέπῃ, πάλιν τῶν τετελευτηκότων ἑλκενότερος ὁ τοιοῦτος. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μηδὲν ὑγιᾶς ἔχῃ, κἂν δοκῇ ζῆν, τέθνηκεν· ὅταν τὸ χρυσίον μὴ βλέπῃ ὡς χρυσίον, ἀλλ' ὡς μέγα τι καὶ τίμιον, ὅταν τὰ μέλλοντα μὴ ἐννοῇ, ἀλλὰ χαμαὶ σύρῃται, ὅταν ἀνθ' ἐτέρων ἕτερα κρατῇ. Πόθεν γὰρ ὅλον ἐστὶ ψυχὴν ἔχομεν; οὐκ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν; Ὅταν οὖν τὰ αὐτῆς μὴ ἐνεργῇ, οὐχὶ τέθνηκεν; Οἶον, ὅταν μὴ ἐπιμελῆται ἀρετῆς, ἀλλὰ ἀρπαγῇ καὶ παρανομῇ, πόθεν δύναμαι εἰπεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις; ὅτι βαδίζεις; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῶν ἀλόγων. Ἀλλ' ἐπὶ ἐσθλούς καὶ πίνας; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῶν θηρίων. Ἀλλ' ἐπὶ ὀρθὸς ἐστῆκας ἐπὶ δύο ποσὶ; Τοῦτό μοι μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι θηρίον εἰ ἄνθρωπόμορφον. Ὅταν μὲν γὰρ τὰ ἅλλα ἔχῃς ἐκείνου, τὴν δὲ διανόστασιν μὴ ἔχεις, μᾶλλον μα ταράττεις καὶ ἐκδεῖμα-τοῖς, καὶ μᾶλλον τέρως εἶναι νομίζω τὸ φαίνόμενον. Καὶ γὰρ εἰ θηρίον εἶδον ἀνθρωπίνῃ φθαγγόμῃ νον τῇ φωνῇ, οὐκ ἂν δι' αὐτὸ τοῦτο ἔφην ἄνθρωπον εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο θηρίον θηρίου τερατωδέστερον. Ἰδὼθεν οὖν δυνήσομαι μαθεῖν, ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου, ὅταν λακτιζῇς ὡς οἱ ὄνοι, ὅταν μνησικαχῇς ὡς αἱ κάμηλοι, ὅταν ἔκνευς ὡς αἱ ἄρτοι, ὅταν ἀρπαγῇς ὡς οἱ λύκοι, ὅταν κλέπτῃς ὡς αἱ ἀλώπεκες, ὅταν δολαρὸς ᾖς ὡς οἱ ὄφεις, ὅταν ἀναισχυντῇς ὡς ὁ κύων; πόθεν δυνήσομαι μαθεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου; Βούλεσθε δέξω νεκρὰν ψυχὴν καὶ ζῶσαν; Ἀγῶμεν τὸν λόγον πάλιν ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους ἀνδρας ἐκείνους, καὶ, εἰ δοκεῖ, τὸν πλοῦστον εἰς μέσον καταθώμεθα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, καὶ εἰσόμεθα τί ποτέ ἐστι ψυχῆς νέκρωσις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος νεκρὰν εἶχε ψυχὴν, καὶ ὅλον ἀφ' ὧν ἐποίησεν· τῶν μὲν γὰρ

ψυχῆς ἔργων οὐδὲν ἔπραττεν, ἥσθις δὲ καὶ ἔπιπε καὶ ἐτρύφα μόνον.

δ. Τοιοῦτοί εἰσι καὶ νῦν οἱ ἀνελεῖσθιμοι καὶ ὁμοί· νεκρὰν γὰρ ἔχουσι καὶ οὗτοι ψυχὴν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Τὸ γὰρ θερμὸν αὐτῆς ἅπαν τὸ ἀπὸ τῆς φιλίας τῆς εἰς τὸν πλησὺν ἀνήλωται, καὶ ἐστὶν ἀψύγου σώματος νεκροτέρα. Ὁ δὲ πένης οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἄκρῳ τῆς φιλοσοφίας ἐστὼς διέλαμπε· καὶ λιμῷ παλαίων διηνεκεῖ. καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορίων τροφῆς, οὐδὲ οὕτως εἰπέ τι βλάσφημον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἔφερεν ἅπαντα γενναίως. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ψυχῆς ἔργον, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτονίας καὶ τῆς ὑγείας τεκμήριον μέγιστον. Ὅταν δὲ ταῦτα μὴ ᾖ, ὅλον ἐπὶ παρὰ τὸ νεκρωθῆναι ἀπόλωλεν. Ἡ οὐ νεκρὰν ἐκείνην εἶναι φήσομεν, εἰπέ μοι, ἢ ἔπεισι μὲν ὁ διάβολος πλήττων, κεντῶν, δάκνων, λακτιζών, αἰσθάνεται δὲ ἐκείνη οὐδενός [478] τούτων, ἀλλὰ κεῖται νεκρωμένη, καὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς ἀφαιρουμένης οὐκ ἀλγεῖ, ἀλλ' ἐφάλλεται μὲν ἐκεῖνος, μένει δὲ αὕτη ἀκίνητος, ὥσπερ σῶμα ψυχῆς ἀπελθούσης, οὐδὲ αἰσθανομένη; Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος μὴ παρῇ μετὰ ἀκριθείας, τοιαύτην αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη, καὶ νεκρῶν ἀθλιωτέραν (ὅδε γὰρ εἰς ἰχώρα διαλύεται καὶ τέφραν καὶ κόνιν ἡ ψυχὴ, καθάπερ τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς τὰ τούτων δυσωδέστερα, εἰς μέθην καὶ θυμὸν καὶ πλεονεξίαν, εἰς ἀτόπους ἔρωτας καὶ ἀκαίρους ἐπιθυμίας. Εἰ δὲ βούλει αὐτῆς ἀκριδέστερον ἰδεῖν τὸ δυσῶδες, δός μοι ψυχὴν καθαρὰν, καὶ τότε ὄψει σαφῶς πῶς ἐστὶ δυσῶδης ἡ αἰσχρὰ αὕτη καὶ ἀκάθαρτος. Νῦν μὲν γὰρ οὐ δυνήσῃ συνιδεῖν· ἕως γὰρ ἂν ὦμεν ἐν συνηθείᾳ δυσωδίας, οὐκ αἰσθανόμεθα· ὅταν δὲ πνευματικοί· τρεφώμεθα ῥήμασι, τότε εἰσόμεθα ἐκεῖνο τὸ κακόν· καίτοι πολλοὶς ἀδιάφορον τοῦτο εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐδέπω λέγω περὶ γεννῆς· ἀλλ', εἰ βούλεσθε, τὰ παρόντα ἐξετάσωμεν, καὶ μὴ τὸν αἰσχρὰ πρᾶττοντα, ἀλλὰ τὸν αἰσχρὰ φεγγόμενον, πῶς ἐστὶ καταγέλαστος, πῶς ἑαυτὸν καθυβρίζει πρῶτον· καθάπερ τις βόρβορον εἶναι ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφίει, οὕτως ἑαυτὸν μολύνει. Εἰ γὰρ τὸ βεῖθρον οὕτως ἀκάθαρτον, ἐννόησον οἷα ἡ πηγὴ τοῦ βορβόρου τούτου· Ἐκ γὰρ τοῦ περισσέματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ἐγὼ δὲ οὐ διὰ τοῦτο πενθῶ μόνον, ἀλλ' ἐπὶ οὐδὲ εἶναι δοκεῖ τῶν ἀτόπων τοῦτο παρὰ τισιν. Ἐντεῦθεν ἅπαντα αἰσθεται τὰ κακὰ, ὅταν καὶ ἁμαρτάνωμεν, καὶ μὴδὲ πλημμελεῖν νομίζωμεν.

Βούλει οὖν μαθεῖν ὅσον κακὸν τὸ αἰσχρὰ φθίγγεσθαι; Ἐννόησον τοὺς ἀκούοντας, πῶς ἐρυθρῶσιν ἐν τῇ ἀσχημοσύνῃ τῇ σῇ. Τί γὰρ εὐτελέστερον ἀνδρὸς αἰσχρολόγου; τί ἀτιμότερον; Εἰς γὰρ τὴν πῶν μίμωεν ὠθοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ τοιοῦτοι τάξιν, καὶ εἰς τὴν τῶν πεπορευμένων γυναικῶν· μᾶλλον δὲ, ἐκείναι ἐρυθρίσιν μᾶλλον, ἢ ὑμεῖς. Πῶς δύνασαι διδάξαι γυναῖκα σωφρονεῖν, παιδεύων αὐτὴν εἰς ἀσέλγειαν διὰ τούτων ἐκβαίνειν τῶν ῥημάτων; Βέλτιον σηπεδὸνα ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφίεναι, ἢ ῥῆμα αἰσχρόν. Νῦν δὲ, ἂν μὲν ὅλῃ τὸ στόμα, οὐδὲ τῶν κοινῶν μετέχεις σιτίων· τοσαύτης δὲ δυσωδίας οὐσης ἐν τῇ ψυχῇ, μυστηρίων τολμᾷ κοινωνεῖν, εἰπέ μοι; Καὶ εἰ μὲν σκευὸς ἀκάθαρτον τις λαβὼν, ἐπὶ τῆς τραπέζης κατ-

* Ἦπερ, τοῦτο ἔφην ἄνθρωπον εἶναι, etc. deerant in Morellii Editio.

έθετο τῆς σῆς, ξυλο-ς αὐτὸν ἀν παίων ἡλασας· τὸν δὲ θεὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς αὐτοῦ (τράπεζα γὰρ αὐτοῦ, τὸ στόμα τὸ ἡμέτερον εὐχαριστίας πληρούμενον), σκαύους ἀκαθάρτου παντὸς ῥήματα βδελυρώτερα προφέρων, οὐκ οἷα παροξύνειν, εἰπέ μοι; καὶ πῶς ἐνι τούτῳ; Οὐδὲν γὰρ εὖτως παροργίζει τὸν ἄγιον καὶ τὸν καθάρων, ὡς τὰ ῥήματα ταῦτα· οὐδὲν οὕτως ἱταμούς καὶ ἀναισχύντους ποιεῖ, ὡς τὸ λέγειν τοιαῦτα καὶ ἀκοῦειν· οὐδὲν οὕτως ἐκλύει·^α τὰ νεῦρα τῆς σωφροσύνης, ὡς ἡ διὰ τούτων ἀναπτομένη φλόξ. Μύρον ἐνέθετό σου ἐπὶ στόματι ὁ θεός· σὺ δὲ νεκροῦ δυσωδέστερα ἀποτίθεσαι ῥήματα, καὶ αὐτὴν ἀναιρεῖς τὴν ψυχὴν, καὶ ἀκίνητον [479] ποιεῖς. Καὶ γὰρ θανὸν ὁδρίζεις, οὐκ ἔστι τοῦτο ψυχῆς φωνή, ἀλλὰ θυμοῦ· ὅταν αἰσχυρὰ λέγῃς, οὐκ ἐκείνη ἐφθέγγετο, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ὅταν κακηγορῇς, ἡ βασκανία· ὅταν ἐπιδουλεύῃς, ἡ πλεονεξία. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐκείνης, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτῆς, καὶ τῶν νοσημάτων. Ὡς περ οὖν τὸ φθείρεσθαι οὐχ ἀπλῶς τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ

^α Με., διαλύει.

πάθους τοῦ ἐν τῷ σώματι· οὕτω δὲ καὶ ταῦτα, τῶν προσγινομένων αὐτῇ παθῶν. Εἰ γὰρ βούλει ψυχῆς ἀκοῦσαι φωνῆς ζωῆς, ἀνουςον Παύλου λέγοντος· "Εχοντες τροφὰς καὶ σκαπόδσματα, τοῦτοίς ἀρρασθησόμεθα· καὶ, "Ἐστὶ κορισμός μέγας ἡ εὐσέβεια· καὶ, "Ἐμοὶ λόσμος ἐσταύρωται, ἀγῶν τῷ κόσμῳ. "Ἀκουσον Πέτρου λέγοντος, "Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὁ δὲ ἔχω, τοῦτο σοὶ διδῶμι· ἀκουσον τοῦ Ἰωβ εὐχαριστοῦντος καὶ λέγοντος, "Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. Ταῦτα ψυχῆς ζωῆς τὰ ῥήματα, ταῦτα ἐνεργούσης τὴν οἰκτανὴν ἐργασίαν. Οὕτω καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· "Ἐὰν δὲ ὁ Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι· οὕτω καὶ Ἰωσήφ, Πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ ποτηρὸν τούτου, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ; "Ἄλλ' οὐχ ἡ βάρβαρος ἐκείνη, ἀλλ' ὥς περ μεθύουσα καὶ παραπαίουσα, οὕτως ἐφθέγγετο λέγουσα, Κοιμήθεται μετ' ἐμοῦ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ζηλώσωμεν τὴν ζῶσαν ψυχὴν, φύγωμεν τὴν νεκρωμένην, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν ζωῆς· ἥς γίνεται πάντας ἡμᾶς μετασελῆν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τῇ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'

Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγεγρήθη ἐν δόξῃ ὥστε μὴ δύνασθαι ἀνελθεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

α'. Εἶπεν, ὅτι λθῖναι αἱ πλάκες αἱ Μωϋσεως, ὡς ὅτι γράμματα εἶχον, καὶ ὅτι σάρκιναι αὗται, αἱ καρδίαι τῶν ἀποστόλων, καὶ πνεύματι ἦσαν ἐγγεγραμμένα· καὶ ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· ἐλείπετο λοιπὸν τῇ συγκρίσει ταύτῃ προσθεῖναι καὶ ἕτερον οὐ μικρόν, τὸ τῆς δόξης Μωϋσεως· ὅπερ ἐνταῦθα οὐδεὶς εἶδεν ἐπὶ τῆς Καινῆς τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. Διὸ καὶ μέγα ἐδόκει εἶναι, ἐπειδὴ αἰσθητὴ ἦν δόξα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ἑωρᾶτο σώματος, αἱ καὶ ἀπρόσιτος ἦν· ἡ δὲ τῆς Καινῆς νοητὴ. Οὐ γὰρ σαφὴς τοῖς ἀσθενεστέροις τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς ἡ κατάληψις· ἀλλ' ἐκείνη μᾶλλον αὐτοὺς ἤρε, καὶ ἐπέστρεψε πρὸς ἑαυτήν. Ἐπεὶ οὖν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν σύγκρισιν, καὶ σπουδάζει δεῖξαι τὴν ὑπεροχὴν, σφόδρα δὲ δύσκολον ἦν διὰ τὸ παχὺ τῶν ἀκροατῶν· ὅρα τί ποιεῖ, καὶ πῶς αὐτὸ μεθοδεύει, πρῶτον ἀπὸ λογισμῶν [480] τὴν διαφορὰν εἰσάγων, καὶ πλέκων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Εἰ γὰρ ἐκείνη μὲν θανάτου, αὕτη δὲ ζωῆς ἡ διακονία, ἀναμφίβολον ὅτι καὶ ἡ δόξα αὕτη μείζων ἐκείνης, φησίν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν αὕτη δεῖξαι τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς σωματικοῖς, τῷ συλλογισμῷ παρέστησεν αὕτης τὸ ὑπερέχον, λέγων· Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐγεγρήθη ἐν δόξῃ, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; Διακονίαν δὲ θανά-

του τὸν νόμον λέγει. Καὶ σκόπει πῶς καὶ ἐν τῇ συγκρίσει πολλὴν ποιεῖται τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε μηδεμίαν δοῦναι τοῖς αἰρετικοῖς λαβὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὁ ποιητικὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ', Ἡ διακονία τοῦ θανάτου· διακονεῖ γὰρ εἰς θάνατον, οὐκ ἔτι πρὸς θάνατον. Ἡ γὰρ τοῦ θανάτου ποιητικὴ, ἡ ἁμαρτία ἦν· οὗτος δὲ τὴν κώλασιν ἐπήγε, καὶ τῆς ἁμαρτίας δεικτικὸς ἦν, οὐ ποιητικὸς· ἀπεκάλυπτε γὰρ σαφέστερον τὸ κακὸν καὶ ἐκόλαζεν, οὐκ ὥθει εἰς τὸ κακόν· καὶ διηκόνη, εὐ πρὸς τὸ γενέσθαι ἁμαρτῶν τὴν θάνατον, ἀλλὰ πρὸς τὸ δοῦναι δίκην τὸν ἁμαρτάντα· ὥστε καὶ ἀναιρετικὸς ἦν ταύτῃ τῆς ἁμαρτίας.

Ὁ γὰρ οὕτω φοβεράν αὐτὴν δεικνύς, εὐθελον ὅτι καὶ φευκτὴν ποιεῖ. Ὡς περ οὖν ὁ τὸ ξίφος μεταχειρίζων, καὶ τὸν κατάδικον ἀποτέμνων, διακονεῖ τῷ δικαστῇ ἀποφαινομένῳ, καὶ οὐκ αὐτὸς ἔστιν ὁ ἀναιρῶν, καίτοι γε αὐτὸς ἀποτέμνων, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀποφαινομένος καὶ καταδικάζων, ἀλλ' ἡ τοῦ κολαζομένου· πονηρία· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐκ αὐτὸς ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία· αὕτη καὶ ἀνῆρει καὶ καταδίκασε· τιμωρούμενος δὲ οὗτος, ἐκείνης ὑπετέμνετο τὴν ἰσχύν, τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας ἀναστέλλων αὐτήν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τοῦτῳ μόνῳ εἰς τὴν παράστασιν τῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ καὶ ἕτερον προσέτιθη, λέγων· Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις. Ὅρα πῶς πάλιν ὑποτέμνεται τὸ φρόνημα τὸ Ἰουδαϊκόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἦν ἡ γράμματα ὁ νόμος· οὐ βοήθειά τις ἀπὸ τῶν γραμμάτων ἐκπηδῶσα, καὶ ἐμπνέουσα τοῖς ἀγωνιζομένοις, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ στήλαι καὶ γραφαὶ θάνατον φέρουσαι τοῖς τὰ γράμματα παραβαίνουσιν. Εἶδες πῶς διορθούμενος τὴν

^α Α, καταδικαζόμενος.

quam verbum obscenum. Ac nunc, si foveat os, ne ad communes quidem cibos admitteris, cum autem anima usque adeo foveat, hunc tu, mysteria percipere non dubitas? Ac si aliquis vas impurum acciperet, atque in mensa tua collocaret, fustibus quoque cæsum illum exigeres: tu vero Deum habens in mensa ipsius (mensa enim ipsius os nostrum est, cum gratiarum plenum est), quovis impuro vase execrabiliora verba proferens, quæso te, non eum ad iracundiam provocare putas? et qui hoc fieri queat? Nihil enim æque sanctum illum ac purum exacerbat, ut verba hæc. nihil ita temerarios et impudentes homines reddit, ut huiusmodi verba loqui et audire: nihil æque pudicitie nervos refringit, ut flamma, quæ per ea exciatur. Deus unguentum ori tuo imposuit; tuo vero cadavere foetidiora verba in eo recondis, atque animam ipsam occidis et immobilis reddis. Etenim cum aliquem contumelia afficis, hoc non animæ, sed iracundiæ vox est; cum obscena loqueris, non illa, sed libido loquuta est; cum obtrectas, invidia; cum insidias struis, avaritia. Hæc enim non animæ sunt, sed perturbationum ipsius ac morborum. Quemadmodum enim corrumpi, non simpliciter corporis est,

sed mortis et vili quod in corpore est: eodem modo ista quoque, adventitiarum animæ perturbationum sunt. Nam si viventis animæ vocem audire vis, audi Paulum dicentem: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus* (1. Tim. 5. 8); et, *Quæstus magnus est pietas* (Ibid. v. 6); et, *Mihi, mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. 6. 14). Audi Petrum dicentem, *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do* (Act. 3. 6): audi Job gratias agentem ac dicentem, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job 1. 21). Hæc viventis animæ verba sunt, hæc suam vim exserentis. Sic Jacob etiam dicebat, *Si dederit mihi Dominus panem ad manducandum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20): sic et Joseph, *Quo pacto faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo* (Ibid. 39. 9)? At non periinde barbara illa, sed velut ebria ac delirans, ita loquebatur dicens, *Dormi mecum* (Ibid. v. 7). Hæc igitur cum noverimus, viventem animam æmulemur; mortuam fugiamus, ut futuram quoque vitam consequamur: quam utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 3. v. 7. *Quod si ministratio mortis literis efformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysis, propter gloriam vultus ejus, quæ evocatur: 8. quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?*

1. Dixerat quod Moysi tabulæ lapideæ essent, ut etiam quod literas haberent, et quod carnales essent, apostolorum corda, et spiritu descripta, et quod litera occideret, spiritus autem vivificaret. Supererat jam huic comparationi aliud non modicum adjiciendum, nempe Moysi gloria: quam quidem nemo hoc in Novo Testamento corporeis oculis vidit. Unde etiam magna videbatur, quoniam gloria ea sub sensum cadebat: corporis enim oculis cernebatur, licet ad eam accedere nemo posset, cum contra gloria Novi Testamenti intellectu cerneretur. Neque enim imbecillioribus perspicua est huiusmodi præcellentiæ cognitio; verum gloria illa magis eos attollebat, atque ad se convertibat. Quoniam igitur in huiusmodi comparationem inciderat, atque quantum hæc illam antecellat demonstrare studebat, idque propter auditorum crassitiam difficile erat; vide quid faciat, et qua arte id molitur: primo rationes, ex quibus discrimen agnoscatur, inducens, easque ex iis quæ ante dixerat contexens. Nam si illa mortis, inquit, hæc autem vitæ ministratio est; dubium esse non potest, quin hæc quoque gloria illam antecellat. Quia enim facere non poterat, ut corporeis oculis eam spectandam proponeret, ipsius præstantia argumento declaravit dicens: *Quod si ministratio mortis fuit in gloria, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Per mortis autem ministerium legem intelligit. Atque interim vide, quam sedulo in ista comparatione caveat, ne ullam hæreticis ausam præbeat.

Non enim dixit, Lex mortem efficit, sed, *Mortis ministratio est*: mortem enim ministrabat, non autem pariebat. Nam peccatum id erat, quod mortem efficiebat; lex autem supplicium invehebat, ac peccatum indicabat, non autem faciebat. Malum enim apertius detegebat, ac plectebat, non autem ad malum impellebat: neque ad id ministrabat, ut peccatum fieret, aut mors existeret, sed ut pœnas daret is qui peccasset: ac proinde hac quoque ratione peccatum debebat.

Lex quomodo mortem afferebat. — Nam dum ipsa peccatum adeo formidandum esse ostenderet, proculdubio hoc etiam faciebat, ut ipsum fugiendum esse videretur. Sicut igitur is, qui ense in manus sumit, ac sonti caput amputat, iudici pronuntianti ministrum se præbet; neque ipse est qui interimit, etiamsi ipse caput abscindat; nec rursus is, qui sententiam profert et condemnat, sed ejus de quo supplicium sumitur improbitas: ita hic quoque non lex necem afferebat, sed peccatum ipsum erat, quod et interficiebat et condemnabat; hæc vero, in sontem animadvertens, vim illius succidebat, supplicii metu eum coercens. Nec vero satis habuit Paulus præstantiæ declarandæ causa hoc solum protulisse, sed aliud quoque adjungit, dicens: *In literis deformata in lapidibus.* Vide quomodo rursus Judaicos spiritus deprimat. Nihil enim aliud lex erat, quam literæ; non autem subsidium ullum e literis prodiens, atque aspirans iis qui dimicant, sicut in baptismo, sed tabulæ et scripturæ, mortem iis qui literas violabant afferentes. Vides quo pacto Judaicum contentionis studium retundens, per ipsa quoque vocabula auctoritatem legis nunc dejiciat, lapidem dicens et literas et ministrationem mortis, addensque præterea, quod do-

formata atque impressa? Hinc enim nil aliud designat, quam quod lex in uno loco defixa erat, non quemadmodum spiritus, qui ubique aderat, vim magnam cunctis inspirans: vel certe hoc indicat, quod literarum minas multas efflabant, et quidem ejusmodi minas quæ deleri non possent, sed semper manerent, utpote saxis insculptæ. Deinde etiam, dum vetera laudibus efferre videtur, rursus Judæorum accusationem simul inspergit. Cum enim dixisset, *In literis, deformata in lapidibus, fuit in gloria*; subjunxit, *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi*. Quod quidem magnam eorum imbecillitatem animique ad res terrenas propensionem declarabat. Ac rursus dicit, non, Propter tabularum gloriam, sed, *Propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur*. Ostendit enim eum, qui tabulas ferebat, gloria afflci, non autem illas. Non enim dixit, Quia non possent intendere in tabulas, sed, *In vultum Moysi*: ac rursus non dixit, Propter gloriam tabularum, sed, *Propter gloriam vultus ipsius*. Deinde postquam eam extulit, vide quo pacto eam rursus dejiciat dicens, *Quæ evacuatur*: quamquam hoc accusationis rationem non habet, sed extenuationis. Non enim dixit, Quæ corrupta est, aut, Quæ mala est; sed, Quæ desinit, ac finem accipit. *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Fidenti enim animo jam Novi Testamenti dignitatem attollit, ut omnis dubitationis expertem. Ac vide quid agit: opposuit lapidem cordi, et literas spiritui. Deinde cum ea quæ ex utrisque orirentur indicasset, non jam quæ ex utrisque sint ponit; sed postea quam id quod a litera ortum habet expressit, nempe mortem et condemnationem, id quod a spiritu proficiscitur, non item exprimit, hoc est, vitam et justitiam, sed ipsum spiritum: quod quidem sermonem amplificabat. Novum enim Testamentum non vitam solam dabat, sed etiam spiritum, a quo vita afferebatur, subministrabat: quod vita multo majus erat. Ideo dixit, *Ministratio spiritus*. Ac postea rursus eandem rem inculcat, dicens: 9. *Nam si ministratio damnationis, gloria*.

2. Ac dilucidius exponit quidnam his verbis significetur, *Litera occidit*; hoc videlicet inquit, quod ante diximus, nempe legem peccatum indicare, non autem efficere. *Multo magis ministratio justitiæ abundat in gloria*. Etenim tabulæ illæ peccatores ostendebant, ac supplicio afficiebant: hæc autem peccatores non modo non puniebat, sed etiam justos efficiebat; baptismus enim hoc largiebatur. 10. *Non enim glorificatum est, quod glorificatum est in hac parte, propter excellentem gloriam*. Superioribus verbis id quidem ostendit, quod hoc quoque in gloria sit, nec simpliciter in gloria, sed quod etiam abundet: non enim dixit, *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* sed, *Abundat in gloria*; supradictis nimirum argumentis id probans. Hic vero præcellentia quoque quanta sit, his verbis ostendit: si hanc cum illa comparem, ne gloria quidem est Veteris Testamenti gloria. Quibus verbis non hoc simpliciter adstruit, quod gloria non sit, sed comparationis ratione;

unde etiam subjunxit, *In hac parte, hoc est, si comparatio habeatur*. Nec tamen hoc Vetus Testamentum traducit, sed vehementer etiam ipsum commendat: etenim comparationes de rebus cognatis fieri consueverunt. Mox aliud argumentum movet, quod alia quoque ratione præstantiam demonstrat. Quale istud? Nimirum a tempore dicens: 11. *Si autem quod evacuatur, per gloriam est; multo magis id quod manet, est in gloria*. Illud enim finem accepit; hoc perpetuo manet. 12. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur*. Quia enim auditor tot ac tanta de Novo Testamento audierat, atque hanc gloriam oculis ipsis usurpare cupiebat, vide quonam pacto ipsum ad futurum ævum rejiciat. Ideo spem in medium protulit, dicens, *Habentes igitur talem spem*. Qualem tandem? Quod majorem dignitatem quam Moses consequuti sumus, non tantum nos apostoli, sed etiam omnes fideles. *Multa fiducia utimur*. Apud quem? quæso; apud Deum, an apud discipulos? Apud vos, inquit, quos discipulos habeo: hoc est: Cum libertate ubique loquimur, nihil occultantes, nihil dissimulantes, nihil suspicantes, sed perspicue loquentes: nec veremur ne oculorum vestrorum aciem perstringamus, quemadmodum Moses Judæorum. Nam quod istud subindicavit, audi quæ sequuntur; imo vero historiam prius referre necessarium est: nam et ipse eam assidue versat. Quænam igitur est hæc historia? Cum Moses acceptis denuo tabulis descenderet, gloria quædam ex ipsius vultu exsiliens, adeo effulgebat, ut Judæi nec ad eum accedere, nec cum eo colloqui possent, quomodo faciei suæ velamen imposuisset. Sic enim in Exodo scriptum est: *Cum descendisset Moyses de monte, dum tabulæ erant in manibus ejus. Et ignorabat quod glorificatus esset aspectus faciei ejus: et timuerant appropinquare ei. Et vocavit eos Moyses, et loquutus est ad eos. Et postquam cessavit loqui ad eos, imposuit faciei suæ velamen. Cum autem ingrediebatur ut loqueretur coram Domino, tollebat velamen quousque egredieretur (Exod. 34. 29 - 34)*. Hujus historię mentionem faciens ait: 13. *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur*. Quod autem dicit, est ejusmodi: Nihil necesse est, ut Moyses instar nosipsum obvelemus: potestis enim ipsi in gloriam hanc, qua cincti et ornati sumus, intueri, et alii multo major ac splendidior est quam illa Moysi. Videsne quantum illi profecerint? Nam qui in prioro epistola dicebat, *Lac vobis potum dedi, non cibum* (1. Cor. 3. 2), hic ait: *Multa fiducia utimur*: ac Moysen in medium producit, sermonemque per comparationem provehit, ut hæc quoque ratione auditorem in altum subducatur. Ac primum Judæis ipse anteponit dicens, Non opus habemus velamine, quemadmodum ille apud eos, quibus præerat: quæ sequuntur autem ad legislatoris dignitatem ducunt, et multo majora sunt. Interim autem, quæ deinceps sequuntur, audiamus. 14. *Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum,*

Ἰουδαϊκὴν φιλονεικίαν, καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν καθαιρεῖ τὸ ἀξίωμα λίθον εἰπὼν, καὶ γράμματα, καὶ διακονίαν θανάτου, καὶ προσθεὶς ὅτι ἐντετυπωμένη; Ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει, ἢ ὅτι ἐν ἐνὶ χωρίῳ ὁ νόμος Ἰβρουτο, οὐ καθάπερ τὸ πνεῦμα πανταχοῦ παρὴν πολλὴν ἐμπνέον τὴν ἰσχὺν ἔπασιν· ἢ ὅτι πολλὴν ἐμπνέει τὴν ἀπειλὴν τὰ γράμματα, καὶ ἀπειλὴν οὐδὲ ἀφανισθῆναι δυνάμενην, ἀλλὰ διαπαντὸς μένουσαν, ὅτε λίθοις ἐγκεκλαμμένην. Ἔτα καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τὰ παλαιά, κατηγορίαν πάλιν ἀναμίσγυσιν Ἰουδαίων. Εἰπὼν γάρ, *Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγερτήθη ἐν δόξῃ*, ἐπήγαγεν, *Ὅστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως*· ὁ πολλῆς ἦν αὐτῶν ἀσθενείας καὶ χαμαιζηλίας. Καὶ πάλιν, οὐ, διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν· ἀλλὰ, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, φησί. Δείκνυσι γὰρ τὸν φέροντα δοξαζόμενον, οὐκ ἐκείνας. Οὐ γὰρ εἶπε, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι εἰς τὰς πλάκας, ἀλλ', *Εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως*· καὶ πάλιν, [481] οὐ, διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν, ἀλλὰ, *διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ*. Ἔτα ἐπειδὴ ἐπῆραν αὐτὴν, ἔρα πῶς πάλιν καθαιρεῖ λέγων, *τὴν καταργουμένην*. Οὐ μὴν τοῦτο κατηγορίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐλαττώσεως· οὐδὲ γὰρ εἶπε, τὴν διεφθαρμένην, τὴν πονηράν, ἀλλὰ, τὴν παυομένην, καὶ τέλος λαμβάνουσαν. Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; Τεθαυρήτως γὰρ λοιπὸν τὰ τῆς Καινῆς αἶρει, ὡς ἀναμνησθήτηκα. Καὶ σκόπει τί ποιεῖ· ἀντέστησε λίθον καρδίαν, καὶ γράμμα πνεύματι. Ἔτα δεῖξας τὰ ἐξ ἀμφοτέρων, οὐκέτι τίθησι τὰ ἐξ ἀμφοτέρων· ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τοῦ γράμματος θεῖς, τὸν θάνατον καὶ τὴν κατάκρισιν, τὸ ἀπὸ τοῦ πνεύματος οὐκέτι τίθησι, τὴν ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα· ὅπερ μέλλονα ἔποιε τὸν λόγον. Ἡ γὰρ καινὴ διαθήκη οὐ ζωὴν ἐδίδου μόνον, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ἐχορήγει τὸ τὴν ζωὴν παρέχον· ὁ πολλῶν μείζων τῆς ζωῆς ἦν· διόπερ εἶπεν, *Ἡ διακονία τοῦ πνεύματος*. Ἔτα πάλιν τὸ αὐτὸ περιστρέφει, λέγων, *Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως, δεξα*.

β. Καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον τί ἐστίν, *τὸ γράμμα ἀποκτείνει*, τοῦτο λέγων ὅπερ ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι δεικτικὸς ἀμαρτίας ἦν ὁ νόμος, οὐ ποιητικὸς. *Πολλῶ μᾶλλον ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ*. Ἐκείναι μὲν γὰρ αἱ πλάκες τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐδείκνυν καὶ ἐκόλαζον· αὕτη δὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς οὐ μόνον οὐκ ἐκόλαζεν, ἀλλὰ καὶ δικαίως ἔποιε· τοῦτο γὰρ τὸ βάπτισμα ἐχαρίζετο. *Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἔσκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης*. Ἐν μὲν οὖν τοῖς προτέροις ἔδειξεν, ὅτι καὶ τοῦτο ἐν δόξῃ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐν δόξῃ, ἀλλὰ καὶ περισσεύει· οὐ γὰρ εἶπε, Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ, ἀλλὰ, *Περисσεύει ἐν δόξῃ*, τὴν ἀπὸ τῶν λογισμῶν τῶν εἰρημένων ἔχον ἀπέδειξεν. Ἐνταῦθα καὶ τὴν ὑπεροχὴν, ὅση, δείκνυσι λέγων, ὅτι Ἐὰν συγκρίνω ταύτην ἐκείνην, οὐδὲ δέξα ἐστὶν ἡ δέξα τῆς Παλαιᾶς· οὐχ ἀπλῶς τὸ μὴ εἶναι δόξαν κατασκευάζον, ἀλλὰ τῷ τῆς συγκρίσεως λόγῳ.

διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Τούτῳ τῷ μέρει*· τούτεστι, κατὰ τὸν τῆς συγκρίσεως λόγον. Οὐ μὴν τοῦτο διαβάλλει τὴν Παλαιάν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὴν συνίστησιν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν συγγενῶν εἰώθασι γίνεσθαι. Ἔτα καὶ ἄλλον κινεῖ λογισμὸν τὸν ἀποδεικνύοντα τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐτέρωθεν. Ποῖον δὴ τοῦτον; Τὸν ἀπὸ τοῦ χρόνου, λέγων· *Εἰ δὲ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ*. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαύσατο, τὸ δὲ μένει διηνεκῶς. *Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρόρσεια χρώμεθα*. Ἐπειδὴ γὰρ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἀκούσας ὁ ἀκρατὴς περὶ [482] τῆς Καινῆς, ἐξήτει καὶ ὀφθαλμοφανῶς τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν, ὅρα ποῦ αὐτὸν ἐξακοντίζει πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Διὸ καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς μέσον ἔθηκε λέγων, *Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα*. Τοιαύτην; ποταπὴν; Ὅτι μειζύνων ἡξιώθημεν ἢ Μωϋσῆς, οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πιστοί. *Πολλῇ παρόρσεια χρώμεθα*. Πρὸς τίνα, εἰπέ μοι; πρὸς τὸν θεόν, ἢ πρὸς τοὺς μαθητάς; Πρὸς ὑμᾶς τοὺς μαθητευομένους, φησί· τούτεστι, *Μετ' ἐλευθερίας πανταχοῦ φεγγόμεθα, οὐδὲν ὑποσσελλόμενοι, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑφορώμενοι, ἀλλὰ σαφῶς λέγοντες*· καὶ οὐ δοδεκαμεν μὴ πληξώμεν ὑμῶν τὰς ἡνείκες, καθάπερ Μωϋσῆς τὰς Ἰουδαίων. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνίκατο, ἀκούσον τῶν ἐξῆς· μᾶλλον δὲ τὴν ἱστορίαν πρῶτον ἀναγκαζόν εἰπεῖν. Καὶ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν συνεχῶς περιστρέφει. Τίς οὖν ἡ ἱστορία; Ὅτι ἐκ δευτέρου τὰς πλάκας κατῆει λαβὼν ὁ Μωϋσῆς, δόξα τις ἐκνηδὺς τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοσοῦτον ἀπέλαμπεν, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσεῖναι αὐτῷ καὶ διαλέγεσθαι, ἔως ὅτε ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Καὶ γέγραπται οὕτως ἐν τῇ Ἐξόδῳ· *Ἦνίκα κατέβη Μωϋσῆς ἐκ τοῦ ὄρους, αἱ δύο πλάκες ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ᾔδει Μωϋσῆς ὅτι δεδοξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώτος τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ ἐφοθήσαν ἐγγίσει αὐτῷ. Καὶ ἐκέλευσεν αὐτοὺς Μωϋσῆς, καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ κατέβησαν Μωϋσῆς λαλῶν πρὸς αὐτούς, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κάλυμμα. Ἦνίκα δὲ ἐπισκοπεύετο ἐναντίον τοῦ Κυρίου λαλεῖν, περιήρει τὸ κάλυμμα ὅως τοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτόν. Ταύτης οὖν ἀναμνήσεως τῆς ἱστορίας, φησί· *Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου*. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ χρεῖα καλύπτεσθαι ἡμᾶς, καθάπερ Μωϋσῆς· δυνατόι γὰρ ὑμεῖς ἰδεῖν τὴν δόξαν ταύτην, ἣν περιεκέμεθα, καίτοι πολλῶν μείζονα καὶ φαιδρότεραν οὖσαν ἐκείνης. Ἐἶδες τὴν προκοπὴν; Ὅ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ εἶπεν, *Γὰρ ὑμᾶς ἐπέδωκα, οὐ βρῶμι*, ἐνταῦθα λέγει, ὅτι *Πολλῇ παρόρσεια χρώμεθα* καὶ Μωϋσεῖα εἰς μέσον παράγει, κατὰ σύγκρισιν προάγων τὸν λόγον, καὶ ταύτην τὸν ἀκρατὴν ἀνάγων. Καὶ τέως Ἰουδαίων αὐτοὺς προτίθησι λέγων, ὅτι Οὐ δεδομένα καλύμματος, καθάπερ ἐκεῖνος ἐπὶ τῶν ἀρχομένων· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ νομοθέτου τὸ ἀξίωμα ἀνάγει, ἢ καὶ πολλῶν μείζον. Τέως δὲ τῶν ἐξῆς ἀκούσωμεν· Ἀλλ' ἐπαυρώθῃ ἐὰν ρήματα αὐτῶν. Ἀχρὶ γὰρ τῆς σι-*

μερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅρα τί κατασκευάζει διὰ τούτων. Ὅπερ γὰρ γέγονεν ἐπὶ Μωϋσέως τότε ἤπαξ, τοῦτο ἐπὶ τοῦ νόμου γίνεται διηνεκῶς. Οὐκ ἄρα τοῦ νόμου διαβολὴ τὸ εἰρημένον, ὥσπερ οὐδὲ Μωϋσέως τότε καλυπτομένου, ἀλλὰ τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔχει τὴν οἰκίαν δόξαν, οὗτοι δὲ αὐτὴν ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν. [483] Τί τοίνυν διαπορεῖτε, φησὶν, εἰ τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν οὐ δύναται τῆς χάριτος, ὅπου γε τὴν ἐλάττω τὴν Μωϋσεως οὐκ εἶδον, οὐδὲ πρὸς τὸ πρόσωπον ἰσχυσαν ἀτενίσαι τὸ ἐκεῖνον; τί δὲ ταράττεσθε, εἰ οὐ πιστεύουσιν Ἰουδαῖοι Χριστῷ, ὅπου γε οὐδὲ τῷ νόμῳ πιστεύουσι; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν χάριν ἠγνόησαν. ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν παλαιὰν Διαθήκην εἶδον, οὐδὲ τὴν ἐν αὐτῇ δόξαν· δόξα γὰρ νόμου, πρὸς Χριστὸν ἐπιστρέφει.

γ'. Ὅρξ πῶς κἀντεῦθεν καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύσημα; Ἀφ' ὧν γὰρ ἐδόκουν πλεονεκτεῖν, τοῦ τὴν βίβλιν Μωϋσεως ἐξαστρέφειν, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν αὐτῶν τὸ παχὺ καὶ χαλμάζηλον. Μὴ τοίνυν τούτῳ κελωπιζέσθουσιν· τί γὰρ τοῦτο πρὸς Ἰουδαίους τοὺς μὴ ἀπολαύσαντας; Αἰὶ καὶ συνεχῶς αὐτὸ περιστρέφει, νῦν μὲν λέγων, ὅτι τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται· νῦν δὲ, ὅτι ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καίται, καὶ ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δεικνύς ἐπιειμένον· ἀντιρῶν δὲ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσεως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην· οὐ τί γίνοις· ἂν εὐτελέστερον; ὅταν μὴδὲ καταργουμένης δόξης, μᾶλλον δὲ τῆς μὴδὲ οὐσης τῇ συγκρίσει, δύναται θεωρεῖται γενέσθαι, ἀλλὰ καλύπτεται ἀπ' αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ἀτενίσαι εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, τοῦτέστι, τοῦ νόμου, ὅτι τέλος ἔχει. Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ κάλυμμα, φησὶ, τότε; Ὅτι τὰ μέλλοντα προδιέγραφεν. Οὐ γὰρ μόνον τότε οὐκ εἶδον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ὁρῶσι τὸν νόμον. Καὶ ἡ αἰτία παρ' αὐτοῖς· ἡ γὰρ πώρωσις γνώμης ἐστὶν ἀναισθήτου καὶ ἀγνώμονος. Ὅστε ἡμεῖς ἐσμεν οἱ καὶ τὸν νόμον εἰδότες· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἡ χάρις μόνον, ἀλλὰ καὶ οὗτος· συνεσκίασται. Ἀχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, φησὶ, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Τοῦτο αὐτὸ οὐ δύναται συνιδεῖν ὅτι πέπνυται, ἐπειδὴ τῷ Χριστῷ οὐ πιστεύουσιν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ πέπνυται, ὥσπερ οὖν καὶ πέπνυται, καὶ ὁ νόμος τοῦτο ὡς προλαβὼν εἶπε, πῶς οἱ μὴ δεχόμενοι τὸν Χριστὸν τὸν καταργήσαντα τὸν νόμον, θυήσονται ἰδεῖν, ὅτι κατήργηται ὁ νόμος; Οὐ χωροῦντες δὲ τοῦτο ἰδεῖν, εὐδελον ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ ταῦτα λέγοντος τὴν ἰσχὺν ἀγνοοῦσι, καὶ τὴν δόξαν

ἔπασαν. Καὶ ποῦ τοῦτο εἶπε, φησὶν, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται; Οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων ἰδεῖς· καὶ πρῶτον μὲν, τῷ τῆς θυσίας καὶ τὴν ἀγιστεῖαν ἔπασαν ἐν ἐνὶ κατακλείσει τότε, τῷ ναῷ, καὶ αὐτὸν ὕστερον καθελείν. Εἰ γὰρ μὴ ἰδοῦντο αὐτὰς πύσασθαι καὶ τὴν περὶ τούτων νόμον ἔπασσαν, θυσίαν θάτερον ἂν ἐποίησαν, ἢ οὐκ ἂν καθέλε τὸν ναὸν, ἢ καθελὼν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευεν ἀλλαχοῦ θύεσθαι. [484] Νῦν δὲ τὴν οἰκουμένην ἔπασαν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἔδωκεν ταῖς τοιαύταις κατέστησεν ἱερουργίας· μόνον δὲ τὸν ναὸν αὐταῖς ἀνέκτισεν καὶ ἀποτάξας, εἶτα αὐτὸν τοῦτον ὕστερον καθελὼν, καὶ εἰς τέλος ἰδεῖς διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι πέπνυται τὰ τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ· καὶ γὰρ τὸν ναὸν ἔχριστος καθέλεν. Εἰ δὲ βούλει καὶ διὰ ῥημάτων ἰδεῖν πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται, ἀκούσον αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου λέγοντος οὕτω· Προφήτην ὅμῳν ἀναστῆσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμὲ αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐνταλῇται ὅμῳν. Καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ ἣτις ἂν μὴ ἀκοῦσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. Εἰδὼς πῶς ἰδεῖν ὁ νόμος ὅτι ἐν Χριστῷ πύεται; Ὁ γὰρ προφήτης οὗτος, τοῦτέστιν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, οὐ ἀκούειν ἐκέλευσε Μωϋσῆς, καὶ σάββατον καὶ περιτομὴν καὶ τᾶλλα πάντα ἔπασσε. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο θηλῶν, ἔλεγε περὶ τοῦ Χριστοῦ· Σὺ ἱερὸς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀβραάμ. Αὐτὸ καὶ σαφῶς ὁ Παῦλος ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, ὅτι Μετατεθεμένης τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετέθεσις γίνεσθαι. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν φησὶ· Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ἀλοπαντρώματα καὶ περιτομὰς οὐκ ἠδύκεν· τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἡκω. Καὶ ἑτέρας δὲ πολλῶν τούτων κλειούς δυνατὸν ἐκ τῆς Παλαιᾶς παραγαγεῖν μαρτυρίας, δηλοῦσας πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται ὁ νόμος. Ὅστε ὅταν ἀποστῇς τοῦ νόμου, τότε βῆς τὸν νόμον καλῶς· ἕως δ' ἂν αὐτὸν κατέχης, καὶ μὴ πιστεύης Χριστῷ, οὐκ οἶδας οὐδὲ αὐτὸν τὸν νόμον. Αὐτὸ καὶ ἐπήγαγεν, σαφέστερον τοῦτο αὐτὸ κατασκευάζων, Ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καίται. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει τὸ κάλυμμα· ἵνα μὴ τις νομίσῃ τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ εἰρημένον, καὶ δι' ἑτέρων μὲν αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν ἰδεῖς (τῷ γὰρ εἶπεν, Ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν, δείκνυσιν αὐτῶν τὸ ἐγκλημα δν), καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ πάλιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν τοῖς γράμμασι μένει τὸ κάλυμμα, ἀλλ', Ἐν τῇ ἀναγνώσει· ἡ δὲ ἀνάγνωσις ἐνέργεια τῶν ἀναγινωσκόντων ἐστὶ· καὶ πάλιν, Ἠνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς. Σαφέστερον δὲ αὐτὸ τῇ λέξει τῇ ἐξῆς ἐδήλωσεν, ἀνακαλυμμένως εἰπὼν, Κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καίται. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ βίβλιν Μωϋσεως, οὐ διὰ Μωϋσέα ἐκέντω, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα καὶ σαρκικὴν γνῶμην.

δ'. Κατηγορήσας τοίνυν αὐτῶν ἐκινῶς, δείκνυσιν καὶ

* Editi, παρ' αὐτοῦ. Ms. παρ' αὐτοῖς.
b legemur τὸ αὐτό.

* Leg, ἐντάλλεται, vel ἐνταλῇται.

quoniam in Christo evacuatur. Vide quid per hæc verba adstruat. Nam quod tum semel in Mose contigit, hoc perpetuo in lege contingit. Nec tamen his verbis legem criminatur, quemadmodum nec Mosem tum esse obvolantem, sed Judæorum vecordiam: illa enim suam gloriam habet; at isti eam intueri nequiverunt. Quid igitur mirum vobis est, inquit, si hanc gratiam gloriam cernere nequeant, cum minorem illam Moysis non perspexerint, nec illius vultum obtueri potuerint? quid turbamini, si Judæi Christo non credant, cum ne legi quidem credant? Nam ob id gratiam etiam ignorarunt, quoniam ne Vetus quidem Testamentum nec ipsius gloriam cognoverunt; siquidem legis gloria in hoc sita est, quod ad Christum animos convertat.

3. Vides ut hinc quoque Judæorum fastum retundat? Etenim unde illi præstantiore conditione se esse existimabant, nempe quod Moysis facies fulgorem emitteret, hinc eorum crassitiem et abjectionem ostendit. Ne ergo hoc nomine illi gloriantur: quid enim hoc ad Judæos qui frui non potuerunt? Unde etiam id assidue inculcat, nunc videlicet ipsum velamen in Veteris Testamenti lectione non revelatum manere dicens, quia in Christo evacuetur; nunc, usque in hodiernum diem, quo tempore legitur Moyses, id ipsum velamen in ipsorum corde positum esse; ac tum in lectione, tum in eorum corde imponi dicens. Superius vero dixerat: *Ut intendere non possent filii Israel tu faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus quæ evacuatur*: quo quid abjectius fingi possit? cum ne ejus quidem gloriæ, quæ evanescit, imo si cum altera conferatur, nulla est spectatores esse queant, sed ab ipsis ea obtegatur, ut non intendant in finem ejus quod evacuatur, hoc est in legem, quæ finem habet. *Sed obtusi sunt sensus eorum.* Et quid hoc, dixerit aliquis, ad velamen illud? Quoniam futura præsignabat. Neque enim tunc tantum non viderunt, sed ne nunc quidem legem vident. Hoc autem ipsorum vitio fit: obtusio enim mentis stuporem ac vecordiam declarat. Itaque nos sumus, qui legem cognitam habemus: nam illis non modo gratia, sed ipsa quoque lex obumbrata est. *Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet*, inquit, *non revelatum, quia in Christo evacuatur.* Quod autem ait, hanc sententiam habet: Hoc ipsum cernere nequeant, eam finem accepisse, quia Christo non credunt. Etenim si per Christum finem accepit, ut vere accepit, idque etiam lex ante dixit: qui fieri queat, ut qui Christum, a quo lex antiquata est, non recipiant, legem ipsam antiquatam esse perspiciant? Porro qui hoc perspicere nequeunt, palam sane est, quod ipsius etiam legis quæ hæc dicit vim ac robur gloriamque universam ignorent. At ubinam dixit, inquit, lex se in Christo aboleri? Non solum dixit, sed etiam per res ipsas demonstravit: ac primum quidem quod sacrificia et sanctificationem omnem in uno loco, hoc est in templo, concluderet, atque hoc ipsum templum postea destructum sit. Nisi enim sacrificia et legem omnem de his institutam finem ha-

bere voluisset, duorum alterum fecisset, aut templum non sustulisset, aut, si sustulisset, sacrificia certo aliis in locis fieri non prohibuisset. Nunc vero, cum universo terrarum orbi et ipsi quoque Jerusalem aditum ad hujusmodi sacrificia præcluserit, solumque templum ipsis perniserit et assignarit, atque hoc ipsum postea sustulerit: per res ipsas tandem declaravit, legis ritus per Christum finem accepisse: siquidem templum a Christo sublatum est. Quod si per verba quoque videre libet, quomodo per Christum lex abrogata sit, ipsummet legislatorem audi, sic loquentem: *Prophetam vobis suscitabit Deus de medio fratrum vestrorum, tamquam me: ipsum audietis in omnibus, quæcumque mandaveris vobis. Et erit, omnis anima quæ prophetam illum non audierit, exterminabitur* (Deut. 18. 18. 19). Vides quo pacto lex ostenderit, quod in Christo finem acceptura esset? Etenim propheta hic, id est, Christus secundum carnem, quem Moyses audire jussit, et sabbatum et circumcisionem aliaque omnia sustulit. Ac David hoc quoque ipsum indicans, de Christo dicebat: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psalm. 109. 4), non autem secundum ordinem Aaron. Ob eamque causam Paulus perspicue hoc exponens, ait: *Translatato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Atque alio loco his rursum verbis utitur: *Sacrificium et oblationem noluit: holocausta et pro peccato non placuerunt tibi: tunc dixi, Ecce venio* (Psalm. 39. 7; Hebr. 10. 5-7). Atque alia multo his plura testimonia ex Veteri Testamento proferre licet, quibus, quomodo lex per Christum abrogata sit, perspicuum fiat. Itaque posteaquam a lege abscesseris, tum demum legem pulchrè perspicies: quamdiu autem eam retinueris, nec Christo credideris, ne legem quidem ipsam perspectam habiturus es. Ideo, ut hoc ipsum luculentius adstruat, subjunxit: 15. *Sed in hodiernum usque diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.* Quoniam enim dixerat, in Veteris Testamenti lectione velamen manere; ne quis hæc verba de legis obscuritate intelligenda esse existinaret, tum per alia verba hoc ipsum prius demonstravit (nam cum dixisset, *Obtusi sunt sensus eorum*, ostendit eos in culpa esse); tum rursus in his quoque verbis. Non enim dixit, In literis manet velamen, sed, *In lectione*; lectio porro legentium actio est: ac rursum, *Cum legitur Moyses*. Dilucidius autem istud deinceps indicavit, aperte dicens, *Velamen positum est super cor eorum.* Quandoquidem et in Moysi facie non ob Mosem positum erat, sed propter eorum crassitiem et carnalem mentem.

4. Cum igitur eos satis coarguisset, jam correctionis etiam modum ostendit. Quinam autem hic modus est? 16. *Cum autem conversus fuerit ad Dominum*, hoc est, a lege abscesserit, *auferetur velamen.* Viden' velamen illud non faciem Moysi, sed faciem Judæorum obtexisse? Non enim ut Moysi gloria occultaretur, hoc fiebat, sed ne illi viderent: neque enim capaces erant. Itaque illorum hoc vitium erat: neque enim fecit, ut ille quidquam ignoraret, sed ut illi. Nec dixit qui-

dem, Cum legem reliquerit; sed hoc subindicavit cum diceret: *Cum enim conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*. Ad extremum usque in historia perstitit. Etenim cum Moses Judæos alloqueretur, faciem suam obvelabat; cum autem ad Dominum se converterebat, eam detegebat. Hoc autem rei futuræ figura erat; nempe quod, cum ad Dominum nosipsos converterimus, tunc legis gloriam ac nudam legislatoris faciem perspicimus: imo non hoc tantum, sed in Mosis classe atque ordine erimus. Vides quo pacto Judæum ad fidem excitet? dum ostendit eum, si ad fidem accesserit, non modo Mosem intueri posse, sed etiam in eodem quo legislator ille gradu atque ordine esse. Non modo enim eam gloriam cernes, inquit, quam tum ininime vidisti, sed et ipse in eadem qua ille gloria futurus es, imo multo etiam majore, atque tanta, ut ne illa quidem gloriæ speciem præbeat, si cum hac comparetur. Quonam tandem modo? Quoniam, cum ad Dominum conversus fueris, atque in gratia esse cøperis, illa gloria frueris, cum qua Mosis gloria collata, usque adeo inferior est, ut ne gloria quidem sit. Et tamen quamvis exigua ea sit, longeque minor ista, tamen quamdiu Judæus eris, ne hanc quidem consequeris; ergo neque tunc Judæi illam videbant, neque nunc vident: si autem fidem amplexus fueris, hac multo majorem divino beneficio perspicies. Et quidem, cum fidelibus verba faceret, glorificatum fuisse negabat id quod glorificatum fuerat: hic autem non ita, sed quo pacto? *Cum conversus fuerit ad Dominum, tollitur velamen*; sensim videlicet illum subvehens, ac primum quidem in eodem cum Mose gradu collocans, deinde autem majorum rerum consortem eum faciens. Nam cum Mosem, inquit, in gloria videris, tum denum ad Deum te convertes, amplioremque quam hæc sit gloria frueris. Itaque a principio vide quonam res posuerit, quæ discrimen efficerent, atque illud ostenderent, Novum Testamentum Veteri præstare, non autem cum eo pugnare atque ipsi adversari. Illud, inquit, et litera, et lapis, et mortis ministratio erat, et aboletur; et tamen ne hæc quidem gloria Judæi digni habiti sunt: hoc autem carnalis tabula est, et spiritus, et justitia, et constanter manet; atque omnes eo digni habemur, non unus tantum, ut tum Moses illo minore: *Nos enim omnes*, inquit, *revelata facie gloriam*, non Moysis, sed *Domini intuemur*. Verum quoniam nonnulli, rebus quæ in confesso erant reluctantes, hæc verba, *Cum autem conversus fuerit ad Dominum*, de Filio dicta esse contendunt, accuratius istud expendamus, illud prius ponentes, unde id se adstruere ac confirmare putant. Quidnam autem hoc est? Quemadmodum, inquit, Scriptura dicit, Spiritus est Deus: eodem modo etiam hoc loco, Spiritus Dominus est. Non enim dixit, Spiritus est Dominus, sed, Dominus est Spiritus. Multum porro inter hanc et illam compositionem interest. Nam cum ita loqui vult, ut tu ais, adjectivo articulum non addit. Quin aliter etiam omnia ea, quæ supra commemorata sunt, de quonam dixerit, videamus: velut cum dicebat, *Litera occidit, Spiritus autem vivi-*

ficat; ac rursus, *Scripta non atramento, sed Spiritus Dei viventis*: utrum de Filio an de Spiritu? Liqueet profecto quod de Spiritu: ad eum enim a litera eos vocabat. Etenim ne quis, cum Spiritus vocabulum audivisset, ac deinde hoc secum reputans, Si Moses ad Dominum conversus fuerit, ipse autem ad Spiritum, inferiore conditione esse arbitraretur: ut hujusmodi suspicioni medeatur, his verbis utitur: 17. *Dominus autem Spiritus est*. Hoc est, Ipse quoque Dominus est. Atque ut intelligas ipsi de Paracleto sermonem esse, subjunxit, *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. Neque enim dixeris, eum ita loquutum fuisse: Ubi autem Dominus Domini. Libertatem autem dixit, habita ratione pristinæ servitutis. Deinde, ne eum de futuro tempore loqui putes, ait: 18. *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini spectantes*; non illam, inquam, quæ finem accipit, sed quæ manet; in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem tamquam a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus in Dei ordine est.—Vides quo pacto rursus Spiritum in Dei ordine collocet, easque in apostolorum classem subvehat? Etenim prius dixerat, *Epistola estis Christi*; et hoc loco, *Nos autem omnes revelata facie*. Atqui ipsi legem, Mosis iustar, gestantes venerant. Sed quemadmodum, inquit, nos velamine non opus habuimus: sic nec vos quidem, qui evangelium suscepistis. Atqui longe major est hæc gloria; neque enim vultus nostri est, sed Spiritus: et tamen vos, æque ac nos, in eam oculorum aciem intendere potestis. Illi namque nec per mediatorem; vos autem sine mediatore potestis majorem videre: illi Mosis faciem cernere non potuerunt; vos Spiritus quoque gloriam potestis. Quod si Spiritus inferiorem locum obtineret, hæc certe, ut illis majora, minime posuisset.

5. Quidnam autem est, *Gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur*? Apertius id quidem demonstrabatur, cum miraculorum dona vim suam exsererent: tamen ne nunc quidem id perspicere difficile fuerit ei, qui fidei oculis præditus fuerit. Nam simul atque baptizamus, supra solem anima exsplendescit, a Spiritu perpurcata: ac non modo gloriam Dei prospicimus, sed illinc quoque splendorem aliquem haurimus. Sicut enim purum argentum, ad solis radios situm, ipsum quoque radios emittit, non ob suam dumtaxat naturam, sed etiam ob solarem fulgorem: eodem modo anima defsecata, atque argento splendidior effecta, a Spiritus gloria radium suscipit, ac vicissim remittit. Unde etiam ait, *Speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria*, Spiritus, in gloriam, nostram, quam contrahimus, quæque talis est qualem esse par est, a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus ejusdem dignitatis cujus Pater est.—Vide quomodo hoc item loco Spiritum Dominum appellet. Atque alibi quoque ipsius dominationem perspicere licet: *Ministrantibus enim ipsis Domino*, inquit, *ac jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam* (Act. 13. 2). Ob id

τὸν τρόπον τῆς διορθώσεως. Τίς δὲ οὗτος ἐστίν; *Ἦνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, ὅπῃ ἐστὶν ἀποστῆναι τοῦ νόμου, *περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τοῦ προσώπου Μωυσέως κάλυμμα ἦν ἐκεῖνο, ἀλλὰ τῆς βίβης τῆς Ἰουδαϊκῆς; Οὐ γὰρ ἵνα κρύπτηται ἡ δόξα Μωυσέως, τοῦτο ἐγένετο, ἀλλ' ἵνα ἐκείνοι μὴ βλέπωσιν· οὐδὲ γὰρ ἐχώρουν. Ὡστε ἐκείνων ἐλάττωμα τοῦτο· [485] οὐδὲ γὰρ τοῦτον ἐποίει τι ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἐκείνους. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, *Ἦνίκα δ' ἂν ἀφῇ τὸν νόμον*, τοῦτο δὲ ἠνέχετο. Ὅτε γὰρ *ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, *περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Μέχρι τέλους ἐπέμεινε τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ γὰρ ὅτε Ἰουδαίοις διελέγετο Μωυσῆς, ἐκάλυπτεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· ὅτε δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεφεν, ἀποκακαλυμμένον ἦν. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ὅτι ὅταν ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον, τότε ὁφόμεθα τὴν δόξαν τοῦ νόμου, καὶ γυμνὸν τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ἰσομεθεα καὶ ἐν τάξει Μωυσέως. Εἶδες πῶς ἐκκαλεῖται τὸν Ἰουδαῖον ἐπὶ τὴν πίστιν, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον Μωυσέα θύναται ἰδεῖν, πρὸς τὴν χάριν ἰλθὼν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γενέσθαι τῇ τάξει τοῦ νομοθέτου; Οὐ γὰρ μόνον, φησί, τὴν δόξαν ὅφει ἦν τότε οὐκ εἶδες, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν δόξῃ ἔση τῇ αὐτῇ· μᾶλλον δὲ πολλῶ πλεονεῖ, καὶ τοσαύτη, ὥστε μὴδὲ δόξαν ἐκείνην φαίνεσθαι ταύτην παραβαλλομένην. Πῶς καὶ τίνοι τρόποι; Ὅτι πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέψας, καὶ γενόμενος ἐν τῇ χάριτι, ἐκείνης ἀπολαύσῃς τῆς δόξης, πρὸς ἣν ἡ δόξα Μωυσέως συγκρινομένη οὕτως ἐλάττω ἐστίν, ὥς μὴδὲ δόξα εἶναι. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ μικρὰ καὶ σφόδρα ἀποδέουσα ἐκείνης, Ἰουδαῖος μὲν ὢν, οὐδὲ ταύτης ἀξιοθήσῃ [οὐκ οὖν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν·]· πιστὸς δὲ γένόμενος, καὶ τὴν πολλῶ μείζονα αὐτῆς καταξιωθήσῃ θεάσασθαι. Καὶ ὅτε μὲν τοῖς πιστοῖς διελέγετο, οὐ δεδοξάσθαι τὸ δεδοξασμένον ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πῶς; *Ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, *περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα* κατὰ μικρὸν αὐτὸν ἀνάγων, καὶ ἐν τάξει Μωυσέως πρῶτον ἰστάς, καὶ τότε τῶν μειζόνων ποιῶν κοινωνόν. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸν Μωυσέα ἐν δόξῃ, τότε λοιπὸν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψεις, καὶ μείζονος ἀπολαύσεις ταύτης. Ὅρα τοίνυν ἐξ ἀρχῆς πόσα τίθεικε τὰ ποιοῦντα τὴν διαφορὰν, καὶ δεικνύντα τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν ὑπεροχὴν, οὐ τὴν μάχην, οὐδὲ τὴν ἐναντιώσιν. Ἐκείνη γράμμα, φησί, καὶ λίθος, καὶ θανάτου διακονία, καὶ καταργεῖται· καὶ ὅμως οὐδὲ ταύτης ἡξιώθησαν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς δόξης· αὕτη σαρκίνη ἡ κλάξ, καὶ πνεῦμα καὶ δικαιοσύνη, καὶ μένει· καὶ πάντες αὐτῆς καταξιούμεθα, οὐχ εἰς μόνος, καθάπερ Μωυσῆς τῆς ἐλάττωτος τότε· Ἡμεῖς γὰρ, φησί, *πάντες ἀνακαλυμμένων προσώπων τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπεριζόμεθα*, οὐ τὴν Μωυσέως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τινες τὸ, *Ἦνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, περὶ τοῦ Υἱοῦ εἰρησθαί φασι, τοῖς σφόδρα ὁμολογημένοις ἀντιπικτοντες· ἀκριβέστερον αὐτὸ ἐξετάσωμεν, θέντες πρότερον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ δοκοῦσιν αὐτὸ κατασκευάζειν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Καθάπερ, φησί, λέγει Πνεῦμα ὁ

^a Hmc. οὐκ οὖν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν qm in Ed. deperant, et int. legant, ex Ms. mutamur.

^b Editi, ἀντιπικτοντες. Ms., ἀντιέναντες.

Θεός, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Πνεῦμα ὁ Κύριος. Ἀλλ' οὐκ εἶπε, Πνεῦμα ὁ Κύριος, [486] ἀλλ', Ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Πολὺ δὲ ταύτης ἀκακίης τῆς συνθήκης τὸ μέσον. Ὅταν γὰρ βούληται οὕτω λέγειν, ὥς σὺ φῆς, τῷ ἐπιθέτῳ ἄρθρον οὐ προστίθουσιν. Ἄλλως δὲ ἰδόμεν πάντα ὅσα διελέχθη ἄνωθεν, περὶ εἰνός εἰρηκεν· οἷον ὅτε ἔλεγε, *Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ*· καὶ πάλιν, *Ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλει, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος*· ἄρα περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἡ περὶ τοῦ Πνεύματος; Εὐδελον ὅτι περὶ τοῦ Πνεύματος· πρὸς γὰρ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γράμματος αὐτοὺς ἐκάλει. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις Πνεῦμα, εἶτα λογισάμενος, εἰ Μωυσῆς πρὸς Κύριον ἐπέστρεψεν, αὐτὸς δὲ πρὸς Πνεῦμα, ἐλάττω ἔχειν νομίσῃ, διορθούμενος τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν, φησὶν, Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ τοῦτο Κύριός ἐστι, φησί. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τοῦ Παρακλήτου ὁ λόγος, ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Οὐ γὰρ ὅλητον τοῦτο ἂν εἴποις αὐτὸν λέγειν, οὐ δὲ ὁ Κύριος τοῦ Κυρίου. Ἐλευθερίαν δὲ εἶπε πρὸς τὴν ἐμπροσθεν δουλείαν. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι περὶ μέλλοντος χρόνου λέγει, φησὶν· Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμενοι· οὐ τὴν πανομήνην ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν· τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Εἶδες πῶς πάλιν ἐν τάξει τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τίθηται, καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν ἀναβιβάζει τῶν ἀποστόλων; Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν εἰρηκεν, *Ἐπιστολή ἐστε Χριστοῦ*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ*. Καίτοι αὐτοὶ ἤλθον φέροντες κατὰ Μωυσέα νόμον. Ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, φησὶν, οὐκ ἐδεήθημεν καλύμματος, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς οἱ δεξάμενοι. Καίτοι γε πολλῶ μείζων αὕτη ἡ δόξα, οὐ γὰρ τοῦ προσώπου ἡμῶν αὕτη, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὅμως ἡμῖν ὁμοίως ἀτενίως δύνασθε εἰς ταύτην. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐδὲ διὰ μεσίτου, ὑμεῖς δὲ καὶ χωρὶς μεσίτου δύνασθε τὴν μείζονα· ἐκεῖνοι εἰς τὴν Μωυσέως οὐκ ἔχουσιν, ὑμεῖς καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἂν δὲ, εἰ καταδεέστερον τὸ Πνεῦμα ἦν, ὥς μείζονα ταῦτα ἐκείνων ἔθηκε.

ε'. Τί δὲ ἐστίν, *τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμενοι*, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα; Σαφέστερον μὲν τοῦτο ἰδεῖν, ἡνίκα τῶν σημείων τὰ χαρίσματα ἐνήργει· πλὴν οὐδὲ νῦν δύσκολον αὐτὸ κατεῖν τῷ πιστοῦς ὀφθαλμοῖς ἔχοντι. Ὁμοῦ τε γὰρ βαπτιζόμεθα, καὶ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἡ ψυχὴ λάμπει, τῷ Πνεύματι καθαιρομένη· καὶ οὐ μόνον ὁρῶμεν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκείθεν δεχόμεθα τινα αἴγλην. Ὡςπερ ἂν εἰ ἄργυρος καθαρὸς πρὸς τὰς ἀκτῖνας κείμενος, καὶ αὐτὸς ἀκτῖνας ἐκπέμψειν, οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκίας φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς λαμπηδόνης τῆς ἡλιακῆς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καθαιρομένη, καὶ ἀργύρου λαμπροτέρα γινομένη, δέχεται ἀκτῖνα ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, καὶ ταύτην ἀντιπέμπει. Διὸ καὶ φησί, *Κατοπεριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης*, τῆς τοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν, τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐγγινόμενην, καὶ [487] τοιαύτην οἶον εἰκὸς, ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ

Και ἀλλαχοῦ δὲ αὐτοῦ τὴν κυριότητα ἔστιν ἰδεῖν· *Δεικνυμένων γὰρ αὐτῶν, καὶ ῥηστεινόντων τῷ Κυρίῳ, φησὶν, εἶπε τὸ Πνεῦμα· Ἀφορίσατέ μοι Παῦλον καὶ Βαρνάβαν.* Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε, *Δεικνυμένων αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, Ἀφορίσατέ μοι, ἵνα τὸ ὁμότημον δείξῃ.* Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς φησιν, *Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιᾷ ὁ κύριος αὐτοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα, ὡς ἄνθρωπος οἶδε τὰ ἑαυτοῦ, οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ διδασκόμενον· ἔπει ἡ εἰκὼν οὐ μένει.* Καὶ τὸ ἐνεργεῖν δὲ καθὼς βούλεται, δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν κυριότητα. Τοῦτο μεταμορφοῖ, τοῦτο οὐκ ἐξ συσχηματίζεσθαι ἡμᾶς τῷ αἰῶνι τούτῳ, τοῦτο δημιουργὸν τῆς τοιαύτης κτίσεως. Ὡς περ γὰρ φησὶ, *Κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·* οὕτω φησὶ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.* Βούλει σοὶ δείξω τοῦτο καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων αἰσθητικώτερον; Ἐννόησον Παῦλον, οὗ τὰ ἱμάτια ἐνῆργει, Πέτρον, οὗ καὶ αἱ σκῆαι ἰσχυον. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ βασιλέως ἔφερον εἰκόνα, καὶ ἀπρόσιτοι ἦσαν αὐτῶν αἱ μαρμαρυγαί, τοσοῦτον τὰ ἱμάτια αὐτῶν καὶ αἱ σκῆαι ἐνῆργησαν. Βασιλέως γὰρ ἱμάτια καὶ τοὶς ἡσυχασταῖς ἐστὶ φοβερά. Θέλεις ἰδεῖν καὶ διὰ τοῦ σώματος λάμπουσιν αὐτὴν; Ἀτενίσσαντες, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον Στεφάνου, εἶδον ὡς πρόσωπον ἀγγέλου. Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν ἐνδοθεν ἀσπράπτουσαν δόξαν. Ὑπερ γὰρ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου εἶχε, τοῦτο οὕτοι ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιέφερον, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Τὸ μὲν γὰρ Μωϋσέως αἰσθητικώτερον ἦν, τοῦτο δὲ ἀσώματον. Καὶ καθάπερ πυραυγὴ σώματα ἀπὸ τῶν λαμπρῶν σωμάτων ἐπὶ τὸ πλησίον ἀπορρίπτονται, καὶ ἐκείνοις μεταδίδωσι τῆς οὐκείας αὐτῆς· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν συμβαίνει. Διὰ δὴ τοῦτο τῆς γῆς ἀπαλλάττονται οἱ τοῦτο πάσχοντες, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὀνειροπολοῦσιν. Οἱ μοι· καλὸν γὰρ ἐνταῦθα καὶ στενάξαι πικρὸν, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύοντες εὐγενείας^α, οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἴσμεν, διὰ τὸ ταχέως ἀπολλύναι τὰ πράγματα, καὶ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπισηθῆναι. Αὕτη γὰρ ἡ δόξα ἡ ἀπόρρητος καὶ φρικτὴς μέχρι μὲν μῆδ' αὖ καὶ δευτέρως ἡμέρας ἐν ἡμῖν μένει, λοιπὸν δὲ αὐτὴν κατασθέννυμεν, τὸν χειμῶνα ἐπάγοντες τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, καὶ τῇ πυκνότητι τῶν νεφῶν ἀποκρουόμενοι εἰς ἀκτίνας.

Χειμῶν γὰρ τὰ βιωτικά, καὶ χειμῶνος σκυθρωπότερα. Οὐ γὰρ κρυμὸς τίπτεται ἐνταῦθεν, οὐδὲ ὑετός, οὐδὲ πηλὸν ποιεῖ καὶ τέλμα βαθύ, ἀλλὰ τὰ πάντων χαλεπώτερα τούτων, γένναν συνίστησι, καὶ τὰ τῆς γέννης κακὰ. Καὶ καθάπερ ἐν κρυμῷ σφοδρῶ πίπτηκε πάντα τὰ μέλη, καὶ ἐστὶ νεκρά· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῷ χειμῶνι τῶν ἀμαρτημάτων φρίττουσα ἡ ψυχὴ, οὐδὲν τῶν αὐτῆς ἐργάζεται, πηπηγυῖα καθάπερ ὑπὸ [488] κρυμοῦ τοῦ συνειδήτος. Ὅπερ γὰρ τῷ σώματι ψύχος, τοῦτο πονηρὸν συνειδὸς τῇ ψυχῇ· ὅθεν καὶ δειλία γίνεται. Οὐδὲν γὰρ δειλότερον τοῦ τοῖς βιωτικῶς προσηλωμένου· τὸν γὰρ τοῦ Κάτν βλον ὁ τοιοῦτος ζῇ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τρέμων. Καὶ τί λέγω

θανάτους καὶ ζημίας καὶ προσκρούματα καὶ κολασίας καὶ θεραπείας; καὶ γὰρ καὶ τούτων χωρὶς μυρίας δέδοικε μεταβολάς. Καὶ τὸ μὲν ταμίειον γέμει χρυσίου, ἡ ψυχὴ δὲ οὐκ ἀπῆλλακται τοῦ τῆς πενίας φόβου· καὶ μᾶλα εὐκταῶς. Ὡς ἐπὶ πραγμάτων γὰρ ὁρμαῖ^β σαθρῶν, καὶ εὐμεταπτώτων· καὶ μὴ αὐτὸς ὑπομαίῃ τὴν μεταβολὴν, ἐν ἑτέροις γινομένην ὁρῶν, ἀποδάσκει· καὶ πολλὴ μὲν ἡ δειλία, πολλὴ δὲ ἡ ἀνανδρία. Οὐδὲ γὰρ μόνον πρὸς κινδύνους ἀτολμος ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα πάντα· καὶ ἐπιθυμία χρημάτων ἐμπέση, οὐχ ὡς ἀνὴρ ἐλευθερος ἀποκρούεται τὴν προσβολήν, ἀλλ' ὡς ἀργυρώνητος πάντα κρᾶνται, καθάπερ δεσπογὼν χαλεπῇ τῇ φιλαργυρίᾳ δουλεύει· καὶ εὐμορφόν τινα κόρην ἴσῃ, κατέπηχεν εὐθέως ἀλούς, καὶ ὥσπερ κύων λυτῶν ἔπεται, δόνον τοῦναντίον ποιεῖν.

Γ'. Ὅταν γὰρ ἴδῃς γυναῖκα ὥραιαν, μὴ τοῦτο σκοπεῖς ὅπως ἀπολαύσης τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ πῶς ἀπαλλαγῇς τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ πῶς τοῦτο ἐνι, φησὶν; οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ ἐρᾶν ἐμόν. Ἄλλὰ τίνας, εἰπέ μοι; Τῆς τοῦ δαίμονος ἐπιπρείας. Ὅλως δαίμονα εἶναι νομίζεις τὸ ἐπιβουλεύον; Οὐκοῦν πύκτευσέ καὶ μάχου νοσήματι. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶ. Φέρε οὖν, πρῶτον τοῦτό σε διδάξωμεν, ὅτι τῆς σῆς βραθυμίας τὸ γινώμενον, καὶ ὅτι σὺ παρὰ τὴν ἀρχὴν τῷ δαίμονι δέδωκας πάροδον, καὶ νῦν, ἂν ἐθέλῃς, μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἀπώσεως εὐκολίας. Εἰπέ γὰρ μοι, οἱ μοιχεύοντες, ἐρῶντες μοιχεύουσιν, ἢ ἀπλῶς κινδύνων ἐπιθυμοῦντες; Εὐθελον ὅτι ἐρῶντες. Ἀρ' οὖν συγγνώμης τυγχάνουσιν; Οὐδαμῶς. Τί δήποτε; Ὅτι αὐτῶν ἐστὶ τὸ ἀμάρτημα. Ἀλλὰ τί μοι συλλογισμοὺς πλέκεις, φησὶν; ἐγὼ συνοῖδα ἑμαυτῷ βουλόμενος ἀποκρούεσθαι τὸ πάθος, καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλ' ἐφέστηκε καὶ πιέζει καὶ ὀδυρὰ χαλεπῶς. Βούλει μὲν ἀποκρούεσθαι, ἀνθρώπε, οὐ ποιεῖς δὲ ἅ τῶν ἀποκρουομένων ἐστίν· ἀλλὰ τὰ τὸν πάσχοντα, οἷον ἂν εἰ τις περὶ τῶν, καὶ ψυχρῶν ἐμφορούμενος ναμάτων, λέγοι· Πόσα ἐπινοῶ βουλόμενος σβέσαι τὸν πυρετὸν καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλὰ μάλ' ὅσον μου τὴν φλόγα ἀνάπτει.

Ἰδωμεν οὖν μήποτε καὶ σὺ τὰ μὲν ἐκκαίοντα ποιεῖς, νομίζεις δὲ ἐπινοεῖν τὰ σθενύνοντα. Οὐ, φησὶν. Εἰπέ οὖν, τί ποτε ἐπεχειρήσας ποιῆσαι πρὸς τὸ σβέσαι τὸ πάθος; τί δὲ ἐστὶν ὅλως τοῦ πάθους αἰζητικόν; Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ὑπεύθυνοι τοῖς ἐγκλήμασι τούτοις ἐσμέν (πλείους γὰρ ἂν εὐροίμεν τῷ τῶν χρημάτων, ἢ τῷ τῶν σωμάτων ἀλισκομένους ἔρωτι), ἀλλὰ κοινὸν πᾶσι προκρίσεται τὸ φάρμακον, καὶ τούτους κάκεινός. Καὶ γὰρ κάκεινο ἔρωτος ὁτοπος, καὶ ταῦτα, ἀλλ' οὗτος ἐκαίνον [489] δριμύτερος καὶ δέυτερος. Ὅταν οὖν τοῦ μεζονος περιγενώμεθα, εὐθελον ὅτι καὶ τὸν ἐλάττω ῥῥῶδες αἰρήσομεν. Καὶ πῶς, εἰ δριμύτερος οὗτος, φησὶν, οὐ πάντες ἀλίσκονται τῷ κακῷ, ἀλλ' οἱ πλείους περὶ χρήματα μεμῆνασιν; Ὅτι πρῶτον μὲν ἀκίνδυνος αὕτη εἶναι δοκεῖ ἡ ἐπιθυμία· ἔπειτα, εἰ καὶ δέυτερα ἐστὶν ἡ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ

^α Εὐγενείας, sic ms., et marg. Savil., et ita legit Interpres Latinus. Editi, ευγενείας.

^β Editi, ὁρμαῖ, ms. ὁρμή. Savil. legendum putat ὁρμαῖ, et hanc lectionem veriorē esse probat Dunsus in Notis Savilianis, exemplis ex Demosthenē et ex Thucydide mutatis.

enim his verbis Scriptura utitur, *Ministrantibus ipsis Domino, Segregate mihi*, ut eum ejusdem dignitatis esse ostendat. Ac rursum ait Christus, *Servus nescit quid faciat dominus ejus* (Joan. 15. 15) : ut autem homo novit ea quæ sua sunt, ita Spiritus novit quæ Dei sunt (1. Cor. 2. 11), non quod edoceatur : nam ita similitudo sibi non constaret. Quin hinc quoque auctoritatem ac dominationem suam ostendit, quod, prout vult, operatur. Hic nos transformat, hic nos huic sæculo conformari non sinit, hic hujusmodi creationis artifex est. Quemadmodum enim ait, *Creati in Christo Jesu* (Ephes. 2. 10) : eodem modo ait, *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* (Psalm. 50. 12). Vis hoc tibi ab apostolis quoque sensibiliiori modo ostendam ? Paulum cogita, cujus vestes operabantur ; Petrum, cujus ipsæ quoque umbræ viribus pollebant. Neque enim, nisi Regis imaginem gestassent, et incomparabilis quidam fulgor ex ipsis effluisset, eorum vestes atque umbræ tot miracula edidissent. Regis quippe vestes latronibus etiam terrori sunt. Libetne videre hanc per corpus quoque collucentem ? *Intuentes*, inquit, *faciem Stephani, viderunt tanquam faciem angeli* (Act. 6. 15). Quamquam nihil istud erat præ gloria ea, quæ interne rutilabat. Nam quod Moses in vultu habebat, hoc isti in anima circumferebant, atque adeo multo amplius. Etenim id quod Moysi contingebat, sensui subjectum erat ; hoc autem corporis expertus est. Et sicut ignea corpora, a splendidis corporibus in id quod propinquum est defluentia, ipsis quoque splendorem suum impertiunt : eodem modo in fidelibus quoque usu venit. Ob eamque causam a terra abecedunt, qui ita affecti sunt, cælestiaque sola ipsis in mente versantur. Hei mihi ! hic enim acerbe quoque ingemiscere pulchrum fuerit, quod, cum tanta nobilitate præditi simus, tamen ne ea quidem quæ dicuntur novimus, quia confestim has res nobis perire sinimus, atque his quæ in sensum cadunt inhiamus. Arcana enim hæc et tremenda gloria ad unum quidem aut alterum diem in nobis manet ; deinceps autem eam exstinguimus, dum negotiorum hujusce vitæ tempestatem accersimus, ac per nubium densitatem radios propulsamus.

Hæc vita tempestas est. — Tempestas enim res hujusce vitæ sunt, ac tempestate tristiores. Neque enim hinc frigus oritur, nec pluvia nec lutum ac profundus limus, sed, quæ his omnibus graviora sunt, nempe gehenna et gehennæ mala. Et quemadmodum grassante acerrimo frigore membra omnia concrescunt, ac mortua sunt : sic etiam animus in peccatorum frigore contremiscens, nullum munus suum exsequitur, ut qui videlicet conscientia ac si gelu concretus sit. Quod enim corpori frigus est, hoc animo mala conscientia : unde etiam timiditas existit. Nihil enim homine mundanis rebus affixo timidius fingi potest : nam qui ejusmodi est, ut Cain vivit, quotidie tremens (Gen. 4). Quid autem mortes et detrimenta et offensiones et assentationes et obsequia commemorem ? nam, ut hæc omnia sexcentas mutationes extimescit. Atque arca

quidem auro repleta est, animus autem paupertatis metu minime vacat ; ac merito quidem. In rebus enim imbecillis et quæ facile mutantur ancoram agit : etiam ipse naufragium non patitur, in aliis tamen id perspicuens, examinatur ; atque ut ingenti timiditate, ita ingenti ignavia laborat. Neque enim hujusmodi homo in periculis dumtaxat, sed in omnibus aliis ignavus est. Nam si pecuniarum cupiditas irruerit, non ut ingenuus vir impetum propulsat ; sed ut pretio emptam mancipium quidvis facit, avaritiæ tamquam acerbæ dominæ serviens. Si formosam aliquam puellam conspiciat fuerit, protinus captus trepidat, rabidique canis in morem eam sequitur, cum contra faciendum sit.

6. Etenim cum formosam mulierem cernis, ne hoc spectes quomodo cupiditatis tuæ compes fias, sed quomodo cupiditate libereris. Et quam ratione hoc fieri possit, inquires ? neque enim amare mei est arbitrii. Cujus ergo, dic mihi ? Insultus dæmonis. Omnino igitur dæmonem esse arbitraris, qui insidias struat ? Luctare igitur, ac pugna cum morbo. At non possum, inquires. Age igitur hoc primum te docebit, ignavia tuæ esse id quod tibi accidit, teque ab initio dæmoni aditum præbuisse, ac nunc, si voluntas ita tulerit, eum facillime propellere posse. Dic mihi, qui adulterium perpetrant, utrum amore ducti id perpetrant, an quod simpliciter pericula expetant ? Amore ducti haud dubie. Num igitur veniam propterea obtinent ? Minime. Quid ita ? Quoniam ipso- rum est peccatum. At quid syllogismos necesse ? inquires ; conscius mihi ipse sum, me affectum hunc submovere velle, nec tamen id possum, sed id imminet, graviterque me premit et excruciat. Vis quidem illud, o homo, submovere ; at non ea facis, quæ repellere possint ; verum perinde facis, ut si quis febri correptus, ac sese frigida aqua ingurgitans, dicat : Quanta comminiscor, dum febrem extinguere studeo nec possum, sed flammam potius meam accendo ?

Cupiditatis extinguendæ modus. — Videamus igitur num tu quoque ea facias, quæ morbum inflamment, cum te ea excogitare putes, quæ exstinguant. Non, inquis. Dic igitur, quidnam, ut morbum exstingueres, facere unquam es conatus ? quid autem omnino est, quod morbum augeat ? Etenim, licet non omnes his criminibus obnoxii simus (plures enim amore reperire est, qui pecuniarum quam qui corporum amore teneantur) : commune tamen omnibus, tam his quam illis remedium proponetur. Nam et ille amor absurdus est, et hic quoque ; verum hic illo acrior est ac vehementior. Quamobrem si majorem superaverimus, non est dubium quin minorem quoque facile vincamus. At, inquires, si acrior hic amor est, qui fit, ut non omnes hoc malo corripiantur, sed plures ad insaniam usque pecunias ament ? Primum quia periculo carere videtur hæc cupiditas ; deinde quoniam, etsi corporum cupiditas acrior est, tamen citius exstinguitur. Nam si perstaret, ut pecuniarum cupiditas, eum qui captus esset funditus perderet. Age igitur, de hoc corporum amore ad vos disseramus, ac videa-

mus undenam incrementum sumat hoc malum : sic enim perspectum habebimus, utrum culpa nostra contrahatur, necne : ac, si culpa nostra contrahitur, nihil non faciamus, quo superiores eo simus ; si autem extra culpam sumus, quid frustra nosipsos maceramus ? quid item iis, qui eo capiuntur, non ignoscimus potius, quam succensemus ? Unde igitur nascitur hic amor ? Ab elegantia formæ, inquires, cum scilicet pulchra et venusta ea fuerit, quæ vulnus infert. Frustra et temere hæc dicis. Nam si formæ pulchritudo amatores alliceret, omnes haberet amatores hæc puella : quod si non omnes habet, proinde nec naturæ nec elegantie formæ, sed impudicis oculis istud adscribendum est. Nam cum eam curiose intuens suspexeris, atque adamaris, telum exceperis. Quisnam autem, inquires, facere possit, ut pulchram mulierem cernens, non eam laudet ? Quo fit, ut cum res huiusmodi mirari, voluntatis nostræ minime sit, ne amor quidem in nostro arbitrio situs sit. Absiste, o homo ! Quid omnia simul confundis, undique in orbem excurrens, nec mali radicem perspicere volens ? aliquid plerumque video, qui formam admirentur ac laudibus efferant, nec tamen ament. Et qui fieri potest, inquis, ut qui mirantur, non item ament ? Ne tumultuare, quæso ; hoc enim dicere paro ; sed expecta, et audies Moysen, filium Jacob admirantem, ac dicentem : *Et erat Joseph pulchra facie, et aspectu decorus valde* (Gen. 39. 6). Num igitur propterea is amabat, qui hæc dicebat ? Minime. Non enim, inquires, eum quem laudabat cernebat. Atqui erga auditas quoque formas ita quodammodo afficimur, non modo erga conspectas. Verum ne mihi in his rebus contentionem moveas ; annon David admodum formosus erat, ac subrufus cum oculorum pulchritudine ? quæ oculorum elegantia maxime violenta pulchritudinis pars est. Num igitur quispiam ipsius amore captus est ? Minime : non igitur una cum admiratione amor etiam nascitur. Nam et matres multi habuerunt corporis pulchritudine florentissimas : num igitur filii earum amore incensi sunt ? Absit istud. Quamquam enim id quod cernunt admirentur, tamen in sædum amorem non incidunt. At, rursum inquires, hoc ipsis natura præstat. Quænam, oro, natura ? Quia matres sunt, inquires. Annon audis Persas nemine cogente, cum matribus suis misceri, nec unum aut duos, sed universam gentem ? Quin citra hæc liquido hinc constat morbum hunc non corporis elegantie, nec simpliciter pulchritudini adscribendum esse, sed animi discordie atque oberrationi. Permulti etenim, cum innumeras præstanti forma mulieres præterissent, deformibus sese dederunt : ex quo perspicuum est, amorem a formæ venustate minime proficisci. Nam si ita esset, il, qui in amorem inciderunt, ab illis potius quam ab istis capti fuissent. Quidnam igitur in causa est ? inquires ; nam si formæ honestas non facit ut quispiam amet, unde igitur amor causam ac radicem habet ? an a malo dæmone ? Habet quoque illic ortum, sed non hoc est quod queritur ; verum amari ipsi quoque in causa simus. Neque enim illorum dum-

taxat sunt insidie, sed cum illis a nobis primum. Non aliunde perniciosus hic morbus æque ortum trahit, atque a consuetudine et verborum blanditiis, et otio ac cessatione, quodque nihil quod agamus, habeamus.

7. *Modus exstinguenda libidinis.* — Magna quippe, magna, inquam, consuetudinis vis est, atque adeo tanta, ut in naturæ necessitatem migret. Quod si consuetudinis est hanc procreare, non dubium quin etiam exstinguere. Sane multi amantes sic amare desiderunt, cum quas amabant, non cernerent. Hoc autem ad breve quidem tempus acerbum ac perquam injucundum esse videtur ; at progressu temporis suave efficitur, ac ne si velint quidem, morbum revocare queant. Quid igitur, inquires, cum citra consuetudinem ullam ab ipso primo aspectu captus fuero ? Hic quoque in causa est corporis desidia, aut deliciae, aut quod ea quæ opus sunt non cures, nec in necessariis negotiis verseris. Nam qui talis est, instar erroris cuspium quovis malo transigitur : atque huiusmodi animam, non secus ac puerum vagantem, quisquis vult in servitutem trahit. Quoniam enim ipsa hoc in more positum habet, ut aliquid operetur, si ipsis in rebus honestis, actionem comprimam, quia nihil agere non potest, alia pariat necesse est. Sicut enim terra, cum nec seritur nec plantatur, herbam dumtaxat proferit : ita et anima, cum necessariorum rerum nihil habet quod agat, atque aliquid agere cupiat, pravis rebus se tradit. Et sicut oculus, qui cernere non cessat, prava cernat necesse est, cum bonis objectis caret : sic etiam animus, cum se a necessariis abduxerit, jam circa inutilia versatur. Alioqui quod occupatio et cura primum quoque impetum propellere queat, multis argumentis liquet. Quamobrem cum pulchram mulierem conspexeris, ab eaque te affectum senseris, eam ne ultra cernas, et liberatus es. Et qui fieri poterit, inquires, ut eam ultra non cernam, cum cupiditate trahar ? Aliis rebus, quæ animum distrahebant, fac te addicas, libris nimirum, necessariis curis, patrocinii, opulationibus eorum, quibus injuria inferatur, precibus, rerum futurarum meditationi : his animum adstringe. Sic non recens tantum vulnus curabis, sed concretum etiam atque inveteratum facile discuties. Nam si contumelia, ut est in proverbio, amanti persuadet, ut amorem abruptat, quomodo non multo magis spirituales hæc incantationes malum istud superent, dummodo ab eo nos removere in animum inducamus ? Quod si cum illis versemur ac confabulamur, quæ huiusmodi tela in nos contorquent, ac de illis tum loquamur, tum audiamus, morbum hoc pacto alimus. Quonam ergo modo ignem exstingui cupis, cum quotidie flammam accendas ? Ac de consuetudine hæc mihi ad juvenes dicta sint : nam quod ad viros attinet, eosque qui philosophari norunt, nihil perinde juvat, ut Dei timor, gelennæ memoria, regni caelorum cupiditas ; hæc enim ad exstinguendum ignem sufficiunt. Ac præterea illud tecum reputa, id quod cernis nihil aliud esse, quam pituitam et sanguinem ac corrupti alimenti succum. At lætus ac

θάττον ἑκαίνῃ σθένυνται· ὡς εἰ γε παρέμενεν, ὡς ἡ τῶν χρημάτων, καὶ ἀπώλεσε τὸν ἄλλον ἀρθρον. Φέρε οὖν, περὶ τοῦτου ὑμῖν διαλεχθῶμεν, τοῦ τῶν πραγμάτων, καὶ ἰδωμεν πόθεν αὐξάνεται τὸ κακόν· οὕτω γὰρ εἰσδόμεθα, εἴτε ἡμέτερον τοῦτο ἐγκλημα, εἴτε οὐχ ἡμέτερον· καὶ εἰ μὲν ἡμέτερον, πάντα πράξωμεν^α, ὥστε περιγενέσθαι· εἰ δὲ οὐχ ἡμέτερον, τί μάτην κόπτομεν ἑαυτούς; τί δὲ οὐ συγγινώσκουμεν, ἀλλ' ἐγκαλοῦμεν τοῖς ἀλίσκομένοις; Πόθεν οὖν τίκεται οὗτος ὁ ἔρω; Ἀπὸ εὐμορφίας προσώπου, φησὶν, ὅταν καλὴ καὶ εὐεδῆς ἡ τιτρώσκουσα ἦ. Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην. Εἰ γὰρ τῆς εὐμορφίας τὸ ἔραστὰς ἐπισπάσασθαι, πάντας ἀν ἔσχεν ἔραστὰς ἡ τοιαύτη κόρη· εἰ δὲ οὐ πάντας ἔχει, οὐ τῆς φύσεως τοῦτο, οὐδὲ ἐξ εὐμορφίας, ἀλλ' ἐξ ἀκολάστων ὀφθαλμῶν· ὅταν γὰρ ἰδῶν περιέργως θαυμάσης καὶ ἐρασθῆς, ἰδέτω τὸ βέλος. Καὶ τίς ἀν δύναιτο καλὴν γυναῖκα ὁρῶν, μὴ ἐπαινέσαι τὴν ὀρωμένην; φησὶν. Εἰ τοίνυν οὐ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν τὸ τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, οὐκ ἐν ἡμῖν ἄρα ὁ ἔρω. Ἐπίσχε, ἄνθρωπε. Τί πάντα φύρεις ὁμοῦ, πανταχοῦ περιτρέχων, καὶ τοῦ κακοῦ τὴν ῥίζαν οὐκ ἐθέλων ἰδεῖν; καὶ γὰρ πολλοὺς ὁρῶ θαυμάζοντας καὶ ἐπαινοῦντας, οὐκ ἐρῶντας δέ. Καὶ πῶς ἐνι θαυμάζοντα; μὴ ἐρῶν; Μὴ δορῶσαι· τοῦτο γὰρ ἔρχομαι εἰπεῖν· ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ἀκούση τοῦ Μωϋσείως θαυμάζοντος τὸν παῖδα τοῦ Ἰακώβ, καὶ λέγοντος· Καὶ ἦν Ἰωσήφ καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὡραῖος τῇ ὄψει σφόδρα. Ἄρα οὖν ἦρα ὁ ταῦτα λέγων; Οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ ἑώρα, φησὶ, τὸν ἐπαινούμενον. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἀκουόμενα κάλλη πάσχομεν τι τοιοῦτον, οὐ πρὸς τὰ ὀρώμενα μόνον. Ἵνα δὲ μὴ φιλονεικῆς ἡμῖν ἐν τούτοις, ὁ Δαυὶδ οὐκ ἦν ὡραῖος σφόδρα, καὶ ὑπερύθρος μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν; ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ τυραννικώτερον μέρος τῆς εὐμορφίας, τῶν ὀφθαλμῶν τὸ κάλλος. Ἄρ' οὖν ἠράσθη τις αὐτοῦ; Οὐδαμῶς. Οὐκ ἄρα μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ ἐρῶν γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ μητέρας ἔσχον πολλοὶ σφόδρα ἀνθρώπους τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ. Τί οὖν; ἠράσθησαν αὐτῶν οἱ παῖδες; Ἀπαγε· ἀλλὰ θαυμάζουσι μὲν τὸ ὀρώμενον, οὐκ ἐμπέπτουσι δὲ εἰς ἔρωτα αἰσχρόν. Πάλιν γὰρ τῆς φύσεως τὸ νασπέρθωμά ἐστι. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; Ὅτι μητέρες εἰσὶ, φησὶν. Εἴτε οὐκ ἀκούεις, ὅτι Πέρσαι, μηδενὸς καταναγκάζοντες, ταῖς αὐτῶν μίγνυνται, μητράσι, καὶ οὐχ εἰς οὐδὲ δευτέρας, ἀλλ' ὁλόκληρον ἔθνος; Χωρὶς δὲ τούτων, κάκειθεν [490] δῆλον, ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο οὐ τῆς ὥρας τοῦ σώματος, οὐδὲ τῆς εὐμορφίας ἐστὶν ἀπαῖος, ἀλλὰ τῆς βεβήτου καὶ πλανωμένης ψυχῆς. Πολλοὶ γοῦν πολλάκις μυρίας εὐπρεπεῖς παραδραμόντας γυναῖκας, ταῖς αἰσχροτέραις ἔδωκαν ἑαυτούς· ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρῶν· ἡ γὰρ ἀν εἶλον ἑκαίναι πρὸ τούτων τοὺς ἐμπασόντας. Τί οὖν τὸ αἴτιον; εἰ γὰρ μὴ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρῶν, πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν, φησὶν; Ἀπὸ θαλαμῶνος πονηροῦ· ἔχει μὲν καὶ ἀκαίθρον· ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ἡμᾶς αἴτιοι. Οὐ γὰρ ἀκαίθρων μόνον ἡ ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ καὶ μετ' ἑκαίνων καὶ

ἡμῶν πρώτων^β. Οὐδαμῶθεν γὰρ ἐτέρωθεν οὕτω τίκεται τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, ὡς ἀπὸ συνηθείας, καὶ κολακείας ῥημάτων, καὶ σχολῆς καὶ ἀργίας καὶ τοῦ μηδὲν ἔχειν ποιεῖν.

Ζ'. Μεγάλῃ γὰρ, μεγάλῃ τῆς συνηθείας ἡ τυραννὶς, καὶ τοσαύτη, ὡς εἰς φύσεως ἀνάγκην καθίστασθαι^γ. Εἰ δὲ συνήθεια τὸ τίκεται αὐτὴν, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ σθενύναι. Πολλοὶ γοῦν ἐρῶντες οὕτως ἐπαύσαντο, μὴ ὀρωμένων τῶν ὀρωμένων. Τοῦτο δὲ πρὸς βραχὺ μὲν δοκεῖ πικρὸν εἶναι, καὶ σφόδρα ἀηδές· τῷ χρόνῳ δὲ ἡδὺ γίνεται, καὶ οὐδὲ βουλομένοις λοιπὸν ἐν ἀνακτῆσθαι τὸ πάθος. Τί οὖν ὅταν συνηθείας χωρὶς ἀπὸ πρώτης τῆς βίβως ἁλῶ; Κάνταῦθα ἀργία τοῦ σώματος, ἡ τρυφή^δ, καὶ τὸ μὴ φροντίζειν τῶν προσηκόντων, μὴδὲ ἐν ἀναγκαίοις εἶναι πράγματα. Καθάπερ γὰρ πλάνος τις ὁ τοιοῦτος περιερχόμενος, πανεὶ περιπαίρεται πονηρῷ· καὶ καθάπερ παιδίον ἀφρον, ὁ βουλόμενος ἀνδραποδίζει τὴν τοιαύτην ψυχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος αὐτῇ ἐνεργεῖν, ὅταν αὐτῆς παύσης τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ ἀργεῖν οὐ δύναται, ἀναγκάζεται ἑτέρα τίκεται. Καθάπερ ἡ γῆ, ὅταν μὴ στείρηται μὴδὲ φυτεύηται, βοτάνην ἀναδίδωσιν ἀπλῶς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ ἔχη τι πρᾶξι τῶν ἀναγκαίων, πάντως τοῦ πράττειν ἐπιθυμοῦσα, πονηροῖς ἑαυτὴν δίδωσι πράγματα. Καὶ ὥστερ ὀφθαλμὸς τοῦ μὲν ὁρᾶν οὐ παύεται, καὶ διὰ τοῦτο βέβαια πονηρὰ, ὅταν ἀγαθὰ μὴ ᾖ ὑποκαίμενα· οὕτω καὶ ὁ λογισμὸς, ὅταν τῶν ἀναγκαίων ἑαυτὸν ἀπαγάγῃ, περὶ τὰ ἄχρηστα στρέφεται λοιπὸν· ἐπεὶ ὅτι καὶ τὴν πρώτην προσβολὴν δύναται ἀποκρούσασθαι ἀσχολία καὶ φροντίς, πολλαχόθεν δῆλον. Ὅταν οὖν ἴδῃς γυναῖκα καλὴν, καὶ πάθος τι πρὸς αὐτὴν, μηκέτι ἴδῃς, καὶ ἀπηλλάγῃς. Καὶ πῶς δυνησομαι μηκέτι ἰδεῖν ὅπῃ τῆς ἐπιθυμίας ἐλκόμενος, φησὶν; Ἐτέροις σεαυτὸν ὅς, περιέκλυσαι τὴν ψυχὴν, βιβλίως, φροντίζων ἀναγκαίαις, προστασίαις, βοηθείαις ἀδικουμένων, εὐχαῖς, φιλοσοφίᾳ τῇ περὶ τῶν μελλόντων· τοιοῦτοις κατάδησον τὴν ψυχὴν. Οὕτως οὐχὶ νεαρὸν ἔλκος διεσπώσῃ μόνον, ἀλλὰ παγὲν καὶ χρόνιον γινόμενον ἀποτρέψῃ ῥαδίως. [491] Εἰ γὰρ ὕβρις τὸν ἐρῶντα πείθει καταλύειν τὸν ἔρωτα, κατὰ τὴν παροιμίαν, πῶς οὐ πολλῷ μᾶλλον αἱ πνευματικαὶ αὗται ἐπιβᾶι περιέσσονται τοῦ κακοῦ, μόνον ἀν ἐθέλωμεν ἀποστήναι; Ἄν δὲ αἱ προσομιλῶμεν καὶ συναναστρεφώμεθα ταῖς τοξευοῦσαις ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα τοξεύματα, καὶ λέγοντες καὶ ἀκούοντες τὰ παρ' ἑκαίνων, τρέφομεν τὸ νόσημα. Πῶς οὖν ἀξιολὸς σθεσθῆναι τὸ πῦρ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν φλόγα ἀνάπτειν; Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν τὰ τῆς συνηθείας πρὸς τοὺς νέους εἰρήσθω· ὡς τοῖς γε ἀνδράσι, καὶ φιλοσοφεῖν ἐπισταμένοις, πάντων μεζῶν ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἡ τῆς γεννήτης μνήμη, ἡ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιθυμία· ἱκανὰ γὰρ ταῦτα στέσαι τὸ πῦρ. Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο ἐννέει, ὅτι οὐδὲν ἑτερόν ἐστι τὸ ὀρώμενον, ἡ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ τροφῆς διασσεπιπυλίας χυμὸς. Ἀλλὰ παιδρὸν τὸ ἄνθος τῆς βίβως, φησὶν. Ἀλλ'

^β Ms., καὶ ἡμῶν πρώτων.

^γ Legebatur μεθίστασθαι.

^δ Legebatur τροφή.

^α Legebatur πράττειν.

οὐδὲν τῶν ἀνθρῶπων τῶν ἀπὸ τῆς γῆς φαιδρότερον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα σήπεται καὶ μαραινεται. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐνταῦθα τῷ ἀνθρῷ πρόσχε· ἀλλ' ἐνδοξότερον διάδοθι τῷ λογισμῷ, καὶ τὸ δέριμα τὸ καλὸν ἐκείνο περιελών τῷ λογισμῷ, περιεργάζου τὰ ὑπὸ τοῦτο κείμενα. Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν ὑδερῶντων σῶμα ἀποστελίδει λαμπρῶν, καὶ οὐδὲν ἢ ἐπιφάνεια φαῦλον ἔχει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐνδον ἀποκειμένου χυμοῦ πλητούμενοι, φιλεῖν τοὺς τοιοῦτους οὐ δυνάμεθα. Ἀλλ' ὅγρως ὁ ὀφθαλμὸς, καὶ γοργᾷ, καὶ καλῶς ἀποτεταμένη ἢ ὀφρὺς, καὶ κυαναὶ αἱ βλεφαρίδες, καὶ ἡμερος ἢ κόρη, καὶ γαληνὸν τὸ ὄμμα. Ἀλλ' ὅρα ὅτι αὐτὸ τοῦτο πάλιν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν. ἡ νεῦρα καὶ φλέβες καὶ ὀμένες καὶ ἀρτηρίαι. Σὺ δέ μοι τὸν καλὸν τοῦτον ὀφθαλμὸν ἐννόησον νοσοῦντα, γηρῶντα, ὑπὸ ἀθυμίας μαραινόμενον, ὑπὸ ὀργῆς οἰδοῦντα, πῶς εἰδεχθῆς, πῶς ταχέως· ἀπολλύται, καὶ τῶν γεγραμμένων τάχυν ἀφανίζεται. Ἀπὸ τούτων μεταγάγε τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν. Ἀλλ' οὐχ ὁρῶ, φησὶ, κάλλος ψυχῆς. Ἀλλ' ἂν ἐθέλῃς, βλεῖ· καὶ ὥσπερ τοὺς ἀπόντας καλοὺς ἐστὶν ὀφθαλμοῖς μὴ ἰδόντα τῷ νῦ

θαυμάσαι· οὕτω δυνατόν ψυχῆς κάλλος χωρὶς ὀφθαλμῶν ἰδεῖν. Οὐχ ὑπέγραψας πολλάκις μορφήν εὐσεβῆ, καὶ ἐπαθὲς τι πρὸς τὴν διάπλασιν; Ἀνατύπωσον καὶ νῦν ψυχῆς κάλλος, καὶ ἐντύφα τῇ εὐμορφίᾳ. Ἀλλ' οὐχ ὁρῶ, φησὶν, ἀσώματα. Καὶ μὴν τῶν σωμάτων αὐτὰ μᾶλλον ὁρῶμεν τῷ νῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν θαυμάζομεν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, καίτοι γε μὴ ὁρῶντες, καὶ τρόπων ἦθη καὶ ψυχῆς ἀρετὴν. Καὶ τῆς ἀνθρωπίνου ἐπεικῆ καὶ μέτριον, μᾶλλον θαυμάσῃ τοῦτον ἢ ἐκείνην τὴν εὐμορφοῦν ὄψιν· καὶ τῆς ὑβριζόμενον, καὶ φέροντα ἀδικούμενον, μετὰ τοῦ θαυμάζειν ἔρα τῶν τοιούτων, καὶν γεγηρακότες ὦσι. Καὶ γὰρ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, καὶ ἐν γῆρᾳ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἑραστάς, καὶ οὐδέποτε μαραινεται, ἀλλ' ἀνθεὶ διηνακῶς. Ἴν' οὖν καὶ αὐτοὶ τοῦτο πετύσωμεθα, τοὺς ἔχοντας αὐτὸ θηρώμεν, καὶ ἑρασταί [492] τούτων γινώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ δυνησόμεθα, ταύτην λαβόντες τὴν εὐμορφίαν, τῶν αἰωνίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

OMIAIA H'.

Ἐχοντες οὖν τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡλετήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης.

α'. Ἐπειδὴ μεγάλη ἐφάγγετο, καὶ Μωυσίως ἑαυτὸν προέθηκε, καὶ τοὺς πιστοὺς πάντας, αἰσθόμενος τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν εἰρημένων, ὅρα πῶς μετριάξει πάλιν. Καὶ γὰρ ἐπαίρειν ἔδει διὰ τοὺς ψευδοποστολοὺς καὶ τοὺς ἀπροστάς, καὶ πάλιν παραμυθεῖσθαι τὸν ὄγκον, οὐχὶ καθαιρεῖν, ἐπεὶ τοῦτο παίζοντες ἦν. Διόπερ ἐτέρως αὐτὸ μεθοδεύει, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων γέγονεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ πᾶν· διὸ καὶ φησιν, Ἐχοντες οὖν τὴν διακονίαν ταύτην. Οὐδὲν γὰρ πλέον ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἀλλ' ἡ διάκονοι μόνον ἐγενόμεθα, καὶ τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσιν ὑπηρετήσαμεν. Διόπερ οὐκ εἶπε παρηγὴν, οὐδὲ χορηγίαν, ἀλλὰ διακονίαν, καὶ οὐδὲ τούτῳ ἡρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, Καθὼς ἡλετήθημεν. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ, φησὶ, τὸ διακονήσασθαι τούτοις, ἀπὸ ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας. Καίτοι γε ἐλέους ἐστὶ τὸ κακῶν ἀπαλλάξαι, οὐχὶ τὸ καὶ τὸσαῦτα δοῦναι ἀγαθὰ· ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ τοῦτο ἔχει. Οὐκ ἐκκακοῦμεν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ λογιστέον. Τὸ γὰρ, Καθὼς ἡλετήθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς διακονίας, καὶ ὑπὲρ τοῦ, Οὐκ ἐκκακοῦμεν, εἰρησθαι νόμιζε. Καὶ σκόπει πῶς σπουδάζει τὰ καθ' ἑαυτὸν καθαιρεῖν. Τὸν γὰρ τοιοῦτων ἀξιοθένητα, φησὶ, καὶ τηλικούτων, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἐλέου μόνον καὶ φιλανθρωπίας, οὐδὲν μέγα τοιοῦτους ἐπιδεικνυσθαι πόνους, καὶ κινδυνεύειν καὶ πειρασμοὺς ὑπομένειν. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον οὐ καταπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν, καὶ παρῆρσιαζόμεθα. Εἰπὼν γοῦν, Οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί ἐστὶ, τὰ κρυπτὰ τῆς

αἰσχύνης; Οὐκ ἐπαγγελλόμεθα, φησὶ, καὶ ὑπισχνούμεθα μεγάλα, καὶ ἑτερα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων δείκνυμεν, καθάπερ ἐκείνοι· διὸ καὶ ἔλαγε, τὰ κατὰ πρόσωπον. βλέπετα· ἀλλὰ τοιοῦτο ἔσμεν, οἳ οὐκ ὁρώμεθα, οὐχὶ διπλόην τινὰ ἔχοντας, οὕτε τοιαῦτα λέγοντας καὶ ποιοῦντας· ἀ κρύπτειν δεῖ καὶ συκιάζειν αἰσχυνομένους καὶ ἐρυθριώνας. Καὶ τοῦτο ἐρμηνεύων, ἐπήγαγε, Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. Ὁ γὰρ ἐνόμιζον ἐγκώμιον εἶναι ἐκείνοι, τοῦτο αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον ἀποφαίνει. [493] Τί δὲ ἐστίν, Ἐν πανουργίᾳ; Δόξαν εἶχον μὴ λαμβανόντων ἐκείνοι, ἐλάμβανον τὰ καὶ ἐκρυπτον· δόξαν εἶχον ἀγίων καὶ ἀποστόλων δοκίμων, ἦσαν δὲ μυρίων γέμοντες κακῶν. Ἀλλ' ἡμεῖς, φησὶ, τούτοις ἀπειπάμεθα (ταῦτα γὰρ καὶ κρυπτὰ αἰσχύνης καλεῖ), τοιοῦτοι ὄντες οἷοι φαίνόμεθα, καὶ οὐδὲν ἔχοντας συνεσκιασμένον, καὶ οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κηρύγματι· τοῦτο γὰρ ἐστίν, οὐδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας· οὐ τῷ προσώπῳ καὶ τῇ ἐπιδείξει, ἀλλ' αὐτῇ τῇ τῶν πραγμάτων ἀποδείξει. Συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνειδήσιν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ πιστοὶ· μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπίστοις ἔσμεν κατάδηλοι, προκείμενοι πᾶσιν εἰς τὸ βασανίσαι τὰ ἡμέτερα, ὥς ἂν ἐθέλοιεν· καὶ ἀπὸ τούτου συνίσταμεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὑποκρίνεσθαι, καὶ προσωπεῖον περιφέρειν φαιδρόν. Λέγομεν οὖν μηδὲν λαμβάνειν, καὶ μάρτυρας ἡμᾶς καλοῦμεν· λέγομεν μηδὲν συνειδέειν ἑαυτοῖς πονηρὸν, καὶ τούτου πάλιν τὴν μαρτυρίαν παρ' ὧμῶν ἔλκομεν, οὐ καθάπερ ἐκείνοι, συσκιάζοντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς, πολλοὺς ἀπατῶσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὸν βίον ἡμῶν πᾶσιν εἰς μέσον προτίθεμεν, καὶ τὸ κήρυγμα ἀπορυσμούμεν, ὥστε πάντας αὐτὸ καταμανθάνειν. Εἴτα ἐπειδὴ οἱ ἀπιστοὶ ἠγνόουν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ἐπήγαγεν, ὅτι οὐχ ἡμῶν τοῦτο ἐγκλημ, ἀλλὰ

splendens oris flos est, inquit. Sed terræ etiam floribus nihil lætius ac jucundius est; qui tamen etiam marcescunt, atque in putredinem abeunt. Quocirca ne hic quoque ad florem attendo, sed interius animo transi, et a pulchra illa cuti cogitationem avertens, explora quæ sub ea sita sint. Quandoquidem etiam hydropicorum corpus nitet ac lucet, nec quidquam scædi in superficie habet; sed tamen humoris illius, qui intus conditus est, cogitatione perculsi, huiusmodi homines osculari non sustinemus. At tener et versatilis est oculus, ac recte porrectum supercilium, et cæruleæ palpebræ, et suavis pupilla, et serenus aspectus? At rursum hoc vide, quod istud quoque nil aliud est, quam nervi et venæ atque arteriæ. Quin tu hunc ipsum pulchrum oculum, ægrum, senio affectum, mœrore afflictum, ira tumentem cogita, quam scilicet deformis sit, quam celeriter percat, quam citius etiam pictura evanescat. Ab his jam cura, ut ad veram pulchritudinem animum traducas. At, inquit, animæ pulchritudinem non cerno. At, si libuerit, cernes: et sicut absentes formosos, licet oculis non cernas, mente admirari potes; eodem modo animæ

pulchritudinem etiam sine oculis perspicere licet. Annon egregiam formam sæpe cogitatione formasti, eoque figmento nonnihil te affici sensisti? Effuge nunc quoque animæ pulchritudinem: atque huiusmodi formæ elegantia te oblecta. At, inquit, non cerno ea, quæ corpore vacant. Atqui ista animo magis intuemur, quam corpora: siquidem ob hanc quoque causam et angelos et archangelos admiramur, quamvis eos minime cernamus: probos item mores animæque virtutem. Ac si probum hominem et modoratum videris, magis hunc admiraberis, quam elegantem illam faciem. Quod si injuria affectum videris eamque patienter ferentem, huiusmodi hominem ama, etiamsi senio confectus sit. Nam huiusmodi animæ pulchritudo in senectute quoque amatores multos habet, nec umquam marcescit, sed perpetuo floret. Igitur ut hanc quoque ipsi pulchritudinem adipiscamur, eos qui hac pollent capiemus, atque ipsorum amatores simus. Sic enim nos quoque hanc pulchritudinem consequuti, ad æterna bona pervenire poterimus: quæ utinam nobis consequi detur, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VIII.

CAP. 4. v. 1. *Idco habentes hanc ministrationem, juxta quod misericordiam consequuti sumus, non defecimus, 2. sed abdicavimus occulta dedecoris.*

1. Quoniam magna quædam loquutus fuerat, ac seipsum et fideles omnes Mosi anteposuerat, atque tantam eorum quæ dixerat magnitudinem esse sentiebat, vide quo pacto rursus modestiam præ se ferat. Nam et propter pseudapostolos atque auditores sese efferre debebat, et rursum tumorem illum mitigare, non autem omnino tollere; nam hoc ludentis fuisset. Quocirca hoc alia via aggreditur, ostendens id omne non nostris meritis ac virtutibus, sed divina benignitate contigisse: proinde ait, *Habentes igitur ministrationem hanc.* Neque enim quidquam amplius erogavimus, quam quod ministri exstitimus, beneficiisque a Deo datis administram operam præbuimus. Quo fit, ut nec largitionis nec suppeditationis, sed ministerii vocabulo usus sit. Ac ne hoc quidem contentus addidit: *Juxta quod misericordiam consequuti sumus.* Nam hoc quoque ipsum, quod his ministravimus, a Dei misericordia et benignitate profectum est. Quamquam misericordix est, e malis exemisse, non autem tot insuper beneficiis affecisse; sed hoc etiam habet Dei misericordia. *Non defecimus.* Hoc quoque ipsius humanitati acceptum referendum est. Nam illa verba, *Juxta quod misericordiam consequuti sumus,* existimare debes tam ad ministerium referri, quam ad id quod sequitur, *Non defecimus.* Ac velim animadvertas, quam seipsum daprimere studeat. Nam qui tot ac tantis, inquit, beneficiis ornatus sit, idque divina tantum misericordia et benignitate, non magni quidpiam fecit, si tales labores suscepit, si pericula addit ac tentationes sustinet. Ideo non solum non conchimus animo, sed etiam gaudemus, ac verborum

libertate utimur. Postquam enim dixit, *Non defecimus,* subnectit, *Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei.* Quid sibi volunt hæc, *Occulta dedecoris?* Non, inquit, magna profitemur ac pollicemur et alia rebus ipsis ostendimus, quemadmodum illi: unde etiam dicebat, *Quæ in faciem sunt, perspicitis* (2. Cor. 10. 7): verum tales omnino sumus, quales cernimur, non fictum ac velut duplicem animum gerentes, nec ea dicentes atque agentes, quæ præ pudore ac rubore occultanda et velut umbris quibusdam obvolvenda sint. Idque exponens, subjunxit, *Non ambulantes in astutia.* Nam quod illi laudi ducebant, hoc ipse scædum ac ridiculum esse statuit. Quidnam autem est, *In astutia?* In ea existimatione illi erant, quasi ab accipiendis muneribus abstinere, cum tamen occulte acciperent: sanctorum ac proborum apostolorum existimatione florebat, cum interim innumeris vitiis scaterent. At nos, inquit, hæc abjecimus (nam hæc sunt, quæ occulta dedecoris vocat), quippe qui tales simus, quales videmur; nec quicquam, non modo in vita nostra et moribus, sed nec prædicatione tectum atque adumbratum habemus: hoc enim significat, quod ait, *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis.* Hoc est, non vultu et ostentatione, sed ipso rerum documento. *Commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum.* Non enim fidelibus tantum, sed et infidelibus perspicui sumus, ac quibusvis expositi, ut res nostras explorent: atque hinc nosipsos commendamus, non a furo ac simulatione, aut quod splendidam larvam circumferamus. Dicimus itaque nos nullum munus accipere; atque huius rei vos testes vocamus: dicimus nos nullius flagitii nobis coniacios esse; atque huius rei rursus a vobis testimo-

niam petimus; non ut illi solent, qui vitia sua obtegentes multos decipiunt. Nam nos et vitam nostram cunctis in medium proponimus, et doctrinam ita patefacimus, ut quivis eam intelligere possint. Mox autem, quia infideles vim hujusce doctrinæ minime perspectam habebant, subjunxit, hoc non sibi, sed eorum stupori assignandum esse, dicens: 3. *Quod si etiam opertum est evangelium nostrum, in iis qui pereunt opertum est, 4. in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Quod hic dicit, eandem vim habet, quam ea, quæ prius dixit: *Aliis odor mortis ruinis in mortem, aliis odor vitæ in vitam* (2. Cor. 2. 16).

2. *Marcionistarum et Manichæorum errores.* — Quid sibi vult illud, *Deus hujus sæculi*? Qui Marcionis morbo laborant, de rerum Opifice, justo quidem illo, sed non item bono, hæc dicta esse contendunt: aiunt enim Deum quemdam justum esse, qui non sit bonus. Manichæi autem his verbis diabolum significariasserunt; hinc nimirum alium rerum conditarum effectorem, præter eum qui vere est, perquam stolidè inducere cupientes. Habet enim hoc familiare Scriptura, ut deum non ex ipsius dignitate, sed ex eorum qui ipsius imperio subsunt imbecillitate nuncupet: ut cum mamona dominum dicit, et ventrem deum. Neque enim propterea aut venter deus est, aut mamona dominus, sed eorum demum, qui sese ipsis subjecerint. At vero nos illud dicimus, non de diabolo quidem hæc verba habita esse, sed de universorum Deo; sicque legendum esse, *Infidelium hujus sæculi mentes Deus excæcavit.* Nam futurum ævum infideles non habiturum est, sed hoc dumtaxat. Si vero quis aliter legat, nempe *Deus hujus sæculi*, ne hinc quidem ulla calumniæ ansa porrigitur: neque enim hinc ostenditur, eum hujus tantum sæculi Deum esse. Nam et Deus cæli dicitur; nec tamen cæli tantum Deus est: et, Deus præsentis diei, dicimus; nec tamen hæc ita dicimus, quasi ipsius imperium unius diei angustis circumscribamus. Quin Deus quoque Abrahæ dicitur, et Deus Isaac, et Deus Jacob; cum tamen non eorum tantum sit Deus. Ac pleraque etiam alia hujusmodi testimonia in Scripturis inveniri possunt. Quonam porro modo excæcavit? Non sane quod in hoc ulla ipsius actio fuerit, absit, sed quia id passus est ac permisit: nam Scripturæ mos est ita loqui, ut cum ait, *Tradidit eos Deus in reprobum sensum* (Rom. 1. 28). Quoniam enim illi prius fidem abrogarunt, seque indignos reddiderunt qui mysteria viderent, illos ipse dereliquit. Quid enim hic faciendum erat? an invitos trahere, suæque arcana iis, qui ea cernere recusabant, aperire? At magis contempsissent illi, nec videre voluissent: unde etiam mox subjunxit, *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi*; non ad hoc, ut Deo non credant, sed ut quæ sint interna mysteria infidelis mers minime perspiciat: quod etiam ille nobis præcepit, ut ne margaritas ante porcos conjiciamus (Matth. 7. 6). Etenim si ea infidelibus detexisset, eorum morbus magis ingravidisset. Nam si quis oculis laborantem cogat solares radios respicere,

illius infirmitatem magis augeat. Ideo medici cum in tenebris abditos tenent, ne morbus ingravescat. Sic ergo hic etiam intelligendum est, nempe quod læti visio suo increduli exstiterunt. Increduli autem effecti, evangelii arcana minime jam perspexerunt, Deo nimirum radios suos illis deinceps subducente. Id quod etiam discipulis dicebat, *Propterea in parabolis loquor ipsis, quia audientes non audiunt* (Matth. 13. 13). Verum ut quod dico exemplo dilucidius fiat, singe gentilem esse quemdam, qui res nostras pro fabulis habeat: hic igitur plusne ex eo commodi capiet, si ingressus fuerit ac mysteria conspexerit, quam si foris maneat? Ideo ait: *Ut non fulgeat illis illuminatio*; in Mosis videlicet historia adhuc hærens. Nam quod illius ætate Judæis accidit, hoc evangelii tempore omnibus infidelibus usu venit. Quidnam autem sit, quod ait opertum illis fuisse ac minime declaratum, audi quid ipse dicat: *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Nempe quod orbis salus crux est ipsiusque gloria, quod is qui crucifixus est cum multo splendore venturus sit: atque alia omnia, tam præsentia, quam futura, tam in aspectum cadentia, quam occulta et ineffabilia rerum quæ exspectantur adventus. Unde etiam *apostolus* dixit, hoc est irradiare, ne tu totum in hac vita quæras. Est enim velut radius quiescens Spiritus, id quod nunc datur. Id quod etiam superius indicans, odoris ac rursus pignoris vocabulo usus est, declarans multo majorem partem in futuro ævo exspectandam esse. Sed tamen hæc omnia ipsis occultata sunt, et ob id occultata, quia prius ipsi fidem Deo abrogarunt. Postea, ut ostendat, non Christi modo, sed etiam Patris gloriam iis incognitam esse, qui eam non viderunt, adjecit, *Qui est imago Dei.* Cave enim in Christo solo consistas. Ut enim per eum Patrem cernis, ita, si ipsius gloriam ignores, ne Patris quidem gloriam cognitam habebis. 5. *Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.*

3. Quinam hic sermonis tenor est? quid hoc cum iis, quæ ante dicta sunt, commune habet? Vel eos notat ut insolentius sese efferentes, et discipulis suadere cupientes, ut ab eorum nominibus sibi nomen imponant, sicut in superiore epistola dicebat, *Ego sum Pauli, ego autem Apollæ* (1. Cor. 3. 4): aut aliud quiddam gravissimum significat. Quidnam hoc? Quoniam acerrimum in ipsos bellum illi gerebant, atque insidias undique ipsis struebant. Num, inquit, adversum nos pugnat, ac non adversum eum qui a nobis prædicatur? neque enim nosipsos prædicamus: ego servus sum, ego eorum qui prædicationem excipiunt minister, operam omnem alteri navans, atque ipsius gloriæ causa quidvis faciens. Itaque, dum mihi bellum inferis, ea quæ illius sunt dejicis. Tantum enim adest, ut ex evangelico munere quidquam mihi arrogem, ut ne servus quidem vester esse propter Christum recusaturus sim, quandoquidem ipsi visum est tanto in pretio vos habere, tantoque amore vos complecti, ac salutis vestræ causa quidvis agere.

τῇ· ἐκείνων ἀναισθησίας. Αἰὶ καὶ φησιν· Ἐἰ δὲ καὶ ᾧσι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων. Ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπαν, Οἷς μὲν ὁσμή θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὁσμή ζωῆς εἰς ζωὴν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι.

β. Τί δὲ ἐστίν, Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οἱ μὲν τὰ Μαρκιῶνος νοσοῦντες, λέγουσι περὶ τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ δικαίου μόνον, καὶ οὐκ ἀγαθοῦ, ταῦτα εἰρησθαι· λέγουσι γὰρ εἶναι τινα Θεὸν δίκαιον, καὶ οὐκ ἀγαθόν. Μανιχαῖοι δὲ φασὶ τὸν διάβολον ἐνταῦθα λέγεσθαι, ἐκ τούτου δημιουργὸν τῆς κτίσεως ἑτερον ἐπισαγαγεῖν παρὰ τὸν ὄντα βουλόμενοι, σφόδρα ἀνοήτως. Οἷδε μὲν γὰρ πολλάκι· ἡ Γραφὴ Θεὸν καλεῖν οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καλουμένου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν ὑποταττομένων· ὡς ὅταν τὸν μαμωνῶν κύριον λέγῃ, καὶ τὴν κοιλίαν Θεόν. Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο οὔτε ἡ κοιλία Θεός, οὔτε ὁ μαμωνῶν κύριος, ἀλλ' ἐκείνων τῶν ὑποκατακλινόντων ἑαυτοῦς. Ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνὸν φαμὲν, ὅτι οὔτε περὶ τοῦ διαδόλου τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ τοῦ τῶν ὧων Θεοῦ· καὶ οὕτως ἀναγνωστέον, ὅτι Τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τὰ νοήματα. Ὁ γὰρ μέλλων οὐκ ἔχει ἀπίστους, ἀλλ' ὁ παρὼν μόνος. Εἰ δὲ καὶ ἑτέρως τις ἀναγινώσκει, οἶον, ὅτι Ὁ Θεὸς τοῦ οἰῶνος τούτου, οὐδὲ τοῦτο ἔχει τινὰ λαβὴν· οὐ γὰρ τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸν τοῦτο μόνον ὄντα τοῦ αἰῶνος Θεόν. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν οὐρανοῦ μόνον Θεός· καὶ ὁ Θεὸς τῆς παρουσίας ἡμέρας λέγομεν, καὶ οὐκ εἰς ἐκείνῃ μόνην συγκαλείοντες αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, [494] τοῦτό φαμεν· καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀβραὰμ λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνον ἐστὶ Θεός. Καὶ πολλὰς ἂν τις καὶ ἑτέρας τοιαύτας ἐν ταῖς Γραφαῖς εὖροι μαρτυρίας. Πῶς οὖν ἐτύφλωσεν; Οὐκ ἐνεργήσας εἰς τοῦτο, ἀπαγε, ἀλλ' ἀφελὶς καὶ συγχωρήσας· καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτω λέγειν· ὡς ὅταν λέγῃ, Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον τοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠπίστησαν πρῶτοι, καὶ ἀναξίους ἑαυτοὺς κατεσκεύασαν τοῦ ἰδεῖν τὰ μυστήρια, καὶ αὐτοὶ λοιπὸν εἴασεν. Ἀλλὰ τί ἔδει ποιῆσαι; πρὸς βίαν ἔλκειν, καὶ ἐκκαλύπτειν μὴ βουλομένοις ἰδεῖν; Ἀλλὰ μᾶλλον ἂν κατεφρόνησαν, καὶ οὐδ' ἂν εἶδον διὸ καὶ ἐπήγαγεν. Εἰς τὸ μὴ αὐτάρσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· οὐ πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἀπιστίαν μὴ ἰδεῖν τίνα ἐστὶ τὰ ἔνδον· ὃ καὶ ἡμῖν ἐπέταξε, μὴ ρίπτειν τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων καλεῖσθας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπιστοῦσι ἐξεκάλυψε, μᾶλλον ἂν ἡ νόσος αὐτῶν ἐπετριβή. Καὶ γὰρ εἰ ὀφθαλμιώντα τις ἀναγκάσει πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἰδεῖν, ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν. Αἰὶ τοῦτο καὶ ἐν σκότει κατακλίσουσιν αὐτοὺς λατρῶν παιδες, ὥστε μὴ ἐπιτριβῆαι τὸ νόημα. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐνταῦθα νοητέον, ὅτι οὗτοι μὲν γεγονάσιν ἀπιστοι δι' ἑαυτούς· γενόμενοι δὲ ἀπιστοι, οὐκέτι ἐώρων τὰ ἀπόρρητα τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ Θεοῦ λοιπὸν ἀποκλείοντες τὰς ἀκτῖνας αὐτοῖς. Ὅπερ καὶ τοῖς μαθη-

ταῖς ἔλεγεν, ὅτι Αἰὶ τοῦτο ἐν παροιμίαις λαλῶ αὐτοῖς, ὅτι ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν. Ἦνα δὲ καὶ ἐπὶ παραδείγματος σαφέστερον ὃ λέγω γίνηται, ὑπέθου τινὰ Ἑλληνα εἶναι μύθους τὰ ἡμέτερα ἡγούμενον· οὗτος οὖν πῶς ὠφεληθήσεται μᾶλλον, εἰσελθὼν καὶ ἰδὼν τὰ μυστήρια, ἢ ἔξω μένων; Αἰὶ τοῦτο φησιν· Εἰς τὸ μὴ αὐτάρσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν, ἐπιμένων ἐτι τῇ ἱστορίᾳ Μωϋσείως. Ὅπερ γὰρ πρὸς Ἰουδαίους γέγονεν ἐπ' ἐκείνου, τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀπίστων γίνεται ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ τί ἐστὶ τὸ συνεσκιασμένον, καὶ ὁπερ· αὐτοῖς οὐκ ἐστι πωτισμένον; Ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· Εἰς τὸ μὴ αὐτάρσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Οἶον, ὅτι ὁ σταυρὸς τῆς οἰκουμένης σωτηρία καὶ αὐτοῦ δόξα, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρωθεὶς μετὰ πολλῆς περιφανείας μέλλει παραγίνεσθαι, τὰ ἄλλα πάντα, τὰ παρόντα, τὰ μέλλοντα, τὰ ὀρώμενα, τὰ οὐχ ὀρώμενα, ἢ ἀπόρρητος τῶν προσδοκωμένων περιφάνεια. Αἰὶ καὶ αὐτάρσαι εἶπεν, ἵνα μὴ τὸ ὅλον ἐνταῦθα ζητῇ· ὡπερ γὰρ αὐτὴ τις ἐστὶ μόνον τοῦ Πνεύματος ἡ δεδομένη. Τοῦτο γοῦν καὶ ἀνετίρω δηλῶν, ὁσμήν εἶπε, καὶ πάλιν ἀρραδῶνα, δεικνύς· ὅτι τὸ πλεον ἐκεῖ μένει. Ἀλλ' ὁμως ταῦτα ἅπαντα κέρυπται ἀπ' αὐτῶν κέρυπται δὲ, ἐπειδὴ ἠπίστησαν πρότεροι. Εἰτα δεικνύς, ὅτι οὐχὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς οἱ ταύτην οὐκ ἰδόντες, ἐπήγαγεν, Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Μὴ γὰρ μέχρι τοῦ Χριστοῦ σ-ῆς μόνον. Ὅπερ γὰρ διὰ τούτου τὸν Πατέρα ὀρᾷ· οὕτως ἀγνοήσας τὴν τούτου δόξαν, οὐδὲ [495] τὴν ἐκείνου εἶση. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὁμῶν διὰ Ἰησοῦν.

γ'. Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία; τί τοῦτο πρὸς τὰ εἰρημένα ἔχει κοινόν; Ἡ ἐκείνους αἰνέταται ὡς ἐπαίροντας ἑαυτοὺς, καὶ πειθοντας τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ἑαυτοὺς ὀνομάζειν, ὅπερ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν, Ἐγὼ εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· ἢ ἑτερόν τι βαρύτατον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτοὺς ἐπολέμουν, καὶ ἐπεβούλευον αὐτοῖς πάντοθεν, Μὴ γὰρ ἡμῖν μάχεσθε, φησὶ, καὶ πολεμεῖτε; ἢ τῷ « δι' ἡμῶν κηρυττομένῳ; οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύττομεν· ἐγὼ δούλος εἰμι, ἐγὼ διάκονός εἰμι καὶ τῶν δεχομένων τὸ κήρυγμα, ἐτέρῳ πάντα πραγματευόμενος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου δόξης πᾶν ὅτι οὖν ποιῶν. Ὡστε ἐμοὶ πολεμῶν, τὰ ἐκείνου καταβάλλεις. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω εἰς ἑμαυτὸν τι περιστῆσαι τῶν τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι καὶ ὁμῶν οὐ παραιτήσομαι εἶναι δούλος διὰ τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ ἐκεῖν' ἔδοξεν οὕτω τιμῆσαι ὁμᾶς, ἐπειδὴ οὕτως ὁμᾶς ἐφιλήσε, καὶ πάντα ὑπὲρ ὁμῶν ἐπραξε. Αἰὶ καὶ λέγει, Ἐαυτοὺς δὲ δούλους ὁμῶν διὰ Χριστόν. Εἰδὼς ψυχὴν δόξης καθαρὰν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶ, τὸν δεσποτικῶν οὐδὲν νοσιζόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὁμῖν ἑαυτοὺς ὑποτάσσομεν δι' ἐκεῖνον. Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰκὼν ἐκ σκότους

* Ἡ τῷ. Savil. marult οὐ τῷ, quod proposuerat Dn-paus.

φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὁμῶν. Εἶδες πῶς· πάλιν τοῖς ζητοῦσι τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν τὴν ὑπερβάλλουσαν, τὴν Μωυσείως λέγω, δεικνύσι· μετὰ προσθήκης ἀσπράττουσαν· Καθάπερ εἰς τὸ πρόσωπον Μωυσείως, οὕτως εἰς τὰς ὁματέρας καρδίας ἔλαμψε, φησί. Καὶ πρότερον ἀναμιμνήσκει τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως γενομένων, αἰσθητοῦ φωτός καὶ σκότους αἰσθητοῦ, δεικνύς ὅτι αὕτη μείζων ἢ δημιουργία. Καὶ ποῦ εἶπεν, Ἐκ σκότους φῶς λάμψαι; Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς κτίσεως· Σκότος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπὶ τῇ ἀβύσσῳ. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ἀλλὰ τότε μὲν εἶπε, Γενηθήτω, καὶ ἐγένετο· νῦν δὲ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι καὶ νῦν εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔλαμψε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αἰσθητὰ πράγματα ὁρῶμεν τοῦ φωτός λάμποντος· τούτου, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὅρῳ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς Τριάδος; Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος φησὶν· Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένοι προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου καταπεριβύσσοντες, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· περὶ δὲ τοῦ Ἰησοῦ, Εἰς τὸ μὴ αὐτῶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, Ὁ εἰκὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὁμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ εἰπὼν, Τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἐπήγαγεν, Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς ὅτι καὶ τῆς ἐκείνου δόξης ἀπαστερήθησαν· οὕτως εἰπὼν, Τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγεν, Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, δεικνύς ὅτι διὰ τούτου τὸν Πατέρα γινώσκουμεν, ὥς περ οὖν καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτῷ προσαγόμεθα. [496] Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀσπερὶ σκεύουσιν, ἢ ἢ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀπορρήτου δόξης· ἵνα μὴ τις λέγῃ. Καὶ πῶς τοσαύτης δόξης ἀπολαύοντες μένομεν ἐν θνητῷ σώματι; φησὶν, ὅτι τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, καὶ δειγμα μέγιστον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι σκευὸς ὀσπερὶ τὸν τοσαύτην ἡδυνήθη λαμπρότητα ἐνεργεῖν, καὶ τηλικούτων φυλάξαι θησαυρόν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς θαυμάζων ἔλεγεν, Ἴνα ἢ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· πάλιν ἐκείνους αἰνιττόμενος τοὺς καυχώμενους ἐφ' ἑαυτοῖς. Τό τε γὰρ μέγιστος τῶν δοθέντων, τό τε ἀσθενὲς τῶν δεξαμένων δεικνύσι τὴν ἰσχύν, οὐχ ὅτι μεγάλη ἐχαρίσατο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μικροῖς οὖσι· τὸ γὰρ ὀσπερὶ τὸν εὐδραυστον ἢ τῆς θνητῆς φύσεως αἰνιττόμενος ἔλεγε, καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἀσθενὲς ἐμφαίνων. Ὅσπερ γὰρ ἀμεινον οὐδὲν αὐτὴ διακρίνεται· οὕτως ἐστὶν εὐεπηρεάστως, καὶ θανάτῳ καὶ νόσῳ καὶ ἄλλων ἀνωμαλίας καὶ ἑτέροις μυρίοις διαλυομένη ραδίως. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ κατάστειλλον ἐκείνων

τὸ φύσημα, καὶ πᾶσι δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τὼν καθ' ἡμᾶς.

δ'. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα διαφαίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὅταν δι' εὐτελῶν ἐνεργῇ μέγιστα. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ διὰ κινημάτων καὶ μυῶν ὁλόκληρα στρατόπεδα βαρβάρων ἐτροπώετο (διὸ καὶ μεγάλην δύναμιν αὐτοῦ τὴν κάμπην ἐκάλει), καὶ ἐν ἀρχῇ γλώττας συγγέων μόνον, τὸν μέγαν πύργον ἐκείνων τὸν ἐν Βαβυλῶνι κατέλυε. Καὶ ἐν τοῖς πολέμοις δὲ νῦν μὲν διὰ τριακοσίων ἑκατὶ στρατόπεδα ἦλθε, νῦν δὲ διὰ σαλπείγων πόλεις· καθάπερ· μετὰ δὲ ταῦτα διὰ παιδίου μικροῦ καὶ εὐτελοῦς τοῦ Δαυὶδ, ἄπασαν τὴν βαρβάρων τὴν παράταξιν ἐτροπώσατο. Οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦτα δώδεκα μόνους ἀποστείλας, τῆς οἰκουμένης περιεγένετο, δώδεκα, καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀνανομένους, πολεμουμένους. Ἐκπλαγῶμεν οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, θαυμάσωμεν, προσκυνήσωμεν· ἐρωτήσωμεν Ἰουδαίους, ἐρωτήσωμεν Ἕλληνας, τίς ἔπεισε τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἀποστῆναι τῶν πατρῶν ἰδῶν, καὶ πρὸς ἑτέραν μετατάξασθαι πολιτείαν; ὁ ἁλιεύς, ἢ ὁ σκηνοποιός; ὁ τε λῶνης, ἢ ὁ ἀγρᾶμματος καὶ ἰδιώτης; Καὶ πῶς ἂν ἔχῃ ταῦτα λόγον, εἰ μὴ θεὰ δύναμις ἦν ἡ πάντα κατορθοῦσα δι' ἐκείνων; Τί δὲ καὶ λέγοντες ἐπειθον ἐκεῖνοι; Βαπτίσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ σταυρωθέντος. Ποίου; Ὅν οὐκ εἶδον, οὐδὲ ἰδεάσασθαι. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα λέγοντες καὶ κηρύττοντες, ἐπειθον, ὅτι οἱ μὲν μαντεύοντο καὶ ἐκ προγόνων αὐτοῖς παραδοθέντες, οὐκ εἶσι θεοί, ὁ δὲ προσηλωθεὶς, οὗτος Χριστὸς, πάντας ἐφελικετο. Καίτοι γε ὅτι μὲν ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, παντὶ που ὅλον ἦν· ὅτι δὲ [497] ἀνέστη, οὐδεὶς πλὴν ὀλίγων εἶδεν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἔπεισαν τοὺς οὐκ ἐμαρκάτους· καὶ οὐχ ὅτι ἀνέστη μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνῆλθε, καὶ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Πόθεν οὖν τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις τούτοις, εἰπέ μου; Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ γὰρ πρῶτον αὐτὴ ἡ καινοτομία πᾶσι προσέτατο· ὅταν τε καὶ τοιαῦτα τις καινοτομή, χαλεπώτερον τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὅταν ἀναμοχλεῖται παλαιὰς συνηθείας θεμέλια, ὅταν ἐκ βάθρων ἀνασπᾷ νόμους. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ οἱ κήρυκες ἀξιώσιστοι εἶναι ἐδόκουν, ἀλλὰ καὶ ἔθνη παρὰ πᾶσι μεμισημένοι ἢ, καὶ δειλοὶ καὶ ἀμαθεῖς. Πόθεν οὖν περιεγένοντο τῆς οἰκουμένης; πόθεν ὅμας καὶ τοὺς ὁματέρους προγόνους τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν, μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐξέβαλον; οὐκ εὐδῆλον ὅτι ἀπὸ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν μεθ' ἑαυτῶν; Οὐδὲ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἀνθρωπίνης δυνάμεως κατορθώματα, ἀλλὰ θείας τινὸς καὶ ἀπορρήτου. Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ γρηγορικῆς. Οὐκοῦν ἐξηγητῆς ἴδωι τὴν τῶν δαιμόνων ἀρχὴν, καὶ ἐπισταθῆναι τὴν τῶν εἰδώλων θεράπειαν. Πῶς οὖν καθήρηται καὶ ἡφάνισται, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἐκείνους τὰ ἡμέτερα; Ὡς τε κἀντέθεν ὅλον, ὅτι τοῦ Θεοῦ ψῆφος ἦν τὰ γινόμενα, οὐκ ἀπὸ τοῦ κηρύγματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας αὐτῆς. Πότε γὰρ παρ-

α. Marg. Savin., τὸ εὐφρατερον

β. Legebatur ἔθνος ... μεμισημένοι
γ. Lege ἔστι.

Unde etiam ait, *Nos autem servos vestros propter Christum*. Viden' animum ab omni gloriæ studio purum? Tantum abest, inquit, ut eorum, quæ Domini sunt, quidquam usurpemus, ut etiam nosipsum vobis propter eum subjiciamus. 6. *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris*. En quomodo rursus iis, qui eximiam illam gloriam, Mosis videlicet, videre cupiebant, ostendit etiam cum additamento fulgentem! Sicut in vultum Mosis, inquit, ita in corda vestra effulsit. Et quidem prius ea, quæ in rerum conditarum initio existerunt, in memoriam revocat, lucem nimirum in sensum cadentem et tenebras; ostendens hoc opificium illo præstantius esse. Verum ubinam dixit, *De tenebris lucem splendescere*? In principio ac rerum conditarum primordiis: *Tenebræ enim, inquit, erant super faciem abyssi. Et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux (Gen. 1. 2. 3)*. Sed tunc quidem dixit, *Fiat*, et, *Factum est*; nunc autem non dixit, sed ipse nobis lux factus est. Quocirca nec res sensiles hac luce affulgentem intuemur, sed Deum ipsum per Christum. Videsne quo pacto nihil in Trinitate sit diversum? Nam de Spiritu dicit, *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tamquam a Domino Spiritu (2. Cor. 3. 18)*; de Filio, *Ut non fulgeat illis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei*; de Patre denique, *Qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi*. Quemadmodum enim cum dixisset, *Evangelii gloriæ Christi*, subiecit, *Qui est imago Dei*, his verbis indicans eos illius quoque gloria orbatos esse: ita cum dixisset, *Scientiæ Dei*, adjecit, *In facie Christi*, ut ostendat nos per Christum ad Patris cognitionem pervenire, ut etiam per Spiritum ad eum adducimur. 7. *Habemus autem istum thesaurum in vasculis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*. Quoniam enim de arcana illa gloria multa et ampla verba fecerat, ne quis diceret: Qui sit igitur, ut tantam gloriam consequuti, in mortali corpore maneamus? Hoc ipsum, inquit, est summopere mirandum, ac luculentissimum divinæ potentiæ argumentum, quod fictile vasculum tantum splendorem ferre ac tantum thesaurum tueri potuerit. Cujus etiam rei admiratione ipse commotus dicebat: *Ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*; his verbis eos rursus subindicans, qui in seipsis gloriabantur. Nam et donorum magnitudo, et eorum qui his affecti sunt imbecillitas, vim Dei demonstrant, non modo quia magna largitus est, sed quia parvis et abjectis: fictile quippe dixit, ut humanæ naturæ fragilitatem significaret, carnisque nostræ imbecillitatem conspicuam redderet. Testa namque nihilo melius illa se habet; adeo offensionibus patet, ac morte, morbis, cæli intemperis, atque innumeris aliis malis facile dissolvitur. Hæc porro dicebat, tum ut eorum arrogantiam comprimeret, tum ut nihil rerum nostrarum humanum esse demonstraret.

4. Nam tum demum Dei vis maxime elucet, cum per viles et abjectos ingentes res patrat. Ac proinde alio etiam loco aiebat, *Virtus mea in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9)*. In Veteri quoque Testamento per culices et muscas totos barbarorum exercitus in fugam vertebat (ideo erucam magnam vim suam appellabat [*Joel. 2. 25*]), et olim linguas dumtaxat confundendo, ingentem illam turrinam Babyloniam delevit. In bellis insuper nunc per trecentos viros infulitam hostium manum profligabat, nunc tubarum clangore urbes evertebat, ac postea per exiguum ac vilem adolescentem Davidem universam barbarorum aciem in fugam agebat. Eodem itaque modo hic quoque missis solum duodecim viris de orbe victoriam adeptus est; duodecim, idque cum ipsi infesta omnia haberent, ac bello ab omnibus vexarentur. Dei ergo potentiam admiremur et adoremus: sciscitemur ex Judæis, sciscitemur ex gentilibus, quisnam universo terrarum orbi persuaserit, ut a patriis institutis abcederet, atque ad alteram vivendi rationem sese conferret? piscator, an tentoriorum effector? publicanus, an indoctus ac litterarum expertus? Quam autem hoc rationem haberet, nisi vis divina fuisset, quæ per illos omnia conficeret? Nam quid dicentes illi, persuadebant? Baptizemini in nomine crucifixi (*Act. 2. 38*). Cujus tandem? Quem numquam viderant. Et tamen cum hæc dicerent ac prædicarent, auditoribus persuadebant, eos qui vaticinabantur, atque a majoribus traditi ipsis erant, deos non esse. Christus vero clavus affixus omnes attrahebat. Atqui, quod in crucem sublatus ac sepultus fuisset, apud omnes constabat; quod autem resurrexisset, pauci omnino viderant. Nihilo secius tamen hoc ipsum iis, qui non viderant, persuaserunt: nec id solum, sed etiam, quod in cælos ascendisset, atque ad iudicium de vivis ac mortuis ferendum venturus esset.

Apostoli quomodo orbem subegerunt. — Unde igitur, quæso, persuadendi vis in his sermonibus? Non aliunde, quam a Dei potentia. Primum enim novitas ipsa omnium animos offendebat: cum autem in huiusmodi rebus quispiam innovat, tunc gravior res efficitur, ut cum priscorum rituum fundamenta effringit, ac leges radicitus evellit. Huc accedit, quod præcones non fide digni viderentur. Nam et ex ea natione erant, quæ omnibus odiosa esset, et ipsi timidi ac doctrinæ expertes erant. Unde igitur orbem subegerunt? unde vos et majores vestros, qui philosophi videbantur, atque deos ipsos ejecerunt? annon liquet illos Deum secum habuisse? Neque enim tam præclara facinora in humanam potentiam cadunt, sed in divinam quamdam et ineffabilem. Minime vero, inquit isti; sed præstigiis usi sunt. Ergo dæmonum imperium augeri oportebat, atque idolorum cultum amplificari. Qui igitur factum est, ut ea deleta atque extincta sint, et ex contrario nostra efflorescant? Quare hinc quoque liquet, Dei calculo hæc contigisse: neque a prædicatione tantum, sed ab ipsa quoque vitæ ratione. Quando enim tanta virginitas passim toto orbe consita est? quando par opum, vitæ, atque

aliarum omnium rerum contemptus? Nam flagitiosi ac præstigiatores nihil ejusmodi effecerint, sed contraria omnia: at hi angelicam vitæ rationem nobis et in nostra et in barbara regione atque in extremis terræ recessibus non modo docuerunt, sed etiam perfecerunt. Unde perspicuum est, Christi vim fuisse quæ hoc totum ubique fecerit, vni, inquam, illam ubique lucentem ac fulgure quovis celerius hominum

mentes illustrantem. Hæc igitur omnia cogitantes, atque apertum promissionis futurorum honorum argumentum ex iis quæ facta sunt capientes, invictam illam Crucifixi potentiam nobiscum adorate: ut et intolerandos cruciatus effugialis, et sempiternum regnum assequamini: quod nunciam nobis contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA IX.

CAP. 4. v. 8. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: 9. persecutionem patimur, sed non derelinquimur.*

1. In eo adhuc immoratur, ut ostendat omne hoc negotium divinæ potentiae adscribendum esse: quo eorum arrogantiam coerceret, qui in seipsis gloriantur. Non enim, inquit, hoc solum mirabile est, quod hunc thesaurum in fictilibus vasis asservemus; sed etiam quod, cum sexcentis incommodis premamur, atque omni ex parte pulsamur, eum tamen tuemur nec amittimus. Et quidem si vel adamantinum vas esset, tanto tamen thesauro gestando, tantisque insidiis sustinendis impar esset: nunc autem et ferimus et per Dei gratiam nihil grave patimur. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur.* Quid est? *In omnibus?* In hostibus, in amicis, in necessariis, in aliis, quorum penuria laboramus, ab hostibus, a nostris. *Sed non angustiamur.* Ac vide quomodo pugnantem rea dicat, ut hinc quoque Dei vim comonstret. *Tribulationem patimur, inquit, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur:* hoc est, non ad extremum usque concidimus. Plerisque enim in locis dolemus, nec quod volumus assequimur, non sic tamen ut a propositis rebus excidamus: hæc quippe non eo permittit Deus ut vincamur, sed ut exerceamur. *Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus.* Quamvis enim tentationes contingant, non ea tamen contingunt, quæ ex tentationibus oriri solent: idque per Dei potentiam et gratiam. Alibi autem hæc Deum idcirco permittit ait, tum ob ipsorum humilitatem, tum ad aliorum securitatem: *Ne enim insolentius efferar, inquit, datus est mihi stimulus (2. Cor. 12. 7); et rursus, Ne quis existimet de me supra id quod videt, et audit ex me (Ibid. v. 6); et alio loco, Ne fidentes simus in nobis ipsis (Ibid. 4. 9):* hic vero, Ut Dei potentia clucescat.

Ex tentationibus quantum lucrum. — Videsne quantum quæstus ex tentationibus redeat? Nam et Dei vim ostendebant, et gratiam amplius detegebant; *Sufficiens enim tibi gratia mea (Ibid. 12. 9), inquit; et ad humilitatem concitabant, alios compescebant, et illos tolerantiores efficiebant: Patientia enim, inquit, probationem operatur, probatio spem (Rom. 5. 4).* Nam qui in quamplurima pericula inciderant, atque ex illo divina freti emergerant, hinc docebantur ut illi magis hærerent in omnibus. 10. *Semper mortificatio-*

nem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostro. Quidnam erat hæc mortificatio Domini Jesu, quam circumferabant? Mortes quotidianæ, per quas resurrectionis specimen edebatur. Nam si quis est, inquit, qui Christum mortem obiisse, atque resurrexisse non credat, in nos intueatur, qui singulis diebus morimur, atque ad vitam revocamur: ac tam resurrectioni fidem habeat. Viden' quomodo aliam adhuc tentationum causam invenerit? *Quam tandem? Ut et vita Jesu, inquit, manifestetur in corpore nostro; in eo videlicet, quod nos e periculis extrahat.* Ita fit, ut quod infirmitatis ac derelictionis speciem habet, hoc ipsius resurrectionem prædicet. Neque enim, si nullis molestiis afficeremur, perinde ipsius potentia declarata fuisset, ut nunc declaratur, cum patimur nec tamen vincimur. 11. *Etenim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in nobis in carne nostra mortali.* Passim hunc morem tenet, ut cum quidpiam obscure dixerit, id rursus exponat: id quod hoc quoque loco fecit, illud quod dixerat apertius declarans. Propterea tradimur, inquit, hoc est mortificationem circumferimus, ut vitæ ipsius potentia perspicua fiat, non sinentis nimirum mortalem carnem tanta perperientem, malorum agmine vinci. Hoc aliter quoque accipi potest. Quomodo? Ut alio loco ait, *Si commoriamur, et convivemus (2. Tim. 2. 11).* Ut enim nunc ipsius mortem perferimus, atque ipsius causa vitam cum morte commutare volumus, ita etiam ipse extinctos ad vitam revocare tunc velit. Nam si nos e vita ad mortem venimus, ipse quoque e morte ad vitam nobis dux erit. 12. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Non jam de corporea morte loquens, sed de tentationibus et de quiete. Nos enim in periculis ac tentationibus versamur, inquit; vos autem in quiete vitam eam, quæ in periculis comparatur, percipitis: atque ea quidem, quæ cum periculo conjuncta sunt, ipsi sustinemus; at vos rebus secundis fruimini: neque enim pares tentationes suffertis. 13. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum, et nos credimus propter quod et loquimur: 14. scientes quoniam qui suscitavit Dominum Jesum, et ipse suscitabit nos per Jesum.* Submonuit nos psalmi, insignem philosophiam complectentis, qui maxime possit in periculis excitare. Hæc enim verba vir justus pronuntiavit, cum in magnis periculis esset, et

θενία τοσαύτη πανταχοῦ τῆς γῆς ἐφυτεύθη; πότε χρημάτων ὑπεροφία καὶ ζωῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων; Οἱ γὰρ μοχθηροὶ καὶ γόητες οὐδὲν τοιοῦτον ἀνύσαιεν, ἀλλὰ τάναντία ἅπαντα· οὗτοι δὲ ἀγγέλων ἡμῖν εἰσηγήσαντο πολιτεῖαν· οὐκ εἰσηγήσαντο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ, ἐν τῇ τῶν βαρβάρων, ἐν αὐταῖς τῆς γῆς ταῖς ἐσχατιαῖς. Ὅθεν δῆλον ὅτι πάντα ἡ τοῦ Χριστοῦ πανταχοῦ δύναμις ἦνυσεν, ἡ πανταχοῦ λάμπουσα, καὶ ἀστραπῆς

ἀπάσης ὁξύτερον τὰς τῶν ἀνθρώπων καταυγάζουσα διανοίας. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ὑποσχέσεως, τὰ γεγενημένα λαβόντες ἀπόδειξιν ἐναργῆ, προσκυνήσατε μεθ' ἡμῶν τὴν ἁμαχον τοῦ σταυρωθέντος ἰσχύιν, ἵνα καὶ τὰς ἀφορήτους φύγητε κολάσεις, καὶ τῆς αἰωνίου βασιλείας ἐπιτύχητε· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Θ.

Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι.

α'. Ἐτι μένει δεκνὺς, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον τὸ πᾶν ἐστι, καταστέλλων ἱκεῖνων τὰ φρονήματα τῶν καυχωμένων ἐφ' ἑαυτοῖς. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ, φησί, θαυμαστόν, ὅτι ἐν ὁσπρακίνοις σκευασι φυλάττομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον, ἀλλ' ὅτι καὶ μυρία πάσχοντες δεινὰ, καὶ πανταχοῦ περικρουόμενοι, [498] τηρούμεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμεν. Καίτοι εἰ καὶ ἀδαμάντινον σκευὸς ἦν, οὔτε θησαυρὸν τοσοῦτον βαστάσει· ἰσχυρὸν ἂν, οὐδ' ἂν πρὸς τοσαύτας ἤρκεσιν ἐπιβουλὰς· νῦν δὲ καὶ φέρεται καὶ οὐδὲν πάσχει δεινὸν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Ἐν παντὶ γὰρ θλιβόμενοι, φησὶν, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Τί ἐστίν, Ἐν παντὶ; Ἐν τοῖς ἐχθροῖς, ἐν τοῖς φίλοις, ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἐν ταῖς ἄλλαις χρεῖαις, ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὑπὸ τῶν οἰκείων. Ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα. Καὶ δεῖα πῶς πράγματα ἐναντία λέγει, ἵνα κἀντιῦθεν δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύιν. Θλιβόμενοι γὰρ οὐ στενοχωρούμεθα, φησὶν· ἀπορούμενοι οὐκ ἐξαπορούμεθα· τουτέστιν, οὐκ εἰς τέλος ἐκπίπτομεν. Ἀλλοῦμεν γὰρ πολλαχοῦ, καὶ ἀποτυγχάνομεν, ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε ἐκπαισθῇ τῶν προκειμένων· εἰς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν· ταῦτα, οὐκ εἰς ἥτταν συγκεχώρηται παρὰ τοῦ Θεοῦ. Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοὶ συμβαίνουσιν, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν πειρασμῶν οὐκέτι. Καὶ τοῦτο δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ χάριν. Ἀλλὰ γὰρ φησὶ, καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ταπεινοφροσύνην, καὶ διὰ τὴν ἐτέρων ἀσφάλειαν συγκεχωρησθαι ταῦτα· Ἴνα γὰρ μὴ ὑπερβαίωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ, φησὶ· καὶ πάλιν, Ἴνα μὴ τις λογίσθῃ εἰς ἐμὲ ὑπὲρ ὁ βλέπει, καὶ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ· καὶ ἄλλοι οὖν πάλιν, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἐνταῦθα φησὶ, Ἴνα φανῇ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις.

Ὅρξες ὅσον τῶν πειρασμῶν τὸ κῆρυξ. Καὶ γὰρ φησὶ Θεοῦ τὴν δύναμιν εἰδείναι, καὶ τὴν χάριν ἀποκαλύπτει· ὡς ἴσως· Ἀρκεῖ γὰρ σοὶ ἡ χάρις μου, φησὶ· καὶ εἰς ταπεινοφροσύνην ἤλπιε, καὶ τοὺς ἄλλους κατὰστέλλεσθαι παρεσκεύαζε, καὶ αὐτοὺς καρτερικωτέρους εἰργάζετο· Ἡ γὰρ ὑπομονή, φησὶ, δοκιμὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. Οἱ γὰρ μυρία περιπασσόντες κινδύνους, καὶ ἐκ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ἀνεγκλήντες, ἐπαιδεύοντο ταύτης

• *Legebatur ὑμῖν.*

ἔχσθαι ἐπὶ πλείον ἐν πᾶσι. Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. Καὶ τί ἐστὶν ἡ νέκρωσις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἦν περιέφερον; Οἱ θάνατοι οἱ καθημερινοί, δι' ὧν καὶ ἡ ἀνάστασις εἰδείκνυτο. Εἰ γὰρ τις ἀπιστεῖ, φησὶν, ὅτι ἀπέθανεν Ἰησοῦς καὶ ἀνίστη, ἡμᾶς ὁρῶν τοῦ· καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντας καὶ ἀνισταμένους, πιστευέτω λοιπὸν τῇ ἀναστάσει. Εἶδες πῶς καὶ ἐτέραν αἰτίαν εὗρηκε τῶν πειρασμῶν; Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, φησὶ, τῷ ἐξαρπάξῃ ἡμᾶς τῶν κινδύνων. Ὡστε τοῦτο, ὃ δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι καὶ ἐγκαταλείψεως, τοῦτο αὐτοῦ κηρύττει τὴν ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐφάνη, μὴδὲν πασχόντων ἡμῶν ἀπῆδες, ἡ δύναμις ἡ ἱκεῖνου, ὡς νῦν δεικνύται, πασχόντων μὲν, οὐ νικημένων δέ. Καὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ [499] ἐν ἡμῖν ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. Πανταχοῦ γὰρ, ὅταν τι ἀσαφὲς εἴπῃ, ἑαυτὸν ἐρμηνεύει πάλιν· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε, τοῦτο, ὅπερ εἶπεν, ἐρμηνεύων σαφῶς. Διὰ τοῦτο γὰρ παραδιδόμεθα, φησὶ, τουτέστι, τὴν νέκρωσιν περιφέροντες, ἵνα ἡ δύναμις αὐτοῦ τῆς ζωῆς φανῇ, μὴ συγχωροῦντος σάρκα θνητὴν τοσαῦτα πάσχουσαν, ὑπὸ τῆς νειφάδος τῶν κακῶν νικηθῆναι. Καὶ ἐτέρως δὲ αὐτὸ ἐκληπτέον. Πῶς; Ὡς ἀλλαχοῦ φησὶν, *Εἰ συνάπαθεσθε μοι, καὶ συνήχοσθε μοι*. Ὡσπερ γὰρ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ αἰρούμεθα ζῶντες ἀποθανεῖν δι' αὐτόν· οὕτω καὶ αὐτὸς αἰρήσεται ἀποθανόντας· ζωογονῆσαι τότε. Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἐρχόμεθα, καὶ αὐτὸς ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν ἡμᾶς χειραγωγῆσει. Ὡστε ὁ θάνατος ἐτεργεῖται ἐν ἡμῖν, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. Οὐκέτι περὶ τοῦ θανάτου λέγων, ἀλλὰ περὶ πειρασμῶν καὶ ἀνέσεως. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐν κινδύνους καὶ ἐν πειρασμοῖς, φησὶν, ἡμεῖς δὲ ἐν ἀνέσει, τὴν ἐκ τούτων τῶν κινδύνων καρπούμενοι ζωὴν· καὶ τὰ μὲν ἐπικίνδυνα ἡμεῖς ὑπομένομεν, τῶν δὲ χρηστῶν ἡμεῖς ἀπολαύετε· οὐ γὰρ τοσοῦτους ὑπομένετε πειρασμούς. Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γρηγορημένον· Ἐπίστευσσα, διδὲ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὰ καὶ λαλοῦμεν· ὅτι ὁ ἄγγελος τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐρεῖ. Ἀνέμνησεν ἡμᾶς ψαλμοῦ πολλὴν ἔχοντος φιλοσφίαν, καὶ ἱκανοῦ μάλιστα ἐν κινδύνους ἀλείφειν. Τὴν γὰρ ῥῆσιν ταύτην ἐν μεγάλοις κινδύνους ὧν ὁ δίκαιος

ἐκείνος ἐφθέγγετο, καὶ ἐξ ὧν οὐκ ἦν ἄλλως ἀνενεγκεῖν, ἢ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας.

β. Ἐπεὶ οὖν τὰ συγγενῇ μάλιστα οἷδε παραμυθεῖσθαι, διὰ τοῦτο φησιν, *Ἐχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα*· τρυτέστιν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς συμμαχίας, ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐσώθη, καὶ ἡμεῖς σωζόμεθα· ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀφ' οὗ ἐφθέγγετο, καὶ ἡμεῖς φθεγγόμεθα. Ὅθεν δείκνυσιν πολλὴν τῇ Καινῇ πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν συμφωνίαν οὖσαν, καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν ἑκατέρῳ ἐνεργῆσαν, καὶ ὅτι οὐχ ἡμεῖς μόνον ἐν κινδύνῳ, ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιοὶ πάντες, καὶ δεῖ πίστει καὶ ἐλπίδι διορθοῦσθαι, καὶ μὴ λύσιν εὐθέως ζητεῖν τῶν ἐπικειμένων.

Ἐπειδὴ γὰρ ἰδεῖται διὰ τῶν λογισμῶν τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ ὅτι οὐκ ἀσθενείας οὐδὲ ἐγκαταλείψω; ὁ κινδύνος· λοιπὸν καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει, καὶ αὐτῇ τὸ πᾶν ἐπιτρέπει. Ἄλλ' ὅμως καὶ αὐτῆς ἀπόδειξιν παρέχεται τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, εἰπὼν· ὅτι *Καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὰ καὶ λαλοῦμεν*. Τί πιστεύομεν, εἰπέ μοι; Ὅτι ὁ ἑταίρος Ἰησοῦν, καὶ ἡμῖς ἔγρεται, καὶ παρυστήσεται σὺν ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, *ἵνα ἡ χάρις περισσάσῃ*, διὰ τῶν *κλειόνων τὴν εὐχαριστίαν* περισσέυσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν πληροὶ φρονήματος αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀνθρώποις χάριν εἰδῶσι, τοῖς ψευδαποστόλοις, λέγων. Τοῦ γὰρ Θεοῦ τὸ πᾶν, ὃς βούλεται πολλοῖς χαρίσασθαι, ὥστε [500] μεῖζονα βοηθῆναι τὴν χάριν. Αἱ ὑμᾶς γοῦν ἡ ἀνάστασις, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Οὐ γὰρ ἐνός· ἔνεπεν μόνου ταῦτα πεποιήκεν, ἀλλὰ πάντων. Αἰὶ καὶ οὐκ *ἐγκακοῦμεν*· ἀλλ' εἰ καὶ ὁ *ἔξω ἡμῶν ἀνθρώπος διαφθείρεται*, ἀλλ' ὁ *ἔσω ἀνακαίνουται ἡμέρα καὶ ἡμέρα*. Πῶς φθείρεται; Μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος, μυρία πάσχων δεινὰ. Ἀλλ' ὁ *ἔσω ἀνακαίνουται ἡμέρα καὶ ἡμέρα*. Πῶς ἀνακαίνουται; Τῇ πίστει, τῇ ἐλπίδι, τῇ προθυμίᾳ. Τὸ λοιπὸν δεῖ κατατολμᾶν τῶν δεινῶν. Ὅσοι γὰρ ἂν μυρία πάσχῃ τὸ σῶμα, τοσούτῃ χρηστοτέρως ἔχει τὰς ἐλπίδας ἡ ψυχὴ, καὶ λαμπροτέρα γίνεται, καθάπερ χρυσίον πυρούμενον ἐπὶ πλέον. Καὶ ὅρα πῶς καθαιρεῖ τὰ λυπηρὰ τοῦ παρόντος βίου. Τὸ γὰρ *παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως*, φησὶν, εἰς ὑπερβολὴν καθ' ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Εἰς τὴν ἐλπίδα τὸ πρῶγμα κατακλίσας, καὶ ὅπερ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἔλεγεν, ὅτι *Τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν*, ἐλπίς δὲ βλεπομένη *οὐκ ἔστιν ἐλπίς*, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζων, τίθησι παράλληλα τὰ παρόντα τοῖς μέλλουσι, τὸ παραυτίκα πρὸς τὸ αἰώνιον, τὸ ἐλαφρὸν πρὸς τὸ βαρὺ, τὴν θλίψιν πρὸς τὴν δόξαν. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἀρκεῖται, ἀλλ' ἑτέραν τίθησι λέξιν, διπλασιάζων αὐτήν, καὶ λέγων, *Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν*. Εἴτα καὶ τὸν τρόπον δείκνυσιν πῶς ἐλαφρὸν τὸ τῶν τοσούτων θλίψεων. Πῶς οὖν ἐλαφρὸν; *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*. Οὕτω καὶ τοῦτο κοῦφον τὸ παρὸν, κακεῖνο μέγα τὸ μέλλον, ἀντὶ τῶν ὀρωμένων ἀπαγάγωμεν ἑαυτούς. Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα. Οὐκοῦν καὶ αἱ θλίψεις τοιαῦται. Τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Οὐκοῦν καὶ οἱ στέφανοι τοιοῦτοι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Αἱ

θλίψεις τοιαῦται, ἀλλὰ, *Τὰ βλεπόμενα πάντα, καὶ κόλασις ἢ, καὶ ἀνάπαυσις*· ὥστε μῆτε ἐκεῖθεν χαννοῦσθαι, μῆτε ἐντεῦθεν βιάζεσθαι. Διὰ τοῦτο οὐδὲ περὶ τῶν μελλόντων λέγων, εἶπεν, Ἡ βασιλεῖα αἰώνιος, ἀλλὰ, *Τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια*, καὶ βασιλεῖα, καὶ κόλασις ἢ πάλιν ὥστε καὶ ἐκεῖθεν φοβῆσαι, καὶ ἐκεῖσε προτρέψασθαι. Ἐπεὶ οὖν τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, πρὸς ἐκεῖνα βλέπωμεν. Ποῖαν γὰρ καὶ σχολήμεν ἀπολογίαν, τὰ πρόσκαιρα ἀντὶ τῶν αἰώνιων αἰρούμενοι; Εἰ γὰρ καὶ τὸ παρὸν ἡδὺ, ἀλλ' οὐ διηνεχές· τὸ μέντοι ὁδυνηρὸν αὐτοῦ, διηνεχές· καὶ ἀσυγγνωστον. Ποῖαν γὰρ ἐξουσίαν ἀπολογίαν οἱ πνεύματος καταξιωθέντες· καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες δωρεάς, καὶ χαμαίζηλοι γινόμενοι καὶ καταπίπτοντες πρὸς τὴν γῆν; Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ῥήματα· Δός μοι τὴν σήμερον, καὶ λάβες τὴν αὔριον. Ἄν μὲν γὰρ τοιαῦτα ἦ, φησὶν, ὅλα καὶ φατε, ἐκπεῖ, ἐν ἀνθ' ἐνὸς γέγονεν· ἀνδρὲς δὲ μὴδὲν ὅλως ἦ, δύο ἀντ' οὐδενός. Τί τῶν ῥημάτων τούτων παρανομώτερον; τί δὲ [501] ληρωδέστερον; Ἡμεῖς περὶ οὐρανοῦ διαλεγόμεθα, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐκείνων· καὶ σὺ τὰ τῶν ἱπποδρομιῶν ἡμῖν ἀγεις εἰς μέσον, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐγκαλύπτῃ τοιαῦτα φεγγόμενος, καὶ τῶν παραπαιόντων ἐστίν; οὐκ ἐρυθρίεις, οὕτω προσηλωμένους τοῖς παροῦσιν; οὐ παύσῃ παραφρονῶν καὶ ἐξεστηκώς, καὶ ἐν νεότητι ληρῶν; Καὶ τὸ μὲν Ἕλληνας ταῦτα λέγειν, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πιστοὺς ἀνθρώπους τοιαῦτα ληρεῖν, ποῖαν ἔχει συγγνώμην; Ὅλως γὰρ ὑποπτεύεις τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας ἐκείνας; ὅλως νομίζεις ἀμφίβολα ταῦτα εἶναι; καὶ ποῦ ταῦτα βεβαιότητος συγγνώμης; Καὶ τίς ἤλθε, φησὶ, καὶ ἀπήγγειλε τὰ αὐτόθι; Ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς, ὁ Θεὸς δὲ ὁ πάντων ἀξιοπιστότερος ταῦτα ἀπεφώνητο. Ἀλλ' οὐχ ὀρᾷ; τὰ ἐκεῖ; Οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν βλέπεις; Ἄρ' οὖν οὐχ ἡγήσῃ εἶναι Θεόν, ὅτι μὴ ὀρᾷ; Καὶ σφόδρα ἡγοῦμαι, φησὶν.

γ. Ἄν οὖν σε ἔρρηται τις τῶν ἀπίστων, Καὶ τίς ἤλθεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ταῦτα ἀπήγγειλε, τί εἶπες; πόθεν οἶσθα ὅτι ἐστὶ Θεός; Ἀπὸ τῶν ὀρωμένων, φησὶν, ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῆς ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, ἀπὸ τοῦ πᾶσιν εἶναι τοῦτο κατὰ δόξαν. Οὐκοῦν καὶ τὸν περὶ κρίσεως οὕτω δέχου λόγον. Πῶς; φησὶν· Ἐρήσομαι· σὺ δέ μοι ἀπόκριναί. Δικαίως ἐστὶν οὗτος ὁ Θεός, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμει ἐκάστῳ· ἡ τούναντιον, τοὺς μὲν ἀδίκους βούλεται εὐήμερεῖν καὶ τρυφᾶν, τοὺς δὲ ἀγαθοὺς ἐν τοῖς ἐναντίοις εἶναι; Οὐδαμῶς, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπος τοῦτο πάθει. Ποῦ οὖν οἱ καλῶς ἐνταῦθα κέραιαντες, τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες; ποῦ δὲ οἱ πονηροὶ τῶν ἐναντίων, εἰ μὴ μέλλοι τις ζωὴ μετὰ ταῦτα καὶ ἀντίδοσις εἶναι; Ὅρᾷς ὅτι ἐν ἀνθ' ἐνὸς τέως, καὶ οὐχὶ δύο ἀνθ' ἐνός; Ἐγὼ δὲ σοὶ δείξω προῖων, ὅτι οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός, ἀλλὰ δύο ἀνθ' ἐνός ἐστὶ τοῖς δικαίοις, τοῖς δὲ ἁμαρτωλοῖς καὶ ἐνταῦθα τρυφῶσι τούναντιον ἅπαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐνταῦθα τρυφῶσαντες, οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός ἐλαβον· οἱ δὲ ἐν ἀρετῇ διάγοντες, δύο ἀνθ' ἐνός. Τίνες γὰρ ἐν ἀνέσει, οἱ τῷ παρόντι παραχρησάμενοι βίῳ, ἢ οἱ φιλοσοφῶντες; Σὺ μὲν ἴσως ἐκείνους ἐρεῖς, ἐγὼ δὲ τούτους δείκνυμι, μαρτυρᾶς αὐτοὺς ἐκείνους καλῶν, τοὺς ἀπολαυσκώτες

e quibus non aliunde, quam per divinam opem, emergere poterat.

2. Quoniam igitur quæ cognata sunt, magnam ad consolandum vim habere solent, idcirco dixit: *Habentes eundem spiritum*; id est, eodem subsidio freti, quo ille e periculo ereptus est, nos quoque servamur: ex eodem spiritu, quo ille loquutus est, nos quoque loquimur. Quibus verbis illud ostendit, miram esse inter Novum et Vetus Testamentum concordiam, atque eundem spiritum esse, qui in utroque vim suam exseruerit: illudque præterea, non nos solos in periculis versari, sed etiam veteres omnes; ob idque fide ac spe animos erigendos esse, nec urgentium malorum finem statim petendum.

Christi resurrectio, omnium resurrectionem probat. — Postquam enim rationibus resurrectionem ac vitam demonstravit, illudque insuper, pericula imbecillitatis ac desertionis argumentum non esse, deinceps jam fidem etiam invehit, eique omnia committit. Quamquam ipsam quoque ut probet, Christi resurrectionem in medium affert, cum ait: *Nos quoque credimus, propter quod loquimur. Quid credimus, heus tu? Quod is qui Christum suscitavit, nos etiam excitabit et constituet vobiscum.* 15. *Omnia enim propter vos, ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.* Rursus animos eorum effert, ut non hominibus gratiam habeant, hoc est, pseud-apostolis. Hoc enim totum Dei est, qui compluribus gratificari vult ut major gratia appareat. Propter vos quippe et resurrectio ipsius exstitit, et cætera omnia. Neque enim unus duntaxat hominis causa hæc fecit, sed omnium. 16. *Propter quod non deficimus; sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quo modo corrumpitur? Cum flagris cæditur, exagitatur, sexcentis acerbitatibus afficitur. *Is tamen, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quo pacto renovatur? Fide, spe, animi promptitudine. Restat igitur, ut ad pericula intrepidum animum afferamus. Quo enim pluribus incommodis corpus divexatur, eo lætiori spe animus fruitur, ac splendidior efficitur, non secus atque aurum, cui ignis diutius adhibetur. Ac vide quomodo præsentis vitæ molestias abstergat. 17. *Id enim quod in præsentia est momentaneum ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.* 18. *non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Spe negotium conclusit, quodque in epistola ad Romanos dicebat: *Spes salvi facis sumus; spes autem quæ videtur non est spes* (Rom. 8. 24): hoc etiam hic adstruens, præsentia cum futuris componit: præsens cum æterno, leve cum gravi, tribulationem cum gloria. Ac ne hoc quidem contentus, alteram vocem adjungit, eamque conduplicat, cum ait: *Supra modum in sublimitate.* Deinde modum declarat, quo tot ac tantæ afflictiones leves efficiantur. Quoniam igitur modo levantur? *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Ita nimirum et præsentis molestiæ leves, et futurum illud præmium ingens erit, si a visibilibus nos abduxerimus.

Quæ enim videntur temporaria sunt. Ergo et ejusmodi sunt afflictiones. *Quæ autem non videntur, æterna.* Igitur et coronæ quoque tales. Nec dixit, Tales sunt tribulationes, sed, *Quæ videntur omnia, sive supplicium dicas, sive quietem*: ut non sit cur aut hinc emolliaris, aut illinc frangaris. Quocirca nec de futuris verba faciens, dixit, Regnum æternum; sed, *Quæ non videntur, æterna sunt, sive regnum sit, sive cruciatus*: ut et hinc terrorem nobis incutiat, et illinc nos adhortetur. Cum igitur quæ videntur temporalia sint, quæ autem non videntur, æterna, ad hæc oculorum aciem intendamus. Ecqua enim nobis excusatio futura est, si fluxa sempiternis prætulerimus? Nam etsi suave est quod præsens est, non est tamen perpetuum; at acerbitas, quæ ex hac suavitate nascitur, nec finem habet nec veniam. Quam enim excusationem habituri sunt, qui, cum spiritum acceperint tantoque beneficio affecti sint, abjectis tantum rebus incumbunt atque in terra collabuntur? Etenim complures audio qui ridiculis hisce verbis utuntur: Da mihi hodiernum diem, et tu crastinum sume. Nam si talis est in futuro ævo rerum status, qualem dicitis, unum pro uno fuerit: si vero ex his nihil omnino est, duo pro nihilo erunt. Quid his vocibus sceleratius, quid demtius fingi potest? Nos de cælo disserimus, de arcanis et ineffabilibus illis bonis; et tu verba e circo petita in medium profers, nec pudore suffunderis ea proloquens, quæ mente captorum hominum sunt, nec erubescis, præsentibus rebus ita infixus? non desipere ac mente excedere desines, atque in juvenili ætate delirare? Quod si hæc verba ex gentilium ore mitterentur, nihil mirum esset: at vero fide præditos homines ejusmodi sermones effutire, quam tandem veniam mereri id queat? an spes illas immortales omnino suspectas habes? an hæc prorsus incerta esse censes? qua tandem venia hæc digna esse queant? Et quisnam, inquit, ad nos venit, ac quæ illic gerantur exposuit? Hominum sane nemo, sed Deus ipse, omnium fide dignissimus, hæc declaravit. Sed non vides res illas? Neque enim Deum cernis: quid ergo, an proinde Deum esse non existimabis, quia eum non vides? Et valde quidem existimo, inquires.

3. Igitur si quispiam ex infidelibus percontetur, Equis e cælo venit, atque hæc narravit: quid dicturus es? unde nosti Deum esse? Ab iis rebus quæ in aspectum cadunt, inquires, ab eo ordine, qui in rebus omnibus conditis elucet: hinc denique quod de eo inter omnes constat. Sic igitur sermonem quoque de extremo judicio excipe. Quo pacto? inquires. Percontabor te; tu vero responde. Justusne hic Deus, an cuique quod meretur tribuit; an contra sceleratos florere atque in deliciis versari vult, probos autem contraria habere? Minime, inquires: nam ne homini quidem hoc acciderit. Ubinam igitur, qui virtutem in hac vita coluerunt, bonis fruuntur? Ubinam rursus improbis pœna constituta erit, si nulla vita, nulla merces, aut pœna futura est? Videsne, quod unum pro uno adhuc est, et non duo pro uno? Ego vero illud tibi ostendam, ne unum quidem pro uno impro-

bre habere, sed duo pro uno iustis futurum esse, peccatoribus vero et deliciantibus contra omnino. Nam qui in hac vita se voluptatibus dediderunt, ne unum quidem pro uno acceperunt: qui autem in virtute vitam ducunt, duo pro uno. Utri, quæso, in voluptate sunt, qui præsentis vita abusi sunt, an qui philosophiæ operam dederunt? Tu fortasse illos dices; ego autem hos esse ostendam, et quidem eos ipsos testes citans, quæis præsentibus bonis frui contigit: nec vero ita perfricta fronte erunt, ut adversus ea quæ dicturus sum, niti audeant. Nam et pronubas sæpe diris omnibus devoverunt, ipsumque diem quo thalami strati sunt, eosque felices prædicarunt, qui uxorem non duxerunt. Multi quoque juvenes, cum inveniendi matrimonii potestas esset, non aliam ob causam abnuerunt, quam ob rei incommoda. Nec vero hæc eo a me dicuntur, ut matrimonium accusem; honorabile enim; sed eos, qui eo præpostere uti sunt. Quod si ii qui matrimonium inierunt, acerbissimam plerumque hanc vitam esse judicarunt, quid de iis dicemus, qui in prostibulorum voraginem prolapsi sunt, ac captivo quovis servilius et miserius sese affecerunt? quid de iis, qui in deliciarum cœno computruerunt, ac sexcentis morbis corpus involverunt? At gloria pollere dulce est. Nihil hac servitute acerbius. Nam qui ita inanis gloriæ cupiditate captus est, ut quibuscumque placere studeat, mancipiis quibusvis servilior est: qui autem eam calcat, nec gloriam hominum curat, omnibus superior est. At opes habere est expectandum. Verum a nobis sæpe demonstratum est, eos magis divitiis et quiete frui, qui opibus vacui, nihil habent. Sed inebriari suave est. Et quis hoc dixerit? Quocirca si suavius est, inopem esse quam divitem, a matrimonio abstinere quam matrimonium subire, inanem gloriam aspernari quam appetere, a deliciis abhorreere quam deliciis studere: et hic plus habent ii qui præsentibus non sunt affixi. Hoc autem dico, quod vir quidem probus, tametsi innumeris tormentis excrucietur, habet tamen spem beatam, quæ ipsum fulciat: improbus contra etiam si innumeris voluptatibus fruatur, habet tamen futuri supplicii metum, voluptatem ipsius perturbantem. Nam ne hic quidem supplicii modus parvus est; contrarius vero, voluptatis et oblectationis. Est etiam tertius modus præter hos duos. Quinam tandem? Quod hujusce vitæ deliciae non tam quidem apparent, cum adsunt, utpote quas et natura et tempus coarguat: illæ contra non modo sunt, sed firmæ quoque manent. Videntur quod non modo duo pro uno, sed etiam tria, quinque, atque adeo sexcenta pro uno habere poterimus? Quod ut exemplo intelligas, dices ille ac Lazarus, ille præsentia, hic futura percepit. An porro unum et unum esse statuis per omne tempus puniri, atque ad exiguam horam fame vexari? in mortali corpore regrotare, et in immortalis acerbum in modum igne cruciari? parvo illo morbo perfunctum, coronari et æternis postea deliciis circumfluere; aut post brevem fructum sempiternis postea suppliciis torqueri? et quis hæc dixerit? Quid vis ponamus? qua-

litate an quantitatem? ordinem Dei aut sententiam de utroque latam? Quousque tandem scarrabærum in cœno semper sese volutantium verba loquimini? Neque enim hominum ratione præditorum est, animam, quæ tanti pretii est, pro re nullius momenti projicere, cum oporteret pro exiguo labore cælum capere.

Judicium futurum horrendum erit. — Visne ut aliunde te doceam, horrendum in altero ævo tribunal esse? Conscientiæ tuæ januam aperi, ac iudicem in animo tuo velut pro tribunali sedentem intueri. Quod si tu, quamvis præpostero tui amore affectus, teipsum condemnas, nec iniquam sententiam ferre sustines; an non multo majori curæ jus Deo erit, atque incorruptum ille de omnibus iudicium foret, nec temere hæc omnia ferri sinet? Ecquis tandem hoc dixerit? Nemo profecto: nam et Græci et barbari, et poætæ et philosophi, et omnes denique mortales in hoc nobiscum, etsi dispari modo, consentiunt, ac quædam in inferis tribunalia esse aiunt: usque adeo perspicua et indubitata hæc res est. Et cur, inquires, Deus hic non punit? Nimirum ut longanimitatem suam ostendat, nobisque per poenitentiam viam ad salutem muniat, ac non universum mortalium genus funditus deleat, eosque qui per optimam vitæ mutationem salutem consequi poterant, priusquam ad eam perveniant, de medio tollat. Nam si de peccatis homines confestim poenis ac morte afficeret, quomodo salutem accepisset Paulus, quomodo Petrus, principes illi, ac totius orbis magistri? quomodo David salutem ex poenitentia percepisset? quomodo Galatæ, alique plures? Quamobrem nec ab omnibus in hac vitæ poenas expetit, sed ex omnibus illis paucis tantum supplicia infert; nec rursus in altero ævo de omnibus poenas sumit, sed de aliis hic, de aliis illic: ut et per eos, quos hic plectit, vel stupidissimos excitet, et per eos, quos impunitos sinit, illud efficiat, ut futura expectemus. Annon vides plerisque hic poenas luere, ut eos qui turris ruina oppressi sunt, ut eos quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis commiscuit, ut Corinthios eos qui ob indigne percepta mysteria præmaturam mortem obierunt, ut Pharaonem, ut Judæos, qui a barbaris tunc facti sunt, ut perosque alios, et tunc et nunc, et perpetuo? Rursus alii multi, nullis hic scelerum poenis persolutis, e vita discesserunt: ut dives ille Lazari tempore, alique complures.

4. Hæc porro ideo facit, partim ut eos qui futura non credunt excitet; partim, ut eos, qui credunt ac segetie laborant, diligenter reddat. Deus enim iustus est iudex et fortis et longanimis, nec per singulos dies iram inoucit. Quod si ipsius longanimitate abutamur, erit tempus; cum jam ne tantillo quidem tempore longanimitatem adhibebit, verum statim poenam inferet. Ne itaque, dum ad unicum momentum (momenti enim instar est hæc vita) deliciis indulgere volumus, infinitorum sæculorum poenam nobis accersamus; verum ad momentum potius laboremus, ut perpetuis coronis cingamur. Annus

τῶν παρόντων· καὶ οὐκ ἀναισχυντήσουσι πρὸς ὁ μί-
 λω λέγειν. Καὶ γὰρ προμνηστῆραις ἐπηράσαντο πολ-
 λάκις, καὶ τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἐπλάκηνσαν αἱ πασάδες,
 καὶ τοὺς μὴ γεγαμηκότας ἐμακάρισαν. Πολλοὶ δὲ
 τῶν νέων, καὶ παρὸν αὐτοὺς γαμεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον
 παρητήσαντο, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ φορητικὸν τοῦ πράγματος.
 Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὸν γάμον διαβάλλων (τίμιος
 γάρ), ἀλλὰ τοὺς κακῶς αὐτῷ κεχρημένους. Εἰ δὲ οἱ
 γάμοις ὠμιληκότας ἀδίκων πολλὰκις τὸν βίον ἐνόμι-
 σαν, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν εἰς πορνικὰ βράθρα
 κατενεχθέντων, καὶ παντὸς αἰχμαλωτοῦ δουλικώτερον
 [502] καὶ ἀδουλώτερον διατεθέντων; τί περὶ τῶν ἐν τρυφῇ
 κατασπαπέντων, καὶ μυρία τῷ σώματι νοσήματα πε-
 ριβεβληκότων; Ἀλλὰ τὸ ἐν δόξῃ εἶναι ἥδύ. Οὐδὲν μὲν
 οὖν ταύτης τῆς δουλείας ἡ μικρότερον. Καὶ γὰρ πάν-
 τῶν ἀνδραπόδων μᾶλλον ἐστὶ δουλικώτερος ὁ κενόδο-
 ξος, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀρέσαι βουλόμενος· ὁ δὲ
 ταύτην καταπατήσας, πάντων ἐστὶν ἀνώτερος, ὁ μὴ
 φρονιζὼν τῆς παρ' ἑτέρων δόξης. Ἀλλὰ τὸ χρήματα
 ἔχειν, ἐπέραιστον. Ἀλλὰ πολλάκις ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἐν
 πλείονι πλοῦτι καὶ ἀνέσει οἱ τούτων ἀπηλλαγμένοι
 καὶ μηδὲν ἔχοντες, μᾶλλον εἰσιν. Ἀλλὰ τὸ μεθύειν
 ἡδύ. Καὶ τίς ἂν εἴποι τοῦτο; Οὐκοῦν εἰ τὸ μὴ πλου-
 τεῖν τοῦ πλουτεῖν ἥδιον, καὶ τὸ μὴ γαμεῖν τοῦ γαμεῖν,
 καὶ τὸ μὴ κενδοθεῖν τοῦ κενδοθεῖν, καὶ τὸ μὴ τρυφᾶν
 τοῦ τρυφᾶν· καὶ ἐνταῦθα τὸ πλεόν ἔχουσιν οἱ μὴ τοῖς
 παροῦσι προσηλωμένοι. Καὶ οὕτω λέγω, ὅτι ἐκείνους
 μὲν κἂν μυρία βασάνεις κατατείνηται, ἔχει τὴν
 χρηστικὴν ἁλπίδα διαδοστέζουσαν αὐτόν· οὗτος δὲ κἂν
 μυρίας ἀπολαύῃ τρυφῆς, ἔχει τὸν φόβον τοῦ μέλλον-
 τος· ἐπιταράττοντα αὐτοῦ τὴν ἡδονὴν καὶ συγχέοντα.
 Καὶ γὰρ καὶ οὗτος οὐ μικρὸς τρόπος κολάσεως, ὥσ-
 περ οὖν ὁ ἐναντίας, τρυφῆς καὶ ἀνέσεως. Καὶ τρίτος
 δὲ μετὰ τούτων ἐστὶ τρόπος. Ποῖος δὲ οὗτος; Ὅτι τὰ
 μὲν τῆς τρυφῆς τῆς βιωτικῆς, οὐδὲ ἡνίκα ἐστὶ,
 φαίνεται, τῇ τε φύσει καὶ τῷ χρόνῳ ἐλεγχόμενα·
 ἐκείνα δὲ οὐ μόνον ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἀκίνητα μένει.
 Ὅρξῃ ὅτι οὐ δύο ἀντ' οὐδενὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τρία,
 καὶ πέντε, καὶ δέκα, καὶ εἰκοσι, καὶ μυρία ἀντ' οὐδε-
 νὸς δονησόμεθα θεῖναι; Ἰνα δὲ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ
 τοῦτο μάθης, ὁ πλούσιος καὶ ὁ Λάζαρος, ὁ μὲν τῶν
 παρόντων, ὁ δὲ τῶν μελλόντων ἀπέλαυσαν. Ἀρ' οὖν
 σοι δοκεῖ ἐν εἶναι καὶ ἐν, τὸ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ κο-
 λάζεσθαι, καὶ τὸ ἐν βραχείᾳ ὥρᾳ πενήν; τὸ νοσεῖν ἐν
 φθορᾷ σώματι, καὶ τὸ ἐν ἀθανάτῳ χαλεπῶς ἀποτη-
 γανίζεσθαι; τὸ στεφανοῦσθαι καὶ τρυφᾶν ἀθάνατα
 μετὰ τὴν μικρὰν ἀβρῶστίαν ἐκείνην, καὶ τὸ βασ-
 νίζεσθαι ἀπέραντα μετὰ τὴν βραχείαν τῶν θνῶν
 ἀπόλαυσιν; καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Τί γὰρ βούλει
 θῶμεν, τὴν ποσότητα, τὴν ποιότητα, τὴν τάξιν τοῦ
 Θεοῦ, τὴν περὶ ἑκάτερον ψῆφον; Μέχρι τίνος τὰ
 καθάρων φθέγγεσθε ῥήματα, τῶν τῷ βορβόρῳ διηγε-
 κῶς ἐγκαλινδουμένων; Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων ταῦτα
 λογικῶν, ψυχῇ οὕτω τιμᾶν ἀντ' οὐδενὸς· προσέσθαι,
 δέον ὀλίγου πόνου τοὺς οὐρανούς λαβεῖν.

Βούλει σε καὶ ἐτέρωθεν διδάξω, ὅτι ἐστὶν ἐκεῖ χρῆ-

• *Legatur* ταύτη· δόξης.

τήριον ἑσθαρὸν; Ἀνοιξὸν σου τὰς θύρας τοῦ συν-
 εἰδότες, καὶ βλέπε τὸν ἐν τῇ διανοίᾳ σου καθήμενον
 δικαστήν. Εἰ δὲ σὺ αὐτὸν κατακρίνεις, καίτοι γε
 φιλαυτος ὢν, καὶ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο μὴ δικαίαν τὴν
 κρίσιν ἐνεγκεῖν· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς πολλὴν
 ποιήσεται τοῦ δικαίου πρόνοιαν, καὶ τὴν ἀδέκαστον
 περὶ πάντων οἴσει ψῆφον, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῇ πάντα
 φέρεσθαι ἰάσει; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Οὐκ ἐστὶν
 οὐδεὶς· ἀλλὰ καὶ Ἕλληνας καὶ βάρβαροι, καὶ ποιηταὶ
 καὶ φιλόσοφοι, καὶ πᾶν ἀνθρώπων γένος συμφωνοῦ-
 σιν ἐν τούτοις ἡμῖν, [505] εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, καί
 φασιν εἶναι τινα δικαστήρια ἐν ᾧδου· οὕτω φανερόν
 καὶ ὁμολογημένον τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Καὶ τίνος ἐνεκεν
 οὐκ ἐνταῦθα κολάζει; φησὶν. Ἰνα τὴν μακροθυμίαν
 ἐπιδείξηται τὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ μετανοίας ἡμῖν
 παράσχῃ σωτηρίαν, καὶ μὴ τότε τὸ γένος ἡμῶν
 ἀνάρπαστον ἐργάσεται, τούς τε ἐκ μεταβολῆς ἀρί-
 στης δυναμένους σωθῆναι μὴ προξαρπάσῃ τῆς σω-
 τηρίας. Εἰ γὰρ εὐθέως ἐκόλαζε παρὰ τὰ ἁμαρτήματα
 καὶ ἀνῆρει, πῶς ἂν ἐσώθη Παῦλος, πῶς δὲ Πέτρος,
 οἱ κορυφαῖοι τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι; πῶς ἂν ὁ
 Δαυὶδ τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας ἐκαρπώσατο σωτηρίαν;
 πῶς οἱ Γαλάται; πῶς ἑτεροὶ πλείους; Διὰ τοι τοῦτο
 οὔτε πάντας ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ δίκας, ἀλλ' ἐκ τῶν
 πάντων ἐνίους, οὕτε ἐκεῖ πάντας, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐν-
 ταῦθα, τὸν δὲ ἐκεῖ, ἵνα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθη-
 τοὺς διεγείρῃ δι' ὧν κολάζει, καὶ τὰ μέλλοντα
 προσδοκᾶν ποιήσῃ δι' ὧν οὐ κολάζει. Ἡ οὐχ ὁρᾷς
 ἐνταῦθα κολαζομένους πολλούς, οἷον ὡς τοὺς τῷ
 πύργῳ καταχωσθέντας, ὡς ἐκείνους ὧν τὸ αἷμα ταῖς
 θυσίαις ἀνέμιξεν ὁ Παῖδας, ὡς τοὺς αἰώρῳ θανάτῃ
 παρὰ Κορινθίους τελευτήσαντας· διὰ τὸ τῶν μυστη-
 ρίων ἀναξίως μετασχεῖν, ὡς τὸν Φαραῶ, ὡς τῶν
 Ἰουδαίων τοὺς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατασφαγέντας, ὡς
 ἑτέρους πολλούς, καὶ τότε καὶ νῦν καὶ διηγεκῶς; Καὶ
 ἑτεροὶ δὲ πολλὰ ἁμαρτύντες, ἀπῆλθον μὴ δόντες ἐν-
 ταῦθα δίκην· ὡς ὁ πλούσιος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, ὡς
 ἑτεροὶ πολλοί.

δ. Τοῦτα δὲ ποιεῖ, καὶ τοὺς διαπιστευόντας τοῖς μέ-
 λουσιν διεγείρων, καὶ τοὺς πισταύοντας καὶ ῥαθυμοῦν-
 τας σπουδαίους ποιεῖν. Ὁ γὰρ Θεὸς χρητὴς δίκαιος
 καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων
 καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἀν δὲ τῇ μακροθυμίᾳ παρα-
 χρησώμεθα, ἐστὶ καὶ αἰρὸς, ὅτε οὐδὲ βραχὺ μακροθυ-
 μήσει λοιπόν, ἀλλ' εὐθέως ἐπάξει τὴν δίκην. Μὴ τοί-
 νυν, ἵνα μίαν ῥοπήν τρυφήσωμεν (τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν
 βίος), ἀπείρων αἰώνων ἐπισπασώμεθα κολασιν, ἀλλὰ
 ῥοπήν πονήσωμεν, ἵνα διηγεκῶς· στεφανωθῶμεν. Οὐχ
 ὁρᾶτε, ὅτι καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὕτως οἱ πλείους τῶν
 ἀνθρώπων κοιτοῦσι, καὶ τὸν ὀλίγον πόνον αἰροῦνται
 ὑπὲρ τῆς μακρᾶς ἀναπαύσεως, εἰ καὶ τὸν ἀντικεινόν
 αὐτοῖς ἐκβαίνει; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἰσομοῖρια καὶ πό-
 νων καὶ κέρδους· πολλάκις δὲ τοῦ μάλιν, ὁ μὲν
 πόνος ἀπαιρὸς, ὁ δὲ καρπὸς ὀλίγος· ἢ οὐδὲ ὀλίγος πολ-
 λάκις· ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας ἀντιστροφῶς, ὀλίγον μὲν
 τὸ ἐπίπικον, πολὺ δὲ τὸ ἥδύ καὶ ἀπειρον. Σκόπει δὲ·
 ὁ γεωργὸς δι' ὅλου ποιεῖ τοῦ ἔτους, καὶ πρὸς αὐτῷ
 τῷ τέλει τῆς ἐλπίδος ἐκπύπτει πολλάκις τοῦ καρποῦ
 τῶν πολλῶν πόνων. Ὁ κυβερνήτης πάλιν καὶ ὁ στρα-

τιώτης μέχρις ηλικίας ἑσάτης ἐν πολέμοις καὶ πόνοις, καὶ πολλάκις ἑκάτερος αὐτῶν ἀπῆλθεν, ὁ μὲν τοῦ πλοῦτου τῶν φορτίων, ὁ δὲ μετὰ τῆς νίκης καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐκπεσών. Τίνα οὖν ἔχομεν [504] ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, ἐν μὲν τοῖς βωτικῶς τὰ ἐπίπονα προτιμῶντες, ἵνα μικρὸν ἀναπαυσώμεθα, ἢ οὐδὲ μικρὸν (καὶ γὰρ ἄθλος ἢ ἐλπίς)· ἐν δὲ τοῖς πνευματικῶς ἀντιστρόφως τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἄφατον κλῆσιν ἐπισκώμενοι διὰ μικρὰν βραθυμίαν; Διὸ παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς ὅτε γοῦν ποτε ἐκ τῆς παραπληξίας ταύτης ἀνενεγκέιν. Οὐδεὶς γὰρ ἡμᾶς ἐξαιρῆσται ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, οὐκ ἀδελφεὶς, οὐ πατήρ, οὐ παῖς, οὐ φίλος, οὐ γείτων, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς· ἀλλ' ἂν ὑπὸ τῶν ἔργων προδοθῶμεν, πάντα οἰχίσσεται, καὶ ἀπολούμεθα πάντως. Πόσα ὁ πλοῦσιος ἐδρῆνησεν ἐκεῖνος, καὶ τὸν πατριάρχην παρακάλεσε, καὶ πεμψθῆναι τὸν Ἀλέξανδρον ᾗτησεν; Ἄλλ' ἀκούσον τί πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν Ἀδραάμ. *Χῶς μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν, ὥστε μηδὲ βουλομένοις ἐξεῖναι διαδῆναι ἐκεῖ.* Πόσα παρεκάλεσαν αἱ παρθέναι ἐκεῖναι τὰς ὁμήλικας ὑπὲρ ὀλίγου ἐλαίου; Ἄλλ' ἀκούσον καὶ ἐκεῖναι τί λέγουσι· *Μή σπετε οὐ μὴ ἀρκέσῃ ὑμῖν καὶ ἡμῖν· καὶ οὐδεὶς αὐτὰς ἔσχυσεν εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσαγαγεῖν.* Ταῦτα δὲ λογιζόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐπιμελώμεθα τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Ὅσους γὰρ ἂν εἴπησιν πόρους, καὶ ὅσας ἂν προσενέγκῃς τιμωρίας, οὐδὲν ἅπαντα ταῦτα ἔσται πρὸς τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ. Τίθει γοῦν, εἰ βούλει, πῦρ καὶ σιδηρον καὶ θηρία, καὶ εἰ τι τοιούτων χαλεπώτερον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ σκία ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα τὰ βασανιστήρια. Ταῦτα μὲν γὰρ ὅταν σφοδρότερον ἐπιτεθῇ, τότε μάλιστα γίνεται κούφα, ταχέειν ποιοῦντα τὴν ἀπαλλαγὴν, τοῦ σώματος οὐκ ἀρκούντος καὶ εἰς σφοδρότητα καὶ εἰς μήκος κολάσεως· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν συνέρχεται, καὶ παράτασς καὶ ὑπερβολή, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς καὶ ἐν τοῖς λυπηροῖς. Ἔως οὖν ἐστι

καιρὸς, προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα ἡμερον αὐτὸν ἴδωμεν τότε καὶ γαλήνῃ, ἵνα τὰς ἀπαιτηφόρους ἐκεῖνας δυνάμεις διαφύγωμεν. Οὐχ ὅρξας τοὺς ἐνταῦθα στρατιώτας τοὺς τοῖς ἀρχοῦσι διακονουμένους, πῶς ἔλκουσι, πῶς δεσμοῦσι, πῶς μαστιγοῦσι, πῶς τὰς πλευρὰς διορύττουσι, πῶς λαμπάδας τὰς βαζάνους προσάγουσι, πῶς ἀποτέμνουσιν; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα παίγνια καὶ γέλας πρὸς ἐκεῖνας τὰς τιμωρίας. Καὶ γὰρ πρόσκαιροι αὐταὶ αἱ κολάσεις· ἐκεῖ δὲ οὐτὸς ὁ σκόληξ τελευτᾷ, οὐτε τὸ πῦρ σβέννυται· καὶ γὰρ τὸ σῶμα ἀφθαρτὸν ἐστίν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο πᾶσι ταῦτα ἡμᾶς μαθεῖν, ἀλλὰ μέχρι ῥήματος· στήναι ἡμῖν τὰ φοβερά· μηδὲ παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς ἐκεῖναις, ἀλλ' ἐνταῦθα σωφρονισθῆναι. Πόσα τότε ἐροῦμεν, ἑαυτῶν κατηγοροῦντες; πόσα ὀλοφροῦμεθα; πόσα οἰμώζομεν; Ἄλλ' οὐδὲν ὄφελος λοιπόν· ἐπεὶ οὐδὲ οἱ ναῦται, τοῦ πλοίου διαλυθέντος καὶ καταδύντος, ὥφελῃσαι τι δύναιν· ἐν λοιπόν· οὐτε λατροὶ, τοῦ κάμνοντος ἀπελθόντος· ἀλλ' ἐροῦσι μὲν πολλάκις, ὅτι Τὸ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐχρῆν, πάντα δὲ εἰκὴ καὶ μάτην. Ἔως μὲν γὰρ ἐκ τῆς διορθώσεως ἐλπίδες μένουσι, καὶ λέγειν ἅπαντα καὶ ποιεῖν χρὴ· ἐπειδὴν δὲ μηκέτι κύριοι μετένδωμεν, τοῦ παντός [505] διαφθαρέντος, εἰκὴ καὶ λέγεται πάντα καὶ γίνεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἐροῦσι τότε, *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· ἀλλ' οὐδὲν ταύτης ἀπόνασθαι δυνήσονται τῆς φωνῆς, εἰς τὸ τὴν κόλασιν διαφυγεῖν· ὅτε γὰρ εἶδει εἰπεῖν, οὐκ εἶπον. Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς πολιτείας τοῦτο πάθωμεν, ἐντεῦθεν ἤδη μεταβαλλώμεθα, ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παύρησας παραπτώμεν πάσης· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομήν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν. οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

α'. Πάλιν τὴν προθυμίαν αὐτῶν διεγείρει διὰ τὸ πολλοὺς ἐπάγεσθαι πειρασμούς. Καὶ γὰρ εἰκὸς αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπουσίαν τὴν αὐτοῦ, πρὸς τοῦτο ἀσθεγαστέρους γεγενῆσθαι. Τί οὖν φησιν; Οὐ δεῖ θανυμάζειν, ὅτι κακῶς πάσχοντες, οὐδὲ θορυβεῖσθαι· καὶ γὰρ πολλὰ κέρδη ἐντεῦθεν καρπούμεθα. Καὶ τὰ μὲν ἐμπροσθεν εἶπεν, οἷον, ὅτι καὶ νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ περιέφερομεν, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν παρεχόμεθα μεγίστην. *Ἴνα γὰρ, φησὶν, ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς ἀναστάσεως τεκμήριον ἐκφέρομεν σαφές.* Ἴνα γὰρ, φησὶν, ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τούτων εἶπεν, ὅτι καὶ ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος βελτίων γίνεται οὕτως. *Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος*

διαφθείρεται, φησὶν, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαινύεται. ἡμέρα καὶ ἡμέρα· δεικνὺς πάλιν, ὅτι τοσούτῳ χρησίμῳ τοῦτο τὸ μαστίζεσθαι καὶ ἐλαύνεσθαι, ἐπάγει λέγων, ὅτι ὅταν ὁλοσχερῶς τοῦτο γένηται, τότε τὰ μύρια ἀγαθὰ ἀναδρασθήσεται τοῖς ταῦτα ὑπομεινυμένοις. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούων, ὅτι φθείρεται ὁ ἀνθρωπὸς σου ὁ ἔσω, ἀλγῆς, λέγει ὅτι, ὅταν παντελῶς τοῦτο γένηται, τότε μάλιστα χαρῆς, καὶ ἡξεις ἐπὶ βελτίονα λῆξιν. Ὅστε οὐ μόνον ἀλγεῖν οὐ δεῖ, ἐκ μέρους αὐτοῦ φθειρομένου. νῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον τῆς φθορᾶς ταύτης ἐπιζητεῖν· αὕτη γὰρ σε μάλιστα εἰς ἀφθαρσίαν ἀγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομήν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάζει λόγον πάλιν, εἰς τὴν μάλιστα ἐνόησεν, προσλαμβάνει καὶ τὴν τῶν ἀκουόντων κρίσιν, καὶ οὕτως αὐτὸν κατασκευάζει· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς ἐμπροσθεν,

cernitis in hujusce quoque vitæ negotiis bonam hominum partem id facere, ac brevem laborem diuturnæ quietis causa suscipere: tametsi sæpe contra res evenit, quam sperabunt? Hic enim laborum æ quantum æque est portio; sæpe etiam infinitus est labor, fructus autem tenuis, ac sæpe ne tenuis quidem: atvero, cum de cælesti regno agitur, contraria est ratio: parvum enim laborem magna atque infinita jucunditas excipit. Perpende autem: agricola totum annum laborat, et in fine, spe et diuturnorum laborum fructu sæpe excidit. Rursus navis gubernator, et miles, ad extremam usque ætatem in bellis et laboribus versati, sæpe ita hinc excedunt, ut et ille mercium suarum opibus labatur, et hic vitam una cum victoria amittat. Equam ergo, te rogo, excusationem habitari sumus, qui cum in rebus fluxis ea, quæ cum labore conjuncta sunt, præferimus, ut parum conquireamus, vel ne parum quidem (dubia quippe hæc spes est); in spiritualibus contrario omnino modo faciamus, ac propter exiguam ignaviam cruciatus qui nullis verbis explicari possint, nobis attrahamus? Quocirca vos omnes oro, ut tandem aliquando ex hoc stupore vos ipsos recipiatis. Nemo enim tum erit, qui nos e poenis eximat, non frater, non pater, non filius, non amicus, non vicinus, non quicumque alius; sed, si nos opera nostra prodiderint, omnia pessum ibunt, ac prorsus de nobis actum erit. Quantos dives ille luctus emisit, quantis precibus a patriarcha contendit, ut Lazarum ad se mitteret? Verum audi quid responsi ab Abrahamo tulerit: *Chaos magnum inter vos et nos: ita ut ne ii quidem, qui volunt illuc transire, id possint* (Luc. 16. 26). Quam obnixis precibus virgines illæ cum æqualibus suis egerunt, ut parum olei acciperent? Verum audi quid ipsæ quoque dicant: *Ne forte non sufficiat nobis et vobis* (Matth. 25. 9); nec potuit quicumque eas in thalamum introducere. Hæc itaque animis nostris reputantes, nos quoque vitæ nostræ curam geramus. Nam quoslibet labores dixeris, quoslibet cruciatus admoventis, nihil hæc omnia erunt, si cum futuris bonis conferantur. Pone enim, si ita lubet, ignem et ferrum et belluas, ac si quid his acerbius est; hæc tamen præ tormentis illis ne umbræ quidem

sunt. Hæc quippe, cum vehementius adhibentur, tum potissimum levia efficiuntur, quod cito trans-eant, quod corpus ferendæ doloris acerbitati ac diuturnitati minime par sit. Atvero illic æcus res habet: nam et longinquitas et incredibilis quædam magnitudo simul concurrunt, tam in rebus jucundis quam in acerbis. Proinde, quamdiu tempus est, præoccupemus faciem Domini in confessione, ut tum eum suavem ac placidum cernamus, ac minaces illas potestates effugiamus. Annon hos lictores conspicias, qui præfectis administram operam navant, quomodo trahant, quomodo vinciant, quomodo flagris afficiant, quomodo latera perfodiant, quomodo faces in tormentis admoveant, quomodo secent? Atqui hæc cuncta merus ludus ac risus sunt, si cum illis suppliciis comparentur. Etenim hæc tormenta temporaria sunt; illic autem nec vermis moritur, nec ignis exstinguitur: corpus quippe tunc incorruptibile erit. Faxit autem Deus, ne hæc experimento discamus, sed intra verba hi terrores consistant, nec carnificibus illis tradamur, verum hic potius castigemur. Quantum verborum tum profundemus, nos ipsos accusantes! quos gemitus, quos singultus edemus! Sed tunc nihil inde fructus consequemur; quandoquidem et nautæ fracta ac depressa nave nihil prodesse possunt, nec medici extincto agrotō; verum sæpe quidem dicent, quod hoc atque illud facere oportebat; sed frustra omnia atque incassum dicentur. Quamdiu enim per vitæ ac morum emendationem salutis spes adhuc maneat, nihil non dicere ac facere opus est: cum autem nulla jam res arbitrii nostri erit, re tota perdita et corrupta, tum frustra et dicentur omnia et fient. Nam et Judæi tum dicturi sunt, *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Jonæ 12. 13); at nullum hujus vocis fructum capere poterunt, ut poenam effugiant: cum enim hoc dicendum erat, non dixerunt. Ne ergo hoc quoque nobis in vita accidat, hic jam vitam in melius commutemus, ut ad Christi tribunal cum omni fiducia sistamus: quam utinam omnes consequamur per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, etc.

HOMILIA X.

CAP. 5. v. 4. *Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis.*

1. Rursus eorum alacritatem excitat, quia multæ ipsis tentationes inferebantur. Verisimile enim erat eorum animos ob ipsius absentiam debilitatos fuisse. Quid igitur ait? Nihil est quod miremur ac perturbemur ob calamitates eas, quibus afficimur: multa enim commoda hinc percipimus. Quorum alia quidem prius dixit, ut, quod mortificationem Jesu circumferamus, ac potentia ipsius specimen maximum exhibeamus; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit*

Dei; et perspicuum resurrectionis argumentum edimus; ut ex his verbis patet, Ut vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Posteaquam autem illud præterea dixit, interiorem quoque nostrum hominem hoc pacto meliorem fieri; *Etsi enim, inquit, is qui foris est noster homo corrumpitur, is tamen qui intus est renovatur de die in diem; ostendens rorsum quantum utilitatis afferat vapulare ac divexari, illud subiungit, quod cum plene atque integre hoc fit, tum innumera bona iis, qui hæc incommoda pertulerint, hinc pullulabunt.* Etenim ne externum tuum hominem corrumpi audiens animo discrucieris, hoc asserit quod cum istud plene atque omnino acciderit,

tuum maxime gaudebis atque ad meliorem sortem venies. Itaque non modo non est dolendum, cum ille aliqua ex parte nunc corrumpitur; verum etiam, ut omni ex parte corrumpatur, expetendum est: hæc enim corruptio ad incorruptionem maxime te ducit: ac proinde hæc quoque subjungit, *Scimus enim quia si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, non manufactam, æternam in cælis*. Quia enim resurrectionis doctrinam, in qua potissimum ægrotabant, rursus prosequitur, idcirco auditorum iudicium etiam assumit, eamque hoc pacto adstruit; non tamen perinde ut ante, sed velut ex altera occasione in eum sermonem ingressus: jam enim eorum errorem correxerat; atque, *Scimus quod si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*. Sunt qui per terrestrem domum mundum hunc intelligant: ego vero his verbis corpus potius subindicari contenderim. Atque hic velim consideres, quomodo per nomina ipsa ostendat, quantum futura præsentibus antecellant. Nam cum terrestrem dixisset, cælestem opposuit; cum tabernaculi domum, quo verbo fluxam et fragilem ipsius naturam declarat, æternam objecit: etenim tabernaculi nomen plerumque temporarium quiddam indicat: ac proinde siebat Christus, *In domo Patri mei mansiones multæ sunt* (Joan. 14. 2). Quod si Scriptura quietem sanctorum tabernaculi nomine uspiam appellat, non simpliciter dicit tabernacula, sed cum addito: non enim dixit, *Ut vos recipiant in tabernacula*, sed, *In æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Jam vero cum dixit, *Non manufactam*, eam, quæ manu constructa est, subindicavit. Quid igitur, corpusne manu conditum est? Minime verò: sed vel domos manufactas designat; vel si non ita, domum tabernaculi corpus non manufactum vocavit. Non enim ad comparationem illud opposuit, sed encomia et laudes adiciens. 2. *Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*. Quam habitationem? Corpus a corruptione alienum. Et cur nunc ingemiscimus? Quoniam illud longe melius est. De cælo autem ipsum esse ait, quia ab omni corruptione immune est. Non enim corpus e cælo ad nos delabitur, sed hoc vocabulo grâtiâ illinc manantem indicat. Quocirca tantum abest ut ob certum aliquod tentationum genus dolendum sit, ut etiam quodvis tentationum genus expetere debeamus: ac si diceret, Ingemiscis ob persecutiones, et quia externus tuus homo corrumpitur? imo Ingemisce quod non majorem in modum hoc fiat, nec in totum corrumpatur. Videsne quonam pacto sermonem in contrarium verterit; ostendens ideo ingemiscendum esse, quod non confertim venerint, cum illi ingemiscant quod per partes veniant? Ideo jam corpus non tabernaculum appellat, sed habitationem; idque non sine magna ratione. Tabernaculum enim facile dissolvitur, illud autem perpetuo manet. 3. *Si tamen vestiti, non nudi inveniamur*. Hoc est, etiamsi corpus deposuerimus, non tamen sine corpore illic sistemur,

sed cum eodem incorruptibili effecto. Quidam dicunt, id quod admodum probo: *Si quidem vestiti, non nudi inveniamur*. Ne enim omnes ob resurrectionem considerant, ait, *Si tamen vestiti*: hoc est, incorruptibilitatem atque immortale corpus consequuti; ac non nudi inveniamur, gloria ac securitate. Id quod in superiore quoque ad Corinthios epistola dicebat, *Omnes quidem resurgemus, et in suo quisque ordine* (1. Cor. 15. 23); et, *Sunt corpora cælestia, sunt et terrestria* (Ibid. v. 40). Nam communis est omnium resurrectio, sed gloria non item communis est: verum alii cum honore, alii cum ignominia, alii ad regnum, alii ad poenam resurrecturi sunt. Quod etiam ipsum hic indicavit, cum dixit, *Si tamen vestiti ac non nudi inveniamur*. 4. *Nam et nos, qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod volumus exspoliari, sed supervestiri*.

2. Hoc rursum loco plene atque aperte hæreticorum ora obstruxit, cum ostendit, se non de alio atque alio corpore simpliciter verba facere, sed de corruptione atque incorruptione. Neque enim ea nobis ingemiscendi causa est, ut corpore liberemur (hoc quippe non exuere volumus); verum de corruptione, quæ ipsi inest, solvi properamus. Unde etiam dicit, *Nolumus corpus exuere, sed ipsum incorruptione supervestire*. Atque hæc verba mox exponit, *Ut absorbeatur, quod corruptibile est, a vita*. Quia enim molestum plerisque esse videbatur corpus deponere, atque cum omnium mortalium suffragiis pugnabat, dicens, *Ingemiscimus*, nolentes eo liberari, (si enim anima cum ab ipso disjungitur, in tanto luctu versatur, quorsum hoc ais, nos idcirco ingemiscere, quod non ab eo distrahamur?), ne igitur hæc ipsi objiciantur, occurrit et ait: Non ego hoc dico, quod ob id ingemiscamus, ut corpus deponamus (nemo enim est, qui sine animi inestitia ipsum deponat: quippe cum de Petro quoque dicat Christus, *Tollent te, ac ducent quo non vis* [Joan. 21. 18]); sed ut immortalitatis veste ipsum superinduiamus. Hoc enim est, per quod corpore gravamur, non quod corpore convestiti sumus, sed quod corruptibili et passibili corpore; nam hoc est quod nobis mœrorem affert: verum accedens vita corruptionem conficit atque absorbet, non item corpus. Et quomodo hoc fit? inquit. Ne quæras, Deus hoc facit: ne curiose hoc exquiras. Unde etiam subiecit: 5. *Qui autem nos efficit in hoc ipsum, Deus*. Quibus verbis ostendit hæc jam olim decreta fuisse. Non enim nunc primum ita visum est Deo, sed cum a principio nos ex terra formavit, atque Adamum condidit. Nec vero eum in hoc condidit, ut moreretur, sed ut immortalem eum efficeret. Postea ut fidem dictis adstrueret, subjunxit, *Qui etiam dedit nobis pignus Spiritus*. Nam et tunc in hunc finem hominem effinxit, et nunc per baptismum effecit, ejusque rei non parvum nobis pignus præbuit, nempe Spiritum sanctum. Frequenter autem pignoris vocabulo utitur, tum ut demonstret se totius hujus rei debitorem esse, tum ut majorem fidem apud obfusiores verbis suis conciliet. 6. *Audentes igitur æmpa*

ἀλλ' ὡς ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως εἰς τοῦτο ἐλθόν· καὶ γὰρ ἦσαν διορθωθέντες ἤδη· καὶ φησιν, *Οἶδαμεν ὅτι ἐν ἡ ἐκλήριος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυοῖ, ὅτι οἰκοδομηγὲν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* [506] Τινὲς μὲν τὴν οἰκίαν τὴν ἐπίγειον τὸν κόσμον τοῦτον φασιν· ἐγὼ δὲ τὸ σῶμα μᾶλλον ἂν φαίην αὐτὸν αἰνίσσασθαι. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων δείκνυσιν τὴν ὑπεροχὴν τῶν μελλόντων πρὸς τὰ παρόντα. Εἰπὼν γὰρ ἐπίγειον, ἀντέθηκε τὴν οὐρανίαν· εἰπὼν οἰκίαν σκήνους, καὶ τὸ εἰδιόλωστον καὶ πρόσκαιρον δείξας ἐντεῦθεν, ἀντέθηκε τὴν αἰωνίαν· τὸ γὰρ τῆς σκηνῆς ὄνομα, τὸ πρόσκαιρον πολλάκις δείκνυσιν. Διό φησιν, *Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοι πολὺ αἰετοῖ.* Εἰ δὲ πῶς καὶ σκηνὰς καλοῖ τῶν ἁγίων τὰς ἀναπαύσεις, οὐχ ἁπλῶς σκηνὰς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἰνα διέξωται εἰς τὰς σκηνὰς αὐτῶν, ἀλλ',* *Εἰς τὰς αἰωνίους σκηνὰς.* Εἰπὼν δὲ καὶ *Ἀχειροποίητον*, ἠνέχετο τὴν χειροποίητον. Τί οὖν; τὸ σῶμα χειροποίητον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἡ τὰς οἰκίας ἐνταῦθα αἰνίσσεται τὰς χειροποιήτους· ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλ' οἰκίαν σκήνους τὸ σῶμα ἐκάλεσε τὸ ἀχειροποίητον. Οὐ γὰρ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦτου ἀντέθηκεν, ἀλλ' αὐξῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ προστιθεὶς τοὺς ἐπαίνους. Καὶ γὰρ *ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπεσθῆναι ἐπιποθοῦντες.* Ποῖον οἰκητήριον; εἰπέ μοι. Τὸ σῶμα τὸ ἀφθαρτον. Καὶ διὰ τί στενάζομεν νῦν; Ἐπειδὴ πολλῶ βέλτερον ἔκειντο. Ἐξ οὐρανοῦ δὲ αὐτὸ φησι διὰ τὸ ἀφθαρτον. Οὐ γὰρ δὴ ἄνωθεν ἡμῖν κάτεισι σῶμα, ἀλλὰ τὴν ἔκειθεν πεμπομένην χάριν δηλοῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ. Τοσούτον οὖν οὐ δεῖ ἀλγεῖν ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος πειρασμοῖς, ὅτι καὶ τὸ καθολικὸν δεῖ ζητεῖν ὥσπερ ἔλεγε, Στένεις ὅτι διώκῃ, ὅτι φθείρεται σου ὁ ἀνθρώπος ὁ ἔξω; στέναξον ὅτι οὐ μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο γίνεται, μηδὲ ὀλοκλήρως φθείρεται. Εἶδες πῶς εἰς τὸναντὸν περιέτρεψε τὸν λόγον, ἀποδείξας, ὅτι ὑπὲρ τούτων δεῖ στενάζειν μὴ γινόμενων ὀλοκλήρως, ὑπὲρ ὧν μερικῶς γινόμενων ἑστέναξον; Διὰ τοῦτο οὐδὲ σκῆνον αὐτὸ καλεῖ λοιπόν, ἀλλ' οἰκητήριον· καὶ μάλα εἰκότως. Ἡ μὲν γὰρ σκηνὴ καταλύεται βραδίως, ἔκεινο δὲ μένει διηνεκῶς. *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα.* Τουτέστι, καὶ ἀποθώμεθα τὸ σῶμα, οὐ χωρὶς σώματος, ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἀφθάρτου γενομένου. Τινὲς δὲ φασιν, ὅ καὶ μάλιστα ἐγκριτέον· *Εἴπερ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα.* Ἰνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως πάντες θαρρῶσι, φησὶν· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*· τουτέστιν, ἀφθαρσίαν καὶ σῶμα ἀφθαρτον λαβόντες· οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα, δόξης καὶ ἀσφαλείας. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸ ταύτης πρὸς Κορινθίους ἔλεγεν, ὅτι *Πάντες μὲν ἀναστησόμεθα, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι*· καὶ, *Ἔσσι σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια.* Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινὴ πάντων, ἡ δὲ δόξα οὐκ ἔστι κοινὴ, ἀλλ' οἱ

μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ οἱ μὲν εἰς βασιλείαν, οἱ [507] δὲ εἰς κόλασιν ἀναστήσονται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Εἰ γε ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα.* Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ τούτῳ, στενάζομεν, ἐπ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπεσθῆσασθαι.

β'. Ἐνταῦθα πάλιν ὁλοσχερῶς καὶ σαφῶς ἀπέφραξε τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, δείξας ὅτι οὐ περὶ σώματος ἁπλῶς διαλέγεται ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ἵνα τοῦ σώματος ἀπαλλαγῶμεν (τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα), ἀλλὰ τῆς φθορᾶς τῆς ἐν αὐτῷ σπεύδομεν ἐλευθερωθῆναι. Διό φησιν, Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπεσθῆσασθαι αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Εἶτα καὶ ἐρμηνεύει αὐτὸ *Ἰνα καταποθῇ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ φορτικὸν εἶναι ἰδοῦσι τὸ ἀποθέσθαι τὸ σῶμα, καὶ ταῖς ψήφοις ταῖς ἀπάντων ἡναντιοῦτο λέγων, ὅτι Στενάζομεν, οὐ βουλόμενοι αὐτοῦ ἀπαλλαγῆναι; (εἰ γὰρ τοιαῦτα πάσχει, καὶ ὀδύρεται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ χωριζομένη, πῶς σὺ λέγεις, φησὶν, ὅτι στενάζομεν, ἐπειδὴ οὐ χωριζόμεθα αὐτοῦ;) Ἰν' οὖν μὴ ταῦτα αὐτῷ ἀνυποφέρηται, οὐδὲ ἐγὼ τοῦτο λέγω, φησὶν, ὅτι δια τοῦτο στενάζομεν, ἵνα αὐτὸ ἀποθώμεθα (οὐδεὶς γὰρ ἀλύτως αὐτὸ ἀποτίθεται· ὅπου γε καὶ περὶ Πέτρου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι *Οἰσονσί σε, καὶ δξουσιν*· *δου οὐ θέλεις*), ἀλλ' ἵνα ἐπεσθῶμεθα αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Καὶ γὰρ τοῦτο ἐστίν, ᾧ τὸ σῶμα βαρυνόμεθα· οὐχ ὅτι σῶμα, ἀλλ' ὅτι φθαρτὸν περιεκαίμεθα σῶμα καὶ παθητόν· τοῦτο γὰρ ἡμῖν καὶ τὴν λύπην παρέχει· ἀλλὰ ἀναλίσκει καὶ θάπανα τὴν φθορὰν ἢ ζωὴ παραγινόμενη, τὴν φθορὰν, οὐ τὸ σῶμα. Καὶ πῶς γίνεται τοῦτο; φησὶ. Μὴ ζητεῖ, ὁ Θεὸς ποιᾷ μὴ περιεργάζου. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ὁ δὲ καταργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός.* Ἐντεῦθεν δείκνυσιν ταῦτα ἄνωθεν προτυπωθέντα. Οὐ γὰρ νῦν τοῦτο ἔδοξεν ἡμῖν, ἀλλ' ὅτε ἐξ ἀρχῆς ἐπλάττειν ἡμᾶς ἀπὸ γῆς, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐδημιούργει· οὐκ εἰς τοῦτο δὲ ἐδημιούργει, ἵνα ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀθάνατον ἐργάσται. Εἶτα τὸ ἀξιοπιστόν δεικνύς, καὶ τὴν ἀπόδειξιν παρέχων, ἐπήγαγεν, *Ὁ καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος.* Καὶ γὰρ καὶ τότε ἐπὶ τούτῳ διέπλασε, καὶ νῦν εἰς τοῦτο κατεργάσατο διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τούτου παρέσχεν ἡμῖν ἐνέχυρον οὐ μικρὸν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Συνεχῶς δὲ ἀρραβῶνα καλεῖ, ὀφειλέτην αὐτὸν ἀποδείξαι βουλόμενος τοῦ παντός, καὶ ἀξιοπιστότερον καὶ ἐντεῦθεν τοῖς παχυτέροις καταστήσαι τὸν λόγον. *Θαυροῦντες οὖν πάντοτε, καὶ ἰδοῦτες.* Τὸ θαυροῦντες, πρὸς τοὺς διωγμούς, πρὸς τὰς ἐπιβουλάς, πρὸς τοὺς θανάτους τοὺς συνεχεῖς εἰρηται· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἐλαύνει σέ τίς καὶ διώκει καὶ ἀναιρεῖ; μὴ καταπίσης· ὑπὲρ σοῦ τὸ πᾶν γίνεται· μὴ φοβῇ, ἀλλὰ θάρρει. Καὶ γὰρ δι' ὃ στενάζεις [508] καὶ ἀλγείς, ὅτι φθορὰ δουλεύεις, τοῦτο ἀναιρεῖ λοιπόν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ ταχυτέρον σε ταύτης ἀπαλλάττει τῆς δουλείας. Διὸ καὶ λέγει, *Θαυροῦντες οὖν πάντοτε,*

* In epistolis Pauli Graece legitur etiam ἐνδυσάμενοι, sed certum videtur, (Chrysostomum) hic legisse ἐκδύσασθαι, ut ex serie ejus comprobatur.

b Alia lectio, quam in margine affert Savilius ἰδοῦν non spernemus videtur.

οὐχ ἔν ταῖς ἀνάσσειν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἀποδημοῦμεν, ἀπὸ τοῦ Κυρίου· διὰ πίστει γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἀποδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Τὸ μᾶλλον πάντων ὕστερον τέθεικε· τοῦ γὰρ ἀφθαρτον λαβεῖν τὸ μετὰ Χριστοῦ εἶναι βέλτιον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ σθένουσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν ὁ πολεμῶν καὶ ἀναιρῶν· μὴ φοβηθῇς· θάρρει καταποκτόμενος. Οὐ γὰρ μόνον φόβος σε ἀπαλλάττει καὶ βάρους, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ σε παραπέμπει ταχέως. Αἰὶ οὐδὲ εἶπεν, Ὅντας ἐν τῷ σώματι, ὡς ἐν ἀλλοτριᾷ ὄντων καὶ ξένη. Εἰδότες οὖν ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἐκδημῆσαι ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Εἶδες πῶς τὰ λυπηρὰ ἀποκρυφάμενος, τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευτῆς, τὰ σφόδρα ποθεινὰ ἄντ' αὐτῶν τέθεικεν, ἐνδημίαν αὐτὰ καλῶν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι γλυκεία ἀφελς, τὰ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τῶν λυπηρῶν αὐτὰ ὀνόμασεν, ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τὴν ἐνταῦθα καλέσας ζωὴν· Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς μήτε τοῖς παροῦσιν ἐμφοχωρῇ, ἀλλὰ καὶ βαρύνηται, μήτε μέλλων τελευτᾷ ἀλύη, ἀλλὰ καὶ χαίρῃ, ὡς ἐπὶ μέζονα ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν. Εἴτα ἵνα μηδεὶς εἴπῃ, ἀκούων, ὅτι Ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, τί ταῦτα λέγεις, ἀλλοτριούμεθα οὖν αὐτοῦ ἐνταῦθα ὄντες; προδιώρθωσε τοῦτο εἰπὼν, Αἰὰ πίστει γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, Ἐν ἐσώπρω, καὶ, Ἐν αἰνίγματι. θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν. Βαβαί, ποῦ τὸν λόγον περιήγαγεν; εἰς ἐπιθυμίαν ἄκραν τελευτῆς, τὸ φορτικὸν ἡδὺ δείξας, καὶ τὸ ἡδὺ φορτικόν· τὸ γὰρ, Εὐδοκοῦμεν, ἐπιθυμοῦμεν, φησί. τί ἐπιθυμοῦμεν; Ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον. Τοῦτο δὲ αἰεὶ ποιεῖ, ὁ καὶ ἔμπροσθεν εἰδείξα, εἰς τάναντία περιτρέπων τὸν λόγον τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῷ. Αἰὶ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. Τὸ γὰρ ζητούμενον τοῦτο ἐστίν, φησὶν, ἂν τε ἐκεῖ ὦμεν, ἂν τε ἐνταῦθα, κατὰ γνώμην αὐτοῦ ζῇ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγούμενον. Ὅστε ἐνταῦθεν ἤδη τὴν βασιλείαν ἔχεις ἄνευ δοκιμῆς. Ἴνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς τοσαύτην ἐλθόντες ἐπιθυμῶν ἀλλῶσι πρὸς τὴν μέλλουσιν τῆς ἐπιθυμίας, ἐνταῦθα ἤδη δίδωσιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν. τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Τὸ εὐαρέστους εἶναι. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἀπελθεῖν ἀπλῶς καλόν, ἀλλὰ τὸ εὐδοκιμοῦντα, δι' ὃ γίνεται καλὸν κακείνο· οὐδὲ τὸ ἀπλῶς ἐνταῦθα εἶναι βαρὺ, ἀλλὰ τὸ προσκρούοντα.

[509] γ'. Μὴ τοίνυν νόμιζε τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀποδημίαν ἀρκεῖν· ἀρετῆς γὰρ πανταχοῦ χρεια. Ὅσπερ γὰρ εἰπὼν ἀνάσσειν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτῇ θαρρῆν μόνον, λέγων, Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐροθησόμεθα· οὕτω καὶ ἀποδημίαν δείξας, ἵνα μὴ νομίσῃς αὐτὴν ἀρκεῖν· σοὶ πρὸς σωτηρίαν, τὸ,

Ἐκάρεστους δεῖ εἶναι, προσέθηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν προὔτρεψεν ἀπὸ πολλῶν χρηστῶν, λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων φοβεῖ. Τὸ γὰρ συμφέρον καὶ ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐν τῇ φυγῇ τῶν κακῶν συνίσταται, ὅπερ ἐστὶ γένενα καὶ βασιλεία. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μέζονα ἔχει τὴν ἰσχύν, τὸ φυγεῖν κόλασιν (ἐνθα μὲν γὰρ μέχρι τοῦ μὴ λαβεῖν τὰ ἀγαθὰ ἡ ζημία, εὐκόλως οἱ πολλοὶ τοῦτο ὀφίσουσιν· ἂν δὲ καὶ μέχρι τοῦ κακῶς παθεῖν, οὐκέτι· ἴδει μὲν γὰρ ἐκείνην ἀφόρητον νομίζειν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν πολλῶν καὶ τὸ χαμαζήλον, τοῦτο φέρεται αὐτοῖς χαλεπώτερον)· ἐπεὶ οὖν οὐχ οὕτω διεγείρει τὸν ἀκραστὴν τὸν πολλὸν ἡ τῶν ἀγαθῶν δόσις, ὡς ἡ τῶν κολάσεων ἀπειλή, ἀναγκαιῶς ἐνταῦθα καταλύει, λέγων· Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς σπαιρωθήναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Εἴτα φοβήσας καὶ κατασείσας τῇ μνήμῃ τοῦ βήματος ἐκείνου τὸν ἀκούοντα, οὐδὲ ἐνταῦθα χωρὶς τῶν χρηστῶν τέθεικε τὰ λυπηρὰ, ἀλλὰ ἀνέμιξε τινα ἡδονὴν, εἰπὼν· Ἴνα ἕκαστος κομισθῇ διὰ τοῦ σώματος, ἵσα ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς τε κατωρθωκότας καὶ ἑλαιομένους ἀνιστὰς ταῖς ἐλπίσι, τοὺς τε ἀναπεπτωκότας σπουδαιοτέρους ποιεῖ τῷ φόβῳ. Καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ τῶν σωμάτων ἐθεδαίον λόγον. Οὐ γὰρ δήπου τὸ διακονησάμενον εἰς τοῦτο κακείνο, τῶν ἀμοιβῶν ἔξω στήσεται, φησὶν· ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς τὰ μὲν κολάζεται, τὰ δὲ στεφανοῦται. Ἀλλὰ τινες τῶν αἰρετικῶν φασιν, ὅτι ἕτερον ἐγείρεται σῶμα. Πόθεν; εἰπέ μοι· Ἄλλο ἡμάρτε, καὶ ἄλλο κολάζεται; Ἄλλο κατωρθώσας, καὶ ἄλλο στεφανοῦται; τί δὲ εἰρεῖτε λέγοντι; Παῦλε, οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπερδύσασθαι; πῶς δὲ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνεται; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ἢ τὸ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τοῦ ἀφθάρτου σώματος· ἀλλ', Ἴνα ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς. Τότε γὰρ τοῦτο γίνεται, ὅταν τὸ αὐτὸ ἐγείρηται σῶμα· ἐὰν δὲ ἐκείνο ἀφελς, ἄλλο κατασκευάσῃ, οὐκέτι καταπίνεται, ἀλλὰ μένει ἡ φθορὰ κρατήσασα. Διὰ τοῦτο οὐ γίνεται τοῦτο, ἀλλὰ δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τουτέστι, τὸ σῶμα, ἐκδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Τὸ γὰρ σῶμα μέσον ἐστίν, νῦν μὲν ἐν τούτῳ γενόμενον, ὕστερον δὲ ἐσόμενον ἐν ἐκείνῳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐν τούτῳ πρώτῳ, ἐπειδὴ τὴν ἀφθαρσίαν λυθῆναι οὐκ ἐνι. Οὐ γὰρ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ, φησὶν· ἐπεὶ πῶς ἐνι ἀφθαρσίᾳ; ἀλλὰ τούναντιον, καταπίνεται ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς· τοῦτο μὲν γὰρ ἐκείνου περιγίνεται, ἐκείνο δὲ τοῦτο [510] οὐκέτι. Ὅσπερ γὰρ κηρὸς, λύεται μὲν ὑπὸ πυρὸς, αὐτὸς δὲ οὐκέτι λύει τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἡ φθορὰ τήκεται ὑπὸ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀφανίζεται, αὕτη δὲ ἐκείνης κρατῆσαι οὐδέποτε δύναται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς Παύλου φωνῆς λεγούσης, ὅτι Δεῖ ἡμᾶς παρυσταθῆναι ἐν τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπογράφωμεν ἐκείνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσωμεν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ τὰς εὐθύναις ἀπαιτεῖσθαι. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ πλατύτερον ἐρῶ. Παῦλος γὰρ, ἐπειδὴ περὶ θλίψεως ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐβούλετο πάλιν θλίβειν αὐ-

^a Sgall. in marg., ἀπογοῶν.

^b Marg. Savil., π. ἀναστάσεως. Utraque lectio quadrat.

ar acientia. Audentes dixit propter persecutiones, maledictas ac mortis asiduas, perinde ac si diceret : Exagitat te aliquis, insectatur, obruncat ? ne animo concidas, bono tuo hoc anno sit : ne timeas, sed confide. Id enim, de quo ingemiscis et doles, nimirum quod corruptioni servias, deinceps de medio tollit, atque ex hac servitute celerius liberat. Ac proinde dicit, *Audentes igitur semper* ; non modo in quiete, sed etiam in afflictionibus ; et *acientes quoniam dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino* : 7. *per fidem enim ambulamus et non per speciem* : 8. *audemus autem, et bonam voluntatem habemus peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum*. Quod omnibus sublimius est, posteriore loco posuit : praestantius enim est cum Christo esse, quam corpus a corruptione liberum accipere. Hoc autem vult significare : Vitam nostram le non exstinguit, qui nos oppugnat, ac morte afficit : ne timeas : confide cum concideris. Neque enim ille dumtaxat te a corruptione vindicat, ac gravi sarcina levat, sed etiam ad Dominum confestim transmittit. Ideo non dixit, Dum sumus in corpore, quasi hic simus in externa regione. *Scientes igitur quod dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino* : *audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et praesentes esse apud Dominum*. Viden' quo pacto molesta illa mortis et obitus vocabula reticens, alia perquam suavia in eorum vicem substituerit, praesentiam nimirum ad Deum ea nuncupans ; ac praetermissis illis vocabulis, quae iucunditatis speciem habebant, quae ad vitam pertinent, a tristibus nuncupavit, peregrinationem a Domino vitam hanc appellans ? Hoc autem eo consilio fecit, ne quisquam in praesentibus libenter immoretur, sed ea potius graviter ferat ; nec rursus, ex hac vita excessurus, perturbetur, sed potius laetetur, ut ad majora bona proficiens. Postea, ne quis haec audiens, *Peregrinamur a Domino*, diceret : Quid ais ? nunc a Deo abalienamur, quia hic sumus ? objectionem hanc praevertens, dixit, *Per fidem enim ambulamus, non per speciem* ; atque hic quidem ipsum noscimus, sed non ita clare. Id quod alio loco dicit, *Per speculum, et, In aenigmate* (1. Cor. 13. 12). *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus*. Papae, quo sermonem circumduxit ! nempe ad summum mortis desiderium ; id, quod molestum est, suave esse ostendens, et quod suave, molestum. Quod enim ait, *Bonam voluntatem habemus*, id est, expetimus. Quid expetimus ? Excedere e corpore, atque apud Dominum praesentes esse. Hoc autem, ut jam dixi, Paulus semper facit, ut eorum, qui ipsi adversantur, sermonem in contrarium torqueat. 9. *Unde et contendimus, sive praesentes sive absentes, ipsi placere*. Hoc enim nobis propositum est, inquit, ut sive illic sive hic simus, ex ipsius voluntate et sententia vivere : hoc enim studio nihil est nobis antiquius. Itaque hinc jam regnum habes sine probatione. Nam ne rursus, cum in tantam cupiditatem venissent, illius peregrinationis moras aegre ferrent, hic jam ipsis, quod bonorum omnium caput est, tribuit. Quid illud

est ? Ut Deo grati sint. Neque enim simpliciter hunc excedere praclarum est, sed excedere cum vita probitate ; hinc enim praclarum quoque illud efficitur : nec rursus hic simpliciter esse grave est, sed cum offensione Dei hic esse.

3. Cave ergo existimes excessum e corpore sufficere : virtute quippe ubique est opus. Sicut enim, cum resurrectionis vocabulo usus esset, non sivit nos in ea sola fiduciam habere, dicens, *Si tamen vestiti, et non audi inveniamur* : sic, cum peregrinationem ostendisset, ne eam tibi ad salutem satis esse crederes, hoc adjecit, placere Deo oportet. Postquam igitur a multis rebus laetis eorum animos incitavit, deinceps a tristioribus metum incutit. Quod enim utile est, tam in bonorum adoptione, quam in malorum fuga consistit, quae quidem sunt gehenna et regnum. Caeterum quoniam poenam effugere majorem vim habet : nam plerique jacturam bonorum facili ferrent ; si autem tormenta sint ferenda, non item ; oporteret enim priorem jacturam intolerabilem existimare ; sed ex infirmitate et abiectione multi poenam graviolem existimant : quoniam ergo magnam auditorum partem bonorum largitio non perinde excitat, ut tormentorum comminatio, necessitate compulsus sic sermonem concludit : 10. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*. Mox tamen, ubi tribunalis illius memoria auditorem terruit, ne hic quidem tristitia sine laetis posuit, sed voluptate quadam miscuit, dicens : *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum*. Quibus verbis et eos, qui praclare se gesserant atque vexabantur, in spem erigit, et eos qui conciderant, injecto terrore diligentiores reddit : ac denique corporum resurrectionem confirmat. Non enim, inquit, id quod tum ad virtutem, tum ad vitium operam dedit, a praemio vel poena excludetur ; sed una cum animis corpora partim exercebantur, partim coronas consequuntur. At sunt haeretici, qui aliud corpus resurgere asserant ? Unde hoc quaeso ; aliud peccavit, aliud punitur ? aliud recte fecit, aliud coronatur ? Quid ad haec Pauli verba dicturi estis, *Nolumus spoliari, sed supervestiri* ? quomodo id quod corruptibile est, a vita absorbetur ? Nec enim dixit Paulus, Ut absorbeatur mortale, vel corruptibile corpus ab incorruptibili corpore ; sed, *Ut corruptio a vita*. Hoc enim tum contingit, cum illud ipsum corpus ad vitam reddit. Quod si relicto illo aliud exstruatur, non jam absorbetur corruptio, sed manet ac dominatur. Quocirca minime hoc fit ; verum oportet corruptibile hoc, corpus nempe, induere incorruptionem. Corpus enim in medio est, ac nunc in corruptione est, post autem in incorruptione erit : ideo in corruptione prius, quoniam incorruptio solvi non poterat. *Neque enim corruptio, inquit, incorruptionem hereditate possidebit* (1. Cor. 13. 50) ; quomodo enim posset cum sit incorruptio ? verum contra corruptio a vita absorbebitur. Illa enim hanc vincit ; haec autem illam non item. Ut enim cera ignis ardore colliquescit, cera autem ignem non solvit : sic corruptio ab incorru-

utilitate solvitur atque exstinguitur, huic autem illa dominari numquam poterit. Audiamus ergo vocem Pauli dicentis, *Oportet nos sisti ad tribunal Christi*: ac tribunal illud animo depingamus, existimemusque ipsum jam adesse, ac vitæ rationes a nobis exposci. Ego enim fusius exponam. Nam Paulus, quia de afflictione sermonem habebat, nec eos rursum premere volebat. non diutius in hac oratione immorandum esse duxit, sed paucis his verbis, *Unusquisque referet prout gessit*, id quod acerbiter afferebat complexus, statim ulterius transiit. Existimemus igitur diem illum extremum nunc adesse: quisque conscientiam consideret, fugatque animo adesse jam Judicem, omniaque detegi atque in medium proferri: neque enim sisti tantum nobis necesse est, sed etiam manifestari. An non erubuistis? an non mente excessistis?

Judicii postremi descriptio. — Quod si nunc re nondum præsentem, sed efficta dumtaxat atque animo adumbrata, conscientia nostra pene nos exanimat; quid tandem faciemus, cum dies ille venerit, cum totus orbis terrarum adfuerit, cum angeli et archangeli, cum densa agmina, atque omnium cursus, et raptus in nubibus, et acies tremoris plena? cum tubæ aliæ atque aliæ, et continuæ illæ voces? Nam, etiamsi nulla gehenna esset, tamen in tanto splendore rejici et cum ignominia secedere, quantum tormentum esset? Etenim si Imperatore cum suis urbem ingrediente, suam quisque nostrum paupertatem intuentes, non tantum ex hujusmodi spectaculo voluptatis, quantum ex eo, quod earum rerum quæ circum Imperatorem sunt nullo modo participes efficiuntur, nec prope eum qui rerum potitur sumus, mœroris capimus; quid tam futurum est? an vero leve tormentum esse censes, non adscribi in illum chorum, ad arcanam illam gloriam non admitti? ab illa celebritate ac bonis, quæ nullo sermone explicari possunt, procul ac longe projici? Cum vero tenebræ insuper sint, et dentium stridor, et vincula insolubilia, et vermis immortalis, et ignis numquam extinguendus, et oppressio atque angustia, et linguae conflagratio, quemadmodum illa divitis, cum ejulemus et nemo audiat; ingemiscamus ac præ dolorum acerbitate rugiamus, et nemo attendat; in omnes partes oculos convertamus, et nusquam sit qui solatium ferat: quo tandem loco eos constituemus, qui in tanta calamitate versabuntur?

4. Quid illis animis miserius? quid miserabilius? Nam si, cum in carcerem quemdam ingressi, alios squalore confectos, alios catenis vinctos ac fame laborantes, alios in tenebris clausos conspicimus, animis commovemur ac perhorrescimus, nihilque non facimus, ut ne in eum locum incidamus: cum ad ipsos gehennæ equuleos abrepti trahemur, quinam futuri sumus? Non enim vincula illa ex ferro confecta sunt, sed igne perpetuo ardente; nec nobis æquales ii, qui cruciandis nobis præficientur, quos etiam sæpenumero placare queas; sed angeli, quos

ne obtueri quidem possis, propter eas quas Domino intulimus contumelias ira flagrantem. Nec vero, ut in hac vita, cernere est alios qui pecuniam, alios qui cibum, qui cohortatorios sermones afferant, consolationemque aliquam; verum omnia illic venia carent: etiamsi adsit Noë, etiamsi Job, etiamsi Daniel (*Ezech. 14. 18*), ac propinquos excruciarum videat, iis auxilio esse non audeat. Nam tum omnis illa commiseratio, a natura indita, exstinguitur. Quia enim ita fieri potest, ut improborum parentes justi sint liberorum, ac contra improborum parentum justii filii; ut pura atque omni mœrore vacua ketitia sit, nec ii qui bonis illis fruuntur, commiserationis necessitate torqueantur: hunc quoque commiserationis affectum in eis exstingui assero, ipsosque una cum Domino adversus viscera sua iracundia incendi. Nam si vulgares etiam homines, cum filios suos improbos esse vident, eos abdicant atque a familia excindunt; multo sane magis id tum justis usu venturum est. Quocirca nemo sibi bona polliceatur, si nihil boni fecerit, quamvis sexcentos etiam justos avos habeat: *Unusquisque enim referet, prout gessit, propria corporis*. Atque hic scortatores mihi perstringere videtur, ac futurorum suppliciorum metum ipsis inficere; nec ipsis dumtaxat, sed et omnibus qui in alio scelere sese devinciunt. Hæc igitur nos quoque audiamus: si libidinis igne flagras, ignem illum oppone; atque hic confestim exstinguetur et evanescet: si quid, quod absonum sit, loqui gestis, dentium stridorem cogita; et freni instar tibi hic metus erit: si vis cuiquam aliquid eripere, audi Judicem imperantem ac dicentem, *Ligate manus ejus ac pedes, et ejicite eum in tenebras exteriores* (*Matth. 22. 13*): ita fiet, ut hanc cupiditatem exturbes. Si vino deditus es, nec a crapula abstrahi potes, audi divitem illum dicentem, *Mitte Lazarum*, ut extremo digito suo linguam meam ignis ardore conflagrantem refrigeret (*Luc. 16. 24*), nec tamen id obtinentem: ita hoc vitio laborare desines. Si deliciarum amore teneris, afflictionem illam et angustiam cogita, et delicias ne quidem cogitabis: si sævus et crudelis es, virginum illarum tibi in mentem veniat, quæ ob extinctas lampadas ad thalamum minime admissæ sunt; et humanitatem quam primum indues. Sed segnitie ac languore torpes? Cogita eum qui talentum abscondit; et ignem ipsum acrimonia vinces. Sed fortasse alienarum opum cupiditas te arrodit? Vermem illum immortalem in mente habe; ac perfacile hunc morbum profligabis, et alia omnia Dei præcepta explebis: neque enim ille quidquam durum ac grave imperavit. Unde sit igitur, ut quæ edixit, molesta nobis videantur? Est socordia nostra et inertia. Ut enim, si studium ac diligentiam adhibeamus, etiam quæ intoleranda videntur, facilia et levia erunt; ita si desidia laboremus, etiam quæ tolerabilia sunt, difficilia nobis apparebunt. Hæc itaque omnia cogitantes, non eos qui deliciis indulgent spectemus, sed quis eorum sit exitus; hic nempe stercus et corporis obesitas, illic vermis et iguis: non eos qui

τοὺς, οὐκ ἐνδιέτριψε τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐν βραχεί τὸ στυφον εἰπὼν, "Ἐκαστος κομίσεται πρὸς ὃ ἐπραξε, ταχέως παρέδραμε. Νομίσωμεν οὖν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ συνειδῶς ἀναλογιζέσθω, καὶ ἥδη λογιζέσθω παρῆναι τὸν Δικαστὴν, καὶ πάντα ἀνακαλύπτεσθαι καὶ εἰς μέσον ἄγεσθαι· οὐ γὰρ παραστήναι ἡμᾶς ἀπλῶς δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι. Ἄρα οὐκ ἡρυθρίσατε; Ἄρα οὐκ ἐξέστητε;

Εἰ δὲ νῦν οὕτω τοῦ πράγματος παρόντος, ἀλλὰ ἀπλῶς καθ' ὑπόθεσιν δοθέντος καὶ λογισμῷ τυπωθέντος, ἀπωλόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότος· τί ποιήσωμεν, ὅταν παραγένηται, ὅταν ἡ σκουμένη πᾶσα παρῇ, ὅταν ἄγγελιοι καὶ ἀρχάγγελιοι, ὅταν ἐπάλληλοι τάξεις, καὶ δρόμοι ἀπάντων, καὶ ἀρπαγαὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ παράταξις τρόμου γέμουσα; ὅταν αἱ σάλπιγγες αἱ ἐπάλληλοι, αἱ συνεχεῖς ἐκείναι φωναί; Εἰ γὰρ μὴ γένησα ἦν, τὸ ἐν τσαυτῇ λαμπρότητι ἀπωσθῆναι, καὶ ἄτιμον ἀναχωρῆσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλῆως εἰσελαύνοντος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, θεωροῦντες ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ πενίαν, οὐ τσαυτὴν ἀπὸ τῆς θέας λαμβάνομεν ἡδονήν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδεὶος μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλέα, μηδὲ ἐγγύς εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένομεν· τί τότε ἔσται; ἢ μικρὰν εἶναι νομίζεις κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ, τὸ μὴ καταξιῶσθαι τῆς ἀπορρήτου δόξης, τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόρῳ που καὶ μακρὰν ἀπερρίφθαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ᾖ, καὶ βρυγμὴς ὁδόντων, καὶ δεσμὰ ἄλυτα, καὶ σκώληξ ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἀσβεστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλώσσαις τηγανιζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφυρώμεθα, καὶ μηδεὶς ἀκούῃ, καὶ στένωμεν καὶ βρύχωμεν ὑπὸ τῶν ἀληθόνων, καὶ μηδεὶς προσέξῃ, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμοῦ μηδεὶς ὁ παραμυθούμενος ᾗ· τοῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλπεινότερον;

δ'. Εἰ γὰρ εἰς δεσμοτήριον εἰσιόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμῶντας ὀρῶντες, τοὺς δὲ δεδωμένους καὶ πεινῶντας, τοὺς δὲ ἐν σκότῳ κατακεκλεισμένους^a, κατακλῶμεθα, φρίττομεν, πάντα ὑπὲρ τοῦ μήποτε ἐμπεσεῖν ἐκείσας πράττομεν· ὅταν ἀπαγώμεθα συρόμενοι εἰς αὐτὰ τῆς γέννης τὰ βασανιστήρια, τίνες ἐσόμεθα; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμά ἐκείνα, ἀλλ' ἀπὸ [511] πυρὸς οὐδέποτε σθεννόμενου· οὐδὲ ἡμέτεροι οἱ ἐφοσώτες ἡμῖν, οὓς καὶ ἐκμειλίξασθαι πολλάκις ἐνι, ἀλλ' ἄγγελοι, οἳ οὐδὲ προσδλέψαι θέμις, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν Δεσπότην ὀβριχαίμεν ὀργιζόμενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύριον, τοὺς δὲ τροφὰς, τοὺς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικὸς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν· ἀλλὰ πάντα ἀσύγνωστα ἐκεῖ· καὶ Νῦν ἦ, καὶ Ἰούδ, καὶ Δανιήλ, καὶ τοὺς οἰκείους ἰδὼν κολαζομένους, οὐ τολμᾷ παραστήναι. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως συμπάθειαν τότε ἀναιρεῖσθαι συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ συμβαίνει δικαίους εἶναι παίδων πατέρας πονηρῶν, καὶ παῖδας

πατέρων· ὥστε καθαρὰν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ μὴ τῇ τῆς συμπαθείας ἀνάγκῃ κατακλῆσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν, καὶ ταύτην σθεννῆσθαι τὴν συμπάθειάν φημι, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγχνων. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι οἱ τυχόντες, ὅταν ἴδωσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι καὶ τῆς συγγενείας ἐκτέμνουσι· πολλῶ μᾶλλον οἱ δίκαιοι τότε. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλπίζτω χρηστὰ, μὴ ἐργασάμενός τι χρηστὸν, καὶ μὴ μύριους ἔξῃ προγόνους δικαίους· "Ἐκαστος γὰρ κομίσεται πρὸς ὃ ἐπραξε τὰ διὰ τοῦ σώματος. Ἐνταῦθ' αἱ μοι δοκεῖ καὶ τοὺς πορνεύοντας αἰνίττεσθαι, καὶ τὸν ἐκείθεν ἐπιτειγίζων φόβον αὐτοῖς· οὐκ ἐκείνοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ὅτιον πλημμελοῦσι. Ἀκούωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· καὶ πῦρ ἔχῃς ἐπιθυμίας, ἀντίστησον ἐκεῖνο τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο εὐθέως κατασβεσθὲν οἰχίσεται· καὶ βουληθῇς τι φθέγξασθαι ἀπηγῆς, ἐννόησον τὸν βρυγμὴν τῶν ὁδόντων, καὶ χαλινὸς ἔσται σὺ ὁ φόβος· καὶ ἀρπάσαι βουληθῇς, ἀκουσον τοῦ δικαστοῦ κελεύοντος καὶ λέγοντος, *Δήσατε αὐτοῦ χειρας καὶ πόδας, καὶ ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον*· καὶ ἐκβαλεῖς καὶ ταύτην οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν. Καὶ μεθύῃς καὶ κραιπαλῶν διατελῇς, ἀκουσον τοῦ πλουσίου λέγοντος, Πέμψον Λάζαρον, ἵνα ἄκρω τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανισμένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος· καὶ ἀποστήσῃ τοῦ πάθους. Εἰ δὲ τρυφῇς ἑρᾶς, ἐννόησον τὴν ἐκεῖ θλίψιν καὶ τὴν στενοχωρίαν, καὶ οὐδὲν ἐννοήσεις ταύτην· εἰ δὲ ἀπηγῆς εἰ καὶ ὦμος, ἀναμνήσθητι τὴν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐταῖς σβεσθεισῶν, οὕτω τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔστη φιλόανθρωπος. Ἀλλὰ κωθὸς εἰ καὶ παρειμένος; Λογίζου τὸν τὸ τάλαντον κατακρύψαντα, καὶ ἔστη πυρὸς σφοδρότερος. Ἀλλὰ κατεσθίει σε ἡ τῆς τοῦ πλησίον οὐσίας^b ἐπιθυμία; Λογίζου τὸν σκώληκα τὸν ἀτελεύτητον, καὶ εὐκόλως καὶ τοῦτο ἀποθήσῃ τὸ νόσσμα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατορθώσεις· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν οὐδὲ ἐπαχθὲς ἐπέταξε. Πόθεν οὖν ἡμῖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βραθυμίας. Ὡς περ οὖν ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκούντα ἀφόρητα εἶναι, [512] κοῦφα ἔσται καὶ ῥάδια· οὕτως ἐὰν βραθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ δύσκολα ἡμῖν φανέται. Ταῦτα οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, μὴ τρυφῶντας ἐννοώμεν, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν· ἐνταῦθα μὲν κόπρος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ· μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν· φροντίζεις ἐνταῦθα καὶ φόβος καὶ ἀγωνία, ἐκεῖ δὲ δεσμὰ ἄλυτα· μὴ τοὺς δόξης ἑρῶντας, ἀλλὰ τί τὸ ἐκ τούτων τικτόμενον· δουλεία ἐνταῦθα καὶ εἰρωνεία, ἐκεῖ δὲ καὶ ζημία ἀφόρητος καὶ τὸ ἐμπυριζεσθαι διηγεωκῶς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοῖς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιδώμεν συνεχῶς ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ τὸν τῶν παρόντων ἐκβαλοῦμεν ἔρωτα, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάψομεν. Ἀνάψωμεν τοίνυν αὐτὸν, καὶ ἐκκαύσωμεν. Εἰ γὰρ ἡ ἐννοια αὐτῶν, καίτοι γε ἀμυδρά τις οὖσα, τσαυτὴν παρέχει τὴν ἡδονήν· ἐννόησον ὅσην αὕτη ἡ πείρα ἡ σαφής· τί τὴν εὐφροσύνην ἡμῖν. Μακάριοι καὶ τρισμακάριοι

^a Savil. in marg., κατακεκλειμένους.

^b Savil. in marg., περιουσία.

καὶ πολλὰς τούτου οἱ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντες
ἐκείνων· ὥστε οὖν ἔλασιν καὶ τρισάθλιοι οἱ
ἐναντία τούτων ὑπομένοντες. Ἰν' οὖν μὴ τούτων,
ἀλλ' ἐκείνων γενώμεθα, ἐλόμεθα τὴν ἀρετὴν· οὕτω
γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν

γίνοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλα-
θρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ
τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους
ποιούμεν, θεῷ δὲ περσυνόμεθα· ἐλπίῳ δὲ
καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν περσυνόμεθα.

α'. Ταῦτα οὖν εἰδότες, φησὶ, τὸ δικαστήριον ἐκείνο τὸ
φοβερόν, πάντα πράττομεν ὥστε μὴ δοῦναι ὑμῖν λα-
θὴν μηδὲ πρόσκομμα μηδὲ ψευδῆ τινα ὑποψίαν πο-
νηρᾶς πράξεως καθ' ἡμῶν. Εἶδες πολιτείας ἀκρι-
βειαν, καὶ σπουδὴν ψυχῆς κηδεμονικῆς; Οὐ γὰρ δὴ
μόνον, ἀν' πονηρὸν τι πράξωμεν, φησὶν, ἐγκαλοῦμε-
θα· ἀλλὰ καὶ μὴ πράξωμεν, ὑποπτευόμεθα δὲ, καὶ
κύριοι τὴν ὑποψίαν ὄντες ἀποκρούσασθαι, καταφρο-
νίσωμεν, δίκην εἴνομεν. Οὐ πάλιν αὐτοὺς συν-
ιστάμεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήμα-
τος ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα πῶς συνεχῶς διορθοῦται τὴν
τοῦ δοκεῖν ἐγκωμιάζειν αὐτὸν ὑπόνοιαν. Οὐδὲν γὰρ
οὕτω προσίσταται τοῖς ἀκούουσιν, ὡς τὸ περὶ αὐτοῦ
τινα λέγειν μεγάλα καὶ θαυμαστά. Ἐκεῖ οὖν ἡναγ-
κάξτο εἰς ταύτην τῶν λόγων· ἐπιπίπτειν τὴν ὑπό-
θεσιν, ἐπιδιορθώσει κέχρηται λέγων, ὅτι τοῦτο
δεῖ ὑμᾶς ποιεῖν, οὐ δεῖ ἡμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ἐχητε καλ-
ωπίζεσθαι, οὐχ ἵνα ἡμεῖς· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς,
ἀλλὰ διὰ τοὺς ψευδοποστώλους. Διὰ καὶ ἐπήγαγε,
Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρ-
δίᾳ. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἀπέστησεν ἐκείνων, [513] καὶ
πρὸς αὐτὸν ἐλατῶσεν, ἐνδειξάμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ
ποθοῦσιν οἱ Κορίνθιοι λαβεῖν τινα ἀφορμὴν, δι' ἧς
δυσήσονται ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν, καὶ ἀπολογίσθαι τοῖς
ἐγκαλοῦσιν; Οὐ γὰρ ἵνα ἡμεῖς καυχώμεθα, φησὶ,
ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς ἐχητε ἐλευθεροστομεῖν
ὑπὲρ ἡμῶν· ὅπερ πολλὴν αὐτοῖς ἐστὶ μαρτυροῦντος
ἀγάπην· καὶ οὐχ ἵνα ἀπλῶς καυχήσῃθε, ἀλλ' ἵνα
μὴ παρασυρῇτε. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει σαφῶς,
ἐτέρως δὲ καὶ αὐλωτέρον μεθοδεύει τὸν λόγον, καὶ
χωρὶς τοῦ πληθεῖ ἐκείνους, λέγων· Ἰνα ἐχητε
καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους.
'Αλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς κελεῖται ποιεῖν, αἰτίας οὐκ
οὐσας, ἀλλ' ὅταν ἐκείνοι αὐτοὺς ἐπαίρῳσι· παντα-
χοῦ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπιζητεῖ. Οὐ τοίνυν ἵνα αὐτὸν
δειξῇ λαμπρόν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους παύσῃ ἀτόπως καὶ
ἐπὶ βλάβῃ τούτων τῷ πράγματι χρωμένους, τοῦτο
ποιεῖ. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν προσώπῳ; Ἐν τοῖς ὀρωμέ-
νοις, ἐν τοῖς πρὸς ἐπιδείξιν. Τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν ἐκεῖ-
νοι, πρὸς φιλοτιμίαν πάντα ποιοῦντες, καὶ ἐνδοθεν
ὄντες κενοί, καὶ εὐλαβείας μὲν ἔχοντες πρόσωπον καὶ
σεμνολογούμενοι, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἔρημοι καθ-
εστῶτες. Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, θεῷ· εἴτε σωφρο-

νοῦμεν, ὑμῖν. Ἄν τί τι, φησὶ, μέγα φθελόμεθα
(ἐκστασιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, ὥστε οὖν καὶ ἀλλαγῇ
ἀφροσύνην), διὰ τὸν θεὸν τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα μὴ
ὑμεῖς νομίζοντες ἡμᾶς εὐταλεῖς, καταφρονήσῃτε,
καὶ ἀπόλῃθε· ἂν τε μέτριόν τι καὶ ταπεινόν,
δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθῃτε ταπεινοφρονεῖν. Ἡ καὶ ἐκεῖνο
πάλιν φησὶν, εἰ μὲν μαίνεσθαι τις ἡμᾶς νομίζει,
ἡμεῖς παρὰ τοῦ θεοῦ τὸν μισθὸν ἀπαιτοῦμεν, ἀ' ὃν
ἐπὶ τούτοις ὑποπτευόμεθα· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγείται,
αὐτὸς ἀπολαύει τῆς σωφροσύνης ἡμῶν. Καὶ πάλιν
ἄλλως· Μαίνεσθαι τίς ἡμᾶς φησὶ; Διὰ τὸν θεὸν
τοιαῦτα μαίνόμεθα. Διὰ καὶ ἐπάγει· Ἡ γὰρ ἀγάπη
τοῦ θεοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο. Οὐ γὰρ
ὁ τῶν μελλόντων φόβος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ
ἤδη γεγενημένα οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς ῥαθυμῆσαι οὐδὲ
ὕπνωσαι, ἀλλὰ διανίστησι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν πό-
νους, καὶ ὁδεῖ. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ἤδη γεγενημένα;
Ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανον, ἅρα οἱ πάντες
ἀπέθανον. Οὐκοῦν ὡς πάντων ἀπολομένων, φησὶν.
Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ πάντες ἀπέθανον, ὑπὲρ πάντων
ἀπέθανον. Ἐνταῦθα γὰρ εἰσιν αἱ τῆς σωτηρίας
ἀφορμαί, ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο φησὶ, Συνέχει
ἡμᾶς ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, καὶ οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς;
ἡσυχάζειν. Ἐσχάτης γὰρ ἐστὶν ἀθλιότητος, καὶ
γενένης αὐτῆς χαλεπώτερον, αὐτοῦ πρᾶγμα τοσού-
τον ἐπιδειξαμένου, εὐρεθῆναι τινας μετὰ τὴν τοσαύ-
την αὐτοῦ πρόνοιαν μηδὲν καρπομένους. Καὶ γὰρ
πολλὴ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπερβολή, καὶ τὸ ἀποθανεῖν
ὑπὲρ τοσαύτης [514] οἰκουμένης, καὶ οὕτω διακει-
μένης ἀποθανεῖν. Ἰνα οἱ ζῶντες μὴ ἑαυτοῖς
ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ
ἐγερθέντι. Εἰ τοίνυν οὐ δεῖ ἡμᾶς αὐτοῖς ζῆν, μὴ
ταράττεσθε, φησὶ, μηδὲ θορυβεῖσθε κινδύνων ἐπὶ
των καὶ θανάτων. Καὶ λογισμὸν δὲ εἴθῃσιν ἀναμφί-
βολον, δι' οὗ δείκνυσιν ὀφελὴν τὸ πρᾶγμα ὅν. Εἰ γὰρ
δι' αὐτοῦ ζῶμεν ἀποθανόντος, αὐτῷ ζῆν ὀφειλομεν
δι' ὃν ὁ ζῶμεν. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν εἶναι τὸ εἰρημένον,
εἰ δὲ τίς ἀκριβῶς ἐξετάσῃ, δύο ταῦτά ἐστιν· ἓν
μὲν, ὅτι δι' αὐτὸν ζῶμεν, ἕτερον δὲ, ὅτι αὐτὸς
δι' ἡμᾶς ἀπέθανον· ὧν ἕκαστον καὶ καθ' αὐτὸ ἱκα-
νὸν ὑπευθύνους ποιῆσαι· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρω συν-
έλθῃ, ἐνόησαν ἡλίκον ἐστὶ τὸ ὀφελίμα. Μᾶλλον δὲ
καὶ τρία ταῦτά ἐστι. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν διὰ τὸ
ἀνέστησε, καὶ εἰς τὸν ὁρανὸν ἀνήγαγε· διὸ καὶ προσ-
έθηκε, Τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.
Ὅστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἶδαμεν κατὰ

^a Legebatur τὸν λόγον.

^b Legebatur δι' οὗ.

aliena rapiunt, sed quis eorum sit finis; hic videlicet curæ ac motus et angores, illie vincula insolubilia: non eos qui gloriæ studio decantur, sed quid ex ea nascatur; hoc est, servitus hic et simulationes, illic damnum intolerabile ac perpetuus flammæ cruciatus. Nam si hæc cum animis nostris disseramus, et similia pravis cupiditatibus nostris occinamus, cito præsentium rerum amorem expellemus, et futurarum incendimus. Incendamus igitur eum atque inflammemus. Nam si harum rerum cogitatio, quamvis obscura sit, tantam affert voluptatem: cogita, quæso,

quantum oblectamenti perspicua earum fruitio nobis allatura sit. Beati ac ter et sæpius beati, quibus bonis illis frui contigit: quemadmodum contra miseri ac ter miseri, qui contraria his mala patiuntur. Ut ergo ex illorum, non ex horum numero simus, virtutis studium capessamus: sic enim ad futura bona pervenimus: ad quæ utinam pervenire nobis omnibus detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 5. v. 11. *Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus: spero autem nos et in conscientiis vestris manifestos esse.*

1. Hæc igitur scientes, inquit, hoc est, horrendum illud tribunal, omnem operam adhibemus, ut ne ansam ullam vobis demus aut offendiculum aut falsam aliquam adversum nos malæ actionis suspicionem. Viden' accuratam vitæ institutum studiumque animæ sollicitæ? Neque enim tam solum accusamur, cum quid mali perpetravimus; sed quamvis etiam nihil perpetremus, tamen si in suspicionem veniamus, nec eam amoliri, cum liceat, curemus, pœnas utique subituri sumus. 12. *Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem vobis damus gloriandi pro nobis.* Vide quomodo frequenter ejusmodi suspicionem a se removeat, quasi suas ipse laudes canere videatur. Nihil enim perinde auditorum animos offendit, ut cum quis magna et eximia quædam de se prædicat. Quoniam igitur in hujus argumenti sermonem incidere necesse habuerat, correctionem adhibuit dicens: Hoc vestri causa feci, non nostra, ut habeatis unde gloriemini, non nos: neque id simpliciter, sed propter falsos apostolos. Unde etiam subdidit, *Ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde.* Videsne ut hos ab illis abduxerit, atque ad suas partes pertraxerit, cum illud ostendit, quod ipsi quoque Corinthii occasionem aliquam arripere cupiant, qua ipsius causam tueri, iisque a quibus in crimen vocabatur respondere queant? Non enim, inquit, hæc eo dicimus, ut ipsi gloriemur, sed ut vos pro nobis liberam vocem mittere possitis: id quod hominis erat ingentem illis erga se amore testificantis: nec vero ut tantum gloriemini, sed etiam ut ne ab ipsis in fraudem impellamini. Illud tamen haud aperte dicit, verum mitioribus aliis verbis eandem rem aggreditur, ac citra illorum perstrictionem dicens: *Ut habeatis unde gloriemini ad eos, qui in facie gloriantur.* Ac ne hoc quidem temere et sine causa ab illis fieri vult, sed tam demum, cum eos insolentius sese efferre conspexerint: ubique enim occasionem exquirat. Non igitur, ut seipsum illustrem ostendat, sed ut illos, præpostere atque in Corinthiorum detrimentum sese venditantes, compescat, hoc facit. Quid autem est,

In facie? In iis, quæ oculis cernuntur, atque ad ostentationem tendunt. Tali enim animo illi præditi erant, ut qui ad honores et gloriam actiones suas omnes referrent intusque inanes essent, ac pietatis quidem larvam gererent gravitatisque speciem haberent, cæterum bonis operibus carerent. 13. *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Sive enim, inquit, magni aliquid loquamur (nam hoc mentis excessum vocat, ut et alio loco insipientiam), Dei causa facimus, ne vos, dum de nobis ut villibus existimatis, contemptui nos habeatis ac pereatis: sive humile aliquid ac demissum, vestri gratia hoc facimus, ut modeste de vobis sentire discatis. Vel etiam hoc ait, Si quis nos insanire existimat, a Deo propter quem in hanc suspicionem venimus, mercedem efflagitamus: sin autem nos sanæ mentis esse censet, fruatur ille sane nostra sobrietate. Ac rursus aliter, Insanire nos quispiam dicit? Propter Deum hujusmodi insaniam laboramus: unde etiam subdit, 14. *Caritas enim Dei urget nos: æstimantes hoc.* Non modo, inquit, futurorum metus, sed etiam quæ jam contigerunt, non sinunt nos desidiosa torpere atque obdormiscere; verum ad susceptionem salutis vestræ causa labores exsuscitant atque impellunt. Quænam autem sunt ea, quæ jam contigerunt? *Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Ergo ita loquitur Paulus, ac si omnes perisset. Neque enim pro omnibus Christus mortem oppellisset, nisi omnes mortem obissent. Hic enim sunt salutis occasiones, illic autem non item. Proinde *Caritas*, inquit, *Dei urget nos*, nec sinit conquirere. Extremæ enim miseræ fuerit, ac vel gehenna ipsa atrocior, cum ille tam præclarum facinus ediderit, inveniri quosdam qui ex tanta ipsius cura nullum fructum capiant. Magnæ enim ac singularis cujusdam est caritatis, pro tanto terrarum orbe, atque ita affecto, mortem subisse. 15. *Ut qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est ac resurrexit.* Si itaque nos nobis ipsis vivere non oportet, ne turbemini, inquit, neque tumultuemini, instantibus periculis et morte. Ac rationem haud dubiam affert, quamobrem id facere debeamus. Etenim cum per ipsum mortem sanctum vivamus, ei utique, per quem vivimus, vivere debemus. Atque unum et idem

esse videtur id quod dictum est : cæterum si quis accurate rem expendat, duo hæc esse comperiet ; unum nimirum, quod propter ipsum vivimus, alterum quia ipse nostri causa mortuus est. Quorum utriusque, vel seorsim consideratum, nos ei obnoxios reddere queat : cum autem ambo in unum confluant, cogites velim quanto ei beneficio sis devinctus. Imo tria hæc sunt. Etenim primitias propter te excitavi, atque in cælum evexit : unde etiam addidit, *Ei qui pro nobis mortuus est ac resurrexit*. 16. *Itaque nos ex hoc jam neminem novimus secundum carnem*. Nam si omnes mortui sunt, et omnes resurrexerunt, atque ita mortui sunt, ut peccati tyrannis eos condemnabat ; resurrexerunt autem per regenerationis lavacrum et Spiritus sancti renovationem ; jure dicit, *Neminem fidelium novimus secundum carnem*. Etsi enim in carne sunt, quid tum ? Nam carnalis illa vita interiit : ac desuper in Spiritu geniti sumus, atque aliam vitæ rationem aliumque vitæ statum, nimirum eum qui in cælis est, novimus. Ac rursum hujus beneficii auctorem Christum esse ostendit, ac propterea subiunxit : *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus*.

2. Quid igitur ? dices, an carnem exiit, ac nunc corporis est expertus ? Apage : nam nunc quoque in carne est. *Hic enim Jesus, qui a vobis assumptus est in cælum, sic venit (Act. 1. 11)*. Quomodo, sic ? In carne videlicet, et cum corpore. Cur ergo dicit, *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ? Cum de nobis sermo est, *Secundum carnem*, idem est, quod in peccatis esse ; contra, *non secundum carnem*, idem quod in peccatis non esse : at cum de Christo sermo habetur, secundum carnem nihil aliud significat, quam in naturæ affectionibus esse, ut in fame, in siti, in fatigatione, in somno. *Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9)*. Atque idcirco dicebat, *Quis ex vobis arguet me de peccato* ? et rursus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan. 8. 46. et 14. 30)*. Illud vero, *non secundum carnem*, nihil aliud indicat, quam eum hujusmodi affectionibus jam vacare, non autem quod extra carnem sit. Nam cum hæc quoque, impatibili jam atque immortalis, ad judicium de orbe ferendum venturus est. Ad quam etiam dignitatem nos proficiscemur, cum corpus nostrum conforme effectum fuerit corpori claritatis ipsius (*Philipp. 3. 21*). 17. *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Postquam enim a caritate ad virtutem incitavit, jam ab ipsis quoque rebus ad eam nos exstimulat : ac propterea subjungit, *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Si quis ipsius fidem amplexus est, inquit, ad alterum opificii genus venit : etenim superne per Spiritum genitus est. Atque ideo par est ut ipsi vivamus, non tantum quia nostri juris non sumus, aut quia ipse pro nobis mortem oppetiit, aut quia primitias generis nostri a morte ad vitam revocavit, sed etiam quia ad alteram vitam accessimus. Vide quot æquas rationes afferat, cur recte nobis ducenda vita sit. Nam ob id quoque crassiore vocabulo correctionem hujusmodi

appellandam censuit, ut magnam migrationem ac vitæ commutationem ostendat. Postea ulterius prosequens id quod dixit, atque ostendens quomodo nova creatura simus, *Vetera transierunt*, inquit ; *ecce facta sunt omnia nova*. Quænam vetera ? Peccata et impietates ; vel etiam Judaicæ omnes ceremoniæ ; vel potius hæc simul et illa. *Ecce facta sunt omnia nova. 18. Omnia autem ex Deo*. Nihil a nobis profectum est. Nam et peccatorum condonatio et adoptio et gloria incorrupta ipsius munere nobis concessa est. Non enim jam a futuris tantum, sed a præsentibus quoque illos cohortatur. Attende enim : dixerat fore ut resurgeremus, atque ad incorruptionem veniremus, domumque sempiternam haberemus : verum quoniam apud eos, qui futura non perinde ut oportet credunt, præsentia majorem ad excitandos animos vim habent quam futura, quanta jam acceperint demonstrat, et qui tum essent, cum hujusmodi beneficiis ornati sunt. Quinam ergo erant ? Mortui utique omnes (*Omnes enim mortui sunt* ; et *pro omnibus mortuus est* : tanto erga omnes amore flagrabat), ac vitii senio et vetustate omnes confecti.

Omnia jam nova sunt, quomodo. Apostolorum dignitas.—At ecce jam anima nova (purgata enim est), et corpus novum, et novum adorationis genus, et pollicitationes novæ, et Testamentum, et vita, et mensa, et vestis, et omnia nova sunt. Etenim pro terrena Jerusalem cælestem metropolim accepimus ; pro visibili templo templum spirituale cernimus, pro lapideis tabulis carneas, pro circumcisione baptismum, pro manna corpus Dominicum, pro aqua e petra cruorem e latere profluentem, pro virga Moisis aut Aaronis crucem, pro terra illa Judæis promissa cælorum regnum, pro sexcentis sacerdotibus unum pontificem, pro agno rationis experte agnum spiritualem. Hæc aliaque Paulus animo volvens, dicebat, *Nova facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo* : per Christum videlicet, ac per beneficium ab eo acceptum. Unde etiam subjungit, *Qui nos reconcilians sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis*. Ex hoc enim omnia bona. Nam ei qui nos amicos reddidit, eidem quoque alia accepta referenda sunt, quæ Deus nobis in amicitiam receptis largitus est. Neque enim nos hostes manere sinens hujusmodi munere affecit, sed prius in amicitiam ipsius restitutos. Porro cum aio Christum reconciliationis nobis auctorem extitisse, Patrem quoque dico : cum dico Patrem dedisse, Filium quoque dico, *Omnia enim per eum facta sunt (Joan. 1. 13)* : atque ipse hujus rei auctor existit. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit. Quonam modo vocavit ? Per Christi necem. *Qui nobis dedit ministerium reconciliationis*. Hic rursus apostolorum dignitatem ostendit, declarans et quantum munus ipsorum fidei commissum sit, et quam eximius ac singularis sit Dei erga nos amor. Non enim postquam legati illius, qui venerat, vocem audire neglexerunt, ira incensus est eosque deseruit, sed persistit adhuc, tum per se tum per alios admonens et exhortans. Ecquis est qui tantam salutis nostræ curam pro

σάρκα. Εἰ γὰρ πάντες ἀπέθανον, καὶ πάντες ἀνέστησαν, καὶ ἀπέθανον μὲν οὕτως ὡς τῆς ἁμαρτίας ἡ τυραννὶς κατεδίκασεν, ἀνέστησαν δὲ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου· εἰκότως φησὶν, *Οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σὰρκά* τῶν πικρῶν. Τί γάρ, εἰ καὶ ἐν σαρκὶ εἰσιν; Ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἐκείνη ἡ σαρκικὴ ἀπώλετο, καὶ ἄνωθεν ἐγεννήθημεν ἐν Πνεύματι, καὶ ἐτέραν οἶδαμεν πολιτείαν καὶ διαγωγὴν καὶ ζωὴν καὶ κατὰστασιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν τοῦτου αὐτοῦ ἀρχηγὸν τὸν Χριστὸν δευτὰ δείκνυσιν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκωμεν.*

β'. Τί οὖν, εἰπέ μοι; τὴν σάρκα ἀπέθετο, καὶ νῦν οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ σώματος; Ἀπαγε· καὶ γὰρ καὶ νῦν ἐν σαρκὶ ἔστιν. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὁμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται. Οὕτω· πῶς; Ἐν σαρκί, μετὰ τοῦ σώματος. Πῶς οὖν φησιν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι;* Ἡμῶν μὲν γὰρ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι, τὸ δὲ *Μὴ κατὰ σάρκα*, τὸ μὴ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι. Χριστοῦ δὲ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐν τοῖς παθήμασιν εἶναι τῆς φύσεως, οἶον, ἐν τῷ διψῆν, ἐν τῷ πεινῆν, ἐν τῷ κοπιῆν, ἐν τῷ καθεύδειν (*Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη θόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.* διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἐξ ὁμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;* καὶ πάλιν, *Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν*)· τὸ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, τὸ καὶ τούτων ἀπὸλλάσθαι λοιπὸν, οὐ τὸ ἐκτὸς σαρκὸς εἶναι. Καὶ γὰρ μετὰ ταύτης ἔρχεται κρίνων τὴν οἰκουμένην, ἀπαθὴ αὐτὴν ἔχων καὶ ἀκήρατον· εἰς δὲ καὶ ἡμεῖς βαδιούμεθα, συμμόρφου τοῦ σώματος ἡμῖν γενομένου τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὡστε εἰ τις ἐν Χριστῷ *καινὴ κτίσις*. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀγάπης προέτρεψεν εἰς τὴν ἀρετὴν, λοιπὸν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων εἰς τοῦτο ἐνάγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις*. Εἰ τις [515] ἐπίστευσεν αὐτῷ, φησὶν, εἰς ἐτέραν ἤλθε δημιουργίαν· καὶ γὰρ ἄνωθεν ἐγεννήθη διὰ Πνεύματος. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ὀφείλομεν αὐτῷ ζῆν, οὐχ ὅτι οὐκ ἐσμὲν αὐτῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀνέστησεν ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἄλλην ἡλθομεν ζωὴν. Ὅρα πόσα δικαιώματα τοῦ καλῶς ζῆν τίθησι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ παχυτέρῳ ὀνόματι καλεῖ τὴν δόξασιν, ἵνα πολλὴν δείξῃ τὴν μετὰστασιν καὶ τὴν μεταβολὴν. Εἴτα περαιτέρω ἐπεξιὼν τῷ εἰρημένῳ, καὶ δεικνὺς πῶς καινὴ κτίσις, *τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε*, φησὶν, *Ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα.* Ποῖα ἀρχαῖα; Ἦτοι τὰ ἁμαρτήματά φησι, καὶ τὰς ἀσεβείας, ἧ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα· μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα κακείνα φησιν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. *Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.* Οὐδὲν ἐξ ἡμῶν. Καὶ

γὰρ ἀφesis ἁμαρτημάτων καὶ υἰοθεσία καὶ ἡ δόξα ἀφθαρτος ἐξ αὐτοῦ ἡμῖν δωρηται. Οὐκέτι γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτοὺς προτρέπει. Σκόπει δὲ· εἰπὲν, ὅτι μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν χωρεῖν, καὶ οἰκίαν ἔχειν αἰώνιον· ἀλλ' ἐπειδὴ μείζονα ἰσχύον εἰς τὸ προτρέψαι ἔχει τὰ παρόντα τῶν μελλόντων πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας· τούτοις, ὡς δεῖ πιστεύειν, δείκνυσιν ὅσα καὶ ἤδη ἔλαβον, καὶ τίνες ὄντες. Τίνες οὖν ὄντες ἔλαβον; Νεκροὶ πάντες (Πάντες γάρ, φησὶν, ἀπέθανον, καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· οὕτω πάντας ὁμοίως ἡγάπα), πεπαλαιωμένοι, γεγηρακότες ἅπαντες τοῖς κακοῖς.

Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ψυχὴ καινὴ (ἐκαθάρθη γὰρ), καὶ σῶμα καινόν, καὶ λατρεία καινὴ, καὶ ἐπαγγελίαι καιναι, καὶ διαθήκη, καὶ ζωὴ, καὶ τράπεζα, καὶ στολή, καὶ πάντα καινὰ ἁπλῶς. Καὶ γὰρ ἀντὶ τῆς κάτω Ἱερουσαλὴμ ἐλάβομεν τὴν ἄνω μητρόπολιν, καὶ ἀντὶ ναοῦ αἰσθητοῦ ναὸν ἐδοξομεν πνευματικόν, ἀντὶ πλακῶν λιθίνων σαρκίνας, ἀντὶ περιτομῆς βάπτισμα, ἀντὶ τοῦ μύνημα σώμα ἁσποτικόν, ἀντὶ ὕδατος ἀπὸ πέτρας αἷμα ἀπὸ πλευρᾶς, ἀντὶ ράβδου Μωϋσέως ἡ Ἀαρὼν τὸν σταυρὸν, ἀντὶ γῆς τῆς ἐπαγγελίας· τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀντὶ μυρίων ἱερέων ἕνα ἀρχιερέα, ἀντὶ ἀμνοῦ ἀλόγου ἀμνὸν πνευματικόν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λογίζομενος ἔλεγε, *Καινὰ τὰ πάντα. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς.* διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς.* Ἀπὸ γὰρ τούτου πάντα τὰ ἀγαθὰ. Ὁ γὰρ φίλους ἡμᾶς ποιήσας, αὐτὸς καὶ τῶν ἄλλων αἷτιος, ὃ τοῖς φίλοις ἔδωκεν ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἀφεις μένειν ἐχθροὺς, οὕτως ἡμᾶς ἡμεψάτο, ἀλλὰ φίλους ποιήσας ἑαυτῷ. Ὅταν δὲ εἴπω, ὅτι Χριστὸς αἷτιος τῆς καταλλαγῆς, καὶ τὸν Πατέρα λέγω· ὅταν εἴπω τὸν Πατέρα δεωκέναι, καὶ τὸν Υἱὸν λέγω. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο*· καὶ τούτου δὲ αὐτοῦ [516] αἷτιος. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε. Πῶς ἐκάλεσε; Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς. Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Πάλιν ἐνταῦθα δείκνυσιν τὸ τῶν ἀποστόλων ἀξίωμα, δεικνὺς ἡλίκον πρᾶγμα ἐνεχειρίσθησαν, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολὴν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ παρῆλθον τοῦ ἐλθόντος πρεσβευτοῦ, παρωξύνθη καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐπιμένει παρακαλῶν καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἐτέρων. Τίς ἂν ταύτην ἀξίως ἐκπλαγεῖν τὴν κηδεμονίαν; Ἐσφάγη ὁ Υἱὸς ἐπὶ καταλλαγὰς ἐλθὼν, ὁ γνήσιος καὶ μονογενής, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τοὺς ἀνηρηκότες ὁ Πατὴρ, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπεμψα τὸν Υἱόν μου πρεσβευσόμενον, οἱ δὲ οὐ

* *Legematur* ἀντὶ τῆς ἐπαγγελίας.

μῖνον οὐκ ἠθέλησαν ἀκούσαι, ἀλλὰ καὶ ἀνεβλιν καὶ ἐταύρωσαν· ἔβλιν αὐτοὺς ἀρεῖναι λαῖπὸν· ἀλλὰ τούναντίον ἔπαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμῖν τὸ πρᾶγμα ἐπίστευσε. Δόντος γὰρ ἡμῖν, φησὶ, τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ὡς οὖν Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. Εἶδες ἀγάπην πάντα λόγον, πάντα ὑπερβαίνουσιν νοῦν; Τίς ὁ ὑδρισμένος; Αὐτός. Τίς ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς καταλλαγάς; Αὐτός. Καὶ μὴν τὸν Υἱὸν ἐπεμψε, φησὶν, οὐκ αὐτὸς ἦλθε. Τὸν Υἱὸν μὲν ἐπεμψεν, οὐκ αὐτὸς δὲ παρακάλει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Πατὴρ· διδὼν ἔλεγεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἦν ὁ καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ. Τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Τοῦ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, ἐπιδορῶσαι κέχρηται, λέγων· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τοῦ πράγματος αὐθένται· δίκαιοι ἐσμεν· ὁ δὲ τὸ πᾶν ἐργαζόμενος Θεὸς ἐστίν, ὃ διὰ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οἰκουμένην καταλλάξας. Καὶ πῶς κατήλλαξεν ἑαυτῷ; τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι φίλος ἐγένετο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω φίλος. Οὕτω πῶς; Ἀφελὲς αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα· ἄλλως γὰρ οὐκ ἦν· διδὼν καὶ ἐπήγαγε, Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. Καὶ γὰρ εἰ ἠθέλησεν ἀπειτῆσαι λόγον τῶν πεπλημμελημένων, πάντες ἂν ἀπωλόμεθα· οἱ γὰρ πάντες ἀπέθανον. Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτων ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆγε δίκην, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· οὐ μόνον ἀφῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλογίσαστο. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀφίεναι χρὴ τοῖς ἐχθροῖς, ἵνα τῆς αὐτῆς καὶ αὐτοὶ τύχωμεν ἀφέσεως. Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ φορτικῇ ἡλθομεν νῦν, ἀλλ' ἵνα φίλους πάντας ποιήσωμεν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἐπίσθησαν, παραμείνατε παρακαλοῦντες ὑμεῖς, ὥς ἂν πείσητε. Διδὼν καὶ ἐπήγαγεν· Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν προσδεύομεν, ὥς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.

[517] γ. Εἶδες πῶς ἦρε τὸ πρᾶγμα, τὸν Χριστὸν εἰσαγαγὼν τιθέντα τὴν ἱκετηρίαν ταύτην; μᾶλλον δὲ οὐχὶ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα; Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐπεμψε τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ παρακαλέσαι, καὶ πρεσβεύεσθαι πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν σφαγεῖς ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμεῖς διεδεξάμεθα τὴν πρεσβείαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦμεν ὑμᾶς. Τοσοῦτον τιμᾶται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅτι καὶ τὸν Υἱὸν ἐπέδωκε, καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι σφαγῆσεται, καὶ ἀποστόλους ἡμᾶς δι' ὑμᾶς ἐποίησεν· ὥστε εὐκότως ἔλεγε, Πάντα δι' ὑμᾶς. Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν προσδεύομεν. Τουτέστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς γὰρ ἀνεδεξάμεθα τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ μέγα σοι δοκεῖ τοῦτο εἶναι, ἀκούσον καὶ τῶν ἐξῆς, δι' ὧν δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀντ' αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ποιοῦσι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, Ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ Γίου αὐτοῦ παρακαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶν τῶν τὸ ἐκείνου ἀναδεξαμένων ἔργων. Μὴ τοίνυν νο-

μίσητε, φησὶν, ὅφ' ἡμῶν ἀξιούσθαι· αὐτὸς, ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ, αὐτὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατήρ δι' ἡμῶν. Τί ταύτης τῆς ὑπερβολῆς γένοιτ' ἂν ἔσων; Αὐτὸς γὰρ ὁ μυρία εὐεργετήσας ὑδρισθεὶς, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆγε δίκην, ἀλλὰ καὶ ἔδωκε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλαγῶμεν. Οὐ κατηλλάγησαν οἱ δεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἔσφαξαν. Πάλιν ἐπεμψεν ἑτέρους πρέσβεις παρακαλοῦντας· καὶ τούτων πεμφθέντων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀξιῶν. Τί δὲ ἀξιοί; Καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Καὶ οὐκ εἶπε, Καταλλάξτε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἐχθραίνων, ἀλλ' ὑμεῖς· Θεὸς γὰρ οὐδέποτε ἐχθραίνει. Καὶ δικαιολογούμενος δὲ καθάπερ πρεσβευτῆς ἀποσταλὲς, Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε, φησὶν. Οὐ λέγω τὰ πρότερα, ὅτι ὑδρίσατε, ὅτι οὐδὲν ἡδίκηκότα, ὅτι εὐεργετήσαντα, ὅτι δίκην οὐκ ἀπῆγεσεν, ὅτι παρακαλεῖ πρῶτος, ὑδρισθεὶς πρῶτος· μηδὲν ἐκείνων κείσθω τέως. Διὰ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν εἴητε δίκαιοι καταλλαγῆναι, δι' ὅπερ ἐποίησεν εἰς ὑμᾶς νῦν; Καὶ τί ἐποίησε; Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, δι' ὅμῶς ἁμαρτίαν ἐποίησεν. Εἰ γὰρ μηδὲν ἤνυσεν, τοῦτο δὲ μόνον ἐργάσατο, ἐνόησον ἡλικὸν ἦν τὸ ὑπὲρ τῶν ὑδρικότων τὸν Υἱὸν δοῦναι. Νυνὶ δὲ καὶ μεγάλη κατωρθώσῃ, καὶ μετὰ τούτων τὸν οὐδὲν ἡδίκηκότα ὑπὲρ τῶν ἡδίκηκότων κολασθῆναι εἴσων. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἐστὶ τοῦτου τίθεικε. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, φησὶ, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, ἁμαρτίαν ἐποίησε· τουτέστιν, ὥς ἁμαρτωλὸν κατακριθῆναι ἀφῆκεν, ὥς ἐπικατάρατον ἀποθανεῖν. Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου. Ταῦ γὰρ ἀποθανεῖν τὸ οὕτως ἀποθανεῖν πολλῷ μείζον ἦν· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ αἰνιττόμενος, φησὶν, [518] Ὑπὲρ τοῦτον ἄνθρωπον μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Οὐδὲ γὰρ κώλιν εἶχε μόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃ. Ἐνόησον τοίνυν ὅσα σοι παρέσχη. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἁμαρτωλὸν ὄντα ὑπὲρ οὐτοῦ ἀποθανεῖν· ὅταν δὲ καὶ δίκαιος ὁ τοῦτο πάσχων ἦ, καὶ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὥς ἐπικατάρατος, καὶ μὴ ὥς ἐπικατάρατος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ἡμῖν ἐντεῦθεν χαρίζεται ἀγαθὰ, ὃ μηδέποτε προσεδόκησαμεν (ἵνα γὰρ γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνην ἐν αὐτῷ, φησὶ), πόλος ταῦτα λόγος, πόλος ταῦτα παραστήσαι δυνήσεται νοῦς; Τὸν γὰρ δίκαιον, φησὶν, ἐποίησεν ἁμαρτωλὸν, ἵνα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ποιῇ δικαίους. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἦν· οὐ γὰρ ἐξὶν ἐθῆκεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ποιότητα. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐποίησεν ἁμαρτωλὸν, ἀλλ' ἁμαρτίαν· οὐχὶ, Τὸν μὴ ἁμαρτάνοντα μόνον, ἀλλὰ, τὸν μηδὲ γνόντα ἁμαρτίαν· ἵνα καὶ ἡμεῖς γενώμεθα, οὐκ εἶπε, δίκαιοι, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ Θεοῦ δικαιοσύνη. Θεοῦ γὰρ ἐστὶν αὕτη, ὅταν μὴ ἐξ ἔργων, ὅταν καὶ κηλῆς ἀνάγκη τινὲς μὴ εὐρεθῇ, ἀλλ' ἀπὸ χάριτος δικαιοθῶμεν, ἐν ὅσῃ πᾶσα ἁμαρτία ἠφάνισται. Ταῦτο δὲ ἡμῶς οὐτε ἐπαρθῆναι ἀφήσιν, ὅτε τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν χαρισμένον, καὶ διδάσκει τοῦ δοθέντος τὸ

* Aliam lectionem offert in margine Savilius: ἔσων; Ὑπὲρ τοῦτον ἄνθρωπον εὐεργετήσας ὑδρισθεὶς οὐ.

dignitate admirari possit? Interemptus est Filius, qui dirimendae injuriae causa venerat; Filius, inquam, verus atque unigenitus. ac ne sic quidem Pater nos, qui ipsi necem intulerunt, aversatus est, nec dixit, Misi legationis causa Filium meum; illi autem non modo ipsum audire recusarunt, sed etiam de medio sustulerunt, atque in crucem egerunt: aequum est jam eos derelinquere: verum contra omnino fecit; et quia ille abcessit, nobis hanc provinciam mandavit. *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis: 19. quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum.* Videane caritatem, vim omnem verborum, cogitationem omnem excedentem? Quisnam erat, qui injuriam acceperat? Ipse. Quisnam fuit, qui primus ad delendam inimicitiam venit? Ipse. At, inquit, Filium misit, non autem ipse venit, Filium quidem misit, sed tamen non is solum hortabatur, sed Pater quoque, et cum eo et per eum: ob idque etiam dicebat Apostolus, *Deus erat mundum sibi reconcilians in Christo.* Hoc est, per Christum. Quoniam enim dixerat, *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis*, temperamento quodam utitur, dicens: Ne existimetis summam hujus rei auctoritatem penes nos esse; ministri tantum sumus: Deus est qui totum hoc efficit, qui per Unigenitum terrarum orbem reconciliavit. Quo tandem id modo? nam hoc est admirabile, non solum quod amicus effectus sit, sed etiam quod sic amicus. Sic, quomodo? Peccata ipsis remittens; nam aliter amicitia contrahi non poterat: unde etiam subdidit, *Non reputans illis delicta ipsorum.* Etenim si admissorum peccatorum rationem exposcere voluisset, omnes periissemus: omnes quippe mortui erant. Sed tamen cum tantus peccatorum numerus esset, non modo nullas a nobis poenas expetivit, sed etiam nobiscum in gratiam rediit; non modo remisit, sed nec imputavit. Sic et nobis faciendum est, ut inimicis nostris ignoscamus, quo eandem veniam impetremus. *Et posuit in nobis verbum reconciliationis.* Neque enim nos ad grave aliquod negotium venimus, sed ut omnes Deo amicos efficiamus. Quoniam, inquit, verbis meis fidem non adhibuerunt, in exhortando ipsi perstate, donec persuaseritis. Ideo subjunxit: *20. Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*

3. Vides quomodo hoc negotium extulerit, cum Christum ipsum supplicentem induxit; imo non Christum solum, sed etiam Patrem? Horum enim verborum hic sensus est: Pater Filium misit, qui ipsius nomine exhortaretur, atque apud hominum genus legationis munus susciperet: sed quoniam illo nocatus abcessit, nos legationi illi successimus, atque et illius et Patris nomine vos exhortamur. Tanto nimis in pretio est apud eum hominum genus, ut et Filium dederit, idque eum eum tractatum iri sciret, et vestra causa nos apostolos crearet. Itaque non abs re dicebat, *Omnia propter vos. Pro Christo igitur legatione fungimur*; ac si diceret, Christi vice: non enim ipsius muneri successimus. Quod si

hoc magnificentius aliquanto tibi dictum videtur, audi quae sequuntur, ex quibus ostendit, quod non Christo dumtaxat, sed Patri quoque hoc faciant. Nam ob id etiam adjunxit, *Tamquam Deo per nos exhortante.* Non enim per Filium tantum suum, sed et per nos quoque, qui ipsius muneri successimus, exhortamur. Quamobrem ne existimetis vos a nobis rogari: Christus ipse vos rogat, Pater ipse per nos vos orat. Ecquid est quod cum tam eximia benignitate conferri possit? Ipse enim post innumera sua beneficia contumeliis affectus, non modo nullas poenas sumpsit, verum etiam Filium suum dedit, ut ipsi reconcilemur. Qui autem eum acceperunt, adeo in gratiam reduci non curarunt, ut etiam eam morte affecerint. Rursum alios deprecatores misit, iisque missis, ipse est qui rogat. Quid autem rogat? *Reconciliamini Deo.* Non dixit, Dei gratiam recuperate; neque enim ipse est qui inimicitias gerit, sed vos: Deus quippe numquam inimicitias gerit. Atque etiam ut legatus missus, causam disceptans. *21. Eum enim, inquit, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Non priora dico, inquit, nempe quod contumelia eum affecistis, quod eum a quo nihil injuriae acceperatis, quod praecclare de vobis meritum, quod nullas a vobis poenas expetivit, quod prior injuria affectus, prior rogat: nihil horum nunc commemoretur. Annon vel ob unum hoc beneficium, quod nunc in vos contulit, sequum fuerit ut eum ipso in gratiam redeatis? Et quod tandem? *Eum qui non noverat peccatum, pro vobis peccatum fecit.* Nam etiam si nihil omnino praestitisset, sed hoc dumtaxat fecisset; cogita, queso, quanti illud aestimandum erat. quod Filium suum pro iis, a quibus contumelia affectus fuerat, dedisset. Nunc vero et magna praestitit, et praeterea eum qui laesus fuerat, pro iis qui laeserant, cruciari permisit. At hoc minime quidem dixit Apostolus, sed, quod multo his majus erat, posuit. Quidnam autem? *Eum, inquit, qui non noverat peccatum, qui ipsamet justitia erat, peccatum fecit*; hoc est, ut peccatorem condemnari passus est, ut maledictum hominem mori: *Maledictus enim, qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Multo quippe atrocius erat ita mori, quam dumtaxat mori: quod ipse quoque alio loco subindicat, dicens, *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 8).* Neque enim cruciatum dumtaxat ea res habebat, sed et ignominiam. Animadvertite itaque quot ab eo beneficia acceperis. Magnum enim censendum est, cum quis, etiam peccator, pro alio quicumque sit mortem opetit: at cum justus etiam est qui patitur, et pro peccatoribus moritur; nec solum moritur, sed etiam ut execrandus, nec ut execrandus tantum moritur, verum etiam ingentia hinc, et quae nunquam exspectaveramus, bona nobis conciliat (*Ut enim efficiamur Dei justitia in ipso, inquit*): quanam haec oratio, quanam mens haec consequi atque exprimere queat? Eum enim, qui justus erat, inquit, peccatorem fecit, ut peccatores justos efficiat. Imo ne sic quidem loquutus est, sed quod longe sublimius erat, dixit;

neque enim affectionem, sed qualitatem ipsam posuit. Non enim dixit, Fecit peccatorem, sed, *Fecit peccatum*; non, Eum qui peccatum non perpetrarat, sed, Qui ne peccatum quidem norat: ut et nos efficiamur, non justī, sed iustitia ipsa, atque adeo Dei iustitia. Dei enim ipsa est, cum non ex operibus (nam in iis nullam labem inveniri necesse esset), sed ex gratia, quæ peccatum omne prorsus delet, justificamur. Hoc porro simul nec animis efferri nos sinit, quod Deus id totum nobis tribuerit, et beneficii magnitudinem ostendit. Prior enim illa legis atque operum iustitia est, hæc vero Dei iustitia. Hæc igitur cogitantes, magis verba ista, quam gehennam timeamus; magis has res, quam ipsum cælorum regnum admiremur; nec grave esse judicemus poena affici, sed peccare. Nam etiamsi ipse in nos minime animadverteret, nos tamen de nobis ipsis poenas sumere deberemus, qui tam ingrati in bene de nobis meritum exstitimus. Et quidem, amasiam quispiam habens, sæpe etiam sibi mortem conscivit, quod ea potiri non potuisset; atque etiam potius, si quid in eam peccarit, ne luce quidem se dignum existimat: nos autem tam benignum Dominum contumeliis incessentes, non nosipsos in gehennæ flammam injiciemus? Mirum aliquid, singulare, quodque plerisque incredibile videbitur, dicam: major ei qui, cum tam benignum Dominum ostenderit, poenas luit, consolatio futura est, si sana mente sit, eumque, ut par est, amet, quam ei de quo supplicium non sumitur.

4. Atque hoc vel ex communi consuetudine perspicui potest. Nam qui hominem sibi carissimum læsit, tum maxime quiescit, cum a seipso poenas exegerit, ac mali aliquid perpessus fuerit: ut et David dicebat, *Ego qui pastor sum, peccavi; ego qui pastor sum, inique egi: isti qui oves sunt, quid fecerunt? Vertatur, obsecro, manus tua contra me et contra domum patris mei (2. Reg. 24. 17)*. Ad hæc cum Absalonem amisit, gravissimas a seipso poenas exposcebat: quamquam non ipse erat, qui injuriam intulerat, sed qui acceperat; sed tamen quia ingenti amore filium defunctum complectebatur, doloribus sese conficiebat, hac ratione leviolem sibi ejus casum efficiens. Sic nos igitur, cum in eum peccamus, in quem peccare minime oportebat, poenam de nobis ipsis sumamus. Annon eos videtis, qui clarissimis filiis orbatī sunt, quomodo discrucietur ac capillos vellant, quoniam solatii loco illis est, pro iis quos amant sese afflictere? Quod si, cum nihil mali in homines nobis carissimos admiserimus, levamur tamen, cum ex eorum calamitatibus dolore ipsi afficimur; annon cum ipsi sumus, qui eos ad iracundiam concitavimus et injuriam intulimus, multo magis nos recreabit poenas dare, quam poena non affici? Nemini id dubium est. Si quis erga Christum eo amore est, quo debet, quid dicam intelligit, quomodo, ne ipso quidem ignoscere, quin seipsum cruciet non sustinebit: maxi-

mum enim supplicium eo ipso pendit, quod ipsam iracundiam exstimulavit. Nec vero me fugit incredibilia plerisque videri quæ dico; sed tamen ita se res habet, ut dixi. Quocirca si Christum ita amemus, ut amandus est, peccatorum nostrorum ipsimet vindices erimus. Iis enim, qui cujusvis hominis amore flagrant, non illud molestum est, quod pro offeseo ejus quem amant gravius aliquid patiantur, sed illud ante omnia, quod eum quem diligunt offenderint. Ac si ille ira commotus, injuriam acceptam non ulciscatur, hoc ipso amicum gravius excruciat: contra, si quid poenarum sumat, plus ei levationis affert. Ne igitur gehennam perhorrescamus, sed id potius timeamus ne Deum offendamus: hoc enim illo atrocius est, cum insensus vultum suum a nobis avertit; hoc quoque vis supplicio gravius atque acerbius. Atque ut quantum hoc malum sit intelligas, animadverte quod dico. Si quis rex latronem aliquem ac facinosum hominem poenas luentem conspiciens, eum et unicum ac germanum filium necandum dederit, atque una cum morte crimen quoque ab illo ad filium, longe ab illius flagitiis remotum, transtulerit, ut reum et a supplicio eximat et ab infamia vindicet, atque insuper ad ingentem dignitatem evexerit: ac deinde ipse post allatam illi ejusmodi salutem amplissimamque gloriam ab eo, in quem tanta beneficia contulerit, contumeliis afficiatur; annon ille, si modo mente constet, millies mortem oppetere mallet, quam tam ingrati animi crimine laborare? Hoc itaque nunc quoque perpendamus, atque ob offensum beneficium acerbos gemitus emittamus: nec quia injuriis a nobis laceratus longanimum se præbet, fidentem animum præferamus, verum ob id quoque ipsum distorqueamur. Nam etiam apud homines, cum quis impacta sibi in dextram maxillam alapa sinistram quoque præbet, majorem ultionem sumit, quam si mille plagas inflixisset: et cum maledictis impetitus, non modo maledicta non regerit, sed etiam conviciatori suo fausta precatur, gravius eum ferit, quam si sexcentis eum probris aspersisset. Quod si in hominibus, cum is quem injuria affecimus lenem se nobis præbet, erubescamus; quanto magis in Deo metuendum illis est, qui peccandi finem non faciunt, nec quidquam adversi patiuntur: siquidem in capitis ipsorum perniciem, inenarrabilis cruciatus asservatur. Hæc igitur animo volentes, peccatum ante omnia timeamus: hoc enim poena est, hoc gehenna, hoc innumera mala. Nec vero tantum timeamus, sed etiam fugiamus, ac Deo perpetuo placere studeamus: hoc enim regnum est, hoc vita, hoc innumera bona. Ita fiet ut et hic jam regno potiamur, et futuris bonis: quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

μέγεθος. Ἐκείνη γὰρ ἡ προτέρα νόμου καὶ ἔργων δικαιοσύνη, αὕτη δὲ Θεοῦ δικαιοσύνη. Ταῦτ' οὖν ἐνοήσαντες φοβηθῶμεν τῆς γέννης μᾶλλον τὰ ῥήματα ταῦτα, αἰδεσθῶμεν μᾶλλον τῆς βασιλείας τὰ πράγματα, καὶ μὴ νομίσωμεν χαλεπὸν εἶναι τὸ κολάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἰ μὴ ἐκόλαζεν ἡμᾶς, αὐτοὺς ἐχρῆν ἀπαιτῆσαι δίκην αὐτοὺς, οὕτως ἀγνώμονα· περὶ τὸν εὐεργέτην γενομένους. Νῦν δὲ ἐρωμένην μὲν τις ἔχων, πολλάκις καὶ αὐτὸν κατέσφαξε, μὴ τυχὼν τοῦ ἔρωτος· καὶ τυχὼν δὲ, πεπλημμελῆκώς εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἄξιον ζῆν ἡγείται· εἰς δὲ τὸν οὕτω φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον ὑβρίζοντες, οὐχ αὐτοὺς ἐμβολοῦμεν εἰς τὸ πῦρ τῆς γέννης; Εἴπω τι παράδοξον καὶ θαυμαστὸν, καὶ πολλοὺς ἴσως ἄπιστον· μείζων ἔσται παραμυθία τῷ κολαζομένῳ μετὰ τὸ παροξύναι τὸν οὕτω φιλόανθρωπον, ἢ ἂν νοὺν ἔχῃ, καὶ φιλῇ τὸν Δεσπότην, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἢ τῷ μὴ κολαζομένῳ.

δ. Καὶ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας· ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ γὰρ εἰς τὸν φίλατον ἡδικοῦς, τότε μάλιστα ἀναπαύεται, ὅταν αὐτὸν ἀπαιτήσῃ δίκη, καὶ πάθῃ κακῶς· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν, Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμάρτων, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοκοίησι· καὶ οὗτοι, τὸ ποιμνιον, εἰ ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἂν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου. Καὶ ὅτε τὸν Ἀδελφωμὸν ἀπώλεσε, δίκην αὐτὸν ἀπῆτει τὴν ἐσχάτην· καίτοι γε οὐκ ἦν αὐτὸς ὁ ἡδικοῦς, ἀλλ' ὁ ἡδικοῦμένος· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ σφόδρα ἐφίλει τὸν ἀπαλθόντα, κατέτεινε αὐτὸν ταῖς ὀδύναϊς, ταύτη παραμυθούμενος αὐτόν. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν, ὅταν ἀμαρτάνωμεν εἰς ὃν οὐκ ἐχρῆν [519] ἀμαρτάνειν, δίκην αὐτοῦ ἀπαιτῶμεν. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς ἀποβαλόντας παῖδας γνησίους, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ κόπτονται καὶ τρίχας τίλλουσιν, ἐπειδὴ παραμυθίαν ἔχει τὸ κολάζειν αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν φιλούμενων; Εἰ δὲ, ὅταν μὴδὲν ἐργασώμεθα ἡμεῖς τοὺς φιλάτους δεινόν, φέρει παραμυθίαν ἡμῖν τὸ κακῶς πάσχειν, ὑπὲρ ὧν ἐκεῖνοι κακῶς πεπόνθασι· ὅταν αὐτοὶ ὦμεν οἱ παροξύναντες καὶ ὑβρικότες, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀναπαύσει τὸ δίκην δοῦναι, ἢ τὸ μὴ κολάζεσθαι καλῶς; Παντί που δήλον. Εἰ τις φιλεῖ τὸν Χριστόν, ὡς φιλεῖν δεῖ, οἶδεν ὁ λέγω, πῶς οὐδὲ αὐτοῦ συγχωροῦντος ἀνέξεται μὴ κολάζεσθαι· τὴν γὰρ μεγίστην κόλασιν ὑπομένει παροξύνας αὐτόν. Καὶ οἶδα μὲν τοὺς πολλοὺς ἄπιστα λέγων, πλὴν ἀλλ' οὕτως ἐστὶν

ὥσπερ εἶρηκα. Ἐὰν τοῖνυν φιλῶμεν τὸν Χριστόν, ὡς φιλεῖν δεῖ, αὐτοὺς τιμωρησόμεθα ἀμαρτάνοντες. Τοῖς γὰρ ὅπου οὐκ ἐρώσιν οὐ τὸ κακὸν τι παθεῖν ἀηδὲς, ὑπὲρ ὧν παροξύναν τὸν ἐρώμενον, ἀλλ' αὐτὸ πρὸ πάντων τὸ παροξύναι τὸν ἀγαπώμενον. Κἂν ὀργισθεὶς οὗτος μὴ κολάσῃ, μειζόνως ἐδασάνισε τὸν ἐραστὴν· ἂν δὲ δίκην ἀπαιτήσῃ, μᾶλλον παρεμυθήσαστο. Μὴ τοῖνυν γέενναν φοβώμεθα, ἀλλὰ τὸ προσκρούσαι τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ ἐκείνου χαλεπώτερον, ὅταν ἀποστρέφῃται ὀργιζόμενος· τοῦτο πάντων χειρόν, τοῦτο πάντων φορτικώτερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ἡλίχον ἐστὶν, ἐννόησον τοῦτο ὁ λέγω. Εἰ τις κολαζόμενον ἰδὼν ἄνθρωπον ληστὴν καὶ κακοῦργον, αὐτὸς βασιλεὺς ὢν, τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ καὶ γνήσιον ἔδωκεν ὥστε σφαγῆναι, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τὴν αἰτίαν ἀπ' ἐκείνου μετήνεγκεν ἐπὶ τὸν υἱὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον, ἵνα καὶ σώσῃ τὸν κατὰδικον, καὶ τῆς πονηρᾶς ὑπολήψεως ἀπαλλάξῃ, εἴτα μετὰ ταῦτα εἰς μεγάλην ἀρχὴν αὐτὸν ἀναγαγὼν, μετὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὑβρίζετο παρὰ τοῦ τοιαῦτα πεπονθότος· οὐκ ἂν εἴλετο μυριάκις ἀποθανεῖν ἐκεῖνος, εἰ γε νοὺν εἶχεν, ἢ τοσαύτη ἀγνωμοσύνη φανῆναι ὑπεύθυνος ὢν; Τοῦτο δὲ καὶ νῦν λογιζόμεθα, καὶ στένωμεν πικρῶς ἐφ' οἷς παρωξύνουμεν τὸν εὐεργέτην μὴδὲ, ἐπειδὴ μακροθύμως ὑβριζόμενος φέρει, διὰ τοῦτο θαρρῶμεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δακνόμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τις πληγείῃ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, δῶ καὶ τὴν ἀριστεράν, μειζόνως ἀμύνεται, ἢ εἰ μυρίας ἔδωκε πληγὰς· καὶ ὅταν λοιδορηθῇ, μὴ μόνον οὐκ ἀντιλοδορήσῃ, ἀλλὰ καὶ εὐλόγησῃ, χαλεπώτερον ἐπληξεν, ἢ εἰ μυρίαις ὀνειδεῖσιν ἐπλυνεν. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων, ὅταν ὑβρίζοντες μακροθυμίας ἀπολαύωμεν, καταισχυνόμεθα· [520] πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ δεδοκέναι χρὴ τοὺς ἀμαρτάνοντας διηνεκῶς, καὶ οὐδὲν πάσχοντας δεινόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ κακῇ τῆς αὐτῶν κεφαλῆς ἡ ἄφατος· αὐτοῖς θησαυρίζεται τιμωρία. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸ πάντων ἀμαρτίαν φοβώμεθα· τοῦτο γὰρ κόλασις, τοῦτο γέεννα, τοῦτο τὰ μυρία κακά. Μὴ φοβώμεθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φεύγωμεν, καὶ τῷ Θεῷ σπουδάζωμεν διηνεκῶς ἀρέσκειν· τοῦτο γὰρ βασιλεία, τοῦτο ζωὴ, τοῦτο τὰ μυρία καλά. Οὕτω καὶ ἐντεῦθεν ἦδη τῆς βασιλείας ἐπιτευξόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῆα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Sic legendum, ut notavit Savilius et Interpres Latinus legit. Edit καὶ τὸ μῆ.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Συμπεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει γάρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐκοιμήσῃ σε.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς παρακαλεῖ, καὶ ἡμεῖς πρεσβεύομεν καὶ ἱκετεύομεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ἵνα μὴ ἀναπέσωσιν, ἐντεῦθεν αὐτοῦς πάλιν φοβεῖ καὶ διανίσταται λέγων, *Παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.* Μὴ γάρ, ἐπειδὴ παρακαλεῖ, φησί, καὶ ἐπεμψε πρεσβευσομένους, διὰ τοῦτο ῥηθῆναι· ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ ἐπειγώμεθα πρὸς τὸ ἀράσαι τῷ Θεῷ, καὶ πνευματικὴν συναγαγεῖν ἐμπορίαν (ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι *Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς*· τούτεστι, θλίβει, ὥθει, κατεπαίγει), ἵνα μὴ μετὰ τοσαύτην κηδεμονίαν ἀναπεσόντες^α, καὶ μηδὲν γενναῖον ἐπιδειξάμενοι, τῶν τοσούτων ἐκπέσῃτε ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἐπεμψε παρακαλῶντας, νομίσητε τοῦτο δεῖ εἶναι· μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας τοῦτο ἔσται, μέχρι τότε παρακαλεῖ, ἕως ἂν ὦμεν ἐνταῦθα· μετὰ δὲ ταῦτα δίκη καὶ κόλασις. Διὰ τοῦτο, Συνεχόμεθα, φησίν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς καὶ τῆς φιλανθρωπίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς βραχύτητος τῆς τοῦ καιροῦ κατεπαίγει· δεῖ. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησι, *Νῦν γὰρ ἐγγύτατον ἡμῶν ἡ σωτηρία*· καὶ πάλιν, *Ὁ Κύριος ἐγγύς*. Ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλέον ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ τὸ λειπόμενον τοῦ χρόνου βραχὺ καὶ μικρὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τοῦτον μόνον τὸν καιρὸν ἐπιτῆδειον εἶναι εἰς σωτηρίαν, ἐνάγει. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, *νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας*. Μὴ τοίνυν προδῶμεν τὸ εὐκαιρον, ἀλλ' ἐπιδειξώμεθα ἀξίαν τῆς χάριτος· τὴν σπουδὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς· ἐπειγώμεθα, καὶ τὸ βραχὺ καὶ τὸ ἐπιτῆδειον εἰδότες τοῦ καιροῦ· διὸ καὶ εἶπε, *Συμπεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν*. Συμπεργούντες [521] ὑμῖν· ὑμῖν γὰρ συνεργοῦμεν μᾶλλον, ἢ τῷ Θεῷ, ὅπερ οὐ πρεσβεύομεν. Οὐδενὸς γὰρ ἐκεῖνος δεῖται, ἀλλ' ἡ σωτηρία πᾶσα εἰς ὑμᾶς διαβαίνει. Εἰ δὲ καὶ τῷ Θεῷ λέγει συνεργεῖν, οὐδὲ τοῦτο παραιτεῖται· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησὶ, *Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί*. Ταύτη φησὶ τοὺς ἀνθρώπους σώζειν πάλιν· *Καὶ παρακαλοῦμεν*. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ παρακαλῶν, οὐχ ἀπλῶς παρακαλεῖ, ἀλλὰ ταῦτα προτεινόμενος τὰ δικαιώματα· ὅτι τὸν Ἰὼν ἔδωκε τὸν δίκαιον, τὸν οὐδὲ ἁμαρτίαν εἰδὼτα, καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν ἐποίησεν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δίκαιοι· ἅπερ ἔχοντα, καὶ Θεὸν ὄντα, οὐδὲ παρακαλεῖν δεῖ, καὶ ταῦτα ἀνθρώπους, καὶ προσκεκρυμμένους, ἀλλὰ παρακαλεῖσθαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ἀλλ' ὅμως παρακαλεῖ· ἡμεῖς δὲ παρακαλοῦμεν, δικαίωμα μὲν μηδὲν ἔχοντες ἡμῶν εἰπεῖν οὐδὲ εὐεργέτημα, ἐν δὲ μόνον, τὸ ὑπὲρ Θεοῦ, καὶ τοιαῦτα ἐπιδειξαμένου, παρακαλεῖν. Παρακαλοῦμεν δὲ ἵνα τὴν εὐεργεσίαν δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσησθε τὴν δωρεάν. Πείσθητε

^α Savil. in marg., καταπεσόντες.

τοίνυν ἡμῖν, καὶ μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξησθε. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι τοῦτο ἔστι καταλλαγὴ μόνον, τὸ πιστεῦσαι τῷ καλοῦντι, ἐπάγει ταῦτα, τὴν περὶ τὸν βίον σπουδὴν ἀπαιτῶν. Τὸ γὰρ ἀπαλλαγέντα ἁμαρτημάτων καὶ φίλον γενόμενον, τοῖς προτέροις ἐγκαλινδελσθαι πάλιν, ἐπ' ἔχθραν ἐπαναλθεῖν ἔστι, καὶ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξασθαι, κατὰ τὸν τοῦ βίου λόγον.

Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τῆς χάριτος μέγα ὠφελοῦμεθα εἰς σωτηρίαν, ἀκαθάρτως ζῶντες· ἀλλὰ καὶ βλαπτόμεθα μειζόνως ταύτῃ βαρούμενοι· καὶ ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν, ὅτι καὶ μετὰ ἐπίγνωσιν τοιαύτην καὶ δωρεάν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανάλθομεν κακὰ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐδέπω τίθησιν, ὥστε μὴ τραχὺν ποιῆσαι τὸν λόγον· ὅτι δὲ οὐδὲν ὠφελοῦμεθα λέγει μόνον. Ἔτα καὶ προφητείας ἀναμνησθε, κατεπαίγων αὐτοὺς, καὶ συνωθῶν εἰς τὸ διαναστῆναι πρὸς τὴν τῆς οἰκίας σωτηρίας ἀντίληψιν. Λέγει γάρ, φησὶ· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐκοιμήσῃ σε*. Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. Καιρὸς εὐπρόσδεκτος· πῶς οὗτος; Ὁ τῆς δωρεᾶς, ὁ τῆς χάριτος, ὅτε οὐκ ἔστιν εὐθύνας ἀπαιτηθῆναι τῶν ἁμαρτημάτων οὐδὲ δίκην δοῦναι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀπαλλαγῆς καὶ μυρίων ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν, δικαιοσύνης, ἀγιασμοῦ, τῶν ἄλλων ἀπάντων. Πῶς γὰρ εἶδε καμῖν, ὥστε ἐπιτυχεῖν τοῦ καιροῦ τούτου; ἀλλ' ἰδοὺ, μηδὲν καμόντων ἡμῶν παραγέγονεν ἄφεςιν φέρον ἀπάντων τῶν ἔμπροσθεν. Διὸ καὶ εὐπρόσδεκτον καλεῖ, ἐπειδὴ καὶ τοὺς μυρία πεπλημμεληκότας προσεδέχετο, καὶ οὐχ ἀπλῶς προσεδέχετο, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνωτάτω ἦγε τιμὴν· καθάπερ, ἐπειδὴν Εὐθὺ βασιλεὺς, οὐ δικαστηρίου καιρὸς, ἀλλὰ χάριτος· σωτηρίας. Διὸ καὶ εὐπρόσδεκτον αὐτὸν καλεῖ, ἕως οὗ ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἔσμεν, ἕως ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐργαζόμεθα, ἕως λείπεται ἡ ἐνδεκάτη.

β'. Προσέλωμεν, καὶ βίον ἐπιδειξώμεθα [522] ἀγαθόν· καὶ γὰρ εὐκολον. Ὁ γὰρ ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ ἀγωνιζόμενος, ἐν ᾧ τοσαύτη κέχνται δωρεὰ, ἐν ᾧ τοσαύτη χάρις, εὐκόλως ἐπιτεύξεται τῶν βραδείων. Καὶ γὰρ ἐπὶ βασιλείων τῶν κάτω ἐν μὲν τῷ καιρῷ τῶν ἔσχατων αὐτῶν, καὶ ὅτε ἐν ὑπάτων φαίνονται σχήματα, καὶ ὁ μικρὸν προσενηγῶν μεγάλας λαμβάνει δωρεάς· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις, αἷς ἂν διχάζωσι, πολλῆς ἀκριβείας χρειαί, πολλῆς ἐξετάσεως. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀγωνισώμεθα· ἡμέρα χάριτος ἔστι, χάριτος θείας· διὸ καὶ εὐκόλως ἐπιτευξόμεθα τῶν στεφάνων. Εἰ γὰρ τοσούτων γέμοντας κακῶν καὶ προσήκατο, καὶ ἀπήλλαξε· πάντων ἀπαλλαγέντας, καὶ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέροντας, οὐ πολλῷ μᾶλλον προσδέξεται; Ἔτα, ὅπερ δεῖ ποιεῖ, ἐκκενὸν μέσον τιθεῖς, καὶ ἐντεῦθεν κελεύων τὸ παράδειγμα λαμβάνειν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται· διὸ καὶ ἐπάγει, *Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν*· οὐκ ἀπὸ τοῦ καιροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κατορθωσάντων αὐτοὺς πείθων. Καὶ ὅρα πῶς ἀτύπως, οὐ γὰρ εἰπε

HOMILIA XII.

CAP. 6. v. 1. *Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* 2. *Ait enim: Tempore accepto exaudi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi.*

1. Quoniam enim Deum rogare dixerat, apostolos autem legatione fungi, atque obsecrare ut cum Deo in gratiam redirent; ne signiores inde redderentur, hinc rursus eos terret et excitat dicens, *Ne itaque in vacuum Dei gratiam recipiatis.* Neque enim propterea nos socordiae demus, inquit, quia Deus nos rogat, ac legatos ad nos misit: imo vero ob hoc ipsum majore studio et diligentia Deo placere, ac spirituales merces colligere curemus (id quod etiam superius dicebat, *Caritas Dei urget nos*, hoc est, premit, impellit): ne alloqui post tantam Dei sollicitudinem collapsi, nec ullum egregium virtutis specimen edentes, tantis bonis excedamus. Ne igitur existimetis, inquit, quia hortatores misit, perpetuum id fore: usque ad secundum ipsius adventum hoc erit: tantum hortatur dum hic sumus; postea sequitur poena et cruciatus. Propterea, *Urgemur*, inquit. Neque enim eos solum a honorum magnitudine ac Dei benignitate, sed etiam temporis brevitate semper excitat: unde et alio loco ait, *Nunc enim propior est nostra salus* (Rom. 13. 11); et rursus, *Dominus prope est* (Philipp. 4. 5). Illic vero quidpiam amplius facit. Neque enim hinc tantum eos ad salutem impellit, quod breve atque exiguum sit id temporis quod restat, sed hinc etiam, quod solum hoc tempus ad eam adipiscendam appositum sit. *Ecce enim nunc tempus acceptabile, ecce dies salutis.* Ne igitur occasionem nobis perire sinamus, sed dignum accepta gratia studium exhibeamus. Nam ideo et ipsi festinamus, quod et brevitatem et opportunitatem temporis perspectam habeamus: unde etiam dicebat, *Adjuvantes autem exhortamur.* *Adjuvantes*, vos scilicet: vos enim potius, quam Deum pro quo legationis munus obimus, adjuvamus. Ipse enim nulla re indiget, verum salus omnis ad vos permeat. Atque ut etiam Dei adiutorem se esse dicat, ne hoc quidem ille repudiet: nam et alio loco dicit, *Dei adiutores sumus* (1. Cor. 3. 9). Atque hac ratione homines rursus saltem imperitare ait: *Et exhortamur.* Ille quippe cum exhortatur, non simpliciter exhortatur, sed has justificationes affert; quod iustum illum Filium, qui ne peccatum quidem nosset, donaverit, et pro nobis peccatoribus ipsum peccatum fecerit, ut nos iusti efficiamur: quæ quidem cum habeat, ac Deus sit, ne rogare quidem eum oportet, homines præsertim, et a quibus offensus fuerat, verum singulis diebus rogari; nihilo secius tamen rogat: at nos, cum rogamus, nullum omnino jus, nullum beneficium proferre possumus; verum unum hoc, quod Dei, qui tanta bona dederit, nomine vos obsecramus. Obsecramus porro, ut oblatum beneficium accipiatis, nec munus repudiatis. Morem itaque nobis gerite, ac videte ne in vacuum gratiam accipia-

tis. Etenim ne illi in hoc uno reconciliationem positam esse existimarent, ut vocant fidem adhiberent, ideo hæc verba adjungit, quibus studium in vita ratione efflagitat. Nam qui, posteaquam peccatis liberatus atque in amicitiam receptus est, in prioribus flagitiis rursus volutatur, is ad inimicitias redit; ac frustra, quantum ad vitam attinet, gratiam Dei accepit.

Gratia non multum juvat ad salutem, si impure vivamus. — Neque enim magnum quidpiam ad salutem nobis affert gratia, si impure vivamus: quin potius detrimentum in nos accersit, vehementius in peccatis gravatos, ut qui post ejusmodi cognitionem ac beneficium ad priora vitia nos ipsos referamus. At nondum hoc ponit, ne molestam atque asperam orationem reddat: hoc solum dicit, nullam hinc ad nos utilitatem redire. Deinde prophetiæ quoque memoriam reficit, quo eorum animos ad capessendum salutis studium impellat et urgeat. *Ait enim: Tempore accepto exaudi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Tempus acceptabile: quodnam istud? Tempus videlicet beneficii et gratiæ, in quo de peccatis admissis rationes non exposcuntur nec pœnæ penduntur, in quo una cum reconciliatione innumeris quoque bonis fruimur, justitia nimirum, sanctificatione, aliisque omnibus. Quantos enim labores suscipere par erat, ut hanc occasionem nancisceremur? at ecce, nullo a nobis suscepto labore, adest, omnium ante admissorum veniam afferens. Ac proinde acceptabile hoc tempus vocat, quoniam eos quoque, qui innumeris sceleribus sese obtrinxerant, admittebat, nec tantum admittebat, sed ad summum etiam honoris gradum subvehebat: non secus atque adveniente rege iudicii tempus non est, sed gratiæ ac salutis. Ob eam causam acceptabile hoc tempus vocat, quamdiu adhuc in scammate versamur, quamdiu adhuc in excolenda vinca operam navamus, quamdiu undecima hora superest.

2. Accedamus, ac vitam nostram recte institamus: id enim facile est. Nam qui eo tempore certat, quo tantum beneficium ac tanta gratia effusa est, palmam facili negotio consequetur. Etenim apud terrenos quoque imperatores, cum festi coram dies agitantur, atque in consulari habitu cernuntur, is etiam qui exiguum munus offert, magnis donis afficitur; iis autem diebus, quicquid iudicis munus exerceat, magna diligentia magnoque examine opus est. Sic nos etiam huius beneficii tempore decertemus: dies gratiæ est, divinæ inquam gratiæ, unde etiam facile coronas adipiscemur. Nam si, cum tot vitis scateremus, et admisit nos et iis liberavit; omnibus solutos, eaque quæ nostri muneris sunt præstantes, annon multo magis admissurus est? Postea id quod perpetuo facit, ut seipsum in medium proponat, atque hinc exemplum sumere jubeat, hic quoque facit:

unde etiam subjungit, 5. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Non modo a tempore, sed etiam ab iis, qui præclare se gesserunt, eos permovere studet. Ac vide quam sine fastu atque arrogantia: non enim dixit, Intuemini in nos, quia tales sumus; verum prius quæ ad se spectant enarrat, ut omnem reprehensionis causam submoveat. Ac duo eximia immaculatae vitæ argumenta ponit, dum ait, *Nemini dantes ullam: nec dixit accusationem, sed, quod longo minus erat, Offensionem;* ac si diceret, reprehensionis et querimonie locum nulli dantes. *Ut non vituperetur ministerium nostrum.* Hoc est, ne quis illud carpat. Nec rursus dixit, Ut non accusetur, sed, Ut ne levissima quidem in eo culpa hæreat, nec quispiam sit qui ulla in re illud insectari queat. 4. *Sed in omnibus exhibentes nosmetipsos sicut Dei ministros.* Hoc multo majus est. Neque enim in pari laude ponendum est, reprehensione vacare, atque ita se comparare, ut undique perspicuum sit, eos Dei ministros esse: non enim paris laudis est, a reprehensione liberum esse, et laudum ornamentis abundare. Nec dixit, Apparentes, sed *Exhibentes,* hoc est, demonstrantes. Deinde unde tales effecti sint exponit. Undenam igitur? *In nulla patientia,* inquit. Quibus verbis bonorum omnium fundamentum posuit. Ideo non simpliciter patientiam dixit, sed multam addit, ut illius magnitudinem declararet. Unam aut alteram tulisse tentationem non magnum esset; sed ille tentationem seu imbrem inducit, dicens, *In tribulationibus, in necessitatibus.* Hoc afflictionum augmentum est, cum mala vitari nequeunt, ac velut necessitas quædam acerbiorum incumbit, ex qua vix te expedire queas. *In angustiis.* Famis scilicet aliarumque rerum necessariorum, vel simpliciter tentationum. 5. *In plagis, in carceribus, in seditionibus.* Atqui quodlibet horum vel solum intolerabile erat, et flagris cædi solum, et vinciri solum, et pulsum nusquam consistere posse: hoc enim significat, *In seditionibus.* At cum et hæc omnia et simul ingruunt, cogita quam firmum animum requirant. Deinceps una cum externis sua recenset: *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis, 6. in castitate.* His verbis ærumnas eas innuit, quas huc atque illuc cursando ac victum sibi manibus quærendo exantlabat, noctesque quas in docendo vel etiam laborando continebat. Ad hæc etiam nec jejunium omittebat, tametsi illa mille jejuniorum instar essent. Per castitatem rursus hoc loco vel pudicitiam intelligit, vel in omnibus rebus puritatem, vel quod muneribus abjectis gratis evangelium prædicaret. *In scientia.* Quid est, *In scientia?* In sapientia a Deo concessa, quæ vera scientia est: non ut illi, qui sapientes videntur, ac de externa scientia gloriantur, hæc vero destituti sunt. *In longanimitate, in suavitate.* Hæc quoque perquam generosi animi sunt, nempe, cum undique provoceris ac pungaris, æquo animo ferre omnia. Tum autem ostendens, unde talis effectus sit, subiunxit, *In Spiritu sancto.* In ipso enim omnia hæc consequimur. At vide quandonam Spiri-

tus sancti auxilium posuit: postquam nempe sua ostenderat. Quamquam mihi aliud quoque his verbis indicare videtur. Quidnam hoc? Nempe quod copioso Spiritu repletus esset, atque hinc quoque missionis suæ argumentum præberet, quia spiritualibus gratiis donatus fuisset. Nam etsi id quoque gratia erat; at ipse quoque causa item erat, ut qui per sua recte facta et sudores gratiam attraxisset. Quod si quis insuper id quoque ab Apostolo indicari contendat, quod in spirituali etiam illa gratia nullam offensionis ansam dederit, ab ipsius sententia non aberrarit. Etenim illi, qui apud eos linguarum donum acceperant, ideoque arrogantiam conceperant, vituperati sunt: fieri enim potest, ut qui spirituales gratias acceperit, ea non ut par est utatur. At nos non ita; verum in spiritu etiam, hoc est, in spiritualibus gratiis, inculpati fuimus. *In caritate non ficta.*

3. Hæc bonorum omnium causa erat; hæc talem ipsum efficiebat; hæc id præstabat, ut Spiritus, cujus ope omnia recte efficiebat, apud ipsum maneret. 7. *In verbo veritatis.* Hoc est, quod plerumque ait, non dolo tractantes nec adulterantes verbum Dei perstitimus. *In virtute Dei.* Quod nusquam non facit, ut nihil sibi, sed Deo accepta omnia referat, eaque quæ cum laude gesserit adscribat, hoc etiam hic fecit. Quoniam enim magna quædam loquutus fuerat, dixeratque se vitam semper a reprehensione alienam, ac summam philosophiam exhibuisse, Spiritui ac Deo hæc attribuit. Neque enim vulgaria erant quæ dixerat. Nam si quietam vitam agentem virtutem assequi et irreprehensibilem esse difficile est, illud tecum reputa, quam egregii animi sit, tot tentationibus vexatum semper effulsisse. Atqui non hæc sola sustinuit, sed multo his plura, quæ deinceps enumerat. In quo illud admirandum est, non quod tot tantisque fluctibus irreprehensibilis fuerit, nec quod omnia forti animo pertulerit, sed quod etiam cum voluptate omnia: quæ deinde his verbis declarat. *Per arma justitiæ, a dextris et a sinistris.* Videsne animi præsentiam firmosque sensus? Afflictiones enim arma esse ostendit, quæ non modo non dejiciant, sed etiam muniant ac firmiores efficiant. Sinistra autem ea vocat, quæ molestiæ speciem habent: nam ejusmodi sunt ea, quæ mercedem habent. Cur igitur hoc iis nomen imponit? Vel secundum vulgi opinionem, vel quia jussit nos Deus orare, ne in tentationem intremus. 8. *Per gloriam et ignominiam, per infamiam et bonam famam.* Quid ais? magnumne ad laudem tibi esse censens gloria frui? Maxime, inquit. Quid ita? nam ignominiam quidem ferre magnum est; gloria autem versari, annon strenuum animum requirit? Strenuum plane ac perquam ingentem, ut ne is qui ea fruitur obruatur. Quo fit, ut in eo quoque Paulus gloriatur, ut et in illo: quoniam in utraque re peræque elucebat. Quomodo arma justitiæ? Quoniam multos ad pietatis studium incitat, cum magistros in honore esse conspiciunt: atque bonorum operum hoc argumentum est, et hinc Dei gloria ce-

Προσέχετε εἰς ἡμᾶς ὅτι τοιοῦτοί ἐσμεν· ἀλλὰ τέως ἐπ' ἀναιρέσει κατηγορίας τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγείται. Καὶ δύο τίθῃσιν ὑπερβολὰς ἀμώμου βίου, *Μηθεμίαν ἐν μηθεμίᾳ*, λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε κατηγορίαν, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἑταῖον ἦν, *Προσκοπήν*· τοῦτέστι, μέμψιν. κατὰ γινώσκωσιν μηδὲν παρέχοντες καθ' ἡμῶν. *Ἴνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν*. Τοῦτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτῆς ἐπιλάβῃται. Καὶ οὐκ εἶπε πάλιν, *Ἴνα μὴ κατηγορηθῇ, ἀλλ'*, *Ἴνα μηδὲ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν ἔχῃ, μὴ τις αὐτῇ εἰς ὁτιοῦν ἐπισκῆψαι δυνήσῃ*. *Ἄλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι*. Τοῦτο πολλῶν μείζον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον κατηγορίας ἐλευθερον εἶναι, καὶ τοιαῦτα ἐπιδείκνυσθαι, ὡς πάντοθεν φαίνεσθαι διακόνους ὄντας Θεοῦ· οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον ἀπηλλάχθαι κατηγορίας, καὶ ἐγκωμιοῖς βρῦειν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Φαινόμενοι*, ἀλλὰ, *Συνιστῶντες*, τοῦτέστιν, ἀποδεικνύοντες. Εἶτα λέγει καὶ πόθεν τοιοῦτοί ἐγένοντο. Πόθεν οὖν ἐγένοντο; *Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ*, φησί· τὸν θεμέλιον τῶν ἀγαθῶν τιθεῖς. Διόπερ οὐδὲ ἀπλῶς ὑπομονὴν εἶπεν, ἀλλὰ πολλήν, καὶ δείκνυσθαι αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος. Τὸ γὰρ ἐν τῇ καὶ δεύτερον ἐνεργεῖν, οὐδὲν μέγα· ἀλλ' ἐπάγει καὶ τὰς νιφάδας τῶν πειρασμῶν, λέγων, *Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις*. Τοῦτο ἐπίτασις θλίψεως, ὅταν ἀφύκτα ἢ τὰ κακὰ, καὶ ὡσπερ ἀνάγκη τις ἐπικέχται τῶν δεινῶν δυσδιεξέδευτος. *Ἐν στενοχωρίαις*. Ἦτοι ταῖς τοῦ λιμοῦ φησι, καὶ ταῖς τῶν ἄλλων ἀναγκαίων· ἢ καὶ ἀπλῶς ταῖς τῶν πειρασμῶν. *Ἐν πληγαῖς, ἐν στυλθακαῖς, ἐν ἀκατιστασίαις*. Καίτοι τούτων καθ' ἑαυτοῦ ἕκαστον ἀφόρητον ἦν, καὶ τὸ μαστιγέσθαι μόνον, καὶ τὸ δέξασθαι μόνον, καὶ τὸ μηδαμῶς δύνασθαι στήναι· ἐλαυνόμενον· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Ἐν ἀκαταστασίαις*· ὅταν δὲ καὶ πάντα, [523] καὶ ὁμοῦ πάντα ἐπὶ, ἐννόησον ἡλικίης δέχεται ψυχῆς. Εἶτα μετὰ τῶν ἐξωθεν καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ τίθῃσιν. *Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηυστασίαις, ἐν ἀγρύπτητι*. Διὰ τούτων τοὺς καράτους αἰνίσσεται, οὓς ἔκαμε περιῶν καὶ ἐργαζόμενος, τὰς νύκτας ἐν αἷς ἐδίδασκεν, ἢ ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς εἰργάζετο. Καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων οὐδὲ τοῦ νηστεύειν ἡμέλει, καίτοι γε ταῦτα ἀντὶ μωρίων ἥρκει νηστεῶν. Ἀγνόητα δὲ ἐνταῦθα ἢ σωφροσύνην πάλιν, ἢ τὴν ἐν ἀπασὶ καθαρότητα, ἢ τὸ ἀδωροδόκητον, ἢ καὶ τὸ δωρεάν τὸ εὐαγγέλιον κηρύττειν. *Ἐν γνῶσει*. Τί ἐστιν, *Ἐν γνῶσει*; Ἐν σοφίᾳ τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένη, τῇ ὥτως γνῶσει· οὐ καθάπερ ἐκείνοι οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοί, καὶ τῇ ἐξωθεν παιδεύσει κομπάζοντες, ταύτῃ δὲ ἐλαττούμενοι. *Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι*. Πολὺ γὰρ καὶ ταῦτα γενναίως ἦν ψυχῆς, τὸ πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντούμενον, μακροθύμως ἅπαντα φέρειν. Εἶτα δεικνύς πόθεν τοιοῦτος· γέγονεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. Ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα ταῦτα κατορθοῦμεν, φησὶν. Ἄλλ' ὅρα πότε τὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔθηκε τοῦ ἁγίου βοήθειαν· ὅτε τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπεδείξατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ἕτερον λέγειν διὰ τούτου. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι καὶ Πνεύματος πολλοῦ πεπληρώμεθα, καὶ ἀποδείκνυμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀποστολήν, ἀπὸ τοῦ χαρισμάτων ἡξιώσθαι πνευματικῶν. Εἰ γὰρ καὶ χάρις τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αἰτίας

ὁ διὰ τῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἰδρώτων τὴν χάριν ἐπισπασάμενος. Εἰ δὲ τις εἴποι, μετὰ τῶν εἰρημένων αὐτὸν ἐμφαίνειν τὸ ὅτι καὶ ἐν τῇ χάριτι τῇ πνευματικῇ οὐδεμίαν ἔδωκε προσκοπήν, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἐννοίας. Καὶ γὰρ οἱ τὰς γινώσκας λαβόντες παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐπαρθέντες, ἐμωμήθησαν· ἔστι γὰρ καὶ χάρισμα λαβόντα πνευματικόν, οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρήσασθαι. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν πνεύματι, τοῦτέστιν, καὶ ἐν τοῖς χαρίσμασιν ἀμώμητοι ἐγενόμεθα. *Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ*.

γ. Τοῦτο πάντων αἰτίον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάζετο, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποίει παρ' αὐτῷ, δι' οὗ καὶ πάντα αὐτῷ κατορθοῦτο· *Ἐν λόγῳ ἀληθείας*. Ὁ πολλὰ γὰρ λέγει, ὅτι Οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ νοθεύοντες διετελέσαμεν. *Ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Ὑπερ αἰεὶ ποιεῖ, οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατιθεῖς, καὶ αὐτῷ λογισζόμενος τὰ αὐτοῦ κατορθώματα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα ἐφθέγγετο, καὶ ἐφησεν ἀληπτον παρεσχῆσθαι βίον διὰ πάντων, καὶ φιλοσοφίαν ἄκραν, τῷ Πνεύματι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα ἀνατίθῃσιν. Οὐδὲ γὰρ τὰ τυχόντα ἦν τὰ εἰρημένα. Εἰ γὰρ καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ζῶντα δύσκολον κατορθοῦν καὶ ἀληπτον εἶναι, τὸν ὑπὸ τοσοῦτων ἐνοχλούμενον πειρασμῶν, καὶ διὰ πάντων λάμπαντα, ἐννόησον ἡλικίης εἶναι ψυχῆς. Καίτοι οὐδὲ ταῦτα ὑπέμενε μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα τούτων, ἅπερ ἐξῆς τίθησι. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, οὐχ ὅτι ἀληπτος ἦν ἐν τοσοῦτοις κύμασι πλέων, οὐδ' ὅτι πάντα ὑπέμενε γενναίως, [524] ἀλλ' ὅτι καὶ μεθ' ἡδονῆς πάντα· ἅπερ διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν πάντα ποιεῖ φανερά λέγων οὕτω· *Διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν*. Εἶδες ψυχῆς παράστημα, καὶ φρόνημα εὐτονον; Δείκνυσι γὰρ ὅτι ὅπλα εἰσὶν αἱ θλίψεις, οὐ μόνον οὐ καταβάλλοντα, ἀλλὰ καὶ τειχίζοντα καὶ ἰσχυροτέρους ποιοῦντα. Ἀριστερὰ δὲ καλεῖ τὰ δοκοῦντα εἶναι λυπηρὰ· καὶ γὰρ τοιαῦτά ἐστι τὰ τὸν μισθὸν ἔχοντα. Τίνας οὖν ἔνεκεν οὕτω; αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν, ἢ ἐπειδὴ ἐκέλευεν ὁ Θεὸς εὐχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Τί λέγεις; ὅτι δόξης ἀπολαύεις, μέγα τοῦτο τίθῃς εἶναι; Ναί, φησὶ. Τί δὴ ποτε; τὸ μὲν γὰρ ἀτιμίαν ἐνεργεῖν, μέγα· τὸ δὲ δόξης μετασχεῖν, οὐ νεανικῆς δέχεται ψυχῆς; Νεανικῆς μὲν οὖν καὶ σφόδρα μεγάλῃς, ὥστε αὐτῆς ἀπολαύοντα μὴ ἐκτραχηλισθῆναι. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτῳ φρονεῖ, ὡς ἐπ' ἐκείνῳ· καὶ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ὁμοίως ἐλαμπε. Πῶς δὲ ὅπλον γίνεται δικαιοσύνης; Ὅτι ἐνάγει πολλοὺς εἰς εὐσέβειαν τὸ ἐν τιμῇ εἶναι τοὺς διδασκάλους· καὶ ἐργῶν δὲ ἀγαθῶν τοῦτο δεῖγμα ἔστι, καὶ τὸν Θεὸν τοῦτο δοξάζει. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ εὐμηχανίας, τὸ διὰ τῶν ἐναντίων εἰσάγειν τὸ κήρυγμα. Σκόπει δὲ· ἐδέδετο ὁ Παῦλος; Καὶ τοῦτο ἦν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου. *Τὰ γὰρ κατ' ἐμὲ*, φησὶν, *εἰς προσκοπήν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν*, ὥστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν πεποισθῆναι τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμῶν ἀφρόδως τὸν λόγον λαλεῖν. Δόξης πάλιν ἀπήλαυε; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐκείνους προθυμοτέρους εἰργάζετο. *Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Οὐ γὰρ

lebratur. Quin illud quoque divini artificii erat, nimirum evangelii prædicationi aditum per contraria aperire. Sic enim cogita : Vincetus erat Paulus? Id quoque ad evangelii commodum cedebat. *Quæ circa me sunt*, inquit, *magis ad profectum evangelii venerunt : ita ut plures e fratribus confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui* (Philipp. 1. 12. 14). Rursum in gloria versabatur? Hoc quoque rursum promptitudinem illis majorum afferebat. *Per infamiam et bonam famam*. Non enim ea solum quæ corpore excipiebat, forti animo perferebat, afflictiones, eaque omnia quæ recensuit, sed ea etiam, quæ animum solum perstringebant : neque enim hæc tumultus excitare consueverunt. Ipse quippe Jeremias, cum multas tentationes tulisset, ad has fatiscebat, et cum conviciis incesceretur, dicebat : *Non prophetabo, nec loquar ultra in nomine Domini* (Jer. 20. 9). David etiam sæpe in probro se esse deplorat. Atque Isaias post alia multa pro hac re sic cohortatur : *Nolite timere opprobrium hominum, et despectum eorum ne metumatis* (Isai. 51. 7). Ac rursum Christus discipulis, *Cum dixerint*, inquit, *omne malum adversum vos, mentientes, gaudete et exultate quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Matth. 5. 11. 12); et alio loco dicit, *Et exultate* (Luc. 6. 25). Atqui non tantam mercedem constitueret, nisi ingens esset certamen. In cruciatibus enim corpus cum animo dolores partitur; hoc quippe habet dolor, ut et corpus et animum afficiat : at in probis animus solus vexatur. Multi certe his solis prostrati sunt, animæque suæ jacturam fecerunt. Atque ipsi Jobo vermicibus et ulceribus graviora ea probra fuere, quibus ab amicis oneratus fuit. Nihil enim est, nihil, inquam, est iis qui doloribus premuntur intolerabilius, quam oratio quæ illos mordeat. Quocirca cum periculis ac sudoribus hæc collocat, dicens, *Per gloriam et ignominiam*. Multi quippe, etiam ex Judæis, ne ea gloria in qua apud vulgus erant laberentur, fidem amplecti noluerunt. Timebant enim, non ne supplicio afficerentur, sed ne ex synagoga proscriberentur (Joan. 12. 42) : unde etiam dicebat Christus, *Quomodo potes'is credere, qui gloriam ab invicem accipitis* (Joan. 5. 4. 4)? Ac multos cernere est, qui cum acerba omnia contempnissent, a gloria superati sunt. *Ut seductores et veraces*. Idem est cum illo, *Per infamiam et bonam famam*. Sicut qui ignoti et cogniti. Hoc idipsum est quod, *Per gloriam et ignominiam*. Quibusdam enim noti erant, ab iisque colebantur; quidam ne cognoscere quidem eos dignabantur. 9. *Quasi morientes, et ecce vivimus*. Ut morti obnoxii ac damnati : quod ipsum quoque ignominia erat.

4. Ille porro dicebat, tum inenarrabilem Dei potentiam, tum patientiam suam declararet. Nam, quantum pene insidiales est, mortui sumus, atque ita omnes existimant; at divina potentia factum est, ut ex periculis erepti simus. Postea cur hæc Deus permittat explanans, subiungit, *Ut castigati, et non mortificati*. Quibus indicat, ex tentationibus ingentem etiam aut ipsa præmia fructum ipsis exoriri,

hostesque vel invitos sibi utiles esse. 10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*. Exteri suspicantur nos in mœrore esse; at nos, quid ipsi existiment, haud attendimus, verum florentissima voluptate fruimur. Nec vero gaudentes solum dixit, sed addidit, *Semper*. *Semper enim gaudentes*, inquit. Ecquid igitur huius vitæ par esse queat, in qua, tot calamitatibus incurstantibus, auctior voluptas efficitur? *Sicut egentes, multos autem locupletantes*. Quidam aiunt hoc loco de spiritualibus opibus verba haberi; ego autem de his quoque, quæ ad carnem attinent : nam et his novo quodam modo præditi erant, ut quibus omnium ædes paterent. Atque hoc perspicuum fecit ex eo quod deinceps ait, *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes*. Et qui fieri hoc potest? inquires. Imo qui contrarium fieri potest? Nam qui multa possidet, nihil habet; qui autem nihil habet, omnia possidet. Neque hic solum hoc usu venit, sed et in aliis rebus e contrariis contraria existunt. Quod si miraris quonam modo fiat, ut qui rebus omnibus caret, cuncta habeat, hunc ipsum Paulum in medium adducamus, qui orbi terrarum imperabat, nec pecuniarum tantum, sed et oculorum omnium dominus erat : nam, *Si fieri potuisset*, inquit, *oculos vestros eruissetis, et mihi dedissetis* (Gal. 4. 15). Hæc porro dicit, ut nos doceat ut ne ob vulgi opiniones turbemur, etiamsi nos impostores appellent, etiamsi nos ignorent, damnatos existiment, etiamsi in mœrore atque egestate versari putent et inopia premi, etiamsi, cum latisimus, mœsto animo esse dicant : quandoquidem nec cæcis perspicuus est solis splendor, nec insanis sapientium voluptas. Soli enim pii viri recti sunt rerum iudices, nec de iisdem quibus alii rebus vel gaudent vel anguntur. Nam si quis palæstræ rudis pugilem vulneribus affectum spectet ac corona redimitum, eum ob vulnera discredari iudicavit, quod quantam ei corona voluptatem pariat ignoret. Eodem modo isti, quia quæ patimur norunt, ea autem ob quæ patimur nesciunt, non mirum si hæc sola suspecta habeant, ut qui certamina quidem et pericula perspiciant, præmia autem et coronas et certaminum causam non item. Quænam ergo ea omnia erant, quæ Paulus possidebat, cum diceret, *Tamquam nihil habentes et omnia possidentes*? Mundana et spiritualia. Ille enim quem urbes velut angelum exciperent, ac pro quo effossos oculos tradere, pro quo cervices suas exponere parati multi essent, annon ille omnia eorum bona possidebat? Quod si spiritualia quoque perspicere libet, videbis eum in iis maxime locupletem. Nam qui in tanta omnium Regis amicitia versabatur, ut angelorum Dominus arcana sua ipsi imperaret : qui fieri poterat, quin omnes opibus anteiret, atque omnia possideret? Non enim alioqui dæmones ita ei cessissent; non ita dolores ac morbi fugam corripuissent. Proinde nos quoque, cum propter Christum male afficimur, non modo fortem, sed etiam lætum animum præbeamus : si jejunamus, perinde exultemus ac si in voluptate essemus; si contumelias accipimus, ac si laudaremur choreas

agamus, si sumptus facimus, ita affecti simus, ac si quæstus faciamus; si pauperibus largimur, nosipsum accipere arbitremur: nam qui non eo animo dat, nec facile dabit. Quare cum vis spargere, non id solum spectat quod expendis, sed hoc etiam quod plura lucraris; et hoc prius quam illud. Nec vero in elemosyna solum, sed in omni quoque virtute, non laborum acrimoniam, sed præmiorum suavitatem, atque ante omnia Christum, qui certaminum causa est, tibi propone. Sic fiet, ut certamina impigre adeas, atque omnem vite cursum cum voluptate conficias. Neque enim quidquam est, quod tantam voluptatem afferat, ut animus sibi bene conscius. Propterea Paulus quidem, cum singulis diebus vexaretur, gaudebat et exultabat: nunc autem homines ne per somnium quidem horum aliquid perpetientes, dolent ac mœsti sunt, nullam aliam ob causam, quam quod philosophico animo præditi non sint. Alioqui enim exponas mihi velim quid sit quamohrem lugeas? an quia pauper es, ac rerum necessariarum inopia premeris? Ergo ideo potius lugeant es, non quia ploras nec quia eges, sed quia abjecto es animo: non quia nummis cares, sed quia nummos tanti æstimas. In singulos dies morteungebatur Paulus, nec tamen plorabat, imo etiam lætabatur: cum perpetua fame luctabatur, nec dolebat, imo etiam gloriabatur.

5. At tu, quia totius anni proventus reconditis non habes, angeris teque affligis? Non mirum, inquis: ille enim de se tantum erat sollicitus; me vero et servi et liberi et uxor sollicitum tenent. Imo vero ille non rerum suarum tantum sollicitudinem gerebat, sed universalis terrarum orbis: ac tu quidem pro unica domo sollicitudine afficeris; ille autem pro tot Jerosolymitanis pauperibus, pro Macedonicis, pro omnibus denique egenis qui ubique erant, nec minus pro iis qui ipsis largiebantur, quam pro iis qui accipiebant. Duplex enim ipsum in terrarum orbem cura tangebatur, nempe ut ne rebus ad vitam necessariis indigerent, et ut spiritualibus opibus abundarent. Nec vero tantum mœroris tibi afferunt filii fame laborantes, quantum ipsi fidelium omnium negotia. Quid dico fidelium? nam neque ab infidelium cura vacabat, verum ea ita conficiebatur, ut eorum loco anathema quoque fieri optaret: tu vero, ne si milles quidem fames invalesceret, pro ullo tamen homine mori velles. Ac tu quidem pro unica uxore in cura es; ille autem pro omnibus totius orbis Ecclesiis: *Sollicitudo enim mea*, inquit, *omnium Ecclesiarum* (2. Cor. 11. 28) Quousque ergo ludes, o homo, teipsum cum Paulo conferens? non tu hac tanta animi imbecillitate laborare desines? Collatrymandum enim est, non cum in paupertate sumus, sed cum peccamus: hoc quippe est, quod lacrymas meretur; nam alia risu digna sunt. At non hoc dumtaxat mihi mœrori est, inquis, sed illud quoque, quod hic potentia præditus est, ego autem jaceo. Quid tum? ipse quoque Paulus ignobilis atque abjectus plerisque videbatur. Verum Paulus ille erat, inquis. Ergo non rerum natura, sed

animi imbecillitas hanc tibi mœstitiam affert. Quocirca paupertatem noli deslere, verum te ipsum, qui ita affectus sis: imo vero teipsum ne desle, sed potius corrige, nec opes quære, sed quod majorem quam infinitæ opes lætitiâ parit, consecrâre, nempe philosophiam ac virtutem. Hæc enim si adsit, nihil nocet paupertas; si desit, nihil prosunt opes. Quid enim, oro te, utilitatis capiunt, qui opibus quidem affluunt, verum pauperes animos habent? Non tu tam miserum te ipsum censes, quam dives ille se ipsum, quia non omnium opes habet. Quod si non perinde ut in lamentatur, ipsius conscientiam explica, et lamentationes atque singultus videbis.

Opes quænam veræ sint. Pauperes divitibus feliciores. — Vis tuas tibi opes ostendam, ut beatos eos existimare desinas, qui sunt locupletes? Vides hoc cælum, quam præclarum, quam ingens, quam sublimi loco situm? Hac ille pulchritudine nihilo amplius fruitur quam tu, nec te ille propellere, totumque sui juris efficere queat: ut enim propter illam est creatum, ita etiam propter te. Quid sol, splendidum hoc sidus ac rutilans, atque oculos nostros oblectans? annon communis hic quoque omnibus mortalibus patet, atque omnes æque, tam divites quam egentes, eo fruuntur? quid stellarum corona, quid lunæ orbis? annon omnibus æque concessa sunt? Imo vero, quod dictu mirabile est, nos, qui pauperes sumus, ubcrius his fruimur quam illi. Etenim illi, mero ut plurimum obruti, atque in comessationibus altissimoque somno vitam degentes, ne hæc quidem sentiunt, ut qui sub lecto se teneant atque in umbra alantur: pauperes contra ea conditione sunt, ut nulli mortalium parem ex elementis voluptatem capiant. Quia si acrem ipsum, qui ubique susus est, exploraveris, puriore utique eo atque uberiore pauperem frui perspicias. Nana et viatores et agricolæ lætius eo afficiuntur, quam qui in urbibus degunt; et si hos quoque species, lætius artifices, quam qui toto die peribacchantur. Nam quid de terra dicam? annon cunctis æque patet? Minime, inquis. Quid ita? Quoniam is, qui dives est et in urbe multa terræ jugera adeptus, longa pomœria exstruit, et in agris multas partes desecat. Quid ergo? an quia desecat, solus proinde his fruitur? Haud sane, quamlibet adnitatur: fructus etenim in omnes distribuere cogitur, ac triticum, vinum et oleum tibi elaborat, ac nusquam non tibi inservit. Amplorum etiam septiorum ac domiciliorum post incredibiles sumptus et labores atque æreumnas usum tibi comparat, exiguis a te pro hujusmodi ministerio nummis acceptis. Atque hoc et in balneis et in aliis omnibus rebus usu venire comperias, ut qui divites sunt, sumptibus, curis et laboribus conficiantur; qui autem opibus carent, paucis obolis hoc assequuntur, ut his omnibus cum summa securitate fruuntur. Nec vero plus fructus e terra ad divitem redit: neque enim ille decem ventres implet, cum tu unum dumtaxat. At exquisitioribus cibus ille vescitur? Sane quidem istud haud magna præstantia est: tamen hic quoque pauperem plus habere comperimus. Nam

διακεώμεθα· κἄν πένησι παρέχωμεν, λαμβάνειν νομίζωμεν· ὁ γὰρ μὴ οὕτω διδοὺς, οὐδὲ δώσει ἑξέλιξ. Ὅταν τοίνυν θέλῃς σκορπίσαι, μὴ τοῦτο ᾧς μόνον, ὅτι ἀναλίσκεις, ἀλλ' ὅτι καὶ πλεόνα καρδαίνεις, καὶ τοῦτο πρὸ ἐκείνου. Καὶ μὴ μόνον ἐπὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάσης ἀρετῆς μὴ τὸ δριμύ τῶν πόνων, ἀλλὰ καὶ τὸ γλυκύ τῶν ἐπάθλων λογίζου· καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑπόθεσιν τῶν καλαισιμάτων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν· καὶ ῥάδιος ἐπιθήσῃ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐν ἡδονῇ τὸν ἅπαντα βίωσῃ χρόνον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖν ἡδονὴν εἰσθεν, ὥς συναιθεὶς ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο Παῦλος μὲν καθ' ἐκάστην κοπιτόμενος τὴν ἡμέραν, ἔχαιρε καὶ ἡγάλλετο· οἱ δὲ νῦν, οὐδὲ ἕναρ ὑπομένοντες τι τούτων, ἀλγοῦσι καὶ θρηνοῦσιν, οὐδαμῶθεν ἀλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλόσοφον ἔχειν γνώμην. Ἐπεὶ τίνας ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ὁ θρῆνος; ὅτι πένης εἶ, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀπορεῖς; Οὐκοῦν διὰ τοῦτό σε μᾶλλον θρηνεῖν δεῖ, οὐχ ὅτι κλαίεις, οὐχ ὅτι πένης εἶ, ἀλλ' ὅτι μικρόψυχος· οὐχ ὅτι χρήματα οὐκ ἔχεις, ἀλλ' ὅτι τοσούτου τὰ χρήματα τιμᾷς. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπέθνησκε Παῦλος, καὶ οὐκ ἔκλαιεν, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρε· λιμῶ ἐμάχετο διηνεκεῖ, καὶ οὐκ ἤλαγει, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλωπίζετο.

ε'. Σὺ δὲ ὅτι μὴ πάντα ἔχεις τὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ κείμενα, ἀλγείς καὶ κόπεις ἑαυτόν; Ναί, φησὶν· ἐκεῖνος γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μόνον ἐμερίμνα, ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ οἰκετῶν, καὶ παίδων καὶ γυναικός. Ἐκεῖνος μὲν οὖν [527] μόνος τὰ ἑαυτοῦ οὐκ ἐμερίμνα, ἀλλὰ τὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ οἰκίας μίδς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν Ἱεροσολύμας πενήτων τοσούτων ὄντων, ὑπὲρ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ, ὑπὲρ τῶν πανταχοῦ πτωχευόντων, ὑπὲρ τῶν διδόντων ἐκείνοις οὐχ ἤττον, ἢ τῶν λαμβανόντων. Καὶ γὰρ διπλῇ ἦν αὐτῷ ἡ φροντίς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὅπως τῶν ἀναγκαίων μὴ ἀποροίεν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς πνευματικοῖς πλουτοῖεν. Καὶ οὐχ οὕτω σε λυπεῖ α τὰ παιδία πεινῶντα, ὥς ἐκείνον τὰ τῶν πιστῶν πράγματα πάντα. Τί λέγω τὰ τῶν πιστῶν; οὐδὲ γὰρ τῆς ὑπὲρ τῶν ἀπίστων φροντίδος ἐλεύθερος ἦν, ἀλλ' οὕτως ὑπὸ ταύτης ἐτήκετο, ὥς εὐχεσθαι καὶ ἀνάθεμα γίνεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν· σὺ δὲ, κἄν μυριάκις ἐπικρατήσῃ λιμῶς, οὐκ ἂν ἔλοιό ποτε ἀποθάνειν ὑπὲρ ὅτουσιν. Καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ γυναικός μίδς μεριμνᾷς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ πασῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησιῶν. Ἡ γὰρ *μερίμνα μου*, φησὶ, *πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*. Μέχρι τίνας οὖν παίζεις, ἄνθρωπε, Παῦλε σαυτὸν παραβάλλον, καὶ οὐ παύσῃ τῆς πολλῆς ταύτης μικροψυχίας; Δακρύειν γὰρ, οὐχ ὅταν ἐν πενίᾳ ὦμεν, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνωμεν, δεῖ τοῦτο γὰρ θρῆνων ἄξιον· ὡς τὰ γε ἄλλα καὶ γέλωτος. Ἀλλ' οὐ τοῦτό με λυπεῖ, φησὶ, μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ εἶναι ἐν δυναστείᾳ, ἐγὼ δὲ ἄτιμος; καὶ ἀπερρίμμενος. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος ἄτιμος καὶ ἀπερρίμμενος εἶναι ἐδόκει τοῖς πολλοῖς. Ἀλλ' ἐκεῖνος Παῦλος ἦν, φησὶν. Οὐκὼν οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ἐσθένεια ποιεῖ σοι τὴν ἄθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν πενίαν θρῆναι, ἀλλὰ σαυτὸν τὸν οὕτω διακείμενον· μᾶλλον δὲ μὴ σαυτὸν

θρῆναι, ἀλλὰ διόρθου, μὴδὲ χρήματα ζήτηι, ἀλλ' ὁ μυρίων χρημάτων φαιδροτέρους ποιεῖ, τοῦτε διώκει, φιλοσοφίαν καὶ ἀρετὴν. Ταύτης μὲν γὰρ οὐσης, οὐδὲν πενίας βλάβος· ταύτης δὲ οὐκ οὐσης, οὐδὲν χρημάτων ὄφελος. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, τῶν πλουτούντων μὲν, πενεχρᾶς δὲ ἐχόντων ψυχάς; Οὐχ οὕτω σὺ σαυτὸν ταλανίζεις, ὡς ἐκεῖνος ὁ πλούσιος ἑαυτὸν, ὅτι μὴ τὰ πάντων ἔχει. Εἰ δὲ μὴ κλαίει, καθάπερ σὺ, ἀνάπτειν αὐτοῦ τὸ συνεῖδός, καὶ βίβει τοὺς θρῆνους καὶ τοὺς κωκυτούς.

Θέλεις σοι δεῖξω τὸν πλοῦτον τὸν σόν, ἵνα παύσῃ μακαρίζων τοὺς ἐν χρήμασι πλουτοῦντας; Ὁρᾷς τουτοῖν τὸν οὐρανόν, πῶς μὲν καλῶς, πῶς δὲ μέγας, πῶς δὲ ἐφ' ὕψους καίεται; Τούτου τοῦ κάλλους οὐχὶ πλεόν μὲν ἀπολαύει ἐκεῖνος, οὐδ' ἂν δυνηθεῖν σε παρῶσασθαι, καὶ αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ πᾶν· ὥσπερ γὰρ δι' ἐκείνον γέγονεν, οὕτω καὶ διὰ σέ. Τί δὲ ὁ ἥλιος, τὸ φαιδρὸν τοῦτο ἄστρον καὶ τηλαυγές, καὶ τὰς βίβεις ἡμῶν εὐφραίνειν, οὐχὶ κοινὸς ἅπασι καὶ οὗτος πρόκειται, καὶ πάντες ἀπολαύουσιν ἐξ ἰσῆς αὐτοῦ, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες; ἀλλ' ὁ τῶν ἄστρον στέφανος, καὶ ὁ τῆς σελήνης κύκλος, οὐχ ὁμοίως πᾶσιν ἀνίσταται; Μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, πλεόν ἡμεῖς οἱ πένητες ἀπολαύομεν, ἢ ἐκεῖνοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ πολλὰ [528] μέθῃ βαπτιζόμενοι, καὶ ἐν κόμοις διὰ τῶν καὶ ὑπὸ βαθεῖ, οὐδὲ ἐπαισθάνονται τούτων, ὑπωρόφιοι ὄντες καὶ σκιατραφούμενοι· οἱ δὲ πένητες μάλιστα πάντων εἰσιν οἱ τοῖς στοιχείοις ἐντροφῶντες τούτοις. Κἄν τὸν ἀέρα δὲ ἐξετάσῃς τὸν πανταχοῦ κεχυμένον, τὸν πένητα καθαρωτέρου καὶ πλείονος ἀπολαύοντα βῆαι. Καὶ γὰρ ὁδοιπόροι καὶ γεωργοὶ τῶν ἐν ἄστει μᾶλλον ἐντροφῶσι τούτοις, καὶ αὐτῶν πάλιν τῶν ἐν ἄστει τούτων πλεόν οἱ χειροτέχναι τῶν δι' ὀλης μεθυόντων τῆς ἡμέρας. Τί δὲ ἡ γῆ, οὐχὶ κοινὴ πᾶσιν ἀνίσταται; Οὐχί, φησὶ. Πῶς τοῦτο λέγεις; εἰπέ μοι. Ὅτι ὁ πλουτῶν καὶ ἐν ἄστει πλείονα ἀπολαβὼν πλείονα, μακρὸς ἀνίσταται περιβόλους, καὶ ἐν ἀγροῖς πολλὰ ἀποτέμνεται μέρη. Τί οὖν, ἐπειδὴ ἀποτέμνεται αὐτός, αὐτῶν ἀπολαύει μόνος; Οὐδαμῶς, κἄν μυρία φιλονεικήσῃ· καὶ γὰρ τοὺς καρπούς εἰς ἅπαντας ἀναγκάζεται διανέμειν, καὶ σῖτον καὶ οἶνον καὶ ἑλαῖον σοὶ γεωργεῖ, καὶ διακονεῖται σοὶ πανταχοῦ. Καὶ τῶν περιβόλων τῶν μακρῶν καὶ τῶν οἰκημάτων, μετὰ τὴν ἄφατον δαπάνην καὶ τοὺς πόρους καὶ τὰς ταλαιπωρίας, σοὶ παρασκευάζει τὴν χρῆσιν, ἄλλῃον παρὰ σοῦ τῆς τοσαύτης διακονίας ἀργύριον λαβών. Καὶ ἐν βαλανεῖσι καὶ πανταχοῦ τὸ αὐτὸ συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· τοὺς μὲν πλουτοῦντας καὶ χρήμασι καὶ φροντίσι καὶ πόνοις δαπανωμένους, τοὺς δὲ πένητας ὀλίγων ἑβόλων μετὰ ἀδείας ἅπαντα καρπουμένους ταῦτα. Καὶ πλεόν οὐδὲν ἀπολαύει σου τῆς γῆς· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνος μὲν δέκα γαστέρας, σὺ δὲ μίαν πληροῖς. Ἀλλὰ πολυτελεστέραν αὐτὸς μετέχει σιτίων; Μάλιστα μὲν οὐ πολλὴ τοῦτο πλεονεξία· πλην κἀνταῦθα σε τὸν πλεόν ἔχοντα εὐρήσομεν. Ἡ γὰρ πολυτέλεια αὕτη διὰ τοῦτό σοι ζηλωτὴ εἶναι δοκεῖ, ἐπειδὴ πλείονα ἔχει τὴν ἡδονήν· ἀλλ' αὕτη παρὰ τῷ

* *Legebatur οὕτως ἔλπει.*

δ *Legebatur ei γάρ, ei infra πλεονεκτῇ, pro πλεονεκτῇ.*

πένητι πλείων, οὐχ ἴσθον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγείαν· καὶ τούτῳ πλεονεκτεῖ μόνον ὁ πλούσιος, τῷ τὸ σῶμα ἀσθενέστερον κατασκευάζειν, καὶ πλείονας συνάγειν τὰς πηγὰς τῶν ἀρρώστημάτων. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ πένητος κατὰ φύσιν οἰκονομεῖται πάντα, τὰ δὲ ἐκείνου διὰ τὴν ἀμετρίαν εἰς φθορὰν τελευτᾷ καὶ ἀρρώστιαν.

ζ'. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ τοῦτο κατίδωμεν. Εἰ γὰρ δύο κάμινον ἀνάψαι, εἴτα ὁ μὲν σιρικὰ ἱμάτια καὶ ὀθόνας λεπτάς καταβάλλοι πολλάς καὶ ἀπείρους, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνακαίει, ὁ δὲ ξύλα δρυὸς καὶ πεύκης· τί πλέον ἔσχεν οὗτος ἐκείνου; Οὐδέν· ἀλλὰ καὶ ἑλάττω. Τί δέ; (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ ἐτέρως τὸ αὐτὸ περιτρέψαι ὑπόδειγμα) εἰ ὁ μὲν ξύλα βάλλοι, ὁ δὲ σώματα ὑποκαίει, ποῖα ἂν ἡδέως παρέσθης καμίνῳ, τῇ τῶν ξύλων, ἢ τῇ τῶν σωμάτων; Εὐδὴλον ὅτι τῇ τῶν ξύλων· ἐκείνη μὲν γὰρ κατὰ φύσιν καλεῖται, καὶ ἡδὺ θέαμα τοῖς ὀρώσιν ἔστιν· αὕτη δὲ τῇ κνίσσῃ καὶ τῷ ἰχώρῳ καὶ τῷ καπνῷ καὶ τῇ τῶν ὀστέων δυσωδίᾳ πάντα ἂν ἀπελάσειεν. Ἐφριξας ἀκούσας, καὶ ἐδεδύξω τὴν κάμινον; Τοιαῦται αἱ [529] τῶν πλουσίων γαστέρες εἰσὶ. Πλείονα γὰρ ἐν τούτοις σπεύδοντα, ἢ ἐν ἡ καμίνῳ ἐκείνῃ εὐροί τις ἂν, καὶ πνεύματα δυσώδη καὶ βέρυματα ἀκάθαρτα, τῷ πανταχοῦ καὶ ἐν ἐκάστῳ μορίῳ πολλὴν εἶναι τὴν ἀπεισίαν διὰ τὴν πλησμονήν. Τοῦ γὰρ κατὰ φύσιν θερμοῦ οὐκ ἀρκούντος ἅπαντα κατεργάσασθαι, ἀλλὰ καταχνυμένον, ἐπικεῖται ἐκεῖνα ἄνωθεν καπνιζόμενα, καὶ πολλὴν ποιοῦντα τὴν ἀθίαν. Τίνι οὖν ἂν τις παραβάλῃ τὰς ἐκείνων γαστέρας; ἀλλὰ μὴ δυσχεράνητε πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰ μὴ ἀληθῆ λέγω, διελέγεσθε· τί μὲν οὖν ἂν τις αὐτὰς παραβάλῃ; οὐδὲ γὰρ ὀρεῖ τὰ εἰρημένα δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀθλιότητα. Εὗρον καὶ ἐτέραν εἰκόνα. Τίνα δὴ ταύτην; Καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀμαρτῶν ἐνθά πολλοὶ οἱ φορυτοὶ κόπρου, χόρτου,

καλάμης, λίθων, πηλοῦ, συνεχεῖς ἐμφράξεις γίνονται, καὶ ὑπερχειρεῖται ὡς λοιπὸν ἄνωθεν ἢ τοῦ βορβορῶν ῥύμη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τούτων κοιλίας συμβαίνει· φραττομένης γὰρ αὐτῆς κάτωθεν, ἄνωθεν ἀναδύζει τὰ πλείονα τῶν πονηρῶν τούτων βρυμάτων. Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν πονηρῶν οὕτως ἀλλ' ὥσπερ αἱ τὰ καθαρὰ προχέουσαι βεῖθρα πηγαι, καὶ κήπους ἀρδουσαι καὶ παραδείσους, οὕτω καὶ αἱ τούτων γαστέρες εἰσὶ καθαραὶ τῶν τοιοῦτων περιττευμάτων. Ἀλλ' οὐκ αἱ τῶν πλουτούντων, μᾶλλον δὲ τρυφόντων, τοιαῦται, ἀλλὰ χυμῶν, φλεγμάτων, χολῆς, αἵματος διεφθορότος, βέρυματος οεσηπότος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων εἰσὶ πεπληρωμένα. Διὸ περ οὐδεὶς καὶ πρὸς βραχὺν ἀρκίσει χρόνον διαπαντός ἐν τρυφῇ ζῶν, ἀλλ' ἐν ἀβήρωσταις βιώσεται διηνεκίσι. Αὐτὸ καὶ ἡδέως ἂν ἡρόμην αὐτοὺς, τίνας ἔνεκεν τὰ σιτία δέδοται· ἵνα φθειρώμεθα, ἢ ἵνα τρεφώμεθα; ἵνα νοσώμεν, ἢ ἵνα ὑγιαίνωμεν; ἵνα ἀσθενώμεν, ἢ ἵνα ἰσχύωμεν; Εὐδὴλον ἔτι διὰ τροφὴν καὶ ὑγείαν καὶ ἰσχύν. Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰς τούναντίον αὐτοῖς ἀποκέρχρησθε, νόσον καὶ ἀσθένειαν διὰ τούτων δημιουργοῦντες τῷ σώματι; Ἀλλ' οὐχ ὁ πένης, ἀλλ' ὁ ὑγείαν καὶ εὐρωστίαν καὶ ἰσχύν διὰ τῆς λιτῆς ὠνεῖται τροφῆς. Μὴ δὲ κλαίε διὰ πένιαν τὴν ὑγείας μητέρα, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλου· καὶ, εἰ βούλει πλουτεῖν, καταφρόνει πλούτου. Οὐ γὰρ τὸ χρήματα ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖσθαι τοῦ ἔχειν, τοῦτο μάλιστα εὐπορία. Ἄν τοῦτο κατορθώσωμεν, καὶ ἐνταῦθα τῶν πλουτούντων πάντων εὐπορώτεροι ἐσόμεθα, καὶ ἐκεῖ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* *Legebatur ὑπερχειρεῖται.*

[530] ΟΜΙΑΙΑ ΙΓ'.

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφωτε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται. Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν

α'. Διηγησάμενος περὶ τῶν αὐτοῦ πειρασμῶν καὶ θλίψεων· Ἐν ὑπομονῇ γὰρ, φησὶν, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις· καὶ δείξας ὅτι μέγα ἀγαθὸν τὸ πρόγνμα· Ὡς λυπούμενοι γὰρ, φησὶν, ἀεὶ δὲ χαίροντες· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτιζόντες· ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες· καὶ ὅπλα αὐτὰ εἰπών· Ὡς παιδευόμενοι γὰρ, φησὶ, καὶ μὴ θαυματούμενοι· καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν κηδεμονίαν διὰ τούτων ἐμφήνας καὶ τὴν δύναμιν· Ἰτι γὰρ ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· καὶ τοὺς ἄθλους αὐτοῦ καταλέξας· Πάντοτε γὰρ τὴν νύκτωρ αὐτοῦ, φησὶ, περιφέροντες· καὶ ἐν ἀναστάσει τοῦτο ἀπέδειξεν σαφῆς

Ἰτα γὰρ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν, φησὶ· καὶ ὧν γέγονε κοινῶν, καὶ τίνα ἐπισπεύθη· Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ προσεβόημεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· καὶ τίνων ἔστι διάκονος, ὅτι οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος· καὶ ἐν οὗ τούτῳ μόνον αἰδέσιμος, ἀλλὰ καὶ τοῖς πειρασμοῖς· Τῷ Θεῷ γὰρ, φησὶ, χάρις ἐν πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι· μέλλει λοιπὸν αὐτοῖς καὶ ἐπιτιμῆν, ὡς οὐ σφόδρα περὶ αὐτὸν διακειμένοις. Ἀλλὰ μέλλων, οὐκ εὐθέως ἐπὶ τοῦτο ἔρχεται, ἀλλὰ πρότερον τὰ περὶ τῆς ἀγάπης εἰπών, ἣν περὶ αὐτοὺς ἐπαθείκνυτο, τότε ἐμβαίνει καὶ εἰς τὸν περὶ τούτων λόγον. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων κακορθωμάτων αἰδέσιμος ὁ ἐπιτιμῶν εἰς, ἀλλ' ὅμως ὅταν καὶ τὴν φιλίαν, ἣν ἔχει πρὸς τοὺς ἐγκαλουμένους, ἐπιδείξῃται, ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἰδρωτῶν τῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀγώνων ἐκθὰς, εἰς τὸν περὶ τῆς ἀγάπης μεταβαίνει λόγον, καὶ οὕτως αὐτῶν καθ-

profusa illa et exquisita vitæ ratio ideo tibi beata et expetenda esse videtur, quod maiore voluptate perfusa sit; sed amplior voluptas penes pauperem est, nec solum voluptas, sed etiam sanitas; atque in hoc solo superior est dives, quod imbecillius sibi corpus efficiat, ac plures morborum fontes colligat. Quidquid enim pauper edit, modo rationi consentaneo administratur; quidquid autem dives, quia modum excedit, in corruptionem desinit et in orbem.

6. Quod si placet, exemplo istud ipsum perspicimus. Si rogos accendendus sit, atque ille quidem sericas vestes et permulta tenui filo contexta lintea injiciat, atque ita eum accendat, hic contra quercæ et picea ligna, quid amplius ille habet quam hic? Nihil sane; imo inferius etiam quidpiam. Quid vero? (nihil enim prohibet quominus idem exemplum alio modo invertamus) si alter ligna, alter corpora exurenda in rogi iniecerit, utri tandem rogo lubentius affueris, huicne qui lignis, an ei qui corporibus inflammatus sit? Liqueat profecto quod ei qui lignis incensus sit: ille enim, ut naturæ consentaneum est, ardet, ac jucundum spectaculum præbet; hic contra ejusmodi est, qui nidore et sanie ac fumo et ossium foetore omnes procul abigat. Cohorruisti ad hæc verba, atque rogi hunc exsecraris? Tales utique sunt divitum ventres: maiorem in illis, quam in illo rogo putredinem quis reperiatur; ut foetidos halitus et impuras defluxiones, quod toto corpore atque in singulis partibus ingens ob saturitatem cruditas existat. Nam cum naturalis calor conficiendis omnibus cibis haud par sit, verum is obruatur, urgent illi, fumum rursum excitantes, atque ingentem molestiam afferentes. Cuiusmodi igitur rei eorum ventres conferre quis possit? ac velim ne vos offendant quod dicturus sum; verum si falsa loquar, orationem meam refutate: cuiusmodi, inquam, rei ejusmodi ventres conferre quispiam possit? neque enim quæ diximus, ad declarandam eorum miseriam sufficiunt. Alteram rur-

sum imaginem reperi. Quam tandem? Quemadmodum in cloacis, in quibus magna est stercoreis, foeni, stipulæ, lapidum ac luti colluvies, crebræ obstructions oriuntur, ex quibus sit tandem ut cœnum ad superiores partes sese diffundat: ita etiam in horum ventre usu venit: eo quippe ab inferiori parte obstructo, malæ illæ defluxiones magna ex parte ad superiores partes regurgitant. At apud pauperes secus res habet. Ut enim fontes, qui puros latices fundunt, atque hortos et prata irrigant, ita horum quoque ventres ab his excrementis puri sunt: cum contra divitum, vel potius deliciis studentium ventres humoribus noxiis, pituita, bile, corrupto sanguine, putrique defluxione aliisque hujusmodi rebus pleni sint. Ex quo fit, ut ne ad breve quidem tempus incolumis quis perstare possit, qui semper in deliciis vivat, verum in perpetuis morbis versetur. Quocirca lubens ex istis scisciter, quam ob causam cibi nobis concessi sint: ut intereamus, an ut aliamur? ut adversa valetudine laboremus, an ut sani simus? ut imbecilles simus, an ut firmi ac robusti? Perspicuum est quod alimoniam, sanitatis, viriumque tuendarum causa dati sint. Cur ergo iis in contrarium abutimini, morbos atque imbecillitatem per eos corpori procurantes? Contra pauper frugali ac tenui cibo valetudinem, corporisque firmitatem ac robur sibi comparat. Proinde ob paupertatem, sanitatis parentem, ne lacrymare, sed potius exsulta; et si tibi divitiarum eorum sunt, divitias contemne. In hoc enim potissimum opes positæ sunt, non ut quis divitias habeat, sed ut ne habere quidem curet. Id quod si adepti fuerimus, et hic divitibus omnibus copiosiores erimus, et illic futura bona consequemur: quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 6. v. 11. *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* 12 *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.*

1. Postquam tentationes suas et afflictiones exposuit; *In patientia enim, inquit, in ærumnis, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in incertis sedibus, in laboribus, in vigiliis;* atque ingens id bonum esse ostendit; *Sicut tristes enim, inquit, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, et omnia possidentes:* tum etiam arma ea esse dixit; *Ut castigati enim, ait, et non mortificati;* atque insuper magnam Dei erga nos curam ac potentiam per ea declaravit; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit Dei, et non ex nobis:* ac præterea certamina quoque sua enumeravit; *Semper enim, inquit, ipsius mortificationem circumferimus:* illudque item addidit, ea perspicuum resurrectionis argumentum esse; *Ut enim et vita Jesu, inquit, manifestetur in carne nostra mortali:* ad hæc quarum

rerum particeps exstiterit, quæque ipsius fidei commissa fuerint; *Pro Christo enim legatione fungimur, inquit, tamquam Deo per nos exhortante:* atque insuper quarum rerum minister sit, nimirum non literæ, sed spiritus: ac denique quod non eo tantum nomine venerandus sit, sed etiam ob tentationes; *Deo enim, inquit, gratia, qui nos semper triumphat:* jam ad eos objurgandos se accingit, ut parum sui studiosos. Nec ad hoc statim orationem confert, verum id prius agit, ut suam erga eos dilectionem ostendat, atque ita demum in hujusmodi sermonem ingreditur. Nam etsi a rebus præclare gestis venerabilis est is qui increpat, attamen cum anicitiam exhibet erga eos quos corripit, tolerabiliorem sermonem reddit. Ideo ipse quoque Paulus e tentationibus suis ac sudoribus et certaminibus egressus, ad sermonem de caritate transit, et sic illos objurgat. Quænam ergo suæ eos caritatis argumenta offert? *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii.* Et quædam caritatis argumentum hoc est? aut

quid omnino hæc sibi verba volunt? Non sustinemus, inquit, silentio ad vos uti, sed continenter vos alloqui atque orationem ad vos habere gestimus: qui amantium mos est. Nam quod in corpore sunt manuum complexus, hoc in animo est sermonis commercium. Ad hoc etiam aliud subindicatur. Quid illud? Apud vos, inquit, quos carissimos habemus, cuncta libere loquimur, nihil dissimulantes aut reservantes. Quoniam enim jam objurgaturus est, idcirco veniam petit; illud ipsum, quod eis libere objurget, ingentis sui erga eos amoris documentum esse statuens. Jam ipsa quoque nominis adjectio magnæ amicitiae ac ferventis affectus specimen habet: nam et eorum quos amamus nuda nomina nobis identidem in ore versari solent. *Cor nostrum dilatatum est*. Quemadmodum enim id, quod calorem affert, dilatare solet: ita etiam caritatis munus est dilatare: calida quippe ac fervens est virtus. Hæc os quoque Pauli aperiebat, et cor dilatabat. Neque enim ore tantum amo, inquit; verum etiam cor ipsum in amore consonat: ideo cum fiducia loquor, toto ore, ac tota mente.

Pauli amor erga omnes quantus. — Non enim Pauli corde quidquam latius erat, quod pios omnes, perinde atque amatus quispiam, adeo arcto amore complectebatur, non sese scindente ipsius amicitia et imbecillitatem contrahente, sed integra in unoque manente. Et quid mirum talem ipsius in pios viros animum fuisse, cum etiam in infidelibus cor ipsius universum terrarum orbem amplecteretur? Ideo non dixit, Amo vos, sed, quod majorem emphasim habet, *Os nostrum patet, cor nostrum dilatatum est*; omnes intus habemus: ac ne id quidem utcumque, sed cum ingenti amplitudine. Nam qui amatur, in intimo amantis corde sine ullo metu obambulat: idcirco ait, *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris*. Objurgationem vide non parva indulgentia temperatam: id quod magnopere amantium est. Non dixit, Vos me non amatis, sed, Non amo pari modo: neque enim vult asperius eos insectari. Ac passim cernere est quomodo incredibili quodam fidelium amore flagret, si quis ex singulis epistolis testimonia seligat. Ad Romanos enim scribens ait, *Cupio videre vos*; et, *Sæpe proposui venire ad vos*; et, *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam ad vos* (Rom. 1. 11. 13. 10). Ad Galatas autem hæc dicit, *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19); ad Ephesios rursus, *Hujus rei gratia flecto genua mea pro vobis* (Ephes. 3. 14); ad Philippenses (a) autem, *Quæ enim est spes mea aut gaudium aut gloriæ corona? annon vos* (1. Thess. 2. 19)? Quin se et in corde et in vinctulis eos circumferre dicebat (Philipp. 1. 7). Porro eum ad Colossenses scribit, *Cupio, inquit, videre vos quantum certamen habeam pro vobis, et quicumque faciem meam non viderunt in carne: ut consolationem habeant corda vestra* (Coloss. 2. 1); et ad Thessalonicenses, *Quemadmodum si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes vos cupiebamus vobis dare, non solum*

(a) Hic error esse videtur: verba enim sequentia non Philippensibus, sed Thessalonicensibus scripta sunt.

evangelium, sed etiam animas nostras (1. Thess. 2. 7. 8); tam etiam ad Timotheum, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Et cum ad Titum scribit, *Dilecto filio* (Tit. 1. 4); et item ad Philemonem similiter (Philem. 1. 1).

2. Ad hæc in Epistola ad Hebræos multa alia ejusmodi scribit, nec cessat consolari ac dicere: *Adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est, veniet et non tardabit* (Hebr. 10. 37): perinde videlicet ac si mater filios lædio ac micore laborantes alloquitur. Sic et illis, *Non angustiamini in nobis*, inquit. Nec vero se dumtaxat eos amare ait, sed ab ipsis etiam amari, quo nimirum hinc quoque eorum animos alliciat. Atque de his quidem hoc testificans, ait, *Titus venit, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram amulationem* (2. Cor. 7. 7); et de Galatis, dicens, *Si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et didissetis mihi* (Gal. 4. 15); et de Thessalonicensibus, *Qualem introitum habuerimus ad vos* (1. Thess. 1. 9); et rursus de Timotheo, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Ac denique passim in epistolis hoc videas, ipsum discipulis testificantem, quod et eos amet et vicissim ab iis ametur: non tamen similiter. Hic quoque dicit, *Licet abundantius vos diligens, minus diligat* (2. Cor. 12. 15). Verum hoc quidem ad epistolæ calcem ait, interim autem acrius, *Non angustiamini, inquit, in nobis, angustiamini autem in cordibus vestris*. Vos, inquit, unum capitis; ego urbem universam ac plebem tantam. Nec dixit, Non nos capitis, sed, *Angustiamini*; idem nimirum subindicans, sed molliori verbo utens, ne acrius eos perstringeret. 13. *Eandem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico, dilatamini et vos*. Atqui minime par est, prius amari, deinde amare. Quamvis enim parem amoris mensuram quis asserat, hoc tamen nomine vincitur, quod posterior ad amandum venerit. Verum hæc non accurate requiro, inquit; mihi satis fuerit, si vel meo amore provocati, mutua erga me benevolentiae significationem præbeatis, diligo et amplector. Postea, ut eos ad hoc obstringi ostendat, atque ea quæ dicit ab omni assentationis suspitione vindicet, *Tamquam filiis dico*, inquit. Quid est, *Tamquam filiis*? Nil magni postulo, si, cum pater vester sim, a vobis amari velim.

Pauli prudentia et modestia. — Ac vide ipsius prudentiam et modestiam. Non hic pericula pro ipsis suscepta, non labores ac mortes ponit, quamvis multa ejusmodi commemorare queat; adeo ab omni fastu alienus est; verum unum hoc, quod eos amet, ac proinde amari quoque velit: Quia pater vester sum, inquit, quia acerrimo vestri amore incendor. Etenim illud sæpe eum qui amatur offendit, cum quis collata in eum beneficia profert; exprobrare enim videtur. Quocirca hoc minime facit Paulus, verum, Ut filii parentem diligite, inquit: quod quidem naturæ potius est, ac tale ut patri hoc suo quisque præstare debeat. Postea, ne quis existimet eum sua causa hæc dicere, demonstrat se commodis eorum consulere, cum eorum benevolentiam ad se attrahit: unde etiam sub-

ἵπταται. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐνδεικτικά; Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι. Καὶ ποῖον τοῦτο σημεῖον ἀγάπης; τί δὲ καὶ ἐστὶν ὡς τὸ εἰρημένον; Οὐκ ἀνεχόμεθα, φησί, σιγῇ πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' αἰεὶ βουλόμεθα καὶ ἐπιθυμοῦμεν φθέγγεσθαι καὶ διαλέγεσθαι ὑμῖν· ὅπερ ἔθος τῶν ἀγαπώντων ἐστί. Καὶ γὰρ ὅπερ εἰσὶν ἐπὶ σώματος περιτοκαὶ χειρῶν, τοῦτο ἐπὶ ψυχῆς συνουσία λόγων. Μετὰ δὲ τούτου καὶ ἕτερον αἰνίσσεται. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι πάντα μετὰ παρρησίας ὑμῖν διαλεγόμεθα, ὡς ἀγαπητοί, καὶ οὐδὲν ὑποσταλλόμενοι οὐδὲ ταμειούμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ λοιπὸν μέλλει ἐπιτιμῆν, συγγνώμην αἰτεῖ, αὐτὸ δὲ ἐπιτιμῆν μετὰ παρρησίας ἀπόδειξιν ποιούμενος τοῦ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Καὶ ἡ προσθήκη δὲ τοῦ ὀνόματος φιλίας πολλῆς καὶ διαθέσεως καὶ θερμότητος· καὶ γὰρ [331] εἰώθαμεν τῶν ἀγαπωμένων συνεχῶς γυμνά τὰ ὀνόματα περιστρέφειν. Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται. Καθάπερ γὰρ τὸ θερμαίνον εὐρύνειν εἰσθεν· οὕτω καὶ τῆς ἀγάπης ἔργον τὸ πλατύνειν ἐστί. Θερμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ζέουσα. Αὕτη καὶ τὸ στόμα ἀνεπάταξε Παῦλον, καὶ τὴν καρδίαν ἐπλάτνυν. Οὐδὲ γὰρ τῷ στόματι μόνον φιλῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν συνήδουσαν ἔχω. Διὰ τοῦτο μετὰ παρρησίας φθέγγομαι, ὅλη τῇ στόματι, ὅλη τῇ διαβολῇ.

Οὐδὲν γὰρ τῆς Παύλου καρδίας πλατύτερον, ἢ τοὺς πιστοὺς ἅπαντας, καθάπερ ἂν τις ἐρώμενον, οὕτω σφοδρῶς ἡγάπα, οὐ σχιζομένης αὐτοῦ τῆς φιλίας καὶ ἀσθενεστεράς γινομένης, ἀλλ' ὀλοκλήρου ἐν ἐκάστῳ μενούσης. Καὶ τί θαυμαστὸν ἐπὶ πιστῶν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐδέξατο ἡ καρδία Παύλου; Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπα, Φιλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἐμφαντικώτερον, Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηεν, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται· πάντας ἐνδον ἔχομεν· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' εὐρυχωρίας πολλῆς. Ὁ γὰρ φιλούμενος, μετὰ πολλῆς ἐνδον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ φιλοῦντος βαδίζει τῆς ἀθείας· διό φησιν, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχχοις ὑμῶν. Καὶ τὴν ἐπιτιμῆν ὅρα μετὰ φειδοῦς γινομένην· ὃ τῶν σφόδρα φιλοῦντων ἐστίν. Οὐκ εἶπεν, Οὐ φιλεῖτε ἡμᾶς, ἀλλ', Οὐ μετὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου· οὐ γὰρ βούλεται αὐτῶν σφόδρα καθάψασθαι. Καὶ πανταχοῦ δὲ ἴδοι τις ἂν πῶς ἐκκαλεῖται τῶν πιστῶν, ἐκλέγων ἐκάστης ἐπιστολῆς αὐτοῦ τὰ ῥήματα. Ῥωμαῖοις μὲν γὰρ φησιν, Ἐπισκοπῶ δὲ ἰδεῖν ὑμᾶς· καὶ, Πωλείας προσθέτην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· καὶ, Εἰ πως ἤδη ποτὲ κινωθῆσθε μοι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Γαλάταις δὲ φησιν, Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω· Ἐπειδὴ πάλιν, Τούτου χάριν κάμπω τὰ γόνατά μου ὑπὲρ ὑμῶν. Φιλιππησίους δὲ, Τίς γὰρ μοι ἐστὶν ἑλπίς ἢ χαρὰ ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς; καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς αὐτοὺς περιφέρειν εἰλεῖ· Κολασσαεῦσι δὲ, Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίον ἀγῶνα ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὅσοι οὐχ ἐπακούσι με ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι ὑμῶν· Θεσσαλονικεῦσι δὲ, Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ θνητῆς τέκνα, οὕτως ἡμεῖς ὑμῶν εὐδο-

κοῦμεν ὑμῖν μεταδοῦναι οὐ μόνον τὸ Εὐαγγελίον, ἀλλὰ καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς· Τιμοθέῳ δὲ, Μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ· Τίτῳ δὲ, Τῷ ἀγαπητῷ τέκνῳ· καὶ Φιλήμονι ὁμοίως.

β'. Καὶ Ἑβραίοις δὲ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα γράφει, καὶ οὐ παύεται παρακαλῶν, καὶ λέγων, Ἐτι μικρὸν ὅσον, ὃ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονισί· καθάπερ παῖδας δυσχεραίνοντας μήτηρ. Οὕτω καὶ αὐτοῖς. Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, φησὶν. Οὐ λέγει δὲ μόνον ὅτι φιλεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ φιλεῖται παρ' αὐτῶν, ἵνα καὶ ταύτη μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισκᾶσται. Καίτοι τοῖς μὲν τοῦτο μαρτυρῶν φησιν, ὅτι Ἦλθε Τίτος ἀπαγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιστάσιν, τὴν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὴν ὑμῶν ζῆλον· καὶ Γαλάταις, Εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν [532] ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι· καὶ Θεσσαλονικεῦσιν, Ὅσοιαν εἰσοδοὺν ἐσχόμεν πρὸς ὑμᾶς· καὶ Τιμοθέῳ δὲ, Μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ. Καὶ πανταχοῦ δὲ τῶν Ἐπιστολῶν εὗροι τις ἂν αὐτὸν τοῦτο μαρτυροῦντα τοῖς μαθηταῖς, καὶ ὅτι ἐφιλησε καὶ ὅτι φιλεῖται· οὐ μὴν ὁμοίως. Καὶ ἐνταῦθα φησιν, Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἥτερον ἀγαπώμαι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρὸς τὴν τέλει, τέως δὲ σφοδρότερον, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχχοις ὑμῶν. Ὑμεῖς ἵνα δέχεσθε, φησὶν, ἐγὼ δὲ πόλιν ὀλόκληρον, καὶ δῆμον τοσούτον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ δέχεσθε ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι Στενοχωρεῖσθε· τὸ αὐτὸ μὲν αἰνιττόμενος, μετὰ φειδοῦς δὲ, καὶ τοῦ μὴ σφόδρα καθάψασθαι. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Καίτοι οὐκ ἐστὶν ἴσον, πρότερον ἀγαπηθῆναι, εἶτα ἀγαπῆσαι. Κἂν γὰρ τὸ ἴσον τις εἰσενέγκῃ μέτρον, ἡλᾶττωται τῷ δευτέρῳ ἵπτανεθῆναι. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι, φησὶ, κἂν παρ' ἐμοῦ λαβόντες τὰς ἀρχὰς τὸ αὐτὸ μέτρον ἐπιδείξησθε, ἀγαπῶ καὶ στέργω. Εἶτα ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ὀφειλὴ τὸ πρᾶγμα ἦν, καὶ ὅτι κολακείας ἐκτὸς τὰ εἰρημένα, Ὡς τέκνοις λέγω, φησὶ. Τί ἐστὶν, Ὡς τέκνοις; Οὐδὲν μέγα αἰσῶ, εἰ πατήρ ὢν βούλομαι φιλεῖσθαι παρ' ὑμῶν.

Καὶ ὅρα σύνεσιν καὶ μετριοφροσύνην. Οὐ τίθῃσιν ἐνταῦθα τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοὺς πόνους καὶ τοὺς θανάτους, καίτοι πολλὰ ἔχων εἰπεῖν· οὕτως ἐστὶν ἀτυφος· ἀλλὰ τὸ φιλεῖν· καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοῖ φιλεῖσθαι, Ὅτι πατήρ ὑμῶν ἐγενόμην, φησὶν, ὅτι σφόδρα ὑμῶν περικαίομαι· ὃ μάλιστα προσίσταται· τῷ φιλούμένῳ πολλάκις, ὅταν τις αὐτῷ τὰς εὐεργεσίας προσφέρῃ· δοκεῖ γὰρ ὀνειδίζειν. Διὸ οὐ ποιεῖ τοῦτο Παῦλος, ἀλλ', Ὡς τέκνα πατέρα ἀγαπήσατε, φησὶν· ὃ τῆς φύσεως μᾶλλον ἐστὶ, καὶ ὀφειλόμενον ἐκάστῳ πατρί. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' αὐτὸν ταῦτα λέγειν, δεικνυσὶν ἐπὶ διὰ τὸ ἐκείνων κέρδος καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐπιστάται φιλίαν· ὅχι καὶ ἐπηγάγε, Μὴ γίνεσθε ἑτεροκυγούντες ἀπίστοις. Καὶ

* Sic omnino legendum ut suspicatus est Savilius et interpres Latinus legit, qui vertit *offendit*, quo sensu hoc verbum apud Chrysostomum passum usurpatur. Edui, male, προίσταται.

οὐκ εἶπε, Μὴ ἀναμίγνυσθε ἀπίστοις, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῶν καθαπτόμενος ὅτε ἀδικούντων τὸ δίκαιον, Μὴ ἐκκλίνετε ἑαυτοὺς, φησί. *Τίς γὰρ μετοχή δικαιοσύνης καὶ ἀγομῆς;* Ἐνταῦθα λοιπὸν σύγκρισιν ποιεῖται οὐχὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων τῶν διαφθειρόντων αὐτοὺς, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων ἀτιμίας· οὕτω γὰρ καὶ σεμνότερος ὁ λόγος γέγονε, καὶ αὐτῷ πρεπωδέστερος, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπασπᾶτο. Ὡς ἂν εἰ τις παιδί τῶν γεγεννηκότων ὑπερορῶντι καὶ μιαιοῖς ἑαυτὸν ἐκδιδόντι λέγοι, Τί ποιεῖς, ὦ παιδίον; [533] τοῦ μὲν πατρὸς καταφρονεῖ· προτιμᾷς δὲ τοὺς μιαιοῦς ἄνδρας, καὶ μυρία γίμοντα; κακίας; οὐκ οἶσθα πόσον αὐτῶν βελτίων εἰ καὶ σεμνότερος; Οὕτω γὰρ μᾶλλον αὐτὸν ἐφίστησι τῆς ἐκείνων συνουσίας, ἢ εἰ τὸν πατέρα θαυμάζοι. Ἄν μὲν γὰρ λέγῃ, Οὐκ οἶσθα πόσον ἐστὶν ὁ πατήρ σου βελτίων ἐκείνων; οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάσεται· ἂν δὲ τὸν πατέρα ἀφαις, αὐτὸν αὐτῶν προκρίνῃ, λέγων, Οὐκ οἶσθα τίς μὲν σὺ, τίνες δὲ ἐκεῖνοι; οὐκ ἐννοεῖς σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐκείνων; τίς γὰρ κοινωνία σοι κακείνοις τοῖς κλέπταις, τοῖς μοιχοῖς, τοῖς γόησι; ταχέως αὐτὸν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς αὐτοῦ περῶσας, ἀπορραγῆναι ἐκείνων παρασκευάσει. Τὸν μὲν γὰρ πρότερον οὐ σφόδρα δέχεται λόγον, ὅτι κατηγορία αὐτοῦ ἐστὶν ἢ προτίμησις τοῦ πατρὸς, ὅταν μὴ μόνον πατέρα φαίνεται λυπῶν, ἀλλὰ καὶ πατέρα τοιοῦτον· ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐτι οὐδὲν τοιοῦτον πείσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἔλοιτο μὴ ἐγκωμιάζεσθαι· καὶ δι' αὐτοῦ δὴ, μετὰ τῶν ἐπαίνων τοῦ ἀκούοντος, ὁ ἐλεγχος γίνεται εὐπαράδεκτος. Χελιδναί γὰρ ὁ ἀκροατὴς, καὶ φρόνηματος πληροῦται μεγάλου, καὶ διαπτύει τὴν ἐκείνων συνουσίαν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὕτω προήγαγε τὴν σύγκρισιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἑτέρον τι μείζον ἐπενόησε, καὶ ἐκπληκτικώτερον· πρῶτον μὲν κατ' ἐρώτησιν προαγαγὼν ὃ τὸν λόγον, ὅπερ τῶν σαφῶν καὶ ὁμολογουμένων ἐστὶν· ἔπειτα δὲ πλατύνων τῇ πυκνότητι καὶ τῷ πλήθει τῶν ὀνομάτων. Οὐ γὰρ ἔν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ πλείονα πρὸς τοῦτοις ἀντὶ τῶν προσώπων τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων τίθησι, καὶ ἄκραν ἐνταῦθα ἀρετὴν, καὶ ἐσχάτην ἐκεῖ κακίαν ὑπογράφει· καὶ πολλὸν τὸ μέσον καὶ ἀπειρον δείκνυσιν, ὥς μὴδὲ δεηθῆναι κατασκευῆς. *Τίς γὰρ, φησί, μετοχή δικαιοσύνης καὶ ἀγομῆς; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφῶνσις Χριστῷ πρὸς Βελίαν;* ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; ἢ τίς συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδῶλων.

γ'. Εἶδες πῶς γυμνὰ τὰ ὀνόματα τίθησι, καὶ ἀρκούντα αὐτῷ πρὸς ἀποτροπὴν; Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Παρανομίᾳ, ὃ πλεον ἦν ^β, οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ φωτὸς, καὶ τοῖς τοῦ σκότους· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐναντία τίθησι, τὰ ἀπαράδεκτα τῶν ἐναντιῶν, φῶς καὶ σκότος. Οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ὃ πολλῷ πλεον ἀφαιστέχεται, *Χριστῷ καὶ Βελίῳ*· τῇ Ἑβραϊκῇ

φωνῇ τὸν ἀποστάτην καλέσας οὕτως. *Ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;* Ἐνταῦθα λοιπὸν, ἵνα μὴ δόξῃ κακίας ἀπλῶς κατηγορίαν, καὶ ἀρετῆς ἐγκωμίων διεξιέναι, μέμνηται καὶ προσώπων ἀδιορίστως. Καὶ οὐκ εἶπε κοινωνίαν, ἀλλὰ τὰ ἐπαθλὰ τέθεικε, μερίδα εἰπόν. *Τίς συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδῶλων;* ὅμοις γὰρ ναφ̄ Θεοῦ ἐστε ζῶντες. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ὅτε ὁ βασιλεὺς ὁμῶν ἔχει τι κοινὸν πρὸς αὐτόν· (*Τίς γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς* [534] *Βελίαν;*) οὕτε τὰ πράγματα· *Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;* Οὐκοῦν οὐδὲ ὅμοις δεῖ. Καὶ πρῶτον τίθησι τὸν βασιλέα, καὶ δεύτερον αὐτοὺς, τοῦτω μάλιστα αὐτοὺς ἀποσχίζων. Εἶτα εἰπόν, *Ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδῶλων*, καὶ ἀποφηνάμενος, ὅτι Ὑμεῖς γὰρ ναφ̄ Θεοῦ ζῶντες, ἀναγκάως καὶ τὴν μαρτυρίαν ἐπάγει, δείκνυς ὅτι οὐ κολακεία τὸ πρᾶγμα ἐστίν. Ὁ γὰρ ἐγκωμιάζων, ἂν μὴ καὶ ἀπ' αἰεὶ παρὲχεται, δοκεῖ κολακεύειν. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς, φησί, καὶ ἐμπεριπατήσω. Ἐνοικήσω ἐν ναοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· τὴν κλεινοῖα πρὸς αὐτοὺς σχέσιν δηλῶν. *Καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν*. Τί, φησί; Θεὸν φέρεῖς ἐν σεαυτῷ, καὶ πρὸς ἐκείνους τρέχεις; Θεὸν τὸν οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς αὐτοὺς; καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης; ἐννόησον τίς ἐμπεριπατεῖ σοι, τίς ἐνοικεῖ. Διὸ *ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε· κατὰ τὸν εἰσδέξομαι ὅμοις*, λέγει Κύριος. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ πράττετε ἀκάθαρτα· ἀλλὰ πλείονα ἀκρίθειαν ζητῶν, Μηδὲ ἄπτεσθε, φησί, μηδὲ ἐγγὺς γίνεσθε. Τί δὲ ἐστὶ μολυσμὸς σαρκός; Μοιχεία, πορνεία, ἀσέλγεια πᾶσα. Τί δὲ ψυχῆς; Ἀκάθαρται λογισμοὶ ὥς τὸ ἐμυλεῖναι ἀκαλάστοις ὀφθαλμοῖς, μνησικακαίαι, δόλοι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Βούλεται τοίνυν ἐκατέρωθεν εἶναι καθαρούς. Εἶδες τὸ ἐπαθλὸν ὅσον; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τῶν πονηρῶν, τὸ ἐνωθῆναι Θεῷ. Ἄκουε καὶ τὸν ἐξῆς· *Καὶ ἔσομαι ὅμιον εἰς πατέρας, καὶ ὅμοις ἐσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας*, λέγει Κύριος. Εἶδες ἄνωθεν τὴν παρούσαν εὐγένειαν τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα, τὴν διὰ τῆς χάριτος ἀναγέννησιν; *Ταῦτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί. Ποίας;* Τὸ ναοὺς Θεοῦ εἶναι, τὸ υἱοὺς καὶ θυγατέρας, τὸ ἐνοικεῖν αὐτὸν ἔχειν καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τὸ λαὸν αὐτοῦ γίνεσθαι, τὸ τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ πατέρα κατεῖναι. *Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος*: Μήτε ἀκαθάρτων ἀπώμεθα· τοῦτο γὰρ σαρκὸς ὁ μολυσμὸς· μήτε τῶν τὴν ψυχὴν μολυνόντων· οὗτος γὰρ πνεύματος. Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τοῦτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπάγει, Ἐπιτελοῦντες ἀγωνοσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. Οὐ γὰρ τὸ μὴ ἀκαθάρτου ἄπτεσθαι ποιεῖ καθαρὸν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου τινὸς ἡμῖν δεῖ ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς ἀγίους, σπουδῆς, προσοχῆς, εὐλαθείας. Καὶ καλῶς εἶπε, Ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ ἐπιτελεῖν σωφροσύνην, οὐκ ἐν φόβῳ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ κενόδοξίαν. Μετὰ δὲ τούτου καὶ ἑτερον αἰνύσσεται εἰπόν, Ἐν φόβῳ Θεοῦ, τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἂν ἀνυσθεῖη ἡ ἀγωνοσύνη. Εἰ γὰρ καὶ τυραννικὸν ἢ ἐπιθυμία, ἀλλ', ἂν ἐπιτελεῖται τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, κατεφύσας τὴν

^α *Legebatur προσωγῶν.*

^β *Corrigendum videtur, παρανομίᾳ, ἀλλ', ὃ πλεον ἦν, ἐνομ. γ.*

jungit, 14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Non dixit, Nolite commisceri cum infidelibus, sed vehementius eos perstringens, utpote jus violantes, Ne deflectionis vos ipsos, inquit. *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?* Hic jam non sui amoris, et eorum qui Corinthios corrumpebant, comparationem affert, sed Corinthiorum nobilitatem cum illorum ignominia comparat: sic enim et plus gravitatis oratio contraherat, et ipsius personæ magis conveniebat, ac denique Corinthios conjunctiores ipsi reddebat. Quemadmodum si quis filio parentes aspernanti ac sceleratis totum se tradenti dicat, Quid facis, o puerule? patrem contemnitis, eique scelestos homines atque innumeras vitis coopertos anteponis? an te fugit, quantum illos probitate ac nobilitate superes? Hæc namque ratione ipsum magis ab eorum societate abstrahet, quam si paternas laudes prædicaret. Etenim si ita loquatur, An nescis quanto illis melior sit pater tuus? non tantum efficiet: sin autem omisso patre ipsam illis præferat, dicens: An ignoras quis tu sis, et quinam illi? non in mentem venit tua nobilitas atque ingenuitas, et illorum ignominia? ecquid enim tibi commercii est cum furibus illis, cum adulteris, cum præstigiatoribus? confestim eum ejusmodi laude, tamquam pennis erectum eo adducet, ut ab illorum societate se abducat. Nam priorem orationem non ita libenter excipiet, quia hoc ipso, quod pater illi antefertur, reprehenditur ipse, ut qui non modo patri moerori sit, sed etiam ejusmodi patri: hic autem nil tale ipsi accidet. Neque enim ullus est qui laudari nolit: quin etiam illi una cum laude audienti acceptior est reprehensio; cedit enim ille monenti, anteaque magnos concipit, penitusque eorum societatem respuit. Enimvero non hoc solum mirandum est, quod Paulus talem comparationem invexerit, sed quod majus etiam aliquid excogitavit, atque ad incutendum terrorem accommodavit. Primum videlicet, quia per interrogationem sermonem inducit, id quod in perspicuis et certissimis rebus fieri consuevit: deinde quia per nominum multitudinem eum dilatat atque amplificat. Non enim unum aut duo aut tria, sed plura ponit personarum loco rerum nomina, atque hinc summam virtutem, illic extremum vitium describit; ac multum, imo infinitum inter utrumque discrimen esse ostendit, ut nec probatione res indigeat. *Quæ enim, inquit, participatio est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* 15. *quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidelium cum infidelibus?* 16. *qui autem consensus templo Dei cum idolis?*

3. Vides quo pacto nuda nomina ponit, quæ satis sint ad eos ab hujusmodi rebus avertendos? Non enim dixit, Prævaricationi, quod plus erat quam iniquitas; nec dixit, Iis qui sunt lucis, et iis qui sunt tenebrarum, sed res ipsas inter se contrarias ponit, talesque, ut quæ sibi contraria sunt nullo modo admittente queant, nempe lucem ac tenebras. Nec dixit, Iis qui sunt Christi, et iis qui sunt diaboli verum, quod multo remotius erat, *Christo et Belial* Hebraica

voce apostatam illum ita appellans. *Aut quæ pars fidelium cum infidelibus?* Hic jam, ne vitii tantum inactionem ac virtutis commendationem prosequi videatur, personarum quoque indefinite meminit. Nec dixit, Quæ societas? sed, *Quæ pars?* Hoc est, præmium ac merces. *Quis consensus templo Dei cum idolis?* vos enim estis templum Dei vivi. Horum verborum hic sensus est: Quemadmodum Rex vester nihil cum diabolo commune habet; (*Quæ enim concordia Christo cum Belial?*) ita nec res ipsæ inter se commercium ullum habent: *Quæ enim communicatio luci cum tenebris?* Proinde nec vobis ullum cum istis commercium esse debet. Ac priore loco Regem ponit, secundo ipsos; hac ratione magis illos abscindens. Tum autem, postquam dixit, *Templo Dei cum idolis*, atque eos Dei vivi templum esse pronuntiavit, necessario jam testimonium quoque subjungit, ostendens se assentatione minime uti. Nam qui aliquem laudat, nisi probationem quoque afferat, adulari videtur. Quodnam ergo est hoc testimonium? *Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo.* Inhabitabo in templis et spiritabor; uberiorem videlicet erga eos affectum indicans. *Et erunt mihi in populum, et ero illorum Deus.* Quid ais? inquit; Deum in teipso gestas, et ad illos curris? Deum, inquam, cui cum illis nihil commune est? hæccline venia digna sunt? animadvertite quis in te inambulet, quis inhabitet. 17 *Propter quod exite de medio eorum et separamini, et immundum ne tetigeritis:* 18. *et ego recipiam vos, dicit Dominus.* Non dixit, Immunda ne faciatis, sed accurationem majorem requirens, Ne attingatis, inquit, nec appropinquetis. Quid autem est carnis immunditia? Adulterium, stuprum, impudicitia? Quid autem animæ? Impuræ cogitationes, libidinosus aspectus, injuriarum memoria, fraudes et cætera hujusmodi. Vult itaque nos utrimque puros esse. Videsne quantum bine præmii existat? Nimirum ab improbis separari, ac cum Deo conjungi. Audi quæ sequuntur: *Et ego ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus.* Videsne ut propheta præsentem nobilitatem, hoc est regenerationem per gratiam, longe ante prædicat. (Cap. 7.) 1. *Has ergo promissiones habentes, carissimi. Quas?* Quod templa, quod Dei filii ac filie simus, quod hospitem ipsum et in nobis deambulantem habeamus, quod populus ipsius efficiamur, quod Deum ipsum ac patrem possideamus. *Emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus.* Ne impura contrectemus; hæc enim carnis inquinamentum est; nec ea quæ animam contaminant; hæc quippe est spiritus impuritas. At ne hoc quidem contentus, subjungit, *Perficientes sanctificationem in timore Dei.* Non enim puri efficiamur, si nihil impuri attingamus; sed ad hoc ut sancti simus, aliud præterea requiritur, nempe studium, attentio, pietas. Pulchre addidit, *In timore Dei.* Fieri enim potest, ut quis pudicitiam præstet, non tamen id Dei metu faciat, sed ex inanis gloriæ studio. Postea aliud per hæc verba, *In timore Dei*, subindicat, modum videlicet, quo sanctitas perficiatur. Nam etsi cupiditatis magna vis tyrannis est, ta-

nem, si Dei timore animum obseptum habeas, ipsis furorē infringes. Per sanctificationem hoc loco non pudicitiam dumtaxat intelligit, sed ab omni peccato liberationem: sanctus enim est, qui puritate præditus est. Purus autem tum demum effici quispiam poterit, si non solum scortatione vacet, sed etiam avaritia, livore, arrogantia, inani gloria: ac potissimum hac postrema, quæ in omnibus rebus fugienda, maximeque in eleemosyna; nam eleemosyna non fuerit, si hoc morbo laboret, sed ostentatio et crudelitas.

Eleemosyna ostentatione careat oportet. — Nam cum ad largiendum non miseratione, sed beneficii evulgandi studio duceris, non modo id eleemosyna non est, sed etiam contumelia: fratrem quippe traduxisti. Proinde non pecunias tantummodo dare eleemosyna est, sed ex commiseratione dare. Quandoquidem illi, qui in theatris spectant, tum cinædis largiuntur tum alijs qui in scena versantur, nec tamen ea res eleemosyna est; et qui cum scortis congregiuntur, dant quidem item, nec tamen humanitas id dici potest, sed contumelia. Huic porro non dissimilis est qui gloriæ cupiditate laborat. Sicut enim ille, cum meretrici stuprum intulit, contumeliæ mercedem ipsi persolvit: ita tu quoque ab eo exigis, qui contumeliā accepit, tibi que simul atque illi sinistrae famæ notam iniuris ac præterea majori, quam dici queat, detrimento teipsum afficis. Ut enim bellua quædam, aut canis rabidus insiliens: ita flagitiosus hic morbus atque hæc inhumanitas bona nostra nobis eripit: inhumanitas quippe ac sævitia est hæc res; imo etiam scelus ea gravius. Nam qui crudelis est, egenti quidem nihil impertit; at tu pejus eo facis: iis enim qui dare volunt impedimento es. Nam cum munus tuum jactas atque in vulgus effers, simul et accipientis famam deles, et cum qui dare parat, si ignavi animi fuerit, reprimis. Neque enim jam ei daturus est, ut qui jam acceperit nec perinde egeat, sed illum sæpe insectabitur, si postquam acceperit accedat, et impudentem habeat.

4. Contra eleemosynam ex ostentatione factam. Pauperes feliciores sunt divitibus in rebus ad salutem pertinentibus. — Equus ergo eleemosyna hæc est, cum et teipsum et eum qui accipit dedecore afficis, et duplici quoque nomine eum, qui hoc edixit: quia eo eleemosynæ tuæ spectatore non contentus, oculos quoque conservorum præter eum requiris, et quia legem ab eo institutam, qua id prohibetur, violas? Volebam alia quoque persequi, velut jejunium et orationem, ac quantam illic quoque inanis gloriæ stadium perniciem afferat, demonstrare; verum in mentem mihi venit, me sermonem quemdam necessarium superiore disputatione non absolvisse. Et quis tandem hic sermo erat? Dicebam scilicet, quod pauperes etiam in rebus temporariis meliori conditione sint, quam divites, cum de sanitate ac lætitia verba facerem: atque id aperte demonstrabatur. Age itaque hodie hoc planum faciamus, eos non in secularibus modo, sed in sublimioribus quoque rebus superiores partes ferre. Utra

enim ad cælorum regnum inducit, opulentia an paupertas? Ab ipso cælorum Domino audiamus: de illis enim ait, facilius esse camelum introire per foramen acus, quam divitem in regnum cælorum; de pauperibus autem contra omnino: Si enim vis, inquit, perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me, et habebis thesaurum in cælis (Matth. 19. 21. 24). Quod si placet, alia quoque ratione id, quod a nobis dictum est, consideremus. Arcta, inquit, et angusta est via, quæ ducit ad vitam (Matth. 7. 14). Uter ergo per arctam viam iter facit, isne qui in deliciis, an qui in egestate degit? isne qui solus est, an qui infinitas sarcinas gestat? qui mollis est ac dissolutus, an qui curis ac sollicitudinibus afficitur? Verum quid verbis opus est, cum ad personas ipsas venire liceat? Pauper erat Lazarus, et valde pauper; dives contra is, qui in foribus jacentem præteribat: uter in regnum cælorum ingressus est, atque Abraham sinu deliciatur? uter rursus in flammis excruciat, ac ne stillam quidem aquæ consequi potest? At etiam pauperes plerique perituri sunt, inquit: ac contra divites multi arcanis illis bonis fruentur. Imo contra cernere est, paucos quidem divites, pauperes autem multo plures ad salutem pervenire. Ac velim diligenter consideres hinc opum impedimenta, hinc paupertatis vitia. Quamquam nec opum nec paupertatis hæc vitia sunt, sed utrumque eorum, qui his præditi sunt: sed tamen utrum e duobus telum firmitus muniat, videamus. Quodnam vitium paupertas habere videtur? Mendacium. Quodnam rursus divitiæ? Superbium, malorum omnium matrem, quæ etiam diabolus ut diabolus esset, cum prius talis minime esset, effecit. Rursus malorum omnium radix est avaritia (1. Tim. 6. 10): uter itaque huic radici vicinior est, divesne an pauper? Dives proculdubio: quoniam enim quis pluribus opibus undique cinctus est, eo plures expetit. Ad hæc inanis gloriæ studium sexcentas virtutes labefaciat: at non procul item ab hac sedes habet dives. Quid autem, inquit, pauperis incommoda non affers, afflictionem videlicet atque angustiam? At hæc illi cum divite sunt communia: imo etiam majore ex parte hujus sunt, quam illius. Ita fit, ut quæ paupertatis mala esse videntur, utriusque communia sint; quæ autem divitiarum, ea divitem solum vexent. Quid vero, inquit, cum pauper ob rerum necessarium penuriam multa scelera perpetrat? At nullus pauper tot scelera ob egestatem admittit, quot divites ob amplas et uberes opes admittunt, et ne quæ domi congesta habent amittant. Neque enim pauper necessaria perinde expetit, ut dives supervacanea; nec rursus tantam ad improbitatem exercendam viam ac facultatem habet, quantam ille. Proinde si et vult magis et plus potest, liquet profecto quod plura quoque designabit. Neque enim pauper famem ita reformidat, ut dives metu contremiscit ac pene exanimatur, ne bona ei sua pereant, et discrucietur se nondum omnia omnium bona accepisse. Proinde cum et inani gloriæ et superbix et avaritiæ, quæ malorum omnium radix est, propinquior sit; quam tandem salutis spec-

αὐτῆς μανίαν. Ἀγιστὴν δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ σωφροσύνην μόνον λέγει, ἀλλὰ τὴν πάσης ἀμαρτίας ἀπαλλαγὴν· ἅγιος γάρ ἐστιν ὁ καθαρός. Καθαρός δὲ ἂν τις γένετο, οὐχὶ αἱ πορνείαι ἀπαλλαγείη μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονεξίας καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας· καὶ μέλιστα κενοδοξίας, ἣν πανταχοῦ μὲν φυγεῖν δεῖ, πολλῶν δὲ πλείον [535] ἐπὶ ἐλεημοσύνης· ἔπειτα ὅδ' ἂν εἴη ἐλεημοσύνη, εἰ τοῦτο ἔχει τὸ νόσημα, ἀλλ' ἐπιβειβίς καὶ ὠμότης.

Ὅταν γὰρ μὴ ἐλεῶν, ἀλλ' ἐκπομπεύων ποιῆς, οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὕβρις· παρεμβιγμάτιος γὰρ τὸν ἀδελφόν. Οὐκ ἄρα τὸ δίδεσθαι χρήματα, ἀλλὰ τὸ ἐλποῦντα δίδεσθαι, ἐλεημοσύνη. Ἐπει καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις διδῶσι καὶ παισὶ πεπορευμένους, καὶ ἑτέροις τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' οὐκ ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὑβρίζοντες εἰς τὸ σῶμα τῶν πορευομένων γυναικῶν διδῶσιν, ἀλλ' οὐ φιλοανθρωπία· τοῦτο, ἀλλὰ παροινία. Τούτων καὶ ὁ κενόδοξος δοκεῖ. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑβρίζων εἰς τὸ σῶμα τῆς πόρνῆς, μισθὸν αὐτῇ δίδωσι τῆς ὕβρεως· οὕτως καὶ σὺ μισθὸν ἀπαιτεῖς τὸν λαμβάνοντα τὴν ὕβριν, καὶ τὸ πονηρῶς δόξῃ περιβαλεῖν καὶ σαυτὸν κακῶν. Καὶ μετὰ τούτων ἡ ζημία ἔσται. Καθάπερ γὰρ θηρίον, καὶ κύων μαϊνόμενος ἐπιπιδῶν, οὕτως ἡμῶν ἀρπάξει τὰ ἀγαθὰ τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, καὶ ἡ ἀπανθρωπία αὕτη· καὶ γὰρ ἀπανθρωπία καὶ ὠμότης τὸ τοιοῦτόν ἐστι· μᾶλλον δὲ καὶ τούτου χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ ὠμὸς οὐκ ἂν δοίῃ τῷ διομένῳ· σὺ δὲ τούτου πλείον ποιεῖς· τοὺς βουλομένους δοῦναι καλῶνεις. Ὅταν γὰρ ἐκπομπεύῃς τὴν δόσιν, καὶ τὴν δόξαν καθελείς τοῦ λαθόντος, καὶ τὴν μέλλοντα παρέχειν ἀνεχαίτισας, ἂν ῥέθυμος ᾖ. Οὐδέ γὰρ δώσει· λοιπὸν, ὡς εἰληφὸς καὶ οὐχ οὕτως διομένος, ἀλλὰ καὶ καταγνώσεται πολλάκις, ἂν προσελθὼν αἰτήσῃ μετὰ τὸ λαβεῖν, καὶ ἀναίσχυντον ἡγήσεται.

θ. Ποία οὖν ἐλεημοσύνη τοῦτο, ὅταν καὶ σαυτὸν καταμισχύνῃς, καὶ τὸν εἰληφῶτα, καὶ τὸν ἐπιτάξαντα διπλῇ, ὅτι τε αὐτὸν θεατὴν ἔχων τῆς ἐλεημοσύνης, ἐπιζητεῖς τοὺς τῶν συνδούλων ὀφθαλμούς μετ' ἐκείνου, καὶ ὅτι τὸν νόμον τὸν ταῦτα ἀπαγορεύοντα, κείμενον ὑπ' αὐτοῦ, παραβαίνεις; Ἐβουλόμην καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖν, καὶ νηστεῖα καὶ εὐχὴ, καὶ δεῖξαι ὅσα καὶ ἐκεῖ λυμαίνεται· ἡ κενοδοξία· ἀλλ' ἀνεμνήσθην, ὅτι λόγον τινὰ οὐκ ἔγνωσα ἀναγκαῖον, ἐν τῇ προταύτης διαλέξει. Τίς δὲ ὁ λόγος ἦν; Ἐλεγον ὅτι οἱ πένητες τῶν πλουτούντων πλεονεκτοῦσιν ἐν τοῖς βιωτικοῖς, ὅτι περὶ ὕλης καὶ ἡδονῆς διελεγόμην· καὶ σαφῶς τοῦτο ἔδεικνυτο. Φέρε οὖν σήμερον αὐτὸ δείξωμεν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς βιωτικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρὰ τούτοις τὸ πλεόν ἐστὶ. Τί γὰρ εἰς βασιλείαν εἰσάγει, πλούτος ἢ πένια; Ἀκούσαμεν αὐτοῦ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότου λέγοντος, περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι Εὐκοπώτερον κάμηλον εἰσελθεῖν δ' ἀγροπύργου ῥαφίδος, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν· τῶν οὐρανῶν· περὶ δὲ πενήτων τοῦναντίον. Εἰ γὰρ

θέλεις τέλειος εἶναι, κάλῃσόν σου τὰ ὑπάρχοντα. καὶ ὁδὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς. Εἰ δὲ βούλεσθε, ἐκπύρωθεν ἔσωμεν τὸ εἰρημένον [536]. Στενὴ, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός, φησὶν, ἡ ἀπάρχουσα εἰς τὴν ζωὴν. Τίς οὖν βαδίζει τὴν στενὴν, ὁ ἐν τρυφῇ, ἢ ὁ ἐν πτωχείᾳ; ὁ μόνος, ἢ ὁ μυρία βαστάζων φορεῖα; ὁ χαῦνος καὶ διαλελυμένος, ἢ ὁ φρονεῖζων καὶ μεμεριμημένος; Ἀλλὰ τίς χρεῖα τῶν λογισμῶν, δεόν ἐπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἵσθαι; Πένης ὁ Ἀδάμας ἦν, καὶ σφόδρα πένης· πλούσιος δὲ ὁ παρατρέφων ἐν τῷ πλούτῳ κείμενος τοῦτον· τίς οὖν εἰσῆλθεν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς κελποῖς ἐνερπύα τοῦ Ἀδράμ; τίς δὲ ἀπετηγανίστο, καὶ οὐδὲ σταγόνος ἦν κύριος; Ἀλλὰ καὶ πένητες ἀπολούνται πολλοί, φησὶ, καὶ πλούσιοι τῶν ἀποβλήτων ἐκείνων ἀπολαύσονται ἀγαθῶν. Τοῦναντίον μὲν οὖν ἐστὶν ἵδειν, πλουσίους μὲν ὀλίγους, τῶν δὲ πενήτων πολλῶν πλείους σωζομένους. Σκόπει δὲ ἀκριθῶς ἐξετάζων τὰ τοῦ πλοῦτου καλῶματα, καὶ τὰ τῆς πενίας ἐλαττώματα· μᾶλλον δὲ οὐτε τοῦ πλοῦτου οὐτε τῆς πενίας, ἀλλ' ἐκότερα τῶν κατεχόμενων ἐστὶ· πλην ἀλλὰ πλεόν εὐκολώτερον ὅπλον ἔωμεν. Τί οὖν ἡ πένια ἐλαττωμα ἔχει ὅσα; Ψεύδος. Τί δὲ ὁ πλούτος; Ὑπερηφανίαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, ἢ καὶ τὸν διάβολον ἐποίησεν εἶναι διάβολον, οὐκ ὄντα τοιοῦτον ἐμπροσθεν. Πάλιν, ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία· τίς οὖν ἔσται τῆς ῥίζης ταύτης πλησίον, ὁ πλούσιος, ἢ ὁ πένης; οὐκ εὐδὴλον ὅτι ὁ πλούσιος; Ὅση γὰρ ἂν τις πλείονα περιβαλῇται, τοσούτῳ πλείονων ἐρῶ. Κενοδοξία πάλιν τὰ μυρία λυμαίνεται κατερθώματα· ἀλλὰ καὶ ταύτης πάλιν ἔγγυς ὁ πλούτος ἐσκήνυται. Τὰ δὲ τοῦ πένητος, φησὶν, οὐ τιθεῖς, τὴν θλίψιν, τὴν στενωχωρίαν; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τοῦ πλουτοῦντος κοινόν, καὶ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ πένητος· ὥστε ἂν μὲν τῆς πενίας δοκεῖ εἶναι κακὰ, κοινὰ ἐκατέρωθεν ἐστίν, ἃ δὲ τοῦ πλοῦτου, μόνον ἐκείνου. Τί δὲ, φησὶν, ὅταν διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἀπορίαν πολλὰ δεῖνὰ ὁ πένης ἐργάζῃ αἰ; Ἀλλ' οὐδεὶς πένης, οὐδεὶς τοσαῦτα ἐργάζεται· δεῖνὰ δὲ ἔνδειαν, ὅσα οἱ πλουτοῦντες διὰ τὸ πλείονα περιβάλλεσθαι, καὶ τὰ ἔνδον μὴ ἀπολλύειν. Οὐ γὰρ οὕτω πένης ἐφίσταται τῶν ἀναγκαίων, ὥς τῶν περιττῶν ὁ πλουτῶν· οὐδ' αὖ τοσαύτην ἰσχύον ἔχει πρὸς τὸ χρήσασθαι τῇ πονηρίᾳ, ὥσπερ δύναμιν οὗτος. Εἰ τοίνυν καὶ βούλεται μᾶλλον καὶ δύναται, εὐδὴλον ἐστὶ μᾶλλον καὶ πλείονα ἐργάζεται. Οὐδὲ γὰρ οὕτω δέδοικεν ὁ πένης ὑπὲρ λιμοῦ, ὡς ὁ πλούσιος ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τῶν ὄντων τρέμει καὶ ἄγχεται, καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδέπω τὰ πάντων λαβεῖν. Ὅταν οὖν καὶ κενοδοξία· ἐστὶ καὶ πλησίον καὶ ὑπερηφανίας καὶ φιλαργυρίας τῆς ῥίζης τῶν κακῶν ἀπάντων· ποῖαν ἔξει σωτηρίαν, πῶς δὲ βαδίζει τὴν στενὴν ὁδόν; Μὴ τοίνυν τὰς τῶν πολλῶν δόξας περιφύρωμεν, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐξετάζωμεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἀτοπον ὑπὲρ μὲν χρημάτων μὴ ἑτέροις πιστεύειν, ἀλλ' ἀριθμῶ καὶ ψήφῳ τοῦτο ἐπιτρέπειν· ὑπὲρ δὲ πραγμάτων ψηφισμένους, ἀπλῶς ταῖς ἑτέρων παρασύρεσθαι δόξαις, [537] καὶ ταῦτα ἀκριθῶς ζυγὸν ἀπάντων ἔχον-

^a Savil. in marg., φαίνεται, quae lectio etiam forte quadare posset.

τας καὶ γνώμονα καὶ κανόνα, τῶν θεῶν νόμων τὴν ἀπόφασιν; Αὐτὸ παρακαλῶ καὶ δέομαι πάντων ὑμῶν, ἀφέντες τί τῷ δεῖνι καὶ τῷ δεῖνι δοκεῖ περὶ τούτων, παρὰ τῶν Γραφῶν ταῦτα ἅπαντα πυνθάνεσθε, καὶ τὸν ἀληθῆ πλοῦτον μαθόντες, τοῦτον διώκωμεν, ἵνα

καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Κωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἡδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προεῖρηκα γὰρ, ὡς καὶ προεῖπον, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

α'. Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον, συστέλλων τὸ τραχὺ τῆς ἐπιτιμήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλεγξε καὶ ἐπέπληξεν, ὡς φιλούμενοις μὲν, οὐχ ὁμοίως δὲ φιλοῦσιν, ἀλλ' ἀποβόρηγυμένοις τῆς ἀγάπης τῆς αὐτοῦ καὶ ἑτέροις φθόροις ἀναμειγνύμενοις, πάλιν λεαίνει τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως λέγων, *Κωρήσατε ἡμᾶς, τουτέστι, Φιλήσατε ἡμᾶς, καὶ χάριν αἰτεῖ λαβεῖν ἀνεπαχθῆ, καὶ τοῖς παρέχουσι πρὸς τῶν λαμβανόντων λυσιστελῆ. Καὶ οὐκ εἶπε, Φιλήσατε, ἀλλ' ἐλεονότερον, Κωρήσατε. Τίς ἡμᾶς ἀπήλασε, φησί; τίς ἐξέβαλε τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας; πῶθεν στενοχωρούμεθα ἐν ὑμῖν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, *Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν*· ἐνταῦθα αὐτὸ σαφέστερον δηλῶν ἔλεγε, *Κωρήσατε ἡμᾶς, καὶ ταύτη πάλιν αὐτοὺς ἐφαλκόμενος. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ φίλων, ὡς τὸ μαθεῖν τὸν φιλούμενον ὅτι σφόδρα αὐτοῦ ἐφίεται τῆς ἀγάπης ὁ φίλων. Οὐδένα ἡδικήσαμεν. Ὅρα πῶς πάλιν οὐ τίθησι τὰς εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ ἀνεπαχθέστερον καὶ πληκτικώτερον ἑτέρως τὸν λόγον ποιεῖ. Ἄμα δὲ καὶ αἰνίσσεται τοὺς ψευδευποσώλους, *Οὐδένα ἡδικήσαμεν, λέγων, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. Τί ἔστιν, Ἐφθείραμεν; Τουτέστιν, οὐδένα ἠπατήσαμεν· ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, *Μήποτε, ὡς ὁ ὅρις ἔδωκεν ἠπάτησεν, οὕτω φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν. Οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν· οὐχ ἠρπάσαμεν, οὐκ ἐπενεώσαμεν. Καὶ οὐ λέγει τέως, Τὰ καὶ τὰ ὠφελήσαμεν, ἀλλ' ἐντροπικώτερον ποιῶν τὸν λόγον, *Οὐκ ἡδικήσαμεν, φησί· μονονουχὶ λέγων, ὅτι Εἰ καὶ μηδὲν ἤμεν εὐεργετηκότες, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς ἀποστρέφεσθαι ἔδει· οὐδὲ γὰρ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἔχετε ἡμῖν ἔγκλειν. Ἐἴτα ἐπειδὴ ἥσθετο τῇ βαρύτητι, ἐπιδιορθοῦται πάλιν. Καὶ οὕτε ἐσίγησε καθάπαξ· οὐ γὰρ [538] ἂν διανέστησεν· οὕτε ἀδιόρθωτον εἶλετο τὸ τραχὺ τοῦ λόγου· ἥ γὰρ ἂν ἐλέον ἐπλήξε. Καὶ τί φησιν; *Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. Πῶθεν δὴλον; Προεῖρηκα γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Μεγίστη φίλα αὕτη, ὅταν καὶ καταφρονούμενος, καὶ συνεποθανεῖν αὐτοῖς καὶ συζῆν αἰρῇται. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐστε ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ'******

οὕτω, φησὶν, ὡς εἶπον. Ἐνὶ γὰρ καὶ φιλεῖν, καὶ κινδύνους φεύγειν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω.

Καὶ ὅρα κἀνταῦθα σύνεσιν ἄφατον. Οὐ γὰρ τὰ γεγεννημένα ὑπὲρ αὐτῶν εἶπεν, ἵνα μὴ δόξη πάλιν ὀνειδίζεσιν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐπαγγέλλεται. Ἄν γὰρ συμβῇ, φησὶν, ἐπανεχθῆναι κίνδυνον, πάντα ἔτοιμος ὑπὲρ ὑμῶν παθεῖν, καὶ οὕτε θάνατος, οὕτε ζωὴ μοί τι κατ' αὐτὸ φαίνεται· ἀλλ' ἐνθα ἂν ἦτε ὑμεῖς, τοῦτο ἔμοι προτιμότερον, καὶ θάνατος ζωῆς, καὶ ζωὴ θανάτου. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀποθανεῖν δῆλον ὅτι φίλας, τὸ δὲ ζῆν τίς οὐκ ἂν ἔλοιτο καὶ τῶν μὴ φίλων; Τίνος οὖν ἔνεκεν ὡς μέγα αὐτὸ τίθησι; Ὅτι καὶ σφόδρα μέγα ἐστί. Πολλοὶ μὲν γὰρ κακῶς πράττουσι συναλγοῦσι τοῖς φίλοις, εὐδοκίμοις δὲ οὐκ ἐτι συνήδονται, ἀλλὰ καὶ φθονοῦσιν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ἂν τε ἐν συμφοραῖς ἦτε, οὐ φοβούμεθα κοινωνῆσαι τῆς δυσημερίας ὑμῖν· ἂν τε καλῶς πράττετε, οὐ βαλλόμεθα τῷ φθόνῳ. Ἐἴτα ἐπειδὴ συνεχῶς ταῦτα ἑστρεφε λέγων, *Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, καὶ, *Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, καὶ, *Κωρήσατε ἡμᾶς, καὶ, *Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, καὶ, *Οὐδένα ἡδικήσαμεν, καὶ ἑδοκεῖ πάντα ταῦτα αὐτῶν εἶναι κατὰ γνώμης· ὅρα πῶς καὶ ἑτέρως τὸ βαρὺ τοῦτο παραμυθεῖται λέγων, *Πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο τοιαῦτα τολμῶ, φησὶν, οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγων, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν παρρησίαν· ὃ καὶ ἀνωτέρω δηλῶν ἔλεγε, *Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ἐπειδὴ ταῦτα λέγω, ὡς κατεγνωκώς ὑμῶν καθάπαξ λέγω· σφόδρα γὰρ ἐφ' ὑμῖν καλλωπίζομαι καὶ καυχῶμαι· ἀλλὰ καὶ κηδόμενος, καὶ βεβλόμενος· ἐπιδοῦναι μισθὸν ὑμᾶς πρὸς ἀρετὴν· ὃ καὶ τοῖς Ἑβραίοις μετὰ πολλὴν ἐπιτίμησιν ἔλεγε· *Πεπεισμεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρεῖττονα, καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. Ἐκιδυμούμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν, εἰς τὴν πληροσορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, *Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. Πρὸς ἑτέρους καυχώμεθα, φησὶν, ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰδες πῶς παρεμυθήσατο γνησίως; Καὶ οὐχ ἀπλῶς καυχῶμαι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων, ὅτι *Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει. Ποῖα παρακλήσις; Τῇ παρ' ὑμῶν, ὅτι διορθωθέντες, διὰ τῶν ἔργων παρεκαλέσατέ με. Τοῦτο φιλοῦντός ἐστι, καὶ ἐγκαλεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ φιλεῖσθαι καὶ δεδοικέναι μὴ, πέρα τοῦ μέτρου ἐγκαλέσας, λυπήσῃ. Διὰ τοῦτο φησι,**********

habiturus est, nisi insignis cujusdam virtutis specimen edat? quonam modo per arctam viam gradietur? quæ cum ita sint, vulgi opiniones ne circumferamus, sed res ipsas expendamus. Annon absurdum fuerit, nos, cum de pecuniis agitur, aliis fidem non habere, sed numero et calculo id committere; cum autem de rebus judicandum est, in aliorum opiniones temere trahi; idque cum exactam rerum omnium lancem ac normam et amussim habeamus, nempe divinarum

legum sententiam? Quocirca vos omnes rogo atque obsecro, ut, quid hic aut ille de his rebus sentiat nihil morantes, Scripturas sacras de iis consulatis, ac quæ veræ sint opes cognoscatis, cognitæ omni studio consecutemini, ut æternis perfruamur bonis: quæ utinam nos omnes consequamur per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIV.

CAP. 7. V. 2. *Capite nos: neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.* 3. *Non ad condemnationem vestram dico: prædiximus enim, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum.*

1. Rursum de caritate sermonem movet, increpationis asperitatem reprimens. Postquam enim eos coarguit, atque hoc nomine objurgavit, quod amati non perinde redamarent, sed ab ipsius amore sese abruptentes, aliis pestiferis hominibus sese adjungorent, rursus objurgationis acerbilitatem lenit dicens, *Capite nos: hoc est, amate nos.* Beneficium poscit minime grave, et quod majori iis qui dant, quam qui accipiunt, utilitati sit. Nec dixit, *Amate*, sed, quod miserationem redolebat, *Capite*. Quisnam nos, inquit, a vestris montibus abegit? quis ejecit? quid causæ est, quamobrem in vobis coarctemur? Quoniam enim supra dixit, *Angustiamini in visceribus vestris*, hoc loco id apertius declarat dicens, *Capite nos: atque hac rursus ratione ipsos ad se pertrahit.* Neque enim quidquam est, quod perinde ad amandum alliciat, ut cum is qui amatur intelligit eum, qui amat, dilectionem suam summopere expetere. *Neminem læsimus.* Vide quo pacto rursus beneficia sua non recenset, verum alio modo ita loquitur, ut et minus molestiæ oratio habeat, et tamen acrius feriat. Simul etiam pseudapostolos notat, cum ait, *Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.* Quid est, *Corrupimus*? Hoc est, neminem in fraudem induximus: quemadmodum et alio loco ait, *Ne forte ut serpens Evam decepit, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 3). *Neminem circumvenimus;* non rapuimus, non insidias struximus. Nondum dicit, *Ilæc atque illa commoda vobis attulimus*, sed, quo majorem ad pudorem incutiendum vim oratio haberet, *Neminem læsimus*, inquit; ac si diceret: Etiam si nullum in nos beneficium contulissemus, tamen ne sic quidem nos adversari debeatis: neque enim aliquid aut parvum aut magnum habetis, quod mihi obicere possitis. Postea autem dicti asperitatem sentiens, sermonem rursus temperavit. Nec prorsus tacuit; neque enim eorum animos excitasset; nec rursus sermonis acerbilitatem sine temperamento conditam reliquit: nam alioqui gravius ipsis vulnus inflixisset. Et quid ait? *Non ad condemnationem vestram dico.* Unde id liquet? *Prædixi enim*, inquit, *quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum.* Maxima vis amoris hæc est, cum etiam

contemptus, una cum ipsis et mori et vivere vult. Neque enim utcumque estis in cordibus nostris, sed ita ut dixi. Fieri enim potest, ut et amet quis, et pericula fugiat; at nos non ita.

Pauli prudentia quanta. — Illic quoque miram Apostoli prudentiam perspice. Non enim quibus eos beneficiis jam affectisset narravit, ne ea rursus exprobrare videretur, sed de futuris pollicetur. Nam si pericula inferri contingat, inquit, quidvis pro vobis impigro animo patiar. Neque enim mihi vel mors per se, vel vita, ullius momenti esse censetur; sed ubicumque vos fueritis, vel mihi mortem vita, vel vitam morte cariorem efficietis. At mortem pro aliquo oppetere, amicitia apertum argumentum est; vivere autem quis nolit, etiam eorum, qui minimo amici sunt? cur ergo id velut magnum posuit? Quia perquam magnum hoc est. Sunt enim multi, qui male agentibus amicis condoleant, at non perinde de eorum gloria gaudeant, verum invidia tangantur: nos autem secus. Nam sive in calamitatibus sitis, adversarum rerum vestrarum participes esse non metuinus; sive prospere agatis, livore minime percutimur. Demum, quia hæc sæpe oratione versavit dicens, *Non angustiamini in nobis;* et, *Angustiamini in visceribus vestris;* et, *Capite nos;* et, *Dilatamini et ros;* et, *Neminem læsimus;* atque hæc omnia ad eorum reprehensionem spectare videbantur. Vide quomodo aliter quoque asperitatem his verbis mitiget, 4. *Multa mihi fiducia est ad vos.* Ideo, inquit, talia audeo, non quod vos condemnem, sed quod ingenti fiducia nitar: id quod superius etiam dicebat, *Multa est mihi gloriatio pro vobis.* Cavete enim existimetis, inquit, a me hæc idcirco dici, quod vos semel ac prorsus condemnem; nam de vobis magnopere mihi placeo ac glorior; sed quia vobis consultum volo, ac vos majora virtutis incrementa facere cupio: id quod Hebræis quoque post multam objurgationem dicebat, *Confidimus autem de vobis meliora, et viciniore salutis, tametsi ita loquimur.* Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem (Heb. 6. 9. 11). Sic enim hoc loco, *Multa mihi gloriatio est pro vobis.* Apud alios, inquit, de vobis gloriamur. Vides quam sinceram consolationem adhibuerit? Nec utcumque glorior, dixit, sed magnopere: ideoque subjungit, *Repletus sum consolatione.* Qua consolatione? A vobis videlicet manante: quia ad meliorem frugem reversi, per opera me consolati estis. Amantis enim

hoc est, tum de eo, quod non ametur, expostulare, tum metuere ne modum in accensando excedens, mœrorem afferat. Ideo dicit, *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio*.

2. Atqui hæc cum prioribus pugnare videntur, inquiet. Minime vero pugnant, sed mirifice potius consentiunt. Hæc enim efficiunt, ut illa æquioribus animis excipiantur; atque harum rerum laudatio utilitatem eam, quam reprehensiones illæ afferebant, sinceriores reddit, ut quæ dolorem earum subducant. Ideo perquam apposite et amanter his verbis usus est. Non enim dixit, Impletus sum gaudio; sed, *Abundo*, imo non abundo, sed *Superabundo*; hinc rursus ostendens, quanta cupiditate incensus sit, utpote qui, tametsi usque adeo ametur ut gaudeat et exsulet, nondum tamen, quantum amari debeat, tantum amari se existimet, nec totum accepisse: usque adeo per ingentem suum erga eos amorem inexplibili cupiditate tenebatur. Nam ab iis, quos quis amat, vel utcumque amari, non parvam voluptatem affert, quod ipse vehementer eos amet. Itaque hoc rursus caritatis ipsius argumentum erat. Ac de consolatione quidem dixit, *Repletus sum*; accepi quod mihi debebatur; de gaudio autem, *Superabundo*. Quasi dicat: Magno contra vos mœrore affectus sum; verum abunde mihi satis fecistis, ac solatium attulistis: neque enim mihi solum mœoris causam ademistis, sed etiam uberiores lætitia me perfudistis. Deinde ipsius magnitudinem declarans, non hinc solum hoc ostendit, quod dixerit, *Superabundo gaudio*, sed ex eo etiam, quod subdit, *In omni tribulatione nostra*. Tanta, inquit, erat ea voluptas, quæ mihi a vobis allata est, ut ne tanta quidem afflictione obscurari potuerit, sed magnitudinis suæ exuberantia molestias omnes, quæ nos invaserant, fregerit, nec earum sensu nos affici permiserit. 5. *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Quoniam enim dixit, *Tribulatione*, idcirco quanta etiam ea tribulatio fuerit exp nit, eamque verbis exaggerat, ut ostendat magnam eam consolationem ac lætiam, qua ab ipsis affectus fuerit, existisse, quæ tantum dolorem propulsarit. *Sed omnem tribulationem passi sumus*. Quomodo omnem? *Foris pugna*, ab infidelibus; *intus timores*, ob eos, quorum fides inbecilla erat, ne in errorem pertraherentur. Neque enim apud Corinthios tantum, sed alibi etiam hæc contingebant. 6. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi*. Quoniam enim præclarum eis testimonium dixerat, ut assentationis opinionem a se removeret, Titum fratrem testem adducit, qui post superiorem epistolam a Corinthiis ad Paulum reversus, de eorum emendatione certiorum cum fecerat. At tu mihi velim consideres, quomodo ubique Titi præsentiam permagis æstimet. Nam et prius his verbis usus est, *Cum autem venissem Troadem propter evangelium, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum* (2. Cor. 2. 11); et hic rursus, *In adventu Titi consolationem accepimus*, inquit. Vult quippe apud eos au-

toritatem ipsi conciliare, atque efficere, ut sanariopere ab iis ametur. Ac vide quomodo utrumque adstruat. Ex eo enim quod ait, *Non habui requiem spiritui meo*, virtutis ipsius magnitudinem commonstrat: ex eo rursus quod ait, *In tribulatione nostra ex ipsius adventu consolationem accipiens*; 7. *nec solum ex ipsius adventu, sed etiam ex consolatione, qua consolatus est in vobis*; Corinthiorum benevolentiam ipsi conciliat. Nihil enim perinde amicitias gignit atque conglutinat, ut cum quis lætum aliquid ac sanum de quopiam commemorat: id quod de Tito affirmat, dicens, Reversus ille summa lætitia animum nostrum erexit; tam fausta de vobis nuntiavit: ideo ipsius adventus imaginæ nobis voluptati fuit. Non enim solum ipsius adventus nos lætitia affectit; sed etiam ea consolatio, quam ipse a vobis accepit. Quoniam autem modo consolationem accepit? Per virtutem vestram, ac recte facta: unde etiam subjungit, *Annuntians nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me*. Hæc sunt quæ ipsum oblectarunt, inquit; hæc sunt, quæ ipsi solatio fuerunt. Vides quo pacto ipsum quoque magno eorum amore flagrare ostendat, ut qui eorum probitatem atque gloriam consolationem suam esse ducat, ac velut ob bona sua reversus ad Paulum gloriatur? Ac vide quam ferventi affectu ea exponat: *Vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem*. Verisimile enim est eos in luctu ac dolore fuisse, quidnam esset quod beatus Paulus tantopere stomacharetur, ac tamdiu ab ipsis abesset. Quocirca non simpliciter dixit, *Lacrymas*, sed *Fletum*; nec *Cupiditatem*, sed *Acre desiderium*; nec *Iram*, sed *zelum*, et quidem *zelum pro ipso*, id est, quo in fornicatorem atque in Pauli accusatores exarserant. Vos, inquit, acceptis meis literis inflammati atque incensi estis. Ob eam causam gaudio abundat, ob eam causam consolatione repletus est, quod ipsos perstrinxisset. Mihi porro ista non tantum ad eorum, qua præcesserant, consolationem dicta esse videntur, sed etiam ad eorum, qui hæc præstiterant, cohortationem. Quamvis enim nonnulli, ut quidem existimo, prioribus criminibus obnoxii, atque his laudibus indigni essent, non tamen eos discernit; verum communes ponit et laudes et reprehensiones: hoc videlicet auditorum conscientiæ tribuens, ut singuli quæ ad se pertinerent seligerent. Ita enim et reprehensiones non molestæ erant, et laudes ingentem zelum excitabant.

3. Eodem nunc quoque modo fit, qui accensatur, illic debent, hoc est, ut luceant ac lamententur, et magistrorum suorum desiderio flagrent, avidiusque eos quam ipsos parentes requirant. Ab his quippe vivere, ab illis bene vivere habent. Sic paternas oburgationes ferre convenit; sic una cum antistitibus, ob eos qui peccant, dolore affici. Non enim in ipsis totum positum est, sed partim etiam in nobis. Etenim si is, qui flagitium admisit, se quidem a patre reprehendi, a fratribus autem definiri videat, ægnior efficitur. Proinde cum pater objurgat, tu quoque cum eo irascaris, tum ut fratris curam

Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύουμαι τῇ χαρᾷ.

[539] β'. Ἀλλὰ ταῦτα δοκεῖ, φησὶν, ἐναντία εἶναι τοῖς πρώτοις. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαινόντα. Ταῦτα γὰρ ἐκείνα εὐπαράδεκτα φαίνεται, καὶ ὁ διὰ τούτων ἑταίρος τὴν ἀπὸ τῶν ἐλεγχῶν ἐκείνων ὠφέλειαν γνησιωτέραν ἐργάζεται, ὅπου κλέπτων αὐτῶν τὸ ὀδυνηρόν. Διὸ καὶ σφόδρα γνησιῶς κέχρηται τοῖς ῥήμασι τούτοις, καὶ φιλοτιμῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπα, Πεπλήρωμαι τῇ χαρᾷ, ἀλλὰ, *Περисσεύουμαι*· μᾶλλον δέ, οὐδὲ περισσεύουμαι, ἀλλὰ, *ὑπερπερισσεύουμαι*, κἀνταῦθ' ἐν πάλιν δεικνύς τὸν πόθον, ὅτι κἀν οὕτω φιλεῖται, ὥς χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι, οὐδέποτε ἡγείται φιλεῖσθαι, ὥς φιλεῖσθαι χρὴ, οὐδὲ τὸ πᾶν ἐπιθυφέναι· οὕτως ἀκόρεστος τῷ σφόδρα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν. Τὸ γὰρ παρὰ τῶν ἐρωμένων ὅπου οὐκ ἐπιθυμῶν φιλεῖσθαι, πολλὴν φέρει τὴν χαρὰν διὰ τὸ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Ὡστε τοῦτο πάλιν τῆς αὐτοῦ ἀγάπης σημεῖον ἦν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς παρακλήσεως φησὶ, *Πεπλήρωμαι*· ἀπέλα-
 βον ὅπερ ὠφελετό μοι· ἐπὶ δὲ τῆς χαρᾶς, *ὑπερπερισσεύουμαι*· τούτιστα, Ἡθύμῃσα πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀπελογίσασθε ἀκούοντες, καὶ παρεμυθήσαθε· οὐδὲ γὰρ μόνον ἀνελιπέ μοι τὴν ὑπόθεσιν τῆς λύπης, ἀλλὰ καὶ χαρὰν ἐποίησατε κλείουσα. Εἴτα δηλῶν αὐτῆς τὸ μέγεθος, οὐ τοῦτω μόνον δεικνυσὶν αὐτὸ, πῶ εἰπεῖν, ὅτι *ὑπερπερισσεύουμαι τῇ χαρᾷ*, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπαγαγεῖν, *Ἐπὶ πόσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τοσαύτη γὰρ ἦν ἡ δι' ὑμᾶς ἡμῖν ἡδονὴ γυνομένη, ὥς μὴδὲ τοσαύτη ἀμαυρωθῆναι θλίψει, ἀλλὰ τῇ περιουσίᾳ τοῦ οἰκείου μεγέθους περιγενέσθαι τῶν καταλαβόντων ἡμᾶς λυπηρῶν, καὶ μὴ ἀφαινα ἀφίστην ἡμᾶς αὐτῶν λαθεῖν. *Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἐσχέκεν ἀνεσις ἢ σὰρξ ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπα, *Τῇ θλίψει*, λέγει καὶ ποταπῇ θλίψει, καὶ ἐπαίρει ταύτην τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ μεγάλην οὖσαν τὴν ἐκ τούτων παραμυθίαν καὶ χαρὰν, εἰ γε τοσαύτην ἀπεκρούσατο ὀδύνη. *Ἀλλ' ἐν παντί θλιβόμενοι*. Πῶς ἐν παντί; *Ἐξωθεν μάχαι*, παρὰ τῶν ἀπίστων· *Ἐσωθεν φόβοι*, διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν πιστῶν, μὴ παρασυρῶσιν. Οὐδὲ γὰρ παρὰ Κορινθίους μόνον τοιαῦτα συνέβαινεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλαχού. *Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς, παρεκάλεισεν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου*. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα αὐτοῖς ἐμαρτύρησεν εἰπὼν, ἵνα μὴ δόξῃ καλακχεῖν, μάρτυρα παράγει Τίτον τὸν ἀδελφόν, ὃς παρ' αὐτῶν ἀφίκετο πρὸς τὸν Παῦλον μετὰ τὴν προτέραν ἐπιστολὴν διηγούμενος αὐτῷ τὰ τῆς αὐτῶν θεωρήσεως. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ μέγα τίθεται τὴν παρουσίαν Τίτου. Καὶ γὰρ ἐμπροσθέν φησιν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον, οὐκ ἐσχέκει ἀνεσις ἐφ' ἐνδομῇ μου*, ἐφ' ᾗ σὺ εἶπες με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου παρεκλήθημεν*, φησὶ. Καὶ γὰρ βούλεται ἐξυμῶσιν αὐτοῖς καταστῆσαι τὸν ἄνδρα, καὶ φίλον σφόδρα ποιῆσαι. *Καὶ ὅρα πῶς ἀμφοτέρω [540] κατασκευάζει*. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Ὅτι ἐσχέκει ἀνεσις ἐφ' ἐνδομῇ μου*, τὸ μέγεθος αὐτοῦ δεικνύσι τῆς ἀρετῆς· τῷ δὲ εἰπεῖν,

ὅτι *Ἐπὶ τῇ θλίψει ἡμῶν ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς παραμυθίαν*, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ παρακλήσει, ἡ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, οἰκείοις τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνδρα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω φιλίας ποιεῖ καὶ συγχροτεῖ, ὥς τὸ δεξιόν τι καὶ ὑγίαις περὶ τίνος εἰπεῖν· ὃ καὶ Τίτω μαρτυρεῖ λέγων, ὅτι Παραγενόμενος ἐπὶ τέρωσεν ἡμᾶς ὑπὸ τῆς ἡδονῆς· τοιαῦτα περὶ ὑμῶν ἀπήγγειλε. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία αὐτοῦ ἠψώρηνεν ἡμᾶς. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἡσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ παρακλήσει, ἡ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν. Καὶ πῶς παρεκλήθη; Διὰ τῆς ἀρετῆς ὑμῶν, τὴν κατωρθωμάτων· διὸ καὶ ἐπάγει, *Ἀναγγέλλων ὑμῖν τὴν ἐμὴν ἐπιπόθησιν, τὸν ἐμὴν ὀδυρμόν, τὸν ἐμὴν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ*. Ταῦτα αὐτὸν ἠψώρηνεν, φησὶ, ταῦτα παρεκάλεισεν. Εἶδες πῶς καὶ αὐτὸν δεικνύσιν αὐτῶν σφοδρὸν ἔραστον, εἰ γε τὴν ἐκείνων εὐδοκίμῃσιν οἰκέειν παρὰ κλησὶν εἶναι ἡγείται, καὶ ὥς ἐπ' οἰκείοις ἀγαθοῖς ἐλθὼν ἐκαυχᾶτο παρὰ Παύλῳ; Καὶ ὅρα πῶς αὐτὰ θερμῶς ἀπαγγέλλει· *Τὴν ἐμὴν ἐπιπόθησιν, τὸν ἐμὴν ὀδυρμόν, τὸν ἐμὴν ζῆλον*. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς πανθεῖν καὶ ἀλγίνειν, εἰ οὕτως ἐδουχέρηνεν ὁ μακάριος Παῦλος, τί τοσοῦτον ἀπίστη χρόνον. Διὸ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπε δάκρυα, ἀλλ' *Ὀδυρμόν*, οὐδὲ ἐπιθυμίαν, ἀλλ' *Ἐπιπόθησιν*, οὐδὲ ὀργὴν, ἀλλὰ *Ζῆλον*, καὶ ζῆλον πάλιν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸν ἐκ τοῦ παρορνευκτός, τὸν ἐκ τῶν κατηγορούντων. *Ἐκυρώθητε γὰρ, φησὶ, καὶ ἐξεκάστης δεξιότητος μου τὰ γράμματα*. Διὰ ταῦτα περισσεύει τῇ χαρᾷ, διὰ ταῦτα πεπλήρωται τῇ παρακλήσει, ὅτι αὐτῶν καθήφατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα οὐ πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐμπροσθεν εἰρησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς προτροπὴν τῶν κατωρθωκόντων αὐτά. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐγκλήμασιν εἶναι τινὰς ὑπευθύνους ἡγοῦμαι, καὶ τῶν ἐπαίνων τούτων ἀναξίους· ἀλλ' ὅμως αὐτοὺς οὐ διαίρει, ἀλλὰ κοινὰ τίθησι καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα, διδοὺς τῷ συνειδότε τῶν ἀκούοντων ἐπιλέξασθαι τὰ οἰκεία. Οὕτω γὰρ κἀκεῖνα ἀνεπαχθῇ ἐγίνετο, καὶ ταῦτα εἰς ζῆλον ἦγε πολὺν.

γ'. Οὕτω καὶ νῦν χρὴ τοὺς ἐγκαλούμενους διακεῖσθαι, θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, οὕτω τοὺς διδασκάλους ποθεῖν, οὕτω μᾶλλον πατέρων ἐπιζητεῖν. Αἱ ἐκείνων μὲν γὰρ τὸ ζῆν, διὰ δὲ τούτων τὸ καλῶς ζῆν γίνεται. Οὕτω χρὴ φέρειν ἐπιτιμήσεις πατέρων, οὕτω τοῖς προηγούμενοις χρεῶν συναλγεῖν ἐπὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς κεῖται τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑμῖν. Κἂν γὰρ ἴδῃ ὁ ἡμαρτηκὸς, ὅτι ἐπιτιμήθη μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐκολακχεύθη δὲ παρὰ τῶν ἀδελφῶν, ῥαθυμώτερος γίνεται. Ἄλλ' ὅταν ὁ πατὴρ ἐπιτιμήσῃ, συνοργίσθητι καὶ σὺ, εἴτε ὡς ἀδελφοῦ κηρόμενος, εἴτε ὡς πατρὸς συναγανακτῶν· μόνον [541] ἐπιδειξαι πολλὴν τὴν σπουδὴν, καὶ πένθησον, μὴ ὅτι ἐπιτιμήθη, ἀλλ' ὅτι ἡμαρτεν. Ἄν δὲ οἰκοδομησῶ μὲν ἐγὼ, καταλύσῃς δὲ σὺ, τί ὠφελήσμεν πλέον ἢ κόπους; Μᾶλλον δὲ σὺ μέχρι τούτου σοὶ τὰ τῆς ζημίας, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἀγεις ἐπὶ σαυτόν. Ὁ γὰρ κωλύων τὸ τραῦμα θεραπευθῆναι, τοῦ παρορνευκτός αὐτὸ οὐκ ἐλάττωσα ἔχει κόλασιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον πλῆξαι, καὶ τὸ πληγὴν κωλύσαι θεραπευθῆ-

ναί· τοῦτο μὲν γὰρ θάνατον τίεται πάντως, ἐκεῖνο δὲ οὐ πάντως. Ταῦτα δὲ μοι εἰρηται πρὸς ὑμᾶς, ἵνα συνοργίζῃσθε τοῖς ἀρχουσιν, ἐφ' οἷς δικαίως ἀγανακτοῦσιν, ἵν', ὅταν ἰδῇτε τινα ἐπιτιμώμενον, πάντες ἀποστρέφῃσθε μειζῶνως ἢ ὁ διδάσκαλος. Ὑμᾶς φοβέσθω μᾶλλον, ἢ τοὺς ἀρχοντας ὁ πεπλημμεληκώς. Ἄν μὲν γὰρ τὸν διδάσκαλον φοβῇ μόνον, ταχέως ἀμαρτῆσται· ἂν δὲ τοσοῦτους ὀφθαλμοὺς περιστέλλεται, τοσαῦτα στόματα, ἐν πλείονι ἔσται ἀσφαλεῖς. Ὡς περ γὰρ, εἰ μὴ ταῦτα ποιοῦμεν, τὴν ἐσχάτην ὥσομεν δίκην· οὕτως, εἰ ταῦτα ἐργαζόμεθα, τοῦ κέρδους τοῦ ἐπὶ τῇ διορθώσει κοινωνήσομεν.

Οὕτω τοίνυν ποιῶμεν· κἂν εἴποι τις, ὅτι φιλανθρωπεύσαι τὸν ἀδελφόν, τοῦτο πρέπει Χριστιανοῖς· μανθανέτω, ὅτι ὁ ὀργιζόμενος φιλανθρωπεύεται, οὐκ ἐκεῖνος ὁ πρὸ τοῦ καιροῦ καλῶν· αὐτὸν, καὶ μηδὲ ἀφίει ἀσθῆσιν λαβεῖν τοῦ πλημμελήματος. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, τὸν πυρεταίνοντα καὶ φρενίτιδι κατεχόμενον ἔλκει, ὁ κατακλίνων ἐπὶ τῆς εὐνῆς, καὶ δεσμῶν, καὶ σίτων καὶ ποτῶν τῶν οὐ προσηκόντων ἀπάγων, ἢ ὁ διδοὺς ἀκράτου ἐμφορηθῆναι, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ καλεῶν εἶναι, καὶ πάντα ποιεῖν ἅπας τὸν ὑγιαίνοντα δεῖ; οὐχὶ οὗτος μὲν καὶ ἐπιτρίβει τὸ νόσημα, ὁ δοκῶν φιλανθρωπεύεσθαι, ἐκεῖνος δὲ διορθοῦται; Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ψηφίζομεθα^α. Καὶ γὰρ φιλανθρωπίας ἐστὶ τὸ μὴ πανταχοῦ χαρίζεσθαι τοῖς κάμουσι, μηδὲ κολακεῖν τὰς ἀτόπους αὐτῶν ἐπιθυμίας. Οὐδαὶς οὕτως ἐφίλει τὸν πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίους, ὡς Παῦλος, ὁ καλεῶν αὐτὸν παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ· οὐδαὶς οὕτως αὐτὸν ἐμίσει, ὡς οἱ συγκροτοῦντες καὶ θεραπεύοντες· καὶ τὸ πέρας ἔδειξεν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐφύσησαν, καὶ τὴν φλεγμονὴν μαίζονα εἰργάσαντο· οὗτος δὲ καὶ κατέστειλε, καὶ οὐκ ἀπ-

έστη, ἕως πρὸς καθαρὰν ὑγίειαν ἤγαγε· καὶ οἱ μὲν τῷ ὄντι κακῶ προσετίθεσαν, οὗτος δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς γινόμενον ἀνέσπασε. Τοῦτους καὶ ἡμεῖς μάθωμεν τῆς φιλανθρωπίας τοὺς νόμους. Καὶ γὰρ ἔκπον ἂν ἦν κατὰ κλημνῶν φερόμενον, χαλινὸν ἐμβάλλεις, καὶ ἀναχατίζεις μετὰ σφοδρότητος, καὶ μαστίζεις πολλάκις· καίτοι γε τοῦτο κλίσαις ἐστίν, ἀλλ' ἡ κόλασις αὕτη σωτηρίας μήτηρ ἐστίν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων ποιήσον· δῆσον τὸν πλημμελήσαντα, ἕως ἂν ἐξελώσῃ τὸν Θεόν· μὴ ἀφῆς λελυμένον, ἵνα μὴ πλέον θεῇ τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ. Ἄν ἐγὼ δῆσω [542], ὁ Θεὸς οὐκέτι δεσμεῖ· ἂν δὲ ἐγὼ μὴ δῶσω, τὰ ἀρρήκτα αὐτὸν μένει δεσμέ. Εἰ γὰρ ἐαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνομεθα. Μὴ δὴ ὁμολογητός εἶναι νόμιζε τὸ τοιοῦτον καὶ ἀπανθρωπίας, ἀλλὰ τῆς ἀκρας ἡμερότητος, καὶ τῆς ἀρίστης ἰατρείας, καὶ πολλῆς τῆς κηδεμονίας. Ἄλλ' ἵκανὸν ἔδοσαν χρόνον τιμωρίαν, φησί. Πόσον; εἰπέ μοι· ἐνιαυτὸν, καὶ ἔτη δύο καὶ τρία; Ἄλλ' οὐ τοῦτο ζητῶ χρόνον πλῆθος, ἀλλὰ ψυχῆς διόρθωσιν. Τοῦτο τοῖς ἐπίδειξον, εἰ κατενύγησαν, εἰ μετεβάλλοντο, καὶ τὸ πᾶν γέγονεν· ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, οὐδὲν ὄφελος τοῦ χρόνου. Οὐδὲ γὰρ εἰ πολλάκις ἐπαδέθη τὸ τραῦμα ζητούμεν, ἀλλ' εἰ ὥνησέ τι ὁ δεσμός. Εἰ μὲν οὖν ὠφέλησε καὶ ἐν χρόνῳ βραχεῖ, μηκέτι προσκείσθω· εἰ δὲ μηδὲν ὥνησε, καὶ μετὰ δέκα ἐνιαυτοὺς ἐτι προσκείσθω· καὶ ὅρος οὗτος ἔστω λύσεως, τοῦ δεδεμένου τὸ κέρδος. Ἄν οὕτω καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιμελώμεθα, καὶ μὴ πρὸς ἀνθρώπων βλέπωμεν δόξαν καὶ αἰσχύνην, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖ κώλασιν καὶ τὸ θνεῖδος ἐννοοῦντες, καὶ πρὸ πάντων τὸ τὸν Θεὸν παραξύνεσθαι, σφοδρὰ τῆς μετανοίας ἐπιτιθώμεν τὰ φάρμακα· καὶ ἐπὶ τὴν καθαρὰν ἤξομεν ὑγίειαν ταχέως, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευχόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοίτο πάντας ἡμᾶς· ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Hic videtur aliquid vitii subesse; καλῶν hic non placet. Alii παρακαλῶν, alii κολακεῖν proponere.

^β Savilius legendum putat ψηφίζομεθα. Utraque lectio quadrat.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

Ὅτε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλωμι, εἰ καὶ μετεμελόμην.

α'. Ἀπολογεῖται λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιστολῆς, ὅτι ἀκίνδυνον ἦν αὐτοὺς θεραπεύειν, τῆς ἀμαρτίας διορθώσεως, καὶ δείκνυσιν τοῦ πράγματος τὴν ὠφέλειαν. Ἐποίησε μὲν γὰρ αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν, εἰπὼν, Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἵνα λύπηθῃτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε, ἣν ἔχω παρρησιαστικῶς εἰς ὑμᾶς. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ νῦν, διὰ κλεινῶν οὕτως αὐτὸ κατασκευάζων. Καὶ οὐκ εἶπε, Πρῶτον μὲν μετεμελόμην, νῦν δὲ οὐ μεταμέλωμι· ἀλλὰ πῶς; Οὐ μεταμέλωμι νῦν, εἰ καὶ μετεμελόμην. Εἰ καὶ τοιαῦτα ἦν, φησί, τὰ γεγραμμένα παρ' ἐμοῦ, ὡς ὑπερβαίνειν τὸ μέτρον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ ποιῆσαι με μεταμελη-

θῆναι· ἀλλὰ τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐξ με μεταμεληθῆναι. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώματα αὐτῶν αὔξων. Τοσαύτην γὰρ ἐπαδείξασθε τὴν διορθώσιν, φησὶν, ὡς, εἰ καὶ ἔτυχον σφοδρότερον πλήξας οὕτως, ὡς καὶ καταγνῶναι ἐμαυτοῦ, ἐπαινεῖν με νῦν ἐμαυτὸν ἀπὸ τοῦ τέλους. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ [543] τῶν παιδίων, ὅταν δέξῃται θεραπείαν λυποῦσαν, οἶονε τομὴν, ἢ καύσιν, ἢ πικρὸν φάρμακον, ἀπεὶς αὐτὰ λοιπὸν κατακλιθεῖ· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ. Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλύπηθῃτε, ἀλλ' ὅτι ἐλύπηθῃτε εἰς μετάνοιαν. Εἰπὼν, ὅτι ὁ μετὰ μετάνοιαν, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, τὸ χρήσιμον τιθεὶς τὸ ἀπὸ τῶν γεγραμμένων, καὶ συνετῶς ἀπολογούμενος,

gerens, tum ut cum patre indignatus : magnum studium exhibe et lacrymare, non quia objugatus est, sed quia peccavit. Alioqui si exstruam quidem ego, tu vero destruas, quid aliud assequimur, quam ut labore nos ipsos conficiamus? Imo non modo tibi damnum infero, verum poenam quoque tibi accersis. Nam qui obstat quominus vulnus curetur, non minori quam qui infligit, imo etiam graviore supplicio afficitur. Neque enim par crimen est, aliquem ferire, et impedire ne remedium afferatur : hoc enim omnino mortem gignit, illud autem non omnino. Hæc autem vobis a me dicta sunt, ut cum autistites justis de causis irascuntur, vos quoque cum ipsis irascamini : ut cum quempiam objugatum videritis, ipsi cum magis etiam aversemini quam magister ipse. Qui deliquit, vos magis quam magistros pertimescat. Etenim si magistri solius timor in ipsius animo versetur, cito peccabit : sin autem tot oculos ac tot ora pertimuerit, cautius vitam instituet. Quemadmodum enim nisi hæc faciamus, extremas poenas daturi sumus : ita si hæc præstemus, quantum quem peccantium correctio parit, una consequemur.

Erga peccantes fratres quomodo agendum. — Quamobrem ita faciamus : et si quis Christianis convenire dixerit, humanitatem erga peccantem fratrem adhibere, discat illo, humanitate eum uti qui irascitur, non eum a quo præmature, qui peccat, advocatur, nec peccati sui sensu affici sinitur. Uter enim, quæso, febre ac phrenesi laborantem misericordia prosequitur? isne qui in lecto eum sternit ac vinculis astringit atque a noxiis cibis et potionibus arcet, an qui ei mero se ingurgitandi facultatem præbet, ac sui juris et arbitrii eum esse jubet omniaque facere sinit, quæ ab homine sano fieri debent? annon morbum quoque hic anget, qui humanitatis officio fungi sibi videtur, cum contra ille morbum pellat? Eodem modo hic quoque judicamus. Humanitatis enim est, ægrotis non ubique indulgere, nec præposteris ipsorum cupiditatibus ablandiri. Nemo eum, qui apud Corinthios fornicatus erat, tam amabat quam Paulus, qui eum satanæ tradi jubebat (1. Cor. 5); nemo rursus tam eum oderat, quam ille qui peccanti applaudebant et obsequabantur. Atque hoc exitus rei comprobavit. Illi enim ipsius etiam animum inflarunt, ac

tumorem majorem effecerunt; hic autem tumorem compressit, nec ante abstitit, quam eum integræ valetudini reddidisset : atque illi quidem malum, quod jam erat, auxerunt; hic vero id, quod primum contractum fuerat, evulsit. Quocirca nos etiam has humanitatis leges addiscamus. Nam et tu, si equum videris qui in præcipitia feratur, frenum inficis, acriterque inhibes ac sæpe flagellas : quamquam cruciatus hoc est; verum hujusmodi cruciatus salutem ei affert. Eandem igitur erga eos qui peccant rationem tene : vinculis eum, qui scelus admisit, coerce, usque dum ipse Deum sibi propitium reddiderit : solutum eum ne linquas, ne arctioribus divinæ iræ vinculis constringatur. Si vincula ipso injecero, Deus non jam vinciet; sin autem in vinculis eum non tenuero, ejusmodi eum vincula manent, quæ frangi non queant. *Si enim nos ipsos judicaremus, non utique judicamur* (1. Cor. 41. 31). Ne hanc rem crudelitatis ac servitutis esse arbitreris, sed summæ benignitatis præstantissimæque medendi rationis nec vulgaris sollicitudinis. Verum satis diu poenas expenderunt, inquis. Quamdiu, quæso? annum unum et alterum ac tres? Atqui temporis moram non quæro, sed animæ correctionem. Hoc itaque fac demonstrares, sintne compuncti, sintne in melius immutati; et res tota confecta erit. Quod nisi ita sit, nihil profecto temporis diuturnitas emolumentum attulerit. Neque enim sæpiusne obligatum vulnus fuerit, quærimus, sed an ligamen illud profuerit : ac si etiam ad exiguum tempus adhibuit profuit, non amplius adhibeatur : si autem nihil juvit, etiam post decem annos adhibeatur. Hic solvendi victi terminus esto, utilitas. Si ad hunc modum et nostri et cæterorum curam geramus, ac non hominum gloriam aut ignominiam spectemus, verum futuræ vitæ cruciatum ac probrum, atque ante omnia Dei offensionem nobis ob oculos ponentes, poenitentis pharmaca non leviter imponamus; tum ad integram sanitatem quamprimum veniamus, tum futura bona consequemur : quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

CAP. 7. v. 8. *Quare etsi contristati vos per epistolam, non me poenitet, etiamsi poenituerit.*

1. Jam de epistola se excusat, cum correcto peccato sine periculo blandius eos alloqui poterat, ostenditque quanta ex ea re utilitas parva sit. Atque hoc quidem etiam jam ante fecerat, dicens : *Ex multa enim tribulatione et angustia cordis scripsi vobis, non ut contristemini, sed ut caritatem cognoscatis, quam abundantius habeo erga vos* (2. Cor. 2. 4) : hoc autem etiam nunc facit, ac pluribus verbis adstruit. Nec dixit, Prius quidem me poenitebat, nunc autem non me poenitet; sed quomodo? *Non me poenitet* nunc, *etiamsi me poenituerit* : quasi diceret :

Etiamsi ejusmodi essent ea quæ scripseram, ut increpationis modum excederent, ac me poenitudine afficerent; tamen magnum illud commodum, quod ex iis literis exstitit, non jam me poenitudine tangi sinit. Hæc porro non eo dicebat, quod immodica in eos objugatione usus esset, sed ut eorum laudes amplificaret. Tantam enim, inquit, emendationem præ vobis tulistis, ut etiamsi mihi acriorem vobis plagam intulisset contigisset, ut me ideo condemnarem, nunc tamen perspecto rei exitu factum meum laudarem. Ut in pueris usu venit, ut cum grave aliquod ipsis et acerbum medicamenti genus adhibuitur est, sectio puta, vel ustio, vel amara potio quædam,

into jam iis blandiamur : ita hic quoque Paulus facit. *Video enim quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit.* 9. *Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam.* Postquam dixit, *Non me poenitet*, causam hujus rei affert, fructum qui ex literis illis ortus est ponens, ac prudenter se purgans his verbis, *Etsi ad horam.* Brevis enim, inquit, ea molestia fuit; at utilitas perpetua. Ac tenor quidem orationis postulabat ut ita diceret, *Etsi ad horam vos contristavit; at perpetuæ vobis lætitiæ atque utilitati postea fuit: verum his verbis non utitur, sed priusquam utilitatem eam exponat, ad eorum laudes rursus transit, ostenditque qua sollicitudine ipsis prospiciat, dicens: Nunc gaudeo, non quia contristati estis; quid enim ex eo, quod mœrore affecti sitis, ad me lucri rēdit? sed quia contristati estis ad poenitentiam; quia fructum aliquem habuit hic mœror.* Ut pater, qui cum filium secari conspiciat, non eo gaudet quod excrucietur, sed quod morbus propulsetur: ita quoque Paulus. Ac vide quomodo a rebus ad eos prosperum omnem suocessum transferat, et molestiam literis suis adscribat, cum ait, *Etsi ad horam vos contristavit*, utilitatem autem ex literis allatam eorum virtuti tribuat. Non enim dixit, *Quia vos epistola correxit*, etiamsi ita se res habeat, sed, *Quia contristati estis ad poenitentiam.* *Contristati enim estis secundum Deum, ut in nulla re detrimentum patiamini.* Vides prudentiam ineffabilem? Nisi enim hoc fecissemus, inquit, magnum a nobis damnum accepissetis. Ac bonum inde partum ipsis adscribit, damnum vero se allaturum fuisse ait, si tacuisset. Nam si ex correctione emendatio sequutura erat; nisi increpassem, vobis damnum intulissem, quod et mihi et vobis commune fuisset. Quemadmodum enim qui mercatori ea, quæ ad navigandum necessaria sunt, non suppeditat, ipse est qui damnum infert; eodem modo, nisi poenitentiae occasionem vobis præbuissemus, vos damno affecissemus. Vides quo pacto peccantes non increpare, tum magistro tum discipulo detrimentum afferat? 10. *Quæ enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur.* Propterea, inquit, etsi me poenituit, priusquam fructum et lucrum perspexissem, nunc tamen haud me poenitet. Talis enim est mœstitia, quæ secundum Deum suscipitur: de qua jam verba facit, ostendens tristitiam non semper gravem esse, sed cum secundum mundum concipitur. Quid autem est, secundum mundum? Si ob amissas opes, si ob gloriam, si ob alicujus mortem in mœrore verseris, hæc omnia secundum mundum sunt. Ideo mortem etiam accersunt. Nam qui gloriæ causa mœrore afficitur, is etiam invidet, ac plerumque interire cogitur: cujusmodi scilicet mœrore Cain et Esaū laborarunt. Itaque per sæculi tristitiam eam intelligit, quæ mœrentibus detrimentum affert. Nam mœror ad peccata dumtaxat utilis est: id quod hinc liquido perspicui potest. Qui ob amissas opes in mœrore est, damnum minime sarcit; qui mortem alicujus mœrore prosequitur, jacentem non excitat; qui ob morbum

discruciat, is eum adeo non depellit, ut etiam augeat. At is cui peccata mœrore sunt, solus e mœrore fructum capit; peccata enim absorbit ac delet. Quia enim medicamentum istud ad hoc tantum comparatum est, idcirco hinc etiam dumtaxat vim habet utilitatemque suam exserit, in aliis vero rebus lædit.

2. At, dicet aliquis, Cain ideo in mœrore jacebat, quod apud Deum laudem non consequeretur. Imo non eam ob causam, sed quia splendentem fratrem cernebat. Nam si ob illud doluisset, fratris virtutem imitari eique gratulari debebat: nunc autem dolens, ostendebat se mœstitia huic mundo consentanea teneri. At non ita David, non Petrus, non ceteri justi, qui omni laude florebant, quod aut propter sua aut propter aliena peccata dolerent. Quamquam quid mœrore gravius? Sed tamen, cum secundum Deum suscipitur, lætitia mundana præstabilior est. Hæc enim in nihilum desinit; ille poenitentiam in salutem, cujus nos numquam poeniteat, gignit. Hoc enim ille mirum habet, quod qui sic doluerit, eo nomine numquam poenitentia ducetur: id quod maxime tristitiæ mundanæ proprium. Quid enim legitimo filio carius? quid rursus hujusmodi morte acerbius fingi potest? Et tamen parentes, qui in ipsa doloris vi nullus consolationem admittere sustinent seque ipsos excruciant, iidem postea ob immodicum luctum poenitudine afficiuntur, ut qui non modo nihil inde commodi ceperint, sed gravius etiam seipsos vexarint. At non talis est mœror secundum Deum susceptus: quin potius duplex emolumentum habet, et quod dolor ille non improbetur, et quod in salutem desinat; quo utroque lucro mundanus dolor privatur. Nam qui ita dolent, et in perniciem suam dolent, et postquam doluerint, seipsos improbant: quod signum maximum est, ipsos in perniciem suam doluisse. Contra vero in mœrore illo qui secundum Deum est: ideoque dicebat Paulus, *Poenitentiam in salutem non poenitentiam operatur.* Nemo enim sese improbat, quod ob peccata sese mœrore luctuque affligerit atque obriverit. Quod cum dixisset Paulus, non aliunde exemplum proferre, eosque quorum mœrores priscae historiæ monumentis proditi sunt, in medium adducere necesse habuit; verum Corinthios ipsos producit, atque ab iis quæ fecerunt verbis suis fidem adstruit, ut una cum laudibus ipsos etiam erodiat, arctiusque sibi devinciat. 11. *Eccæ enim, inquit, hoc ipsum, quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis operatum est sollicitudinem?* Vos enim, inquit, non modo eo non injecit hæc mœstitia, ut vosmetipsos condemnaretis, ut qui frustra hoc fecissetis; verum contra diligentiores reddidit. Subjungit deinde sollicitudinis eorum argumenta. *Sed defensionem:* hoc est, purgationem apud me. *Sed indignationem,* contra illum qui peccaverat. *Sed timorem.* Etenim valde metuentium erat tantum studium ac celerissima illa correctio. Ac, ne seipsum efferre videatur, vide quam propere id leniat dicens, *Sed desiderium,* erga me; *sed æmulationem,* pro Deo; *sed vindictam:* nam violatæ divinæ legis vindices exstitistis.

καὶ λέγων, *Εἰ καὶ πρὸς ὦραν*. Τὸ μὲν γὰρ λυπηρὸν βραχὺ, τὸ δὲ ὠφελίμον διήγαγες. Καὶ τὸ μὲν ἀκούον-
 θον ἦν εἰπεῖν, *Εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἔλυψεν ὑμᾶς*, ἀλλὰ
 διὰ παντὸς ἠὺφρανεν ὑμᾶς, καὶ ὠφέλησεν. Ἄλλ' οὐ
 λέγει τοῦτο· ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ κέρδος εἰπεῖν, μεταβαί-
 νει πάλιν ἐπὶ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν, καὶ τὴν ἀποδείξιν
 τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας λέγων, *Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι
 ἔλυψήθητε· τί γάρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι
 ὑμᾶς; ἀλλ' ὅτι ἔλυψήθητε εἰς μετάνοιαν*· ὅτι ἔσχε
 τι κέρδος ἢ λύπη. Ἐπεὶ καὶ πατήρ ὅταν ἴῃ παιδα
 τεινόμενον, οὐχ ὅτι ὀδυνᾶται χαίρει, ἀλλ' ὅτι διορ-
 θούται· οὕτω καὶ οὗτος. Ὅρα δὲ πῶς ἀπὸ τῶν πρα-
 γμάτων ἐπ' αὐτοὺς μεταφέρει τὸ πᾶν κατόρθωμα,
 καὶ τὸ λυπηρὸν τῇ ἐπιστολῇ λογίζεται, *Ὅτι πρὸς
 ὦραν ἔλυψεν ὑμᾶς*, λέγων, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς χρή-
 σιμον εἶναι αὐτῶν κατόρθωμά φησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν,
Ὅτι διώρθωσεν ὑμᾶς ἢ ἐπιστολῇ, εἰ καὶ οὕτως εἶχεν,
 ἀλλ' *Ὅτι ἔλυψήθητε εἰς μετάνοιαν*. Ἐλυπήθητε
 γὰρ κατὰ θεόν, *ἵνα ἐν μηδεὶ ἐξ ἡμῶν ζημιώητε*.
 Εἶδες σύνεσιν ὄφρατον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐποίησα-
 μεν, φησὶν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Καὶ τὸ μὲν κατ-
 ὄρθωμα αὐτῶν φησὶν εἶναι, τὴν δὲ ζημίαν αὐτοῦ,
 εἴπερ ἐσιώπησεν. Εἰ γὰρ μέλλουσιν ἐξ ἐπιπλήξεως
 διορθοῦσθαι, εἰ μὴ ἐπιπλήξαμεν, ἐζημιώσαμεν ἂν
 ὑμᾶς· καὶ οὐχὶ παρ' ὑμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμᾶς
 ἂν ἡ βλάβη γέγονε. Καθάπερ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τῷ
 ἐμπόρῳ τὰ πρὸς τὴν ναυτιλίαν, αὐτός ἐστιν ὁ τὴν
 ζημίαν ποιῶν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ παρέσχομεν
 ὑμῖν τὰς ἀφορμὰς τῆς μετανόας, ἐζημιώσαμεν ἂν
 ὑμᾶς. Ὅρᾳ; ὅτι τὸ μὴ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἁμαρτάνουσιν,
 ζημία ἐστὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ καὶ τῷ μαθητῇ; *Ἡ
 γὰρ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν
 ἀμεταμέλητον καταργάζεται*. Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰ
 καὶ μετεμέλομην, πρὶν ἢ τὸν καρπὸν ἰδεῖν καὶ τὸ
 κέρδος δοῦν, οὐ μετεμέλομαι νῦν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ
 κατὰ θεὸν λύπη. Καὶ λοιπὸν περὶ αὐτῆς φιλοσοφεῖ,
 δεικνύς ὅτι οὐ πανταχοῦ χαλεπὸν λύπη, ἀλλ' ὅταν
 κατὰ κόσμον γίνηται. Τί δέ ἐστι, κατὰ κόσμον; Ἐάν
 λυπηθῇς διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τὸν ἀπελθόντα,
 πάντα ἐκεῖνα κατὰ κόσμον. Διὸ καὶ θάνατον ποιεῖ.
 Ὁ γὰρ διὰ δόξαν λυπούμενος, φθονεῖ, καὶ ἀναγκάζε-
 ται πολλάκις ἀπολέσθαι· οἷαν καὶ ὁ Κάιν ἐλυπήθη
 λύπῃν, οἷαν ὁ Ἡσαΐ. Τὴν οὖν κατὰ κόσμον λύπην
 λέγει ταύτην τὴν [544] ἐπὶ βλάβῃ τῶν λυπουμένων.
 Καὶ γὰρ εἰς ἁμαρτίας μόνον ἡ λύπη χρησίμων· καὶ
 τοῦτο ὅλην ἐνταύθεν. Ὁ λυπούμενος ὑπὲρ χρημάτων
 ἀπωλείας, τὴν ζημίαν οὐ λύει· ὁ λυπούμενος ὑπὲρ
 τετελευτηκότος, τὸν κείμενον οὐκ ἀνίστησιν· ὁ λυ-
 πουμένος ἐπὶ νόσῳ, οὐ μόνον οὐ διορθοῦται, ἀλλὰ καὶ
 ἐπιτερίβει τὸ νόσημα· ὁ λυπούμενος ἐφ' ἁμαρτίαις,
 οὗτος μόνος ἀνύει τι πλεον ἀπὸ τῆς λύπης· δαπανᾷ
 γὰρ καὶ ἀφανίζει τὰς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς
 τοῦτο κατεσκευάσται· τὸ φάρμακον, ἐνταῦθα ἰσχύει
 μόνον καὶ τὴν ὠφέλειαν ἐπιδείκνυται, ἐπὶ δὲ τῶν
 ἄλλων καὶ βλάπτει.

β'. Καὶ μὴν ὁ Κάιν, φησὶ, διὰ τὸ μὴ παρὰ τῷ Θεῷ
 εὐδοκίμεῖν, ἐλυπείτο. Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν
 ἀδελφὸν εἶδε λάμποντα· ἐπεὶ, εἰ διὰ τοῦτο ἤλγει,

ζηλοῦν ἔδει, καὶ συγκαίρειν ἐκείνῳ· νυνὶ δὲ ἀλγῶν,
 ἔδεικνυ κατὰ κόσμον λυπούμενος. Ἄλλ' οὐχ ὁ Δαυὶδ
 οὕτως, οὐδὲ ὁ Πέτρος, οὐδὲ τῶν δικαίων ἕκαστος. Διὸ
 ἠὺδοκίμου, ἢ ὑπὲρ οἰκίας, ἢ ὑπὲρ ἀλλοτρίων ἀλ-
 γοῦντες ἁμαρτημάτων. Καίτοι τί λύπης φορητικώ-
 τερον; Ἄλλ' ὅταν κατὰ θεὸν γίνηται, τῆς ἐν τῷ κό-
 σμῳ χαρὰς βελτίων ἐστίν. Αὕτη μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν
 τελευτᾷ, ἐκείνη δὲ μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέ-
 λητον ἐργάζεται. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς τοῦτο
 ἐστίν, ὅτι οὐδ' ἂν μετανοήσαιε τις ἀλγήσας οὕτως·
 ὁ μάλιστα τῆς κοσμικῆς λύπης ἰδὼν ἐστὶ. Τί γὰρ
 παιδὸς ποθεινότερον γνησίῳ; τί δὲ ἀλγεινότερον τῆς
 τοιαύτης τελευτῆς; Ἄλλ' ὅμως οἱ ἐν ἀκμῇ τοῦ πέν-
 θους μηδενὸς ἀνεχόμενοι πατέρες, καὶ κατακλόντες
 ἑαυτοὺς, οὗτοι μετὰ χρόνον μετανοοῦσιν, ἐπειδὴ
 ἀμέτρως ἤλγησαν, ὡς οὐδὲν ὀνήσαντες ἐνταῦθεν,
 ἀλλὰ καὶ μειζόνως ἑαυτοὺς ἐπιτερίβαντες. Ἀλλὰ
 οὐχ ἡ κατὰ θεὸν λύπη τοιαύτη· ἀλλ' ἔχει δύο πλεον-
 εκτήματα, τὸ μὴ καταγινώσκεισθαι ἐφ' οἷς ἀλγεῖ
 τις, καὶ τὸ τὴν λύπην ταύτην εἰς σωτηρίαν τελευ-
 τῆν· ὧν ἑκατέρων ἐκείνη ἐστέρηται. Καὶ γὰρ εἰς
 βλάβην ἀλγοῦσι, καὶ μετὰ τὸ ἀλγήσαι σφόδρα, κατα-
 γινώσκουσιν ἑαυτῶν, μέγιστον τοῦτο σημεῖον ἐκφέ-
 ροντες τοῦ ἐπὶ βλάβῃ τοῦτο ποιῆσαι. Ἡ δὲ κατὰ
 θεὸν τοῦναντίον· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μετάνοιαν εἰς
 σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργάζεται*. Οὐδεὶς
 γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσκειται, ἐὰν λυπηθῇ ἐφ' ἁμαρτίαν.
 ἐὰν πενήθῃ, καὶ ἑαυτὸν συντερίψῃ. Ὅπερ καὶ ὁ μα-
 κάριος Παῦλος εἰπὼν, οὐ δεῖται ἐτέρωθεν τὸ ὑπό-
 δειγμα παραγαγεῖν ὧν εἶπεν, οὐδὲ τοὺς ἐν ταῖς πα-
 λαιαῖς ἱστορίαις λυπηθέντας παρενεγκεῖν εἰς μέσον,
 ἀλλ' αὐτοὺς Κορινθίους παράγει, καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησαν,
 ἀπὸ τούτων τὴν ἀποδείξιν παρέχεται, ἵνα καὶ μετ'
 ἐγκωμίων αὐτοῦς παιδεύσῃ, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπι-
 σπάσῃται. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, αὐτὸ τὸ κατὰ θεὸν
 λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν καταργήσασθαι ἐν ὑμῖν
 σπουδὴν; Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, οὐκ ἀνέβαλεν ὑμᾶς
 εἰς τὸ καταγινῶναι ἑαυτῶν ἢ ἀθυμία, ὡς εἰκὴ τοῦτο
 πεπειρηκότων, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερους [545] ἐποίησεν.
 Εἴ-τε λέγει τῆς σπουδῆς τὰ τεκμήρια. Ἀλλὰ ἀπο-
 λογίαν· πρὸς ἐμέ. Ἀλλὰ ἀγανακτήσιν· πρὸς
 ἐκεῖνον τὸν ἡμαρτηκότα. Ἀλλὰ φόβον· καὶ γὰρ
 σφόδρα δεδοικότες ἦν ἡ τοσαύτη σπουδὴ καὶ ἡ τα-
 χίστη διόρθωσις. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαίρειν ἑαυτὸν,
 ὅρα πῶς ταχέως αὐτὸ παρεμυθίσασθαι εἰπὼν, *Ἀλλ'
 ἐπιπόθησιν*· τὴν εἰς ἐμέ· ἀλλὰ ζῆλον· τὸν ὑπὲρ
 τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐκδικήσιν· καὶ γὰρ ἐξηδικήσατε
 τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ὕβρισθέντας. *Ἐν παντὶ συν-
 εστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι*.
 Οὐχὶ τῷ μὴ τολμῆσαι μόνον· τοῦτο γὰρ πρόδηλον
 ἦν· ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ συνήδεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ
 προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγε, *Καὶ ὑμεῖς πεφυστωμένοι
 ἄστε*, ἐνταῦθα φησι, *Καὶ ταύτης ἑαυτοὺς ἀπηλλά-
 ξαστε*· τῆς ὑποψίας, οὐχὶ τῷ μὴ ἐπαινεῖσαι μόνον, ἀλλὰ
 καὶ τῷ ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀγανακτήσαι. Ἄρα εἰ καὶ
 ἐργάζα ὑμῖν, οὐχ ἐνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ

* Savile ἔχει ἐπὶ ἀπαλλάξαι, sed in margine legendum
 indicat, ἀπηλλάξαι

ἔρεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν ἡμῖν ἐπιτιμᾷς, εἰ ἀγνοῖ ἡμῖν ἐπὶ τῷ πράγματι; πρὸς τοῦτο ἰστάμενος καὶ ἀνωτέρω, καὶ προδιοικούμενος αὐτὸ, ἔλεγεν ἅπαρ ἔλεγεν, οἷον, *Οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμείλομην*. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω τοῦ μετανοεῖν νῦν ἐφ' οἷς ἔγραψα τότε, φησὶν, οἷον τότε μᾶλλον μετανόησα ἢ νῦν, ὅτε ἑαυτοὺς συνεστήσατε. Ἐίδες πάλιν αὐτοῦ τὸ βλαῖον καὶ φιλόνηκον, πῶς εἰς τοῦναντίον τὸν λόγον περιέτραψεν; Ἐξ ὧν γὰρ ἐνόμιζον αὐτὸν διατετράφθαι, ὥς εἰκῇ ἐπιτιμήσαντα, διὰ τὴν προκοπὴν αὐτῶν, ἀπὸ τούτων δεικνυσιν οἷον παρβήσιόσθαι αὐτὸν δίκαιον. Οὐδὲ γὰρ παραιτεῖται λοιπὸν χαρίζεσθαι ἀδεῶς, ὅταν ἐξῇ τοῦτο ποιεῖν. Ὁ γὰρ τοιαῦτα λέγων ἀνωτέρω, οἷον Ὁ καλλόμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώμα ἔστι· καὶ, *Παράδοτε τὸν κοῖουτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὁλοκρὸν τῆς σαρκός*· καὶ, *Πᾶν ἀμάρτημα, ὃ ἐστὶν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματός ἐστι*· καὶ ὅσα τοιαῦτα, πῶς ἐνταῦθα φησιν, *Οὐχ ἔρεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, σὺ δὲ ἔρεκεν τοῦ ἀδικηθέντος*; Οὐκ ἐναντιούμενος ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκολουθῶν. Πῶς ἑαυτῷ ἀκολουθῶν; Ὅτι περισπούδαστον ἦν αὐτῷ, δειλὰ τὸ φιλετρον ὃ περὶ αὐτοὺς εἶχεν. Οὐ τοίνυν ἀναιρεῖ τὸ κηδεσθαι ἐκείνου, ἀλλ' ἐνδείκνυται καὶ τὴν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοὺς, ὅπερ ἔφη, καὶ οἷον μείζων αὐτὸν κατέσειε φόβος περὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδεδοίκει γὰρ μὴ ἐπὶ πλέον νεμηθῇ τὸ κακόν, καὶ ὁδῷ βεβίησεν, ὅλην καταλάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ καὶ ἔλεγε, *Μικρὰ ζῶμα ὁλον τὸ φάσμα ζυμοῖ*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τότε· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κατώρθωσεν, οὐκέτι αὐτὸ οὕτως τίθησιν, ἀλλ' ἐτέρως· καὶ τὸ αὐτὸ μὲν αἰνέττεται, γλυκύτερον δὲ μεταχειρίζει τὸν λόγον, λέγων, *Ἐρεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς*, τοῦτέστιν, Ἵνα εἰδῇτε [546] πῶς ὑμᾶς φιλῶ. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ μὲν ἐστὶ τῷ προτέρῳ, ἐτέρως δὲ ἐρμηνευθὲν, ἐτέραν ἔδοξεν ἔμφασιν παρέχειν. Ἐπεὶ οἷον τὸ αὐτὸ ἐστὶν, ἀνάπτωξον αὐτοῦ τὴν ἐννοίαν, καὶ οὐδὲν ὕφει τὸ μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα φιλῶ ὑμᾶς, φησὶν, ἰδεδοίκειν μὴ τι πάθῃτε ἐκείθεν ἀηδές, μὴ αὐτοὶ δέξησθε τὴν λύπην. Ὅσπερ οὖν ὅταν λέγῃ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; οὐ τοῦτο λέγει, οἷον οὐ μέλει· οὐδὲ γὰρ ἐνι τι συστήναι τῶν ὄντων τῆς προγοίας ἀποστερηθὲν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οἷον οὐ προηγουμένως διὰ τοὺς βόας ἐνομοθέτει· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, Πρῶτον μὲν δι' ὑμᾶς ἔγραψον, δεῦτερον δὲ καὶ δι' ἐκείνων, καὶ εἶχον μὲν τὴν ἀγάπην ἐν ἑαυτῷ, καὶ χωρὶς τῆς ἐπιστολῆς, φησὶν. Ἐβουλόμην δὲ αὐτὴν καὶ ὑμῖν δεῖξει καὶ πᾶσιν ἀπλῶς διὰ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Διὰ τοῦτο παρακεκλημέθα· ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν ἰδείξαμεν τὴν περὶ ὑμᾶς, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κατώρθωται. Καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγε, *Νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ*· καὶ πάλιν *Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπίς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς*; Τοῦτο

γὰρ ζῶη, τοῦτο παράκλησις, τοῦτο παραμυθία διδασκάλῳ νοῦν ἔχοντι, ἢ ἐπίδοσις τῶν μαθητευμένων.

γ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτως δείκνυσιν τὸν τὴν ἀρχὴν ἔχοντα, ὅς ἢ φιλοστοργία ἢ περὶ τοὺς ἀρχομένους. Καὶ γὰρ πατέρα οὐ τὸ γεννησθαι μόνον ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν μετὰ τὸ γεννησθαι. Εἰ δὲ ἐνθα φύσις, τοσαύτη χρεια ἀγάπης, πολλῷ μᾶλλον ἐνθα ἡ χάρις. Οὕτως οἱ παλαιοὶ πάντες ἑαμύψαν. Ὅσοι γοῦν τῶν πατρ' Ἑβραίων εὐδοκίμησαν, ἐνταῦθεν ἐφάνησαν. Οὕτως Σαμουὴλ μέγας εἰδείχθη λέγων, *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἀμαρτεῖν τῷ Θεῷ τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὁμῶν*· οὕτως ὁ Δαυὶδ, οὕτως ὁ Ἀδραμ, οὕτως ὁ Ἡλίας, οὕτως Ἰσακὸς τῶν δικαίων, τῶν ἐν τῇ Καινῇ, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς διὰ τοὺς ἀρχομένους πλοῦτον τοσοῦτον καὶ θησαυροὺς ἀφάτους κατέλιπεν, ἐλόμενος συγκραυγεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ περὶ τῆς χειροτονίας δημαγωγός ἦν διὰ τῶν ἔργων. Διὰ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος, *Τίς σε κατέστησεν ἀρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς*; Τί λέγεις; εἰ ἔργα ὀφεί, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιδόλαις; Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἰδὼν τέμνοντα λατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθεῖντα, λέγοι, *Τίς σε κατέστησεν λατρὸν, καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν*; Ἡ τέχνη, ὡς βέλτιστα, καὶ ἡ νόσος ἢ σὴ· οὕτως καὶ τοῦτον ἢ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. Καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἀρχεῖν ἐστίν, οὐκ ἀξίωμα μόνον, καὶ τέχνη τεχνῶν ἀπασῶν ἀνωτέρα. Εἰ γὰρ ἡ τῶν ἐξωθεν ἀρχὴ, τέχνη καὶ ἐπιστήμη πασῶν βελτίων ἐστὶ, πολλῷ μᾶλλον αὕτη. Καὶ γὰρ τοσοῦτω ἀμείνων ἐκείνης αὕτη ἡ ἀρχή, ὅση τῶν ἄλλων δὲ ἐκείνη· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβέστερον ἐξετάσωμεν. Ἐστὶ τέχνη γεωργικὴ, ἐστὶν ὕφαντικὴ, οἰκοδομικὴ· αἱ καὶ ἀναγκαῖαι σφόδρα εἰσὶ, καὶ μέλιστα συνέχουσιν [547] ἡμῶν τὸν βίον. Αἱ γὰρ θὴ ἄλλαι διάκονοι τούτων εἰσὶν, ἢ χαλκωτικὴ, ἢ τεκτονικὴ, ἢ ποιμαντικὴ. Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν τῶν τεχνῶν ἀναγκασιτέρα πασῶν ἢ γεωργικὴ, ἢ καὶ πρῶτην εἰσήγαγεν ὁ Θεός, τὸν ἄνθρωπον πλάσας. Ὑποδημάτων μὲν γὰρ ἄνευ καὶ ἱματίων δυνατὸν ζῆν, γεωργικῆς δὲ χωρὶς, ἀμήχανον.

Τοιοῦτους τοὺς ἀμαρτωλοὺς εἶναι φασί, τοὺς παρὰ Σκύθαις νομάδας, τοὺς γυμνοσοφιστὰς τοὺς τῶν Ἰνδῶν. Οὗτοι γὰρ καὶ οἰκοδομικὴν καὶ ὕφαντικὴν καὶ τὴν τῶν ὑποδημάτων εἰσαν τέχνην, μόνως δὲ τῆς γεωργικῆς δύνανται. Αἰσχύνθητε οἱ τῶν περιττῶν χρήζοντες τεχνῶν, καὶ μαγείρων καὶ πλακουντοποιῶν καὶ ποικιλτῶν καὶ μυρίων ἐτέρων τοιούτων, ἵνα ζητεῖτε· αἰσχύνθητε οἱ τὰς ματαιοτεχνίας εἰσαγαγόντες τῷ βίῳ· αἰσχύνθητε ἐκείνους τοὺς βαρβάρους ὑμεῖς; οἱ πιστοὶ, τοὺς μὴ δεομένους τέχνης. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτάρκη τὴν φύσιν ἐξ ὀλίγων ἐποίησεν ὁ

In omnibus exhibentis vosipsos incontaminatos esse in negotio. Non modo quia nullum facinus aggressi essent (perspicuum enim hoc erat), sed etiam quia id perpetranti minime faverent. Quia enim in priore epistola dicebat, *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2); hic ait, Hac quoque suspitione vosipsos liberastis, dum non modo facinus istud non laudastis, verum etiam ei, a quo admissum fuerat, succensuistis. 12. *Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est.* Nam ne dicerent, Eequid igitur nos objurgas, si huic facinori affines non oramus? huic objectioni superius etiam occurrens, atque ad id sibi viam præmuniens, ea dicebat quæ dicebat, nempe: *Non me pœnitet, etiam si pœnituerat.* Tantum enim abest, inquit, ut de iis, quæ tum scripsi, me pœniteat, ut tum magis me pœnituerit, quam nunc, cum vos puros exhibuistis. Videsne rursus, quanta dicendi vi atque contentione Paulus utatur, et quomodo sermonem in contrarium retorserit? Ex eo enim ipso, unde eum pudore affectum fuisse existimabant, ut qui frustra eos objurgasset, quod in melius profecissent, ex eo ipso demonstrat se justam liberius eos alloquendi causam habuisse. Neque enim ipsis jam ad gratiam loqui recusat, cum id se facere posse videt. Etenim cum superius dixerit, *Qui adheret meretrici, unum corpus efficitur* (1. Cor. 6. 16); et, *Tradite hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis* (1. Cor. 5. 5); et, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est* (1. Cor. 6. 18); et cætera omnia ejusdem generis: qui fit ut hic dicat, *Non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est?* Non secum ipse pugnat, cum ita loquitur, imo pulchre concordat. Quomodo secum concordat? Quoniam summo ei studio erat, vim sui erga eos amoris declarare. Quocirca non hoc amputat, quod fornicatoris illius saluti consultum velit; verum simul, ut jam dixi, suam erga eos caritatem ostendit, seque longe magis hoc metu percussum fuisse, quod vereretur ne Ecclesia tota detrimentum ex eo flagitio acciperet, malumque latius serperet, ac sensim grassans, totam Ecclesiam occuparet. Ideo dicebat, *Medicum fermenti totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6). Verum id quidem tunc dicebat: nunc autem, quoniam ad meliorem frugem se receperant, non jam ita loquitur, verum alio modo; atque id ipsum quidem subindicat, sed suavius orationem tractat, dicens, *Ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos.* Hoc est, ut exploratum habeatis, quantopere vos amem. Hoc autem ipsum prius dixit; sed aliis verbis explicatum, speciem aliam præbere videtur. Nam quod idem sit, mentem Pauli excute, nec quidquam discriminis esse compories. Quoniam enim, inquit, valde vos amo, verebar ne quid inde molestiæ caperetis, atque ipsi mœrore afficeremini. Sicut cum ait, *Nam de bobus cura est Deo* (1. Cor. 9. 9)? non hoc dicit, ei boum curam minime esse; neque enim res ulla Dei providentia destituta conservari potest; sed his verbis hoc vult, Deum, cum legem illam sanciret, non præcipuam

boum curam habuisse: sic et hoc loco, Propter vos loquit, potissimum scripsi; deinde etiam illius causa. Atque infixum quidem in animo vestri amorem habebam, etiamsi nihil ad vos literarum dedissem; cæterum cum vobis per literas illas atque omnibus in universum declarare cupiebam. *Ideo consolati sumus:* quoniam et nostrum erga vos studium ostendimus, et officio plene perfuncti sumus. Sic alio quoque loco dicebat, *Nunc vivimus, si vos statia in Domino* (1. Thess. 3. 8); et rursus, *Quæ est ergo spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ* (1. Thess. 2. 19)? nonne vos? Discipulorum enim incrementum mente prædito magistro et vita et cohortatio et consolatio est.

3. Nihil enim eum, qui imperium gerit, æque indicat, ut amor atque indulgentia erga eos quibus præest. Nam patrem non modo sobolis procreatio facit, sed etiam post procreantem amor. Quod si ubi natura est, tantus amor requiritur: quanto magis ubi gratia? Ita veteres omnes splenduerunt. Hinc quippe omnes, qui apud Hebræos in gloria fuerunt, nominis splendorem assequuti sunt. Sic Samuel magnum se præbuit, cum diceret: *Abest a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 25). Sic David, sic Abraham, sic Elias, sic justi omnes, tam in Veteri quam in Novo Testamento. Etenim Moyses subditorum amore ductus, ingentes opes ac thesauros omni sermone sublimiores reliquit, potius habens affligi cum populo Dei. Quin prius etiam, quam dux creatus fuisset, reipsa populi moderator erat. Quare perquam stolide ad eum Hebræus ille dicebat, *Quis te constituit principem ac judicem super nos* (Exod. 2. 14)? Quid ais? opera cernis, et de nomine dubitas? Perinde ac si quis medicum peritissimo secantem, atque agræ corporis parti opem afferentem, conspiciens dicat, *Quis te medicum constituit, ac secare jussit?* ars nimirum ipsa, vir optime, ac morbus tuus: eodem modo hunc quoque artis scientia ad talem dignitatem evexit. Neque enim imperium tenere, dignitas tantum est, sed ars etiam, et quidem artium omnium præstantissima. Nam si æternum imperium ars est, et scientia omnium præclarissima: multo profecto magis hoc nostrum. Tanto quippe hoc imperium illo præstantius est, quanto illud reliquis antecellit; imo vero longe etiam magis. Ac si placet, hunc sermonem accuratius expendamus. Ars est agricultura, ars est textrina, ars est ædificatio: quæ etiam ipsæ perquam necessariæ sunt, ac vitam nostram maxime tuentur. Nam cæteræ, ut ferraria, fabrilis, eaque quæ in ovibus armentisque pascendis sita est, his dumtaxat ancillantur. Sed harum artium maxime necessaria est agricultura, quam etiam Deus primam iniecit, cum hominem creavit. Etenim sine calceis ac vestimentis vita duci potest, sine agricultura autem nullo modo potest.

Hamaxobii, Nomades et Gymnosophistas. — Tales Hamaxobios esse ferunt; tales Nomadas qui apud Scythas in pascuis degunt; tales apud Indos gymnosophistas (a). Hi enim et ædificandi et texendi et con-

(a) De Hamaxobis scythiæ et Sarmatiæ populis, qui in

ficiendarum vestium artem reliquerunt, solaque agricultura opus habent. Pudcat vos, qui supervacancie artibus indigetis, et coquis et placentarum cupidiarumque artificibus aliisque ejusdem generis permultis, ut vitam transigatis: pudeat vos qui vanas artes in vitam humanam induxistis. Vobis, qui in Christum creditis, barbari illi pudorem incutiant, quibus arte opus non est. Etenim Deus naturam ita fecit, ut paucis admodum contenta sit. Quamquam nec vos cogo, nec legem impono ut ita vivatis, verum ut Jacob postulavit. Quid autem ille postulavit? *Si mihi dederit Deus panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20). Sic etiam Paulus imperabat, dicens: *Habentes autem alimenta, et quibus legamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Prima itaque est agricultura, secunda textoria ars, tertia ea, quæ in extruendis ædibus sita est; quæ autem in calceamentis versatur, omnium postrema est. Apud nos quippe et famuli complures et agricolæ sunt, qui sine calceamentis vitam transigant: proinde utiles ac necessarias artes hæc sunt. Age igitur, ipsas cum imperandi arte conferamus. Hæc enim mihi causa fuit, cur eas artes, quæ magis usui sunt, in medium adduxerim, ut cum hanc illis præstantiorem esse demonstratum fuerit, sine controversia de aliis quoque ipsa palmam ferat. Unde igitur hæc omnibus aliis magis necessariam esse probabimus? Quia hæc sublata nihil illæ prosunt. Ac, si lubet, ommissis aliis, agriculturam, quæ omnibus præstat magisque necessaria est, in medium proferamus. Ecquid igitur ex agricolarum labore emolumentum afferetur, si homines inter se bellum gerant, alique aliorum bona diripiant? Nunc enim principis metus eos reprimat, conservatque ea, quæ ab illis elaborantur: quem tu metum si semel sustuleris, frustra labor ille susceptus fuerit. Quod si quis accurate rem expendat, alterum quoque imperium, quod hoc gignat ac tueatur, inveniet. Quodnam hoc tandem? Illud scilicet, per quod cuique hoc agendum est, ut sibi ipse præsit ac dominetur, atque ita se comparet, ut illiberales animi motus coerceat, et rursus virtutis surculos alat atque omni studio augeat. Duplex enim imperii genus est: alterum cujus opera homines et populi et urbibus imperant, ac civilem hanc vitam moderantur: id quod Paulus indicabat, cum diceret: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo* (Rom. 13. 1). Ac postea, quantum hinc commodi comparetur ostendens, hæc verba subjunxit, *Magistratus Dei minister est in bonum* (Ibid. v. 4); ac rursus, *Dei minister est, vindex in iram ei, qui malum egit*. Alterum est, per

plaustris quasi domibus habitabant, plurimi scriptores egerunt. Erant etiam in Africa Hamaxobii, de quibus Silius Italicus:

*Nulla domus, plaustris habitant, migrare per arva
Nos, atque errantes circumvectare penates.*

De Nomadis etiam qui in pascendis gregibus vitam agebant, vide Strabonem multis in locis; eorumque frequens mentio est apud scriptores multos. Dicitur autem hinc Numidarum in Africa nomen manasse.

De Gymnosophis Iudorum philosophis innumeri pene egerunt. Sic autem vocabantur, quod ^{pauci} nudi, incederent.

quod imperium in se gerit quisque mente ac prudentia præditus est: quod ipsum quoque Paulus his verbis declaravit, *Quod si vis non timere potestatem, bonum fac* (Rom. 13. 5): de eo loquens, qui sibiipsum imperat.

4. *Ecclesiæ imperium quodnam.*—At vero hic aliud quoque imperii genus est, ac civili quidem imperio sublimius. Quodnam igitur hoc est? Quod in Ecclesia viget: cujus etiam ipsius mentionem Paulus facit, cum ait: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri* (Hebr. 13. 17). Hoc enim imperium tanto civili excellentius est, quanto cælum terra; imo etiam multo præstantius. Primum namque non hoc præcipue curat, ut perpetrata scelera vindicet, sed ut ne omnino quidem perpetrentur: deinde si perpetrata sint, non ut ægotantem de medio tollat, sed ut ipsa deleantur. Ad hæc rerum quidem hujus vitæ parvam omnino rationem habet; verum pro cælestibus omnia agit: *Nostra quippe conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20), nostra quoque vita illic. *Abcondita est enim, inquit, cum Christo in Deo* (Coloss. 3. 3). Præmia etiam illic sunt, ac pro coronis illic reconditis hic curritur. Neque enim hæc vita post mortem deletur, imo tum demum clarius luceat. Quocirca non modo majorem, quam provinciarum præfecti, sed etiam quam illi ipsi, qui diademate cincti sunt, honorem acceperunt qui hoc imperium gerunt, ut qui in majoribus rebus et ob majora commoda homines singant. At vero nec qui civile, nec qui spirituale imperium expetunt, id rite ac præclare administrare poterunt, nisi sibiipsis prius, ut par est, imperent, atque utriusque politiæ leges summo studio servent. Ut enim duplex quodammodo est imperium populare: sic illud etiam quod in se quisque habet. Atque hic quoque rursus spirituale imperium civili præstat, ut a nobis est demonstratum. Porro artes etiam quasdam perspicere est, quæ imperii speciem imitentur, ac potissimum agriculturam. Est enim plantarum velut præfectus quidam agricola: quippe qui partim eas amputet ac cohibeat, partim augeat et excolat: non secus ac præclarissimi quique principes flagitiosos homines, ac pluribus labem et perniciem afferentes suppliciiis afficiunt atque exciunt, bonos contra et modestos viros ad majus quidpiam provehunt. Quo fit ut Scriptura vinitoribus antistites comparet. Quid enim, si plantæ vocem nullam mittunt, ut in urbibus si solent quibus injuria fit? attamen per ipsum tamen aspectum injuriam acceptam ostendunt, ut quæ a noxiis herbis in arcum coactæ marescant. Atque ut improbitas legibus coercetur: ita hic quoque artis hujus adjumento et terræ vitium et plantæ ignobilitas ac feritas corrigitur. Et enim ea omnia quæ in humanis moribus existunt, illic quoque reperiemus, asperitatem nimirum, molitiem, timiditatem, temeritatem, inconstantiam; ac ramos quidem alios opibus intempestive atque in vicinorum perniciem florentes, alios rursus egentes injuriaque affectos, velut cum sepes quædam in vicinarum plantarum exitium assurgunt, atque item

Θεός. Πλὴν οὐκ ἀναγκάζω, οὐδὲ νομοθετῶ οὕτω ζῆν· ἀλλ' ὡς ὁ Ἰακώβ ἤτησε. Τί δὲ ἤτησεν ἐκεῖνος; Ἐὰν δῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἰμάτιον περιβαλέσθαι. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων· Ἐχοντες δὲ τροφήν καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. Πρώτη μὲν οὖν ἡ γεωργικὴ, δευτέρα δὲ ἡ ὑφαντικὴ, καὶ τρίτη μετ' ἐκείνην ἡ οἰκοδομικὴ· ἡ δὲ τῶν ὑποδημάτων πασῶν ἐσχάτη. Παρὰ γοῦν ἡμῖν εἰσι πολλοὶ καὶ οἰκέται καὶ γεωργοὶ χωρὶς ὑποδημάτων ζῶντες. Οὐκοῦν αἱ χρήσιμοι καὶ ἀναγκαῖαι αὗται. Φέρε οὖν, παραβάλλωμεν αὐτάς τῃ ἀρχικῇ. Διὰ γὰρ τοῦτο τὰς πασῶν κυριωτέρας παρήγαγον, ἵν' ὅταν φανῇ αὕτη βελτίων ἐκείνων, ἀναμφισβήτητος ἡ κατὰ τῶν ἄλλων αὐτῇ νίκη ᾗ. Πόθεν οὖν αὐτὴν δεῖξομεν ἀναγκαιοτέραν οὕσαν πασῶν; Ὅτι ταύτης ἀνευ οὐδὲν ἐκείνων ὄφελος. Καί, εἰ δοκεῖ, τὰς ἄλλας ἀφέντες, τὴν πασῶν ἀνωτέραν καὶ κυριωτέραν εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὴν γεωργικὴν. Τί οὖν ἔσται πλέον τῆς τῶν γεωργῶν πολυχειρίας, ὅταν ἀλλήλοις πολεμῶσι, καὶ τὰ ἀλλήλων ἀρπάξωσι; Νῦν μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἀρχοντος φόδος κατέχει, καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνων γινόμενα φυλάττει· ἐὰν δὲ ταύτην ἀνέλῃς, περιττὸς ὁ πόνος ἐκεῖνος. Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ, καὶ ἑτέραν ἀρχὴν εὐρήσῃ μητέρα ταύτης καὶ σύνθεσμον οὕσαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Καθ' ἣν ἕκαστον αὐτόν τινα ἑαυτοῦ κρατεῖν καὶ ἄρχειν δεῖ, τὰ μὲν ἀνελεύθερα κολάζοντα πάθη, πάντα δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς βλαστήματα ἐκτρέφοντά τε καὶ αὐξοντα μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης. Ἔστι γὰρ ἀρχῆς εἶδη, ἐν μὲν, καθ' ὃ δῆμων καὶ πόλεων ἀρχοῦσιν ἄνθρωποι, τὸν [548] πολιτικὸν τοῦτον διορθοῦντες βίον· ὅπερ ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγε Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ. Εἴτα δεικνύς αὐτῆς τὸ κέρδος, ἐπήγαγε λέγων, ὅτι Ὁ ἀρχὼν Θεοῦ διάκονός ἐστιν εἰς τὸ ἀγαθόν· καὶ πάλιν, Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικὸς εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Ἔτερον δὲ, καθ' ὃ ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ὁ νοῦν ἔχων ἄρχει· ὃ καὶ αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν, Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ· τὸν ἑαυτοῦ ἄρχοντα λέγων.

δ'. Ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ καὶ ἑτέρα ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνωτέρα. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ; ἥς καὶ αὐτῆς ὁ Παῦλος μέμνηται λέγων, Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπακούετε, ὅτι αὐτοὶ ἀγγελοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντας. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρχὴ τοσοῦτον τῆς πολιτικῆς ἀμείνων, ὅσον τῆς γῆς ὁ οὐρανός· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ πλέον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὅπως γενόμενα κολάσειεν ἀμαρτήματα σκοπεῖ προ-

ηγουμένως, ἀλλ' ὅπως μὴ γένοιτο τὴν ἀρχὴν· ἔπειτα γενόμενα, οὐχ ὅπως ἀπενέγκοι τὸν κάμνοντα, ἀλλ' ὅπως ἀφανισθεῖη. Καὶ βιωτικῶν μὲν οὐ πολλὸς αὐτῇ κῆρος, πάντα δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν οὐρανοῖς πραγμάτων χρηματίζει· Ἡμῶν γὰρ τὸ πᾶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐκεῖ. Κέκρυπται γὰρ, φησὶ, σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ ἐπαθλα ἐκεῖ, καὶ οἱ δρόμοι περὶ τῶν ἐκεῖ στεφάνων. Οὐδὲ γὰρ καταλύεται μετὰ τὴν τελευτὴν αὕτη ἡ ζωὴ, ἀλλὰ τότε διαλάμπει μερίζων. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὑπάρχων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τὰ διαδήματα περικειμένων μερίζονά εἰσιν ἐγκρατερισμένοι τιμὴν οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἐν μερίζοι καὶ ἐπὶ μερίζοι πλάττοντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' οὕτε ὁ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν μετιῶν, οὕτε ὁ τὴν πνευματικὴν, δυνήσονται καλῶς ταύτας μεταχειρίζειν, εἰ μὴ πρότερον ἑαυτῶν ἀρξαιεν, ὡς χρή, καὶ τοὺς ἐκατέρους νόμους τῆς πολιτείας φυλάξαιεν μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης. Ὅσπερ γὰρ ἡ τῶν πολλῶν ἀρχὴ διπλὴ τίς ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ἄρχει. Καὶ πάλιν κένταυθα ἀμείνων τῆς πολιτικῆς ἡ πνευματικῆς, ὥσπερ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τῶν τεχνῶν ἐνίας ἀρχὴν μιμουμένης, καὶ μάλιστα τὴν γεωργικὴν. Καθάπερ γὰρ ἀρχὼν τίς ἐστὶ τῶν φυτῶν ὀγηπνός, τὰ μὲν περικόπτων καὶ καλύων [κολούων], τὰ δὲ αὐξῶν καὶ θεραπεύων· καθάπερ καὶ οἱ τῶν ἀρχόντων ἀριστοὶ τοὺς μὲν πονηροὺς, καὶ τοῖς κλειστοῖς λυμαιομένους, τιμωροῦνται καὶ ἐκκόπτουσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς καὶ ἐπικαιεῖς ἐπὶ μερίζον ἄγουσι. Διὰ τοῦτο, καὶ ἡ Γραφὴ τοὺς ἀρχοντας ἀμπελουργοῖς ἀπεικάζει. Τί γὰρ, εἰ μὴ φωνὴν ἀφιᾷσι τὰ φυτὰ, καθάπερ ἐπὶ τῶν πόλεων οἱ κακῶς πάσχοντες; ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ὕψους δεικνύουσι τὴν ἀδικίαν, μαραινόμενα, στενωχωρούμενα ὑπὸ τῶν πονηρῶν βοτανῶν. Καὶ καθάπερ νόμοις κολάζεται ἡ πονηρία, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα [549] τῇ τέχνῃ ταύτῃ καὶ γῆς κακία, καὶ φυτοῦ δυσγένεια καὶ ἀγριότης διορθοῦται. Καὶ γὰρ ὅσα ἐν τοῖς ἡθεσίν ἐστι τοῖς ἀνθρωπίνους, εὐρήσομεν καὶ ἐκεῖ, τραχύτητα, μαλακότητα, δειλίαν, προπέτειαν, ἀστάθειαν, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν πλοῦτῳ κομῶντα ἀκαίρως καὶ ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίων, τὰ δὲ πενόμενα καὶ ἀδικούμενα· οἷον ὅταν οἱ φραγμοὶ κομῶντες ἐπὶ κακῷ τῶν ἐγγύς φυτῶν αἰρωνται, ὅταν ἑτέρα δένδρα ἀκαίρως καὶ ἀνήμερα εἰς ὕψος ἀναδραμόντα τὴν ἀβύσσιν τῶν ὑποκειμένων καλύῃ. Καὶ καθάπερ οἱ ἀρχόντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἔχουσι τοὺς λυμαιομένους αὐτῶν τῇ ἀρχῇ καὶ πολεμοῦντας· οὕτω καὶ ὁ γηπνός θηρίων ἐφοδόν, ἀνωμαλίαν ἀέρων, χάλαζαν, ἐρυσίθην, ἐπομβρίας, αὐχμούς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ γίνονται, ἵνα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ διηνεχῶς ἐλπίδα βλέπῃς. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τέχναι καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων

συνίστανται σπουδῆς· αὕτη δὲ τὸ πλεον ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ροπῇ ἔχει, καὶ ὅλη διόλου σχεδὸν ἐκείθεν ἡρτηται· καὶ δεῖ μὲν τῶν ἄνωθεν ὕδατων, δεῖ δὲ τῆς ὕδατος κρήνης, καὶ πρὸ πάντων τῆς αὐτοῦ προνοίας. Οὕτως γὰρ ὁ φυτεύων, οὕτως ὁ ποτίζων τί ἔσται, ἀλλ' ὁ αὐτῶν θεός. Ἔστι καὶ θάνατος ἐνταῦθα καὶ ζωὴ, καὶ ὠδίνες καὶ τόκοι, καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων. Ἔστι γὰρ καὶ ἀπομνησθῆναι, καὶ καρπὸν ἐνεργεῖν, καὶ ἀποθανεῖν, καὶ γενέσθαι τὸ τεθνηκὸς αὐτὸ πάλιν ἄνωθεν· ἐνθα καὶ ποικίλως ἡμῖν καὶ σαφῶς διαλέγεται περὶ ἀναστάσεως ἡ γῆ. Ὅταν γὰρ ἡ ρίζα ἐνέγκῃ καρπὸν, ὅταν τὸ σπέρμα φυῇ, οὐκ ἀνάστασις· τὸ πρῶγμά ἐστι; Καὶ πολλὴν ἂν τις ἴδοι τῇ ἀρχῇ ταύτῃ τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ προνοίαν ἐγκειμένην καὶ σοφίαν, εἰ καθ' ἕκαστον ἐπεξίει. Ἀλλ' ὅπερ ἐβουλόμην εἰπεῖν, οὗ αὕτη μὲν περὶ γῆν ἐστὶ καὶ φυτὰ, ἡ δὲ ἡμετέρα περὶ ψυχῶν θεραπείαν. Ὅσον δὲ φυτῶν καὶ ψυχῶν τὸ μέσον, τοσοῦτον αὕτη βελτίων ἐκείνης. Οἱ δὲ τοῦ βίου τοῦ παρόντος ἀρχόντες, τοσοῦτον αὐτῆς ἐλάττους πάλιν, ὅσον τὸ ἐκόντος τοῦ ἀκοντος κρατεῖν βέλτιον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ φύσις ἀρχῇ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν τῷ φόβῳ γίνεται καὶ τῇ ἀνάγκῃ· ἐνταῦθα δὲ τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς γνώμης ἐστὶ κατόρθωμα. Καὶ οὐ ταύτῃ μόνον αὕτη βελτίων ἐκείνης, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀρχὴ μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πατρότης, ὡς ἂν τις εἴποι· καὶ γὰρ πατὴρ ἔχει τὸ ἡμερον, καὶ μείζονα ἐπιτάττουσα πεῖθει. Ὁ μὲν γὰρ ἐξωθεν ἄρχων φησὶν, Ἐὰν μοιχεύσῃς, ἀπέθανες· οὕτω; δὲ κἂν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς ἴδῃς, τὰ μέγιστα ἀπειλεῖ. Καὶ γὰρ σεμνὸν τοῦτο τὸ δικαστήριον, καὶ ψυχῆς, οὐχὶ σώματος μόνον διορθωτικόν.

ε'. Ὅσον οὖν ψυχῆς καὶ σώματος· τὸ μέσον, τοσοῦτον πάλιν αὕτη διεσθηκεν ἐκείνης ἡ ἀρχή. Κάκεινος μὲν τῶν φανερῶν κἀθήται κριτής· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων [550] ἀπάντων, ἀλλὰ τῶν ἐλεγχόμενων· πολλάκις δὲ καὶ τούτων προδότης γίνεται· τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο παιδεύει τοὺς εἰσιόντας, ὅτι ὁ παρ' ἡμῖν δικάζων, πάντα γυμνὰ καὶ τετραχλησμένα εἰς μέσον ἄξει ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης θεάτρου, καὶ λαβεῖν ἀμύχανον. Ὅστε πολλῶ μᾶλλον τῶν ἐξωθεν νόμων ὁ χριστιανισμὸς τὸν ἡμέτερον συνέχει βίον. Εἰ γὰρ καὶ τὸ περὶ τῶν κακρυμμένων τρέμειν τοῦ περὶ τῶν φανερῶν μόνον δεδοικέναι ἀσφαλέστερον ποιεῖ τὸν ἀνθρώπον, καὶ τοῦ τὰ μείζω κολάζειν τὸ καὶ τῶν ἐλαττόνων ἀπαιτεῖν εὐθύνας μᾶλλον αὐτὸν διανίστησι πρὸς ἀρετὴν· εὐδὴλον ὅτι πάντων μάλιστα αὕτη ἡ ἀρχὴ τὴν ἡμετέραν συγκροτεῖ ζωὴν. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰς χειροτονίας τῶν ἀρχόντων ἴδωμεν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα πολὺ τὸ μέσον ἔχει. Οὐ γὰρ χρήματα δόντας ἐστὶ λαβεῖν τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀλλὰ τρόπον ἐπιδειξάμενον ὁ ἀρι-

στον· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δόξαν ἀνθρωπίνην καὶ ἀνεσιν οἰκεῖαν, ἀλλ' ὡς εἰς πόρους καὶ ἰδρώτας καὶ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀγεται ταύτην ὁ χειροτονηθεὶς. Αἰὶ καὶ πολλῆς ἀπολαύει τῆς ἄνωθεν βοήθειας παρὰ τοῦ Πνεύματος. Κάκει μὲν μέχρι τοῦ διαγορεύσαι τὰ πρακτέα μόνον ἔσθηκεν ἡ ἀρχή· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χάριτος προστίθῃσι συμμαχίαν. Μᾶλλον δὲ ἐκεῖ μὲν οὐδὲ λόγος ὑπὲρ φιλοσοφίας οὐδεὶς, αἰεὶ κἀθήται τις διδασκων εἰς ψυχὴν, καὶ τί ποτε κόσμος, καὶ τί μέλλομεν εἶναι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπὶ τίσιν ἀπελευσόμεθα ἐνταῦθεν, καὶ πῶς ἀρετῆς περισσόμεθα, ἀλλὰ περὶ μὲν συναλλαγμάτων καὶ συμβολαίων καὶ χρημάτων πολλὸς ὁ λόγος, τούτων δὲ οὐδεμία φροντίς· ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντας ὑπὲρ τούτων τοὺς λόγους ἴδοι τις ἂν γινόμενος· διὸ καὶ δικαίως πάντα ἂν τις αὐτὴν καλέσειε, καὶ δικαστήριον, καὶ ἱατρεῖον, καὶ φιλοσοφίας διδασκαλεῖον, καὶ ψυχῆς παιδευτήριον, καὶ γυμνάσιον δρόμων τῶν εἰς οὐρανοὺς φερόντων. Ὅτι δὲ καὶ ἡμερωτάτῃ πασῶν ἡ ἀρχή, καίτοι μείζονα ἀκρίβειαν ἀπαιτοῦσα, ὅλῃον ἐνταῦθεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξωθεν ἄρχων, ἂν λάθῃ μοιχόν, εὐθέως ἐκόλασε. Καίτοι τί τὸ κέρδος; τοῦτο γὰρ οὐχὶ τὸ πάθος ἐστὶν ἀναλεῖν, ἀλλὰ τὸ τραῦμα ἔχουσαν ἀποπέμψαι τὴν ψυχὴν. Ὁ δὲ ἐνταῦθα ἄρχων εὐρὼν, οὐχ ὅπως τιμωρήσεται, ἀλλ' ὅπως ἐξέλῃ τὸ πάθος, σπεύδει. Σὺ μὲν γὰρ ταῦτόν ποιεῖς, ὥστερ ἂν, περὶ τὴν κεφαλὴν νοσήματος γενομένου, μὴ τὸ νόσημα παύσῃς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν ἀποπέμψῃς· ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἀποτέμνω· καὶ εἰργα μὲν αὐτὸν μυστηρίως καὶ ἱερῶν περιδόλων, ἀναστησάμενος δὲ αὐτόν, καὶ ἀπαλλαγέντα τῆς κακίας, καὶ ἀμείνω τῇ μετανοίᾳ γενομένον ἀναλαμβάνω πάλιν. Καὶ πῶς ἐστὶν ἐξελεῖν μοιχείαν; φησὶν. Ἔστι, καὶ σφόδρα ἐστὶν ὑπὸ τοῖς [551] νόμοις γενομένον τούτοις. Βαλανεῖον γὰρ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία πνευματικὴν, οὐ ρύπον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποσμήκων κηλῖδα τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις. Σὺ μὲν γὰρ ἂν τε ἀφῇς ἀτιμώρητον, χεῖρωνα εἰργάσω· ἂν τε κολάσῃς, ἀνίατον εἰσάσῃς· ἐγὼ δὲ οὕτως ἀφίημι ἀτιμώρητον, οὐτε κολάζω, ὡς σὺ, ἀλλὰ καὶ δικὴν ἀπαιτῶ τὴν ἐμοὶ πρόπουσαν, καὶ διορθοῦμαι τὸ γεγεννημένον. Βούλει καὶ ἐτέρως μαθεῖν, πῶς σὺ μὲν ξίφῃ γυμνῶν, καὶ φλόγα δεικνὺς τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐ πολλὴν ἐργάζῃ τὴν ἱατρείαν, ἐγὼ δὲ τούτων χωρὶς πρὸς καθαρὰν χειραγωγῶσα τὴν ὑγίειαν; Οὐ δεῖ δέ μοι λόγων οὐδὲ ρημάτων, ἀλλὰ γῆν καὶ θάλασσαν εἰς μέσον ἄγω, καὶ αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Καὶ ἐξέτασον, πρὶν ἢ τὸ δικαστήριον τοῦτο καθίσει, πῶς τὰ ἀνθρώπινα διεκίετο πράγματα, πῶς οὐδὲν τῶν νῦν κατορθωθέντων οὐδὲ μέχρις ὀνόματος ἦν ἀποῦσα ποτε. Τίς γὰρ θανάτου κατετόλμησε; τίς χρημάτων κατεφρόνησε; τίς δόξης ὑπερέβη; τίς τοὺς ἐν μέσῳ

α. Legelatur ταύτην παρὰ.

β. In notis Savilianis Dunsæus vult legi ἐπιδεικνόμενος. Αἱ ἐπιδεικνόμενοι etiam bene habet.

infregitæ aliæ arbores et agrestes in altum elatas subjectarum arborum incrementum impediunt. Et sicut præfecti ac reges habent qui imperium suum labefaciens atque oppugnent: ita etiam agricola ferarum incursus, aeris intemperiem, grandinem, rubiginem, imbrem, siccitatem atque ejusdem generis. Quæ quidem eo sunt, ut perpetuo spes tua in Deo sita sit. Nam cæteræ quidem artes hominum quoque studio ac præsidio sese tuentur; hæc vero ubertatis operum magna ex parte in Dei ope atque auxilio positam habet, totaque penè omnino hinc pendet: at tametsi pluvias etiam, partiumque anni temperiem desideret, potissimum tamen Dei providentiam requirit. *Neque enim qui plantat, aut qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus* (1. Cor. 3. 7). Quin hic quoque et mors et vita est, et parturientes et partus, ut in hominibus. Nam et excindi contingit, et fructum ferre, et mori, et quod mortuum fuerit, rursus ad vitam redire: in quo etiam nobis varie ac perspicue terra de resurrectione sermoinatur. Nam cum radix fructum fert ac semen edit, annon id resurrectio est? Ac multam utique Dei providentiam et sapientiam imperio huic adjunctam cernere quis possit, si singula persequi velit. Verum, ut ad institutam orationem veniam, imperium illud circa terram ac stirpes versatur; nostrum autem circa curam animarum. Quanto itaque inter stirpes et animas interest, tanto hoc imperium illo præstabilius censi debet. Rursus qui præsentis vitæ imperio potiuntur, tanto illis, penes quos ecclesiasticum imperium est, inferiores sunt, quanto minus præclarum est invitis, quam volentibus, imperare. Nam hoc etiam naturæ consentaneum imperium est. Etenim illic quidem omnia metu ac necessitate perficiuntur; hic voluntas liberaque animi sententia omnia exsequitur. Neque hæc tantum ratione hoc imperium illi præstat, sed etiam quia non imperium modo, verum et paternitas, ut ita dicam, est: nam patris mansuetudinem habet, cumque majora præcipiat, ea tamen persuadet. Externus enim princeps dicit, Si adulterium admiseris, actum de te erit: at hic gravissimas poenas minatur, si impudicis oculis mulierem conspexeris. Etenim grave ac venerandum est hoc tribunal; nec corpus solum, sed animam etiam corrigit.

5. Quantum ergo inter corpus et animum discriminis est, tantum item hoc imperium ab illo distat. Ad hæc qui imperio illo fungitur, perspicuorum dumtaxat criminum iudex sedet, imo ne horum quidem omnium, verum eorum tantum, quæ comperta sunt: quin plerumque etiam accidit, ut prodito jure ea dissimulet. At contra tribunal nostrum omnes qui ingrediuntur hoc docet, quod qui apud nos iudicis partes tenet, nuda omnia et aperta in communi totius terrarum orbis theatro proferet: nec cuiquam sese occultandi facultas erit. Ac proinde Christiana lex multo magis vitam nostram tuetur et continet, quam externæ. Nam si de teclis atque occultis peccatis contremiscere, cautiorem hominem reddit, quam de perspicuis tantum in metu esse, atque is, qui de

levibus etiam noxis poenas expetit, ad virtutis studium magis excitat, quam qui gravissima dumtaxat punit: non est profecto dubium quin vita nostra hoc imperio maxime fulciatur et conservetur. Quod si placet, utriusque etiam principis ordinationem consideremus: hic quippe multum discrimen perspicies. Non enim numerata pecunia hoc imperium accipere licet, sed edito probatissimæ vitæ documento: nec vero ad hoc imperium ita provehitur is qui ordinatus est, quasi ad humanam gloriam et privatam requiem, sed velut ad labores et sudores ac publicam utilitatem. Unde etiam haud parvum a Spiritu sancto auxilium consequitur. Atque illic quidem non ultra progreditur is qui imperat, quam ut quæ facienda sint edicat; hic vero precum etiam et gratiæ subsidium adiungit. Quin potius illic ne verbum quidem ullum de philosophia habetur, nec sedet quiescam qui doceat, quid sit anima, quid mundus, quid ipsi postea futuri, et ad quæ hinc migraturi sumus, quaque ratione virtutem adipisci queamus; verum de pactis quidem et contractibus ac pecuniis multa verba funduntur, harum autem rerum nulla pressus cura est. At in Ecclesia sermones omnes hisce de rebus institui conspicias. Ob eamque causam quidvis eam merito nuncuparis, tribunal, medicinæ et philosophiæ scholam, et animæ ludum literarium, et gymnasium cursum in calum ferentium. Jam vero, quod hoc imperium omnium imperiorum lenissimum sit, etiam si aliqui plus diligentis requiras, hinc liquet. Nam qui externum imperium gerit, si adulterum arripuerit, protinus in eum animadvertit. Eequid porro hinc commodi existit? hoc enim non vitium est de medio tollere, sed sauciam animam abigere. At qui hic imperat, non hoc curat ut de nocte supplicium sumat, sed ut vitium evellat. Nam tu quidem perinde facis, ac si morbo aliquo in capite enato, non morbum comprimias, sed caput amputes: ego vero non ita, sed morbum trunco; atque eum quidem a mysteriis sacrisque septis arceo, sed eundem postea excitatum, ac vitio liberatum melioremque per poenitentiam effectum, rursus assumo. Et qui fieri potest, inquis, ut adulterium eximatur? Potest, inquam, et quidem facile: si quis his legibus sese submittat. Balneum enim spirituale est Ecclesia, non corporis spurcilem, sed animæ labes variis poenitentis modis abstergens. Nam tu quidem, si eum impunitum dimiseris, pejorem reddis; si supplicio affeceris, incurabilem reliquisti: ego autem nec impunitum abire sino, nec tuo more plecto; verum simul et poenam, quam debeo, ab eo expeto, et quod commissum est corrogo. Visne etiam aliter ex me discere quo pacto tu gladium stringens, ac flammam peccatoribus ostendens, haud magnam iis medicinam afferas; ego autem his etiam remotis ad integram eos sanitatem ducam? Nec vero mihi oratione ac verbis opus est, sed terram ac mare, atque adeo ipsam hominum naturam in medium adduco. Ac mihi velle expendas, priusquam tribunal hoc fixum esset, quoniam rerum humanarum status erat; quomodo nihil

eorum, quæ nunc præstantur, ne nomine quidem tenuis olim audiri poterat. Equis enim adversus mortem intrepidum animum præbuit? equis opes contempsit? quis gloriam pro nihilo duxit? quis fuga relictis mundi tumultibus montes et solitudinem, philosophiæ matrem, complexus est? ubinam virginis nomen olim erat? Hæc quippe omnia, atque his plura, tribunalis hujus beneficio nobis contigerunt: hæc nobis hoc imperium effecit. Cum igitur

hæc perspecta habeatis, atque omnem hujus vite utilitatem, orbisque universi correctionem hinc fluere intelligatis, date operam, ut ad divinorum sermonum auditionem atque ad hos conventus et preces crebro veniatis. Nam si ad hunc modum vos componatis, vitamque ac mores cælis dignos exhibeatis, promissa bona consequi poteritis, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVI.

CAP. 7. v. 13. *Ideo consolati sumus in consolatione vestra; abundantius autem magis gavisi sumus super gaudio Titī, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis.*

1. En rursus quomodo laudes eorum attollat, eorumque caritatem ostendat. Posteaquam enim magnam se voluptatem cepisse asseruit, quod tantum ipsius epistola præstitisset, quodque tantum inde emolumenti ad Corinthios rediisset; *Gaudeo enim, inquit, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad penitentiam*; suamque erga eos caritatem his verbis declarasset: *Etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos*; rursus aliud eorum benevolentiae argumentum commemorat, quod magnam ipsis laudem conciliat, ostenditque quam sinceram caritate præditi sint: *In consolatione enim vestra, inquit, abundantius gavisi sumus super gaudio Titī*. Atqui non est hoc hominis magno amore flagrantis, ob eum majore lætitia affici, quam ob illos. Imo vero, inquit Paulus, magni amoris hoc argumentum est: non enim tam illius, quam vestra causa sum delectatus: unde etiam mox subdit, *Quia viscera ejus refecta sunt a vobis omnibus*. Non dixit, Ipse, sed, *Viscera ipsius*; hoc est, caritas ea, qua vos complectitur. Quonam autem modo refecta sunt? *Ab omnibus*: nam id quoque amplissimæ laudi ducendum est. 14. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum*. Magna hæc laus habenda est, cum præceptor gloriatur: ait enim, *Non sum confusus*. Ob id gavisus sum, quod meliores exstistis, ac rebus ipsis verba mea comprobastis. Ex quo mihi duplex ornamentum comparatum est, tum quia vestra virtus altius provecta est, tum quia minime a veritate aberrasse visus sum. *Sed sicut omnia vobis in veritate loquuti sumus, ita et gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est*. Hoc loco aliud quoque subiudicat. Quemadmodum, inquit, apud vos omnia de Tito vere loquuti sumus (verisimile enim est, eum multas apud illos Titī laudes protulisse): sic vicissim ea, quæ de vestris laudibus a me ad Titum dicta sunt, vera comperta sunt. 15. *Et viscera ipsius abundantius in vobis sunt*. His verbis jam eum commendat, ut magno amore inflammatum atque ipsis devotum. Non enim dixit, Caritas ipsius, sed *Viscera ipsius*. Deinde ne assentari videatur, ubique amicitie causas affert, tum ne, uti jam dixi, in adu-

lationis suspicionem incidat, tum ut eos ad virtutem acrius incitet, laudem ad eos referens, atque ostendens eos esse, qui tantæ benevolentiae initium atque argumentum Tito injecerint. Nam cum dixisset, *Viscera ejus abundantius sunt ad vos*, subjungit, *Remissiscentis omnium vestrum obedientiam*.

Titī laus. — Hoc autem Titī quoque gratum animum erga homines de se bene meritos ostendit, ut qui eos omnes animo complexus rediisset, perpetuæque memoria circumferret, atque et ore et mente versaret. Corinthios etiam majorem in modum ornat, quod ipsum ita sibi devinctum dimisissent. Mox obedientiam etiam ipsorum exponit, ut eorum studio stimulos addat: unde et subnectit hæc verba, *Quomodo cum timore et tremore suscepistis eum*. Non modo cum caritate, sed etiam cum summo honore. Viden' quomodo duplicis virtutis testimonium ipsis tribuat: quod et ut patrem eum amarent, et ut antistitem metuere, nec metu eorum benevolentiam obscurante, nec benevolentia metum solvente? Atque id est quod superius dicebat: *Quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis operatum est sollicitudinem, sed timorem, sed desiderium* (2. Cor. 7. 11)? 16. *Gaudeo igitur quoniam in omnibus confido in vobis*. Viden' quomodo ob ipsos magis gaudeat? Quoniam, inquit, præceptori vestro dedecori minime fuistis, nec testimonio meo indignos vos reddidistis. Proinde non tam ob Titum lætabatur, quod tantum honorem accepisset, quam ob eos, quod tantum grati animi specimen edidissent. Nam ne illius potius amicitia ductus, in lætitia versari videtur, vide quomodo hic quoque causam afferat. Ut enim superius dixit, *Quod si quid de vobis gloriatus sum, non sum confusus*: sic etiam hoc loco, *Quoniam in omnibus confido in vobis*. Sive objurgatio adhibenda sit, non timen, ne vos a me separemini; sive gloriandum sit, non vereor ne redarguar; sive vos, ut morigeros, sive ut caritate aut etiam zelo præditos, laudandos habeam, confido de vobis. Edixi ut excinderetis, et excidistis; edixi ut reciperetis, et recepistis; dixi coram Tito vos magnos quosdam et admirandos viros esse, magistrosque vereri nosse: hæc rebus ipsis vera esse demonstrastis. Nec perinde ille hæc ex me didicit, ut ex vobis. Quocirca ingenti vestri amore incensus ad me reversus est: quod plura exhibueritis, quam verba mea ferrent. (Cap. 8.) 1. *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*.

θορύβου; φυγών, ὄρη * καὶ ἐρημίαν, τὴν μητέρα τῆς φιλοσοφίας, ἡσπάσατο; ποῦ παρθενίας ὀνομά ποτε ἦν; Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ τὰ τούτων πλεονα, τούτου τοῦ δικαστηρίου κατόρθωμα γέγονε, ταύτης τῆς ἀρχῆς ἔργα. Ταῦτ' οὖν εἰδότες καὶ καταμαθόντες, ὡς

* *Abertal* ὄρη.

ἐνταῦθεν πᾶσα ὠφέλεια τοῦ βίου, καὶ ἡ τῆς αἰκουμένης διόρθωσις, θαμινὰ βαδίζετε παρὰ τὴν τῶν θεῶν λόγων ἀκρόασιν, καὶ τὰς συνόδους τὰς ἐνταῦθα, καὶ τὰς εὐχάς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοὺς ρυθμίζετε, δυνήσεσθε τῶν οὐρανῶν ἐξίαν ἐπιδειξάμενοι πολιτεῖν, τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

OMIAIA 15.

Διὰ τοῦτο παρακληθήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπνυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν.

α'. Ὅρα πάλιν πῶς ἐπαίρει αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ δείκνυσιν τὴν ἀγάπην. Εἰπὼν γάρ, ὅτι Ἦσθην ὅτι τοσοῦτον ἡ ἐπιστολὴ ἦνυσε, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἐκερδάνετε· Χαίρω γάρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· καὶ δεῖξας αὐτοῦ τὴν ἀγάπην· φησὶ γάρ, ὅτι *Εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἔνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ σωτηρωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς*· λέγει πάλιν ἄλλο σημεῖον τῆς αὐτῶν εὐνοίας, ὃ πάλιν αὐτοῖς φέρεται τὸν ἔπαινον, καὶ δείκνυσιν τῆς ἀγάπης αὐτῶν τὸ γνήσιον· *Ἐπὶ γὰρ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου*, φησὶ. Καίτοι γε τοῦτο οὐκ ἔστι φιλοῦντος σφοδρῶς, τὸ ἐπ' ἐκείνῳ μᾶλλον χαρῆσαι, ἢ ἐπ' αὐτοῖς. Ναί, φησὶν [552] οὐδὲ γὰρ δι' ἐκεῖνον τοσοῦτον, ὅσον δι' ὑμᾶς ἦσθην. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει λέγων, Ὅτι τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀναπέπνυται ἀπὸ πάντων ὑμῶν. Οὐκ εἶπεν, Αὐτὸς, ἀλλὰ, *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*· τούτῳ ἐστιν, ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἢ περὶ ὑμᾶς. Καὶ πῶς ἀναπέπνυται; Ἀπὸ πάντων. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον ἐγκώμιον. Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κακαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν. Μέγας ὁ ἔπαινος, ὅταν ὁ διδάσκαλος καυχᾶται· φησὶ γάρ, ὅτι Οὐ κατησχύνθη. Διὰ τοῦτο ἐχάρην, ὅτι βελτίους ἐφάνητε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐδείξατέ μου τὰ ῥήματα. Ὅστε διπλοῦς ὁ κόσμος ἔμοι, καὶ ὅτι ὑμεῖς ἐπεδώκατε, καὶ ὅτι ἐγὼ οὐκ ἐφάνην τῆς ἀληθείας διαπίπτων. Ἀλλ' ὡς πάντοτε ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτῳ, ἀληθῆς γέγονεν. Ἐνταῦθα καὶ ἄλλο τι αἰνίσσεται· ὅτι ὥσπερ παρ' ὑμῖν μετὰ ἀληθείας πάντα ἐφθεγγάμεθα· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ τούτου πολλὰ αὐτοῖς εἰπεῖν ἐγκώμια· οὕτω καὶ τὰ περὶ ὑμῶν ἡμῖν Τίτῳ εἰρημένα, ἀληθῆς ἐφάνη. Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς. Τοῦτο λοιπὸν ἐκεῖνον συνιστῶντός ἐστιν, ὡς σφόδρα ἐκκαίμενον, καὶ συνδεδεμένον αὐτοῖς. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ ἀγάπη αὐτοῦ, ἀλλὰ, *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη κολακαεῖν, πανταχοῦ τίθησι τῆς φιλίας τὰς αἰτίας, ἵν', ὅπερ εἶπον, καὶ τὴν κολακίαν διαφύγῃ, καὶ ἐκεῖνους μᾶλλον προτρέψῃ,

τὸ ἐγκώμιον εἰς αὐτοὺς περιστάς, καὶ δεικνύς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς τοσαύτης ἀγάπης ἐκεῖνους ἐμβολόντας αὐτῷ. Εἰπὼν γάρ, ὅτι *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς*, ἐπηγάγεν· Ἀναμνησκομένου τὴν ἀπάντων ὑμῶν ὑπακοήν.

Τοῦτο δὲ καὶ τὸν Τίτον εὐγνώμονα δείκνυσιν περὶ τοὺς εὐεργέτας, εἰ γε λαβὼν αὐτοὺς ἐν τῇ ψυχῇ ἐπανήλθεν ἅπαντας, καὶ διγενεῶς αὐτῶν μέμνηται, καὶ ἐκεῖνους ἐπὶ στόματος ἔχει καὶ ἐπὶ διανοίας. Καὶ Κορινθίους πάλιν κοσμεῖ μεζώνως, ὅτι αὐτὸν οὕτω χειρωσάμενοι ἐξέπεμψαν. Εἶτα καὶ τὴν ὑπακοήν αὐτῶν λέγει, ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν σπουδὴν διὰ καὶ ἐπαίρει ταῦτα, Ὅς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. Οὐ μετὰ ἀγάπης μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τιμῆς ἐπιτεταμένης. Εἶδες πῶς διπλῆν αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ, καὶ ὅτι ὡς πατέρα ἐφίλουν, καὶ ὡς ἀρχοντα ἐδοξέεσαν, οὔτε διὰ τὸν φόβον ἀμαυροῦντες τὴν ἀγάπην, οὔτε διὰ τὴν ἀγάπην ἐκλύοντες τὸν φόβον; Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι *Τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπικύβησιν*; Χαίρω οὖν, ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν. Ὅρῃς ὅτι δι' αὐτοὺς μᾶλλον χαίρει; Ὅτι οὐδαμῶς τὸν διδάσκαλον κατησχύνετε, φησὶν, οὐδὲ ἀνάξιοι φαίνεσθε τῆς ἐμῆς μαρτυρίας. Ὅστε οὐχ οὕτω διὰ Τίτον ἔχαιρεν, ὅτι τιμῆς ἀπῆλαυσε τοσαύτης, ὡς δι' αὐτοὺς, ὅτι τοσαύτην ἐπεδείξαντο εὐγνωμοσύνην. Ἵνα γὰρ μὴ νομισθῇ δι' ἐκεῖνον χαίρειν μᾶλλον, δὲα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τίθησιν. Ὅσπερ οὖν [553] ἀνωτέρω εἶπεν, Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κακαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ κατησχύνθη· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν. Κἂν ἐπιπλήξαι δέοι, οὐ δέδοικα μὴ ἀποβραγῆτε, κἂν καυχῆσασθαι, οὐ φοβοῦμαι, ὡς ἐλεγχόμενος, κἂν ὡς παιθηνίους ἐπαινεῖσαι, κἂν ὡς ἀγαπητικούς, κἂν ὡς ζῆλον ἔχοντας, θαρρῶ ἐν ὑμῖν. Εἶπον ἐκκλῆσαι, καὶ ἐξεκλῆσθαι· εἶπον δέξασθαι, καὶ ἐδέξασθαι· εἶπον ὅτι μεγάλοι τινὲς ἐστε καὶ θαυμαστοὶ ἐπὶ Τίτῳ καὶ διδασκάλους εἰδότες αἰδεῖσθαι· ἀληθῆς διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐδείξατε. Καὶ οὐχ οὕτως ἔμαθε ταῦτα παρ' ἐμοῦ, ὡς παρ' ὑμῶν. Ἐπανήλθε γοῦν σφόδρως ἐραστῆς ὑμῶν γενόμενος, πλεονα τῶν λόγων ἐπιδειξαμένων ὑμῶν. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας.

β'. Ἐπάρας αὐτοὺς τοὺς ἐγκωμίους, παραίνεσιν πάλιν καθίσει. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ ἐπιπλήξει παρέμειξε τοὺς ἐπαινοὺς, ἵνα μὴ ἀπὸ ἐπιπλήξεως εἰς παραίνεσιν καταλθὼν δυσπαράδεκτον ποιήσῃ τὸν λόγον, ἀλλὰ λιάνας αὐτῶν τὴν ἀκοήν, οὕτως προοδοποίησιν τῇ παραίνεσει. Βούλεται γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθῆναι· διὸ καὶ προλαβὼν εἶπε, *Χαίρω δι' ἐν παντί θαυμάζω ἐν ὑμῖν*· ἀπὸ τῶν ἤδη κατορθωμένων καὶ εἰς τοῦτο προθυμότερους ποιῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν εὐθείας, ὁρῶ οὖν ἐλεημοσύνην· ἀλλ' ὅρα τὴν σύνεσιν, πῶς πόρρωθεν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ προκατασκευάζει τὸν λόγον· *Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν*, φησὶ, *τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ὑμῖν*· *ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Ἴνα γὰρ μὴ ἐπαίρωνται, χάριν τὸ πρῶγμα καλεῖ, καὶ τὰ ἐτέρων διηγούμενος, τοὺς ἐτέρων ἐγκωμίοις σπουδαιότερους τοὺτους ἐργάζεται. Καὶ δύο συντίθουσιν ἐπαινοὺς Μακεδόσι, μᾶλλον δὲ καὶ τρεῖς· καὶ ὅτι πειρασμοὺς γενναίως φέρουσι, καὶ ὅτι ἐλεεῖν ἴσασιν, καὶ ὅτι πένητες ὄντες, θαψίλειαν ἐνεδεῖκνοντο ἐν ἐλεημοσύνῃ· καὶ γὰρ ἡρπάγησαν αὐτῶν αἱ οὐσίαι. Καὶ τοῦτο δηλώνει Ἐλεγεν, ἥνικα αὐτοὺς ἐπέστελλον. Ὑμεῖς γὰρ μὴ μνηστὰ ἐγένεσθε, φησὶ, *τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ*, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐκάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδιῶν συμφυλετῶν, καθάπερ κακίνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἀκουσον τί μετὰ ταῦτα Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*. Χάριν δὲ τὸ πρῶγμα καλεῖ, οὐχὶ καταστέλλων αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκκαλούμενος, καὶ ἀνεπίφθονον τὸν λόγον ἐργαζόμενος. Διὸ καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν ὄνομα προσέθηκεν, ὥστε πᾶσαν ὑποτεμεῖσθαι βασκανίαν· καὶ γὰρ μέλλει μεθ' ὑπερβολῆς ἐγκωμιάζειν αὐτοὺς. Ἀκουσον γοῦν τῶν ἐπαινῶν. Εἰπὼν γὰρ, *Γνωρίζω ὑμῖν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ*, οὐκ εἶπε, *τὴν δεδομένην ἐν τῇδε καὶ τῇδε τῇ πόλει*, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐπαινεῖ τὸ ἔθνος λέγων, *Ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Εἶτα καὶ αὐτὴν [554] διηγεῖται τὴν χάριν. *Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεια τῆς χαρᾶς αὐτῶν*. Εἶδες σύνεσιν; Πρῶτον γὰρ κεῖνο λέγει, οὐχ ὃ βούλεται, ἀλλ' ἕτερον πρὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ὕβρις ἐπίτῃδες τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ ἀπὸ ἀκολουθίας ἐτέρας ἐπ' αὐτὸ ἐρχεσθαι· *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως*. Ὅ καὶ αὐτοὶς Μακεδόσι ἐπιστέλλων ἔλεγεν, ὅτι *Μνηστὰ ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου*· καὶ πάλιν, *Ἀφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντί τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξελέλυθε*. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεια τῆς χαρᾶς αὐτῶν*; Ἀμφοτέρω μεθ' ὑπερβολῆς γέγονεν αὐτοῖς, φησὶ, καὶ ἡ θλίψις καὶ ἡ χαρὰ. Διὸ καὶ πολλὸ τὸ παράδοξον ἦν, ὅτι τοσαύτη ἡδονὴς περιουσία ἀπὸ θλίψεως αὐτοὺς ἐβλάστησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λύπην οὐκ ἔτεκεν, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονεν αὐτοῖς εὐφροσύνης ἡ θλίψις, καὶ ταῦτα πολλὴ οὐσα. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἀδελφῶν αὐτοὺς ἐν τοῖς πειρασμοῖς γενναίους εἶναι καὶ ἀπεριτρίπτους. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐθλίβησαν, ἀλλ' οὕτως ὥς καὶ δόκιμοι γενέσθαι διὰ τῆς ὁπομο-

νῆς· μᾶλλον δὲ οὐ λέγει, διὰ τῆς ὁπομονῆς, ἀλλ', ὃ πλέον ἦν τῆς ὁπομονῆς, χαρὰν. Καὶ οὐδὲ χαρὰν ἀπλῶς λέγει, ἀλλὰ, *περισσεῖαν χαρᾶς*· καὶ γὰρ πολλὴ καὶ ἄφατος ἐβλάστησεν ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ κατὰ βέθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν. Πάλιν ἀμφοτέρω ταῦτα μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅσπερ γὰρ ἡ πολλὴ θλίψις πολλὴν χαρὰν ἔτεκε, καὶ περισσεῖαν χαρᾶς· οὕτως ἡ πολλὴ πένια πολλὴν πλοῦτον ἔτεκεν ἐλεημοσύνης. Ταῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν διδωμένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρεχόντων ἡ φιλοτιμία κρίνεται. Διὸ οὐδαμῶς λέγει πλοῦτον τῶν δοθέντων, ἀλλὰ, *Πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ μόνον οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτοῖς πρὸς θαψίλειαν ἡ πτωχεία, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονε τοῦ περισσεῦσαι, ὥσπερ ἡ θλίψις τοῦ ἡσθῆναι. Ὅσῳ γὰρ ἦσαν πένητες τοσούτῳ μᾶλλον ἐφιλοτιμοῦντο, καὶ προθυμότερον παρήχον. Διὸ καὶ σφόδρα αὐτοὺς θαυμάζει, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοτιμίαν. Ἡ γὰρ κατὰ βέθους πτωχεία αὐτῶν, τοὔτεστιν, ἡ πολλὴ καὶ ἄφατος, ἔδειξεν αὐτῶν τὴν ἀπλότητα. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν, Ἐδείξεν, ἀλλὰ, Ἐπερίσσευσεν· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπλότητα, ἀλλὰ, *Πλοῦτον ἀπλότητος*, τοὔτεστιν, ἀντίρροπον τοῦ μεγέθους τῆς πτωχείας· μᾶλλον δὲ, καὶ πολλῷ μείζονα τὸν δῆκον ἐπεδείξαντο τῆς θαψίλειας. Εἶτα αὐτὸ καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον, λέγων· *Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ* (ἀξιόπιστος ὁ μάρτυς) καὶ ὑπὲρ δύναμιν τοὔτεστιν, Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν. Μᾶλλον δὲ οὐ διὰ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἀπάντων αὐτὸ δηλοῖ. *Αὐθαίρετοι γὰρ, φησίν*. [555] Ἰδοὺ καὶ ἐτέρα ὑπερβολή. *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*. Ἰδοὺ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. *Δεόμενοι ἡμῶν*. Ἰδοὺ καὶ πέμπτη. Καὶ ἐν θλίψει ὄντες, καὶ ἐν πενίᾳ. Αὕτη ἔκτη. Καὶ ἐβδόμη, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἔδωκαν.

γ'. Εἶτα ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα βούλεται κατασκευάσαι παρὰ Κορινθίοις, τὸ μετὰ προαιρέσεως δοῦναι, αὐτῷ μάλιστα ἐνδιατρίβει, λέγων, *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*, καὶ, *Δεόμενοι ἡμῶν*. Οὐχ ἡμεῖς αὐτῶν ἐδεήθημεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἡμῶν. Τί δεόμενοι ἡμῶν; *τὴν χάριν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους*. Εἶδες πῶς πάλιν ἐπαίρει τὸ πρῶγμα, σεμνοὺς ὀνομάσκει αὐτὸ καλῶν; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ ζηλωταὶ ἦσαν πνευμάτων, χάριν αὐτὸ ὀνομάζει, ἵνα ἐπιδράμωσι· καὶ κοινωνίαν πάλιν, ἵνα μάθωσιν ὅτι λαμβάνουσιν, οὐ διδῶσι μόνον. Τοῦτο οὖν ἡμεῖς παρεκάλουν, φησίν, ὥστε ἡμεῖς ἀναδέξασθαι τὴν τοιαύτην διακονίαν. *Καὶ οὐ καθὼς ἡλπίσαμεν*. Τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ποσότητά φησι, καὶ πρὸς τὰς θλίψεις. Οὐ γὰρ ἂν ἡλπίσαμεν, φησίν, ὅτι ἐν τοσούτῃ θλίψει ὄντες καὶ πενία, καὶ κατ'ἡμέραν ἂν ἡμεῖς, καὶ τοσαῦτα παρεκάλεισαν. Καὶ τὴν τοῦ λοιποῦ δὲ βλοῖ ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἀλλ' αὐτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ*. Ἐν πᾶσι γὰρ ὑπήκουσαν πλέον, ἢ προ-

* Χαρά in margine Savilius: vel fortasse melius χαρᾶς, ut supra in Scriptura versu.

2. Postquam eos laudibus extulit, admonitionem rursus adhibet. Ideo enim oburgationi laudes admiscuit, ne ab oburgatione ad monendum delapsus, minus acceptam orationem redderet, verum lenitis prius ipsorum auribus, ita sibi viam ad monendum pararet. Vult enim de eleemosyna verba facere: unde etiam prius dixit, *Gaudio quod in omnibus confido in vobis*. Nimirum ab his, quæ jam egregie præstiterant, ad hoc promptiores reddens. Nec vero protinus dixit, Eleemosynam igitur date; sed animadvertit sagax ipsius consilium, quomodo eminus atque ab alto orationem præmuniat: *Notam enim, inquit, vobis facio gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniae*. Gratiam id vocat, ne animis effugerent: ac res aliorum narrans id agit, ut dum alios laudat, diligentiores hos efficiat. Ac duas, imo tres Macedonibus laudes tribuit; quod tentationes strenuo animo perferrent; quod egentibus opem ferre nosset; quod quamvis ipsi inopia laborarent, munificentiam tamen in eleemosynis exhiberent: nam illis suæ quoque facultates ereptæ fuerant. Idque significabat cum in epistola, quam ad ipsos scribebat, diceret, *Vos enim imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, quoniam eandem passi estis a contribulibus vestris, quæ illi a Iudæis* (1. Thess. 2. 14). Audi jam quibus postea verbis utatur, cum ad Hebræos scribit, *Nam et rapinam vestrorum bonorum cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 34). Gratiam porro hanc rem vocat, non solum ut eos in modestia contineat, sed etiam ut illos excitet, nec invidiosam orationem reddat. Quocirca fratrum quoque nomen adjunxit, ut livorem omnem succidat: eximilis enim laudibus Macedones ornare parat. Audi quippe quid de his prædicet. Nam cum dixisset, *Notam vobis facio gratiam Dei, non dixit, Quæ data est in hac vel in illa civitate; verum universam gentem laudibus ornat dicens: In Ecclesiis Macedoniae*. Mox ipsam quoque gratiam declarat. 2. *Quoniam in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit*. Viden' Pauli sagacitatem? Priore enim loco istud non dicit quod volebat, sed alterum autem ponit, ne consilio hoc facere videatur, sed ex altera verborum serie ad hoc venire: *In multo experimento tribulationis*. Id quod ad ipsos quoque Macedones, cum ad eos scriberet, dicebat: *Imitatores facti estis Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. Thess. 1. 6); et rursus, *A vobis etiam diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaia, sed etiam in omni loco vestra fides, quæ est ad Deum, profecta est* (Ib. v. 8). Quidnam autem his verbis sibi vult, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuit*? Utrumque inquit, mirum in modum ipsis contigit, et tribulatio et lætitia. Ex quo incredibile quidpiam nascebatur, quod tanta voluptatis ubertas et copia ex afflictione ipsis oriretur. Neque enim modo mœrorem illis nulum tribulatio pepererat, sed lætitiæ quoque ipsis causam præbuerat, etsi multa erat. His porro verbis utebatur, ut eos ad certamen ungeret ac strenuos constantesque redderet. Non enim leviter vexati fue-

rant, sed ita, ut per patientiam virtus eorum explorata fuerit: imo vero non, Per patientiam, dixit, sed quod plus erat quam patientia, gaudium. Nec gaudium simpliciter dicit, sed gaudii abundantiam: ingens enim et quæ verbis explicari nequeat lætitia in ipsis nata est. *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Utrumque rursus hoc cum exsuperantia. Quemadmodum enim multa tribulatio multiplex gaudium et gaudii abundantiam peperit: ita ex magna paupertate ingentes eleemosynæ opes ortæ sunt. Hoc enim his verbis significavit, *Abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Neque enim ex donorum mensura, sed ex donantium animo liberalitas æstimatur. Quamobrem nusquam donorum copiam dicit, sed, *Divitiis simplicitatis eorum*. Id autem perinde est ac si diceret: Non modo ipsis ad libertatem nihil impeditenti paupertas attulit; verum occasio ipsis fuit uberius largiendi, non secus ac tribulatio amplius gaudendi. Quo enim egentiores erant, hoc majori animi promptitudine largiebantur. Unde etiam magnopere eos laudat ac suscipit, quod in tanta egestate tantæ liberalitatis specimen dederint. *Altissima enim eorum paupertas*, id est, ingens atque ineffabilis, simplicitatem eorum demonstravit. At vero non dixit, Demonstravit, sed, *Abundavit*: nec item, Simplicitatem, sed, *Divitiis simplicitatis*, hoc est quæ paupertatis magnitudini responderet: quin potius multo maiorem liberalitatem præstiterunt. Tum hoc apertius etiam exponit, dicens: 3. *Quia secundum virtutem testifcor, fide dignus testis, et supra virtutem*: hoc est, Exuberavit in divitiis simplicitatis eorum. Imo non per hoc tantum, sed et per ea quæ sequuntur id indicat: *Voluntarii enim fuerunt, inquit, in alteram etiam amplificationem*. 4. *Cum multa exhortatione*. En tertiam ac quartam. *Obsecrantes nos*. En quintam. Et quidem cum afflictione ac paupertate premerentur. Sexta hæc est. Septima, quod copiosissime dederint.

3. Postea, quia hoc potissimum apud Corinthios efficere studebat, ut libenter largirentur, in ea res præsertim immoratur, dicens, *Cum multa exhortatione; et, Obsecrantes nos*. Non eos, inquit, rogavimus, sed ipsi nos. Quid autem obsecrantes nos? Gratiam et communicationem ministerii, quod fit in sanctos. Videsne rursus quo pacto rem amplificet, insignibus nominibus eam nuncupans? Quia enim illi spirituum studiosi erant, gratiam id appellat, ut ad eam accederent: ac rursus communicationem* ut intelligerent se non tantum dare, sed etiam accipere. Hoc itaque, inquit, a nobis precibus contendebant, ut huiusmodi ministerium suscipereamus. 5. *Et non sicut speravimus*. Hæc verba tum ad largitionis amplitudinem, tum ad calamitates refert. Numquam fore speravisset, inquit, ut, cum in tanta calamitate ac paupertate versarentur, nos etiam urgerent ac tantopere obsecrarent. Ad hæc, quæ sollicitudine in reliqua vita excolenda uterentur, his verbis declaravit: *Sed seipsos primum dederunt Domino, deinde nobis per voluntatem Dei*. In omnibus enim eorum obedi-

tia expectationem nostram superavit. Nec enim, quia egentibus dabant, idcirco allarum virtutum curam abiciebant, sed seipsos Domino primum obtulerunt. Quid autem est, *Domino semetipsos dederunt*? Hoc est, consecrarunt; probati in fide exsisterunt; animi magnitudinem in tentationibus adhibuerunt, moderationem, facilitatem, caritatem, studiumque in aliis omnibus virtutibus atque alacritatem præ se tulerunt. Quid his verbis sibi vult, *Et nobis*? Hoc est, obediētes se nobis præbuerunt; dilexerunt, paruerunt, ut et Dei leges implerent, et caritatis vinculo nobiscum astringerentur. Ac perpende, quomodo hic quoque eorum intentissimum studium ostendat, dicens: *Semetipsos dederunt Domino*. Non, inquit, partim Deo, partim mundo obediērent, sed omnia Deo, atque etiam seipsos totos ei dederunt. Neque enim ob piam largitionem arrogantia elati sunt, verum cum ingentem prius humilitatem, ingentem obediētiā et honorem, magnam philosophiam exhibuissent, ita demum eleemosynam elargiti sunt. Quid porro his verbis significatur, *Per voluntatem Dei*? Quoniam dixerat, *Semet ipsos nobis dederunt*, non, inquit, humano affectu, sed secundum Dei voluntatem hoc fecere. 6. *Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*. Et quænam est hæc verborum series? Egregia sane ac cum iis quæ præcesserunt pulchre cohærens. Quoniam enim, inquit, eos in omnibus, hoc est in tentationibus, in eleemosynis, in nostri amore, ac reliqua vitæ puritate, acres ac ferventes esse comperimus: ut vos quoque ipsorum virtutem adæquetis, Titum misimus. Id enim his verbis indicavit, etsi non ita sit loquutus. Ac consideres velim amoris magnitudinem. Ab illis, inquit, cum rogaremur et obsecraremur, de vobis solliciti eramus, nimirum ne ab illis vinceremini. Quæ etiam nobis mittendi Titi causa fuit, ut hinc quoque excitati et commonefacti, Macedonas æmularemini. Etenim illic erat Titus, cum hæc epistola scriberetur. Ostendit autem eum jam ante Pauli cohortationem hoc facere cœpisse, cum ait: *Ut quemadmodum ante cœpit*. Unde etiam mirificis laudibus eum afficit, tum in exordio, sic loquens: *Eo quod non invenerim Titum fratrem, non habui requiem spiritui meo* (2. Cor. 2. 13); tum hoc loco per omnia hæc verba quæ de eo habuit, ac denique per hoc ipsum. Neque enim exigua laus est incipere, quippe quæ ferventem animum indicet. Ideoque illum misit, ex Titi præsentia magnum illis ad largitionis studium calcar addens. Ac propterea laudibus eum extollit, ut eum Corinthi vehementius conciliet. Nam et istud magnum ad persuadendum pondus habet, cum is qui monet benevolens animo est. Pulchre autem semel et iterum ac tertio eleemosynæ mentionem faciens, gratiam eam vocat. Nunc enim ait, *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*; nunc, *Voluntarii fuerunt, cum multa oratione obsecrantes nos gratiam et communicationem*; ac rursum, *Ut quemadmodum prius cœpit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*.

4. *Eleemosynam erogare majus est, quam mortuos ad vitam revocare*. — Etenim ingens bonum ac Dei donum hoc est, quod si præstetur, Deo ipsi nos, quantum fieri potest similes efficiat. Hoc enim potissimum homo est. Unde etiam hominis indicium quidam dicens, hoc posuit: *Magna res est, inquit, homo, ac magni pretii vir eleemosynæ studiosus* (Prov. 20. 6). Major hæc gratia est, quam mortuos ad vitam revocare. Christum enim fame laborantem alere multo præstantius est, quam in nomine Jesu a morte ad vitam homines excitare: illic enim Christo beneficium das, hic ille tibi. Porro non iis, qui beneficium accipiunt, sed iis qui dant, merces est constituta. Etenim in miraculorum editione debitorem te Deus habet, in eleemosyna autem tu Deum tibi obstrictum habes. Eleemosyna vero tum demum est, cum tu alacri animo, cum large et copiose tribuis, cum teipsum non dare, sed accipere existimas, cum ut beneficium accipiens et quæstum faciens, ac non tamquam perdens largiris: nam hoc ne beneficium quidem censendum fuerit. Qui enim inopiam alterius sublevari, is læto animo esse nec moleste ferre debet. Annon absurdum fuerit, si cum alterius mœrorem discutias, in mœroas ipse? neque enim ipsi jam eleemosynæ nomen reliquum facis. Nam si idcirco mœros, quod alterius mœrorem depuleris, extremæ cujusdam crudelitatis ac feritatis argumentum edis: præstat enim non depellere, quam ita depellere. Quid autem omnino est, o homo, quod mœres? an ne aurum tuum minuatur? Si hoc animo es, prorsus ne des quidem: nisi tibi in cælis aurum tuum multis partibus augeri confidis, ne tribuas. At hic vicem tibi rependi postulas? Quid ita? Sine eleemosynam eleemosynam esse, non negotiationem. Sane multi in hac quoque vita receperunt, verum non ita receperunt, quasi superiores iis futuri, qui hic nihil acceperunt: quin potius nonnulli ex illis, ut imbecilliores, quia futuris bonis non admodum alliciebantur, hic receperunt. Et sicut helluones et imperiti homines ventrisque mancipia, ad regiam mensam acciti, congruum tempus puerorum more minime expectantes, voluptatem suam labefaciunt, antevertentes ipsi, vilioribus epulis sese ingurgitant: ita hi quoque, qui in hac vita bona quæerunt et accipiunt, futuræ mercedem minuunt. Itane vero tu, cum pecuniam sœnori das, sortem tuam longo post tempore recipere cupis, ac fortasse ne recipere quidem, ut ex mora sœnus tibi augeatur; hic contra statim exigis, idque cum non hic, sed illic perpetuo futurus sis; non hic iudicium subiturus, sed illic causam dicturus? Et quidem si tibi quispiam ædes illic appareret, ubi commoraturus minime esses, contumeliæ id duceres; nunc autem hic dives esse studes, unde ante vesperam quoque fortasse migrandum tibi est? An te fugit nos in aliena regione tamquam hospites et advenas versari? an nescis advenas ea esse conditione, ut tum ejiciantur, cum nimine id expectant et opinantur? id quod nobis usu venit. Propterea quidquid extruxerimus, hic relinquimus. Neque enim sinit nos Dominus ea nobiscum hinc efferre, sive

εδοκίμασμεν· οὐδὲ, ἐπειδὴ ἤλθουν, τῶν ἄλλων ἡμέ-
λων ἀρετῶν, ἀλλὰ πρῶτον ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυ-
ρίῳ. Τί ἐστίν, ἔδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ; Ἀν-
έβηκαν, δοκιμοὶ περὶ τὴν πίστιν ἐφάνησαν, πολλὴν
τὴν ἀνδρείαν ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἐπαδείξαντο, τὴν
κοσμιότητα, τὴν ἐπιεικειαν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐν
τοῖς ἄλλοις ἀπασιν ἀγαθοῖς προθυμίαν τε καὶ σπου-
δὴν. Τί ἐστι, *Καὶ ἡμῖν*; Πειθήνιοι γεγόνασιν ἡμῖν,
ἡγάπησαν, ὑπήκουσαν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους πλη-
ροῦντες, καὶ ἡμῖν διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι. Σκό-
πει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐπίτασιν δείκνυσσι, λέγων·
ἔδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ. Οὐχὶ τὰ μὲν τῷ Θεῷ
ὑπήκουσαν, τὰ δὲ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτῷ, καὶ
ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ
ἤλθουν, ἀπεινοήθησαν· ἀλλὰ πολλὴν ἐπιειξεύμενοι
ταπεινοφροσύνην, πολλὴν ὑπακοήν, πολλὴν τιμὴν,
πολλὴν φιλοσοφίαν, οὕτω καὶ τὴν ἐλεημοσύνην εἰρ-
γάσαντο. Τί δὲ ἐστίν, *Διὰ θαλήματος Θεοῦ*; Ἐπει-
δὴ εἶπεν, *Ἡμῖν ἔδωκαν ἑαυτοὺς*, οὐδὲ ἡμῖν ἀν-
θρωπίνως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώ-
μην ἐποίουν. Ὅστε ἡμᾶς παρακαλῶσαι Τίτον, ἵνα
καθὼς προσηίρξατο ἐν ὑμῖν, οὕτως ἐπιτελέσῃ καὶ
τὴν χάριν ταύτην. Καὶ ποῖα ἀκολουθία αὐτῇ;
Πολλὴ καὶ σφόδρα τῶν ἐμπροσθεν ἐχομένη. Ἐπειδὴ
γὰρ εἶπομεν ὅτι αὐτοὺς σφοδρὸς, φησὶν, καὶ θερμὸς
ἐν ἡμῶν, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν τῇ πρὸς
ἡμᾶς ἀγάπῃ, ἐν τῇ λοιπῇ τοῦ βίου καθαρότητι· ἵνα
[556] καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ἐξισωθῆτε, ἐπιμύσαμεν Τίτον.
Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐκ εἶπε, τοῦτο δὲ ἐδήλωσε. Σκόπει
φιλίας ὑπερβολὴν. Παρ' ἐκείνων γὰρ παρακαλοῦμε-
νοι, φησὶ, καὶ ἀξιούμενοι, τὰ ὑμέτερα ἐμεριμῶμεν,
μή πως αὐτῶν ἐλαττωθῆτε. Διὰ καὶ ἀπεστελλάμεν
Τίτον, ἵνα κἀντεῦθεν διεγερθέντες καὶ ὑπομνησθέντες,
ζηλώσητε Μακεδόνας. Καὶ γὰρ ἐτύγγανεν ἐκεῖ ὢν ὁ
Τίτος; ὅτε ἡ ἐπιστολὴ αὐτῇ ἐγράφετο. Δείκνυσσι δὲ
αὐτὸν καὶ κατάρξαντα τοῦτου πρὸ τῆς Παύλου προ-
τροπῆς· *Ἰνα καθὼς προσηίρξατο*, φησὶ. Διὰ καὶ
μεγάλα αὐτοῦ λέγει ἐγκώμια, ἐν ἀρχῇ μὲν, *ὅτι τῷ
μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχον
ἀνεῖσαι τῷ πνεύματί μου*· ἐντεῦθεν δὲ ταῦτα ἕπερ
εἰρηκεν ἅπαντα, καὶ τοῦτο δὲ αὐτό. Οὐ μικρὸν γὰρ
καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ καὶ προενάρξασθαι· θερμὸς
γὰρ τοῦτο καὶ ζεούσης ψυχῆς. Διὰ καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν,
μεγίστην αὐτοῖς ἐντιθεὶς κἀντεῦθεν προτροπὴν τοῦ
δοῦναι, τὴν παρουσίαν Τίτου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπαί-
ρει τοὺς ἐπαίνοις αὐτὸν, οἰκειῶσαι βουλόμενος· σφο-
δρότερον τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ καὶ
τοῦτο πρὸς τὸ πείσαι μέγα, τὸ οἰκειῶς διακείσθαι
τὸν συμβουλευόντα. Καλῶς δὲ καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ
τρὶς μνημονεύσας τῆς ἐλεημοσύνης, χάριν τὸ πρᾶγμα
καλεῖ, νῦν μὲν λέγων, *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί,*
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκ-
κλησίαις τῆς Μακεδονίας· νῦν δὲ, *Αὐθαίρετοι,*
μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν
χάριν καὶ τὴν κοινωρίαν; καὶ πάλιν, *Ἰνα καθὼς*
προσηίρξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ
τὴν χάριν ταύτην.

δ. Καὶ γὰρ μέγα ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ Θεοῦ δῶρον τοῦτο,

• Savil. in marg., οἶδμεν, forte melius.

καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν ἡμᾶς ἱσομοιοῖ κατ-
ορθούμενον· τοῦτο γὰρ μάλιστα ἄνθρωπος. Λέγων
γούν τις δειγμάτων ἀνθρώπου, τοῦτο τέθεικε· Μέγα γὰρ,
φησὶν, *ἄνθρωπος, καὶ τίμιος ἀνὴρ ἐλεήμων*. Αὕτη
μεῖζων ἡ χάρις, ἢ νεκροῦς ἀνίσταν. Τοῦ γὰρ ἐν τῷ
ἐνόματι Ἰησοῦ τοὺς ἀποθανόντας ἐγείρειν πολλῶν
μείζον τὸ πεινῶντα τρέφειν τὸν Χριστὸν· ἐνταῦθα
μὲν γὰρ σὺ τὴν Χριστὸν εὐεργετεῖς, ἐκεῖ δὲ αὐτός σε.
Καὶ ὁ μισθός δὲ ἐν τῷ ποιεῖν εὖ, οὐκ ἐν τῷ πάσχειν
εὖ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, ἐπὶ τῶν σημείων λέγω, αὐτὸς
ὀφείλεις τῷ Θεῷ· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν Θεὸν
ὀφειλέτην ἔχεις. Ἐλεημοσύνη δὲ ἐστίν, ὅταν μετὰ
προθυμίας γίνηται, ὅταν μετὰ θαυμάσιας, ὅταν μὴ
νομίσῃς διδόναι, ἀλλὰ λαμβάνειν, ὅταν ὡς εὐεργε-
τούμενος, ὅταν ὡς κερδαίνων καὶ μὴ ἀπολλύς· ἐπεὶ
τοῦτο οὐδὲ χάρις. Τὸν γὰρ ἕτερον ἐλεοῦντα, χαίρειν,
οὐ δυσχεραίνειν δεῖ. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, εἰ τὴν
ἐτέρου λύων ἀθυμίαν, αὐτὸς ἀθυμοῖς; οὐκ ἐστὶ γὰρ
ἔξ αὐτῇ ἐλεημοσύνη εἶναι. Εἰ γὰρ ἀθυμεῖς, ὅτι
ἕτερον ἀπῆλλαξας ἀθυμίας, ἐσχάτης ὠμότητος καὶ
[557] ἀπανθρωπίας δειγμάτων ἐκφέρεις· βέλτιον γὰρ μὴ
ἀπαλλάττειν, ἢ οὕτως ἀπαλλάττειν. Τί δὲ ὅλος καὶ
ἀθυμεῖς, ἄνθρωπε; μὴ ἐλαττῶν σοι γίνηται τὸ χρυ-
σιον; Ὅλως, εἰ τοιαύτην ἔχεις προαίρεσιν, μηδὲ
δῶς· εἰ μὴ θαρβείς ὅτι πολυπλασιάζεται σοι ἐν οὐρα-
νοῖς, μὴ παράσχῃς. Ἄλλ' ἐνταῦθα ζητεῖς τὴν ἀντί-
δοσιν. Διὰ τί; Ἄφες τὴν ἐλεημοσύνην ἐλεημοσύνην
εἶναι καὶ μὴ ἐμπορίαν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἐνταῦθα
ἀπέλαβον, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔλαβον, ὡς ταύτη πλεόν
ἔχοντας τῶν οὐ λαβόντων ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐνιοὶ τούτων
ὡς ἀσθενέστεροι, ἐπειδὴ τοῖς ἐκεῖ οὐ σφόδρα ἐφελ-
κοντο. Καὶ ὥσπερ οἱ λίγχοι καὶ ἀπειρόκαλοι καὶ γασ-
τρὸς δοῦλοι ἐπὶ βασιλικῇ κληθέντες τράπεζαν, καὶ
τὸν προσήκοντα κατὶδόν οὐκ ἀναμένοντες, κατὰ τὰ
παιδιά τὰ μικρὰ, λυμαίνονται αὐτῶν τὴν εὐφροσύ-
νην, προλαμβάνοντες, καὶ κοριννύντες ἑαυτοὺς σιτίοις
καταδεεστέροις· οὕτω δὲ καὶ οὗτοι οἱ ἐνταῦθα ἐπι-
ζητοῦντες καὶ λαμβάνοντες, τὸν μισθὸν ἐλαττοῦσι
τὸν ἐκεῖ. Εἴτα δανείζων μὲν, μετὰ πλείονα χρόνον
ἐπιθυμεῖς ἀπολαβεῖν τὸ κεφάλαιον, τάχα δὲ οὐδὲ
ἀπολαβεῖν, ἵνα τῇ μελλήσει πλείονα τὸν τόκον ἐργά-
σῃ· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἀπαιτεῖς, καὶ ταῦτα οὐ μέλ-
λων ἐνταῦθα εἶναι, ἀλλ' ἐκεῖ διηνεκῶς, οὐ μέλλων
ἐνταῦθα δικάζεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖ τὰ· εὐθύνας ὑφείζων;
Καὶ εἰ μὲν τίς σοι κατεσκεύαζεν οἰκίας, ἐνθα μὴ
ἐμελλες μένειν, ζημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισας ἀν- νῦν
δὲ ἐνταῦθα βούλει πλουτεῖν, ὅθεν καὶ πρὸ τῆς ἐσπέ-
ρας μέλλεις πολλάκις ἀποδημεῖν; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐπ'
ἀλλοτρίας διατρίβομεν, καθάπερ ξένοι καὶ πάροικοι;
οὐκ οἶδας, ὅτι παροίκων ἐστὶν ἐκβάλλεσθαι, ὅτε μὴ
προσδοκῶσι, μηδὲ ἐλπίζουσιν; ὅπερ καὶ ἡμεῖς πά-
σχομεν. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅσα ἂν κατασκευάσωμεν, ἐν-
ταῦθα ἀφίεμεν. Οὐ γὰρ συγχωρεῖ ὁ Δεσπότης λαμβά-
νοντας αὐτὰ ἀπελθεῖν, ἂν τε οἰκίας οἰκοδομήσωμεν,
ἂν τε ἀγροὺς ἀγοράσωμεν, ἂν τε ἀνδράποδα, ἂν τε
σκεύη, ἂν τε ἕτεράν τι τοιούτων. Οὐ μόνον δὲ οὐκ
ἀφήσιν ἐντεῦθεν λαβόντας ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ λογί-
ζεται σοι τὸν μισθόν· προσέειπε γὰρ σοι, ὅτι μὴ οἰκο-
δομήσης, μηδὲ δαπανήσης τὰ ἀλλότρια, ἀλλὰ τὰ σά.

Τί τοίνυν τὰ σὰ ἀφείλες, ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις ἐργάζῃ καὶ θανατῶς, ἵνα ἀπολέσῃς καὶ τὴν πόνον καὶ τὸν μισθόν, καὶ κλίσιν τὴν ἐσχάτην ὑπομείνης; Μὴ, παρακαλῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει ἐσμέν πάροικοι, γενώμεθα καὶ προαιρέσει, ἵνα μὴ ἐκεῖ γενώμεθα πάροικοι καὶ ὅτιμοι καὶ ἀπερρίμμενοι. Ἄν γὰρ ἐνταῦθα βουλευθῶμεν γενέσθαι πολλοὺς, οὔτε ἐνταῦθα ἐσόμεθα, οὔτε ἐκεῖ· ἂν δὲ πάροικοι μείνωμεν ὄντες, καὶ διαγνώμεν οὕτως, ὥς παροίκους διατρίβειν εἰκὸς, πολιτῶν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ληφόμεθα παρῆρησιαν. Ὁ γὰρ δίκαιος, καὶ μὴδὲν ἔχων, καὶ ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἀπάν-

των ὡς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διατρίβει, καὶ πρὸς τὴν οὐρανὸν ἀπελθὼν, ἔφεται τὰς αἰωνίους αὐτοῦ σκηνάς· καὶ οὔτε ἐνταῦθα πιστεύει τι τῶν ἀφ᾽ αὐτῶν· οὔτε γὰρ ξένον αὐτόν τις ποιήσει· οὐκ ἔσται τὸν πᾶσαν γῆν ἔχοντα πόλιν· καὶ τὴν αὐτοῦ πατριδα ἀπολαβὼν, ἐπιδέξεται [558] τὸν ἀληθῆ πλοῦτον. Ἴν' οὖν ἀμφοτέρωθεν κερδάνωμεν, καὶ τὰ ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐκεῖ, εἰς δόον τοῖς οὖσι χρυσώμεθα. Οὕτω γὰρ ἐσόμεθα τῶν οὐρανῶν πολλοὶ, καὶ πολλῆς ἀπολαυσόμεθα παρῆρησίας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΖ'.

Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύετε, πιστεῖ καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πόσῃ σπουδῇ.

α'. Ὅρα πάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπὴν γινόμενῃ ἐγκωμίων μετίζων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἵνα δώτε, ἀλλ', ἵνα περισσεύετε πιστεῖ τῇ τῶν χαρισμάτων, καὶ λόγῳ τῷ τῆς σοφίας, καὶ γνώσει τῇ τῶν δογμάτων, καὶ πόσῃ σπουδῇ πρὸς τὴν ἀλλήν ἀρετὴν, καὶ τῇ ἐξ ὁμῶν ἀγάπῃ· ταύτῃ ἢ προείπον, ἥς καὶ τὴν ἀπέδειξεν ἐποικήσασθαι. Ἴνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύετε. Εἶδες ὅτι διὰ τοῦτο ἐκεῖθεν ῥέετο ἀπὸ τῶν ἐπαίνων ἐκείνων, ἵνα ὁδῷ προβαίνων, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις ἐλκύσῃ σπουδὴν. Οὐ κατ' ἐπιστῆν λόγῳ. Ὅρα πῶς συνεχὸς αὐτοῖς χαρίζεται, πῶς ἀνεπαχθὴς γίνεται, καὶ οὐ βλαῖς οὐδὲ ἀναγκαστικὸς· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρωθεν ὁ λόγος ἔχει, καὶ τὸ ἀνεπαχθὲς, καὶ τὸ ἀκατανάγκαστον. Ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς παρήγεσε, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμίασεν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι, φησὶν, Ὅδ κατ' ἐπιστῆν λόγῳ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. Οὐχ ὡς ἀμφισβητῶν· οὐ γὰρ τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ· ἀλλὰ δόκιμον αὐτὸ ποιῶν, καὶ ἀποφαίνων, καὶ ισχυρότερον κατασκευάζων. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτά φημι, ἵνα ὁμᾶς παροξύνω πρὸς τὴν αὐτὴν προθυμίαν· καὶ μένηται τῆς ἐκείνων σπουδῆς, λαμπρύνων, φαειρύνων, ἐρεθίζων τὴν ὑμετέραν διάθεσιν. Εἴτα ἀπὸ τούτου εἰς ἕτερον μετίζον κατήντησε· καὶ γὰρ οὐδένα παρήγει τὸν τρόπον συμβουλῆς, ἀλλὰ πάντα κινεῖ καὶ μεταχειρίζεται τὸν λόγον· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἐγκωμίων προέτρεψε λέγων, Γινώσκετε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δευόμενῃ· ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας· καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων, Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύετε, λόγῳ, καὶ γνώσει. Μειζόνως γὰρ δύναται τοῦτο δακεῖν, ὅταν ὑφ' ἑαυτοῦ τις ἡγεῖται, ἢ ὅταν ὑφ' ἐτέρων. Εἴτα λοιπὸν ἐπὶ τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν κορωνίδα τῆς συμβουλῆς ἵεται· Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπώχευσε, πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Ἐνοήσατε γὰρ, φησὶν, ἐνθυμήθητε καὶ λογίσασθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἀπλῶς αὐτὴν παραβράμνυτε, ἀλλὰ στοχάσασθε αὐτῆς τὸ μέ-

γεθος, ὅση ἐστὶ καὶ ἡλικία, καὶ οὐδενὸς φείσεσθε τῶν ὑμετέρων. Ἐκείνος δέξαν ἐκένωσεν, οὐχ ἵνα ὁμᾶς τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῇ πτωχείᾳ πλουτήσῃ. Εἰ μὴ πιστεύετε, ὅτι ἡ πτωχεία πλούτου ἐστὶ ποιητικῆ, [559] ἐννόησόν σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀμφισβόλης. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐγένετο πτωχὸς, οὐκ ἂν ἐγένου σύ πλούσιος. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο ὅτι πτωχεία ἐπλούτησε πλούτον. Πλούτον δὲ ἐνταῦθα φησὶ τὴν γνώσιν τῆς εὐσεβείας, τὸν τῶν ἀμαρτημάτων καθαρισμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἀγιασμόν, τὰ μυστήρια ἃπερ παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ μέλλει παρέχειν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς πτωχείας γέγονεν ἡμῖν. Ποῖας πτωχείας; Διὰ τοῦ σάρκα ἀναλαβεῖν καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ παθεῖν ἃπερ ἔπαθε. Καίτοι γε ἐκεῖνος ταῦτα οὐκ ὤφειλε, σὺ δὲ ὀφείλεις αὐτῷ. Καὶ γνώμην ὁμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι πρὸς τὸ συμφέρον. Ὅρα πῶς πάλιν τοῦ ἀνεπαχθὸς εἶναι φροντίζει, καὶ δύο τούτοις παραμυθίζεται τὸν λόγον, καὶ τῷ εἰπαίν, Γνώμην δίδωμι, καὶ, Πρὸς τὸ ὁμῶν συμφέρον. Οὕτε γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, φησὶ, καὶ παρὰ ἀκόντων ἀπαιτῶ· οὔτε τὸ τῶν λαμβανόντων ὡς τὸ ὁμῖν λυσιστελεῖ σκοπῶν, ταῦτα λέγω. Εἴτα καὶ τὸ παράδειγμα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ οὐκ ἐξ ἐτέρων. Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προσετήρξασθε ἀπὸ κέρυσι. Ὅρα πῶς δεικνυσὶ καὶ αὐτοὺς ἐκόντας καὶ χωρὶς προτροπῆς ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐμαρτύρησε Θεσσαλωνικαῖσιν, ὅτι αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως ἤψαντο τῆς ἐλεημοσύνης, βούλεται καὶ τούτων δεῖξαι τὸ κατῳρθωμα τοῦτο. Ὡς εἶπεν· Ὅδ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν· καὶ οὐχί, Ἐνήρξασθε, ἀλλὰ, Προσετήρξασθε ἀπὸ κέρυσι. Ἐπὶ ταῦτα οὖν ὁμᾶς παρακαλῶ, ἐφ' ἃ ἑαυτοὺς φθάσαντες διηγήρατε μετὰ προθυμίας ἀπάσης. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπετελέσατε. Οὐκ εἶπεν, Ἐποίησατε, ἀλλ', ἐπεθήκατε τέλος. Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία ἐκ τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ποιῆσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. Ἴνα μὴ μέχρι προθυμίας στή τὸ καλὸν τοῦτο κατῳρθωμα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἔργων λάβῃ μισθόν· εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθ' ὃν ἂν ἔχη τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθ' ὃν οὐκ ἔχει.

Ὅρα σοφίαν ἄφατον. Δείξας τοὺς ὑπὲρ δόναμιν

^a Vel leg. ἀλλὰ πάντα, vel ἀλλὰ πάντα κ. κ. μ. λόγον. Δυναμῶς.

^b Savil. in marg., φείσῃ τῶν σῶν.

domos condiderimus, sive prædia emerimus, sive mancipia, sive vasa, sive aliud quidpiam ejusdem generis. Nec vero te dumtaxat minime sinit ea tecum efferre, sed ne mercedem quidem tibi assignat: prædixit enim tibi ac denuntiavit, ne ædifices atque consumas aliena, sed tua. Quid igitur causæ est, cur relictis tuis, in alienis operam naves et sumptus facias, ut sic et laborem et mercedem perdas, et extremas pœnas subeas? Ne, quæso, hoc committamus; verum quia natura advenæ sumus, animo quoque ac voluntate simus, ne alioqui illic advenæ simus, atque contempti et abjecti. Nam si cives hic effici in animum induxerimus, nec hic cives erimus, nec illic: sin autem hic advenæ esse perseveraverimus, atque

ita, ut advenas deceat, vitam degamus, civium libertatem ac fiduciam, et in hac et in futura vita consequemur. Vir quippe justus, etiamsi nullas opes habeat, tamen et hic in omnium bonis tamquam in suis versabitur, et ad cælum profectus, æterna tabernacula sua conspiciet: ac neque hic injucundi quidquam perpetietur; nec enim quisquam eum, qui terram universam pro civitate sua habeat, peregrinum facere poterit; et patriæ suæ restitutus, veras opes accipiet. Ut igitur, et hujus et illius vitæ bona lucremur, facultatibus nostris, ut par est, utamur. Sic enim fiet, ut cælorum cives simus, et multa libertate ac fiducia perfruamur: qua utinam nobis omnibus frui contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVII.

CAP. 8. v. 7. *Sed ut in omnibus abundetis fide et sermone, et scientia et omni sollicitudine.*

1. Vide quomodo rursus ad laudes cohortationem adjungat, ut eorum animos ad majores laudes excitet. Nec dixit, Ut detis, sed, *Ut abundetis in fide* donorum spiritualium, *et sermone* sapientiæ, *et scientia* dogmatum fidei, *et omni sollicitudine*, hoc est studio cæterarum virtutum, *insuper et caritate vestra in nos*; de qua prius loquutus sum, et cujus demonstrationem feci. *Ut et in hac gratia abundetis.* Vides eum ideo ab illis laudibus exorsum esse, ut via progrediens, eos in his quoque ad idem studium pertraheret. 8. *Non quasi imperans dico.* Vide quomodo assidue illis indulgeat, quomodo minime gravem ac violentum et imperiosum se præbeat: imo vero utrumque his verbis complectitur; et minime molestus est, et necessitatem non inducit. Quoniam enim frequenter admonuit, ac Macedonas summis laudibus extulit; ne hoc coactionis speciem habere videatur, ait, *Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem vestram caritatis sinceritatem comprobans.* Non ut dubitans; neque enim istud hoc loco significat; sed probam eam efficiens ac declarans, et firmiorem reddens. Ob id enim his verbis utor, ut vos ad eandem animi promptitudinem exstumulem: ideo studium eorum commemoro, ut animi vestri propensionem illustrem atque excitem. Deinde hinc ad aliud quiddam majus delabitur: neque enim ullum admonitionis modum præternittit, verum omnia movet, ac quovis modo orationem tractat. Nam et per aliorum laudes eos cohortatus est, dicens: *Notam autem vobis facimus gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedonia;* et eos etiam ipsos laudando, cum ait, *Sed ut in omnibus abundetis, in sermone, in scientia.* Hoc enim acrius hominem mordet, cum quis a seipso vincitur, quam cum ab aliis. Postea denique ad id, quod admonitionis caput et coronis erat, se confert: 9. *Scientis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter nos egenus factus est, cum dives esset, ut illius inopia nos divites essemus.* Cogitate, inquit, ac cum animis vestris reputate gratiam Dei, nec temere eam præterito, verum quæ et quanta sit illius magnitudo conjicite:

PATROL. GR. XLI.

ita fiet, ut nullis vestris rebus parcatis. Ille gloriam suam exinanivit, ut vos, non illius opibus, sed egestate ditemini. Si adduci nequis, ut egestatem divitiarum efficiens esse credas, Dominum tuum cogita, et de ea re ambigere desines. Nisi enim ille pauper factus fuisset, tu dives minime exstitisses. In quo illud mirandum est, quod paupertas opibus circumfluxit. Divitias porro hoc loco appellat pietatis cognitionem, peccatorum purgationem, justitiam, sanctificationem, ac mille alia bona, quæ nobis largitus est, ac largietur. Atque hæc omnia paupertatis beneficio nobis contigerunt. Cujus paupertatis? Quod carnem suscepit atque homo factus sit, eaque pertulerit. Quamquam hæc ille minime debebat, cum tu contra ipsi debeas. 10. *Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est.* Vide rursus quantam curam adhibeat, ne gravis ac molestus sit, atque his duabus rebus sermonem mitiget, dum ait: *Consilium do;* et, *Quod vobis utile est.* Neque enim cogo ac vim infero, inquit, neque ab invitis extorqueo, sed in his verbis non tam eorum qui accipiunt, quam vestram utilitatem mihi propono. Deinde exemplum ab ipsis sumit, non ab aliis. *Qui non solum facere, sed et velle principistis ab anno superiore.* Vide quomodo ostendat eos ultro, ac citra cujusquam cohortationem eo venisse. Quoniam enim hoc de Thessalonicensibus asseruerat, quod ultro et cum magna exhortatione ad eleemosynam se contulerant, vult jam ostendere hos idem quoque præstitisse. Ac proinde dixit, *Non solum facere, sed et velle;* et non, *Cœpistis, sed, Prius cœpistis ab anno superiori.* Ad eadem ergo vos hortor, inquit, ad quæ antehac cum omni alacritate vosipsos excitastis. 11. *Nunc vero et facto perfecistis.* Non dixit, *Fecistis*, sed, *Finem imposuistis.* *Ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita et sit perficiens ex eo quod habetis.* Ut præclara hæc virtus non intra animi promptitudinem consistat, sed etiam mercedem, quam opera afferunt, consequatur. 12. *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod quis habet, accepta est, non secundum id quod non habet.*

Pauli sapientia. — Vide sapientiam ineffabilem Cum quosdam ostendisset, qui facultates suas in lat-

giendo excederent, Thessalonicenses nimirum, eodem hoc nomine collaudasset dixissetque, *Testimonium reddo eis, quod etiam supra virtutem*; quia secundum facultates jam hortatur, siue exemplum partes suas agere; norat enim admonitionem ad earumdem rerum imitationem non perinde animum excitare, ac zelum; idcirco ait: *Si enim voluntas propria est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet*. Ne timeas, inquit, quia illa dixi: etenim mirificam illorum liberalitatem predicabam; at Deus ea tantum expetit, quæ nostrarum virium sunt, secundum id quod quis habet, non secundum id quod non habet. Vox enim *ἐκπαιδεύων* hoc loco idem indicat, quod *ἐκτρέφει*, id est, postulat. Atque his verbis valde ipsos delinit, exemplo illo fretus, eoque magis illos alliciens, quod potestatem illis daret: unde etiam subiunxit. 13. *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*.

2. Atqui Christus contrarium in vidua illa laudavit, quod videlicet victum totum suum profudisset, atque ex penuria sua tribuisset (*Marc. 12. 44*). Sed quia Corinthios alloquebatur, ubi esurire malebat; *Melius est enim mihi mori, inquit, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15); ob eam causam admonitionem suam temperat; illos quidem, qui supra vires largiuntur, laudans; hos tamen, ut idem faciant, haud adigens; non quod nollet, sed quia imbecilliores erant. Alioqui cur illos hoc nomine laudibus effert, quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuerit, et altissima paupertas eorum superabundaverit in divitiis simplicitatis eorum, et quod supra vires tribuerint? annon perspicuum est, eum hos quoque ad earumdem virtutum studium incitare? Quocirca, etiamsi minora ipsis concedere videatur, hoc tamen eo consilio facit, ut ipsos per illa ad hæc subvehat. Considera quippe quomodo per ea etiam quæ sequuntur id occulte adstruat. Postquam enim his verbis usus est, subdidit, 14. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. Non enim superioribus tantum, sed etiam his verbis efficere studet, ut præceptum hoc leve ipsis esse videatur. Ac ne hinc quidem dumtaxat, sed etiam a mercede rursus illud facilius reddit, ac magnificentius, quam pro eorum dignitate, loquitur, dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentem tempore, et illorum abundantia vestram inopiam suppleat* (*Ibidem*). Quid autem est quod ait? Vos opibus floretis; illi vitæ integritate et libertate ac fiducia erga Deum. Proinde de opibus quæ vobis redundant, ipsis autem desunt, eis imperite, ut de ea fiducia, qua ipsi abundant, vos autem indigetis, vicissim accipiat. Vide quomodo occulte hoc adstruxerit, ipsos supra vires atque ex penuria dare debere. Si enim, inquit, de redundantia accipere vis, de redundantia quoque tribue: si autem totum attrahere cupis, de penuria quoque ac supra vires præbe. At hoc quidem minime dixit, verum auditoribus cogitandum relinquit: ipse autem id, quod sibi proponebat, ac temperatam admonitionem interim efficit, secundum id quod apparebat subjun-

gens ac dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentem tempore*. Quomodo æqualitas? Vobis atque illis mutuo quæ utrisque redundant tribuentibus, ac quæ desunt suppleantibus. At enim quæ est ista æqualitas pro carnalibus spiritualia rependere? multo enim præstantiora hæc sunt, quam illa: quo pacto igitur æqualitatem vocat? Nimirum vel quantum ad redundantiam et inopiam, vel quantum ad præsentem dumtaxat vitam attinet, hanc æqualitatem fieri dicit. Ob id enim cum dixisset, *Æqualitas*, subiunxit: *In præsentem tempore*. Hæc autem dicebat, tum ut divitum arrogantiam comprimeret, tum ut ostenderet post discessum ex hac vita spirituales homines præstantiore conditione fore. Etenim in hac vita æqualitate magna omnes fruimur; at tum magna distinctio erit, ac summa præcellentia, iustis solem splendore superantibus. Postquam eos non tantum dare, sed etiam majora vicissim accipere demonstravit, alia quoque ratione alacres eos ad dandum efficere molitur, illud ostendens, quod ne si sua quidem aliis non impertiverint, quidquam tamen amplius habituri sint, etiamsi omnia domi congesta habuerint. Ac veterem historiam profert, ad hunc modum loquens: 15. *Sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit*. Hoc autem in manna contigit. Nam et qui amplius et qui minus collegerant, eandem mensuram habere comperiebantur: Deo hæc ratione inexplabilem aviditatem coercente. Hoc porro dicebat Paulus, tum ut ob ea, quæ tum contigerunt, Corinthiis metum injiceret; tum ut eos dehortaretur, ne plus habendi cupiditate usquam tenerentur, nec quod minus haberent angerentur. Hoc nunc quoque videre est in rebus humanis, neque in manna tantum. Nam cum omnes unum tantum ventrem expleamus, unum vitæ cursum conficiamus, et uno tantum corpore cooperiamur; nihil profecto nec amplius diviti ex opum affluentia, nec minus pauperi ex egestate futurum est. Cur ergo paupertatem formides, cur opes expetas? Timeo, inquit, ne cogar ad aliorum ostia venire, et stipem petere. Multos etiam assidue sic precantes ac dicentes audio: Ne me eo redigi sinas, ut hominum auxilio opus habeam. Hæc audiens ingentem risum edo; puerilis siquidem est hic metus. Nullus enim dies, nulla, ut ita dicam, res est, in qua alii aliis non indigeamus. Itaque inconsiderati atque arrogantia tumentis animi hæc verba sunt, nec rerum naturam perspicue agnoscentis. Annon cernis nos omnes aliorum ope carere non posse? Nam et artifices miles opus habet, et artifex mercatore, et mercator agricola, servus libero, et herus servo, et pauper divite, et dives paupere, et qui nil operis facit, eo qui eleemosynam præbet, et qui præbet, eo qui accipit. Etenim is, qui eleemosynam accipit, rem necessariam et omnium præstantissimam explet. Nisi enim pauperes essent, salus nostra magna ex parte eversa esset, ut qui ubi pecunias serere possemus non haberemus. Ex quo fit, ut pauper, qui omnium minime utilis esse videtur, omnium maxime sit utilis. Quod si alterius ope indigere turpe est, nihil aliud reliquum

ποιούντας, τοὺς Θεσσαλονικίας λέγω, καὶ ἐπαινέτας αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Μαρτυρῶ αὐτοῖς*^α, ὅτι καὶ ὑπὲρ δύναμιν^β ἐπειδὴ κατὰ δύναμιν παρακαλεῖ μόνον, ἀφ' οὗ τὸ ὑπόδειγμα ἐργάσασθαι τὸ αὐτοῦ· ἥδει γάρ, ὅτι οὐχ οὕτω παραινέσεις, ὡς ζήλος ἐγείρει πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων μίμησιν· διό φησιν· *Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθ' ἣν ἐὰν ἔχη εὐπρόσδεκτος, οὐ καθ' ἣν οὐκ ἔχει*. Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, ἐπειδὴ ἐκεῖνα εἶρηκα· τῆς γὰρ ἐκείνων φιλοτιμίας ἐγκώμιον τὸ εἰρημένον· ὁ δὲ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ἣν ἔχει τις, οὐ καθ' ἣν οὐκ ἔχει. Τὸ γάρ, *Εὐπρόσδεκτος*, ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπαιτεῖται*, δηλοῖ^β. Καὶ σφόδρα λιπαίνει, τούτῳ θαρρύνει τῷ ὑποδείγματι, καὶ τῷ δοῦναι ἐξουσίαν μᾶλλον ἐφελκόμενος· διό [560] καὶ ἐπήγαγεν, *Οὐ γὰρ ἴνα ἄλλοι ἀνεύρωσιν, ὑμῖν δὲ θλίψις*.

β. Καίτοιγε ὁ Χριστὸς τούναντίον ἐπήνεσεν ἐπὶ τῆς χήρας, ὅτι τὸν βίον ὅλον ἐκένωσε, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ἔδωκεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Κορινθίους διελέγετο, ἔνθα ἥρπει τοὺς ληρώμενους· *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον τὸ ἀποθάνειν, ἢ τὸ καύχημά μου ἴνα τις κενώσῃ*· διὰ τοῦτο συμμεμετρημένη χρῆται τῇ παραινέσει, ἐπαινῶν μὲν τοὺς ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζων δὲ τούτους ποιῆσαι τοῦτο, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν. Ἐπεὶ τίνος ἕνεκεν ἐκείνους ἐγκωμιάζει, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περισσεΐα τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθος [αὐτῶν] πτωχεία ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, καὶ ὅτι ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκεν; οὐκ εὐθελον, ὅτι καὶ τούτους εἰς ταῦτα ἐνάγων; Ὡστε εἰ καὶ δοκεῖ τὰ ἐλάττωνα συγχωρεῖν· ἴνα δι' ἐκείνων ἐπὶ ταῦτα ἀναδιβάσῃ, τοῦτο ποιεῖ. Σκόπει γοῦν καὶ διὰ τῶν ἐξῆς πῶς λανθανόντως αὐτὸ κατασκευάζει. Εἰπὼν γὰρ ταῦτα, ἐπήγαγε· *Τὸ ὑμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστερήμα*. Οὐ γὰρ τοῖς εἰρημένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτοις κοῦφην ποιῆσαι βούλεται τὴν ἐντολήν. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀντιδόσεως πάλιν εὐκολωτέραν αὐτὴν καθίστησι, καὶ μείζονα φθέγγεται τῆς ἀξίας αὐτῶν, λέγων· *Ἴνα γένηται ἰσότης ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τὸ ἐκείνων περισσεύμα εἰς τὸ ὑμῶν ὑστερήμα*. Τί δέ ἐστιν ὁ φησι; Κομᾶτε χρήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι βίῳ καὶ παρρησίᾳ τῇ πρὸς τὸν Θεόν. Δότε τοῖνυν αὐτοῖς ἀφ' ὧν περισσεύετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα λάβητε ἀπὸ τῆς παρρησίας καθ' ἣν πλουτοῦσιν ἐκεῖνοι, ὑστερεῖσθε δὲ ὑμεῖς. Ὅρα πῶς τὸ ὑπὲρ δύναμιν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδόναι κατεσκευάσας λανθανόντως. Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν, ἐκ τοῦ περισσεύματος δός· εἰ δὲ ὀλόκληρον ἐπισπάσασθαι, ἐκ τοῦ ὑστερήματος παρέξεις, καὶ ὑπὲρ δύναμιν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, καταλείπει δὲ αὐτὸ τῷ λογισμῷ τῶν ἀκροατῶν· αὐτοὺς δὲ τὸ προκαίμενον, καὶ τὴν σύμμετρον παραινέσιν τέως ἐργάζεται, κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπάγων καὶ λέγων· Ὅπως γένηται ἰσότης

ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Πῶς ἰσότης; Τὰ περισσεύματα ἀντιδιδόντων ὑμῶν χάσειν, καὶ τὰ ὑστερήματα πληροῦντων. Καὶ ποῖα αὕτη ἰσότης, σαρκικῶν πνευματικῶν ἀντιδιδόναι; πολλὴ γὰρ ἐνταῦθα ὑπεροχὴ· πῶς οὖν ἰσότης καλεῖ; Ἡ κατὰ τὸ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον τοῦτο φησὶ γενέσθαι μόνον. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, *Ἰσότης*, ἐπήγαγεν, *Ἐν τῷ νῦν καιρῷ*. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τῶν πλουτούντων καταστέλλων τὰ φρονήματα, καὶ δεικνύς, ὅτι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν, ἐν πλείονι οἱ πνευματικοὶ ὑπεροχῇ. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ πολλῆς ἀπαντες ἀπολαύομεν [561] ἰσοτιμίας· τότε δὲ πολλὴ διάκρισις, καὶ μεγίστη ὑπεροχὴ, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λαμπόντων τῶν δικαίων. Εἰτα ἐπειδὴ ἔδειξεν αὐτοὺς οὐ διδόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνοντας μείζονα, καὶ ἐτέρωθεν βούλεται κατασκευάσαι τὴν προθυμίαν αὐτῶν, δεικνύς ὅτι οὐδ' εἰ μὴ μεταβολὴν ἐτέροις, ἐξουσί τι πλείον, πάντα ἔνδον συνάγοντες. Καὶ παραγγέλλει παλαιὰν ἱστορίαν, οὕτω λέγων· *Καθὼς γέγραπται, Ὅ τὸ πολὺ, οὐκ ἐκλεόσας· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἡλαττόνησε*. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ μάννα γέγονεν. Οἱ τε γὰρ πλείονι συναγαγόντες, οἱ τε ἔλαττον τὸ αὐτὸ μέτρον εὐρίσκοντες ἔχοντες, τὴν ἀπλησίαν τοῦ Θεοῦ ταύτῃ κολάζοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ φοβῶν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τότε γενομένων, καὶ μηδαμοῦ τοῦ πλείονος ἐπίσθαι πείθων, μηδὲ ἀλγεῖν ἐπὶ τῷ ἔλαττον ἔχειν. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, οὐκ ἐπὶ τοῦ μάννα μόνον. Εἰ γὰρ ἀπαντες μίαν γαστέρα πληροῦμεν, καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ζῶμεν, καὶ ἐν σῶμα περιβαλλόμεθα· οὐδὲν οὕτε τῷ πλουτοῦντι πλείον ἀπὸ τῆς παρουσίας ἔσται, οὔτε τῷ πένητι ἀπὸ τῆς πτωχείας ἔλαττον. Τί τοῖνυν τρέμεις πένιαν; τί δὲ διώκεις πλοῦτον; Δέδοικα, φησὶ, μὴ ἀναγκασθῶ ἐπὶ τὰς ἐτέρων θύρας ἰσθῆναι, καὶ δεσθῆναι τοῦ πλησίον. Πολλῶν δὲ καὶ εὐχομένων τοῦτο ἀκούω συνεχῶς, καὶ λεγόντων, Μὴ με ἀφῆς ἐν χρεῖᾳ ἀνθρώπων καταστῆναι ποτε. Καὶ σφόδρα γελῶ ταῦτα ἀκούων· καὶ γὰρ παιδικὸς ὁ φόβος. Καθ' ἑκάστην γὰρ ἡμέραν, καὶ ἐν ἅπασιν, ὡς εἰπεῖν, ἐν χρεῖᾳ ἀλλήλων καθεστήκαμεν. Ὡστε ἀπερισκέπτου ψυχῆς καὶ παφυσιαμένης ταυτὶ τὰ βήματα, καὶ οὐ διαγινωσκούσης σαφῶς τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι πάντες ἀλλήλων χηρίζομεν; ὁ στρατιώτης τοῦ χειροπέχοντος, ὁ χειροπέχνης τοῦ ἐμπόρου, ὁ ἐμπορος τοῦ γεωργοῦ, ὁ δοῦλος τοῦ ἐλευθέρου, ὁ δεσπότης τοῦ δούλου, ὁ πένης τοῦ πλουτοῦ, ὁ πλούσιος τοῦ πένητος, ὁ μηδὲν ἐργαζόμενος τοῦ διδόντος ἐλεημοσύνην, ὁ παρέχων τοῦ λαμβάνοντος· καὶ γὰρ ὁ λαμβάνων ἐλεημοσύνην, μεγίστην χρεῖαν πληροῖ, καὶ πάντων μείζονα. Εἰ γὰρ μὴ πένητες ἦσαν, τὸ πλεονάζον ἀνετρέπη τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, οὐκ ἔχοντων ποῦ καταβαλεῖν τὰ χρήματα. Ὡστε καὶ ὁ δοκῶν ἀπάντων ἀχρηστότερος εἶναι πένης, οὗτος ἀπάντων ἐστὶ χρησιμώτερος. Εἰ δὲ τὸ ἐτέρου δεῖσθαι, αἰσχρὸν, ἀποθανεῖν λείπεται· οὐ γὰρ ἐνὶ ζῆσιν τοῦτο δεδοικέναι. Ἀλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεγκεῖν ὄφρ' ἂν ἀνεσπασμένην. Τί ἄλλον διαβάλλων ἐπ' ἀλαζονείᾳ, σαυτὸν κατασχύνεις τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ; καὶ γὰρ ἀλαζονικὸν τὸ μὴ φέρειν

^α Editi αὐτοὺς male.

^β Id est. voluntas seu προθυμία illa accepta est, quia illud quod ἀπαιτεῖται seu requiritur et postulat impie

ὁ παρηφάνου ψυχῆς φύσημα *. Τί δὲ τὰ μηδενὸς ὄντα λόγου ἄξια ταῦτα δέδοικας, ταῦτα τρέμεις, καὶ διὰ ταῦτα τὴν πενίαν φρίττεις; Κἂν γὰρ πλούσιος ᾦς, ἐν πλείωνων καταστροφή χρεῖα, καὶ πλείωνων καὶ εὐτελεστέρων. Ὅσῳ γὰρ ἂν πλουτῇς, τοσοῦτον τῇ ἀρεῇ ταύτῃ σαυτὸν ὑποβάλλεις.

γ'. [562] Οὕτως ἄγνοεῖς ὅπερ εὐχῇ, χρήματα μὲν αἰτῶν ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς δεῖσθαι· ὥσπερ ἂν εἰ τις εἰς πέλαγος ἐλθὼν, ἔνθα καὶ ναυτῶν καὶ πλοίου καὶ μυρίας χρεῖα κατασκευῆς, εὐχοίτο μηδενὸς ὄλως ἐν χρεῖα γενέσθαι. Εἰ γὰρ βούλει μηδενὸς σφόδρα δεῖσθαι, εὐχου πενίαν πένης μὲν γὰρ ὢν, κἂν τινος δεηθῇς, ὑπὲρ ἀρτου δεήσῃ μόνον ἢ ἱματίου· πλουτῶν δὲ, καὶ ὑπὲρ ἀγρῶν, καὶ ὑπὲρ οἰκιῶν, καὶ ὑπὲρ τελεσμάτων, καὶ ὑπὲρ μισθωμάτων, καὶ ὑπὲρ ἀξιώματος, καὶ ὑπὲρ ἀσφαλείας, καὶ ὑπὲρ δόξης, καὶ ὑπὲρ ἀρχόντων χρεῖαν ἔχεις· οὐ τούτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑποταγμένων ἐκείνους, καὶ τῶν ἐν πόλει, καὶ τῶν ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐμπόρων καὶ καπῆλων. Ὅρατε οὖν ἀνοίας ἐσχάτης ταυτὶ τὰ ῥήματα; Ὅλως γὰρ εἰ φρικτὸν εἶναι σοὶ δοκεῖ τὸ χρῆσθαι τινός· καθόλου μὲν οὐ δύνατον ἀπαλλαγῆναι τούτου· εἰ δὲ θέλεις τὸν ὄχλον φυγεῖν, ἔξεστι γὰρ, ἐπὶ τὸν ἀκύμαντον τῆς πενίας καταφυγὴν λιμένα, τὸν πολλὸν τῶν πραγμάτων ὄχλον περιχοφόν, καὶ μηδὲν αἰσχρὸν τοῦτο νόμιζε τὸ δεῖσθαι ἐτέρου· τῆς γὰρ ἀπάτου σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦτο γέγονεν ἔργον. Εἰ γὰρ ἀλλήλων χρῆζομεν, καὶ οὐδὲ ἡ τῆς χρεῖας ἀνάγκη συνάγει εἰς φιλίαν ἡμᾶς· εἰ αὐτάρκεις ἦμεν, οὐκ ἦμεν ἂν θηρία ἀτίθασσα; Βλέα οὖν καὶ ἀνάγκη ἡμᾶς ὑπέταξεν ἀλλήλοις ὁ Θεός, καὶ καθ' ἑκάστην συγκρουόμεθα ἀλλήλοις ἡμέραν. Καὶ εἰ ἐρωτῶν περιεῖλε τὸν χαλινόν, τίς ἂν ταχέως ἡράσθη τῆς τοῦ πλησίον φιλίας; Μηδὲ τοῦτο οὖν νομίζωμεν εἶναι αἰσχρὸν, μηδὲ ἀπευχόμεθα καὶ λέγωμεν, Μὴ δὴς ἡμᾶς ἐν χρεῖα τινὸς καταστῆναι· ἀλλ' εὐχόμεθα λέγοντες· Μὴ ἀφῇς, ἐν χρεῖα καταστάντων ἡμῶν, ἀνανεῖσαι τοὺς δυναμένους ἡμᾶς ὠφελεῖν. Οὐ τὸ ἐν χρεῖα ἐτέρων καταστῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀρπάζειν τὰ ἐτέρων, φορτικόν. Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐδέποτε εὐχόμεθα, οὐδὲ εἰπομεν· Μὴ δὴς μοι ἐπιθυμῆσαι τῶν ἀλλοτρίων· τὸ δὲ ἐν χρεῖα καταστῆναι, τοῦτο δοκεῖ ἀπευκατεῖον εἶναι. Καίτοι Παῦλος ἐν χρεῖα κατέστη πολλάκις, καὶ οὐκ ἠσχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλωπίετο καὶ ἐνεκωμίαζε τοὺς διακονησαμένους, λέγων· Ὅτι καὶ ἀπαξ καὶ δις ἐν ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμψατε· καὶ πάλιν· Ἀλλὰς Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαθὼν ὀφώνιον πρὸς τὴν ὁμῶν διακονίαν. Οὐ τοίνυν ἐλευθερίας ἐστὶ τὸ ταῦτα αἰσχύνεσθαι, ἀλλὰ μαλακίας καὶ βαναύσου ψυχῆς καὶ ἀνοήτου. Καὶ γὰρ τῷ Θεῷ δοκεῖ χρεῖαν ἡμᾶς ἀλλήλων ἔχειν. Μὴ τοίνυν φιλοσόφει περὰ τοῦ μέτρου. Ἀλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεργεῖν· ἀνθρώπων παρακαλούμενον πολλάκις, καὶ οὐκ εἰκοντα. Καὶ πῶς σε εἶσει ὁ Θεός παρακαλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ οὐ πειθόμενον, καὶ παρακαλούμενον ὑπὲρ τῶν σοὶ συμφερόντων; Ὑπὲρ γὰρ Χρι-

* Savil. in marg., νόσημα.

στοῦ προσεδόμενον, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρὰ λαλῶντος δι' ἡμῶν καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Καὶ μὲν τοὶ δοῦλος αὐτοῦ, φησὶν, εἰμὶ. Καὶ τί τοῦτο; Ὅταν γὰρ σὺ μὲν μεθύης ὁ δοῦλος, ἐκείνος δὲ πινῇ ὁ δεσπότης, καὶ μηδὲ τῆς ἀναγκαίας ἀπολαυτῆς τροφῆς. [563] τί σου τὸ τῆς δουλείας ὄνομα προστήσεται; Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ σε καὶ βαρῆσαι μαιζόνω,· ὅταν μὲν σὺ ἐν τριωφόροις μένης, ἐκείνος δὲ μηδὲ χρηστῆς μετέχῃ στέγης· ὅταν σὺ μὲν ἐν ἀπαλαῖς στρωμασίς, ἐκείνος δὲ μηδὲ προσκεφάλαιον ἔχῃ. Ἀλλ' ἔδωκα, φησὶν. Ἀλλ' οὐ χρὴ διαλιμπάνειν ταῦτα ποιούντα. Τότε γὰρ μόνον ἀπολογίῃ, ὅταν μὴ ἔχῃς, ὅταν μηδὲν κακῆς ἡσ· ἔως δ' ἂν ἔχῃς, κἂν μυριοῖς ἦς δεδοκῶς, ὥς δὲ ἑταροὶ πεινῶντες, οὐδεμία σοὶ ἀπολογία. Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείης σῆτον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτείνης, καὶ ἐτέρας καπηλείας ξένας ὁδοὺς ἐπινοῇς, ποίαν ἔξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπόν; Δωρεὰν ἐκελεύσθης δίδοναι τῷ πεινῶντι, σὺ δὲ οὐδὲ μετὰ συμμέτρου δίδως τιμῆς· αὐτὸς διὰ σὲ τὴν τοσαύτην δόξαν ἐκέκωσας, σὺ δὲ αὐτὸν οὐδὲ ἀρτου ἀξιοῖς· ἀλλ' ὁ μὲν κῶλον ἐμπέπλησται, ὁ δὲ Χριστὸς λιμῷ τήκεται· καὶ ὁ μὲν οἰκείτης διαβρῆγγυνται ὑπὸ πλησμονῆς, ὁ δὲ σὸς κἀκείνου Δεσπότης ἀναγκαίως ἀπορεῖ τροφῆς. Καὶ ποῦ ταῦτα φιλῶν τὰ πράγματα; Καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ταῦτα γὰρ ἐχθρῶν ἐστὶ καὶ ἐκπεπαιστωμένων. Αἰσχυνθῶμεν τοίνυν ὅσα εὐεργετήθημεν, ὅσα εὐεργετῆσθαι μέλλομεν· κἂν προσέλθῃ πένης δέόμενος, μετὰ πολλῆς αὐτὸν δαχύνεσθαι τῆς εὐνοίας, παρακαλοῦντες, ἀνιστάντες τῷ λόγῳ, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν τύχωμεν καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ὅσα γὰρ ἐὰν θέλητε ἵνα ποιήσωσιν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲν ἐπαχθὲς οὗτος ὁ νόμος ἔχει. Ἄ θέλεις πάσχειν, ταῦτα ποιεῖ, φησὶν· ἴση ἡ ἀντιδοσις. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἄ μὴ θέλετε πάσχειν, μηδὲ ποιεῖτε· ἀλλὰ τὸ πλεόν. Ἐκείνο μὲν γὰρ ἀποχὴ κακῶν, τοῦτο δὲ ἐργασία καλῶν, κἀκείνῳ τοῦτο συμπαριδιηπται. Καὶ οὐκ εἶπε· Ταῦτα καὶ ὑμεῖς θέλετε, ἀλλὰ, Ποιεῖτε αὐτοῖς. Καὶ τί τὸ κέρδος; Οὗτός ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ἐλεεῖσθαι βούλει; οὐκοῦν ἔλεει. Συγγνώμης θέλεις τυχεῖν; οὐκοῦν μεταδίδου. Βούλει μὴ ἀκούειν κακῶς; οὐκοῦν μηδὲ κακῶς λέγε. Ἐπιθυμεῖς ἐπαινεῖσθαι, οὐκοῦν ἐγκωμίαζε. Θέλεις μὴ πλεονεκτεῖσθαι; οὐκοῦν μὴ ἄρπαζε. Εἶδες πῶς ἴδεις φυσικὸν ὃν τὸ καλὸν, καὶ οὐ δεομένους νόμων τῶν ἔξωθεν ἡμᾶς, οὐδὲ διδασκάλων; Ἐν οἷς γὰρ θέλομεν παθεῖν, ἢ μὴ παθεῖν παρὰ τῶν πλησίον, νομοθετοῦμεν ἡμῖν ἑαυτοῖς. Ὡστε ἂν ἐθέλῃς μὲν μὴ παθεῖν, ποιῆς δὲ, ἢ θέλῃς μὲν παθεῖν, μὴ ποιῆς δὲ, αὐτοκατάκριτος γέγονας, καὶ οὐδεμίαν λοιπὴν ἀπολαύσεις ἀπολογίας ὡς ἄγνων καὶ οὐκ εἰδὼς τὰ πρακτέα. Διὸ, παρακαλῶ, τοῦτον ἐν ἑαυτοῖς δι' ἑαυτοὺς ἀναστήσαντες τὸν νόμον, καὶ ταῦτα ἀναγινώσκοντες τὰ γράμματα τὰ σαφῆ καὶ σύντομα, τοιοῦτο περὶ τοὺς πλησίον γινώμεθα, οἷους περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι βουλόμεθα, ἵνα καὶ τῆς

ᾧ Leobauer ἡ εἰ θέλεις.

est, quam ut intereamus : neque enim fieri potest, ut vivat, qui hoc timet. At, inquis, elatum supercilium ferre nequeo. Ecquid alium arrogantiae insimulans, teipsum per hanc accusationem probro afficiis? arrogantis enim est hominis, superbi animi fastum ferre non posse. Ecquid vero hæc, quæ nihil æstimanda sunt, metuis? ad hæc contremiscis? ob hæc paupertatem reformidas? Nam si dives fueris, eo pluribus et villioribus indigebis. Quo enim ad majores opes perveneris, eo magis te huic maledicto subijcies.

3. Ita quid proceris, nescis, dum opes eo petis, ut nullius opem desideres : ac si quis mare ingressus, ubi et nautis et nave et amplissimo apparatu opus est, vota faciat, ut nullius omnino hominis opera indigeat. Nam si vis nullo valde opus habere, paupertatem opta : ita fiet, ut si cujuscumque ope indigeas, pro pane tantum aut veste indigeas. Quod si dives fueris, et pro agris, et pro ædibus, et pro pensionibus, et pro mercedibus, et pro dignitate, et pro vitæ præsidio, et pro gloria, et pro iis qui imperium gerunt, opus his habebis; neque his tantum, sed et iis qui illis subsunt, et iis qui in urbibus, et iis qui ruri degunt, et mercatoribus et cauponibus. Jamne perspicitis quam extremæ amentię hæc verba sint? Horrendum omnino esse censes, cujusquam ope indigere? Fieri omnino nequit, ut in hac re liber sis. Cæterum si tumultum fugere cupis; id enim licet; in tranquillum paupertatis portum confugiens, multiplicem negotiorum tumultum amputa, nec turpe esse statuas altero opus habere : hoc enim ineffabili Dei sapientia ita comparatum est. Nam si alii aliis opus habeamus, neque necessitas illa parit mutuam amicitiam; si vobis ipsis sufficeremus, annon immanes ferre essemus? Quocirca Deus vi ac necessitate nos invicem subiecit; et tamen quotidie mutuis offensionibus inter nos collidimur. Quod si hoc frenum abscidisset, quis proximi amicitiam prompto animo appetiisset? Proinde nec turpe hoc esse ducamus, nec deprecemur ac dicamus : Ne sinas nos alienjus auxilio opus habere; verum ita precemur : Ne sinas, cum in necessitate constituti sumus, preces nostras ab iis repudiari, a quibus juvari possumus. Non enim aliorum ope indigere grave est, sed aliorum facultates eripere. At nunc pro hac quidem re numquam preces fudimus, nec diximus : Ne me sinas alienis bonis cupiditatis oculos adiacere; penuria autem premi, id nobis aversandum esse videtur. Atqui Paulus persæpe eguit, nec tamen id dedecori, sed ornamento ducebat, eosque quorum opera usus fuerat, laudibus efferebat, dicens : *Quia semel et bis in usum misistis* (Philipp. 4. 16); et rursus, *Alias Ecclesias expoliavi, stipendium accipiens ad ministerium vestrum* (1. Cor. 11. 8). Quocirca non ingenui, sed mollis ac degeneris et stulti animi est hoc nomine pudore affici. Nam ita Deo placet, ut alii aliis indigeamus. Proinde ultra modum philosophari ne stude. At, inquis, hominem ferre nequeo, qui crebro rogatus, precibus meis minime cedat. Et quomodo te Deus feret, a quo sæpe rogaris nec flecteris : et quidem rogaris de iis rebus, quæ tua intersunt? *Pro Christo enim*, inquit,

legatione fungimur, tanquam Deo obsecrante per nos : reconciliamini Deo (2. Cor. 5. 20) Et tamen ipsius Dei servus sum, inquis. Quid tum? Cum enim tu qui servus es, mero te ingurgites; ille autem, qui herus est, fame laboret, ac ne necessario quidem alimento fruatur, quidam tibi præsidiis servitutis nomen allaturum est? Imo vero hoc te gravius onerabit, cum tu in ædibus, quæ triplex tabulatum habent, commoreris, ille ne commodum quidem tectum habeat; cum tu in mollibus stragulis conquiescas, illi ne cervical quidem præsto sit. At dedi, inquis. Sed non est intermittendum hoc facere. Nam tum dumtaxat tibi erit excusatio, cum quod des non habueris, ac rebus omnibus carueris : quamdiu autem habueris, etiamsi sexcentis dederis, sint autem alii qui fame laborent, nulla tibi excusatio suppetet. At vero, cum et frumentum claudis, et pretium auges, et inusitatas cauponandi rationes comminisceris, equa jam tibi salutis spes futura est? Esurienti gratis dare jussus es; at tu ne cum æquo quidem pretio das : ipse tua causa tanta se gloria spoliavit; tu eum nec dignum ducis, cui panem impertias; verum cum canis tuus cibus distentus sit, Christus contra fame conficitur; cum famulus tuus ciborum copia dirumpatur, tuus contra illiusque Dominus necessario victu caret. Hæccine tandem amicorum sunt? Deo reconciliemini : hæc enim inimicorum sunt infestorumque hostium. Quocirca pudorem nobis ea omnia beneficia incutiant, quæ accepimus atque accepturi sumus : ac si quis pauper accedat, opemque nostram imploret, magna cum animi benevolentia eum excipiamus, consulantes ipsum ac verbis erigentes, ut eadem ipsi tum a Deo, tum ab hominibus consequamur.

Erga proximum agendi regula.—*Omnia enim, quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis* (Matth. 7. 12). Nihil grave, nihil molestum hæc lex habet : Quæ tibi fieri vis, inquit, hæc ipse facito : æquæ sunt vices. Nec vero dixit : Quæ non vultis vobis fieri, hæc ne quidem ipsi facite; sed quod majus est. Illic enim a malis tantum abstinetur; hic vero bona quoque efficiuntur, atque hoc illo continetur. Nec dixit : Hæc vos quoque velitis; sed, *Facite illis*. Quidnam autem hinc lucri? *In hoc lex sita est et propheta*. Misericordiam tibi adhiberi vis? adhibe ipse. Veniam vis impetrare? ignosce ipse. Non vis male audire? male ne dixeris. Laudari expetis? lauda ipse. Non vis tua tibi per injuriam extorqueri? aliena ne eripe. Viden' quomodo virtutem naturale quoddam bonum esse ostenderit, nosque externis legibus ac magistris minime opus habere? In iis enim, quæ nobis a proximis nostris vel accidere, vel non accidere volumus, nobismet ipsi legem imponimus. Quamobrem si, quod tibi fieri nobis, alteri facias, aut si quid tibi fieri velis, quod ipse minime facias, tuomet ipse te calculo condemnas, nec jam quidquam habes, quo excusari possis, velut, quæ facienda sint ignorans. Ideo operam, quæso, demus, ut hanc per nos ipsos in animis nostris legem statuentes, ac perspicuas hæc et compendiosas literas pervolentes, tales nos erga

proximos nostros præbeamus, quales eos erga nos esse volumus: ut et præsentī tranquillitate fruamur, et futura bona consequamur, per gratiam et benigni-

tatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 8. v. 16. *Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titī.*

1. Rursus Titum laudat. Quoniam enim de elemosyna sermonem habuerat, jam de iis quoque verba facit, qui pecunias ab ipsis accepturi ac deportaturi erant. Hoc enim ad hujusmodi collectionem, et ad augendam eorum qui erogabant alacritatem adjuvamentum afferebat. Nam qui eorum, qui legendis ac suscipiendis pecuniis operam navant, integritati confidit, nec quid sinistri de accipientibus suspicatur, uberius copiosiusque erogare solet. Quod quidem, ut tunc quoque fieret, audi quomodo eos commendat, qui ad hoc munus obeundum perrexerant: inter quos principem locum Titus tenebat; ideoque dicit, *Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem in corde Titī.* Quid est, *Eandem*? Quam pro Thessalonicensibus quoque habebat: vel eandem quam ego. Ac prudentiam Pauli animadvertit: Dei beneficium hoc esse ostendit, proindeque ejus auctori gratias agit, ut hac quoque ratione animos eorum moveat atque incitet. Nam cum Deus illum excitavit et ad vos miserit, ipse proculdubio per illum petit. Caveat igitur existimetis humanitus hoc contigisse. At unde liquet quod Deus ipsum cohortatus sit? 17. *Quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est.* Vide quomodo eum ostendat, ad hoc, ut partes suas obiret, nullius cohortatione opus habuisse. Et postquam Dei gratiam dixit, non sivit id totum Deo adscribi, ut sic eos ad majorem Titī amorem pertrahat, cum ait eum sua quoque sponte excitatum fuisse. Cum enim *sollicitior esset*, inquit, *sua voluntate profectus est*; hoc est, provinciam hanc præripuit; in thesaurum insiliit; suismet commodis consulere judicavit, operam vobis navando: tantaque in eo vis amoris erga vos fuit, ut ne cohortatione quidem nostra egerit; quamquam fuit illa quidem a nobis adhibita, sed haudquaquam hinc ille, sed a seipso et a Dei gratia excitatus est. 18. *Misimus autem etiam cum illo fratrem, cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias.*

Quis sit frater cujus laus est in evangelio. — Et quisnam est hic frater? Nonnulli his verbis Lucam significari putant, atque hoc dicunt propter eam historiam, quam literis mandavit: alii Barnabam: nam prædicationem quoque non scriptam evangelium nuncupat. Cur eorum nomina non scribit, sed Titum quidem nominatim declarat, et ab evangelicæ functionis societate appellat (quippe cujus opera tanto ubi esset, ut ob ipsius absentiam non magnum quid efficere Paulus potuerit: *Eo enim, inquit, quod Titum fratrem meum non invenerim, non habui requiem spiritui meo* [2. Cor. 2. 13]), et ab ipsius erga eos amore

(*Viscera enim ipsius, inquit, abundantius sunt ad vos* [2. Cor. 7. 15]), et a diligentia, qua in hoc munus incubuit (*Sua enim voluntate, inquit, profectus est*); hos autem nec perinde commendat, nec nominatim citat? quid igitur dici potest? Fortasse ipsi Corinthiis ignoti erant, ac proinde in prædicandis eorum laudibus quorum virtutis periculum nondum fecerant, non multum immoratur; verum hactenus de iis verba facit, quatenus ipsis ad commendationem vitandamque sinistram suspicionem satis erat. Cæterum videamus, unde huic laudem texat. Unde igitur laudis argumentum petit? Primum a prædicatione ipsum laudat, quod non solum prædicaret, sed etiam ut par erat, et eo quo conveniebat studio. Neque enim dixit, quod evangelium prædicaret; sed *Cujus laus est in evangelio.* Ac ne in assentationis suspicionem veniat, non unum aut alterum aut tres, sed universas Ecclesias testes ipsi citat, dicens: *Per omnes Ecclesias.* Deinde ab eorum quoque calculo, a quibus ordinatus fuerat, venerationem ipsi conciliat: quæ non parva res est. Ideo postquam dixit: *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias*, subjunxit: 19. *Non solum autem.* Quid sibi hæc volunt, *Non solum autem*? Non, inquit, ideo tantum venerationem meretur, quod prædicationis laude floreat, atque ab omnibus commendetur, sed etiam, quod ab Ecclesiis nobiscum ordinatus sit. Ex quo mihi Barnabam significare videtur. Ac magnam ipsius dignitatem indicat: ostendit enim qua de causa ordinatus sit: *Comes enim, inquit, peregrinationis nostræ in hanc gratiam, quæ ministratur a nobis.* Vides quot ipsum laudibus afficiat? In evangelii prædicatione emicuit, deque ea re Ecclesias omnes testes habuit; ordinatus est a nobis ad eadem quæ Paulus præstanda, et ubique socius ipsi tam in tentationibus, quam in periculis existit: hoc enim peregrinatio subindicat. Quinam autem horum verborum sensus est, *In hanc gratiam, quæ ministratur a nobis*? Hoc est, In hoc, ut verbum annuntiet, evangeliumque prædicet; vel, ut in ratione pecuniaria operam navet: imo utramque his verbis mihi intelligi videtur. Subjicit postea, *Ad Domini gloriam et alacritatem vestram.* Quæ verba hunc sensum habent: Postulavimus, inquit, ut ipse nobiscum eligeretur, atque ad hoc munus designaretur, ut sacrarum pecuniarum promuscondus ac minister esset (neque enim parva hæc dignitas erat; *Considerate enim, inquiebat Petrus, viros ex vobis boni testimonii septem* [Act. 6. 3]); atque ab Ecclesiis, consentientibus totius populi calculis, creatus est. Quid autem hæc verba significant, *Ad gloriam Domini et vestram alacritatem.* Hoc est, ut et Dei gloria celebretur, et vos promptioribus animis sitis, cum probos eos esse perspexeritis, qui pecunias suscipiunt, nec quemquam

παρούσης ἀπολαύσωμεν [564] ἀδείας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ

Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA II^a.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὧν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου

α'. Πάλιν ἐπαινεῖ τὸν Τίτον. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διελέχθη, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑποδέχεσθαι παρ' αὐτῶν τὰ χρήματα, καὶ ἀποκομίζειν αὐτά. Τοῦτο γὰρ συνεβάλλετο πρὸς τὴν συλλογὴν ταύτην, καὶ πρὸς τὸ μεῖζω ποιῆσαι τὴν προθυμίαν τῶν εἰσφερόντων. Ὁ γὰρ θαρρῶν ὑπὲρ τοῦ διακονομένου, καὶ μὴ ὑποπεύων τοὺς ὑποδεχομένους, μετὰ πλείονος τῆς θαφιλείας ἐπιβιδῶσιν. Ὅπερ ἵνα καὶ τότε γένηται, ἀκουσον πῶς συνίστησι τοὺς ἐπὶ τοῦτο ἀφικομένους, ὧν ἦν πρῶτος Τίτος. Διὰ καὶ φησι, *Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου*. Τί ἐστι, *τὴν αὐτὴν*; Ἦν περ καὶ ὑπὲρ Θεσσαλονικίων εἶχεν, ἢ τὴν αὐτὴν ἐμοί. Καὶ σκόπει σύνεσιν τοῦ Θεοῦ δαικνὺς ἔργον τοῦτο ὅν, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεδωκότι, ὥστε καὶ ταύτη προτρέψαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρε, καὶ ἀπέστελε πρὸς ὑμᾶς, αὐτὸς αἰτεῖ δι' ἐκείνου. Μὴ τοίνυν νομίσητε ἀνθρώπινον εἶναι τὸ γεγενημένον. Καὶ πόθεν ὤλον ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν προέτρεψεν; Ὅτι *τὴν μὲν παράκλησιν δέδευτο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*. Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸν δείκνυσι τὰ αὐτοῦ πληροῦντα, ἐτέρων μὴ δευθέντα. Καὶ εἰπὼν τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν, οὐκ ἀφίσι τοῦ Θεοῦ τὸ πῶν εἶναι, πάλιν ἵνα καὶ ταύτῃ εἰς πλείονα ἐπιστάσῃται αὐτοὺς ἀγάπῃν, εἰπὼν ὅτι καὶ οἰκοθεν ἐγήγερται. *Σπουδαιότερος γὰρ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*, ἤρπασε τὸ πρᾶγμα, ἐπισπῆδσε τῷ θησαυρῷ, οἰκείαν ἐνόμισεν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν διακονίαν καὶ τῷ σφόδρα ὑμᾶς φιλεῖν, οὐδὲ ἐδεήθη τῆς παρ' ἐμοῦ παρακλήσεως, ἀλλὰ παρεκλήθη μὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ, οὐ μέντοι ἐντεῦθεν διηγέρθη, ἀλλ' οἰκοθεν καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. *Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔκαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*.

Καὶ τίς οὗτός ἐστιν ὁ ἀδελφός; Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν καὶ φασί, διὰ τὴν ἱστορίαν ἣν περ ἔγραψε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ τὸ ἀγραφον κήρυγμα εὐαγγέλιον καλεῖ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ τίθουσιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸν μὲν Τίτον καὶ ὀνομαστὶ γνωρίζει, καὶ ἀπὸ τῆς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον συνεργίας καλεῖ (εἰ γε τοσούτον ἦν χρήσιμος, ὥς διὰ τὴν πρὸς αὐτοῦ μὴ δυνήθηται [565] μέγα εἰ καὶ γενναῖον ποιῆσαι τὸν Παῦλον). Τῷ γὰρ μὴ εὐρεῖν Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματι μου· καὶ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς αὐτοὺς (τὰ γὰρ ἐπλάγχθη αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς), καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῆς (ἀυθαίρετος γὰρ, φησὶν, ἐξῆλθε). τούτους δὲ οὕτε ὁμοίως

συνίστησιν, οὕτε ὀνομαστὶ τίθουσιν; τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; Ἰσω; ἀγνοοῦντες ἦσαν αὐτούς· διόπερ οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ τοῖς ἐγκωμίοις, ἐπειδὴ μηδέπω πείραν αὐτῶν εἰλήφεισαν, ἀλλὰ τοσοῦτον λέγει, ὅσον εἰς σύστασιν αὐτοῖς ἥρκει μόνον καὶ τὸ φυγεῖν τὴν πονηρὰν ὑποψίαν. Πλὴν ἀλλ' ἴσωμεν πόθεν καὶ αὐτὸν τοῦτον ἐγκωμιάζει. Πόθεν οὖν ἐγκωμιάζει; Πρῶτον ἀπὸ τοῦ κηρύγματος ἐπαινῶν, οὐχ ὅτι ἐκήρυττε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς ἐκρῆν, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι κηρύττει καὶ εὐαγγελίζεται, ἀλλ' ὅτι, *Ὁ δ' ἔκαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Καὶ ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν αὐτὸν, οὐχ ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὁλοκλήρους Ἐκκλησίας ἀγει μαρτυρούσας αὐτῷ, λέγων· *Διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἰτα καὶ ἀπὸ τῆς κλίσεως τῶν χειροτονησάντων αἰδέσιμον αὐτὸν ποιεῖ· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο. Διὰ τοι τοῦτο εἰπὼν, *Ὁ δ' ἔκαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*, ἐπιτήγαν· *Ὁ μόνον δέ*. Τί ἐστιν, *Ὁ μόνον δέ*; Οὐ μόνον ἀπὸ τούτου, φησὶν, ἐστὶν αἰδέσιμος, ὅτι κηρύττων εὐδοκιμεῖ, καὶ ἐπαινέται παρὰ πάντων, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν σὺν ἡμῖν. Ὅθεν μοι δοκεῖ τὸν Βαρνάβαν αἰνίττεσθαι. Καὶ πολὺ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ σημαίνει· δείκνυσι γὰρ καὶ ἐπὶ τίνι κεχειροτόνητο. *Συνέκδημος γὰρ ἡμῶν*, φησὶ, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονομένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Εἶδες ὅσα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια; Εὐαγγελιζόμενος ἑλαμψε, καὶ τὰς Ἐκκλησίας ἔσχεν ἐπὶ τούτῳ μαρτυρούσας πάσας· ἐχειροτονήθη ὑφ' ἡμῶν, καὶ ἐφ' οἷς Παῦλος, καὶ πανταχοῦ κοινωνὸς αὐτῷ γέγονε, καὶ κατὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ κατὰ τοὺς κινδύνους· τὸ γὰρ ὄνομα τῆς ἐκδημίας τοῦτο αἰνίττεται. Τί δὲ ἐστὶ, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονομένῃ ὑφ' ἡμῶν*; Ὡστε τὸν λόγον καταγγέλλειν, φησὶ, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττειν· ἢ ὥστε καὶ πρὸς τὰ χρήματα ὑπηρετήσασθαι· μᾶλλον δὲ, πρὸς ἀμφοτέρω μοι δοκεῖ λέγειν. Εἰτα ἐπάγει· *Πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὧν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἠξιώσαμεν, φησὶ, χειροτονηθῆναι αὐτὸν μεθ' ἡμῶν, καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο προχειρισθῆναι, ὥστε οἰκονόμον γενέσθαι τῶν ἱερῶν χρημάτων καὶ διάκονον (οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν ἦν· *Ἐπισκέψασθε γὰρ, φησὶν, ἀνδρας ἐξ ὧν μαρτυρουμένους ἐπτά*)· καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ψῆφος τοῦ δήμου παντὸς ἐγένετο. Τί ἐστιν, *Εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὧν*; Ἰνα καὶ Θεὸς δοξάζεται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γίνεσθε, τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ οὐδενὸς ψευδῆ τινα ὑποψίαν κατ' αὐτῶν τεκεῖν δυνατόν.

β'. Διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπεζητήσαμεν, καὶ οὐχί [566] ἐν μόνῳ τὸ πᾶν ἐπατρέψαμεν, ἵνα καὶ ταύτην φύγῃ τὴν ὑπόψιν, ἀλλὰ καὶ τίτον ἐπέμψαμεν, καὶ μετὰ τοῦτου ἕτερον. Εἶτα ἐρμηνεύων αὐτὸ τοῦτο τὸ, *Πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ προθυμίας ὑμῶν*, ἐπήγαγε · *Στελλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμήσῃται ἐν τῇ ἀδρότῃ ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Τί ποτὲ ἐστὶ τὸ λεγόμενον ; Ἀξίον τῆς ἀρετῆς Παύλου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἐμφαίνειν καὶ τὴν συγκατάθεσιν. Ἵνα γὰρ μὴ τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ, φησί, μηδὲ τὸν τυχόντα μῶμον καθ' ἡμῶν σχῇ, ὡς νοσφίζομένων ἐκ τῶν ἐγγειριζομένων ἡμῖν χρημάτων, διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς. Εἶδες πῶς ἀπαλλάττει πάσης ὑποψίας αὐτούς ; οὐκ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ χειροτονηθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δοκίμου, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο χειροτονηθῆναι, ἵνα μὴ ὑποπτεύωνται. Καὶ οὐκ εἶπε, *Μὴ ὑμεῖς μωμήσῃθε*, ἀλλὰ, *Μὴ τις ἄλλος*. Καίτοι γε δι' αὐτοὺς τοῦτο ἐποίησε, καὶ ἠνέξατο εἰπὼν, *Εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίας ὑμῶν*· ἀλλ' ὁμως οὐ βούλεται αὐτοὺς πληξῆσαι, ἀλλ' ἐτέρως φησὶ, *Στελλόμενοι τοῦτο ποιῆσαι*· καὶ οὐδὲ τοῦτω ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐπαγωγῇ θεραπεύει· πάλιν λέγων, *Ἐν τῇ ἀδρότῃ ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*· καὶ μετ' ἐγκωμίου τὸ βαρὺ τιθεῖς. Ἵνα γὰρ μὴ ἀλγίσῃσι, μηδὲ εἰπωσιν, Ἡμᾶς οὖν ὑφορᾶσθαι ἔχεις, καὶ οὕτως ἐσμέν δδίοι, ὡς ὑποπτεῦσθαι ποτε ἐπὶ τούτοις ; ἐπιδιορθούμενος αὐτοὺς φησὶ, πολλὰ τὰ χρήματα τὰ ὑφ' ὑμῶν ἐστὶ πεμπόμενα, καὶ αὕτη ἡ ἀδρότης, τρυφᾷ, τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων, ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς παρασχεῖν ὑπόψιν, εἰ μὴ ἐπεδειξάμεθα ἃ τὴν ἀσφάλειαν. *Προνοοῦμεν γὰρ καλῶς, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων*.

Τί [συν] Παύλου γένοιτ' ἂν ; Οὐδὲ γὰρ εἶπαν, Ἀπολύσθω καὶ οἰκωζέτω ὁ βουλόμενος τοιοῦτόν τι ὑποπτεύειν· ἔως ἂν μὴ καταγινώσκῃ μου τὸ συνείδος, οὐδεῖς μοι λόγος τῶν ὑποπτευσόντων· ἀλλ' ὅσῳ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τοσοῦτω συγκατέβαινε μᾶλλον. Τῷ γὰρ κάμνοντι οὐκ ἀγανακτεῖν, ἀλλὰ βοηθεῖν χρή. Καίτοι· γε τίνος ἀμαρτηματός ἐσμεν πόρρω, ὡς ἐκεῖνος τῆς τοιαύτης ὑποψίας ; Οὐδὲ γὰρ, εἰ δαίμων τις ἦν, ὑπόπτειυσεν ἂν τὸν μακάριον ἐκεῖνον εἰς τὴν διακονίαν^β ταύτην. Ἀλλ' ὁμως καὶ τοσοῦτον ἀπὲχων τῆς ὑπονοίας τῆς πονηρᾶς, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε μηδὲ σκιάν τινα καταλιπεῖν τοῖς καὶ ὅπως οὖν ὑπονοῆσαι τι πονηρὸν βουλομένοις· καὶ οὐ μόνον κατηγορίας φεύγει, ἀλλὰ καὶ μῶμους καὶ τὴν τυχούσιν καταγράφειν καὶ ψιλὴν ὑπόνοιαν. *Συνεπόμεθα δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν*. Ἰδοὺ πάλιν καὶ ἕτερον προστιθῇσι, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου καὶ τῆς αὐτοῦ ψήφου καὶ πολλῶν ἐτέρων μαρτύρων. *Ὅν ἐδοκίμασαμεν*, φησὶν, *ἐν πολλοῦ πολλὰς σπουδαίον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπου-*

δαίταρον. Ἐγκωμιάσας [567] αὐτὸν ἀπὸ τῶν εἰκείων κατορθωμάτων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκεῖνους ἀγάπης ἐπαίρει· καὶ ὁ περὶ τίτου λέγειν, *ὅτι Σπουδαίταρος ὑπάρχων αὐθαίρετος ἐξῆλθε*, τοῦτο καὶ περὶ τοῦτου, εἰπὼν, *Νῦν δὲ πολὺ σπουδαίταρον· σπέρματα αὐτοῖς προαποτιθέμενος τῆς πρὸς Κορινθίους ἀγάπης*. Καὶ λοιπόν, ἐπειδὴ ἐπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· *Εἰτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνῶς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Τί ἐστίν, *Εἰτε ὑπὲρ τίτου* ; Εἰ δὲ τι εἰπῇ, φησὶν, ὑπὲρ τίτου, ταῦτα ἔχω λέγειν ὅτι κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ἦ, Εἰ τι ὑπὲρ τίτου ποιήσατε^ε, ὅτι οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσατε· κοινωνὸς γὰρ ἐμὸς ἐστὶ. Καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τοῦτον, ἐκεῖνους ἐπαίρει, δεικνύς οὕτω περὶ αὐτὸν διακειμένους, ὡς ἀρκεῖν εἰς τιμῆς ὑπόθεσιν παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνῶν αὐτοῦ τινα φαίνεσθαι. Ἀλλ' ὁμως οὐκ ἠρέκισθη τοῦτω, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγε λέγων· *Εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Οὐχ ἀπλῶς συνεργός, ἀλλ' ἐν τοῖς πρὸς ὑμᾶς, ἐν τῇ προκοπῇ τῇ ὑμετέρᾳ^δ, ἐν τῇ ἐπιδόσει, ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ σπουδῇ τῇ περὶ ὑμᾶς· ὅπερ μάλα στα οικειῶσαι αὐτοῖς αὐτὸν ἠδύνατο. *Εἰτε ἀδελφοὶ ἡμῶν*. Εἰτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων, φησὶν, ἀκοῦσαι τι βούλεσθε, καὶ οὗτοι μέγιστα ἔχουσι δικαιώματα συστάσεως τῆς πρὸς ὑμᾶς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοί, φησὶν, *Ἀδελφοὶ ἡμῶν^ε, καὶ ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν*· τουτέστιν, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες. Εἶτα τὸ μείζον ἀπάντων, *Δόξα Χριστοῦ*. Εἰς ἐκεῖνον γὰρ ἀναφέρεται ἅπερ ἂν εἰς τούτους γένηται. Εἰτε οὖν ὡς ἀδελφούς βούλεσθε δέξασθαι, εἰτε ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰτε ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιοῦντες, πολλὰς ἔχετε ἀφορμὰς τῆς περὶ αὐτοὺς εὐνοίας. Ὑπὲρ μὲν γὰρ τίτου ἔχω λέγειν, ὅτι καὶ ἐμὸς κοινωνὸς καὶ ὑμῶν ἐραστής, ὑπὲρ δὲ τούτων, ὅτι ἀδελφοί, ὅτι ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ὅτι δόξα Χριστοῦ.

γ'. Ὁρᾷς ὅτι κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι τῶν ἀγνώστων ἦσαν αὐτοῖς ; Ἡ γὰρ ἂν αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τούτων ἐκδόσμεν, ἀφ' ὧν καὶ τίτον, λέγω δὴ τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγάπης. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω γινώριμοι ἦσαν, Ὡς ἀδελφούς δέξασθε, φησὶν, ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιοῦντες· διὸ ἐπάγει· *Τὴν οὖν ἐνδείξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε, εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Νῦν δείξατε, φησὶ, πῶς μὲν ἡμᾶς ἀγαπᾶτε, πῶς δὲ ἡμεῖς οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ καυχώμεθα ἐν ὑμῖν· δείξατε δὲ τοῦτο, ἐὰν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξησθε. Εἶτα καὶ φρικωδέστερον ποιεῖ τὸν λόγον λέγων· *Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἰς δόξαν, φησὶ, τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τιμὴν. Ἀν γὰρ τούτους τιμήσῃτε, τὰς ἀποστείλασας Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ γὰρ εἰς αὐτοὺς διαβαίνει μόνον ἡ τιμή, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπέμφαντας, οἳ ἐχειροτόνησαν αὐτοὺς, καὶ πρὸ ἐκεῖνων, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν. [568] Ὅταν γὰρ τοὺς ἐκεῖνη διακονου-

^ε Savil. in marg., ἐπιδειξάμεθα.

^β Savil. in marg., ἀπιστίαν.

^ε Savil. in marg., ἡ δὲ ὑπὲρ τίτου τι ποιήσατε.

^δ Legebatur τῇ ὑμετέρᾳ.

^ε Legebatur ὑμῶν.

esse, qui ullam de ipsis, ne falsam quidem suspicionem conficere possit.

2. Ideo tales viros conquisivimus: nec uni dumtaxat id muneris commisimus, verum una cum eo, ut hanc quoque suspicionem fugiat, Titum etiam misimus, et cum illo alium. Postea autem hæc ipsa verba exponens, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*, subdidit: 20. *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*. Quam tandem sententiam hic sermo habet? Dignam profecto Pauli virtute, et quæ ipsius curam et sollicitudinem atque indulgentiam declarat. Ne quis enim, inquit, sinistri aliquid de nobis suspicetur, ac vel levissimam reprehensionis ausam adversum nos habeat, velut de commissa nobis pecunia aliquid intervertentibus, idcirco tales viros misimus, non unum dumtaxat, sed et duos et tres. Vides quo pacto ipsos ab omni suspitione vindicet, non solum quod evangelium prædicent, aut quod ordinati fuerint, sed etiam quod probitate præstent, ob idque ipsum ordinati sint, ne locus ullus suspitioni detur? Nec dixit, Ne vos vituperetis; sed, *Ne quis alius*. Atqui eorum causa hoc fecerat: idque his verbis indicavit, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*; cæterum eos perstringere non vult, sed alio modo ait, *Devitantes hoc facere*. Ac ne hoc quidem contentus, rursus ipsos per ea quæ sequuntur delinit his verbis, *In hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*; atque ita id, quod grave erat, cum laudibus ponens. Ne dolerent ac dicerent: Habesne quod de nobis suspiceris? atque ita miseri sumus, ut de his rebus apud te in suspitionem veniamus? hinc objectioni medetur, inquit: Multæ pecuniæ a vobis mittuntur; atque hæc plenitudo, hoc est, pecuniarum copia, satis magnam vim habet ad sinistram suspicionem in improborum animis ciendam, nisi cautionem adhibeamus. 21. *Providemus enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus*.

Pauli laus. — Ecquid Pauli par esse queat? Non enim dixit: Pereat atque ejulet qui hujusmodi quidpiam suspicari in animum induxerit; donec me conscientia mea condemnet, hujusmodi suspiciones nihil moror: sed quo imbecilliores ipsi erant, eo magis ad eos sese demittebat. Ægrotanti quippe non succedere, sed opem afferre oportet. Et quidem a quo peccato tam longe remoti sumus, quam ille ab ejusmodi suspitione? Nam ne si dæmon quidem fuisset, hoc beati illius viri ministerium suspectum habuisset. Et tamen ille, quamlibet ab hac præpostera suspitione procul dissitus, nihil non agit ac molitur, ut ne umbram quidem ullam iis relinquat, qui quoquo modo suspicari aliquid mali velint, ac non modo accusationes fugit, sed etiam leves reprehensiones ac nudas suspiciones. 22. *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum*. En rursus alium quoque adjungit, eumque non sine laude, calculoque tum suo tum aliorum multorum. *Quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem*. Posteaquam eum ab his quibus præditus erat virtutibus

laudavit, ab ea quoque qua illos complectebatur benevolentia eum laudibus evehit; quodque de Tito dixerat, *Cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est*, hoc de eo quoque prædicat dicens, *Nunc autem multo sollicitiorem*; studii erga Corinthios atque amoris semina prius in ipsorum animis inserens. Ac demum, eorum virtute declarata, Corinthios jam pro ipsis sic hortatur: 23. *Sive pro Tito, qui est socius meus, et in vobis adjutor*. Quid est, *Sive pro Tito*? Si quid dicere necesse est, inquit, hoc dicere habeo, quod socius meus est, et in vobis adjutor. Hoc enim est quod ait. Vel certe hoc vult: Si pro Tito aliquid feceritis, non vulgari cuiquam homini feceritis; socius quippe meus est. Quibus verbis cum eum laudare videatur, eos ipsos effert, ita affectos eos esse demonstrans, ut ad honorem alicui habendum satis ampla apud eos materia sit, ipsius socium esse. At hoc minime contentus, alterum quoque adjecit dicens: *In vobis adjutor*. Non utcumque adjutor, sed in iis rebus, quæ vestra intersunt, in vestro profectu atque incremento, in amicitia, in studio erga vos: id quod ad eorum benevolentiam ipsi conciliandam maximam vim habebat. *Sive fratres nostri*. Sive de aliis, inquit, quidpiam audire vultis, hi quoque maximas apud vos æquissimasque commendationis causas habent. Nam et ipsi *Fratres nostri* sunt, inquit, et *apostoli Ecclesiarum*; hoc est, ab Ecclesiis legati sunt. Deinde quod omnibus præstat, *Gloria Christi*. Ad eum enim omnia ea referuntur, quæ in ipsos facta fuerint. Quocirca, si ipsos ut fratres excipere vultis, sive ut Ecclesiarum legatos, sive ut Christi gloriam vobis proponentes, multas erga eos benevolentiae occasiones habetis. Nam pro Tito quidem hoc dicere habeo, quod socius quoque meus sit, vestrique amans; pro iis autem, quod fratres, quod Ecclesiarum legati, quod gloria Christi.

3. Videsne perspicuum hinc quoque esse, illos Corinthiis tum ignotos fuisse? Alioqui enim a quibus rebus Titum, ab iisdem etiam ipsos ornasset, nempe a benevolentia quam erga eos haberent. Sed quia nondum ipsis notum erant, Ut fratres, inquit, eos suscipite, ut Ecclesiarum apostolos, denique ut ad Christi gloriam hoc facientes: unde subiungit: 24. *Ostensionem ergo, quæ est caritatis vestræ et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie Ecclesiarum*. Nunc, inquit, planum facite quam me ipsi ametis, quamque ego rursus in vobis non frustra ac temere glorier: hoc porro ita demum planum facietis, si ipsis caritatem præstiteritis. Postea terrorem quoque sermoni suo adjecit dicens: *In faciem Ecclesiarum*; hoc est, ad Ecclesiarum gloriam et honorem. Nam si ipsis honorem habueritis, Ecclesiis profecto, à quibus missi sunt, honor a vobis habitus erit. Neque enim ad eos dumtaxat honor permanat, sed ad illos etiam, a quibus missi atque ordinati sunt; et præ omnibus id ad Dei gloriam tendit. Nam cum eos, qui illi ministrant, honore afficimus, ad illum utique laus ea pervadit. In communi Ecclesiarum; hoc est, in publico Ecclesiarum cœtu. Quod quidem non leve ducendum est: magna quippe sacri conventus, hoc est Ecclesiarum,

vis ac potentia est. Animadvertite quanta sit vis cœtus Ecclesiæ: oratio Petrum a vinculis exemit, Pauli os aperuit (Act. 12. 5): horum suffragium eos, qui ad spirituales dignitates veniunt, haud leviter exornat. Ac propterea is, qui ordinaturus est, illorum preces tum poscit, atque ipsi calculum suum addunt, acclamantque ea quæ norunt qui mysteriis initiati sunt: neque enim fas est coram profanis cuncta detegere. Interdum autem nihil inter sacerdotem interest, et eos quibus præest, velut cum tremenda mysteria percipienda sunt: æque enim omnes ad ea admittimur: non sicut in Veteri Testamento alia subditus edebat, nec plebi fas erat iis vesci, quibus sacerdos vescebatur. Nunc autem secus se res habet, omnibus siquidem unum corpus, unum poculum proponitur. In precationibus quoque populum videris multum conferre. Etenim pro energumenis, et pro iis qui in penitentia sunt, communes et a sacerdote et ab ipsis preces fiunt; atque omnes unam eandemque precem concipiunt, precem, inquam, misericordia plenam. Rursus cum eos, qui sacrosanctæ mensæ participes esse nequeunt, a sacris septis arcemus, ineunda est altera oratio, in qua omnes æque humi jacemus, omnes æque consurgimus. Ad hæc cum pax danda vicissimque accipienda est, omnes mutuo nos exosculamur. Jam in tremendis quoque mysteriis, ut sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit: hæc enim verba, *et cum spiritu tuo*, nihil aliud quam hoc significant. Rursus ea oratio, qua Deo gratiæ aguntur, utriusque communis est: neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam cum prius illorum vocem sumpsit, atque illi assenserunt id digne ac justo fieri, tum demum gratiarum actionem auspicatur. Quid autem miraris, si cum sacerdote plebs interdum loquatur, cum etiam cum ipsis Cherubim ac supernis Virtutibus sacrosanctos illos hymnos communiter in cælum mittat? Hæc porro cuncta eo a me dicuntur, ut unusquisque, etiam ex iis qui subsunt, advigilet; illudque intelligamus, nos omnes unum corpus esse, tantumque dimittat inter nos differre, quantum membra a membris differunt: ac proinde ne omnia ad sacerdotes rejiciamus; quin potius nos Ecclesiæ totius, perinde ac communis corporis, cura afficiamur. Hoc enim et majorem securitatem affert, et majus virtutis incrementum nobis comparat. Audi quippe quomodo apostolorum tempore ipsi persæpe eos, quibus præerant, consilii socios adhibebant. Nam cum septem diaconos crearent, ad plebem prius retulerunt; et cum Petrus Matthiam, de ea re cum omnibus qui tum aderant, tam viris quam mulieribus, agitavit. Neque enim hic qui præsunt fastum præ se ferre debent, nec qui subsunt, servi habendi sunt; verum spirituale imperium est, hoc præsertim nomine superiores partes obtinens, quod pro vestræ salutis cura plures labores suscipiat, non autem quod plures honores requirat. Etenim omnes, ut domum unam, sic Ecclesiam habitare; ut unum corpus, ita affectos esse convenit:

quemadmodum et baptisma unum est, et mensa una, et fons unus, et creatio una, sic et Pater unus. Cur ergo disjuncti et dissecti sumus, cum tot summæ conjunctionis vincula habemus? Rursus enim eadem deplorare cogimur, quæ sæpenumero luctu prosequuti sumus: luctu quippe dignus est hic rerum status, in quo alii ab aliis usque adeo abrupti sumus, cum contra corporis unius compagem imitari nos oporteat. Sic enim a minore quoque is, qui major est, lucri aliquid facere queat. Nam si Moses quidpiam, quod in rem esset, ex socero didicerit, quod ipse non animadvertibat: quanto magis in Ecclesia hoc usui venire possit? Quid autem causæ est, cur quod profanus homo perspiciebat, hoc spiritualement fugeret? Ut omnes qui tunc erant hominem eum esse intelligerent, et in secundo mari et in effringenda petra Dei auxilio indigere, miraculaque ea, non humanæ naturæ, sed divinæ potentis adscribi debere. Nunc quoque, si quispiam parum utilem sententiam dixerit, surgat alter ac loquatur.

Moses cur Jethro soceri consilium admisit. — Quod si quamvis inferior sit, aliquid tamen quod ex usu sit dicat, sententiam illius comproba, nec eum quamlibet abjectum asperneris. Neque enim quisquam horum tam a proximo suo distat, quam socer ille a genere Mose, qui tamen sermonem ipsius minime fastidivit; verum et consilium excepit eique paruit, et literis quoque mandavit, nec ejusmodi rem historis prodere erubuit, ut multorum hominum fastum deiceret: ob idque hæc tamquam in cippo insculpta reliquit, quod multis hanc historiam utilitati fore perspectum haberet. Ne ergo eos qui optima dat consilia, etiamsi ex subditorum numero sint et abjectæ sortis, contemnamus, nec quæ ipsi consuevimus, ea prorsus obtinere velimus; verum ut ea, quæ utilia visa fuerint, omnium calculis comprobentur. Plerique enim cæcutientium multa clarius perspexerunt, quam qui acute cernebant, quod contentionem majorem ac studium adhibuissent. Nec vero dicas, Equid me in consilium vocas, si verbis meis non obtemperas? non enim consultoris, sed tyranni hæc accusationes sunt. Nam qui consultor est, hoc solum in arbitrio suo habet, ut quid censeat dicat: quod si sententia alia conducibilior appareat, et ipse suam sequi velit, non jam consultorem, ut jam dixi, sed tyrannum agit. Ne igitur sic faciamus, sed animum ab omni fastu atque arrogantia eximentes, id spectemus, non ut ea solum quæ ipsi decreverimus stent, sed ut ea sententia quæ conducibilior fuerit valeat, etiamsi a nobis minime allata sit. Neque enim parum lucri hinc colligemus, etiamsi ipsi quæ in rem sint non reperiamus, si ea quæ ab aliis utilius animadvertita fuerint amplectamur; et magnam a Deo mercedem accipiemus, inde maxime gloriam consequemur. Ut enim is qui utilem sententiam dixit, sapiens: ita nos, qui eam complexi sumus, prudentis candorisque laudem feremus. Ad hunc modum et domus et civitates, et ad hunc modum Ecclesia gubernata,

μένους τιμήσωμεν, εἰς αὐτὸν διαβαίνει τὰ τῆς εὐφροσύνης. Εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο· καὶ γὰρ μεγάλη ἡ δύναμις τῆς συνόδου, ἡγουν τῶν Ἐκκλησιῶν. Σκόπει πῶς μεγάλη ἦν ἡ δύναμις τῆς συνόδου. Ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐχὴ τὸν Πέτρον ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἔλυσε, τοῦ Παύλου τὸ στόμα ἠνέβηξεν· ἡ τούτων ψῆφος, οὐχ ὡς ἔτυχε, καὶ τοὺς ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἀρχὰς ἐρχομένους κατακοσμεῖ. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μέλλων χειροτονεῖν καὶ τὰς ἐκείνων εὐχὰς καλεῖ τότε, καὶ αὐτοὶ ἐπιψηφίζονται, καὶ ἐπιδοῶσιν ἅπερ ἴσασιν οἱ μεμνημένοι· οὐ γὰρ δὴ ἡμῖς ἐπὶ τῶν ἀμυήτων ἐκκαλύπτειν ἅπαντα. Ἔστι δὲ ὅπου οὐδὲ δέδοσται ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀρχομένου· οἶον, ὅταν ἀπολαύειν δέη τῶν φρικτῶν μυστηρίων· ὁμοίως γὰρ πάντες ἀξιούμεθα τῶν αὐτῶν· οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, τὰ μὲν ὁ ἱερεὺς ἤρθε, τὰ δὲ ὁ ἀρχόμενος, καὶ θέμις οὐκ ἦν τῷ λαῷ μετέχειν ὧν μετείχεν ὁ ἱερεὺς. Ἄλλ' οὐ νῦν· ἀλλὰ πᾶσιν ἐν σῶμα πρόκειται, καὶ κοτήριον ἐν. Καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς δὲ πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τι· ἂν συνεσπέροντα. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἰεὺ καί, καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἑλείου γέμουσαν. Πάλιν ἐπειδὴν εἰρῶμεν τῶν ἱερῶν περιθάλων τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τοῦ πάσης, ἐτέραν δεῖ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα. Ὅταν εἰρήνην πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδιδόναι δέη, πάντες ὁμοίως ἀσπασζόμεθα. Ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικτοδεσμάτων μυστηρίων ἐπιούχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπιούχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ, Μετὰ τοῦ πνεύματός σου, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. Πρῶτον γὰρ αὐτῶν λαδὼν φωνήν, εἶτα συντιθεμένων ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας. Καὶ τί θαυμάζει, εἰ ποὺ μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Χερουβὶμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, κοινῇ τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους ὕμνους ἀναπέμπτει· Ταῦτα δέ μοι πάντα ἐκεῖνα εἰρηται, ἵνα ἕκαστος καὶ τῶν ἀρχομένων νήφῃ, ἵνα μάθωμεν ὅτι σῶμά ἐσμεν ἅπαντες ἐν, τοσούτην ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν, ὅσην μέλη πρὸς μέλη καὶ μὴ τὸ πᾶν ἐπὶ τοὺς ἱερέας ῥίπτωμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ, ὡς περ κοινὸν σώματος, τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης οὕτω φροντίζωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀσφάλειαν πλείονα, καὶ ἡμῖν ἐπίδοσιν μείζονα κατασκευάζει· πρὸς ἀρετήν. Ἀκουσον γοῦν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, πῶς ἀλλήλους τοὺς ἀρχομένους κοινωνοὺς τῆς γνώμης ἐλάβανον. Καὶ γὰρ ὅτε τοὺς ἐπὶ τὰ ἐχειροτόνουν, τῷ δῆμῳ πρῶτον ἐκοινώνησαν· καὶ ὅτε τὸν Ματθαῖον ὁ Πέτρος, τοὺς παροῦσιν ἅπασιν τότε, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖσιν. [569] Οὐ γὰρ ἀρχόντων τύφός ἐστι τὰ ἐνταῦθα, οὐδὲ ἀρχομένων δουλοπρέπεια, ἀλλὰ ἀρχὴ πνευματικὴ, τούτῳ μάλιστα πλεονεκτηῖσα, τῷ τὸ πλεον τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπὲρ ὑμῶν ἡ

ἀναδέχεσθαι φροντίδος, οὐ τῷ τιμᾷς πλείους ἐπιζητεῖν. Καὶ γὰρ ὡς μίαν οἰκίαν δεῖ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖν, ὡς σῶμα ἐν, οὕτω διακατεῖσθαι πάντας· ὡς περ οὖν καὶ βάπτισμα ἐν ἐστὶ, καὶ τράπεζα μία, καὶ πηγὴ μία, καὶ κτίσις μία, καὶ Πατὴρ εἷς. Τί τοίνυν διηρήμεθα, τοσούτων συναγόντων ἡμᾶς; τί διασπάσμεθα; Ἀναγκαζόμεθα γὰρ πάλιν τὰ αὐτὰ ἐδύρασθαι, ἃ πολλὰκις ἐθρήνησα· πένθους ἄξια τὰ παρόντα· οὕτω σφόδρα ἀπ' ἀλλήλων ἐσμὲν ἀπαρρήγμενοι, δέον ἐνὸς σώματος μιμεῖσθαι συνάφειαν. Οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τοῦ ἐλάττονος ὁ μείζων κερδάνει δυνήσεται. Εἰ γὰρ Μωϋσῆς παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τι τῶν συμφερόντων ἔμαθεν ἅπερ αὐτὸς οὐ συνέβη, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ἂν γένοιτο. Καὶ τί δὴ ποτε, ὁ συνεῖδεν ὁ ἀπιστος, οὐ συνεῖδεν ὁ πνευματικὸς; Ἵνα μάθωσιν ἅπαντες οἱ τότε, ὅτι ἄνθρωπος ἦν, καὶ ὁ ἀλάτταν σιχέη, καὶ ἄν πετραὴ ρηγνύη, τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθειας δεῖται· καὶ ὅτι ἐκεῖνα οὐκ ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν, ἀλλὰ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ νῦν, εἰ οὐ λέγει τὰ συμφέροντα· ὁ δεῖνα, ἕτερος ἀναστάς εἰπάτω.

Κἂν ἐλάττων ἦ, λέγῃ δέ τι τῶν συμφερόντων, κύρωσον τὴν γνώμην· καὶ τῶν σφόδρα εὐτελεστάτων ἦ, μὴ ἀτιμάσης. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἀφῆσθη τῶν πλησίον, ὅσον ὁ κηδεστὴς τοῦ Μωϋσέως· ἀλλ' οὐκ ἀπηξίωσεν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ ἐδέξατο τὴν γνώμην, καὶ ἐπεισθῇ, καὶ ἀνάγκαστον ἐποίησε, καὶ οὐκ ἠσχύνθη ταῦτα ἱστορίᾳ παραδοῦναι, τὸν τῶν πολλῶν τύπον καθαιρῶν. Αἰδὲ καὶ ὡς ἐν στήλῃ τῷ βίῳ ταῦτα γράψας κατέλιπεν· ἵξει γὰρ πολλοῖς χρησίμην ἱστορίαν τὴν ἱστορίαν. Μὴ δὲ παρορῶμεν τοὺς τὰ δόντα συμβουλευόντας, καὶ τῶν ἀρχομένων τις ἦ, καὶ τῶν εὐτελῶν, μηδὲ ἅπερ ἂν ἡμεῖς εἰσηγησώμεθα, ταῦτα πάντως κρατεῖν ἀξιώμεν· ἀλλ' ἅπερ ἂν συμφέροντα φανῇ, ταῦτα παρὰ πάντων κυρούσθω. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀμβλυωτόντων πολλὰ συνεῖδον μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ὀξύ βλέποντας, διὰ τὸ σπουδάζειν καὶ συντετάσθαι. Μηδὲ λέγε, Τί με καλεῖς εἰς συμβουλήν, εἰ μὴ ἀκούεις ὁ λέγων; οὐκ ἐστὶ συμβούλου ταυτεῖ τὰ ἐγκλήματα, ἀλλὰ τυράννον. Ὁ γὰρ σύμβουλος εἰπεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ κύριός ἐστι μόνον· ἂν δὲ καὶ ἕτερον λυσιτελέστερον φανῇ, ὁ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ πράττειν· ἐθέλῃ, οὐκ εἰ σύμβουλος ἐστίν, ἀλλὰ τύραννος, ὡς περ ἔφη. Μὴ δὲ οὕτω πειώμεν, ἀλλὰ τύφου παντός καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάξαντες τὴν ψυχὴν, σκοπῶμεν οὐχ ὅπως μόνον τὰ ἡμέτερα σταίῃ, ἀλλ' ὅπως ἡ συμφέρουσα γνώμη κρατήσῃ, καὶ μὴ παρ' ἡμῶν εἰσφύρῃται. Οὐδὲ γὰρ [570] μικρὸν κερδανώμεν, καὶ μὴ τὰ δέοντα εὐρωμεν, αὐτοὶ τὰ παρ' ἑτέρων φανέντα δεχόμενοι, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν ληψόμεθα τὸν μισθόν, καὶ δόξης δὲ οὕτω μάλιστα ἀπολαύσομεν. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος ὁ τὰ συμφέροντα εἰπὼν, σοφός· οὕτως ἡμεῖς καταδιεξάμενοι, καὶ αὐτοὶ συνέσεως καὶ εὐγνωμοσύνης καρπωσώμεθα ἔπαινον. Οὕτω καὶ οἰκίαι καὶ πόλεις, οὕτω καὶ Ἐκκλησία οἰκονομουμένη, μείζονα λήγεται προσθήκην· οὕτω

^a Legebatur καὶ ὑμῖν ἐπιδιδώσι .. κατασκευάζειν.

^b Legebatur πόνον ὑπὲρ τῆς ὑμῶν.

^c Savil. in marg., δέοντα, et paulo post συνευδόντων, πρὸς συμφερόντων.

^d Legebatur εἰσηγησώμεθα.

^e Savil. suscipiat legimum κρατεῖν.

καὶ ἡμεῖς τὸν παρόντα βίον ἀριστα οἰκονομήσαντες, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο

πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

OMIAIA 10.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους περιττόν μοι ἔστι τὸ γράφειν ὑμῖν.

α'. Τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἰπὼν, ἐνταυθα φησι, *Περιττόν μοι ἔστι τὸ γράφειν ὑμῖν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ συνετὸν, ὅτι τοσαῦτα εἰπὼν, λέγει, *Περιττόν μοι ἔστι τὸ γράφειν ὑμῖν*, ἀλλ' ὅτι καὶ πάλιν λέγει περὶ αὐτῆς. Ταῦτα μὲν γὰρ ἃ μικρὸν ἔμπροσθεν εἰρηκε, περὶ τῶν τὰ χρήματα ὑποδεξαμένων εἶπεν, ὥστε τιμῆς ἀπολαῦσαι πολλῆς· τὰ δὲ πρὸ ἐκείνων, ἃ περὶ Μακεδόνων διελέγετο, ὅτι ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος· αὐτῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, περὶ φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' ὁμως, καὶ ἔμπροσθεν τοσαῦτα εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων εἶρεῖν, *Περιττόν μοι ἔστι, φησὶ, τὸ γράφειν ὑμῖν*. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μάλλον· αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Αἰσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος δόξαν τοιαύτην ἔχων, ὡς μηδὲ δεῖσθαι συμβουλῆς, ἐλάττων φανῆναι τῆς ὑπολήψεως καὶ ὑστερεῖσθαι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατηγορίας ποιεῖ πολλάκις, κατὰ παράλειψιν λέγων· καὶ γὰρ μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχύν. Ὁ γὰρ δικαστὴς ὁρῶν τὴν μεγαλοφυλίαν τοῦ κατηγοροῦ, οὐδὲ ὑποπεύει λοιπόν. Λογίζεται γὰρ, ὅτι ὁ πολλὰ ἔξω εἰπεῖν οὐκ εἰπὼν, πῶς ἂν τὰ οὐκ ὄντα πλάσσει; καὶ δίδωσι καὶ μείζον ὑποπεύειν, ἢ εἰπεῖν^α, καὶ ἥθους χρηστοῦ ὑπόνοιαν παρίσθησιν αὐτῷ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς συμβουλῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Περιττόν ἔστι τὸ γράφειν*, ὅρα πῶς συμβουλεύει· *Οὐδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι Μακεδόσι*. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν εἰδέναι· πολλὰ δὲ πλείον καὶ τὸ εἰς ἐτέρους ἐξενεγκεῖν· μείζονα γὰρ ἔχει τὴν ἰσχύν· οὐ γὰρ ἂν ἡθέλησαν ἐπὶ τοσούτων καταίχυνθῆναι. Εἶδες σύνεσιν προαιρέσεως^β; Ἀπὸ ἄλλων, τῶν Μακεδόνων, προέτρεψε. Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν, φησὶ, *τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Προέτρεψεν ἀπ' αὐτῶν· Οὐτείνες γὰρ, φησὶν, οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι. Προέτρεψεν ἀπὸ [571] τοῦ Κυρίου· *Γινώσκετε γὰρ, φησὶ, τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπώχευσε, πλούσιος ὢν*. Πάλιν ἐπὶ τὸ ἰσχυρὸν κεφάλαιον καταφεύγει, τὸ ἂψ' ἐτέρων. Ζηλότυπον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Καὶ εἶδε μὲν τὸ τοῦ Κυρίου ὑπόδειγμα μάλλον αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι, καὶ μετ' ἐκεῖνο, τὸ τῆς ἀντιδόσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τούτῳ μάλλον ἐφέλκεται. Οὐδὲν γὰρ τοσούτον, ὅσον ὁ ζῆλος ποιεῖ. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ καινοτέρως εἰσάγει. Οὐ γὰρ εἶπε, Τούτῳ μιμήσασθε· ἀλλὰ τί; Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος

ἠρέθισε τοὺς πλείονας. Τί λέγεις; πρὸ μικροῦ ἔλεγες, ὅτι αὐτεπάγγελτοι, μετὰ πολλῆς τῆς παρακλήσεως δεδομένοι ἡμῶν· πῶς οὖν Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος; Ναί, φησὶν· οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὐ παρεκάλεσαμεν, ἀλλ' ἐπηνέσαμεν μόνον ὑμᾶς, ἐκαυχασάμεθα μόνον, καὶ τοῦτο ἤρκασεν αὐτοῖς εἰς προτροπὴν. Εἶδες πῶς δι' ἀλλήλων αὐτοὺς διεγείρει, τούτους μὲν δι' ἐκείνων, ἐκείνους δὲ διὰ τούτων, καὶ τῷ ζήλῳ καὶ ἐγκώμιον ἀνέμιξε μέγιστον; Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπαίρῃ, κεκολασμένως μεθοδεύει, λέγων· Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. Ἐννόησον τοίνυν ὅσον ἐστὶν ἐτέροις^δ γενομένους αἰτίους τῆς φιλοτιμίας ταύτης, αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι κατὰ τὴν εἰσφορὰν ταύτην. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Μιμήσασθε ἐκείνους· οὐ γὰρ τοσούτον εἶχε τὸν ζῆλον· ἀλλὰ πῶς; Ἐκεῖνοι ὑμᾶς ἐμιμήσαντο· μηδὲ φανῆτε τῶν μαθητῶν ἐλάττους οἱ διδάσκαλοι. Καὶ ὅρα πῶς διεγείρων αὐτοὺς καὶ ἀνάπτων μειζόνως, ὑποκρίνεται μετ' αὐτῶν ἐστάναι, καθάπερ ἐν φιλονεικίᾳ τινὶ καὶ ἀμίλλῃ τὸ μέρος αὐτῶν ἐπιλεγόμενος. Καθάπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *Λύθαιρετο μετὰ πολλῆς παρακλησεως προσήλθον ἡμῖν, εἰς τὸ παρακαλεῖσθαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προσετήρατο, οὕτως ἐπιτελέσθαι τὴν χάριν ταύτην*· οὕτω καὶ ἐνταυθα φησιν, ὅτι *Διὰ τοῦτο ἐπεμψα τοὺς ἀδελφούς, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ἡμῶν*. Εἶδες αὐτὸν ἀγωνιῶντα καὶ τρέμοντα, ἵνα μὴ δόξῃ προτροπῆς ἔνεκεν εἰρηκεῖν μόνον ἃ εἶπεν, ἀλλὰ, Τῷ οὕτως ἔχειν, φησὶν, ἐπεμψα τοὺς ἀδελφούς· τοσαύτην ὑπὲρ ὑμῶν ποιούμεναι σπουδὴν, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ἡμῶν. Καὶ δοκεῖ τοῦ μέρους αὐτὸν ποιεῖν τῶν Κορινθίων διὰ πάντων, καίτοι πάντων ὁμοίως κηδόμενος. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πάνυ σεμνύνομαι ἐφ' ὑμῖν, καλῶς λιλίζομαι παρὰ πάνσιν, ἐκαυχασάμεν καὶ παρ' ἐκείνοις· ὥστε, ἂν ὑστερήσητε, κοινὰ τὰ τῆς αἰσχύνης. Καὶ τοῦτο δὲ μεμετρημένως προσέθηκε γὰρ, *Ἐν τούτῳ τῷ μέρει*· οὐ πανταχοῦ· *ἵνα, καθὼς ἐλεγον, παρσκευασμένοι ᾗτε*. Οὐδὲ γὰρ εἶπον, ὅτι μέλλουσιν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἡντρέπιστα, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐνδεῖ λοιπόν. Τοῦτο οὖν βούλομαι διὰ τῶν ἔργων δειχθῆναι, φησὶν. Εἶτα καὶ αὖξει τὴν ἀγωνίαν, λέγων· *Μὴ πως, ἐὰν ἐλθῶσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνας, κατασχυρθώμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς), [572] ἐν ταύτῃ τῇ ἀποστάσει τῆς καυχήσεως*.

β'. Μείζων ἡ ἐντροπή, ὅταν πολλοὺς ἐπιστήσῃ τοῖς θεαταῖς, αὐτοὺς τοὺς ἀκηκοότας. Καὶ οὐκ εἶπε, Φέρω γὰρ Μακεδόνας μετ' ἐμοῦ, ἔρχονται γὰρ Μακεδόνες μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπιτήδεις αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Μὴ πως, ἐὰν ἐλθῶσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνας*.

^α Savil. in marg., ὡς μέλλον.

^β Dunæus recte conjicit ἢ εἶπεν.

^γ Παραινέσεως?

^δ Sic Savil. conjicit, et ita legit interpres Latinus. In editis ἐτέρους.

majoribus incrementis augebitur : nos quoque præ-
senti vita optime instituta, futuris bonis potiemur :

quibus utinam omnes potiamur per gratiam et beni-
gnitatem, etc.

HOMILIA XIX.

CAP. 9. v. 1. *Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluum est mihi scribere ad vos.*

1. Posteaquam tot verba de ea re habuit, ait : *Superfluum est mihi scribere ad vos.* Nec vero in hoc tantum ipsius prudentia enitet, quod, tam longa oratione habita, supervacaneum esse ait ad eos scribere, sed in hoc etiam, quod de eadem re rursus verba facit. Nam ea quidem quæ paulo ante dixit, de iis dixit qui pecunias susceperant, hoc videlicet agens, ut ipsi magno in honore haberentur : ea vero, quæ de Macedonibus antea dissererat, nempe quod altissima eorum paupertas in divitiis simplicitatis eorum abundaret, cæteraque omnia, ad beneficentiam elemosynamque spectabant. Et tamen, quamvis tam multa et prius dixisset et rursus dicturus esset, *Superfluum mihi est, inquit, scribere ad vos.* Hoc porro eo facit, ut eorum animos alliciat. Podet quippe hominem, qui ea existimatione est, ut ne consilio quidem egere videatur, mortalium de se opinioni impari reperiri. Plerumque etiam, cum accusatione utendum est, ita facit, quædam prætermittens : hoc enim non parvam vim habet. Iudex siquidem, accusatoris magnanimitatem perspicens, nihil deinceps suspicionis habet. Id enim secum reputat, nullo modo fieri posse, ut qui, cum multa dicere in promptu haberet, tamen dicere supersederit, is falsa crimina confingat. Sic etiam plura suspicari suadet, quam ipse dixerit ; sibi quæ ipsi probitatis existimationem conferat. Atque hoc tum in consiliis, tum in laudibus facit. Postquam enim dixit, *Superfluum est mihi scribere*, vide quo pacto eos moneat : 2. *Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones.* Magnum est quod ipse norit, multo majus quod ad alios efferat : majoris quippe hoc ponderis est ; non enim in tanta hominum multitudine dedecore affligi voluissent. Videsne quam in monendo prudentiam adhibeat ? Ab aliis, nempe a Macedonibus, eos cohortatus est : *Notam enim, inquit, facio vobis gratiam Dei, quam data est in Ecclesiis Macedoniarum* (2. Cor. 8. 4). Ab ipsis hortatus est, his verbis utens : Qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno superiori. Tum a Domino quoque hortatus est, dicens : *Nostis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter vos egenus factus est, cum dives esset* (Ibid. v. 9). Rursus ad firmum caput confugit, ab aliis exemplum petens. Zelotypum enim est mortalium genus. Et quidem par erat ut illi Domini potius exemplo, ac deinde præmiorum spe moverentur ; sed quia imbecilliores erant, hac potius ratione ipsos pertrahit. Neque enim quidquam est, quod tantum efficiat, quantum zelus. Ac velim animalveritas quam novo modo hoc invehat. Non enim dixit, *Hoc imitemini*, sed quid ? *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Quid ais ? aliquanto ante dicebas, quod voluntarie et

cum multa deprecatione obsecrantes nos : quomodo ergo *Vestra æmulatio* ? Ita est, inquit : non suasimus, non cohortati sumus ; vos laudibus tantum extulimus, de vobis gloriati sumus ; idque ad excitandos illos abunde fuit. Vides quomodo hos per illos, ac vicissim illos per hos excitet, atque zelotypiæ maximam laudem adjungat ? Mox, ne animos illis attollat, orationem arte quadam castigantis more temperat, inquires : *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Perpende itaque quam turpe sit, eos ipsos, qui hujusce liberalitatis auctores aliis exstiterunt, in hoc largitionis genere posteriores partes ferre. Ideo non dixit, Illos imitemini ; neque enim tanto illos zelo inflammasset ; sed quomodo ? Vestrum illi exemplum sequuti sunt : ne magistri discipulis inferiores videamini. Ac perspice quomodo, ut eos vehementius excitet atque incendat, cum iis se stare simulet, non secus atque in certamine quodam et contentione ad eorum partes se conferens. Ut enim superius dicebat, *Voluntarii et cum multa exhortatione nos deprecantes*, ad nos venerunt, ita ut Titum rogaemus, ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat gratiam istam : ita hic quoque ait : 3. *Idcirco misi fratres, ut ne quod gloriamur, evacuetur in hac parte.* Videsne quam anxio ac trepido animo sit, ne ea quæ dixit, cohortationis tantum causa dixisse videatur ; Verum quia res ita se habeat, fratres, inquit, misi : tantæ videlicet mihi propter vos curæ est, ne gloria nostra evacuetur. In quo ita se gerit Paulus, ut prorsus ad Corinthiorum partes sese adjungere videatur, tametsi revera omnibus æque consultit. Horum porro verborum hic sensus est : Magnopere propter vos glorior : apud omnes me effero, apud illos etiam me factavi : quocirca si procrastinetis, commune mihi vobiscum hoc dedecus erit. Atque hic quoque sermonem temperavit : adjecit enim, *In hac parte*, non omnibus in rebus, ut quemadmodum dixi, parati sitis. Neque enim dixeram eos paratos fore, sed omnia jam prompta ac parata esse, nec quidquam jam ipsis deesse. Hoc igitur, inquit, reipsa comprobari volo. Postea animi anxietatem his verbis amplificat : 4. *Ne, si venerint Macedones mecum, et imparatos vos invenerint, confundamur nos (ut non dicamus, vos) in hac substantia gloriationis.*

2. Major incutitur pudor, cum quis magno numero spectatores adhibet, et eos qui audierunt. Nec vero dixit, Macedones mecum duco ; mecum enim illi ad vos se conferunt ; ne hoc dedita opera facere videatur : quoniam autem modo ? *Ne forte, si venerint Macedones.* Fieri siquidem potest ut veniant. Hoc quippe modo suspicionem omnem a se removet : si alio modo dixisset, contentiores illos redditurus erat. Vide quomodo non tantum spiritualibus, sed humanis etiam rationibus eos impellat. Nam etsi me, inquit, haud magni ducitis, ac fidenti animo estis, ut a

me viam impetraturi, accerte Macedonas vobis animo proponite, *Ne forte, si veniant, vos offendant*; non dixit, nolentes, sed *imparatos*, nondumque munere vestro plene perfunctos. Quod si non confestim largiri, turpe est, nihil prorsus, aut certe minus, quam par sit, largiri, cuius tandem dedecoris sit, cogites licet. Postea leniter simul atque ad feriendum accommodat id quod hinc eventurum est, exponit his verbis: *Confundamur nos, ut non dicamus, vos*. Rursus orationem reprimit, dicens: *In hac substantia gloriationis*; non ut ipsos segiores efficiat, sed ut ostendat eos, qui aliis virtutibus florent, curare debere ut in hac quoque magna cum animi fiducia versentur. 5. *Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut prius perveniunt ad vos, et praeparent repositam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non tamquam avaritiam*. Rursus istud alio modo repetit: ac ne temere his verbis uti videatur, nullam aliam huius itineris suscipiendi causam esse ait, quam ne ipsi pudore suffundantur. Videsne jam, quomodo illa verba, *Superfluum est mihi scribere ad vos*, admonitionis exordium fuerint? Perspicias quippe quot de huiusmodi ministerio verba fundat? Ad hæc illud quoque dicere licet, quod, ne secum ipse pugnare videatur, qui cum dixisset, *Superfluum*, tamen de ea re verba faciat, præterquam quod de celeritate ac munificentia promptitudineque animi disserit, per hæc illud etiam efficit. Hæc enim tria exigit: atque hæc quidem capita etiam in initio epistolæ movit: nam cum diceret, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor. 8. 2), nil aliud his verbis significabat, quam quod multum contulissent, et cum gaudio ac celeritate; ac munerum amplitudo non modo illos mœrore minime affecisset, sed ne illud quidem, quod in tentationibus versarentur, quod tamen gravius erat, quam facultates suas impertire. Atque etiam in his verbis, *Seipsum nobis dederunt*, eorum animi promptitudinem maguamque fidem ostendit. Rursum autem eadem hic quoque tractat. Quoniam enim liberalitas et hilaritas fere inter se pugnant, atque is quidem, qui multum tribuit, sæpe mœrore afficitur: hic contra, ne doleat, parcius tribuit, vide quonam pacto et cum ea quæ ipsum decebat prudentia utriusque curam gerat. Non enim dixit, *Pauci lubenti animo dare præstat*, quam multa invito; quandoquidem utrumque volebat, ut et multum et libenter tribuerent: sed quomodo? *Ut praeparent vestram benedictionem paratam esse sicut benedictionem, et non tamquam avaritiam*. Prius ab eo, quod jucundius ac levius erat, auspicatur, ut ne inviti largiantur: benedictio enim est, inquit. En quo pacto inter cohortandum enascentem statim fructum ostendat, eosque qui tribuunt, benedictione refertos esse. Dicti quoque suavitate eos illexit: nemo enim inæsto animo benedictionem impertit. Ac ne hoc quidem contentus, addidit: *Non tamquam avaritiam*. Ne existimetis, inquit, nos eam ut avaros accipere, sed ut benedictionis auctores vobis simus. Avaritia enim eorum est,

qui inviti tribuunt; ac proinde qui eleemosynam invitus confert, avaritiam dat, non benedictionem. Postea ab hoc rursus ad illud transit, nimirum ad hoc, ut prolixo ac munifice tribuant. 6. *Hoc autem dico*, Hoc est, cum hoc illud quoque dico, quale illud: *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*. Non dixit, Modice, sed mitiore vocabulo utens, *Parce*. Quin semen quoque hanc rem appellavit, ut statim tibi ob oculos sese merces obijciat, ac messem cogitans, plura te accipere quam dare intelligas. Proinde non dixit, Qui dat, sed, *Qui seminat*: neque, Si vos seminaveritis; verum in genere hoc extulit: non denique, Largiter, sed, quod multo majus, *In benedictionibus*. Tum rursus ad prius illud, quod suavitate habebat, se recipit dicens: 7. *Unusquisque prout destinavit in corde suo*. Magis enim liberam quis facultatem nactus, aliquid facit, quam necessitate adactus. Unde etiam in hoc immoratur: postquam enim dixit, *Sicut destinavit*, subjecit, *Non ex tristitia aut ex necessitate*. Ac ne id quidem ipsi satis fuit, verum a Scriptura quoque testimonium affert, dicens: *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Vides quam assidue hoc ponat? *Non ut imperans dico; et, Consilium hic do; et, Ut benedictionem, ac non tamquam avaritiam; ac rursus, Non ex tristitia, neque ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus*. In quibus verbis per hilarem, munificum mihi significare videtur; tametsi hoc consilio vocem hanc assumpsit, ut ad prompto animo tribuendum impellat. Quia enim Macedonum exemplum, aliaque omnia ad inducendam largiendi amplitudinem sufficiebant, ideo de ea haud multa verba facit, verum hortatur ut ne inviti tribuant. Nam si virtutis opus est, quidquid autem necessitate sit mercedem aufert, jure id insinuat. Nec tantum monet, sed etiam, quod perpetuo facit, vota adhibet, dicens: 8. *Potens autem est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*.

3. Per huiusmodi precem cogitationem eam amolitur, quæ huiusmodi munificentiae occurrere solet, ac nunc quoque plerisque impedimento esse. Complures enim eleemosynam dare pertimescunt, dicentes: Ne forte in paupertatem incidam, ne forte aliorum auxilio opus habeam. Ut igitur hunc metum solvat, votum adjungit dicens: *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*. Non simpliciter dixit, Implere, sed, *Abundare facere*. Quid autem est, *Gratiam abundare facere*? Hoc est, tot tantisque opibus vos cumulare, ut munificentia copiosissime uti possitis. *Ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum*. Vide quomodo ipsius precationi magna insit philosophia. Non opes ac redundantes facultates illis optat, verum *Omnem sufficientiam*. Neque hoc tantum mirabile in illo est, sed quod, ut superfluum non apprecatur, ita nec premit nec cogit illos, ipsorum infirmitati se attemperans, ut ex paucis residuis pecuniis largiantur; sed precatur ut quantum satis sit, habeant, simulque illud ostendit, beneficiis divinitus acceptis non abutendum esse. *Ut abundetis*,

Συμβαίνει γὰρ τοῦτο, φησί, γενέσθαι, τῶν ἐγγυροῦν-
των ἐστίν. Οὕτω γὰρ καὶ ἀνυποκτον ἐποίει τὸν
λόγον· εἰ δὲ ἔκλειως εἶπε, καὶ φιλονεικότερους
ἐποίησεν ἄν. 'Ὅρα πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν πνευματικῶν
μόνον αὐτοὺς ἐνάγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων.
Εἰ γὰρ καὶ ἐμὲ οὐδὲν μέγα τίθεσθε, φησί, θαρρύνετε
δὲ ὡς συγγινώσκοντι, ἀλλ' ἐννοεῖτε Μακεδόνας, *Μή
πως, ἐὰν ἐλθῶσι, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς*· καὶ οὐκ
εἶπε, μὴ βουλομένους, ἀλλὰ, ἀπαρσκευάστους,
μηδέπω τὸ πᾶν πληρωκότας. Εἰ δὲ τοῦτο αἰσχύνῃ,
τὸ μὴ ταχέως ἐνεγκεῖν· τὸ μὴδὲ ὅλως εἰσενεγκεῖν,
ἢ ἑλαττον τοῦ δέοντος, ἐνόησεν ἡλίκων. Εἶτα πρῶτος
τὸ ἐξ αὐτοῦ συμβησόμενον, καὶ πληκτικῶς τίθησιν,
οὕτως εἰπὼν· *Καταισχυρῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ
λέγωμεν, ὁμοῖς*. Καὶ κολάζει πάλιν λέγων· 'Ἐν
ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς *κουχίσεως*· οὐ ῥαθυ-
μοτέρους ποιῶν, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι τοὺς ἐν τοῖς ἁλ-
λοῖς εὐδοκιμοῦντας, καὶ ἐν ταύτῃ πολλὴν ἔχειν δεῖ
τὴν παρρησίαν. *Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην προ-
σέμψαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προκαταρτίσωσι ταύ-
την τὴν εὐλογίαν ὑμῶν ἐτοίμην εἶναι* οὕτως ὡς
εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς *πλεονεξίαν*. Πάλιν αὐτὸ ἀν-
ελαβεν ἑτέρως· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἀπλῶς ταῦτα λέ-
γειν, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς οὐδοῦ οὐκ ἄλλην εἶναι φησιν,
ἀλλ' ὥστε μὴ καταισχυρῆσθαι αὐτούς. 'Ὅρξας ὅτι τὸ,
Περιττόν μοι ἔστι τὸ γράφειν ὑμῖν, ἀρχὴ συμβου-
λῆς ἦν; 'Ὅρξας γρὺν ὅσα περὶ ταύτης διαλέγεται τῆς
διακονίας; Μετὰ δὲ τοῦτου κάκεινο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι
ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντιολογεῖσθαι εἰπὼν *περιττόν*, καὶ
περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, πρὸς τῷ περὶ τάχους δια-
λέγεσθαι καὶ θαυσιλαίας καὶ προθυμίας, διὰ τούτων
κάκεινο κατασκευάζει. Τὰ γὰρ τρία ταῦτα ἀπαιτεῖ,
καὶ ἐκίνησε μὲν ταυτὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἐν ἀρχῇ· ὅταν
γὰρ λέγῃ, 'Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ *περισσεία*
τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάρους *πτωχεία*
ἐκπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐ-
τῶν, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι καὶ πολλὴ εἰσήμεγκαν, καὶ
μετὰ χαρᾶς, καὶ μετὰ τάχους, καὶ οὐ μόνον τὸ δοῦναι
οὐ· ἀλλὰ καὶ εὐλόγησεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐν πειρασμοῖς εἶναι·
ὑπερ τοῦ δοῦναι φορτικώτερον. Καὶ τὸ, *Ἡμῖν ἔδωκαν
ἀντιτούς*, καὶ τοῦτο καὶ τὴν προθυμίαν αὐτῶν δει-
κνύσι, καὶ τὸ σφόδρα αὐτοὺς πιστεύειν. Πάλιν δὲ
καὶ ἐνταῦθα αὐτὰ μεταχειρίζεται. 'Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα
ἐναντία ἐστὶ, φιλοτιμία καὶ προθυμία, καὶ ὁ μὲν
πολὺ δοὺς πολλάκις ἀθυμεῖ, ὁ δὲ ὑπὲρ [573] τοῦ μὴ
ἀλγεῖν ἑλαττον δίδωσιν, ὅρα πῶς ἑκατέρους ἢ ἐπιμε-
λεῖται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ συνέσεως.
Οὐ γὰρ εἶπεν, 'Ὀλίγον βέλτιον δοῦναι καὶ μετὰ
προαιρέσεως, ἢ πολὺ μετὰ ἀνάγκης· ἐπειδὴ καὶ
πολὺ, καὶ μετὰ προαιρέσεως ἡβούλετο αὐτοὺς εἰσενε-
γκεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Ἴνα προκαταρτίσωσι τὴν εὐλο-
γίαν ὑμῶν ἐτοίμην εἶναι ὡς εὐλογίαν, μὴ ὡς
πλεονεξίαν*. Πρώτερον ἀπὸ τοῦ ἡδίστου καὶ κουφοτέ-
ρου ἀρχεται, τοῦ μὴ μετὰ ἀνάγκης· Εὐλογία γὰρ,
φησὶν, ἐστίν. 'Ὅρα πῶς ἐν τάξει παραινέσεως τὸν

καρπὸν εὐθέως δείκνυσσι βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας
πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ τῇ προσηγο-
ρίᾳ αὐτοὺς ἐπεσπάσατο· οὐδεὶς γὰρ εὐλογίαν δίδωσι
μετὰ λύπης. Καὶ οὐδὲ τοῦτω ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε·
Μὴ ὡς πλεονεξίαν. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς
πλεονεκτοῦντες αὐτὴν λαμβάνομεν, ἀλλ' ὥστε αἱτοῖ
γενέσθαι ὑμῖν εὐλογία· Ἡ γὰρ πλεονεξία ἀκόντων
ἐστίν· ὥστε ὁ διδοὺς ἐλεημοσύνην ἁκων, πλεονεξίαν
δίδωσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου πάλιν ἐπ' ἐκαῖνο μετέβη,
τὴ φιλοτιμίᾳ δίδοναι. Τοῦτο δὲ λέγω. Τούτῃστιν,
ὅτι μετὰ τούτου κάκεινόν φημι. Ποῖον; ὅτι 'Ὁ *σπει-
ρων φειδομένας, φειδομένως καὶ θερίσει*· καὶ ὁ
σπειρὼν ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.
Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως, ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τοῦ
φειδωλοῦ θεῖς ὄνομα. Καὶ σπέρων τὸ πρᾶγμα ἐκάλε-
σεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν ἀντίδοσιν ἴδῃς, καὶ τὸν
ἀμνητὸν ἐνόησας, μάθῃς ὅτι πλείονα λαμβάνεις ἢ δι-
δως. Αἰὶ οὐκ εἶπεν, 'Ὁ διδοὺς, ἀλλ', 'Ὁ *σπειρὼν*· καὶ
οὐκ εἶπεν, 'Ἔμεις· ἐὰν σπειρήτε, ἀλλὰ καθολικὸν τὸν
λόγον ποιεῖ. Οὐδὲ εἶπε, Δαψιλῶς, ἀλλ', 'Ἐπ' εὐλο-
γίαις· ὁ πολὺ τούτου μεῖζον ἦν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ
πρώτερον τὸ ἡδὺ καταφεύγει, λέγων· 'Ἐκαστος
καθὼς *προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ*. Μάλλον γὰρ ἔξουσιαν
τις λαβὼν, ἢ ἀναγκαζόμενος ποιεῖ. Αἰὶ καὶ τοῦτω
ἐνδιατρίβει· εἰπὼν γὰρ, *Καθὼς προαιρεῖται*, ἐπὶ-
γαγε· *Μὴ ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης*. Καὶ οὐδὲ
τούτω ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Γραφῆς μαρτυρίαν
ἐπάγει, λέγων· *Ἰλαρὸν γὰρ δόσιν ἀγαπᾷ ὁ Θεός*.
Ἐἴδες πῶς συνεχῶς τοῦτο τίθησιν; Οὐ κατ' ἐπιταγὴν
λέγω, καὶ, *Γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι*, καὶ, 'Ὡς
εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς *πλεονεξίαν*· καὶ πάλιν, *Μὴ
ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης*. Ἰλαρὸν γὰρ δόσιν
ἀγαπᾷ ὁ Θεός. Ἐνταῦθα οἶμαι τὸ Ἰλαρὸν δαψιλῇ
λέγεσθαι· πλην αὐτὸς εἰς τὸ μετὰ προθυμία· δίδοναι
αὐτὸ παρέλαβεν. 'Ἐπειδὴ γὰρ τὸ παράδειγμα Μακε-
δόνων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα ἱκανὰ ἦν ἐργάσασθαι τὴν
πολυτέλειαν· οὐ πολλὰ περὶ αὐτῆς φθέγγεται, ἀλλὰ περὶ
τοῦ μὴ ἄκοντας δίδοναι. Εἰ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἀρετῆς,
πᾶν δὲ τὸ ἐξ ἀνάγκης ὑποτέμνεται τὸν μισθόν, εἰκό-
τως τοῦτο ἐργάζεται. Καὶ οὐ συμβουλεύει μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἐπαύχεται, ὅπερ αἰ ποιεῖ, λέγων· *Δυνατός δὲ
ὁ Θεός πᾶσαν χάριν πληρῶσαι εἰς ὑμᾶς*.

[574] γ'. Αἰὶ τῆς εὐχῆς λογισμὸν ὑφορμῶντα τῇ
φιλοτιμίᾳ ταύτῃ ἀναιρεῖ, τὸν καὶ νῦν πολλοὺς ἐμπο-
δίζοντα. Καὶ γὰρ πολλοὶ *δεδοίκασιν ἐλεημοσύνην
δοῦναι*, λέγοντες, *Μὴ πως πένης γένομαι, μὴ πως
ἐτέρων δεηθῶ*. Τούτων οὖν καταλύων τὸν φόβον,
προστίθῃσι τὴν εὐχὴν, λέγων· *Πᾶσαν χάριν περισ-
σεῦσαι εἰς ὑμᾶς*. Οὐχ ἀπλῶς πληρῶσαι, ἀλλὰ, *Πε-
ρισσεῦσαι*. Τί δὲ ἐστὶ, *Χάριν περισσεῦσαι*; Ἐμ-
πληῆσαι, φησὶν, ὑμᾶς τοσούτων, ὡς δύνασθαι περι-
τεῦειν ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ ταύτῃ. *Ἴνα ἐν καρτὶ πάν-
τοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς
πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. 'Ὅρα καὶ ἐν τῇ προσηυχῇ αὐτοῦ
πολλὴν τὴν φιλοσοφίαν. Οὐ πλοῦτον εὐχεταὶ οὐδὲ πε-
ρισσεῖαν, ἀλλὰ *πᾶσαν αὐτάρκειαν*. Καὶ οὐ τοῦτο
μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ τὸ
περιττόν οὐκ ἐπηύξατο, οὕτως οὐ θλίβει αὐτοὺς, οὐδὲ
ἀναγκάζει ἀπὸ τοῦ ὑπερῆματος δοῦναι, συγκαταβαί-

* Sic legit interpres, atque ita legendum conjicit Du-
mouss. In editis deest.

* Legendum videtur cum Savillo ἑκατέρου, et sic legit
interpres.

ων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ, ἀλλ' αὐτάρκειαν αἰτεῖ, καὶ δείκνυσιν ἅμα ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δώροις οὐ κατα-
 χεῖρησθαι δεῖ. *Ἰνα περισσεύητε*, φησὶν, *εἰς πᾶν*
ἔργον ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα αἰτῶ, ἵνα
 καὶ ἑτέροις παρέχητε. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχητε, ἀλλὰ,
Περисσεύητε. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς αὐτάρ-
 κειαν αὐτοῖς αἰτεῖ, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς καὶ πε-
 ρισσεῖαν, οὐκ ἐν ἐλεημοσύνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς
 ἀλλοῖς ἅπασιν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ. *Εἰς πᾶν ἔργον*
ἀγαθόν. Εἴτα τὸν προφήτην αὐτοῖς ἐπάγει σύμβου-
 λον, μάρτυριαν ζητήσας τὴν εἰς θαψιλειαν αὐτοῦς
 ἐκκαλουμένην, καὶ φησὶ· *Κυθὼς γέγραπται, Ἐσκόρ-*
πισεν, ἔδωκε τοῖς πένθησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ
 μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτό ἐστι, *Περисσεύητε*. Τὸ
 γὰρ, *Ἐσκόρπισεν*, οὐθενὸς ἄλλου δηλωτικόν ἐστιν,
 ἢ τοῦ μετὰ θαψιλείας διδόναι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὰ οὐ
 μένει, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῶν μένει. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν
 τοῦτό ἐστιν, ὅτι φυλαττόμενα μὲν ἀπόλλυται, σκορπι-
 ζόμενα δὲ μένει, καὶ μένει διαπαντός. Δικαιοσύνην
 δὲ ἐνταῦθα τὴν φιλανθρωπίαν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ δι-
 καίους ποιεῖ, τὰ ἁμαρτήματα ὥσπερ πῦρ ἀναλίσκου-
 σα, ὅταν μετὰ θαψιλείας ἐκχέται. Μὴ τοίνυν ἀκρι-
 βολογώμεθα, ἀλλὰ ἀθρόα τῇ χειρὶ σπείρωμεν. Οὐχ
 ὀρᾷς μίμους πόσα διδῶσιν ἑτεροὶ, καὶ γυναῖξί πόρ-
 ναις; Κἂν τὰ ἡμίση τῷ Χριστῷ δὲς, ὧν τοῖς ὀρχου-
 μένοις ἐκεῖνοι διδῶσιν ὅσα πρὸς φιλοτιμίαν ἐκεῖνοι
 τοῖς ἐπὶ σκηνῆς, τοσαῦτα οὐ κἂν πεινῶντι δός.
 Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τῶν ἐταιριζομένων καὶ
 χρυσίῳ περιβάλλουσιν ἀφάτῳ· σὺ δὲ οὐδὲ ἱματίῳ ψι-
 λῷ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα γυμνῇ ὀρῶν.
 Ποίας τοῦτο συγγνώμης ἄξιον, πόσης δὲ οὐ κολάσεως,
 ὅταν ἐκεῖνος μὲν τῇ ἀπολλυσούσῃ αὐτὸν καὶ κατασχυ-
 νούσῃ τοσαῦτα παρέχῃ, σὺ δὲ μὴδὲ τὸ ἐλάχιστον τῷ
 σώζοντι σε καὶ ποιοῦντι λαμπρότερον; Ἀλλὰ εἰς γα-
 στέρα μὲν καὶ μέθην καὶ ἀσωτίαν ἀναλίσκων, οὐδα-
 μῶν πενίας μέμνηται· ἂν δὲ πένιν ἀπορῶσαι δέῃ,
 πάντων γίνῃ πτωχότερος. [575] καὶ παρασίτους μὲν
 τρέφῃ καὶ κολακας, ὡς ἀπὸ πηγῶν δαπανῶν, οὕτω
 χαίρεις· εἰ δὲ πού πτωχὸν ἴδῃς, τότε σοὶ ὁ τῆς πε-
 νίας ἐπιτίθεται φόβος. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῶν
 αὐτῶν καὶ παρ' ἐτέρων κατακριθεσόμεθα τότε, καὶ
 τῶν κατωρθωκότων καὶ τῶν διαμαρτόντων. Ἐρεῖ γὰρ
 σοι, Διὰ τί οὐ γέγονας οὕτω μεγαλόψυχος ἐν τοῖς
 προσήκουσιν; Ἀλλ' οὗτος μὲν πόρνην διδοῦς, οὐδὲν
 τούτων ὑπελογίζετο· σὺ δὲ τῷ Δεσπότην παρέχων τῷ
 εἰρηκότι μὴ μεριμνᾷν, φόβου γέμεις καὶ τρόμου;
 καὶ τίνο; ἂν εἴης συγγώμης ἄξιος; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος
 οὐ περιόφεται λαβὼν, ἀλλ' ἀποδώσει τὴν χάριν,
 πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ καὶ χωρὶς τοῦ λα-
 βεῖν διδοῦς, πῶς μετὰ τὸ λαβεῖν οὐ δώσει; Τί οὖν,
 φησὶν, ὅταν πολλὰ ἀναλώσαντές τινες, πρὸς τῷ μὴ
 λαβεῖν καὶ ἐτέρων δέωνται; Περὶ τῶν τὰ πάντα δα-
 πανησάντων λέγεις, αὐτοὺς οὐδὲ ὀβολὸν διδοῦς. Ὑπό-
 σχου τὰ πάντα κενώσῃς, καὶ τότε [καὶ] περὶ ἐκεῖνων
 ἐρώτα· ἕως δ' ἂν φειδωλὸς ᾖς, καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν δυ-
 τῶν παρέχῃς, τί μοι προβάλλῃ στήφεις καὶ προφά-
 σεις; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τὴν ἔκραν τῆς ἀκτημοσύνης· σε
 ἄγομεν κορυφῇ, ἀλλὰ τέως σε τὰ περιττὰ περικό-
 πτειν ἄξιούμεν, καὶ τῆς αὐταρκείας μόνης ἐρεῖν.

Αὐτάρχεια δὲ τῇ χρεῖᾳ τούτων ὀρίζεται, ὧν ἄνευ ζῆν
 οὐκ ἐνι. Ὑδείς σε τούτων ἀφίλει, οὐδὲ κωλύει τὴν
 καθημερινὴν τροφὴν· τροφὴν, οὐ τροφὴν λέγω· σκε-
 πάσματα, οὐ καλλωπίσματα. Μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκρι-
 βῶς ἐξετάσειε, τοῦτό ἐστι τροφή μάλιστα. Σκόπει
 δέ· τίνα ἂν εἴποιμεν τροφῇ μᾶλλον, τὸν λαχάνους
 τρεφόμενον, καὶ ὑγιαίνοντα καὶ οὐδὲν πάσχοντα
 ἀηδὲς, ἢ τὸν συδαριτικὴν ἔχοντα τράπεζαν, καὶ μυ-
 ρίων γέμοντα νοσημάτων; Εὐδὴλον ὅτι τοῦτον. Οὐκ-
 οῦν μὴδὲν πλέον τούτου ζητῶμεν, εἰ καὶ τροφῇ
 βουλόμεθα καὶ μετὰ ὑγείας ζῆν· καὶ τούτῳ τὴν αὐτ-
 ἀρκειαν ὀρίζομεθα. Καὶ ὁ μὲν ὀσπρίους δυνάμενος
 ἀρκεῖσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, μὴδὲν πρὸς τούτους ζητεῖ-
 τω· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, καὶ τῆς διὰ τῶν λαχάνων δε-
 δόμενος θεραπείας, μὴ κωλυέσθω. Εἰ δὲ καὶ τούτου
 τις ἀσθενέστερος εἴη, καὶ τῆς συμμετρου τῆς ἀπὸ
 κρεῶν βοθηθείας δέοιτο, οὐδὲ τούτου αὐτὸν ἀπαίρξο-
 μεν. Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἀνέλωμεν τοὺς ἀνθρώπους καὶ
 διαφθείρωμεν, ταῦτα συμβουλεύομεν, ἀλλ' ἵνα τὰ
 περιττὰ περικόψωμεν, περιττὸν δὲ ἐστίν, ὃ τῆς
 χρεῖας πλέον ἐστίν. Ὅταν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου δυ-
 νάμεθα διίγειν ὑγιῶς καὶ εὐσχημόνως, περιττὸν
 πάντως ἐκεῖνό ἐστι προστεθέν.

δ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ἱματίων λογιζόμεθα, καὶ ἐπὶ τρα-
 πέζης, καὶ ἐπὶ οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων·
 καὶ τὴν χρεῖαν ζητῶμεν πανταχοῦ. Τὸ γὰρ περιττὸν
 καὶ ἀνόνητον. Ὅταν τὴν αὐτάρκειαν μελετήσῃς, τότε
 [576] σε βουλόμενον τῆς χήρας γενέσθαι ζηλωτὴν,
 εἰς τὰ μέζω τούτων ἐνάξομεν. Οὐδέπω γὰρ ἐφθασας
 πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς φιλοσοφίαν, ἕως ἂν αὐταρκείας
 φροντίζῃς. Ἐκεῖνη γὰρ καὶ ταύτης ἠνωτέρα γέγονεν·
 ἃ γὰρ ἐμελλεν αὐτὴν διαθρέψαι, ταῦτα κατέβαλε
 πάντα. Ἐτι οὖν διαπορήσεις περὶ τῶν ἀναγκαίων,
 καὶ οὐκ αἰσχύνῃ γυναικὸς ἡττώμενος, καὶ οὐ μόνον
 αὐτὴν οὐ ζηλῶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῆς ἀπολιμπαν-
 ὁμενος; Ἐκεῖνη γὰρ οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ παρ' ὁμῶν
 λόγόμενα, Τί δὲ, ἂν πάντα ἀναλώσασα ἀναγκασθῶ
 δεσθῆναι; Ἐτέρου; ἀλλὰ φιλοτιμῶς ἀπαδύσατο τὰ
 ὄντα. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ τῆς ἐπὶ
 τοῦ προφήτου Ἠλίου; Ἐκεῖνη γὰρ οὐκ ἐτι περὶ
 πενίας, ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ τελευτῆς ὁ
 κίνδυνος ἦν, οὐ τῆς οἰκείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς
 τῶν παίδων. Οὐδὲ γὰρ παρ' ἐτέρων προσεδέκα λήψε-
 σθαι, ἀλλὰ ἀποθανεῖσθαι εὐθέως. Ἀλλὰ τὸν προ-
 φῆτην εἶδε, φησὶ, καὶ ἐντεῦθεν φιλότιμος γέγονεν.
 Ὑμεῖς δὲ οὐχ ὁρᾶτε μυρίους ἀγίους; καὶ τί λέγω
 ἀγίους; τὸν τῶν προφητῶν ὁρᾶτε προσαιτουῦντα
 Δεσπότην, καὶ οὐδὲ οὕτω φιλάνθρωποι γίνεσθε· ἀλλὰ
 ταμιεῖα ἔχοντες ἐρευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο,
 οὐδὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος μεταδίδοτε. Τί λέγεις;
 προφήτης ἦν ὁ παρὼν, καὶ τοῦτο αὐτὴν ἐπεισε μεγα-
 λοψυχῆσαι· τοσοῦτον; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο πολλοῦ
 θαύματος ἄξιον, ὅτι ἐπέστη μέγαν αὐτὸν εἶναι καὶ
 θαυμαστόν. Πῶς γὰρ οὐκ εἶπαν, οἷα εἰκὸς ἦν βάρβα-
 ρον γυναῖκα καὶ ἀλλόφυλον λογίσασθαι, ὅτι Εἰ προ-
 φῆτης ἦν, οὐκ ἂν ἐμῷ ἐδεήθη; εἰ Θεοῦ φίλος ἦν,
 οὐκ ἂν αὐτὸν περιεῖδεν; Ἔστω, Ἰουδαῖοι διὰ ἁμαρ-
 τήματα ταύτην τίνουσι τὴν δίκην· οὗτος δὲ πόθεν,
 καὶ διὰ τί; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν, ἀλλ' ἀνέφ-

inquit, in omne opus bonum. Ideo, inquit, hæc peto, ut aliis quoque tribuatis. Nec dixit, Tribuatis, sed, *Abundetis*. Nam in carnalibus quidem, quantum sat sit, ipsis petiit; at in spiritualibus, ut etiam abundant postulat, non in elemosyna tantum, sed etiam in omnibus aliis rebus: hoc enim significat, *In omne opus bonum*. Postea cognatorem ipsis prophetam adhibet, quesito ejusmodi testimonio, quo ad magnificentiam excitentur: atque, 3. *Sicut scriptum est, Dispersi, dediti pauperibus; justitia ejus manet in seculum seculi*. Hoc est id quod aiebat, *Ut abundetis*. Hoc enim verbum, dispergere, nil aliud indicat, quam copiose largiri. Etsi enim ipsa non manent; ea tamen, quæ ex ipsis oriuntur, manent. Hoc namque mirabile est, quod quæ asservata pereunt, eadem cum disperguntur, manent, et quidem in perpetuum. Per justitiam porro vocabulum hoc loco benignitatem intelligit: justos quippe homines efficit, peccata ignis in modum absumens et conficiens, cum largissime profunditur. Quocirca ne parco nos geramus, sed plena confectaque manu seramus. Annon perspicis quanta histriomnis ac scortis alii largiantur? Dimidium saltem eorum Christo tribue, quæ illi saltatoribus tribuunt: tantum saltem laboranti præbe, quantum illi, ambitione ducti, scenicis impertiant. Illi etenim scortorum corpus infinito etiam auro convestiunt; at tu ne tenui quidem veste Christi carnem obvolvis, idque cum nudam eam cernas. Quanam hoc venia dignum esse queat? quod non supplicii genus hoc meretur, cum ille in eam, quæ ipsi exitio atque infamiae est, tot munera conferat; tu contra ne minimum quidem ei, qui te servat clarioremque efficit? Verum in ventrem quidem ac temulentiam et luxuriam sumptus faciens nusquam paupertatis meministi; ac si sublevanda cuiuspiam paupertas est, quovis egentior existis: atque ita affectus es, ut parasitos et assentatores alens, perinde oblecteris, ac si e fontibus sumptus haurires; cum autem pauperem uspiam cernis, tum tibi paupertatis metus ingruit. Ideo et a nobis ipsis et ab aliis tandem condemnabimur, necnon ab iis qui virtute floruerunt et a peccatoribus. Dicturus est enim tibi: Quare in rebus honestis non perinde munificus exististi? Verum ille quidem, cum meretrici daret, nihil horum secum reputabat; tu vero Domino tribuens, qui te sollicito animo esse vetuit, metu ac tremore totus concuteris? et qua tandem venia dignus esse queas? Nam si homo acceptum beneficium non negligit, sed gratiam rependit: multo utique magis Christus gratiam relaturus est. Etenim qui ne beneficio quidem ullo accepto largitur, annon idem, cum acceperit, vicem relaturus est? Quid ergo, inquires, cum nonnulli multis impensis factis, aliorum ope atque auxilio opus habeant? Tu mihi eos commemoras, qui facultates omnes suas expenderunt, cum tu ne obolum quidem impertias. Pollicere prius te bona omnia tua expensurum, et tunc de illis percontare: dum vero tu tenax es, atque e tuis facultatibus paucissima tribuis, quid tu mihi istas excusationes prætendis? Neque enim te ad

summum paupertatis verticem subvehimus; verum ut redundantia circumcideas, idque dumtaxat quod satis sit expetas, postulamus. Id porro in eo situm est, ut ea tibi suppetant, sine quibus decem vita acquirit. Ab his nemo te evellit, nec quotidianum victum prohibet; victum dico, non delicias; indumenta, non ornamenta. Quamquam etiam, si quis rem accurate expendat, hoc maxime voluptas est. Sic enim considera: utrum horum potius in deliciis versari dixerimus, eumne qui oleribus vescitur, cominidæque valetudine est, nec quidquam molestiæ patitur; an eum, qui Sybaritica mensa (a) utitur, ac senectis morbis scatet? Liquet profecto, quod illum. Itaque ne quid amplius requiramus, si in deliciis versari et incolumi valetudine esse volumus; atque ea re sufficientiam definiamus: et qui scilicet leguminibus vivere, ac sanitatem tueri potest, nihil præterea requirat; qui autem imbecilliore valetudine est, atque olcrum medicina opus habet, ab ea ne arceatur. Quod si quis adhuc infirmior fuerit, ac modico carnum adjumento opus habeat, ne eo quidem ipsi interdiciamus. Neque enim hæc eo suademus, ut homines opprimamus, ac de medio tollamus, sed ut superfluum circumcideas: superfluum porro est, quod necessarium usum excedit. Nam cum, hoc quoque remoto, sane atque honeste vitam transigere possumus, superflue proculdubio adjungitur.

4. Hoc et in vestibus et in mensa et in domo et in omnibus aliis consideremus, ac necessarium usum ubique quæramus. Nam quod superfluum est, id quoque inutile est. Cum tu operam dederis, ut medicritate contentus sis, tum demum te, si viduam illam imitari volueris, ad ea quæ his majora sunt subvehemus? Neque enim ad mulieris illius philosophiam adhuc pervenisti, quamdiu id tibi curæ est, ut quantum satis sit habeas: illa enim superius assumens, alimenta etiam sua deposuit. Nam tu igitur de necessariis adhuc hæstabis? annon te pudet, a muliercula vinci, ac non modo illam imitando non assequi, sed ab ea magno intervallo superari? Nec enim illa his quibus vos verbis usa est: Quid de me futurum est, si insuper omnibus facultatibus eo redigar, ut aliorum auxilio opus habeam? verum libenter ac magnifice bona sua exuit. Nam quid de ea Veteris Testamenti vidua dicam, quæ Eliæ tempestate fuit (3. Reg. 17)? Illa etenim non in paupertatis tantum, sed etiam in mortis periculum venerat, nec sui dumtaxat, sed et filiorum. Neque enim fore exspectabat, ut ab aliis acciperet, sed ut quamprimum interiret. Verum prophetam vidit, inquires, atque hinc adducta est, ut liberalitate uteretur. Annon innumeros sanctos cernitis? et quid sanctos dico? imo ipsum prophetarum Dominum stipem potestatem videtis; ac ne sic quidem beneficentiam indignis, verum promptuaria habentes eructantia ex hoc in

(a) De Sybaritis et de Sybaritica mensa multa Athenæus libro 12. Frequens ejus est mentio apud scriptores. Voluptatibus et deliciis mensa illa diffundebat, ita ut in proverbium venerit.

illud, ne ex eo quidem, quod superfluit, impertitis. Quid ais? præsens erat propheta, idque eam impulit ut tantum liberalitatis specimen ederet? Id enim magna admiratione dignum est, quod magnum atque eximium virum eum esse credidit. Quomodo enim non dixit, quæ barbaram et alienigenam mulierem cogitare consentaneum erat: Si propheta hic esset, non opem meam desiderasset; si Dei amicus esset, haud eum ille neglexisset? sit ita sane, quod Judæi has scelerum penas luant; hic autem qua de causa? At nihil horum cogitavit, verum ædes suas ipsi, et autem ædes animum patēfecit, suasque omnes facultates in medio posuit, missaque natura contemptisque liberis, hospitem omnibus rebus antetulit. Perpende itaque quod nobis supplicium constituitur, cum muliere vidua, egente, alienigena, barbara, liberorum parente, horum quæ nobis nota sunt nihil cognitum habente, inferiores imbecillioresque fuerimus. Neque enim si robustum corpus habeamus, fortes proinde sumus. Etenim is demum hac virtute præditus est, faciat licet in lecto, qui internis viribus pollet: quibus demptis, etiamsi tanto corporis robore præditus sit, ut vel montem avellere queat, haud tamen illum puella vel misera anu valentior esse dixerimus. Nam ille quidem cum incorporeis vitiis confligit; hic contra ne contaeri quidem ea audet. Atque ut hanc fortitudinis normam esse intelligas, ab hoc ipso exemplo id colligas licet. Quid enim hac muliere fortius fingi possit, quæ et adversus naturæ tyrannidem, et adversus vim famis ac mortis minas strenuo animo stetit, atque hæc omnia superavit? Audi quippe quomodo Christus eam commendet. *Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ: et ad nullam harum missus est propheta, præterquam ad illam (Luc. 4. 25).* Dicam aliquid magnum ac stupendum? Ad hospita-

litis laudem illa plus attulit, quam pater noster Abraham. Non enim ad gregem accurrit, ut ille, verum a pugillo omnes, qui hospitalitatis nomine clari existerunt, superavit. Ille enim idcirco vincebat, quia hoc munus sibi ipse assumpsit; at hæc hospitis causa ne filiis quidem pepercit, idque cum futura bona non exspectaret. Nos contra, cum nobis regnum ostendatur, cum gehennæ minæ intenduntur, cum, quod omnibus majus est, Deus tot ac tanta pro nobis pararit, atque his rebus gandeat, torpore cadimus. Ne, obsecro; verum dispergamus, ac demus pauperibus, ut dare par est. Multum enim et paucum Deus, non munerum mensura, sed dantis facultate metitur. Ex quo sit, ut plerumque eo, qui obolum demtaxat pependit, minus tu pependeris, qui centum aureos stateres pependisti; ex superfluo enim jecisti. Sed tamen ita saltem fac; et statim ad uberiores munificentiam venies. Sparge pecunias, ut justitiam colligas. Neque enim ea cum pecuniis adesse vult, verum per eas quidem, sed non cum iis nobis adest. Non enim fieri potest, ut et pecuniarum cupiditas et justitia simul habitent; distinctas quippe sedes habent. Ne ea jungere stude, quæ jungi nullo modo possunt: verum pecuniæ amorem velut tyrannum quemdam abige, si vis reginam accipere. Hæc enim regina est, homines ex servitute in libertatem vindicans, cum contra omnino illa faciat. Quæ cum ita sint, omni studio illam fugiamus, hanc amplectamur, ut et hujusce vitæ libertate fruamur, et regnum cælorum consequamur: quod nos omnes nancisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XX.

CAP. 9. v. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad vescendum suppeditet, et multiplicet semen vestrum, et augeat fœtus frugum justitiæ vestræ.*

1. Pauli prudentiam hinc maxime quispiam admirari possit, quod, quemadmodum et a spiritualibus et a carnalibus cohortationem duxit, ita etiam in mercede rursus idem facit, utrasque vices constituens. Illud siquidem, *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum*, ad spiritualem mercedem spectat: hoc autem, *Multiplicet semen vestrum*, ad carnalem remunerationem. Nec tamen hic consistit, verum rursus adhuc ad spiritualia transit, frequenter ea inter se componens: illud enim, *Augeat fœtus justitiæ vestræ*, spirituale est. Hoc autem variandæ orationis causa facit, tum ut ignavas eorum et inertes cogitationes radicitus evellat, tum ut paupertatis metum plurimis rationibus extinat, ac præ-

senti etiam hoc exemplo. Nam cum iis qui terram conserunt, det Deus, cum iis qui corpus alunt, ubertatem præbeat; multo utique magis iis, qui cælum excolunt, atque animi curam gerunt; quandoquidem in eam impensiolem curam conferri vult. At vero id quidem argumentationis modo minime ponit, ut dixi, verum per precationis speciem: ut simul et argumentationem perspicuam faciat, et magis eos in spein inducat, non ab iis tantum quæ sunt, sed etiam ab hujusmodi precatione: *Suppeditet enim, inquit, et multiplicet semen vestrum, et augeat fœtus justitiæ vestræ.* In quibus verbis rursus liberalitatem sine ulla suspitione significat; hoc enim indicant hæc verba, *Suppeditet et multiplicet*; simulque non sinit nos præter ea, quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, quidquam exquirere, cum ait, *Panem ad vescendum.* Nam id quoque cum primis in Paulo admirari licet, quod prius etiam jam adstruxit, nempe quod in rebus necessariis nihil ultra quam opus sit nos exquirere sinit,

Ξεναὐτῷ τὴν οἰκίαν, καὶ πρὸ τῆς οἰκίας τὴν γνώμην, καὶ πάντα τὰ ὄντα εἰς μέσον τέθεικε, καὶ τὴν φύσιν ἀφείσα, καὶ τῶν παιδῶν καταφρονήσασα, τὸν ξένον προστίμησε πάντων. Ἐννόησον οὖν ὅση κόλασις κείνεται, ὅταν γυναικὸς χήρας, πτωχῆς, ἀλλοφύλου, βαρβάρου, παιδῶν μητρὸς, τούτων οὐδὲν εἰδυίας ὦν ἡμεῖς ἴσμεν, ἑλαττον φέρωμεν, καὶ ἀσθενέστεροι ὦμεν. Οὐ γὰρ, ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν ἰσχυρὸν, ἀνδρεῖοι τινὲς ἔσμεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ταύτην ἔχει τὴν ἀρετὴν, κἂν ἐπὶ κλίνης ἢ βεβλημένος, ὁ τὴν ἰσχὺν οἰκοθεν ἔχων· ὡς ταύτης ἄνευ, κἂν ὁρος τις ἀνασπῇ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ, οὐδὲν αὐτὸν κρᾶσιού καὶ γραϊδίου ταλαιπώρου φαίην ἂν ἰσχυρότερον εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ ἀσωμάτοις παλαίει κακοῖς, οὗτος δὲ οὐδὲ ἀντιδιδέσθαι τολμᾷ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτος ἀνδρείας ὁρος, ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ παραδείγματος αὐτὸ συνάγαγε. Τί γὰρ αὐτῆς ἀνδρεῖότερον γένοιτο ἂν τῆς γυναικὸς, ἣ καὶ πρὸς φύσεως τυραννίδα, καὶ πρὸς λιμοῦ βίαν, καὶ πρὸς τελευτῆς ἀπειλὴν ἔσθι γενναίως, καὶ πάντων γέγονεν ἰσχυροτέρα; Ἀκουσον γοῦν πῶς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνακηρύττει. Πολλὰ γὰρ, φησὶν, ἤσαν χῆραι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἑλλά, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ὁ προφήτης ἀπεστέλλετο, ἀλλ' ἡ πρὸς ἐκείνην. Εἶπω τι μέγα καὶ [577] παράδοξον; Αὕτη τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ πλέον εἰς φιλοξενίαν εἰσήνεγκεν. Οὐ γὰρ εἰς ἀγέλην ἰδραμε, καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δρακὸς ἐκείνης παρήλαυνεν ἕκαντας τοὺς ἐπὶ φιλοξενίᾳ βεβοημένους. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐνίκα, ὅτι εἰς τοῦτο ἑαυτὸν ἔταξεν· αὕτη δὲ, ὅτι οὐδὲ τῶν παιδῶν ἐφείσατο διὰ τὸν ξένον, καὶ

οὐδὲ προσδοκῶσα τὰ μέλλοντα. Ἡμεῖς δὲ, βασιλείας ὀύσης, γεέννης ἀπειλουμένης, ὁ πάντων μείζων, τοῦ Θεοῦ τοσαῦτα ὑπὲρ ἡμῶν ἐργασαμένου, καὶ τούτοις εὐφραينوμένου καὶ χαίροντος, ἀναπεπτώκαμεν. Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλὰ σκοπίσωμεν, δῶμεν πένησιν ὡς δοῦναι δεῖ. Τὸ γὰρ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον οὐ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων ὁ Θεὸς ὀρίζει, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς οὐσίας τοῦ διδόντος. Πολλάκις γοῦν τοῦ μόνον ἑνα καταθέντος ὀβολὸν ἑλαττον σὺ κατέθηκας, ὁ στατήρας χρυσοῦ καταβαλὼν ἑκατόν· ἀπὸ γὰρ τοῦ περισσέυματος ἔβαλες. Πλὴν κἂν οὕτω ποίει, καὶ ἤξεις ταχέως καὶ ἐπὶ τὸ δαφιλίστερον. Σκόρπισον χρήματα, ἵνα συναγάγῃς δικαιοσύνην. Οὐδὲ γὰρ θέλει μετὰ τῶν χρημάτων αὕτη παραγίνεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν μὲν, οὐ μετ' αὐτῶν δὲ ἡμῖν παρέσθι. Οὐ γὰρ ἔστιν ὁμοῦ καὶ χρημάτων ἐπιθυμία, καὶ δικαιοσύνην οἰκεῖν· κεχωρισμένας γὰρ ἔχουσι τὰς σκηνάς. Μὴ δὴ φιλονεῖκει τὰ ἄμικτα συνάγειν, ἀλλὰ ἀπέλασον τὴν τύραννον φιλαργυρίαν, εἰ βούλει τὴν βασιλίδαν λαβεῖν. Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐλευθέρους ἐκδούλων ποιούσα· οὐ τοῦναντίον ἐκείνη. Διὸ μετὰ πάσης σπουδῆς τὴν μὲν φύγωμεν, τὴν δὲ ἀσπαζώμεθα, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα τύχωμεν ἐλευθερίας, καὶ τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν τῶν οὐρανῶν· ἥς δὴ καὶ γίνονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὃς τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπεύροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν χορηγῆσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὁμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὁμῶν.

α'. Μάλιστα ἂν τις ἐκ τούτου θαυμάσει τὴν Παύλου σύνεσιν, ὅτι προτρέψας ἀπὸ τῶν πνευματικῶν, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ ἐν τῇ ἀντιδόσει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ, ἐκατέρως τιθεὶς τὰς ἀμοιβάς. Τὸ μὲν οὖν, Ἐσκόρπισον, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, πνευματικῆς ἔστιν ἀμοιβῆς· τὸ δὲ, Πληθύναι τὸν σπόρον ὁμῶν, σαρκικῆς ἀντιδόσεως. Ἀλλ' ὅμως οὐχ ἴσταιται ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπὶ τὰ πνευματικὰ μεταβαίνει, συνεχῶς παράλληλα αὐτὰ τιθεὶς· καὶ γὰρ τὸ, Αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὁμῶν, πνευματικόν. Ὁ ταῦτα δὲ ποιεῖ [578] καὶ ποικίλλει τὸν λόγον, τὸν ἀνανδρον ἐκεῖ-

νων καὶ βλακώδη λογισμὸν πρόρριζον ἀνασπῶν, καὶ τῆς πενίας τὸν φόβον ἐκλύων πολλαχόθεν, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τούτου τοῦ νῦν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς τὴν γῆν σπεύρουσι δίδωσιν ὁ Θεός, εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τὴν ἀφθονίαν, πολλῷ μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, τοῖς τῆς ψυχῆς ἐπιμελουμένοις· καὶ γὰρ ταῦτα βούλεται μᾶλλον προνοίας ἀπολαύειν. Ἀλλὰ συλλογιστικῶς μὲν αὐτὸ οὐ τίθησιν, οὐδὲ οὕτως, ὥσπερ ἔφην, ἐν δὲ εὐχῆς μέρει, ὁμοῦ καὶ τὸν συλλογισμὸν φανερὸν ποιῶν, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς εἰς ἐλπίδα ἄγων, οὐκ ἀπὸ τῶν γινομένων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης. *Χορηγῆσαι ἢ γὰρ, φησὶν, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὁμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὁμῶν.* Πάλιν κἀνταῦθα τὴν δαφλίαν αἰνίττεται ἀνυπόπτως· τὸ γὰρ, *Πληθύναι καὶ αὐξήσαι*, τοῦτ' ἔστιν ἐνδυνευμένου· ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων πλέον οὐδὲν ἀφίησιν

^a Commel. ταῦτα δὲ καὶ ποιεῖ ποικίλλων, i. e. ποικίλλον, ut hubetor in marg. Savil. et legisse videtur interpret. Praestat hoc vulgato.

^b Τῆς αὐτοῦ χορ. A. et marg. Savil.

ἐπιζητεῖν, Ἄρτον, εἰπὼν, εἰς βρώσιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο αὐτοῦ μάλιστα ἔστι θαυμάσιον, ὃ καὶ ἐμπροσθεν κατασκευάσεν, ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἀναγκαίοις οὐδὲν πλέον τῆς χρείας ἀφίησιν ἐπιζητεῖν, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς πολλὴν τὴν περιουσίαν συμβουλεύει ποιεῖσθαι.

Αὐτὸ καὶ ἀνωτέρω εἰπὼν, Ἰνα αὐτάρχαιαν ἔχοντες, περισσεύετε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· καὶ ἐν ταῦτα, Ὁ ἐπιχορηγῶν ἄρτον εἰς βρώσιν, πληθεύει τὸν σπόρον ὑμῶν· τούτῳσι, τὸν πνευματικόν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐλεημοσύνην αἰτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ θαφιλίας. Αὐτὸ καὶ σπόρον αὐτὸ συνεχῶς καλεῖ. Καθότι γὰρ ὁ οἶκος καταβαλλόμενος κομῶντα τὰ λήϊα δείκνυσιν· οὕτω καὶ ἡ ἐλεημοσύνη πολλὰ τὰ ἐργάματα τῆς δικαιοσύνης ἐργάζεται, καὶ δείκνυσιν ἄρα τὰ τὰ γεννήματα. Ἐπειγόμενος δὲ αὐτοῖς εὐθύναν τοσαύτην, δείκνυσιν πάλιν πού ταύτην δαπανῶν χρηί, λέγων, Ἰνα ἐν πατρὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀκλόνητα, ἥτις καταργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐχ ἵνα εἰς τὰ μὴ θέοντα ἀναλίσκηται, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα, ὃ πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Καὶ γὰρ μεγάλων ἡμᾶς κυρίους ἐποίησεν ὁ Θεός· καὶ τὰ ἐλάχιστα ἐαυτοῦ ἀπέρι, ἡμῖν τῶν μεγάλων παρεχώρησε. Τῆς μὲν γὰρ αἰσθητῆς τροφῆς αὐτὸς κύριος, τὴν δὲ νοητὴν ἡμῖν ἀπέτροφε· καὶ γὰρ ἡμᾶς κύριοι τὰ λήϊα ἡμῶν δεῖται κομῶντα. Οὐδὲ γὰρ οὐτῶν δεῖται καὶ ἄρτων κρέατος, καὶ προαιρέσεως μόνης, καὶ πρὸς αὐτὸν τρέχει τὸν οὐρανόν. Ἀκλόνητα δὲ ἐνταῦθα τὴν θαφίλειαν καλεῖ, ἥτις καταργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐλεημοσύνη μόνον ἔστι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστίας πολλῆς ὑπόθεσις· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων κλειόνων. Καὶ τίθῃσιν αὐτὰ προῖων, ἵνα δεῖξας πολλὰ ὄντα πρὸς κατορθούμενα, ἐνταῦθεν προθυμότερους ἐργάσῃται. Τίνα οὖν ἔστι τὰ πολλὰ; Ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἔστι προσανακληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ [579] Θεῷ· διὰ τῆς δομικῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐκ τῆ ὑποταγῆς τῆς ὁμολογίας ὁμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκλόνηται τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτοὺς, καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐκικοπούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστι· Πρῶτον τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων οὐ μόνον πληροῦτε, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε, τούτῳσι, καὶ πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε· εἴτα δι' αὐτῶν εὐφημίαν ἀναπέμψετε τῷ Θεῷ· δοξάζουσι γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν. Ἰνα γὰρ μὴ δεῖξῃ αὐτοὺς διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντας μόνον, διὰ τὸ λαβεῖν λῆγαν, ὅρα πῶς ὀφηλοῦς αὐτοὺς ποιεῖ· ὅτι αὐτὸς φησι πρὸς Φιλιππισίους, ὅτι Οὐκ ἐπιζητῶ τὰ δόματα, καὶ τούτοις μαρτυρῶ τὸ αὐτό. Χαίρουσι μὲν γὰρ, ὅτι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἀναπληροῦτε, καὶ τὴν πτωχείαν αὐτῶν παραμυθεῖσθε· πολλῶν δὲ πλέον, ὅτι οὕτως ὑποταταγμένοι ἔσθι τῷ Εὐαγγελίῳ· οὐ σημειῖον τοῦτο ἔστι, τὸ οὕτω θαφίλως

εἰσφέρειν. Τοῦτο γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπιτάττει. Καὶ ἀκλόνηται τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας. Καὶ διὰ τοῦτο δοξάζουσι, φησὶ, τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ἔσθι φιλότιμοι, οὐκ εἰς ἐκεῖνους μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐγκωμίων· καίτων γίνεται, τὸ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέρους δεδομένον εὐχαριστεῖν. Οὐ γὰρ τὰ ἐαυτῶν κοσμοῦσι μόνον, φησὶ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων, καίτοι γε ἐν ἐσχάτῃ ὅρας πονία· ὃ πολλῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἔστι σημεῖον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ζηλότυπον, ὥς τὸ τῶν πτωχευομένων γένος. Ἄλλ' ἐκεῖνοι καθαροὶ τούτου τοῦ πάθους εἰσι, τοσαῦτον ἀπένχοντες ἀλγεῖν ἐφ' οἷς ἐτέροις μεταδίδωσι, ὅτι καὶ χαίρουσιν οὐχ ἥττον, ἢ ἐφ' οἷς αὐτοὶ λαμβάνουσι. Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν. Ὑπὲρ μὲν γὰρ τούτων εὐχαριστοῦσι, φησὶ, τῷ Θεῷ· ὑπὲρ δὲ τῆς ἐνείκερας ἀγάπης καὶ τῆς συντυχίας παρακαλοῦσιν αὐτοὺς, ἵνα καταξωθῶσιν ὑμᾶς ἰδεῖν. Ἐκποθεῖσι γὰρ τοῦτο οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ὥστε θαπταῖ γενέσθαι τῆς δεδομένης ὑμῖν χάριτος.

β'. Εἰδὼς Παῦλος σύνεστιν, πῶς ἐπάρας αὐτοὺς, τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, χάριν τὸ πρῶγμα κλέσας· Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη περὶ αὐτῶν ἐφοδύετο, λειτουργοὺς αὐτοὺς εἰπὼν, καὶ ἐπάρας εἰς ὕψος· εἰ γε αὐτοὶ μὲν ἐλαιοῦργουν, αὐτὸς δὲ δεικνέτο· καὶ θαμίρους ὀνομάσας, δείκνυσιν ὅτι πάντων τούτων ὁ Θεὸς αἴτιος· καὶ αὐτὸς μετ' ἐκεῖνων πάλιν εὐχαριστίαν ἀναφέρει λέγων· Χάρης δὲ τῷ Θεῷ ἐκ τῇ ἀνακλισητῇ αὐτοῦ δωρεῇ. Διότι δὲ ἐνταῦθα λέγει καὶ τὰ τοσαῦτα· ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα καὶ τοῖς λαμβάνουσι καὶ τοῖς παρέχουσιν· ἢ τὰ ἀπρόβητα ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ μετὰ πολλῆς δωρηθέντα τῆς φιλοτιμίας· ὃ καὶ μάλιστα ἔστιν ὀνομαζόμενα. Ἰνα γὰρ καὶ κατασταλῇ, καὶ θαφίλεστερους ἐργάσῃται, ὥν ἔσχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, τούτων αὐτοὺς· ἀναμνησκαί. Καὶ [580] γὰρ μέγιστον τοῦτο εἰς προτροπὴν ἀρετῆς ἀπάσης· θεὸς καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον κατέκλεισεν. Εἰ δὲ ἡ δωρεὰ ἀνεκδιήγητος, τί τῆς μανίας ἴσον γένοιτ' ἂν τὸν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομένων; Οὐχ ἡ δωρεὰ δὲ αὐτοῦ μόνον ἀνεκδιήγητος, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰρήνη πάντα νοῦν ὑπερέχει, δι' ἧς τὰ ἄνω τοῖς κάτω κατήλλαξε. Σπουδάσωμεν τοίνυν τοσαύτης ἀπολαύοντες χάριτος, ἀξίαν ἐπιδεικνύσθαι τοῦ βίου τὴν ἀρετὴν, καὶ πολλὴν τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγον· ποιησόμεθα δὲ, ἂν τὴν ἀμετρίαν φύγωμεν, ἂν τὴν μέθην, ἂν τὴν ἀσφαλίαν. Καὶ γὰρ καὶ οἷα καὶ ποτὰ δέδωκεν ὁ Θεός, οὐκ εἰς ἀμετρίαν, ἀλλὰ εἰς τροσὴν. Οὐδὲ γὰρ ὁ οἶκος ποιεῖ τὴν μέθην· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, πάντας ἔδει μεθύειν. Ἄλλ' οὐκ ἐσχῶν, φησὶ, οὐδὲ τὸ πολὺ βλάπτειν. Μεθύοντων ταυτὶ τὰ ῥήματα. Εἰ γὰρ τὸ πολὺ βλάπτει, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀρίστασαι τῆς πλεονεξίας· εἰ οὕτως αἰσχρὸν καὶ ἐπιβλαβὲς τοῦτο, καὶ οὐδὲ οὕτω λήγεις τῆς πονηρῆς ἐπιθυμίας· εἰ ἐξῆν καὶ πολὺ πίνειν, καὶ μηδὲν παραβλάπτεισθαι, πού ἂν ἔσθης τῆς

* Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba, Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, Ὀνομαστικῶς ministerium huius officii. Hic nempe Paulus λειτουργοὺς appellat eos qui pecunias colligebant, sequæ διακονον. seu ministrum, qui illas distribuēbat.

b legendum videtur cum Savilio, ἢ τὰ τοσαῦτα.

* Legebatur αὐτός.

in spiritualibus autem nos admonet, ut ingentes opes nobis compararemus.

Eleemosyna copiosa sit. — Ac proinde superius dicebat, *Ut sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum*; et hic, *Qui ministrat panem ad vescendum, multiplicet semen vestrum*; hoc est, spirituale. Neque enim eleemosynam dumtaxat exigit, sed copiosam et affluentem. Quo fit, ut eam semen quoque assidue appellet. Ut enim triticum consitum florentes segetes reddit: ita etiam eleemosyna multos justitiæ manipulos efficit, atque ineffabilem segetem edit. Postquam autem tantam ipsis uberitatem exoptavit, ostendit rursus ubinam ea impendi debeat, his verbis utens: 11. *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Non ut in ea, in quæ minime decet, opes vestras insumatis, sed in ea, ex quibus plurima gratiarum actio ad Deum redit. Magnas quippe res Deus arbitrii nostri effecit; ac minora sibi ipsi relinquens, majora nobis concessit. Alimenti enim illius, quo corpus alitur, arbiter ipse esse voluit; spiritualis autem curam nobis commisit: hoc quippe in arbitrio nostro situm est, ut segetem nostram virentem exhibeamus. Neque enim ea imbres desiderat, partiumque anni temperiem; sed voluntas modo adsit, etiam ad ipsum usque cælum curret. Per simplicitatem porro hoc loco munificentiam intelligit, quæ quidem per nos efficit, ut gratiæ Deo habeantur. Neque enim hinc solum eleemosyna exsistit, sed etiam permultæ gratiarum actionis materia; nec solum gratiarum actionis, sed etiam multarum aliarum rerum, quas etiam ipsas orationis progressu ponit: ut cum illud demonstrarit, multa hinc emolumenta exoriri, promptiores atque alacriores ipsos reddat. Quamnam igitur sunt multa hæc commoda? Audi ipsum loquentem: 12. *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo*, 13. *per probationem ministerii hujus glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos et in omnes*, 14. *et in illorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.* Hæc autem verba hunc sensum habent: Primum sanctorum egestatem ac penuriam non modo expletis, sed etiam exundatis, hoc est, plus etiam quam necesse sit ipsis impertitis: deinde per eos laudem ad Deum mittitis; ipsius enim gloriam ob confessionis vestræ obedientiam prædicant. Ne enim eos ostendat hoc dumtaxat nomine, quod beneficiis affecti sint, gratias agere, vide quam salubres eos reddit: quod in Epistola ad Philippenses ait: *Non quia requiro datum* (Philipp. 4. 17): his quoque hoc testificor. Nam gaudent illi quidem, quod res eas, quarum inopia premuntur, ipsis subministratis, ac paupertatem eorum sublevis; multo magis autem, quod evangelio ita subditi sitis. Cui rei hoc arguimento est, quod tam munifico tribuatis; id enim evangelium præscribit. *Et simplicitate com-*

municationis vestræ in illos et in omnes. Atque ideo, inquit, Deum laudibus efferunt, quod non erga eos dumtaxat, sed etiam erga omnes tam liberales sitis. Hoc rursus ad eorum laudem spectat, nempe quod pro iis quoque gratias agant, quæ in alios conferuntur. Neque enim quæ sua sunt dumtaxat ornant, sed aliorum quoque commodis consulant, idque cum in extrema paupertate versentur: quod magnæ eorum virtutis indicium est. Nihil enim perinde invidia æstuat, ut id hominum genus, quod egestate laborat. At illi hoc vitio vacant: tantumque abest, ut ob vestra in alios beneficia discrucientur, ut ex illis non minus gaudeant, quam ex iis quæ ipsi accipiunt. *Et ipsorum obsecratione pro vobis.* Nam pro illis quidem, inquit, gratias Deo agunt; pro vestra autem caritate atque congressu eum rogant, ut vestro conspectu sibi frui liceat. Hoc enim non ob vestras opes expetunt, sed ut gratiæ vobis datæ spectatores sint.

2. Videsne Pauli prudentiam? quomodo eorum virtutem offerens, laudem omnem Deo adscripserit, id gratiam vocans. Postquam enim magna de ipsis loquutus est, ministros nuncupans, atque ipsos in cælum evexit; siquidem ipsi ministrabant (a), ipse subminister erat; et probatos illos appellans, ostendit Deum harum omnium rerum auctorem esse: atque ipse una cum illis Deo in hæc verba gratias agit, 15. *Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus.* Per donum hoc loco tot ac tanta illa bona intelligit, quæ tam iis qui accipiunt, quam qui dant, per eleemosynam comparantur: vel arcana illa bona, quæ per ipsius præsentiam orbi terrarum universo amplissime tributa sunt: id quod etiam magis conjicere licet. Ut enim illos coerceret ac largiores redderet, quæ a Deo acceperant ipsis commemorat. Hoc enim maximum est ad virtutem omnem incitamentum; ideoque hic sermonem claudit. Quod si Dei beneficium inenarrabile est, ecquid tandem eorum furori par esse queat, qui in pervestiganda ipsius essentia curiose versantur? Nec vero ipsius dumtaxat beneficium sermonem omnem excedit, sed etiam pax ea, per quam anpera cum inferis reconciliavit, omnem cogitationem superat. Quamobrem operam demus ut, cum tanta gratia fruamur, parem vitæ probitatem præstemus magnamque eleemosynæ curam geramus: geremus autem, si id quod modum excedit fugiamus, si temulentiam, si ingluviem. Nam et esca et potus nobis a Deo idcirco data sunt, non ut iis ingurgitemur, sed ut aliamur. Neque enim vinum est, quod temulentiam gignit; si enim ita se res haberet, omnes temulentos esse necesse esset. At, inquis, oporteret ipsum nec largius hauriam nocere. Ebriorum hæc verba sunt. Nam cum largius adhibitum nocent, ac ne sic quidem ab immodico potu abstineas; cum hoc adeo sædum et noxium sit, ac ne sic quidem improbus cupiditati finem imponas: si liceret et multo mero uti, et nullo hinc detrimento affici, quomodo bibendi aviditatem com-

(a) Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba: *Quoniam ministerium hujus officii.*

preasisses? annon flumina quoque in vinum verti cupiisses? annon omnibus rebus pestem atque exitum attulisses? Si alimenti certa mensura est, quam cum excedimus, valetudinem lædimus, ac ne sic quidem tamen frenum pati potes, verum eo perrupto omnes omnium facultates accipis, ut improbæ gulæ tyrannidi administram operam præstes: quid non feciisses, si modus hic a natura constitutus sublatu esset? annon universum vitæ tempus in hoc impendisses? Num igitur oportebat cupiditatem adeo absurdam confirmare, atque perniciem ex immoderatione nascentem minime coercere? et quot tandem hinc alia inconvulsa non orta fuissent? Verum, o vecordes homines! qui cum in crapula reliquisque luxuriæ generibus tamquam in cœno voluntentur, si paulum resipuerint, nihil aliud sedentes faciunt, quam ut his verbis utantur: Cur hoc in hanc rem insamitur? cum contra peccata ipsi sua accusare debeant. Nam pro eo quod ais: Quare Deus certos fines constituit? quare non omnia temere feruntur? ita loquere: Quare ebrietati studere non desinimus? quare non satiamur? quare animantes rationis expertes stoliditate superamus? Hæc enim eos inter se querere conveniebat, atque apostolorum vocem audire, perspectumque habero quotnam his viris bona ex eleemosyna oriri testetur, atque hunc thesaurum præripere. Hoc enim, nempe pecunias aspernari, probos, ut ab eo dictum est, homines reddit, et ut Dei gloria celebretur, efficit, et caritatem inflammat, et magnitudinem animi gignit, et sacerdotes constituit sacerdotio fungentes, quod ingentem mercedem afferat. Nam qui eleemosynæ studiosus est, non ille quidem talari veste indutus est, nec tintinnabula circumfert, nec corona redimitus est; verum beneficentiæ stola, quæ sacram illam vestem sanctitate superat, vestitus est, oleoque delibutus, non ex materia quæ in sensum cadat, sed a Spiritu effecto; coronam a communisatione contextam habet; ait enim Scriptura: *Qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 4)*: ac pro lamina Dei nomen gestat, imo Dei similitudinem assequitur. Quomodo? *Similes, inquit, eritis Patri vestro qui in cælis est (Matth. 5. 45)*.

3. Visne etiam ipsius altare intueri? Non illud Beseleel, non ullus artifex alius extruxit, sed Deus ipse, non ex lapidibus, sed ex materia cælo illustriore, hoc est, ex animis ratione præditis. At dices: In sancta sanctorum ingreditur sacerdos. Licet tibi, hoc sacrificii munus obeunti, in adyta magis tremenda ingredi, in quibus nemo adest, nisi Pater tuus, qui te in abscondito videt (*Id. 6. 6*), in quibus nemo alius cernit. Quomodo, inquires, fieri potest, ut nemo videat, cum palam sit altare? Hoc enim est, quod admirationem movet: quia tunc quidem portæ undique et vela solitudinem efficiebant; nunc vero palam rem sacram facienti, ut in sanctis sanctorum, majoreque cum animi

horrore hoc facere licet. Nam cum non humanæ ostentationis causa hoc facis, viderit licet universus orbis, nullus vidit, quando ita fecisti. Neque enim tantum dixit Christus, *Ne faciatis coram hominibus*; sed adjecit, *Ut videamini ab eis (Matth. 61)*. Hæc ara ex ipsis Christi membris constat, ac Domini corpus altare tibi efficitur. Hoc ipsum verere: in carne victimam Domini immolas. Hoc altare præsentis quoque altari terribilius est, nedum veteri illo. Verum ne turbemini: hoc enim admirandum quidem est ob victimam, quæ in ipso imponitur; illud autem, hoc est, hominis misericordiæ studiosi, non hoc dumtaxat nomine, sed etiam quia ex ipsa quoque victima, quæ hoc efficit, constructum est. Rursum hoc altare admirandum est, quia natura quidem lapis est, sanctum autem efficitur, postquam Christi corpus excipit; illud vero quia Christi corpus est. Itaque hoc horribilius est quam illud, cui tu laicus adstas. Ecquid jam tibi Aaron videtur, si cum his rebus conferatur? quid corona? quid tintinnabula? quid sancta sanctorum? Nam quid jam vetus illud altare ad comparisonem afferre necesse est, cum etiam cum hoc nostro collatum, adeo splendendum apparuerit? At tu altare quidem hoc in honore habes, quia Christi corpus capit; eum autem, qui ipsummet Christi corpus est, contumelia afficis ac pereuntem despicias. Hoc altare ubique et in vicis et in foro situm videre poteris, singulisque horis in eam rem sacram facere: nam hic quoque sacrificium obitur. Et sicut stat sacerdos, Spiritum accersens: ita tu quoque Spiritum accersis, non voce, sed rebus ipsis. Neque enim quidquam est, quod perinde Spiritus ignem retineat atque accendat, ut oleum istud largiter effusum. Quod si etiam scire expetis, quid fiant quæ abs te deponuntur, accede, et ea tibi demonstrabo. Quisnam igitur hujus aræ sumus est? quæ fragrantia? Gloria, et gratiarum actio. Quonam usque progreditur? ad cælum usque? Imo vero ipsum cælum transcendit, et cælum cæli, atque regio ipsi solio adstat: *Preces enim tuæ, inquit, et eleemosynæ ascenderunt in conspectum Dei (Act. 10. 4)*. Atque ea odoris suavitas, quæ in sensum cadit, ne magnam quidem aeris portionem intersecat; hæc autem ipsos etiam cælorum fornices reserat. Ac tu quidem taces, res autem ipsa clamat; sitque sacrificium laudis, non vitula jugulata, nec pelle cremata, sed spiritali anima, quæ sua sunt afferente. Omni enim humanitatis generi sacrificium istud est præstantius. Cum ergo pauperem fide præditum cernis, existima te altare videre: cum hujusmodi pauperem conspicias, non modo eum contumelia ne affice, sed etiam verere. Quod si alterum contumeliam ipsi inferentem videas, prohibe atque injuriam propulsa. Sic enim poteris et ipse propitium Deum habere, ac promissa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, etc.

πλεονεξίας; ἄρα οὐκ ἂν ἐπεθύμησας, καὶ τοὺς ποταμούς γενέσθαι οἶνον; οὐκ ἂν πάντα ἀπώλεσας καὶ διέφθεις; Εἰ μέτρον ἐστὶ τροφῆς, καὶ τοῦτο ὑπερβάτως βλαπτόμεθα. καὶ οὐδὲ οὕτως ἀνέχη τοῦ χαλινού, ἀλλὰ διαβρόχας αὐτὸν τὰ πάντων λαμβάνεις, ἵνα λειτουργήσῃ τῇ πονηρᾷ τῆς γαστριμαργίας τυραννίδι· τί οὐκ ἂν ἐποίησας, εἰ τοῦτο ἀνῆρέθῃ τὸ μέτρον τῆς φύσεως; Οὐκ ἂν πάντα τὸν χρόνον εἰς τοῦτο ἀνάλωσας; Ἔδει οὖν οὕτως ἐπιθυμίαν ἀποποιῶν ἰσχυρὰν ποιῆσαι, καὶ τὴν βλάβην μὴ καλύψαι τὴν ἐκ τῆς ἀμετρίας; καὶ πόσαι οὐκ ἂν ἐτέχθησαν ἐντεῦθεν ἑταραι βλάβαι; Ἄλλ' ὦ τῶν ἀνοήτων! οἱ, καθάπερ βορβόρων κυλινθούμενοι τῇ μέθῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀσωταίαις, ὅταν μικρὸν ἀνανήψωσιν, οὐδὲν ἄλλο τι κάθηνται ποιοῦντες, ἢ ταυτὶ φθεγγόμενοι, Διὰ τί τοῦτο εἰς τοῦτο ἀναλίσκεται, δέον τοὺς ἑαυτῶν κρίνειν πλημμελήμασιν; Ἀνθ' οὗ γὰρ λέγεις, Διὰ τί θορύβος τίθειαι; διὰ τί μὴ πάντα ἀτάκτως φέρεται; εἰπέ, Διὰ τί μὴ παυόμεθα μεθύοντες; διὰ τί μὴ λαμβάνομεν κόρον; διὰ τί τῶν ἀλόγων ἐσμὲν ἀνοητότεροι; Ταῦτα γὰρ ἔδει ζητεῖν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀκούειν φωνῆς, καὶ εἰδέναι πόσα τοῦτοις μαρτυρεῖ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀρπάζειν τοῦτον τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ δοκίμους τοῦτο ποιεῖ, καθάπερ αὐτοὺς ἐφῆσε, τὸ χρημάτων ὑπερορῆν, καὶ τὸν θεὸν δοξάζεσθαι παρασκευάζει, καὶ ἀγάπην θερμαίνει, καὶ μεγαλοφύχους ἐργάζεται, καὶ ἱερέας καθίστησι καὶ ἱερωσύνην πολλὴν φέρουσιν τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ ἐλεῆμων οὐ ποδῆρη ἐνδέδωται, οὐδὲ κώδωνας περιφέρει, οὐδὲ στέφανον ἀναδείξει, ἀλλὰ ἀναδέσθεται [581] μὲν τῆς φιλανθρωπίας στολήν, τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος ἀγιωτέραν οὖσαν, κέχριται δὲ ἐλαίῳ, οὐκ ἐξ ὕλης αἰσθητῆς συγκειμένῃ, ἀλλ' ὅπου Πνεύματος γεωργουμένη, ἔχει δὲ στέφανον ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν. Τὸν στεφανοῦντά σε γὰρ, φησὶν, ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς· ἀντὶ δὲ τοῦ πέταλον φέρειν ὄνομα ἔχον θεοῦ, αὐτὸς ἴσος γίνεται τῷ θεῷ. Πῶς γάρ; Γενήσεσθε, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

γ'. Βούλει καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἰδεῖν; Οὐ βεβληλὼ αὐτὸ ψεκδομένην, οὔτε ἄλλος τις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεός, οὐ διὰ λίθων, ἀλλὰ δι' ὕλης τοῦ οὐρανοῦ λαμπροτέρας, διὰ ψυχῶν λογικῶν. Ἀλλὰ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσέρχεται ὁ ἱερεύς. Ἐξεστὶ σοι εἰς τὰ φρικωδέστερα εἰσελθεῖν θύοντι τὴν θυσίαν ταύτην, ἔνθα μηδεὶς πάρεστιν, ἀλλ' ὁ Πατήρ σου, ὁ βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ, ἔνθα μηδεὶς ἄλλος ὁρᾷ. Καὶ πῶς, φησὶν, ἐστὶ μὴ ὁρᾶν, δημοσίᾳ ἐστῶτος τοῦ θυσιαστηρίου; Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστίν, ὅτι τότε μὲν ἀμφίθυρα καὶ παραπετάσματα τὴν ἐρημίαν ἐποίει· νῦν δὲ ἐξεστὶ δημοσίᾳ θύοντι, ὡς ἐν ταῖς Ἀγίοις τῶν ἁγίων, καὶ πολλῷ φρικωδέστερον τοῦτο ποιεῖν. Ὅταν γὰρ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων ποιῆς, κἂν ἡ οἰκουμένη

εἶδεν, οὐδαὶς εἶδεν, ἐπειδὴ σὺ οὕτως ἐποίησας. (Ὁ γὰρ εἶπε, *Μὴ ποιεῖτε*, ἀπλῶς, *ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ἀλλὰ προσέθηκε, *Πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς*. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ σύγκειται μελῶν, καὶ τὸ σῶμα τοῦ δεσπότου θυσιαστήριόν σοι γίνεται. Αἰδέσθητι τοῦτο αὐτὸ· ἐν τῇ σαρκὶ θύεις τοῦ δεσπότου τὸ ἱερεῖον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον καὶ τοῦτο τοῦ νῦν φρικωδέστερον, οὐχὶ τοῦ παλαιοῦ μόνον. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῆτε· τοῦτο μὲν γὰρ θαυμαστὸν διὰ τὴν ἐπιτιθεμένην ἐν αὐτῷ θυσίαν· ἐκεῖνο δὲ τὸ τοῦ ἐλεῆμονος οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ ἐξ αὐτῆς σύγκειται τῆς θυσίας τῆς τοῦτο ποιούσης. Θαυμαστὸν τοῦτο πάλιν, ὅτι λίθος μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν, ἅγιον δὲ γίνεται, ἐπειδὴ σῶμα δέχεται Χριστοῦ· ἐκεῖνο δὲ, ἐπειδὴ αὐτὸ σῶμά ἐστι Χριστοῦ. Ὅστις τοῦτο φρικωδέστερον ἐκείνου, ὃ σὺ παρέστηκας ὁ λαϊκός. Ἀρὰ σοι μὴ τι ὁ Ἀαρὼν φαίνεται πρὸς ταῦτα; μὴδὲ ὁ στέφανος, μὴδὲ οἱ κώδωνες, μὴδὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων; Τί γὰρ δεῖ πρὸς ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ θυσιαστήριον ποιεῖσθαι τὴν σύγκρισιν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοῦτο συγκρινόμενον, οὕτω λαμπρὸν ἐφάνη; Σὺ δὲ τὸ μὲν θυσιαστήριον τοῦτο τιμᾷς, ὅτι δέχεται τοῦ Χριστοῦ σῶμα· τὸν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὄντα καθυβρίζεις, καὶ περιορᾷς ἀπολλύμενον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον πανταχοῦ δυνήσῃ κείμενον ἰδεῖν, καὶ ἐν στενωποῖς καὶ ἐν ἀγοραῖς, καὶ καθ' ἐκάστην ἐν αὐτῷ θύειν τὴν ὥραν· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα θυσία τελεῖται. Καὶ καθάπερ ὁ ἱερεὺς ἐστήκει τὸ Πνεῦμα καλῶν, οὕτω καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα καλεῖς· ἀλλ' οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλὰ δι' ἔργων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατέχει καὶ ἀνάπτει τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ, ὡς τοῦτο τὸ ἔλαιον δαψιλὲς ἐκχεόμενον. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰ καταβαλλόμενα ἰδεῖν τί γίνεται, δεῦρο, καὶ ταῦτά σοι δείξω. Τίς οὖν ὁ καπνός; [582] τίς ἡ εὐωδία τοῦ θυσιαστηρίου τούτου; Δόξα καὶ εὐχαριστία. Καὶ μέχρι ποῦ προβαίνει; ἄρα μέχρι τοῦ οὐρανοῦ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτὸν ὑπερβαίνει τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ. Αἱ εὐχαὶ σου γὰρ, φησὶ, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ εὐωδία οὐδὲ τὸ πολὺ διατέμνεται τοῦ ἀέρος· αὕτη δὲ αὐτὰς ἀνοίγει τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας. Καὶ σὺ μὲν σιγᾷς, τὴ δὲ ἔργον βοᾷ· καὶ γίνεται θυσία αἰνέσεως, οὐ δαμάλεως σφαττομένης, οὐδὲ δέρματος καιομένου, ἀλλὰ ψυχῆς πνευματικῆς τὰ παρ' αὐτῆς εἰσφερούσης. Φιλανθρωπίᾳ γὰρ πάσης ἡ τοιαύτη θυσία εὐδοκιμώτερα. Ὅταν οὖν ἰδῇς πένητα πιστὸν, θυσιαστήριον ὁρᾶν νόμιζε· ὅταν ἰδῇς πτωχὸν τοιοῦτον, μὴ μόνον μὴ ὑδρίσης, ἀλλὰ καὶ αἰδέσθητι· κἂν ἑτερὸν ἰδῇς ὑδρίσαντα, κώλυσον, ἄμυνον. Οὕτω γὰρ δυνήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν θεὸν ἔλεων ἔχειν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρᾶς τοῦ καὶ ἐπιστολῆς τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τολμήσαι, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ ἐλεημοσύνης λόγον, ὡς ἔδει, καὶ δείξας ὅτι πλείον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, ἢ ἀγαπᾶται, καὶ τὰ περὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ καὶ τῶν πειρασμῶν διηγησάμενος, εὐκαίρως λοιπὸν τῶν ἐπιτιμητικῶν λόγων, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνετόμενος, καὶ εἰς τὰ φορτικώτερα κατακλείων τὸν λόγον, καὶ αὐτὸν συνιστῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ δι' ὅλης ἐργάζεται τῆς ἐπιστολῆς. Ὅθεν καὶ αἰσθανόμενος αὐτὸν πολλάκις διορθοῦται, αὐτὸ τοῦτο λέγων· Ἀρχόμεθα πάλιν αὐτοὺς συνιστάνειν· καὶ προλῶν φησιν, Οὐ πάλιν αὐτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήσεως· καὶ μετὰ ταῦτα, Ἀρρῶν γέγονα καυχώμενος, ὑμεῖς με ἠσυχάζετε. Καὶ πολλάκις τοιαύταις κέχρηται διορθώσει. Καὶ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐγκώμιον Παύλου προσειπῶν· οὕτω καὶ τὰ τῆς χάριτος μετὰ θαφιλίας τίθησι, καὶ τὰ τῆς ὑπομονῆς τῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν τινες παρ' αὐτοῖς μέγα φρονούντες, καὶ προτιθέντες αὐτοὺς τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ὡς ἀλαζόνα διαβάλλοντες, καὶ ὡς οὐδὲν ὄντα, οὐδὲ ὕγιες τι διδάσκοντες (τοῦτο γὰρ αὐτὸ μάλιστα τῆς διαφθορᾶς αὐτῶν τεκμήριον ἦν)· ὅρα πῶς ἀρχεται τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιτιμήσεως. Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος. Εἶδες πόση ἡ βαρύτης, πόσον τὸ ἀέλωμα; Ὁ γὰρ θέλει εἰπεῖν, τοῦτο ἐστὶ· Δέομαι [583] ὑμῶν, μὴ με ἀναγκάσητε, μηδὲ ἀφῆτε χρῆσασθαι τῇ δυνάμει μου κατὰ τῶν ἐξουσιάζοντων ἡμᾶς, καὶ νομιζόντων σαρκικοὺς ἀνδρας εἶναι. Βαρύτερον τοῦτο ἐκείνων ὢν ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς ἀπειλῶν ἔλεγεν, Ἐν ῥάδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἣ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πρᾶς τοῦ καὶ ἐπιστολῆς τοῦ Χριστοῦ; νῦν δὲ, Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσώθησάν τινες. Ἐλεύσομαι δὲ καὶ γινώσκεισθε, οὐ τὸν λόγον τῶν φησυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἀμφότερα δείκνυσιν, καὶ τὸ δυνατόν, καὶ τὸ φιλόσοφον καὶ ἀνεξίκακον· εἰ γὰρ οὕτω παρακαλεῖ, καὶ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς, ὥστε μὴ ἀναγκασθῆναι εἰς ἐπίδειξιν ἔλθεῖν τῆς οἰκίας δυνάμειος τῆς τιμωρητικῆς, καὶ πληξαι αὐτοὺς καὶ κολάσαι, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀκαιτήσαι δίχην. Τοῦτο γὰρ ἤνικε λέγων, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τολμήσαι, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Τίως δὲ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος. Πολλὴ ἡ ἐμφασις, πολλὴ ἡ βαρύτης· ὥσπερ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν· καὶ πάλιν, Ὅς Παῦλος πρεσβύτερος· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, Ἦτις πολλῶν προστάτις ἡγετήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Οὕτω καὶ

ἐνταῦθα, Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος. Μέγα μὲν καὶ τοῦτο, τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν· τὸ δὲ ἕτερον μέγιστον, ὃ προσέθηκεν εἰπὼν· Διὰ τῆς πρᾶς τοῦ καὶ ἐπιστολῆς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέφει βουλόμενος, προβάλλεται τὴν πρᾶς καὶ τὴν ἐπιστολὴν, ταύτην μέγιστον ποιῶν τὴν ἰκετηρίαν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Αὐτὴν αἰδέσθετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ δεικνύς ὅτι κἂν μυρίαν ἀνάγκην ἐπάγῃ, αὐτὸς πρὸς τοῦτο ἐπιβρέπεστον ἔχει, διὰ τὸ πρᾶς εἶναι· οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς δὲ οὐκ ἐπεξέρχεται, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὕτως ἐποίησε. Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ἦτοι κατ' εἰρωνείαν φησὶ, τὰ ἐκείνων φεγγόμενος. Ἐκείνοι γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι ὅταν μὲν παρῇ, οὐδενὸς ἐστὶν ἔξιος λόγου, ἀλλ' αὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος· ὅταν δὲ ἀπῇ, φασὶ καὶ κομπάζει καὶ καταξανάτταται ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐξῆς αἰνίσσεται λέγων· Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησὶ, βαρεῖαι· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Ἡ τοίνυν κατ' εἰρωνείαν, φησὶ, πολλὴν ἐμφαίνων βαρύτητα, καὶ λέγων· Ἐγὼ ὁ ταπεινός, Ἐγὼ ὁ εὐτελής ἐν τῷ παρῆναι, καθὼς ἐκείνοι φασιν, καὶ ἀπὼν ὑψηλός· ἢ ὅτι κἂν μέγала φέγγηται, οὐκ ἐξ ἀπονοίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρρεῖν αὐτοῖς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τολμήσαι, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Εἶδες πόση ἡ ἀγανάκτησις, καὶ πῶς σαφὴς ὁ ἐλεγχος τῶν εἰρημένων; Δέομαι γὰρ ὑμῶν, φησὶ, μὴ με ἀναγκάσητε δεῖξαι, ὅτι καὶ παρὼν ἰσχυρὸς εἰμι καὶ δύναμιν ἔχω. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἀπὼν πάντῃ ὑμῶν καταθαρρῶ καὶ ἐπαίρομαι, αὐτοῖς κέχρημαι τοῖς [584] ῥήμασι· δέομαι οὖν μὴ με ἀναγκάσωσι χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ Τῇ πεποιθήσει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ παρῆσθαι, ἀλλ', Ἡ λογίζομαι. Οὐπω μὲν γὰρ τοῦτο ἐκρίνα, αὐτοὶ δὲ μοι τὴν αἰτίαν παρέχουσιν· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω βούλομαι. Καίτοι οὐκ ἐαυτῷ ἀμύνων τοῦτο ἐποίησε, ἀλλὰ τῷ εὐαγγελίῳ. Εἰ δὲ, ἔνθα τῷ κηρύγματι ἀμύνειν ἔχρη, οὐκ ἐστὶν αὐστηρὸς, ἀλλὰ ἀναδύεται καὶ μέλλει, καὶ παρακαλεῖ μὴ γενέσθαι τοσαύτην ἀνάγκην· πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ αὐτοῦ οὐκ ἔσθ' οὐδέποτε τι τοιοῦτον ἐποίησε.

β'. Τοῦτο οὖν μοι χαρίσασθε, φησὶν, ὥστε μὴ με ἀναγκάσαι δεῖξαι, ὅτι καὶ παρὼν δύναμαι καταθαρρῆσαι καθ' ὃν ἂν βῇ· τοῦτέστι, κολάσαι αὐτοὺς καὶ τιμωρῆσαι. Εἶδες πῶς; οὐκ ἦν φιλότιμος, οὐδὲ πρὸς ἐπίδειξιν τι ἐποίησε, ὅπου καὶ χρεῖας οὐσης, τῶμαιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ· Δέομαι γὰρ, φησὶ, τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τολμήσαι, ἐπὶ τινὰς. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου μάλιστα ἐστὶ, τὸ μὴ ταχέως ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ διορθοῦσθαι, καὶ μέλειν αὐτῷ καὶ βραδύνειν ἐν ταῖς τιμωρίαις. Τίνας δὲ

HOMILIA XXI.

CAR. 10. v. 1. *Ipsæ autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.* 2. *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, tanquam secundum carnem ambulemus.*

1. Postquam institutum de elemosyna sermonem, ut oportebat, absolvit, ostenditque plus eos a se amari, quam ab ipsis ametur, atque insuper de patientia sua et de tentationibus verba fecit; tempestive jam ad objurgandum se confert, pseudoapostolos subindicans, et in iis quæ molestiora erant sermonem concludens, ac seipsum commendans. Nam hoc quoque in tota epistola facit; idque etiam sentiens, plorantque se ipse corrigit, his verbis utens: Num iterum nosipsum commendamus (2. Cor. 3. 1)? atque ulterius progrediens: Non rursus nosipsum commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi (2. Cor. 5. 12); et postea, Insuper factus sum gloriando: vos me cogitis (2. Cor. 12. 11). Ac multas huiusmodi correctiones adhibuit. Nec vero quispiam aberrabit, qui hanc epistolam Pauli encomium appellavit: adeo copiose et quæ gratiæ sunt, et quæ ad ipsius patientiam attinent, largiter describit. Quoniam enim nonnulli erant, qui magnifice de se sentirent, ac seipsos Paulo anteferebant, eumque ut arrogantem, ut nullius pretii hominem, ut nihil sani docentem traducerent (nam hoc corrupti eorum animi vel maximum erat indicium); vide quomodo eos objurgare incipiat: *Ipsæ autem ego Paulus.* Viden' qua gravitate, qua auctoritate loquatur? Hoc enim perinde est ac si diceret: Obsecro vos, ne me cogitis, ac mea adversus eos, qui me parvipendunt et carnalem hominem esse existimant, potentia uti sinatis. Hoc porro minis illis acerbius est, quas in priore ad eos epistola his verbis intentabat: *In virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis?* nunc autem, *Quasi non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem* (1. Cor. 4. 21. 18. 19). Utrumque etenim hoc loco ostendit, nimirum et potentiam, et lenitatem ac patientiam, ut qui tali modo tamque accurate roget atque obsecret, ut ne ad ulticis suæ potentiæ demonstrationem venire necesse habeat, atque ferire ac supplicio afficere pœnasque ab iis extremas expetere. Hoc enim his verbis subindicavit, *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, quasi secundum hominem ambulemus.* Interim vero ad id, quod in initio positum est, sermonem conferamus: *Ipsæ autem ego Paulus.* Magna in his verbis emphasis, magna gravitas inest; ut alio loco ait: *Ecce ego Paulus dico vobis* (Gal. 5. 2); et rursus, *Ut Paulus sanes* (Philem. 19); et rursum alio loco, *Ipsa enim adstitit multis, et mihi ipsi* (Rom. 16. 2). Eodem modo hic quoque ait, *Ipsæ autem ego Paulus.* Atque illud

quidem magnum est, quod ipse obsecret; sed alterum majus, quod adjunxit dicens: *Per clementiam et benignitatem Christi.* Nam quia magnum ipsis pudorem incutere studebat, clementiam ac mansuetudinem prætendit; hac ratione obnixius supplicans, perinde ac si diceret: Ipsam Christi mansuetudinem, per quam vos rogo, vereamini. Hoc autem ideo dicebat, ut illud planum faceret, se quantamvis illi necessitatem afferrent, tamen ad lenitatem propensiorum esse, non quod viribus non valeret asperere agere, quia sic etiam Christus faciebat. *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.* Quid hoc est? Vel ironice loquitur, eorum verba usurpans. Hoc enim illi dicebant, quod cum præsens ipse esset, nullius omnino pretii, sed vilis ac despicibilis esset; cum autem abesset, tum demum intumesceret ac magnifice loqueretur, ipsosque vexaret ac minis insectaretur. Hoc quippe per hæc verba, quæ sequuntur, subindicat, *Quoniam,* inquit, *epistolæ graves sunt, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis.* Ergo vel per ironiam, inquit, magnam asperitatem declarans, ac dicens: Ego ille, coram humilis, ego ille vilis, ut ipsi aiunt; cum autem absens, sublimis: vel certe hoc vult, se, quamvis magnifice loquatur, non ex arrogantia hoc facere, sed quod eorum fiducia ulteretur. *Rogo autem vos ne præsens audeam hac confidentia, qua existimor audere, in quosdam qui nos secundum carnem ambulare arbitrantur.* Vides quanta sit hæc indignatio, quamque his verbis eos perspicue arguat? Rogo enim vos, inquit, ne in eam necessitatem me adducatis, ut ostendere cogar, quod præsens quoque viribus ac potentia polleam. Quia enim dicebant me absentem magna adversum vos audacia uti atque efferri, his verbis usus sum: Idcirco obsecro ne mihi hanc necessitatem afferant, ut potentia mea utar. Hoc enim significat illud, *Ea confidentia.* Nec dixit, *Qua paratus sum,* sed, *Qua existimor.* Necdum enim hoc constitutum est, verum ipsi occasionem præbent: at ego ne sic quidem hoc facere in animum induco. Atqui non ut se, sed ut evangelium ulcisceretur, hoc faciebat. Quod si, ubi prædicationis causa tuenda erat, minime acerbum se præbet, sed moras necit, rogatque ne tanta sibi necessitas inferatur: multo minus in suis injuriis propulsandis quidquam huiusmodi fecisset.

2. Hoc igitur, inquit, mihi indulgete, ut ne necesse habeam ostendere, quod coram etiam adversus quos par sit fiducia uti queam, hoc est, eos punire ac supplicio afficere. Videsne quam a gloriæ studio alienus esset, nec ostentationis causa quidquam faceret, ut qui, cum necesse esset, audaciam tamen id appellaret? *Rogo enim,* inquit, *ne præsens audeam ea confidentia, qua existimor audere, in quosdam.* Hoc enim magistri officium est, non confestim pœnas sumere, sed corrigere, atque in inferendis suppliciis cunctantem ac tardum esse. Quosnam porro eos intelligit, quibus comminatur? Eos videlicet, *Qui de nobis*

ita existimant, tamquam secundum carnem ambulemus. Nam eum illi ut hypocritam, ut improbum atque arrogantem instimulabant. 3. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.* Hic jam eos figurata voce terret: carnem enim gerimus, inquit; non id iustior; verum carnem non vivimus. Immo vero ne hoc quidem dixit, sed aliquantisper reservavit, quod ad vitæ laudem pertineret: ac prius de prædicatione disserit, ostendens eam minime humanam esse, nec inferiore ope indigere. Quocirca non dixit, *Non secundum carnem vivimus*; sed, *Non secundum carnem militamus*; hoc est, bellum quidem ac dimicationem suscepimus, at carnalibus armis minime decertamus, nec humanis auxiliis nos tuemur. 4. *Arma enim nostra non sunt carnalia.* Quænam enim arma carnalia sunt? Opes, gloria, principatus, facundia, gravitas, concursationes, assentationes, simulationes, aliaque ejusmodi. At nostra arma non talia sunt. Quæ ergo? *Potentia Deo.* Nec dixit, *Nos haud carnales sumus*, sed, *Arma nostra.* Nam uti jam dixi, de prædicatione verba prius facit, potentiamque universam Deo adscribit. Nec dixit, *Spiritualia*, quamquam hoc vocabulum adhibendum esset, ut carnalibus opponeretur, sed, *Potentia*; per hoc illud quoque significans atque ostendens, quod illorum arma infirma et imbecilla sint. Atque animadvertit quam ipse fastus omnis sit expers. Non enim dixit, *Nos potentes sumus*, sed, *Arma nostra Deo potentia sunt.* Non nos ea talia paravimus, sed Deus ipse. Quoniam enim ipsi flagris cadebantur et exagitabantur, atque innumeris malis premebantur, quæ quidem imbecillitatis argumentum erant, idcirco Dei potentiam ostendens ait, *Sed Deo potentia sunt.* Nam hoc in primis ipsius vim indicat, quod per hæc arma victoriam adipiscatur. Itaque tametsi nos hæc gestamus; at ipse tamen est, qui per ea dimicat et operatur. Postea horum quoque armorum longum encomium textit dicens: *Ad destructionem munitiorum.* Ac ne munitiorum audito nomine, quidquam sensibile cogites, ait: *Consilia destruentes*; per figurarum loquendi genus emphasim indicans, per id autem quod subjunxit, spirituale hoc bellum esse declarans. Munitiones enim istæ non corpora, sed animos obsident. Quare illis firmiores sunt; ob idque majoribus etiam armis opus habent. Munitiorum porro vocabulo Græcorum fastum intelligit, et sophismatum atque argumentationum vim. Et tamen omnia contra ipsos parata arma superavit. *Consilia destruentes, 5. atque omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Persistit in metaphora, ut significantius sese exprimat. Quamvis enim munimenta sint, inquit, quamvis turres, atque aliud quidvis; his tamen armis cedunt. *Et captivantes omnem intellectum in obsequium Christi.* Atqui incommodam significationem habet captivitatis vocabulum: est enim libertatis eversio. Cur ergo hac voce usus est? Secundum alteram significationem. Captivitatis enim nomen duplicem significatum habet; nempe et vi captum esse, atque ita expugnatum, ut jam nulla resurgendi facultas sit. Itaque posterioris

hujus significationis ratione hoc vocabulum usurpavit. Ut enim, cum ait, *Alias Ecclesias exspoliavi* (1. Cor. 11. 8), his indicat se non furim accepisse, sed eas exspoliasse atque omnia accepisse: sic etiam hoc loco cum ait, *In captivitatem redigentes.* Neque enim ex æquo pugnabat Paulus, sed facillime victoriam obtinebat. Non dixit, unum, aut duos, sed *Omnem*: non dixit, Vincimus tantum ac superiores existimus, sed, *In captivitatem redigimus*: ut superius etiam non dixit, Tormenta propugnaculis adjuvamus, sed, *Destruimus*: armis quippe, inquit, longe eos antecellimus. Non enim verbis pugnamus, sed rebus adversus verba: non in carnali sapientia, sed in spiritu mansuetudinis ac potentia. Quomodo ergo gloriaturus eram, inquit, ac per sermonem jactatus, et per epistolas comminatus, ut illi eum criminabantur dicentes, *Epistolæ quidem graves* (2. Cor. 10. 10); cum vis nostra in his minime sita esset?

5. Postquam autem dixit, *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*; quia captivitatis nomen durius erat, tropum hunc confestim dissolvit, his verbis utens: *In obsequium Christi*, a servitute in libertatem, a morte ad vitam, ab exitio ad salutem. Neque enim tantum adversarios sternimus, sed eos ad veritatem transferimus. 6. *Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.* Hoc loco non illos tantum, sed et hos quoque metu concutit. Vos enim, inquit, expectamus, ut posteaquam nostris admonitionibus ac minis correcti ac repurgati, atque ab eorum societate abducti fueritis, tum demum illis qui incurabili morbo laborant, solis relictis, supplicium inferamus, cum vos prorsus ab ipsis abscesseritis. Nam obeditis quidem nunc quoque, verum non integre. Atqui, inquires, si hoc nunc fecisses, majus lucrum consequutus fuisses. Minime vero: si enim nunc hoc fecissem, vos quoque eodem supplicio involvissem. At dices, Eos quidem poena afficere oportebat, nobis autem parcere. Verum si pepercissem, gratia ductus id facere visus fuisset: nunc vero id minime volo, sed prius vos corrigere, atque hinc ad puniendos illos me conferre. Quid visceribus illis militius? quippe qui suos alienis permixtos cernens, plagam quidem inferre vult, cæterum se cohibet atque indignationem reprimit, donec illi secesserint, ut hos solos feriat; vel potius ut ne hos quidem. Ob id enim his minatur, atque se illos tantum recuperare cupere, ut et isti timore correcti ad meliorem frugem migrent, nec in quemquam iram effundat. Ut enim præstantissimus medicus et pater communis et patronus ac curator, ita omnia agebat, ita omnium commodis consulebat, impedimenta subnovens, pestiferos homines cærens, undique cursitans. Neque enim pugnando negotia sic conficiebat, sed ut ad paratam promptamque victoriam pergens, trophaea erigebat, diaboli propugnacula, demonumque machinas diruens, demoliens, ac solo æquans, atque prædam omnem ad Christi castra trahebat; ac ne tantillum quidem respirabat, ab his ad illos, ab illis rursus ad alios

τούτους φησίν, οἷς ἀπειλεῖ; *Τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.* Ἐκεῖνοι γὰρ αὐτὸν διέβαλλον ὡς ὑποκριτὴν, ὡς πονηρὸν, ὡς ἀλαζόνα. *Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.* Ἐνταῦθα λοιπὸν καὶ φοβεῖ τῇ τροπῇ· σάρκα μὲν γὰρ περικεῖμεθα, φησὶν, ὁμολογῶ, οὐ σαρκὶ δὲ ζῶμεν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ τέως αὐτὸ ταμειεύεται· βίου γὰρ ἐστὶν ἐγκώμιον· περὶ δὲ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κἀτωθεν δεόμενον βοήθειας. Διόπερ οὐκ εἶπεν, Οὐ κατὰ σάρκα ζῶμεν, ἀλλ', *Οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα*· τούτ' ἐστι, Πόλεμον ἀνεξετάμεθα καὶ μάχην, ἀλλ' οὐχὶ σαρκικοῖς πολεμοῦμεν ὅπλοις, οὐ διὰ τινος ἀνθρωπίνης συμμαχίας. *Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικά.* Ποτα γὰρ ὅπλα σαρκικά; Πλούτος, δόξα, δυναστεία, εὐγλωττία, δεινότης, περιδρομαί, κολακείαι, ὑποκρίσεις, τὰ ἅλλα τὰ τούτοις εἰκότα. Ἀλλὰ τὰ ἡμέτερα, οὐ τοιαῦτα, ἀλλὰ ποταπά; *Δυνατὰ τῷ Θεῷ.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς οὐ σαρκικοί, ἀλλὰ, *Τὰ ὅπλα ἡμῶν.* Ὅπερ γὰρ ἔφη, τέως περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, καὶ τὴν δύναμιν πᾶσαν τῷ Θεῷ ἀνστήθησι. Καὶ οὐ λέγει, Πνευματικὰ, καίτοι τοῦτο ἦν τὸ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σαρκικοῦ, ἀλλὰ *Δυνατὰ*, διὰ τοῦτου κάκεινο αἰνιττόμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει αὐτοῦ τὸ ἄτυπον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἡμεῖς δυνατόι, ἀλλὰ, *Τὰ ὅπλα ἡμῶν δυνατόν τῷ Θεῷ.* Οὐχ ἡμεῖς αὐτὰ τοιαῦτα κατεσκευάσαμεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμαστίζοντο, ἡλαύνοντο καὶ μυρία ἔπασχον ἀνήκεστα, ἅπερ ἀσθενείας ἦν· δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχὺν φησὶν· *Ἀλλὰ τῷ Θεῷ δυνατόν ἐστι.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ὅτι διὰ τούτων περιγίνεται. [585] Ὡστε εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικεῖμεθα, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ δὲ αὐτῶν πολεμῶν καὶ ἐνεργῶν. Εἴτα καὶ ἐγκώμιον αὐτῶν διέξεισι μακρὸν λέγων· *Πρὸς καθαίρειν ὀχυρωμάτων.* Καὶ ἵνα μὴ, ἀκούσας ὀχυρώματα, αἰσθητόν τι νομίσης, φησὶ· *Λογισμοὺς καθαλοῦντες*· διὰ μὲν τῆς τροπῆς τὴν ἔμφασιν δεικνύς, διὰ δὲ τῆς ἐπαγωγῆς τὸ νοητὸν τοῦ πολέμου παραδελῶν. Ταῦτα γὰρ τὰ ὀχυρώματα ψυχᾶς πολιορκεῖ, οὐ σώματα. Ὡστε ἐκείνων ἰσχυρότερα· διὸ καὶ μειζόνων δέεται τῶν ὅπλων. Ὀχυρώματα δὲ λέγει τὸν τύπον τὸν Ἑλληνικόν, καὶ τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν συλλογισμῶν τὴν ἰσχύν. Ἀλλ' ὁμῶς ἅπαντα ἤλεγξεν τὰ ὅπλα, φησὶν, ἱστάμενα κατ' αὐτῶν. *Λογισμοὺς γὰρ καθαλοῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐκαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.* Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλεονα ποιῇ τὴν ἔμφασιν. Κἂν γὰρ ὀχυρώματα ἦ, φησὶ, κἂν πυργώματα, κἂν ὅτιοῦν ἔτερον, εἰκεὶ καὶ παραχωρεῖ τοῖς ὅπλοις τούτοις. *Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.* Καίτοι κακέμματος ἢ τῆς αἰχμαλωσίας προσηγορία· τῆς ἐλευθερίας γὰρ ἐστὶν ἀναιρέσεις. Τίνος οὖν ἐνεκεν αὕτη χέρεται; Καθ' ἕτερον σημαίνωμεν. Τὸ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο ἔηλοι, καὶ τὸ ἐκπεσεῖν ἐλευθερίας, καὶ τὸ κατὰ κράτος ἄλῃναι, ὥστε μὴ ἀναστήναι πάλιν. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ δεύτερον αὐτὴν ἐξελάβετο. Ὡς περ ὅταν λέγῃ,

Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, οὐ τὸ ὄσθρα λαβεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ γυμνώσαι καὶ πάντα λαβεῖν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, *Αἰχμαλωτίζοντες.* Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ Ἰσοῦ ἡ μάχη ἀλλὰ μετὰ πολλῆς εὐκολίας. Οὐκ εἶπεν ἐν καὶ δύο, ἀλλὰ πᾶν· οὐκ εἶπε δὲ, Νικῶμεν καὶ περιγινόμεθα, μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Αἰχμαλωτίζομεν*· ὥς περ οὖν καὶ ἀνωτέρω οὐκ εἶπε, Προσάγομεν μηχανήματα τοῖς ὀχυρώμασιν, ἀλλὰ, *Καθαλοῦμεν αὐτά*· καὶ γὰρ πολλὴ τῶν ὅπλων ἡ περιουσία. Οὐ γὰρ λόγοις πολεμοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐργοῖς πρὸς λόγους, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν πνεύματι πραότητος καὶ δυνάμεως. Πῶς οὖν ἔμελλον φιλοτιμεῖσθαι, φησὶ, καὶ κομπάζειν διὰ λόγων, καὶ ἀπειλεῖν διὰ ἐπιστολῶν, καθάπερ ἐκεῖνοι διέβαλλον λέγοντες, ὅτι *Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι*, ὅπου γε οὐκ ἐν τούτοις ἦν ἡμῖν ἰσχύς;

γ. Εἰπὼν δὲ, *Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*, ἐπειδὴ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρὺ, ταχέως τὸν τρόπον ἐντεῦθεν κατέλυσεν εἰπὼν· *Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*· ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν, ἀπὸ θανάτου πρὸς ζωὴν, ἐξ ἀπωλείας πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς βαλεῖν ἡθέλωμεν, ἀλλὰ μεταστῆσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοὺς ἐναντιούμενους. *Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικηθῆαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή.* Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν, οὐκ ἐκείνους μόνον. Ὑμᾶς γάρ, φησὶν, ἀναμένομεν, ἵν', ὅταν ὑπὸ τῆς παραινήσεως καὶ τῆς ἀπειλῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἐκκαθάρωμεν καὶ ἀποστήσωμεν τῆς ἐκείνων κοινωνίας, τότε ἐκείνων ἀπολειφθέντων μόνων ἀνίστα νοσοῦντων ἐπαγάγωμεν τὴν τιμωρίαν, ὅταν γνησίως ἴδωμεν ὑμᾶς ἀποστάντας. [586] Ὑπακούετε μὲν γὰρ καὶ νῦν, οὐ τελείως δέ. Καίτοι εἰ νῦν ἐποίησας, μείζον ἂν εἰργάσω τὸ κέρδος, φησὶν. Οὐδαμῶς· εἰ γὰρ νῦν ἐποίησα, καὶ ὑμᾶς ἂν περιέβαλον τῇ τιμωρίᾳ. Ἀλλ' ἔδει κολάσαι μὲν ἐκείνους, ἡμῶν δὲ φείσασθαι. Ἀλλ' εἰ ἐφείσάμην, χάριτι ἂν ἔδοξα τοῦτο ποιεῖν· νῦν οὐ τοῦτο βούλομαι, ἀλλὰ πρῶτον κατορθῶσαι ὑμᾶς, καὶ τότε ἐπ' ἐκείνους ἄλῃν. Τί τῶν σπλάγγνων ἐκείνων ἡμερώτερον; ὅς ἐπειδὴ τοὺς οἰκείους ἑώρα τοῖς ἄλλοις ἀναμεμιγμένους, βούλεται μὲν ἐπαγαγεῖν τὴν πληγὴν, φέειται δὲ, καὶ κατέχει τὴν ἀγανάκτησιν, ἕως ἂν ἐκεῖνοι ἀναχωρήσωσιν, ἵνα τούτους πατάξῃ μόνους· μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴδὲ τούτους. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀπειλεῖ τούτους, καὶ φησι μόνους· βούλεσθαι ἐκείνους ἀπολαβεῖν, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι τῷ φόβῳ διορθωθέντες μεταναστῶσι, καὶ εἰς μηδὲνα ἀφῇ τὴν ὀργήν. Καθάπερ γὰρ ἱατρὸς ἀριστός· καὶ πατὴρ κοινός καὶ προστάτης καὶ κηδεμών, οὕτω πάντα ἔπραττεν, οὕτω πάντων ἐκτόθετο, τὰ κωλύματα ἀναιρῶν, τοὺς λυμαινομένους ἀναστέλλων, πάντα τοῦ περιτρέχων. Οὐδὲ γὰρ μαχόμενος οὕτω τὰ πράγματα ἤνυσεν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἐτοίμῳ καὶ πρόχειρον ἐρχόμενος νίκη, τὰ τρόπαια ἴσθη, κατασκάπτων, καθαιρῶν, καταβάλλων τοῦ διαδόλου τὰ ὀχυρώματα καὶ τῶν δαιμόνων τὰ μηχανήματα, καὶ τὴν λείαν μετ' ἧγεν ἅπασαν ἐπὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον· καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνευ, ἀπὸ τούτων ἐπ' ἐκείνους, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνων ἐφ' ἐτέρους· μεταπηδῶν, καθάπερ

ως στρατηγὸς ἄριστος καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἰστών
τρόπαια, μᾶλλον δὲ καθ' ἐκάστην ὥραν. Ἀπὸ γὰρ
χριστιανικοῦ μόνου εἰς τὴν παράταξιν εἰσελθὼν, αὐτο-
άνδρους ἦρει τῶν ἐναντίων τὰς κόλεις, καὶ τόξα
καὶ δόρυ καὶ βέλη καὶ πάντα ἡ γλῶττα Παύλου.
Καὶ γὰρ ἐφθέγγετο μόνον, καὶ παντὸς πυρὸς σφοδρό-
τερον τοῖς πολεμίοις αἱ ῥήσεις ἐνέπιπτον· καὶ τοὺς
μὲν δαίμονας ἤλαυνε, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτῶν κατεχομέ-
νους ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτὸν ἐπανήγεν. Ὅτε γοῦν τὸν
δαίμονα ἐκείνον τὸν πονηρὸν ἐξέβαλε, γοήτων ἀνδρῶν
μυριάδας πάντε συνελθούσαι, τὰ βιβλία τῶν μαγείων
κατέκαιον, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μεθίσταντο. Καὶ
καθάπερ ἐν πολέμῳ, πύργου πεζόντος ἢ τυράννου
κατενεχθέντος, οἱ μετ' ἐκείνου πάντες τὰ ὅπλα ῥίψαν-
τες, τῷ στρατηγῷ προστρέχουσιν· οὕτω δὴ καὶ τότε
ἐγένετο. Τοῦ γὰρ δαίμονος ἐκβληθέντος, πολιορκη-
θέντες ἄπαντες, καὶ τὰ βιβλία ῥίψαντες, μᾶλλον δὲ
καταλύσαντες, τοῖς Παύλου ποσὶ προσέτρεχον· ὁ δὲ,
καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, τῇ οἰκουμένῃ παραταττό-
μενος, οὐδαμῷ ἴστατο, ἀλλ' ὥσπερ τις ὑπόπτερος
ὢν, πάντα ἐπείρει· καὶ νῦν μὲν χαλὸν διώρθου, νῦν δὲ
νεκρὸν ἤγειρε, νῦν δὲ ἕτερον ἐκήρου, τὸν μέγαν
λέγω· καὶ οὐδὲ ἐν δεσμοτηρίῳ κατακλειόμενος ἡσύ-
χῃσεν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν δεσμοφύλακα μετήγε πρὸς
ἑαυτὸν, τὴν καλὴν ταύτην αἰχμαλωσίαν ἐργαζό-
μενος.

[587] 8. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα κατὰ
δύναμιν. Καὶ τί λέγω, κατὰ δύναμιν; Ἐξέστι γὰρ
καὶ ἔγγυς ἐκείνου γενέσθαι τῷ βουλομένῳ, καὶ θεω-
ρῆσαι τὴν ἀριστείαν, καὶ μιμησασθαι τὴν ἀνδρείαν.
Ἔτι γὰρ καὶ τοῦτο ποιεῖ, λογισμοὺς καθαιρῶν, καὶ
πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.
Καίτοι γε πολλοὶ κατατέμνουν αὐτὸν ἐπεχειρήσαν
αἰρετικοί· ἀλλ' ὅμως κατὰ μέλος ὦν πολλὴν ἐπιδει-
κνυται τὴν ἰσχύν. Κέχρηται μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ Μαρ-
κίων καὶ Μανιχαῖος, ἀλλὰ κατατέμνοντες· ἀλλ' ὅμως
καὶ οὕτως ἐλέγχονται ἀπὸ τῶν μελῶν. Καὶ γὰρ καὶ
χαῖρ' μόνῃ τοῦ ἀριστέως τούτου παρ' αὐτοῖς· οὐσα,
κατ' ἄκρας αὐτοὺς ἐλαύνει· καὶ ποῦ; μόνος παρ'
ἐτέροις δώκει· καὶ καταβάλλει, ἵνα μάθῃς δυνάμει
περιουσίαν, καὶ ὅτι καὶ περικοπτόμενος ἀρκεῖ πάντας
ἐλεῖν τοὺς ἐναντιουμένους. Καὶ μέντοι τοῦτο, φησί,
διαστροφῆς, τὸ πάντας αὐτῷ κενεῖσθαι τοὺς ἀλλή-
λους μαχομένους. Διαστροφῆς μὲν οὖν, τῆς Παύλου
δὲ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς τῶν χρωμένων. Οὐ γὰρ
ποικίλος τις ἦν, ἀλλὰ ἀπλοῦς καὶ σαφής· οὗτοι δὲ
πρὸς τὰς οἰκείας διέστρεψαν τὰ ῥήματα ἑννοίας. Καὶ
διὰ τί οὕτως ἐρρέθη, φησὶν, ὥς δοῦναι λαβὰς τοῖς
βουλομένοις; Οὐκ αὐτὸς ἔδωκεν, ἀλλ' ἡ ἐκείνων μα-
νία· οὐκ εἰς δέον γὰρ τοῦτοις ἐχρήσαντο. Ἐπεὶ καὶ ὁ

πόσμος οὗτος ὅλος καὶ θαυμαστός καὶ μέγας, καὶ τῆς
τοῦ Θεοῦ σοφίας τεκμήριον, καὶ οἱ οὐρανοὶ θαυματοῦ-
ται δόξαν Θεοῦ, καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἀρτυροῦται
ῥήμα, καὶ οὐδε τι κενεῖ ἀναγγέλλει γινώσκον· ἀλλ' ὅπως
τούτῳ πολλοὶ προσέκεισαν, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀλλή-
λοις· καὶ οἱ μὲν οὕτως αὐτὸν ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐθαύ-
μασαν ὥς αὐτὸν νομίσαι εἶναι Θεόν· οἱ δὲ οὕτως
αὐτοῦ τὸ κάλλος ἠγνόησαν, ὥς ἀνάξιον εἶναι φανῆσαι
τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας, καὶ ὅλην τινὴ πονηρὰ τὸ
κλέον αὐτοῦ ἀναθεῖναι. Καίτοι γε ἀμφοτέρους ὁ
Θεὸς ἠσφαλίστατο, καλὸν μὲν ποιήσας καὶ μέγαν, ἵνα
μὴ ἀλλότριος αὐτοῦ τῆς σοφίας εἶναι νομίσαιτο·
ἐνδεῆ δὲ καὶ οὐκ αὐτάραξη αὐτῷ, ἵνα μὴ Θεὸς ὡπο-
κτεῖνται. Ἀλλ' ὅμως οἱ κηρωθέντες ἐξ οἰκείων λο-
γισμῶν, εἰς ἐναντίας ἐξέπασον ἑννοίας, ἀλλήλους
ἐλέγχοντες, καὶ ἀλλήλων γινόμενοι κατηγοροί, καὶ
ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπαλογούμενοι καὶ αὐτῶν ὡς
ἐκπλανήθησαν λογισμῶν. Καὶ τί λέγω τὸν ἥλιον
καὶ τὸν οὐρανόν; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶδον θαύματα
οἱ Ἰουδαῖοι γινόμενα τοσαῦτα, καὶ μόσχον εὐθέως
προσεκύνησαν. Πάλιν ἑωρὼν δαίμονας τὸν Χριστὸν
ἀπαλαύνοντα, καὶ δαιμονιόντα αὐτῶν ἐκέλουν. Ἀλλ'
οὐ τοῦ ἐκβάλλοντος τοῦτο ἐγκλημα, ἀλλὰ τῆς τῶν
κεκρωμένων διανοίας κατηγορία. Μὴ τοίνυν μηδὲ
Παύλου καταγίνωσκε διὰ τὴν τῶν κακῶς χρησάμε-
νων γνώμην, ἀλλὰ μάθε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καλῶς
καὶ τὸν πλοῦτον ἀνάπτυσον, καὶ πρὸς πάντας στήσῃ
γενναίως ἀπὸ τῶν ἐκείνου φραττομένους ὅπλων· οὕτω
[588] καὶ Ἕλληνας, καὶ Ἰουδαίους ἐπιστομίσει
δυνήσῃ. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐ πιστεύοντας αὐτῷ; Ἀπὸ
τῶν γεγεννημένων δι' αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν
οἰκουμένην διορθώσεως. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπίνης δυ-
νάμει τοσαῦτα δυνήθηται, ἀλλ' ἡ τοῦ σταυρωθέντος
ἰσχύς ἐμπνέουσα αὐτῷ, τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάσατο,
καὶ ῥητόρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων καὶ βασι-
λέων καὶ πάντων δυνατώτερον ἀπέφηεν. Οὗτος οὐχ
ὀπίσασθαι μόνον ἱκανὸς καὶ βαλεῖν τοὺς ἐναντίους,
ἀλλὰ καὶ ἐτέρους κατασκευάσει τοιοῦτους. Ἴν' οὖν
καὶ αὐτοῖς καὶ ἐτέροις γινώμεθα χρήσιμαί, συνεχῶς
αὐτὸν μεταχειριζώμεθα, ἀντὶ λειμῶνος καὶ παρα-
δείσου τοῖς τούτου γράμμασιν ἐντροφεύμεντες. Οὕτω
γὰρ δυνήσώμεθα καὶ κακίας ἀπαλλαγῆναι, καὶ ἀρετὴν
ἐλθεῖν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τυχεῖν αγαθῶν,
χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. suspicatur legendum εἶναι αὐτῶν.

† Savil. confecit εἶναι αὐτοῦ, recte Edit. εἶναι αὐτοῦ.

transiit : non secus atque præclarissimus quispiam imperator, quovis die vel, ut rectius loquar, quavis hora tropæa erigens. Cum unica enim tunica in aciem ingressus, hostium urbes una cum civibus capiebat : arcumque, hastarum et telorum, ac denique omnium rerum instar erat Pauli lingua. Loquebatur enim ille tantum, et protinus ipsius verba igne vehementius in hostes labebantur; ac dæmones quidem abigebat, homines autem ab ipsis detentos ad se reducebat. Etenim cum malum illige dæmonem eiecit, præstigatorum hominum quinquaginta milia conflixerunt, librisque magicis exustis, ad veritatem sese transtulerunt. Et quemadmodum in bello collapsa turri aut prostrato tyranno, omnes, qui cum ipso stabant, abjectis armis ad hostium imperatorem accurrunt : ad eundem modum tunc quoque accidit : pulso enim dæmone, omnes ii qui obsecati temebantur, abjectis vel potius delectis libris suis, ad Pauli pedes confugerunt. At ille adversus orbem, quasi adversus exercitum unum, aciem instruens, nusquam consistebat, verum, perinde ac pennis quibusdam præditus, omnia faciebat : ac nunc claudum erigebat, nunc mortuum ad vitam revocabat, nunc alterum, hoc est, magum illum oculorum caliginis malebat; ac ne in carcere quidem quiescebat, verum illic quoque carceris custodem ad suas partes pertrahabat, præclarum hoc captivitatis genus efficiens.

4. *Paulus imitandus; Marcionis et Manichæi hæresis.* — Hunc igitur nos quoque pro viribus imitemur. Quid autem dico, pro viribus? Licet enim cuivis ad eum propius accedere, ejusque dimitendi præstantiam intueri, ac fortitudinem imitari. Adhuc enim etiam hoc facit, consilia destruens, atque omnem astitudinem sese extollentem adversus scientiam Dei. Et quidem cum plerique hæretici consociare aggressi sunt; at ipse etiam in membra distractas, ingentis roboris specimen edit. Siquidem et Marcion et Manichæus eo usi sunt, verum concise ac truncatim : atque tamen etiam a membris confutantur. Nam et nunc sola fortissimi hujus viri, cum apud ipse est, perfacile eos fundit ac fugat; et post solus, cum apud alios est, eos insectatur ac dejicit, ut ex eo tibi potentiam ipsius magnitudinem intelligere liceat, quippe qui etiam carne undique concisus, cunctos tamen hostes expugnare possit. Atqui perversitatis hoc argumentum est, iniques, si omnes eo utantur, qui inter se consignant. Perversitatis quidem hoc sane, non tamen Pauli, absit, sed eorum qui eo abutuntur. Neque enim varius erat, sed simplex et perspicuus; at isti verba ipsius ad suam sententiam detorserunt. Sed cur ita loquutus est, iniques, ut animum volentibus daret? Non dedit ipse, sed eorum amentia, qui ipsius verba non ut par erat usi sunt. Quandoquidem et totus hic mundus ingens quidem et præclarus est,

divinæque sapientiæ argumentum, et *Cæli gloriam Dei enarrant, et dies diei eructat verbum, et nos necesse indicat scientiam* (Psal. 18. 2. 3) : et tamen plerique ad hunc offendere contigit, atque illi inter se pugnabant. Alii enim ita plus quam par erat ipsum admirati sunt, ut deum esse putarent (a); alii ita ejus pulchritudinem ignorarunt, ut Dei creatione indignum haberent ac perniciosæ cuidam materiæ magnam ejus partem assignarent. Atqui Deus utrumque comminiverat, pulchrum et magnum faciens, ne ab ipsius sapientia alienus esse censeretur, et rursus aliam ope indigentem nec sibi sufficientem, ne eum quam Deum esse suspicaretur. Et tamen ipsi a rationibus suis cæcati, in contrarias opiniones inciderunt, seque mutuo confutantes et accusantes, divinæque sapientiam per eas ipsas rationes, quibus in errorem inducti sunt, ab omni reprehensione vindicantes. Quid autem solem, quid cærum commemo? Judæi tot miracula præ oculis patrari conspexerant; et statim vitulum adorarunt. Rursus Christiani dæmones pellentes videbant; et dæmoniæ eum vocabant. Atqui non, qui dæmones depellebat, sed ii, qui mentis oculis capti erant, in crimen vocandi. Preinde nota quoque Paulum, ob eorum sententiam qui ipsius verbis abusi sunt, reprehendere; quin potius de operam, ut ipsius thesaurum probe intelligas opesque explices. Ita fiet, ut ipsius armis manibus adversus omnes strenue dimicas; ita fiet, ut ei gentilibus et Judæis ora obstruere queas. Quomodo, iniques, cum fidem ipsi non habeant? Per ea, quæ ipsius opera contigerunt; per eam correctionem, quæ toti terrarum orbi adhibuit. Neque enim hominæ facilius erat, tot tantaque perficere; verum Crucifixi vis eum affluens talem efficit, atque oratoribus, philosophis, tyrannis, regibus et quibusvis aliis valentiorum reddidit. Ille enim non modo arma induere, et adversaries ferire poterat, sed alios quoque tales efficere. Ut ergo et nobis ipsis et aliis usui esse possimus, ipsam in manibus semper habeamus, atque in ipsius scriptis, tamquam in ambo præto atque horto, summa cum animi voluptate versemur. Sic enim et a villa nos abstrahere, et virtutem amplecti, et promissa bona consequi poterimus : quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Multi dicebant mundum esse Deum. Quæ de re habet apud Ciceronem lib. 2 de Natura Deorum, ostendit mundum esse intelligentem, sapientem, deum denique si dñs placeat. Cicero autem ibidem ait : Quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturamque eam, quæ res omnes complexa tenet, perfectione rationis excellere, eoque deum esse mundum omnemque vim mundi divina natura contineri. Hinc vero fortissime persequitur Duns in Notis Savilianis.

HOMILIA XXII.

CAP. 10. v. 7. *Quæ secundum faciem sunt, videtis. Si quis sibi confidit Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita et nos.*

4. Cum multis aliis hoc maxime in Paulo quis miretur, quod cum in maximam necessitatem inciderit seipsum extollendi, utrumque assequitur, nempe ut et hoc faciat, et tamen ex suarum laudum prædicatione nulli sit molestus: id quod etiam in epistola ad Galatas maxime perspicere licet. Etenim illic quoque in ejusmodi argumentum delapsus, utrumque horum curat: id quod perdifficile sane est, magnamque prudentiam requirit: nam et modestiam tenet, et magnum quiddam de se prædicat. Ac velim consideres, quonam pacto hoc quoque loco magnifice id faciat. *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Perspice quam hic etiam prudentia utatur. Postquam enim in eos, a quibus decepti fuerant, invectus est, non in illis orationem terminavit, verum ab iis ad hos quoque transiit: atque assidue hanc rationem tenet. Neque enim deceptores tantum, sed eos etiam, quibus fucus factus est, insectatur. Nam si eos a reprehensione immunes abire permisisset, non ita facile ex iis, quæ in alios conjecta fuissent, ad meliorem mentem rediissent; imo admodum gese, tamquam his criminibus non obnoxii, animis extulissent. Ideo hos quoque perstringit. Nec vero hoc tantum nomine sese admirandum Paulus præbet, sed et hoc etiam, quod congruentem utrisque objurgationem adhibet. Audi quippe quid his dicat: *Quæ secundum faciem sunt videtis.* Non leve hoc crimen est, sed maximum. Quare? Quia hominum genus facile decipi potest. Quasi diceret: Ab his, quæ externe patent, homines probatis, a carnalibus, a corporeis. Quid est, Ab iis quæ externe patent? Si quis opibus circumfluit, si quis intumescit, si quis adulatorum gregibus stipatus est, si quis magna de se prædicat, si quis inanis gloriæ studio ducitur, si quis virtutem quæ caret ementitur: hoc enim hæc verba significant, *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc cogitet iterum apud se, quod sicut ipse Christi est, ita et nos sumus. Neque enim initio vehemens esse vult, verum sensim orationem auget atque amplificat. Ac vide quantum asperitatis in his verbis subsit et ænigmati. Hæc enim verba, *Apud se*, hæc declarant: Non expectet dum a nobis id discat, hoc est, ex nostra adversus eum objurgatione; verum ex seipso id consideret, quod quemadmodum ipse Christi est, ita et nos: non quod ita esset Christi, ut ille, verum, *Sicut ipse Christi est, ita et ego Christi.* Atque hac ratione inter nos est societas: non enim ipse Christi est, ego alterius cujuscumque. Postquam autem hoc, quod æque uterque habebat, posuit, addit id quoque, quo alterum antecellebat. 8. *Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedi nobis Deus ad ædificationem, et non in destructionem, non erubescam.* Quoniam enim magnum aliquid de se dicere parabat, vide quomodo id præmolliat.

Laus propria quam odiosa. — Neque enim quidquam multos auditores perinde offendit, ut cum quis seipsum laudat. Quocirca, ut invidiæ occurrat, ait: *Etsi amplius aliquid gloriatus fuero.* Nec vero dixit, Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc secum reputet quod longo a nobis intervallo distat; ego enim magnam ab eo auctoritatem habeo, ut quos voluero poena afficiam: sed quid? *Nam etsi amplius quiddam.* Atqui ineffabile est, quanta potentia polleret; verum eam verbis contrahit. Nec dixit, Glorior, sed, *Si gloriatus fuero*, si ita voluntas tulerit: sic et modestia utens, et præstantiam suam ostendens. *Si igitur gloriatus fuero*, inquit, *de potestate, quam mihi dedit Dominus.* Rursum totum ipsi adscribit, et commune facit donum. *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Vides quo pacto rursus invidiam eam, quam ipsi laudes suæ conflare poterant, mitiget auditoremque sibi conciliet, usum eum commemorans, ob quem hanc potentiam acceperit? Quonam igitur modo ait, *Consilia destruentes?* Quoniam hoc ipsum præsertim ædificationis genus est, impedimenta de medio tollere, et quæ corrupta sunt refutare, ac vera compingere. *Ad ædificationem.* Ergo ad hoc potentiam accepimus, ut ædificemus. Quod si quis obluetur ac dimicet, atque insanabilis sit, altera quoque facultate utemur, eum diruentes ac prosternentes. Unde etiam ait, *Non erubescam;* hoc est, non mendax nec arrogans reperiar. 9. *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas;* 10. *quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis:* 11. *hoc cogitet qui talis est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentem in facto.* Quod perinde est ac si diceret: Poteram quidem gloriari, verum ne rursus eadem mihi objiciant, quod per literas me jactem, cum coram deaspicabilis sim, nihil magnum dicam. Et quidem postea dixit; verum non de hac potentia, per quam terrori erat, sed de revelationibus, majoreque etiam ex parte de tentationibus. Itaque ne vos duntaxat metu afflicere videar, *Hoc cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentem in facto.* Quoniam enim dicebant, quod magna quidem per literas commemoraret, præsens vero nullius pretiū esset, ideo his verbis utitur, iisque rursus parce ac modeste. Non enim dixit, Ut magna scribimus, ita magna quoque præsentem gerimus; sed demissius loquutus est. Nam cum illos quidem alloqueretur, non sine acrimonia hoc posuit, inquiens, *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam quæ existimar audere, in quosdam;* cum autem ad hos verba facit, submissius agit: ob idque ait, *Quales sumus præsentem, tales et absentes;* hoc est humiles, compositi, nusquam nosipsums jactantes. Idque liquet ex his quæ sequuntur: 12. *Non enim audent inserere aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendat.*

2. Hoc loco illos et arrogantiae morbo laborare, et magna de seipsis loqui ostendit; eosque, ut seipsos

ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω ἅλιν ἄφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς θύτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς.

α'. Ὁ μάλιστα ἂν τις θαυμάσει Παύλου μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτό ἐστιν, ὅτι εἰς ἀνάγκην ἐμπεισὼν μεγάλην τοῦ ἐπάραι ἑαυτὸν, ἀμφοτέρω ἐργάζεται, τοῦτο τε αὐτὸ, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν ἐπαχθῆς εἶναι τοῖς πολλοῖς διὰ τὴν περιαιτιολογίαν ταύτην· ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας μάλιστα ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἐμπεισὼν εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἀμφοτέρων ἐπιμελεῖται τοῦτον· ὅπερ τῶν σφόδρα ἐστὶ δυσκολωτάτων, καὶ πολλῆς δομμένων συνέσεως· καὶ μετριάσει, καὶ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγει. Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα μέγα αὐτὸ ποιεῖται. *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Ὅρα κἀνταῦθα σύνεσιν. Ἐπιτιμήσας γὰρ τοῖς ἀπατῶσιν αὐτοῦς, οὐ μέχρως ἐκείνων τὸν λόγον ἐστησεν, ἀλλ' ἅπ' ἐκείνων καὶ εἰς τούτους μεταπηδᾷ· καὶ συνεχῶς τοῦτο οὕτω ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τῶν παρακρουομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡπατημένων καθάπτεται. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὺς ἀφῆκεν ἀνευθύνους, οὐκ ἂν οὕτως εὐκόλως ἐκ τῶν ἐτέρους εἰρημένον διωρθώθησαν. ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἂν ἐπὶ ῥῆσαν, * οὐκ ὄντες ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτῶν καθάπτεται. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ καταλλήλως ἐκατέρους ἐπιτιμᾷ. Ἄκουε γοῦν τί τούτοις φησί· *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Πῶς; Ὅτι εὐεξαπάτητον τὸ τῶν ἀνθρώπων [589] γένος, φησίν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἀπὸ τῶν φαινομένων δοκιμάζετε, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, ἀπὸ τῶν σωματικῶν. Τί ἐστίν, Ἀπὸ τῶν φαινομένων; Εἰ τις πλουτεῖ, εἰ τις φουστᾷ, εἰ τις πολλοὺς περιδέδωκεται πώλακας, εἰ τις μεγάλην περὶ ἑαυτοῦ λέγει, εἰ τις κενοδοξεῖ, εἰ τις ὑποκρίνεται ἀρετὴν, οὐκ ἔχων ἀρετὴν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω ἅλιν ἄφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Οὐ γὰρ βούλεται ἐκ προοιμίων σφοδρὸς γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αἰσθάνεται καὶ κορυφῶται. Σκόπει δὲ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν τραχύτητα, καὶ πολὺ τὸ ἀνιγμα ὄν. Τὸ γὰρ; Ἄφ' ἑαυτοῦ, τοῦτό ἐστιν ἐμφαίνοντος· Μὴ γὰρ ἀναμενέτω, φησί, παρ' ἡμῶν μαθεῖν, τουτέστι, διὰ ἐπιτιμήσεως τῆς κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἄφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς· οὐκ ἐπειδὴ οὕτως ἦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅτι Ὅσπερ ἐκεῖνος Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. Κατὰ τοῦτο ἡ κοινωνία· οὐ γάρδῃ αὐτὸς μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ τέτρον τινός. Καὶ θεὸς τοῦτο τὸ ἴσον, προστεθῇ καὶ τὴν ὑπεροχὴν, λέγων· Ἐάν γὰρ καὶ περισσὸν καυχῆσμαι περὶ τῆς ἐξουσίας, ἥς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν, οὐκ αἰσχυρῆσομαι. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι λέγειν ἔμελλεν, ὅρα πῶς αὐτὸ παραμυθεῖται.

* Supplendum videtur ὥς, ut vult Dunsæus.

Οὐδὲν γὰρ οὕτω προσίσταται τοῖς πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν, ὡς τὸ ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν. Διόπερ ὑποπεμνόμενος τὸ βαρὺ, τοῦτό φησιν· Ἐάν γὰρ καὶ περισσὸν τι καυχῆσμαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ τις πέποιθεν εἶναι Χριστοῦ, λογιζέσθω ὅτι πολλὴ ἡμῶν ἀπέχει· ἐγὼ γὰρ ἐξουσίαν ἔχω παρ' αὐτοῦ πολλήν, ὥστε οὐδ' ἂν ἐθέλω, κολάζειν καὶ ἀποκτείνον· ἀλλὰ τί; Ἐάν γὰρ καὶ περισσὸν τι. Καίτοι ἀφαιρῶν εἶχεν, ἀλλ' ὁμῶς συστέλλει τῷ λόγῳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καυχῶμαι, ἀλλ', Ἐάν καυχῆσμαι, ἐάν βουληθῶ· ἅμα καὶ μετριάζων, καὶ τὴν ὑπεροχὴν δεικνύς. Ἐάν οὖν καυχῆσμαι, φησί, περὶ τῆς ἐξουσίας, ἥς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος. Πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθῃσι, καὶ κοινὸν ποιεῖ τὸ ὄν. Εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. Εἶδες πῶς πάλιν παραμυθεῖται τὸν φθόνον τὸν ἀπὸ τῶν ἐγκωμίων, καὶ τὸν ἀκροατὴν ἐπισπᾷται, τὴν χρεῖαν εἰπὼν δι' ἣν ἔλαβε; Καὶ πῶς φησι, *Λογισμοὺς καθαίρουντες*; Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομῆς εἶδος ἐστὶ, τὸ τὰ κωλύματα ἀναιρεῖν, καὶ τὰ σαθρὰ διαλέγχειν, καὶ τὰ ἀληθῆ συντιθέναι. Ἐν οἰκοδομῇ. Εἰς τοῦτο μὲν οὖν ἐλάβομεν, ἵνα οἰκοδομῶμεν. Ἐάν δὲ τις πυκτεύῃ καὶ πολεμῇ καὶ ἀνίκατος ᾖ, καὶ τῇ ἐτέρῃ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαίρουντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες. Διὸ καὶ, *Οὐκ αἰσχυρῆσομαι*, φησί· τουτέστιν, οὐ δευχθήσομαι ψευδόμενος, οὐδὲ ἀλαζονόμενος. Ἴνα δὲ μὴ δόξω, ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησί, βαρεῖαι καὶ [590] ἰσχυραί, ἡ δὲ κυρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξουστημένος· τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐδυνάμην μὲν καυχῆσασθαι· ἵνα δὲ μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν λέγωσιν, ὅτι κομπάζω ἐπιστέλλον, καὶ εὐκαταφρόνητός εἰμι παρὼν, οὐδὲν μέγα ἔρω. Καὶ μὴν ὑπερὸν ἐφθέγγετο, ἀλλ' οὐ περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης δι' ἥς ἦν φοβερός, ἀλλὰ περὶ ἀποκαλύψεως, καὶ τὸ πλέον περὶ πειρασμῶν. Ἴν' οὖν μὴ δόξω φοβεῖν ὑμᾶς, τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἐπιστέλλει μεγάλην περὶ ἑαυτοῦ, παρὼν δὲ οὐδενὸς λόγου ἐστὶν ἄξιος· διὰ τοῦτο ταῦτα φησι, καὶ αὐτὰ πάλιν συνεσταλμένως. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὡς μεγάλη ἐπιστέλλομεν, μεγάλη καὶ πράττομεν παρόντες· ἀλλ' ὕφαιμένως μᾶλλον. Ὅτε μὲν γὰρ πρὸς ἐκείνους διελέγετο, μετὰ σφοδρότητος αὐτὸ τέθεικε λέγων, Ἀδομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμῆσαι, ἐπὶ τινος· ὅτε δὲ πρὸς τούτους, καθυφῆκε. Διὸ καὶ λέγει, Ὅποιοι ἔσμεν παρόντες, καὶ ἀπόντες· τουτέστι, ταπεινοί, συνεσταλμένοι, οὐδαμοῦ κομπάζοντες. Καὶ ὅλον ἐκ τῶν ἐξῆς· Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστηνόντων.

β'. Ἐνταῦθα καὶ ἀλαζόνες δεικνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλη περὶ ἑαυτῶν φθειγγόμενος· καὶ κωμω-

δεῖ αὐτοὺς ὡς ἑαυτοὺς συνιστῶντας. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' εἴ τινα καὶ μεγάλη εἰργασάμεθα, ἐπὶ τὸν θεὸν ἀπαντα ἀναφέρομεν, καὶ ἀλλήλοις ἑαυτοὺς παραβάλλομεν· οὐδὲ καὶ ἐπὶ ἡμεῖς. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μαρουῖντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς οὐ συνιοῦσιν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ πρὸς ἑαυτοὺς ἑαυτοὺς παραβάλλομεν, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους. Καὶ γὰρ προτὶν Εἰλεγεν, Οὐδὲν ὁσιώρησα τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποστόλων· καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, Παρισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκασίᾳ· καὶ πάλιν, Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου καταργήσθη ἐν ὑμῖν ἐν πόσει ὑπομονῇ. Ὡστε ἑαυτοὺς συγκρίνομεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἐκείνους τοὺς οὐδὲν ἔχουσιν· ἡ γὰρ τοιαύτη ἀπόνοια ἀνόητος ἐστίν. Ἢ περὶ ἑαυτοῦ οὐν τοῦτο φησιν, ἡ περὶ ἐκείνων, ὅτι οὐ τολμῶμεν συγκρίναι ἑαυτοὺς ἐκείνους τοὺς πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλωμένοις καὶ μεγάλη κομπάζουσι, καὶ μὴ συνιοῦσι, τούτεστι, μὴ αἰσθανομένοις πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονεύμενοι, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων ἑαυτοὺς ἱκαίροντες. Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμειτρα καυχησόμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ εἶπες ἦν αὐτοὺς, κομπάζοντας λέγειν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψαμεν, πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα, καὶ πολλὰ ἑτερα τοιαῦτα μεγαληγορεῖν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησιν, Ἄλλὰ κατὰ τὸ μέτρον οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρις καὶ ὁμῶν. Ὡστε ἐκατέρωθεν ἡ ταπεινοφροσύνη αὐτοῦ κατέβηκε, καὶ ὅτι οὐδὲν ἢ πλεον ἢ εἰργάσασθαι, [591] εἶπε, καὶ ὅτι τοῦτο αὐτὸ τῷ θεῷ ἀνατίθηται. Κατὰ γὰρ τὸ μέτρον, φησιν, τοῦ κατόντος οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρις καὶ ὁμῶν. Καθάπερ γεωργοὶ· ἀμπελον ἢ διανέμων, οὕτως ἡμῖν ἀφώρισε. Μέχρις οὖν οὐ κατηξιώθημεν φθάσαι, μέχρι τοῦτου καυχώμεθα. Οὐ γὰρ μὴ ὡς ἐφικόμενοι εἰς ὁμῶν, ὑπερκαίνομεν ἑαυτοὺς· μέχρι γὰρ καὶ ὁμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἀπλῶς παρεγενόμεθα, ἀλλὰ κατηγγελαμεν, ἐκηρύξαμεν, ἡπεισαμεν, κατωρθώσαμεν. Εἰκὸς γὰρ ἐκείνους καὶ ἀπλῶς παραγινόμενους τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς, ταῖς τοῖς πᾶν λογιζέσθαι, ἐκ τῆς ψυχῆς ἐπιδημίας. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· οὐδ' ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι οὐ μέχρις ὁμῶν ἐφθάσαμεν ἰλεῖν, καὶ τῷ λόγῳ μόνον ἐκτείνωμεν τὴν μέχρις ἡμῶν καύχου· καὶ γὰρ καὶ ὁμῶν τὸν λόγον ἐκηρύξαμεν. Οὐκ εἰς τὰ ἄμειτρα καυχώμενοι, ἀλλ' ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως, ἐν ὁμῶν μεταλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεύειν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὁμῶν εὐαγγελισσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἑτοιμα καυχῆσασθαι. Πολλὴν δέκνουν τὴν κατηγορίαν ἐκείνων ἐνταῦθεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄμειτρα ἐκαυχῶντο, καὶ ὅτι εἰς τὰ ἀλλοτρία, καὶ ὅτι τῶν μὲν ἀποστόλων ὁ ἰδριὸς ἦν ἅπας, ἐκείνῳ δὲ ἐκαλλωπίζοντο τοῖς ἐκείνων κόποις. Ἡμεῖς δὲ, φησὶ, διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐπαδείξαμεν. Οὐ τοίνυν ἐκείνους μιμησόμεθα, ἀλλ'

ἐνθα ἡμῖν μαρτυρεῖ τὰ ἔργα, ταῦτα ἐροῦμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὁμῶν; Ἐλπίδα γὰρ ἔχω, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὁμῶν· οὐ γὰρ ἀποφαίνεται ἀπλῶς, ἐν οὐκίον ἡθὺς μιμούμενος, ἀλλ', Ἐλπίζω, φησὶν, ὁμῶν ἐπιδιδόντων, ὅτι καὶ παρατέρω ὁ κανὼν, ἡμῶν ἐκτεταθήσεται, εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελισσασθαι. Προσθεσόμεθα γὰρ καὶ παρατέρω, φησὶν, ὥστε κηρύξαι καὶ καμῖν, οὐχ ὥστε λόγοις κομπάζειν ὑπὲρ ὧν ἔαμεν ἱεροί. Καλῶς δὲ κανὼνα ἐκάλεσε καὶ μέτρον, ὡς ἐπὶ κτήσιν τῆς οἰκουμένης ἰλθῶν καὶ κληρονομίαν ἀρίστην, καὶ δεικνύς τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ὄλον. Ἐχοντες οὖν τοιαῦτα ἔργα, φησὶ, καὶ μέλινον προσδοκῶντες, οὐ κομπάζομεν, ὡς ἐκείνοι μὴδὲν ἔχοντες, οὐδὲ ἑαυτοὺς τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ τῷ θεῷ τὸ πᾶν. Αὐτὸ καὶ ἐπάγει, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυνὸν καυχάσθω. Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐκ τοῦ θεοῦ ἡμῖν προσγίνεται. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκείνῳ ἐστὶ δόκιμος, ἀλλ' ὅν ὁ Κύριος συνίστησιν. Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν, ἀλλ', Ὅν ὁ Κύριος συνίστησιν. Εἰδὸς πῶς συνεσταλμένως φέγγεται; Εἰ δὲ προτὶν ὑψηλότερα ἀνίστησι, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Παύλου συνέσεως. Εἰ γὰρ ἐμελλε πανταχοῦ ταπεινὰ φέγγεσθαι, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐκλήθην οὕτως, οὐδ' ἂν τοὺς μαθητὰς τῆς πλάνης ἀπῆλλαξεν. Ἔστι γὰρ καὶ ματριάζοντα ἀκαίρως, βλάσαι, καὶ ὀνέγοντα τι περὶ αὐτοῦ θαυμαστὸν εὐκαίρως, ὠφελήσαι. Ὡστε οὖν καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Καὶ γὰρ κίνδυνος ἦν εὐ μικρὸς, περὶ [592] Παύλου τι πεισθῆναι παῦλον τοὺς μαθητὰς, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος ἐζήτει τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐζήτει, οὐκ ἂν τὰ μεγάλα ἐκείνα καὶ θαυμαστά τὰ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἂν εἰργάσας χρόνον τοσούτον· οὐδ' ἂν, ἀνάγκης ἐκκαίμενης, οὕτως ἀνεβόητο καὶ ὤκνει εἰπεῖν. Ἀἴλον δὲ, ὅτι οὐδ' ἂν τότε εἶπεν, εἰ μὴ σφόδρα κατηνωχῆσθαι.

Οὐκοῦν οὐ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν ἐπὶζητοῦν, ταῦτα Εἰλεγεν, ἀλλὰ τὴν μαθητῶν κηδόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς ἀλαζόνα καὶ λόγοις κομπάζοντα, ἔργοις δὲ οὐδὲν δυνάμενον ἐπιδείξει, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς ἐκείνας τὰς ἀποκαλύψεις ἰλεῖν. Καίτοι γε δυνάμενος διὰ τῶν ἔργων αὐτοῖς πείσαι, ἡνίκα ταῦτα Εἰλεγεν, ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τῇ δὲ τῶν λόγων κήρυγμα ἐπαυλῇ· κηδομένης γὰρ μέλινον καθαρὸς ἦν καὶ τοῦτο αὐτοῦ δεινόντα ἔπαι· εἰς, καὶ ὁ πρότερος καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Αὐτὸ τοῦτο γοῦν καὶ ἀθρόον μετέσθη, καὶ μεταστὰς συνέχευεν Ἰουδαίους, καὶ πᾶσαν ἐκείνην ἐρρίψε τὴν παρ' αὐτῶν τιμὴν, καίτοι γε τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ ὁ προστάτης αὐτῶν ἦν. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνων ἐνενόησεν, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν εὔρεν, ἀλλ' ὕβρις καὶ ἀτιμίας αὐτῶν ἀντηλλάξαντο· καὶ γὰρ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἑώρα τῶν πολλῶν, τοῦτο πάντα ἡγούμενος. Ὁ γὰρ μήτε γένωναν, μήτε βασιλείαν ἡγούμενος· τι εἶναι, μήτε κόσμους μυρίους πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον, πῶς ἂν τὴν παρὰ τῶν πολλῶν δόξαν ἐθάρμευεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ταπεινὸς ἐστίν, ὅταν ἐξῇ, καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ στηλιτεύει βίον, ὅτε βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὕβριστήν ἀποκαλῶν αὐτόν. Καὶ ὁ με-

^a Sic cum Savilio legendum, et sic legit interpres. In Editio h̄ deest.

^b Bibl. Gr. ἀμπελῶνα.

commendantes, traducit. At nos, inquit, nihil ejusmodi facimus; verum si quid etiam magni patramus, ad Deum omnia referimus, et nos mutuo comparamus: ideo subjunxit, *Sed ipsi in seipsis sese metientes, et sese sibiipsis comparantes, non intelligunt.* Quod ait, hanc sententiam habet: Non cum illis nosipsum comparamus, sed nosmet inter nos. Nam et ulterius progressus dicebat, *Nihil minus habui a magnis apostolis* (2. Cor. 12. 11); et in priore epistola, *Plus illis omnibus laboravi* (1. Cor. 15. 10); et rursus, *Signa apostolatus mei facta sunt inter vos in omni patientia* (2. Cor. 12. 12). Itaque nosipsum inter nos comparamus, non cum illis, qui nil habent: hujusmodi quippe arrogantia ex amentia oritur. Ergo vel de seipso hoc dicit, vel de illis: quasi dicat, Non audemus nosipsum cum illis conferre, qui inter se contendunt ac magna de se jactant, nec intelligunt, hoc est, non sentiunt quam sint ridiculi, cum ad hunc modum gloriantur, neque ipsos inter se efferunt. 13. *Nos autem non in immensum gloriamur;* quemadmodum illi. Probabile enim erat, eos jactando eo usque progressos fuisse, ut se orbem terrarum convertisse, atque ad extremos usque terræ fines perrexisse dicerent, multaque alia ejusmodi de se magnifice prædicarent. At nos, inquit, non ita, *Sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Itaque utrimque ipsius modestia elucet, tum quia haud plus quam effecerit dicit, tum quia hoc ipsum Deo acceptum refert. *Secundum enim mensuram,* inquit, *regulæ qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Quemadmodum vineam quamdam agricolis dispertiens, ita nobis metas nostras distinxit. Ac proinde non ultra gloriamur, quam quousque nobis pervenire concessum est. 14. *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos.* usque ad vos enim pervenimus in evangelio Christi. Non simpliciter ad vos accessimus, verum etiam annuntiavimus, concionati sumus, persuasimus, rem probe confecimus. Verisimile enim est illos, cum ad apostolorum discipulos se contulissent, ob simplicem hujusmodi adventum eo arrogantæ prodixisse, ut omnem rei successum sibi adscriberent. At nos, inquit, non sic nos gessimus; nec quisquam dicere possit, quod ad vos usque proficisci nequiverimus, verbi gratia solis nostram ad vos usque gloriationem efferramus: nam vobis quoque verbum prædicavimus. 15. *Non immensum gloriantes, sed in alienis laboribus, spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantiam,* 16. *etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regulâ, in iis quæ præparata sunt gloriarî.* Magnam his verbis reprehensionis notam illis inurit, tum quod immodice gloriantur, tum quod de alienis laboribus. Nam cum sudor omnis apostolorum esset, illi de ipsorum laboribus sese venditabant. At nos, inquit, per opera hæc demonstravimus. Quamobrem nos eos imitabimur, verum ea dicemus, quæ rerum ipsarum testimonio nituntur. Quid autem vos dico? Spem enim habeo fore, ut crescente vestra fide:

PATROL. GR. LXI.

non enim plane affirmat, morem videlicet suum retinens; verum, Spero, inquit, fore ut vobis in fide progressum facientibus regula nostra latius sese extendat, ut ulterius evangelium prædicemus. Longius enim progrediemur, inquit, ut concionemur ac labores suscipiamus, non autem ut de alienis ærumnis nosipsum jactemus. Regulæ autem ac mensuræ vocabulis commode usus est, velut ad orbis terrarum possessionem præstantissimamque hereditatem profectus, ostendens totum opus Dei esse. Ergo hujusmodi res habentes, inquit, ac majores expectantes, non perinde gloriamur, ut illi qui nihil habent, nec nobisipsis quidquam adscribimus, verum omnia Deo. Unde etiam subdit. 17. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Et hoc, inquit, divinitus nobis contingit. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Non dixit, Nos sumus, sed, *Quem Deus commendat.* Vides quam modeste loquatur? Quod si sermonis progressu altius loquitur, ne mirum tibi videatur: id enim Paulinæ prudentiæ est. Nam si ubique demisse loquutus fuisset, tantam illis plagam minime inflixisset, nec discipulos errore liberasset. Siquidem accidit interdum, ut et intempestiva modestia quispiam utens, detrimentum afferat, et contra, eximium aliquid de se opportune prædicans, prosit: quemadmodum ipse quoque fecit. Neque enim parvum periculum imminebat, ne discipuli de Paulo sinistram aliquam opinionem imbiberent: non quod Paulus humanam gloriam captaret. Nam si eam appellasset, non magna illa et admiranda, quæ ante quatuordecim annos ipsi contigerant, tanto tempore silentio compressisset; nec profecto, qui urgente etiam necessitate ita dicere cunctabatur, ea tum dixisset, nisi magna necessitate constrictus fuisset.

Paulus male audiebat apud quosdam. — Quocirca non humanæ gloriæ studio hæc dicebat, sed ut discipulis consuleret. Quia enim eum, ut vanum hominem ac verbis quidem sese venditantem, et re ipsa nihil præstare valentem, traducebant; idcirco necesse jam labeat ad revelationes illas venire. Quamquam per res ipsas fidem illis facere poterat, cum hæc diceret, sed tamen verborum unius adhuc utendum censuit; siquidem ab inanis gloriæ cupiditate maxime purus erat: id quod universa ipsius vita, tam ante quam post acta, declarat. Ideo etiam subito ad Christi fidem migravit, statimque ut migravit, Judæos perturbavit, omnemque illum quo apud eos florebat honorem abiecit, etsi caput eorum atque antistes erat. Verum inventa veritate nihil horum animo versavit, sed ea cum probis et ignominii commutavit. Multorum quippe salutem sibi ob oculos proponebat, in hoc omnia posita existimans. Et sane qui fieri potuisset, ut qui nec gehennam nec regnum nec innumerabiles mundos præ Christi amore quidquam esse duceret, is vulgi gloriam venaretur? Minime profecto: imo contra perquam humilis erat, cum liceret, prioremque vitam proscindebat, cum blasphemum se ac persecutorem et contumeliosum appellaret. Atque ipse

33

etiam discipulus Lucas de eo multa commemorat, quæ nimirum ex ipso didicerat, cum priorem vitam suam ei non minus quam sequentem exponeret.

3. Hæc autem dico, ut non tantum audiamus, sed etiam discamus. Nam cum ille peccata, quæ ante baptismum admiserat, etsi prorsus extincta, in memoria tamen haberet: quam nos veniam consequi possimus, qui ea etiam, quæ post baptismum perpetravimus, oblivione deleamus? Quid ais, homo? Deum offendisti, et oblivisceris? Altera jam est hæc offensio, altera inimicitia. A quibusnam ergo peccatis solvi petis? an ab iis, quæ ne tibi quidem nota sunt? Ita sane. Non enim laboras, anxioque animo es, quo pacto eorum rationem redditurus sis, qui ne memoria quidem ea tenere cures, sed ludas in minime ludicris. Verum aderit illud tempus, cum non jam ultra nobis ludus hic procedet. Prorsus etenim mori necesse est (eo quippe plerique stupore sunt, ut de perspicuis quoque rebus loqui necesse sit), prorsus resurgere, prorsus iudicium subire, ac pœna affici: quamquam ne hoc quoque, si quidem velimus. Nam illa quidem, hoc est, mors nostra et reditus ad vitam et iudicium, nostri arbitrii non sunt, verum Domini nostri; at vero pœnas vel subire vel non subire, in arbitrio nostro situm est: hoc enim ex eorum genere est, quibus provideri potest. Quamquam si voluntas nostra ita tulerit, hoc ex eorum classe faciemus, quæ nullo modo fieri possint, ut Paulus et Petrus atque omnes sancti: illi enim supplicio affici nullo modo possunt. Proinde si voluerimus, eodem modo impossibile erit, ut aliquid mali perpetiamur. Nam etiamsi innumeris nosipso sceleribus obstrinxerimus, salutem tamen recuperare possumus, quamdiu hic sumus. Quocirca demus operam, ut nosipso reciperemus: atque is quidem, qui scilicet ætate est, cogitet se propediem hinc excessurum esse, ac satis diu ætatem in voluptate duxisse: quamquam, quæ hæc voluptas est, in vitiis vitam exigere? verum ad ipsius opinionem orationem interim accommodo; animadvertat postea, licere ipsi omnes maculas exiguo tempore abstergere. Juvenis rursus secum reputet quam incertus vitæ finis sit, quodque sæpe contingit, ut multis senibus diutius hic manentibus, juvenes ante ipsos morte abrepti sint. Ideo enim noster e vita discessus in incerto jacet, ne eum negotiemur (a). Unde etiam Sapiens quidam his verbis nos admonet: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem (Ecclesi. 3. 8); nescis enim quid paritura sit superventura dies (Prov. 27. 1)*. Ex dilatione quippe periculum ac metus nascitur: sin vero quis moram omnem fugiat, perspicua ei et certa salus. Proinde virtutem complectere. Sic enim, sive juvenis hinc abecedas, tuto abecedas; sive ad senilem ætatem pervenias, cum amplissimis opibus excedes, duplicemque lætitiæ ac festivitatem per omnem vitam habebis, nimirum et a vitio abstinens, et virtutem amplectans.

(a) Quid sibi velit Chrysostomus non statim percipitur, verum in sequentibus non obscure loquitur; sed ex incerto mortis tempore, ad non differendam conversionem et penitentiam conflat.

Cave dixeris, Erit tempus cum ad meliorem frugem revertendam erit: hæc enim verba Deum majorem in modum ad iracundiam concitant. Quid tandem? Quod cum ille infinita tibi sæcula pollicitus sit, tu contra in presenti hac vita, quæ brevis ac fluxa est, nullum laborem suscipere velis; verum ita discolor et ignavus sis, ut etiam hac ipsa breviorē requiras. Annon eadem comestiones quotidie? annon eadem mensæ? annon eadem scortis? annon eadem theatra? annon eadem pecunie? Quousque ista tamquam vera et solida amabis? quousque inexplebili vili cupiditate teneberis? Memento quod quoties scortatus es, toties teipsum condemnasti. Huiusmodi quippe est peccatum: protinus ut perpetratum est, sententiam fert iudex. Mero te obrulisti, cibus te ingurgitasti, rapuisti? Consiste jam, teque in contrariam viam refer: Deo gratias age, quod te inter media peccata non abripuit: ne alterum quoque tibi tempus ad flagitiose vivendum præstinari postules. Multi, dum avaritiæ studeant, hinc abrepti sunt, atque ad perspicuas carumque pœnas abecesserunt. Ne idem tibi inexcusabili accadat, time. At, inquis, multis Deus in extrema quoque senectute peccata sua confitendi spatium concessit? Quid tum? an tibi quoque concedet? Fortasse, inquis. Quid ais, fortasse, et interdum, et sæpe? in mentem tibi veniat, te de anima tua consilium inire: contrarium pone, tecumque ita reputa ac dic, Quid autem, si non concesserit? Tu contra, quid si concesserit? inquis. Concessit quidem ipse; verum tamen hoc illo tutius et utilius. Etenim si jam probe vivere incipias, sive certum vitæ spatium acceperis sive non, omnia lucratus eris: si autem moras quotidie nectas, ideo persæpe non accipies. Enimvero, cum ad bellum proficisceris, non dicis, Non necesse est testamentum condere; fortasse revertar: nec, cum de ineundo matrimonio consultas, dicis, Uxorem egentem accipiam; multi enim præter opinionem ad opes ita pervenerunt: nec, cum domum extruere paras, infirma fundamenta jacias; permulte enim ædes sic etiam constituerunt: at cum de anima consilium inis, imbecillioribus niteris, nimirum illo, fortasse, sæpe, interdum, incertisque eventibus teipsum committis. Non incertis, inquis, eventibus, sed Dei benignitati: benignus enim est Deus. Id ipse quoque compertum habeo; sed tamen benignus hic illos etiam, quos dixi, de medio sustulit. Quid vero, si accepto longiori vitæ spatio, idem ipse tuique similis maneat? nam qui ejusmodi est, in senectute quoque ignavus erit. Non, inquis. Sed is qui hæc cogitat, etiam post octoginta annos, nonaginta requirit, et post nonaginta, centum, et exactis centum annis senior adhuc erit; atque ita tota vita incassum absumetur, tibi quoque etiam id accidet, quod de Judæis dictum est, *Defecerunt in vanitate dies eorum (Psalm. 77. 33)*. Atque utinam in vanitate dumtaxat, ac non etiam in perniciem. Cum enim illuc abierimus, gravem peccatorum sarcinam gestantes (hoc quippe est in perniciem), alimentum igni, ingentemque vernal montem deferemus. Quamobrem rogo atque obsecro,

θητης δὲ αὐτοῦ Λουκᾶς πολλὰ περὶ αὐτοῦ φησι, θηλονότι παρ' αὐτοῦ μαθὼν, ἐκπομπεύοντο· αὐτοῦ τῷ προτέρῳ βίῳ οὐχ ἦν τὸν ἢ τῷ μετὰ ταῦτα.

γ'. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μανθάνωμεν. Εἰ γὰρ ἐκείνος τῶν πρὸ τοῦ λουτροῦ πλημμελημάτων ἐρέμνητο, καίτοι πάντων ἀφανισθέντων, τίνα ἂν σχοίημεν συγγνώμην οἱ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἐμνημονοῦντες ἡμεῖς; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; προσέειπεν τῷ Θεῷ, καὶ ἐπιανθάνη; Δευτέρα αὕτη πρόσκρουσις, δευτέρα ἀπέχθεια. Ποίον οὖν ἁμαρτημάτων αἰτίαι λύσιν; ὣν οὐδὲ οἶδας αὐτός; Πάνυ γε. Οὐ γὰρ μεριμνᾷς καὶ φροντίζεις πῶς λόγον δώσεις, ὁ μὴδὲ μεμνησθαι αὐτῶν σπουδάζων, ἀλλὰ παίζων ἐν οὐ παικτοῖς. 'Αλλ' ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐκέτι προχωρήσει τὰ τῆς παιδείας ἡμῶν. Καὶ γὰρ δεῖ ἡμᾶς πάντως ἀποθανεῖν (διὰ γὰρ τὴν πολλὴν ἀναισθησίαν τῶν πολλῶν καὶ ὑπὲρ τῶν φανερῶν διαλέγεσθαι δεῖ), καὶ ἀναστῆναι πάντως, καὶ κριθῆναι πάντως, καὶ κολασθῆναι· μᾶλλον δὲ τοῦτο οὐ πάντως, ἐὰν θέλωμεν. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐχ ἡμεῖς κύριοι, οὔτε τῆς τελευταῖης ἡμῶν, οὔτε τῆς ἀναστάσεως, οὔτε τῆς κρίσεως, ἀλλ' ὁ Ἀεσπότης ὁ ἡμέτερος· τοῦ μέντοι διδοῦναι [593] δίκην, ἢ μὴ· ἡμεῖς κύριοι· τοῦτο γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἐστίν. 'Αλλ' ἐὰν θέλωμεν, τῶν ἀδυνάτων αὐτὸ ποιήσομεν, ὡς παροῦν Παῦλος, ὡς Πέτρος, ὡς οἱ ἄγιοι πάντες· καὶ γὰρ ἐκεῖνος κολασθῆναι ἀδύνατον. 'Αν τοῖνον θέλωμεν, καὶ ἡμᾶς ὁμοίως ἀδύνατον τι παθεῖν. Ἐὰν γὰρ μυρία πεπλημμεληκότας ὤμεν, δυνατὸν ἀνακτήσασθαι, ἕως ἂν ἐνταῦθα ὤμεν. 'Ανακτησώμεθα τοῖνον ἑαυτοῦς· καὶ ὁ μὲν γέρων ἐννοεῖτω, ὅτι μικρὸν ὕστερον ἀπελεύσεται, ὅτε ἱκανῶς ἐνετρήφθη τῇ ἡλικίᾳ (καίτοι γε ποῖα τοῦτο τρυφή τὸ ἐν κακίᾳ διαφγεῖν; ἀλλὰ τέως πρὸς τὴν ἐκείνου δόξαν τοῦτο φημι)· ἐννοεῖτω μετὰ τοῦτο, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν βραχεὶ χρόνῳ τὸ πᾶν ἀπονίψασθαι. Ὁ νέος πάλιν καὶ αὐτός τὸ ἄθλον λογιζέσθω τῆς τελευταῖης, καὶ ὅτι πολλῶν πολλὰς πρεσβυτέρων μενόντων ἐνταῦθα, οἱ νέοι πρὸ αὐτῶν ἀπηνέχθησαν. Ἴνα γὰρ μὴ πραγματευώμεθα τὴν τελευταίην ἡμῶν, δεῖ τοῦτο ἐν ἀδήλῳ καίτοι. Διὸ καὶ σοφὸς τις παραινέει λέγων, *Μὴ ἀνάμεινε ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, καὶ μὴ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας*· οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ ἀναβάλλεσθαι κίνδυνος καὶ φόβος, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι σωτηρία θήλη καὶ ἀσφαλής. Ἐχου τοῖνον τῆς ἀρετῆς. Οὕτω γὰρ, κἂν νέος ἀπέλθῃς, ἀσφαλῶς ἀπῆλθῃς· κἂν εἰς γῆρας ἐλθῃς, μετὰ πολλῆς ἀπῆλθῃς τῆς εὐπορίας· καὶ διπλῇ ἰορτῇ διὰ παντὸς ἔξεις τοῦ βίου, κακίας δὲ ἀπεχόμενος, καὶ ἀρετῆς ἐπιλημμένος. Μὴ λέγε, Ἔσται καιρὸς ὅταν ἐπιστρέψαι δέη· ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα σφόδρα παροργίζει τὸν Θεόν.

Τί δὴ ποτε; Ὅτι αὐτός σοι ἀκείρους αἰῶνας ἐπηγγελάτο, σὺ δὲ οὐδὲ τὴν παρούσαν ζωὴν ἐθέλεις ποιεῖν, τὴν βραχείαν ταύτην καὶ πρόσκαιρον, ἀλλ' οὕτως εἰ χαῖνος καὶ ἀνανδρος, ὡς καὶ αὐτῆς ταύτης βραχυτέραν^a ἐπιζητεῖν. Οὐχ οἱ αὐτοὶ κῶμοι καθ' ἡμέραν; οὐχ αἱ αὐταὶ τράπεζαι; οὐχ αἱ αὐταὶ πόρναι, οὐχὶ τὰ αὐτὰ θέατρα; οὐχὶ τὰ αὐτὰ χρήματα; Μέχρι τίνος ὡς ἐκείνων ὄντων ἐρᾷς; μέχρι τίνος τὴν ἀκόρεστον ἔχεις τῆς κακίας ἐπιθυμίαν; Ἐνόησον ὅτι ὁσάκις ἐπόρνευσας, τοσαυτάκις κατέγνως σαυτοῦ. Καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ ἁμαρτία· ἅμα γέγονε, καὶ τὴν ψῆφον ἤνεγκεν ὁ δικαστής. Ἐμεθύσθης, ἐγαστρίσθης, ἤρπασας; Στῆθι λοιπὸν, ὑπόστρεψον τὴν ἐναντίαν, ὁμολόγησον τῷ Θεῷ χάριν, ὅτι σε οὐκ ἐν μέσοις ἀνῆρπασε τοῖς ἁμαρτήμασι· μὴ καὶ ἐτέραν ζητεῖ προθεσίαν εἰς τὸ κακῶς ἐργάζεσθαι. Πολλοὶ μεταξὺ πλεονεκτοῦντες ἀνηρπάγησαν, καὶ ἀπῆλθον ἐπὶ φανερὰν δίκην. Φοβήθητι μὴ καὶ σὺ τοῦτο πάθῃς· ἀναπολόγητο. Ἀλλὰ πολλοὺς ἔδωκε [594] προθεσίαν ὁ Θεός, καὶ ἐν ἐσχάτῳ γῆρα ἐξομολογήσασθαι. Τί οὖν; καὶ σοὶ δώσει; ἴσως δώσει, φησί. Τί λέγεις; ἴσως, καὶ ἐνίοτε, καὶ πολλὰκις; ἐνόησον ὅτι περὶ ψυχῆς βουλευή, καὶ τίθει καὶ τὸ ἐναντίον, καὶ λογίζου καὶ λέγε, Τί δὲ, ἐὰν μὴ δῶ; Τί δὲ, ἐὰν δῶ, φησὶν; Ἔδωκε μὲν αὐτός, πλὴν τοῦτο ἐκείνου ἀσφαλέστερον καὶ κερδαλέωτερον. Ἐὰν μὲν γὰρ ᾄδῃς, τὸ πᾶν κέρδαντας, ἂν τε λάθῃς, δι' αὐτὸ τοῦτο πολλὰκις οὐ λήψῃ. Σὺ δὲ εἰς μὲν πόλεμον ἐξῶν, οὐ λέγεις, Οὐκ ἀνάγκη διαθέσθαι, ἴσως ἐπανήξω· οὐδὲ περὶ γάμου βουλευόμενος λέγεις, Ἀάθω γυναῖκα πενιχρὰν, πολλοὶ παρὰ δόξαν καὶ οὕτως ἐκλούτῃσαν· οὐδὲ οἰκίαν οἰκοδομούμενος, καταβάλλω θεμελίους σαθροῦς, πολλὰ καὶ οὕτως ἔστησαν οἰκίαι· ὑπὲρ δὲ ψυχῆς βουλευόμενος, τοῖς σαθροτέροις ἐγχειρεῖς, τὸ ἴσως καὶ πολλὰκις καὶ ἐνίοτε τιθεῖς, καὶ τοῖς ἀδύλοις ἐπιτρέπεις σαυτόν; Οὐ τῷ ἀδήλῳ, φησὶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ· φιλάνθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Οἶδα καγὼ· ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος οὗτος κακείνους οὐς εἶπον ἀνῆρπασε. Τί δὲ, ἂν καὶ χρόνον λαβὼν ὁμοίος μένης; ἢ γὰρ τοιοῦτος καὶ ἐν γῆρα ῥάθυμος ἐσται. Οὐ, φησὶν· Ὁ γὰρ λογισμὸς οὗτος^b καὶ μετὰ τὰ ἐγδοήκοντα ἔτη, ἐννεμήκοντα ἐπιζητεῖ, καὶ μετὰ τὰ ἐννεμήκοντα, ἑκατὸν, καὶ μετὰ τὰ ἑκατὸν, ἀργότερος ἐσται. Καὶ οὕτως ὁ βίος ἅπας ἀναλωθήσεται μάτην, καὶ συμβῆσεται τὰ περὶ τῶν Ἰουδαίων εἰρημένα καὶ ἐπὶ σοί· ὅτι *Ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν*. Καὶ εἴθε ἐν ματαιότητι μόνον, ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπὶ κακῷ. Ὅταν γὰρ ἀπέλωμεν ἔκαστὸν τὸ βερὺ τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον φέροντες (τοῦτο γὰρ ἐστίν, ἐπὶ κακῷ), τροφὴν ἀπολούμεν τῷ πυρὶ, καὶ πολλὴν τῷ σκόλῃ τράπεζαν. Διὸ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ στήναί

^a Sic legit Interpres et sic coniecerat Savilius. Editi *βραχυτέρας*, minus recte.

^b Legendum puto οὗ, .σησίν. Ἀλλ' ὁ λογισμὸς οὗτος, εἰρ.

ποτε γενναίως, καὶ ἀποστῆναι κακίας, ἵνα καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡμεῖς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ διὰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA KI'.

Ὁρᾶλον ἠρτίχασθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.

α'. Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκίους ἐπαίνους, πολλῇ κέχρηται τῇ προδιορθώσει. Καὶ οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον τοῦτο ποιεῖ· καίτοι γε ἱκανὴ ἦν ἡ ἀνάγκη τῆς ὑποθέσεως ἀπολογήσασθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὰ πολλὰ εἰρημένα αὐτῷ. Ὁ γὰρ ἁμαρτημάτων μεμνημένος, [595] ὧν ὁ Θεὸς οὐκ ἐμμένητο, καὶ διὰ τοῦτο λέγων ἀνάξιος εἶναι καὶ τῆς προσηγορίας αὐτῆς τῶν ἀποστόλων, καὶ τοῖς σφόδρα ἀναισθητοῖς εὐδελός ἐστιν οὗ διὰ δόξαν ταῦτα λέγων, ἀ μέλλει νῦν εἶπεν. Καὶ γὰρ, εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, εἰς δόξαν αὐτὸν μάλιστα τοῦτο παρέδραπτε, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τι λέγειν· καὶ προσίσταται τοῦτο τοῖς πολλοῖς. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ὑπείθετο, ἀλλ' εἰς ἐν εἶδε, τὴν τῶν ἀκούοντων σωτηρίαν. Ὡς οὖν μηδὲ βλάψαι τούτῳ τοὺς ἀνοήτους, τῷ μεγάλῳ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ἐκ περιουσίας κέχρηται ταῖς πολλαῖς ταύταις προδιορθώσεσι, καὶ φησιν, *Εἶδε ἠρτίχασθέ μου μικρὸν τινα ἀνοηταίνοντος· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε*. Εἶδες σύνασιν; Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Εἶδε*, κυρίους αὐτοὺς ποιοῦντός ἐστι· τὸ δὲ καὶ ἀποφάνασθαι, σφόδρα θαρρύντος αὐτῶν ἐστὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ ἰνδεικνυμένου ἐτι καὶ φιλεῖ καὶ φιλεῖται· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀπὸ ἀγάπης φιλῆς ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ τινος ἐρωτος θερμοῦ καὶ μεμνητοῦ φησι δεῖν αὐτοὺς ἀνασχέσθαι καὶ ἀνοηταίνοντος. Αἰὶ καὶ ἐπήγαγε, *Ζηλω γὰρ ὁμοῦ Θεοῦ ζήλω*. Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ γὰρ ὁμοῦ, ἀλλ' ὁ πολλῷ τούτου σφοδρότερον ἦν τίθησι. Ζηλοῦντοι γὰρ εἰσιν αἱ ψυχαὶ αἱ σφόδρα τῶν ἐρωμένων περικαιόμεναι, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως τεχθεῖν ζηλοτυπία, ἀλλ' ἡ ἀπὸ σφοδρῆς φιλίας. Εἶσα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι δυναστείας ἔνεκον, ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ ἄλλου τινὸς τοιούτου, τῆς φιλίας αὐτῶν ἐφέσταται, προσέθηκε, Θεοῦ ζήλω. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς λέγεται ζηλοῦν, οὐχ ἵνα πάθος ὑποπτέυσῃ τις· καὶ γὰρ ἀπαθὲς τὸ θεῖον· ἀλλ' ἵνα μάθωσιν ἅπαντες, ὅτι δεῖ οὐδὲν ἔταρον, ἀλλ' ἢ δεῖ αὐτοὺς τοὺς ζηλοτυπουμένους πάντα ποιεῖ· οὐχ ἵνα αὐτοὺς τι κερδάνῃ, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους διασωσῇ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτως ὁ ζηλος γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκίαν ἀνάπαισιν· οὐ διὰ τὸ καθυδριζεσθᾶι τοὺς ἐρωμένους, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ πληττεσθᾶι τοὺς φιλοῦντας, καὶ παρ' εὐνοκωμισθᾶι, καὶ ἑλαττον ἔχειν παρὰ τοῖς ἐρωμένοις. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ τούτου μοι μέλει, φησὶ, μὴ ἑλαττον σχῶ παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ὀρίδς ἴσω διαφθαρέντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ζήλος, τοιοῦτος καὶ ὁ ἔμμος, σφοδρὸς ὁμοῦ καὶ καθαρὸς. Ἔτα καὶ ἡ αἰτία ἀνεγκλίαι· *Ἑρμοσάμην γὰρ ὁμοῦ ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήτην*. Οὐκοῦν οὐκ ἑμαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ ζηλῶ, ὃ ἡρμοσάμην. Μνηστείας γὰρ ἐστὶ καιρὸς ὁ παρὼν καιρὸς, ὁ δὲ τῶν πιστῶδων ἔσπερος, ὅταν λέγωσιν, Ἀνάστη ὁ νυμφίος. Ὁ καινῶν παγεμάτων! ἐπὶ τοῦ κόσμου παρθένοι μένουσι πρὸ

τοῦ γάμου, μετὰ δὲ τὸν γάμον οὐκέτι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ μὴ ὥς παρθένοι πρὸ τοῦ γάμου τούτου, μετὰ τὸν γάμον παρθένοι γίνονται. Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένη ἐστὶ. Καὶ γὰρ πρὸς πάντας διαλεγόμενος ταῦτά φησι, καὶ τοὺς γεγαμηκότας καὶ τὰς γεγαμημένας. [596] Ἄλλ' ἴσωμεν τί φέρων, ἡμᾶς ἡρμόσατο, ποῖα ἴδνα. Οὐ χρυσόν, οὐκ ἀργυρόν, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· διὸ καὶ εἶπεν, *Ἐπὲρ Χριστοῦ κρεσσόμενοι*· καὶ παρακαλεῖ, ὅτε τὴν νύμφην ἐμελλε λαμβάνειν. Τούτου τύπος ἦν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδραάμ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν παῖδα τὸν πιστὸν ἐπεμψε μνηστευσόμενον· κόρην ἰθνηκὴν· καὶ ἐνταῦθα ἐπεμψεν ὁ Θεὸς τοὺς οἰκέτας τοῦ ἑαυτοῦ μνηστευσόμενους τῷ παιδί τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ προφήτας ἀνῶθεν ταῦτα λέγοντας· *Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐκκλᾶθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐκιδυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου*. Εἶδες καὶ τὸν προφήτην ἀρμολόμενον; εἶδες καὶ τὸν Ἀπόστολον μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας τοῦτο τὸ ῥῆμα φεγγόμενον, καὶ λέγοντα, *Ἑρμοσάμην ὁμοῦ ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήτην παραστήσαι τῷ Χριστῷ*; Εἶδες πάλιν σύνασιν; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁρεῖ- λυτέ μοι ἀνέχεσθαι, οὐκ εἶπε, Διδάσκαλος γὰρ ὁμοῦ εἰμι, καὶ οὐ, Δι' ἑμαυτὸν λέγω· ἀλλ' ὁ μάλιστα τοῦτοίς ἔφερον ἀξίωμα, τοῦτο τίθησιν, ἑαυτὸν μὲν ἐν χώρῃ τῆς προμνηστερίας, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τῆς νύμφης στήσας· καὶ ἐπάγει λέγων, *Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως, ὡς ὅπως ἔδωκεν ἡγάγησε διὰ τῆς παρ- ουργίας αὐτοῦ, οὕτω φθαρή τὰ νοήματα ὁμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν*. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπόκλις ὁμετέρα, ἀλλὰ ἡ ἀθυμία κοινή. Καὶ σκόπει τὴν σύνασιν· οὐ γὰρ αὐτὸ ἀποφαίνεται, καίτοι ἦσαν διεφθαρμένοι· καὶ τοῦτο δηλῶν εἶπεν, *Ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὀκακοῖα, καὶ Πενθήσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων*· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἀναισχυνητῆσαι· διὸ φησι, *Μήποτε*. Οὕτε γὰρ καταδικάζει, οὕτε σιγᾷ· οὐδέτερον γὰρ ἀσφαλές, οὕτε εἰπεῖν φανερώς, οὕτε κρύφαι διηνεκῶς. Αἰὶ τὸ μέσον τίθησι λέγων, *Μήποτε*. Τούτο γὰρ οὐδὲ σφόδρα κατεγνωκός, οὐδὲ σφόδρα θαρρύντος, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τούτων ἐκατέρων ἐστῶτος. Οὕτω μὲν οὖν παρεμυθήσατο· τῇ δὲ μνήμῃ τῆς ἱστορίας εἰς φό- θον ἄρατον ἐνέβαλε, καὶ πάσης ἀποστρεφεί συγγνώ- μης αὐτοῦς. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ὅρις κακοῦργος, κακείνη ἀνόητος, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐξήρπασε τὴν γυ- ναῖκα.

β'. Ὁρᾶτε οὖν μὴ ταῦτα πάθητε, φησὶ, καὶ οὐδὲν ὁμῶν προστίσεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος μέζοντα ἐπαγγελλόμενος, οὕτως ἡπάτησεν. Ὅθεν ὅλον ὅτι

^a Μνηστευσόμενον, et infra μνηστευσόμενους. Sic legendum palat Savilianus et sic interpres Latinus legit. Editt, μνηστευσόμενον et μνηστευσόμενους, male

ut tandem aliquando fortiter stemus, nosque a vitio removeamus, ut promissa bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam

et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, Imperium, honor, vultus et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

CAP. 11. v. 1. *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, imo vero sustinetis me.*

1. Ingressurus in suas laudes, magna præmunitio-
ne utitur. Idque non semel dumtaxat atque iterum
facit: quamquam alioqui argumenti necessitas ad eum
purgandum sufficiebat, et ea quæ persæpe ab ipso
dicta fuerant. Nam qui peccata ea, quæ Deus e me-
moriam ejecerat, in memoria habebat, ob idque apostoli
quoque nomine indignum se esse aiebat, perspicuum
utique est vel admodum stupidis ac vecordibus, quod
non gloriæ studio ea dicit, quæ nunc dicturus est.
Etenim, ut mirum aliquid dicam, hoc ei ad gloriam
plurimum incommodi afferebat, quod suas ipse laudes
prædicaret: id enim plerosque offendit. Et tamen ne
hoc quidem facere supersedebat, verum unum spe-
ctabat, ut auditorum saluti consulere. Cæterum ne
hoc nomine stultorum animos læderet, quod magni-
ficis de se sermonibus uteretur, ex abundanti multas
hasce præmunitiones adhibuit, aitque, *Utinam sus-
tineretis modicum quid insipientiæ meæ; imo vero sus-
tinetis.* Vides prudentiam? Nam dum, *Utinam*, dicit, hoc
eorum arbitrii esse statuit; dum autem affirmat, pla-
num reddit, se eorum benevolentiam majorem in mo-
dum confidere, atque et eos amare et vicissim ab ipsis
amari. Vel potius, non tam a simplici ac vulgari
benevolentia, quam a ferventi quodam et insano amo-
re oportere ait eos se etiam insipienter gerentem per-
ferre. Unde etiam subjuxit, 2. *Æmulor enim vos Dei
æmulatione.* Non dixit, Amo enim vos; sed quod
multo vehementius erat, ponit. Zelotypia enim labo-
rant eorum animi, qui erga eos quos amant ardentius
affecti sunt. Neque enim aliunde oriri queat zeloty-
pia, quam ab acri ac vehementi amicitia. Deinde ne
putent ab eo vel honoris, vel pecuniarum, vel alius
cujusquam rei causa amorem suum expeti, adjecit,
Dei æmulatione. Deus etenim zelo affici dicitur, non
ut perturbationem aliquam suspiceris; Deus enim ab
omni perturbatione remotus est; verum ut omnes
intelligant, eum non aliam ob causam, quam ob eos
ipsos, quos zelotypia prosequitur, omnia facere: non
ut ipse questum aliquem hinc faciat, sed ut eis salu-
tem afferat. Nam in hominibus non ita zelus efficitur,
verum ob privatam quietem: non quod contumelia
afficiantur qui amantur, verum quod non perinde
tangantur ii qui amant, sed superentur minoresque
partes ferant apud eos quos amant. Hic autem non
ita se res habet. Non enim, inquit, id mihi curæ est,
ne inferiore apud vos conditione sim, sed ne vos
corruptos videam. Hujusmodi enim Dei zelus est,
illis quoque meus, vehemens simul ac purus. Sequi-
tur item causa necessaria: *Despondi enim vos uni
virginem castam exhibere Christo.* Ergo non mea
sed illius, cui vos despondi, zelo ardeo. Spon-

salium enim præsens hoc tempus, alteram nuptiarum,
tum videlicet, cum dicitur, Surrexit sponsus. O rem
novam! in mundo virgines ante matrimonium na-
nent, post matrimonium non item. Hic autem non
sic; verum etiamsi virgines ante hoc matrimonium
non sint, post initum matrimonium virgines efficiun-
tur. Sic tota Ecclesia virgo est. Etenim ad omnes et
conjugatos et conjugatas Paulus loquitur. Videamus
autem quid secum serens nos desponderit, quam do-
tem. Non aurum, non argentum, sed cælorum re-
gnum: unde etiam dicebat, *Pro Christo legatione
fungimur* (2. Cor. 5. 20); atque obsecrat, cum spon-
sam accepturus erat. Hujus rei figuram gerebant es,
quæ tempore Abraham contigerunt. Etenim ille fide-
lem servum misit, qui puellam ethnicam desponderet:
hic quoque Deus servos suos misit, qui filio suo Ec-
clesiam desponderent, ac prophetas, olim his verbis
utentes: *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum
tuum et domum patris tui* (Psal. 44. 11. 12). *Et con-
cupiscet rex decorem tuum.* Vidisti etiam prophetam
desponentem? vidisti etiam Apostolum cum magna
fiducia hoc verbum proferentem ac dicentem, *De-
spondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo?*
Vidisti rursus prudentiam? Postquam enim dixit,
Æquum est ut me sustineatis, non dixit, *Magister
enim vester sum*, nec, *Mea causa hæc dico*; sed quod
potissimum illis dignitatem afferebat, hoc ponit, ni-
mirum se pronubæ, illos autem sponsæ loco consti-
tuens. Ac postea subjungit, 3. *Timeo autem, ne forte
ut serpens Evam decepit per astutiam suam, sic cor-
rumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo
Jesu.* Nam et si exitium vestrum est; at moror tamen
mihi vobiscum communis est. Ac vide qua prudentia
utatur: neque enim hoc perspicue indicat, tametsi
ipsi corrupti erant; idque his verbis ostendebat, *Cum
impleta fuerit obedientia vestra, et, Lugeam multos qui
peccaverunt* (2. Cor. 10. 6. et 12. 21). Sed tamen non
sinit eos pudorem mittere; ideoque ait, *Ne forte.*
Neque enim condemnat, nec rursus silet: neutrum
quippe tutum erat, nempe vel aperte dicere, vel per-
petuo occultum tenere. Quocirca id quod medium
erat ponit, dicens, *Ne forte.* Hoc enim nec admodum
condemnantis erat, nec rursus magnopere fidentis,
sed inter hæc duo stantis. Ita eos consolatus est: atque
per historiam commemorationem incredibilem quem-
dam metum ipsis incussit, omnemque veniam ademit.
Quamvis enim et serpens versutus esset, et illa stulta;
neutrum tamen horum mulierem supplicio exemit.

2. Videte itaque, ait, ne hoc vobis accidat, nec
quidquam vobis præsidio sit. Nam ille quoque majora
pollicitus, hac ratione ipsam in fraudem induxit.
Unde liquet istos quoque sese jactantes atque in-
flantes, ipsos decapisse. Atque hoc non modo hinc

conicere licet, verum etiam ex iis, quæ postea ait: 4. *Si is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud evangelium quod non recepistis, recte pateremini.* Nec vero ait, Ne forte sicut Adam decipit; sed ostendit eos feminas esse, qui hæc patiuntur: seminarum enim est decipi. Nec etiam dixit, Sic vos decipiimini; sed perstans in metaphora ait, *Ne forte corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* A simplicitate, inquam, non a versutia: non, inquam, ex versutia, neque ex eo quod fides vobis desit; sed ex simplicitate. Et tamen ne hoc quidem nomine veniam promerentur qui decipiuntur: id quod Eva indicavit. Quod si hoc veniam minime meretur, multo minus cum quis ob inanem gloriam in hanc fraudem incidit. Si enim is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus; hinc videlicet ostendens, non ex se Corinthios esse corruptos, sed aliunde irrepere, qui eos in fraudem impellunt: ideoque ait, *Qui venit. Si alium spiritum accipitis, si aliud evangelium, quod non recepistis, recte pateremini.* Quid ais? qui Galatis dicebas, *Si quis evangelizaverit vobis præterquam quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1. 9), nunc dicis, *Recte pateremini?* Atqui hoc nomine minime par erat sustinere, verum pedem remove: sin autem eadem dicunt, tum demum sustinere opus est. Qui sit igitur ut dicas, Quoniam eadem dicunt, non opus est sustinere? si alia dicerent, æquumne esset sustinere? Advertamus itaque: magnum enim periculum imminet altiorque præcipitium, si leviter hoc prætereamus; aditumque omnibus hæresibus præbet id quod dictum est. Quoniam ergo horum verborum sententia est? Sic se aciebant illi, tamquam apostoli non perfecte docerent, atque ipsi plus aliquid quam illi afferrent. Verisimile enim est, quod illi multa blaterantes, stultam quamdam colluviem in hujusmodi dogmata invehebant. Unde etiam et serpentis et Evæ, quæ sic amplitudinis majoris expectatione decepta fuerat, mentionem facit. Hoc quippe etiam in priore epistola subindicans, dicebat, *Jam divites facti estis, sine nobis regnatis*; ac rursus, *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo* (1. Cor. 4. 8, 10). Quoniam igitur illi, ut verisimile est, externa sapientia utentes, multa nugabantur, hoc inquit: Si quid præterea dicerent, atque alium Christum prædicarent, quem prædicari non oporteret, nos autem prætermissemus, recte sustineretis; ideo enim adjecit, *Quem non prædicavimus*: si autem eadem fidei capita, quid amplius? quidquid enim dixerint, nihil amplius dicturi sunt, quam quæ diximus. Ac vide quam exacte hoc ponat: non enim dixit, Si is qui venit amplius aliquid dicit: nam illi amplius aliquid dicebant, ut qui cum majore auctoritate concionarentur, atque ingentem verborum elegantiam adhiberent: eaque de causa non hoc dixit, sed quid? Si is qui venit, alium Jesum prædicat; quod quidem verborum probationem minime requirebat: Aut spiritum alium accipitis; neque enim hic sermonibus opus erat; hoc est, locu-

pletiores vos, quantum ad gratiam attinet, efficit: Aut evangelium aliud quam quod recepistis; ne hoc quidem rursus verborum elegantiam desiderabat; Recte sustineretis. Ac velim consideres, quomodo ubique distinctione usus sit, quæ indicet nihil amplius atque copiosius ab ipsis allatum fuisse. Postquam enim dixit, *Si is qui venit alium Jesum prædicat*, subjunxit, *Quem non prædicavimus*: et alium spiritum accipitis, adjecit, *Quem non accepistis*: aut evangelium aliud, addidit, *Quod non recepistis*. Per quæ omnia iudicavit, non simpliciter an illi quid amplius dixerint, attendendum esse, sed an aliquid amplius dixerint quod dici oporteret, et a nobis omissum sit. Quod si non oportebeat, inquit, ideoque nec a nobis dictum sit; quid causæ afferri potest, cur eos admiremini?

3. At, dicet quispiam, si eadem dicunt, quid est cur eos prohibeas? Quoniam per simulationem alia dogmata inducunt. Verum id nondum ait, sed postea illud ponit, cum dicit, Transfigurant se in apostolos Christi: interim autem ab iis, quæ minus molestæ erant, discipulos ab eorum auctoritate abducit, non quod invideret illis, sed quod his prospectum vellet. Alioqui enim cur Apollo non impedit, virum præsertim eloquentem ac Scripturarum cognitione præstantem; etiamque se eum missurum pollicetur? Quod ille una cum eruditione dogmatum integritatem conservaret; isti autem contra. Ob eamque causam eos bello tacessit, et discipulos insectatur quod in illos inhiarent, dicens: Nam si quid quod in rem esset, a nobis prætermissemus, ipsi implevisse, non impediremus; sin autem omnia cumulate a nobis præstita sunt, nihilque omissum est, unde vos illi ceperunt? Ideo subdit, 3. *Existimo enim me nihil minus habere a magnis apostolis*; non jam scilicet cum illis, sed cum Petro reliquisque hujusmodi comparisonem faciens. Itaque si isti scientia me superant, sane et illos. Ac vide quo pacto hic quoque sermonem temperet. Non enim dixit, Nihil amplius quam ego apostoli dixerunt; sed quomodo? Existimo; hoc est, arbitror me nihilo posteriorem fuisse excellentibus apostolis. Nam quoniam eo nomine inferiore conditione esse videbatur, quod illi, ut qui eum antecessissent, in majore fama essent ac major illorum celebritas esset, atque isti sese introducere parabant; idcirco sese illis modo sibi conveniente comparat. Unde etiam cum encomiis mentionem eorum facit. Neque enim simpliciter apostolos dixit, sed magnos et eximios, Petrum videlicet et Jacobum et Joannem indicans. 6. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* Quia enim in hoc superiores illi erant, qui Corinthios corrumpebant, quod non rudes et indocti essent, id quoque ponit, quo ostendat se propterea non modo pudore minime affici, sed etiam gloriari. Nec dixit, Si ego imperitus verbo, et illi quoque; hoc enim visum fuisset esse hominis et illos traduentis et istos attollentis; verum rem ipsam, hoc est, externam sapientiam de jicit. Atque in priore quidem epistola vehementer in hoc incumbit, ut ostendat hoc ad prædicationem non modo nihil utilitatis afferre, sed etiam crucis

καὶ οὗτοι κομπάζοντες, ψευδῶντας αὐτοὺς ἡ ἐξηπά-
σαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐντεῦθεν μόνον ἔστι στοχάσασθαι,
ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑνὸς μετὰ ταῦτα λέγει, *ὅτι Εἰ μὲν ὁ ἐρ-
χόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκη-
ρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλά-
βετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, κα-
λῶς ἠγείχεσθε.* Καὶ οὐ λέγει, *Μή πως ὡς ὁ Ἀδάμ*
ἠπατήθη, ἀλλὰ δείκνυσιν γυναῖκας ὄντας τοὺς ταῦτα
πάσχοντας· γυναικῶν γὰρ τὸ ἀπατᾶσθαι. Καὶ οὐκ
εἶπεν, *Οὕτω καὶ ὁμεῖς ἀπατηθῆτε·* ἀλλὰ *ἐτι μένων* ὃ
τῇ μεταφορᾷ, φησί, *Μή πως φθαρῇ τὰ νοήματα*
ὁμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος [597] *τῆς εἰς Χριστόν.* Ἀπὸ
τῆς ἀφελείας, οὐκ ἀπὸ τῆς κακουργίας, λέγω· οὕτε
ἐκ κακουργίας οὕτε ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦναι ὁμῶν, ἀλλ' ἐξ
ἀφελείας. Ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲ ἐντεῦθεν συγγνώμης ἄξιοι
οἱ ἀπατῶμενοι· καὶ ἐδήλωσεν ἡ Εὐα. Εἰ δὲ τοῦτο οὐ
συγγνώμης ἄξιον, πολλῷ μᾶλλον, ὅταν διὰ κανοδο-
ξίαν τις τοῦτο πάθῃ. *Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον*
Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. Δείκνυσιν
ἐντεῦθεν οὐχὶ διαφθειρομένους Κορινθίους ἐξ αὐτῶν,
ἀλλ' ἐτέρωθεν αὐτοῖς ὄντας τοὺς ἀπατῶντας· διὸ
φησιν, *Ὁ ἐρχόμενος. Εἰ πνεῦμα ἕτερον λαμβά-
νετε, εἰ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, κα-
λῶς ἠγείχεσθε.* Τί λέγεις; ὁ Γαλάταις εἰπὼν, *Ἐάν*
τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνά-
θεμα ἔστω, νῦν λέγεις, Καλῶς ἠγείχεσθε; Καὶ
μέντοι διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀποπηδῆν·
εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λέγουσι, δεῖ ἀνέχεσθαι. Πῶς οὖν λέ-
γεις, Ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, οὐ δεῖ ἀνέχεσθαι;
εἰ γὰρ ἄλλα ἔλεγον, φησὶν, ἔδει ἀνέχεσθαι; Προσ-
έχωμεν τοίνυν· καὶ γὰρ μέγας ὁ κίνδυνος καὶ βαθὺς
ὁ κρημνός, ἂν ἀπλῶς αὐτὸ παραδράμωμεν, καὶ πά-
σαις ταῖς αἰρέσεσι παράδοον διδῶσι τὸ εἰρημένον. Τί
οὖν ἔστι τὸ νόημα τῶν ῥημάτων τούτων; Οὕτως
ἐκδιμπαζον ἔκείνοι, ὡς ἀτελῶς τῶν ἀποστόλων διδα-
σκόντων, ὡς αὐτῶν πλεόν τι εισφέροντες. Εἰκὸς γὰρ
αὐτοὺς πολλὰ φλυαροῦντας, φορυτὴν ἡπεισάγειν
ἀνέστην τοὺς δόγμασι τούτοις. Διὸ καὶ τοῦ ὅρου; καὶ
τῆς Εὐας ἀνεμνήσθη οὕτως ἀπατηθείσης τῇ τοῦ
πλεόντος προσδοκίᾳ. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ αἰνι-
τόμενος ἔλεγεν, *Ἦδη ἐκλουτήσατε χωρὶς ἡμῶν*
ἐδασκεύσατε· καὶ πάλιν, *Ἡμεῖς μαροὶ διὰ Χρι-*
στὸν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Ἐπεὶ οὖν
πολλὰ εἰκὸς αὐτοὺς φλυαρεῖν τῇ ἐξῴθεν σοφίᾳ κα-
χρημένους, τοῦτό φησιν, *ὅτι Εἰ μὲν τι περιττὸν*
ἔλεγον οὗτοι, καὶ ἕτερον ἐκήρυττον Χριστόν, ὃ οὐ
κηρυχθῆναι ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελπίομεν, καλῶς ἠγεί-
χεσθε· διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν, *Ὅρ οὐκ ἐκηρύ-*
ξαμεν. Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς 13^{της} τῆς
πλεόν; ὅσα γὰρ ἂν εἰπωσιν, οὐδὲν πλεόν ἐροῦσιν ὧν
ἡμεῖς εἰρήκαμεν. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ ἀκριβῶς τίθη-
σιν· οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ μὲν ὁ ἐρχόμενος πλεόν τι λέ-*
γει· ἔλεγον γὰρ τι πλεόν, μετὰ πλεόντος δημηγο-
ροῦντες ἐξουσίας, καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥη-
μάτων· διόπερ οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ τί; Ὁ ἐρχόμε-
νος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει· ὅπερ οὐ χρεῖαν

εἶχε τῆς διὰ τῶν λόγων κατασκευῆς· Ἡ πνεῦμα
ἕτερον λαμβάνετε· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα λέγων ἦν
χρεῖα· τοῦτοστι, πλουσιωτέρους ὑμᾶς ποιεῖ κατὰ
τὴν χάριν· Ἡ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε·
οὐδὲ τοῦτο λόγων ἔδεικτο πάλιν, *Καλῶς ἠγείχεσθε.*
Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχῷ τῷ διορισμῷ κέ-
χρηται, τῷ δηλοῦντι ὅτι οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν πλεόν
τι παρ' αὐτῶν εἰσηγήκεται. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι Εἰ ὁ*
ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ἐπήγαγεν,
Ὅρ οὐκ ἐκηρύξαμεν [598] *καὶ πνεῦμα ἕτερον*
λαμβάνετε, προσέθηκεν, Ὅ οὐκ ἐλάβετε· ἢ εὐ-
αγγέλιον ἕτερον, ἐπήγαγεν, Ὅ οὐκ ἐδέξασθε·
διὰ πάντων δηλῶν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς, εἰ πλεόν τι λέ-
γούσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλὰ εἰ τι πλεόν λέγουσιν ὃ
λεχθῆναι ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελiefθη. Εἰ δὲ
οὐδὲ ἔδει, διὸ οὐδὲ παρ' ἡμῶν εἰρηται, ἵνα τί πρὸς
αὐτοὺς κεχῆναι;

γ'. Καίτοι εἰ τὰ αὐτὰ λέγουσι, φησί, τίνας ἐνεκεναὐ-
τοὺς καλῶεις; Ὅτι ὑποκρίσει κεχρημένοι, ἕτερα
εἰσάγουσι δόγματα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τέως οὐ λέγει,
ἀλλ' ὕστερον αὐτὸ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, *Μετασχημα-*
τίζονται εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· τέως δὲ ἐκ τῶν
ἀναπαχθεστέρων ἀπάγει τῆς αὐθεντίας αὐτῶν τοὺς
μαθητάς· καὶ οὐκ ἐκείνους βαρκαίνων, ἀλλὰ τοὺτους
ἀσφαλιζόμενος. Ἐπεὶ τὸν Ἀπολλῶν διὰ τί οὐ καλῶεις,
καίτοι ἀνδρα λόγιον ὄντα, καὶ δυνατὸν ἐν ταῖς Γρα-
φαῖς, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ, καὶ ἐπαγγέλλεται πέμ-
ψειν αὐτόν; Ὅτι μετὰ τῆς παιδείσεως ἐκείνος καὶ
τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα διετήρει· οὗτοι δὲ τού-
ν αντίον. Διόπερ αὐτοῖς πολεμεῖ, καὶ τοῖς μαθηταῖς
ἐγκαλεῖ πρὸς αὐτοὺς κεχρησέναι, λέγων, *ὅτι Εἰ μὲν τι*
τῶν ὀφειλόντων λεχθῆναι παρελπίομεν ἡμεῖς, ἐπλή-
ρωσαν δὲ ἐκεῖνοι, οὐ καλῶομεν προσέχειν· εἰ δὲ
πάντα ἀπήρτισται παρ' ἡμῶν, καὶ οὐδὲν λείπεται,
πόθεν ὑμᾶς εἶλον ἐκεῖνοι; Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, *Δο-*
ριζομαι γὰρ μηδὲν ὕστερηκέμαι τῶν ὑπερβάν
ἀποστόλων· οὐκ ἐτί πρὸς ἐκείνους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς
περὶ Πέτρον ποιούμενος· τὴν σύγκρισιν. Ὥστε εἰ
ἐμοῦ τι πλεόν ἴσασιν, κάκεινων. Καὶ ὅρα πῶς κἀν-
ταῦθα μετριάζει. Οὐ γὰρ εἶπεν, *ὅτι Οὐδὲν μου πλεόν*
εἶπαν οἱ ἀπόστολοι· ἀλλὰ πῶς; *Δορίζομαι·* οὕτω
νομίζω, ὅτι οὐδὲν ὕστερησα τῶν ὑπερβάν ἀποστό-
λων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο ἐλάττωμα αὐτοῦ ἐδόκει
εἶναι τὸ προλαβόντας ἐκείνους ὄνομα ἔχειν πλεόν, καὶ
μείζων περὶ ἐκείνους ἦν ἡ δόξα, καὶ ἐμῶν οὗτοι
παρεισάγειν ἑαυτοὺς, διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται
τὴν σύγκρισιν μετὰ τοῦ προσήκοντος αὐτῷ σχήμα-
τος. Διὸ καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτῶν μέμνηται, οὐχ
ἀπλῶς τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἀλλὰ, *τῶν ὑπερβάν,*
Πέτρον καὶ Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην δηλῶν. Εἰ δὲ καὶ
ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Ἐπειδὴ γὰρ
τούτῳ ἐκείνους ἐπλεονέκτουσι οἱ διαφθείροντες Κοριν-
θίους, τῷ μὴ εἶναι ἰδιῶται, καὶ τοῦτο τίθησι, ὅτι οὐκ
ἐπαισχύνεται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπίζεται. Καὶ
οὐκ εἶπεν, *Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλὰ*
κάκεινοι· τοῦτο γὰρ ἐδόκει διαβάλλοντος εἶναι κά-
κεινους, καὶ τούτους ἐπαίροντος· ἀλλ' αὐτὸ καθαι-
ρίζει τὸ πρῆγμα τὸ τῆς ἐξῴ σοφίας. Καὶ ἐν μὲν τῇ
προτέρᾳ Ἐπιστολῇ καὶ σφόδρα ἀγωνίζεται περὶ τοῦ-

* Sic legit interpres Lat. et sic legendum. Editi tan-
tius.

† Complicet Savil. ἐπιμένων.

του λέγων, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπισκιάζει τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ. Ἦλθον γάρ, φησὶν, οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ κενοῦμαι ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα· ὅτι τῇ γνώσει ἰδιώται ἦσαν, ἥπερ [599] καὶ ἀσάφῃ ἐστὶν ἰδιωταῖα.

Ὅτε μὲν οὖν ἐν τοῖς μεγάλοις ἔδει συγκρίνειν, τοῖς ἀποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει· ὅτε δὲ δεῖξαι τὸ δοκοῦν ἐλάττωμα εἶναι, οὐκέτι, ἀλλ' αὐτῷ συμπλέκεται τῷ πράγματι, καὶ δείκνυσσι πλεονέκτημα τοῦτο γινόμενον· καὶ ὅτε μὲν οὐδεμία ἀνάγκη κατήπειγε, καὶ ἐλάχιστον φησι τῶν ἀποστόλων εἶναι, καὶ οὐδὲ τῆς προσηγορίας ἄξιον· ἐνταῦθα δὲ πάλιν, ὅτε καιρὸς ἐκάλει, φησὶ μὴδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ἦδει γάρ τοῦτο μάλιστα ὠφελήσον τοὺς μαθητάς· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, Ἀλλ' ἐν παντί φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα πάλιν διαβάλλει τοὺς ψευδαποστόλους, ὡς ἐν πανουργίᾳ περιπατοῦντας. Ταῦτα δὲ καὶ ἐμπροσθεν περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι οὐ κατὰ πρόσωπον ἔξῃ, οὐδὲ δολῶν καὶ καπηλεύων τὸν λόγον ἐκέρυτταν. Ἐκεῖνοι δὲ ἕτεροι μὲν ἦσαν, ἕτεροι δὲ ἐφαίνοντο, ἀλλ' οὐκ αὐτός. Διὸ καὶ πανταχοῦ μέγα φρονεῖ ἐπὶ τῷ μὴδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, μὴδὲ ἀποκρύπτεσθαι τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι Τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνειδησὶν ἀνθρώπων· καὶ νῦν δὲ φησὶν, Ἐν παντί φανερωθέντες εἰς ὑμᾶς. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἰδιῶται, φησὶν, ἔσμεν, καὶ οὐκ ἀποκρυπτόμεθα· λαμβάνομεν παρὰ τινων, καὶ οὐ σιγῶμεν. Παρ' ὧμῶν οὖν λαμβάνομεν, καὶ οὐχὶ προσποιούμεθα μὴ λαμβάνειν, καθάπερ οὗτοι λαμβάνοντες· ἀλλὰ πάντα ποιοῦμεν φανερά ὑμῖν. Καὶ σφόδρα θαρρόντως ἐκείνους ἦν, καὶ μετὰ ἀληθείας ἔπαινα καταγγέλλοντος. Διὸ καὶ μάρτυρας ἀέθως καλεῖ, καὶ νῦν εἰπὼν, Ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐμπροσθεν λέγων, Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῶν, ἀλλ' ἡ δ' ἀναγιγνωσκατε, ἡ καὶ ἐκγιγνώσκατε. Εἴτα ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, βαρέως τὸ ἐξῆς ἐπάγει λέγων, Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὀφωθῆτε; Καὶ ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, Ἀλλὰς Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀφώνιον, πρὸς τὴν ὑμετέραν διακονίαν. Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐν στενοχωρίᾳ διήγαγον· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, Ταπεινῶν ἑμαυτόν. Τοῦτο οὖν μοι ἔχετε ἐγκალεῖν; καὶ διὰ τοῦτο κατεπαίρεσθέ μοι, ἐπειδὴ ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν προσαιτῶν, στενοχωρούμενος, λιμῶντων, ἵνα ὑμεῖς ὀφωθῆτε; Καὶ πῶς ὀφούντο οὗτοι, τούτου ὄντος ἐν στενοχωρίᾳ; Μᾶλλον ὠκοδομοῦντο, καὶ οὐκ ἐσκανδαλίζοντο· ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν ἀνεῖη κατηγορία, καὶ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἐγκλημα, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοὺς ἄλλως ἐνέγειν, ἢ πρότερον ταπεινωθέντα. Ἐγκαλεῖστέ μοι οὖν ὅτι ταπεινὸς γέγονα; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ὑμεῖς ὀφωθῆτε. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι διέβαλλον αὐτόν, ὅτι παρὼν μὲν ταπεινός, ἀπὼν δὲ θαρρῆ, ἀπολογούμενος· πλήττει πάλιν αὐτοὺς ἐνταῦθα λέγων, ὅτι Καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. Ἀλλὰς Ἐκκλη-

σίας ἐσύλησα. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐνεvidιστικῶς· ἀλλὰ τὰ πρότερα οὐκ ἀφήσιν ἐπαχθῇ ταῦτα φανῆναι. Εἴπε γάρ, Ἀνέχεσθέ μοι μικρὸν τῇ ἀπροσύνῃ· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατορθωμάτων ἐν τούτῳ πρότερον καυχᾶται. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ζητοῦσιν [600] οἱ βιωτικοί, καὶ ἐν τούτῳ κἀκεῖνοι, οἱ δι' ἐναντίας μέγα ἐφρόνουν. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἰς τὸν τῶν κινδύνων ἐμβάλλει λόγον, οὐδὲ εἰς τὸν τῶν σημείων, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς τῶν χρημάτων ὑπεροφίας, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐφρόνουν· ὁμοῦ δὲ αὐτοὺς καὶ αἰνίσσεται πλουτοῦντας.

δ'. Τὸ δὲ θαυμαστὸν αὐτοῦ τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἔχων εἰπεῖν ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐτρέφετο, οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐνέτρεπε, καὶ οὐδὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον ἦν, τοῦτο λέγει, ὅτι Παρὰ ἄλλων ἑλαβον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐλαβον, ἀλλὰ, Ἐσύλησα· τούτέστιν, ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐκ εἰς περιουσίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν τῶν ἀναγκάλων χρεῖαν· ὅταν γὰρ εἴπῃ, ὀφώνια, τὴν ἀναγκάλαν λέγει τροφήν. Καὶ τὸ χαλεπώτερον, Εἰς τὴν ὑμῶν διακονίαν. Ὑμῖν κηρύττομεν, καὶ παρ' ὧμῶν ὀφείλων τρέφεσθαι, παρ' ἐτέρων τούτων ἀπῆλαυνον. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, μᾶλλον δὲ τριπλοῦν· ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ὦν, καὶ αὐτοῖς διακονούμενος, καὶ τὴν ἀναγκάλαν ζητῶν τροφήν, ἐτέρους εἶχε τοὺς χορηγοῦντας. Καὶ πολλὰ τούτων ὑπερβολὴ πρὸς ἐκείνους. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ῥαθυμίᾳ, οἱ δὲ ἐν σπουδῇ· οἱ μὲν καὶ μακρὰν ὄντι ἐπαμπον, οἱ δὲ οὐδὲ παρόντα ἐτρεφον. Εἴτα ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο, ἡρέμα πάλιν χαλᾷ τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως, λέγων· Καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐ δεδώκατέ μοι, ἀλλ', Ἐγὼ οὐκ ἔλαβον. Φεῖσεται γὰρ αὐτῶν· Εἴ· ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ ὑφείσει τοῦ λόγου, λαμβάνοντες πάλιν πλήττει· τὸ γὰρ, Παρὼν, σφόδρα ἐμφαντικόν, καὶ τὸ, Ὑστερηθεὶς· ἔνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν, εἰ εἶχες; ἐπήγαγε, Καὶ ὑστερηθεὶς οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Ἐνταῦθα πάλιν μετρίως αὐτοὺς πλήττει, ὡς ὀκνηρῶς τὴν τοιαύτην τιθέντας φορὰν, ὡς βαρυνομένους. Εἴτα καὶ ἡ αἰτία, κατηγορίας μεσση καὶ ζηλοτυπίας γέμουσα. Διὸ καὶ τίθειεν αὐτὴν οὐ προηγούμενως, ἀλλ' ὡς διδάσκων πόθεν καὶ παρὰ τίνων ἐτρέφη, ὥστε ἀνυπόπτως διεγείρειν πάλιν εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον. Τὸ γὰρ ὑστερημά μου, φησὶ, προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. Εἶδες πῶς παροξύνει πάλιν, εἰς μέσον ἄγων τοὺς διακονησαμένους; Πρότερον γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἄγων τοῦ μαθεῖν τίνες ἀν εἶεν οὗτοι, ὅτε ἔλεγεν, Ἀλλὰς Ἐκκλησίας ἐσύλησα, τότε καὶ ὀνομαστὶ αὐτοὺς τίθῃσιν· ὅπερ καὶ εἰς ἐλεημοσύνην αὐτοὺς προέτρεπε. Τοὺς γὰρ ἡττηθέντας ἐν τῷ μὴ θρῆφαι τὸν Ἀπόστολον, πείθει καὶ ἐν τῇ τῶν πενήτων μὴ ἡττηθῆναι βοηθεῖα. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσιν ἐπιστέλλων λέγει, ὅτι Ἐν ταῖς χρεαῖς μου ἐπέμψατέ μοι καὶ ἀπαξ καὶ δις, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐταγγελλῶν· ὅπερ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον αὐτῶν ἦν, ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων ἔλαμψαν. Ἀλλ' ὅρα πανταχοῦ τὴν χρεῖαν αὐτοῦ τιθέντα, καὶ οὐδαμῶς περιουσίαν. Τῷ μὲν οὖν εἰπεῖν, ὅτι

gloriam obcurare: *Veni enim, inquit, non in sublimitate sermonis aut sapientiae ad vos, ut non evacuetur crux Christi (1. Cor. 2. 1. et 4. 17): ac multa alia ejusmodi; quod scientia imperiti essent: quæ quidem summa est imperitia.*

Paulus cur varie de se loqueretur. — Ergo cum in magnis comparatio facienda erat, seipsum apostolis confert; cum autem ostendendum id quod imbecillitatis speciem habeat; non item: quin potius cum re ipsa congregitur, ostenditque hoc lucro cessasse. Ac cum nulla necessitas urgebat, minimum etiam apostolorum se dicebat, ac ne apostoli quidem nomine dignum; hic rursus, cum tempus id postulabat, nihilo inferiorem se esse præstantissimis apostolis. Norat enim hinc magnam ad discipulos utilitatem reddituram esse: ideoque subjunxit, *Sed in omnibus manifestati sumus vobis.* Etenim hic quoque falsos apostolos perstringit, ut in versutia ambulantes. Hæc vero de se ante prædicabat, quod non secundum personam viveret, nec fraudulentum animo atque ad questum prædicaret. Illi autem alii erant, alii apparebant, non item ipse. Quo fit, ut ubique magnifice de se hoc nomine sentiat, quod nihil humanæ gloriæ causa faceret, nec res suas occultaret. Id quod etiam ante dicebat, *In manifestatione veritatis commendantes nosipsum ad omnem conscientiam hominum (1. Cor. 4. 2):* nunc item, *In omnibus manifestati sumus vobis.* Quid autem hoc sibi vult? Imperiti sumus, nec id celamus; a nonnullis accipimus, nec tacemus. A vobis igitur accipimus, nec dissimulamus nos accipere, sicut isti cum accipiunt, verum omnia perspicua vobis facimus. Id quod hominis erat magnopere illis confidentis, atque omnia cum veritate referentis. Unde etiam testes eos citat; et nunc cum ait, *Vobis*, et prius cum dicebat, *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis, aut etiam agnoscitis (2. Cor. 1. 13).* Deinde postquam se purgavit, durius postea subjungit, *7. An peccatum feci me humilians, ut vos exaltemini?* Idque exponens ait, *8. Alias Ecclesias exspoliavi, stipendium accipiens ad vestrum ministerium;* id est, *In summis rerum angustiis versatus sum: hoc enim his verbis significatur, Humilians meipsum.* Hoccine igitur est, quod mihi vitio vertitis? atque ideo adversum me animos efferitis, quod meipsum depressi, mendicans, in arctum redactus ac fame laborans, ut vos exaltemini? Et quonam pacto evehebantur illi, ipso in angustia versante? Amplius ædificabantur, minimeque offendeabantur. Quod quidem maximum ipsorum probum erat, et imbecillitatis argumentum: nempe quod aliter eos subvehere non posset, nisi ipse prius sese depressisset. Illudne mihi crimini vertitis quod humilis factus sum? At vos ob eam causam evecti estis. Quoniam enim superius dicebat, quod eum hoc nomine criminabantur, quia præsens quidem humilis, absens autem fiducia plenus erat, se purgat, ut rursus eos feriat, dicens: *Vestra causa hoc a me factum est. Alias Ecclesias exspoliavi.* Hic jam exprobandi modo loquitur, verum, quæ præcesserunt,

non sinunt hæc molesta videri. Dixit enim, *Sufferte me paulum in insipientia: atque ante alia sua recte facta in hoc primo gloriatur.* Hoc enim in primis quærent mundani; atque in hoc adversarii quoque illi animos attollebant. Quocirca non ante in periculis ac miraculorum sermonem ingreditur: sed de pecuniarum contemptu prius verba facit, quandoquidem hoc nomine sese efferebant: simul etiam tacite indicat, eos opibus præditos fuisse.

4. Quod autem in eo admirationem habet, istud est, quod cum dicere posset se manuum labore sibi victum parasse, non tamen hoc dixit; verum illud demum, quod pudorem illis incutiebat, nec ad ipsius laudem pertinebat: nempe, *Ab aliis accepi.* Nec dixit, *Accepi*, sed, *Exspoliavi:* hoc est, diripui, pauperesque eos reddidi. Quodque majus est, non ad profusos sumptus, sed ad necessarios usus: stipendii enim vocabulo necessarium cibum intelligit. Quodque etiam gravius, *Ad ministerium vestrum.* Vobis prædicamus, inquit, et cum a vobis ali debem, ab aliis id percipiebam. Duplex culpa, imo triplex: quod cum apud eos esset, atque ipsis ministraret, necessariumque alimentum quæreret, alios tamen habebat qui ipsi suppeditarent. Ac sane isti illos longe superabant: illi enim in socordia erant; hi in studio: illi ne præsentem quidem alebant; isti ad eum, etiam longe remotum, mittebant. Postea autem, ubi illos vehementer perstrinxit, sensim rursus objurgationis acerbiter lenit, dicens: *9. Et cum præsens essem apud vos et egerem, neminem gravavi.* Non enim dixit, *Non mihi dedistis, sed, Ego non accepi.* Adhuc enim mitius cum illis agit; sed tamen in orationis summissione tacite rursus eos percellit: hoc enim vocabulum, *Præsens*, admodum emphaticum est, et illud, *Cum egerem.* Ne enim illi dicerent, *Quid igitur, si habebas?* subjunxit, *Et cum egerem, non gravavi vos.* Hic rursus leviter eos ferit, quod segniter, tamquam gravati, hujusmodi collationis munere fangerentur. Sequitur deinde causa, accusationis plena ac zelotypia referta. Unde etiam eam non ut præcipnam posuit, sed velut docens, unde et a quibus nutritus sit: ut eos citra omnem suspicionem ad eleemosynæ opus excitaret. *Nam quod mihi deerat,* inquit, *suppleverunt fratres qui venerunt e Macedonia.* Vides quomodo ipsos rursus perstringat, dum eos, quorum opo sublevatus est, in medium adducit? Nam cum prius in cupiditatem ipsos injectisset sciendi quinam hi essent, cum diccret, *Alias Ecclesias exspoliavi,* tum demum illos nominatim profert: quod quidem hos ad eleemosynam incitabat. Nam ipsis suadet, ut cum in hoc nomine inferiores exstissent, quod apostolum non aluissent, saltem non committerent ut in sublevanda pauperum inopia vincerentur. Hoc autem ad Macedones scribens dicebat, *Ad usus meos mihi misistis semel et iterum, et in principio evangelii (Philipp. 4. 16. 15):* quod maxime ipsis laudi erat, quod ab ipso statim initio eorum virtus effluisset. Ac vide quo pacto ubique necessitatem dumtaxat ponat, nusquam autem pro-

susam copiam. Et quidem cum dixit, *præsums*, et, *Cum operem*, illud indicavit, debeisse se a Corinthiis ali: cum autem dixit, *Quod deerat mihi suppleverunt*, ostendit se ne hoc quidem postulasse. Ac causam affert, quæ non erat. Quam tandem hanc? Quod nempe ab aliis accepisset: *Quod enim mihi deerat*, inquit, *suppleverunt qui venerunt*. Ideo ait, *Non vos gravi*, non quod vobis non confiderem. Atqui ob hoc ipsum istud facit, idque demonstrat per ea quæ sequuntur: tamen hoc non aperte dicit, sed subindicat, audientium conscientiam id relinquens. Idque tacite ostendit per ea quæ sequuntur, dicens, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Neque enim velim existimetis hæc eo a me dici, ut accipiam. Illud autem, *Servabo*, acerbius erat; si necdum ipsis confidebat, sed se aliquid ab eis accepturum omnino desperabat. Ostendit autem quod hoc illi grave ac molestum esse censerent: unde dicebat, *Sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Sicque etiam in superiori epistola dicebat, *Non accepi, ut ita fiat in me: melius enim mihi est mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15). Atque hic rursus, *Sine onere me vobis servavi, atque etiam adhuc servabo*. Postea, ne hoc idcirco dicere videatur, ut eorum gratiam sibi magis conciliaret, ait: 10. *Est veritas Christi in me*. Ne putetis, inquit, me ideo hæc dixisse, ut accipiam, vosque magis ad me pertraham: *Est enim*, inquit, *veritas Christi in me, quod gloriatio hæc mea non infringatur in regionibus Achaia*. Nam ne quis rursus existimaret eum hoc nomine discrucari, aut infenso et irato animo hæc commemorare, gloriationem quoque hanc rem appellat. Atque in priore quoque epistola idem adstruebat. Nam etiam illic, ne eos percollet, ait: *Quæ ergo mihi merces est? Ut evangelizans sine sumptu ponam evangelium Christi* (Ib. v. 18)? Atque ut illic mercedem, ita hoc loco gloriationem vocat, ne ob hæc verba pudore suffundantur, ut petenti minime porrigentes. Quid enim, si detis? inquit; at ego non accipio. Atque illud, *Non infringetur*, metaphora est, ductum a fluminibus; fama ipsius ubique fluabat, quia nihil acciperet. Non, inquit, largitione libertatem meam obstruetis. Sed non dixit, *Non obstruetis*, quod amarulentius erat; verum, *Non obstruetur in regionibus Achaia*. Quod quidem rursus gravem plagam infligebat, abundeque sufficiebat ad eos deficiendos ac morore afficiendos, utpote quos solos repudiaret. Nam si gloriabatur, ubique gloriari oportebat: si autem apud vos solos, propter imbecillitatem fortasse vestram hoc facit. Quamobrem, ne hæc secum reputantes molestia afficerentur, vide quomodo istud mitiget: 11. *Quare? quis non diligit vos? Deus scit*. Propere solutionem adjecit, facilius eos liberaturus: quamquam ne sic quidem culpa eos liberavit. Neque enim dixit, *Non estis imbecilles*; neque, *Non estis firmi ac robusti*; sed, *Quia diligo vos: quod accusationem vehementer augebat*. Ab ingenti enim ipsius erga eos amore illud proficiebatur, quod ab iis nihil accipiebat, quandoquidem acriter perstringebantur.

5. Itaque res contrarias ex amore faciebat, nempe ut acciperet, et non acciperet: contrarietas porro hæc ex eorum qui dabant affectu nascebatur. Ac non dixit, Propterea non accipio, quia vehementer vos amo, quoniam imbecillitatem eorum accusaverat, atque in anxietatem ipsos conjecerat; verum ad aliam causam sermonem convertit. Quam tandem? 12. *Ut amputem occasionem eorum qui quaerunt occasionem ut in quo gloriantur inveniantur, sicut et nos*. Quia enim operam dabant, ut ansam aliquam invenirent, hanc quoque amputare oportebat. Hoc enim solum erat, in quo gloriabantur. Ut itaque nulla re superiores essent, hoc quoque correctum oportuit: siquidem in aliis inferiores erant. Nihil enim, ut a me dictum est, mundanos perinde aedificat, ut nihil accipere. Quocirca diabolus pro sua perversitate hanc potissimum illecebram injecerat, studens eos in aliis lædere. Mihi autem hoc quoque ab hypoërisi manasse videtur. Quamobrem nec dixit, In quo recte se gesserunt; sed quid? *In quo gloriantur*. Quibus verbis eorum arrogantiam cavillis incessebat: jactabant enim id quoque quod non erant. Atqui præstantem virum non modo de iis quæ ipsi desunt, gloriari non convenit, sed ne de iis quidem quæ habet: sicut beatus hic vir faciebat: ac patriarcha Abraham dicebat, *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 37). Nam quia nulla peccata habebat, quæ commemorare posset, verum virtutibus splendebat; idcirco, cum nec gravem ullam adversum se reprehensionis ansam reperisset, ad naturam confugit: et quoniam terræ nomen quodammodo honestum est, ideo cineris vocabulum adjunxit. Unde etiam alius dicebat, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Neque enim mihi oris florem commemora, nec erectam cervicem, nec egregiam vestem et equum atque assecias; sed ubi hæc omnia desinant considera, idque adijunge. Quod si ea quæ oculis cernuntur dixeris, ego quæ in picturis sunt, longeque hæc splendore superant, proferam. At sicut illa ob aspectum minime admiramur, quod ejusmodi eorum substantiam esse perspicimus, ut nihil præter lutum sint: sic ne hæc quoque. Nam et ista lutum sunt, prius etiam, quam intereant atque in pulverem dilabantur. Ostende mihi hunc elata cervice hominem febris laborantem, atque extremum spiritum edentem; ac tum te alloquar et percontabor, quo ingens ille ornatus reciderit, quo ingens illa assentatio, ac servorum obsequium abierit, opumque ac prædiorum copia; quis ventus obortus omnia statu suo excusserit. At, inquires, in lectulo jacens, opum ac fastus signa circumfert, imposita ipsi veste luculenta, pauperibus juxta ac divitibus sanas prosequentibus, populis fastata illi precantibus. Maxime quidem hæc merus risus sunt: verum utcumque sit, hæc tamen protinus instar floris diffluant. Nam simulatque ex urbis portis excesserimus, traditoque vermibus cadavere redierimus, rursus ex te quaeram, quoniam ingens illa turba se conferat, quo clamor ille ac tumultus evaserit, quo lampades, quo feminarum costas? annon insomnium ista sunt? quo clamores abscesserunt? quo multa illa

Παρών, καὶ, Ὑποταγθεὶς, ἔδειξεν ὅτι παρὰ Κορινθίων [601] ἔδει τραφῆναι· τῷ δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὄντέρημά μου προσαναπλήρωσαν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἦτησε. Καὶ αἰτίαν τίθησιν οὐκ οὖσαν. Ποῖαν δὲ ταύτην; Τὸ παρ' ἐτέρων λαβεῖν. Τὸ γὰρ ὄντέρημά μου, φησί, προσαναπλήρωσαν οἱ ἐλθόντες. Διὰ τοῦτέ φησιν, Οὐ κατενάρκησα, οὐ διὰ τὸ μὴ θαρρῆναι. Καὶ μὴν διὰ τοῦτο αὐτὸ ποιεῖ, καὶ δείκνυσιν διὰ τῶν ἐξῆς· ἀλλ' οὐ λέγει αὐτὸ σαφῶς, ἀλλὰ συσκιάζει, ἀφ' οὗ συνιέσθαι τῶν ἀκρωμένων. Καὶ λανθανόντως αὐτὸ ἐνδείκνυται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων, Καὶ ἐν παντί ἀδαρῇ ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Μὴ γὰρ νομίσῃτε, φησί, ταῦτα λέγειν μου, ἢ λάβω. Τὸ δὲ, Τηρήσω, βαρύτερον, εἰ μὴδ' ἔτι αὐτοὺς θαρρῇ, ἀλλὰ καθάπερ ἀπέγνω τι λαβεῖν παρ' αὐτῶν. Δείκνυσιν δὲ, ὅτι καὶ βῆρος ἐνόμεζον εἶναι τοῦτο· διὸ ἔλεγεν, Ἀδαρῇ ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγει, Οὐκ ἔγραψα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἡμοῖς· καλὸν γὰρ μοι ἀποθαρσύνει, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἀδαρῇ ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ ἐτι τηρήσω. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι τοῦ μᾶλλον ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς ταῦτα λέγειν, φησὶν· Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἡμοῖς. Μὴ νομίσῃτε, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον, ἵνα λάβω, ἵνα μᾶλλον ἐφευκώσωμαι· Ἔστι γὰρ, φησὶν, ἀλήθεια ἐν ἡμοῖς, ὅτι ἡ καύχησίς μου αὐτῇ οὐ φραγῆσται· ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. ἵνα γὰρ μὴ τις αὐτὸν νομίσῃ πάλιν ἀλγεῖν ἐπὶ τούτῳ, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καὶ καύχησιν τὸ πρῶτον καλεῖ. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ δὲ ὁμοίως αὐτὸ κατεσκευάζεν. Ὡστε γὰρ μὴδὲ ἐκεῖ πληῖσαι αὐτοὺς, φησί· Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; ἵνα ἐπαγγελισμένος ἀδάκτανον θῇσω τὸ Ἐθαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ μισθὸν, οὕτως ἐνταῦθα καύχημα καλεῖ, ἵνα μὴ σφόδρα αἰσχύνωνται τοῖς λεγομένοις, ὥς αἰτοῦντι μὴ παρ' ἔχοντες. Τί γὰρ, ἀν καὶ ὑμεῖς ὧστε, φησὶν; ἀλλ' ἐγὼ οὐ δέχομαι. Καὶ τὸ, Οὐ φραγῆσται, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν, αὐτοῦ φήμης ὡς πανταχοῦ ρεούσης ὅτι οὐ λαμβάνει. Οὐκ ἐμφράσσετε τῷ δόματι τὴν παρρησίαν τὴν ἡμῶν. Ἀλλ' οὐκ εἶπαν, Οὐκ ἐμφράσσετε, ὅπερ πληκτικώτερον, ἀλλ', Οὐ φραγῆσται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Τοῦτο πάλιν καιρίαν διδόντος ἦν, καὶ σφόδρα ἱκανὸν αὐτοὺς καθελεῖν καὶ λυπηῖσθαι, εἰ γε μόνους αὐτοὺς παρητήτετο. Εἰ γὰρ ἐκαυχάτο, πανταχοῦ ἔδει καυχῆσθαι· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν μόνους, διὰ τὴν ἀσθένειαν ἰσως τὴν ὑμῶν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα λογιζόμενοι ἀθυμώσιν, ὅρα πῶς αὐτὸ διορθοῦται· Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδε· ταχέως τὴν λύσιν ἐπαγαγών, καὶ εὐπαλλάκτως. Ἀλλ' ὁμως οὐδὲ οὕτως ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς τῶν ἐγκλημάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπαν, ἔτι οὐκ ἔστε ἀσθενεῖς, οὐδ' ὅτι [Οὐκ] ἐστὲ ἰσχυροί, ἀλλ', Ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς· ὃ μάλιστα ἐπέτεινε ἐν αὐτῶν τὴν κατηγορίαν. Τοῦ γὰρ μάλιστα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν τὸ μὴ λαμβάνειν παρ' αὐτῶν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπλήττοντο.

[602] ε'. Ὡστε ἐναντία ἐπολεῖ ἀπὸ τοῦ φιλεῖν, καὶ ἐλάμβανε, καὶ οὐκ ἐλάμβανεν· ἢ δὲ ἐναντιότης παρὰ τὴν τῶν διδόντων ἔξιν. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, Διὰ τοῦτο

οὐ λαμβάνω, ἐπειδὴ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἐπεὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχε τῆς ἀσθενείας, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐνέβαλεν, ἀλλ' ἔτρεφεν εἰς ἑτέραν αἰτίαν τὸν λόγον. Ποῖαν δὲ ταύτην; ἵνα ἐκαυχῶ τὴν ἀπορρήν τῶν ἐλθόντων ἀπορρήν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται ἐσθραβώσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐσθραβάζον, λαβὴν τινα εὔρειν, καὶ ταύτην ἀναρῆναι δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ᾧ σεμνύνονται μόνοι. ἵνα τοίνυν μηδὲν πλέον ἔχωσι, καὶ τοῦτο διορθώσαι ἔδει· ἐν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἡλαττωμένοι ἦσαν. Οὐδὲν γὰρ, ὅπερ ἔφη, οὕτως οἰκοδομεῖ τοὺς βιωτικούς, ὥς τὸ μὴ λαμβάνειν. Πονηρὸς οὖν ὢν ὁ διάβολος, τοῦτο μάλιστα τὸ ὀλέαρ καθήκε, βουλόμενος αὐτοὺς εἰς ἑτέρα παραδίδοι. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τοῦτο ὑποκρίσεως εἶναι. Διόπερ οὐδὲ εἶπεν, Ἐν ᾧ κατώρθωσαν, ἀλλὰ τί; Ἐν ᾧ καυχῶνται· ὃ καὶ εἰς ἀλαζονείαν σκώπτοντος ἦν· ἐκαυχῶντο γὰρ καὶ τοῦτο ὃ οὐκ ἦσαν. Τὸν δὲ γενναῖον ἀνδρα οὐ μόνον ἐφ' οὗ οὐκ ἔχει καυχῆσθαι οὐ δεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν οἷς κέκτηται· καθάπερ ὁ μακρότερος οὗτος ἐπολεῖ, καθάπερ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, λέγων, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν εἰπεῖν ἀμαρτήματα, ἀλλ' Ἰαμπεν ἀπὸ κατωρθωμάτων, πανταχοῦ περιδραμῶν, καὶ μὴ εὐρῶν τινα καθ' ἑαυτοῦ μαγίστην λαβὴν, ἐπὶ τὴν φύσιν καταφεύγει· καὶ ἐπειδὴ τὸ τῆς γῆς ὄνομα ὀπωσθήποτε σεμνὸν, καὶ τὸ τῆς σποδοῦ προσέθηκε. Διὸ καὶ ἑτερός τις ἔλεγε, Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Μὴ γὰρ μοι τὸ ἄνθος εἶπες τῆς βύβως, μὴδὲ τὸν ἀνατεταμένον αὐχένα, μὴδὲ τὴν χλανίδα καὶ τὸν ἱκπον καὶ τοὺς ἀκολουθούς; ἀλλὰ ποῦ τελευτᾷ ταῦτα πάντα λογίζου καὶ προστίθει. Ἐὰν δὲ τὰ φαινόμενα λέγῃς, καὶ ἐγὼ σοι τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἐρῶ, τὰ πολλὰ τοῦτον λαμπρότερα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνα διὰ τὴν ὕψιν οὐ θαυμάζομεν, τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὀρώντες ὅτι πηλός ἐστι τὸ πᾶν· οὕτω δὴ μὴδὲ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα πηλός· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὶν διαλυθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν. Διὲξόν μοι τοῦτον τὸν ἀνατεταμένον πυρέττοντα, ψυχορραγούντα· καὶ τότε σοι διαλέξομαι, καὶ ἐρήσομαι· τί γέγονεν ὁ πολὺς κόσμος ἐκεῖνος, ποῦ βέ οἰχεται ἡ πολλὴ κολακεία, καὶ ἡ θεραπεία τῶν δοῦλων, καὶ ἡ περιουσία τῶν χρημάτων, τῶν κτημάτων, ποῖος ἀνεμος ἐπιστελθὼν ἐξεφύσησε πάντα. Ἀλλὰ ἐρεῖς; ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κλήνης καίμενος φέρει τοῦ πλούτου καὶ τοῦ τύφου τὰ σύμβολα, ἐσθῆτος λαμπρᾶς ἐπικειμένης, πενήτων καὶ πλουσίων προπεμπόντων, δῆμων εὐφημούντων. Μάλιστα μὲν καὶ ταῦτα κατάγελως· πλην ἀλλὰ καὶ ταῦτα εὐθέως ἐλέγχεται ὥσπερ ἄνθος διαβρύνοντα. Ὅταν γὰρ τὸν οὐδὸν ὑπερβῶμεν τῶν τῆς πόλεως πολῶν, καὶ τοῖς σκώληξι παραδόντες τὴν σῶμα ὑποστρέφωμεν, πάλιν [603] σε ἐρήσομαι, ποῦ πορεύεται ὁ πολὺς βχλος ἐκεῖνος; τί γέγονεν ἡ κραυγὴ καὶ ὁ θόρυβος; ποῦ δὲ αἱ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ χοροὶ τῶν γυναικῶν; ἄρα μὴ ὕμνησεν ταῦτά ἐστι; τί δὲ καὶ ἐγένοντο αἱ βοαὶ; ποῦ τὰ στόματα τὰ πολλὰ ἐκεῖνα τὰ κραυγάζοντα, καὶ παρακελεύόμενα θαρρῆναι, ὅτι οὐδεὶς θάνατος; Οὐ νῦν ταῦτα ἔδει λέγεσθαι τῷ μὴ ἀκούοντι, ἀλλ' ὅτε ἔρπαζεν, ὅτε ἐπλεονέχτει, τότε μικρὸν παραλλάξαντας ἔδει· λέγειν· Οὐ δεῖ θαρσεῖν, οὐδεὶς θάνατος·

ἐπίσχες τῆς μανίας, σέβουσ τὴν ἐπιθυμίαν, μὴ δὲ θάρσει τῷ ἀδικουμένῳ. Ἐπεὶ τοῦτ' γε τὸ τὰ τοιαῦτα νῦν λέγειν, καὶ φειδομένων ἐστὶ καὶ εἰρωνευομένων· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν χρὴ θαρρῆναι λοιπὸν, ἀλλὰ δεδοικέναι καὶ τρέμειν. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐκαίῃ ταῦτα ἀνώνητα λοιπὸν ἐξελθόντι τὸ στάδιον, κἂν οἱ τὰ αὐτὰ νοσοῦντες τῶν πλουτούντων, καὶ ἐπὶ τὸ σῆμα ἀκολουθοῦντες, ἀκουέτωσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμπροσθεν ὑπὸ τῆς μέθης τῶν χρημάτων οὐδὲν τοιοῦτον ἐννοοῦσιν, ἀλλ' ἐν τῷ καίρῳ ἐκαίῃ, ὅτε καὶ ἡ ὄψις τοῦ καιμένου πιστοῦται τὸ λεγόμενον, σωφρονεῖσθωσαν, παιδαυέσθωσαν, ἐννοοῦντες· ὅτι μικρὸν ὕστερον καὶ αὐτοὺς ἤξουσιν οἱ ἀπάγοντες ἐπὶ τὰς φοβεράς ἐκαίνας εὐθύνας, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἥρπασαν, ὧν ἐπλεονέκτησαν. Καὶ τί ταῦτα πρὸς τοὺς πένητας, φησί; Μάλιστα μὲν πολλοὶς καὶ τοῦτο ἡδύ, τὸ ἰδεῖν κολαζόμενον τὸν ἀδικήσαντα. Ἄλλ' ἡμῖν οὐχ ἡδύ, ἀλλὰ τὸ μὴ παθεῖν κακῶς. Ἐπαινῶ σφόδρα ὑμᾶς καὶ ἀποδέχομαι, ταῖς ἀλλοτρίαις οὐκ ἐφθδομένους συμφοραῖς, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ζητούντας ἀσφάλειαν. Φέρε οὖν καὶ ταύτην ὑμῖν ἐγγυήσομαι. Ἄν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων πάσχωμεν κακῶς, ὑποτεμνόμεθα τοῦ χρέους οὐκ ὀλίγον, φέροντες γενναίως τὰ γινόμενα. Οὐκ ἔρα ἀδικούμεθα· λογίζεται γὰρ εἰς τὸ ὄφλημα ἡμῖν τὴν ἐπήρειαν ὁ Θεός, οὐ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς φιλανθρωπίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνωθεν οὐκ ἤμυνε παθόντι κακῶς. Πόθεν τοῦτο δῆλον, φησὶν; Ἐπαθον ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων οἱ Ἰουδαῖοι ποτε κακῶς, καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἀπήγοντο παῖδες καὶ γυναῖκες· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἡ αἰχμαλωσία αὐτῇ κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτοῖς γέγονε παραμυθία. Διὰ τοῦτο τῷ Ἡσαΐα φησί, *Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς· λαλήσατε ἐπὶ τὴν καρδίαν Ἰερουσαλὴμ, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς· καὶ πάλιν, ὁὗς ἡμῖν εἰρήνη· πάντα γὰρ ἀπέδωκες ἡμῖν. Καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν, Ἴδε τοὺς ἐχθροὺς μου, ὅτι ἐκλήθυνθησαν, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἁμαρτίας μου. Καὶ ἦνίκα τὸν Σαμεὶ καταρώμενον ἔφερε, λέγει, Ἄφες αὐτόν, ὅπως ἴδῃ Κύριος τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἀνταποδῶ μοι ἀντὶ τῆς ἡμέρας ταύτης. Ὅταν γὰρ μὴ ἀμύνη ἀδικουμένοις, τότε μάλιστα ὠφελοῦμεθα· λογίζεται γὰρ ἡμῖν εἰς κατόρθωμα, ἂν εὐχαρίστως ἐνέγκωμεν.*

[604] ζ'. Ὅποτε ὅταν ἴδῃς πλούσιον ἀρπάζοντα πένητα, ἀφεί· τὸν ἐπιπρεαζόμενον, δάκρυσον τὸν ἀρπάζοντα. Ὁ μὲν γὰρ ἀποτιθεται ρύπον, ὁ δὲ προστρίβεται ρύπον. Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Ἑλισσαίου παῖς ἐπαθεν, ἐπὶ τοῦ Νεεμάν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἥρπασεν, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀπάτῃ λαθεῖν, ἀδικία. Τί οὖν γέγονεν; Ἐλαβε μετὰ τῆς ἀδικίας καὶ τὴν ἔσπραν· καὶ ὁ μὲν ἀδικηθεὶς, ὠφελεῖτο, ὁ δὲ ἀδικήσας, τὰ μέγιστα βλάπτεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γίνεται. Καὶ τοσοῦτον τοῦτό ἐστιν, ὅτι τοῦτο μόνον πολλαῖς πλεον τὸν Θεὸν ἐποίησε· κἂν ὁ πάσχω κακῶς ἀνάξιος ᾖ, βοηθείας,

ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο πάθῃ, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ συγγνώμην τὸν Θεὸν ἐπισπᾶται, καὶ εἰς τὴν ἄμνησιν τοῦ ποιούντος ἐντεῦθεν μόνον. Διὸ καὶ τοῖς βαρβάρους ἔλεγεν ὁ Θεὸς ἀνωθεν, *Ἐγὼ μὲν παρέδωκα αὐτοὺς εἰς ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ· διὰ τοῦτο τὰ ἀνήκεστα παῖζονται. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶν οὐδὲν τὸν Θεὸν οὕτω παροξύνον, ὥς τὸ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι καὶ πλεονεκτεῖν. Τί δήποτε; Ὅτι σφόδρα εὐκαλον ταύτης ἀπέχεσθαι τῆς ἁμαρτίας. Οὐ γὰρ ἐστὶ φυσικὴ ἐνοχλοῦσα ἐπιθυμία, ἀλλὰ ἀπὸ βραθυμίας γίνεται.*

Πῶς οὖν ῥίζαν κακῶν αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος καλεῖ; Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ παρ' ἡμᾶς ἡ ῥίζα αὕτη, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. Καὶ, εἰ βούλεσθε, ποιησώμεθα σύγκρισιν, καὶ ἰδωμεν ποῖον τυραννικώτερον, χρημάτων ἢ σωμάτων ἐπιθυμία· ὁ γὰρ ἀν' εὐρεθείῃ μεγάλους ἀνδρας καταβεβληκός, τοῦτό ἐστι τὸ χालεπώτερον. Οὐκοῦν ἰδωμεν τίνα μέγαν κατέσχε χρημάτων ἐπιθυμία. Οὐδένα, ἀλλὰ οἰκτροῦς σφόδρα καὶ ἀπερρίμ[μ]ένους, τὸν Γιεζή, τὸν Ἀχάδ, τὸν Ἰούδαν, τοὺς ἱερεῖς τοὺς Ἰουδαϊκούς· ἐπιθυμία δὲ σωμάτων τοῦ μεγάλου προφήτου περιεγένετο τοῦ Δαυὶδ. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συγγνώμην διδοὺς τοῖς ὑπὸ ἐπιθυμίας τοιαύτης ἀλισκομένοις, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὺς νήφειν παρασκευάζων. Ὅταν γὰρ δειξῶ μέγα τὸ πάθος, τότε μάλιστα αὐτοὺς δεικνύμι συγγνώμης ἀπάσης ἀπεστερημένους. Εἰ μὲν γὰρ ἡγνούς τὸ θυρίον, εἴχες εἰς αὐτὸ τοῦτο καταφυγεῖν· νυνὶ δὲ εἰδὼς καὶ ἐμπίπτων, οὐκ ἂν σχολίης ἀπολογίαν τινά. Μετὰ δὲ τοῦτον, τὸν τοῦτου παῖδα μετὰ πλείονος εἶλεν ὑπερβολῆς· καίτοι σοφώτερος ἐκαίνο οὐδεὶς γέγονε, καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἄλλην ἐπὶ πλεον ἀρετὴν· ἀλλ' ὁμως ὑπὸ τοῦτου οὕτω σοδορῶς ἐάλω, ὥς καὶ ἐν τοῖς κακῶσι· δέξασθαι τὴν πληγὴν. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἀνέστη, καὶ ἀνεμαχίσσατο τὴν πάλιν, καὶ πάλιν ἐστεφανώθη· ὁ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπαδεύετο. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡρόδλος ἔλεγε· *Κρεῖσσόν ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι*· καὶ ὁ Χριστὸς, *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω*. Περὶ δὲ χρημάτων οὐχ οὕτως, ἀλλ', *Ὅς ἀφῆκε τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἐκατοντάπλασιόν αὐτὸν ἀπέλαβεν*. Πῶς οὖν, φησὶ, περὶ τῶν πλουτούντων εἶπα, ὅτι δυσκόλως ἐπιτεύχονται τῆς βασιλείας; Πάλιν τὴν βλακείαν αὐτῶν αἰνιττόμενος, οὐ τὴν τυραννίδα τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὴν σφοδρὰν αὐτῶν δουλείαν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐξ ὧν ὁ [605] Παῦλος συνεβούλευσε δῆλον. Ἐκεῖνης μὲν γὰρ ἀπάγει τῆς ἐπιθυμίας λέγων, *Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*· ἐπὶ δὲ ταύτης οὐκέτι, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν μόνον διαλύσας, καὶ τοῦτο συμφώνως, πάλιν ἐπὶ τὸ συνέρχεσθαι συμβουλεύει. Δέδοικε γὰρ τὰ κύματα τῆς ἐπιθυμίας, μήποτε ναυάγιον ἐργάσθῃται χालεπὸν. Τοῦτο καὶ ὁ γῆρας εὐτονώτερον πάθος· ὀργίζεσθαι μὲν γὰρ οὐκ ἐνι, μηδενὸς ὄντος τοῦ παροξύνοντος· ἐπιθυμεῖν δὲ ἀνάγκη, καὶ τῆς ὄψεως τῆς εἰς τοῦτο κινούσης μὴ φαινομένης. Διὸ ταῦτα· μὲν οὐκ ἐξέκοψε

ora vociferantia, atque ad fiduciam adhortantia, quia nulla mors est? Atqui non nunc hæc accinere oportebat non audienti, sed cum rapiebat, cum avaritiæ studebat, tunc verbis nonnihil immutatis dicere oportebat: Non est quod fidenti animo sis, nemo immortalis est; amentiam istam comprime, cupiditatem exstingue, nec læso confidas. Etenim huic nunc talia dicere non nisi ad delirantes et irridentes pertinet; non enim illum jam fidere oportet, sed metuere ac tremere. Verum etsi illi, ut qui e stadio excesserit, nihil hæc jam utilitatis afferunt, at saltem divites illi qui eodem morbo laborant, atque eum ad sepulcrum prosequuntur, audiant. Quia enim hoc illis opum ebrietas prius afferebat, ut nihil ejusmodi cogitarent; at eo certe tempore, cum ipse jacentis aspectus fidem verbis adstruit, castigentur et erudiantur, illud secum reputantes, paulo post fore ut illi veniant, a quibus ipsi quoque ad horrenda illa loca abducantur, ubi referendæ rationes erunt, pœnæque subeundæ ob ea quæ rapuerunt atque usurparunt. Et quid hæc ad pauperes? inquires. Sane quidem multis hoc quoque voluptati est, excruciatum eum cernere, a quo injuriam acceperint. At nobis hoc jucundum non est, inquires, verum illud, si nihil ipsi mali perpetiamur. Equidem hoc nomine vehementer vos laudo atque amplector, quod alienis calamitatibus non gaudetis, verum propriam dumtaxat securitatem queratis. Age igitur, hæc quoque vobis spondebo. Etenim cum detrimento aliquo ab hominibus mulctamur, non parvam debiti partem succidimus, si ea quæ nobis inferuntur generoso animo perferamus. Ex quo fit, ut nulla injuria afficiamur: Deus enim vexationem nobis pro debito imputat, non secundum juris, sed secundum benignitatis rationem. Idcirco non ab initio eum, qui injuria affectus est, ulciscitur. Unde hoc perspicuum est? inquires. Judei quondam a Babylonis vexabantur, nec Deus prohibuit, verum et pueri et mulieres in servitutem abducebantur: at postea hæc captivitas pro peccatorum ratione in consolationem ipsis cessit. Ob eam causam Isaïa dicebat, *Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes: loquimini ad cor Jerusalem, quia suscepit de manu Domini duplicita peccata sua* (Isai. 40. 1. 2); ac rursus, *Da nobis pacem: omnia enim reddidisti nobis* (Isai. 26. 12). Et David ait, *Vide inimicos meos quia multiplicati sunt, et dimitte omnia peccata mea* (Psal. 24. 19. 18). Et cum Semei dura omnia ipsi imprecantem ferret, aiebat, *Dimitte eum, ut videat Dominus humilitatem meam, et reddat mihi pro hac die* (2. Reg. 16. 11. 12). Nam cum ille nobis injuria affectis opem non fert, tum maximam utilitatem accipimus: nobis enim hoc pro recte factis adscribit, cum acceptam injuriam ferimus, ut ipsi gratias agamus.

6. Quocirca cum pauperem a divite diripi videris, miscam faciens eum cui injuria fit, ereptorem lacrymis prosequere. Ille enim sordes excutit, hic vero sordibus se inficit. Sic etiam Elisæi puero in Naaman contigit: nam et si non rapuit, tamen hoc ipsum injustitiæ rationem habebat, quod cum fraude accepit. Quid ergo evenit? Ex injustitia lepram conse-

cutus est; is, cui illata injuria fuerat, juvabatur: qui autem inferebat, lædebatur. Hoc nunc quoque in anima usu venit. Atque hoc tantam vim habet, ut etiam solum sæpe Deum placarit: etiamsi alioqui is, qui male mulctabatur, subsidio indignus esset, cum supra modum vexatur, vel hinc solum Deum ad dandam sibi veniam allicit, ulciscendumque eum qui injuriam infert. Unde etiam Deus barbaris antiquitus dicebat, *Ego quidem eos ad pauca tradidi; ipsi autem adjecerunt ad mala* (Zach. 1. 15): ideoque atrocissimis suppliciis mulctabuntur. Non enim, non, inquam, est quidquam quod Deum ad iracundiam perinde incitet, ut rapere et vim afferre aliosque circumvenire. Quid ita? Quia persfacile est ab hoc flagitio abstinere. Neque enim naturalis quædam cupiditas hæc est, negotium facessens, sed ab animi segnitie ortum trahit.

Avaritia cur omnium malorum radix appelletur. Salomon non resipuit.— Quonam igitur modo, inquires, Apostolus eam malorum radicem vocat? Ego certe idem dico: verum nostro vitio, non rei ipsius natura, radix ipsa est. Atque si ita lubet, comparisonem inducamus, ac videamus ultra violentior sit, pecuniarumne an corporum cupiditas: hoc enim demum gravius judicandum est, quod magnos viros prostravisse reperietur. Videamus itaque quem magnum virum opum cupiditas invaserit. Neminem profecto, sed miseros admodum et abjectos, Giezi videlicet, Achab, Judam, Judaicos sacerdotes. At vero corporum cupiditas magnum illum prophetam Davidem superavit. Nec vero hæc eo dico, ut iis, qui hujusmodi cupiditate correpti tenentur, veniam concedam, sed potius ut vigilantes sint. Nam cum magnum esse malum demonstro, tunc maxime eos omni venia orbatos esse ostendo. Etenim si feram hanc ignorares, ad hoc ipsum tibi confugere liceret: nunc autem cum noris, et tamen in eam incidas, nulla tibi excusatio superest. Post hunc, ejus filium magis adhuc superavit. Atqui nemo unquam ei sapientiæ laude præstitit, virtutibusque aliis omnibus ornatus fuit; sed tamen hoc vitio usque adeo captus est, ut letale etiam vulnus acceperit. Ac pater quidem surrexit, acceptumque damnum sarcivit, ac rursus coronam adeptus est; hic autem nihil tale ostendit. Quocirca Paulus etiam dicebat: *Melius est nubere, quam uri* (1. Cor. 7. 9); et Christus, *Qui potest capere, capiat* (Matth. 19. 12). De opibus autem non ita, sed, *Qui reliquerit bona sua, centuplum accipiet* (1b. v. 29). Quonam ergo modo, inquires, de iis, qui opibus abundant, hoc asseruit, eos agere celorum regnum obtenturos (1b. v. 23)? Iis rursus verbis ipsorum ignaviam subindicat, nec opum tyrannidem, sed vehementem eorum servitutem. Idque etiam ex iis, quæ Paulus consulendi causa dicebat, liquet. Ab illa enim cupiditate abducit, dicens, *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem* (1. Tim. 6. 9): ab hac autem non item, sed postquam ad tempus dumtaxat disjunxit, idque ex consensu, rursus ut conveniant admonet. Fluctus libidinis timebat, ne forte ea grave naufragium efficeret. Hic affectus etiam ira

acrier ac vehementior est. Neque enim irasci quisquam potest, si nemo sit qui ad iram extimeret: at concupiscentia oritur, etiamsi vultus qui ad hoc incitat, minime cernatur. Itaque eam non prorsus amputavit, sed, *Sine causa*, addidit; nec rursus libidinem omnem sustulit, sed iniquam tantum: *Propter concupiscentias enim*, inquit, *unusquisque uxorem suam habens* (1. Cor. 7. 2). Atqui vero pecunias aggerere, nec ob causam, nec sine causa concessit. Siquidem illi affectus ob necessitatem nobis insiti sunt, nimirum libido procreandorum liberorum causa; ira autem, ut iis qui leduntur auxilium afferamus; pecuniarum autem cupiditas, minime: neque enim naturalis est affectus. Ac proinde, si ea te capi ac vinci sinas, tanto utique foediora patieris. Ideo Paulus, cum secundas nuptias permittat, in pecuniis tamen ac divitiis accuratorem requirit, dicens: *Quare non potius injuriam patimini? quare non potius damnum accipitis* (Id. 6. 7)? Ac de virginitate quidem dissorrens, ait, *Præceptum Domini non habeo*; et, *Ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* (Id. 7. 35): at cum de divitiis ei sermo est, *Habentes*, inquit, *vestes et alimenta, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Quid igitur causæ est, inquit, cur plerique hoc affectu capiantur? Quia adversus eum

non ita præparati sunt, ut adversus impeditum ac fornicationem: nam si æque grave hoc malum ipsis visum fuisset, haud cito capti fuissent. Sic miseræ quoque illæ virgines e thalamo ejectæ sunt, quoniam, majore hoste prostrato, ab imbecilliore ac nullo robore prædito dejectæ sunt. Hæc accedit, quod si quis libidinem superans, a pecunia superetur, sæpe ne libidinem quidem vincit; verum a natura hoc nactus est, ut ab hoc affectu non admodum negotii ei exhibetur: neque enim omnes in eam æque proni sunt. Hæc itaque perspecta habentes, ac virginum exemplum perpetuo cum animis nostris versantes, perniciosam hanc belluam fugiamus. Nam si virginitas illis nihil proluit, verum post infinitos labores ac sudores ob pecunie studium in exitium abierant, quis tandem nos supplicio eripiet, si in hunc affectum inciderimus? Quocirca rogo, omnia agamus, ut nec capiamur nec capi sustineamus, sed gravia quoque hæc vincula perfringamus. Sic enim ad cælum pervenire poterimus, atque innumerabilia illa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIV.

CAP. 11. v. 13. *Nam ejusmodi pseudopostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi.*

1. Quid ais? Qui Christum prædicant, qui pecunias non accipiunt, qui evangelium aliud non adducunt, pseudopostoli sunt? Maxime, inquit; atque hoc præsertim nomine, quod hæc omnia flecto animo faciant, ut fallant. *Operarii dolosi*. Operantur enim, sed quæ plantata sunt evellunt. Quoniam enim exploratum habent, se non aliter gratos acceptosque fore, veritatis larva assumpta, ita demum fraudis fabulam agunt. Et vero, inquit, pecunias non accipiunt. Ut plura accipiant, ut animas perdant. Quin potius id quoque falsum; nam et accipiebant, sed furim: idque in iis, quæ sequuntur, ostendit. Atque id quidem jam tacito indicavit, cum dixit, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos: cæterum idem dilucidius postea his verbis significavit, Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, hunc sustinetis* (v. 20). Nunc autem aliunde hos insectatur, dicens, *Transfigurantes*. Larva tantum ipsos, ac pellis ovis obteggit. 14. *Et non mirum. Si enim ipse satanas transfiguratur se in angelum lucis*, 15. *quid magnum est, si ministri ejus transformantur velut ministri justitiæ*? Itaque, si quid admirari oportet, hoc est, non autem quod isti agunt. Nam cum eorum magister nihil non audeat ac molietur, nihil mirum discipulos quoque ipsius exemplum sequi. Quid autem est, *Angelum lucis*? Eum, qui loquendi libertatem habet, eum qui Deo adstat. Sunt enim etiam angeli tenebrarum, isti qui diaboli sunt, ac caliginosi et feroces. Ac multos diabolus ad hunc modum fefellit, dum se in angelum lucis transfiguravit, non autem talis effectus est. Eodem igitur modo isti larvam quidem apostoli circumferunt,

non autem vim ac facultatem: neque enim possunt.

Ad ostentationem aliquid facere diabolicum est. — Nihil porro tam diabolicum est, quam ad ostentationem aliquid efficere. Quid autem est, *Ministri justitiæ*? Id videlicet, quod nos sumus, evangelium quod justitiam habet, vobis prædicantes. Aut enim hoc est quod ait, aut certe, quod justorum virorum famam sibi pepererunt. Quam ergo ratione eos agnosceamus? Ab ipsorum operibus, ut a Christo dictum est. Ob idque et sua recte facta, et illorum vitia inter se conferre cogitur, ut ex comparatione falsi atque adulterini appareant. Ac rursus in suas laudes ingressurus, primum illos accusat, ut ostendat sibi necesse esse in hoc argumento versari, ne quis alioqui ipsum, ut de suis laudibus verba facientem, reprehendat: atque dicit, 16. *Iterum dico*. Etenim multa jam præmonitione usus est; Sed tamen his quæ dixi, non sum contentus, inquit, sed rursus dico, ne quis me insipientem esse existimet. Hoc enim eorum negotium erat, cum nulla causa suppeteret, gloriari. Ac velim consideres, quomodo quoties in suas laudes ingredi parat, id præparet. Stulta enim res est, inquit, gloriari; ego vero hoc, non ut stolidus facio, sed ut coactus. Quod si vobis id non persunderi sinitis, verum, quamvis id me necessario facere videatis, tamen me condemnatis; ne sic quidem hoc facere detrectabo. Videane quo pacto magnam sibi loquendi necessitatem esse ostendat? Nam qui se hanc quidem suspicionem reformidabat, quantam vim ad loquendum sustineret, quamque hujusmodi sermonem velut pariturus ac profundere cogeretur, velim consideres. At sic quoque tamen moderationem in hac re adhibuit. Non enim dixit, Ut

καθέπαξ, ἀλλὰ τὸ, Εἰκῇ, προσέθηκεν· οὐτ' αὐτὴν ἐπιθυμίαν ἀνέλεν, ἀλλὰ τὴν ὀδύνην· Διὰ γὰρ τὰς ἐπιθυμίας, φησὶν, ἕκαστος τὴν αὐτοῦ γυναῖκα ἔχειτω. Θησαυρίζειν δὲ οὐτε εἰκῇ, οὐτε μὴ εἰκῇ συν-εχώρησε. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ πάθη χρεῖας ἔνεκον ἡμῖν ἀναφυτεύθη· ὑπὲρ μὲν παιδοποιίας ἐπιθυμία, ὑπὲρ δὲ βοηθείας τῶν ἀδικουμένων ὀργή· ἐπιθυμία δὲ χρημάτων οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ ἔστι φυσικὸν τὸ πάθος. Ὡστε ὅταν ὑπὸ τούτου ἀλῆς, τοσοῦτ' ἂν μᾶλλον τὰ αἰσχίστα πείσῃ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ δευτέρον ἐπιτρέπων γάμον ὁ Παῦλος, ἐπὶ χρημάτων πολλὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίβειαν, λέγων, Διὰ τί οὐ μᾶλλον ὀδυνᾷσθε; διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Καὶ περὶ μὲν παρθενίας διαλεγόμενος, φησὶν· Ἐπιστήνη Κυρίου οὐκ ἔχω· καὶ, Πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῶν λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλλω· ὅταν δὲ περὶ χρημάτων ὁ λόγος αὐτῷ, Ἐχόντες, φησὶ, σκεπτόμεθα καὶ τροφήν, τοῦτοίς ἀρεσθησόμεθα. Ὡς οὖν, φησὶ, τοῦτ' ἂν μᾶλλον ἀλλοιοῦται πολλοί; Ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶ πρὸς αὐτὸ περιεπατούμενοι, ὥς πρὸς ἀσέλγειαν καὶ πορνείαν· ὡς εἰ γε ὁμοίως ἰδοῦναι εἶναι θεῖον, οὐκ ἂν ταχέως ἐδίωξαν. Οὕτω καὶ αἱ ἄλλαι παρθένοι ἐκείναι

τοῦ συμφώνου ἐξεβλήθησαν, ἐπειδὴ τὸν μαῖζονα ἀνταγωνιστὴν καταβαλοῦσαι, ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστέρου καὶ μηδὲν ὄντος ἐβλήθησαν. Μετὰ τούτου κάκεινο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι εἰ τις ἐπιθυμίας κρατῶν, ὑπὸ χρημάτων νικᾶται, οὐδὲ ἐπιθυμίας πολλάκις κρατεῖ, ἀλλὰ ἀπὸ φύσεως ἔλαχε τὸ μὴ σφόδρα ἐνοχλεῖσθαι ἀνταῦθεν· οὐ γὰρ πάντες ὁμοίως εἰσὶ κατωφερεῖς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παρθένων συνεχῶς παρ' αὐτοῖς στρέφοντες, φεύγωμεν τὴν πονηρίαν τοῦτο θηρίον. Εἰ γὰρ παρθένα οὐδὲν ὤνησιν, ἀλλ' ἀπώλοντο μετὰ μυρίους πόρους καὶ ἰδρωτάς ἐκείναι διὰ τὴν φιλαργυρίαν· τίς ἡμᾶς ἐξαίρησται, εἰ τοῦτ' ἂν περιπίσσοιμεν· τῷ πάθει; Διὸ παρακαλῶ πάντα ποιεῖν μήτε ἀλῶναι, μήτε ἀλόντας ἀναπνεῖναι, ἀλλὰ καὶ διαβρῆξαι τὰ χαλεπὰ ταῦτα δεσμά. Οὕτω γὰρ δυνα-σόμεθα πρὸς τὸν οὐρανὸν στήναι, καὶ τῶν μυρίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a *Legestis ut προσέτιποι.*

[606] ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδασκόταλοι, ἐργάται δούλοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

α. Τί λέγεις; οἱ Χριστὸν κηρύττοντες, οἱ χρήματα μὴ λαμβάνοντες, οἱ Εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ ἐκτελεῖντες, ψευδασκόταλοι; Καί, φησὶ· καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα, ὅτι ταῦτα ὑπεκρίνοντο πάντα, ἵνα ἀπατήσωσιν. Ἐργάται δούλοι. Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ περυσμένα. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσασιν, ὅτι ἑτέρας οὐκ ἂν γένοιτο εὐπαράδεκτοι, τὸ προσωπεῖον λαβόντες τῆς ἀληθείας, οὕτω τὸ δράμα τῆς κλάνης ὑπεκρίνοντο. Καὶ μέντοι χρήματα, φησὶν, οὐ λαμβάνουσιν. Ἵνα πλεονα λάβωσιν, ἵνα ψυχὴν ἀπολέσωσι. Μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο ψεῦδος· καὶ ἐλάμβανον, ἀλλ' ἐλάμβανον καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐν τοῖς ἐπιστοῖς. Καὶ ἦδη μὲν γὰρ ἠνέχετο αὐτὸ εἰπὼν, Ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσιν ὡς καὶ ἡμεῖς· πλὴν ἀλλ' ὅτερον αὐτὸ σαφέστερον ἠνέχετο εἰπὼν, ὅτι Εἰ τις ὁμῶς κατεστῇ, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐκείρεται, τοῦτον ἀτρέχου. Νῦν δὲ ἐτέρωθεν αὐτοὺς διαβάλλει λέγων, Μετασχηματιζόμενοι. Σχῆμα μόνον αὐτοῖς, ἢ δορὰ τοῦ προβάτου ἐπίκειται. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν. Εἰ γὰρ αὐτοὶ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, τί μέγα, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης; Ὡστε εἰ δαὶ θαυμάζειν, τοῦτο δαὶ θαυμάζειν, τὸ δὲ τούτων, οὐκ ἐστὶ. Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα τολμᾷ, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκπαιθεῖ. Τί δὲ ἔστιν, Ἀγγελοι φωτός; Τὸν παρῆρ-σιν ἔχοντα λέγειν, τὸν τῷ θεῷ παρεστῶτα. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι σκότους οὗτοι οἱ τοῦ διαβόλου,

οἱ σκοτεινοὶ καὶ ἄγριοι. Καὶ πολλοὺς ὁ διάβολος οὕτως ἠπάτησε, μετασχηματιζόμενος, οὐ γινόμενος ἄγγελος φωτός. Οὕτω καὶ οὗτοι σχῆμα ἀποστόλου περιφέρουσιν, οὐκ αὐτὴν τὴν δύναμιν οὐδὲ γὰρ ἰσχύουσιν.

Οὐδὲν δὲ οὕτω διαβολικὸν, ὡς τὸ πρὸς ἐπιβελῖν τι ποιεῖν. Τί δὲ ἔστι, Διάκονοι· δικαιοσύνης; Ὅπερ ἡμεῖς ἴσμεν· Εὐαγγέλιον κηρύσσοντες ὑμῖν δικαιοσύνην ἔχον. Ἦ γὰρ τοῦτο φησὶν, ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν αὐτοῖς περιτιθέσθαι δόξαν. Ὡς οὖν αὐτοὺς ἐπιγνω-σόμεθα; Ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καθὼς ὁ Χριστὸς εἶπε. Διὸ ἀναγκάζεται τὰ αὐτοῦ θεῖναι κατορθώμα-τα καὶ τὴν ἐκείνων κακίαν παράλληλα, ἵνα ἀπὸ τῆς συγκρίσεως φανῶσιν οἱ νόθοι. Καὶ μᾶλλον πάλιν ἐμ-θαίνειν εἰς τὰ ἐγκώμια τὰ αὐτοῦ, κατηγορεῖ πρῶτον ἐκείνων, ἵνα δείξῃ ἀναγκαίαν οὖσαν αὐτοῦ τὴν ὑπό-θεσιν, ἵνα μὴ τις ἐγκαλέσῃ ὡς περὶ αὐτοῦ λέγοντι, καὶ φησὶ, Πάλιν λέγω. Καὶ γὰρ ἦδη πολλῇ προδιερ-θῶσι ἐχρήσατο· Ἀλλ' ὁμῶς οὐκ ἀρνούμεται τοὺς εἰρη-μῶνους, ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, μὴ τίς με θίξῃ ἄφροντα εἶναι. Τοῦτο γὰρ ἐκείνων ἦν ἔργον, τὸ, αἰτίας μὴ οὐ-σης, καυχᾶσθαι. [607] Σὺ δὲ μοι σκόπει, ὅτι, ὁσάκις ἐμβαίνειν μέλλει εἰς τοὺς οἰκίους ἐπαίνους, προανα-κρούεται. Τὸ μὲν γὰρ πρᾶγμα ἀφροσύνης ἐστὶ, φησὶ, τὸ καυχᾶσθαι· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς ἀνοηταῖων αὐτὸ ποιῶ, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος. Εἰ δὲ οὐ πείθεσθε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὀρώντες, καταγνώσεσθε, οὐδὲ οὕτω παραιτήσομαι. Εἶδες πῶς ἔδειξε πολλὴν οὖσαν τὴν ἀνάγκην τοῦ λέγειν; Ὁ γὰρ μὴδὲ ταύτην

^a *Legestis ut δικαιοσύνη.*

ὑποσταλλόμενος τὴν ὑποψίαν, ἐννόησον ὅσῃ βίαν ὑπέρβαινεν εἰς τὸ λέγειν, καὶ πῶς ὤδινε καὶ ἐθιάζετο εἰπεῖν. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω μετρίως τῷ πράγματι κέχρηται. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἵνα καυχῶμαι. Καὶ μικρὸν μέλλων καυχᾶσθαι, πάλιν καὶ ἐτέρᾳ κέχρηται παραιτήσει, λέγων, Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Ὁρᾷς πῶς; τὸ καυχᾶσθαι οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον; Ὅταν γὰρ πάντα σκαιοῖσθε, φησί, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ὄσμεν. Ἄλλ' αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον ἀπὸ δὲ τῆς διανοίας τοῦτο γίνεται. Διὰ τοῦτο εἶπεν, Ὁ λαλῶ οὐ τὴν αἰτίαν διαβάλλων, ἀλλὰ τὰ ῥήματα. Ἐπεὶ δ' σκοπὸς οὕτω θαυμαστός, ὡς καὶ τὰ ῥήματα σεμνύνειν. Ὡς περ γὰρ ὁ φονεὺς τῶν σφόδρα κεκωλυμένων ὢν, ἀπὸ διανοίας πολλὰκις ἡδοκίμησε, καὶ τὸ περιτέμνεσθαι οὐκ ἔνι κατὰ Κύριον, ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦτο γέγονεν· οὕτω καὶ τὸ καυχᾶσθαι. Καὶ τί θίγεται οὐ κέχρηται ἀκριβολογία τοσαύτῃ; (Ὅτι πρὸς ῥετρον ἐπαίγεται, καὶ ἐκ περιουσίας καὶ τοὺς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένους χαρίζεται μόνον, ἵνα εἰπῇ τὰ ὠφελοῦντα· καὶ γὰρ ἱκανὰ ἦν πᾶσαν ἀνελεῖν τὴν ὑποψίαν λεχθέντα. Ἄλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Πρότερον φησιν, Ὁξαλον ἡγείσεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Ὅσα γὰρ πρόεισι, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκκαθαίρει τὸν λόγον. Ἔτα, ἵνα μὴ νομίσης πανταχοῦ ἀνοηταίνειν αὐτὸν, προσέτιθεν, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, φησὶν ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἵνα μὴ κατασχυνθῶμεν καὶ προσετίθει, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν εἰπὼν, Ἦ δ' βουλευόμενος κατὰ σάρκα βουλευόμενος, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναί, ναί, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ; καὶ δείξας, ὅτι οὐ δύναται πανταχοῦ ἄπερ ἐπαγγίλλεται καὶ πληροῦν, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλευεται, ἵνα μὴ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου ἐκλύσῃσιν τινες, φησὶ· Πιστεῖς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναί καὶ Οὐ.

β'. Καὶ ὅρα πῶσα ἐμπροσθεν εἰπὼν, πάλιν καὶ ἐτέρως τίθησιν ἀπολογίας, προσετίθεις οὕτω, καὶ λέγων, Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, καὶ γὰρ καυχῶμαι. Τί ἐστὶ, Κατὰ σάρκα; Ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ πλοῦτου, ἀπὸ σοφίας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆν ἔχειν καὶ προγόνους Ἑβραίους, ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης. Καὶ θεὰ σύνεσιν· ἐκείνα τίθησιν ἄπερ οὐδένα δείκνυσιν, καὶ τότε καὶ ἀφροσύνην. Εἰ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς ὄντως ἀγαθοῖς καυχᾶσθαι ἀφροσύνη, πολλῷ [608] μᾶλλον ἐπὶ τοῖς μηδὲν οὔσι. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἔπερ, Οὐ κατὰ Κύριον, καλεῖ. Οὐ γὰρ ὕψελος Ἑβραίων εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Μὴ τοίνυν νομίσητε, ὅτι ὡς ἀρετὴν αὐτὰ τίθημι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι καυχῶνται, ἀναγκάζομαι καὶ γὰρ ἐνταῦθεν τὴν σύγκρισιν ποιῆσασθαι· ἔπερ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ λέγων, Εἰ τις δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Καὶ ἐκεῖ, διὰ τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τούτῳ. Ὡς περ ἂν εἰ τις γένους λαμπροῦ ὢν, καὶ φιλόσοφον ἐλόμενος βίον, βῶι μέγα φρονούντας ἐτέρους ἐπὶ εὐγενείᾳ, καὶ

βουλομένους καθελεῖν αὐτῶν τὸ φύσημα, ἀναγκασθεῖν τὴν οἰκίαν περιφάνειαν εἰπεῖν, οὐχὶ καλλωπιζόμενος, ἀλλὰ ἐκείνους ταπεινῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ. Ἔτα ἀποστὰς ἐκείνων, ἐπὶ Κορινθίους ἀλόκληρον τὴν αἰτίαν κεινὸν λέγων Ἠδὲως ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων. Ὅσα ὑμεῖς αἴτιοι τούτων, καὶ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνοι. Εἰ γὰρ μὴ ὑμεῖς αὐτῶν ἡγείσεσθε, καὶ παρεδλάπτεσθε τὸ γὰρ ἐκείνων μέρος, οὐδὲν ἐφθεγγάμην· ἀλλὰ τῆς ὑμετέρας κήδομαι σωτηρίας, καὶ συγκαταβαλὼν. Καὶ ὅρα πῶς καὶ τὴν ἐπιτίμησιν μετ' ἐγκωμίου τίθησιν. Εἰπὼν γὰρ, Ἠδὲως ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, ἐπήγαγε, Φρόνιμοι ὄντες. Ἀφροσύνης γὰρ τὸ καυχᾶσθαι καὶ ἐπὶ τοιούτοις. Καίτοι ἐχρῆν ἐπιτιμῆσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ ἀνέχεσθε τῶν ἀνοήτων· ἀλλὰ μετὰ πλείονος αὐτὸ ποιεῖ περιουσίας. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν ὡς ἀπεστερημένος αὐτῶν ἐπιτιμᾶν· νυνὶ δὲ δείξας ἑαυτὸν καὶ ἐν τούτοις κρατοῦντα, καὶ οὐδὲν εἶναι ταῦτα νομίζοντα, μειζρόνως αὐτοὺς διορθοῦται. Τέως δὲ πρὶν ἢ εἰς τὰ ἐγκωμία ἐμβάλλειν καὶ τὴν σύγκρισιν, καὶ τὴν πολλὴν Κορινθίων δουλοπρέπειαν ὀνειδίζει αὐτοῖς, ὅτι μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῖς καθυπεκλίνοντο. Καὶ σκόπει πῶς κωμῳδεῖ. Ἀνέχεσθε γὰρ, φησὶν, εἰ τις ὑμᾶς κατασθλεί. Πῶς οὖν ἔλεγε, Ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς; Ὁρᾷς ὅτι δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ οὐκ ἀπλῶς λαμβάνοντας, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; τὸ γὰρ κατασθλείν τοῦτο ὀηλοῖ. Εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ. Καὶ τὰ χρήματα ὁμῶν, φησὶ, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐξιδέκατε. Τοῦτο γὰρ μείζον τοῦ λαβεῖν, τὸ μὴ μόνον τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ ὁμῶν αὐτῶν κυρίου εἶναι. Ὁ καὶ ἐμπροσθεν ὀηλοῖ λέγων, Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς; Ἔτα τὸ χαλεπώτερον προσετίθει λέγων, Εἰ τις ἐπαδρεται. Οὐδὲ γὰρ σύμμετρος ὁμῶν ἢ δουλεία, οὐδὲ ἡμεροὶ οἱ δεσπότες, ἀλλὰ φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς. Εἰ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον ὀφείλει. Εἴδες πάλιν ἐκτετασιν τυραννίδος; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ εἰς ἐκὼν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ἐπὶ δεικνύον αὐτοὺς καὶ ἡτίζμαζον· διὰ προσέτιθε, Κατὰ αὐτίμιαν λέγω. Τῶν γὰρ εἰς ἐκὼν τυπτομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε. Τί τοίνυν τούτου γίνεσθαι ἂν ἰσχυρότερον; ποῖα δὲ ταύτης τῆς δεσποτείας πικροτέρα, ὅταν καὶ τὰ χρήματα ὁμῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μηδὲ οὕτως ὥσιν ἡμεροὶ, [609] μηδὲ ἐν τάξει δούλων ᾧσιν ὑμεῖς μένιν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀργυρωνήτου ὀδρισιτικώτερον ὥσιν ὁμῶν καχημένοι; Ὡς οὖν ἡμεῖς ἡσθενησάμεν. Ἀσφαρὲς τὸ εἰρημένον. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπαχθειαν τῇ ἀσφαλείᾳ. Ὁ γὰρ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστὶ· Μὴ γὰρ οὐ δύναμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ ποιοῦμεν. Τίνος οὖν ἐνεκεν αὐτῶν ἀνέχεσθε, ὡς ἡμῶν μὴ δυναμένων ταῦτα ποιεῖν; Ἐγκλημα μὲν οὖν καὶ τὸ μωραίνοντων ἀνέχεσθαι· τὸ δὲ καὶ οὕτω καταφρονούντων ὁμῶν, ἀρπαζόντων, ἐπαυμένων, τυπτόντων, οὐδ' ἂν ἀπολογίαν ἔχοι; οὐδ' ἂν λόγον τινα. Καινὸν γὰρ τοῦτο τὸ τῆς ἀπάτης εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ ἀπατῶντες καὶ παρέρχονται, καὶ κολακεύουσιν· οὗτοι δὲ καὶ ἀπατῶσι, καὶ λαμβάνουσι, καὶ ὀδρίζου-

glorior. Cumque paulum gloriaturus esset, rursus etiam altora praeomitione usus est, dicens, 17. *Quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed ut in insipientia, in hac substantia gloriae.* Vides quomodo gloriari, secundum Dominum non sit? Cum enim omnia feceritis, inquit, dicite, *Servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Verum hoc per se quidem secundum Dominum non est, sed ab animo ac voluntate tale efficitur. Ideo dixit, *Quod loquor*; non causam, sed verba reprehendens. Etenim scopus adeo eximius erat, ut et verbis ornamentum afferret. Quemadmodum enim homicida, tametsi facinus huiusmodi valde interdictum sit, tamen ab animo et voluntate saepe laudem est assequutus; et circumcidi, licet secundum Dominum non sit, tamen ab animi instituto tale efficitur: sic etiam gloriari. Cur autem non tam accurata sermonis diligentia usus est? Quia alio properat, atque ex abundanti iis, qui eum carpere gestiebant, solum obsequitur, ut quae profutura sunt dicat: etenim quae dicta erant, ad tollendam omnem suspicionem sufficiebant. Sed ut in insipientia. Prius ait, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae*; nunc autem, *Ut in insipientia.* Quo enim altius progreditur, eo magis sermonem repurgat. Deinde, ne eum ubique stultitiam adhibere arbitreris, adjecit, *In hac substantia gloriae.* Hoc est, quod ad hanc dumtaxat partem attinet: quemadmodum et alio loco dicebat, *Ut ne confundamur*; et adjecit, *In hac substantia gloriae.* Et rursus alio loco, cum dixisset, *An quae cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, est, Non, non* (2. Cor. 1. 17)? atque ostendisset se idcirco non posse ubique, quae pollicetur, explere, quoniam non secundum carnem consilium init; ne hanc suspensionem etiam ad doctrinam nonnulli pertraherent, ait: *Fidelis autem Deus, quod sermo noster ad vos non fuit Est et Non* (1b. v. 18).

2. Ac vide quam multa prius loquutus, alias adhuc purgationes afferat, proponens ad hunc modum ac dicens, 18. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Quid est, autem, *Secundum carnem*? Hoc est, ab externis rebus, a nobilitate, ab opibus, ab eruditione, a circumcissione, ab Hebraeis avis, ab ea, quae apud plerosque floret, existimatione. Ac vide sagacitatem: illa ponit, quae nihil esse ostendit, ac tum denique insipientiam. Etenim, si ob ea, quae vere bona sunt, gloriari stultitiae est, multo certe magis ob ea, quae nullius pretii sunt. Atque id est quod, *Non secundum Dominum*, vocat. Neque enim quidquam prodest Hebraeum esse, aliaque id genus. Non ergo existimetis me haec virtutis loco ponere; sed quoniam illi gloriantur, hinc ego comparisonem ducere cogor: quod etiam alibi facit dicens, *Si quis videtur confidere in carne, ego amplius* (Philipp. 3. 4). Atque illic quidem hoc facit ob eos, qui in hoc confidebant. Quemadmodum si quis claro genere natus, ac philosophicum vitae genus amplexus, alios ob nobilitatem magnifice de se sentientes videat, atque eorum fastum deprimere cupiens, generis sui splendorem commemorare cogatur, non ut se efferat, sed ut eos humiles reddat. Idem Paulus quoque facit. Ac tum

PATROL. GR. LXI.

miensis illis totam causam in Corinthios effundit, dicens: 19. *Libenter sufferitis insipientes.* Itaque vos harum rerum causa potius estis, quam illi. Nam nisi vos eos sufferretis, atque, quantum in illis est, detrimentum accepissetis, nullum verbum fecissem: verum curae mihi est vestra salus, meque ad vos indulgenter demitto. Ac vide quomodo objurgationi laudem adiungat. Postquam enim dixit, *Libenter sufferitis insipientes*, addidit, *Cum sitis ipsi sapientes.* Insipientia enim hominis est, de talibus gloriari. Et quidem objurgare oportebat, ac dicere, Nolite sufferre insipientes; verum hoc cum maiore abundantia facit. Nam illo modo idcirco eos objurgare visus fuisset, quod his rebus careret: nunc vero, cum se in his quoque superiorem esse ostendat, et tamen nihil ea esse ducat, magis eos corrigit. Ceterum priusquam in laudes suas atque comparisonem ingrediatur, ingentem servilis animi dejectionem Corinthiis probro vertit, quod maiorem in modum ipsis sese subiecissent. Ac vide quo pacto eos traducat. 20. *Sustinetis enim, inquit, si quis vos devorat.* Quoniam ergo modo dicebas, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos?* Videant quo pacto eos accipere ostendat; ac non simpliciter accipere, sed etiam supra modum? hoc enim vocabulo, *Devorat*, hoc indicatur. *Si quis in servitatem redigit.* Et pecunias vestras, inquit, et corpora, et libertatem dedistis. Hoc enim majus est quam accipere, quod ipsi non modo pecunias, sed vos etiam ipsos in potestate habeant. Quod etiam superius his verbis demonstrabat, *Si alii potestatis vestrae participes sunt, annon multo magis nos* (1. Cor. 9. 12)? Postea quod gravius est adiungit, dicens, *Si quis extollitur.* Neque enim meliocris quidam est vobis servitus, nec mansueti domini, sed graves ac molesti. *Si quis vos in faciem caedit.* Vides rursus tyrannidis argumentum? Hoc porro dicebat, non quod eorum ora verberarent, sed quod eos despicerent, atque dedecore afficerent: unde etiam adjecit, 21. *Secundum ignominiam dico.* Nec enim milius vobiscum agitur, quam cum iis qui in faciem cadunt. Quidnam igitur hoc vehementius esse queat, aut quatenam dominatio hac acerbior, cum et pecuniis vestris et libertate atque honore adeptis, ne sic quidem lenes se praebent, ac ne in servorum quidem gradu manere vos sinunt, verum mancipio quovis pecunia emptio contumeliosius vos trahant? *Quasi nos infirmi fuerimus.* Obscurum est quod ait. Nam quoniam molestum erat, idcirco hoc ita collocavit, ut acerbiter obscuritate falleret. Quod enim ait, hanc sententiam habet: Annon ipsi quoque haec facere possumus? At non facimus. Quam ob causam eos sufferitis, ac si nos hanc efficere nequeamus? Atqui illud quoque reprehensionem meretur, quod et stultis se gerentes sufferitis: quod autem etiam vos ita aspernantes, diripientes, acce extollentes, vos credentes, id nullam excusationem, nullam rationem habere queat. Novum enim est hoc fallaciae genus. Nam cum alii, qui fallunt, largiri atque assentari soleant, isti contra fallunt et accipiunt, contumeliamque inferunt. Itaque ne umbra quidem ulla

venire vobis esse possit, quippe qui eos, qui vestra causa, ut vos subvehamini, sese deprimunt, respulitis, ac contra eos, qui, ut vos deprimamini, sese efferunt, suspiciis. An nos quoque idem facere non poteramus? At nolumus, ut qui utilitatem vestram nobis propositam habeamus. Nam illi qui vestra sunt rapientes, quæ sua sunt quaerunt. Vides quomodo ubique per quæ ad eos libere loquitur, per eadem terreat? Etenim si ob eam causam, inquit, eos honore afficitis, quia vos cædunt atque contumeliose vexant; nos quoque hæc facere possumus, servitute vos opprimere, verberare, atque adversum vos extolli.

3. Vides quo pacto causam omnem tum illorum arrogantiae, tum suæ, ut videbatur, insipientiæ, in hos confert? Etenim non ut splendidiorem meipsum ostendam, sed ut vos ab hac acerba servitute eripiam, nonnihil gloriari cogor. Operæ pretium est autem non simpliciter hæc verba expendere, sed causam etiam adjungere. Nam et Samuel ingentem laudem de seipso contexit, cum Saûlem ungebat, dicens: *Cujus vestrum bovem, aut asinum, aut calceamentum tuli? quem oppressi* (1. Reg. 12. 3)? Et tamen nemo eum accusabat. Id autem ea de causa dicebat, non ut plausum et gloriam captaret; sed quia regem creaturus erat, sub purgationis specie eum erudire vult, ut lenem se ac placidum præbeat. Atque propheta prudentiam, vel potius Dei benignitatem animadvertas velim. Nam quia eos deterrere cupiebat, de futuro rege gravia multa collegit; nimirum quod pistrices uxores eorum factururus esset, viros pastores, et mulorum curatores (siquidem diligenter regni cultum et obsequium enumerabat): postquam autem eos ita afflicto esse videbat, ut nullo prohiberentur, verum incurabili morbo laborarent: sicque indulgenter cum ipsis agit, et regem ad lenitatem componit. Ob id etiam testem eum profert. Neque enim quispiam tunc cum in jus vocabat nec accusabat, ut ipse sese purgaret; sed, ut eum meliorem faceret, his verbis utebatur. Unde etiam ut ipsius fastum comprimeret, subjunxit, *Si audieritis vos et rex vester* (Ibid. v. 14), hæc et hæc bona vobis contingent: sin autem non audieritis, contraria omnia habituri estis. Atque etiam Amos dicebat, *Non eram propheta, nec filius prophetæ, sed armentarius, vellicans sycomoros. Et tulit me Deus* (Amos 7. 14. 15). Hæc porro non eo dicebat, ut seipsum efferret, sed ut eos, qui ipsum non ut prophetam existimabant, reprimeret, atque ut ostenderet etiam se minime fallere, neque ex se ea dicere quæ dicebat. Atque alius rursum hoc idem indicans dicebat: *Verumtamen ego repletus sum fortitudine Domini in spiritu et potentia* (Mich. 3. 8). Quin David quoque, cum de urso ac leone verba faceret (1. Reg. 17), non eo hæc commemorabat, ut plausus aucuparetur, sed ut magni aliquid et admirandi procuraret. Nam quoniam nemo credebatur ipsum barbaro superiorem futurum, ut qui nudus esset, nec arma gestare posset, fortitudinis suæ argumentum præbere necesse habuit. Et cum Saûli oram chalydis abstulit (1. Reg. 24), non ostentationis causa

dicebat ea quæ dicebat, sed ut pravam suspicionem a se depelleret, quam adversus eum sparserant, dicentes eum in animo habere regem obtruncare. Quamobrem ubique causa investiganda est. Nam qui auditorum utilitatem spectat, etiamsi seipsum laudibus efferat, non modo nullam reprehensionem, sed coronam quoque meretur: imo si tunc taceat, reprehensione dignus est. Nam et David, si cum incertum erat cum Goliath certamen, conticisset, non eum ad dimicationem exire permisissent, nec splendidum illud tropæum erexisset. Quocirca necessitate compulsus hoc dicit, et quidem non fratribus suis, sed regi: nam fratres non ipsi credidissent: invidia enim ipsis aures obturabat. Quare, his missis, cum alloquitur qui nondum invidia laborabat.

4. *Invidia damna.* — Noxia enim res est invidia, noxia, inquam, ac propriam salutem aspernari persuadet. Sic Cain quoque sibi ipsi exitium attulit, atque ante eum rursus diabolus, qui ipsius patrem interemerat. Sic Saûl pravam dæmonem adversus animam suam accersiverat: cumque accersivisset, medico rursus invadebat (1. Reg. 18). Ea enim invidiæ natura est: norat se ab eo servatum, malebatque perire, quam eum, a quo salutem accepisset, florentem conspiceret. Quid hoc affectu gravius esse queat? Non aberravit, qui diaboli factum eam dixerit: atque in ea quidem inanis gloriæ fructus, imo etiam radix est: hæc enim duo vitia sese mutuo struere solent. Sic nempe tunc quoque livore afficiebatur Saûl, quod dixissent, *Percussit David decem millia* (Ibid. v. 7). Quo quid stultius fingi possit? Quid enim, quaeso, invidia te afficit? an quod quispiam laudibus aliquem ornarit? Atqui gaudere oportebat: alioqui nescis an vera hæc laus sit. An ob id loges, quod cum nihil in eo sit admiratione dignum laudem tamen consequutus ait? Atqui misereri potius convenit. Etenim si bonus sit, nemo laudato invidet, verum ad aliorum laudem suam quoque adjungit: sin autem talis non est, quid discruciaris? quid in teipsum gladium impellis? An quod apud homines eximius quidam vir habeatur? At apud homines, qui hodie sunt, et cras esse desinunt. An quia gloriam obtineat? Quamnam tandem? de qua propheta ait, quod flos fœni sit (Isai. 40. 6)? Hoccine ergo nomine invides, quod sarcinam non gestas, nec hujusmodi fœni onera circumfers? Quod si tibi ille hoc nomine beatus videtur, cur non etiam lignatores, qui quotidie onera gestant, et in urbem ingrediuntur? Neque enim hæc sarcina melior illa est, imo etiam deterior. Illa enim corpus solum premit; hæc vero animam quoque ipsam plerumque damno afficit, plusque anxietatis quam voluptatis affert. Nam etiamsi dicendi laude celebraretur, majorem tamen metum, quam laudem habet: imo hanc brevem habet, illam perpetuam. At apud principes in gloria splendet? Verum illic rursus livor et periculum. Ut enim tu erga illos affectus es, ita etiam alii complures. At perpetuo laudatur? Hoc vero acerbam servitutem efficit. Neque enim libere quidquam ex animi sententia facere audebit, ne in eorum, a qui-

σιν. "Ὅθεν οὐδὲ σκιδὴν ἂν σχολήτε συγγνώμης, ὅτι τοὺς μὲν ταπεινούντας ἑαυτοὺς δι' ὁμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, διαπτύετε, τοὺς δὲ ὑψούντας ἑαυτοὺς, ἵνα ὑμεῖς ταπεινωθῆτε, θαυμάζετε. Μὴ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἠδυνάμεθα ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ βουλόμεθα, τὸ συμφέρον ὁμῶν σκοποῦντες. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τὰ ὑμέτερα καθαιροῦντες, τὰ ἑαυτῶν σκοποῦσιν. Ὅρᾳ πανταχοῦ, ἐξ ἂν παῖρησιάζεται πρὸς αὐτοὺς, ἐκ τούτων αὐτοὺς καὶ φοβεῖ; Εἰ γὰρ διὰ τούτου αὐτοὺς τιμᾶτε, φησὶν, ἐπειδὴ τύπτουσιν, ὀδρίζουσι· δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν, δουλοῦσθαι, τύπτειν, ἐκπείσθαι καθ' ὁμῶν.

γ'. Εἶδες πῶς ὅλην ἐπ' αὐτοὺς ἔγει τὴν αἰτίαν καὶ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, καὶ τῆς δοκούσης εἶναι ἀφροσύνης ἑαυτοῦ; Οὐ γὰρ ἵνα ἐμνηστὴν θεῶν λαμπρότερον, ἀλλ' ἵνα ὁμᾶς ἀπαλλάξω ταύτης τῆς πικρᾶς δουλείας, ἀναγκάζομαι μικρὸν τι παυῶσθαι. Δεῖ δὲ οὐκ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέναι. Ἐπεὶ καὶ Σαμουὴλ ἐγκωμιον ὅπερ ἑαυτοῦ συνέθηκε μέγα, ὅτε τὸν Σαουλ ἔχρειε, λέγων· "Ὅσον εἰσὶν ὁμῶν ἐλίθησα, ἡ μόσχον, ἡ ὑπόδημα; ἡ ἐξέπρασά τινα ὁμῶν; Ἄλλ' ὅμως οὐδεὶς ἐγκαλεῖ. Τὸ δὲ αἴτιον, ὃ καλλωπίζων ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐπειδὴ βασιλεῖα καθιστᾶν ἔμελλεν, ἐν ἀπολογίας τάξει βούλεται παιδεύσαι ἐκείνον πρᾶον καὶ ἡμερον εἶναι. Καὶ ἀκόπει σύνεσιν προφήτου, μᾶλλον δὲ Θεοῦ φιλοανθρωπίας. "Ὅτε μὲν γὰρ ἀποστρέψαι αὐτοὺς ἠδούλετο, πολλὰ φορτικά συναγαγὼν, ἔλεγε περὶ τοῦ μέλλοντος· βασιλεύσεις οἶον, ὅτι μυλωθρίδας τὰς γυναικας αὐτῶν ποιήσει, ποιμένεις τοὺς ἄνδρας, ἡμῶν ἐπιστάτας (καὶ γὰρ μετὰ ἀκριθείας ἐπεξῆκει τὴν τῆς βασιλείας θεραπείαν)· ἐπειδὴ δὲ εἶδεν οὐδενὶ τούτων καλωσμένους, ἀλλὰ ἄνιστα νοσούντας, καὶ οὕτως αὐτῶν φεῖδεται, καὶ ρυθμίζει τὸν βασιλεῖα πρᾶον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸν παρέγει μάρτυρα. Οὐ γὰρ δὴ ἐδικάζετο τις πρὸς αὐτὸν τότε, οὐδὲ ἐνεκάλει ἵνα ἀπολογησεται, ἀλλ' ἵνα ἐκείνον ποιήσῃ βελτίονα, ταῦτα ἔλεγε. Διὸ καὶ ἐπήγαγε καθαιρῶν αὐτοῦ τὸ φύσημα. Ἐὰν ἀκοῦσθε ὁμῶν καὶ ὁ βασιλεὺς ὁμῶν, τὰ καὶ τὰ ἐστὶν [610] ὁμῶν ἀγαθὰ· ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσθε, τὰ ἐναντία ἅπαντα. Καὶ Ἀμώς δὲ ἔλεγεν, Οὐκ ἡμῶν προφήτης, οὐδὲ υἱὸς προφήτου, ἀλλ' ἡ αἰκλὸς ἡμῶν συνάμυνα κνίζων. Καὶ ἀνέλαβέ με ὁ Θεός. Οὐκ ἐπαίρων δὲ ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλὰ ἐπιστομίζων τοὺς ὑποπεινούντας αὐτὸν οὐκ ὡς προφήτην, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀπατᾷ, οὐδὲ οἰκοθεν λέγει ταῦτα ἀ λέγει. Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐμφαίνων ἔλεγεν· Ἀλλὰ μὲν ἐγὼ ἐνεκλήσθην ἰσχύος Κυρίου ἐν πνεύματι καὶ δυνάσει. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, ὅταν τὰ κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν λόντα διηγείτο, οὐχὶ καλλωπίζομενος, ἀλλ' οἰκοδομῶν τι μέγα καὶ θαυμαστόν, ἔλεγεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠπιστεῖτο ὅτι περιέσται τοῦ βαρβάρου γυμνός, ὁ μὴ δὲ ὅπλα ἐνεγκεῖν δυνάμενος, ἠναγκάσθη παρασχεῖν ἀποδείξεις τῆς οἰκίας ἀνδρείας. Καὶ τὸ χράσπεδον οὐκ ἀφείλε τοῦ Σαουλ, οὐκ ἐπιδεικνύμενος ἔλεγεν ἅπερ ἔλεγεν, ἀλλὰ πονηρὰν διακρουόμενος ὑπόφλαν, ἣν κατεσκέδασαν αὐτοῦ λέγοντες, ὅτι ἀνελὶν αὐτὸν ἤθελε, Δεῖ τοίνυν

πανταχοῦ τὴν αἰτίαν ζητεῖν. Ὁ γὰρ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀκούοντων ὁρῶν, καὶ ἐγκωμιάζῃ ἑαυτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλεῖσθαι ἄξιός, ἀλλὰ καὶ στεφάνουσθαι· καὶ σιγᾷ τότε, ἐγκαλεῖσθαι ἄξιός. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυὶδ τότε εἰ ἐσῆγσεν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, οὐκ ἂν εἴασαν αὐτὸν ἐξέλθειν ἐπὶ τὴν παράταξιν, οὐδὲ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ἐστησε τρόπιον. Διὸ δὴ τοῦτο λέγει ἀναγκασθεὶς, καὶ οὐχὶ τοῖς ἀδελφοῖς· ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ· ἡ γὰρ ἂν περ' αὐτοῦς ἠπιστήθη· ὁ γὰρ πῦθνος ἐνέφραττεν αὐτῶν τὰς ἀκτὰς. Ἀπὸ περ ἐκείνους ἀφείλε, τῷ μηδέπω βασκαίνοντι διαλέγεταί.

δ'. Δεινὸν γὰρ ἡ βασκανία, δεινὸν, καὶ τῆς οἰκείας ἀναπαύθαι καταφρονεῖν σωτηρίας. Οὕτω καὶ Κάλιν ἑαυτὸν ἀπώλεσε, καὶ πρὸ τούτου πάλιν ὁ τὸν τούτου πατέρα ἀνελὼν διάβολος. Οὕτως ὁ Σαουλ θαίμονα πονηρὸν ἐκάλεσε κατὰ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς· καὶ κλέεας; τῷ ἱατρῷ πάλιν ἐδάσκαίνε. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φόβος· ἦδει ὅτι ἐσώθη, καὶ ἀπολείπει μᾶλλον ἤθελεν, ἢ τὸν σώσαντα ἐδοκιμοῦντα ἰδεῖν. Τί τοῦτο χαλεπώτερον γένοιτο· ἂν τοῦ πάθους; Οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι διαδόλου γέννημα τοῦτο εἰπῶν· καὶ ἐν μὲν ἐκείνῳ κενοδοξία; καρπός, μᾶλλον δὲ καὶ ῥίζα· ἀρμότερα γὰρ ταῦτα τὰ κακὰ ἑαυτὰ συγκατασκευάζειν εἰσθεν. Οὕτω δὴ καὶ τότε ἐδάσκαίνεν ὁ Σαουλ, ἐπειδὴ εἶπον, Ἐπάταξε Δαυὶδ ἐν μυριάσιν· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἄλογώτερον; Τί γὰρ, εἰπέ μοι, φθονεῖς; ὅτι ἐπήγεσέν ὁ δεῖνα; Καὶ μέντοι χαίρειν ἰδεῖ. Ἄλλως δὲ οὐδὲ οἶδας, εἰ ἀληθῆς ὁ ἐπαινος ἦ. Καὶ διὰ τοῦτο πενθεῖς, ὅτι οὐκ ὦν θαυμαστός ἐπηνέθη; Καὶ μὴν ἔλαβεν χρῆ. Καὶ γὰρ ἐὰν μὲν ἀγαθός ἦ, οὐδεὶς φθονεῖ ἐπαινουμένου, ἀλλ' ἐπαινέει μετὰ τῶν εὐφημούντων· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτος, τί δάκνη; τί κατὰ σαυτοῦ τὸ ἔξιφος ὠθεῖς; Ὅτι θαυμαστός τοις ἀνθρώποις; Ἀλλὰ ἀνθρώποις τοῖς σήμερον οὔσι, [611] καὶ αὐριον οὐκ οὔσιν. Ἄλλ' ὅτι δόξης ἀπολαύει; Ποῖας, εἰπέ μοι; περὶ ἧς ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι ἄνθος ἐστὶ χόρτου; Διὰ τοῦτο οὖν βασκαίνεται, ὅτι οὐκ ἀχθοφορεῖς, οὐδὲ χόρτου περιφέρεαι φορτία τοιαῦτα; Εἰ δὲ αὐτός σοι ζηλωτὸς εἶναι θεοῖ διὰ τοῦτο, τί μὴ καὶ θρυτόμοι καθ' ἐκάστην ἀχθοφορούντες ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ πόλει εἰσιόντες; Οὐδὲν γὰρ τούτου ἄμεινον τοῦτο τὸ φορτίον, ἀλλὰ καὶ χεῖρον. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ σῶμα πιέζει μόνον· τοῦτο δὲ καὶ τὴν ψυχὴν πολλάκις παρέδωκε, καὶ μέζονα παρέσχε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἡθονῆς. Κἂν γὰρ λέγων εὐδοκίμῃ, μέζονα ἔχει τὸν φόβον [φθόνον;] τῆς εὐφημίας· μᾶλλον δὲ, τὴν μὲν βραχείαν, τὸν δὲ διηνεκῆ. Ἀλλὰ παρὰ ἄρρουν εὐδοκίμει; Κάκει πάλιν φθόνος καὶ κίνδυνος. Ὁ γὰρ σὺ πρὸς αὐτὸν πάσχεις, τοῦτο καὶ ἕτεροι πλείους. Ἄλλ' ἐπαινεῖται συνεχῶς; Τοῦτο δουλείαν ποιεῖ πικρὰν. Οὐ γὰρ τολμήσει τι πρᾶξαι ἀδελῶς τῶν κατὰ γνῶμην, ἵνα μὴ προσκρούσῃ τοῖς δοξάζουσιν αὐτόν· δεσμὰ γὰρ αὐτῷ χαλεπὰ ἡ περιφάνεια. Ὡστε ὅσῳ ἂν πλείοσι γινώριμος ἦ, τοσοῦτω πλείους ἔχει δεσπότης, καὶ ἐπιταίνεται τὰ τῆς δουλείας αὐτῷ, τῶν κυρίων αὐτοῦ πανταχοῦ φαινο-

* Pulo leg. τὸν φθόνον. Lupaus.

μένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκίτης, ὅταν ἀπαλλαγῇ τῆς θΐρας τοῦ δεσπότη, καὶ ἀναπνέῃ καὶ μετ' ἐλευθερίας ἐστὶν ἀπάτης· οὗτος δὲ πανταχοῦ δεσπότης περιτυχάνει· πάντων γὰρ δοῦλός ἐστι τῶν ἐν ἀγορᾷ φαινομένων. Κἂν κατεπίγῃ τι τῶν ἀναγκάλων, οὐ τολμᾷ εἰς ἀγορὰν ἐμβάλειν, [εἰ] μὴ καὶ τῶν οἰκετῶν ἐπομένων καὶ τοῦ ἱπποῦ, καὶ τῆς ἄλλης φαντασίας συγκεκροτημένης, ἵνα μὴ οἱ δεσπότες καταγνώσι. Κἂν φίλον ἴδῃ τινὰ τῶν γνησίων, οὐ θαρρῇ μετὰ ἱσοτιμίας αὐτῷ διαλεχθῆναι· δίδοικε γὰρ τοὺς δεσπότης, μὴ καθέλκωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς δόξης. Ὡστε ὅσῃ περιφανέστερός ἐστι, τοσοῦτ' ἄλλοι δεδούλωται. Κἂν πάθῃ τι τῶν ἀηδῶν, ἡ ὕβρις χαλεπωτέρα, ὅσῃ καὶ πλείους ἔχει τοὺς μάρτυρας, καὶ παρ' ἀξίαν τὸ πᾶγμα εἶναι δοκεῖ. Οὐ μόνον δὲ ἡ ὕβρις, ἀλλὰ καὶ ἡ συμφορὰ. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐφηβομένους· ὥστε οὐκ ἂν ἀγαθοῦ τιнос ἀπολαύσῃ, πλείους τοὺς φθονοῦντας

* Inclusionis, et, quo caret A.

καὶ βασκαίνοντας καὶ καθελὼν ἐσπουδακότες. Τοῦτο οὖν ἀγαθόν, εἰπέ μοι; τοῦτο δόξα; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ ἀδοξία, καὶ δουλεία, καὶ δεσμός, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἀνείποι τις φορτικόν. Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἐπείραστόν σοι ἡ παρὰ ἀνθρώπων δόξα, καὶ πάντα σε θορυβεῖ παρὰ πολλῶν κροτούμενος· ὁ δεῖνα· ὅταν ἴδῃς ἀπολαύοντα τῶν κρότων, πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα διάδοθαι τῷ λογισμῷ, καὶ τὴν ἐκεῖ δόξαν· καὶ ὥστε θηρίον ἐπὶ σπεύδων διαφυγεῖν, εἰς οἰκίσκον εἰσελθὼν ἀποκλείει τὰς θύρας· οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατάφυγε, καὶ τὴν ἀπόρρητον δόξαν ἐκείνην. Οὕτω γὰρ καὶ ταύτην καταπατήσεις, καὶ ἐκείνης ἐπιλήψῃ ῥηδίως, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀπολαύσεις, καὶ [612] τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντα; ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὧν τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ΄.

Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμᾷ κἀγώ.

α'. Ὅρα πάλιν αὐτὸν ἀναδεδυμένον, καὶ παραιτήσας χρώμενον, καὶ προδιωρόμενον· καίτοι καὶ ἦδη πολλὰ τοιαῦτα εἶρηκεν· Ὁρελὼν ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πάλιν, Μὴ τις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γὰρ, κἂν ὡς ἀφρονα δέξασθε· Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ καυχῶμαι· Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμᾷ κἀγώ. Τόλμην καὶ ἀφροσύνην λαλεῖ τὸ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν, καὶ ταῦτα ἀνάγκης οὐσης, παιδεύων ἡμᾶς ἐκ περιστάσεως· τὸ τοιοῦτον φεύγειν. Εἰ γὰρ μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι, ἀχρεῖους δεῖ καλεῖν ἑαυτούς· οὐδεμιὰς κατεπειγούσης αἰτίας, τίνος ἂν εἴη συγγνώμης ἄξιος ἐπαίρων τις ἑαυτὸν καὶ κομπάζων· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φαρισαῖος ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, καὶ ἐν λιμένι ναυάγιον ὑπέμεινε, ὅτι τούτῳ προσέβρῃς τῷ σκοπέῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος μυρίαν ἀνάγκην ὀρών, ὅμως ἀναδύεται, καὶ συνεχῶς ἀναμνησκει ὅτι ἀφροσύνης τὸ τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ τότε λοιπὸν κατατολμᾷ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀνάγκης ἀπολογίαν προαισθόμενος, καὶ φησιν, Ἑβραῖοι εἰσι; κἀγώ. Ἰσραηλίται εἰσι; κἀγώ. Οὐ γὰρ ἦν πάντας τοὺς Ἑβραίους Ἰσραηλίτας εἶναι· ἐπεὶ καὶ Ἀρμενίται καὶ Μωαβίται τοῦτο ἦσαν. Διὰ ἐπήγαγεν ἐκκαθαίρων τὴν εὐγένειαν, καὶ φησι, Σκέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Οὐκ ἠρκέσθη τῇ προσέῳ παραιτήσας, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν πάλιν αὐτῇ κέχρηται· Παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Κρείττων αὐτῶν ἐγὼ καὶ βελτίων. Καίτοι τὰς ἀποδείξεις εἶχε σαφεῖς τῆς ὑπαρχῆς· ἀλλ' ὅμως παραφροσύνην καὶ οὕτω τὸ

πᾶγμα καλεῖ. Καὶ μὴν εἰ ψευδαπόστολοι ἦσαν, οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν εἰσάγειν τὴν ὑπαρχήν, ἀλλὰ ἀνελὼν τὸ εἶναι αὐτοὺς διακόνους. Ἀνεῖλε μὲν οὖν αὐτὸ εἰπὼν, Ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· νῦν δὲ αὐτὸ οὐ ποιεῖ οὕτως· εἰς γὰρ ἐξέτασιν ἐμελεν ὁ λόγος προβαλίνειν. Οὐδεὶς δὲ, ἐξετάσεως οὐκ οὐσης, ἀπλῶς ἀποφαινεται, ἀλλὰ πρώτον κατὰ σύγκρισιν θεὸς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀναίρεσιν, ἐπιδείκνυσται τὴν καὶ πολὺ στερέαν οὖσαν. Ἄλλως δὲ, γνώμην αὐτῶν ἐκείνων τίθησιν, οὐκ αὐτοῦ ἀποφασιν, [613] λέγων, Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι. Καὶ εἰπὼν, Ὑπὲρ ἐγώ, προάγει τὴν σύγκρισιν, καὶ δείκνυσιν πῶς οὐκ ἀποφαινόμενος, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπίδειξιν ἐπάγων, τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς διατηρεῖ. Καὶ ἀφελὲς τὰ σημεῖα πάντα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἀρχεται, οὕτω λέγων· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως. Τοῦτο ἐκείνου μεῖζον, τὸ καὶ πλεονεξέσθαι καὶ μαστίζεσθαι. Ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπίτασις. Ἐν θανάτοις πολλάκις. Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθνήσκω. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ἔργῳ· πολλάκις γὰρ εἰς κινδύνους παρεδόθη θάνατον ἔχοντας. Πεντάκις τεσσάρωντα κυρὰ μίαν ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων. Διὰ τὴν Παρὰ μίαν, Νόμος ἦν παλαιός, τὸν πλεον τῶν τεσσαράκοντα λαβόντα, ἄτιμον εἶναι παρ' αὐτοῖς· ἵνα οὖν μὴ ἡ τοῦ τύπταντος ῥύμη καὶ ὁρμὴ πλεον ἐπενεγκοῦσα τοῦ ἀριθμοῦ, ἄτιμον ποιῇ, ὥρισεν παρὰ μίαν τύπτεσθαι· ἵνα κἂν πλεονάσῃ ὁ τύπτων, μὴ ὑπὲρ τὰς τεσσαράκοντα ἐκπέσῃ, ἀλλ' εἴσω τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ νενομισμένου μέναι, μὴ ἀτιμάσῃ τὸν τυπτόμενον. Τρίς ἐβραδύσθη, ἀπᾶς ἐλιθάσθη, τρίς ἐναυάγησα. Καὶ τὸ τοῦτο πρὸς τὸ εὐαγγέλιον· Ὅτι μικρὰς ὁδοῦ;

bus celebratur, offensionem incurrat : grave enim ipsi vinculum est nominis claritas. Quocirca quo pluribus notus est, eo etiam plures dominos habet, ejusque servitus crescit : ut qui dominos suos, quoquo se vertat, inspectet. Ac servus quidem, cum ab heri sui vultu remotus est, respirat ac summa libertate fruitur; hic autem ubique dominos obvios habet : omnium enim, quos in foro videt, est servus. Quod si necessitas aliqua urgeat, forum ingredi non audet, nisi fameli quoque asseententur, atque equus et omnis alia pompa parata et adornata sit, ne alioqui a dominis improbetur. Quod sisincerum aliquem amicum videat, familiares cum eo tamquam aequali sermones habere non audet : dominos enim metuit, ne ab ipsis de gloriæ suæ gradu deiciatur. Ex quo efficitur, ut quo clarior est, eo graviore servitute opprimatur. Quod si quid molesti patiat, eo acerbior est hæc contumelia, quo plures illius testes habet, ac præter dignitatem res ea esse videtur. Nec contumelia dumtaxat istud est, sed etiam calamitas. Nam per-

multos habet, qui una simul lætentur : ut contra cum bono aliquo fruitur, complures qui ipsi invident ac livore afficiantur, eumque deicere studeant. Hocne igitur, dic, queso, bonum est? hocne gloriæ? Minime vero, sed ignominia, et servitus, et vincula, et quidquid grave dici possit. Quod si tibi tam expetenda ea gloria esse videtur, quæ ab hominibus profisciscitur, teque plausus ille, quæ quispiam a plurimis excipitur, majorem in modum conturbat; cum eum hujusmodi plausu frui videris, cogitatione ad futurum ævum gloriamque illam transeas : et sicut irruentem feram effugere festinans, in cubiculum ingressus, fores occludis; sic tu nunc quoque ad futuram vitam arcanamque illam gloriam confuge. Sic enim et hanc calcabis, et illam facile assequeris, et vera libertate æternisque bonis fruere : quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

CAP. II. v. 21. *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego.*

1. Vide rursus quomodo refugiat, ac deprecatione et præmuntione utatur : etiamsi permulta quoque jam hujusmodi dixerit, nempe, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; et rursus, *Ne quis me exalimet insipientem esse : sin minus, ut et insipientem accipite*; et, *Quod dico, non secundum Deum dico, sed ut in insipientia*; et, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor*. Atque hic rursus, *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego*. Audaciam videlicet et insipientiam appellat, magni aliquid de se prædicare, idque etiam urgente necessitate : quo nimirum nos doceat rem hujusmodi summo opere fugere. Nam cum, omnibus etiam muneribus perfuncti, inutiles tamen nos vocare debeamus (*Luc. 17. 10*) ; qua tandem in venia dignus esse queat, qui nulla necessaria causa impulsus, seipsum attollit ac jactat? Ideo Phariseus quoque ea passus est quæ passus est, atque in portu naufragium subiit, quod ad hunc scopulum ratem spem allisisset. Ob eam causam Paulus, etsi summa necessitate constrictum se conspiciens, tamen refugit, atque identidem admonet, hujusmodi rem insipientiæ nota non carere. Ac tum denique necessitatis excusationem obtendens, audet et ait, *22. Hebræi sunt? et ego. Israelitæ sunt? et ego*. Non enim Hæbræi omnes Israelitæ erant : quandoquidem et Ammonitæ et Moabitæ Hæbræi erant. Ea-que de causa, ut generis nobilitatem repurgaret, subjunxit, *Semen Abraham sunt? et ego. 23. Ministri Christi sunt? ut minus sapiens dico, plus ego*. Non satis esse duxit præmuntionem antehac adhibuisse, nisi hic quoque rursus ea uteretur : *Ut minus sapiens dico, plus ego*. Ego his melior sum ac præstantior. Et quidem perspicua præstantiæ suæ argumenta habebat; nihilominus tamen insipientiæ vocabulo hanc rem appellat. Atqui, inquit, si falsi apostoli erant, præcellentia ista per comparisonem induci minime

debebat, sed prorsus hoc adimi, quod ipsi ministri essent. Istud vero ipsum, inquam, sustulit, cum dixit, *Pseudapostoli, operarii dolosi, transfigurentes se in apostolos Christi* : at nunc haud ita hoc facit : ad examen quippe sermo processurus erat. Nemo porro re non examinata simpliciter sententiam pronuntiat; verum cum prius sublationem eam, quæ per res ipsas efficitur, comparisonis modo collocarit, tum demum rem eam ostendit, quæ multo plus firmitatis habet. Alloquin sententiam ipsorum, non iudicium suum ponit, dicens, *Ministri Christi sunt*. Et addens *Plus ego*, comparisonem provehit, atque ostendit se non pronuntiantem, sed demonstrationem eam, quæ ex rebus ipsis existit, inducentem, peculiarem apostolici muneris notam retinere. Atque omissis omnibus miraculis, a tentationibus exorditur, sic loquens : *In laboribus abundantius, in plagis supra modum*. Hoc enim illo majus est : nempe cædi ac verberibus affici. *In carceribus abundantius*. Hic quoque rursus incrementum est. *In mortibus frequenter*. Quotidie enim, inquit, morior (*1. Cor. 15. 32*). Hic autem etiam re ipsa : persæpe siquidem in mortifera pericula coniectus sum. *A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi*. Quare, *Una minus*? Prisca lege sancitum erat, ut si quis plus quam quadraginta verberum ictus accepisset, infamis apud ipsos esset. Itaque non verberantis impetus hunc numerum in intelligenda pœna excedens, ignominie notam reo iniret, præscriptum est ab illis, ut ei qui vapularet unde quadraginta tantum plagæ incenterentur : ut quamlibet is, qui verberaret, in cædendo acer esset, tamen quadragenarium non excederet, sed infra numerum lege constitutum subsistens, ei qui vapularet non hoc dedecus inferret. *26. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci*. Et quid hoc ad evangelium? Quia longas vias, et marinas obivit. *Die ac nocte in profundo maris fui*. Quidam in medio mari fuisse, quidam natavisse dicunt, quod quidem

ad similitudinem veri magis accedit. Nam illud ne admiratione quidem dignum est: neque ita positum inisset, tamquam naufragio majus. 26. *Periculis fluminum.* Etenim flumina quoque trajicere congebatur. *Periculis latronum, periculis in civitate, periculis in solitudine.* Ubiq; mihi certamina proponebantur, in locis, in regionibus, in civitatibus, in solitudinibus. *Periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus.* Vido alterum belli genus. Non enim ab hostibus solum, sed etiam ab illis, qui fraternæ benevolentiae speciem præ se ferebant, petebatur, magnaue animi contentione ac prudentia opus habebat. 27. *In labore et ærumna.* Pericula labores, ac rursum labores pericula frequentia excipiebant, nec vel tantillum enim respirare sinebant. *In vigiliis multis, in fame et siti et auditate,* 28. *præter illa quæ extrinsecus sunt.*

2. Plura prætermittam, quam enumerata sunt: imo ne ea quidem, quæ enumerando recensuit, quantitas, verbis explicari potest. Neque enim ea speciatim posuit, verum illa commemoravit, quorum exiguus facilisque numerus erat, ter et ter dicens, et semel: alia autem non item, quod videlicet ea sæpe pertulisset. Nec vero, quis harum rerum fructus exstiterit, refert, hoc est, quantam hominum multitudinem ad Christum converterit, sed tantum ea, quæ prædicationis causa perpassus sit: simul modestiam retinens, et illud ostendens, quod etiam si nihil effectum fuisset, non tamen ipsi labores fructu caruissent: sic namque merces plena et cumulata est. *Instantia mea quotidiana.* Tumultus, commotiones, populorum oppugnationes, urbium impetus. Judæi etenim supra omnes eum bello lacescebant, quia præ cæteris omnibus eos confundebat, maximumque furoris eorum argumentum hinc præbebat, quod tam subito ab iis ad Christum sese transtulisset. Atque ingens adversus eum bellum, tum a suis, tum ab alienis, tum ab hypocritis excitabatur: fluctusque ubique et præcipitia erant, in orbe, in desertis locis, in terra, in mari, intus, foris. Ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppetebat, nec vel tenue indumentum; verum ille orbis terrarum pugil nudus dimicabat, ac fame oppressus decertabat: tantum aberat, ut opibus cogendis studeret. Nec ideoangebatur, sed pro his rebus certaminis præsidii gratias agebat. *Sollicitudo omnium Ecclesiarum.* Istud omnium caput est, quod animus quoque ipsius distorquebatur, atque cogitatio distrahebat. Nam etiam si nulla res ipsum externe impetivisset, satis tamen superque intestinum bellum erat, alijs alii suspecti fluctus, curarum agmina, cogitationum conflictus. Nam si quispiam unius tantum domus curam gerens, servosque et procuratores atque administratores habens, plerumque præ curam male ne respirare quidem potest, etiam si nemo sit qui negotium ipsi faciat: cogita quidnam hic pertulerit, qui non unius domus, sed urbium et populorum et nationum atque adeo totius orbis curam gerebat, et pro tantis rebus, cum tot essent a quibus vexabatur, ipsoque solus esset tantaque pateretur, etque sollicitudine afficeretur, ut nullus pater pro il-

lio in pari cura versetur. Ne etenim dicas, Quid enim si sollicitus quidem erat, sed utcumque ac leviter? subjunxit quam vehemens ea cura esset, dicens. 29. *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Non dixit, Non morbo sum particeps; sed perinde ac si eodem ipso affectu ac morbo laborem, ita perturber ac tumultuor. *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Vido rursum incredibilem quamdam doloris magnitudinem, quæ quidem in hoc inflammationis vocabulo inest. Incendor, inquit, atque ardeo: quod quidem majus omnibus erat. Illa enim, quamquam aspera, tamen confestim præteribant, voluptatemque non marcescentem afferebant: hæc autem erat quod eum premebat atque in arctum redigebat, mentemque ipsius sauciabat, quod pro unoquoque infirmo, quicumque tandem is esset, tanta perpeteretur. Non enim de majoribus quidem hæc dicebat, minores autem contemnebat, verum abjectissimum etiam: quemque inter necessarios reponerat. Unde etiam dicebat, *Quis infirmatur?* et, ac si ipse universa orbis Ecclesia esset, sic in unoquoque membro discruciabatur. 30. *Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriaber.* Videane quomodo nusquam ob miracula, sed ob persecutiones et tentationes gloriatur? Hoc enim, inquit, Imbecillitatis est. Et multiplex bellum esse indicat. Nam et Judæi bellum ipsi inferbant, et gentiles adversus eum stabant, et falsi fratres cum eo luctabantur, et fratres infirmitate laborantes ac scandalum patientes morore ipsum afflicebant: undique ipsi tumultus ac perturbatio erat, a suis, ab alienis. Hæc peculiaris apostolici muneris nota est: per hæc textitur evangelium. 31. *Deus et Pater Domini Jesu scit quia non mentior.* 32. *Præpositus gentis Aretas regis custodiebat civitatem Damascenorum, volens me comprehendere.* Cur hoc loco affirmatione atque asseratione utitur, cum nulla in re ante istud fecerit? Fortasse quia antiquius hoc erat et ignotius; illa autem ipsis quoque nota, nimirum sollicitudo Ecclesiarum, aliæque omnia. Perspice itaque quanta belli via esset, quippe cum ideo civitatem præsidio cinctam teneret. Porro cum bellum dico, Pauli zelum dico: nam nisi acer ac vehemens exstitisset, non utique tanto furore præfectum incendisset. Hæc sunt animi apostolici, tot adversa perpeti, nec tamen usquam subverti, sed forti ac generoso animo ea quæ accident perferre, non autem periculis obviam ire, nec in ea insilire. Vido quippe quomodo hic obsidionem effugere sustinuerit, 33. *Per murum demissus in sporta.* Quamquam enim ex hac vita discedere cupiebat, at hominum tamen salutem expetebat. Unde etiam sæpe eadem moliebatur, ut se prædicationi servaret; ac ne humanis quidem artibus, cum tempus ita postularet, uti recusat: usque adeo prudens ac vigilans erat. Nam cum ejusmodi mala erant, quæ vitari nullo modo possent, tum gratia sola opus habebat: cum autem quædam mediocri tentatio erat, multa quoque sumptis ingenio excogitabat; atque hic quoque rursus Deo totum adscribens. Ac si scintilla quædam ignis, qui exstingui nequeat, in mare prolapsa, incur-

ἐπιτίλλτο καὶ διαποντίους. *Νυχθήμαρον ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκα.* Οἱ μὲν ἐν μέσῳ πλάττει φασίν, οἱ δὲ, ὡς νηχόμενος· ὅπερ καὶ ἀληθέστερον εἶπαι. Ἐκεῖνό γε οὐτε θαύματος ἄξιον, οὐδ' ἂν ὡς τῶν ναυαγίων μείζον εἴδειται. *Κινδύνους ποταμῶν.* Ἐναγάζετο γὰρ καὶ διαπορθεύειν ποταμούς. *Κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐν πόλει, κινδύνους ἐν ἐρημίᾳ.* Πανταχοῦ μοι τὰ ἄλλα προέκειτο, ἐν τόποις, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν ἐρημίαις. *Κινδύνους ἐξ ἐθνῶν, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις.* Ὅρα ἕτερον εἶδος πολέμου. Οὐ γὰρ οἱ ἐχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπεκρίνοντο τὴν ἀδελφότητα, ἐβάλλον· καὶ πολλῆς ἰδέϊτο τῆς εὐτελείας, καὶ πολλῆς τῆς συνέσεως. Ἐν πόσῳ καὶ μόχθῳ. Κίνδυνοι πόνοους, πόνοι κινδύνους διεδέχοντο ἐπὶ ἀλλήλοι καὶ συνεχεῖς, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι συνεχώρουν. Ἐν ὁδοικονομίαις πολλῶν, ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ τυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεπτόντων.

β. Πλείονα τὰ παραλειφθέντα τῶν ἀπαριθμηθέντων· πολλὸν δὲ οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἀπαριθμηθέντα ὅσα, ἔστιν εἶπαι· οὐδὲ γὰρ κατ' εἶδος αὐτὰ τέθεικεν, ἀλλ' ὦν μὲν εὐληπτος ἦν ὁ ἀριθμὸς καὶ βραχύς, ἐμνησθη τούτων, τρεῖς καὶ τρεῖς, λέγων, καὶ ἀπαξ· τῶν δὲ ἄλλων οὐκέτι οὕτω, διὰ τὸ πολλὰς ὑπομαμενηκέναι. Καὶ οὐ λέγει τὰ ἐξ αὐτῶν κατορθώματα, ὅσον τοσοῦτε καὶ τοσοῦτε ἐπίστρεψεν, ἀλλ' ἃ ἐπαθε μόνον ὅπερ τοῦ κηρύγματος· ὁμοῦ μὲν μαρτυρῶν, ὁμοῦ δὲ θειάζων, ἔτι καὶ μὴδὲν γέννηται, ἔστι τι πλέον πονουμένων· οὕτω γὰρ τὰ τῶν μισθῶν ἔστι πεκληρωμένα. *Ἡ ἐκισχύσασίς μου καθ' ἡμέραν.* Οἱ θόρυβοι, αἱ [614] ταραχαί, αἱ πολιορκίαι τῶν δῆμων, καὶ τῶν πόλεων ἐποδοί. Τούτῳ γὰρ μάλιστα πάντων ἐπολέμουν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων αὐτοῖς συνέχευε, καὶ μέγιστος τῆς μανίας ἐλεγχος ἦν, μεταταξάμενος ἀθρόον. Καὶ πολὺς ὁ πόλεμος ἔπνευ κατ' αὐτοῦ, παρὰ τῶν οικειῶν, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρὰ τῶν ὑποκρινομένων καὶ πανταχοῦ κύματα καὶ κρηνοί, ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ἐν τῇ διοικήτῃ, ἐν τῇ γῇ, ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἐξωθεν, ἔσωθεν. Καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἡπόρει τροφῆς, οὐδὲ ψιλῆς περιβολῆς, ἀλλ' ὁ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιστῆς γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμώτων ἐκύνετο· τοσοῦτον ἀπέχευ τοῦ χρηματίζεσθαι. Καὶ οὐκ ἰδυσχέρανεν, ἀλλὰ χάριτας ἤδει τούτων τῷ ἀγωνοδότη. *Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.* Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπάντων, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ διεσπᾶτο, καὶ ἡ διάνοια διετέμεντο. Εἰ γὰρ καὶ μὴδὲν ἐξωθεν προσέβαλεν, ἱκανὸς ὁ ἑνὸν πόλεμος, τὰ κύματα τὰ ἐπὶ ἀλλήλα, αἱ νιφάδες τῶν φροντίδων, ὁ πόλεμος τῶν λογισμῶν. Εἰ γὰρ οικίας τις μὴδὲ προνοῶν, καὶ οικίας ἔχων καὶ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνέει πολλὰς ὑπὸ τῶν φροντίδων, οὐδὲν ὅπως τοῦ ἐντολῶντος· ὅπως ὁ οὐκ οικίας μὴδὲ, ἀλλὰ καὶ πόλεων καὶ δῆμων καὶ ἐθνῶν καὶ ἀποσπλήρου τῆς οἰκουμένης τὴν φροντίδα ἔχων, καὶ ὅπερ τηλικούτων πραγμάτων, καὶ τοσοῦτων ὄντων τῶν ἐπιρρεαζόντων, καὶ μόνος ὢν, καὶ τοσαῦτα πάσχων, καὶ οὕτως κηθέμενος ὡς οὐδὲ πατὴρ παίδων, ἐνέκησεν τί ὑπέμενεν. Ἦν γὰρ μὴ λέγεις, τί γὰρ εἰ ἐμερίμνα μὲν, ἐμερίμνα δὲ ἄλλως; ἐπήγαγε καὶ τὴν ἐπίστασιν τῆς φροντίδος, λέγων, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ*

οὐκ ἀσθενῶ; Οὐκ εἶπεν, οὐ κοινωνῶ τῇ ἀδυναμίᾳ· ἀλλ' ὡς ἐν αὐτῷ ὢν τῷ πάθει, ὡς ἐν αὐτῇ ὢν τῇ ἀβήρωσίᾳ, οὕτω θορυβοῦμαι καὶ ταράσσομαι. *Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Ὅρα πάλιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης, πῶς πάρεστιν ἐν τῇ τῆς πυρώσεως προσηγορίᾳ. Ἐμπίπταμαι, καίομαι, φησὶν· ὃ δὲ πάντων μείζον ἦν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ εἰ καὶ σφοδρὰ, ἀλλὰ καὶ παροδεύεται ταχέως, καὶ τὴν ἡδονὴν εἶχεν ἀμάραντον· τοῦτο δὲ ἦν τὸ θλίβον αὐτὸν καὶ στενοχωροῦν, καὶ διατιτρώσκον αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, τὸ καθ' ἕκαστον τῶν ἀσθενούντων τοιαῦτα πάσχειν, εἰ καὶ ὁσισοῦν ἦν. Οὐδὲ γὰρ ὅπερ τῶν μετρίων μὲν ἦλγει, τῶν δὲ ἐλαττωμένων καταφρονεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπερριμμένον ἐν τοῖς ἀναγκαῖοις ἐτίθετο. Διὸ καὶ εἶπε, *Τίς ἀσθενεῖ;* δηλῶν ὅτι ὅστις ἐάν ᾧ· καὶ καθάπερ αὐτὸς ὢν ἡ Ἐκκλησία ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην, οὕτω καθ' ἕκαστον ὠδυνᾶτο μέλος. *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσμαι.* Ὅρξ· ὅτι οὐδαμοῦ ἀπὸ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διωγμῶν καυχᾶται, καὶ τῶν πειρασμῶν; Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀσθενείας. Καὶ ποικίλον τὸν πόλεμον δείκνυσιν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι [615] αὐτὸν ἐπολέμουν, καὶ τὰ ἔθνη πρὸς αὐτὸν ἵστατο, καὶ οἱ ψευδαδελφοὶ αὐτῷ ἐπύκτευσον, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτὸν ἐλύπον ἀσθενούντες καὶ σκανδαλιζόμενοι· πάντοθεν αὐτῷ θόρυβος καὶ ταραχὴ, ἀπὸ τῶν οικειῶν, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων. Οὗτος ἀποστολικὸς χαρακτήρ· διὰ τούτων ὑφαίνεται Εὐαγγέλιον. Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ οἶδεν, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλικῶς ἐφρούρει τὴν ἀμαρτωπὴν πόλιν, κίεσαι με θέλων. Τί δὲ ποτε ἐνταῦθα διαδεσβαίουται καὶ πιστοῦται, ἐπ' οὐδενὸς τῶν προτέρων τοῦτο ποιήσας; Ὅτι ἴσως τοῦτο ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀηδέστερον· ἐκεῖνα δὲ καὶ αὐτοῖς γινώριμα, ἡ μέριμνα τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Θέα τοίνυν τὸν πόλεμον ὅσος, εἰ γε δι' αὐτὴν τὴν πόλιν ἐφρούρει. Ὅταν δὲ τὸν πόλεμον εἶπω, τὸν ζῆλον λέγω τοῦ Παύλου· εἰ γὰρ μὴ σφοδρὸς ἔπνευ, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀνῆλθε τὸν ἐθνάρχην μανίαν. Ταῦτα ψυχῆς ἀποστολικῆς, τὸ πάσχειν τοσαῦτα, καὶ μηδαμοῦ περιτρεπῆσθαι, ἀλλὰ φέρειν γενναίως τὰ ἐμπίπτοντα, καὶ μὴ ὁμῶς χωρεῖν τοῖς κινδύνοις μὴδὲ ἐπιπηδᾶν. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα πῶς ἠνέσχετο διαφυγεῖν τὴν πολιορκίαν, διφ θυρίδος χαλασθεὶς ἐν σαργάνῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὅμως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἡρα σωτηρίας. Διὸ πολλὰς καὶ τοιαῦτα ἐμχανᾶτο, τηρῶν ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρητεῖτο οὐδὲ ἀνθρωπίνους χρῆσασθαι μηχανήμασιν, ἥνικα ἀπῆται καιρός· οὕτως ἦν νήφων καὶ ἐγρηγορώς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἀφυκτα ἦν κακὰ, τῆς χάριτος ἔδει μόνως· ἔνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμός, πολλὰ καὶ οὐκ ὅθεν ἐπιννοῖ· καὶ ἐνταῦθα πάλιν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν λογιζόμενος. Καὶ καθάπερ τις· σπινθήρ πυρὸς ἀσέβεστου εἰς πέλαγος ἐμπροσθεν, κυμάτων πολλῶν ἐπιόντων βαπτίζετο, καὶ πάλιν ἀνέρχετο λαμπρός· οὕτω δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, νῦν μὲν

^a *Legabatur Dege.*

^b *Lege* Καὶ καθάπερ εἰ, inquit Dunsmon.

santibus multis fluctibus, demergatur rursusque splendida emergat: ita quoque beatus Paulus nunc quidem periculis obruebatur, nunc vero ex ipsis emersus splendidior ascendebat, eo ipso, quod vexabatur, victoriam referens.

5. *Pauli egregia facinora.* — Hæc enim luculenta victoria est, hoc Ecclesiæ tropæum: sic diabolus profligatur, dum nos male mulctamur. Nobis enim perpetuentibus, capitur ille, ac male mulctatur, dum nos malis afficere studet. Id quod in Paulo quoque una veniebat: quo enim maiora pericula illi diabolus creabat, eo magis vincebatur. Neque unum tentationis genus, sed varia ac multiplicia comparabat. Alia enim laborem, alia moerorem, alia metum, alia dolorem, alia curam, alia infamiam, alia hæc cuncta simul afferebant: et tamen in omnibus superabat. Ac quemadmodum si miles unus, ab universo terrarum orbe bello impetitus, inter medios hostium cumcinos versetur, nec quidquam adversi patiatur: sic etiam Paulus solus inter barbaros, inter Græcos, ubique terrarum atque in omnibus maris partibus apparens, invictus manebat. Atque ut scintilla aliqua in stipulam ac fœnum incidens, in naturam suam veritatis ea quæ uruntur: ita hic quoque invadens, omnes ad veritatem traducebat, torrentis instar omnia peragrans, atque obstacula subruens. Ac velut unus et idem athleta luctans, currens et pugnis certans, aut ut miles muros oppugnans, pedestrem vel navalem pugnam iniens: sic omne certaminis genus obibat, ignemque spirabat, atque ita se comparabat, ut nemo ad eum accedere posset: uno corpore terram universam comprehendebat, una lingua omnes fugabat. Non ita multæ illæ turbæ in Jerichuntinæ urbis muros incidebant (*Jos. 6. 20*), eosque solo æquabant, ut vox ejus resonans diabolica præsidia prosterneret, atque hostes ad suas partes traducebat. At postquam ingentem captivorum copiam collegisset, armisque eos induisset, exercitum suum rursus efficiebat, ac per eum eximias palmas obtinebat. David uno tantum lapidis jactu Goliath dejecit (*1. Reg. 17*): at si egregia Pauli facinora expendas, pueri facinus illud invenietur; quantumque inter pastorem et belli ducem interest, tantum inter utrumque discriminis esse conspicias. Hic enim non lapidis jactu Goliath prosterneret, verum sola voce totam diaboli phalangem opprimebat; atque ut leo rugiens, ignemque e lingua emittens, sic ipse a nemine sustineri poterat, assidue quoque gentium transilicbat, ad hos currebat, ad illos se conferebat; ad hos migrabat, ad alios transibat, vento celerius procurrens, atque, instar unius domus aut navis, universum terrarum orbem gubernans, eos qui demergebantur retrahens, vertigine laborantes fulciens, nautas exhortans, ad puppiem sedens, proram circumspiciens, funes tendens, remum tractans, velum trahens, in celum oculos conjiciens, omnia ipso munera obiens, nautæ, gubernatoris, prætore, veli, navis: quilibet putiens, ut aliorum mala solveret. Sic autem consideres velim: naufragium subit, ut orbis terrarum naufragium sedaret: noctem et diem in iniis maris

gurgitibus egit, ut homines ex erroris profundo extraheret: in labore versatus est, ut laborantes recrearet: plagas sustinuit, ut iis, quibus diabolus vulnera intulerat, mederetur: in carcere commoratus est, ut ens, qui in vinculis ac tenebris sedebant, in lucem educeret: in mortibus frequenter, ut acerbis mortibus liberaret: quinquies quadragenas una minus accepit, ut eos, qui hæc perpetrabant, a diaboli verberibus eximeret: virgis cæsus est, ut sub Christi virgam et baculum adduceret: lapidibus impetitus est, ut a lapidibus sensus expertibus removeret: in solitudine fuit, ut a solitudine extraheret: in itineribus, ut errantes reprimeret, viamque in cælum ferentem aperiret: in urbibus periclitatus est, ut supernam civitatem ostenderet: in fame et siti, ut a graviore fame vindicaret: in nuditate, ut indecore se gerentes Christi stola convestiret: in vulgi incursione, ut a dæmonum impetu ac molestia abduceret: ustus est, ut ignita diaboli tela exstingeret: per fenestram e muro demissus est, ut humi stratus e terra in altum transmitteret. Adhucne igitur loquemur, cum ne ea quidem sciamus, quæ Paulus perpeesus sit? adhucne pecuniarum, adhuc uxoris et civitatis et libertatis mentionem faciemus, cum illum etiam vitam ipsam milles aspernari videamus? Martyr semel moritur; at beatus ille vir in uno corpore atque una anima tot pericula tamque gravia sustinuit, ut vel adamantinum pectus turbare possent: ac, quæ sancti omnes in tot corporibus pertulerunt, ea hic universa in uno tulit: atque in universum orbem, tamquam in stadium ingressus, et contra omnes concertans, ita fortiter stabat. Norat enim dæmones, qui adversus eum decertabant. Unde etiam ab ipsis statim initiis virtus ejus enituit; atque ab ipsis carceribus ad metam usque idem semper sui que similis permansit: imo etiam, cum a palma jam non longe abesset, persecutionem augebat. Quodque mirabile est, tot tantaque, tum patiens tum faciens, summam modestiam retinere norat. Nam cum in eam necessitatem inclisisset, ut, quæ recte et cum virtute gesserat, narranda ipsi essent, celeriter omnia percurrit. Atqui sexcenta volumina implevisset, si singula quæ dixit amplius revoluisset, si Ecclesias, quarum sollicitudinem gerebat, enumerasset, si carceres, et ea quæ in ipsis præstitit; si aliarum rerum ærumnas, si aliorum in se impetus exposuisset; sed noluit. Hæc igitur cum nobis explorata sint, modestiam colere discamus, nec unquam in opibus aut in aliis secularibus gloriari; verum in contumeliis, quas Christi causa acciperimus, in iisque tum denique, cum necessitas id postulaverit. Quod si nihil sit quod urgeat, ne harum quidem rerum mentionem faciamus, ne animis efframur, verum peccatorum dimittaxat. Sic enim his facile liberabimur, Deumque propitium habebimus, ac vitam æternam consequemur: quam utinam nobis omnibus nancisci detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 12. v. 1. *Gloriari quidem non expedit mihi. Vaniam autem ad visiones et revelationes Domini.*

1. Quidnam hoc sibi vult? qui tot ac tanta dixit, his verbis ultitur, *Gloriari non expedit mihi*, ac si nihil dixisset? Non hoc ait, quasi nihil dixisset, sed quia ad alterum gloriationis genus migraturus est; quod etsi non tantum mercedem habet, tamen illustriorem eum plerisque ostendere videtur, non autem iis, qui rem diligenter perpendant. Idcirco ait, *Gloriari quidem non expedit mihi*. Magnas enim jactationes erant illar, quas ante enumeravit, quæ ex tentationibus proficiebantur. Habet autem nunc alia quæ dicat, revelationes atque arcana mysteria. Cur autem dicit, *Non expedit mihi*? Ne me, inquit, hujusmodi commemoratio in arrogantiam extollat. Quid ais? an ea nescis, etiam si non dixeris? At non æque animus noster attollitur, cum nos ea scimus, et cum ad alios efferimus. Neque enim recte factorum natura arrogantiam afferre consuevit, sed vulgi testimonium atque cognitio. Ideo ait, *Non expedit mihi*: ac ne majorem auditorum animis de me cogitationem immitteret. Etenim pseudopostoli ea, quibus carebant, de seipsis prædicabant; hic contra ea etiam, quæ ipsi insunt, occultat: idque cum tanta ipsi necessitas incumbat: atque, *Non expedit mihi*: ut omnes doceat hanc rem omnino fugere. Neque enim istud fructum ullum, sed potius detrimentum habet, nisi utilis quædam ac necessaria occasio sit, quæ ad id impellat. Postquam itaque pericula, tentationes, insidias, mores ac naufragia commemoravit, ad alterum gloriationis genus se confert, dicens: 2. *Scio hominem ante quatuordecim annos (sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio: Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cælum. 3. 4. Et scio quantiam raptus est in paradysum (sive in corpore, sive extra corpus, nescio), et audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. 5. Pro hujusmodi ergo gloriabor: pro me autem non gloriabor.* Magna certe hæc revelatio est: nec tamen hæc sola fuit, sed aliæ complures; verum ipse unam ex multis ponit. Nam quod multum essent, audi quid dicat: *Ne magnitudo revelationum extollat me*. Atqui, dixerit aliquis, si eas occultare cupiebat, omnino nec significationem ullam obscuram dare, nec quidquam ejusmodi dicere debebat; sin autem dicere volebat, aperte proferendæ erant. Cur ergo nec perspicue eas exposuit, nec omnino reticuit? Ut hinc quoque ostendat, invitum se ac repugnantem ad id accedere. Ideo etiam quatuordecim annorum tempus posuit. Neque enim frustra hujus temporis mentionem fecit, sed ut demonstret, quod qui tot annos tacitum id tenuerat, non id nunc enuntiasset, nisi summa eum necessitas impulsisset, verum æque tacuisset, nisi fratres pereuntes vidisset. Quod si ab ipsis primordiis talis erat Paulus, ut ejusmodi revelatione dignus haberetur, cum nondum tot ac tantis præclare gestis

ornatus esset: cogita, quæso, quantus vir in quatuordecim annis evaserit. Ac vide quomodo hic quoque modeste se gerat, cum quædam narrat, quædam autem se ignorare constitetur. Se raptum fuisse dicit; si in corpore, si extra corpus, se nescire profitetur. Et quidem sufficiebat, cum raptum dixisset, tacere: at nunc pro sua modestia hoc quoque adjungit. Quid igitur? Itane mens et anima rapta est, ut corpus mortuum manserit? an corpus quoque raptum est? Id vero dicere non licet. Nam cum Paulus ipse, qui raptus est, et cui tot ac tantis arcanis frui contigit, id ignoraverit, multo sane magis hoc nobis ignotum est. Nam id quidem sciebat, quod in paradiso esset et quod in tertio cælo, at modum haud perspicue norat. Atque etiam aliunde, quam a factu alienus esset, considera. Etenim cum de Damascenorum civitate verba faceret, fidem sermoni suo adstruit; hic autem non perinde: nec enim hoc admodum confirmare volebat, sed tantum dicere ac tacite significare. Ac proinde hæc verba subjicit, *Pro hujusmodi gloriabor*. Quibus verbis non indicabat, alium fuisse qui raptus fuerat, verum ut licebat et quantum fas erat, diceret, et de se aperte loqui vitaret, sic orationem conformavit. Num etiam alioqui consentaneum fuisset, cum de se verba faceret, alium in medium proferre? Cur ergo sic rem composuit? Non idem erat dicere, Raptus sum, et, Scio hominem raptum; nec, Glorior pro me ipso, et, Pro hujusmodi gloriabor. Quod si quis dixerit, Quomodo fieri poterat, ut sine corpore raperetur? vicissim ex eo quæram, Quo pacto fieri poterat, ut cum corpore raperetur? etenim hoc si ratiociniis expendas, nec fidei concedas, difficilius quam illud explicari potest. Cur autem raptus est? Mea quidem sententia, ut reliquis apostolis inferior videretur. Nam quia illi cum Christo consuetudinem habuerant, ille vero minime; idcirco eum, ut gloriam ipsi conciliaret, in paradysum rapuit. Siquidem ingens hujus loci nomen erat, atque ubique celebrabatur.

2. Quocirca etiam Christus dicebat: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)*. *Pro hujusmodi gloriabor*. Quid ita? si enim alius raptus est, quid tu gloriaris? Ex quo illud intelligi datur, eum de seipso hæc prædicasse. Quod si subjunxit, *Pro me ipso autem non gloriabor*, nihil aliud his verbis significat, quam quod nulla urgente necessitate nihil hujusmodi leviter dicturus sit: aut certe, ut rursus quod dixerat, quantum fieri poterat, adumbraret. Nam quod de seipso tota esset oratio, ex iis quæ sequuntur liquet: subjunxit enim, 6. *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam*. Cur ergo prius dicebas, *Utinam sustineretis modicum quid insipientie meæ*; et, *Quod dico non secundum Dominum dico, sed ut in insipientia (2. Cor. 11. 1. 17)*; hic autem, *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens*? Hoc non gloriationis ratione dicit, sed mendacii: nam si gloriari insipien-

ΟΜΗΛΙΑ ΚΓ'.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεύσομαι γάρ εἰς ὁρτασίαν καὶ ἀποκαλύψαις Κυρίου.

α'. Τί τοῦτο; ἑποιαῦτα εἰπὼν, φησὶ, **Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι**, φησὶν, ὡς οὐδὲν εἰρηκώς; Οὐχ ὡς οὐδὲν εἰρηκώς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλει μεταβαίνειν εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως, ὃ μισθὸν μὲν οὐκ ἔχει τοσούτον, λαμπρότερον δὲ δοκεῖ δεικνύειν τοῖς πολλοῖς, οὐ τοῖς ἀκριβοῦς ἐξετάζουσι· φησὶ, **Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι**. Τὰ γὰρ μεγάλα καυχήματα ταῦτα, [618] ἵππερ ἀπηριθμήσατα, καὶ τῶν πειρασμῶν· ἔχει δὲ καὶ ἕτερα λέγειν, τὰ τῶν ἀποκαλύψεων, τὰ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων. Καὶ τίνας ἐνεκὲν φησιν, **Οὐ συμφέρει μοι**; ἵνα μὴ με εἰς ἀπόνοιαν ἐπάρῃ, φησὶ. Τί λέγεις; ἂν γὰρ μὴ εἴπῃς αὐτὰ, οὐκ οἶδας αὐτά; Ἄλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαιρούμεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτά, καὶ εἰς ἄλλους ἐκφέροντες. Οὐ γὰρ ἡ τῶν κατορθωμάτων φύσις ἐπαίρειν εἰσθόν, ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν μαρτυρία καὶ γνώσις. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, **Οὐ συμφέρει μοι**, καὶ ἵνα μὴ μερίζονα ἐνθῶ περὶ ἐμοῦ ἐνοίαν τοῖς ἀποούουσιν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι καὶ τὰ οὐκ ὄντα περὶ ἑαυτῶν ἔλεγον· οὗτος δὲ καὶ τὰ ὄντα ἀποκρύπτεται, καὶ ταῦτα ἀνάγκης τοσαύτης ἐπικαιμένης· καὶ φησιν, **Οὐ συμφέρει μοι**, παιδεύων ὅπαντας ἐκ πολλῆς περιουσίας τοῦ τοιοῦτον φαύγειν. Οὐδὲν γὰρ ἔχει τὸ πρᾶγμα κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβην, κλῆν ἰάν μὴ ἀναγκαλα τις ἢ πρόφασιν καὶ ὠφέλιμος ἢ εἰς τοῦτο ἐνάγουσα. Εἰπὼν τοίνυν τοῖς κινδύνους, τοῖς πειρασμοῖς, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς ἀθυμίας, τὰ ναυάγια, ἐφ' ἕτερον μεθίσταται καυχήσεως εἶδος, λέγων· **Οἶδα ἄνθρωπον πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἀπαργέντα τὸν τοιοῦτον ἐως τρίτου οὐρανοῦ. Καὶ οἶδα ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα), καὶ ἤκουσεν ἀρήρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ὑπερ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι· ὅπερ δὲ ἑμαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι. Μεγάλῃ μὲν αὐτῇ ἡ ἀποκαλύψις. Οὐκ αὐτῇ δὲ γέγονε μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἕτεραι κλείους· αὐτὸς δὲ μίαν ἐκ πολλῶν τίθησιν. Ὅτι γὰρ πολλὰ ἦσαν, ἀκουσον τί φησὶ· **Τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι**. Καὶ μὴν εἴποι τις ἂν, εἰ κρύψαις ἤθελε, παντελῶς ἴδει μὴ δοῦναι ἀνιγίμα, μὴδὲ εἰπεῖν τι τοιοῦτον· εἰ δὲ εἰπεῖν ἤθελε, σαφῶς εἰπεῖν. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτω σαφῶς εἶπεν, οὕτω εἰσήγγασεν; ἵνα κἀνευθὰ δείξῃ, ὅτι ἴσμεν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἔρχεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἔθηκε τῶν δεκατεσσάρων ἐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς αὐτοῦ μέμνηται, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐκ ἂν ὁ τοσούτον καρτερήσας χρόνον, νῦν ἂν ἐδείκνυν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁμοίως**

εἰσήγγασεν ἂν, εἰ μὴ τοὺς ἀδελφοὺς ἀπολλυμένους ἰδῶν. Εἰ δὲ ἐκ προοιμίων τοιούτου· ἦν ὁ Παῦλος, ὥστε τοιαύτης καταβιωθῆναι ἀποκαλύψεως, ὅτε οὕτω τοιαῦτα κατορθώματα εἶχεν· ἐννόησον ἡλικίαν ἐν τεσσαρεσκαίδεκα ἔτεσι γέγονεν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ ἐν αὐτῷ τοῦτῳ μετριάζει τῷ τὰ μὲν εἰπεῖν, τὰ δὲ ὁμολογεῖν ἡγνοηκέναι. Ὅτι μὲν γὰρ ἡρπάγη, εἶπεν, εἴτε δὲ ἐν σώματι, εἴτε οὐκ ἐν σώματι, οὐκ ἐτί φησιν εἰδέναι. Καίτοι γε ἐξήρκει τὴν ἀρπαγὴν εἰπόντι, σιγήσαι· νυνὶ δὲ μετριάζων καὶ τοῦτο προστίθῃσι. Τί οὖν; ὁ νοῦς ἡρπάγη καὶ ἡ ψυχὴ, τὸ δὲ σῶμα νεκρὸν ἔμεινεν; ἀλλὰ· τὸ σῶμα ἡρπάγη; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. [619] Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ἡγνόει ὁ ἀρπαγίς, καὶ τοιούτων καὶ τοσούτων τυχὼν ἀπορρήτων, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν παραδείσῳ ἦν ἦδει, καὶ ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ ἦν οὐρανῷ, οὐκ ἡγνόει, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ᾔδει σαφῶς. Σκόπει δὲ καὶ ἐτέρωθεν αὐτοῦ τὸν θυφον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς Δαμασκηνῶν πόλεως πιστοῦται τὸν λόγον, ἐνεαυθὰ δὲ οὐκ ἐτί· οὐδὲ γὰρ σφόδρα αὐτὸ κατασκευάσαι ἠδούλετο, ἀλλ' εἰπεῖν καὶ αἰνίξασθαι μόνον. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ὑπερ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι· οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅτι ἑτερός τις ἦν ὁ ἀρπαγίς· ἀλλ' ὥς ἐνεχώρει καὶ δυνατόν ἦν καὶ εἰπεῖν, καὶ διακρούσασθαι τὸ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν φανερώς, οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον. Ποία γὰρ ἀκολουθία ἦν, περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἄλλον παράγειν εἰς μέσον; Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτως αὐτὸ τίθειεν; Οὐκ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἠρπάγην, καὶ, **Οἶδα ἀρπαγέντα** καὶ, **Καυχῶμαι ὑπερ ἑμαυτοῦ**, καὶ, Ὑπερ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι. Εἰ δὲ λέγοι τις, Καὶ πῶς ἐνὶ χωρὶς σώματος ἀρπαγῆται; ἐρήσομαι αὐτὸν, Πῶς δὲ ἐνὶ μετὰ σώματος ἀρπαγῆται; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐκείνου ἀπορώτερον, ἢν λογισμοῖς ἐξετάζῃς, καὶ μὴ τῇ πίστει παραχωρήσῃ. Τίνος δὲ ἐνεκεν καὶ ἡρπάγη; Ὑπερ τοῦ δοκεῖν αὐτὸν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, ἑλαττον ἔχειν τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνοι συνεγένοντο τῷ Χριστῷ, οὗτος δὲ οὐδαμῶς, διὰ τοῦτο εἰς δόξαν ἤρπασε καὶ τοῦτον εἰς τὸν παράδεισον. Πάλιν γὰρ νοεῖα τοῦ χωρίου τοῦτου, καὶ πανταχοῦ ᾔδειτο.

β'. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, **Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθῃ ἐν τῷ παραδείσῳ**. Ὑπερ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι. Τίνος ἐνεκεν; εἰ γὰρ ἄλλος ἡρπάγη, οὐ τί καυχῆ; Ὅθεν δηλόν, ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα ἔλεγεν. Εἰ δὲ ἐπήγαγεν, Ὑπερ δὲ ἑμαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι· οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι, Ἀνάγκης οὐκ ὀδσῆς, οὐδὲν ἐρῶ τοιοῦτον ἀπλῶς καὶ εἰπῇ· ἡ συσκιάζων κάλιν τὸ εἰρημένον, ὡς ἐνεχώρει. Ὅτι γὰρ περὶ ἑαυτοῦ πᾶς ὁ λόγος ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ· ἐπήγαγε γὰρ λέγων, **Ἐὰν δὲ καὶ θελίτῳ καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσονται ἄρρων· ἀλήθειαν γὰρ ἔρω**. Πῶς οὖν ἐμπροσθεν ἔλεγε, **Ὁρῶλον ἠγείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀρροσύνῃ**, καὶ, Ὁ

• Sappreciat Savillius legendum ἀλλ' ὁμοίως.

λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφρο-
σύῳ· ἐνταῦθα δὲ, Ἐὰν δὲ καὶ θελήσω καυχῆ-
σασθαι, οὐκ ἔσομαι ἀφρων; Οὐ κατὰ τὸ καυ-
χῆσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ ψεύδεσθαι· εἰ γὰρ τὸ καυ-
χῆσθαι ἀφροσύνης, πόσω μᾶλλον τὸ ψεύδεσθαι;
Κατὰ τοῦτο οὖν φησιν, Οὐκ ἔσομαι ἀφρων. Διὸ καὶ
ἐπήγαγεν, Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ, Φειδομαι δὲ, μὴ τις
εἰς ἐμὲ λογίσσεται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἢ ἀκούει τι ἐξ
ἑμοῦ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁμολογημένη αἰτία· καὶ γὰρ
καὶ θεοὺς αὐτοὺς ἐνόμισαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν ση-
μείων. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν στοιχείων ἀμφότερα
πεποιήκεν ὁ Θεός, καὶ ἀσθενῆ καὶ λαμπρὰ κατα-
σκευάσας, τὸ μὲν, ἵνα κηρύξῃ τὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸ
δὲ, ἵνα κωλύσῃ τῶν ἀνθρώπων τὴν πλάνην· οὕτω
δὲ καὶ ἐνταῦθα καὶ θαυμαστοὶ ἦσαν καὶ ἀσθενεῖς,
ὥστε δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδεύεσθαι τοὺς ἀπί-
στους. Εἰ γὰρ μένοντες θαυμαστοὶ μόνον, καὶ μηδὲν
ἀσθενείας δείγμα φέροντες, [620] λόγῳ τοὺς πολλοὺς
ἀπήγον τοῦ μείζονα περὶ αὐτῶν ὑποπτεύειν τῆς
ἀληθείας· οὐ μόνον οὐδὲν ἂν ἤνυσαν, ἀλλὰ καὶ τοῦν-
αντίον ἂν κατεσκευάσαν. Αἱ γὰρ διὰ τῶν λόγων
γινόμεναι παραιτήσεις, ταπεινοφροσύνης ἂν ἔδοξαν
εἶναι μᾶλλον, καὶ πλείον αὐτοὺς θαυμασθῆναι παρ-
εσκεύασαν. Διὰ τοῦτο ἔργῳ καὶ πράγμασιν ἡ ἀσθενεία
αὐτῶν ἐξεκαλύπτετο. Καὶ τοῦτο ἴδοις τις ἂν ἐπὶ τῶν
ἐν τῇ Παλαιᾷ γενομένων ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ὁ
Ἠλίας· θαυμαστός ἦν, ἀλλ' ἡλέγχθη ποτὲ ὑπὸ δι-
λίας· καὶ ὁ Μωϋσῆς μέγας, ἀλλὰ καὶ οὗτος δι' αὐτὸ
τοῦτο τὸ πάθος ἔδραπέτευσε. Ταῦτα δὲ ἐπασχόν, τοῦ
Θεοῦ ἀφιστῶντος, καὶ συγχωροῦντος ἐλεγχθῆναι τὴν
ἀνθρωπίνην φύσιν. Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ ἐξήγαγεν αὐτοὺς,
λέγουσι, Ποῦ ἐστι Μωϋσῆς; εἰ καὶ εἰσήγαγε, τί οὐκ
ἂν εἶπον; Διὰ τοῦτο καὶ ἀσθενός φησι, Φειδομαι μὴ
τις εἰς ἐμὲ λογίσσεται. Οὐκ εἶπεν, Εἴπη, ἀλλ', Ἵνα
μηδὲ λογίσσεται τι μείζον τῆς ἀξίας τῆς ἐμῆς. Ὡστε
κάντευσεν ὅτιον, ὅτι περὶ αὐτοῦ πᾶς ὁ λόγος. Διὸ
καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε, Καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέρει
μοι. Οὐκ ἂν, εἰ περὶ ἑτέρου ἐμᾶλλον ἐρεῖν ἄπαρ εἶπε,
τοῦτο εἶπε· τίνας γὰρ ἔσκεν οὐ συμφέρει περὶ ἑτέ-
ρου καυχᾶσθαι; Ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ τούτων ἀξιώθεϊς·
οὗ καὶ ἐπάγει λέγων, Καὶ ἐγὼ ὑπερβολῇ τῶν ἀπο-
καλύψων, Ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκό-
λοψ· ἐγὼ σαρκί, ἀγγελος σατάν, Ἵνα με κολαρίζῃ.
Τί λέγεις; ὁ τὴν βασιλείαν οὐδὲν εἶναι νομίζων, οὐδὲ
τὴν γέννησιν πρὸς τὸν πόθον τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρὰ
τῶν πολλῶν ἐνόμιζε τι εἶναι τιμὴν, ὥστε καὶ ἐπαρ-
θῆναι, καὶ διηνεκοῦς δεῖσθαι τοῦ χαλινου; οὐ γὰρ εἶ-
πεν, Ἵνα κολαρίσῃ, ἀλλ' Ἵνα κολαρίζῃ. Καὶ τίς ἂν
τοῦτο εἶποι; Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ὅταν ἀνα-
καλύψωμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ σκόλοψ, καὶ τίς ὁ ἀγγελος
τοῦ σατάν, τότε καὶ τοῦτο ἐροῦμεν. Τινες μὲν οὖν
κεφαλalγίαν εἶνὰ ἔρασαν αὐτὸν λέγειν ὑπὸ τοῦ δια-
βόλου γινόμενῃ· ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἂν τὸ
σῶμα τοῦ Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἔξεδόθη,
ὅπου γε αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπιτάγματι μόνον εἶκεν
αὐτῷ τῷ Παύλῳ καὶ νόμους αὐτῷ καὶ ὅρους ἐτίθει,
ὅτε τὸν πορνεύοντα παρέδωκεν εἰς ὠλεθρον τῆς σαρ-
κός· καὶ ὑπερβῆναι τούτους οὐκ ἐτόλμησεν ἐκεῖνος.
Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Σατάν ὁ ἀντικειμένους

λέγεται τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ· καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν
Βασιλειῶν τοὺς ἀντικειμένους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ
Γραφή, καὶ περὶ τοῦ Σολομῶντος διηγουμένη φησὶν,
Οὐκ ἦν σατάν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ· τούτεστιν,
ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἢ ἐνοχλῶν. Ὁ τοίνυν
λέγει, τοῦτο ἐστὶν· Οὐκ εἴασεν ὁ Θεός προχωρεῖ-
σαι τὸ κήρυγμα, τὸ φρόνημα καταστῆλιν ἡμῶν,
ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικειμένοις ἐπιτιβεσθαι
ἡμῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἱκανὸν ἦν κατασπᾶσαι τὸ φρό-
νημα, ἐκεῖνο δὲ οὐκέτι, τὸ τῆς κεφαλalγίας. Ἀγγελος
τοίνυν σατάν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν [631] χαλκά, τοὺς
περὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, πάντας τοὺς ἀντι-
κειμένους τῷ λόγῳ, τοὺς φιλονεικοῦντας αὐτῷ καὶ
πολεμοῦντας, τοὺς ἐμβάλλοντας εἰς δεσμοτήρεσιν,
τοὺς δέροντας, τοὺς ἀπάγοντας· ἐπειδὴ τὰ τοῦ σατάν
ἐπραττον. Ὡς περ οὖν υἱοὺς διαβόλου καλεῖ τοὺς
Ἰουδαίους τὰ ἐκείνου ζηλοῦντας, οὕτω καὶ ἄγγελος
σατάν ἅπαντα τὸν ἀντιπίπτοντα. Τοῦτο οὖν φησιν,
Ἐδόθη μοι σκόλοψ, Ἵνα με κολαρίζῃ· οὐχ ὡς τοῦ
Θεοῦ τοὺς τοιοῦτους ὀπλίζοντος, μὴ γένοιτο, οὐ
κολάζοντος οὐδὲ τιμωρομένου, ἀλλὰ συγχωροῦντος
καὶ ἀφιέντος τέως. Ὑπὲρ τούτου τρις τὸν Κύριον
καρτέκλεσα· τούτεστι, πολλάκις.

γ'. Καὶ τοῦτο πολλὰς ταπεινοφροσύνης, τὸ μὴ κρύφειν
ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς, ὅτι ἔκαμνε, καὶ δεθ-
σεως ἔδειτο ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς. Καὶ εἰπέ μοι· Ἀρκεῖ
σοι ἡ χάρις μου ἢ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ
τελειοῦται. Τούτεστιν, Ἀρκεῖ σοι ὅτι νεκροὺς ἡγείρεις,
ὅτι τυφλοὺς θεραπεύεις, ὅτι λεπροὺς καθαίρεις, ὅτι
τὰ ἄλλα θαυματουργεῖς· μὴ ζήτεις καὶ τὸ ἐκένδυνον
καὶ τὸ ἀδίκαιον καὶ τὸ χωρὶς πραγμάτων κηρύττειν.
Ἀλλὰ ἀγείς, καὶ ἀθυμαίς; Μὴ δόξη τοῦτο ἀσθενείας
εἶναι ἐμῆς, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς ἐπιβουλεύοντας καὶ
δέροντάς σε καὶ ἐλαυνόντας καὶ μαστίζοντας· τοῦτο
μὲν αὐτὸ δείκνυσθαι μοι τὴν δύναμιν· Ἡ γὰρ δύναμις
μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ὅταν διωκό-
μενοι τῶν διωκόντων περιγίνησθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι
τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε, ὅταν δεσμοῦμενοι τοὺς
δεσμοῦντας τρέπησθε. Μὴ τοίνυν ζήτει τὰ περιττά.
Ὅρᾳς πῶς; ἄλλην μὲν αἰτίαν αὐτὸς τίθησιν, ἄλλην
δὲ ὁ Θεός· αὐτὸς μὲν γὰρ λέγει, Ἵνα μὴ ὑπεραίρω-
μαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ· ἐγὼ σαρκί· τὸν δὲ Θεὸν εἰ-
ρηκέναι φησὶν, ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ,
τοῦτο συγχωρεῖ. Οὐ τοίνυν περιττὸν μόνον ζητεῖς,
ἀλλὰ καὶ ἐπισκοποῦν τῇ τῆς δυνάμεώς μου δόξῃ
πράγμα. Τὸ γὰρ, Ἀρκεῖ σοι, τοῦτο δηλοῦντός ἐστιν,
ὡς οὐκ ὀφειλόντος προστεθῆναι ἑτέρου τινός, ἀλλ' ὡς
τοῦ παντός ἀπηρτισμένου. Ὡς περὶ πάντων ὅτιον,
ὅτι οὐ κεφαλalγίαν φησὶν. Οὐ γὰρ δὴ νοσοῦντας
ἐκέρυττον (οὐ γὰρ ἡδύναντο κηρύττειν ἀσθενούντας),
ἀλλ' ὅτι ἐλαυνόμενοι, διωκόμενοι, πάντων περιγί-
νοντο. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα ἤκουσα, φησὶν, ἤδιστα οὖν
καυχῆσομαι ἐν ἀσθενείαις μου. Ἵνα γὰρ μὴ κατε-
πίσωσιν, ἐκείνων τῶν ψευδοποστῶν ἐπὶ τοῖς ἐναν-
τίοις καυχώμενων, καὶ τοῦτων ὄντων ἐν διαγμοῖς,
δείκνυσιν, ὅτι διὰ τοῦτο λαμπρότερος γίνεται, καὶ
οὕτω μᾶλλον ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ διαλάμπει, καὶ
καυχῆσεως ἀξία τὰ γινόμενα. Διὸ φησιν, Ἐδόθη
μοι καυχῆσθαι. Οὐχὶ λυπούμενος ταῦτα εἶπον

tia est, multo certe magis mentiri. Hac igitur ratione ait, *Non ero insipiens*. Unde etiam subiunxit, *Veritatem quin dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt, aut audit ex me*. Hæc indubitata causa est: nam etiam ob miraculorum magnitudinem dii ipsi habiti sunt (Act. 14. 10). Quemadmodum ergo Deus in elementis utrumque fecit, nempe ut et imbecilla ea et præclara crearet, tum ut ipsius potentiam prædicarent, tum ut hominum errorem prohiberent: sic etiam hic quoque simul et admirabiles et imbecilles erant, ut ex operibus ipsis infideles erudirentur. Nam si admirabiles solum manentes, nec ullum imbecillitatis argumentum circumferentes, sermone suo vulgus prohibere studuissent, ne maiora, quam veritas pateretur, de ipsis existimarent; non modo nihil perfecissent, sed etiam contrarium plane effecissent. Etenim illæ laudum recusationes, ab humilitate potius ac modestia proficisci visæ fuissent, maioremque ipsis admirationem peperissent. Ideo ergo factum est, ut opere ipso ac rebus ipsis eorum imbecillitas detegeretur. Quod ipsum in iis hominibus, qui tempore Veteris Testamenti fuerunt, conspiciere possis. Nam Elias etiam eximius vir erat; at timiditatis tamen quandoque notatus est: et Moses item magnus; at hic quoque ob eumdem affectum fegum fecit. Hæc porro idcirco ipsis accidebant, quod Deus abaceret, atque humanæ naturæ imbecillitatem declarari sineret. Nam si, cum Israelitas ex Ægypto eduxisset, dixerint illi, Ubi est Moses? si eos etiam in Palæstinam induxisset, quid non dicturi fuissent? Ideo ipse quoque ait, *Parco, ne quis me existimet*. Non ait, Dicat, sed, Ne quid majus quam pro dignitate mea existimet. Itaque hinc etiam liquet, eum de seipso hanc omnem orationem habere. Eaque de causa initio quoque dicebat, *Gloriari quidem non expedit mihi*: quibus quidem verbis, si de alio quopiam ea dicturus fuisset quæ dixit, non usus esset: cur enim de altero gloriari non conducit? Verum ipse erat qui his dignatus fuerat. Unde etiam hæc verba subnectit, 7. *Et ne magnitudo revelationum me extollat, datus est mihi stimulus curnis, angelus satanæ, qui me colaphizet*. Quid audio? Iane, qui præ Christi amore nec calorum regnum, nec gehennam quidquam esse ducebat, vulgi honores alicujus pretii esse censebat, ut etiam attolleretur, ac perpetuo freno opus haberet? non enim dixit, Qui colaphizaturus sit, sed, *Qui colaphizet*. Quis autem id dixerit? Quænam ergo verborum sententia est? Postquam, quisnam tandem iste stimulus, et quis angelus satanæ sit, aperuerimus, tum hoc etiam exponemus. Nonnulli ergo eum dolorem quemdam capitis, quem diabolus ipsi conflagrasset, intelligere censuerunt. Absit autem ut ita sit. Neque enim Pauli corpus diaboli manibus addictum fuit: quippe cum diabolus ipse vel Pauli jussis cederet, eique Paulus et leges et certos terminos præscriberet, cum fornicatorem illum in carnis interitum ipsi traderet (1. Cor. 5. 5), nec eos ille transire ausus fuerit. Quid igitur his verbis sibi vult? Satan Ilebærorum lingua

adversarium sonat; ac Scriptura tertio Regum libro adversarios hoc nomine appellavit. Nam de Salomone verba faciens, ait, *Non erat satan in diebus ipsius* (3. Reg. 5. 4), hoc est, adversarius, qui bellum ipsi inferret, aut molestiam exhiberet. Quod ergo ait, hanc habet sententiam: Deus prædicationem feliciter progredi non permisit, quo animos nostros demitteret, verum adversarios in nos impetum facere passus est. Hoc enim ad deprimentum fastum vim habebat, illud autem minime. Quocirca per angelum satanæ Alexandrum ærarium, Hymenæum, Philetum, ac denique omnes, qui fidei doctrinæ adversabantur, atque cum ipso contendebant ac bellum gerebant, eumque in carcerem conjiciebant, cædebant ac raptabant, intelligit: quod ea, quæ satanæ erant, perpetrarent. Quemadmodum enim Judæos diaboli filios vocat, quod illius opera imitarentur: sic etiam satanæ angelum omnes eos nuncupat, qui sibi obsisterent. Hoc itaque ait, *Datus est mihi stimulus qui me colaphizet*: non quod Deus hujusmodi homines amaret, absit, sed quod eos minime coaceret, ac suppliciis afficeret, verum ad quoddam tempus eos grassari permitteret. 8. *Propter quod ter Dominum rogavi*. Hoc est, sæpenumero.

3. Idque summæ humilitatis est, non celare quod ferendis insidiis impar esset, quod laboraret, atque, ut liberaretur, precibus opus haberet. 9. *Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitate perficitur*. Hoc est, Sufficit tibi quod mortuos in vitam revocas, quod cæcis mederis, quod leprosos purgas, quod alia miracula edis: ne insuper id possas, ut a periculis immunis sis, tranquille degas, ac sine molestiis munus prædicationis obeas. At doles et dolore afficeris? Ne mihi hoc imbecillitati adscribatur, quod multi sint qui tibi insidias adstruant, teque cædant et exagitent ac flagris conscindant: nam hoc potius meam potentiam indicat: *Virtus enim mea*, inquit, *in infirmitate perficitur*: cum videlicet vos persecutionem patientes, eos qui vos persequuntur superatis, cum vexati, de iis qui vos vexant palmam refertis, cum vinculis adstricti, eos qui vos vincunt convertitis. Quocirca supervacanea ne possas. Vides quomodo ipse aliam causam afferat, aliam Deus? Ipse enim ait, *Ne extollar, datus est mihi stimulus carnis*: Deum vero dixisse ait, se istud idcirco permittere, ut potentiam suam ostendat. Non igitur supervacaneam dumtaxat rem postulas, sed etiam quæ potentia meæ gloriæ tenebras offundat. Ille enim verbis, *Sufficit tibi*, hoc indicatur: nihil aliud adungi debere, verum omnia perfecta ac numeris omnibus absoluta esse. Itaque hinc etiam liquet, eum non de capitis dolore loqui. Neque enim ægrotantes prædicabant; non enim morbo detenti prædicare potuissent; sed exagitati ac vexati, omnia superabant. Posteaquam igitur hæc audiui, inquit, libentissime in infirmitatibus meis gloriabor. Ne enim animis conciderent, cum scilicet pseudopostoli illi ob contraria gloriarentur sesequo jactarent, hi autem in persecutionibus versarentur, ostendit se propterea illustriorem fieri, Deique potentiam hac ratione ma-

gia elucere, eaque, quæ ipsis contingebant, gloria digna esse. Ideo ait, *Libentissimus igitur glorior*. Non mæsto animo hæc dixi, quæ supra enumeravi, aut etiam hoc, quod nunc dixi, nempe datum mihi stimulum esse, sed velut eo nomine glorians, majorem quæ hinc vim contrahens. Unde etiam subjungit, *Ut inhabilet in me virtus Christi*. Hoc loco aliud quiddam tacite significat, quod quanto magis tentationes augebantur, tanto etiam magis gratia crescebat, ac permauebat. 10. *Quamobrem mihi placeo in infirmitatibus multis*. Quibus quæso? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustis*. Videane quo pacto hoc nunc apertissime declaravit? Infirmitatis enim genus commemorans, febres non dixit, aut hujusmodi aliquem circuitum, aut alium corporis morbum, sed contumelias, persecutiones, angustias. Perapicisne animi aequitatem ac probitatem? Molestiis liberari cupiebat: cum autem a Deo audivit hoc fieri non oportere, non modo tristitia affectus non est, quod voti sui compos non exstisset, sed etiam voluptatem cepit. Ideo dicebat, *Placeo mihi*: Lætitia afflictor, inquit, ac pro Christo contumeliis affici, vexari, opprimi cupio. Hæc porro dicebat, tum ut illorum arrogantiam comprimeret, tum ut horum animos erigeret, ne Pauli calamitates ipsis pudori essent. Hæc enim res, inquit, nos omnibus mortalibus clariorem reddere potest. Ac deinde aliam quoque causam ponit: *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Quid miraris, si Dei potentia tunc ostendatur? ipse quoque tunc potens sum, siquidem tunc maxime gratia accedebat.

Erasmus pro Christo, consolationem habent. — Quoadmodum enim abundant ipsius passionibus, ita etiam abundat consolatio nostra. Ubi afflictio, illic etiam consolatio: ubi consolatio, illic et gratia. Cum ergo in vincula conjectus fuisset, tunc demum mirifica illa patrabat: cum naufragium fecisset, atque in barbarorum regionem delatus fuisset, tunc potissimum effulsit ac celebratus est: cum tribunal victus ingressus est, tum iudicem ipsum superavit. Sic in Veteri quoque Testamento continebat: in tentationibus enim iusti florebat: sic tres pueri, sic Daniel et Moses et Joseph: omnes hinc splendorem ac magnas coronas consequuti sunt. Nam tunc etiam anima purgatur, cum propter Deum premittitur: tunc majori auxilio fruitur, atque ampliori gratia digna existit, cum majore subsidio opus habet. Qui ante illud quoque præmium, quod a Deo propositum est, ingentia bona percipit, cum philosophica se gerit. Nam afflictio et fastum amputat, et segnitiam omnem excindit, atque ad patientiam instruit, ac velut inungit; rerum humanarum utilitatem delegit, atque ingentem philosophiam inducit. Omnes enim turbulenti animorum motus ipsi cedunt, invidia, æmulatio, libido, potentia, divitiarum et corporum amor, arrogantia, fastus, ira ac reliquum hujusmodi morborum agmen. Quod si in rebus ipsis et privatim virum aliquem et populum universum cernere libet, in prompta erit mihi ostendere, et qui in calamitate, et qui in quiete

atque oblectatione versati sint, ac docere, quantum illinc fructus, quantum illinc societatis promanarit.

4. Etenim Hebræi, cum exagitarentur atque incommodis et calamitatibus afficerentur, ingemerebant ac Deum obsecrabant, plurimumque auxilii a cælo pertrahebant: cum autem incrassati sunt, recalcitrarunt. Ninivitarum rursus, cum tranquillo viverent, Deum usque adeo ad iracundiam iecitarunt, ut se urbem funditus deleturum minaretur: at postquam Jonæ prædicatione humiles redditi sunt, nullum non philosophiarum argumentum præbuerunt. Quod si hominem unum privatim intueri libet, Salomonem tibi animo propone. Nam cum hic in cura et perturbatione versaretur, de gentis videlicet illius imperio atque gubernatione consilia agitans, illa visione dignatus est: cum autem deliciis se deditit, in ipsam vitii voraginem devolutus est. Quid ipsius pater? quonam tempore eximium atque admirandum virum se præbebat? annon cum in tentationibus versaretur? Absalon vero annon modesto se gerebat, dum fugeret; postquam autem reversus est, et tyrannidem invasit et parricida factus est? Quid Job? Ille enim clarus erat cum prospere ageret; clarior autem visus est post calamitatem. Quid autem prisca et vetera commemorare attinet? nam si quis præsentem rerum statum expendat, quantum fructus ex afflictione nascatur, perspiciet. Nunc enim, cum pace fruimur, elanguimus et defluimus, ac sexcentis Ecclesiam malis implevimus: cum autem exagitabamur, et moderatiores et meliores et studiosiores et ad hoc conventus promptiores eramus. Quod enim auro ignis, hoc animis est afflictio; spurcitiem abstergens, puros efficiens, luculentos et illustres reddens. Hæc ad regnum inducit, illa ad gehennam. Quocirca hæc quidem angusta; illa autem lata. Unde etiam Christus dicebat, *In mundo pressuram habebitis* (Joan. 16. 33): tamquam ingens bonum ad nos emittens. Itaque si inter discipulos censeris, arcum et angustum iter capesse, nec indignare atque animum desponde. Nam nisi ad hunc modum premaris, omnino te infructuosa alia de causa premi necesse erit. Nam et invidus et pecuniarum avidus, et qui meretricis amore flagrat, et inanis gloriæ cupidus, et quilibet eorum qui prava consecantur, multos morores multasque calamitates subit, nec minus, quam ii qui lugent, angitur. Quod si non collacrymat ac mœret, pudore scilicet ac stupore prohibetur: si animum ipsius cognitum habeas, infinitis eum fluctibus refertum conspicias. Cum itaque et eum qui hanc, et eum qui illam vitam sequitur, premi necesse sit, cur non hoc potius vitæ genus amplectimur, quod innumeras cum afflictione coronas offert? Etenim Deus sic sanctos omnes per afflictionem et anxietatem duxit; simul et ipsos juvenes, et aliis consulens, ne majorem quam par esset, de se opinionem conciperent.

Alexander tertius decimus deus constitutus. — Sic enim idolorum cultus primo imperium obtinuit, cum homines ampliori, quam æquum esset, admirationi

ἔπερ ἀπειρηθυσάμενη, ἣ τοῦτο ὅπερ εἰρηκα νῦν, ὅτι ἔδωθή μοι σκόλοψ, ἀλλ' ἐγκαλλωπιζόμενος καὶ πλείονα δύναμιν ἐφαλκόμενος. Διὸ καὶ ἐπάγει, Ἵνα ἐπισκηρώσῃ ἐκ' ἐμῆς ἡ δύναμις [922] τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα καὶ ἑτερόν τι αἰνίσσεται, ὅτι ὅσῳ τὰ τῶν πειρασμῶν ἐπαυτίνετο, τοσούτῳ τὰ τῆς χάριτος ἡβήετο καὶ ἐπέμενε. Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις πολλὰς. Ποίαις, εἰπέ μοι; Ἐν ὁδῶσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνδράγκαις, ἐν στενοχωρίαις. Εἶδες πῶς αὐτὸ νῦν ἀπεκάλυψε σαφέστατα; Ἀέγων γὰρ τῆς ἀσθενείας τὸ εἶδος, οὐκ εἶπε πυρετούς, ἢ περιόδον τινα τοιαύτην, ἢ ἄλλην ἀρρώστιαν σωματικὴν, ἀλλὰ ὁδρεῖς, διωγμούς, στενοχωρίας. Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; Ἐπαυθῆμει ἀπαλλαγῆναι τῶν θειῶν ὅτε δὲ ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ δεῖ τοῦτο γίνεσθαι, οὐ μόνον οὐκ ἠθύμηνεν ἀποτυχὼν τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡγοφράνθη. Διὸ ἔλεγεν, Εὐδοκῶ, χαίρω, ἐπιθυμῶ, ὁδρίζεσθαι, διώκεσθαι, στενοχωρεῖσθαι ὑπὲρ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, κάκεινους καταστέλλων, καὶ τούτων ἐπαίρων τὰ φρονήματα, ἵνα μὴ αἰσχύνωνται τοῖς Παύλου παθήμασιν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ὑπόθεσις πάντων ποιῆσαι λαμπροτέρους. Εἶτα καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθεισιν Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε διαδίδκνται; καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι· τότε γὰρ μάλιστα ἡ χάρις ἐπῆει.

Καθὼς γὰρ περισσεύει τὰ παθήματα αὐτοῦ, περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ὅπου θλίψις, ἐκεῖ καὶ παράκλησις· ὅπου παράκλησις, ἐκεῖ καὶ χάρις. Ὅτε γοῦν ἐνέπεσεν εἰς τὸ δεσμωτήριον, τότε τὰ θαυμαστά ἐποίησεν ἐκεῖνα· ὅτε ἐναυάγησε καὶ εἰς τὴν βάρβαρον ἐξηνέχθη χώραν, τότε μάλιστα ἰδοξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστήριον εἰσῆλθε δεδωμένος, τότε καὶ τοῦ δικαστοῦ περιγέγονεν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ συνέβαινεν· ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἦνθουν οἱ δίκαιοι· οὕτως οἱ τρεῖς παῖδες, οὕτως ὁ Δανιὴλ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ ὁ Ἰωσήφ· πάντες ἐντεῦθεν λαμπροί, καὶ μεγάλων κατηξιώθησαν στεφάνων. Τότε γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ καθαίρεται, ὅτε διὰ τὸν Θεὸν θλίβεται· τότε μείζονος ἀπολαύει βοήθειας, πλείονος δεομένης συμμαχίας, καὶ πλείονος ἀξία χάριτος. Καὶ πρὸ τοῦ μισθοῦ δὲ τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ κειμένου, μεγάλα καρποῦται ἀγαθὰ φιλόσοφος γινόμενη. Καὶ γὰρ τὸν τύπον περισπᾷ, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἐκκόπτει· πᾶσαν ἡ θλίψις, καὶ πρὸς ὑπομονὴν ἀλείφει· ἐκκαλύπτει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν εὐτέλειαν, καὶ πολλὴν εἰσάγει φιλοσοφίαν. Πάντα γὰρ αὐτῇ παραχωρεῖ τὰ πάθη, βασκανία, ζῆλος, ἐπιθυμία, δυναστεία, χρημάτων ἔρως καὶ σωματίων, ἀλαζονεία, τύφος, θυμὸς, ἅπας ὁ λοιπὸς τῶν νοσημάτων τούτων ἐσμὸς. Καὶ εἰ βούλει ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν, καὶ ἀνδρὰ ἰδίᾳ καὶ ὅμιμον ὁλόκληρον, συνήσομαι σοὶ δεῖξαι, καὶ ἐν θλίψει γινόμενους, καὶ ἐν ἀνέσει, καὶ διδάξαι πᾶσαν ἐντεῦθεν τὸ κέρδος, καὶ πόση ἐκείθεν ἡ ῥαθυμία.

8. Καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἑβραίων ὄμιλος, ὅτε μὲν ἔκακου· το καὶ ἡλαύνοντο, ἔστενον καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν, [923] καὶ πολλὴν ἀνωθεν ἐπεσπῶντο τὴν ῥοπήν· ὅτε δὲ ἐλιπάνθησαν, ἀπεσπύρτησαν. Οἱ Νινευῖται πάλιν, ὅτε μὲν ἀβέλας ἀπῆλαυνον, οὕτω τὸν Θεὸν πᾶρώξυναν, ὥς ὁλόκληρον ἀπειλῆσαι τὴν πόλιν ἐκ βάρβρων ἀνασπῆν· ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ κηρύγματος ἐταπεινώθησαν ἐκείνου, πᾶσαν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ καὶ ἀνδρα καθ' ἑαυτὸν ἰδεῖν θέλοις, ἐνόησον τὸν Σολομῶντα. Καὶ γὰρ οὗτος ὅτε μὲν ἦν ἐν φροντίσει καὶ ταραχῇ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθνους ἐκείνου βουλευόμενος, τῆς εὐφωας ἡξιώθη ἐκείνης· ὅτε δὲ ἐν τρυφῇ γέγονεν, εἰς αὐτὸ τῆς κακίας τὸ βάραθρον ἐξωλισθησε. Τί δὲ ὁ τοῦτου πατήρ; πότε θαυμαστός ἦν καὶ παράδοξος; οὐχ ὅτε ἐν πειρασμοῖς ἦν; Ὁ δὲ Ἀδεσσαλῶν, οὐχ ἔως μὲν ἐφευγεν, ἐσωφρόναι, ἐπειδὴ δὲ ἐπανῆλθε, καὶ τυραννικὸς καὶ πατραλολας ἐγένετο; Τί δὲ ὁ Ἰώδ; Οὗτος γὰρ λαμπρὸς μὲν ἦν καὶ ἐν ἀνέσει, λαμπρότερος δὲ μετὰ τὴν θλίψιν ἐφάνη. Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰ ἀρχαῖα καὶ παλαιά; ἀν γὰρ τὰ ἡμέτερά τις ἐξετάσῃ τὰ νῦν, ἔψεται ἡλικὸν τῆς θλίψεως· τὸ κέρδος. Νῦν μὲν γὰρ εἰρήνης ἀπολαύοντες, ἀναπεπτώκαμεν, καὶ διερρύθημεν, καὶ μυρίων τὴν Ἐκκλησίαν ἐνεπλήσαμεν κακῶν ὅτε δὲ ἡλαυνόμεθα, καὶ σωφρονέστεροι καὶ ἐπεικέστεροι καὶ σπουδαῖότεροι καὶ περὶ τοὺς συλλόγους τούτους ἤμεν προθυμότεροι, καὶ περὶ τὴν ἀκρόασιν. Ὅπερ γὰρ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο, ἡ θλίψις ταῖς ψυχαῖς, τὸν ῥύπον ἀποσμήχουσα, καθαρὸς ἐργαζομένη, λαμπροὺς κατασκηνάζουσα καὶ φαιδρούς. Αὕτη εἰς βασιλείαν εἰσάγει, ἐκείνη δὲ εἰς γένναν. Αὐτὴ ἡ μὲν ἔστιν εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενὴ. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔδεξε· ὡς μέγα τι καταβάλλον ἡμῖν ἀγαθόν. Εἰ τοίνυν μαθητὴς εἶ, τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύε, μὴδὲ δυσχέραινε μὴδὲ ἀποδυσπείτε. Κἂν γὰρ οὕτω μὴ θλιβῇς, ἀνάγκη θλιθῆναι πάντως ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως ἀκέρδοῦς. Καὶ γὰρ ὁ βάσκανος, καὶ ὁ χρημάτων ἔρῳν, καὶ ὁ πόρνης περικαυόμενος, καὶ ὁ κενόδοξος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τῶν τὰ πονηρὰ ἐπιόντων πολλὰς ἀθυμίας ὑπομένει καὶ θλίψεις, καὶ τῶν πενθούντων οὐκ ἐλάττω θλίβεται. Εἰ δὲ μὴ θακρύνει μὴδὲ πενθεῖ, δι' αἰσχύνῃν καὶ ἀναισθησίαν· ὥς εἰ γε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταμάθοις, μυρίων θίψει κυμάτων γέμουςαν. Ὅταν οὖν καὶ τοῦτον καὶ ἐκείνον μετιόντας τὸν βίον ἀνάγκη θλίβεσθαι, διὰ τί μὴ τοῦτον αἰρούμεθα τὸν μετὰ θλίψεως μυρίους φέροντα στεφάνους; Καὶ γὰρ τοὺς ἁγίους ἅπαντας οὕτως ἤγαγεν ὁ Θεὸς διὰ θλίψεως καὶ στενοχωρίας, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους ὠφελῶν, ὁμοῦ δὲ τοὺς λοιποὺς ἀσφαλιζόμενος, ὥστε μὴ μείζονα τῆς ἀξίας περὶ αὐτῶν ὁρᾶν ἔχειν.

Οὕτω γὰρ καὶ εἰς ὠλολατρεῖαι τὴν ἀρχὴν ἐκράτησαν, τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ [924] τὴν ἀξίαν θαυμαζομένων οὕτως Ἀλέξανδρον τρισκαίδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἢ σύγκλητος Ῥωμαίων. Καὶ γὰρ αὕτη ταύτην

εἶχε τὴν ἀξίαν χειροτονεῖν καὶ ἐγκρίνειν θεοῦ.
Ὅτε γοῦν τὰ κατὰ Χριστὸν ἀπηγγέλη πάντα, ἐπεμφάν
οὗ τοὺς ἔθνους ἄρχων πυνθανόμενος, εἰ δοκεῖ αὐτοῖς
καὶ αὐτὸν χειροτονῆσαι θεόν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπέκυσαν,
ὀρμηζόμενοι καὶ ἀγανακτοῦντες, ὅτι πρὸ τῆς αὐτῶν
ψήφου καὶ γνώμης, ἡ δύναμις τοῦ σταυρωθέντος
ἐκλάμψασα, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐκασπάτατο σέβας τὴν
οἰκουμένην ἔπασεν. Τοῦτο δὲ ὠκονομεῖτο καὶ ἀκόντων
αὐτῶν, ὥστε μὴ ἐξ ἀνθρωπίνης ψήφου τὴν θεότητα
ἀνακηρυχθῆναι τοῦ Χριστοῦ, μηδὲ ἓνα τῶν πολλῶν
αὐτὸν εἶναι νομισθῆναι τῶν ὑπ' ἐκείνων χειροτονη-
θέντων. Καὶ γὰρ καὶ πύκτας θεῶς ἐνόμισαν, καὶ τὰ
παιδικὰ τὰ Ἀδριανοῦ· ὅθεν καὶ ἡ πόλις Ἀντινόως
λέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ θάνατος· καταμαρτυρεῖ τῆς θνη-
τῆς φύσεως, ἀφαιρῶν ὁ διὰβολος ἑτέραν δόξαν, τὴν τῆς
ψυχῆς ἀθανασίαν, ἣ τὴν ὑπερβάλλουσιν κολακείαν
ἀναμίξας, εἰς ἀσέβειαν πολλοὺς ἐξήγαγε. Καὶ θέα
κακουργίαν· ὅταν μὲν ἡμεῖς εἰς δέον αὐτὴν παράγω-
μεν, ἀνατρέπει τὸν λόγον· ὅταν δὲ εἰς βλάβην αὐτὸς
κατασκευάζειν βούληται, μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἰσότησι
τῆς σπουδῆς. Ἐάν εἴπῃ τις, Ἡθὲν θεὸς Ἀλέξανδρος;
οὐχὶ τέθνηκε, καὶ ἀθλίως; Ἄλλ' ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, φησί.
Νῦν ὑπὲρ ἀθανασίας ποιῇ τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφεῖς,
ἵνα ἀποστήσῃ; τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ὅταν δὲ ἡμεῖς
λέγωμεν τοῦτο μέγιστον τοῦ Θεοῦ τὸ ὄψων, τοὺς
εσπερινούς καὶ χαμαιπετεῖς, καὶ τῶν ἀλόγων οὐδὲν
ἄμεινον διακείμενους, ὡς ἡ κατημένους πείθεις. Ἐάν
εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος ἤ, γέλως εὐθέως, καί-
τοι τῆς οἰκουμένης βοώσης ἀπάτης, καὶ πάλαι καὶ
νῦν· τότε μὲν ἀπὸ τῶν σημείων, νῦν δὲ ἀπὸ τῶν
ἐπιστροφάντων· οὐ γὰρ δὴ νεκροῦ ταῦτα τὰ κατορθώ-
ματα. Ἄν δὲ εἴπῃ τις, ὅτι Ἀλέξανδρος ἤ, πιστεύεις,
καίτοι γε οὐδὲν ἔχων σημεῖον εἰπεῖν. Ναί, φησί·
πολλὰ γὰρ καὶ μεγάλα κατορθώσας ζῶν· καὶ γὰρ καὶ
ἔθνη καὶ πόλεις ὑπέταξε, καὶ πολέμους πολλοὺς καὶ
μάχας ἐνίκησε, καὶ τρόπαια ἔστησεν.

ε'. Ἐάν οὖν ἐγὼ δείξω, ὅπερ ἐκεῖνος ζῶν οὐκ ἐνενόη-
σεν, οὐκ αὐτὸς, οὐκ ἄλλος τις τῶν ποτε γενομένων
ἀνθρώπων, ποῖαν ἑτέραν ζητεῖ; ἀναστάσεως ἀπέδει-
ξιν; Τὸ μὲν γὰρ ζῶντα κατορθοῦν πολέμους καὶ νίκας
βασιλεῖα ὄντα, καὶ στρατόπεδα ἔχοντα, θαυμαστὸν
οὐδὲν, οὐδὲ παράδοξον καὶ καινόν· τὸ δὲ μετὰ σταυρὸν
καὶ τάφον τοσαῦτα ἐργάσασθαι πανταχοῦ γῆς καὶ θα-
λάττης, τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα πολλῆς ἐκπλήξεως
γέμον, καὶ τὴν θείαν καὶ ἀπόρρητον ἀνακηρύττον δύ-
ναμιν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν τελευτὴν
[625] αὐτοῦ, διασπασθεῖσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τέ-
λεον ἀφανισθεῖσαν οὐκ ἐπανήγαγε· πῶς δὲ ἐμελλεν ὁ
νεκρὸς; ὁ δὲ Χριστὸς τότε αὐτὴν μάλιστα ἔστησεν,
ὅτε ἐτελευτήσας. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅπου
γε καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, λάμ-
ψαι ἔδωκε; Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, τὸ σῆμα Ἀλεξάνδρου;
δείξόν μοι, καὶ εἰπέ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελευτήσας.
Τῶν δὲ δούλων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ σήματα λαμπρά,

τὴν βασιλικωτάτην καταλαβόντα πόλιν, καὶ αἱ ἡμέραι
καταφανεῖς, ἑορτὴν τῇ οἰκουμένην ποιῶσαι. Καὶ τὸ
μὲν ἐκείνου καὶ οἱ οἰκεῖοι ἀγνοοῦσι, τὸ δὲ τούτου καὶ
οἱ βάρβαροι ἐπίστανται.

Καὶ οἱ τάφοι τῶν δούλων τοῦ σταυρωθέντος λαμ-
πρότεροι τῶν βασιλικῶν εἰσιν αὐλῶν, οὐ τῷ μεγέθει
καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων μόνον· καὶ τούτω
μὲν γὰρ κρατοῦσιν· ἀλλ', ὁ πολλῶν πῖθον ἐστὶ, τῇ
σπουδῇ τῶν συνιόντων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τὴν ἀλουρ-
γίδα περικαίμενος ἀπέργεται τὰ σήματα ἐκείνα πε-
ριπτυσσόμενος, καὶ τὸν τύπον ἀποθέμενος ἔστηκε
δεόμενος τῶν ἀγίων, ὥστε αὐτοῦ προστῆναι παρὰ τῷ
Θεῷ, καὶ τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ τοῦ ἀλιεύς προ-
στατῶν καὶ τετελευτηκότων δέξεται ὁ τὸ διάδημα
ἔχων. Τολμήσεις οὖν, εἰπέ μοι, τὸν τούτων
δεσπότην νεκρὸν εἰπεῖν, οὐ οἰκείται καὶ τετελευ-
τηκότες, προστάται τῶν τῆς οἰκουμένης βασιλέων
εἰσι; Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἔδοι τις ἂν γινώ-
μενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει. Καὶ
γὰρ καὶ ἐνταῦθα Κωνσταντίνον τὸν μέγαν μεγάλῃ
τιμῇ τιμῇ ἐνόμισεν ὁ παῖς, εἰ τοῖς προθύροις κατὰ-
θεοῖτο τοῦ ἀλιεύς· καὶ ὅσπερ εἰσὶν οἱ πυλῶροι τοῖς
βασιλεῦσιν ἐν τοῖς βασιλείοις, τοῦτο ἐν τῷ σήματι οἱ
βασιλεῖς τοῖς ἀλιεῦσι. Καὶ οἱ μὲν ὥσπερ δεσπότες τοῦ
τόπου τὰ ἔνθεν κατέχουσιν, οἱ δὲ ὡς πάροικοι καὶ
γείτονες ἡγάπησαν τὴν αὐλείον αὐτοῖς ἀφορισθῆναι
θύραν, ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ τοῖς ἀπίστοις ἐπιδει-
κνύντες, ὅτι πλείων ἐν τῇ ἀναστάσει ἢ ὑπεροχῇ
ἔσται τοῖς ἀλιεῦσιν. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα οὕτως ἐν τοῖς
τάφοις, πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ ἀντήλ-
λακται ἡ τάξις· οἱ μὲν βασιλεῖς οἰκετῶν καὶ ὑπηρε-
τῶν, οἱ δὲ ἀρχόμενοι βασιλέων τὴν ἀξίαν περικαίονται,
μᾶλλον δὲ καὶ λαμπρότερον. Καὶ ὅτι οὐ κολακεία τὸ
πράγμα, αὕτη δεικνυσὶν ἡ ἀλήθεια· ἀπὸ γὰρ ἐκείνων
καὶ οὗτοι λαμπρότεροι γεγονάσι. Πολὺ γὰρ τῶν ἀλ-
λων τάφων τῶν βασιλικῶν τὰ σήματα ταῦτα σεμνό-
τερα· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὴ ἡ ἐρημία, ἐνταῦθα δὲ
πολλὴ ἡ πανήγυρις. Εἰ δὲ βούλει καὶ ταῖς βασιλικαῖς
παραβαλεῖν αὐλαῖς τοὺς τάφους τούτους, πάλιν ἐν-
ταῦθα τὰ νικητήρια. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλοὶ οἱ σοδοῦν-
τες, ἐνταῦθα δὲ πολλοὶ οἱ καλοῦντες καὶ ἐπισπώμενοι
πλουσίους, πένητας, ἀνδρας, γυναῖκας, δούλους,
ἐλευθέρους· ἐκεῖ πολὺς ὁ φόβος, ἐνταῦθα ἀπατος ἡ
ἡδονή. Ἀλλὰ γλυκὺ θέαμα χρυσοφοροῦντα βασιλεῖς
καὶ ἐστεφανωμένους ἰδεῖν, καὶ παρεστῶτας στρα-
τηγοὺς, ἄρχοντας, ταξιάρχους, φυλάρχους, ὑπάρχους.
Ἀλλὰ [626] τὰ ἐνταῦθα τοσούτω σεμνότερα καὶ φρι-
κωδέστερα, ὡς ἐκείνα σκηνὴν εἶναι καὶ παιδιὰν νομι-
σαι πρὸς ταῦτα. Ἄμα γὰρ ἐπίθεσις τῶν οὐδῶν, καὶ πρὸς
τὸν οὐρανὸν ὁ τόπος τὴν διάνοιαν παρέπεμψε, πρὸς
τὸν ἄνω βασιλεῖα, πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν ἀγγέλων,
πρὸς τὸν θρόνον τὸν ὑψηλόν, πρὸς τὴν δόξαν τὴν
ἀπρόσιτον. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ὑπέταξεν ἄρχοντι τῶν
ὑποκειμένων τὸν μὲν λύσαι, τὸν δὲ δεῖσαι· τὰ δὲ ὅσα

haberentur : sic Romanorum senatus Alexandrum decimum tertium deum esse censuit (a). Is enim hanc potestatem habebat, ut deos crearet atque conscriberet. Cum res omnes a Christo gestæ nuntiatae sunt, Romam misit is qui Judæorum nationi præerat, sciscitans ex ipsis num eum quoque deum creare placeret. Id vero illi facere recusarunt, quod iniquo atque infenso animo ferrent, ante decretum suum atque sententiam Crucifixi potentiam effulgentem, universum orbem ad sui cultum attraxisse. Hoc porro vel invitis ipsis ita divinitus procurabatur, ut ne humanis suffragiis Christi divinitas promulgaretur, neque unus e multis illis ipse esse censeretur, qui ab ipsis designati fuerant. Nam et pugiles pro diis habuerunt, atque cinædum illum, quem Adrianus in deliciis habebat : unde etiam urbs Antinoi appellatur (b). Quia enim mors adversum humanam naturam testimonium dicit, diabolus alteram viam excogitavit, nimirum animæ immortalitatem : cui immodicam adulationem admiscens, quamplurimos in impietatem abduxit. Illius vafritiem perspice. Nam cum nos eam utiliter in medium afferimus, sermonem ille evertit : cum autem in perniciem eam adstruere cupit, magno studio eam constituit. Ac si quispiam dixerit, Qui fieri potest, ut Alexander deus sit? annon mortuus est, et quidem misere? At immortalis est animus, inquit. Nunc immortalitatem asseris ac philosopharis, ut a præpotente Deo nos abducas : at cum nos summum Dei beneficium eam dicimus, humiles et humi abjectos, nihiloque melius quam bruta animalia affectos, ut deceptos in tuam sententiam abducis. Quod si Crucifixum vivere dixerimus, risus statim consequitur : quamvis etiam orbis universus et olim et nunc quoque id clamet, tunc per miracula, nunc autem per eos, qui ad eum sese converterunt : neque enim mortui est ista præstare. Sin autem quispiam Alexandrum vivere asserat, huic fidem adhibes, cum tamen nullum miraculum proferre queas. Imo vero, inquis : multa enim et magna, cum viveret, gessit : nam et gentes et urbes imperio suo subiecit, et in multis bellis ac præliis victoriam obtinuit, tropæaque erexit.

5. Quid si ostendero id, quod nec ille dum viveret, nec alius quispiam ex his qui umquam exstiterunt, cogitavit; quod tandem aliud resurrectionis argumentum quæris? Nam quod quispiam vivens bella feliciter confecerit victoriasque adeptus sit, rex cum esset exercitusque haberet, nec mirum nec novum atque insolens videri debet : at vero post crucem ac tumulum, tot ac tanta in tota terra et mari efficere, hoc ingenti stupore plenum est, ac divinam et arca-

nam potentiam promulgat. Ac quidem Alexander imperium suum, post ipsius e vita discessum laceratum ac penitus deletum, non instauravit : qui enim id potuisset homo mortuus? at Christus tunc ipsum maxime excitavit, postquam ex hac vita migravit. Quid autem Christum commemoro, cum ipse discipulis quoque suis, ut post mortem clari essent concesserit? Ubi enim, quæso, Alexandri tumultus est? ostende mihi, et die quo die mortuus sit. At Christi servorum vel sepulcra splendida sunt, ut quæ urbem præstantissimam ac regiam occuparint, et dies noti atque clari, qui fæsti a toto orbe celebrentur. Atque illius quidem tumulum sui quoque ignorant; hujus autem barbari quoque exploratum habent.

Sepulcra Martyrum regias aulas superant. — Ac sepulcra eorum, qui Crucifixo servire, regias aulas splendore vincunt, non solum magnitudine aut pulchritudine ædificiorum; nam hac quoque parte illa superant; sed, quod multo majus est, coeuntium studio. Nam et ille qui purpuram gestat, ad sepulcra illa se confert, ut ea exosculetur; abjectoque fastu supplex stat sanctosque obsecrat, ut ipsi apud Deum sibi præsidio sint; atque, ut et tentoriorum opificem et piscatorem, et quidem fato sanctos, patronos habeat, precibus is contendit qui diademate cinctus est. Ergone, die, quæso, horum dominum mortuum dicere audebis, cujus servi, etiam defuncti, eorum qui universo orbi imperant, patroni sunt? Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita depum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in piscatoris vestibulo conderet : quodque Imperatoribus sunt in aulis janitores, hoc in sepulcro piscatoribus sunt Imperatores. Atque illi quidem, velut domini, interiores loci partes obtinent : hi autem velut accolæ ac vicini, præclare secum agi putarunt, si vestibuli janua ipsis assignetur; ab iis, quæ hic sunt, etiam infidelibus ostendentes, quod piscatores in resurrectione præstantiorem gradum obtinebunt. Nam cum hic in sepulcris tanto superiores sint, multo certe magis in resurrectione : atque mutatis rerum vicibus, Imperatores famulorum ac ministrorum, subditi autem Imperatorum dignitatem tenent, imo splendidiorem. Quodque hoc non ab adulationis studio profisciscatur, veritas ipsa ostendit : ab illis enim hi quoque majorem splendorem sunt consequuti. Hæc quippe sepulcra aliis Imperatorum sepulcris multo splendidiore et venerabiliore facta sunt : in illis enim mira solitudo, in his ingens frequentia. Quod si cum imperatoris aulis hæc sepulcra conferre libeat, penes hæc rursus victoria futura est. Illic enim multi sunt, qui turbam submoveant; hic contra multi qui invitent, atque et divites et pauperes, et viros et feminas, et servos ac liberos attrahant : illic ingens terror; hic lætitia, quæ nullis verbis explicari queat. At dulce spectaculum est Imperatorem apud amicum et corona redimitum videre, adstantesque bellicos duces, præfectos, tribunos, centuriones, prætores? Verum hæc adeo

(a) Alexandrum Magnum templum habuisse sibi dictum significat Lampridius paulo post initium vite Alexandri Severi, cap. 8. Quod autem a senatu Romano tertius decimus deus declaratus sit, et alii Chrysostomus, certe non constare videtur. Tertius autem decimus hic deus censetur, quia duodecim dñi principum Romæ habebantur : Jovis, Vestæ, Minervæ, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

(b) Antinocum Hadriani cinædum inter deos relatum, et Antinoopolin ejus nomine dictam fuisse, ignorat nemo. Vide Spartianum in vita Hadriani, cap. 14.

His augustiora magisque tremenda sunt, ut præ istis illa scena quædam ac merus ludus censeri possint. Simul enim atque limina transilleris, locus ipse mentem ad cælum, ad supernum Regem, ad angelorum exercitum, ad sublime illud solium, ad inaccessam gloriam transmittit. Atque hic quidem Imperator subditos suos præfecto ita subiecit, ut ei liberum sit alios solvere, alios vinculis astringere: at sanctorum ossa non miseram hanc abjectamque potestatem habent; verum illa multo majorem. Dæmones enim sistunt et æruciant, acerbissimisque illis vinculis eos, qui adstricti sunt, solvunt. Quid hoc tribunali terribilius fugi potest? Cum nemo cernatur, nemo dæmonis lateri incumbat, voces et dilacerationes, verbera et cruciatus, lingue confluentes audiuntur, dæmone admirabilem potentiam minime ferente. Atque isti, qui corpora gestarunt, virtutes corpore vacantes sperant; pulvisque, ossa et cinis naturas illas invisi-

biles dilacerant. Ideo nemo est qui peregrinationem umquam inire sustineat, ut Imperatorum aulas videat: contra multi plerumque Imperatores peregre profecti sunt, ut hoc spectaculo fruerentur. Siquidem sanctorum martyrum templa futuri iudicii vestigia et signa exhibent, dum dæmones flagris creduntur, hominesque castigantur ac liberantur. Viden' quæ sanctorum, etiam vita functorum, vis sit? vides quæ peccatorum, etiam viventium, imbecillitas? Proinde vitium fuge, ut eos qui tales sunt superes, ac virtutem omni studio consecrare. Nam si præsentia ejusmodi sunt, cogites velim qualia futura sint. Atque hoc amore perpetuo correptus, sempiternam vitam arripe: quam utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVII.

CAP. 12. v. 11. *Factus sum insipiens gloriando; vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari.*

1. Absoluta de suis laudibus oratione, hic minime gradum fixit, verum se rursus excusat, ac de iis quæ dixit veniam petit, necessitate nempe adductum se fuisse dicens, non voluntate. Et tamen, quamvis eo necessitate pertractus fuerit, insipientem se vocat. Atque, cum hunc sermonem ordiretur, dicebat, *Ut insipientem accipite me;* et, *Tamquam in insipientia:* nunc vero sublata hac particula, ut, insipientem seipsum vocat. Posteaquam enim, per ea quæ dixit, id quod volebat effecit, libere jam atque audacter vitium huiusmodi notat, quo videlicet omnes erudiat, ne, nisi summa necessitas urgeat, quisquam suas laudes prædicet: quippe cum Paulus, necessaria etiam causa oblata, insipientem tamen se appellavit. Deinde eorum, quæ loquutus est, causam omnem, non ad pseudoapostolos, sed ad discipulos suos convertit: *Vos enim, inquit, me coegistis.* Nam si ipsi ita se jactarent, ut id sine vestra fraude facerent, nec vos in exitium impellerent, non eo progressus essem, ut in ejusmodi sermones meipsum demitterem: quoniam autem universam Ecclesiam labefactabant, utilitatis vestræ causa insipientiæ vitio laborare coactus sum. Nec vero dixit, Metui, ne si primas apud vos tulissent, dogmata sua sererent; verum hoc quidem superius posuit, cum dixit, *Timeo autem ne, sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri:* nunc autem non eodem modo, verum majori cum auctoritate ac potestate, ut qui ex iis, quæ ante dixerat, liberior loquendi facultatem nactus esset: *Ego enim a vobis debui commendari.* Postea causam affert: rursusque haud revelationes ac miracula tantum commemorat, sed etiam tentationes. *Nihil enim minus habui iis, qui sunt supra modum apostoli.* Vide quomodo hic quoque liberior ac majori quadam cum auctoritate loquatur. Prius siquidem aiebat, *Existimo me nihil minus habuisse:*

hic autem absolute pronuntiando ita, uti dixi, post allatas probationes libere deinceps loquitur: quamquam ne sic quidem a modestia suisque moribus abscedit. Perinde enim ac si quid magni dixisset, suæque dignitatis modum excessisset, quod in apostolorum numerum sese aggregasset, sic rursus orationem temperat atque: *Tametsi nihil sum, 12. signa tamen apostoli facta sunt in vobis.* Ne, inquit, hoc insipias, an vilis et exigui pretii ego sim; verum an non iis, quæ ab apostolo expectanda erant, tibi frui contigerit. Nec dixit, Vilis, sed, quod hoc vocabulo adhuc inferius erat, *Nihil.* Quid enim refert magnum esse, si nemini prosis? quemadmodum nū prodest medicum artis suæ peritum esse, si nulli ægrotantium medeat. Ne ergo, inquit, hoc expendas, quod nihil sim, sed illud spectes quod in iis, in quibus vos beneficio affici conveniebat, nullas meæ partes desideratæ sunt, verum apostolatus mei experimentum præbui. Non ergo oportebat ut me ipse prædicarem. Hoc porro non eo dicebat, quod commendatione opus haberet: quomodo enim, cum ipsum cælum præ Christi amore parvi faceret? sed quod salutis ipsorum cupiditate teneretur. Postea, ne ipsi dicerent, Quid nostra interest, si eximii apostolis nulla in re inferior fueris? ideo subjunxit, *In vobis facta sunt signa apostoli, in omni patientia et signis et prodigiis.* Papæ, quantum recte factorum pelagus paucis verbis præterit! Ac vide quid primum collocaet, uimirum patientiam. Hoc enim apostoli specimen est, nempe omnia forti animo ferre. Istud porro breviter tenui vocabulo complexus est: contra miracula, ut quæ non ipsius virtute ederentur, pluribus verbis expressit. Cogita enim quot carceres, quot plagas, quot discrimina, quot insidias, quot tentationum agmina hic tacite significavit, quot intestina bella, quot externa, quot dolores, quot inpotas, unico patientiæ vocabulo indicavit. Per signa rursus quot homines a morte ad vitam revocati, quot

τῶν ἁγίων οὐ ταύτην ἔχει τὴν ἐξουσίαν τὴν οἰκτρὰν καὶ ταπεινὴν, ἀλλ' ἐκείνην τὴν πολλῶ μείζονα. Δαίμονας γὰρ παρίστησι καὶ βασανίζει, καὶ τῶν δεσμῶν ἐκείνων τῶν πικροτάτων ἀπαλύει τοὺς δεδεμένους. Τί φοβερώτερον τοῦ δικαστηρίου τούτου; Οὐδενὸς ὁρωμένου, οὐδενὸς ἐπικειμένου ταῖς πλευραῖς τοῦ δαίμονος, φωναὶ καὶ σπαραγμοί, μαστιγῆς, βάσανοι, γλῶσσαι ἐμπιπράμεναι, τοῦ δαίμονος οὐ φέροντος τὴν θαυμαστὴν δύναμιν ἐκείνην. Καὶ οἱ τὰ σώματα φορέσαντες, τῶν αἰσμάτων κρατοῦσι δυνάμεων· ἡ κόνις καὶ τὰ ὅσα καὶ ἡ τέφρα τὰς ἀοράτους ἐκείνας διαξάινει φύσεις. Διὰ δὲ τοῦτο ὑπὲρ μὲν τοῦ βασιλικῆς ἰδεῖν αὐτὰς οὐδεὶς ἂν ποτὲ ἀποδημήσει· βασιλεῖς δὲ πολλοὶ πολέμῳ ἀποδεδημήκασι ταύτης ἐνεκεν τῆς θεωρίας.

Τῆς γὰρ μελλούσης κρίσεως ἔχνη καὶ σύμβολα τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων παρέχεται, δαιμόνων μαστιζομένων, ἀνθρώπων κολαζομένων καὶ ἐλευθερουμένων. Εἶδες τῶν ἁγίων τὴν δύναμιν καὶ τετελευτηκότων; εἶδες τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ ζώντων; Φύγε τοίνυν τὴν κακίαν, ἵνα κρατῆς τῶν τοιούτων, καὶ δώκε μετὰ σπουδῆς ἀπάσης τὴν ἀρετὴν. Εἰ γὰρ τὰ ἐνταῦθα τοιαῦτα, ἐννόησον ἡλίκα τὰ μέλλοντα. Καὶ τῷ ἔρωτι τοῦτῃ διηνεκῶς κατεχόμενος, ἐπιλαμβάνου τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA KZ.

Γέγονα ἄφρων κυνῶμενος· ὅμοις με ἠναγκάσατε. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὁμῶν συνίστασθαι.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν οἰκτιρῶν ἐγκωμίων λόγον, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ ἀπολογεῖται· πάλιν, καὶ συγγνώμην ὑπὲρ τῶν εἰρημένων αἰτεῖ, ἀνάγκης εἶναι λέγων τὸ πρᾶγμα, οὐ προαιρέτως. Ἀλλ' ὁμως καὶ ἀνάγκης οὐσης, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἀρχόμενος μὲν οὖν ἔλεγεν, *Ὡς ἄφρονα δέξασθέ με*, καὶ, *Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ*· νυνὶ δὲ τὸ, ὥς, ἀνελών, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Μετὰ γὰρ τὸ κατασκευάσαι διὰ τῶν εἰρημένων ἅπερ ἤθελε, θαρρῶν λοιπὸν καὶ ἀπειθῶς ἐπιλαμβάνεται τοῦ τοιούτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἅπαντας μηδέποτε ἀνάγκης οὐκ οὐσης, ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν, ὅπου γε καὶ αἰτίας ὑποκειμένης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος ὠνόμασεν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τῶν εἰρημένων [627] οὐκ ἐπὶ τοὺς ψευδοποστόλους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς μαθητὰς ἅπασαν περιτρέπει. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, *ἠναγκάσατε*. Εἰ μὲν γὰρ ἐκαυχῶντο, καὶ μὴ μετὰ τῆς ὑμετέρας τοῦτο ἐποιοῦν πλάνης, μηδὲ ὑμᾶς ἀπώλλουν, οὐκ ἂν οὕτω προήχθην εἰς τοῦτου ἑμαυτὸν καθεῖναι τοὺς λόγους· ἐπειδὴ δὲ ὁλόκληρον Ἐκκλησίαν διέφθειρον, πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῖν ὥρων, ἠναγκάσθη ἄφρων γενέσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐδείσα γὰρ μὴ τὰ πρωτεῖα παρ' ὑμῖν ἐνεγκάμενοι, τὰ παρ' ἑαυτῶν κατασπαίρων· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὖν ἀνωτέρω τίθεικεν εἰπών, *Φοβοῦμαι μὴ πως, ὥς ὁ δόξης ἔδωκ ἡπάεθον*, οὕτω *φθαρῇ* [τὰ νοήματα ὁμῶν]· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ αὐθεντικώτερον, καὶ μετὰ πλειονος ἐξουσίας, ἔχων ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν παρρησίαν. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὁμῶν συνίστασθαι. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν εἰθίζει καὶ οὐ λέγει πάλιν τὰς ἀποκαλύψεις, οὐδὲ τὰ σημεῖα· μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πειρασμούς. *Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων*. Ὅρα πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα ἐξουσιαστικώτερον φθέγγεται. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ ἔλεγε· *Λογίζομαι μηδὲν ὑστερηκέναι*.

ἐνταῦθα δὲ ἀποφαντικῶς οὕτως, ὅπερ εἶπον, μετὰ τὰς ἀποδείξεις, θαρρῶν φθέγγεται λοιπὸν· οὐ μὴν δὲ οὕτως ἀφίσταται τοῦ μέτρου, οὐδὲ τοῦ οἰκείου ἡθους. Ὅπερ γὰρ μέγα τι εἰρηκῶς καὶ τὴν ἀξίαν ὑπερβαίνειν τὴν ἑαυτοῦ, ὅτι μετὰ τῶν ἀποστόλων ἑαυτὸν ἠρίθμησεν, οὕτω μετριάζει πάλιν, καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ καὶ οὐδὲν εἴμι, τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεσπράσθη ἐν ὁμῶν*. Μὴ τοῦτο ἴθης, φησὶν, εἰ εὐταλῆς ἐγὼ καὶ μικρὸς, ἀλλ' εἰ μὴ τούτων ἀπῆλυσας, ὧν παρ' ἀποστόλου ἀπολαῦσαι ἐχρῆν. Καὶ οὐκ εἶπεν, εὐτελῆς, ἀλλ', ὃ κατώτερον ἦν, *Οὐδὲν*. Τί γὰρ ὀφελος μέγαν εἶναι, καὶ μηδένα ὠφελεῖν; ὥστε οὖν οὐδὲ ἱατροῦ κέρδος ἐμπείρου, μηδένα τῶν καμνόντων ἰωμένου. Μὴ τοίνυν, φησὶ, τοῦτο ἐξέταξε, ὅτι οὐδὲν ἐγὼ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι ἐν οἷς ὑμᾶς εὖ παθεῖν ἔδει, οὐδὲν ὑστέρησα, ἀλλ' ἐγὼ τὴν πείραν ἔδωκα τῆς ἐμῆς ἀποουλής. Οὐ τοίνυν ἔδει, λέγων τῶν παρ' ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ τοῦ συνίστασθαι χρήζων· πῶς γὰρ, ὃ καὶ τὸν οὐρανὸν μικρὸν ἡγοῦμενος πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον; ἀλλὰ ἵης σωτηρίας τῆς ἐκείνων ἐπιέμενος. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ μηδὲν ὑστέρησας τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων; διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, ὅτι *Ἐν ὁμῶν κατεσπράσθη τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου, ἐν πόσῃ ὑπομονῇ καὶ σημείοις καὶ τέρασιν*. Βαβαὶ πληκτικὸν πέλαγος κατορθωμάτων ἐν ὀλίγοις ῥήμασι παρέδραμε. Καὶ θέα ποῖον πρῶτον εἰθίζει· τὴν ὑπομονήν. Τοῦτο γὰρ ἀποστόλου δείγμα, τὸ φέρει πάντα γενναίως. Τοῦτο μὲν γὰρ ἐν βραχεί, διὰ μικρᾶς λέξεως· τὸ δὲ τῶν σημείων, ἅπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ κατορθώματα, διὰ πλειόνων. Ἐνόησον γὰρ πόσα δεσποτήρια, πόσας πληγὰς, πόσους κινδύνους, πόσας ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασμῶν ἐνταῦθα ἠνίκατο, πόσους παλέμους ἐμφυλίου, ἐξωτικῶς, πόσας ὁδύνας, πόσας προσβολὰς διὰ τοῦ [628] ὀνόματος τῆς ὑπομονῆς· διὰ τῶν σημείων πάλιν, πόσους νεκροὺς ἐγερεθέντας, πόσους τυφλοὺς θεραπευθέντας, πόσους

λεπρούς καθαρισθέντας, πόσους δαίμονα; ἐλαθέντας. Ταῦτα ἀκούοντες, μανθάνωμεν^α, εἰ εἰς ἀνάγκην ἐμπόσωμεν τοιούτων διηγημάτων, συντέμνειν ἡμῶν τὰ κατορθώματα· ὁ καὶ αὐτὸς ἐποίησεν.

β'. Εἴτα ἵνα μὴ λέγωσι τινες, Εἰ γὰρ καὶ μέγας, καὶ πολλὰ εἰργάσω, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα, ὅσα ἐν ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε· Τί γάρ ἐστιν ὁ ἡγήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; Οὐκ ἐλάττωτος, φησί, μετέσχετε χάριτος τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' ἴσω; εἰποὶ τις ἄν, Τί δὴ ποτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους τρέπει τὸν λόγον, τὴν πρὸς τοὺς ψευδοπροσκόλους μάχην ἀφείς; Ἐκ παρουσίας ἀναστῆσαι βουλόμενος αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνων βελτίων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν μεγάλων ἀποστόλων ἐλάττων. Διὰ τοῦτο, ὅταν μὲν περὶ ἐκείνων διαλέγεται, φησὶν, Ἰσχυρὸν ἐγὼ· ὅταν δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους αὐτὸν παραβάλλῃ, ἀγαπητὸν εἶναι φησὶ τὸ μὴ ὑστερεῖν, καίτοι γε πλεον αὐτῶν κοπιήσας. Δείκνυσιν δὲ ἐνταῦθεν, ὅτι κακείνους ὑβρίζουσιν, ὅταν τὸν ἴσον αὐτῶν ἐν δευτέρῳ τοῦτων ἔχωσιν. Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Μετὰ πολλῆς πάλιν βαρύτητος ἐθήκε τὴν ἐπιτίμησιν. Καὶ τὸ ἐξῆς φορτικώτερον· *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Ἀλλ' ὅμως ἡ βαρύτης καὶ ἀγάπης ῥήματα, καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων ἔχει· εἰ γε ἄδικίαν οἰκείαν εἶναι νομίζουσι τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν ἀπὸστόλον λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν, μηδὲ θαρρῆσαι τραπήναι ἐνθεν. Εἰ τοῦτο, φησὶν, ἐγκαλεῖτε (οὐκ εἶπεν, ὅτι κακῶς ἐγκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς γλυκύτητος), συγγνώμην αἰτῶ, χαρίσασθέ μοι τοῦτ' ἐν ἀμαρτημα. Καὶ θία τὴν σύνεσιν· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς τοῦτο στρεφόμενον βνεῖδος αὐτοῖς ἔφερε, συνεχῶς αὐτὸ παραμυθεῖται. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ λέγων, ὅτι *Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί*, ὅτι ἡ καύχησίς μου οὐ φραγίσσεται αὐτῇ, εἶπε πάλιν, ὅτι *Οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; οἶδεν ὁ Θεός· ἀλλ' ἵνα ἐκλύψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμῇν, καὶ ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, ἐπιδώσω καθὼς καὶ ἡμεῖς*. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· *Τίς οὖν μοι ἐστιν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον*. Καὶ ἐνταῦθα, *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Πανταχοῦ γὰρ φεύγει τὸ δεῖξαι, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν οὐ λαμβάνει· διὸ καὶ ἐνταῦθα οὕτω φησὶν· εἰ τοῦτο πλημμέλημα εἶναι ἡγείσθε, συγγνώμην αἰτῶ. Ταῦτα δὲ εἶπε, καὶ πλήττων καὶ θεραπεύων. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο εἶπεν· Εἰ πλήξαι θέλεις, τί ἀπολογῇ; εἰ θεραπεύειν, τί πλήττεις; Τοῦτο γὰρ συνέσεως ἐστίν, καὶ κατατέμνειν καὶ ἐπισκευαίνει τὸ ἔλεος. Εἴτα, ἵνα μὴ δόξῃ, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶπον, συνεχῶς αὐτὸ στρέφειν ὑπὲρ τοῦ λαβεῖν, θεραπεύει μὲν αὐτὸ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγων, *Οὐκ ἐφραψα δὲ, ἵνα σὺ τῷ γένῃται ἐν ἐμοί· καλὸν γὰρ μοι ἀποθνήσκειν, ἢ τὸ καυχῆμαί μου ἵνα τις [630] κενώσῃ*· γλυκύτερον δὲ ἐνταῦθα καὶ προσηνέστερον. Πῶς καὶ τὴν ἐρώτησιν; Ἰδοὺ, τρίτον τοῦτο ἐτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ

γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Οὐ γὰρ *οφείλει* τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι *θησαυρίζειν*, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. Ὅθεν λέγει, τοῦτο ἐστίν· οὐκ ἐπειδὴ μὴ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραινόμεναι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρεγενόμην, καὶ τρίτον τοῦτο παραιοῦμαι· ἐλθεῖν, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. Καὶ ἡ αἰτία σημνῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ μικρολόγοι, ἐπειδὴ κληττεσθε, ἐπειδὴ ἀσθενεῖτε· ἀλλὰ τί; Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Μείζονα ἐπιζητῶ, ψυχὰς ἀνελ χρημάτων, σωτηρίαν ἀντιχριστοῦ. Εἴτα ἐπειδὴ ὑποφίαν εἶχεν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἀλγοῦντος αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς, διὰ τοῦτο καὶ λογισμὸν τίθησιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν εἰπεῖν αὐτοὺς, οὐ γὰρ ἔξεστι καὶ ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ὑμῶν; ἐπάγει μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος τὴν ἀπολογίαν λέγων· Ὅθεν γὰρ *οφείλει* τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι *θησαυρίζειν*, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα τιθεῖς, καὶ δεῖξας ὅτι οφειλῆς πρᾶγμα ποιεῖ, ὅπερ οὐκ ἦν οφειλῆς. Οὐ γὰρ οὕτω προσέταξεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐκείνων φειδόμενος, ταῦτα λέγει· διὸ καὶ πλεον ἐπὶ προστίθισιν. Οὐ γὰρ εἶπε μόνον, ὅτι οὐκ οφείλει τὰ τέκνα θησαυρίζειν, ἀλλ' ὅτι καὶ οφείλουσιν οἱ γονεῖς τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ δοῦναι δεῖ, Ἐγὼ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Τοὺς μὲν γὰρ γονεῖς θησαυρίζειν ἐκέλευσε τοῖς τέκνοις ὁ νόμος τῆς φύσεως· ἐγὼ δὲ ἐγὼ τοῦτο ποιῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑμαυτὸν προσδίδωμι· καὶ αὕτη ἡ ὑπερβολή, τὸ μὴ μόνον μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ προσδίδοναι, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς φιλοτιμίας, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος· τὸ γὰρ *Ἐκδαπανηθήσομαι*, τοῦτο ἐστὶν αἰνιωτέμενον. Κἄν γὰρ αὕτην εἴῃ τὴν σάρκα ἀναλώσαι, οὐ φείδομαι διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγάπης· *Εἰ καὶ περισσώτερος ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι*. Καὶ ταῦτα ποιῶ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν φιλουμένων, καὶ οὐ φιλοῦντων ὁμοίως. Σκόπει τοίνυν λοιπὸν πόσους ἔχει τὸ πρᾶγμα βαθμούς. Ἐδεῖ λαμβάνειν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐλάμβανεν· ἰδοὺ πρῶτον κατέρθεμα. Καὶ ὑστερούμενος, δεῦτερον· καὶ αὐτοῖς κηρύττων, τρίτον· καὶ προσδίδωσι, τέταρτον· καὶ οὐκ ἀπλῶς προσδίδωσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἐπιτάσεως, πᾶμπτον· καὶ οὐ χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν, ἔκτον· καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων αὐτὸν, ἔβδομον· καὶ ὑπὲρ τῶν σφόδρα φιλουμένων, ὀγδόον.

γ'. Τοῦτον δὴ καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Μέγα μὲν γὰρ ἐγκλημα [καὶ τὸ φθονεῖν]^β, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν· μετίζον δὲ γίνεται, ὅταν καὶ φιλούμενός τις μὴ φιλῇ. Εἰ [630] γὰρ ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν πλεον ἔχει τῶν τελωνῶν· ὁ μὴ τοῦτο ἔχων, καὶ τῶν θηρίων ἐλάττων ἂν εἴῃ. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; οὐ φιλεῖς τὸν φιλοῦντα; καὶ τίνας ἐνεκεν ζῆς; ποῦ δὲ χρήσιμος ἔστι λοιπὸν; ἐν ποίοις πρᾶγμασι; ἐν πολιτικοῖς; ἐν ἰδιωτικοῖς; Οὐδαμῶς· οὐδὲν γὰρ ἀχρηστότερον ἀν-

^β In editis hic primo legitur καὶ τὸ φθονεῖν, sed antiquius inclusum quasi adiectivum, deindeque additur, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν. Sed illud, καὶ τὸ φθονεῖν, perperam inductum videtur.

^α Legendum μανθάνωμεν.

exci curati, quot leprosi mundati, quot daemones eieci significatur. Ex his verbis illud discamus, ut si necessitas quaedam nos in huiusmodi narrationes adegerit, ea, quae a nobis recte gesta sunt, brevissimè perstringamus, quemadmodum a Paulo quoque factum est.

2. Mox, ne aliqui dicerent, Etsi magnus es, ac multa gessisti, at non tot tamen ac tanta, quot et quanta apostoli in reliquis Ecclesiis gesserint, idcirco subdidit: 15. *Quid est enim quod minus habuistis praeter ceteris Ecclesiis?* Non minorem quam ceteri gratiam accepistis. At, dixeris fortasse quispiam, cur relicta dimicatione cum pseudoapostolis, sermonem ad apostolos convertit? Ut eorum animos amplius erigat, ostendatque se non modo illis praestantiorum, sed ne minus quidem apostolis inferiorem esse. Ideo quippe eum de illis verba facit, ait, *Plus ego*: quando autem cum apostolis se confert, satis habet, si ipsis inferior minime sit, tametsi etiam plus illis laborasset. Atque hinc illud quoque indicat, quod et in illos contumeliosi sint, cum eum, qui ipsis par sit, istiusmodi hominibus posthabeant. *Nisi quod ego ipse non gravi vos.* Rursus cum magna acerbitate oburgationem posuit. Idque, quod sequitur, asperius adhuc est; *Donate mihi hanc injuriam.* Et tamen haec asperitas benevolentiae verba et eorum laudem continet: siquidem injuriae hoc ducebant, quod Apostolus a se id impetrari minime passus esset, ut quidquam ab ipsis sumeret, nec tantum fiduciae concepisset, ut ab his ali sustineret. Si hoc, inquit, mihi crimini vertitis (non dixit, Male me accusatis; sed non sine magna suavitate), a vobis peto ut mihi huius peccati gratiam faciatis. Et vide prudentiam: quoniam enim hoc assidue usurpatum probrum ipsis afferebat, idcirco etiam assidue illud mitigat. Superius enim cum dixisset, *Est veritas Christi in me, quod gloriatio haec non infringetur*, dixit rursus, *Quia non diligo vos? Deus scit; sed ut amputem occasionem eorum, qui quaerant occasionem, et ut, in quo gloriantur, inveniatur sicut et nos* (2. Cor. 11. 10-12). Et in priore epistola, *Quae igitur mihi merces est? Ut evangelium praedicans sine sumptu ponam evangelium* (1. Cor. 9. 18). Hic rursus, *Donate mihi hanc injuriam.* Ubique etiam cavet, ne ostendat eorum imbecillitatem in causa esse, cur nihil ab ipsis accipiat: ideoque hic quoque sic loquitur: Si hoc peccatum esse ducitis, veniam peto. Haec autem idcirco dicebat, ut simul et eos percelleret et leniret. Nec enim mihi hoc dixeris, Si ferre cupis, quid excusatione uteris? si curare, quid feris? Ille enim solertis animi est, nimium incidere et vulnus obligare. Postea ne, uti prius dicebam, ideo hoc assidue versare videretur, quod aliquid ab ipsis acciperet, hinc suspicioni metetur ipse etiam in epistola superiori, dicens, *Non autem scripsi, ut ita fiat in me: melius enim est mihi mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (Ibid. v. 15). Hic vero suavius blandiusque id facit. Quonam tandem modo? 14. *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis: non enim quaero quae vestra sunt, sed vos.* Nec

enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Quod autem dicit, hanc sententiam habet: Non quia nihil accipio, idcirco ad vos non accedo, verum et iterum accessi, et tertio ad vos proficisci paro, nec vobis oneri ero. Ac causam sane gravem affert: neque enim dixit, Quia praepare estis, quia offendi mihi, quia imbecillitate laboratis; sed quid? *Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos.* Majora quaedam posco, nempe animas loco pecuniarum, salutem auri loco. Deinde, quoniam res nondum suspicione carebat, tanquam videlicet ipse dolore quodam adversus eos commoveretur, ideo rationem quoque ponit. Quia enim verisimile erat eos dicere, Annon licet nobis, quae nostra sunt, habere? non sine magna suavitate defensionem ipsorum in haec verba subjungit: *Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*: magistrorum videlicet ac discipulorum vice parentes ac filios collocans, ac demonstrans se debito quodam munere perfungi, cum tamen id debitum non esset. Non enim ita imperavit Christus, sed pro sua erga eos indulgentia his verbis utitur: ideoque quiddam etiam majus adjungit. Non solum enim dixit, Nec enim debent filii parentibus thesaurizare; sed hoc quoque adjecit, quod parentum sunt partes, ut filiis thesaurizent. Quandoquidem itaque dare opus est, 15. *ego libentissime impendam, et superimpendam pro animabus vestris.* Etenim lex quidem naturalis hoc sanxit, ut parentes filiis thesaurizent; ego vero, ea re non contentus, me ipsum quoque insuper vobis trado. Atque in hoc incredibilis ipsius liberalitas est, quod non solum non accipit, verum etiam insuper donat: neque id vulgariter, sed cum magna munificentia, atque ex eo quod ipsi deest: hoc enim vocabulo, *Superimpendar*, istud subindicatur. Nam etiam si earnem ipsam expendere oporteat, nullam ipsius rationem habeo ob salutem vestram. Atque id quod subjungitur, conjunctam cum amore accusationem habet: *Licet plus vos diligens, minus diliger.* Atque hoc, inquit, facio, pro iis quos amo, licet illi perinde non redament. Jam ergo considera quot gradus ista res habeat. Accipere oportebat, ipse autem non accipiebat: haec prima laus est. Et cum inopia premeretur: haec secunda est. Et cum ipsis praedicaret: tertiam habes. Et insuper largitur: haec quarta est. Nec vulgariter largitur, sed copiose: quinta haec est. Nec pecunias dumtaxat, sed etiam seipsum: sexta. Et pro iis a quibus haud magnopere amabatur: septima. Ac denique pro iis quos majorem quemdam in modum amabat: octava haec est.

3. Hunc itaque nos etiam imitemur. Magnum enim peccatum est invidere et non amare: majus tamen efficitur, cum quispiam amatus non redamat. Nam: iis, qui amantem redamat, publicanis nihilo praestantior est; is qui ne hoc quidem habet; ipsis feris inferior erit. Quid ais, homo? amantem non redamas? cur ergo huiusce lucis usura frueris? qua tandem in re jam usui eris? quibusnam in rebus? forensibus, an privatis? Haud sane: nihil eo homine inutilius, qui amare nescit. Hanc legem latrones etiam per-

sæpe ac sicarii et sepulcrorum effatores amplexi sunt; cumque vel salem dumtaxat communem inter se habuissent, alio versi, ob mensæ commercium mores suos mutaverunt: tu vero non salem dumtaxat, sed verba etiam et negotia, et ingressus et egressus, cum aliquo communes habens, non eum amas? At ille, qui turpibus amoribus dediti sunt, universas quoque facultates suas in fornicarias expendant: tu vero, honesto amore captus, ita frigidus et imbecillis atque ignavus es, ut ne citra sumptum quidem ullum amare sustineas? Sed quisnam est, inquis, usque adeo miser, quis tam belluinis moribus, ut amantem aversetur atque oderit? Tu quidem recte facis, qui ob rei absurditatem fidem mihi detrahis: verum, si multos ejusmodi demonstraro, quo tandem pacto ignominiam hanc feremus? Nam cum amanti obtrectas, aut obtrectante altero non ei opem fers, cum florenti invides, quænam hæc dilectio est? Quamquam ne hoc quidem ad probandam amicitiam sufficit, quod quispiam ab invidia liber sit; ut nec illud etiam, quod quis amantem odio non insectetur: nisi eum quoque tueatur, ipsiusque commoda amplifiet. Cum autem nihil non facit ac loquitur, quo proximum dejiciat, quid hac anima miserius esse possit? Heri ac nudius tertius amicus illi eras, sermonesque ac mensam impertiebas: postea autem, simul atque membrum tuum florens vidisti, abjecta amicitia larva, inimicitia, vel furoris potius personam induisti. Perspicuus etenim furor est, prosperis aliorum rebus angere: hoc enim furentium canum est, rabieque laborantium. Eorum enim more hi quoque, livoris cerebro perciti, in omnium ora prosiliunt. Præstat serpentem in visceribus provolutum habere, quam invidiam interne repentem. Etenim ille et medicamentorum auxilio sæpe evadit, et alimenti ope mitigari potest: at invidia non in visceribus sece volutat, sed in animæ sinu versatur, ac morbus ægre extingui potest. Serpensque intus positus corpora humana non attigerit, si ipsi alimentum apponatur: at invidia, etiamsi sexcentas ei mentes apposueris, animam ipsam ardit, undecumque mordens, vellicans, trahens; neque ullum solatii genus repèire est, cujus ope furorem compescat, uno dumtaxat excepto, nempe ut ei, qui prospere agit, calamitas aliqua accidat: sic morbus remittitur; imo ne sic quidem. Nam etiamsi ille incommodum aliquo afficiatur, alterius tamen res lætas ac secundas cernens, in iisdem doloribus hæret; atque ubique vulnera, ubique plagæ. Neque enim fieri potest, ut qui in terra degit, neminem videat qui præclare ac feliciter agat. Tantaque est hujus morbi magnitudo, ut etiamsi sese domi incluserit, priscis etiam hominibus vita functis invidet. Atque iis quidem, qui in hominum frequentia vivunt, id evenire, quamvis grave ac molestum sit, non tamen æque grave habendum est: at quod illi quoque, qui a tumultibus in medio sitis liberati sunt, hoc morbo teneantur, id vero omnium acerbissimum est. Ac vellem istud silentio præterire: at si silentium ipsam etiam rerum

infamiam adimeret, operæ pretium esset tacere, cum autem, me etiam tacente, res ipsæ vehementius, quam lingua mea facere posset, clamaturæ sint, nullum certe detrimentum a verbis meis afferetur, tamquam vitia nobis traducentibus, sed etiam fortasse fructus aliquis atque utilitas consequetur. Hic enim morbus Ecclesiam etiam attingit, omniaque sursum ac deorsum vertit, corporisque compagem discidit: nosque adversus nos ipsos mutuo stamus, livore nimirum arma nobis porrigente. Ob eamque causam ingens rerum depravatio est. Nam cum, omnibus edificantiis, præclare se res habeat, si illi qui erudiuntur stare queant; cum omnes id agimus ut diruamus, quis tandem finis erit?

4. Quid agis, homo? Utile esse existimas, proximi commoda dejicere: at ante illum tua evertis. Non plantarum cultores, non agricolas cernis, quomodo omnes concordibus animis in unum currant? hic effodit, ille serit, alius radicem contegit, alius quod satum est rigat, alius obsepiat ac muro cingit, alius bestias arcet; omnesque in unum spectant, ut plantam incolumem servant. Hic autem non ita se res habet; verum planto quidem ipse, alter autem subagitat et succutit. Sine saltem eam recte figi ut robur contrahat, quod hostili impetu frangi nequeat. Non opus meum deles, sed tuum evertis: ego plantavi, rigare te oportebat. Si itaque succutias, radicem funditus evelles, nec habebis ubi rigationem tuam ostendas. At vides eum qui plantat omnium sermonibus celebrari? Bono animo esto: nec ego aliquid sum, nec tu: *Nec enim qui plantat, nec qui rigat, est aliquid* (1. Cor. 3. 7): unius enim Dei opus est. Ex quo efficitur, ut adversus ipsum bellum in eas ac dimices, dum ea quæ plantata sunt exstirpas. Ergo aliquando tamen resipiscamus, atque expurgemur. Non tam externum bellum, quam intestinam pugnam extimesco. Quandoquidem etiam radix, cum terræ recte affixa fuerit, nihil a ventis detrimenti patietur: sin autem ea, verme eam interne depascente, vacillet, nemine molestiam exhibente collabatur. Quousque tandem Ecclesiæ radicem vermium more exedimus? Nam et a terra hujusmodi cogitationes nascuntur; imo ne a terra quidem, sed a stercore, utpote quarum parens putredo sit: neque etiam ab exuvando eo obsequio, quod a mulieribus exhibetur, absistunt. Tandem igitur aliquando fortes viros nos præbeamus; philosophiarum pugiles efficiamur, ingentem malorum proventum abigamus. Etenim Ecclesiæ multitudinem, tamquam exanimis corpus, humi prostratum nunc cerno. Et sicut in corpore recens vita functo, oculos quidem et manus et pedes et collum et caput intueri licet, sic tamen ut nullum membrum munere suo fungatur: eodem modo hic quoque omnes, qui adsunt, fide quidem præditi sunt, at fide actuosa non est: fervorem enim exstinximus, Christi quoque corpus mortuum reddidimus. Quod si hoc dictum horrendum est, multo utique horribilius est, cum in rebus ipsis cernitur. Siquidem fratrum nomina habemus, res autem hostium; cumque membra omnes

ὄρε; οὐκ εἰδότες φιλεῖν. Τοῦτον καὶ λησται πολ-
λάκις τὸν νόμον ᾤδέσθησαν καὶ ἀνδροφόνους καὶ τοιχ-
ωρύχοι, καὶ ἄλῶν κοινωνήσαντες μόνον, με-
τετάξαντο, τῇ τραπέζῃ τὸν τρόπον μεταβαλόντες· οὐ
δὲ οὐχὶ ἄλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ βημάτων καὶ πραγμά-
των κοινωνῶν, καὶ εἰσόδων καὶ ἐξόδων, οὐ φιλεῖς;
'Ἀλλ' οἱ μὲν αἰσχυρῶς ἐρώντες, καὶ ὁλοκλήρους δα-
πανῶσιν οὐσίας εἰς τὰς πορνευομένας γυναῖκας· οὐ
δὲ σεμνὸν ἔχων ἔρωτα, οὕτως εἰ ψυχρὸς καὶ ἀσθενὴς
καὶ ἀνανδρὸς, ὥς μὴδὲ χωρὶς δαπάνης καταδέχεσθαι
φιλεῖν; Καὶ τίς, φησὶν, οὕτως ἔσται ἄθλιος, τίς δὲ
οὕτω θηρίον, ὥς τὸν φιλοῦντα ἀποστρέφειν καὶ
μισεῖν; Σὺ μὲν καλῶς ποιεῖς ἀπιστῶν διὰ τὴν
τοῦ πράγματος ἀτοπίαν· ἐγὼ δὲ ἂν δαίξω πολλοὺς
ὄντας τοιούτους, πῶς οἴσμεν λοιπὸν τὴν αἰσχύνην;
Ὅταν γὰρ κακῶς ἀγορεύῃς τὸν φιλοῦμενον, ὅταν
ἀκούων κακῶς ἐτέρου λέγοντος· μὴ ἀμύνῃς, ὅταν εὐ-
δοκιμοῦντα φθονῇς, πόλα αὐτῇ ἀγάπῃ; Καίτοι γε
φιλεῖν οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ δαίξαι, τὸ μὴ φθονεῖν, ὅσπερ
οὐκ οὐδὲ τὸ μὴ ἐχθραίνειν, οὐδὲ τὸ μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ
καὶ συγκροτεῖν καὶ αὔξειν τὸν φιλοῦντα· ὅταν δὲ
πάντα ποιῇ καὶ λέγῃ, ὥστε καὶ καθελεῖν τὸν πλη-
σίον, τί ταύτης ἀθλιώτερον τῆς ψυχῆς; Χθὲς καὶ
πρώην φίλος, καὶ λόγων ἑκοντώνεις καὶ τραπέζης·
εἴτα ἄθρόν, ἐπειδὴ εὐδοκιμοῦντα εἶδες τὸ μέλος τὸ
σὸν, ῥίψας τὸ τῆς φιλίας προσωπεῖον, τὸ τῆς ἐχθρας
ὑπέδυς, μᾶλλον δὲ τὸ τῆς μανίας. Μανία γὰρ περι-
φανής, τοῖς τῶν πλησίων δάκνεσθαι καλοῖς· τοῦτο
γὰρ μαινομένων ἐστὶ, καὶ λυτῶντων κύνων. Κατὰ
γὰρ ἐκείνους εἰς τὰς ἀπάντων πηδῶσιν ὀφείας καὶ
οὗτοι, τῇ βασκανίᾳ παροξυνόμενοι. Βέλτιον ὅρην ἔχειν
τοῖς σπλάγχχναις ἐγκαλινδούμενον, ἢ βασκανίαν ἐνδον
συρομένην. Ἐκείνον γὰρ καὶ ἐμέται πολλάκις ἐνι
διὰ φαρμάκων, καὶ διὰ τροφῆς παραμυθῆσθαι· ὁ
δὲ φθόνος οὐκ ἐν σπλάγχχναις καλινδύεται, ἀλλὰ τῷ
κόλπῳ στρέφεται τῆς ψυχῆς, καὶ δυσεξάλειπτόν ἐστι
πίθος. Καὶ ὁ μὲν ὄφρις ἐνδον ὢν, οὐκ ἂν ἄψαιτο
σωμάτων ἀνθρωπίνων, τροφῆς παρακειμένης· ὁ δὲ
φθόνος, ὡς μυρία παραβῆς αὐτῷ τράπεζαν, αὐτὴν
κατεσθίει· τὴν ψυχὴν, δάκνων πάντανδρον, σπαράττων,
ἐλκων· καὶ οὐκ ἔστιν οὐτῷ τινι παραμυθίαν εὐρεῖν,
δι' ἧς ἀποστήσεται· τῆς μανίας, ἀλλ' ἢ μίαν μόνον,
τὴν τοῦ εὐημεροῦντος δυσπραγίαν· οὕτως ἀνίσταται,
μᾶλλον δὲ, οὐδὲ οὕτω. Κἂν γὰρ οὕτως πάθῃ κακῶς,
ἕτερον ὁρῶν εὐημεροῦντα, ταῖς αὐταῖς δόξαις
ἐνέχεται· καὶ πανταχοῦ τραύματα, καὶ πανταχοῦ
πληγαί. Οὐδὲ γὰρ [631] ἔστι στροφόμενον ἐπὶ γῆς
μὴ ὄρεϊν εὐδοκιμοῦντας. Καὶ τοσαύτη τοῦ νοσήματος
ἡ ὑπερβολή, ὅτι κἂν οἴκοι τις αὐτὸν κατακλείσῃ,
τοῖς παλαιῶς ἀνδράσι φθονεῖ τοῖς νεωτερχόσι.
Καὶ τὸ μὲν βωτικὸς ἀνθρώπους ὡς οὐκ ἀσχεῖν,
χαλεπὸν μὲν, πλὴν οὐχ οὕτω ἐκτόν· τὸ οὐ καὶ τοὺς
τῶν ἐν μέσῳ θορύβων ἀπληλαγμένους ἔχεισθαι τοῦ
νοσήματος τοῦτου αὐτὸ τοῦτο πάντων χαλεπώτερον.
Καὶ ἡβουλόμην μὲν σιγᾶν· ἀλλ' εἰ μὲν ἡ σιγὴ καὶ
τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων αἰσχύνην ἀφήρει, κέρδος
ἦν τὸ μὴδὲν εἰπεῖν· εἰ δὲ κἂν ἐγὼ σιωπήσω, τὰ
πράγματα βοησεται σφοδρότερον τῆς ἐμῆς γλώττης,
βλάβη μὲν οὐδεμία ἀπὸ τῶν ἐμῶν ἔσται βημάτων, ὥς

ἐκπομπευομένων ἡμῖν τῶν κακῶν, κέρδος δὲ ἰσως
καὶ ὠφέλειά τις. Γούτι γὰρ τὸ νόσημα καὶ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἤψατο, [καὶ] τοῦτο πάντα ἀνω καὶ κάτω
πεποίηκε, καὶ τοῦ σώματος διέσχισε τὴν ἀκολουθίαν,
καὶ κατ' ἀλλήλων ἰσάμεθα, τοῦ φθόνου καθοπλι-
ζοντες ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο πολλὴ ἡ διαστροφή. Εἰ γὰρ
πάντων οἰκοδομοῦντων ἀγαπητὸν στήναι τοὺς δι-
δασκομένους, ὅταν ἅπαντες καθαιρῶμεν, τί ἔσται τὸ
πέρας;

δ'. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Συμφέρειν νομίζεις τὰ τοῦ
πλησίον καθαιρεῖν· πρὸ δὲ ἐκείνου τὰ αὐτοῦ καθαι-
ρεῖς. Οὐκ ὄρεῖς τοὺς φυτοκόμους^a, τοὺς γηπῶνους,
πῶς ἅπαντες εἰς ἐν τρέχουσιν; ὁ μὲν διέσκαψεν, ὁ
δὲ ἐφύτευσεν, ὁ δὲ περιστέλλει τὴν ῥίζαν, ἄλλος
ἀρδεύει τὸ φυτευθὲν, ἄλλος περιφράττει καὶ τειχί-
ζει, ἄλλος ἀποσοδεῖ τὰ θρέμματα· καὶ πάντες εἰς
ἐν βλέπουσι, τοῦ φυτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα δὲ
οὐχ οὕτως· ἀλλὰ φυτεύω μὲν ἐγὼ, σαλεύει δὲ ἄλλος
καὶ διασείει. Ἔασον κἂν παγῆναι καλῶς, ἵνα ἰσχυ-
ρότερον γέννηται τῆς ἐπιβουλῆς. Οὐ τὸ ἐμὸν ἀναιρεῖς
ἔργον, ἀλλὰ τὸ σὸν καταλύεις· ἐγὼ ἐφύτευσα, σὲ
ἔδει ποτίσαι. Ἄν τοίνυν σαλεύσῃς, τὴν ῥίζαν ἀν-
έσπασας, καὶ οὐκ ἔχεις οὐ τὴν ἀρδίαν ἐπιδείξῃ.
'Ἀλλ' ὄρεῖς εὐδοκιμοῦντα τὸν φυτεύοντα; Μὴ φοβοῦ-
οὔτε ἐγὼ τί εἰμι, οὔτε σύ· οὕτε γὰρ ὁ φυτεύων, οὔτε
ὁ ποτίζων ἐστὶ τι· ἐνός ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ὡστε
ἐκείνῳ μάχῃ καὶ πολεμεῖς, τὰ φυτευθέντα ἀνασπῶν.
'Ανανήψωμεν τοῖνυν ποτὲ, γρηγορήσωμεν. Οὐ δέδοικα
τὸν ἔξω πόλεμον, ὥς τὴν ἐνδον μάχην· ἐπεὶ καὶ ῥίζα,
ὅταν ἢ καλῶς ἡρμοσμένη τῇ γῇ, οὐδὲν παύεται ἀπὸ
τῶν ἀνέμων· ἂν δὲ αὐτὴ σαλεύηται, σκώληκος δια-
τρώγοντος αὐτὴν ἐνδοθεν, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος
πесεῖται. Μέχρι τίνος διατρώγομεν τῆς Ἐκκλησίας
τὴν ῥίζαν σκωλήκων δίκην; Καὶ γὰρ ἀπὸ γῆς αἰ-
τοιαῦται τίκτονται διάνοιαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ
γῆς ἀλλ' ἀπὸ κόπρου, τὴν σηπεδόνα μητέρα ἔχουσαι·
καὶ οὐκ ἀφίστανται τῆς καταπτύστου θεραπείας τῆς
παρὰ τῶν γυναικῶν. Γενώμεθα [632] ποτε ἄνδρες
γενναῖοι, γενώμεθα ἀθληταὶ φιλοσοφίας, ἀπελάσωμεν
τὴν πολλὴν τῶν κακῶν τοῦτων φορὰν. Καὶ γὰρ ὥσπερ
σῶμα νεκρὸν, τῆς Ἐκκλησίας ὁρῶ τὸ πληθὺς ἐρριμ-
μένον νῦν. Καὶ καθάπερ ἐν σώματι νεκρωθέντι
προσφάτως, ἐνὶ μὲν ὀφθαλμοῦς ἰδεῖν, ἐνὶ δὲ χειρὸς
καὶ πόδας καὶ τράχηλον καὶ κεφαλὴν, οὐδὲν δὲ τῶν
μελῶν τὰ αὐτοῦ ποιοῦν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πάν-
τες πιστοὶ οἱ παρόντες, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡ πίστις ἐνερ-
γής· τὴν γὰρ θερμότητα ἐσθέσαμεν, καὶ τοῦ Χρι-
στοῦ τὸ σῶμα νεκρὸν ἐργασάμεθα. Εἰ δὲ φρικτὸν
τὸ εἰρημένον, πολλῶ φρικωδέστερον, ὅταν ἐπὶ τῶν
ἔργων φαίνεται. Τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα ἀδελφῶν
ἔχομεν, τὰ δὲ πράγματα πολεμίων· καὶ μέλη καλοῦ-
μενοι πάντες, καθάπερ θηρία διαστήκαμεν. Ταῦτα,
οὐκ ἐκπομπεῦσαι^b βουλόμενος τὰ ἡμέτερα, εἶπαν,
ἀλλ' ἐντρέψαι καὶ ἀποστήσαι. Ὁ δεῖνα εἰσῆλθεν εἰς

^a Pro illa voce, τοὺς φυτοκόμους, interpret convertit,
aedium exstructores. Haud dubie legerat οἰκοδόμους. Sed
φυτοκόμους magis ad seriem quadrat.

^b Legebatur ἐκπομπεῦσαι.

οίκλιαν, ἀπῆλause τιμῆς· δέον εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι τὸ μέλος τιμᾶται τὸ σὸν, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται, οὐ δὲ τοῦναντίον ποιεῖς· λέγει· κακῶς πρὸς τὸν τετιμηκότα, ὥστε ἀμφοτέρους ὑποσκελίσαι, καὶ σαυτὸν προσκατασχῦναι. Τίνας ἐνεκεν, δόλια καὶ ταλαίπωρα; ἤκουσας ἀδελφοῦ ἐγκωμιαζομένου, ἢ παρὰ ἀνδράσιν, ἢ παρὰ γυναῖξιν, καὶ ἐλυπήθης; Πρόσθε τοῖς ἐπαινοῖς· οὕτω καὶ σαυτὸν ἐπαινώσῃ. Ἐάν δὲ καὶ καθέλης τὸν ἐπαινον, πρότερον σαυτὸν κακῶς εἰρηκας, πονηρὰν δόξαν λαθὼν, κακείνων ἐπήρας μειζόνως. Ὅταν ἀποώρῃς ἐπαινούμενον, γίνου τῶν λεγομένων κοινωνὸς, εἰ καὶ μὴ τῷ βίῳ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ χαίρειν τοῖς ἐκείνου καλοῖς. Ἐπήνεσεν ὁ δεῖνα; θαύμασον καὶ σὺ· οὕτω καὶ σὲ ἐπαινέσεται ἐκεῖνος, ὡς χρηστὸν καὶ ἐπαινικῇ. Μὴ φοβηθῇς, ὡς τὰ σαυτοῦ καθαιρῶν ἐν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς ἑτέρου· τοῦτο γὰρ ἐν ταῖς κατηγορίαις γίνεται. Φιλονείκον γὰρ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅταν ἴδῃ σε κακῶς λέγοντα, ἐπιτείνει τὰ ἐγκώμια, ταύτη δάκνειν βουλόμενος, τοὺς δὲ κατηγοροὺς μέμφεσθαι καθ' αὐτὸν, καὶ πρὸς ἑτέρους

διαβάλλειν. Εἶδες πόσος ἀσχημοσύνης αὐτοῖς· γινώμεθα αἵτιοι; πῶς ἀπολλύμεν τὸ ποίμνιον καὶ διασπώμεν; Γινώμεθα μέλη ποτὲ, γινώμεθα σῶμα ἐν· καὶ ὁ μὲν ἐγκωμιαζόμενος διακρούεσθαι τοὺς ἐπαινοὺς, καὶ ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν μεταγέτω τὰ ἐγκώμια· ὁ δὲ ἑτέρου ἀκούων ἐπαινουμένου, συνηδέσθω. Ἄν οὕτως αὐτοὺς συνάγωμεν, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπισπασόμεθα· ἴδαν δὲ διεφικισμένοι πρὸς αὐτοὺς ὦμεν, καὶ τὴν ἐκείθεν ἀποστήθεσιν βοήθειαν· ἐκείνης δὲ ἀποστάσης, πολλὴν τὸ σῶμα δέξεται λύμην, οὐ σφιγγόμενον ἐκνωθεν. Ἦν οὖν μὴ τοῦτο γένηται, βασκανίαν καὶ φθόνον ἀπαλάσαντες, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ὑπεριδόντες δόξης, ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν ἀσταζώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιστευζόμεθα ἀγαθῶν· [633] ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Ἔστω δὲ, ἀπὸ τοῦ ἐγὼ οὐ κατενδράκησα ὑμῶν, ἀλλ' ὑπάρχων πανούργος, δόλιος ὑμᾶς ἐλαβον. Μὴ γινῶ ὡς ἀπεστείλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Παρακάλισα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεκατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἰχνέοισιν;

α'. Ἀσφαῶς σφόδρα εἰρηται ταυτὶ τῷ Παύλῳ τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐ μάτην οὐδὲ εἰκῇ. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ χρημάτων ὁ λόγος καὶ ἀπολογίας τῆς ὑπὲρ τούτων, εἰκότως συνεσχίσταται τὰ εἰρημένα. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐλαβον, ἀλλ' ἔτοιμός εἰμι καὶ προσδοῦναι καὶ δεσπασθῆναι· καὶ πολλὰ περὶ τούτου καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ καὶ ἐν ταύτῃ διελέχθη τῇ Ἐπιστολῇ. Νῦν δὲ ἑτερόν τι λέγει, ὥσπερ ἐξ ἀντιθέσεως εἰσάγων τὸν λόγον, καὶ λύων προηγουμένως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δὲ τις ἰσως εἰπεῖν, ὅτι· Αὐτὸς μὲν οὐκ ἐλαβον, πανούργος δὲ ὡς παρεσκευάσα τοὺς ὅπ' ἐμοῦ ἐποσταλέντας εἰς οἰκείον πρόσωπον αἰτῶναι τὰ παρ' ὑμῶν, καὶ δι' ἐκείνων αὐτὸς ἐδεξάμην, τοῦ δοκεῖν εἰληφέναι· ἐμαυτὸν ἔξω τιθεῖς, δι' ἑτέρων λαμβάνων. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔχει τις ἀν εἰπεῖν· καὶ μάρτυρες ὑμεῖς. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, λέγων· Παρακάλισα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐχ ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐμοὶ περιεπάτησε; Τουτέστιν, οὐδὲ αὐτὸς ἐλαβεν. Εἶδες πόση ἐπίτασις ἀκριθείας, τῷ μὴ μόνον αὐτὸν καθαρὸν τηρεῖν τοῦ λήμματος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὅπ' αὐτοῦ παμπούργους οὕτω ρυθμίσαι, ἵνα μὴ μὲν μικρὰν δὴν πρέψασιν τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις. Τοῦτο γὰρ πολλῷ μείζον οὐ πεποίηκεν ὁ πατριάρχης. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς νίκης ἐπαν-

ελθὼν, τοῦ βασιλέως διδόντος λάφυρα, οὐκ ἔφη λήψεσθαι, πλὴν ὡς ἐφαγον ἐκεῖνοι· οὗτος δὲ οὕτω τῆς ἀναγκαίας τροφῆς οὕτε αὐτὸς ἀπῆλause, οὕτε τοὺς κοινωνοὺς ἀφῆκε μετασχεῖν, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπιστομίζοντων ἀναισχύντων τὰ στόματα. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποφαίνεται, οὐδὲ λέγει ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνοι ἐλαβον, ἀλλ' ὁ πολλῷ τούτου μείζον ἦν, αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τοὺς Κορινθίους τοῦ μηδὲν αὐτοὺς εἰληφέναι, ἵνα μὴ ἐξ οἰκείου προσώπου δοκῇ μαρτυρεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων φήσου· ὅπερ εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ὁμολογημένων, καὶ ὑπὲρ ὧν θαρρόμεν, ποιεῖν. Εἶπατε γὰρ, φησὶ, μή τις τῶν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντων ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς; Οὐκ [634] εἶπε, Μὴ τις ἐλαβὲ τι παρ' ὑμῶν; ἀλλὰ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ σφόδρα ἐντρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ παρὰ ἀκοντος λαβεῖν, πλεονεξία. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Τίτος; ἀλλὰ, Μή τις; Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ὁ δεῖνα μὲν οὐκ ἐλαβεν, ἑτερος δὲ ἐλαβεν. Οὐδὲ εἰς τῶν ἀπικομένων. Παρακάλισα Τίτον. Καὶ τοῦτο πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπεμψα Τίτον, ἀλλὰ, Παρακάλισα, δεικνύς ὅτι καὶ εἰ ἐλαβε, δικαίως ἀν ἐλαβεν, ἀλλ' ὁμῶς καὶ οὕτω καθαρὸς ἔμεινε. Διὸ πάλιν αὐτοὺς ἐρωτᾷ λέγων, Μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεκατήσαμεν; Τί ἐστὶ, τῷ αὐτῷ πνεύματι; Τῇ χάριτι τὸ πᾶν ἀνατίθῃσι, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὅλον τὸ ἐγκώμιον τοῦτο, οὐ τῶν ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς κατόρθωμα ἦν, καὶ τῆς χάριτος. Καὶ γὰρ χάρις ἦν μεγίστη, τὸ καὶ ὑστεροῦντας καὶ λιμώττοντας μὴ λαμβάνειν διὰ τὴν τῶν μαθητευομένων οἰκοδομήν. Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἰχνέοισιν; Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὴν παρήλλαξαν ἐκεῖνοι· ταύτην τὴν ἀκρι-

vocemur, ferarum tamen ritu inter nos dissidemus. Hæc non rerum nostrarum traducendarum studio a me dicta sunt, sed ut pudorem vobis incutiam, atque hinc vos avertam. Quidam in domum aliquam se contulit, honorificeque exceptus est. Deo gratias agendæ erant, quia membrum tuum honore afficitur ac Deus celebratur; tu contra omnino facis. Apud eum enim, a quo honore affectus est, ipsi obrectas: ita ut amicos simul subvertas, tibi que ignominia notam iuras. Quid causæ est, o miser et ærumnose, cur, cum fratrem vel apud viros, vel apud mulieres laudatum audieris, mœsticiam inde contrahas? Laudes ipse addas, ut tibi quoque laudem concilies. Quod si laudes depresseris, prius de teipso male loquutus eris, ut qui pravam opinionem tibi collegeris, atque insuper illum altius adhuc exexeris. Cum eum ab alio laudari audis, fac eorum, quæ dicuntur, sis particeps, si non vita et virtute, at hoc certe nomine, quod ipsius virtutibus gaudeas. Laudavit eum quispiam? admirare tu quoque: sic te ille ut probum ac benignum laudibus efferet. Non est quod metuas, ne per alienarum virtutum prædicationem tuas dejicias: hoc enim in obtreactionibus locum habet. Pervicax enim sua-

pte natura hominum genus est; et qui te de eo, quem laudat, male loqui videt, laudibus sui cumulum addet, ut hac ratione te pungat, atque accusatores et secum, ipse et apud alios criminetur. Vides quantam turpitudinem nobis ipsi accersimus; quo pacto gregem perdimus ac discerpimus? Tandem aliquando membra efficiamur, tandem aliquando unum corpus. Atque is quidem, in quem laudes conferuntur, laudes eas propulset, et in fratrem encomia transferat: qui autem alterius laudes audit, ipsi gratuletur. Quod si nos ad hunc modum inter nos jungamur, caput quoque ipsum nobis conciliabimus: sia autem inter nos disjuncti simus, Dei quoque opem a nobis avertemus: hac porro remota, ingentem perniciem corpus contrahet, ut quod superne minime constringatur. Hoc ergo ne nobis accidat, submoto livore atque invidia, vulgique opinione contempta, dilectionem atque concordiam amplectamur. Ita fiet, ut præsentia et futura bona consequamur: quæ utinam omnes adipiscamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

CAP. 12. v. 16. *Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.* 17. *Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos?* 18. *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?*

1. Obscure admodum hæc verba a Paulo dicta sunt, non tamen frustra nec temere. Nam quoniam de pecuniis purgationeque ob eas sermo ipsi institutus erat, non abs re verba sua obscuritate quadam involvit. Quidnam ergo sibi vult id quod hic ait? Dixerat, Nihil cepi, sed paratus etiam sum insuper dare atque impendere; ac multa in eam sententiam tum in priore, tum in hac quoque epistola disseruit. Nunc vero aliud quidem ait, velutque objectioni occurrit eamque ante dissolvit. Quod autem ait, est ejusmodi: Equidem ipse per avaritiam vos minime circumscripsi; verum quispiam hoc fortasse dicere queat, quod quamquam nihil ipse sumpserim, tamen cum vafer ac subdolus essem, id curavi ut ii, qui a me missi erant, suo nomine aliquid a vobis postularent, sicque per eos sumpserim, atque ita me compararem, ut aliorum manu accipiens, acceptæ pecuniæ opinionem a me removerem. At ne hoc quidem dicere quisquam possit; vosque ipsi testes estis. Unde etiam interrogandi modo sermonem producit dicens, *Rogavi Titum, et misi cum eo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem quo ego, pacto ambulavit?* Hoc est, nihil ipse accepit. Vides quantum accuratæ sinceritatis incrementum sit: quod non modo se purum ab accipiendo servaverit, sed eos quoque quos miserat, ita regat atque componat, ut ne tantillam quidem occasionem iis præbeat qui cum carpere gestic-

bant? Hoc enim longe majus est eo, quod patriarcha fecit. Nam ille, cum post victoriam reversus esset, ac rex ipsi spolia offerret, negavit se quidquam accepturum, præter ea quæ socii ipsius comedissent (*Gen. 14*): hic autem ne necessarium quidem alimentum capere voluit, nec socios quoque participes ipsius esse passus est: sic nimirum impudentium ora quam maxime comprimens. Ideoque nec ipse pronuntiat nec dicit eos non accepisse, sed quod majus est, ipsos Corinthios testes adducit, nihil eos accepisse; ut ne a persona ipse sua, sed ab illorum calculo testimonium petere videatur: id quod in rebus exploratis et de quibus non dubitamus, facere solemus. Dicite enim, inquit, num quis ex iis quos misi vos per avaritiam circumvenit? Non dixit, Num quis a vobis aliquid accepit? verum *κλεονεκτης*, hoc est, fraudationem, id vocat, illos perstringens ingentique pudore afficiens, atque ostendens fraudationem esse ab invitis quidpiam accipere. Nec dixit, Num Titus, sed, *Num quis?* Neque enim hoc dicere queatis, inquit, hunc non accepisse, illum autem accepisse: neque enim quisquam ex iis, qui ad vos se contulerunt, aliquid accepit. *Rogavi Titum.* Id quoque acriter dictum est: neque enim dixit, Titum misi, sed, *Rogavi*; hinc ostendens quod etiamsi aliquid accepisset, jure suo accepisset; et tamen sic quoque purum ab accipiendo se præstitit. Quocirca eos rursus his verbis interrogat, *Numquid vos Titus circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus?* Quid sibi vult, *Eodem spiritu?* Divinæ gratiæ totum adscribit, ostenditque universam hanc laudem non nostris laboribus comparari, sed Spiritus beneficio et gratia præstari. Etenim amplissima Dei gratia hoc fiebat, ut quamvis

inopia et egestate premerentur ac fame laborarent, tamen ob eorum quos erudiendos susceperant utilitatem nil acciperent. *Nonne hanc vestigiis?* Hoc est, sinceritatem hanc ne tantillum quidem immutarent, sed eandem normam retinuerunt. 19. *Rursus putatis quod nos excusamus apud vos?* Vides quomodo ubique metuat, ne adulationis opinionem contrahat? vides prudentiam apostolicam, quam assidue id inculcet? Nam et prius dicebat, *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et in epistolæ initio, *Num indigemus commendatitiis epistolis?* Omnia autem propter ædificationem vestram (2. Cor. 3. 1). Rursus eos demulcet: at ne hic quidem aperte ait, Ob imbecillitatem vestram non accipimus: sed, *Ut vos ædificemus; dilucidius aliquanto quam ante loquens, detegensque id quod animo parturiebat, non tamen amarulenter. Non enim dixit, Ob imbecillitatem vestram, sed, Ut ædificemini.* 20. *Timeo enim ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis.* Magnum aliquid ac molestum dicturus est, ac proinde excusationem ponit, tum per id quod dixit, *Omnia autem propter ædificationem vestram*, tum quia adjecit, *Timeo*: ut eorum quæ dicturus est asperitatem mitiget. Hoc quippe non jam arrogantiae cuiusdam erat, nec auctoritatis ejus, quam magistri adhibere solent, sed paternæ sollicitudinis; quod graviore etiam, quam illi ipsi qui peccarunt, metu commoveatur, cum eos castigare parabat. Quin ne sic quidem eos exagitat, nec certo pronuntiat, sed dubitando loquitur, *Ne forte, cum venero, non quales volo.* Non dixit, probus ac virtutis studiosos, sed, *Non quales volo*; ubique amoris vocabula usurpans. Hoc autem verbum, *Inveniam*, id quod præter expectationem contingit indicat, ut et illud, *Inveniar a vobis*. Neque enim res ea voluntatis est, sed necessitatis causam a vobis accipientis: ideoque ait, *Inveniar qualem non vultis*. Ille non dixit, *Qualem nolo*, sed ad ferendum accommodatus, *Qualem non vultis*. Jam enim deinceps voluntas ejus erat, non quidem primarie, sed voluntas tamen. Poterat siquidem rursus dicere, *Qualem nolo*, atque ita amorem indicare; at remissum auditorem reddere volebat. Quin potius sic oratio plus asperitatis habuisset; nunc autem et vehementius ferit, et mitiorem se ostendit. Hoc enim ipsius sapientiæ proprium est, ut, cum profundius secat, blandius percutiat. Postea, quia obscurius loquutus erat, his veris istud detegit, *Ne forte contentio, emulationes, animositates, detractiones, susurriones, inflationes.* Et quod prius ponere debebat, hoc posterius collocat: etenim adversus eum arrogantia efferebatur. Verum ne prius quod suum erat querere videretur, propterea id quod commune erat, priore loco ponit.

2. Hæc enim omnia ex invidia oriebantur, calumniæ, accusationes, dissidia. Siquidem invidia, velut pernicioza quædam radix, iracundiam, accusationem, arrogantiam, atque alia omnia pari bat, ab

illisque amplius augebatur. 21. *Ne iterum, cum venero, humiliet me Deus apud vos.* Hoc quoque, *Iterum*, percutientis erat. Sufficiens enim priora, inquit: velut etiam initio dicebat, *Parcens vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23). Vides quo pacto simul et indignationem et benevolentiam præ se ferat? Quid autem est, *Humiliet*? Atqui gloria hæc est, nempe accusare, poena afficere, rationes exposcere, iudicis loco et gradu sedere: at humiliationem tamen id vocat. Tantum scilicet aberat, ut hujusmodi humiliationis eum puderet, quandoquidem præsentia corporis infirmitas erat, et sermo contemptibilis (2. Cor. 10. 10); ut etiam perpetuo in eo statu versari cuperet, contrariumque deprecaretur. Atque hoc poster apertius dicit, humiliationemque id maxime ducit, nimirum in inferendam poenæ atque supplicii necessitatem incidere. Cur autem non dixit, *Ne, cum venero, humiliet me, verum, Ne, cum venero, humiliet me Deus?* Quoniam nisi propter ipsum nulla me ea res sollicitudine affecisset. Neque enim, ut potestatem habens atque arroganter me gerens, poenas exigo, sed quia ipse ita edixit. Ac superius quidem istud posuit, dicens, *Inveniar, qualem non vultis*; hic autem demissius ac lenius blandiusque loquitur, dicens, *Et lugeam multos ex his qui ante peccarunt*, non simpliciter, *qui peccaverunt*, sed, *qui non egerunt poenitentiam*. Non dixit, *Omnes, sed, Multos*; ac ne eos quidem declarat, hinc quoque facilem ipsis ad poenitentiam reditum dāns; perspicuumque faciens, poenitentiam errata corrigere posse, seque eos demum lugere, qui poenitentia minime ducebantur, qui incurabili morbo laborabant, qui suo in vulnere manebant. Animadvertite itaque apostolicam virtutem, quod nullius mali sibi conscius, pro alienis malis ingemiscat, ac pro iis, quæ alii perperam admiserunt, deprimatur. Hoc enim præsertim magistri munus est, discipulorum calamitatibus ad hunc modum affici, atque ob eorum quibus præest vulnera lugere. Postea peccati genus exponit: *Super fornicatione et immunditia quam egerunt*. Hic quoque fornicationem innuit: si vero quis tamen accurate rem expendat, omne peccati genus hoc nomine appellari potest. Nam quamvis fornicator præcipue atque adulter immundi dicantur: tamen cætera etiam peccata immunditiam animæ afferunt. Ideoque Christus quoque Judæos immundos appellat, non modo fornicationem, sed reliqua etiam improbitatis genera ipsi obijciens. Unde etiam ait, eos externa tantum mundasse; et, *Non quæ intrant in os, coinquinant hominem, sed quæ exeunt* (Matth. 23. 25. et 15. 11). Et alio loco dictum est, *Immundus est apud Dominum omnis qui elato est corde* (Prov. 16. 6). Et jure quidem. Ut enim virtute nihil purius, sic improbitate nihil obscenius est: illa enim sole splendidior est, hæc cæno foetidior. Atque hoc sic testimonio comprobare illi queant, qui in cæno volutantur, atque in tenebris versantur, si modo quispian effecerit, ut vel tantillum videre queant. Quamdiu enim secum ipsi sunt atque hoc affectu inebriantur, velut in tenebris degentes, fœde atque indecore et

θειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν κανὼνα διετήρησαν. *Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα*; Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἐδοκεῖ μὴ κατακλείας δόξαν λάθῃ; εἶδες φρόνησιν ἀποστολικήν, πῶς συνεχῶς αὐτὸ τίθῃσι; Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, *Ὁὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάμεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*· καὶ ἐν προομιῶς τῆς Ἐπιστολῆς, *Μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν; Τὰ δὲ πάντα ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς ὑμῶν*. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα σαφῶς φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνομεν, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήσωμεν ὑμᾶς· σαφέστερον μὲν ἢ πρότερον εἰπὼν, καὶ ἐκκαλύψας ὅπερ ὤδινεν, οὐ μὴν πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ', *Ἵνα οἰκοδομηθῇτε*. Φοβοῦμαι γὰρ μή πως ἐλθὼν, οὐχ οἴους θέλω, εὖρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε. Μᾶλλον μέγα τι καὶ φορτικὸν λέγειν. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀπολογίαν τίθῃσι, τῷ τε εἰπεῖν, ὅτι *πάντα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς*, καὶ τῷ προσθῆναι, ὅτι *φοβοῦμαι*, τὸ τραχὺ καταστῆλιν τῶν μελλόντων λεχθήσεσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκ εἶναι αὐθαδείας ἢ οὐδὲ ἐξουσίας διδασκαλικῆς, ἀλλὰ κηδεμονίας πατρικῆς, ὅταν τῶν ἡμαρτηκόντων μᾶλλον φοβῇται, καὶ τρέμῃ τὸ μέλλον αὐτοῖς διορθοῦν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως τούτων κατατρέχει, οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζω ῥησί, *Μὴ πως ἐλθὼν οὐχ οἴους θέλω*. Οὐκ εἶπα· ῥέτους, ἀλλ', *Ὁὐχ οἴους θέλω*, διὰ πάντων τὰ τῆς φιλίας ἐνδεικνύμενος ὀνόματα. Καὶ τὸ *εὖρω* δὲ, τὸ παρὰ προσδοκίαν δηλοῦντός ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ *εὐρεθῶ ὑμῖν*. Οὐ γὰρ προαιρέσεως τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ἀνάγκης τὴν αἰτίαν παρ' ὑμῶν λαμβανούσης. Διό φησιν, *εὐρεθῶ οἷον οὐ θέλετε*. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, *οἷον οὐ θέλω*· ἀλλὰ πληκτικώτερον, *οἷον οὐ βούλεσθε*. Ἀπὸ τῆν γὰρ αὐτοῦ βούλημα ἦν, οὐχὶ προηγούμενον μὲν, βούλημα δ' οὖν ὅμως. [635] Ἡ δύνατο μὲν γὰρ πάλιν εἰπεῖν, *οἷον οὐ θέλω*, καὶ οὕτω δεῖξαι τὴν ἀγάπην· ἀλλ' οὐ βούλεται· ἐκλύσαι τὸν ἀκροατὴν. Μᾶλλον δὲ καὶ τραχύτερος ὁ λόγος οὕτως ἐγένετο· νῦν δὲ καὶ ἐπληξεν μεζύνως, καὶ ἡμερώτερον ἑαυτὸν ἔδειξε. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τῆς σοφίας ἐστὶν ἴδιον, τὸ βαθύτερον τέμνοντα, ἡμερώτερον πληττεῖν. Εἴτα ἐπειδὴ ἀσαφῶς εἶπεν, ἐκκαλύπτει αὐτὸ λέγων, *Μὴ πως ἔρις, ζηλοί, θυμοί, καταλαλῖαι, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις*. Καὶ ὁ πρῶτον ἐμελλε τιθέναι, τοῦτο ὕστερον τίθῃσι· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἀπενοοῦντο. Ἵνα οὖν μὴ δόξῃ προηγούμενος τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον.

β. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ βλακείας ἐτίκτετο, αἱ διὰ διόλαι, αἱ κατηγορίαι, αἱ διαστάσεις. Ὡς περ γάρ τις βίβα μονηρὰ ἢ βλακεία τὸν θυμὸν, τὴν κατηγορίαν, τὴν ἀπόνοιαν, τὰ ἄλλα πάντα ἐτίκτε, καὶ παρ' αὐτῶν ᾗζετο μεζύνως. *Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου πρὸς ὑμᾶς*. Καὶ τὸ, *Πάλιν*, πληττοντός ἦν. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρότερα, φησὶν· ὁ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν, ὅτι *φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἤλθον εἰς Κόρινθον*. Εἶδες πῶς καὶ ἀγανάκτησιν δείκνυσαι καὶ φιλοστοργίαν; Τί δὲ ἐστὶ, *ταπεινώσῃ*; Καὶ μὴν δόξα αὕτη ἐστὶ, τὸ ἐγκαλεῖν, τὸ τιμωρεῖσθαι, τὸ εὐ-

θύναι· ἀπαιτεῖν, τὸ ἐν τάξει δικαστοῦ καθέζεσθαι· ἀλλ' ὅμως ταπεινώσιν αὐτὸ καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπείχεν αἰσχύνεσθαι τῇ ταπεινώσει ἐκαίῃ, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος, ὅτι καὶ διηνεκῶς ἠδούλετο ἐν τούτῳ εἶναι, καὶ τούναντίον ἀπηύχετο. Καὶ λέγει αὐτὸ προῶν σαφέστερον, καὶ ταπεινώσιν τοῦτο μάλιστα ἡγείται, τὸ εἰς τοιαύτην ἐμπασεῖν ἀνάγκην τοῦ κολάζειν, τοῦ τιμωρεῖσθαι. Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπε, *Μὴ ἐλθὼν ταπεινωθῶ, ἀλλὰ, Μὴ ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου*; Ὅτι εἰ μὴ δι' αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπιστρέφην, οὐκ ἂν ἐφρόντισα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ αὐθαδίζομενος ἀπαιτῶ δίκην, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτοῦ ἐπίταγμα. Ἀνωτέρω μὲν οὖν αὐτὸ τίθῃσι λέγων, *εὐρεθῶ οἷον οὐ θέλετε*· ἐνταῦθα δὲ καθυψίζει, καὶ ἡμερώτερον καὶ πραότερον φθέγγεται λέγων, *Πενθήσω πολλοὺς τῶν ἡμαρτηκόντων*. Οὐχ ἀπλῶς ἡμαρτηκόντων, ἀλλὰ *τῶν μὴ μετανοήσαντων*. Καὶ οὐκ εἶπε, πάντας, ἀλλὰ, *πολλοὺς*· καὶ οὐδὲ τούτους ποιεῖ φανεροὺς, διδοὺς κἀντεῦθεν ῥάδιαν αὐτοῖς τὴν πρὸς τὴν μετάνοιαν ἐπάροδον· καὶ ὅλον ποιῶν, ὅτι δύναται μετάνοια τὰ πεπλημμελημένα διορθῶσαι, τοὺς μὴ μετανοοῦντας πενθεῖ, τοὺς τὰ ἀνίετα νοσοῦντας, τοὺς ἐν τῷ τραύματι μένοντας. Ἐννόησον τοίνυν ἀποστολικὴν ἀρετὴν, ὅταν μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς πονηρὸν, ὑπὲρ ἄλλοτρίων θρηγῇ κακῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέροις πεπλημμελημένων ταπεινώται. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τοῦ διδασκάλου, τὸ οὕτω συναλεῖν ταῖς τῶν μαθητῶν συμφοραῖς, τὸ κόπτεσθαι καὶ πενθεῖν ἐπὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἀρχομένων. Εἴτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἁμαρτίας· *Ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἢ ἐπιδραῖαν*. Καὶ αὐτοὺς μὲν ἐνταῦθα πορνείαν αἰνίττεται· [636] εἰ δὲ τις ἀκριδῶς ἐξετάσει, καὶ ἅπαν εἶδος ἁμαρτίας τοῦτῳ δύναται καλεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ πόρνος καὶ ὁ μοιχὸς λέγεται ἀκάθαρτος, ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἀκαθαρσίαν ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἀκαθάρτος· καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, οὐχὶ πορνείαν αὐτοῖς ἐγκαλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν ἐτέραν. Αἰὶ καὶ φησι, ποιῆσαι καὶ τὸ *ἐξω καθαρὸν*· καὶ, *ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοῖτοι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα*· καὶ ἀλλαχοῦ ἐρρηται, *Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὁ ὑψηλοκαρδίας*. Καὶ εἰκότως. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς καθαρώτερον, οὐδὲν κακίας ἀκαθαρτότερον· ἢ μὲν γὰρ ἡλίου λαμπροτέρα ἐστὶν, ἢ δὲ βορβόρου δυσωδεστέρα. Καὶ ταῦτα μαρτυρήσαντες ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ βορβόρῳ κυλινδούμενοι, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότῳ διάγοντες, ὅταν μικρὸν γούνης αὐτοὺς διαβλέψαι παρὰ σκευάζῃ. Ἔως μὲν γὰρ ἂν καθ' ἑαυτοὺς ᾧσι, καὶ μεθύωσι τῷ πάθει, καθάπερ ἐν σκότῳ διατρέποντες· ἀσχημόνως κείνται μετὰ πολλῆς τῆς αἰσχύνης, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ τότε ἐνθα εἰσιν, οὐκ ἀκριδῶς δὲ· ἐπειδὴν δὲ ἴδωσι τινα αὐτοὺς ἐλέγχοντα τῶν ἐν ἀρετῇ βιούτων, ἢ καὶ φανέντα μόνον, τότε σαφέστερον αὐτῶν διαγιγνώσκουσι τὴν ἀθλιότητα, καὶ ὥσπερ ἀκτίνας ἀφαιθείσης, οὕτω περιστέλλουσι τὴν οἰκείαν ἀσχημοσύνην, καὶ τοὺς συνειδότας ἐρυθριῶσι, κἂν ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος ᾖ, καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὁ δὲ ἀρχόμενος. Οὕτω

ιδὼν τὸν Ἕλληνα ὁ Ἀγαθὸς ἡσυχύνετο, καὶ μηδέπω μηδὲν εἰρηκότος ἔκείνου, ἀπὸ τῆς βέβης αὐτοῦ μόνης ἀλούς· καὶ σιγῶντος τοῦ κατηγόρου, τὴν καταδικάζουσιν αὐτὸν ἔφερε ψῆφον, τὰ τῶν θαλωκότων φβεγγόμενος, καὶ λέγων, *Εὐρηκάς με ὁ ἐχθρὸς μου*. Οὕτως αὐτὸς ὁ Ἕλλας τῷ τυράνῳ τότε ἐκείνῳ μετὰ πολλῆς διελέγτο τῆς παρήρησις. Οὕτως ὁ Ἡρώδης, οὐ φέρων τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων αἰσχύνην (καὶ γὰρ εἶδετε σαφέστερον, λάμψασα μέγα καὶ διαυγὲς ἡ τῆς προφητικῆς γλώττης φωνή), ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμοτήριον τὸν Ἰωάννην· καθάπερ γυμνὸς ὢν, καὶ τὸν λύχον σέβειν ἐπιχειρῶν, ἵνα πάλιν ἐν τῷ σκότῳ ᾗ. Μᾶλλον δὲ αὐτὸς μὲν οὐκ ἐτόλμησε σέβειν, ἀλλ' ὥσπερ ὑπὸ τὸν μόδιον εἰς τὸ οἶκμα τέθεικεν· ἡ δὲ ἀθλία καὶ ταλαίπωρος ἐκείνη τοῦτο γενέσθαι κατηνάγκασεν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτω καλύψαι ἰσχυσαν τὸν ἐλεγχον, ἀλλὰ μειζύνους ἀνῆψαν. Οἱ τε γὰρ ἔρωτῶντες, διὰ τί Ἰωάννης εἰς τὸ δεσμοτήριον οἰκεῖ, τὴν αἰτίαν ἐμάνθανον, οἱ τε μετὰ ταῦτα γῆν καὶ θάλατταν οἰκοῦντες ἅπαντες, οἱ τε τότε γινόμενοι, οἱ τε νῦν, οἱ τε αὖθις ἐσόμενοι, σαφῶς ἐγνωσάν τε καὶ εἰσονται τὰ πονηρὰ ταῦτα δράματα, τὰ τε τῆς ἀσελγείας, τὰ τε τῆς μαιωνίας αὐτῶν, καὶ χρόνος αὐδαίς τὴν μνήμην τούτων ἐξαλείφει ἀνῆσται.

γ. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετὴ, οὕτως ἀθάνατον ἔχει τὴν μνήμην, οὕτω καὶ ἀπὸ βημάτων μόνων καταπλήττει τοὺς ἀντικειμένους αὐτῇ. Τίνας γὰρ ἔνεκεν ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ δεσμοτήριον; διὰ τί μὴ κατεφρόνησε; μὴ γὰρ εἰς δικαστήριον αὐτὸν ἐμῆλθεν [637] ἔλκειν; μὴ γὰρ δίκην ἀπήτησε τῆς μοιχείας; οὐχὶ ἐλεγχος ἦν τέως τὰ λεγόμενα μόνον; Τί τοίνυν δέδοικε καὶ τρίμει; οὐχὶ βήματα ἦν καὶ λόγος φίλος; Ἀλλὰ μᾶλλον πραγμάτων ἔδωκεν. Οὐκ ἤγαγεν εἰς δικαστήριον, ἀλλ' εἰς ἔταρον τοῦ συνειδότος εἶλκεν αὐτὸν κριτήριον, καὶ πάντας ἐκάθισεν αὐτῷ δικαστὰς τοὺς μετ' ἐξουσίας κατὰ δίκαν· τότε τὰς ψήφους φέροντας. Διὰ τοῦτο ἔτρεμεν ἐτύραννος, τῆς ἀρετῆς τὴν λαμπρότητα οὐ φέρων. Εἶδες ἡλικὸν φιλοσοφία; δεσμώτην τυράννου λαμπρότερον ἐποίησε, καὶ τοῦτον ἐκείνος δέδοικε καὶ τρίμει. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν ἔδωκε μόνον· ἡ δὲ μισρὰ ἐκείνη καὶ ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὥρμησε. Καίτοι γε ἐπὶ τοῦτον τὸ ἐγκλημα μᾶλλον ἐφέρετο. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνη τότε ἀπαντήσας εἶπε, τί συνοικεῖς τῷ τυράνῳ; οὐκ ἐπειθὲ ἀνεύθυνος ἦν· πῶς γὰρ; ἀλλ' ἐντεῦθεν τὸ πᾶν διορθώσαι ἐβούλετο. Διὰ τοῦτον ἐμέμψατο· καὶ οὐδὲ τοῦτον σφοδρῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὦ μισρὰ καὶ παμμίαρε, καὶ παράνομε, καὶ βέβηλε, κατεπάτησας τοῦ Θεοῦ τὸν νόμον, κατεφρόνησας τῶν ἐπιταχθέντων, τὴν ἰσχὺν τὴν σὴν νόμον ἐποίησας. Οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐλέγχῳ πολλὴ ἡ ἐπιείκεια τοῦ ἀνδρός, πολλὴ ἡ πραότης· *Οὐκ ἔξεστὶ σοὶ γὰρ εἶχειν*, φησί, *τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*. Διδάσκοντος μᾶλλον τὸ βῆμα ἢ ἐλέγχοντος, παιδεύοντος ἢ κολάζοντος, ρυθμίζοντος ἢ ἐκπομπέοντος, δι-

ορθοῦντος ἢ ἐπεμβαίνοντος. Ἄλλ', ὅπερ ἔφην, ἐχθρὸν τῷ κλέπτῃ τὸ φῶς, ἐπαχθὲς ὁ δίκαιος τοῖς ἀμαρτάνουσι καὶ φαινόμενος ἀπὸ τῆς Βαρύς γὰρ ἡμῶν καὶ βλεπόμενος. Οὐ γὰρ φέρουσιν αὐτοῦ τὰς ἀκτίνας, καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, τὰς ἡλιακὰς. Πολλοὶ δὲ τῶν πονηρῶν οὐ φαινόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκούμενος, βαρὺς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ μισρὰ καὶ παμμίαρος ἐκείνη, ἡ προαγωγὴ τοῦ θυγατρίου, μᾶλλον δὲ ἡ παιδοκτόνος, καίτοι οὐδὲ ἰδοῦσα αὐτὸν, οὐδὲ ἀκούσασα αὐτοῦ τῆς φωνῆς, ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὥρμησε· καὶ παρασκευάζει τὴν ἀσελγῶς ἔθρεψε, ταύτην καὶ εἰς φόνον ἰσθύνει· οὕτως ἐκ παριουσίας αὐτὴν ἔδωκε. Καὶ τί φησι; *Δός μοι ἐπὶ πίνακι ὥδε τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βασιτιστοῦ*. Ποῦ φέρη κατὰ κρημνῶν, ἀθλία καὶ ταλαίπωρε; μὴ γὰρ πάρεστιν ὁ κατήγορος; μὴ γὰρ ὁρᾶται καὶ ἐνοχλεῖ; Ἐταρῶν εἰπὼν, *Βαρὺς ἡμῶν ἐστὶ καὶ βλεπόμενος*· ταύτη δὲ, ὅπερ εἶπον, καὶ ἀκούμενος· διό φησι, *Δός μοι ὥδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου*. Καὶ μὴν δεσμοτήριον οἰκεῖ διὰ σέ, καὶ ἀλύσει περίκειται, καὶ ἔξεστὶ σοὶ νεανιεῦσθαι ἐπὶ τῷ ἔρωτι, καὶ λέγειν οὕτως· Ἐκράτησα τοῦ βασιλέως, ὅτι οὐδὲ δημοσίᾳ ἐγκληθεὶς καθυψήκεν, οὐδὲ ἀπέστη τοῦ ἔρωτος, οὐδὲ δίσσασέ μου τὴν μοιχείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐγκαλέσαντα ἔδωκε. Τί μαλιν καὶ λυσσᾶς, ἔχουσα καὶ μετὰ τὸν ἐλεγχον τῆς ἀμαρτίας τὸν νυμφίον; τί τράπεζαν ἐρινύον ἐπιζητεῖς, καὶ δαιμόνων ἀλαστόρων συμποσίων κατασκευάζεις; Εἶδες πῶς οὐδαμῶν, πῶς δειλὸν, πῶς ἀνανδρὸν ἡ κακία, πῶς ὅτε μάλιστα κρατῆσαι, τότε [638] γίνεται ἀσθενεστέρα; Καὶ γὰρ αὕτη οὐχ οὕτως ἐθορυβεῖτο πρὶν εἰς δεσμοτήριον ἐμβαλεῖν τὸν Ἰωάννην, ὥς παρὰ τὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπείγει λέγουσα, *Δός μοι ὥδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου*. Καὶ διὰ τί ὥδε; Δέδοικα μὴ συσκιασθῇ, φησὶν, ὁ φόνος, μὴ ἐξέλωσιν αὐτὸν τινες τοῦ κινδύνου. Καὶ διὰ τί μὴ ὅλον τὸν νεκρὸν ἐπιζητεῖς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν; Τὴν λυπείσασαν, φησὶ, γλώτταν, ταύτην ἐπιθυμῶ σιγῶσαν ἰδεῖν. Ἀλλὰ τούναντίον ἐστὶν, ὅπερ οὖν καὶ γέγονεν, ἀθλία καὶ ταλαίπωρε, λαμπρότερον βοήσεται, μετὰ ταῦτα ἀπομυθεῖσα. Τότε μὲν γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον ἔβδα, νῦν δὲ πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀφίξεται· καὶ οὐκ ἀν εἰσέλθης εἰς Ἑκκλησίαν, καὶ ἐν τῇ Μαύρῳ, καὶ ἐν τῇ Περσῶν, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς Βρετανικὰς νήσους, ἀκούεις βοῶντος Ἰωάννου, *Οὐκ ἔξεστὶ σοὶ εἶχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*. Ἄλλ' οὐδὲν εἰδοῦσα αὕτη φιλοσοφεῖν κατεπίγει καὶ ἀγχι καὶ ὠθεῖ τὸν ἀνόντον τύραννον ἐπὶ τὸν φόνον, δέδοικα μὴ ποτε μεταδῶται. Σὺ δὲ μάθε πάλιν κἀντεῦθεν τῆς ἀρετῆς τὴν ἰσχύν. Οὐδὲ ἐγκεκλεισμένον, οὐδὲ δεδεμένον καὶ σιγῶντα φέρει τὸν δίκαιον. Εἶδες πῶς ἀσθενὲς ἡ κακία, πῶς ἀνάχαρτον; Ἀντὶ γὰρ ἐδεσμάτων ἀνθρωπίνην κεφαλὴν ἐπὶ πίνακι εἰσάγει. Τί μισρῶτερον, τί δὲ ἐναγέστερον, τί δὲ ἀναιδέστερον τῆς κόρης ἐκείνης; οἷαν ἀφῆκε φωνὴν ἐν

cum summa turpitudine jacent, sentientes illi quidem tum quoque quo in statu sint, sed non perfecte: at eum ab aliquo eorum, qui in virtute vivunt, sere coargui viderint, vel etiam eum conspexerint, tum demum miseriam suam apertius agnoscant, ac velut immisso quodam radio sordiditatem suam contegunt, atque ante consociorum ora erubescunt, etiamsi hic servus sit, ille liber, hic subditus, ille rex. Sic Achab ad Elie conspectum pudore suffusus est, tametsi nullum ille verbum adhuc emiserat, solo videlicet ipsius prospectu convictus: ac silente accusatore, sententiam, qua facinus ipsius damnabatur, ferebat, eorum qui convicti sunt verba proferens, ac dicens, *Invenisti me, hostis meus* (3. Reg. 21. 20). Tanta videlicet animi libertate ac fiducia Elias tyrannum illum tunc alloquebatur. Sic Herodes, cum reprehensionum pudorem ferre non posset (siquidem prophetice vocis ingens ac præclarus splendor erat), Joannem in carcerem conjecit, tanquam qui nudus esset, ac lucernam extinguere conaretur, ut rursus in tenebris degeret. Quia potius ipse quidem eam extinguere non ausus est, sed in domo, velut sub medio, collocavit: infelix autem ac misera illa hoc ut fieret, ab eo extorsit. At ne sic quidem criminis reprehensionem obtegere potuerunt, verum eam magis accenderunt. Nam et qui sciscitabantur quam ob causam Joannes in vinculis teneretur, eam discabant et qui postea vel tum terram aut mare incolebant, vel nunc sunt, aut posthac futuri sunt, sceleratam hanc tragediam, hoc est tam libidinem, quam nefariam ab ipsis perpetratam cædem, apertius intellexerunt atque intellecturi sunt; nec ulla umquam vetustas harum rerum memoriam delere poterit.

3. Tam præclara res est virtus, tamque immortalis est ipsius memoria: ita vel sermone solo eos, qui ipsi adversarii sunt, metu concutit! Cur enim eum in carcerem conjecit? cur non eum contempsit? num Joannes eum in judicium tracturus erat? num adulterii pœnas ab eo expetiit? nonne reprehensio dumtaxat erant ea quæ dicebantur? Quid ergo metu ac tremis? annon verba erant, ac simplex sermo? Sed hujusmodi verba magis, quam res ipsæ pungebant. Non eum ad judicium, sed ad aliud conscientie tribunal pertrahabat; omnesque eos, qui libera cogitatione suffragium tunc ferebant, iudices ipsi constituebat. Quocirca tremebat tyrannus, virtutis splenderem haud ferens. Vides quanta philosophiæ vis sit? eum qui catenis vinctus erat, tyranno splendidiorem reddidit, effecitque ut hic illum formidaret ac tremere. Verum ipse quidem in vincula dumtaxat eum conjecit; at nefaria illa in cædem impulit. Quamquam alioqui in hunc potius criminem conferebatur. Neque enim, cum obviam illi factus fuisset, dixerat, Cur cum tyranno consuetudinem habes? non quod illa crimine vacaret, (qui enim id fieri potuisset?) verum hoc ratione totum emendare volebat. Quamobrem illum reprehendit, nec admodum vehementer. Neque enim dixit, O scelestè, imo scelestissime, o flagitiose ac profane, Dei legem

protrivisti, imperia illius contempsisti, potentiam tuam pro lege habuisti. Nihil horum loquutus est, sed etiam in criminis insectatione multa ab eo moderatio ac lenitas adhibita est: *Non licet*, inquit, *tibi habere uxorem Philippi fratris tui* (Marc. 6. 18). Quæ quidem verba docentis potius sunt quam coarguentis, erudientis potius quam vindicantis, instituentis potius quam traduentis, corrigentis potius quam insultantis. Verum, ut dixi, inimica fari lux est: vir justus vel solo aspectu peccatoribus molestus est: *Gravis est enim nobis*, inquit, *etiam ad videndum* (Sap. 2. 14). Neque enim ipsius radios ferre queunt: quemadmodum nec solares radios, qui aëris oculis sunt. Multis quoque pravis hominibus non aspectu tantum, sed etiam auditu gravis est. Ac proinde scelerata illa, atque adeo sceleratissima filia Iena, vel carnifex potius, quamvis ne ipsum quidem vidisset, nec ipsius vocem audiisset, tamen ad ejus cædem animum adjecit; operamque dedit, ut ea, quam impudice alebat, in eadem quoque prorumperet: usque adeo eum metuebat! Et quid ait? *Da mihi in disco hic caput Joannis Baptistæ* (Matth. 14. 8). Quo præceps feris misera et calamitosa? num adest accusator? num cernitur ac molestiam exhibet? Alii dicebant, *Gravis est nobis etiam ad videndum*; huic autem, uti dixi, auditu etiam gravis est: ob idque ait, *Da mihi in disco hic caput Joannis*. Atqui tua causa carcerem incolit ac vinculis adstrictus tenetur, tibi que licet amoris ergo tete jactare, atque his verbis uti: Regem superavi, quandoquidem ne publice quidem reprehensus, remissior fuit, nec ab amore se abduxit, nec adulterium meum divulsit: quin potius eum ipsum, a quo propterea reprehensus fuerat, in vincula conjecit. Quid faris ac rabie percelleris, cum etiam post peccati reprehensionem sponso fruaris? quid furarum mensam requiris, atque carnicum dæmonum convivium efficis? Vides quam nihil prorsus, quam meticulousum atque ignavum sit vitium? quonam modo, cum maxime vincit, tum imbecillius fiat? Etenim ea non ita tumultuabatur, antequam Joannem in carcerem contrusisset, quam vinclo postea eo perturbabatur, atque urgebat, dicens, *Da mihi hic in disco caput Joannis*. Et quare hic? Timeo, inquit, ne cædes ceu umbra obturbetur: ne aliqui eum e periculo eripiant. Et quare non integrum cadaver, sed caput dumtaxat poscis? Linguam illam, inquit, silentem cernere gestio, quæ me molestia affecit. At, o infelix ac misera, contrarium omnino eveniet: secta enim clarius postea clamabit. Tunc enim in Judæa tantum clamabat; nunc autem ad extremos usque orbis fines se conferet: et in quamcumque Ecclesiam ingressus fueris, sive apud Mauros, sive apud Persas, sive apud ipsas Britannicas insulas, clamantem Joannem audis, *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*. Verum illa sapientiæ omnis experta et ignara stolidum tyrannum ad cædem urget, et premit atque impellit; metuens scilicet, ne sententiam mutet. Ac tu hinc quoque virtutis robur

intellige : ne carcere quidem inclusum ac vinculis adstrictum , et silentem justum virum ferre potest. Vides quam imbecilla , quam impura res sit vitium ? Etenim humanum corpus eduliorum loco in disco infert. Quid puella illa scelestius , quid libidinosius , quid impudentius ? quam in diaboli theatro , ac demonum convivio vocem emisit ? Vides linguam , et linguam : alteram salutaria medicamenta ferentem , alteram autem venenum habentem , ac diabolicarum epularum exstructricem ? Sed cur non intus in ipso convivio , ubi major ei voluptas erat , eum obtruncari jussit ? Metuebat scilicet ne , si eo accessisset seque contuendum praeberisset , ipso aspectu ac loquendi libertate omnium animos immutaret. Ideo caput querebat , illustre stupri tropaeum erigere cupiens ; et matri suae dedit.

4. Vides saltationis praemia ? vides diabolicarum insidiarum spolia ? non Joannis caput dico , sed ipsum maritum. Nam si quis accurate rem expenderit , adversus regem tropaeum erit ; et quae vicerat , vincebatur , et qui capite truncatus fuerat , coronam obtinebat ac victor pronuntiabatur , ut qui etiam post mortem animos eorum , qui scelere se constrinxerant , vehementius concuteret. Quodque haec , quae a me dicta sunt , non inanis quidam verborum fumus sint , Herodem ipsum interroga. Nam ille ,

postquam Christi miracula ad ejus aures pervenerunt , dicebat : *Hic est Joannes : ipse surrexit a mortuis , et ideo virtutes operantur in eo* (*Matth. 14. 2*). Usque adeo vigentem in se metum ac perpetuam trepidationem habebat ; nec quisquam erat , qui conscientiae terrorem ei eximere posset , verum incorruptus ille iudex continenter eum praefocabat , singulisque diebus perpetratae caedis poenas ab eo repelebat. Haec cum perspecta habeamus , ne malo ab aliis affici , sed malum aliis inferre metuamus : illud enim victoria est , hoc clades. Eaque de causa Paulus etiam dicebat : *Quare non potius injuriam accipitis ? Sed vos injuriam facitis , et fraudatis : et quidem fratres* (*1 Cor. 6. 7. 8*). Etenim in perferendis malis coronae bravia et praemia acquiruntur. Idque in omnibus sanctis perspicere est. Quia igitur omnes hac ratione corona donati , ac victores pronuntiati sunt , nos proinde eandem viam ingrediamur , atque illud quidem oremus , ut in tentationem minime intremus ; ceterum si accesserit , adversus ipsam fortissime stemus , eamque , quam par est , animi promptitudinem exhibeamus : ut futura bona nanciscamur , per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi , cui cum Patre et Spiritu sancto gloria , honor , imperium , nunc et semper , et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 13. v. 1. *Ecce tertio hoc venio ad vos ; In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum.*

1. Cum aliunde etiam multis ex rebus , tum vel hinc maxime Pauli philosophiam , paternumque affectum perspicere licet : nimirum quam in denunciandis rebus vehemens , in inferendis autem poenis tardus sit. Neque enim de iis qui peccabant poenas statim sumpsit , sed semel atque iterum admonuit ; ac ne sic quidem in contumaces animadvertit , sed rursus admonet ac denuntiat dicens , *Tertio hoc venio ad vos* , ac priusquam adsim , rursus scribo. Postea , ne cunctatio segnitatem illis pariat , vide quo pacto hinc quoque eos corrigat , assidue nempe interminans ac plagas intentans , atque hisce verbis utens , *Si venero iterum , non parcam* ; et , *Ne , cum venero , lugeam multos*. Haec porro idcirco facit ac loquitur , ut hac quoque parte omnium Dominum imitetur. Nam et Deus assidue quidem comminatur , ac saepe praecipit , sed non saepe punit et cruciatum infert. Hoc itaque ipse quoque facit : ideoque etiam ante dicebat , *Parcens vobis non ultra veni Corinthum*. Quid est , *Parcens vobis* (*2. Cor. 1. 23*) ? Hoc est , ne vos sceleribus devinctos inveniens , ac sine ulla emendatione in his perstantes , poena et cruciatu vos afficiam. Et hoc loco , *Tertio hoc venio ad vos : In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum*. Non scriptum cum scripto connectit : id quod alio quoque loco fuit , cum ait , *Qui adharet meretrici , unum corpus est : crunt enim , inquit , duo*

in carne una (*1. Cor. 6. 16*). Et quidem de legitimo matrimonio hoc dictum est ; verum eo loco commode ad hoc abusus est , ut vehementiorem terrorem incuteret. Ita ergo hic quoque facit , nempe testimoniorum loco adventus suos ac poenae denuntiationes ponens. Quod autem ait , hanc sententiam habet : Semel dixi atque iterum , cum ad vos accessi , et nunc item per litteras dico. Ac si quidem me audieritis , quod cupiebam contigit ; sin autem verba mea contempseritis , deinceps necesse erit , ut praestem quae dixi , ac poenam inferam. Idcirco ait : 2. *Prædixi , et prædico ut praesens bis , nunc etiam absens scribo iis qui peccaverunt , et reliquis omnibus , quod si iterum venero , non parcam*. Nam si in ore duorum ac trium testium stat omne verbum , bis adfui et dixi , ac nunc quoque per epistolam dico ; jam itaque deinceps necesse est verba mea vera inveniri. Non enim est quod existimetis litteras meas inferioris auctoritatis esse , quam praesentiam , ut enim praesens dicebam , sic nunc quoque absens scribo. Vides paternam curam ac sollicitudinem ? vides magistro congruentem providentiam ? Nec tacuit , nec rursus poenam intulit , verum sapientius quoque praedicat , atque in interminatione constanter permanet ac poenam differt. Quod si , in peccatis obstinati maneant , tum demum re ipsa poenam se inflicturum minatur. Quid autem praesens praedixisti , ac nunc absens scribis ? *Quod si venero iterum , non parcam*. Postquam superius se hoc , nisi necessitate coactum , facere non posse ostendit , ac luctum et

τῷ θεάτρῳ τοῦ διαδόλου, καὶ τῷ συμποσίῳ τῶν δαιμόνων; Εἶδες γλῶτταν καὶ γλῶτταν, τὴν μὲν φάρμακα φέρουσιν σωτήρια, τὴν δὲ δηλητηρίον ἔχουσιν, καὶ τραπεζοποιῶν γινομένην ἱστορίας διαβολικῆς; Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐκέλευσεν ἔνδον ἐν τῷ συμποσίῳ αὐτὸν κατασφαγῆναι, ἔνθα πλείων ἦν αὐτῇ ἡδονῇ; Ἐδοδοίκει μὴ παραγενόμενος καὶ ὄφθεις, ἅπαντας μεταβάλλῃ διὰ τῆς ὀφείας, διὰ τῆς παρβησίας. Διὰ τοι τοῦτο τὴν κεφαλὴν ἐπιζητεῖ, τρώπαιον πορνείας λαμπρὸν στήσαι βουλομένη· καὶ ἔδωκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

δ. Εἶδες τῆς ὀρχήσεως τὰ ἐπιχειρήματα, εἶδες τὰ λάφυρα τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλῆς; οὐ τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λέγω, ἀλλ' αὐτὸν τὸν συνοικοῦντα. Εἰ γὰρ τις ἀκριδῶς ἐξετάσῃ, κατὰ τοῦ βασιλέως ἔσται ἡ τρώπαιον, καὶ ἡ νικησασα ἡττάτο, καὶ ὁ ἀποτμηθεὶς ἑσπεφανοῦτο καὶ ἀνεκηρύττετο, καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν σφοδρότερον κατασεύων τῶν ἡμαρτηκῶτων τὴν διάνοιαν. Καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ εἰρημένα, αὐτὸν ἐρώτησον τὸν Ἡρώδη· ὅς, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ τὰ ση-

α Conjecit Dunsus ἰσθι.

μεῖα ἤκουσεν, ἔλεγεν· *Οὗτος ἐστὶν Ἰωάννης· αὐτὸς ἐγέρθη ἐκ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ*. Οὕτως ἀκμάζοντα εἶχε τὸν φρόνον καὶ διηνεκῇ τὴν ἀγωνίαν· καὶ οὐδεὶς ἀποβαλεῖν τὸ δόος τοῦ συνειδότος ἴσχυσεν, ἀλλ' ἔμεινεν ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος ὁ ἀδέκαστος ἀγγων αὐτὸν, καὶ καθ' ἡμέραν δίκην ἀπαιτῶν τῆς σφαγῆς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ φοβώμεθα τὸ κακῶς παθεῖν, ἀλλὰ τὸ δρᾶσαι κακῶς· τοῦτο [639] μὲν γὰρ νίκη, ἐκεῖνο δὲ ἡττα. Δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, *Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφοί*. Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς οἱ στέφανοι καὶ τὰ βραβεῖα καὶ ἡ ἀνακηρύξις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων ἔστι τῶν ἁγίων ἰδεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἅπαντες ἑσπεφανώθησαν οὕτως, ἀνεκηρύχθησαν οὕτω, καὶ ἡμεῖς ταύτην ὁδεύωμεν τὴν ὁδόν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ παραγένοιτο, μετὰ πολλῆς ἱστάμενοι τῆς ἀνδρείας, τὴν προσήκουσαν ἐπιδειξώμεθα προθυμίαν· ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσεται πᾶν ῥῆμα.

α'. Πολλαχόθεν μὲν καὶ ἄλλοθεν, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ αὐτοῦ, τοῦ Παύλου τὴν φιλοσοφίαν ἔστιν ἰδεῖν, καὶ τὴν πολλὴν φιλοστοργίαν· πῶς πολὺς μὲν ἐν ταῖς παραγγελίαις καὶ σφοδρὸς, ὀκνηρὸς δὲ καὶ μελλητὴς ἐν ταῖς τιμωρίαις. Οὐ γὰρ εὐθέως ἀμαρτάνοντας ἐκόλασεν, ἀλλὰ παρήγγειλεν ἅπασι καὶ δεύτερον· καὶ οὐδὲ οὕτω παρακούσαντας τιμωρεῖται, ἀλλὰ πάλιν παραγγέλλει λέγων, *Τρίτον ἔρχομαι τοῦτο πρὸς ὑμᾶς*, καὶ πρὶν ἢ παραγένωμαι, γράφω πάλιν. Εἴτα ἵνα μὴ ἡ μέλλουσα ῥαθυμία ἐργάσθῃ, ὅρα πῶς καὶ τὸ ἐνταῦθεν διορθοῦται, συνεχῶς ἀπειλῶν, καὶ ἐπικανταίνόμενος τὴν πληγὴν, καὶ λέγων, *Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι· καὶ, Μὴ πῶς ἔλθω πενήθῃς πολλοὺς*. Ταῦτα δὲ ποιεῖ καὶ λέγει, καὶ αὐτὴ τὸν Δεσπότην τῶν ἀπάντων μιμούμενος· ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς συνεχῶς μὲν ἀπειλεῖ καὶ πολλάκις παραγγέλλει, οὐ πολλάκις δὲ κολάζει καὶ τιμωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι *Φειδόμενος ὑμῶν, οὐδέτις ἦλθον εἰς Κόρινθον*. Τί ἐστὶ, *Φειδόμενος ὑμῶν*; ἵνα μὴ ὑμῶν ἡμαρτηκῶτας καὶ ἀδιορθώτους μέινοντας, ἐπ' ἅγῃ κλάσιν καὶ τιμωρίαν. Καὶ ἐνταῦθα, *Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσεται πᾶν ῥῆμα*. Ἀγρᾶρον ἐγγράφῳ συνάπτει· ὃ καὶ ἀλλαχού πεπιτῆκεν εἰπὼν, ὅτι *Ὁ κολλώμενος τῇ πόρτῃ, ἐν σώματι ἐστὶν· ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα*

μία. Καίτοι γε ἐπὶ νομίμου τοῦτο εἴρηται γάμου. ἀλλὰ ἀπεχρήσατο αὐτῷ εἰς τοῦτο συμφερόντως, ὥστε φοβῆσαι μείζονος. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ἀντὶ μαρτυριῶν τὰς παρουσίας αὐτοῦ τιθεὶς καὶ τὰς παραγγελίας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· Ἀπαξ εἶπον καὶ δεύτερον, ὅτε παρεγενόμην· λέγω καὶ νῦν διὰ γραμμάτων. Καὶ μὴν ἐὰν ἀκούσῃς μου, ὅπερ ἐπεθύμουν γέγονεν· ἐὰν δὲ παρακούσῃς, ἀνάγκη λοιπὸν στήσαι [640] τὰ εἰρημένα, καὶ ἐπαγαγεῖν τὴν τιμωρίαν. Διό φησι, *Προσέρχομαι, καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προσημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Εἰ γὰρ ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσεται πᾶν ῥῆμα, παρεγενόμην ἡ δεύτερον καὶ εἶπον, λέγω δὲ καὶ νῦν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· ἀνάγκη με λοιπὸν ἀληθεύσαι. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἐλαττον ἔχειν τὰ γράμματα τῆς παρουσίας· ὥσπερ γὰρ παρὼν ἔλεγον, οὕτω καὶ ἀπὼν νῦν γράφω. Εἶδες κηδεμονίαν πατρικὴν; εἶδες διδασκαλίαν καὶ πρέπουσαν ἡ πρόνοιαν; Οὕτε ἐστίγησεν, οὕτε ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ προλέγει πολλάκις, καὶ μένει διηνεκῶς ἀπειλῶν, καὶ ἀναβάλλεται τὴν τιμωρίαν καὶ εἰ μένοιεν ἀδιορθώτοι, τότε ἀπειλεῖ τὴν πείραν ἐπαγαγεῖν. Τί δὲ προσέρχομαι παρὼν, καὶ ἀπὼν νῦν γράφεις; Ὅτι, *ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Δεῖξας πρότερον ὅτι οὐ δύναται, ἀν μὴ ἀναγκασθῇ, τοῦτο ποιῆσαι, καὶ πένθος ἐπὶ πρᾶγμα καλέσας καὶ

α Legi vult Dunsus παρεγενόμην δὲ, probabiliter

β Idem vult διδασκᾶν πρ. πρ.

ταπεινῶσιν· *Μή πως γάρ, φησίν, ἐλθόντα με ὁ Θεός μου ταπεινώσῃ πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθῇσω πολλοὺς τῶν προσημαρτησάντων; καὶ μὴ μετανοήσαντων καὶ ἀπολογησάμενος αὐτοῖς, ὅτι καὶ ἁπᾶς καὶ δευτέρων καὶ τρίτων προεῖπε, καὶ ὅτι πάντα ποιῶ καὶ μηχάνεται, ὥστε ἀνακρούσασθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ρημάτων βελτίους ποιῆσαι, τότε τὸ φορτικὸν τοῦτο καὶ φοβερόν ἐθῆκε λέγων, "Οτι, ὅαν ἐλθῶ εἰς τὸ πᾶν, σὸ φείσομαι. Οὐκ εἶπε, Τιμωρήσομαι καὶ κολάσω καὶ ἀπαιτήσω δίκαν, ἀλλὰ πάλιν πατρικοῖς ῥήμασι καὶ αὐτὴν τὴν τιμωρίαν τίθῃσι, δεικνύς αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα καὶ τὴν συναλγοῦσαν αὐτοῖς διάνοιαν, διότι διὰ φιλεῖσθαι ἀναβάλλετο. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ νῦν νομίσωσιν, ὅτι πάλιν ἀναβολὴ καὶ ἀπλῶς ἀπειλὴ ῥημάτων, διὰ τοῦτο καὶ ἐμπροσθεν εἰρηκεν· Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθίσεται πᾶρ ῥῆμα· καὶ, "Οτι ὅαν ἐλθῶ εἰς τὸ πᾶν, σὸ φείσομαι. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὁυδέτι ἀναβαλοῦμαι, εἰ ἀδιορθώτους εὗρωιμι, ὃ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἐπάξω πάντας, καὶ στήσω ὅπῃ εἴρηκα. Εἶτα μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ καὶ σφοδρῆς τῆς ἀγανακτήσεως πρὸς τοὺς κομψοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ χλευάζοντας, καὶ λέγοντας, Ἡ παρουσία ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος, ὡς πρὸς τοὺτους γυνὴ ἀποτεινόμενος, φησίν· Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Τοῦτο γὰρ ὁμοῦ μὲν πλῆττειν, ὁμοῦ δὲ κἀκαίνων καθάπτόμενος εἰρηκεν. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Ἐπειδὴ βούλεσθε δοκιμάζειν εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ εὐθύνas ἀπαιτεῖτε, καὶ διὰ τοῦτο με κομψοῦτε, ὡς εὐτελῆ καὶ εὐκαταφρόνητον, ὅτε ἔρημον ὄντα τῆς δυνάμεως ἐκείνης· εἴσαθε ὅτι οὐκ ἔσμεν ἔρημοι, εἰ παρ᾽ ὁμοῦ πρόφασιν, ὃ μὴ γένοιτο. Τί οὖν; εἰπέ μοι· διὰ τοῦτο κολάζεις, ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητοῦσιν; Οὐχί, φησίν· εἰ γὰρ τοῦτο ἐξήτεον, ἐκ πρώτης ἂν ἐκόλασα ἁμαρτόντας, καὶ οὐκ ἀνεβαλόμην. "Οτι δὲ οὐ τοῦτο ζητεῖ, προὖν τοῦτο [641] σαφέστερον ἔδειξεν εἰπὼν, *Εὐχομαι δὲ μηδὲν ποιῆσαι ὑμᾶς κακόν, οὐχ ἵνα μὴ ὑμεῖς δοκιμοὶ φανώμεσθε, ἀλλὰ ὑμεῖς δοκιμοὶ ᾗτε, ὑμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὤμεσθε.**

β'. Οὐ τοίνυν αἰτιολογικῶς αὐτὸ ἐτίθητιν, ἀλλὰ μάλλον ἀγανακτῶν, μάλλον καθάπτόμενος τῶν καταφρονούντων αὐτοῦ. Ἐγὼ μὲν οὐ βούλομαι, φησὶ, δοῦναι πειραν ὁμῶς τοιαύτην· εἰ δὲ αὐτοὶ παρέχετε τὴν αἰτίαν, καὶ βουλευθείητέ με ἐκκαλέσασθαι, εἴσαθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν. Καὶ ὅρα πῶς φορτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητεῖτε ἐμοῦ, ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ·* δεικνύς ὅτι εἰς ἐκεῖνον ἡμάρτανον. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, *Τοῦ ἐνοικοῦντος, ἀλλὰ, Τοῦ λαλοῦντος,* δεικνύς πνευματικὰ ὄντα τὰ ῥήματα. Εἰ δὲ οὐκ ἐνδείκνυται αὐτοῦ τὴν ἰσχύον, οὐδὲ κολάζει· λοιπὸν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸν λόγον ἐκεῖ μετήγαγε, φοβερωτέρην ποιῶν τὴν ἀπειλήν· οὐ δὲ ἀσθένειαν· δύναμιν γάρ· ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν ἀνοχὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν τις λογισέσθω. Τί γὰρ θαυμάζεις, εἰ οὐκ ἐπεξέρχεται νῦν ἁμαρτάνουσιν, οὐδὲ ἀπαιτεῖ δίκαν ἀνεχόμενος καὶ μακροθυμῶν, ὅπου γε καὶ σταυρωθῆναι αὐτὸς

ὕμεινε, καὶ ταυτὰ πάσων οὐκ ἐκόλαξε; Διὸ καὶ ἐπήγαγε, *"Ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώσῃ ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ.* Πολλὴν ἀσάφειαν ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ τοῖς ἀσθενεστέροις θόρυβον ἐντίθησι. Διόπερ ἀναγκαῖον αὐτὰ ἀναπλῶσαι σαφέστερον, καὶ τῆς λείψως ταύτης εἰπεῖν τὰ σημαινόμενα, περὶ ἣν ἡ ἀσάφεια, ἵνα μηδεὶς σκεπταλίχεται μηδὲ τῶν ἀπελεστέρων.

Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ εἰρημένον, καὶ τί δηλοῖ τὸ τῆς ἀσθενείας ὄνομα, καὶ κατὰ ποῖον σημαινόμενον εἰρηγεται, ἀναγκαῖον μαθεῖν. Μία μὲν γὰρ ἡ λέξις, πολλὰ δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς δηλούμενα. Καὶ γὰρ ἀσθένεια λέγεται ἡ τοῦ σώματος ἀβρωσία· διὸ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρηγεται, *"Ἰδοὺ ὁν φιλεῖς ἀσθενεῖ, περὶ τοῦ Λαζάρου·* καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, *"Ἡ ἀσθένεια αὐτῇ οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον·* καὶ περὶ τοῦ Ἐπαφροῦ τοῦ Παύλου· *Καὶ γὰρ ἡσθέτησε παραπλήσιον θανάτῳ, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε·* καὶ περὶ τοῦ Τιμοθέου, *Ὅτιν ἄλιγῳ χρόνῳ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.* Ταῦτα γὰρ ἔπαντα σωματικὴν ἀβρωσίαν δηλοῖ. Λέγεται πάλιν ἀσθένεια τὸ μὴ πεπηγέναι ἐν τῇ πίστει ἀπλῶς, μηδὲ τέλειον εἶναι καὶ ἀπρωτισμένον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν·* καὶ πάλιν, *"Ὅς μὲν πιστεύει φασεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθλα·* τὸν ἐν τῇ πίστει ἀσθενοῦντα δηλῶν. Ἰδοὺ δύο σημαινόμενα ἐκ τῆς ἀσθενείας· ἐπὶ καὶ τρίτον ἔταρον, ὃ καλεῖται ἀσθένεια. Ποῖον δὲ τοῦτο; Οἱ διωγμοί, αἱ ἐπιβουλαί, αἱ ἐπὶ ῥηταί, οἱ πειρασμοί, αἱ ἐπαγωγαί. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Υπὲρ τούτου τρεῖς τὸν Κύριον παρεκάλεσα· καὶ εἰπέ μοι, Ἄρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.* [642] Τί ἐστιν, Ἐν ἀσθενείᾳ; Ἐν διωγμοῖς, ἐν κινδύνοις, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐπιβουλαῖς, ἐν θανάτοις. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγε, *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείᾳ.* Εἶτα δεικνύς πᾶν λέγει ἀσθένειαν, οὐ πυρετὸν εἶπεν, οὐκ ἀμφιβολίαν τὴν περὶ τὴν πίστιν, ἀλλὰ τί; Ἐν θόρῳ, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πλῆγμασι, ἐν φυλακαῖς, ἵνα ἐπισκηρῶσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι· τουτέστιν, Ὅταν διώκωμαι, ὅταν ἐλαυνώμαι, ὅταν ἐπιβουλεύωμαι, ὅτε δυνατός εἰμι, τότε μάλλον κρατῶ καὶ περιγίνομαι τῶν ἐπιβουλεύοντων, τῆς χάριτος θαυμάσιον ἐνδείκνυσθαι ἐν ἐμοί. Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ τρίτον τὴν ἀσθένειαν τέθεικεν ὁ Παῦλος· καὶ ὁ λέγει τοῦτό ἐστι· πρὸς ἐκεῖνον πάλιν ἀποτεινόμενος, ὃ καὶ ἐμπροσθεν εἶπεν, ὅτι εὐτελὲς αὐτοῖς ἔδοκε εἶναι καὶ εὐκαταφρόνητος. Οὐ γὰρ δὴ θεούλετο κομπάζειν, οὐδὲ ὅπῃ ἦν, εἶναι δοκεῖν αὐτὸν, οὐδὲ τὴν δύναμιν ἐνδείκνυσθαι, ἣν εἶχεν εἰς τὸ κολάζειν καὶ τιμωρεῖσθαι· ὅθεν καὶ ἐνομιζέτο εὐτελὲς εἶναι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο νομίζοντες ἐν πολλῇ ῥαθυμίᾳ ἦσαν καὶ ἀναισθητοί, καὶ οὐ μεταβάλλοντο ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων, καίρων ἐπιτηδεύον λαθῶν, καὶ περὶ τούτων εὐθύνas σφόδρα διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐ δὲ ἀσθένειαν οὐδὲν ἐποίησεν, ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Εἶτα, ὅτι ἐφ' ἣν, ἀπ'

humiliationem eam rem appellavit; *Ne, cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et iugeam nuntius qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam*; ac sese ipsis excusans, semel et iterum ac tertio praedixisse asseruit, quodque nihil non agat ac molietur quo sumendas penas propalaret, eosque verborum terrore meliores efficit: tunc grave illud et horrendum assert dicens, *Si venere iterum, non parcam*. Non dixit, *Poniam ac vindicabo*, penasque expetam; sed rursus patris verbis supplicium ponit, hinc viscera sua animumque ipsis condolentem ostendens, quod pro sua erga eos indulgentia semper penam intelligere differret. Postea autem, ne nunc quoque ista existimarent, eam rursus dilatione ac verborum tantum minis uti; ideo prius quoque dixit: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*; et, *Si venero, non parcam*. Quod autem ait, est ejusmodi: Non jam diutius cunctabor, si vos, quod Deus avertat, emendationis expertes invenere, sed penas haud dubio inferam, ac quod dixi praestabo. Mox cum magno animi permotione ac vehementi indignatione in eos invehens, qui ipsum tanquam imbecillum trahebant, praesentiamque ipsius suggillabant dicebantque, *Præsentia infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10), adversus istos ait: 3. *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi*? His enim verbis simul et hos ferit, et illos perstringit. Quod autem dixit, hunc sensum habet: Quandoquidem periculum facere vultis, an Christus in me habitet, rationesque a me exposcitis, eaque de causa me ut vilem ac contemnendum traducitis, tanquam potentia illa destitutum; hac me minime carere scietis, si, quod nolim, occasionem mihi præbueritis. Quid ergo? quæso; ideo castigas, quod experimentum querant? Minime, inquit: nam si hoc quærerem, mox ut primum peccassent, in eos animadvertissem, nec cunctatione ulla usus fuisset. Quod autem id minime quærat, dilucidius postea indicavit his verbis: *Opto autem vos nullo malo afficere, non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciatis, nos autem ut reprobis simus*.

2. Non ergo per causæ modum istud ponit, sed potius ut stomachans, eosque quibus contemptui erat incensens. Equidem ipse, inquit, hujusmodi experimentum vobis præbere nolo: quod si ipsi causam præbueritis, meque copitare in animum induxeritis, ex ipsis rebus intelligetis. Ac vide quomodo orationem exasperet. Neque enim dixit, Quoniam experimentum mei queritis, sed, *Ejus qui in me loquitur Christi*. Quibus verbis ostendit eos in illum peccavisse. Nec simpliciter dixit, *Ejus qui in me habitat*, sed, *Ejus qui in me loquitur*; hinc videlicet indicans, verba sua a Spiritu proficisci. Quod si vim suam ille non ostendit, nec penas irrogat; jam enim a se orationem illic traducit, quo plus terroris minæ habeant; sed imbecillitate prohibet; id enim potest; sed nimis lenitate. Quocirca ne ipsius tolerantiam imbecillitati quispiam adscribat. Cur miraris enim, si pro sua tolerantia patientiaque in peccatores non anim-

advertit nec penas ab eis expetit, cum ipse quoque in crucem agi sustinuerit, atque hujusmodi cruciatus perpetuens, penam minime irrogari? Unde etiam subjunxit, *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*. 4. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Plurimum hæc verba obscuritatis habent, atque imbecillioribus perturbationem injiciunt. Quapropter apertius ea explicare necesse est, atque hujus dictionis, in qua obscuritas sita est, significationem afferre: ut ne quis etiam ex simplicioribus offendantur.

Infirmitatis modi varii.—Quidnam igitur sit id quod dixit, quid per infirmitatis vocabulum designet, et qua significatione hoc loco usurpatum sit, operæ pretium est discere. Etenim una quidem est dictio, verum per eam multa indicantur: siquidem infirmitas dicitur corporis morbus; eaque ratione in Evangelio dictum est de Lazaro, *Ece quem unus infirmatur* (Joan. 11. 5. 4); et ipse dicebat, *Hæc infirmitas non est ad mortem* (Philipp. 2. 27); ac Paulus de Epaphroditō verba faciens, *Nam et infirmatus est usque ad mortem, sed Deus misertus est ejus* (1. Tim. 5. 23); et de Timotheo, *Vino modico utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates*. Hæc enim omnia corporeum morbum significant. Rursus infirmitas dicitur, cum quis in fide non satis firmus est, nec perfectus ac numeris omnibus absolutus. Ilque his verbis Paulus indicabat: *Infirmum autem in fide assumite, non in discepcionibus cogitationum*; ac rursus, *Alius quidem credit se comedere omnia: qui autem infirmus est, solum manducat* (Rom. 14. 1. 2); infirmum in fide significans. Habes jam duos infirmitatis significatos. Est et tertia alia infirmitatis significatio. Quænam hæc? Persecutiones, insidiae, molestiae, tentationes, calamitates. Quod etiam Paulus his verbis declarabat, *Pro hoc ter Dominum rogavi: et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 8. 9). Quid est, *In infirmitate*? In persecutionibus, in periculis, in tentationibus, in insidiis, in mortibus: id quod indicabat, cum diceret, *Quamobrem mihi placeo in infirmitate* (Ibid. v. 10). Ac postea exponens de qua infirmitate loqueretur, non febrem dixit aut dubitationem quamdam in fide, sed quid? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus: ut inhabitet in me virtus Christi*. Cum enim infirmor, tunc potens sum. Hoc est, Cum vexor, cum exagitor, cum insidiis appetor, tunc robore polleo, tunc victoriam magis obtineo, atque eos qui mihi insidias parant supero, copiosiore gratia in me insidente. Secundum hoc tertium significationis genus, infirmitatis vocabulum hoc loco Paulus usurpavit; quodque ait, est ejusmodi: adversus id, quod jam ante dixi, rursus contendit, nempe quod vilis ipsis et contemnendus esse videbatur. Non enim sese jactare volebat, qualis revera erat, nec vim eam, quam ad puniendum et penas emendas habebat, ostentare: unde etiam vilis et abjectus habebatur. Quoniam itaque ob eam opinionem in magna socor-

dia ac stupore versabantur, nec a peccatis resiliabant; commodam occasionem nactus, de his rebus arriter disserit, illud demonstrans, imbecillitatem non in causa esse cur nihil faciat, sed animi lenitatem. Ac postea, ut jam dixi, sermonem a se ad Christum traducens, metum augeat ac minas amplificat. Quod autem ait, tale est: Num, si quid etiam faciam, ac de iis qui peccaverunt poenas sumam, ego sum qui punio et poenas sumo? Imo vero Christus ipse est, qui in me habitat. Quod si hoc non creditis, sed experimentum capere vultis, per ejus qui in me habitat opera id mox perspectum habebitis: non enim in vobis infirmus est, sed potens. Cur autem adjecit, *In vobis*, cum ipse ubique viribus polleat? nam sive infideles, sive dæmones, sive quidquid tandem illud esse queat, supplicio afficere voluerit, id potest (a). Quid ergo sibi vult illud additamentum? Hoc dicens, pudore suffundit illos ab iis quæ jam experti sunt; vel hoc significat: Interim in vobis virtutem suam ostendit, qui emendari debetis. Quod etiam alibi dicebat: *Quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare* (1. Cor. 5. 12)?

3. Nam ab externis illis, inquit, tunc poenas repetet in die judicii; a vobis autem etiam nunc, ut ab illo vos supplicio eximat. Attamen hanc curam et sollicitudinem ab amore partam, vide quanto cum timore et quanta cum indignatione adhibeat, dicens: *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam et si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Quid significat illud, Si crucifixus est ex infirmitate?* Etiam si, inquit, voluerit rem sustinere, quæ infirmitatis suspicionem præ se ferat; certe nihil hoc vim potestatemque ejus minuit: potestas quippe illa inexpugnabilis manet, et quod infirmitatis videtur esse, nihil illam lædit; imo potius hoc maxime ejus robur et vim ostendit, quod talem rem perpessus sit, nec tamen ejus virtus ac potentia imminuta fuerit. Ne ergo infirmitatis vocabulum te conturbet; etenim alibi quoque dicit: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus* (1. Cor. 1. 25); quamquam nihil stultum nihilque infirmum Deus habet; sed crucem sic vocavit, incredulorum de ipso opinionem exponens. Audi enim illum, se ipsum interpretantem: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est* (1b. v. 18); et rursus, *Nos autem prædicamus Deum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocalis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam* (1b. v. 23. 24); ac rursus, *Animadvis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus: stultitia enim est illi* (1. Cor. 2. 14). Vide quomodo ubique incredulorum suspicionem tollat et interpretetur, qui crucem stultitiam et infirmitatem esse putabant. Ita autem hoc quoque loco, non

eam quæ vere sit infirmitatem memorat, sed eam quam increduli esse suspicabantur. Non igitur hoc dicit quod, infirmus cum esset, crucifixus fuerit, absit. Quod enim potuerit non crucifigi per omnia probavit: nunc supinos projiciens, nunc radios solis avertens, sicut arefaciens, accedentium ad se oculos excæcans, et innumera alia patrans. Quid sibi vult ergo quod dicit, *Ex infirmitate*? Quod etiam si crucifixus sit, periculum passus et insidias (ostendimus enim infirmitatem periculum et insidias vocari), attamen nihil læsus fuit. Hæc autem dicebat, ad se trahens exemplum. Quia enim videbant illos persecutionem patientes, pulsos, despectos, nec propulsantes vel sese ulciscences; ut doceret illos, quod ipsi talia paterentur non ex imbecillitate nec quod eos propulsare non valerent, sermonem ad Dominum reducit: quandoquidem ipse quoque, inquit, crucifigebatur, vinculis constringebatur, innumera patiebatur; nec invadentes se propulsabat, sed manebat, ea sustinens quæ infirmitatem præ se ferre viderentur, et sic virtutem suam ostendens, quod nempe nec propulsans illos nec sese ulciscens, in nullo prorsus læderetur. Vitam enim crux non abscidit, nec resurrectionem impedivit; sed resurrexit ille, et vivit. Cum autem audieris crucem et vitam, de æconomia, seu de Christi incarnatione sermonem excipe; de illa enim omnis hæc oratio instituitur. Quod si dicat, *Ex virtute Dei*, ex virtute ipsius Christi intelligit. Quod enim ipse eam excitaverit et imperet, audi dicentem: *Solve templum hoc, et ego in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). Si autem id quod suum est Patris esse dicat, ne turberis: *Omnia enim, quæ Patris mei sunt, mea sunt* (Joan. 16), inquit, et rursus: *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt* (1b. 15. et 17. 10). Sicut ergo ille, qui crucifixus est, nihil læsus est, inquit; sic neque nos dum persecutionem patimur et impugnatur: ideoque subjungit, *Nam et vos infirmi sumus in illo, sed vivemus in illo ex virtute Dei. Quid sibi vult illud, Infirmi sumus in illo?* Persecutionem sustinemus, pellimur, extrema patimur. Sed quid significat, *In illo*? Per prædicationem, inquit, et per fidem in illum. Si autem trista et molesta propter illum sustineamus, palam est et fausta quoque: ideoque subjungit, *Sed salvamur in illo ex virtute Dei. 5. Vosmetipsos tentate, si estis in fide, vos ipsos probate. Annon cognoscitis vosmetipsos, quia Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis. 6. Spero autem quod cognoscitis, quia nos non sumus reprobi.* Quia enim ex dictis ostenderat, quod etiam si non illos plecteret, non ita se gereret eo quod Christum in se non haberet, sed ut illius lenitatem imitaretur, qui cum cruce afficeretur, non se ulciscabatur: rursus alio modo idem efficit. Atque majus argumentum ducens a discipulis ita rem probat. Quid enim de me magistro loquor, qui in tanta cura versor, ac totum terrarum orbem fidei meæ commissum habeo, totque ac tanta miracula edidi? Nam si vos, qui in discipulorum numero estis, vos ipsos examinare volueritis, Christum in vobis quoque habitare conspicietis: quod si in

(a) Quæ sequuntur postea in Editione Morelli Parisiensi, ex Commentario Epistolæ ad Galatas adjecta sunt, et per paginas duas integras seriem omnino inturbant, idque ex typographorum vel imperitia vel nequitia. Nos omnia resiliimus.

εαυτοῦ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Χριστὸν μεταγαγὼν, ἐπιταίνει τὸν φόβον, αὖτις τὴν ἀπειλήν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Μὴ γὰρ, καὶ ἐάν ποιήσω τι, καὶ κολάσω καὶ τιμωρήσωμαι τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐγὼ εἰμι ὁ κολάζων καὶ τιμωρούμενος; ἔστιν ὁ ἐν ἡμοὶ οἰκῶν, αὐτὸς ὁ Χριστός. Εἰ δὲ οὐ πιστεύετε τοῦτο, ἀλλὰ βούλεσθε λαβεῖν δοκιμὴν, διὰ τῶν ἔργων τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμοὶ εἰσεσθε ταχέως· οὐδὲ γὰρ ἀσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ δυνατός ἐστι. Καὶ διὰ τί προσέθηκεν, *Εἰς ὑμᾶς*, καίτοι πανταχοῦ δυνατός ἐστι; κἂν γὰρ ἀπίστοις βουληθῇ κολάσαι, δύναται, κἂν δαίμονας, κἂν ὄντιον. Τί οὖν βούλεται ἡ προσθήκη; Σφόδρα ἐντρέποντος αὐτοῦ ἐστὶ τὸ ῥήμα, ἀφ' ὧν ἤδη παῖραν εὐληφάμεν ἡ τοῦτο δηλοῦντος, ὅτι τέως ἐν ὑμῖν τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται τοῖς ὀφειλοῦσι διορθωθῆναι. Ὁ καὶ ἀλλοχού ἔλεγε· *Τί γὰρ μοι καὶ τοῦς ἐξω κρίνεις*;

γ. Τοὺς μὲν γὰρ ἐξω, φησί, τότε ἀπαιτήσῃ δικὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως· ὑμᾶς δὲ καὶ νῦν, ὥστε ἐκείνης ἐξελεῖσθαι τῆς τιμωρίας. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὸ κηδεμονικὸν τοῦτο καὶ διὰ φιλοστοργίαν γινόμενον, ὅρα πῶς μετὰ φόβου τίθῃσι καὶ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ, λέγουν· Ὅς οὐκ ἂν ἀσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ἤν ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Τί ἐστίν, *Εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας*; Καὶ γὰρ εἰ εἴλετο, φησί, πρῶγμα ὑπομεῖναι δοκοῦν ἀσθενείας ἔχειν ὑπόληψιν, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο τὴν δύναμιν αὐτοῦ διακόπτει· μένει γὰρ αὕτη ἀμαχος οὕσα, καὶ οὐδὲν τὸ [643] πρῶγμα τὸ δοκοῦν ἀσθενείας εἶναι ταύτην παρέδιδafen, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν ἰσχύν, ὅτι καὶ τοιοῦτον πρῶγμα ὑπέμεινε, καὶ τὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ οὐκ ἠκρωτηριάσθη. Μὴ τοίνυν σε δορυμείτω ἡ λέξις τῆς ἀσθενείας· καὶ γὰρ καὶ ἀλλοχού φησι· *Τὸ μωρόν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ*· καίτοι οὔτε μωρὸν, οὔτε ἀσθενὲς οὐδὲν ὁ Θεὸς ἔχει· ἀλλὰ τὸν σταυρὸν οὕτως ἐκάλεσε, τὴν τῶν ἀπίστων ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ ἐξηγούμενος. Ἀκούσον γοῦν αὐτοῦ ταυτὸν ἐρμηνεύοντος· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζόμενοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ· καὶ πάλιν· Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Θεὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν· καὶ πάλιν, Ψυχικός δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν. Ὅρα πῶς πανταχοῦ τῶν ἀπίστων τὴν ὑπόνοιαν ἐρμηνεύει, μωρίαν καὶ ἀσθενείαν τὸν σταυρὸν νομιζόντων. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν οὖσαν ἀσθενείαν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑποπευομένην παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Οὐ τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι ἀσθενὴς ὢν ἐσταυρώθη, ἀπαγε. Ὅτι γὰρ ἡ δύνατο μὴ σταυρωθῆναι διὰ πάντων ἔδειξε, νῦν μὲν ὑπὸ τοῦ βίβας, νῦν δὲ

τὰς ἀκτίνας ἀποστρέφας, καὶ συκὴν ξηράνας, καὶ τὰς βίβας τῶν ἐλθόντων ἐπ' αὐτὸν πηρώσας, καὶ μωρία ἕτερα ἐργασάμενος. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησιν, *Ἐξ ἀσθενείας*; Ὅτι εἰ καὶ ἐσταυρώθη κίνδυνον ὑπομείνας καὶ ἐπιβουλὴν (ἰδεῖσμεν ἢ γὰρ τὴν ἀσθενείαν κίνδυνον καλουμένην καὶ ἐπιβουλὴν), ἀλλ' ὅμως οὐδὲν παρεβλάθη. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν εἰς τὰ καθ' αὐτὸν ἔλκων τὸ ὑπόδειγμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐόντων αὐτοῦ διωκομένους, ἐλαυνόμενους, καταφρονουμένους, καὶ οὐκ ἀμυνομένους οὐδὲ ἐπεξιόντας, διδάσκων αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ παρὰ ἀτονίαν ταῦτα πάσχουσιν, οὐδὲ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπεξιέναι, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν ἀσπότην· ἵπαι καὶ αὐτὸς, φησὶν, ἐσταυρωτο, ἐδεσμεῖτο, μωρία ἔπασχε, καὶ οὐκ ἐπεξῆει, ἀλλ' ἔμενε, τὰ δοκοῦντα τῆς ἀσθενείας εἶναι ὑπομένων πράγματα, καὶ ταύτῃ τὴν δύναμιν ἐπιδεικνύμενος τὴν αὐτοῦ, ὅτι καὶ μὴ ἐπεξιὼν μηδὲ ἀμυνόμενος, οὐδὲν ὅλως παρεβλάπτεται. Τὴν γοῦν ζωὴν οὐ δέχομεν ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἐνέποδισε τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἀνέστη καὶ ἤ. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς σταυρὸν καὶ ζωὴν, τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας ἐκδέχου λόγον· περὶ γὰρ ταύτην ὁ πᾶς οὗτος λόγος. Εἰ δὲ φησιν, *Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*, [οὐχ ὡς αὐτοῦ ἀτονούντος ζωογονήσαι τὴν σάρκα, ἀλλ' ἀδιόφορον αὐτῷ τὸ ὁ λέγειν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν γὰρ, *Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*,] ἐκ δυνάμεως τῆς αὐτοῦ εἶρηκεν. Ὅτι γὰρ καὶ αὐτὸς αὐτὴν ἀνέστησε καὶ διακρατεῖ, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀγερῶ αὐτόν*. Εἰ δὲ, ὅπερ αὐτοῦ ἐστίν, τοῦτο τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγει, μὴ δορυμείτω· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐμὰ ἐστί, φησὶ· καὶ πάλιν, Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Ὡστερ οὖν ἐκείνος ὁ [644] σταυρωθεὶς, οὐδὲν παρεβλάθη, φησὶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς διωκόμενοι, πολемоῦμενοι· διὸ καὶ ἐπάγει· *Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*. Τί ἐστίν, *Ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ*; Διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα, τὰ ἰσχυράτα πάσχομεν. Ἀλλὰ τί ἐστίν, *Ἐν αὐτῷ*; Διὰ τὸ κήρυγμα, φησὶ, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς αὐτόν. Εἰ δὲ τὰ σκυθρωπὰ καὶ φορητὰ ὑπομένομεν δι' αὐτόν, εὐδηλον ὅτι καὶ τὰ φαιδρά· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἀλλὰ σωζόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὶ ἐν τῇ πίστει, αὐτοὺς δοκιμάζετε. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε αὐτοὺς, ὅτι Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι ἐστέ; Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων ἔδειξεν ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἐπεξέρχεται, οὐχ ὡς οὐκ ἔχων τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὡς τὴν μακροθυμίαν τὴν ἐκείνου μιμούμενος τοῦ σταυρουμένου, καὶ μὴ ἀμυνομένου, πάλιν ἐτέρως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐργάζεται, καὶ ἐκ πλείονος περιουσίας, ἀπὸ τῶν μαθητῶν κατασκευάζων τὸν λόγον. Τί γὰρ λέγω περὶ ἐμοῦ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, καὶ τοσαύτην ἔχοντος φροντίδα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐμπεπιστευμένου, καὶ τοσαῦτα σημεῖα

* Sic legendum ut Savil. in margine de conjectura posuit. Adit, ὡς οὐκ.

b Legebatur ἀδειξάμεν.

c Verba unciis inclusis aberant, neque ea restitui interpres.

παιποιηκότες; Ὑμᾶς γὰρ αὐτοὺς ἐὰν βουλευθῆτε ἐξετάσαι τοὺς ἐν τάξει μαθητῶν ὄντας, ὁφείθε ὅτι καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Εἰ γὰρ τὴν πίστιν ἔχετε, καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός. Καὶ περὶ τῶν πιστευόντων τοῦτο αὐτὸ εἴρηται θαύματα ἐργαζομένων· οἱ γὰρ πιστεύοντες τότε, θαυματουργοῦν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἔστι ἐν τῇ πίστει. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκατε ἑαυτοὺς, ὅτι Χριστός ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε; Εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ πιστὴν ἐνταῦθα λέγειν καὶ τὴν τῶν σημείων. Εἰ γὰρ ἔχετε τὴν πίστιν ἐκείνην, φησὶν, ὁ Χριστός ἐν ὑμῖν ἐστίν, Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι γυρόνατε.

δ'. Εἶδες πῶς πάλιν φοβεῖ, καὶ ἐκ περιουσίας δείκνυσι παρ' αὐτῷ ὄντα τὸν Χριστόν; Ἐνταῦθα γὰρ μοι δοκεῖ καὶ εἰς βίον αὐτοὺς αἰνέττεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ πίστις εἰς τὸ ἐπισκοπεῖν τὴν ἐνέργειαν τὴν πνευματικὴν, εἶπε δὲ, ὅτι Εἰ ἔστι ἐν τῇ πίστει, τὸν Χριστόν ἔχετε ἐν αὐτοῖς, συνέβαινε δὲ πολλοὺς εἶναι ταύτης τῆς ἐνεργείας ἐρήμους πιστὴν ἔχοντας, λύων τὴν ἀπορίαν φησὶν, Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε, εἰ μὴ βίον διεφθαρμένον ἔχετε. Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνῶσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Τὸ ἀκούουθον ἦν εἰπεῖν, Εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι γυρόνατε, ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς· ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ πλήξη, ἀμυδρῶς δὲ αὐτὸ αἰνέττεται, οὕτε ἀποφαινόμενος καὶ λέγων, ὅτι ἀδόκιμοί ἐστε, οὕτε κατ' ἐρώτησιν προάγων καὶ λέγων, εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι, ἀλλὰ τοῦτο παρὰ λιπὼν, αἰνιγματωδῶς αὐτὸ ἐνδείκνυται, ἐπάγων, Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνῶσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Πάλιν κἀνταῦθα πολλὴ ἡ ἀπειλή, μέγας ὁ φόβος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεῦθεν, βούλεσθε, φησὶ, διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως τὴν δοκιμὴν λαβεῖν, οὐκ ἀπορήσομεν τοῦ δοῦναι ὑμῖν [645] τὴν ἀπόδειξιν. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, μετὰ πλείονος δὲ τοῦ βάρους καὶ τῆς ἀπειλῆς. Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνῶσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Ἐδεῖ μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τοῦτου εἰδέναι ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἡμέτερά, καὶ ὅτι Χριστὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς λαλοῦντα καὶ ἐνεργούντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τῶν ἔργων βούλεσθε λαβεῖν τὴν πείραν, εἰσεσθε ὅτι οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Εἶτα ἐπειδὴ τὴν ἀπειλὴν ἐπανετίνατο, καὶ τὴν κολασίν λοιπὴν ἐπὶ θύρας ἔθηκε, καὶ ἐν τρόμῳ κατέστησεν αὐτοὺς, καὶ προσδοκᾶν ἐποίησε τιμωρίαν· ὅρα πῶς πάλιν καταγλυκαίνει τὸν λόγον, καὶ παραμυθίζεται τὸν φόβον, καὶ δείκνυσιν αὐτοῦ τὸ ἀφιλότιμον, τὸ πρὸς τοὺς μαθητὰς κηδεμονικόν, τὸ φιλόσοφον τῆς γνώμης, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀκενόδοξον. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα δείκνυσι δι' ὧν ἐπάγει λέγων, *Ἐρχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεόν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν*. Οὐ γὰρ *δυνάμεθα* τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. *Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενώμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾗτε*. Τοῦτο γὰρ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.

Τί ταύτης ἴσον γένοιτο· ἂν τῆς ψυχῆς; Κατεφρονεῖτο, διεπτύετο, ἐκωμωδεῖτο, ἐχλευάζετο, ὡς εὐτε-

λῆς, ὡς εὐκαταφρόνητος, ὡς ἀλαζών, ὡς κομπάζων μὲν διὰ τῶν βημάτων, ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων οὐδὲ μικρὸν τι δεῖξαι ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ἰσχύν καὶ οὐ μόνον ἀναδύλλεται, οὐδὲ μόνον ἀναδύεται, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μὴ ἐμπασεῖν εἰς τοσαύτην ὑπόθεσιν· *Ἐρχομαι γὰρ, φησὶ, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν*. Τί ἐστὶν ὃ λέγει; Παρακαλῶ τὸν Θεόν, φησὶν, ἵνα ἐμεῖς καλὸν εὐρεῖν ἀδιόρθωτον, καλὸν εὐρεῖν ἀμετανόητον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀμαρτεῖν· *Μὴ ποιῆσαι γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, μηδέν*· εἰ δὲ καὶ ἅρα ἀμάρτητες, μεταβάλλεσθαι, καὶ προλαβόντας διορθώσασθαι, καὶ πᾶσαν ἀποκρούσασθαι ὀργήν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο σπουδαίω, ἵνα οὕτω δοκιμοὶ ὦμεν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν. Εἰ γὰρ μένετε, φησὶν, ἀμετανόητα ἀμαρτάνοντας, ἀνάγκη ἡμᾶς κολάζειν, τιμωρεῖσθαι, πηροῦν ὑμῶν τὰ σώματα· ὅπερ ἐπὶ Σαπφείρας καὶ ἐπὶ τοῦ Μάγου γέγονε· καὶ ἐδώκαμεν δοκιμὴν τῆς δυνάμεως. Ἀλλ' οὐκ εὐχόμεθα τοῦτο, ἀλλὰ τοῦναντίον, ἵνα μήτε ἡμεῖς οὕτω δοκιμοὶ φανώμεν· τοῦτο ἐστίν, ἵνα μὴ οὕτω τὴν δοκιμὴν ἐπιδειξώμεθα τῆς δυνάμεως ἥς ἐν ἡμῖν, διὰ τοῦ κολάζειν ὑμᾶς καὶ τιμωρεῖσθαι ἀμαρτάνοντας καὶ ἀνίατα νοσοῦντας, ἀλλὰ τί; ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, τοῦτο εὐχόμεθα, ἵνα αἰὲν ἐν ἀρετῇ, αἰὲν ἐν διορθώσει, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν, οὐκ ἐπιδεικνύμενοι ἡμῶν τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἀδόκιμοι*· οὐ γὰρ ἔμελλεν εἶναι ἀδόκιμος, εἰ καὶ μὴ ἐκόλασεν, ἀλλὰ [646] δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δοκιμὸς· ἀλλ' εἰ καὶ τινες ὑποπτεύουσιν ἡμᾶς, φησὶ, μὴ ἐπιδεικνυμένους· τὴν ἰσχύν ἡμῶν εὐκαταφρονήτους εἶναι καὶ ἀπαρβριμένους, οὐδὲν ἡμῖν μέλει τούτου. Βέλτιον ἡμᾶς τοῦτο νομίζεσθαι παρ' ἐκείνους, ἢ ἐν ταῖς πληγαῖς καὶ τῷ ἀδιορθώτῳ τῆς γνώμης τὴν δύναμιν, ἣν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, ἐπιδεικνύσθαι. Οὐ γὰρ *δυνάμεθα* κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. ἵνα γὰρ μὴ δόξη αὐτοῖς χαρίζεσθαι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀκενόδοξον γνῶμης), ἀλλ' ὅπερ ἡ τοῦ πράγματος ἀπαιτεῖ φύσις, τοῦτο ποιῇ, τοῦτο ἐπήγαγε λέγων· Οὐ γὰρ *δυνάμεθα* τι κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἄν γὰρ εὐρωμεν, φησὶν, ὑμᾶς εὐδοκίμουνας, ἀποκρουσαμένους καὶ ἀμαρτήματα διὰ τῆς μετανοίας, παρῆρησιαν πρὸς τὸν Θεόν ἐκ γνῶστας· οὐδὲ δυνησώμεθα, καὶ βουλευθώμεν, καὶ οὐκ αἰσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιχειρήσωμεν, οὐ συμπράξωμεν ὁ Θεός. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἔδωκε τὴν δύναμιν, ὥστε ἀληθῶς φέρειν τὴν ψήφον καὶ δικαίαν, καὶ οὐχ ὑπαντιᾶν τῇ ἀληθείᾳ. Εἶδες πῶς πανταχόθεν ἀνεπαίσθητος ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ παραμυθίζεται τῆς ἀπειλῆς τὸ τραγὺ; Πλὴν ἀλλ' ὥσπερ τοῦτο ἐσπούδακεν, οὕτω βούλεται καὶ τὴν αὐτοῦ δεῖξαι γνῶμην οἰκειομένην αὐτοῖς· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενώμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾗτε*. Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. Μάλιστα μὲν γὰρ, φησὶν, ὥστε *δυνάμεθα* τι κατὰ τῆς ἀληθείας, τοιούστιν, εὐαρεστοῦντας ὑμᾶς κολάσαι· πλὴν ἐπειδὴ οὐ δύναμεθα, διὰ τοῦτο οὐ βουλόμεθα, καὶ τοῦναντίον ἐπ-

vobis, multo certe magis in magistro. Nam si fidem habetis, Christus etiam in vobis est. De credentibus enim dicitur quod miracula patrarent, nam vere patrabant: ob idque subiecit, *Vosmetipsos tentate, ipsi vos probate, si estis in fide. Annon cognoscitis vos, quod Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* Quod si in vobis, multo magis in magistro. Mihi porro hæc de fide intelligere videtur, quæ in miraculis sita est. Nam si fide illa præditi estis, inquit, Christus in vobis est, *Nisi forte reprobi estis.*

4. Videsne quomodo rursus eos terreat, Christumque amplius apud se esse demonstret? Hic enim, ut puto, vitam quoque sublecat. Quandoquidem enim ad vim atque operationem spiritualem attrahendam fides minime sufficit, dixerat autem, *Si in fide estis, Christum in vobis habetis; contingebatque, multos qui fidem habebant, huiusmodi vi ac facultate carere, idcirco dubitationem solvens, ait, Nisi forte reprobi estis; hoc est, nisi vitam corruptam habetis. Spero autem quod cognoscetis, quod nos reprobi non sumus.* Sequebatur ut diceret, *Si autem vos reprobi facti estis; at nos haudquasquam: verum hoc ita non exprimit, ne foris, sed obscure hoc lausit, nec pronuntians ac dicens, Reprobi estis, nec rursus per interrogationem id proponens ac dicens, Si autem vos reprobi; verum hoc prætermisso, obscure istud indicat, cum subiungit, Spero autem quod vos cognoscetis, quod nos non sumus reprobi.* Hic rursus magna comminatio, magnus terror est. Quoniam enim hinc, inquit, hoc est per meam in vos animadversionem, experimentum capere vultis, non deerit nobis probatio vobis afferenda. Cæterum id non dicit, verum maiore cum gravitate ac comminatione: *Spero autem quod cognoscetis, quia nos reprobi non sumus.* Vos enim, inquit, hoc etiam remoto, res nostras compertas habere oportebat, quodque Christum in nobis loquentem et operantem habeamus; at quoniam per ipse opera experimentum sumere cupitis, nos minime reprobos esse compertis. Deinde, postquam minas intentavit, ac poenam jam velut pro scribis collocavit, eosque summo terrore perterritos eo adduxit ut supplicium expectarent; vide quo pacto rursus orationem suavitate quadam perfundat, metumque mitiget ostendatque quam ab omni ambitione remotus sit, quantam discipulorum curam gerat, quam philosophico, quam excelso animo atque ab inani gloria alieno sit. Hæc enim omnia ostendit per ea quæ subiungit, dicens, 7. *Oro autem Deum, ut nihil mali faciatis, ut non nos probi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus.* 8. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* 9. *Gaudemus autem quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hæc enim etiam oramus, vestram perfectionem.*

Pauli laudes. — Quid huic animæ par esse queat? Contemnebatur, conspuiebatur, tradebatur, sanis incescebatur, ut vilis, ut despicibilis, ut arrogans, ut sese per verba quidem ostentans, in ipsis

autem rebus ne tantillum quidem vim suam denumstrare valens; et tamen non modo in eos animadvertere differt ac refugit, sed etiam vota facit, ut ne in huiusmodi rem incidat: *Oro, inquit, ut nihil mali faciatis, non ut nos probi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus.* Quidnam est quod ait? Deum oro, inquit, obsecro, ut neminem qui corrigi nequeat offendam: quin potius ne hoc quidem solum est quod rogo, sed ut ne penitus quidem peccetis; *Ne malum enim faciatis, inquit: quod si etiam peccasse vobis contigerit, ut ad meliorem frugem vos conferatis, atque ante corrigamini omnemque iram propulsetis.* Neque enim id agimus, ut probati ipsi simus, sed contra omnino, ut nos probati non appareamus. Nam si in peccatis ita perstetis, ut poenitentia non ducamini, nobis necesse erit poenas adhibere corporaque vestra plectere, ut in Sapphira et Mago contigit, potentiaque nostræ documentum præbere. Verum id minime optamus; imo contra, ut ne ipsi sic probi appareamus, hoc est, ut ne sic potentia illius, qua præditi sumus, specimen edamus, nimirum eos, qui peccant atque incurabili morbo detinentur, poena afficiendo; verum quid? *Optamus, ut vos quod bonum est faciatis; hoc est, Ut vos semper in virtute ac vite integritate sitis, nos autem velut reprobi simus, nimirum vindicem nostram potentiam non exhibentes.* Nec vero dixit, *Reprobi;* nec enim reprobus futurus erat, etiamsi poenam non adhibuisset, quin potius hoc ipso nomine probus; verum, Etsi nonnulli sunt, inquit, qui nos suspectos habeant, et quod potentia nostræ specimen non exhibeamus nos contemnendos et abjectos putent, nihil tamen hoc curo. Satis enim est, ut in hac apud illos existimatione simus, quam ut in plagis inferendis, atque in animis emendationem respuentibus potentiam nobis divinitus concessam ostendamus. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* Ne enim videretur in eorum gratiam id facere: id enim animi est ab inani gloria alieni; sed quia ipsa rei natura istud postulabat, hæc verba subiunxit: *Non enim possumus aliquid contra veritatem.* Si enim vos virtutibus florentes invenerimus, inquit, atque peccata per poenitentiam deponentes, fiduciamque apud Deum habentes; jam nobis, ne si velimus quidem, supplicio vos afficere licebit, verum, etiamsi id facere moliamur, adiutorem Deum non habebimus. In hoc enim potentia nobis ab ipso concessa est, ut veram et æquam, non autem veritati repugnantem sententiam feramus. Videsne quomodo undique sermonem non molestem reddat, ac minarum asperitatem leniat? At quemadmodum hoc illi studio fuit, sic quoque ostendere vult, se animo ipsis conjunctissimum esse: ideoque subiunxit, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc autem et oramus, vestram perfectionem.* Maxime quidem, inquit, nos adversus veritatem quidquam possumus; hoc est, vos Deo placentes supplicio afficere. Cæterum quod id nequimus, ne volumus quidem, imo contrarium cupimus.

Quin hoc ipso potissimum gaudemus, cum vos nullum nobis vindictis nostræ potentie demonstrandæ occasionem præbere invenerimus. Etiam si enim huiusmodi res efficiendo, clari, probati ac fortes appareamus; at nos tamen quod contrarium est volumus, nimirum vos probatos esse atque ab omni reprehensione alienos, nosque numquam inde gloriam adipisci. Quocirca ait, *Gaudemus enim cum vos infirmi sumus*. Quid est, *Cum infirmi sumus*? Cum infirmi existimamur, non cum infirmi sumus, sed cum tales habemur; nam hoc esse apud hostes consebantur, cum ultricem vim suam non jam exercerent. Sed tamen gaudemus, inquit, cum ita conversamini, ut nullam nobis in vos animadvertendi ansam porrigatis: nobisque id voluptati est, cum sic infirmi existimamur, modo in vos nulla reprehensio cadat: ideoque subdit, *Vos autem potentes estis*; hoc est, probi ac virtute præstantes. Ac non modo hæc volumus, sed et precamur ut onnis reprehensionis expertes sitis atque perfecti, nullam vobis ansam præbentes.

5. Ille vere paterni affectus est, discipulorum salutem gloriæ suæ anteferre; hoc animi ab inanis gloriæ studio remoti; hoc potissimum hominem e corporis vinculis eximit, atque a terra in cælum attollit, nempe ab inani gloria purum; quemadmodum contrarium in multa peccata conjicit. Neque enim fieri potest, ut quisquam magnus et excelsus ac strenuus sit, qui non ab inani gloria sit immunis; verum humi serpat ac multa labefactet necesse est, dum scelestæ dominæ, ac quovis barbaro crudeliori ancillatur. Ecquid enim ea immanius esse queat, quæ tum maxime sævit, cum maxime colitur? Atqui hoc re ferre habent, sed multo olsequio delinuntur. At contra prorsus inanis gloria: contempta enim mîlescit; honore affecta exasperatur, atque adversus eum a quo honore afficitur arma sumit. Hanc honorantes Judæi asperrimis pœnis cruciati sunt; hac contempta discipuli coronam obtinuerunt. Quid autem pœnam ac coronas dico? nam gloriam aspernari, plurimum ad hoc conducit, ut clari appareamus. Ac videbis etiam hic eos, qui hanc colunt, detrimento affici; eos contra, quibus ipsa contemptui est, utilitatem capere: siquidem discipuli, qui eam pro nihilo duxerunt (nihil enim prohibet quin idem rursus exemplum usurpemus), Deique gloriam pluris fecerunt, solem ipsum splendore superant, immortalamque etiam post mortem famam consequuti sunt: Judæi autem, qui se ei subjecerunt, sine urbe, sine lare, infames, exsules, sedibus suis exturbati, viles et contempti exstiterunt.

Gloria quomodo acquiratur. — Quamobrem tu quoque, si gloriam adipisci studes, gloriam repelle: quod si eam aucuperis, ea excides. Ac, si lubet, hunc sermonem ad res sæculares transferamus. Ecquos enim diceris incessimus? annon eos, qui ipsam expetunt? Itaque ipsi maxime sunt, quicquid carent, ut qui innumeros accusatores habeant, atque ab omnibus contemnantur. Ecquos rursus, dic,

quæso, suspicimus ac prædicamus? annon eos, qui hanc sperunt? Ergo hi sunt qui gloria afficiuntur. Sicut enim ille dives est, non qui multis rebus, sed qui nulla re indiget: sic clarus ille, non qui gloriæ cupiditate æstuat, sed qui eam contemnit: umbra enim gloriæ est hæc gloria. Nemo enim picto pane conspecto, etiam si millies fame teneatur, picturam attinget. Ne tu quoque umbras consecreris: gloriæ enim umbra hoc est, non gloria. Atque ut hoc ita se habere intelligas, illud tecum repeta, quod res ista apud homines crimini vertitur, quod fugienda omnibus videtur, iisque ipsis qui eam concupiscunt; quod denique is, qui eam habet aut habere expetit, hinc appellatus, pudore suffunditur. Unde igitur hæc cupiditas? inquires; et quo pacto existit hic affectus? Ab animi imbecillitate; neque enim dumtaxat accusare opus est, sed etiam corrigere; ab imperfecta mente, a puerili sententia. Quocirca pueritiam deponamus, ac viros nos præbeamus, atque ubique, hoc est, in opibus, in voluptate, in deliciis, in gloria, in potentia, veritatem, ac non umbras sequamur. Ita fiet, ut et hic morbus et plurimi alii comprimantur. Umbras enim sequi hominis est insania laborantis. Ideo Paulus dicebat, *Exigite iuste, et nolite peccare* (1. Cor. 15. 34). Est enim et alterum insanie genus, eo gravius quod a dæmonibus aut a phrenitide accersitur. Illa enim insania veniam habet; hæc defensione caret, cum anima ipsa corrupta est rectumque iudicium amissum: ac phrenitidis quidem organum corporea affectio est; hæc autem insania ab artifice mente premanat. Quemadmodum igitur inter febres illæ acerbiores et incurabiles sunt, quæ solida corpora attingunt, atque intus in nervis ipsis grassantur et in venis delitescunt: ita hæc quoque insania, quandoquidem intus in ipso animo flagrat, eumque pervertit ac labefacit. Quomodo enim non perspicua et certa insania sit morbusque omni insania gravior, res eas quæ perpetuo manent aspernari, fluxis autem ac perituris summo studio inhærere? Dic enim, quæso, si quis ventum perqueretur aut arripere tentaret, annon eum insanire diceremus? si quis neglecta veritate umbram teneret, et uxorem quidem suam odio haberet, umbram autem ipsius complecteretur; aut a filio quidem suo aversum animum haberet, ipsius autem umbram amaret, aliudne ad prohandam insaniam signum clarius quæreres? Tales hi quoque sunt, qui ad res præsentibus inhiant. Omnia quippe umbra sunt, sive gloriam, sive potentiam, sive nominis splendorem, sive divitias, sive voluptates, sive quidlibet aliud huius vitæ dixeris. Ideo etiam propheta dicebat, *Vanitatem in imagine pertransit homo; sed et frustra conturbatur*; ac rursus, *Dies nostri sicut umbra declinaverunt*. Atque alio loco humana fumum, ac foeni florem appellat (Psal. 38. 7; *ibid.* 101. 12, et 4. et 102. 15). Nec vero læta solum umbra sunt, sed etiam tristia, sive mortem, sive egestatem, sive morbum, sive aliud quidvis dixeris. Quenam igitur firma ac stabilia sunt, tam læta quam tristia? Re-

θυμούμεν. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα χαίρομεν, ὅταν μὴ εὐρωμεν ὑμᾶς ἀφορμὴν ἡμῖν παρέχοντας τοῦ δεῖξαι ἡμῶν τὴν δύναμιν τὴν ἐπὶ τῇ κολάσει. Εἰ γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ποιεῖν λαμπροὺς δείκνυσσι καὶ δοκίμους καὶ ἰσχυροὺς, ἀλλ' ἡμεῖς τὸ ἐναντίον βουλόμεθα, ὑμᾶς δοκίμους εἶναι καὶ ἀλήπτους, καὶ ἡμᾶς μηδέποτε τὴν ἐντεῦθεν καρποῦσθαι δόξαν. Διὸ φησι, *Χαίρομεν γὰρ, ὅταν ἡμεῖς ἀσθενώμεν*. Τί ἐστὶ, Ἀσθενώμεν; Ὅταν νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· οὐχ ὅτε ἐσμὲν ἀσθενεῖς, ἀλλ' ὅτε νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· τοῦτο γὰρ ἐνομίζοντο παρὰ τοῖς ἐχθροῖς, οὐκέτι δεικνύμενοι τὴν τιμωρητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἀλλ' ὅμως χαίρομεν, ὅταν οὕτως ἀναστραφῇτε, ὥστε μὴ παρασχέιν ἡμῖν πρόφασιν τοῦ τιμωρεῖσθαι ὑμᾶς. Καὶ ἡμῖν τοῦτο ἥδῃ, ὅταν οὕτω νομιζόμεθα ἀσθενεῖς, μόνον ὑμεῖς ἵνα ἀληπτοὶ ᾖτε· διὸ ἐπάγει, *Ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾗτε*· τοιούτοι, δοκιμοί, ἐνδύεσθε. Καὶ οὐ μόνον βουλόμεθα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εὐχόμεθα ταῦτα, ἀλήπτους ὑμᾶς εἶναι, τετελειωμένους, μηδεμίαν παρέχοντας λαθὴν ἡμῖν.

ε'. Τοῦτο σπλάγχνου πατρικοῦ, τῆς οἰκείας εὐδοκίμῆσεως τὴν σωτηρίαν προτιμᾷν τῶν μαθητῶν· τοῦτο ψυχῆς ἀκενοδόξου· τοῦτο μάλιστα ἀπαλλάττει τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος, καὶ μετεωρίζεσθαι ποιεῖ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν, τὸ τῆς δόξης εἶναι τῆς κενῆς καθαρὸν· ὥστε πρὸς τὸ ἐναντίον εἰς πολλὰ ἀγεῖ [647] τὰ ἁμαρτήματα. Οὐ γὰρ ἐστὶ μὴ καθαρεύοντα δόξης κενῆς, ὑψηλὸν γενέσθαι καὶ μέγαν καὶ γενναῖον, ἀλλὰ ἀνάγκη χαμαὶ σύρεσθαι, καὶ πολλὰ διασφίρειν, δουλεύοντα μιᾶς δεσποίνῃ καὶ βαρβάρου παντὸς ἀπηνεστέρα. Τί γὰρ αὐτῆς ἀγριώτερον γένοιτ' ἂν, ἢ ὅταν μάλιστα θεραπεύηται, τότε μάλιστα ἀγριούται; Καίτοι γε τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἔχει, ἀλλὰ τῇ πολλῇ τιθασσεύεται· θεραπεύει. Ἡ δὲ κενοδοξία τοῦναντίον ἅπαν· καταφρονουμένη μὲν ἡμεροῦται, τιμωμένη δὲ ἀγριούται καὶ ὀπλίζεται κατὰ τοῦ τιμῶντος. Ταύτην τιμήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι, μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐκολάσθησαν· ταύτην ἀτιμάσαντες οἱ μαθηταὶ ἐστεφανώθησαν. Καὶ τί λέγω κολάσιν καὶ στεφάνους; εἰς γὰρ αὐτὸ τὸ φανῆναι λαμπροὺς μάλιστα τὸ διαπτύειν αὐτὴν συντελεῖ. Καὶ βῆε κἀνταῦθα τοὺς μὲν τιμῶντας αὐτὴν, παραβλαπτομένους, τοὺς δὲ ἀτιμάζοντας, ὠφελουμένους. Οἱ μὲν γὰρ ἀτιμάσαντες αὐτὴν μαθηταὶ (οὐδὲν γὰρ κωλύει τῷ αὐτῷ πάλιν χρήσασθαι ὑποδείγματι) καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προτιμήσαντες, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσιν, ἀθάνατον κτησάμενοι μνήμην καὶ μετὰ τελευτῇ· οἱ δὲ ὑποκατακλιθέντες αὐτῇ Ἰουδαῖοι, ἀπόλιδες, ἀνέστοι, ἀτιμοί, φυγάδες, ἀνάστατοι γεγόνασιν, εὐτελεῖς, εὐκαταφρόνητοι.

Καὶ σὺ τοίνυν, εἰ βούλεις δόξαν λαβεῖν, διάκρυσσαι ἐδόξαν· εἰ δὲ διώκεις δόξαν, ἐκπέσῃ δόξης. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τοῦτον καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Τίνας γὰρ σκώπτομεν ἐν τοῖς σκώμμασιν; οὐχὶ τοὺς ἐπιεμένους αὐτῆς; Οὐκοῦν μάλιστα οὗτοι εἰσιν οἱ ταύτης ἀπεστερημένοι, μυρίους ἔχοντες κατηγόρους, καὶ παρὰ πάντων ἀτιμαζόμενοι. Τίνας δὲ θαυμάζομεν, εἰπέ μοι; οὐ τοὺς καταφρο-

νοῦντας αὐτῆς; Οὐκοῦν οὗτοι εἰσιν οἱ δοξαζόμενοι. Ὅσπερ γὰρ πλοῦσις οὐχ ὁ πολλῶν δεόμενος, ἀλλ' ὁ μηδενός· οὕτως ἐνδοξος οὐχ ὁ δεξῆς ἐρῶν, ἀλλ' ὁ ταύτης ὑπερορῶν· σκιά γὰρ δόξης ἐστὶν αὕτη ἡ δόξα. Οὐδεὶς ἄρτον ἰδὼν ἐζωγραφημένον, κἂν μυριάκις ὑπὸ λιμοῦ κατέχηται, τῆς γραφῆς ἀψεται. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ διώκῃς τὰς σκιάς· σκιά γὰρ δόξης τοῦτο, οὐ δόξα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὴν τρόπον, ἐκεῖνο λογίζου· ὅταν διαβάλληται παρὰ ἀνθρώποις τὸ πρᾶγμα, ὅταν φευκτὸν εἶναι δοκῇ τοῖς πᾶσι, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐπιθυμοῦσιν αὐτοῦ, ὅταν αἰσχύνηται καλούμενος ἐντεῦθεν ὁ ἔχων, ἢ ὁ ἐπιεμένος αὐτῆς. Πόθεν οὖν ἡ ἐπιθυμία, φησὶν, αὕτη, καὶ πῶς γίνεται τὸ πάθος; Ἀπὸ μικροψυχίας (οὐ γὰρ δεῖ κατηγορεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διορθοῦσθαι), ἀπὸ ἀτελοῦς διανοίας, ἀπὸ παιδικῆς γνώμης. Παισώμεθα τοίνυν παῖδες ὄντες, καὶ γενώμεθα ἄνδρες, καὶ πανταχοῦ τὴν ἀλήθειαν, μὴ τὰς σκιάς διώκωμεν, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ἐν ἡδονῇ καὶ ἐν τρυφῇ καὶ ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει· καὶ παύσεται τὸ νόσημα τοῦτο καὶ ἕτερα πλείονα. Τὸ γὰρ σκιάς διώκειν, μαινομένου. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, *Ἐκζητήσατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε*. Ἔστι γὰρ καὶ [648] ἑτέρα μανία, χαλεπωτέρα ἐκείνης τῆς ἀπὸ τῶν δαιμόνων, τῆς ἀπὸ τῆς φροσύνης. Ἡ μὲν γὰρ· ἔχει συγγνώμην, αὕτη δὲ ἀπολογία ἐστέρηται, ὅταν αὕτη ἡ ψυχὴ διεσθαρμένη ᾖ, καὶ μὴ ἐρθῇ ἡ κρίσις αὐτῆς, ἀλλ' ἀπολωλυτα· καὶ τὸ μὲν τῆς φρενιτιδὸς ὄργανόν ἐστὶ σωματικὸν πάθος, αὕτη δὲ ἡ μανία τοῦ τεχνίτου νοῦ. Ὅσπερ οὖν τῶν πυρετῶν ἐκεῖνοι χαλεπωτέροι καὶ ἀνίατοι οἱ τῶν στερεῶν ἀπτόμενοι σωματῶν, καὶ τοῖς νεύροις ἐνδομυχοῦντες, καὶ ταῖς φλεβῖν ἐναποκαχυμμένοι· οὕτω δὴ καὶ αὕτη ἡ μανία, ἐπειδὴ αὕτῃ τῇ διανοίᾳ ἐνδομυχεῖ, διαστρέφουσα αὐτὴν καὶ λυμαινομένη. Πῶς γὰρ οὐ μανία λαμπρὰ καὶ σαφὴς, καὶ μανίας ἀπάσης χαλεπωτέρον πάθος, τῶν μὲν μενόντων διηνεκῶς καταφρονεῖν, τῶν δὲ ἀπολλυμένων ἔχεισθαι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς; Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τις ἀνεμὸν ἐδίωκεν ἢ κρατεῖν ἐπεχειρεῖ, οὐκ ἂν ἔφαιμεν αὐτὸν μαίνεσθαι; εἰ τις σκιάς κατεῖχε, τῶν ἀληθῶν ἀμειλῶν, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα ἐμίσει τὴν ἑαυτοῦ, περιεπλέκετο δὲ αὐτῆς τῇ σκίᾳ, ἢ τὸν μὲν υἱὸν ἀπεστρέφετο, τὴν δὲ τούτου σκιάν πάλιν ἐφίλει, ἄρα ἂν ἕτερον ἐζήτησας σημεῖον τούτου σαφέστερον εἰς ἀπόδειξιν μανίας; Τοιοῦτοί τινες εἰσι καὶ οὗτοι οἱ πρὸς τὰ παρόντα κεχνηνότες. Καὶ γὰρ πάντα σκιά, κἂν δόξαν εἴπῃς· κἂν δυναστεῖαν, κἂν εὐδοκίμῃσιν, κἂν πλοῦτον, κἂν τρυφήν, κἂν οἷον ἕτερον βιωτικόν. Διὸ δὴ τοῦτο καὶ ὁ προφῆτης ἔλεγε, *Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος· πλὴν μάτην ταράσσεται* καὶ πάλιν, *Αἱ ἡμέραι ἡμῶν, ὥς σκιά ἐκλίθησαν*. Καὶ ἀλλαχοῦ καπνὸν καὶ ἄνθος χόρτου καλεῖ τὰ ἀνθρώπινα. Οὐ τὰ χρηστὰ δὲ σκιά μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπηρὰ, κἂν θάνατον εἴπῃς, κἂν πενίαν, κἂν ἀβρωσίαν, κἂν ὅτιον ἕτερον. Ποῖα οὖν τὰ μένοντα, καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ; Ἡ βασιλεία ἡ αἰώνιος, καὶ ἡ γέννηα ἡ διηνεκής. Οὕτε γὰρ ὁ σκώληξ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται· καὶ ἀναστήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὕτως εἰς

κλίσαν αἰώνων. Ἴν' οὖν τὴν μὲν φύγωμεν, τῆς δὲ ἀπαλειψώμεν, ἀρήμενι τῆς οικίᾳ, ἐχόμεθα τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· οὕτω

γὰρ ἐκτενέμεθα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἧς γίνονται πάντας ἡμεῖς ἐκτενεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθάρσιν.

α'. Ἦσθετο αὐτοῦ σφοδρότερον διαλαχθέντος, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς. Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρῶτης καὶ ἐπισκευῆς τοῦ Χριστοῦ· ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὕμνῳ, ἀπὸν δὲ θαρρῶς εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τοιμῆσαι ἐπὶ τῶν τοῦδ' λογισμῶν [649] ἡμᾶς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας· καὶ, Ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρανομίαν, ὅταν πληρωθῇ ἡμῶν ἡ ὑπομονή· καὶ, Φεδοῦμαι μὴ πως ἐλθόν, οὐκ οἶους θέλω, εἶναι ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εἰρηθεύ ὅμῳ, ὅσον οὐ θέλετε· καὶ πάλιν, Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθῇ σὺ πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀσέλγειᾳ, καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἣ ἐπεφάνη καὶ μετὰ ταῦτα, Προσίρησαι καὶ προλέγῃς ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὸν νῦν γράφω, ὅτι ἐὰν ἐλθῶ εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι· ἐπεὶ δοκιμὴν ἔχετε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐπεὶ οὖν ταῦτά τε καὶ ἕτερα κλεινοῖα εἴρηκα, φοβῶν, ἐνερπῶν, ἀναιδίζων, καθακτόμενος, ἀπολογούμενος ὑπὲρ πάντων, φησὶ· Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν ἀποτόμως χρήσωμαι. Βούλομαι γὰρ ἐν τοῖς γράμμασι καλεῖσθαι τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς πράγμασι· βούλομαι σφοδρῶς εἶναι τὰς Ἐπιστολάς, ἵνα μένωσιν ἀπειλαί, καὶ μὴ εἰς ἔργον ἐξέλθωσιν. Πάλιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀπολογίᾳ φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων κολάζειν, ἀλλ' ὁ Θεός· ἀπῆγγε γάρ, Κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος· καὶ πάλιν δεικνύς ὅτι οὐκ ἐπιθυμῶ τῇ ἐξουσίᾳ εἰς τὴν κεῖνων ἀποχρήσασθαι τιμωρίαν. Προσέθηκε γάρ, Οὐκ εἰς καθάρσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν. Καὶ ἤνιξτε μὲν τοῦτο νῦν, ὅπερ ἔφη· ἀλλὰ κατέλειπεν αὐτοῖς ἀναλογισασθαι, ὅτι ἐὰν ἀδιόρθωτοι μένωσι, καὶ τοῦτο πάλιν οἰκοδομή ἐστὶ, τὸ τοὺς οὕτω διακειμένους κολάζειν. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς τοῦτο οἶδε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε. Τὸ λοιπὸν, ὀφελῶ, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, ἐν αὐτῷ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Τί ἐστὶ, Τὸ λοιπὸν, ὀφελῶ, χαίρετε; ἐλύπησας, ἐπόθησας, εἰς ἀγωνίαν ἐνέβαλες, τρέμειν ἐποίησας καὶ δεικνύειν, καὶ πῶς καλεῖσαι χαίρειν; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καλεῖσαι χαίρειν. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ἀκαλουθήσεται τοῖς παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ἔσται τὸ καλῶν τὴν χαρὰν. Δὲ μὲν γὰρ ἐμὰ πάντα

γένονεν· ἐμακροθύμησα, ἀνεβδόμη, ὡς ἐξένοφα, παρεκάλεισα, συνεβόλευσα, ἐπόθησα, ἠπλώησα, ὥστε πανταχόθεν ὑμᾶς συναγαγεῖν εἰς τὸν τῆς μετανοίας καρπὸν. Δεῖ δὲ λοιπὸν γενέσθαι τὰ παρ' ὁμῶν. καὶ οὕτως ἀμάρτανος ὁμῶν ἡ χαρὰ. Καταρτίζεσθε. Τί ἐστὶ, Καταρτίζεσθε; Τέλειται γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα. Παρακαλεῖσθε. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοί, καὶ μεγάλοι οἱ κίνδυνοι, φησὶ· Παρακαλεῖσθε καὶ ὑπ' ἀλλήλων, καὶ ὑπ' ἡμῶν, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ συνεϊκότος γίνετο χαρὰ καὶ τελεία κατασταίητε, οὐδὲν λείπει εἰς εὐθυμίαν ὁμῶν καὶ παράκλησιν· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ [650] παράκλησιν, ὡς καθαρὸν συνεῖδος, πᾶν μυρίοι περικρίνεται πειρασμοί. Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· δ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἐκ προαιμίων ἦρξεν. Ἔστι γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ μὴ εἰρηνεύειν, ὅταν ἐν τοῖς ὁγμᾶσι συμβαίνωσι τινες, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀλλήλους διαστασιάζωσιν. Ἀλλὰ ἀμφοτέρω ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ. Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὁμῶν. Ὁ γὰρ δὴ μόνον παραινεῖ καὶ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐκτενεῖται. Ἡ γὰρ ἐκτενεῖται τοῦτο, ἡ προλέγει τὰ ἐσόμενα· μέλλον δὲ ἀμφοτέρω. Ἐὰν γὰρ ταῦτα ποιῆτε, φησὶν, οἶον, ἐὰν τὸ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰρηνεύητε, ἔσται καὶ ὁ Θεὸς μεθ' ὁμῶν· ἀγάπης γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ εἰρήνης, καὶ τοῦτοις χαίρει, τοῦτοις εὐφραίνεται. Ἐνταῦθεν ὁμῶν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐνταῦθεν τῶν κακῶν ἡ ἀναίρεσις πάντων. Αὕτη τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, αὕτη τὸν χρόνον πᾶσι κατέλυσεν, αὕτη τῷ οὐρανῷ τὴν γῆν ἀνέμειξεν, αὕτη τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε. Ταύτην τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν· μυρίων γὰρ ἀγαθῶν μήτηρ ἡ ἀγάπη. Διὰ ταῦτ' ἐσθόθμεν, διὰ ταῦτ' ἡμεῖς τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἔσονται. Εἴτα ἐνάντων αὐτοῖς εἰς ταύτην, φησὶν· Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ. Τί ἐστὶν, Ἀγάπῃ; Μὴ ὑπόκλη, μὴ δουλοφῶ, καθάπερ ὁ Ἰουδαῖος τὸν Χριστὸν ἐφίλησε. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸ φιλημα δέδοται, ἵνα ἐμπόρευμα τῆς ἀγάπης γένηται, ἵνα ἀνακαίῃ τὴν διέθεσιν, ἵνα οὕτως ἀλλήλους φιλωμεν, ὡς ἀδελφοὺς ἀδελφοί, ὡς πατέρας πατέρες, ὡς πειτέρες πατέρας· μέλλον δὲ καὶ πολλὰ κλειῶν· ἐπεὶ μὲν γὰρ φύσεως, ταῦτα δὲ χάριτος. Οὕτως αἱ ψυχὲς ἀλλήλαις συνδέονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀποθνήσκοντες ἐκανόντες ἀλλήλους φιλοῦμεν, τῶν ψυχῶν ἐπιγινωσκόμενοι εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους συνουσίαν. Ταῦτα γὰρ μέλιστά ἐστι τὸ μέλις τὸ τῆς ψυχῆς κηρύττον ἡμῶν τὸ φιλεῖν.

β'. Ἐπὶ δὲ τοῦ φιλήματος τοῦτου τοῦ ἀγίου ἔστι καὶ ἕτερον λόγον εἰπεῖν. Πόθεν δὲ τοῦτον; Νόος ἐστὶν τοῦ Χριστοῦ· τὰ τοίνυν πρὸς τὸ φιλεῖν τοῦ νοῦ καὶ τῆς εἰσεύου, ἀλλήλους φιλοῦντας. Ἡ οὐχ ὁρᾷται δοῖν καὶ τὸ

gravi sempiternam, ac gehenna perpetua. Neque enim vernis morietur, nec ignis exstinguetur: ac resurgent hi in vitam eternam, illi autem in poenam sempiternam. Quæ cum ita sint, ut hanc fugiamus, illa

fruemur, omittis umbris res veras serio ac assiduo studio complectamur: sic enim celorum regnum assequemur: quod utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 13. v. 10. *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.*

1. Senserat se asperiori sermone usum fuisse, ac præsertim ad calcem epistolæ. Etenim prius dicebat: *Ipsæ autem ego Paulus rogo vos per mansuetudinem et lenitatem Christi, qui in faciem quidem humilis sum in vobis, absens autem fiducia utor in vos. Quæso autem ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam, qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulamus* (Supra. 10. 1. 2); et, *In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit obedientia vestra* (1b. v. 6); ac rursum, *Timeo, ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis; et rursum, Ne, cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam super fornicatione et immunditia quam genuerunt* (Ibid. 12. 20. 21); et postea, *Prædici et prædico ut præsens his, et absens nunc scribo, quod si iterum venero, non parcam. An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (Cap. 13. v. 2. 3)? Quoniam itaque hæc et alia complura dixerat terrorem injiciens, pudorem incutiens, objurgans, perstringens: idcirco, ut de omnibus se excuset, ait, *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam.* Cupio enim asperitatem meam in literis solis sitam esse, et non in rebus: cupio acres epistolæ esse, ut minas maneat, ac non in opus exeant. Rursus in hac quoque excusatione majorem terrorem incutit, ostendens non se esse, qui poenam irrogaturus sit, sed Deum; subjunxit enim, *Secundum eam potestatem, quam dedit mihi Dominus*; ac rursus indicans se minime cupere potentia sua ad eorum poenam uti; adjecit enim, *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Ac quidem istud, uti jam dixi, nunc subindicavit, verum reputandum ipsis reliquit, quod si obstinatis animis in peccatis hæreant, illud etiam ædificationis rationem habeat, nempe eos qui ita affecti sunt supplicio afficere. Etenim ita se res habet, atque ipse hoc novit, et operibus ipsis demonstravit. 11. *De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete; et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Quid sibi hæc verba volunt, *De cætero, fratres, gaudete*? mœrore nos affecisti, metum nobis intulisti, anxietatem injecisti, tremorem incussisti; et quo pacto nos gaudere jubes? Imo hoc ipso nomine vos gaudere jubeo. Nam si ea quæ vestrarum sunt partium, iis quæ mei officii sunt respondeant, nihil erit quod gaudio vestro impedimentum afferat. Nam quidquid a me expectandum erat, præstiti: pacen-

tiam adhibui, cunctatus sum, non excidi, hortatus sum, admonui, terrui, comminatus sum, ut undecumque vos ad poenitentiae fructum colligerem. Partes jam vestras accedant oportet; atque ita ejusmodi vobis gaudium erit, quod marcescere nequeat. *Perfecti estote.* Quid est, *Perfecti estote*? Perfecti efficiamini, ac quæ desunt expleatis. *Exhortamini.* Quoniam enim multæ tentationes atque ingentia pericula erant, Solatium, inquit, capite tum alii ab aliis, tum a nobis, tum ab ipsa in melius mutatione. Nam si a conscientia lætitia oriatur, vosque perfecti fueritis, nihil ad animi tranquillitatem et solatium vobis deest. Neque enim ad consolandos animos quicquam tantum confert, quantum pura conscientia, etiam alioqui sexcentæ tentationes ingruant. *Idem sapite, pacem habete.* Quod etiam in prioris epistolæ initio postulavit. Siquidem fieri potest ut nonnulli, quamvis idem sentiant, non pacem inter se habeant: nimirum cum in fidei quidem doctrina consentiant, et in mutuis negotiis dissident. At utrumque exigit Paulus. *Et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Non enim solum monet atque hortatur, sed etiam optat ac precatur. Aut quippe id optat ac precatur; aut quod futurum est prædicit; vel potius utrumque simul facit. Si enim hæc feceritis, inquit; hoc est, si idem sentiat, ac pacem colatis, Deus quoque vobiscum erit: Deus siquidem caritatis et pacis est, atque his rebus gaudet et oblectatur. Hinc vobis quoque pax futura est, nimirum ab ipsius caritate; hinc mala omnia procul a vobis pellentur. Hæc terrarum orbi salutem attulit, hæc disturbatum bellum sustulit, hæc terram cum cælo commiscuit, hæc homines angelos reddidit. Hanc proinde nos quoque amemus: infinitorum enim honorum parens est caritas. Per hanc salutem accipimus, per hanc nobis arcana omnia bona comparantur. Deinde ipsos ad eam impellens ait: 12. *Salutate invicem in osculo sancto.* Quid est, *Sancto*? Nos scio, non subdolo, quemadmodum Judas Christum osculatus est. Ob id enim datum est osculum, ut caritatis fomes sit, ut affectum inflammet, ut hac ratione nos ipsos mutuo amemus, velut fratres invicem se amant, patresque vicissim filios; imo etiam multo majus: illa enim nature sunt, hæc gratiæ. Sic animæ inter se devinciuntur. Ideo etiam ex peregrinatione aliqua reversi, mutuo nos osculamur, animis ad mutuum congressum accedentibus. Hoc enim potissimum membrum est, quod animi affectus nobis prædicat.

2. Quin de hoc sancto osculo aliud quoque afferri potest. Quid tandem? Templum Christi sumus (2. Cor. 6. 16): itaque templi vestibula et aditum osculamur, cum alii alios osculamur. Annon cernitis

quotnam homines etiam hujusce templi vestibula osculenter (a), partim inclinato capite, partim manutinentes atque ori manum admoventes? Ac per has portas et januas ingressus est Christus et ad nos ingreditur, cum communicamus. Nostis enim vos, qui mysteriorum participes estis, quid dicam. Neque enim vulgari quodam honore os nostrum afficitur, cum corpus Dominicum accipit. Ea praesertim de causa tum osculamur. Audiant qui obscena loquuntur, qui convicia proferunt, ac cohorrescant, cogitantes quale os dedecorent: audiant qui obscenè osculantur: audi quæ oracula Christus per os tuum ediderit, atque illud ab omni macula purum conserva. De futura vita disseruit, de resurrectione, de immortalitate, quod mors minime mors sit, ac sexcenta alia arcana. Etenim is, qui initiandus est, ad sacerdotis os tamquam ad oraculum accedit. Audiamus quænam horrore digna sint. Siquidem vitam suam jam inde a progenitorum tempore perdidit, atque ad eam exquirendam accedit, teque interrogandum quo pacto eam invenire ac recuperare queat. Tum Deus ipsi velut per oraculum indicat qua ratione ipsa inveniri possit; atque os istud vel ipso propitiatorio augustius atque horribilius existit. Nam propitiatorium illud nusquam ejusmodi vocem emittebat, verum de rebus inferioris momenti disserebat, de bellis ac terrena pace; hæc autem omnia de cælo sunt et futura vita, rebusque novis ac mentis eaptum excedentibus. Postquam dixit, *Salutate invicem in osculo sancto*, subjunxit: *Salutant vos omnes sancti*: ut hinc quoque spem letam ipsis afferat. Hoc autem osculi loco posuit, per salutationis vocabulum ipsos inter se copulans: siquidem ab eodem ore quo osculum manat, sermones etiam fluunt. Vides quomodo omnes, tam corporibus longe dissitos, quam vicinos inter se conciliat, hos per osculum, illos per literas? 13. *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis. Amen.* Postquam eos, tum per salutationes, tum per oscula inter se copulavit, rursus precatione orationem concludit, ac perquam sedulo et accurate ipsos eum Deo quoque connectit..

Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius essentia esse probatur. — Ubi nunc sunt ii, qui Spiritum sanctum, quia in epistolarum initiis collocatus non est, ejusdem essentia non esse contendunt? Ecce enim nunc cum Patre et Filio ipsum recensuit. Ac præterea istud quoque afferri potest, quod cum in Epistola ad Colossenses dixisset, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro* (Coloss. 1. 1. 3); Filium tacuit, nec ut in omnibus epistolis adjecit, Et Domino nostro Jesu Christo. An ergo propterea ne Filius quidem ejusdem essentia erit? Verum extrema deventia fuerit hoc dicere. Nam hoc ipsum quoque vel maxime ostendit eum ejusdem essentia esse, quod Paulus varie hoc usus sit. Ac quod non conjectura sit quod dixi, audi quo pacto Filii et Spiritus mentionem

fecerit, Patrem interim silentio præteriens. Ad Corinthios enim scribens, his verbis utitur: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* (1. Cor. 6. 11). Quid ergo, heus tu, annon isti in Patris nomine baptizati sunt? Ergo nec abluti nec sanctificati sunt. Atqui baptismo vere tincti fuerant. Cur ergo non dixit, *Abluti estis in nomine Patris*? Quia perinde illi erat, modo illius, modo alterius personæ meminisse: idque ipsi in plerisque epistolarum locis in usu fuisse reperies. Etenim in epistola ad Romanos ait, *Obsecro igitur vos per miserationes Dei* (Rom. 12. 1); atqui Filii quoque miserationes sunt: et, *Obsecro autem per caritatem Spiritus* (Rom. 15. 30); cum tamen Patris quoque sit caritas. Cur ergo nec Filii, cum de miserationibus loquitur, nec Patris, cum de caritate, mentionem fecit? Quod hæc perspicua atque indubitata essent. Has quoque gratias inverso modo rursus posuisse invenietur. Postquam enim dixit, *Gratia Christi, et Caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti*: alio loco communionem Filii et caritatem Spiritus ait. *Obsecro enim vos*, inquit, *per caritatem Spiritus*; et in epistola ad Corinthios, *Fidelis Deus, per quem vocati estis ad societatem Filii ipsius* (1. Cor. 1. 9). Sic ea, quæ ad Trinitatem pertinent, divisionem omnem respuunt: et ubi Spiritus communicatio est, Filii quoque inventa est, et gratia, tum Filii est, tum Patris, tum Spiritus sancti: *Gratia enim vobis*, inquit, *a Deo Patre*. Et alio loco, cum multa ipsius genera enumerasset, subjunxit: *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique prout vult* (1. Cor. 12. 11). Hæc autem dico, non ut personas confundam, absit; sed quod tum harum distinctas proprietates, tum naturæ unitatem agnoscam.

3. Quocirea sic maneamus, ut dogmatum horum sinceritatem teneamus, ac Dei amorem attrahamus. Etenim prius quidem nos se odientes amavit, et cum hostes ejus essemus, in gratiam recepit; postea autem amantes jam amare vult. Quocirea constanter amemus, ut ab eo etiam amemur. Nam si, cum ab iis amamur qui plurimum possunt, timori omnibus sumus, multo magis, si a Deo amemur. Quod si hujus amoris causa opes etiam ac corpora et vitam quoque ipsam dare opus sit, ne id efficere dubitemus. Neque enim verbis nostrum erga eum amorem testari satis est, sed id re quoque demonstrandum est: neque enim ipse verbis dumtaxat, sed etiam rebus suum erga nos amorem demonstravit. Tu ergo quoque per opera id ostende, atque ea quæ ipsi grata sunt efficere: sic enim ipse lucrum rursus referes. Etenim ille nulla re nostra indiget: id quod etiam sinceri amoris indicium est, quod, cum nulla ipse re indigeat nec in ullius rei penuria versetur, tamen nihil non faciat, ut a nobis ametur. Ideoque Moses dicebat: *Quid enim Dominus Deus a vobis queris, nisi ut ipsum ametis, ac prompto animo post ipsum incedatis* (Deut. 10. 12)? Itaque cum præcipit ut ipsam amos, tunc maxime ostendit quod te amet. Nihil enim

(a) Vestibula ecclesiæ Christiani osculabantur.

πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες; Καὶ διὰ τούτων τῶν πυλῶν καὶ τῶν θυρῶν καὶ εἰσῆλθε καὶ εἰσέρχεται πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστός, ἡνίκα ἂν κοινωνῶμεν. Ἰστε οἱ τῶν μυστηρίων μετέχοντες τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οὐχ ὥς ἔτυχε τὸ στόμα ἡμῶν τετίμηται δεχόμενον τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐνταῦθα φιλοῦμεν. Ἀκουέτωσαν οἱ αἰσχροὶ φθειγόμενοι, οἱ λοιδορίας ἐξάγοντες, καὶ φριττέτωσαν ὅσων καταισχύνουσι στόμα· ἀκουέτωσαν οἱ αἰσχροὺς φιλοῦντες· ἀκουσον οἷα ἔχρησε διὰ τοῦ στόματός σου ὁ Θεός, καὶ φύλαξον αὐτὸ ἀκηλίδωτον. Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς διελέχθη, περὶ ἀναστάσεως, [651] περὶ ἀθανασίας, ὅτι ὁ θάνατος οὐ θάνατος, τὰ ἄλλα μυρία ἀπόρρητα. Ὡς περ γὰρ εἰς χρηστήριον παραγίνεται πρὸς τὸ στόμα τοῦ ἱερέως ὁ μυσταγωγείσθαι μέλλων. Ἀκουσάμεν ὁσαπῆρ ἐστι φρίκης μαστά. Καὶ γὰρ ἀπόλασεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐκ προγόνων, καὶ ἔρχεται αὐτὴν ἀναζητήσων, καὶ ἐρωτήσων πῶς ἂν αὐτὴν εὖροι καὶ ἀνακτήσαιοτο. Εἴτα αὐτῷ ὁ Οὐδὲ χρῆ πῶς ἂν εὖρεθῇ, καὶ γίνεται τοῦ ἱλαστηρίου τὸ στόμα τοῦτο φρικτωδέστερον. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ ἱλαστήριον οὐδαμοῦ τοιαύτην ἥρει φωνήν, ἀλλὰ πολὺ περὶ ἐλαττώσεων διελέγετο πραγμάτων, περὶ πολέμων καὶ εἰρήνης τῆς κάτω· ταῦτα δὲ ἅπαντα περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ πραγμάτων καινῶν καὶ διάνοιαν ὑπερβαίνοντων. Εἰπὼν δὲ, Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ, ἐπήγαγεν· Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες· κάντεῦθεν διδοὺς αὐτοῖς χρηστάς ἐλπίδας. Τοῦτο προέγραψεν ἂντι τοῦ φιλήματος, διὰ τῆς προσήσεως αὐτοὺς συνάπτων· ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ στόματος, οὗ τὸ φιλημα, πρόκειται καὶ τὰ ῥήματα. Εἶδες πῶς ἅπαντας συνάγει, καὶ τοὺς πόρρωθεν διεστώτας τοῖς σώμασι, καὶ τοὺς πλησίον, τοὺς μὲν διὰ τοῦ φιλήματος, τοὺς δὲ διὰ τῶν γραμμάτων; Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Ἐπειδὴ συνῆψεν αὐτοὺς ἀλλήλοις διὰ τῶν ἀσπασμῶν καὶ τῶν φιλημάτων, πάλιν εἰς εὐχὴν καταλῦει τὸν λόγον, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας συνάπτων αὐτοὺς καὶ τῷ Θεῷ.

Ποῦ νῦν οἱ λέγοντες, Ἐπειδὴ οὐκ ἐντέταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν Ἐπιστολῶν οὐκ ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας; Ἰδοὺ γὰρ νῦν μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ κατέλεξε καὶ τοῦ Υἱοῦ. Χωρὶς δὲ τούτου. κάκεινο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι Κολοσσαεῦσιν ἐπιστέλλων, καὶ εἰπὼν, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, τὸν Υἱὸν ἐσίγησε, καὶ οὐ προσέθηκεν, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὐκ οὐδὲ Υἱὸς ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας διὰ τοῦτο; Ἀλλὰ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο μάλιστα δεῖκνυσι τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα αὐτὸν, τὸ διαφόρως καχρησθῆαι τὸν Παῦλον τοῦτο. Καὶ ὅτι οὐ στεγασμὸς τὸ εἰρημένον, ἀκουσον πῶς Υἱοῦ

καὶ Πνεύματος μέμνηται, καὶ τὸν Πατέρα ἀποσιγῇ. Κορινθίους γὰρ γράφων φησὶν, Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τί οὖν, εἰπέ μοι, οὐκ ἐβαπτίσθησαν εἰς Πατέρα οὗτοι; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀπελούσαντο, οὐδὲ ἡγιασθήσαν. Ἀλλὰ ἐβαπτίσαντο· ὥς περ οὖν καὶ ἐβαπτίσαντο. Ἰκῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπελούσασθε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ἀδιάφορον αὐτῷ, ποτὲ μὲν ταύτης, ποτὲ δὲ ἐκαίνης μεμνήσθαι τῆς ὑποστάσεως· καὶ εὖρος [652] ἂν τοῦτο πολλαχού τῶν Ἐπιστολῶν τὸ ἔθος. Καὶ γὰρ Ῥωμαίους γράφων, φησὶ, Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ· καίτοι καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν οἱ οἰκτιρμοί· καὶ, Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος· καίτοι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐμνήσθη ἐν τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ὥς δήλα καὶ ὡμολογημένα ἐσίγησεν. Εὖρεθῆσεται δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτὰ πάλιν ἀντιστρόφως τιθεῖς. Εἰπὼν γὰρ, Ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλαχού τὴν κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πνεύματος φησὶ. Παρακαλῶ γὰρ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, φησὶ. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὕτω τὰ τῆς Τριάδος ἀδιαίρετα· καὶ οὗ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἡ κοινωνία, εὖρεθῇ καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ εὖ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ χάρις, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Χάρις γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. Καὶ ἀλλαχού πολλά αὐτῆς εἰδὴ καταλέγει, ἐπήγαγε, Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκδότη καθὼς βούλεται. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συναλείφω τὰς ὑποστάσεις, ἀπαγε, ἀλλὰ εἰδὼς καὶ τὸ τούτων ἰδιόζων καὶ διηρημένον, καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητα.

γ'. Μένωμεν τοίνυν καὶ τῶν δογμάτων τούτων τὴν ἀκρίθειαν ἔχοντες, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγάπην ἐπισπώμενοι. Πρῶτερον μὲν γὰρ μισοῦντας ἡγάπησε, καὶ ἐχθροὺς ὄντας κατήλλαξε· λοιπὸν δὲ ἀγαπῶντας ἀγαπᾶν βούλεται. Μένωμεν τοίνυν ἀγαπῶντες αὐτὸν, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ ἀγαπᾶσθαι. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων δυνατῶν ἀγαπῶμενοι, φοβεροὶ πάντιν ἐσμεν, πολλῷ μᾶλλον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν χρήματα δέη, κἂν σώματα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ταύτης δοῦναι τῆς ἀγάπης, μὴ φεισώμεθα. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ διὰ ῥημάτων λέγειν, ὅτι ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων παρέχειν ἀπόδειξιν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς οἷα ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε τὴν ἀγάπην. Δεῖξον τοίνυν καὶ σὺ διὰ τῶν ἐργῶν τοῦτο, καὶ ποιεῖ τὰ δοκούντα αὐτῷ· οὕτως γὰρ αὐτὸς καρπώσῃ τὸ κέρδος πάλιν. Ἐκεῖνος γὰρ οὐδενὸς δεῖται τῶν παρ' ἡμῶν· ὁ καὶ μάλιστα γνησίας ἀγάπης, τὸ μὴ δεόμενον μηδὲ ἐν χρειᾷ καθεστώτα, πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τοῦ φιλεῖσθαι παρ' ἡμῶν. Αἰὶ καὶ Μωϋσῆς ἔλεγε, Τί γὰρ ζητεῖ Κύριος ὁ Θεός παρ' ὑμῶν. ἀλλ' ἡ ἀγαπᾶν αὐτὸν, καὶ ἔτοιμον εἶναι σε τοῦ πορεύεσθαι ὁπίσω αὐτοῦ; Ὡστε,

a Savilius legendum putat προσέγραψεν, et certe melius haberet.

ὅταν αὐτὸν καλῶς φιλεῖν, τότε μέλιστα δείκνυσιν
ὅτι σε φιλεῖ. Θόδον γὰρ οὕτω συγκροτεῖ τὴν σωτη-
ρίαν τὴν ἡμετέραν, ὥς τὸ αὐτὸν ἀγαπῆν. Ὅρα
γούν, ὅτι καὶ τὰ ἐπιτάγματα αὐτοῦ πάντα εἰς τὴν
ἡμετέραν ἀνάγκασιν καὶ σωτηρίαν [653] καὶ εὐδο-
κίαν συντίθενται. Καὶ γὰρ ὅταν εἴπῃ, *Μακάριοι οἱ*
ἀδελφοί μου, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, μα-
κάριοι οἱ πραεῖς, μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι,
μακάριοι οἱ εὐφροσύνῳι, αὐτοὺς μὲν οὕτως ἐν-
τεύθεν καρποῦσθε, ἡμεῖς δὲ καλλωπίζωμεν καὶ ρυθμι-
ζώμεν ταῦτα ἐκπύουσι· καὶ ὅταν λέγῃ, Ἐκείνους
οὐ δέόμενος τῆς παρ' ἡμῶν διακονίας, ἀλλὰ οὐ ἀλεί-
ψων εἰς φιλανθρωπίαν. Ἐβόωντο γὰρ καὶ χωρὶς σου
τὸν πάντα τρέφειν, ἀλλὰ θεοαυρόν σοι χαρίζομενος
μέγιστον, ταῦτα ἐπέταξεν. Εἰ γὰρ ὁ ἥλιος, κτίσμα
ὢν, οὐδὲ δεῖται τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (μένει γάρ
τὴν οὐσίαν φαιδρότητα ἔχων, καὶ μηδεὶς εἰς αὐτὸν
ἐμβλέπῃ), οἱ δὲ καρδαίνοντες ἡμεῖς ἔσμεν, ὅταν αὐ-
τοῦ τῆς ἀκτίνας ἀπολαύσωμεν· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ
τοῦ θεοῦ τοῦτο συμβαίνει. Ἵνα δὲ καὶ ἐκτρέψῃς
τοῦτο μάθης, ἀκουε· πόσον εἶναι βούλει τὸ μέσον τοῦ
θεοῦ καὶ ἡμῶν; ἄρα ὅσον κοινωνῶν καὶ ἡμῶν ἢ
πολλῷ πλέον; Εὐδὸλον ὅτι πολλῷ πλέον, καὶ ἄπειρον.
Εἰ τοίνυν ἡμεῖς οἱ κενόδοξοι τῆς παρὰ τῶν κοινωνῶν
οὐ δέομεθα βοηθείας ἢ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ θεῖον,
καὶ ἀπαθὲς ὢν καὶ ἀνενδεές. Τοσοῦτον ἡμῶν τοίνυν
ἀπαιτεῖ, ὅσον εὐεργετούμεθα, ὅσον ἐντροφῇ ἡμῶν
τῇ σωτηρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοῦ τὰ αὐτοῦ ἀμείλις,
τὰ σὰ ζητεῖ. Εἰ τις γὰρ, φησὶ, *γυναικίᾳ ἔχει ἀπι-*
στον, καὶ αὐτὴ συνανθρακίσαι οὐκ αἶν' αὐτοῦ, μή
ἀφίετω αὐτήν. Ὁ δὲ ἀπολύων γυναῖκα παρκετός
λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτήν μοιχεύεσθαι. Εἰς
ἄρτων ἀγαθότητα; Ἐάν ἢ πόρνη ἢ γυνή, φησὶν,

« Deerat ἡ.

οὐκ ἀναγκάζω συνοικεῖν· ἐάν δὲ ἄπιστος, οὐ καλῶς.
Πάλιν, ἐάν λυγὴ πρὸς τινα, καλεῖται ἀφεῖναι μου
τὴν προσφοράν, καὶ προσδραμεῖν πρὸς τὸν λελυπη-
κότα. Ἐάν γὰρ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶ,
πάσαι μοιροσθῆς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι παρὰ
σου, ἄρας τὸ δῶρόν σου ἐμπροσθεν τοῦ θεοῦ
στηρίου, καὶ ὅραγε, πρῶτον διαλλάτθῃς τῷ ἀδελ-
φῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.
Τί δὲ ἡ παραβολὴ τοῦ πάντα κατεδηθενότος; οὐ
τοῦτο ἐνδείκνυται; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ μύρια τέλαντα κατε-
έφαγεν, ἠλέησεν αὐτόν, καὶ ἀφήκεν· ὅτε δὲ ἐκπένον θη-
νάριον ἀπῆται τὸν σύνβουλον, καὶ πονηρὸν ἐκάλεσε, καὶ
τῇ καλῶσαι παρέδωκεν· οὕτω πολλὸς αὐτῷ· λόγος ἐστὶ
τῆς ἀνακαύσεως τῆς σῆς. Εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ δι-
καίου ἐμᾶλλον ἁμαρτάνειν ὁ βάρβαρος, καὶ φησὶν,
Ἐφεισάμην σου τοῦ ἁμαρτήσαι εἰς ἐμέ. Τοὺς ἀπο-
στόλους ἔβλεπεν ὁ Παῦλος, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· *Τί*
με δέσπεις; Ἄλλαι πεινώσι, καὶ λέγει αὐτὸς πεινῆν,
καὶ γυμνὸς περιέναι καὶ ξένος, βουλόμενός σε ἐν-
τρέχειν, καὶ ταύτῃ εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον.
ἐμβαλεῖν. Ἐννοοῦντες τοίνυν τὴν ἀγάπην, ὅσην διὰ
πάντων ἐπεδείξατο καὶ ἐπιδείκνυται, γνωρίζαι τε
ἡμῖν ἑαυτὸν καταξιώσας· ὅπερ μέγιστόν ἐστι κατὰ
λαίον τῶν ἀγαθῶν, καὶ φῶς διανοίας, καὶ διδασκαλίαν
ἀρετῆς· καὶ βίον ἀρεστὸν [654] νομοθετήσας, καὶ
πάντα δι' ἡμᾶς ἐργασάμενος, καὶ τὸν Ἰὶδὸν δεδωκώς,
καὶ βασιλείαν ἐπαγγεῖλάμενος, καὶ ἐπὶ τὰ ἀπόρρητα
ἡμᾶς καλῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαριωτάτην ζωὴν παρα-
σκευάσας ἡμῖν, ἅπαντα ποιῶμεν καὶ λέγωμεν, ὥστε
καὶ τῆς ἀγάπης ἄξιοι φανῆναι τῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπι-
τυχεῖν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὃν γίνετο πάντας
ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα,
ὢν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Huic commentario non solitam operam posuit Chrysostomus. In aliis quippe in Novum Testamen- tum ab ipso editis explanationibus omnia in concio- nes seu homilias divisa distributaque sunt; ita ut concio quælibet ethica adhortatione claudatur, et moralia istæ posteriora præcepta maximam sæpe homiliæ partem complectantur. In hoc autem commentario omnia secus adornata sunt. Nam continenter Chrysostomus ad finem usque Epistolæ versus omnes explanat: moralia nonnumquam præcepta, sicubi occasio offertur, admiscet, sed non ut pro more so- lite concionem claudat. Populum autem non raro alloquitur. Quapropter crediderim illum hæc ita concinnavisse, vel ut præsentī populo sic legeret aut recitaret; vel ut diviso multis in partibus com- mentario, singulis postea partibus ethicum epilogum adjiceret, ut pro consueto more in homilias distri- butum opus populo prouideret. Utro autem modo egerit nonnisi divinando assequi possumus.

Jam quædam nobis querenda occurrunt, scilicet Antiochiæ an Constantinopoli hunc in Epistolam ad Galatas emisit Commentarium: item quo anno quave occasione illum ediderit. Tum quædam ad- denda supererunt de commentarii ratione, deque aliis quibusdam.

Antiochiæ autem se hunc emisisse Commentarium clare innuit, quando in primo Epistolæ ad Galatas capite, querens cur Paulus non initio prædicationis, nec cum cæteris apostolis vocatus fuerit, talia scribit col. 627: *Quamquam et nos super hæc re alias cum- mus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus, ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ et vobis e memoria exciderunt, ex eo libro omnia diligenter.* Jam queritur quis sit ille liber, ubi Chrysostomus hæc quæstiones movet, nempe cur Paulus non sta- tim ab initio vocatus sit, et cur nomen ejus mutatum fuerit. Estque haud dubie liber Homiliarum de Mu-

ita salutem nobis conciliat, ut cum ipsum amamus. Vide ergo, quod omnia ipsius præcepta ad requiem nostram ac salutem et gloriam referantur. Etiam cum ait, *Beati misericordes, beati mundo corde, beati mitis, beati pauperes spiritu, beati pacifici* (Matth. 5. 3-9), nihil quidem ipse hinc percipit; verum hoc præcipit ut nos ornet et instituat: et cum ait, *Eurisi*, non eo id ait, quod ministerio nostro opus habeat, sed ut te ad misericordiam excitet. Nam aliqui etiam absque tua ope pauperem alere poterat; verum, ut amplissimum tibi thesaurum largiretur, hæc edixit. Nam cum sol isto, qui in rerum conditarum numero est, oculis nostris non indigeat (manet enim in splendore, etiamsi nemo eum cernat); verum nos ipsi sumus, qui utilitatem capimus, cum ipsius radiis fruimur: quanto magis in Deo id usu venit? Atque, ut hoc etiam aliunde noscas, audi. Quantum inter Deum ac nos interesse vis? an quantum inter nos et culices? an multo plus? Liqueat profecto quod plus atque adeo infinites amplius. Si nos ergo, qui inanis gloriæ studiosi, nec culicum ministerio nec gloria indigemus; quanto magis Deus, qui a turbulentis animi motibus et egestate plurimum abest? Hactenus igitur tantum utilitatem ex nobis capit, quatenus beneficiis nos afficit, quantum salute nostra oblectatur. Quo fit, ut etiam plerumque sua missa faciens, tua quærat. *Si quis enim, inquit, uxorem habet infidelem, et ipsa consentit habitare cum eo, non dimittat illam* (1. Cor. 7. 11). *Qui autem dimittit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mæcham* (Matth. 5. 32). Videsne bonitatem omni sermone maiorem? Si adultera sit uxor, inquit, non te cogo ut cum ea habites; si autem infidelis, non prohibeo. Rursus Si adversus aliquem infenso animo

es, præcipio ut is, qui te molestia afficit, oblationem meam relinquat atque ad te currat: *Si enim offers munus tuum, inquit, atque illic recordaris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque munus tuum ante altare, et vade, et prius reconciliare fratri tuo, et tum veniens offer munus tuum* (Matth. 5. v. 23. 24). Quid decoctoris illius parabola? annon hoc indicat? Nam cum decem millia talentorum abligerivisset, ipsius misortus est eumque missum fecit: ac cum idem centum denarios a conservo suo exegisset, tum nequam atque improbum eum vocavit, tum supplicio tradidit (Matth. 18. 24. et seq.): tanta ipsi tunc quietis cura est! In viri iusti uxorem barbarus flagitium mox admissurus erat; ac dixit Dominus, *Peperi tibi, ut ne peccares in me* (Gen. 20. 6). Paulus apostolos persequabatur; et ait ad eum, *Quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Alii fame laborabant: et ipse esurire se dicit, ac nodum et peregrinum oberrare (Matth. 23. 33), ut te pudore affectum ad eleemosynæ studium excitet. Cogitantes ergo quantam erga nos caritatem exhibuerit et exhibeat, quodque dignatus se nobis notum facere; quod quidem præcipuum bonorum omnium caput est, atque animi lumen, ac virtutis doctrina; quodque vitam ipsi gratam lege statuerit, et omnia in nostri gratiam fecerit, et Filium suum dederit, et regnum pollicitus sit, et ad arcana bona nos vocaverit, et beatissimam vitam nobis præparaverit; omnia faciamus ac dicamus, ut et ipsius amore ac benevolentia digni videamur, et futura bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus adipisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS.

tatione nominum, quas quatuor numero edidimus, Antiochiæ emissas. In prima vero, Tom. 3. col. 120 et 121, optime probat Chrysostomus e re fuisse ut Paulus post Christi resurrectionem, et postquam discipulos ejus acerrimo bello impetierat, ad fidem vocaretur, ut ejus de Christi resurrectione testimonium omnibus esset acceptius. In secunda vero et seqq., col. 126, querit cur Paulus nomen mutaverit, et rationes affert cur qui Savius antea vocabatur, Pauli nomen acceperit, et cur aliorum quoque nomina mutata fuerint. In tribus autem homiliis se de hoc solo nomine disservisse testificatur Homilia quarta de Mutatione nominum, col. 148: *Nam si recordamini, inquit, tres integros dies de solo hoc nomine disservisse me scitis; dum causas afferrem ob quas, cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est*. Cum ergo hæc homiliæ Antiochiæ habitæ fuerint, ex Chrysostomi testimonio supra allato probatur hunc etiam commentarium eadem in urbe factum fuisse.

Non perinde internoscere possumus quo anno Commentarium illum in Epistolam ad Galatas emisit. Certum quidem est illum adornatum fuisse postquam conciones illas de mutatione nominum habuerat. Verum numquam certo expiscari possumus, quo anno homiliæ istæ habitæ fuerint, ut videas in Monito ad Homilias in Principium Actorum, Tom. 3, col. 63, et in Præfatione ad Homilias in Genesim, Tom. 5. Nam hæc omnes homiliæ eodem anno habitæ fuerunt.

In hoc certe Commentario Chrysostomus longe accuratius Apostoli dicta explorat et explicat, quam in multis aliis homiliis et commentariis. Anomæos non semel egregie refellit, necnon Marcionistas et Manichæos. Contra Antiochenos multos declamat qui Judaicos ritus sectabantur. Alios etiam exagitat qui sibi virilia amputabant, quem morem innuere videtur a Manichæis inventum fuisse.

Veterem interpretationem Latinam plurimis in locis emendatam retinuimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

IN EPISTOLAM AD GALATAS COMMENTARIUS ^(a).

CAPUT PRIMUM.

1. Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, 2. et omnes qui mecum sunt fratres, Ecclesiis Galatiarum: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jēsu Christo.

1. Proœmium multa vehementia, magnoque spiritu plenum est; nec proœmium modo, verum etiam tota, ut ita dicam, epistola. Etenim placide leniterque semper loqui discipulis, etiamsi opus sit acrimonia, non doctoris, sed corruptoris potius fuerit et hostis. Hanc ob causam et Dominus, cum multa placide mansueteque loquutus sit discipulis, nonnumquam tamen et austriorem adhibuit orationem, nunc quidem illos beatos prædicans et collaudans, nunc rursus increpans et objurgans. Itaque cum Petro dixisset, *Beatus es, Simon Bar Jona* (Matth. 16. 17), promississetque futurum, ut Ecclesie fundamenta super illius confessionem jaceret, haud multo post dicit eidem, *Vade post me, satana, scandalum es mihi* (Ibid. v. 23); et alibi rursus, *Adhuc et vos sine intellectu estis* (Id. 15. 16)? Tantumque terroris illis iniecit, ut Joannes dicat, quod videntes eum cum muliere Samaritana colloquentem, de cibo quidem

commonuerint, *Cæterum nemo ausus est dicere: Quid quæris aut quid loqueris cum ista* (Joan. 4. 27)? Hæc edoctus Paulus, ac præceptoris sui vestigiis in hærens, varie sermonem ad discipulorum utilitatem attemperat, nunc quidem urens ac secans, nunc rursus mitiora admoveans remedia. Et Corinthiis quidem dicebat, *Quid vultis? ut in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis* (1. Cor. 4. 21)? Galatis vero, *O stulti Galatæ* (Gal. 3. 1): neque semel dumtaxat, sed bis usus est hac objurgatione. Quin et sub finem epistolæ, taxans illos dixit: *Nemo mihi molestus sit* (Gal. 6. 16). Rursus autem acerbiter mitigat, cum ait: *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19); aliisque multis consimilibus verbis. Cæterum hanc epistolam esse plenam vehementiæ, cuius perspicuum est vel ex ipso statim lectionis ingressu.

Quid Paulum moverit ad hanc epistolam scribendam. — Sed aperiendum est, quid Apostolum provocarit in discipulos: neque enim id pusillum fuit, neque parvi momenti; alioqui nec ipse tam acerbè fuisset in eos invectus: siquidem quibuscumque de causis irritari, hominis est pusillanimitas, morosi miserique: quemadmodum ex adverso in gravibus causis supinum ac negligentem esse, viri est inertis ac somnulosi. At hujusmodi nequaquam erat Pau-

(a) Tres servantur in Bibliotheca Regia hujus commentarii manuscripti Codices, scilicet, duo Colbertini et reliquus 675.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Παῦλος [657] ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἡμῶν πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Πολλοὺ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ καὶ μεγάλου φροσήματος· οὐ τὸ προοίμιον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι, ὡς εἰπεῖν, ἡ Ἐπιστολή. Τὸ γὰρ μετ' ἐπικεικίας δει τοῖς μαθητευομένοις διαλέγεσθαι, καὶ σφοδρότητος δέωνται, οὐ διδασκάλου, ἀλλὰ λυμεῶνος ἂν εἴη καὶ πολεμίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πολλὰ προσηκῶς τοῖς μαθηταῖς διαλεχθεὶς, ἔστιν ὅπου καὶ αὐστηρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ νῦν μὲν μακαρίζει, νῦν δὲ ἐπιτιμᾷ. Τῷ γοῦν Πέτρῳ εἰπὼν, Μακάριος εἶ, Σίμων Βάρ Ιωῆ, καὶ ἐπαγγεिलाμένος τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ καταθήσεσθαι, μετ' οὐ πολὺ τῶν λόγων τούτων φησὶν· Ἰταγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Ἀκμήν καὶ ὁμίς ἀσύνητοι ἔστε· Καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς φόβον ἐνέθηκεν, ὡς καὶ τὴν Ἰωάννην εἰπεῖν, ὅτι ὀρῶντες αὐτὸν μετὰ γυναι-

κὸς Σαμαρείτιδος λαλοῦντα, περὶ μὲν τῆς τροπῆς ἐπέμνησαν, Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, Τί λαλεῖς, ἢ Τί ζητεῖς μετ' αὐτῆς; Ταῦτα μαθὼν ὁ Παῦλος, ὁ κατ' ἴχνος τοῦ διδασκάλου βαίνων, ἐποίησε τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων χρεῖαν, νῦν μὲν καίων καὶ τέμνων, νῦν δὲ [658] προσηνῇ φάρμακα ἐπιτιθεῖς. Καὶ Κορινθίοις μὲν ἔλεγε· Τί θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος; Γαλάταις δὲ, Ὁ ἀνόητοι Γαλάται· καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον κέχρηται ταύτῃ τῇ ἐπιτιμῇ. Καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ καθαρτόμενος αὐτῶν ἔλεγε, Κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. Καὶ θεραπεύει δὲ πάλιν, ὡς ὅταν λέγῃ, Τεκνία μου, οὗς πάλιν ὠδίνω· καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ὅτι μὲν θυμοῦ ἢ Ἐπιστολῇ γέμει, παντὶ που ὄφλον καὶ ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως.

Δεῖ δὲ εἰπεῖν τί τὸ παροξύναν αὐτὸν κατὰ τῶν μαθητῶν· οὐ γὰρ μικρὸν τοῦτο οὐδὲ εὐτελες, ἐπεὶ οὐδὲ αὐτὸς τοσαύτῃ ἂν ἐχρήσατο τῇ καταφορᾷ. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι παροξύνεσθαι, μικροφύχων ἀνδρῶν καὶ σκληρῶν καὶ ταισσιπύρων· ὥσπερ οὖν τὸ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἀναπίπτειν, νωθροτέρων καὶ ὑπηλοτέρων. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος. Τί οὖν τὸ κινήσαν ἦν

P Savil. in margiae notat, τοῖς μαθηταῖς.

αὐτὸν ἀμέτρημα· Μῆγα καὶ ὑπέροχον, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ πάντας αὐτοὺς ἡλιερίου, ὡς καὶ αὐτὸς προεὶπεν· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· καὶ πάλιν, Οἵτινες ἐν νόμῳ διακιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσθε. Τί ποτ' οὖν τοῦτο ἐστὶ· δεῖ γὰρ αὐτὸ σαφέστερον ἀνακλῶσαι. Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὁμοῦ μὲν τῇ προλήψει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κατεχόμενοι, ὁμοῦ δὲ κενοδοξίᾳ μεθύοντες, καὶ βουλόμενοι ἀξίωμα διδασκάλων ἑαυτοὺς περιβαίνειν, ἐλθόντες εἰς τὸ Γαλατῶν ἔθνος· ἐδίδασκον, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ σάββατα καὶ νομιμίας τηρεῖν, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι Παύλου ταῦτα ἀναιροῦντος. Οἱ γὰρ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ταῦτα, φησὶν, οὐ καλύουσιν, οἱ πρῶτοι τῶν ἀποστόλων, οἱ μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ἐκώλουν· ἀλλ' οὐ δογματίζοντες τοῦτο ἐποίουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνοντες τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευόντων. Ὁ δὲ Παῦλος εἰς τὰ ἔθνη κηρύττων, οὐ χρεῖαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτε οὖν ἐν Ἰουδαίᾳ γέγονε, καὶ αὐτὸς τῇ συγκαταβάσει ἐχρήσατο ταύτη. Ἀλλ' οἱ ἀπατῶντες, οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἧς καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνοι συγκαταβάνουν, παρελογίζοντο τοὺς ἀφελεστέρους λέγοντες, ὅτι οὐ δεῖ Παύλου ἀνέχεσθαι· οὗτος γὰρ χθὲς καὶ σήμερον ἐφάνη, ἐκεῖνοι δὲ πρῶτοι οἱ περὶ Πέτρον· καὶ οὗτος μὲν μαθητὴς τῶν ἀποστόλων γέγονεν, ἐκεῖνοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὗτος μὲν μόνος, ἐκεῖνοι δὲ πολλοί, καὶ σὺλλοι τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ εἰς ὑπεκρίσαν δὲ αὐτὸν διέβαλλον λέγοντες, ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος· ὁ ἀναιρῶν περιτομὴν, φαίνεται καὶ τοῦτοις χρησάμενος ἀλλαχού, καὶ ἐτέρως μὲν ὑμῖν, ἐτέρως δὲ ἄλλοις κηρύττων. Ἐπεὶ οὖν ἐμπερησθὲν εἰδὼς ἔθνος ἀλόκληρον, καὶ πυρὴν χαλεπὴν κατὰ τῆς τῶν Γαλατῶν ἀφθείσαν· Ἐκκλησίας, καὶ τὴν οἰκοδομὴν σαλευσμένην καὶ κινδυνεύουσαν [659] καταπαεῖν, αὐτοῦ μὲν ὑπὸ θυμοῦ δικαίου, τοῦτο δὲ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπών, ὅτι Ἠθέλον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλὰδεῖαι τῇ φωνῇ μου, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν, πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀπολογούμενος. Καὶ ἐκ προοιμίων εὐθέως πρὸς ἐκεῖνο ἀποτινέται, ὃ διορῦτοντες αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν Εἰπεν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων γέγονε μαθητὴς. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐλεγον γὰρ, ὃ ἐφθην εἰπών, οἱ ἀπατῶνες ἐκεῖνοι, ὅτι τῶν ἀποστόλων ἀπάντων ἔσχατος οὗτός ἐστι, καὶ παρ' ἐκεῖνων ἐδιδάχθη. Πέτρος γὰρ καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ ἐκλήθησαν πρῶτοι, καὶ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν εἰσι, καὶ τὰ δόγματα ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ χρὴ μάλλον ἐκεῖνοις παῖδεσθαι, ἢ τούτῳ· ἐκεῖνοι δὲ οὐ καλύουσι περιτέμνεσθαι, οὐδὲ νόμον μὴ τηρεῖν.

β'. Καὶ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ τοῦτον μὲν καθαιροῦντες, ἐκεῖνων δὲ τὴν ὁδὸν ἐκβαρύνοντες, οὐχ ἵνα ἐκεῖνους ἐγκωμιάσωσιν, ἀλλὰ ἵνα Γαλάτας ἀπατήσωσιν, ἔπειθον ἀκαίρως τῷ νόμῳ προσέχειν. Εἰκότως οὖν οὕτως ἤρξατο. Ἐπεὶ γὰρ τὴν μὲν αὐτοῦ

διδασκαλίαν ἐξηστῆλιν, παρὰ ἀνθρώπων αὐτὴν λέγοντας εἶναι, τὴν δὲ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐκ προοιμίων εὐθέως πρὸς ταῦτα ἵσταται, λέγων ἀποστόλος εἶναι, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐδάκτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν, οὐδὲ πρὸς τὴν πίστιν ἤγαγεν· ἀλλ' αὐτὸς ἀνορθὼν ὁ Χριστὸς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνου πρὸς αὐτὸν ἀφῆκε φωνήν, δι' ἧς αὐτὸν ἐσπῆγνυσε. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ Ἰωάννην καὶ τὸν ἀδελφὸν τὸν ἐκείνου, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν ἐκάλεσε, τὸν δὲ Παῦλον εἰς οὐρανούς ἀνελθόν. Καὶ ὥστερ οὐκ ἐδεήθησαν ἐκεῖνοι δευτέρας φωνῆς, ἀλλ' εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἠκολούθησαν αὐτῷ· οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς πρώτης κλήσεως πρὸς ἄκραν ἀνέβη κορυφὴν, ὁμοῦ τε βαπτισάμενος καὶ πόλεμον ἀσπονδὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐλόμενος, καὶ ταύτῃ μάλιστα τῶν ἀποστόλων κλεονεκτήσας· Παρισσότερον γὰρ αὐτῶν ἐκκοπίασα, φησὶν. Ἀλλὰ τίως οὐ κατασκευάζει τοῦτο, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὰ ἴσα φέρων. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἦν αὐτῷ, οὐ δεῖξαι ἑαυτὸν ἐκείνων ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῆς πλάνης καταλύσαι τὴν ὑπόθεσιν.

Τὸ μὲν οὖν, ὅτε ἀπ' ἀνθρώπων, κοινὴν ἀπάντησιν ἦν· ἀνορθὼν γὰρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν ἔχει τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ, ὅτι δι' ἀνθρώπων, ἔστιν τῶν ἀποστόλων· οὐ γὰρ δι' ἀνθρώπων ἐκάλεσεν αὐτούς, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Διὰ τί δὲ μὴ τῆς κλήσεως ἐμνημόνευσε καὶ εἶπε, Παῦλος κλητὸς οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς ἀποστολῆς; Ὅτι περὶ τούτου πᾶς ἦν ὁ λόγος. Ἐλεγον γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων τῶν ἀποστόλων ἐγκυβεῖν τὴν διδασκαλίαν ταύτην, καὶ θεῖν ἐκεῖνοις [660] αὐτὸν ἵστασαι. Ὅτι δὲ οὐκ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐνεχειρίσθη, ὁ Λουκᾶς ἐδήλωσεν, εἰπών· Αἰετουργοῦντων δὲ αὐτῶν καὶ ἡσυχάζοντων τῷ Κυρίῳ, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀφωρίσθε δὴ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν. Ὅθεν ἔβλεπον, ὅτι μία ἐξουσία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ἀποσταλεῖς γὰρ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ φησὶν ἀποστάλλεσθαι. Τοῦτο καὶ ἀλλαχού ἐηλοῦ, τὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα λογιζόμενος. Τοῖς γὰρ Μιλησίων ὁ διαλεγόμενος πρεσβυτέρους, Προσέχετε ἑαυτοῖς, φησὶ, καὶ τῷ ποιμνί, ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ ἐπισκόπους· καίτοι γε ἐν ἄλλῃ φησὶν Ἐπιστολῇ, Ὅς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, εἰτα ποιμένας καὶ διδασκάλους. Οὕτως ἀδιαφόρως κέχρηται τῷ λόγῳ, τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ λέγων εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος. Ἐμφράττει δὲ καὶ ἄλλως τὸν αἰρετικὸν τὰ στόματα, λέγων, Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν λέξιν ταύτην ὡς ἐλάττωσαν οὖσαν προσεβρίβηται τῷ Υἱῷ φασιν, ὅρα τί ποιᾷ· ἐπὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν τίθησιν, διδάσκων ἡμᾶς μὴ νομοθετεῖν τῇ ἀρρήτῳ φύσει, μηδὲ μέτρα θεότητος ὀρίζειν μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς· εἰπὼν γὰρ, Διὰ Ἰησοῦ Χρι-

ἢ Imo Ἐρεσίων, quod conjicit Savil. Ephesiorum seniores alloquebatur, quos Miletum evocaverat.

ἢ Aliam lectionem affert Savilius in margine, μέσους Υἱοῦ καὶ Πατρὸς γενομένους. In Morel. pessime, μέσων Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς.

ἢ Savil. in marg., ἀναφύσαν.

tus. Quod igitur erat peccatum, quo sic commotus erat? Profecto magnum erat, et supra modum grave, quodque illos omnes abalienabat a Christo, quemadmodum ipse in progressu sermonis declarat dicens: *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis profuturus est; ac rursum, Quicumque in lege iustificamini, a gratia excidistis (Gal. 5. 2. 4).* Quid igitur tandem hoc erat? nam apertius explanandum est. Qui ex Judæis crediderant, occupati persuasione Iudaismi, inanis gloriæ siti temulentis, dum sibi doctorum cupiunt parere dignitatem auctoritatemque, profecti ad Galatas docuerunt opus illis esse circumcisionem, servanda sabbata et novilunia, nec tolerandum esse Paulum qui harum rerum tolleret observationes. Nam Petrus, Jacobus ac Joannes hæc, ut aiebant, non prohibebant, cum essent inter apostolos primæ dignitatis, et cum Christo fuissent versati. Ac revera non prohibebant; sed id faciebant, non quod ita faciendum esse decernerent, sed ut eorum qui ex Judæis crediderant, imbecillitatem gererent. At Paulus qui gentibus prædicandi munus susceperat, nihil opus habebat hac attemperazione. Nam cum versaretur in Judæa, ad eundem modum et ipse morem gessit Judæis. Verum impositores quidam non explicant causas, ob quas tum hic, tum illi Judæis morem gererent, arte fallabant simpliciores, hujusmodi sermonibus: Non est ferendus Paulus: nam hic heri se nudiatertius exortus est; at Petrus et qui cum illo sunt, primi sunt apostolorum: hic quidem discipulus fuit apostolorum, illi vero Christi. Præterea hic solus est, illi multi et Ecclesiæ columnæ. Denique et simulationis calumniam Paulo intendebant dicentes: Hic ipse qui tollit circumcisionem, alibi visus est iis uti quæ damnat, aliter vobis, aliter aliis prædicans. Proinde cum cerneret totam Galatarum gentem inflammata, ac periculosum incendium adversus illorum Ecclesiam excitatum esse, jamque domum successam periclitari ne corrueret; partim ira justa commotus, partim immenso animi dolore correptus (nam et hoc declaravit dicens, *Cupiebam nunc esse apud vos, et mutare vocem meam (Gal. 4. 20)*), scribit epistolam, ad istæ omnia respondens, et ad hoc ab ipsis protinus exordiis tendit, videlicet quod il qui occultis cuniculis ipsius exigitationem apud Galatas subvertere conabantur, dicebant, alios esse discipulos ipsius Christi, hunc apostolorum dumtaxat fuisse discipulum. Et hanc ob causam sic orsus est: *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines.* Prædicabant enim, quemadmodum jam coeperam dicere, deceptores illi, quod Paulus apostolorum omnium postremus esset, quodque ab illis esset edoctus. Petrum enim, Jacobum et Joannem, ut primi fuerant vocati, ita inter discipulos tenere primas, qui sua dogmata ab ipso Christo acceperant: proinde magis credendum illis quam huic: at illos non vetare circumcisionem, neque legis observationem.

2. Hæc et his similia dicentibus, hinc Pauli deprimenda auctoritatem, illinc aliorum apostolorum gloriam at-

tollentes, non ut illos laudibus ornarent, sed ut Galatas seducerent, persuaserant ut legi assenserent, cum jam legis tempus præterisset. Proinde congruenter ad hunc exorsus est modum. Quoniam enim ipsius doctrinam despiciebant, dicentes illam ab hominibus profectam, cum Petri doctrina esset a Jesu Christo, in ipso statim ingressu refellit hoc, dicens se apostolum esse non ab hominibus neque per homines. Nam baptizarat quidem illum Ananias (Act. 9. 17), at non illo liberavit eum ab errore, nec ad fidem adduxit, sed ipse cælitus Christus, emissa ad eum admiranda illa voce, per quam hunc quoque piscatus est. Nam Petrum quidem ac fratrem ejus et Joannem cum fratre suo, ambulans juxta mare vocarat (Matth. 4); Paulum vero vocavit cum jam ascendisset in cælum. Et quemadmodum illi non habebant opus iterata vocatione, sed protinus relictis retibus, cæterisque omnibus sequuti sunt eum: ita et hic a prima statim vocatione ad summum ascendit fastigium, simul ac baptizatus est, bello cum Judæis irreconciliabili suscepto. Atque hoc nomine potissimum cæteris apostolis antecellebat: *Abundantius enim, inquit, illis laboravi (1. Cor. 15. 10).* Verum nondum hoc aggreditur, sed sat habet cæteris requiparari. Neque enim hoc illi studio fuit, ut ostenderet se cæteris eminentiorem, sed ut erroris materiam dissolveret.

Paulus ab ipso Christo vocatus. Filii et Spiritus sancti eandem potestatem.—Itaque quod dicit, *Non ab hominibus*, omnium erat commune, siquidem evangelii prædicatio originem ac radicem ducebat e cælis; sed quod addit, *Neque per homines*, apostolorum proprium erat: neque enim per homines vocarat eos, sed per se ipsum. Sed cur non meminit vocationis, dicens: Paulus vocatus, non ab hominibus; sed apostolici muneris facit mentionem? Quoniam in hoc totius sermonis cardo vertebatur. Dicebant enim ipsum ab apostolis, hominibus, suscepisse illam docendi provinciam, ideoque par esse, ut illos sequeretur. Verum quod non ab hominibus eam suscepisset, declarat Lucas qui dicit: *Ministrantibus autem illis ac jejunantibus Domino, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum et Barnabam (Act. 13. 2).* Unde liquet eandem esse potestatem Filii et Spiritus. Cum enim a Spiritu missus esset, a Christo se missum ait. Idem et alibi declarat, ea quæ Dei sunt, adscribens Spiritui: siquidem senioribus Milesiis verba faciens, *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus pastores et episcopos (Act. 20. 28):* et tamen in alia quadam epistola dicit, *Quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo loco prophetas, deinde pastores ac doctores (1. Cor. 12. 28).* Adeo pronisue citraque discrimen loquitur, quæ Spiritus sunt Deo tribuens, ac rursum quæ Dei sunt, Spiritui. Quin et aliter hæreticorum obturat ora, cum ait: *Per Jesum Christum et Deum Patrem.* Etenim quoniam aluit hanc vocem, velut inferioris dignitatis adjectam Filio, vide quid facit. Eam Patris vocabulo præponit, nos interim docens, ne naturæ ineffabili leges statuamus, neque divinis modum præferamus

inter Filium et Patrem. Nam ubi dixisset, *Per Jesum Christum*, adjecit, *Et Deum Patrem*. Etenim si sola Patris mentione facta dixisset, per quem; fortassis commento reperto dixissent hanc particulam, *per quem*, congruere Patri, eo quod Filii opera ad illum referantur: at nunc simul et Filii et Patris facta mentione, communiterque de utroque loquutus, isti commento locum non reliquit. Neque enim id facit, quod ea quæ Filii sunt propria, referat ad Patrem; sed ut declaret, quod hæc oratio nullum naturæ discrimen inducat. Quid porro hic dicturi sint isti, qui ex baptismo gradum aliquem inferiorem commenti sunt, eo quod baptizemur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti? Nam si ideo inferior est Filius, quod post Patrem ponitur, cum hic Apostolus a Christo orsus ad Patrem veniat, quid dicturi sunt? Verum nihil blasphemum dicemus. Non enim committendum est, ut cum illis decertantes a veritate excidamus, quia potius etiam si decies millies insaniant illi, nos tamen intra veritatis limites contineamur oportet. Quemadmodum igitur nos non dixerimus Filium Patre majorem, eo quod Paulus hunc priore loco commemoravit: nam id quidem summæ dementiæ et impietatis extremæ fuerit: ita nec illic quia Patri postponitur Filius, arbitrari debemus Filium Patre minorem. *Qui excitavit eum a mortuis*. Quid agis, Paule? cum cupias Judaizantes ad fidem perducere, nihil ex illis magnis ac præclaris adducis in medium? quale est illud quod ad Philippenses scripsisti, dicens: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* (Philipp. 2. 6); item quod Hebræis scribens clara voce protulisti, *Splendor est gloriæ, et figura substantiæ illius* (Hebr. 2. 3): rursus quod in evangelii sui initio ille tonitruum filius insonuit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1); præterea quod ad Judæos crebro pronuntiavit Jesus, dicens, quod eandem potentiam habeat, quam Pater, eandemque operandi facultatem (Joan. 5. 17. seq.). Horum nihil dicis, verum his omnibus omissis, de carnis dispensatione facis mentionem, crucem ac mortificationem in medium asserens. Etiam, inquires. Si illi sermo fuisset apud homines qui nihil magni de Christo concepissent animis, æquum erat illa magnifica proferre; verum quoniam illi nobis movent seditionem, qui sibi videbantur poenas daturi si descivissent a lege: ideo mentionem facit ejus rei, per quam excludit totam legis necessitatem, nimirum commemorans Dei munificentiam ex cruce et resurrectione collatam universis. Etenim si dixisset: In principio erat Verbum, et quod in forma Dei esset, et fecisset seipsum æqualem Patri, aliaque his similia; declarasset quidem Verbi divinitatem, verum nihil ad id, quod hic agebatur, illa contulissent. Nunc vero quod ait, *Qui excitavit eum a mortuis*, commune facit ens summi beneficii, quod in nos contulit Christus: quæ res haud mediocriter ad rem propositam ipsi conducebat, quia homines plerique non perinde solent attentis auribus audire eos sermones qui Dei majestatem commendant, atque eos qui ejusdem in homines

beneficentiam declarant. Hanc ob causam omnia illorum mentione, de collato nobis beneficio verba facit.

3. *Anomæorum objectio solvitur*. — Verum hic insulant hæretici, dicentes: Ecce Pater suscitavit Filium. Nam postquam semel eos corripuit insanis morbus, ad sublimia ista dogmata sponte surdi sunt: si qua vero humiliora vel ob carnem assumptam ita dicta sunt, vel ob Patri debitum honorem, vel ob aliam quampiam dispensationem, hæc selignant, et hæc sola expendentes, ipsi sibi (nolim enim dicere, Scripturæ) noxam afferunt. Quos equidem lubens percontor cur ista dicant? num ideo, quod studeant Filium ostendere imbecillum, nec satis idoneum ad unius corporis suscitationem? Atqui fides erga illum effecit, ut et umbræ eorum qui in ipsum credebant, excitarent mortuos (Act. 5. 15). Itane qui credebant in eum, homines mortales, ex umbra sola lateorum corporum quæ gerebant, exque vestibis horum corporibus admotis, excitabant mortuos: et ipse seipsum excitare non potuit? annon hæc evidens est insania, vehementisque delirium? Non audis illum dicentem: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19)? ac rursus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18)? Quam igitur ob causam Pater illum excitasse dicitur? sic illum excitare, quemadmodum et alia facere dicitur, quæ facit Filius. Siquidem hoc partim honoris gratia, qui Patri debetur, dictum est, partim ob auditorum imbecillitatem. *Et qui mecum sunt omnes fratres*. Quam ob causam hoc non addit in cæteris epistolis? In illis enim aut suum nomen solum ponit, aut duorum dumtaxat triumve addit nomina; hic autem totam multitudinem posuit, ideoque neminem nominatim commemorat. Cur ergo hoc facit? Traduxerant Paulum hoc nomine, quod solus hæc prædicaret, novamque dogmatum rationem invehret. Cum igitur illorum suspicionem tollere vellet, simulque declarare quod multos haberet ejusdem sententiæ consortes, adjungit sibi fratres, significans se ex illorum sententia scribere ea quæ scribit. *Ecclesiis Galatiæ*. Neque enim unam civitatem, neque duas, neque tres, sed totam Galatarum gentem hujus erroris incendium pervaserat. Contemplantur vero mihi et hic vehementem indignationem Apostoli. Non enim dixit, *Dilectis*, neque, *Sanctificatis*, sed, *Ecclesiis Galatiæ*. Nam hoc erat ægre affecti animi suumque dolorem aperientis, quod eos non a caritate, neque propriis nominibus honorifice appellavit, sed a sola congregatione: quodque non addidit, *Ecclesiis Dei*, sed simpliciter dixit, *Ecclesiis Galatiæ*. Quamquam et alioqui in ipsa statim præfatione festinat illorum dissidium redigere in concordiam; ideoque Ecclesiæ vocabulum posuit, pudorem illis incutiens, et cogens in unum. Etenim qui dissecti sunt in varias partes, nequaquam possunt hoc appellari cognomine; siquidem Ecclesiæ nomen consensus concordique nomen est. *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo*. Ubique necessario ponit hanc particulam, maxime vero nunc Galatis scribens. Cum enim periclitarentur, ne a gratia exciderent, opus illis

στοῦ, ἐπήγαγε, *Καὶ Θεοῦ Πατρός*. Εἰ μὲν γὰρ καθ' αὐτὸ τοῦ Πατρὸς μνημονεύσας εἶπε τὸ, *Δι' οὗ*, ἵσως ἂν καὶ ἰσοφύλακτον, λέγοντες ἁρμόζειν τῷ Πατρὶ τὸ, *Δι' οὗ*, τῷ τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ εἰς αὐτὸν ἀναφύλακτον· νῦν δὲ τοῦ Υἱοῦ μνημονεύσας ὁμοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ κοινῇ θεὸς τὴν λέξιν, οὐκ εἶναι τὸν λόγον τοῦτον χωρὶς ἀφίησιν ἔχειν. Οὐ γὰρ, ὡς τὰ τοῦ Υἱοῦ νῦν ἀνατίθεται τῷ Πατρὶ, τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐδεμίαν αὐτῇ ἡ λέξις οὐσίας διαφορὰν εἰσάγει. Τί δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἐκινουμένους τινα ἐλάττωσιν διὰ τὸ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζεσθαι, ἐνταῦθα ἂν εἴποιεν; Εἰ γὰρ καταδεέστερος ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μετὰ Πατέρα καίσθαι, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τὸν Πατέρα ἔρχεται, τί ἂν εἴποιεν; Ἄλλ' οὐδὲν ἂν εἴποιμεν βλάσφημον. Οὐ γὰρ χρὴ φιλονεικούντας ἐκείνους τῆς ἀληθείας ἐξίστασθαι, ἀλλὰ, πᾶν μυριάκις μαίνωνται, τὰ μέτρα τῆς εὐσεβείας ἡμᾶς διατηρεῖν ἀναγκαῖον. Ὡς περ οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς μερίζονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ πρῶτον ἐμνημόνευσεν· ἰσχυρῶς γὰρ τοῦτο μανίας, καὶ ἀσθεῖας ὑπερβολὴ πάσης· οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ διὰ τὸ μετὰ τὸν Πατέρα καίσθαι τὸν Υἱόν, ἐλάττωσα χρὴ νομίζειν ἡμᾶς εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Τοῦ *ἐγγεγραμμένου αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*. Τί ποιεῖς, ὦ Μαῦλα; ἰουδαίζοντας ἀνθρώπους ἐνάγειν εἰς πίστιν θέλων, οὐδὲν τῶν μεγάλων ἐκείνων καὶ λαμπρῶν ἔργα εἰς μέσον, οἷον δὲ πρὸς Φιλιππησίους ἔγραφες, λέγων, *Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἰσα θεῷ*· δὲ μετὰ ταῦτα ἐπιστέλλων Ἑβραίοις ἀνεβόησας, *ὅτι Ἀπαύρασμά ἐστι τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως* [661] αὐτοῦ· δὲ ἐκ προοιμίων δὲ τῆς βροντῆς υἱὸς ἀνεφώνησεν, *ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· δὲ πρὸς Ἰουδαίους πολλάκις αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς φθεγγόμενος ἔλεγεν, *ὅτι τὰ αὐτὰ δύναται τῷ Πατρὶ, καὶ τὰ αὐτὰ ἐξουσίαν ἔχει*. Τοῦτον οὐδὲν λέγεις, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφελὲς, τῆς κατὰ σάρκα ἐκπεπονημένης μέμνησαι, σταυρὸν εἰς μέσον φέρων καὶ νέκρωσιν; Ναί, φησὶν. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ὁ λόγος ἦν μηδὲν μέγα περὶ τοῦ Χριστοῦ φανταζομένους, καλῶς εἶχεν ἐκεῖνα λέγειν· ἐπειδὴ δὲ ὡς μέλλοντες τιμωρεῖσθαι, εἰ ἀποσταλεῖν τοῦ νόμου, στασιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, διὰ τοῦτο πράγματος μέμνηται, δι' οὗ πᾶσαν ἐκδάλλει τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, λέγω δὴ τὴν ἐκ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως εὐεργεσίαν ἐγγινόμενῃν ἅπασιν. Τὸ μὲν γὰρ εἶπαι, *ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι ἔν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε, καὶ τὸ ἴσον αὐτὸν ποιεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, δεικνύσας μὲν ἦν τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον εἰς τὸ παρὸν συμβαλλομένου*· τὸ δὲ εἶπαι, *Τοῦ ἐγγεγραμμένου αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ἀναμνησκόμενος ἦν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εὐεργεσίας τὸ πασθαιον, ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ συστήσει*. Καὶ γὰρ εἰδῶσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τοῖς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνην παριστώσιν προσέχειν λόγοις, ὡς τοῖς τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν ἐνδεικνυμένοις. Διόπερ ἀφελὲς ἐκεῖνα εἰ-

παῖν περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας γεγεννημένης ποιεῖται τὸν λόγον.

γ'. Ἄλλ' ἐπισημῶσιν οἱ αἰρετικοὶ λέγοντες, Ἰδοὺ ὁ Πατὴρ ἐγαίρει τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαξ νενοσηκασί, πρὸς μὲν τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων ἐθελοκωφοῦσι, τὰ δὲ ταπεινὰ, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς ἔνεκεν εἰρημίαν οὕτως, ἡ διὰ τὴν εἰς τὸν Πατέρα τιμὴν, ἡ δι' ἄλλην τινὰ οἰκονομίαν, ταῦτα ἐκλέγουσι, καὶ καθ' αὐτὰ ἐξετάζοντες, ἐκπαραδύουσιν αὐτοῖς (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι τῇ Γραφῇ)· οὐς ἡδέως ἂν ἐροίμην. Τίνος ἔνεκεν ταῦτα λέγουσιν; Ἄρα ἀσθενῇ τὸν Υἱόν ἐπιδείξαι βουλόμενοι, καὶ οὐκ ἰσχύοντα πρὸς ἐνὸς ἀνάστασιν σώματος; Καὶ μὴν ἡ εἰς αὐτὸν πίστις καὶ τὰς σκιάς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἀνιστῆν ἐποίησε νεκρούς. Εἴτα οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστευόντες ἀνθρώποι, θνητοὶ μὲν ὄντες, ἐπὶ ἀπὸ σκιδὸς μόνῃς τῶν πηλίνων σωμάτων. Ἰαίνων, καὶ ἱματίων τοῖς σώμασι τοῦτοις περιεκυμαινόμενοι, νεκροὺς ἤγειραν. αὐτὸς δὲ αὐτὸν ἀναστήσας οὐκ ἰσχυρὰ, καὶ πῶς οὐ φανερὰ αὐτῇ μανίᾳ, καὶ παρανοσίᾳ ἐπίτασις; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, *ὅτι Δύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*; καὶ πάλιν, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*; Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Πατὴρ αὐτὸν ἐγχερκεῖναι λέγεται; Ὡς περ καὶ τὰ ἄλλα ποιεῖν, ἅπερ αὐτὸς ποιεῖ. Καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς ἔνεκεν εἰρηται τοῦτο, καὶ τῆς τῶν ἀκροατῶν ἀσθενείας. *Καὶ οἱ πᾶν ἰσχυροὶ ἀδελφοί*. Τί δὴ ποτε οὐδαμοῦ τοῦτο προσέθηκεν ἐπιστέλλων; [662] Ἡ γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι μόνον, ἡ δὲ δύο καὶ τριῶν ἐτέρων ὀνομασίᾳ ἐνταῦθα δὲ πλῆθος ὀλόκληρον ἔθηκε· διόπερ οὐδὲ ὀνομασίᾳ τίνος ἐμνημόνευσε. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα. καὶ καινοτομίαν τινὰ τοῖς δόγμασιν ἐπισάγοντα. Θέλων οὖν ἀναλεῖν αὐτῶν τὴν ὑποψίαν, καὶ δείξαι ὅτι πολλοὺς ἔχει τῆς γνώμης κοινωνοῦς, συνέταξε τοὺς ἀδελφοὺς, δηλῶν· ὅτι ἅπερ γράφει, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνων γράφει γνώμης. *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας*. Οὐ γὰρ μίαν πόλιν, οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον τῶν Γαλιταίων τὴν ἔθνος αὕτη τῆς πλάνης ἐπενέμετο ἡ πυρά. Θέα δέ μοι καὶ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν ἀγανάκτησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τοῖς ἀγαπητοῖς, οὐδὲ, Τοῖς ἡγιασμένοις, ἀλλὰ, Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας*. Τοῦτο δὲ ἦν σφόδρα βαρυθυμούντος καὶ τὴν ὁδὸν ἐνδείκνυμένου, τὸ μὴ ἐκ ἀπὸ τῆς ἀγάπης· μὴ δὲ ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν ὀνομάτων αὐτοῦς καλεῖσαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνόδου μόνῃς· καὶ μὴ δὲ προσθεῖναι, *Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ*, ἀλλὰ ἀπλῶς *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας*. Ἄλλως δὲ καὶ συνάψαι ἐκ προοιμίων τὸ στασιάζον ἐπιτίγεται διὰ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἐκκλησίας τίθειεν, ἐντρέπων αὐτοὺς, καὶ συνάγων εἰς ἓν. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι μέρη, οὐκ ἂν δύναιντο ταύτῃ καλεῖσθαι τῇ προσηγορίᾳ· τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα, συμφωνίας ὄνομα καὶ ὁμονοίας ἐστίν. *Χάρις ὁμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Πανταχοῦ μὲν ἀναγκαιῶς τοῦτο τίθησι, μέλιστα δὲ Γαλιταῖς ἀποστέλλων νῦν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς χάριτος ἐκινδύ-

νεον εκπαιδεύειν, ἐπεύχεται αὐτοῖς ταύτην ἀνακτή-
σασθαι πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοὺς
ἐξεπολέμωσαν, παρακαλεῖ τὸν Θεὸν πρὸς τὴν αὐτὴν
αὐτοὺς ἐπαναγαγεῖν εἰρήνην.

Θεοῦ Πατρός. Κάντευσεν πάλιν βλάβως ἀλλοσκονταί
οἱ αἰρετικοί. Ἐπειδὴ γὰρ φασὶ τὸν Ἰωάννην ἐν προσι-
μῇ τῶν Εὐαγγελίων λέγοντα, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Ἀδὸς, διὰ
τοῦτο χωρὶς ἄρθρου τεθεικέναι τοῦτο, ὡς ἐλάττωμα
εἰσάγοντα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν τὸν Παῦ-
λον ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν λέγοντα, οὐ
περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκέναι, διὰ τὸ χωρὶς ἄρθρου καὶ
αὐτὸ καίσθαι· τί ἂν εἴποιεν ἐνταῦθα, τοῦ Παύλου λέ-
γοντος, οὐκ, Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, Ἀλλ', Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός;
Πατέρα δὲ ἐνταῦθα τὸν Θεὸν καλεῖ, οὐ καταλείπων
αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα καταπατόμενος, καὶ ὑπομι-
μνήσκων τὴν αἰτίαν δι' ἧς ἐγένοντο υἱοί. Οὐ γὰρ
διὰ νόμου, ἀλλὰ διὰ λουτροῦ καλιγγενεσίας ταύτης
ἡξιώθησαν τῆς τιμῆς. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ καὶ ἐν
προσίομοις κατασπείρει τὰ ἴχνη τῆς εὐεργεσίας τοῦ
Θεοῦ, μονοουχὶ λέγων· Οἱ δούλοι, καὶ οἱ ἐχθροί, καὶ
οἱ ἡλλοτριωμένοι, πόθεν ἐξαίφνης Πατέρα καλεῖτε τὸν
Θεόν; μὴ ὁ νόμος; ὅμιν ταύτην ἐχαρίσατο τὴν συγγέ-
νειαν; τί τοίνυν καταλιπόντες τὸν εἰς ταύτην ὅμῃς
τὴν ἐγγύτητα ἀγαθόντα, προστρέχετε πάλιν τῷ παι-
δαγωγῷ; [663] Οὐκ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἱκανὰ τὰ ὀνόματα, αὐτοῖς ταῦτα
τὴν εὐεργεσίαν ἐνδείξασθαι. Τὸ γὰρ Κυρίου Ἰησοῦ
Χριστοῦ ὄνομα μετὰ ἀκριθείας ἐξεταζόμενον τὴν
εὐεργεσίαν πᾶσαν ἐνδείκνυται. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς διὰ
τοῦτο κληθῆσεται, φησὶν, Ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν
λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν· καὶ ἡ τοῦ
Χριστοῦ δὲ προσήγορία τῆς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησε
χρίσεως. Τοῦ δόγματος αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
ἡμῶν.

8. Ὅρξας ὅτι οὐ δουλικὴν ὑπέμεινε διακονίαν οὐδὲ
ἡναγκασμένην, οὐδὲ ἐξεδόθη παρὰ τινος, ἀλλ' αὐτὸν
ἔδωκεν, ὥστε, ὅταν ἀκούσης Ἰωάννου λέγοντος, ὅτι
τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ
Πατήρ, μὴ ἐλαττώσης τὴν ἀξίαν τοῦ Μονογενοῦς διὰ
τοῦτο, μηδὲ ἀνθρώπωνιν τι ὀκνητεύσης. Κἂν γὰρ ὁ
Πατήρ λέγηται δεδοκέναι, οὐχ ἵνα δουλικὴν διακονίαν
ἐννοήσης, τοῦτο λέγεται, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ τῷ
Πατρὶ τοῦτο δοκοῦν ἦν, ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ὁ Παῦ-
λος ἐδήλωσεν εἰπών· Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἡμῶν· οὐ κατ' ἐπιταγὴν, ἀλλὰ Κατὰ τὸ θέ-
λημα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἅπερ
ὁ Υἱὸς ἐβούλετο, ταῦτα καὶ ὁ Πατήρ ἡθέλησεν. Ὑπὲρ
τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Μυριοίς, φησὶν, αὐτοὺς
περιεπείραμεν κακοῖς, καὶ τῆς ἐσχάτης ἤμεν ὑπεύ-
θυνοι κολάσεως. Καὶ ὁ μὲν νόμος οὐ μόνον οὐκ ἀπῆλ-
λαξεν, ἀλλὰ καὶ καταδικάσας, τὸ μὲν ἁμάρτημα φανε-
ρώτερον καθιστὰς, ἐλευθερώσαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲ
καῖσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ
τὸ ἀδύνατον τοῦτο δυνατόν ἐποίησε, τὰς τε ἁμαρτίας
λύσας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐν τάξει φίλων καταστήσας,
καὶ μυρία ἕτερα χαρισάμενος ἀγαθά. Εἰτά φησιν·
Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνδοστώτος αἰῶνος πο-
νηροῦ. Πάλιν ἕτεροι ταύτης τῆς λέξεως ἐπιλαμβά-
νονται αἰρετικοί, τὸν παρόντα βίον διαβάλλοντες, καὶ

τὴν Παύλου μαρτυρίαν παράγοντες. Ἰδοὺ γὰρ, φασί,
τὸν ἐνδοστώτα αἰῶνα πονηρὸν εἶρηκα. Καὶ τί ποτὲ ἔστιν
αἰὼν, εἰπέ μοι; Χρόνος ἐν ἡμέραις καὶ ὥραις. Τί
οὖν; τὸ διδάσθημα τῶν ἡμερῶν πονηρὸν, καὶ ὁ τοῦ
ἡλίου δρόμος; Ἀλλ' οὐδεὶς ἂν εἴποι· τοῦτο ποτε, πᾶν
εἰς ἐσχάτην ἀλογίαν κατενεχθείη. Ἀλλ' οὐ τὸν χρό-
νον εἶπε, φησὶν, ἀλλὰ τὴν παρούσαν ζωὴν πονηρὰν
ἐκάλεσε. Καὶ μὴν τὰ ῥήματα οὐ τοῦτο φησὶν, ἀλλ'
οὐχ ἵσταται ἐπὶ τῶν ῥημάτων, ἀπ' ὧν τὴν κατηγορίαν
ἐκλεξε, ἀλλὰ σαυτῇ τέμνεις ἐρμηνείας ὁδόν. Οὐκοῦν
καὶ ἡμῖν συγχαρήσεις ἐρμηνεύσαι τὰ εἰρημένα, καὶ
τοσοῦτῃ μᾶλλον, ὅση καὶ εὐπεθεῖ τὰ ἡμέτερα, καὶ
λόγον ἔχοντα. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐδὲν τῶν
κακῶν γένετ' ἂν αἰτίον ποτε τῶν καλῶν, τῶν δὲ μυ-
ρίων στεφάνων καὶ τοσοῦτων μισθῶν ὁ παρὼν βίος
αἰτίος ἔστιν. Αὐτοὺς γοῦν οὕτως· ὁ μακάριος Παῦλος
ἐκαινεί μὲθ' ὑπερβολῆς αὐτὸν λέγων οὕτως· Εἰ δὲ ἐδὲ
ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτο μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἰρή-
σομαι, οὐ γνωρίζω. Καὶ αἰρεσὶν δὲ αὐτῷ· προσθεὶς
[664] τοῦ ζῆν ἐνταῦθα, καὶ τοῦ ἀναλῦσαι καὶ οὖν Χριστῷ
εἶναι, προτιμᾷ τὴν ἐνταῦθα διαγωγὴν. Εἰ δὲ πονηρὸς
ἦν, οὐτ' ἂν ἐκείνος ταῦτα περὶ αὐτοῦ εἶπεν, οὐτ' ἂν
ἄλλοι· τίς εἰς ἀρετὴν αὐτῷ καταχρησασθαι ἔδυνάμην,
εἰ καὶ σφόδρα ἐσπούδαζε. Κακία γὰρ οὐκ ἂν ποτε εἰς
ἀγαθὸν τις χρῆσταιτο, οὐ πορνεῖα εἰς σωφροσύνην, οὐ
φθόνος εἰς φιλοφροσύνην. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ Παῦλος
περὶ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς, ὅτι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ
οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται· τοῦτο λέγει, ὅτι
ἡ κακία μένουσα κακία οὐ δύναται εἶναι ἀρετῇ. Ὡς-
τε ὅταν ἀκούσης πονηρὸν αἰῶνα, τὰς πράξεις νέε· τὰς
πονηρας, τὴν προαίρεσιν τὴν διεφθαρμένην. Οὐδὲ γὰρ
ἵνα ἀποκτείνῃ ἡμᾶς, καὶ ἐξαγάγῃ τῆς παρούσης ζωῆς,
ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἵνα ἀφελὲς ἐν τῷ κόσμῳ, παρα-
σκευάσῃ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς διαγωγῆς γενέσθαι
ἀξίους. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Πατρὶ διαλεγόμενος εἶπε·
Καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρὸς σέ ἐρχο-
μαι. Καὶ πάλιν, Ὅταν ἔρωτώ, ἵνα ἀφῇς αὐτοὺς ἐκ τοῦ
κόσμου, ἀλλ' ἵνα ἐτηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ,
τοῦτέστιν, ἀπὸ τῆς κακίας. Εἰδὲ οὐκ ἀνέχῃ τοῦτων,
ἀλλ' ἔτι πονηρὰν τὴν παρούσαν ζωὴν εἶναι φῆς, μὴ
ἐγκάλει τοῖς αὐτοῖς ἀναιρούσιν. Ὡςπερ γὰρ ὁ τῆς
κακίας αὐτὸν ὑπεξέγων, οὐκ ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ
στεφάνων ἄξιος· οὕτω καὶ ὁ βιαίῳ θανάτῳ, καὶ δι'
ἀγχόνος ἡ δι' ἄλλων τινῶν καταλύων τὸ ζῆν, οὐκ ἂν
εἴη δίκαιος ἐγκαλεῖσθαι καθ' ὅμῃς. Νῦν δὲ καὶ ὁ Θεὸς
τούς τοιοῦτους κολάζει τῶν ἀνδροφόνων μᾶλλον, καὶ
πάντες βδελυτόμεθα, καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐτέρους
ἀνελείν οὐ καλόν, πολλῷ μᾶλλον αὐτόν. Εἰ δὲ πονη-
ρὴν ἡ παρούσα ζωὴ, τοὺς ἀνδροφόνους στεφανοῦν ἔδει,
ὅτι τῆς πονηρίας ἡμᾶς ἀπαλλάττουσι. Χωρὶς δὲ τού-
των, καὶ ἐξ ὧν αὐτοὶ λέγουσιν, αὐτοὺς περιεπίπτουσι.
Τὸν γὰρ ἡλιον Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ μετ' ἐκείνων
τὴν σελήνην, καὶ προσκυνοῦντες ὡς τῶν πολλῶν ἀγα-
θῶν αἰτίους, αὐτοὺς μαχόμενοι ὡς λέγουσιν. Ἡ γὰρ
τούτων χρῆα καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων πρὸς ἑταρον

^a Ἐαυτῷ deest in Editis; sed in edit. Savil. notatur in
margine, et sic legit Interpres Latina.

^b Unus cod. recte, μαχόμενα.

hujus instaurationem : et quoniam seipsos hostes reddiderant Deo, obsecrat Deum ut eos ad eandem pacem reducat. *Deo Patri.*

Aliud argumentum contra Anomaeos. — Et hoc ex loco rursum facile capiuntur haeretici. Nam qui Joannem in initio sui Evangelii, cum ait, *Et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1), dicunt ideo Θεός, id est Deum, abaque articulo posuisse, ut Filii deitatem induceret paterna minorem (a); itemque Paulum, cum ait Filium in forma Θεός, id est Dei, fuisse, non de Patre fuisse loquutum, eo quod ibi quoque Dei nomen careat articulo : quid hic dicturi sunt, cum ipse Paulus sic loquatur, non ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, id est a Deo, praefixo articulo; sed ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, id est a Deo Patre, sine articulo? Patrem vero hic Deum appellat, non quidem illis assentans ac blandiens, sed aeritor arguens, causamque commemorans cur facti sint filii. Non enim per legem, sed per lavacrum regenerationis hoc honoris adepti sunt : ideoque passim in ipsis etiam exorditiis spargit beneficentiae divinae vestigia, tantum non dicens : Cum servi sitis, cum sitis hostes et alienati, qua fronte vocatis Patrem Deum? num lex vobis largita est istam cognationem? cur igitur deserto eo, qui vos in hanc propinquitatem induxit, rursum transcurritis ad paedagogum? Neque vero Patris nomen tantum, verum Filii cognomina sufficiebant ad declarandam illis Dei erga ipsos munificentiam. Etenim Domini Jesu Christi nomen si diligenter expendatur, totam illius beneficentiam declarat. Jesus enim, inquit, ob hoc vocabitur, Quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis ipsis (Matth. 1. 21) : Christi vero cognomen Spiritus unctionem revocat in memoriam (b). 4. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.

4. Vides quod non servile sustinuerit ministerium, nec a quoquam sit traditus, sed ipse seipsum traderit. Itaque cum audis Joannem dicentem, quod Pater Filium suum unigenitum dedit pro nobis (Joan. 3. 16), ne ob id diminuas Unigeniti dignitatem, neve quid humanum de illo suspiceris. Quamquam enim Pater dicitur tradidisse, non hoc dicitur, ut imagineis quod Filius Patri servili more inserviat, sed ut intelligas hoc Patri quoque fuisse placitum. Quod et hic Paulus declarat, dicens : *Juxta voluntatem Dei et Patris nostri.* Non dixit, secundum praeceptum, sed, *Secundum voluntatem.* Etenim cum eadem sit voluntas Patris ac Filii, haec voluit et Pater. *Pro peccatis nostris.* Innumeris, inquit, malis nosipsos involveramus, oramusque extremo supplicio obnoxii. Ac lex quidem adeo non liberabat, ut condemnari etiam,

sic prodito peccato et in apertum prolato, ut nec liberos reddere, nec iram Dei sedare valeret. sed Dei Filius et hoc quod erat impossibile, reddidit possibile, dum et peccata dissolvit, et inimicos constituit in amicorum ordinem, et alia innumera bona largitus est. Post haec ait : *Ut eriperet nos ex praesenti saeculo malo.* Rursus hoc dictum alii arripiunt haeretici, damnantes hanc praesentem vitam, et in hoc Pauli testimonium allegantes. Ecce, inquit, praesens saeculum appellat malum. Sed age dic mihi, quid est saeculum? Tempus diebus et horis distinctum. Quid igitur? an spatium dierum malum est? an malus est solis cursus? At nemo istud umquam dicturus est, etiamsi ad extremam venerit amentiam. Verum, inquit, non tempus dixit malum, sed praesentem vitam appellavit malam. Atqui non istud sonant verba Pauli; verum non sistis in verbis, ex quibus noctis hujus vitae accusationem, sed ipse tibi aperis interpretandi viam. Proinde nobis quoque concedas, ut quae dicta sunt interpretemur, idque eo magis, quod quae nos afferimus et pia sunt et rationi consentanea. Quid igitur dicturi sumus? Quod nullum malum esse queat umquam causa boni; haec vero vita innumerales coronas tantaque praemia pariat. Unde et ipse Paulus supra modum laudat eam, loquens hunc in modum : *Quod si vivere in carne hic mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro* (Philipp. 1. 22). Hic vero cum sibi proponat optionem, utrum hic mallet vivere, an dissolvi et esse cum Christo, potius ducit hic commorari. Quod si mala esset vita, nequaquam hoc ille de seipso dixisset, nec alius aliquam potuisset ea ad virtutem abuti, quantumvis adhibuisset studii. Nullus enim umquam malitia posuit in bonum uti, non scortatione ad pudicitiam, non invidia ad benevolentiam. Nam cum Paulus de prudentia carnis loquens scribit, eam non esse subjectam legi Dei; neque enim posse (Rom. 8. 7); hoc sentit, malitiam donec manet malitia, non posse esse virtutem. Proinde cum audis malum saeculum, intellige pravas actiones, propositum animi corruptum. Neque enim ob id venit Christus, ut nos occideret exigeretque ex hac vita, sed ut nos in mundo relictos, dignos efficeret, qui in caelis versemur. Ideoque Patri loquens, sic ait : *Et hi in mundo sunt, et ego ad te venio* (Joan. 17. 11); ac rursum, *Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo;* hoc est, a malitia. Quod si non pateris hanc interpretationem (a), sed adhuc praedicas hanc vitam esse malam, ne crimineris eos qui sibi ipsis consciscunt necem. Ut enim qui se subducit a malis, non criminationem meretur, sed coronam : ita qui violenta morte, seu laqueo seu aliis modis, vitam abruptit, hunc haudquaquam aequum fuerit in crimen vocari secundum vestram sententiam. Nunc vero et Deus illos acrius punit quam homicidas, et vos omnes eos detestamur; atque id jure merito. Nam si alios occidere fas non est, multo magis nefas est seipsum occide-

(a) Eusebius Caesariensis, qui putabat Filium nec consubstantialem Patri, nec deitate ipsi parem, hoc etiam affert argumentum libro contra Marcellum, capite 16 et 17. Allato hoc Joannis Evangelistae versiculo, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος; arguit ille τὸν Θεόν, Deum Patrem cum articulo τὸν, Filium vero sine articulo esse, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, quia nempe Filius alterius minorisque substantiae esset, quam Pater. Hoc autem Arianorum Anomaeorumque argumentum frequenter opponebatur, quod ex aliis Scripturae locis confutat Chrysostomus.

(b) Χριστός enim unctum, ἵερὸς unctionem significat : res est trita.

(a) Manichaeos notat.

re. Quod si hæc vita res esset mala, coronandi forent homicidæ, qui nos a malitia liberarent. Ad hæc autem, qui hæc dicunt, secum ipsi pugnant. Etenim cum solum prædicent esse Deum; post hunc et lunam deam, hosque adorent veluti multorum bonorum auctores, secum pagantia loquuntur. Nam horum ut et reliquorum astrorum non alius est usus, nisi quod ad præsentem vitam nobis conferant; hanc, inquam, ut isti loquuntur, malam; dum et alunt corpora, et splendore prælucent, et terræ fructus alunt et augent. Qui sit igitur, ut ad hujus malæ vitæ constitutionem adeo subveniant isti vestro iudicio dii? Sed neque astra dii sunt, absit; sed opera sunt Dei, in nostram utilitatem condita; neque mundus malus est. Quod si mihi memores homicidas, adulteros et monumentorum suffossos; hæc nihil ad præsentem vitam attinent: neque enim hæc peccata sunt vitæ quam agimus in carne, sed corruptæ voluntatis. Etenim si ista sic essent vitæ præsentis, ut sorte quadam illi essent affixa; nullus ab his malis liber esset neque purus. Proinde considera neminem effugere posse quæ propria sunt hujus vitæ. Quæ porro sunt hæc? Edere, bibere, dormire, crescere, esurire, sitire, nasci, mori, cunctaque his similia. Hæc nullus umquam vicerit, non peccator, non justus, non rex, non plebeius, sed omnes subjacemus nature necessitati. Idem et scelera perpetrare, si pertineret ad sortem conditionemque nature, nullus hæc effugere posset, quemadmodum nec illa. Nec enim mihi dixeris, raros esse qui recte vitam gerunt. Nullum omnino reperies qui naturalibus necessitatibus umquam fuerit superior. Itaque donec vel unus invenietur, qui virtutem præstiterit, constabit undique illarsa nostra ratio. Quid ais, miser et infelix? nun hæc vita mala, in qua Deum agnovimus, in qua de futuris philosophamur, in qua ex hominibus facti sumus angeli, cunque cælestibus Virtutibus simul chorus ducimus? Et quod tandem aliud queramus malæ perversæque vestræ mentis argumentum?

5. Cur igitur, inquis, Paulus sæculum præsens dixit malum? Nimirum communi hominum more sic loquutus est, quandoquidem et nos sic loqui solemus. Malum habui diem, non ipsum tempus, sed actionem et ærumnam incusantes. Eadem ratione Paulus damnans pravas hominum voluntates, hæc loquendi consuetudine est usus, ostendens quod Christus nos liberaverit a prioribus peccatis, et in posterum adversus hæc tutos reddiderit. Prius enim illud declaravit, cum ait, *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*: cum autem addit, *Ut eriperet nos ex præsentis sæculo malo*, tutamen et custodiæ in posterum aperit. Nam lex quidem etiam ad unum horum erat infirma, gratia vero ad utrumque valuit. Ideo subjunxit: *Secundum voluntatem Dei et Patris nostri*. Cum enim illi putarent se Deo non obsequi, utpote qui legem servandam dederat, metuerentque ne perirent, si deserta veteri lege in novam progredierentur; et hanc illorum opinionem corrigit dicens, hæc Patri quoque placita esse. Nec simpliciter dixit, Patris,

sed, *Patris nostri*; idque frequenter repetit, patrem illis incutens, cum ostendit, quod suum Patrem Christus nostrum Patrem effecerit. 5. *Cui gloria in sæcula. Amen.* Et hoc novum est et inusitatum. Nam hanc vocem, *Amen*, nusquam alibi reperimus in epistolarum initio positam, sed multis præcedentibus solet addi. At hic ostendens ea, quæ dicta sunt, satis evidentem habere Galatarum accusationem, et sermonem esse perfectum et absolutum, hoc usus est exordio: quandoquidem manifesta crimina non egent multo probationis apparatu. Posteaquam enim illis in memoriam redegisset crucem et resurrectionem, redemptionem e peccatis, in posterum datam tutelam, paternam voluntatem, Filii consilium, gratiam, pacem, denique totum illius donum, glorificando Deum sermonem clausit. Verum non hac de causa solum hoc fecit, sed etiam quod supra modum doni magnitudinem admiraretur ac stupelet, gratiæque immensitatem, simulque secum reputaret, cum tales essemus, quales nos reddidisset Deus, idque subito in paucis momentoque temporis: tamquam qui hæc oratione consequi non posset, glorificatione finit sermonem, non eam quæ Deo digna sit, sed quam ipse poterat laudem pro toto terrarum orbe depromens. Atque ideo deinceps concitatiores usus est oratione, velut inflammatus vehementer ex consideratis Dei erga nos beneficiis. Cum enim dixisset, *Cui gloria in sæcula, amen*; ab acriori oburgatione orditur, dicens: 6. *Miror quod tam cito transferimini ab eo, qui vocavit vos in gratia Christi, in aliud evangelium.* Quoniam per legis observationem arbitrabantur se placere Patri, quemadmodum existimabant Judæi Christum persequentes; hoc primum demonstrat, illos dum hæc faciunt, non modo Christum, sed et Patrem offendere. Non enim, inquit, a Christo, sed etiam a Patre deficitis ista faciendo. Nam ut Vetus Testamentum non Patris tantum est, verum et Filii: ita gratia non Filii solum est, sed et Patris, et communia omnia: *Omnia*, inquit, *quæ Patris mei sunt, mea sunt* (Joan. 16. 15). Ergo cum dicit eos etiam a Patre descivisse, duplicem impingit culpam, quod defecerint, et quod celerrime defecerint. Atqui contrarium etiam erat reprehensione dignum, videlicet si post multum temporis descivissent; verum hic agitur de circumventionem. Est quidem et ille dignus reprehensione, qui post longum temporis spatium deficit: qui vero ad primam irruptionem et in ipso sagittarum e longinquo volantium jactu concidit, extremæ imbecillitatis de se specimen præbuit. Hoc nomine et hos incusat, dicens: Quid hoc rei est, quod ii qui vos decipiunt, nec spatio temporis ad id opus habent, sed primus accessus sufficit eis ad subvertendum vos et capiendum? quam tandem impetrare possitis veniam? Etenim si hoc crimen in amicos commissum esset, ac si is, qui priores utiles ac necessarios amicos reliquisset, dignus esset condemnatione: qui Deo vocante resilit, cogita quanto supplicio sit obnoxius. Cæterum cum ait, *Miror*, non solum verecundiam illis ingerit hoc dicto, quod post tantam munificentiam, post tau-

μὴν οἶδεν, εἰς δὲ τὴν παροῦσαν ἡμῖν συντελεῖ ζωὴν, τὴν, ὡς αὐτοὶ φασί, πονηράν, σώματα τρέφουσά τε, καὶ καταυγάζουσα, καὶ καρποὺς εἰς ἀκμὴν ἀγούσα. Πῶς οὖν πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ πονηροῦ βίου τοσαύτην εἰσάγουσι λειτουργίαν οὗτοι οἱ κατ' ὁμὰς θεοί; Ἀλλ' οὕτε τὰ ἄσπρα θεοὶ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ πρὸς τὴν ἡμετέραν πεποιημένα χρεῖαν, οὕτε ὁ κόσμος πονηρός. Εἰ δὲ λέγοις μοι τοὺς ἀνδροφόνους καὶ τοὺς μοιχοὺς καὶ τοὺς τυμβωρύχους, οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὸν παρόντα βίον· οὐδὲ γὰρ τῆς ἐν σακρί ζωῆς ταῦτα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης προαιρέσεως. Εἰ γὰρ τῆς παρούσης ζωῆς ἦν ταῦτα, ὡς πάντως αὐτῇ συγκαληρωμένα, οὐδεὶς ἂν ἐλευθερός ἦν οὐδὲ καθαρός. Ὅρα γοῦν τῆς ἐν σακρί ζωῆς τὰ ἰδιώματα οὐδένα δυνάμενον διαφυγεῖν. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; Τὸ ἐσθίειν, τὸ πίνειν, τὸ καθεύδειν, τὸ αὔξασθαι, τὸ πεινῆν, τὸ θυγῆν, τὸ γενεῖσθαι, τὸ τελευτᾶν, καὶ τὰ τούτοις ἰοικόμενα ἅπαντα. Καὶ τούτων οὐδεὶς ἂν παρῆντο, οὐχ [665] ἁμαρτωλός, οὐ δίκαιος, οὐ βασιλεὺς, οὐκ ἰσχυρὸς, ἀλλὰ πάντες ὑποκαίμεθα τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ. Οὕτω καὶ τὸ φαῦλα πράττειν, εἰ τῇ φύσει τῆς ζωῆς ἦν συγκαληρωμένοι, οὐδεὶς ἂν αὐτὰ διέφυγεν, ὥσπερ οὐδὲ ἱκεῖνα. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἰπῆς, ὅτι σπάνιοι οἱ κατορθοῦντες. Τῶν γὰρ φυσικῶν θανάτων οὐδένα εὐρήσεις περιγεγενημένον ποτέ. Ὅσατις ὅως ἂν εὐρίσκηται καὶ εἰς καταρθωκὴν ἀρετῇ, οὐδὲν ὁ λόγος παραδιδάσκειται. Τί φῆς, ἀδελφε καὶ ταλαίπωρε; πονηρὰ ἡ παρούσα ζωὴ, ἐν ᾗ του Θεοῦ ἐκτρέφωμεν, ἐν ᾗ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφούμεν, ἐν ᾗ γεγόνμεν ἐξ ἀνθρώπων ἄγγελοι, καὶ ταῖς ἁνυς συγχορευόμεν δυνάμεσι; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ζητήσωμεν τῆς πονηρᾶς ὁμῶν γνώσεως καὶ διεισπραμένης ἀπόδειξιν;

ε'. Τίνος οὖν ἔσκεν ὁ Παῦλος εἶπε, φησὶν, αἰῶνα πονηρὸν ἐν ἐκιστώτα; Τῇ κοινῇ κατηρημένος συνήθειᾳ. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰσθαμεν λέγειν, καθὴν ἔχον ἡμέραν, οὐ ἐν καιρῷ, ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν, ἣ τὴν περίστασιν διαβάλλοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος τὰς πονηρὰς διαβάλλων προαιρέσεις, τῇ συνήθειᾳ κέχρηται· καὶ δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῶν προτέρων ἡμᾶς ἀπῆλαξεν ὁ Χριστὸς ἁμαρτημάτων, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἡσφαλίστατο. Τῷ μὲν γὰρ εἰπαῖν, *Τοῦ θόντος θανόντος ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*, ἱκεῖνο ἐδήλωσε· τῷ δὲ προσθεῖναι, *Ὅπως ἐξέλειται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐκιστώτος αἰῶνος πονηροῦ*, τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἐνέφηνεν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος καὶ πρὸς τὸ ἐν ἡσθένει, ἢ δὲ χάρις πρὸς ἀμφοτέρω δυνατὴ γέγονε. Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον ἱκεῖνοι τοῦ Θεοῦ παρακούειν, ὡς δευκαπῶτος τὸν νόμον, καὶ ἐδεδοίκασαν, εἰ τὴν Παλαιὰν ἀφέντες προσέλθοιεν τῇ Καινῇ· καὶ ταύτην αὐτῶν διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν λέγων, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ ταῦτα δοκεῖ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Πατὴρ, ἀλλὰ, *Πατὴρ ἡμῶν*, καὶ συνεχῶς αὐτὸ τίθεισιν, ἐντρέπων αὐτοὺς τῷ δείκνυναι, ὅτι Πατέρα ἡμῶν τὸν αὐτοῦ Πατέρα πεποίηκεν ὁ Χριστὸς. *Ἡ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ἀμήν. Καὶ τοῦτο καινὸν καὶ παρῆλ-

λαγμένον. Τὸ γὰρ, *Ἀμήν*, οὐδαμῶς ἐν ἀρχῇ καὶ προοιμίῳ Ἐπιστολῆς εὐρίσκομεν καίμενον, ἀλλὰ μετὰ πολλὰ. Ἐνταῦθα δὲ δεικνύς, ὅτι καὶ τὰ εἰρημένα ἱκανῇ εἶχε κατηγορίαν Γαλατῶν, καὶ ὅτι ὁ λόγος ἀκηρτισμένος ἐστὶ, τὸ προοίμιον τοῦτο τέθεικε. Τὰ γὰρ φανερά τῶν ἐγκλημάτων οὐ πολλῆς δεῖται κατασκευῆς. Ἀναμνήσας γὰρ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, τῆς τῶν ἁμαρτημάτων λυτρώσεως, τῆς πρὸς τὸ μέλλον ἀσφαλείας, τῆς τοῦ Πατρὸς γνώσεως, τῆς τοῦ Υἱοῦ βουλῆς, τῆς χάριτος, τῆς εἰρήνης, πάσης αὐτοῦ τῆς δωρεᾶς, εἰς δοξολογίαν τὸν λόγον κατέκλεισεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τοῦτο ποιήκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκπληττεσθαι τῆς δωρεᾶς τὸ μέγεθος, τῆς χάριτος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐννοεῖν τίνας ὄντας τί εἰργάσατο ὁ Θεὸς ἀδρόν καὶ ἐν ἀκαριαῇ καιροῦ βοῇ· ἅπερ τῷ λόγῳ [666] παραστήσει μὴ δυνάμενος, εἰς δοξολογίαν κατέλυσεν, οὐ τὴν ἄξιαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῇ δυνάτει ἐυφημίαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀναπέμπων ἀπάσης. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρότερον τῷ μετὰ ταῦτα κέχρηται λόγῳ, καθάπερ πυρωθεὶς σφοδρῶς ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ. Εἰπὼν γὰρ, *Ἡ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν*, ἀπὸ σφοδρότερας ἀρχεται ἐκπληξέως, οὕτω λέγων· *Θαυμάζω, ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλίστατος ὁμῶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον*. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς ὑπώπτευσεν ἀρέσκειν τῷ Πατρὶ, καθάπερ καὶ Ἰουδαῖοι ἐν Χριστῷ διώκοντες, τοῦτο πρῶτον ἐνδείκνυται, ὅτι οὐ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα παροξύνουσι τοῦτο πράττοντες. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεθίστασθε τοῦτο ποιοῦντες. Ὅσπερ γὰρ ἡ Παλαιὰ οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ ἡ χάρις οὐ τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντα κοινά· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐμὰ ἐστίν*. Εἰπὼν τοῖνυν, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφίστανται, δύο ἐγκλήματα τίθησι, καὶ τὴν μετὰθεσιν, καὶ τὴν ταχίστην μετὰθεσιν. Καὶ μὴν τὸ ἐναντίον κατηγορίας ἄξιον, τὸ μετὰ πολὺν ἀποστήναι χρόνον· ἀλλὰ ἐνταῦθα περὶ ἀπάτης ὁ λόγος. Ἄξιός μὲν γὰρ ἐγκλημάτων καὶ ὁ μετὰ πολὺν χρόνον· ὁ δὲ ἐκ πρώτης προσβολῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀκροβολισμοῖς καταπιστῶν, ἐσχάτης ἀσθενείας ἐξήνεγκεν ὑπόδειγμα, ὃ καὶ τούτοις ἐγκαλεῖ, λέγων· Τί τοῦτο, ὅτι οὐδὲ χρόνον δέονται οἱ ἀπατῶντες ὁμᾶς, ἀλλ' ἡ πρώτη προσαγωγή· ἀρκεῖ πάντας ὁμᾶς καταστρέφασθαι καὶ ἵλεῖν; καὶ ποῖαν ἂν σχολίαν συγγνώμην; Εἰ γὰρ ἐπὶ φίλων τοῦτο γινόμενον, ἐγκλημα, καὶ ὁ τοὺς προτέρους καὶ χρησίμους τῶν ἐπιτηδεῶν ἀφελὲς καταγνώσεως ἄξιός, ὁ Θεοῦ καλοῦντος ἀποπηδῶν, ἐννόησον δὴς ἂν εἴη τιμωρίας ὑπεύθυνος. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Θαυμάζω*, οὐ μόνον ἐντρέπων αὐτοὺς λέγει, ὅτι μετὰ τοσαύτην δωρεάν, μετὰ τοσαύτην ἁμαρτημάτων συγχώρησιν καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν, εἰς ζυγὸν δουλείας ἡτομώλησαν ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, ὅταν

• Editi, ἀλλ' ἐκ πρώτης προσαγωγῆς. Sed Savil. in marg., ἡ πρώτη προσαγωγή, et sic legit Interpres Latinus, atque ita sensus postulare videtur.

ἔχει περὶ αὐτῶν ὑπόνοιαν, ὅτι μεγάλην τινὰ καὶ ἐσπουδασμένην. Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τῶν τυχόντων ἐνόμιζεν αὐτοὺς εἶναι καὶ εὐεξαπατήτων, ἐθαύμασεν ἂν ἐπὶ τῷ γενομένῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν γνησίων, φησί, καὶ πολλὰ πεποννηκότων ὑμῖς, διὰ τοῦτο θαυμάζω· ὅπερ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἀνακτῆσθαι, καὶ πρὸς τὰ πρότερα ἐπαυγαγεῖν. Ὁ καὶ ἐν μέσῃ τῇ Ἐπιστολῇ δηλῶν ἔλεγε· *Τοσαῦτα ἐπέθετε εἰπῇ, εἰ γε καὶ εἰπῇ. Μετατίθεσθε.* Οὐκ εἶπε, μετέθεσθε, ἀλλὰ, *Μετατίθεσθε*, τοιούστιν, ὃ δέπω πιστεύω, οὐδὲ ἤγουν· ἀπηρτισμένην εἶναι τὴν ἀπάτην· ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐστὶν ἀνακταμένου. Τοῦτο οὖν σαφέστερον προειπὼν, λέγει, *Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε.* [667] *Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ.* Ἡ μὲν κλήσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ κλήσεως ἡ αἰτία, τοῦ Υἱοῦ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καταλλάξας καὶ δωρεάν δούς· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἐσώθημεν. Μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνου, καὶ ἐκεῖνα τούτου· *Τὰ γὰρ ἐμὰ σὰ, φησί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου μετατίθεσθε, ἀλλ', *Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς Θεοῦ.* Ὁ γὰρ ἦν φρικωδέστερον, καὶ μᾶλλον ἱκανὸν αὐτοὺς καταπληῖσαι, τοῦτο τέθεικεν. Οἱ γὰρ ἀπατῶν αὐτοὺς βουλόμενοι, οὐκ ἀθρόω· τοῦτο ἐποιοῦν, ἀλλ' ἑρέμα αὐτοὺς τῶν πραγμάτων μεθιστῶντες, τῶν ὀνομάτων οὐ μεθίστων. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου κλάνη, μὴ γυμνὰ προτιθέναι τὰ θήρατρα. Εἰ μὲν γὰρ εἶπον, Ἀπόστητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὡς πλάγους ἂν καὶ λυμῶνας· ἐφυλάξαντο· νῦν δὲ ἀφέντες αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει τῶς, καὶ τῇ κλάνῃ εὐαγγελίου ἐπιτιθέντες ὄνομα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας διώρυστον τὴν οἰκοδομήν, τῶν εἰρημένων, καθάπερ τινῶν παρατετασμάτων, διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων κρυπτόντων τοὺς τοιχωρύχους.

Γ'. Ἐπεὶ οὖν εὐαγγέλιον ἐκάλουν τὴν ἐαυτῶν ἀπάτην, καλῶς αὐτὸς καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καὶ παρρησιάζεται, λέγων· *Εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἐστὶν ἄλλο.* Καλῶς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλο· Ἄλλ' ὁμως ὅπερ πάσχουσιν οἱ νοσούντες ἐκ τῶν ὑγιεινῶν βλαπτόμενοι σιτίων, τοῦτο καὶ Μαρκίανες ἐναυῖθα ἐπαθόν. Ἐπελάβετο γὰρ τῶν εἰρημένων εἰπων, ὅτι Ἰδοὺ καὶ Παῦλος εἶπεν, Οὐκ ἐστὶν ἕτερον εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ παραδέχονται τοὺς εὐαγγελιστὰς ἅπαντάς, ἀλλ' ἓνα μόνον, καὶ αὐτὸν περικόφαντες καὶ συγχέαντες, ὡς ἐβούλοντο. Τί οὖν, ὅταν αὐτὸς λέγῃ, *Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ;* Ἔστι μὲν οὖν πολλοῦ γέλωτος τὰ εἰρημένα παρ' αὐτῶν· κλῆν καὶ καταγέλαστα ἵ, ἀναγκαῖον διελέγχειν αὐτὰ διὰ τοὺς εὐκόλως ἀπατωμένους. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ μυριοὶ γράψωσιν Εὐαγγέλια, τὰ δὲ αὐτὰ γράψωσιν, ἐν ἐστὶ τὰ πολλὰ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τῶν γραφόντων πλήθους· εἰς τὸ ἐν εἶναι παραδεδωγμένον· ὥσπερ οὖν καὶ εἰς ἡ πάλιν ὁ γράφων, καὶ ἐναντία λέγῃ, οὐκ ἐστὶν ἐν τὰ γραφόμενα.

Τὸ γὰρ ἐν καὶ οὐκ ἐν, οὐ τῷ τῶν γραφόντων ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῇ ταυτοτητι καὶ ἐτερετητι τῶν λεγομένων κρίνεται. Ὅθεν ὅβριον, ὅτι καὶ τὰ τεσσάρων Εὐαγγέλια ἐν ἐστὶν Εὐαγγέλιον. Ὅταν γὰρ οἱ τέσσαρες τὰ αὐτὰ λέγωσιν, οὐκ ἐστὶν ἄλλο καὶ ἄλλο διὰ τὴν τῶν προσώπων διαφορὰν, ἀλλ' ἐν διὰ τὴν τῶν εἰρημένων συμφωνίαν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας τῶν εἰρημένων. Εἰ μὲν οὖν ἄλλο τὸ Ματθαίου, καὶ τὸ Λουκᾶ ἕτερον κατὰ τὴν δύναμιν τῶν ἐγγεγραμμένων [668] καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκριβείαν, καλῶς ἐπιλαμβάνονται τοῦ λόγου· εἰ δὲ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, παυσάσθωσαν ἀνοηταίνοντες, καὶ ταῦτα προσποιούμενοι ἀγνοεῖν, ἃ καὶ τοὶ ἀγαν παισὶν ἐστὶ κατάδηλα. *Εἰ μὴ τινὲς εἰσιν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες ἀνατρέφαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.* Τοιούτος ἐστὶν, Ἔως ἂν ὀργισθῇτε τὸν νοῦν, οὐκ ἐπιγνώσθε ἕτερον εὐαγγέλιον, ἔως ἂν ὀρθὰ βλέπηται, καὶ μὴ διεστραμμένα, τὰ μὴ ὄντα φανταζόμενοι. Ὅσοι γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διαταραχθεὶς ἔτερα ἀνθ' ἑτέρων ὀφθ'· οὕτω καὶ νοῦς τῇ τῶν πονηρῶν συγχύσει θελούμενος λογισμῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχειν εἰσθε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ οἱ μαριονέται ἔτερα ἀνθ' ἑτέρων φανταζονται. Ἄλλ' αὕτη χαλεπωτέρα ἐκείνης ἡ μανία, οὐκ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς νοητοῖς τὴν βλάβην ἐργαζομένη, οὐκ ἐν τῇ κόρῃ τῶν τοῦ σώματος ὀμμάτων, ἀλλ' ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας τὴν καταστροφὴν κατασκευάζουσα. *Καὶ θέλοντες ἀνατρέφαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.* Καὶ μὴν μίαν μόνην, ἡ δευτέραν ἐπεισηγον ἐντολὴν, τὴν τῆς περιτομῆς, καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν μόνον καινοτομοῦντες· ἀλλὰ δευτέρως ἐπὶ μικρὸν παραπονήθην, τὸ ὅλον λυμαίνεται, εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον ἀνατρέπεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλικῶς νομίσμασιν ὁ μικρὸν τοῦ χαρακτῆρος περικόψας, ὅλον τὸ νόμισμα κινδυνολοῦν εἰργάσασθαι· οὕτω καὶ ὁ τῆς ὀργῆς πίστεως καὶ τὸ βραχυτάτον ἀνατρέψας, τῷ παντὶ λυμαίνεται, ἐπὶ τὰ χεῖρονα προὖν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ φιλονεικίας ἡμεῖς κρίνοντες ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς αἰρετικούς διαστάσεως; καὶ νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες οὐδὲν μέσον εἶναι ἡμῶν κακελῶν, ἀλλ' ἀπὸ φιλαρχίας τὴν διαφορὰν γίνεσθαι· Ἀκουέτωσαν τί φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεψαν οἱ καὶ μικρὸν τι καινοτομοῦντες. Οὗτοι φησὶ οὐ τι μικρὸν· πῶς γὰρ ἂ, οἱ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πτίσμα λέγοντες; Ὅχι ἡκουσας ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν σαββάτῳ ὕλα τις συλλέξας, καὶ μίαν ἐντολὴν παραβάς, καὶ οὐδὲ ταύτην μεγίστην, ἐσχάτην δέδωκε δίκην; καὶ Ὅχι τὴν κιβωτὸν μέλλουσαν περιτρέπεσθαι στηρίξας, παραχρῆμα ἀπέθανεν, ὅτι μὴ προσηκούσης αὐτῷ διακονίας ἤψατο; Εἴτα σαββάτου μὴ ἡ παράδοσις, καὶ τὸ τῆς κιβωτοῦ καταπιπτούσης ἀψάσθαι, εἰς τοσαύτην ἤγαγε τὸν Θεὸν ἀγανάκτησιν, ὥστε μὴδὲ βραχείας τυχεῖν συγγνώμης τοὺς ταῦτα τολμήσαντας· ὁ δὲ δόγματα φρικτὰ καὶ ἀπόρρητα

^a Hinc, καλῶς... ἄλλο, quae lecta fuerant ab Interprete Latino, in Editis & ὁμοιοτέλειον ommissa sunt. Mox Marcianus pro Marcionistis antehac apud Chrysostomum non memini me legere, licet non infrequens sit apud illum Marcionistarum mentio.

^b Savil. in margine ei δὲ οὕτως πῶς. Locum hunc pleniorē effert Interpres Latinus, nam post haec verba, cum Filium Dei praedicantē esse creaturam, adjecit, sed quod cui omnium maximum inimicum.

tam peccatorum condonationem, post immensam exhibitam humanitatem, ultro currant ad jugum servitutis : verum simul et illud ostendit qualem habeat de illis opinionem, nimirum ingentem quamdam et egregiam. Neque enim si iudicasset eos de numero vulgarium esse, et eorum quibus facile imponitur, nequaquam admiraretur quod acciderat : verum, Quoniam vos, inquit, estis de numero sincerorum, et eorum qui multum laboris sustinuerunt, ideo miror. Id igitur satis erat ad eos restituendos et ad priora revocandos, quod ipsum in hujus epistolæ medio declarat, dicens : *Tam multa passi estis frustra, si tamen frustra. Transferimini.* Non dixit, Translati estis, sed, *Transferimini*, hoc est, Nondum credo, nondum arbitror perfectam circumventionem. Quod ipsum rursus est revocare studentis. Hoc igitur cum dixisset, addit : *Ego confido de vobis, quod nihil aliud sapietis (Gal. 5. 10). Ab eo qui vocavit vos in gratia Christi.* Ipsa quidem vocatio Patris est, vocationis autem causa Filius est : nam ipse est qui nos reconciliavit, qui donum dedit : neque enim ex operibus iustitiæ salvi facti sumus. Quin potius et hæc illius sunt, et illa huius : nam *Mea*, inquit, *tua sunt, et tua mea (Joan. 17. 10).* Nec dixit, Ab evangelio transferimini ; sed, *A Deo, qui vos vocavit.* Quod erat dictu horribilius, et accommodatius ad terrorem illis inculcandum, id posuit. Siquidem qui studebant illos seducere, non id repente faciebant, sed paulatim eos ab ipsis rebus transferentes, a nominibus non transferabant. Nam huiusmodi diaboli fraus est, haudquaquam nudos proponere laqueos, quibus venatur homines. Etenim si dixissent, Desciscite a Christo, Galatæ vitassent eos velut impostores et corruptores : nunc vero sinentes eos adhuc in fide manere, et interim fraudi prætexentes evangelii nomen, facillime ædificium perfodiebant, videlicet eis quæ dixi, velut obtentis velamentis per hæc nomina celantibus parietum perfossores.

6. Quoniam igitur illi suam fraudem appellabant evangelium, ipse etiam adversus nomen repugnat, libereque agit, dicens : *In aliud evangelium, 7. quod non est aliud.* Pulchre : neque enim est aliud. Attamen quod accidit ægrotantibus, dum salubribus cibis offenduntur, hoc idem usu venit hic Marcionistis : arripuerant enim quæ dicta sunt hic, ac dicebant : Ecce Paulus etiam ipse dixit, non esse aliud evangelium. Neque enim hi recipiunt omnes evangelistas, sed unum duntaxat : quem ipsum tamen suo arbitratu mutilarunt commiscueruntque. Quid igitur sibi vult cum ait, *Iuxta evangelium meum et prædicationem Iesu Christi (Rom. 16. 25) ?* Sunt quidem vehementer ridicula, quæ lati affeunt ; verum tamen quamquam sunt didenda, operæ pretium tamen est ea refellere propter eos qui facile decipiuntur. Quid igitur dicemus ? Quod etiam si decies mille sint evangelistæ qui scribunt evangelia, modo scribant eadem, multa illa unicuique esse evangelium, neque quidquam obitare scribentium multitudinem, quominus unum sit evangelium : quemadmodum ex adverso, si unus scribens contraria diceret, non essent

unum evangelium quæ scribuntur. Ut enim unum sit evangelium aut non unum, non æstimatur ex numero scribentium, sed hinc, eademine sint an diversa quæ scribuntur. Unde dilucidum est, quatuor Evangelia unum esse evangelium. Cum enim quatuor eadem loquantur, non est aliud atque aliud ob personarum differentiam, sed unum ob eorum qui loquuntur consonantiam. Neque enim Paulus nunc de numero loquitur, sed de dissonantia eorum quæ dicuntur. Proinde si secundum vim scriptorum et dogmatum accurationem aliud est evangelium Matthæi, aliud Lucæ ; recte Pauli sermonem hunc arripiunt : si unum et idem est, desinant ineptire, simulantes hæc ignorare se, quæ vel admodum pueris nota perperamque sunt. *Nisi quod quidam sunt, qui conturbant vos, et volunt subvertere evangelium Christi.* Hoc est, donec fueritis sanæ mentis, non agnoscetis aliud evangelium, donec recto nec distorto fueritis intuitu, ita ut imaginemini ea quæ non sunt. Quemadmodum enim oculus turbatus aliud pro alio cernit : ita mens pravarum cogitationum confusione perturbata, idem pati consuevit. Ideo egim qui laborant insania, alia pro aliis imaginantur. Verum hæc insania periculosior est quam illa, quæ noxam affert non in rebus sensilibus, sed in rebus intelligibilibus ; non in pupilla corporali oculorum, sed in oculis animi subversionem gignens. *Et volunt subvertere evangelium Christi.* Atqui unum aut alterum duntaxat præceptum induxerant, circumcisionem et dierum observationem innovantes. Verum ut ostenderet quod pusillum quiddam perperam admixtum, totum corrumpit, dixit subverti evangelium. Quemadmodum enim in moneta regia, qui paulum aliquid amputavit de impressa imagine, totum numisma reddidit adulterinum : ita quisquis sanæ fidei vel minimam particulam subverterit, in totum corrumpitur, ab hoc initio semper ad deteriora procedens.

Contra Anomæos et Arianos. — Ubi sunt igitur qui nos ut contentiosos damnant, eo quod cum hæreticis habemus dissidium ? ubi sunt qui dicunt nullum esse discrimen inter nos et illos, sed ex principatus ambitu proficisci discordiam ? Audiant quid dicit Paulus, nimirum illos subvertisse evangelium, qui pusillum quiddam rerum novarum invexerant. Ibi vero non pusillum quiddam innovant ; nam quomodo pusillum, cum Filium Dei prædicent esse creaturam ? Annon audisti, quod is qui in Veteri quoque Testamento, sabbato ligna collegerat, unicum mandatum nec id maximum transgressus, extremo affectus sit supplicio ? quodque Oza, quoniam arcam aliqui subvertendam fulsit, e vestigio mortuus est (2. Reg. 6. 7), eo quod ministerium ipsi non congruens usurparit ? Ergone sabbatum violatum et solus arcæ ruituræ contactus ad tantam indignationem Deum provocavit, ut qui hæc ausi fuerant, ne minimum quidem veniæ sint consequuti : hic vero qui adoranda et ineffabilia dogmata corrumpit, excusationem habiturus est et veniam consequetur ? Non potest hoc fieri, non potest, inquam. Ille ipsum igitur est omnium

malorum causa, quod ob pusilla non indignemur. Ob id enim majora scelera subierunt, quod minoribus debita correctio non adhibeatur. Et quemadmodum in corporibus, qui vulnera neglexerunt, febres igitur et putrefactiones ac mortem denique: itidem et in animis qui pusilla spernunt, majora inducunt. Ille, inquit, labitur in jejuniis, neque quidquam est magni: alter vero valet quidem recta fide, ceterum temporis gratia simulans, profitendi libertatem prodidit; neque id quidem est aliquid magni mali. Alius irritatus, minatus est se defecturum a recta fide; neque id supplicio dignum, inquit, eo quod ira animique commotione peccavit. Quin et innumera reperiet aliquis hujus generis quotidie peccata invehi in Ecclesias. Hanc ob causam ridiculi facti sumus et Judæis et gentibus, dum Ecclesia in mille partes disceditur. Etenim si iis, qui a divinis præscriptis resiliire conabantur et paulum quiddam secus quam oporteret tentabant, mox ab initio fuisset adhibita conveniens increpatio: nequaquam nata fuisset hæc pestis, non tanta tempestas Ecclesias occupasset. Vide igitur quomodo Paulus circumcisionem appellat evangelii subversionem.

7. *Contra Christianos judaizantes et superstitiosos.* — Nunc autem multi sunt apud nos, qui eodem die jejunant quo Judæi, qui similiter observant sabbata; et generose forimus, imo potius miserabiliter (a). Et quid loquor de rebus Judæorum? multa gentium more apud nostros ali quot servantur, sorilegia, auguria, omina, ac dierum observationes, superstitiones super genasium cura, et omnis impietatis plenæ literæ, quas peccatorum, prolium ut nati sunt, magno malo capitibus imponunt, ab ipso prolium exordio docentes illos virtutis adipiscendæ studium abjicere, et ad fallacem fati tyrannidem, quod quidem in ipsis est, illos adducentes. Quod si iis qui circumciduntur Christus nihil prodest, istis qui tanta involunt mala, cur adeo deinceps profutura est fides ad salutem? Quamquam a Deo erat data circumcisio; verum quoniam corruptelam inferebat evangelio, non suo tempore servata, nihil non fecit Paulus, ut eam amputaret. Et post hæc cum Paulus ad excludendas consuetudines Judæas tantum adhibuerit studium, eo quod intempestive servarentur: nos ne pagani quidem consuetudinem amputabimus? et quam obsecro sumus habituri excusationem? Has ob causas in tumultu ac turbatione sunt res nostræ, et qui discipuli esse debuerant, multa repleti mentis elatione, subvertunt ordinem, et omnia sua deque versa sunt. Quod si quis illos vel leviter accuset, conspuunt in eos, quorum imperio subsunt, quia nempe nos eos perperam a puero instituimus. Atqui etiam si qui præsumunt, improbi essent innumerisque scaterent malis, ne sic quidem fas esset discipulo dictis non audien-

tem esse. Etenim si de Judæorum doctoribus dictum est, quoniam super cathedram Moysi sedebant (*Math. 23. 2*), eos a discipulis esse audiendos, quamquam operibus erant onusti tam malis, ut Dominus discipulis præceperit ne illa imitarentur: qua venia digni erunt, qui Ecclesiæ præsides per gratiam Dei modeste viventes, conspuunt et conculcant? Quod si nefas est ut alius alium judicet, quanto magis fas non est judicare doctores? 8. *Sed etiam ego aut angelus de celo evangelizaveris vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Vide prudentiam apostolicam. Ne quis diceret, illum sua ipsius ostentare dogmata, etiam seipsum devovit. Cæterum quoniam ad auctoritatem confugiebant, et ubique celebrabant Jacobum et Joannem, hac de causa et angelorum meminit: Ne mihi, inquit, Jacobum narres et Joannem: etiam si quis primorum angelorum e caelis descenderit, corruptum evangelii prædicationem, anathema sit. Non temere dixit, De celo; sed, quoniam sacerdotes quique dicti sunt angeli (*habitu enim sacerdotum custodiunt scientiam, et legem exquirunt ex ore ejus, quoniam angelus Domini omnipotentis est* (*Malach. 2. 7*)): ne quis existimaret de his angelis nunc verba fieri, addita particula, *de celo*, supernas Virtutes indicavit. Neque dixit, Si contraria annuntiaverint, aut totum evangelium subverterint; verum, Si vel paulum evangelizaverint præter evangelium quod accepistis, etiam si quidvis labefactarint, anathema sint. 9. *Sicut ante dixi, et nunc nunc dico.* Ne putares ea verba ab ira profecta esse, aut per hyperbolem magnificentiæ quam pro re dicta, aut impetu cursuque sermonis rapim excidisse, repetit eadem. Etenim qui animi commotione occupatus dixit aliquid, hunc mox dicti poenitere solet: qui autem denuo repetit eadem, declarat sese cum judicio loquentem, ac prius animi consilio fuisse decretum et comprobatum, atque ita demum voce proditum. Abraham igitur cum rogaretur, ut mitteret Lazarum, respondit, *Habent Moysen et prophetas: si illis non crediderint, neque mortuos resuscitados audiri sunt* (*Luc. 16. 29. 31*). Hæc autem Christus ipse inducit loquentem Abraham, declarans se velle plus fidei habendum esse Scripturis, quam si mortui reviviscant. Paulus vero (cum Paulum dico, rursum ipsum Christum dico; hic enim erat, qui mentem illius regebat) etiam angelis et celo descendentibus præponit Scripturas; idemque valde congruenter. Nam angeli quamlibet magni, tamen servi sunt ac ministri; sed Scripturæ omnes non a servis, sed ab universorum Domino Deo scriptæ, ad nos missæ sunt. Hanc ob causam dicit: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod evangelizavimus vobis. Non dixit, Si ille aut ille, idque prudenter admodum citra odium et invidiam. Quorsum enim opus erat jam edere nomina, posteaquam tam sublimi fuerat usus sermone, ut universos, et qui in caelis sunt et qui in terris, completeretur? Per hoc enim quod in evangelistas et angelos pronuntiat anathema, omnem dignitatem comprehendit; per hoc vero quod seipsum quoque pronuntiat anathema, omnem familiaritatem

(a) Antiochenorum quosdam objurgat Chrysostomus, quod Judæismi morbo laborent, quodque Judæica observent, in Oracionibus contra Judæos, Tom. 1, col. 814, et 819. Quodque etiam Christiani quidam gentilium superstitiones multas observarent, passim apud Chrysostomum reperies.

λυμνήματος, οὗτος ἀπολογίας τεύξεται καὶ συγγνώμης; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἔστι τὸ πάντων αἰτιον τῶν κακῶν, τὸ μὴ καὶ ὑπὲρ τῶν μικρῶν τούτων ἀνασταίνειν. Διὰ τοῦτο τὰ μείζονα τῶν ἁμαρτημάτων ἐπεισῆλθεν, ὅτι τὰ ἐλάττωνα τῆς πρῆφκούςης οὐ τυγχάνει διορθώσεως. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς σώμασιν οἱ τῶν τραυμάτων καταφρονήσαντες, κυρετοὺς ἔτεχον καὶ σηπεδῶνας καὶ θάνατον· [669] οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν οἱ τῶν μικρῶν ὑπερρῶντες, τὰ μείζονα ἐπεισάγουσιν. Ὁ δὲ ὁ δὲ, φησὶ, περὶ τὴν νηστείαν σφάλλεται, καὶ οὐδὲν μέγα ἐστίν· ἕτερος τῇ πίστει μὲν ἔρρωται τῇ ὁρθῇ, ὑποκρινόμενος δὲ διὰ τὸν καιρὸν, τὴν παρῆρσιαν προέδωκεν· οὐδὲ τοῦτο τι μέγα δεινόν. Ἄλλος παροξυνθεὶς, ἠπειλησεν ἀποστῆσεσθαι τῆς ὁρθῆς πίστεως· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀξίον τιμωρίας· ὁργῇ γὰρ ἡμαρτε, φησὶ, καὶ θυμῷ. Καὶ μυρία τις ἂν εὖρος ταῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἁμαρτήματα ἐπεισαγόμενα ταῖς Ἐκκλησίαις. Διὰ τοῦτο καὶ καταγέλαστοι γεγόναμεν καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλλησιν, εἰς μυρία τῆς Ἐκκλησίας σχιζομένης. Εἰ γὰρ οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀποκηδὺν τῶν θεῶν θεσμῶν ἐπιχειροῦντες καὶ μικρὸν τι παρακινεῖν, τῆς προσηκούσης ἐτύγχανον ἐπιτιμώσεως, οὐκ ἂν ὁ παρὼν ἐτέχθη λοιμὸς, καὶ τοσοῦτος χειμὼν εἰς Ἐκκλησίας κατέλαβεν. Οὐρα γοῦν ὁ Παῦλος πῶς τὴν περιτομὴν ἀνατροπὴν τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ.

ζ· Νῦν δὲ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν καὶ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους νηστεύοντες ἡμέραν, καὶ σάββατα τηροῦντες ἐρείως· καὶ φέρομεν γενναίως, μᾶλλον δὲ τολαιώρως. Καὶ τί λέγω τὰ Ἰουδαίους; καὶ γὰρ Ἕλλησιν ἔθι πολλὰ παρὰ τοῖς τῶν ἡμετέρων φυλάττεται, κληδονισμοὶ καὶ οἰκονισμοὶ καὶ σύμβολα καὶ ἡμῶν παρατηρήσεις, καὶ ἡ περὶ τὴν γένεσιν σπουδὴ, καὶ τὰ πάσης ἀπειθείας γέγοντα γραμματεῖα, ἃ τιτιομένων τῶν παιδίων εὐθείως ἐπὶ κακῷ τῆς αὐτῶν συντιθέας κεφαλῆς, ἐκ προοιμίων παιδεύοντες καταλύειν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους, καὶ ὑπὸ τὴν πελανημένην τυραννίδα τῆς εἰμαρμένης νῦν τὰ αὐτῶν ἀγοντας μέρους. Εἰ δὲ τοὺς περιτεμνομένους οὐδὲν ὁ Χριστὸς ὠφελεῖ, τοὺς τοσαῦτα ἐπισυρομένους κακὰ, τί τοσοῦτον ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν ὠφελεῖται λοιπόν; Καίτοι ἡ περιτομή παρὰ Θεοῦ δεδομένη ἦν, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἐλυμαίνετο τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἐν καιρῷ ἐλυμαίνετο, πάντα ἔκρατταν ὁ Παῦλος, ὥστε αὐτὴν περικόψαι. Εἴτα ὁ μὲν Παῦλος ὑπὲρ ἐθνῶν Ἰουδαϊκῶν τοσαύτην ἐποιεῖτο σπουδὴν, ἐπειδὴ ἰκαίρως ἐφυλάττετο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὴν Ἑλληνικὴν περικόφομεν συντίθειαν; καὶ πόλιν σχολήμεν ἀπολογίαν; Διὰ ταῦτα ἐν ταραχαῖς καὶ θυροῖς νῦν τὰ ἡμέτερα, καὶ οἱ μαθητευόμενοι φρονήματος ἐμπλησθέντες πωλοῦ τὴν τάξιν ἀνέτρεψαν, καὶ τὰ ἄνω κάτω γεγένηται. Κἂν μικρὸν τις ἡγαλέσῃ, διαπτύουσι τοὺς ἀρχοντας, ἐπειδὴ κακῶς ἡμεῖς αὐτοὺς ἐπαιδοτριβήσαμεν. Καίτοι γε εἰ καὶ μοχθηρότεροι, καὶ μυρίων ἦσαν κακῶν γέμοντες οἱ προσηλύτοι, οὐδὲ οὕτω τῷ μαθητῇ θέμις ἦν παρακινεῖν. Εἰ γὰρ περὶ τῶν Ἰουδαίων διδασκάλων φησὶν, ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς Μωυσέως καθέδρας ἰκάθισαν, ἀκούεσθαι δίκαιοι παρὰ τῶν μαθητευομέ-

νων ἂν εἴεν, καίτοι γε ἔργα εἶχον οὕτω πονηρά, ὥς τοὺς μαθητὰς [670] καλεῦσαι μὴ ζηλοῦν, μηδὲ μιμεῖσθαι ἐκεῖνα, τίνος ἂν εἴεν συγγνώμης ἀξιοὶ οἱ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας προέδρους τοὺς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ μετ' ἐπισκευῆς ζῶντας διαπτύοντες καὶ καταπατοῦντες; Εἰ γὰρ ἀλλήλους κρίνειν οὐ θέμις, πολλῶ μᾶλλον τοὺς διδασκάλους. Ἀλλὰ κἂν ἐγὼ, ἡ ἀγγελος δὲ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὁ παρελάθετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ὅρα σύνεσιν ἀποστολικήν. Ἵνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι κενοδοξίας ἐνεκεν καὶ ἰδία συγκροτεῖ δόγματα, καὶ αὐτὸν ἀνεθεματίσεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφευγον. Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Μὴ γὰρ μοι Ἰάκωβον εἴπῃς, φησὶ, καὶ Ἰωάννην· κἂν γὰρ τῶν πρώτων ἀγγέλων ἦ τις τῶν ἐξ οὐρανοῦ διαφθειρῶν τὸ κήρυγμα, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς ἀγγελοὶ ἐκαλοῦντο· *Χελεὴ γὰρ ἱερέως φουλάττει γνώσιν, καὶ νόμον ἐκζητεῖουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγγελος Κυρίου κατακράτορος ἐστίν*· ἵνα μὴ τοσοῦτος νομίσης ἀγγέλου λέγεσθαι νῦν, τῇ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἡμίχαιτο. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐάν ἐναντία καταγγέλλωσιν, ἡ ἀνατρέψει τὸ πᾶν, ἀλλὰ, Κἂν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται παρ' ὁ εὐαγγελισάμεθα, κἂν τὸ τυχὸν παραστήσωσιν, ἀνάθεμα ἔστωσαν. *Ὡς προεῖρηται, καὶ ὅτι καὶ ἄλλοι λέγω*. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσης θυμῷ τὰ ῥήματα εἶναι, ἡ ὑπερβολικῶς εἰρησθαι, ἡ κατὰ συναρπαγὴν τινα, δεύτερον τὰ αὐτὰ καὶ πάλιν τίθειν. Ὁ μὲν γὰρ θυμῷ τι προαχθεὶς εἰπεῖν, κἂν μεταγνοίῃ ταχέως· ὁ δὲ δεύτερον τὰ αὐτὰ λέγων, δείκνυσιν ὅτι κρίνας οὕτως εἶπε, καὶ πρότερον ἐν τῇ γνώμῃ κυρώσας, οὕτως ἐξηγήσας τὸ λεχθέν. Ὁ μὲν οὖν Ἀβραάμ ἀξιούμενος πέμψαι τὸν Ἀἰζάρων ἔλεγεν, *Ἐχουσι Μωυσῆα καὶ τοὺς προφήτας*· κἂν μὴ ἐκεῖνων ἀκούσωσιν, εὐθέως νεκρῶν ἀνισταμένων ἀκούσονται. Ταῦτα δὲ αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα ὁ Χριστὸς, δείκνυς ὅτι καὶ νεκρῶν ἐγειρομένων ἀξιοποστοτέρως εἶναι βούλεται τὰς Γραφάς. Ὁ δὲ Παῦλος (ὅταν δὲ Παῦλον εἶπω, τὸν Χριστὸν πάλιν λέγω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ κινῶν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν) καὶ ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ καταβαινόντων αὐτὰς προτίθει· καὶ μάλα εἰκότως. Οἱ γὰρ ἀγγελοι, κἂν μεγάλοι, ἀλλὰ δοῦλοι καὶ ὑπουργοὶ· *αὐτοὶ τυγχάνουσιν ὄντες*· αἱ δὲ Γραφαὶ πᾶσαι οὐ παρὰ δούλων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ εὖν ὧν Θεοῦ Δεσπότητος γραφεῖσαι ἐπέμψθησαν. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐάν τις ὑμᾶς εὐαγγελίσεται παρ' ὁ εὐαγγελισάμεθα ὑμῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ δὲ ὁ δὲ καὶ ὁ δὲ, συνετῶς σφῶδρα καὶ ἀνεπαχθῶς. Τί γὰρ ἔδει λοιπὸν ἀνομάτων μνησθῆναι τὸν τοσαύτη χρησάμενον ὑπερβολῇ, ὥς καὶ ἄπαντας, καὶ τοὺς ἄνω καὶ τοὺς κάτω, περιλαβεῖν; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ ἀγγέλους ἀνεθεματίσαι, πᾶν ἀξίωμα περιέγραψε· διὰ δὲ τοῦ αὐτὸν, πᾶσαν οἰκειότητα καὶ [671] γνησιότητα. Μὴ γὰρ μοι εἴπῃς, ὅτι Οἱ συν-ἀπόστολοι σου καὶ ἑταῖροι ταῦτα λέγουσιν· οὐδὲ γὰρ ἐμαυτοῦ φεῖδομαι τοιαῦτα κηρύττοντος. Ταῦτα δὲ

• Sic Savil. in margine, et ita legisse videtur Interpretes Latini. Editi λειτουργοί.

οὐχ ὥς καταγινώσκων τῶν ἀποστόλων φησὶν, οὐδὲ ὥς παραβαινόντων τὸ κήρυγμα, ἀπαγε· Εἴτε γὰρ ἡμεῖς, εἴτε ἐκεῖνοι, φησὶν, οὕτω κηρύσσομεν· ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ἀξίωμα προσώπων οὐ προσέεται, ὅταν περὶ ἀληθείας ὁ λόγος ᾖ. Ἄρτι γάρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώπους ἀρέσκειν; Εἰ γὰρ ἐτι ἀνθρώποις ἤρρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην. Εἰ γὰρ καὶ ὕμεις ἠπάτων, φησὶ, ταῦτα λέγων, μὴ τὸν Θεὸν δύναμαι παραλογίσασθαι τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας εἰδὼτα, καὶ ὃ πᾶσα μοι σπουδὴ διαπαντὸς ἀρέσκειν; Εἶδες πρόνημα ἀποστολικόν; εἶδες ὕψος εὐαγγελικόν; Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ Κορινθίους ἐπιστελλων Ελεγεν, Οὐχ ὑμῖν ἀπολογούμεθα, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος· καὶ πάλιν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅθ' ὑμῶν ἀνακρίθῃ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ἐπειδὴ γὰρ μαθηταὶ διδάσκαλος ὢν ἀναγκάζεται ἀπολογεῖσθαι, ὑπομένει μὲν αὐτὸ, θυσασχετὰ δέ, οὐ δι' ἀπνοίαν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς τὸν ἀπαυμένον γνώμης, καὶ τὸ μὴ σφόδρα παρ' αὐτοὺς πιστεῖναι. Διὸ καὶ ταῦτα εἰρηκε, μονονοῦχι λέγων· Μὴ γὰρ πρὸς ὕμεις μοι ὁ λόγος ἐστὶ; μὴ γὰρ ἀνθρώποι μοι δικάζειν μέλλουσι; πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐκεῖ ἀπαντα πράττομεν, καὶ οὐκ ἂν εἰς τοσοῦτον ἤλιθομεν ἀθλιότητος, ὥς μέλλοντες ἀπολογεῖσθαι τῷ πάντων Δεσπότη ὑπὲρ ὧν κηρύττομεν, διαφθεῖρειν τὰ δόγματα.

ἦ. Ὅστε ὁμοῦ μὲν ἀπολογούμενος, ὁμοῦ δὲ αὐτῶν κατεξαιριστάμενος, ταῦτα τῆδε κεῖται. Τοὺς γὰρ μαθητευομένους οὐ δικάζειν τοὺς διδασκάλους^α, ἀλλὰ πιστεῦναι προέσκειν· ἔπειδὴ δὲ ἀντιστάφω ἡ τάξις, καὶ κριταὶ καθέξασθε, φησὶ, μάθετε ὅτι τῆς μὲν πρὸς ὕμεις ἀπολογίας οὐ πολὺς μοι λόγος, τὸ δὲ πᾶν διὰ τὸν Θεὸν πράττομεν. καὶ ὥστε ἐκεῖνον^β περὶ δογμάτων ἀπολογησάσθαι τούτων. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπους θέλων πείσαι, πολλὰ ὑποῦλα ποιεῖ καὶ διεστραμμένα, καὶ ἀπάτη κίχρηται καὶ ψεύδει, ὥστε πείσαι καὶ εἰλὴν τὴν τῶν ἀπειθῶντων γνώμην· ὁ δὲ Θεὸν πείθων, καὶ ἀρέσκειν ἐκείνῳ σπουδάζων, ἀπλῆς δεῖται διανοίας καὶ καθαρόος· ἀνεξαρτήτως γὰρ τὸ θεῖον. Ὅθεν δῖλον, ὅτι καὶ ἡμεῖς, φησὶν, οὐ φιλαρχίας ἐνεκεν, οὐδὲ ὥστε μαθητὰς ἔχειν, οὐδὲ τῆς παρ' ὁμῶν ἐπιέμενοι δόξης ταῦτα γράφομεν· οὐ γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσαι ἐσπουδάκαμεν, ἀλλὰ Θεῷ. Εἰ γὰρ ἤθελον ἀνθρώποις ἀρέσκειν, ἐτι μετὰ Ἰουδαίων ἦμην, ἐτι τὴν Ἐκκλησίαν ἰδίωνον. Ὁ δὲ ἔθνους ὀλοκλήρου καὶ οικίων καὶ φίλων καὶ συγγενῶν καὶ δόξης τοσαύτης καταφρονήσας, καὶ ἀνταλλαξάμενος τούτων διωγμούς καὶ ἔχθρας καὶ πολέμους καὶ θανάτους καθημερινούς, εὐδολον ὅτι καὶ ταῦτα, ἃ λέγω νῦν, οὐ τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξης ἐπιέμενο, λέγω. Τοῦτο δὲ εἰρηκεν, ἔπειδὴ μέλλει καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ διηγέσθαι [672] βίον, καὶ τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν, καὶ δεικνύναι δι' ἐναργῶν ἀποδείξεων, ὅτι μετ' ἀληθείας

μετέστη, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι αὐτοῖς ἀπολογούμενος ταῦτα ποιεῖ, καὶ ἐπαρθῇσι. Διὰ τοῦτο προεῖπεν· Ἄρτι γάρ ἀνθρώπους πείθω; Οὐδὲ γὰρ εἰς καιρὸν τὸν προσήκοντα πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων διδασκασιν καὶ ὑψηλὸν καὶ μέγα τι φθέγγεσθαι. Καίτοι γε ἦν ἐτέρωθεν τὰς ἀποδείξεις ποιήσασθαι τοῦ μετὰ ἀληθείας κηρύττειν, ἀπὸ τῶν σημείων, ἀπὸ τῶν θαυμάτων, ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀπὸ τῶν βασαντηρίων, ἀπὸ τῶν καθημερινῶν θανάτων, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τοῦ δόλους, καὶ τῆς τυμνότητος, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἔπειδὴ οὐ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ λόγος, ἦν αὐτῷ νῦν, ἐκεῖνοι δὲ καὶ τούτων ἦσαν κακοκωνηχότες, τῶν κινδύνων λέγω. ἐτέρωθεν μεθοδεύει τὸν λόγον· ἐπεὶ, ὅτε πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους ἀπατεῖναιτο, οὕτω προσάγει τὴν σύγκρισιν, τὴν ἐν τοῖς κινδύνους ὑπομονὴν εἰς μέσον φέρων καὶ λέγων· Διδάσκοντι Χριστοῦ εἰσι; (παρὰ φροντῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ· ἐν πόσις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις κολλιδίαις· νῦν μέντοι τὴν προτέραν ἀναστροφὴν λέγει, καὶ φησὶ· Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ ἑυαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶ κατὰ ἀνθρώπων. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παραλάβον αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅρα πῶς ἔως καὶ κάτω τοῦτο διεσχιζέται, ὅτι τοῦ Χριστοῦ γέγονε μαθητῆς, οὐκ ἀνθρώπου μεσιτεύοντος, ἀλλ' αὐτοῦ δι' ἑαυτοῦ καταξιώσαντος ἀποκαλύψαι τὴν γνῶσιν αὐτῷ πᾶσαν. Καὶ ποτα τοῖς ἀπιστοῦσιν ἀποδείξεις γένοιτο· ἂν τοῦ τὸν Θεὸν ἀποκαλύψαι σοι δι' ἑαυτοῦ, καὶ μὴ διὰ μέσου τινὸς τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα μυσηύρια; Ἡ προτέρα ἀναστροφή, φησὶν· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ὁ ἐκκαλύπτων, οὕτως ἀθρόαν ἔσχον μεταβολὴν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκόμενοι, ὅταν σφοδροὶ καὶ διακαεῖς ᾖσιν ἐν τοῖς ἐναντίοις, χρόνου δέονται καὶ πολλῆς τῆς μηχανῆς πρὸς τὸ πεισθῆναι· ὁ δὲ οὕτως ἀθρόον μεταστὰς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῆς μανίας ἀκμῇ καθαρῶς νήφας, εὐδολον ὅτι θέλεις τυχὼν ὕψους καὶ διδασκαλίας, ἀθρόον πρὸς τὴν καθαράν ἐπανῆλθεν ὑγίαν. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται παρὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ διηγέσασθαι ἀναστροφῆς, καὶ μάρτυρας αὐτοῦς καλεῖ τῶν γενομένων. Ὅτι μὲν γὰρ κατηξίωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς δι' ἑαυτοῦ με καλεῖσαι ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὁμοῖς οὐκ ἴστε· πῶς γὰρ, οἱ μὴ παρόντες; ὅτι δὲ διώκτης ἦμην, σφόδρα ἴστε. Καὶ γὰρ μέχρις ὁμῶν ἡ σφοδρότης ἡ ἐμὴ διεδόθη· καίτοι πολὺ τὸ διάστημα Παλαιστινίων καὶ Γαλιλαίων· ὥστε οὐκ ἂν τοσοῦτον διέβη ἡ φήμη, εἰ μὴ πολλῇ τῶν γινομένων ὑπερβολῇ ἦν, καὶ πᾶσιν ἀφόρητος. Διὸ καὶ φησὶν· Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καὶ ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. Ὅρξ πῶς ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίθησι, καὶ οὐκ αἰσχύνεται; Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐδίωκεν, [673] ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, καὶ οὐκ ἐδίωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπόρθει, τουτέστι, σβέσαι ἐπαγείρει τὴν Ἐκκλησίαν, καταστρέφει, καθελείν, ἀφανίζει· τοῦτο γὰρ πορθούντος ἔργον. Καὶ

^α Savil. In margine ponit τοὺς διδασκάλους, quæ lectio melior videtur.

^β Notat in margine Savilius legendum esse πρὸς ἐκεῖνον, quæ lectio præstat omnino.

et affinitatem complexus est. Ne mihi dixeris, inquit, collegæ tui et socii apostoli hæc dicunt : nec mihi ipsi parco, si diversa prædicem. Non hæc dicit, quod damnet apostolos tamquam evangelicæ prædicationis prævaricatores, abest ; ait enim, Sive nos sive illi sic prædicamus ; sed ut ostenderet personarum dignitatem non recipi, quoties expenditur veritas. 10. *Nunc enim hominibus suadeo, an Deo ? aut quare hominibus placere ? Si enim adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Quamvis enim, inquit, vos fallerem hæc dicens ; num et Deo valeam imponere, qui perspicit arcana mentis, et cui ut placerem, semper omne mihi studium fuit ? Vides spiritum apostolicum, vides sublimitatem evangelicam. Hæc eadem autem in Epistola ad Corinthios dixit : *Non vobis excusamus nos, sed occasione-n damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12) ; atque iterum, *Mihi vero pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die* (1. Cor. 4. 3). Cum enim doctor cogeretur se discipulis excusare, sustinet quidem illud, sed tamen indigne fert, haud quidem ob arrogantiam ; abest hoc ; sed partim ob id quod li qui seducebantur, tam mobili essent animo tamque instabili sententia ; partim quod ipsius verbis apud illos parum certa fides haberetur. Et ideo his propemodum usus est verbis : An mihi apud vos est habenda oratio ? an homines mihi jr- dicturi sunt ? apud Deum dicturi sumus ; atque ut apud illud tribunal bonam habeamus causam, omnia facimus, ac non eo devenimus infelicitatis, ut cum rationem redditori simus omnium Domino super iis quæ prædicamus, corrumpamus evangelii dogmata.

8. Itaque partim sese excusans, partim illos excitulans, hæc verba posuit. Non enim conveniebat discipulis jus dicere præceptoribus, se. l credere et obtemperare. Verum quoniam, inquit, inversus est ordo et iudices nunc sedetis ; scitote mihi non esse magnopere curæ, quomodo me purgem apud vos, sed omnia facimus propter Deum, utque illi de hisce dogmatibus reddamus rationem. Etenim qui studet hominibus suadere, multa facit subdola pravaque, et fraudibus utitur et mendacio, quo persuadeat mentemque capiat auditorum : contra, qui Deo suadet, illique placere studet, huic simplici puraque mente est opus ; Deus enim falli non potest. Unde perspicuum est, inquit, nos quoque nec principatum ambientes, nec discipulos colligendi studio, neque gloriam ac laudem a vobis captantes hæc scribere : neque enim nobis studio est placere hominibus, sed Deo. Nam si voluissem hominibus placere, adhuc cum Judæis essem, adhuc persequerer Ecclesiam Dei. Cæterum qui totam Judæorum gentem, qui familiares, amicos et cognatos, qui tantam contempai gloriam, proque his commutavi persequutiones, inimicitias, bella ac mortes quotidianas, satis declaravi me hæc quoque, quæ nunc loquor, non humanæ laudis studio loqui. Hoc autem ideo præfatus est, quoniam commemoraturus est prioris vitæ suæ historiam, et quomodo repente fuerit immutatus, et argumentis evi-

dentibus demonstraturus se pro veritate stare, ne putarent illum hæc eo facere, quo ipsis redderet rationem, atque hinc efferrentur. Ideo prius dixit : *Nunc an hominibus suadeo ?* Noverat enim, prout postulabat opportunitas, etiam sublime quippiam ac magnificum loqui, ad eorum quos instituebat correctionem. Atqui poterat aliunde probare, se cum veritate ac sinceritate prædicare evangelium, nimirum e prodigiis, e miraculis, e periculis, e carceribus, et quotidianis mortibus, e fame, siti et nuditate, ex aliis horum similibus : verum quoniam illi nunc dirigitur oratio non ad pseudapostolos, sed ad apostolos qui horum periculorum erant consortes, alia via aggreditur causæ tractationem. Alioqui cum ad pseudapostolos sermonem intenderet, hæc in modum induxit comparisonem, tolerantiam in periculis adducens in medium, dicensque : *Ministri Christi sumus ? (discipulus loquor :) plus ego ; in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter* (2. Cor. 11. 23). Nunc vero superioris vitæ conversationem memorat, dicens : 11. *Notum vobis facio, fratres, evangelium quod prædicatum est a me, non esse secundum hominem : 12. neque ego enim ab homine accepi illud neque edoctus sum, sed per revelationem Jæsu Christi.* Vido ut undequaque confirmat se fuisse Christi discipulum. nullo hominis interventu, sed ipso Christo per acieptum omnem ipsei cognitionem dignante patefacere. Et quomodo, inquit, probari possit incredulis, quod Deus per se nullo hominis interventu tibi patefecerit illa arcana mysteria ? Probat hoc, inquit, illa prior mea conversatio : nisi enim Deus fuisset, qui revelabat, non adeo repente fuisset immutatus. Nam qui docentur ab hominibus, etiam si sint acri ardentique ingenio, tamen si ad contraria transferantur, tempore illis est opus multoque studio ut persuadeantur : qui autem cum vehementissime laboraret insaniam, ita repente rediit ad sanam mentem, declarat sibi divinam visionem ac doctrinam adfuisse, perque hanc subito ad puram rediisse sanitatem. Ideo cogitur priorem suam vitam commemorare, atque ipsos testes citat eorum quæ gesta sunt. Vos quidem, inquit, noscitis, quod unigenitus Dei Filius me e cælis per se vocare dignatus est : nam qui possitis id scire, cum non adfueritis ? verum illud omnino notis, quod fuerim persequutor. Nam usque ad vos quoque vehementia mea penetravit, cum ingens sit intervallum inter Palestinam et Galatiam ; ita ut non fuerit rumor in tam longinquum dimanaturus, nisi quæ fiebant a nobis, modum excessissent fuissentque intolerabilis. Unde et dicit : 13. *Audistis meam conversationem in Iudæismo, quod supra modum persequer Ecclesiam Dei et expugnabam illam.* Vides ut singula cum exaggeratione commemorat, nec pudet sua mala confiteri. Non enim tantum est persequutus, sed omni cum vehementia ; nec persequutus est modo, verumetiam expugnavit, hoc est, conatus est Ecclesiam extinguere, subvertere, demoliri, abolere : nam id est expugnatoris opus. 14. *Et proficiebam in Iudæismo ultra multos*

aquales meos in genere meo, cum essem abundantius amulator paternarum mearum traditionum.

9. Ne putares iræ fuisse quod gerebat, ostendit se quidquid fecit zelo quodam fecisse, tametsi non secundum scientiam; non autem inanis gloriæ siti, aut vindicandi quos oderat cupidine, sed quod studio teneretur traditionum quas a maioribus acceperat. Hujus autem sermonis hic est sensus: Si quæ feci adversus Ecclesiam, non humano feci affectu, sed zelo divino, errante quidem, sed zelo tamen: quomodo nunc, dum pro Ecclesia curro, agnita veritate, inanis gloriæ causa hæc facerem? Etenim si in errore talis affectus mihi non est dominatus, sed Dei zelus eo me compulit; multo magis, posteaquam agnovi veritatem, oportet me ab omni istiusmodi suspitione liberum esse. Nam simul atque conversus sum ad ecclesiastica dogmata, protinus quidquid Judæarum opinionum occuparat animum meum, totum exui, multoque majorem zelum hic præstiti: quæ res arguit me vere fuisse transmutatum, divinoque zelo teneri. Quod nisi ita esset, quid, quæso, aliud mihi suadere poterat ut tantam sustinerem immutationem, ac pro honore contumeliam, pro requie pericula, pro securitate afflictiones susceperem? Nulla causa erat alia, nisi tantum veritatis amor. 15. *Cum autem placuisset Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam.* 16. *ut revelaret Filium suum in me, et prædicem illum in gentibus; protinus non communicavi cum carne et sanguine.* Vide quid hic studeat ostendere, quod per id etiam temporis quo relictus est in errore, propter occultam aliquam divinæ providentiæ rationem relictus sit. Etenim si ab utero matris segregatus erat ut fieret apostolus, et ad hoc ministerium vocaretur; vocatus est autem tunc, et simul vocatus, obsequutus est: perspicuum est Deum ob causam aliquam arcanam eo usque distulisse. Quæ igitur est hæc dispensatio? Fortassis inhiantes avete hoc ab initio audire, cur tandem non eum cum duodecim apostolis vocaverit: verum ne ego digressus ab eo quod magis urget, prolixior faciam sermonem, oro caritatem vestram, ne omnia ex me veltis discere, sed ex vobis etiam ipsis inquiratis, Deum obsecrantes ut vobis patefaciat. Quamquam et nos super hac re alias sumus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro hæc omnia cognoscetis (a). Nunc a serie sermonis non recedamus, consideremusque quomodo

(a) Hic querit Chrysostomus et auditori vult explanare, primo cur Christus Pauli vocationem tamdiu distulerit, neque e illum cum cæteris apostolis vocaverit, et cur illum, qui Saulus antea vocabatur, Paulum appellari voluerit. Quia vero jam antea rem pluribus explanaverat, auditores mittit ad librum quemdam suum, ubi hæc fuisse explicabatur. Liber autem ille complectebatur Homilias in principium Actorum, et Homilias de Mutatione nominum, quæ prioribus hærebant. In prima autem de Mutatione nominum pluribus accurate probat e re fuisse, ut Paulus prius Christum et suos persequeretur, quam vocaretur ab illo: in secunda edisserit cur is qui antea Saulus appellabatur, postea Paulus vocatus fuerit. Verum hæc pluribus expendantur in Mouto precedenti.

rursus ostendit nihil humano more in ipso factum esse, sed Deum omnia suo arbitratu multa providenti dispensasse: ostendit autem his verbis: *Et vocavit per gratiam suam.* Hinc declarat quod Deus ipsum ob virtutem vocaverit: sit enim ad Ananiam, *Vas electionis est mihi, ut portet nomen meum curam gentibus ac regibus (Act. 9. 15).* Hoc est, idoneus est ministerio præclaroque facinori sustinendo. Atque hanc vocationis causam hic ponit: idem tamen ubique totum gratiæ et ineffabili numinis humanitati tribuit, ita loquens: *Sed misericordiam consequutus sum, non quod sufficiens essem, neque quod idoneus, sed ut in me declaret omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri erant illi in vitam æternam (1. Tim. 1. 16).* Viden' humilitatem eximiam? Ideo, inquit, ego misericordiam consequutus sum, ne quis de seipso desperet, posteaquam omnium mortalium pessimus Dei benignitatem assequutus sum. Id enim declarat dicens: *Ut in me demonstraret omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri essent in illo. Ut revelaret Filium suum in me.* Alibi vero dicit ipse Christus: *Nemo novit Filium nisi Pater, nec ullus novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Luc. 10. 22).* Vides quod et Pater Filium, et Filius Patrem revelat? Idem fit in gloria; Filius glorificat Patrem, et Pater Filium: *Glorifica me, ut et ego glorificem te (Joan. 17. 1. 4);* et rursus, *Quemadmodum ego te glorificavi.* Sed quam ob causam non dixit, *Ut revelaret Filium suum mihi, sed, In me?* Ideo ita loquutus est, ut ostenderet quod non modo verbis edoctus esset de fide, verum etiam copioso Spiritus dono repletus: revelatione siquidem illustrante illius animum, simul et Christum habebat in ipso loquentem. *Ut evangelizem illum in gentibus.* A Deo namque factum est, non solum ut crederet, verum etiam ut ad apostolicum munus deligeretur. Sic enim, inquit, mihi seipsum revelavit, non tantum ut ipsum cognoscerem, verum etiam ut ejus notitiam ad alios proferrem. Nec tamen simpliciter dixit, *Apud alios, sed, Ut evangelizarem eum in gentibus;* jam hinc incipiens attingere non minimum suæ defensionis caput, ex ipsa discipulorum persona. Nec enim erat illi par necessitas prædicandi Judæis et gentibus. *Protinus non me contuli cum carne et sanguine.* Apostolos hic subindicat, naturæ cognomento eos designans. Quod si hoc dicit de cunctis hominibus, nos non contradicemus. 17. *Neque ascendi Jerosolymam ad antecessores meos apostolos.* Hæc verba si quis per se expendat, videntur spirare non vulgarem magniloquentiam, plurimumque abesse ab apostolico spiritu. Etenim quod ipse sibi suffragium ferat, neque cum quoquam sententiam communicet, videtur esse fastus. *Videbam, inquit, hominem, qui sibi videbatur esse sapiens, sed majorem illo spem habet insipiens (Prov. 26. 12);* et, *Vas iis qui prudentes sunt apud semetipsos, et in oculis suis intelligentes (Isai. 5. 21);* ac ipse Paulus rursus, *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16).*

10. Itaque qui tam multa hujusmodi præcepta

προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συναφικνωτάς ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ἡλιωτῆς ὑπάρχον τῶν πατριῶν μου παραδόσεων.

θ'. Ἰνα γὰρ μὴ νομίσης, ὅτι θυμοῦ τὸ πρᾶγμα ἦν, δείκνυσιν ὅτι ζήλω τὸ πᾶν ἵποiei, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, οὐκ ἀπὸ κενοδοξίας, οὐδὲ ἐχθρας ἐκδιώκων, ἀλλὰ καὶ Ζηλωτῆς ὑπάρχον τῶν πατριῶν μου παραδόσεων. Ὁ δὲ φησι, τοῦτο ἐστίν· Εἰ τὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἀνθρωπιν ἑπαιττον, ἀλλὰ θεῖ ζῆλον θεῖον, ἐσφαλμένον μὲν, ζῆλον δὲ ὁμως· πῶς νῦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τρέχων καὶ τὴν ἀληθειαν ἐπιγνούς, διὰ κενοδοξίαν ταῦτα πράττω; Εἰ γὰρ ἐν τῷ σφάλῃσθαι οὐκ ἐκράτει μου πάθος τοιοῦτον, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ζῆλος ἐπὶ τοῦτο με ἤγαγε, πολλῷ μᾶλλον, ὅτε τὴν ἀληθειαν ἐπέγνω, πάσης ἀπηλλάχθαι τοιαύτης δίκαιος ἀνείην ὑπονομίας. Ὅμοι τε γὰρ μετέστην πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δόγματα, καὶ πᾶσαν ἀπειδυσμένην προλήψιν Ἰουδαϊκῆν, πολλῷ πλεονα ζῆλον ἐνταῦθα ἐπιδεικνύμενος· ὅπερ ἐστὶ σημεῖον τοῦ μετὰ ἀληθείας μεταστῆναι, καὶ ζῆλω κατεχόμενον θεῶν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τί ἦν ἕτερον, εἰπέ μοι, τὸ παρασκευάζον γενέσθαι τοσαύτην μεταβολήν, καὶ ὕβριν τιμῆς, καὶ κινδύνους ἀνέσεως, καὶ τάλαιπωρίαν ἀδείας ἀλλάξασθαι; Οὐκ ἐστὶν οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἔρως μόνον. Ὅτε δὲ ἠδούκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, Ἰνα εὐαγγελισώμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσεσθῆμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Ὅρα τί σπουδάζει ἐνταῦθα δεῖξαι, ὅτι καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἐγκατελείφθη, διὰ τινος οἰκονομίαν ἀπόρρητον ἀφείθη. Εἰ γὰρ ἐκ κοιλίας μητρός ἀφώριστο γενέσθαι ἀποστόλος, καὶ κληθῆναι πρὸς τὴν διακονίαν ταύτην· ἐκλήθη δὲ τότε, καὶ ἅμα κληθεὶς ὑπῆκουσε· ὅθλον δὲ ὁ Θεός δι' ἀπόρρητόν τινα αἰτίαν ἀνεβάλλετο τέως. Τίς οὖν αὐτῇ οἰκονομία; Τέχα παρ' ἐμοῦ προέμικον ἀκοῦσαι κεκήνατε, τί δῆποτε οὐ μετὰ τῶν δώδεκα αὐτὸν ἐκάλεσεν· ἀλλ' Ἰνα μὴ τοῦ κατεπεύγοντος ἀποστάς, μακρότερον ποιήσω τὸν λόγον, παρακαλῶ καὶ ἐγὼ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην μὴ πάντα παρ' ἐμοῦ μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐαυτῶν ζητεῖν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν ἀποκαλύπτειν. Καὶ ἡμῖν δὲ εἰρηται τις ὑπὲρ τοῦτων λόγος, ὅτε περὶ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ τῆς προσηγορίας πρὸς ὑμᾶς διελεγόμεθα, καὶ τίνος ἕνεκεν Σαῦλον αὐτὸν καλούμενον, Παῦλον ἐκάλεσεν· εἰ δὲ ἐπιλέλησθε, ἐντυχόντες [674] ἐκείνῳ τῷ βιβλίῳ, πάντα εἰσαθε ταῦτα. Τέως δὲ τῆς ἀκολουθίας ἠρώμεθα, καὶ σκοπῶμεν πῶς πάλιν δείκνυσιν οὐδὲν ἀνθρώπινον περὶ αὐτὸν γεγεννημένον, ἀλλὰ πάντα τὸν Θεὸν τὰ κατ' αὐτὸν μετὰ πολλῆς οἰκονομοῦντα προνομίας. Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὁ μὲν Θεός, φησὶ, διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ κεκληκέναι αὐτόν. Σκεπτός γάρ ἐκλογῆς μοι ἔσσι, πρὸς τὸν Ἀνανίαν εἶπε, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομα μου ἐνώπιον ἔθνων καὶ βασιλέων, τοιτέστιν, ἱκανὸς διακονῆσαι καὶ ἔργον ἐπιδείξαι μέγα. Καὶ ταύτην τὴν αἰτίαν τῆς κλήσεως

τίθεισιν· αὐτὸς δὲ πανταχοῦ τῆς χάριτος εἶναι φησὶ τὸ πᾶν καὶ τῆς φιλάνθρωπίας αὐτοῦ τῆς ἀφάτου, οὕτω λέγων· Ἀλλ' ἡλεσθήν, οὐχ ὅτι ἱκανὸς ἤμην, οὐδ' ὅτι ἐπιτήδειος, ἀλλ' Ἰνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείξηται τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτιπώσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Εἶδες ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν; Διὰ τοῦτο ἐγὼ, φησὶν, ἡλεσθήν, ἵνα μηδεὶς ἀπογῇ, ὥς τοῦ πάντων ἀνθρώπων κακίστου φιλάνθρωπίας ἀπολαυκώτος. Τοῦτο γὰρ θηλαῖ ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἰνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείξηται τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτιπώσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ. Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ἀλλαχοῦ δὲ φησὶν ὁ Χριστός, Ὁδὲ οἱς γενώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ οὐδὲ οἱς γενώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἄν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Εἶδες ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ Υἱόν, καὶ ὁ Υἱὸς Πατέρα ἀποκαλύπτει; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δόξης, καὶ ὁ Υἱὸς δοξάζει Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ Υἱόν· Ἀδόξασόν με, φησὶν, Ἰνα δοξάσω σε· καὶ, Καθὼς σε ἐγὼ ἀδόξασα· διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐμοί, ἀλλ' Ἐν ἐμοί; Δεικνύς ὅτι οὐ διὰ ῥημάτων μόνον ἤκουσε τὰ περὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη τῆς ἀποκαλύψεως καταλαμπούσης αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Χριστὸν εἶχεν ἐν ἐαυτῷ λαλοῦντα. Ἰνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πιστεύσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Οὕτω γὰρ μοι αὐτὸν ἀπεκάλυψεν, οὐχ ἵνα ἴδω μόνον αὐτόν, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Καὶ οὐκ εἶπεν ἄλλους ἀπλῶς, ἀλλ' Ἰνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐνταῦθεν ἤδη προανακρουόμενος οὐ μικρὸν τῆς ἀπολογίας κεφάλαιον, ἀπὸ τοῦ τῶν μαθητῶν προσώπου. Οὐ γὰρ ὁμοίως Ἰουδαίοις καὶ τοῖς ἔθνεσι κηρύττειν ἀναγκαῖον ἦν. Εὐθέως οὐ προσεσθῆμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Τοὺς ἀποστόλους ἐνταῦθα αἰνίσσεται, ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ καλῶν. Εἰ δὲ καὶ περὶ πάντων ἀνθρώπων τοῦτο φησὶν, οὐδὲ ἡμεῖς ἀντεροῦμεν. Οὐδὲ ἀντὶ τὸν εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. Ταῦτα εἰ μὲν τις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἐξετάσῃ τὰ ῥήματα, δοκεῖ πολλῆς μεγαληγορίας γέμειν, καὶ πόρρω τοῦ φρονήματος εἶναι τοῦ ἀποσταλικοῦ. Τὸ γὰρ ἐαυτῷ ψηφίεσθαι, καὶ μηδένα λαμβάνειν κοινωνὸν τῆς γνώμης, ἀνόλος εἶναι δοκεῖ. Εἶδον γάρ, φησὶν, ἀνθρώπων φρόνημον δόξαντα εἶναι παρ' ἐαυτῷ, ἐλπὶδα δὲ ἔχει μᾶλλον αὐτοῦ ὁ ἀφρων· [675] καὶ, Οὐαὶ οἱ συντετοὶ παρ' ἐαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες· καὶ αὐτὸς πάλιν, Μὴ γίνεσθε φρόνημοι παρ' ἐαυτοῖς.

ι'. Οὐκ ἂν οὖν ὁ τοσαῦτα παρ' ἑτέρων ἀκούσας, καὶ αὐτὰς τὰ αὐτὰ παραινῶν ἑτέροις· τοῦτοις περιέπαισεν, οὐχ ὅτι Παῦλος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ τυχὼν ἀνθρώπος. Ἀλλ' ὅπερ εἶπεν, γυμνῇ μὲν αὐτῇ ἐξεταζομένη ἡ ῥῆσις καὶ ὑφορμεῖν καὶ προστάσσασθαι δύναται· τισι τῶν ἀποστόλων· ἂν δὲ τὴν αἰτίαν προσωθῶμεν δι' ἣν ταῦτα ἐλέγετο, καὶ κροτήσουσι καὶ θαυμάσονται πάντες.

• Legendum videtur κέκληται.

• Post πάντας Savil. addit in margine ὁμοφρόνης.

τὸν εἰρηκότα. Τοῦτο τοῖνυν ποιῶμεν. Οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ ῥήματα γυμνὰ ἐξετάζειν, ἐπεὶ πολλὰ ἐφέται τὰ ἁμαρτήματα· οὐδὲ τὴν λέξιν καθ' αὐτὴν βασανίζειν, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ προσέχειν τοῦ γράφοντος. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἡμετέραις διαλέξεσιν, ἂν μὴ τοῦτω ὤμεν περὶ τῶν ῥημάτων, καὶ τὴν γνώμην ἐξετάζωμεν τοῦ λέγοντος, πολλὰς ὑποσησόμεθα τὰς ἀπερχομένας, καὶ πάντα ἀνατραπήσεται. Καὶ τί δεῖ λέγειν ἐπὶ ῥημάτων, ὅπου καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἂν μὴ τις τὸν κανόνα τοῦτον φυλάττη, πάντα ἄνω καὶ κάτω γενήσεται; Καὶ γὰρ καὶ ἱατροὶ καὶ τέμνουσι καὶ διακλῶσι τινα τῶν ὁστέων, καὶ λησάει ταῦτα ποιοῦσι πολλάκις. Πόσης οὖν ἀθλιότητος· ἂν εἴη, ὅταν λησῇ καὶ ἱατρὸν μὴ δυνηθῶμεν διελθεῖν; Πάλιν ἀνδροφόνος καὶ μάρτυρες τὰς αὐτὰς ὑπομείνουσιν ὁδῶνας βασανιζόμενοι· ἀλλὰ πολλὸν τὸ μέσον ἐκπέρων. Κἀν μὴ τοῦτον διατηρῶμεν τὸν κανόνα, οὐ δυνησόμεθα εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἥλιον ἀνδροφόνον ἱερούμεν, καὶ τὸν Σαμουὴλ καὶ τὸν Φινεὺς, τὸν δὲ Ἀδραμ καὶ παιδοκτόνον, εἰ τὰ πράγματα μὲλλοιμεν ἐξετάζειν γυμνὰ, μὴ προστιθέντες πρὸς τὴν τῶν ποιούντων γνώμην. Ἐξετάσωμεν τοῖνυν καὶ τοῦ Παύλου τὴν διάνοιαν, ἀφ' ἧς ταῦτα ἔγραψεν· ὠρμεν αὐτοῦ τὸν σκοπὸν, καὶ τίς ἦν διόλου περὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τότε εἰσόμεθα ταῦτα ἐκ ποίας ἐλέγχετο γνώμης. Οὐδὲ γὰρ ἐξευτελίζων ἐκείνους, ὅτε αὐτὸν ἐπαινῶν, ὅτε ταῦτα εἰρηκεν, ὅτε τὰ πρότερα· πῶς γὰρ, ὅπου καὶ αὐτὸν ἀνεθεμάτισεν; ἀλλὰ πανταχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀσφάλειαν διατηρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πορβοῦντες, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις ἐπισθαί δεῖ τοῖς μὴ κωλύουσι ταῦτα, οὐχὶ τῷ Παύλῳ τῷ κωλύοντι, ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μικρὸν ἡ Ἰουδαϊκὴ πλάνη εἰσῆγετο, ἀναγκάζεται στήναι πρὸς ταῦτα γενναίως, οὐ τοὺς ἀποστόλους εἰπεῖν κακῶς βουλόμενος, ἀλλὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς ἐπαιρόντων αὐτοὺς τὴν ἀνοιαν καταστεῖλαι βουλόμενος. Διὰ τοῦτο φησιν, *Ὁὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Καὶ γὰρ ἦν ἀτοπία ἐγκάτης τὸν παρὰ τὸ θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώπους ἀνατίθεσθαι λοιπόν. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων μανθάνων, εἰκότως ἀνθρώπους λαμβάνει κοινωνοὺς πάλιν· ὁ δὲ τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας ἐξουσίας φωνῆς, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ τὸν θησαυρὸν ἔχοντος· τῆς σοφίας πάντα [576] διδασκαίς, τίνας ἔνεκεν λοιπὸν ἀνθρώποις ἀνέτιθετο; Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ μανθάνειν παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διδάσκειν ἀνθρώπους δικαίως ἂν εἴη. Οὐ τοῖνυν ἀπονοίας ἔνεκεν ταῦτα ἔλεγον, ἀλλ' ὥστε δεῖξαι τοῦ οικείου κληρονομίας τὸ ἀξίωμα. Οὐδὲ ἀνῆλθον, φησὶ, πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔλεγον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἐκεῖνοι, πρὸ αὐτοῦ ἐκλήθησαν, οὐκ ἀνῆλθον πρὸς ἐκεῖνους, φησὶν. Εἰ δὲ ἐχρῆν αὐτοῖς κοινωνήσασθαι, ὃ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸ κήρυγμα, καὶ τοῦτο ἂν αὐτῷ ἐκάλυψε.

Τί οὖν, οὐκ ἀνῆλθεν ἐκεῖ; Καὶ μὴ ἀνῆλθε, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μαθησόμενός τι παρ' αὐτῶν. Πότε; Ὅτε ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀντιοχείων, τῇ τὸν παλὸν ζῆλον ἄνωθεν ἐπιτεταμένην Ἐκκλησίᾳ^b, γέγονε περὶ αὐτοῦ τοῦτου τοῦ νῦν προκειμένου, καὶ ἐζήτουν πότερον χρὴ περιτέμνειν τοὺς ἐξ ἰδῶν πιστεύοντας. Ἡ μὴδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζειν αὐτοὺς ὑπομένειν. Τότε ἀνῆλθεν αὐτὸς οὕτως ὁ Παῦλος καὶ Σίλας. Πῶς οὖν φησιν, Οὐκ ἀνῆλθον, οὐδὲ ἀνεθέμην; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἑτέρων· δεῦτερον δὲ οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἑτέρους παιδεύων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης εἴχετο τῆς γνώμης, ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκώρυσαν τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς οὐκ ἔδοκεν τέως ἀξιώσιμος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσηλόν, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτὸς τι εἰσόμενος πλῆρον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦτοὺς ψηφίζονται. Οὕτως καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ δέοντα συνέωρα, καὶ οὐδενὸς ἰδοῦν διδασκάλου, ἀλλ' ἂν μετὰ πολλὴν διάκρισιν ἔμελλον οἱ ἀπόστολοι κυροῦν, ταῦτα αὐτὸς πρὸ τῆς διακρίσεως ἄνωθεν ἔσχεν ἀκίνητα παρ' αὐτῷ. Καὶ ταῦτα ὁ Λουκᾶς θηλῶς, ἔλεγον. ὅτι πολὺν καὶ μακρὸν λόγον ὑπὲρ τούτων ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος καὶ πρὶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἔλθειν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀδελφοῖς ἔδοξε καὶ περὶ ὁ ἐκείνων μαθεῖν, ἀνῆλθεν ὑπὲρ ἐκείνων, οὐκ ὑπὲρ αὐτοῦ. Εἰ δὲ λέγει, Οὐκ ἀνῆλθον, ὅτι κακῶς εἰπεῖν, ὅτι οὐτε ἐν προκειμένοις τοῦ κηρύγματος ἀνῆλθεν, οὐτε ἡνίκα ἀνῆλθεν, ἐπὶ τῷ μαθεῖν ἀνῆλθε. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐπισημαίνεται, λέγων· *Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Οὐκ εἰπεν ἀπλῶς, Οὐ προσανεθέμην, ἀλλ', *Εὐθέως*. Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα^c ἀνῆλθεν, οὐκ ὑπὲρ τοῦ τι προσλαβεῖν. Ἀλλὰ *ἀνῆλθον εἰς Ἀραβίαν*. Ὅρα ζήουσιν ψυχῇ· τοὺς τόπους ἐσπούδαζε καταλαμβάνειν τοὺς οὐδέπω γεωργηθέντας, ἀλλ' ἀγριώτερον ἐτι διακειμένους. Εἰ γὰρ μετὰ τῶν ἀποστόλων ἀνέμεναν, οὐδὲν ἔχων μανθάνειν, τὸ κήρυγμα ἂν ἐντεπιδόσθῃ· ἔδει γὰρ αὐτοὺς πανταχοῦ τὸν λόγον διαδοῦναι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος οὗτος, καὶ ζῶν τῷ πνεύματι, τῆς διδασκαλίας εὐθέως ἤπτετο ἀνθρώπων βαρβάρων καὶ ἀγρίων, [577] βίον ἀναγώνιον αἰρούμενος, καὶ πολὺν ἔχοντα τὸν πόνον. *καὶ* καὶ θέα μοι τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰπὼν γὰρ, *Ἀνῆλθον εἰς Ἀραβίαν*, ἐπήγαγε, *καὶ πάλιν ἐπέστρεψα εἰς Σαμάρναν*. Οὐ λέγει τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, οὐδὲ τίνας κατήχησε καὶ πόσους, καίτοι γε ἅμα τῷ βαπτισθῆναι τοσοῦτον ἐπεδείξατο ζῆλον, ὥς συγχέειν Ἰουδαίους, καὶ εἰς τοσοῦτον ἤγαγε παραφυσμὸν, ὥς ἐπεδρεύειν καὶ βούλεσθαι αὐτὸν ἀναλεῖν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ πολλὴν ἐποίησε τοῖς πιστεύουσιν τὴν προσθήκην. Ἐπειδὴ γὰρ ἤγγικον τῇ διδασκαλίᾳ, λοιπὸν ἐπὶ φόβον ἐτρέποντο ὅπως τῆς τοῦ Παύλου νίκης σημεῖον

^a Πόσης οὖν ἀθλιότητος. Sic Editi pessime, cum legendum sit ἀθλιότητος, infelicitatis, ut vertit Interpres Latinus, qui post haec verba, *Inter sum homicidam pariter ut martyres torquentur*, addit, *At non quia patiuntur eodem tormento, utrique eodem habentur loco*, quae vel ex Graeco exemplari conuertit, vel suo Marte addidit, ut non semel fact.

^b Post Ἐκκλησίᾳ vox quaedam deest, nempe ζήτοις, vel quæpiam similibus, quæ Interpres Latinus vertit quæsitio.

^c Dunamos coniecit παρὰ.

^d Ante hæc verba, εἰ δὲ μετὰ ταῦτα, Interpres Latinus istuc adiecit, quæ non sunt in exemplari nostro Graeco, simul et illud subindicatis, quod hæc rei nihil impeditur.

ab aliis audierat, quique eadem aliis præceperat, non ipse in hac incidisset, non dicam Paulus, sed vel homo quivis. Verum, ut dixi, hic sermo si per se modus expendatur, offendere movereque potest auditorem: verum si causam adjecerimus ob quam hæc dicebat Apostolus, et applaudent et admirabuntur omnes ita loquutum. Hoc igitur faciamus. Non enim oportet verba nuda expendere, alioqui multa consequentur mala; neque convenit sermonem per se nudum examinare, sed observare mentem scribentis. In nostris enim sermonibus nisi hac ratione fuerimus vel, expendentes quid senserit is qui loquitur, multas inducemus similitudines, omniaque subvertentur. Et quid attinet loqui de verbis, quando et in factis, nisi regulam hanc servaverimus, omnia sursum deorsum miscebuntur? Nam et medici secant nonnumquam et ossa frangunt: quæ frequenter eadem faciunt et latrones. Annq̃ igitur fuerit extremæ infelicitatis, si æqueamus latronem a medico discernere? Rursum homicidæ pariter ut martyres torquentur; at non quia patiuntur eadem tormenta, utrique eodem habentur loco, sed plurimum interest inter hos et illos. Quod ni regulam hanc servaverimus, nulla de re recte judicare poterimus; sed ipsum etiam Heliam homicidam censebimus, cumque hoc Samuelem et Phinees: quin et Abraham filii interfectorem dicemus, si res nudas expendimus, non addentes quo animo id fecit. Exquiramus igitur et Pauli mentem qua hæc scripsit, consideremus quo spectarit, quem scopum sibi proposuerit, et quis semper fuerit erga apostolos: tum intelligemus, quo animo hæc scribat. Neque enim ut vel illos despiceret, vel seipsum prædicaret, loquutus est vel hæc, vel illa superiora: quomodo enim id fecisset, qui in seipsum pronuntiavit anathema (*Rom. 9. 3*)? sed ut ubique servaret evangelii sinceritatem. Cum enim ii qui oppugnabant Ecclesiam, dicerent iis apostolis adhaerendum esse, qui ista minime prohiberent, non Paulo qui prohiberet; atque hinc sensim irrepsisset Judaicus error ac deceptio, cogitur hic fortiter et aperte resistere, non quidem volens apostolis maledicere, sed hoc agens ac moliens, ut eorum insolentiam, qui seipsos non recte laudabant, comprimeret: ideo dicit, *Non contuli cum carne et sanguine*. Fuisset enim extremæ absurditatis, eum qui a Deo fuerat edoctus, postea cum hominibus communicare. Nam qui discit ab hominibus, is jure denuo recipit homines in consortium: verum quem Deus sua beata voce dignatus est, quique ab eo doctus est, qui habet sapientiæ thesaurum, cur postea cum hominibus conferret? Par enim fuerit, ut talis doceat potius homines, quam ut discat ab hominibus. Non igitur arrogantia causa hæc dicebat Apostolus, sed ut suæ prædicationis auctoritatem declararet. *Neque ascendi*, inquit, *ad eos qui ante me fuerunt apostoli*. Quoniam illi nusquam non dicebant ceteros apostolos esse Paulo priores, et ante hunc fuisse vocatos, ideo dicit, *Non ascendi ad eos*. Quod si fuisset cum illis communicandum de evangelio, is qui per revelationem injunxerat ei prædicandi munus, utique et hoc præcepisset.

Quæstio an circumcidendi Christiani essent. — Quid igitur? non ascendit illuc? Sane ascendit, sed ut disceret aliquid ab illis. Quando? Cum in civitate Antiochia, quæ ab initio singulare studium erga Ecclesiam exhibuerat, quæstio nata est de hac ipsa re quæ nunc tractatur, quærebat autem, an essent circumcidendi qui ex gentibus credidissent, an non compellendi potius, ut tale quidpiam paterentur; id temporis ascendit Paulus et cum eo Silas. Quomodo igitur dicit, *Non ascendi*, neque contuli? Primum quidem quoniam ipse sponte non ascenderat, sed missus erat ab aliis: deinde quoniam non accessit eo ut aliquid disceret, sed potius ut aliis persuaderet. Nam ipse statim ab initio fuerat ejus sententiæ, quam apostoli postea comprobarunt, videlicet, non oportere circumcidi: cæterum quoniam ad eum usque diem non visus est illis sat idoneus cui fides haberetur, sed magis auscultabant iis qui versabantur Jerosolymis; ascendit non ipse percepturus quod ante nescierat, sed ut contradicentibus persuaderet, quia qui Jerosolymis erant his adhaerere. Itaque ab initio quid esset agendum perspexerat, nec opus habebat ullo doctore; sed quæ post multam discussionem erant apostoli decreturi, hæc ipsa citra discussionem cælitur habebat apud sese certa et indubitata. Idque Lucas declarans dicit, Paulum prolixam et copiosam orationem habuisse super hisce rebus apud illos etiam priusquam iret Jerosolymam (*Act. 15. 2*). Verum quoniam ita visum erat fratribus, ut ab illis quoque disceret, ascendit, non sua ipsius causa, sed illorum. Etsi vero dicit, *Non ascendi*, illud sic explicare possumus, quod nec initio prædicationis ascenderit, nec cum ascendit, ascenderit discendi gratia: quandoquidem horum utrumque significat, dicens, *Protinus non contuli cum carne et sanguine*. Non simpliciter dixit, *Non contuli*, sed, *Protinus non contuli*. Quod si postea ascendit, non tamen ut quidpiam acciperet. *Sed abii*, inquit, *in Arabiam*. Contemplare ferventem animam: studebat occupare regiones antehac a nemine cultas, sed quæ etiamnum feroces erant. Etenim si mansisset apud apostolos, cum nihil esset quod ab illis posset discere, prædicationis officium fuisset impeditum: oportebat enim illos ubique disseminare verbum. Ideo hic beatus spiritu servens, protinus aggressus est docere homines barbaros et agrestes, vitæ genus suscipiens multis laboribus ac periculis obnoxium.

11. Jam mihi considera illius humilitatem. Cum dixisset, *Abii in Arabiam*, subjunxit, *Et iterum reversus sum Damascum*. Non commemorat sua præclara facta, neque quos edocuerit, neque quam multos: quamquam simul ut baptizatus est, tantum exhibuit zelum, ut non solum confunderet Judæos, sed ad tantam iracundiam provocaret tum illos tum gentes, ut ipsi struxerint insidias, conatique sint e medio tollere: quod non accidisset, nisi credentibus magnam adjunxisset accessionem. Cum enim doctrina superarentur, restabat ut ad eadem sese vertent:

quod quidem evidens erat argumentum Paulinæ victoriæ. At non passus est Christus illum interimini, servans eum prædicando evangelio. Attamen nihil loquitur de recte factis hisce: sic omnia quæ dicit, non ambitionis gratia dicit, neque quo cæteris apostolis præstantior habeatur, neque ægre ferens quod despiceretur, sed quod metueret, ne quid hinc detrimenti accideret prædicationi. Nam et abortivum seipsum appellat, et omnium peccatorum primum, ac postremum apostolorum, et hujus honore nominis indignum (1. Cor. 15. 8. 9; 1. Tim. 1. 15): atque hæc dicebat, cum plus omnibus laborasset: quod quidem præcipuum est humilitatis signum. Etenim cum qui sibi nullius bonæ rei conscius est, submisce de seipso loquitur; probus est, non humilis: at qui post tot coronas talia loquitur, ille novit quid sit modestia. *Et iterum reversus sum*, inquit, *Damascum* (1. Cor. 12. 32): Atque quanta verisimile est eum illic egisse? De hac civitate refert quod eam præfectus, cui rex Areta gentis ejus curam delegaret, custodiret, cupiens beatum illum comprehendere. Quod quidem maximum argumentum erat, illum acriter magnaque vi vexare Judæos. Verum horum nihil hic commemorat; ac ne illic quidem ea commemoraturus erat, sed reticuisse, nisi tum perspexisset tempus illud eam historiam postulare. Si igitur et hic dicens se isse ac rediisse, præterea nihil addit eorum quæ illic gesta fuerant, 18. *Deinde post tres annos ascendi Jerosolymam, ut viderem Petrum.* Quid hoc animo possit esse modestius? Post tanta tamque præclara gesta, cum nihil opus haberet Petro, nec illius egeret voce, seu honore par esset illi (nihil enim hic dicam amplius); tamen ascendit velut ad majorem ac seniores, solusque Petri conspectus commovit illum, ut eo proficisceretur. Vides quomodo illis tribuit congruentem honorem, neque solum non ducit seipsum illis meliorem, verum ne parem quidem esse putat? id quod ex ipsa professione liquet. Sicut enim nunc multi fratrum nostrorum ad viros sanctos proficiunt, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus est; quin potius erat hoc multo humilior, quod fecit Paulus. Nam isti nunc utilitatis suæ gratia peregrinationem suscipiunt; at tum beatus ille non ut disceret aliquid ab illo, neque ut correctionem aliquam acciperet, profectus est, sed tantum ut videret eum, suaque præsentia honoraret. *Ut viderem*, inquit, *Petrum ascendi.* Non dixit *videre*, id est, ut cernerem Petrum, sed *τετραφῶτα*, id est, ut viderem et cognoscerem: quomodo loqui solent, qui magnas ac splendidas urbes invisunt cognoscendi gratia: adeo judicabat operæ pretium esse tantummodo videre virum. Idem autem ex ipsis factis perspicuum est: proficiscens enim Jerosolymam, cum multis jam nationes convertisset, tantasque res gessisset quantas cæterorum nemo gesserat, Pamphyliam, Lycaoniam, Cilicium gentem, omnes qui illam orbis partem habitant, ad rectam vitam instituisset et ad Christum adduxisset, primum quidem ingreditur ad Jacobum, plurima cum modestia velut ad majorem et honora-

tiorem. Deinde consulentem sustinet, et consulentem contraria iis, quæ nunc tractat. *Videmus*, inquit, *frater, quot millia sunt Judæorum qui crediderunt? Itaque rade caput, et purifica teipsum* (Act. 21. 20. 24). Rase caput, omnesque ritus Judæicos peregit. Ubi enim non lædebatur evangelium, omnium humillimus erat: ubi vero videbat nonnullos ex hac humilitate ladi, non amplius utebatur hac immodica modestia. Jam enim hoc fuisset non præstare modestiam, sed lædere atque corrumpere discipulos. *Et manus apud illum diebus quindecim.* Itaque quod propter illum profectus sit, multum honorem declarat; quod autem ibi tot dies commoratus sit, amicitiam ac vehementissimam arguit caritatem. 19. *Alium verum apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* Vide ut majorem benevolentiam habuit erga Petrum: hujus enim causa peregrinationem susceperat, et apud eundem commoratus est. Hæc et dico frequenter, et vos memoria tenere volo, ut si qua audieritis quæ adversus Petrum dixisse videatur, ne quis suspectum habeat Paulum apostolum. Siquidem hanc ob causam et ipse hæc loquitur, præveniens ut talem corrigat suspicionem, ut cum dicit, *Restiti Petro* (Gal. 1. 11); ne quis hæc verba putet esse similitudinis aut contentionis: nam et honorat virum et diligit plus omnibus. Nec enim ob ullum aliorum apostolorum narrat se ascendisse Jerosolymam, sed propter hunc solum: *Cæterorum autem*, inquit, *apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum.* Vidi, inquit, non doctus sum ab eo quidquam. Sed vide quanto cum honore et hunc nominavit. Non enim simpliciter dixit Jacobum, sed magnificentum illud elogium addidit, *Fratrem Domini*; usque adeo liber erat ab omni livore. Etenim si tantum indicare voluisset eum de quo loqueretur, poterat alia nota declarare, et dicere, Jacobum Cleopæ, quod cognomen posuit evangelista (Joan. 19. 25). Verum non ita loquutus est, sed quoniam existimat honoris titulos apostolorum sibi esse proprios, veluti seipsum honestans, ita et illum veneratur. Non enim sic appellavit eum, ut dicebam, sed quomodo? *Fratrem Domini.* Atqui nec frater erat Domini secundum carnem, sed esse putabatur: attamen ne id quidem avertit Paulum, quominus adderet viro dignitatis titulum. Quin et aliunde multifariam ostendit Paulus se tam sincere erga apostolos affectum fuisse, quam illo dignum erat. 20. *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quod non mentior.* Vides in omnibus similiter elucentem hujus sancti animi humilitatem? Ac si enim in judicio concertaret, ac pœnas daturus esset, ita studuit excusare sese. 21. *Deinde veni in regiones Syriæ et Ciliciæ;* postquam Petrum viderat. Rursus incipit narrare de certamine, quod propositum est, Judæam quidem non attingens, tum quod ad gentes missus esset, tum quod noluerit super alienam fundamentum ædificare. Cujus rei gratia ne simplici quidem congressu viderat illos: idque perspicuum est ex iis quæ sequuntur. 22. *Eram enim*, inquit, *de facie ignotus Ecclesiis Judææ:* 23. *tantum audierant quod is qui aliquando persequabatur nos, nunc annun-*

καθαρόν ἦν. Ἄλλ' οὐκ εἰσεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἀποθανεῖν, τηρῶν αὐτὸν τῷ κηρύγματι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν φησι τῶν κατορθωμάτων τούτων· οὕτως ἄπερ λέγει πάντα, οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν λέγει, οὐδὲ ὑπὲρ τοῦ νομισθῆναι τῶν ἀποστόλων μεζῶν, οὐδὲ δακνόμενος ἐπὶ τῷ ἐξουτελιζέσθαι, ἀλλὰ δεδοικώς μή τι γένηται τῷ κηρύγματι βλάβος ἐντεῦθεν. Καὶ γὰρ ἔκτρωμα ἐαυτὸν καλεῖ, καὶ πρῶτον τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ἔσχατον τῶν ἀποστόλων, καὶ τῆς προσηγορίας τῇ, τοιαύτης ἀνάξιον· καὶ ταῦτα εἰλεγεν ὁ πλέον πάντων κοπιάσας, ὅπερ μάλιστα ἐστὶ ταπεινοφροσύνης. Ὁ μὲν γὰρ μηδὲν ἐαυτῷ συνειδώς ἀγαθόν, ταπεινὰ δὲ περὶ ἐαυτοῦ λέγων, εὐγνώμων, οὐ ταπεινόφρων ἐστίν· ὁ δὲ μετὰ τοσοῦτους στυγάνους τοιαῦτα φθαγγόμενος, ἐκείνός ἐστιν ὁ μετριάζειν εἰδώς. Καὶ πάλιν ὁ παύσας, φησὶν, εἰς *Δαμασκόν*. Καίτοι πόσα αὐτὸν ἐκεῖ εἰργάσθαι εἰκὸς ἦν; Περὶ γὰρ τῆς πόλεως φησι ταύτης, ὅτι πᾶσαν αὐτὴν ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφύλαττε, τὸν μακάριον τοῦτον σαγηνεύσαι βουλόμενος· ὅπερ σημεῖον μέγιστον ἦν τοῦ σφόδρα καὶ κατὰ κράτος ἐλαύνειν αὐτὸν τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐνταῦθα λέγει, οὐδ' ἂν ἐκεῖ αὐτὰ τότε τέθεικεν, εἰ μὴ καὶ τότε τὸν καιρὸν εἶδεν ἐκεῖνον ἀπαιτοῦντα τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἐσίγησεν ἄν· ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἤλθε καὶ ἀπῆλθε λέγων, οὐκέτι προστίθησι τὰ ἐντεῦθεν γενόμενα. *Ἐπειτα μετὰ ἡμέρας ἑπτὰ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον*. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Μετὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κατορθώματα, μηδὲν Πέτρου δαόμενος, μηδὲ τῆς ἐκείνου φωνῆς, ἀλλ' ἰσότης ὡς αὐτῷ (πλέον γὰρ οὐδὲν ἔρω τέως), ὅμως ἀνέρχεται ὡς πρὸς μεζῶνα καὶ πρεσβύτερον· καὶ τῆς ἀποδημίας αὐτῷ τῆς ἐκεῖ γίνεται αἰτία ἡ ἱστορία Πέτρου μόνῃ. Ὅρξ πῶς τὴν προσήκουσαν αὐτοῖς ἀπονέμει τιμὴν, καὶ οὐ μόνον ἀμείνει, ἀλλ' οὐδὲ ἴσον ἐαυτὸν ἐκείνους εἶναι νομίζει; Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἀποδημίας ταύτης δῆλον. Καθάπερ γὰρ νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων πρὸς ἀγίους ἄνδρας ἀποδημοῦσιν, οὕτω καὶ Παῦλος πρὸς Πέτρον τότε διακείμενος ἀπῆλ· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν ταπεινότερον. Οἱ μὲν γὰρ νῦν ὠφελείας ἕνεκεν ἀποδημοῦσιν· ὁ δὲ μακάριος τότε ἐκεῖνος, οὐχ ὡς μαθησόμενός τι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ὡς διόρθωσιν τινα δεξόμενος, ἀλλὰ διὰ [678] τοῦτο μόνον, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν καὶ τιμῆσαι τῇ παρουσίᾳ. *Ἰστορῆσαι γὰρ, φησι, Πέτρον*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', Ἰστορῆσαι Πέτρον, ἕπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπράς καταμανθάνοντες λέγουσιν. Οὕτω πολλῆς ἀξίον ἡγεῖτο σπουδῆς εἶναι καὶ τὸ μόνον ἰδεῖν τὸν ἄνδρα. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πράξεων δῆλον. Ὅτε γὰρ ἤλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, πολλοὺς τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέψας, καὶ τοσαῦτα ἐργασάμενος, ὅσα τῶν ἐτέρων οὐδεὶς, τὴν Παμφυλίαν, τὴν Λυκαονίαν, τὴν Κιλικίαν ἔθνος, πάντας τοὺς κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς οἰκουμένης διόρθωσάμενος καὶ τῷ Χριστῷ προσαγαγών, πρῶτον μὲν εἰσέρχεται πρὸς Ἰάκωβον μετὰ πολλῆς τῆς ταπεινοφροσύνης ὡς πρὸς μεζῶνα καὶ τιμιώτερον. Ἐπειτα συμβουλευόντος ἀνέχεται. καὶ συμβουλευόντος ἐναντία τῶν νῦν. Ὅρξ γὰρ, φησὶν, ἀδελφῆ,

πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; Ἀλλὰ *ξύρησαι, καὶ ἀγνίσθητι*. Καὶ ἐξυρήσατο, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα ἐπετέλεσεν. Ἐνθα μὲν γὰρ οὐκ ἐδλάπτετο τὸ εὐαγγέλιον, πάντων ταπεινότερος ἦν· ἐνθα δὲ ἐκ τῆς ταπεινοφροσύνης ἑώρα τινὰς ἀδικουμένους, οὐκέτι ἐκέχρητο τούτῳ τῷ πλεονεκτήματι· τοῦτο γὰρ οὐκ ἦν λοιπὸν ταπεινοφρονεῖν, ἀλλὰ λυμαίνεσθαι καὶ διαφθεῖρειν τοὺς μαθητευομένους. *Καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε*. Τὸ μὲν οὖν δι' αὐτὸν ἀποδημήσαι, τιμὴς ἦν πολλῆς· τὸ δὲ καὶ τοσαύτας ἐπιμεῖναι ἡμέρας, φιλίας καὶ σφοδρότατης ἀγάπης. *Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου*. Ὅρα πῶς πρὸς τὸν Πέτρον μεζῶνα τὴν φιλίαν ἔχει· καὶ γὰρ δι' αὐτὸν ἀπεδήμησε, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔμεινε. Ταῦτα δὲ καὶ λέγω συνεχῶς, καὶ ἀξιῶ φυλάττειν, ἵν' ὅταν ἀκούσῃτε, ἃ κατὰ Πέτρου δοκεῖ εἰρηκέναι, μηδὲς ὑποπτεύῃ τὸν Ἀπόστολον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς τοῦτο προδιορθεύμενος ταῦτα φησιν, ἵνα ὅταν λέγῃ, ὅτι *Ἀντέστην Πέτρω*, μηδὲς ἐχθρας καὶ φιλονεικίας ταῦτα εἶναι νομίσῃ τὰ ῥήματα· καὶ γὰρ τιμῇ τὸν ἄνδρα καὶ φιλεῖ μᾶλλον πάντων. Δι' οὐδένα γὰρ τῶν ἀποστόλων ἀνελήλυθεν αἰ φησὶν, ἀλλ' ἢ δι' αὐτὸν μόνον. *Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, φησὶν, εἰ μὴ Ἰάκωβον*. Εἶδον, οὐκ ἐδιδάχθην, φησι, παρ' αὐτοῦ οὐδέν. Ἄλλ' ὅρα καὶ τοῦτον μεθ' ὅσης τιμῆς ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Ἰάκωβον, ἀλλὰ καὶ τὸ σεμνολόγημα προσέθηκεν, *τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου*· οὕτω βασκανίας ἀπάσης ἀπῆλλαγμένος ἦν. Εἰ γὰρ σημῆναι ὃν ἔλεγεν ἤθελεν, ἐνῆν καὶ ἐξ ἑτέρου γνωρίσματος τοῦτο ποιῆσαι δῆλον, καὶ εἰπεῖν τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὅπερ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγεν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλ' ἐπειὴ τὰ τῶν ἀποστόλων σεμνολόγηματα ἴδια εἶναι ἐνόμιζεν, ὡς ἐαυτὸν ἐπαίρων, οὕτω σεμνύνει κακείνους. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν αὐτὸν οὕτως, ὡς εἶπον, ἀλλὰ πῶς; *τὸν ἀδελφὸν* [679] *τοῦ Κυρίου*. Καίτοι γε οὐδὲ κατὰ σάρκα ἀδελφός ἦν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὕτως ἐνομιζέτο· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τὸ ἀξίωμα θεῖναι τοῦ ἀνδρός. Καὶ πολυλάχρῳθεν ἄλλοθεν δείκνυται, ὅτι δικάζει πρὸς τοὺς ἀποστόλους πάντας οὕτω γνησίως, ὡς αὐτῷ πρέπον ἦν. Ἄ δὲ ἡρᾶτω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Εἶδες διὰ πάντων ὁμοίως ἐκλάμπουσιν τῆς ἀγίας ταύτης ψυχῆς τὴν ταπεινοφροσύνην; Καθάπερ γὰρ ἐν δικαστηρίῳ ἀγωνιζόμενος, καὶ μέλλων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως ἐσπούδακεν ἀπολογησάσθαι. *Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ Κιλικίας*· μετὰ τὸ Πέτρον ἰδεῖν. Πάλιν ἀρχεται τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ προκειμένου, τῆς μὲν Ἰουδαίας οὐκ ἀπτόμενος, διὰ τε τὸ πρὸς τὰ ἔθνη ἀπεστάλθαι, καὶ διὰ τὸ μὴ ἂν ἐλίσθαι· ἢ ἐπ' ἄλλότριον θεμέλιον οἰκοδομεῖν. Διόπερ οὐδὲ κατὰ φιλήν αὐτοὺς συντυχίαν εἶδε· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον. *Ἡμεν γὰρ, φησὶν, ἀγροοῦμενος τῷ προσώπῳ καὶς Ἑκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας*. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ δῶκων ἡμῶς ποτε, νῦν *εὐαγγελίζεται τὴν κίστιν*,

* *Legabatur ἐκλίσθαι*.

ἦν ποτε ἐπόρθει. Τί ταύτης τῆς ψυχῆς μετριώτερον γένοιτ' ἂν; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ φέροντα αὐτῷ κατηγορίαν διελέγετο, οἷον δι' ἐδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπόρθει αὐτήν, μετὰ πολλῆς αὐτὰ τέθεικε τῆς ὑπερβολῆς, ἐκπομπῶν αὐτοῦ τὸν βίον τὸν πρότερον· τὰ δὲ μέλλοντα αὐτὸν δεικνύναι λαμπρὸν, ταῦτα παρατρέχει. Καὶ δυνάμενος, εἴπερ ἐβούλετο, τὰ κατορθώματα αὐτοῦ πάντα εἰπεῖν, οὐδὲν αὐτῶν τίθεισιν, ἀλλ' ἐνὶ ῥήματι πελαγος παραλθὼν ἄφατον, καὶ εἰπὼν, δι' *Ἡλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας, καὶ δι' Ἀκουσάρας ἤσασα, δι' Ὀδεάκων ἡμᾶς ποτε,*

νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἦν ποτε ἐπόρθει, οὐδὲν πλέον προσέθηκε. Τί δὲ αὐτῷ βούλεται τὸ λέγειν, δι' Ἀγροσύμενος ἡμῖν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας; Ἦνα μάθῃς, δι' τοσούτων ἀπαίγει τοῦ κηρύξαι αὐτοῖς περιτομήν, δι' οὐδὲ ἀπὸ ὕψους γνώριμος ἦν αὐτοῖς. *Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἡμοῖς τὸν Θεόν.* Σκόπει καὶ ἐνταῦθα τὸν κανόνα αὐτοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης, πῶς αὐτὸν διατηρεῖ μετὰ ἀκριθείας. Οὐ γὰρ εἶπεν, δι' ἐλθεαύμαζόν με, ἐπὶ μου με, ἐξεπλήττοντο, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἔδειξεν ἐν. *Τὸν γὰρ Θεὸν ἐδόξαζον, φησὶν, ἐν ἡμοῖς.*

-ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Ἐπειτα δὲ διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαράλαβεν καὶ Τίτον ἀνέβη δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν.

α'. Τῆς μὲν πρώτης ἀναβάσεως τὴν αἰτίαν Πέτρον εἶναι φησι, καὶ τὸ ἱστορῆσαι ἐκείνου· τῆς δὲ δευτέρας, τὴν ἀποκάλυψιν τὴν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἀνεβήμεν αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. Τί φης, ὦ Παῦλε· ὁ παρὰ τῆς ἀρχῆς μὴ [680] ἐλόμενος^α, ἀναθέσθαι μὴδὲ μετὰ ἑτη τρία δεκατεσσάρων παραλθόντων ἐτῶν, τότε ἀνατίθῃ, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχῃς; Καὶ πῶσω βέλτιον ἦν εὐθέως ἀρξάμενον τοῦτο ποιῆσαι, ἢ μετὰ ἑτη τσσαῦτα; Τί δὲ καὶ ἔτρεχες, εἰ μὴ παπεισμένος ἦς, δι' οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχες; τίς οὕτως ἀνόητος, ὥς ἑτη τσσαῦτα κηρύττειν, οὐκ εἰδὼς δι' κηρύττει καλῶς; Καὶ τὸ πολὺ τοῦτο πάλιν ἀπορώτερον, δι' κατὰ ἀποκάλυψιν φησὶν ἀνεληλυθέναι. Τοῦτο γὰρ ἀπορώτερον μὲν, ὥσπερ ἐφθην εἰπὼν, τοῦ προτέρου, ἱκανὸν δὲ κάκεινου τὴν λύσιν ἡμῖν παρασχέιν. Εἰ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνῆλθε, μάλιστα μὲν οὐδὲ τοῦτο ἂν ἔχοι λόγον· οὐ γὰρ ἦν τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς εἰς τσσαύτην θνοῖαν ἐμπαιεῖν· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ λέγων, *Ὅτω τρέχω, ὥς οὐκ ἀδήλων, ὁτω πυκτεύω, ὥς οὐκ ἀέρα δέρων.* Εἰ τοίνυν οὐκ ἀδήλων, πῶς λέγεις, *Μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον;* Ὅθεν ὁ γινώσκων, δι' εἰ καὶ χωρὶς ἀποκαλύψεως ἀνῆλθεν, ἔπαθεν ἂν τὰ τῶν ἀνόητων· πλην ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἄσπερον ἦν τὸ γινόμενον· δεῖν δὲ καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος αὐτὸν ἔλκεν χάρις, τίς τολμήσει τι τοιοῦτον ὑποπειθεῖναι λοιπόν; Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκε καὶ αὐτὸς τὸ, *Κατὰ ἀποκάλυψιν, ἵνα μὴδὲ πρὸ τῆς λήσεως τοῦ ζητήματος καταγνῶς αὐτοῦ τινα ἄγνοϊαν, εἰδὼς δι' οὐκ ἀνθρώπινον ἦν τὸ γενόμενον, ἀλλὰ θεία τις οἰκονομία πολλὰ προοραμένη καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ αἰτίον τῆς ἀποδημίας ταύτης;* Ὅσπερ ὅτε πρότερον εἶς Ἀντιοχείας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνῆλθεν, οὐ δι' ἑαυτὸν ἀνῆλθεν· αὐτὸς καὶ ᾔδει σαφῶς, δι' χρητὰ καθαρῶς ἔπεσθαι τοῖς τοῦ Χριστοῦ δόγμασιν· ἀλλὰ τοὺς μαχομένους συνάγειν βουλόμενος· οὕτω καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἔδειτο μαθεῖν, δι' οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχεν, ἀλλ'

ἵνα οἱ ἐγκαλοῦντες πληροφωριθῶσιν. Ἐπειδὴ μελίζονα περὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου δόξαν εἶχον, καὶ διαστασιάζειν αὐτοὺς ἔφροντο, διὰ τὸ τοῦτον μὲν ἀνευ περιτομῆς κηρύττειν, ἐκείνους δὲ ταύτην συγχωρεῖν, καὶ πᾶράνομα πράττειν αὐτὸν ἔφροντο, καὶ εἰς κενὸν τρέχειν· Ἀντὶ τούτου, φησὶ, καὶ ἐκοινωσάμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, οὐχ ἵνα αὐτοῖς τι μάθω, ὃ καὶ προῖον σαφέστερον λέγει, ἀλλ' ἵνα διδάξω τοὺς ταῦτα ὑποπειθόντας, δι' οὐκ εἰς κενὸν τρέχω. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὴν τοιαύτην προοράμενον φιλονεικίαν, παρεσκευασεν αὐτὸν ἀνελθεῖν καὶ κοινωσασθαι. Διὰ τοῦτο φησι, *Κατὰ ἀποκάλυψιν ἀνέβη, καὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον ἑλθε μαρτυρας ἱσομένους τοῦ κηρύγματος. Καὶ ἀνεβήμεν αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύττω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, τούτῳ, τὸ χωρὶς περιτομῆς κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. Τί βούλεται; Κατ' ἰδίαν;* καίτοι γε ὁ δόγματα κοινὰ διορθοῦν σπουδάζων, οὐ κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ κοινῇ ταῦτα προτίθησιν. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως· οὐ γὰρ μαθεῖν τι καὶ διορθῶσαι ἐβούλετο, ἀλλὰ τῶν βουλομένων ἀπαρτῆν τὴν πρῆφασιν ἀνελθεῖν. Ἀλλὰ [681] ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πάντες ἐσκανδαλίζοντο, εἰ τις παραβαίῃ τὸν νόμον, εἰ τις καλῶς χρησασθαι τῇ περιτομῇ· διὸ καὶ ἔλεγε, *Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πεπιστευκότων; καὶ οὗτοι πάντες εἰσι κατηχημένοι καὶ περὶ σοῦ, δι' ἀποστασίας ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις.* ἐπεὶ οὖν ἐσκανδαλίζοντο, παρήγγειλε μὲν παρελθεῖν καὶ τὸ κήρυγμα ἀποκαλύψαι τὸ ἑαυτοῦ οὐκ ἡνεύχετο· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσιν ἀνέθετο ἐπὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον. ἵνα οὗτοι μαρτυρες ἀξιόπιστοι γένηνται πρὸς τοὺς καλοῦντας, δι' οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδοξεν ἐναντίον εἶναι, ἀλλὰ βεβαιώσαι τὸ κήρυγμα τὸ τοιούτον. Ὅταν εἰ λέγῃ, *τοῖς δοκοῦσιν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι τοὺς μεγάλους τοῦτο λέγει.* ἐπεὶ καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησὶ, *δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*· ὥστε εἰς μετριάζοντος, οὐκ ἀναιρῶντος τὸ ἔχειν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Τοῖς δοκοῦσι, φησὶ, μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τὴν κοινὴν ἀπάντων λέγων ψήφον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἡμοῖς, Ἐλλήν ὢν, ἠναγκασθῇ παρ' ἡμῶν. Τί ἔστιν, Ἐλλήν ὢν; Ἐξ Ἑλλήνων ἦ, φησὶ, καὶ ἀπρόδυστος. Οὐ μόνον γὰρ ἐγὼ οὕτως ἐκήρυττον, ἀλλὰ καὶ Τίτος οὕτως ἔπραττε, καὶ ἀπρόδυστον ὄντα οὐκ ἠνάγκασαν παρ' ἡμῶν εἶναι οἱ ἀπόστολοι. Ὅσπερ ἀπὸ

^α *Legebatur ἐλόμενε, ei mos perpetuam, ἀνατίθης.*

riat *Adem*, quam pridem expugnabat. Quid hoc animo possit esse modestius? Nam cum exponeret ea, quæ pertinebant ad ipsius accusationem, ut quod persequutus esset Ecclesiam Dei, quodque devastaret eam, hæc multa cum exaggeratione protulit, traducens suam ipsius vitam prius actam; illa vero, quæ ipsum splendidum demonstratura erant, prætercurrit: cum potuisset omnia sua præclara gesta commemorare, nihil horum refert, sed unico verbo pelagus immensum prætervectus dicit: *Veni in regiones Syriæ et Ciliciæ; et, Audierant quod Is qui per-*

sequebatur nos aliquando, nunc prædicat Adem quam pridem expugnabat; nec præterea quidquam addidit. Quid autem sibi vult, cum ait: Ignotus eram Ecclesiis Judææ? Ut scires, adeo Paulum non prædicasse Judæis circumcissionem, ut ipse ne de facie quidem fuerit illis notus. 24. Et glorificabant in me Deum. Illic perpende regulam Paulinæ modestiæ, quantoque studio eam observet. Non enim dixit, Admirabantur me, laudabant me, stupebant; sed declaravit totum hoc esse gratiam, dicens: Deum glorificabant in me.

CAPUT II.

1. Deinde post annos quatuordecim ascendi Jerolysimam una cum Barnaba, assumpto simul et Tito.

2. Ascendi autem secundum revelationem.

1. Prioris itineris causam Petrum ait fuisse, utque illum videret: ut autem iterum ascenderet, in causa fuisse revelationem Spiritus. *Et contuli cum eis evangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur esse alicujus existimationis, ne forte in vanum currem aut cucurrissem.* Quid ais, Paule? qui initio volebas conferre, neque per annos tres, peractis quatuordecim annis tum confers, ne forte in vanum curreres? At quanto melius fuerat illud protinus in initio fecisse, quam post tot annos? Cur autem currebas, si non persuasum habebas, te non in vanum currere? et quis tam excors est, ut tot annos prædicet, ignarus an recte prædicet? Jam illud hoc etiam multo perplexius est, quod ait se secundum revelationem ascendisse. Hoc est difficilius, ut dicebam, priore; sed tamen idoneum ut nobis et illius porrigat solutionem. Nam si sua sponte ascendisset, ne id quidem ullo pacto consentaneum esset rationi: non enim erat illius bestæ animæ in tantam delabi amentiam; siquidem ipse est qui dicit, *Sic curro, ut non in incertum: sic pugno, non ut aerem verberans* (2. Cor. 9. 26). Quod si curris non in incertum, quomodo dicis, *Ne forte in vanum currem, aut cucurrissem?* Unde perspicuum est, quod si ascendisset absque revelatione, accidisset illi quod insipientibus solet accidere; attamen casus non fuisset perinde absurdus: cum autem illum Spiritus gratia ducit, quis deinceps ausit aliquid tale suspicari? Nam hanc ob causam et ipse addidit illud, *Secundum revelationem*, ne quis ante quæstionis solutionem condemnaret illum inscitæ, nimirum sciens non esse humanum quod geritur, sed divinæ dispensationis multa providentis et de præsentibus et de futuris. Quæ tandem igitur hujus peregrinationis causa? Quemadmodum cum prius ascenderet Antiochia Jerolysimam, non sua sponte ascendit (nam ipse planissime moverat, simpliciter ac mere Christi decretis hærendum esse); sed cupiens eos qui dissidebant, redigere in concordiam: similiter et nunc non ipsi sicut opus discere, an in vanum cucurrisset, sed ut iis, qui ipsum accusabant, id omnino persuaderetur. Cum enim magnificentior de Petro et Joanne opinionem

haberen, putarentque apostolos inter se dissidere, eo quod hic prædicaret evangelium absque circumcissione, illi contra permitterent eam; atque hinc extimabant Paulum adversum legem agere, et in vanum currere: *Ascendi*, inquit, *et contuli cum illis evangelium*; non ut ipse quidquam discerem; quod ipsum post aperlius dicit; sed ut docerem eos, qui hæc suspicantur, me non in cassum currere. Spiritus enim qui præviderat hanc contentionem oriturum, procurarat ut Paulus illuc ascenderet et conferret. Ideo dixit, *secundum revelationem ascendi*, eademque de causa Barnabam ac Titum sibi adjunxit, testes futuros prædicationis. *Et contuli*, inquit, *cum illis evangelium, quod prædico in gentibus*; hoc est, sine circumcissione: *seorsum autem iis qui videbantur alicujus existimationis?* Quid significare voluit dicendo, *Seorsum?* nam qui communia dogmata studet corrigere, non seorsum, sed in publicum ea proponit. Paulus autem non ita: non enim cupiebat aliquid discere, corrigere suorum dogmatum, sed occasionem adimere cupientibus alios decipere. Cum enim Jerolymis offenderentur omnes, si quis transgrederetur legem, si quis prohiberet circumcissionem; unde et Jacobus dicebat: *Vides, frater, quot millia sunt qui crediderunt? et hi omnes audierunt de te, quod defectionem doces a lege* (Act. 21. 20. 21): cum igitur offenderentur, palam quidem accedere suamque prædicationem aperire non sustinebat, sed seorsum contulit cum iis qui erant alicujus opinionis, præsentibus Barnaba ac Tito, ut hi apud eos, qui ipsum criminabantur, forent idonei testes, ne apostolis quidem visum, Pauli prædicationem in gentibus contrariam esse suæ, imo se illam confirmare. Cum autem ait, *Qui videbantur alicujus existimationis*, non ideo dicit, ut detrahat eis suam magnitudinem: quandoquidem de seipso quoque dicit, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam* (1 Cor. 7. 40). Quod utique est modeste loquentis, non negantis se habere. Hoc pacto et hic dixit, *Qui videbantur*, suum judicium cum publico omnium judicio conjungens. 3. *Sed ne Titus quidem, qui mecum erat, cum Græcus esset, coactus est circumcidi.* Quid est, *Cum Græcus esset?* E Græcorum, inquit, hoc est, e gentium erat genere, præputium gerens. Non enim ego solum ita prædicavi, verum etiam Titus ita fecit, quem, cum esset præputiatus,

non compulerunt circumcidi. Quod quidem certissimum erat argumentum, illos non damnare quæ a Paulo dicebantur ac gerebantur. Et quod hoc multo majus est, cum urgerent adversarii, eaque scirent, re sic quidem apostoli per eos huc adacti sunt, ut juberent eum circumcidi: id quod ipse declarat dicens: 4. *Sed propter subintroductos falsos fratres.* Qui sunt isti falsi fratres? siquidem hinc non mediocris oritur quæstio. Nam si apostoli istic permittebant circumcisionem, quare nunc falsos fratres appellas eos, qui et ipsi secundum apostolorum sententiam jubebant hoc fieri? Primum, quia non est idem jubere ut fiat, et quod sit permittere. Etenim qui præcipit, is studiose rem necessariam ac præcipuam agit: qui autem, cum ipse non præcipiat, tamen non prohibet volentem, is non concedit ut rem factu necessariam, sed dispensationem quādam implet: quale quiddam Corinthiis Paulus scripsit, de congressu virorum cum uxoribus præcipiens.

2. Deinde ne putares eum hoc illis pro lege scribere, subjunxit: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium* (1. Cor. 7. 6): eo quod hoc non esset iudicium ex auctoritate latum, sed indulgentia erga illorum incontinentiam: ideo dicit: *Propter incontinentiam vestram* (Ibid. v. 5). Nam si Pauli sententiam cupis cognoscere, audi quid dicat: *Volo omnes homines esse, ut ipse sum* (Ibid. v. 7), in continentia. Idem et hic accidit, apostoli non ut legis defensores hoc concedebant, sed obsecundantes infirmitati Judaicæ: alioqui si legem tueri voluissent, non alio modo prædicassent Judæis, alio gentibus. Etenim si res ejusmodi fuisset, ut ab infidelibus necessario fuerit observanda: perspicuum est etiam ab omnibus fidelibus observandam fuisse. Contra si decretum est, ne quis gentibus harum rerum gratia molestus esset, satis declararunt se hoc Judæis morem gerendo permisisse.

Apostoli falsi in quo differant a veris.—At falsi fratres non eodem modo, sed hoc agebant ut eos excluderent a gratia ac denuo in servitutis jugum pertraherent. Hoc igitur est primum discrimen inter apostolos et falsos fratres, longo intervallo illos dirimens. Alterum erat, quod apostoli id faciebant in Judæa, ubi lex vigeat; et falsi fratres hoc ubique faciebant: nam et Galatas omnes attigerant. Unde dilucidum est, hoc non factum ædificationis gratia, sed ad subvertendum totum negotium. Aliter ab apostolis concedebatur legis observatio; aliter a falsis fratribus studiose curabatur. *Qui subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu.* Vides ut exploratorum appellatione expressit bellum eorum? Exploratores enim ob nihil aliud ingrediuntur, nisi ut cognitis rebus adversariorum, ipsi sibi facillimum aditum parent ad expugnandum capiendumque; ut et illi tum faciebant, studentes eos in veterem retrahere servitutem. Unde vel hinc liquet, non idem fuisse propositum apostolis et istis, imo magnopere diversum. Illi siquidem concedebant, ut eos paulatim eximerent e servitute; isti contra hoc

moliebantur, ut eos in graviorem pertraherent servitutem. Ideoque observabant, attente circumspicientes et curiose disquirentes quinam haberent præpatium, quod et Paulus declarans ait: *Subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram.* Non tantum exploratorum vocabulo, verum etiam ex eo quod clam ingressi essent seque furtim intromisissent, eorum insidias demonstravit. 5. *Quibus nec ad horam cessimus subjectione.* Vide sermonis nobilitatem et vim. Non dixit, Cessimus verbo, sed *Subjectione*. Non enim id faciebant, ut aliquid frugiferum docerent, sed ut eos subigerent et in servitutem pertraherent. Idcirco apostolis quidem cessimus, istis vero non item. *Ut evangelii veritas maneret apud vos.* Ut, inquit, quod prius verbis prædicaveramus, factis confirmaremus, nimirum quod *Vetera transierunt, et nova facta sunt omnia* (2. Cor. 5. 17): et quod, *Si quis est in Christo, nova est creatura*: et quod, *His qui circumcidentur, Christus nihil proderit* (Gal. 6. 15. et 3. 2). Hanc veritatem confirmantes, nec ad horam cessimus. At mox quoniam protinus obstabant illa quæ faciebant apostoli, eratque verisimile futuros aliquos qui dicerent: Qui fit igitur, ut hæc illi præcipiant? vide quam sapienter solvit objectionem. Non enim explicat veram causam, videlicet quod id facerent apostoli ut sese attemperarent et morem gererent Judæis: alioquin enim offensi fuissent audientes. Oportet enim dispensationis ignorare causam eos, ad quos sit aliquis ex ea fructus redditurus: nam si pateat causa eorum quæ sunt, tota perierit utilitas. Quapropter ipsum quidem, qui dispensationem adhibet, scire causam oportet eorum quæ geruntur: at eos quibus est profutura dispensatio, hanc oportet ignorare. Atque ut magis fiat dilucidum quod dico, ex hoc ipso argumento sumemus exemplum. Hic ipse beatus Paulus, qui circumcisionem tollit, cum Timotheum esset missurus ad docendum Judæos, prius illum circumcidit (Act. 16), atque ita misit.

Cur Paulus Timotheum circumcidit.—Id autem faciebat, quo doctor esset acceptior apud auditores, et ingressus est cum circumcisione, ut abrogaret circumcisionem. Atque hujus facti causam ipse quidem cum Timotheo noverat. discipulis autem non aperuit. Etenim si novissent quod illum hoc animo circumcidisset ut circumcisionem abrogaret, nec audissent omnino Timotheum concionantem, totumque lucrum et utilitas perisset: nunc vero hæc ignorantia maximam illis attulit utilitatem. Dum enim arbitrantur illum servandæ legis studio hoc facere, benevolis animis tum ipsum doctorem, tum ejus doctrinam excipiunt. Qua recepta, ac paulatim eruditi, recesserunt a prioribus quod haudquaquam evenisset, si initio causam novissent. Etenim si novissent, aversati fuissent illum; aversantes autem, nequaquam auscultassent; si non auscultassent, perseverassent in errore pristino. Id vero ne fieret, non aperuit causam. Proinde ne hic aperuit dispensationis causam, sed alia via rem aggreditur, ita loquens: 6. *Ab iis vero qui videbantur esse aliquid; quales aliquando fuerint, nihil meum*

δείξει τὴν μεγίστην τοῦ μὴ καταγινώσκειν τῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένων, ἢ πραττομένων. Καὶ τὸ πολλῷ τούτου μείζον, ὅτι οὐδὲ ἐπικειμένων τῶν ἐναντιουμένων, καὶ ταῦτα ἐδίδωκεν, ἡναγκάσθησαν οἱ ἀπόστολοι τοῦτο κελεύσαι· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε, *Διὰ δὲ τοὺς παρεισδύοντας ψευδαδέλφους*. Τίνες εἰσιν οὗτοι οἱ ψευδαδελφοί; καὶ γὰρ οὐ μικρὸν ἐνταῦθα ζήτημα. Εἰ γὰρ οἱ ἀπόστολοι συνεχώρουν ἐνταῦθα περιτέμεσθαι, διὰ τί νῦν ψευδαδέλφους καλεῖς τοὺς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων γνώμην καὶ αὐτοὺς κελεύοντας τοῦτο ποιεῖν; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ ἔστι ταῦτον, κελεύειν γίνεσθαι, καὶ γινόμενον συγχωρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ προστάττει, μετὰ σπουδῆς, ὡς ἀναγκαῖον καὶ προηγούμενον, ποιεῖ· ὁ δὲ αὐτὸς μὲν μὴ κελεύει, τὸν δὲ βουλόμενον μὴ κυλύει, οὐχ ὡς ὅσον γενέσθαι συγχωρεῖ, ἀλλ' οἰκονομίαν τινα πληρῶν. Οἶόν τι λέγω· Κορινθίους ἔγραψεν ὁ Παῦλος, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι γυναιξὶ καὶ ἀνδράσι διακελεύμενος.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι νομοθετῶν αὐτοῖς τοῦτο ἔλεγεν, ἐπήγαγε· *Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγὴν*. Οὐ γὰρ τῆς αὐθεντίας κρίσις ἦν προσηγουμένη, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκрасίας συγγνώμη. Διό φησι· *Διὰ τὴν ἀκрасίαν ὑμῶν*. Εἰ γὰρ τὴν Παύλου γνώμην θέλεις μαθεῖν, ἀκουσον τί φησι· *Θέλω πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἑμαυτὸν, ἐν ἐγκρατείᾳ*. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἱ μὲν ἀπόστολοι οὐχ ὡς νόμον ἐκδικούντες, συνεχώρουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῇ Ἰουδαίᾳ συγκαταβαίνοντες. Εἰ γὰρ νόμον ἐξεδίκουν, οὐκ ἂν Ἰουδαίους μὲν οὕτως, ἔθνεσι δὲ ἐτέρως ἐκήρυξαν. Καὶ γὰρ εἰ ὑπὸ τῶν ἀπίστων τὸ πρᾶγμα γενέσθαι ἀναγκαῖον ἦν, καὶ ὑπὸ πάντων εὐδὴλον ὅτι τῶν [682] πιστῶν. Εἰ δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐνομοθέτου μὴ παρενοχλεῖν τούτων ἕνεκεν, ἔδειξαν ὅτι καὶ Ἰουδαίους συγκαταβαίνοντες ἐπέτρεπον.

Οἱ δὲ ψευδαδελφοί οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὥστε τῆς χάριτος αὐτοὺς ἐκβαλεῖν, καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἀγάγειν. Πρῶτη μὲν οὖν αὕτη ἡ διαφορά, πολὺ τὸ μέσον ἔχουσα. Δευτέρα δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν Ἰουδαίᾳ τοῦτο ἐποιοῦν, ἔθνα καὶ ὁ νόμος ἐκράτει, οἱ δὲ ψευδαδελφοί πανταχοῦ· καὶ γὰρ Γαλατῶν ἤσαντο πάντων. Ὅθεν ὅλην ὅτι οὐχὶ οἰκοδομῆς ἕνεκεν τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο, ἀλλὰ καταστροφῆς ὁλοκληροῦ. Καὶ ἐτέρως μὲν παρὰ τῶν ἀποστόλων συνεχωρεῖτο, ἐτέρως δὲ παρὰ τῶν ψευδαδέλφων ἐσπουδαζέτο. Οἵτινες *παρεισῆλθον κατασκοπεῖν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ὅρῳ πῶς καὶ τῇ τῶν κατασκόπων προσηγορίᾳ ἐδήλωσε τὸν πόλεμον ἐκείνων; Οἱ γὰρ κατασκοποὶ δι' οὐδὲν εἰσέρχονται, ἀλλ' ἵνα καταμαθόντες τὰ τῶν ἐναντίων, πρὸς τὸ πορθῆσαι καὶ καθελεῖν πολλὴν ἑαυτοῖς παρασκευάσωσι τὴν εὐκολίαν· καθάπερ καὶ οὗτοι τότε ἐποιοῦν, ὑπὸ τὴν δουλείαν αὐτοῦς τὴν παλαιὰν εἰσαγαγεῖν βουλόμενοι. Ὅσπερ κἀντεῦθεν δὴλον, ὅτι οὐχ ἡ αὐτὴ προαίρεσις τῶν ἀποστόλων καὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐναντία. Ἐκείνοι μὲν γὰρ συνεχώρουν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἐξαγάγῃσι τῆς δουλείας·

οὗτοι δὲ κατεσκεύαζον, ἵνα μειζόνως ὑποβάλωσι τῇ δουλείᾳ. Διὸ παρετήρουν περισκοποῦντες ἀκριβῶς, καὶ περιεργαζόμενοι τίνες ἀκροβύστοι καθῶς καὶ Παῦλος τοῦτο δηλῶν ἔλεγε, *Παρεισῆλθον κατασκοπεῖν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν*· οὐ τῷ τῶν κατασκόπων ὀνόματι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τῆς λαθραίας εισόδου καὶ παρεισδύσεως τὴν ἐπιβουλήν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. *Οἱς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ*. Ὅρα λέξεως εὐγένειαν καὶ ἔμφασιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τῷ λόγῳ*, ἀλλὰ, *Τῇ ὑποταγῇ*. Οὐ γὰρ ἵνα τι διδάξῃσι χρήσιμον, ταῦτα ἐποιοῦν, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξῃσι καὶ δουλώσωνται. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἴξαμεν, τούτοις δὲ οὐκέτι. *Ἴνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς*. Ἴν' ὅπερ ἔφημεν, φησὶν, εἰπόντες, τοῦτο διὰ τῶν ἔργων βεβαιώσωμεν, ὅτι *τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ γέγονε καιρὰ τὰ πάντα*, καὶ ὅτι, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτίσις*, καὶ ὅτι *τοὺς περιτεταμένους Χριστὸς οὐδὲν ὥφελήσει*. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν βεβαιοῦντες, οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν. Εἶτα ἐπειδὴ εὐθέως ἀνέπιπτεν αὐτῷ τὰ παρὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰκὸς ἦν τινὰς λέγειν· Πῶς οὖν ταῦτα ἐκείνοι προστάττουσιν; ὅρα πῶς λύει σφῶς τὴν ἀντίθεσιν. Οὐ γὰρ λέγει τὴν οὖσαν αἰτίαν, οἶον ὅτι συγκαταβάσεως ἕνεκεν καὶ οἰκονομίας τοῦτο ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι· ἢ γὰρ ἂν ἐδράσθησαν οἱ ἀκούοντες. Δεῖ γὰρ τῆς οἰκονομίας ἀγνοεῖν τὴν αἰτίαν ὃ τοὺς μέλλοντάς τι καρποῦσθαι παρ' αὐτῆς χρήσιμον· εἰ γὰρ φανείη τῶν γινόμενων ἢ πρόφασις, τὸ πᾶν οἰχῆσεται. Διὰ τοῦτο [683] τὸν μὲν ἐργαζόμενον αὐτὴν, εἰδέναι χρὴ τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων· τοὺς δὲ μέλλοντάς τι κερδαίνειν παρ' αὐτῆς, ἀγνοεῖν. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὃ λέγω ποιήσω, ἐπ' αὐτῆς τῆς ταύτης ὑποθέσεως χρῆσθαι τῷ ὑποδείγματι. Οὗτος αὐτὸς ὁ μακάριος Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναιρῶν, μέλλων ποτὲ τὸν Τιμόθεον Ἰουδαίῳ πέμπειν ὡς διδάσκαλον, περιτεμὴν αὐτὸν πρότερον, οὕτως ἐπεμψεν.

Ἐποίησε δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται τοῖς ἀκροαταῖς, καὶ εἰσῆλθε μετὰ τῆς περιτομῆς, ἵνα κατελεύσῃ τὴν περιτομήν. Ἀλλὰ τὴν αἰτίαν αὐτοῦς μὲν ἠπίστατο καὶ Τιμόθεος, τοῖς δὲ μαθηταῖς οὐκ εἶπεν. Εἰ γὰρ ἔγκωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο περιέτεμεν, ἵνα λύσῃ τὴν περιτομήν, οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ἤκουσαν αὐτοῦ δημηγοροῦντος, καὶ τὸ πᾶν ἂν διεβρύη κέρδος· νῦν δὲ ἡ ἀγνοία τὰ μέγιστα αὐτοὺς ὠφέλησε. Νομίζοντες γὰρ αὐτὸν ὡς νομοφύλακα τοῦτο ποιεῖν, καὶ εὐμνῶς ἐδέξαντο καὶ προσηνῶς καὶ αὐτὸν καὶ τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν. Δεξιόμενοι δὲ κατὰ μικρὸν καὶ παιδεύθοντες, ἀπέστησαν τῶν παλαιῶν· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν αἰτίαν ἤδесαν. Μαθόντες γὰρ ἂν αὐτὸν ἀπεστράφησαν, ἀποστραφέντες δὲ οὐκ ἂν ἤκουσαν, μὴ ἀκούσαντες δὲ ἔμεναν ἂν ἐπὶ τῆς πλάνης τῆς προτέρας· ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, οὐκ ἐξεκάλυψε τὴν αἰτίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα οὐ λέγει· τῆς οἰκονομίας τὴν πρόφασιν, ἀλλ' ἐτέρως

b Sic legit Interpres Latinus et sic omnino legendum esse suadent ea quae praecedunt et quae sequuntur. Editi tamen dicunt, male.

c Legebatur Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναιρῶν μέλλων, τότε... πέμπειν...

a Savilian in margine κατασκευάσσει.

μεθοδεύει τὸν λόγον, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δο-
κοῦντων εἶναι τι· ὅποιοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι
διαφέρει· πρόσωπον ἀνθρώπου ὁ θεὸς οὐ λα-
μβάνει. Ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐκ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν
ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρεῖ τοὺς ἁγίους, ἵνα
ὠφελήσῃ τοὺς ἀσθενοῦντας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν
ἔστιν· Εἰ καὶ ἐπιτρέπουσιν ἑκαῖνοι περὶτέμεσθαι,
τὸν λόγον αὐτοὶ τῷ θεῷ δώσουσιν. Οὐ γάρ, ἐπειδὴ
μεγάλοι εἰσι καὶ ἔξαρχοι, ὁ θεὸς πρόσωπον αὐτῶν
λήφεται. Ἄλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐκ εἶπε, παφεισμέ-
ως δέ· οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ δὲ ἑκαῖνοι βολοῦσι τὸ κή-
ρυγμα, καὶ παρὰ τὰ προστεταγμένα κηρύττουσι, δώ-
σουσι τὴν ἰσαγῆν διπλὴν, καὶ τιμωρίαν ὑποστήσου-
ται· τοῦτων μὲν οὐδὲν εἶπε, σεμνότερος δὲ αὐτῶν
δοκεῖ καθίστασθαι, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δο-
κοῦντων εἶναι τι, ὅποιοι ποτε ἦσαν. Καὶ οὐκ εἴ-
πεν, Ὅποιοι ποτέ εἰσιν, ἀλλ' Ἦσαν, δεικνύς ὅτι
καὶ αὐτοὶ λοιποὶ ἦσαν παυσάμενοι τοῦ οὕτω κηρύσ-
σειν, ἅτε τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ διαλάμψαντος.
Τὸ δὲ, Ὅποιοι ποτε ἦσαν, Εἰ οὕτω, φησὶν, ἐκή-
ρυττον αὐτοὶ, τὸν λόγον δώσουσιν. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις,
ἀλλὰ θεῷ μέλλουσιν ἀπολογεῖσθαι.

γ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμφιδόλων, οὐδ' ὡς
ἀγνοῶν τὰ ἑκαῖνων, ἀλλ', ὅπερ ἔφθην εἰπῶν, οὕ-
τω συμπερὶν νομίζων μεθοδεῦσαι τὸν λόγον. Εἶτα
ἵνα μὴ δόξῃ ὡς τὴν ἐναντίαν ἔχων τάξιν κατηγορεῖν
αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τούτου κατασκευάσῃ μάχης ὑπόνοιαν,
ἐπήγαγεν εὐθέως τὴν διόρθωσιν, εἰπὼν, ὅτι Ἐμοὶ οἱ
δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν;
Ἄ μὲν ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, οὐκ οἶδα· ἑκαῖνο μέντοι
[684] εἶδα σαφῶς, ὅτι ἔμοι οὐκ ἠναντιώθησαν, ἀλλὰ
καὶ συνέπνευσαν καὶ συνεφώνησαν· τὸ γὰρ, δεξιὰς
ἔδωκαν, τοῦτό ἐστι δηλοῦντος. Ἀλλὰ τῶς οὐ λέγει
τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐδίδαξαν, οὐ διώρθωσαν, οὐ πλέον
τι προσέθηκαν ὢν ἥδειν. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες,
φησὶν, οὐδὲν προσανέθεντο. Τουτέστι. Μαθόντες τὰ
ἡμᾶ, οὐδὲν προσέθηκαν, οὐδὲν διώρθωσαν, καὶ ταῦτα
εἰδότες, ὅτι διὰ τοῦτο παρεγνώμην, ὥστε αὐτοῖς κοι-
νώσασθαι· καὶ κατ' ἀποκάλυψιν Πνεύματος παρεγνό-
μην, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι, καὶ τίτον ἀκρόβυστον
εἶχον μεθ' ἑαυτοῦ, οὕτε ἔμοι τι πλέον εἶπον ὢν ἥδειν,
οὕτε ἑκαῖνον περιέτεμον. Ἀλλὰ τοῦναντίον. Τί
ἐστι, Τοῦναντίον; Τινὲς μὲν φασὶ τοῦτο αὐτὸν λέ-
γειν, ὅτι οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ ἐδι-
δάχθησαν παρ' αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἂν εἴποιμι τοῦτο.
Τί γὰρ ἔμελλον παρ' αὐτοῦ μαρτυρεῖν πλέον; καὶ
γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀκηριτισμένος ἦν. Οὐ τοίνυν
τοῦτο βούλεται εἰπεῖν Τοῦναντίον λέγων, ἀλλ' ὅτι
οὐ μόνον οὐκ ἐπειτήθησαν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀπ-
έσχον τοῦ μέμψασθαι, ὅ· καὶ ἐπήνεσαν· τὸ γὰρ ἐναν-
τίον τοῦ μέμψασθαι ἐστι παιγμός. Εἶτα ἐπειδὴ εἰκὸς
ἦν ἀντειπεῖν τινας, Εἰ ἐπήνεσαν, πῶς οὖν τὴν περι-
τομήν οὐκ ἀνέλιον; εἰ γὰρ ἐπήνεσαν, ἄχρη ἀνελείν·
εἰπεῖν μὲν ὅτι ἀνέλιον, λίαν ἀναίσχυτον εἶναι ἐνό-
μιζε, καὶ πρὸς τὰ ὁμολογημένα φανεράν μάχην εἰσ-
άγειν· πάλιν ὁμολογούντα τὴν τῆς περιτομῆς συγ-
χώρησιν, εἰς ἑτέραν ἀντίθεσιν ἐμπασὲν ἀνάγκην

οὕσαν εἶναι. Εἰ γὰρ ἐπήνεσαν τὸ κήρυγμα τὸ σὸν,
φησὶ, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐπέτρπον περιτομήν, ἑαυτοὺς
ἐμάχοντο. Τίς οὖν ἢ ἡ τούτου λύσις; Ἦν εἰπεῖν, ὅτι
συγκатаβάσκεις Ἰουδαϊκῆς ἔνεκεν ταῦτα ἐπιούουν·
ἀλλὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅλον τῆς οἰκονομίας τὸν θεμελίον
διεσάλευσεν ἂν. Ἀδ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἀφήσῃ δὲ
αὐτὸ ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετέωρον εἰπῶν· Ἀπὸ δὲ τῶν
δοκούντων εἶναι τι, οὐδὲν μοι διαφέρει· ὡς ἂν εἰ
ἔλεγεν, Οὐ κατηγορῶ, οὐδὲ διαβάλλω τοὺς ἁγίους
ἑκαῖνους· ἴσασιν αὐτοὶ τί ἐπραττον· καὶ γὰρ τῷ
θεῷ μέλλουσιν ἀποδιδόναι λόγον· τὸ δὲ σπουδαζό-
μενον ἔμοι δεῖξαι, ὅτι τὰ ἡμᾶ οὐ καθέλιον, οὐδὲ
διώρθωσαν, οὐδὲ προσέθηκαν ὡς ἰδεῖως ἔχουσιν αὐ-
τοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσαν καὶ συνήνεσαν· καὶ τούτων
μάρτυρας ἔγω καὶ τίτον καὶ Βαρνάβαν. Διόπερ ἐπάγει
λέγων· Ἰδόντες ὅτι κακίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον
τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς
περιτομήν καὶ ἀκροβυστίαν οὐ τὰ πράγματα λέγων
αὐτὰ, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τούτων γνωριζόμενα ἔθνη. Ἐπ-
ήγαγε γοῦν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρω εἰς ἀποστολὴν
τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἔμοι εἰς τὰ ἔθνη.
Ὡςπερ οὖν τὴν ἀκροβυστίαν τὰ ἔθνη καλεῖ, οὕτω καὶ
περιτομήν Ἰουδαίους. Καὶ δεικνυσὶν αὐτοῖς ὁμότητον
ὄντα λοιπὸν, καὶ οὐ τοὺς ἄλλους ἑαυτῶν, ἀλλὰ τῷ κορυ-
φαίῳ [685] συγχρίνει, δεικνύς ὅτι τῆς αὐτῆς ἑκαστος
ἀπέλαυσεν ἀξίας. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν περὶ τῆς ὁμονοίας
αὐτῶν κατεσκεύασεν ἀπόδειξιν, θαρρῶν λοιπὸν μετὰ
παρρησίας διαλέγεται, καὶ οὐκέτι ἴσασται μέχρι τῶν
ἀποστόλων μόνων, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀνάγει τὸν
λόγον, καὶ τὴν ὑπ' ἑκαῖνου δοθείσαν χάριν αὐτῷ· καὶ
μάρτυρας τούτων τοὺς ἀποστόλους καλεῖ, καὶ φησιν·
ὅτι Γρόντες τὴν χάριν τοῦ Κυρίου τὴν δοθείσαν
μοι, Ἰακώβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δο-
κοῦντες στυλοὶ εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι καὶ
Βαρνάβαν κοινωρίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀκούσαντες,
ἀλλὰ, Γρόντες, τουτέστι, καταμαθόντες δι' αὐτῶν
τῶν πραγμάτων, δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι καὶ Βαρνάβαν
κοινωρίας. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν εἰδείξε καὶ τῷ
Χριστῷ τοῦτο δοκοῦν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις; Οὐδὲ γὰρ
ἂν ἐδόθη, οὐδὲ ἐνήργησεν ἡ χάρις, εἰ μὴ δοκοῦν
αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν. Καὶ ὅπου μὲν συγ-
κρίναι ἑαυτὸν εἶδε, Πέτρου μέμνηται μόνου· ὅπου
δὲ μαρτυρίαν καλεῖσαι. τῶν τριῶν ὁμοῦ, καὶ μετ' ἐγ-
χωρίου, Κηφᾶς, λέγων, καὶ Ἰακώβος, καὶ Ἰωάννης
οἱ δοκοῦντες στυλοὶ εἶναι. Καὶ πάλιν οὐ τὸ εἶναι
ἀναιρῶν, τοὺς δοκοῦντάς φησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν
ἄλλων παραλαμβάνων γνώμην, καὶ λέγων, ὅτι οἱ
μεγάλοι καὶ ἐξαίρετοι, καὶ οὐς πάντες πανταχοῦ πε-
ριφέρουσιν, οὗτοι μάρτυρές εἰσι τῶν λεγομένων, ὅτι
καὶ τῷ Χριστῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ διὰ μὲν τῶν πραγ-
μάτων ταῦτα ἔμαθον, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πίστεως ἐπισ-
τώθησαν. Διὸ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι, καὶ οὐκ ἔμοι
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Βαρνάβῳ, ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς
τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν.

Ἡ συνέσεως ὑπερβολή, καὶ συμφωνίας ἀπόδειξις
ἀναντιρρήτος! δεικνυσὶ γὰρ καὶ τὰ ἑκαῖνων αὐτοῦ,
καὶ τὰ αὐτοῦ ἑκαῖνων. Ταῦ· γὰρ ἑκατέρους ἐδέχεται,

refert : personam hominis Deus non accipit. Hic non solum non excusat apostolos, verum etiam vehementer gravat sanctos, ut prosit infirmis. Hoc autem vult significare : Etsi illi permittunt circumcisionem, ipsi Deo reddituri sunt rationem : non enim quia magni sunt ac dignitate præstantes, Deus personam illorum accipiet. Neque tamen sic aperte loquutus est, sed moderatius. Non enim dixit, Quod si turbant prædicationem, præter ea quæ mandata sunt prædicantes, hærent extrema supplicia. Nihil, inquam, horum dixit, sed reverentius videtur illos attingere, loquens hunc in modum : *Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint.* Non dixit, Quales jam sunt, sed, *Quales fuerint* : nimirum declarans, quod et illi jam desissent hoc modo prædicare, utpote jam ubique coruscante prædicatione. Cæterum quod ait, *Quales aliquando fuerint*, hoc declarat : Si sic, inquit, prædicaverunt, ipsi reddent rationem. Non enim hominibus, sed Deo sunt rationem reddituri.

3. Hæc autem dicebat, non velut ambigens aut ignorans quo animo id facerent illi, sed, ut dixi, quod expedire judicaret, ut hæc via rem aggrederetur. Deinde ne velut diversæ factionis videretur illos accusare, et hinc oriretur contentio ac dissidii suspicio, mox correctionem adjunxit, dicens : *Mihi enim qui habebantur in pretio, nihil contulerunt.* Quid autem hoc est ? quæ vos dicitis, inquit, nescio : illud vero certo scio, quod mihi non modo non sunt adversati, verum etiam conspirarunt mecum, concordiaque sociati sunt. Id enim declarat, cum ait : *Dexteras dederunt.* Verum nondum hoc dicit, sed illud tantum dicit, quod non docuissent, non correxissent, neque quidquam addidissent iis quæ prius sciverat. *Mihi enim, inquit, qui erant in pretio, nihil præterea contulerunt.* Hoc est, postquam cognoverant quæ prædicarem, nihil adjecerunt, nihil inde correxerunt : idque cum scirent me ea gratia venisse Jerosolimam, ut cum ipsis communicarem. Nam secundum revelationem Spiritus accesseram, ut cum illis communicarem, ac Titum incircumcisum habebam mecum. Nec illi mihi quidquam dixerunt ultra ea quæ prius sciveram, nec illum circumcidi. 7. *Sed contra.* Quid est, *Contra* ? Quidam hoc sentire Paulum dicunt, quod non solum ipsum nihil docuerint, verum etiam ab ipso docti sint : ego vero nequaquam hoc dixerim. Quid enim ab illo præterea erant docendi ? quandoquidem unusquisque illorum perfectus erat. Non igitur hoc sentit cum ait, *Contra* ; sed illud potius vult dicere, quod non solum nihil reprehenderunt, verum tantum abfuerunt ab incusando, ut comprobarint etiam : nam comprobatio contraria est incusationi. Mox quoniam conjectandum erat dicturos aliquos : Si comprobarunt, quare non sustulerunt circumcisionem ? nam si comprobarunt, tollenda erat : dicere quidem, Sustulerunt, judicabat nimis inverecundum fore, atque hinc oritur pugnam manifestam adversus ea quæ confessus fuerat : rursus, si confiteretur concedendam esse circumcisionem, videbat necessario fore,

ut in aliam incideret objectionem. Si enim, inquit, comprobarunt tuam prædicationem, cum contra permiserint circumcisionem, ipsi secum pugnant. Quo pacto igitur hic solvitur nodus ? Dicere poterat, quod ista fecissent morem gerentes infirmitati Judaicæ : verum hoc dicendo totum dispensationis fundamentum convulsisset. Ideo non dicit hoc, sed reliquit in dubio atque ancipiti, dicens : *Ab his autem qui videbantur esse aliquid, nihil mea refert* : ac si diceret : Non accuso, neque suggillo sanctos illos : sciunt ipsi quid fecerint : Deo siquidem reddituri sunt rationem. Quod autem hic demonstrare studeo, hoc est, quod a me gesta non resciderunt neque correxerunt, neque quidpiam addiderunt, quasi quidam illis deesset, verum etiam comprobarunt et assensi sunt ; atque hujus rei testes habeo Titum ac Barnabam. Unde subjicit dicens : *Cum vidissent mihi commissum evangelium præputii, quemadmodum Petro circumcisionis ;* circumcisionem et præputium dicens non res ipsas, sed gentes hac nota distinctas. Subjunct igitur : 8. *Qui enim operatus est in Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et in me inter gentes.* Quemadmodum igitur præputii nomine designat gentes, ita et circumcisionis nomine Judæos. Jamque se cæteris honore parem ostendit, nec se reliquis illis, sed ipsi coryphæo comparat, declarans quod horum unusquisque parem sortitus sit dignitatem. Posteaquam enim argumentis declaravit apostolorum inter se concordiam, deinde sumpta fiducia libere prosequitur : neque jam solum pervenit usque ad apostolos, sed ad Christum ipsum deducit sermonem, atque gratiam sibi ab illa donatam : quarum rerum testes citat apostolos, dicens, 9. *Ubi cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi, Jacobus, Cephas et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Non dixit, Postquam audissent, sed, *Cum cognovissent*, hoc est, ex ipsis didicissent factis, *dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Vides ut paulatim demonstravit hoc et Christo visum et apostolis ? Neque enim data fuisset, neque in illo fuisset operata gratia, nisi prædicationem eam comprobasset. Ac Petri quidem solius meminit, ubi cogitur se cum illis conferre : ubi autem citandum est testimonium, trium pariter facit mentionem, idque non sine laude ; *Cephas, inquit, Jacobus et Joannes, qui videbantur esse columnæ.* Nec rursus ideo dicit, *Videbantur*, quod tolleretur rei veritatem, sed aliorum quoque assumit sententiam, dicens : Qui magni sunt et eximii, quæque omnes ubique celebrant, hi testes sunt eorum quæ dico, quod eadem placeant et Christo, quodque hæc ipsi rebus cognoverint, ipsaque rerum experientia commoti sint, ut crederent. Ideoque et dexteras mihi dedere, non mihi tantum, sed et Barnabæ, *Ut nos quidem ad gentes, ipsi vero in circumcissionem.*

Pauli prudentia. — O prudentiam eximiam ! o concordie demonstrationem irrefutabilem ! ostendit enim illorum doctrinam suam esse, et suam illorum esse. Eisdem enim utrisque placebant : videlicet ut et illi

sic prædicarunt Judæis, et hic gentibus: ideoque subjecit ita loquens, *Ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcisionem*. Vides quod hic quoque circumcisionem appellat non rem ipsam, sed Judæos? Quoties enim rem ipsam dicit, et contrarium opponit, ipsum nominat præputium, ut cum ait: *Circumcisio quidem predest, si legem observes: quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua præputium facta est* (Rom. 2. 25); ac rursus, *Neque circumcisio quidquam valet neque præputium* (Gal. 5. 6). Ubi vero sic appellat Judæos, nec rem intelligi vult, sed populum: non opponit præputium, sed gentes. Etenim discernuntur Judæi quidem a gentibus, a circumcissione vero præputium: quemadmodum cum superius diceret, *Qui operatus est et in Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et in me inter gentes*; et hic rursus, *Nos in gentes, ipsi vero in circumcisionem*; non rem ipsam, sed Judæorum populum sic appellat, distinguens eum a gentibus. 10. *Tantum ut pauperum memores essemus, quod ipsum etiam studui facere*.

4. Quid tandem est hoc quod dicit? In prædicandi, inquit, munere partiti sumus inter nos orbem terrarum; atque ego quidem eos qui ex gentibus sunt, illi vero Judæos acceperant secundum Dei placitum: ad curam vero pauperum, qui apud Judæos erant, ego quæ facultatis meæ erant eum illis contuli. Quod si bellum fuisset et contentio, nequaquam hoc illi recepissent. Qui sunt autem isti pauperes? Plerique Judæi qui crediderant in Palæstina, facultatibus omnibus exuti fuerant, ac per omnes regiones disjecti exsultabant. Quod quidem et in Epistola ad Hebræos scripsit, dicens: *Nam bonorum vestrorum rapinam cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 34). Declarat idem et Thessalonicensibus scribens, ac fortitudinem illorum prædicans: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quoniam et vos eadem passi estis a propriis contribulibus, quemadmodum et illi a Judæis* (1. Thess. 2. 14). Omnibusque modis ostendit quod ii qui ex gentibus crediderant, non perinde oppugnabantur a Græcis, atque ii qui ex Judæis crediderant, a suæ gentis hominibus vexabantur: hæc quippe gens cæteris omnibus erat atrocior. Ideo summa sollicitudine curam illorum gerunt, atque ea de re et Romanis scribit et Corinthiis. Neque solum colligit pecunias, verum etiam ipse illas defert et distribuit (1. Cor. 16), atque: *Nunc autem vado in Jerusalem ministrans sanctis* (Rom. 15. 25). Nam et ad victum necessariis egebant. Quod igitur hic significat, illud est: Hæc in re mihi visum est illis opitulari: quod et recepi, et non cessavi. At postquam his ostendit suam cum apostolis concordiam consensumque, cogitur deinceps et disceptationis cum Petro Antiochiæ habitæ mentionem facere, dicens: 11. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat*. 12. *Priusquam enim venissent quidam a Jacobo, simul cum gentibus edebat: et postquam venissent, subdixit ac separavit semetipsum metuens eos qui erant ex circumcissione*.

De Pauli cum Petro disceptatione (a). — Multi qui parum attente legunt hunc epistolæ locum, existimant Petrum a Paulo accusari de simulatione: verum non ita se res habet; absit: multam enim hic conperimus tum Petri tum Pauli prudentiam tecte adhibitam, ut prodessent audientibus. Sed prius dicendum est de Petri fiducia, et quomodo semper ante cæteros discipulos prosiliret: nam hinc etiam cognomen sortitus est ob immutabilem et immobilem fidem. Cum enim omnes essent interrogati, hic ante cæteros prosiliens: *Tu es, inquit, Christus, Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16); quo tempore illi et claves regni cælorum conceditæ sunt. Præterea in monte solus exstitit qui loqueretur. Ad hæc cum de cruce fieret sermo, cæteris tacentibus ipse dixit: *Propitius esto tibi* (Ibid. v. 22). Quamquam autem hæc verba non erant circumspectæ mentis, erant tamen servidæ caritatis. Quin et in cæteris omnibus videbimus illum aliis servidiorum, et ad pericula præsilientem. Ita cum Dominus visus esset in littore, cæteris navim trahentibus, ipse non sustinuit navigio accedere. Ac post resurrectionem Judæis eadem spirantibus inasipientibusque, ac discipulos discerpere querentibus, primus accedens ausus est in vocem crumpere ac dicere, quod ille crucifixus assumptus jam in cælis esset. Aliud est autem, ostium clausum aperire, ac negotio dare principium: aliud post deinceps confidenter agere. Itaque qui suam ipsius animam tam numero populo exposuerat, quomodo simulasset unquam? qui flagellatus, qui vinctus, nihil de sua fiducia voluerat remittere, idque in ipso statim prædicationis initio, in media metropoli, ubi tantum erat discriminis: quomodo post tantum temporis Antiochiæ, ubi nullum erat periculum, cum jam ex ipsis factis comprobatus ac spectatus esset, eos qui ex Judæis crediderant, formidasset? qui Judæos ipsos non metuerat et in principio et in metropoli. quomodo post tantum temporis, cum esset in aliena civitate, eos qui ab illis defecerant metuerit? Non igitur hæc dicens Paulus adversus Petrum loquitur, sed eodem consilio quo dixerat illud, *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid; qualescumque fuerint, nihil mea refert*: ob eodem et hæc loquitur. Verum ne diutius his de rebus dubitemus, eorum quæ dicta sunt, causam oportet explicare. Apostoli enim, ut dixi, Jerosolymis quidem permittebant circumcisionem: non enim poterant subito a lege remove: ubi vero venissent Antiochiam, jam nihil istarum rerum observabant, sed cum iis qui ex gentibus crediderant, indifferenter vivebant: quod sane et Petrus tum faciebat. Ubi vero venissent ex urbe Jerosolymorum, qui viderant eum ibi sic prædicantem, non ulterius id faciebat, metuens ne illos offenderet, sed secessit, hic duo per dispensationem agens: alterum ne offenderet eos qui erant ex Judæis; alterum, ut Paulo justam præberet occasionem increpandi. Etenim si

(a) Hæc de re Chrysostomus peculiarem habuit homiliam, quam edidimus Tom. 3, col. 371-372, cum prævio monito. ubi ille hanc eandem, quam hic præfert, sententiam proferat iisdem argumentis. Ibi videsis.

καὶ ἐκείνους Ἰουδαίους κηρύττειν οὕτω, καὶ τοῦτον τοὺς ἔθνεσι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν. Ὅρξ πῶς περιτομὴν ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους; Ὅταν μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα λέγῃ καὶ ἀντιδιαστέλλῃ, αὐτὴν τὴν ἀκροβυστίαν τίθησιν, ὡς ὅταν λέγῃ, Περιτομὴ μὲν ὤφελει, ἔσθ' νόμον πράσσης· ἔσθ' δὲ παραβάτης νόμου ἦς, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε· καὶ πάλιν, Ὅτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὕτε ἀκροβυστία· ὅταν δὲ Ἰουδαίους οὕτω καλῇ, καὶ μὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸν λαὸν δηλῶσαι βούληται, οὐ τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ τὰ ἔθνη ἀντιτίθῃσιν. Ἀντιδιαστέλλονται μὲν γὰρ ἔθνεσιν Ἰουδαίῳ, περιτομῇ δὲ ἀκροβυστία· ὡς ὅταν λέγῃ καὶ ἀνωτέρω, Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρον εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνέηργησε κάμοι εἰς τὰ ἔθνη· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, ὅτι Ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, οὐ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ φησιν, ἀλλὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν οὕτω καλεῖ, ἀντιδιαστέλλων αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν. *Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.*

δ. Τί ποτε τοῦτο ἐστὶν ὁ φησιν; Ἐν μὲν τῷ κηρύγματι, φησὶ, δευλόμθα τὴν οἰκουμένην, καὶ γὰρ μὲν [686] τοὺς ἐξ ἔθνων, ἐκείνοι δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἔλαβον κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· εἰς δὲ τὴν τῶν πτωχῶν ἐπιμέλειαν τῶν παρὰ Ἰουδαίους, ἐγὼ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ συνεισήνεγκα ἐκείνοις. Εἰ δὲ πόλεμος ἦν καὶ μάχη, οὐκ ἂν τοῦτο κατεδέξαντο ἐκείνοι. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι οἱ πτωχοί; Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐν Παλαιστίνῃ τὰ δευτὰ ἀφῆρθέσαν ἅπαντα, καὶ πανταχόθεν ἡλαύνοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῖ μὲν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, λέγων· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*· δηλοῖ δὲ Θεσσαλονικεῦσι γράφων, καὶ ἀνακηρύττων τὴν ἀνδρείαν ἐκείνων· *Ἥμεῖς γὰρ, φησὶ, μμμηται ἐγίνεσθε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδιῶν συμφυλετῶν, καθάπερ ἀκακεῖνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.* Καὶ διὰ πάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐχ ὁσῶς οἱ ἐξ Ἑλλήνων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν μενόντων Ἑλλήνων ἐπολεμοῦντο, ὡς οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων ἡλαύνοντο· τραχύτερον γὰρ τοῦτο πάντων τὸ ἔθνος. Διὰ ταῦτα πολλὴν ποιοῦνται σπουδὴν, ὥστε πάσης αὐτοὺς ἀπολαύειν ἐπιμελείας, καὶ Ῥωμαίους ἐπιστελλῶν καὶ Κορινθίους. Καὶ οὐ μόνον συνάγει χρήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ διακομίζει, καὶ λέγει· *Νυνὶ δὲ κορευόμεν εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἀγίοις.* Καὶ γὰρ ἀναγκαίως ἡπόρουν τροφῆς. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα δηλῶν εἰπεν, ὅτι Ἐν τούτῳ μοι βοηθεῖν αὐτοὺς ἔδοξε, καὶ κατεδεξάμην, καὶ οὐκ ἐνέλειπον. Καὶ διὰ τούτων δείξας τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν καὶ τῆς πρὸς Πέτρον αὐτῷ γινόμενης ἐν Ἀντιοχείᾳ διαλέξεως μνησθῆναι, καὶ φησιν· Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθειν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἔθνων συνήθισεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπ-

ἔσπελσε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

Πολλοὶ τῶν ἀπλῶς ἀναγινωσκόντων· τοῦτ' ἐστὶν τῆς Ἐπιστολῆς, νομίζουσι τοῦ Πέτρου τὸν Παῦλον κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν, ἀπαγε· πολλὴν γὰρ εὐρήσομεν καὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν ἐγκεχυμένην ἐνταῦθα πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν. Πρώτερον ἐξ ἀναγκαῶν περὶ τῆς τοῦ Πέτρου παρῆρησίας εἰπεῖν, καὶ πῶς αὐτὸ πάντων αὐτὸς κατεπῆδα· α τῶν μαθητῶν. Καὶ γὰρ τὴν προσηγορίαν ἐνταῦθεν ἔλαβε διὰ τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀπερίτρεπτον τῆς πίστεως· καὶ ὅτε κοινῇ πάντες ἡρωτῶντο, τῶν ἄλλων προπηδήσας, φησὶ· *Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*· ὅτε καὶ τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν ἐνεπιστεύθη. Καὶ ἐν τῷ ὅρει μόνος φαίνεται φεγγόμενος, καὶ ὅτε περὶ σταυροῦ διελέγετο, τῶν ἄλλων σιγῶντων, αὐτὸς φησιν, *Ἰλαῶς σοι.* Ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα εἰ καὶ μὴ διεσκευασμένης γνώμης ἦν, ἀλλ' ὁμως ζεοῦσης ἀγάπης. Καὶ [687] πανταχοῦ δὲ τῶν ἄλλων ὁρῶμεν αὐτὸν θερμότερον ὄντα, καὶ προαλλόμενον ἐν τοῖς κινδύνους. Καὶ ὅτε ὤφθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, τῶν ἄλλων τὸ πλοῖον ἐκλόντων, αὐτὸς οὐκ ἠνέσχετο τῷ πλοίῳ παραγενέσθαι· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δὲ φονῶντων ἡ Ἰουδαίων καὶ μαινομένων, καὶ ζητούντων αὐτοὺς διασπάσαι, πρῶτος παρελθὼν ἐτόλμησε ῥῆξαι φωνὴν καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ἀνελήφθη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστὶν. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον κεκλεισμένην ἀνοῖξαι θύραν καὶ ἀρχὴν δοῦναι πράγματι, καὶ μετὰ ταῦτα παρῆρησιάσασθαι. Ὁ τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκδοὺς δῆμῳ τοσοῦτῳ, πῶς ἂν ὑπεκρίθη ποτέ; ὁ μαστιχθεὶς καὶ δεθεὶς, καὶ μηδὲν τῆς παρῆρησίας ἐλόμενος καθυφαίνει, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἐν μέσῃ τῇ μητροπόλει, ἐνθα τοσοῦτος κίνδυνος ἦν, πῶς ἂν μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐνθα οὕτως κίνδυνος ἦν, καὶ πολὺ λαμπρότερος αὐτὸς ἐγεγόνει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν ἔχων, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας εἰδέναι ἂν; Ὁ γὰρ αὐτοὺς Ἰουδαίους μὴ φοβηθεὶς καὶ ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ μητροπόλει, πῶς ἂν μετὰ χρόνον τοσοῦτον ἐν ἀλλοτρίᾳ ᾧ, τοὺς ἐξ ἐκείνων μεταστάντας ἐφοβήθη; (Ὁ τοίνυν κατὰ Πέτρον ταῦτα φησὶν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης ἧς εἶπεν, Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι ἀποῖοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει, ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ταῦτα φθέγγεται. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ κλέον διαπορῶμεν ὑπὲρ τούτων, ἀναγκαῖοι τῶν λεγομένων ἀναπτύξαι τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, καθὼς ἔφθην εἰπὼν, ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν συνεχῶρουν περιτέμνεσθαι· οὐ γὰρ ἦν ἀδρόως ἀποσπάσαι τοῦ νόμου· ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἐλθόντες, οὐδὲν τοιοῦτον παρετήρουν λοιπὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξ ἔθνων πιστευόντων ἀδιαφόρως ἔζων, ὃ δὴ καὶ Πέτρος ἐποίει τότε. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων οἱ ἰδόντες αὐτὸν ἐκεῖ οὕτω κηρύττοντα, οὐκέτι ἐποίει τοῦτο, φοβούμενος πληγεῖν ἐκείνους, ἀλλὰ μετέθετο, δύο ταῦτα οἰκονομῶν, καὶ τὸ μὴ σκαβαλῆσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ

^a Savil. suspicatur legendum προσεῖδα, quae lectio melius conveniret, sed altera etiam quadrat.

^b Legetur φωνόντων.

παρ᾿ αὐτοῦ τῷ Παύλῳ εὐλογον τῆς ἐπιτιμήσεως πρό-
φασιν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κηρύ-
ξας μετὰ περιστομῆς, μετέθετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἔδοξεν
ἀν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων διὰ τὸν τοῦ Παύλου φόβον τοῦτο
ποιεῖν, καὶ κατέγνωσαν ἀν αὐτοῦ πολλὴν τὴν εὐκο-
λίαν οἱ μαθηταί· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο σκάνδαλον
ἔμελλε γίνεσθαι. Τῷ μὲντοι Παύλῳ πάντα σαφῶς
εἰδότε μεταστὰς, οὐκ ἂν τοιαύτην περίσχεον ὑπόνοιαν
καὶ γὰρ ἤδει τὴν γνώμην μεθ' ἧς ἐγίνετο ταῦτα. Διὸ
καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται, ἵνα ἐγ-
καλουμένου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος, εὐκολώτε-
ρον οἱ μαθηταὶ μεταδῶνται. Εἰ γὰρ, μηδενὸς γενο-
μένου τοιοῦτου, παρήνευσεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἂν εἰργά-
σατο μέγα· νῦν δὲ ἀφορμὴν λαβὼν ἐπιτιμήσεως
σφοδρότερας, πλείονα τοῖς μαθηταῖς Πέτρον τὸν
φόβον ἐνέδοξε. Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀκούων ταῦτα Πέτρος
ἀντέλεγε, καλῶς ἂν τις ἐμὲμψατο, ὡς τῆς οἰκο-
νομίας ἀνταρπεπομένης· νυνὶ δὲ, ἐκείνου μὲν ἐπι-
τιμῶντος, τούτου δὲ σιγῶντος, καλὸς τοῖς ἐξ Ἰουδαίων
[688] φόβος ἐγίνετο· διὸ καὶ σφοδρῶς κίχρηται τῷ
Πέτρῳ.

ε'. Καὶ σκόπει μεθ' ὧς ἀκριβεῖας κίχρηται τῷ λό-
γῳ, διδοὺς τοῖς συνεισὶς ἰδεῖν, ὅτι οὐ μάχης ἦν τὰ
ῥήματα, ἀλλ' οἰκονομία. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος,
φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Οὐκ εἶπεν, ὅπ'
ἐμοῦ, ἀλλ', ὅπὸ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ αὐτὸς καταγίνω-
σκαι, οὐκ ἂν παρήνευστο καὶ τοῦτο εἶπεν. Καὶ τὸ,
κατὰ πρόσωπον δὲ ἀντέστην, σχῆμα ἦν. Εἰ γὰρ ὅ-
πως ἐμάχοντο, οὐκ ἂν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις
ἐπιτίμησαν· σφόδρα γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐσκανδάλισαν·
νυνὶ δὲ λυσιτελοῦσα ἦν ἡ ἐν τῷ φανερῷ μάχη. Καὶ
ὡςπερ ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, οὕτω
καὶ αὐτοὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ. Τίς οὖν ἡ κατάγνωσις; Πρὶ
τοῦ γὰρ ἔλθειν τινας ἀπὸ Ἰακώβου (αὐτὸς γὰρ ἦ
ὁ διδάσκαλος ἐν Ἱεροσολύμοις) μετὰ τῶν ἐθνῶν
συνήσθαι· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστηλλε, καὶ ἀφ-
ώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς· οὐ
τοῦτο φοβούμενος, μὴ κινδυνεύσῃ· ὁ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὴ
φοβηθεὶς, πολλῶ μᾶλλον τότε· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποστῶ-
σιν. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς λέγει Γαλάταις, φοβοῦμαι
ὁμᾶς, μὴ πως εἰκὴ κεκοιλάκα· καὶ πάλιν, φοβοῦ-
μαι μὴ πως ὡς ὄφρις ἔδωκ' ἐξηπάτησεν, οὕτω
φθαρῇ τὰ νοήματα ὁμῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ θανάτου
φόβος οὐδὲν ἦν αὐτοῖς, ὁ δὲ τῆς ἀπωλείας τῶν μαθη-
τῶν σφόδρα αὐτῶν κατέσειε τὴν ψυχὴν. Ὡστε καὶ
Βαρνάβας συναπῆχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Μὴ
θαυμάσης, εἰ τὸ πρᾶγμα ὑπόκρισιν καλεῖ· οὐ γὰρ
βούλεται, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην,
ἵνα ἐκείνοι κατορθωθῶσιν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρῶς
ἀντείχοντο τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο καὶ ὑπόκρισιν καλεῖ
τὸ γινόμενον, καὶ σφόδρα ἐπιπλήττει, ὥστε πρόβριζον
αὐτῶν ἀνελεῖν τὴν πρόληψιν. Καὶ ἀκούων ταῦτα Πέ-
τρος συνυποκρίνεται, ὡς ἁμαρτάνων, ἵνα ἐν τῇ πρὸς
αὐτοὺς ἐπιτιμῇσι διορθωθῶσιν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἐξ
Ἰουδαίων ὁ Παῦλος ἐπέπληξεν, ἡγανάκτησαν καὶ δι-
έπυσαν· οὐ γὰρ πολλὴν περὶ αὐτοῦ ὄξαν εἶχον· νυνὶ
δὲ τὸν διδάσκαλον ὁρῶντες ἐπιτιμώμενον καὶ σιγῶν-
τα, οὕτε καταφρονῆσαι, οὕτε ἀντιπαῖν τοῖς λεγομέ-

νοῖς εἶχον. Ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι
πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Μὴδὲ αὕτη
ὁμᾶς θορυβεῖται ἡ λέξις· οὐ γὰρ Πέτρος καταγινώ-
σκων ταῦτα λέγει, ἀλλ' οὕτω χαρακτηρίζει τὴν λέ-
ξιν, ὡς συμφέρον ἦν ἀκοῦσαι τοὺς διὰ τῆς ἐπιτιμή-
σεως Πέτρον μέλλοντας βελτίους γίνεσθαι. Εἶπον τῷ
Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Εἶδες πῶς τοὺς ἄλλους
διορθοῦται; Διὰ γὰρ τοῦτο ἔμπροσθεν, ἵνα καὶ
ἀκούσαντες φοβηθῶσι. Τί εἶπες, εἰπὶ. Εἰ σὺ, Ἰου-
δαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς,
τί τὰ ἐθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; Καίτοι οὐ τὰ
ἐθνη αὐτῷ « συναπῆχθη, ἀλλ' Ἰουδαῖοι· τί οὖν [689]
ἐγκαλεῖς ὁ μὴ γέγονε; εἰ δὲ μὴ τρέπεις τὴν λόγον
ἐπὶ τοῖς ὑποκρινόμενοις τοῖς ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐπὶ
τὰ ἐθνη; διὰ τί δὲ καὶ Πέτρῳ μόνον ἐγκαλεῖς, εἰ καὶ
οἱ λοιποὶ αὐτῷ συνυποκρίθησαν; Ἰδῶμεν δὲ καὶ τί
ἐγκαλεῖ. Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς,
καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἐθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖ-
ζειν; Καὶ μὴ αὐτὸς ὑπεστέλλετο μόνος· τί οὖν ἔστιν
ὁ κατασκευάσαι βούλεται; Ἀνίστασθαι ποιῆσαι τὴν
ἐπιτίμην. Εἰ μὲν γὰρ εἶπε, κακῶς ποιεῖς τὸν νόμον
τηρῶν, ἐπατίμησαν ἂν οἱ ἐξ Ἰουδαίων αὐτῷ, ὡς θρα-
συνομένην κατὰ τοῦ διδασκάλου· νυνὶ δὲ ὑπὲρ τῶν εἰ-
κῶν ἐγκαλῶν αὐτῷ μαθητῶν, τῶν ἐξ ἐθνῶν λέγω,
εὐπαράδεκτον ποιεῖ ταύτην τὸν λόγον· καὶ οὐ ταύτη
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πάντων ἀποστήσας τὴν ἐπιτίμη-
σιν, τῷ ἀποστῶρι περιστῆσαι πᾶσαν αὐτήν. Εἰ γὰρ
σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ
Ἰουδαϊκῶς· μονονοῦχι διαβρήθην λέγων, ὅτι Μιμήσα-
σθε τὸν διδάσκαλον, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνι-
κῶς ζῆ. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· οὐ γὰρ ἂν ἔδειξαν
τὴν παραίνεσιν· προσχῆματι δὲ ἐπιτιμήσεως τῆς
ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν ἐκκαλύπτει τοῦ Πέτρον τὴν γνώμην.
Πάλιν εἰ εἶπε, διὰ τί τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀναγκάζεις
Ἰουδαῖζειν; σφοδρότερος ὁ λόγος ἂν ἐγένετο· νῦν
δὲ οὐχ ὡς τῶν Ἰουδαίων μαθητῶν ἀντεχόμενος, ἀλλὰ
τῶν ἐξ ἐθνῶν, οὕτω διορθοῦται ἐκείνους. Καὶ γὰρ αἱ
ἐπιπλήξεις, ὅταν μὴ σφόδρα φορτικαὶ ᾖσι, τότε μᾶ-
λιστα δύναται εὐπαράδεκτοι γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν
ἐξ ἐθνῶν τις ἠδύνατο ἐγκαλεῖσαι τῷ Παύλῳ, ὑπὲρ
τῶν Ἰουδαίων ποιουμένην τὸν λόγον. Τοῦτο ὅλον κατ-
ῶρθωσε σιγήσας καὶ καταδεξάμενος ὑποκρίσεως ὄ-
ξαν ὁ Πέτρος, ἵνα ἀληθοῦς ὑποκρίσεως ἀπαλλάξῃ
τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, εἰς τὸ Πέ-
τρον πρόσωπον περιέστησε τὸν λόγον εἰπὼν, Εἰ
σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων· προτὼν δὲ κοινωποιεῖ τὸ
λεγόμενον, καὶ ἑαυτὸν προσπαλαβὼν, καὶ οὕτω λέ-
γων· Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν
ἁμαρτωλοί. Καὶ τὰ μὲν λεγόμενα παραίνεσις ἦν,
σχῆμα δὲ ἐπιπλήξεως αὐτῇ περικειται διὰ τοὺς ἐξ
Ἰουδαίων.

ς'. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ· δοκῶν γὰρ ἔτερον λέ-
γειν, ἄλλο κατασκευάζει· ὡς ὅταν Ῥωμαῖοις ἐπιστελ-
λων λέγῃ· Νυνὶ δὲ πορεύεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα δια-
κονῶν τοῖς ἀγίοις. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο εἰπεῖν,
καὶ διδάξαι αὐτοὺς ἀπλῶς, τίνας ἔνεκον εἰς Ἱεροσό-
λυμα ἐπορεύετο, ἀλλ' εἰς ζῆλον φερεῖν ἐλεημοσύ-

^a Deerat αὐτῷ.

ipse qui Jerosolymis prædicaret cum circumcisionis permissu, Antiochiæ accessisset: visus fuisset iis qui ex Judæis crediderant, Pauli metu id facere, ac Petri nimiam facilitatem reprehendissent discipuli: quæ res non mediocre peperisset offendiculum: quamquam Paulo, quem nihil latebat, suo discessu nullam huiusmodi præbuisset suspicionem; noverat enim quo animo hæc fierent. Unde et Paulus objurgat, et Petrus sustinet: ut dum magister objurgatus obticescit, facillime discipuli mutarent sententiam. Nam si Paulus, cum tale nihil accidisset, admonuisset, nihil magni fecisset: nunc vero, quoniam nactus occasionem acrius increpavit, majorem Petri discipulis timorem iniecit. Quod si Petrus hæc audiens contradixisset, merito quis eum culpæ potuisset, quod dispensationem subvertisset. Nunc vero, dum alter objurgat, alter obliet, multus timor incutitur iis qui ex Judæis crediderant: ideoque vehementius objurgat Petrum.

5. Vide autem quanta accuratione sermonem temperat, prudentibus subindicans, ea quæ loquitur non esse dissidii, sed dispensationis. *Cum enim*, inquit, *Petrus venisset Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat.* Non dixit, Reprehensus a me, sed, Ab aliis. Quod si ipse reprehendisset illum, non veritas fuisset hoc dicere. Quod autem dixit, *In faciem*, figura est, quasi dixisset, *In speciem.* Etenim si vere fuisset inter ipsos contentio, nequaquam præsentibus discipulis se invicem increpassent; gravi enim illis fuisset offendiculo: nunc autem utilis erat palam in apertum adhibita dissensio. Et sicut Paulus Jerosolymæ cessit illis, ita idem Paulo cesserunt Antiochiæ. Quænam igitur erat reprehensio? *Præquam enim venisset quidam a Jacobo* (ipse namque erat doctor Jerosolymis), *simul cum gentibus edebat; postquam autem venissent, subtraxit ac subduxit sese, metuens eos qui erant ex circumcisione;* non hoc metuens, ne veniret in discrimen: nam qui initio non metuerat, multo minus tum metuisset: verum illud metuebat, ne deficerent: nam et ipse Paulus Galatīs dicit, *Timeo de vobis, ne frustra laboraverim* (Gal. 4. 11); ac rursus, *Timeo ne sicut serpens decepit Evam, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 3). Apud illos igitur mortis metus nihil erat, verum metus, ne perderent suos discipulos, vehementer concutiebat illorum animos. 13. *Ita ut et Barnabas simul abductus fuerit in illorum simulationem.* Nemireris si factum hoc appellat hypocrisim, hoc est, simulationem: non enim vult, ut prius dixi, patefacere consilium, ut illi corrigerentur. Quoniam enim vehementer hærebant legi, ideo Petri factum appellat simulationem, et severius increpat, ut persuasionem illis radicibus infixam evelleret. Et hæc audiens Petrus, jungit cum Paulo simulationem, quasi deliquisset, ut per ipsius objurgationem corrigerentur. Etenim si Paulus objurgasset eos qui erant ex Judæis, indigne tulissent ac respuissent illius objurgationem; nec enim admodum magnifice de illo sentiebant: nunc autem cum conspiciunt doctorem suum objurgatum obticere, neque contemnere neque contradicere Pauli verbis poterant. 14. *Sed cum viderem,*

quod non recte incederent ad veritatem evangelii. Ne hæc quidem dictio vos conturbet: non enim hæc dicit reprehendens Petrum, sed ita figuratam facit orationem, ut audita prodesse iis qui ob Petrum objurgatum meliores erant futuri. *Dixi Petro coram omnibus.* Vides quomodo hinc corrigit alios? nam ideo dixit *Coram*, ut qui audirent timerent. Age dic quid dixeris, *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice: cur cogis gentes judaizare?* Atqui gentes non simul cum illo fuerant in simulationem illam abductæ, sed Judæi: cur igitur incusas quod factum non est? cur non vertis sermonem ad eos qui simulabant, qui quidem erant ex Judæis, sed ad gentes? cur autem Petrum solum incusas, si cæteri quoque cum illo simulaverunt? Videamus porro et quid sit in quo accusat: *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice: cur gentes cogis judaizare?* Atqui solus hic se subduxerat: quid igitur est, quod vult efficere? Ut objurgatio careat suspitione. Nam si dixisset: *Male facis, qui legem observas:* increpassent illum Judæi tamquam confidentius agentem adversus præceptorem ipsorum: nunc vero dum illum objurgat pro suis discipulis, nimirum pro iis qui erant ex gentibus, acceptiorem reddit sermonem: et non hoc modo tantum, verum etiam, quod abstinens ab omnium reprehensione, totam increpationem confert in apostolum: *Si enim tu, inquit, Judæus cum sis, gentiliter vivis, non judaice;* propemodum aperte clamans: Imitamini doctorem; ecce et ipse Judæus cum sit, gentium more vivit. Verum id non dicit; non enim accepissent admonitionem; sed prætextu reprehensionis pro gentibus patefacit Petri sententiam. Rursus si dixisset, *Cur eos qui sunt ex Judæis, cogis gentium more vivere?* acerbior fuisset oratio. Nunc vero sic moderans sermonem, non quasi defendat discipulos Judæos, sed eos qui erant ex gentibus, hoc pacto corrigit illos. Increpationes enim si non fuerint acerbæ, facillime possunt recipi. Nullus enim eorum qui erant ex gentibus, incusare Paulum poterat, si pro Judæis verba fecisset. Hoc totum suo silentio correxit Petrus, recepta in se simulationis opinione, ut vera simulatione Judæos liberaret. Primum igitur in Petri personam vertit sermonem, *Si tu, Judæus cum sis;* sed in progressu communiter ad omnes vertit orationem, seipsum etiam complectens cum cæteris, atque ita dicens: 15. *Nos natura Judæi, ac non ex gentibus peccatores.* Ac sermo quidem admonitionem habet, sed addita est species objurgationis, propter eos qui erant ex Judæis.

6. Hoc alibi quoque facit, ut aliud videatur dicere, aliud agens: veluti cum Romanis scribens ait: *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis* (Rom. 15. 25). Non enim volebat dicere, nec hoc eos simpliciter docere, cuius rei gratia proficisceretur Jerosolymam, sed illud agebat, ut eos provocaret ad æmulationem eleemosynæ. Nam si causam modo voluisset explicare, satis erat dicere, *Vado ministrans sanctis:* nunc vero considera quam multa connectat: *Complacuit enim Macedonia et Achaia communicationem ali-*

quam facere in sanctos pauperes qui sunt Jerosolymis. Complacitum est enim, debitores illorum sunt (Rom. 15. v. 26. 27). Ac rursum, *Etenim si in spiritualibus gentes fuerunt illorum consortes, debent illis et in carnalibus subministrare* (Ibid.). Vide igitur quomodo Judæorum spiritus premit, aliud per aliud ageus, utque cum auctoritate loquitur, *Nos, inquit, natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. Quid est, Natura Judæi?* Nimirum non proselyti, sed a teneris annis educati in lege, relicto vitæ genere in quo fuimus nutriti, confugimus ad fidem quæ est in Christum. 16. *Scientes quod non justificabitur homo ex operibus legis, sed tantum per fidem in Jesum Christum; et nos in Christum credidimus.* Vide et hic ut omnia firmiter loquitur. Non enim ait, Relinquimus eam ut malam, sed ut infirmam. Proinde si lex non confert justitiam, superflua est circumcisio. Sed nunc quidem ad hunc modum loquitur; at in progressu declarat, non solum otiosam esse, verumetiam periculosam: quod quidem vel maxime observandum, quod cum initio dixerit, *Non justificabitur homo ex operibus legis*, progressus, vehementius loquitur. 17. *Quod si quærentes in Christo justificari, reperti sumus et ipsi peccatores: ergo Christus peccati minister est.* Nam si non valet, inquit, fides in eum justificare, sed opus est rursum amplecti legem; et si posteaquam legem reliquimus ob Christum, neque justificamur ex legis omissione, sed condemnatur: conperiemus illum esse causam condemnationis, cuius gratia legem relinquentes, ipsi sponte nos addiximus. Vides in quantum absurditatis necessitatem coegerit orationem, quamque valide pugnet? Nam si, inquit, non oportuit legem relinquere, nos autem reliquimus propter Christum: quomodo sumus judicandi? Quid igitur Petro dicis, quid admones eum, qui hæc plus quam omnes plenissime novit? annon Deus illi ostendit, non esse judicandum hominem qui præputium habet in circumcissione? nonne cum Judæis hæc de rebus disserens, libere illis ex hac visione restituit? nonne decreta publica super his denuo misit ex Jerosolymis?

Contra Christianos legalia observantes. — Hæc igitur non ut Petrum corrigat loquitur, sed sermo in illum erat intendendus, cum discipulos redargueret. Nec ista proprie pertinent ad Galatas, sed in omnes quadrant, qui eodem cum illis errore tenebantur. Etiam si enim nunc multi non circumciduntur quidem, sed jejunant servantque sabbata, eadem cum illis faciunt, excutientes semetipsos a gratia. Nam si iis qui tantum circumcidebantur, Christus nihil prodest: ubi jejunium ac sabbatum accesserit, et pro uno præcepto duo servantur, vide quantum sit periculum, quod ab ipso etiam tempore sit formidabilius. Siquidem illi initio hæc faciebant, cum adhuc exstaret civitas, cum templum, cum cætera omnia: hi vero cum et conspiciant quas pœnas Judæi dederint, et urbem funditus deletam videant, ac plura tamen observant: quam habere poterunt excusationem, eo tempore servantes legem, quo ipsi Judæi quamvis vehementer cupientes non possunt hæc servare? In-

duisti Christum, membrum factus es Domini, in supernam civitatem adscriptus es, et adhuc circa legem serpis? et quomodo potes regnum illud consequi? Audi Paulum dicentem, Evangelium subverti per legis observationem. Quod si vis etiam, rei modum discito, simul horrescito, fugitoque barathrum. Cur enim observas sabbatum, ac jejunas cum illis (a)? Videlicet veritas legem ac ritus illos omittit? at non timeres legem dimittere, nisi fidem contemneres, ut quæ sit imbecillis, nec per se valeat conferre salutem. Quod si metuis non servare sabbatum, conspicuum est te adhuc metuere legem, velut etiamnum auctoritate pollentem. Quod si quis rursum usus est legis, profecto non est opus parte aut unico præcepto, sed tota lege est opus: si vero tota est opus, excussa est paulatim, quæ per fidem datur justitia. Nam si observas sabbata, cur non et circumcideris? quod si circumcideris, cur non et pecudes immolas? Etenim si servanda lex est, tota servanda est: quod si pro parte formidas ne condemneris, pro tota metuas oportet; quod si tota non violata punit, palam est nec partem id facere: quod si portio legis violata punit, multo magis id faciet tota: si tota servanda est, non oportet auscultare Christo: aut si Christo auscultamus, legis transgressores efficiamur oportet. Etenim si oportet eam servare, qui non servant, transgressores sunt: hujus autem transgressionis Christus nobis auctor esse deprehenditur: nam ipse legem solvit, eam quæ talia præcipit, et aliis ut solverent præcepit.

7. Vides quid moliantur isti judaizantes? Christum qui nobis est auctor salutis, hunc etiam peccati faciunt auctorem, quemadmodum et Paulus ait, *Nam quid Christus minister est peccati?* Post hæc cum sermonem eo deduxisset, ut videretur absurdus, non jam opus erat probationum apparatus ad confutationem, sed satis erat negasse ac dicere: *Abiit.* Siquidem adversus vehementer absurda et inverecunda nihil opus est oratoris rationibus, sed sufficit abnegare solum. 18. *Nam si quæ destruxi, hæc iterum ædifico, transgressorem meipsum constituo.* Vide Pauli prudentiam: illi studebant ostendere, qui non servaret legem, eum transgressorem esse: hic in diversum torquet sermonem, ostendens eum esse transgressorem qui servat legem, transgressorem, inquam, non modo fidei, sed et ipsius legis. *Quæ enim destruxi, hæc rursum ædifico*, nimirum legem. Quod vero dicit, tale est: Cessavit lex, et hoc professi sumus, ideoque ea relicta confugimus ad salutem quæ est ex fide. Itaque si contendamus eam statuere, hoc ipso reddimur transgressores, qui contendamus servare quæ Deus antiquavit. Deinceps quomodo soluta sit, ostendit: 19. *Ego enim per legem legi mortuus sum.* Duplicem habet hic sermo considerationem: aut enim de lege gratiæ loquitur: solet enim Paulus et hanc appellare legem, veluti cum ait: *Lex autem Spiritus vitæ liberavit me* (Rom. 8. 2); aut hic de lege veteri

(a) Vide quæ paulo ante diximus de Antiochenis judaizantibus.

νης. Εἰ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν ἠθέλησεν εἰπεῖν, ἥκει τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι πορεύομαι διακονῶν τοῖς ἁγίοις· νυνὶ δὲ ὅρα πόσα συνάπτει. *Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωρίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἶσι. Καὶ πάλιν, Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώρησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.* Ὅρα τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πῶς τὰ τῶν Ἰουδαίων καταστέλλει φρονήματα, ἄλλο δι' ἄλλου κατασκευάζων. Καὶ μετ' ἐξουσίας κέχρηται τῷ λόγῳ, *Ἡμεῖς θύσει Ἰουδαίῳ, [690] λέγων, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί. Τί δέ ἐστι, θύσει Ἰουδαίῳ; Οὐ προσήλυτοι, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐντραφέντες τῷ νόμῳ, τὴν σύντροφον ἀφέντες πολιτείαν, κατεφύγομεν εἰς πίστιν τὴν εἰς Χριστόν. Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν ἐπιστεύσαμεν.* Ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς μετὰ ἀσφαλείας πάντα φθέγγεται. Οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ, φησὶν, αὐτὸν εἰάσαμεν. Εἰ τοίνυν οὐ παρέχει δικαιοσύνην ὁ νόμος, ὅρα περιττὸν τὸ τῆς περιτομῆς. Ἀλλὰ νῦν μὲν οὕτω· προῖων δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον περιττὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον ὅπερ καὶ μάλιστα παρατηρητέον, πῶς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν φησιν, *Οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, προβαίνων δὲ καὶ φορικώτερον φθέγγεται. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ὅρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος.* Εἰ γὰρ οὐκ ἰσχύει, φησὶν, ἡ εἰς αὐτὸν πίστις δικαιῶσαι, ἀλλ' ἀνάγκη τοῦ νόμου πάλιν ἔχεσθαι, εἰ τὸν νόμον ἂ ἀφέντες διὰ τὸν Χριστόν, καὶ οὐ δικαιούμενοι ἐκ τῆς ἀφέσεως, ἀλλὰ κατακρινόμενοι, τῆς κατακρίσεως εὐρήσομεν αὐτὸν αἴτιον γενόμενον, δι' ὃν τὸν νόμον ἀφέντες, αὐτῷ ἠυτομολήσαμεν. Εἶδες εἰς ὅσην ἀνάγκην περιέστησεν ἀτοπίας τὸν λόγον, καὶ πῶς ἰσχυρῶς ἠγωνίσαστο; Εἰ γὰρ οὐ δεῖ τὸν νόμον ἀφεῖναι, φησὶν, ἀφήκαμεν δὲ διὰ τὸν Χριστόν· πῶς μέλλομεν ὁρίνεσθαι; Τί οὖν Πέτρος ταῦτα λέγεις καὶ παραινεις, τῷ πάντων ἀκριβέστερον ταῦτα εἰδότε; οὐκ αὐτῷ ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δεῖ κρίνειν ἄνθρωπον ἀκρόβυστον ἐν περιτομῇ; οὐχὶ Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ τούτων, γενναίως ἀπὸ τῆς ὕψους ταύτης ἀντέστη; οὐχὶ δόγματα τετρανωμένα περὶ τούτων ἐξ Ἱεροσολύμων πάλιν ἔπεμπεν;

Οὐ τοίνυν Πέτρον διορθούμενος ταῦτα λέγει· ἀλλ' ἔπει μὲν πρὸς ἐκεῖνον ὁ λόγος ἀποταίνεσθαι, τοὺς δὲ μαθητὰς ἤλεγχεν. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς Γαλάτας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας ἐκείνους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ περιτέμνονται· πολλοὶ νῦν, νηστεύουσι δὲ, καὶ τὸ σάββατον τηροῦσι μετ' ἐκείνων, ταῦτα πράττουσιν, ἐξωθούμενοι ἑαυτοὺς τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ τοὺς περιτομῇ μόνον κεχρημένους ὁ Χριστὸς οὐδὲν ὠφελεῖ·

^a Savil. monet legendum εἰ τὸν νόμον, atque ita legit Interpres. Editi ὅτι τὸν νόμον. — *Hæc Monif. Aliis, quos probamus, legisse placuit* οἱ τὸν νόμον, *quo admissio plana erit sententia.* Rom.

^b Interpres latinus legit πῶς μέλλομεν, atque ita legendum. In Editis, πῶς δεest.

^c *Legabatur* πρὸς δὲ τοὺς μαθ. Διγε.

ὅταν καὶ νηστεία καὶ σάββατον προσγένηται, καὶ ἀντὶ μᾶς δύο τηρῶνται ἐντολαί, ὅρα τὸν κίνδυνον καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου γενόμενον χαλεπώτερον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ταῦτα ἐποιοῦν, ἔτι τῆς πόλεως οὐσης, καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· οὗτοι δὲ καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρῶντες, ἣν ἔδοσαν Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν τῆς πόλεως ἀφανισμόν, καὶ πλείονα παρατηροῦντες, ποῖαν ἔχοιεν ἂν ἀπολογίαν, τότε τὸν νόμον φυλάττοντες, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὄντες, καὶ σφόδρα βουλόμενοι, οὐ δύνανται ταῦτα διατηρεῖν; Τὸν Χριστόν ἐνεδύσω, καὶ μέλος ἐγένου τοῦ Δεσπότη, καὶ εἰς τὴν ἀνω πόλιν ἐνεγράφης, καὶ ἔτι περὶ τὸν νόμον [691] ἔρπεις; καὶ πῶς ἐνι σε τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν; Ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀνατρέπεται διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νόμου. Καί, εἰ βούλει, καὶ τὸν τρόπον μάθε, καὶ φρίξον, καὶ φεῦγε τὸ βάραθρον. Διὰ τί γὰρ τηρεῖς τὸ σάββατον, καὶ νηστεύεις μετ' ἐκείνων; Ὡς δεδοικὸς δηλονότι τὸν νόμον καὶ τὸ ἀφεῖναι τὰ γράμματα ἐκεῖνα· οὐκ ἂν δὲ ἐφοβήθης ἀφεῖναι τὸν νόμον, εἰ μὴ τῆς πίστεως κατέγνως ὡς ἀσθενοῦς καὶ οὐκ ἰσχυοῦς καθ' ἑαυτὴν σῶσαι. Εἰ γὰρ τὸ μὴ τηρῆσαι τὸ σάββατον φοβῇ, εὐδῆλον ὅτι δέδοικας τὸν νόμον ὡς ἔτι κύριον ὄντα. Εἰ δὲ χρεῖα νόμου πάλιν, οὐ μέρους, οὐδὲ μᾶς ἐντολῆς, ἀλλὰ παντὸς ὄντος ὅτι χρεῖα τοῦ νόμου· εἰ δὲ παντὸς, ἐξεβλήθη κατὰ μικρὸν ἡ διὰ τῆς πίστεως δικαιοσύνη. Εἰ γὰρ σάββατα τηρεῖς, διὰ τί μὴ καὶ περιτέμνη; εἰ δὲ περιτέμνη, διὰ τί μὴ καὶ περιθύεις; Εἰ γὰρ φυλάττειν χρὴ, ὅλον τὸν νόμον χρὴ φυλάττειν· εἰ δὲ ὅλον οὐ χρὴ, οὐδὲ μέρος. Εἰ δὲ ὑπὲρ τοῦ μέρους φρίτεις, μὴ παραβάσεως κριθῇς, ἀλλως δ καὶ ὑπὲρ παντὸς ἀνάγκη φοβεῖσθαι· εἰ δὲ ὅλος παραβαίνόμενος οὐ κολάζει, ὅλον ὅτι οὐδὲ μέρος· εἰ δὲ μέρος, πολλῷ μᾶλλον ὅλος· εἰ δὲ ὅλον ἀνάγκη φυλάξει, ἀνάγκη παρακοῦσαι τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἀκούοντας τοῦ Χριστοῦ παραβάτας γενέσθαι τοῦ νόμου. Εἰ γὰρ δεῖ φυλάττειν αὐτὸν, οἱ μὴ φυλάττοντες αὐτὸν, παραβάται, καὶ τῆς παραβάσεως ταύτης εὐρεθήσεται αἴτιος ἡμῖν ὁ Χριστός· αὐτὸς γὰρ τὸν νόμον ἔλυσε τὸν περὶ αὐτῶν, καὶ λύειν ἐκέλευσεν.

Ζ'. Ὅρξ· τί κατασκευάζουσιν οἱ Ἰουδαῖζοντες; τὸν Χριστόν τὸν τῆς δικαιοσύνης ἡμῖν αἴτιον, τοῦτον καὶ ἁμαρτίας ἀποφαίνουσιν αἴτιον, καθὼς καὶ Παῦλός φησιν· Ὅρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Εἶτα εἰς ἄτοπον τὸν λόγον ἀναγαγὼν, οὐδὲ ἔδειξεν λοιπὸν κατασκευῆς ὁ πρὸς τὴν ἀνατροπὴν, ἀλλ' ἠρκέσθη τῇ ἀπαγορεύσει, μόνον, εἰπὼν, *Μὴ γένετο.* Πρὸς γὰρ τὰ λίαν ἀναίσχυντα καὶ ἐναιδῆ οὐδὲ κατασκευαστικῶν δεῖ λόγων, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ ἀπαγορεύσαι μόνον. *Εἰ γὰρ ἂ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι.* Ὅρα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Ἐκεῖνοι δέξαι ἐβούλοντο, ὅτι ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης· οὗτος δὲ εἰς τοῦναντίον περιέτρεψε τὸν λόγον, δεικνύς ὅτι ὁ τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης, οὐ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου. Ἄ γὰρ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, τὸν νόμον φησὶν. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· πέπαυ-

^d Ὡς γ'

^e *Legabatur* ἀνασκευῆς.

ταί ο νόμος, καὶ τοῦτο ὠμολογῶμεν, δι' ὧν ἀφέντες αὐτὸν, παταφύγομεν ἐπὶ τὴν ἐκ πίστεως σωτηρίαν. Ἄν τοίνυν φιλονεικῶμεν στήται αὐτὸν, αὐτῷ τοῦτω παραβάται γινόμεθα, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λυθέντα φιλονεικούντες τηρεῖν. Εἴτα καὶ πῶς καταλύθη, δείκνυσιν. Ἐγὼ γάρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. Διπλὴν ἔχει τοῦτο τὴν θεωρίαν· ἡ γὰρ νόμου τοῦ τῆς χάριτος φησιν· οἶδε γὰρ καὶ τοῦτον νόμον καλεῖν, ὡς ἐστιν λέγει· Ὁ δὲ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐλευθέρωσέ με· ἡ τὸν νόμον ἐνταῦθα τὸν παλαῖον λέγει, δείκνυσι· ὅτι δι' αὐτοῦ [692] τοῦ νόμου τῷ νόμῳ ἀπέθανε· τοῦτέστιν· Αὐτός με ὁ νόμος ἐνήγαγεν εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν μέλλοιμι αὐτῷ προσέχειν, καὶ αὐτὸν παραβαίνω. Πῶς καὶ τίνι τρυπῶ; Μωυσῆς φησι, Προφήτην ὅμιν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκουσασθε· περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων. Ὡστε οἱ μὴ τοῦτω πειθόμενοι, παραβαίνουσι τὸν νόμον. Καὶ ἑτέρως δὲ πάλιν τοῦτο νοητέον ἡμῖν, τὸ, Διὰ νόμον νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ γὰρ νόμος πάντα καλεῖται ποιεῖν τὰ ἐγγεγραμμένα, καὶ τὸν μὴ ποιοῦντα καλᾷ. Οὐκ οὖν ἅπαντες αὐτῷ τεταλευτήκαμεν· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἐπλήρωσε. Καὶ ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα μεμετρημένως ποιεῖται τὴν πρὸς αὐτὸν μάχην· οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ νόμος μοι ἀπέθανεν, ἀλλ', Ἐγὼ τῷ νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὡς περ τὸν νεκρὸν καὶ τεθνεῶτα οὐκ ἔστιν ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ νόμου, οὕτως οὐδὲ ἐμεῖ τὸν ἐκ τῆς ἀρεῆς τῆς ἐκείνου τελευτήσαντα· τῷ γὰρ ἐκείνου λόγῳ ἀπέθανον. Μὴ τοίνυν ἐπιταττέτω τῷ τεθνεῶτι, ὃν καὶ αὐτὸς ἀνέβλε, καὶ θάνατον οὐ τὸν σωματικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ψυχικόν, δι' οὗ καὶ τὸν σωματικὸν ἐπήγαγεν. Ὅτι γὰρ τοῦτο λέγει, διὰ τῶν ἐξῆς δέδεικται. Ἰνα γὰρ Θεῷ ζήσω, φησὶ, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, πῶς οὖν ζῆς; ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς, καὶ ἔδειξεν, ὅτι ὁ μὲν νόμος ζῶντα ἀπέκτεινε, ὃ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαβὼν, διὰ θανάτου ἐξωποιοῖ· καὶ διπλοῦν τὸ θαῦμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νεκρὸν ἐξωγόνησε, καὶ διὰ θανάτου τὴν ζωὴν ἔχαρισται. Ζωὴν δὲ λέγει νυν τὸν θάνατον· τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἰνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Καὶ πῶς ὁ ζῶν καὶ ἐμπνέων συνεσταυρώθη, φησὶν· Ὅτι μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, δῆλον· σὺ δὲ πῶς ἐσταύρωσαι καὶ ζῆς; Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸ ἐρμηνεύει, λέγων· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τῷ μὲν γὰρ εἰπαῖν, Χριστῷ συνεσταύρωμαι, τὸ βάπτισμα ἠνέξατο· τῷ δὲ εἰπεῖν, Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. Τί δὲ ἐστὶ, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός; Οὐδὲν γίνεται, φησὶν, ὅτι ἐμοῦ, ὧν ὁ Χριστὸς οὐ βούλεται. Ὡς περ γὰρ θάνατον λέγει οὐ τοῦτον τὸν κοινόν, ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ζῶν, τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν· Θεῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἑλπίς ζῆν, ἀλλ' ἡ νεκρωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὡς περ οὖν ὁ Χριστὸς τὸν σωματικὸν ὑπέστη θάνατον, οὕτως ἐγὼ τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Νεκρώσεται γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐκ τῆς γῆς, ἵτινα ὅσκι πορνεία, ἀκαθαρσία, μοιχεία· καὶ πάλιν λέγει, Ὁ

παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος ἐσταυρώθη· ὅπερ ἐν τῷ λουτρῷ γέγονε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ μέρους νεκρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆς τῷ Θεῷ· ἂν δὲ πάλιν αὐτὴν ἀναστήσῃς, ἐλυμήνῃ τῇ τοιαύτῃ ζωῇ. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος, ἀλλ' ἔμενε δι' ὅλου νεκρὸς. Εἰ τοίνυν ζῶ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἑτέραν παρὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ ζῶν, καὶ νεκρὸς ἐγενόμην τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττειν δύναμαι.

[693] ἡ'. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίβειαν τῆς πολιτείας, καὶ θαύμασον μεθ' ὑπερβολῆς τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν. Οὐ γὰρ εἶπε, Ζῶ ἐγὼ, ἀλλὰ, Ζῆ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τίς ταύτην τολμήσει ῥῆξαι τὴν φωνήν; Ἐπειδὴ γὰρ εὐήκων ἑαυτὸν τῷ Χριστῷ κατεσκεύασε, καὶ ἅπαντα ἐξέβαλε τὰ βιωτικά, καὶ πρὸς τὸ θέλημα τὸ ἐκείνου πάντα ἔπραττεν, οὐκ εἶπε, Ζῶ τῷ Χριστῷ, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον ἦν, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὡς περ γὰρ ἡ ἁμαρτία, ὅταν κρατήσῃ, αὕτη ἐστὶν ἡ ζῶσα, πρὸς ἃ βούλεται τὴν ψυχὴν ἀγούσα· οὕτως εἰ ἐκείνης νεκρωθείσης τὰ τῷ Χριστῷ δοκοῦντα γίνεσθαι, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ λογίᾳ ἐστὶν ἡ τοιαύτη ζωὴ, αὐτοῦ ζῶντος ἐν ἡμῖν, τοῦτέστιν, ἐνεργοῦντος, κρατοῦντος. Ἐπειδὴ δὲ ἔλεγε, Συνεσταύρωμαι, καὶ, Οὐκέτι ζῶ, ἀλλ' ἀπέθανον, καὶ ἰδοὺ καὶ πολλοὶς ἀπέθανον λέγειν, ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὰ μὲν εἰρημένα μοι, φησὶ, περὶ τῆς νεκρᾶς ζωῆς· εἰ δὲ τις ἐξετάξῃ καὶ ταύτην τὴν αἰσθητὴν, καὶ αὕτη διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μοι πέστιν γέγονεν. Ὅσον γὰρ εἰς τὴν παλαιὰν πολιτείαν καὶ τὸν νομον, ἐσχάτης καλᾶσεως ἄξιος ἦμην, καὶ πάλαι ἂν ἀπαλώμην. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὁστεροῦντο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀποφασιν ἡμᾶς καιμένους ἡλευθέρωσεν ὁ Χριστός· καὶ γὰρ οἱ πάντες ἀπέθανον, εἰ καὶ μὴ τῇ πείρῃ, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει· καὶ τὴν πληγὴν ἐκδεχομένους ἀπήλλαξεν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ νόμος κατηγοροῖ, καὶ ὁ Θεός ἀπεφάνητο, ἰδὼν ὁ Χριστὸς καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδούς, πάντας ἡμᾶς ἐξήρπασε τοῦ θανάτου. Ὡς περ Ὁ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἐκύλυσε πάντας ἀφανισθῆναι· ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ γέγονεν· ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία στήσας τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, διὰ τῆς πίστεως ζῆν ἡμᾶς ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ τοῦτό φησιν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ, ἐπήγαγε· Τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε, τὰ κοινὰ σφετεριζόμενος, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης γενόμενα ἰδιοποιῶν; οὐ γὰρ εἶπε, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, ἀλλὰ, τοῦ ἀγαπήσαντός με. Καὶ μὴν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν, Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεός τὸν κόσμον· καὶ σὺ δὲ αὐτὸς λέγεις, Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτόν, οὐχ ὑπὲρ σοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων· καὶ πάλιν, Ἰνα περιποιήσῃται ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον. Τί οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα ὃ λέγει; Ἐνοήσας τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τὴν ἄρατον τοῦ Χριστοῦ κτδεμονίαν, καὶ τίνων ἀπήλλαξε, καὶ τίνα ἔχαρισται, καὶ πυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν πόθου, οὕτω φθέγγεται. Ἐπεὶ καὶ οἱ προφῆται τὸν

a Dunno legendum videtur ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἐμοὶ δέ.

loquitur, significans se per legem ipsam legi mortuum esse : hoc est, ipsa lex me huc perduxit, ne posthac ipsi auscultarem. Itaque si nunc illi sum auscultaturus, ipsam etiam legem transgredior. Quinam, et quomodo? Moses ait : *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus ex fratribus vestris tanquam me; cum audietis (Deut. 18. 15)* : de Christo loquens. Itaque qui huic non obtemperant, legem transgrediuntur. Rursum alio modo nobis intelligendum est quod ait : *Per legem legi mortuus sum.* Lex enim jubet omnia fieri quæ in ipsa scripta sunt, ac non facientem punit. Omnes igitur illi mortui sumus, eo quod nullus eam impleverit. Ac vide quam hic quoque moderate pugnet adversus legem : non enim dixit, Lex mihi mortua est, sed, *Ego legi mortuus sum.* Hujus dicti sensus est : Quemadmodum exanimis ac mortuus non potest auscultare præceptis legis, ita nec ego, qui ex illius maledictione mortuus sum : siquidem iis quæ loquitur illa, mortuus sum. Ne igitur præcipiat mortuo, quem ipsa etiam occidit, idque non solum morte corporali, verum etiam animæ, per quam mortem corporis inexit. Hoc enim sentire se declarat in iis quæ sequuntur, dum subnectit : *Ut Deo vivam,* inquit, *cum Christo crucifixus sum.* Nam quoniam dixerat, *Mortuus sum,* ne quis diceret, quomodo igitur vivis? subiecit et vitæ causam, declarans quod lex quidem viventem occidit, Christus autem mortuum assumptum per mortem vivificavit : declaratque duplex miraculum, alterum quod mortuum revocavit ad vitam, alterum quod per mortem largitus est vitam. Siquidem hoc loco mortis nomine vitam designat. Hoc enim est quod ait, *Ut Deo vivam, simul cum Christo crucifixus sum.* Quomodo, dixerit quispiam, vivens ac spirans simul crucifixus est? Nam Christum quidem fuisse crucifixum, clarum est : tu vero quomodo crucifixus es, ac vivis? Vide quomodo et hoc interpretatur, dicens : 30. *Vivo autem non jam ego, vivit vero in me Christus.* Nam dicendo, *Simul cum Christo crucifixus sum,* baptismum subindicat : cum vero dicit, *Vivo autem jam non ego,* significat sequentem vitæ rationem, per quam mortificantur membra nostra. Quid autem est, *Vivit vero in me Christus?* Nihil, inquit, geritur a meo, quod nolit Christus. Sicut enim mortem appellat non istam communem, sed mortem a peccatis : sic et vitam appellat liberationem a peccatis : Deo siquidem nemo potest aliter vivere, nisi mortuus fuerit peccato. Quemadmodum igitur Christus corporalem sustinuit mortem, ita et ego mortem a peccatis sustinui. *Mortificate,* inquit, *membra vestra quæ sunt super terram, quæ sunt fornicatio, adulterium, immunditia (Col. 3. 5)* ; ac rursum, *Vetus noster homo crucifixus est (Rom. 6. 6)* ; id quod in lavacro factum est. Post hæc si manseris mortuus peccato, vivis Deo : sin denuo peccatum suscularis, corrupisti talem vitam. At non talis erat Paulus, qui perseveravit perpetuo mortuus. Proinde si vivo, inquit, Deo, alia vita, quam in lege, vixeram, ac legi factus sum mortuus : nullam legis partem servare possum.

8. Vide exactam vitæ rationem, ac beatam illam

PATROL. GR. LXI.

animam summopere admirare. Non dixit, Vivo ego, sed, *Vivit in me Christus.* Quis ausit in hanc vocem erumpere? Quoniam enim seipsum Christo Domine morigerum præbuerat, cunctaque rejecerat temporalia, et ad illius voluntatem faciebat omnia, non dixit, Vivo Christo, sed quod longe majus erat dixit : *Vivit autem in me Christus.* Quemadmodum enim peccatum si vicerit, ipsum est quod vivit, animam ad quæ vult pertrahens : ita si illo mortuo, quæ Christo sunt placita fiant, nec humana deinceps est ejusmodi vita, videlicet ipso Christo vivente in nobis, hoc est, agente ac dominante. Porro quoniam dixit, *Simul crucifixus sum,* et, *Non jam vivo,* sed mortuus sum, videbaturque multis absurda dicere, subjunxit : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Quæ hæcenus, inquit, dixi, de vita intellectuali dicta sunt. Quod si quis expendat et hanc vitam sensibilem, et ea mihi per fidem in Christum contingit. Quantum enim ad veteris vitæ rationem ac legem attinet, dignus eram extremo supplicio, ac jampridem perieram. *Omnes enim,* inquit, *peccaverunt, et egent gloria Dei (Rom. 3. 23)* ; et cum essemus obnoxii sententiæ damnationis, Christus liberavit : omnes enim eramus mortui, si minus experientia, certe judicio, jamjamque plagam expectantes liberavit. Cum igitur et lex accusasset, et Deus condemnasset : Christus veniens, ac semet exponens morti, nos omnes eripuit a morte. Itaque *Quod nunc vivo in carne, in fide vivo.* Nam si id fuisset, nihil obstabat quominus interirent universi, quod et accidit in diluvio ; sed Christi adventus inhibens iram Dei, fecit ut per fidem viveremus. Ut autem scias hoc illum sentire, audi quæ sequuntur : cum enim dixisset, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo,* subiecit : *Filii Dei, qui dilexit me, deditque seipsum pro me.* Quid facis, o Paule, dum communia proprie tibi vindicas, quæque pro toto terrarum orbe facta sunt, tibi facis peculiararia? Non enim dixit, Qui dilexit nos, sed, *Qui dilexit me.* Atqui Evangelista dicit, *Sic dilexit Deus mundum (Joan. 3. 16)* : quin et tu ipse dicis, *Qui proprio Filio non pepercit, sed tradidit eum (Rom. 8. 32)*, non pro te, sed pro omnibus ; ac rursum, *Ut acquireret sibi populum peculiarem (Tit. 2. 14).* Quid est igitur quod hic dicit? Cum consideraret desperatam humanam naturam et ineffabilem Christi sollicitudinem, tum quibus ipsum malis liberasset, quæ bona largitus esset, inflammatus illius desiderio, hunc in modum loquitur. Quandoquidem et prophætæ non raro Deum communem, sibi proprium faciunt, hoc modo loquentes : *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo (Psal. 62. 1).* Præterea vero declarat hoc quoque par esse, ut quisque nostrum non minus agat gratias Christo, quam si propter ipsam solum advenisset. Neque enim recusaturus erat vel ob unum tantam exhibere dispensationem : adeo unumquemque hominem pari caritatis modo diligit, quo diligit orbem universum. Itaque victima quidem pro tota oblata est natura, ac sufficiebat omnibus serrandis ; sed soli illi qui crediderunt, sunt quibus usui fuit beneficium. Attamen non absterunt eum ab

41

ejusmodi dispensatione, quod non omnes accederent : sed et in Evangelio convivium omnibus quidem paratum erat, verum quoniam qui vocati fuerant venire noluerant, non sustulit quæ fuerant parata, sed alios vocavit (*Luc. 14. 16. seq.*) : idem et hic fecit. Nam et ovis quæ fuerat a nonaginta novem distracta (*Matth. 18. 12*), unica erat, nec hanc tamen contempsit. Hoc idem et de Judæis disserens Paulus, in hunc modum subindicavit dicens : *Quid enim, si quidam non crediderunt? Num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit. Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax* (*Rom. 3. 3. 4*). Ergone cum ille sic te dilexerit, ut semetipsum etiam tradiderit, omnique salutis spei destitutam ad tantam talemque vitam adduxerit : tu post tot accepta bona, denno recurris ad vetera? Postquam igitur diligenter interjecit quæ rationibus erant tractanda, vehementer demum pronuntiat, dicens : *21. Non rejicio gratiam Dei. Audiant hoc isti,*

qui hisce quoque temporibus judaizant, legique attendunt; ad eos siquidem hæc dicuntur. *Etiam si per legem est justitia, nimirum frustra Christus mortuus est.* Quid hoc peccato gravius? quid his verbis ad incutiendum pudorem efficacius? Etiam si mortuus est Christus, ideo certe. quod lex non posset justificare nos. Quod si lex justificat, supervacanea est Christi mors. Et qui possit hoc videri rationi congruens, rem tantam, tam tremendam, omnemque superantem hominum cogitationem, tam ineffabile mysterium, quod patriarchæ quidem parturiebant, prophætæ vero prædixerunt, angeli videntes obtinuerunt, quod caput esse divinæ erga nos sollicitudinis apud omnes constat, hoc frustra et incassum factum dicere? Ergo cum consideraret insignem absurditatem, si tantam talemque rem dicerent superflue fuisse factam (hoc enim colligebat ex iis quæ faciebant), etiam conviciis objurgat illos, dicens :

CAPUT III.

1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit? quibus ante oculos Jesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus.*

1. Hic jam ad aliud transit caput. In superioribus quidem ostendit se non esse apostolum hominum, neque per homines, nec eguisse apostolorum doctrina : hic vero postquam se jam doctorem dignum cui fides haberetur declaravit, majore cum auctoritate disarit, fidei legisque faciens comparisonem. Sic igitur in principio dicit. *Admiror quod tam cito transerimini* (*Gal. 1. 6*) : hic vero, *O insensati Galatæ!* Tunc enim parturiebat indignationem, quam ubi jam pro se respondit, in medium erumpens protulit, re comprobata. Quod si stultos vocat, ne mireris : non enim transgrediens Christi legem, quæ vetat ne quis fratrem suum appellet fatuum (*Matth. 5. 22*), hoc facit, sed admodum illam observans. Non enim simpliciter dictum est : Qui vocarit fratrem suum fatuum, sed, Qui temere vocarit. Horum vero nonnulli digni erant hac appellatione, qui post tanta taliaque, perinde atque nihil esset actum, prioribus hærebant circumventi. Quod si hanc ob causam Paulum appellas contumeliosum, simul et propter Sapphiram et Ananiam (*Act. 5*) Petrum dices homicidam. Quod si dementiæ sit illud dicere, multo magis dementiæ fuerit hæc dicere. At tu mihi perpende, ut non statim in initio usus est hac vehementia, sed post tot redargutiones totque probationes, cum jam non ab illo, sed ab ipsis argumentis accipiebant objurgationem. Cum enim demonstrasset quod fidem repellerent, quod Christi mortem supervacaneam redderent, tum adjungit objurgationem, ac ne id quidem ut merebantur; digni quippe erant qui severioribus etiam verbis exciperentur. Cæterum illud mihi considera, quomodo protinus etiam vulnere inflicto temperat dolorem. Non enim dixit : Quis vos seduxit? quis vobis abusus est? quis vos circumvenit? sed, *Quis vos fascinavit?* sic moderans increpationem, ut non careat

laude. Hæc enim verba sunt indicantis, quod prius invidia digna fecerint, quodque id quod accidit, demonis insultu factum sit, qui secundis illorum successibus vehementer obstiterit. Porro cum audis invidiam hic, et in Evangelio audis oculum malum (*Matth. 6. 23*) idem declarantem : ne sic existimes, quod oculorum ictus intuentes lædere soleat. Oculus siquidem, hoc est, ipsum membrum nequaquam possit esse malum; verum hic eo modo Christus notat invidiam. Nam oculorum est, simpliciter videre tantum; et videre perperam, animi est intus depravati. Quoniam enim per hunc sensum in animum nostrum influit eorum quæ videntur consideratio, et plerumque divitiis innascitur invidia; divitiæ vero cernuntur oculis quemadmodum et principatus et satellitia : propterea vocavit malum oculum, qui non simpliciter cerneret, sed qui cum livore animique malitia. Cum vero dicit, *Quis vos fascinavit?* declarat eos, quod non veluti curam habentes, nec ut id quod dederat supplentes; verumetiam id quod erat mutilantes id facerent. Siquidem livoris est, non addere quod deest, sed de pleno etiam aliquid detrabere, totumque corrumpere. Hæc autem dicit, non quasi livor per se vim habeat, sed ut ostendat eos qui ista docebant, per invidiam ad hoc venisse. *Quibus Christus ante oculos prius depictus erat, in vobis crucifixus.* Atqui non apud Galatas, sed Jerosolymis crucifixus fuit. Quomodo igitur dicit, *In vobis?* Ut fidei vim ostenderet, quæ possit et procul dissita cernere. Nec dixit, Crucifixus est, sed, *Præscriptus est crucifixus;* indicans quod oculis fidei quidam exactius perspicerent, quam nonnulli qui præsentibus adfuerant, eaque quæ gerebantur conspexerant. Illorum enim qui spectabant complures nullum inde fructum retulerant; hi vero qui oculis ipsis non viderant, tamen per fidem evidentius viderant. Hoc autem loquitur, simul et perstringens eos et laudans; laudans quidem, quod tanta cum fiducia recepissent id quod

κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιούνται· πολλάκις, οὕτω λέγοντες·
 'Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὀρθρίζω' καὶ χωρὶς
 δὲ τούτων δεικνύς, ὅτι ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον
 ὀφείλει τῷ Χριστῷ χάριν, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν
 μόνον ἦλθεν. Οὐ γὰρ ἂν παρητήσατο καὶ ὑπὲρ ἐνὸς
 τοσαύτην οἰκονομίαν ἐπιδείξασθαι· οὕτως ἕκαστον
 ἀνθρώπων [694] τοσοῦτ' ἀγάπης μέτρῳ φιλεῖ, ὅσην
 τὴν οἰκουμένην ἄπασαν. Ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πά-
 σης προσενήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἰκανὴ πάντας ἦν
 σῶσαι· οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρυσάμενοι, οἱ πιταύον-
 τες εἰσι μόνοι. Ἀλλ' ὅμως σὺκ ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς
 τοιαύτης οἰκονομίας τὸ μὴ πάντας προσελθεῖν, ἀλλ'
 ὥσπερ αὖ τὸ ἄριστον τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πᾶσι μὲν
 ἡγέρετο, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν οἱ κλη-
 θέντες, οὐ συνεῖλε τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἐτέρους ἐκά-
 λεσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε. Καὶ γὰρ καὶ τὸ
 πρόβατον τὸ τῶν ἐνενηκονταεννέα ἀποσπασθὲν, ἐν ᾗ, ἀλλ'
 ὅμως οὐδὲ αὐτοῦ κατεφρόνησε. Τοῦτο δὲ αὐτὸ
 οὕτω πως καὶ περὶ Ἰουδαίων διαλεγόμενος ὁ Παῦλος
 αἰνέταται, λέγων· *Τί γάρ, εἰ ἡλίστησάν τινες; μὴ
 ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργή-
 σαι; Μὴ γένοιτο. Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πῶς
 δὲ ἄνθρωπος ψεύστης.* Εἰτα αὐτὸς μὲν οὕτω σε
 ἡγάπησεν, ὥς καὶ ἑαυτὸν παραδοῦναι, καὶ οὐκ ἔχοντα
 α *Legabatur* ἀλλ' ὅμως.

σωτηρίας ἐλπίδα εἰς τοσαύτην καὶ τοιαύτην ζωὴν
 ἀγαγεῖν· σὺ δὲ μετὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ πρὸς τὰ παλαιὰ
 παλινδρομεῖς; Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν
 ἐνέθηκεν ἀκριβῶς, λοιπὸν ἐν ἀποφάσει σφοδρῶς ἀνα-
 κηρύττει, λέγων· *Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.*
 Ἀκουέτωσαν οἱ ἔτι καὶ νῦν Ἰουδαίζοντες, καὶ τῷ
 νόμῳ προσέχοντες. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους ταῦτα λέ-
 γεται. Εἰ γὰρ διὰ νόμον δικαιοσύνη, ἀπὸ Χριστοῦ
 θεωρεῖται ἀπέθανε. Τί ταύτης τῆς ἁμαρτίας χαλεπώ-
 τερον; τί τῶν ρημάτων τούτων ἐντροπετικώτερον;
 Εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Χριστός, εὐδελον ὅτι διὰ τὸ μὴ
 ἰσχύειν τὸν νόμον ἡμᾶς δικαιοῦν· εἰ δὲ ὁ νόμος δι-
 καιοί, περιτετὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Καὶ πῶς ἂν
 ἔχοι λόγον, πρᾶγμα τοσοῦτον, τοσαύτης γέμον φρι-
 κῆς, καὶ λογισμὸν ἀνθρώπινον ὑπερβαῖνον, καὶ μυ-
 στήριον οὕτως ἀπόρρητον, ὃ πατριάρχαι μὲν ᾤδινον,
 προφηταὶ δὲ προύλεγον, ἄγγελοι δὲ ἐξεπλήττοντο
 βλέποντες, καφάλαιον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας
 παρὰ πᾶσιν ὡμολογῆται· ὃ δὲ, τοῦτο εἰκὴ καὶ μάτην
 γεγενῆσθαι λέγειν; Ἐνοήσας τοίνυν τὴν ὑπερβολὴν
 τῆς ἀτοπίας, εἰ τοσοῦτον πρᾶγμα καὶ τηλικούτον πε-
 ριτετῶς λέγοιεν γεγενῆσθαι (τοῦτο γὰρ καὶ ἀφ' ὧν
 ἐποιοῦν συνίστατο), καὶ ὕβρει κατ' αὐτῶν κέχρηται,
 λέγων οὕτως·

b *Legabatur* ὁμολογητίον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

*Ἐν ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδίδασκεν; οἷς
 κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη,
 ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.*

α. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐφ' ἑταρον μεταβαίνει καφάλαιον.
 Ἐν μὲν γὰρ τοῖς προτέροις ἰδεδίκεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώ-
 πων ἦν ἀπόστολος, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖσθαι
 τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας· ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν
 ἐξήσπιστον καταστήσας ἑαυτὸν διδάσκαλον, μετὰ
 κλεινός τῆς αὐθεντίας διαλέγεται, πίστεως καὶ νό-
 μου σύγκρισιν ποιούμενος. Ἀρχόμενος μὲν οὖν φησι·
θαυμάζω [695] ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Ἐν-
 ταῦθα δὲ, *Ὁ ἀνόητοι Γαλάται!* Τότε μὲν γὰρ ᾤδινον
 τὴν ἀγανάκτησιν· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ τῶν κατ' ἑαυτὸν
 ἀπαλογήσατο, εἰς μέσον αὐτὴν ἀπορρήξας, ἐξήνεγκε
 μετὰ τὴν ἀντιθεσιν. Εἰ δὲ ἀνόητος; καλεῖ, μὴ θαυ-
 μάσης· οὐ γὰρ παραβαίνων τοῦ Χριστοῦ τὸν νόμον
 τὸν λέγοντα, μὴ λέγειν μωρὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
 ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὸν τηρῶν, τοῦτο ποιεῖ. Οὐ γὰρ
 ἀπλῶς εἶρηται, Ὁ καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν,
 ἀλλ', Ὁ εἰκὴ καλῶν. Τίνες δὲ τούτων δικαιοτέρων ἂν
 ἔτυχον ταύτης τῆς προσγορίας, οἱ μετὰ τοσαῦτα
 καὶ τηλικαῦτα, ὥς οὐδενὸς γενομένου, τῶν προτέρων
 ἐχόμενοι. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ὀδριστην καλεῖς τὸν Παῦ-
 λον, καὶ διὰ τὴν Σάπφειραν καὶ τὸν Ἀνανίαν ἀνδρο-
 φόνον ἐρεῖς τὸν Πέτρον. Εἰ δὲ ἐκεῖνα μανίας εἰπεῖν,
 πολλῷ μᾶλλον καὶ ταῦτα. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς οὐκ
 ἀπὸ προοιμίων ταύτῃ κέχρηται τῇ σφοδρότητι, ἀλλὰ
 μετὰ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις, ὅτε λοιπὸν
 οὐ παρ' ἐκείνου, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τῶν ἐλέγχων τὴν
 ἐπιτίμησιν ἰδέχοντο. Ὅτε γὰρ ἰδεῖτε τὴν πίστιν
 ἐξωδουμένους, καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ περιτετὸν
 ἀποφαινόντας, τότε ἐπάγει τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ οὐδὲ
 τότε κατ' ἄξίαν· καὶ γὰρ πολλῷ χαλεπωτέρων ἦσαν
 ἄξιοι ρημάτων. Θέα δέ μοι πῶς εὐθέως καὶ καθυφίησι

κλήξας. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησε; Τίς ὑμῖν
 ἀπεχρήσατο; Τίς ὑμᾶς παρελογίσσατο; ἀλλὰ, *Τίς
 ὑμᾶς ἐδίδασκεν*; οὐκ ἄμοιρον ἐγκωμίων τὴν
 ἐπιπληξίν θεῖς. Τοῦτο γὰρ δεικνύοντες ἔστιν, ὅτι
 φθόνου ἄξια ἔπραττον πρότερον, καὶ δαίμονος ἐπήρεια
 τὸ γινόμενον ἦν, σφοδρὸν κατὰ τῆς εὐημερίας αὐτῶν
 πνεύσαντος. Ὅταν δὲ φθόνον ἀκούσης ἐνταῦθα, καὶ
 ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὀφθαλμὸν πονηρὸν τὸ αὐτὸ δηλοῦντα,
 μὴ τοῦτο νομίσης, ὅτι ἡ τῶν ὀφθαλμῶν βολὴ τοὺς
 ὀρῶντας βλάπτειν πέφυκεν· ὀφθαλμοὺς γὰρ οὐκ ἂν
 εἴη πονηρὸς, αὐτὸ τὸ μέλος· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς
 οὕτω τὸν φθόνον λέγει. Ὁφθαλμῶν μὲν γὰρ τὸ ἀπλῶς
 ὀρῶν μόνον, τὸ δὲ πονηρῶς ὀρῶν τῆς ἐνδον διεστρα-
 μένης γίνεταί γνῶμης. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς αἰσθή-
 σεως ταύτης εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰσελπί τῶν ὁρω-
 μένων ἡ θεωρία, καὶ ὥς ἐπὶ πολὺ ἐν πλοῦτι μάλιστα
 ὁ φθόνος εἰκτεταί, ὁ δὲ πλοῦτος ἀπὸ ὀφθαλμῶν ὀρᾷται,
 καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ δορυφορίαι διὰ τοῦτο πονη-
 ρὸν ὀφθαλμὸν ἐκάλεσεν, οὐ τὸν ὀρῶντα, ἀλλὰ τὸν
 μετὰ βασκανίας ὀρῶντα ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν πονη-
 ρίας. Εἰπὼν δὲ, *Τίς ὑμᾶς ἐδίδασκεν*; δεῖκνυσιν ὅτι
 οὐχ ὥς κηδεμόνες, οὐδὲ ὥς τὸ λείπον ἀναπληροῦν-
 τες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀκρωτηριάζοντες, τοῦτο ποιοῦσι.
 Φθόνου γὰρ ἔστιν, οὐ τὸ λείπον προσθεῖναι, ἀλλὰ καὶ
 τῶν πεπληρωμένων ὀφελίσθαι· εἰ, καὶ λυμῆσθαι
 τῷ παντί. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς τοῦ φθόνου κατ'
 ἑαυτὸν ἰσχύοντος, ἀλλ' ὥς τῶν ταῦτα διδασκόν-
 των διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων. *Οἷς κατ'
 ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὑμῖν
 ἐσταυρωμένος.* Καὶ μὴν οὐκ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ χώρα.
 ἀλλ' ἐν [696] Ἱεροσολύμοις ἐσταυρώθη πῶς οὖν
 φησιν, *Ἐν ὑμῖν*; Τῆς πίστεως δεικνύς τὴν ἰσχύν
 α *Τίς ὑμᾶς ἐδίδασκεν; Quis vos fascinat? In est, Quis
 vos vivore ductus circumvenit?*

καὶ τὰ πόρρωθεν δυναμένη; ἔρῃν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐσταυρώθη, ἀλλὰ, *Προσηρῶς ἐσταυρωμένος*, δηλῶν ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἀκριβέστερον θεωρήσαν τῶν παρόντων ἐνίων καὶ τὰ γινόμενα θεωμένων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεασάμενοι, οὐδὲν ἀπώναντο· οὗτοι δὲ ὀφθαλμοφανῶς μὲν οὐκ εἶδον, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἀκριβέστερον εἶδον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁμοῦ καὶ καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ ἐπεινῶν. Ἐπαινῶν μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο τὸ γεγενημένον· καθαπτόμενος δὲ, ὅτι οὐκ εἶδον ὑπὲρ αὐτῶν γυμνωθέντα, ἀνεσκολοπισμένον, προσηλωμένον, ἐμπυτόμενον, κοιμηθόμενον, ποτιζόμενον ἔξω, κατηγορούμενον ὑπὸ λησιῶν, λόγῃ νυκτόμενον (ταῦτα γὰρ πάντα ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Προσηρῶς ἐν ὁμῇ ἐσταυρωμένος*). τοῦτον ἀφάντες, ἐπὶ τὸν νόμον Ἰδραμον, οὐδὲν αἰδεσθέντες τῶν παθημάτων ἐκείνων. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ ἄλλα πάντα ἀφελίς, τὴν δύναμιν ἐκήρυττε τοῦ Χριστοῦ, τὸν σταυρὸν περιφέρων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα καφέλαιον τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κηδεμονίας ἦν. Τοῦτο *μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὁμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, φησὶν, οὐδὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπτεῦσαι βούλεσθε, διὰ συντόμου λόγου καὶ ταχίστης ἀποδείξεως ὑμᾶς πείσαι βούλωμαι τὴν ἐσχάτην ὁρῶν ἀγωνισομένην. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἐκ τῶν πρὸς τὸν Πέτρον αὐτῷ λεχθέντων ἐπαισεν, ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλαγῶν συμβόλων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς γινόμενων κατασκευῶν ἅπαντα, καὶ οὐκ ἐπὶ μόνον ἀπὸ τῶν κοινῇ δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αὐτοῖς ἰδίᾳ δεδορημένων παίδων καὶ ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ φησι. Τοῦτο *μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὁμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, εἰργάσασθε δυνάμεις πολλὰς, ἐπετελέσατε σημεῖα νεκρῶν ἰγείροντες, λεπρῶν καθαίροντες, προφητεύοντες, γλώσσαις λαλοῦντες· ταύτην οὖν τὴν τοσαύτην ἰσχὺν ἔδωκεν ὑμῖν ὁ νόμος; Καὶ μὴν οὐδὲν πρότερον ἐποιεῖτε τοιοῦτον. Ἀλλ' ἡ πίστις;

β'. Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης μανίας τοσαῦτα παρὰ τῆς πίστεως εἰργαγήτηντάς, ταύτην μὲν ἀφείναι, πρὸς τὰς τὸν οὐδὲν τοιοῦτον παρασχόντα νόμον αὐτομολῆσαι πάλιν; Ὁθως ἀνόητοί ὄντες, ἐνταρξάμενοι πνεύματι, τὴν ὁρᾶν ἀπεταλίσθη. Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὁρᾶν ἐπέγαγε. Ἄθεν γὰρ, φησὶ, προσθήκη ποιῆσαι τοῦ χρόνου προλόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπαύκατε, ἀλλὰ καὶ τίς τοσούτω κατηνέχθητε πάλιν. Οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν μικρῶν ἀρχόμενοι, προλόντες ἐπὶ τὰ μέζονα ἀναβαίνουσιν· ὑμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀρξάμενοι, πρὸς τὰ ἐκτενέστερα κατηνέχθητε. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ σαρκικῶν ἤρξασθε, ὅτε εἰς τὰ πνευματικὰ προελθόντες· νῦν δὲ ἀπὸ πνευματικῶν ἀρξάμενοι, εἰς τὰ σαρκικὰ κατελίσκατε (697)· τὸ μὲν γὰρ σημεῖον πάλιν, πνευματικόν, τὸ δὲ περιτρεφέναι, σαρκικόν. Ὑμεῖς δὲ μετὰ τὰ σημεῖα ἐπὶ τὴν παρρησίαν ἤλθετε, μετὰ τὸ δρᾶσθαι τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ, πῶπως καταπίστετε, μετὰ τὸ κατόπτευσαι τὸν ἥλιον τὸν λύχνον ἐπιζητοῦντες, μετὰ τὴν στερεάν τροφὴν ἐπὶ τὸ γάλα τρέγετε. Καὶ οὐκ εἶπα, Σαρὶ τελείσθε, ἀλλὰ, Σαρὶ ἐπιτελείσθε, δεικνύς ὅτι δικὴν θρημάτων ἀλόγων λαβόντες αὐτοὺς

ἐκείνοι κατέκοπτον, τούτων ἑαυτοὺς ἐκιδόντων εἰς τὸ πάσχειν ἄνω ἐβούλοντο ἐκείνοι· ὥσπερ ἂν εἰ τις ἀπὸ στρατηγῶν καὶ ἀριστῶν μετὰ μυρία τρέπαια καὶ νίκας εἰς τὴν τῶν λειποτακτῶν θοῶν ἑαυτὸν ἀτιμίαν, καταστίζειν παρέχει τοῖς βουλομένοις τὸ σῶμα. Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; εἰ γε καὶ εἰκῇ. Τοῦτο τοῦ προτέρου πολὺ πληκτικώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἡδύνατο ἡ τῶν σημείων ἀνάμνησις, ὥς ἡ τῶν ἀγώνων ἐπίδειξις καὶ ἡ τῶν παθῶν ὑπομονὴ τῶν διὰ Χριστόν. Πάντα γὰρ ἐκείνα, φησὶν, ἄνω ὑπεμείνατε, ζημιώσαί ὑμᾶς οὕτω βούλονται, καὶ τὸν στέφανον ὁμῶν ἀρπάσαι. Εἴτα, ἵνα μὴ κατασείσῃ αὐτῶν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκλύσῃ τὰ νεῦρα, οὐκ ἔμεινεν ἕως τῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ἐπέηγαγεν· *Εἰ γε καὶ εἰκῇ*. Εἰ γὰρ βουληθεῖτε, φησὶν, ἀνατῆλαι καὶ ἀνακτῆσασθαι ἑαυτοὺς, οὐκ εἰκῇ. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τὴν μετάνοιαν ἐκκοπτοντες; Ἰδοὺ γὰρ οὗτοι καὶ Πνεῦμα ἔλαβον, καὶ σημεῖα εἰργάσαντο, καὶ ὁμολογηταὶ ἐγένοντο, μυρίους διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομείναντες κινδύνους καὶ διωγμούς, καὶ μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα τῆς χάριτος ἐξέπισον. Ἀλλ' ὁμως, φησὶν, ἂν βουλήσθε, δύνασθε ἑαυτοὺς ἀνακτῆσασθαι. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὁμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὁμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Τοσαύτης, φησὶν, ἡξιώθητε δωρεᾶς, καὶ θαύματα ἐπετελέσατε τοσαῦτα, ὅτι νόμον ἐφυλάξατε, ἢ ὅτι πιστὴν ἐτηρήσατε; Ἀἴτιον ὅτι διὰ τὴν πίστιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔστρεφον καὶ περιέφερον ἐκείνοι λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔχει ἡ πίστις ἰσχύν, τοῦ νόμου μὴ προσκειμένου· δείκνυσιν τὸ ἐναντίον, ὅτι τῶν ἐντολῶν προστεθεισῶν οὐδὲν ἡ πίστις ὠφελήσει λοιπὸν· ἢ γὰρ πιστὴ; τότε ἰσχύει, όταν μὴ προστεθῇ ἀπὸ τοῦ νόμου. Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, φησὶ, τῆς χάριτος ἐξέπεσσε. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν προλὼν φησὶν, ὅτι καὶ μέζονα κτῆρηται παρρησία, ἀπὸ τῶν ἡδὲ, κατασκευασμένων τὴν ἀφορμὴν λαμβάνων πῶς δὲ ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὴν ἀφορμὴν κατασκευάζει. Ὅτε γὰρ, φησὶν, οὐ προσείχετε πῶ νόμῳ, ἀλλὰ τῇ πίστει, τότε τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, καὶ τὰ σημεῖα ἐπετελέσατε. Εἴτα ἐπειδὴ περὶ νόμου ὁ λόγος ἦν, καὶ ἕτερον ἐκίνει τόπον ἀγωνιστικώτατον, τὸν Ἀδράμ εἰς μέσον ἄγων, καὶ σφόδρα εὐκαίρως, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας, οὕτω λέγων· *Καθὼς Ἀδράμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Δηλοῖ μὲν γὰρ, φησὶ, τῆς πίστεως τὴν δύναμιν, καὶ τὰ ὅφ' ὁμῶν γινόμενα θαύματα· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐκ παλαιῶν ὑμᾶς πείσαιμι διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς τοῦ πατριάρχου λόγος ἦν παρ' αὐτοῖς, ἔγει [698] καὶ αὐτὸν εἰς μέσον, καὶ δείκνυσιν καὶ αὐτὸν οὕτω δικαιοθέντα. Εἰ δὲ ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη, καίτοι γε καὶ ἐν ἔργοις κομῶν, πολλὰ μᾶλλον ὑμεῖς. Τί γὰρ ἐκείνος ἐδίδωκε μὴ γενόμενος ὑπὸ νόμῳ; Οὐδὲν, ἀλλ' ἤρξατο ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ. Οὐδὲ γὰρ ἦν νόμος τότε, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ νῦν ἔστι νόμος, ὥσπερ οὐδὲ τότε. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνελών τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, τότε τὸ πρὸ τοῦ νόμου δικαιοθέντα εἰσέγαγεν, ἵνα μὴ ταύτην δέχεται τὴν ἀντιθέσιν. Ὅσπερ γὰρ τότε οὐδέπω δοθεῖ ἦν, οὕτω καὶ νῦν δοθεῖς πέπνυται. Εἴτα ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ἐξ Ἀδράμ γεγενῆσθαι, καὶ

* Legendum videtur cum Savinio μηδέν.

acciderat; perstringens vero, quod quem viderant pro ipsis nudari, colaphis cadi, affligi clavis, conspu, probris incessi, aceto potari, accusari a latronibus, lancea vulnerari (nam hæc omnia significavit dicendo, *Præscriptus est in vobis crucifixus*); eo deserto ad legem currebant, nihil reveriti cruciatus illos. Tu vero et illud considera, quomodo ubique prætermisso cælo, terra, mari, cæterisque rebus omnibus, Christi potentiam prædicarit, crucem ubique celebrans. Hoc enim erat præcipuum caput divinae pro nobis sollicitudinis. 2. *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Quoniam, inquit, non præbetis perpetuam attentionem prolixis sermonibus, nec vultis magnitudinem huius dispensationis intueri, compendioso sermone brevissimæ demonstratione volo persuadere vobis, extrema ingrati animi signa videns. Prius quidem in iis quæ superius dicta sunt, ex iis quæ loquutus est Petro, persuaserat; sed hic jam ipsos aggreditur, non ex iis quæ alibi contigerunt, sed ex iis quæ inter eos gesta sunt, omnia demonstrans: nec tantum ex iis donis quæ cæteris communia erant, verum etiam ex iis quæ ipsis peculiariter donata fuerant, fidem facit, simul et probationem instruit: ideoque dicit: *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Accepistis, inquit, Spiritum sanctum, edidistis multa miracula, perfecistis prodigia mortuos excitando, leprosos mundando, prophetando, linguis loquendo: hancine tam insignem potestatem vobis dedit lex? Atqui prius nihil tale faciebatis, sed id vobis dedit fides?

2. Annon igitur extremæ dementiæ est, cum tantum beneficiorum in vos contulerit fides, hanc relinquere, et ad legem, quæ tale nihil vobis præstitit, ultro recurrere? 3. *Adeo stulti estis, qui in spiritu cœpistis, nunc carne consummaminini.* Rursum opportune convicium addidit. Cum, inquit, oportuerit vos temporis progressu prioribus bonis accessionem adjungere, non solum non profecistis, verum denuo ad priora reversi estis. Etenim qui ab exiguis initium faciunt, procedentes ad majora conscendunt: vos contra a magnis orsi, ad contraria retrocessistis. Si enim a carnalibus cœpissetis, oportebat ad spiritualia proficere: nunc vero cum a spiritualibus cœperitis, ad carnalia divertistis: nam edere miracula, spirituale est; circumcidi vero, carnale. Vos autem post signa devenistis ad circumcisionem, post apprehensam veritatem ad typos recidistis, post conspectum solem lucernam quæritis, post solidum cibum ad lac recurritis. Et non dixit, Carne consummaminini, sed, *Deinde carne consummaminini*; illud indicans, quod pseudopostoli correptos eos pecudum ritu cœciderent, dum semet illis præbent ad patiendum quidquid illis collibuisse: perinde ac si quis e ducebatur ac fortibus viris, post innumera tropæa victoriaeque seipsum in desertorum infamiam tradat, corpus suum exhibeat volentibus imprimere notas. 4. *Tam multa passi estis frustra? si tamen et frustra.*

Hoc multo acrius vulnerat quam illud prius. Non enim signorum memoria æque poterat illorum animos mordere, ut ostensa certaminum malorumque tolerantia, quæ propter Christum fuerant perpessi Omnium, inquit, illorum quæ sustinuisistis, isti facturam vos facere volunt, et coronam vobis student intervertere. Mox, ne concuteret illorum animos, nervosque dissolveret, non perstitit usque ad sententiam ferendam, sed subtexuit, *Si tamen frustra.* Si volueritis, inquit, exspargisel, ac revocare vosipsos, non frustra passi fueritis. Ubi nunc sunt qui tollunt poenitentiam? Ecce hi Spiritum acceperant, signa fecerant, confessores fuerant, innumerabilia pericula, varias persecutiones Christi causa perpessi fuerant, et post tam multa recte facta a gratia exciderant. Et tamen, inquit, si volueritis, potestis vos ipsos revocare. 5. *Qui igitur subministrat vobis Spiritum, qui in vobis operatur miracula, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Tantum, inquit, donum adepti estis, ut et tot miracula ederetis: utrum quia legem servastis, an propter fidem? Non dubium est, quin propter fidem. Quoniam enim sursum ac deorsum hoc vertebant illi, et undique jactabant, dicentes fidem non valere nisi adjuncta lege; Paulus contra demonstrat, additis præceptis fidem jam nihil profuturam. Tum enim valet fides, cum nihil accesserit ex lege. *Quicumque enim, inquit, in lege justificamini, a gratia excidistis (Gal. 5. 4).* Verum id quidem in progressu declarat, cum etiam liberius loquitur, ex iis quæ jam probata sunt sumens occasionem; interim vero ex præteritis parat occasionem. Cum, inquit, non attendebatis legi, sed fidei, tunc Spiritum accepistis, tunc signa fecistis. Deinceps, quoniam de lege dicendum erat, alium movebat locum qui plurimum habet contentionis: Abraham in medium adducit, idque valde opportune, multaque cum auctoritate, ita loquens: 6. *Sicut Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.* Declarant quidem, inquit, fidei vim et a vobis edita miracula: si vero vultis, etiam ex vetustis historiis conabor vobis facere fidem. Itaque, quoniam celebris magnæque existimationis apud illos erat patriarcha Abraham, et hunc profert in medium, declarans hunc quoque sic fuisse justificatum. Quod si is ante gratiam ex fide justificatus est, idque cum et operibus bonis floreret, multo magis vos. Quid igitur illi detrimenti attulit, quod non esset sub lege? Nihil; sed sufficiebat ei fides ad justitiam. Non enim tunc lex erat, inquit. Neque nunc est lex, sicuti nec tunc. Ob id enim sublaturus legis necessitatem, eum qui tum ante legem justificatus fuit inducit, ne hoc posset objici. Nam quemadmodum tunc data nondum erat, ita nunc quæ data fuit, antiquata est. Ad hæc quoniam efferebantur animis quod ab Abraham ducerent genus (Joan. 8. 53), metuentes ne, si legem relinquerent, ab illius cognatione fierent alieni: id quoque rursus in contrarium vertit, metumque solvit, declarans quod fides potissimum conciliat cum illo propinquitatem: quod quidem manifestius in Epi-

stola ad Romanos probavit (*Rom. 4. 3*), non minus tamen idem hic agit ita dicens : 7. *Scitote ergo, quod qui ex fide sunt, hi filii sunt Abraham.* Deinde hoc ipsum veteris Scripturæ testimonio probat. 8. *Prævidens enim Scriptura, quod ex fide justificat gentes Deus, prænuñtiavit Abraham, dicens : In te benedicentur omnes gentes* (*Gen. 12. 3*). Itaque si non illi, qui cum illo naturalem cognationem habent, sed qui nullam cum illo habent, fidem vero illius imitantur, filii sunt : perspicuum est quod in hunc inseruntur gentes quæ crediderunt : id enim significat cum ait : *In te benedicentur omnes gentes.*

3. Per hæc autem et aliud quiddam magnum declaratur. Nam quoniam illud eos turbaverat, quod lex antiquior esset, fides autem post legem : et hæc illis eximit suspicionem, ostendens fidem esse lege antiquiorem, idque liquere ex Abrahamo : priusquam enim existeret lex, ille justificatus est. Ostendit autem ea quoque quæ nunc sunt, secundum prophetiam evenisse : *Prænuñtiavit enim, inquit, Scriptura, quod ex fide justificat Deus gentes, non ex lege, prænuñtiavit Abraham.* Quid tandem hoc est? Qui, inquit legem dedit, idem et priusquam legem daret, hoc definierat, ut gentes per fidem justificarentur. Non dixit, Revelavit ; sed, Lætam rem nuntiavit, ut intelligas patriarcham tali justificationis modo gavisum fuisse, ac vehementer ut hoc contingeret desiderasse. Cæterum quoniam illos et alter quidam habebat metus (scriptum erat enim, *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea* [*Deut. 27. 26*]) : et hunc eximit metum, sapienter ac prudenter rursus hoc vertens in contrarium, et ostendens quod non solum non sint execrati qui obnoxii qui legem relinquerent, sed et benedictionis participes : contra qui legem obtinuerent, adeo non benedicti, ut etiam execrabiles. Siquidem illi dicebant : Qui non servaverit legem, maledictus est : hic vero declarat, eum qui servat, execrabilem esse ; qui non servat, benedictum. Rursum illi dicebant, Qui sola fide nititur, execrabilis est : hic contra demonstrat eum, qui sola fide nititur, benedictum esse. Quomodo ergo hæc omnia declarat? non enim rem vulgarem polliciti sumus ; ideo oportet sequentibus diligenter attendere. Ostendit quidem hoc antea, cum narraret Scripturam dixisse patriarchæ, *In te benedicentur omnes gentes.* Tum vero lex non erat, sed fides ; ideoque ratiocinans subiunxit : 9. *Itaque qui sunt ex fide, benedicentur cum fidei Abraham.* Porro ne hinc ansam arriperent contradicendi, dicerentque : Merito ex fide justificatus ; nondum enim erat lex ; at tu mihi demonstra post traditam legem, fidem justificare. Ad id venit, ac plus demonstrat quam illi quaerunt, nimirum non modo justificare fidem, verum etiam legem ipsa utentes obnoxios execrationi reddere. Hoc ut intelligas, audi ipsius Apostoli verba : 10. *Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt.* Verum hæc est sententia, nondum habens probationem. Quæ igitur probatio? Ex ipsa lege : *Ma-*

ledictus enim, inquit, omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea. 11. *In lege autem neminem justificari, cuius perspicuum est.* Omnes enim peccaverunt, et sub maledicto sunt. Verum hoc modo non loquitur, ne videatur ipse ex se pronuntiare, sed iterum idem probat testimonio breviter utrumque complectente, alterum quod nullus legem impleasset ; unde et execrabiles erant : alterum quod fides justificet. Quod igitur testimonium? Ex propheta Habacuc ita loquente : *Iustus autem ex fide vivet* (*Habac. 2. 4*). Hoc enim non solum ostendit ex fide justificationem esse, verum etiam fieri non posse ut per legem contingat salus. Posteaquam, inquit, legem nemo servavit, sed omnes ob transgressionem erant obnoxii maledicto, excogitata est facilius quædam via per fidem : quod ipsum maximum est argumentum, ex lege neminem posse justitiam adipisci. Non enim dixit propheta, *Iustus ex lege vivet* : sed, *Ex fide.* 12. *Lex autem non est ex fide ; sed qui fecerit hæc, vivit in eis.* Hoc est, non tantum fidem requirit lex, sed opera quoque ; gratia vero ex fide servat ac justificat. Vides quomodo demonstraverit eos qui legi hærent, eo quod impleri non possit, execrationi fuisse obnoxios. Sed quomodo fides habet hanc vim, ut justificet? Nam hæc ante promisit, eaque magna vi comprobavit. Cum enim lex esset infirmior, quam ut posset hominem ad justitiam perducere, repertum est non leve remedium, nempe fides, quæ quod legi erat impossibile faceret. Ergo si et Scriptura dicit justum ex fide victurum, rejiciens justitiam quæ est per legem ; et apud Abraham ex fide justificatus est, manifestum est magnam esse vim fidei. Sed eum qui non perseveraverit in lege, maledictum esse, et eum qui fidei innititur, justum esse, manifestum est. Sed unde, inquiet aliquis, poteris nobis probare, quod illa maledictio non amplius subsistat? Nam Abraham quidem ante legem fuit ; nos autem qui semel sub iugo sumus servitutis, nos ipsos reddimus obnoxios execrationi. Quis igitur est qui solvit illam execrationem? Vide quam celeriter huic etiam objectioni occurrit : quamquam et ea quæ dicta sunt, sufficiant. Etenim qui semel justificatus est, mortuusque legi, ac vitam novam amplexus est, qui possit esse obnoxius execrationi? At his contentus non est, verum et aliis modis rem aggreditur, scribens : 13. *Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum : scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno* (*Deut. 21. 23*). Verum alii populus maledicto fuit obnoxius, ut dicitur : *Maledictus omnis qui non permanens in fide quæ scripta sunt in libro legis hujus* (*ib. 27. 26*). Et quid hoc? Nam populus quidem obnoxius erat ; non enim permanens in lege, neque quisquam erat qui legem totam impleverat ; at Christus hanc maledictionem altera permutavit, quæ dicit : *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Quoniam igitur et qui pendet, maledictus est ; et qui legem transgreditur etiam maledictus : non oportuit illum qui maledictum illud

ἀποδοκίμασαν, μὴ τὸν νόμον ἀφέντες, ἀλλοτρωθῆσι
της ἐκείνου συγγενείας· καὶ τοῦτο πάλιν εἰς τὸ ἐναν-
τίον περιτρέπει, καὶ λύει τὸν φόβον ὁ Παῦλος, δεικνύς
ὅτι τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγγιστεῖαν μάλιστα ἡ πίστις
ἐργάζεται. Καὶ τοῦτο σαφέστερον μὲν ἐν τῇ πρὸς
Ῥωμαίους κατασκευάσεν, οὐχ ἦτον δὲ αὐτὸ καὶ ἐν-
ταῦθα ἐργάζεται, λέγων οὕτω· Γινώσκετε ὅρα, ὅτι
οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι υἱοὶ εἰσιν Ἀβραάμ. Ἐἵτα καὶ
αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ μαρτυρίας συνίστησι παλαιᾶς. Προ-
ϋβούσα γάρ, φησὶν, ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δι-
καιοὶ τὰ ἔθνη ὁ θεός, προσευγγελλισατο τῷ Ἀβ-
ραάμ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλόγηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.
Εἰ τοίνυν οὐχ οἱ τὴν φυσικὴν ἔχοντες πρὸς αὐτὸν
συγγένειαν, οὗτοί εἰσιν υἱοί, ἀλλ' οἱ τὴν πίστιν ἐκεῖ-
νου μιμησάμενοι (τοῦτο γάρ ἐστιν, Ἐν σοὶ τὰ
ἔθνη), ὅλον ὅτι εἰς ταύτην εἰσάγεται τὴν συγγένειαν.

γ'. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἕτερον δεικνύται μέγα. Ἐπειδὴ
γὰρ αὐτοὺς ἐθροῦδε τὸ τὸν νόμον ἀρχαιοτέρων εἶναι,
τὴν δὲ πίστιν μετὰ τὸν νόμον, καὶ αὐτὴν αὐτῶν
ἀναίρει τὴν ὑποψίαν, δεικνύς ὅτι τοῦ νόμου πρεσβυ-
τέρα ἡ πίστις, καὶ τοῦτο ὅλον ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ
πρὶν ἢ γὰρ φανῆναι τὸν νόμον, ἐκεῖνος ἐδικαιώθη.
Δεικνύσι δὲ καὶ τὰ νῦν γινόμενα, κατὰ προφη-
τείαν ἐγένετο· Προϋβούσα γάρ, φησὶν, ἡ Γραφή,
ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ θεός, οὐκ ἐκ
τοῦ νόμου, προσευγγελλισατο τῷ Ἀβραάμ. Τί δὲ
τοῦτο ἐστίν; Αὐτὸς ὁ τὸν νόμον διδούς, φησὶ, καὶ
πρὶν ἢ τὸν νόμον τοῦτον δοῦναι, τοῦτο ἦν ὅρισας, ἐκ
πίστεως δικαιωθῆναι τὰ ἔθνη. Καὶ οὐκ εἶπεν,
Ἀπεκάλυψεν, ἀλλ', Εὐγγελλισατο, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ
ὁ πατριάρχης τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαιοσύνης
ἔχαιρε, καὶ σφόδρὰ ἐπόθει τοῦτο ἐκθῆναι. Ἐπειδὴ
δὲ εἶχε φόβος καὶ αὐτοὺς ἕτερος (ἐγγράπτο γάρ·
Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς
γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου,
τοῦ ποιῆσαι αὐτά), καὶ τοῦτο διαλύει τὸ δέος,
σοφῶς καὶ συνετῶς πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον αὐτὸ περι-
τρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ εἰσὶν ἐπικατά-
ρατοι οἱ τὸν νόμον ἀφέντες, ἀλλὰ καὶ εὐλογημένοι·
οἱ δὲ κατέχοντες, οὐ μόνον οὐκ εὐλογημένοι, ἀλλὰ
καὶ ἐπικατάρατοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι ὁ
μὴ τηρῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνυ-
σιν, ὅτι ὁ τηρῶν ἐπικατάρατος, ὁ δὲ μὴ τηρῶν εὐλο-
γημένος. Ἐκεῖνοι πάλιν ἔλεγον, ὅτι ὁ τῇ πίστει
μόνη [699] προσέχων, ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δει-
κνύσιν, ὅτι ὁ τῇ πίστει προσέχων μόνη, εὐλογημέ-
νος. Πῶς οὖν ταῦτα πάντα δεικνύσιν; οὐ γὰρ τὸ
τυχὸν ἐπηγγελάμεθα. Διὸ χρὴ καὶ μετὰ ἀκριβείας
προσέχιν τοῖς ἑξῆς. Ἐδείξε μὲν γὰρ καὶ προσθεν
τοῦτο εἰπών, ὅτι ἡ Γραφή εἶπε τῷ πατριάρχῃ, ὅτι
Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. Τότε δὲ
νόμος οὐκ ἦν, ἀλλὰ πίστις· διὸ καὶ συλλογιζόμενος,
ἐπηγάγεω· ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν
τῷ πιστῷ Ἀβραάμ. Ἵνα δὲ μὴ τοῦτο εἰς ἀντίθεσιν
λάβωσι, καλεῖσθαι ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη·
οὕτω γὰρ ἦν νόμος· σὺ δὲ μοι δείξον μετὰ τὴν τοῦ
νόμου θέσιν τὴν πίστιν δικαιούσαν· ἐπὶ τοῦτο ἔρχε-
ται, καὶ πλέον ὢν ζητοῦσιν ἐπιδείκνυσιν, οὐχὶ δι-
καιούσαν μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον·
ἐπικατάρατους τοὺς χρωμένους αὐτῷ ποιοῦντα. Καί
να ταῦτα μάθῃς, αὐτῶν ἀκουσόν τῶν ἀποστολικῶν

ῥημάτων· Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμον εἰσὶν, ἐπὶ
κατάραν εἰσὶν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποφάσις, οὐδέπω τὴν
ἀποδείξιν ἔχουσα. Τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις; Ἐξ αὐτοῦ τοῦ
νόμου· Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει
ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νό-
μου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ
οὐδεὶς δικαιούται, παρὶ τοῦ ὁῦλου. Πάντες γὰρ
ἡμαρτον, καὶ ὑπὸ κατάραν εἰσὶν. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ
λέγει, ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸς ἀποφαίνεσθαι, πάλιν δὲ ἀπὸ
μαρτυρίας αὐτὸ συνίστησιν, ἀμφοτέρω ἔχουσιν ἐν
βραχεὶ, καὶ ὅτι νόμον οὐδεὶς ἐπλήρωσε (διὸ καὶ ἐπι-
κατάρατοι ἦσαν), καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοῖ. Τίς οὖν ἡ
μαρτυρία; Ἀπὸ τοῦ προφήτου Ἀβραάμ οὕτω λέ-
γοντος· Ὁ δὲ δικαίος ἐκ πίστεως ζήσεται. Τοῦτο
γὰρ οὐ τὴν ἐκ πίστεως δεικνύσιν δικαιοσύνην μόνον,
ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ νόμου σωθῆναι οὐκ ἐνι. Ἐπειδὴ γὰρ
νόμον, φησὶν, οὐδεὶς ἐτήρησεν, ἀλλὰ πάντες ἦσαν
ὑπὸ τὴν ἀρὰν διὰ τὴν παράβασιν, ἐπενόηθη βελία τις
ὁδός, ἡ ἀπὸ τῆς πίστεως· ὑπερ καὶ σημεῖον μέγιστόν
ἐστὶ τοῦ μηδένα δυνηθῆναι δικαιωθῆναι ἐκ τοῦ νόμου.
Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ προφήτης, Ὁ δὲ δικαίος ἐκ νόμου ζή-
σεται, ἀλλ', Ἐκ πίστεως. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔσται ἐκ
πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιῆσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς.
Οὐ γὰρ πίστιν ἐπιζητεῖ μόνον ὁ νόμος, φησὶν, ἀλλὰ
καὶ ἔργα· ἡ δὲ χάρις ἀπὸ πίστεως σώζει καὶ δικαιοῖ.
Εἶδες πῶς ἔδειξεν, ὅτι οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες, διὰ
τὸ ἀδύνατον εἶναι πληρωθῆναι, ὑπὸ κατάραν ἔγε-
νοντο; Πῶς δὲ καὶ ἡ πίστις ταύτην ἔχει τὴν ἰσχύν τὴν
τοῦ δικαιοῦν· Ταῦτα γὰρ ἐμπροσθεν ἐπηγγελλισατο,
καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ παρέσθησθε τῆς ἰσχύος. Ἐπει-
δὴ γὰρ ἠσθένει πρὸς δικαιοσύνην ὁ νόμος τὸν ἀνὴρα
ἀγαγεῖν, εὐρέθη φάρμακον οὐ μικρὸν ἢ πίστις, τὸ
ἀδύνατον τοῦ νόμου ποιοῦσα δυνατὸν δι' αὐτῆς. Εἰ
τοίνυν καὶ ἡ Γραφή λέγει, ὅτι Ὁ δικαίος ἐκ πίστεως
ζήσεται, ἀπογινώσκουσα τὴν διὰ τοῦ νόμου σωτηρίαν,
καὶ ὁ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, ὅλον ὅτι τῆς
πίστεως πολλὴ ἡ ἰσχὺς. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ μὴ ἐμμένων
τῷ νόμῳ ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ὁ τῇ πίστει προσ-
έχων [700] δικαίος, ὅλον. Ὅτι δὲ οὐχ ἔστωκεν ἐπὶ
ἐκείνῃ ἡ κατάραν, πόθεν ἔχεις ἀποδείξει ἡμῖν, φησὶν;
Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρὸ τοῦ νόμου ἦν· ἡμεῖς δὲ
ἅπαξ ὑπὸ τὸν ζυγὸν γινόμενοι τῆς δουλείας, ὅπου
θύνους ἑαυτοὺς καταστήσαμεν τῇ κατάρᾳ· τίς οὖν ὁ
τὴν κατάραν λύσας ἐκείνην; Πρὸς τοῦτο ὅρα πῶς
ἀπαντᾷ ταχέως· ἱκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα. Ὁ
γὰρ δικαιοῦς ἅπαξ, καὶ ἀποθανόντων τῷ νόμῳ, καὶ
ζωῆς ἐπιλαβόμενος ξένος, πῶς ἀν' ὁπεύθυνος εἴη τῇ
ἀρᾷ; Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τούτοις, ἀλλὰ καὶ ἐτέ-
ρας ἀγωνίζεται, γράφων· Χριστὸς ἡμῶς ἐξηγόρα-
σεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, τερνόμενος ὑπὲρ
ἡμῶν κατάραν· γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς
ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου. Καὶ μὴν ἐτέρᾳ κατάρᾳ ὁ
λαὸς ὑπεύθυνος ἦν τῇ λεγοσῇ· Ἐπικατάρατος πᾶς,
ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ
τοῦ νόμου. Καὶ τί τοῦτο; Ὁ μὲν γὰρ λαὸς ὑπεύ-
θυνος ἦν· οὐ γὰρ ἐνέμεινε, οὐδὲ ἦν τις ὁ πεπληρω-
κὸς τὸν νόμον ἅπαντα. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐτέραν κατάραν
ταύτης ἑλλείψατο τὴν λέγουσαν· Ἐπικατάρατος πᾶς
ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ κρεμν-
όμενος ἐπὶ ξύλου ἐπικατάρατος, καὶ ὁ τὸν νόμον πα-
ραβαίνων ἐπικατάρατος, μέλλαντα δὲ ἐκείνην λύειν

τὴν κατάραν ὑπεύθυνον οὐκ εἶδε γενέσθαι αὐτῆς, διὰ δὲ δέξασθαι κατάραν ἀντ' ἐκείνης. τοιαύτην ἐδέξατο, καὶ δι' αὐτῆς ἐκείνην ἔλυσε. Καὶ καθάπερ τινὸς κατὰδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἐλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου, ἐξαρπάξει τῆς τιμωρίας αὐτόν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὕπκειτο κατάρα τῇ τῆς παραβάσεως, ἀνεδέξατο ὁ Χριστὸς ἀντ' ἐκείνης ταύτην, ἵνα λύσῃ τὴν ἐκείνων· Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

δ. Ὅσπερ οὖν ἀποθανόντων ἀποθνήσκειν μέλλοντας ἐξελετο θανάτου, οὕτω καὶ κατάραν δεξάμενος, τῆς κατάρας ἀπήλλαξεν. Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται. Πῶς εἰς τὰ ἔθνη; Ἐν τῷ σπέρματι σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, τούτέστιν, ἐν τῷ Χριστῷ. Εἰ δὲ περὶ Ἰουδαίων τοῦτο ἐλέγετο, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τοὺς ὑπευθύνους ὄντας τῇ κατάρᾳ διὰ τὴν παράδασιν, τούτους ἑτέροις εὐλογίας αἰτίας γενέσθαι; οὐδεὶς γὰρ τῶν κατηραμένων ἑτέρῳ μεταδίδωσιν εὐλογίας, ἥς αὐτὸς ἀπεστέρηται. Ὅθεν ὁ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν εἰρηται· αὐτὸς γὰρ ἦν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἔθνη εὐλόγηται, καὶ οὕτω πρόσσειω ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπαγγελία. Ὅσπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος εἰς ἀχάριστον καὶ προσκεχρυστά ἐλθεῖν, εὐλογοῦνται πρῶτον τῆς κατάρας ἀφαιρέσεως· εἶτα διὰ τῆς πίστεως δικαιοθύντες, ἐπισπῶνται τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Ὅστε οὐ μὲν σταυρὸς τὴν κατάραν ἔλυσε· ἡ δὲ πίστις τὴν δικαιοσύνην εἰσήγαγεν· ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἐπισπάσασα. Ἀδελφοί, κατὰ ἀνθρώπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου προκεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἡ ἐπιδιατάσσεται. Τί [701] ἐστι, Κατὰ ἀνθρώπον λέγω; Ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀπὸ Γραφῶν, καὶ ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς γινόμενων θαυμάτων, καὶ ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἔπαθε, τὸν λόγον συνέστησε, καὶ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰς τὴν κοινὴν λοιπὸν ἐκδίδειν συνήθειαν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ αἰεὶ τοῦτο ποιεῖν, ὥστε καὶ καταγλυκαίνειν τὸν λόγον, καὶ εὐπαράδεκτον τε καὶ εὐμαθέστερον τοῖς παχύτεροις ποιεῖν. Οὕτω καὶ Κορινθίοις διαλεγόμενος, φησὶν· Τίς κυμαίνει πολὺν, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; καὶ Ἑβραίοις πάλιν· Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει, ὅτε ζῇ ὁ διαθήμενος. Καὶ πολλαχῶς δὲ ἂν τις εὖραι πούτοις αὐτὸν ἐμφυλοχωροῦντα τοῖς λογισμοῖς. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς αὐτὸ ποιεῖ, οὕτω λέγων· Μὴ ἐπιλήσῃται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς; καὶ πάλιν, Μὴ ἔρει τὸ πλάσμα τῷ κεραμῇ, τί ποιεῖς; Καὶ ἐν τῷ Ὁσπὲ ἀνδρα μιμεῖται καταφρονούμενον ὑπὸ τῆς γυναικός. Καὶ ἐν τοῖς τύποις δὲ πολλὸν τὸ τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων ἴδοι τις ἂν, ὡς ὅταν τὸ περιζῶμα ἡ προφήτης λαμβάνῃ, καὶ εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ κεραμέως κατῆι. Τί οὖν αὐτῷ τὸ ὑπόδειγμα βούλεται; Ὅτι ἡ μὲν πίστις ἀργαιότερα ἦν, ὁ δὲ νόμος νεώτερός τε καὶ πρόσκαιρος, καὶ διὰ τοῦτο δεδομένος, ἵνα προοδοποιήσῃ τῇ

πίστει. Διὸ φησιν· Ἀδελφοί, κατὰ ἀνθρώπον λέγω. Ἀνωτέρω ἀνοήτους εἰπὼν ἐνταῦθα ἀδελφοὺς καλεῖ, ἐπιστῶντων τε ὁμοῦ, καὶ παρημυθούμενος. Ὅμως ἀνθρώπου προκεκυρωμένην διαθήκην. Ἐάνθρωπος, φησὶ, διάθηται, μὴ τολμᾷ τις ἀνατρέφαι μετὰ ταῦτα ἐλθόν, ἢ προσθεῖναι τι; τοῦτο γὰρ ἔστιν, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Οὐκοῦν πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πρὸς τίνα διέθετο ὁ Θεός; Τῷ Ἀβραάμ, φησὶν, ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει Καὶ τοῖς σπέρμασιν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐν ἑνὶ, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅ ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὁ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἐτη γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἐκ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ ὁ Θεὸς διέθετο τῷ Ἀβραάμ, διαλεγόμενος εἰς τὰ ἔθνη, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἔξιν τὰς εὐλογίας· πῶς οὖν ὁ νόμος ἀνατρέφαι δύναται ταύτας; Ἐπειδὴ δὲ τὸ παράδειγμα ἅπαν οὐκ ἴσχυεν ἐκλύσαι πρὸς τὸ ὑποκείμενον, καὶ διὰ τοῦτο προεῖπε· Κατὰ ἀνθρώπον λέγω. Μὴδὲν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρέπειαν λάβης. Σκόπει δὲ ἀνωθεν τὸ ὑπόδειγμα· Ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη· σπέρμα δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἦλθε μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἐτη ὁ νόμος. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ τὴν [702] ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγγελία ἐκείνη ἀκυρὸς ἐστίν. Εἴτα ἀνθρώπου μὲν οὐδεὶς ἀκυροῖ διαθήκην, τοῦ δὲ Θεοῦ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἐτη ἀκυροῦται ἡ διαθήκη; Εἰ γὰρ ἡ ἐπαγγεῖλατο ἐκείνη, οὐκ ἐκείνη δίδωσιν, ἀλλ' ἕτερος ἀντ' ἐκείνης, ἐκδέχεται ἐκείνη. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον; Τίνας οὖν ἔτεκεν τὸν νόμον ἔδωκε, φησὶ; Τῶν παραβάσεων χάριν. Οὐδὲ γὰρ οὗτός ἐστι περιττός. Ὅρῃς πῶς πάντα συνορᾷ; πῶς μυριοὶ κέχρηται ὀφθαλμοῖς; Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πίστιν ἐπῆρε, καὶ προσδυτέραν ἔδειξεν, ἵνα μὴ τις νομίῃ περιττὸν τὸν νόμον, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, δεικνύς ὅτι οὐκ εἰκὴ, ἀλλὰ πάνυ χρησίμως ἐδόθη· Τῶν παραβάσεων χάριν, τούτέστιν, ἵνα μὴ ἐξῇ Ἰουδαίος ἀδεῶς ζῆν, καὶ εἰς ἔσχατον ἐξολισθαίνειν κακίας, ἀλλ' ἀντὶ χαλινῷ ὁ νόμος αὐτοῖς ἐπικείμενος ἦ, παιδεύων, ρυθμίζων, κυλῶν παραβαίνειν, εἰ καὶ μὴ πάσας, ἀλλ' ὅμως κἂν ἐκ μιᾶς τῶν ἐντολῶν. Ὅστε οὐ μικρὸν τὸ κέρδος τοῦ νόμου. Ἀλλ' ἀρεῖ τίνας; Ἀχρὶς οὐ ἐλλθὴ τὸ σπέρμα, ὅ ἐστι ἐπαγγελία· περὶ Χριστοῦ λέγουσιν. Εἰ τοίνυν μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δίδεται, τί περαιτέρω καὶ παρὰ καιρὸν αὐτὸν ἔλας; ἀσπεργεῖς δι' ἀγγέλων ἢ χειρὶ μεσίτου. Ἐ τους ἱερεῖς ἀγγέλους καλεῖ, ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετήσασθαι φησὶ τῇ νομοθεσίᾳ. Μεσίτην δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησὶ, δεικνύς ὅτι προῆν, καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστίν.

• Savil. in marg., προκεκυρωμένην.

• Savil. in margine, τὰς ἐπαγγελίας.

• Legebatur ὡς.

erat sublaturus, obnoxium eidem fieri maledicto; verum pro illo aliud erat suscipiendam maledictum quod et suscepit, per quod illud aliud sustulit; perinde faciens, ac si morti adjudicatum quempiam, alius insons, illius damnati vice sponte mori volens, eripiat: sic et Christus fecit. Cum enim Christus non esset obnoxius maledicto transgressionis, hoc in se recepit pro omnibus, ut omnes ab illo liberaret: *Peccatum enim, inquit, non fecit, nec inventus est in ore illius dolus (Isai. 53. 9).*

4. Itaque sicut mortuus eos quibus erat, moriendum, exemit a morte, ita et, maledicto in se recepto, a maledicto liberavit. 14. *Ut in gentes veniret benedictio Abraham.* Quomodo in gentes? *In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes (Gen. 22. 18):* hoc est, in Christo. Quod si hoc de Judæis dictum esset, quomodo rationi consentaneum erat, ut qui ob transgressionem maledicto erant obnoxii, cæteris essent auctores benedictionis? nullus enim maledictus alii dat benedictionem, cujus ipse est expers. Unde liquet totum hoc de Christo dictum esse: ipse enim erat semen Abraham, et per illum gentes benedicuntur, atque ita advenit Spiritus promissio; quod ipsum significans dicebat: *Ut promissionem Spiritus accipiant per fidem.* Etenim cum non posset gratia Spiritus in eum, qui ingratus erat et offenderat, venire, primum benedicuntur sublata maledictione; deinde per fidem justificati, attrahunt Spiritus gratiam. Proinde crux sustulit maledictum, fides inexit justitiam, justitia vero gratiam Spiritus allexit. 15. *Frates, secundum hominem loquor; tamen hominis confirmatum testamentum nullus irritum facit, aut superordinat.* Quid est, *Secundum hominem loquor?* Humanis utor exemplis. Posteaquam enim et ex Scripturis, et ex miraculis apud illos editis, et ex his quæ Christus passus est, denique ab ipso patriarcha sermonem confirmavit, jam ad communem digreditur consuetudinem. Solet enim Paulus hoc semper facere, ut sermonem leniorem reddat, quo et facilius recipiatur, et crassioribus fiat intelligibilior. Sic et Corinthiis disserens ait, *Quis pascit gregem, et ex lacte ejus non vescitur? quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit (1. Cor. 9. 7)?* ac rursus Judæis, *Testamentum enim in mortuis ratum est, quoniam nondum valet, dum vivit qui testatus est (Hebr. 9. 17).* Quin et aliis compluribus locis aliquis comperiet illum talibus libenter immorantem rationibus, quandoquidem et Deus in Veteri Testamento idem hoc assidue facit, hunc in modum loquens: *Num mulier obliviscetur filii sui? ac rursus, Num dicit figmentum figulo, Quid facis (Isai. 49. 15. et 29. 16)?* Item in Osee maritum imitatur ab uxore despectum (*Osee 1. 2*). Insuper et in figuris multum humanorum exemplorum cernere quispiam poterit: veluti cum cingulum accipit propheta, et in domunculam figuli (*Jer. 18. 2*) subit. Quid igitur sibi vult exemplum? Quod fides fuit antiquior, lex vero tum recentior tum temporaria, et in hoc data, ut præcedens viam aperiret fidei: ideoque dicit: *Frates, secundum hominem loquor.* Cum

sæpius illos appellavit stultos, hic fratres vocat; simul et perstringens eos et consolans. *Tamen hominis confirmatum testamentum.* Si homo, inquit, condidit testamentum, num quis audeat superveniens invertere aut adjicere quidpiam? nam hoc est quod ait, *Aut superordinat.* Multo magis igitur hoc non est faciendum in Deo. Et cui Deus condidit testamentum? 16. *Abraham, inquit, dictæ sunt promissiones: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Non dicit, In seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno. Et semine tuo, quod est Christus.* 17. *Hoc autem dico, Testamentum prius confirmatum a Deo in Christum, lex quæ post quadringentos ac triginta annos facta est, non irritum facit, ut inanem reddat promissionem.* 18. *Nam si ex lege hereditas, non jam ex promissione: Abraham vero per repromissionem donavit Deus.* En igitur et Deus fecit testamentum Abraham, dicens, per semen ejus venturas benedictiones in gentes: quomodo igitur lex eas potest subvertere? Quia enim exemplum totum non potuit deducere ad materiam propositam, ideo præmisit, *Secundum hominem loquor.* Nihil de exemplo ad Dei magnificentiam deducas. Perpende autem exemplum a principio. Promiserat Abraham Deus fore, ut per semen ipsius benedicerentur gentes: semen autem ejus secundum carnem est Christus. Venit post quadringentos et triginta annos lex. Itaque si lex confert benedictiones, vitam, et justitiam, repromissio illa antiquata est. Itane sit igitur, ut cum hominis testamentum nullus irritum faciat, Dei testamentum post quadringentos triginta annos irritum sit? Etenim si quod illud testamentum promisit, non præstat ipsum, sed alius pro illo præstat, certe illud rejectum est. Et quomodo possent hæc congruere rationi? 19. *Cur ergo, inquires, dedit legem? Propter transgressionem.* Nec enim hæc est superflua. Vides ut omnia perspicit, ut innumeris utitur oculis? Quoniam extulerat fidem, declarans eam fuisse antiquiorem lege; ne quis existimaret legem esse supervacaneam, hanc quoque partem corrigit, demonstrans eam non frustra, sed admodum utiliter fuisse datam: *Ob transgressionem, inquit, data fuit: hoc est, ne liceret Judæis secure vivere, atque in extremam prolabi malitiam, sed ut lex illis freni vice foret imposita, erudiens, componens, prohibensque transgredi, si minus omnia, certe aliquot præcepta.* Itaque non mediocris erat ex lege fructus. Sed quousque? *Dones veniret semen, cui promissio facta fuerat.* De Christo loquitur. Proinde si usque ad Christi adventum data est, quid eam longius et ultra tempus prorogas? *Disposita per angelos in manu mediatoris.* Aut sacerdotes vocat angelos, aut dicit angelos subministrasse ferendæ legi. Mediatorem autem hic appellat Christum, declarans quod is ante legem fuerit, ipseque legem dederit. 20. *Mediator autem unus non est, sed Deus unus est.*

5. *Contra Anomæos.* — Quid hic dicturi sunt hæretici? Etenim si, quod solus Pater dicitur verus Deus (*Joan. 17. 3*), obstat quominus Filius sit verus Deus,

profecio nec Deus erit, quod de solo Patre dicatur, *Deus unus est* (Deut. 6. 4). Quod si dum unus Deus dicitur Pater (1. Cor. 8. 6), Deus est et Filius : perspicuum est, quod cum solus Pater dicitur verus Deus, verus Deus sit et Filius. Mediator autem, inquit, duorum quorumpiam mediator est. Cujus igitur mediator fuit Christus? Clarum est quod inter Deum et homines intercesserit. Viden' quomodo declarat quod ipse etiam legem dederit? quod si ille legem dedit, habet etiam auctoritatem abrogandi. 21. *Lex igitur adversus promissa Dei?* nam si in semine Abraham repromissiones datae sunt, lex autem inducit maledictionem, est utique adversus promissa Dei. Quomodo igitur solvit objectionem? Primum quidem negat, dicens, *Absit* : deinde etiam probat, ita loquens : *Nam si fuisset data lex, ut posset vivificare, vers ex lege fuisset justitia.* Quod autem dicit, hoc est : Si in lege, inquit, vitae spem habuissimus, et hæc potestatem habuisset nostræ salutis, fortassis ista recte diceret : si vero per fidem servat, etiam si lex maledictos reddat, nihil detrimenti capiebas, postquam venit fides, omnia dissolvens. Nam si per legem fuisset repromissio, jure metuisses ne exclusus a lege simul et a justitia excluderis : at si ideo data est lex, ut omnes concluderet, hoc est, coargueret, ostenderetque eis ipsorum peccata; non solum non obstat quominus consequaris repromissiones, verum etiam confert ad eas adipiscendas. Hoc itaque significans dicebat : 22. *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccatum, ut promissio per fidem Jesu Christi daretur credentibus.* Nam quoniam Judæi ne sentiebant quidem sua peccata, non sentientes autem nec desiderabant remissionem, dedit legem quæ proderet vulnera, quo medicum requirerent. Quod enim dixit, *Conclusit*, perinde valet ac si dixisset. Coarguit, et coargutos continuit in metu. Vides quod non solum adversus Dei promissa data non fuit, verum etiam pro promissis? Etenim si lex sibi negotium hoc vindicasset et auctoritatem habuisset, recte ista dicerentur : sin alteri currit, ac propter illum omnia facit, quomodo est adversus promissa Dei? Nam si lex data non fuisset, omnes in malitiam fuissent devoluti, neque quisquam Judæorum Christum auditurus fuisset : nunc vero data lex, hæc duo præstitit bona; alterum, quod virtutem mediocre dedit eis qui ipsi attendebant; alterum, quod ipsis suaserit ut agnoscerent sua peccata, quæ res illos maxime reddidit promptos ad querendum Filium. Itaque qui non crediderunt legi, eo quod non condemnarent sua peccata, non crediderunt Christo. Idque significans ait : *Ignorantes enim Dei justitiam, et propriam justitiam statuere querentes, justitiam Dei non fuerunt subjecti* (Rom. 10. 3). 23. *Præquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in futuram fidem, quæ erat revelanda in nos.* Vides ut dilucide quæ diximus declarat? Nam quod dixit, *Custodiebamur*, et, *Conclusi*, nihil aliud significat, quam tutelam ex legis præceptis adhibitam. Lex enim timore veluti muro quodam continens

illos, per ipsam secundum legem vitam reservabat illos fidei. 24. *Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide justificaremur.* Pædagogus autem non adversatur præceptori, sed adjuvat, arcens adolescentem ab omni vitio, reddens illum idoneum omni studio percipiendis iis quæ tradit præceptor : verum cum jam habitum collegerit, discedit pædagogus. Ideo dicit : 25. *At ubi venit fides, quæ in verum perfectum educit, non amplius sub pædago sumus.* 26. *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.* Itaque si lex est pædagogus, et sub hoc custodiebamur conclusi, non adversatur gratiæ, sed adjuvat : quod si postquam advenit gratia, perseveret constringere, tum est adversaria. Etenim si quos oportebat exire ad illam, apud sese concludat, tum nostram corrumpit salutem. Quemadmodum si læcerna, quæ noctu præluxit, jam orto die vetaret nos obtueri solem, non præstaret officium, verum etiam læderet : itidem et lex si obstatet ad meliora pergentibus. Qui ergo nunc eam servant, ii maxime tradunt illam : aliquidem et pædagogus tunc ridiculum reddit adolescentem, cum tempore postulante ut ab eo discedat, apud se detinet. Et ideo Paulus sic ait : *Postquam venit fides, non amplius sub pædago estis.* Itaque non amplius sub pædago sumus. *Omnes enim filii Dei estis.* Papæ, quanta fidei vis, et quomodo eam progressu sermonis aperit! Prius enim ostendit, quod fides redderet filios patriarchæ, *Scitote*, inquit, *qui ex fide sunt, hos esse filios Abraham* : nunc vero demonstrat eosdem esse filios Dei : *Omnes enim*, inquit, *estis filii Dei per fidem quæ est in Christo Jesu* : per fidem, non per legem. Post hæc quoniam res est magna et admirabilis, explicat et modum quo sunt filii Dei. 27. *Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis.* Et cur non dixit, *Quicumque in Christum baptizati estis, ex Deo nati estis*? hoc enim congruebat ad demonstrandum quod essent filii. Sed rem ille modo tremendo magis exponit. Etenim si Christus est Filius Dei, tu vero illum induisti; cum habes Filium in te, et in illum per similitudinem transformatus es, in eandem cognitionem unamque speciem perductus es. 28. *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est mas aut femina : omnes enim vos unus estis in Christo.* Vides animam inextinguibilem? Cum enim dixisset : *Omnes facti sumus filii Dei per fidem*, non hic gradum astat, sed querit etiam amplius aliquid invenire, quod evidentiæ approbare queat propiorem erga Christum conjunctionem. Cumque dixisset, *Christum induistis*, ne hoc quidem dicto contentus est, sed explanans illud, ultra talem conjunctionem progreditur, et *Omnes unus estis in Christo Jesu* : hoc est, Eandem formam, eundem typum habetis omnes, videlicet Christi. Quid his verbis esse possit magis stupendum aut reverendum? Qui prius erat ethnicus aut Judæus aut servus, nunc obambulat formam gestans non angel, neque archangel, sed universorum Domini, in sese Christum representans. 29. *Quod si*

ε. Τί ἂν ἐνταῦθα εἰποιεν αἰρετικοί; Εἰ γὰρ τὸ μόνος ἀληθινός, οὐκ ἀφήσει τὸν Υἱὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινόν, οὐκ ἄρα οὐδὲ Θεόν, διὰ τὸ λέγεσθαι, 'Ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔσται'. Εἰ δὲ ἐνός λεγομένου Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, ἐστὶ Θεὸς καὶ ὁ Υἱός, εὐδελον ἐστὶ καὶ ἀληθινοῦ λεγομένου τοῦ Πατρὸς, ἀληθινός καὶ ὁ Υἱός. 'Ὁ δὲ μεσίτης, φησὶ, δύο τινῶν γίνεται μεσίτης. Τίνος οὖν μεσίτης ἦν ὁ Χριστός; Ἡ δὴλον, ὅτι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁρᾷς πῶς δαίκνουν, ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν; Εἰ τοίνυν αὐτὸς ἔδωκε, κύριος ἂν εἴη καὶ λύσαι πάλιν. 'Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; εἰ γὰρ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ αἱ εὐλογίαι δίδονται, ὁ δὲ νόμος κατάραν εἰσάγει, ἅσα κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν λύει τὴν ἀντίθεσιν; Πρῶτον μὲν ἀπαγορεύει, εἰπὼν· Μὴ γένοιτο· ἔπειτα καὶ κατασκευάζει, οὕτω λέγων· Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ θυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὥτως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. 'Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Εἰ μὲν ἐν αὐτῷ, φησὶ, τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς εἶχομεν, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸ κύρος ἔχων τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἴσως ταῦτα καλῶς ἔλεγες· εἰ δὲ ἀπὸ πίστεως τῷ εἶ, καὶ ἐπικαταράτους ποιῇ, οὐδὲν ἐβλάθης ἐρχομένης ἐκείνης καὶ πάντα λυούσης. Εἰ μὲν γὰρ δι' ἐκείνου ἡ ἐπαγγελία, εἰκῶς ἐβδόκιμας μὴ τῆς δικαιοσύνης, ἐκπίπτων τοῦ νόμου· εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα συγκλείσῃ πάντας, τοῦτέστιν, ἵνα ἐλέγξῃ, καὶ δείξῃ τὰ οἰκία αὐτῶν πλημμελήματα, οὐ μόνον οὐ καλύει σε τοῦ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ συμπράττει [703] πρὸς τὸ τυχεῖν. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγεν· Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίας, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι οὐδὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἠσθάνοντο τῶν οἰκίων, οἱ δὲ μὴ αἰσθάνομενοι, οὐδὲ ἀφέσεως ἐπεθύμουν, ἔδωκε τὸν νόμον ἐλέγχοντα τὰ τραύματα, ἵνα ποθήσωσι τὸν λατρῶν. Τὸ γὰρ, Συνέκλεισεν, ἡλεγξὴν ἐστὶ, καὶ ἐλέγξας καταίχεν ἐν φόβῳ. Εἶδες ὅτι οὐ μόνον κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐδόθη; Εἰ μὲν γὰρ ἐαυτῷ τὸ πρᾶγμα ἐξεδίκει καὶ τὴν αὐθεντιανὸν νόμος, καλῶς ταῦτα ἔλεγτο· εἰ δὲ ἐτέρῳ τρέχει, καὶ δι' ἐκείνου πάντα ἔπραττε, πῶς κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Εἰ γὰρ μὴ νόμος ἐδόθη, πάντες εἰς κακίαν ἐχώκειαν, καὶ οὐδεὶς ἔμελλεν Ἰουδαῖον ἵστασθαι ὁ ἀκουσόμενος τοῦ Χριστοῦ· νυνὶ δὲ δοθεὶς, δύο ταῦτα κατάρθρωσεν, ἀρετὴν σύμμετρον παιδεύσας τοὺς προσέχοντας, καὶ πείρας εἶδεναι τὰ οἰκία ἁμαρτημάτων, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐποίει προθυμότερους πρὸς τὸ ζητεῖν τὸν Υἱόν. Οἱ γοῦν μὴ πιστεύσαντες αὐτῷ, ἐκ τοῦ μὴ καταγινῶναι τῶν οἰκίων ἁμαρτημάτων, οὐκ ἐπίστευσαν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν· Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ἐπυροῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὄντι ὁμολογήσαν. Πρὸ τοῦ δὲ εἰδέναι τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἔφρουρούμεθα, συγκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσάν πιστεῖν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Εἶδες πῶς σαφῶς ἀπερ εἰρήκαμεν παρίσθησι; Τὸ γὰρ, Ἐφρουρούμεθα, καὶ, Συγκλεισμένοι οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντάς ἐστιν, ἢ τὴν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου γενομένην ἀσφάλειαν. Ὡς γὰρ ἐν τειχίῳ τινὶ τῷ φόβῳ κατέχων αὐτοὺς

καὶ τῷ βίῳ τῷ κατ' αὐτὸν ὁ νόμος ἐτήρει τὴν πίστιν. Ὡς γὰρ ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθώμεν. Ὁ δὲ παιδαγωγὸς οὐκ ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ καὶ συμπράττει, πάσης κακίας ἀπαλλάττων τὸν νέον, καὶ μετὰ πάσης σχολῆς τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεσθαι παρασκευάζων· ἀλλ' ὅταν ἐν ἱερί γένηται, ἀρίσταται λοιπὸν ὁ παιδαγωγός. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν τέλειον ἄνδρα ἀφούσης, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος παιδαγωγός, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἐφρουρούμεθα συγκλεισμένοι, οὐκ ἐναντίος τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ συνεργός· εἰ δὲ ἐλθούσης τῆς χάριτος ἐπιμένοντες κατέχων, τότε ἐναντίος. Ἄν γὰρ ὀφειλοντας ἐξελεῖν πρὸς αὐτὴν συγκλείῃ, τότε τὴν ἡμετέραν λυμαίνεται σωτηρίαν. Ὡς γὰρ ὁ λύχνος ἐν τῇ νυκτὶ φωτίζει, ἐάν γενομένης ἡμέρας ἀναγκάζῃ μὴ καθορᾶν τὸν ἥλιον, οὐ μόνον οὐκ ἔχαριστα, ἀλλὰ καὶ ἐλυμήνατο· οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἂν πρὸς τὰ μέλιστα κώλυμα γίνηται. Οἱ τοίνυν αὐτὸν τηροῦντες νῦν, οὗτοι μάλιστα αὐτὸν διαβάλλουσι. Καὶ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς τότε καταγέλαστον ποιεῖ τὸν νέον, ὅταν καιροῦ καλοῦντος αὐτὸν ἀποστήναι, παρ' ἐαυτῷ κατέχη. Διὰ καὶ ὁ [704] Παῦλος φησιν· Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐστε. Ὡς γὰρ οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε. Βαβαί, πόση τῆς πίστεως ἡ δύναμις, καὶ πῶς αὐτὴν ἐκκαλύπτει προῶν! Πρότερον μὲν γὰρ εἶδειν, ὅτι υἱὸς ἐποίει τοῦ πατριάρχου· Γινώσκοντες γὰρ, φησὶν, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὐτεὶ εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ· νῦν δὲ ἀποφαίνει, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ, φησὶν, ὅτε διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ τοῦ νόμου. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα εἶπα καὶ θαυμαστὸν, λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς υἰοθεσίας. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Καὶ τίνος ἐνεκεν οὐκ εἶπεν, Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθητε; τὸ γὰρ ἀδόλουθον τοῦ εἶξαι υἱὸς τοῦτο ἦν. Ὅτι πολὺ φρικωδέστερον αὐτὸ τίθησιν. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ αὐτὸν ἐνέδδουσαι, τὸν Υἱὸν ἔχων ἐν ἐαυτῷ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφομοιωθεὶς, εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἤχθη. Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἐν δοῦλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐν ἄρσεν ἢ θήλῃ. Πάντες γὰρ ὅμοις εἰς ἔσται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἶδες ψυχὴν ἀχόρεστον; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι· Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γεγονάμεν διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπιζητεῖ τι πλέον εὑρεῖν, τὸ θυνάμενον σαφέστερον παραστήσαι τὴν ἐγγυτέραν πρὸς τὸν Χριστὸν ἑνωσιν. Καὶ εἰπὼν, ὅτι Ἀπὸ ἐνεδύσασθε, οὐδὲ ταύτῃ ἀρκεῖται τῇ λέξει, ἀλλ' ἐρμηνεύων αὐτὴν, ἐνδοτέρῳ πρόσει τῆς τοιαύτης συναφείας, καὶ φησιν, ὅτι Πάντες εἰς ἔσται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τοῦτέστι, μίαν μορφήν, ἐν αὐτῷ ἔχετε πάντες τὸν τοῦ Χριστοῦ. Τί τούτων γένοιτο· ἂν φρικωδέστερον τῶν ῥημάτων; Ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ δοῦλος πρῶν, οὐκ ἀγγέλου οὐδὲ ἀρχαγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πάντων Δεσπότης τὴν μορφήν ἔχων περιέφραται, καὶ ἐν αὐτῷ δεκνύς τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὅμοις τοῦ Χριστοῦ, ἄρα τοῦ

Ἄδραμ σπέρμα ἔστι, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. Εἶδες πῶς, ὅπερ ἐμπροσθεν εἶπεν, ἀπ-

ῥέει νῦν τὸ περὶ τοῦ σπέρματος, ὅτι αὐτῷ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ αἱ εὐλογίαι εἰσι δεδομέναι ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἄγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπίος ἔστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν· ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους ἔστιν ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἡμεν νηπίοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἡμεν δεδοικώμενοι.

α'. Νήπιον ἐνταῦθα οὐ τὴν ἡλικίαν φησὶν, ἀλλὰ τὴν γνῶμην, εἰκνὺς ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἐβούλετο ταῦτα χαρίσασθαι· ἐπειδὴ δέ ἐτι νηπιωδέστερον ἐκείμεθα, ἀφῆκεν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἵναί, τούτεστι, νομηνίας καὶ σάββατα· αὗται γὰρ ἡμεῖς αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου γίνονται. Εἰ τοίνυν καὶ νῦν ὁμᾶς ὑπὸ νόμον ἄγουσιν, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἢ καὶ ἐν τῷ χρόνῳ, τῆς τελείας ἡλικίας [705] εἰς τοῦπίσω πάλιν ὁμᾶς ἀπάγουσιν. Ὅρξες ὅσον ἔστι παρατήρησις ἡμερῶν ; τὸν κύριον, τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν πάντων κρατοῦντα ἐν ὑπηρέτῳ καθίστησι τάξει. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Δύο τίθησιν ἐνταῦθα αἰτίας καὶ κατορθώματα τῆς σαρκώσεως, καὶ κακῶν ἀπαλλαγὴν, καὶ ἀγαθῶν χορηγίαν, ἅπαρ οὐδὲν δυνατόν ἦν, ἢ αὐτῷ κατορθῶσαι μόνῳ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν ; Ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀρᾶς τοῦ νόμου, καὶ εἰς υἰοθεσίαν ἀχθῆναι· ἵνα γὰρ τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, φησὶ, καὶ ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Καλῶς εἶπεν, Ἀπολάβωμεν, εἰκνὺς ὀφειλομένην. Ἄνωθεν γὰρ ἐπηγγελίαι, καθὼς διὰ πολλῶν καὶ αὐτὸς εἶδειε πρὸς τὸν Ἀδραμ ὅπερ τούτων ἐπαγγελίας γενομένης. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι γεγόναμεν υἱοί, φησὶν ; Εἶπε τρόπον ἕνα, ὅτι τὸν Χριστὸν ἐν-εδυσάμεθα τὸν ὄντα Υἱόν· λέγει καὶ δεύτερον, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἐλάβομεν. Ὅτι δὲ ἔστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· Ἀβδᾶ ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλὰ υἱὸς· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἂν ἡδυνήθημεν καλέσαι Πατέρα, εἰ μὴ πρότερον υἱοὶ κατέστημεν. Εἰ τοίνυν ἀντὶ δούλων ἐλευθέρους, ἀντὶ νηπίων τελείους, ἀντὶ ἁλλοτρίων κληρονόμους ἐποίησε καὶ υἱοὺς ἢ χάρις, πῶς οὐκ ἄτοπον καὶ ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ἀφίεναι μὲν ταύτην, ὅποστρέψαι δὲ εἰς τοῦπίσω ; Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ γινώσκουσιν οὐσί· θεοῖς· νῦν δὲ γινώσκοντες θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέψετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἀνωθεν δουλαῖν θέλετε ; Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἀποτεινόμενός φησιν, ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ τῆς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεως φυλακῇ, καὶ ὅτι μελίζονα φέρει τὴν κόλασιν νῦν. Διὸ καὶ θεοῖς οὐ φύσει τὰ στοιχεῖα ἐκάλεσε, ταῦτα αὐτὰ κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ εἰς μελίζονα ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν. Ὁ δὲ λέγει,

τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τότε μὲν ἐσκατισμένοι καὶ ἐν τῇ κλάνῃ διὰγοντες χαμαὶ ἐσύρεσθε· νῦν δέ, ὅτε ἔγνωτε τὸν θεόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθητε παρ' αὐτοῦ, πῶς οὐ μελίζονα καὶ χαλεπωτέραν ἐπιστάσεσθε κόλασιν, μεταποσῶντην ἐπιμείλειαν τὰ αὐτὰ νοσοῦντας πάλιν ; Οὐδὲ γὰρ ὁμᾶς κάμνοντες εὐρετε τὸν θεόν, ἀλλ' ὁμᾶς μὲν ἐν τῇ κλάνῃ διατρέβετε, αὐτὸς δὲ ὁμᾶς ἐπιστάσατο. Ἀσθενῆ δὲ στοιχεῖα καλεῖ καὶ πτωχὰ, τῷ μηδεμίαν δύναμιν ἔχειν εἰς τὰ προκαίμενα ἀγαθὰ. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μῆρας καὶ καιροὺς καὶ ἐνικαιροῦσθε. Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομήν αὐτοῖς ἐκήρυττον ἔκεινοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐορτὰς καὶ τὰς νομηνίας. Φοβοῦμαι ὁμᾶς, μὴ πως εἰκὴ κεκοπίακα εἰς ὁμᾶς. Εἶδες σπλάγγνα ἀποστολικά ; ἐκείνοι ἐσπλάυνοντο, καὶ οὗτος τρέμει καὶ δέδοικα. Διὸ καὶ σφόδρα ἐντρεπτικῶς [706] αὐτὸ τέθεικεν εἰπών· Κεκοπίακα εἰς ὁμᾶς· ὥς ἂν εἰ εἶπεν· Μὴ κενώσῃτε μου τοὺς τοιοῦτους ἰδρωτάς. Εἰπὼν δέ, Φοβοῦμαι, καὶ τὸ, Μὴ πως, προσθεῖς, καὶ εἰς ἀγῶνα αὐτοὺς ἐνέβαλε, καὶ εἰς ἐλπίδας ἤγαγε χρηστάς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰκὴ ἐκοπίασα, ἀλλὰ, Μὴ πως. Οὐδέπω, φησὶ, τοῦτο ἐξέβη τὸ ναυάγιον, ἀλλ' ἐτι τὸν χειμῶνα τοῦτο ὠδίνοντα βλέπω. Διὰ τοῦτο δέδοικα, οὐ μὴν ἀπέρνωκα· κύριοι γὰρ ὁμᾶς τὸ πᾶν διορθῶσαι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανελθεῖν γαλήνην. Εἶτα, ὥσπερ χειμαζομένους χεῖρα ὀρέγων, αὐτὸν εἰς μέσον ἄγει, λέγων· Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κατὰ ὡς ὁμᾶς. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Διὸ καὶ αὐτὸν εἰς μέσον ἄγει, πείθων· κἀντεῦθεν αὐτοὺς ἀποστήναι τῶν παλαιῶν. Εἰ γὰρ καὶ μηδένα ἕτερον εἶχετε εἰς ὑπόδειγμα, ἥρκει εἰς ἐμὲ μόνον ἰδεῖν ταύτης ἐνεκεν τῆς μεταβολῆς, καὶ θαρρῆσαι βadıως. Διαβλέψατε τοίνυν· καὶ γὰρ ταῦτα κατὰ ἐπασχον πάλαι, καὶ σφόδρα καὶ περιεκαίμενην τοῦ νόμου, ἀλλ' ὁμῶς ὕστερον οὐκ ἐφοβήθη ἀφείναι τὸν νόμον, οὐδὲ μεταστῆναι τῆς πολιτείας ἐκείνης. Καὶ ταῦτα ὁμᾶς ἴστε σαφῶς, πῶς μετ' ὑπερβολῆς πολλῆς ἀντειρόμην τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πῶς μετὰ μελίζονος αὐτὸν σφοδρότερος εἶασα μετὰ ταῦτα. Καὶ καλῶς αὐτὸ τέθεικεν ὕστερον. Οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μυρίους εὐρωσι λογισμοὺς, καὶ δικαίους, ἀπὸ τοῦ ὁμογενοῦς μᾶλλον ἐφέλκονται, καὶ ὅταν ἴδωσι τὰ αὐτὰ πράττοντα, μᾶλλον ἔχονται τῶν αὐτῶν. Ἀδελφοί, δέδομαι ὁμῶν, οὐδὲν με ἡδίκησατε. Ὅρα πῶς πάλιν τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι προσγορεύει· τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῆς χάριτος ὑπόμνησις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα καθήκον αὐτῶν, καὶ πανταχόθεν συνέκρινε τὰ πράγματα, καὶ εἶδειε παρανομούντας καὶ παραλογίζοντες αὐτοὺς ἔδωκε, πάλιν ἀνίστη καὶ θεραπεύει, προσηνεστέριος κεχηρμένους λόγους. Ὅσπερ γὰρ τὸ διαπαντὶς θεραπεύειν, ἐκλύει, οὕτω τὸ συνεστραμμένους ἀεὶ διελίγχεσθαι, τραχύτερον ποιεῖ. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῇ ὁμομορφίᾳ κεχηρθεῖν καλόν. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτοῖς ὅπερ τῶν εἰρημένων ἀπολογεῖται, εἰκνὺς ὡς οὐκ ἀπλῶς ἀπαχθανόμενος

vos estis *Christi*, ergo *Abrahæ semen estis*, ac secundum repromissionem heredes. Vides ut quod antea dixerat,

nunc demonstrat, videlicet de semine, quod *Abrahæ* et semini ejus benedictiones sint datæ ?

CAPUT IV.

1. *Dico autem, quanto tempore heres parvulus est, nil differt a servo, cum ei dominus omnium; 2. sed sub tutoribus et procuratoribus est usque ad tempus præfinium a patre. 3. Sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.*

1. Parvulum hic non ætate dicit, sed animo, significans quod *Deus initio voluerit ista largiri*: verum ubi vidit nos adhuc puerili esse affectu, passus est nos sub elementis mundi agere, hoc est, sub neomeniis et sabbatis: nam hi dies nobis a lunæ solisque cursu redeant. Proinde si nunc quoque vos sub legem redigunt, nihilo secius faciunt, quam si vos tempore ætatis adultæ rursus ad relictam pueritiæ tempus traherent. Vides quanta res sit observatio dierum? eum qui dominus est ac paterfamilias, et omnem potestatem habet, in famuli locum redigit.

4. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium eum factum ex muliere, factum sub lege, 5. ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Duas hic causas refert ac beneficia assumptæ carnis, videlicet liberationem a malis, et bonorum subministrationem, quæ quidem nullus præstare poterat, nisi ipse solus. At quæ tandem erant illa? Liberari a maledicto legis, et adoptari in jus filiorum. Ait enim: *Ut eos qui sub lege erant redimeret, et ut adoptionem filiorum reciperemus.* Pulchre dixit, *Reciperemus*, indicans esse debitum. Jam olim id repromisit *Abrahæ*, quemadmodum et ipse multis verbis declaravit his de rebus factas repromissiones. Et unde constat, iniquos, nos factos esse filios Dei? Dixit modum unum, quia *Christum induimus*, qui est *Filius*: dicit et alterum, quia spiritum adoptionis accipimus. 6. *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater.* 7. *Itaque jam non es servus, sed filius: quod si filius, ergo et heres Dei per Christum.* Non enim potuissemus illum appellare patrem, nisi prius facti fuissetus filii. Si igitur pro servis liberos, pro parvulis adultos, pro alienis heredes ac filios fecit gratia; annon absurdum et admodum ingrati animi sit, hac omissa, redire ad ea quæ relictæ sunt a tergo? 8. *Sed tunc quidem ignorantes Deum, serviebatis his qui natura non sunt dñi: 9. nunc autem cum cognoveritis Deum, imo potius cogniti sitis a Deo, quomodo denuo convertimini ad infirma et egena elementa, quibus denuo vultis servire?* Hic ad eos, qui ex gentibus crediderant, orationem dirigens ait, quod res hujusmodi ait idololatria, qualis est dierum observandorum custodia, quodque nunc his gravius debetur supplicium. Ideo elementa vocavit, non natura deos, hæc ipsa persuadere cupiens, eosque in majorem impellere perturbationem. Hoc autem vult significare: Tunc quidem obtenebrati et in errore versantes, humi traheremini: nunc vero postquam novistis Deum, vel cogniti potius

estis ab illo, qui fieri potest ut non vobis majus et acerbius supplicium accersatis, post tantam vobis impensam curam, in eundem relapsis morbum? Neque enim vos labore vestro Deum invenistis, sed vos quidem in errore versabimini; ille vero vos ad se traxit. Porro elementa infirma vocat et egena, quod nullam vim habeant ad bona proposita. 10. *Dico observatis et menses et tempora et annos.* Ex his clarum est, quod non solum circumcisionem eis prædicaverant illi, verum etiam dies festos et neomenias. 11. *Timeo de vobis, ne forte frustra laboraverim erga vos.* Vides viscera apostolica? Illi jactantur fluctibus, et hic tremit ac metuit. Ideo vehementer illis incutiens pudorem, hoc ait, *Laboravi erga vos*: perinde quasi dixisset, Ne tantos meos sudores reddatis inanes. Cum autem dicit, *Metuo*, et addit, *Ne forte*: simul et metum illis iniecit, et in bonam spem erexit. Non enim dixit, *Frustra laboravi*, sed, *Ne forte*. Nondum, inquit, accidit naufragium, sed adhuc tempestatem hoc parturientem cerno. Propterea metuo, non despero: vobis enim in manu est totum hoc corrigere, et ad pristinam redire tranquillitatem. Deinde ea tempestate jactatis manum porrigens, seipsum in medium profert, dicens: 12. *Epistole sicut ego, quoniam ego sicut vos.* Hæc ad eos qui crediderant ex Judæis: ideoque semet in medium adfert, hinc illis persuadere cupiens ut vetera relinquant. Nam etiamsi nullum alium haberetis pro exemplo, sufficiebat me tantum intueri, ut talem faciatis mutationem, facileque sumatis fiduciam. Ergo me intuemini: nam et ego simili modo quondam fueram affectus, et quidem vehementer, et ardebam studio legis; attamen postea non veritus sum legem relinquere, nec ab illo vitæ instituto desciscere. Et hæc vos probe nostis, quomodo supra modum certarim pro retinendo Judaismo, et quomodo postea majore studio eum reliquerim. Ac recte quidem illud posteriore posuit loco. Siquidem multi homines, etiamst innumeras inveniant rationes easque justas, tamen ab eo quod est cognatum, magis attrahuntur; cumque viderint alium hæc agentem, facilius hærent eadem. *Fratres, rogo vos, nihil me lætatis.* Vide ut rursus honorifico nomine compellat illos: hoc ipsum autem gratiam commemorat. Postquam enim illos acriter perstrinxerat undique facta compereans, ostendensque eos legem transgredi, atque omni ex parte in eos jacula torserat, rursus medicat ac mitigat, lenioribus utens dictis. Quemadmodum qui perpetuo mitigat in medicando, remissum hominem facit: ita semper asperis uti sermonibus, magis exacerbat hominem: ideo bonum est ubique moderatis uti. Vide igitur quomodo se purgat super his quæ dixit, declarans se non sine causa infensum illis visum esse, sed curam illorum gerentem talia dixisse. Etiam

postquam altiore fecerat sectionem, deinceps hanc consolationem velut oleum infundit; ac declarans non ab odio nec a similitate profecta esse quæ dicta sunt, commonefacit illos caritatis, quam illis exhibuerat, miscetque laudem excusationi.

2. Ideo dicit: *Rogo vos, nihil me læsistis.* 13. *Sed scitis, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis prius; 14. ac meam tentationem, quæ erat in carne mea, non sprevestis.* Verum illud nihil adhuc magni est, in nullo læsisse: neque vulgaris sane homo eum qui non fecit injuriam lædere vellet, frustra quoque et sine causa molestus esse. Vos autem non solum non læsistis, verum etiam multam et inenarrabilem exhibuistis benevolentiam: ac fieri nequaquam possit, ut quibus tantæ curæ fuisset, hæc iis ex malevolentia loqueretur. Non igitur ob inimicitiam hæc loquor, sed ex affectu ac sollicitudine. *Rogo vos, nihil me læsistis. Nostis autem, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis.*

Paulus quam mansuetus esset.—Nihil illa beata anima mansuetius, nihil dulcius, nihil amantius. Proinde nec illa superiora ab impotente iracundia animique commotione fuerant profecta, sed ex abundantia sollicitudinis. Et quid dico, Non læsistis me? multam etiam ac sinceram sollicitudinem erga me exhibuistis. *Nostis enim, inquit, quod ob infirmitatem carnis evangelizaverim vobis; et tentationem quæ erat in carne mea, non sprevestis neque respiciistis.* Quid tandem est quod dicit? Ejiciebar, inquit, flagellabar, innumeras mortes sustinebam prædicans vobis, ac ne sic quidem sprevestis me: nam hoc innuit dicens: *Tentationem quæ erat in carne mea, non sprevestis neque respiciistis.* Vides prudentiam spiritualem? In ipsa enim purgatione pudorem illis ingerit, ostendens quam multa pro illis passus fuerit. Attamen horum, inquit, nihil vobis fuit offendiculo, nec ob afflictiones et persecutiones meas aversati me fuistis: hoc enim vocat infirmitatem ac tentationem. *Sed velut angelum Dei excepistis me.* Annon igitur absurdum sit, persecutionibus agitatam, exsilio propulsum, velut angelum Dei excipere, admonentem et hortantem ad utilia non recipere? 15. *Quæ est igitur beatitudo vestra? Nam præbeo vobis testimonium, quod si fieri potuisset, oculos vestros emisissetis, mihi quoque dedissetis.* 16. *Itaque inimicus factus sum vobis, vera loquendo vobis?* Hic dubitat ac vehementer admiratur, cupitque ab ipsis mutationis causam discere. Quis enim, inquit, vos seduxit, ac persuasit, ut aliter sitis erga nos affecti? Nonne vos estis qui mihi inserviebatis, qui mei curam gerebatis, qui me oculis cariorum habebatis? Quid igitur accidit? unde inimicitia? unde suspicio? an quia vera loquutus sum vobis? Atqui hoc de causa par erat, ut me magis in honore haberetis, majoreque studio prosequeremini: nunc autem inimicus factus sum, vera loquens vobis: Ego enim, inquit, aliam causam non novi, quam quod vera dixerim vobis. Et vide quanta humilitate sese excusat. Neque enim ex officiis quas ipse in eos contulerat, sed ex illis quas illi in ipsum præstiterant,

ratiocinatur fieri non posse, ut hæc ex malevolentia dicantur. Non enim sic loquutus est: Et qui fieri potest, ut qui vestri causa flagellabatur, ejiciebatur, innumera patiebatur mala, nunc vobis insidietur? sed de quibus gloriari poterant illi, ab iis argumenta colligit, dicens: Quomodo potest, qui a vobis sic honoratus est, qui ut angelus exceptus est, contraria rependero? 17. *Amulantur vos non vere, sed excludere vos volunt, ut ipsos æmuletur.* Est enim bona æmulatio cum quis sic æmulatur, ut virtutem imitetur: est et mala æmulatio, cum quis ea facit, ut recte agentem depellat a virtute: quod sane et isti nunc conantur, studentes vos a perfecta cognitione detrudere, et ad mutilatam ac spuriam deducere, non aliam ob causam, nisi ut ipsi quidem in loco magistrorum sedeant, vos autem qui nunc estis illis sublimiores, in classe discipulorum collocent. Hoc enim declaravit dicens: *Ut ipsos æmuletur.* Ego vero, inquit, contrarium opto, ut illos antecedatis, et perfectioribus exemplum efficiamini. Quod sane factum est cum apud vos essem: ideoque subiunxit: 18. *Bonum est æmulari in bono semper, et non solum cum adsum apud vos.* Illic subnotat ipsius absentiam hujus mali fuisse causam, idque beatum esse, si discipuli non solum præsentem magistro mentem quam oportet obtineant, verum etiam absente. Cæterum quoniam illi nondum ad hoc perfectionis pervenerant, omnia facit, ut in hoc illos instruat. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Vide commotum, vide turbatum! Fratres mei, rogo vos: *Filioli mei, quos iterum parturio.* Matrem refert de liberis trepidantem. *Donec formetur Christus in vobis.* Vides paterna viscera? vides anxietatem apostolo dignam? vides qualem emitit ejulatum, multo tristiore, quam solet esse parturientium? Corruptis, inquit, imaginem, perdidistis cognitionem, formam immutastis: opus est ut renascamini, utque refigamini; et tamen filios voco fœtus abortivos. Verum hunc in modum non loquitur, sed aliter: parcat enim illis, nec vult ferire, nec vulnera vulneribus addere: at quemadmodum eruditi medici eos, qui in longum incidunt morbum, non protinus ac semel, sed ex intervallo curant, ne despondentes animi, pereant: sic et hic beatus. Nam et hi parturientis dolores hinc corporis sunt acriores, quo major erat affectus caritatis, et peccatum erat non vulgare.

3. Hoc enim semper dixi, nec dicere desinam, quod pusilla quæpiam transgressio rerum faciem et formam vitiauit. 20. *Vellem esse præsens apud vos nunc, et mutarem vocem meam.* Considera mihi sibi non temperantem, considera ferventem, considera non potentem tulla ferre. Talis nimirum res est caritas: non contentus est verbis, sed insuper querit præsentiam. *Ut, inquit, immutem vocem meam.* Hoc est, Ut vertam eam in ploratum, ut moveam lacrymas, quo simul omnia ad lamenta pertraham. Per epistolam enim non licebat ostendere lacrymas, neque gemitum: et hinc ardet præsentiam desiderans. *Quoniam confandor in vobis.* Non enim, inquit, habeo

αὐτοῖς, ἀλλὰ κηρόμενος εἰρηνεν ἅπερ εἰρηνεν. Ἐπειδὴ γὰρ βαθυτέραν ἔδωκε τὴν τομήν, ὥστερ ἑλαιον λοιπόν τὴν παράκλησιν ταύτην ἐνέηται. Καὶ δηλὼν ὅτι οὐ μίσητος, οὐδὲ ἔχθρας ἦν τὰ εἰρημένα, ἀναμινύσκει τῆς ἀγάπης αὐτοῦς, ἣν ἐνεδείξατο περὶ αὐτοῦς, καὶ μετ' ἐγκωμίων τὴν ἀπολογία ἐτίθει.

β'. Διό φησι· *Ἀδομαι ὑμῶν, οὐδέν με ἡδίκησατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου ἐπηγγελισάμην ὑμῖν· καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε.* Ἄλλ' οὕτω τοῦτο μέγα τὸ μὴ ἀδικῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ ὁ τυχὼν ἀνθρώπος τὸν οὐκ ἀδικήσαντα βλάπτει ἢ ἐβίβλησεν ἂν, καὶ εἰπὴ λυπησάι καὶ μάτην. Ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐκ ἡδίκησατε, ἀλλὰ καὶ πολλὴν καὶ ἀφανὲς ἐπαδείξασθε εὐνοίαν· καὶ οὐχ οἶδόν τε τὸν τοιαύτης ἀπολαύσαντα θεραπείας, ἐκ κακονοίας [707] ταῦτα λέγειν. Οὐ τοίνυν δι' ἀπέχθειαν ταῦτα λέγω· λαίπεται διὰ φιλοστοργίαν καὶ κηδεμονίαν. *Ἀδομαι ὑμῶν, οὐδέν με ἡδίκησατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου ἐπηγγελισάμην ὑμῖν.*

Οὐδὲν προστηνέστερον τῆς ἀγίας ἐκαίνης ψυχῆς, οὐδὲν γλυκύτερον καὶ φιλοστοργότερον. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ πρότερα ἀλόγου θυμοῦ, οὐδὲ πάθους ψυχῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πολλῆς. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἡδίκησατε; πολλὴν μὲν οὖν καὶ γνησίαν σπουδὴν περὶ ἡμᾶς ἐπαδείξατε. Οἴδατε γάρ, φησὶν, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ἐπηγγελισάμην ὑμῖν, καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατέ. Τί ποτὲ ἐστίν, ὁ λέγει; Ἥλαυνόμην, φησὶν, ἐμαστιγούμεν, μυρίους θανάτους ὑπέμενον κηρύττων ὑμῖν, καὶ οὐδὲ οὕτω κατεφρονήσατέ μου. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε.* Εἶδες σύναν πνευματικὴν; Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀπολογίας πάλιν αὐτοῦς ἐντρέπει, δεικνὺς ὅσα ἔπαθε δι' αὐτοῦς. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τοῦτο ὑμᾶς ἐσκανδάλισε, φησὶν, οὐδὲ διεπτύσατέ με διὰ τὰ πάθη καὶ τοὺς ὀωγμούς· ἀσθένειαν γὰρ καὶ πειρασμόν ταῦτα καλεῖ. Ἄλλ' ὡς ἀγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με. Πῶς οὖν οὐκ ἄποπον ἐνωκόμενον μὲν καὶ ἑλαυνόμενον, ὡς ἀγγελον Θεοῦ δέχεσθαι, παραινούντα δὲ τὰ δέοντα μὴ δέχεσθαι; *Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμός ὑμῶν; Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι, εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατε ἐμοί.* Ὡστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; Ἐνταῦθα διαπορεῖ καὶ ἐκπληττεται, καὶ παρ' αὐτῶν ζητεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μετβολῆς μαθεῖν. Τίς γὰρ ὑμᾶς ἐξηπάτησε, φησὶ, καὶ ἐπεισεν ἐτέρως διατεθῆναι πρὸς ἡμᾶς· οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ περιέποντες καὶ θεραπεύοντες, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τιμώτερον ἄγοντες; τί τοίνυν γέγονε; πόθεν ἢ ἔχθρα, πόθεν ἢ ὑποψία; ὅτι τἀληθὴ πρὸς ὑμᾶς εἶπον; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μετίζων; ἔρχην τιμᾶν καὶ θεραπεύειν· νυνὶ δὲ ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, οὐκ οἶδα ἄλλην αἰτίαν, ἢ τὰ ἀληθῆ λέγειν ὑμῖν. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης ἀπολογεῖται ταπεινοφροσύνης. Οὐ γὰρ ἀφ' ὧν περὶ αὐτοῦς ἐπαδείξατο, ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ αὐτῶν, δεικνυσιν ἀδύνατον εἶναι ἐκ κακονοίας ταῦτα λέγεσθαι. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν οὕτω· Καὶ πῶς ἐγγυρεῖ τὸν μαστιζόμενον, τὸν ἑλαυνόμενον, τὸν μυρία παθόντα δι' ὑμᾶς, νῦν ἐπιβουλεύειν ὑμῖν; ἀλλ' ἀφ'

ὧν εἶχον ἐναδρύνεσθαι ἐκαίνοι, ἀπὸ τούτων συλλογίζεται λέγων· πῶς ἐγγυρεῖ τὸν τιμηθέντα παρ' ὑμῶν, τὸν ὡς ἀγγελον δεχθέντα τοῖς ἐναντίοις ἀμείψασθαι; *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐκ ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος ἀγαθός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥστε μιμῆσασθαι τὴν ἀρετὴν· ἔστι καὶ ζῆλος πονηρός, ὥστε ἐκβάλλειν τῆς ἀρετῆς τὸν κατορθούντα· ὁ δὲ καὶ αὐτοὶ νῦν ἐπιχειροῦσι, τῆς μὲν τελείας γνώσεως ἐκβάλλειν θέλοντες, εἰς δὲ [708] τὴν ἡκρωτηριασμένην καὶ νόθον ἀγαγεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ μὲν ἐν τάξει· καθῶνται διδασκάλων, ὑμᾶς δὲ τοὺς νῦν ὀφλοστέρας αὐτῶν ὄντας ἐν τάξει καταστήσωσι μαθητῶν. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἴνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἐγὼ δὲ πουνεντίον βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς ἀνέωκ καλλίως, καὶ ὑπὸ δαίμονα γίνεσθαι τῶν τελειωτέρων. Ὁ δὲ καὶ ἐγένετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμην· ἐπὶ καὶ ἐπάγει λέγων· *Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς.* Ἐνταῦθα γὰρ αἰνίσσεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο, καὶ ὅτι τὸ μὲν μακάριον τοῦτο ἔσται, μὴ παρόντος αὐτοῦ διδασκᾶν μόνον, τοὺς μαθητὰς τὴν δόξαν ἐκ χειρὸς γνῶμην, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος· ἐπειδὴ δὲ ἐκαίνοι, οὐδέπω ἦσαν, πρὸς τοῦτο τελειότητος ἀφίγμενοι, πάντα ποιῆται, ὥστε εἰς τοῦτο αὐτοὺς ἐμβιδάσαι. *Τεκνία μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω, ὅχις οὐ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Ὅρα ταραττόμενον, ὅρα δορυβούμενον. Ἀδελφοί μου, δόμοι ὑμῶν· *Τεκνία μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω.* Μητέρα μιμῆται περιτρέμουσαν τοῖς παισίν. Ἀχρὶς οὐ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Εἶδες σπλάγγνα πατρικά; εἶδες ἀθυμίαν ἀποστόλῃ κρείττους; εἶδες οἶαν ἀφῆκεν ὀλολυγὴν πολλὴ τῶν τεικτοῦσιν πικροτέρων; Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν εἰκόνα, ἀπωλέσατε τὴν συγγένειαν, τὴν μορφήν ἡλωῶσατε· ἀναγεννήσεως ἑτέρας ὑμῖν δεῖ καὶ ἀναπλάσεως· ἀλλ' ὅμως ἐτι τεκνία καλῶ τὰ ἀμδλωθρίδια, τὰ ἐκτρώματα. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἐτέρως δὲ· φεῖδεται γὰρ, καὶ οὐ βούλεται πληῆσαι, οὐδὲ τραύματα ἐπιθεῖναι τραύμασιν· ἀλλ' ὥστερ οἱ σοφοὶ τῶν ἱατρῶν τοὺς εἰς μακρὰν καταπεσόντας νόσον, οὐχ ὅφ' ἐν θεραπεύουσιν, ἀλλὰ διαλιμπάνοντες, ὥστε μὴ ὀλιγοψυχούντας ἀπολέσθαι, οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὗτος. Καὶ γὰρ αἱ ὠδίνες αὐταὶ τῶν σωματικῶν δριμύτεραι· ὅσῃ καὶ ἡ φιλοστοργία μείζων, καὶ τὸ ἀμαρτηθὲν οὐ τὸ τυχὸν ἦν.

γ'. Ὅπερ γὰρ εἰ λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, καὶ τὸ μικρὸν παραβαθὲν ὀλόκληρον τὴν ἔψιν ἠφάνισε, καὶ τὴν μορφήν ἐλυμήνατο. *Ἦθελον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου.* Σκόπει μοι τὸν ἀκαρτέρητον, τὸν θερμὸν, τὸν οὐ δυνάμενον στέγειν τὰ τοιαῦτα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· οὐκ ἀρκαίται τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐπιζητεῖ καὶ τὴν παρουσίαν. Ὡστε ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, φησὶ. Τοῦτο ἐστίν, ἀλλάξαι τὸν ὀλοφυρμόν α, ποιῆσαι καὶ δάκρυα, καὶ πάντα εἰς θρήνον ἐπισπάσασθαι. Διὰ γὰρ ἐπιστολῆς οὐκ ἐνὶν δάκρυα δεῖξαι οὐδὲ ὀλοφυρμόν· διὸ καίεται τὴν παρουσίαν ἐπιζητῶν. Ὅτι ἀπορούμαι ἐν ὑμῖν. Οὐκ ἔχω γὰρ, φησὶ, τί εἶπω, οὐκ ἔχω τί λογίσωμαι. Πόθεν οἱ πρὸς αὐτὴν ἀναβάντες τῶν οὐρανῶν τὴν κορυφήν, καὶ διὰ τῶν κινδύνων, οὐς ὑ-

* *Corruptus locus, sic meo iudicio restituendus* τοῦτο ἐστὶν ποιῆσαι ὀλοφυρμόν. *Unusquis.*

εμείνατε ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν σημείων, ὧν ἐπεδείξασθε διὰ τῆς πίστεως, νῦν ἀπόρον οὕτως εἰς τοσαύτην εὐτέλειαν κατηνέχθητε, ὥς εἰς περιτομὴν καὶ σάββατα σύρσασθαι, καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐκπεράσασθαι; Διὰ ταῦτα καὶ ἀρχόμενος εἰλεγ· *Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε· καὶ ἐνταῦθα· Ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν· ὡς ἂν εἰ εἰλεγ·* [709]; Τί εἶπω τί λαλήσω; τί ἐννοήσω; ἀπορῶ· διὸ καὶ ὁλολύειν ἀνάγκη· ὅπερ ἐν τοῖς ἀπόροις ποιοῦσι καὶ οἱ προφῆται. Εἶδος δὲ καὶ τοῦτο θεραπείας οὐ μικρὸν, τὸ μὴ μόνον συμβουλεύειν, ἀλλὰ καὶ θρηγεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ Μιλησίοις διαλεγόμενος εἰλεγ· *Τριστίαν μετὰ θαυρόων νοθετῶν ὁμῶς οὐ διέλειπον*. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι λέγων· *Ἀλλόθεν τὴν φωνήν μου*. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπορίας καὶ ταῖς ἀμηχανίαις ταῖς παρ' ἐλπίδα συμβαινούσαις νικώμενοι, λοιπὸν ἐπὶ τὰ θάρρα καταφερόμεθα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέπληξε καὶ ἀνέτρεψε, καὶ ἐθεράπευσεν πάλιν, εἶπε ὠλοφύρατο· ὁ δὲ ὠλοφύρατος οὐκ ἐπιπλήξας μόνον, ἀλλὰ καὶ καλακαίας ἐστίν^α. Οὕτε γὰρ τραχύνει, ὥσπερ· ἐπίπληξις, οὔτε χαλᾷ, καθάπερ ἡ θεραπεία, ἀλλ' ἐστὶ μεμιγμένον φάρμακον, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχὺν πρὸς παραινέσιν. Ἐπειδὴ οὖν ὠλοφύρατο καὶ ἐμάλαξεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπεσπάσατο μετίζων, πάλιν εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβαίνει, κεφάλαιον τιθεὶς μετίζον, δεικνύς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι. Τότε μὲν οὖν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ τὸ παρὰδειγμα εἰσέγαγε, νῦν δὲ αὐτὸν εἰσάγει τὸν νόμον παραινούντα μὴ φυλάττειν αὐτὸν, ἀλλὰ ἀναχωρεῖν, ὅπερ ἦν ἰσχυρότερον. Ὡστε εἰ βούλεσθε παθεσθαι τῷ νόμῳ, φησὶν, ἀπόστητε αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ αὐτὸς βούλεται. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· ἐτέρως δὲ αὐτὸν κατασκευάζει, καὶ ἱστορίαν ἀναμυγνύς. Λέγετε γὰρ μοι, φησὶν, οἱ ὅποῖον νόμον θέλοντες εἶναι, *ἐορ νόμον οὐκ ἀκούετε*; Καλῶς εἶπαν, *Οἱ θέλοντες*· οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκαίρου φιλονεικίας τὸ πρᾶγμα ἦν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα τὸ βιβλίον τῆς κτίσεως καλεῖ. Ἐπερ πολλοὶ ποιεῖ, τὴν Παλαιὰν ἔπασαν οὕτως ὀνομάζων. Γέγραπται γάρ, *ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ὅνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ὅνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης*. Πάλιν ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἀνείσιν, οὐ ταυτολογῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὴ τοῦ πατριάρχου παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ δόξα ἦν, δεικνύσιν ὅτι ἐκεῖθεν οἱ τύποι τὴν ἀρχὴν ἔλαβον, καὶ διὰ παρόντα ἐν αὐτῷ προεζωγραφεῖτο. Καὶ πρῶτον δείξας υἱοὺς ὄντας τοῦ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δοῦλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης, δεικνύσι λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνον υἱοί, ἀλλὰ καὶ οὕτως υἱοί, ὡς ὁ ἐλευθερὸς καὶ εὐγενής. Τοσαύτη τῆς πίστεως ἡ δύναμις. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γενήνηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης κατ' ἐπαγγελίαν. Τί ἐστὶ, *Κατὰ σάρκα*; Ἐπειδὴ εἰλεγεν, ὅτι ἡ πίστις ἡμᾶς συνάπτει τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἐδόκει τοῖς ἀκούουσιν ἀπίθανον εἶναι, εἰ τοὺς μὴ γενομένους ἐξ ἐκείνου, τοσούτους φησὶν υἱοὺς εἶναι ἐκείνου, δεικνύσιν ὅτι τὸ παρὰδοχόν τοῦτο ἐκώθεν γέγονεν. Ὁ γὰρ Ἰσαάκ οὐ κατὰ φύσιν ἀκολουθίαν, οὐδὲ κατὰ γάμων νόμον, οὐδὲ κατὰ σαρκὸς δύναμιν γενό-

μενος, καὶ υἱὸς καὶ γνήσιος ἦν, ἀπὸ νεκρῶν σωμάτων φύς, καὶ ἀπὸ τῆς μητέρας ἐκείνης. (Ὁ γὰρ ἡ σάρξ τὴν κύστιν, οὐδὲ τὸ σπέρμα τὸν τόπον εἰργάσμετο· νεκρὰ γὰρ ἡ μήτρα [710], καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν πῆρωσιν, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος αὐτὸν ἐκλάσεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ δούλου οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνος τοῖς τῆς φύσεως δεσμοῖς, καὶ τῇ τοῦ γάμου συνθείᾳ τίκεται. Ἀλλ' ὅμως ὁ μὴ κατὰ σάρκα τοῦ κατὰ σάρκα γεννηθέντος τιμιώτερος ἦν. Μὴ θορυβεῖται τοίνυν ὁμᾶς τὸ μὴ κατὰ σάρκα γεγενῆσθαι· διὰ γὰρ τοῦτο μάλιστ' αὐτοῦ συγγενεῖς ὀμείζ, ὅτι οὐ κατὰ σάρκα ἐγεννήθητε. Οὐ γὰρ τιμιωτέρους τοῦτο τὸ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ καὶ ἀτιμιωτέρους ἐργάζεται· θαυμαστότερος γὰρ ὁ τέκος ὁ μὴ κατὰ σάρκα καὶ πνευματικώτερος· καὶ ὅθλον ἐκ τῶν ἀνωθεν τεχθέντων. Ἐτίχθη γὰρ κατὰ σάρκα ὁ Ἰσμαὴλ, ἀλλὰ δοῦλος ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξεβάλλετο τῆς πατρῴας οἰκίας· ὁ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν τεχθείς ὁ Ἰσαάκ, ὅτε υἱὸς ὢν καὶ ἐλευθερὸς, κύριος ἦν πάντων. *Ἀτίτ' ἐστὶν ἀλλήγορονόμενα*. Καταχρηστικῶς τὸν τύπον ἀλληγορίαν ἐκάλεσεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ τοῦτο μόνον παραδεδόται, ὅπερ φαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀνυπορέσει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τί δὲ ἀνυπορέσει; Οὐδὲν ἔτερον, ἢ τὰ παρόντα πάντα. Αὗται γὰρ εἰσιν αἱ δύο διαθήκαι, φησὶ, *μία μὲν ἀπὸ δρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν Ἀγαρ*. Αὗται· τίνες; Τῶν παιδίων ἐκείνων αἱ μητέρες, ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ἀγαρ. Τί εἰσι δύο διαθήκαι; Δύο νόμοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ γυναικῶν ὀνόματα ἦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνέμεινεν ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ γένους, καὶ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων πολλὴν δεικνύς τὴν ἀκολουθίαν. Πῶς δὲ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων; Τὸ γὰρ Ἀγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶ, φησὶν, *ἐν τῇ Ἀραβίᾳ*. Ἀγαρ ἐλέγετο ἡ δοῦλη· τὸ δὲ Σινᾶ ὄρος οὕτω μεθερμηνεύεται τῇ ἐπιχωρίῳ αὐτῶν γλώττῃ.

δ'. Ὡστε τοὺς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τικτομένους πάντας ἀνάγκη δούλους εἶναι. Τὸ γὰρ ὄρος ἐκεῖνο, ἐνθα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐδόθη, ὁμῶνυμον ἐν τῇ δοῦλῃ παραλαμβάνει καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ· *Συστοιχεῖ δὲ τῇ γῆν Ἱερουσαλήμ*. Τοῦτέστι, γειτνιάζει, ἀπτεται. Δουλοῦται δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Τί οὖν ἀπὸ τούτου; Ὅτι οὐ μόνον ἐκείνη δοῦλη ἦν, καὶ δούλους ἔτικτεν, ἀλλὰ καὶ αὕτη, τουτέστιν, ἡ Διαθήκη, ἥς τύπος ἡ δοῦλη. Καὶ γὰρ ἡ Ἱερουσαλήμ ἐκ γειτόνων καίεται τῷ ὄρει τῷ ὁμωνύμῳ τῇ θούλῃ· ἐν τούτῳ δὲ τῷ ὄρει καὶ ἡ Διαθήκη ἐδόθη. Ποῦ οὖν καὶ τῆς Σάρρας ὁ τύπος; Ἡ δὲ ἦν Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρᾳ δοῦλη. Οὐκ οὖν καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς τικτομένοι οὐ δοῦλοι. Τῆς μὲν Ἱερουσαλήμ τῆς κάτω τύπος ἦν Ἀγαρ, καὶ ὅθλον ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ οὕτω καλουμένου, τῆς δὲ ἄνω ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσραὴλ προστίθει μαρτυροῦντα τοῖς εἰρημένοις· εἰπὼν γὰρ, *Ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ μήτηρ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλέσας, περίστωσι τὸν προφήτην τὰ αὐτὰ αὐτῷ φημιζόμενον· Εὐχρόσθητι γὰρ, φησὶ, σταῖρα ἡ οὐ τίκεται, ῥήζον* [711] καὶ *βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλιν, ἡ τῆς ἐχούσης τὸν ἀνδρα*. Τις οὖν ἡ σταῖρα, καὶ τίς ἡ ῥήμος πρὸς τοῦτο; οὐκ ἐδόθλον ὅτι ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τῆς τοῦ Θεοῦ γυν-

^α Sic legendum potest Savil., atque ita legit interpret. Editt., ὁ δὲ ὅλ. ἐπιπλήξας μόνος καὶ καλακαίας ἐστίν.

quid dicam, quid cogitem. Unde hoc, ut qui prius celorum culmen ascenderatis partim ob pericula fidei causa tolerata, partim ob signa quæ per fidem edidistis, nunc adeo repente ad tantam vilitatem deducti sitis, ut ad circumcisionem et sablota pertrahamini, et judaizantibus adhaereatis? Ob id etiam initio dixerat, *Miror quod tam cito transferimini (Gal. 1. 6)*; et hic dixit, *Confundor in vobis*: perinde quasi dixisset: Quid dicam? quid loquar? quid cogitabo? perplexus sum: unde et plorem necesse est: quod quidem in rebus perplexis faciunt etiam prophetae. Est autem hæc non levis curandi ratio, si non solum consulas, verum etiam lamenteis. Nam hoc et Milesius loquens dicebat, *Triennium cum lacrymis admonere vos non cessavi (Act. 20. 31)*. Idem hic dicit, *Ut immutem vocem meam*. Siquidem quoties rebus perplexis ac desperatis præter spem obortis victi sumus, deinceps ad lacrymas vertimur. Posteaquam igitur objurgarat acriter, et pudorem incusserat, ac rursus hæc mitigaverat, deinde ad lacrymas vertitur. Comploratio autem non solum habet increpationem, verum etiam blandiloquium. Neque enim exasperat sicut castigatio; neque remissum facit, quemadmodum mitigatio, sed remedium est utrumque mixtum, multamque vim habet ad exhortandum. Posteaquam igitur deploravit, et eorum mentem emolliit ac vehementius sibi conciliavit, denuo redit ad contentionem, majus proponens caput, et ostendens quod ipsa lex nolit se servari. Tum quidem ab Abraham sumptum exemplum adduxerat, nunc vero legem ipsam inducit adnotentem ne servetur, sed ut ab ipsa jam secedant: quod erat vehementius. Itaque si legi parere vultis, inquit, discedite ab illa: nam hoc vult ipsa. Verum hoc pacto non loquitur, sed alia ratione idem agit, admiscens etiam historiam. 21. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis?* Recte dixit, *Qui vultis*: neque enim hoc gerebatur, neque rerum series hoc postulabat, sed illorum intempestiva contentio. Legem autem hic vocat librum conditi mundi, quod alias crebro facit, Vetus omne Testamentum sic appellans. 22. *Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et alterum ex libera.* Rursus ad Abraham revertitur, non eadem iterans, sed quoniam apud Judæos patriarchæ nomen admodum erat celebre, declaratque, quod illinc figuræ ceperint initium, quodque ea quæ nunc sunt, prius in illo fuerint depicta. Cumque prius demonstrasset Galatas esse filios Abraham, quoniam non ejusdem dignitatis erant patriarchæ filii, quorum alter ex ancilla, alter ex libera susceptus erat, jam deinceps declarat eos non solum esse filios, sed eo modo filios, quo fuit ille liber ac nobilis. Tanta est fidei vis. 23. *Sed is quidem qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui vero ex libera, secundum repromissionem.* Quid est, *Secundum carnem*? Quoniam dixerat quod fides nos jungit Abraham, idque videbatur audientibus esse incredibile, si qui ex illo nati non fuissent, eos vocaret filios illius; ostendit hoc quod videbatur incredibile, divinitus esse factum.

Nam Isaac non secundum naturæ ordinem, neque secundum conjugiorum legem, neque secundum carnis vires natus, et filius et germanus filius fuit, ex aridix corporibus satus, et a vulva illa progressus. Præterea neque caro conceptum, neque semen partum dedit, siquidem vulva bis erat emortua, et propter ætatem et propter sterilitatem, sed Dei sermo illum efforgavit. In servo autem non itidem factum est, sed ille naturæ legibus et conjugiorum more natus est. Attamen qui non erat secundum carnem natus, prælatum est ei qui secundum carnem natus fuerat. Itaque ne vos conturbet, quod secundum carnem nati non estis. Nam ob hoc ipsum maxime estis illius cognati vos, quod secundum carnem non estis: quandoquidem secundum carnem esse natum, non solum non reddit honoratior, verum etiam efficit minus honorabilis. Mirabilior enim magisque spiritualis est partus qui non est secundum carnem; idque patet ex his qui celitus nati sunt. Natus est enim secundum carnem Ismael, sed servus erat, nec id solum, verum etiam ejectus est e patriis ædibus; Isaac vero per repromissionem natus, tamquam verus, ut erat, filius et ingenuus, omnium dominus fuit. 24. *Quæ sunt per allegoriam dicta.* Præter usum autem figuram dixit allegoriam. Hoc autem vult significare: Hæc historia non hoc solum declarat quod apparet, verum et alia quædam prædicat, unde et allegoria dicta est. Quid autem prædicavit? Nihil aliud quam hæc omnia quæ nunc sunt. *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Hæc sunt: quænam? Matres puerorum illorum Sara et Agar.* Duo vero testamenta quid sunt? Duæ leges. Quoniam nomina feminarum erant in historia, perserveravit Apostolus in appellatione generis, et ex ipsis nominibus multam ostendit consequentiam. Quomodo ex ipsis nominibus? 25. *Agar enim mons Sina est in Arabia.* Agar dicta est ancilla; mons autem Sina in sonat illius gentis lingua.

4. Itaque omnes qui ex veteri Testamento nati sunt, oportet servos esse. Nam mons ille, ubi vetus Testamentum datum est, commune nomen habens cum ancilla, complectitur etiam Jerosolymam: nam hoc est quod ait: *Qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalelem.* Hoc est, vicinus est, contiguus est. *Servit autem cum filiis suis.* Quid igitur ex hoc docet? Quod non solum illa fuit ancilla, ac servos genuit, verum etiam hæc, videlicet Testamentum, cujus figura fuit ancilla: siquidem Jerosolyma finitima est monti cognomini ancillæ; in hoc autem monte etiam Testamentum est datum. Ubi ergo est figura Saræ? 26. *Quæ autem sursum est Jerosolyma, libera est.* Non igitur qui ex ea nascuntur, servi sunt. Inferioris igitur Jerosolymæ figura erat Agar, quod palam est ex monte ejus nominis; supernæ vero typus est Ecclesia. Attamen non est contentus figuris, verum et Isaïam adhibet testem iis quæ dicta sunt. Cum enim dixisset, supernam illam Jerosolymam esse matrem nostram, et hanc vocasset Ecclesiam, citat prophetam ipsi suo calculo suffragantem: 27. *Exsulta, inquit,*

sterilis, quæ non parit, erumpit, et clama, quæ non parturit, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. (Isai. 54. 1). Quæ igitur antehac sterilis, et quæ deserta? annon perspicuum est, hanc esse Ecclesiam ex gentibus, quæ antehac Dei cognitione fuit privata? Quæ vero est illa quæ habet virum? Nonne liquet hanc esse synagogam? Attamen hanc multitudine liberorum superavit sterilis, siquidem hæc unam dumtaxat habebat gentem; sed Ecclesiæ filii Græciam, Barbariam, terram, mare, denique orbem universum implent. Vides ut factis quidem Sara, verbis autem propheta nobis futura subnotarint? Sed et illud considera: sterilem appellavit Isaias, et hanc ostendit factam complurium liberorum matrem. Item sub figura accidit in Sara: nam et hæc cum esset sterilis, numerosæ sobolis mater est facta. Cæterum ne hæc quidem Paulo sufficiebant, verum etiam quomodo sterilis mater sit facta disquiri, ut hinc etiam ad veritatem accommodet figuram; ideoque subdit, dicens: 28. *Nos autem, fratres, secundum Isaac repromissionis filii sumus.* Non enim sterilis tantum erat Ecclesia, quemadmodum Sara, neque solum multorum liberorum mater facta est ut illa, sed et ita genuit ut illa. Ut enim illam non natura, sed Dei repromissio fecit matrem (nam qui dixit: *Secundum tempus hoc veniam, et erit Saræ filius* [Gen. 18. 10], idem ingressus in uterum, infantem formavit): sic et nostra regeneratio natura quidem nulla est; at verba Dei, quæ norunt fideles, in aquæ lavaero per sacerdotem pronuntiata, tamquam in utero quodam formant ac regenerant eum qui baptizatur. Proinde si sterilis filii, et liberi sumus. Et quænam est ista libertas, dixerit aliquis, cum Judæi quidem constringerent ac flagellarent eos qui crediderant: illi vero qui putabantur esse liberi, persecutionibus affligerentur? hæc enim accidebant cum arderet fidelium persecutio. Verum ne hoc vos perturbet, inquit, quandoquidem hoc quoque præcessit in figura: nam et Isaac cum esset liber, a servo ismaele persecutionem sustinuit: ideoque subjungit, dicens: 29. *Sed quemadmodum tunc qui secundum carnem natus erat, persequabatur eum qui natus erat secundum spiritum: ita*

et nunc. 30. *Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ: non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ.* Quid igitur? hæccine consolatio est, demonstrasse liberos a servis persecutionem perpeti? Nequaquam, inquit: neque enim hic subsisto, sed audi quæ sequuntur, et tunc accipies consolationem, quæ sufficiat leniendis pusillanimatorum persecutionibus. Quænam igitur sunt quæ sequuntur? *Ejice filium ancillæ: non enim erit heres cum filio liberæ.* Vidistin' signa temporariæ tyrannidis, et intempestivæ arrogantiae? Ejectus est e paternis facultatibus puer, sitque et exul et erro simul cum matre. Jam mihi considera quam sapienter ista dicta sint. Non enim solum dixit, Persequabatur, et ideo ejectus est, sed, Ne fieret heres. Neque enim ob temporariam persecutionem hanc de illo poenam sumpsit: nam id quidem leve erat, ac nihil ad eam rem: sed non permisit illum consortem fieri bonorum filio paratorum, significans quod etiam sublata persecutione, hoc illi ab initio prius signatum esset: quæ res non repetit initium a persecutione, sed a voluntate Dei. Nec dixit, Non erit heres filius Abraham; sed, *Filius ancillæ*, a viliori genere illi cognomen addens. At Sara sterilis erat: nam et Ecclesia ex gentibus congregata talis erat. Vides in omnibus servari figuram? Sicut enim illa cum per omnes pristinos ætatis annos non peperisset, in extrema senectute sit mater: ita et hæc, ubi venit plenitudo temporis, parit. Hoc autem et propheta: prædixerant dicentes: *Lectare, sterilis, quæ non parit, erumpit, et clama, quæ non parturit: quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum* (Isai. 54. 1); Ecclesiam sic vocantes. Non enim noverat Deum; tamen ubi cognovit, vicit numerosæ sobolis synagogam. 31. *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Hæc omnia movet versatque, ostendere studens id quod factum est, non esse nuperum neque recens, sed jam inde ab initio et ante multa sæcula præfiguratum. Annon igitur absurdum, ante tantum sæculorum selectos ac libertatis consortes, ultro semetipsos in servitutis jugum tradere? Post hæc aliam addit causam, quæ persuadeat eis ut in dogmatibus perseverent.

CAPUT V.

1. *Libertate igitur, qua Christus vos liberavit, state.*

1. Num vos ipsos liberastis, quandoquidem rursum ad priorem recurritis dominatum? sed ipse est qui vos liberavit; alius est qui pretium dedit pro vobis? Vides quot modis illos abducat ab errore Judaico? Primum ostendens extremæ dementiæ esse, eos qui pro servis facti fuerant liberi, pro liberis velle fieri servos: deinde quod erga beneficium immemores et ingratos sese declaraturi sint, contemnentes eum qui liberavit, et amantes eum qui in servitutem pertraxit: tertio loco, quod hoc esset impossibile: lex enim jam non habebat dominium, cum alter nos omnes semel ab illius dominatu redemerit. Cum vero dicit, *State*, fluctuationem subindicat. *Ac ne rursum jugo servitutis implicemini.* Nomine jugi nego-

ti molestiam illis significat: et cum ait, *Rursum*, ingentem illorum indicat stupiditatem. Nam si non fuistis hanc experti molestiam, non eratis periode graviter incusandi: verum si cum experimento cognitum habeatis quam grave sit hujus jugi pondus, post hæc denuo vos ipsos eidem submittitis, quam veniam mereri poteritis? 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Vide quam atroces minæ. Merito ergo et angelos anathemati devovit. Quomodo autem Christus ipsis nihil proderit? Nam ipse hoc non probavit, sed pronuntiavit, quod deinceps personæ auctoritas satis esset pro quavis probatione (et ideo occupavit dicere, *Ecce ego Paulus dico vobis*: quæ vox erat confidentis illis quibus loquebatur): nos pro nostra virili ex nobis

σεως ἀπεστερημένη; Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα; οὐκ εὐδην ὅτι ἡ συναγωγὴ; Ἄλλ' ὅμως ἐνίκησεν αὐτὴν τῇ πολυπραγμοσίᾳ ἡ στείρα. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐν ἔθνει ἔχει· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα τὴν Ἑλλάδα, τὴν βάρβαρον, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὴν οἰκουμένην ἤπασαν ἐνίκησεν. Εἶδες πῶς διὰ μὲν πραγμάτων ἡ Σάρρα, διὰ δὲ ῥημάτων ὁ προφήτης τὰ μέλλοντα ἡμῖν ὑπέγραψαν; Σκόπει δὲ· Στείραν ἐκάλεσεν ὁ Ἡσαΐας, καὶ ταύτην ἔδειξε πολυπαιδα γενομένην. Τοῦτο τυπικῶς καὶ ἐπὶ τῆς Σάρρας συνέβη· καὶ γὰρ καὶ αὕτη στείρα οὐσα, πλήθους ἐγγόνων ἐγένετο μήτηρ. Τῷ Παύλῳ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἀποκρυφθέντα, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐγένετο μήτηρ ἡ στείρα περιεργάζεται, ἵνα καὶ ἐνταῦθεν τῇ ἀληθείᾳ προσαγάγῃ τὴν τύπον. Αὐτὴ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, καὶ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν*. Οὐ γὰρ μόνον στείρα ἦν ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ ἡ Σάρρα, οὐδὲ μόνον πολυπαις ἐγένετο, ὥσπερ ἡκαίη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν, ὥσπερ ἡ Σάρρα. Καθάπερ γὰρ ἡκαίη μὴτέρα οὐκ ἡ φύσις ἐργάσατο, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ (ὁ γὰρ εἰρηκῶς, *Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός*, οὗτος· εἰσελθὼν εἰς τὴν νηδύν, τὸ βρέφος διέπλασεν)· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἡμετέρας φύσις μὲν οὐδεμία, τὰ δὲ ῥήματα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἱερέως λεγόμενα, ἅπερ Ἰσαὶν οἱ πιστοί, ταῦτα ἐν τῇ κολυμδήθῃ τῶν ὑδάτων, καθάπερ ἐν νηδύϊ τινί, διαπλάττει καὶ ἀναγεννᾷ τὸν βαπτιζόμενον. Οὐκοῦν εἰ τῆς στείρας· ἐσμέν παῖδες, καὶ ἐλευθεροί ἐσμεν. Καὶ ποία αὕτη ἐλευθερία, εἴποι τις ἄν, ὅταν οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κατέχωσι καὶ μαστιζῶσι τοὺς πιστεύσαντας, οἱ δὲ δοκούντες ἐλευθεροί εἶναι διώκωνται; ταῦτα γὰρ τότε συνέβαινε, τῶν πιστῶν διωκομένων. Ἀλλὰ μὴδὲ τοῦτο ὑμᾶς· θορυβεῖτω, φησί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προέλαθεν ἐν τῷ τύπῳ· ὁ γὰρ Ἰσαὰκ ἐλεύθερος ὢν, ὑπὸ τοῦ δούλου Ἰσμαὴλ ἐδιώκετο. Αὐτὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν*. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; *Ἐκβάλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης οὗ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας*. Τί οὖν; αὕτη

ἡ παράκλησις πᾶσα τὸ δειχθῆναι τοὺς ἐλευθέρους ὑπὸ τῶν δούλων διώκεσθαι; Οὐχί, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἴσταμαι, ἀλλ' ἀκούσον καὶ τῶν ἐξῆς, καὶ τότε λήψῃ παραμυθίαν ἱκανὴν, οὐ μικροφρονῶν τοῖς διωγμοῖς. Τίνα οὖν τὰ ἐξῆς; *Ἐκβάλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης*· οὗ γὰρ μὴ κληρονομήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Εἶδες τὰ ἐπιχειρήματα τῆς προσκαίρου τυραννίδος, καὶ τῆς ἀπονοίας τῆς ἀκαίρου, Ἐκπίπτει τῶν πατέρων ὁ παῖς, καὶ γίνεται φυγὰς καὶ πλάνος μετὰ τῆς μητρός. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν σοφίαν τῶν εἰρημένων [712]. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐπειδὴ ἐδίωκε, διὰ τοῦτο ἐξεβάλλετο, μόνον, ἀλλ', ἵνα μὴ κληρονομήσῃ. Οὐ γὰρ τοῦ προσκαίρου διωγμοῦ τιμωρίαν αὐτὸν ἀπῆται ταύτην (τοῦτο γὰρ μικρὸν, καὶ οὐδὲν πρὸς ἐκείνῳ)· ἀλλ' οὐκ ἀφῆκε γενέσθαι κοινωνὸν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ πατρί, δεῖκνυς ὅτι καὶ τοῦ διωγμοῦ χωρὶς τοῦτο ἄνωθεν αὐτὸ διατετυπωμένον ἦν, οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ τὴν ἀρχὴν λαβὼν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ', Ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης, ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου γένους αὐτὸν καλῶν. Ἀλλ' ἡ Σάρρα στείρα ἦν· καὶ γὰρ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία τοιαύτη. Ὁρᾷς διὰ πάντων τὸν τύπον τηρούμενον; Ὡς περ γὰρ ἐν ὅλοις τοῖς ἐμπροσθεν ἔτεσιν ἡκαίη μὴ εἴκτουσα, πρὸς ἐσχάτῃ γῆρᾳ γίνεται μήτηρ. οὕτω καὶ αὕτη, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα, τίκεται. Τοῦτο γὰρ καὶ προφητῶν προανεφώνουν λέγοντες, *Ἐργράσθητι, στείρα ἡ οὗ εἴκτουσα, ῥήξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ᾠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα· ἡς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα*· τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλοῦντες. Οὐ γὰρ ἦν ἐπαγγελία τὸν Θεόν· ἀλλ' ὅμως ἐπιγινώσκου, τὴν πολυπαιδα ἐνίκησε συναγωγὴν. Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμέν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. Ταῦτα πάντα κινεῖ καὶ στρέφει, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι τὸ γενόμενον οὐ πρόσφατον ἦν, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν διετυπώτο χρόνων. Πῶς οὖν οὐκ ὅποσον πρὸ τοσούτων χρόνων ἀφορισθέντας καὶ ἐλευθερίας τυχόντας, ἐκόντας ἑαυτοὺς εἰς τὸν τῆς δουλείας ὑπάγειν ζυγόν; Εἶτα καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθησι τὴν παύσαν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν δογμάτων μένειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τῇ γὰρ ἐλευθερίᾳ, φησὶν, ἣ Χριστὸς ὑμᾶς ἐξηγόρασε, στήκετε.

α. Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς ἡλευθερώσατε, ὅτι πάλιν ἐπὶ προτέραν τρέχετε δεσποτείαν; ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ ὑμᾶς ἐξηγορακῶς, ἄλλος ὁ τὴν τιμὴν δούς ὑπὲρ ὑμῶν· Ὁρᾷς δὲ ὅσων αὐτοὺς ἀπάγει τῆς Ἰουδαϊκῆς πλάνης; Πρῶτον δεῖκνυς, ὅτι ἐσχάτης ἀνοίας ἐλευθέρους· ἀντὶ δούλων γενομένους δούλους ἀντ' ἐλευθέρων ἐπιθυμεῖν εἶναι· δεύτερον, ὅτι περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμονες καὶ ἀχάριστοι δειχθήσονται, τοῦ μὲν ἐλευθερώσαντος καταφρονούντες, τὸν δὲ δουλωσάμενον στέργοντες· τρίτον, ὅτι οὐ δυνατόν τοῦτο. Οὐ γὰρ ἔχει τὴν δεσποτείαν ὁ νόμος, ἀπαξ ἐτέρου παρ' αὐτοῦ πάντα ἡμᾶς πριαμένου. Στήκετε δὲ

* Dunstons conjicit vel ἄλλος αὐτός ἐστιν ὁ ὑμ. ἐξ., ἀλλ' οὐκ... ὑμῶν; vel... ἐξηγορακῶς, οὐκ ἄλλος δέ... sine interrogatione.

εἰπὼν, τὸν σάλον ἔδειξε. Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. Τῷ μὲν τοῦ ζυγοῦ ὀνόματι τὸ βαρὺ τοῦ πράγματος αὐτοὺς ἑνδείκνυται· τῷ δὲ, *Πάλιν*, εἰπεῖν, πολλὴν αὐτῶν δεικνύσι τὴν ἀναισθησίαν. Εἰ μὲν γὰρ ἄπειροι ἦτε τοῦ βάρους ἐκείνου, οὐ τοσούτων ἦτε ἐγκλημάτων ἄξιοι· οἱ δὲ τῇ πείρᾳ μαθόντες τὸ φορτικὸν τοῦ ζυγοῦ, εἶτα ὑποτιθέντες [713] ἑαυτοὺς ἐκείνῳ πάλιν, ποίας ἂν εἴητε δίκαιοι τυχέτω συγγνώμης; Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Ὅρα πόση ἀπειλή. Εἰκότως ἄρα καὶ ἀγγέλους ἀνεθεμάτιζε. Πῶς δὲ Χριστὸς αὐτοὺς οὐδὲν ὠφελήσει; Αὐτὸς μὲν γὰρ τοῦτο οὐ κατεσκεύασεν, ἀλλ' ἀπεφάνετο, ὡς τῆς τοῦ προσώπου ἀξιοπιστίας· ἀρκούσης ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως λοιπῆς (διὰ τοῦτο γὰρ προλαβὼν εἶπεν· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὑπερ ἦν θαρρόντος οἷς λέγει)· ἡμεῖς δὲ ὡς ἂν

εἶδόν τε τὰ παρ' αὐτῶν προσθήσομεν. Πῶς οὐδὲν ὠφελήσει τὸν περιτεμνόμενον ὁ Χριστός; Ὁ περιτεμνόμενος, ὡς νόμον δεδοικώς περιτέμνεται· ὁ δὲ δεδοικώς, ἀπιστεῖ τῇ δυνάμει τῆς χάριτος, ὁ δὲ ἀπιστῶν, οὐδὲν καρβαίνει παρὰ τῆς ἀπιστοσύμνης. Πάλιν ἐτέρως, ὁ περιτεμνόμενος τὸν νόμον κύριον ποιεῖ· κύριον δὲ εἶναι νομίζων, καὶ ἐκ τοῦ μείζονος αὐτὸν κραθαίνων μέρους, ἐκ δὲ τοῦ ἐλάττωτος τηρῶν, πάλιν ὑπὸ τὴν ἀρὰν ἑαυτὸν τίθῃσιν· ὑποβάλλων δὲ ἑαυτὸν τῇ ἀρᾷ, καὶ διακρουσάμενος τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως ἐλευθερίαν, πῶς δύναται σωθῆναι; Εἰ γὰρ χρή τι καὶ παραδόξον εἰπεῖν, οὗτος οὔτε τῷ Χριστῷ, οὔτε τῷ νόμῳ πιστεύει, ἀλλ' ἐν μέσῳ ἔστηκε, καθεῖθεν καὶ ἐνθεν βουλόμενος καρβαίνειν· διόπερ οὐδαμῶθεν οὐδὲν καρπώσεται. Εἴτα εἰπὼν, ὅτι Οὐδὲν ὠφελήσει, αἰνιγματωδῶς καὶ διὰ βραχέων τὴν ἀπόδειξιν τίθῃσιν, οὕτω λέγων· *Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι*. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσης κατ' ἔχθραν ταῦτα λέγεσθαι, οὐχ ὅμιν λέγω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι· ἀλλήλων γὰρ ἔχεται τὰ νόμιμα. Καὶ καθάπερ ὁ ἀπογρᾶψάμενος εἶναι δοῦλος ἐξ ἐλευθέρου, οὐκέτι ποιεῖ ὁ βούλεται, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς τῆς δουλείας κατέχεται νόμοις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου ὅταν ἀναδέξῃ μικρόν τι τοῦ νόμου, καὶ ὁπάγῃ σκαυτὸν τῷ ζυγῷ, ὅλην ἐφειλύσω τὴν δεσποτείαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν κληρονομίας· ὁ μὲν μηδεὶς ἀφάμενος, πάντων ἀπὴλλακταῖς τῶν ἐπαγομένων· τῷ κλήρῳ του τεταλευτηκότος πραγμάτων· ἂν δὲ μικρόν τι χειρίσῃ, κἂν μὴ πάντα λάβῃ, πᾶσιν ἑαυτὸν ὀπεύθουνον κατέστησε διὰ τοῦ μέρους. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συμβαίνει, οὐ διὰ τοῦτον δὲ μόνον ὃν εἴρηκα τρόπον, ἀλλὰ καὶ δι' ἕτερον· ἀλλήλων γὰρ τὰ νόμιμα ἔχεται. Οἷόν τι λέγω· Ἡ περιτομή θυσίαν ἔχει συνευγμένην καὶ ἡμερῶν παρατήρησιν· ἡ θυσία πάλιν καὶ ἡμέρας καὶ τόπου φυλακὴν, ὁ τόπος μυρίαν καθαρμῶν τρόπον, οἱ καθαρμοὶ ἑσμὸν τινα παρατηρήσεων εἰσάγουσι ποικίλων. Τὸν γὰρ ἀκάθαρτον οὐ θύειν οὐχ ἱερῶν ἐπιβαίνειν ἀδύνατον, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν θέμις. Διὸ καὶ πολλὰ ἐφέλκεται καὶ διὰ τῆς μιᾶς ἐντολῆς ὁ νόμος. Ἄν τοίνυν περιτεμηθῇς, μὴ ἐν τῇ ὀγδόῃ δὲ [714] ἡμέρᾳ, ἢ ἐν τῇ ὀγδόῃ μὲν, μὴ οὐστὶς δὲ θυσίας, θυσίας δὲ οὐστὶς, μὴ ἐν τῷ ὀρισμένῳ δὲ τόπῳ, ἢ ἐν τῷ ὀρισμένῳ τόπῳ, μὴ τὰ νενομισμένα δὲ, ἢ τὰ νενομισμένα μὲν, μὴ καθαρὸς δὲ ὢν, ἢ καθαρός μὲν ὢν, οὐ τοῖς προσήκουσι δὲ θεσμοῖς καθάρεις, πάντα οἴχεται ἐκείνα. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι *Ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι*. Εἰ μὲν κύριος ὁ νόμος, μὴ μέρος πληρώσης, ἀλλὰ τὸ πᾶν· εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ κύριος, μὴδὲ τὸ μέρος. Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, *οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιούσθε· τῆς χάριτος ἐξεδέσσετε*. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκευάσεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων κρημνῶν^β κίνδυνον. Ὅταν γὰρ ὁ τῷ νόμῳ προστρέχων, μήτε ἐκείθεν δύνῃται σώζεσθαι, καὶ τῆς χάριτος ἐκπίπτῃ, τί τὸ λοιπὸν, ἀλλ' ἢ κό-

λασις ἀπαραίτητος, τοῦ μὲν ἀτονούντος, τῆς δὲ τοῦ προστεμένης αὐτόν;

β'. Αὐξήσας τοίνυν αὐτῶν οὕτω τὸν φόβον, καὶ κατασείσας αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δείξας τὸ ναυάγιον, ὃ μέλλουσιν ὑπομένειν, πᾶν, ἐγγύθεν ἀνοίγει αὐτοῖς τῆς χάριτος τὸν λιμένα· ὃ πανταχοῦ ποιεῖ, εὐκολοτάτην τε καὶ ἀσφαλεστάτην ἐνταῦθεν ἀποφαίνειν τὴν σωτηρίαν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως ἐν κενύματι ἐλαΐδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα*. Οὐδενὸς ἐκείνων τῶν νομίμων δεόμεθα, φησὶν· ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις ἡμῖν πνεῦμα παρασχεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐτε περιτομή τί ἐστίν, οὐτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Ὅρξ πῶς λοιπὸν μετὰ κλεινός ἀποδύεται παρρησίας; Ὁ γὰρ τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος, μηκέτι ταῦτα περιεργαζέσθω, φησὶ. Καὶ μὴ ὤλεγον, ὅτι βλαβερὸν ἢ περιτομή· πῶς οὖν ἀδιάφορον αὐτὸ τίθῃσιν; Ἀδιάφορον ἐπὶ τῶν ἡδὴ πρὸ τῆς πίστεως ἐσχηκότων, οὐκ ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν πίστιν περιτεμνομένων. Ὅρα δὲ ποῦ αὐτὴν ἐξέβαλε, μετὰ ἀκροβυστίας στήσας αὐτήν. Τὴ γὰρ ποιοῦν τὴν διαφορὰν ἡ πίστις ἐστίν. Ὅσπερ οὖν ἂν ἀθλητάς τις καταλέγῃ, ἂν τε γρυποὺς, ἂν τε σιμούς, ἂν τε μέλανας, ἂν τε λευκοὺς, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὴν δοκιμασίαν ταῦτα, ἀλλ' ἵνα ἰσχυροὶ καὶ ἐπιστήμονες ᾖσι μόνον, τοῦτο δεῖ ζητεῖν· οὕτω καὶ τὸν μέλλοντο ἀπογράφεσθαι εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, οὐδὲν βλάπτει τὰ σωματικὰ ταῦτα ἅπαντα, ὥσπερ οὖν οὕτε ὀνίνησιν, ἂν προσῇ. Τί δὲ ἐστίν, Δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη; Μεγάλῃ ἐν ταῦθα πληγῇ αὐτοὺς ἐπλήσεν, ἐμφήνας ὅτι ἐκ τοῦ τὴν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην μὴ ριζωθῆναι αὐτὴ ἢ παρελθούσις γέγονεν· οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μένειν ἀγαπώντως. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγον· Εἰ ἡγαπᾶτε τὸν Χριστὸν ὡς ἔχρην, οὐκ ἂν ἡτομολήσατε πρὸς τὴν δουλείαν, οὐκ ἂν τὸν ἐξαγοράσαντα ὑμᾶς ἀφῆκατε, οὐκ ἂν ὑδρίσατε τὸν ἐλευθερώσαντα. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῖς, δεικνύς ὅτι καὶ ἐκεῖνοι εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτοὺς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν αὐτοὺς ποιεῖν. Βούλεται δὲ καὶ τὸν βλῶν αὐτοῖς διορθοῦν ἀπὸ τοῦ ῥήματος τοῦτου. *Ἐτρέχετε [715] καλῶς, τίς ὑμᾶς ἐνέκοψεν*; Οὐκ ἐπ' αὐτῶν ἐστὶ τοῦτο, ἀλλ' ἀποροῦντος καὶ ὀλοφυρομένου. Πῶς ἐποσοῦτος ἐνεκόπη δρόμος; τίς ὁ τοσοῦτον ἰσχύσας; πάντων ἀνώτεροι καὶ ἐν τάξει διδασκάλων ὄντες, οὐκ ἐν τάξει μαθητῶν ἐμείνατε. Τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἰσχυρὸς; Ταῦτα ἀνακαλοῦντό· ἐστὶ καὶ θρηνοῦς μᾶλλον, ὥσπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγε· *Τίς ὑμῖν ἐδίδασκεν*; Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. Οὐκ ἐπὶ τοῦτοις ἐκάλεσεν ὑμᾶς ὁ καλῶν, ὥστε οὕτω σαλευέσθαι· οὐ ταῦτα ἐνομοθέτησεν, ὥστε Ἰουδαίειν. Εἴτα ἵνα μὴ τίς λέγῃ· Τί οὕτω τὸ πρᾶγμα ἐπαίρει; καὶ δεινὸς τῷ λόγῳ, μίαν ἐντολὴν τοῦ νόμου ἐφυλάξαμεν μόνον, καὶ τοσαῦτα θορυβεῖς; ἀκουσον πῶς φοβεῖ οὐκ ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν μελλόντων, λέγων οὕτω· *Μικρὰ ζύμη ὅλος τὸ φύραμα ζυμοῖ*. Οὕτω καὶ ὑμᾶς ἰσχύει, φησὶ, τὸ μικρόν τοῦτο

^α *Legebatur ἀπαγομένον.*

^β *Marg. Savil. ἐπικρημνῶν. Velus interpres legisse videtur κρημῶν.*

^γ *Sic Savilius in marg., atque ita legit interpres. Editi, απορουντος.*

ipsi hoc addemus, demonstrabimusque quomodo circumcisio nihil profuturus sit Christus. Qui circumciditur, tamquam qui legem metuens circumciditur; eam qui metuit, aufudit viribus gratia; porro qui diffidit, nihil fructus capit ab ea cui diffidit. Rursus alio modo: Qui circumciditur, legem facit dominam; qui vero putat illam esse dominam, eamque ex maiore parte transgreditur, ex minore servans, semetipsum subiecit maledicto; qui vero seipsum submitit maledicto, libertatem quam est in fide repellens, quomodo potest esse salvus? Nam si dicere fas est quiddam incredibile, hic neque Christo neque legi fidei, sed in medio consistit, et hinc et illinc volens lucrum facere: ideoque nec hinc nec illinc lucrum accipiet. Deinde posteaquam dixisset, quod nihil esset illis profuturus Christus, ænigmatico ac paucis probationem adfert, ita loquens: 3. *Temptor autem omni homini qui circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ.* Etenim ne putares hæc inimico animo dici: Non vobis, inquit, solum dico, sed cuius homini, quisquis circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ: legis enim præcepta inter se coherent. Et ut qui ex libero descriptus est in servitutem, non amplius facit quæ vult, sed omnibus servitutis legibus obstrictus est: ita accidit in lege: ubi pusillam aliquam legis partem receperis, teque ipsum iugo submisoris, totum illius dominatum tibi accersisti. Idem fit in hereditate mundana: qui nihil attingit, ab omnibus liberatus est negotiis quæ sequuntur defuncti hereditatem. Quod si paulum aliquid attingerit, etiam si non acceperit omnia, omnibus tamen sese obstrinxit qui partem attingit. Idem accidit in lege, non ob hunc tantum quem dixi modum, verum etiam ob alium quemdam: legis enim partes invicem coherent. Circumcisio, ut exempli causa dicam, immolationem pecudum habet annexam, ac dierum observationem: immolatio rursus tum diei tum loci observationem habet annexam: locus innumerabiles purgationum ritus: purificationes examinem quoddam observationum secum adferunt variarum. Non enim fas est impurum sacrificare, non sacra ingredi adyta, denique non aliud quidquam ejusmodi verum agere. Quapropter per unicum præceptum multa lex attrahit. Itaque si circumcidaris, nisi circumcidaris octavo die; aut cum octavo quidem, sed non offertur sacrificium; aut cum sacrificium quidem offertur, sed non in loco præfinito; aut si in loco præfinito, non secundum legis præscripta; aut si secundum legis præscripta, sed non purus; aut si purus, non conveniente ritu purificatus, cuncta illa pereunt. Proinde dicit: *Debitor est totius legis implendæ.* Quod si lex habet auctoritatem, noli partem implere, sed totam: si non habet auctoritatem, ne partem quidem servare velis. 4. *Evacuati estis a Christo, quicumque in lege justificamini: a gratia excidistis.* Posteaquam argumentis rem probavit, deinceps pronuntiat, de extremo supplicio periculum esse. Cum enim is qui recurrit ad legem, nec hinc possit salutem consequi, et a gratia excide-

rit, quid ei reliquum nisi supplicium indeprecabile, dum illa caret vigore, hæc vero non admittit hominem?

2. Posteaquam igitur illis hoc pacto metum auxit, ac mentem illorum perturbavit, postquam ostendit totum naufragium quod perpersuri sunt, e propinquo patefacit illis gratia portum: id quod ubique facit, facillimam simul et tutissimam demonstrans illinc esse salutem. Ideo subdit dicens: 5. *Nos enim per fidem in spiritu justitiæ spem accepimus.* Nihil, inquit, opus habemus illis legalibus: sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum, et per hunc justitiam, multaque insuper et magna bona. 6. *In Christo enim Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Vides ut eos jam maiore cum libertate aggreditur? Qui enim Christum induit, ne, inquit, talium sit curiosus. At qui dixerat, noxiam esse circumcisionem; quomodo igitur eam facit indifferentem? Facit in iis, qui jam ante fidem eam habuerant, non in iis qui post fidem circumcidebantur. Vide vero quo illam deiecerit, collocans eam cum præputio. Quod enim eorum facit discrimen, fides est. Quemadmodum igitur si qui athletas deligit, sive naso adunco sive simo, sive nigros sive candidos eligat, nihil refert ad probationem, sed illud unum spectandum est, ut validi doctique sint: ita qui adscribendus est in novum testamentum, huic nihil nocent hæc omnia corporalia, si absint, quemadmodum neque juvant si adsint. Quid autem est, *Quæ per dilectionem operatur?* Hic illis ingentem inflixit plagam, significans hanc subreptionem inde natam, quod caritas erga Christum in eis non egerit radices: non enim credere solum est quod queritur, verum etiam in caritate perseverandum est. Ac si dixisset: Si dilexissetis Christum, sicut oportuit, nequaquam confugissetis ad servitutem; nequaquam eum qui vos redemit, deseruissetis; non reliquissetis, nec contumelia affocissetis eum qui vos in libertatem asseruit. Subindicat autem et illos qui Galatis insidiabantur, significans quod si illi quoque caritatem habuissent erga Galatas, non ista facere sustinuissent. Vult autem hoc verbo vitam illorum corrigere. 7. *Currebatis bene: quis vos impedit?* Non hoc interrogantis est, sed deplorantis et anxii. Quomodo tantus cursus interruptus est? quis est qui tantum potuit? Qui omnibus quidem superiores, et in magistrorum eratis ordine, ne in discipulorum quidem classe manastis. Quid accidit? quis tantum valuit? Hæc sunt exclamantis ac lamentantis, sicut et antea dicebat, *Quis vos fascinavit?* 8. *Persuasio non ex eo qui vocat vos (Gal. 3. 1).* Non in hæc vos vocavit, ut ad istum vacillaretis modum: non hanc legem vobis præscripsit, ut judaizaretis. Deinde ne quis diceret, Quid rem verbis attollis, et oratione reddis atrocem? unicum tantum legis præceptum servavimus, et tantos dies tumultus? Audi quomodo terrorem illis iniecit, non ex præsentibus, sed ex futura, loquens hunc in modum: 9. *Esquum fermentum totam massam corrumpit.* Sic et vos, inquit, hoc eni-

guum malum si non corrigatur, poterit in perfectum Judaismum pertrahere, sicut fermentum massam. 10. *Ego confido de vobis in Christo, quod nihil aliud sentietis.* Non dixit, Non sentitis, sed, *Non sentietis*, hoc est, corrigemini. Unde hoc nosti? Non dixit, Scio, sed, *Confido*. Confido, inquit, Deo, et illius opem invoco ad vestri correctionem confidens. Nec simpliciter dixit, *Confido de vobis*, sed adjecit, *In Christo*. Ubique enim laudi miscet accusationem: quasi dixisset, Novi meos discipulos, novi quam sitis corrupti faciles: confido partim ob Christum, qui non patitur quilibet etiam perire, partim propter vos, qui cito potestis revocare vos ipsos. Simul autem et adhortatur, ut ipsi etiam studium adhibeant, tamquam non possint a Deo consequi, nisi pariter quod in ipsis situm erat, adhibeant. *Qui autem conturbat vos, portabit judicium suum, quisquis fuerit.* Utrique excitat illos, tum ex eo quod illis addidit fiduciam, tum ex eo quod pseudopostolos exsecratur, aut de illis prophetiam emittit. Tu vero jam illud mihi considera, ut nusquam nunquam edidit insidiantium, ne fierent impudentiores. Quod autem dicit, illud est: Non quia vos nihil aliud sentietis, ideo seductionis auctores liberati sunt a supplicio, sed dabunt penas: non enim par est, ut aliorum probitas aliorum malitiam sublevet. Hoc autem facit, ne et alios rursus invadant. Nec simpliciter dixit, Qui conturbat, sed exaggeravit sermonem, dicens, *Quisquis fuerit*. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid etiamnum persecutionem patior?* Quoniam traducebatur Apostolus hoc nomine, quod ubique judaizaret, hæcque prædicaret: vide quam pure semet explicet a suspitione, ipsos appellans testes. Nam vos quoque scitis, inquit, istam fuisse persecutionum mearum causam, quod a lege jubeam desciscere: si vero circumcisionem prædico, cur persecutionem patior? Neque enim aliud crimen mihi possunt intendere qui ex Judæis sunt, præterquam hoc solum. Nam si concessissem ut servatis majorum ritibus crederent, mihi non fuissent insidiatii, nec ii qui crediderunt, nec ii qui non crediderunt, cum nihil ex ipsorum institutis labefactaretur.

3. Quid igitur? annon prædicavit circumcisionem? annon circumcidit Timotheum (Act. 16)? Circumcidit quidem. Quomodo ergo dicit, *Non prædico*? Et hic ejus disce accusationem. Non enim dixit, Non facio circumcisionem, sed *Non prædico*: hoc est, Non ita jubeo credere. Etenim ne hinc caperes dogmatum confirmationem, circumcidi quidem, sed non prædicavi circumcisionem. *Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Hoc est, obstaculum impedimentumque sublatum est, si verum est quod dicitis. Neque enim perinde crux erat offendiculo Judæis, ut quod non parceremus patriis legibus. Etenim cum Stephanum perduxissent in consilium, non dixerunt, Hic est qui crucifixum adoratur, sed, *Loquitur*, inquit, *contra legem et locum sanctum* (Ibid. 6. 13). Idem crimen Christo impegcrant, quod legem solveret (Joan. 8. 16). Propterea Paulus ait: Si concessa est circumcisio, soluta est quam habent adversum nos contentio;

nulla jam inimicitia manet adversus crucem et prædicationem: quod si quotidie eadem exercent contra nos, quomodo hoc intendunt nobis crimen? Me quidem propter hoc adorti sunt, quod incircumcisum induxissem in templum. An igitur adeo stultus sum, inquit, ut cum perniserim circumcisionem, frustra et incassum tantum in me receperim mali, ut tantum offendiculum ponerem cruci? Videtis enim, quod nullam ob causam æque nobis sunt hostes, atque ob circumcisionem. Num igitur adeo vecors eram, ut pro re nihili et ipse affligerer, et aliis essem offendiculo? Porro crucis offendiculum vocavit, eo quod etiam sermo crucis hoc imperabat, idque potissimum erat quod offendeat Judæos, et vetabat ne crucem reciperent, videlicet quod juberentur a majorum institutis discodere. 12. *Utinam et concidantur qui vos conturbant.* Vide quam hic est amarulentus in eos qui Galatas seduxerant. In initio torquebat accusationem in seductos, semel atque iterum eos appellans stultos; verum ubi illos recte castigavit corripitque, deinceps in seductores fertur. Oportet autem nos et hanc Apostoli sapientiam perspicere, quomodo hos tamquam proprios filios, et tamquam correctionis capaces admonet, et ad mentem revocat: eos vero qui seduxerant, velut alienos et insanabili morbo laborantes resecat, partim cum ita dicit, *Portabit judicium suum quisquis fuerit*: partim cum imprecans ait, *Utinam et abscindantur qui vos conturbant.* Ac recte dicit *abscindantur*, hoc est, depellentes. Compulerant enim eos, ut propria patria, ut libertate, ut cælesti cognatione relicta, alienam ac peregrinam requirerent, ut jam ab illa superna liberaque Jerodolyma exsules, cogantur velut captivi, solumque verbero jussi, incertis vagari sedibus. Quapropter illis imprecatur. Quod autem dicit, hoc est: Nulla est mihi cura de illis: *Hæreticum enim*, inquit, *hominem post unam et alteram admonitionem devota* (Tit. 3. 10). Si voluit, non solum circumcidantur, verum etiam exsecantur.

Contra eos qui virilia amputabant. — Ubi nunc sunt, qui seipsos audent evirare, simul et apostolicam imprecationem sibi accersentes, et Dei officium accusantes, et cum Manichæis stantes? Nam illi quidem alunt, corpus insidiosum esse malæque materiæ; hi vero factis suis, crudelibus illis opinionibus præbent ansam, dum membrum amputant velut insidians et inimicum. Itaque multo magis oportebat excæcare oculos; per oculos enim in animam descendit concupiscentia. Verum nec oculus, nec ulum aliud membrum est in culpa, sed sola prava animi affectio. Quod si non sustines, cur non et linguam ob blasphemias, cur non et manus ob rapinas, cur non et pedes ad malitiam currentes, denique cur non totum resecas corpus? Nam et aures delinitæ tibia, frequenter effeminarunt animam; et nares accepto suavi odore imposuerunt menti, et ad voluptatem lympharunt. Itaque circumcidamus omnia, et aures et manus et nares. Verum hæc extremæ sunt impietatis ac satanici furoris. Tantum oportet corrigere inconditum mentis impetum: isti vero sua resecant membra. ha

σφάλμα, μὴ διορθωθὲν, καὶ εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμόν ἀγαγεῖν, ὥσπερ ἡ ζύμη τὸ φύραμα. Ἐγὼ πᾶποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ φρονεῖτε, ἀλλ' ὅτι Οὐ φρονήσετε· τοὔτεστιν, ὅτι Διορθώσεσθε. Πόθεν οἶδας τοῦτο; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλὰ, Πιστεύω. Πιστεύω τῷ Θεῷ, φησί, καὶ τὴν ἐκείνου καλῶ συμμαχίαν πρὸς τὴν ὑμετέραν διόρθωσιν θαρρῶν^a. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Πᾶποιθα εἰς ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ. Πανταχοῦ γὰρ μετ' ἐγκωμίων πλέκει τὰς κατηγορίας· ὥς ἂν εἰ ἐλεγεν· οἶδα τοὺς ἐμοὺς μαθητάς, οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον· Οαθρῶν τοῦτο μὲν διὰ τὸν Κύριον τὸν οὐκ ἔωντα ἀπολέσθαι οὐδὲ τὸ τυχόν, τοῦτο δὲ δι' ὑμᾶς τοὺς δυναμένους ταχέως ἑαυτοὺς ἀνακτήσασθαι. Ἄμα δὲ καὶ προτρέπει καὶ τὴν παρ' αὐτῶν σπουδὴν εἰσενεγκεῖν, ὡς οὐκ ἔνόν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσφέρηται. Ὁ δὲ ταράσσω^b ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ. Ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἀλείφει, καὶ ἐξ ὧν παρεθάρρυνε, καὶ ἐξ ὧν ἐκείνοις ἐπηράσατο, ἢ προεφήτευσεν. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς οὐδαμῶς ὄνομα τίθῃσι τῶν ἐπιβουλευόντων, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γίνωνται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐπειδὴ ὑμεῖς οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε, διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀπάτης αἰτιοὶ ἀπηλλαγμένοι τῆς κολλάσεώς εἰσιν, ἀλλὰ δώσουσι δίκην· οὐδὲ γὰρ προσέτιχον τὴν ἐτέρων σπουδὴν τῆς ἄλλων κακοηθείας γενέσθαι παραμυθίαν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ ἐτέροις πάλιν ἐπιθωπται. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, οἱ ταράσσοντες, ἀλλὰ καὶ ἐπῆρε τὸν λόγον εἰπών· Ὅστις ἂν ᾖ. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύττω, τί ἔτι διώκομαι; Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς πολλαχρῶ Ἰουδαίζοντα, καὶ ὑποκρινόμενον τὸ κήρυγμα, ὅρα πῶς καθαρῶς ἀπεδύσατο^b, μάρτυρας αὐτοὺς καλῶν. Οἴδατε γὰρ, φησί, καὶ ὑμεῖς, ὅτι τῶν διωγμῶν μου πρόφασις τοὔτό ἐστιν, ὅτι κελεύω ἀπέχεσθαι τοῦ νόμου· εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐγκαλεῖν ἔχουσιν μοι οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἢ τοῦτο μόνον. Καὶ [716] γὰρ εἰ συνεχώρουν αὐτοῖς μετὰ τῶν πατρικῶν ἐθῶν πιστεύειν, οὐκ ἂν οὔτε οἱ πιστεύσαντες, οὔτε οἱ ἀπιστήσαντες ἐπιβούλευσαν, τῷ μῆδὲν τῶν οἰκείων παρασαλεύειν^c.

γ. Τί οὖν· Οὐκ ἐκήρυξε περιτομὴν; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμόθεον; Περιέτεμε μὲν. Πῶς οὖν φησιν, Οὐ κηρύσσω; Καὶ ἐνταῦθα αὐτοῦ μάθε τὴν ἀκρίθειαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι περιτεμὴν οὐκ ἐργάζομαι· ἀλλὰ, Οὐ κηρύσσω, τοὔτεστιν, οὐκ οὕτω κελεύω πιστεύειν. Μὴ γὰρ εἰς δογματῶν λάθης βεβαίωσιν· περιέτεμον μὲν γὰρ, οὐκ ἐκήρυξε δὲ περιτομὴν. Ἄρα καθήρηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Τοὔτεστι, Τὸ ἐμπόδιον, τὸ κώλυμα ἀνήρηται, εἰ τοὔτό ἐστιν ὃ φατε. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁ σταυρὸς ἦν σκάνδαλον τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς τὸ μὴ δεῖν παῖθεσθαι τοῖς πατρίοις νόμοις. Καὶ γὰρ τὸν Στέφανον προσενεγκόντες, οὐκ εἶπον, ὅτι Οὗτος τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖ, ἀλλ' ὅτι Κατὰ τοῦ τύπου καὶ τοῦ νόμου λέγει τοῦ ἀγίου. Καὶ τῷ Ἰησοῦ τοῦτο ἐνεκάλουν, ὅτι τὸν νόμον παραλύει. Διὸ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ συγκεχώρηται περιτέμεσθαι, λήλυται ἡ φιλονεικία ἡ πρὸς ὑμᾶς· οὐ-

δεμία λοιπὸν ἐχθρα μένει πρὸς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα· εἰ δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν φωνῶσι καθ' ἡμῶν, πῶς τοῦτο ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν; Ἐμοὶ γοῦν διὰ τοῦτο ἐπέθεντο, ὅτι εἰσήνεγκα ἀκρόβυστον εἰς τὸν ναόν· Ἄρ' οὖν οὕτως ἀνόητός εἰμι, φησίν, ὡς συγκεχωρημένης περιτομῆς, εἰκῇ καὶ μάτην τοσαύτην ἀναδέξασθαι βλάβην, τοσούτον σκάνδαλον θεῖναι τῷ σταυρῷ; Ὁρᾶτε γὰρ, ὅτι δι' οὐδὲν ἡμῖν πολεμοῦσιν οὕτως, ὡς διὰ τὴν περιτομὴν. Οὕτως οὖν ἀνόητος ἡμῖν, ὡς ὑπὲρ τοῦ μηδεὶν θλίβεσθαι, καὶ σκάνδαλίζειν ἐτέρους; Σταυροῦ δὲ σκάνδαλον ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ λόγος τοῦτο ἐπέταττε, καὶ τοῦτο μάλιστα ἦν τὸ σκανδαλίζον Ἰουδαίους, καὶ κωλύον τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι, τὸ κελεύεσθαι τῶν πατρικῶν ἀφίστασθαι ἐθῶν. Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Ὅρα πῶς ἐστι πικρὸς ἐνταῦθα κατὰ τῶν ἡπατηκότων. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοὺς ἡπατημένους τὴν κατηγορίαν ἔφερεσαν, ἀνόητους καλῶν, καὶ ἄπαι καὶ δευτέρον· ἐπειδὴ δὲ καλῶς αὐτοὺς ἐπαίδευσεν καὶ διώρθωσε, πρὸς τοὺς ἡπατηκότας τρέπεται λοιπόν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς^c συνιδεῖν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς τούτους μὲν ὡς παῖδας οἰκίους, καὶ δυναμένους λαβεῖν διόρθωσιν, νοθετεῖ καὶ σωφρονίζει· τοὺς δὲ ἡπατηκότας, ὡς ἄλλοτρίους καὶ ἀνίατα νοσοῦντας, ἐκκόπτει· τοῦτο μὲν λέγων, Βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ, τοῦτο δὲ ἐπαρώμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων, Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἀναστατοῦντες. Τὴν γὰρ οἰκίαν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν συγγενεῖαν ἀφέντες τὴν ἄνω, τὴν ἄλλοτρίαν καὶ ξένην μεταδιώκειν ἠνάγκασαν, ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐκβάλλοντες, βιαζόμενοι δὲ καθάπερ εἰχμαλώτους καὶ μετανάστας [717] πλανᾶσθαι. Διόπερ αὐτοῖς ἐπαρᾶται· Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲν μοι μέλει περὶ ἐκείνων· Αἰρῶσιν^d γὰρ ἀνθρώπων μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ. Εἰ βούλονται, μὴ περιτεμένεσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπτεσθωσαν.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τολμῶντες ἀποκόπτειν ἑαυτοὺς^d, καὶ τὴν ἀρὰν ἐκασπώμενοι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν διαβάλλοντες, καὶ τοῖς Μανιχαίοις συμπράττοντες; Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ φασι τὸ σῶμα ἐπιβουλὸν εἶναι καὶ ὕλης τῆς πονηρᾶς· οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἔργων τοῖς χαλεποῖς δόγμασι τούτοις διδάσιν ἀφορμὴν· ὡς γὰρ ἐχθρὸν καὶ ἐπιβουλὸν ἀποκόπτουσι τὸ μέλος. Οὐκοῦν πολλῶ μᾶλλον τοὺς ὀφθαλμοὺς πηρῶσαι ἐχρῆν· διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν κατεῖσιν ἡ ἐπιθυμία. Ἀλλὰ οὔτε ὀφθαλμὸς οὔτε τι ἄλλο μέλος αἰτιον, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαίρεσις μόνον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη, διὰ τί μὴ καὶ γλῶτταν διὰ τὴν βλασφημίαν, καὶ χεῖρας διὰ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ πόδας διὰ τὴν ἐπὶ πονηρίαν δρόμον; καὶ παν, ὡς εἰπεῖν, τὸ σῶμα κατακόπτεις; Καὶ γὰρ ἀκοὴ καταυλουμένη^e· πολλάκις κατεμάλαξε τὴν ψυχὴν, καὶ ῥίνες ὁσμὴν ἡδέϊαν δεξάμεναι κατεγοήτευσαν τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἡδονὴν ἐξεβάχχευσαν. Οὐκοῦν πάντα περικόψωμεν, καὶ ὥστα καὶ χεῖρας καὶ ῥίνας. Ἄλλ' ἐσχάτης ταῦτα παρανομίας,

^c Legebatur ὑμᾶς.

^d Hic videtur dicere eos qui virilia amputabant, Manichæos imitari. At de Manichæis id me nusquam legere memini.

^e Savil in marg., κατ. ὑλ.· ὁρμήν.

^a Legebatur θαρρῶν.

^b Legebatur ἐνεδύσατο.

καὶ σατανικῆς παρακληξίας. Δέον γὰρ διορθῶσαι μόνον τὴν δακτυλὸν τῆς ψυχῆς ὁρμὴν, ὡς τοῦ τεχνίτου διαμαρτάνοντος, τὸ ὄργανον συντρίβειν ἀνέπεισεν ὁ πονηρὸς δαίμων καὶ φόνους χαίρων διηγεῖται. Πῶς οὖν τοῦ σώματος πιανομένου, φησὶν, ἐκκαίεται ἐπιθυμία; Ἰδοὺ πάλιν τὸ ἀμάρτημα τῆς ψυχῆς· τὸ γὰρ πιαίνειν τὴν σάρκα, οὐ τῆς σαρκὸς ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς. Εἰ γὰρ βούλοιο κατατῆκεν, αὐτὴ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔχει. Σὺ δὲ παρακλησίον ποιεῖς, ὥστερ' ἂν εἰ τις ὁρῶν τινα πῦρ καίοντα, καὶ ἐπιτιθέμενα ξύλα, καὶ οἰκίαν ἐμπιπρῶντα, ἀφείδ' τὸν ἄφαντα τὴν πυρὰν, ἐγκαλέσεις τῇ πυρᾷ, ὅτι πολλῶν ἐπιλασσομένη ξύλων εἰς ὕψος ἤρθη· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τὸ ἐγκλημα τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ τοῦ ἄφαντος τοῦ πῦρ. Τοῦτο γὰρ πρὸς τροφήν, πρὸς φωτισμὸν, πρὸς ἄλλας τοιαύτας ἐδόθη διακονίας, οὐχ ἵνα καίῃ τὰς οἰκίας· ὥστερ' οὖν καὶ ἡ ἐπιθυμία εἰς παιδοποιαν καὶ βίου σύστασιν, οὐ πρὸς μοιχείαν καὶ πορνείαν καὶ ἀσέλγειαν· ἵνα πατὴρ γένῃ, οὐχ ἵνα μοιχὸς· ἵνα νομίμως ὁμιλήσῃς γυναικί, οὐχ ἵνα παρανόμως διαφθείρῃς· ἵνα καταλίπῃς σπέρμα, οὐχ ἵνα τὸ ἐτέρου λυμήνῃ. Τὸ γὰρ μοιχεύειν οὐ τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶ τῆς φυσικῆς, ἀλλὰ τῆς ὑβρεως τῆς παρὰ φύσιν· ἡ γὰρ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν.

δ'. Ταῦτα δέ μοι οὐχ ἀπλῶς εἴρηται νῦν, ἀλλὰ προανακρουσθεὰς τινὰς ἀγῶνας, καὶ προκαρβολιζόμεθα πρὸς τοὺς λέγοντας τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν πονηρὰν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ψυχῆς τὴν βλάβην ἐκείνην, κατὰ δὲ τοῦ σώματος μαινομένους, καὶ τὴν σάρκα ἡμῶν διαδίδοντες, περὶ ὧν καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἀποστόλος Παῦλος διαλέγεται, οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορῶν, [718] ἀλλὰ τῶν διαβολικῶν λογισμῶν. Ὑμεῖς δέ, ἀδελφοί, ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί. Ἐνταῦθα λοιπὸν δοκεῖ μὲν εἰς τὸν ἡθικὸν ἐμβαίνειν λόγον, πᾶσχει δὲ τί τι καινόν, καὶ ὅπερ οὐδὲ ἐν μίᾳ τῶν ἄλλων ἐπαθεν Ἐπιστολῶν. Πάσας γὰρ διαλαμβάνων εἰς μέρη δύο, καὶ τὰ μὲν πρῶτα περὶ δογμάτων, τὰ δὲ ἕξτατα περὶ βίου διαλογόμενος, ἐνταῦθα εἰς τὸν ἡθικὸν ἡμπεσῶν λόγον, πάλιν ἀναμίγνυσι τὸν δογματικόν. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐκεῖνον πάλιν ἔχειται ἐν τῇ πρὸς Μακχαίλους μάχῃ. Τί δέ ἐστι, *Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν τῇ σαρκὶ εἰς ἀφορμὴν*; Ἀπήλλαξεν ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Χριστὸς τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, κυρίους ἀφῆκε τοῦ πράττειν ὃ τι βουλόμεθα, οὐχ ἵνα τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς κακίαν χρῆσώμεθα, ἀλλ' ἵνα μὲν ἡμῶν λήθωμεν μισθῷ πρόσκαιρον, ἐπὶ φιλοσοφίαν μείζονα ἀνιάντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω ζυγὸν δουλείας καλεῖ τὸν νόμον, καὶ τὴν χάριν κατάρσας ἀπαλλαγὴν· ἵνα μὴ τις ὑποπτεύσῃ, ὅτι διὰ τοῦτο κελεύει τοῦ νόμου ἀποστῆναι, ἵνα ἐξῇ παρανόμως ζῆν, διορθοῦναι τὴν ὑπόνοιαν, λέγων· Οὐχ ἵνα παράνομος γέννηται ἡ πολιτεία, ἀλλ' ἵνα ὑπὲρ τὸν νόμον ἡ φιλοσοφία· ἐλύθη γὰρ τοῦ νόμου τὰ δεσμά. Καὶ ἐγὼ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ταπεινώσῃ, ἀλλ' ἵνα ὑψηλότεροι γενώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ πορνείων, καὶ ὁ παρθενοῦν, ἀμφοτέρω τοῦ νόμου τὰ μέτρα ἐξέθεσαν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τὸ γαῖον κατενεχθεὶς, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπαρθεὶς· ὁ μὲν παραβάς, ὁ δὲ ὑπερβάς τὸν νόμον. Τοῦτ' οὖν φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Ἐλυσε τὸν ζυγὸν ἀφ' ὑμῶν, οὐχ

ἵνα σκιρτήσητε, οὐδ' ἵνα λακτίσητε, ἀλλ' ἵνα χωρὶς ζυγοῦ βαδίσητε εὐρυθμῶς. Εἴτα καὶ δείκνυσιν ἐρόπον, δι' οὗ βραδίως ἂν τὸ τοιοῦτον κατορθωθείη. Τίς οὖν ὁ τρόπος; Διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις, φησὶ. Πάλιν ἐνταῦθα αἰνιττεται οὐ φιλονεικία καὶ στάσις καὶ φιλαρχία καὶ ἀπόνοια ταύτης τῆς πλάνης αἰτίας αὐτοῖς ἐγένοντο· ἡ γὰρ τῶν αἰρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι δουλεύετε ἀλλήλοις, ἔδειξεν ὅτι ἐξ ἀπονοίας καὶ τυφου τοῦτο ἐλαβεν ἡ ἀρχὴν τὸ κακόν· διὸ κατέλληλον ἐπεισάγει φάρμακον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀλλήλων ἄρχειν βουλόμενοι διεσχίσθητε, *δουλεύσατε ἀλλήλοις*· οὕτω γὰρ συναρθῆσθε πάλιν. Ἀλλὰ φανερώς μὲν οὕτως λέγει τὸ ἀμάρτημα, φανερώς δὲ τίθησι τὴν διορθώσιν, ἵνα δι' αὐτῆς κἀκαὶ μάθωσιν· ὡς ἂν εἰ τις τῷ ἀσελγαίνοντι ὅτι μὲν ἀσελγαίνει μὴ λέγοι, παραινῶν δὲ συνεχῶς σωφρονεῖν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν, ὡς χρὴ, τὸν πλησίον, οὐ παραιτεῖται δουλεύειν αὐτῷ παντὸς δούλου ταπεινότερον. Καθάπερ γὰρ πῦρ ὁμιλῶν κηρῷ, μάλιστα βραδίως αὐτὸν, οὕτω καὶ ἡ τῆς ἀγάπης θερμότης πάντα τυφον καὶ ἀπόνειαν πρὸς σφοδρότερον διαλύει. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἄγαπατε ἀλλήλους, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *δουλεύσατε, τὴν ἐπιτεταμένην δηλῶν φιλίαν*. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ νόμου τὸν ζυγὸν ἀνελὼν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσωσιν, ἕτερον αὐτοῖς ἐπιτίθησι ζυγὸν τὸν τῆς ἀγάπης, ἰσχυρότερον [719] μὲν ἐκεῖνον, κορυφώτερον δὲ καὶ ἥδιον πολλῷ. Εἴτα δείκνυς αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, φησὶν· Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τὸν νόμον ἔστρεψον, εἰ βούλει αὐτὸν, φησὶ, πληροῦν, μὴ περιτέμνου· οὐ γὰρ ἐν τῇ περιτομῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦται. Ὅρα τῆς ὁδῆς πῶς οὐκ ἐπιλανθάνεται τῆς ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ πονοῦν κινεῖ συνεχῶς, καὶ εἰς τὸν ἡθικὸν ἐξελεύων λόγον. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνεται καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὐκ ἀποφαίνεται, ἵνα μὴ βεβήσῃ, ἀλλ' οἶδεν μὲν αὐτὸ γινώμενον, λέγει δὲ αὐτὸ μετὰ ἀμφιβολίας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἀλλήλους δάκνεται· καὶ τὸ ἐξῆς ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ πάλιν ἀπεφάνητο, ὅτι Ὑπ' ἀλλήλων ἀναλώθητε· ὅπερ ἐστὶ φοβούμενος καὶ ἀσφαλισμένου, οὐ καταδικάζοντος. Καὶ ταῖς λέξεσι δὲ ἐμπροστικῶς ἐχρήσατο. Οὐ γὰρ εἶπε, *δάκνεται, μόνον, ὅπερ ἐστὶ θυμολομμένου, ἀλλὰ, καὶ κατεσθίετε*, ὅπερ ἐστὶν ἐμμένοντος τῇ πονηρίᾳ. Ὁ μὲν γὰρ δάκνων, ὀργῆς ἐπλήρωσε πάθος· ὁ δὲ κατεσθίων θηριωδίας ἐσχάτης παρέσχεν ἀπόδειξιν. Δῆγματα δὲ καὶ βρώσεις οὐ τὰς σωματικὰς φησιν, ἀλλὰ τὰς πολλὴν χαλεπωτέρας. Οὐ γὰρ οὕτως ὁ ἀνθρωπίνης ἀπογευσάμενος σαρκὸς ἔδωκεν, ὡς ὁ δῆγματα εἰς τὴν ψυχὴν πηγνύς· ὅσον γὰρ ψυχὴ τιμιωτέρα σώματος, τοσοῦτον χαλεπωτέρα ἡ ταύτης βλάβη. *Βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε*, φησὶ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀδικοῦντες καὶ ἐπιβουλεύοντες, ὡς ἄλλους ἀναλίσκοντες, ἐπὶ τοῦτο ἐρχονται, διὰ τοῦτο φησὶ· Ἐκκοπεῖτε μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα περιτραπῇ. Ἡ γὰρ διάστασις καὶ ἡ μάχη φθοροποιὸν καὶ ἀναλωτικὸν καὶ τῶν δεχομένων αὐτὴν, καὶ τῶν εισαγόντων, καὶ σητὸς μᾶλλον ἅπαντα διατρώγει. *Λέγω δὲ, περὶ ὑμῶν περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίας σαρκὸς οὐ μὴ τελέετε*.

ε'. Ἰδοὺ καὶ ἑτέραν δείκνυσιν ὁδὸν εὐκολὴν ποιοῦσαν

α *Legemur* τοῦτο ἐλαβεν.

malus dæmon perinde quasi erraverit Opifex, persuasit ut instrumenta perderent, semper gaudens cadibus. Qui fit igitur, dicit aliquis, ut saginato corpore effervescat concupiscentia? Ecce rursus est animi delictum; nam saginare carnem, non est carnis, sed animi: nam si vellet extenuare, habet idem omnem potestatem. At tu perinde facis, quasi si quis videns aliquem accendente ignem, ac lignis impositis domum incendere, omisso eo qui fecit incendium, flammam accuset, quæ correptis multis lignis in altum se sustulisset. Atqui culpa non est ignis, sed ejus qui ignem accendit. Illic enim ad parandos cibos, ad præbendam lucem, adque alia id genus ministeria datus est, non ad conflagrationem ædium. Quemadmodum et concupiscentia ad liberorum procreationem vitæque conservationem data est, non ad adulterium, scortationes ac lascivias; ut pater fieres, non ut adulter; ut legitime verseris cum uxore, non ut contra fas eam corumpas; ut relinquis tuum semen, non ut alienum vities. Nam adulterium non est naturalis appetitus, sed contumeliæ præter naturam: siquidem appetitus ille tantum desiderat mixturam, non talem mixturam.

4. Hæc autem mihi non temere dicta nunc sunt, sed præcludimus ad disputationes quasdam, ac ceu velatumur in eos qui dicunt Dei opificium esse malum, omissa animæ socordia adversus corpus insanientes, carnemque nostram calumniantes, de quibus et Paulus deinceps disserit, non carnem incusans, sed diabolicas cogitationes. 13. *Vos autem, fratres, in libertate vocati estis: tantum ne libertatem in occasionem carni.* Illic jam videtur exspatiari in sermonem moralem. Accidit autem illi quiddam novum, quodque in nulla cæterarum epistolarum accidit. Cum enim omnes in duas partes solitus sit partiri, sic ut primum de dogmatibus, in fine de moribus disserat: hic posteaquam incidit in sermonem de moribus, rursum admiscet disputationem de dogmatibus: nam hic sermo vicissim hæret illi in pugna adversus Manichæos. Sed quid est, *Tantum ne libertatem in occasionem carni?* Liberavit, inquit, nos Christus a iugo servitutis, liberum nobis esse voluit facere quidquid volumus, non ut hac potestate ad malitiam abutamur, sed ut majoris præmii sumamus occasionem, ad altiorem philosophiam progressi. Posteaquam enim passim legem appellat iugum servitutis, et gratiam liberationem a maledicto: ne quis suspicaretur ipsum ideo revocare homines a lege, quod liceret exlegem agere vitam, corrigit eam suspensionem, dicens: Non ut illegitima fiat vitæ ratio, sed ut legem transcendat philosophia: soluta sunt enim legis vincula. Atque hæc ego dico, non ut delectamur, sed ut erigamur ad altiora. Etenim tam is qui scortatur, quam is qui in virginitate perseverat, legis terminos excessit, verum noneodem modo, sed hic quidem in deteriora prolapsus, ille vero ad meliora proventus; sic ut alter prætergressus sit legem, alter supergressus. Hoc itaque dicit Paulus: Christus iugum vobis relaxavit, non ut exiliatis, aut calcitretis, sed ut absque iugo composite incedatis. Post hæc ostendit modum, quo hæc facile queant

corrigi. Quis igitur modus? *Per caritatem*, inquit, *invicem vobis servite*. Rursus hic subinducat ambitionem, seditionem, dominandi studium et insolentiam, hujus erroris illis fuisse causam: quippe hæreseon mater est principatus cupiditas. Etenim cum dicit, *Servite vobis invicem*, ostendit hoc mali ex arrogantia fastuque cepisse exordium: ideoque malo congruens admoveat remedium. Quoniam, inquit, dum alius alii vultis dominari, dissecti fuistis, *Servite vobis invicem*. sic enim denuo in unum redigemini. At peccatum quidem non explicat aperte, sed aperte refert emendationis modum, ut hinc etiam illud cognoscere; perinde ac si quis lascivienti non dicat quantum quod lasciviat, tamen frequenter hortetur ad pudicitiam. Nam qui proximum sicut oportet diligit, non gravatur illi servire submissius quam quisquam servus. Quemadmodum enim ignis admotus ceræ, facile molliat eam: sic et amoris calor omnem fastum et arrogantiam vehementius quam ignis solvit. Ideo non simpliciter dixit, *Diligite invicem*, sed, *Servite*, intensam ac vehementem declarans amicitiam. Etenim cum legis iugum detraxisset; ne subsilirent, aliud illis imponit iugum, nimirum caritatis, illo quidem validius, sed multo levius ac jucundius. Deinde quid boni præstet caritas, ostendit dicens: 14. *Tota enim lex in uno verbo implatur, videlicet in hoc, Diliges proximum tuum ut teipsum (Matth. 22. 39; Levit. 19. 18).* Quoniam legem susque deque versabant, Si vis, inquit, illam implere, ne circumcidaris: non enim circumcisione, sed dilectione impletur. Vide ut doloris sui non obliviscitur, sed id quod dolet, identidem attingit, etiam egressus in moralem sermonem. 15. *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne a vobis invicem consumamini.* Non pronuntiat, ne gravet illos, noverat tamen id fieri; verum hoc ambigue profert. Non enim dixit, Quoniam vos invicem mordetis: et quod sequitur, consimili modo: nec enim illic rursum pronuntiat, Ne a vobis invicem consumamini: qui sermo est metuentis et consulentis ut caveant, non condemnantis. Ac dictionibus per emphasim est usus. Non enim tantum dixit, *Mordetis*, quod sane est commoti; sed addidit, *Et comeditis*, quod est in malitia perseverantis. Nam qui mordet quod appetebat, iram explevit; qui vero devorat, extremæ feritatis et immanitatis specimen dedit. Morsus autem ac devorationes non corporales dicit, sed eas quæ sunt his multo crudeliores. Non enim qui carnem gustavit humanam, tantum mali dedit, quantum is qui morsum sxit in animam: siquidem quanto corpore præstantior est anima, tanto gravius est hanc læsisse. *Videte*, inquit, *ne a vobis invicem consumamini.* Quoniam qui lædunt et insidiantur velut alios consumpturi, hoc animo veniunt: ideo dicit, *Videte ne res in vos revolvatur.* Nam seditio et contentio corruptionem et consumptionem adfert tum iis qui recipiunt ea, tum iis qui invehunt, ac magis exedit omnia quam tinca. 16. *Dico autem, Spiritu ambulate, et concupiscentiam carnis non perficietis.*

5. *Via facilis ad virtutem.* — Ecce alteram indicat

vinum, quæ virtutem reddit facilem, ac præstat ea quæ dicta sunt, viam quæ gignit caritatem, quæque stricta redditur a caritate. Nihil enim, nihil, inquam, sic caritatem inserit nobis, ut si simus spirituales, nec alia res atque persuadet spiritui ut apud nos naneat, atque vis caritatis. Ideoque dicit: *Spiritu ambulate, et carnis concupiscentiam non perficietis*. Quoniam expresserat quæ res gigneret morbum, et remedium aperit quod adfert sanitatem. Quod autem est illud, et quæ vis est tam recte dictorum, quam vivere spiritu? Ideo dicit, *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis*: 17. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque voveritis, ea faciatis*. Hic quidam adoriantur nos, dicentes, quod Apostolus hominem in duo dissecuerit, inducens cum velut ex contrariis naturis compositum, dum ostendit pugnam esse corpori adversus animam. Verum hæc non ita se habent, non ita se habent, inquam. Neque enim hic carnem appellat corpus: alioqui si hoc sentiret, quomodo consentaneum sit quod mox dicitur, *Concupiscit enim*, inquit, *adversus spiritum*? Atqui corpus non est de eorum numero quæ movent, sed quæ moventur; non de eorum numero quæ agunt, sed de eorum quæ aguntur. Quomodo igitur concupiscit, quandoquidem concupiscentia non carnis est, sed animi? Siquidem alibi dicit, *Concupiscit anima mea* (Psal. 83. 2): et, *Quid desiderat anima tua? et faciam tibi* (1. Reg. 20. 4); et, *Ne ambules secundum desiderium animæ tuæ* (Eccli. 18. 30); ac rursus, *Sic desiderat anima mea* (Psal. 41. 2). Quomodo igitur Paulus dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*? Solet appellare carnem, non corporis naturam solum, sed et pravam voluntatem: veluti cum dicit, *Vos non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. 8. 9. 8); et rursum, *Qui vero in carne sunt, Deo placere non possunt*. Quid igitur tollenda est caro? ipse vero qui hæc dicebat, annon carne circumdatus erat? Non carnis sunt ista, sed diaboli documenta: *Ille enim homicida erat ab initio* (Joan. 8. 44). Quid igitur dicit? Carnem hic appellat cogitationem terrestrem, socordem et ignavam. Hæc enim non corporis est accusatio, sed animæ negligentis crimen; siquidem hujus instrumentum est caro; instrumentum autem nullus aversatur oditve, sed eum potius qui organum male tractat. Neque enim ferrum, sed homicidam et odimus et punimus. Atqui dixerit aliquis, Hoc ipsum est accusare corpus, animi peccata carnis appellare vocabulo. Ego vero fateor quidem anima inferiorem esse carnem, sed et hanc quoque pulchram esse. Quod enim pulchro inferius est, ipsum quoque bonum est: malum autem non est minus bono, sed contrarium. At tu si demonstrare potes malitiam e corpore proficisci, accusa carnem: si vero ex appellatione conaris struere calumniam, tempus tibi est ut simul accuses et animam: quandoquidem et animalis homo dicitur (1. Cor. 2. 14), qui veritate privatus est; et spiritus malitiæ (Ephes. 6. 12) dicuntur demonum multitudo. Rursus

carnis vocabulo Scriptura solet appellare mysteria, totam Ecclesiam dicens Christi esse corpus (Coloss. 1. 18). Quod si vis etiam officia cernere quæ per carnem præstantur, imaginare sensus extinctos esse, et videbis animam omni cognitione destitutam, neque quidquam eorum quæ nunc novit nosse. Etenim si potentia Dei dum ex opificio mundi per res conditas intelligitur, conspiciatur, quomodo videre poterimus absque oculis? et si fides ex auditu est, quomodo sine auribus audiamus? Prædicare vero et circumcursare, linguæ potumque constat adminiculo: *Quomodo enim*, inquit, *prædicabunt, nisi militantur* (Rom. 10. 15)? et scribendi manus peragitur manibus. Vides ut innumerabilium causa bonorum est carnis ministerium? Cæterum cum dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*, de duplici loquitur cognitione, quarum altera alteri adversatur, videlicet virtutis et malitiæ, non de anima et corpore. Nam si hæc sibi invicem adversarentur, se ipsa tollerent, non aliter quam ignem aqua, tenebræ lucem: sin corporis curam agit anima, multaque sollicitudine illi prospicit, innumeraque patitur ne deserat illud: cumque vi abrupta, obsistit; ac vicissim corpus animæ subservit, multarumque rerum ipsi cognitionem adfert et ad illius operationem compositum est: qui possunt hæc esse contraria, et inter sese pugnantis? Nam ego non solum non contraria, verum etiam magnopere concordantia, seque vicissim tuentia video ex ipsis facis. Non igitur de his loquitur, quod sibi invicem adversentur, sed malarum ac bonarum cogitationum pugnam proponit. Velle enim et non velle animæ est. Ideo dicit: Hæc autem sibi adversantur, ne sineres animam pergere in suis pravis affectibus. Siquidem hæc loquutus est apostolus ceu pædagogus quispiam ac præceptor terrorem incutiens. 18. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege*.

6. Quænam est hæc consequentia? Maxima quidem et evidens. Etenim qui spiritum, ut oportet, habet, per hunc exstinguit omnem pravam concupiscentiam. Porro qui liberatus est ab iis, non eget legis auxilio, sed multo factus est præceptis illis sublimior. Nam qui non irascitur, quid opus habet ut audiat, *Non occides*? qui non intuetur intemperantibus oculis, quid opus habet eo qui doceat non esse mœchandum? Quis enim illi verba facit de fructu malitiæ, qui radicem malitiæ jam evulsit? Radix enim homicidii ira, et adulterii radix, curiosus oculorum obtutus. Eapropter dicit: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege*. Hic autem mihi videtur magnas etiam et admirandas legis laudes retulisse. Quod si loco spiritus lex erat secundum vires suas, priusquam spiritus adveniret, non tamen ideo oportet in pædagogo manere. Tunc quidem merito sub lege eramus, ut metu castigaremur concupiscentias, cum nondum spiritus advenisset. Nunc vero posteaquam data est gratia, quæ non solum jubet ab illis abstinere, verum et illas marcidas reddens, ad altiora provehit, et ad perfectiorem vitam rationem adducit; quid opus est lege? Etenim qui ex sese in magnis suo fungitur

τὴν ἀρετὴν, καὶ κατορθοῦσαν τὰ εἰρημένα, ὁδὸν τί-
πουσαν ἀγάπην, καὶ σφιγγομένην ὑπὸ τῆς ἀγάπης.
Οὐδὲν γάρ, οὐδὲν οὕτως ἀγαπητικούς ποιεῖ, ὡς τὸ
πνευματικούς εἶναι, καὶ οὐδὲν οὕτω πείθει παραμέ-
νειν ἡμῖν τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ τῆς ἀγάπης ἰσχὺς. Διό
φησι· *Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκός οὐ μὴ τελώσθε.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τὸ ποιῶν
τὴν νόσον, λέγει καὶ τὸ τὴν ὑγίαν χαριζόμενον φάρ-
μακον. Ποῦν δὲ τοῦτο ἐστὶ, καὶ τίς ἡ δύναμις τῶν
εἰρημένων καλῶν, ἡ τὸ πνεύματι ζῆν; Διό φησι·
*Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκός οὐ
μὴ τελώσθε.* Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός·
ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ, ὡς ἂν
θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. Ἐνταῦθα δὲ ἐπιτίθενται
τινες λέγοντες, ὅτι διέλεν εἰς δύο τὸν ἄνθρωπον ὁ
Ἀποστόλος, ὥσπερ ἐξ ἐναντίας εὐστίας κατεσκευασμέ-
νον εισάγων, καὶ μάχην τῷ σώματι πρὸς τὴν ψυχὴν
δεικνύς· οὕσαν. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ σάρκα
γὰρ ἐνταῦθα, οὐ τὸ σῶμα καλεῖ· εἰ γὰρ [720] τοῦτο
φησι, πῶς ἔχει λόγον τὸ ἐξῆς εἰρημένον; Ἐπιθυμεῖ
γὰρ, φησὶ, κατὰ τοῦ πνεύματος. Καὶ μὴ τοῦτο οὐ
τῶν κινουμένων, ἀλλὰ τῶν κινουμένων ἐστίν, οὐ τῶν
ἐνεργούντων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργουμένων· πῶς οὖν ἐπι-
θυμεῖ; ἡ γὰρ ἐπιθυμία οὐ σαρκός, ἀλλὰ ψυχῆς. Καὶ
γὰρ ἀλλὰ φησι· *Κατεπιθυμῶς ἐστιν ἡ ψυχὴ μου·*
καὶ τί ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ ποιήσω σοι,
καὶ, *Μὴ πορεύου κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς
σου·* καὶ πάλιν, *Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου.* Πῶς
οὖν Παῦλος φησιν, Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος; Οὐδὲ σάρκα καλεῖν, οὐ τὴν τοῦ σώμα-
τος φύσιν, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν προαίρεσιν, ὡς ὅταν
λέγῃ· *Υμεῖς οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι.* Καὶ πάλιν, *Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες,* θεῶ ἀφά-
σαι οὐ δύνανται. Τί οὖν; ἀνελεῖν δεῖ τὴν σάρκα;
Αὐτὸς δὲ ὁ ταῦτα λέγων, οὐ σάρκα περιέκειται; Οὐ
τῆς σαρκός, ἀλλὰ τοῦ διαδόλου ταῦτα τὰ διδάγματα·
Ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκεντρὸς ἦν ἀπαρχῆς. Τί οὖν
φησι; Σάρκα ἐνταῦθα τὸν λογισμὸν καλεῖ τὸν γέωδον,
τὸν βρόθυμον καὶ ἡμελημένον. Τοῦτο δὲ οὐ σώματος
κατηγορία, ἀλλὰ βροθύμου ψυχῆς ἐγκλημα· ὄργανον
γὰρ ἐστὶν ἡ σὰρξ, τὸ δὲ ὄργανον οὐδεὶς ἀποστρέφεται
καὶ μισεῖ, ἀλλὰ τὸν τὸ ὄργανον κακῶς μεταχειριζό-
μενον. Καὶ γὰρ οὐ τὸν εἰδῆρον, ἀλλὰ τὸν ἀνδροφόνον
καὶ μισοῦμεν καὶ καλῶμεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο,
φησὶ, κατηγορία τοῦ σώματος, τὸ τὰ ἀμαρτήματα
τῆς ψυχῆς τῇ τῆς σαρκός ὀνύματι καλεῖσθαι. Ἐγὼ
δὲ ὁμολογῶ μὲν ἐλάττωνα εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα,
καὶ αὐτὴν δὲ καλὴν. Τὸ γὰρ ἑλαττον τοῦ καλοῦ, καὶ
αὐτὸ καλόν· τὸ δὲ κακόν, οὐκ ἑλαττον τοῦ καλοῦ, ἀλλ'
ἐναντίον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν ἔχεις ὁ θεῖος ἀπὸ τοῦ σώ-
ματος κατασκευαζομένην τὴν κακίαν, κατηγορεῖ τῆς
σαρκός· εἰ δὲ ἀπὸ τῆς προσηγορίας διαβάλλειν ἐπι-
χειρεῖς. Ὡρα σοι καὶ τῆς ψυχῆς κατηγορεῖν· καὶ
γὰρ ψυχικὸς ἄνθρωπος λέγεται ὁ τῆς ἀληθείας ἐστε-
ρημένος, καὶ πνεύματα πονηρίας λέγεται τὰ τῶν
βασιμῶν πλήρη. Τῇ δὲ τῆς σαρκός ὀνύματι πάλιν
καὶ τὰ μυστήρια καλεῖν εἰσθῆναι ἡ Γραφὴ, καὶ τὴν
Ἐκκλησίαν ἄπασαν, σῶμα λέγουσα εἶναι τοῦ Χρι-
στοῦ. Εἰ δὲ βούλει καὶ κατορθώματα καλεῖν τὰ δι'

αὐτῆς γινόμενα, στίβον τῇ λόγῳ τὰς αἰσθήσεις, καὶ
ἐρημον ὅφει τὴν ψυχὴν γνώσεως ἀπάσης, καὶ οὐδὲν
εἰδοῖαν ὧν οἶδεν. Εἰ γὰρ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτί-
σεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενη καθορᾶται, πῶς
ἂν ἴδοιμεν χωρὶς ὀφθαλμῶν; εἰ δὲ καὶ ἡ πίστις ἐξ
ἀκοῆς, πῶς ἀκουσόμεθα χωρὶς ὠτῶν; Καὶ τὸ κηρῦ-
ξαι δὲ καὶ τὸ περιελθεῖν, διὰ γλώττης καὶ ποδῶν.
Πῶς γὰρ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καὶ
τὸ γράφαι διὰ χειρῶν. Ὅρθος ὅτι μυρίων ἡμῖν ἀγα-
θῶν ἐστὶν αἰτία τῆς σαρκὸς ἡ διακονία; Εἰ δὲ λέγει,
Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, περὶ
δύο φησὶ λογισμῶν· οὗτοι γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκεινται,
ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, οὐχ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Εἰ
γὰρ ταῦτα ἀντίκειται, ἀλλήλων ἐστὶν ἀναιρετικά,
ὡς τὸ πῦρ τοῦ ὕδατος, ὡς τὸ σκότος τοῦ φωτός· εἰ δὲ
ἐπιμελεῖται σώματος ψυχῆ, [721] καὶ πολλὴν αὐτοῦ
ποιεῖ πρόνοιαν, καὶ μυρία πάσχει, ὥστε αὐτὸ μὴ
καταλιπεῖν, καὶ ἀποβρῆντι μὴ κωλύει, καὶ τὸ σῶμα
αὐτοῦ διακονεῖται, καὶ πολλὴν εἰσάγει γνώσιν ἀντι-
πρὸς τὴν ἐκείνης ἐνέργειαν τοῦτο κατεσκευάσται·
πῶς ἂν ἐναντία ταῦτα εἴη καὶ μαχόμενα ἀλλήλοις;
Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐναντία, ἀλλὰ καὶ σφόδρα
ὁμονοοῦντα, καὶ ἀλλήλων ἀντεχόμενα διὰ τῶν ἔργων
ὁρῶ. Οὐ τοίνυν περὶ τούτων φησιν, ὅτι ἀντίκεινται
ἀλλήλοις, ἀλλὰ λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἀγαθῶν μά-
χην εἰσάγει. Τὸ γὰρ θέλειν καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυ-
χῆς. Διὰ τοῦτο φησι· ταῦτα δὲ ἀντίκειται, ἵνα μὴ
συγκωρῆσθαι τῇ ψυχῇ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις
αὐτῆς ταῖς πονηραῖς. Καθάπερ γὰρ τις παιδαγωγὸς
καὶ διδάσκαλος φοβῶν, ταῦτα ἐφοβέξατο. Εἰ δὲ πνεύ-
ματι ἤγεσθε, οὐκ ἐστέ ὑπὸ νόμον.

ζ'. Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν καὶ σαφής. Ὁ
γὰρ πνεῦμα ἔχων, ὡς χρὴ, σθένυνσι διὰ τούτου πο-
νηρὰν ἐπιθυμίαν ἄπασαν· ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγείς,
οὐ δαίται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου βοηθείας, ὀφειλόμενος;
πολλῷ τῆς ἐκείνου παραγγελίας γενόμενος. Ὁ γὰρ
μὴ ὀργιζόμενος, πῶς δαίται ἀκούειν, οὐ φορεύσεις;
ὁ μὴ βλέπων ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, πῶς χρῆζει τοῦ
παιδεύοντος μὴ μοιχεύειν; Τίς γὰρ διαλέγεται περὶ
τοῦ καρποῦ τῆς κακίας τῇ τὴν ῥίζαν αὐτὴν ἀνα-
σπάσαντι; Ῥίζα γὰρ φόνου θυμὸς, καὶ μοιχείας ἡ
περιεργὸς θεωρία τῶν ὕψεων. Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰ
πνεύματι ἤγεσθε, οὐκ ἐστέ ὑπὸ νόμον.* Ἐνταῦθα
δὲ μοι δοκεῖ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου εἰρηκεῖναι μέγας
καὶ θαυμαστόν· εἰ δὲ ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ὁ νό-
μος ἦν κατὰ δύναμιν τὴν αὐτοῦ πρὸς τῆς τοῦ πνεύ-
ματος ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν ὁ διὰ τοῦτο ἐναπομένειν
χρὴ τῇ παιδαγωγῇ. Τότε μὲν εἰκότως ὑπὸ νόμον
ἦμεν, ἵνα τῷ θεῷ καλῶμεν τὰς ἐπιθυμίας, οὐκ
τοῦ πνεύματος φανέντος· νῦν δὲ τῆς χάριτος δεδο-
μένης τῆς οὐ καλευούσης μόνον αὐτῶν ἀπέχεσθαι,
ἀλλὰ καὶ μαρτυροῦσθαι αὐτὰς, καὶ πρὸς μείζονα πα-
λιτεῖαν ἀναγούσης, τίς χρεῖα νόμου; Τῇ γὰρ οἰκῶθεν
κατορθοῦνται τὰ μείζω, τοῦ χρεῖα παιδαγωγοῦ;
οὐδὲ γὰρ γραμματιστοῦ τίς δαίται φιλόσοφος ὧν.
Τί τοίνυν αὐτοὺς ἐξετελλίξετε, τῷ πνεύματι πρότε-
ρον αὐτοὺς ἐκδόντες, καὶ νῦν προσκαθήμενοι τῷ
νόμῳ; Φανερὰ δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκός,
ἀπὸ τῶν πορνείας, μοιχείας, ἀκαθαρσίας, ἀσέλγους,

ἢ *Donatus* : Sic distinguendum et legendum, ἐπιμαρτυρῶν,
εἰ δὲ... ἐπιμαρτυρῶν, οὐ μὴν. Εἰ μὴς τότε μὴ γὰρ εἰκότως,

* *Legendum* οὐ δὲ εἰ μοι.

φαρμακεία, ειδωλολατρεία, ἐχθραὶ, ἔρεις, ζήλοι, θυμοί, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόροι, φόβοι, μῆται, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἀπορίτω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πρὸςσονται, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ τῆς σαρκὸς σου κατηγορῶν, εἰπὲ μοι, καὶ νομίζων ὡς περὶ ἐχθρὰς καὶ πολεμίας ταῦτα εἰρησθαι (ἴστω γὰρ ἡ μοιχεία καὶ ἡ πορνεία τῆς σαρκὸς καθ' ὁμὰς), αἱ ἐχθραὶ, καὶ αἱ ἔρεις, καὶ οἱ ζήλοι, καὶ αἱ ἐρίθειαι, καὶ αἱ αἰρέσεις, καὶ αἱ φαρμακείαι (προαιρέσεως γὰρ ταῦτα διεσθαρμένης μόνον, ὡς περὶ οὖν καὶ τὰ ἄλλα) [722] πῶς ἂν εἴεν σαρκὸς; Ὁρᾷ; ὅτι οὐ φησι τὴν σάρκα ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸν γεώδη λογισμὸν καὶ χαμᾶι συρμένον; Διὸ καὶ φοβεῖ λέγων, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πρὸςσονται, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Εἰ δὲ φύσει ταῦτα πονηρὰ, καὶ οὐ προαιρέσεως μοχθηρὰ, περιτεῶς εἶπε, πρὸςσονται, ἀλλὰ, Πάσχουσι. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ βασιλείας ἐκπίπτουσιν; Οὐδὲ γὰρ τῶν ἐν φύσει, ἀλλὰ τῶν ἐν προαιρέσει καὶ οἱ στέφανοι καὶ αἱ κολάσεις. Διὸ καὶ ταῦτα ἠπέλυσεν ὁ Παῦλος. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη. Οὐκ εἶπε, τὸ ἔργον τοῦ πνεύματος, ἀλλ', Ὁ καρπός. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ περιτετῇ· αἱ γὰρ περὶ σαρκὸς καὶ πνεύματος ὁ λόγος, ποῦ ἡ ψυχὴ; Ἀρα περὶ ἀψύχων διαλέγεται; Ὅταν γὰρ τὰ μὲν πονηρὰ τῆς σαρκὸς, τὰ δὲ χρήσιμα τοῦ πνεύματος ᾗ, περιτετῇ ἡ ψυχὴ. Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια τῶν παθῶν ταύτης καὶ περὶ αὐτῆς· καὶ ἐν μέσῳ κειμένης κακίας καὶ ἀρετῆς, ἂν μὲν εἰς ἕδον χρησῇται τῷ σώματι, πνευματικὸν αὐτὸ κατειργάσαστο· ἂν δὲ ἀποστῇ μὲν τοῦ πνεύματος, ἐκδῶ δὲ αὐτὴν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, γυνωδιστέραν αὐτὴν κατεσκεύασεν. Ὁρᾷ; πάντοθεν πῶς οὐ περὶ οὐσίας αὐτῶν τῆς σαρκὸς νῦν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ προαιρέσεως μοχθηρὰς, καὶ οὐ τοιαύτης; Διὰ τί δὲ καρπὸν καλεῖ τοῦ πνεύματος; Ὅτι τὰ μὲν πονηρὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν

^a Dum eo legendum videtur, καίπερ αὐτῆς ἐν μέσῳ κ. κ. ἀρετῆς. ἂν μὲν..., θεῖ, καὶ περὶ αὐτῆς διαλέγεται ὡς ἐν μέσῳ.

γίνεται μόνων· διὸ καὶ ἔργα καλεῖ· τὰ δὲ καλὰ οὗ τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας δεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνης. Εἴτα μέλλων αὐτὰ διηγεῖσθαι, τὴν ῥίξαν εἰθῆσι πρῶτον τῶν ἀγαθῶν, οὕτω λέγων· Ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοεργία, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. Τί γὰρ ἂν τις ἐπατάξει τῷ πάντα ἔχοντι παρ' ἑαυτοῦ, καὶ διδάσκαλον ἀπρητισμένην τῆς φιλοσοφίας τὴν ἀγάπην; Ὡς περὶ γὰρ οἱ τῶν Ἰσπανῶν σύνηνοι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἅπαντα πράττοντες, οὐκ ἂν δεσθεῖεν μάλιστα· οὕτω καὶ ψυχὴ κατορθοῦσα τὴν ἀρετὴν ἀπὸ πνεύματος, οὐ δεῖται τοῦ νομοθετοῦντος νόμου. Πάνυ δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸν νόμον θαυμαστικῶς ἐξέβαλεν, οὐχ ὡς φαῦλον, ἀλλ' ὡς ἐλάττωνα τῆς δεδομένης παρὰ τοῦ Πνεύματος φιλοσοφίας. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα δεστυρώσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι· Καὶ τίς ἐστι τοιοῦτος; δεικνυσὶν ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς τὰ τοιαῦτα κατορθοῦντας, σάρκα πάλιν ἐνταῦθα τὰς πονηρὰς πράξεις καλῶν. Οὐ γὰρ δητὴν σάρκα ἀνείλον· ἐπεὶ πῶς ἐμελλον ζῆν; Τὸ γὰρ ἐσταυρωμένον, νεκρὸν ἐστὶ καὶ ἀνενέργητον· ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ φιλοσοφίαν δηλοῖ. Καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι, κἂν ἐνοχλῶσι, κενὰ λυσσῶσιν· ἐπεὶ οὖν τοσαύτη τοῦ πνεύματος ἡ ἰσχὺς, ἐκείνῳ ζῶμεν, ἐκείνῳ ἀρκώμεθα· ὁ καὶ αὐτὸς ἐπάγει λέγων· Ζῶμεν οὖν ἐν πνεύματι, καὶ πνεύματι στοιχῶμεν, κατὰ τοὺς ἐκείνου νόμους πολιτευόμενοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Στοιχῶμεν· τοῦτέστι, Ἀρκεσθῶμεν τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην. Εἴτα [723] δεικνύς ἐκείνους τοὺς ἐπεισάγοντας τὴν περιτομὴν διὰ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιοῦντας, φησί· Μὴ γυνώμεθα κενόδοξοι, ὁ πάντων ἐστὶν αἰτίον τῶν κακῶν, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθορῶντες. Ἀπὸ γὰρ κενοδοξίας ὁ φθόνος, καὶ ἀπὸ φθόνου τὰ μυρία ταῦτα κακά.

^b Marg. Savil., ἀγαπῶσύνη. — Max legebat, τίς γὰρ ἐν ἐπιτάξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιτιμήσεως προσήματι τὰ αὐτῶν ἐξεδικουν πάθη, καὶ ἐδόκουν μὲν ἁμαρτημάτων ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖν, τὴν δὲ αὐτῶν φιλαρχίαν στήσαι ἐβούλοντο, φησὶν· Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν πράξῃ, ἀλλ', Ἐὰν προληφθῇ, τοῦτέστιν, ἐὰν συναρπαγῇ. Ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον. Οὐκ εἶπε, Κολάζετε, οὐδὲ, Καταδικάζετε, ἀλλὰ, Διορθοῦσθε. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσθη, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι σφόδρα αὐτοὺς ἡμέρους εἶναι δεῖ τοῖς ὑποσκελισζομένοις, οὕτως ἐπήγαγεν· Ἐν πνεύματι πραότητος. Οὐκ εἶπεν, ἐν πραότητι, ἀλλ', Ἐν πνεύματι πραότητος· δηλῶν ὅτι καὶ τῷ Πνεύματι ταῦτα δοκεῖ, καὶ τὸ δύνασθαι μετ' ἐπισεικίας διορθοῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας, χαρίσματος ἐστὶ πνευματικοῦ. Εἴτα, ἵνα μὴ ἐπαρθῇ ὁ διορθῶν ἕτερον, καὶ αὐτὸν ὑπὸ τὸν αὐτὸν φόβον ἱθύνειν, οὕτως εἰπὼν· Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Ὡς περὶ γὰρ οἱ πλυστοῦντες ἐράνους τοῖς διοζομένοις εἰσφέ-

ρουν, ἴν', εἴποτε καὶ αὐτοὶ περιπέσειεν πεινῶν, τῶν αὐτῶν ἐπιτυγχῶσιν· οὕτω δὴ καὶ ἡμᾶς ποιεῖν χρῆ. Διὸ καὶ αἰτίαν ἀναγκαίαν εἰθῆσι, λέγων οὕτω· Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ ἁμαρτηκτότος, πρῶτον μὲν εἰπὼν, Ἐὰν καὶ προληφθῇ, δεύτερον τὸ τῆς πολλῆς ἀσθενείας ὄνομα, εἴτα, Ἰνα μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς, δαίμονος ἐπήρειαν μάλλον, ἢ ψυχῆς βραδυμίαν αἰτιώμενος. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, παραινέει μὴ ἀκριβεῖς ἐξεταστὰς εἶναι τῶν ἑτέρους πεπλημμελημένων, ἀλλὰ καὶ φέρειν τὰ τῶν πλησίων ἐλαττώματα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ φέρηται παρ' ἑτέρων. Καθόπερ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς, οὐ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔδραν ἔχουσιν οἱ λίθοι, ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς γωνίαν ἐπιτήθειος, οὐκέτι δὲ πρὸς θεμελίους, ὁ δὲ πρὸς θεμελίους μὲν, οὐκέτι δὲ πρὸς γωνίαν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐπὶ τῆς σαρκὸς δὲ τῆς ἡμετέρας τοῦτο αὐτὸ ἴδοι τις ἂν ἄλλ'

officio, huic quid opus pedagogo? neque enim qui philosophus est, opus habet grammatico. Cur igitur vos ipsos redditus viliores, cum prius vos exhiberitis spiritui, nunc assidetis legi? 19. *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, adulterium, immundities, lascivia, 20. veneficium, simulacrorum cultus, inimicitiae, contentio, emulationes, ira, concertationes, seditiones, hæreses, 21. invidia, cades, ebrietas, comessationes, et iis similia, quæ prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui talia faciunt, non erunt heredes regni Dei.* Hic jam mihi dicito tu qui carnis accusator es, et arbitraris hæc ob simultatem et discordiam esse dicta (sit enim adulterium et scortatio carnis, secundum vestram opinionem), inimicitiae, contentio, emulationes, concertationes, hæreses, et veneficia (nam hæc tantummodo sunt corruptæ voluntatis, nimirum ut cætera): quomodo igitur erunt carnis? Vides igitur, quod hic non loquitur de carne, sed de terrestri cogitatione quæ humi scripit? Ideo terrorem ingerit, dicens, *Qui talia faciunt, regni Dei non erunt heredes.* Quod si hæc essent naturæ malæ, non voluntatis prævæ, superflue dixisset, *Faciunt*; sed, *Patiantur.* Cur etiam a regno cælorum excident? Neque enim ad ea quæ sunt naturæ, sed ad ea quæ sunt voluntatis, pertinent vel coronæ vel supplicia. Quapropter etiam hæc minatur Paulus. 22. *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax.* Non dixit, *Opus spiritus*, sed, *Fructus.* Igitur anima supervacanea est: nam si de carne et spiritu verba fiant, ubi anima? num de inanimis loquitur? Siquidem ubi quæ mala sunt, carnis sunt; quæ bona, spiritus: supervacanea est anima. Nequaquam: nam huius est temperatura affectuum, et ad hanc pertinet. Ipsa in medio sita inter virtutem et vitium, si ad id quod oportet utitur corpore, reddit illud spirituale; sin recedit a spiritu, si seipsam præbet malis cupiditatibus, reddit ipsam magis terrenam.

Vides eum non loqui de substantia carnis, sed de mala et non mala voluntate. Cur autem vocat fructum spiritus? Quoniam mala opera ex nobis solis oriuntur, unde et opera vocat; bona vero non tantum egent nostra cura, verum opus habent divina benignitate. Deinde hæc narraturus prius radicem bonorum proponit, ita dicens: *Caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, 23. fides, mansuetudo, temperantia.* Adversus res huiusmodi non est lex. Quil enim aliquis præcipiat illi qui omnia in se habent, etiam perfectam philosophiæ magistram, caritatem? Quemadmodum enim equi freno morigori, omniaque ex sese facientes, non opus habent scutica: sic et anima quæ impulsu spiritus recta facit, non eget admonitrice lege. Cæterum hic quoque legem valde mirabiliter dejecit, non ut malam, sed ut inferiorem philosophiæ, quam dat spiritus. 24. *Qui vero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Etenim ne dicerent, Et quis est istiusmodi? ex factis ostendit qui sint qui talia præstant, rursus hic carnem appellans malefacta. Non enim sane carnem sustulerant; alioqui quomodo viverent? nam quod crucifixum est, mortuum est et inefficax: sed perfectam indicat philosophiam. Siquidem concupiscentiæ etsi obturbant, incassum furunt. Quoniam igitur tanta vis est spiritus, illi vivamus, illo contenti simus. Et hoc declarans subdit: 25. *Vivamus ergo spiritu, spiritu et ambulemus;* secundum illius leges vitam instituentes: hoc enim significat illud, *Ambulemus*; hoc est, Contenti simus spiritus vi, neque requiramus legis accessionem. Mox ostendens eos qui circumcisionem inducebant, id ambitionis gratia facere, ait: 26. *Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, quæ est causa omnium malorum, nos invicem provocantes, invicem invidentes.* Siquidem ex inanis gloriæ studio nascitur invidia, rursus ex invidia hæc innuenera mala.

CAPUT VI.

1. *Frates, etiamsi præventus fuerit homo.*

1. Quoniam increpationis obtentu ulciscerantur suas cupiditates, videbanturque id facere propter delicta corrigenda, cum revera studerent suam dominandi cupiditatem stabilire, ait: *Frates, etiamsi præventus fuerit.* Non dicit, *Si fecerit*, sed, *Si præventus fuerit*, hoc est, si abreptus fuerit. *Vos qui spirituales estis, instaurete talem.* Non dicit, *Punite*, aut *condemmate*, sed, *Instaurete*, hoc est, corrigite. Neque hic constituit, verum ut ostenderet eos admodum mites esse oportere erga eos qui supplantentur, ita subiecit: *In spiritu mansuetudinis.* Non dicit, *In mansuetudine*: sed, *In spiritu mansuetudinis*, declarans hæc etiam Spiritui placere, quippe cum hoc ipsum, posse cum humanitate corrigere peccantes, doni sit spiritualis. Deinde, ne qui corrigit alterum, efferatur animo, ipsam quoque eidem timori subiecit, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Quemadmodum enim divites sportulas mittunt egentibus, quo, si

quando et ipsi in egestatem inciderint, eadem ab aliis consequantur: sic et nobis est faciendum. Ideo causam necessariam memorat, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Excusatque eum qui peccavit: primum ita dicens, *Etiamsi præventus fuerit*: deinde infirmitatis nomen ponit: postea dicit, *Ne et tu tenteris*; dæmonis incursionem accusans magis quam animi negligentiam. 2. *Alii aliorum onera invicem portate.* Quoniam fieri non potest, ut homo vivat absque defectu, admonet ne rigidi sint expensores alienorum delictorum, sed tolerant etiam proximorum defectus, ut et ipsorum delicta tolerentur ab aliis. Sicut enim in structura domus non omnes lapides eundem habent locum, sed hic quidem in angulum est accommodus, ad fundamenta non item; ille contra, ad fundamenta commodus est, non item ad angulum: itidem sane est in corpore Ecclesiæ. Quin et in nostra carne licet idem cernere, attamen aliud membrum ab alio toleratur, nec ab omnibus omnia requi-

rimus. Nam ex communi facta collectio et corpus et ædificium constituit, *Et sic adimplete legem Christi*. Non dixit, *Implete*, sed, *Adimplete*, hoc est, simul omnes implete, vos invicem ferendo. Exempli causa, ille est iracundus, tu somnolentus. Tolerā igitur illius acrem impetum, ut vicissim ille tuam ferat segnitiam: ita fiet, ut nec ille peccet, dum abs te toleratur, neque tu, dum in iis, in quibus moleatus es, sustineris a fratre tuo. Ad hunc autem modum vobis invicem, ubi lapsus imminet periculum, manum porrigentes, mutuis officiis implete legem, sic ut unusquisque quod proximo deest, sua tolerantia suppleat. Porro nisi sic egeritis, sed quisque proximi vitam velit exornare, numquam inter vos fiet quidquam eorum quæ fieri decet. Ut enim in corpore si quis ab omnibus membris eundem postulet usum, numquam constiterit corpus: sic et inter fratres grave bellum erit, si ab omnibus omnia requiramus. 3. *Etenim si quis videtur aliquid esse, cum nihil sit, seipsum decipit*. Ille rursus arrogantiam spectat. Qui sibi videtur esse aliquid, nihil est, primum suæ vilitatis argumentum edens, talem morum levitatem. 4. *Sed suum opus probet unusquisque*. Ille ostendit quod oporteat nos vitæ nostræ expensoros esse, nec leviter, sed exacta cura probare quæ a nobis gesta sunt. Videlicet, Fecisti boni quidpiam? considera ne forte propter inanem gloriam, ne propter necessitatem, ne in odium, ne per simulationem, ne ob aliam aliquam causam humanam. Sicut enim aurum videtur quidem esse splendidum priusquam mittatur in fornacem; verum ubi traditum fuerit igni, tum vero certo dignoscitur, eo quod adulterinum est, ab eo quod est sincerum, separato: sic et nostra opera ubi diligenter examinaverimus, tum evidenter reteguntur, videbimusque nos ipsos multis criminibus obnoxios esse. *Et tunc in seipso tantum gloriam habebit, et non in altero*. Hæc dicit non veluti legem præscribens, sed illis se attemperans, perinde ac si dixisset, Absurdum quidem est gloriari: quod si porro gloriari vis, ne glorieris adversus proximum, ut ille Pharisæus. Nam qui hoc didicerit, is et ab illo facile abstinebit. Quapropter etiam illud concessit, ut paulatim totum eximeret. Nam qui consueverit in seipso tantum gloriari, et non adversus alios, statim et hunc defectum corriget. Nam qui non existimat se cæteris meliorem (hoc enim est quod dicit, *Non in altero*), sed semetipsum apud sese examinat, etiamsi gloriatur, desinet tamen id facere in posterum. Atque ut intelligas eum hoc velle probare, vide ut illum metu cohibet, superius dicendo, *Probet suum opus*; hic addendo, 5. *Unusquisque enim suum onus portabit*. Videtur quidem proponere rationem quæ vetat gloriari adversus alium, sed corrigit gloriantem, ne tantum sibi placeat, revocans illum ad propriorum delictorum considerationem, dum onus nominat, et sarcinæ gestationis meminit, premeus illius conscientiam. 6. *Communicet autem is qui catechizatur sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*.

2. *Doctoris officium*.—Ille jam de doctoribus loquitur: vult enim illos diligenter curari ab iis quos instituunt.

Et quare Christus hoc ita præscripsit? Nam in Novo Testamento lex hæc posita est, ut qui evangelium prædicant, ex evangelio vivant (1. Cor. 9. 14): et in Veteri similiter multi proventus ferebantur Levitis a subditis (Num. 31. et 35). Cur ergo hæc constituit? sed prius substrato modestiæ et caritatis fundamento. Quoniam enim doctoris auctoritas frequenter infiat ea præditos, cohibens doctoris spiritum, constituit illum in hac necessitate, ut opus habeat discipulis: et his rursus præbet occasionem, ut faciliores reddantur ad benevolentiam, exercens eos per benevolentiam erga doctores, ut et erga cæteros sint mansuetiores: quæ res non modicam caritatem excitabat in utraque parte. Alioqui nisi hoc esset quod dixi, quare Deus, qui ingratos Judæos manna aluit, apostolos in mendicorum deieciisset necessitatem? Annon perspicuum est, quod hinc magna pararet bona, humilitatem et caritatem, et ne puderet discipulos subditos esse iis qui vituperabiles esse videbantur? Probrum enim esse videtur, petere; sed tunc non videbatur, cum idem palam omnique cum libertate facerent doctores. Itaque non modicam fructum et hinc reportabant discipuli, dum per hæc docerentur gloriam omnem despiciere. Idcirco dicit: *Communicet autem qui catechizatur in sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*. Hoc est, omnem in illum exhibeat liberalitatem: hoc enim innuens dicebat, *In omnibus bonis*. Nihil, inquit, discipuli proprium sit, sed omnia communia, quippe qui majora quam dat accipit, tantoque majora, quanto præstabiliora sunt cælestia terrenis. Quod et alibi significans, ait: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, et nos vestra carnalia metemus* (1. Cor. 9. 11)? Ideo negotium hoc appellat communicationem, indicans fieri repensationem. Ex hoc vero caritas quoque redditur ferventior, multoque firmitior. Itaque si doctor quaerit quod naturæ satis est, quamquam accipiens manet in sua dignitate: quandoquidem et hoc laudi dandum est, doctorem sic assiduum esse ministerio sermonis, ut cæteris egeat, magnæque laboret inopia, contemnens omnia, quæ ad victus pertinent. Quod si modum transgressus fuerit, corruptam suam dignitatem, non eo quod accipit, sed quod præter modum. Post hæc ne doctoris improba vita segniorem ad hæc redderet discipulum, eumque pauperem frequenter prætercurreret ob mores malos, pergens quidem dicit: *Bonum autem facientes non defatigemur*; hic vero ostendit discrimen ambitionis huiusmodi, et ejus quæ incumbit rebus temporariis, ita dicens: 7. *Ne erretis: Deus non irridetur. Quidquid enim seminauerit homo, hoc et metet*. 8. *Nam qui seminat in carne sua, ex carne sua metet corruptionem: qui vero seminat in spiritu, et spiritu metet vitam æternam*. Quemadmodum enim in semente, qui seminat, non potest ex hordeo metere triticum, eo quod oporteat ei sementem et messem ejusdem esse generis sic et in operibus: qui in carne deposuerit delicias, temulentiam, concupiscentiam absurdam, quæ hinc proveniunt, metet. Quæ autem sunt ista? Supplicium, ultio, probrum, risus, corruptio: siquidem mensuram

ἄμας θατέρου θάτερον ἀνέχεται, καὶ οὐ παρὰ πάντων πάντα ζητοῦμεν. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ κοινοῦ γινόμενος ἔρανος, καὶ σῶμα καὶ οἰκοδομὴν συνίστησι. Καὶ οὕτως ἀνακληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ εἶπε, Πληρώσατε, ἀλλ', Ἀνακληρώσατε, τούτεστι, κοινῇ πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλους φέρετε· οἶον, ὁ θεὸς ἐστιν ὀργίλος, σὺ δὲ ὑπηλός· φέρε τοίνυν τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ τὴν σφοδράν, ἵνα καὶ αὐτός σου τὴν [724] νωθεῖαν φέρῃ. Καὶ οὕτως οὐτε ἐκεῖνος ἀμαρτῆσται ὑπὸ σοῦ βασταζόμενος, οὐτε σὺ πλημμελεῖς ἐν οἷς εἰ βαρὺς, ἀνεχομένου σου τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οὕτω δὲ ἀλλήλους χεῖρα ὀρέγοντες ἐν οἷς μέλλετε καταπίπτειν, δι' ἀλλήλων κοινῇ πληρώσατε τὸν νόμον, τὸ λείπον τῷ πλησίον ἀναπληρῶν ἑαυτοῦ· διὰ τῆς οἰκειότητος ὑπομονῆς. Ἐάν δὲ μὴ οὕτω ποιῇτε, ἀλλ' ἑκαστος ἐπεξίεναι μέλλῃ τοῖς τοῦ πλησίον, οὐδέποτε εὐδὲν ἔσται τῶν δεόντων ὑμῖν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ σώματι· εἰ τὴν αὐτὴν τις ἀπαιτοῖ παρὰ πάντων χρήσιον, οὐδέποτε τὸ σῶμα στήσεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν πολὺς ἐστὶ πόλεμος, εἰ παρὰ πάντων πάντα ἐπιζητοῦμεν. Εἰ γὰρ τις δοκεῖ εἶναι τι, μηδὲν ὦν, φρεναπατῇ ἑαυτόν. Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν κατασκοπεῖ. Ὁ γὰρ δοκῶν εἶναι τι, οὐδὲν ἐστὶ, πρῶτον τῆς εὐτελείας αὐτοῦ δείγμα ἐκφέρων τὴν τοιαύτην εὐμένειαν. Τὸ δὲ ἔργον αὐτοῦ δοκιμαζέτω ἑκαστος. Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι δεῖ βίου ἐξεταστὰς εἶναι, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας δοκιμάζειν τὰ πεπραγμένα ὑμῖν. Οἶον, ἐπολήσας τι καλόν· Σκόπησον μὴ ποτε διὰ κενοδοξίαν, μὴ δι' ἀνάγκην, μὴ πρὸς ἀπέχθειαν, μὴ ὑποκρίσει, μὴ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἀνθρωπίνην. Καθάπερ γὰρ τὸ χρυσίον δοκεῖ μὲν εἶναι λαμπρὸν πρὸ τοῦ χωνευτηρίου, ὅταν δὲ αὐτὸ παραδοθῇ τῷ πυρὶ, τότε ἀκριβῶς διαβαίνονται, τοῦ νόθου παντός ἀπὸ τοῦ γνησίου χωριζόμενου· οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα ἔργα, ὅταν μετὰ ἀκριβείας ἐξετάζωμεν, τότε σαφῶς ἐκκαλυφθῇσεται, καὶ πολλὸν ὀφύμεθα αὐτοὺς ὄντας ὑπευθύνους ἐγκλημάτων. Καὶ τότε εἰς αὐτὸν μόνον τὸ καυχῆμα εἴσται, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. Ταῦτα οὐ νομοθετῶν φησιν, ἀλλὰ συγκαταβαίνων· ὡς ἂν εἰ εἴλεγεν· Ἀτοπον μὲν τὸ καυχῆσθαι· εἰ δ' ἄρα βούλει, μὴ κατὰ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος. Ὁ γὰρ τοῦτο παιδεύεις, καὶ ἐκείνου ἀποστήσεται ταχέως. Διὰ καὶ τοῦτο συνεχώρησεν, ἵνα τὸ ὅλον κατὰ μικρὸν ἐξέλῃ. Ὁ γὰρ συνεπιθεὶς εἰς αὐτὸν μόνον καυχῆσθαι, καὶ μὴ κατ' ἄλλων, ταχέως καὶ τοῦτο διορθώσεται τὸ ἐλάττωμα. Ὁ γὰρ μὴ νομίσας τῶν ἄλλων αὐτὸν εἶναι βελτίονα (τοῦτο γὰρ ἐστίν, οὐκ εἰς τὸν ἕτερον), ἀλλ' αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἐξετάζων ἀδρύνεται, παύσεται καὶ τοῦτο ποιῶν ὑστερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο βούλεται κατασκευάσαι, ὅρα πῶς αὐτὸν συστήλλει τῷ φόβῳ· ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν, *δοκιμαζέτω τὸ ἔργον αὐτοῦ*, ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν· Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Δοκεῖ μὲν γὰρ τιθέναι λογισμὸν κωλύοντα καθ' ἑτέρου καυχῆσθαι, διορθοῦται δὲ τὸν καυχώμενον, ὥστε μὴ δ' ἐφ' αὐτῷ μέγα φρονεῖν, εἰς ἔννοιαν ἔχων αὐτὸν τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων, καὶ τοῖς ὀνόμασι τοῦ φορτίου καὶ τῆς ἀχθοφορίας πιέζων αὐτοῦ τὸ συνεμβῆ. *Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.*

^a *Legematur* ἡμῖν.

^b *Legematur* αὐτῷ.

β'. Ἐνταῦθα περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν ὁ λόγος αὐτῷ, ὥστε πολλῇ ἀπολαύειν παρὰ τῶν μαθητευομένων θεραπείας. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὕτως ὁ Χριστὸς [725] ἐνομοθέτησε; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ οὗτος κείται ὁ νόμος, ὥστε τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ ὁμοίως πολλὰ τοῖς Λευῖταις παρὰ τῶν ἀρχομένων ἦσαν αἱ πρόσδοι. Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα διετάξατο; Ταπεινοφροσύνης καὶ ἀγάπης ὑπόθεσιν προαποτιθέμενος· Ἐπειδὴ γὰρ τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα πολλάκις φουσφ τοὺς ἔχοντας, καταστέλλων αὐτοῦ τὸ φρόνημα, εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοῦ δεῖσθαι τῶν μαθητευομένων· κακείνους πάλιν εἰς ἀφορμὴν ἤγαγε τοῦ πρὸς εὐνοίαν εὐκολωτέρως γίνεσθαι, γυμνάζων αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐνοίᾳ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ἡμέρους εἶναι· ὅπερ καὶ ἀγάπην οὐ μικρὰν εἰργάζετο ἐν ἑκατέρῳ τῷ μέρει. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ὅπερ εἶπον, τίνος ἕνεκεν τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ἀγνώμονας ἀπὸ τοῦ μάννα τρέφων, τοὺς ἀποστόλους εἰς τὴν τῶν προσαιτούμενων κατέστησεν ἀνάγκην; οὐκ ἐδῆλον ὅτι τὰ μεγάλα ἐκ τούτου κατασκευάζων ἀγαθὰ, ταπεινοφροσύνην καὶ ἀγάπην, καὶ ὥστε τοὺς μαθητευομένους μὴ αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκοῦσιν ἐπινειδίστοις εἶναι; Τὸ γὰρ ἐπαίτείν, αἰσχύνῃς εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἐδόκει λοιπὸν, τῶν διδασκάλων αὐτὸ μετιόντων μετὰ παρρησίας ἀπάσης· ὥστε οὐ μικρὰ κἀντεῦθεν ἐκέρδαινον οἱ μαθηταί, πάσης δόξης παιδεύόμενοι διὰ τούτων ὑπερορῶν. Διὰ τοῦτο φησι· *Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς*. Τούτεστι, πᾶσαν ἐπιδεικνύσθω περὶ αὐτὸν δαψύλειαν· τοῦτο γὰρ αἰνιτιζόμενος εἴλεγεν· *Ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς*. Μηδὲν γὰρ ἔπρω τοῦ μαθητοῦ, φησὶν, ὄνιον, ἀλλὰ πάντα κοινά. Μειζὺνα γὰρ λαμβάνει ἢ δίδωσι, καὶ τοσοῦτ' αὐτῷ, ὅσ' αὐτῷ τῶν γηίνων τὰ ἐπουράνια ἀμείνῃ· ὁ καὶ ἄλλαχθ' ὁμῶς εἴλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὁμῶν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὁμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; Διὰ τοῦτο καὶ κοινωνίαν τὸ πρῶτον καλεῖ, δεικνύς ἀντίδοσιν γινομένην. Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐγίνετο θερμότερα πολλῶ καὶ βαβαιότερα. Ἄν μὲν οὖν τὴν αὐτάρκειαν ὁ διδασκαλὸς ζητεῖ, μένει καὶ λαμβάνων ἐπὶ τῆς οἰκειότητος ἀξίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἔπαινος τὸ οὕτω προσεδρεύειν τῷ λόγῳ, ὡς ἐτέρων δεῖσθαι, καὶ ἐν παντὶ μυρῆ εἶναι, καὶ τῶν βιωτικῶν ὑπερορῶν ἀπάντων. Ἄν δὲ ὑπερβαίῃ τὸ μέτρον, ἐλυμήνατο τὴν ἀξίαν, οὐ τῷ λαμβάνειν, ἀλλὰ τῷ ἀμέτρῳ. Εἶτα ἵνα μὴ ἡ πονηρία τοῦ διδασκάλου ὀκνηρότερον περὶ ταῦτα ποιῇ τὸν μαθητὴν, καὶ πένητα ὄντα πολλάκις παρατρέχῃ διὰ τὸν τρέπον, προτὸν μὲν φησι· *Τὸ δὲ καλὸν ποιούντες, μὴ ἐκκακώμεν*· ἐνταῦθα δὲ τὸ μέτρον τῆς τοιαύτης, καὶ τῆς ἐν τοῖς βιωτικαῖς φιλοτιμίας δεικνύουσιν, οὕτω λέγων· *Μὴ πλανᾶσθε*. Θεὸς οὐ μνηστῆρῃσται. Ὁ γὰρ ἂν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει· ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ θερίσει σποράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνευματικοῦ θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σπερμάτων οὐκ ἐνι σπείροντα ὀρόδους οἶτον ἀμῆσαι· δεῖ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ τὸν σπόρον εἶναι καὶ τὸν [726] ἀμῆτον· οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, ὁ καταβαλὼν εἰς τὴν σάρκα τρυφῇ, μέθην, ἐπιθυμίαν ἀτοπον, τὰ ἐκ τούτων ἀμῆσει. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Κόλασις, τιμωρία, αἰσχύνῃ, γέλως, φόβος. Τῶν γὰρ πολυτελῶν τραπε-

ζῶν καὶ τῶν ἡδυσμάτων· οὐδὲν ἕτερον τὸ τέλος, ἢ φθορά· καὶ γὰρ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμφθείρει το σῶμα. Τὰ δὲ τοῦ πνεύματος οὐ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπ' ἑναντίας ἀπαντα τούτοις. Σκόπει δέ· Ἐσπαιρας ἐλεημοσύνην, ἀναμένουσί σε εἰ τῶν οὐρανῶν θησαυροὶ καὶ δόξα αἰώνιος· Ἐσπαιρας σωφροσύνην, τιμὴ καὶ βραβεῖον καὶ αἱ παρ' ἀγγέλων εὐφημαὶ καὶ οἱ παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου στίφανοι. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακώμεν· *καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι*. Ἀρ' οὖν, ὡς *καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ καλὸν πρὸς πάντας, μάλιστα πρὸς τοὺς οικίους τῆς πίστεως*. Ἰνα γὰρ μὴ τις νομίσῃ, ὅτι διδασκάλων μὲν ἐπιμελεῖσθαι δεῖ καὶ τρέφειν αὐτοὺς, τῶν δὲ ἄλλων ἀμελεῖν, εἰς κοινὸν ἐξάγει τὸν λόγον, καὶ πᾶσι τὴν θύραν τῆς τοιαύτης ἀνοίγει φιλοτιμίας, καὶ τοσαύτην ποιεῖται τὴν ὑπερβολὴν, ὡς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἐλεεῖν καλεῖται, μεταπροσηκούσης μὲν τάξεως, ἐλεεῖν δ' ὁμῶς. Τίς δὲ ἡ τάξις; Τὸ πλεῖονα περὶ τοὺς πιστοὺς ἐνδείκνυσθαι τὴν πρόνοιαν. Καὶ ὅπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται, οὐ περὶ τοῦ ἐλεεῖν διαλεγόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ φιλοτιμῶς καὶ διηνεκῶς· τὸ γὰρ τοῦ σπόρου ὄνομα καὶ τὸ μὴ δεῖν ἐκκακεῖν, τοῦτο αἰνίσσεται. Εἴτα ἐπειδὴ μέγα ἀπήτησε, καὶ τὸ ἐπαύριον ἐπὶ θύραις τίθησιν, ἀμνητοῦ μεμνημένος καινοῦ τινος καὶ παραδόξου.

γ'. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν γητόνων οὐχ ὁ στείρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ θερίζων πολὺν ὑπομένει τὸν πόνον, αὐτῷ καὶ κοινορῶ καὶ πολλῇ μαχόμενος ταλαιπωρίῃ· τότε δὲ οὐδὲν τούτων ἔνι, φησὶν· Ἡ καὶ παραδελῶν ἔλεγε· *Καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι*. Καὶ ἐνταῦθεν μὲν αὐτοὺς προτρέπει καὶ ἐφελκεται· καὶ ἐτέρωθεν δὲ κατεπαίγει καὶ συνοθεῖ, λέγων· Ἀρ' οὖν ὡς *καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν*. Ὡς περὶ γὰρ οὐκ ἀεὶ τοῦ στείρειν ἔσμεν κυριοί, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν. Ὅταν γὰρ ἐνταῦθεν ἀπενεχθῶμεν, καὶ μυριάκις βουληθῶμεν, οὐδὲν περνοῦμεν πλεόν. Καὶ μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ παρθέναι τῷ λόγῳ, αἱ μυρία προθυμηθεῖσαι, ἐπειδὴ σαφελῇ τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ ἀπῆλθον ἔχουσαι, ἀνεκλεισθησαν τοῦ νυμφῶνος· καὶ ὁ τὸν Λάζαρον παριδὼν πλούσιος· καὶ γὰρ κακέινος, ἐπειδὴ ταύτης ἔρημος ἦν τῆς συμμαχίας, καὶ ὁλοφυρόμενος καὶ ἰκετεύσας πολλὰ, οὐ παρὰ τοῦ πατριάρχου, οὐ παρὰ ἄλλου τινὸς ἤλκετο, ἀλλ' ἔμενε διηνεκῶς ἀπονηγανίζόμενος χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης. Διὰ ταῦτα φησιν, Ὡς *καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν*, καὶ πρὸς πάντας· καὶ ταύτῃ μάλιστα ἀπαλλάττων τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἀπαντα πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἦν· ἡ δὲ τῆς χάριτος φιλοσοφία γῆν ὁμοῦ καὶ θάλατταν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ πλεῖονα [727] περὶ τοὺς οικίους τὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυται. Ἰδετε *πῆλικοις ὑμῖν τράμμασιν ἐγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ*. Ὅσοι θέλουσιν *εὐπροσώπειν ἐν σαρκί*, οὗτοι *ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι*. Ἐννόησον, ὅση κατέχει τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν ὁδύνη. Καθάπερ γὰρ οἱ πένθει τιλὶ περιπεσόντες, ἢ τινα τῶν γυναικῶν ἀποδαλόντες, καὶ τινα τῶν ἀδοκίμων ὑπομένοντες, οὔτε νύκτωρ ἡσυχάζουσι, οὔτε μεθ' ἡμέραν, τοῦ πένθους αὐτοῖς τὴν ψυχὴν πολιορκοῦντος· οὕτως καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν ὀλίγα περὶ

• *Legatur ἰδεσμάτων.*

τῶν ἡθῶν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανερχεται, ἡ μάλιστα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διετάραττε, λέγων οὕτως· Ἰδετε *πῆλικοις ὑμῖν τράμμασιν ἐγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ*.

Ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο αἰνίσσεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν ἅπασαν· ὁ πολλῆς γνησιότητος σημεῖον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπηγόρευε μὲν αὐτὸς, ἔγραψε δὲ ἕτερος· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς· πρὸς γὰρ τῷ τέλει φησὶν· Ἀσπαζομαι ὑμᾶς ἐν τῷ Τρίτιος ὁ τράψας τὴν Ἐπιστολὴν· ἐνταῦθα δὲ αὐτὸς ἔγραψε πᾶσαν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο ἐνταῦθα καὶ ἀναγκάως, οὐ δι' ἀγάπην μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῆς ποιητῆρος ὑπονοίας ἀνάγκην. Ἐπειδὴ γὰρ διεβάλλετο ἐπὶ πράγμασιν οἷς οὐδὲν ἐκoinώνει, καὶ ἐλέγετο περιτομὴν καταγγέλλειν καὶ ὑποκρίνεσθαι, ὡς οὐ καταγγέλλων, διὰ τοῦτο ἡναγκάσθη ἰδιόγραφον ποιησασθαι τὴν Ἐπιστολὴν, μαρτυρίαν ἔγγραφον προαποτιθέμενος. Τὸ δὲ *Πῆλικοις*, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ τὴν ἀμορφίαν τῶν γραμμάτων ἐμφαίνων λέγειν, μονοουχὶ λέγων, ὅτι οὔτε ἀριστα γράφειν εἰδώς, ὁμῶς ἡναγκάσθη δι' ἑαυτοῦ γράφαι, ὥστε τῶν συκοφαντῶν ἐμψάξει τὸ στόμα. Ὅσοι θέλουσιν *εὐπροσώπειν ἐν σαρκί*, οὗτοι *ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται*. Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάττουσι, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς *περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῆσωνται*. Ἐνταῦθα δείκνυσιν οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς τοῦτο ὑπομένοντας, ἀλλ' ἀναγκαζομένους παρ' ἔχων αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογούμενος, καὶ προτρέπων ἀποπηδῆσαι ταχέως. Τί δὲ ἐστίν, *εὐπροσώπειν ἐν σαρκί*; Εὐδοκίμειν παρ' ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ ὠνευδίζοντο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὡς τῶν πατέρων ἀποστάτες ἰθὺν. Ἰνα μὴ ταῦτα ἐγκυλῶνται, φησὶ, βούλονται ὑμῖν λυμῆνασθαι, διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἐκεῖνους ἀπολογούμενοι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δείκνυς ὅτι οὐ διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἐπραττον. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἐστὶν εὐσεβείας ὑπόθεσις τὸ γινόμενον· ὡς δι' ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ταῦτα πάντα γίνεται, ὑπὲρ ἀρεσκείας τῶν ἀπίστων, ὅτι πιστοὶ κατακόπτονται, καὶ αἰροῦνται Θεῷ προσκρῦσαι, ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσωσι· Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἐν σαρκὶ εὐπροσώπειν*. Εἴτα δείκνυς ὅτι καὶ ἐτέρωθεν συγγνώμης εἰσὶν ἀπεστερημένοι, διελέγχει πάλιν αὐτοὺς, οὐ διὰ τὴν εἰς ἐτέρους ἀρέσκειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' οἰκίαν κενοδοξίαν ταῦτα [728] ἐπιτάσσοντας. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἰνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ *καυχῆσωνται*, ὡς μαθητὰς ἔχοντες, καὶ ὄντες διδασκαλοὶ. Καὶ τίς ἡ τούτων ἀπόδειξις; Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ νόμον φυλάττουσι, φησὶ. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐφύλαττον, οὕτως δέξιοι κατηγορίας· νυνὶ δὲ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῶν διεφθαρμένος ἐστίν. Ἐμοὶ δὲ, φησὶ, μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴν τὸ πρᾶγμα ἐπινευδιστον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ καὶ παρὰ τοῖς ἀπίστοις· ἐν δὲ τοῖς σὺν-βανοῖς καὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς δόξα, καὶ μεγίστη. Καὶ γὰρ πενία ἐπινευδιστον, ἀλλ' ἡμῖν καύχημα· καὶ τὸ ἐξευτελιζεσθαι παρὰ πολλοῖς γέλως, ἀλλ' ἡμεῖς ἀβρυνόμεθα τούτῳ. Οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς ἡμῖν καύχημα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ δὲ οὐ καυχώμαι, ἢ, Ἐγὼ δὲ οὐ βούλομαι καυχῆσθαι, ἀλλ', Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο, ὡς περὶ τῶν ἀτόπων ἀπηύξατο καὶ τὴν

sumptuum et condimentorum nullus alius proveni-
tus est quam corruptio : nam simul et ipsa corrumpuntur, et corrumpunt corpus. Quæ vero sunt spiritus, haud sunt ejusmodi, sed his omnibus omnino contraria. Considera vero : seminasti eleemosynam ; manent thesauri caelestes, gloriaque sempiterna : seminasti pudicitiam ; excipiet te honor et bravium, et ab angelis gratulationes, et ab agonothea coronæ. 9. *Bonum autem facientes ne defatigemur : tempore enim suo metemus non deficientes.* 10. *Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est in omnes, maxime vero erga domesticos fidei.* Ne quis arbitraretur, doctorem quidem habendam esse curam eosque alendos, cæteros vero negligendos, ad generalitatem profert orationem omnibusque patefacit ostium hujus honoris ambiendi : tantaque cura id facit, ut in Judæos etiam ac gentes, cum gradu tamen competenti eleemosynam conferre jubeat. Quis autem est ordo ? Ut circa fideles major habeatur sollicitudo : et quod in cæteris epistolis facere solet, hoc et hic facit, non modo loquens de danda eleemosyna, verum etiam de studiose perpetuoque danda : siquidem hæ voces, seminare, et, non oportere defatigari, hoc innunt. Ergo quoniam rem magnam exigebat, præmium quoque collocauit in foribus, messis faciendæ mentionem novæ ejusdem et admirabilis.

3. Nam in agricultura non solum qui seminat, verum etiam qui metit multum sustinet laboris, cum æqualore, cum pulvere, cumque multa collectans miseria : tunc vero nihil, inquit, tale erit. Quod etiam explanans dicit : *Tempore enim suo metemus non deficientes.* Et hinc quidem illos hortatur et allicit ; ex altera vero parte urget etiam et compellit, dicens : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* Quemadmodum enim non semper est in nostra potestate facere sementem, ita nec dare eleemosynam. Cum enim hinc fuerimus abducti, etiam si milles velimus, nihil effecerimus. Testes hujus rei nobis sunt et virgines illæ, quæ quamlibet promptam haberent voluntatem, tamen quoniam abierant non ferentes secum largam eleemosynam, exclusæ sunt a thalamo sponsi (Matth. 25). Testis est dives ille, qui Lazarum despexerat, qui quoniam hoc destitutus erat auxilio, et plorans et supplicans vehementer, nec a patriarcha nec ab alio quopiam misericordiam impetravit, sed citra veniam omnem mansit in perpetuo flammæ cruciatus (Luc. 16). Propterea dicit, *Dum tempus habemus, operemur bonum* erga omnes. Et hac ratione maxime subducit eos ab humilitate Judaica. Nam illis omnia humanitatis officia erant erga contribules : at gratiæ philosophia terram pariter et mare ad beneficentiam mensam invitat, quamquam erga domesticos copiosorem exhibet sollicitudinem. 11. *Videte qualibus literis scripsi vobis manu mea.* 12. *Quicumque volunt in carne placere, hi cogunt vos circumcidi.* Considera quantum dolor tenuerit illam beatam animam. Quenadmodum enim qui in luctum aliquem inciderunt, aut aliquem ex sinceris amicis amiserunt, aut aliqui malum aliquod subito obortum ferunt, neque noctu quietem agunt neque interdiu, lucta pectus illorum

obsidente : sic et beatus Paulus paucæ loquutus de moribus, denuo revertitur ad superiora, quæ maxime discerniebant ipsius animum, ita loquens : *Videte qualibus literis scripsi vobis manu mea.*

Paulus epistolas dictabat, et alius scribebat. — Hic nihil aliud innuit, nisi quod ipse totam scripserit epistolam : quod affectus mire sinceri erat argumentum. In cæteris enim epistolis dictabat quidem ipse, alius vero scribebat ; idque liquet ex ea quæ est ad Romanos epistola : ibi siquidem ad calcem dicitur, *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam* (Rom. 16. 22). Ille vero totam ipse scripserat. Fecit autem hoc necessario, non ob caritatem modo, verum etiam ad tollendam malam suspensionem. Quoniam enim traducebatur de iis factis, quibus olimoxius non erat, dicebaturque circumcisionem profiteri, dissimulans tamen quasi non profiteretur ; ideo compulsus est epistolam sua manu scriptam mittere, deposito apud illos scripto testimonio. Quod autem dixit, *Qualibus*, mihi videtur non magnitudinem, sed deformitatem literarum significans dicere : ac si ita loqueretur : Cum nescirem optime scribere, tamen ipse scribere compulsus sum, ut calumniatoribus os obturarem. *Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut per crucem Christi persecutionem non patiantur.* 13. *Neque enim qui circumciduntur, ipsi legem servant, sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne gloriantur.* Hic ostendit illos non sponte, sed coactos id pati, præbens illis occasionem recedendi, ac propemodum illos excusans, hortansque ut cito resiliant. Quid autem est, *Placere in carne* ? Probari apud homines. Quoniam enim apud Judæos probro ipsis dabatur, quod a patris consuetudinibus desciscerent : Ne hoc, inquit, possit ipsis exprobari, volunt vos corrumpi, per vestram carnem illis satisfacturi. Hoc autem dicebat, ut ostenderet illos nequam propter Deum quæ faciebant facere ; ac si diceret : Quod sit, non inimitur pietati : propter humanam ambitionem hæc omnia fiunt, ut placeant infidelibus, quod fideles truncentur ; et malunt Deum offendere, ut placeant hominibus. Hoc enim est, *In carne placere.* Postquam aliunde ostendit illos omni venia carere, rursus illos redarguit, non solum quod aliis placere studerent, verum etiam quod vanæ gloriæ causa hæc aliis præciperent. Ideoque subiecit, *Ut in carne vestra gloriantur*, tamquam qui discipulos habeant, sintque doctores. Et unde hæc probantur ? *Non enim*, inquit, *ipsi legem servant.* Maxime igitur, etiam si servassent, erant accusandi ; nunc vero et scopus illorum corruptus est. 14. *Mihi vero absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Attamen res videtur esse probrosa ; verum in mundo et apud infideles : at in cælis et apud fideles gloria est, et quidem maxima. Nam et paupertas probrosa est, sed nobis gloriosa : item sperni apud vulgus ridiculum est, at nos ideo gloriamur. Ita crux nobis est gloriandi materia. Nec vere dixit, *Ego non glorior*, aut, *Ego nolo gloriari*, sed, *Absit ut ego glorior* ; perinde quasi de re portentosa loquens abominatus est, et ad

hoc præstandum divinam opem imploravit. Et quid est, quod de cruce gloriatur? Quod Christus mea causa formam servi acceperit, et mea causa quæ passus est pertulerit: propter me, inquam, qui servus eram, qui inimicus, qui ingratus; sed sic me dîlexit, ut seipsum exponeret. Quid huic rei posset æquiparari? Etenim si servi dum tantum laudantur ab heris, hisque ejusdem naturæ, altum sapiunt: annon gloriandum est, cum ille Dominus, qui verus est Deus, non erubescit pro nobis crucem subire?

4. Proinde neque nos illius ineffabilis erga nos sollicitudinis pudeat. Illum non puduit tua causa crucifigi, et te pudet ejus inenarrabilem prosteri dispensationem? Et interim perinde facis, ac si quis vinculis constrictus ante non erubescens de rege, postquam is adstans ipsi in carcere vincula suis manibus detraxisset, ob hoc pudorem conciperet. Verum hæc extremæ fuerint dementiæ: ob hoc ipsum enim maxime gloriandum est. *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Mundum hic appellat non cælum neque terram, sed res temporarias, laudem ex hominibus, satellitium, gloriam, opes, hæc omnia quæ vulgo videntur esse magnifica. Hæc enim mihi facta sunt mortua. Talem oportet esse Christianum, et hanc vocem semper habere in ore. Neque enim contentus fuit priore mortificationis modo, sed et alterum intulit dicens: *Et ego mundo*; duplicem innuens mortificationem, ac dicens, Et illa mihi mortua sunt, et ego vicissim illis: nec illa me capere possunt, vel capitulum ducere, quippe scineli mihi mortua; neque ego illorum cupidine teneri, quippe qui mortuus illis. Nihil hac mortificatione felicius; hæc enim est beatæ vitæ fundamentum. 15. *Neque enim circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed nova creatura.* 16. *Et quicumque hac regula incedunt, passus super eos et misericordia, et super Israel Dei.*

Crucis potentia quanta. — Vides crucis potentiam, in quantam celsitudinem Apostolum subvexerit? Non solum jam omnes mundi res illi mortuas reddidit, verum etiam longe supra veterum institutum sustulit. Quid huic potentiae par? Siquidem qui prius pro hac circumcisione occidebatur et alios occidebat, huic persuasit crux, ut illa eodem loco relicta quo erat præputium, nova quædam et admiranda ac cælos transcendentia perquireret negotia. Hanc enim appellat novam creaturam, nostrum vivendi institutum, tum ob ea quæ fuerunt, tum ob ea quæ futura sunt: ob ea quæ fuerunt quidem, quod nostra natura, quæ inveteraverat senio peccati, repente baptisimi lavacro renovata est, ac si denuo esset condita: quapropter etiam nova ac cælestis a nobis exigitur vitæ forma: ob futura vero, quod et cælum et terra et omnis denique creatura in incorruptibilitatem transferenda sit una cum nostris corporibus. Proinde ne mihi posthac loquaris, inquit, de circumcisione, quæ nullam habet vim: quomodo enim hæc comparebit, cum omnia tantopere sint immutata? quin potius res novas quaerite, quæ ad gratiam spectant. Hæc enim qui sectantur, hi et pace et Dei erga nos bonitate fruuntur, ac

proprie nomine Israelis appellantur: illi vero qui contraria sentiant, etiam si ex illo prognati sint, ejusque cognomen circumferant, ex iis tamen omnibus exciderunt, et a cognatione, et ab ipso cognominationis honore. Hi vere Israelitæ possunt esse qui regulam hanc servant, qui a veteribus discedunt, et gratiam sectantur. 17. *De cetero, nemo mihi molestus sit.* Hic non quasi lassus, aut injuria affectus hæc loquitur. Etenim qui omnia tum facere tum pati causa discipulorum induxerat animum, quomodo nunc fractus esset concidissetque? qui dicit, *Insta opportune, importune*: qui dicit, *Si forte det illis Deus agnitionem veritatis, et respiciant a diaboli laqueis* (2. Tim. 4. 2. et 2. 25. 26). Quam igitur ob causam hæc dicit? Ut illorum socordem animum prepat, et in majorem conjiciat terrorem, et leges ab ipso latas confirmet, nec sinat illos semper movere. *Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto.* Non dixit, Habeo, sed, Porto; tamquam aliquis de tropæis glorians, signisque regalibus. Quamquam hoc ipsum rursus probrosum esse videatur: verum hic sua vulnera jactat, neque secus quam solent milites vexilliferi, hic exultat, vulnera circumferens. Sed quam ob causam hoc dicit? Quovis sermone, quavis, inquit, voce clarius per hæc me purgo. Hæc namque vocem tubæ sublimiorem emittunt adversus eos qui mihi contradicunt, prædicantque me simulare dogmas, et ad placendum hominibus aliquid dicere. Etenim si quis militem videret ex acie cruentatum prodississe, innumeris vulneribus saucium, num posset illum ignaviae prodicionisque damnare, argumenta fortitudinis in ipso corpore gestantem? De me quoque, inquit, similiter judicare oportet. Et si quis velit meam purgationem audire, animumque meum cognoscere, spectet vulnera, quæ certiores exhibent probationem, quam hæc verba, quam hæc scripta. Exordiens enim epistolam, ex subita sui mutatione sincerum animum suum fucique expertem evidenter ostendit; finiens vero declarat idem ex periculis quæ ipse adiit. Ne enim quis diceret, recto quidem animo mutatus est, verum non perstitit in eodem proposito; testes allegat, se etiam perstitisse, labores, pericula, plagas. Deinde postquam se dilucide purgavit de omnibus, declaravitque quod nihil eorum quæ dicta sunt dixerit animo commoto aut odii causa, sed immobilem se erga illos servare caritatis affectum, rursus hoc ipsum confirmat, claudens orationem precatione, plena bonis innumeris, et ita loquens: 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.* Hoc extremo verbo cunctis quæ prius dicta sunt signaculum addidit. Non enim simpliciter dixit, Vobiscum, quemadmodum de cæteris, sed ait, *Cum spiritu vestro*; avocans illos a carnalibus, et ubique demonstrans Dei beneficentiam, gratiamque commemorans, quam acceperant, per quam poterat illos ab omni errore Judaico revocare. Nam et Spiritum accepiasse non erat legalis inopiz, sed justitiæ quæ est secundum fidem, nec acceptam tenere erat ex circumcisione, sed ex gratia. Expre-

παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν ἐκέλευεν εἰς τὸ κατορθῶσαι τοῦτο. Καὶ τί ἐστὶ τὸ καυχῆμα τοῦ σταυροῦ; Ὅτι ὁ Χριστὸς δι' ἐμὲ δοῦλον μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἐπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, δι' ἐμὲ τὸν δοῦλον, τὸν ἐχθρὸν, τὸν ἀγνώμονα· ἀλλ' οὕτω με ἡγάπησεν, ὥς καὶ ἑαυτὸν ἐκδύναι. Ἄρα τοῦτου γένει· ἂν τι ἴσων; Εἰ γὰρ οἰκείται, ἂν μόνον ἐπαινῶνται παρ' τῶν δεσποτῶν, καὶ ταῦτα ὁμολογῶν ὄντων, μέγα φρονούσι, πῶς οὐ καυχῆσθαι χρή, ὅταν ὁ δεσπότης ὁ ἀληθὴς Θεὸς μὴ ἐπαισχύνηται τὸν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρὸν;

Μήθ' ἡμεῖς τοίνυν ἐπαισχυνώμεθα τὴν ἀπατον αὐτοῦ κηδεμονίαν. Αὐτοῦς οὐκ ἐπαισχύνθη σταυρωθῆναι διὰ ὑμᾶς, καὶ σὺ ἐπαισχύνῃ ὁμολογήσαι αὐτοῦ τὴν ἀπατον κηδεμονίαν; ὥσπερ ἂν εἰ τις δεσπότης μὴ ἐπαισχυνόμενος τὴν βασιλείαν, ἐπειδὴ δὲ ἐπίσται τῷ δεσποτέρῳ καὶ τὰ θεσπὰ εὐσεβείας δι' ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐπαισχύνηται. Ἀλλ' ἐσχάτης ταῦτα παραπληξίας· δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα ἐναδρύνεσθαι δεῖ. Δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ ἐγὼ κόσμῳ. Τὸν κόσμον φησὶ νῦν, οὐ τὸν οὐρανὸν οὐδὲ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὰ βιωτικὰ πράγματα, τὸν ἐπαινον τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων, τὴν δορυφορίαν, τὴν δόξαν, τὸν πλοῦτον, τὰ τοιαῦτα ἅπαντα τὰ δοκούντα εἶναι λαμπρά. Ταῦτα γὰρ μοι νεκρά γέγονε. Τοιούτων εἶναι χρή τὸν Χριστιανὸν, ταύτην αἰετὴν φωνὴν περιφέρειν. Οὐδὲ γὰρ ἡρέκεσθαι μόνον τῷ προτέρῳ τῆς νεκρώσεως τρόπῳ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐκλήγατο εἰπών· Ἐγὼ τῷ κόσμῳ· διπλὴν τὴν νέκρωσιν αἰνιττόμενος, καὶ λέγων, ὅτι καὶ ἐκεῖνα ἐμοὶ νεκρά, καὶ ἐγὼ ἐκείνοις, καὶ οὐτε αὐτὰ ἐλτεῖν με δύναται καὶ χειμῶσσομαι· νεκρά γὰρ ἐστὶν ἀπαξ· οὐτε ἐγὼ ἐπιθυμῆσαι αὐτῶν νεκρὸς γὰρ αὐτοῖς εἰμι καὶ ἐγὼ. Οὐδὲν τῆς νεκρώσεως ταύτης μακαριώτερον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ τῆς μακαρίας ζωῆς ἡ ὑπόθεσις. Οὐτε γὰρ περιτομὴ εἰς ἰσχύει, οὐτε ἀκροδυστία, ἀλλὰ· καινὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ πατρὶ τούτῳ στοιχηθῶσιν, εἰρήνην ἐκ' αὐτοῦ καὶ εὐλοίας, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.

Εἰδες σταυροῦ θόναμιν, εἰς ὅσον αὐτὸν ὕψος ἀνῆγαγεν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ τοῦ [729] κόσμου πράγματα ἐνέκρωσεν αὐτῷ πάντα, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας τῆς παλαιᾶς ἀνώτερον πολλῶν κατέστησε. Τί ταύτης τῆς ἰσχύος ἴσων; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ταύτης τῆς περιτομῆς σφαιρούμενον· καὶ ἑτέρους ἀποσφάττοντα, τοῦτον ἐπαισεν ὁ σταυρὸς ἐν ἰσῷ τῇ ἀκριβοσίτῃ αὐτὴν ἀφάντα, ξένα τινὰ καὶ παράδοξα καὶ τὰ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἐπιζῆταιν πράγματα. Καινὴν γὰρ κτίσιν ταύτην καλεῖ τὴν κατ' ὁμᾶς πολιτείαν, διὰ τε τὰ γεγεννημένα, διὰ τε τὰ ἐσόμενα· τὰ γεγεννημένα μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν παλαιωθεῖσα ἐν γῆρα τῆς ἀμαρτίας, ἀθρόως διὰ τοῦ βαπτισματος ἀνεκνήσθη, ὥσαντι ἀνακτισθεῖσα πάλιν· διὰ καινὴν καὶ οὐρανίαν ἀπαιτούμεθα πολιτείαν· διὰ τὰ ἐσόμενα δὲ, ὅτι καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις εἰς ἀφθαρσίαν μεταστήσεται μετὰ τῶν σωμάτων τῶν ἡμετέρων. Μὴ τοίνυν μοι λέγε, φησὶ, περιτομὴν τὴν οὐδὲν δυναμένην λοιπὸν· πῶς γὰρ αὕτη φανέται, πάντων ἐπὶ τοσοῦτον μεταδεδημένων; ἀλλὰ τὰ καινὰ ζῆται πράγματα τῆς χάριτος. Οἱ γὰρ ταῦτα θεώσαντες, οὗτοι καὶ εἰρήνης καὶ φιλανθρωπίας ἀπολαύουσιν, καὶ τῷ τοῦ Ἰσραὴλ ὀνόματι κυρίως ἂν καλοῦντο· ὥς οἱ γε τὰ ἐναντία φρονούντες, καὶ ἐξ ἐκείνου γεγεννημένοι εἶναι, καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτοῦ περιφέρειν, πάντων

ἐκπαυτῶσαι τούτων, καὶ τῆς συγγενείας καὶ τῆς ἐκωνυμίας αὐτῆς. Οἱ γὰρ κυρίως Ἰσραηλίται εἶναι θυνάμενοι, οἱ τὸν κανόνα τούτων διατηροῦντές εἰσι, οἱ τῶν παλαιῶν ἀπεχόμενοι, καὶ τὰ τῆς χάριτος θεώσαντες. Τοῦ λοιποῦ, πόποις μοι μηδεὶς παρεχέτω. Ἐνταῦθα οὐχ ὥς καμῶν, οὐδ' ὥς περιπατήσας ταῦτα φθέγγεται· ὁ γὰρ πάντα καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἀφρόνως, πῶς; ἂν ἐξελεύθη καὶ ἀνέπαυε νῦν; ὁ λέγων· Ἐπίστηθι σὺκαίρως, ἀκαίρως· ὁ λέγων· Μὴ ποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐκλήγῃσιν ἀληθείας, καὶ ἀντιήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαδόλου παρίδος. Τίνος οὖν ἐνεκεν ταῦτά φησιν; Ἀναστῆλλον αὐτῶν τὴν ῥάθυμον γνώμην, καὶ εἰς φόβον πλεῖονα ἐμβάλλων, καὶ πηγνύς τοὺς παρ' αὐτοῦ παθόντας νόμους, καὶ οὐ συγχωρῶν ἀεὶ κινεῖν αὐτούς· Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι μου βαστάζω. Οὐκ εἶπεν, Ἐχω, ἀλλὰ, βαστάζω, ὥσπερ τις ἐπὶ τροπαίῳ μέγα φρονῶν, ἢ σημείοις βασιλικῶς· εἰ καὶ τοῦτο πάλιν ἐνεκεν εἶναι δεῖκε. Ἀλλ' οὕτως ἐπὶ τοῖς τραύμασιν ἐναδρύνεται· καὶ καθάπερ οἱ σημειοφόροι τῶν στρατιωτῶν, οὕτω καὶ οὗτος ἀγαλλιάζεται τραύματα περιφέρειν. Διὰ τί δὲ τοῦτο λέγει; Παντὸς λόγου, πάσης φωνῆς λαμπρότερον διὰ τούτων ἀπολογεῖται, φησὶ. Ταῦτα γὰρ φωνὴν σάλπιγγος ὑψηλοτέραν ἀφίησι πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ λέγοντας ὑποκρίνεσθαι με τὸ δόγμα, καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἀρέσκειαν τι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις στρατιώτην εἶδεν ἐκ παρατάξεως ἡμαρτημένον ἐξελθόντα, καὶ μυρία τραύματα ἔχοντα, θειλίας εἰ κρίνειν αὐτὸν καὶ προδοσίας ἠνείχετο, ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς ἀνδραγαθίας φέροντα τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ ἐπ' ἐμοῦ τοίνυν οὕτω ψηφισέσθαι [730] δεῖ, φησὶ. Καὶ εἰ τις ἀκοῦσαι βούλεται τῆς ἐμῆς ἀπολογίας, καὶ τὴν γνώμην μου καταμαθεῖν, βλέπετω τὰ τραύματα, τῶν ῥημάτων τούτων καὶ τῶν γραμμάτων πλεῖονα παρεχόμενα τὴν ἀπόδειξιν. Ἀρχόμενος μὲν τῆς Ἐπιστολῆς, ἀπὸ τῆς ἀθρόας αὐτοῦ μεταβολῆς τὴν ἀνυπόκριτον αὐτοῦ σαφῶς, εἰδείξε γνώμην· τελευτῶν δὲ ἀπὸ τῶν ταύτης κινδύνων. Ἦνα γὰρ μὴ τις β' λέγῃ, ὅτι μετέστη μὲν ἀπὸ διανοίας ὀρθῆς, οὐκ ἐνέμεινε δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ ἔμεινε μάρτυρας παράγει τοῦ· πόπου, τοῦ· κινδύνου, τὰς πληγὰς. Εἶτα ἀπολογησάμενος διὰ πάντων σαφῶς, καὶ δείξας, ὥς αὐτὸν εἶπε τῶν εἰρημένων θυμῷ καὶ ἀπεχθείς, ἀλλ' ἀκίνητον ἔχει τὴν πρὸς αὐτοῦ φιλοστοργίαν, πάλιν αὐτὸ τοῦτο κατασκευάζει, εἰς εὐχὴν μυρίων γέμουσαν ἀγαθῶν κατακλείων τὸν λόγον, καὶ οὕτω λέγων· Ἦ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὁμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν. Τῷ ἐσχάτῳ ῥήματι τούτῳ πάντα τὰ ἐμπροσθεν ἐπεσφράγισεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, Μετ' ὁμῶν, ὥς ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ, Μετὰ τοῦ πνεύματος ὁμῶν, ἀπάγων αὐτοὺς τῶν σαρκικῶν, καὶ πανταχοῦ δεκνύς τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν, καὶ ἀναμνηθήσκων τῆς χάριτος ἧς ἀπήλαυσαν, δι' ἧς πάσης αὐτοὺς ἱκανὸς ἦν Ἰουδαϊκῆς πλάνης ἀπαγαγεῖν. Τό τε γὰρ Πνεῦμα λαβεῖν, οὐ τῆς νομικῆς ἦν πτωχείας, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης· τό τε κατασχεῖν λαβόντας, οὐκ ἀπὸ τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος ἐγένετο πάλιν. Διὰ τοῦτο τὴν παραίνεσιν εὐχῇ κατέκλεισε, καὶ χάριτος καὶ πνεύματος ἀναμνήσας, ὁμοῦ καὶ ἀδελφούς προσειπὼν, καὶ παρακαλέσας τὸν Θεὸν τούτων αὐτοῦς διηνεκῶς ἀπολαύειν, καὶ διπλῶς

^a Ἐπαιτούμενον, necesse subire paratum. Sic intelligendus locus est.

^b Ὑποδείκνυται τὸ ἀνυπόκριτον αὐτοῦ εἶδει· τελευτῶν δὲ ἀπὸ τῶν κ. Ἦνα μὴ τις.

τοὺς ἀνθρώπους ἀσφαλίσαντες τρόπῳ· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ εὐχή, καὶ διδασκαλία ἦν τῶν εἰρημένων· ὁλόκληρος, ἀντὶ τῆς αὐτοῦ διπλοῦ γινομένη. Ἡ τε γὰρ διδασκαλία ἀναμνησκουσα αὐτοὺς ὅσων ἀπέλαυσαν ἀγαθῶν, μᾶλλον κατέσχευεν ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμα-

• Verba, quæ τῶν εἰρημένων, aberant.

σιν· ἢ τε εὐχή καλοῦσα τὴν χάριν, καὶ παραμένειν αὐτοῖς παύουσα, οὐκ ἤφειε τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἀπανάστηναι. Τούτου δὲ ἐν αὐτοῖς ὄντος, πᾶσα, ὥσπερ κῆρις, ἀπεσοδεῖτο τῶν τοιούτων δογμάτων ἡ ἀπάτη, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN SEQUENTIA SUPPOSITITIA OPUSCULA

Tanta erat Joannis Chrysostomi in Ecclesia Græca existimatio, ut varii ævi scriptores, qui concionibus seu homiliis edendis operam dabant, ut ex eum omnium plausu exciperentur, ementio Chrysostomi nomine illas publicarent. Bibliopole quoque, ut quidem existimo, ut et facilius et majori pretio hujusmodi merces venundarent, Chrysostomi nomine illas inscribi curabant. Hinc fit ut tam ingens spuriorum

• Οὗτοι θεοπροπέες ἔργον ἢ κατὰ Θεὸν ἀγάπη ὄντι.

Ἀγάπην τὴν οὐρανοκλίμακα λόγος οὐθεὶς κατ' ἀξίαν ὑμῆσαι δύναται. Ἀγάπη τοῦ Πατρὸς σύμβρονός ἐστιν, ἀγάπη τὰ ἐπίγεια συνάπτει πρὸς τὰ οὐράνια· περὶ ἧς γλῶττα οὐκ ἐπαρκέσει, οὔτε νοὺς ἐξευρήσει ἐπαξίως δοῦναι· τὸ δὲ ἔργον αὐτὸ ἡσυχάζει ἡγεμόνα οὖσαν τῆς ἀρίστης πολιτείας τὴν ἀγάπην. Τῇ γὰρ δημιουργίᾳ τοῦ Θεοῦ αὕτη τελείαν περιβάλλει εὐπρέπειαν· αὕτη τῶν πολλῶν εἰς ἐνότητα παιδαγωγός, ἢ πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἁγίου κάλλος τὰ κλήθη τῶν ἀνθρώπων ἐξεικονίζουσα ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους. Μία γὰρ οὖσα μορφή πᾶσαν λογικὴν φύσιν μορφοῖ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ὁμοιότητα· οὐ τοὺς ἀπαλλοτριούμενους ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοὺς ὅπ' αὐτοῦ γεννησομένους καὶ συγκεκραμένους ἐπαναπαύεται. Πλείους μὲν ὄντες εἰς μίαν οἱ πάντας νενευκότες συμφωνίαν, κάλλιστόν τι καὶ τερπνόν ἐφ' ἑαυτοὺς ἀρμονίαν ἐκφαίνουσιν. Οὕτω τὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πολλὰ καὶ διάφορα ἐνεργήματα, πρὸς μίαν καὶ ἀγαθὴν ὁμοφροσύνην συναγόμενα, θεοειδέστατον καὶ θεοπροπεδέστατον κάλλος ἐκφαίνει, τιμωτάτον Θεῷ καὶ τῆς ἁγίας εὐφροσύνης ἄξιον τῆς παρὰ τῷ Δημιουργῷ. Διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναναστρέφει, οὐκ ἐν ἀποκρύφῳ καὶ ἀφωρισμένῳ, καθάπερ πρότερον, ἀγίσταται προσκυνούμενος, ἀλλ' ὁμόσκητος ἀνθρώποις· εἰς ὁμοιότητα καὶ συνδιατριβὴν ἡμετέραν καταβῶν, ἵνα εἰς τὴν ἐνὸς Πνεύματος οἰκίωσιν πάντας προσαγόμενος, ὥσπερ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεύμα κατασκευάσας. Ὑπερέκει οὖσα τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος ὑποούργος ἡ θεία ἀγάπη, τὰ δισσώτα συνάγει, τὰ ἀπῆλлотριωμένα οἰκείῳ. Ὁ Χριστοῦ θαυμασίον ἔργον, ἡ ἀγάπη! ὦ κόσμου σωτηρίας μυστήριον! Δι' ἀγάπην ἀποστέλλει ὁ Πατήρ καὶ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· Ὁ Χριστὸς γὰρ, φησὶν, ἠγάπησα τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· ἀγάπη τοῦ ὕπερ τοῦ πλησίον πόνοος ἡδὼς φέρει, δι' ἀγάπην δούλοι ἀλλήλων εἶναι καλουόμεθα. Διὰ γὰρ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις· ἀγάπη τὰς ἰδίας ἐνὸς ἐκείνου κτήσεις κοινὰς ἀπάντων ἐργάζεται· ἀγάπη ἡσυχάζει σοὶ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν, καὶ φέρει ἁμαρτήματα, ὡς καὶ τὰ ἑαυτοῦ. Ὀλίγα μὲν ὀργισθήσῃ, πλείους δὲ μακροθυμήσεις. Δι' ἀγάπην αὐξάνεται [752] ἡ πόλις τοῦ Χριστοῦ· ἀγάπη φοιτικὸς πρᾶναι θυμούς, ὅπια πολεμίων ἀμβλύνει, καὶ λήθην πολεμίων ἐντίθησιν ἀπάντων, καὶ τὴν εἰρηνικὴν πολιτείαν Χριστοῦ τῷ κόσμῳ εἰσάγει. Οὐ λήθεται γὰρ ἔθνοι ἐπὶ ἔθνος μάχων, καὶ οὐ μὴ μάχων ἐπὶ πολεμίων. Διὰ τοῦτο, Ἀνταλεῖ, φησὶν, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη

καὶ πληθος εἰρήνης, ὥς οὐ ἀνταναρθεῖ ἡ σελήνη. Λαμπρὸς δὲ καὶ ὁ τύπος τῆς εἰρηνικῆς πολιτείας. Ἡ τῆς μακαρίας εἰρήνης ἀρχηγὸς ἀγάπη! ἡ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολεμὸν ἐν ἀνθρώποις ἀπελαύνουσα δαίμονα, δι' ἧς στένει μὲν ὁ διάβολος ἐπ' ἀνθρώποις εἰρηνικοῖς, συνήζονται δὲ ἄγγελοι τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης εἰκόνα ἐν ἀνθρώποις ὀρώντες, παῖδοι πρὸς ἀλλήλους ἡμεῖς ἐσμεν, καὶ πάσης εὐθυμίας μείζον ἀδελφὸς ὁφθαλμοῖς ἀδελφῷ. Παρακαλεῖσθαι γοῦν ἐπὶ ταῖς θλίψεσι φησὶν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου· ὅτε δὲ οὐ πάρεστιν, οὐκ ἔχει ἀνεῖναι τῷ πνεύματι. Ἀγάπη Θεοῦ, καὶ ἀδελφῶν ἀγάπη, δύο ἀχώριστα. Καὶ ταύτην, φησὶν ὁ Ἰωάννης, ἐντολὴν ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ τῷ Πέτρῳ· Ἐἰ ἀγαπᾷς με, βόσκει τὰ πρόβατά μου. Τουτέστι, Δείξον τὴν πρὸς τὸν ποιμένα ἀγάπην, τῶν προβάτων διὰ σπουδῆς προνοοῦμενος. Ποῖον οὕτω τείχος ἀράγας, ἀρμονίας λίθων ἐμειγμένων ὠχυρωμένων, καὶ πολεμίων ἀποτρέπων ἐφόδους, οἷον ἁγίων σύστημα ἡρμοσμένων τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, καὶ τὰς τοῦ διαβόλου πείρας (sic); τίς δὲ φυτόν εὐπρέπεια τοιαύτη κατὰ στίχον πεφυτευμένην, ἡ στρατιὰς εὐάριστος συνταγὴ ἐν κόσμῳ καὶ τάξει εὐπρεπεῖ προΐουσα; Ταῦτα γὰρ παρέχει τέρψιν· τερπνότερον δὲ καὶ ἡδύτερον πάντων, τῶν ἐν ἀγάπῃ συνηρμοσμένων ἀλλήλοις ἡ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀρμονίαν εὐπρέπεια· αὕτη γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου σεμνὴ καὶ ἐντιμος φαίνεται. Ἀκούε τοῦ Δαυὶδ, μᾶλλον δὲ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἰδοὺ τί, φησὶ, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν; οὐδὲν ἕτερον, οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἡ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τῷ αὐτῷ· ὡς μύρον ἐκκενωθὲν ἐπὶ κεφαλῇ. Ἄγγελοι τοὺς ἡμετέρους χοροὺς περιχορεύουσι, καὶ εὐφραίνονται ἐφ' ἡμῖν, ὅτι τὴν αὐτῶν διαγωγὴν μιμούμεθα. Εἰ γὰρ ἐφ' ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι χάρις ἐν οὐρανῷ γίνεται, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, πολλὰ μᾶλλον ἐπὶ τοσοῦτῳ πλήθει σωζομένων. Ἡ γὰρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εὐφροσύνη ἀπεντεῦθεν φαίνεται, τῷ μὲν διαδόλῳ πένθος, δαιμόνιον λικμητήριον, ὅτε χοροὺς συνεστήκαμεν ἀλλήλοις, ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ γνώμῃ πρὸς ὑμνωδίαν Θεοῦ τὴν παναρμόνιον τῶν Χερουβείμ καὶ μεγαλόδοξον μιμούμεθα μελωδίαν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνα ἐκ διαδοχῆς ἐν τοῦ ἐνὸς παραλαμβάνοντα, τὸν τρισάγιον ἄβυσσον ὕμνον· οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν ἐκείνων τύπον δύο χοροὺς συστήσμενοι, καὶ ἀντιφωνοῦντες ἀλλήλους, τὴν πνευματικὴν ἄδομεν μελωδίαν. Θαῦμα τοῖς ἔξωθεν, ἐκθυμητὸν τοῖς ὄρωσι, καὶ πόθος τοῖς ἀκούουσιν ἰγνίεται, καὶ θεία ἐνεργὴ ἀίσθησις ἐν ἡμῖν εὐρίσκεται, οἷ' ἧς αἰσθα-

pter admonitionem clausit deprecatione, spiritus simul et gratiæ mentionem refricans, simulque fratres alloquens, et Deum invocans, ut iis perpetuo fruatur, et duplici modo homines communiens : iisdem enim verbis et precatio comprehenditur et doctrina quæ dicta erant summam complectens, ut quasi duplex murus exhibeatur. Nam et doctrina commonefaciens illos quantum bonorum acceperant, magis con-

tinebat illos in Ecclesiæ dogmatibus ; et precatio gratiam invocans, et in iisdem perseverare suadens, non sinebat spiritum ab illis discedere : quo quidem in illis manente, non aliter ac pulvis, dispellebatur omnis ejusmodi dogmatum fallacia ; in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

opusculorum silva ad nos pervenerit. Horum autem maximam partem, quæ lucem non merebatur, in tenebris latere svissemus. nisi iam a Savilio et a Morello edita fuissent.

Ea quæ asteriscis signavimus loca in græco aut vitiata sunt aut mutila, aut intellectu difficiliora, ideoque interpretata quasi per divinationem.

CARITATEM SECUNDUM DEUM REM ESSE DEO DIGNAM.

Caritatem, scalam cælestem, nemo digne celebrare potest. Caritas in throno Patris sedet, terrena cum cælestibus copulat. quam nec lingua enarrare, nec mentis inventio digne glorificare potest ; res autem ipsa docet caritatem esse ducem optimæ vitæ. Nam creationi Dei illa perfectum decorem addit : hæc est multorum pædagogus ad unitatem, quæ ad unius similitudinem hominum cœtum ad imaginem angelorum et hominum conformat. Nam cum sit una forma, omnem rationabilem naturam ad Dei similitudinem concinnat : neque in iis qui ab illo abalienati sunt, sed in iis qui subsunt et ipsi commixti sunt requiescit. Multi licet sint, omnes in unum coeunt concentum, et pulcherrimam jucundamque harmoniam in se exhibent. Sic multæ ac diversæ sancti Spiritus operationes, in unum optimumque consensum redactæ, divinissimam Deoque dignissimam pulchritudinem exhibent, quæ Deo pretiosissima est et sancto gaudio digna apud Creatorem. Propter caritatem erga homines descendit Deus in terram, et cum hominibus conversatus est, non in abscondita et remota, ut antea, sanctificatione adoratus, sed contubernalis hominibus, ad similitudinem et conversationem nostram descendit, ut in unius Spiritus proprietatem omnes aggregans, quasi unum corpus et unum spiritum concinnaret. Divina caritas cum ministra sit Domini et Spiritus sancti, dissita congregat, et abalienata propria efficit. O Christi mirabile opus caritas ! o salutis mundi mysterium ! Propter caritatem mittit Pater et Deus in mundum Filium suum unigenitum : nam *Christus*, inquit, *dilexit Ecclesiam, et semetipsum pro illa tradidit* (Ephes. 5. 25) : caritas pro proximo labores fert libenter : propter caritatem jubemur invicem servi esse : *Per caritatem servite invicem* (Gal. 5. 13) : caritas cujusque possessiones omnibus communes efficit : caritas proximum tibi ut temetipsum ostendit, peccata aliorum fert ut sua. Parum iratus eris, multum tolerabis. Propter caritatem augetur grex Christi : caritas sanguinarios animos sedat, hostium arma hebetat, oblivionem adversariorum om-

nium inducit, vitam Christi pacificam in mundum immittit. *Non assumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra bellum facere* (Isai. 2. 4). Ideo ait : *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna* (Psalm. 71. 7). Splendida autem est etiam figura pacificæ vitæ. O beatæ pacis ducem caritatem, quæ inimicem et hostem hominum pellit dæmonem, per quam ingemiscit diabolus ob pacificos homines, lætantur angeli, pacis suæ imaginem apud homines videntes ; nos jucundi mutuo sumus, et fratri conspectus fratris lætitia omnium maxima est. Nam se in ærumnis consolationem habuisse dicit Paulus in adventu Titi (2. Cor. 7. 6) ; cum autem non adest, non habet spiritus requiem. Amor Dei et fratrum amor duo sunt inseparabilia. Et hoc, inquit Joannes, præceptum a Deo habemus, ut qui amat Deum, amet et fratrem suum. Hoc enim etiam Petro dicit : *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. 21. 15) ; id est, ostende amorem erga pastorem, oves sollicitè curans. Quam firmus est ille murus, recto grandium lapidum ordine inunitus, et hostium impetus avertens. Qualis cœtus caritatis vinculis coaptatus ad tentationes diaboli depellendas ? quis decor talis plantarum ordine positarum ; aut exercitus ordo concinnus, qui in acie decenti procedit ? Hæc quippe voluptatem afferunt : sed omnium jucundissimum et dulcissimum est spectaculum, eorum qui caritate juncti sunt naturalis illo concentus et decor : qui vel in oculis Domini honorabilis et pretiosus appareat. Audi Davidem, imo potius gratiam Spiritus sancti : *Ecce quam bonum, et quam jucundum, nihil aliud eorum quæ sunt super terram, sed, habitare fratres in unum* (Psalm. 133. 1) : sicut unguentum effusum in caput. Angeli nostros choros circumeunt, et de nobis lætantur, quia illorum morem imitamur. Si enim de uno peccatore penitentiam agente gaudium est in cælo (Luc. 15. 7), secundum Domini dictum, multo magis de tanto numero eorum qui salutem obtinent. Nam futuri sæculi lætitia hinc apparet, in diaboli lætetur et dæmonum ventilationem, quando choros lavicem ordinamus,

uno animo, una sententia ad hymnos Deo canendos, ac modulatos et magnificam Cherubinoſum melodiam imitatur. Ut enim illi ſibi uno alium excipiente ſuccedunt, ut ter ſanctum hymnum cauunt: ſic et nos ad illorum formam duos choros conſtituentes, et nobis mutuo reſpondentes, ſpiritualem canimus melodiam. Res mira eſt iis qui foris ſunt, deſiderabilia videntibus, amoremque ingenerat in auditibus, ac diuinus efficaſque ſenſus in nobis reperitur, quo ſentimus omnes corruptorum morum et diſſenſionum cauſas a nobis auulſas eſſe. Propter nos uniuerſi glorificabunt Deum, vitam in terra cæleſtem videntes. Ideo Paulus docuit nos omnes idipſum ſentire et idipſum dicere (*Philipp. 2. 2*): ideo Chriſtus binos mittit apoſtolos: etiam mulieres inſtituit ad concordiam, ut ne ipſum quidem virginum cœtum hac angelica imitatione expertem conſtitueret. Ideo dicit, *Ecce diſcitur rogo et Syntychen id ipſum ſapere in Domino* (*Philipp. 4. 2*). Alios ſibi ſuperiores putare iuſſit, ne per ambitionem, imo per vanam gloriam, ſeparentur; ſed honorem proximo deferentes, ipſis coniungi et conſociari. Honorabilia certe ſunt noſtra, et vere ſupra mundana ea, quæ ad ſacram et diuinam caritatem pertinent. Videamus quoque legis doctrinam. Non ſuperbires, inquit, in egenum, ſed largieris afflicto; fructibus tuis fruatur pauper; ac reliquias meſſis et vindemiæ ad alimentum pauper habebit: ſeptimo anno ſervus in libertatem dimittetur; quinquageſimo autem anno omne debitum ſolvetur; et qui poſſeſſiones ſuas vendiderint, illas recipient, non dantes pretium. Fœnus non exige, non oppignerabis

molam neque molam ſuperiorem, neque veſtem pauperis in pignus accipies, neque violententer invades ad accipiendum pignus. Non relinques ſubſugale proximi tui, etiamſi tibi inimicus fuerit; ſed reduces illi etiam animal errans, miniſter illi effectus, quaſi amico, et inimicitias diſſolvens, oblata occasione. Hæc porro omnia præcepta ob nihil aliud, quam ob ſacram et deſiderabilem Dei caritatem data ſunt: nam in hoc evangelica quoque præcepta concurrunt. Poſtquam enim multa dixit ad legem implendam ſpectantia, addidit: *Benefacite iis qui oderunt vos, et orate pro perſequentibus vos* (*Matth. 5. 44*); in omnibus inimicitiam diſſolvens et caritatem inſerens. Debitum ſit in vobis, vos invicem amare, quod nunquam terminatur: ait enim Paulus, *Nemini quidquam debeatis, niſi ut invicem diligatis* (*Rom. 13. 8*). Sicut enim cibos quotidie quaerimus, neque præcedens ſaturitas nos impedit quominus quotidie alimenta quaeramus; ſed illud, natura exigente, quaſi debitum noſtrum eſt: ſic et in caritate eandem æquamus formam. *Nam ſaturabitur, inquit, oculus viſu, neque auris auditu* (*Eccl. 1. 8*). Dulcis eſt oculis lux, et nemo videns illam oculis fatigatur, neque auribus audiens: ſic et deſiderabile caritatis officium impigre implendum, neque unquam ſatiari oportet. Nam aqua multa non poterit exſtinguere caritatem: *Manent enim, inquit, tria hæc, fides, ſpes, caritas* (*1. Cor. 13. 13*). Sicut enim ab initio fuit, ſic manebit in ſæcula: quam nos ſequentes, utinam æterna bona conſequamur, in Chriſto Jeſu Domino noſtro, cui gloria et imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

IN ILLUD, SI FILIUS DEI ES, MITTE TE DEORSUM (*Matth. 4. 6. 8.*), ET ASSUMPSIT EUM
DIABOLUS IN MONTEM EXCELSUM VALDE, ETC.

— 223 —

Sol quidem ſupra terram curſum agens, et ab oriente ad nos equitans, noctem auferit et dormientes excitat, operibusque tradit: lux autem diuinæ cognitionis animam expergeficit, cogitationes illuminat, atque ad virtutes excitat. Hæc vero magis quam ſolis lux nobis optanda eſt. Nam tunc ſole vivitur; cæcus enim vivit, qui nonniſi ex auditu ſolem novit: animæ vero ſole cognitionis Dei expertes, mortuæ ſunt, etiamſi vivere putentur. de quibus Dominus ait: *Sinite mortuos ſepelire mortuos ſuos* (*Matth. 8. 22*). Sed qui mortui parenti colluctatus eſt, ab utraque morte vitam hominum liberavit. Duplex enim mors apud nos eſt: illa nempe quæ ex natura provenit; et alia quæ ex ignorantia contingit: ignorantia quippe Dei mortali inſenſibilitati ſimilis eſt. Utramque vero mortem operatus eſt diabolus: quo perfracto Chriſtus ab utraque morte naturam liberavit, ubi animam vivificis dogmatibus reſtauravit, reſurrectione vero quod mortale erat redintegavit. Nam cadente illo qui impellebat, qui impellebatur ſtabit. Illiusque certaminis tabula generi hominum relicta eſt, ut illam reſpiciens humana natura roboraretur. Ubinam eſt illa tabula? Deſertum reſpice: illic enim ipſum gratia ſuſcitavit per imaginem, qua tyrannus occiditur, quæque per deſerta tyrannum fugat. Locum certaminis videmus deſertum, manum vero diabolum, quæ Domino famem indit; et tria certamina, tres reſponſiones: lex enim pugnae eſt, ut certamen triplicetur. Triplex certamen enumera: *Si Filius Dei es, dic ut lapides iſti panes fiant*. Conſiſtit hic cum Domino diabolus. Chriſtus autem ait illi: *Non in ſolo pane vivet homo*. Nocementum vitavit Dominus. *Si Filius Dei es, mitte te deorſum*. Hæc ſecunda ſunt dæmonis certamina. *Non tentabis Dominum Deum tuum*. Hoc dictum ſolvit conatum. *Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraveris me*. Hoc eſt principium tertiæ luctæ, quo Servator cum athleta quiſpiam adverſarium contentioſum diabolum extra ſtadium p. o. jecit. *Vade retro me, Sa-*

tana: ſcriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, et illi ſoli ſervies. Dum vides pugnam, pugnare diſce: ex ſpectatore pugil efficiaris. Prima Domini contra diabolum lucta luctam te docet contra voluptates: initium enim certaminum famens erat; famens, tyrannica concupiſcentia; famens, voluptatum caput. Nam concupiſcentia cibi eſt effrene deſiderium: videt enim venter voluptatem indeprecabilem, quam multi ſovere non valentes eo proruperunt, ut providentiam negarent, quaſi Deus famelicus nihil curaret. Ad eam rem Chriſtum quoque diabolus impellit, ſperans ſe illum ut hominem fame preſſum decuſſurum eſſe: nesciebat enim divinitatem ipſi eſſe conjunctam: ſiquidem divinitatem non adortus eſſet ut eſurientem. Qui ſuam naturam nunquam eſurire ſciebat, ſi Deum ad eſſe ſciſſet, de cibo non loquutus fuiſſet. Sed ut hominem videns, ut hominem alloquitur: *Si Filius Dei es, dic ut lapides iſti panes fiant*. Filiationis ſcrutator non requiſitus, cibum curat fama pernicioſiorem. Primo ſuppoſuerat divinitatem ex ligno oriri; nunc occasione appetitus, ostendit deſertum nihil aliud habere, quam lapides, ut ex famis loco deſperationem augens, animum incredulitate concuteret, et quaſitionem an Filius eſſet ſolveret. Sed ad tentatorem reſpicimus, et verborum laqueos exploremus. *Si Filius Dei es, inquit, dic ut lapides iſti panes fiant*. Filius, inquit, nuper vocabaris cum baptizareris, et vocem hanc audivimus: *Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (*Matth. 3. 17*). Ridebam autem appellationem, ironiam, ridiculam laudem, honorem re vacuum: ubi vero forte dictum illud voluptati erat, et credis ut vere dilectus, et conſidis ut in cælo conſtitutus, et gaudebas utpote Deo carus. Quis pater de eſuriente filio non ſollicitus eſt? quis pater non alit eum, qui ad ſe tranſiit? tu vero quadraginta diebus jejunus maceraris, et te eſurientem pater non curat, diuturnamque famem deſpicit? quis proliſ amans pater eſurienti filio panem non largi-

νόμῳ ἐκρίζουμένων ἐξ ἡμῶν πάντων τῶν κακοτροπίας καὶ διαιρέσεως αἰτιῶν. Πάντες δὲ ἡμᾶς δοξάσουσι τὸν Θεόν, πολιτείας ἐπὶ γῆς ὁρῶντες οὐράνιον. Διὰ τοῦτο πάντας ἡμᾶς ἐν φρονεῖν καὶ τὸ αὐτὸ λέγειν ὁ Παῦλος· ἐδίδασκε· διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀποστέλλων συνδυο πέμπτει τοὺς ἀποστόλους· μέχρι καὶ γυναικῶν εἰσηγείται τὴν ὁμοφροσύνην, ἵνα μὴδὲ τὸν τῶν παρθένων σύλλογον ἀμοιροῖν ταύτης τῆς ἀγγελικῆς μιμήσεως καταστήσῃ. Διὰ τοῦτο λέγει. *Εὐδοκίαν παρακαλῶ καὶ Συνετύχην τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ*. Ἀλλήλους ὑπερέχοντας ἡγεῖσθαι καλεῖται, πρὸς τὸ μὴ διαλύεσθαι τῇ φιλοτιμίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ κενωθείᾳ, ἀλλὰ τὴν τιμὴν παραχωροῦντες τῷ πλησίον ἐνοῦσθαι, καὶ συγκρίνεσθαι. Σεμνὰ μὲν οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἀληθῶς ἐπιπόσια τὰ τῆς ἱερᾶς καὶ θαλάσσης ἀγάπης. Ἰδόμεν δὲ καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ διδασκαλίας. Καὶ γὰρ αὗται συμφερόντως διδάσκουσιν. Οὐχ ὑπερβῆναι, φησί, τὸν ἐνδεῆ, μεταδώσεις δὲ θλιδομένῳ· ἀπολαύσει τὸν παρὰ σοὶ καρπὸν ὁ πένης, καὶ τοῦ θερισμοῦ τὰ λεῖψανα καὶ τοῦ τρυγητοῦ πρὸς τροφήν ἐξεῖ ὁ πένης· ἐδόξω δὲ εἶναι καὶ ὁ δοῦλος εἰς ἐλευθερίαν ἀφελήσεται, πενητοκοστὴ δὲ εἶναι ἀπαν χρόνος λυθῆσεται [753]· καὶ οἱ πεπρακότες τὰς κτήσεις ἐπαναλήφονται, μὴ ἀποδώσαντες τὸ τίμημα. Τόκον οὐκ ἀπαιτήσεις, οὐκ ἐνεχυράσεις μύλον οὐδὲ ἐπιμύλιον, οὐδὲ τοῦ πέντητος ἐνεχυράσεις ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ ἐπιστελέουσαι βιαίως λαθεῖν ἐνέχυρον. Οὐκ ἐγκαταλείψεις ὑποζύγιον τοῦ πλησίον σου, οὐδ' ἂν ἐχθρὸς τυγχάνῃ· ἐπανάξεις δὲ αὐτῷ καὶ ζῶον πλανώμενον, ὑπηρετήης ὡς φίλῳ γενόμε-

νος, καὶ διαλύων τὴν ἐχθρὰν ἐμπροσθὺς προσάσεις. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ παραγγέλματα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἱερὰν καὶ πολυπόθητον τῷ Θεῷ ἀγάπην καὶ γὰρ εἰς τοῦτο καὶ εὐαγγελικὰ παραγγέλματα κατατρέχει. Μετὰ γὰρ τὸ πολλὰ εἰπεῖν πληρωτικά τοῦ νόμου, ἐπήγαγε· *Καλῶς ποιεῖται τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεῦχθεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμᾶς*. Ἐν ἀπαισὶ τὴν ἐχθρὰν καταλύων, καὶ τὴν ἀγάπην φυτεύων. Χρέως ἴστω κατ' ὅμιν τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους μηδέποτε πληρούμενον· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν*. Ὅσπερ γὰρ τὰς τροφὰς καθ' ἑκάστην ἐπιζητεῖν τροφῆς, ἀλλὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπαιτοῦμενοι ὡς χρέως ὀφείλομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης τὸν αὐτὸν τύπον φυλάξωμεν. *Οὐ πληροῦσθεσται, φθισιν, ὀφθαλμοῦς τοῦ ὁρᾶν, καὶ οὐδ' οὐκ ἀκούειν*. Γλυκοὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ φῶς, καὶ οὐδεὶς ἔκαμεν ὁρῶν τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ οὐδεὶς ἔκαμεν ἀκούων τοῖς ὠσίν· οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀγάπης ἐράσμιον ἔργον ἀκόως ἐπιτελεῖν ὀφείλομεν, καὶ οὐδέποτε κορέννυσθαι. Ἰδὼρ γὰρ πολὺ οὐκ ὀνησεται· σβῆσαι τὴν ἀγάπην· *Μένει γὰρ, φησὶ, τὰ ἔρλα ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη*. Ὅσπερ γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω καὶ εἰς αἰῶνα φυλαχθήσεται· ἡ ἐξακολουθοῦντα· ἡμᾶς γένοιτο τῶν αἰωνίων αγαθῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Εἰ ἡ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σσαντὸν κάτω· καὶ, ὅτι ἡ Παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὅρος ὀφθαλμὸν λίαν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἡλιος μὲν ὑπὲρ γῆς παρακύβας, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐξ ἄφρας ἱπταύων, μετανίστησι νύκτα, τοὺς ὑπνοῦντας ἐγείρει, καὶ παραδίδωσιν ἔργους· θεογονίας δὲ φέγγος ἐξυπνίζει ψυχὴν, λογισμὸν περιλάμπει, καὶ πρὸς ἀρετὰς διανίστησι· καὶ ταύτην μᾶλλον ἡμῶν, ἢ τὸν ἥλιον ἐπιλάμπειν εὐκαίον. Ἡλιον γὰρ καὶ μὴ βλέπων τις ζῆσεται· ζῆ οὖν ὁ πηρὸς ἀκοῇ γινώσκων τὸν ἥλιον ἀνῆλτι δὲ θεογνωσίας ψυχῇ νεκρῇ, καὶ ὑποπεύνηται ζῆν· περὶ ὧν καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· *Ἀρετὰ τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἐαυτῶν νεκρούς*. Ἄλλ' ὁ τῆς νεκρώσεως παλαιὰς γεννητορι, ἐκταρῆς ἐξέλαιτο τὸν βίον νεκρώσεως. Διττὴ γὰρ περὶ ἡμᾶς ἡ νεκρότης. Ἡ μὲν φύσις προγονομένην τηρεῖ, ἡ δὲ γνώσις ἀποβολὴν οὐνομένη· ἀγνωσία γὰρ Θεοῦ νεκρωτικῆς ἀναίσθησις ὁμοίωμα· ὧν ἀμφοτέρων ἐργάτης ὁ διάβολος· ὃν καταβράβας Χριστὸς ἡγειρεν ἐξ ἀμφοτέρων τὴν φύσιν νεκρότητος, τὴν μὲν ψυχὴν δόγμασι ζωοποιῶν ἀνορθώσας, ἀναστᾶσι δὲ τὸ θνητὸν ἀνακτήσας. Τοῦ γὰρ ὠδοῦντος, πεσόντος, τὸ ὠδοῦμενον στήσεται. Καὶ ὁ τῆς πάλτης τῷ βίῳ καταλλάσσειται πίνεσθαι, ὅπως ἡ φύσις εἰς ἐκείνον ὁρᾶται ῥωννύσῃται. Ποῦ δὲ ὁ πίνεσθαι; Εἰς τὴν ἐρημον βλέπον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν ἡ χάρις ἀνίστησεν εἰκόνη τυραννοκτόνῳ, καὶ κατ' ἐρήμουσιν φοβούσα τὸν τυράννον. Ἐκάμια μὲν ὀρώμεν τὴν ἐρήμῳ, χεῖρα δὲ τὸν διάβολον πλάττει· τὴν τοῦ Κυρίου τὴν πείνην, παλαισμάτα δὲ ἐρλα, τὰς [734] τριστὴς ἀποκαύσεις· νόμῳ γὰρ πάλης, τὴν πάλην τριστὴς αἰτίας· καὶ τὸ τῆς πάλτης ἀριθμῶσιν τριπλοκον. *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται*. Συνέχευ· ἐνταῦθα ὁ διάβολος τῷ Δεσπότη. Ὁ Χριστὸς δὲ πρὸς αὐτὸν· *Ὁὐκ ἐστὶν ἄρτος μόνον ζῆσεται ἄνθρωπος*. Ἐξέδου τὴν βλάβην ὁ Δεσπότης· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σσαντὸν κάτω*. Δεύτερα δὲ ταῦτα τὸν δαίμονος ἐκάμιατα. *Οὐκ ἐκπεράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*. Ἐλπίεν ἡ λέξις τὸ κράτῳ. Ταῦτα πάντα σοι ἐδῶκα, ἀνὰ περὶ προσκυρήσῃ μοι. Ἀρχὴ τοῦτο τοῦ τρίτου παλαισμάτος, ἐν ᾧ καθάσθην τὴν ἀθλητὴς ὁ Δεσπότης ὡς ἀντίπαλον δύσιν ἐξω τοῦ ἐκάμιατος τὸν διάβολον ἔρριπεν. Ἐπάγε δαίμον μου, Σατανᾶ· γέγραπται· *Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις*. Ἰδὼν τὴν πάλην, παλαίαν διδάσκει· γένου τῆς πάλης ἐκ θεατοῦ μαθητῆς. Πρῶτον τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον πάλην, τὸ κατὰ τὸν ἥλιον διδάσκει· σε παλαίσιμα· πείνη γὰρ ἦν ἡ τῶν

ἀγώνων ἀρχή· πείνη, τὸ τυραννικὸν ἐπιθύμημα· πείνη, τῶν ἡδονῶν τὸ κεφάλαιον. Ἐπιθυμία γὰρ τροφῆς ἀχαλίνωτος ἔρως· ὁρᾶ γὰρ ἡ γαστήρ ἡδονὴν ἀπαρτήτων, καὶ ταύτην πολλοὶ θεραπεύουσι μὴ σκόντες, εἰς τὴν τῆς προνοίας ἐξώκειλαν ἀρνησιν, ὡς οὐκ ὄντες Θεοῦ φροντιστοῦ τῶν πεινῶντων. Πρὸς τοῦτο καὶ τὸν Χριστὸν ὁ διάβολος ὠθεῖ, ὡς ἀνθρωπῶν τῇ πείνῃ κεντοῦμενον ὑποπεύσας σαλεύσαι· τὴν γὰρ τῆς θεότητος οὐκ ἔχει συνάφειαν· οὐ γὰρ ἂν ὡς πεινῶντι προσήλθε θεότητι. Ὁ τὴν οικίαν μὴ πεινῇ ἐπιστάμενος· φύσιν, οὐδ' ἂν γνωρίσας Θεὸν περὶ τροφῆς διελέγθη. Ἄλλ' ὡς ἀνθρωπῶν βλέπων, ὡς πρὸς ἀνθρωπῶν φέγγεται· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται*. Ἰδοὺσεως δοκιμασθῇ μὴ ζήτουμνος, τροφῆς φροντιστῆς βλαβερωτέρως λιμοῦ, τὴν ἐκ εὐλοῦ τοῦ πρώτου θεοποίαν ὑπέθετο, νῦν ὑπὸ τὴν δρεξίν, δεικνύων τὴν ἐρημον πλὴν λίθων οὐκ ἔχουσιν, ἵνα ὁ τῆς πείνης τόπος τῆς τῆς τροφῆς ἀπόγνωσιν αὐξήσας, ἀπὸ τὴν τινὰ παρομολογίᾳ τῇ ψυχῇ δυσπιστίας, καὶ τὴν υἱότητα λύσῃ. Ἄλλ' ἐπὶ τὸν πειραστὴν ἀποδιδέχμεν, καὶ τὰς τῶν φωνῶν παγίδας κατείδμεν. *Εἰ Υἱὸς εἶ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι ἄρτοι γένωνται*. Υἱὸς, φησὶ, πρώην ἐκαλοῦ βαπτίζόμενος, καὶ λεγουσῆς τῆς φωνῆς ἡκρωμένη, *Ὁδός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡνδύθησα*. Ἐγείνων δὲ τὴν προσηγορίαν, τὴν εἰρήνην, τὴν εὐρημίαν γλαυῆν, τὴν ψιλὴν ἐργῶν τιμὴν· *σοὶ δὲ τάχα καθ' ἡδονὴν τὸ ῥηθὲν ἦν, καὶ πιστεύεις ὡς ἀληθὺς ἀγαπόμενος, καὶ θαρρείς ὡς ἐν οὐρανῷ τεταγμένος, καὶ χαίρεις ὡς Θεῷ περισπούδαστος*. Ποῖος πατὴρ πεινῶντος τοῦ παιδὸς οὐ φροντίζει; τίς οὐ τρέπει προστάτης τὸν πρόσφυγα; οὐ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἡντίσας κατέτησας, καὶ πεινῶντός σου πατὴρ οὐ φροντίζει, καὶ λιμὸν περιορᾷ πολυήμερον; ποῖος φιλόπαις πατὴρ, δὲ ἄρτον οὐ χαρίζεται τέκνῳ; καλὸς υἱὸς ἐν λιμῷ παρὰ πατὴρ μὴ τρεφόμενος; Δείξῃ τὴν ἀγάπην, χαρισάμενος ἄρτον· θρέψῃ τὸν Υἱὸν ἐν ἐρήμῳ πεινῶντα. Δύναται λίθους μεταβαλεῖν εἰς ἄρτους· αἰτήσας τοῦτο πεινῶν· καὶ παρὰ τὴν τὴν χάριν, ὡς Υἱὸς καλλωπίζου, πρὶν δὲ ταῦτα λαβεῖν, μὴ χλευάζου τῇ κλήσει. Ὁ τῇ μισανθρώπου φιλικῇ ἀνθρωπιά; ὡς συμπαθὲς ἀνθρωποκτόνῳ! ὡς κηδεμονίας ὁλεθρίου! ὡς δηλητηρίου γλυκάζοντος! εἰς ἀπιστίαν ὁλισθεὶς ἐρεθίζει, καὶ πρὸς αἰτήσιν ἐκκαλεῖται βρωμάτων· οὐχ ἵνα θρέψῃ πεινῶντα, ἀλλ' ἵνα ὀλεσται, πρὸς αἰτήσιν, αὐτὴν μὲν ὡς ἀπιστον συγχρούσῃ πρὸς

τὴν Θεόν. Ἐπίδωκε πρὸς τὸν Θεὸν ψευδόμενος· Οὗτος ἔστιν ὁ Ἰλὺς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα. Τί οὖν ὁ Δεσπότης Χριστός; Οὐκ ἐκκαλύπτει τὸν κεκρυμμένον Θεόν, ἵνα μὴ φυγαδεύσῃ τὸν θῆραν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος ψιλὸς ἀντιφθέγγεται. Γέγραπται γάρ, φησὶν· *Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ.* Οὐ ξενίζει με, φησὶ, τὸν βρωμάτων ἢ σπάνις, οὐ τάρσσει τὸ πεινῆν ἐν ἐρήμῳ, οὐκ αἰτῶ τὴν ἐκ λίθων ἀρτοποιίαν· πολλὰ γὰρ αἱ τῆς θαλάσσης κηδεμονίαις ὁδοί, καὶ πολὺ τρωπὶ προστάσιαι. Δέδωκε μὲν γὰρ ἀνθρώποις τὴν ἐκ βρωμάτων τροφήν, καὶ τῆς σαρκὸς τὸ συγκρότημα βρώμα· γράμμα δέ με [735] προσεδίδαξε θεῖον, τοὺς τῆς φύσεως ὁδούς τὸν Θεὸν ὑπερβαίνειν. Μένωμαι θαλάσσης φωνῆς κεκραγυίας ἀνθρώποις, μὴ διεδέναι πεινῆν, ὅταν φροντιστῇ Θεός. Μὴ οὖν φείδου πεινῶντος, καὶ τὴν ἐρημίαν εἰ; ἀπόντων δεικνύει· κηδέσθω Θεός, κλὴν μὴ παρέστωσαν ἄρτοι. Ἔστι γὰρ καὶ ἀνευ τροφῆς ζωοποιὸς ὁ Θεός, καὶ ζήσεται σὰρξ ἀνευ βρώματος, εἰ ἔξῃ αὐτῇ προστάταις Θεός. Οὕτω γέγραπται, φησὶ, καὶ πιστεύω θεοῖς τεθαυρόντως ῥήμασι, καὶ τὴν ἐκ τῆς τροφῆς μόνως οὐκ ἀναμένω ζωὴν. Δι' ὧν προσέκρουσεν ὁ Ἀδάμ, ὁ Χριστὸς καταλλάττει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀπιστίας Ἀδὰμ καὶ βρώματος ἐξέπεσεν (ἀπιστήσας γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ φαγὼν κατηνέχθη), ἐλθὼν ὁ Χριστός, ἀναστήσας τὴν φύσιν, ἐξ ἐγκρατείας καὶ πίστεως ἀρχεται. Ταίγαρ οὖν αὐτοπρόσωπον λοιπὸν ὑφίσταται πόλεμον ὁ διάβολος. Πρὸ τοῦ τούτου γὰρ, φησὶ, δι' ὑποψίαν μοιγείας τῷ τόκῳ ἐπεδοῦλεον· ἐκπῶσιν τῆς ἐλπίδος, δι' ἡρώδων τεχνῶν θηρεύων διήμαρτον· ἡττηθεὶς διαμένων, δι' ἑμαυτοῦ νῦν πολεμήσω. Ὁ φιλονεικοῦ τυφλὸς! βρέζοντες ὄντο; ἡττηθῇ, καὶ ἀνδρωθέντι δὴμῶν βάλλει! Πρόσπεσε, καὶ ἀνδρωθέντος, ὡς διάβολος, γεύσεται, μάθε τούτου τὴν ἰσχύϊν ἐκ δευτέρου. Ἦδη μὲν γὰρ πεινῶντι προσελθὼν κατεβράβη (τὸν δὲ τοῦ πνύματος ἀκηκόατε τρόπον)· ἀνακήρυξας δὲ προσδοκῆσας τὴν ἥτταν, διπλασιάζει τὸ τὸλμημα. Ὡς γὰρ ἐψεύσθη τοῦ πρώτου τεχνήματος, καὶ πεινῶντι προσελθὼν οὐκ ἡπάτησε, δεύτερον εἰσφέρει κακοῦργημα. Ἀπρακτοί μοι, φησὶν, ἡ παλαιὰ μηχανή· τῇ ριψίστῃ τὸν Ἀδὰμ ἀποπάσσομαι τέχνῃ· τὸ τῆς τροφῆς ἀποστῆναι δέλαρ· τοῖς γὰρ οὗτος ἡδονῶν βασιλεύειν. Ὁ γὰρ ἡδονῆς τροφή μὴ χυνομένου, οὐ ζητεῖ ἄρτον ἐν πολυτημέρῳ. Μὴ πειθόμενος πείνῃ, τῆς ἐκ σαρκὸς ἀπαράδεκτος μάχη. Βεβούλευμαι δὲ ἄλλου παλαίσματος τέχνασμα· ἔγωγε τὴν γλυκυτέρον ἀγίστρον, γλυκυτέραν δὴξαν· Ἠδὺς τῆς κενοδοξίας ὁ βρόχος· οὐκ ἡδὺς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δόλοκος· τῇ κενοδοξίᾳ γὰρ τὸ τῆς ἀπονοίας συμπαρουσιάζεται πάθος. Ὁ γὰρ δόξης ἐρασθεὶς, πρὸς κομπωθεῖαν γοργός· τοῦτ' ἐκ καὶ πάρεστι τοῦ πάθους ἡ πρόφασις. Ἰσως φρονεῖ τὸ πλέον ὡς νηστευτῆς πολυημέρου. Ταρταλὺς μὲν πρὸς κόμπον προσελθὼν ὡς δικαίῳ φυσικῶς ῥῆσι ψυχμῶν, ὡς ἐπ' αὐτῷ προῤῥηθεῖσθ, ἐρωτῆσαι δολερᾶ δολεάσω. Ἔστω δέ μοι κρημνός τῃ; ἐρωτήσας τόπος· πρὸς τὸ πετρίγων συλλαβὴν ἀνελκύσω, καὶ τοῦ ὕψους λαβομένη προτεινῶ. *Εἰ Ἰλὺς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γάρ, διὰ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐνταλεῖται περὶ σου, καὶ ἐπὶ χειρὶν ἀρουσὶ σε, μὴ ποτε προσκλύνῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* Πάντως ἡ δέξεται τὴν ῥῆσιν, ἡ φεύγει. Εἰ μὲν οὖν δέξεται, σπουδάζων ὡς δικαίος· πρὸς τὴν τοῦ πνύματος συγκαταθεταί πρότασιν· ρίψει μὲν αὐτὸς ἐκ τοῦ ὕψους τὸ σῶμα· ἐγὼ δέ, ἂν μὲν πεσὼν ἀποθάνῃ, καταγέλασθον νεκροῦ· ζήτῳ δὲ τῷ τῆς κενοδοξίας ἐτραυμάτισα πάθει, τείσας πρὸς ἐνδεξίν ἐμὴν αὐτὸν καταρρίψαι. Εἰ δὲ ὅτ' παραιτούμενον ἰδοίμι, προσκρούσθ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὸν Ἰωβ, διαβάλλων δωρεὰν υἱότητος οὕτω· Ῥῆσιν αὐτῷ παρὰ σοῦ γεγραμμένην ἀνέγνω, ἐπαγγέλλαν εἶπον τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, καὶ ρίψαι πρὸς βάθος οὐ τετόλμηκε, δῆλον ὅτι μὴ θαρρῶν οἷς ὕψους· πῶς οὖν τὸν οὕτως ἀπιστον, Ἰδὼν προσγύρῳσας; Οὐκ ἔλαθε δὲ τὸν Δεσπότην τὸ βούλευμα, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς παρέλκυσιν, ὡς ἀνθρώπος ἀνθρώπων συνευπεπόμενος. Ὁ δὲ ἀναβάντι προτείνει τὸ βούλευμα· *Εἰ Ἰλὺς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω.* Ἀποκρινόμενα τῷ διαβόλῳ προτείνοντι· Εἰ τοῦτο κρίνεις ἀνδρὲς Πατέρα τὸν Θεὸν κακτῆναι, τὸ μένιν βλαθερῶς ἀβλαθῇ, ἡγεῖν οὐν προτείνεις ἀπόδειξιν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο τῆς υἱότητος ἐστίν, ὡς διάβολος, δείξεις, ὅτι συμπαρεστῆς σοι πρὸς τὸν κρημνὸν οὐκ ὡς εἴς, ὃν ἐκ

πολλοῦ καταρρίψαι σπουδάζεις. Ἄλλ' ἐστὶν οὐδὲν ἑτερον, ἢ τοῦτο, ἐπὶ παρακαλῶν, ἀκων οὐ πίπτεις, φησὶ, κλὴν ἐκὼν κατενέχθητι· *Βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γάρ, διὰ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐνταλεῖται περὶ σου, μὴ ποτε προσκλύνῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* [736] Ἐπειδὴ καὶ ταῦτα δεικνύσιν ὡς Θεὸν καὶ γνωρίζει. Εἰ γὰρ Θεὸς ὁ ἀντίπαλος; ἔγωγε, οὐκ ἂν τὴν ἐξ ὕψους αὐτῷ προτείνεν ἐκπῶσιν· ἦδει γὰρ, ὡς οὕτω ὕψους ὁ Θεός κολοδιότερος πλάτους, ἀλλ' ὁ ὕψους συνυφόμενος συμπληροῦται πλάτεσιν· ἦδει προσηκουμάτων τὸ θεῖον ἐλεύθερον· ἀνθρωπίνων γὰρ ποδῶν, οὐ Θεοῦ, τὸ προσκλίνειν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ὡς Θεὸς διελέγετο, μαρτυρεῖ τοῦ διαβόλου τὰ ῥήματα. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τὴν ῥημάτων τὸν νοῦν. Πρὸ μικροῦ, φησὶν, *ἔφη, Ἰέγραπται· Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ*· καὶ τὴν σὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀνευφήμασι πῖστιν· ἀλλ' Ἐπειδὴ ῥῆσις ἐστὶν ἑτέρα Θεοῦ λέγουσα, διὰ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐνταλεῖται περὶ σου, μὴ ποτε προσκλύνῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου, δείξον ὡς ῥήματα πιστεύεις Θεοῦ, καὶ καθὲς σεαυτὸν, ἀδλαθῶς ἐκπεσόμενος, χρῆσαι τῷ κρημνῷ τοῦτ' ἐκαστῇ τῆς υἱότητος, γρησῶσι τῷ πτωματι τῆς θαλάσσης κηδεμονίας ἐλέγχω. Ἄν γὰρ ἐνεῦθεν πεσὼν ἐξαναστῇ ἀδλαθῶς, ἀληθῆς ἡ ῥηθεία σοι τῆς υἱότητος κλήσις· τοῦτο γὰρ σοι προὑπισχνοῖτο Θεός, διὰ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐνταλεῖται περὶ σου, τοῦ διαφυλάττει σε ἐν πάσῃς ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐξ ὁζόντος σκαυδὸς μύρον προβάλλει, διάβολος, ἱστορίαν παλαιὰν ἀνανεώσας. Ἄνω τις ἐπὶ Σαμψὼν ἀνῆρθε, ὃς κηρὸν μέλιτος ἐπὶ στόματος ἔχων, ἐβρίπτο δυσώδης· καὶ σὺ λεοντῶδες; Γραφικὸν στάσεις διὰ στόματος μέλι, καὶ κείμενος εὐρίσκη, τῇ τοῦ Δεσπότην καταπεσὼν ἀποκρίσει. *Γέγραπται γάρ, φησὶν· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.* Οὕτε ρίπτειν αὐτὸν ἠρνήσατο, οὕτε μὴν συγκατέθετο. Ῥίψαι μὲν γὰρ αὐτὸν ἀρνήσας· ἔδωκεν ἂν τῷ διαβόλῳ λαθῆν, ὃς οὐ θαρρῶν τῷ Θεῷ, τῇ δὲ τοῦ πνύματος προτάσει συνθέμενος, κομπωδὴς ἂν ἔδοξεν, καὶ πρὸς ἐνδεξίν εὐκόλος. Ὁ γὰρ ἂν τοῦτο μαθὼν, ὡς ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα προσελθὼν ὑπισχνοῖτο· Ταῦτα πάντα σὺ δώσω, ἔὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Δέχομαι μὲν τῶν Ψαλμῶν, ὡς ἀληθεῖς, τὰς φωνάς, προστάσιαν ὑπισχνομένην Θεῷ· ἀγγέλοις ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνταλλόμενον οἶδα· ἀλλ' οὐκ ὅταν εἰς κρημνὸς κυδιστῶσιν, οὐκ ὅταν θανατῶσιν ἐκόντες, οὐκ ὅταν ἀνευ χρείας πειράζωσι. Τοῦτο οὖν δεύτερον πεσὼν ὁ διάβολος, εἰς τρίτην διανίσταται πείραν. Ἀλλὰ τῆς τρίτης ὁ λόγος ὀφείλει ἐκδίνειν, καὶ πᾶσιν ὁμῶν· ἄπεισι τὸ τοῦ χρέους χειρὶ γράφον. Γλυκὺ γὰρ τὸ χειρὶ γράφον τοῦτο, καὶ μόνῳ τῷ διαβόλῳ πικρόν· ἐκ γὰρ τὸν αὐτοῦ πτωμάτων τὴν ἀπόδοσιν ἔχει. Δύο μὲν οὖν πέπεισμαι τοῦ τῆς ἀποσχέσεως χειρογράφου καταβολὰς εἶναι· εἰς λοιπὰ δέ μοι περιέσσει τὸ χρέος, τοῦ παντὸς οἶμαι δ' ἂν δυσφορώτερον. Τὰ λοιπὰ γὰρ τοῦ χρέους, τὸ τρίτον τοῦ διαβόλου πανούργημα, τὸ τρίτον τῇ τάξει, τῷ μεγέθει δὲ πρώτων· τῷ τῆς πλάνης ἀριθμῷ τελευτῶν, τῇ δὲ τῆς τέχνης κακοῦργίᾳ πρωτεύον. Τὰ μὲν γὰρ πρώτα φορυτὸς πονηρευόμενος ἦν· τὴν ἐκ Θεοῦ γὰρ φανερώς ἀποστασάν οὐκ ἦται, ἀλλὰ τῇ θεῇ καταχρωόμενος μνήμῃ, καὶ τῇ *Εἰ Ἰλὺς εἰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν ὀνομάζων, εὐσεβεῖ* προσώπῳ τὴν θεομαχίαν ἐσχημάτισε τέχνην· ἐν τῇ τρίτῃ δὲ πείρᾳ γυμνῇ τῆς πονηρίας ἡ λύσσα, ἀσκητῶν τὸ κακὸν παρακλύπειν· προσκυνῆσαι γὰρ τὸν προσκυνούμενον ἦται, ἀφ' ὧν ἤκουσε φαντασθεὶς τὴν προσκυνῆσαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μετὰ πίστει πανταχοῦ τὸν Δεσπότην φεγγυόμενον, καὶ τὸν Θεὸν μὴ πειράζειν εἰπόντα, ἐνόμισεν τὸν Δεσπότην εἰς πίστιν εὐάγωγον, καὶ περὶ τὴν ταύτης μὴ πολυπραγμονεῖν βάσανον. Καὶ δὴ μετ' ἐνδόξῳ προσέρχεται σχήματος, ὡς ἐκπλήξων τῇ θέᾳ. *Παραλαμβάνει γὰρ αὐτὸν ὁ διάβολος, φησὶν, εἰς βρος ὑψηλὸν ἴλαρ, καὶ δεικνύσιν αὐτῷ πᾶσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν.* Σκιαγραφῆσας γὰρ ἀέριον καὶ καταψευδόμενος τὰς τοῦ αἵρου μορφώσεις, καὶ συνθεὶς κοσμογραφίαν ἀσύνθετον, καὶ πλαστογραφίαν βασιλείας τεχνησάμενος κάλλι, ἡλπίζε τῷ τῆς φαντασίας λαμπρῷ τὸ τοῦ Δεσπότην πρὸς πίστιν εὐλαβῆς ὑπαχθῆσθαι. Νῦν δὲ

tur? bonusne filius, esuriens a patre non nutritus? Ostendat dilectionem suppeditando panem: nutriat Filium in deserto esurientem. Potest lapides in panes convertire: id pote dum esuris: si gratiam præbeat, ut Filius gloriare; sed antequam accipias, ne ridiculam appellationem admittas. O inhumanam humanitatem! o commiserationem exitiosam! o curam perniciosam! o dulce veneficium! In incredulitatem concitat, et ad cibum petendum evocat, non ut esurientem nutriat, sed ut inescatum ad petitionem, ipsum ut incredulum erga Deum respuat. Respice Deum mentientem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quid ergo Dominus Christus? Absconditum Deum non revelat, ne quod venabatur eliminare, sed ut homo simplex respondet: Scriptum enim est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Non me deterret, inquit, ciborum inopia, non turbat fames in deserto: non peto ut ex lapidibus panes fiant: multi enim apud divinam providentiam sunt juvandi modi. Dedit quidem hominibus cibos qui alerent, et alimentum carni; sed Scriptura divina me docuit Deum naturæ terminos exsuperare. Memini divinam vocem hominibus clamare: non timendam esse famem, cum Deus prospicit. Ne ergo esurientem cures, nec et desertum ad desperandum ostendas: curet Deus, etsi panes non adsint. Potest enim Deus etiam sine cibo vitam fovere, vivetque caro absque alimento, si sic illam vivere Deus jubeat. Ita scriptum est, inquit, et dictis divinis credo, nec ex solo cibo vitam exspecto. Per quæ Adam offendit, Christus reconciliat. Quia enim Adam ex incredulitate et ex cibo lapsus est (nam quod Deo non credens comedisset dejectus est), veniens Christus restauransque naturam, a temperantia et fide incipit. Itaque aperto jam Marte congregitur diabolus. Ante partum, inquit, per adulterii suspicionem proli insidiabar: spe lapsus, per Herodem nato parans necem, excidi: jam victus per meipsum certabo. O contentiosum cacum! ab infante victus es, et cum eodem jam viro congregitur? Accede, o diabolus, et virum proba: experire ejus fortitudinem iterum. Jam esurientem aggressus fractus est (cladis modum audistis); instaurandæ rei specusum iterat. Ut enim a primo artificio excidit, nec aggressus esurientem decepit, alteram malam adhibet technam. Inutilis, inquit, mihi fuit prisca illa machina; mitto illam artem, qua Adamum decussi, cibi tentationem depono: hic quippe videtur voluptatibus insperare. Qui enim voluptatis esca non emollitur, non querit panem etiam in diuturnitate: quando fame non flectitur, carnis certamen non adeundum est. Aliam pugnandi artem adhibere decrevi: suavior adest hamus, dulcis gloriæ amor. Sævis est vanæ gloriæ laqueus; nec modo dulcis, sed etiam duplex: per vanam enim gloriam arrogantiae advenit morbus. Nam qui gloriam amat, ad fastum pronus est: huic vero adest ad hunc morbum occasio. Fortassis alium sapit, quia multis diebus jejunavit. Ad fastum alliciam: adiens illum ut justum, ex psalmorum verbis inflabo quasi illius gratia dictis: dolosa interrogatione inescabo. Sit mihi interrogandi locus præcipitum: ad pinnaculum traham, et in sublimi posito hæc proferam: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavi de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Certe vel admittit dictum, vel refugit. Si admittit, quasi justus sese præcipitandi consilium suscipiet: ex sublimi corpus objiciet: ego vero, si lapsus moriatur, deridebo mortuum; si vivat, illum vanæ gloriæ morbo contici, dum suasi, ut sese ostentandi causa projiceret. Si vero recusare videam, Deo invisum reddere tentabo, ut olim Jobum, Filii dignitatem calumnians hoc pacto: Dictum ipsi a te scriptum legi, promissionem salutis abs te datam dixi, et se deorsum mittere non ausus est: palam est ipsum non fidere promissis tuis: quomodo igitur tam incredulum vocasti filium? Non latuit autem Domi-

nium hoc consilium, seque ipsum raptandum dedit, ac si quis homo hominem sequeretur. Ille vero in sublimi posito consilium suum aperit: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Diabolo hæc proponenti respondimus, Si putas id esse viri Patrem habentis Deum, quod in talibus malis illæsus maneat, habes eorum quæ proponis demonstrationem. Illud enim ipsum, o diabolus, Filium esse demonstrat, quod tibi adstantem ad præcipitum, non dejicias, quem a multo tempore dejicere curas. Illud certe constat, vel ex hortandi modo: Invitus non cades, inquit, sponte dejice teipsum: *Mitte te deorsum. Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavi de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Nam hoc ipsum esse Deum demonstrasset. Si enim ipsum adversarius esse Deum scivisset, non ei proposuisset ut se ex alto dejiceret: siquidem sciebat Deum neque ab altitudine lædi, neque a latitudine superari posse, sed alta altitudine, lata latitudine coæquare: sciebat ab omni offensione Deum esse liberum: humanorum enim pedum, non Dei est, offendi. Quod igitur non ut Deum alloqueretur, ipsa diaboli verba testificatur. Audiamus verborum sensum. Paulo ante dicebas, inquit, *Scriptum est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei;* et tuam erga Deum approbavi fidem: sed quia aliud Dei dictum est, *Angelis suis mandavi de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum;* ostende te Dei verbo credere, ac te dejiciens sine læsione, utere hoc præcipitum, quod te Filium esse probet: utere lapsu ut divinæ providentiæ argumento. Si enim lapsus, illæsus resurgas, vera est illa Filii appellatio: hoc enim tibi ante pollicebatur Deus: *Angelis suis mandavi de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Ex foetente vasculo unguentum profers, diabolus, historiam veterem repetens. Leo quidam a Samsons occisus est, qui favum mellis in ore habens, foetens projectus erat. Tu quoque leoninum illud mel per os stillas, et jacens deprehenderis, Domini responsione prostratus. *Scriptum est enim, inquit, Non tentabis Dominum Deum tuum.* Neque se projicere recusavit, neque annuit. Si enim se projicere recusasset, ansam diabolo dedisset putandi, ipsum non Deo fidere: si se projiciendi consilio adhaesisset, jactabundus et ad ostentationem pronus visus esset. Responsionem affert, quæ nec consensum nec recusationem afferat, *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Hoc diabolus dicit, Me Dominum tuum non tentabis. Neque enim si hoc didicisset, ipsum postea adiisset, ut hæc polliceretur: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Psalmorum voces ut veras accipio. Deo credo patrocinium promittenti: scio illum angelis mandare pro hominibus; sed non quando in præcipitiis se conjiciunt, non quando se sponte occidunt, non quando tentant absque necessitate. Itaque bis lapsus diabolus, ad tertiam insurgit tentationem. Verum tertiæ sermo adhuc debitor est, vobisque omnibus adest debiti chirographum: dulce certe chirographum, unique diabolo amarum: nam ex ipsius lapsibus solvitur. Duas jam puto chirographi solutiones factas; circa reliqua debitum mihi superest longe cæteris onerosius. Reliquum debitum est tertia diaboli vafrities; tertia ordine, magnitudine prima; errorum numero postrema, versutiae arte prima. In primis enim nequitia tolerabilis erat: nam apostasiam a Deo non aperte petebat, sed divina abutens commemoratione, *Si Filius Dei es* dicens, sub pia specie artificium inimici Dei tenebat. In tertia vero tentatione nuda malitiæ rabies, apertum flagitium erat: adorationem enim petebat ab eo qui adoratur, ex iis quæ audierat adorationem se petere posse imaginans. Quia enim viderat Dominum semper cum fide loqui, et Deum non esse tentandum dicere: putavit Dominum facile induci posse ad credendum, nec ea de re curiosius inquisiturum esse. Atque ut terrorem incuteret cum glorioso cultu illum adit: nam dicitur: *Assumit eum diabolus in montem excelsum*

valde, et ostendit illi omnia regna mundi, et gloriam eorum. Adumbrata enim aëria imagine, per fictas aërias formas et inconditam cosmographiam, delinquenti regni pulchritudinem ostentans, sperabat ex commentitio splendore se Dominum ad pie credendum facilem, superaturum esse. Nunc vero non intelligit se contra seipsum contendere, et ad lapsum properare. Ne a scopo aberraret, mundum se daturum pollicebatur: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Qui Paul non credit dicenti avarum esse idololatram; audiat idolorum patrem eadem quæ Paulus confitentem: Adoranti me, inquit, aliena dabo. Ergo ad diabolum transfugit, qui aliena possidet. Ipse enim alienorum donum promittit, gratiam cum aliorum damno præbens, et furando largiens. Hæc mente ille Dominum invadit, ut eum donorum pollicitatione ad lapsum decuteret. Hic, aiebat, cibus non potest allici, non vana gloria deliniri. Hæc duo validissima tela confregit: aliud mihi validum telum querendum: dominatus amor, quem omnes appetunt, lucri cupido, quam nulli respuunt: avaritia omnes, ut ita dicam, vulnerati sunt: hanc ex pharetra mea educam et emittam. Sed quo jaculatus comprehendam? quis mihi locus opportunus erit? Utinam inexcelsum montem veniat: commodus est locus editus ad spectandum: ex loco sublimi fertiles regiones ostenderem, ob oculos ponerem thesauros regum, spectandum præberem gloriosum vite splendorem; alia ut vere se habent exhibens, alia arte et imaginario amplificans. Hominis natura facile capit opinione: si terræ jucunda viderit, ad possessionem accurret: exhibitas rapiet divitias, tantas possessiones diligit, umbram esse veritatem suspicabitur, statim credet exhibitis: ubique enim fidem ostendit. Dixi, Panem pete; et hoc ille rejecit, Deo credens vel sine pane alenti: dixi, Mitte corpus tuum deorsum; et hoc dictum repulit dicens, non oportere Deum tentare. Cum gloriosa igitur specie ipsum adibo. A me deceptus credet, utpote qui in Deum incidere solitus sit, neque sit curiosus: ipso autem credente, ego deridendo abecedam. Has cum nosset cogitationes Christus, in locum excelsum cum illo ivit. Diabolus vero artem suam exhibere cepit, varium fastuosum plenum spectaculum ob oculos ponens, dum sceleris auctorem illam non confutavit, sed quasi dolum non nosset spectabat. Ille autem suspicabatur ipsum artis specie captum esse, et spectaculorum pulchritudine seductum: et quasi gloriam auctor sublimia et imperatoria verborum monstra præfert: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris*

me. Non vides, inquit, homo, mundi magnitudinem? non vides amplas ejus possessiones? non stupescit sexcenta cernens in illo regna? horum ego dominus: hæc dona hominibus per iudicium meum conferuntur. Mihi tu omnibus antefereendus, solusque in terra regno dignus es: a me accipe imperium totius mundi, et in horum vicem adorationem mihi exhibe. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Quasi ex media parte prophetam agis invitus, o diabolus; trades quippe mundum, quem male in servitutem redelegisti; verum non adorationem, sed flagellationem obtinebis. An putas te Adamum alloqui? etenim Adamum inescavit, suavitque ipsi quod Deus futurus esset, et persuasum præcipitavit. Nunc quoque Christo promittit imperium universi, sperans ipsum ob tam altam spem esse lapsurum. Sed dignam audivit responsionem: *Vade retro a me, satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Vade, satana.* Et hoc nomen Satanæ adjicit, quemadmodum herus quispiam servum se occultantem ex nomine vocat, ostendens non se latere. *Vade.* Comminatorium puto, mansuetum licet, verbum, quasi frendente in ipsum Domino: Conatus es simulationem obtegere, et ipsam detexisti: de victoria desperas, et me donis adularis: jam mihi venditionem paras, jam mihi accidit ista similia, quæ per proditorem venient. Intempestivam, o diabolus, machinatus es venditionem: expecta tecum consensurum Judam. Vade nunc, crucem expecto: vade nunc, non me emes; nunc vade, dona proditoris serva: nunc hoc tibi dico: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ne partiaris homines cum Deo: ipsi namque soli sunt debitores. *Tunc, inquit, reliquit eum diabolus.* Magna in ultimum errorem victoria. Sicut enim athleta quispiam strenuus, erecto sursum adversario, ipsum et sublimi decussum frangit: sic Dominus Christus, in montem adversarium tollens et aëria spe repleus, ab illa spo deiecit et attrivit, et victoriæ miraculum, quod angelos perculit, ipsos ad victoris satellitium et ministerium collegit: nam ait, *Eccæ angeli accesserunt, et ministrabant ei.* Nos quoque angelis similes Christo servitutem exhibeamus, cælis placeamus, ministerium in terra exhibentes angelicum, in ulnis invictis animas deponamus, lapsæ naturæ emendatorem diligamus, eum qui communem inimicum enervavit amplectamur, glorificati victoriam in memoria circumferamus, diabolo lapso insultemus, et caput impudens raptantes sic ore vociferemur: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Insi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN PRODITIONEM JUDE, ET IN PASSIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. IN SANCTA QUINTA (a).

Monstram video Ecclesiam, dolorem præ se ferentem ob factam a proprio filio proditionem. Grave namque facinus, eadem nempe, machinatus est: et qui hæc patitur, Index cælestis est vivorum et mortuorum. Quid autem omnium atrocissimum est, de repente inimicus et insidiator effectus est is, qui paulo ante discipulus et obsequens erat: de repente ovis in feram mutata est, a luce descivit apostolus, vendidit Dominum servus procaz, post undecim discipulos duodecim numeratus. Et cur nomen non proferam, ut ne omnibus apostolis contumeliam inferam, dum sceleris auctorem taceo? *Abiens, inquit, unus ex duodecim (Matth. 26. 14).* Quisnam? qui vocabatur Judas. Aliud additur, ne innoxius noxium tegat; alium enim ejusdem nominis apostolum invenimus; *Judas Iscariotes, inquit, unus de duodecim, profectus.* Non ultra certe unus solum erat; habebat enim secum adiutorem diabolum. Hic profectus ad principes sacerdotum dixit: *Quid vultis mihi dare, et*

ego vobis eum tradam (Matth. 26. 15)? Dic mihi nunc, Juda, qui mundi Dominum Magistrumque tuum vendendum proponis, discipuli dignitatem quo in pretio relinquis? quid te cogit, ut contendas ad Regem tuum prodendum? in quo vidisti cæteros condiscipulos tibi antepositos, ut hoc impium facinus meditareris? qui scis et tibi et cæteris undecim apostolis clamasse Dominum, *Si quis vult in vobis esse primus, sit omnium ultimus et omnium minister (Marc. 9. 34).* Annon hæc ante dixit, ut consilium tuum reprimeret? teque concitavit ut primis ministrares, ut ne tu, quasi ultimus, injusto mœrore affectus, dolum parares? Si pecuniarum cupidus non fuisses, cum te Judæis proditorem obtulisti, suspicatus quis fuisset, te injuria affectum, ad ludentis ultionem procedere: cum vero palam dicis, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam (Matth. 26. 16),* dolitui causam prodia. *Illi vero constituerunt ei triginta argenteos. Et ardebat quærebatur opportunitatem, ut traderet eum.* Quid facis, o Juda, cum triginta argenteorum statuto pretio, inestimabilem margaritam vendis? Enimvero prius

(a) Collata cum Codice Romano.

καθ' ἑαυτοῦ φιλονεικῶν οὐκ αἰσθάνεται, καὶ πρὸς τοσούτην ἐπιγύμνασιν πῶσιν. Ἰνα μὴ πῆσθ, τὰς τοῦ κόσμου δωρεάς ὑποχνοῦ. [37] Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Ὁ Παῦλος μὴ πιστεύων, οὐκ ἐδωλόατο τὸ πλεονέκτης, ἀκούειν τοῦ τῶν εἰδωλῶν πατέρος ὁμολογούντος τὰ Παύλου. Τῷ προσκυνοῦντι με, φησί, τὰ ἀλλότρια δώσω. Οὐκοῦν πρόσφυξ διαβόλου, τῶν ἀλλοτρῶν δὲ κτήτωρ. Αὐτὸς γὰρ τῶν ἀλλοτρῶν ὑποσχεῖται τὴν δόσιν, ζημιῶν τοὺς χαρίσματος, καὶ δι' ὧν δίδωσι κλέπτων. Οὗτος αὐτῷ καὶ τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην φιλοτιμίας δὲ νοῦς, ὑποκλίσαι πρὸς πτώμα δωρεῶν ὑποσχεῖται. Ἦδοντες, φησὶν, οὗτος βρωμάτων ἀγαύωντος, κανοδοξίας ἀγαργάλιστος πάθει. Τὰ δύο ὁμοῦ διεκλάσε τὰ μαχηόμενα βέλη. Ἄλλο μοι βέλος ἰσχυρὸν ζητήσαν· φιλαρχίας ἐν ἁπασιν δρεξίς, εὐρεσις κέρδους ἀνεκτὴ κατὰ οὐδέτι· πλεονεξία πάντως, ὡς εἰπὼν, τραυματίζω. ταύτην ἐκβαλὼν μοι τῆς φαρμάκας ἐκπέμψω. Ἄλλα ποῦ τοξέυων λάβω; τίς συνεργήσει μοι τόπος; Εἴθε μοι πρὸς ὅρος ὕψηλον συνανηλθεν· ἐπιτήδειον ὕψηλότης εἰς θεῶν. Ἰδεῖσα ἂν ἐξ ὕψους τῶν χωρῶν τὰς εὐφρόνας· ἤγαγον ἂν ὑπ' ἑνὶν θησαυροῦ βασιλεύω· παρῆλθον ἂν εἰς θεῶν τὴν ἐνδοξον τοῦ βίου λαμπρότητα, τὰ μὲν ὄντως δεικνύς, τὰ δὲ τέχνη φαντάζων. Ἀνθρώπου δὲ φύσις εὐσαγγήνευτος λήμματα· ἐν ἰσθί τῆς γῆς φαῖδρα, προσδραμεῖται τῇ κτήσει· ἀρπάξει τὸν δεικνύμενον πλουτοῦν, τῶν τοσούτων ἐρασθήσεται κτήσεων· ἀληθεῖαν τὴν σικλὴν ὑποπτεύσει, πιστεύσει τοὺς δεικνυμένους εὐθὺς· πανταγῶν γὰρ ἐπιθέδεται πιστοῖν. Εἰπον, Ἄρτον αἰτῆσαι, καὶ παρῆλθε τοῦτο, πιστεύων ὡς τρέφοντι καὶ χωρὶς τοῦ Θεοῦ· εἶπον, Ρίψαι κάτω τὸ σῶμα, καὶ τὸ ῥηθὲ διεισπασατο, μὴ δέξιν τὸν Θεὸν ἐκπεράξαι. Ἰδεῖσα ἐνδοξον τοῖνυν αὐτῷ προσελύσσομαι σχήματος. Πιστεύσει γὰρ ἀπατηθεὶς ἑμῶι, ὡς Θεῷ πεπεισθεὶς περιπτεῖται, καὶ πολυπράγμων, οὐκ ὡν πιστεύσει· πιστεύσαντος δὲ καταγαλάσας οὐχέσσομαι. Ταύτας εἰδὼς ὁ Χριστὸς τὰς ἐννοίας, εἰς ὅρος ὕψηλον συνανῆκε· καὶ τῆς τέχνης ὁ διάβολος ἤρξατο, ποικίλῃν τοῖς ὁμῶσι προτιθεὶς φαντασίαν. Ὁ Δεσπότης δὲ τὴν τέχνην οὐκ ἤλεγχεν, ἀλλ' ὡς τὸν δόλον οὐκ εἰδὼς θεωρεῖ. Ὁ δὲ κεκρατῆσθαι τῇ τῆς φαντασίας ὑποπτεύετο τέχνην, καὶ τῷ κάλλει τῶν φανέντων εἰληφθαί. καὶ ὡς δοξαστὴς λοιπὸν ὑπερκοφίλων παντοκράτορικῶς τερατεύεται ῥήσις. Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Οὐχ ὀρέξ, φησὶν, ἀνθρώπου, τοῦ κόσμου τὸ μέγεθος; οὐ θεωρεῖς; τὸ τοῦτο πολύκτερον; οὐ φρίττεις τὰς μυριοπλάστους ταύτας ἐν αὐτῷ βασιλείας; τοῦτων ὁ Δεσπότης ἐγὼ δόματα ταῦτα παρ' ἑμῶι τοῖς ἀνθρώποις κατ' ἐμὴν ἕκαστον διανέμεται κρίσιν. Σὺ δὲ πάντων παρ'

ἐμοὶ προτιμότερος, καὶ μόνος δίκαιος τῶν ἐν γῇ βασιλεύειν· παράλαβε δὲ παρ' ἑμοῦ τὸν παγκόσμιον κράτος, καὶ προσκυνῇσιν ἀντὶ τούτων ἀπόδοις. Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Ἐξ ἡμῶν προφητεύεις ἄκων, διάβολε· παραδόσεις σὺ μὲν τὸν κόσμον, ἂν κακῶς ἰδοῦσιν, ἀλλ' οὐ προσκυνῇσιν σὺν, ἀλλὰ μαστιγούμενος. Μὴ γὰρ οἶε τῷ Ἀδὰμ διαλέγεσθαι; καὶ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδελείσεν, ἔπεισεν, ὡς ἔσται θεός, καὶ πείσας καθήνεγκαν. Ἰπταγνέται καὶ νῦν παντοκράτοριαν Χριστῷ, τῷ τῆς ἐλπίδος ὕψει παραπεισθὲν ἐλπίζων. Ἄλλ' ἀξίως ἀποκρίσεως ἤκουσεν· Ἰπαγε δάσω μου, Σατανα· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ἰπαγε, Σατανα. Καλῶς ἐνταῦθα τὸ τὸ Σατανᾶ προστίθειν ὄνομα· καθάπερ γὰρ τις Δεσπότης ὑποκρυπτόμενον δοῦλον καλῶν ἐξ ὀνόματος, δεικνύς ὅς οὐκ ἔλαθεν. Ἰπαγε· ἀπειλητικὸν οἶμαι τὸ τοῦ ῥήματος πῶρον, ὡς περ ἐμβριμωμένον πρὸς αὐτὸν τὸν Δεσπότην. Ἐκαμῆς τὴν ὑπόκρισιν κρύπτων, καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀπεγύμνωσας· ἀπέγκως τὴν νίκην, καὶ κολακεύεις με δώροις· ἤδη μοι πραγματεύη τὴν πρᾶσιν· ἤδη τὰ διὰ τοῦ προδότη πορεύη μοι σύμφωνα. Ἀκρων ἐμελέτησας, ὡς διάβολε, πρᾶσιν· μεῖνόν σου τὸν συναλλάκτην Ἰουδαν. [758] Ἰπαγε νῦν, τὸν σταυρὸν ἀναμένω· ὕπαγε νῦν, οὐκ ἀγοράσεις με· νῦν ὕπαγε, τῆρησόν σου τὴν προδότη τὰ δώρα· νῦν δὲ σοι τοσούτῳ φημι, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Μὴ σὺ μερίζου τῷ Θεῷ τοὺς ἀνθρώπους; αὐτῷ γὰρ μόνῳ χραιστούσι. Τότε, φησὶν, ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος. Μεγάλη τῆς πλάνης τῆς ἐσχάτης ἡ νίκη· καθάπερ γὰρ τις ἀθλητὴς γενναίος, πρὸς ὕψος τὸν ἀντίπαλον ἄρας, ἐκ μεταώρων καταβρῆγγυνται πτώματος, οὕτως ὁ Δεσπότης Χριστὸς, εἰς ὅρος τὸν διάβολον ἄρας καὶ μεταώριος ἀερίος ἐλπίσιν, ἀπ' ὕψους ἐλπίδος κατέρραξε· καὶ τὸ τῆς νίκης θαῦμα τοὺς ἀγγέλους ἐκπλήξαν, πρὸς τὴν τοῦ νικητοῦ δορυφορίαν συνήγαγεν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἄγγελοι προσήλθον καὶ διηκόνουν αὐτῷ. Ἰσάγγελον δὲ καὶ ἡμεῖς παρασώμεθα τῷ Δεσπότη τὴν δουλείαν, ἀρέσωμεν οὐράνοις, διακονίαν ἐν γῇ πληροῦντες ἀγγελικὴν, ταῖς ἀπαιτήσεσιν τὴν ψυχὴν ἀποθώμεν ἀγάλας, τὸν τῆς πεσοῦσης φύσεως ἀνθρωπίνης ἀγαπήσωμεν, τὸν τοῦ κοινῶν Δυσμενοῦς ἐκνευρωτὴν ἀσπασώμεθα, δεδοξασμένοι τὴν νίκην δορυφορῇ σωμεν μνήμη, ἐπεμβώμεν διαβολῇ πεσόντι, καὶ τὴν ἀνασχυντὸν κεφαλὴν κατασπίντες παμφόνοις ἐμβόσωμεν σόμασι· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς προδοσίαν τοῦ Ἰουδα, καὶ εἰς τὸ πάθος τοῦ

Στυγνὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὁρῶ, σκυθρωπάουσαν μορφὴν τὴν τοῦ οὐραίου υἱοῦ προδοσίαν σημαίνουσαν. Δεινὸν γὰρ τὸ μελετῆσθαι, καὶ φόνος τὸ κατασκευασθῆναι, καὶ κριτὴς ὁ ταῦτα πύκνων νεκρῶν καὶ ζώντων οὐράνιος. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ἄφνω ἐχθρὸς καὶ ἐπίδουλος ὁ πρὸ μικροῦ μαθητῆς καὶ ὑπῆκοος, ἀδρώως θηρίον τὸ πρῶτον, ἀποστάτης φωτὸς ὁ ἀπόστολος, πράτης Δεσπότης ὁ δοῦλος ἀσώφρωνος, ὡν ἑνδεκα μαθητῶν ὁ δωδέκατος. Καὶ τί μὴ λέγω τὸ ὄνομα, ἵνα μὴ πᾶσιν ἐπάγῃ τὴν ὕβριν τοὺς ἀποστόλους, ἀποκρύπτων τὸν ἁγίον; Πορευθεὶς, φησὶν, εἰς τῶν δώδεκα. Τίς; Ὁ Λατρεύων Ἰουδα. Καὶ ἄλλο, ἵνα μὴ ὁ ἀναιτός ἀποκρύψῃ τὸν αἴτιον (εὐρίσκομεν γὰρ τῶν ἀποστόλων καὶ ἑταρὸν τῷ αὐτῷ καλεῖσθαι ὄνοματι), Ἰουδᾶς ὁ Ἰσκαριώτης, φησὶν, εἰς πορευθεὶς τῶν δώδεκα. Οὐκ ἔτι οὖν εἰς· εἶπε γὰρ ὁ ἑαυτοῦ τὸν διάβολον συνεργόν. Οὗτος πορευθεὶς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· Τί θέλετε μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Εἰπέ μοι ἐνταῦθα, Ἰουδα, τὸν τοῦ κόσμου Δεσπότην καὶ ἑαυτοῦ διδάσκαλον εἰς πρᾶσιν προβαλλόμενος, τὴν ἀξίαν τοῦ μαθητοῦ ἐν ποῖα καταλιμπάνει τιμῇ; τί δὲ σε καί-αναγκάζει προδότην τοῦ ἑαυτοῦ βασιλέως στρατεύεσθαι; τίνα προτίμησιν ἰδὼς τῶν λοιπῶν συμπαθητῶν κατὰ σὺ γινωσκόντων, ὅτι ταύτην ἄνομον βουλήν ἐμελέτησας; ὅς οὐδὲς πρὸς σὲ καὶ τοὺς ἑνδεκα ἀποστόλους τοῦ Δεσπότης βοήσαντο; Εἰ τις θέλει ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἐχθρὸς, καὶ πάντων διδο-

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τῇ ἀγίᾳ πέμπτῃ.

νος. Ἄρα οὐ ταῦτα προσέειπε, τὴν σὴν βουλήν ἀναστέλλων; καὶ διακονεῖν σε τοῖς πρώτοις ἡρέθισεν, ἵνα μὴ σὺ ὡς ἐσχατος ἀδίκων πᾶν κινῆβεις κατασκευάσης τὸν δόλον; Εἰ μὲν ὑπῆρχες χρημάτων ἐκτός τοις Ἰουδαίοις τὴν προδοσίαν δωροῦμενος, ἂν ὑπέλαβεν ἄνθρωπος, ὅτι ἀδικόν τι ὑποστάς πρὸς τὴν τοῦ ἀδικήσαντος ἐχώρησας ἱμῶν· τὸ δὲ λέγειν σε προφάνως· Τί θέλετε μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; ἤλοι τὴν σὴν δολιότητα. Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Καὶ ἀπὸ τότε εἴητι εὐκαίριον, ἵνα αὐτὸν παραδοῖ. Τί πράττεις, Ἰουδα, τριάκοντα συμφωνήσας; ἀργύριον ἔρπης τοῦ ἀτιμῆτον πρᾶτως μαργαρίτου; Ἐκαρῖμυσον πρῶτον ἄτερ μόνῃ τῷ [759] λόγῳ ἐδημιούργησεν ἄσπρα, καὶ τότε λόγῳ τὸν λόγον παραδοῦναι μελέτησεν. Εἴητι εὐκαίριον, ἵνα αὐτόν παραδοῖ. Αὐτὸς τοὺς χρόνους καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, καὶ κατ' ἐκείνου ἐξήτει καιρὸν τῆς αὐτοῦ προδοσίας ἀρμόδιον. Ὅψιν δὲ γενομένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν· Ἀμήν, ἀμήν· λέγω ὑμῖν, εἰς δὲ ὑμῶν παραδοῖ με· ὁ κατ' ἐμοῦ καὶ ὑμῶν εισελθὼν καὶ μαθὼν ἀ φυλάξει οὐκ ἴσχυσι. Καὶ λυπούμενοι σφοδρὰ ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν, μήτι ἐγὼ εἰμι, Κύριε; Πάντας ἐκίνει τὸ ῥηθὲν ἐκ ἀκριβοῦς τοῦ συνειδότης ἐρεύνησιν, εἰς καθαρά τὰ τῆς καρδίας χρύψα. Ἀπεκρίθη λέγων ὁ Ἰησοῦς· Τί πάντες ἑαυτοὺς τὸ τοῦ προδότης συκοφαντεῖτε ἔγγλημα; Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τῇ

χείρα, οὗτός με παραδώσει. Ἄκων ὑποδεικνύει λαὸν, πρὸ τοῦ δράματος λέγει πᾶν μὴ ὄντων κρατεῖται τῶς ὑπ' ἐμοῦ, ἕως ἂν εἴπῃ ἐπ' ὁμῶν τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἐμοῦ μελετώμενα. Ἀποκριθεὶς δὲ, φησὶν, ὁ Ἰούδας ὁ παραδιδὼς αὐτόν, εἶπε· Μὴτι ἐγὼ εἰμι, Ῥαββί; λέγει αὐτῷ· Σὺ εἶπας. Ἠλευθέρωσας τοὺς ἑνδεκα, τῶν παρὰ σοῦ πρᾶττονέων τούτου, ἀθύνεις ποιήσας. Λέγου καὶ ἄλλην κατάκρισιν ὃν μέλλεις πρᾶττειν φιλαργυρίᾳ. Ἐσθιώτων δὲ αὐτῶν, φησὶ, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἰδὼν τοὺς μαθηταίς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Ἀδελφοί, ράγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκε λέγων· Ἀδελφοί, εἰσατε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καθ' ἡμᾶς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκρυνόμενον εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν. Ἀδελφοί ἐξ αὐτοῦ εἰσατε. Καὶ σὺ, φησὶν, ὁ προδότης, τῆς αἰωνίου μεταγχοῦ ζωῆς· καὶ ἐν μὲν ἐμμελής ἐν αὐτῇ, τὰ πρὸς Ἰουδαίους συγκεχωρήται σοὶ σύμφωνα· ἐὰν δὲ τὴν αὐτοῦ μὴ ἀνατρέψῃς ὁμῆν, ἰσθὶ εἰδώς ὅποιον Δεσπότην, πικράσας φιλάνθρωπον. Ὁ δὲ τῆς Δεσποτικῆς ὑπαρξίας καὶ ἀνασχόμενος, πρὸς Ἰουδαίους δραμῶν γειν εἰς ἕσπον τὸ μελετηθὲν κατηπαίετο. Καὶ ἰδοὺ,

φησὶν, Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ὄχλος πολλὸς μετὰ μαθητῶν, καὶ ἔξωθεν ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ προσκυτῶν τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παραδιδὼς αὐτόν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων· Ὅρ ἐὰν φιλήσω, αὐτὸς ἐστι· κρατήσατε αὐτόν. Τοῖς ἐμοῖς προσέχετε χεῖρας· ἄλλως γὰρ ὁ λόγος προδοθήναι οὐ δύναται. Καὶ εὐθέως προσελθὼν ἐπ' Ἰησοῦ, εἶπεν αὐτῷ· Χαίρε, Ῥαββί, καὶ καταβλήσαν αὐτόν. Ὁ φιλήματος· οἰκουμένης εἰρήνης ἀναιρέσις, μάλλον δὲ, φιλαλήθως εἰπεῖν, τοῦ κοσμικοῦ πολέμου κατάλυσις, καὶ εἰ μὴ τοῦτο ἀκολουθῶν τῷ σκοπῷ ὁ Ἰούδας τὴν προδοσίαν ἐτόλμησεν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἐταίρε, ἐπ' ᾧ πάρεαι; Ἐμοὶ τὸ φθῆγμα δίδωκας, πρὸς τοὺς παρεστῶτας τὰ σύμφωνα κλήρωσον. Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. Ἀπῆλθεν ὁ προδότης τῶν ἀποστόλων ἁλλότριος, καὶ ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς Ἰουδαίοις προσηγήθη εἰς θάνατον· κατεστυάσθη σταυρὸς, καὶ τάφος οἰκοδομεῖται εἰς ζωὴν· οἱ νεκροὶ ἐπανερχονται, καὶ εἰς ἄβυσσον Ἰούδας πορεύεται· σταυροῦται μετὰ ληστῶν ὁ Σωτήρ, καὶ πάντας καλεῖ πρὸς παράδεισον. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

* Fort. ὡς φίλημα. τίς.

Εἰς τὸ, « Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ καὶ ὑψωρᾶνθην. »

Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑψωρᾶνθην, ὁ μακαρὸς μαρτυρήσας Δαυὶδ. Οὐκ ἐξ οικίας φύσεως ἐμαρτύρησεν, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐκλαδίσθη· ὃς ἀπλῶς ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ σοφῶς ὁ Δαυὶδ ἐλάνευσεν· οὐκ ἀπὸ χειλέων μόνον ἐμνημόνευσε, ἀλλὰ καὶ καρδία ἐδόξαζεν· οὐκ ἐν νυκτὶ ἢ ἡμέρᾳ ἐπλανθάνετο Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα αἰτῶν κατὰ πᾶσαν ὥραν ἐμνημόνευσε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἀλήθειαν καὶ οὐ ψεῦδος διαγράφωμεν, ἀπ' αὐτῆς τῆς εγγράφου ἰστορίας τὰς μεμνησθῆναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος τρυφήσωμεν. Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑψωρᾶνθην, εἶπεν [740] ὁ Δαυὶδ. Καὶ ἡ θέλεις γινώσκει ἀληθῶς, ὅτι καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ μνημόνευσε ὁ Δαυὶδ τοῦ Θεοῦ, καὶ μνημονεύων ὑψωρᾶνθην, μετὰ πολλῆς φιληκολίας πρόσχευε τὰ λεγόμενα· Ἐμνήσθην ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε· καὶ ἠμνήσθησάμου τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ τρυφῇ καὶ ἐν πάσῃ· Μεσοκύριον ἐξεγερῶμεν τοῦ ἐξομολογησάσθαι σοι, Κύριε· Ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐμελέτω εἰς γέ. Ἐσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημέριος διηγήσομαι αἰ ἀπαγγεῖλω· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίω. Καὶ πάλιν, Τοῦ ἀναγγεῖλλαι ἐν πρωὶ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀληθείαν σου κατὰ νύκτα. Ὅρᾳς ὅτι οὐκ σὺν ὥρᾳ ἀργῇ, ἐν ἣ ἐπλανθάνετο· οὐκ ἐωθινῇ, ἢ νυκτερινῇ. Εἰ γε θέλεις μαθεῖν ἀληθῶς, ὅτι οὐκ ἀπλῶς μνημόνευσε τοῦ Θεοῦ ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ μετὰ συνοχῆς καρδίας, ἔκρουε· Ἐκβύθων ἐκέραιε σοι, Κύριε· Κύριε, ἐξομολογήσομαι σοι ἐν εὐθύτητι καρδίας. Καὶ ἵνα τῶν τῶν ὥρῶν πέρας ἐπάγῃ ὁ Δαυὶδ, εἰτα λέγει· Ὡς ἠγάπησα τὸν ὄνομα σου, Κύριε! ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μὴ ὄστις. Ἰδοὺ ὡς ὅλην τὴν ἡμέραν μελετῶν τὰ λόγια Κυρίου, καὶ μεμνημένος τοῦ Θεοῦ παρ' ἑκαστα, πολὺς ἀπέλαβε χάριτος ἀξίωμα· ἄρα ἐπὶ τῆς τὰς ἀμοιβῶν ἐκάλυψατο· Ὅμως καὶ αὐτὸν διαπρέποντα καὶ βασιλεύοντα ἐπαιγῶς· ὥδε τοὺς ἐχθροὺς ὑποτάττοντα, καὶ αὐτοῖς ἀγγέλοις ἐπιτάττοντα· ὥδε τῆς πηγίλου βασιλείας τὴν πορφύραν φορέσαντα, καὶ ἐκεῖ τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας τὴν ὄψαν ἀπαστράξαντα· ὥδε τῆς εὐφωνίας τὰς φωνὰς καταλάμψαντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ αὐτῆς παναρέτου σοφίας τὰς μαρμαρυγὰς αὐταυγάζαντα. Καὶ ταῦτα μὲν μερικῶς ὑπογράφωμεν. Γούτων δὲ πάντων τὸ κρείττον ἐκλήρωσατο. Ὡς γὰρ ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεχῶς τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ λαοῦ ὁμολογῶν ἐπὶ γῆς, λοιπὸν εἰς οὐρανὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐχώρησεν εἰς προσέβαν λέγον· Κύριε, ἐπ' ἐκείνης ὁ Δαυὶδ μνημονεύει σου, καὶ μνημονεύων εὐφραίνεται· καὶ αὐτὸς αὐτοῦ μνήσθητι, Κύριε, Θεός ἡμῶν, καὶ λέγει· Ἐμνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ καὶ πάσης τῆς πράσεως αὐτοῦ. Λοιπὸν ἀποκρίνεται ὁ φιλόπρωπος Θεός· Ἐπειδὴ συνεχῶς καὶ συνετῶς μνημονεύει σου ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ πάντων χρηρῶν τὴν ἐμὴν πρὸς σεῖν διδόναι καὶ ἀγάπην· ὑπὲρ ἁγίους καὶ ἀγγέλους καὶ ἐνθάμεις αὐτὸν μεγαλυνῶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τί λέγων;

Deest aliquid, fort. βρῶντα.

Ἐδρον Δαυὶδ τὸν δούλόν μου, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· καὶ, Πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψηλόν παρὰ τοῖς βασιλεύσιν τῆς γῆς· καὶ, Τὸν ὀρόνον αὐτοῦ ἐπὶ τὰς ἡμέρας τοῦ ὄρανου. Τοῦτο δὲ εἰπὼν αὐτὸν ἐδειγματίσας ὁ Δαυὶδ. Ὅρᾳς ὅτι μέγα κέρδος γίνεται τοῦ ἀνθρώπου τὸ μνημονεύειν τοῦ Θεοῦ; Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, εἶπεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ὑψωρᾶνθην ἡ καρδία μου. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι εὐφρασίαι διὰ τοῦ στόματος εἰσέρχονται, καὶ διὰ τοῦ ἀφροδύνου μεθοδεύονται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ εὐφρασία, ὡς πηγή, μεμνήσθην ῥήματα τὴν καρδίαν ἐκβαίνει, ὥστε λέγειν τὸν τοιοῦτον· Ὡς γλυκὺς ἐπὶ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου; ὑπὲρ μέλι ἐπὶ στόματί μου. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ μνημονεύων, πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐφροσύνης ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ φωλεούσαν· ἐκεῖ πηγή βρῦουσα ἀγαθὰ, ἐκεῖ μέλι καὶ κηρίον καὶ λύχνος ἀπτόμενος, ἐκεῖ θησαυρὸς κρυπτόμενος τῆς ἀγίας Τριᾶδος. Λοιπὸν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔρχονται, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ λαμβάνουσι, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι γίνεται ἄνθρωπος κατηχούμενος, ἀλλ' ἀγγελος θεοφορούμενος. Ἐπειδὴ οὖν τοιαύτης χάριτος κατηξίωται ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοιαύτης εὐφρασίας ἀπολαύσας ἠσφαίνεται ὁ Δαυὶδ, καὶ ἡμεῖς τῆς τοῦ Θεοῦ εὐφρασίας ἀπολαύοντες, συνεχῶς μνημονεύωμεν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν. Θέρε οὖν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος τὰς ἀρετὰς μεταλλοδύωμεν, καὶ τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ παρουσίαν ὡς στήλην πανάρετον ἀνυμνήσωμεν· ἐπειδὴ ἔχουσα παρὰ τῆς γλώττης τὴν παρανομίαν Ἰουδαίων βλασφημίας τεκμήρια, καὶ ἐπειδὴ ἀπιστοῦσι τὰς Γραφὰς, ὡς ἀναξίως ἀναγινώσκουσιν, καὶ οὐ γινώσκουσιν τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ εἰ ἐκ παρθένου ἐτέχθη ὁ Κύριος, ἐν αὐτῷ σκανδαλίζονται, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ παμπόνηροι. Ὡς τῆς ἀνοίας! ὡς τῶν παρὰ φύσιν παρανομῶν! ποία γραφή, ἢ ποῖος προφήτης οὐ σαλπίζει τοῦ Κυρίου ταῦτας τὰς χάριτας; Πρώτως τὴν Παρθένον ὁ Σαλομὼν ἐμακάρισεν, ὁ [741] τῆς μεγάλης σοφίας ἡνιόχος, λέγων· Μακαρία ἡ στείρα ἡ ἀμίαντος, ἥτις οὐκ ἔγνω κοίτην ἐν παραπτώματι. Στεῖραν γὰρ λέγει πρὸ τοῦ ἐπιστηνῶσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸ τοῦ ἀνθῆσαι τὸν ἥλιον. Οὐκ ἔγνω κοίτην ἐν παραπτώματι, ὅτι μετὰ ἀνδρὸς οὐκ ὥμιλησεν. Ὅτι δὲ ἔκρυψε περὶ τῆς ἀμύαντου στείρας· Ἡσάλας ὁ τίμιος, εὐθὺς τοῦ σοφοῦ τὸ ῥητὸν ἐπαπαγγέλωσε, καὶ τῷ αὐτῷ ἐμακάρισε· Σὺ, φησὶν, εἰπας στείραν ἀμίαντον· καὶ λέγω· Εὐφράνθητι, στείρα ἡ οὐ τίκτουσα. Ἐως γὰρ νῦν οὐκ ἔτεκε· ἀπὸ τοῦ νῦν εὐφράνθητι, ὅτι ὃν οὐ χωροῦσιν οἱ οὐρανοὶ, ἔδεσθαι κατηξίωσαι. Ὡς δὲ οἱ δύο μάρτυρες ταῦτα ἐχρυσον, ἐξήρουν καὶ ἄλλων ἑταίρων μίξαι εἰς τὸ μυστήριον, ἵνα ἐπὶ τριῶν μαρτύρων σταθῇ ἀσφαλὲς τὸ ζητούμενον. Ὡς δὲ ταῦτα διεννοῦντο, ἐκότεροι εὗρον Δαυὶδ τῆς μεμνήσθαι τὸν ῥήτορα, καὶ ὑπομνησκουσιν αὐτὸν τῆς οἰκονομίας τὰ μέλλοντα. Ὡς δὲ ἔκρυψε τὸ μυστήριον, σάλπιγξ φωνῇ ἀντιφώ-

stellas, quas solo verbo creavit, et tunc de tradendo per verba tua illo Verbo meditareris. *Quærebat opportunitatem ut traderet eum.* Ipse tempora et sæcula fecit, et contra illum quærebat tempus proditioni opportunum. *Vespere autem facto, recubebat cum duodecim discipulis: et manducantibus illis dixit: Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est (Matth. 26. 20. 22):* qui contra me et vos ingressus est, et didicit ea quæ servare non potuit. *Et contristati valde, cæperunt ipsi dicere singuli, Numquid ego sum, Domine?* Dictum illud omnes excitabat ad conscientiam accuratius examinandam, eos quorum intima cordis pura erant. Respondit Jesus, Cur vobis omnes proditoris facinus adscribitis? *qui intingit mecum manum in catino, hic me tradet (Ibid. v. 23).* Invitus seipsum subindicat, seipsumque prodit; nomen ejus tamen a me interim tacetur, donec ipse vobis presentibus dixerit ea quæ adversum me machinatur. *Respondens autem, inquit, Judas, qui tradidit ipsum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti (Ibid. v. 25).* Undecim alios liberasti, cum eos tuo scelere immunes declarasti. Accipe et aliam damnationem facinorum, quæ ob pecunie ampem admissurus es. *Canantibus autem illis, inquit, accepit Jesus panem, et gratias agens fregit deditque discipulis, et dixit: Accipite, manducate: hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit, dicens: Accipite, bibite ex eo omnes: hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui*

pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Accipite ex eo omnes (Matth. 26. 26. 28). Et tu, inquit, proditor, æternæ vitæ particeps esto: et si quidem in illa manseris, venia tibi datur de pactis tuis cum Judæis; sin propositum tuum non evertas, scito quam benignum vendas Dominum. Ille vero Domini misericordiam non ferens, ad Judæos accurrit, ut meditationem opus perficeret. *Et ecce, inquit, Judas unus de duodecim venit, et cum ipso turba multa cum gladiis et fustibus a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradebat eum dederat illis signum dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum (Ibid. v. 47. 48).* Meis attendite labiis, alio enim modo non potest sermo proferri. *Et statim accedens ad Jesum dixit ei: Ave, Rabbi, et osculatus est eum (Ibid. v. 49).* O pacem orbis auferens osculum! imo ut verius dicatur, mundanum bellum de medio tollens; etiam si Judas non ea mente proditionem aggredi ausus sit. *Jesus autem dixit illi: Amice, ad quid venisti (Ibid. v. 50)?* Mihi osculum dedisti; pacta tua enim adstantibus perfice. *Tunc accedentes iniecerunt manus in Jesum, et tenuerunt eum.* Abiit proditor ab apostolis alienus, et vitæ princeps Judæis ad necem oblitus est. Apparata crux fuit, et sepulcrum ad vitam stratum est: mortui reviviscunt, et Judas in infernum abiit: crucifigitur cum latronibus Servator, et omnes vocat in paradisum. Ipse gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN ILLUD, MEMOR FUI DEI, ET DELECTATUS SUM (Psal. 76. 4).

1. *Memor fui Dei, et delectatus sum;* id cantor David testificatus est. Non ex se, sed ex Spiritu sancto Dei mollatus est, neque modo memor fuit David, sed et sapienter supplicavit; non labiis solum memor fuit, sed cor etiam illum docuit; non nocte vel die oblitus, sed hæc singulis horis precans memorabat. Et ut scias nos vera, non autem falsa scribere, ab ipsa Scripturæ historia melodias Spiritus sancti decerpamus. *Memor fui Dei, et delectatus sum, inquit David.* Et ut vere scias Davidem et nocte et die Dei recordatum, et ejus memorem delectatum esse, attento animo sequentia audi: *Memor fui nocte nominis tui, Domine (Psal. 118. 55); et, Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione (Psal. 44. 18): Media nocte surgebam ad confitendum tibi, Domine (Psal. 118. 62): In matutinis meditabar in te (Psal. 62. 7): Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo (Psal. 54. 18): Deus, Deus meus, ad te de luce vigila (Psal. 62. 1); et rursum, Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem (Psal. 91. 5).* Viden' nullam fuisse otiosam horam, in qua oblivisceretur? non matutinam, non vespertinam. Si dicere velis Davidem non simpliciter Dei memorem fuisse, sed etiam cum attentione cordis, audi, *De profundis clamavi ad te, Domine: Domine, confitebor tibi in recto corde (Psal. 129. 4. et 118. 7).* Et ut omnium horarum terminum induceret David, deinde ait: *Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est (Psal. 118. 97).* Ecce quomodo tota die meditando eloquia Domini et assidue memor Dei, qualis gratiæ dignitatem accepit? num in terra mercede donatus est? Puto illum conspicuum et in terra regnantem, hic inimicos subegisse, et illic angelis imperasse: hic terrenum regnum et purpuram gessisse, et illic celestis regni gloria fulsisse: hic modulatione et Spiritus sancti vocibus claruisse, et illic omni virtute præditæ sapientie radiis coruscasse. Hæc partim tantum describimus. In his autem omnibus quod optimum erat sortitus est. Ut enim vidit Spiritus sanctus Deum frequenter a Davide hymnis in terra celebrari, deorum in caelos abiit postulansque dicit: Domine, quotidie David tui memor est, atque hæc memoria delectatur, et in ejus memor esto, Domine Deus noster;

atque: *Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus (Psal. 131. 1).* Hinc respondet benignissimus Deus: Quia frequenter prudenterque David memor est mei, ego quoque omnibus prædicabo meum erga illum affectum et dilectionem: plus quam sanctos et angelos et Virtutes celebrabo illum in terra. Quid dicendo? *Inveni David servum meum, virum secundum cor meum (Psal. 88. 21; et 1. Reg. 13. 14); et, Primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ, et, Thronum ejus sicut dies caeli (Psal. 88. 28. 30).* Hoc porro dicens David, seipsum conspicuum reddit. Vides magnum esse homini lucrum memoriam Dei? Dixit David, *Memor fui Dei, et delectatum est cor meum.* Nam aliæ quidem delectationes per os ingrediuntur, et per pedicem exeunt: Dei vero delectatio quasi fons, mellita nempe verba mea cor lætificant; ita ut dicat homo sic affectus: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo (Psal. 118. 103)! Etenim qui Dei memor est, omnia lætitiæ bona habet in corde recondita: illic fons bona scaturiens; illic mel et favum, et lucerna accensa; illic thesaurus absconditus sanctæ Trinitatis. Demum Pater et Filius et Spiritus sanctus veniunt, et mansionem apud eum faciunt: atque deinceps ille non est ultra homo initiatus, sed angelus a Deo fultus. Quia igitur tali gratia dignatus est homo, et quia tali delectatione fruens lætabatur David; nos quoque Dei delectatione fruentes, frequenter Dei memores simus, ut hisdem fruamur bonis. Age ergo virtutes adventus Servatoris ceu thesaurum perscrutemur, et terrenum ejus adventum ceu columnam omni virtute refertam celebremus: quoniam multa audivi a scelestis illis Judæis prolata blasphemiarum argumenta; et quia non credunt illi Scripturis, quas indigne legunt, nec mysterium agnoscunt. Nam quod ex virgine natus sit Dominus, hoc illis miseris et scelestissimis offendiculo esse dicitur. O stultitiam! o iniquos homines plus quam natura ferat! Quæ scriptura, quia propheta hanc Domini gratiam non celebrat? Primus Salomon, magnus sapientiæ auriga, virginem beatam prædicavit dicens: *Beata stans sterilis illam vocat antequam in illam superveniret Spiritus sanctus, et antequam sol orioretur. Non novit**

torum in delicto, quia cum viro non congressa est. Cum porro de intemerata sterili audiret venerandus Isaias, statim sapientis dictum collegit, ac cum ipso modulatus est: Tu, inquit, dixisti sterilem intemeratam, et ego dico: *Lactare, sterilis quae non parit* (Isai. 54. 1). Hactenus non peperisti: jam lactare, quia eum quem caeli non capiunt, tu ut susciperes digna fuisti. Ut vero duo illi testes haec praedicarent, alium perquisierunt, quem in mysterium inducerent, ut quod quaerebatur ex tribus testibus certum esset. Haec illis cogitantibus, ambo Davidem invenerunt modulationis rhetorem, et ipsi futuram oconomiam in mentem revocarunt. Ut autem mysterium audiret, quasi cum clangore tubae respondit: Ecce anibo Je sterili loquuti estis: cur de glorioso partu nihil dixistis? Rem prudenter dictam advertens Isaias, statim reponit: *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium* (Isai. 7. 14). Addidit Salomon: *Habebit fructum in visitatione animarum* (Sap. 3. 13). His auditis David dixit illis: Ecce dixistis quod pariet: quo in loco? in urbe, an in deserto, vel in agro? Reponunt ei: Tu de loco et de civitate dicito: ampliori quippe gratia dignatus es. Tunc David Spiritus operatione suggerente, magno clamore mysterium celebravit: Vos in occulto, inquit, loquimini: ego alta voce partum proferam: *Ecce audivimus eam in Ephraim, invenimus eam in campis silvae* (Psal. 131. 6). Ac cum intelligeret hanc doctrinam esse profundum aenigma, haec descripsit: *Ecce audivimus eam in Ephraim, invenimus eam in campis silvae*: hoc est in Bethlehem: nam Ephraim vocatur. Audivimus eam in Ephraim, nempe pregnantem esse: illic enim fama exiit, Virginem esse pregnantem. Tunc invenimus eam in campis silvae, in spelunca, ubi lux apparuit. Hic audivimus eam pregnantem, hic de viro notitiam accepimus: illic matrem Domini invenimus. Ecce ex tuis tres tibi testes protulimus, gloriam Virginis praedicantes: non quod hos tantum invenimus; omnes quippe prophetae ad ipsum vidisse confidunt; sed quod ex tribus testibus jus statuitur. Ego vero non ex tribus rem tracto; sed da mihi unum fide dignum testem, qui dicat falsum esse mysterium, aut Virginem ex viri operatione peperisse; aut hoc declarare, et conversas quasi Deiparam adora. Aut ostende Servatorem in sepulcro ac tumulo detentum, aut ego tibi ostendam in dextera Patris sedentem. Non enim ex alienigenis, sed ex genere tuo testem profero dicentem: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. 109. 1). De Judaeis loquitur; neque enim alius est inimicus, quam is qui crucem negat.

2. Sed ego relicta Dei hoste synagoga, Ecclesiae a Deo inspiratae loquar. Si tibi dixerit Judaeus, Dic quomodo virgo genuit sine viro; dic et tu, Quomodo Adam Evam genuit sine muliere? Quomodo virgo genuit sine semine? quomodo floruit terra sine semine? Quomodo genuit virgo? quomodo aquam emisit praeputia petra? Quomodo genuit virgo? dic quomodo Aaronis virga germinavit. Quomodo genuit virgo? dic, quomodo manna de caelo decidit? quomodo hydia impleta est? quomodo ex radice Jesse flos germinavit? quomodo Eli-aei oleum supereffluxit in testam? Quomodo genuit virgo? dic, quomodo velus Gedeonis rorem emisit? dic, quomodo Samsoni ex osse aqua manavit? dic, quomodo fornax tres pueros servavit? dic, quomodo sub Manoe petra accensa est sine ligno? dic, quomodo rubus inflammaretur, nec combureretur? dic, quomodo non combustus fuerit Elias in curru igneo? dic, quomodo Moyses ingressus sit in caliginem, et inde egressus? Quomodo genuit virgo? quomodo Isaias Dominum vidit sedentem super solium excelsum et elevatum? dic, quomodo Daniel occultum somnium Nabuchodonosori declaraverit? quomodo Ezechiel invisibilem in curru Cherubimorum sedentem viderit? Quomodo genuit virgo? quomodo Jeremias propheta ex vulva sanctificatus est? dic quomodo mortuus prophetae ossa mor-

tuum suscitaverint; dic quomodo mare Rubrum virga in petram versum sit; dic quomodo Jordanus fluxum retro duxerit; dic quomodo arbores fructus pariantur, dic quomodo vitis uvam ferat, dic quomodo nox diem genuerit. Quomodo genuit virgo? Dic quomodo luminare solis mundum calefaciat; dic quomodo caelum stellas exhibeat. In his quoque sunt mysteria ineffabilia, in caelis occulta et incomprehensibilia. Si haec mihi explicaveris, Judaeorum patrone, jam sciam te partum Virginis intelligere. Verum tu alienus es et ab illis et ab his mysteriis: nos vero et haec amplectimur, et illa credimus. Interpretare prophetas, et vide adventus oratores. Coronetur praedicatio. Quae ille fecit et passus est, jam illi a tot generationibus depinxerunt. Primus supplicat David, *Domine, inclina oculos et descende* (Psal. 143. 1). Et postulata consequutus, praedicat et dicit, *Inclinavit oculos, et descendit* (Psal. 17. 10). Et quia ut puer apparituras erat, ait Isaias, *Puer natus est nobis* (Isai. 9. 6). Quia vero mater ejus illam sublatura erat ut fingeret in Aegyptum, *Ecce Dominus sedet super nubem levem, et venit in Aegyptum, et concutientur manus factae Aegypti* (Ibid. 19. 1). Virginem nubem levem jure vocavit, quia virilis seminis onus non suscepit. Quod vero in Jordane baptizandus esset, dicit Jeremias, *Quomodo feceris in frontibus Jordanis* (Jerem. 12. 5)? Et cur per species enumeramus? Age, omnes simul prophetias in unam lucem proferamus. De interpretatione ait Gabriel, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te* (Malach. 3. 1). De Christi et Baptistae occursum ait David, *Misericordia et veritas obviaverunt tibi*: de quo salutatione Elisabethae ad sanctam et castam Deiparam, *Justitia et pax osculatae sunt* (Psal. 84. 11. et seq.). Rursum de Joanne et de Domino dicit, *Virtus de terra orta est, et justitia de caelo prospexit* (Psal. 81. 6). De apostolis dicit, *Ego dixi, Deus enim. Et de superno testimonio ait David, Filius meus es tu: ego hodie genui te* (Psal. 2. 7). De egrotis ait, *Misi verbum suum, et sanavit eos* (Psal. 106. 30); de peccatoribus, *Ipsi peccata nostra feci*; de suspectis mortuis, *Resurgent mortui*; de animabus detentis, *Qui in tenebris sedetis, lux orta est vobis* (Isai. 53. 4. et 26. 16. et 9. 2). De Caipha et Herode dicit, *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham* (Psal. 46. 10); de Juda, *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* (Psal. 40. 10); de synagoga Judaeorum et principum sacerdotum, *Veniet Dominus in iudicium cum senioribus populi* (Isai. 3. 14), de cruce, *Venite et mittamus lignum in panem ejus* (Jerem. 11. 19); et de latrone qui a dextris erat, *Dextera Domini fecit virtutem* (Psal. 117. 16), de sepulcro, *Posuerunt me in locum inferiori* (Psal. 87. 7); et de corona spinea, *Vinea mea proavis spinas germinavit*; et quod tentatus fuerit a maligno, *Inimicus impropertavit Domino*; et quod vocatus sit Filius hominis, *Et super Filium hominis quem confirmasti tibi* (Psal. 75. 18. et 79. 18). De sepultura ejus, *Et dabo improbos pro sepultura ejus* (Isai. 53. 9); de resurrectione Domini, *Ezurge, quare obdormis, Domine* (Psal. 43. 23); de assumptione ejus, *Ascendit Deus in jubilatione* (Psal. 46. 6); de sessione superna, *Sede a dextris meis* (Psal. 109. 1). Ecquid plura dicam? Ne rhetores quidem universas, quae de Christi gratia proferuntur, prophetias recensent. Vis scire quam certa sit vetus illa historia, et quod Novum Testamentum a Veteri depingat, quodque ea, quae hic dispensata fuere, illic adumbrata fuerint? Vide mihi illum ibi in tabernaculo Abraham cum duobus angelis adventantem, et hic cum duodecim discipulis in domum Zacchaei ingredientem: vide mihi illum ibi duos fratres ad sacerdotium vocatam, et hic duos fratres ad apostolatam eligentem: Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus; Petrus et Andreas in apostolis ejus. Vide mihi illum ibi filium viduae per Eliam suscitantem, et hic filium unicum viduae per se excitantem: illic per Eliamum Na-

νησεν· Ἰδοὺ ἐκότεροι περὶ τῆς στείρας εἰρήκατε· διὰ τί οὐκ εἰρήκατε περὶ τῆς ἐνδόξου κηρύσεως; Εὐθέως νοήσατε· Ἦσας τὸ φρόνιμον, ἀντιβάλλει τοῖς ῥήμασιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος· ἐν γαστρὶ λήγεται, καὶ τέκεται υἱόν. Καὶ ὁ Σολομὼν ἐκτενέωσεν· Ἔξει καρπὸν ἐν δαιμονοποιῇ ψυχῶν. Ταῦτα ἀκούσας Δαυὶδ ἔφησε πρὸς αὐτούς· Ἰδοὺ εἰρήκατε ὅτι τέκεται· ἐν πολὺν τόπῳ· ἐν πόλει. ἢ ἐν ἐρήμῳ ἢ ἐν χώρᾳ; Λέγουσιν πρὸς αὐτόν· Σὺ περὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς πόλεως ἐρμήνευσον· περισσώτερες γὰρ χάριτος ἤξιώσαι. Τότε Δαυὶδ, τοῦ Πνεύματος εἰπόντος αὐτῷ τὴν ἐνεργειαν, μεγαλοφωνῶν κραυγῇ ἐστηλτέυσε τὸ μυστήριον· Ὑμεῖς, φησὶν, ἐν κρυφῇ δυνεῖσθε, ἐγὼ ὕψηλῃ τῇ φωνῇ ἀνυμνήσω τὴν κύνην· Ἰδοὺ ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἑρραβᾷ, ἤνραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. Καὶ συνεῖς ἐπὶ τούτοις τοῖς δόγμασιν, ὅτι βαθὺ τὸ αἰνίγμα, ἐζωγράφησεν· Ἰδοὺ ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἑρραβᾷ, ἤνραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ· τούτεστιν, ἐν Βηθλεὲμ· Ἑρραβὰ γὰρ ὀνομάζεται. Ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἑρραβᾷ, ὅτι ἐγκυὸς ἐστὶν· ἐκεῖ γὰρ ἐξῆλθεν ἡ ἀκοή, ὅτι ἐγκυὸς ἐστὶν ἡ Παρθένος. Τότε δὲ ἤνραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ, εἰς τὸ σπήλαιον, ἔπου τὸ φῶς ἐφανερώσεν. Ὃδε ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐγκυον, ὥδε περὶ ἀνδρὸς ἀκοὴν ἰδεξάμεθα· ἐκεῖ μητέρα τοῦ Κυρίου ὑπὸρκαμεν. Ἰδοὺ ἐκ τῶν σῶν τρεῖς σοὶ παρεστήσαμεν μάρτυρας τὴν δόξαν τῆς Παρθένου κηρύττοντας· οὐχ οὗτοι μόνον τούτους εὐρήκαμεν· ἅπαντες γὰρ αὐτὸν οἱ προφῆται ἐωρακότες ἐλπίζουσιν· ἀλλ' ἐπὶ τριῶν μαρτύρων ἐστάναι τὸ δίκαιον. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῶν τριῶν οὐ τρακτηῖν· ἀλλὰ δὸς μοι ἓνα πιστότατον μάρτυρα λέγοντα ψεύδεσθαι τὸ μυστήριον, ἢ ἐξ ἀνδρὸς ἀποκηρύχσαι τὴν Παρθένον· ἢ τοῦτο ἀποδείξω, ἐπιστρέφας ὡς Θεοτόκον προσκύνουν. Ἡ δειξὼν τὸν Σωτῆρα ἐν τάφῳ καὶ σοφῶ κατεκύνουν, ἢ ἐγὼ σοὶ δεῖκνύν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζομενον. Οὐ γὰρ ἐξ ἀλλοφύλων, ἀλλ' ἐκ τοῦ σοῦ γένους προσφέρει τὸν μάρτυρα λέγοντα· Ἐλπεσὶ ὁ Κύριος ἐφ' Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὥς ἀνθ' αὐτοῦ ἐχθροῦς σου ὑποκόδιον τῶν ποδῶν σου. Περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· οὐ γὰρ ἄλλως ἐστὶν ἐχθρὸς, εἰ μὴ ὁ σταυρὸν ἀρνούμενος.

Ἀλλ' ἐγὼ ἔασας τὴν θεομύχον συναγωγὴν, πρὸς τὴν θεόπνευστον Ἑκκλησίαν συνέρωμαι. Ἐάν σοι εἴπῃ Ἰουδαῖος, Εἰπέ πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος δίχα ἀνδρὸς, εἰπέ αὐτῷ καὶ σὺ· Πῶς ἔτεκε τὴν ἑοῦαν ὁ Ἀδάμ δίχα γυναικὸς; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος δίχα σπορᾶς; πῶς ἐξήνθησεν ἡ γῆ δίχα σπέρματος; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς ἔβρυσεν ἡ παρθένος τὸ ὕδωρ ἢ ἀκρότομοι; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πῶς τοῦ Ἀαρὼν ἡ ῥάβδος ἐβλάστησε; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πῶς οὐρανὸν τὸ μάννα; πῶς ἐπληθύνετο ἡ ὕβρις; πῶς ἐκ τῆς ῥίζης Ἰσασαὶ ἐβλάστησε τὸ ἄνθος; πῶς Ἐλισσαίου τὸ ἔλαιον ἔβρυσεν εἰς τοὺς κεράμους; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἰπέ, πῶς ἐπὶ Γεδεὼν ὁ πόκος ἀπάλυσεν δρόσον; εἰπέ, πῶς [712] ἐπὶ τοῦ Σαμψὼν τὸ δάσεν ἔβρυσεν τὸ ὕδωρ; εἰπέ, πῶς ἐφύλαξεν ἡ κάμιμος τοῦ παῖδας; εἰπέ, πῶς ἐπὶ Μανωὴ ἀνήφθη ἡ πέτρα δίχα ὕλης; εἰπέ, πῶς ἐκαίετο ἡ βάτος, καὶ οὐ κατεκαίετο; εἰπέ, πῶς οὐ κατεφλέγη ἡ λίαν ἐν τῷ ἄρματι τῷ πυρίῳ; εἰπέ, πῶς ὁ Μωϋσῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸν γνόφον, καὶ πάλιν ἐξῆλθε; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς Ἦσας τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνῳ ὕψηλῳ καὶ ἐπηρμένῳ ἐθεάσατο; εἰπέ, πῶς Δανιὴλ ἐφανερώσε τὸ κεκρυμμένον ἐνύπνιον τῷ Ναβουχοδονόσωρ; πῶς Ἰεζεκίηλ ἐφ' ὀρματός Χερουδὶμ καθήμενον εἶδε τὸν ὁράτον; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; πῶς Ἰερემίας ἐκ μήτρας ἡγιασθῆ προφήτης; εἰπέ, πῶς τὰ νεκρά τοῦ προφήτου ὅσα τὸν νεκρὸν ἤγειραν τότε; εἰπέ, πῶς ἡ Ἐρυθρὰ ἐπετρώθη ῥάβδῳ; εἰπέ, πῶς ὁ Ἰορδάνης ἀνετόπισε τὸ ῥεῦμα, εἰπέ, πῶς τὰ δένδρα τοῦ καρποῦ, ἐγκυμονοῦσιν; εἰπέ, πῶς ἡ ἄμπελος φέρει τὸν βότρυν; εἰπέ, πῶς ἐγέννησεν ἡ νύξ τὴν ἡμέραν; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἰπέ, πῶς ὁ φαστῆρ τοῦ ἡλίου θερμαίνει τὸν κόσμον, εἰπέ, πῶς ὁ οὐρανὸς τοὺς ἀστέρας ἐκφαίνει; Καὶ ἐπὶ τούτων εἰσι μυστήρια ἀρρήτα, κεκρυμμένα καὶ ἀκατάληπτα ἐν οὐρανῷ. Εἰ ταῦτα μοι ἐρμηνεύσης ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐκσεκίτωρ, οἶδα ὅτι καταλαμπάνεις καὶ τὴν κύνην τῆς Παρθένου. Ἀλλὰ σὺ ἀλλότριος εἰ κάκεῖνων καὶ τούτων τῶν μυστηρίων· ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα φιλοφρονούμεν, κάκεῖνα πιστεύομεν. Ἐρμήνευσον τοὺς προφῆτας, καὶ βλέπε τῆς παρουσίας τοῦ ῥήτορος. Στα-

φανοῦσθαι τὸ κήρυγμα. Ὅσα ἐποίησε καὶ ἔπαθε, ταῦτα οἱ προλαβόντες πρὶ τοσούτων γενεῶν ἐζωγράφησαν. Πρῶτος ἱκετεύει Δαυὶδ· Κύριε, κλῖνον οὐρανόν σου, καὶ κατέβη. Καὶ ἐπιτύχων τῆς αἰτήσεως, εὐαγγελίζεται καὶ λέγει· Ἐκλῖνον οὐρανόν σου, καὶ κατέβη. Καὶ ἐπαύθη ὡς παῖδον εἶχε φανῆναι, λέγει· Ἦσας. Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. Ὅτι δὲ ἡμελλεν αἰρεῖν αὐτὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ φεύγειν εἰς Αἰγύπτου, Ἰδοὺ ὁ Κύριος κἀνθεται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἰγύπτου, καὶ σιτισθήσεται· τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. Νεφέλην κούφην εἰκνῶς ὁ λόγος τὴν Παρθένον ἐκάλεσεν, ὅτι ἀνθρωποποιῶν σπέρματος βάρος οὐκ ἔδέξατο. Ὅτι δὲ ἡμελλεν ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζεσθαι, λέγει· Ἰερემίας· Πῶς κοίτης ἐν φρονήματι τοῦ Ἰορδάνου; Καὶ εἰ κατ' εἰδος ἀριθμοῦμεν; Φέρε δὴ ὅλας ὁμοῦ τὰς προφητείας εἰς ἓνα φωστῆρα συνεχόμενες. Περὶ τῆς ἐρμηνείας Γαβριὴλ λέγει· Ἰδοὺ ἀποστέλλω τὸν ἀγγέλω μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἐμπροσθέν σου. Καὶ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀπαντήσεως καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Δαυὶδ λέγει· Ἐλπεσὶ καὶ ἀλήθεια συνήτησαν· καὶ περὶ τοῦ ἀπασιμῶς τῆς Ἐλισάβετ πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ἀγνήν Θεοτόκον, Δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφρίθησαν. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου λέγει· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσεν. Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ὄντες. Καὶ περὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ἀγῶνης Δαυὶδ λέγει· Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον τηρήσῃς σε. Καὶ περὶ τῶν νοσούντων λέγει· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν λέγει· Αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει· καὶ περὶ τῶν ἐγερθέντων νεκρῶν, Ἀναστήσονται οἱ νεκροί· καὶ περὶ τῶν κατεχομένων ψυχῶν, Καὶ οἱ ἐν σκύτει καθήμενοι, φῶς ἀνέτειλεν ὑμῖν. Καὶ περὶ τοῦ Καίφα καὶ Ἡρώδου λέγει· Ἀρχόντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Ἀβραάμ· καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα, Ὁ ἐσθλὸν ὄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περὶ τὸν Ἰούδα, καὶ περὶ τῶν συναγωγῶν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερέων, Ἦξει Κύριος εἰς κρίσιν μετὰ τῶν προσευτέρων τοῦ λαοῦ· καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ· Αὐτὸς καὶ ἐμβάλλων ξύλον εἰς τὸν ὄρτον αὐτοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἡστού τοῦ ἐκ δεξιῶν, Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν· καὶ περὶ τοῦ τάφου· Ἐθεντό με ἐν λίαν κατωτάτῳ· καὶ περὶ τοῦ τεφάνου τοῦ ἐξ ἀκανθῶν, Ἡ ἄμπελος μου ἀντὶ βοτρυῶν ἀκάνθων ἐβλάστησε· καὶ περὶ τοῦ πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ Πονηροῦ, Ἐχθρὸς ὠνεῖδισεν τὸν Κύριον· καὶ περὶ τοῦ κληθῆναι ὕδιν ἀνθρώπου, Καὶ ἐπὶ ὕδιν ἐν ἐκστασίῳ εἶναι· καὶ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, Καὶ δώσω τοὺς σκοτεινοὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, Ἐξεγέρθητι, Ἰνα εἰ ὕπνοίς, Κύριε; καὶ περὶ [743] τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ· Ἀνέβη ὁ Θεός ἐν ἀλαλαγμῷ· καὶ περὶ τῆς ἀνα καθέδρας, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Καὶ εἰ πολλὰ λέγω; Ὅλα; γὰρ τὰς· προφητείας; οὐδὲ οἱ ῥήτορες ἐξαγγέλλουσι τὰς περὶ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀδομένας. Θέλεις γινῶναι καλῆς ἱστορίας ἀσφάλειαν; ὅτι περὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ Παλαιὰ ἐζωγράφησε, καὶ τὰ ὡς οἰκονομύμενα, ἐκεῖ σκιογραφούμενα; βλέπε μοι αὐτὴν ἐκεῖ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀβραάμ μετὰ δύο ἀγγέλων παραγενομένων, καὶ ὡς μετὰ δώδεκα μαθητῶν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσέρχομενον. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ δύο ἀδελφούς εἰς ἱερωσύνην καλέσαντα, καὶ ὡς δύο ἀδελφούς εἰς ἀποστολὴν ἐκλεξάμενον. Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερῷσιν αὐτοῦ, καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας ἐν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ τὸν υἱὸν τῆς χήρας διὰ ἡλίου ἐγείραντα, καὶ ὡς τῆς χήρας τὸν μονογενὴ δι' αὐτοῦ ἐγείραντα· ἐκεῖ δὲ ἡ Ἐλισαίου τὸν Νεεμαν καθαρῶν, καὶ ὡς δι' αὐτοῦ τὸν λεπρὸν ἀπολούοντα· ἐκεῖ τὴν Μαρίας ἀδελφὴν τῶν ἁγίων προφητῶν ἐμβιβάζοντα, καὶ ὡς τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἀδελφῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπονομάσαντα· ἐκεῖ ἐκ τῶν προφητῶν τέσσαρας μεγάλυναντα, καὶ ὡς τὸν ἀριθμὸν τέσσαρας εὐαγγελιστὰς σημνύνοντα. Ἐκεῖ δώδεκα προφῆτας ἐτέρους ἐτύπωσεν, καὶ ὡς δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ἀποστόλους ἐκάλεσαν· ἐκεῖ τοὺς μεγάλους προφῆτας ὑπουργοὺς ἀνέδειξε, καὶ ὡς τοὺς ἀποστόλους ἐδοκίμηκοντα. Θαδδαῖος ἐτύγχανε τοῖνυν ὁ θεραπείας τὸν Ἀβγαρον. Ἐκεῖ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυὸ τῶν βασιλεῶν τῆς Παλαιστίνης ἐπαίδευσεν, ὡς Ἰησοῦς ὁ ἀληθινὸς Θεός τοῦ; βασιλεῖ; τῆς οἰκουμένης ἐδόξασεν· ἐκεῖ δώδεκα

πηγάς ἐν Ἑδέμ βρύουσιν, ὧς δώδεκα μαθηταὶ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης βάπτισμα πηγάδουσιν· ἐκεῖ ἔδδομήκοντα στελέχη φοινίκων ἐδείχθησαν, ὧς ἔδδομήκοντα μαθηταὶ τὸν ἀποστόλων ἐδιδάσθησαν· ἐκεῖ τὸ πικρανθὲν ὕδωρ ἔβλυον ἐγλύκανε, καὶ ὧς τὸ πικρότατον τῶν ἁμαρτιῶν εἰς γλυκεῖαν χαρισμάτων πηγὴν τοῦ σταυροῦ τὸ ἔζλον μετέβαλεν· ἐκεῖ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἠγιάσθη, ὧς ἡ σκηνὴ τοῦ παστοφορίου ἐδοξάσθη· ἐκεῖ δαυὶδ ἐμελῶθηκε τοὺς ὕμνους, καὶ ὧς Παῦλος ἐκελεύσθη τὰς διδασκαλίας· ἐκεῖ Ἡλίας ἐκ τῶν προφητῶν ἀνεδείχθη παρθένος, καὶ ὧς ὁμοίως Ἰωάννης ἐκ τῶν ἀποστόλων παρθένος· ἐκεῖ Ἡλίας ἐν τῷ ἄρματι ἐκάθισεν τῷ πυρίνῳ, καὶ ὧς Ἰωάννης ἐπὶ τὸ στίθος ἀνέπεσε τοῦ Κυρίου· Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ὄντιν· ἐκεῖ τρεῖς ἀνεδείχθησαν μεγάλοι, ἔχοντες τοῦ Σωτῆρος τὸ ὄνομα, τῆς ἐνδόξου Τριᾶδος δηλοῦντες τὸν χαρακτῆρα, οἱ τρεῖς ἅγιοι δυνατοί. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν τῶν τυγόντων, οὐδὲ τῶν ἀγεννῶν, Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ μέγας ἐν Ιερουσὺν· ἔπειτα οἱ τρεῖς ἀξιώσαντο μάρτυρας τὸν ὑπογραμμὸν σημνύνουσι τῆς ἁγίας Τριᾶδος.

Ἐλκεται δὲ μοι ἀληθῶς ἡ διάνοια καὶ εἰς ἑτέρα ἐκπηδήσαι, εἰς σωτήριον πιστίν. Οὐ γὰρ ἀρίσταται τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐμνήσθητι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡν-φράνθητι· ὃν ἡ πανάρετος Σοφία ἐν τοῖς ἅμασι ἀνακηρύσσεται· Ἐξέστηρου, βορῶν, καὶ ἐρχου, κότε, διάπνευσον κηπὸν μου, καὶ βευσάτωσαν ἀρώματα. Ἄρα τίς ἐστιν ὁ βορῶν, ἡ ὁ νότος; ἡ τίς ἐστιν ὁ κηπός; ἡ τίνα τὰ ἐν τῷ κήπῳ φυτά; ἡ τίνα τὰ ἀρώματα τὰ βρόντα; Ἐγὼ τοῦτο εἶναι οἶμαι, ὡς ἐρμηνεύει ἡ Γραφή, βορῶν εἶναι τὴν ἁγίαν Παρθένον, νότον τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, φυτὰ τοὺς ἁγίους μάρτυρας καὶ ἀποστόλους, πηγὴν ἀρούσαν τὸν κήπον τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος, φύλακα τοῦ κήπου τοῦ σταυροῦ τὴν σφραγίδα, ἀρώματα εἶναι τὰ ἱάματα καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Σωτῆρος. Τοῦτο οὖν ἐστίν· Ἐξέστηρου, βορῶν, τουτέστιν, ἡ Παρθένος ἐκ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἐρχου, νότε· δεῦρο, Χριστέ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ μεσημβρίας, καὶ ἐμπνευσον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον· διάπνευσον εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐξέγειρον τοὺς ἁγίους μάρτυρας, καὶ ἀποστόλους, καὶ βευσάτωσαν τὰ ἀρώματα ἐπὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πεπλανημένους. Ταῦτα τὰ ἀρώματα εἰς διαφόρους πηγνύνται χάριτας, καὶ γίνονται τοῖς ἀσθενούσιν ὑγιεῖς· τεκμήριον, τοῖς πεπλανημένοις ἐπιστροφῆς ἔλεγχος, τοῖς ἁμαρτωλοῖς μετανοίας [744] συνήγορος, τοῖς δικαίοις εὐρωστίας βοηθός. Πῶς οὖν ἐπαθίως ὀμνήσωμεν τὸν ἱαμάτων τὰ ἱάματα, τὴν ζωοποιὸν ἐλπίδα, τὴν ἐπίγειον ζωὴν, τὴν οὐράνιον σωτηρίαν; Πῶς ἐμυρίζοτο ἡ γῆ, ὅτε ταῦτα ἔρρεον τὰ ἀρώματα; πῶς δὲ πάλιν ἡ γῆ ἔφερε τὰ ἴδια θυμάματα; καὶ τῷ Δεσπότη μετὰ φόβου προσεφέρουσα ἔλεγε· Σὺ, ῥησὶ, Δέσποτα, παρέχεις τὰ οὐράνια ἀρώματα, κἀγὼ τὰ ἐπίγεια τῶν θυμιαμάτων προσφέρω τῇ σῇ θεότητι· σὺ, Δέσποτα, μυρίζεις μοι τὰ νῦτα τοῖς ἁγίοις σου καὶ παναχράντοις ἴχυσιν, κἀγὼ μύρα σκερτώσα προσφέρω σοι. ἔστα ἐπ' ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς ἅπασιν εὐφραίνω-μένη ἡ γῆ πρὸς τὴν σύνοδον ἀπασαν κτίσιν ἔδδα· δεῦτε, συνάχθητε πάντες οἱ ἐγγονοὶ μου, καὶ ἴδετε ἐπὶ γῆς τὸν ἐν οὐρανοῖς δοξαζόμενον· δεῦτε, βλέπατε ἐν ἀγκάλαις γυναικὶς βασταζόμενον τὸν ἐπὶ τῶν Χερουδīm καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε γαλακτοποροῦμενον, τὸν ἐποχετεύοντα γάλα τὰς θηλείας· δεῦτε, ἴδετε ἐν γαστρὶ Παρθένου χωρούμενον, τὸν ἐν οὐρανοῖς μὴ χωρούμενον· δεῦτε, ἴδετε παρὰ μητρὸς τροφὴν λαμβάνοντα, τὸν τὰ πέρατα διατρέφοντα· δεῦτε, ἴδετε διδασκάλους παραδιδόμενον, τὸν διδασκάλου παιδεύοντα· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ ἀνθρώπων περριζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δοξαζόμενον· δεῦτε, ἴδετε εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσερχόμενον, τὸν ὑπερῶν τῶν οὐρανῶν καθεζόμενον· δεῦτε, βλέπατε μετὰ τῆς Χαναά· διαλεγόμενον τὸν ὑπὸ τῆς Χερουδινῆς λειτουργίας ἀνυμνόμενον· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ γυναικὸς ἁμαρτωλοῦ συνερχόμενον τὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε τὸν ὑπὸ τῆς ἀσθενούσης γυναικὸς τῶν· ἀραπέδους ψαυόμενον, τὸν ὑπὸ τῆς ἀσωμάτου φυσικῆς τῶν δυνάμεων προσκυνόμενον· δεῦτε, ἴδετε γεννηθέντα ὡς ἀνθρώπον, τὸν ὑπάρχοντα τῶν αἰώνων πνεύματι· δεῦτε, ἴδετε ἡπιδόζοντα τὸν πρὸς καταβολῆς κόσμου ὑπάρχοντα· δεῦτε, ἴδετε, ὑπὸ ἀρχιερέων περριζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον· δεῦτε, ἴδετε τὰ κτίσματα τὸν κτίσαντα βλέποντα· καὶ ὡς ἐστίν

ἡ ζωὴ ἐπὶ γῆς, πάντες ζήσατε· δεῦτε, πάντες θεοφρονησατε· δεῦτε, μικροὶ μετὰ τῶν μεγάλων συνέλθετε, οἱ πένητες μετὰ τῶν πλουσίων, οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν κυρίων, οἱ ἁμαρτωλοὶ μετὰ τῶν δικαίων, τὰ ἔρπετα κα' τὰ τετράποδα μετὰ τῶν πετεινῶν, καὶ βλέπατε τὸν τῇ ζωὴν χαρισάμενον. Οἱ καιροὶ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῖς φθινοπώρῳ ἀλλάγητε, καὶ παρὰ φύσιν καρποφορήσατε, καὶ τὰς ἐπικαρπίας ἑαυτῶν προσκομίσαι τῷ ἐγκυμῶ-σαντι ὁμῶν τοὺς καρπούς· πάντα ποιήσατε, καὶ μυρίσατε τὴν θεότητα· ἡ τὰ ὑμέτερα προσεσφραγίσαι θυμιάματα, ἡ παρ' ἐκείνου τρυγήσατε τὰ ἀρώματα. Ὡς δὲ ἐν πᾶσι τοῖς παρωράθῃ τοῖς ἐγγόνις ἡ γῆ, ἰδοὺ πάντα, καθὼς εἶπα, συνέτρεχον, καὶ οἱ ἔρμητοι τόποι ἐδιδάσθησαν, καὶ πολλὴν εὐωδίαν ἐδείξαντο ἵνα τὴν προφητείαν Ἡσαίου τελείωσι τὴν μελωδήσαν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ἔρημος, καὶ ἀνθίστω ὡς κρίνον, καὶ ὀλοχαρῶσαι καὶ εὐωδίασαι τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Τούτων οὕτω πραττομένων καλῶς, λοιπὸν καὶ ἡ θάλασσα αὐτῇ ἐπεθύμησε τῆς εὐωδίας ἀπαλαύειν, καὶ ἤρξατο δημοσιεύειν αὐτήν, καὶ τῇ γῇ λέγουσα ἀντίταλιν· Καὶ μοι λοιπὸν τὸν Κύριον παραγορησόν· μὴ γὰρ μόνον σὸς ἐστίν ὁ Δεσπότης, ὅτι ὅλης αὐτοῦ παρεδίξω τῆς θεότητος τὴν χάριν· παρακάλωσον αὐτὸν ἰλθεῖν πρὸς με, μήποτε ἐγὼ ἐρχομένη πρὸς αὐτὸν, ὅλον σου ἑξαφανίσω τὸ πρόσωπον. Εἰ μὴ γὰρ ἐπύγνων αὐτόν, καὶ ἰδεοίκειν τὸν ἐμὲ σφραγίσαντα καὶ παθόντα ἀλντοῖς δεσμοῖς, πάλαι ἂν ἔλθοῦσα ἐκαμψά σου τὰ πέριτα. Ἡ οὐκ ἔγνων, ὅτι προτιμωτέρα καὶ προσγενεστέρα σου κεχώρηκα· πρὸ τοῦ γὰρ σε φανῆναι, ἐγὼ ἐν ταῖς ἀδύσοις ἐχόρευον. Ἀπόδος μοι τὸν Δεσπότην τὸν ἴδιον, καθὼς ὁ προφήτης εἶπεν· Ὅτι αὐτοῦ ὁσπερ ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν· καὶ τότε ἐπήγαγε· Καὶ τὴν ἔρημον αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλάσαν. Σὺ οὖν ὑπερτον ἐπλάσθης. Ἐξηραμένη, μήτηρ κοινοῦτοῦ, ἀκόρεστα, καὶ τάπε νεκρῶν, αἰμάτων, δολίων καὶ ἁμαρτημάτων οἶκος, τί θυρανεῖς τὴν προσοτιτὶδάν σου, καὶ μὴν κατέχεις τὸν Κύριον; Ἀπόδος μοι λοιπὸν αὐτόν, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον. Ἐν τῇ θαλάσῃ αἱ ὁδοὶ σου· ἀπόδος μοι τὸν ἴδιον πλαστοργόν, ἵνα [745] καὶ τοὺς ἐμούς κόλπους πληρῶσιν ἐν χάριτι. Καὶ οὕτω συνεχόμενα παρὰ τῆς θαλάσσης ἡ γῆ τῷ αὐτοῦ νεύματι, κοσμοφυσικά ἐτόμπευε λέγουσα· Μὴ γάρ σου χεῖρων ὑπάρχω, ἐρεομένη, καὶ κεχαυνωμένη, καὶ ἀστατοῦσα, καὶ συρίζουσα, ἐπικροῦνται καὶ χολέρας, πῶς ἡνίοχε, καὶ ἀχρησίμευτε βλάτ, ἀλμυρονάματα καὶ δυσοδόχου, πορείας ἀνεπίστατα, καταιγίδος σύμφυλος, τετραχυμένη τοῖς λαλαῶν· αἰ οἶσθα, ὡς σὺ ἐφης προτιμωτέρα εἶναι, ἐν κοί πρωτον ἂν ἐσκήνωσεν ὁ Δεσπότης· νῦν δὲ τοῦτο φαίνεται μοι τὸ ἐξέλωμα, ὅτι σου ὑπάρχω ὑπερέγουσα, ἐξέτι ἐν ἐμοὶ πρῶτον τὰς ἀκτίνας ἀπέλευσε τῆς θεότητος. Τοσοῦτον σου προτιμωτέρα καθίστημι, ὅσον ἐγὼ μήτηρ ἀνθρώπων, καὶ σὺ ἔρπετων· ἐγὼ τῆς ἁγίας Παρθένου μήτηρ εἰμι, ἥτις τὸν Δεσπότην ἐξήνθησε· σὺ δὲ τοῦ πονηροῦ δράκοντος, ὅστις ἐμπαίζει τὰ ζῶα σου· ἐγὼ εἰμι μήτηρ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν· σὺ δὲ ἀγρίων καὶ πονηρῶν μήτηρ ἔρπετων, καὶ δυσπλοούντων φθορά· ἐγὼ παραδείσος καὶ ἐπικάρπιος ἔχουσα ἀνθὴ καὶ ἀρώματα, σὺ δὲ ἀνέμου καὶ λιμένας καὶ ἀταξίας. Εἰ ἦν ἐν ἐμοὶ τοῦ κατέχειν τὸν Κύριον, οὐκ ἂν παραγενέσθαι αὐτὸν πρὸς σὲ παρεχώρησα. Ὡς δὲ, τῶν τῆνικαῦτα ἀντιπραττόντων τῶν στοιχείων τοῖς νεύμασιν, ὁ πάντα πληρῶν, καὶ πάντα οἰκονομῶν Κύριος πρὸς αὐτὴν τὴν θάλασσαν παραγίνεται, τοῖς ἁγίοις ἴχυσιν δοξάζει καὶ τιμῆσαι τῶν ὑδάτων τὴν ἡπειρον βουλόμενος, λοιπὸν ἡ θάλασσα τοὺς κόλπους ἀπλώσασα μετὰ πολλῆς χαρᾶς τὸν Κύριον ὑπεδέξατο λέγουσα· Δεῦτε, πάντα τὰ ζῶα τὰ μικρὰ μετὰ τῶν μεγάλων, συνέλθετε τὰ ἐν τοῖς βάθεσιν, ἐπαναπλεύσατε τὸν ἐξ ἄρχῃς ὁμᾶς ἐνθρονισάντα, καὶ τὸ ζῆν ὑμῖν χαρισάμενον· πάντα τὰ ἐναντία τοῦ χειμῶνος φειμώθητε πνεύματι, καὶ τοῦ παρόντος φρίξατε τὴν θεότητα· πᾶσαι αἱ καταιγίδες, λαΐλαπες, ἡσυχάσατε· τῆς δυναστείας τὸ μέγεθος· πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ χειμῶνες συστάλητε, καὶ πάντα τὰ κύματα ἡρεμήσατε καὶ γαληνιάσατε, καὶ τὸν Κύριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου μετὰ χαρᾶς ὑποδέξασθε. Τίς ἀναγγελεῖ μοι σήμερον, ὅτι παλαγοδότην ἔχω ἐπιδέσθην τὸν Κύριον; Μεγαλυνθεῖν ἀπὸ τῆς σήμερον, ὅτι Χερουδινὴ ἐγενόμην καθέδρα, καὶ Σαραφινῆς σιτιδόδας ἀνδραβῶν· ὅτι τὸν ἐκεῖ καθεζόμενον ὧς ἔχω βαδίζοντα τὸν ἐπὶ πετρῶν ἀνέμων ἱπτάμενον, ἐν ταῖς νήσῃς ἔχω στελάδ-

manum purgatum, hic per se leprosum mundatum : illic Mariam sororem sanctorum prophetarum inducentem, hic sororem sanctorum apostolorum eodem nomine vocantem : illic ex prophetis quatuor exaltantem, hic quatuor evangelistarum numerum honorantem. Illic duodecim alios prophetas efformavit, hic duodecim numero apostolos vocavit : illic magnis prophetis alios subministrantes assignavit, hic apostulis septuaginta alios adjecit. Thaddæus porro fuit is qui Abgarum curavit (a). Illic Jesus filius Nave reges Palestinæ corripuit, hic Jesus verus Deus reges orbis gloria affecit : illic duodecim fontes in Edem scaturiunt, hic duodecim discipuli ex Solo justitiæ baptisma effundunt : illic septuaginta palmarum arbores ostense sunt, hic septuaginta apostolorum discipuli genuerunt : illic amarum aquam lignum dulcem reddidit, hic summam peccatorum amaritudinem in dulcem charismatum fontem crucis lignum mutavit : illic tabernaculum testimonii sanctificationis est, hic tabernaculum Pastophorii glorificationis est : illic David hymnos modulatus est, et hic Paulus dulcisona voce doctrinam protulit : illic Elias inter prophetas virgo exhibitus est, hic similiter Joannes inter apostolos virgo : illic Elias in curru igneo sedit, hic Joannes supra pectus Domini recubuit : *Deus enim noster ignis consumens est* (Hebr. 12. 29). Illic tres exhibiti sunt magni, qui Servatoris nomen habent, qui gloriosæ Trinitatis characterem significant : tres sancti potentes ; non enim e vulgo nec inglorii erant ; Jesus filius Josedec, magnus in sacerdotibus. Deinde tres illi fide digni testes, qui sanctæ Trinitatis gloriam subindicant.

3. Vere animus mihi abripitur ut ad alia transiliam, ad salutarem fidem. Non enim a propheta abscedo dicente : *Memor fui Dei, et delectatus sum* : quem omni virtute prædita Sapientia in Canticis prædicat, *Surge aquilo, et veni auster : perfla hortum meum, et fluant aromata* (Cant. 4. 16). Quis ergo est aquilo? quis auster? quis hortus? quæ in horto plantæ? quæ aromata fluentia? Ego illa puto esse, quæ interpretatur Scriptura; aquilonemque esse sanctum Virginem, austrum Servatorem mundi, plantas sanctos martyres et apostolos, fontem irrigantem hortum baptisma Servatoris, custodem horti signaculum crucis, aromata curationes et charismata Servatoris. Hoc ergo sibi vult illud, *Surge aquilo* ; id est, Virgo ex Galilæa; *et veni auster*; veni, Christe, de celo a meridie, et perfla sanctam Virginem, perfla in mundum, et excita sanctos martyres et apostolos et fluant aromata in infirmos et errantes. Hæc aromata in diversas condensantur gratias, et sunt infirmis sanitatis indicium, errantibus argumentum conversionis, peccatoribus poenitentia advocati, justis valetudinis auxilium. Quo pacto igitur digne celebrabimus peccatorum curationes, vivificam spem, terrenam vitam, caelestem salutem? Quomodo impinguata est terra, cum talia fluxerunt aromata? quomodo terra thymiamata sua attulit? illaque Domino cum timore offerens dixit : Tu, Domine, præbes caelestia aromata, et ego divinitati tuæ terrena thymiamata offero; tu unguentis dorsum meum illinis sanctis et intemeratis vestigiis tuis, et ego exultans unguenta tibi offero. Deinde his ambobus gaudens terra ad omnem creaturam conservam suam clamat : Venite, congregamini omnes qui ex me orti estis, et videte in terra illum, qui in cælis glorificatur : venite, videte in ulnis mulieris gestatum eum, qui sedet super Cherubim : venite, videte lactantem eum, qui lac subministrat feminis : venite, videte in utero Virginis inclusum eum, quem cæli non capiunt : venite, videte a matre escam accipientem, eum qui terminos pascit : venite, videte magistris traditum eum, qui magistris instituit : venite, videte ab hominibus tentatum eum, qui ab angelis celebratur : venite, videte in domum Zachari intrantem eum, qui supracælos sedet : venite, videte

cum Chananra loquentem eum, qui a Cherubico ministerio hymnis celebratur : venite, videte mulierem peccatricem aduentem eum, qui in dextera Patris sedet : venite, videte eum cujus ambriæ a muliere infirmante tanguntur, et qui ab incorporea Virtutum natura adoratur : venite, videte natum ut hominem eum, qui sæculorum conditor est : venite, videte infantem eum, qui ante constitutionem mundi fuit : venite, videte a principibus sacerdotum tentatum eum, qui ab angelis stipatur : venite universæ creaturæ Creatorem videntes ; et ut ille est vita in terra, omnes vivite : venite, omnes Deo repleamini : venite parvi cum magnis congregati, pauperes cum divitibus, servi cum heris, peccatores cum justis, reptilia et quadrupedes cum volucris, et videte eum qui vitam largitur. Tempora hiemis et autumnus intemini, et præter naturam fructum ferre, proventumque vestrum afferre ei qui vobis fructum indidit : omnia facite, fragrantia odoris divinitatem afficite : aut vestra thymiamata inducite, aut ab illo aromata decerpere. Quia vero in his omnibus terra neglecta fuit a succedente hominum genere, ecce omnia, ut dixit, percurri ; deserta loca germinarunt, multaque fragrantiam exhibuerunt ; ut prophetiam Isaia implerent, ita accinentem : *Exsulet desertum, et floreat quasi lilium, ac propagines bonumque odorem emittent deserta Jordanis* (Isai. 35. 1). His ita pulchre gestis, demum ipsum mare odore frui desideravit, respicque sese palam efferre, ac cum terra contendens dixit : Jam mihi Dominum concede : non tuus tantum est Dominus, ut totam divinitatis gratiam accipias : roga illum ut ad me veniat, ne ego ad illum veniens, totam faciem tuam operiam et obruam. Nisi enim illum novissem, nisi timuissem eum qui me obsignavit, et insolubilibus vinculis ligavit, jamdiu terminos tuos inundassem. Annon nosti me prius et antiquius esse te? Antequam tu appareres, ego in abyssis choreas agebam. Redde Dominum mihi proprium, ut ait propheta : *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud* : et tunc subdidit, *Et aridum formaverunt manus ejus* (Psalm. 94. 5). Tu ergo posterior edificata es. Sicca, mater pulveris, insatiabilis, sepulcrum mortuorum, sanguinum, doli et peccatorum domus. Cur tyrannidem exeres in id quod te antiquius est? cur sola Dominum retines? Jam redde illum mihi, ut impleatur illud, *In mari viæ tuæ* (Psalm. 76. 20) : redde mihi Opificem meum, ut sinus meus gratia impleat. Sic ejus nutu retenta a mari terra, cum fastu et pompa vicissim loquuta est : Num te minor sum? tu fluvis, evacuaris, sibilas, illidis, herbas velis, vitæ inutile es cum salsuginosis tuis fluentis, trajectory difficile, vix transmeabile, tempestatum consors, turbibus exasperatum : si præcellentius, ut dicis, eases, in te primum Dominus habitasset ; nunc vero mea hinc dignitas fulget, ac te superior sum, quia in me primum divinitatis radios emisit. Tanto te præstantior sum, quod ego mater simi hominum, tu reptilium. Ego sanctæ Virginis mater sum, quæ Dominum peperit ; tu vero mater draconis, qui illudit animalibus tuis : ego mater prophetarum, apostolorum et sanctorum ; tu mater immanium et malignorum reptilium, infeliciter navigantium perniciēs : ego hortus fructuosus, emittens flores et aromata ; tu ventos, tempestates et procellas. Si possem retinere Dominum, non sinerem ut te adiret. Ubi vero elementis ita concertantibus, qui omnia implet et dispensat Dominus ipsum mare adit, ut sacris vestigiis aquas ceu continentem honoraret ; demum mare sinus suos expandens, Dominum cum gaudio multo excepit dicens : Venite omnia animalia pusilla cum magnis, convenite quæ in profundo estis, nate ad eum, qui vos a principio quasi in throno constituit, et vitam vobis largitus est : omnes contrarii, procellosi venti, refrenantur, ad præsentis divinitatem contumescite : omnes procellæ et turbines, quiescite ob vim potentiae : venti omnes et tempestates, comprimamini, fluctus sedate, tranquillii estote, et Dominum vitæ et

(a) De Abgaro vide Eusebii historiam.

mortis cum gaudio excipit. Quis annuntiabit mihi hodie me Dominum habere supra pelagum gradientem? Ab hac die honore afficiat, quia Cherubica sedes fui, et Seraphicas lecticas excepi: quoniam eum, qui ibi sedet, hic ambulanteum habeo: eum qui super pennas ventorum volat, in insulas advectionum te-neo: eum, qui supra tota sublimia firmamenta exaltatur, in speciosa mea regione incedentem habeo. Jam non ultra mare vocabor, sed celestis piscina: nunc sum lucerna celestis admodum fulgens, nunc fons mede-lam abunde ferens, nunc sol sum radiis splendens, nunc cælum scintillas, non quæ a natura sunt, emittens, sed fluentis gratiæ manans.

4. Ut vero omnis creatura exultabat, simul terra et quæ sub cælo sunt de gratia lætabantur. Nam errantes convertebantur, peccatores penitentiam agebant, impii pie sentiebant, ægri sanitatem recipiebant, mortui ad vitam revocabantur, viventes ad divinitatis faciem sistebantur. Ut vero dæmones pellebantur, ægritudo marcescebat, mors confunde-batur, demum qui in inferno ab hoste detinebantur, ejus audita fama, ejus gloriam videre curabant, et ut a vinculis solverentur supplicabant. Ut autem vidit perniciæ dux et princeps tenebrarum, illum ibi rem optime gerere, et paratum esse ad diripiendam inferni regiam, ad dæmonas illic custodes positos se contulit dicens: Sub terram venit is, qui sub cælo sapien-ter se gessit: fines nostros vastaturus venit, et occulta penuria nostra capturus. Respondent arro-gantes illi: Equis est te fortior? annon dicebas, Non est me potentior qui mihi adversatur? Nunc times, ne ab illo supereris? Iterum expiro bellum contra illum: confide, et illum in omnibus a te prostratum reperies. Tum ille, Tentavi, inquit, et probavi, et undique vires meas fregit: In deserto ipsum oppugnavi, et ille me undique desertum osten-dit. Neque adversus discipulos ejus quidquam potui: eadem quippe gloria illos affecit. Tum illi reponunt: Interim Ingredere, et portas æreas claude, vectes-que ferreos firmabimus, telaque nostra parabimus. Hæc et similia improbis illis clamantibus, ecce Domi-nus cum ignem ferentibus exercitibus advenit. *Attollite mihi portas principes dæmonum: introibit enim Rex gloriæ* (Psalm. 25. 7. 8). Qui intus erant audacter respondent: *Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens in prælio*. Dux autem dæmonum intus dicebat illis: Annon dicebam vobis ipsum esse for-tem et potentem in prælio ac viribus valentem? Angeli vero strenue agentes aiunt: Attollite portas, antequam illas confringamus, et vectes conteramus: cum pace aperite, ne irati intremus. Attollite portas, principes inferni, et introibit rex gloriæ. Illi vero metu correpti, ut verbis disceptabant, *Quis est iste Rex gloriæ?* angeli responderunt, *Dominus virtutum est, supernorum et infernorum Dominator*. Ut vero illi rixabantur, nec aperiebant metu correpti, nutu divinitatis statim porte confractæ sunt, et vectes contriti, impletæque fuit prophetiæ prædictio, tot ante generationes clare enuntiata; nempe, *Quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit* (Psalm. 106. 16). Deinde consternati contumeliæ auctores, dixerunt impij, Tela et gladios habemus, impetum faciamus in eum. Ille vero qui portas confregerat, hos etiam contrivit: implevitque prophetias duas sic prædicantes: *Dominus conterens bella, Dominus nomen illi. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum* (Psalm. 75. 4. 5. 6). Ubi autem viderunt ii qui inclusi erant lumen æternæ vitæ, clamaverunt: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis*. Montes vocabant inferni firmamenta: *Turbati sunt omnes insipientes corde: id est, consternati sunt* diaboli principes: *Dormierunt somnum suum: et nihil invenerunt*. Interempti namque sunt a Domino, et quæ præ manibus habebant perdiderunt, et nihil invenerunt. *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormi-taverunt qui ascenderunt equos* (Ibid. v. 7). Equos vocat detentorum animas, et ascensores malignos

dæmonas; dæmonas qui immisericorditer cruciabant hominum animas. Dormitaverunt et interempti sunt. Tunc ut animarum salutem et perniciem suam viderunt; illarum libertatem, suamque servitutem; illas solutas, seque insolubilibus vinculis detentos: magno clamore vociferati sunt, *Tu terribilis es, et quis resistet tibi in faciem* (Psalm. 75. v. 8)? Nos, qui animas cruciamus, de cælo confodisti justo judicio: non enim juste judicabamus: ideo judicamur, ideo veniam non consequimur. *Sine misericordia enim judicium est ei qui non fecit misericordiam* (Jac. 2. 13). Inclusit eos in penetralibus inferni, draco-nem odore castigatos, insolubilibus vinculis ligatos. Animas autem omnes assumptas congregavit Do-minus, et Jeremie prophetiam implevit: *Con-gregavit perditas quas non peperit* (Jer. 47. 11). Quas enim in infernum coegerat inimicus, illas Do-minus congregavit: quas illic peperit diabolus, imo quas dispersit, has Christus congregavit. Surgite, ait Dominus, et ascendamus in cælum. Hoc autem totum factum est ut impleteretur ænigma prophetiæ: *Surgite, et ascendamus in montem* (Psalm. 6. 5); hoc est in Jerusalem cælestem. Inferniæ portas apertæ, imo contritæ sunt: necesse jam est ut aperiantur supernæ porte cælorum: nam superni ostiarii igno-rantes id impediabant. Cum enim descendit, id illi ignorabant: ideo illum ascendentem non noverunt, et præpedire tentabant (secum enim habebat Domi-nus animas quas redemerat, etiam latronem, imo vero discipulum), dicebantque: Quis est hic qui cum tanta acie venit? Qui vero præibat angeli, di-vinitatis dignitatem significabant. Illi vero ignorantia præpediti non accurrebant: si Dominus est qui as-cendit, quomodo cum descendit, id ignoravimus? Annon alias quoque descendit? Arcam a Noe fieri jussit, ad Abrahami tabernaculum venit, ad Jacobum in scala, Jobo per turbinem et nubem loquutus est. Moysen in Sina adiit, Jesum item in Jericho, et Eliam in spelunca. Nulla fuit generatio in qua non descenderet, et nos non ignoravimus. At nunc si, ut dicitur, Dominus est qui ascendit, quomodo neci-vimus ipsum descendisse? Responderunt ii qui præ-ibant: Ipse est qui tunc descendit: ut notus non es-set cum ascenderet, servilem formam gestavit, ne Dominicam magnificentiam agnosceretis. Discite Dominicum mysterium, artemque Dominicam, ac ne impediatis benignitatis propositum. Si enim no-vissetis eum in humilitate multa descendentem in gratiam opifici sui, ejus descensum impedivissetis, et hominem a salute privassetis, et a superno regno exclusissetis. Nunc aperite, genu flectite. Respon-dent illi, Nisi divinam ejus vocem audiamus, portas non aperiemus; nemo enim huc ascendit impurus. *Hæc enim, inquit, porta Domini: justi intrabunt in eam* (Psalm. 117. 20). Tunc Dominus voce veneranda loquutus est: Ego sum is quem queritis: *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domi-no* (Ibid. v. 19): nempe, quæ fecerim, quæ passas sim, quanta fecerim bona, et receperim mala. An-nuntiabo justorum indicia, curationum charismata, et recte facta. *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domi-no*. Tunc ostiarii inextrematam Domini vocem agnoscentes, cum timore adoratum egressi sunt: Ignoravimus te, Domine, descendentem, adoramus ascendentem. Deinde cum ipse et æquacis ejus sine obice pertransissent, eos qui pos-tea ingredi volebant, depellebant illi dicentes: Hæc portæ Domini; justi intrabunt in eas: num etiam injusti, adulteri, publicani, raptores? Cur ita agitur præter sanctam voluntatem tuam? Has tu statisti portas, nos ostiarios constituisti: tu legem nobis dedisti: *Hæc portæ Domini; justi intrabunt in eas*. Annon de te dictum est, *Præceptum posuit, et non præteribit* (Psalm. 148. 6)? Dixisti, Soli justi intra-unt: num etiam injusti? Huc accedunt adulteri, publicani; huc magi, latrones, raptores ingredian-tur? Saltem primo justos induc, et postea peccatores

μενον· τὸν ἐπάνω τοσοῦτων ὑψηλῶν καὶ μετεώρων στερεωμάτων ὑφούμενον, ἐπὶ τῆς ἑμῆς ἀγλαστοῦ χώρας τοῦτον ἔγω περνούοντα. Νῦν οὐκ ἔτι προσαγορεύομαι θάλασσα, ἀλλὰ κολυμβήθρα οὐράνιος· νῦν ἐγενόμην λύχνος, σφόδρα ἀστράπτουσα, οὐράνιος· νῦν ἐγενόμην πηγὴ ἰάματα βρύουσα· νῦν ἐγενόμην ἥλιος, ἀκτίνας αὐγάζουσα· νῦν ἐγενόμην οὐρανὸς μαρμαρυγὰς ἀποβάλλων, οὐ τὰ τῆς φύσεως ὑποβάλλουσα, ἀλλὰ νάματα τῆς χάριτος βρύουσα.

Ὡς δὲ πᾶσα ἡ κτίσις ἠγάλλετο, ὁμοῦ καὶ γῆ καὶ τὰ ὑπ' οὐρανὸν ἐπαυδούντο χάριτι. Οἱ γὰρ πεπλανημένοι ἐπέστρεφον, οἱ ἁμαρτωλοὶ μετενόουν, οἱ ἀσεβεῖς εὐσέθουν, οἱ νοστοῦντες ὑγίειαν μετελαμβάνον, οἱ νεκροὶ εἰς ζωὴν ἐργαστήριον, οἱ ζῶντες εἰς θεότητος πρόσπων.

Ὡς δὲ οἱ δαίμονες ἐδιώκοντο, καὶ ἡ νόσος ἐμαραινέτο, καὶ ὁ θάνατος καταργήντο λοιπὸν καὶ οἱ ἐν τῷ ᾄδῳ ὑπὸ τοῦ ἔγθρου κατεχόμενοι ἀκοῇν περὶ αὐτοῦ δεξιμένοι, ἰδὲν τὴν δόξαν ἐσπούδαζον, καὶ λυθῆναι τῶν δεσμῶν ἐκέτευον. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ τῆς ἀπωλείας προαγέτης καὶ ἄρχων τοῦ σκότους τὰ ὡς αὐτὸν κατορθώσαντα, καὶ ἔτοιμον πορθῆσαι τὰ τοῦ ἄδου βασίλειαν, πρὸς τοὺς ἐκεῖ φρουρουμένους ὁ Πονηρὸς ῥητομολίῃσας δαίμονας λέγων· ὅτι Ἰπποκᾶτω τῆς γῆς ἐρχεται ὁ ὑποκᾶτω τοῦ οὐρανοῦ σωφρονήσας, τὰ πέρατα ἐρχεται σκυλεύσας, καὶ αἰχμαλωτεύσας ἡμῶν τὰ ταμεία τὰ ὁδία. Ἀποκριθέντες δὲ λέγουσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀλάστορες· Καὶ τίς ἐστὶ σου ἰσχυρότερος; οὐκ ἔλεγες, οὐκ ἔστι μου δυνατώτερος ὁ ἐμοὶ ἀντιτατόμενος; Νῦν ἰδαίλασας παρ' ἐκείνου λωφόμενος; Τέως περᾶσον πολεμήσαι· θάρσῃσον, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν κατὰ πάντα ἡττώμενον. Ὁ δὲ, Ἐπείρασά, φησί, καὶ ἰδοκίμασα, καὶ πάντοθεν μου τὰς δυναστείας ἐκράτησεν· εἰς τὴν ἔρημον αὐτὸν ἐπολέμησα, καὶ ἔρημὸν με πάντοθεν ἀπέδειξεν. Οὕτε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἔλεγεν· [746] τὴν αὐτὴν γὰρ δόξαν κἀκείνους· ὑπέτρησεν. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Τέως εἰσέλθεις ἰσθμὸν, καὶ τὰς χαλκὰς πύλας ἀποκλείσων, καὶ τοὺς σιδηροὺς μοχλοὺς καθιερώμεθα, καὶ τὰ βέλη ἡμῶν εὐτρεπίσωμεν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κραζόντων τῶν πονηρῶν, ἰδοὺ δὴ καὶ ὁ Κύριος μετὰ πυροφόρων στρατιῶν παραγίνεται. Ἀνολέξατέ μοι πύλας, οἱ τῶν δαιμόνων ἄρχοντες· εἰσέλυσσεται γὰρ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ ἐνδοθεν ὑπάρχοντες ἐτόλμων, καὶ ἀποκρίνονται· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός ἐν πολέμῳ. Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν δαιμόνων ἔλεγεν αὐτοῖς ἐνδοθεν· Οὐκ εἶπον ὑμῖν· ὅτι κραταῖος ἐστὶ καὶ δυνατός ἐν πολέμῳ, καὶ ἰσχυρὸς ἐν ἰσχύϊ; Οἱ δὲ ἄγγελοι ἐπεσπούδαζον· Ἀρατε πύλας, πρὶν αὐτὰς συνερψίψωμεν, καὶ τοὺς μοχλοὺς κατεδάψωμεν· μετ' εἰρήνης ἀνολέξατε, πρὶν μετ' ὀργῆς εἰσελθόμεν. Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες τοῦ ἄδου, καὶ εἰσέλυσσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ φόβῳ συνεγόμενοι ὡς ἀμφέβαλλον ῥήματα· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; αὐτοὶ ἀπεκρίναντο· Κύριος ἐστὶ τῶν δυνάμεων, τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω δεσπότης. Καὶ ὡς ἑστασίασαν, μὴ ἀνοίγοντες τρόμῳ παιδευόμενοι, νεύματι τῆς θεότητος εὐθέως αἱ πύλαι συνετρίβησαν, καὶ οἱ μοχλοὶ κατεάτησαν, καὶ ἐπληρώθη τῆς προφητείας τὸ κήρυγμα τὸ πρὸ τοσοῦτων γενεῶν σαλπιζόμενον, ὅτι Συνέτριψε πύλας χαλκὰς, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνέβλυσεν. Εἰτα ἐν ἀπορίᾳ γενόμενοι οἱ τῆς λουδορίας ἐργάται, εἶπαν οἱ ἄνθρωποι· Ἐχόντες τὰ βέλη καὶ τὰς ῥομφαίας, ἐφορμήσωμεν αὐτῷ. Ὁ δὲ τὰς πύλας συγχλάσας, κἀκείνους συνέτριψε, καὶ ἐπλήρωσε τὰς δύο κηρυττούσας προφητείας· Κύριος συνέτριβεν πόλεις. Κύριος ὄνομα αὐτοῦ. Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, δόλον καὶ ῥομφαίαν καὶ πόλεμον. Ὡς δὲ εἶδον οἱ κατακλείστοι τὸ φῶς τῆς αἰθέρος ζωῆς, ἀνεβόησαν λέγοντες· Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ οὐρανοῦ αἰωνίῳ. Ὅρεα ἐκάλουν τὰ τοῦ ἄδου στενωμάτα· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀδύνατοι τῇ καρδίᾳ· τυττέτιν, ἐξέστησαν οἱ διαβολικοὶ ἄρχοντες· Ἰπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔδρουν οὐδέν. Ἀπενεκρήθησαν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἂ ἔχον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀπώλεσαν, καὶ οὐκ ἔδρουν οὐδέν. Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοῖς ἵπποις. Ἰπποὺς λέγει τὰς ψυχὰς τῶν κατεχομένων, καὶ ἐπιβάτας τοὺς πονηροὺς δαίμονας, δαίμονας· τοὺς ἀνελελήμονας παιδεύοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς. Ἐνύσταξαν καὶ ἀπενεκρήθησαν. Τότε ὡς εἶδον τῶν ψυχῶν τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν, τὴν

αὐτῶν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν αὐτῶν δουλείαν, αὐτοὺς ἀπολουμένους, καὶ αὐτοὺς ἀλῦτοις δεσμοῖς κατεχομένους, ἀνεβόησαν μετὰ ἰσχυρὰς κραυγῆς· Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ κατὰ πρόσωπον; Μαστιγοῦντας ψυχὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἡκόντισας κρίσιν ἐφ' ἡμᾶς δικαίαν· οὐ γὰρ ἐκρίνομεν δικαίως· διὰ τοῦτο κρινόμεθα, διὰ τοῦτο φειδούς οὐ τυγχάνομεν. Ἀνέλεως γὰρ ἡ κτίσις τῷ μὴ κοίτησαντι ἔλεον. Κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὰ ταμεία τοῦ ἄδου, ὑπὸ δαμῆς δρακόντων κολαζομένους, δῆσα· αὐτοὺς, δεσμοῖς ἀλῦτοις. Λαβὼν δὲ τὰς ψυχὰς πάσας συνῆξεν ὁ Κύριος, καὶ τὴν προσητείαν Ἱερεμίου ἐπλήρωσε. Συνήγαγε πᾶρδιε ἃ οὐκ ἔτεκεν. Ἀς γὰρ ὁ ἐχθρὸς κατήγαγεν εἰς τὴν ᾄδον, ταῦτας ὁ Κύριος συνήγαγεν· ἃς ἐκεῖ ἔτεκεν ὁ διάβολος, μᾶλλον δὲ διεσκόρπισε, ταύτας συνήγαγεν ὁ Χριστός. Ἀνάστητε, εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸν οὐρανόν. Τοῦτο δὲ διὸν γέγονε πληροῦν τῆς προφητείας τὸ ἀνιγμα, Ἀνάστητε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος· τοῦτέστιν, εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ. Αἱ κάτω πύλαι ἀνοίγησαν, μᾶλλον δὲ συνετρίβησαν· ἀνάγῃ λοιπὸν ἀνοίγησαν καὶ τὰς ἄνω πύλας τῶν οὐρανῶν καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνω πωλεῖται ἀνοοῦντες ἐκάλουν. Ὡς γὰρ κατέβη, οὐκ ἔγνωσαν· διὰ τοῦτο ἀνερχόμενον αὐτὸν οὐκ ἐγνώρισαν, καὶ τέως τραπέυνει ἐπαιχέρον (εἶχε γὰρ μετ' αὐτοῦ τὰς ψυχὰς ὁ Κύριος, ἃς ἐλυτρώσατο, καὶ τὸν ληστήν, μᾶλλον δὲ μαθητὴν), λέγοντες· Τίς ἐστὶν ὁ μετὰ τοσαύτης παρατάξεως ἐρχόμενος; Οἱ δὲ προαγγόντες ἄγγελοι ἐστήμινον τῆς [747] θεότητος τοῦ ἀέθωμου. Οἱ δὲ οὐκ ἠπαύοντο, ἀγνοοῖα τραυχέμενοι· Καὶ εἰ ὁ Κύριος ἐστὶν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἐγνώμεν αὐτὸν κατερχόμενον; μὴ γὰρ καὶ ἄλλοτε οὐ κατέβη, καὶ τὴν κιβωτὸν διετάξατο ἐπὶ τοῦ Νώε; ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ· εἰς τὴν σκηνὴν παρεγένετο, ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἐν τῇ κλίμακῃ, ἐπὶ τοῦ Ἰωβ διὰ λαίλαπος καὶ νέφους ὠμίλησεν, ἐπὶ τοῦ Μωυσέως εἰς τὸ ὄρος Σινά, ἐπὶ Ἰησοῦ εἰς Ἱερουσόλ, ἐπὶ Ἡλία εἰς τὸ σπήλαιον. Καὶ οὐκ ἔστι γενεὰ, ὅπου οὐ κατέβη, καὶ οὐκ ἔλαθεν ἡμᾶς. Καὶ νῦν, ὡς λέγεται, εἰ ὁ Κύριος πάρεστιν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἐγνώμεν αὐτὸν κατερχόμενον; Ἀπεκρίθησαν οἱ προάγοντες· Αὐτὸς ἐστὶν ὁ τότε κατερχόμενος· ἵνα μὴ γνωρίσῃ ἀνερχόμενος, δουλικὴν εἰκόνα ἐφόρησεν, ἵνα μὴ γνῶτες δεσποτικὴν μεγαλοπρέπειαν. Καὶ μάθετε δεσποτικὸν μυστήριον, καὶ σοφίαν Κυριακὴν, καὶ μὴ κωλύσσετε φιλάνθρωπιαν πρόδωκεν. Εἰ γὰρ ἐγνώκατε αὐτὸν ἐν ταπεινώσει πολλῇ κατερχόμενον χάριν τοῦ πλάσματος, ἐκωλύσατε τὴν κατάδωκεν καὶ ἀπεστέρητε τῆς σωτηρίας τὸν ἀνθρωπον, καὶ εἶχα τῆς ἄνω βασιλείας λοφεύμενον. Νῦν ἀνολέξατε, γονυπατήσατε. Εἰτα ἀποκρίνονται καὶ αὐτοὶ· Εἰ μὴ φωνῆς αὐτοῦ θείας ἀκούσαμεν, οὐκ ἂν τὰς θύρας ἀνολέξοιμεν. Οὐδεὶς γὰρ διαβάνει ἐνδὸν ἀνάχαρτος. Ἀδὲν γὰρ, φησί, ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσέλυσσονται ἐν αὐτῇ. Τότε ὁ Κύριος φωνῇ τιμῇ ἐλάλησεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ζητούμενος, ἀνολέξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· τοῦτέστιν, Ἀ ἐπαρεῖ καὶ πέπνοθα, ὅσα ἐποίησα καλὰ καὶ ἀπειλήσα κακά. Ἀπαγγέλω τῶν δικαίων τὰ τεκμήρια, τῶν ἰστέων τὰ χαρίσματα, τῶν πράξεων τὰ κατορθώματα. Ἀνολέξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. Τότε γνόντες τοῦ ἀρχάντου φωνὴν δεσποτικὴν, οἱ τὰς πύλας κατέκλεισαν, μετὰ φόβου εἰς προσκύνησιν ἐξήλθοσαν· Οὐκ οἰδαμέν σε, Δέσποτα, κατερχόμενον, προσκυνούμεν σε ἀνερχόμενον. Εἰτα αὐτὸς· παρερχόμενος ἀναντιβῆρτως, καὶ οἱ ἀκόλουθοι. Οἱ δὲ τοὺς ὀπισθεν εἰσερχομένους ἐκάλουν λέγοντες· Ἀδὲν αἱ πύλας τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς· μὴ καὶ ἀδικοὶ; ὣδε μοιχοὶ καὶ τελῶναι καὶ ἄρπαγες· ἵνα τί τοῦτο πράττεται παρὰ τῆς σῆς ἀγιότητος; Ταῦτας τὰς πύλας σὺ ἐκύρωσας, σὺ πωλεῖς ἡμᾶς κατέστησας, σὺ νόμον ἡμῖν ἐδογμάτισας, ὅτι Ἀδὲν αἱ πύλαι τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς. Οὐχὶ λέλκεται περὶ σοῦ, ὅτι Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παραλείψεται; Εἰπάς γὰρ, Μόνον δικαιοὶ εἰσελεύσονται· μὴ καὶ ἀδικοὶ; ὣδε μοιχοὶ καὶ τελῶναι προσάγονται, ὣδε μάγοι καὶ ληστὰ καὶ ἄρπαγες εἰσέρχονται; Κἀν πρῶτον δικαίους εἰσάγαγε, καὶ κατόπιν ἁμαρτωλοὺς χειραγωγῇσον. Ἐσθ' ὅτε πάντας τοὺτους εἰσάγεις· δηλονότι μετενόησαν· τοῦτον δὲ τὸν ληστὴν διὰ τί πρὸ πάντων εἰσάγεις εἰς τὰ ἄνω βασίλεια; πῶς μέγνων, πῶς μετενόησαν; οὐ μίαν ἡμέραν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ δι-

επράξατο, οὐτε τι καλὸν πέπραχε πώποτε· ἀλλ' οὐδ' ὥραν μίαν ἐχώρησεν εἰς μετάνοιαν. Ἰδοὺ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἐγγράφως κατέχουεν, ἃ μὲν ἐν μετάνοιᾳ οὐκ ἐξήλειψε, καὶ προηγέτην αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον ἀπάντων τῶν δικαίων εἰσφέρει; Ὁ δὲ Σωτὴρ, Ζητεῖται αὐτοῦ, φησὶ, τὴν ἁμαρτίαν, ἣν ἐγὼ πρὸ πάντων ἐξήλειψα; Ἀρξήσει αὐτοῦ τῶν ἁμαρτημάτων τὸ ἐγγράφον, ὅτι ἡ πίστις αὐτοῦ ἀπῆλειψεν αὐτό. Ἀνέσθω τῶν ἀδικημάτων αὐτοῦ ἡ συγγραφή τῇ καλῇ ὁμολογίᾳ. Οὐ μετάνοιαν πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ συνήκεν εἰς τὸν καιρὸν· πρὸ τοῦ θανάτου δόξα πῆσται· ἐπῆρχε γυμνός, ἐν τῷ θανάτῳ ἡ πίστις αὐτοῦ τῆς θαλάσσης τῶν πλημμυρημάτων ἐνίκησεν· ἐν καιρῷ ἀνέσσεως οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἐπέγινε τὸ δίκαιον. Ὅτε οἱ μαθηταὶ μου ἀπέφυγον με, οὗτος προσέφυγέ μοι· ὅτε Πέτρος ἔλεγεν, Ὁκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον, τότε οὗτος βασιλεὺς οὐρανῶν ὡμολόγησεν· ὅτε λερεῖς θανάτων με, τότε οὗτος ζωῆς ἐκάλεσε Κύριον. Ἐμοὶ τὸ ἔργον τῆς μετάνοιας τετέλεσται, τοῦ τὴν πρόθεσιν βλέποντος καὶ τὸ πρόθυμον· ἐμοὶ τῆς ὑπομονῆς τὸ δίκαιωμα πέπρακται, τοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν τὴν καρδίαν κλίναντος. Διὰ τῆς [748] πλεονείας Ἄδამ τὴν παράδεισον ἀπέκλεισεν, οὗτος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ἀνοίγει τὸν ὑπὸ τῆς φλογίνης βομφαίας πυλῶνα φρουρούμενον. Μὴ ζητήσῃς αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν, ἣν οὐκ εὕρησται. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ πρὸ τοσοῦτον γενεῶν προεφήτευσεν· Ζητηθήσεται ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὕρηθῃ.

Λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ἀνῆλθε, νικήσας πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων ἀπήντησαν, καὶ ὡς Δεσπότην προσεκύνουν, καὶ πᾶσα Χερουβική τάξις καὶ Σεραφική λειτουργία προσεκύνουν αὐτῷ καὶ τῷ Πατρὶ τῷ γεννήσαντι. Καὶ ὅσα τε Πατρί προσελάβετο καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας ἐκάθισεν ὁ μὴ ποτε γυμνῶσας τοὺς πατρικούς κόλπους. Εἰ γὰρ καὶ κατήλθεν ἐπὶ γῆς διὰ φιλοanthρωπίας, ἀλλ' οὐν τοῦ θρόνου οὐδαμῶς καταλείφθη· εἰ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος τέλει· οἰκονομικῶς, οὐδαμῶς· ἔκστασιν ὑπέμεινε τῆς οικίας φυσικῆς θεότητος. Οὐ γὰρ ἐκ προκοπῆς ἀνθρώπου γέγονε Θεός· ὁ Χριστὸς, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα τὸν ἄνθρωπον σώσῃ. Διὸ οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα κηρύττουσιν, ἀλλὰ Θεὸν ἀνθρωποποίησαντα ὁμολογοῦμεν· καθὼς ὁ θεοπαιστής ἔφησε Παῦλος· Διὸ πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία ὑπετάγησαν αὐτῷ, ὡς ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως, μᾶλλον δὲ ποιητὴν τῆς κτίσεως, καὶ συνδεσπόζοντα καὶ συμβασιλεύοντα τῷ ἀχράντῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶ-

νας. Ἀμήν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ μέλλων χρίσας τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πᾶσαν, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ καθ' ὃ ἐπράξε. Τίς οὖν τῆς φιλοanthρωπίας λαλήσει τὴν ἔλεον, ἢ τῆς δυναστείας αὐτοῦ τὸ μέγεθος; τίς αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἐκφράσει τὴν σύνεσιν, ἢ τῆς δυνάμεως τὴν μεγαλειότητα; τίς τῆς εὐσεπταγχνίας αὐτοῦ τοῦ· οἰκτιρμούς διηγήσεται, ἢ ἐξηγήσεται τῆς ὑπερβολῆς τὸ ἀξίωμα; ὅτι μὴ καταλείπων τὰ ἄνα, δ' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς κατήλθεν· ὅτι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας λαθόν, εἰς ἀχραντὸν Παρθένον μήτραν ἐχώρησεν· ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ἔλαθε χοροῦς, καὶ δούλου μορφὴν ἐνεδύσατο, ἵνα σώσῃ τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρώπου φθορὰς καὶ θανάτου· καὶ ἀπέθανε τῇ σαρκί, ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀθανάτου φύσεως αὐτοῦ κοινωνοὺς ἀπαργήσῃται. Καὶ τί ἀνταποδώσομεν αὐτῷ περὶ πάντων ὧν ἀνταπόδωκεν ἡμῖν; ποίας εὐχαριστίας, ἢ ἰκασίας; Οὐδ' ἂν πάντα ἡμῶν τὰ μέλα φωνὰς ἀναλάβωσι, καὶ αἱ τρίχες ἡμῶν λαλιὰς ἐξάγωσι, καὶ πᾶν τὸ ὄργανον ἡμῶν μελωδίας πληρωθῇ, ἐπαξίως ἀνυμνήσῃσι διηκνῶμεν τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς γενομένην συγκαταβάσεως εὐσεπταγχνίαν καὶ μεγαλειότητα. Ἀλλ' ὅσον γερούμεν, ἀνυμνῶμεν τὴν μόνον ὑπεράντων, πρὶν ῥῆσιν ἐκπληροῦντες, τὸ, Ἐμνήσθη τὸ θεοῦ, καὶ ὑψώθη. Διὰ ταύτης γὰρ περιόδου διήλθον τὰ τοῦ Σωτῆρος μεγάλα καὶ παράδοξα θαύματα, ἵνα καθ' ἑκάστην μνημονεύον εὐφραίνωμαι· εἰ γε ἀξίως τῇ μνήμῃ ἐχωρήσαμεν, καθὼς ἔπρεπε. Ἀλλ' εἴτε προσφάσει, εἴτε ἀληθεῖ θεὸς καταγγελλῇ· ὅτι μετὰ τοῦ προφήτου λέγωμεν· Ἐμνήσθη τὸ θεοῦ, καὶ ὑψώθη. Ὁ δὲ θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ φιλοanthρωπίας καὶ πολλὴν ἀγαθότητα ἀναδείξας, ἡμῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ τὰς εὐχὰς προσδεχόμενος χάριτι, καὶ εἰς κρείττονα ἀγαθὴν πρόνοιαν ἀγαγὼν, αὐτὸς ἡμῶν τηρεῖ τὴν ψυχὴν ἐκπληθύνων, τὸ σῶμα ἀσπλιν, τὸ πνεῦμα ἀρτύων, τὴν ζωὴν ἀνεπρέαστον φυλάττει, τὴν πίστιν ἀσύλιν, τὴν φιλαδελφίαν ἀνιδρίστον, τὴν παρθενίαν ἀμώμητον, τὴν φιλίαν ἀθρύλλαν, τὴν ἀγάπην ἀνυπόκριτον, τὴν ἀρετὴν ἀκλύδωνστον, τὴν δικαιοσύνην ἀνεμπόδιστον, τὴν πίστιν καρπομένην. Τὰς πύλας ἡμῶν τοῦ παραδείσου ἀναπατάσεις, καὶ φλογίνην βομφαλίαν κατασβέσεις, καὶ τὴν θύραν τῆς βασιλείας ἀνοίξεις, καὶ τὴν ἀχράτον ἀπόλυσιν εὐεργετήσεις, καὶ ἐκ δεξιῶν στήσεις, καὶ τῇ δεξιᾷ στεφανώσεις τῇ φιλοanthρωπίᾳ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Γίῳ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[749] Εἰς τὴν Ῥαχήλ καὶ εἰς τὰ τέκνα.

Ὅσπερ οἱ τοὺς ἡδίστους καρποὺς τῶν ἀκροδρόνων λαμβάνοντες, ὁμοῦ τοῖς κλάδοις καὶ τοῖς δένδροις τοὺς ἐκείνους διδάσκει· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τοὺς καρποὺς τῶν λόγων παρὰ τοῦ προλαβόντος διδασκάλου λαβόντες, ὁμοῦ τε αὐτῷ καὶ τοῖς πατέρας τὸ γέρας διδάσκω. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τῆς τῶν δένδρων πίστεως ἡ γλυκεία πότις τοῖς καρποῖς παραπέμπεται· οὕτω καὶ τῷ προειρημένῳ ἀνδρὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ γλυκὺ τοῦ λόγου ἀναπέμπεται. Καρπωσώμεθα τοίνυν τῶν λόγων τοὺς ἡδίστους καρποὺς, καθάπερ φοινίκας γλυκεροὺς ἐκ τῆς δικαίας ρίζης τῶν πατέρων τὸ γλυκάσμα κεκτημένους· καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τοῦ λόγου τῇ διανοίᾳ ἡμῶν παραπέμψωμεν, τὸ δὲ ἡδὺ τῆς εὐχαριστίας τοῖς πατέρας ἡμῶν ἀπονεύωμεν. Τὸ γὰρ τῶν πατέρων γέρας ἐκ τῆς τῶν υἱῶν εὐκοσμίας συνίσταται· μᾶλλον δὲ οἱ τῶν υἱῶν στέφανοι ἐκ τῆς τῶν πατέρων εὐδοξίας καλλωπίζονται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἀναγνωσματος τοῦ στεναγμοῦ τῆς Ῥαχήλ, καθάπερ ὑπὸ κέντρον, νυττόμενος πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφομαι· Λέγε μοι, ὦ Ῥαχήλ, λέγε τὸν ἐν τῷ στεναγμῷ σου κρυπτόμενον πόνον· οὕτω γὰρ τὸ σκάφος τῆς διανοίας σου, τὸ ὑπὸ τῆς λύπης βαρυνόμενον, κουφισθήσεται· προφερόμενός δὲ τῶν λόγων ἐκ τῆς καρδίας σου σηματονῶν τὸν πόνον, συναξέρεται τοῖς ῥήμασι καὶ τὸ βαρὺ τῆς λύπης. Λέγε μοι τοίνυν, Ῥαχήλ, τί κλαίεις; ὁρῶ γὰρ σου τὰ δάκρυα περὶ τὰς παρειάς ποταμιῶν ἐπιρρέοντα, καὶ τὸ πνεῦμα πικρῶς περὶ τὴν καρδίαν εἰλούμενον, καὶ διὰ τῶν μυκτήρων ἀτάκτως φερόμενον. Τί λυεῖς σου τὰς κόμας, καὶ ταύτας προφέρεις, ἃς δεῖ σὲ κρύπτειν; τί τὸν αἰδεσίμων γυναικῶν τὸ σεμνὸν μυστή-

ριον ἐκπομπεύεις νικωμένη ὑπὸ τῆς ἁγαν μανίας; Οἶμοι, οἶμοι Ῥαχήλ! λαλήσω λοιπὸν ἐν πικρᾷ ψυχῇ συνεχόμενη· καὶ τί εἶπω; Βούλομαι ἐκ καρδίας προφέρειν τὸν λόγον, καὶ πάλιν ἀναποδίσσω, τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν καὶ τῆς μερίστης συμφορᾶς οὐκ εὐρίσκουσα. Ὡ βασιλεῦς Ἡρώδης τὸν διδάσκοντός με μὴ φωνεῖν, καὶ ἔργῳ τὸν αὐτοῦ νόμον ἀκυροῦντος! Ἐν ἐνόμῳ βασιλεῖ εἶναι τῆς εὐταξίας, τοῦτον ἡγεμόνα τῆς ἀταξίας ὁρῶ νῦν, ἀτάκτως καὶ ἀνόμους ἐργαζόμενον. Ὡ μερίστης ἀνοίας! ὁ ἐνα φόνον ποιήσας! τεύθυνος θανάτου γίνεται, καὶ Ἡρώδης τοσοῦτους ἐξείας ποιήσας, βασιλεὺς ὀνομάζεται. Καὶ οἱ μὲν γεωργοὶ ἐξοικείων θησαυρὸν τὸν σπόρον προφέροντες ἐν οὐρανοῖς λαγροὶ τῆς γῆς καθάρων τὸν σίτον ραίνουσιν· ὅταν δὲ βλαστήσαντες οἱ ἀστάχεις λαμπρὴν τὴν ὥραν τοῦ σπόρου σηματονῶσιν, τότε δὴ τὰς χεῖρας ἐκτείναντες· ὀρεῖα ὀρεπληγῆς λήϊα τέμνουσιν. Ἡρώδης δὲ τὰ τῆς ἐξείας κοιλίας γεννηματα μῆψα τὰ ἀνθη τῆς ἡλικίας κυριεύσαντα, μῆψα τῶν ἐαρινῶν τῶν χαρίτων λούλων περὶ τὰς παρειάς ἀντεῖλαντα, ἕξεια μαχαίρᾳ τῶν ἐμῶν λαγόνων τὴν γλῶσσαν ἀπαιμάρανεν. Οἶμοι, οἶμοι! τὴν κοιλίαν μου ἐγὼ ἀγάω, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαίμαρσας· ἡ ψυχὴ μου σπαράττειται τῇ καρδίᾳ· οὐ σώσῃται. Διὰ γὰρ τὴν ἁγαν νύμφην Μαριάμ ταῦτα ὑπομένω, διὰ τὸν ἐν φανερῇ κρυπτόμενον Λόγον. Μῆψα τοὺς ἐμούς βότρυας, τῶν αἰσθησέων τοὺς ῥώγας περκαζόντας ῥῆθ ἀφανισμένους ὁρῶ. Οἶμοι, οἶμοι! ὅσπερ ἐνναμηνιαῖον χρόνῳ μετὰ πόρων βαστάσας ἡ φύσις ὠρίμους ποιήσας ἔτεκε, τοὺς αἰσθησέων μὴ πληγῇ μαχαίρᾳ σφαγέντας ὁρῶ. Οἶμοι! ὦ παρθένε Μαριάμ, ὁμοῦ καὶ καὶ μήτηρ, ἡ ἀν-

adduces. Fiat quidem, ut hos omnes introducas, quia nempe poenitentiam egerunt; hunc vero latronem cur ante omnes intromittis in regiam supernam? ubi respicit, ubi poenitentiam egit? Ne uno quidem die in vita sua bene se gessit, neque quidpiam bonum fecit umquam; sed ne per unam quidem horam ad poenitentiam versus est. Ecce peccata ejus descripta habemus, quæ numquam per poenitentiam abluunt; et illi in paradysum ante omnes justos inducis? Tum Servator: Ejus peccatum exquiritis, quod ego ante omnia deleui? Nullum erit ejus peccatorum ebrigraphum, quia fides ejus illud deleuit. Solvitur iniquitatum ejus syngrapha per pulchram confessionem. Non egit poenitentiam ante tempus; sed intellexit in tempore: ante mortem sine fide nudus erat, in morte fides ejus maris fluctus devicit: in tempore quietis non novit, in tempore necessitatis novit justitiam. Cum discipuli mei a me fugerunt, hic ad me confugit: Cum Petrus dicebat, *Non nori hominem*, hic Regem celorum confessus est: cum sacerdotes me occidebant, hic me vitæ dominum vocavit. Mihi poenitentia opus perfectum est, dum ejus propositum et studium video: mihi patientia justificatio perfecta est, cum ille cor suum ad bonum inclinavit. Per eam Adamus paradysum clausit; hic per confessionem aperit ostium, quod framea ignea custodiebatur: Ne queratis ejus peccatum, quod non invenietis. Ideo David ante tot generationes prophetauit: *Quæretur peccatum illius, et non invenietur* (Psalm. 10. 15).

5. Denique Servator ascendit, devicta omni potestate et virtute: et omnes exercitus angelorum ipsi occurrerunt, et quasi Dominum adoraverunt: omnis Cherubicus ordo, omne Seraphicum ministerium ipsum et Patrem, qui eum genuerat, adoravit. Et a Patre susceptus, ad dexteram ejus sedit, qui nunquam paternos sinus evacuaverat. Licet enim ex benignitate sua in terram descenderit, thronum nunquam reliquit: licet per oeconomiam homo perfectus factus sit, nunquam excessit ex naturali propria sua divinitate. Non enim ex humano profectu Christus factus est Deus, absit; sed Deus cum esset, factus est homo, ut hominem salvum faceret. Ideo non hominem factum Deum prædicamus, sed Deum hominem factum confitemur, ut divinus Paulus dixit: *Ideo omnis principatus et potestas subjectus sunt ei, ut pote mihi sit ante omnem creaturam*; inio factor crea-

turæ, et qui una dominetur et regnet cum immaculato Patre suo, et cum vivifico Spiritu in sæcula amen. Ipse enim est qui judicaturus est orbem et mundum universum, et redditurus unicuique secundum opera sua. Quis ergo benignitatis ejus misericordiam, et potentia magnitudinem enarraverit? quis bonitatis ejus prudentiam, vel virtutis magnificentiam dixerit? quis viscerum commiserationem prædicaverit aut excellentiam dignitatem investigaverit? quod supernis illis non relictis, propter nos in terram descenderit: quod insciis principatibus et potestatibus in utero immaculatae Virginis sit ingressus: angelorum et archangelorum choris ignorantibus formam servi inducit, ut ad imaginem sui factum hominem a corruptione et morte salvum faceret: et carne mortuus est, ut nos immortalis naturæ suæ participes efficeret. Et quid retribuemus ei pro omnibus quæ retribuit nobis? quæ gratiarum actiones? quæ supplicationes? Neque si omnia membra nostra vocem assumerent, et capilli etiam nostri loquerentur; si totum organum nostrum modulatione repletur, possemus digne celebrare ejus erga nos indulgentiam commiserationem et munificentiam. Sed quantum valemus hymnis celebramus eum qui solus sanctissimus est, prophetiam implentes prædicationem, *Memor fui Dei et delectatus sum*. Per hunc enim circuitum transivi magna et stupenda miracula, ut horum quotidie memor, delecter; siquidem ut par est, hæc digne memoria retineamus. Sed sive per occasionem, sive per veritatem Deus annuntiatur. Quare cum propheta dicamus, *Memor fui Dei, et delectatus sum*. Deus autem virtutum, qui benignitatem bonitatemque suam multam ostendit, infirmitatem nostram et procreationes gratia sua suscipiat, et ad meliorem providentiam ducens, verbo ipse suo, animam immaculatam, corpus sine sorde, spiritum sine labe, vitam sine damno custodiat; itemque fidem inviolabilem, amorem fraternum sine contumelia, virginitatem incorruptam, amicitiam sine rumore, caritatem sine simulatione, virtutem non fluctuantem, justitiam sine obice, fidem fructuosam. Portas nobis paradisi aperiat, gladium flammantem exstinguat: januam regni aperiat, immortalem fructum paret, ad dexteram statuatur, et per benignitatem suam dextera sua nos coronet: quoniam ipsi debetur gloria, Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN RACHELEM ET IN INFANTES.

Quemadmodum itaque, qui dulcissimos arborum fructus decerpunt, simul et ramos et arbores laudibus effundunt: ad eundem modum nos, carissimi, fructu sermonis a præcedenti doctore accepto, et illi simul et patribus præconii munus deferimus. Sicut enim ex arborum pinguedine fructibus pinguedo suavitasque immittitur, sic et prædicto viro ex spirituali gratia sermonis suavitas refertur. Decerpamus ergo sermonum suavissimos fructus, quemadmodum palmas suaves ex dulci patrum radice dulcedinem obtinentes, et sermonis suavitatem in mentem nostram transmittamus, gratiarumque actionis jucunditatem in patres nostros conferamus. Patrum enim decus ex filiorum ornata constat; imo potius filiorum coronæ ex patrum gloria decorantur. Quia vero ut lectione gemituum Rachelis, seu stimulo punctus, ad illam me convertit: Dic mihi, Rachel, dic laborem in gemitu tuo latentem: ita enim navicula animi tui dolore onusta, allevabitur; prolatis autem verbis ex corde tuo laborem significantes, una cum verbis etiam doloris onus emittetur. Dic mihi itaque, Rachel, Quid ploras? video enim lacrymas tuas in genis flaviorum more manantes, et halitum acerbæ circa eor convolutum,

et incondite per nates emissum. Quid solvis comas, illasque profers, quas te abscondere par esset? cur honorabilium mulierum venerandum arcum prodas, a nimia insania devicta? Væ mihi, væ mihi Racheli! loquar demum amaritudinem animæ detenta: et quid dicam? Volo ex corde proferre sermonem, et rursus me contineo, causam malorum in maxima calamitate non reperiens. O regem Herodem, qui docuit me non esse occidendum, et opere legem suam abrogavit! quem putabam esse regem ad bonum ordinem, nunc eversi ordinis ducem respicio, perverse et inique operantem. O maximam insaniam! qui eadem unam perpetravit, obnoxius est morti, et Herodes tot perpetratis cædibus rex nominatur. Et agricolæ quidem ex propriis horreis semen proficientes, in sulcis terræ purum semen irrigant; cum autem spicæ accreverunt et tempus messis conspiciat, tunc extensis manibus acuta falce segetes secant: Herodes vero utri mei fructus, nondum per ætatem florentes, nondum verna gratiarum lanugine in genis pullulante, viscerum nempe natorum herbam acuto gladio prostravit. Væ mihi, væ mihi! ventre doleo, et sensus cordis mei flagrant: anima

mea et cor meum discerpantur : non tacebo. Propter innuptam Virginem Mariam hæc patior, propter Verbum in præsepio latens. Botros meus sensu pululantes, necdum maturescentes, extinctos video. Væ mihi ! quos post menses novem suo tempore natura cum labore genuit, hos immaturos una gladii plaga jugulatos video. Væ mihi, o Virgo Maria, simul et mater, quæ virum non novisti, et filium peperisti, tu matrum dolorem non nosti : si enim nosses, utique feres. Sine dolore gestasti, sine labore peperisti, sine dolore caeleste Verbum in domo uteri tui hospitem excepisti, sine labore caelestem florem orbi emisisti. Sed accede tandem, nec ultra piores, sed lugendi finem facito. Rachel. Herodes infantes tuos in terra occidit, sed hos Deus in cælo nutrit : Herodes filios tuos temporanea luce privavit, sed hos ille in cælo propria luce replebit. Non vides eos in terra salientes ; sed tunc videbis et gaudebis, vicens eos quasi agnos exsiliantes in paradiso. Nunc doles non vicens eos in mensa manus extendentes ; sed tunc videbis et lætaberis vicens eos cum angelis caelestem panem edentes : nunc doles, non vicens eos cantillantes ; sed tunc gaudens videbis hunc infantium chorum vernarum hirundinum instar in paradiso Christum celebrantem. Quia enim propheta dicebat, *Ex ore infantium et lactentium perfectisti laudem* (Psal. 8. 3) ; præoccupavit infantium chorus, hymnos triumphales Christo præparans, prophetæ verbum illud implens, *Ex ore infantium et lactentium perfectisti laudem*. Verum hæc, dilecti, ad laudis oblationem diximus ; demum ad evangelii viam deflectamus. Audiens, inquit, *Herodes turbatus est* (Matth. 2. 3). Quid audiens ? Regem Judæorum esse natum. Vide mihi, dilecte, diabolum in Herode turbatum, et quidem admodum. Videt pastorem natum lupus, ipsumque in præsepe absconditum, firumque Spiritus

baculum præ manibus habentem, et hoc vicens admodum turbatur : videt draco escam corporis et infantem seu vermem repentem ; *Ego enim sum vermis, et non homo* (Psal. 21. 7) ; hiantique ore irrui ; videtque intus caeleste Verbum in carne, quasi hamum absconditum, et hoc viso admodum turbatur. Videt granum sinapis in terram veniens, et ramos apeli emittens, quod genus hominum sub foliis salutis oblegeret ; et hoc vicens boni osor diabolus, valde perturbatur : videt Sapientiam in terram venisse, accepisseque modicum fermentum corporis, miscuisseque in farina tribus partibus, in anima, in corpore et spiritu, foreque ut per illud totum humanum genus in una fidei salute fermentetur ; et hac re conspecta turbatur admodum. Videt legionem dæmonis ab humano genere expulsam, et in abyssum amandam, et hoc viso turbatur valde : videt claustra inferni confracta, et Adamum in paradysum reductum, et admodum conturbatur : videt rursus Evam per Mariam servatam, et serpentem in quo maxime confidebat occisum ; et hæc vicens, admodum urbatur : videt lignum vitæ plantatum, et hoc vicens turbatur valde. Tempus me deficiet, dilecti, enarranti perturbationem diaboli. Demum cum nihil adversus Dominum posset diabolus, in infantes et tenellos pueros decurrit. Et quoniam interficit ? A bimatu et infra ; eos autem qui ad tres annos pervenerant non occidit. Infantes enim sunt qui dyadem, seu duas personas constituunt, et Trinitati non credunt. Quamobrem hæc Rachel, Ecclesia nempe ex gentibus, hoc lugeat, ita ut vox ejus audiat in Rama, id est, excelsio : sic enim interpretantur Rama, excelsa, superna Jerusalem apud altissimum Deum : quem deest omnis gloria, honor, imperium cum sanctissimo et vivifico Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN HERODEM ET INFANTES.

Vellem quidem semper et ubique spirituales habere sermonem, Paulo obsequens dicent. *Spiritualibus spiritualia comparantes* (1. Cor. 2. 15) ; maxime vero cum debitor sim ex priori Dominica nomen Domini ferente. Nescio quomodo semper mihi contingit ut nea paupertas nunquam debita solvat, dum vos in spiritualibus insatiabiles, debitum semper cum usura exigitis. Attamen non doleo, o amici, sed magis exsulto ; divitis namque fieri bene sperans servus sum. Ideo veniam non postulo, sed inducias. Adest quippe Deus qui sermonem suppeditat et dicit : *Dilata os tuum, et implebo illud* (Psal. 80. 11) ; non ob loquentis dignitatem, sed ob pium auditorum desiderium. Audisti itaque Matthæum evangelistam dicentem : *Videns autem Herodes rex quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus, a bimatu, et infra, secundum tempus, quod exquisebat a magis* (Matth. 2. 16). Hæc in natalibus Christi secundum carnem. Audi vero a quam multis temporibus hoc prædictum fuerat. *Ut impleatur, inquit, sermo qui dictus fuerat a Jeremia propheta dicente : Clamor in Rama auditus est, Rachel plorans filios suos* (Ibid. v. 17. 18). Viden quot ante generationes prænnuntiata fuerit Herodis in novissimis temporibus insania ? *Mittens, inquit, occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus*. O Herodis insaniam, imo diaboli nequitiam ! ipsius enim hoc opus erat, ipse Herodem contra pueros arnavit. Sed contra seipsum gladium, quo pueros occidit, excitavit : multa namque molitus Herodes, non occidit Jesum, ut optabat : irritus autem Herodis conatus, diaboli perniciës fuit. *Videns, inquit, quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus*. O Herodes, cur temere irasce-

ris ? cur arma sumis contra pueros ? A magis illusas es, et pueros trucidas ? num pueri magos duxerunt ? stella ipsis Dominum natum indicavit. Cum ergo contra stellam non possis jaculari, pueros trucidas ? an ideo regnum suscepisti, ut contra lactentes fortitudinem exhiberes ? cum infantibus pugnas, Herodes ? matres orbas facis ? ubera exsiccas ? ulnas denudas ? viscera confodis ? mulieribus parturientibus plancus multiplicas ? a bimatu et infra pueros occides ? Hæc quo gladium infigas. Hoc non est interficere, sed immature confodere. Ostende infantibus gladium : si metuant, occide, jugula ; si læti gladium adeant, cur admoves gladium iis qui gladium irrident ? Putas, Herodes, te ad Servatorem perventurum ipsaque occisurum esse ? Quia vero id omnino ucecevisi, emitte decretum, magos accerse, stellam cohibe, Gabriele observas, prophetas dijudica, matrem Virginem quære : si hæc assequaris, tunc poteris Christum reperire. Non gloria afficis, sed quæris eum qui sine fluxu natus est ? cum Deo pugnas, o rex ? vere Regem curiose perquisis ? tenere vis eum, qui te tenet ? perire vis eum, qui salutem tuam optat ? dolose comprehendere vis eum qui tibi adest, et ob nequitiam tuam non vult a te conspici ? Hic est, o Herodes, qui a multo jam tempore clamat : *Querent me inprobi, et non invenient*. Ut infantem illum despicias ? Longe antiquior est Abrahamo secundum divinitatem ; nec modo Abrahamo antiquior, sed etiam Adami est conditor. Non timore circumdatur, sed oconomiam adit. Cur ergo, Herodes, temere irasceris ? Intempestivæ iræ lucrum perniciës est. Cur similia Pharaon aggressus est ? Ille in Ægypto masculos Hebræorum in fluvium conjici jussit, et tu in Bethlehem masculos Judæorum infantes occidi imperas. O parem animum ! o similem immanitatem ! o æqualem nequitiam ! imo,

δρα οὐ γινώσκουσα, καὶ υἱὸν γεννήσασα, οὐ τὸν πόνον τῶν μητέρων οὐκ οἶδας· εἰ γὰρ ἦεις, ἔκλαυσας ἄν. Ἀπόλλυς δὲ ἀτάσασας, ἀπόνως ἐκύνσας, ἀπόνως τὸν οὐράνιον λόγον ἐν τῷ ὄλῳ τῆς μητέρας σου ἐξένισας, ἀπόνως τὸ οὐράνιον ἄνθος τῇ οἰκουμένῃ ἐβλάστησας. Ἀλλὰ δεῦρο λοιπόν, καὶ μηκέτι θρήνη, ἀλλὰ παύσαι τοὺς κένθους, Ραχὴλ. Ἡρώδης τοὺς σοὺς νηπίους ἐπὶ γῆς ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ τοὺτους θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀνατρέψει. [750] Ἡρώδης τοὺς σοὺς παῖδας τοῦ προσκαίρου φωτός ἐστέφησεν, ἀλλὰ τοὺτους ἐν οὐρανῷ τοῦ ἰδίου φωτός ἐμπλήσει. Οὐχ ὁρᾷς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς ἀλλομένους, ἀλλὰ τότε θῆει, καὶ χαρῆσθαι ὁρώσα τοὺτους ὡς ἄρνας σκιρτώντας ἐν παραδείσῳ. Νῦν λυπῇ οὐχ ὁρώσα τοὺτους ἐπὶ τραπέζῃς χείρας ἐκτείνοντας, ἀλλὰ τότε θῆει, καὶ χαρῆσθαι ὁρώσα τοὺτους μετ' ἀγγέλων εὐωχομένων τὸν οὐράνιον ἄρτον· νῦν λυπῇ οὐχ ὁρώσα τοὺτους κλαδόντας, ἀλλὰ τότε θῆει καὶ χαρῆσθαι τοῦτων τῶν νηπίων τὸν χορὸν, δικτὴν χαλιδόνων ἐαρινῶν, ἐν τῷ παραδείσῳ Χριστὸν ἀνυμνούντα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφήτης ἔλεγεν, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, προέλαθεν ὁ τῶν νηπίων χορὸς ὅμους ἐπινικίους Χριστῷ ἐτοιμάζων, τὸν τοῦ προφήτου λόγον πληρῶν, τὸ· Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἀγαπητοί, πρὸς ψυχῆς τέρψιν εἰρηκάμεν· λοιπὸν γὰρ ἐπὶ τὴν ἀτραπὸν τοῦ εὐαγγελίου τραπώμεν. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, Ἡρώδης ἐταράχθη. Τί ἀκούσας; Ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐγεννήθη. Ὅρα μοι, ἀγαπητέ, τὸν διάβολον ἐν τῷ Ἡρώδῃ κατατόμενον, καὶ τοῦτον λίαν. Ὁρᾷ τὸν ποιμένα γεννηθέντα ὁ λύκος, καὶ τοῦτον κρυπτόμενον ἐν φάτῃ, καὶ τὴν ἰσχυρὰν βακτηρίαν τοῦ Ἐνεύματος ἐν ταῖς χειρὶ κατέχοντα, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρᾷ ὁ δράκων τὸ δέλεαρ τοῦ σώματος, καὶ τὸν νήπιον καθάπερ σκώληκα ἔρποντα· Ἐγὼ γάρ

εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπος· καὶ κεκηνὼς ἐπέρεται, καὶ θεωρεῖ ἔνδον τὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῇ σαρκί, καθάπερ ἀγκιστρον, κρυπτόμενον, καὶ τοῦτον θεωρῶν ταράττεται λίαν. Ὁρᾷ τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως ἐπὶ τῆς γῆς ἐληλυθότα, καὶ κλάδους ἐκπέμποντα ἐλπίδες, καὶ μέλλοντα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὑπὸ τὰ φύλλα τῆς σωτηρίας σκαπάζεσθαι, καὶ ταῦτα ὁρῶν ὁ μικράλαος δαίμων ταράττεται λίαν· ὁρᾷ τὴν σοφίαν ἐπὶ γῆς ἐληλυθίαν, καὶ λαβοῦσαν τὴν μικρὰν ζύμην τοῦ σώματος, καὶ μινύουσαν εἰς τὰ τρία μέρη τοῦ ἀλεύρου, εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα, καὶ μέλλουσιν πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν πίστειν σωτηρίαν ζυμεῖν, καὶ ταῦτα θεωρῶντας ταράττεται λίαν. Ὁρᾷ τὸν λεγόμενον τοῦ δαίμονος ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκβαλλόμενον, καὶ εἰς ἄβυσσον ἐκτεμνόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρᾷ τὰ κλεῖθρα τοῦ ἔθους συντριβόμενα, καὶ τὸν Ἀδάμ πάλιν εἰς παράδεισον ἀνακοντιζόμενον, καὶ ταράττεται λίαν· ὁρᾷ πάλιν Ἐῶν διὰ Μαρίας σωζόμενῃν, καὶ τὸν θῖν, ἐν ᾧ μάλιστα ἐθάρρει, κτενιόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρᾷ τὸ ἐξύλον τῆς ζωῆς φυτευόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν. Καὶ ἐπιλείπει μοι, ἀγαπητοί, διηγουμένῳ ὁ χρόνος τὴν παραχρὴν τοῦ διαδόλου. Λοιπὸν μὴδὲν δυνάμενος· κατὰ τοῦ Κυρίου ὁ διάβολος ἐπὶ τοὺς νηπίους καὶ ἀτελεῖς τῶν βρεφῶν παῖδας κατατρέχει. Καὶ τίνας κατασφάζει; Ἀπὸ διετούς καὶ κατωτέρω· τοὺς δὲ τὴν τριάδα τῶν ἐτῶν ζήσαντας οὐ κατασφάζει. Νήπιοι γὰρ οἱ τὴν δυάδα ὁμολογούντες, καὶ τῇ Τριάδι μὴ πιστεύσαντες. Ὅθεν αὕτη ἡ Ραχὴλ, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τοὺτος πενοθεῖ, ὥστε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἀκουσθῆναι ἐν Ραμᾷ. τοῦτο ἐστίν, ἐν ὕψι· οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται Ραμὰ, ὕψι· ἡ ἄνω Ἰερουσαλὴμ παρὰ τῷ ὕψιστῳ Θεῷ· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωσποῦ Πνεύματι· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Ἡρώδην καὶ εἰς τὰ νήπια.

Ἦθελον μὲν αἱ καὶ πάντοτε τὸν πνευματικὸν ἀφ' ἡγεῖσθαι λόγον, παιδόμενος Παῦλ' ἐν λέγοντι· Πνευματικοὶ πνευματικὰ συζητούντες· μάλιστα δὲ οἱ χειρώσσης ἀπεφάνθη τῇς προτέρας Κυριωσύμῳ Κυριακῇ. Οὐκ οἶδ' ὅπως τοῦτο συμβαίνει περὶ ἐμὲ, τοῦ αἰ χρόνος μὴ ἀπαλλάττεσθαι τὴν ἐμὴν πενίαν, ὅμῳ τὸν ἀπλήστον ἐν τοῖς πνευματικαῖς [751] δανειστών μεθοδεύοντων σὺν τόκῳ τὸ δόλημα. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀποδύρομαι, ὡ φίλοι, ἀλλὰ πλεόν ἀγάλλομαι· πλουσίῳ γὰρ δασπότῳ εὐελπίς δουλός ἐμι. Διὸ συγγνώμην οὐκ αἰτῶ, ἀλλ' ἐνδοχὴν παρακαλῶ. Ἐχω γὰρ τὸν λογοδότην θεόν, τὸν λέγοντα· Ἀνοιξοὶ τὸ στόμα σου, καὶ πληρῶσαι αὐτό, οὐ διὰ τὸν τοῦ λαοῦ νότον ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων εὐσεβῆ φιληκοίαν. Ἦκουες γοῦν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· Ἰδὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, ὅτι ἐνεπαύθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ὄντας ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς, ἀπὸ διετούς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠρτίσθησεν παρὰ τῶν μάγων. Ταῦτα ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει τοῦ Χριστοῦ. Ἀκούε δὲ πῶς ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων προελέγετο. Ὅπως, φησὶ πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος· Κραυγὴ ἐν Ραμᾷ ἠκούσθη· Ραχὴλ κλαίονσα τὰ τέκνα αὐτῆς. Ὁρᾷς πρὸ πόσον γενεὴν κατηγγέλλετο ἡ τοῦ Ἡρώδου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν μανία; Ἀποστείλας γὰρ, φησὶν, ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς. Ὡς τῆς τοῦ Ἡρώδου μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ διαδόλου κακίας! αὐτοῦ γὰρ ἦν καὶ τοῦτο τὸ ἔργον· αὐτὸς ὥπλισε τὸν Ἡρώδην κατὰ τῶν νηπίων. Ἀλλ' ὅμως καθ' ἑαυτοῦ τὸ ἔξοφ· τῆς βροχοκτονίας ἡγεῖται· πολλὰ γὰρ ὁ Ἡρώδης μηχανήσας οὐκ ἀνέλεν Ἰησοῦν, ὃν ἐζητεῖ· ἡ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀποτυχία, τοῦ διαδόλου ταλαιπωρία. Ἰδὼν, φησὶν, ὅτι ἐνεπαύθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς. Ὡς Ἡρώδης, τί ποτετύς θυ· οὐσαί; τί ὁπλήξῃ κατὰ τῶν νηπίων; Ἐπὶ τῶν μάγων ἐνεπαύθη, καὶ τὰ βρέφη φονοκτονεῖς; μὴ γὰρ τὰ βρέφη τοὺς μάγους ὠδήγησαν; ἀπὸ αὐτοῦ ἐμήνυσεν τὸν τεχνόεντα Δεσπότην. Τὴν ἀπέρα οὐκ μὴ δυνάμενος τοξεύσαι, τὰ βρέφη φονο-

κτονεῖς; ἢ διὰ τοῦτο τῆς βασιλείας ἐπελάβου, ἵνα κατὰ θηλαζόντων τὴν ἰσχύν ἐπιδείξῃ; νηπίους πολεμεῖς, Ἡρώδη; μητέρας ἀτεκνοῖς; μαστοὺς ξηραίνεις; ἀγκάλας γυνόεις; σπλάγχνα τιτρώσκεις; γυναικὶν ὀιδινοῦσαις θρήνους πληθύνεις; ἀπὸ διετούς καὶ κατωτέρω ἀνελείς τὰ βρέφη; Ἐχεις γὰρ ποῦ ἐμπειρίαν τὸ ξίφος. Τοῦτο οὐκ ἐστὶ φονοκτονῆσαι, ἀλλὰ ἀποροτομήσαι. Ἐπιδείξον τοὺς παῖς τὸ ξίφος· ἐὰν φοβηθέντα δειλιάσῃσι, φόνευσ, κατὰσφαζε· ἐὰν δὲ ἱλαρυνόμενα προσδράμωσι τῷ ξίφε, τί προσφέρεις τὸ ξίφος τοῖς προσγελάσιν τῷ ξίφε; Νομίσεις, Ἡρώδη, μεταλθεῖν τὸν Σωτῆρα καὶ φονοκτονῆσαι τοὺτον; Ἐπειδὴ δὲ ὅλως προήρσας, ἐκπεμψὼν δόγμα, τοὺς μάγους μετακάλεσαι, τὸν ἀστέρα παραστήσῃ, τὸν Γαβριὴλ φυλακίσον, τοὺς προφῆτας ἀνάκρινον, μητέρα Παρθένον ζήτησον· ἐὰν τοῦτων ἐπιλάβῃ, τότε συνήσῃ καὶ τὸν Χριστὸν εὐρασκῇ. Οὐ δοξολογεῖς, ἀλλὰ ζητεῖς τὸν ἀρεῦστος τεχνόεντα; θεομαχεῖς, βασιλεῦ; τὴν βασιλεία τυγχάνοντα πολυπραγμονεῖς; κρατῆσαι θέλεις τὸν κρατούντά σε; ὀλέσθαι θέλεις τὸν θέλοντά σε σῶσαι; συσεῖν πανουργεῖς τὸν παρεστῶτά σοι, καὶ διὰ τὴν πονηρίαν σου ὀφθηναί σοι μὴ βουλόμενον; οὐ τοὺς ἐστίν, Ἡρώδη, ὁ ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων βοήτας· Ζητήσουσί με κυριοί, καὶ οὐχ εὐρήσουσιν. Ὡς νηπίου καταφρονεῖς τοῦτο; Πολὺ τοῦ Ἀδραάμ παιδιώτερός ἐστι κατὰ τὴν θεότητα· οὐ μόνον δὲ τοῦ Ἀδραάμ παιδιώτερος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀδάμ δημιουργός. Οὐ δειλίαν ἡμφεσταί, ἀλλ' οἰκονομίαν μετέρχεται. Τί οὖν προσπετῶς, Ἡρώδη, θυμούσαι; Ἀχαῖρον θυμὸν τὸ κέρδος πτώσις. Τί τὰ ὅμοια Φαραὶ ἐπατρίτη; Ἐκείνος ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἑβραίων ποταμορρίφηναι προσέταξε, καὶ σὺ ἐν Βηθλεὲμ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσθαι προστάτεις! Ὡς ὁμοθυμῶς θυμῶς! Ὡς ἰσοτάλαντος ἀσπλαγχνά! Ὡς ὁμοδιάνους πονηρία! μᾶλλον δεῖ ἥδη τάληθέστερον εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἡρώδης τοῦ Φαραὶ πολὺ ὑπερῷοτερος. Ὁ Ἀσάουός δὲ καὶ οἱ δορυφόροι τοῦ Ἡρώδου τῶν ὑπάσπιστων τοῦ Φαραὶ πολὺ χλεπώτεροι. Ὁ Φαραὶ, εἰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσθαι προσέταξεν, ἀλλ' ὅμως ὡς ἄλλοσθενὲς ἐπεχρεῖται τοῦτο, δεῖνως μὴ κατισχύσῃ τοῦτο τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένος, καὶ πορθήσῃ τοὺς [752] Αἰγυπτίους. Φεῖδοι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς Ἰσραηλιτῶν παῖδας κατασφάζει· διὰ φόβον πολεμεῖ,

οὐ διὰ φθόνον ἀναιρεῖ. Οὕτω γὰρ ὁ Φαραὼ τοῦ Ἡρώδου φιλοφρόντερος ἦν, ὅτι καὶ ἐν ἐπίσπισι νόμον ἀνέλυσε, καὶ διαλυτὴς ἐγένετο τοῦ ἰδίου θετισμοῦ. Μόνον γὰρ εἶρε τὸν Μωϋσῆν ἐν θήκῃ τῷ ποταμῷ φερόμενον· ἀνεῖλατο τοῦτον διὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐφόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὡς υἱὸν ἀνέθρεψε, φερόντ' αὐτὸν βρέφους τὸν νόμον καταλύσας. Τί λέγεις, Ἡρώδη; Φαραὼ τὸν Μωϋσῆα διασώζει, καὶ τὸν τῶν Δεσποτῶν Χριστὸν μετελθεῖν προφητῶν; ἐκεῖνος τὴν μέλλοντα τὴν Αἰγύπτου μαστίξιν περιποιεῖται. καὶ σὺ τὸν σώζοντα τὴν οἰκουμένην φονεύειν θέλεις; Οὕτω πάλιν καὶ τῶν δορυφόρων τοῦ Ἡρώδου οἱ ὑπασισταὶ τοῦ Φαραὼ αἰδῶσι· μῆτεροι. Αἱ γὰρ μαῖαι ἅμα τῷ τοκετῷ τῶν βρεφῶν βροχθῆαι προσταχθεῖσαι τὰ ἄρρενα τῶν Ἑβραίων, οὐ μετῆλθον τοῦτο φιλόδοξοι τυγχάνουσαι, καὶ ταῦτα Αἰγύπτια οὕτως τῷ γένει· εἰλίσσεται γὰρ αὐτὸν ἔνδον σπλάγχνα, ἐπιστάμεναι τί πάσχουσιν μητέρες ἀρρένων βρεφῶν βιασθῆναι θανάτῳ, ἀλλὰ εἰλιντο μᾶλλον τῷ προσκαίρῳ προσκρούσαι βασιλεῖ, ἢ τῷ μέλυνι βασιλεῖ καὶ Θεῷ ἀντιτάξασθαι. Ὁ δὲ Ἡρώδης οὐ πρὸς ἄλλο ἔθνος τὴν κακίαν ἐπέδειξετο, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους τὴν μανίαν ἐτεκνήνατο. Καὶ Φαραὼ μὲν τῇ Αἰγύπτῳ μὴν τὸν τοιοῦτον θυμὸν ἐγύμνωσε, καὶ οὐ περαιτέρω. Ἡρώδης δὲ οὐ μόνον ἐν θηλαίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὅροις αὐτοῦς χλωροκοπεῖσθαι τὰ βρέφη προσέταξεν. Ὁ τοῦ ἀδίκου δόγματος ἐκείνου, τοῦ ἀδόξου ἐπισκεψάμενου τότε κατὰ πόλιν καὶ κώμας καὶ ἀγρούς καὶ ῥύμας! Οὐκ ἦν ποῦ κρύψωσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα· ἔξω γὰρ τῶν μητρικῶν ἀγκάλων μένειν οὐκ ἠθέλουντο. Ἡ δὲ πᾶσι μήτηρ ἡδυνήθη κρύψαι τὸ ἴδιον τέκνον ἐκεῖνο κλαυθμῷ αὐτὸ παρέδιδόν, τῇ πρὸς τὸν μαστὸν φίλῃ τὸν θάνατον ἐπελάμβανον. Ὡστερ γὰρ ἰχθύς ἔξω τοῦ ὕδατος ζῆν οὐκ ἀνέχεται, οὕτω καὶ βρέφος μητρικῶν μαστῶν στερούμενον οὐκ εἰς μακρὰν τὴν διαφθορὰν δέχεται. Ὁ τῆς καθολικῆς θρηνηθῆς ἐκείνης! οὐχ εὐρίσκει πῶς διαγράψω τῶν μητρικῶν ὀδύρων τὰ στήματα. Εἰ βαρβάρων ἐφοδὸς ἐγένοντο, κουφότερον ἂν αἱ μητέρες τὴν ἀδύνην ἔφερον· συμφορὰ γὰρ μεριζομένη μετριώτερον οἶδε δάκνειν τὸν πᾶσχοντα. Οὐκ ἦν βερβάρων ἔξοδος,

ἀλλ' ἐμφύλιος πόλεμος· βία ἦν ἐντυχίαν μὴ ἔχουσα, παρανομία ἦν νόμον ἔχουσα συνήγορον. Αἱ μητέρες ἔδουν, καὶ ὁ ἀκούων οὐκ ἦν· τὰ βρέφη ἀντεβρήνουν, καὶ ὁ ἐλεῶν οὐκ παρῆν· οἱ μαστοὶ τῷ γάλακτι τὴν γῆν κατέβρεον, καὶ ὁ Ἡρώδης μᾶλλον ὡς λίθος ἐπαπῆγει. Ὀμότεροι τοῦ βασιλέως οἱ δορυφόροι, ἀλληγάλλως τὰ βρέφη μετῆρχοντα, τὰ μὲν αὐτὴν πρὸς τοὺς τοίχους σπαρτάνοντες, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν πετρῶν ἰδωρῶντας, τὰ δὲ καὶ μακρόπνικτα καταλιμπάνοντες. Ἐθούρειοι γὰρ αὐτοὺς τοῦ τοιοῦτου δράματος ὁ ἐργοδωκτὴς διάβολος. Ἐπὶ τοῖς οὖν καὶ τοῖς παραπλησίαις αἱ μητέρες ἠσθάνουν, καὶ τῷ πάθει μεθύονσαι τῆς εὐκρεπείας οὐκ ἐφρόντιζον. Τοὺς χιτῶνας διεβρόχηνον, τοὺς πλοκάμους τῷ ἀέρι διέβριπτον, τοὺς ὀρεζομένους κρύπτειν αἱ μαστοὺς ἰδωρῶντας, τὸ στήθος λίθοις κατήρασαν, τὰς παρειὰς ὡς δῆμοι κατέβηον, τὸν οὐρανὸν ὡς σιωπῶντα κριτὴν ἐμαρτύρουν, ἐντυχίαν ἰποιούντο πρὸς τὸν τὸν δῶν κριτὴν καὶ Δεσπότην, λέγοντες· Τίς ἡ τοσούτη τοῦ βασιλέως ὁμότης, Δεσποτα; Ἐν τοῖς σοῖς ἐκείνος πλάσματος διαπράττειται· οὐ ἰδωμύρησας, ἐκείνης κατασφάττων οὐ παύεται· σὺ εὐχαρίσω, ἐκείνος ζημιολ. Διὰ τί δὲ καὶ ἄρρενας ἐτέκομεν, εἰ οὕτω τῶν ἀρρένων πικρὸς ὁ θάνατος; Εἰ οὖν τὸ πρόσταγμα, καὶ ἡμᾶς αὐτὰς συναποθανεῖν θέλουσιν· εἰ δὲ τοῦ παρανόμου βασιλέως τὸ ἐγγίστημα καὶ πρόσταγμα, τί θάτεον αὐτὸν οὐ μετέρχῃ; Ἀλλ' εἰκὸς μὲν τὰς μητέρας ἐπὶ τοῦ πάθους δακνομένης ταῦτα βοᾶν, μὴ εἰδούσας τὸ συμφέρον τοῖς αὐτῶν νεοττοῖς. Τί δὲ μακαριώτερον τῶν διὰ τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐπιβουλομένων; τί μακαριώτερον τούτων τὸν παῖδαν, ὅτι οὐδ' ἐαυτὸν ἐσφάζοντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐφονεύετο; Ὅπως εὐχαίρον εἰπὴν πρὸς τὰς μητέρας τὸ τοῦ Κυρίου ρητόν· Μὴ κλαίετε, [753] μητέρες, μὴ κλαίετε· πρὸς ὅλγον τοὺς ὁμετέρους κόλπους ἐξημίωσαν, ἀλλὰ τοὺς Ἀδραμαλίου κόλπους ἐκλονομήσαν. Μὴ κλαίετε, μητέρες, μὴ κλαίετε· μὴδ' κωλύετε τὰ νήπια ἐρχεσθαι πρὸς με· τῶν γὰρ τοιοῦτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Εἰς Μάρθαν καὶ Μαρίαν καὶ Ἀδάρων, καὶ Ἡλὸν τὸν προφήτην.

Ὅσοι τῆς Δεσποτικῆς ἀναστάσεως ἔρωτα φέρετε, τῆς ἀρετῆς ἀναγνωρίσεως μαρτυρίας τὸ φιλόχριστον μύρον γνησίως ὑποδέχασθε. Ἡὸν γὰρ Μαρία μυρίζει, καὶ ἡ Ἐκκλησία εὐωδιάζεται· ἡ δὲ τὸ ἀλάβαστρον κεκοῦται, καὶ τὸ θυσιαστήριον θυμηθῆς πληροῦται. Μαρία μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ ἐκ νεκρῶν τῷ Κυρίῳ συνανέσκειται. Ἐντιμον γὰρ τὸ τῶν ἀνδρῶν γένος, ὅτι ἀνὴρ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐγένετο, ἢ δὲ γυνὴ ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ ἀνδρός, τὸν μὲν ἀνδρὰ δοξάζουσα, τὸν δὲ Χριστὸν οὐ χαριστηρίζουσα. Καὶ τίς τούτων μάρτυς, ἵνα μὴ μέμψιν καρπωσώμεθα; Ἀκούε τοῦ Παύλου βοῶντος· Ἀρὴ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει τὴν κεφαλὴν κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἔσται. Γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἰδίου ἀνδρός· οὐ γὰρ τῶν ἄλλοτρῶν· οὐ διὰ τὴν ἀρχαίαν ματαιοσυμβουλίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τελευταίαν γνησίαν τεκνογονίαν. Αὕτη γὰρ τὴν γυναῖκα τῆς κατάρας ἀπῆλλαξεν ἡ γνησία τεκνογονία. Καὶ τίς τούτων μάρτυς; Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος βοῶν· Ὁ Ἀδὰμ οὐκ ἠκατήθη, ἢ δὲ γυνὴ ἀκατηθείσα ἐν παραδόσει γέγονε. Σωθῆται οὖν καὶ πάλιν διὰ τεκνογονίας. Ὁρᾷς ὅτι διὰ τῆς τεκνογονίας σώζεται ἡ γυνή; οὐχ ὅτι Εὐὰ τὸν Κάιν ἐξέβρασεν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἔνδοξος Παρθένος τὸν Ἰησοῦν ἐκυνφόρησε. Μαρία τοῖνυν μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ Ἀδάρων τῷ Κυρίῳ συνανέσκειται, καθὼς ἀρετῶς ἤκουσας. Μαρία τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονογραφεῖ· ἀνεκλήπτε γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὸ μύρον. Μάρθα δὲ τὴν συναγωγὴν ὑποδεικνύει· διεγρότιστο γὰρ, καὶ τῶν ἐπιγείων φίλη· Ἀδάρων τὸ σπῆπτρον τῆς ἀναστάσεως βαστάζει, ὡς ἤκουσας ἀρετῶς τοῦ εὐαγγελιστοῦ βοῶντος· Ἠλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς θηανάριον, ἐκεῖ ἦν Ἀδάρων. ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐκοίτησαν οὖν αὐτῷ δαίμονες ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Ἀδάρων εἰς τὴν τῶν ἀνακλιμένων αὐτοῦ. Ἡ οὖν Μαρία λαλοῦσα ἄνθρωπον μύρον νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῖς θριξίν αὐτῆς ἐξέμειξε· ἢ δὲ οἰκία δλη ἐκλήσθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

Εἶδες γυναῖκες ἐργασίαν, καὶ πῶς τὴν Ἐκκλησίαν προεἰκονογράψαν; Ἡ Μαρία τὰς πολλὰς τῶν γυναικῶν ἀπιστοσύνην ἐκ τῆς κακουργίας αὐτῶν, καὶ ἰδίδαξε λίτραν μύρον βαστάζειν, καὶ μὴ κεφαλὴν Βαπτιστοῦ ἀποτέμνειν· τὸν Κύριον μυρίζειν, καὶ μὴ τὴν τοῦδα συγκλέπτειν· τὰς τριχὰς ἐκλύειν, καὶ μὴ τὰς ἀμαρτίας συφιγγεῖν· ἀδελφὴν Ἀδάρων προσκατορεύεσθαι, καὶ μὴ θυγατέρα τοῦ διαβόλου φημίζεσθαι. Ταῦτα μοι διὰ τὴν συναγωγὴν Ἰουδαίων εἰρηται, τὴν τὸν Κύριον μὴ μυρίσασαν, ἀλλ' ὄρεος καὶ χολῆν ποτίσασαν, τὴν αἱμάτων φίλην, τὴν ἀεὶ ἐναντίαν· τοῦ Δεσποτοῦ Χριστοῦ διαπραττομένην, τὴν σπουδάζουσαν τὸν Ἀδάρων θανατῶσαι, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Καὶ τίς ἀρα πιστικώτερος; ὁ Κύριος ἔγειρεν, ἢ ἐκεῖνος ἀποκτείνωντες; Ὡς ἀρετῶς ἤκουσας τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Ἔγνων δὲ καὶ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖ ἐστὶν Ἰησοῦς· καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Ἀδάρων ἴδωσιν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὀπίγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸν Ἰησοῦν. Εἶδες τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, πῶς [754] ἀνθρωποκτόνος, προφητοκτόνος, ὥστε εἰς Κυριοκτονίαν ἐλάσαι; ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐτοπροσώπως ὡς φιλοφρόν καὶ ληστικῇ ἔλεγεν· Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ὥς πότις φονεύσῃ, καὶ οὐκ ἐπιστρέψει; Μὴ μεθύεις μὴ οἰνοποτεῖς, καὶ αἱμάτων φίλη. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι οὐ κόμπως τὰ ῥήματα, ἀκούε τοῦ Κυρίου λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· Ἀκούσατε ταῦτα πάντα οἱ ἠγούμενοι οἰκονομοῦντες, καὶ οἱ καταλοικοὶ τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ βεβηλυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦντες ἑωὶ ἐν αἵματι, καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐν ἀδικίᾳ· καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐκτελέγητε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἔαρ πληθύνητε τὴν δέσπον, οὐκ εἰσακοσσομαι· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πληρεῖς; Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστῆς; Πρὸ ἐξ ἡμερῶν τοῦ

ut verius loquamur, Herodes Pharaone longe ferocior est; similiterque spiculatorum Horridis longe sunt satellitibus Pharaonis crudeliores. Pharaeo licet in Aegypto masculos Judaeorum infantes occidi jussit; certo ut alienigena id aggrediebatur, timens ne Israelitarum genus praevaleret, et Aegyptios devastaret. Ut servet Aegyptios, Israelitarum pueros jugulat: praetimore decertat, non ex invidia interficit. Ita enim Pharaeo Herodes humanior erat, ut etiam legem quam dederat solveret, et decretum suum abrogaret. Solum enim reperit Moysen in arcula fluitantem; per filiam suam illum suscepit, nec modo non occidit, sed etiam quasi filium educavit, et infanti parcens legem solvit. Quid dicis, o Herodes? Pharaeo Moysen servat, et tu Dominum Christum invadere statuisti? Ille eum qui Aegyptum castigaturus erat servat, et tu Servatorem mundi vis occidere? Ita rursus spiculatoribus Herodis Pharaonis satellites sunt moderatores. Nam obstetrices, quae jussu erant in ipso partu infantes Hebraeorum masculos strangulare, religiosae cum essent, id non praestiterunt, licet genere Aegyptiae essent; viscera namque eorum intus commiseratione movebantur, quod scirent quanta patiantur matres, cum masculis infantibus violenta morte privantur. Ideo malebant temporaneo regi obistere, quam majori Regi et Deo. Herodes vero non in alienam gentem nequitiam suam exhibuit, sed congeneres suos furiose aggressus est. Et Pharaeo quidem in Aegypto solum talem furorem exhibuit; Herodes vero non in Bethlehem tantum, sed etiam in omnibus finibus ejus infans infantum succidi jussit. O injustum decretum ejus, qui per urbes, vicus, agros et pagos confertim aevire decrevit! Nullus erat locus, ubi possent matres occultare filios: non ferebant enim illi extra maternas ulnas manere. Si quanto autem vellet mater abscondere filium, sese ille fletu prodebat, et matris desiderio mortem sibi attrahebat. Sicut enim piscis extra aquam vivere nequit; sic infans maternis mammis privatus, brevi in interitum vergit. O universalem illam lamentationem! non subit in mentem quo pacto describam maternorum gemituum

modos. Si barbarorum incursus fuisset, lentius dolorem matres tulissent: calamitas enim in multos divisa, moderatius patientem punit. Non erat barbarorum incursus, sed civile bellum: violentia erat supplicationem nullam admittens, iniquitas erat, quae quasi aequam legem obtenderet. Matres clamabant, et audiebat nemo; infantes plorabant, et nemo miserebatur; mammae lac fundebant in terram, et Herodes magis obdurabatur ut lapis. Crudeliores erant regis spiculatorum: alius alium puerum invadebat; alios in muros, alios in parietes conjectos, alios in petras obtereabant, alios suffocatos procul relinquebant. Turbat enim illos talis facinoris auctor diabolus. In his ergo et similibus matres infirmabantur, et dolore obria decorem non curabant: vestes discindebant, ciucinnos capitis in aerem conjiciebant, mammam, quas occultare par erat, ostendebant, pectus lapidibus tundebant, genus sacrificium instar lacerabant, caelum quasi silentem judicem contestabantur, supplicationem mittebant ad universorum Dominum et Judicem dicentes: Quae haec tanta regis crudelitas, Domine? In tua ille opificia sevit: tu creasti, ille jugulare non cessat; tu gratiam dediisti, ille perniciem inferit. Cur masculos peperimus, si tam acerba masculorum mors futura erat? Si jussum tuum est, nos quoque una mori jube; si vero iniqui regis facinus et mandatum est, cur non cito illum invadis? Sed verisimile quidem est matres ex dolore sic exclamasse, quod nescirent quid pullis suis utile esset. Quid autem beatius est illis, qui propter Dominum Christum insidiis sunt impetiti? quid beatius his pueris, qui non propter se tantum jugulabantur, sed ut ipse Christus interficerentur? Vere opportune matribus dicatur illud a Domino prolatum: Nolite flere (Luc. 8. 52), matres, nolite flere: ad breve tempus sinus vestros evacuarunt, sed illi Abrahamicum sinum possident: nolite flere, matres, nolite flere, et nolite impedire quominus infantes vestri ad me veniant: *Tuliam est enim regnum caelorum* (Matth. 19. 14): in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in saecula saeculorum.

IN MARTIAM, MARIAM ET LAZARUM; ET IN ELIAM PROPHETAM.

Quotquot Dominicæ resurrectionis amore tenebant, modo lecti testimonii unguentum Christo gratum libenter suscipite. Jam enim Maria ungit, et Ecclesia bono afficitur odore; jam alabastrum evacuatur, et altare fragrantia repletur: Maria unguentum effundit, Martha ministrat, et qui a mortuis suscitatus est, cum Domino recumbit. Honorabile quippe est virorum genus, quia vir ad imaginem Dei factus est; mulier vero ex imagine viri, virum glorificans, Christi characterem non gestans. Et quis horum testis est, ne in reprehensionem incurramus? Audi Paulum clamantem: *Vir quidem non debet velare caput suum; imago enim et gloria Dei est: mulier vero gloria viri est* (1. Cor. 11. 7). Mulier est gloria viri sui: non enim ex alienis est: non propter vetus vanum consilium, sed propter genuinam postremam filiorum procreationem. Hæc enim genuina filiorum procreatio mulierem a maledictione liberavit. Et quis horum testis est? Idem ipse Apostolus qui clamat: *Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit. Salvabitur autem rursus per filiorum procreationem* (1. Tim. 2. 14. 15). Viden' per filiorum procreationem servari mulierem? non quia Eva Cainum enisit, sed quia gloriosa Virgo Jesum parit. Maria ergo ungit, Martha ministrat: Lazarus vero cum Domino recumbit, ut modo audisti. Maria Ecclesiam representat; unguentum enim Ecclesiam non deficit: Martha synagogam subindicat; illa enim modicum fidei, et terrenorum amatrix erat: Lazarus acceptum resurrectionis gestat, ut jam audisti, evan-

gelista clamante: *Venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis. Fecerunt autem ei cenam ibi: et Martha ministrabat; Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit librum unguenti nardiistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit capillis suis: domus vero tota repleta est ex odore unguenti* (Joan. 12. 1-3). Vidisti mulieris opus, et quomodo Ecclesiam præsignificavit? Maria mulieres multas a malis operibus suis deteruit, et docuit libram unguenti ferre, non caput Baptistæ amputare; Dominum ungere, non illum cum Juda abripere; capillos exsolvere, non peccata colligare; sororem Lazari vocari, non filiam diaboli appellari. Hæc mihi propter synagogam Judaeorum dicta sunt, quæ Dominum non unxit, sed acetum et fel in potum dedit; quæ sanguinem amat, quæ semper contra Dominum Christum operatur, quæ conata est Lazarum occidere, quem ille suscitaverat a mortuis. Quis ergo fide dignior? Dominus qui suscitavit, an illi qui occidunt? modo evangelistam audisti dicentem: *Cognovit turba multa ex Judæis quia Jesus tunc est: et venerunt, non propter Jesum tantum, sed etiam ut Lazarum viderent quem suscitavit a mortuis* (Ibid. v. 9). Quia multi Judaeorum propter illum accedebant, et credebant in Jesum. Vidisti Judaeorum synagogam, quomodo hominum et prophetarum interfectrix esset; ita ut ad Dominum ipsum occidendum properaret? cui ipsi Dominus ut homicidæ et atrocissimi diceret: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt*

(*Matth. 23. 37*) : quousque occides, nec converteris? Ebria es, non a vino, sanguinum amatrix. Et ut dicas hæc non hyperbolice dicta esse, audi Dominum per prophetam dicentem : *Audite hæc, omnes principes domus Jacob, et reliqui ex Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis; qui edificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniustitiis (Mich. 3. 9); et rursum, Si extenderitis manus vestras ad me, avertem faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam: manus enim vestras plene sunt sanguine (Isai. 1. 15).* Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam.* Qui in Bethaniam venit Dominus, hic quoque adest. Hæc quippe domus proprie Bethania vocatur: Bethania quippe domus pacis dicitur; domus autem pacis est præsens Domini domus, in qua nos omnes habitantes, quotidie ad Dominum domus clamamus: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 14).* Qui in Bethaniam venit, huc quoque se confert: venit autem, non quasi jam non præsens esset, sed quasi et præsens et veniens. Hunc Domini adventum prævidens propheta dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet, et brachium ejus cum dominatione (Isai. 40. 10).* *Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Verus est ille sermo, *Dominus cum fortitudine veniet.* Quomodo cum fortitudine? Utpote qui infernum spoliavit, utpote qui Lazarum resurrectionem expirari curaverit, ac mille beneficiis mundum repleverit. *Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Quis enim fortior eo qui dixit, *Lazare, veni foras? Ecce Dominus cum fortitudine venit.* Venit qui absens non erat. Audisti enim: Egrediamur in occursum præsentis et venientis, non terram pedibus emetientes, sed animas morum emendatione purgantes. Egrediamur in occursum præsentis, gratias agentes; faciamus id quod fecit soror Moysis; efficacioribus quam illa vocibus utamur, quia gravior Pharaone est qui in stagnum aquas demersus est diabolus. Assumamus ergo victoriæ symbola, non tympana quam manu teneantur, sed ramos palmarum; clauemus cum fidelibus fratribus, quod modo audivimus: *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel (Matth. 21. 9).* Hunc, ut dixi, regium Domini adventum Isaias propheta prævidens dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet,* utpote qui mortuos suscitaverit, nec modo mortuos, sed etiam foetentes putredine, sanie confectos, depilatos: quatrduanum Lazarum de sepulcro suscitavit, ut audisti evangelistam dicentem: *Ante sex dies Paschæ, venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis.* Quid tale fecit Moyses, quale Dominus noster Christus? Moyses occidit, non ad vitam revocavit. Pudore tandem afficiantur Judæi, qui Moysen celebrant, et Domino Christo conviciantur. Sed statim insiluit Judæus dicens: Annon etiam apud nos mortuus resurrexit? annon Elias propheta Sareptanæ viduæ filium suscitavit? Atqui homo erat Elias: cur ergo de Magistro vestro altum sapitis, divinamque illi virtutem tribuitis, quia suscitavit Lazarum? Quid dicis, o Judæe? comparas Eliam cum Domino Christo? Aliud est institutio servilis, aliud potestas divina: nisi prius scias modum suscitandi mortuos, non intelliges rationem divinæ potentiae. Prudenter audi: mortuus ille ab Elia suscitatus, filius Sareptanæ viduæ, etsi morti sit traditus, at non deficiente natura, sed ad institutionem et tribulationem Eliæ, ut flecteretur ex duritie cordis in commiserationem. Iratus namque Elias, ut probe scitis, in domum Achabi et in populum Israeliicum, ob Jezabelis iniquitatem, cum juramento declaravit: *Videbit Dominus Deus, si erit hisce annis ros vel pluvia super terram, nisi per os meum (3. Reg. 17. 1).* Per hanc siccitatis sententiam Elias Deo universorum non omnino placuit; implevit tamen servi sui sententiam: volebat enim eum qui nubes ligaverat, ne copiosum imbrem emitterent, siccitatis cito calamitatem solvere. Elias vero liberationi non annuebat. Alio

enim modo Deus miseratur, alio homo obduratur. Dominus ergo servi duritiam mitigare volebat, ut verbo pluviam terræ erogaret. Non est autem Deo proprium, hominem rogare; ideo Deus aliam aggressus rem est. Quam? Attente audi: Imbre diutius cessante (nam per tres annos et menses sex nubes pluviam non parturivit), coepit Elias ex siti tadio affici, sed tamen hæc patienter ferebat inopiam, ex contentione motus: malebat enim se atteri, quam cum domo Achabi reconciliari. Quid ergo Dominus? Servum sagaciter aggreditur, non rogans, sed dicens: *Surge hinc, et vade in torrentem Chorrath, qui est ad faciem Jordanis, et bibe aquam ex torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi (3. Reg. 17. 3. 4).* Hæc porro dixit Dominus, non ut nutritur Eliam, sed ad contumelia afficeret; non ut honoraret, sed ut per contumeliosum cibum ad commiserationem deduceret. Non congruens enim res erat prophetam a corvis ali, atque illi carniū mensam apponi, qui ab initio asceticos labores adierat. Poterat enim Dominus aut per columbas justum alere, aut ipsi manna dare, ut filiis Israel, aut ipsi ut Danieli per Habacuc lentes mittere: poterat Dominus Eliam honorifice alere, quandoquidem in alio descensu ipsum honeste nutrierat. Alias enim cum Elias a facie Jezabelis fugiens, desertum petiit, et in solitudine dormiebat fame et siti vexatus, quia viam multam fugiendo emensus erat: ponit ergo Deus ad caput ejus panem et aquam; statimque pungit latus ejus, non aliud membrum. Quare? Attente audi: latus sive costam pungit, quia costæ minas fugebat. Tum ait illi Dominus: *Elias, surge, comede et bibe, quia grandis tibi restat via. Surgens vero Elias, comedens et bibens, ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus (Id. 19. 7. 8), non ut esuriens, sed ut satius: talis enim erat a Deo suppedtatus cibum.* Qui ergo illum ibi probe nutrierat, poterat hic quoque cælitus ipsum alere; sed illi apponit mensam non congruentem, ut per contumeliosum cibum ad commiserationem flecteretur. Ille vero non flexus manebat. Cum oportuisset Eliam hæc a Domino audientem, *Bibe de torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi*, procumbere, supplicare et dicere: *Nequaquam, Domine, nunquam ingressus est in os meum quidpiam commune et inquinatum (Act. 10. 14):* corvos mihi admoveas Noë insidiatores, carniū mensam paras quasi gentili et alienigenæ, mihi qui asceticis moribus ab initio instructus fui? oportuisset Eliam rogantis more hæc proferre verba, sed nihil horum dixit: sciebat enim, si de incongruenti mensa conquestus fuisset, dicturum fuisse Dominum: Quid ais, Elia? non sustines aquam sordidam bibere, qui non sivistis pluviam descendere? adussisti terram Israel; ne stilla quidem aquæ reperitur in puteo, vel in fonte: quod tu ipse fecisti, jam tolera. Carniū cibum a corvis allatum non admittis? Non reperitur panis, non spica, non olus viride, quando nec imber nec ros decidit in terram, ore tuo omnia claudente: nihil nisi carnes invenire est, nihil nisi morticina, postquam animalia defectu cibi mortua sunt. Cur ergo non admittis mensam labore tuo partam? Ut itaque nihil simile audiret Eliam, incongruentem mensam admisit. Maluit enim diuturnam imbris inopiam ferre, quam verbum proferre quod pluviam suppedicaret. Quid ergo sapientissimus Dominus? Ut vidit illum in duritie perseverantem, alio validiore utitur agendi modo. Quonam? Fluvium exsiccavit, corvos retinet, vocem ad illum emittit: *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam viduæ ut te nutriet ibi (3. Reg. 17. 9).* Viden' quam studeret Dominus illum ad misericordiam flectere? Non misit illum ad domum principis aut regis, aut ad mulierem opulentam, sed ad inopem quandam mulierem, ad egenam viduam, ut vel sic flecteretur ad misericordiam. At ille neque ita flexus est. Cum enim oportuisset illum, ubi audivit Dominum dicentem, *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam mulieri viduæ ut te nutriet ibi*, procumbere, clamare, supplicare, et

πάσχα ἤλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἰδὼν Κύριος, αὐτὸς καὶ ὡς παρῶν· ὡς γὰρ κυρίως Βηθανία ὁ παρὼν οἶκος ὀνομάζεται· ἐπεὶ Βηθανία οὕτως εἰρήνης λέγεται, οἶκος δὲ εἰρήνης ὁ παρὼν τοῦ Κυρίου οἶκος, εἰς δὲ ἡμεῖς οὐκ ἔχοντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην βοῶμεν· Ἀόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ τῆς εἰρήνης, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἰδὼν, αὐτὸς καὶ ὡς παρῶν· παραγίνεται δὲ οὐχ ὡς μὴ παρὼν, ἀλλ' ὡς ὢν, καὶ παρὼν, καὶ ἐρχόμενος. Ταύτην τὴν τοῦ Κυρίου Πλευσιν καὶ ὁ προφήτης προειρησάμενος λέγει· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται, ὁ βραχίον αὐτοῦ μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται. Ἀληθὲς ὁ λόγος. Μετὰ ἰσχύος ὁ Κύριος ἐρχεται. Πῶς μετὰ ἰσχύος; Ὡς τὸν ὄψιν σκυλεύσας, ὡς τὸν Ἀδάρον τῆς ἀναστάσεως γένους, ὡς μυρίας εὐεργεσίας τὸν κόσμον ἐμπλήσας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται. Τίς γὰρ ἰσχυρότερος τοῦ ἐπώνου, Ἀδάρα, δεῦρο ἔξω; Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται. Ἐρχεται ὁ μὴ ἀπὸν· ἡκούσας γάρ, Ἐξέλιθμεν· εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος καὶ ἐρχομένου, οὐ γῆν βαδίζοντες ἐπὶ τῶν ποδῶν μεταστᾶσαι, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς καθαιρόντας τῇ τῶν τρόπων βαλτιώσει. Ἐξέλιθμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος εὐχαριστοῦντες· ποιήσωμεν δ' ἐποίησεν ἡ ἀδελφὴ Μωϋσῆς· δραστηριώτερος ἐκεῖνης φωνᾷς βάλλωμεν, ἐπειδὴ καὶ χαλεπώτερος τοῦ Φαραὼν ὁ τῇ λίμνῃ τοῦ ὕδατος καταποντισθεὶς διάβολος. Ἀπάσσωμεν οὖν τὰ τῆς νίκης σύμβολα, οὐ τύμπανα χειροκρουόμενα, ἀλλὰ καὶ βατὰ φοινίκων βλαστήματα· βοηθῶμεν μετὰ τὸν ὁμοπίστον ἀδελφόν, ἀπὸ ἀριῶν ἡκούσαμεν· Ὡσαννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτην τὴν βασιλείαν τοῦ Κυρίου Πλευσιν Ἡσαΐας ὁ προφήτης προειρησάμενος λέγει, καθὼς προείπον· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται, ὡς νεκρὸς ἐγείρας· καὶ οὐχ ἀπλῶς νεκρὸς, ἀλλὰ σεσηπὸς, διαβρύντας, ἰχωροστατήσαντας, τριχορυθάντας, τεταρταλὸν τὸν Ἀδάρον ἐκ τῶν τάφων ἀναστήσας, ὡς ἡκούσας τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Πρὸ δὲ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἤλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Ἀδάρα, ὅτ' ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Τί τοιοῦτον Μωϋσῆς ἐποίησεν, οἷον ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστός; Μωϋσῆς μὲν ἰδανόωντον· οὐ γὰρ ἔζωσποίησεν. Αἰχμυνέτωσαν λοιπὸν· Ἰουδαῖοι παῖδες, οἱ τὸν Μωϋσῆν ἐγκυμίζοντες, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστὸν λοιδοροῦντες. Ἄλλ' εὐθέως Ἰουδαῖος παρακηρᾷ λέγων· Καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἀνέστη νεκρὸς; οὐκ ἤγειρεν Ἡλίας ὁ προφήτης τὸν τῆς Σαρπητίας χήρας υἱόν; ἄνθρωπος δὲ ὁ Ἡλίας· Πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ διαδασκάλου ὁμῶν μεγαλοφρονεῖτε, θεοδυναμίαν αὐτῷ μαρτυροῦντες, διότι ἤγειρε Ἀδάρα ἐκ νεκρῶν; Τί λέγετε, ὦ Ἰουδαῖοι; συγχρίνετε τὸν Ἡλίαν, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστόν; Ἄλλο παιδεῖα ζουλική, καὶ ἄλλο ἐξουσία θεική. Εἰ μὴ γὰρ ἔγνωσεν πρῶτον τὸν τρόπον τῆς νεκροεγείσεως, οὐ μὴ συνόριον τὸν λόγον τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας. Ἄκουε συνेतῶς· ὁ ἐπὶ τοῦ Ἡλία νεκρὸς, ὁ υἱὸς τῆς Σαρπητίας χήρας, εἰ καὶ θανάτῳ παρεδόθη, ἀλλ' ὁμῶς οὐ διὰ τὴν φυσικὴν ἐκλείψιν, ἀλλὰ διὰ καίριον καὶ θλίψιν τοῦ Ἡλία, πρὸς τὸ καμθῆναι τὸν Ἡλίαν ἐκ τῆς σκληροκαρδίας εἰς συμπάθειαν. Ὅργισθεὶς γὰρ ποτε ὁ Ἡλίας, καθὼς [755] ἴστα σαφῶς, τῷ οἴκῳ Ἀχὰθ, καὶ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ διὰ τὴν παρανομίαν τῆς Ἰεζαβὲλ, μεθ' ὅρκου ἀπειρήνατο λέγων· Ζῆ Κύριος ὁ θεός, εἰ ἔσται τὰ ἐπὶ ταῦτα ὁρῶσας, ἡ δεξιὴ ἐπὶ τῆς, εἰ μὴ διὰ ἀσπασίας μου. Ταύτῃ τῇ ἀνύδρῳ ἀποφάσει τοῦ Ἡλία ὁ τὸν ὄψιν θεός οὐκ ἠρέσθη; πληροὶ δὲ τὴν τοῦ δούλου ἀποφάσει. Ἦθελε γὰρ αὐτὸν τὸν δῆσαντα τὰς νεφελὰς τῇ στεριώσει τὸν πλουταλιῶν ὄψιν; θάπτον λυθῆναι τὴν συμφορὰν τῆς ἀνυδρίας. Ὁ δὲ Ἡλίας οὐ προσέθετο τῇ διαλλαγῇ. Ἄλλως γὰρ ὁ θεός σπλαγγνίζεται, καὶ ἄλλως ἀνθρώπου σκληρύνεται. Ὁ Κύριος οὖν ἐπὶ τῇ σκληρίᾳ τοῦ δούλου ἤθελε παρακαλεῖσθαι τὸν δούλον, ἵνα θανεῖσθαι τῇ γῇ ὅτεν διὰ τοῦ λόγου. Ἀνοίκειον γὰρ τῷ θεῷ ἢ ἀνθρώπων παρακαλεῖσθαι· διὸ καὶ ὡς θεός διήλυν μετέλθε πραγματείαν. Πόταν ταύτην; Ἄκουε συνेतῶς· τῆς ἀβροχίας τοίνυν ἀπιτηνομένης, ἐπὶ ἐπὶ τρία καὶ μῆνας ἔξ οὗκ ὠχρώθη πρὸς ὁμβρῶν τῶν νεφελῶν. Ἠόξατο οὖν ὁ Ἡλίας· ἀνιγνέειν τῇ θύρῃ, ἀλλ' ὁμῶς ἐκάρτεται βαστάζων τὴν ἑνδειαν, ἐκ φιλονεικίας τοῦτο ποιεῖν· ἤθελε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκτερεῖσθαι, ἢ διαλλεῖσθαι τῷ οἴκῳ Ἀχὰθ. Τί οὖν ὁ Κύριος; Σοφί-

ζεται τὸν ἴδιον δούλον, οὐ παρακαλῶν, ἀλλὰ λέγων· Ἀνάστηθι ἐνταῦθεν, καὶ κρεσφύρῃ εἰς τὸν χαμῶδρον· Χορβὴ τοῦ ἐπὶ προσώπου τοῦ Ἰορδάνου, καὶ πλεῖσαι ὕδωρ ἐκ τοῦ χαμῶδρου, καὶ τοῖς κόραξιν ἐνταλοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ταῦτα δὲ ἐπὶ ὁ Κύριος, οὐχ ἵνα θρέψῃ τὸν Ἡλίαν, ἀλλ' ἵνα ὑβρίσῃ· οὐχ ἵνα τιμῇσθαι, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐφουδρίστου τροφῆς εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐλκύσῃ. Ἀνοίκειον γὰρ ἦν τὸν προφήτην διὰ κοράκων τραφῆναι, καὶ κρεσφύρον αὐτῷ τράπεζαν παρατεθῆναι τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀσκητικούς πόνους διατεμένῳ. Ἰσχυε γὰρ ὁ Κύριος ἢ διὰ περιτερῶν θρέψαι τὸν δίκαιον, ἢ διὰ τῆς τοῦ μάννα δόσεως, καθ' ὁμοιότητα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἢ παραπλησίως τῷ δανιὴλ φακοφόρον ἄνδρα τὸν Ἀμβακούμ παραστήσαι· Ἰσχυεν ὁ Κύριος τὸν Ἡλίαν σερμῶς διατρέφειν, ἐπειδὴ καὶ ἐν ἄλλῃ καθόδῳ σερμῶς αὐτὸν διέτρεφεν. Ἦνίκα γὰρ ἄλλοτε Ἡλίας φεύγων τὴν Ἰεζαβὲλ ἔρημον κατέλαβε, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκάθευδε σὺν πολλῷ τῷ λιμῷ καὶ τῇ δίψῃ, οἷτι πολλὴ ἡ τῆς φυγῆς ὁδός, τίθησιν οὖν ὁ Κύριος πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ αὐθὺς νύττει τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἄλλο μέρος. Διὰ τί; Ἄκουε συνेतῶς· τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νύττει, ἐπειδὴ ἀπειλὴν πλευρᾶς ἐφυγε. Καὶ πρὸς; αὐτὸν ὁ Κύριος· Ἡλία, ἀνάστηθι, καὶ φάγε καὶ πίε, οἷτι πολλὴ ἀπὸ σοῦ ἡ ὁδός. Ἀναστὰς δὲ ὁ Ἡλίας καὶ φάγων καὶ πίνων, ἐκρεσφύρῃ ἐν τῇ ἰσχυί τῆς βρώσεως ἐκείνης τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, οὐχ ὡς πικνὴν, ἀλλ' ὡς ἐμπληρῆματός. Τοιούτῃ γὰρ ἡ θεοδώρητος βρώσις. Ὁ ἐκεῖσε τοίνυν γνησίως διατρέφας, ἴσχυσε καὶ ἐν τῷ παρόντι οὐρανόθεν αὐτὸν διατρέφειν· ἀλλὰ παρίστησιν αὐτῷ ἀνοίκειον τράπεζαν, ὅπως διὰ τῆς ἐφουδρίστου τροφῆς καμθῇ πρὸς συμπάθειαν καὶ οἶκτον. Ὁ δὲ ἔμενεν ἀκαμπτής. Δέον γὰρ τὸν Ἡλίαν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πλεῖσαι ἐκ τοῦ χαμῶδρου, καὶ τοῖς κόραξιν ἐνταλοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπαεῖν, ἱκετεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Μηδαμῶν, Κύριε· οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου κῆρ· ποτὸν καὶ ἀνάβαρον· κόραξας μοι παριστᾷς τοὺς ἐπιδοῦλους τοῦ Νῦν; κρεσφύρον τράπεζαν εὐτραπίεις ὡς ἐθνικῷ καὶ ἀλλοφύλῳ, ἀσκητικῶς ἔθεις ἐξ ἀρχῆς κρεσεντραφέντι; ἔδει ταῦτα παρακλητικῶς τὸν Ἡλίαν προσενέγκαι τὰ ῥήματα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἡλίας· ἦδει γὰρ, οἷτι ἐὰν αἰτιάσται τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν, ἔρει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἡλία; οὐ κατεδέχθην πλεῖν ῥυπαρὸν ὕδωρ, ὅτεν, μὴ ἔασα; κατελθεῖν; ἐπυράκτωσας γὰρ τὴν γῆν οὗ Ἰσραὴλ· οὐκ ἔστιν εὐρεῖν σταγόνα ὕδατος ἐν ὄρεσι, οἷτε ἐν πηγῇ νοτίᾳ. Ὁ οὖν ἐποίησας, κατέδεξαι. Οὐ προσδεχθῇ κρεσφύρον κοράκων τροφήν; Οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἄρτον, οὐδὲ στάχυν, οὐδὲ χλοοφόρον λῆγανον, μήποτε ὁμοῖον μῆτε δρόσον πασούσης ἐπὶ τῆς γῆς τῇ τοῦ στόματος κλειθρῶσει· οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν, εἰ μὴ κρέα μόνα, καὶ ταῦτα νεκριματά, τῶν ζῶων [756] τελευτήσαντων τῇ ἐκλείψει τῶν τροφῶν. Τί οὖν οὐ προσδεχθῇ τὴν τράπεζαν τῶν σὺν χαμάτων; Ὅπως οὖν μηδὲν τοῦτων ἀκούσῃ ὁ Ἡλίας, κατεδέξατο τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν. Εἴλατο γὰρ μάλλον ἀνομιβρίαν βαστάσαι ῥυπαρὸν, ἢ τὸν ὁμοκρεσφύρον δανεῖσαι λόγον. Τί οὖν ὁ πάνσοφος Κύριος; Ὡς εἶδαν αὐτὸν προσμύοντα τῇ σκληρίᾳ, ἀλλῃν πραγματείαν μετέρχεται ἰχωροστῆραν τῆς πρώτης. Πόταν ταύτην; Ἰηραῖν τὴν πεταμένην, συστέλλει· τοὺς κόρακας, βάλλει φωνὴν πρὸς αὐτόν· Πορεύου εἰς Σάραπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐνταλοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ὁρᾷς πῶς ἔσταυθεν εἰς συμπάθειαν αὐτὸν κλίνει ὁ Κύριος; Ὡς γὰρ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς οἶκον ἀρχοντικόν, ἢ εἰς βασιλικόν, ἢ εἰς εὐπορὸν τινα γυναικα, ἀλλὰ πρὸς χήραν ἐνδομένην, ὅπως κἂν οὕτω καμθῇ πρὸς συμπάθειαν. Ὁ δὲ καὶ οὕτως ἀκαμπτής ἔμενε. Δέον γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πορεύθητι εἰς Σάραπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐνταλοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπαεῖν, βοηθεῖν, ἱκετεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ καταγάγῃς με εἰς ταπεινῶσιν, ὡς Δεσπότης Σιδωνίως με παρακάμπτεις. καὶ γυναικὶ χήρᾳ παρενοχλεῖν με προστάτεις, ἧς ὁ ἄρτος διακρύων πεπληρωμένος, ἢ τράπεζα στεναγμάτων ἀνάμεσος, ἢ κλίνη κατάρτας προσκαρφαλὸν ἔχουσα; ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἡλίας· Ἐγὼν γὰρ οἷτι, ἐὰν παραιτησθῇ τῆς χήρας τὴν τράπεζαν, ἔρει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἡλία; παραιτῇ τῆς χήρας; τὴν

τράπεζαν, ὁ πᾶσιν τὴν γῆν Ἰσραὴλ στερεῖν παρασκευάσας, χήραν αὐτὴν ἐργασάμενος, στείραν καὶ ἀτεκνόν, καρποὺς μὴ τίττουσαν, καὶ οὐ παραιτῇ τῆς χήρας τὴν τράπεζαν; Ὅπως οὖν μηδὲν τούτων ἀκούσῃ ὁ Ἥλιος, εὐθέως ἐστειλάτο τὴν ἐπὶ Σιδωνίου ἀποδημίαν, ἐν εὐφροσύνῃ, ἢ ὀδύνῃ ποριζόμενος. Ἄκουσον δὲ πρὸς ταῦτα. Σεισθεὶς ὁ Ἥλιος ὑπὸ τῆς χήρας εὗρεν ἀδαπάνητον τράπεζαν, γνησίαν, ἀρμόδιον, ἀσκητικὴν, ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυλάρια. Τί γάρ οὖν; δύο ξυλάρια μόνον εἶχεν ἡ χήρα; Ναί. Πῶς; Ἄκουσον, καὶ ἔρω σοι. Αὕτη ἡ μνημονευθεῖσα χήρα εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ἔφερε· διὸ πρὸς αὐτὴν ἀποστελλεται ὁ προφήτης. Εἰσελθὼν τοιγαροῦν ὁ προφήτης εἰς τὸν οἶκον τῆς χήρας· εὗρεν ὡς ἀληθῶς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τὴν ἐνθῆκην· εὗρεν ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυλάρια· ὕδωρ, τὸ βάπτισμα· ἔλαιον, τὸ χρίσμα· ἄλευρον, ὁ ἄρτος· δύο ξυλάρια, τοῦ σταυροῦ τὸ κατόρθωμα. Ἦν δὲ καὶ πρὸς τὴν χήραν βοήσας ὁ Ἥλιος· Ὁ κυριεύων τοῦ ἔλαιου οὐκ ἐλάττωσται, καὶ ἡ ὀδύρα τοῦ ἄλευρου οὐκ ἐκλείψει. Ἀνελλίπες γάρ ἡ χάρις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Εὐρὼν τοιγαροῦν ὁ Ἥλιος τὴν ἀδάπανον τράπεζαν τῆς χήρας, ἠοφράνθη, ἡγαλλιάσατο, λέγων πρὸς ἑαυτόν· Ὡς διάξω τοῦ λοιποῦ, ὥδε τὸν ἅπαντά μου χρόνον διατρέβω· ἀρμόδιον γάρ τὴν τράπεζαν εὗρον, οὐδεὶς μοι λόγος τῆς οἰκῆς Ἀχάθ, καὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, καὶ τῇ μαρίᾳ τῆς Ἰερζάβελ· ἐχέτωσαν κληρονομίαν, τὴν ἀβροχίαν· ἐγὼ γάρ τῶν ἐνταῦθα οὐδ' ὅλως χωρίζομαι. Ταῦτα λέγων ὁ Ἥλιος πρὸς αὐτὸν εὐφραντικῶς λογιζόμενος, μὴ συνειδὼς, ὡς ἀνθρώπος, οὐκ ἐν τῇ εὐφρασίᾳ τὴν ὀδύνην ἐμαλλεν εὐρίσκων. Ἰστέ πάντες, πῶς ἡ χήρα δύο παιδας ἔχουσα γνησίους καὶ ὁμοκοιλίους, ὁρθοῦ τῆς κλήνης διεγερθεῖσα, θεωρεῖ τὸν ἕνα αὐτῆς υἱὸν θανάτῳ παραδοθέντα. Εἰ δὲ πέφυκε χήραν ἐπιτηδεύειν ἐπὶ τέκνῳ ἄρρενι τελειῷ τελευτῶντι, οὐδεὶς ὅμῳν ἀγνοεῖ· ἐνδοξόταν γάρ ἦγεταί τὴν τοῦ τέκνου ζωὴν ὑπὲρ πάντα τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου. Οὐ γὰρ προστεθὴ κατὰ τὸ εὐδὸς τῷ νεκρῷ ἡ γυνή, οὕτε ἐκτεθῆσεν, οὕτε πρὸς τὴν ἔξοδον ἠγορήθη· ἀλλὰ καταλιπούσα αὐτῆς τὸν νεκρὸν, τοῦ Ἥλια καθήματο, κρατοῦσα, περιάγουσα, ἡλοποιούσα, κράτουσα ἐπὶ πάντων· Τί ἔμοι καὶ σοί, ἰθρῶπε τοῦ Θεοῦ; ἢ ἴλθες πρὸς με τοῦ ἀναμνησθῆναι τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ θανατῶσαι τὸν υἱόν μου. Γουστῶσι, Σὺ αὐτὸν θανατῶσας. Εἶδες πῶς ἡ εὐφροσύνη τοῦ Ἥλια εἰς ὀδύνην μετήλθεν; Ὡς φονεὺς αὐτήγετο· οὕτω γὰρ ἔλεγεν ἡ χήρα, Τί ἔμοι καὶ σοί, ἰθρῶπε τοῦ Θεοῦ; Εἰσηλθὲς πρὸς με τοῦ ἀναμνησθῆναι τὰς ἀμαρτίας μου, θανατῶσαι τὸν υἱόν μου. Σὺ ἰὼν θανατῶσας, ἢ σὴ εἰσοδὸς παρεσκευάσας τοῦτο. ἢ ἔυρες τὸν παῖδά μου ἀσθενούντα; μὴ ἡρρώστησεν ἡμέραν μίαν; ἢ σὴ [757] εἰσοδὸς τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ μου παρέσχε. Τί μοι ἄλευρον ἐχαρίσω, τοῦ ἐθελοντος μὴ παρόντος; δός μοι τὸν υἱόν μου· σὺ αὐτὸν θανατῶσας κληρονομήσας τὸν οἶκόν μου βουλόμενος. Δέξαι σὺ τὸν ἄλευρον, καὶ δός μοι τὸν υἱόν μου. Ἐμὲ στείσεις, καὶ τὸ τέκνον μου φονεῖς; μετὰ ἰδίῳν λιμῶν, καὶ μὴ μετὰ ξένων πλουτῆσιν. Τί ἔμοι καὶ σοί, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; εἰσηλθὲς πρὸς με τοῦ ἀναμνησθῆναι τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ θανατῶσαι τὸν υἱόν μου. Σὺ τὸν υἱόν μου θανατῶσας, σκληρὸς μοι τι; φαίνῃ· οὐκ ἔστιν ἡ ἰσοδὸς σου εἶδαι; Τί διαπράξω, ἀπαγγεῖλόν μοι. Μὴ ἰσχυρὸς τὸν Θεόν σου; μὴ τὰ τοῦ Ἰωνᾶ διεπράξω πράγματα. Τραχύς τίς μοι φαίνῃ. Πῦρ πνέεις, φόνον ῥέγῃ, ἀβροχίαν βαστάζεις, πεντηκοντάρχας καταλαίεις· ἐγνώσθη μοι γὰρ οὐν τὰ κατὰ σέ. Οὐκ ἀρκεῖ σοι τί τοὺς ὁμοφύλους σου ἐπνίξας, ἀλλὰ καὶ ὥδε παραίτονας τὰ ὅμοια διαπράξασθαι; Πολλοὺς ἐπαιξάς, μὴ δὲ οὐκ παίξεις· δός μοι τὸν υἱόν μου. Τί οὖν ὁ Ἥλιος; Συνεκάμφθη εὐθέως· ἐγὼν γὰρ τοῦ Κυρίου τὸ φύγμα. Αἰδόμενος στενάξας ὡς ἡττηθεὶς, ἐδόκησε ἔγων· Ὀίμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ οἶκῳ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐκάκωσας τὸν θάνα-

α Ἐξ ὅφρ. μᾶλλον ἢ ἐδ. πορεύει.

τῶσαι τὸν υἱόν αὐτῆς· σὺν τῷ ἔργῳ· ἐπέγνω γὰρ· Δέσποτα. Ἰδοὺ ὑπὸ χήρας βιάζομαι· δαί γὰρ σκληροῦνται· γυναῖξί παραπέμπεις με. Τὴν Ἰερζάβελ ἐργαζομένη, καὶ εἰς ταύτην περιέπεσα. Πολλοὺς κτεραστῶς ὑπέμεινα, ταύτης δὲ τὴν γλώτταν βαστάσαι οὐ δύναμαι. Σὺ εἰς ἐλπίδῳς μοι, Δέσποτα· Πορεύθητι εἰς Σάραττα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐνταλοῦμαι γυναῖξί χήρα τοῦ διεπράξαι σε ἐκεῖ. Καὶ ἰδοὺ διαστρέφει· οὐ γὰρ διαστρέφει. Ὡς φονεὺς κατέγομαι· καὶ καλῶς κατέγομαι· ἀβροχὴ γὰρ ἦν ὁ καλὸς ἐν τῇ εἰσόδῳ μου· πῶς οὖν ἀβροχὴ θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ οἶδα. Αὐτρωσαί με, Κύριε, τῆς ὀχλήσεως ταύτης· θέατρόν μοι περιέστησεν, αἰσχύνῃ μοι περιέθηκε, θλίψιν μοι πολλὴν ἐπήγαγε. Ἄδς τὴν ψυχὴν, καὶ παρέχω τὴν βροχὴν· κληροφύρησεν τὴν χήραν, καὶ ἀρέσκει τὴν γῆν· δὸς τοῦ παιδὸς τὴν καλαιδίαν, καὶ κινῶ τὴν γλῶτταν πρὸς ἐμβροδοσίαν. Ταῦτα μέντοι διὰ τὴν προρρήθεισάν τοι Λάζαρου νεκρογενομένην, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀντιλογίαν, ὅτι ἄλλως Δεσπότης αὐθεντεῖ, καὶ ἄλλως δοῦλος ἐγγεῖρε. Ἥλιος ἦγειρε νεκρὸν, ἀλλ' ὅμως· οὐκ ἠδυνήτησεν· ὠδυνήθη γὰρ πολλὰ καὶ ἐθλίβη καὶ στενῶσαι περιέπεσε. Αἰδ' ἰδὼσαν ἐν προσευχῇ λέγον· Ὀίμοι! Ὅπου δὲ τὸ, οἶμοι! ἐκεῖ ὀδύνη ψυχῆς. Οὕτω γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ εὐρήσεις τὸν προφήτην ὀδυρμένον καὶ λέγοντα· Ὀίμοι! ὅτι καταλειφθὴν ὡς συνάτωρ καλὴν ἐν ἀμνηστί, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῇ· καὶ πάλιν ἑτέρως προφήτης, Ὀίμοι, οἶμοι εἰς ἡμέραν! ὅτι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ αὕτη ὡς ταλαιπωρία· καὶ πάλιν ἄλλος, Ὀίμοι! ὅτι ἀπόλοιεν ἀπὸ τῆς γῆς. Πανταχοῦ ὀδύνῃ τὸ Ὀίμοι. Οὕτω καὶ Ἥλιος ἐνταῦθα· Ὀίμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, σὺ ἐκάκωσας τὸν θάνατῳ τὸν υἱόν αὐτῆς. Καὶ ἐφρόνησε τῷ παιδαρίῳ τρίτον. Ὅρα οὖν ἐνταῦθα, πῶς ἐν τῷ νόμῳ τῆς χάριτος τὸ μυστήριον εἰκονογραφεῖται. Τὸ γὰρ, Ἐφρόνησε τρίτον, τῆς ἀδιαίρετου Τριάδος τῶν εἰσοδῶν παριστά. Καὶ ἐκκαλέσατο τὸν Θεόν, καὶ εἶπεν· Ἐπιστρώψω δὴ, Κύριε, ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου εἰς αὐτόν. Καὶ ἐγένετο οὕτω. Τί λέγει, ὦ Ἰουδαίε; μὴ τι τοιοῦτον ἂν Κύριος, οὕτω Ἥλιος; μὴ τι τοιοῦτον Ἥλιος, οἶον ὁ Κύριος; μὴ ἐκλινεν ὁ Κύριος γόνυ; μὴ ἐπλάτυνε τὴν προσευχὴν; Αὐτῷ γὰρ πᾶσα προσευχὴ ἀναπέμπεται· φωνὴ, ἀφῆκε μόνον, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, ὡς Δεσπότης δοῦλον καλῶν. Τί οὖν; ἐξηλθεν ἐς δοῦλος ὑπακούσας Δεσποτῇ; Ἐξηλθεν, οὐκ ἐβράδυνεν, οὐκ ἀνέμεινεν ὁ ἄδης, οὐκ ἐστασίασεν ὁ θάνατος, οὐκ ἀνεβόλοντο αἱ κάτω δυνάμεις· ἀλλὰ μᾶλλον κατεπλάγησαν. Ὁ γὰρ ἄδης ἔχων τὸν Λάζαρον ἦδη τέσσαρας ἡμέρας ἐν τοῖς ἰδιοῖς γυρίαις πανταχόθεν διαλυθέντα, καὶ ἀτόμῳ τῷ σκάφῳ, λοιπὸν ἀμέριμνος ἦν· αἱ κάτω δυνάμεις οὐκ εἶχον ἐννοίαν, ὡς Λάζαρος τῶν καταχθονίων ἀναπασθῆσεται λοιπόν. Ὡς δὲ ἀθρόον ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ ἐν τῷ τάφῳ κατελθούσα σὺν φωτισμῷ [758] πολλῷ ἤρξατο ὁρᾶν τὰς μὲν τρίχας τοῦ Λαζάρου ἀντιφυτεύειν τῇ κεφαλῇ, τὸν μυελὸν ἐνθηκιάζειν τῇ κενότητι τῶν καλῶν, τὸν φλεβὸν τὴν μέστωσαν πρὸς ζωτικὸν κατεῦθεν αἶμα, καταπλάγησαν αἱ κάτω δυνάμεις πρὸς ἀλλήλας βῶσαι· Τίς οὗτος; ὁ καλῶν; τίς οὗτος ὁ αὐθεντῶν; τίς ὁ ἀναπλάττων διαλελυμένων χούν; τίς ὁ ἐξυπνίζων νεκρὸν ὡς ἐξ ὕπνου; τίς ὁ ἀδμαντίνης πύλας διαρρήσων; τίς ὁ βῶν, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; ἡ φωνὴ μὲν ἀνθρωποφθογῶς, καὶ ἡ δύναμις θεοδύναμος. Τίς ὁ καλῶν; οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος· τὸ μὲν σχῆμα ἀνθρώπου, ἡ δὲ φωνὴ θεοῦ. Προπέμφωμεν Λάζαρον, ὁξέως αὐτὸν ἀναφορήσωμεν, μὴ κατέλθῃ ὥδε ὁ καλῶν αὐτόν, μὴ βραδυνοῦσι τοῦτο ὥδε κατέλθῃ ὁ καλῶν. Ἠρξάντο σπλαγχνοῦνται οἱ νεκροὶ καὶ κινεῖσθαι. Ἐνα ζημιωθῶμεν. φησί, καὶ μὴ θανάτου ἀπολέσωμεν. Οὕτω; ὁ Λάζαρος; ἐξεπῆρσεν ἐκ τοῦ καλῶν τοῦ τοῦ ἄδου αἰῶν καὶ εὐλόγων καὶ δοξάζων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσωμεν· τὰ βατα τῶν φωνικῶν ἀναλεγομένοις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου ἐξελθόμενοι βῶντες καὶ λέγοντες· Ὁσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος. ἐν ὀνόματι Κυρίου. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸ, « Εξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον. »

Ὅσοι τοῦ Ἥλια μαθηταὶ τυγγάνετε, τοῦ τὴν πενίαν τράπεζαν τῆς χήρας μὴ ἐξουθενήσαντος, παρ' ἡμῖν

αὐλίσθητε. Τοιαύτη γὰρ καὶ παρ' ἡμῖν λέγων μετρία ἡτοίμασται τράπεζα, ἕνα ἄρτον ἔχουσα ἐκ' αὐτῆς· οὐχ

dicere : Ne deficias me, Domine, in tantam humiliationem : ad Sidonios me mittis, mulieri viduæ molestum esse jubes, cuius panis lacrymis plenus est, mensa gemitibus repleta, lectus maledictionis cervicali habet ? at nihil horum Elias dixit. Sciebat enim, si viduæ mensam recusaret, dicturum esse Dominum : Quid ais, Elia ? viduæ mensam recusas, qui totam terram Israel sterilem reddidisti, qui viduam ipsam fecisti sterilem, filios et fructu orbam : et tu respicis viduæ mensam ? Ut ergo nihil huiusmodi audiret Elias, statim ad Sidonios perrexit, lætitia potius quam dolore affectus. Hæc insuper audi : hospitio exceptus a vidua Elias, invenit mensam sine sumptu, sibi congruentem, asceticam ; aquam, oleum et farinam, duoque lignorum frusta. Quid igitur ? an duo lignorum frusta tantum habuit vidua ? Sic est. Quomodo ? Audi et dicam tibi. Hæc memorata yklia imaginem Ecclesie tulit : ideo ad illam mittitur propheta. Ingressus ergo propheta in domum viduæ, invenit verum Ecclesie nostræ depositum : invenit aquam, oleum, farinam, et duo ligna. Aqua est baptisma ; oleum, chrisma ; farina, panis ; duo ligna, crucis præclarum opus. Clamavit autem ad viduam Elias : *Lecythus olei non minuetur, et hydria farinæ non deficiet* (3. Reg. 17. 14). Indeficiens namque est gratia orthodoxæ fidei. Inventa itaque Elias viduæ mensa minime sumptuosa, lætata est, exsultavit, intra se dicens : Hic deinceps degam, hic morabor, hic totum tempus meum transigam : congruentem enim inveni mensam. Nihil euro domum Achab, populum Israel, furem Jezabelis : habeant pro hereditate siccitatem : ego autem hinc non discedam. Hæc dicens Elias, et læto animo secum reputans, ignorabat ut homo, se in hac lætitia dolore esse reperturum. Scitis enim omnes, viduam duos filios habentem ex eodem utero natos, cum mane surrexisset e lecto, alterum reperisse mortuum. Ut solet vidua affici circa filium masculum defunctum nemo vestrum ignorat ; filii namque vitam omnibus mendi divitiis pretiosiores habet. Neque tamen mulier pro solito more sese defuncto applicuit, non curavit, non cadaver educere studuit, sed illo relicto, Eliam adiit, arripuit, circumegit, tumultuans, palam clamans : *Quid mihi et tibi, homo Dei ? venisti ad me ut rememorarentur peccata mea, et interficeretur filius meus* (Ibid. v. 18). Id est, Tu ipsum occidisti. Viden quomodo Eliæ lætitia in dolore veras sit ? Ut homicida detinebatur : sic enim dicebat vidua : *Quid mihi et tibi, homo Dei ? ingressus es ad me ut rememorarentur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum occidisti, ingressus tuus hoc effecit. Num invenisti filium meum ægrem ? num infirmatus est vel uno die ? ingressus tuus mortem intulit filio. Quid mihi farinam largiris, cum non adeit qui comedit ? redde mihi filium meum : tu illum occidisti, ut domus meæ hæres eses. Sume tibi farinam, et redde filium meum. Me alis, et filium meum occidis ? cum meis esuriam potius, quam cum extraneis ditescam. *Quid mihi et tibi, o homo Dei ? ingressus es ad me ut rememorarentur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum occidisti : durus mihi es : non est rectus ingressus tuus. Quid fecisti ? id nuntia mihi. Num fugis a facie Dei tui ? num eadem quæ Jonas fecisti ? Truculenter mecum agis. Ignem spiras, eadem admoves, sterilitatem affers, quinquagenarios comburis : nota sunt mihi gesta tua. Non sat tibi est, quod contribules suffocaveris, sed huc etiam venisti similia facturum ? Multis pluvisti, mihi non illudes, redde mihi filium meum. Quid ergo Elias ? Statim flexus est : novit enim Domini machinationem. Quare graviter ingemiscens utpote victus ; clamavit dicens : *Hei mihi, Domine, testis viduæ, cuius ego hospes sum : tu unum in-*

tulisti, ut occideres filium ejus (3. Reg. 17. 26) : tantum est opus illud ; id novit illa, Domine. Ecce vix mihi inferi vidua. Semper ad acerbissimas mulieres me mittis : A Jezabele fugi, et in hanc incidi. Tentationes multas sustinui, hujus linguam ferre neque. Tu es qui dixisti mihi, Domine : *Vade in Sarepta Sidonias : ecce præcipiam mulieri viduæ ut tu alai ibi*. Et ecce subvertit me, non alit. Ut homicida detineor, et jure detineor : vegetus enim erat puer in ingressu meo : quomodo morti traditus sit ignoro. Erue me, Domine, ab hac perturbatione : theatrum mihi circumposuit, pudorem intulit, cruciatum magnum induxit. Redde mihi animam, et do pluviam : viduæ desiderium imple, et agros irrigabo : concede ut puer reviviscat, et lingua utar ad concedendum imbrem. Hæc dicta sunt ob prius memoratam Lazari resurrectionem et Judæorum contradictionem : quia alio modo et cum auctoritate Dominus, alio modo servus suscitavit a mortuis. Elias suscitavit mortuum, sed non cum auctoritate : multum enim deluit, cruciatus est, et in angustiam redactus. Ideo clamavit in oratione dicens, *Væ mihi* : Ubi autem est illud, *Væ mihi*, ibi dolor animi. Sic enim etiam alibi invenies prophetam lugentem et dicentem. *Væ mihi, quia relictus sum sicut qui congregat calamum in messe, et racemationem in vindemia* (Mich. 7. 1) ; rursusque alius propheta, *Væ mihi, et mihi in diem, quia prope est dies Domini, et ipsa ut miseria* (Joel. 1. 15) ; iterumque alius, *Væ mihi quia perit de terra*. Ubique illud, *væ mihi*, dolorem significat. Sic et hoc loco Elias : *Væ mihi, Domine, testis viduæ, tu malum intulisti, ut occideres filium ejus. Et insufflavit ter in puerum* (3. Reg. 17. 24). Vide hoc loco, quomodo in lege mysterium gratiæ representatur. Illud enim, *Insufflavit ter*, indivisibilis Trinitatis ingressum declarat. *Et invocavit Deum, et dixit : Reverentur, Domine, anima pueri in ipsum. Et factum est ut* (Ibid.). Quid dicis, o Judæe ? num talem rem fecit Dominus, qualem Elias ? num talem rem fecit Elias, qualem Dominus ? num genua flexit Dominus ? num orationem extendit ? Ipsi namque omnis oratio emittitur : vocem tantum emisit, *Lazare, veni foras* : quasi dominus servum vocans. Quid ergo ? exiitne ut servus domino obsequens ? Exiit, nec tardavit, non moras traxit infernus, non repugnavit mors, non distulerunt infernæ virtutes ; imo potius conterritæ sunt. Nam infernus cum jam Lazarum in sinu suo a diebus quatuor teneret undique solum, quasi incompactam scapham, siue sollicitudine erat : infernæ potestates ne cogitabant quidem Lazarum ab inferis abstractum iri. Ubi vero derepente Dominica vox in sepulchrum descendens cum luce multa, cepit statim capillos in capite Lazari inserere, et medullam in vacuitate ossium inducere, venarumque plenitudinem vivifico sanguine dirigere : infernæ potestates consternatæ sunt, mutuo clamantes, Quis est hic qui vocat ? quis est hic qui cum auctoritate imperat ? quis est hic qui dissolutum pulverem reformat ? quis mortuum ex somno expergefuit ? quis adamantinas portas perfringit ? quis clamat, *Lazare, veni foras* ? Vox quidem humana est, virtus vero divina. Quis clamat ? Non est homo : habitus quidem hominis est, vox vero Dei. Præmittamus Lazarum, cito illum referamus, ut ne descendat huc is qui vocat illum, ut ne illa tardante, huc descendat is qui vocat. Jam coeperunt mortui excitari seseque movere ; unius jacturam faciamus, ut omnes perdamus. Sic Lazarus exiit ex sinu inferni, laudans, benedicens et glorificans Dominum nostrum Jesum Christum. Hic sermonem obsignemus ; ramos palmarum colligentes, in occursum Domini egrediamur clamantes et dicentes, *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini*. Ipsi gloria et imperium in sæcula.

IN ILLUD, EXEUNTES PHARISÆI CONSILIUM INIERUNT (Matth. 12. 14).

Quotquot Eliæ discipuli estis, qui pauperem viduæ mensam non desepistis, apud nos diversamini : talis

quippe et apud nos mediocris verborum mensa parata est, quæ panem habet unum, non mola contusum.

non manibus subactum, non igne coctum, sed quem virgo terra sine aratro et semine protulit, crux maturum reddidit, Pater perfecit, duodecim cophini apostolorum messuerunt. Hunc panem Maria genuit, Ecclesia excepit, ac quotidie a nobis comeditur, nec consumitur. Hoc vobis pane in moderata mensa mea proposito, volebam silentio linguam meam coercere: sed insidiæ a Judæis Dei hostibus contra Servatorem nostrum paratæ, vel ipsos lapides ad loquendum coegerent. Quid enim audiebamus, cum modo legeretur? *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi, consilium inierunt adversus Jesum, ut illum perderent.* Et qua de causa consultant ut Dominiū perdant? Quia in die sabbatorum hominem curaverat; et quia otiosam et aridam manum in die otii ad opus extenderat. O Judæorum stupiditatem, non cogitantium, oportuisse dexteram Adæ manum, quæ in paradiso lignum tulerat, aridam ex transgressione faciam, a figulo suo iterum reformari; oportuisse item dexteram a diabolo fœdatam per effusionem sanguinis ad cultum idolorum factam, a Creatore suo rursus splendidam ad cælum extendi! Verum illi ægre ferunt beneficium homini præstitum et animæ salutem: otium sabbati docent, et Jesu miraculosam operationem ignorant. Cur o Pharisæi, non ægre tulistis, nec talia curastis contra Manassæ, quando Isalaï serra secuit, quando filios et filias vestras dæmoniis immolavit, et domos Dei in idolorum templa mutavit? cur tale consilium non inistis contra Herodem, quando infantes injuste jugulavit, et matres orbas reddidit? quando videre erat infantes ceu spicas immaturas una ferri sectione jacentes, cum nondum cordis granum firmum haberent, neque pube emittere inciperent, sed in tenerino lactis alimento versarentur, quasi violento grandinis furore ab Herode interfectos? quando ejulatus et planctus virorum et mulierum in plateis et vicis urbis audiebantur, patribus animo resolutis, matribus passis capillis graviter lugentibus injustam immaturorum infantum cædem? quando infantum sanguine Bethlehem ruborem contraxit, et præcocium uvarum mustum immaturum cum servidis parentum lacrymis commixtum est? quando patrum facies ululatu distorquebatur, et matrum viscera dolore convolvebantur, ac fontes lactis in manibus ante tempus exsiccabantur? quando in matrum pectoribus spiritus anguste motus, per nares incondite emittebatur? quando patrum et matrum oculi fontes aquarum unitabantur, et argenteas stillas lacrymarum seaturientium per genas in solum demittebant? quando mulieres capillos suos unguibus insane dilacerabant, et quos cincinnos tegere optuisset, hos dolore ebræ ostendebant? Sed cum contrarium sentiat, contrarium facili; homicidas et sanguinarios dimittitis, innocentes et justos plectitis, etsi lex dicat: *Insonem et justum non occides (Exod. 23. 7).* O inordinatus ordo, et lex illegitima, a diabolo missa, a dæmonibus scripta, a Judæis hactenus servata. Quænam illa lex, homicidas servare; hunc vero, qui occisis vitam restituit, perdere? Nam Barabbam in seditione et cæde deprehensum rogauerunt Pilatum, ut solveret; Jesum vero, qui eos qui a diabolo cæsi fuerant suscitavit, crucifigi postularunt. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi, consilium inierunt ut illum perderent.* O sententiam sine sensu, et consilium inconsultum! Fons bonorum ipsis beneficia fluminis instar effudit; illi vero qui grātiā hauriebant, sanguinaria consilia ex cordibus eructabant. Il qui vulneribus confossi erant, curabantur; illi vero, qui in corpore quidem non vulnerati erant, ab invidia confossi dolebant. Illorum contribules, qui in deserto esuriebant, usque ad satietatem aiebantur; et illi in abundantia fidei et infidelitate peribant. Aqua in vinum mutabatur; et illi de vino non gustantes, invidia ebrii circumferebantur. Videbant hæmorrhoides fluxum sanguinis cohibitum; et livore tabescentes diffuebant. Dæmoniaci eorum, a dæmonibus liberati, sapiebant; et illi invidia moti plus

quam dæmones Turebant: cæci eorum, oculorum usu privati, illuminabantur; et illi oculos habentes obtenebrabantur: surdorum, ut modo audiebamus, aurium meatus aperiebatur; et cor illorum caliginosum cordis consilia agitabat. Mare fluctus suos reprimens, ad Domini incessum sustinendum se apparat; et cor illorum ratiociniorum fluctus mortificos ore ut spumam emittebat. Gravissimi venti violentam fluctuum procellam in lenem auram et tranquillitatem verterunt; et illi invidiæ fluctibus moti, crucis tempestatem excitaverunt. O invidia radix mortis, perplexa cordis ægrotudo, clave acutissime! quis enim clavus vel acutissimus ita penetrat, ut invidia cor ipsa affectum vulnerat? quis morbus sic vultus decorem aufert, ut invidia fragrantem animæ florē, caritatem, marcidum reddit? Aqua ignem exstinguit, invidiam nec mille doctorum fontes sedant: eos una ferri rabiginem abstrergit, et quinque Davidis lapides invidiam auxerunt. Lacerta dicitur esse pallida, sed non est invidis pallidior. Sicut enim vermis cor ligni paulatim corrodens, exsiccat illud: ita et invidia cor invidi paulatim rodens, exsiccat. Et quidquid, dilecte, de invidia dixerimus, ne initium quidem ejus nequitiam describere fecerimus: sive lingua rhetorum, sive philosophorum verba, sive doctorum effata adhibeantur, id enarrare non poterunt. Plenitudo igitur legis est dilectio verbi, plenitudo cædis est nequitia invidiæ. O invidia, navicula pice obducta, tartarea, naufragium adducens! naucerus tuus est diabolus, gubernator serpens, proram regens Cain. Nam tibi malorum depositum diabolus tradidit: serpens autem gubernator Adam in naufragium mortis deduxit: Cain vero proram ducit, quia propter te, o invidia, primus cædem patravit. Malus autem tuus ab initio in paradiso est inobedientia circa lignum; rudentes sunt peccatorum catenæ; vectores, invidi; nautæ, dæmones; remi, doli; proræ sedes edita, simulatio; adstantes, invidi. O scapha mille inferens mala! Si quæras simulationem, illic invenitur; si dolum, illic gignitur. Invidia illic versatur, inimicitia, pugna, fallacia, convicium, maledictio, blasphemia, et quidquid aliud dicamus, vel prætereamus; hæc omnia tartarea illa invidiæ navicula gestat. Hanc invidiæ naviculam diluvium non potuit submergere; Jesus autem virtute Spiritus in baptismo illam demersit. Habuit hæc navicula ancoras ferreas, sed in clavos Christi illæ coaluerunt: habuit et malum, sed diabolus illum in crucis lignum dolavit: habuit rudentes, sed his acceptis Judas sese strangulavit. In hanc naviculam ascendentes Judæi, in petram impingentes, circa fidem naufragium passi sunt. Ideo Judæi hactenus in profundo ignorantie innatant. Attamen quotquot ex illis possunt Christianam naviculam tenere, servantur: ceteri vero in salsuginoso incredulitatis interitu pereunt. Utinam autem in profundo versantes ad Jonam et ad cetum confugerent! fortassis enim ab illo docti piam erip Christum religionem, viventes cum Jona a cæto in Niniven conjicerentur. Nunc vero oculos cordis claudentes, non ad illum confugunt, videntes eum in medio orbis cum pia religione fulgentem et fidem splendide exhibentem: neque ad poenitentiam præconem Joannem se recipiunt ut vivant. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi consilium inierunt, quomodo illum perderent.* *Exeuntes Pharisæi*: unde? Non ex invidia, sed ex lege. Nisi enim exivissent ex lege, Legislatorem non contumelia affecissent. *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex lege quæ ait: *Insonem et justum non occides (Exod. 23. 7).* *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex præcepto Dei illuminante oculos cordis. Nam *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos (Psalm. 18. 9).* *Et exeuntes Pharisæi consilium ceperunt quomodo illum perderent.* *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex præcepto, ex lege, ex vita. Nam qui alteri mortem machinantur, ipsi prius a vitæ lumine abscedunt. *Et exeuntes Pharisæi consilium inierunt.* A quoniam exeuntes non dicit scriptor, ut mentem nostram ad rem perquirendam

ὅν ὁ μύλος ἐλέπτυνε, καὶ χεῖρες ἐμάλαξαν καὶ πῦρ ἐτελειώσεν, ἀλλ' ὃν παρθένος ἄρουρα ἀνευ ἀρότρου καὶ σπέρματος ἦνθησε, καὶ σταυρὸς ὥρμασε, καὶ Πατήρ ἐτελειώσεν, καὶ δώδεκα κήφινος τῶν ἀποστόλων ἐτρύτησαν. Τοῦτον τὸν ἄρτον Μάρια μὲν ἐγέννησεν, ἡ Ἐκκλησία δὲ ὑπεδέξατο, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὅφ' ἡμῶν ἐσθίεται, καὶ ἀδαπάνητος μένει. Τοῦτον ὅμιν τὸν ἄρτον ἐπὶ τῆς μετρίας μου τραπέζης ἐπιθείς, ἡθουλόμην τῇ σιωπῇ τὸ τῆς γλώττης μου ὄργανον περισφίγξαι· ἀλλ' ἡ τῶν θεομάγων Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ραπτομένη ἐπίβουλος ἐνέδρα καὶ τοὺς λίθους λαλεῖν ἀναγκάζει. Τί γὰρ ἠκούομεν ἀρτίως ἀναγινωσκόμενον; Καὶ ἐξελεύσονται, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Καὶ τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν βουλευόμεναι ἀπολέσαι τὸν Κύριον; Ὅτι ἐν ἡμέρᾳ σαββάτων ἀνθρώπων ἐθεράπευσε, καὶ τὴν ἀργὴν καὶ ξηρὰν χεῖρα ἐν ἡμέρᾳ ἀργίας πρὸς ἔργον ἐξέτεινεν. Ὡ ἀγαπήσθαι Ἰουδαίων τῶν μὴ νοοῦντων, ὅτι ἔδει τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ δεξιάν χεῖρα τοῦ Ἀδὰμ, ἀφαιμένην τοῦ ξύλου καὶ ξηραμένησαν τῇ παραβάσει, ταύτην πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου κεραμέως ἀναπλασθῆναι! ἢ ὅτι ἔδει τὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου διὰ τὴν τῶν ἀθέων εἰδῶλων αἰμοχυσίαν δεξιάν σπικλῆσθαι, διὰ τοῦ ἰδίου δημιουργοῦ πάλιν λαμπρὰν πρὸς οὐρανὸν ἐκταθῆναι! Ἀλλὰ λυποῦνται ἐπὶ ὑερερίᾳ ἀνθρώπου καὶ σωτηρίᾳ ψυχῆς, καὶ τὴν μὲν ἀργίαν τοῦ σαββάτου ἐκδιδάσκουσιν, τὴν δὲ θαυματουργίαν τοῦ Ἰησοῦ ἀγνοοῦσι. Διὰ τί γὰρ, ὦ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐλυπήθητε, ἢ τοιαῦτα οὐκ ἐμελετήσατε κατὰ τοῦ Ματαθαῖ, ὅτε τὸν Ἰσραὴλ συνέπριεν, ὅτε τοὺς υἱοὺς ὁμῶν καὶ τὰς θυγατέρας ἐθυσίᾳς τοῖς δαιμονίοις, καὶ τοὺς οἰκούς τοῦ Θεοῦ ταμὴν τῶν εἰδῶλων καθίδρυσεν; διὰ τί τοιαύτην βουλὴν οὐκ ἠγάγετε κατὰ τὸν Ἡρώδου, ὅτε τοὺς νηπίους ἀδικῶς ἀπέσφαξε, καὶ μητέρας ἠτέκνωσεν; ὅτε ἦν ἰδεῖν δίκην ἀσταχυῶν ἀώρων τοὺς νηπίους κατακαίμενους ἐν μιᾷ τομῇ σιδήρου, μήπω τὸν κόκκον τῆς καρδίας στερεοὺν ἔχοντας, μήτε μὴν τοὺς ἀνθέρικας τῶν τριχῶν ἠδῆσαντας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαλωτάτῃ τοῦ γάλακτος τροφῇ τυγχάνοντας, βίαιᾳ θυμῷ χαλάζης ὑπὸ Ἡρώδου φονευομένους; ὅτε οἰμωγαὶ καὶ κοπετοὶ ἀνδρῶν ἐν ταῖς τῆς πόλεως πλατείαις [759] καὶ ρύμαις ἠκούοντο, ἐκεῖ πατέρων λυσιφρένων, καὶ μητέρων λυσικόμων δεινῶς ὀλοφυρόμενων ἐπὶ τῇ τῶν ἀώρων τέκνων ἀδίκῃ σφαγῇ; ὅτε τοῖς τῶν νηπίων αἵμασιν ἡ Βηθλεὲμ ἐφοινίσσεται, καὶ αἰῶρων βοτρυῶν γλεῦκος ἄωρον τοῖς τῶν γονέων θερμοῖς δάκρυσι συνεικνύετο; ὅτε ὄφεις πατέρων ὀλοφυμῶν διστρέφετο, καὶ μητέρων σπλάγγνα τοῖς πόντοις εἰλίσσεται, καὶ γαλακτοφόροι πηγαὶ μαστῶν παρὰ καιρὸν ἐξηραίνοντο; ὅτε ἐν τοῖς τῶν μητέρων πατέροις τὸ πνεῦμα στενωχῶρως εἰλούμενον, περὶ τοῦς μωκῆρας ἀτάκτως ἐφέρετο; ὅτε πατέρων καὶ μητέρων ὀφθαλμοὶ πηγὰς ὕδατος ἐμυνοῦντο, καὶ ἀργυροπρόους σταγόναις δακρύων κατὰλαδόντων ἀπὸ παρειῶν ἐπὶ ἑδαφὸς ἐβρίπτον; ὅτε τριχῶμα γυναικῶν τοῖς αὐτῶν θυεῖν ὑπὸ πολλῆς ἀνοίας τῷ σπαργμῷ κατεζαίνετο, καὶ οὗς ἔδει κρύπτειν πλοκάμους, τοῦτοὺς τῇ μέθῃ τῆς λύπης ἐκπύμπουν; Ἀλλὰ τοῦναντίον φρονούντες, τοῦναντίον καὶ ποιεῖτε· καὶ τοὺς μὲν φονεῖς καὶ ὀυεθύσους θανάτου ἀφίετε, τοὺς δὲ ἀθώους καὶ δικαίους κολάζετε, τοῦ νόμου λέγοντος· Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. Ὡ τάξεις ἀτακτος, καὶ νόμος ἄνομος, παρὰ διαβόλου πεμπόμενος, παρὰ δαιμόνων γραφόμενος, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέχρι τοῦ νῦν φυλακτόμενος! Ποῖος οὗτος νόμος, τὸ τοὺς μὲν φονεῖς περισφίγξαι, τοὺς δὲ τὸν τοῖς φονευθεῖσι τὴν ζωὴν χαρίζεσθαι ἀπολλύσθαι; Τὸν γὰρ Βαραβδὴν ἐπὶ σάσαι καὶ φόνῳ εὐρεθέντα ἤξισαν Πιλάτων ἀπολυθῆναι, τὸν δὲ Ἰησοῦν τὸν τοῦς ὑπὸ τοῦ διαβόλου φονευθέντας ζωοποίησαντα ἤξισαν σταυρωθῆναι. Καὶ ἐξελεύσονται, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὡ γνώμη ἀγνώμων, καὶ βουλὴς ἀδουλίας μεμυσμένη! Ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ποταμῶν αὐτοῖς τὰς εὐεργεσίας ἐδύλεν, οἱ δὲ καὶ ἀνελόντες τὴν χάριν, φονοκτόνους βουλὰς ἐν καρδίαις ἐρεῦγοντο. Οἱ τὰ τραυμάτια αὐτῶν ἔχοντες, ἰώμενοι τῶν ὀδυνῶν ἀπηλλάκτοντο· ἐκεῖνοι δὲ ἐν μὲν τῷ σώματι μὴ ἔχοντες τραυμάτια, ὑπὸ τοῦ φθόνου κεντούμενοι ὤδυνοντο. Οἱ πεινώντες αὐτῶν ἐπ' ἑρήμιας, εἰς κόρον ἐτρέφοντο· καὶ ἐκεῖνοι ἐν εὐθηνίᾳ πίστεως ὑπὸ ἀπιστίας ἐφθελόντο. Τὸ ὕδωρ εἰς ὀνὸν μετεβάλλετο· καὶ ἐκεῖνοι αὐτοῖς μὴ γέυσάμενοι, τῷ φθόνῳ μεθύοντες περι-

ερέοντο. Εἶδον τῆς αἱμορροούσης σταλασίας τὰς τοῦ αἵματος βύσεις· καὶ ἐκεῖνοι τῇ βασκανίᾳ τηρόμενοι κατέσταζον. Οἱ δαιμονιώντες αὐτῶν, τῶν δαιμόνων ἐλευθερούμενοι ἐσωφρόνουν, καὶ ἐκεῖνοι ὑπὸ τοῦ φθόνου κινούμενοι χειρόνως τῶν δαιμονίωντων ἐμαίνοντο· οἱ τυφλοὶ αὐτῶν ὀφθαλμοὺς μὴ ἔχοντες ἐκωτίζοντο, καὶ ἐκεῖνοι ὀφθαλμοὺς ἔχοντες ἐκωτίζοντο. Τῶν κωφῶν, ὡς ἀρτίως ἠκούομεν, ὁ εἰλητὴς ἀκοῆς ἠκολύετο· καὶ ἐκεῖνοι ἡ καρδία διεγγοισθῆς βουλὰς φόνου περιέστρεφεν. Ἡ θάλασσα τὰ αὐτῆς κύματα καταστείλασα, πρὸς ἐπίβασιν αὐτῆν τοῦ Δεσπότου ἠτόιμασε· καὶ ἐκεῖνοι ἡ καρδία κύματα λογισμῶν θανατηφόρα διὰ στόματος ἤφριζε. Βαρύτατον ἀνεμοὶ τὴν βίαν τοῦ πνεύματος θεύλασαν εἰς πρᾶξιν αὐρὰν ἐγαλνήσαν· καὶ ἐκεῖνοι τῇ ζάλῃ τοῦ φθόνου κλονούμενοι, σταυροῦ χειμῶνα ἐσύριζον. Ὡ φθόνε, ρίξα θανάτου, ἡ πολυπλοκὰ νόσος καρδίας, ὀξύτατε ἦλε! ποῖος γὰρ ἦλος ὀξύτατος οὕτω κεντᾷ, ὡς ὁ φθόνος τὴν ἔχουσαν αὐτὸν καρδίαν τιτρώσκει; ποῖα δὲ νόσος οὕτω τὸ τῆς βίαιας κάλλος ἀφανίζει, ὡς ὁ φθόνος τὸ τῆς ψυχῆς καλλίπνοον ἄνθος, τὴν ἀγάπην, μαρμαίνει; Τὸ πῦρ ὕδωρ σθένυσσι, τὸν δὲ φθόνον μυθεῖται πηγάδι διδασκάλων οὐ παύσους· μία ἀκρόν τὸν ἰδὸν τοῦ σιδήρου ἀποσμήχει, οἱ δὲ πάντε λίθοι τοῦ αὐτοῦ τὸν φθόνον ἐν τῷ Σαοὺ πλείον ἐξήγειραν. Λέγεται εἶναι ἡ σαύρα χλωρὰ· ἀλλ' οὐκ ἔστι τῶν φθονερῶν χλωρότερα. Ὡστερ γὰρ σκώληξ τὴν καρδίαν τοῦ δένδρου κατὰ μέρος ἐκτρώγων ἔφηρει, ὡσαύτως ὁ φθόνος τὴν καρδίαν τοῦ ἔχοντος αὐτὸν κατὰ μέρος ἐκδιεφρώσκειν μαρμαίνει. Καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, ἀγαπητέ, περὶ τοῦ φθόνου, οὕτω ἡρᾶμεθα λέγειν αὐτοῦ τὴν κακίαν· καὶ γλώσσας ῥητῶν, καὶ λόγους φιλοσόφων, καὶ ῥήσεις διδασκάλων, ἐξείπειν οὐκ ἰσχύουσιν. Πλήρωμα οὖν νόμου ἐστὶν ἀγάπη τοῦ λόγου, καὶ πλήρωμα φόνου ἐστὶν ἡ κακία τοῦ φθόνου. Ὡ φθόνε, πλοῖον πισσοειδὲς, ταρτάρινον, ναυαγοφόρον! [760] σὸς ναυκλήρος ἐστὶν ὁ διάβολος, κυβερνήτης ὁ ὄφεις, καὶ Κεῖν πρῶτος. Τὴν γὰρ ἐνθνήσαν σοι τῶν κακῶν ὁ διάβολος ἔδωκε· ὁ δὲ ὄφεις κυβερνήσας τὸν Ἀδὰμ εἰς ναυάγιον θανάτου κατήνεγκε· Κεῖν δὲ πρῶτος, ἐπειδὴ διὰ σέ, φθόνε, πρῶτος αὐτὸς τὸν φόνον εἰργάσατο. Σοὶ ἰσθὲς ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς ἐν παραδείσῳ ἡ τοῦ ξύλου παρακοή, καὶ σχοινία εἰσὶν αἱ σειραὶ τῶν ἁμαρτιῶν, σοὶ ἐπιβάται εἰσὶν οἱ φθονεῖς, ναυταὶ οἱ δαίμονες, κῶπαι οἱ δόλοι, αὐχὴν ἡ ὑπόκρισις, παρασφάττει οἱ φθονεῖς. Ὡ πλοῖον μυριοφόρον κακῶν! Ἐὰν ζητήσης ὑπόκρισιν, ἐκεῖ εὐρίσκειται· ἐὰν δόλον, ἐκεῖ γεννᾶται. Φθόνος ἐκεῖ πολιτεύεται, ἐχθραὶ, μάχαι, ἀπάτη, φιλονεικία, λοιδορία, κακολογία, βλασφημία, καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, καὶ ὅσα ἂν παραλείπωμεν, ταῦτα πάντα τὸ ταρτάρινον πλοῖον τοῦ φθόνου βαστάζει. Τοῦτο τὸ πλοῖον τοῦ φθόνου κατακλυσμός μὲν βυθίσαι οὐκ ἴσχυεν, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, ἐν τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος καταπόντισεν. Εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἀγκυρὰς σιδηρὰς, ἀλλ' εἰς τοὺς ἡλούς τοῦ Χριστοῦ ἔχωνεῦθσαν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἰστίον, ἀλλ' ὁ διάβολος λαθὼν αὐτὸ σταυρὸν ἐπελέκει· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ σχοινία, ἀλλὰ ταῦτα λαθὼν Ἰουδας ἀπήγγετο. Εἰς τοῦτο τὸ πλοῖον ἐμβάντες οἱ Ἰουδαῖοι, τῇ πέτρᾳ προσκρούσαντες περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ νῦν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ βυθῷ τῆς ἀγνώσεως ἐνήχονταν. Πλὴν ὅσοι αὐτῶν ἐν ἰσχύσει τῆς Χριστοφόρου ἐλπίδος κρατῆσαι, διασώζονται· οἱ δὲ ἄλλοι ἀλμυρῷ θανάτῳ ἀπιστίας ἀπόλλυνται. Καὶ εἴθε καὶ ἐν τῷ βυθῷ ὑπάρχοντες πρὸς Ἰωάνη ἐλὶς τὸ κῆτος ἐξέρχονται· ἴσως γὰρ ἂν παρ' αὐτοῦ μαθητὸς τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν, ζῶντες μετὰ τούτου, ὑπὸ τοῦ κήτους ἐν Νινευὶ ἐξεβρίπτοντο. Νῦν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας καμύσαντες, οὗτε τὸν λαμπροφόρον τῆς ἐσπερίαις ἐν μέτρῃ τῇ γῇ ἐστῶτα, καὶ τὴν πίστιν ἀστράπτοντα ὁρῶντες, πρὸς αὐτὸν καταφεύγουσιν· οὗτε πρὸς τὸν τῆς μετανόιας κήρυκα Ἰωάννην καταφεύγοντες ζῶσι. Καὶ ἐξελεύσονται, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Καὶ ἐξελεύσονται, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Οὐκ ἐκ τοῦ φθόνου, ἀλλ' ἐκ τοῦ νόμου. Εἰ μὴ γὰρ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ νόμου, οὐκ ἂν τὸν τοῦ νόμου Νομοθέτην ἐνύβριζον. Καὶ ἐξελεύσονται, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Ἐκ τοῦ νόμου τοῦ λέγοντος· Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. Καὶ ἐξελεύσονται, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Ἐκ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τῆς φωτίζουσας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας. Ἡ γὰρ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλ-

μούς. — Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Ἐκ τῆς ἐντολῆς, ἐκ τοῦ νόμου, ἐκ τῆς ζωῆς. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι θάνατον μαλετώντες, αὐτὸν πρῶτοι τὸ τῆς ζωῆς ἀπολείπουσι φέγγος. Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον. Καὶ οὐκ εἶπεν ὁ γράψας παρὰ τίνος· τὸν ἡμέτερον νοῦν ἀνακινῶν πρὸς τὴν ῥησιν. Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον. Παρὰ τίνος; Ἡ δὴλον ἐστὶ παρὰ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου διαβόλου. Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Τὸ, Ὅπως, ποῶν τρόπον; Ἄρα πέτρα; Ἄρα μαχαίρα; Ἄρα πυρρὶ, ἢ ὕδατι; Ὁ δὲ σύμβουλος αὐτῶν διάβολος. ἀναπολήσας τὸ εὖλον τὸ ἐξ ἀρχῆς, οὐδ' οὐτὸν Ἀδάμ ἐθανάτωσεν, εἰς αὐτὸ πάλιν καταφεύγει, καὶ συμβουλεύει ξυλὸν σταυρῶσαι τὸν Ἰησοῦν. Ἦγνων δὲ ἐπὶ ἐμῶν ἐκείνῳ τὸ εὖλον καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ εὖλου παράθεσιν παραλύνει, καὶ τὴν ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις ἀνατελεῖ. Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὁ συμβούλιος κακίστη διὰ φθόνου σπειρομένη, καὶ διὰ φθόνου ἐλεγχόμενη! ὦ ματαῖα βουλὴ! Ἀγνοοῦσι γὰρ, ἐπὶ θεοῦ οὐκ ἀπολλύται. Τὸν μὲν γὰρ ὀστράκινον λῦγον τοῦ σώματος διαλύσουσι, τὴν ἀσθεστον αὐτοῦ λαμπάδα τῆς θεότητος σβῆσαι οὐ δύνανται. Ἐξελθόντες δὲ οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὁ θαυμαστόν πρᾶγματος, καὶ μυστηρίου καινοῦ! Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἀναζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολλυμένον, καὶ οὗτοι τὸν τῶν ἀπολλυμένων εὐρέτην ἀπολείπει ζητοῦσι. Διὰ ποίαν αἰτίαν, εἶπατε ἡμῖν, Ἰουδαῖοι, κατ' αὐτοῦ τοιαῦτα βουλευέσθε; Ἄλλ' ἐκεῖνοι [761] μὲν αἰσχύνονται λέγειν· ἡμεῖς τὴν αὐτῶν αἰσχύνην πανταχῇ στήλιτεύσωμεν. Διὰ τί γὰρ, φησὶ, νεκροὺς ἡγείρει; καὶ διὰ τί ἀσθενούντας ἰάται; διὰ τί καλὰ λαλεῖ; διὰ τί καλὰ πράττει; διὰ τί καλὰ διδάσκει; Διὰ ταῦτα πάντα τὰ ἐγκλήματα βουλευόμενοι αὐτὸν ἀπολέσαι. Ὅταν ἐξέρχονται νήπιοι παῖδες βασι λαμβάνοντες, διὰ τῶν βαλῶν τὴν νίκην αὐτοῦ προαναφανοῦντες, καὶ ἐν τῇ εὐφημίᾳ αὐτοῦ λέγοντες, Ὡσαννά ἐν τοῖς ὕψιστοις, ἐκεῖνοι ἀπὸ τῶν ζιζιῶν σφαττόμενοι ὑπὸ τοῦ φθόνου κεντοῦνται· οἱ γὰρ ἐπαινοὶ τῶν φθονοῦμένων, βέλῃ εἰσι τῶν φθονούντων. Καὶ προσέρχονται τῷ Ἰησοῦ, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· Ὁκ ἀκούεις, εἰ οὗτοι λέγουσι; Καὶ οὐκ ἐγίνωσκον, ἐπὶ προφητικῶς ἐπληροῦτο τὸ γεγραμμένον, τὸ, Ἐκ στόματος ῥηπλῶν καὶ θηλαζόντων κατηγορεῖσθαι αὐτόν. Ὅτε Ἰεζάβελ κατὰ τοῦ Ναβουθὲ τὰ πλαστὰ ἐποίησε γράμματα, ἡδὼς ἀνέγεσθε· ὅτε Πιλάτος γράφει ἐπὶ τοῦ τίτλου τὰ χρηστὰ γράμματα, ἀναγκατεῖται, καὶ κωλύετε γράφεσθαι. Τί γὰρ λέγουσι; Μὴ γράψετε, ἐπὶ Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Μὴ γράψετε,

ἀντὶ τοῦ, τὴν ἀλήθειαν, τοῦ, Μηδεὶς ὠφείλεται, μηδεὶς ἀρτίος ἔστω πρὸς εὐσέβειαν. Πάντως οὐχ οὕτως ἡγνᾶκτον κατὰ τῶν τὰ δράματα τῶν ὀρχηστῶν γραφάντων, οὐδ' ἂν ἐπὶ καὶ νῦν οἱ πολλοὶ τὰ τῶν δαιμόνων ἀκούσιμα ἔσματα. Καὶ περὶ μὲν ἐκείνων οὐκ ἀλγοῦσι, περὶ δὲ τῶν θεϊκῶν διδασμάτων ὅτι γράφονται ποιοῦσι. Καὶ ἄρα οὐκ ἐστὶ παντὸς κακοῦ ὑπέρτερον, τὸ τὰς μὲν μυθολογίας φιλοστίνως γράφεσθαι, τὰς δὲ δοξολογίας Ἰησοῦ μὴ γράφεσθαι δι' ὧν εἰς οὐρανὸν ὀδητούμεθα; Εἰ δὲ καὶ ἦν τις ἄρα διδασκάλων ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ὅμως δὲ τὰ τοῦ θεοῦ λέγων, οὐ μὴν ἄρα βέλτιον τὰ τοῦτο γράφεσθαι ὑπὲρ τὰς τῶν Ἑλλήνων δαιμονιῶδεις μυθολογίας; Συμφέρι γὰρ τοῖς νεωτέροις ἐν ταῖς ῥήσεσι τῶν θεολόγων διδασκάλων, καὶ ἰδιωτικῶν τυγχάνωσιν, ἐμμελῶδοντας παιδεύεσθαι, ἀμειψτον ἔχοντας φρόνημα, καὶ μὴ ἐν ταῖς τῶν δαιμόνων διδασκαλίαις ἀνασχολοῦμένους εἰς ἀκολασίαν ἐκμανεσθαι. Μὴ γράψετε. Διὰ τί, Μὴ γράψετε; τί γὰρ ὑμῶς βλέπτε; ποίων δὲ ὑμῶς χρημάτων ἀποστερεῖ ἡ τῆς ἀληθείας γραφῇ; Ἄλλος τῇ προθυμίᾳ τῶν γραφομένων οὐκ ἤλγει τὴν χεῖρα, κακείνῳ τὰ στήθη ἐτυπτον. Ἄλλ' εἰ καὶ Φαρισαῖοι ταῦτα ἔλεγον πρὸς Πιλάτον, καὶ ἐκώλυον αὐτὸν γράφειν τὰ τῆς ἀληθείας γράμματα· ὁ δὲ εἰ καὶ ἐθνικός ὑπάρχων ἔλεγε πρὸς αὐτούς· Ὁ γέγραφα, γέγραφα. Ἀρμόβει καὶ ἡμῖν αὕτη ἡ διδασκαλία, ἵνα ὅταν οἱ αἰρετικοὶ ἡμῖν συμβουλευόμενοι μελίστασθαι ἀπὸ τῆς δόξης, λέγωμεν πρὸς αὐτούς· Ὁ γεγράφαμεν, γεγράφαμεν. Καὶ ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Γρῶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκείθεν. Γρῶς, οὐκ ἀπὸ ἄλλου μαθῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐαυτοῦ ἰγνώσκων· καρδιογνώστης γὰρ ἦν, καὶ ἔσται, καθὼς καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει· Ὁ γὰρ χρῆσαν εἶχε, φησὶν, ἵνα τις εἴπῃ αὐτῷ περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Γρῶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκείθεν, οὐ τὸν θάνατον φοιῶντος, ἀλλὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ ἐκδεχόμενος. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν πρῶτον νεκροῦς ἀνέγειραι, ἀσθενούντας ἰάσασθαι, πεινῶντας πολλοὺς ἐμπλησαι, πολλοὺς εἰς τὴν πίστιν στρεῖραι, καὶ τότε εἰσελθεῖν ἐπὶ τὸν αἰδίδιον θάνατον, μάλλον δὲ θάλαμον. Ἐδεῖ πρῶτον αὐτὸν στήσαι τὸ εὖλον τὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ, καὶ τότε θερμῶ τῷ πνεύματι ἐπὶ τοῖς ἐν τῷ δῶν κατακειμένους καταδραμεῖν. Γρῶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκείθεν. Ὅπου δόλος οὐ φαίνεται, φεύγει· ὅπου φόβος τεκταινεται, ἀναχωρεῖ· ὅπου ἀγάπη πλέκεται, καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐλίζονται. Πλέξωμεν τοίνυν, ἀγαπητοί, τὴν τριπλεκτὴν ἀγάπην, μὴ γλώσσας ἀπατηλαῖς, ἀλλὰ παλάμαις ἰσχυραῖς· ἵνα ἡ μεθ' ἡμῶν ὁ Ἐμμανουὴλ, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[762] Εἰς τὴν πόρνην καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον.

* Σήμερον ὁ Φαρισαῖος εἰς ἄριστον τὸν Δεσπότην κάλεσε, τιμὴν ὑβρεὶ κεράσας· ἡ δὲ πόρνη αὐτὸν τῇ ἰστέι εἰσέλασεν. Ὦντος γὰρ αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱμῶνος, ἰδοὺ γυνὴ πόρνη. Μανικὸν σχῆμα, γυνὴ πόρνη ἐν τῇ πόλει, ὁ ἐντολῆς πόλεμος, τὸ ἀσπιδέρμων βέλος, ὁ τῶν νέων ἱεὺς, ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρόν, τῶν παθῶν ἐξυπνιασμός, ἡ καπηλεία τοῦ σώματος, ἡ ἀνωφελεὶς ἐμπορία, ἡ ἐπιζήμιος πραγματεία, ἡ καὶ τῇ πωλοῦσιν καὶ τῇ ἀγοράζοντι θάνατον προξενούσα, τὸ τῆς νεότητος δίκτυον, ἡ ἀτκήπαστος παγίς. Ὑψαλμός· ἀρ πόρνης παγὶς ἀμαρτωλῶν· ἡ τῆς ἀκολασίας ἐνθῆκη, ἡ ἐαυτὴν πωλοῦσα, καὶ τοὺς ἀγοράζοντας δουλιγυνοῦσα, ἡ πολυκέφαλος λέαινα, ἡ δυσωδία τῆς πώλεως, ἡ οἰμὸς ὁ κατὰ πάσης ἔρπων ἀσθητικῶς, τὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀγκιστρον, ὁ περιφερόμενος θάνατος, ἡ ἀγορὰ τῆς ἡμέρας, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπωλείας, ἡ τοῦ θανάτου ὁσμὴ, ἡ πολυδύστητος γάγγραινα. Ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ὁ οἰμὸς τῶν οἰκητόρων, ἡ τυραννὶς τῶν γάμων, ἡ ἀνατροπὴ τῆς σεμνότητος, ἡ τῶν ἀνδρογύνων μάχη, ἡ κακοδάπανος τράπεζα, ἡ τῶν βαλάντιων κένωσις, ἡ τῶν χρημάτων ἐκροή, ἡ τῶν καμάτων ἀπώλεια, ἡ τῶν κληρονομῶν ληνός, ἡν ληνοβάται πατοῦντες τὴν ἐαυτῶν γύμνωσιν ὠρχήσαντο. Ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλός. Ἄλλ' ἡ ἀμαρτωλὸς ἐκείνη τῇ δικαιοσύνῃ προσέδραμε, καὶ ὡς ἐν πυρὶ ἀκάνθας τὰς ἀμαρ-

τίας ἀνήλωσεν. Ὁ δρυμὸς παράδεισος γέγονεν, ἡ λέαινα ἀρνίον, ἡ δυσωδία μύρον, ἡ ἀπώλεια θησαυρός, ἡ κερῶν περιστερὰ, ἡ πόρνη παρθένος, ἀδελφὴ Χριστοῦ, νόμῳ τοῦ Λόγου. Στάσα γὰρ ὀπισθεν τοῦ Ἰησοῦ ἡ τῆς αἰμορροούσης μαθήτρια, δάκρυσι τοὺς πόδας ἔβρεξε, καὶ ταῖς θριξίν ἐξέμαξε, καὶ τοῖς χεῖλεσι κατεφίλει τὰ ἰχνη, καὶ μύρῳ πολυτίμῳ ἤλειπεν. Ὅλα τὰ ὅπλα τῆς ἀμαρτίας ἡ βασιλεῖς προσήνεγκεν, εἰρήνην αἰτῶν· καὶ τὴν πανοπλίαν τῶν κακῶν τοῖς ποσὶ τοῦ Δεσπότη προσήγαγε. Καὶ ἐπειδὴ πάλαι ἠναγκασμένοι δάκρυσι πολλοῖς εἰς πάθος ἐξέλυον, ἀληθινὸς νῦν δάκρυσι τὸν Δεσπότην δυσωπήσασα, ἐαυτὴν ἀπέλυσε· καὶ ἡ τὰς τρίγας κακομηχανῶν πλέξασα, καὶ ἀσέμνους πυρῶσασα ταῖς θριξίν ὡς ὀδόν, τοῦ Χριστοῦ τοὺς πόδας ἐξέμασεν οὐ τὸν Δεσπότην λευκαίνουσα, ἀλλ' ἐαυτὴν ἀγιάζουσα. Ἐξωμολογεῖτο γὰρ διὰ τῶν τριγῶν, ὅσους ἐκ' αὐτῶν ἀγκιστρεύσασα εἰς θάνατον ἤλευσεν. Καὶ μύρῳ ἤλειψε πολυτίμῳ. Διὰ τί; Ἐπειδὴ πάλαι μυριζομένη πολλοὺς ἐθορρόρωσεν· ὁμοίως καὶ τοῖς ἀρώμασι κακῶς χρησαμένη, εἰς κύνας ρινηλάτας τοὺς ἔραστὰς μετεσκεύαζε. Νῦν δὲ τῷ μύρῳ καλῶς χρησαμένη, καὶ τῷ ἀληθινῷ τῷ μύρῳ προσκοιμίσασα, τὰ σατανικά μυρίσματα ἀπενίψατο. Εἶτα ὡς ὁ Κύριος αὐτὴν προσεδέξατο ταῦτα πράττουσαν, ὁ Σίμων ἐψηθύρισε, Δεσποτικῇ ἀγαθότητι λογοθέτης γινόμενος. Λέγει αὐτῇ Δεσπότης· Σίμων, ὁ

incitet. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt. A quonam? Ab eo certe, qui ab initio homicida fuit, diabolo. Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* Illud, quomodo, quem indicat modum? an lapide, an gladio, an igne, an aqua? Consiliator eorum diabolus animo revolvens lignum, quo ab initio Adamum occiderat, ad illud rursus configit, et auctor est ut in ligno crucifigant Jesum. Ignorabat autem futurum esse ut hoc lignum veterem ligni prævaricationem solveret, et ut hinc vita hominibus oriretur. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* O consilium pessimum ex invidia ortum et per invidiam confutatum! o vanum consilium! ignorant enim Deum numquam perire posse. Nam fictilem quidem lucernam corporis dissolvunt, inextinguibilem vero divinitatis lucernam extinguere nequeunt. *Exeuntes autem Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* O rem mirabilem, et mysterium novum! Venit Jesus querere et salvam facere quod perierat; et hi eum, qui perditos invenit, perdere querunt. Qua de causa, dicite o Judæi, contra illum hæc deliberatis? sed illos quidem pudet hoc dicere: nos illorum turpitudinem undique traducamus. Cur, inquit, mortuos suscitavit? cur infirmos sanat? cur pulchra loquitur, cur bona operatur? cur bona docet? Ob hæc omnia crimina consilium ineunt quomodo illum perdant. Quando exeunt pauci ramos palmarum accipientes, per illos ramos victoriam ejus proclamantes, et illi benedicentes, *Hosanna in excelsis* (Matth. 21. 9); illi hastis invidiæ jugulati confodiuntur, laudes enim eorum quibus invidetur, tela sunt in invidos missa. Et accedunt ad Jesum, et dicunt ei: *Non audis quid hi dicunt* (Ib. v. 16)? Nec noverant tunc impleri illud quod propheticè dictum fuerat, *Ex ore infantium et lactantium perfecti laudem* (Psal. 8. 3). Cum Jezabel contra Nabuthæ fictitias scripsit literas, id libenter tulistis; quando Pilatus in titulo bona verba scribit, indignamini, et ne scribat impedire conamini. Quid enim dicunt? *Noli scribere, Rex Judæorum* (Joan. 19. 21). *Noli scribere*, scilicet veritatem; nemo hinc utilitatem accipiat, nemo perfectus sit circa piam religionem. Certe non ita indignabatur contra eos qui saltatorum dramata scribunt; neque etiam nunc multi, cum dæmo-

num cantica audiunt. De illis quidem non dolent; de divinis dogmatibus, si scribantur, dolent. Annon omnium malorum deterrimum esset Philistionis mimica stulta describi (a), Christi vero gloriosa gesta non describi, quibus ad cælum ducimur? Quod si quis dætorum esset idiota quidem, sed quæ Dei sunt prædicans, annon melius esset ejus dicta scribi, quam dæmonicas Græcorum fabulas? Utilius namque esset junioribus in theologorum doctorum dictis versari, etiamsi illa simpliciora essent, in illisque institui, quæ inculpatam doctrinam continent, quam dæmonum doctrina imbutos in lascivia furere. *Noli scribere. Quare, Noli scribere?* in quo id vobis nocet? quibus vos pecuniis privat veritatis scriptura? Alius ex scribendi alacritate non dolebat manu, et illi pectora tundeant. Verum etiamsi hæc Pharisei Pilato dicerent, ipsumque impedire conarentur ne veritatem scriberet; ille licet gentilis esset dicebat eis: *Quod scripsi, scripsi* (Joan. 19. 22). Nobis quoque competit hæc doctrina; ut cum hæretici consilium nobis dederint ut ab hac sententia disceramus, respondeamus illis, Quod scripsimus, scripsimus. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, ut illum perderent. Jesus autem sciens recessit inde* (Matth. 12. 14. 15). Sciens; non quod ab alio didicisset, sed quod a seipso nosset: nam cordium cogitor erat et est, ut ait Joannes evangelista: *Non enim opus erat ei, ut quis diceret ei de homine* (Joan. 2. 25). Sciens autem Jesus, recessit inde: non mortem timens, sed tempus crucis expectans. Oportebat enim illum prius mortuos suscitare, infirmos sanare, esurientes multos satiare, plurimos in fide confirmare, et tunc venire ad celebratam mortem, imo potius ad thalamum: oportebat illum prius lignum mysterii crucis erigere, et tunc ferventi Spiritu ad eos qui in inferno jacebant accurrere. Sciens autem Jesus, recessit inde. Illo fugit, ubi dolus non apparet: ubi cedes illi machinantur, inde recedit: ubi caritas nectitur, ibi et Pater et Filius et Spiritus sanctus versatur. Nectamus ergo, dilecti, triplicem caritatem, non linguis fallacibus, sed pal-
mis operantibus; ut nobiscum sit Emanuel, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(a) De Philistionis mimi scriptis, vide Martial. 2. 41.

IN MERETRICEM ET IN PHARISÆUM.

Hodie Phariseus Dominum ad prandium vocavit, contumaciæ honorem admiscens: meretrix autem illum per fidem ad convivium excepit. Nam cum esset in domo Simonis, ecce mulier meretrix (Marc. 14. 3). Insanum spectaculum, mulier meretrix in urbe, civile et muris inclusum bellum, telum non ferreum, juvenum laqueus, eos concupiscentiæ, affectuum incitamentum, cauponaria corporis, inutile commercium, damnosa negotiatio quæ et vendenti et ementi mortem parit, rete juventutis, laqueus non tectus: oculus enim meretricis laqueus est peccatorum. Lascivie depositum meretrix, quæ seipsam vendit et emptores in servitutem redigit; læna multis instructis capitibus, fœtor urbi, lues quæ per omnes sensus repit, oculorum hamus, mors quæ circumfertur, forum damni, cupiditas perniciæ, odor mortis, gangraena admodum putrida. Ecce mulier in urbe, pestis civium, tyrannis nuptiarum, subversio honestatis, androgynorum pugna, mensa male sumptus profundens, crumenarum evacuatio, pecuniarum effusio, laborum jactura, herodum torcular, ubi qui nuditate suam calcant tripudiant. *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix* (Luc. 7. 37). Sed peccatrix illa ad justitiam accurrit; et peccata delet ut spina in igne absumuntur. Salus in paradisu versus est, læna in agnam, fœtor in unguentum, perniciæ in thesaurum, cornix in columbam, meretrix in virginem mu-

tata est, in sororem Christum, in sponsam Verbi. Nam stans pono Jesum hæmorrhoidis discipula, lacrymis pedes rigavit et capillis abstergit, labiisque vestigia osculata est, atque unguento pretioso unxit, universa peccati arma Regi obtulit, pacem petens, ac totam malorum armaturam ad pedes Domini adduxit. Et quia olim vi expressis lacrymis multos in affectum pravum resolverat, nunc veris lacrymis Domino supplicans, seipsam solvit: et quæ capillos mala arie plexuerat, et cumam inmodeste in modum torris evexerat, jam illa quasi linteo Christi pedes abstergit, non ut Dominum nitidum reddat, sed ut seipsam sanctificet: constebatur enim quot homines per capillorum hamum ad mortem piscata fuerat. *Et unguento pretioso unxit.* Quare? Quia olim unguentorum odore multos sordidaverat: similiterque aromatibus male usa, in canes naribus vestigantes amatores suos mutaverat. Nunc autem unguento bene utens, illudque ad bonum unguentum adducens, sataucas unctiones abluit. Deinde ut Dominus illam hæc agentem admisit, Simon obmurmuravit, dominicæ bonitatis censor effectus. Dicit illi Dominus: Simon, qui ad honorem me vocasti, et inhonorasti me, quod non expectabam: *Duo debitores erant cuidam* (generatori) (Ibid. v. 40. sqq.), tu et hæc: mihi debitores, nec simpliciter, sed admodum debitores, duplici obstricti debito, qui naturæ fœnus et legis sortem accepistis,

et circa utrumque in beneficium incidistis. Unus debebat denarios quingentos; tu nempe Phariseus, qui et graviora et plura anima peccata habes: Quia publicani et meretrices vos praecedunt in regnum caelorum (Matth. 21. 31). Alius vero quinquaginta: his notantur noxii meretricis mores. Non habentibus autem illis unde redderent per bona opera; accepta fide ambobus remisit, et discisso chirographo, Dic, quis ipsum magis diligit? Tum Phariseus: Existimo quia is cui plus donavit. Et is qui culpae obnoxius erat sui iudex fuit, et a Domino laudatus est dicente: Recte judicasti. Audi jam: Vides hanc mulierem, quae minus debebat quam tu, et plura munera donaque attulit? vides hanc mulierem, quae multis perniciis fuit? animum

sepius mortem quae circumquaque fertur? Ingressus sum in domum tuam: aquam comparata facilem, omnibus obviam, in pedes meos non intulisti; haec vero fontes lacrynarum ex oculis defluentes in pedes meos immisit. Oculum mihi non dedisti, haec vero labia sua pedibus meis applicuit. Oleo caput meum, ut misericordiam a me consequeretur, non unxit; haec vero unguento corpus, fide divinitatem meam unxit. Ideo dico tibi, Remittuntur ei peccata multa; ut impleatur quod in Psalmis dictum est, Remisisti iniquitates plebis tuae (Psalm. 84. 3); et illud a Joanne praedicatum, Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29). Ipsi gloria in saecula. Amen.

IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Peccati artificium contra peccatum versum est. Ars enim peccati crux est, ut impeccabile corpus morti tradatur: crux vero crucifixae carni machina fuit, quae ad caelum ascenderet: ac dictum illud de peccato mutatum fuit. Prius enim, ut Paulus praedicavit, Occasione accepta peccatum per mandatum (Rom. 7. 8) decepit me, et per ipsum me occidit; nunc vero dictum hujusmodi justitiae artificio competit: nam justitia occasione accepta per peccatum, decepit illud et occidit. Ea re stupefactus Paulus, in illam vocem prorupit: Magnum est pietatis sacramentum (1. Tim. 3. 16). Resurrectio enim in cruce abscondita est, et generatio ad immortalitatem vitam; immortalitatem Rex ab inferno emergens hominibus perperit. Vere maximum sacramentum. Quomodo igitur notum fuit hoc sacramentum? Manifestatum est, inquit, in carne. Ecqua fuit manifestatio? Justificatum est in spiritu. Quodnam justitiae argumentum? Apparuit angelis (Ibid.). Noverunt angeli, inquit, ejus qui apparebat dignitatem: accesserunt, et ministrabant ei. Fide digni certe sunt, Paule, justitiae pracones, et Christi virtutem celebrant: verum hominibus quoque fortitudinis illius signum ostende. Praedicatum est gentibus. Peragravit verbum quo ejus divinitas praedicabatur, etiam ab omnibus impediretur; cohibita praedicatio dilatata est. Quid ergo, si ad aures tantum pervenit, et gentibus quoque audiebant pro nugis verbum habitum est? Praedicatum est, inquit, et creditum est in mundo. Deinde postquam creditum est, omni superato obice, Assumptum est, inquit, in gloria. Praedicata fuit Ecclesiae fortitudo: imo potius totius orbis instantia. Nam humanitas hodie assumpta commune est humanae naturae auxilium: postea enim supplicia moderatiora erant. Et consideres velim illa olim a Deo hominibus inflictia supplicia, et assumptionis utilitatem deprehendes. Ex uno peccato lapsus Adam dejectus est; ad diuturnum corporis tremorem damnatus est Cain; ignis imbrem demisit caelum ut Sodomam terrae putredinem combureret; in columinum mutata est mulier, quae fugiendi legem violaverat. In populis autem qualis differentia? Audi Scripturam haec quasi lamentando narrantem: Tentaverunt, inquit, Deum, et a serpentibus perierunt. Murmuraverunt, inquit, et perierunt ab exterminatore (1. Cor. 10. 9 et 10). Fornicati sunt, ait, et ceciderunt in una die viginti tria milia. Dedit, inquit, Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, et mortui sunt septuaginta mille viri (Num. 25. et 2. Reg. 24. 15). Quid tibi narrem Dei ad regem tunc datam optionem? Haec dicit Dominus, inquit: Pete tibi tres annos famis super terram, aut tres menses ubi inimici tui te persequuntur, aut tres dies mortis in terra tua (Ibid. v. 13). Deplorent etiam Graecorum scriptores veterum temporum calamitates, diluviorum exuberantiam, incendiorum magnitudinem, annorum plurium famem, terrae motuum latam perniciem, sangui-

nis in civilibus bellis effusiones, frequentium bellorum tempestates. Nulla tunc erat bellorum malorumque tum ex caelo, tum ex terra imminarum cessatio, nulla pax sive Graecis, sive barbaris, sive Judaeis. Expectabat enim terra mediatorem, qui supernis et infernis pacem asserret. De quo Paulus ait: Ipse est pax nostra, qui impedit inimicitiam in carne sua (Ephes. 2. 14). Quot nunc sunt Sodomitis lasciviores? neque tamen ut olim ignis in illos effunditur. Suscepit enim terra pacis mediatorem, qui in genus humanum benignior evasit. Quot nunc sunt sceleratiores iis qui aevi Noe vivebant? quos tamen caelum diluvio non submergit. Quot ferociores Caino? quos Caini supplicio Deus non plectit. Cum enim a nobis irritatur, ad throni sui consortes primitias respiciens, reconciliatur: quando hominibus scelerate agentibus indignatur, intemperantiam humanitatem a dextris suis vides, placatur: cum ad iram illum concitat flagitiosum genus, iram superne mitigat congener noster illi assidens. Hoc tibi explicans Paulus ait: Christus est in dextera Dei, et supplicat pro nobis (Rom. 8. 34); non quod egeat supplicis vocibus: in regnum enim ascendit Christus; non quod supplicatio sibi sit propria: sed ipsam primitiarum assumptionem in supplicationem quae nos reconciliaret configuravit Paulus. O horrendum hodie daemonibus spectaculum! horrendum certe illis erat, videre hominis ut apparebat naturam, aerem pervadentem, excelsis quam illi ascendentem, caelis superiorem factam. Verum illi quidem gemebant: angeli vero laeti hominibus adstantes clamabant: Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in caelum, sic venit quemadmodum vidistis eum euntem in caelum (Act. 1. 11). Certius sit assumptionis mysterium. Discipuli enim stabant lianti ore in caelum respicientes et attente intuentes: cum vero paulatim caro altius pervasit, quam ut possent oculi attingere, in dubitandi cogitationem vergebant: Nusquam, inquit, corpus apparet: num species et phantasia solum fuit assumptio? forte oculis erravimus; aut non erravimus quidem, sed forte corpus in aereu dissolutum est, et jam naturam non habet terrenis visibilem. Cum sic dubitantes respicerent in caelum, angelos statim audierunt: Viri Galilaei, quid statis aspicientes in caelum (Ibid.)? Quid sibi vult, inquit, aspectus ille curiosus? quid oculi in caelum intenti? in caelis quaeritis illum? Jesum auferi nubes. Num quia jam illum in corpore videbit? Utrique rei ut certe confidite. Etsi nunc in caelum sit assumptus, at rursus veniet, Quemadmodum vidistis eum euntem in caelum. Sed ne diutius lingua tendatur, fatiscientes citaras deponamus, aliisque citharis demus locum. Assumptioni plaudant multorum ora; canat hodie communi voce totum hominum genus. Magnum est pietatis mysterium; visus est angelis, creditus est in mundo, assumptus est in gloria (1. Tim. 3. 19). Ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen.

ἐπὶ τιμῇ καλέσας με, καὶ ἀτιμάσας με, ὡς οὐ προσέδοξα· ἄνθρωπος ὑποφειλόμενος ἵστανται δαπανοῦν τι, οὐ καὶ αὐτὴ, μᾶλλον οὐ χρεώσται οὕτω ἐφειλάται, ἀλλὰ χρεωφειλόμενος, διπλοῦ ὑπεύθυνος τυγχάνοντες, ὅτι καὶ τὸ φῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῦ νόμου τὸ κεφάλαιον λαβόντες, εἰς ἀμφοτέρω τῶν ἐσσεύμενων παραπέσαντες. Ὁ εἰς ὥρεϊα δὴν ἄνθρωπος πεντακλῆς. — σὺ δὲ Φαρισαῖε, ὁ βαρύτερος, καὶ πλείονα ἔχων τὰ ψυχικὰ ἀμαρτήματα. Ἐπειδὴ οἱ ταλῶναι καὶ αἱ πόρται ἀπορροῦσιν ὁμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. — ὁ δὲ ἑσπερος πεντακλῆς, ὁ ὑπεύθυνος τῆς πόρνης τρέπας. Μὴ ἐχόντων καὶ αὐτῶν ἀποδοῦναι διὰ καθαρῶν καλῶν πράξεων, ἀμφοτέροις ἔχαρισατο πίστιν λαβόν, καὶ σχίσας τὸ χειρῶν γραφον. Εἰς αὐτὸν πλείον ἀγαπήσει; Εἰς αὐτὸν Φαρισαῖος, Ἰσχυροῦς, ὅτι ὡς τὸ πλείον [763] ἐχαρίσατο. Καὶ δικαστὴς αὐτοῦ ὁ ὑπεύθυνος ἔγινετο, καὶ τὸν δεσπότην ἐπαινέτην εὗρισκε λέγοντα. Ὁρθῶς

ἐκρίνας. Ἄκουε λοιπὸν· Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα τὴν ὀλιγότερά σου χρεωσθήσασαν, καὶ πλείονα ξενία καὶ δῶρα προσκομίσασαν; βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα τὴν πολλῶν ἀπώλειαν γενομένην; τὴν ἐμψυχὴν εἶδον. τὸν περιφερόμενον θάνατον; Εἰσηλθόν σου εἰς τὸν οἶκον· ὕδωρ, τὸ εὐωδὸν καὶ πᾶσι προκαίμενον, ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἤνεγκας· αὐτὴ δὲ πηγάς θαυμάτων ἐξ ὁμμάτων τοῖς ποσὶ μου προσήγγει. Φέλιγμα μοι οὐκ ἔδωκας· αὐτὴ δὲ τὰ χεῖρά αὐτῆς τοῖς ἔμοις ποσὶν ὑπέστρωσεν. Ἐλάτω τὴν κεφαλὴν μου, ὡς ἐλθθεὶς παρ' ἐμοῦ, οὐκ ἤλειψας· αὐτὴ δὲ μύρω τὸ σῶμα, τῇ δὲ πίστει τὴν θεότητα μου ἐμύρισεν. Οὐ χάριν λέγω σοι, ἀφένεται αὐτῇ αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί· ἵνα πληρωθῇ τὸ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, Ἀρῆκας τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ σου, καὶ τὸ ὑπὸ Ἰωάννου κηρυχθὲν, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρῶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Αὐτῇ ἡ ῥῆξις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ τῆς ἀμαρτίας κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἀντίστροφαι τὴν ἡμέραν. Τέχνη μὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας σταυρὸς, καὶ τὸ σῶμα θανάτου περιβαλεῖν ἀναμάρτητον· γέγονε δὲ ὁ σταυρὸς τῇ σταυρωθείσῃ σαρκὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνδρὸς μηχανήμα, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀμαρτίας βῆθαι μεταδίδωται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Παῦλος ἐκήρυττεν, Ἡ ἀμαρτία ἀπορροῦν λαβούσα διὰ τῆς ἀντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε· νῦν δὲ τῆς δικαιοσύνης τὸ ῥῆμα μηχανήματι πρέπον· ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἀπορροῦν λαβούσα διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἐξηπάτησεν αὐτὴν καὶ ἀπέκτεινε. Τοῦτο τὸν Παῦλον ἐκπλήξεν, εἰς ἐκείνην τὴν φωνὴν ἐνεκίνησε, Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Ἀνάστασις γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ κεκρυμμένη, γέννησις δὲ ἀθανάτου ζωῆς· ἀθανασίαν ἠνθίσασαν τιμωμένην ἐξ Ἰδοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὁ βασιλεὺς. Ἀληθὺς μυστήριον παμμέγα. Πῶς οὖν γνωστὸν τὸ μυστήριον; Ἐκπεριώθη, φησὶν, ἐν σαρκί. Καὶ εἰς ἡ φανέρωσις; Ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι. Ποῖον τὸ τῆς δικαιοσύνης τεκμήριον; Ὁρθὴ ἀγγέλοις. Ἐγνωσαν ἀγγελοὶ, φησὶ, τὴν τοῦ φανέντος ἀξίαν προσελθόν καὶ διηκόνουν αὐτῇ. Ἀξιώσιν μὲν, Παῦλε, τῆς δικαιοσύνης οἱ θεοπιστά, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ σεμνύνουσι δύναμιν δείξον μόντοι ἀνθρώποις τῆς ἰσχύος τῆς ἐκείνου σημείον. Ἐκηρύχθη, φησὶν, ἐν ὁδοῖσιν. Ἐδραμε λόγος περὶ αὐτοῦ θεολόγος, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων ἐμπροσθέντων· ἐκλατύνθη κωλυόμενον κήρυγμα. Τί οὖν εἰ μέχρις ἀκοῆς; τὸ κηρυττόμενον ἴσται, καὶ κηρυχθὲν ἔλθουσι γέγονε τοῖς ἀκούσασιν ἴστος; Ἐκηρύχθη, φησὶ, καὶ ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ. Εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν δεικνύς ἀκώλυτον, Ἀναλήφθη, φησὶν, ἐν δόξῃ. Ἐκηρύχθη ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύς, μᾶλλον δὲ πάσης ὁμοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπίστασις. Κοινὴ γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως βοήθεια, ἡ σημεριανὴ ἀνθρωπότης ἀναληφθεῖσα· τὰ γὰρ τῶν κολάσεων μετ' αὐτὴν μετρίωτερα. Καὶ μοι σκόπει τὰς παλαιὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκ Θεοῦ τιμωρίας, καὶ τὸ τῆς ἀναλήψεως εὐρήσεις δημωφελεῖς. Ἐξ ἐνὸς ἀμαρτήματος ἔρριπτο προσκορούσας Ἀδάμ· μακρὴν σῶματος τρέμω κατεκίχρητο Κάιν· Ἐβραε πῦρ οὐρανὸς, ὡς σημεῖον τῆς γῆς, καυστηριάζων τὰ Σόδομα· μετεπλάττετο πρὸς στήλην γυνὴ δρόμου παραχαράξασα νόμον. Αἱ δὲ εἰς ὁμοῦς ὅποια διαφοραὶ, ἀκούσων τῆς Γραφῆς, ὡς θρηνηθῆ διηγουμένης· Ἐκείρασαν, φησὶ, τὸν Θεόν, καὶ ὑπὸ τῶν ὁρῶν ἀκάλοντο. Ἐργήσαντο, φησὶ, καὶ ἀκάλοντο ἀπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. Ἐκόνεισαν, φησὶ, καὶ ἔκοντο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἑκοσι τρεῖς [764] χιλιάδας. Ἐδωκε, φησὶ, Κύριος θάνατον ἐπὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ πρωῒθεν, καὶ ὡς ὅρα φέροντο, καὶ ἀπέθανον ἔδοξον τὸν καὶ ἡμέρας ἀνδρῶν. Τί ἂν οἱ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς βασιλεία τότε διηγοίμην προτάσεις; Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν Ἀγγέλους στανεῖς τρία ἑκατὸν καὶ ἑξήκοντα, ἡ τρεῖς ἡμέρας τοὺς ἐχθρούς σου καταδιώκειν σε, ἡ τρεῖς ἡμέρας θάνατον ἐν τῇ γῇ σου. Τραγυνοῦσι καὶ γραφαίς Ἑλλήνων τὴν τῶν παλαιῶν χρόνων κακοπραγίαν, κατακλυσμένων ἀμετρίαν, ἀπερὸν ἐκπορεύον, παλευτέαν λιμῶν, σεισμῶν ὀλοῦν πάνθημον, αἱμάτων ἐμφυλίων ἐκχύσεις, κύματα πολέμων ἐπεκλήθηον. Οὐκ ἦν τότε τῶν ἐξ οὐρανοῦ καὶ

γῆς παρατάξιον, οὐκ Ἑλλήσιν, αὐ βαρβάρους, οὐκ Ἰουδαίους εἰρήνη. Ἐμενε γὰρ τὸν εἰρηνοποιούντα τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω μεσίτην περὶ οὗ Παῦλος φησὶν· Αὐτός ἐστιν εἰρήνη ἡμῶν, ὁ κωλύσας τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Πόσοι νῦν Σοδομοὶς ἀσελγέστεροι; καὶ πῶς ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἀπὸ τῶν πρὶν, οὐκ ἐκτρέχει. Ἐδέετο γὰρ τὸν τῆς εἰρήνης παρόντα μεσίτην καὶ τῶν τῶν ἀνθρώπων προμείρωσε γένει. Πόσοι τῆς ἐπὶ τοῦ Νῶε γένεως μοχθηρότεροι; καὶ κατακλυσμῷ τούτου οὐκ ἐκπλύνει οὐρανὸς. Πόσοι τῆς Κάιν θηριώτεροι γνώμης; καὶ τοῖς τοῦ Κάιν αὐτοῦ; οὐ τιμωρεῖται ὁ Θεός. Ὅταν γὰρ παροξυνθῇ παρ' ἡμῶν, πρὸς τὴν σύνθεσιν ἰδὼν ἀπαρχὴν, διαλλάττεται· ὅταν τοὺς κάτω θυμωθῇ παροῖνται, τὴν ἀμωμον ἀνθρωπότητα βλέπων ἐκ δεξιῶν, δυσωπεῖται· ὅταν κινήσῃ τὴν ὀργὴν τὸ κάτω ποτηρεύμενον γένος, ἄνω πρᾶναι τὸν θυμὸν ὁ τοῦ γένους συγγενὴς συγκαθέμενος. Τούτῳ σοι Παῦλος γυμνῶν, Χριστὸς, φησὶν, ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῇ γῇ ὅπου ἡμῶν, οὐκ ὡς χρώμενος δικαιοσύνης φωνῆς· εἰς βασιλείαν γὰρ ἀνῆλθεν ὁ Χριστός· οὐκ ἰδιότην, ἀλλ' αὐτὴν τῆς ἀπαρχῆς τὴν ἀνάληψιν εἰς ἐνεύχον ἐσχισμάτις Παῦλος τὰς διαλλαγὰς ἐκδοῦσας. Ὡς τῆς φρικτῆς σημεριανῆς θεωρίας τοῖς δαίμοσι! φε: κτὴν γὰρ αὐτοὺς θεωρεῖν ἑωρῶν, ἀνθρώπων κατὰ τὸ φαίνόμενον φύσιν, ὁδοῦν ἄερος, ὑψηλότεραν αὐτῶν ἀναβαίνουσαν, ἀνωτέραν οὐρανῷ γενομένην. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἔστανον, ἀγγελοὶ δὲ τοῖς μαθηταῖς παριστάντες περιχαρῶς ἐπέβων· Ὁδοὶς ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναλήφθεος ἀπ' ὁμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλθούσας, ὅν τρέπον ἐδέεσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς οὐρανόν. Τὸ τῆς ἀναλήψεως πιστοῦται μυστήριον. Ἐπειν γὰρ οἱ μαθηταὶ πρὸς οὐρανὸν κερηνοῦντες· καὶ συντάτταμενοι τῷ βλέμματι· τῆς σαρκὸς δὲ κατὰ μικρὸν ὑψηλότερας τῶν ὀφθαλμῶν γενομένης, ἔστανον λογισμοῖς ἀπορίας. Οὐ βλαβή, φησὶ, τὸ θεωρούμενον σῶμα· τάχα σχήματος ἀπλῶς ἡ ἀνάληψις· τάχα φαντασίας θέα· τάχα πλάνη ὑπεμείναμεν βλέμματος· ἡ πλάνη μὲν ἡρεῖς οὐκ ἐπὶ στήναι, εἰς ἀέρα δὲ διελεύθη τάχα τὸ σῶμα, καὶ φύσιν οὐκ ἔχει λοιπὸν τοῖς ἐπὶ γῆς ὁρατὴν. Μετὰ ταύτης ὁρῶντες εἰς οὐρανὸν ἀπορία; ἤκουον τῶν ἀγγέλων ἐξαφνης· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐσθήκατε βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Τί βούλεται, φησὶν, ὁμῶν ἡ περιέργος ὄψις; τί τὸ βλέμμα τοῖς οὐρανοῖς ἐπιτέλλεται; ζητεῖτε πάντως ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Ἐσπερεῖ τὸν Ἰησοῦν ἡ νεφέλη. Ἡ καὶ τὴν αὐτὴν ἐνώματον ὁρᾷται· ὡς περὶ βεβαίον ἀμφοτέρων θαρρείτε. Κἂν γὰρ νῦν εἰς οὐρανὸν ἀναληφθῇ, καὶ πάλιν ἐλθούσας, Ὅν τρέπον ἐδέεσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀλλ' ἐπὶ πολὺ τῆς γλώσσης ἡ νεύρα μὴ τεινέσθω· χασκώμεν τὴν τῶν λόγων αὐτῆν κακμηκυλίαν καθαρυθῆναι· δοῦμεν καὶ ταῖς λοιπαῖς κηρύσσας ἀκρίαν· πρότερον τὴν ἀνάληψιν εὐφηνία πολυστομαῖς· ἀλλὰ τὴν σημεριανὴν πάντων ἀνθρώπων τὸ γένος, Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Ὁρθὴ ἀγγέλοις, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀναλήφθη ἐν δόξῃ. Αὐτῇ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[765] *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος.*

Δεῦτε, φίλοι, σήμερον τῶν εὐαγγελικῶν ἀόκνως ἐφα-
 ψόμεθα θησαυρῶν, ἐν ἑκείθεν συνήθως ἀρυσόμεθα
 πλοῦτον ἀφθόνως μεριζόμενον, καὶ οὐδαμῶς οὐδέποτε
 δαπανώμενον· δεῦτε τῷ πανσόφῳ, καλῶς ὁδηγοῦντι,
 καὶ πάλιν ἀκολουθήσωμεν Λουκᾷ, ἐν ᾧ ὤψαμεν τὸν Χρι-
 στὸν εἰς ὅρος ὕψλιν ἀναβαίνοντα, καὶ Πέτρον καὶ
 Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τῆς θείας μεταμορφώσεως λαμ-
 βάνοντα μάρτυρας. *Ἰαραλαβὼν γάρ, φησί, τοὺς περὶ*
Πέτρον, εἰς ὅρος ὕψλιν ἀνῆλθεν ὁ Δεσπότης. Ὅρος
 ὕψλιν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας διελέγετο τῷ Χριστῷ·
 ὅρος ὕψλιν, ἐν ᾧ νόμος καὶ προφῆται συνωμίλουν τῇ
 χάριτι· ὅρος ὕψλιν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ τοῦ πάσχα τὸν
 ἀμνὸν σφαγιάσας, καὶ τῷ αἵματι τῆς φιλίας τῶν Ἑβραίων
 ῥαντίζας· ὅρος ὕψλιν, ἐν ᾧ Ἡλίας παρ' ἐκείνοις τὸν
 ῥαῖον μελίσσας, τὴν δι' ὕδατος θυσίαν ἐν πυρὶ δαπανήσας·
 ὅρος ὕψλιν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ ἀνοίξας καὶ κλείσας τῆς
 ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ συστήματα· ὅρος ὕψλιν, ἵνα
 μάθωσιν οἱ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, ὅτι αὐτὸς ἐστίν,
 ᾧ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγίων καὶ κα-
 ταχθόντων. Τρεῖς γὰρ μόνους παραλαβὼν, οὐ πάντας
 παραλαβὼν, οὐ πάντας καταλιπὼν, οὐ φθονήσας τοῖς
 ἄλλοις τῆς δόξης, οὐκ εὐτελεστέροισιν κρίνας· δικαιοὶ γάρ
 οὐν, δικαιοὶ τὰ πάντα δίδει· ἀναλογιζόμενος πάντας,
 καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης οὐ μεριζομένους ἤνωσεν.
 Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀνάβη· ἦν τῆς θείας γενέσεως καὶ τῆς φο-
 βερᾶς ἐκείνης ὁπτασίας ὁ μέλλων βεβῆσαι προσδότης
 Ἰούδας, τοῦτου χάριν καὶ τοὺς ἄλλους καταλιμπάνει,
 ἵνα κἀκεῖνον, μὴ μόνον καταλειφθέντι, πᾶσαν ἀπολογίαν
 ὑστερον ἀποκαλύψῃ, καὶ τῆς μεταμορφώσεως τοὺς
 τρεῖς αὐτάρχεις κατὰ τὸν νόμον ἐπισπάσῃται μάρτυρας,
 ἐν αὐτοῖς κατὰ ψυχὴν καὶ τοὺς λοιποὺς περιφέροντας.
 Αὐτὸς γάρ φησι· ἐφύλαξαι αὐτοὺς, Πέτερ δίκαιε, ἵνα καὶ
 αὐτοὶ ἐν ᾧσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἐσμεν. Ὅρων γάρ ὁ
 Ἰούδας παρὰ τὸ ὅρος Ἀνδρέαν, Θωμᾶν, Φίλιππον, καὶ
 τοὺς λοιποὺς διατρίβοντας μετ' αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ γογγύ-
 ζοντας, οὐκ ἀγανακτοῦντας, οὐ λοιδοροῦντας, ἀλλὰ χαί-
 ροντας, καὶ κοινῇ τὴν ἀνωθεν χάριν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς
 ἀποῦσι ψηφίζοντας· ἀναπολόγητις παντελῶς ὑπῆρχεν,
 εἰς οὐδὲν οὐδέποτε τῶν θυμάτων παραρραθεῖς. Ἀλλὰ
 καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὴν τοῦ μύρου ἀναιτίως
 βασκαίνων, καὶ τὸν Διδάσκαλον τοῖς ἐχθροῖς τολμηρῶς
 προδιδόν. Καὶ τί φησι; *Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν*
αὐτῶν, καὶ ὠφθῆσαν Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας συλλαλοῦν-
τες αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ Πέτρος, ὅς ὦλε περὶ πάντα θερμῶς,
 ὁμῶς αὖτις διανοίξας, οὐδ' οὐκ οἰδὲ ποτε θεωρήσας συλα-
 λούντας αὐτῷ, οὐ πολὺ μετρώσας τὸ θαῦμα, οὐ τὸ πα-
 ράδοξον μετρήσας τῆς θείας ἐλλάμψεως, καλὸν ἐκάλει
 τὸν ἔρημον τόπον· σκηνοποιεῖ ἐξ ἀλίως προέκοπτε,
 τῷ Σωτῆρι βοῶν· *Ποιήσωμεν ὥδε τρεῖς σκηνάς, μίαν*
σοι, καὶ μίαν Ἡλίου, καὶ μίαν Μωϋσῆ· οὐκ εἰδὼς ὁ
λέγει. Ἄλλ', ὡς τῶν μαθητῶν κορυφαίε καὶ πρωτοστάτα
 Πέτρε! τί ταπεινᾶς ἐννοίας προπατεύεσθαι θέλεις, καὶ
 λογισμοί· ἀνθρωπίνους καθυβρίζεις τὰ θεῖα, καὶ τρεῖς
 ἐγείρεις ἐν ἔρημῳ λέγεις; ὁμοίτητον τοῖς δούλοις ὀρίζεις
 τὴν Δεσποτῆν; καὶ τῷ Χριστῷ μίαν σκηνὴν, καὶ τοῖς
 θυσὶν ἐξ ἰσῆς οἰκοδομὴν ἐτείγῃ; μὴ γὰρ ἐξ ἀγίου
 Πνεύματος, ὡς οὗτος, συνελήφθη Μωϋσῆς; μὴ γὰρ
 παρθένος ἔτεκε τὸν Ἡλίαν, ὡς τοῦτον ἡ παλαιὰ Παρ-
 θένος Μάρια; μὴ γὰρ ἔμβρυον ἐκ μητῆρας ἐτέγγον Μωϋ-
 σῆα, καθάπερ τοῦτον ὁ πρόδρομος; μὴ γὰρ οὐρανὸς
 ἐμήνυσεν Ἡλίῳ τὴν γέννησιν; ἢ μάγοι προσεκύνησαν
 Μωϋσῆν τὰ σπάργαντα; μὴ γὰρ Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας
 εἰργάζαντο τοσαῦτα θαύματα; ἢ σπηλαίῳ ἀνθρωπίνῳ
 ἀπηλάσαν πνεύματα; Μωϋσῆς γὰρ ὠροίσθη ποτὲ, καὶ
 ῥάβδῳ πατάξας διήλθε τὸ πάλαιος· ὁ δὲ οὐ διδάσκαλος
 Ἰησοῦς ἐν θαλάσῃ πεζεύσας σὺν τῷ Πέτρῳ, βατὼν
 [766] ἐποίησε τὸν βυθόν. Ὁ Ἡλίας ἱκετεύσας ἐπλήθυνε
 τῆς χερῶν· ὁ δὲ σε μαθητὴν ἐξ ἀλίως λαβὼν, ἐπ' ὀλί-
 γοις ἄρτοις χιλιτάδας ἐκόρεσε, καὶ τὸν ἄδην ἐσκύλευσε,
 καὶ ἀνήρπασε τοὺς ἀπ' αἰῶνος καθεύδοντας. Μὴ τοίνυν
 λέγε, Πέτρε, *Ποιήσωμεν ὥδε τρεῖς σκηνάς, μὴδὲ*
Καλὸν ἡμᾶς τὸ ὥδε εἶναι, μὴδὲ ἀνθρωπίνον, μὴδὲ
ταπεινόν, μὴδὲ γήϊνον, μὴδὲ χαμερπές· τὰ ἄνω φέρονται,
τὰ ἄνω ζήτει, ὡς ὁ Παῦλος ἐμήνυσεν, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς.
 Πῶς γὰρ καλὸν τὸ ἡμᾶς ὥδε εἶναι, ὅπου ὁ ὅρις ὑβρίσας

τὸν πρωτόπλαστον καὶ ἐβλάψε, καὶ τὴν παράδεισον
 ἐκλείσεν; ὅπου τὸν ἄρτον ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου
 ἐσθίειν ἠκούσαμεν; ὅπου στένειν καὶ τρέμειν ἐπὶ τῆς
 γῆς διὰ παρακοὴν ἐμάθομεν; ὅπου πάντα σκιά; ὅπου
 πάντα παρελεύσεται ῥοπή; Πῶς οὖν ἡμᾶς ὥδε εἶναι
 εἰς τὸν οὐρανόν; Εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς κατελίμπανεν ἡμᾶς, τίνος
 χάριν ἐκοινωνήσεν αἵματος καὶ σαρκός; εἰ ἐνταῦθα
 Χριστὸς κατελίμπανεν ἡμᾶς, τίνος χάριν συγκατέθη τῷ
 πεσόντι καὶ τὸν καίμενον ἤγειρεν; εἰ καλὸν εἶναι ἐπὶ
 τῆς γῆς, εἰς μάτην ἐκλήθης τῶν οὐρανῶν κλειδοῦχος;
 Πού γὰρ λοιπὸν χρήσιμον τῶν οὐρανῶν αἱ κλείς; Ἐπεὶ
 τὸ ὅρος τοῦτο ποθεῖς, ἀποτάττω λοιπὸν οὐρανοῖς· εἰ
 σκηνὰς ἐγείρει θέλεις, παραίτησαι τὸ εἶναι τῆς Ἑκκλη-
 σίας θεμέλιος. Μετεμορφώθη γὰρ Χριστὸς, οὐκ ἀπῶς,
 ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀποδείξῃ τὴν μέλλουσαν τῆς φύσεως με-
 ταμόρφωσιν, καὶ τὴν ἐσομένην ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐν
 φωνῇ ἀρχαγγέλων δευτέραν σωτήριον ἔλθουσιν. Αὐτὸς γὰρ
 ἐστίν ὁ τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον περιβαλλόμενος, κριτὴς
 ὑπάρχων ζώντων καὶ νεκρῶν· ὅθεν Μωϋσῆν καὶ Ἡλίαν
 εἰς μέσον παρήγαγε, τῶν ἀρχαίων βίβων παραστήσαι τὰ
 σήμαντρα. Καὶ τί φησιν ὁ μέγας γραφεὺς; *Ἐτι αὐτοῦ*
λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκέλασεν αὐτούς·
καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, Οὗτός
ἐστίν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα· αὐ-
τὸν ἀκούετε. Ἐτι, φησί, τοῦ Πέτρου λαλοῦντος, ἀν-
 τέειξεν ὁ Πατήρ. Τί, Πέτρε, καλὸν εἶναι λέγεις, μὴ εἰδὼς
 ὁ λέγεις; Οὐπω πεπαιδευγῆσαι, οὐπω τὴν ἀσφαλὴ
 γνῶσιν τῆς υἱότητος ἔμαθες, ὁ λέγων, *Σὺ εἰ ὁ Χριστός,*
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ἰσχυροῦ. Τοσαῦτα θαύματα κα-
 τεῖδες, Βάρ Ἰωνᾶ, καὶ ἐτι Σίμων ὑπάρχεις; οὐρανῶν
 σε κλειδοῦχος κατέστης, καὶ τῆς ναυτιλίας ἐτι τὸ ἱμά-
 τιον οὐκ ἀπέθου; Ἰδοὺ τὸ τρίτον ἀνθίστασαι τῇ τοῦ
 Σωτῆρος βουλῇ, μὴ εἰδὼς ὁ λέγεις. Εἶπε γάρ σοι, *Δεῖ*
με παθεῖν, καὶ λέγεις, Οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· εἶπε
 πάλιν, *Πάντες σκανδαλισθήσονται, καὶ λέγεις, Εἰ*
πάντες, ἐγὼ δὲ οὐ σκανδαλισθήσομαι. Ἰδοὺ καὶ νῦν
 ἐγείρει θέλεις τῷ Χριστῷ, τῷ ἅμα ἔμοι θεμελιώσαντι
 τὴν γῆν, τῷ ἅμα ἔμοι συστήσαντι τὴν θάλασσαν, καὶ
 στερεώμα πηξάντι, αἰθέρα πυρῶσαντι, καὶ πάντα σὺν
 ἔμοι πρὸ αἰώνων δημιουργήσαντι, σκηνὴν τῷ ἐξ ἔμοι.
 σκηνὴν τῷ ἐν ἔμοι καὶ μετ' ὑμῶν, σκηνὴν τῷ ἀπάτορι
 Ἀδάμ, σκηνὴν τῷ ἀμείτορι Θεῷ, σκηνὴν τῷ λαβόντι
 σκηνὴν, ἣν ἡμετήσατο, γαστέρα παρθενικήν. Οὐκοῦν
 ἐπειδὴ σὺ τρεῖς σκηνὰς ἐγείρει βούλῃ, μὴ εἰδὼς ὅπερ
 λέγεις, ἐγὼ νεφέλῃ φωτεινῇ χρησάμενος, σκηνὴν καὶ
 τοὺς παρόντας φυλάξας, ἐκ τῶν ὑψίστων βοῶ, *Οὗτός*
ἐστίν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα. Οὐ
 Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, ἀλλ' οὗτος· οὐκ ἄλλοι, καὶ ἄλλος,
 ἀλλ' οὗτος, εἰς καὶ ὁ αὐτός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα, αὐτοῦ
 ἀκούετε. Μωϋσῆν ἐδικαίωσα, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἠυδόκησα·
 Ἡλίαν ἀπέλαβον, ἀλλὰ τούτον ἀπέστευλα ἐκ Παρθένου
 εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. Οὐδέτερος γὰρ, φησὶν, ἀνέβη εἰς
 τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἐκεῖ
 τοίνυν κατήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔκει ἑαυτὸν ἐκέκλωσε
 μορφῇν δούλου λαβών. Εἰ μὴ, μείνας ὁ ἦν, γέγονεν
 ὅπερ ἐσμὲν, εἰ μὴ σταυρὸν καθ' ἡμᾶς, δι' ἡμᾶς ὑπο-
 μέinas, καὶ τῷ οἰκείῳ αἵματι τὴν κόσμον ἱγέρασεν,
 ἀργεῖ οἰκονομία, καὶ μένει τὰ παλαιὰ τῶν προφητῶν
 ἀθέβαια ῥήματα. Ἀλλὰ παῦσαι, Πέτρε, καὶ μὴ τὰ τῶν
 ἀνθρώπων φρονεῖν, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστίν
 ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα· αὐτοῦ
 ἀκούετε. Διτιγῇ γὰρ τῇ περὶ αὐτὸν κέχρημαι φωνῇ.
 [767] ἐπὶ μὲν ὑμῶν ἐν τῷ ἔρει τούτῳ, ἐπὶ δὲ Ἰωάννου
 ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ· ἦν ὁ πάλαι προφήτης ἀληθεύ-
 σαι βοῆσας· *Θαβὼρ καὶ Ἐρμονιὴ ἐν τῷ ὄρει αὐτοῦ*
ἀγαλλιάσονται. Πῶς ὀνόματι; Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός
 μου ὁ ἀγαπητός. Ἐγαρίσατο γὰρ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν
 ὄνομα. Ἄλλ' ἔρεῖς πάντως, ἀγαπητέ, τί ἐστὶ, *Θαβὼρ*
καὶ Ἐρμονιὴ ἐν τῷ ὄρει αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται; Μάθανε τοῖνον συνετώς. Τὸ Θαβὼρ, τοῦτό ἐστι τὸ ὅρος,
 ἐνθα θελήσας μετεμορφώθῃ Χριστός, καὶ Υἱὸς
 Πατρὸς ἐμαρτυρήθη, ὡς ἀρίτως ἠκούσατε. Τὸ δὲ Ἐρ-
 μονιὴ ὅρος ἐστὶ μικρὸν ἐκ γῆς Ἰορδάνου, ὅθεν ἀνελήφθη
 Ἡλίας, καὶ οὕτως πλησίον ἐν τοῖς ρείθεσι τοῦ Ἰορδᾶ-
 νος βουλήθει· ἐδακτύθη Χριστὸς, καὶ Ἰῶς παρὰ Πα-
 τρὸς ἐμαρτυρήθη. Ἐν τούτοις τοῖς θυσὶν ὄρεσιν ὁ ἀφραν-

IN TRANSFIGURATIONEM SERVATORIS.

Venite, dilecti, hodie evangelicos thesauros impigre attingamus, ut inde pro more divitias ubertim dividamus, quæ nunquam absumi possunt. Venite ad sapientissimum rectumque ducem: rursus sequamur Lucam, ut videamus Christum in montem excelsum ascendentem, qui Petrum, Jacobum et Joannem divinæ transfigurationis testes assumpsit. *Assumpto, inquit, Petro et sociis, in montem excelsum ascendit (Luc. 9. 28. Matth. 17. 1).* Dominus. Mons excelsus, in quo Moyses et Elias cum Christo loquebantur: mons excelsus, in quo lex et prophetæ cum gratia loquebantur: mons excelsus, in quo erat Moyses, qui agnum paschalem immolavit, et Hebræorum limina sanguine aspersit: mons excelsus, in quo Elias erat, qui apud illos bovem in partes dissecat, et per aquam victimas igne absumpsit: mons excelsus, in quo Moyses erat, qui mare Rubrum aperuit et clausit: mons excelsus, ut discant Petrus, Jacobus et Joannes, ipsum esse cui omne genu flectitur cælestium, terrestrium et infernorum (*Philipp. 2. 10*). Tres solum assumpsit: non omnes assumens, nec omnes relinquens: non aliis gloriam invidens, non viliores iudicans; justus enim cum sit, iuste omnia administrat: omnes mente revolvens, et ex mutua caritate non avulsos, una copulavit. Sed quia divina illa et tremenda visione indignus erat Judas, qui traditor solutus erat, ideo cæteros relinquit: ne ille, utpote solus relictus, se hac defensione obtegeret; utque tres assumeret transfigurationis testes, qui secundum legem satis erant, qui etiam reliquos mente secum afferbant. Ipse namque ait: Serva eos, Pater iuste, ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus (*Joan. 17. 21*). Videns enim Judas extra montem Andream, Thomam, Philippum et cæteros secum versantes, nec murmurantes vel conviciantes, sed gaudentes, atque supernam gratiam et sibi mutuo et absentibus optantes, inexcusabilis omnino erat, qui in nullo patrato miraculo petro relictus fuerat. Sed et marsupium habuit, et ungenti mulieri sine causa invidit, et Magistrum andacter inimicis tradidit. Et quid dicit? *Et transfiguratus est ante eos. Et apparuerunt Moyses et Elias loquentes cum eo (Matth. 17. 2. 3).* Verum Petrus, ut semper in omnibus fervens, oculis mentis eos quos non voverat cernens cum eo loquentes, non ita accurate miraculum et stupenda divinæque illuminationis fulgorem considerans, desertum illum locum pulchrum vocabat: ex piscatore in tabernaculorum opificem proventus, Servatori clamat: *Faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Elie unum, et Moyse unum, nesciens quid diceret (Luc. 9. 33).* Sed, o discipulorum coryphæe et princeps, Petre! cur cum humilibus cogitationibus petulanter te ingeris, et humanis ratiociniis divina a fidei contumelia, dum tria in eremo erigenda dicis? parem servis Dominum statuis? et unum Christo tabernaculum, et duobus aliis similiter vis excitare? num ex Spiritu sancto, ut hic, conceptus fuit Moyses? num virgo peperit Eliam ut hunc sanctissima Virgo Maria? num infans ex utero novit Moysen, ut hunc Præcursor? an cælum Elie natales significavit? aut magi Moysis incunabula adorarunt? num Moyses et Elias tot miracula patrarunt? an in humana spelunca spiritus expulerunt? Moyses enim aliquando iratus est, et virga percussit pelagus trajecit: Magister vero tuus Jesus in mari ambulans cum Petro, calcabile profundum reddidit. Elias precans viduæ farinam multiplicavit, et ejus filium ex mortuis suscitavit: qui vero te ex piscatore discipulum accepit, paucis panibus millia hominum satiavit, et infernum expulavit, abripuitque eos qui a seculo dormiebant. Ne

ergo dicas, Petre, *Faciamus hic tria tabernacula; ne, Bonum est nos hic esse (Luc. 9. 33).* Nihil dicas humanum, humile, terrenum, humi repens: superna sapias, superna quæras, ut indicavit Paulus, non quæ super terram. Quomodo enim bonum est nos hic esse, ubi serpens primum parentem contumelia affecit et læsit, et paradysum clausit? ubi ipsum in sudore vultus panem comedisse audivimus? ubi genuisse et tremisse propter inobsequentiam didicimus? ubi omnia umbra? ubi omnia in momento transibunt? Quomodo ergo bonum est nos hic esse? Si nos Christus hic relinqueret, cur communicasset carni et sanguini? si nos Christus hic relinqueret, cur lapsus subvenit et jacentem erexit? si bonum sit esse super terram, frustra vocatus es cælorum clavicularius. Ad quid enim utiles erant claves cælorum? Quando hunc montem desideras, cælis jam abrenuntia: si tabernacula vis excitare, fundamentum Ecclesiæ esse recusa. Transfiguratus enim est Christus non frustra, sed ut futuram nobis ostenderet naturæ transfigurationem, et futurum in nubibus in voce archangelorum secundum salutarem adventum. Ipse enim est amictus lumine sicut vestimento, judex vivorum et mortuorum. Quare Moysen et Eliam in medium adduxit, ut antiquorum oculis signacula sisteret. Et quid dicit magnus ille scriptor? *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite (Matth. 17. 5).* Adhuc, inquit, Petre loquente, contradixit Pater. Cur, Petre, bonum esse dicis, qui nescis quid dicas? Nondum institutus es, nondum firmam Filii cognitionem accepisti, qui dicis: *Tu es Christus, Filius Dei veri (Id. 16. 16).* Tot signa vidisti, Bar Jona, et adhuc Simon es? cælorum te clavicularium constituit, et nondum nauticæ artis vestimentum deposuisti? Ecce jam tertio Servatoris voluntati resistis nesciens quid dicas. Dixit tibi, *Oporet me puti; et ais, Non erit hoc tibi: dixit rarum, Omnes scandalizabimini; et dicis, Si omnes, ego certe non scandalizabor (Id. v. 16. 21. 22 et 26. 33).* Ecce nunc quoque Christo vis tabernaculum excitare, qui tecum fundavit terram, qui tecum mare constituit et firmamentum fixit, qui tecum igneum fecit, et omnia tecum ante sæcula creavit: tabernaculum illi, qui ex te est: tabernaculum illi, qui in te et vobiscum est: tabernaculum Adamo, qui est sine patre; tabernaculum Deo, qui est sine matre: tabernaculum ei, qui accepit tabernaculum quod elegerat, uterum virgineum. Itaque, quia tria tabernacula vis excitare, nesciens quid dicas, ego nube lucida usus, tabernaculum et adstantes custodiens, ex altissimis clamo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Non Moyses vel Elias, sed hic; non alius vel alius, sed hic, unus et ipse in quo mihi complacui: ipsum audite. Moysen justificavi, sed in hoc mihi complacui: Eliam accepi, sed hunc mihi ex Virgine in ipsum cælum: *Nemo enim, inquit, ascendit in cælum, nisi is qui de cælo descendit (Joan. 3. 13).* Illic ergo descendit, in terram: illic seipsum exinanivit, formam servi accipiens. Nisi ille, manens quod erat, factus esset id quod nos sumus, nisi crucem apud nos et propter nos sustinuisset, et proprio sanguine mundum redemisset, cessaret œconomia, et prophetarum vetera dicta irrita manerent. Sed quiesce, Petre, et ne sapias ea quæ hominum, sed quæ Dei sunt. *Hic est enim Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite.* Duplici enim voce: circa illum usus sum, vobis in hoc monte, et Joanni in Jordane fluvio. Hanc olim propheta vere significavit, clamans, *Thabor et Hermioniel in nomine tuo exultabunt (Psal. 88. 13).* in quo

nomine? *Hic est Filius meus dilectus*. Dedit enim illi nomen quod est super omne nomen. Sed dices utique, dilectio: Quid est, *Thabor et Hermoniel* in nomine tuo exsultabant? Id prudenter discas. Thabor mons est hic, in quo lubens Christus transfiguratus est, et Filius a Patre declaratus est, ut modo audistis: Hermoniel mons est parvus ex terra Jordanis, unde assumptus est Elias, et prope quem in finibus Jordanis volens Christus baptizatus est, et Filius a Patre declaratus. In his duobus montibus intemeratus Pater filiationem firmans, et tunc et nunc secundo clamat: *Hic est Filius meus dilectus*, in quo

mihi complacui: ipsum audite. Qui enim ipsum audit, et me audit; et qui de ipso et ejus verbis erubuerit, ego quoque de illo erubescam in gloria mea et sanctorum angelorum. Ipsum audite absque simulatione et nequitia, incircumscripse, fide querentes, non lingua metuentes; fide accipientes, non Verbum verbis ponderantes. Jam enim Paulus orator, curiosum refrenans, et omnia sine dubitatione docens, clamat: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei: quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus* (Rom. 11. 33). Ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen.

IN RAMOS PALMARUM.

Jam praefulgent spiritualis celebritatis charismata; jam praecurrunt celebratissimi festi signacula; jam immaterialis sponsi praecurrunt indicia; jam pignus universalis resurrectionis nactus Lazarus cum Domino recumbit; jam unguentum donum eos, qui ad baptismum accurrunt, bono replet odore; jam fideles regis custodes hanc magnam urbem occupant; jam fidelis populus in occursum Domini veniens, clamat dicens, *Hosanna in excelsis*, ut modo audistis: *Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel* (Math. 21. 9). Benedictus qui venit, qui semper venit, qui nobiscum est, et extra fideles nunquam. Vere turba illa regiam virtutem et ingressum noverat. Sicut enim in praesenti, terreno rege contra tyrannum bellum gerente, et post victoriam reverte[n]te: cives omnes extra civitatem obviam ipsi veniunt, flores gestant, laudes neclunt, encomiis victoriam celebrant, non glorie amore moti, sed victoriae celebrandae de ideo: eodem modo Dominum Christum, ut regem triumphantem, omnis turba et verbis et palmarum ramis declarabat esse victorem adventantem; imo potius Deum sibi notum. Deo namque soli competunt verba tunc prolata, quae prudentibus divina mysteria delegunt, *Hosanna in excelsis*; id est, Serva, quæso, in excelsis; sic enim explicatur illud Hebraicum, *Hosanna in excelsis*; ut superne sit salus, et inferne benignitas. O turbæ cognitionem divinam angelici ministerii consortem! Terram illi calcabant, et in caelo incedebant, corpore amici, et incorporea tractantes: Judæi nomine, et Christiani re; mundani vitæ forma, et apostolici confessione: hi, ut et Petrus, supernam revelationem acceperant. Sicut enim apostolorum coryphaeus, non ex propria meditatione, sed ex divina revelatione Domino dicebat: *Tu es Filius Dei vivi* (Math. 16. 16); et Dominus ostendens ipsum non ex propria cogitatione, sed ex Patris revelatione id accepisse, beatum illum prædicabat, *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est* (Ib. v. 17): ad eundem modum turba, accepta superne revelatione, clamabat ad Dominum dicens: *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel*. Id certe omnino verisimile est. Undenam vero probatur Judaicam hanc turbam superne revelationem accepisse. Undenam igitur id probabo? Ex ipsis luminis verbis. Nam, *Videntes*, inquit, *summi sacerdotes et scribae pueros clamantes in templo, et dicentes: Hosanna Filio David*, indignati sunt et dicebant ad Jesum: *Audis quid hi dicunt? Jesus autem dicit eis: Ego: numquam legistis: Ex ore infantium et lactentium perferisti laudem* (Math. 21. 15. 16)? Nec ex homini verbis tantum, sed etiam ex stupendo turbarum motu et occursum et ex gestis earum asseritur: non motu enim clamabant, sed etiam ramos olivarum et palmarum secabant manibusque gestabant, ac vestimenta sua subternebant, atque servatorem et regem Dominum appellabant: unde palam cuius est, ipsæ superne revelationem accepisse. Nisi enim de

caelo accepissent, unde novisset turba Dominum esse regem? Regis hujus mundi diadema non gestabat, non vestiebatur purpura, non comitabatur eum exercitus, non praecurrabant equites, non currus, non clypei auro obducti, non veliebatur curru purpura strato, sed pullo insidebat alieno, duodecim tantum ducens discipulos. Unde ergo noverat turba ipsum esse regem, nisi ex superna revelatione? Idemque in Domino non querebant vulgare diadema; noverant enim ipsum sine principio regnare: non querebant purpuram; videbant enim illum amictum lumine sicut vestimento: non circumspiciebant militum turmas, obtemperantes prophetae dicenti: *Decem millies decem millia ministrabant ei, et millia millium archangelorum assistebant ei* (Dan. 7. 10). Non querebant equites et currus; sciebant enim ipsum esse qui Eliam in curru igneo assumpsit: quia noverant evangelistas equorum instar illum sequi, credentes prophetae, nempe Zachariae dicenti: *Post illum equi albi, rutili, varii et floridi* (Zach. 6. 2. 3). Albus equus est Matthæus, qui ea quæ spectant ad incarnationem Domini clarius descripsit: floridus equus Marcus, qui floridius evangelium scripsit: varius equus Lucas, nupte qui elegantiori et vario sermone Christi gesta narravit: rutilus equus Joannes, qui Christi divinitatem, quasi fulgur igneum inter apostolos resplendens declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Equos autem veloces in omnem terram evangelium ferentes Habacuc propheta apostolos vocavit, dicens: *Et induxisti in mare equos tuos* (Hab. 3. 15): mare totum mundum tropice vocans. Non querebant pedes Domini currum geminis coagmentatum, purpura stratum, regis armis instructum; sciebant enim Cherubim et Seraphim, sex alarum lucernas, currum ornare, quod crederent ei qui dixerat: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Fidelis ergo turba illa Jerosolymitana a Deo revelationem acia, non offensa a vili pullo, sed a Domini adventu corroborata est. Quapropter ubi viderunt Dominum pullo insidentem, statim prophetici impulsus predictionibus, acceptis palmarum ramis, ad invicem dixerunt: Quid exspectamus, cur non obviam finis spirituali palmae, ramis palmarum instructi? Fructus ejus immortalitate plenus est; folia ejus sunt orbi modè; truncus ejus, id est lignum crucis, mundi totius salus est, et tropæum de victoria contra diabolum reportata. Audivimus Ecclesiam nostram in Cantica canonicorum clamantem: *Ascendam in palmam, apprehendam ramos ejus* (Cant. 7. 8). Prævenimus Ecclesiam ex gentibus, illumque ut palmam spirituales et ut regem fortem salutemus. Hæc dicentibus turbis, hæc agentibus, Dominumque celebrantibus, principes sacerdotum et Pharisei admodum exasperati, increpabant turbas dicentes, Quid facitis? quid vana proferitis, petulantissimi? ad fabri filium quæsi ad Dei filium acceditis ramos palmarum tenentes? Dominum vocatis eum, qui non habet ubi caput suum reclinet? regias voces proteritis in eum, qui pullo asinæ insidet?

τος Πατήρ βεβαιῶν τὴν υἱότητα, καὶ τότε καὶ νῦν ἐκ δευτέρου βοᾷ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν τῇ ψόδῳ αὐτοῦ ἀκούετε. Ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων, καὶ ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὃς ἀν' ἐπαισχυνθῇ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους, καὶ γὰρ αὐτὸν ἐπαισχυνθήσονται ἐν τῇ δόξῃ μου καὶ τὸν ὄγλυν ἀγγέλλω. Αὐτοῦ ἀκούετε, ἀπλάστως, ἀκάκως, ἀπεριγράπτως, πίστει ζητοῦντες, ἀλλ' οὐ

γλώττῃ μετροῦντες, πίστει παραβαίνοντες, ἀλλ' οὐ λό-
γοις τὸν λόγον σταθμίζοντες. Ἄρτι γὰρ Παῦλος ὁ ῥήτωρ,
χαλινῶν τὸν περίεργον, καὶ πάντα διδάσκων ἀνεκδιό-
στως, βοᾷ· Ὁ βᾶθος πλοῦτου τε καὶ σοφίας καὶ
γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ,
καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ βατα.

Ἡδὴ τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως προλάμπει τὰ χα-
ρίσματα· ἦδὴ τῆς πανευφήμου ἑορτῆς προτρέχει τὰ σή-
ματα· ἦδὴ τοῦ αὐλοῦ νομίου προτρέγουσι τὰ μηνύ-
ματα· ἦδὴ τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ἀρραβῶνα δεξά-
μενος Ἀδάμ τῷ Κυρίῳ ἀνάκειται· ἦδὴ τῆς δωρεᾶς τὸ
μῦρον τοῦ· τῷ βεπτίσματι· προτρέχοντες· εὐδοκάζει·
ἦδὴ τοῦ βασιλέως οἱ πιστοὶ φύλακες τὴν μεγάλην πόλιν
ταύτην κατέλαβον· ἦδὴ ὁ πιστὸς λαὸς εἰς ἀπάντη· τῷ
Κυρίῳ προσδραμών βοᾷ λέγων· Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψί-
στοις, καθὼς ἀρτίως ἠκούσατε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχό-
μενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· εὐ-
λογημένος ὁ ἐρχόμενος, ὁ ἀεὶ ἐρχόμενος, καὶ ὢν μεθ'
ἡμῶν, καὶ ἔξω τῶν πιστῶν μεθ' αὐτοῦ γινόμενος. Ὅντως
ὁ ὄχλος ἐκεῖνος βασιλικὴν ἐγνώρισεν δύναμιν καὶ εἰσόδον.
Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς παροῦσι, κοσμοκτοῦ βασιλέως ἐπι-
στρατεύσαντος τυράννῳ, καὶ μετὰ νίκης ὑποστρέφον-
τος, πάντες οἱ πολῖται αὐτοῦ πρὸ τῆς πόλεως συναντῶ-
σιν, ἀνθ' ἡσυχάζοντες, ἐπαινοῦντες πλέκοντες, ἐγκωμίοις
τὴν νίκην ἀμειβόμενοι· ἄγει δὲ αὐτοὺς πρὸς ταῦτα οὐκ
ἐνδοξος ἔρως, ἀλλ' ἐπινίκιος ὕμνος καὶ πάθος· τὸν αὐτὸν
τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, ὡς ἐπὶ βασιλέως
τροπαιοῦχου, ἅπαν ἐπὶ πλήθος, καὶ ἐκ τῶν λόγων, καὶ ἐκ
τῶν βαλῶν ἐμύνηον· ὅτι νικητῆς ὁ παραγεγνημένος, μάλ-
λον δὲ οὗτο· ὁ γνωρίζόμενος. Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόδια
αἱ φωναὶ αἱ τότε βληθεῖσαι, καὶ τοῖς συνετοῖς θεῶν μυ-
στήρια παραγυμνοῦσαι, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις·
τουτέστι, ὥσπερ οὗτοι δὲ ἐν τοῖς ὑψίστοις· οὕτω γὰρ ἐρμυ-
νεῖται τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ τὸ, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψί-
στοις, ὡς ἀνω σωτηρία, καὶ κάτω φιλανθρωπία. Ὁ
ὄχλος θεογνωστὰ ἀγγελικῆς διακονίας μετερχόμενος! γῆν
πατοῦντες, καὶ οὐρανὸν χωροβατοῦντες· σῶμα περικαι-
μενοῦ, καὶ τὰ τῶν ἀσωμάτων μετερχόμενοι· Ἰουδαίους
τὴν προσηγορίαν, καὶ Χριστιανοὺς τὴν ἐργασίαν· κοσμι-
κὴν τὴν διαγωγήν, καὶ ἀποσταλικὴν τὴν ὁμολογίαν· ἄνω-
θεν καὶ οὕτω, ὡς Πέτρος, τὴν ἀποκάλυψιν ἐδέξαντο.
Ὅσπερ γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐξ οικείας
μελέτης, ἀλλ' ἐκ θείας ἀποκαλύψεως ἔλεγε πρὸς τὸν
Κύριον, Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὧντος, καὶ ὁ Κύ-
ριος δεικνύων ὅτι οὐκ ἐξ οικείων λογισμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ
Πατρὸς ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν, μακαρίζων αὐτὸν ἔλεγε·
Μακάριος εἰ Σίμων Βάρ Ἰωάν, ὅτι [768] σάρξ καὶ
αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ὄχλος ἄνωθεν τὴν ἀποκά-
λυψιν δεξάμενος· ἀνεβόα πρὸς τὸν Κύριον λέγων· Ὁσαννὰ
ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἔστι δὲ πάν-
τως εἰκὸς εἰπεῖν, τίς καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ
Ἰουδαϊκὸς οὗτος ὄχλος ἄνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν.
Πόθεν οὖν ἡμῖν ὑποδείξω; Ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου
ρῆμάτων· Ἰδοὺς γὰρ, φησὶν, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
γραμματεῖς τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ
λέγοντας· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, ἡναντί σου καὶ
εἰσαὶ τῷ Ἰησοῦ· Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὁ δὲ
Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Ναί· οὐδέποτε ἀνέγνωτε, Ἐκ
στῆματος νηπιῶν καὶ θηλαζόντων κατηρητίσω αἶνον;
Καὶ οὐκ ἐκ μόνων δὲ τῶν τοῦ Κυρίου ρημάτων, ἀλλὰ
καὶ ἐκ τῆς παραδόξου τῶν δόλων συστροφῆς καὶ ἀπαν-
τήσεως καὶ τῶν ἔργων ὧν ἐποίουν, οὐ μόνον κράζοντες,
ἀλλὰ καὶ τοὺς κλάδους τῶν ἐλαίων, καὶ τὰ βατα τῶν
φοινίκων κόπτοντες, καὶ ταῖς· χερσὶ φέροντες, καὶ τὰ
ἱμάτια αὐτῶν ὑποστρωμνίζοντες, καὶ ζωήτρα καὶ βασι-
λέα καὶ Κύριον προσαγορεύοντες. Ὅθεν παντὶ που δη-
λόν, ὅτι ἄνωθεν ἐδέξαντο τὴν ἀποκάλυψιν. Εἰ μὴ γὰρ
ἄνωθεν ἐδέξαντο, πόθεν ἐγνωρίζεν ὁ ὄχλος βασιλέα τὸν
Κύριον; Οὐκ ἐφόρει διάδημα βασιλέως· κοσμοκτοῦ, οὐτε
περιβέβηκε ἀλουργίδα, οὐκ ἐπεφύρετο πλῆθος στρα-
τοῦ, οὐ προέτρεγον αὐτῷ ἵπποι· καὶ ἄρματα καὶ ἀσπίδες·

χρυσόκολλητοι, οὐκ ἐπωγεῖτο ἄρματα πορφυροστρώτη
βασιλικῷ πύλῳ δὲ ἐπικαθήμενος ἀλλοτρίῳ μικρῷ, δωδεκα
μαθητὰς μόνους ἐπαγόμενος. Πόθεν οὖν ἔγνω ὁ ὄχλος
αὐτὸν βασιλέα τυγχάνειν, εἰ μὴ ἄνωθεν ἔλαβε τὴν ἀπο-
κάλυψιν; Διὸ οὐκ ἐξήτουν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάδημα κο-
σμικόν· ἔγνωσαν γὰρ αὐτὸν ἀνάγκης βασιλεύοντα· οὐκ
ἐξήτουν ἀλουργίδα· ἐθεώρουν γὰρ αὐτὸν ἀναβαλλόμενον
φῶς, ὡς ἱμάτιον οὐ περιεβλήποντο πλῆθος στρατιωτῶν,
πεισθέντες τῷ εἰρηκτῇ προφήτῃ· Μέρια μινιδες
ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες ἀρχαγγέλων
καρπυστήκεισαν αὐτῷ· οὐκ ἐπεζήτησαν ἵππους καὶ ἄρ-
ματα· ἐγνώρισαν γὰρ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν Ἠλίαν ἐν
ἄρματι πυρίνῳ ἀναλαβὼν· καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς καθά-
περ ἵππους παρακολουθοῦντας αὐτῷ γινώσκοντας, πει-
σθέντες τῷ εἰρηκτῇ προφήτῃ· Ζαχαρίας δὲ οὗτος ἐστὶν
ὁ εἰπὼν, ὅτι Ὀπίσω αὐτοῦ ἵπποι λευκοί, καὶ πυρροί,
καὶ ποικίλοι, καὶ ψαροί. Λευκοὶ ἵπποι Ματθαῖος, ὡς τὰ
τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου σαφέστερον ἐκθέμενος·
ψαροὶ ἵπποι· ὁ Μάρκος, ὃς διανθέντες τὸ εὐαγγέλιον
ἔγραψε· ποικίλοι ἵπποι· ὁ Λουκᾶς, ὡς εὐγλωττοτέρως
καὶ ποικίλως τὰ κατὰ Κύριον ἐκθέμενος· πυρροὶ ἵπποι·
Ἰωάννης, ὁ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ ἀστρα-
πὴ πυρὸς, τοῖς ἀποστόλοις ἐκλάμψας. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν
ὁ Λόγος. Ἴππους δὲ ταχυδρόμους εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
τὴν εὐαγγέλιον κομίσαντας, καὶ ὁ προφήτης Ἀμδακοῦμ
τοὺς ἱπποκτοῦς ὠνόμασε λέγων· Καὶ ἐπεβίβασας εἰς
θάλασσαν τοὺς ἱπποὺς σου· θάλασσαν τροπικὴν τὸν
ἅπαντα κόσμον καλέσας. Οὐκ ἐξήτουν ἐπὶ τοῦ Κυρίου
δύνημα λιθοκάλῃσαν, πορφυροστρώτων, βασιλικῶν ὅπλων
διηυσμένον· ἤδισαν γὰρ τὰ Χερουδίμ καὶ τὰ Σεραφίμ,
τὰς ἐξ' ἀπτέρυγας λαμπάδας, δῆγμα κενοτόμενα, πεισθέν-
τες τῷ εἰρηκτῇ· Ὁ καθήμενος ἀπὸ τῶν Χερουδίμ
ἐμφανηθῇ. Θεόθεν τοίνυν ὁ ἱεροσολυμικὸς ἐκεῖνος· πιστὸς
ὄχλος τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενος, οὐκ ἐσκανδαλίσθη ὑπὸ
τοῦ εὐτελοῦς πώλου, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη ὑπὸ τῆς Δεσπο-
τικῆς παρουσίας. Διὸ ὡς μόνον εἶδον τὸν Κύριον ἐπι-
δάντα τῷ πύλῳ, εὐθέως προφητικῶς προβήδασιν
νυχθέντες, ἀναλαβόντες τὰ βατα τῶν φοινίκων, ἔλεγον
πρὸς ἀλλήλους οἱ ὄχλοι· Τί ἀναμένουμεν, καὶ οὐκ ἐξε-
ρχόμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ νοητοῦ φοινίκος, κρατοῦντες
τὰ βατα τῶν φοινίκων; Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύσματος·
καὶ ἀθανασίας πλήρης· τὰ φύλλα αὐτοῦ τῆς οἰκουμένης
λαμπάται· τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τουτέστι, τὸ ζῦλον τοῦ
σταυροῦ, τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρία, καὶ τρόπιον τῆς
κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης. Ἰκούσαμεν τῆς ἐξ ἡμῶν Ἐκ-
κλησίας ἐν τοῖς· Ἄσμασι τῶν ἔσματος βρώσεως· Ἀναθή-
σομαι ἐπὶ τοῦ φοινίκος, κρατήσω τῶν κλάδων αὐ-
τοῦ. Προλάβωμεν τὴν ἐξ [769] ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ
οὗς· φοινίκων νοητὸν, καὶ ὡς· βασιλέα κρατῶν ἅπαντα
μεθ' αὐτοῦ τῶν δόλων λεγόντων καὶ διαπραττόμενων,
καὶ τὸν Κύριον εὐφημούντων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι
δριμυχνέντες σφόδρα ἐπετίμων τοῖς ὄχλοις λέγοντες· Τί
ποιεῖτε, τί ματαιολογεῖτε προπετίσασται; ὡς· Θεῷ τῷ
υἱῷ τοῦ τέκτονος προσέρχεσθε τὰ βατα κρατούσας·
Κύριον ὀνομάζετε τὸν μὴ ἔχοντα ποῦ τὴν κεφαλὴν κλι-
ναι· βασιλικῶς φωνᾷ· περιβάλλετε τὸν ἐπὶ πύλῳ ὄντα
καθεζόμενον· οὐχὶ ὁ Πατήρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ
παρ' ἡμῖν εἰσι; Παύσασθε, προπετίσασται, εἰ δὲ μὴ γε,
κολασθήσεσθε. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπεστάλημεν, ὅπως τοὺς ἐν
ἡμῖν προπετίστας σήμεριώμεθα, δίκας τῇ δόλῃ
ἀποτινύοντες. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι τῶν ἀρχιερέων
λεγόντων, οὐ κινούνται μὴ πρὸς στάσιν, ἀποκρίνονται
δὲ πρὸς αὐτοὺς τῆς χάριτος ἐνεργούσης· Μέμερεσθε
ἡμῖν, Φαρισαῖοι, καὶ κίλασιν ἡμῖν ἀπειλεῖτε ὡς· βίαιοι
ἐν πρῶτον· τινες κολάσεως ἄξιοι· ὑμεῖς οἱ τὰς
Γραφὰς ἀναγινώσκοντες; καὶ μὴ νοῦντες, ἡ ἡμεῖς οἱ

ἀκούοντες καὶ κρατοῦντες; σφαλλόμεθα βασι τῶν φοι-
των τῷ Κυρίῳ προσφέροντες; οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ τῆς δι-
καισύνης φοῖνιξ; οὐ περὶ αὐτοῦ κέκραγεν ὁ προφήτης;
Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει; οὐκ αὐτὸς ἠνθήσει τῶν τυ-
φλῶν τὴν ἀνάβλεψιν; οὐ χωλοῖς τὴν δρόμον ἀκωλύτον
ἐπαρίστατο; οὐ τὸν παράλυτον τὴν βαστάσαν κλίνην
βαστάσει ἐπίστην; οὐ τὸν τεταρταῖον Λάζαρον ἐξήγειρεν
ἐκ θανάτου; οὐ διὰ τοῦτο βούλεσθε τὸν Λάζαρον πάλιν
ἀποκτείνειν; οὐχ ὑμεῖς τὸν λίθον ἀπεκυλίσατε, καὶ τῇ
ἀπιστίᾳ ὡς λίθοι σκληρύνεσθε; οὐχ ὅμην ἐπέτρεψε λύσα-
τὰς κείρας, ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, ἄλλον
ἐξ ἄλλου τάρου παραπηδήσαντα ψευδολογήσητε; Ἄε
ὑμεῖς τοὶ καλοὶ βασκαίνετε, ὦ Φαρισαῖοι, καὶ τὸν πλῆ-
θους πιστεύοντες ἐναντιοῦσθε. Διὰ τοῦτο πάλιν τὸν Λάζα-
ρον ἐδουλεύσαθε φονεοκτονῆσαι, ἵνα τοῦ δγλου τὴν πίστιν
ἐκκλύψῃτε. Εἰ γὰρ φονεύσητε τὸν Λάζαρον, τί; οὐ δύνα-
ται πάλιν αὐτὸν ἀναστήσει; Ἰδωμεν τίς κοπώθησεται,
ὑμεῖς φονεῶντες, ἢ ἐκεῖνος ἐγείρων; Ὑμεῖς ἔργῳ καὶ
κόπῳ φονεύετε, αὐτὸς λόγῳ ἀνίσταται. Τίς μάλλον κοποῦ-
ται; οὐχ ὁ λόγος τοῦ ἐνεργούντος κουφότερος; σφαλλό-
μεθα, ὦ Φαρισαῖοι, ὅτι ὡς βασιλεῖ προσήλθομεν τῷ Κυ-
ρίῳ; Τὸν πῶλον θεωροῦντες μᾶλλον ἐνεδυναμώθημεν.
Διὰ καὶ βασιλεῖ κραταῖον γινώσκοντες, καὶ ἔχομεν τὴν
Γραφὴν παρὰ πόδας, ἵνα μάθῃτε συνेतῶς ὅτι οὐχ ἡμεῖς
σφαλλόμεθα, ἀλλ' ὑμεῖς πλανᾶσθε. Ἐχετε τὸν προφήτην
Ζαχαρίαν, τοῦτον τοὺς λόγους ἀναπτύξατε· φοβήθητε
αὐτοῦ τὸ δρέπανον τῆς ἐκδικήσεως· ἐκ πολλῶν γὰρ τῶν
χρόνων τὴν Ἰουδαίαν εὐαγγελιζόμενος ἐκέκραγε, *Χαίρε*
σφόδρα, σὺ γαὶρ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται
σε πρὸς αὐτὴν καὶ ἡσύχους, κωλύμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου,
ὠδὸν ὑποκυρίου. Μὴ σφαλλόμεθα τὴν Γραφὴν ἀναγινώ-
σκοντες, καὶ τὸν βασιλεῖα γνωρίζοντες, καὶ αὐτοὺς εὐ-
εργετοῦντες, καὶ τοὺς ἀμφιβάλλοντας ἐπιστρέφοντες; Τὸν
προφήτην κατέχετε καὶ τὸν προφητευθέντα νοεῖν οὐ
θέλετε; Ἀποστήσατε τοιγαροῦν, ὦ Φαρισαῖοι. Ὅσον
ἤμην ἐπίκλησις, τοσοῦτο μᾶλλον τὸν πῶλον ἡμῶν διεγεί-
ρτε καὶ τὸν ζῆλον. Διὰ οὐ πλανώμεθα βουόντες, *Ἐσονται*
*ἐν τοῖς ὕψιστοις, εὐλόγημένους ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου.* Γνωρίζοντες τὸ νομα, ὦ Φαρισαῖοι· τοῦτο
τὸ νομα τῆς Αἰγύπτου ἡμᾶς ἡλευθέρωσε, καὶ τὴν θά-
λασσαν ἡμῶν βαθὴν πεποίηκε, καὶ τὴν ἔρημον ἐπέλεισε,
καὶ εἰς γῆν ῥέουσιν γάλα καὶ μέλι ἐνέγκισε· τὸν προφή-
την βαθὴν παρεκέλευσε· *Γνώτωσαν, οὗτοι δὲ δογμα σοὶ Κυ-
ριος· σὺ μόνον ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.* Ὅτι μὲν
ὁ δγλος εὐεπίθης, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀπειθεῖς, ἄκουε τοῦ
εὐαγγελιστοῦ· *Καὶ συνεδουλεύοντες οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα*
καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, οἱ πολλοὶ δι' αὐτὸν
Ἰησοῦν. Εἶδες τὸν ἀρχιερέων τὴν μανίαν; Ἰνα ἐκκώ-
ψωσι τὴν πίστιν τοῦ πλῆθους, ἐζήτουν καὶ τὸν Λάζαρον
ἀποκτείνειν, λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι Ἐάν τὸν Ἰησοῦν
μόνον ἀποκτείνωμεν, [770] καταλείψομεν δὲ τὸν Λάζα-
ρον ζῶντα, οὐδὲν ὠφελεῖται· τοῦτον γὰρ ὁρῶντες εἰς
ἐκείνον πιστεύουσιν. Ὅπως οὖν μὴ καὶ μετὰ θάνατον
πρόσκομμα ἡμῶν γένηται, τὸν πιστεύειν τινὰς εἰς τὸν
Ἰησοῦν, ἀποκτείνωμεν τὸν Λάζαρον, ἵνα πάντῃ τὴν μνη-
μὴν αὐτοῦ ἐξαλείψωμεν. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἔλεγον οἱ
ἀρχιερεῖς, ὡς ἄνθρωποι ματαιόφρονες, μὴ συνέντες ὅτι
ὁ Κύριος μέλλων τὴν ἐκούσιον θάνατον καταδέχεσθαι
ὕπερ τῆς τοῦ κόσμου ἀθανασίας, οὐκ ἔμελλε τὸν Λάζαρον
μόνον καὶ τὴν τοῦτο ἔγερσιν τῷ κόσμῳ εἰς μνήμην
καταλειπέναι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκαταμάχητον σταυρὸν
ὅν οὕτε δυνήσονται οὔτε πορθέσαι οὔτε κρύψαι οὔτε μα-
ταιώσαι, αὐτὰ πάντες τῆς οἰκουμένης δεικνύντα τῆς ἐνερ-
γείας· διὸ τὸν δύναμι. Ποῖος γὰρ οἰκὸς ἐστιν ὁ μὴ
ἔχων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, τρέπονται κατὰ δαιμόνων
καὶ φυλακτρίον ψυχῶν ὑπάρχον; Ποῖον πλοῦτον τὸ μὴ
πρὸς ἀλλοτρίον ὡς τοῦ σταυροῦ; ποῖα πόλις, ἢ μὴ
ἔχουσα τὸν σταυρὸν προύριον; ποῖος βασιλεὺς ὁ μὴ
ἀναδεδεσμένος τὸν σταυρὸν; ποῖα παρθένος ἢ μὴ
ἔχουσα βακτηρίαν τὸν σταυρὸν; ποῖα Ἐκκλησία ἢ μὴ
τοῦ σταυροῦ τετελειωμένη; Σταυρὸς ἐν νυκτὶ φωτίζει,
καὶ ἐν ἡμέρᾳ λαμπροῦσιν· χειμῶνα συμφορῶν ἔαρ χα-
λεῖν καὶ ὕερος ἐπίσταται, σὺς ὕγιαν συσφίγγει· φιλίαν
αἰεῖ, ὅ· ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρχή.

Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής; καλὸν γὰρ καὶ τὴν κεφαλὴν
τοῦ πάσης διακοπῆς ψαλαφθεῖται. Ἦκουες ὁρῶντες τοῦ
εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα*
*ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθάνιαν, ὅπου ἦν Λαζά-
ρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.* Καὶ ποῖα αὕτη ἢ περὶ

ἑξ ἡμερῶν ἡμέρα; Ποῖα αὕτη; Ἡ παρούσα ἡμέρα
ἢ τὴν πρόδρομον Ἰωάννην χαρακτηρίζουσα. Ὡς περὶ
γὰρ Ἰωάννην προέδραμε τοῦ Κυρίου, οὕτως καὶ αὕτη
προέδραμε τῆς ἀναστάσεως· καὶ ὥστερ ὁ Ἰωάννης
δακτυλοδεικτεῖν τὸν Κύριον ἔλεγεν· *Ἴδε ὁ ἀμνὸς*
τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· οὕτως
καὶ αὕτη δακτυλοδεικτοῦσα τὴν μέλλουσαν κυριακὴν,
ἐκέκραγε λέγουσα· Ἴδε ἡ μήτηρ τῶν μελλόντων
ἀναστῆναι. *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα.* Ἀκούσατε
τὴν ἡμέραν· οὐ γὰρ ἀπλῶς καλεῖται τὸ, *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν*
τοῦ Πάσχα· ἀλλ' ἵνα μάθῃς καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ παν-
τὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Προκαθάρσιον
γὰρ ἐστὶν αὕτη ἡ ἡμέρα, ἵνα αὐτὸν καθαρῶς ἀπὸ
πάσης κηλίδος, ἵνα λύσης ἐχθραν καὶ καύσης ὀργὴν, ἵνα
σθέσης διαβολὴν, ἵνα συσφίγγῃς ἀτάκην, ἵνα πλατύνης
φιλοπρωσίαν, ἵνα μὴ μόνος σὺ ἱερατεύῃς, ἀλλὰ καὶ ὁ
ἐνδεόμενος· συνεορτάσῃ σοι. Ἐάν γὰρ μὴ μετὰδῃς τῷ
χρεῖαν ἔχοντι, ἐκεῖνος δὲ συγγνώμῃ, καὶ σὺ ἱερατεύῃς,
σκόπει μὴ γένοιτο ἐπὶ σοῦ ἡ τοῦ πλουτοῦ ἐκείνου ἀντι-
ἀπόδοσις, ὅστις εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρίως,
τῷ Λαζάρῳ ἐκ τῶν ψυχλῶν οὐ μετέδωκε. Μετάδο, οὖν τῆς
τραπέζης τῷ χρεῖαν ἔχοντι, καὶ εὐποίησον τοὺς δεομέ-
νους, ὅπως καὶ σὺ διαπαντὸς ἱερατεύῃς, καὶ ὁ πένης· συν-
ευωχθῇ. Ἐάν γὰρ σὺ μὴ εὐποιήσῃς εἰς τὸν ὁμολογῶν
σοι πένητα, τὸν χρεῖαν παραμυθίας ἔχοντα, ἐκεῖνος δὲ
ἀπὸ ἀνάγκης παρὰ σοῦ μὴ εὐεργετηθεῖς, προσέλιθαι αἰ-
ρετικῷ, κακεῖνος αὐτῷ παραμυθήσεται, γέγονεν ἐκεῖνος
σοῦ φιλανθρωπίστου. Πᾶς γὰρ αἰρετικὸς καθολικῶς
τοῦ ποιμένου. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής; *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν*
τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθάνιαν, ὅπου ἦν
Λαζάρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ὡς τῆς τοῦ Κυρίου
σοφίας· ἤγειρε τὸν Λάζαρον, ἵνα ἐρεθίσῃ τὸν διάβολον.
Ἄκουε διὰ βραχύναν. Ὡς εἶδεν ὁ διάβολος, τοῦ Κυρίου
βοήσαντος, *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω,* καὶ πάντα τὰ κατα-
χρόνια διαλυθέντα, καὶ τὰς κάτω δυνάμεις μὴ ὑπομενού-
σας κρατεῖν, καὶ οἱ αὐτοὶ βασιλικοὶ προεστάμενοι κατα-
πεμψθέντες, μᾶλλον δὲ ὡς θεικοῦ βουλήματος ἐνεργούν-
τος, αἱ μὲν τριχῆς Λαζάρου ἀνοθεν ἐβρίσκοντο, τῶν δὲ
νεύρων αἱ διαλύσεις συνεσφίγγοντο, τῶν δὲ σαρκῶν αἱ
μεμύσεις ἀνεπληρύνοντο, τῶν δὲ ὀστέων ὁ χωρισμὸς συν-
τρυβλίζετο, τῶν δὲ ἰγῶων τὰ ρεῖθρα συνεστέλλετο, τὸ δὲ
πνεῦμα τὸ ζωτικὸν ὑπειστήρχετο, ἢ δὲ δέσποιναν ψυχῇ
τὴν προτέραν καὶ ἀργαίαν μονὴν παρελάμβανεν· ὡς
εἶδε ταῦτα καὶ τὰ παραπίλῃσια γινόμενα, βορυσθεῖς
καὶ ἐναγώνιος γενόμενος ἐπέτασσε ταῖς αὐτοῦ δυνάμει
λέγων, Ἀντιτάσθε, κραταύθητε, τὴν ἐμὴν βασιλείαν
μὴ προῶτε. Ὡς τί πέπονθα; καταλύεται τὸ κράτος τοῦ
θανάτου, ὅπερ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκτετάσθη· ὅνπερ εἶχον
τέσσαρας ἡμέρας κρατῶν, νῦν ἀποκίω βί· μεγάλην
[771] συμφορὰν περιπέτωκα· τρεῖς μὲν ἔξω μὲν οὐ; κατ-
έλιπον. Οὐ δια τὸν Λάζαρον μόνον κλάει, ἀλλὰ φοβομαι
μὴ καὶ τοὺς ἄλλους, οὐς κατέχω ἀπὸ Ἰάδμ· μέγας τοῦ
νῦν, ἀπολέσω. Σπουδὴς μοι χρεῖα, καὶ πολλῆς ἰσχύος·
εἰ μὴ προκατάλαβω τὸν τῷ λόγῳ σιταντὰ με, πάστις
μου τῆς ὑπάρξεως κενὸν ἀποδείξει. Εὐρὺν τί πράξω,
ἔγνω τὴν ποιήσων· ἔγω τοὺς Ἰουδαίους συνέρχουμαι· μί-
σοῦμαι τὸν Ἰούδα· ἀεὶ μοι οὗτος καλῶς ὑποურγεῖ· φι-
λάργγος γὰρ ὢν, προσελθούσης γυναικὸς τὸ μύρον τρια-
κοσίων δηνარიῶν δέτιμῃσάτο, κόπους παρέχων αὐτῇ·
καὶ τὸ μὲν μύρον διετιμῆσάτο τριακοσίων δηνარიῶν, τὴν
δὲ δεσπότιν τοῦ μύρου τριάκοντα δηνარიῶν ἐπέσχεσε.
Πολλὴς μοι οὖν σπουδὴς χρεῖα σταυρὸν κατασκευάσαι.
Αὐτὸς μοι τὸν Λάζαρον ἔλαβεν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν ὡς κα-
τεκίωσα, καὶ τῆς νεκρῆς συναριθμήσω, ἵνα μάθῃ κατὰ
ἐκείνον μὴ στρατεύεσθαι. Αἱ δὲ κάτω δυνάμεις πρὸς
αὐτόν· Ὅλον τὸν Ἰησοῦν ὡς καταπαύσαι βούλει; βλάπε
μὴ καθ' αὐτοῦ κάμνης· ἔχεις αὐτοῦ πείραν ἐπαλασίας·
αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οὐχὶ τρίτον προσήλθες, καὶ τρισὼς
ἐπείσας; Ἐάν δὲ κατέλιθῃ, τί μέλλεις πράττειν; Ταῦτα
βουλευσάμενος καὶ τὰ παραπίλῃσια τούτων, ὁ διάβολος
τῶς Ἰουδαίους εἰς μέλιναν φθόνον διήγειρε, καὶ ἠρέθισε
θανάτωσαι τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντα, καὶ
σταυρὸν τῷ Κυρίῳ κατασκευάσαι, ἵνα γένηται ἡ κατάρα
ἐλογίας, καὶ τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ τοῖς πᾶσι σωτηρία.
Διὰ γὰρ τῆς τοῦ Λαζάρου ἀναστάσεως ὁ μὲν διάβολος
ἐταρχήθη, οἱ δὲ Φαρισαῖοι συναγύθησαν, ἡ Μάρθα ἐκλη-
ροφώθη, ἡ Μαρία ἰδοξάσθη, ἡ ἀνάστασις προανε-
οίχθη, οἱ μαθηταὶ κραταύστεροι ἐγένοντο, καὶ πολλοὶ
τῶν Ἰουδαίων πιστευόντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ κλάδων καὶ βαλῶν

nonne pater et mater ejus apud nos sunt? Cessate, o petulantissimi, aliquin plectemini. Ideo namque missi sumus, ut petulantiores vestrum notemus, qui poenas aadagiae vultis. Hæc audientes turbæ a principibus sacerdotum dicta, non se remouent ab officio, sed gratia operante respondent illis: Nos reprehenditis, Pharisei, et minas nobis intentatis ac si blasphemias protulerimus? quoniam supplicio digni sunt? vosne qui Scripturas legitis, nec intelligitis; an nos qui audimus et servamus? num erramus, dum ramos palmarum Domino offerimus? nonne ipse est iustitiæ palma? annon de illo clamavit propheta, *Iustus ut palma florebit (Psal. 91. 13)*? annon ipse floruit, cum cæcis visum restituit? annon claudis dedit ut sine obice currerent? annon id effecit ut paralyticus lectum qui se gestaverat, ipse gestaret? annon quatrimum Lazarum a morte suscitavit? annon ideo vultis Lazarum denuo occidere? nonne vos lapidem removistis, et incredulitate quasi lapidis obdurastis? nonne vobis permisit ut fascias solveretis, ut ne, sicut in cæco nato contigit, alium ex alio sepulchro insillisse mentiremini? Vos semper bonis invidetis, o Pharisei, et credenti multitudini adversamini. Ideo Lazarum denuo morti tradere deliberastis, ut turbæ fidem excindatis. Sed quid, si Lazarum interficiatis? annon poterit illum denuo suscitare? Videamus quis fatigatus cedet, an vos occidendo, an ille suscitando? Vos opere et labore occiditis, ille verbo suscitavit. Quis magis fatigatur? annon verbum facilius est, quam opus? Fallimurne, o Pharisei, quia ad Dominum quasi ad regem accedimus? Pullum videntes magis corroborati sumus. Idcirco et regem potentem agnosceamus, et præsto Scripturas habemus; ut discatis, si sapitis, non nos falli, sed vos errare. Habetis Zachariam prophetam: hujus sermones evolite: timeat ejus falcein ulciscens: a multis enim temporibus Judææ prædicans clamavit: *Gaude multum, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi mansuetus et quietus, sedens super pullum asinum, filium subjugalis (Zach. 9. 9)*. Num fallimur Scripturas legentes, regem agnoscentes, nobis bona conciliantes, et eos qui dubitant reducentes? Prophetam tenetis, et prædictum a propheta intelligere non vultis? Absistite ergo, o Pharisei. Quanto magis in istatis, tanto magis studium zelumque nostrum excitatis. Ideo non erramus clamantes, *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini*. Nomen scimus, o Pharisei: hoc nomen ab *Ægypto* nos liberavit, et mare nobis permeabile reddidit, desertum civilem habitationem reddidit, nosque in terra lacte et melle manante stabilivit, curavitque ut propheta clamaret: *Cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus altissimus super omnem terram (Psal. 82. 19)*. Quod autem turba obsequens, et principes sacerdotum rebelles sint, audi evangelistam: *Et consultaverunt principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter ipsum ubiabant ex Judæis, et credebant in Jesum (Joan. 12. 10)*. Vidistis? illorum insaniam? Ut multitudinis fidem excinderent, Lazarum interficere querebant, dicentes apud semetipsos: Si Jesum solum interficiamus, et Lazarum vivum relinquamus, nihil proficiemus: nam dum hunc vident, in illum credunt. Ne itaque etiam post mortem offendiculo nobis sit, occidamus Lazarum, ut memoriam ejus omnino deleamus. Hæc et alia dicebant summi sacerdotes, ut homines vani et insipientes, non intelligentes Dominum, qui voluntariam mortem promundi immortalitate subiturus erat, non Lazarum solum ejusque resurrectionem tantum in memoriam relictum esse in mundo, sed etiam inextinguibilem crucem: quam nec abripere neque occultare neque vanam reddere poterunt, quæ per totum mundum ejus operationis vim ostendat. Quænam domus est quæ non signum crucis habeat, tropæum contra dæmonas, animarum custodiam? quæ navis quæ cruce gubernaculo non utatur? quæ civitas quæ crucem non habeat in præsidium? quis rex qui non cruce redimiatur? quæ virgo quæ non crucem ha-

culum habeat? quæ Ecclesia quæ non cruce munatur? Crux in nocte illuminat, in die lucet: hiemem calamitatum, veret æstatem appellare novit: conjugium stringit, amicitiam auget, omnibus bonis imperat.

Quid ergo evangelista? e re namque fuerit, totam periodum a capite resumere. Audisti modo dicentem evangelistam: *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis (Joan. 12. 1)*. Quænam est hæc dies ante sex dies? Quænam? Præsens dies, quæ Joannem Præcursorem exprimit. Sicut enim Joannes Domino præcucurrit, sic et hæc dies resurrectioni: et sicut Joannes digito Dominum monstrans dicebat: *Eccæ agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Id. 1. 29)*: sic et hæc dies cum digito monstrans sequentem Dominicam, clamavit dicens: *Eccæ mater eorum qui regenerandi sunt. Ante sex dies Paschæ*. Audite diem: non enim abs re positum est illud, *Ante sex dies Paschæ*, sed ut discas te ipsum purgare ab omni iniquitamento carnis et spiritus. Nam prævia purificatio est hæc dies, ut te ipsum purges ab omni sorde, ut solvas inimicitiam, sedes iram, extinguas calumniam, stringas caritatem, extendas pauperum amorem: ut ne tu solus festum agas, sed etiam inops tecum festum celebret. Nisi enim largiaris egenti, et si ille ingemiscat, dum tu festum celebtras, cave ne tibi accidat divitis illius retributio, qui cum epularetur quotidie splendide, ne micæ quidem Lazaro dabat. Largire igitur egeno de mensa tua, et inopibus benefacito, ut et tu semper festum celebres, et pauper dapibus fruatur tuis. Nisi enim tu largiaris pauperi paria sentienti, et consolatione opus habenti; et ille ex necessitate, abs te nihil referens, ad hæreticum accedat, qui illum consoletur: hæreticus te humanior videbitur. Omnis enim hæreticus contra pastorem latrat. Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis*. O Domini sapientiam! suscitavit Lazarum, ut irritaret diabolum. Paucis audi. Ut vidit diabolus Dominum clamantem, *Lazare, veni foras*, et omnia infernalis soluta, infernasque potestates imperare non valentes, et quod quasi regio jussu, imo potius divina voluntate operante, capilli Lazari radicem mittebant, nervi soluti constrangebantur, carnes imminutæ replebantur, ossa separata suo ordine jungebantur, saniei fluentia coercerantur, spiritusque vitalis ingrediebatur, anima autem domina præscam sedem repetebat: ut illa et similia vidit, iratus et anceps præcepit Potestatibus suis, dicens: Resistite, confortamini, regnum meum ne prodatis. O quid patior! mortis imperium dissolvitur, quod propter peccatum possidebam: eum quem a quatruido tenebam, nunc per vim magnam reddere cogor: in calamitatem incidi, quos absorbueram evomere cœpi. Non propter Lazarum tantum fleo, sed timeo ne alios etiam, quos ab Adamo ad hoc usque tempus detineo, perdam. Cura mihi opus est et multa fortitudine: nisi prævertam eum, qui solo verbo me diripit, omnibus me facultatibus vacuum exhibebit. Quid mihi faciendum sit excogitavi et novi: Judæos habeo comites, mercede conducam Judam, qui mihi semper recte ministrat. Nam cum sit amans pecuniæ, accedentis mulieris unguentum trecentis denariis æstimavit, ipsique molestiam intulit: et qui unguentum trecentis denariis æstimavit, Dominum unguenti triginta denariis vendidit. Multo igitur mihi studio est opus, ut crucem apparem. Ille mihi Lazarum abripuit; ego vero illum hinc pertraham, et cum mortuis annuero, ut discat non sibi contra majorem esse pugnandum. Infernæ vero Potestates respondent illi: Jesum totum huc vis deducere ut quiescat? cave ne contra te ipsum labores: jam ejus experientiam cepisti: pugnavisti cum illo in deserto: annon illum ter adortus es, et ter excidisti? Si vero descendat, quid facturus es? Hæc et similia cum agitasset in consilio diabolus, Judæos ad majorem invidiam excitavit et investigavit, ut occi-

dérant Lazarum qui a mortuis resurrexerat, et crucem Domino pararent; ut maledictio fieret benedictio, et lignum crucis omnibus salus. Nam per Lazari resurrectionem diabolus turbatus est, Pharisei pudenti sunt, Martha certior facta est. Maria glorificata; resurrectio prius exhibita, discipuli fortiores evase-

runt, et multi Judæorum, qui in Dominum Jesum Christum crediderunt, obviam venerunt ei cum ramis palmarum clamantes et dicentes: *Benedicite in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel: ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

IN LAudem SANCTI JOANNIS THEOLOGI (α).

—[EPI]—

Convocavit nos in unum, dilecti, sanctissimus Joannes Theologus, amicus Christi; non quod fragrantium rosarum flores, sed quod spiritualium patrum virtutes nobis exhibuerit: quorum odor est pia confessio, et animarum nostrarum salus. Quæ rosa, quæro, sic foliis oratur, ut sanctissimus Joannes divina sanctorum corona gloriæ decoratur? Rosa quidem ut aurum splendet et bono intus fulget odore; sanctissimus vero Joannes sapientissimi pastoris et doctoris nostri bono fragrans odore, ab ipso throni culmine magnopere illustrat. O Joannes qui quotannis a peregrinis celebraris, et quotidie cum Ephesiis versaris! o Joannes, qui ut princeps excelsus in hoc sacro monte fulges, non pecuniis civibus tuis, sed medelam petentibus largieris! o Joannes, qui Dianam, perdellem draconem, tropæo crucis prostravisti, et uni Christo nuptam Ecclesiam virtute crucis fortiter erexit! o Joannes, qui patrem tuum Zebedæum in navicula reliquisti, et Dominum tuum Nazarenum, supra pectus ejus recumbens, dilexisti! Duas manus quasi duos montes respiciebas, et in medio dulciter recumbens, eum qui in medio duorum animarum noscebatur Deum prædicasti: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Et mihi stupendam Apostoli vim considera. Terram effundit is qui non est sepultus in terra, et quod effunditur est manna medelam afferens, et hoc ipsum quod effunditur numquam evacuatur. Quæ causa, quæ operatio illa sit, nemo dicere possit: immutabilia namque sunt Servatoris nostri Christi charismata, et inefficentes sanctorum operationes. O Joannes, armatura piorum, vere pia confessio, iis omnibus refugium, qui ad Deum confugiant! Nam quod est portus iis qui tempestate agitantur, id ipsum est Deus iis qui labore preminuntur. Hodie nos sanctissimus Joannes virtutis suæ decore illustrat: modo enim ille nobis lectus fuit, exque libro suo veteri quasi ex regia imagine, sua pietate fulget. Joannes

(α) Inepta concio Ephesi habita.

pulchrum fidei principium, radix florida, fons indeficiens, qui apud omnes gentes non uno tantum tempore lex est; sed semper, si credatur, honorabile pietatis institutum: primus fidei vertex, qui omnibus pietatis vestigia exhibet, qui nos docuit studere optimis caritatis charismatibus. Videnus enim thalamum virginittatis, et amplectimur fontem curationum. De lumine vero sermonem explicemus. Lux Pater, lux Filius, lux Spiritus sanctus. Lux Pater, quia Deus verus; lux Filius, quia ex Patre effulsit; lux Spiritus sanctus, quia ex Patre procedit: et ideo Deus est verus. Apostolus mihi testificabitur, *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5); et, *Venit Joannes, Ut testimonium perhiberet de lumine. Et erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1. 8. 9); id est, venientem ad veritatem. Et Filius, *Ego sum lux vera*; et, *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. 8. 12. et 10. 38). Quod autem Filius lux sit et sol justitiæ, clamat et propheta: *Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est* (Isai. 60. 1). Et de Spiritu sancto in Psalmis canitur, *Quoniam apud te est fons vitæ; in lumine tuo videbimus lumen* (Psalm. 35. 10); id est, in Filio videlimus Spiritum sanctum: lumen quo illuminati sumus, et usque ad hanc diem illuminamur cordibus nostris. Lux Pater, quia Deus est verus; lux Filius, quia lucis illius splendor est; lux Spiritus sanctus, qui ex Patre procedit: *Nemo enim novit quæ Dei sunt, nisi Spiritus qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11). Lux ergo vera est Spiritus sanctus, qui in vera luce conspicitur et intelligitur. Maneat ergo nobis, fratres, fides infracta, Trinitas inseparabilis. Nam dicit beatus Salomon, *Funiculus triplex non rumpetur* (Eccli. 4. 12). Deus enim sanctificat, illuminat, vivificat, liberat et cætera. Filius similiter: omnia enim quæ Pater, et ipse facit. Et Spiritus sanctus similiter sanctificat, illuminat, vivificat, liberat: nam liberati, sanctificati et illuminati sumus, ac reviximus, baptizati in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SANCTUM JOANNEM APOSTOLUM ET EVANGELISTAM THEOLOGUM (α)

Rursus Joannes noster, o Ephesii, imo potius totius orbis doctor, spirituales sagenam expandit, et nos omnes ex diversis locis congregavit, non ut illum coronis roseis honoremus, sed ut illum bonis et justis operibus decoremus. Rursus spirituales fontes suos attraxit, non ut sitientes agros riget, sed ut laborantes populos fuciat: rursus in templum ascendit secundus post Petrum, non ut claudum unum sanatum saltare curet, sed ut nos omnes in pietate firmatos instituat, ut in calis conversationem habeamus. Non ultra supra pectus Domini recumbit, sed in singulos nostrum reclinans, nos omnes in pari honore suscipiens, lucrum proprium Deo offert, et ita clamat dicens: *Ecce ego et pueri, quos dedit mihi, Dominus. Pueri? quinam? Quos gratia peperit, et regni cælorum heredes ostendit. Multos enim abripuit Diana; his longe plures congregat Apostolus. Illa canes alens et venans, errorem dispersit; Joannes pauperes fovens et populos congregans, Dei cognitionem disseminavit: illa idolorum*

(α) hæc etiam concio Ephesi habita est.

pompis aerem obscuravit; Joannes sanctorum monumentis Asiam illustravit: *Aegyptus memorat Moyses miracula; Ephesus annuntiat Joannis beneficia: Moyses decem plagis Aegyptum flagellavit; Joannes a Deo inspirato evangelio Ephesum ornavit; imo potius omnes miseratus est: Moyses virga mare scidit; Joannes cruce Dianam prostravit: discisso mari Pharo et currus ejus submersi sunt; Diana dejecta, ejus sacerdos et abominabiles ritus contriti sunt. Narrat David dicens, *Mare vidit, et fugit* (Psalm. 113. 3): hodie Ecclesia eodem modo clamat et dicit: Diana vidit, et cecidit. Vidit Theologum et divinum præconem, vidit Deiferum, et cecidit peccatrix superflue culta, in solum prostrata: vidit eum, quem diligebat Jesus, et manere non potuit. Quid est tibi, Diana, quod cecidisti? Vidi filium tonitru, et templum meum medium fractum est: vidi Dei apicem, et dissoluta sum: vidi supra divinum pectus reclinatum, et dejecta sum in sinum meum idolicum: Mirabilis Elias, dilecti, quia Baalem prostravit; mirabilior Joannes, quia Dianam eliminavit. Elias quadrim-*

πράττοντες καὶ λέγοντες· Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις·
σὺ λογιζόμενος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασι-

λεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· αὐτῇ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον.

Συνεκάλεσεν ἡμᾶς, ἀγαπητοί, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ ἀγιώτα-
τος Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ φίλος Χριστοῦ, οὐχ ὅτι ἡδύ-
πνουν ῥόδων κάλυκας ἡμῖν ἀνατείλας, ἀλλὰ πνευματι-
κῶν πατέρων τὰς ἀρετὰς ἡμῖν ἐξανθήσας. Τούτων ἡ
εὐωδία ἡ εὐσεβὴς ἐστὶν ὁμολογία, καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν
σωτηρία. Ποῖον, εἰπέ μοι, ῥόδον οὕτω τοῖς φύλλοις κε-
κόσμηται, ὥς ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης τῷ θεοπρεπεῖ τῶν
ἁγίων στεφάνῳ δεδόξασται; Τὸ μὲν γὰρ ῥόδον τὴν χρυ-
σαυροῦσαν εὐωδίαν ἔσθθην ἀποστείλῃ· ὁ δὲ ἀγιώτατος
Ἰωάννης, τὴν ἀρωματίζουσαν πολιτείαν τοῦ πανσόφου
ποιμένος ἡμῶν καὶ διδασκάλου, ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ θρόνου
κορυφῆς κατὰ κράτος ἐκλάμπει. Ὁ Ἰωάννης, δι' ἐνιαυ-
τοῦ μὲν τοῖς παρεπιδημοῦσι μνημονεύμενε, καθ' ἡμέ-
ραν δὲ τοῖς Ἐφεσίοις συμπολιτευόμενε· ὁ Ἰωάννης, ὡς
πρωτὰς ὑψηλὸς ἐπὶ τῷδε τῷ ἱερὸν ὄρος προλάμπεις, ὡς
χρήματα τοῖς πολίταις σου δωρούμενος, ἀλλ' ἵαμα τοῖς
αἰτούσι σε χαρίζομενος· ὁ Ἰωάννης, τὴν μονομάχον
δράκωνιν Ἀρτεμιν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ κατήρα-
ξας, καὶ τὴν μονόγαμον νύμφην Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλη-
σίαν, τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ κραταιῶς ἀνῴρθωσας.
Ὁ Ἰωάννης, τὸν πατέρα σου Ζεβεδαῖον ἐπὶ τὸ πλοῖον
κατέλαυε, καὶ τὸν Δεσπότην σου Ναζωραῖον ἐπὶ τὸ
στήθος ἠγάπησας. Ὡς δύο ὄρη, τοὺς δύο μαστοὺς ἐθεώ-
ρησε, ὡς ἀνὰ μέτρον ἡδέως ἀναπαυσάμενος, τὸν ἐν μέσῳ
οὗ ζῶντα γινωσκόμενον ἑθεολόγησας· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ
Λόγος. Καὶ μοι τὸ παράδοξον τοῦ ἀποστόλου θεωροῦ-
σον. Ἦν βρῆς· ὁ μὴ ταφεὶς εἰς γῆν, καὶ τὸ βρῶν μὲν
ἐστὶν ἱαματικόν, καὶ τὸ κενοῦμενον οὐκ ἐκκενοῦται τῷ
χρόνῳ. Ἀρα τίς ἡ αἰτία, τίς ἡ ἐνέργεια [772], οὐκ ἂν
τις εὐροί εἰπεῖν· ἀμετάβλητα γὰρ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ ἀνέκλειπτα τῶν ἁγίων τὰ
ἐνεργήματα. Ὁ Ἰωάννης, τὸ ὄπλον τῶν εὐσεβῶν, ἡ
δυνὰς εὐσεβὴς ὁμολογία, καὶ πάντων αὐτοὺς ἀποφυγῇ,
ἡ πρὸς Θεὸν καταφυγῇ. Ὁ γὰρ ἐστὶ λιμὴν τοῖς χειμα-
ζομένοις, τοῦτο ὁ Θεὸς τοῖς καταπονουμένοις. Σήμερον
ἡμῖν ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης, τῆς οικείας ἀρετῆς τὸ κάλ-
λος ἐκλάμπει· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν καὶ ὑπανεγνώσται, ὥσπερ
ἀπὸ βασιλικῆς εἰκόνος τῆς βίβλου τῆς ἀρχαίας ἐκλάμ-
πων τὴν οικείαν εὐσεβείαν. Ἰωάννης, ἡ καλὴ τῆς πί-
στεως ἀρχή, ἡ εὐθαλὴς ῥίζα, ἡ ἀνέκλειπτος πηγὴ, ὁ ἐν

πλοῖον ἔθνεσιν οὐ κατ' ἐκεῖνον μόνον· καιροῦ νόμος, ἀλλ'
εἰς αἰὶ ὁ πιστευθεὶς τὸ σεμνὸν τῆς εὐσεβείας ἐπάγγελμα
τὸ πρῶτον τῆς πίστεως ἀκροθίνιον, ὁ πᾶσι τῆς εὐσε-
βείας τὰ ἴχνη ἀπλώσας, ὁ ζηλοῦν ἡμᾶς τὰ κάλλιστα τῆς
ἀγάπης χαρίσματα παιδεύσας. Βλέπομεν γὰρ τὸν θαλά-
μον τῆς παρθενίας, καὶ περιπτυσσόμεθα τὴν πηγὴν τῶν
ἱαμάτων. Ἀναπτύξωμεν δὲ καὶ τὸν περὶ τοῦ φωτὸς
λόγον. Φῶς ὁ Πατὴρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Φῶς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Θεὸς ἀληθινός· φῶς ὁ Υἱός,
ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξέλαμψε· φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ διὰ τοῦτο
Θεὸς ἀληθινός. Ὁ ἀπόστολος μαρτυρήσει μοι λέγων,
ὅτι Θεὸς φῶς ἐστὶ. Καὶ, Ἡλθεν Ἰωάννης, ἵνα μαρτυ-
ρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· καὶ, Ἐν τῷ φῶς τὸ ἀληθινόν,
ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσ-
μον, τοῦτέστιν, ἐρχόμενον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ
Υἱός, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· καὶ, Ἐγὼ ἐν
τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ὅτι δὲ ὁ Υἱός φῶς
ἐστὶ καὶ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ προφήτης βοᾷ·
Φωτίζον, φωτίζον, Ἰερουσαλὴμ. Ἡκεῖ γὰρ σοὶ τὸ
φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σέ ἀνατέλλει. Καὶ
περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ψαλμοῖς ᾄδεται, ὅτι, Παρά
σοῦ πηγὴ ζωῆς. Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα φῶς, τουτέ-
στιν, ἐν τῷ Ἱῶ ὀφύμεθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· φῶς δὲ
οὐ ἐφωτίσθημεν, καὶ ἔως σήμερον φωτισόμεθα τὰς καρ-
δίας ἡμῶν. Φῶς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός· φῶς
ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐκεῖνον τὸ φῶς ἀπαύγασμά ἐστι· φῶς
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον·
Ὅσους γὰρ οἶδες τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν
αὐτῷ. Φῶς οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθινόν, ὃ ἐν
τῷ ἀληθινῷ φωτὶ θεωρεῖται καὶ νοεῖται. Μένειν οὖν
ἡμῖν, ἀδελφοί, ἡ πίστις ἀβραάμ, ἀχώριστος Τριάς. Καὶ
γὰρ ὁ μακάριος Σολομὼν λέγει· ὅτι τὸ ἐκτεριον σπαρ-
τιον οὐ διαβράβησται. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀγιάζει, φωτι-
ζει, ζωοποιεῖ, ἑλευθεροῖ, καὶ τὰ πλεόνα τούτων. Καὶ ὁ
Υἱὸς ὡσαύτως· πάντα γὰρ, ὅσα ὁ Πατὴρ ποιεῖ, καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσαύτως ἀγιάζει, φωτίζει, ζωοποιεῖ,
ἑλευθεροῖ. Ἠλευθερώθημεν γὰρ καὶ ἠγιασθημεν καὶ
ἐφωτίσθημεν καὶ ἀνεγέσταμεν, βαπτισθέντες εἰς Πατέρα
καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν τὸν θεολόγον.

Πάλιν ὁ ἡμέτερος Ἰωάννης, ὁ Ἐφέσιος, μᾶλλον δὲ
πάσης τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, τὴν πνευματικὴν
σαγήνην ἐξήπλωσε, καὶ πάντας ἡμᾶς ἐκ διαφόρων το-
πων συνήγαγεν, οὐχ ἵνα αὐτὸν στεφάνους ῥόδων τιμή-
σωμεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ δικαίοις
συννύωμεν. Πάλιν τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ πηγὰς
ἐκσπάσας, οὐχ ἵνα ἀργοὺς διψῶντας ποτίσῃ, ἀλλ' ἵνα
λαοὺς κοινώντας στηρίξῃ· πάλιν εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβέθη-
κεν ὁ δευτέρος μετὰ Πέτρον, οὐχ ἵνα ἕνα χυλὸν θερα-
πεύσας ἐξάλλασθαι ποιήσῃ, ἀλλ' ἵνα πάντας ἡμᾶς τῇ
εὐσεβείᾳ ἐπιβρώσας, εἰς οὐράνους τὸν πολίτευμα ἔχειν
παρασκευάσῃ. Οὐκ εἶτι ἐπὶ τὸ κυριακὸν στήθος ἀνάκει-
ται, ἀλλ' εἰς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν ἀνακλίνας, ἅπαντας
ἐμὰς ἱστοίμους δεξάμενος, κέρδος ἴθιον τῷ Θεῷ προ-
σενόηκει, καὶ οὕτω κίεραγε λέγων· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ
παιδίμ, ὃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Παιδιά, ποῖα [773]; Ἀ
ἡ χάρις ἐδωκόσης, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κλη-
ροδόμος ἀπέδειξεν. Ὅσους ποτὲ ἐσλαγγύει ἡ Ἀρτε-
μις, τούτων πλείονας συνάγει ὁ ἀπόστολος. Ἐκεῖνη
κύναι· τρέφουσα, θηροφάγα, τὴν πλάνην κατέσπευεν·
Ἰωάννης πτωχοὺς οἰκονομῶν καὶ λαοὺς συγχροτῶν, τὴν
θεογνωσίαν ἐπέσπειρεν· ἐκεῖνη πομπαὶς· εἰδὼλων τὸν
αἶρα ἐκόνειεν, Ἰωάννης μνήμαις ἁγίων τὴν Ἀσίαν
ἐρωτεύειν· Αἴγυπτος μνημονεῖται τὰ Μωυσείως θαύματα,
Ἐρεσσος· ἐξαγγέλλει τὰς Ἰωάννου εὐεργεσίας· Μωυσῆς
δεία πληγαί· τὴν Αἴγυπτον ἐμαστίζωσεν, Ἰωάννης δὲ
τῷ θεοπνεύστῳ Εὐαγγελίῳ Ἐρεσσον κατεκόσμησεν, μὴλ-

λον δὲ καὶ πάντας ἠλέησε· Μωυσῆς διὰ ῥάβδου τὴν θά-
λασσαν ἐσχισεν, Ἰωάννης διὰ σταυροῦ τὴν Ἀρτεμιν
κατέστρεψε· τῆς θαλάσσης σχισθείσης Φαραὼ καὶ τὰ
ἄρματα αὐτοῦ κατεποντίσθησαν· τῆς Ἀρτέμιδος κατα-
ποσύσης, ὁ ἱερεὺς αὐτῆς καὶ τὰ βδελύγματα συνετρι-
βήσαν. Ἐκδιηγείται ὁ Δαυὶδ καὶ λέγει, Ἡ θάλασσα
εἶδε, καὶ ἔκρυψε· σήμερον ἡ Ἐκκλησία τὸν αὐτὸν τρό-
πον βοᾷ καὶ λέγει, ἡ Ἀρτεμις εἶδε καὶ ἔπασεν. Εἶδε
τὸν θεολόγον καὶ θεοκίρυκα, εἶδε τὸν θεοφόρον, καὶ
ἔπασεν ἡ ἁμαρτωλὴς, ἡ ἁλτίτιμος, εἰς τὸ ἔλαρος.
Εἶδεν ὃν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, καὶ μένειν οὐκ ἰσχυρεῖ. Τί
σοὶ ἐστίν, Ἀρτεμις, ὅτι ἐπείσας; Εἶδον τὸν υἱὸν τῆς
βροντῆς, καὶ κατεβράβη μου τὸ ἱερὸν τῆς μεσιτείας·
εἶδον τὸν θεῖον φίλον, καὶ διεύθυνη· εἶδον τὸν ἐπὶ τὸ
θεῖκον στήθος ἀνακλινέντα, καὶ κατηνέχθη ἐπὶ τὸ
εἰδωλικόν μου στήθος. Θαυμαστός ὁ Ἠλίας, ἀγαπητοί,
ὅτι τὸν Βαβὰ κατέστρεψε· θαυμασιώτερος ὁ Ἰωάννης,
ὅτι τὴν Ἀρτεμιν ἐξώρισεν. Ἠλίας τετρακοσίου καὶ
πεντήκοντα ἀπέκτεινεν· Ἰωάννης τὸν ὄπλ τοῦ κίονος
φονευθέντα ἱερεῖα ζωοποιήσας ἐν Χριστῷ ἀνέστησεν. Ὁ
τοῦ θαύματος ἱστῶλος Ἰλίδιον τὸν Ἰσλίδιον ἐθανάτωσεν
ἱερεῖα, ὃν διὰ τῆς χάριτος· ἐξανέστησεν ὁ Ἰωάννης.
Ἀραντες γὰρ αὐτοῦ, φησὶ, τὸ σῶμα βαστάζοντες
ἤνεγκαν, θέντες πρὸς τὴν θύραν τοῦ Ἰωάννου· καὶ ὃν
οὐκ ἤθελε ζῶν θεωρησάι, τοῦτον ἀποθανόντα ἐπικήτει,
ζῶν καὶ πιστὸν αἰτούμενος. Οὕτω ποτὲ καὶ οἱ παμπό-
νηροι Ἰουδαῖοι ἐποίησαν· ζῶντα τὸν Χριστὸν ἀπῆρνη-

σαντο, καὶ ἀποθανόντα Υἱὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν· ἀπηνέστησαν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ εἰπόντες, Ἡμεῖς τοῦ Μωϋσέως ἐσμέν μαθηταί· τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν. Ἀνέβλεψεν ὁ τυφλός, καὶ ἐσχοτίσθη ὁ ἀσύνετος λαός. Υἱὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅτε κλίνας τὴν κεφαλὴν ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, καὶ λόγχη τὴν δοίμενον αὐτὸν ἐξεκέντησαν πλευρὰν, καὶ ἐξῆλθε πλῆθος· αἱμάτων καὶ ὕδατος· ἔκρυσεν δὲ μεγάλη τῇ φωνῇ Ἰουδαίων παῖδες, καὶ ἑλεγον, Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος. Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὁ κήρυξ τῆς θεογνωσίας, ὁ Πνεύματος ἁγίου χάριν λαβὼν, ὁ ῥήτωρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ φωστὴρ τῆς εὐσεβείας, ὁ ὀρθολογὸς τῆς Ἀσίας, τὴν μὲν δαίμονα Ἀρτεμιον κατέστρεψε, τὸν δὲ Θεὸν Λόγον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μεγαλοφώνως ἐκήρυξεν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ

Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἐρωτήσωμεν τὸν ἀλῆτα τῶν ἰχθύων, καὶ συγγραφεῖα τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, τίς αὐτὸν τοῦτο εἰδίδασκε; ποίος πατὴρ τοῦτο συνεθεύλευσεν ἀποφθέγγασθαι, εἰς ποίαν βίβλον ἐγκύβας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν; Ἀλλ' οὔτε τις εἰδίδασκεν αὐτὸν, οὔτε εἰς βίβλον ἐγκύβας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν· ἀλλ' εἰς τὸ θεοποτικὸν στήθος τοῦ Σωτήρος ἀνέπεσε, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τὸν νοῦν φωτισθεὶς ἐδόξησεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τί πλέον τῶν γεγραμμένων ἐγὼ εἰπὼν; Ἡκούσα; ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν, τουτέστιν, ἐν Πατρὶ καὶ σὺν Πατρὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ ἀρρήτως καὶ ἀπαθῶς γεγεννημένος πρὸ αἰώνων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν [774].

Ἦλιος ἀνίσχων τὰς οικίας ἀκτίνας εἰς πάντα κόσμον ἐκτείνει· καὶ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ ἡ κατὰ σάρκα γενέθλιος ἀνατολὴ τοὺς αὐτῆς μαθητάς, ὥσπερ τινὰς ἀκτίνας, εἰς τὴν οἰκουμένην ἀπασαν ἐξέπεμψε. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον φωστήρων δίκην τὸν ἱερὸν τοῦτο λαμπρύνουσι σύστημα Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, οἱ τῶν ἀπίστων σαγήναιτα, καὶ τῶν πεπλανημένων πρῶτοι εἰς θεογνωσίαν αἰεῖς, οἱ ἀντὶ μὲν καλὰμου τῷ σταυρῷ χρώμενοι, ἀντὶ δὲ ἱμονιάς τῇ τριπλόκῳ ὁμολογίᾳ τοὺς λογικοὺς· ἀνασπῶντες ἰχθύας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς κακίας· οἱ τῶν ἀνεκκαλλήτων μυστηρίων τῷ διδασκαλίῳ κοινωνοῦντες, καὶ τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεάτων πραγμάτων αὐτόπται καὶ αὐτήκοι γενόμενοι. Πέτρος ὁ διὰ τὴν πίστιν πέτρα κληθεὶς, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνέχων τὴν οἰκοδομήν. Σὺ γὰρ εἰ, φησὶ, Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οὐδὲν ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ ἰδωμεν, εἰ δοκεῖ, διὰ τίνα καὶ ποίαν αἰτίαν τοῦτο τετύχηκε τοῦ ἐπαθλοῦ ὁ κορυφαίος. Ἡρώτα ποτὲ τοὺς μαθητάς· ὁ Σωτὴρ τίνα ἄρα περὶ αὐτοῦ ἔχοιεν δόξαν. Τῶν οὖν ἄλλων τῶς αἰώνων, προσημῆσας ὁ γενναῖος· οὗτος, φησὶν, οὐκ εἶπε· Σὺ ἐγὼ, σὺ ἐκτίσθη; ἀλλὰ, Σὺ εἰ, κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα, Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἀκλείβουσι· καὶ διὰ ταύτην τὴν ὁμολογίαν λαμβάνει τῶν οὐρανῶν τὰς κλεῖς. Ὅσα γὰρ, φησὶν, ἄν δῶσται ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἄν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὁ παραδόξου καὶ φύσει ὑπερβαίνοντος ἐξωμότης! Ἐπὶ γῆς βαδίζων νόμος· ταῖς οὐρανίοις ἐξέπεμψε δυνάμεις, καὶ τοὺς ἐκείναι ἐφύλαττον. Καὶ κάτω μὲν ἐκείνους τὸ δοκοῦντα ὑπηγόρευεν, ἄνωθεν δὲ Θεὸς τὴν ψῆφον τῶν λεγομένων ἐδουλοῦ. Ἐμακαρίζετο ποτε Ἰωσήφ ἐκεῖνος, τὰ σιτοδοχεῖα πιστευθεὶς τοῦ Φαραῶ. Πῶς οὐ ζηλωτὸς καὶ τρισμακάριος; ὁ Πέτρος, τοὺς θησαυροὺς πιστευόμενος αὐτῶν τῶν οὐρανῶν; Ἀλλ' οὐχ ὅτι τοῦ δεσμεύειν ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν τοσοῦτον μακαρίζω, οὐδ' ὅτι καὶ σκία τῶν ἱματίων αὐτοῦ προκύπτουσα νόσους ἥλωνον, οὐδ' ὅτι τὴν Ταβιδά ἐκ νεκρῶν ἀνέστησεν ἐκπλήττομαι· ταῦτα γὰρ τοῦ ἐνεργούντος Πνεύματος ἐστὶν ἐκ τοῦ πλείονος τὰ χαρίσματα· ἐγὼ δὲ Πέτρον μακαρίζω ἐκείνον τῆς ἀληθοῦς ἐνεκα ὁμολογίας τῆς ἀπὸ πάντων τῶς πρώτων ἐπιβεβηκότα· Σὺ εἰ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ τὸ φαινόμενον ὁμολογεῖ, Σὺ εἰ ὁ Χριστός· τοῦτο τῆς μετὰ Πατρός συνπαρέξεως· ὁ μόνυμα. Ἰδωμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ τοῦ τρισμακαρίου Ἰωάννου τὰ ἰδιόζοντα πλεονεκτήματα· οὐκ ἂν ὦν τῆς ἐνθέου πενίας· ἐκωκύνει τῷ Πέτρῳ· συνὴν γὰρ τῷ λέγοντι, Ἀρτῦριον καὶ χρυσὸν οὐκ ὑπάρχει μοι, καὶ τῇ σιωπῇ τὴν συγκατάθεσιν ἐμύνησεν· ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὰ στέφανα τὰ θεοποτικὰ πεσὺν, ἐκείθεν ἐχάλαυσε τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ μεγαλόφωνον σάλπιγγα, δι' ἧς, ἂ μὴ εἶπεν οὐρανός, μὴ ἐνεκνήσεν ἄγγελοι, μὴ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τις κατέλαβε, μόνος τολμηρὰ καὶ πιστῇ ἐφανέρωσε γλώσσῃ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τίνος οὖν ἔνεκα, καὶ διὰ ποῖαν αἰ-

τίαν, πρότερος ἐν τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν, ἔσχατος ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον; Ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο ζητήσαι. Ματθαῖος τῇ τῶν Ἑβραίων γλῶσσῃ τὰ εὐαγγελικά συντάξε θάματα· Μάρκος, τοῦ Πέτρου μαθητῆς γενόμενος, τὰ διὰ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ συμβεβηκότα γεγράφηκε, λέγω δὲ τὴν ἀμεικτον γεννησιν, τὴν ἀμεικτον ἀναστροφήν, τὰ παράδοξα σημεῖα, τὸν Ἰουδαϊκὸν φόβον, τὸ σωτήριον πάθος, τὸν ζωοποιὸν ἡμῖν θάνατον, τὴν ἐπ' ἀφθαρσίᾳ ἀνάστασιν, τὴν πρὸς τὸν πατρικὸν κόλπον ἀνάληψιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λουκᾶς, Παύλου τυγχάνων [775] μαθητῆς, τὴν αὐτὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἔτριψεν ὁδόν. Ἰωάννης τοῖνον μόνος, ὡς ἀλιεύς τις ἐξ ἀποπτοῦ καθήμενος, καὶ ἑτέρων ἀλιευόντων θεατῆς γενόμενος, ὡς εἶδεν αὐτῷ τῆς γνώσεως τὸ κεφάλαιον παραλειφθὲν, μεταχειρίζεται τὴν ἀλιευτικὴν τοῦ Εὐαγγελίου κλάμαν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸν ζητούμενον ἰχθὺν θηρεύει, καὶ τοῦτον ἀπράτως τοῖς πιστοῖς πιπράσκει βούν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐκ ἂν οὐ Μαρία, φησὶν, ἡ νομισθεῖσα μήτηρ, ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ Χριστός· οὐκ ἂν οὐ Ἰωσήφ πατὴρ αὐτοῦ ἐχρημάτισε, τὴν ὑπαρξίν ἔχει· οὐδ' ἂν οὐ Μωϋσῆς, οὐδ' ἂν οὐ Ἀβραάμ, ὁ πρὸ νόμου πάντων πατὴρ· ἀλλ' Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Ἀρχῆς δὲ οὐδὲν ἀρχαιότερον, ἀρχῆς· οὐδὲν πραιοῦτερον· πᾶν ποίημα ἀρχεται, καὶ ἐστὶν ὑπὸ ἀρχῇ· πάντων δὲ ἀρχὴ Υἱός, καὶ πάντων ἐστὶν ὡς ποιητῆς ἀρχή. Πᾶν τῇ ἀρχῇ παραλαμβανόμενον, νεώτερον· μόνῃ δὲ τὰ πραιοῖα τῆς ἀδιδιότητος κατέχει ἡ ἀρχή. Ἀλλ' ἰδωμεν δίκαιον Ἰάκωβον· εἰ γὰρ καὶ τὴν τοῦ δικαίου ἐπιεικίαν ἐξαίρετον ὁ ἄλλος· Ἰάκωβος ἔλαβεν, ὁ χρηματικῶν Δίκαιος· ἀλλ' οὐ φθονήσας τοῦ τοιοῦτο γέρας τῷ συναποτάλῳ. Πολλοὶς τοῖνον καὶ ὁ υἱὸς Ζαβεδαίου πλουτεῖ τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου καπορθώμασιν· ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς ἐγκωμίου λόγον, τὸ ὑπὲρ τοῦ θεοποτικοῦ φίλτρου ἡδέως τὴν κεφαλὴν ἀποτιμηθῆναι. Τοῦτον γὰρ Ἡρώδης, ὡς ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορεῖ, ἀναίρει. Οὗτος τῆς εὐσεβείας οἱ ἀθλήται, οὗτοι τῶν εὐαγγελικῶν κτηρυμάτων οἱ διάκονοι. Ἀλλ' ἕνα μὲν ἐξ Ὀλυμπιακῶν ἐπανελθόντα στεφανήτην ὅμοιοι καὶ πόλεις ἰδεῖν συντρέχουσι, καὶ ταῦτα φύλλοις ὁδοῦν ἐστεφανωμένον· ἡμεῖς δὲ οὐχ ἕνα, ἀλλὰ τρεῖς ἀγωνιστάς, ὑπὲρ Τριάδος ἀγωνιστάς, ὑπὲρ Τριάδος ἀθλήσαντας καὶ στεφανωθέντας, πρὸς ἡμᾶς παραγενομένην ἐλεᾶσιν συνδρομὴ θεοδόμητα. Καίτοι τῶν ἀμετρίων κατατομῇ πᾶσα γλῶσσα, ἐνὸς τούτων τοὺς ἐπαίνους διεξίεναι πειρωμένη, καὶ λιγυρῇ ἡ διάνοια, θάλασσαν ἀρετῶν κοτιλῇ ἐκματεῖν βιαζομένη· ἀλλ' ὅμως ἐπεχειρήσαμεν, τῇ εὐγνωμοσύνης ἐπιδεικνύμενοι τοῖς πατράσι τὸν καρπὸν. Πρὸ δύο ἡμερῶν γενεθλιακῶς τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ πανηγυρίσ διηνύσθη· εἰκότως τοιγαροῦν οἱ λαμπροὶ ἀγωνεῖς οὗτοι εἰς τιμὴν τῆς Δεσποτικῆς γεννήσεως ὑπὸ τῶν πεντάθλων ἀγωνιστῶν ἐφέτελεύθησαν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν συμβαίνειν εἶπε· τὰς γὰρ βασιλικὰς γεννήσεις ἐν ταῖς πόλεσιν οἱ ἀρχοντες τιμῶσιν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ νεκρικῶς, σκιδὰς καὶ προσκαίρου χαρὰς ἐστῆρῃ· σεν ἡδονήν· ἐνταῦθα δὲ ἀθάνατα τοῖς σεφρανταῖς τὰ βραβεῖα, αἰωνίζοντες οἱ στέφανοι, ἡ μετ' ἀγγέλων χαρὰ, ἡ μετὰ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἀναστάσει λαμπρότης. Ταῦτα

* ὁ στίχ. πρὸς ἡμᾶς παραγενομένην, ἐξέσπον συνδρομῇ τοῦ Κ. τῶν ἡμερῶν.

gentes quinquaginta occidit; Joannes sacerdotem sub columna occisum suscitavit, in Christo ad vitam reduxit. O miraculum! columna lapidea sacerdotem lapidi parem occidit, quem per gratiam suscitavit Joannes. Nam assumpti, inquit, ejus corpore, gestantesque illud, posuerunt ante januam Joannis; et quem noluit vivens conspiceret, hunc mortuus quærebat, vitam et idem postulans. Sic olim scelestissimi Judæi fecerunt: viventem Christum negarunt, et mortuum Filium Dei confessi sunt: negarunt illum, quando cæco nato dicebant: *Nos Moysis discipuli sumus; hunc autem nescimus unde sit* (Joan. 9. 28. 29). Lumen recepit cæcus, et obtenebratus est insanus populus. Filium Dei confessi sunt, cum in cruce inclinato capite emisit spiritum, et lancea illud celebre latens perforavit et exivit copia sanguinis et aque. Clamaverunt autem magna voce Judæi, et dicebant: *Vere Filius Dei erat hic*. Joannes dum viveret, præco cognitionis Dei, qui Spiritus sancti

gratiam acceperat, orator Ecclesie, luminare piæ religionis, oculus Asiae, diæmonem evertit. Deumque Verbum per totum mundum magna voce prædicavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Interrogemus piscium captoem, et sanctorum Evangeliorum scriptorem, quis hoc illum docuit? quis pater hæc ipsi auctor dicendi fuit? in quo libro invenit hæc quæ pronuntiavit? Verum nemo illum docuit, nec in libro quopiam invenit hæc quæ protulit; sed in sinu Domini Salvatoris recubuit, et in sapientiæ et scientiæ profundo, mente illuminatus clamavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Quid amplius possum dicere, quam quæ scripta sunt? Audisti, *In principio erat*; hoc est, in Patre et cum Patre, et Deus erat ex Deo et Patre, ineffabili et impassibili modo genitus ante sæcula. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRANSFIGURATIONEM.

Sol oriens radios suos in totum mundum infundit: et Domini Christi natalis secundum carnem ortus discipulos suos eorum quodlibet radios per totum orbem emisit. Ideoque hodie Petrus, Jacobus et Joannes luminarium instar hunc sacrum cœtum illustrant, qui infideles sagena capiunt, et piscatores eos qui prius errabant ad Dei cognitionem redeunt: qui pro calamo cruce utuntur, et pro retibus triplici confessione rationabiles pisces ex profundo nequitiae extrahunt: ineffabilem mysteriorum cum magistro suo consortes, et inenarrabilem invisibiliumque rerum oculati testes et auditores. Petrus qui propter fidem petra vocatus est, et in se Ecclesie ædificationem retinet. *Tu es Petrus*, inquit, *et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam* (Matth. 16. 18). Sed videmus, si placet, cur et qua de causa coryphæus hoc munus sortitus sit. Interrogabat aliquando discipulus Servator, quam de se haberent opinionem. Alii porro interim tacentibus, hic strenuus proliens dixit, non, Tu factus es, non, Tu creatus es; sed, *Tu es*, secundum prophetam dicentem: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. 101. 28); et propter hanc confessionem cælorum claves accepit. *Quæcumque enim*, inquit, *ligaveritis super terram, erunt ligata in cælis, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta in cælis* (Matth. 16. 19). O stupendam dignitatem, quæ naturam exsuperat! In terra gradiens leges supernis virtutibus mittebat, quas illæ servabant; et infra positus quæ sibi videbantur dictabat, Deusque sursum dictorum sententiam firmabat. Beatus predicabatur ille olim Joseph, cui horrea Pharaonis concedita erant: quomodo non felix et ter beatus Petrus, cui thesauri cælorum concediti sunt? Sed non tam illum beatum prædico et miror quod ligandi potestatem acceperit, nec quod umbræ vestimentorum ejus morbos eliminarent, nec quod Tabitham a mortuis suscitaverit; hæc quippe sunt, ut plurimum, operantis Spiritus charismata; sed Petrum illum beatum prædico ob veram confessionem, ad quam primus omnium ipse pervenit: *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Quod apparebat confessus est, *Tu es Christus*. [Illud vero, *Filius Dei vivi*,] significat illum cum Patre existere. Videamus etiam, si placet, beatissimi Joannis proprias prærogativas; non a divina paupertate, cujus cum Petro consors erat, præsensque cum ille diceret, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6); ubi ex silentio consensum indicavit; sed quia supra pectus Domini recumbens, inde fabricatus est sacram illam et alte sonantem tubam, per quam ea quæ nec cæli dixerunt, nec angeli cogitarunt, nec aliorum evangelistarum ullus accepit,

solus audaci et fideli lingua declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Cur ergo et qua de causa, cum primus sit evangelistarum, ultimus scripsit Evangelium? Hoc etiam querendum est, Mathæus Hebraica lingua evangelica miracula concorsavit; Marcus, Petri discipulus, quæ per Dominum Christum contigerunt scripto tradidit, nempe natales sine coitu, inculpatum vivendi institutum, stupenda signa, Judæicam invdiam, salutarem passionem et vivificam nobis mortem, resurrectionem ad incorruptam vitam, assumptionem ad paternum sinum. Similiterque Lucas, Pauli discipulus, eandem quam priores viam tenuit. Joannes igitur solus, quasi piscator in specula sedens, aliorum piscatorum spectator factus, ut vidit scientiam caput sibi relictum esse, assumit piscatorum evangelii calammum, atque in eo quæsitum piscem capit, ac sine pretio fidelibus vendit clamans, *In principio erat Verbum*. Non ex quo Maria, inquit, ejus mater reputata est, principium habuit Christus; non ex quo Joseph pater ejus vocatus est, existentia habet; non ex quo Moyses, non ex quo Abraham omnium ante legem pater; sed, *In principio erat Verbum*. Principio autem nihil antiquius, nihil vetustius: omne opus incipitur, et est sub principio; omnium vero principium est Filius, omnium est, ut factor, principium. Quodcumque a principio assumitur, est recentius: solum vero principium æternitatis privilegium habet. Sed videamus justum Jacobum: etiam enim alius Jacobus justus cognomen præcipuum sortitus sit, Justusque sit appellatus, at non invidet coapostolo suo hanc prærogativam. Multis igitur filius ille Zebedæi evangelicis ditatus est operibus; sufficit autem in præsentem ad ipsius laudem, quod ex Domini amore capite sit truncatus: hunc enim Herodes, ut Lucas narrat in Actibus, occidit (Act. 12. 2). Hi sunt pietatis athletæ, hi evangelicæ prædicationis ministri. Unum quidem ex Olympicis revertentem coronatum ut videant, populi et urbes accurrunt ad lauri foliis redimitum: nos vero non unum, sed tres certatores, qui pro Trinitate concertarunt et coronati sunt, concursu facto spectavimus. Et quamquam immensa aggreditur quævis lingua, vel unius eorum laudes prosequi tentans, et mens caligine laboret, dum mare virtutum uno vasculo metiri conatur; attamen id ausi sumus, boni affectus fructum patribus offerentes. Ante biduum omnium Regis Christi natales celebrati sunt: jure ergo hæc splendida certamina in honorem natalium Domini ab athletis quingentii peracta sunt. Id quod etiam apud externos contingere solet: regios quippe natales in urbibus principes celebrant. Sed illic quidem victor umbram et temporanei gaudii vo-

laptatem decerpit; hic vero immortalia sunt coronatorum bravia, æternæ coronæ, gaudium cum angelis, splendor cum sanctis in resurrectione. Hæc ipsi repæsit sunt certaminum præmia : quorum precibus et

nos servemur, et hic pastor bonus in multis annorum decadas nobis custoditur in Christo, cui gloria in sæcula. Amen.

DE SICCITATE.

Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum (Jer. 17. 1)? Exordium mihi largiter subministret prophetarum omnium maxime misericordia. At ille unius urbis Jerusolymæ vastitatem deplorabat; ego vero cernens ingruentem toti circum regioni calamitatem, in lacrymas et fletus prorumpo. Clausum quippe est cælum ob peccata nostra; et solari ardore nubes. Sicut cremum aruerunt (Psal. 101. 4). Aquarum scaturigines exsiccatae sunt, et perennium fluminum alvei defecerunt; terra vero æstu fervens solitos proferre fructus abnuat. Non mala nostra! Ipsa etiam bruta animalia periclitantur ob peccata nostra. Exsiccata est terra et fœnum ejus; imo vero non germinavit, et hac peste corrumpitur. Bos miserabiliter mugit, et quasi letali voce; ovilia balatum lugubre emittunt, dum aquarum potum quasi ardentem craterem conspiciunt, et pascua ante tempus exsiccata; ita ut Joelis prophetia apud nos jam impleatur: *Floverunt herbitæ domus, quia non erant pascua ipsis, et cæcis ovium deletæ sunt, quia exsiccati sunt edus rivorum (Joel. 1. 18)*. Tantum scelera nostra propitiæ Dei naturæ in justum furorem moverunt. Et quia quotidie non cessamus ignem peccatorum succendere, jure siccitate et æstu plectimur. Et fortasse nobis clamat propheta: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma, quem succendistis (Isai. 50. 11)*. Certe Israelitis per prophetam promiserat Deus, si ejus præcepta servarent: *Emittam super vos pluviam matutinam et serotinam; et implebuntur areas vestras frumento, et rotularia vino (Joel. 2. 23. 24)*. Promissio autem vobis in contrarium versa est; imo vero nos Jeremie maledictio invasit: *Sit tibi, inquit, super caput cælum æneum (Deut. 28. 23)*; propheta per hæc comminationem, omnimodam siccitatem et aquæ penuriam indicante. Annon id jam in nobis impletur? Terra æstu prærupta, et quasi in petram versa, agricolarum laborem irritum reddit, ac neque aratrum, neque ligonem admittit: segetes uti paululum pullularunt bonamque spem dederunt, antequam spicam concipiant exsiccantur et abeunt; solaque relinquunt vinearum et arborum germinatio, quæ fortasse brevi marcescet. Talis est peccatorum fructus, talia nequitie orgia, quia non ambulavimus in viis Dei; sed malis operibus subditi fuimus, aliis invidentes, contra minores alios nos extolles, alienis satiari bonis cupientes, de vicini calamitate gaudentes, nos mutuo sycophantiis devorantes, absurdis concupiscentiis subditi, *Equi emissarii effecti (Jer. 5. 8)*, et ait Scriptura, et lupi rapaces; memoriam injuriarum retinentes ut canes, pauperes non miserantes, lapsi non compatiens, Ecclesiæ collectas negligentes, sanctos despicientes, memorias ipsorum non venerantes, confessionem fugientes, quasi phrenitide acti in famulos. Sacerdotes malo exemplo sunt populis, consuetudinem inferentes, memoriam injuriarum retinentes, inimicitias et insidias dediti, in faciem respicientes, lapsos non arguentes nec emendantes, sed ex silentio injuriæ participes, ut ille antiquus Heli. Laici sua relinquentes, sacerdotum negotia singuli curiose scrutantur, et indeprecabiles sunt iudices: Annon vera dico? annon caritas nostra his plena est malis? annon quotidie hæc testificor? annon laboravi clamans ut juramentis abstineatur? annon prædixi: Non despiciet Deus, videns sacrum evangelium ita neglectum, et avaris manibus sic irreverenter tractatum? Affert igitur fructus ex agro, quos ex avaritia murrasti, qui ager ne facta quidem semina proferet. Sed ne veniam quidem vindemiabis, quam

avare rapasti. Quæ enim olim Deus Judæis per Michæam comminatus est, hæc tunc in nobis implevit: *Tu seminas, et non metes; tu premis olivam, et non oleo ungeris; et vinum non bibes (Mich. 6. 15)*. Quid ergo? dixerit forte quispiam: atqui non omnes sunt avari, non omnes perjuri. Quomodo ergo paucis peccantibus, omnibus miscetur ira Dei abundantius? oportet enim improbis tantum inferri supplicium. Verum sicut in uno corpore, si in una parte humor exuberet, totum corpus eget purgatione: sic et in nobis, quia unum corpus sumus, et omnes membra Christi, una ægrotante parte, omnes doloris sensus participes. Sic olim filio Sathis peccante, totus exercitus plexus est, et Davide præter Dei placitum populum numerante, commune exitium inventum est. Hic in externa quaque disciplina fertur, totam nempe civitatem unius viri flagitio plexam fuisse. Ideo ira Dei calix nobis mixtus est et purus. Nam ait: *Calix in manu Domini plenus mixto vini meri (Psal. 74. 9)*. Viden? quomodo hujus calicis natura inversa sit? nam si merus et purus est, quomodo plenus mixto? nam quod mixtum est, non est merum. Hic autem utrumque dicitur: et merum quidem est poculum, utpote quod non sit mixtum divina miseratione erga eos qui lapsi non emendantur, idque secundum iustitiam; mixtum vero diversis suppliciis et emendationibus, quibus punire solet Deus eos qui in malis non desperaverunt. Sicut enim ii qui corporeis morbos curant, et curandi peritiam sunt consequuti, difficiliora vulnera aquis feryidis et scribis remedia purgare solent, et saniorum agilitudinemque artis opæ leniunt: sic qui omnia novit Deus, tractat eos qui plagas non sentiunt, quibus melius fuisset ultionem prævertere antequam immitteretur. Quid ergo jam dicamus? Justum est Dei iudicium: imo etiam benignus Dominus iusto iratus, ultionem longe minorem quam pro scelere ratione intulit; non quantum merebamur, sed quantum satis erat ut in peccatorum sensum veniremus. Perpende namque Dei patientiam: nos peccavimus, et elementa puniuntur; lapsi sumus, et terra plectitur; malam vitam nos docimus, et inanimata flagellantur; turpibus gestis Creatorum contumelia afflicimus, et plagam accipiunt ea quæ nihil peccaverunt: quemadmodum si quis filio peccante, servum castigaret. Talem habemus, tanque bonum Dominum: sic ille nos monet ad emendationem deducens; et arcum tendit minarum, sed sagittam iræ retinent. Non enim vult animæ mortem, sed conversionem expectat et penitentiam. Simus ergo, fratres, sensu ut par est affecti: Deum miseratorem placemus, ne videamur deteriores Ninivitis. Isti, gentes cum essent et infideles, quia per prophetam futuram urbis subversionem dicerant, tantam exhibuere penitentiam, ut etiam infantes et jumenta jejuna cogerent, et cinere saccoque circumdarent, et sic a justa ira Dei erepti sunt. Nos ergo etiam ploremus, confiteamur singuli peccata nostra, sanctos apud Deum intercessores adhibeamus: tum maxime sanctissimam Dominam, promptum illud et inexpugnabile patrocinium: procumbamus illi cum lacrymis precantes: Domine, quæ Deum Verbum in utero habuisti, quæ naturam nostram tuo partu divinam præstidisti, quæ inter Deum et homines partu tuo mediatrix fuisti: miserare populum tuum et hereditatem tuam, miserere hujus civitatis tuæ, quæ in nomine tuo gloritur; intercede pro nobis indignis famulis tuis, deprecare unigenitum Filium tuum, ut peccata nostra propitiis seriat, et hanc iram contra nos immisissam

τούτοις ἀπόκειται τοῖς ἀγωνίσμασι τὰ πρόνοια· ὧν
ταῖς προσβλαῖς καὶ ἡμεῖς διαφυλαχθέντες, καὶ ὁ

καλὸς οὗτος ποιμὴν εἰς πολλὰς δεκάδας ἡμῶν ἐντευτὶν
χαρισθεῖν ἐν Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Περὶ αὐχμοῦ.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγήν· δακρύων; Ἐπιδαψιλευέτω μοι τὸ τοῦ λόγου προοίμιον ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲς πόλεως τῆς Ἰερουσαλὴμ τὴν ἐρημίαν ὠδύρετο· ἐγὼ δὲ πάσης τῆς περιχώρου ταύτης ὁρίων τὴν ἐπιθεοῦσαν μάστιγα, εἰς θρήνων κινούμεαι καὶ δάκρυα. Ἐκλείσθη γὰρ ὁ οὐρανὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ ἡλιακῷ αἱ νεφέλαι, Ὡσεὶ φρυγίον συνασφύρησαν· αἱ τῶν ὕδατων ἀπεξηράνθησαν πίδακες, καὶ ποταμῶν ἀενάων ἐξέλιπε βεῦματα· ἡ δὲ γῆ πυρακτωθεῖσα τῷ καύσωνι τοὺς συνήθεις αὐτῆς δοῦναι καρποὺς ἀπαναίνεται. Φεῦ τῶν ἡμετέρων κακῶν. Καὶ αὐτὴ γὰρ τὰ ἅλλα ζῶα κινδυνεύει διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀπεξηράνθη ἡ γῆ καὶ ὁ χόρτος αὐτῆς, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐβλάστησε, καὶ τῷ λοιμῷ διαφθείρεται! Καὶ βούς μὲν ἔλεειν μυκάται, καὶ οἶον ἐπιθανάτιον· τὰ δὲ ποίμνια βληχάται γοεῶν τῷ βληχῆματι, [776] ὡς φλογώδη κρατήρα τὴν τῶν ὕδατων πῶσιν προκειμένην θεώμενα, καὶ πρὸ καιροῦ τὰ λήθα ἐγγραίνόμενα· ὡς καὶ τὴν ἡγῆλ προφητείαν πεπληρωθεῖσαν νῦν ἐν ἡμῖν· Ἐκλαυσεν βουκόλι βούων, οὐκ ὤκνηρε νομὴ αὐτοῖς· καὶ ποίμνια τῶν προβάτων ἠρανίσθη, οὐκ ἐξηράνθησαν ἀγρόσις ραμμάτων. Τοσοῦτον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὴν Παιων τοῦ Θεοῦ φύσιν καὶ ἡμερον εἰς δίκαιον θυμῶν παρεκίνησαν. Καὶ ἐπειδὴ καθ' ἐκάστην οὐ παύομεθα τὸ πῦρ τῶν ἀμαρτιῶν ὑφάπτοντες, εἰκότως αὐχμῷ καὶ καύσωνι τιμωρούμεθα. Τάχα που καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης βοᾷ· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ κυρὸς ὧμων, καὶ τῇ φλογὶ ἡ ἐξεκασάσατε. Τοῖς μὲν οὖν Ἰσραηλίταις διὰ τοῦ προφήτου ἐπήγγεστο ὁ Θεός, εἰ φυλάττοντες τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, Ἐπιθρέξω εἰς ὑμᾶς ἀπὸ τῶν πρώτων καὶ ὀψίων· καὶ πληθυνθήσονται ὧμων αἱ ἄλυσες σίτου, καὶ αἱ ληνοὶ οἰνῶν· ἡμῖν δὲ ἡ ἐπαγγελία αὕτη εἰς τοῦναντίον μετέστροφαι· μᾶλλον δὲ ἡμᾶς ὁ τοῦ Ἱερουσαλὴμ κατέλιπεν· Ἔσται σοι, φησὶν, ὁ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν οὐρανὸς χαλκοῦς· τὴν παντελὴ ἐξηράσιαν καὶ ἐπιλείψιν τῶν ὕδατων τῇ ἀπειλῇ τοῦ λόγου σημαινόντος. Ἡ οὐ τοῦτο ἡμῖν ἀρίτως πεπληρωται; Ἡ μὲν γῆ χαράδρωθεῖσα αὐχμῷ καὶ οἶον ἀπολιθωθείσα, τῶν γεωργῶν τὸν πόνον ἡμάλθυεν, οὕτε τὴν ἀροσιν παραδεχομένην, οὕτε τὴν σκάψησιν· τὰ δὲ λήθα μικρὸν ἐκπλασθήσαντα, καὶ χρηστάς ἐλπίδας παρασχόντα, πρὸ τοῦ ἐγκυμονῆσαι τὸν ἀσταχυν, ἀπεμαράνθη καὶ φέστω. Μόνῃ δὲ ἄλειπται τῶν ἀμπέλων καὶ φυτῶν ὑπετάλυσσις, τάχα καὶ αὕτη τὸν μετ' ὀλίγον ἐσόμενον μαρσμὸν ὑπεμφαίνουσα. Τοιούτους τῶν ἀμαρτιῶν ὁ καρπὸς, τοιαῦτα τῆς κακίας· τὰ δρυα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπορεύθημεν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς πονηραῖς ἐδουλώθημεν πράξεσιν, ἀλλήλων φθονούμετες, τῶν ἐλαττόνων κατεπαίρμενοι, ἐπιθυμούντες κορσεσθῆναι τῶν ἀλλοτρίων, χαίροντες τῇ δυσπραγίᾳ τοῦ γείτονος, ἀλλήλους κατεσθίναντες τῇ συκοφαντίᾳ, ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι, Ἰσπιοὶ θηλυμαρεῖς γεγασότες, ὁ φησὶν ἡ Γραφή, καὶ λύκοι ἀρπαγες, καὶ μνηστεικακούντες ὡς κάμηλοι, οὐκ ἐλεοῦντες τοὺς πένοντας, οὐ συμπαθοῦντες τοὺς πταίνοντας, ἀμελοῦντες τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνάξων, καταφρονούντες τῶν ἁγίων, τὰς μνήμας αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, φεύγοντες τὴν ἐξομολόγησιν, ὡς περὶ [f. ὡς] παρ' οἱ ἐνὶ φρενίαις ὄντες τοὺς θεράποντας. Οἱ ἱερεῖς κακὸν ὑπόδειγμα γυγόντες τῷ λαῷ, ὑβρίζοντες, μνηστεικακούντες, ἐχθραίνοντες, ἐπιδουλοῦντες, εἰς πρόσωπα βλέποντες, οὐκ ἐλέγγοντες καὶ διορθοῦντες τοὺς πταίνοντας, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ κοινωνοῦντες τῆς ἀδικίας, ὡς ὁ παλαιὸς εἰπὼς· Ἡλεῖ· οἱ λαϊκοὶ, ἀφέντες τὰ ἐσωτῶν, ἕκαστος περισκοπεῖν τὰ τῶν ἱερῶν περιεργάζονται, καὶ δικαστῆς ἐστὶν ἀπαράγωγος. Ἀρα οὐκ ἀλήθειαν λέγω; οὐ τούτων ἐμπέδοι τῶν κακῶν ἡ πόλις ἡμῶν; καὶ οὐ καθ' ἐκάστην ταῦτα μαρτυροῦμαι; οὐκ ἐκωπίασα κράδων, τῶν ὀρκων ἀπέχεσθαι; οὐκ προέλεγον, οὐκ παρόφεται Κύριος; ὁρῶν ὅπως καταφρονούμενον τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ ταῖς πλεονεκτικαῖς χερσὶν ἀναιδῶς καὶ ἀνυποστάτως κρατούμενον; Κόμεις τὸν οὖνον τοὺς καρποὺς

τοῦ ἀγροῦ, τοὺς ἐκ πλεονεξίας κτισθέντας· σοι, ὡς οὐδὲ τὰ καταβληθέντα παρέξει σπέρματα· ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἀμπελῶνα τρυγήσεις, ἐν πλεονεκτίᾳ; ἀφῆρπασας. Ἄ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πάλαι διὰ Μιχαίου ἠπειλήσαν ὁ Θεός, ταῦτα νῦν πεπλήρωκεν ἐν ἡμῖν· Σὺ σπείρεις, καὶ μὴ ἀμήσης· σὺ πείσεις ἐλάαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἐλάαν· καὶ οἶνον οὐ μὴ πίης. Τί οὖν, εἰποῖς τις ἰσως, καὶ μὴν οὐ πάντες πλεονέκται, οὐδὲ πάντες ἐπιόρκοι· πῶς οὖν ὅλγων ἀμαρτανόντων κοινῇ πᾶσι κακέρασται τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ἀφίνδιον; ἔχρην γὰρ μόνοις τοῖς κακοῖς ἐπενεβθῆναι τὴν κόλασιν. Ἄλλ' ὡς ἐφ' ἐνὸς σώματος, εἴπερ ἐν ἐνὶ κορίθῳ βεῦματος; ἐπείσρυσιν γίνεται, τὸ πᾶν σῶμα ἰδέϊτο καθάσσω· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν. ἐπειδὴ ἐν σῶμά ἐσμεν, καὶ μετὰ πάντες τοῦ Χριστοῦ, ἐνὸς μέρους νενοσσηκός, κοινῶν τῆς ἀληθινοῦς πάντες γινόμεθα. Οὕτω ποτὶ τοῦ παιδὸς Σαοὺλ ἀμαρτήσαντος, ἀπαντὸ στρατόπεδον ἐμαστίζετο, καὶ τοῦ Δαυὶδ παρὰ τὸ δοκοῖν τῷ Θεῷ τὸν λαὸν ἀριθμήσαντος, κοινῶς βλεθρὸς ἐπιστάφρην. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἔξωθεν παιδεία φησὶν, ὅτι πολλάκις καὶ σύμπαντος πόλεως ἐνὸς ἀνδρὸς κακίας ἀπάλανται. Διὰ τοῦτο τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ [777] ποτήριον κακέρασται ἡμῖν ἀκρατον. Ποτήριον γάρ, φησὶν, ἐν χειρὶ Κυρίου πληρὸς κεράσματος οἴνου ἀκράτου. Ὅπως πῶς ἡ τοῦ ποτηρίου τούτου φύσις παρήλλακται. Εἰ γὰρ ἀκρατὸν ἐστὶ, πῶς πλήρης κεράσματος; τὸ γὰρ κεκρασμένον οὐκ ἀκρατον. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρω λέγεται· καὶ ἀκρατον μὲν, ὡς ἀμγῆς θείων οἰκτιρμῶν τοῖς ἀδιόρθωτοις πταίοις, διὰ τὸ τῆς κρίσεως δίκαιον· κεκρασμένον δὲ, ὡς ἐκ διαφορῶν μαστίγων καὶ τιμωριῶν, αἷς εἰσθε κολάζειν Θεός· τοὺς μὴ ἐν ἀπεγνωσμένους γενομένους κακοῖς. Ὅνπερ γὰρ τρέπον οἱ τὰς τῶν αἰμάτων ἀνακρίπτοντες νόσους, καὶ τοῦ δύνασθαι θεραπεύειν τὴν παῖραν ἐξησχηκότες, τὰ τῶν τραυμάτων δυσαισθητοῦσιν θερμοῖς ὕδασι καὶ δριμύσι φαρμάκοις ἀποκαθαίρουσι, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῆς ἀκαθαρσίας τὸ κάθος ἀπολεπτύνουσι τοῖς ἐκ τῆς τέχνης ἐπικουρήμασιν· οὕτω καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων Θεὸς τοὺς ἀναγίγναι ἔχοντας πληγὰς, ὧν βέλτερον ἂν εἴη παραιτεσθαι πρὸς τὴν πείρασιν τὴν ἐποδοῦν. Τί οὖν εἰποῖμεν πρὸς τὰ ὑπαρχόμενα; Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ καταπολεῖ τῆς δικαίας ὀργῆς ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης τὴν τιμωρίαν ἐκούφισεν, οὐκ ὅσον, ὧν ἔσμεν ἄξιοι, πείραν λαβεῖν, ἀλλ' ὅσον αἰσθήσιν λαβεῖν, ὧν ἡμάρτομεν. Ἐκότες γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μακροθύμιον· ἡμάρτομεν ἡμεῖς, καὶ τὰ στοιχεῖα κολάζεται· πταίμεν, καὶ ἡ γῆ τιμωρεῖται· φαῦλον βλον ζῶμεν ἡμεῖς, καὶ μαστίζεται τὰ ἀψυγα· ὑβρίζομεν τὸν πλάστην διὰ τῶν αἰσχροῦν ἡμῶν πράξεων, καὶ δέχεται τὴν πληγὴν τὴν μηδὲν ἀμαρτήσαντα ὡς περ ἂν εἰ τις τοῦ παιδὸς σφαλέντος, κατὰ τοῦ δούλου ἐκφέρει τὴν βάσανον. Τοιούτον ἔχομεν ἀγαθὸν Δεσπότην, οὕτως ἡμᾶς νοθεύει, ἐπανάγων πρὸς τὴν διόρθωσιν· καὶ τίνει μὲν τὸ τῆς ἀπειλῆς, ἐπάγει δὲ τὸ μέλος τῆς ὀργῆς. Οὐ γὰρ βούλεται τὴν ψυχικὴν ἡμῶν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφήν ἀναμένει καὶ τὴν μετανοίαν. Γενώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν αἰσθήσει τοῦ πρέποντος, ἡλωσώμεθα τὸν εὐσπλαγγχνον Κύριον, μὴ χείρονος ὀφθῶμεν τῶν Νινευιτῶν. Ἐκείνοι ἐθνικοὶ ὄντες καὶ ἀπιστοὶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ προφήτου τὴν καταστροφήν τῆς πόλεως ἔμαθον, τοσαύτην ἐπεδείξαντο μετάνοιαν, ὡς καὶ τὰ νηπία καὶ τὰ κτήνη ὑπεσύναν ἠνάγκασαν, καὶ σποδὸν καὶ σάκκον περιεβάλλοντο, καὶ οὕτω τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἀπῆλλανθον. Δακρύσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐξομολογώμεθα ἕκαστος τὰ ἴδια πταίσματα, προληψώμεθα πρὸς Θεὸν μεστίζας τοὺς ἁγίους, τοὺς τῶν ἄλλους καὶ κατ' ἐξάρτητον τὸν ὑπέραγον δέσποιναν, τὴν ταχεῖαν προστασίαν καὶ ἄμαχον· προσπέσωμεν αὐτῇ, μετὰ δακρύων δέμενοι· Κυρία δέσποινά, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον ἐν γαστρὶ σου χωρήσασα, ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σὺ τόκῳ θείωσασα, ἡ Θεοῦ καὶ ἀνθρώποις τὴν τόκῳ σου μεσεύσασα, ἐλέησον τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου· σπλαγχνίσθητι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πόλει σου, τῇ ἐν τῷ σὺ καυχουμένῃ ὀνόματι· μεστίζουσιν ὑπὲρ ἡμῶν

τῶν ἀναξίων δούλων σου· δυσώπησον τὴν μονογενὴ σου Ἰῶν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυμῆσαι πταίσμασι, καὶ λύσαι τὴν καθ' ἡμῶν ταύτην δικαίαν ὀργήν, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπιτάξει τὸν ὑπερὶ ἐπομβρίσαι συνθήκας, καὶ τὸν αὐχμὸν διαλύσαι, καὶ τῆς γῆς ῥοαῖται τὸν καύσωνα. Ναί, θέσποινα, θέσποινα, ἡ τοῦ κόσμου ἀντιληψίς, ἐλέησον, θήλασον τὰ νήπια, γέροντας κεκμηκότας, πένητας πεφυγμένους· μὴ ἐλπίς ἡμῶς ἀπολέσθαι

ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· ἡμάρτημεν, ἠνομήσαμεν. τὸν καθάρων τοῦ βαπτίσματος χιτῶνα κατεβύβωσαμεν, τὰς δεσποτικὰς ἐντολὰς ἠθετήσαμεν· ἀλλὰ καὶ ἐπιστάβωμεν, οὐκ ἐπειτάσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλότριον, ἀλλ' εἰς τὸν μονογενὴ σου Ἰῶν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν.

Διὰ τί παρὰ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ποταμούς ἐπὶ [778] τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἐπιτελεῖ Χριστὸς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος; Ἀναγκαῖον ἱστορῆσαι τοῦ ποταμοῦ τὴν φύσιν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ μάθῃς τὴν τῆς μυσταγωγίας ἀκολουθίαν. Ὁ Ἰορδάνης παρὰ πάντας τοὺς ποταμούς δύο ρίζας ἔχει πηγῶν· οὐ γὰρ ἀπὸ μιᾶς πηγῆς προέρχεται ὁ Ἰορδάνης. Ἐχει δὲ τὴν μὲν μίαν πηγὴν εἰς τὴν Ἰβανιάδα, τὴν δὲ ἄλλην πλησίον τῆς Πανιάδος· καὶ ἡ μὲν μία πηγὴ καλεῖται Ἰορ., ἡ δὲ ἄλλη Δάν· καὶ κατ' ὀλίγον προερχόμεναι καὶ μερίζόμεναι ἀπ' ἀλλήλων αἱ πηγαί, κατὰ τινα τόπον συνέρχονται ἀλλήλαις, καὶ ἕνα ἀποτολεῖσαι ποταμὸν. Ἀπέδωκαν δὲ αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι ὄνομα πρὸς τὰς ρίζας, Ἰορδάνης, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰορ καὶ τοῦ Δάν τεχθεὶς ποταμὸς, παρὰ τὰς ἀρχαῖς σχιζόμεναι· ἔχων τὰς ρίζας, καὶ ἐπὶ ταῖς συναπτομένας. Παρὰ πάντας πάλιν τοὺς ποταμούς οὗτος εἰς ζωσαν θάλασσαν οὐ τρέχει, καὶ ὕδωρ αὐτὸν θαλάσσης ζῶν οὐ δέχεται, ἀλλὰ δέχεται αὐτὸν ἡ νεκρά θάλασσα. Οὗτος μόνος παρὰ πάντας τοὺς ποταμούς νεκρὸς καὶ ἀργός· ὕδατι συνάπτεται. Ἔστι δὲ ὁ Ἰορδάνης τοῦ ἡμετέρου θνητοῦ γένους τύπος, καὶ ὅπως ἀκούει. Ἀπ' ἀρχῆς τὸ γένος τὸ ἡμετέρον δύο ἔχει ρίζας, τὸν Ἀδὰμ ἐκ γῆς πλασθέντα, τὴν Ἑῶαν ἀπὸ πλευρᾶς προελθούσαν· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς ὕδατος· καὶ εἰς τρόπον τῆς καταστάσεως. Ὁ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς ἐπλάσθη, πηγὴν ἔχων τὴν γῆν· ἡ δὲ ἀπὸ πλευρᾶς ἐγένετο, ρίζαν ἔχουσα τὴν πλευράν· ἄλλη ἀρχὴ ἐκείνου, καὶ ἄλλη ταύτης. Καὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων τέως μερίζόμενοι κατὰ τὸν τρόπον τῆς διαπλάσεως· συνήθον δὲ εἰς συνάφειν γαμικῇ, ἀπετελέσθη τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἓν σῶμα, καὶ οὐκέτι οἱ τικτόμενοι ἡ ἀπὸ πλευρᾶς ἡ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ὅμοιοι σαρκαὶ μίαν. Ἔσονται γὰρ φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τοῦτο γοῦν τὸ ἡμέτερον πλάσμα, δρᾶν εἰς ἀκολουθίαν φύσεως, τέλος ἔσχε τὸν θάνατον. Ἦρξάτο μὲν ἡμῶν τὸ πλάσμα ἀπὸ γῆς, καὶ ἔληγεν εἰς θάνατον· καὶ ἐδέξατο τὸ πλάσμα τοῦτο ἡ νεκρά θάλασσα, ὁ βαθὺς, ὁ καταχθόνιος, ἡ ἀβυσσος τῶν νεκρῶν. Ὁ γὰρ εἰς νεκρά θάλασσα τοὺς ζῶντας ὕδασι, τοῦτο ἔστιν ὁ ἄδης τοῖς ἀποθνήσκουσιν. Διὸ λέγει Παῦλος· *Μὴ εἰπὴς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς καταβήσεται εἰς τὸν ὄθον; τοῦτέστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν*. Περὶ τούτου οὖν τὸν Ἰορδάνην τὸν ἀπὸ ζωτῶν πηγῶν προερχόμενον, καὶ εἰς νεκράν θάλασσαν καταλήγοντα, πᾶσα ὁ τοῦ Θεοῦ ἐπιτελεῖται θαυματουργία, ἵνα μηκέτι τὸ ζῶν ὕδωρ τρέχῃ πρὸς θάνατον. Τρίτον αὐτὸν τὸν Ἰορδάνην διέκοψεν ὁ Θεός, ὡς μηκέτι αὐτῷ τὴν ἀκολουθίαν εἶναι εἰς τὴν νεκράν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνατρέχειν ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζώσας. Ἐτεμήθη ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· ἐτεμήθη καὶ ἐπὶ Ἠλίας, ὅτε τῇ μηλωτῇ αὐτὸν ἔτεμεν· ἐτεμήθη ὑπὸ Ἐλισαίου, ὅτε ὑποστρέφωμεν ἔτεμεν αὐτόν. Πρῶτος· Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔτεμε τὸν Ἰορδάνην· καὶ ὅπως ἔτεμεν, ἀκούει. Οὐκ ἔστηεν τὰ ρεῖθρα τῶν πηγῶν, ἀλλ' ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ εἰς τὰ ὅπισω, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ψαλμῶδης λέγων· *Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐβρυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω*; Τὰ δὲ ὀπίσω ἦσαν αἱ πηγαί. Ἀνακαίρειναι τοῖνον ὁ Σωτὴρ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον τὸ τρέχον εἰς θάνατον, ποιεῖ μηκέτι τρέχειν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζώσας ἀπαντᾷ, οὐκ εἰς τὴν νεκράν θάλασσαν καταλήγειν. Ἀποκαθίσταται τοῖνον ἡ θνητὴ φύσις εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. Οὔτε εἰς δὲ φαίνεται τεμῶν τὸν Ἰορδάνην ἀνευ τινὸς συμβόλου. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔχων κιβωτὸν ἔτεμεν. Ἠλίας ἔχων μηλωτὴν. Ἐλισαῖος ἔχων πάλιν τὴν μηλωτὴν τοῦ διδασκάλου ἔτεμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ θνητὴ φύσις οὐκ ἔχει καθ' ἑαυτὴν στήσαι τὸ ρεῖθρον, εἰσέρχεται Ἰησοῦς πρῶτος φέρων μὲν τοῦ Δεσπότητος τὴν προσοψηρίαν, ἐπαχόμενος δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν κιβωτὸν, τὸ σύμβολον τοῦ θεσποτικοῦ σώματος. Καὶ φαίνεται ὁ Ἰορδάνης ὅτε τὸν Ἰησοῦν τιμήσας, τὸν ψιλὸν ἀνθρω-

πον ἐκείνον, λέγων τὸν τοῦ Ναυῆ, οὕτε τοὺς Ἰουδαίους αἰδεσθεῖς, οὕτε τοὺς ἱερεῖς ἐντραπίς. Καὶ ἵνα δευχθῇ ὅτι οὐ τῷ λαῷ [779] ὑποχωρεῖ, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν αἰδεῖται, λέγει Ἰησοῦς· *Ἰδοὺ ἡ κιβωτός τοῦ κυριεύοντος πόσεως τῆς γῆς διερχεται τὸν Ἰορδάνην. Καὶ ἔσται, ὅταν ἐκέλθωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερῶν τῶν βασιλευσάντων τὴν κιβωτὸν, ὁ Ἰορδάνης ἐκλείψει, οὐ τοὺς ἱερεῖς αἰδοῦσά τον, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν*. Καὶ πῶθεν τοῦτο, ἀκούει. Ἐρωτᾷ αὐτόν ὁ Δαυὶδ λέγων· *Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐβρυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω*; Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ἡ δημιουργία λέγουσα· Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἦν τὸ σχῆμα τῆς κιβωτοῦ. Ὁ γὰρ ἦν ἡ κιβωτός τῷ νόμῳ καὶ ταῖς πλατὶ καὶ τῇ στήνῳ καὶ τῇ ῥάβδῳ, τοῦτο ἦν τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος ἡ σὰρξ ἡ δεσποτικὴ, ὡς ἐν κιβωτῷ φέρουσα τὴν θεότητα. Περὶ ταύτης τῆς ἁγίας κιβωτοῦ ἔλεγεν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Ἀνδστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάκλιον σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτός τοῦ ἀγαθού σου. Καὶ ὅρα τί ποιῇ· ὅτι ἐξηράνθη ὁ Ἰορδάνης, οὐκ ἀπολέσας τὰ ρεῖθρα, ἀλλ' εἰς τὰς ἀρχαίας ρίζας ἀναποθήσας. Ἐπῆρε, φησὶν, Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου δώδεκα λίθους μεγάλους, καὶ ἔστησεν αὐτοὺς πέραν τοῦ ποταμοῦ· ἔθηκε δὲ ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα λίθους ἐν τῷ ποταμῷ. Τί βούλεται τοῦτο εἶναι τὸ περιαιρεθῆναι δώδεκα λίθους, καὶ τεθῆναι ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα; Ἐπειδὴ ὡς ἔβηεν ἐπὶ τὸν, τὴν θνητὴν φύσιν ἀνεγαίρει· μᾶλλον δὲ βούλεται δεῖξαι ὅτι ἀνασπᾷ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῶν βυθῶν, καὶ ἀνάγει εἰς τὸν οὐρανόν. Τοὺς γὰρ λίθους τοὺς μηδέποτε θεωσαμένους ἡλιακὴν ἀκτίνα, μήτε φωτὸς δεξαμένους ὤφιν, ἡπλωσαν εἰς φῶς, καὶ ἦσαν εἰς γῆν ἐκ βυθοῦ ἀνασπασθέντες. Διὰ τί δὲ δώδεκα λίθους ἔλαβεν ἐκείθεν; Ἐπειδὴ διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐμελλεν ἀνασπᾷ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς θνητῆς φύσεως. Ἔστω δὲ, τοὺς θύτας κάτω λίθους περιεῖλεν, ἵνα δεῖξῃ τῷ ἡλίῳ καὶ τῷ φωτὶ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἀνθρώποις ἐναργῆ εἶναι, πῶς διέβησαν τὸν Ἰορδάνην· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἐσήμανεν· *Ἐὰν ἠρωτήσῃ σε, φησὶν, ὁ υἱός σου, λέγων· Τί εἰσιν οἱ λίθοι οὗτοι; εἰπὲ αὐτῷ, ὅτι, Ἐὰν ἐξηράς διέβημεν τὸν Ἰορδάνην, καλυπταίς τοῦ Θεοῦ τὸ ὕδωρ πρὸ προσώπου ἡμῶν*. Ἀλλ' ἔστω, ὁ ἀνενεχθέντες λίθοι ἐτέθησαν, ἵνα φανῶσι τοῖς μετὰ ταῦτα· οἱ ἀντιτεθέντες διὰ τί ἀντιτεθέντες; Ἐλαβεν ἐκ τῶν βυθῶν τοὺς βεδυσιμένους, καὶ ἔδωκε τῷ βυθῷ πάλιν ἐνέχυρα σωτηρίας. Οἱ τεθέντες λίθοι ἐνέχυρα, οἱ ληφθέντες ἀσφάλεια. Καὶ πολλὴ ἡ περὶ τούτων θεωρία, καὶ διὰ τί ἐτέθησαν λίθοι, καὶ διὰ τί περιτρήθησαν λίθοι. Χριστὸς καὶ λαμβάνει, καὶ δίδωσιν. Ἠλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἀνέλαβε τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, δεδωκίως ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Διὰ τῶν ἀποστόλων ἀντετίθηται τῷ ποταμῷ δώδεκα λίθους, ἐνέχυρον σωτηρίας, καὶ ἀρραβῶνα τῶν μελλόντων. Ὁ γὰρ δεδωκίως τινί τι εἰς τὴν πράξιν, ἐνεχυρίζεις αὐτῷ εἰς τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τοῦτο τὸ ὄνομα πάλιν αὐτῷ τηρεῖσθαι, ὅτε ἐμελλε βαπτίζεσθαι ὑπὸ Ἰωάννου, παραβῶν ἀπὸθετο τὰ ἐνέχυρα τῆς ἐπιφανείας, καὶ ἔστησε τοὺς λίθους, ὡς μὲν ἔλαβεν ἐκείθεν, τοὺς πατριάρχας, οὓς ἤγειρε τότε· οὓς δὲ ἀντέθηκε, τοὺς ἀποστόλους, οὓς ἔδωκεν ἀντ' ἐκείνων. Ἀρεῖ γὰρ τῶν κατέρων σου ἀντηνέθησαν σοι υἱοί. Οὕτω διέβη τὸν Ἰορδάνην, καὶ γίνε-ται ὁ Ἰορδάνης Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ ἀρχῇ τῆς κατασκέσεως τῆς γῆς· Ἔως ὅτε παρήλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἐκληρονόμησε τὴν ἐπηγγελμένην γῆν· ἔως ὅτε Χριστὸς παρήλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἤρξατο κληρονομεῖν τὴν βασιλείαν. Ἀρχὴ τῆς κατασκέσεως· τῆς γῆς ὁ Ἰορδάνης, ἀρχὴ τῆς κατασκέσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· *Μνησθήσομαι σου, Κύριε, ἐκ γῆς Ἰορδάνου*. Μνήμη γὰρ

solvat, nulliusque mandet ut consuetam pluviam subministrant. avaritiam tollant, ac terræ æstum rore perfundant. Etiam, Domina, Domina, mundi presidium, miserere; hac confer infantibus, senibus fatiscenlibus, pauperibus arecentibus; ne sinas nos ob peccata nostra perire. Percavimus, inique egimus, puram baptismatis tunicam inquinavimus.

Dominica mandata transgressi sumus: ac etiam lapsi sumus, non extendimus manus nostras ad Deum alienum, sed ad unigenitum Filium tuum, Dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur et conglorificatur, tunc et semper, et in sæcula.

IN JORDANEM FLUVIUM.

Cur missis omnibus terræ fluvii Christus in Jordane mysterium baptismatis consummat? Fluminis naturam explorare par est, ut hinc mysterii seriem ediscas. Jordanis inter omnes fluvios duas habet scaturigines: neque enim ex uno fonte manat. Unum fontem habet in Panceade, et alterum prope Panceadem: sive alter vocatur Jor, alter vero Dan: et per paulum spatii separatim manantes fontes, in uno loco simul conflunt, et unum fluvium efficiunt. Veteres autem a scaturiginibus nomen illi dederunt Jordanis, a separatim fontibus Jor et Dan, qui per ista junguntur. Secus autem quam omnes alii fluvii, hic in nullum vivum mare influit, et aqua viva maris illum non excipit, sed excipit mare Mortuum. Hic solus fluvius mortuis et inutilibus aquis jungitur. Est porro Jordanis mortalis nostri generis figura, et quomodo, audi. Ab initio genus nostrum duas habet radices; Adamum ex terra formatum, et Evam quæ ex costâ prodiiit: neque unus est sive locus sive modus formationis. Ille namque ex terra formatus, fontem habet terram; hæc ex costâ facta, radicem habet costam aliud illius, aliud hujus initium. Et erant interim sic separati secundum modum formationis: conjuncti vero sunt congressu nuptiali; ex ambobus unum faciunt est corpus; et qui deinceps prodierunt, non ex costâ, non ex terra, sed ex congressu nascebantur. Erant enim, inquit, duo in carnem unam (Matth. 19. 6). Hoc igitur nostrum lignum, naturæ ordine procedens, finem habuit mortem. Cepit lignum nostrum a terra, et desit in mortem, illudque excepit mare mortuum, profundum, infernale, abyssus mortuorum. Quod enim est mare Mortuum vivis aquis, id ipsum est infernus morientibus. Ideo dicit Paulus: *Ne dixeris in corde tuo, Quis descendit in infernum? id est, Christum ex mortuis reducere* (Rom. 10. 7). Circa hunc ergo Jordanem, qui ex vivis fontibus prodit et in Mortuum mare desinit, totum Dei opus mirabile consummabatur, ut non ultra aqua viva curreret ad mortem. Ter vero Jordanem divisit Deus, ut non ultra fluxum haberet ad mare Mortuum, sed ut recurreret ad veteres viventes radices. Divisus est sub Jesu Filio Nave; divisus est sub Elia, quando melote sua illum divisit; divisus est ab Eliseo, quando reverens divisit eum. Prior Jesus filius Nave divisit Jordanem: et quomodo divideret, audi. Non retinuit fontium fluxum, sed aquam retro convertit, ut testificator psalmista dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 115. 5)? Retrorsum erant fontes. Rejiciens ergo Servator genus nostrum, quod currebat ad mortem, id efficit ut non ultra currat ad mortem, sed ad veteres viventes radices revertatur, nec in Mortuum mare desinat. Rescinditur ergo mortalis natura in priscam formam. Et nullus Jordanem dividens conspicitur sine aliquo symbolo. Jesus filius Nave arcam habens divisit, Elias meloten; Eliseus item habens meloten magistri divisi. eum. Quia enim mortalis natura per se sola non poterat fluentem retinere, ingreditur prior Jesus. Domino cognominis, symbolum Dominici corporis gestans. Et apparet Jordanem neque Jeum reveritum esse, merum hominem, nempe filium Nave, neque Judæum, neque sacerdotes. Ut ostendatur vero ipsum non cessasse populo, sed arcam

reveritum fuisse, dicit Jesus: *Ecce arca ejus, qui denominatur omni terræ, pertransiit Jordanem. Et erit cum ingressi fuerint pedes sacerdotum gratulium arcam. Jordanis deficit* (Jos. 3. 11. 13); non sacerdotes reveritus, sed arcam. Et unde hoc, audi. Interrogat illum David dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 115. 5)? Ad hæc respondet creatura dicens: *A facie Domini mota est terra* (Ibid. v. 7). Facies Domini erat arce forma. Quod enim erat arca legi et tabulis et urnæ et virgæ, hoc erat incomprehensibilis divinitatis Dominica caro, quæ quasi in arca divinitatem ferebat. De hac sancta dicebat beatus David: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* (Psal. 131. 8). Et vide quid faciat. Quia exsiccatus erat Jordanis, non quod fluentia perdidisset, sed quod ad veteres scaturigines resiliisset, *Tulit, inquit, Jesus ex Jordane duodecim lapides magnos, et statuit illos ultra Jordanem: et pro illis duodecim alios lapides posuit in fluvio* (Josue 4. 8. 9). Quid sibi vult illud, duodecim auferri lapides, et pro illis duodecim alios restitui? Quia, ut dixi, mortalem naturam rejiciebat: imo potius vult ostendere, quod ipse humanitatem de profundis abstrahat, et inducat in calum. Lapidem enim qui nunquam viderunt solarem radium neque lucem, in lucem expandit; ex profundo abstracti super terram erant. Cur autem duodecim lapides inde cepit? Quia per duodecim apostolos ab hac erat humanam naturam a mortali natura. Esto, in fundo positos lapides abstulerit, ut illo in solem et in lucem proferret, et homines deinceps clare cernerent, quomodo Jordanem pertransissent: nam hanc ille causam significavit dicens. *Si interrogaverit te filius tuus dicens, Quid sibi vult hi lapides? dic illi, quia per aridam transivimus Jordanem. Pro impediendo aquam ante faciem nostram* (Ibid. v. 6. 7). Sed esto, educti lapides positi sint, ut a posteris viderentur; cur alii in eorum locum positi sunt? Eduxit ex profundo eos qui submersi erant, et rursus profundo dedit salutis pignora. Qui illic positi sunt lapides pignora, qui vero assumpti sunt, tutela erant. Ac multa circa hæc speculatio est, cur positi sint, cur ablati sint lapides. Christus et accipit et dat. Verit in mundum, et assumpsit corpus nostrum, suam dans nobis virtutem. Per apostolos ponit in fluvio duodecim lapides, pignus salutis et arcam futurorum. Nam qui dat aliquid pro aliqua re, pignus dat illi in futurum. Quia igitur hoc ipsum nomen erat servaturus, quando baptizandas erat in Jordane a Joanne: prius pignora deposuit adventus sui, et statuit lapides quos inde assumpsit, patriarchas quos tunc erexit; ii vero quos pro ipsis substituit, sunt apostoli quos pro illis dedit: nam *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Psal. 44. 17). Sic pertransiit Jordanem; et factus est Jordanis Jesu filio Nave principium possessionis terræ. Donec pertransiret Jordanem, non possedit promissam terram: donec Christus pertransiit Jordanem, non cepit predicare regnum. Principium possessionis terræ, Jordanis: principium possessionis regni calorum, Jordanis. Ideo propheta dicit: *Memoro tui, Domine, de terra Jordanis*. Memoria enim est indelebilis. Jesus sic pertransiens divisit Jordanem, arcam ipsi ostendens: Elias vero melote divisit, pelle mortua, et aqua vivæ meloti mortuæ obederant.

Divisit Elias melote Jordanem, et sic pertransiit, ut ascenderet in carlos. Reversus est beatus Elias, accepta magistri melote, postquam rogaverat ipsum dicens: *Spiritus, qui in te est, fiat duplex in me. Dicit ei, Dure petisti: attamen si videris me assumptum, erit tibi* (4. Reg. 2. 9. 10). Id est, Dignaberis habere duplicem Spiritus sancti operationem. Deinde assumptus est. Sublimis erecta est melote, et cecidit ad discipulum: accepit pignus, et ad fluvium pervenit: tentavit dividere Jordanem, et non obedivit aqua.

Consternatus Elias dicit, *Ubi est Deus Eliae appho* (4. Reg. 2. 14)? et cum hac dixisset, percussit secundo aquam, et divisus est Jordanis. Cur ergo non obedivit et prima vice aqua? Ne putaret illam obedivisse ob pristinam suam dignitatem, quam habuerat: sed invocavit Deum et dixit: *Ubi est Deus Eliae appho?* Cur vero dixit, *Ubi est Deus?* nonne sciebat propheta Deum esse in caelo et in terra et ubique? Sed quia dixerat ei Elias, *Si videris me assumptum, erit tibi sic.*

IN PHARISÆUM, ET IN MERETRICEM. DICTA FUIT IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

1. Omne tempus culque volenti ad poenitentiam opportunum est: nam cuique licet in verno tempore bonæ vitæ germina emittere, in æstate salutis manipulos colligere, in autumno damna et corruptionem animæ explorare, in hieme iniquitatum hiemem fugere, et in qualibet anni conversione ad meliora conversionem curare; in nocte peccati noctem declinare, et in die ad lucem puræ conscientie currere, atque ad Creatorem confugere. Verum præsens tempus, continentia et jejuniis munitum, ad poenitentiam est opportunus, sed non omnibus. Vox enim quædam hæc fere insonat: Si quis accedit ad me, ego adducam eum ad communem Creatorem. Nos ergo fidei et poenitentiae alis instruamus, ut ad Factorem nostrum advoleamus, et nos ut primogeniti Ecclesiæ filii, et vos, qui quasi foetus in visceribus Ecclesiæ cubantes, optatis ad beatum et dolore vacuum partum advenire (a), et filii esse ejus qui pro nobis concertavit (necessaria est enim fidei gratia et vobis qui eadem bona consequuturi estis): nos quidem, ut tunicam regiam, quam inquinavimus, lacrymis abluamus; vos autem, ut possitis illam induere, et omni tæbe puram servare: nam sine fide pura nemo potest Dei benignitatem assequi. Verba mea confirmant tum alia innuunt, tum meretrix illa, quæ fidem et poenitentiam tamquam duas lucernas tenens, et ad caelestem sponsum accurrens, una die sponsa Christi effecta est. At quia beatam illam meretricem memoravi, quam hoc turpi nomine interim voco; tum cognoscamus quænam prius illa erat, et quænam postea fuit, hanc volo in sanctam Ecclesiam inducere; ut per illam nos discamus quomodo debeamus ad Christum accedere; ut a peccatis abluamur. Nam quæ illa fecit, conspicua sunt disciplina eorum quæ nos semper facere debemus: et Salvatoris cum illa colloquium, peccatoribus erit consolatio. Quis enim audiens mulierem sexcentis maculis foedatam, quia ad illum confugit, et stillas lacrymarum ferventes ad pedes ejus effudit, virginitatis meritum consequutam esse, non eundem morem exhibeat, ut eundem fructum decerpit? quis cogitans illius mutationem et mercedem, non idem propositum assumat, ut parem assequatur retributionem? Quid enim aliud est meretrix, quam lues et manifesta naturæ contumelia? quam publicus triumphus de sexu semineo, perniciēs corporum et animarum, pestis voluptate usa, sepulcrum dealbatum, inferni os insatiabile, ornatum mortis limen, voluptuosum toxicum, impudentia audax, pudor impudens, formosum exitium, esca lascivie machinantis, laqueus juvenum, propriorum membrorum negotiatrix, profundum nequitiei, naufragium optatum, communis calamitas in omni peccato, petulans officina, omnis iniquitatis magistra, inimicitiae cum Deo conciliatrix, materia gehennæ ignis æterni? Attamen quæ tot tantorumque malorum ministra fuit, quia præter consuetudinem castitatem amavit, in libris Evangeliorum scripta commemoratur. Hos involentes, ejus historia fruamur, ut ipsa Christum audiens fructum tulit. *Rogavit Jesum quidam Phariseorum, ut manducaret cum illo. Et ingressus in domum Pharisei, discubuit* (Luc.

7. 36). Quis vidit regem a milite invitatum? quis vidit herum a servo nutritum? quis vidit tantam celsitudinem ad tantam humilitatem descendentem? O maximum stuporem! o divinam indulgentiam! non dixit ad vocantem Phariseum: Tu me invitas ad prandium, qui omnes homines ad caeleste prandium invito? tu me ad prandium vocas, qui panibus quinque totum populum satiavi? tu me ad prandium vocas, qui de escam omni carni? Nihil horum dixit Servator; sed cum silentio sedens in domo Pharisei discubuit. Sciebat enim quo prandio reficiendus esset; sciebat futurum esse ut meretrix ad se accederet, ut salutem consequeretur; et undique circumspiciebat, venatum observans, et recumbentibus fere clamans: Ego cibum comesturus sum, quem brevi postea videbitis; ego cibum comesturus sum, nempe salutem mox adventuræ mulieris. Meus quippe cibus est hominum conversio; meus cibus servorum meorum vita; meum convivium peccatorum poenitentia; mea voluptas damnatorum solutio; meum convivium captivorum redemptionis. Hæc Servatore in lectulo suo loquente tum oculis tum habitu, *Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix.* Secundum scopum caelestis Regis venatio offertur: venator paratus recubuerat, et ad illum præda festinabat. *Et ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix:* dux graves nequitie notæ. Dic nobis, evangelista, nomen ejus, scribe mulieris nomen, discamus quomodo appellaretur. Appellationem habuit ipsum peccatum, et nomen ex malo opere. Hæc videns quod Jesus recumberet in domo Pharisei, in seipsa dixit: Intus est Christus, benignitatis castigator, sors miserationis: intus est Christus, qui verbo sanat, et voce curat: intus est Christus, qui ab angelis celebratur, et cum hominibus viam agit quasi unus eorum: intus est Christus, qui cum Patre sedet, et Pharisei contubernalis est: intus est Christus, qui divinitate omnes alit, et humanitate alitur: intus est Christus, qui Pharisæam mensam tolerat, quique omnem mensam replet bonis; et omnino dignatus est in tabernaculum Pharisei intrare, omnino passus est impecabilis cum peccatore convivari. Circa mala mea bona spe repleor: nam qui circa Pharisæum talis apparuit, utique erga me mitis et benignus erit.

2. Inveni, ut cupiebam, commune propitiatorium; inveni eum, qui se quærentes invenit; inveni eum, qui se desiderantes quærit; inveni eum qui accurrit accurrentibus, occurrat accedentibus ad se; inveni ei tempus et locum mihi opportunum. Ingredior ad primum fontem, quæ voluptate quasi luto sum foedata; ne sordidata maneam coram tali fonte; gratis neipsam abluam; id enim ipse fons optat. Ingrediar ad æternam lucem, quæ etiam diebus ut noctibus usa sum: videam caeleste lumen in lumine: ingrediar ad solem justitiæ, quæ iniquitatis caliginem induco. Quis enim in luce versans non est lucis particeps? Ingrediar ad Regem cælorum, qui propter me ad me venit, et hanc domum occupat, atque jamdiu, ut videtur, adventum meum exspectat: ingrediar ad caelestem medicum, quæ apud omnes desperata habeor: ingrediar ad caelestem medicum, quæ in sanitate agrotō. Me sic affectam videns, potest morbis meis remedium apponere,

(a) Hæc ad Catechumenos spectant.

ἔστιν ἀνεξέλεγκτος. Ὁ μὲν Ἰησοῦς οὕτω διαβὰς ἔτεμε τὴν Ἰορδάνην, τὴν κιβωτὸν αὐτῷ δείξας· Ἥλιος δὲ τῇ μελωτῇ ἔτεμε, δέρματι νεκρῷ, καὶ τὰ ζῶντα ὕδατα τῇ νεκρώσει τῆς μελωτῆς ὑπῆκουσεν. Ἐτεμεν Ἥλιος τῇ μελωτῇ τὴν Ἰορδάνην· καὶ οὕτω διέβη ἐπὶ τῷ ἀνελέειν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἦτέστραψεν ὁ μακάριος Ἐλισσαῖος λαβὼν τὴν μελωτὴν τοῦ διδασκαλοῦ, ὡς ἡεῖου αὐτὸν λέγων· Τὸ πνεῦμα τὸ ἐπὶ σοὶ γενέσθω διπλοῦν ἅ· μοι. Λέγει αὐτῷ. Σκληρώς ἤτησας· πλὴν ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμβάνοντα, ἔσται σοι. Ἀντὶ τοῦ κατεβῆσθαι διπλὴν ἔχειν τοῦ ἁγίου Πνεύματος [780] τὴν ἐνέργειαν. Ἐἵτα ἀνελήφθη. Ἐμετεωρίσθη ἡ μελωτὴ, καὶ ἐπέπεσε τῷ μαθητῇ· Ἐλαβεν ἐνέχυρον, καὶ ἔφθα-

σεν ἐπὶ τὸν ποταμόν· ἐπέκραυε τριμῖν τὸν Ἰορδάνην, καὶ οὐχ ὑπῆκουσε τὸ ὕδωρ. Ἀπορίᾳ ληφθεὶς ὁ Ελισσαῖος· λέγει· Πού ὁ Θεὸς Ἥλιος ἀπῶν; καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ἐπάταξεν ἐκ δευτέρου τὸ ὕδωρ, καὶ ἐμερίσθη, ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τί δὲ οὐχ ὑπῆκουσεν αὐτῷ ἐν πρώτῳ, τὸ ὕδωρ; Ἦνα μὴ νομίσῃ, ὅτι διὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, ἣν εἶχε, διὰ τοῦτο ὑπῆκουσεν· ὅτι μέντοι ἐκάλεσε τὸν Θεὸν καὶ λέγει· Πού ὁ Θεὸς Ἥλιος ἀπῶν; Διὰ τί δὲ εἶπα, Πού ὁ Θεός; οὐκ ἤδει ὁ προφήτης, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ πανταχοῦ ἔστιν; Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἥλιος· Ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμβάνοντα, ἔσται σοι οὕτως.

Εἰς τὸν Φαρισαῖον, καὶ εἰς τὴν πόρνην. Ἐλέχθη τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ τετράδι.

Ἄπας μὲν καιρὸς παντὶ βουλομένῳ πρὸς μετάνοιαν ἐπιτήδειος. Ἐἔστι· γὰρ ἐκάστῳ θελήσαντι καὶ ἐν τῷ ἔαρι βλαστῆσαι τὴν εὐσέλιαν, καὶ ἐν θέρει συνάξει τῆς σωτηρίας τὰ δράγματα, καὶ ἐν φθινοπώρῳ τὴν βλάβην τὴν τῆς ψυχῆς· φθορὰν κατεῖναι, καὶ ἐν χειμῶνι τὸν χειμῶνα τῶν ἀνομιμάτων φυγεῖν, καὶ ἐν πάσῃ τροπῇ τραπῆναι τὴν ἐπὶ τῷ βέλτονι τροπῇ, καὶ ἐν νυκτὶ τὴν νύκτα τῆς ἁμαρτίας ἐκκλίνειν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ πρὸς τὸ φῶς τοῦ καθαροῦ συνειδότος δραμεῖν, καὶ πρὸς τὸν πλάσαντα ἀναδραμεῖν· ὁ δὲ παρὼν οὗτος καιρὸς ἐγκρατεῖα καὶ νηστεία περιπεπραγμένος πρὸς μετάνοιαν ἐπιτηδεύτερος, ἀλλ' οὐ πᾶσι. Μόνον γὰρ οὐχὶ λέγει ἡ φωνὴ, Εἰ τις προστεταί πρὸς με, κατὰ λαβὼν αὐτὸν τῷ κοινῷ προσαγάγῃ Δημιουργῷ. Πτερώσωμεν οὖν ἑαυτοὺς τοῖς τῆς πίστεως καὶ τοῖς τῆς μετανοίας πτεροῖς, καὶ θελήσωμεν ἀναπτεῖναι πρὸς τὸν ἡμέτερον Ἰοιητὴν, καὶ ἡμεῖς, ὡς πρωτότοκοι τῆς Ἐκκλησίας υἱοί, καὶ ὁμῆς, οἱ καθάπερ ἐμβρυα ὡς ἐν ταῖς λαγόσις τῆς Ἐκκλησίας προλογεούμενοι, καὶ ποθοῦντες τὰς μακαρίας καὶ ἀνωδύνους ὁδούς· ἀσπάσασθαι, καὶ γενέσθαι τέκνα τοῦ πολεμήσαντος ὑπὲρ ἡμῶν (ἀναγκαῖα γὰρ τῆς πίστεως ἡ χάρις καὶ ὑμῖν τοῖς ἀπολαύειν μέλλουσι τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν)· ἡμεῖς μὲν, ἵνα τὸν χιτῶνα τὸν βασιλικὸν, ὃν φορέσαντες ἐμολύνωμεν, ἀποσμήξωμεν δάκρυσι· ὁμῆς δὲ, ἵνα δυνηθῇτε τοῦτον περιβαλέσθαι, καὶ φυλάξαι κρεττοῦσα ὅπου παντός· Ἄνευ γὰρ πίστεως εἰλικρινούς οὐκ ἔστιν οὐδένα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπια· ἐπιτυχεῖν. Συνηγορεῖ μοι τῷ λόγῳ πρὸς ἄλλους μυριάς ἐκείνη ἡ πόρνη ἡ τὴν πίστιν καὶ τὴν μετάνοιαν, καθάπερ οὐα λαμπάδα, κρατήσασα, καὶ προσδραμοῦσα τῷ οὐρανῷ νυμφῇ, καὶ γενομένη νύμφη Χριστοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς μακαρίας πόρνης ἐμνήσθην· λέγω γὰρ αὐτῆς τέως τὸ ἐπίφογον ὄνομα (ἵνα γυναικὲς τῆς οὐσίας πρῶτον, τί γέγονεν ὕστερον), βούλομαι ταύτην εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν, ἵνα μάθωμεν καὶ ἡμεῖς παρ' αὐτῆς, πῶς ὀφείλωμεν τῷ Χριστῷ προσελθεῖν, καὶ λαβεῖν τὴν τὸν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν. Τὰ γὰρ παρ' ἐκείνης γεγεννημένα, τῶν ὀφειλόντων ἀεὶ γενέσθαι παρ' ἡμῶν διδασκαλία σαφής· καὶ ἡ τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐκείνην διάθεσις τῶν ἀμαρτωλῶν ἔσται παράκλησις. Τίς γὰρ ἀκούων ὅτι γυνὴ μυριάς κηλίσαι κατέστηκε; ἵνα προσφύγῃ μόνον αὐτῷ, καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ σταγόναις ἐπιχέῃ δακρύων θερμῶν, παρθενίας χειροτονίαν ἐδέξατο; Τὸν αὐτὸν ἐπιδείξατε τρόπον, ὥστε τὸν αὐτὸν τρυγῆτε καρπὸν. Τίς γὰρ λογιζόμενος τὴν ἐκείνης μεταβολὴν, καὶ τὴν ἀμοιβήν, οὐ τὴν αὐτὴν ἀσκήσει γνώμην, ὥς τὴν ἴσῃν εὐρήσῃ ἀντίδοσιν; Τί γὰρ ἐστὶ πόρνη, ἡ διαφθορά, ἡ προφανὴς ὕβρις τῆς φύσεως, ἡ τοῦ θήλεος γένους δημόσιος θραμβός, λύθη σωμάτων τε καὶ ψυχῶν, λοιμὸς τέλει κεχρημένος, τάφος κεκοιμισμένος, ἄδου ἀκατάσχετον καὶ ἀκόρεστον στόμα, θανάτου κεκαλλυπισμένον προπύλαιον, τερπνὸν δηλητήριον, ἀναιδέα παρρησία· ζοιμένη, αἰσχύνῃ ἀναισχυγνός, εὐπρόσωπος δλεθρός, τῶν ἀσιγῶν μηχανῶν δέλεαρ, τῶν νέων ἱδρὸς, κάπηλος τῶν οἰκείων μελῶν, ἀπωλείας βυθός [781], ναυαγίων ἀγαπῶμενον, κοινὴ συμφορὰ πάσης ἁμαρτίας, ἰταμὸν ἐργαστήριον, πάσης παρανομίας διδασκαλός, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐχθρα· δημιουργός, ὕλη τῆς γενέσεως τοῦ πυρός τοῦ αἰωνίου; Ἀλλ' ὁμως ἡ τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων κακῶν ὑπάρχουσα ὑπερέτις, ἐπειδὴ παρὰ συνήθειαν ἀωφροσύνης ἡράσθη, ταῖς βίβλοις τῶν Εὐαγγελίων ἐγγέγραπται. Ταύτας ἀναπτύξαντες κατατρύψωμεν τῇ· κατ' αὐτὴν ἱστορίαν, ὡς περ οὖν κατετρυ-

ψαν αὐτὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἠρώτησέ τις τῶν Φαρισαίων τὴν Ἰησοῦν, ἵνα ᾄδῃ μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, ἀνεκλίθη. Τίς εἶδε βασιλέα παρὰ στρατεύου καλοῦμενον; τίς εἶδε δεσπότην παρὰ δούλου τρεφόμενον; τίς εἶδε τοσοῦτον ὕψος εἰς τοσαύτην ταπεινότητα κατερχόμενον; Ὡς τῆς ὑπερβαλίουσης ἐκπλήξεως! Ὡς τῆς θαίσεως συγκатаβάσεως! Οὐκ εἶπε πρὸς τὸν καλέσαντα Φαρισαῖον· Σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ, τὸν καλοῦντα πάντας ἀνθρώπους εἰς τὸ οὐράνιον ἄριστον; σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ τὸν πάντα ἄριστος· ὅμως ὁλόκληρον κορέσαντα; σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ τὸν διδόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί; Οὐκ εἶπε τούτων οὐδὲν ὁ Σωτήρ· ἀλλὰ σὺ· ἡ καθίσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου ἀνεκλίθη. Ἦδε γὰρ πόλον ἄριστον ἐμέλλεν ἀριστῆν· ἦδε πῶς ἡμελλε προστρέχειν αὐτῷ ἡ πόρνη, καὶ σώζεσθαι· καὶ τὸ βλέμμα πανταχοῦ περιέπεμπε, τὴν θύραν περισκοπῶν, καὶ μονονοῦχι πρὸς τοὺς ἀνακεχμένους βῶτον· Ἐγὼ βρώσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ἔχετε μετ'· ὀλίγον κατεῖναι· ἐγὼ βρώσιν ἔχω φαγεῖν, τὴν σωτηρίαν τῆς μελλούσης προστείνει μοι γυναικός. Ἡ ἐμὴ γὰρ τροφή, ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐπιστροφή· ἡ ἐμὴ τροφή, ἡ τῶν ἐμῶν δούλων ζωὴ· ἡ ἐμὴ εὐωχία, τῶν ἀμαρτωλῶν ἡ μεταμέλεια· ἡ ἐμὴ τέρψις, τῶν κατακρίτων ἡ λύσις· ἡ ἐμὴ ἐσθλασις, τῶν αἰχμαλώτων ἡ λύτρωσις. Ταῦτα τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς σιδήδος λαλοῦντος τῷ βλέμματι καὶ τῷ σχήματι, Ἰδοὺ, φησὶ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλὸς. Συνέδραμε τῷ σκοπῷ τοῦ οὐρανοῦ βασιλεὺς ἡ ἀγρᾶ· ὁ ὑπὸ τῆς εὐσεπείας ἀνεκέλιτο, καὶ τὸ θραυμα πρὸς τὸν θρητὴν κατηπεύετο. Καὶ Ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλὸς. Διὸ χαλεπὰ κακίας γνωρίσματα. Εἰπέ ἡμῖν, εὐαγγελιστᾶ, τὴν προσηγορίαν αὐτῆς, γράψον τὸ ὄνομα τῆς γυναικός, μάθωμεν πῶς ἐνομαζέτο. Προσηγορίαν εἶπε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὸ ὄνομα τὸ πονήρευμα. Αὕτη Ἰδοῦσα, ὅτι ἀνέκειτο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ βρώων φιλάνθρωπιαν, καὶ πηγάζων οἰκτιρμού· ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ λαλῶν καὶ διδοὺς ἰάσεις, καὶ φθεγγόμενος θεραπεῖα· ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ παρὰ τῶν ἀγγέλων ὑμνούμενος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐνδοιαιτώμενος, ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν· ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τῷ Πατρὶ σύνθρονος, καὶ τῷ Φαρισαίῳ μοιροδόφος· ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τρέφων ἅπαντας τῇ ὑετρί, καὶ τρεφόμενος τῇ ἀνθρωποτήτι· ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, καὶ Φαρισαϊκῆς τραπέζης ἀνέχεται, ὁ πᾶσαν τράπεζαν πληρῶν παντός ἀγαθοῦ· καὶ ὅλων· κατηξίωσεν εἰς τὸν τοῦ Φαρισαίου σκηνὴν εἰσελθεῖν· ὅλων ἠνέσχετο συνεστιαθῆναι τῷ ἀμαρτωλῷ ὁ ἀναμάρτητος. Χρηστὰς ἔχω παρ' τῶν ἐμῶν κακῶν ἐλπίδας. Ὁ γὰρ περὶ τὸν Φαρισαῖον τοιοῦτος φανερός, πᾶντως ἔσται καὶ περὶ ἐμὲ χρηστὸς καὶ φιάνθρωπος.

Εὐρον, ὡς ἡβουλόμην, τὸ κοινὸν ἱλαστήριον, εὐρον τὸν εὐρίσκοντα τοὺς ζητούντας αὐτὸν, εὐρον τὸν ἐπιζητούντα τοὺς ποθοῦντας αὐτὸν, εὐρον τὸν ἐπιδρέγοντα τοῖς ἐπιτρέγουσι καὶ προπαπτικῶν τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, εὐρον συναγωνιζόμενον μοι καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον. Εἰσέλθω πρὸς τὴν καθαρὰν πηγὴν ἡ βροδορρομένη τῇ ἡδυπαθείᾳ· μὴ διαμένω ἐρρυθπωμένη, τοιαύτης φανερίσεως πηγῆς· λούσομαι ὡρεαν ἑαυτῇ· οὕτω γὰρ βούλεται ἡ πηγὴ. Εἰσέλθω πρὸς τὸ ἀδύον φῶς, ἡ καὶ ταῖς ἡμέραις ὡς νυκτὶ κεχρημένη· Ἰδὼ τὸ οὐράνιον φῶς ἐν φωτὶ· εἰσέλθω πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἡ τῆς ἀδικίας τὸν ζόφον ἐπαρμόζον. Τίς γὰρ φωτὶ προσομιλῶν τὸ μεταλαμβάνει φωτός; Εἰσέλθω πρὸς τὸν βασιλέα τῶν

ὠραῶν, τὸν δὲ ἐμὲ πρὸς ἐμὲ παραγενόμενον, καὶ τοῦτον καταλαβάνοντα τὸν οἶκον, καὶ πάλαι τὴν ἐμὴν, ὡς εἰκοι, περιμένοντα πρόδον· εἰσέλθω πρὸς τὸν οὐράνιον λαόν, ἡ παρὰ πάντων ἀπαγγελισμένη [782]· εἰσέλθω πρὸς τὸν οὐράνιον λαόν, ἡ ἐν ὕμνῳ νοσοῦσα· οὐ γὰρ με ἰδὼν, δύναται τοῖς ἐμοῖς πάθειν ἐπιθεῖναι φάρμακον. πᾶσαν δὲδύνῃ κοιμῆσαι δυνάμενον. Ὑποβείξω τῷ ἐδίδε τὰ ἔλκη, καὶ λαβὼν τὸ φάρμακον, εἰσέλθω πρὸς τὴν μὴν ζωὴν, ἡ διὰ τῆς φαυλοτάτης ζωῆς ἐμαυτὴν ἀποσχονίσασα τῆς ζωῆς· εἰσέλθω πρὸς τὸν φιλόνηρον δικαστὴν ἢ κατὰ κριτος. Πρὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως λύσω τὰς εὐθύνας, πρὸ τῆς φοβερᾶς κρίσεως διαφύγω τὴν κρίσιν, πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος ὑποκίψω τὰς μάστιγας· πρὶν ἰδὼν τὸν Χριστὸν δικαστικῶς ἀποφαινομένον, ἰδὼ φιλανθρωπῶς διαλεγόμενον· ποῖν φοβηθῶ κολάζοντα, κολακεύσω παρόντα. Οὐ πρῶτη τὴν πρὸς αὐτὸν ἐμίαν τοῦ μὲν ἡδὴ καὶ ἄλλῃ, ὡς ἡκούσα, γυνὴ Σαρραίτις, ἐν νόμῳ παρὰ νόμος, συνέτυχεν ἐπὶ τῆς πηγῆς τῇ πηγῇ, καὶ ἀπῆλθε θεογνωσίαν ἀντλήσασα. Καὶ πάλιν ἑτέρα τις γυνὴ τῶν Χαναανίων γένους, τοῦ καταράτου καὶ δουλικοῦ σπέρματος· ἐλευθέρου βλάστημα, ἐν ἐντυχίᾳ εἰσελθούσα κατὰ δαίμονα; τυραννοῦντος αὐτῆς τὴν μονογενῆ, ἀνέστρεψε λαβούσα τὴν ἐξουσίαν κατὰ τοῦ δαίμονος, καὶ γέγονεν ἡ μήτηρ τῇ θυγατρὶ πατρὶς, καὶ ὁ δαίμων ὁ ἀνηγὼς οὗτος; καὶ βάρβαρος οὐκ ἐτόλμησεν οὐκίει πλεθίσασαι τῇ κόρῃ, φοβηθεὶς τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς τὸ διάταγμα. Μιμήσωμαι τοῖνυν κατὰ ταύτην, καὶ γένομαι παρὰ τὸν πάντα χαρίζομενον καὶ δωσάμενον καὶ ἐλόμενον· χρήσωμαι τῇ συνηθείᾳ τῆς ἀναιδείας πρὸς τὸ ἐμοὶ συμπερὶν ἐπισταθῶ τῷ Σωτῆρι ἐστιαμὲν ὑπόκλητος, καθάπερ πόλιν ὑπὸ πολλῶν εὐνογιμένων ἔχουσα μορφήν· λύσω τὰς κόμας, καὶ ὀρηγῶ τὴν ἐμαυτῆς ἀθλιότητα· χαλάσω τὰ πολύπλοκα δίκτυα, ἵνα θηράσω τὸν ἔλεον ἀπειθῶς χορηγούμενα· κλαύσω καλῶς ἅπασι, ἡ γελᾶσα πολλὰκις κακῶς· κλαύσω νῦν ἐπὶ τοῖς φιλανθρωποῖς κριτοῦ, ἵνα μὴ κλαύσω τὸ τελευταῖον ἀνόντη· ὀρηγῶσω νῦν ὀλίγον, ἵνα μὴ ὀρηγῶσω τότε πολλὰ· κατακλύσω τοῦ Χριστοῦ τοὺς πόδας τοῖς δάκρυσιν, ἵνα μοι ἀποκλύτῃ τὰς ἐμὰς ἀνομίας τοῖς ῥήμασιν· ἀπομάξω τοὺς πλοκάμους τὰ δάκρυα, ἵνα προσηγνηταί τις ἐς τοῦτο καὶ τοῖς ἀγιασμός· καταβίβῃσω τὰ ἄρματα ἱγνῇ, ὅπερ καὶ τὸ πέλαιος κατεφίλησεν, ἵνα τοῖς σύμφροσι φιλήμασιν ἀποπτύσω τὸν ἐκ τῶν ἀσελγῶν φιλήματων ἰόν· περιπτύξομαι τὰ θεῖα μέλη, τὰ παρθενικά, τὰ ἐκ παρθένου, ἵνα τοῖς ἐμοῖς μέλεσι τοῖς κατακρίτοις ἐξ ἐκείνων τὸν ἄγιον μελῶν ἐπογετεύσω δικαιοσύνης σταγὼν τινά. Ἐπικαμφθήσεται πρὸς ταῦτα ὁ εὐσπλαγχνος· ἐλεήσει προσπίπτουσιν, ἢν ἁμαρτάνουσιν οὐκ ἐκόλασεν· ἐλεήσει γονυπετούσαν, ἢν ἄδικτα χορεύσαντες ἐναργεῖς διέτελεσαν· ἐλεήσει σκωθῆναι βουλομένην, ἢν ἀπολυμένην εὐρίων ἔφερε πρῶτος. Οὐ φέρε δάκρυα γνήσια παρθεῖν, οὐ δύναται καὶ περὶ ἐμὲ μὴ φανῆναι, ὅπερ πέφυκεν, εὐσπλαγχνος· μεγάλη δύναται παρ' αὐτῷ ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς ἀναρχόμενος στεναγμός· μεγάλην παρρησίαν ἔχει πρὸς αὐτὴν ἡ μετάνοια· λαλήσει πάντως· καὶ πρὸς ἐμὲ ἡμερῶν καὶ καλῶν, καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτὸν τῇ θεότητι. Ταῦτα ἐμελέτησεν ἡ σοφὴ, ταῦτα ἔπραξεν ἡ πιστὴ. Καὶ τῷ γυναικίῳ περιβολαίῳ πτολισαμένη, παρθενομίως, ἀλλ' οὐ πορνικῶς, καλοῦμαι κρύφα παρὰ τὴν αὐτῆς τὴν μορφήν τὴν πρὸς τοῦτο πᾶσι προκειμένην, ὡς ἐν θεάτρῳ, καὶ περισκοπῆσθαι πανταχόθεν ἀσφαλῶς, ἵνα μὴ τι σχῆμα πορναῖον συνεισέλθῃ αὐτῇ πρὸς τὸν Κύριον κατηγουρὸν αὐτὴν, εἰσέδραμεν εἰς τὸ τοῦ Φαρισαίου δωμάτιον, καὶ τοῖς δεσποτικῶς παραστὰς ποσὶν, ἐπλήρω τὴν προμελετηθεῖσαν βουλήν. Κοιμήσασα γὰρ, φησὶν, ἀλύβιστρον μύρου, καὶ σάσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ δάκρυα, κλυοῦσα ἤρξατο βρέξιν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, κατεβίβει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἡλίσσε τῷ ἰσχυρῷ, λαλοῦσα τῇ σιωπῇ, καὶ βούσα τῇ σιγῇ, καὶ φθγγομένη τῇ ψυχῇ πρὸς τὸν ἐδιδότα ψυχῶν δυνάμενον ἀκούειν, καὶ μὴ ψεγγάζοντων στομάτων, τοιαύτην ἱκεσίαν, ὡς εἶχες, τοῖς δάκρυσι γράφουσα· Ἐρρίθην, ὡς πρόδον ἀποκλιῶς [783]· ἀλλ' ἐπέγνω σε δεσπότην, τὸν ἐμὸν ποιμένα καὶ Κύριον· ἐγενόμην ὀρηγίαλως βουλῆθαι, ἀλλ' ἔλαθον ἀσθησὶν ἐκφυγεῖν τῶν πικρῶν δηγμάτων τοῦ λόκου· ἐναυάγησα πολλάκις ἐυέλους, ἀλλ' ἐσώθην ἐκ τοῦ ναυαγίου, κρατήσασα τὴν σὴν παρουσίαν, ὡς δάκρυον. Ἀλλ' οὐκ ἔχω, παρόσιαν·

ἀπαρρησίατος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλὺς· οὐκ ἔχω δικαιοσύνην οὐδεμίαν· ἀδικαιολόγητος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλὸς καὶ παράνομος· οὐκ ἔχω φωνήν· ἄφωνος γὰρ ἅπας κατὰ κριτος· τὸ πονηρὸν συνείδητος ἐμφράττει μου τὸ στόμα, ὁ διέφθειρεν ὁ διαφθαρμένος μου θῆλος· ἄγγει τὴν γλῶσσαν ὁ κατήγορος πλούτος διαπαντός ἐσώθεν μου βόων. Ἐναποκλείσθαι σου τὸν λόγον τοῖς χεῖλεσι· στόμα ἁμαρτωλῶν πρὸς προσβλάν ἀπαρρησίατος, καὶ γλῶττα κατὰ κριτος πρὸς ἱκεσίαν ἀνάμνηστος, καὶ λόγος κιδόητος πρὸς αἴτησιν οὐκ εὐπρόσωπος. Σιγῶντα διδάσκω τὰ κατ' ἐμὲ σὲ τὸν ἐπιστάμενον πάντα· τῇ βίβῃ λαλῶ, βῶν τῇ μορφῇ. τοῖς ὀφθαλμοῖς κηρύττω τὰς ἀνομίας, τοῖς δάκρυσις ἐξαγορεύω τὰ πλημμελήματα, τοῖς στεναγμοῖς ἐξαγγέλλω σε τὸν μόνον κρύπτεσθαι· μὴ δυνάμενον. Ὡς αἰχμαλωτὸς μετὰ πάντων τῶν ἐμῶν ὀκλίων ὑποπίπτω σοι, τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν· καὶ πάντα μου τὰ μέλη, δι' ὧν ἐστρατευσάμην κατὰ σοῦ, μέλλον δὲ καθ' ἐαυτῆς, σὺ προσφών, φιλόνηρος. Ἐλέησον τὴν κεφαλὴν ταύτην. Ὅτι αἱ ἀνομίες μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου· ἐλέησον τὰς τριχὰς ταύτας, ὅς ἐπλάτας· ἐλέησον τοὺς ὀφθαλμούς· τοῦτο, ὅς ἐδημιούργησας· ἐλέησον τὸν πηλὸν τοῦτον, ὃν αὐτὸς μὲν εἰς καλὸς ἐμάφρωσας, ἐγὼ δὲ τῷ κόσμῳ κατεχρησάμην εἰς ἀκοσμίαν ἄμωρον· ἐλέησον τὴν εἰκόνα τὴν σὴν, εἰς ἣν ὁ πολέμιος ἐπαίξεν, ὡς ἠθέλησεν· ἐλέησον τὴν στήλην τὴν σὴν, ἣν ὡς ἀδίσποτον ὁ σὺς ἐχθρὸς περιούρει· δέξαι ὡς· λῦτρα καὶ δάκρυα, καὶ λύσον τὰς ἀγαθὰς τὰ ἐγκλήματα· θέλησον μόνον, καὶ λέλυται· νεύσον μόνον, καὶ λεύτρωμαι· πρόστασον, καὶ τὸ πειθόμενον ἦνυσται. Ὁ γὰρ σὺ θέλεις, πρᾶξι· καὶ ὁ λόγος ὁ σὺς ἔργον ἐστί. Λάβω τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τῶν ἀργάντων ποδῶν σου, ὡς ἔκλειψεν ἐκ τῶν σῶν κρασπέδων τὴν ἱστίαν ἡ αἰμορροῦσα, σοῦ τοῦτο κλαπῆναι τελεθῶντος· γένομαι διήγημα τοῖς μετ' ἐμὲ τῆς σῆς φιλανθρωπίας κατὰ. Παράπαμφον ἐμὲ, καὶ τὰ κατ' ἐμὲ ταῖς ὑπετέρας γενεαῖς, καλὸν ὑπόμνημα τῶν σῶν οἰκτιρμῶν· λεγέτωσαν ἄνθρωποι· ὅτι πόρνη ποτὲ παράνομος, καὶ κατακρίτος, πρὶν ἐλθεῖν τῷ Ἰησοῦ, ἐδικαιώθη παρ' αὐτοῦ· καὶ καθορῶντες ἅπαντες σὺν ἐμοὶ προσέτιψον, καὶ τὰς σὰς ἀρπαγέτωσαν δωρεὰς. Κριτὰ δίκαια καὶ φιλόνηρος, καὶ τοῖς κατακρίτοις διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν συναναστρέψομενος, ὥδισι προσήλθον, ὡς κριτῇ, ὥδισι μοι τὴν συγχωρήσιν ὑπαγόμενος· μὴ ὑπαμεινύσης τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας ἐπὶ πάσης τῆς κτίσεως, μὴ δημοσιεύσης τὰς ἀνομίας μου ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ· μὴ πέμψω με τῷ αἰωνίῳ πυρὶ, τῷ ὕπνῳ κεκατημένῳ, τὴν τῶν βιβύμων ζωὴν. Ἰησοῦ Χριστέ, ἰῆ τῆς Παρθένου Μαρια, καὶ δημιουργὲ τῆς Παρθένου, διὰ τὴν Παρθένον, καὶ ἡμέτερα σὴν, καὶ πάλιν παρθένον, ἀνάκτησαι διὰ τὴν ἄγιαν ἐκείνην ἐμὲ τὴν ἐναγῆ, καὶ ποίησον εὐαγῆ. Ἐκ γυναικὶ ἐτέχθης καὶ σὺ, ὡς σὺ μόνος ἐπίστασαι, καὶ γινώσκεις, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν.

Τοιαῦτα λαλοῦντες ἐν αὐτῇ τῇ πίστει· γυναικὸς καὶ δεομένης, ἐγγὺς ὢν ὁ Σωτὴρ ἐδίδου τῇ ποθοῦσῃ τοῦ πόθου καταπυρρῶν, καὶ τοὺς πόδας ἐγγεῖρας ἐκείνην πρὸς ἀπόλαυσιν ἀληθιστον, ἐπὶ τῆς σσιβάδος ὧν, καὶ καταπυρρῶν τὸν ἐκείνης κλαυθρὸν, καὶ εὐχομένον· τοῖς τῆς μετανόας δάκρυσι, καὶ πινύων τὸ δίφους τῆς ἐψώσης τὸν ἔλεον. Ἐνεσθῆναι οἱ Φαρισαῖοι ἡρέμα ἐψώθουν πρὸς ἀλλήλους· γινόντες· τί τοῦτο τὸ ξένον καὶ παράδοξον θέαμα; τίς τὴν πόρνην ταύτην ἐδίδαξε σωφρονεῖν; τίς τὴν ἐκκεχυμένην πρὸς αἰσχρά· ἡδονὰς· ἐπείσε τοιαῦτα φρονεῖν; οὐχ αὕτη ἐστὶ τὸς ἡμετέρας πόλεις ἐπίσημον θνείδος; οὐχ αὕτη ἡ τῶν ἀεὶ βουλομένων γυνή; οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐκάστου κατήγορος; οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς σωφροσύνης ἐχθρὰ, καὶ τῶν νομίμων γάμων τοιχωρύχος; οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ μετὰ κολακείας ληστρεύουσα τοὺς ἀνθρώπους; Ὡς οὖν ἐκ τοιαύτης τοιαύτης γενήσεται; πῶς ἡ φιλόγελως καὶ φιλοστερνὴς φιλόδακρυ; ἐφάνη καὶ φιλοπενθής; πῶς ἡ ἀσφορῶς, καὶ παρὰ κριτος, καὶ [784] τῇ μορφῇ καὶ τῷ βίαιματι, καὶ τῷ σχήματι· καὶ τοῖς περιέργοις μαδίσμασι, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι πάντας μνηστευομένη τῷ θανάτῳ, ἐπὶ τὸ σωφρον τοῦτο σχῆμα καὶ πρόγμα μετέπεισεν; Ὁ τῆς ἀπροσδοκῆτος μεταβολῆς; ὡς τῆς ξένης μεταλλαγῆς. Οὐ μὲν οἰκείται τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐκέρχοντο· ὁ δὲ καλῶς τιν' Ἰησοῦν Φαρισαῖον, βλασφημῶν· λογισμῶν· τίκτων ἐν τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ, ἔλεγον· Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, εἴηγε σκεν ἄν τ' ἐς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, ἥτις ἀτάκται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν. Ἀπλῶς, φησὶ, καὶ ὡς ἐτυ-

quod dolorem omnem lenire valeat. Ostendam scienti vulnera, et remedium accipiam. Ingrediar ad solam vitam, quæ per improbam vitam a vita me segregavi: Ingrediar ad benignum Judicem, quæ damnata sum. Ante resurrectionem ex mortuis solvam debita; ante iudicium tremendum, iudicium effugiam; antequam ad horrendum tribunal sistar, castigationi me subducam; antequam videam Christum iudicia proferentem, videbo illum humaniter loquentem; antequam timeam punientem, blandiar præsentem. Non prima sum quæ illum alloqui audeo: jam alia, ut audiui, mulier Samaritana, quæ legem violarat, in fonte fontem illum adiit, et Dei cognitione imbuta discessit: et rursum alia mulier Chananæa genero, maledicti et servilis seminis liber suus, ubi illum adiit supplicans contra demonem qui filium suum unicam opprimebat, reversa est, accepta contra demonem potestate, et mater filie medici loco fuit, ac demon ille immanis et barbarus non ausus est ultra ad puellam accedere, vocis Christi mandatum metuens. Illic itaque imitabor, et accedam ad eum qui omnia largitur, omnia potest et libenter agit: consueta impudentia utar ad meam utilitatem: ad stabo Servatori convivanti non vocata, ac si forma apud multos convivantium hanc mihi licentiam inderet: solvam comas, miseriam meam deplorabo: laxabo multiplicia retia, ut capiam eum, qui misericordiam altissimi largitur: bene semel flebo, quæ plerumque male risi; flebo jam apud benignum Judicem, ne in extremis fleam inutiliter: nunc parum lugebo, ne tunc multum lugeam: rigabo lacrymis Christi pedes, ut verbis illis iniquitates meas ablui: abstergam cincinnis lacrymas, ut quædam hinc illis sanotificatio obveniat: osculabor intemerata vestigia, quæ ipsum mare osculata sunt, ut pudicis osculis lubricorum venenum osculorum exspuam; amplectar divina membra virginæ ex virgine nata, ut meis dan natis membris, ex illis sacris membris stillam saltem justitiæ infundam. Illic fietur ille misericors; miserabitur procumbentem, quam peccantem non punivit; miserabitur genuflectentem, quam immodeste saltantem beneficiis affecti; miserabitur ejus saltum optans, quam pereuntem inveniens n ausuete tulit. Sinceras lacrymas despiciere nequit; non potest erga me is non apparere, qui revera est, nempe misericors: multum potest apud illum gemitus ex animi profundo eductus: magnam apud illum fiduciam habet poenitentia: dicit haud dubie mihi aliquid mansuetum et mitis, quod ejus divinitatem deceat. Hæc sapiens illa meditata est, hæc fidelis illa fecit. Ac semine vestita cultu virginis, non meretricis more, sic tegens formam suam, prius omnibus patentem quasi in theatro, et caute undique circumspiciens, ne quis meretricius cultus cum illa intraret, qui apud Dominum illam damnet, accurrit ad Pharisei domunculam, et stans secus pedes Domini, quæ meditata fuerat implevit. *Afferens enim, inquit, alabastrum unguenti, et stans secus pedes ejus retro, fletu capiti rigare pedes ejus lacrymis: et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat* (Luc. 7. 37. 38)? ex silentio loquens et ex taciturnitate clamans; animo alloquens eum qui dolentes animas solet audire, licet ora non loquantur; hanc supplicationem, ut credere est, lacrymis describens: *Projecta sum sicut ovis quæ perit; sed novi te Dominum, pastorem meum et Dominum; volens a feris capta sum, sed ex sensu mota acerbos lupi moras effugere conor: sæpe libens naufragium feci, sed naufragio servata sum, præsentiam tuam ut ancoram tenens. Verum fiduciam non habeo; fiducia enim expertus est omnis peccator: nullam habeo defensionem; defensione namque caret omnis peccator et iniquus: vocem non habeo; sine voce quippe est omnis damnatus: mala conscientia os obstruit, osque meum corrupti corrupta vita mea: linguam strangulant accusatrices divitiæ, semper intra me clamantes, Claude sermonem tuum labiis:*

os peccatorum ad intercessionem et lingua damnata ad supplicationem non quadrat, sermoque impurus ad petitionem non opportunus est: tacens ea quæ ad me spectant, doceo eum qui omnia novit: aspectu loquor, forma clamo, oculis iniquitates meas prædico, gemitibus annuncio te, cui soli non possum occurrere; quasi captiva cum omnibus armis mei: ante te procumbo, Regem caelorum; et omnia membra mea, per quæ contra te, imo contra me bellum gessi, tibi offero, o benigne. Miserere hujus capitis, *Quia iniquitates meae supergressæ sunt caput meum* (Psal. 37. 4)? miserere capillorum quos formasti, miserere oculorum, miserere hujus luti, quod tu forma ornasti, ego autem illa abusa sum ad deformitatem; miserere imaginis tuæ, cui illi sis inimicus ut voluit; miserere statuæ tuæ, quæ ut dominum non habentem tradidit adversariis tuis: suscipe lacrymas quasi in redemptionem, et ut bonus solve crimina: si velis tantum, soluta sum; si annuas tantum, redempta sum: præcipe, et optatum assequuta sum: nam quod tu vis, efficitur, et verbum tuum est opus.

3. Libertatem accipiam ex intemeratis pedibus tuis, ut medelam ex simbria tua furata est hæmorrhœissa: te hoc furtum probante, ego quæque posteris causa ero enarrande benignitatis tuæ. Dimitte me, et quæ ad me spectant futuris generationibus erunt monumentum miserationum tuarum; dicant omnes, meretricem iniquam et damnatam aliquando ad Jesum accessisse, et ab illo justificatam fuisse: et qui id vident omnes mecum admittantur, et tua dona rapiant. Juxta justitiam et benigne, qui ex ingenti benignitate cum damnatis conversaris, hinc ad te accessi ut iudicem, hic mihi veniam pronuntiato: ne triumphes de peccatis meis apud omnem creaturam, ne publices iniquitates meas in futuro tribunali, ne mittas me in ignem æternum, cujus materia combustibilis est negligentia vita. Jesu Christe, fili Virginis Mariæ, et Virginis creator, per Virginem, matrem tuam et postea adhuc Virginem, per illam sanctam me tibi restitue, et improbam probam effice. Ex muliere tu quoque natus es, ut tu solus nosti, scisque omnium infirmitatem. Hæc apud se loquente et preceute fidei muliere, cum prope Servator adisset, dedit optanti ut optato frueretur, et pedes concessit illi ut iis insatiabiliter gauderet; in lectulo sedens et illius fletu gaudens, poenitentia lacrymis ut convivio exceptus, quasi esuriens sitim ejus quæ sitiebat misericordiam. Illic Pharisei clanculum murmurabant inter se dicentes: Quodnam hoc spectaculum novum et suspendium? quæ hanc meretricem docuit castitatem? quis effusus in turpes voluptates suavit ut talia sentiret? annon hæc est civitas nostræ inique opprobrium? annon hæc est mulier omnibus qui vellent semper dedititia? annon hæc est singulis accusatrix peccati, annon hæc est castitatis inimica, et legitimorum deprædatrix concubitorum? annon hæc est quæ blanditiis viros abripelat? Quomodo ergo ex tali talis effecta est? quomodo illa risus et voluptatis amans, jam lacrymarum et luctus amans apparuit? quomodo illa insipiens et importuna, forma, oculis, habitu, curioso incessu, quæ omnibus membris suis cunctos morti desponsabat, in hunc castum habitum et modum incidit? O inexpectatam et stupendam mutationem! Hæc loquebantur famuli: Pharisei vero, qui Jesum invitaverat, blasphemias pariens cogitationes intra se dicebant: *Ille si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est* (Luc. 7. 30). Temere, inquit, et sine causa hic propheta esse dicitur: ego quæcum alius deceptor sum, hunc ut occultorum indagatorem inducens in domum meam. Nam si propheta esset, clare futura nosset; sed cum mulierem omnibus omnino notam ignorat, quomodo scit ea quæ omnibus ignota et arcana sunt? quomodo meretricias manus tolerat? quomodo non illam procul repellit, quæ nihil in cor-

pore innoxium habet? quomodo non execratur execrandam, et omni turpitudine plenam? Male accipit tantam benignitatem Phariseus, quasi ignorantiam, et indulgentiam inscientiae nomine donat, cum ipse rei gestae ignorantia laboraret. *Et respondens Jesus dixit ei: Habeo tibi aliquid dicere (Luc. 7. 40)*. Novi quid dicas nihil loquens, novi quid proferas tacens, scio quid clamens silens, scio quid haec quoque mihi mente loquatur: scio quoque quot ratiocinia contra me animo fabriceris. Narrabo tibi cogitationum tuarum dicta, declarabo blasphemias tuas, publicabo sensus mentis tuae, nupote animi tui cogitationibus insidens. Ita loqueris: *Si esset propheta, sciret utique quae et qualis sit mulier quae tangit eum, quia peccatrix est*. Haec sunt mentis tuae verba. Quomodo ergo novissem ea, quae in profundo mentis tuae moventur et agitantur ratiocinia, nisi Deus essem omnium Creator? Ut jam tu suspicaris ex responsione mea, scito quinam sim, qui nihil loquenti tibi respondam: verba mentis tuae revelo. Si essem propheta, scirem quae et qualis sit mulier? Equae necessitas propheticae illuminationis pro re nota quae sub aspectum cadit? annon novi eam quae prostat in foro? annon novi eam quae omnibus manifesta est? annon novi hanc propter quam ad te veni? Scio certe quae et qualis sit mulier: nihil quippe latet divinitatis oculum, nullus avarus, nullum facinus: scio quae et qualis sit mulier, et quod sit peccatrix: ideo gaudeo dum teneor ab ipsa; ut eam, quae me pie tenet, salute donem ut Deum deest. Non ejus manibus deturpor; sed ego illam puram reido. Sol enim a luto non obscuratur, margaritam cinerum non mutat, impecabilem peccatum non inficit. Annon leprosum nuper tetigit, et morbus abscessit? an ideo leprosus factus sum, quod ad leprosum accesserim? Ita et nunc consueta miracula edens hanc ad sanctitatem converto, nec in ejus qualitatem mutor, dum me illius manu tangi patior. Medicus enim sum; medicus non vulnere, non putredine, non sanie, sed qui iis qui in anima morbis laborant salutem affero: creator sum, et creaturae meae parco: dominus sum, nec fero damnum ancillae dominum amantis: pastor sum, et inventa ovis meo errante jure gaudeo: portus sum, et omnes, qui ad me appellant, recipio. *Simon, habeo tibi aliquid dicere. Duo debitores erant cuidam sceneratori (Luc. 7. 41)*. Interim in eodem cum illa ordine positus es: cur contra illam pugnas, quasi solus accenderis in arcem virtutum? interim mihi debitor es: cur ergo illam condemnas, ac si solus sis sanus? Duo debitores estis, tu et illa: scenerator sum ego: tibi et mulierculae hanc vitam sceneratus sum. *Unus debebat denarios quingentos, aliud quinquaginta*. Illa quingentos denarios debet, multum enim peccavit: tu quinquaginta debes; modicum enim lapsus es; attamen vitae rationem reddere debes. *Non habentibus autem illis unde redderent, donavit utrique (Id. v. 42)*. Condonavi tibi delicta, huic quoque condono peccata: in prior adventu meo frueris, haec quoque indulgentia mea fruatur. An velles me erga te humanum, erga illam inhumanum esse? Sed non te benignitatis meae administratorem assumam. Si tu ejus loco, illa tuo esset, vellesne illam talia de te loqui, qualia tu de illa sentis? non audisti illud: Quod nolis pati, alteri ne facias: haec quippe est communis naturae lex. Quis, dic mihi, plus diligit eum?

4. Respondens Simon dixit: *Estimo quia is cui plus donavit. Dixit ei Servator, Recte judicasti (Id. v. 43)*. Ergo in illis mane, quae tu ipse primus judicasti. *Et conversus ad mulierem, Simoni dixit: Vides hanc mulierem (Id. v. 44)?* Ego non ultra illam meretricem voco, quae et rem et nomen alijcit. Vides hanc mulierem, quae non vocata ad nos accessit, quae laudabilem impudentiam exhibuit, quae amabilem audaciam exercuit, vitae ad me tendentis et pietatis ducem, poenitentiae magistrum? quae ipso opere docet, quae indesinenter lacrymatur, peccatorum fiduciam, misericordiae meae

nuntiam, quae domum tuam in ecclesiam vertit, quae sola solum precatur, quae hominem suspiciens, ipsi quasi Deo supplicat, quae nec satellites, nec tribunal judiciale videns, mihi ut judici genua flectit, recumbentem adorat. Vides hanc mulierem, insatiabilem, bonorum operatricem, quae per cincinnos et lacrymas suas immortalitatis sibi amictum texit, quae per omnia membra sua pro se orat, insatiabilem in iis, quae videre non oportebat, magis insatiabilem in iis, in quibus immoderatio beata praedicatur? Perpende gesta tua, et ejus acta considera, et mecum coronabis eam quae seipsam coronavit. Si tu pietatem ejus et facta non miraris, misericordiam meam reprehende. *Itraei in domum tuam ego Christus, qui et supra et infra et ubique et hic sum, et tu vides, atque adventu meo et te et domum tuam honoravi; et aquam pedibus meis non dedisti*. Tu quid in promptu et facile et nullius pretii erat pedibus meis non infudisti? *Haec vero*, quae a te probro afficitur, *lacrymis rigavit pedes meos*, quos nec naris aquae et fluvius madefecerunt. Vides novam irrigationem pedibus meis infusam: vides pluviam stupendam, non ex nubibus demissam, sed mulieris oculis partam. Quis fons tot fluentis manat, quot illa lacrymis? quis fons qui tot pariat stillas? Ipsa lacrymis rigavit pedes meos, et capillis capitis sui tersit, et novum linteam cincinnis suis paravit, et stupendum pedum meorum peniculum ex cincinnis suis fecit. *Osculum mihi non dedisti (Luc. v. 45)*: labia tua labiis meis jungere non dignatus es; *haec vero, ex quo ingressa est, non cessavit oculari pedes meos*. O aequabilem assiduitatem! o divina oscula! o spiritualia oscula, quae pristinos complexus purgarunt! *Oleo caput meum non unxisti (Id. v. 46)*: nobiliorem corporis partem non madefecisti oleo simplici; *haec vero unguento unxit pedes meos*. Quid ergo tibi videtur? an avversabor eam quae mihi talia munera attulit? excusamne dona mihi cara? annon reverear talem et tantum affectum? annon reverear fidelem caelo superiorem? an despiciam tot tantaeque bona? contemnam miserabiles gemitus? At non sum ita natus. Contemnam lacrymarum fontes? At nequeo. Contemnam lacrymis oppletam fontem? Ex sola benignitate formam servi accepi. An negabo me ipsum propter te? odio habebo eam quae sic me sincere amavit? rejiciamne eam, quae sic pedes meos complectitur? expellam supplicem quae sperabat non consequutam? implebo diaboli voluntatem? largiar inimico venatum? mittam rursus columbam meam ad accipitrem? non miserabor eam quae nihil aliud dicit, quam miserere mei? non miserabor eam quae sic a diabolo fugit, et ad me confugit? Cur ergo descendi de caelis? cur hoc visibili amicum corpore? cur in domum tuam ingressus sum? si illam quae adest et vult venatu capi, rejecturus eram, cur locum capere petii? Sed, *Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam (Matth. 9. 13)*. Ideo dico tibi: *Remittuntur illi peccata multa, quoniam dilexit multum. Qui vero minus diligit, minus diligitur (Luc. 7. 47)*. His Phariseum alloquutus Christus, mulierem prostratam benigno aspectu et miti affatu dignatus est; atque ad eam quae sese occultabat et proclabatur, paulum se inclinans, optatam illi poenitentiam protulit, qua ipsi peccata remittebat: *Remittuntur tibi peccata*. Accipe demum, o mulier, supplicem libellum obignatum, accipe fidei mercedem, accipe obsequentia praemia, accipe pietatis munera, accipe poenitentiae coronam, accipe amarorum gemituum dulcissimam fructum, accipe tristis seminis jucundissimum messem. Seminasti in lacrymis, in exultatione meae. *Remittuntur peccata tua*. Fraeti sunt improbae vitae funiculi, solutae sunt nequitiae catenae, liberata est criminibus et a rationibus reddendis, effugisti inextinguibilem ignis fornacem, paucis lacrymis tantam flammam exstinxisti, calcasti inimici maligni caput, praecclare vicisti adversarium.

5. Confide, filia: *Deus qui justificat, quis est qui*

γεν. οὗτος προφήτης ἔγεται· ἡπαθήθην καὶ γὰρ μετὰ τῶν ἀδελφῶν, τοῦτον ὡς τῶν ἀδελφῶν ἐξετασθὴν εἰσαγαγὼν εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν. Εἰ γὰρ προφήτης ἦν, καὶ σαφῶς ἥδει τὰ μέλλοντα. Τὴν φανεράν πᾶσι καὶ κατάδηλον οὐκ εἶδws, πῶς οὖν ἐπιστάται τὰ πᾶσιν ἀπόρρητα; πῶς ἀνέχεται χειρῶν πορνικῶν; πῶς οὐκ ἀπελευθεῖ πόρῳθεν τὴν οὐδὲν ἔχουσαν τοῦ σώματος ἀπρακτον; πῶς οὐδὲ βδελύσσεται τὴν βδελυράν, καὶ πάσης αὐσρότητος γέμουσαν; Κακίζει τὴν πολλὴν φιλοφροσύνην ὁ Φαρισαῖος ὡς ἄγων, καὶ ὑποβάλλει τὴν συγκατάθεσιν τῇ τῆς ἀγνοίας ὀνόματι, νοσῶν αὐτὸς τοῦ γινόμενου τὴν ἀγνοίαν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ σοὶ τι εἰπείην. Οἶδα τί λέγεις μὴ λέγων μηδὲν, οἶδα τί φθέγγῃ σιγῶν, οἶδα τί βάζεις σιωπῶν, οἶδα τί καὶ αὐτὴ κατὰ διανοίαν μοι προσεαλέγεται, οἶδα καὶ γὰρ πόσους ἐν τῇ ψυχῇ κατ' ἐμοῦ χαλκεύεις λογισμούς. Διηγῆσθαί σοι τὴν ἐνθυμημάτων τὰς φωνάς, ἐξαγορεύσω τὰ παρὰ σοῦ βλασφημούμενα, δημοσιεύσω τὰ φρονήματα τῶν σὺν ἐννοιῶν, ὡς τοὺς λογισμοί; τῆς σῆς ψυχῆς ἐγκαθήμενος. Οὕτω λέγεις, Εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ὅτι τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, ἥτις ἀπτεταί αὐτόν, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ. Ταῦτα τὰ ῥήματα τῆς σῆς διανοίας. Πῶς οὖν κατέγνων τῶν ἐν τῷ βυθῷ τῆς σῆς διανοίας κινήθηναι λογισμῶν τὴν ζήτην, εἰ μὴ θεὸς ἦν πάντων δημιουργός; Ὡς ὑποπτεύεις αὐτὸς ἐκ τῆς ἀποκρίσεως, γινώθῃς εἰμὶ ἀποκρινόμενος σὺ μὴ λαλοῦντι μηδὲν· ἐκκαλύπτω τὰ ῥήματα τῆς σῆς ψυχῆς. Εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκον τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ; καὶ ποῦ χρεῖα προφητικῆς ἐλλάμψεως ἐπὶ τῆς γνωρίζουσας βίβας; οὐκ οἶδα τὴν προσεσηκυῖαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; οὐκ οἶδα τὴν πᾶσι κατάδηλον; οὐκ ἐπιστάται ταύτην, δι' ἣν ἦλθον πρὸς σέ; Γινώσκω τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ; οὐδὲν γὰρ λαμβάνει τὸν τῆς θεότητος ὄφθαλμόν, οὐ πλεονέκτης, οὐ πονήρευμα· γινώσκω τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ καὶ διὰ τοῦτο χαίρω κατεχόμενος παρ' αὐτῆς, ἵνα τὴν κρατοῦσαν εὐλαβῶς περισώσω θεοπρεπῶς. Οὐ γὰρ μολύνεται παρὰ τὴν ταύτης χειρῶν, ἀλλ' ἐγὼ ταύτην καθαρὰν ἀπεργάζομαι. Ἥλιον γὰρ βόρβορος οὐκ ἀμαυροῖ, μαργαρίτην πηλὸς οὐκ ἀλλάσσει, τοῦ ἀναμαρτήτου ἀμαρτία οὐχ ἀπτεταί. Οὐχ ἡψάμην πρῶην λεπτου, καὶ τὸ πάθος ἀπέφυγε; μὴ λεπρὸς ἐγενόμην, πλησιάζας λεπτῷ; Οὕτω καὶ νῦν τὰ συνήθη θαυματουργῶν μεταβάλλω ταύτην πρὸς ἀγίοτητα, οὐ μεταβάλλομαι πρὸς τὴν αὐτῆς ποιότητα ἀνεχόμενος τῆς ἀπῆς; τῆς μεσούσης; χειρὸς. Ἰατρός γὰρ εἰμι· ἱατρός δὲ οὐ τραυματῶν καὶ σηπεδόνων καὶ ἰχθύων, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν τοῖς νοσοῦσι κατὰ ψυχὴν πραγματευόμενος; ποιητής εἰμι, καὶ φειδομαι τοῦ ἐμοῦ πλάσματος; δεσπότης εἰμι, καὶ οὐκ ἀνέχομαι ζημιωθῆναι φιλοδέσποτον δοῦλην; ποιμὴν εἰμι, καὶ πρὸς τὸν ἐμὸν πλανώμενον εὐρύον εἰκότως εὐφραίνομαι; λιμὴν εἰμι, καὶ πάντας τοὺς προσορμίζοντας προσέχομαι. Σίμων, ἔγω σοὶ τι εἰπείην. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινι. Τέως μετὰ ταύτης τέταται· τί στρατεύεις κατ' αὐτῆς, ὡς μόνος ἀνελθὼν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν ἀρετῶν; τέως ὑπευθύνος μὲν καθόστικας· τί οὐκ κατακρίνεις ταύτην, ὡς μόνος ἀνευθύνος; δύο χρεωφειλέται, σὺ καὶ αὕτη τυγχάνετε· ὁ δὲ δανειστής ἐγὼ εἰμι· ἐδάνεισά σοι καὶ τῷ γυναικί τὴν παρούσαν ζωὴν. Ὁ εἰς ὥφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πενήτηκοντα. Διὴν χρεωστὲι πεντακόσια δηνάρια· πολλὰ γὰρ ἐξήμαρτε· σὺ χρεωστὲις πενήτηκοντα· ὀλίγον γὰρ ἔπαισας· ἀλλ' ὅμως ὑπόκεισαι λογοθεσίᾳ ζωῆς. [783] Μὴ ἐξόρτων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Ἐχαρίσθη σοι τὰ ἐγκλήματα, χαρίζομαι καὶ ταύτῃ τὰ πλημμελήματα· ἀπὸ τῆς αὐτῆς πρῶτος τῆς ἐμῆς παρουσίας, ἀπολαυστέω καὶ αὕτῃ τῆς ἐμῆς ἀμνηστικῆς. Ἦθελς με περὶ μὲν σὲ φανῆναι φιλόφρονον, περὶ δὲ ταύτην ἀπάνθρωπον; Ἄλλ' οὐκ ἀνέχομαι λαβεῖν σε διοικητὴν τῆς ἐμῆς ἀγαθότητος. Εἰ σὺ τοιαύτην ἔσχεις ὥραν, αἴτει δὲ τὴν σὴν, ἡδουλου αὐτὴν περὶ σοῦ τοιαύτα λέγειν ἢ σὺ κατ' αὐτῆς φρονεῖς; Οὐκ ἤκουσας ὅτι· Ἄ μὴ βούλῃς παθεῖν, μὴ θελῇς ποιεῖν· οὗτος γὰρ ὁ κοινὸς νόμος τῆς φύσεως. Τίς οὖν, εἰπέ μοι, πᾶν ἀγαπήσει αὐτόν;

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ὑπολαμβάνω, ὅτι ᾧ τὸ πᾶν ἐχαρίσατο. Καὶ πρὸς αὐτόν ὁ Σωτὴρ Ὁρθῶς ἐκρίνας. Οὐκοῦν ἐμμεῖνον οἱ ἐδικασας πρῶτος αὐτός. Καὶ στεφάνους πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι λέγει, Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; Ἐγὼ οὐκ εἶμι καλῶ πόρνην, τὴν ῥίψαν μετὰ τοῦ πράγματος καὶ τὸ

ῥηνομα. Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν αὐτόκλητον ἐπεισελθούσαν ἡμῖν, τὴν ἐπιδοκινουμένην ἀναίδειαν ἐπαινουμένην, τὴν ἀκούσαν ἀνασχυντίαν ἀγαπωμένην, τὴν ὁδηγὸν τῆς πρὸς ἐμὲ φερούσης ὁδοῦ, τὴν ἡγεμόνα τῆς εὐσεβείας, τὴν διδάσκαλον τῆς μετανοίας, τὴν ἐργῶν τὰ πράγματα διδάσσαν, τὴν ἀπαστα κλαίουσαν, τὴν παρρησίαν τῶν ἀμαρτιῶν, τὴν κίρυκα τῆς ἐμῆς εὐσεβείας, τὴν ἐκκλησίαν τὴν σὺν οὐκον ποιεῖσαν, τὴν μόνην μόνῃ προσεχυομένην, τὴν ἀνθρωπῶν με θεωροῦσαν καὶ ὡς θεὸν ἱκετεύουσαν, μὴ δορυφόρος, μὴ βῆμα δικαστικόν, καὶ ὡς κριτὴν με γονυπετοῦσαν, τὸν καίμενον προσκυνούσαν; Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν ἀκάματον, τὴν ἐργάτιν τῶν ἀγαθῶν, τὴν διὰ τῶν πλοκάμων αὐτῆς καὶ τῶν δακρύων ὑφαινομένην αὐτῇ τῆς ἀθανασίας στολήν, τὴν πρεσβεύουσαν διὰ πάντων αὐτῆς τῶν μελῶν περὶ αὐτῆς, τὴν ἀπληστον ἐν οἷς οὐκ ἐχρῆν ἰδεῖν, ἀπληστοτέραν ἐν οἷς τὸ ἀμετρον μακαρίζεται; Σκόπησον τὰ γενόμενα παρὰ σοῦ, καὶ θέασαι τὰ γεγενημένα παρ' αὐτῆς, καὶ στεφανώσεις σὺν ἐμοὶ τὴν αὐτὴν στεφανώσασαν. Ἐὰν μὴ καὶ σὺ θαυμάσῃς τὴν εὐσεβείαν καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς, μέμφοι τοῖς ἐμοῖς οἰκτιρμοῖς. Εἰσηλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν σου ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ὁ ἄνθρωπος καὶ κάτω καὶ πανταχοῦ καὶ ἐνταῦθα οὐ τὸς ὡς βλέπεις, καὶ τῇ παρουσίᾳ μου τετιμηκά σε, καὶ τὸν οἶκόν σου· καὶ σὺ ὕδωρ ὑπὸ τοῦς πόδας μου οὐκ ἔδωκας. Σὺ τὸ εὐκόλον, τὸ ῥάδιον, τὸ εὐπόριστον τοῖς ἐμοῖς ποσὶν οὐκ ἐπέχεας· αὐτὴ δὲ, ἡ παρὰ σοῦ λουδορουμενὴ, τοῖς δακρύσιν ἐβρεξέ μου τοὺς πόδας, οὐς οὐκ ἔβαψεν ὅλα τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα καὶ τὰ κύματα. Βλέπεις ξένην ἀρδεῖαν τοῖς ἐμοῖς ποσὶν ἐπιβρέουσαν; βλέπεις βροχὴν παρὰδόνον, οὐκ ἐκ τῶν νεφῶν φερομένην, ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς γυναϊκὸς ὀμμάτων τικτομένην. Ποία πηγὴ τοσοῦτων εὐπορίων ναμάτων, δσον αὐτὴ δακρύων; ποία κρήνη βλύζουσα τοσοῦτας σταγόνας οὐκ ἐλέγχε-ται; Αὕτη τοῖς δακρύσιν ἐβρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξίν αὐτῆς ἐξέμαξε, καὶ ἐξόνον λέντιον τὰς τρίχας αὐτῆς κατεσκεύασε, καὶ παρὰδόνον ἐκμαχέον τῶν ἐμῶν ποδῶν τοὺς πλοκάμους αὐτῆς ἐποίησε. Φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας σὺ· τὰ χεῖλη τὰ σὰ τοῖς ἐμοῖς χεῖλεσι προσαρμόζαι οὐ κατεξίλωσας· αὐτὴ δὲ, ἀπ' οὗ εἰσηλθὼν, οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. Ὡς τῆς ὁμαλῆς προσεδρίας ἰὼ φίλημάτων ἰέλων! Ὡς φίλημάτων πνευματικῶν ἀπολογησαμένων ὑπὲρ τῶν προτέρων περιπλοκῶν. Ἐλαίω τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἤλειψας· τὸ τιμιώτερον μέρος τοῦ σώματος οὐκ ἐνότισας ἐλαίῳ φίλῳ· αὐτὴ δὲ ἐλαίῳ μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας. Τί οὖν σοι δοκεῖ; ἀποστραφῶ τὴν τοιαύτῃ μοι φέρουσαν ξένια; ἀποστειλωμαι τὰ φίλα μοι δῶρα; μὴ ἐντραπῶ τοιαύτην καὶ τοσαύτην διέθεσιν; μὴ ἐντραπῶ πιστὴν οὐρανοῦ ὕψηλοτέραν; παρίδω τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα καλὰ; παρίδω ἐλεεινούς στεναγμούς; Ἄλλ' οὐ πέφυκα τοιοῦτος. Παρίδω τοὺς τῶν δακρύων κρουνοὺς; Ἄλλ' οὐ δύναμαι. Παρίδω τὴν δεδοικυμένην μορφήν; Διὰ μόνην φιλοφροσύνην ἔλαβον τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Ἀρνήσομαι ἐμαυτὸν διὰ σέ; μισήσω τὴν οὕτω με γνησίως ποθοῦσαν; ἀπελάσω τὴν οὕτω περιπλεκομένην μου τοῖς ποσίν; ἀποδιώξω τὴν ἱκνίην μὴ τυχοῦσαν ὧν ἡλπισε; πληρώσω τοῦ διαβόλου τὸ βούλημα; χαρίσωμαι [786] τῷ πολέμῳ τὸ θῆραμα; πέμψω πάλιν τὴν ἐμὴν περιστερὰν πρὸς τὸν λέρακα; μὴ οἰκτιρῶ τὴν οὐδὲν ἕτερον λέγουσαν, εἰ μὴ μόνον, ἐλέησόν με; μὴ ἐλέησω τὴν οὕτω φυγοῦσαν τὸν διάβολον, καὶ προσφυγοῦσαν ἐμοί; Τί οὖν κατήλθον ἐκ τῶν οὐρανῶν; τί δὲ τὸ φαινόμενον περιδέδωμαι σῶμα; τί δὲ τῆς σῆς οἰκίας ἐγενώμην ἐντός; τὴν φαινόμενην καὶ θηραθῆναι βουλομένην εἰς μέλλον ἀπελάσω, διὰ τὴν τὸν τόπον τῆς θήρας κατέλαβον; Ἄλλ', οὐκ ἔλαθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἀμαρτωλοὺς εἰς μετένοιας. Οὐ γάρην λέγω σοι, Ἀφάνεται αὕτη ἡ ἀμαρτία αἰ πολλὰ, ὅτι ἡγάπησες πολὺ. Ὁ δὲ ὀλίγον ἀγαπῶν, ὀλίγον ἀγαπηθήσεται. Ταῦτα πρὸς τὸν Φαρισαῖον διαλεχθεὶς, ὁ Χριστὸς μετέδωκε τῇ περιεχυμένην βλέμματος καὶ φθέγματος ἡμέραν καὶ προσήκουσαν, καὶ πρὸς τὴν κατακεχυομένην καὶ δοκούμενην μικρὸν ἐκυστὸν ἐπικλίνας, μετέδωκεν αὐτῇ τὴν ποδομένην ἀποφασιν, ἔχουσαν τῶν ἀμαρτημάτων ἀφεσιν. Ἀφένεται σοι ἀμαρτία. Δέξαι λοιπὸν, ὦ γύναι, τῶν δακρύων ὑπογεγραμμένην τὴν δέξιν· δέξαι τῆς πίστεως τὴν ἀντίδοσιν, δέξαι τῆς εὐπειθείας τὰς ἀμοιβὰς, δέξαι τῆς εὐσεβείας τὰς δωρεάς, δέξαι τῆς μετανοίας τὸν στέφανον, δέξαι τῶν πικρῶν στεναγμῶν τὸν γλυκύτατον καρπὸν,

εἶξαι τοῦ σκυδύωτου σπόρου τὸ γλυκύτατον θέρος. Ἐπειρεῖς ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλίασι θέριτον. Ἀφ᾽ ὧν τῶν σου αἱ ἀμαρτίαι. Διεβλήθησαν αἱ τοῦ κακοῦ βίου σιραι, διελύθησαν αἱ τῆς ποτηρίας ἀλύσεις· ἀπηλλάγης τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν εὐθυνῶν, ἐφυγας τὴν δεδεσμένην κάμινον τοῦ πυρὸς, ὀλίγοις δάκρυσι φλόγα τοσαύτην κατέβεσας, κατεπάτησας τοῦ πονηροῦ ἔχθρου τὴν κεφαλὴν, ἐνίκησας περιφανῶς τὸν ἀντίπαλον.

Θάρσει, θύγατερ, θεὸς ὁ δικαίων, εἰς ὁ κατακρί-
νων· Ἐγὼ ὁ κριτὴς γίνομαι τῆς ἀρέσεως ἐγγυητής· τίς ἔτερος τὴν ἐμὴν ἐπικρίσιν ἀνατρέψει; ἐγὼ ὁ δικαστὴς ἀπολύω τίς ἔτερος καταδικάζει; Θάρσει, θύγατερ, λό-
γισαι ἐξελθόντες πῶς ὕψιθες, πῶς ἡλθας ὡς κατακρί-
τος, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐλευθερωθῆναι κατηξιώθης, καὶ θυγάτηρ γενέσθαι ἐμῶν τοῦ βασιλείως τῶν οὐρανῶν. Ἦλθες ὡς τετρακατασμένη φάρμακον λαβεῖν, καὶ βα-
σιλικὴν ὡς βασιλίσσα ἐφόρεσας στέφανον. Ἀνεγεννήθης ἀνὸς μητρας, ἀνεπλάθης ἀνὸς πτλοῦ, ἀνεχωρεύθης ἀνὸς πυρὸς, ἐπαπίσθης ἀνὸς κλυμῆθρας. Σὺ σεαυτὴν ἐκ τῶν πῶν δακρύων κλυμῆθραν ἐκέρασας· τὸ βῆμά μου βάπτισμά σου γεγέννηται· ὁ λόγος ὁ ἐμὸς φωτιστὴς τοῦ προσώπου σου. Θάρσει, θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Ὡς ἐπίστευσας, ἠνέγκρας ὡς ἐπόθησας, ἔλαβες ὡς ἠθέλησας, ἐδοξάλευσας. Παρέκφυας διὰ τοῦ σώματος, καὶ φωτὸς ὅλη γέγονας ἐκπλεος. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Πίστις γὰρ σωτηρίας ἀρχή, πίστις ἀθανασίας προοίμιον, πίστις θεογονίας καθάρσις ὀφθαλ-
μῶν, πίστις τὰ ἀόρατα καθαροῦ. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Εἶθε καὶ Ἰουδαῖοι τὴν σὴν πίστιν ἐμυμήσαντο! Εἶθε καὶ Ἕλληνας τὴν σὴν γνώμην ἐξήλωσαν! Εἶθε πάντες ἄθρωποι μάθειον πιστεύειν ὡς σὺ! Πορεύου εἰς εἰρή-
νην. Ἐπεὶ ἀν' ἡσυχίᾳ θῆς, εἴσεις με διαπαντὸς μετὰ σοῦ καὶ σὺν σοὶ ἐν οὕτω μέλλεις ἀγνὴ, οὐδέποτε χωρήσῃς μαζὴ τῆς σῆς διανοίας· ἐν φυλάξει τὴν καθάρτη-
σά σου ἀνύλνουν, ἀεὶ σὺν σοὶ παραμενῶ· ἐν μένῃ, νύμφη παρθένος, ἔσομαι σοὶ νυμφίος· παρθένος, νυμφίος· ἀρπαρσας· φρουρός· ἐν αὐτῇ ἀθετήσης· τὰ μεταξὺ ἡμῶν σημεῖον συντελεσθέντα προκίφα, οὐκ ἀναχωρήσω τῆς σῆς συνομασίας· ἐν μὴ πορνεύσης εἰς ἐμὲ, οὐκ ἐκβαλῶ σε τῆς ἐμῆς οἰκονομίας· ἐν μὴ ἐπαγύγῃς μοι μοιχὴν λογισμῶν· ὡς οὐράνιος μνηστήρ καὶ τὰ οὐράνια σοὶ δω-
ρήσομαι· ἐν τηρήσει ἀδρωτὸν τὸ πρὸς ἐμὲ συνεῖδες, ἀπολαύσεις τῆς ἐμῆς εὐνοίας διαπαντός. Πορεύου εἰς εἰρήνην. Μέμνησο τῆς παρουσίας ἡμέρας, ἐν ᾗ τῆς ἐλευθερίας ἀπήλαυσας· μέμνησο τῶν καλῶν τούτων δα-
κρύων, δι' ὧν κατέστης εἰς τοσαύτην φαιδρότητα· μέμνησο τῆς μετανοίας ταύτης, δι' ἧς τὸ τῆς θυγατρὸς

εἶδες ἀξίωμα. Πορεύου εἰς εἰρήνην. Κοτηλάτην σου, εἰς χρόνον πολλόν πρὸ οὗτου λυπούμενος πρὸς τὰ διὰ σέ. Μὴ λύσῃς τὴν καλὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς ποτηρεῖς· μὴ πάλιν διὰ τῶν σῶν μοι πολεμήσης· μὴ πάλιν πλέξῃ, ὡς σατανᾶς, τὰς κρίμας· μὴ κονιάσῃς, ὡς τοῖχον, τὸ πρό-
σωπόν σου· μὴ τεχνάσῃς· κότμον περιέρχον καὶ ἀλλέθριον [787] μὴ προῆξ· ὡς ἐν ἀγορᾷ, τὴν ὕψιν σου τοὺς ἐμ-
πίρους τῶν αἰσχυρῶν ἡδονῶν· μὴ πέμψῃς τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς θηρατῆς, κατὰ τῶν ἐκουσίως ἀγρευομένων· μὴ χρῆσθαι τοῖς χεῖλεσιν, ὡς βέλεσι, κατὰ τῶν τιτρωσκομένων ἡδέως· μὴ ποιήσῃς τὸ στόμα σου θάνατον· μὴ κατακρί-
νῃς τὰς χεῖρας· ἀσέμνοις περιπολαίς· μὴ καταδικάζῃς τοὺς πύδας δρόμοις αἰσχυροῖς· μὴ ἀνατρέψῃς τὸν καλὸν σου δρόμον δρόμοις κακοῖς· μὴ σκορπίσῃς τῆς ἀγνείας σου μαργαρίτας, οὐ· ἀπώνας· ἐξέλεξας· μὴ γένῃ πάλιν φθορὰς ἐργαστήριον· μὴ παλινδρομήσῃς πρὸς τὴν ἀρ-
χαίαν σου ἀπάτην· μὴ τὴν προτέραν ἀναλάνθης σαγήνην· μὴ οἰκοδομήσῃς κακῶς ἢ κατέλυσας καλῶς· μὴ δέξῃ στήθεσόν σου τὸν δοῖν, ἵνα μὴ γυμνωθῇς ὡς ἡ Εὐα· μὴ καταλείπῃς ἥδονήν τὴν πηγὴν τῆς πίστεως, ἵνα μὴ ῥίξῃς κατὰ σοῦ τὸν ἴον ὁ δράκων ὁ πολυμορφος· μὴ κοιμηθῇς τῆς ἡδοναίας τὸν ὕπνον, ἵνα μὴ κινήσῃς καθ' ἑαυτῆς· τὸν δικαῖόν μου θυμὸν· μὴ μετὰ τοσοῦτον μύρον, βόρβο-
ρον ἐπιχέῃς ἑαυτῇ· μὴ γένῃ πάλιν ὡς ἡς· ἀπὲς ἐκθαρί-
σθης, ἀπὲς ἔχωνευσθῇς· μέλειον σωφροσύνης ἀγαλμα νεουργῶν, ἵνα μὴ χωνευθῇς τῷ πυρὶ. Πορεύου εἰς εἰ-
ρήνην· ἀπάγγελλε τοὺς ἀπαντῶντας, πῶς αγαθὸς εἰμι· καὶ φιλόανθρωπος· ἐπιδείκνυε τοὺς ἀγνοοῦσιν τὸν ἀποσμηγνάντ σου τὸν ῥύπον· γενοῦ λατὴν σαγήνη ζωῆς. Ἔως τῆς παρουσίας ἡμέρας τοὺς νέους πρὸς ἀπώλειαν ἡγρεύεις· ἀπὸ τῆς παρουσίας ἡμέρας πάντας ἀνθρώπων πρὸς σωτηρίαν ἀλείψ· βόα πρὸ τοῦ Παύλου, ὡς πρὸ τοῦ Παύ-
λου σαγήνηθεῖσθε· Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πόσις ἀπο-
δοχῇς ἀξίος, ἐστὶ Χριστὸς Ἰησοῦς κυρεγέμετο ἐν κόσμῳ ἁμαρτωλοῦς σῶσαι, ὧν πρῶτὴ εἰμι ἐγώ. Ταύ-
της τὴν μετάνοιαν ζηλώσωμεν ἅπαντες, ἵνα τὴν ἰσὴν παρρησίαν κτησώμεθα· λύσωμεν τὰς ἀδικίας, ὡς ἐκείνη τὰς τρέχας· τοιαῦτα δάκρυα ῥάνωμεν, ἵνα τοιαῦτα φάρ-
μακα λάβωμεν· οὕτω φιλήσωμεν τὸν δεσπότην, ἵνα οὕτω φιλήσωμεν παρ' αὐτοῦ· κρατήσωμεν καὶ ἡμεῖς πίστει· χερσὶ τὸν ἥδεος κρατούμενον, καὶ μηδέποτε καταλείπω-
μεν αὐτόν, ἕως ἂν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν εἴπῃ καὶ πρὸς ἡμᾶς· Ἀφένωμεν ὅμως αἱ ἁμαρτίαι. Θαρσεῖτε, τέκνα· ἡ πίστις ὅμως σέσωκεν ὑμᾶς. Καὶ τὴν πίστιν ἐκείνης ταῖς ἡμετέραις ἐννοίαις ἐγγράψωμεν, ὅθεν ἀναπέμποντες τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ζῶν τῷ κόσμῳ ὡροσώμενος· καὶ ἰδοὺ τινὲς τῆς κουστωδίας ἐλθόντες πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἶπον· Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστὸς. Καὶ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες· Ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς στρα-
τιώτας, διὰ τί οὐκ ἐκρατήσατε αὐτόν; Λέγουσιν οἱ στρα-
τιῶται, Ὡς· ἡμεῖς κρατήσαντες αὐτόν ποῖον ἐσχέκατε κεί-
δος, εἰ μὴ τὴν ζημίαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν; Ἐκεῖνος γὰρ εἶπεν, ὅτι Δεῖ με ἀποθανεῖν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀ-
ναστῆναι· καὶ ταῦτα πεπλήρωκα, μετὰ πολλῆς δόξης ἀναστῆς ἐκ τῶν νεκρῶν. Λέγουσιν οἱ ἀχάριστοι Ἰου-
δαῖοι· Ὑμεῖς· χρήματα ἐλάθετε παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ προσεδόκατε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Καὶ φασιν οἱ στρατιῶται· Ὑμεῖς τοιαύτην ἀπιστίαν ἔχετε, παρ-
νομοί; ἐκείνῳ οὐκ ἐπιστεύσατε λέγοντι, ὅτι, Δεῖ με ἀποθανεῖν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Οὐαὶ δὲ ὑμῖν, οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι νῦν μὲν ἦλθε, καὶ οὐκ ἐπιστεύ-
σατε αὐτῷ, διὰ τοῦτο ἐλθόντι, ἵνα πληρωθῇ πᾶσα Γραφή περὶ αὐτοῦ λέγουσα Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐ-
τοῦ πάλιν παρουσίᾳ, τί κινήσετε παράνομοι; Πῶς δὲ καὶ κρατῆται αὐτὸν ἡδυνάμεθα, νεκροὶ γενόμενοι ἐκ τοῦ φόβου τῆς δόξης αὐτοῦ; Ἐν τῷ γὰρ ἀναστήναι αὐτὸν ἐσεῖσθῃ ὁ τόπος αἱ θεμελίαι, καὶ ἀγγέλων αἱ στρατιαὶ ἐκύκλωσαν αὐτοῦ τὸ θεῖον μνημα· καὶ προσ-
ελθὼν εἰς ἀγγέλου· ἀπεκύλισεν τὸν λίθον ἀπὸ τῆς ὕρας τοῦ μνημείου· καὶ ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, ὡς νυμφίος ἐκ πατρός, καὶ ὡς ἀστραπὴ λάμπων. Καὶ ἡκούσμεν τοῦ ἀγγέλου λέγοντος ταῖς γυναῖξιν· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· ὡπάγετε, εἰπατε τοῖς μαθηταῖς [788] αὐτοῦ, ὅτι Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ πρὸς αἶμα· εἰς τὴν Γαλι-

λαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. Ἰδοὺ οὖν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐστίν. Εἰ δυνατόι ἔστε, ἀπληθύνετε κρατῆσατε αὐτόν. Ἰδοὺ οὖν εἶπαμεν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, ἣν παρὰ τοῦ ἀγ-
γέλου ἡκούσαμεν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τοῦτων ἀκούσαντες τῶν ῥημάτων, ὥστερ νεκροὶ ὑπὸ τοῦ δέους καὶ τῆς ἐκπλήξεως γεγόναν· καὶ σκεψάμενοι πρὸς αὐτούς· ἀργύρια ἰκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, καὶ παρεκά-
λεσαν αὐτοὺς λέγοντας· εἰπατε ὅτι, Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἐκέλευσαν αὐτόν, ἡμῶν κοιμωμένων. Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτόν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν. Ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, τὸν κόσμον ὅλον τὴν πείθῃ; Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι, ὅτι ἐβουλεύσαθε βουλὴν πονηρὰν, ὅτι τέκνα ἐκλήθητε, καὶ κύνες γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίεργοι, ὅτι λαὸς Κυρίου ἐκλεκτὸς ὑπαρχόντες, λύκοι γεγόνατε, καὶ τοὺς ὀδόντας ἡκονήσατε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξένη τῆς δόξης αὐτοῦ γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, ἀγνώμονες, ὅτι ἠγαπήσατε τὸν δόην, καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ. Ὁ γὰρ ὄδης μετὰ τὸ ἐξελεῖν τοὺς, δυνάς ἐν τοῖς θεσφατοῖς αὐτοῦ, ὑμᾶς ἀντ' ἐκείνων ἐκδέχεται λέγων· μὴ ἀναπαύσεται τις τῶν Ἑβραίων, οἵτινες κατὰ τοῦ Χριστοῦ τὰς χεῖρας ἐξέτειναν, καὶ ἐμὲ αἰχμα-
λωτὸν ἐποίησαν; Εἰ μὴ γὰρ ἐκείνοι ἐβουλεύσαντο πο-
νηρὰ κατὰ τοῦ Κυρίου, οὐκ ἂν ἐγὼ τοιαῦτα ἔπαθον. Ὅταν ὑποδῶμαι αὐτούς· κατὰ αὐτούς εἰς τὰ κατ-
ωτέρα μου μέρη, ὅπου ἐστὶν ὁ πατήρ αὐτῶν ὁ διδόμενος κατὰ κλίσεις ἐπὶ τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου, καὶ τοῦ αἰ-
μήτου σκόλης· ἵνα μάθωσι μὴ ὀπλιεῖσθαι κατὰ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης, μηδὲ λαλεῖν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, μηδὲ ἐπαιρεῖν εἰς τὸ βῆλος τῆς ὑπερηφανείας· τὸ κέρα-

condemnet? Ego iudex aum remissionis sponsor, quis alius iudicium meum subvertet? ego iudex solvo, quis alius damnabit? Confide, filia: tecum reputa quam repente exaltata sis: quomodo ut damnata veneris, et a damnatione liberari dignata sis, ac mea Regis caelorum filia facta sis. Venisti ut vulnera remedium acceptura, et regiam, ut regina, corona refulisti. Regenerata es sine vulva, reformata es a Agulo sine luto, conflata es sine igne, baptizata es sine piscina. Tu tibi ipsi lacrymis piscinam parasti: verbum meum baptisma tuum fuit, verbum meum fuit illuminatio vultus tui. Confide, filia, *Fides tua te salvam fecit* (Luc. v. 50). Ut credidisti, hausisti; ut desiderasti, accepisti; ut voluisti, regnasti; corpore te inclinasti, et tota luce plena fuisti. *Fides tua te salvam fecit*. Fides enim initium est salutis, fides immortalitatis prociuium, fides Dei cognitionis purus oculus, fides invisibilia videt. *Fides tua te salvam fecit*. Utinam Iudaei fidem tuam imitati fuissent; utinam gentiles sententiam tuam remblati fuissent; utinam omnes homines credere discant, ut tu credidisti. *Vade in pace*. Nam si volueris, me semper tecum habebis; si ita casta maneas, nunquam a mente tua discedam; si hanc puritatem sine macula servaveris, semper tecum manebo; si sponsa virgo perseveraveris, ero tibi sponsus virgo, sponsus incorruptionis custos; si nuptialia pignora inter nos hodie admissa non violaveris, habitare tecum non cessabo; si non fornicata fueris, non ejiciam te a familiaritate mea; si cogitatione moechum non induxeris, ut prociui celestis tibi dona conferam; si conscientiam tuam erga me sine vulnere servaveris, mea semper frueris benevolentia. *Vade in pace*. Recordare hujus dici, in qua libertate donata es; recordare harum, quas bene sudisti, lacrymarum, quois tantam laetitiam adopta es; recordare hujus poenitentiae, per quam filiae dignitatem invenisti. *Vade in pace*. Reconciliatus tibi sum, qui ante diu infensus tibi fui ob peccata tua. Ne bonam pacem pravis operibus solvas; ne ultra per membra tua bellum contra me geras; ne rursum comas nectas ut satanas; ne dealbes

vultum tuum ut parietem; ne ultra cures ornatum superfluum et perniciosum; ne offeras quasi in foro vultum tuum negotiatoribus turpium voluptatum: ne inimitas quasi venator oculos tuos in eos qui libenter capiuntur: ne utaris labiis ut telis in eos qui sponte vulnerantur: ne os tuum in mortem vertas: ne impuris complexibus manus tuas condemnes: ne turpi cursu pedes damnes: ne cursum bonum malo cursu subvertas: ne dispergas castitatis margaritas, quas sine labore elegisti: ne sis rursum corruptionis officina, ne recurras ad pristinam fraudem, ne priorem scenam resumias: ne male rursum a difices quas bene destruxisti: ne admittas consiliarium serpentem, ut ne spolieris ut Eva: ne pro voluptate relinquoas fidei fontem, ut ne multiformis draco virtus suam in te injiciat: ne dormias voluptuoso somno, ut ne contra te justam iram meam concites: ne post unguentum tantum coenium tibi infundas: ne rursum efficiaris id quod prius eras. Semel purgata es, semel conflata es: remane castitatis imago nova, ne igitur rursum conliseris. *Vade in pace*: nuntia occurrentibus quam bonus, quam clemens sis: ignorantibus ostendo eum, qui sordes tuas abstersit. Esto demum sagena vitæ. Hactenus juvenes ad perniciem cepisti; abhinc omnes homines ad salutem piscare: clama ante Paulum, utpote quæ ante Paulum sagena capta fueris: *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus: quod Christus Jesus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15). Hujus poenitentiam amulemur omnes, ut pirem fiduciam nascamur. Solvamus iniquitates, ut illa coenam: tales fundamus lacrymas, ut talia pharmaca accipiamus: sic diligamus Dominum, ut sic diligamur ab illo: manibus fidei teneamus illum, qui libenter se tenetur: et nunquam relinquamus eum, donec reipsi dicat etiam nobis: Remittuntur vobis peccata vestra. Confidite, filii, fides vestra vos salvos fecit: ac fidem illius in nostris mentibus inscribamus, gloriam referentes Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRIDUANAM RESURRECTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Surrexit tertia die Dominus noster Jesus Christus, vitam dans mundo: et ecce quidam ex custodia venientes ad Judæos, dixerunt: Surrexit a mortuis Jesus, qui dicitur Christus. Et dicunt improbi Judæi militibus: Cur non tenuistis eum? Respondent milites: Vos qui tenuistis eum, quod lucrum tulistis, nisi damnum animarum vestrarum? Ille enim dixit: Oportet me mori, et tertia die resurgere (Marc. 8. 31): et hæc implevit, cum gloria multa a mortuis resurgens. Dicunt ingrati Judæi: Vos pecunias accepistis a discipulis ejus, et corpus ejus tradidistis. Reponunt milites: Tantene vos estis incredulitatis, o iniqui? illi non credidistis dicenti, Oportet me mori, et tertia die resurgere. Væ autem vobis, Judæi, quia nunc venit, et non credidistis ei, qui ideo venit, ut omnis Scriptura de illo impleteretur: in secundo autem ejus adventu quid facietis, o iniqui? Quomodo autem potuimus illum tenere, qui ex timore gloria ejus mortui eramus? Nam cum resurrexit, locus a fundamentis tremuit: ejus divinum monumentum angelorum exercitus circumdabant: et accedens angelorum unus revolvit lapidem ab ostio monumenti: et ecce egressus est Jesus tamquam sponsus de thalamo, et quasi fulgur resplendens. Et audivimus angelum dicentem mulieribus: Nolite timere vos: ite, dicite discipulis ejus, quod surrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galiliam: ibi eum videbitis. Ecce igitur in Galilæa est. Si potestis, ite et comprehendite eum. Veritatem certe diximus vobis, quam ab angelo accepimus. Illis auditis Judæi, ex metu et consternatione quasi mortui facti sunt; et se mutuo respicien-

tes, argenteos multos militibus dederunt, ipsosque his verbis rogarunt: Dicite discipulis ejus noctu venisse, ipsumque furatos esse, vobis dormientibus. Et si hoc præses audierit, id nos illi suadebimus, et vos in tuto eritis. O iniqui Judæi! toti mundo quis id suadeat? Væ vobis miseris, quia consilium malum iniistis, quia filii vocati, et canes effecti estis! væ vobis duris cervice et incircuncisis, quia cum populus Domini electus essetis, lupi facti estis, et dentes acutis contra agnum Dei, a gloriaque ejus extranei facti estis! væ vobis ingratis, quia dilexistis infernum et ignem æternum! Infernus enim postquam egressi sunt ii qui in thesauris ejus positi erant, vos pro illis excipit dicens: Num quiescet Heretorum quispiam, qui in Dominum manus extendunt, et me captivum fecerunt? Nisi enim illi mala contra Dominum machinati fuissent, non talia ego passus essem. Cum excipiam eos, destrulam in infimas partes meas, ubi est pater eorum diabolus inclusus in ignem æternum, et immortalis vermi traditus; ut discant non arma sumere contra Dominum gloriæ, neque loqui contra Deum iniquitatem, neque extollere in altum superbia cornu. Væ vobis miseris Judæis, quia relicta luce, tenebras dilexistis. De vobis enim dixit Isaïas propheta: *Væ iis qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem: qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum* (Isai. 5. 20). Væ vobis miseris Judæis, cum videritis lignum, in quo Dominum crucifixistis, a mundo adoratum, et in die resurrectionis atque in die secundi sui adventus venientem Dominum in nubibus cæli, angelis stipatum, vosque dam-

natorum. Vae vobis miseris Judæis, quia consilium malum iuistis occidendi immortalem. Ipse vero vivit in sæcula, et vos in incredulitate moriemini, nec beato Paulo credidistis dicenti: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13). At nos relictis illis male sentientibus et incredulis Judæis, veniamus ad lucem solis iustitiæ, et resurrectionem Domini cum gaudio excipiamus. Resurrexit ergo a mortuis Dominus noster Jesus Christus, et occurrerunt ei duæ mulieres, nempe Maria Magdalene et altera Maria, quæ est mater Jesu, et adoraverunt eum. Quid ergo ille? *Nolite timere, inquit, sed ite, dicite fratribus meis et Petro, ut eant in Galilæam, et ibi me videbunt* (Matth. 28. 10). Illæ igitur mulieres primum Aze ab illo acceperunt, et festinarunt ut apostolis ejus resurrectionem prædicarent, et ad propria reverterent, cum gaudium accepissent a Domino omnis creaturæ. Maria vero Magdalene rursus ad monumentum venit, et cum non invenisset eum, rursus vocem angelicam audit, eademque dicentem Dominum, quod nempe præcederet eos in Galilæam; et conversa vidit Dominum loquentem sibi. Existimans autem ipsum esse hortulanum, interrogabat, num sciret ubi Dominus positus esset. Jesus vero dicit ei, Maria, quid ploras? quem queris? Desine, inquit, lacrymari, assumpto gaudio. Ubi gaudium est, aufugit lacrymarum molestia: ubi gaudium est, fugit luctus et tristitia: ubi gaudium, mœror nullus est: ubi gaudium, ibi lætitiæ symbola. Ego sum filius Virginis, ego sum Jesus victor inferni, ego sum qui vici mundum, ego qui spoliavi infernum, ego sum Jesus qui mortuis resurrectionis spem nuntio, ego sum qui sponte crucem pro mundi salute sustinui, ego sum Jesus qui triduanus a mortuis resurrexi, ut prædiceram, et Aze vobis dixi. *Cælum et terra transibunt: verba autem mea non transibunt* (Matth. 24. 35). Ego sum Jesus, qui baptizatos induo. Propter me Paulus clamavit: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 3. 27). Ego sum Jesus illuminatorum pronubus, ego sum Jesus sponsus Ecclesiæ, ego sum Jesus largitor paci, et lætitiæ dator. Desinite lacrymari, et gaudio induimini; desinite lugere, et apostolis nuntiate. Hæc est dies in qua abstulit lacrymam ab omni vultu; hæc dies victoriæ de morte reportatæ; hæc vita est iis qui sunt in inferno; hæc est dies in qua primogenitus mortuorum surrexit, et gaudium mundo præbuit; hæc dies in qua Petro et reliquis apostolis per vos meam resurrectionem nuntiabo. *Euntes dicite fratribus meis et Petro: Resurrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis* (Matth. 28. 7). Viden? commiserationem Domini? Nullum discipulorum nominavit, nisi Petrum. Cur, Domine, hunc solum nominasti? Quare? audi cur illum solum nominaverim. Quia reliqui non dixerunt: Si oportuerit nos mori tecum, te non negabimus: hic vero qui hoc dixerat, ter me negavit, et resipiscens flevit amare. Futurum igitur erat ut metueret in conspectum meum venire, putans non remissum sibi esse peccatum. Ideo dixi, *Et Petro*, ut sine metu cum reliquis discipulis accederet. Et videbitis me. Dicite Petro ne omnino timeat. Non minui te, nec te removi a choro apostolorum. Etsi Joannem diligo, et ipsi, utpote casto, in cruce matrem meam commendavi; at tibi dedi claves regni cælorum. Ne metuas ergo ad me venire: nam *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis* (Id. 16. 19). Ne timeas, Petre, non abstuli tibi primam sedem inter discipulos tuos; quod enim promisi tibi, id implebo. Nam super petram fidei tuæ ædificabo Ecclesiam meam, et porte inferi non prævalcbunt adversus eam. Tu pascas oves meas et agnos meos: tu stabis a dextris meis ut dux exercitus. Ne timeas, etiamsi negaveris me: vidi lacrymas tuas, et dimisi tibi peccatum. Bonum fuisset et Judæ, qui me tradidit, si poenitentiam egisset, et non se strangulasset: Deus enim sum pos-

nitentium. Ideo descendi in terram, ut poenitentiam mundo largirer. Publicanis et meretricibus tot peccata remisit, et tibi unum non remittam? Ego poenitentes amo. Recordare me lacrymatum esse de Juda, nec voluisse ut periret. Bonum erat ei, cum argenteos projecit in templo, si poenitentiam egisset, nec se suspendisset: sed quia sine poenitentia mansit, ideo æternum cruciabitur. Tu vero ne timeas: vidi enim lacrymas tuas, et dimisi tibi peccata. Davidi, qui duo scelera admiserat, adulterium et eadem, veniam concessi, et in pristinum prophetiæ ordinem reduxi, et tibi qui reliquisti omnia quæ habebas, unum peccatum non remittam? Petre, ego sum qui dixi: *Gaudium est in cælo super uno peccatore poenitentem agente* (Luc. 15. 7): ego sum qui dixi: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos* (Matth. 11. 28). Bonum fuisset Judæ, si ad me conversus fuisset, nec se laqueo strangulasset ac periisset: illius certe peccatum cruci afflississet. Sibi ergo ille in causa fuit. Sed neque maledixi ei; imo illius, ut aliorum pedes lavi; panem ipsi et calicem præbui, neque illum incusavi: expectans num for eveniret ad poenitentiam; sed noluit ad peccati sui agnitionem accedere. Tu vero qui poenitentiam egisti, ne timeas in conspectum meum venire cum discipulis tuis: tantum adest ut te minorem fecerim, ut etiam umbra tua sola ægros sanet. Et perpende Dei benignitatem, quomodo per has mulieres apostolis nuntiet, ac sexum per Evæ inobedientiam delonestatum in honorem et bonam spem reducat. Videtis quanto honore dignatæ sint mulieres ob assiduitatem. Harum imitemur studium et viri et mulieres, et pro virili resurrectionis diem colamus: atque ut illæ pernocantes manserunt usque ad tempus resurrectionis, et nos permaneamus, non unguenta et aromata sensilia ferentes, sed ex bonis operibus et optima vita bonum odorem emittentes, preces assidue, confessionem peccatorum. Ut enim illæ patientiæ mercedem acceperunt, cum ante alios omnes ipsum post resurrectionem videre dignatæ sunt, ejusque pedes tenuerunt ipsumque adorant: sic cuique nostrum licet, si velimus, non modo pedes tenere, sed etiam ipsum totum accipere; si modo purgemus ante mentem nostram ab omni sæculari cogitatione, et sordes peccatorum ablavimus per lacrymas et per eleemosynam; et sic cum timore ac tremore in illa maxima hora accedamus ad mensam illam tremendam, omni depulso a mente nostra tumultu, et pacem cum omnibus servantes, sic accedamus ad divina mysteria. Nemo itaque cum accedit, malas intus admittat cogitationes, nec dolos contra proximum: nemo malignus, vel fornicator, vel conviciator, vel fratrum osor: nemo pecuniæ amans, vel adulter, vel ebriosus, vel avarus, vel masculorum concubitor; nemo invidus, vel rapax, vel insidiosus, ne condemnationem sibi atrahat. Rogo itaque vos omnes, multam dilectionem, pietatem plurimam et magnam compunctionem adhibeatis, ut copiosam referatis mercedem: utque possimus non modo pedes et manus tenere, sed etiam caput ipsum per participationem tremendorum ineffabiliumque mysteriorum; si modo cum pura conscientia intemerata illa mysteria sumamus. Neque hic tantum pure vitam agemus, sed etiam in illa die poterimus ipsum videre cum gloria illa ineffabili, et cum angelorum cœtu venientem; si tamen velimus esse nites et fratrum amantes: neque modo videbimus eum, sed etiam templum ejus erimus, ut dixit Dominus: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus* (Lev. 26. 12). Nec tantum ab illo audiemus, *Ave*, ut ille mulieribus dixit; sed etiam verba regno digna: *Venite, benedicti Patri mei, posside* paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25. 34). Quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ φῶς ἀφέντες, τὸ σκότος ἠγαπήσατε. Περὶ ὑμῶν γὰρ εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκύ, καὶ τὸ γλυκύ πικρὸν. Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι, Ἰουδαῖοι, ὅταν βλέπτε τὸ ξύλον, ἐφ' οὗ τὸν Κύριον ἐσταυρώσατε, ὑπὸ τοῦ κόσμου προσκυνοῦμενον, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἐρχόμενον τὸν Κύριον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον, καὶ ὑμεῖς κατακρίνοντα. Οὐαὶ ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐβουλεύσασθε βουλὴν πονηράν, θανατώσαι τὸν ἀθάνατον. Αὐτὸς δὲ ζῇ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ὑμεῖς τῇ ἀπιστίᾳ ἀπεθάνετε, καὶ οὐδὲ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ἐπέσθητε λέγοντες· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρμι. Ἄλλ' ἡμεῖς ἀθανάτους τοὺς κακῶφρονας καὶ ἀπειθεῖς, Ἰουδαῖοι, ἐλάβομεν πρὸς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου μετ' εὐφροσύνης ἀποδεξάμεθα. Ἀνέστη τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς· Χριστὸς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὑπήντησαν αὐτῷ δύο γυναῖκες, τουτέστι, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἄλλη Μαρία, ἣτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. Τί τὸν αὐτὸς; Μὴ φοβεῖσθε, ἀλλ' ὑπάγετε, φησὶν, εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με θύονται. Ἐδέξαντο τοίνυν αὗται αἱ γυναῖκες πρῶται παρ' αὐτοῦ τὸ χαίρειν, καὶ κρυφαίως τὸς ἀποστόλους τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν ἐστειλόν· καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἱδία, λαβούσαι τὴν χαρὰν παρὰ τοῦ Δεσπότου τῆς κτίσεως. Ἡ δὲ Μαγδαληνὴ Μαρία πάλιν ἐπὶ τὸ μνηστῆρ ἦλθε· καὶ μὴ εὐροῦσα αὐτὸν, φωνῆς ἤκουσεν ἀγγελικῆς δευτερουσης, ἃ καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἤκουσε, προάγειν αὐτὸν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· καὶ ὑποστρέψασα ὅρα τὸν Κύριον λαλοῦντα αὐτῇ. Δοκοῦσα δὲ τὸν κηπουρὸν εἶναι αὐτὸν, ἐπηρώτα εἰ ἐπίσταται ποῦ ὁ Κύριος μετετέθη. Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτῇ· Μαρία, τί κλαιεῖς; τίνα ζητεῖς; Παῦσαι, φησὶ, τῶν δακρύων, τὴν χαρὰν δεξαμένη. Ὅπου χαρὰ, ἀπείδρα τῶν δακρύων τὸ στυγνόν· ὅπου χαρὰ, φεύγει τοῦ πένθους· ἡ κατήφεια· ὅπου χαρὰ, λύπη οὐ παρέσιν· ὅπου χαρὰ, εὐφροσύνης σύμβολα. Ἐγὼ εἰμι ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ νικητὴς τοῦ θάου, ἐγὼ εἰμι ὁ νικῆσας τὸν κόσμον, ἐγὼ εἰμι ὁ σκυλεύσας τὸν ἄδην, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ τοὺς νεκροὺς ἀναβιώσας ἐλπίδα εὐαγγελισάμενος, ἐγὼ εἰμι ὁ [789] σταυρὸν ἱκουσίως ὅπρ' τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ὑπομείνας, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ ἐκ τῶν νεκρῶν τριήμερος ἀναστὰς, καθὼς προείπον, καὶ τὸ, Χαίρε, πρὸς ὑμᾶς φθεγγόμενος. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παραλεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παραβῶσιν. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν βαπτισζομένων στωιστής· δι' ἐμὲ Παῦλος κέκραγεν· Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν φωτισθέντων νυμφαγωγός· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῆς εἰρήνης δοτὴρ, καὶ τῆς εὐφροσύνης χορηγός. Παύσασθε τῶν δακρύων, καὶ τὴν χαρὰν ἐνδύσασθε· παύσασθε τοῦ θρηνεῖν, καὶ τοὺς ἀποστόλους εὐαγγελίσασθε. Αὕτῃ ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἀφείλε δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· αὕτῃ ἡ ἡμέρα νίκης τῆς τοῦ θανάτου, καὶ ζωῆς τοῖς ἐν θάου· αὕτῃ ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη, καὶ χαρὰν τῷ κόσμῳ παρέσχε· αὕτῃ ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις δι' ὑμῶν δηλώσω τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως τὰ εὐαγγέλια. Ἀπελθόντες γὰρ εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν θύεσθε. Ὅρα εὐσπλαγχνίαν Δεσπότου; οὐδενὸς τῶν μαθητῶν ὄνομα εἰρῆκεν, εἰ μὴ τοῦ Πέτρου. Διὰ τί, ὦ Κύριε, τοῦτο μόνον τὸ ὄνομα εἰρῆκα; Διὰ τί; ἄκουσον διὰ τί ὀνομαστὶ ἐκεῖνον μόνον ἐκάλεσα. Ἐπειδὴ οἱ λοιποὶ οὐκ εἰρήκασιν, Ἐάν δὲ ἡμᾶς οὖν οὗτο ἀποθάνει, οὐ μὴ σὺ ἀπαρηγορήσῃς· οὗτος δὲ εἰρηκώς, ἠρνήσατό με τρίς, καὶ μεταμεληθεὶς ἐκλαυσε πικρῶς. Μέλει οὖν φοβεῖσθαι ἐλθεῖν εἰς προσώπῳ μου, νομίζων μὴ λελύσθαι τὸ ἀμάρτημα. Διὰ τοῦτο εἶπον, καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀνενοιάσῃς μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν μου ἰδοὺ. Καὶ ἐφασθέ με. Εἴπατε τῷ Πέτρῳ μὴ ὡς δουλία δουλίας. Οὐ γὰρ ἡλάττωσά σε τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Εἰ καὶ Ἰωάννην ἀγαπᾷ, καὶ τοῦτ' ὡς ἀγνῷ, παρεθέμην ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν ἐμὴν μητέρα· ἀλλὰ καὶ σοὶ δέδωκα τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Μηδὲν

οὐν δουλίας ἐλθεῖν πρὸς με. Ὁ γὰρ εἶπ' ὁ ἴσος ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δοδεκάμορος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μὴ φοβηθῇς, Πέτρε· οὐ μετέστησά σε τῆς προκαθεδρίας τῶν συμμαθητῶν σου· ὁ γὰρ ἐπηγγελάμην σοί, καὶ πληρώσω. Ἐπὶ γὰρ τῇ πεπετρωμένῃ σου πίστει οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι θάου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Σὺ ποιμανεῖς μου τὰ πρόβατα, σὺ βοσκήσεις μου τὰ ἀρνία, σὺ στήσῃ ἐκ δεξιῶν μου ὡς ταξιάρχης. Μὴ φοβηθῇς ὅτι τρηνῶ με· εἰδὼν σε τὰ δάκρυα, καὶ ἀφῆκά σου τὸ ἀμάρτημα. Καλὸν ἦν καὶ Ἰουδᾶ παραδεδωκότι με, εἰ μετενόησε, καὶ μὴ ἀπήγγεστο· τῶν γὰρ μετανοούντων εἰμι ἰσχύς. Διὰ τοῦτο κατήλθον ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μετάνοιαν τῷ κόσμῳ χαρίσμαι. Τελιώναι καὶ πόρναις τοσοῦτον πλῆθος ἁμαρτημάτων ἔχαρισάμην, καὶ σοὶ τὸ ἐν οὐ χαρίσμαι· Ἐγὼ τοὺς μετανοούντας φιλῶ. Μνημόνευσον ὅτι ἐδάκρυσα ἐπὶ Ἰουδᾶ, καὶ οὐκ ἠθέλησα αὐτὸν ἀπολέσθαι. Καλὸν ἦν αὐτῷ, ὅτε τὰ ἀργύρια ἐρρίψεν ἐν τῷ ναῷ, εἰ μετενόησε, καὶ οὐκ ἀπήγγεστο· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμετανόητος ἔμεινε, διὰ τοῦτο αἰώνως κολάζεται. Σὺ δὲ μὴ φοβηθῇς· εἰδὼν γὰρ σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀφῆκά σοι τὰ ἁμαρτήματα. Τῷ Δαυὶδ δύο κακὰ ἐργασάμεν, μοιχείαν καὶ φόνον, συνεχώρησα, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῆς προφητείας ἀνήγαγον· καὶ σοὶ τῷ καταληπόντι πάντα ὅσα ἐκέκτετο τὸ ἐν ἁμάρτημα οὐ συγχωρήσω; Πέτρε, ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπὼν, Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἁμαρτωλῷ μετανοούντι· ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπὼν· Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ὡς ἀναπαύσω ὑμᾶς. Καλὸν ἦν καὶ τῷ Ἰουδᾶ, εἰ πρὸς με ἀνέστρεψε, καὶ μὴ τῷ σχοινίῳ τῆς ἀγγόνης περιεπλάκη, καὶ ἑαυτὸν ἀπώλεσε· καὶ τὸ ἐκείνου ἀμάρτημα τῷ σταυρῷ προσήλωσα ἄν. Ἐαυτῷ οὖν αἰτίος γέγονεν. Ἀλλ' οὐδὲ κατηγοράσῃ αὐτόν· ἄλλοι δὲ ὁμοίως τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐκείνου πόδας ἐνίψα, καὶ τοῦ ἄρτου αὐτῷ καὶ τοῦ ποτηρίου μετέδωκα, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἐνεκάλεσα, εἰ πως ἔλθῃ εἰς μετάνοιαν· καὶ οὐκ ἠβούληθ' ἐλθεῖν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου ἁμαρτήματος. Σὺ δὲ μετανοήσας, μὴ φοβηθῇς ὀφθῆναι μοι μετὰ τῶν συμμαθητῶν σου· τοσοῦτον οὐκ ἡλάττωσά σε, ὅτι καὶ ἡ σκία σου μόνῃ ἔχει τοὺς [790] ἀσθενεῖς ἰάσθαι. Καὶ σκόπευε Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ ὅπως διὰ τῶν γυναικῶν τούτων τοὺς μαθητὰς εὐαγγελίζεσθαι, καὶ τὸ μάλιστα γένος αἰμασθέν, διὰ τὴν τῆς Ἐβρας παρακοήν, εἰς τιμὴν ἰδῶν καὶ χρηστάς ἐλπίδας. Εἰδετε ὅσης ἡμῶν ἡμεῖς αἱ γυναῖκες διὰ τὴν προσεδρίαν. Μιμησάμεθα τούτων τὴν ζῆλον καὶ ἀνδρείαν καὶ γυναῖκες, καὶ τιμῆσωμεν κατὰ δύναμιν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν· καὶ καθάπερ αὗται παρέμειναν διανυκτερεύουσαι μέχρι τοῦ καιροῦ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἡμεῖς παραμεινόμεν οὐχὶ μύρα καὶ ἀρώματα αἰσθητὰ βραδείζοντες, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας εὐωδίαν ἐπιφέροντες, εὐχὰς ἔκτενεῖς, ἐξομολόγησιν τῶν ἁμαρτημάτων. Καθάπερ γὰρ αὗται μισθὸν τῆς ὑπομονῆς ἐλάβαν, τὸ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων καταξιώθηναι θαύσασθαι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοὺς πόδας κατασχεῖν, καὶ προσκυνησάιν· οὕτω καὶ ἡμῶν ἐκάστω ἔξεστιν, εἰ βουλευθῆμεν, οὐ μόνον πόδας κατασχεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὅλον λαβεῖν· μόνον ἂν προλαβόντες ἐκκαθάρσωμεν τὴν διάνοιαν παντὶς λογισμοῦ βιωτικῷ, καὶ τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτημάτων ἀποσμηξάμενοι διὰ τῶν δακρύων, δι' ἐλπιμοσύνης. οὕτω μετὰ φόβου καὶ φρίκης κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην μάλιστα τῇ φοβερᾷ τραπέζῃ προσίνοντες, πάντα θόρυβον καὶ ταραχὴν ἀπειλάντες τῆς ἑαυτῶν διανοίας, καὶ εἰρηνεύοντες μετὰ πάντων, οὕτω προσεγγίσωμεν τοῖς θεοῖς μυστηρίοις. Μηδὲς τοίνυν προσίων πονηρὸς ἔνδοξ' ἐχέτω λογισμούς, μηδὲ δολιχόμενος τὸν πλησίον αὐτοῦ· μηδὲς πονηρὸς, μηδὲς πόνος, μηδὲς λείδορος, μηδὲς μισάδελφος, μηδὲς φιλάργυρος, μηδὲς μοιχός, μηδὲς μέθυσορ, μηδὲς πλεονέκτης, μηδὲς ἀρσενοκοίτης, μηδὲς φθονερός, μηδὲς κλέπτης, μηδὲς ἐπίβουλος, ἵνα μὴ κρῖμα ἑαυτῷ ἡγήσται. Παρακαλῶ τοίνυν πάντας ὑμᾶς πολλὴν τὴν ἀγάπην, πολλὴν τὴν εὐλάβειαν, πολλὴν τὴν κατανύξιν ἐπιδείξασθαι· ἵνα καὶ τὸν μισθὸν μετὰ δαψιλείας κομισήσθε, καὶ θυνηθῶμεν μὴ μόνον τοὺς πόδας κατασχεῖν καὶ τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῶν φρικτῶν ἐκείνων καὶ ἀπορρήτων μυστηρίων· μόνον ἂν μετὰ καθαροῦ συνειδήτος τῶν ἀρχάντων μυστηρίων μετασχωμεν. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα ἀπλῶς καθαρῶς βιώσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ θυνήσμεθα ἰδεῖν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀπο-

βίτου δόξης ἐκείνης, καὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων ἐρχό-
μενον, εἰ βουληθεῖσιν ἡμεροὶ καὶ φιλάδελφοι εἶναι· καὶ
οὐκ ἀπλῶς ἐλόμμεθα αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ναὶς αὐτοῦ γεννησό-
μεθα, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, δι· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς,
καὶ ἐμπερισπασθῶ, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός· καὶ οὐ
μόνον ἀκουσόμεθα παρ' αὐτοῦ, *Χαίρετε*, καθάπερ ταῖς
γυναῖξιν εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς βασιλείας θείας ῥήματα.

Εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν.

Ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλε σήμερον ἥλιος, καὶ τὴν
πρὶν ἀνατέλλοντα ἐκάλυψεν· ἐλυτρώθη τὸν ἀκούτος,
καὶ οὐ φέρω τὰς ἀκτίνας· ἐτέχθη μοι πάλιν τὸ φῶς, καὶ
ἀμυροῦμαι τῷ φόβῳ· τὸν τόκον ἀγάλλομαι, καὶ τὸν
τρόπον ταρτάττομαι· νῆαν πηγὴν προλοῦσαν ὁρῶ, καὶ
ἀρχαίαν πληγὴν ψεύγουσαν· βρέφος εἶδον τικτόμενον,
καὶ οὐρανὸν κινούμενον εἰς τὴν τούτου προσκύνησιν·
μήτέρα τίκτουσαν, καὶ μήτραν μὴ ἀνοίγουσαν· παῖδιον
τὴν ἰδίαν σφραγίζον κύνειν· γεννῆτορα ἀνανδρον, καὶ
υἱὸν ἀπάτορα· σωτήρα τικτόμενον, καὶ ἀστέρα κτιζό-
μενον· σπαργανούμενον νηπιον, καὶ βαστάζων· τὴν
ἄπειρον· φάνην ἐκτυπούμενην εἰς ὅρνον ἐπουράνιον,
καὶ κτήνη ἀπεικάζοντα γερούδικην παράστασιν· φω-
στήρα φαίνόμενον, καὶ τὸ θαῦμα φεγγόμενον· ἀγ-
γέλιος προαναγγέλλουσα, [791] καὶ ποιμένας· προ-
φτείνοντα· μάγους θεολογούντας, καὶ ἱερεῖς θεομα-
χούντας· Ἡρώδην πίπτοντα, καὶ θάνατον ὀρθνόμενον·
τὸν Ἀδὰμ λυόμενον, τὴν Ἐβαν χαίρουσαν, καὶ τὸν ὄφιν
πενθόντα· αἰχμαλώτους ἐν ἀρέσσι γενομένους, καὶ
τυράννους ἐν κολάσει· βρέφος γαλουχούμενον, καὶ τρέ-
φοντα τὴν τρέφουσιν· χερσὶ περιφερόμενον, καὶ φέροντα
τὴν φέρουσιν· τὴν κτίαν ἐπιγινώσκον, καὶ τὴν φύσιν
ἐκτινύοντα· Ὅθεν καὶ ἐξίσταμαι τῷ θαύματι, τρέμων
τὸ μυστήριον. Θαρρόηται τῷ Ἰαβὲρ ἡλ, καὶ φυγαδεύει μα-
μόν το φίλον. Τὰ πρὸς Μαρίαν ῥήματα, ἐρμηνεύοντα ὁμο-
ύμνη. Ἰδοὺ ταῦτα· Καὶ φησὶ· *Χαίρε, κεχαριτωμένη*,
οὐρανίου στάχτος ἀλέρειστος ἄρουρα· *χαίρε, κεχαριτω-
μένη*, ἀληθινῆς ἀμπέλου ἀφειδῆς μήτηρ παρθένος·
χαίρε, κεχαριτωμένη, ἀτρέπτου θεότητος σαγήνη ἀδιά-
πλωτος· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, τῆς ἀχωρήτου φύσεως
χωρίον ἐνυρῶντων· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, τοῦ χηρεύοντος
κόσμου νομφίε, τότε ἁμάντα· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, ἡ
τῇ κτίσει ὑφάνουσα ἀχειρόπλοκον στέφανον· *χαίρε, κεχα-
ριτωμένη*, πυρὸς ἄγιον οἰκητήριον, *χαίρε, κεχαριτω-
μένη*, ἡ τῇ φωγάδῳ οἰκουμένης ἐπάνδορος· *χαίρε, κεχα-
ριτωμένη*, τῆς λιμωτούσης κίσεως ταμειὸν ἀδα-
πάνητον· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, ἡ χάρις ἡ ἀπέραντος τῆς
θείας παρθένου· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, πολλῶν ἀρετῶν
μικροτημένη λαμπροφύρε, τὸ ἀδβεστον καὶ τοῦ ἡλίου
λαμπρότερον φῶς· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, τοῦ νοητοῦ
ἀγκίστρου τὸ δέλεαρ· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, νοστή τῇ
δόξῃ κιβωτὴ· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, ἡ στάμνος ἡ χρυσοῦ,
ἡ τὸ οὐράνιον ἔχουσα μάνα· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, ἡ
τὴν γλυκείαν πόσιν τῆς ἀνανάου πηγῆς τοὺς διψῶντα,
ἐμπληρῶσα· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, ἡ κοσμητὴ θάλασσα, καὶ
τὸν οὐρανὸν ἔχουσα μαργαριττὴν Χριστόν· *χαίρε, κεχα-
ριτωμένη*, ὁ ἀλάλητος οὐρανός, ἡ τὸν ἀχώρητον ἐν οὐ-
ρανός· ἐν αὐτῇ ἔχουσα θεὸν ἀχώρητον καὶ ἀστενοχώ-
ρητον· *χαίρε, κεχαριτωμένη*, στυλοειδὴς νεφέλη, ἡ τὸν
θεὸν ἔχουσα τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ καθοδηγήσαντα τὴν
Ἰσραήλ. Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; πῶς μακαρίσω τὴν
ἀλόβριζον δόξαν; Ὅτι, χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνὴρ
τέρα ὑπάρχεις. Ἢ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ διαταράχθῃ, καὶ
τὸ βέβαιον φεύγουσα, τῷ σώματι ἵσταται, ἀταυρο-
τύπου ἱστορίᾳ τυπούσα τὴν θέαν, ἀμφιβόλους δὲ προ-
παρίστατο τῷ ἀγγέλῳ, μήτε φοβεῖν τολμῶσα, μήτε
ἵστασθαι θαρρόμενα. Ὅρωσα τὸν αἰώματον ἱσταμένον
ὡς ἀνθρώπων, παραμένειν ᾗδεῖτο, τιμῶσα τὴν παρθε-
νίαν· ἔρωτην οὐκ ἐτόλμα τὸν ἀνόμιον. Καὶ ἦν τὸ φρόβ
ἐσοπτον τῆς παρθένου προελθούσα τὸ πρόσκπον, λε-
γουσα ἐν ἐκτενῇ, Ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμός· οὗτος; ἡ τίς
ὁ ἀσπασμένος με; Ὑπεραστράπτει ἥλιον, καὶ πηλὸν
διαλέγεται· ἐξ οὐρανῶ κατέδραμε, καὶ κόρην ἀσπάζε-
ται· οὐ περιβέβληται σῶμα, καὶ γυναικὶ παρίσταται,
ὡς ποῖ ταῖς πέτρῃς περιπαιτῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τί ζητεῖ
πρὸς τὴν ἐκ γῆς; ἄγγελός μοι φαίνεται, καὶ ὦ; ἂν
ὄρωπο; φθίγγεται· ἐξ ἀσωμάτων ἄλυν φωνῇ μοι προ-
βάλλεται· φωστήρος φωταίνοντερον κεκαλλυπίζεται πρό-
σωπον· χιτῶνα προδεδίληται· νεανίσκον ὁρῶ σάρκα μὴ
περικείμενον, πατούντα τὸ ἔδαφος, καὶ ἔχον· μὴ ζω-

Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονο-
μήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ κα-
ταβολῆς κόσμου· ὧν γένοιτο πάντες ἡμεῖς ἐκτυχεῖν,
χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

γραφούντα· γλώσσαν μὴ κεκτημένην, καὶ τὸ *Χαίρε* μοι
κεκραγόντα· χεῖλη μὴ σαλεύοντα, καὶ χαίρειν μοι προ-
φτείνοντα. Οὐκ οἶδα τί λογίσωμαι τὴν ἐμφορικὸν ὅπτα-
σιαν. Εἰ τὸν πεμφθέντα οὐ νοῶ, πῶς γινώσκωμαι τὸν
πέμψαντα; εἰ ὁ μηνύων φοβερός, ὁ μηνυθεὶς φοβερό-
τερος· εἰ οὕτως· ἀπαστράπτει ἐμαυρώσει μου τὸν νοῦν,
ποῦ σώματι κρύψω δικαιοσύνης τὸν ἥλιον; εἰ τὸ κτίσμα
θεοῦ με, πῶς ἐνέγκω τὸν κτίσαντα; εἰ τὸν δοῦλον
ἐπτόχημα, τὸν Δεσπότην πῶς τέξομαι; Ἐπεὶ δὲ αὐτὴ ὁ
ἀγγέλιος· *Μὴ φοβοῦ, Μαρίαν*. Οὐ σκελίζω ὥσπερ ἡ Ἐδα·
ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος, ἐκ δὲ σοῦ ζωὴ ἀθάνατος· ἐξ ἐκεῖ-
νης καρπὸς νεκρώσεως, ἐκ δὲ σοῦ καρπὸς ζωοποιός· ἐξ
ἐκείνης ἀπάτη, ἐκ δὲ σοῦ ἀγάπη· ἐξ ἐκείνης τοῖς ἀν-
θρώποις ὁ τοῦ Θεοῦ χωρισμός, ἐκ δὲ σοῦ Θεοῦ καὶ
σαρκὸς συμποδοχὴ ἀνερέμηντος· ἐξ ἐκείνης ὁ σκο-
τεινὸς ὕπνος τοῦ ἄδου, ἐκ σοῦ φωτεινὸς λυχνος τοῦ
κόσμου· ἐξ ἐκείνης κατάρ, ἐκ δὲ σοῦ εὐλογία· ἐξ
ἐκείνης ἡ ἀπόφασις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ συγχώρησις· ἐξ ἐκεῖ-
νης ἡ θλίψις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ [792] πίστις· ἐξ ἐκείνης τὰ
δάκρυα, ἐκ δὲ σοῦ ποταμὸς ὕδατος ζῶντος· ἐξ ἐκείνης
οἱ ἰδρώτες, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάπαυσις· ἐξ ἐκείνης ἡ ἀρχαία
πληγὴ, ἐκ δὲ σοῦ Τριάδος ζωὴ· ἐξ ἐκείνης μισαδελφία,
ἐκ δὲ σοῦ φιλανθρωπία· ἐξ ἐκείνης κατακλυσμός, ἐκ
δὲ σοῦ λουτρὸν ἀθανασίας· ἐξ ἐκείνης ὁ φονεὶς, ἐκ δὲ
σοῦ ἀναγέννησις· ἐξ ἐκείνης ζώντων σφαγαί, ἐκ δὲ σοῦ
ἡ νεκρῶν ἔγερσις· ἐξ ἐκείνης δωδ· κάφυλον μιστητόν, ἐκ
δὲ σοῦ δωδ· κα ἀπόστολοι ἀγάπη συννημένοι· ἐξ ἐκείνης
ὁ θάνατος τὸν κόσμον διατρέχω, εἰς σὲ δὲ προσκύψας
πείσεται· ἐξ ἐκείνης τὸ πτώμα, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάστασις.
Μὴ φοβοῦ, Μαρίαν· εὐδεις γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ.
Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ τὸν ἐν Πατρὶ καὶ ἐν
σαρκὶ· καὶ τέξῃ υἱὸν τοῦ Ἀδὰμ· ἡγεῖται νεογον, τέξῃ υἱὸν
ἐμοῦ παλαιότερον, τέξῃ υἱὸν οὐρανοῦ ὑψηλότερον, τέξῃ
υἱὸν τῶν Χερουβὶμ ἀνώτερον, τέξῃ υἱὸν τῶν αἰώνων
δημιουργόν, τέξῃ υἱὸν συνάναρχον τῷ Πατρὶ, τέξῃ υἱὸν
συναΐδιον τῷ Πνεύματι, τέξῃ υἱὸν, οὐ τὰ πάντα ὑπάρ-
χει, τέξῃ υἱὸν, ὃν ἡμεῖς μὴ καθορῶμεν, τέξῃ υἱὸν, ὃ ἡ
μορφὴ λαμβάνει με, τέξῃ υἱὸν ᾧ παρίσταται ἐντρομος.
Καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἔτεκε
τὸν υἱὸν αὐτῆς, ὃν πρωτότοκον, ὃν οὐκ ἐφύτασεν ἀντ' ἑ-
ἑκα τὴν υἱὸν αὐτῆς, ὃν οὐκ ἐδάστασε πατὴρ· ἔτεκε τὸν
στάχυν, ὃν οὐκ ἔσπειρε σῶμα· ἔτεκε δημιουργὸν γενό-
μενον ἀνθρώπων· ἔτεκεν ἐν σπηλαίῳ, καὶ ἐν Βηθλὲμ·
ἐγέν. Τὸ γὰρ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλὲμ·
ἐγέν· Ἰουδαίας, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀντολῶν παρεγέ-
νοντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες. Ποῦ ἐστιν ὁ τε-
χθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ποῦ ἐστιν ὁ μὴ σπα-
ρὶ καὶ τεχθεὶς; ὁ πρὸ ἐαυτοῦ τὸν ἐαυτοῦ ἀποστείλας·
ἀστέρα; ποῦ ἐστιν ὁ διὰ ξένης ἀκτίνος ἔλκων ἡμᾶς
πρὸς φῶς ἀγνοούμενον; ποῦ ἐστιν ὁ ἀμετρήτου παλαμῆ
ταχίζων τὴν οἰκουμένην; ποῦ ἐστιν ὁ πανταχοῦ φαίνό-
μενος; καὶ ἐν σαρκὶ κρυπτόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ αὖσας
ἡμᾶς τῆς πλάνης, καὶ ὀδηγῶν πρὸς τὴν χάριν; ποῦ
ἐστιν ὁ φανεὶς ὑπὸ τὴν ὄρυν εἰς τριάδα ἀγγέλων; ποῦ
ἐστιν ὁ τὴν βάτον μὴ φάειας, καὶ τὴν μήτρα μὴ φθε-
ρας; ποῦ ἐστιν ὁ ἐκ Πατρὸς, μὴ ὁρωμενος, καὶ μητρὸς
κατεχόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ ἐξηράς τὴν ἐρυθρὰν θάλασ-
σαν, καὶ γάλα ποτιζόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ πατάξας τὸν
Φαραῶν, καὶ Ἰησοῦν κρυπτόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ τὸν
δράκοντα ὄσας, καὶ ἐν σφαγῶνσι κείμενος; ποῦ ἐστιν
ὃν οὐκ εἶδον ἀρχάγγελοι, καὶ θεωροῦσιν ἄνθρωποι; καὶ
ἰδοὺ ὁ ἀστέρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆλθεν αὐ-
τούς, ὥς ἐλθὼν ἐστὶν ἐλθὼν, οὗ ἦν τὸ παιδίον· καὶ
προσκύνησαντες, προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσόν
καὶ λίθον καὶ σμύρνην. Καὶ χρηματισθέντες μὴ
ἀνυκλήψαι πρὸς Μωϋσῃ, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχόμε-
νησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Τῷ δὲ γεννηθέντι Χριστῷ
τῷ Θεῷ ἡμῶν ὑμῶν, καὶ δοξάζωμεν, ὅμα τῷ αὐτοῦ
Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς το-
αῖα. Ἀμήν.

IN CHRISTI NATALEM DIEM.

Sol iustitiæ ortus est hodie, et eum qui prius ortus erat obtexit: redemptus sum a tenebris, nec fero radios: nata mihi rursus lux est, et obscuritatem metus avertit: de partu exsulto, et de moribus perturbor: novum fontem manantem video, et veterem plagam fugientem: infantem vidi natum, et calum inclinatum ad illum adorandum: matrem parientem, nec vulvam aperientem, puerumque obsignantem ortum suum: genitorem non virum et filium sine patre: servatorem natum qui stellam errat: infantem panis involutum et immensam terram gestantem: præsepe efformatum in thronum caelestem, et animalia pro cherubinis adstantia: luminare apparens quod nuntiat miraculum: angelos prænuntiantes, et pastores prophetantes; magos theologicæ loquentes, et sacerdotes cum Deo pugnantem; Herodem cadentem, et mortem lugentem; Adamum solutum, et Evam gaudentem, et serpentem lugentem; captivos solutos, et tyrannos supplicio affectos: puerum lactantem, qui nutrit se nutriendum; qui manibus gestatur et se gestantem portat: creaturam illum agnoscentem, et naturam timentem. Quapropter et ego miraculo percellor, mysteriumque metu tremens. Cum fiducia Gabrielem adibo, et metum meum fugabo. Ejus ad Mariam verba miracula explicant. Quænam illa? Dicit, *Ave gratia plena* (Luc. 1. 28), caelestis spicæ arum quod non mittitur: ave gratia plena, veræ vineæ non fallax mater virgo: ave gratia plena, immutabilis divinitatis sagena quæ non cadit. Ave gratia plena, naturæ, quæ loco capi nequit, locus spatiosus. Ave gratia plena, viduati mundi sponsa, partus incorruptus. Ave gratia plena, quæ creaturæ texuisti coronam non manu factam. Ave gratia plena, ignis sacrum domicilium. Ave gratia plena, fugitivi orbis regressio: ave gratia plena, esurientis creaturæ horreum quod consumi nequit. Ave gratia plena, gratia interminabilis sanctæ virginis. Ave gratia plena, multis virtutibus ornata lucernam gestans, inextinguibilem et sole clariorem lucem: ave gratia plena, spiritualis hami esca: ave gratia plena, spiritualis gloriæ arca: ave gratia plena, urna aurea quæ caeleste manna continet: ave gratia plena, quæ dulci pota perennis fontis sitientes replet: ave gratia plena, spirituale mare, quod caelestem habet margaritam Christum: ave gratia plena, splendidum caelum, quæ illum qui a caelis capi nequit in se habet Deum, et qui non angusto loco capitur: ave gratia plena, columna nubis quæ Deum continet. Israelis in deserto ducem. Quid dicam, et quid loquar? quomodo beatam prædicabo illam sic radicatam gloriam? Quod, Deo excepto, omnibus superior es? Illa vero turbata est in sermone, et oculis avertens; corpore stat, crucis spectaculum figurans, dubiis pedibus adstitit angelo, neque fugere neque stare ausa. Videns incorporeum stantem ut hominem, manere metuebat, virginitatem honorans: interrogare non audebat sibi dissimilem: eratque virginis vultus... metu pavidus: dicebatque intra se: Qualis fuerit hæc salutatio? quis salutat me? Fulget magis quam sol, et lumen alloquitur: de caelo descendit, et virginem salutat: non amictus est corpore, et mulieri adstat, alis quasi pedibus ambulat in terra. Quid quærit ab illa quæ de terra est? angelus mihi apparet, et ut homo loquitur: ex incorporeis sanctis vox mihi profertur: luminari lucidior ornatur vultu: tunica indutus est: juvenem video carni non circumdatum, pavementum

calcantem, et vestigium non imprimentem: qui linguam non habet, et, *Ave*, mihi clamat: labia non movet, et, *Ave*, prophetæ more dicit. Nescio quid cogitem de tam tremenda visione. Si missum non cognosco, quomodo cognoscam mittentem? si nuntius terribilis, qui nuntiatur terribilior: si ita fulgens mentem meam obscuravit, quo corpore tegam iustitiæ solem? si creatura me terret, quomodo feram creatorem? si servum formido, quo pacto Dominum pariam? Dixit autem ei angelus, *Ne timeas, Maria*. Non supplantaris ut Eva: ex illa mors, ex te vita immortalis: ex illa fructus mortem ferens, ex te fructus vivificans; ex illa seductio, ex te dilectio; ex illa separatio hominum a Deo, ex te Dei et carnis complexus inenarrabilis; ex illa tenebrosus somnus inferni, ex te lucerna fulgida mundi; ex illa maledictio, ex te benedictio; ex illa damnatio, ex te remissio; ex illa tribulatio, ex te fides; ex illa lacryma, ex te flumina aque viventis; ex illa sudores, ex te requies; ex illa vetus plaga, ex te Trinitatis vita; ex illa odium fratrum, ex te benignitas; ex illa diluvium, ex te lavacrum immortalitatis; ex illa homicidæ, ex te regeneratio; ex illa viventium cædes, ex te a mortuis resurrectio; ex illa duodecim tribus invisæ, ex te duodecim apostoli caritate conjuncti; ex illa mors orbem pervadens, ex te mors impingens cadet; ex illa lapsus, ex te resurrectio. *Ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero eum, qui in Patre est et in carne; et paries filium* Adamo antiquiorem; paries filium me antiquiorem, paries filium caelo excelsiorem, paries filium Cherubinis superiorem, paries filium sæculorum creatorem, paries filium sine principio cum Patre, paries filium coeternum Spiritui, paries filium cuius sunt omnia, paries filium quem nos non conspiciamus, paries filium cuius forma me latet, paries filium cui tremens adsto. Et impleti sunt dies pariendi, et peperit filium suum primogenitum, quem non plantavit vir; peperit filium suum, quem non gestavit pater, peperit spicam, quam nullum corpus seminavit, peperit Creatorem factum hominem, peperit eum in spelunca, qui in Perside apparuit. Nam *Cum natus esset Jesus in Bethlehém Judæ, ecce magi ab oriente venerunt in Ierosolymam dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum* (Matth. 2. 1. 2)? Ubi est qui non satis natus est, qui ante se suam misit stellam? ubi est is qui per stupendum radium nos trahit ad lucem quam ignorabamus? ubi est qui immensa palma orbem tegit? ubi est qui ubique apparet, et in carne occultatur? ubi est qui solvit nos ab errore, et nos ducit ad gratiam? ubi est qui apparuit sub quercu in trinitate angelorum? ubi est qui nec rubum combussit, nec matrem corrupt? ubi est qui ut est ex Patre non videtur, et a matre tenetur? ubi est qui Rubrum mare exsiccavit, et lacte potatur? ubi est qui percussit Pharaonem, et ab Herode se occultat? ubi est qui draconem demersit, et in cunabulis jacet? ubi est quem non viderunt archangeli, et vident homines? *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer: et adorantes obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham. Et responso accepto ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam* (Matth. 2. 9-12). Natum autem Christum Deum nostrum hymnis celebrenus et glorificemus, cum Patre suo et sancto Spiritu, nunc et semper, in sæcula. Amen.

IN ILLUD, ASCENDIT DOMINUS IN TEMPLUM MEDIANTE FESTO (Joan. 7. 14). ET DE MELCHISE-
DEC. IN MEDIA PENTECOSTE.

Mala pumica, pomini, dactyles et reliqui arborum fructus corporeum guttur suavitatem afficiunt; divini vero sermones sanctorum doctorum dilectione temperati, ad auditum doctrinae missi, animae guttur decerpit, dum illos degustat, arbores ipsas laudat: ita qui divina doctorum eloquia auribus decerpit, in mentem remisit, sermonisque suavitatem degustavit, doctore laudes e labiis emittens dicit, *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Sapientissimusque Salomon pulchros sermones favo mellis sic comparat: *Favum mellis eloquia pulchra* (Prov. 16. 14). Ut enim guttur dum cibos degustat, suaves ab insipidis discernere novit: ita et mens bona verba a malis scit distinguere, ut dicitur in Jobo: *Guttur cibos degustat, mens autem verba discernit* (Job. 12. 11). Et nemo putet, dum paterfamilias in horto suo habet diversas arbores, palmas, malos, oleas; Dominum in horto Ecclesiae non habere diversos patrum fructus, qui singuli secundum propriam suavitatem ex profundo cordis degustandos fructus proferunt. Ex illis enim alius est quasi olea florida, foliis fidei comans, et pietatis operibus fructificans: alius quasi palma ramis suis ob reportatam de diabolo victoriam coronata, et dulcissimum liberalitatis fructum pauperibus erogans: de quo dicit Scriptura, *Iustus ut palma florebit* (Psal. 91. 13). Alius quasi malus duas hominibus praebet delectationes, odorem nempe et in faucibus suavitatem: quem in canticis Canticorum laudans sponsa Ecclesia quid dicit? *Sicut malus in lignis silvae, sic dilectus meus in medio filiorum Israel*; atque, *In umbra ejus libens sedi, et fructus ejus dulcis gutturi* (Cant. 2. 3). Quid vera faciam, dilecti, ego, qui et folia pauca et fructus modicos habeo, qui nec adustus refrigerare, nec esurientes fructibus sermonum alere possum? Optandum enim mihi esset, ut roborem sanctorum patrum doctrinam ediscerem. Sed quia timor Dei et desiderium vestrum ad dicendum nos incitat, exceptis ex dulcissimo Evangelio duobus tribusve locis, quasi palmarum fructibus, iisque degustatis vos excitemus: sic enim alacriter et ferventi spiritu ad fructuosas sanctorum patrum arbores festinabimus. Modo audivimus evangelistam dicentem: *Mediante festo ascendit Jesus in templum, et docebat*. Non praeterivit Evangelii verbum, quia adest solemnitas tempus: his quae nunc aguntur competit evangelii lectio, diei congruens est enarratio: vis enim hujus loci est quasi soror praesentis festi. *Mediante festo ingressus est Jesus in templum*. Post festum autem non ultra ascendit in templum, sed in caelum ascendit. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Festum dicit diem, non talem qualis apud gentiles et Judaeos celebratur, ubi ebrietas, comessationes, cantica meretricia, illecebrae vocum, saltationes variae; sed festum sacrum Christianos decens, ubi non ebrietas et comessationes, sed preces, hymni, supplicationes; ubi non meretricia cantica, quae corpus resolvunt, sed cantica divina, quae animas roborant; ubi non saltationes variae, sed animarum sanctarum cum letitia exultationes. Si vis scire qui sint apud nos cantores et saltatores, vide mihi Isaiam canentem et dicentem: *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineae meae* (Isai. 5. 1). Vide etiam chorum sanctarum mulierum, Mariam sororem Moysis, quae cum aliis mulieribus Israelitis triumphales hymnos Deo canunt et dicunt: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est* (Exod. 15. 1). Cujus meminit David dicens: *In medio juvenicularum tympanistrorum in ecclesiis benedicite Dominum* (Psal.

67. 26. 27). Ipseque beatus David non erubescit ante desiderium arcam saltare, ut audire potes dicentem: *Et ludam, et ridebo, et saltabo in conspectu Domini* (2. Reg. 6. 22). Infans enim Elisabeth Joannes, ut vidit desiderium uvam, in valva viri experte adhuc occultatam, in uteri claustro choreas agens exsultabat. *Mediante autem festo Jesus ascendit in templum*. Templum vero est Dei solius habitaculum. Dicunt enim etiam gentiles, Templum habemus, ignorantes illud non esse templum, sed locum execrandum. Ubi enim sanguinis effusio, libamina, nidor idolotus, demonum initiationes, ibi non templum, sed daemonum locus execrandus est. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Templum est soli Deo dictum domicilium, ubi dilectio et pax, ubi fides et castitas habitant. Ideo sacerdotem, qui sacra Deo facit, pacificum esse oportet, tranquillum, non furacem, sine dolo, pecuniae non amantem; ut primo Deus in ejus anima recte stabilatur, deindeque populum ad ejus imaginem transformet. Potest templum vocari quilibet fidelis hominis anima purgata: *Habitabo enim in vobis, et inambulabo* (Levit. 26. 12): templum autem vere sanctum, victima et sacerdos, ipse Christus est: in quo, secundum divinum apostolum, *Omni plenitudo divinitatis inhabitat corporaliter* (Col. 2. 9): cui dixit Pater: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4). Nunc ex inexpectato lapsus in maximam questionem, quo oculos mentis declinem dubito, quo gubernaculum doctrinae admoveam ignoro. Nam si Apostolus, in Melchisedec mentionem incidens, de illa re minutatim disserere vix ausus est dicens, *De quo nobis grandis sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11): quid dixerim ego qui tantum inferior sum Apostolo, quantum quisvis dijudicare potest? Ac sicut viator donec planam et aequam viam emittitur, suaviter incedit; cum autem in locum quempiam asperrimum et salebrosissimum pervenerit, ubi mons est praealtus, gradum reprimens et ascensus laborem secum reputans, lentiore incedere gradu incipit, ne cito deficiat: ita et nos quamdiu planam et facilem Evangelii seriem tractavimus, suavi sermonis gressu processimus; cum vero pervenimus ad sententiam sublimiorem, lentius per caelestem scalam ascendere explicando incipimus. Quoniam est autem illa apud omnes Christianos suborta questio? Cur, inquit, Apostolus Melchisedecum memorans, dixit illum esse sine patre, sine genealogia (Hebr. 7. 3), ac neque principium dierum, neque finem vitae habere? hic non fuerit homo, sed Deus. Multi vero non intelligentes ea quae de illo dicta sunt, majorem Christo dixerunt, haeresique sibi constituta vocantur Melchisedeciani; ac nobiscum disputantes, ut ostendant majorem Christo esse Melchisedecum, hanc scripturam nobis rectem proferunt: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec*. Quomodo, inquit, non sit major Melchisedec, secundum cujus imaginem et ordinem sacerdos est Christus? Alii vero errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum. Nos vero dicimus ipsum esse hominem passionibus nobis similem, nec majorem esse Christo, imo neque Joanne Baptista: verus quippe est sermo Domini: *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista* (Matth. 11. 11), contendimusque etiam non esse Spiritum sanctum: sique probamus non esse majorem Christo. Dicant nobis illi, ex quo loco ipsum esse dicant, an caelestium, an terrestrium, an infernorum? Si dicant ex caelestibus, vel ex aliis quibusvis locis esse Melchisedecum, audiant ipsum Christo genua flectere: dicit enim Apostolus: *Ipsi flectetur omne genu, et om-*

Εἰς τὸ, "Ὅτε ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς τὸ ἱερὸν, μεσουσσης τῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὸν Μελχισεδέκ. Τῇ μεσοπεντηκοστῇ.

Ῥοαὶ καὶ μῆλον καὶ φοῖνιξ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀκροδρῶν καρποὶ τὸν τοῦ σώματος ἡδύνουσι φάρυγγα· θεοὶ δὲ λόγοι ἁγίων διδασκάλων ἀγάπῃ κεκερασμένοι, τῇ ἀκοῇ τῆς διδασκαλίας παραπεμπόμενοι, τὸν τῆς ψυχῆς γλυκαίνουσι λάρυγγα. Καὶ ὥστερ ὁ τοῦς καρποὺς τῶν δένδρων τρυγῆσας, ἐν τῇ τῶν καρπῶν μεταλήψει ἐπαίνους τοῖς δένδροις ἀποδίδωσιν· ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ θεῖα λόγια τῶν διδασκάλων ἐν τῷ καρτᾶλλῳ τῆς ἀκοῆς ἐν-τρυγῆσας, εἰτα τῷ νῷ παραπέμπας, καὶ τὴν τοῦ λόγου γλυκύτητα γευσάμενος, τῷ διδασκάλῳ ἐπαίνους ἐκπέμπων ἐκ γυλίων λέγει· "Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὅπερ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου! Καὶ ὁ σοφώτατος δὲ Σαλωμὼν τοὺς καλοὺς λόγους κηρίοις μέλιτος παραιοῦσας φησὶ· *Κηρία μέλιτος λόγιοι καλοὶ*. Ὡστερ γὰρ ὁ λάρυγξ τὰ βρώματα γευόμενος, οἶδε τὰ κατὰ ἀπὸ τῶν [793] φαύλων διακρίνειν· ὡσαύτως καὶ ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς τὰ χρηστὰ ῥήματα οἶδεν ἀπὸ τῶν φαύλων διακρίνειν, ὥστερ φησὶν ἐν τῷ "Ἰωβ· *Λάρυγξ μὲν ἰσθρ σίτα γαστρίται, τοὺς δὲ ῥήματα διακρίνει*. Καὶ μηδεὶς νομίζῃτω ἔχειν μὲν τὸν οἰκοδομητὴν ἐν τῷ ἰδίῳ παραδείσῳ δένδρα διάφορα, φοίνικας λέγω καὶ μήλα καὶ ἐλαίας, τὸν δὲ Κύριον ἐν τῷ ἰδίῳ παραδείσῳ τῆς "Ἐκκλησίας μὴ ἔχειν διάφορα στέλεχη τῶν πατέρων, ἕκαστον κατὰ τὴν οἰκίαν χρηστότητα πρὸς τὴν τῶν εἰσπορευομένων ἀπολαυσιν ἐκ βάθους τῆς καρδίας τοῦς καρποὺς τῶν λόγων προσφέροντα. Ὁ μὲν γὰρ τίς ἐστιν αὐτῶν, ὥστερ ἐλαία εὐθαλῆς, τοῖς φύλλοις τῆς πίστεως κατάκομος, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς εὐλαβείας κατάκαρπος· ἄλλος δὲ ἐστιν ὥστερ φοῖνιξ τοῖς βατοῖς τῆς κατὰ διαβολοῦ νίκης κατεστειμένους, καὶ τὸν γλυκύτατον κερπὸν τῆς εὐποίας τοῖς πέννσι προβαλλόμενος· περὶ οὗ φησὶν ἡ Γραφή, *Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει*. Ἐτερος δὲ τίς ἐστιν, ὥστερ μῆλον, οὗο τέρψεται παρέχων τοῖς ἀνθρώποις, τὴν σε βοφρησὶν φημι, καὶ τὴν γλυκύτητα τῷ φάρυγγι· καὶ ἐν τοιούτων ἐγκωμιάζουσα ἐν τοῖς "Ἀσμασι τῶν ἁσμάτων ἡ νύμφη "Ἐκκλησία τί φησιν; "Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφίδός μου ἐν μέσῳ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ φησιν, "Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεσθῆμθα καὶ ἐκδιψῶμεν, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγι. Τί δὲ ποιήσω, ἀγαπητοί, ἐγὼ, ὁ ὀλιγοστήν φυλλάδα λογίων καὶ καρπῶν κεκτημένος, μήτε τοὺς καυσόμενους ἀναψέξαι ἰσχύων, μήτε τοὺς πεινωμένους τοῖς καρποῖς τῶν λόγων ἐκθρέψαι δύναμενος; Καλὸν γὰρ μοι ἦν μεθ' ὧμῶν μυθῶναι ἐν τῶν ἁγίων πατέρων διδάγματα. "Ἄλλ' ἐπειδὴ φόβος Θεοῦ καὶ ὁ πόθος ὧμῶν πρὸς τὸ λέγειν ἡμᾶς διεγείρει, οὗο ἡ τρεῖς λόγους τοῦ γλυκυτάτου Εὐαγγελίου λαδόντες καθάπερ φοίνικας, καὶ ἀπογευσάντες, ὡμᾶς διεγείρωμεν· οὕτω γὰρ προθύμως ἐπὶ τὰ καλλικαρπα δένδρα τῶν ἁγίων πατέρων ζήοντες τῷ πνεύματι ἐπειχόμεθα. Ἀρτίως ἡκούσαμεν τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, "Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Οὐ παρήλθεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπειδὴ ἐνέστηκεν ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, πρέπουσα τῇ παρούσῃ τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσις, ἀρμυζούσα τῇ ἡμέρᾳ ἡ διήγησις· ἀδελφὴ γὰρ ἐστὶ τῆς ἐνεστώσης ἑορτῆς ἡ τοῦ λόγου δύναμις. Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν· τελεσθεῖσης δὲ τῆς ἑορτῆς, οὐκέτι ἀναβαίνει εἰς τὸ ἱερὸν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατρέχει. Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν. Ἐορτῆς δὲ λέγει, οὗ τῆς παρ' Ἑλλήσι καὶ Ἰουδαίοις γινομένης, ἐνθα μέθαι καὶ κῶμοι καὶ ἄσματα πορνικὰ, καὶ θελγίστρα καλλιφωνίας, καὶ ὀρχήσεις πολύτροφοι, ἀλλ' ἑορτῆς ἁγίας πρεπούσης Χριστιανούς, ἐνθα οὐ μέθαι καὶ κῶμοι, ἀλλ' εὐχαὶ καὶ ὑμνωδία καὶ ἱκεσίαι· ἐνθα οὐκ ἄσματα πορνικὰ ἐκλύοντα σώματα, ἀλλ' ἄσματα θεῖα τὰς ψυχὰς ἐνισχύοντα· ἐνθα οὐκ ὀρχήσεις πολύτροφοι, ἀλλὰ ψυχῶν ἁγίων ἐν ἀγαλλίασι σκιρτήματα. Εἰ δὲ θέλεις ἰδεῖν τοὺς παρ' ἡμῖν ἄδοντες καὶ ὀρχουμένους καὶ σκιρτῶντες οἱ οἱ εἰσιν, ἴδε μοι τὸν Ἡσαΐαν ἄδοντα καὶ λέγοντα, "Ἄσω δὴ τῷ ἡραπῆ-μένῳ ἄσῳ τῷ ἀγαπῶντι μου, τῷ ἀμπελώνι μου. Βλέπε δὲ καὶ χορὸν ἁγίων γυναικῶν, Μαρτῶν τὴν ἀδελφὴν Μωυσεῖ· μετὰ καὶ ἄλλων γυναικῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐπὶ νεκρῶν ὕμνων τῷ Θεῷ ἡδύνας καὶ λεγούσας· "Ἄσω-μεν τῷ κυρίῳ ἐνδύξας γὰρ δεδύξασθα. Οὐ μέμνηται καὶ Δαυὶδ ἐν ὕμνοις λέγων, "Ἐν μέσῳ ρεσίδων

τυμπανιστριῶν ἐν "Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. Καὶ ὁ αὐτὸς μακάριος Δαυὶδ οὐκ ἐπαισχύνεται ἐμπροσθεν τῆς θεοφύρου κιβωτοῦ ὀρχεῖσθαι, ὡς ἐστὶν ἀκούσαι λέγοντος· *Καὶ καὶ ἔξομαι, καὶ γελᾶσμαι, καὶ ὀρχήσομαι ἐναντίον Κυρίου*. Τὸ γὰρ ῥέπος τῆς "Ἐλισάβετ "Ἰωάννης, θεωρήσας τὸν θεοφύρον βότρυν ἐν τῇ ἀγάμῳ μήτρᾳ ἐτι κρυπτόμενον, ἐν τῇ λινῇ τῆς γαστρὸς χορεύων ἐσκήρτα. Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν. Ἰερὸν δὲ ἐστὶ θεῶ μόνῳ οἰκητήριον. Λέγουσι γὰρ καὶ "Ἕλληνες, ἔχομεν ἱερὸν, ἀγνοοῦντες ὅτι ἐκεῖνο οὐκ ἐστὶν ἱερὸν, ἀλλὰ μαρὸν. Ὅπου γὰρ αἱμάτων ἐκχυσίαι καὶ σπονδῶν, καὶ κνίσσαι, εἰδωλικά καὶ τελεταὶ δαιμόνων, ἐκεῖνο οὐκ ἂν εἴη ἱερὸν, ἀλλὰ μαρὸν τῶν δαιμόνων. Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν. Ἰερὸν δὲ ἐστὶ μόνῳ Θεῷ οἰκητήριον ἀνακείμενον, ἐνθα ἀγάπῃ καὶ εἰρήνῃ [794], ἐνθα πίστις καὶ σωφροσύνη αὐλίζεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἱεουργοῦντα τῷ Θεῷ εἰρηνάον διὰ εἶναι καὶ γαληνὸν, ἀκλόπον, ἄδολον, ἀφιλάργον, ἵνα προτέρως Θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ κατορθώσῃ, εἰθ' οὕτω τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα μεταρρυθμίῃ. Δύναται ἱερὸν λέγεσθαι καὶ ἐκείστων πιστοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ κεκαθαυμένη· Οἰκῶσα γὰρ ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω· ἱερὸν δὲ ὡς ἀληθῶς ἅγιον, καὶ ἱερὸν, καὶ ἱερεὺς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ, κατὰ τὸν θεόν "Ἀπόστολον, *Πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ σωματικῶς*· πρὸς δὲ εἰρήνην ὁ Πατήρ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Νῦν ἐκπεσὼν ἐκ τοῦ ἀδοκῆτου εἰς μέγιστον ζήτημα, ἀπορῶ τοῦ κλίνω τὸ ἔμμη τῆς διανοίας τοῦ μετελεύσω τῷ πηδάλῳ τῆς διδασκαλίας οὐκ οἶδα. Εἰ γὰρ ὁ ἀπόστολος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τὸν Μελχισεδέκ ἐληλυθὺς, ὥκνησε λιπομερῶς διηγῆσθαι εἰρηκῶς, *Μερί οὐ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτός*, τί ἂν εἴποιμ ἐγὼ, τοσούτων ἐπέχων τοῦ ἀποστόλου, ὅσον ἀνθρώπων διάκρισις; Καὶ ὥστερ ὀδοποιοὶς μέχρως ἂν τινα πρηνὴ καὶ πεδιδάσιμον ὁδὸν ἐπιδαίνη, ἡδῶς τὴν πορείαν ἀνύει· ἐπειδὴ δὲ ἐλθὼν πρὸς τόπον τινὰ τραχυτάτον ἢ προσάντη καὶ δύσστατον, ἐνθα ἐστὶν τινὰς οὐρανόμηκες, σταθεῖς καὶ τὸν κάματον τοῦ ἀναφόρου ἀναλογισάμενος, ἡρέμα βαδίζειν ἀρχεται, ἵνα μὴ ταχεῖον ἀποκρίσῃ· ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς, ὡς οὐ εἴχομεν τὸ τοῦ Εὐαγγελίου πρηνὲς καὶ πεδιδάσιμον, τῷ βήματι τοῦ λόγου ἡδῶς ἐπορευόμεθα· θαν δὲ ἐληλύθαμεν εἰς οὐρανόμη-κες νόημα, ἡρέμα ἐπιδαίνομεν τῷ οὐρανῷ κλίματι ἐρμηνεῖα ἀρχόμεθα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ παρά πᾶσι Χριστιανούς ζητούμενον θεώρημα; Τίνος ἐνεκεν, φησὶν, ὁ Ἀπόστολος μνημονεύσας Μελχισεδέκ, εἶπεν αὐτὸν ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε τέλος ἔχοντα; οὗτος οὐκ ἂν εἴη ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεός. Πολλοὶ δὲ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα, μέλζονα τοῦ Χριστοῦ εἶναι εἰρηκῶς, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοὺς αἵρεσιν, καὶ λέγονται· ἐκεῖνοι Μελχισεδεκῖανοί· καὶ φιλονεικοῦντες ἡμῖν καὶ βουλόμενοι δεῖξαι, ὅτι μελζὼν ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, προφέρουσιν, ἡμῖν μάρτυρα τὴν Γραφὴν λέγουσαν· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*. Πῶς γὰρ, φησὶν, οὗο ἂν εἴη μελζὼν ὁ Μελχισεδέκ, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὰξιν ἱερατεῦς ὁ Χριστός; Ἄλλοι δὲ πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν αὐτὸν εἶναι ἀνθρώπου ὁμοιοπαθὴ ἡμῖν, καὶ μήτε μελζὼνα αὐτὸν εἶναι Χριστοῦ· τί δὲ λέγω τοῦ Χριστοῦ; ἀλλ' οὕτε "Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἀληθὴς γὰρ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγερ-τεται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μελζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ*. Ἀλλ' οὕτε μὴν εἶναι αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. "Ὅτι δὲ οὐκ εἶναι μελζων τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐκεῖνοι οἱ τοῦτο λέγοντες, πολὺν περι-όλου, ἢ πολὺν χωρίον αὐτὸν εἶναι λέγουσιν. Ἄρα οὐρανίου; ἄρα ἐπιγείου; ἄρα καταχθονίου; ἔαν οὖν εἴπωσιν ὅτι τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ Μελχισεδέκ ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου, ἀκουσάτωσαν, ὅτι τὸ αὐτοῦ γένυ κάμπει· τῷ Χριστῷ λέγει· γὰρ ὁ Ἀπόστολος οἱ αὐτῷ κάμ-ψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ἐπουρανίῳ, ἐπιγείῳ καὶ καταχθονίῳ. Εἰ οὖν κάμ-πτει γόνυ ὁ Μελχισεδέκ τῷ Χριστῷ, ἐλάττων εἴη προσ-κυνῶν Μελχισεδέκ τοῦ προσκυνουμένου ὅπ' αὐτοῦ

Χριστοῦ. Τί δὲ οἱ τάλανες καὶ τὸν ἑξῆς στίχον εἰρημέ-
νον παρὰ τοῦ Ἀποστόλου οὐκ ἀκούουσιν, ἵνα μάθωσιν
αὐτὸν ἐλάττω εἶναι τοῦ Χριστοῦ; ἐπιφέρει γὰρ λέγων,
Ἀγωνισαίμενος τῷ Ἰψῷ τῷ Θεῷ, ὡς παρὰ καὶ ἡμεῖς
κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ ἔγενόμεθα. Ἀλλ'
ἴσως τις τῶν ἀκρατῶν ἐπερωτᾷ καὶ λέγει· Τί οὖν ἐστὶν
ἀπάτορα λέγεσθαι καὶ ἀμήτηρα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν
Μελχισεδέκ; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν εἰρή-
κασιν αὐτὸν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο μὴ
γενεαλογεῖσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Πρὸς οὖν ἐροῦμεν,
ὅτι, Κακῶς εἶπατε· εὐρίσκειν γὰρ καὶ ἄλλους ἀπὸ
πορνείας γεννηθέντας καὶ γενεαλογηθέντας. Εὐθύς
Σολομὼν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς γεννηθεὶς ἔγενεα-
λογηθῆ [795], καὶ Ἀδμήτῃς υἱὸς Γεδαιῶν, ὃς ἐκ πορ-
νείας γεννηθεὶς ἔγενεαλογηθῆ. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ γε-
νεαλογεῖται ὁ Μελχισεδέκ; Ἀλλ' ἐπειδὴ τύπος ἦν τοῦ
Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, καὶ εἰκόνα ἐφερε τοῦ Χριστοῦ.
Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή παρέλιπε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα,
καὶ ἀγενεαλόγητον αὐτὸν διηγήσατο, ἵνα ἐν ἐκείνῳ
καὶ ἄλλοι, τὸν ἀληθινὸν ἀπάτορα καὶ ἀμήτη-
τορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν Χριστὸν ἐντυπρωσώμεθα.
Ἀπ᾽ αὐτοῦ γὰρ Χριστὸς ἐπὶ γῆς κατὰ σάρκα, ἀμήτητορ ἐν
οὐρανῷ κατὰ πνεῦμα, κατὰ τὴν θεότητα. Τοιοῦτος
ἐστὶ καὶ ὁ Μῆτις ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος
ἔχων. Οὐ γὰρ ἔγενεαλόγησε τὸν Μελχισεδέκ ἡ Γραφή,
ἀλλὰ παρέλιπε αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν
τελευτήν, ἵνα, καθὼς προσέειπεν, ἐν ἐκείνῳ τοῦτον
θεωρήσωμεν τὸν ἀληθινὸν Μελχισεδέκ. Βασιλεῦς γὰρ
δικαιοσύνης ἐρμηνεύεται ὁ Μελχισεδέκ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς,

μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων. Οὕτε γὰρ
ἀρχὴν ἡμερῶν ὁ Θεὸς Λόγος εἶχεν, οὔτε ἑλθέει ποτε
ἡ τελευτήσας· εἰς αἰὶ γὰρ ὁ Χριστὸς διαμένει. Ἀντι-
λέγουσι γὰρ ἡμῖν ὁ Μελχισεδεκίαν λέγοντες, Τί οὖν
ἐστὶν ὁ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν
αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὖν λέγουμεν,
ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀ-
ληθῶς εἰκόνα Θεοῦ φέρων ἐν ἑαυτῷ. Προφῆτῃ γὰρ τοίῳ
Πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν ὑπὸ Χριστοῦ προ-
σφορὰν τῷ Θεῷ προσκομιζέσθαι νῦν νοήσας, ἄρτω καὶ
οἶνῳ τὸν Θεὸν ἐγείρει, μιμούμενος τὸν μέλλοντα
Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῇ ἡ
τάξις τοῦ Ἀαρὼν θυσίαν προσέφερεν, οὐκ ἄρτον καὶ
οἶνον, ἀλλὰ μόσχους καὶ ἀμνοὺς καὶ ἐναίμους θυσίας
ἐδύνατο τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι
ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ
ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ,
οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν, τοῦ ἐν μόσχοις καὶ ἀρνάσι
καὶ ἐναίμοις θυσίας λατρεύοντος, ἀλλὰ, Σὺ ἱερεὺς εἰς
τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἐν ἄρτῳ καὶ
οἶνῳ τὴν τῶν ἐθνῶν προσκομιζὼν προσφορὰν εἰς τὸ
θεῖον. Ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν, ἀγαπητοί, ἐρεσκεῖν
μικρόν τι τὸν λόγον, ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον,
τῇ τῶν πατέρων ἰσχυρῇ τῆς διδασκαλίας παραπέμπομεν
ὑμᾶς, οἵτινες καὶ τὴν θείαν τῆς ψυχῆς ὑμῶν καταπαύ-
σασι, καὶ τὰς καρδίας ὑμῶν εὐφρανῶσι, Πνεύματος
ἀγίου πληροῦντες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,
ὃς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μεσοκεντηκοστήν.

Ὅπου δ' ἂν ὁ Δεσπότης ὡς πηγὴ ζωῆς σωματικῶς
παράγινεται, πολλοὺς καὶ διαφόρους ἀπορρέει τοὺς τῆς
φιλοanthρωπίας κρονοὺς. Ἀνῆλθεν εἰς ὅρος μετὰ τῶν
μαθητῶν, καὶ τὰ τῶν μακαριζῶν τοῖς ἀκροαμένοις
προβάλλεται βεῖθρα· κατήλθεν ἐκείθεν, καὶ τοῖς ποι-
κίλαις νόμοις· ἐνεχομένοις ὁρετοῦς ἱματίων κατέχευεν·
ἐπέστη τῇ προβατικῇ κολυμβήτρει, καὶ τὸν παρὰ τὸν
τὴν ῥωσὶν ἐπότιζεν· εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πέτρον,
καὶ τὴν τοῦτον πενθερὰν πυρετῷ φλεγομένην ἰδρύσας·
κατέλαβε τὴν Βηθανίαν, καὶ ζωῆς ποτηρίον τὸν τετρα-
μερον Λάζαρον ἐπότιζεν· ὑψήνηται τῷ λεπρῷ, καὶ τὰς
τοῦ πάθους φολίδας τῷ σπύργῳ τῆς φιλοanthρωπίας ἀπ-
έσκηξεν; ἐπέστη τῇ συναγωγῇ, καὶ τὸν ἔρπον τῆς χειρὸς
βλαστὸν πρὸς κίνησιν ἐνεργῆν ἐνόησε· παρέθηκε τοῖς
γάμοις, καὶ παραδοξοποιᾷ, οἶνον τοῖς κληθεῖσιν ἐκέ-
ρασε· καὶ ἄλλα μυρία, ἅπερ ἀριθμεῖν δύστην; Ἀν-
έβη καὶ σήμερον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς τῆς διδασκαλίας;
τοὺς ἀκροαμένους ποταμὸς προέβαλετο. Ἠκούσατε γὰρ
τῆς εὐαγγελιστῆς ἀναγνώσεως; ἢ προσφύρω; ἡμῖν καὶ
κατὰ τὴν μέσσην τῆς ἑορτῆς; ἐφ' ὧς τοῦ βήματος ἐκεί-
νῳ εὐαγγελιστῆς μεγαλόφρονος ἀνεκράξε, καθάπερ τινὲς
ἀσπίγῃ τῇ φωνῇ τοῦ Λευτοῦ χρησάμενος; Ἦδὲ δὲ,
φῆσι, τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ
ἱερὸν, καὶ [796] ἐδίδασκε γέμον καὶ αὐτὸν φιλοanthρω-
πίας τὸ γράμμα. Ὅχι γὰρ εἶπα, διωγμῶν ἐνεστώτων, ἢ,
λύτης παρούσης, ἢ, ἀθυμίας τοὺς μαθητὰς κατεχού-
σης, καὶ τοιοῦτων ἄλλων τινῶν ὑψηλῶν, περὶ ὧν
συνεχῶς ἡ τῶν ἀποστόλων ἐκμυσθῆσε πρᾶξις· ἀλλὰ τί
φῆσιν; Ἦδὲ τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης. Τί μεσοῦσης τῆς
ἑορτῆς, εἰπέ, Ἰωάννη; Ἠρώδης τὰς χεῖρας ἐπέβαλε;
συμβούλιον ποιήσας ὁ τῶν Ἰουδαίων συνεκρότησε ὁρ-
μος; πάλιν πρὸς προδοσίαν ἰούδας; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ
τί; Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε. Τὰ
πράγοντα τῷ Χριστῷ παρατίθεικας τῷ Χριστῷ, τὴν
ἀρμυρῶσαν αὐτῷ πρᾶξιν προστάσσας. Ἐργον γὰρ λό-
γου τὸ καλεῖν, καὶ διδασκᾶν τὸ διδάσκειν, καὶ Χρι-
στοῦ τὰ τῆς ὠφελείας τοῖς ἀκροαμένοις προτεῖσθαι βή-
ματα. Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.
Ὡς τῆς ἀνυπερβλήτου φιλοanthρωπίας! Ὅπου κατὰ μι-
κρὸν ἐκλήβετο, ἐκεῖ ταῖς τῶν λόγων διδασκαλίαις τοὺς
λιθολογῶντες ἐκλούτιζεν. Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱε-
ρὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Ὅπου τὰ Μωϋσεῶς ἀνεγινώσκτο
νόμιμα, ἐκεῖ τὰ τῆς χάριτος παρτίθῃ διδάγματα, οὐ
καταργῶν τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρωτῆς τοῦ νόμου γινό-
μενος. Αὐτὸς γὰρ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀνεκράξεν,
Οὐκ ἤλθοι καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι·
καὶ Παῦλος διὰ τοῦτο εἶπεν, Ἐγὼ τὸν Δεσπότην φεγγό-
μενον, Τέλος γὰρ νόμου, φησὶ, Χριστὸς εἰς δικαιο-

σύνην. Ἦδὲ δὲ τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης, ἀνέβη ὁ
Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε, πάντας τῆς
προσυχῆς ἐνδιδάσκων τὸν τόπον, ἐκεῖθεν τὸν τῆς κα-
τοικήσεως ποιούμενος λόγον ὡς Λόγος, ἐνθα καὶ τὸ πο-
νηρεῦόμενον συνέδριον ἡρώσεται. Ὁ κατὰ τὴν τάξιν
Μελχισεδέκ ἱερεὺς ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε,
πολλῶν μὲν ἀκούοντων, οὐδένα; δὲ τῶν Ἰουδαίων μὲν
θανόντος. Παρὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προσφύγων ἐβόα, Ὑψάλι-
μοὺς ἔχουσι, καὶ οὐ βιβάουσιν· ὡς ἔχουσι, καὶ
οὐκ ἀκούουσιν. Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ
ἐδίδασκε, τὴν τῶν θεομάχων ἀνοιαν σπινθηρίζων· ἀν-
έβη εἰς τὸ ἱερὸν, ἵνα τῆς οὐρανίου διδασκαλίας ἀναπα-
τάσας τὰ δίκτυα, λογικῇ ἐξ ἀνθρώπων ποιήσας θῆ-
σαν· ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀνῆλθεν· ἀλλ' Ἰου-
δαῖοι κατήλθον τῆς πίστεως. Ἦδὲ δὲ τῆς ἑορτῆς
μεσοῦσης, ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδ-
σκειν. Ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· Πῶς
οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς; Ἐθαύμαζο·,
ἀλλ' οὐκ ἐπίσταται· καταπλήττοντο τὴν τῆς σοφίας
ὑπερβολὴν, ἀλλ' οὐ μετεγίνωσκον, τῇ τῆς κακίας κα-
ταπληρῶμεναι δεινότητι. Ἐθαύρων τὸν λατρὸν προτι-
θέντα τὰ φάρμακα, καὶ νοσοῦντες τὴν θεράπειαν οὐ
προσδεχόμενοι· ἔβλεπον τὸν ῥύσμενον, καὶ τὴν αἰμα-
λωσίαν ἐβίβον· ἔχοντες ἐν μέσῃ τῶν αγαθῶν τὸν λει-
όμενον· τὰς ἀκάνθους συνέλαγον· τοῦ λιμέως παρόντος,
ἐναύαζον οἱ δεινοὶ· σοφίας προηγουμένης τὰ θεῖα δι-
δάγματα, τῶν φόνων ἀποκλύνας αὐαί τὴν βρῆμον οὐκ
ἤβλεπον· Χριστοῦ τὰς πτέρυγας τῆς φιλοanthρωπίας·
ἀπολύντες, σκέπασθαι οὐκ ἔμελλον τῶν ἐχόντων τὰ
γεννήματα. Προσάκις γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις,
ἠρῆλθον ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα ὑμῶν, ὡς ὁρῶντες
τὰ νοσῶντα ταῦτα· καὶ οὐκ ἐθελοῦσας; Ἐθαύμα-
ζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, Πῶς οὗτος οἶδε γράμ-
ματα, μὴ μεμαθηκώς; Ὡς τῶν πραγμάτων! Νόμον
ἀγνοεῖ, Ἰουδαῖ, καὶ ἀγνοεῖ; τὰ τοῦ νόμου παιδεί-
ματα; λέγεις, Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμα-
θηκώς; Εἰπέ μοι, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, πῶς ὁ Ἀδὲμ,
γράμματα μὴ μεμαθηκώς; τοῖς θερίσις προσφύρος
τὰς ὁνομασίας ἐπέθηκε; Τὸν δούλον οὐκ ἐρωτᾷ, καὶ
τὸν Δεσπότην λογιθεῖται; λέγων, Πῶς οὗτος οἶδε γράμ-
ματα; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Ἡ ἐμὴ δι-
δαχὴ οὐκ ἐστὶν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πα-
τρός. Καὶ τότε θεὸς κατὰ μετάδοσιν ἀποστείλλεται τὸ
τόπον; πότε δὲ οὐ τὰ πάντα πληρῶν ἐνθα ἡρώσεται ἐρ-
χεται; Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ λόγος, οὐ πρὸς τοὺς εὐσε-
βῶς μαρτυροῦντες οἰκτας; ἢ ῥῆσις. Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ
ἐστὶν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός, ὃς μοι
καὶ τὴν ἐξ οὐρανοῦ μαρτυρίαν ἐπὶ πάντων ὑμῶν προ-

nis lingua confitebitur caelestium, terrestrium et infernorum (Philipp. 2. 10. 11). Si ergo Melchisedec Christo genu flectit, qui adorat Melchisedec Christo qui adoratur minor erit. Cur autem miseri sequentem Apostoli versum non audiunt, ut discant ipsum minorem esse Christo? Infert enim dicens, *Assimilatus Fils Dei* (Hebr. 7. 3); quemadmodum et nos ad imaginem et similitudinem Christi facti sumus. Sed fortassis auditorum quispiam sciscitetur: Cur sine patre, sine matre, sine genealogia dicitur esse Melchisedec? Respondebimus nos, Judæos quidem dixisse, ipsum ex fornicatione natum esse, Ideoque ejus genealogiam a Scriptura non recenseri; quos ut male loquentes ita refellimus: alios invenimus ex fornicatione natos, quorum genealogia texitur. Statim sese offert Salomon qui ex Urie uxore prodiit, et Abimelech filius Gedeonis qui ex fornicatione natus enarratur. Cur ergo sine genealogia est Melchisedec? Quia typus erat Christi, et imaginem Christi ferebat. Ideo Scriptura ejus patrem et matrem tacuit, et sine genealogia reliquit, et in illo quasi in imagine eum qui vere sine patre, sine matre, sine genealogia est, speculareretur. Sine patre enim est Christus in terra secundum carnem; sine matre est in caelis secundum Spiritum et secundum divinitatem. Talis est ille, *Qui neque principium dierum, neque finem vitæ habet* (Heb. 7. 3). Non enim genealogiam Melchisedeci dedit Scriptura, sed prætermisit ejus et ortum et mortem, ut, quemadmodum diximus, in illo hunc verum Melchisedecum contemplantur. Mel-

chisedec enim significat regem justitiæ (Hebr. 7. 2), qui est Christus, qui nec principium dierum nec finem vitæ habet. Neque enim principium dierum Deus Verbum habuit, neque umquam oblit vel mortuus est: semper enim manet Christus. Sed nobis Melchisedeciani obstant dicentes: Quid ergo sibi vult illud quod ipsi Pater dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*? Reponimus nos, hunc Melchisedecum fuisse virum justum, imaginem Dei vere in se ferentem. Prophetico itaque Spiritu motus, futuram Christi Deo faciendam oblationem intelligens, panem et vinum Deo obtulit, futurum Christum imitans. Quoniam igitur in Judæorum synagoga Aaronis ordo sacrificium offerebat, non panem et vinum, sed vitulos et agnos; ac cruentis sacrificiis Deum glorificabat, Deus ei, qui ex Virgine Maria nasciturus erat, Jesu clamat et dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, non secundum ordinem Aaron, qui vitulis, agnis et cruentis sacrificiis cultum persolvebat, sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, qui in pane et vino gentium oblationem affert in perpetuum. Sed ne nugari videamur, dilecti, ex longiore oratione, hic finem dicendi facientes, ad fontem doctrinæ Patrum vos mittemus, qui animarum vestrarum sitim sedabunt, et corda vestra Spiritu sancto replentes, lætitiā afferant, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN MEDIAM PENTECOSTEN.

Quocumque Dominus, utpote fons vitæ, corporatiter advenit, multos variosque effundit benignitatis latices. Ascendit in montem cum discipulis, et beatitudinum fluent auditoribus profert: descendit inde, et variis morbis detentos medelæ alveis sanat: probaticam piscinam adit, et paralyticum curat: intravit in domum Petri, et ejus socrum febri ardentem refrigeravit: in Bethaniam ivit, et vitæ poculum quadrupano Lazaro propinavit: leproso occurrit, et morbi pustulas benignitatis spongia absternit: ad synagogam accessit, et ei qui manum habebat aridam, illius usum et motum restituit: nuptiis adfuit, et mirabiliter vinum vocatis miscuit: aliaque innumera præstitit, quæ difficile esset recensere. Ascendit etiam hodie in templum, et doctrinæ fluxus auditoribus effudit. Audistis enim evangelicam lectionem, quam vobis utiliter evangelista in medio festi stans in tribunali magna voce prædicavit, Levitæ voce quasi tuba usus: *Jam, inquit, mediante festo, ascendit Jesus in templum, et docebat* (Joan. 7. 14). Quæ scriptura benignitate Domini plena est. Non enim dixit, Instante persecutione, aut, Discipulis mœrore vel tristitia affectis, aut similibus in casibus qui discipulis frequenter acciderunt; sed quid? *Jam mediante festo*. Quid accidit, o Joannes, mediante festo? an Herodes manus immisit? an concilium malignum coegit Judæorum populus? an Judas ad proditionem se apparavit? Non, inquit, sed *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Quæ Christum decebant ipsi adscripsisti, rem ipsi congruentem addidisti. Verbi enim opus est loquela, et doctoris doctrina, atque Christi est, utilia auditoribus proferre. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. O iugentem benignitatem! Ubi pene lapidabatur, ibi lapidantes doctrinæ verbis ditabat. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Ubi Moysis legalia legébantur, ibi gratia dogmata afferebat, non abrogans, sed implens legem. Ipse namque in Evangelio clamavit: *Non veni solvere legem, sed adimplere* (Matth. 5. 17); et Paulus, in cujus ore loquebatur Christus, *Finis legis, inquit, Christus ad justitiam* (Rom. 10. 4). *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum,*

et docebat; omnes docens orationis locum: ibique institutionis verba proferbat, utpote Verbum, ubi malignantium cœtus congregatus erat. Illic sacerdos ille secundum ordinem Melchisedec ascendit, in templum scilicet, et docebat, multis audientibus, nomine Judæorum discente: De illis enim propheta prædicebat: *Oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt* (Psal. 115. 5. 6). *Ascendit Jesus in templum, et docebat*, Dei inimicorum insaniam traducens. Ascendit in templum, ut cælestis doctrinæ retia expandens, rationabilem hominum capturam faceret: ascendit in templum Jesus, ascendit; sed Judæi ex fide descendunt. *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat*. Mirabantur ergo Judæi dicentes, *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit* (Joan. 7. 15)? Mirabantur, sed non credebant; stupebant de tanta sapientia, sed non respiciebant, nequitie gravitate onusti; videbant medicum pharmaca proferentem, et agri licet medelam non admittebant; videbant liberatorem, sed captivitatem amabant: cum in medio pratum bonorum haberent, spinas colligebant; præserte portu, miseri naufragabantur; dum sapientia divinis dogmatibus manabat, illi cædium cruorem abluere nolebant; Christo alas benignitatis sue expandente, illa genimina viperarum obtegi recusabant: nam ait in Evangelio: *Quoties volui congregare filios vestros, quemadmodum gallina pullos suos, et nolistis* (Matth. 23. 37)? Mirabantur ergo Judæi dicentes: *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit*? O rerum statum! Legem ignoras, Judæe, et legis instituta nescis? dicis, *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit*? Dic mihi, o veritatis inimice! quomodo Adam, qui literas non didicerat, congruentia nomina bestiis imposuit? Servum non interrogas, et a Domino rationem exquiris dicens, *Quomodo hic scit literas*? Respondit Jesus, et dixit: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*. Et quandonam Deus per loci mutationem mittitur? quandonam is, qui omnia implet, illuc advenit ubi nescit? Ad Judæos sermo dirigitur, non ad eos qui pie edociti sunt, *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*, qui mihi te-

testimonium de celo vobis omnibus presentibus prae-
buit, dicens : *Hic est Filius meus dilectus* (Matth. 3.
17). De me Joannes clamavit, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Agnus enim vere
est Christus, qui hodie ascendit in templum; et veri-
tatis vocem Joannes in illum protulit. Vox enim enim
esset, ut par erat, Verbum laudavit; lucerna cum es-
set, solis lampadas exhibuit; ut praecursor venientem
inducavit, ut solendor diluculum praedicavit, ut miles

regis nomen publicavit. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*. Agnus quem agna Virgo sine semine conceptum, sine ulla corruptione genuit; praesepe autem, ut praelum viride, infantem suscepit, Jordanis lavit, Joannes baptizavit; Judas Judaeis vendidit, Pilatus mactavit, sepulcrum protulit, nosque convivio vos excepimus, et ille vos omnes, nudos ex transgressionem Adami, vellere induit. Ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen.

IN SAMARITANAM. IN DIE MEDIE PENTECOSTES.

Age etiam hodie, dilecti, prout divina gratia dede-
rit, evangelicos thesauros aggrediamur : nam rerum
hujusmodi discendarum studium animas exornat, ac
terrenum affectum ad caelum usque extendit. Etenim
discendi cupiditas mirabilem illam Samaritanam ex
aquaria fecit deiseram : invento enim disciplinarum
thesauro occurrit; imo potius non invenit, sed in-
venta est. Non enim ascendit Christus, ut egentium
curis perquireretur, sed ipse ad auxilium singulis
ferendum quasi parturiebat : intento animo paraly-
ticos curabat, febricitantibus condolebat, caecorum
salutatem sibi propriam ducebat, leprosum sol-
licitudinem gerebat, ad daemoniacorum opem currebat,
sordidas omnium animas ablueret, aquariorum doctor.
Tunc enim fatigatus ex itinere, puteo assidebat :
*Jesus enim, inquit, fatigatus ex itinere, sedebat sic
supra fontem. Hora autem erat quasi sexta* (Joan. 4. 6).
Benignitatis ingens insatiabilis ostenditur; primo
quod fatigatus esset Samaritanæ salutem sollicite
curans; secundo quod sederet, expectans venientis
curans; tertio quod teneret prandii, huic rei in-
tentus, absumeret. *Hora erat, inquit, quasi sexta*.
Etsi nancque Deus erat, id certe quod apparebat
humanis affectibus erat involutum : fatiscibat enim,
subditus erat somno, fame vexabatur, quod omnem
nobiscum præter peccatum affinitatem haberet. Vin-
cebat tamen in illo corporis lassitudinem studium
conferendæ hominibus salutis. Sed magis tardabat
ea quæ illo defesso opus habebat; nec minus hic,
qui nullo opus habebat, libens expectabat. Meri-
diano ardebat æstu; et ejus quæ servanda erat ad-
ventum observabat. *Sedebat enim, inquit, supra
fontem*; nec reclinatus prædam expectabat, sed
salutem conferre cupiens, erat ad Samaritanam
excipiendam paratus. Illa vero et domo exibat, lento
femininoque gradu ac remisso, hydriam gestans,
ut terræ fructus spectaret, sæpe sistens gradum.
Speculator impiger, quem illa non ante videbat,
doctus ille venator, se beneficium occultans, quasi
egenus appareret : nam, *Dicit Jesus, inquit, Mulier,
da mihi bibere*. Vocem seminat, ut columba granum
versans : *Da mihi bibere*. Sitim simulat, qui venerat
mixturus ei poculum salutare; imo potius, si quis
vocem subtilius excutiat, vera erat Domini sitis :
ejus quippe salutem sitiabat, et jure clamabat ipsi :
Da mihi bibere. Habes, inquit, in te occultum probi-
tatis fontem; inde emissio rivo da mihi potum. Sed
ænimata non capiebat mulier, vocique tantum at-
tendebat : *Quomodo tu, Judæus cum sis, a me bibere
petis, quæ sum mulier Samaritana*? Cum itineris las-
situdine doctrinalis correctio jam Christo accidit;
sed cum semel nostra suscipere decrevisset, quæ
accidebant ferenda erant. Ideo Samaritanæ fert re-
prehensionem. Libens enim ex dignitate se demise-
rat, ut peccatricis animam a vili sensu erigeret.
Peccatrix quædam vilis Samaritanam detinebat;
meretricia maculabatur vita, amatorem alium post
alium admisera, nuptiæ ipsi erant amoris tempora,
amasiis jugata erat : vidua semper et nova sponsa;
immo nec pure vidua, nec pure sponsa : neque enim
a primo per mortem separata fuerat, neque legitimis
nuptiis cum sequentibus jugata fuerat. Hujus rei testis

ait illi Dominus : *Bene dixisti, Quia non habeo virum :
quinq̃ enim viros habuisti ; et nunc quem habes, non
est tuus vir* (Joan. 4. 17. 18). *Hoc vere dixisti*. Sed
erat margarita in luto demersa; id quod talis nego-
tiator non ignorabat : animæ quippe radios verbis
exhibebat. *Quomodo tu, inquit, Judæus cum sis, a me
bibere petis, quæ sum mulier Samaritana*? *Quomodo
tu ?* Illud, Tu, iratæ est. Quomodo petis a me bibere ?
Si quidem, quod eadem quæ ego sentias, petitioni
tuæ annuam : sin Judaica cupias, ne quæras ab ali-
nigenis beneficium, ne donum exigas, quod refugis.
Putat Samaritana se propter sitis necessitatem Do-
minum ad Samaritanorum cultum deducturam esse ;
nesciebat autem se verbis ejus ceu vinculis esse
constrictam : vinciebatur autem a sua ad Dominum
facta responsione, imo potius a Domini se alloquentis
vocibus : *Si scires donum Dei, et quis est qui tibi
dicit, Da mihi bibere ; tu forsitan petisses ab eo, et
dedisset tibi aquam vivam*. Quia, inquit, sitim meam
traducis, et vocas me Judæum vobis non con-
tentem; disce te longe aberrare a mea notitia.
Nescis veram meam generationem, nescis quanta
sit apud me bona proferendi cupido, nescis quanti
fontis rivi a me manant : nam si scires, for-
sitan petisses; nunc vero ignorantem non repre-
hendo, petenti do. Ad sitim non sitientem excitat; ad
bibendi necessitatem potum dantem deducit. Verbis
ergo vulnerata est mulier, et aquæ desiderio capta.
Procumbens enim ante Dominum dicebat, *Domine,
da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc
haurire*. Quæ prius potum dare rogabatur, nunc rogat
sibi potum dari : nam bene nati animi facile insi-
tuuntur : qualis erat hujus beatæ Samaritanæ ani-
mus; quales sunt mores a spinis incredulitatis
emundati, nec Judaico detenti livore. Hæc quippe
quæ Messiam expectabat, ejus divinam nacta do-
ctrinam, sincere credidit : neque sola donum obli-
vuit, sed et concivibus suis suavit ut ad illum accu-
rerent, apostolico more prædicans : *Venite, videte
hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci : num-
quid ipse est Christus* (Ibid. v. 29)? O sapientem mulie-
rem ! sciebat mulieris testimonium non admittendum
fore : ideo viros civitatis suæ testes attrahit, ut multis
esset causa salutis. Ait itaque evangelista : *Ex civitate
autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum
propter verbum mulieris testimonium perhibentis : Quia
dixit mihi omnia quæcumque feci*. Cum venissent ergo
ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut apud se ma-
neret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures credi-
derunt propter sermonem ejus : et mulieri dicebant,
*Quia jam non propter tuam loquelam credimus : ipsi
enim audivimus et scimus quia hic est verus Salvator
mundi Christus* (Ibid. v. 39-42). Vides, dilecte, Chri-
sti sitim, et quomodo cibum et potum haberet sa-
lutem in se credentium. Nam, *Mens cibus est, inquit,
ut faciam voluntatem ejus qui misit me Patris, et
perficiam opus ejus* (Ibid. v. 34). Ideo ipse sitiens
potum dat aquam Samaritanæ : hæc vero hauriens
largiter, Domini donum concivibus suis effudit. Per
hanc gens Abrahæ ineptior Samaritana ad discendum
ostensa est; Judæos enim ne illa quidem quæ in
templo docebantur juvabant : huic vero ad puteum

ἐβόλετο λέγων· Ὁδοὺς ἐστὶν ὁ Ὁδὸς μου ὁ ἀγαπητός. Περὶ ἐμοῦ καὶ Ἰωάννης ἀνέκραγεν· Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἀμνὸς γὰρ ἀληθὺς ὁ Χριστός, ὁ σήμερον ἀνελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας [797] φωνὴν ὁ Ἰωάννης ἐπ' αὐτῷ προσέβαλετο. Φωνὴ γὰρ ὦν, δαδόντας τὸν λόγον ἀνεκωμίασε· λυχνὸς ὦν, τοῦ ἡλίου τὰς λαμπάδας ἐγνώρισεν· ὡς πρὸς ῥομῶς, ἐμήνυσεν τὸν ἐρχόμενον· ὡς αὐτῇ, τὸν ὄντον ἐκέρυεν· ὡς στρατιωτῆς, τὸ τοῦ βασιλέως ἐθιμοποιεῖν νομομ. Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων

τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἀμνὸς, ὃν ἀμνὸς μὲν παρ' ἑαυτοῦ ἀποκρίσας συλλαβοῦσα, ἀφ' ὁμοῦ ἐγέννησεν, ἡ φωνὴ δὲ ὡς γλοσφόρον, παιδίον αὐτὸν ὑπαδέξατο. ἔλυσεν δὲ ὁ Ἰωάννης, ὁ Ἰωάννης ἐδάπτισεν, Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις ἐπώλησεν, ἔσφαξε Πιλάτος, ὁ τάφος προέβηκεν, καὶ ἡμεῖς ὠφυνώμεθα, καὶ τῷ πότῳ γυνὸς ὄντας ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ τοὺς πάντας ἡμάρταν. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σαμαρείτιν. Τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Φέρε τοίνυν σήμερον, ἀγαπητοί, καθὼς ἂν ἡ θεία χάρις δώσῃ, τοὺς εὐαγγελικοὺς θησαυροὺς ἐγχειρήσωμεν. Κοσμεῖ γὰρ τὸ περὶ ταῦτα φιλομαθὲς τὰς ψυχὰς, καὶ τὴν γῆνιν ἐκτείνει πρὸς οὐρανὸν ἔξιν. Καὶ γὰρ φιλομάθεια τὴν θαυμασίαν ἐκείνην Σαμαρείτιν ἐξ ὁδοφόρου κατασκευάσαν ἐνθεν· εὐρύσσει γὰρ μαθημάτων θησαυρὸν, παρέδραμε· μᾶλλον δὲ οὐκ ἤδυν, ἀλλ' ἡδύηται. Οὐ γὰρ ἀνέβαινε Χριστὸς ταῖς τῶν δεομένων ἀναζητεῖσθαι σπουδαίς, ἀλλ' αὐτοὺς ἐπ' ἐκάστης ὠδίνῃ βοηθείας· συνείχετο μεριμνῶν παραλότους, συναλγῶν τοὺς πυρέττους, τὰ τῶν τυφλῶν οἰκαιοῦμενος, τὴν ἐπὶ τοῖς λαποῖς περιφέρων φροντίδα, τρέχων εἰς δαιμονίωνων βοήθειαν, ἐκπλύνων ἔρρυθμωμένας ψυχὰς ἀπάντων, ὁδοφοροῦσας διδάσκαλος. Τότε γὰρ ἐκ τῆς ὁδοπορίας κεκοπιακῶς παρεκαθέτο τῷ φρέατι. Ὁ γὰρ Ἰησοῦς, φησὶν, κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέτο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. Ὡς ἦν ὡσεὶ ἐκτε. Ἐπάλλῃος ἀπληστία φιλονεικίας· πρῶτον μὲν, οὐκ ἐκίμνηκε, τῆς Σαμαρείτιδος σπειδὸν προτομίας σωτηρίαν· δεύτερον, οὐκ ἐκαθέτο, μένων σωθῆναι φανείσαν· τρίτον, οὐκ τὸν ἀρίστου καιρὸν εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς προσεδίεικεν ἀνήλκεν. Ὡς ἦν, ὡσεὶ ἐκτε. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον τοῖς τῆς φύσεως τῶς περιεβόλητο πάθει, αἰσθανόμενος κόπον, ὑποκειμένου ὕπνου, διοχλοῦμενος πείνῃ, πᾶσαν ἔχων πρὸς ἡμᾶς πλην ἁμαρτίας συγγένειαν. Ἐνίκα δὲ ὅμως ἐν αὐτῷ τῶν σωζομένων ὁ πόθος τὸν τοῦ σώματος κόπον. Ἐβράδυνε μᾶλλον τοῦ κοπιανθέντος ἡ χρεῖστα, καὶ ὁ μὴ χρεῖστος παρέμεινε. Ἐφλέγετο τῷ τῆς μεσημβρίας αὐγμῇ, καὶ τὴν τῆς σωτηρίας παρουσίαν ἐκαιροτῆται. Ἐκαθέτο γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τῇ πηγῇ, οὐδὲ κατακλινομένου τὴν θῆραν ἀνέμεινε, ἀλλ' ὠδίνων παρασχέιν σωτηρίαν, ἐν ἐτοίμῳ τῇ Σαμαρείτιδι προητοιμάζετο. Ἡ δὲ γέ που τάχα τῆς οἰκίας ἐξῆλθε κατὰ μικρὸν προτοῦσα, γυναικῶς χρωμένη βαδισμασιν, ἀνιμένη, τὴν ὑδρίαν ἐπαγομένη, πρὸς καρπὸν ὡς ἐν ἀγρῷ θεωρίαν ἱσταμένη πολλὰς μεταξὺ τοῦ βαδισματος. Ὁ κατὰσκοπος ὁκνοῦ καὶ ἀφανῆς, θηρευτῆς ἐπιστήμων, κρύψας δὲ τὸν εὐεργέτην, ὡς ἐνδὲς ἐμφανίζεται. Ἀγέται γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Ὑῖνα, δός μοι πῖναι. Σπείρει τὴν φωνὴν, ὡς κόκκον βροδομένη περιστερά· δός μοι πῖναι. Ἰποκρίνεται δίψαν ὁ ἐλθὼν αὐτῇ κεράσαι σωτηρίας ποτήριον· μᾶλλον δὲ, εἰ τις λεπτότερον τὴν φωνὴν μεταλλεῖται, ἀληθὲς τοῦ Δεσπότη, οὐδὲ τὸ δίψας· ἐδίψα γὰρ τὴν αὐτῆς σωτηρίαν, καὶ δικαίως πρὸς αὐτὴν ἐβόα· δός μοι πῖναι. Ἐχεις, φησὶν, ἐν αὐτῇ κεκρυμμένην εὐγνωμοσύνην πηγῇ· ἀπ' ἐκείνης με νῦμα γεμίσαμεν πότισον. Ἄλλ' οὐκ ἠσθάνετο τῶν αἰνιγμάτων τὸ γύναιον, φίλῃ δὲ φωνῇ προσέχουσα· Πῶς σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πῖναι αἰτεῖς, οδοῦς γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Μεθ' ὁδοπορίας κόπου δίκῃ τῷ Χριστῷ δογματῶν ἀπῆντησεν· ἀλλ' ἀπαξ [798] ἐλομένη τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέεσθαι, φορητὰ τὰ συμβαίνοντα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκ Σαμαρείτιδος ἐπιτίμωσιν φέρε. Ἦδετο γὰρ κατιὼν τῆς ἀξίας, ἵνα τῆς ἁμαρτωλοῦ εὐτελείας ἀναγάγῃ τὴν ψυχὴν. Ἀμαρτωλὴ τις εὐτελὴς τὴν Σαμαρείτιν κατέειπε, πορνικῶν ἐρρυθμίζετο βίῃ, ἐραστὴν ἐξ ἐραστοῦ μεταλαμβάνει, γάμον εἶχε τὸν τοῦ ἔρωτος χρόνον, ὑπανδρὸς ἦν ἐρασταὶς νύμφη, χήρα τις διαπνύουσα καὶ νεόγamos· μᾶλλον δὲ οὐτε χήρα καθάρως, οὐτε νύμφη· οὐτε γὰρ θανάτῳ τὸν πρῶτον κενώριστο, οὐτε γάμῳ νομιμῶς τοὺς δευτέρους συνῆπτετο. Τοῦτο μάρτυς πρὸς αὐτὴν ὁ Δεσπότης· Καλῶς, φησὶν, εἶπας οὗτοι· Ἀνδρα οὐκ ἔχω· πᾶντε γὰρ ἀνδρας ὄντες, καὶ τὴν ὃν ἔχεις, οὐκ ἐστὶ σου ἀνήρ. Τοῦτο

ἀληθὲς εἰρηκας. Ἄλλ' ἦν μαργαρίτης βορδὸν πυρῆς, καὶ τὸν τοιοῦτον οὐκ ἔλαβεν ἔρπον· τῆς γὰρ ψυχῆς αὐτῆς ἰδέλκντο τοὺς ῥήμασι. Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πῖναι αἰτεῖς, οδοῦς γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Πῶς σὺ; Καὶ τὸ, Σὺ, θυμουμένης. Πῶς ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πῖναι; Εἰ μὲν γὰρ ταῦτα μοι φρονῶν, ἔσομαι σοὶ πρὸς τὴν αἴτησιν ἐτοιμος· εἰ δὲ τὰ Ἰουδαίων ποθεῖς, μὴ ζῆται παρ' ἀλλοφύλων δεξιῶν· μὴ δῶρον, ὅπερ ἀποφύγεις, ἀπαίτει. Ἐνόμειν ἡ Σαμαρείτις διὰ τὴν τῆς δίψης ἀνάγκην τὸν Κύριον Σαμαρείτικῃ σαγηνεύειν λατρεῖ· οὐκ ἦδει δὲ δεσπομένη τοῖς ῥήμασιν· ἐδέετο γὰρ τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἀποκρίσει, μᾶλλον δὲ ταῖς παρὰ τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτὴν φωναῖς. Εἰ ἦδεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι, δός μοι πῖναι, σὺ ἂν ἤτησας, αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν. Ἐπειδὴ μοι, φησὶν, διασῶν τὴν δίψαν, καὶ καλεῖς Ἰουδαῖον πρὸς ὑμᾶς ἀκοιωνῶντον, μάθε πολὺ τῆς ἐπ' ἐμοὶ σφαλλομένη δοκιμασίας. Οὐκ οἶδας μοι τὴν ἀληθῆ γενεάν, οὐκ οἶδας τὴν παρ' ἐμοῦ φιλοτιμίαν οὕσαν πολλὴν, οὐκ οἶδας οὐα εὐροια τῆς πηγῆς παρ' ἐμοῦ· εἰ γὰρ ἦδεις, ἤτησας· ἂν νῦν δὲ ἀγνοοῦσαν οὐ μέμφομαι, αἰτησάσθαι δὲ δίδωμι. Πρὸς δρεῖν δίψης τὴν μὴ διψῶσαν κινεῖ, πρὸς χρεῖαν ποτοῦ τὴν ποτίζουσαν στέρπει· τέτρωτο γοῦν τοὺς λόγους· τὸ γύναιον, καὶ τὴν τὸν ὕδατος πόθῳ ἦλκ. Πρωτοπῶσα γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἔλεγε, Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ. μηδὲ ἐρχομαι ἐνθάδε ἀντλεῖν. Ἡ τὸ πρὶν ποτίζειν ἡγῶμένη, νῦν ἀξιοῖ ποτίζεσθαι. Αἱ γὰρ εὐγενεῖς γυνῶν εὐέργωροι τυγχάνουσιν· οὐα τις ἦν ἡ τῆς μακαρίας ταύτης Σαμαρείτιδος γνώμη, οὐκ ὁ τρόπος· κεκαθαρμένος· ἀκαθάρτων ἀπιστίας, οὐκ ἔχων Ἰουδαϊκὴν βασκανίαν. Αὕτη γὰρ τὸν Μεσσίαν προσδοκῶσα, καὶ τυχοῦσα τῆς αὐτοῦ θεϊκῆς διδασκαλίας, ἐπίστευσεν εἰςκρινῶς· καὶ οὐ μόνον τὸ δῶρον κατέσχεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοῦς ποτίζας ἔπεισε πρὸς αὐτὸν δραμεῖν, ἀποστολικῶς κηρύττειν· Ἀεὶτε, ἴδετε ἀνθρώπων, ὃς εἶπέ μοι πάντα, ὅσα ἐποίησα. Μῆτι οὕτως ἐστὶν ὁ Χριστός; Ὁ γυναικὸς σοφῆς! ἡπίστατο τὴν γυνὴ ἀπαράδεκτος ἐστὶν εἰς μαρτυρίαν· διὰ τοῦτο τοὺς ἀνδρας τῆς πόλεως αὐτῆς ἐπιστάται μάρτυρας, ἵνα πολλὴν πρόξενος σωτηρίας γένηται. Φησὶν οὖν ὁ εὐαγγελιστής· Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκεῖνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρουσῆς, οὐ· Εἰπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μέναι παρ' αὐτοῖς. Καὶ ἔμεινε ἐκεῖ δύο ἡμέρας. Καὶ πολλοὶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, οὐκ ἐτι διὰ τὴν σὴν λαλῶν πιστεύομεν· ἡμεῖς γὰρ ἀπεκδέμεθα καὶ οἰδαμεν, οὐκ οὐδὲς ἐστὶν ἀληθὲς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός. Εἶδες, ἀγαπητοί, τοῦ Χριστοῦ τὴν δίψαν, καὶ πῶς βρῶμα καὶ πόμα τὴν σωτηρίαν εἶχε τῶν πιστευόντων ἐπ' αὐτῷ; Ἐμὸν γὰρ, φησὶν, βρῶμα ἐστὶν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. Τοῦτο χάριν διψῶν ποτίζει τὴν Σαμαρείτιν ὕδωρ, ἀντλήσας δὲ αὕτη ἐπέδωκε δαψύλως τοῖς πολιταῖς αὐτῆς ἀφθόνως τὴν τοῦ Κυρίου δωρεάν. Διὰ ταύτης ὁ τοῦ Ἀβραάμ δῆμος Σαμαρειτικῆς γνῶμης δυσμαθέστερος· τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ παρὰ τὸν ναὸν ὠφέλει μαθήματα· τῇ δὲ καὶ ἡ παρὰ [799] τὸ φρέαρ διάλεξις ὠφέλει. Περιώμεθα τοίνυν τὰ τῆς Σαμαρείτιδος εἰς αὐτοῦς καλὰ, ζῆλον οἰκωσῶν μεθὰ θεῶν, φιλομαθίαν ποθήσωμεν εὐγνώμονα ἡμεῖς· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ διαλεγόμεθα δὲ θεῖα, νομιζόμενα καὶ

πρὸς ἡμᾶς λέγεσθαι· τὸ πρὸς ἐκείνην παρὰ τοῦ Δεσπότη τοῦ Χριστοῦ, *Τοὺς προσκυνούντας τὸν Θεόν, ἐν*

πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ἀμαρτωλὸν τὴν ἀλείψασαν τὸν Κύριον μύρω, καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον. Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ τετάρτῃ.

Ἰκανῶς ἡμᾶς πρῶην ἐψυχαγωγῆσεν ὁ Χριστὸς παρὰ Ζαχαρίῳ ἐστιώμενος. Ὅπου γὰρ Χριστὸς ἐστιδαί, καὶ τοὺς ἀνθρώπους συνανακλίνεται, καὶ τόπου καὶ τραπέζης ἀπολαύει τῆς ἡμέτερας, πάντα πρὸς τὸν τῆς εὐφροσύνης μετατρέχει λόγον. Τίς γὰρ τελωνῶν, ἢ πορνῶν, ἢ τῶν τὰ ἄρρητα ἐργασαμένων δεινὰ, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς Ποιητὴν ὑπελθόντα τελωνικὴν βλέπων, καὶ τὸν τῶν στεχυῶν δοτήρα ἄρτων ἀνθρώπων μετὰ χειρὸς λαμβάνοντα, καὶ τὸν τῶν βοτρώων χορηγὸν τῇ κοινωσίᾳ τοῦ πότου τοὺς ληνοὺς εὐλογούντα, μὴ ἐορτὴν καὶ πανηγυρίαν θέσθαι τὸ πρᾶγμα δικαιοσύνης; Αὕτη ἀληθὲς ἐορτὴ, αὕτη ἀληθὲς ἀγγελικῆς ἐστιάσεως εὐφροσύνη, τὸ τὸν Δεσπότην μετὰ δούλων, τὸν Θεὸν μετὰ ἀνθρώπων, τὸν Δικαστὴν μετὰ τῶν ἐπυθύνων ὄρῳ κοινήν ἀπολαύοντα τραπέζης. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ γῆς ἦλθεν, οὐκ ἔρρημον καταλιπὼν τὸν οὐρανόν, καὶ ἀνθρώπου γέγονεν, οὐκ ἀποδοῦ· τὸ εἶναι Θεός, ἵνα καὶ τὴν θάλασσαν πλέων, τοὺς εἰς τὸ βιωτικὸν χειμαζομένους πέλαγος ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνασύρῃ τῆς ἀμαρτίας, καὶ κώμας καὶ πόλεις· περιῶν, στενωποὺς τε καὶ ἀτραπούς καὶ δρόμους περιτρέχων, τοὺς ἐν ταῖς τριδὸς πλανωμένους, ὡς ἀπολείμαντα πρόβατα, ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἐπαναγάγῃται ποιμὴν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ἐπιζητῶν, ὁ τὰ ἐννεμήκοντα ἐνέα καταλιπὼν, καὶ περὶ τὴν τοῦ ἐνός· παραγενόμενος· ζητῇσιν. Ἐξήτει γὰρ τὸ ἐν, οὐτε τῶν πολλῶν καταφρονῶν, οὐτε τοῦ πλήθους τὸ ἐν προκρίνων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐννεμήκοντα ἐνέα κατελείπανε· εἶδε γὰρ ἀσφαλῶς αὐτὰ ἐν τῇ μάντρᾳ αὐλίζεσθαι· τὸ δὲ ἐν περιῶν ἐξήτει, ἵνα μὴ δοίῃ τῷ διαβόλῳ γέννηται. Πρόβατον γὰρ ἀπολείμαντο θηρῶν· ἔτοιμον δέειπνον· καὶ ψυχὴ ἀσφράγιτος, δαίμοσιν εὐπειθόλυτος. Ὅθεν πρῶην τὸν Ζαχαρίαν, ὡς πρόβατον ἐκ στόματος λύκου, ἀφῆρπας, καὶ τῇ μάντρᾳ συνέμειξε, καὶ σφραγίδος· ἤξλωσεν. Ὡς γὰρ ποιμὴν πρόβατον ἀποπλανηθέν θηρᾶται θέλων, χειρὸς θεῶν ἔξω, ἐν' ἀπολύτως νεμόμενον τὸ ἀποπηδῆσαν ἑλκύσει ἡραμα· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τὴν νομήν, ἐν ἐκ τῆς Παρθένου ἀνέλαθεν, ὡς πρόβατον ἐν νομῇ, ἐν τῇ τραπέζῃ Ζαχαρίου ἀρῆκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τῆς ἐστιάσεως νόμῳ ἑλκύσας αὐτὸν πρὸς συνουσίαν, λαμβανόντως τῇ οἰκίᾳ συζύγῃ ποιμῆν. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ συνιέντας οἱ Φαρισαῖοι ἐγόγγυζον, ὁρῶντες αὐτὸν μετὰ τελωνῶν ἐσθίοντα. Ἀλλ' ἐκείνους μὲν, ὡς ἀσὺς παλαιῆς, διαβρῆγγυσθωσαν· οὐ γὰρ δύνασται τὸν νέον τῆς διδασκαλίας· οἷνον δέξασθαι· ἡμεῖς δὲ κατόπιν τοῦ φιλανθρώπου βαδίσωμεν ποιμῆνες. Ὁ γὰρ Ζαχαρίαν τὴν τελωνίαν τῶν ἀποστόλων συνάγα· ποιμὴν, αὐτὸς· καὶ τὴν πόρνην τὴν ἀμαρτωλὸν, τὴν μυρίων κακῶν ἐργάτιν, ἐκ τῆς φάρυγγος τοῦ διαβόλου, ὡς ἀνάδα ἐλκύσας, τῇ ἀνεπηρεάστῳ ἀπέδωκε μάντρᾳ. Ἰνα δὲ γνῶτε καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τῶν Φαρισαίων τὴν ἀλογίαν, καὶ τῆς ἀμαρτωλοῦ τὴν παλινψίδαν, αὐτὰς ὑμῖν τὰς εὐαγγελικὰς παραθήσομαι ῥήσεις· ἐάν γὰρ τοῦ ὕψους τοῦ ἀναγνώσματος ὑπακούσῃτε, ῥαδίως καὶ τῆς ἐρμηνείας τὴν ἐνοσίαν ἀναλάβετε. Ἡρώτα δὲ, φησί, εἰς τῶν Φαρισαίων τὸν Ἰησοῦν, ἵνα εἰρήμῃ μετ' [800] αὐτοῦ. Καὶ εἰσαλθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου, ἀνεκλήθη. Ὁ χάριτος ἀρράστου! Ὁ φιλανθρωπίας ἀρρήτου! καὶ Φαρισαίῳ συνιστάται, καὶ τελωνῶν οὐκ ἀποσείσεται, καὶ πόρνας προσδέχεται, καὶ Σαμαρείταις διαλέγεται, καὶ Χαναναίαν λόγου ἀξίον, καὶ τῇ αἰμορροῦσῃ τὸ κράσπεδον παρεχωρεῖ. Ναί· ἱατρός γὰρ ἐστὶ, πάντων ἐφαπτόμενος τῶν παθῶν, ἵνα πάντας ὠφελῇσιν, πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἀχαρίστους καὶ εὐγνώμονας. Ὅθεν καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ Φαρισαίου κληθεὶς, εἰσέρχεται εἰς οἰκίαν τὴν τέως μεστήν κακῶν. Ὅπου γὰρ Φαρισαῖος, ἐκεῖ πονηρίας ὁρμητήριον, ἀμαρτίας καταγώνων, ὑπεροχὴ· ὑποδοχὴ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως αὐτοῦ διακεκλιμένης τῆς οἰκίας, οὐκ ἀπαῖσι· παραγενέσθαι ὁ Κύριος· καὶ εἰκότως. Ὅσπερ γὰρ ἥλιος οὐ καταβλέπεται, βορβόρων τὰς οἰκίας· ἀκτίνας ἐπιβάλλων· ἀλλὰ τούναντιον καὶ τὴν ἐκούσαν ἀγρίαν ἀπομάσσειται, μηδὲν αὐτοῦ σφετεριζόμενος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης, πάντα ἐναγῇ καὶ βέβηλον τόπον καταλαμβάνει, καὶ τὴν δυσώδη ἀμαρτίαν ταῖς ἀκτίσιν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἀναλίσκει, οὐχ ὕδριν, οὐ μείωσιν, οὐ μολυσμὸν ὑπομένων κατὰ τὸν τῆς θεότητος λόγον. Ὅθεν ἐπένευσεν εὐκόλως· τῷ Φαρισαίῳ καλοῦντι, ἡρεμῶν, σιωπῶν, ἀνεξέλεγκτον αὐτοῦ τὸν βίον ἀφῆκε· πρῶτον μὲν, ἵνα ἀγίασῃ τοὺς κληθέντας, τὸν καλῶντα, τῆς οἰκίας τὸ σύστημα, τῆς πολυτελείας τὰ βρώματα· ἔπειτα δεικνύς, ὡς οὐ φάσμα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, ἐκ τῆς ἀνακλίσεως, τῆς βρώσεως, τῆς πόσεως, τῆς τῶν σιτίων δαπάνης. Ἀλλ' ὡς δὲ, ἐπειδὴ ἐμελλεν ἡ πόρνη προσεῖναι, καὶ τὸν θερμὸν ἐκείνον καὶ διάπυρον τῆς μετανοίας δεικνύναι τρόπον, διὰ τοῦτο καλοῦντι τῷ Φαρισαίῳ ἐπινεύει ταχέως· ἵνα ἐνώπιον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων τὰ οἰκία ἐκτραγωδήσασα κακὰ, διδάξῃ αὐτοὺς πῶς δεῖ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις συγνώζοντας ἐξυμνεῖσθαι τὸν Θεόν. Ἰδοὺ γὰρ, φησί, γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλός. Ἰνὴ, ἡ ἀμαρτωλός, τὸ πρῶτον δίκτυον τὸ διαβόλου, ἡ τῆς πλάνης εἰσαγωγὴ, ἡ τῆς παραβάσεως διδάσκαλος, ἡ πόρνης μὲν γενομένη, πολεμία δὲ ἀναδειχθεῖσα, ἡ γενομένη μὲν φύσει καλὴ, ἐκ προαιρέσεως δ' ἀποδειχθεῖσα κακὴ, ἡ θανάτου πρόεδρος, ἡ τὸ κάλλος τοῦ ἑυλοῦ δειψασα, καὶ ὄλον τὸν παράδεισον ἀπόλεσασα. Καὶ Ἰδοὺ γυνὴ, φησὶν, ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλός, τὰ τῆς Εὐας φέρουσα θάρα, καὶ πολλὰς κακοὺς βριβομένη. Ἐρῶ δὲ αὐτῆς τῶν προτέρων κακῶν τὴν ἀσφάλειαν, ἵνα γνῶτε αὐτῆς τὴν πολυτελείαν. Ὁ Θεὸς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ ὁστέον λαβὼν, καὶ τοῦτο σαρκώσας τὴν Εὐαν εἰργάσατο, ἵνα καὶ γυναῖκα καλέσας, ἔδωκε βοηθὸν τῷ Ἀδάμ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀμαρτεῖν καὶ παραθεῖναι τὸν νόμον, καὶ ἐκκληθῆναι τοῦ παραδείσου, καὶ θάνατον τὸ ἐκτεῖμα λαβεῖν, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ δαπανώμενον ἀρῇ τὸ γένος ἀπώληται, γέμον ἐπιστρατεύει τῷ θανάτῳ, ἐν' ὃ μὲν σκείρῃ, ὃ δὲ θερίξῃ, ὃ μὲν τέμνῃ, ὃ δὲ βλαστάνῃ. Καὶ οὕτως μετὰ τὸ υποβληθῆναι τῷ θανάτῳ, ἡ τοῦ γάμου ἐδόθη χάρις, ὅλον ἐκ τοῦ τὸν Ἀδὰμ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ παραδείσου συναφθῆναι τῇ Εὐᾷ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· Μετὰ τὸ ἐξελεῖν ἐκ τοῦ παραδείσου, τότε ἔγνω Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἀμαρτίας οὐκ πανθενία ἦν, ἀμύλοντον τηρούσα τὸν χιτῶνα τῆς φύσεως· μετὰ δὲ τὴν παράδοσιν, μετὰ τὴν τοῦ θανάτου ἀπόφασιν, ὁ γάμος ἀντιστήθη, ἵνα ἀντιοῦντα τὸν θάνατον νικήσῃ βρύων, καὶ τρυγῶντα ἡττήσῃ φύων. Ἐπὶ οὖν ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ γένους· καὶ ἐπὶ αὐξήσει τῆς φύσεως· ὁ τοῦ γάμου ἐδόθη νόμος, πᾶν μὲν ἀνθρώπων ἴδιον ἔσται, τὸ δὲ ὅτι μὴ θωπαιτικὸν ἐποίησεν· οὐχ ἵνα ἐταιρικῶς πρὸς μίξεις ἐρεθίζωνται, ἀλλ' ἵνα ἐννόμῳ πρὸς γάμον συνάπτωνται. Ὅθεν ἡ μὲν ἐνθεσμος τοῦ γάμου μίξις τιμὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἡ δὲ πρὸς χάριν τῶν ἡδυνῶν ἐκτελουμένη, θανάτῳ ὑποβέβηται. Τίμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμάρτος· πόρνος δὲ καὶ μοιχοὺς κτερεῖ ὁ Θεός. Αἱ οὖν χάριν παιδογονίας ἐνόμωσεν τοῖς ἀνδράσι μιγνόμεναι ἀνέγκλητοί εἰσιν, ὥσπερ ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ρεβέκκα καὶ ἡ Ραχλὴ, καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἀπ' [801] αὐτῆς· αἱ δὲ λόγῳ ἡδυπαθείας τοῦ νέου πρὸς ἀκολασίαν διεγείρονται, ὡς φθείρουσαι τὸν καλὸν τοῦ Θεοῦ, παραδίδονται φθορᾷ. Εἰ τις γὰρ, φησί, φθείρει τὸν καλὸν τοῦ Θεοῦ, φθείρει τούτου ὁ Θεός. Ἰν καὶ αὕτη μια ἦν ἡ μετὰ χειρὸς ἀμαρτωλός. Τὴν γὰρ φύσιν κατηλεύσασα, καὶ ταῖς ἀνωθεν βαφαῖς τὰς παρειὰς φοινίσκουσα, καὶ τέχνην βίαιομένη φανῆναι καλὴ, τοὺς νέους· πρὸς ἀκολασίαν ὑπέστυρεν, αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς πορνείας ἀπεκλείουσα βάραθρον. Ταῦτα λέγω, οὐ κωμῶδων αὐτὴν ἐφ' οἷς ἔδρασε πρὶν, ἀλλ' ἐπαινῶν αὐτὴν ἐφ' ὅσων οἱ γάγοντες ἀφῶν· λέγω γὰρ τί ἦν, ἵνα δειξῶ τί γέγονε νῦν· λέγω αὐτῆς τῆς ἀμαρτίας τὰ παίσματα, ἵνα δειξῶ τῆς μετανοίας τὰ κατορθώματα. Ἀλλ' αὕτη ἡ τῷ σώματι ἀμάρτικτος χρησαμένη τὸ πρὶν, τοὺς μὲν διὰ βοτρώων σαγηνεύουσα, τοὺς δὲ διὰ δακρύων φαρμάκουσα, τοὺς δὲ δι' αἰετῶντος γογγεύουσα, πάντας δὲ πάντοθεν ἐπὶ τὸν

habita alloquutio profuit. Samaritana ergo bona nobis atrahamus, studium illud divinum imitemur, propterea illam discendi cupidinem. In ecclesia saltem de divinis colloquamur: nobis dictum pute-

mus illud Christi Samaritanam alloquentis: Adorantes Deum in Spiritu et veritate oportet adorare (Joan. 4. 23). Ipsi gloria et imperium in secula seculorum. Amen.

IN MULIEREM PECCATRICEM, QUÆ UNXIT DOMINUM UNGUENTO, ET IN PHARISEUM (Luc. 7. 36. sqq.).

IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

Satis vos nuper recreavit Christus apud Zacchæum convivatus. Ubi enim Christus convivatur, ac cum hominibus recumbit, atque ejusdem loci et mensæ nobiscum particeps est, ad lætitiæ omnia vertuntur. Quis enim publicanus, quæ meretrix, vel quis ingentia operatus mala, cæli terræque Conditorem videntem in publicani domum ingressum, et spicaram datorem humanum panem manibus accipientem, utrarumque largitorem ex potius consortio torcularibus benedicentem, id non festum et celebritatem jure dici censuerit? Hoc vere festus dies est, hoc vere angelici convivii gaudium; quod dominus cum servis, Deus cum hominibus, judex cum reis communis mensæ consors videatur. Ideoque enim in terram venit non deserens cælum; et factus est homo, non exuens divinitatem, ut in mari ambulans, eos qui in vite pelago fluctibus agitabantur, a peccato retraheret; ac vicos et urbes circumiens, angiportus, vias et cursus peragrans, eos qui in triviis errabant quasi oves sine pastore, in proprium suum ovile reduceret. Ipse enim est qui ovem perditam querit, qui nonaginta novem relinquit ad unius perquisitionem. Unam enim quærebat, non quod alias multas despiceret, nec quod unam gregi anteferreret; sed nonaginta novem relinquebat; sciebat enim hæc tuto in caula versari; et unam circumcundo quærebat, ne esca diaboli fieret. Ovis enim sine pastore, feris paratum prandium est; animaque non obsignata, demonum patet invidiis. Quamobrem nuper Zacchæum, ut ovem ex ore lupi abripuit, in caulam immisit et signaculo dignatus est. Quemadmodum enim pastor qui errantem quærit ovem, aliud animal tractabile relinquit, ut libere pascens, vagabundam ovem pertrahat: sic et Dei Verbum carnem quam ex Virgine assumpsit, quasi ovem in pascuis, in mensa Zacchæi relinquit, ut ex communi convivio ad consortium alliciens, sensim et quasi clanculum ovili ipsum adjungeret. Sed hoc non intelligentes Pharisei murmurabant, videntes illum cum publicanis edentem. Verum illi quidem, utpote utres veteres, dirumpantur; non enim possunt novum doctrinæ vinum excipere; nos vero post benignum illum pastorem incedamus. Ille enim, qui Zacchæum publicanum apostolorum gregi adjungit, meretricem quoque, mille malis obnoxiam, ex diaboli faucibus avulsam, intermaro ovili restituit. Ut vero Christi benignitatem, Phariseorum insaniam ediscatis, necnon peccatricis mulieris palinodiam: ipse vobis Evangelii voces apponam: nam si lectionis seriem audiat, facile sensum dictorum percipietis. Rogabat, inquit, Jesum quidam Phariseorum, ut manducaret cum illo, et ingressus domum Pharisei discubuit (Luc. 7. 36). O gratiam inenarrabilem! o benigni atem ineffabilem! cum Phariseo convivatur, et publicanus non repellit; meretrices admittit, Samaritanos alloquitur, Chananæam responsione dignatur, et hæmorrhœissæ sumbriam concedit! Etiam: medicus enim est, omnesque curat aggritudines, ut omnibus prosit, malis et bonis, ingratis et gratiam referentibus. Quapropter nunc a Phariseo invitatus, in domum ingreditur, hactenus malis relictam. Ubi enim Phariseus erat, ibi sequitæ officina, peccatorum receptaculum, arrogantis diverticulum. At etiam domus illius hac conditione esset, non indignatur accedere Dominus: ac jure quidem. Quemadmodum enim sol non læditur, cum radios suos in lutum immittit; imo etiam ingra-

tam ejus fœditatem abstergit, nihil ex illo mutans: sic et Christus ut sol justitiæ omnem exserendum et turpem locum invadit, ac fœtidum peccatum bonitatis suæ radiis assumit, non contumelia affectus secundum divinitatis rationem, non imminutionem, non fœditatem passus. Quamobrem Phariseo invitanti facile annuit; idque pacate, nec vitam ejus redarguens: primo ut invitatos sanctificaret, atque invitatem, familiam, et ciborum lautitiam; deinde ut ostenderet incarnationem non esse phantasmam, eo quod discubuerit, comederit, biberit, cibis absumpserit. Alioquin vero quia meretrix adventura erat, ac fervidum illum ardentemque poenitentis modum ostensura, invitanti Phariseo statim annuit, ut illa coram scribis et Phariseis sua deplorans mala, doceret eos quomodo oporteat peccatores de peccatis suis gementes Deum placare. Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix (Luc. 7. 37). Mulier peccatrix, primum diaboli rete, inductio ad errorem, transgressionis magistra; auxiliatrix quidem, sed quæ inimica comprobatur; quæ natura quidem pulchra est, proposito autem improba deprehenditur, mortis causa, quæ ligni pulchritudinem ostendit, et totum paradisum perdidit. Et ecce mulier, inquit, in civitate, quæ erat peccatrix: Evæ pondera gestans, et multis onusta malis. Priorum ejus malorum copiam dicam, ut larga ipsi collata dona noscatis. Deus ex Adam latere os assumens, ipsumque carne vestiens, Evam efformavit, quam mulierem vocatam Adamo adjutricem dedit: sed postquam peccavit et legem transgressus ejectus est ex paradiso, ac mortem in ultionem accepit; ne genus morte assumptum funditus interiret, connubium cum morte pugnat, ut illud seminet, hæc metat: hæc secat, illud germinet. Quod autem postquam mori subjecti fuerant, connubii gratia data sit; hæc palam est, quod Adam postquam egressus est ex paradiso Evæ copulatus sit. Scriptum est enim: Postquam exierat ex paradiso, tunc cognovit Adam uxorem suam (Gen. 4. 1). Ante peccatum ergo virginitas erat, quæ naturæ vestem impolutam servabat: post transgressionem vero, post latam sententiam mortis, nuptiæ inductæ sunt, quæ semper pullulando exaurientem mortem vincerent, et germinando metentem superarent. Quoniam ergo lex nuptiarum ad successionem generis et augmentum naturæ data est: illa viro voluptatem inseruit, feminam vero blandiam fecit, non ut amasiorum more ad coitum excitarentur, sed ut legitimo connubio copularentur. Quamobrem legitima connubii mixtio honorabilis est apud Deum; ea vero quæ voluptatis gratia exercetur, morti subijcitur. Nam Honorabile connubium et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros judicabit Deus (Hebr. 13. 4). Quæ igitur prolis gratia viris legitime copulantur, sine crimine sunt, ut Sara, Rebecca, Rachel, et si quæ alia similes: quæ vero voluptatis gratia juvenes ad libidinem provocant, utpote quæ templum Dei violaverint, corruptioni traduntur: Si quis enim, inquit, violaverit templum Dei, disperdet illum Deus (1. Cor. 3. 17). Ex quorum numero erat ea, de qua agimus, peccatrix. Naturam quippe in negotiationem vertens, suco genas rubricans, et arte formosa videri studens, juvenes ad lasciviam alliciebat, ipsosque in fornicationis barathrum immittebat. Hæc dico, non ut illam traducam pro iis quæ ante fecerat, sed ut laudem de repentina mutatione: dico enim quæ fuerit, ut os-

tendam quæ postea facta sit : narro ejus peccata et flagitia, ut demonstrum penitentiae præclara gesta. Verum hæc quæ sine verecundia corpore antea utebatur, alios per cincinnos capiens, aliis per lacrymas blandiens, alios pigmentis fascinans, omnesque undique in lascivie cœnum advocans, turpem et lubricam cupiditatem in divinum et cælestem transfert amorem. Ut enim vidit Jesum modo libere et aperte Samaritanam alloquentem, modo Chananæam admittentem, alias hæmorrhœissam celebrantem obfutum ; et modo cum publicanis convivantem, modo Phariseorum domos adeuntem ; secum reputavit, Si meretrices, publicanos et peccatores admittit, usquequo libidine intemperanter ardens, peccati mare exhaurio? Non juvenis, non pulchra manebo ; omnia quippe transeunt, omnia marcescunt, flores, lilia, vultus forma. Quid ergo pro factis patiar? Jam enim gehennæ ignem cogito ; jam animam meam respicientia invadit, quia in perniciem juvenum vi et arte pulchra videri curavi : in vicis civitatis, in foro, in bivitis currebam, ut reti pedibus utens, linguam in sagenam adhihens. O quot adolescentes illecebris cepi, impudentes oculos circumferens? Nam ad exitium spectatorum culta, modo cincinnis multis caput in turrim erigebam, modo calamistratos comas ex vertice in frontem evagari sinebam, modo genas fucis rubricans et oculos depingens, modo lacrymarum stillas fundens, blanditiis animam interimebam. Quid jam de me fiet? quem medicum infinitis morbis reperiam? Si hominibus gesta mea enuntiem, inutilis erit mihi hæc confessio. Sed occultabone mala mea? At latere nequeo ; quem enim latere possim? quo igitur fugiam, cum ubique judici occurram, qui non apparet quidem, sed ubique mala mea coarguit? Una mihi spes salutis relicta est ; unum mihi viaticum ad vitam prostat, ut Jesum cognoscam, et ad ipsum accurram. Nam qui publicanos excipit, non repellit meretricem ; qui cum Phariseis convivatur, peccatricis lacrymas non recusabit. Quia igitur scio ipsum apud Simonem quempiam Phariseum diversari, virum celebrem et peccatorem, ad illum accurram. Sed quid ab eo petam? oculorum sanitatem? Sed temporanea esset gratia. Morbi curationem? Sed hæc non tanta res est : æterna quippe mora est præsentis gravior. Corporea omnia mittens, medelam animæ requiram. Unam quippe video impendentium malorum solutionem, si judicem videam, si ultionis tempus prævertam. Imitator Rahab meretricem ; mulieris virtutem sequar. Nihil enim a nobis requirit Deus, nisi voluntatis mutationem. Illis pie consideratis, cum animum suum ad fidem incendisset, ad Jesum ingreditur, quo loco ille recumbebat, pristinam impudentiam in fiduciam vertens. Nihilque dicit ; neque enim audebat : nam sciebat cogitationum inspectorem non egere verbis. Quid enim poterat ei dicere, qui omnia sciebat? se peccavisse, se multa mala operatam esse, se et amantem et amatam publicam voluptatem coluisse? Hæc Deo nota erant, non modo facta, sed etiam in intimo cogitata animo. Sciens ergo ipsum omnia nosse, nihilque ipsum posse latere, lingua quidem silet, sed lacrymis loquitur. *Stans, inquit, secus pedes ejus, lacrymis cepit rigare pedes ejus.* Sed licet lingua non loqueretur, ineffabilibus gemitibus vociferabatur, cordis contritionem declarans, et de peccatorum multitudine triumphans, absurdas cogitationes, pravas cupiditates, improba facta, iniqua colloquia traducens. Nullum enim erat ex malis quæ fecerat, quod non lacrymis deploraret : sciebat enim se eorum quæ confitebatur remissionem accipere. Nam ait : *Dixi, Confitebor adversum me iniquitatem meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei (Psalm. 31. 5).* Nec modo silentio loquebatur, cordis gemitibus Domino supplicans, sed et habitu pulchritudinem penitentiae depingebat. Lacrymabatur, ut quæ multum risisset, pulchris lacrymis malum risum abluens : stillis oculorum genarum sordes abluens, ut in quibus peccaverat, in iis amoveretur a malo ; in quibus inique

egerat, in iis legistorem placaret. Ut enim David qui lectum illegitimum coita sordaverat, sic lacrymans abluuit : *Lavabo, inquit, per singulas noctes lectum meum ; lacrymis meis stratum meum rigabo (Psalm. 6. 7) :* ita et hæc per quos oculos juvenes multos ad lasciviam allegerat, lacrymis fontes emittens, sordes peccatorum lavatu difficilis abluibat : ipse sibi parans lavacrum penitentiae, lacrymas. Lacrymæ quasi aquam ministrabant : illa vero invisibiliter a Christo peccatorum remissionem accipiebat. Imo vero Abrahamum non imitans modo, sed et superans, pedes Christi lavabat. Ille namque apposito labro aquis abluibat, et linteo abstergebat ; hæc vero non hausit aquam, sed lacrymarum fontes emittens, Jesu pedes abluibat. Ne vero lacrymis peccatricibus sanctos pedes contumelia afficeret, pulchris capillis ut linteo usa, abstergebat pedes : videreque erat totam mulierem ad fanulatum Jesu incumbentem. Oculi namque superne, ut fontes, lacrymarum rivus emittebant ; anima, quasi labrum substrata, stillas ex pedibus defluentes excipiebat ; cincinni vero tergebant, lintei officio fungentes : manus alabastrum unguenti tenentes, divinos pedes ungebant, unguentum unguenti colentes : *Unguentum enim effusum nomen tuum (Cant. 1. 2), inquit.* Vides quomodo ingratos Judæos sapienter mulier peccatrix, divinarum legum ignora. Illi namque lapidibus ipsum impetebant, hæc vero unguenti odore recreabat. Sed Judæi quidem, ut ingrati, stulti et improbi, beneficio mala retribuunt, lapidibusque salutabant angularem illum lapidem : hæc vero ungebat unguento pedes illos, qui sui causa in sacro ligno crucis totam diem mansuri erant. Et quid dico illam ingratum Judæorum populum viciisse, quando totum etiam sanctorum chorum superavit? Gratiam enim accepit, quam nec reges nec dynastæ consequuti sunt : nam *Reges Tharsis et insule munera offerent, et adorabunt eum omnes reges terræ (Psalm. 71. 10).* Atque secundum prophetam, et dederunt munera et preculi adoraverunt ; sed nullus eorum pedes Jesu osculatus est. Quomodo enim venerunt magi, supplicationis consortem habentes stellam? verum illi procul stipabant ipsum, ordinis sui modum agnoscetes : *Cælum enim mihi thronus est, inquit, terra vero scabellum pedum meorum (Isaï. 66. 1).* Laudetur ergo mulier, quæ totius orbis honorem sortita est : pedes immaculatos, quorum pulverem gentes et familie lingunt, pedes, inquam, immaculatos tetigit : cum Joanne corpus Christi parta est. Ille namque recubuit supra pectus ; divinum quippe doctrinam inde oportebat haurire ; hæc vero pedes illos qui pro nobis ambulabant exceperit. Verum Christus, qui non de peccato judicat, sed penitentiam laudat ; qui non præterita punit, sed futura explorat ; præteritorum ejus malorum non recordatur, mulierem honorat, et laudat penitentiam ; justificat lacrymas, et coronat propositum : Phariseus vero miraculum cernens, mente percellitur, et invidia concitatus, mulieris penitentiam non admittit ; sed eam quæ sic Dominum honorabat convicio impetit, dignitatemque ejus qui honorabatur minuit, ignorantiam illi attribuens. *Videns autem, inquit, Phariseus qui vocaverat illum, dixit intra se : Hic si esset propheta, sciret utique quæ ei qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.* O stulte et insipiens, et omnino Pharisee ! hæc dicens non mulieris mores, sed propositum tuum accusas, dicens eum ignorare quæ sit illa mulier. Ergo non illum ut Deum omnia cognoscentem invitatione tua honorasti? ergo, o insignis accusator et sycophanta ! vocas quidem illum ut Deum qui benedicere possit, contra illum vero clamas ut hominem, qui nihil plus quam nos sciat? *Hic, inquit, si esset propheta, Quam te melior est, o Pharisee, mulier illa in Siciis, quæ eum prophetam esse non noverat, et primo conspectu Servatorem confessa est dicens : Domine, video quia propheta es tu (Joan. 4. 19) !* Quam mirabilior hæc peccatrix, cujus peccatum vides, et penitentiam non conspicias, sed damnas illam, quam Judæi ab-

βόρβορον τῆς ἀκολασίας προσκαλούμεν, τὸν αἰσχρὸν αὐτῆς καὶ ἡδυπαθὴ ἔρωτα εἰς θεῶν καὶ ἐπουράνιον μεταβάλλει φιλήτρον. Ὡς εἶδεν γὰρ Ἰησοῦν, ποτὲ μὲν ὁδῶς τῇ Σαμαρείτιδι διαλεγόμενον, ποτὲ δὲ τὴν Χαναναίαν προσεγγίζον, ἄλλοτε τῆς αἰμορροούσης ἀνακηρύττοντα τὴν κλοπὴν, καὶ πῇ μὲν τελώναις συνεσθίοντα, πῇ δὲ τῶν Φαρισαίων τοὺς οἴκους καταλαμβάνοντα, ἔλογισατο· Εἰ πόρνας καὶ τελώνας καὶ ἁμαρτωλοὺς προσέτιμα, μέχρι πότε ἀκαθέκτως οἰστροῦσα τὸ τῆς ἁμαρτίας πῆλαγος ἀντὶ τῶ; Οὐ μὲν νῆα, οὐ μὲν καλὴ πᾶντα γὰρ παρέργεται, πάντα μαραίνεται, καὶ ἄνθη καὶ κρίνα καὶ τῶν προσώπων τὰ κάλλη. Τί οὖν πάθω ἐγὼ οἷς ἔδρασα; Ἡδὴ γὰρ τὸ τῆς γέννησις πύρινόν μου τὴν ψυχὴν μεταγνώσις λαμβάνει, ὅτι ἐπ' ὀλέθρου τῶν νέων βιαζομένη φανταῖν καλῇ, ἐν ταῖς ἀγυαῖς τῆς πῆλως, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἐν ἀμφοδύσι ἐστρεφον, δίκτυον μὲν τοὺς πόδας ἔχουσα, καὶ σατῆν τὴν γλῶσσαν. Ὡς πόσους νεανίσκους κατέβληγον, βλαστὸν ἀναείδεις βλέμμεν περιεφύρουσα! Ἐπὶ λύμῃ γὰρ τῶν θεατῶν ὠραζομένη, πῇ μὲν πολυπλόκοις σειραῖς τὴν κεφαλὴν ἐπύρουσεν, πῇ δὲ νομάδας πλοκαῖων ἐν κορυφῇ εἶων κατὰ μετώπῳ πλανᾶσθαι· ἄλλοτε δὲ τὰς παρεῖας ἐροῖναι, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κατέγραπον, καὶ ἄλλοτε δακρυῶν λιθόδας ἤφισον, τῇ χολακείᾳ ἐκτραχηλίζουσα τὴν ψυχὴν. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις γένωμαί; τίνα λατρὸν εὖρω τῶν ἀπερίνων τοῦτων παθῶν; Ἐάν ἀνθρώποις τὰ κατ' ἐμαυτὴν εἶπω, ἀνωρελὴς μοι γένεται τῆς ἐξαγορεύσεως ὁ τρόπος. Ἀλλὰ καλῶς τὰ κακά; Ἀλλ' οὐ δύναμαι λαθεῖν τίνα γὰρ λάθω, λαθεῖν μὴ δύναμαι; ποῦ οὖν φύγω, πανταχοῦ τὸν δικαστὴν εὐρίσκουσα, τὸν μὴ φαινόμενον μὲν, πανταχοῦ δὲ διελέγοντά μου τὰ κακά; Μία μοι σωτηρία ἐπιτέλειται· ἔλπις, ἐν μοι ἐπρόδιον πρόκειται ζωῆς, τὸ τὴν Ἰησοῦν ἐπιγνώσκειν, καὶ αὐτῷ προσδραμεῖν. Ὁ γὰρ τῶν πόδας προσδεγόμενος, οὐκ ἀπαινεῖται πόρνην ὁ Φαρισαῖος συνεσθίων, οὐ παραιτεῖται τῆς ἁμαρτωλοῦ τὰ δάκρυα. Ἐπεὶ οὖν ἔγνω, ὡς παρὰ Σίμωνι Φαρισαίῳ κατὰγεται ἀνδρὶ λαμπρῷ καὶ ἁμαρτωλῷ, δραμοῦμαι πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τί αἰτήσω προσελθούσα; ὀφθαλμῶν ὕδασι; Ἀλλὰ πρόσκαιρος ἡ χάρις. Νόστου ἀπαλλαγὴν; Ἀλλὰ μικρὸν τὸ κατόρθωμα· ὁ γὰρ αἰώνιος θάνατος· τοῦ παρόντος ἐστὶ βαρύτερος. Πάντα παρῆσα τὰ τοῦ σώματος, τὸ τῆς ψυχῆς ἐκτείνω λαμα. Μίαν γὰρ εὐρίσκω λύσιν τῶν ἐπηρμένων κακῶν, ἐάν τὸν δικαστὴν εἶδω, ἐάν προλάβω τῆς κολάσεως τὸν καιρὸν. Μιμήσομαι Παῦλὸς τὴν πόρνην γυναικὸς τὸν ἐνάρετον μεταδιώξω τρόπον. Οὐδὲν γὰρ παρ' ἡμῶν βούλεται θεὸς ἡ γνώμη ἐναλλαγῆν. Ταῦτα εὐσεβῶς ἐπισκεψάμενη, καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς πίστιν ἐπιστάσασα ἐπιστρέφεται τῷ Ἰησοῦ, ὅπου ἀνέκειτο, τὴν προτέρην ἀναλείπειν εἰς ὑπόθεσιν παρρησίας λαβοῦσα. Καὶ λέγει μὲν οὐδὲν οὐ γὰρ ἐτόλμα· ἦξει γὰρ ὡς ὁ τῶν λογισμῶν ἔφορος οὐ δεῖται λόγων. Τί γὰρ εἶπεῖν εἴη τῇ πάντα εἰδού; ὅτι ἡμαρτεν; ὅτι πολλὸν κακῶν ἐργάτης γέγονεν; ὅτι ἐρώσα καὶ ἰρωμένη τὴν πάνδημον ἡδονὴν ἐθεράπευσε; Ταῦτα θεῶν δὲλα ἦν, οὐ πραττόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀφανεί τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ γινόμενα. Εἰδού οὖν ὡς πάντα εἶδε, καὶ λαθεῖν αὐτὸν δύναιτο [803] οὐδὲν, ὡσαύτ' μὲν τὴν γλῶσσαν, λαλεῖ δὲ τοῖς δάκρυσι. Στάσας γὰρ, φησὶ, παρὰ τοῖς πόδας αὐτοῦ κλαίονσα, ἤρξατο βρῆξεν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ γλῶσση ἐλάλει, ἀλλὰ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ἐφθέγγετο, τὸν συντριμμένον τῆς ἀκαλίας ἀνακαλύπτουσα, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν θριαμβοῦσα, λογισμοὺς, τὰς ἐναγέας ἐνθυμώσεις, τὰς βεβήλους πράξεις, τὰς παρανόμους ἐμιλλὰς ἐκπομπέουσα. Οὐδὲν γὰρ ἦν τῶν πεπραγμένων αὐτῇ κακῶν, ὃ μὴ δάκρυον ἐξετραγύδει· οἶδε γὰρ ὅτι ὡν ὡλόγετο τὴν ἀμνηστίαν ἐλάμβανεν. Εἶπα γὰρ, φησὶ, Ἐξηγορεῖσθαι κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ καὶ σὺ ἀνθήκας τῆς ἀσέβειας τῆς καρδίας μου. Καὶ οὐ μόνον ἀλάλῃ τας ἐφθέγγετο τοῖς στεναγμοῖς τῆς καρδίας δυσωπούσα τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σχηματῖ τὸ τῆς μετανοίας· διεγράψε κάλλος. Ἐδάκρυε μὲν, ὡς πολλὰ γέλασσε, τοῖς καλοῖς δάκρυσι τὴν κακὴν ἐκπλύνουσα γέλωτα, ταῖς δὲ βράνισι τῶν ὀφθαλμῶν τὸν τῶν παρῶν ἐκπλύνουσα ῥύπον, ἵνα ἐν οἷς ἡμαρτεν, ἐν τούτοις καὶ ἀποχορηγῆται. Ὡς οἱ; ἡγόμισεν, ἐν τούτοις τὸν νομοθέτην ἐξέλευσται. Ὡςπερ γὰρ τὴν κοίτην, ἣν ἐκθέσθαι ἐμίανε συμποκοῇ, δάκρυσιν ἀπέπλυνεν ὁ Δαυὶδ· Δούσω γὰρ, φησὶ, καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κοίτην μου, ἐν οὐ-

κρυσὶ μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω· οὕτω καὶ αὕτη, δι' ὧν ὀφθαλμῶν πολλοὺς ὧν νέων εἰς ἀκολασίαν ὤπευσε. δακρυῶν ἀφείσα πηγὰς, τὸν δύσπλυνον τῆς ἁμαρτίας ἀπέπλυνε ῥύπον, αὕτη αὐτῇ λουτρὸν μετανοίας προβαλλομένη τὰ δάκρυα. Τὰ μὲν γὰρ δάκρυα, ὡς ὕδωρ, ταύτη πατεῖχε, τὴν δὲ ἄετιν ἀοράτως παρὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπέδεχτο. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἀβραάμ τάχα οὐ μίμουμένη μόνον, ἀλλὰ νικῶσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μὲν γὰρ νικτῆρα θεὸς ὕδασιν ἀπέπλυνε, καὶ λεντίον κατέμασσε· αὕτη δὲ οὐχ ὕδωρ ἀντλήσασα, ἀλλὰ κρουνοὺς δακρυῶν ἀφείσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Ἰησοῦ. Φεισάμενη δὲ μὴ δάκρυσιν ἁμαρτωλοῖς ἁγίους ἐνυδρίσῃ πόδας, τὸ τῶν τριγῶν κάλλος, ὡς λεντίον ὑποβάλλουσα, ἀπέμασσε τοὺς πόδας. Καὶ ἦν ἰδεῖν δλον δι' ὅλου τὸ γύναιον πρὸς θεραπείαν τοῦ Ἰησοῦ χαμπτόμενον. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ ἀνωθεν, ὡς κρήνη, δακρυῶν ἐπεμπον ὀχετοῦ· ἡ δὲ ψυχὴ, ὡςπερ νικτῆρ, ὑποκειμένη, τὰς ἐκ τῶν ποδῶν ἀποσταζούσας ἐδέχετο βράνιδας· οἱ δὲ πλόκαμοι ἀπέμασσαν, λεντίον πληροῦντες σχῆμα· αἱ δὲ χεῖρες τὸ ἀλάδαστρον τοῦ μύρου κατέχουσαι, τοὺς θεοὺς ἤλειπον πόδας, μύρῳ τὸ μύρον τιμῶσαι. Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκκατεσθὲν δοῦμα σου. Εἶδε; πῶς ἐνίκησε τὴν ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων γνώμην γυνὴ ἁμαρτωλὴ, καὶ θεῶν ἀμείρονος νόμων. Οἱ μὲν γὰρ λίθοις αὐτὸν ἐβάλλον, ἡ δὲ τοῖς τῆς εὐωδίας ὑψήφανε μύροις. Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν, ὡς ἀσύνετοι καὶ ἀγνώμονες, κακοὶ; ἡμείβοντο τὸν εὐεργετήν, λίθοις τὸν ἀκρογωνιαίον φιλοφρονούμενοι λίθον· ἡ δὲ μύρῳ ἤλειψε τοὺς πόδας τοὺς μέλλοντας δι' αὐτὴν πανημέριον εἰς τῆς ἱερείας ἵστασθαι τοῦ σταυροῦ. Καὶ τί λέγω οἱ τὸν ἀχάριστον Ἰουδαίων ἐνίκησε δῆμον, ὅπου γε ὅλων τῶν ἁγίων ὑπερηκόντισε τὸν χορόν; Ἐλαβε γὰρ χάριν, ἦν οὐχὶ ἐλαβὼν βασιλεῖς, ἥς οὐκ ἔτυχον δυναστικοί. Βασιλεῖς γὰρ θαρσεῖς καὶ τῆς οὐραίας προσοισοῦσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ δὴ κατὰ τὸν προφήτην, καὶ ἔδωκαν τὰ ὄρη, καὶ πόρρωθεν προσεκύνουσιν· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἐφίλησε (πῶς γὰρ ἦλθον μάγοι, λαβόντες ἀστέρα τῆς ἱκεσίας σύμμαχον;) ἀλλὰ πόρρωθεν ἐδορυφόρου, τῆς οικίας τάξεως τὸ μέτρον γινώσκοντες. Ὁ οὐρανὸς γὰρ μοι, φησὶ, ὁρόνος, ἡ δὲ γῆ τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ἐπαινεῖσθαι τοῖν ἡ γυνὴ, ὡς ὅλη; τῆς γῆς τὴν τιμὴν ὑποδεξαμένη· ποδῶν ἀχράντων, ὧν τὸν γόνυ ἔδην καὶ πατριὰ λείζουσιν, ἤψατο, ποδῶν ἀχράντων· ἐμερίσατο πρὸς Ἰωάννην τὸν Χριστοῦ τὸ σῶμα. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ στήθους ἀνέπεσε· θεῖαν γὰρ αὐτόθεν διδασκαλίαν ἀπομασσεσθαι ἐδεῖ· ἡ δὲ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν βαλόντας πόδας ὑπελήφεν. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς μὲν ὁ μὴ τὴν ἁμαρτίαν κρίνων, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν ἐπαίνων, ὁ μὴ τὰ παρελθόντα κολάζων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα δοκιμάζων, ἀμνηστία παρελθόντων τὰ προλαβόντα αὐτῆς κακὰ, τιμᾷ τὴν [803] γυναικα, καὶ ἐπαινεῖ τὴν μετάνοιαν, δικαιοῖ τὰ δάκρυα, καὶ στεφανοῖ τὴν πρόβειν· ὁ δὲ Φαρισαῖος ὁρῶν τὸ θαῦμα, πληττεται τὴν διάνοιαν, καὶ ἐβῶν βαλλόμενος οὐ παραδέχεται τῆς γυναικὸς τὴν μετάνοιαν· ἀλλὰ καὶ τὴν οὕτω τιμῆσαν τὸν Κύριον ἐπιβράβει τῇ λουδορίᾳ, καὶ τοῦ τιμηθέντος ἐλαττοῦ τὸ ἄξιωμα, ἀγνοῖαν αὐτοῦ καταψηφίζόμενος. Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Φαρισαῖος, ὁ καλέσας αὐτόν, εἶπεν ἐν αὐτῷ· Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταμὴ ἡ γυνὴ, ἥτις ἀπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστιν. Ὡς ἄρην καὶ ἀσύνετα, καὶ τὰ ὅλα Φαρισαῖοι ταῦτα λέγων, οὐ τῆς γυναικὸς διελέγχετο τὸν τρόπον, ἀλλὰ τῆς ἰδίας κτηγορῆς προαιρέσεως, ἀγνοῖαν αὐτὸν λέγων τίς ποτε ὑπῆρχεν ἡ γυνὴ. Οὐκοῦν οὐχ ὡς θεὸν πάντα γινώσκοντα ἐκλήσει ἐμίμησας; οὐκοῦν, ὡς λαμπρὰ κατήγορε καὶ συκοφάντα, ἀλλὰ μὲν αὐτὸν ὡς θεὸν καὶ εὐλογησάιν δυνάμενον, καταβοῆς δὲ αὐτοῦ, ὡς ἀνθρώπου καὶ μηδὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἰδότες; Οὐτο, φησὶν, εἰ ἦν προφήτης. Καὶ πόσον οὐκ βελτίων, ὡς Φαρισαῖος, ἢ ἐν Σικίμοις γυνὴ, ἡ μὴ προσητὴν εἰδού, καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν Σωτῆρα ὁμολογῆσασα εὐγνωμόνως! Κύριε γὰρ, φησὶν, ὅρα δὲ προφήτης εἰ σύ. Πῶς δὲ θαυμασιωτέρα καὶ αὕτη ἡ ἁμαρτωλὴ, ἥ; τὴν μὲν ἁμαρτίαν ὁρᾷ, τὴν δὲ μετάνοιαν οὐ βλέπει, ἀλλὰ καὶ κατακρίνει, ἦν ὁ κριτὴς δικαιοῖ, καὶ μέμψη καὶ βλαφείη, ἦν ὁ θεὸς ἀποδέξαιμενος· στεφανοῖ, τὸν ἰσοῦσα παρὰ σοὶ θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ μορφοῖ κατακαίμενον, ἔγνω καὶ ἐτίμησε, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἐκκαλύψασα τραύματα, ἔλεον ἤγχεσε, καὶ τῶν βεβιωμένων τὴν ἀμνηστία! Σὺ

δὲ τιμῆς τῇ κλήσει, ἀτιμάζεις τῇ λοιδορίᾳ λέγων· *Εἰ ἦν προσηγμένη, ἐγίνωσκον ἂν καὶ τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥεις ἀπέταται αὐτοῦ.* Ἀδύμ, ἐπειδὴ τὰ σὰ οὐκ ἤλεγξε κακὰ, ἔργον αὐτοῦ καταψηφίζῃ; ἐπειδὴ τὴν πολλοὺς κακοὺς βεβαρημένην σου στέγην ὑπῆλθεν, ἀναιρεῖ; αὐτοῦ τὴν γνώσιν; ἐπειδὴ ἤξιωσεν ἀνακληθῆναι μετὰ σοῦ, καὶ χεῖρα ἐπιβάλεῖν τοῖς ἐδέσμασί σου ἐπάνω σου καὶ οὐκ ἀπηξίωσεν, ἵνα αὐτὸν τῶν πολλῶν νομίσεις; Ἄξιός δὲ ἦσθα ξενοδογήσαι Θεῷ, ἡ τράπεζαν παραθεῖναι τῷ ἐτοιμάζοντι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἀλλὰ φιλάνθρωπος ὢν, οὐ παρητήσατο καὶ παρὰ τῶν σὺν οἰκετῶν πόμα καὶ σιτίον ὑποδέξασθαι. Τί οὖν αἰτιάσαι φιλάνθρωπον δεσπότην, ὦ Φαρισαῖε, τὸν ὁμοίως εἰς πάντας τὸν τῆς χρηστότητος ζυγὸν τάλαντεύοντα; τί δὲ τὸν κώνωπα τῆς γυναικὸς διουλῶν, τὴν κάμηλον τῶν οἰκείων κακῶν καταπίνεις; καὶ ἐπὶ σὲ μὲν μακρόθυμον εἶναι τὸν Θεὸν βούλει, ἐπὶ ταύτην δὲ ἀπότομον; τί ἐπ' ἄλλοις τοῖς ἐγγλήμασι παροξύνεις τὸν δικαστὴν, ἐπὶ τοῖς οἰκείοις συγγνωμῇ αἰτῶν; τί συνεφωνήσατε σὺ καὶ Ἰούδας περὶ τοῦ Κυρίου; Σὺ μὲν γὰρ, ὡς καθάρως ἀπὸ ῥύπου, ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι διασύρων τὴν ἀνθρωπίνον, ἄγνοιαν καταψηφίζῃ Θεοῦ· ὁ δὲ, ὡς φιλόπτωχος ἀγανακτεῖ λέγων· *Τίς ἡ ἀπώλεια τοῦ μύρου τούτου; ἡδύνατο γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς.* Ὁ τῆς ἀγνώμονος γνώμης! Ὁ τῶν ἀχαρίστων τρόπων! ἀπώλειαν τίθεις, Ἰούδα, τὴν θεραπείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάταιον ἀνάλωμα καλεῖς τὸ εἰς τιμὴν προχωρήσαν Θεοῦ; Πόσον ἐδώκαμεν ὦν ἐλάβομεν; Λογισάμεθα ἀπ' οὗπερ ὁ κόσμος ἀνεδέχθη, πόσον παρὰ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἐλέους βένους ποταμοί! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ζημίαν τὴν ἀφθονίαν· πόσας ἡ γῆ εὐωδίας βλαστάνει! πόσας ῥόδων καὶ κρίνων, καὶ στύρακα καὶ νάρδων καὶ στάκτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπ' ὧν τὸ καλὸν κατασκευάζεται μύρον! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ἀπώλειαν. Καὶ ἵνα μικρὸν ἀλάσαστον μύρου τοῖς ποσὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτεθῇ γογγύσεις; μὴ οὖν προῖκα αὐτὸ ἐλάβες, ἵνα γογγύσῃς; Ἐλαβε μύρον, καὶ ἐδεῖξες μεταβολὰς τρόπων; ἐλαβε δάκρυα, καὶ ἐστῆς πηγὴν ἁμαρτημάτων. Ποία οὖν ἐστὶν ἀπώλεια, εἰ ἐσώθη ἡ γυνή, δι' ἣν ὁ παρθέσιος ἀπεκλείσθη; δι' ἣν Ἀδὰμ συνεβλήθη; Ἀλλὰ ἐλύπησε τοῦτο [804] Ἰούδας· εἰκότως· καὶ γὰρ τὸν διάβολον ἐλύπησεν αὐτῆς ἡ σωτηρία. Εἶδε γὰρ δι' αὐτῆς λοιπὸν τὸ γένος; πρὸς μετάνοιαν μεταβαλλόμενον καὶ δάκνεται, καὶ ἀνιδῆται, οὐκ ἔχων λοιπὸν δίκτυον, δι' οὗ θηράσθαι τὸν ἀνθρωπίνον· ὅθεν καὶ σὲ εἰς τὸ γογγύσαι παρώτρυνεν. *Εἰς τί, φησὶν, ἡ ἀπώλεια αὐτῆς; ἡδύνατο γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ.* Ἦδη πρᾶσις, Ἰούδα; ἡδη προδοσίαν μελετᾷς, κακῶν ἀρχή; Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει αὐτοῦ τὴν νόσον, οὐ γυμνοῖ τὸ φιλόγυρον, ἵνα μὴ τὴν μέλλουσαν προδοσίαν ἀνακρούσῃται. Χριστὸς δὲ ἐπὶ πάντων λέγει· *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί;* τί πρὸς τοὺς προλαδοῦσι κακοὺς κακίζετε τὴν ἀνθρωπίνον; Ἀντάρκως ἔκαμε τὸν τῶν γυναικῶν γένος· μηδεὶς αὐτῶν τῆς σωτηρίας ἐμποδίζετο· μηδεὶς σκωπτεῖται τὴν λούσαν μύρῳ τοὺς πόδας, τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς βαδίζοντας ἐπὶ τῆς. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· λάβετε δὲ καμὲ μετὰ τῶν πτωχῶν· δι' ὧν γὰρ ἐπώχευστα πλούσιος ὢν, ἵνα ὤμεις τῇ ἐμῇ πτωχείᾳ πλουτήσῃτε. Ἀναιρεῖτε με, καὶ οὐκ ἐγκαλῶ· ἐνταφιάζει με αὐτῇ, καὶ γογγύζετε; Βαλοῦσα γὰρ αὐτῇ τὸ μύρον ἐπὶ τοῦ σώματος μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Οὐκ αἰδῇ οὖν, Ἰούδα, ὅτι αὐτῇ μὲν ἀμαρτωλὸς οὖσα μύρος με τιμᾷ, σὺ δὲ ἀπόστολος ὢν πράσσει με καθυβρίζεις; Καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰ πρὸς τάφον ἐτοιμάζει, ὁ δὲ μαθητὴς τῷ θανάτῳ προδίδωσι. Ἀμαρτωλὸς ἐστὶν ἡ γυνή, οἶδα· ἀλλ' οὐδὲν εἶχ' μοι χαρίσασθαι, ἡ πηγὴν δακρύων· πηγὴ τὴν πηγὴν ἐξευμενίζουσα, ἀκήχητον διδασκάλη, ἄλλον ἱλαστήριον πρᾶσομιζουσα. Ἀλλὰ καὶ δοκιμάζεις, ἄδύμ, τὸ μῦρον τριακοσίων δηναρίων ἄξιον εἶναι λέγων; δοκιμάζεις δὲ, οὐχ ἵνα αὐτῇ τὴν μεγαλοψυχίαν ἐπαινέσῃς, ὅτι ὅλον τὸν ἐκ κακῶν συναχθέντα πλοῦτον εἰς τιμὴν μύρου κατηνάλωσεν, ἀλλ' ἵνα γογγύζων δέλξης ὡς ἀπεικταίω περιέπτας κακῶν, τοσοῦτον ζημιωθείς. Ἀλλ' οὐ μέγα, εἰ τριακοσίαν δηναρίων στέγην δυσχεραίνεις, ὅπου τριακοσία λαβὼν ἀπέδωκε τὸν Κύριον. Τί γὰρ, φησὶ, θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὧμιν παραδώσω αὐτόν; Ἀθλᾷ, δοῦλος δεσπότην πωλεῖ; ἀντίστραπται ἡ τάξις; καὶ ἐγὼ μὲν οὗ τῆς ἁμαρτίας τῷ οἰκίῳ ὠνούμαι αἵματι, σὺ δὲ με τριακόνα ἀπεμπολεῖς ὀβολῶν; Εἰ δὲ

ἄνθρωπος Θεὸν πωλεῖ (δεδοσθὲν δὲ ὅτι πωλεῖ), τίς δ' ὠνούμενος; πόσου δὲ τις ἀγοράσει Θεόν; εἰ δὲ καὶ εὐωνοὶ ποιεῖς τὸ πρᾶγμα; τριάκοντά τις ὀβολῶν Θεὸν πωλεῖ ἐν ἀνθρώπῳ μορφή; ὡς οἰκέτην, ὡς βάρβαρον; Κἀν διακρίνον, πόσου μὲν τὸν ἐνοικούντα Θεόν, πόσου δὲ τὸν φαινόμενον ἀνθρώπον. *Τί μοι, φησὶ, θέλετε δοῦναι;* Σὺ τί θέλεις λαβεῖν; ἐκίνει γὰρ οὐδὲν ἔχουσι δοῦναι ἀντάξιον Θεοῦ. *Καὶ ἐστῆσαν αὐτῶν, φησὶ, τριάκοντα ἀργύρια.* Τριάκοντα ὀβολῶν ἡμισθὸν τις ἱερέων πωλεῖ; ἱερέων, τυφλῶν ὁμματούντων, χωλῶν πρὸς δρόμον ἔγειροντα; Ταῦτα λέγω, ἵνα σου καταήσῃ τὴν διάνοιαν. *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί;* ὅτι τὸν ἐν νεκροῖς ἐλευθερον, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ὡς νεκρὸν ἐτιμῆσεν; ὅτι διὰ τοῦ μύρου τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τὴν χάριν προσήμωσεν; Ἀλλὰ σὺ μὲν καρπὸν τῆς προδοσίας τὸν σχοῖνον ἔξεις· ταύτης δὲ ἡ μνήμη, ὅπου ἐκ κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον, ἀνεξάλειπτος ἔσται. Εἶπε, καὶ γέγονε τὸ ἔργον οὕτως· ὅτι τὸ τοῦ Ἀαρὼν, τὸ τοῦ Ἐλεάζαρ πέπαιται μύρον, καὶ τὸ κέρας ἤρησεν, τὸ δὲ ἀλάσαστον ταύτης παντὶ τῷ αἰῶνι ἐπεκταίνοτο, ἀκένωτον ἔχων τῆς μνήμης τὴν εὐωδίαν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν Ἰούδαν οὕτω, πρὸς δὲ τὸν Φαρισαῖον γογγύζοντα ὁ Χριστὸς οὕτω λέγει· *Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν.* Ὁ χάρτις ἀφράστου! Ὁ φιλάνθρωπος ἀρήτοτος! Θεὸς καὶ ἀνθρώπος κοινωνοῦνται, καὶ προτίθῃσι πρόβλημα καὶ κανὼνα φιλάνθρωπίας ἐκλύων αὐτοῦ τὴν πονηρίαν. *Σίμων γὰρ, φησὶν, ἔχω σοί τι εἰπεῖν,* ὁ μὴδὲν τὴν παλαιῶν εἶπον, οὐ πατριάρχῃ, οὐ προφῆτῃ, οὐ νομοθέτῃ. Τότε μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, [805] ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἔζητον, τὸ δίκαιον ἀπαιτῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ δύνασθε φέρειν τὸ δίκαιον, χάριν ἀντείστασθαι τῷ νόμῳ, ἀλάτῃν σοι μυστήριον ἔρω. Ὁ δὲ φησὶ, *Διδάσκαλε, εἰπέ.* *Δύο χρεωφειλέται ἦσαν ἐνὶ ἀνδρῶν.* Ὁρα Θεοῦ σοφίαν· ἀποσιωπᾷ τὴν γυναικα, ἵνα μὴ κακούργησιν τὴν ἀπόκρισιν. *Ὁ εἰς, φησὶν, ὄφειλε δηνάρια πεντακόσια, καὶ ὁ ἕτερος πεντήκοντα.* Φοβερός τοῦ διηγῆματος, ὁ τρόπος· γραμματεῖόν ἐστιν ὁ ἡμέτερος βίος, σοφάτως γράφον καὶ λογισμοὺς καὶ πράξεις καὶ ὀφθαλμὸν βεβασμούς καὶ ψυχῆς κινήματα. Ἀλλὰ λύει τὸν φόβον ὁ φιλάνθρωπος δικαστής, ὁ τὰ χειρόγραφα διαβήσων τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐ μόνον διαβήσων, ἀλλὰ καὶ λαβαίνειν τοῖς ὕδασι τοῦ βαπτίσματος, ἵνα μὴ ἔχῃς στοιχείου ἢ συλλαβῆς ἀπομεινὸν ὑπόμνημα γέννηται τῶν παρωχηκῶν κακῶν. *Μὴ ἐχόντων οὖν, φησὶν, αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Εἶδες φιλάνθρωπον δανειστήν, πῶς δανείζει μὲν, οὐκ ἀπολαμβάνει δὲ; πῶς δὲ ἀγνωμονούμενος οὐ ναρκᾷ, ἀλλ' ἠπλώνει αὐτοῦ τοῖς αὐτοῖς ἡ χεὶρ; *Μὴ ἐχόντων, φησὶν, αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Ἀφῆκε, μὴ ἐχόντων, οὐχὶ μὴ θελόντων ἑτέρον γὰρ μὴ ἔχειν, καὶ ἑτέρον μὴ θέλιν. Οἶδ' οὖν τί λέγω· Θεὸς οὐδὲν παρ' ἡμῖν ζητεῖ, ἡ μετάνοιαν· ὅθεν βούλεται ἡμᾶς χαίρειν ἀεὶ καὶ προστρέχειν τῇ μετανόᾳ. Ἐάν οὖν θελόντων ἡμῶν μετάνοιαι, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν ἄτονον τὴν μετάνοιαν ἡμῶν δέλξη, οὐ παρὰ τὸ μὴ θέλιν, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, οὐκ ἐκτινύομεν τὸ χρέος. Διὰ τοῦτο οὖν λέγει· *Μὴ ἐχόντων αὐτῶν, ἵνα δέλξη, ὅτι ἰδὼν αὐτοὺς βουλομένους μὲν εἰς μετάνοιαν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, μὴ δυναμένους δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν, ὡς φιλάνθρωπος αὐτοὺς συνεχώρησεν, οὐκ ἀπὸ πράξεως, ἀλλ' ἀπὸ προαιρέσεως ἐλευθερώσας τῆς ὀφειλῆς τὸ ὑπόχρεον.* *Μὴ ἐχόντων οὖν αὐτῶν ἀποδοῦναι, μὴ μαστίξας, μὴ στρεβλῶσας, μὴ ὕβρις παραδοῦς, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Τίς οὖν αὐτῶν ὀφείλει πλεον ἀγαπήσθαι; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν· Ὁ φιλολαμβάνω, ὅτι ἔφ' ἐκ πλείον ἐχαρίσατο. Βλέπε τὸν Φαρισαῖον τὸ δεινόν· ὡς εἶδεν αὐτὸν τῷ λόγῳ ἡδὴ τῆς ἀληθείας ἀποκλειόμενον, τὸ Ὁ φιλολαμβάνω, τέθεικα, φοβούμενος τελείαν τὴν ἀπόκρισιν δοῦναι. Ὁ δὲ Κύριος οὐ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνέγραψεν, ἀλλὰ τὴν ἀπόκρισιν ἀρπάσας, λέγει αὐτῷ· Ὁρθῶς ἀπεκρίθης. *Καὶ στραφείς πρὸς τὴν γυναικα, τῷ Σίμωνι ἔφη· Βλέπεις ταύτην τὴν γυναικα ἀμαρτωλὴν, τὴν σοὶ μὲν ἀπηγορευμένην, ἐμὸς δὲ σωζομένην; Εἰσηλθὼν εἰς τὸν οἶκόν σου· σὺς γὰρ οἶκος, καὶ οὐκ ἐμὸς, ὁ λοιδορίας μεστός· ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας, πόδας τοὺς διὰ σὲ κονιαθέντας, τοὺς κόπον ὑπομείναντας; ἵνα πόταν τοὺς κοπιώντας παφορτισμένους ἐλευθερώσω· ἐξ ἡμισείας τὴν τιμὴν προσήνεγκας, ἐὰ μὲν ἄνω θαυμάσας, ἐὰ δὲ κάτωθεν μὴ θεραπεύσας. Ἀλλὰ σὺ μὲν ὕδωρ εἰς τοὺς*

solvit; et conviciaris ei, quam Deus suscipiens coronat: quia videns Deum apud te in hominis forma recubentem, ipsum agnovit et coluit, et animæ suæ vulnera ostendens, misericordiam petiit et priæzæ vitæ suæ oblivione? Tu vero qui invitatione honoravisti illum, convicio inhonoras dicens: Si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum. Vecors, quia mala tua non coarguit, ignorantiam illi attribuis? quia in tuis malis multis onustas ædes intravit, cognitionem illi auferis? quia dignatus est tecum recumbere, et manum inmittere in cibos tuos, e vulgo quempiam esse putas? Dignusne eras qui Deum hospitio exciperes, aut mensam apponeres ei qui paravit mensam in deserto? At ille, benignus cum esset, non recusavit a famulis tuis potum et cibum accipere. Cur ergo incusas clementem Dominum, o Pharisee, qui benignitatem erga omnes suam æqua lance ponderat? cur calicem mulieris excolas, malorum tuorum camelum devoras? et Dominum erga te patientem, erga illam trucem esse peroptas? cur circa aliena crimina iudicem concitas, circa tua veniam petis? cur inter te et Judam convenit ut tentetis Dominum? Tu enim, quasi mundus a sorde, mulierem ob peccata traducens, de ignorantia Deum accusas; ille vero quasi pauperum amans indignatur dicens: *Ut quid perditio hujus unguenti? poterat enim venumdari multo, et dari pauperibus* (Matth. 26. 8. 9). O improbum animum! o ingratos mores! perditionem vocas, Juda, Christi cultum, et vanam impensam dicis, id quod cedit in honorem Dei? Quantum dedimus pro iis quæ accepimus? Cogitemus quanta, ex quo mundus conditus est, ab ejus natura misericordiæ flumina manant, neque illam copiam detrimento sibi esse putat Deus? quantos suaves odores germinat terra? quantam rosarum et liliorum fragrantiam, et styracem et nardum et stacten, alique ex quibus optimum unguentum conficitur? neque illud Deus perditionem reputat. Et tu quod parvum unguenti alabastrum pedibus Christi effusum sit, obnirmuras? an ideo murmuras, quod in dotem illud acceperit? Accepit unguentum, et ostendit poenitentiae modum: accepit lacrymas, et fontem peccatorum obstruxit. Quænam igitur est hæc perditio, si servata est mulier, per quam paradisi clausus fuerat, per quam Adam simul ejectus fuerat? Sed illud Juda: dolori fuit; jure quidem: nam ejus salus diabolus dolore affecit. Videbat enim per illam totum genus ad poenitentiam deinceps mutandum esse. Hinc mordetur et dolet, quod non deinceps rete habeat, quo venetur hominem: unde etiam te ad murmurandum concitavit. *Ut quid, ait, perditio hæc? poterat enim venumdari multo.* Jamne venditio adest, Juda? Jamne proditioem meditaris, malorum princeps? Sed Jesus ejus morbum animi non coarguit, non ejus avaritiam detegit, ne futuram proditioem cohiberet. Christus porro omnibus dicit: *Quid molesti estis huic mulieri* (Id. v. 10)? cur ad præcedentia mala hoc etiam malum ipsi adjicitis? Sat laboravit feminæ genus: nemo earum salutem obicem ferat: nemo traducat eam quæ unguento linivit pedes illos, qui pro ipsa ambulabant in terra. Pauperes enim habetis vobiscum, me quoque cum pauperibus accipite: propter vos enim pauper factus sum, cum divites essem, ut vos paupertate mea discerereis. Occidistis me, nec accuso vos: illa sepulturam curat meam, et murmuratis? *Mittens enim hæc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit* (Id. v. 12). Non te pudet, Juda, quod hæc, peccatrix cum sit, unguentis me honoret; tu vero, apostolus cum sis, venditionis mihi contumeliam inferas? Mulier parat ea quæ ad sepulturam spectant; discipulus vero morti tradit. Peccatrix est mulier, ut novi, sed nihil habuit quod mihi offerret nisi fontem lacrymarum: fons fontem placat, indigenti magistro alium placandi modum admovet. Sed tu pretium expleas, o vecors, et unguentum trecentis denariis

æstimas? æstimas vero, non ut mens munificentiam laudes, quod totas male parvas divitias unguenti emptione consumpserit; sed ut murmurando ostendas, te in magnum incidisse malum, tanta multitudine pecuniæ. Sed non magnum est, si trecentorum denariorum jacturam ægre feras, quando triginta denariis Dominum vendidisti. *Quid vultis mihi dare, inquit, et ego vobis eum tradam* (Matth. 26. 15)? Miser; servus Dominum vendit? inversus est ordo. Ego te sanguine meo a peccato redimo; in vero me triginta obolis vendis? Quod si homo Deum vendat (detur autem quod vendat), quis emptor erit? quanti Deum quis emet? cur vili pretio emendum proponis? quis triginta obolis Deum vendet in fornica hominis? an ut servum, an ut barbarum? Saltem discerne quanti Deum, quanti hominem qui oculis conspicitur. *Quid vultis, inquit, mihi dare? Tu quid vis accipere?* Illi enim nihil dare possunt Deo comparandum. *Et constituerunt ei, inquit, triginta argenteos.* An quis medicum gratis curantem triginta obolis vendit? medicum, qui cæcis visum restituit, claudos ad cursum habiles reddit? Hæc dico ut tuum institutum animus. *Quid molesti estis huic mulieri?* an quia eum, qui in mortuis liber est, ante mortem ut mortuum honore affecit? an quia per unguentum sepulture et resurrectionis gratiam præsignificavit? Sed tu quidem resurrectionis fructum laqueum habebis; hujus vero memoria, ubicumque prædicatum fuerit evangelium, numquam delebitur. Dixit, et res sic evenit. Nam Aaronis et Eleazari unguentum et cornu desiit, hujus vero alabastrum omne sæculum pervadit, ejusque memoriæ bonus odor non evacuat. Sed Judam sic, Phariseum vero murmurantem hoc modo Christus alloquitur: *Simon, habeo tibi aliquid dicere* (Luc. 7. 40). O gratiam ineffabilem! o benignitatem inenarrabilem! Deus et homo colloquuntur, Christus problema proponit, et benignitatis normam, ut Pharisei solvat nequitiam. *Simon, inquit, habeo tibi aliquid dicere:* quod nemini veterum dixi, non patriarchæ, non propheta, non legislatori. Tunc enim oculum pro oculo, dentem pro dente secundum jus exigebam: verum quia jus illud ferre non potestis, gratiam pro lege induco, inenarrabile tibi mysterium dicam. Ille vero ait, *Magister, dic. Duo debitorum erant cuidam viro* (Id. v. 41. et seqq.). Vide sapientiam Dei: mulierem tacet, ne ille responsionem maligne verteret. *Unus, inquit, debebat denarios quingentos, alius quinquaginta.* Terribilis narrandi modus: vita nostra syngrapha est, in qua invisibiliter describuntur cogitationes, opera, oculorum conversiones, animi motus. Sed metum solvit benignus Juxta, qui peccati chirographum decreti discindit; nec modo discindit, sed etiam aquis baptismatis abluit, ut ne vestigium elementi vel syllabæ manens, præteritorum monumentum malorum esset. *Non habentibus illis, inquit, unde redderent, donavit utrique.* Viden' humanum foeneratorem, quomodo foeneretur, nec exigit? quomodo etiam erga ingratos non torpescat, sed illis etiam manus expandatur. *Non habentibus, inquit, illis unde redderent, donavit utrique.* Dimisit non habentibus, non autem volentibus: aliud enim est non habere, aliud nolle. Exempli causa; Deus a nobis nihil requirit nisi poenitentiam: quare vult nos gaudere semper et ad poenitentiam accedere. Si ergo nobis poenitere volentibus, peccatorum multitudo poenitentiam nostram infirmam ostendat, non quod nolimus, sed quod non habeamus, debitum non solvimus. Ideo ergo dicit, *Non habentibus illis, ut ostenderet se, cum videret illos volentes quidem per poenitentiam debitum reddere, non valentes autem ob multitudinem peccatorum, utpote benignum ipsis dimississe, nec ex actu, sed ex proposito voluntatis ipsos a debito liberasse. Non habentibus igitur illis unde redderent, non flagris, non tormentis, non contumeliis adhibitis, donavit utrique. Quis ergo eorum magis diligere debet? Respondens Simon dixit, Æstimo quia is, cui plus donavit.* Vide Pharisei cautellam: ut vidit se verbo vo-

ritatis exclusum, illud, *Æstimo*, protulit, perfectam dare responsonem metuens. Dominus vero non mentem ejus, sed responsonem abripiens, dixit illi: *Recte respondisti. Et conversus ad mulierem Simoni dixit: Vides hanc mulierem peccatricem, quæ a te repellitur, a me servatur? Intravi in domum tuam; tua enim non mea domus est, quæ est convicio plena; aquam pedibus meis non dedisti, pedibus propter te pulvere conspersis, qui labores sustinuerunt, ut eos qui laborant et onerati sunt a labore liberem. Dimidiam partem honoris obtulisti, dum superiora miratus, inferiora non excoluisti. Sed tu quidem aquam pedibus meis non dedisti; hæc vero fontes lacrymarum et palpebris emittens, peccati sui sordes abstergit. Osculum mihi non dedisti; utinam nec Judas dedisset, qui osculo me prodidit! hæc autem, ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti: nam Oleum peccatoris non impinguet caput meum (Psalm. 140. 5); quomodo enim caput honorasset, qui pedes neglexerat? hæc vero pedes etiam, ut in prophetia ferebatur, unguento unxit: Unguentum enim, inquit, evacuatum nomen tuum (Cant. 1. 2); evacuatum, non effusum. Quia enim vas Judaicæ sententiæ sordidum erat, ideo ex*

alabaistro vestro in pedibus meis evacuatum est unguentum, ut ex me in gentes boni odoris gratia emanaret. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa: quia tu, cum me contubernalem excepisti, non osculo honorasti, non unctione excoluisti; hæc vero quæ multorum oblivionem malorum impetravit, honoravit me et lacrymis et unguentis, quasi duplicem craterem miscens. Beatam ergo prædicemus mulierem, quæ Evæ mala obtexit; peccatricem illam meretricem, quæ bona conciliat, quæ poenitentiae modos ostendit, quæ benignitatis legem aperuit, quæ ipsum judicem advocatum habuit, quæ lacrymis iudicii lamentum vicit. Quotquot ergo adestis, imitamini ea quæ audistis, ac meretricis non voluptatem, sed fletum amulamini. Voluptas quippe fletum genuit, fletus solutionem conciliavit. Abluite ergo corpus vestrum, non aquis, sed lacrymis; ungite membra, non unguentis, sed castitate; induite, non texturam ex serico, sed incorruptum continentiae vestimentum; ut eandem consequamini gloriam, gratiam emittentes Agno Dei, qui tollit peccatum mundi. Ipsi gloria, honor et adoratio, cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE (Matth. 26. 39). IN MAGNA PARASCEVE.

—□—

Non dissimiles sunt Ecclesiæ doctores matri prolis amanti, quæ nullum laborem recusat ut dilectissimos filios nutriet. Quemadmodum enim illa mammas proferens perennem lactis escam dilecto infanti præbet: ita et Ecclesiæ doctor, mentis suæ mammas filiis Ecclesiæ proferens, cum animi desiderio lac sugere hortatur: ac sicut mater postquam infans lac sugere desiit, duriorum panem in micæ resolvens, oleraque condita, et igne emollita in cibum afferens vitam tenellis infantibus subministrat: ita et doctor post institutionem divinarum sermonum, quasi misso lacte, panem verbi explicatu difficilis gladio Spiritus dissecans, ac diversas interpretationes speculationumque Scripturarum in unam doctrinæ mixtionem colligens, verbi cibum attemperatum filiis suis imperfit. Idcirco nos, dilecti, postquam præteritis diebus vos facili sermone tanquam lacte nutritimus, ad doctrinæ speculationem vos agamus, Spiritu sancto vobis sermonis cibum condicente. Panis autem verbi in mensa Scripturarum nobis talis apponitur: Cur Dominus noster Jesus Christus, qui pro omnium vita passionem et mortem subiturus venit, cum ad præclaram crucem accederet, dixit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Plerique enim sapientia scopum non intelligentes, nec attendentes thesaurum in hoc dicto absconditum, metum ipsi imputant. Sed agite nos quoque, dilecti, cum ipso sicut infantes colloquamur, ut ejus sensa in nobis quasi infantes transferamus. Dicamus ergo illi non ut perfecti, sed sicut infantes: Quare, Domine, veniens ut pro nobis pauereris et crucifigereris, times et sic precaris: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Si te ipsum exinanisti formam servi accipiens, nemine cogente, cur nunc altum rogas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Atqui coarctabar is et festinabas ad hunc calicem bibendum dicens: *Baptismo habeo baptizari: et quomodo coarctor, usquedum bibum illum* (Luc. 12. 50)? et qui coarctabar is et festinabas ad bibendum illum, jam recusas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? num ignorabas te pro nobis mortem esse passurum? Atqui tu dicebas, *Oportet Filium hominis tradi et crucifigi, et tertia die resurgere* (Matth. 16. 21). Cur ergo, cum prope crucem advenisti, recusas et dicis, *Si possibile est, transeat hic calix*? Et si hoc volebas, cur Petrum te cohibentem increpasti? dico-

bas enim: *Oportet Filium hominis crucifigi et sepeliri, et tertia die resurgere*. Dicebat vero Petrus: *Absit a te, Domine, non erit tibi hoc*: cui indignatus dicebas, *Vade post me, satana, scandalum es mihi, quia non sapies ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* (Matth. 22. 25). Si ergo illum tunc increpabas ut humana loquentem, cur nunc illud quæris quod ille impedire volebat, et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? Te Creatorem visibilibus et invisibilibus esse discimus: nam morbos tactu manus curasti, mortuorum resoluta corpora verbo firmasti, fontes sanguinis per sinitas vestimentorum exsiccasti, ex quinque panibus quinque millia virorum satiasti, ventis et mari imperasti, et omnia tibi cum tremore obediunt; et tot miraculorum Opifex, qui mortem solvisti, nunc mortem times et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? Si tu mortem times, in quo tandem vite spem habebimus? si mortem times, quomodo dicis, *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25)? Vita enim et resurrectio mortem numquam timebunt. Quid sibi vult illud quod dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? num tu ignoras, qui nosti omnia antequam fiant? ignoras nunc possibile sit hunc calicem transire? Et quomodo dicebas, *Nemo novit Patrem, nisi Filius* (Matth. 11. 27)? et Patrem nosti, quo majus nihil est, an vero calix possit transire ne scis? cur Paulus quoque dicit, *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus* (Hebr. 4. 13. et 12); ac rursus, *Vita enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio accipit, et peritings usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis*. Si ergo nulla est creatura invisibilis in conspectu ejus, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, quomodo tu nunc ut ignorans dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me*, nisi quodpiam occultum mysterium sit in verbo? Non tibi competi, Domine, tale dictum: nam Deus es, Dei Filius, Verbum, sapientia, virtus, lux, sol justitiæ, fons immortalis, vita æterna, nobis qui peccato mortui sumus resurrectio. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. O quam difficile dictum est, quam arduum, quam obscurum! o quam arctum et quam multos exercitat homines! Doce nos, Domine, hoc verbi tui mysterium: nam tui sumus, et tibi credidimus. Ne extollatur in blasphemiam sua Enuo-

πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ πηγάς δακρύων ἐκ τῶν βλεφάρων ἀφείσα. τῆς ἀμαρτίας αὐτῆς τὸν ῥύπον ἀπέσμηξε. *Σὺ μοι φίλημα οὐκ ἔδωκας*· ὡς εἶθε μήτε Ἰουδας ὁ φιλήματι τὴν προδοσίαν ἐργασάμενος· αὕτη δὲ, ἀφ' ἧς εἰσηλθεῖν, οὐ διέλιπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. Ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἠλείψας· Ἐλαίον γὰρ ἀνατριβώσῃ μὴ λιπαρὰ τὴν κεφαλὴν μου· πῶς γὰρ εἶχε τὴν κεφαλὴν τιμῆσαι, ὁ ποδῶν ἀμελήσας; αὕτη δὲ καὶ τοὺς πόδας προφητικῶς ἠλείψα *μύρον*· *Μύρον* γὰρ, ψῆσιν, ἐκκενωθὲν *δρομά* σοι· ἐκκενωθὲν, οὐκ ἐκχυθὲν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σκευὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς γνώμης ὑπόσθητον ἦν, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀλαστοροδικῆς ὡμῶν ἐν τοῖς ποσὶ μου ἐξεκένωθη τὸ μύρον· ἵνα δι' ἐμοῦ εἰς τὰ ἔθνη μετοχευθῇ τῆς εὐδοκίας ἡ χάρις. Οὐ *χάριον*, λέγω σοι, ἀφένεται αὐτῆς *αἱ ἀμαρτίαι* αὐτῶν *πολλὰι*· ὅτι σὺ μὲν ἡμωροφίον με δεξάμενος, οὐ φιλήματι ἐτίμησας, οὐδὲ ἀλείμματι ἐθεράπευσας· αὕτη δὲ πολλῶν κακῶν ἀμνηστίαν λαβοῦσα,

ἐτίμησέ με, ἐκ [806] δακρύων καὶ μύρον οἶονε διφυῇ κρατήρῃ κερασασμένη. Μακαρίσωμεν οὖν τὴν ἀνθρώπων, τὴν τὰ τῆς Ἐβας καλύψασαν κακὰ, τὴν ἀμαρτωλὸν, τὴν πόρνην, τὴν πρόξενον τῶν ἀγαθῶν, τὴν δείξασαν μετανοίας τρόπους, καὶ γυμνίσασαν φιλανθρωπίας νόμον, τὴν αὐτὸν τὸν χριτὴν συνήγορον ἐσχηκυῖαν, τὴν δάκρυσι νικήσασαν τὸν τῆς κρίσεως ὄδυρόν. Ὅσοι οὖν πάρεστε, ζηλώσατε ἅπερ ἠκούσατε, καὶ τῆς πόρνης μὴ τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ τὸν θῆλον μιμήσασθε. Ἡ ἡδονὴ μὲν γὰρ τὸν θῆλον ἐγέννησεν, ὁ θῆλος δὲ τὴν λύσιν προσέειπεν. Λούσατε οὖν ὡμῶν, μὴ ὑδασιν, ἀλλὰ δάκρυσι, τὸ σῶμα· ἀλείψατε μὴ μύροις, ἀλλὰ ἀγνεῖα τὰ μέλη· ἐνδύσασθε μὴ τὰ ἐκ στερῶν ὑφάσματα, ἀλλὰ τὸ ἀφθαρτὸν τῆς σωφροσύνης ἱμάτιον· ἵνα τῆς αὐτῆς τύχῃτε δόξης, χάριν ἀναπέμποντες τῷ ἀμύνῳ τοῦ Θεοῦ, τῷ αἵροντι τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω ἀπ' ἐμοῦ. Τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ.

Ὅθεν ἀποφασίσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι μετὰ φιλοτέκνῳ, πάντα πόνον καὶ κόπον ὑπομενούσῃ διὰ τὴν τῶν φιλάτων τέκνων ἀνατροφήν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνη τὴν μασθὸν προτίχουσα, τὴν τοῦ γαλακτος ἀκάματον τροφήν τῷ φιλάτῳ παρέχει, ὡσαύτως καὶ ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος τὴν θλην τῆς διανοίας προῖκαλλόμενος τοῖς παισὶ τῆς Ἐκκλησίας, πόθῳ ψυχῆς ὑφαικνὺς τὸ γάλα τοῦ λόγου παρακαλεῖ. Καὶ ὡς περὶ ἡμετέρας τὴν ἐκ τοῦ γαλακτος ἀνατροφῆς διαγωγὴν, καὶ τὸν δυσόρυπτον ἄρτον διαλύει, καὶ τὰ λαχανικά βρώματα ἀρτύματα νοστήσασα, καὶ πυρὶ περιλεῦσασα, ὑπερήτης τῆς ζωῆς τῶν οικειῶν τέκνων γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος μετὰ τὴν κατήχησιν τῶν θεῶν λόγῳ, καὶ οἶονε μετὰ τὴν γαλακτοτροφίαν, καὶ τὸν δυσερμήνευτον ἄρτον τοῦ λόγου τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος διαλύει, καὶ τῶν ποικίλων καὶ διαφόρων ἐρμηνεύων καὶ θεωριῶν Γραφικῶν εἰς μίαν κρᾶσιν διδασκαλίας συναγαγὼν, νοστήμον τὸν λόγον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τρεφομένοις παισὶ μεταδίδωσι. Αἰὶ δὴ καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, ἐν ταῖς προλαβοῦσαις ἡμέραις τοῖς εὐθυλῶτοις; λόγοις ὑμᾶς γαλακτοτροφήσαντες, νῦν πρὸς διδαγμάτων θεωρίαν ἄγωμεν, τοῦ ἁγίου Πνεύματος νοστήμον ὡμῶν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας ἀρτύοντες. Ἔστι δὲ ἡμῖν προκειμένος ἐπὶ τῆς τῶν Γραφῶν τραπέζης, ὁ ἄρτος τοῦ λόγου τούτου. Διὰ τί ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς ἐληλυθὼς ἀναβέβησθαι τὸ παθεῖν καὶ θανεῖν, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν ἀοιδίμον σταυρὸν λέγει· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω ἀπ' ἐμοῦ*. Πολλοὶ γὰρ μὴ νοήσαντες τὸν σκοπὸν τῆς σοφίας, καὶ τὸν κεκρυμμένον θησαυρὸν ἐν τῷ ῥήματι, μὴ προσεσηκότες, δειλίας αὐτοῦ καταγυγῆλυσιν. Ἀλλὰ δεῦρο καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τέως πρὸς αὐτὸν, ὡς περὶ νήπιον διαλεχθῶμεν, ἵνα τὰ ὑπ' ἐκείνου ἡμῖν νοήματα ὡς νηπίοις διαπορθεύσωμεν. Εἰπωμεν τοίνυν πρὸς αὐτὸν, οὐκ ὡς περὶ τέλει, ἀλλ' ὡς νήπιος· Τίνος ἔνεκεν, Κύριε, ἐλθὼν τοῦ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλθὼν τοῦ σταυρωθῆναι, δειλίᾳ καὶ εὐχῇ λέγων· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω ἀπ' ἐμοῦ*; Εἰ αὐτὸν ἐκένωσας μορφήν ὁσίου λαθὼν, μηδενὸς σε ἀναγκάσαντος, τί νῦν ἄλλον ἀξίως καὶ λέγεις· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω*; Καὶ μὴν συνεῖχον καὶ ἐσπεύδεις· τοῦ πίνειν τὸ ποτήριον τοῦτο. Ἐλέγεις γὰρ, *Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι*· καὶ πῶς συνέχομαι, ἔως οὗ πῶς αὐτό; καὶ ὁ συνεχόμενος καὶ σπεύδων τοῦ πίνειν αὐτό, παραιτεῖς καὶ λέγεις· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω*. Μὴ γὰρ ἠγνώεις, ὅτι ἡμελλες ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ὑπομένει; Καὶ μὴ σὺ λέγεις, ὅτι· *Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι*. Τί οὖν ἐλθὼν ἐγγὺς τοῦ σταυροῦ παραιτεῖς καὶ λέγεις· *Εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον [807] τοῦτο παραλῆτω*; Καὶ εἰ τοῦτο ἐβούλου, τί τῷ σὺ μαθητῇ Πέτρῳ κωλύοντι σὲ ἐπειμῆσαι; λέγεις γὰρ, *Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου σταυρωθῆναι καὶ παρῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι*. Ἐλεγε δὲ καὶ Πέτρος· Ἰλαῶς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· πρὸς δὲ ἀναγκαῆς ἐφης,

Ἔκατε ὀπίσω μου, σατανα· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ οὖν ἐκεῖνυ ἐπειτίμησας τότε, ὡς ἀνθρώπινα φθεγγόμενυ, τί νῦν ἐπιτίτεις δὲ τότε ἐκεῖνος ἐκώλυε, καὶ λέγεις· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω*; Σὲ κτιστὴν τῶν ὁρωμένων καὶ μὴ ὁρωμένων μανθάνομεν εἶναι· καὶ γὰρ νόσους ἀφ' ἡμετέρων ἐθεράπευσας, καὶ νεκρῶν λελυμένα σώματα διὰ ῥήματος ἐπέψας, καὶ πηγὰς αἱμάτων κρασπίδοις ἱματίων ἐξήρανας, ἐκ πάντα ἄρτων πεντακισχιλίους ἀνδρας εἰς κόρον διέθρεψας, ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπειτίμησας, καὶ πάντα σοι ὑπήκουσαν τρόμῳ· καὶ ὁ τοσοῦτων θαυμάτων δημιουργὸς, καὶ θανάτων λυτήριος· νῦν θάνατον φοβῇ, καὶ λέγεις· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω*; Καὶ εἰ σὺ θάνατον φοβῇ, ἐν τίνι λοιπὸν ἔξομεν τῆς ζωῆς τὰς ἐλπίδας; καὶ εἰ φοβῇ θάνατον, πῶς λέγεις, *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις*; Ζωὴ γὰρ καὶ ἀνάστασις θάνατον οὐδέποτε φοβεῖται. Τί δὲ ἐστὶ καὶ ὁ λέγεις· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω*; Ἄρα ἀγνοεῖς, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀγνοεῖ; πότερον δυνατόν ἐστιν, ἢ ἀδύνατον παραλθεῖν τὸ ποτήριον; Καὶ πῶς ἔλεγες· *Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ Υἱός*; καὶ τὸν μὲν Πατέρα ἐπιγινώσκεις, οὐ μὲν οὖν οὐδὲν ἐστὶ, τὸ δὲ ποτήριον, αἱ δὲ αὐτὸν ἐστὶ παραλθεῖν, οὐ γινώσκεις; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· *Οὐκ ἐστὶ ἀφανὴς ἐρώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ*; καὶ πάλιν, *Ζωὴ γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκερήρης, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάσαν μάχην διστομον, καὶ δικτυόμορος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἀρμών τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας*. Εἰ οὖν οὐκ ἐστὶ κτιστὴς ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πῶς σὺ νῦν, ὡς ἀγνῶτος, λέγεις, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω ἀπ' ἐμοῦ*, ἐν μὴ τι ἢ ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἐν τῷ λόγῳ; Οὐ πρέπει σοι, Κύριε, ὁ λόγος οὗτος· Θεὸς γὰρ εἰ, Θεὸς Υἱός, Λόγος, σοφία, δύναμις, φῶς, ἥλιος, δικαιοσύνη, πηγὴ ἀθάνατος, ζωὴ αἰώνιος, ἀνάστασις ἡμῶν τῶν τῇ ἀμαρτίᾳ τεθανάτωμένων. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παραλῆτω*. Ὡς πῶς δυσέφικτός ἐστιν ὁ λόγος καὶ δυσθεώρητος καὶ δυσδιάκριτος; ὡς πῶς στενός ἐστι καὶ τεθλιμμένος παρὰ πολλοὺς ἀνθρώπους; Ἰδὲ καὶ ἡμεῖς, Κύριε, τὸ μυστήριον τοῦτο τοῦ λόγου σου· σοὺ γὰρ ἔομεν, καὶ σοὶ ἐπιστάσομεν. Μὴ ἐπαίρεσθαι ὁ γίγας ἐν τῇ βλασφημίᾳ αὐτοῦ Εὐδῆμιος, μηδὲ ὀνειδίζετε παρεμβολὴν Κυρίου Ἰσραὴλ· ἐκαίνο; μὲν γὰρ ἡμεῖς ὀνειδίζεις, εἰς σὲ δὲ τὸν Δεσπότην ἡμῶν ἀντρέχει ἡ ὕβρις. Ἐξέγειρον τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐγκείμενον νοῦν, καθάπερ τὴν πρῶταν τὸν Δαυὶδ· ὅς ἡμῖν ἕνα λόγον λίθον, ἵνα δι' αὐτοῦ σφενδονήσαντες, τὸ κεφάλαιον τῆς δυσσεβείας αὐτῶν διαλύσωμεν, ἵνα γνῶν πάσα ἡ παρεμβολὴ σήμερον· *Ὅτι σὺ ὁ Κύριος ὕψιστος, μόνος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Πολλοὶ ἡμῖν ὁ αἰρετικῶν ἐπείκειται· σύλλογος, τί λέγων; Ὅρξ πῶς φοβεῖται καὶ δειλίζ; ὁρξ πῶς εὐχεται; τῷ

Πατρι λέγων· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*; Νῦν Εὐνόμιος χαίρει, νῦν Ἀρείος εὐφραίνεται, ὡς εὐρηκότες ῥήματα βλάσφημα κατὰ τῆς ἀληθείας συρίζοντα. Ἀλλὰ μὴ εὐφρανθήητε, πάντες οἱ ἀλόφουλοι· συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιντος ἡμᾶς. *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*. Γινώτε, ἔθνη, καὶ ἡτεῖσθε. Ἐάν γάρ πάλιν ἰσχύσῃτε, πάλιν ἡττηθήσεσθε, καὶ ἢν ἂν βούληται βουλεύσασθε, διασκηδᾷτε Κύριος. Τὴ γὰρ σκέπη Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Ὁ ποτήριον ζωῆς καὶ ἀθανασίας μεμωστωμένον! ὁ λαβόντες Εὐνόμιος καὶ Ἀρείος, τῇ οἰκείᾳ κακοπιστίᾳ ἐπιβολώσαντες, ποτίζουσι τῷ πλησίον ἀνατροπὴν δολερὰν, οἱ τὴν ἐν αὐτῷ [808] γλυκύναν χρᾶσιν τὸν νοσητὴν πικρὰν εἶναι νομίζοντες, καὶ μήτε τὴν, *Οὐαί*, φωνὴν φοβούμενοι, λεγούσης τῆς Γραφῆς· *Οὐαί τῷ ποτίζοντι τῷ πλησίον αὐτοῦ ἀνατροπὴν δολερὰν! Οὐαί οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκύν, καὶ τὸ γλυκύν πικρὸν*· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς! *Οὐαί οἱ συνετοὶ ἐν θανοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐαυτῶν ἐπιστήμονες!* Ἡμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, λαβόντες τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τὴν ἐν αὐτῷ γέμουσαν διδασκαλίαν πόθῳ ψυχῆς ἀρυσώμεθα. *Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστί, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Οὐχ ὡς σὺ νομίζεις, Ἀρείε, ἅρα δειλιά ὁ Κύριος ἡμῶν, ἡ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγει· πῶς γὰρ ἂν ἐφοβῆτο ὁ ἐξουσίαν ἔχων θανεῖν καὶ μὴ θανεῖν; λέγει γάρ· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*. Εἰ μὲν γὰρ ἠναγκάσθω ὑπὸ τίνος, καλῶς ἔλεγεσ αὐτὸν δειλιάν· νῦν δὲ αὐτὸς λέγει, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*· τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἀναγκάζομαι ὑπὸ τίνος; ἐπεὶ καὶ ἔλεγεν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· ἀλλ' ὥσπερ ἑμαυτὸν ἐκένωσα, μορφήν δούλου λαβὼν, μηδενὸς με ἀναγκάζοντος, καὶ ἑμαυτοῦ τὸ σῶμα ψκοδόμησα. Ἡ γὰρ σοφία ψκοδόμησεν ἐαυτὴν ὅλον· τὸν αὐτὸν τρόπον δύναμαι καὶ ἐμὴν μου τὸ σῶμα θανάτῳ διὰ τῆς ζωῆς ἔχειν. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ λέγων, Ἀύσατε τὸν γὰρ τούτων, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔργου αὐτὸν. Ὅστε οὐν οὐ δειλιάω, οὐδὲ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγω, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*, ἀλλ' ἀποκρύπτω μυστήριον λόγον προβαλλόμενος. Τοῦτο τὸ ῥήμα δὲλεῖν ἐστὶ τῷ διαβόλῳ· δεῖ με αὐτὸν τοῦτοῖς τοῖς ῥήματι ἀγκίστρευσαι. Εἶδὲ με ὁ διάβολος πολλὰ σημεῖα πεποιχέντα, δτι νόσους ἀπὴ χειρὸς ἰθεράπευσα, δτι λεγεῶνας δαιμόνων ῥήματι ἐφυγάδευσα, δτι λεπρῶν χαλαζώματα δίκην πτεῦον τῷ λόγῳ ἀπέεστα, δτι παραλελυμένα γόνατα φωνῇ ἔπηξα, δτι ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπέτειμσα, καὶ πάντα μοι ὑπήκουσαν τρόμῳ· καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων θεωρήσας με εἶναι Ἰῶν Θεοῦ, ἐνόησαν δτι· Ἐάν ἐγὼ σταυρωθῶ, ἐκείνος ἀπόλετο· ἐάν ἐγὼ κατέλθω εἰς τὰ καταχθόνια, τοὺς μοχλοὺς αὐτοῦ τοὺς αἰδηροὺς συντρίψω; καὶ τὰς πύλας αὐτοῦ τὰς χαλκὰς συνθλάσω. Καὶ ταῦτα θεωρήσας, φοβούμενος φεύγει στήσαι τὸ πολυτίμητόν μοι [τὸ] τρόπιον τοῦ σταυροῦ. Τί οὖν ἐγὼ ποίω; Ὡς σοφὸς αἰεὶς ὑποκρίνομαι δειλιάν, ὑποκρίνομαι φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, καὶ λέγω· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Ἰνα ἐκεῖνος ἐκ τῶν τοιούτων ταπεινῶν μου ῥημάτων νομίσας· με ἀνθρωπιν εἶναι δειλὸν, φεύγοντα τὸν θάνατον, σπεύσῃ ἐν μέσῃ τῇ γῇ στήσαι τὸ ζυλοπαγὲς μυστήριον τοῦ σταυροῦ, ὡς νομίζει, κατ' ἐμοῦ. Δεῖ με οὖν ὡς σοφὸν αἰεὶα τεχνάσασθαι κατ' αὐτοῦ, δεῖ με πάντα ὀπμομεῖναι ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ἐτεχνάσατο ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς τοῦ Ἀδὰμ ἀπωλείας, πολλῶ μᾶλλον ἐγὼ τεχνάσομαι ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας. Ῥήμασι δολεροῖς ἠπάτησε τὸν Ἀδὰμ, ῥήμασι θεϊκοῖς ἀπατηθήσεται ὁ δολερὸς. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ*. Ἐάν μὴ ὁ αἰεὶς, δτε χαλᾷς τὸ ἀγκίστρον εἰς τὴν θάλασσαν, ποτὲ μὲν ἐνὸς τῷ ἀγκίστρῳ, ποτὲ δὲ ὡς φεύγοντα δαίξῃ τὸν σκώληκα, τῇ χειρὶ ὑφέλκων, οἱ ἰχθύες οὐκ ἐφάλλονται. Περιέσθῃκα τῷ ἀγκίστρῳ μου τῆς θεότητος τὸν σκώληκα τοῦ σώματος· ἐχάλασα τὸ ἀγκίστρον κεκρυμμένον ἐν τῷ σκώλῃ τοῦ σώματος εἰς τὸν βυθὸν τοῦ βίου τοῦτου· ἐάν μὴ ὁ σκώληξ ὡς σκώληξ κινήθῃ, ὁ βυθὸς αἰσθητὸν ἔσται οὐκ ἐπὶ τῇ γῇ ἀγκίστρον. Δεῖ με τοίνυν ὡς σκώληκα σχηματίζεσθαι, καὶ λαλῆσαι· Ἐγὼ γὰρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἀνθρωπος· ἐν ἐκείνῳ;

ἐπιδράμῃ καὶ ἀίεται τῷ ἀγκίστρῳ, καὶ ἐκχυθῇ ὑπ' ἐμοῦ, καὶ πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ ἰωβ· Ἀξείς δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. Γίνομαι ὡς ἀνθρώπος δαιλιῶν, γίνομαι ὡς φεύγων τὸν θάνατον· εἶπα, *Περὶ λυγρὸς ἐστί ἡ ψυχὴ μου ἰὼς θανάτου*· εἶπα, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Ἀκούων ἐκεῖνος τούτων τῶν ῥημάτων, χαίρει καὶ εὐφραίνεται· σπεύδει γὰρ τὰ ἐναντία μου πράττειν. [809] Ὅταν ἀκούσῃ, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*, εὐφραίνεται· καὶ τί λέγει ἐν ἐαυτῷ; Καὶ οὗτος ἀνθρώπος ἐστί. Κατέπιον τὸν Ἀδὰμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακώβ, τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφῆτας· καταπίω καὶ τοῦτον. Ἰδοὺ γάρ, ὡς ἀνθρώπος, δειλιά· ἀνθρώπος ἐστί· καταπίω αὐτόν. Καταπίνῃ με ὡς ἀνθρώπου, καὶ εὐρήσει με ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ ὡς Θεὸν ἐργαζόμενον. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Καταπίνῃ τὴν ζύμην τοῦ σώματος, καὶ εὐρήσει τὸν ἀνθρώπου τὸν ἀσθεστον τῆς θεότητος, δεινῶς αὐτὸν ἐνδοθεν κατακαίοντα· *Πῶρ γὰρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν*. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Λαλήσω ὡς ἀρνίον, οὐ θέλω βλάπτειν αὐτὸν τὴν τιλιβουσαν μάχαιραν τῆς θεότητος, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος. Καταπίνῃ με ὡς ἀρνίον, καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν τῆς εἰσιερχομένης μαχαίρας κατακτενηθήσεται· *Οὐκ ἦλθον γὰρ εἰρήνην βαλεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μάχαιραν*. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Κρύπτω τὸν ποιμένα Θεὸν ἐν τῷ ἀρνίῳ τοῦ σώματος· οὐ θέλω φανερώσαι τὸν ποιμένα Θεὸν, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος· ἐάν ἴδῃ τὸν ποιμένα, ἀφίσταται ὁ λύκος. Λαλήσω ὡς ἀρνίον. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Λαλήσω ὡς ἀρνίον μὴ ἔχον ποιμένα· ἐγενόμην γὰρ ὡσεὶ ἀνθρώπου; ἀσθητῆς. Καταπίνῃ με ὡς ἀρνίον, καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν ποιμένου τῇ βακτηρίᾳ τοῦ σταυροῦ συνθλασθήσεται. Μασήσεται τὸν κόκκον τοῦ τινάπαις, καὶ εὐρήσει τὴν δριμυτητα τῆς θεότητος δεινῶς αὐτὸν βασανίζουσαν· μασήσεται! με ὡς ἀνθρώπου, καὶ εὐρήσει τὴν στερεάν πέτραν σφοδρῶς τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ συγκλῶσαν· ἵνα μάθῃ μηκέτι ἀνθρώπου μασθῆσαι· καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον· Ὁ δὲ Θεὸς συνθλάσει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Εἰ ᾗδε ὁπόλιν ἐστί τὸ ποτήριον τοῦτο, ὅπερ ἐγὼ εἰρωνεία ἀπέυχομαι, ἐκεῖνος ἂν ἠξίατο παρελθεῖν· κατ' ἐκείνου γὰρ ἐστί κεντητήριον, τοῖς δὲ ἐμοῖς σωτήριον. Ὅταν με καταπίνῃ, τότε αἰσθησεται ἐν κατέπιεν· ὅταν ἴδῃ δὲ τὸν ἥλιον ἀφανίζόμενον, ἡμέραν σκοτισμένην, τότε καὶ αὐτὸς πικρανθήσεται· καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον· Ὁ ὀδὸς κἀνὼς ἐπικράνθη συναντήσας σοι. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Μὴ οὖν σκανδαλίζετω ὁμας τὰ τοιαῦτα ῥήματα ἐν σοφίᾳ λεγόμενα· ἐκδέχασθε καὶ ἡέσθε τὴν ἐκδοσὶν τῶν λόγων μου, καὶ τότε θαυμάσατε τὴν σοφίαν τῶν ῥημάτων μου. Νομίζει μωρόν μου τὸ τέχνασμα εἶναι· καὶ οὐκ οἶδεν δτι *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί*· νομίζει ἐκ τῶν τοιούτων ἀσθενεστάτον με εἶναι, καὶ οὐκ οἶδεν δτι *Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί*· οὐκ οἶδεν, δτι ἐγὼ μὲν πίνω τὸ ποτήριον, ἐκεῖνος δὲ μεθυθήσεται καὶ σκοτισθήσεται, οἱ δὲ ἐμοὶ ἐξυπνισθήσονται καὶ ἐγερθήσονται. Νῦν χαίρει ἀκούων τῶν τοιούτων μου ῥημάτων, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*· ὅταν μὲντοι καταπίνῃ με, ὅταν ἴδῃ πέτρας σχιζόμενας, καὶ τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς τάφους ἀναθρηγγνύμενος, κἀκεῖνον αὐτὸν βαλίζόμενον, καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναπηδώντας καὶ εἰς οὐρανὸν ἰασημένους, τότε μετανοήσῃ καὶ πειθήσῃ ἐπ' οἷς νῦν χαίρει. Οὐκ οἶδεν δτι, ἢν ἰσθῇ παγίδα, ἐαυτῷ ἰσθῇ, καὶ αὐτὸς ἐμπεσεῖται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Ἀδελφὸν ἄνθρωπε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον*, *ὃν εἰργάσατο*· οὐκ οἶδεν δτι ἐν μέλλει ἰσθῇ σταυρὸν, ἐμοὶ μὲν ἐστί πασθός, ἐκεῖνός δὲ σταυρός· ἐμοὶ μὲν ἐστί θάλαμος, ἐκεῖνός δὲ θάνατος. Ὁ ποτήριον, διαβόλου κεντητήριον, δαιμόνων φυγαδεύτηριον, ἀμαρτιῶν λικμητήριον, ζωῆς ἐργαστήριον, ἀμαρτιῶν ἱαστήριον, ἀθανασία· ποτήριον! Πλὴν, οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ. Ἐγὼ δὲ δύστηνος ἐστί, ὅσα εἶπον, ἐγένετο· ἤκουσά μου· ἐγὼ δὲ ᾗδε, δει πάντοτε μου ἀκούεις. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἠξίαμην παρελθεῖν τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἵνα μὴ νομίσας διὰ τῆς εὐχῆς μου παρέρχε-

mius ille gigas, neque exprobrat castris Domini Israel : ille namque nobis exprobrat, et in te Dominum nostrum redecitur contumelia. Excita mentem et cor nostrum, ut mitissimum Davidem : da nobis unum verbi lapidem, ut illum funda jacentes, caput impietatis eorum dissolvamus, ut hodie omnes in castris cognoscant, *Quoniam tu solus es Dominus altissimus super omnem terram* (Psal. 82. 19). Magnus nobis instat hæreticorum cœtus, quid dicens? Viden' quomodo timeat ac formidet? viden' quomodo Patri supplicet dicens, *Pater, si possibile est, transeat a me calix?* Nunc Eunomius gaudet; nunc Arius lætatur, quasi invenerint blasphema verba quæ contra veritatem sibilent. Verum ne lætemini omnes alienigenæ : contritum enim est jugum percutientis nos : *Nobiscum Deus* (Num. 14. 9). Cognoscite gentes, et superemini. Si enim rursus invalueritis, rursus vincemini, et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Deus. Os enim Domini hæc loquutum est : *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* O calicem vitæ et immortalitatis plenum! quem accipientes Eunomius et Arius, et prava sua fide sordidantes, propinant proximo subversionem insidiosam, qui dulce ejus sensum temperamentum amarum esse putant : neque illud, *Væ*, formidant, dicente Scriptura : *Væ ei qui propinat proximo suo subversionem insidiosam* (Habac. 2. 15). *Væ qui dicitis animum dulce, et dulce amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes* (Isai. 5. 20-21). Nos autem, dilecti, accipientes calicem Domini nostri, contentam in ipso doctrinam cum desiderio animi hauriamus. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Non ut tu existimas, Ari, formidat Dominus noster, aut mortem timens hæc loquitur? quomodo timuisset ille, qui potestatem habebat moriendi et non moriendi? dicit enim : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18). Si namque coactus a quopiam fuisset, recte dixisses ipsum timuisse; nunc autem dicit ille : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; id est, Non ego a quopiam, quandoquidem dicit, Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam.* Sed sicut memetipsum exinanivi, formam servi accipiens, nemo me cogente, mihiq; corpus ædificavi : nam *Sapientia ædificavit sibi domum* (Prov. 9. 1) : eodem modo possum corpus morte solutum per vitam excitare. Ego enim sum qui dixi : *Solveite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). Itaque non timens, nec formidans mortem illud dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix;* sed occulti mysterii verbum proferens. Hoc dictum e-sc est diabolo : oportet me ipsum his verbis quasi hamo capere. Videbat diabolus me multa signa fecisse, morbos manu curavisse, legiones demonum verbo fugasse, leprosorū pustulas verbo quasi ventilabro obrasisse, paralyticorum genua verbo firmasse, ventos et mare increpasse, omniaque mihi cum tremore obdivisse; ac cum ex ipsis operibus videret me esse Filium Dei, cogitavit, si ego crucifigerer, se periturum esse; si ego descendere in inferos, vectes ipsius ferreos me confracturum, et portas æreas contritum esse. His ille conspectis, refugit et timet ne pretiosum crucis tropæum erigam. Quid ergo facio? Ut sapiens piscator metum et timorem mortis simulo, et dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix;* ut ille ex humilibus his verbis meis putans me hominem esse timidum, qui mortem fugerem, festinaret in medio terræ ligni crucis mysterium erigere, contra me, ut putavi. Oportet igitur me, ut sapientem piscatorem, contra illum arte uti; oportet me omnia sustinere pro omnium vita. Si enim ille ab initio arte usus est ad Adam exitium, multo magis ego arte utar pro omnium salute : verbis dolosis Adamum decipit, verbis divinis docipietur dolosus ille. *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me.* Nisi

piscator, cum hamum demittit in mare, aliquando vermem in hamo poneret, aliquando vermem ut fugientem monstraret, pisces non insilirent in eum. Hamo divinitatis meæ vermem corporis circumposui : densi hamum, occultatum sub verme corporis, in profundum vitæ hujus; nisi vermis ut vermis moveatur, qui hamo capiendus est ad hamum non accedet. Oportet ergo me in vermis figuram transire et loqui : Nam *Ego sum vermis, et non homo* (Psal. 21. 7); ut ille accurrat, et hamum aggrediatur atque a me trahatur, impleaturque quod scriptum est in Jobo : *Agas autem draconem in hamo* (Job 40. 20). Me gero ut homo timens, et mortem fugiens; dico, *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. 26. 38); dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Hæc ille verba audiens gaudet et lætatur : festinat enim ut contra me agat. Cum audit, *Pater, si possibile est, transeat calix iste,* lætatur : et quid dicit in seipso? Hic quoque homo est. Deglutivi Abrahamum, Isaacum et Jacobum, patriarchas et prophetas : hunc quoque deglutiam. Ecce namque ut homo timet : homo est, deglutiam illum. Deglutiat me ut hominem, et in ventre suo inveniet me operantem ut Deum. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Deglutiat fermentum corporis, et inveniet carbonem inextinguibilem divinitatis, ipsum graviter intus urentem : nam *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Loquar ut agnus, nolo ut videat splendenter gladium divinitatis, ne fugiat lupus ille. Deglutiat mo ut agnum, et ab eo qui intus est triplicis aciei gladio confodietur : *Non veni pacem mittere illi, sed gladium* (Matth. 10. 34). *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Abscondo pastorem Deum in agno corporis : nolo manifestum reddere pastorem Deum, ut ne lupus fugiat : si pastorem videat, abscedit lupus. Loquar ut agnus : *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Loquar ut agnus, qui pastorem non habet : nam factus sum sicut homo sine adjutorio. Deglutiat me ut agnum, et ab eo, qui intus est, pastore baculo crucis conteretur : mandet granum sinapis, et inveniet acrimoniam divinitatis graviter ipsum cruciantem : mandet me ut hominem, et inveniet firmam petram, quæ dentes ejus vehementer confringet; ut discat non ultra homines mandere, et implebitur id quod scriptum est : *Deus conteret dentes ejus in ore ipsius* (Psal. 57. 7). *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Si sciret qualis sit hic calix, quem ego per simulationem deprecor, ipse precaretur ut transiret : illum namque confodit, meis autem est salutaris. Cum me deglutiet, tunc sentiet quem deglutierit : cum viderit per me solem obtenebratum, diem obscuratum, tunc ipse in amaritudine erit; et implebitur id quod scriptum est : *Infernus subter exacerbatus est, occurrens tibi* (Isai. 14. 9). *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Ne itaque vobis offendeulo sint hæc verba sapienter dicta : expectate, et videbitis verborum meorum eventum, et tunc mirabimini sapientiam eorum. Putat stultum esse Dei artificium, ac nescit illud, *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus* (1. Cor. 1. 25) : ex his verbis inferi me infirmisimum e-se; ac nescit illud, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Nescit me quidem libitum esse calicem, ipsum vero inebriandum et obtenebrandum esse, meos autem e somno surrecturos et erigiluros. Nunc gaudet his auditis verbis meis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix :* cum vero deglutierit me, cum viderit petras acissas, et monumenta sepulcræque dirupta seque ipsum discissum, et mortuos resiliences, atque in calum exsistentes, tunc de iis dolabit de quibus nunc gaudet. Nescit se eum quem parat laqueum in seipsum parare, foreque ut in ipsum incidat, secundum hanc scripturam, *Laqueum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam, quam fecit* (Psal. 7. 16) : nescit crucem illam quam erecturus est, mihi lectam, sibi crucem fore; mihi thalamum, sibi mortem. O calicem, qui diabolum confodit, demonias fugat! o scelerum ventilabrum, vitæ officinam, pec-

catorum propitiatorium, immortalitatis poculum! *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Scit infelix omnia quæ dixi, facta fuisse: audivit dicentem, *Gratias tibi ago, Pater, quia exaudisti me: ego autem sciebam quia semper me audis* (Joan. 11. 41. 42). Nunc vero quia precatus sum ut calix mortis transiret, ut ne existimans per orationem meam calicem esse transiturum, circa crucis negotium segnior flecter, orationis eventum dubium reddo, et dico, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Patri meo assigno mortis potentiam; etsi ego potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Divinam meam dignitatem tegmentis rationabilibus occulto; verbis humanis divinitatis meæ potentiam abscondo; dico, *Non sicut ego volo, sed sicut tu.* Nescit cæcus ille meam et Patris mei voluntatem unam esse: *Omnia enim quæcumque habet Pater, mea sunt* (Joan. 16. 15); et, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Suspendet granum frumenti, et cum deglutierit me, videbit seipsum a triplici funiculo strangulari. At fortasse dicit auditorum quispiam: Erga Christus illiusit diablo: an licebat ipsi illudere ei? Cui respondehimus: Lege Scripturas, et invenies ipsum Patrem Moysi dicentem: *Vides quantum illiusi Egyptiis* (Exod. 10. 2)? Itaque Dominus etiam illiusit diabolo et dæmonibus. Oportebat enim ipsum derideri ut stultum et magnifice loquentem ac dicen-

tem: *In fortitudine mea faciam, et in prudentia manuum mearum auferam terminos gentium, et orbem totum et nidum comprehendam, et ut derelicta omnia tollam, et nullus erit qui resistat mihi* (Isai. 10. 13. 14). Oportebat ergo et illum et dæmonas illiusi, ut ostenderet Christus illos qui sese ita jactarent pueris esse insipientiores. Certa nesciebant quid facerent: nam *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (1. Cor. 2. 8). Prænuuntiabat autem propheta de hoc dracone, fore nempe ut illuderetur, dicens: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei* (Psal. 103. 28). Sed ne longius orationem extendentes, videamur impedire eos qui secundum nos volunt Scripturæ sensum clarius efferre, hic silentio sermoni finem imponamus. Hoc enim caput tractandum suscepimus, non quasi possemus nihil prætermittere, sed ut secundum facultatem nostram dissereremus, studiosisque occasionem daremus: *De sapienter occasione, et sapienter erit* (Prov. 9. 9). Vos autem, dilecti, ex Scripturis colligentes ea quæ hæc dicta firmare possunt, quæ capto difficultiora sunt, magis explicate. Neque enim timoris causa Dominus noster, ut diximus, calicem mortis recusat, sed divina dispensatione; ut ex meis perquam minimis verbis et sententiis, exque vestris laboribus gloria Christo referatur, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN PARABOLAM SECUNDUM LUCAM, QUÆ SIC HABET: HOMO QUIDAM DESCENDEBAT, ET INCIDIT IN LATRONES (Luc. 10. 30).

~~~~~

Vere secundum divinum Apostolum, *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium* (1. Cor. 9. 24). Cucurrit hodie sacerdos, cucurrit Levita, et Samaritanus solus accepit præmium. Illos enim, qui ante se venerant et cucurrerant, sine labore currens transilivit: quæ enim illi, qui legem edocti erant, non fecerant, recte fecit alienigena. Illi namque videntes in alio communem naturam periclitantem, viscera misericordiæ occluserunt, et clausis oculis jacentem illum quasi columnam mortuam præterierunt, sicut ille olim dives projectum foribus suis Lazarum: Samaritanus vero infidelis, imo fidelior sacerdotibus, rerum suarum oblitus, peregrinum consolatus est, et misso urgenti negotio, ad curandum vulneratum festinavit, et quam non noverat legem implevit, ac quæ legis erant omnia perfecit. Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ sunt legis faciunt; hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia, et inter se invicem cogitationibus accusantibus (Rom. 2. 14. 15). Quid ergo ait evangelista? *Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones: qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis, abierunt semivivo relicto. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via: ac viso illo præterivit. Similiter et Levita, cum esset secus locum, ut venit et vidit, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, et videns eum, misericordia motus est: et appropinquans alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum; et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit. Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait illi: Curam illius habe; et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero, reddam tibi* (Luc. 10. 30-35). Discamus ergo quæ sit Jerusalem, quæ Jericho, qui latrones in quos incidit, quod vestimentum quo exuerunt illum, quæ plagæ quas homini imposuerunt, et cur abierunt semivivum relinquentes; quis sacerdos, quis Levita, quis Samaritanus; quid oleum, quid vinum, quæ ligamina, quid jumentum, quid stabulum, quis stabularius, qui duo denarii, quæ su-

pererogatio quam reddere promisit, quis reditus Samaritani. Quis ergo est homo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho? Jerusalem est paradisus, Jericho hic mundus; homo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, est primus parens Adam: excidens enim ex paradiso, descendit in Jericho. hoc est in hunc mundum. *Et veniens incidit in latrones*; id est in malignos dæmonas sanguinarios: qui excentes illum vestimento immortalitatis, quod ante peccatum gestabat, induerunt eum foliis ficus. *Quis foliis ficus?* Quia ficus aspera est et acerba. Quoniam autem post peccatum asperitas rerum adfuit illi et amaritudo multa, ideo indutus est foliis ficus. *Et plagis impositis*, id est, hujus vitæ doloribus. *In sudore vultus tui comedes panem tuum*; et, *Spinæ et tribulus germinabit tibi terra*; et, *In doloribus paries filius* (Gen. 3. 17. 18. 19). Hæc sunt plagæ animæ. *Et abierunt, semivivo relicto.* Neque enim Adam transgressus legem Dei, inter vivos erat, neque omnino mortuus, quod non omnino Deum negasset. *Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via.* Non dixit, *sacerdos egyptius*, sed *sacerdos egyptius*. Nam *sacerdos egyptius* est, cum quis inspirato et fortuito advenit; *sacerdos egyptius* vero est, cum quis per Dei providentiam aliquid fecerit. Hic vero per Dei providentiam descendit sacerdos illa via, *Ac viso illo præterivit. Similiterque Levita.* Quis ille sacerdos, quis Levita? Sacerdos est lex Moisaica; Levita propheticus sermo. Hi itaque per Dei providentiam venerunt ad curandum eum qui a latronibus sauciatus fuerat: cum non possent autem illum curare, præterierunt. His igitur jacentem erigere non valentibus, venit Samaritanus. qui est Dominus Christus, custos animarum nostrarum; Samaritanus enim significat custos. Ideo dicit: *Samaritanus iter faciens venit.* Nec dixit, *Venit ad eum*, sed, *Venit secus eum*; id est, carnem gestans sicut ille, corporali passioni subjectus ut ille, sed sine peccato. *Et videns eum, misericordia motus est super eo, et accedens alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum.* Quæ sunt ligamina, quid oleum, quid vinum? Ligamina sunt præcepta Christi; oleum, sanctum chrisma; vinum, mysterium fidei. Per hæc tria

σθαι τὸ ποτήριον, καὶ οὐκ γίνεσθαι περὶ τὸ πρῶτον τοῦ σταυροῦ, τῆς εὐχῆς μου τὴν ἐκδοσὶν ἀμφόβολον ποιῶ, καὶ λέγω, Πλήρ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Τῷ Πατρὶ μου προσάπτω τὸ θάνατόν τὴν ἐξουσίαν· καίτοι αὐτὸς ἐξουσίαν [810] ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Κρύπτω τὸ θεῖόν μου ἀξίωμα πετάλοις λογικοῖς· κρύπτω τὸ ἐξουσιαστικόν μου τῆς θεότητος λόγοις ἀνθρωπίνους· λέγω, Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Οὐκ οἶδεν ὁ τυφλὸς, ὅτι τὸ ἐμὸν θέλημα καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς μου ἓν ἐστίν. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν. Πλήρ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Κρεμάσει τὸν κόκκον τοῦ αἵτου, καὶ ὅταν καταπέτῃ με, ἔψει αὐτὸν ὀπὸ τοῦ ἐντρίτου σχοίνου δεινῶς ἀπαρχόμενον. Ἀλλ' ἰσως ἐρεῖ τις τῶν ἀκούοντων· Καὶ ἀρὰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ; ἢ ἐξὸν ἦν ἐμπαίζειν αὐτῷ; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι· Ἀνάγνωθι τὰς Γραφάς, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν τὸν Πατέρα λέγοντα πρὸς Μωϋσέα· Ὁρᾷς πόσα ἐμπέπειχα τοῖς Αἰγυπτίοις; Τοιγαροῦν καὶ ὁ Κύριος ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμονιν. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν ὡς ἀνόντον γλευσάσθηναι τὸν μεγαλοβρυμούνα, καὶ λέγοντα· Ἐν τῇ ἰσχύν μου ποιήσω, καὶ ἐν τῇ συνθέσει τῶν χειρῶν μου ἀφελῶ θρία θθῶν, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην, ὡς νοστίαν κατα-

λήφωμαι, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐδαίς ἐσται, δὲ ἀντελεῖ μοι. Ἐκεῖ αὐτὸν τοῖνον ἐμπαίχθηναι καὶ τοὺς δαίμονας, ἵνα ἀποδείξῃ τοὺς τὰ ταῦτα καυχωμένους καὶ παιδίων εἶναι ἀνοητοτέρους. Αἰὶ οὐτε ἐγνώσαν ὁ ἐποιοῦν· Εἰ γὰρ ἐγνώσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἔσταυρώσαν. Προανέειναι δὲ καὶ ὁ προφήτης περὶ τοῦ δράκοντος τοῦτου, ὅτι ἐμπαίχθησεται, λέγων· Δράκων οὗτος, ὃν ἐκλάσας ἐμπαίξεν αὐτῷ. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ μηχανούντες τὴν λόγον, δόξωμεν ἐμποδίζειν τοὺς μεθ' ἡμᾶς βουλομένους φαιδρότερον τῆς Γραφῆς τὸ νόημα παραδοῦναι, ἐνθάδε σιωπῇ τὸν λόγον ἡμῶν στείλωμεν. Προήχθημεν γὰρ εἰπεῖν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὐχ ὡς δυνάμενοι ἀπαρλεῖπτως εἰπεῖν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐαυτῶν δύναμιν διηγήσασθαι, καὶ ἀφορμὴν δίδοναι τοῖς φιλομαθεῖσι· Ἀδού γὰρ σοφῶ ἀφορμῇ, καὶ σοφώτερος ἐσται. Καὶ ὁμῶς δὲ, ἀγαπητοί, ἐκ τῶν Γραφῶν ἀναλεξάμενοι πρὸς σύστασιν τῶν εἰρημένων, μερίζοντες λευκάνετε τὴ δυσθεώρητον νόημα. Οὐ γὰρ δειλίας ἐνεκα ὁ Κύριος ἡμῶν, καθὼς προείπαμεν, ἐνέχεσθαι τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομίᾳ θεϊκῇ· ἵνα ἐκ τῶν ἐμῶν ἐλαχίστων ῥημάτων τε καὶ νοημάτων καὶ ἐκ τῶν ὁμιητέων πῶς ὅσα Χριστῷ ἀναπεμφοῖ, νῦν καὶ ἀπὸ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου παραβολὴν λέγουσαν, Ἀνθρώπος τις κατέβαινε, καὶ λησταὶς περιέπεσεν.

Ὅντως, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, Οἱ ἐν σταδίῳ ἐρέχοντες, πάντες μὲν ἐρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον. Ἐδραμε σήμερον ὁ ἱερεὺς, ἔδραμε καὶ λευίτης, καὶ ὁ Σαμαρείτης μόνος ἔλαβε τὸ βραβεῖον. Τοὺς γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἐλθόντας καὶ δραμόντας ἀκόπως δραμῶν παρεπήδησεν· ἃ γὰρ οἱ νομομαθεῖς οὐκ ἐποίησαν, ταῦτα κατῴρθωσεν ὁ ἀλλόφυλος. Οἱ μὲν γὰρ ἰδόντες ἐν ἐτέρῳ τὴν οἰκίαν κινδυνεύουσαν φύσιν, τὰ σπλάγχνα ἀπέκλεισαν τῆς συμπαιδείας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμύσαντες, ὡς στήλην νεκρὰν τὸν κείμενον ὑπαρέσθον, ὡς καὶ ποτε ὁ πλοῦστος πρὸ τῶν θυρῶν αὐτοῦ ἐρριμμένον τὸν Ἀδάρον· ὁ δὲ ἄπιστος Σαμαρείτης, πιστότερος δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἱερέων, τῶν οἰκείων ἐπιλαθόμενος πραγμάτων, παρεμυθήσατο τὸν ξένον, καὶ τῆς ἐπιεικείας αὐτὸν χρεῖας ἐπιλαθόμενος, πρὸς τὴν θεραπείαν τοῦ πεπληγμένου ἤπειλετο, καὶ τὸν νόμον οὐκ εἰδὼς, ἐπλήρωσε, πάντα πεποιηκὺς τὰ τοῦ νόμου. Ὅταν γὰρ ἔσθῃ τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ἐργάζονται, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, θαντοῖς εἰσι νόμοι· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου ῥησέον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμπατηροῦσιν αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, [811] καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τὴν λογισμῶν κατηγοροῦντων. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν; Ἀνθρώπος τις κατέβαινε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὴν, καὶ λησταὶς περιέπεσεν, οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπέθεντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Κατὰ συντυχίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινε ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρήλθε. Ὁμοίως δὲ καὶ λευίτης γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἔλθων καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρήλθε. Σαμαρείτης δὲ τις ἐδύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ προσελθὼν κατέθηκε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπικύρην ἔλαιον καὶ οἶνον. Ἐπιβίβας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἵδιον κτήνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τὴν ἀβρίον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐκμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐν ἀνδραγαθίᾳ σου. Μάθωμεν οὖν τίς ἐστιν ὁ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τίς ὁ Ἱεριχὴν, καὶ τίνας αἱ λησταὶ οἱ περιέπεσε, καὶ τί τὸ ἐνδύμα ὃ ἀπέδυσαν αὐτὸν, καὶ τίνας αἱ πληγαὶ αἱ ἐπιβλήθησαν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ διὰ τί ἀπῆλθον ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα, καὶ τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ λευίτης, καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος, καὶ τίνας, οἱ ἐπίδεσμοι, καὶ τί τὸ κτήνος, καὶ τί τὸ πανδοχεῖον, καὶ τίς ὁ πανδοχεὺς, καὶ τί τὰ δύο δηνάρια, καὶ τί τὸ προσάναλμα καὶ προσεπηγγεῖλατο προσάποδοναι, καὶ τίς ὁ ἐκπαιδὸς τοῦ Σαμαρείτου. Τίς οὖν ὁ ἀνδραγαθὸς ὁ καταβαλὼν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὴν; Ἡ Ἱερουσαλὴμ

ἐστιν ὁ παράδεισος, ἡ Ἱεριχὴν, ὁ κόσμος οὗτος· ἄνθρωπος δὲ ὁ καταβαλὼν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὴν, ὁ πρωτόπλαστός ἐστιν Ἀδάμ· ἐκπαιδὼν γὰρ ἐκ τοῦ παραδείσου κατήλθεν εἰς Ἱεριχὴν· τοῦτέστιν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Καὶ ἐλθὼν λησταὶς περιέπεσε· τοῦτέστιν, τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τοῖς φονικωτάτοις· οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν τὸ ἐνδύμα τῆς ἀθανασίας, ὃ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐφόρει, ἐνδύνουν αὐτὸν φύλλα συκῆς. Διὰ τί φύλλα συκῆς; Ὅτι τραχέα εἰσι καὶ πικρά. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν τραχύτης προσγένετο αὐτῷ πραγμάτων καὶ πικρία πολλή, διὰ τοῦτο ἐνδύσασθαι φύλλα συκῆς. Καὶ πληγὰς ἐπέθεντες, τοῦτέστιν, τὰς βιωτικὰς ὀδύνας. Τὸ, Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου, καὶ, Ἀνάγκας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ· σοὶ ἡ γῆ, καὶ, Ἐν λύκαις τέξῃ τέκνα· αὗται αἱ πληγαὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἀπῆλθον ἀφέντες αὐτὸν ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Οὐτε γὰρ ἐν ζῶσιν ἦν παραβάς· ἦν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδάμ, οὐδὲ τελείως ἐνεκρώθη, ὡς μὴ τελείως ἀρνήσασθαι τὸν Θεόν. Κατὰ συντυχίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινε ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ εἶπε, Κατὰ συντυχίαν, ἀλλὰ, Κατὰ συντυχίαν· Κατὰ συντυχίαν γὰρ ἐστιν, ἀπροόπτως καὶ ἀπροσδοκῆτως, ὅταν ἐξ αὐτομάτως τις παραγίγηται· κατὰ συντυχίαν δὲ ἐστιν, ὅταν τις κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ τί ποιῇ. Ἐνταῦθα οὖν κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ κατέβαινε ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλθε. Ὁμοίως δὲ καὶ λευίτης. Τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ λευίτης; Ἱερεὺς μὲν ἐστιν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, λευίτης δὲ ὁ προφητικὸς λόγος. Οὗτοι μὲν οὖν κατὰ πρόνοιαν μὲν Θεοῦ ἦλθον ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ τοῦ τετραυματισμένου ὡπὸ τῶν ληστῶν· μὴ δυνήδυντες δὲ θεραπεύσαι αὐτὸν, ἀντιπαρήλθον. Τούτων οὖν μὴ ἰσχυσάντων ἀναστῆσαι τὸν κείμενον, ἔρχεται Σαμαρείτης, ὃς ἐστιν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ φύλαξ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· Σαμαρείτης γὰρ ἐρμηνεύεται φύλαξ. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπε· Σαμαρείτης δὲ τις ἐδύων ἦλθε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι· Ἐλθε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ', Ἤλθε κατ' αὐτὸν, τοῦτέστι, σαρκοφύλαξ κατ' αὐτὸν, πάει σωματικῷ ὑποκείμενος κατ' αὐτὸν ἀναμαρτήτως. Καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ προσελθὼν κατέθηκε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπικύρην ἔλαιον καὶ οἶνον. Τίνας οἱ ἐπίδεσμοι, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος; Ἐπίδεσμοι εἰσιν αἱ παραγγελίαι τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔλαιον, τὸ χρῆμα τὸ ἅγιον, οἶνος δὲ τὸ μυστήριον τῆς πίστεως. Διὰ τῶν τριῶν τούτων τὰ ψυχικὰ ἡμῶν θεραπεύεται τραύματα. Ἰσασιν οἱ μεμυρημένοι τὰ λεγόμενα. Ἐπιβίβας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἵδιον κτήνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον. Ἰδὼν κτήνος· λέγει τὸ σῶμα ὁ Χριστὸς, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐνέλαθεν ἐκ τῆς ἀχράντου παρόντος. Ἀνεβίβας οὖν ἐπὶ τὸ ἵδιον κτήνος· τὸν τετραυματισμένον ὡπὸ τῶν λη-

στών· ἐπειδὴ, κατὰ [812] τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, Ἀδ-
τὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους
ἐδόξασεν. Καὶ ἤρπεν εἰς πανδοχεῖον, τοῦτέστιν,
εἰς τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπεμλήθη αὐτοῦ, τὸ
πρότερον αὐτῆς δι' αὐτοῦ. Ἐπὶ τὴν αὐρίον δὲ ἐξ-
ελθὼν, τοῦτέστι, μετὰ τὴν ἀγίαν ἀνάστασιν, ἐκβαλὼν
δύο θηνάρια, δέδωκε τῷ πανδοχεῖ. Τίς ἐστὶν ὁ παν-
δοχεὺς, καὶ τί τὰ δύο θηνάρια; Ὁ πανδοχεὺς Παῦλος ὁ
ἀπόστολός ἐστιν, ὁ προβληθεὶς τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ·
πανδοχεὺς δὲ ἐκλήθη διὰ τὸ πάντας δέχεσθαι, καὶ πάν-
τας ἔλκειν εἰς σωτηρίαν. Ἐκβαλὼν δύο θηνάρια ὁ Χρι-
στὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν
Διαθήκην, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, εἰπὼν αὐτῷ· Ἐπιμελή-
θητι αὐτοῦ· σοί, φησὶ, παραβίβωμι τὸν ἐξ ἔθνων λαόν,
τὸν τετραυματισμένον ὑπὸ τῶν ληστῶν φονικωτάτων·
μόνον ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὁ δ' ἂν προσδαπάνησας,
ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανερχέσθαι με ἀποδώσω σοι. Τί οὖν πρὸς

ἐδαπάνησε Παῦλος τοῖς θηνάριαις; Τὰς δέκα τι· σαρα·
ἐπιστολάς, ἃς διεπέμψατο τοῖς ἔθνεσι. Τί ἐστὶ τὸ, Ἐγὼ
ἐν τῷ ἐπανερχέσθαι με ἀποδώσω σοι; Ἐν τῇ δευτέ-
ρᾳ μου παρουσίᾳ, ὅταν ἔργωμαι κτήνως καὶ νε-
κρούς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανερχέσθαι με, ἀποδώσω σοι ἃ
προσδαπάνησα· καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος λέγει· Τὸν
ἀνὴρα τὸν καλὸν ἠγάπησμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα,
τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς
δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος
ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής· οὐ μόνον δὲ
ἐμοί, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἡρακλήσοσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐ-
τοῦ. Τοῦ τοιοῦτου οὖν, ἀδελφοί, στεφάνου γένοιτο καὶ
ἡμᾶς ἐπιτυγεῖν πάντας, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ εἰν
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς γέννησιν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου, προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ.

Εὐκαιρος ἡμέρα ἑορτῆς καὶ πανδήμου χαρᾶς, ἐν ᾗ
ὑπεμνήσθη τὸν Γαβριὴλ τὴν λειτουργίαν καὶ τοῦ Ζαχα-
ρίου τὴν ἱερατείαν, καὶ ἰννοῦ τὸν ἀφονία καταδικα-
σθέντα τῇ ἀπιστίᾳ. Ἡκούσας γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ
Λουκᾶ, τοῦ ἀνοίξαντος ἡμῖν σήμερον τὸ ψυχοφελές ἱα-
τρεῖον. Ἰατρός γάρ ἦν καὶ τῇ τέχνῃ ὁ εὐαγγελιστὴς
Λουκᾶ· ἀλλὰ τότε μὲν σωματικὸν θεραπευτής, νῦν δὲ
πνευματικὸν περιουσιότης· τέχνη τέχνην κατέλλαξε, καὶ
περιοδείᾳ περιόδειαν διεδέξατο. Τί οὖν ὁ Λουκᾶς, ὁ εὐ-
φυὴς ἱατρός; Ἡκούσας αὐτοῦ ἀρτίως λέγοντος. Κατὰ
τὸ ἔθος, φησὶ, τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι,
καὶ εἰσῆλθεν εἰς ναὸν τοῦ Θεοῦ Ζαχαρίας, καὶ ἄπαν
τὸ πλῆθος ἦν τοῦ λαοῦ προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ
τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἄρχθῃ
ἐν τῷ ἔσθῳ ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυ-
μιάματος. Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος
ἔλασεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ
φοβοῦ, Ζαχαρία, ὅτι εἰσῆκούσθη ἡ δέησίς σου· καὶ
ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ
καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Ὁ τοῦ παραδό-
ξου καὶ μυστικοῦ θαύματος! Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἀν-
είπε τῷ ἀγγέλῳ. Ἄλλην παράκλησιν ἵκαιοιτο, καὶ
ἄλλην ἐλάμβανεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσήυχοτο, καὶ τέκνον
πατὴρ ὠνομάζετο· συγγνώμην πλημμελημάτων ἐζητεῖ,
καὶ ἀγόνου μήτρας ἐπαγγελίας ἐδέχετο. Ἠθέλησε γὰρ
ὁ Ζαχαρίας· τὰς ψυχὰς τῶν ἁμαρτησάντων λαθῆναι, ἡ
τὴν κοιλίαν τῆς Ἐλισάβετ ὀγκωθῆναι. Δικαίως ὁ Ζαχα-
ρίας ἐταράχθη φόβῳ συσχεθῆναι· ἄνθρωπος γὰρ ἦν τροπὴ
δουλεύων, εἰ καὶ ἱερατικὸν ἀξίωμα περιεβέβλητο. Εἶπε
δὲ Ζαχαρίας εὐθέως· κατὰ ψυχὴν μόνον, ὡς εἶδε τὴν ἄγ-
γελον· Πάνη τοῦ ἀνδρός ἡ ἐπιστάσις, ξένη τῶν ῥημάτων
ἡ ἐπαγγελία. Τίς οὖτος, ὁ θεοπαρόντων ποδὶ τὸν ἱερὸν
ναὸν βηματίζων; τίς οὖτος, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστη-
ρίου τοῦ θυμιάματος παρεστώς; τίς οὖτος, ὁ ἀλλομόρ-
φου θέας μορφαῖς περιεστράπτων; τίς οὖτος, οὐκ εἶδον
ἄνθρωπον περὶ τὸν, οὐδ' αὖ πετεινὸν ἀνθρωπομόρφον.
Τίς οὖτος, ὁ φόβῳ τὴν ἐμὴν ψυχὴν περιέρχων; τίς οὗ-
τος, [813] ὁ φωσφόρος ἀπὸ στόματος, κεκλεισμένων τῶν
χειλέων καλὸν μέγαλα; τίς οὖτος, ὁ τῆς ἐμῆς ἐφημε-
ρίας ἐφεδρευτής; τίς οὖτος, ὁ τῆς ἐμῆς προσείας ἐμ-
ποδιστής; Ἐξω τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ περιμένει με προ-
σευχόμενον, ὡς τοῦ βασιλέως τοῦ ἐπουρανίου ἀντιγρα-
φεῖ· καὶ οὗτος ἐνδὸν κατέχει με. Αἱ ἐμοῦ δεήσεις
ἀπέδωκαν τῷ βασιλεῖ, συγγνώμην αἰτοῦντες, ὡς πλημ-
μελήσαντες. Ταῦτα εὐχομαι ὑπογραφῆναι, ἵνα τῷ λαῷ
τὴν ἐπιθυμίαν κομίσω, ἵνα τῆς ἐφημερίας μου τὴν ἐργα-
σίαν ἐπιδείξω. Παῦσαι τοίνυν, ὅστις εἶ, ὁ ἐκφοβὸν με. Εἰ
ἡ δέσπεμς τοῦ ἀγγελοῦ, συνεδέου ἂν τῇ χρεῖᾳ μου,
συνέπαυες τὸς ἔξω δακρύουσι, συνεβλήθου τοῖς θλιβο-
μένοις. Ἀπὸ τοίνυν. Τίς εἶ ὁ ἐκφοβὸν με; Οὐδεὶς μοι
λόγος παιδός· τί μοι τέκνον ἐπαγγελίας σημαίνει; τί
κέρδος τῷ λαῷ, ἂν ἐγὼ τέκνον ἔξω; τί δὲ βρῶλος, ἂν
Ἐλισάβετ παιδίον θηλάσῃ; τί κέρδος, ἂν ἐγὼ κληρονό-
μον τοῦ βίου καταλείψω; Ἀπὸ τοίνυν ὁ ἐκφοβὸν με,
ὅστις ἂν εἰ· ἀπὸ τοίνυν ἂν ἐμοῦ. Προβέβηκατες ἐσμέν·
καρτήληθεν ὁ καιρὸς, ἐσθέβη τοῦ γάμου ἡ
ἐπιθυμία· ὁ χρόνος τὴν θέρμην κατέφυξεν, ἡ στείρωσις
τὸν καρπὸν ἠρνήσατο, ἡ φύσις πρὸς αὐτὴν ἐστασίασε·
τεθνήκαμεν ἀμφοτέρω τῷ μέρει τῆς μίξεως· ὁ ἡ νεότης

οὐκ ἦνθησε, πῶς γῆρας βλαστήσει; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ
Ζαχαρίας εἰκότως. Ὁ δὲ ἄγγελός φησι πρὸς αὐτόν, κα-
θὼς ἀρτίως ἤκουες· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, μὴ δὲ λογι-
σμοῖς ταράττω· ἄγγελός εἰμι φωτὸς, καὶ οὐχὶ σκότους·
Γαβριὴλ εἰμι ἐγὼ, εἰς τῶν ἀρχόντων τοῦ ἐπουρανίου βα-
σιλέως· πρόστα, μα κομίζω, οὐκ ἐξουσία κελεύω. Ἀπε-
στάλην μνηύσαι σοι, οὐχὶ ἐφοδὸν ποιῆσαι σοι. Σχῆμα
περιβέβλημαι, οὐχὶ δὲ γυνὴ τῇ οὐσίᾳ σου φαίνωμαι. Φεί-
δεται γὰρ σου τῆς ζωῆς ὁ ἀποστασίας με. Μὴ φοβοῦ,
Ζαχαρία· ἀπεστάλην εὐαγγελισσάσθαι σοι, οὐχὶ δὲ θαμ-
θῆσαι σε. Τὸ γῆρας προβάλλη, καὶ τὴν ἄγονον πολιάν,
καὶ τὴν ἀσπορον μήτραν. Καὶ τίς ὀλέων γενεᾶ; Θεοῦ
τὸ δῶρον· μὴ γὰρ ἀνθρώπου τὸ εὔρεμα; οὐκ ἤκουσας
τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιῶν ἀνθρώπον,
καὶ πλάσσω ἐν ἀνθρώπῳ πνεῦμα; Ἀπιστεῖς, Ζαχα-
ρία; Πῶς ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη; πῶς ἡ Εὐὰ ἐκτίσθη; πῶς
ὁ Ἰσαὰκ ἐγεννήθη; Ὑπακούσας Ἀδὰμ οὐκ ἐσθάρη·
καὶ σὺ ἰερὸς ὢν ἀπιστεῖς; Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ Θεῷ
πάν ῥῆμα, Ζαχαρία; Διὰ τὸ γῆρας ἀντιλέγει, ὡς πρε-
σβύτης; σωματικὴν νέκυρσιν δραστικώτερον ὀρίζεσθαι Θεοῦ;
Εἰ μὴ εἶδες τὸν Ἀδὰμ, καλῶς ἀμφέβαλες. Φυσικὴν
ἀσθένειαν προβάλλη, καὶ θεϊκῆς ἐπαγγελίας παρουσίας
οὐ πιστεύεις, ἀλλ' ἀμφιβάλλεις καὶ φιλονεικεῖς; Μικρὰ
αἰτεῖς, καὶ μεγάλα λαμβάνεις· καὶ τίς ἡμίαν ὑπομένων
κραυγάζεις, Ζαχαρία; Ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ μόν-
ον προσεύχῃ· ἐγὼ δὲ εὐαγγελίζομαι σοι, εἰς πάντα τὰ
ἔθνη συνεισάγει τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ταῦτα
ἀκούσας, καὶ μικρὸν τὴν ὄψιν ἀποστρέψας, ἀνταποκρι-
θεὶς πρὸς τὸν ἄγγελον ἐφη· Τί λέγεις, ὁ ἄγγελε, ἡ γυνὴ
μου γεννίσει; Τί γὰρ; διὰ τοῦτο προσηυξάμην, ἡ τοῦ-
του ἐνεκεν τὸ θυμίαμα κινῶ τῆς ἐφημερίας, ἵνα τὴν
καρπογονίαν τῷ λαῷ ἐπιδείξω; Συγγνώμην ἁμαρτιῶ-
των αἰτῶ· μὴ γὰρ λύσιν στερήσεως ἐπιποθῶ; τὴν συν-
αγωγὴν κουφισθῆναι θέλω· μὴ γὰρ τὴν Ἐλισάβετ ὀγκω-
θῆναι; ψυχὰς τετραυματισμένας παρακαλῶ λαθῆναι· μὴ
γὰρ μαζοὺς ξηρανθέντας γαλακτοβρεῖς γενέσθαι; Τί
λέγεις, ὁ ἄγγελε; ἡ γυνὴ μου γεννίσει; Καὶ τί τὸ κέρ-
δος τῶν ἔξω προσευχόμενων; ἀρα δὲ ἀκούσαντες οὐ λι-
θάσουσι με, λέγοντες· οὐκ ἔστιν αὐτῶν καὶ τῆς και-
νωφελούς ἐνεκεν σωτηρίας καθίσταμαι ἀρχιερεὺς, ἀλλ'
ἐαυτοῦ μόνον; καὶ ὅτι οὐ λόγον, ἀλλὰ γόνον ἐδεξάμην·
Οὐδεὶς μοι λόγος πρὸς τεκνονογίαν· ἀπαγε, ἐντοῦ οὐ βού-
λομαι. Ὅπερ πᾶσι τοῖς, οὐκ ἔλαβον· καὶ νῦν ἔτερα ἀπὸ
ἐτέρων μοι γνωρίζεις; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ παιδο-
ποιίας· νόσος στεριώσεως γέγονε. Μὴ γὰρ χρόνος τὴν
ἐπιθυμίαν ἐθέρισε, καὶ ἡ ἀσθένεια τῆς φύσεως, οὐ τῆς
μίξεως; Οὐδεὶς μοι λόγος νῦν περὶ τεκνονογίας. Ἄνευ
βακτηρίας βαδίζειν οὐ δύναμεις, καὶ πῶς τεκνονογίας
ἀρχεσθαι καλεώμεθα; Τὸ γῆρας τὴν φύσιν ἠρνήσατο·
πίστεως ἔξω [814] τὸ πρᾶγμα. Τάπον περιελεπόμεθα,
καὶ τροφὸν ἀρραβωνήσαμεθα; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ
τεκνονογίας. Τὸ λαὸν τὴν σωτηρίαν ζητῶ, καὶ τοῦ
ἔθνους τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ἐλθρὸν τὴν ἐπιμαλωσίαν,
καὶ τοῦ λαοῦ τὴν εὐημερίαν, οὐχὶ δὲ κλεισθωρίσματα,
καὶ σπάργματα καὶ νηπιώδεις τροφάς. Οὐδεὶς μοι λόγος
περὶ τούτου. Πῶς πατὴρ γυναικὸς παιδὸς εὐρεθήσεται;
Τὸ γῆρας ἀποδοῖται τὴν πίστιν, ἔξω φύσεως λοιπὸν τὸ
πρᾶγμα, διαλύεται τὰ γεννητικὰ μέτρα· ῥάβδον ὡς ἐκ-
πον κατέχων ἐπιδαίνει, καὶ μονογαμίαις μοι καίρων ἀνα-

animas nostras vulnera curat. Hæc sciunt initiati. *Imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum.* Jumentum suum dedit Christus corpus quod pro nobis sumpsit ex intemerata Virgine. Imposuit ergo jumento suo eum, qui saucius fuerat a latronibus: quia, secundum prophetam Isaiam, *Ipsæ infirmitates nostras suscepit, et angustias portavit* (Isai. 53. 4). *Et duxit in stabulum;* id est, in sanctam Ecclesiam; et curam ejus egit, primo per seipsum. *Altera autem die exiens,* id est, post sanctam resurrectionem, *proferens duos denarios dedit stabulario.* Quis est stabularius, qui duo denarii? Stabularius est Paulus apostolus, cui commissæ est Ecclesia ex gentibus: stabularius autem *καταδύτης*, vocatus est, quod omnes excipiat et omnes ad salutem trahat. Proferens Christus duos denarios pro resurrectionem, Vetus nempe et Novum Testamentum, dedit stabulario dicens: Curam illius habe: populum ex gentibus trado

tibi, vulneratum a latronibus sanguinariis: solum curam illius habe, et quod supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Quid ergo plus expendit Paulus, quam illos denarios? Quatuordecim epistolas, quas gentibus misit. Quid sibi vult illud: *Ego cum rediero reddam tibi?* In secundo meo adventu, quando veniam judicaturus vivos et mortuos, cum rediero, reddam tibi quæ supererogaveris: ut et ipse Paulus dicit: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus Index: non solum autem mihi, sed illis omnibus qui diligunt adventum ejus* (2. Tim. 4. 7. 8). Talem ergo coronam, fratres, nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN NATALE S. JOANNIS PROPHETÆ, PRÆCURSORIS ET BAPTISTÆ.

Opportuna dies solemnitas et universalis lætitia, in qua subit in mentem Gabrielis ministerium et Zachariæ sacerdotium, ac mecum reputo eum qui ob incedulitatem mutus factus est. Audistis enim evangelistam Lucam, qui medicinæ utilem officinam nobis hodie aperuit. Arte quippe medicus erat Lucas evangelista; sed tum corporum curator erat, nunc res circumquaque gestas recenset: artem cum arte mutavit, et circuitio circuitiorem excepit. Quid igitur ait Lucas bonus ille medius? Audistis enim modo dicentem: *Secundum consuetudinem sacerdotii sorte exiit ut incensum poneret, et ingressus est in templum Dei Zacharias: et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Et ecce angelus Domini apparuit ei, stans a dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. Dixit autem ei angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudivit te deprecatio tua: et ecce uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem* (Luc. 1. 9-13). O stupendum et arcanum miraculum! Jure Zacharias contradixit angelo. Aliam consolationem postulabat, aliam accepit: pro populo precabatur, et filii pater vocatus est: veniam peccatorum querebat, et ex sterili utero promissionem accepit. Malebat Zacharias animas peccatorum sanari, quam Elisabetha uterum intumescere. Jure Zacharias turbatus est, in eo corruptus: homo quippe erat mutationi obnoxius, etiam si sacerdotali dignitate amictus. Dixit autem statim Zacharias, sed mente tantum, ut vidit angelum: Novus certe est viri adventus, nova promissio. Quis est hic, qui fidenter in sacro templo incedit? quis est hic, qui stat a dextris altaris incensi? quis est hic tam novæ et tam fulgidæ formæ? quis est hic? non vidi hominem alatum umquam, neque avem hominis forma. Quis est hic, qui timore animum nieum occupat? quis est hic lucifer ex ore, qui ocellis labiis magna loquitur? quis est hic, qui meam sacerdotii vicem observat? quis est hic, qui intercessionem meam impedit? Multitudo populi foris expectat me orans, quasi celestis Regis scribam; et hic intus me detinet. Per me supplicationes Regi obtulerunt, veniam peccatorum rogantes: Hæc precor deleri, ut populo quod desiderat referam, ut vici meæ officium perficiam. Desine ergo, quisquis sis, me perterrefacere. Si angelus a Deo missus esses, opem mihi præstares, erga eos qui foris lacrymantur misericordia ducereris, in partem mœroris venires. Abscede ergo. Quis es, qui mihi timorem incutis? Filium habere non curo: quid mihi filium promittis? quod lucrum populo, si filium habeam? quæ utilitas, si Elisabeth puerum lactet? quod lucrum, si ego heredem reliquam? Abi ergo quisquis sis, qui me terrefacis: abscede a me. Ætate provec-

sumus, tempus serendi transiit, extincta est nuptialis cupiditas, tempus calorem refrigeravit, sterilitas fructum negavit, natura contra seipsam pugnavit, ambo parte genitali mortui sumus. Cum juvenis non floruerit, quomodo senectus germinabit? Hæc apposite Zacharias. Angelus vero ait illi, ut modo audisti: *Ne timeas, Zacharia, neque cogitationibus turberis: angelus sum lucis, non tenebrarum: Gabriel sum ego, unus ex principibus celestis Regis. Mandatum affero, non cum potestate jubeo; missus sum qui tibi significarem, non qui te invaderem. Specie quadam amictus sum, non nuda substantia tibi appareo: nam tuam curat vitam qui misit me. Ne timeas, Zacharia; missus sum qui nuntia-rem tibi, non qui te percellerem. Senectutem objicis, senium proli ineptum, vulvam non satam. Et quis voluntate sua gignit? Dei donum est: num hominis est inventio? non audisti Dominum dicentem, *Ego sum qui facio hominem, et formo in homine spiritum* (Zach. 12. 1)? Non credis, Zacharia? Quomodo Adam formatus est? quomodo Eva creata fuit? quomodo Isaac genitus est? Obediendo Abraham non frustratus est: et tu sacerdos non credis? An impossibile est apud Deum omne verbum, o Zacharia? Propter senectutem repugnans, o senex? corpus emortuum Deo efficacius esse definis? Nisi videres Abrahami exemplum, recte dubitares. Naturalem infirmitatem obtendis, et presenti divinæ promissioni non credis, sed dubitas et contendis? Parva petis, et magna accipis: atque ut damnum patiens clamas, Zacharia? Pro Judaico populo tantum precaris; ego vero annuntio tibi omnes gentes ad salutem vocari. His auditis Zacharias, paulum averso vultu, angelo sic respondit: Quid dicis, o angelo? uxor mea pariet? Quid enim? Ideone precor, aut incensum in officii mei vice moveo, ut prolem populo ostendam? Veniam peccatorum peto; num sterilitatis solutionem desidero? synagogam pondere liberari volo; num etiam Elisabetham uterum gestare cupio? vulneratas animas sanari peto; num etiam exsiccata ubera lac fundere postulo? Quid dicis, o angelo? uxor mea pariet? Et quid inde lucrū illi qui foris precantur? annon hæc audientes me lapidabunt dicentes, me non pro illis et communis salutis causa, sed pro me tantum esse sacerdotem? meque non verbum, sed prolem accepisse? Non curo prolem; abii; id nolo. Quod postulabam non accepi, et nunc alia pro aliis mihi indicas. Prolem nihil curo; sterilitatis morbus adest. Annon tempus cupiditatem demersuit? annon infirmitas naturæ coitum prohibet? De suscipienda prole nihil curo. Sine baculo incedere non valemus, et quomodo nunc jubemur suscipiendæ proli operam dare? Senectus naturam negavit: res fidem omnem*

superat. Sepulcrum conspicimus, et nutricem conducemus? De suscipienda prole non cogito. Populi salutem quero et gentis felicitatem, inimicorum captivitatem, populi prosperitatem, non vagitus, fascias, infantiles escas. Huiusmodi res non curo. Quomodo pater legitimi filii inveniar? Senectus si dem repellit, extra naturam res est, genitales partes solute sunt: baculum ut equum tenens incedo, et ad conjugalem me operam excitas, quando totum corpus in sepulcrum versum est? Quomodo id cognoscere possim? dic mihi, o maxime Gabriel (necesse quippe est illud ignorantes docere; Gabriel homo Dei significat): dic, quomodo hæc cognoscam? Ecce tremunt membra mea: ambo præ senectute terram conspicimus. Si altera pars juvenis esset, altera senectute laboraret, parva saltem huiusmodi spes superesset: at utriusque corpus collapsum est. Nihil aliud expectamus nisi falcem mortis, ut spicæ ad messem maturæ. Si tandem vera dicis, domine Gabriel, aliud præcedat signum, pignus mihi dato ut mirabili credam promissioni. Quæ ushi notitia dabitur? Aaron non credidisset, nisi virga floruisset: Moyses non certior factus esset, nisi manus ejus candens fuisset: Gedeon non intellecturus erat, nisi ros in vellus decidisset: Ezechias non cogniturus erat, nisi sol retro cessasset. Quomodo id cognoscam? Da signum, et juvenis more choreas agam: da signum, ut ne Elisabet temere rideat ut Sara. Quæ mihi certæ rei notitia, archangele nuntie? nundenam mihi manifestæ erunt dicta tua? Si secundus Abraham videat, eadem, quæ Abrahamo, mihi evenient. Intra in domunculam meam, et abluam pedes tibi, qui viam emensus es; et apponam tibi mentam mysterio plenam, sicutæ salta tria Elisabet subiget, Ecclesiam præfigurans. Pete vitulum, ut des prolem. Quomodo id cognoscam, o tu, qui de cælo in terram veniens bona nobis nuntias? cur mihi pueri nomen, angele, prædicis? cur non existentis virtutes enumeras? Ostende mihi illud quod est supra naturam, ut credam rei quæ præter naturam est. Si cælum in fornicem vertatur, ego quoque renovabor: si maris mensuræ ducantur, uxor mea Elisabet obstetricem accerset: si sol comprehendatur, sicca ubera lac emittent: si inna concutiat, sicca vulva humida fiet. Quomodo id cognoscam? *Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis (Luc. 1. 18).* Reponit angelus Zachariæ: Deumne in pignus postulas? infirmitatem firmiorem Dominica promissione desinis? de illo qui bona tibi nuntiat iudicium ferre non times? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? Num in Ægyptum mitteris, ut timeas Pharaonem? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? Nihilne Deus supra naturam facit? naturæ consequentiam quæris, et non vides divinitatis stupendum opus? Dic mihi, Zacharia, terræ columnæ ubi fixæ sunt? cæli expansio ubi perficitur? nubium formatio ubi reperitur? pluviarum stillic ubi formantur? nivis globuli ubi conduntur? solis cursum quis dirigit? Innam interdum decrescere quis curat? stellarum multitudinem quis numerabit? mare furens quomodo arenam reveretur? fluvii præcipientes quomodo commiscuntur? densæ nubes tenebræ quomodo texuntur? homo quomodo in vulva formatur? femina cur masculo delicatior est? Deo similis anima quomodo repente in corpore reperitur? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? An naturæ consequentiam quæris, ubi divinitas operatur? non credis sterilem parere posse? quid ergo, cum audieris virginem mirabiliter peperisse? et erit incredulitas prius exercita ad fidem; jam enim incredulitas circa sterilem punietur, ut de miraculo circa Virgineque non dubites. *Eris, inquit, tacens, nec loqui poteris (Ib. v. 20).* O clementem ultionem, quæ emendationem parit! Illam vocem quæ peccaverat emendat angelus, illam frenat linguam nimis audacem. *Erat, inquit, immensus ultiorem, quæ emendationem parit! Illam vocem quæ peccaverat emendat angelus, illam frenat linguam nimis audacem. Erat, inquit, immensus ultiorem, quæ emendationem parit! Illam vocem quæ peccaverat emendat angelus, illam frenat linguam nimis audacem. (Ibid. v. 21).* Recte evangelista scripsit illud, *Permansit.* Taciturnitas enim vocem quæ pariebatur

expectabat, Zacharias Joannem, senex puerum, sacerdos prophetam. Hinc dicit angelus: Quoniam ut incredulus signum a Deo quæris, in membris tuis signum accipe quo flagelleris. *Eris, inquit, tacens, et non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant.* Ubi enim est contradictionis instrumentum, ibi supplicii præceptum; ubi petulantia audacia, ibi correctionis frenum; ubi contumelia recalcitravit, ibi ultionis sententia. Volebat quidem Deus, o Zacharia, te præconem huius miraculi esse. Nunc enim gignitur is qui Regi dux exercitus erit, et remissionis peccatorum in mundo præparator: quia vero infirmitatem corporis firmiorem Domini præcepto fecisti, ideo *Eris tacens, nec poteris loqui, usque in diem, quo hæc fiant: pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.* Vides sine fide nihil, ut oporteret, perfici. Ut audivisti hæc verba Zacharias, statim ex templo exiit, mercedem incredulitatis referens taciturnitatem. O miraculum! ingressus fuerat ut alios liberaret, et castigatus exiit: qui incensum ad ministerium ferebat, exsilii titulum retulit. Populus expectabat aliquid boni audire ab illo; et ipse innuit. Nemo ad me accedat, nemo me interroget, Dominicæ indignationis terrorem gesto. O res stupendas! Zachariæ os obturatur, et Elisabet bene agit; lingua coerctur, et uterus tinnit; expedita lingua sterilis est, et sterilis infructuosa mater efficitur; transferat morbus uteri in linguam; vox frenatur, et semen liberatur: Zacharias tacet, et Joannes exsultat. Ubi solum vidit sterilis Virginem, lucifer solem agnovit, ac multum exsultavit Joannes in utero matris, naturæ tarditatem incusans. Domini, inquit, præco sum, et quomodo, ut conservi mei, constringerem vinculis? Tempus parturitiois præveniam: non expectabo partum, ne perdam cursum, ne Dominus præveniat servata in prægnantis utero involutum; ne naturæ series sit perversio ordinis. Novi præsentem, et tacere non possum: novi eum qui me præmisit ante faciem suam, ut parem viam ejus ante faciem ipsius. Concutio vincula naturæ: nam prædicare festino. O res stupendas et mirabiles! quæ ignoraverunt angeli in cælis, novit Joannes in utero gestatus, et dicebat matri suæ: Deum advenire Throni nesciebant, et id non fugiebat in utero gestatum: mysterium æconomice Dominationibus occultavit, et ei qui in utero erat revelavit: et quod venerit archangelus Deiparæ bona nuntians, setus intus inclusus exsilens prædicavit. Adveniens enim, ut modo audistis, generis nostri Relempior, statim atque in utero fuit, amicum suum Joannem adiit: videreque erat figulum amplectentem latum, regem in militis tabernaculo versantem, Dominum in servi domunculam euntem. Quem ex vulva in vulva vidcas Joannes, naturæ terminos prætercurrere tentavit: Non novi, dicens, eum qui naturæ terminos posuit Dominum; non expecto tempus partus; non necessarii mihi sunt novem menses ad partum; hoc claustrum opus non habeo. Et cur non transilio vincula me colligantia? Exibo: prædicabo stupendam rerum brevem summam: indicium sum divini adventus, tabe sum incarnationis divini Verbi. Clangam, et clangorem linguam ad loquendum expeditum reddam: clangam, et maternum uterum æternitatem vivificabo. Vides stupendum mysterium; nondum natus est, et salubris loquitur; nondum apparet, et comminationes mittit; nondum clamare potest, et per opera auditur; nondum vitam didicit, et Deum prædicare prævertit; nondum vidit lucem, et solem novit; nondum nascitur, et præcurrere festinat. Non fert enim Domino adveniente delinere, non vult expectare partus terminos, sed uteri carcerem rumpere conatur, et prænuntiare Servatorem venientem; clamans ex utero; Qui vincula solvit advenit, et cur ego vinculis dolinor? venit is qui verbo apparuit omnia, et cur ego exspecto naturæ terminos? Egrediar, præcurram, prædicabo, clamabo, præsentibus omnibus: *Ecco aquas Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29).* Et hæc quidem sunt Joannis exultatio-

ἔλεις, ὅτε τάφος τὸ πᾶν σῶμα γέγνηκε· Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, φράσον μοι, ὡς μέγιστε Γαβριήλ, (ἀναγκαῖον γάρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀγνοῦντας γινώσκω, ὅτι περ Γαβριήλ, Θεοῦ ἀνθρώπου ἐρμηνεύεται)· εἰπέ, κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ἰδοὺ τρέμοντά μου τὰ μέλη· ἰδοὺ τὸ γῆρας ἀμφοτέρων καὶ εἰς γῆν ὀρώντων. Εἰ μέρος ἐνέλες, καὶ μέρος ἐκπαλαιώτο, μικρά τις ἐλπίς ἦν τῶν λεγομένων· νῦν ἱκατέρων τὸ σῶμα σαθάρηται. Οὐδὲν ἕτερον περιμένω, εἰ μὴ τὸ δρέκασιν τοῦ θανάτου, ὡς σταχυὸς πέπαιροι πρὸς θερισμόν. Εἰ δὲ βλαὺς ἀληθεύεις, δέσποτα Γαβριήλ, ὁ λέγεις, ὅς δὴ ἄλλο προσδεύσαι σημεῖον, ἀρβανὼν μοι πιστεύουσιν τῆς ἐπαγγελίας τὴν θαυματουργίαν. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ὁ Ἀαρὺν οὐκ ἐπίστευσεν, εἰ μὴ ἡ ῥάβδος ἦνθησε· Μωϋσῆς οὐκ ἐκληροφορήθη, εἰ μὴ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἔλευκάνθη· Γεδωνὸς οὐκ συνῆκεν, εἰ μὴ ἐπὶ τὸν πότον γέγονεν ἡ ὁδός. Ἐξέκλεις οὐκ ἐπίγνω, εἰ μὴ ὁ ἥλιος ἀνεποδίσθη. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ἄς σὺ σημεῖον, καὶ χορεύω νεανικὰ· ὅς σημεῖον, ἴνα μὴ ἔλίσσεται πρόσωπόν· γέλασε, ὡς ἡ Σάρρα. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ἀρχάγγελε μηνυτά; πόθεν μοι δῆλα τὰ ἐκ σοῦ μοι ῥηθέντα; Εἰ δευτέρως Ἀδραμ φαίνονται, ὑπάρχει μοι τὰ τοῦ Ἀδραμ ἰδιώματα. Εἰσελθε ὅπου τὸ δωμάτιόν μου, καὶ νύφω τοὺς πόδας σου ὁδοιπορίαν στείλαντι, καὶ παραθήσω σοι τράπεζαν μυστηρίου πεπληρωμένην· ἀλεύρου σατὰ τρία Ἐλισάβετ φυράσει, τὴν Ἐκκλησίαν προφωγραφούσα. Ζήτηί μάστιγον, ἵνα δωρήθῃ γόνον. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ὁ καλὰ εὐαγγέλια ἀνωθεν ἐλ γῆς ἡμῖν φέρων; τί μοι τοῦ παιδὸς τὸ ὄνομα, ἄγγελε, προλέγεις, καὶ τοῦ μὴ παρόντος; τὰς ἀρετὰς ἀριθμεῖς; Διδόν μοι τὸ ὕπερ φύσιν, ἵνα πιστεύσω τὸ παρὰ φύσιν· ἔάν ὁ οὐρανὸς ἀνακαταρτυθῇ, καὶ γὰρ ἀνανεύονται· ἔάν ἡ θάλασσα μεστήται, καὶ ἡ γυνὴ μου Ἐλισάβετ μαινοῦται· ἔάν ὁ ἥλιος καταλαμβάνηται, καὶ οἱ ἔρητοι μασθοὶ γάλα βεῦσουν· ἔάν ἡ σελήνη ἀναχαιτίζηται, καὶ ἡ ἔρηρὰ μήτρα νοτίζηται. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ἐγὼ γάρ εἰμι προσδύτης, καὶ ἡ γυνὴ μου ἀποδεδυμένη ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς τὴν Ζαχαρίαν· Θεὸν ἐνέχυρον ἀπαιτεῖς; ἀδελφίαν βεβαιώτερον τῆς δεσποτικῆς ἐπαγγελίας ὀρίζῃ; τὸν εὐαγγέλιόν σοι κομιζόμενα ἀνακρίνειν οὐ δέδοικας; κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; μὴ γὰρ εἰς Ἀλγυπτὸν ἀποστείλῃ, ἵνα φοβηθῇς τὸν Φαραῶ; κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; οὐδὲν ὕπερ φύσιν ὁ Θεὸς ἐργάζεται; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, καὶ οὐκ εἰδὲς θεότητος παράδοξον ποιεῖν; Εἰπέ μοι, Ζαχαρία, τῆς γῆς οἱ στύλοι ποῦ πεπῆγασιν; τοῦ οὐρανοῦ δὲ τὸ κύτος ποῦ κατήρτισται; νεφέλαι δὲ αἱ κύτας ποῦ εὐρίσκονται; οὗτο δὲ σταγόνες ποῦ στημονίζονται; βόλοι δὲ χιόνος ποῦ λατομούνται; ἡλίου δὲ δρόμον τίς ἠνιοχεῖ; σελήνης δὲ μέσινον τίς ὁρῶσται; ἀστέρων πλήθος τίς ἐξαρθμήσει; θάλασσα δὲ μαινομένη πῶς ψάμμων αἰδεῖται; ποταμοὶ δὲ θερμορροῦται πῶς συγχιρνοῦνται; ὀμίλης δὲ σκότος πῶς ἐξυφαίνεται; ἀνθρώπος δὲ ἐν μήτρᾳ πῶς διαπλάττεται; καὶ τοῦ ἀβρόνου τὸ ὅπλον πῶς λεοτόκων εὐρίσκεται; θεοεικέλιος δὲ ψυχὴ πῶς ἀβρόνον ἐν τῷ σώματι εὐρίσκεται; Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, ὅπου θεότητος ἐργασία; τί, τὴν στείραν ἀπίστεϊς γεννήσῃ; Τί οὖν; ἔάν ἀκούσης παρθένον τίκτουςαν παραδόξως; Καὶ εἰς τὸ ἀπιστοῦν εἰς πίστιν προσηλυτίζομενον; Ἐνθεν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς στείρας νῦν ἀπιστία κολάζεται, ἵνα τὴν ἐπὶ τῆς παρθένου θαυματουργίαν [815] μὴ ἀμφιδάλῃ. Ἐσθ, φησί, σιωπῶν, καὶ μὴ δυνατόντος λαλήσαι. Ὁ τῆς φιλανθρώπου τιμωρίας, διόρθωσιν μάλλον εργαζομένης! Αὐτὴν γὰρ ὁ ἄγγελος τὴν σφαλεῖσαν φωνὴν ἀνθρωπίνην, αὐτὴν χαλινὸν τὴν τολμήσανσαν γλώσσαν. Ἦν γὰρ, φησί, διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμεινε κωφός. Καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ τὸ. Διέμεινε, συνεβέβητο. Περιέμεινε γὰρ ἡ σιωπὴ τὴν τικτομένην φωνήν, ὁ Ζαχαρίας τὸν Ἰωάννην, ὁ προσδύτης τὸν παιδά, ὁ ἱερεὺς τὴν προφήτην. Ἐν οἷς λέγει ὁ ἄγγελος· Ἐπειδὴ οὐν ὡς ἀπίστος σημεῖον παρὰ Θεοῦ ζητεῖς, ἐν τοῖς ἰδίοις μέλεσι τί μαστιγοζόμενον προσδέχῃς σημεῖον. Ἐσθ γὰρ, φησί, σιωπῶν, καὶ μὴ δυνατόντος λαλήσαι, ἀχρι ἥς ἡμέρας γένηται ταῦτα. Ὅπου γὰρ τῆς ἀντιλογίας τὸ ὄργανον, ἐκεῖ καὶ τῆς τιμωρίας τὸ πρόσταγμα· ὅπου τῆς προπέτατος, τὸ θρόνος, ἐκεῖ καὶ τῆς παιδείας ὁ χαλινός· ὅπου ἡ ὕβρις ἐλάττειται, ἐκεῖ τῆς ἐπιτιμώσεως ἡ ἀπόφασις. Ἦθις μὲν ὁ Θεός, Ζαχαρία, κήρυκά σε τοῦ τοιούτου θαύματος γενέσθαι· στρατοπεδάρχης γὰρ τοῦ ἐπουρα-

νίου βασιλέως τίκεται, καὶ τῆς κοσμητικῆς τῶν ἀμαρτημάτων λυτρώσεως προκαθάρτης· ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος βεβαιώτερον τῆς ἐπαγγελίας ἐποίησεν τοῦ Δεσπότη, διὰ τοῦτο Ἐσθ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνατόντος λαλήσαι ἀχρι ἥς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἰκτερὸς πληρωθήσεται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. Ὅρα· εἰ ἀνευ πίστεως οὐδὲν τῶν θεόντων κορυφούται. Μόνον δὲ ἤκουσεν ὁ Ζαχαρίας τὰ ῥήματα ταῦτα, εὐθέως ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, μισθὸν ἀπιστίας τὴν φήμωσιν βαστάζων. Ὁ τοῦ θαύματος! ἄλλως εἰσῆλθεν ἐλευθερώσαι, καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε καταδικασμένον· ὁ θυμιατήριον λειτουργικὸν βαστάζων, τίτλον ἐξορίας περιέφερεν. Ὁ λαὸς περιέμενέ τι ἀγαθὸν ἀκούσαι παρ' αὐτοῦ, κατένυσεν διένευσεν· Μήδεῖς με ἐρωτήσῃ· Δεσποτικῆς ἀγανακτήσεως φρίκην βαστάζων. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Ζαχαρίας φιμώται, καὶ ἡ Ἐλισάβετ εὐχαλεῖται· ἀναστομούνται γλώττα, καὶ ὀγκοῦται μήτρα· ἡ εὐλαλὸς γλώττα στεῖρεῖται, καὶ ἡ ἀκαρπὸς στείρα γίνεται μήτηρ· μετοικεῖται τὸ πάθος τῆς μήτρας εἰς τὴν γλώτταν· ἡ φωνὴ χαλινώται, καὶ ἡ γονὴ ἐλευθεροῦται. Ζαχαρίας σιγᾷ, καὶ ὁ Ἰωάννης σκιρτᾷ. Μόνον γὰρ εἶδεν ἡ στείρα τὴν παρθένον, κατένοησεν ὁ ἐωσφόρος τὸν ἥλιον, καὶ ἐκάρτησε μέγα ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ μητρικῇ νηδίᾳ, τὴν βραδύτητα τῆς φύσεως αἰτιώμενος. Δεσπότη, φησί, κήρυξέ εἰμὶ! καὶ πῶς τοῖς ὁμοδόξοις ὁμοίως πεπῆγμαι δεσμοῖς; Προλάβω τὸν χρόνον τῆς κητέως· οὐ παρὶ μέν τὸν τόκον, καὶ ἀπώλειαν τὸν δρόμον, μὴ δεσπότης προλάβῃ τὸν παρ' τὰς ὁδούς εἰλουμένον δούλον, μὴ γένηται τῆς φύσεως ἡ ἀκολουθία παρανομία τῆς τάξεως. Ἐπέγνω τὸν παρόντα, καὶ σιωπῶν οὐκ ἀνέχομαι· ἐπέγνω τὸν προαποστείλαντά με πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύεσθαι, ἐτοιμάσαι τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Σαλεύω τὰ δεσμά τῆς φύσεως· κερύττειν γὰρ ἐπιτέγομαι. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων καὶ θαυμάτων! Ἀπερῆγνυσαν ἐν οὐρανοῖς ἄγγελοι, ἐγνώρισαν ὁ Ἰωάννης κυοφορούμενος, καὶ ἔλεγε τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Θρόνους ἐλαβε, καὶ τὸν ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐπέστηκον οὐ παρέδραμε· κυριότητας ἐκρυψε, καὶ τῷ ἐν γαστρὶ τὸ τῆς οικονομίας μυστήριον ἀπεκάλυψε· καὶ ὅπου ἐλήλυθεν ὁ ἀρχάγγελος τῇ θεοτόκῃ κομιζόμενος εὐαγγέλιον, ἐνόθεν τὸ ἐμδρυον ἀλλόθως ὀνηγρόμενον. Ἐπιδημιάζει γὰρ, καθὼς ἀρτίως ἤκουστας, ὁ τοῦ γένους ἡμῶν λυτρωτὴς πρὸς τὸν αὐτοῦ φίλον Ἰωάννην ἀφίκετο κυοφορούμενος παραχρῆμα· καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν πλαστευγμένον ἀσπαζόμενον τὸν πλὸν, τὸν βασιλέα εἰς τὴν τοῦ στρατιώτου σκητὴν ἀυλίζόμενον, τὴν Δεσποτὴν εἰς τὸ τοῦ δούλου δωμάτιον ἀφίγμενον. Ὅν ἐκ μήτρας ἐν μήτρᾳ θεασάμενος ὁ Ἰωάννης, τῆς φύσεως ὁδὸς παραδραμῆν ἐπαίρησεν, οὐκ οἶδα, λέγων, φύσεως ὁρῶσθην Κύριον, οὐκ ἀναμένω κητέως χρόνον· ἐν γαστρὶ ἐναμνηναιὸς τόκος οὐκ ἀναγκαῖος ἐμοί· οὐ χρήναι ταύτης τῆς εἰρκώσεως, εἰς ἣν νῦν ἐγκάλεσμαι. Καὶ τί οὐ διαπαρὼ τὰ δεσμά τὰ κατέχοντά με; Ἐξέλω, κηρύξω παραδόξων πραγμάτων σύννομον γινώσκον· σημάτερόν εἰμι θεϊκῆς παρουσίας, σάλπιγξ εἰμὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως. Σαλπίσσω, καὶ πατρικὴν γλώτταν εὐγλωττήσω λαλεῖν [816]· σαλπίσσω, καὶ μητρικὴν νεκρῶθεισαν μήτραν ζωώσω. Βλέπε τοῦ μυστηρίου τὸ ξένον· οὕτως γεννᾶται, καὶ τοῖς σκιρτήμασι φθεγγεται· οὕτως φαίνεται, καὶ ἀπειλὰς ἀποστείλλει· οὕτως βοᾷν συγχωρεῖται, καὶ δι' ἔργων ἀκούεται· οὕτω μανθάνει τὸν βίον, καὶ τὸν Θεὸν προκηρύττει· οὕτω βλέπει τὸ φῶς, καὶ γνωρίζει τὸν ἥλιον οὕτω τίκεται, καὶ προτρέχει ἐπείγεται. Οὐ γὰρ φέρει τοῦ Δεσπότη ἐλθόντος παρακατέχεσθαι· οὐκ ἀνέχεται περιμένειν τοῦ τόκου τοὺς ὅρους, ἀλλὰ ῥῆξαι φιλονεικεῖ τὸ τῆς γαστροῦ δεσμωτήριον, καὶ προσηλύττει σπουδάζει τὸν σωτήρα ἐρχόμενον, κρᾶζων τοῖς ἔλμασιν· Ὁ λύων τοὺς δεσμούς παρεγένετο, καὶ τί ἰγὼ δεδομένος κατέχομαι; ἦλθεν ὁ λόγος κατασκευάσας· αὐμπαντα, καὶ τί ἐγὼ περιμένω τοὺς ὅρους τῆς φύσεως; Ἐξέλω, προδράμω, κηρύξω, βοήσω τοῖς πᾶσι παρουσίαν· Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρῶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Ἰωάννου σκιρτήματα, μάλλον δὲ ῥήματα. Τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐπληρώθη, φησὶν, ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτῇ, καὶ ἐγέννησεν υἱόν. Καὶ ἤκουσαν οἱ συγγενεῖς αὐτῆς, καὶ οἱ περίονκοι, καὶ συνέχαιρον αὐτῇ. Διὰ τί δὲ εἰρηται, ἔτεκε καὶ ἐγέννησεν; Ὅτι τὸ μὲν φύσεως ἐστὶν ἔργον, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν. Καθ' ὃ γυνὴ μὲν, ἔτεκε· καθ' ὃ

δὲ Πνεύματος ἁγίου χάρις ἐπέσκη, ὑπὲρ φύσιν ἐγέννησεν· ἄλλο γὰρ φύσεως πρᾶγμα, καὶ ἄλλο χάριτος ἔργον. Θαύμα γὰρ ἦν τὸ γινόμενον ὑπὸ Ἰωάννου· καὶ οὐ τοσοῦτον εἶχε τοῦ πατρικοῦ γένους ὅσον τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καὶ τοῦτου μέρους αὐτοῦ δ' ἀρχάγγελος Γαβριὴλ λέγων πρὸς Ζαχαρίαν· Ἰδοὺ ἡ ῥητὴ σου γεννηθῆσιν υἱόν σου, καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν· καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἁλίου. Ὁ ἄλλος παραδόξου φύσεως ὁ τόκος τοῦ παιδὸς ἢ ἡ παράδοξος, καὶ οὐ φυσικὸς· ὁ γὰρ γεννῶν, σὺν ἡδονῇ γεννᾷ, ἡ δὲ τίκτουσα, ἐν λύπῃς τίκεται. Ἐπεὶ οὖν Ζαχαρίας ἠπίστανεν, ἡ δὲ Ἐλισάβετ οὐκ ἀμφέβαλε, τὸν ὄψιγονον παρ' ἐλπίδα δεχρμένη παιδα, τοῦτου χάριν, τίκεται καὶ γεννᾷν προσαγορεύεται, τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν πίστιν. Ὁ γεννῶν γὰρ, καθὼς προεῖπον, σὺν ἡδονῇ γεννᾷ· ἡ δὲ τίκτουσα, ἐν λύπῃς τίκεται. Ποία δὲ λύπη ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ, ὅπου Πνεύματος ἁγίου παρουσία, οὐκ ἦν μαίας ἀπείρου παριοδεία; ἡνίκα τῆς χάριτος τὸ ἔργον, οὐ τῆς φύσεως τὸ βάρος; καὶ πῶς, ἄκουε. Οἰκτρὸς ἦν ὁ πόνος πρὸς σύγκρισιν τῆς χαρμοσύνης. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ γεννηθῆναι ὁ Ἰωάννης τὴν χάριν ἐδέξατο, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς μητρικῆς νηδὺς τὴν στολὴν τοῦ ἁγιασμοῦ δεξάμενος, στρατηγὸς παρὰ-δοξος γέγονε, καθὼς ἔρη ὁ ἄγγελος· Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἁλίου. Τίς τίνος προελεύσεται; Ἰωάννης τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ· διὰ τοῦτο Πρόδρομος ὀνομάζεται, ὡς ἔστιν αὐτοῦ τοῦ ἁλίου ἀκουσὰς λέγοντος περὶ τοῦ Σωτήρος· Ἐρχεται ὀπίσω μου ἀνὴρ, δεξιὰ προσθὲν μου ἴσχυον· ὀπίσω, διὰ τὸν χρόνον· ἐμπροσθεν, διὰ τὸν θρόνον. Διὰ τί δὲ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει; Ἁλίου τοῦ Θεοῦ τοῦ Γαβριὴλ τὸν Ἰωάννην προειπάξειεν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ εἰλεγειν· Ἄκουε συνεταῖς· Ἥλιος, Θεὸς ἐρμηνεύεται. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰωάννης τὸν Θεὸν εἶπεν ἐν εἰαυτῷ, Πνεύματος γὰρ ἁγίου ἐπλήσθη ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, τὸ δὲ Πνεῦμα ὁ Θεὸς ἔστι· περὶ αὐτοῦ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· διὰ τοῦ προφήτου ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστείλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἐμπροσθεν σου, καὶ πολλοὺς ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς πλάνης· εἰς τὴν ἀλήθειαν· τοῦτου χάριν ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἁλίου ὁ Ἰωάννης προεδίδει τοῦ Κυρίου· ἐπειθὴ καὶ πολλὰ παραπλήσια τοῦ Ἁλίου εἶπεν ὁ Ἰωάννης. Ἀμέλει τὸ βρέφος τίκεται, καὶ ἡ φωνὴ τῷ πατρὶ ἀποδίδεται. Ἐρωτῶμενος γὰρ, φησὶν, ὁ Ζαχαρίας, τὸ τί ἂν θέλοι τὸ παιδίον καλεῖσθαι, ἤγειρε νικηταίῳ, καὶ ἔγραψε λέγων· Ἰωάννης ὅστις τὸ ὄνομα αὐτοῦ· Ὁ μὴ πει-

στεύσας τοῦ ἀγγέλου τοῖς λόγοις, νῦν ἠναγκάσθη γράψαι τὴν ὁπτασίαν, ἐγγράφως κηρύττων· ὁ μὴ δεξάμενος τότε τῇ ἀκοῇ τὰ λεχθέντα, νῦν νομοθετεῖ τῇ χειρὶ [817], τὰ γινόμενα γράφων. Καὶ τὴν προσηγορίαν ἀποδοὺς τῷ παιδί, ἀπέλαβε τὴν φωνὴν· Ὅθεν, φησὶν, ἐθαύμασαν πάντες· Ἀρεφάθη γὰρ παραχρῆμα τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἐλύθη ὁ δεσμός τῆς γλώττης αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει εὐλόγων τὸν Θεόν. Ὁ τοῦ παραδόξου καὶ ξένου θαύματος ὄνομα γράφεται τέκνου, καὶ στόμα πατρὸς κωφῶν διανοίγεται· Ἰωάννης καλεῖται, καὶ τοῦ καλούντος ἡ γλῶττα ρυθμίζεται· Ὅρξ ὡς οὐ διήμαρτε, καὶ ἡμεῖς ἀπαρεμποδίστως εἰπόντες τὴν πρόπτουσαν ἐξηγήσιν, οὐ διημάρομεν; Ἰδοὺ γὰρ αὐτοῦ τοῦ δικαίου τὸ ὄνομα στόμα σωπῆς διανοίγει, καὶ γλῶτταν δυσκλινῆτον διεγείρει. Οὕτω γὰρ δεικνύται βούσῃ καὶ Ἰωάννου φωνῇ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα φωνῆς ἐνέργεια γίνεται· Ἐγὼ, φησὶ, φωνῇ βούσας ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Ὁ τοῦ θαύματος! Λόγος ἐπιδημεῖ, καὶ φωνὴ προκηρύττει· Δεσπότης ἔρχεται, καὶ δεῦλος προαποστέλλεται· Βασιλεὺς παραγίνεται, καὶ στρατιώτης προετοιμάζεται. Χαίρωμεν οὖν καὶ εὐφρανθῶμεν, ὅτι ἡ Ἐλισάβετ ἐγέννησε, καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐλάλησεν· ὅτι στείρα ἔτεκε, καὶ ὁ πρεσβύτερος ἐδόθησεν, ὅτι πινάκιδον κηρύχον ἐξητήθη, καὶ γλῶσσα ἱερατικὴ ἐλύθη, καὶ ἡ φωνὴ ἐπαυλῆθεν· ὅτι πρόδρομος ἐφάνη, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐχάρη. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἔδει καταλύσαι τὸν λόγον· οὐ συγχωρεῖ δὲ Ζαχαρίας βούσῃ· Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Τί λέγει ὁ Ζαχαρίας; Πρώτην φωνὴν μετα τὴν ἀνάστασιν ὁ Ζαχαρίας ἐδόθησεν, Εὐλογητὸς Κύριος. Τί εἶπεν; τέθνηκεν ὁ Ζαχαρίας, καὶ ἀνέστη; Οὐ τέθνηκε φυσικῶς· παραπλήσια δὲ ὀύμενε τῷ θανάτῳ. Οἰκοθεν γὰρ, ὡς περὶ τῶνον, τὴν σωτὴν ἔσχε, καὶ σπαράσσους κατεδέθη, τοῖς γλωττίοις δεσμοῖς· τὸν βίον μετέθηκε, μὴ ἀναπνεύων τὴν ἱερωσύνην· καὶ θῆλον ὑπέμενε, τὴν τοῦ λαοῦ συγγνώμη. Ἐνῶς γὰρ ἀργοῦντος, τῷ πένθει κατέπιπτον πάντες οἱ μεστευόμενοι. Πρώτην φωνὴν ταύτην ἐδόθη μετὰ τὴν τροπικὴν ταύτην ἀνάστασιν ὁ Ζαχαρίας· Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ Ζαχαρία, εἰ μὴ τὸν πνευματικὸν στάχυν κατείδες, τὸν νοητὸν γεωργὸν οὐκ ἐγνώριζες· εἰ μὴ τὸ δῶρον ἀπέλαβες, τὸν δοτῆρα οὐκ ἐδόγησας. Ἀλλ' ἀξίαν ψῆφον τοῦ δῶρου ὁ Ζαχαρίας προφητικῶς τῷ Θεῷ ἔθηκες. Κράζωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς· Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια.

Ἐορτάσαι θέλω, ἀγαπητοί, καὶ πανηγυρίσαι βούλομαι· ἡ γὰρ ἅγια τῶν φωτῶν ἡμέρα καὶ σφαγίς ἐστὶν ἐορτῆς, καὶ θυρα πανηγύρεως. Σφαγίζει μὲν τὴ σπῆλαιον τῆς Βηθλεὲμ, ὅπου ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ὡς παιδίον ὑπομάζιον ἐν φάτνῃ κατέκειτο· ἀνοίγει δὲ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου πάλιν οὗτος βαπτίζεται μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, διὰ τῶν ἀρχάντων αὐτοῦ μελῶν ἁφαισιν ἁμαρτιῶν τῷ κόσμῳ δωρούμενος. Ἀλλ' ὅτε μὲν ἐπὶ γῆς αὐτὸς προήλθεν ἐκ μήτρας, τοῖς νηπίοις ὡς νήπιος, τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἀνθρώπος, τῇ μητρὶ ὡς υἱός, τοῖς ποιμαίνον ὡς καλὸς ἐφάνη ποιμὴν. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ τιθεὶς τὴν γυῖν ὑπὲρ τῶν προβάτων, φησὶν ἡ θεία Γραφή. Νῦν δὲ τὰς τὸν Ἰορδάνου μέλλει καταλαμβάνειν πηγὰς, τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, τὴν ἀπ' αὐτῶν ἁμαρτιῶν ἀποπλύναι βουλούμενος. Καὶ τὸ μέγα τῆς τοιαύτης πανηγύρεως θαῦμα. Παῦλος ὁ σοφιστὴς· βοᾷ λέγων· Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ πᾶσα τῷ κόσμῳ πλεονάζει φαιδρότης. Καίρει ὁ οὐρανὸς πρῶτος ἐνωτιζόμενος τὴν κατιοῦσαν φωνὴν [818], ἀρᾷ γιγάζεται καθιπταμένου τοῦ Πνεύματος, ἡ τῶν ὕδατων φύσις ψυχὰς μετὰ σωματῶν ἀπομύχινειν ἐμάνθανε. Καὶ πᾶσα μὲν ἡ κτίσις μίαν ἐορτὴν ἐπετέλει χορεύων· μόνος δὲ ἐπένθει ὁ διάβολος, ὅρῳν κολυμβήθραν εὐερεπιζομένην, τὴν αὐτὸν ἀποπνίγονταν μόνον. Τί γὰρ φησι; Τότε παρυγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ Ἰορδάνῳ πρὸς τὸν Ἰωάννην τοῦ

βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης διακλῶν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με· τίς εἶδε δεσπότην οἰκτῆρα παριστάμενον; τίς εἶδε βασιλέα στρατιώτη τὴν κεφαλὴν ὑποκλιναντα; τίς εἶδε ποιμένα ὑπὸ προβάτου σφαγίζομενον; τίς εἶδε ἀγωνοδότην ὑπὸ ἀθλητοῦ βραβεύομενον; Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἀδὲς αὐτὸς μοι, φησὶν, ὁ Δέσποτα, ὁ μέλλεις τῷ κόσμῳ χαρίζεσθαι, βάπτισμα· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, ὅτι ὑφ' ἁμαρτιῶν πατρῶν συνεκλείσθην, τὸν ἰδὼν περιφέρω τοῦ ὄψεως· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀποπλύναι τὸν σπλῶν· αὐτὸς δὲ, φησὶν, ὑπὲρ πολλῶν ἁμαρτιῶν ἐλήλυθας ἐπὶ τὸ βάπτισμα; ἔχεις προφήτην ὑπὲρ σοῦ μαρτυροῦντα, ὅς ἁμαρτιῶν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ὄσλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Πῶς ὁ παρέχων τὸν ἱλασμόν, ζητεῖ ἀπολύτρωσιν; Ἔθος τοῖς βαπτιζομένοις ἐξομολογίσθαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· αὐτὸς δὲ τί ἔχεις ἐξομολογησάσθαι, ὁ παντελῶς ὑπάγων ἀναμάρτητος; τί παρ' ἐμοῦ ζητεῖς, ὅπερ οὐκ εἰδίδω; Οὐ κατατολῶ τῶν μειζόνων· οὐκ οἶδα πῶς ἀποπλύνεται φῶς· ἥλιον δικαιοσύνης λούειν οὐκ ἐπίσταμαι· οὐ φωτίζει τὴν ἡμέραν ἡ νύξ, χρυσὸς οὐ δουλεύει μοι λῶδῳ, τεχνίτην οὐ διορθοῦται, πηλὸς, θάλασσα παρὰ πηγῆς οὐ δανείζεται ρεῦμα, ποταμὸς οὐκ ἐπιδέεται· ρανίδος· ἐκ ρύπου τοῦ καθαρῶν οὐ καθαίρεται, κατὰ κράτος χριστῇ οὐκ ἀπολύει. Ἐγὼ

nes, imo verba. *Elisabet autem impletum est tempus pariendi, et genuit filium. Et audierunt cognati ejus et vicini, et congratulabantur ei (Luc. 1. 57. 58).* Cur dictum est, *Peperit, et genuit?* Quia illud quidem naturæ est opus, hoc vero supra naturam; quatenus mulier peperit; quatenus vero Spiritus sancti gratia adfuit, supra naturam genuit: aliud enim naturæ, aliud gratiæ est opus. Miraculum enim erat id quod fœbat a Joanne, et non tantum habebat ex paterno genere quantum ex Dei Verbo. Hujus rei testis est ipse archangelus Gabriel Zachariæ dicens: *Ecce uxor tua gignit tibi filium, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ: et multos filiorum. Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum: et ipse præbit autem illum in Spiritu et virtute Eliæ (Luc. 1. 13. seqq.).* O aliam stupendam naturam, pueri nempe partum! certe stupendus est, non naturalis: nam qui gignit, cum voluptate gignit; quæ vero parit, cum doloribus parit. Quis ergo Zacharias non credidit, Elisabet vero non dubitavit, serotinum præter spem accipiens filium, ideo parere et gignere dicitur; illud per naturam, hoc per fidem. Nam qui gignit, ut dixi, cum voluptate gignit; quæ vero parit, in doloribus parit. Quis autem dolor Elisabetæ, ubi Spiritus sancti præsentia erat, non imperitæ obstetricis ministerium? Quando gratiæ erat opus, non naturæ onus. Et quomodo, audi. "Miserabilis et exiguus erat labor cum lætitia comparatus. Non enim post partum Joannes gratiam accepit, sed in ipso materno utero stolam sanctitatis induit. Dux mirabilis factus est, sicut dixit angelus: *Spiritu sancto replebitur ex utero matris suæ: et ipse præcedet autem illum in Spiritu et virtute Eliæ.* Quis quem præcedet? Joannes Dominum Christum. Ideo Præcursor vocatur; ut ipsum Joannem audimus de Salvatore dicentem: *Venit post me vir, qui ante me fuit (Joan. 1. 30);* post, propter tempus; ante, propter thronum. Cur autem Gabriel dixit Joannem in Spiritu et virtute Eliæ Thesbitæ Regem Christum præcedere? Sapienter audi: Elias Deum significat. Quia igitur Joannes Deum habuit in seipso; nam Spiritu sancto repletus est ex utero matris suæ; Spiritus vero Deus est: de ipso enim dicebat Dominus per prophetam ante multa tempora: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te (Mal. 3. 1),* et multos convertet ab errore ad veritatem: ideo in Spiritu et virtute Eliæ Joannes præcedit Dominum; quoniam multa Eliæ similia habuit Joannes. Infans paritur, et vox patri restituitur. Interrogatus enim, inquit, Zacharias, quem vellet vo-

cari puerum, *Postulavi pugillarem, et scripsit dicens, Joannes est nomen ejus (Luc. 1. 63).* Qui verbis angeli non credidit, nunc coactus est visionem scribere, scripto prædicans: qui dicta audiens non admiserat, nunc manu legem dat, quæ facta fuerant describens. Et postquam puero nomen dedit, vocem accepit. Unde, inquit, mirati sunt omnes. *Aportum est enim statim os ejus, et solutum est vinculum linguæ illius, et loquebatur benedicens Deum (Id. v. 63. 64).* O stupendum et novum miraculum! Scribitur nomen pueri, et os patris mutum aperitur; Joannes vocatur, et vocantis lingua restauratur. Viden' quomodo non aberravit, et nos, dum sine obice quæ congruentia sunt enarramus, non aberremus? Ecce namque ipsum justum nomen os tacens aperit, et linguam impeditam excitat. Sic enim Joannis vox clamans ostenditur; quia ejus nomen ad vocem efficax est. Ego, inquit, *Vox clamantis in deserto: parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Matth. 3. 3).* O miraculum! Verbum advenit, et vox prius prædicat; Dominus venit, et servus præmittitur; Rex advenit, et miles præparatur. Gaudeamus ergo et lætemur, quia Elisabet genuit, et Zacharias loquutus est; quia sterilis peperit, et senex clauavit; quia pugillaris coreus quiescens fuit, et lingua sacerdotalis soluta est voxque rediit: quia Præcursor apparuit et mundus totus gavisus est. Sed hic dicendi finis faciendus erat; verum id non permittit Zacharias clamans: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ (Luc. 1. 68).* O res stupendas! Quid dicit Zacharias? Primam vocem post resurrectionem clamando protulit, *Benedictus Dominus.* Quid igitur? mortuusne est Zacharias, et resurrexit? Non naturaliter mortuus est, sed similia passus est ac si mortuus esset. In se namque quasi sepulcrum habebat silentium, et pannis involutus erat, linguæ vinculis; vitam obiit, cum non ultra spiraret sacerdotium; et luctum sustinuit, populi morem. Sacerdote namque cessante, in luctum incidebant omnes in medio positi. Hanc primam vocem clamando protulit Zacharias post hæc in figura sumptam resurrectionem: *Benedictus Dominus Deus Israel.* O Zacharia! nisi spiritualem spicam vidisses, spiritualem agricolam non novisses; nisi donum accepisses, datori non benedixisses. Sed dignum Deo canticum Zacharias propheticæ Deo cecinit. Clamamus et nos: *Benedictus Dominus Deus Christianorum, qui visitavit et fecit redemptionem plebi suæ.* Ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

IN SANCTA THEOPHANIA, ID EST, IN EPIPHANIAM ET BAPTISMA CHRISTI.

Festum et celebritatem agere volo, dilecti: nam sancta luminum dies et sigillum est festi, et janua celebritatis. Obisignat enim spelunca Bethlehemitica, ubi antiquus dierum ut puer lactens in præsepe jacebat: aperit autem fontes Jordanis, ubi hic baptizatur cum peccatoribus, per immerata membra sua peccatorum remissionem mundo concedens. Sed cum ex utero ipse in terram prodit, infantibus ut infans, hominibus ut homo, matri ut filius, pastoribus ut bonus pastor apparuit: nam *Ego sum pastor bonus, qui animam pono pro ovibus (Joan. 10. 11),* inquit divina Scriptura. Nunc autem Jordanis fontes aditurns est, publicanorum nempe et peccatorum, ut peccatum ipsis ablui. Et quod magnum est in hac celebritate miraculum, Paulus sapientissimus clamat dicens: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus (Tit. 2. 11),* et omnis lætitia orbem implet. Gaudet cælitum, quod emissam vocem primum audivit, sanctificatur: aer, volante Spiritu, et aquarum natura animæ cum corporibus abstergere didicit. Et omnis quidem creatura unam celebritatis choream agebat;

solus vero diabolus lugebat, paratum videns piscinam, quæ ipsum solum suffocaret. Quid enim dicit? *Tunc venit Jesus in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me (Matth. 3. 13. 14)?* quis vidit dominum servo adstantem? quis vidit regem militi caput inelinantem? quis vidit pastorem ab ove obisignatum? quis vidit agonothetam ab athleta præmio donatum? *Ego a te debeo baptizari.* Da mihi tu, Domine, inquit, quod nuncio largiturus es baptisma: *Ego a te debeo baptizari,* quia in paterno peccato conclusus, serpentis venenum circumfero: opus est mihi ut antiquæ transgressionis maculam abluam: tu vero, inquit, pro quibus peccatis ad baptismum venisti? hæc prophetam de te testificantem, *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9).* Quomodo tu, qui propitiarius, redemptionem quæris? Mos est ut qui baptizantur, peccata sua confiteantur: tu vero quid habes quod confitearis, qui omnino impeccabilis es? cur a me quæris id, quod non edoctus sum? Non audeo majora

attingere; nescio quæ pacto abluatur lux; solem iustitiæ lavare nescio; nox diem non illuminat, aurum non servit plumbo, lutum artificem non corrigit, mare non fluentum mutuo accipit a fonte, fluvius non exet stilla; quod est mundum a sorde, non purgatur; damnatus iudicem non absolvit. *Ego a te debeo baptizari.* Mortalitas vitam non excitat; medicum morbus non curat. Agnosco naturæ meæ vilitatem: non est enim discipulus super magistrum, neque servus super dominum suum. Ad me non accedunt Cherubim cum tremore; mihi Seraphim proni non clamant sanctissimum hymnum; ego thronum non possideo cælum; non me stella magis prædicavit; ego vocem non habeo omnia creantem. Moyses servus posteriora videre dignatus est, et quomodo ego inlemeratum caput tangere audebo? Cur mihi permittis ea, quæ me superant? palmam non habeo, quæ Deum baptizare possit. *Ego a te debeo baptizari.* Ex sterili natus sum; sed te iubente non contraxit natura. Tunc, dum in generationis loco habitarem, nec loqui valerem, matris labia mutuatus sum: nunc vero quomodo te præsentem non Deum prædicabo, quem virginica arca complexa est? Num, ut Iudæi, mente carcus sum? Scio te, cum Dominus esses, formam servi accepisse, ut formæ nostræ medicus esses; scio te id apparuisse, quod saluum facis; scio te petram fidei factum esse, cui miseris es. Sed rebus visibilibus non impediatur, quin videam intellectualia: ego enim mortalis, tu Deus immortalis; ego ex sterili, sed tu ex Virgine. Prius quidem sum, sed te, qui post me venisti, non maior; præcessi prædicans, sed non ut talem baptizem. Novi te esse securum ad radicem positum; novi cesorem infructuose plantationis Iudæorum; novi falcem contra morbos animi se admoventem; dixi appropinquare fontem curationum. Quem enim locum inveniam prodigiis tuis experiri? Leprosus verbo mundasti, sanguinis fontem tactu fimbriæ siccasti, solo jussu paralyticum firmasti, per miraculum tuum micæ Chananzæ filiam nutrierunt, lato excum oculorum usu donasti; et cur petis ut tibi manum imponam? *Ego a te debeo baptizari. Qui respicis terram, et facis eam tremere (Psalm. 103. 32); qui super aquas ut in pavimento ambulas; qui meretrici*

permisisti ut pedes abtergeret (nos, eique remissionem peccatorum concessisti; quomodo audebo renovandum caput tuum tangere, qui prædicando exproclamaui: *Venit fortior me post me, cujus non sum dignus solere corrigiam calcementi (Marc. 1. 7).* Repri-me, o Domine, attemperationis tuæ imbrem; amplius enim non fero, illoque demergor. Quid illi Christus dicit? *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Sine modo.* Ut vox verbo ministrato, ut servus domino servi, ut miles regi, ut lutum figulo. Ne mandatum timeas, sed corde: me tu baptiza, et ego mundum liberem. Mordit tradar, ut naturam mortuam vivificem. Tu jussus refugis extendere manum, Iudæi vero paulo postea me tradere morti non dubitabant. *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* Ante sæcula ex benignitate decrevi genus hominum servare: homo propter hominem factus sum. Quid magnum, si filius hominis ad baptismum veniam? non enim desepi opus manuum mearum; non me pudet terrenæ naturæ. Quid eram sum, quod non eram factus sum, immutabili manente natura. Sine igitur modo. Generis inimicus de cælis ejectus est, ex terrenis depulsus est, jam in aquarum naturæ latibula habet. Sed ut illum inde etiam fugarem adveni, propheta clamante: *Tu confragisti caput draconis in aquis (Psalm. 73. 14).* *Sine modo.* Ad me quasi hominem accessit tentator, idque fero, ut ejus infirmitatem traducam: dicam enim illi: *Non tentabis Dominum Deum tuum (Matth. 4. 7).* O novum miraculum! o ineffabilem gratiam! Christum certat, et ego braviam fero; ipse cum diabolo pugnat, et ego contra diabolum victoriam obtineo; ipse confringit caput draconis in aqua, et ego legitimus athleta coronor; ipse baptizatur, et ego sordes depono; Spiritus sanctus venit super illum, et mihi peccatorum remissionem largitur; ipse declaratur a Patre Filius dilectus, et ego per ipsum filius Dei efficior. Cæli namque ipsi aperti sunt, ut baptizati domicilium appareret, et vox paterna testificatur ipsi dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite (Matth. 3. 17; Luc. 9. 35).* Ipsum docet gloria et imperium semper, et in omnia sæcula. Amen.

IN NATALE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Cum post gelidam hiemem vernus calor elucet, tunc terra floridam herbam emittit, arbores comatis ramis ornantur, aer sole illustratus lætior est, et omnis avium chorus per æthera volans melodiis personat. Tunc et qui montes incolunt bubulci et pastores, ex tuguriis egressi, jucunditate aeris vultus in meliorem formam mutant, et cum dulcisonarum avium cantibus, variis tibiarnum sonis concertantes, oviumque sensus demulcentes, ad pascua agnos lento gressu ducunt. Tunc et agricola postquam in tabernaculo falcem ante acuit, ad vineam concedit, ut putet inutiles vitis palmites. Tunc et marini nautæ tranquillum pelagus videntes, relicta terra, ligno, aquæ et vento animas suas concedentes, læti dorso maris gestati, sine metu trajiciunt. In summa, ne in ipso proœmio longior sim, omnis ars, omnis cura, ad vite hominum usum spectans, aere sereno, sine obice ad opera se confert. Age ergo, quia Christus nobis ver celeste ex Virginis visceribus ortus est, frigidæque et procellosas diaboli nubes dissipavit, ac dormientia hominum corda ex fumo ignorantie expurgavit, ad cælestem et beatam gloriam corda nostra excitemus. Sed lingue meæ cursum reprimit Christi generatio divinitatis fulgens, et me ad seipsam attrahit. Cum enim infantem ex Virgine natum sub conspectu duco, necnon Virgineum sine viri opera prægnantem, et post partum virginem, rem curiosius exploro, et cum modum non inveniam, id fide obsequio. Quomodo enim mirum non fuerit, neque omnem

mentem superaverit, quod virgo genuerit, et virgo post partum inventa fuerit? Quod genuerit, natus infans probat; quod vero post partum virgo permanserit, ipsa ejus corporis natura docuit. Vide ergo mysterium visibile et invisibile, quod capitur et non capitur, quod tangitur nec invenitur. Quis enim quis vero videns matrem virginem, et infantem virginis filium, mysterium curiosius inquirendo invenire potest? O mysterium vere celeste et terrenum, ejus qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et non apparebat! Talis enim erat qui hodie natus est Christus, celestis et terrenus, qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et invisibilis erat: celestis secundum divinitatis naturam, terrenus secundum humanam formam; qui videbatur secundum carnem, invisibilis secundum spiritum; qui tenebatur secundum corpus, teneri non poterat ut Verbum. Sed Christus quidem Deus omnipotens, ut voluit, mundo suo natus apparuit: mentem vero nostram magis obstupescit Virgo prægnans, quia Virgo non de cælo descendebat, sed ex semine David conspicietur; non ex Spiritu, sed ex corpore et anima constans, in utero concepit; atque id tumor uteri arguebat, et nullus infantis intus inclusi salor apparebat. Cælum enim inhabitat et infantem in virgineo utero mystice operabatur. Secundum naturam nascebatur, et obstetricis infantem virginemque ventrem manu tractabant, et corruptionem, ut in aliis mulieribus, non reperiunt: Deus enim erat qui per

χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Νεκρὸς τὴν ζωὴν οὐκ ἐγείρει, ἰατρὸν πόσος οὐ θεραπεύει. Γινώσκω μου τῆς φύσεως τὴν εὐτέλειαν· οὐκ ἔστι γὰρ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δούλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἐμοὶ μετὰ φόβου τὰ Χερουβεὶμ οὐ προσέρχονται, ἔμοὶ τὰ Σεραφεὶμ κεκυφέντα τὴν τρισαγίον οὐ βοᾷ, ἐγὼ θρόνον τὸν οὐρανὸν οὐ κέκτημαι, ἐμὲ τοῖς μάγοις ἀσπὴρ οὐκ ἐκίρυσεν, ἐγὼ φωνὴν οὐκ ἔχω δημιουργήσαν τὰ σύμπαντα. Μαῦσθς ὁ θεράπων ἰδεῖν τὰ ὀπίσθια ἡξιώθη, καὶ πῶς ἐγὼ ἀχράντου κεφαλῆς ἀσπασθαι τολμήσω; Τί ὑπερβαίνοντα ἐπιτρέπεις μοι; οὐκ ἔχω παλάμην Θεὸν βαπτίσαι δυναμένην. Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἐκ στερείας γεγέννημαι· ἀλλὰ σοὶ κελεύσαντος, οὐκ ἀντέλεγεν ἡ φύσις. Καὶ πότε μὲν τὸ τῆς γεννήσεως οἰκὼν χωρίον, καὶ λαλεῖν κυλούμενος ἐστὶ, τῆς ἐμῆς μητρὸς ἐδανεισμένη τὰ χεῖλη· νῦν δὲ πῶς οὐ θεολογῶ-σε παρὼντα, ὃν παρθενικὴ κίχως ἐχώρησε; Μὴ κατὰ Ἰουδαίους τετυφλωμαι τὴν φρένα; Οἶδα ὅτι Δεσπότης ὢν μορφῇ δούλου ἀνέλαβες, ἵνα ἱατρύης μορφῇ· οἶδα ὅτι ἐφάνης ὁ σώζεις, οἶδα ὅτι πέτρα πίστεως γέγονας, δὲ ἡλῆσας. Ἀλλ' οὐκ ἐμποδίζομαι τοῖς ὁρμώμενοις, τὰ νοσούμενα βλέπων· ἐγὼ γὰρ θνήσκω, σὺ δὲ Θεὸς ἀθάνατος· ἐγὼ ἐκ στερείας, ἀλλὰ σὺ ἐκ παρθένου. Πρῶτος μὲν εἰμι, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μετ' ἐμὲ μείζων οὐκ εἰμι· προσάδον κηρύξαι, ἀλλ' οὐ βαπτίσαι τοιοῦτον. Ἐγὼν σε καίμενην πρὸς τὴν ρίζαν ἀξίνην· ἐγνώρισα τὸν υἱοτόμον τῆς ἀκάτου τῶν Ἰουδαίων φτείας· εἶδον τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἐγγιζούσαν δρεπάνην· εἶπον γεινέσθαι πηγὴν τῶν ἰατρῶν. Τίνα γὰρ τόπον ἀμύρον εὐρήσω τῶν σὺν τεραστίων; Λεπρούς ἐκαθάρισας λόγῳ, αἱμάτων πηγὴν ἀπὸ κρασπέδου ἐξήρανας, μόνῃ κελύεως τὸν παράλυτον ἐσφίγξας, τῇ σὺ θαύματι τὰ ψυχία τῆς Χαναναίας τὸ θυγάτριον ἔθρεψε, πληρὸν τὸν τυφλὸν ἐνωμάτωσας, καὶ πῶς τὴν παρ' ἐμοῦ χειροθεσίαν αἰτέεις; Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποῶν αὐτὴν τρέμειν· δὲ ἐπὶ τὴν ὑδάτων ὡς ἐπ' ἐδάφους πεζεύων· ὁ πόρνην παραχωρήσας ἐκμάζει τοὺς πόδας τοῦς σοῦς, καὶ ἄφασιν ἁμαρτιῶν ὠρτησάμενος [819]· πῶς τολμήσω τῆς σεβασμίου σου ἀσπασθαι κορυφῆς, ὁ πολλαῖς ἐν τῇ κηρύττειν βοήσας; Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὁπίσω μου, οὐ οὐχ ἱκανὸς εἰμι λῦσαι τὸν ἱμῆρτα τοῦ ὑπο-

δήματος αὐτοῦ; Παῦσόν μου, ὦ Δεσποτά, τῆς σῆς συγκαταβάσεως τὸν ὄμβρον· ἐπὶ πολὺ γὰρ οὐ φέρω κατακλυζόμενος. Τί δὲ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Χριστός; Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπον ἡμῖν ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἄφες ἄρτι. Ὡς φωνὴ ὑπὲρῆλθεν τῷ Λόγῳ, ὡς δούλος δεσπότη ὑποῦργησον, ὡς στρατιώτης βασιλεῖ, ὡς πῆλός κεραμεῖ. Μὴ φοβοῦ τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ θάρσει· βάπτισόν με σὺ, ἵνα ἐγὼ ἐλευθερώσω τὸν κόσμον. Θανάτω παραδεδόμαι, ἵνα τὴν φύσιν νεκρωθεῖσαν ζωώσω. Σὺ μὲν κελευόμενος ὀκνεῖς ἐκτείνει τὴν χεῖρά σου, Ἰουδαῖοι δὲ μετ' ὀλίγον παραδύναί με οὐ ναρκήσουσιν. Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπον ἡμῖν ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Τὴν ἐμὴν πρὸ αἰώνων ὥρισα φιλανθρωπίαν διασῶσαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος διὰ τὸν ἄνθρωπον γέγονα. Τί μέγα, εἰ καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τὸ βάπτισμα παραγίνομαι; οὐ γὰρ παριδὼν τῶν χερῶν μου τὸ ποίημα· οὐκ ἐπησχύνθη τὸ γεῶδες τῆς φύσεως. Ὁ γὰρ ἡμῶν, γέγονα ἄπερ οὐκ ἡμῶν, ἀμεταβλήτου μεινῆσεως τῆς φύσεως. Ἄφες οὖν ἄρτι. Ὁ τοῦ γένους ἐχθρὸς τῶν οὐρανίων ἐρρίφη, τῶν γῆινων ἐδιώχθη· ἐμφωλεῖται λοιπὸν ἐν τῇ τῶν ὑδάτων φύσει. Ἀλλὰ κάκειθεν αὐτὸν φυγαδεύσαι παραγέγονα, τοῦ προφήτου βοῶντος· Σὺ συντρίψας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἄφες ἄρτι. Ὡς ἀνθρώπῳ μοι προσήλθεν ὁ περράζων, καὶ φέρω, ἵνα τὴν τούτου σπηλιέσω ἀσθενέαν· ἐρῶ γὰρ αὐτῷ, Οὐκ ἐκπεύρασε Κύριον τὸν Θεόν σου. Ὡς καινοῦ θαύματος, ὦ χάριτος ἀφράστου! Ὁ Χριστὸς ἀγωνίζεται, καγὼ τὰ βραβεῖα βαστάζω· αὐτὸς τῷ διαβόλῳ μάχεται, καγὼ τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην ἐπιφέρωμαι· αὐτὸς τὴν τοῦ δράκοντος κεφαλὴν συντρίβει ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καγὼ ἐννομὸς ἀθλητῆς στεφανούμαι· αὐτὸς βαπτίζεται, καγὼ τὸν ρύπον ἀποτίθημι· ἐπ' αὐτῷ τὸ ἅγιον ἔρχεται Πνεῦμα, καὶ μοι τὴν τὴν ἁμαρτημάτων ἄφασιν χαρίζεται· αὐτὸς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Ὑἱὸς ἀγαπητός, καγὼ γίνομαι υἱὸς Θεοῦ δι' αὐτόν. Οἱ οὐρανοὶ γὰρ αὐτῷ ἠνεώχθησαν, ἵνα φανῇ τοῦ βαπτισθέντος τὸ οἰκητήριον, καὶ φωνὴ τούτῃ Πατρικῇ μαρτυρῇ λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠψόχησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας. Ἀμή.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅποτεν ἐκ χειμῶνος κρυερού θερμὸν ἔαρ ἐκλάμψῃ, τότε καὶ ἡ τῇ χλοερᾷ πῶς προβάλλεται, καὶ τὰ δένδρα ἀνθοκομοῖς πρέμινος ὠραίζεται, καὶ ὁ ἀὴρ ἡλέω καταλαμπόμενος ἀγλαίζεται, καὶ πᾶς ὀρνίθων χορὸς, ἀνὰ τὸν αἰθέρα πετώμενος, ταῖς μελωδίαις κλαγγάζει. Τότε καὶ οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκοντες βουνοῖμοι τε καὶ ποταμοί, τῶν καλυδὼν ὑπερβαλόντες, τῷ τοῦ ἀέρος κάλλει τὰς ὕψεις μεταρρυθμίζουσι, καὶ ταῖς τῶν καλλιερῶν ὀρνέων κλάγγαις πολυφθόγοις δυνάξιν ἀντίμῃμα λυρωδούντες, τὰς τῶν ἀλόγων προβάτων ἀισθήσεις ἡδυνῶντες, ἐπὶ τὴν πᾶν τοῦς ἄρνας πρῶν τῷ βήματι φέρουσι. Τότε καὶ γεωργὸς, τὴν δρεπάνην ἐν τῇ σκηνῇ ὥρῃς παρὰ τὴν πέτραν, ἐπὶ τὸν ἀμπέλωνα πορεύεται κείραι τῆς ἀμπέλου τὸ ἄγονον κλήμα. Τότε καὶ πηλάγοι πλωτῆρες, ἄζαλον ὀρνέωντες τὸ πέλαγος, τὴν χέρσον λιπόντες, ξύλω καὶ ὕδατι καὶ πνεύματι τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς καταπιστεύσαντες, τοῖς τῆς θαλάσσης κυρτίζοντες νώτοις, ἀρόβως ἐφίπτανται. Καὶ ἀπαεπαλῶς, ἵνα μὴ ἐν τῷ προλόγῳ μηχανῶν τὸν λόγον, πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα πρὸς τὴν χρεῖαν τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεποιημένον, τοῦ γαλήνου ἀέρος ἐκλάμψαντος, ἀκώλυτον ἔχει τὴν κίνησιν πρὸς τὴν τῆς ἐργασίας ὁρμήν. Δεῦρο τοῖνον, ἐπειδὴ καὶ ἡμῖν τὸ οὐράνιον ἔαρ Χριστὸς ἐκ παρθενικῶν λαγόνων ἀνέτειλε, καὶ τὰς ψυχὰς [820] καὶ ζαυώδεις ὁμιχλὰς τοῦ διαβόλου διεσείδατε, καὶ τὰς καθυπόχθους τῶν ἀνθρώπων καρδίας ταῖς θεικαῖς αὐτοῦ ἀκτίσιν ἐκ τοῦ κεννοῦ τῆς ἀγνωσίας διύπνισαν, ἐπὶ τῇ οὐρανίον καὶ μακαρίαν δόξαν ἐν τοῖς ἡμῶν παροδύνωμεν. Ἀλλ' ἰστὰ μοι τὸν δρόμον τῆς γλῶττης ἡ Χριστοῦ γέννα, θεότητος ἀπαστραπτουσα, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπισπᾶται. Ὅταν γὰρ ὅπ' ὄψιν ἐαυτοῦ ἀγάγῃ τὸ βρέφος τὸ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέν, καὶ τὴν παρθένον ἀνευ ἀνδρὸς, καὶ μετὰ τόκον παρθένον

τυγχάνουσαν, πολυπραγμονὸν τὸ ἔργον, καὶ μὴ εὐρίσκων τὸν τρόπον, τῇ πίστει σφραγίζω τὸ πρᾶγμα. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι θαυμαστὸν ἀληθῶς καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνον ἔννοιαν, τὸ παρθένον γεννῶν, καὶ παρθένον εὐρεθῆναι μετὰ τὸν τόκον; Καὶ ὅτι ἐγέννησε, τὸ κυρτὸν βρέφος ἤλαττε· καὶ ὅτι μετὰ τὴν κύστιν παρθένος ἐτύχχανεν, ἡ οἰκία αὐτῆς τοῦ σώματος φύσις ἐβόασκεν. Ἰδε οὖν μυστήριον ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, κρατούμενον καὶ μὴ κρατούμενον, ψηλασμένον καὶ μὴ εὐρισκόμενον. Τίς γὰρ οὐκ ἔωρα καὶ ἐκράτει καὶ τὸ βρέφος καὶ τὴν μητέρα; τίς δὲ ὁρῶν τὴν μητέρα παρθένον, καὶ τὸ βρέφος παρθένου τέκνον, τὸ μυστήριον πολυπραγμονῶν ἐξευρίσκει; Ὁ μυστηρίου ἀληθὺς ἐπουρανίον καὶ ἐπιγείον, κρατούμενον καὶ μὴ κρατούμενον, ὁρῶμενος καὶ ἀόρατος· οὐράνιος κατὰ τὴν τῆς θεότητος φύσιν, ἐπίγειος κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος σέσιν, ὁρῶμενος κατὰ τὴν σάρκα, ἀόρατος κατὰ τὸ πνεῦμα, κρατούμενος κατὰ τὴν σάρκα, ἀόρατος κατὰ τὸν λόγον. Ἀλλὰ Χριστὸς μὲν Θεὸς ὢν παντοδύναμος, ὡς ἐβούλετο, τῷ ἰδίῳ κόσμῳ τεχνθεὶς ἐπαφῇ· ἐκπλήττει δὲ μου πλεῖον τὸν νοῦν ἡ τῆς Παρθένου ὠδὴ, ὅτι Παρθένος οὐκ ἐξ οὐρανοῦ κατελθούσα, ἀλλ' ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ὁρμώμενη, οὐκ ἐκ πνεύματος τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνιστάται, ἐν γαστρὶ ἐλάμβανε· καὶ ὁ ὄγκος τῆς γαστρὸς κατηγόρει τοῦ πρᾶγματος, καὶ ὁ τοῦ ἐνδοθεν βρέφους σπορεύς οὐκ ἐφανέτο. Ὑδρανὸν γὰρ κατοικεῖ, καὶ τὸ βρέφος ἐν τῇ παρθενικῇ νηδί μυστικῶς ἐτελεσιουργεῖται. Διὰ τῆς ρύσεως ἐκτείνεται, καὶ αἱ ματαὶ ἐψηλάφουν καὶ τὴν γεννῶσαν φύσιν καὶ τὸ βρέφος, καὶ τὴν φθορὰν, ὡς ἐπ' ἄλλων γυναικῶν, οὐκ εὐρίσκον· θεὸς γὰρ ἦν ὁ δι' αὐτῆς προερχόμενος. Ὁ βάσει,

ἦν εἶδε Μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει καιομένην, καὶ μὴ κατακαιομένην· Παρθένω Μαρία, γεννώσα καὶ μὴ φθειρομένη· ὧς λίθε, ὃν εἶδε Δανιὴλ ἀπὸ θρύου τεμνόμενον ἀνευ χειρὸς ἀνθρωπίνης! ὧ παρθένου βρέφους παρθένη μητέρα, καὶ τέκνον ἰσὺν μητρὸς ἀνυμφεύτου! Πού οἱ φιλοπρόθυμοι; λεγέτωσαν ἡμεῖν, πῶς ἡ Παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἐγέννησε βρέφος, καὶ γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἀνεξερεύνητος ὁ τρόπος, ἵνα ἐκ Πνεύματος ὁ γόνος, πολλῶν μᾶλλον ἀνεξιγνώστος ἢ ἐκ Πατρὸς τοῦ Λόγου ἀρραστός γέννηται. Ἀλλὰ σὺ μὲν πιστεύεις, ἐπιτηραῖς δὲ ὅτι γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη· ἀλλὰ Θεοῦ κατηγορεῖς λέγων· Εἰ δὲ ὁ ἀφθαρτος Πατήρ γεννήσας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν σὴν ἀνοιαν ἐφθάρη, πολλῶν μᾶλλον ἡ φθορῆς φύσις; οὐσα Παρθένος γεννήσασα ἀν' ἐφθάρη. Εἰ δὲ σὺ αὐτὸς μαρτυρεῖς τὴν Παρθένον γεννήσασαν μὴ φθορῆσαι, πολλῶν μᾶλλον πιστεύεις τὸν ἀφθαρτον Πατέρα γεννήσαντα τὸν ἀφθαρτον Υἱὸν μὴ φθορῆσαι. Ἀλλ' ἐάσαντες τοὺς ματαιολόγους, ἐπὶ τοὺς θεολόγους κήρυκα ἀναδράμωμεν. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. Ἀναγκαῖον δὲ ἀναγγελισθῆς σημειοῦται καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ἵν' ὁ ἀπιστῶν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, ζητήσας τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, εὐρῇ τῆς ἀληθείας, τὸ πρᾶγμα. Τὸν μὲν γὰρ χρόνον, ἐκ τῆς Ἡρώδου ἀρχῆς; τοὺς χρόνον ἀφ' ἑκείνου, ἐκ τῆς δὲ τόπον, ἐκ τῆς κατὰ τὴν Βηθλεὲμ σημασίας; ζητήσας εὐρήσκει. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς κοσμικοῖς συμβολαίοις καὶ ὑπατοι γράφονται, καὶ μῆναι; ἀριθμούνται. καὶ ἡμέραι δηλοῦνται, καὶ πόλεις; περιτυπούνται ὑπὲρ ἀκριβείας; τῶν λεγομένων· πῶσῳ μᾶλλον δεῖ, τῆς τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρίας τεχθείσης, [821] καὶ τοῖς εἰς ὑπερὸν γνωσθῆναι τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ τὴν ἀκριβείαν! Καὶ Ματθαῖος μὲν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ οὕτω διηγείται· Λοιπὸν δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας; προστίθεται καὶ τὴν τότε πρῶτον γενομένην ἀπογραφὴν. Λέγει γὰρ οὕτως· Ἐν ἔτει τεσσαρακοστῷ πρώτῳ ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, Ἐξῆλθε δόγμα ἀπὸ Αὐτοῦστου, ἀπογραφῆσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ἀυτὴ ἡ ἀπογραφὴ πρώτη. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν δὲ οἶκον καὶ πατριῶς Δαυὶδ, ἀπογραφῆσθαι σὺν Μαρίας τῇ μετρησομένῃ αὐτῷ, γυναικὶ ὁδοῦ ἐγκύῃ. Σημειοῦται δὲ Λουκᾶς τῇ πρώτῃ γενομένην ἀπογραφὴν, ὁμοῦ μὲν καὶ τὸν χρόνον ἀκριβῶς, καὶ μυστήριον μέγιστον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀφανές; ὑπεκρίνουν. Λέγει γὰρ πρώτῃν καὶ βιβαλὸν ἀπογραφὴν, τὸ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. Χριστοῦ γὰρ γεννηθέντος, καὶ σαρκὸς λοιπὸν θεοποιουμένης, καὶ διαδόλου ἐκβαλλομένου, καὶ θανάτου λυομένου, ἰδοὶ φοχὰς δικαίων, καὶ πιστῶν ὀνόματα ἐν ταῖς τῶν οὐρανῶν ἀπογράφεσθαι βίβλους, κάτω μὲν Καίσαρος καλεῖντο, ὅθεν δὲ τοῖς ἀγγέλοις Πατρὸς προσταττόμενοι. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῦτο εὐαγγελίζόμενος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγει· Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσονται, ἀλλὰ χαίρετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀναγέγραπται. — Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν κυρετίνοντο λέγοντες, Πού ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἰδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἠλθομεν προσκυνῆσαι αὐτόν. Οἱμοὶ! νικῶμαι τοῖς θαύμασι, συλόχομαι ταῖς θεωρίαις, καὶ ἡ γλῶσσά μου οὐκ εὐρίσκει τὸ πρότερον εἰπεῖν, ἢ τί παραλέπω. Ἐάν τῃν γέννησιν αὐτοῦ καταμάρω, ἐκπλήττομαι, ὅτι πρὶν ἢ τῆς φύσεως τὸ παιδίον ἐξέλθῃ, σημεῖα ἐπιτελεῖ. Ἦ γὰρ οὐκ ἔστι μέγιστον σημεῖον, τὸ παρθένον μετὰ τὸ γεννῆσαι παρθένον μῆναι, καὶ τὸν οὐρανὸν σωπῶντα δι' ἀστέρος λαλεῖν; Καὶ τοῖς διψῶσι τὸν τεχθέντα ἰδεῖν, ἀστέρα πέμπει συνέδεσμον καὶ δεικνύει τὸ ποδοβήμενον βρέφος. Καὶ Ματθαῖος μὲν μάγων μνημονεύει ἐξ ἀνατολῶν ἐλθόντων· Λουκᾶς δὲ ἀγγίλου· λέγει γὰρ· Καὶ ποιμένας ἦσαν ἀγραιοῦντες, καὶ φυλάσσοντας φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῇ ποιμνῇ αὐτῶν. Καὶ ἀγγέλου Κυρίου ὤφθη αὐτοῖς, καὶ εἶπε Κυρίῳ περιέμψαντες αὐτούς, καὶ ἐροθήθησαν πόθεν μέγα. Καὶ ἔπειτα αὐτοῖς ὁ ἀγγελος, Μὴ φοβεσθαι· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὴν μεγάλην, ἥτις ἐστὶν κατὰ τὴν λέξιν, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σήμερον Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ. Καὶ ἐγένετο ἐξείκητις σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλήθος οὐρανόθεν στρατιᾶς,

αἰνούντων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εὐφροσύνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Χριστὸς ἐγεννήθη, τὰ ἐπίτατα τοῖς οὐρανόθεν συνάπτεται, ἀγγελοὶ σὺν ἀνθρώποις χορεύουσι, ποιμένας ἀγραιοῦσι, καὶ μάγοι προσκυνοῦσιν, οὐρανὸς λαμπαδουχεῖται, καὶ ἡ γῆ τὸν καρπὸν αὐτῆς λαμπερὸν ἐπὶ φάτης βασιλεύει. Καὶ ἐπληρώθη τότε τὸ ἐπὶ τῇ γῇ γεγραμμένον, τὸ, Ἀληθεῖα ἐκ τῆς τῆς ἀνταρτίας. Ἀληθεῖα γὰρ Χριστὸς ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἐκ τῆς γῆς, τοῦτέστιν, ἐκ τῆς παρθένου ἀνέτειλε κατὰ σάρκα. Ζητοῦ δὲ πόθεν οἱ μάγοι κατὰ τοῦ ἀστέρος διδασθέντες, αὐτῷ ἰχρύνοντο ὁδηγῶ πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου παιδίου ἀνεύρεσιν. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, πλάνον εἶναι τὸν ἀστέρα λέγοντες, καὶ τοὺς μάγους μὴ ἀληθῆς παιδίον ἐπύκρηναι. Πῶς γὰρ, εἰ πλάνος ἦν ὁ ἀστήρ; τὴν ἀλήθειαν Χριστὸν ἀνεκάλυπτεν; ἔως γὰρ ἐκείνου φθάσας, ἔστη τοῦ δρόμου. Πῶς δὲ καὶ οἱ μάγοι, εἰ οὐκ ἀληθεῖα ἀπῆρχοντο, τοιαύτας αὐτῷ προσφορὰς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐκώμουν πῶν, μνησκούσας τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, καὶ τὸ προφητικὸν πληροῦσας, τὸ, Ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας; Οὐδ' αὖ πάλιν, ὡς οἱ μυθολογοὶ φασὶν εἶναι ἀστέρα κατ' ἕκαστον τῶν γενωμένων ἀνθρώπων ἀνατίλλοντα· ὅτινας οὐδὲ τὴν παρ' Ἑλλήσι μυθειομένην ἀστερολογία ἴσασιν. Ἄλλ' ἄρα καὶ αὐτοὺς οἱ τοιοῦτοι Χριστιανοὺς εἶναι νομίζουσι· πρὸς οὗ; [822] ἐροῦμεν· Ὁ φιλόσοφος, εἰ τοῦτο ἦν, δὲ οὐκ εἴπατε, εἴπατε ἡμῖν, πῶς τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας δύο μόνον ἦσαν ἄνθρωποι, οἱ οὐρανῶν τῶν αὐτῶν ἐπιπλήρωτο ἀστέρων; καὶ κατακλυσμῷ γεγονότος, καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ὕδατι θανόντων, οἱ αὐτοὶ ἦσαν ἀστέρες μὴ παύσαντες, καὶ τῆς αὐτῆς τῶν ἀστέρων χορείας τυγχανούσης, μόνος ἦν Νῶε μετὰ τῶν τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν γυναικῶν; Ἀλλὰ δεῖ προσέχειν ταῖς Γραφαῖς, καὶ νοεῖν τὰ μυστήρια. Βαλαάμ γάρ τις ἦν προφήτης, ὃν μετακαλεσάμενος ὁ βασιλεὺς τῶν Μωαβιτῶν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐξίοντα ἐκ τῆς Αἰγύπτου καταρᾶσθαι· ἐπειδὴ οὗς ἀν ἠλόγησεν, ἠλόγηται, καὶ οὗς ἀν κατηράσθητο κατήραντο· γενόμενος ἐγγὺς τῆς στρατοπαδείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν ἀκροῖαν ἀναβάντων, θεωρήσας τὸν Ἰσραὴλ παρεμβόληκός, ἀναλαβὼν αὐτοῦ τὴν παραβολὴν, καὶ προφητεύσας· εἶπεν· Ἀνατελεῖ ἀστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ συντριβήσεται τοὺς ἀρχηγούς Μωαβ, καὶ προνομήσεται τοὺς υἱούς Ἀμμὼν. Οὗτοι οὖν οἱ μάγοι ἐκ τοῦ γένους τοῦ Βαλαάμ τοῦ προφήτου ὁρμώμενοι, κατακολουθήσαντες αὐτοῦ ταῖς βίβλους καὶ ταῖς προφητείας, καὶ νοήσαντες ὅτι, ὅτε ἀνατελεῖ ἀστρον, τότε ἀναστήσεται καὶ ὁ ἄνθρωπος, δηλονότι ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ὅστις οὐ μόνον τοὺς ἀρχηγούς Μωαβ συντριβήσεται, ἀλλὰ καὶ πάσας τοὺς διαδόλους τὰς βασιλείας λεπτυνεῖ καὶ λικμήσει κατὰ τὸν Δανιὴλ, παρετρήουν τὸν καιρὸν· καὶ θεωρήσαντες τὸν ἀστέρα ἔξινον παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνατείλαντα, ἔγνωσαν αὐτὸν εἶναι τὸν πάλαι προφητευθέντα, καὶ κατακολουθήσαντες, εὐρηκότες τε τὸν τεχθέντα, ἐβόρηναν, τὸν πάλιν προφητευθέντων εὐρηκότες τὴν ἐκδοσιν. Σὺ δὲ μοι νόμι, ἀκροατὰ, τοὺς μάγους εἶναι τύπους τῶν ἐκ τῆς ἀσβεστίας τῆς πλάνης; ἐπιστρεφάντων ἔθνων, οὐ τελείῳ φωτὶ ὁδηγουμένων, ἀλλ', ὅσον ἀπαυγάματι φωτὸς διὰ Ἰωάννου, ὡς δι' ἀστέρος, πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ τεχθέντα Χριστὸν ὁδηγουμένων. Ὅρα γὰρ μοι καὶ τὸν ἀστέρα ἄχρι τοῦ παιδίου ἐλθόντα, καὶ σταθέντα τοῦ δρόμου. Καὶ γὰρ Ἰωάννης, δίκην ἀστέρος, τῷ κηρύγματι ὑπολάμπας, καὶ ὑποδείξας Χριστὸν λέγων, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρὼν τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ κόσμου, ἐπαύσατο τοῦ δρόμου· εἰρηκεῖ γὰρ, Ἐκείνον δεῖ εὐεργετῆσαι, ἐμὲ δὲ ἐλαττωθῆσαι. Καὶ ἐλθόντες, φησὶν, οἱ μάγοι εὐδὸν τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα· καὶ προσκύντες προσεκύνθησαν αὐτῷ. Αἱ γὰρ τοὺς ἀπὸ ἰθνηκοῦ βίου προσίοντας Χριστῷ, πρῶτον πᾶσαι ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἀσβεστίας, καὶ οὕτως ὥσπερ ἀπὸ γῆς ἑτερομύμων, τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὁμολογεῖν, εἰδ' οὕτως ἀνὰ μέρος, πρὸς τὴν οὐρανίαν αὐτοῦ θεότητα ἀνανεῖν. Καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν· χρυσὸν ὡς βασιλεῖ, λίβανον ὡς Θεῷ, σμύρναν ὡς παθητῷ δι' ἡμᾶς. Καὶ εἰδέτο ὁ Χριστὸς τὰ δῶρα, οὐκ αὐτὸς χρῆζων, ἀλλὰ τοὺς φέροντας ὠφελῶν. Χρυσὸν μὲν γὰρ δεχόμενος, φιλαργίας αὐ-

ipsam profudit. O rube, quem vidit Moyses in monte ardentem, et non combustum! Virgo Maria, gignens et non corrupta! o lapis, quem vidit Daniel ex monte excisum absque humana manu! o virginis infantis virgo mater, et sacer filius matris inopuit! Ubi sunt curiosi illi exploratores? dicant nobis, quomodo virgo sine viro genuit infantem, nec gignendo corrupta est. Si autem modus investigari nequit, quia ex Spiritu sancto natus est; multo magis investigari nequit ineffabilis Verbi ex Patre generatio. Sed tu quidem credis, obervas enim illam gignentem non corruptam fuisse: at Deum incusas dicens: Si incorruptus Pater Filium suum gignens, secundum stultitiam tuam corruptus est, multo magis Virgo corruptibilis naturæ, gignens corrupta est. Si vero tu testificaris Virginem gignentem, non corruptam fuisse, multo magis crede incorruptum Patrem incorruptum Filium gignentem, non corruptum fuisse. Sed relictis blateronibus illis, ad theologos præcones accurramus. Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis regis (Matth. 2. 1). Necessario evangelista assignat et locum et tempus, ut qui generationem Christi secundum carnem non credit, quærens et locum et tempus, rei veritatem inveniat. Tempus enim ex Herodis regno apud chronographos quæsito, locum vero ex Bethlehem significatione reperiet. Nam si in mundanis pactis et consules scribuntur, et menses numerantur, et dies assignantur, et urbes annotantur ad dictorum securitatem: quanto magis oportet, quando parva sunt universi mundi salus, et locum et tempus posteris accurate significari. Et Matthæus quidem generationem Christi secundum carnem ita narrat; Lucas vero præter accuratam temporum notam addit etiam descriptionem tunc primo factam, his verbis: Anno quadragésimo primo Cæsaris Augusti, exiit edictum ab Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima. Ascendit autem et Joseph a Galilæa in Judæam in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset ex domo et familia David, ut describeretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante (Luc. 2. 1. 2. 4. 5). Annotat Lucas primam illam descriptionem, tum ut tempus accurate significet, tum ut mysterium maximum et occultum subindicet. Dicit enim primam et violentam descriptionem, eo quod facilius esset homini. Christo enim nato, et carne demum deflata, ac diabolo expulso mortemque soluta, oportebat animas iustorum et fidelium nomina in cælorum libris describi; Cæsare in terra jubente, Patre vero angelis superne prædicante. Quapropter Dominus id discipulis suis prædicabat dicens: Nolite gaudere quia dæmonia vobis subijciuntur; sed gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 20). Cum autem natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis, ecce magi ab oriente venerunt dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum (Matth. 2. 1-3). Hei mihi! miraculis superior, contemplationibus detinor, nec invenit lingua mea quid primo dicat, aut quid prætermittat. Si generationem ejus considerem, obstupesco, quia antequam puer ex natura exiret, signa perficiebat. Annon hoc est maximum signum, quod virgo postquam genuit, virgo maneat; quod cælum tacens per stellam loquatur? Iis, qui cupiebant natum videre, stellam mittit una peregrinantem, quæ desideratum infantem ostenderet. Et Matthæus quidem magos memorat ex oriente venientes: Lucas vero de angelo loquitur: Et pastores erant vigilantes, et custodientes vigilas noctis super gregem suum. Et angelus Domini vius est eis, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est nobis hodie Christus Dominus in civitate David. Et facta est subito cum angelo multitudo militum caelestium, laudantium Deum, et dicentium: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 8-14). Christus natus est, terrena caelestibus junguntur, angeli cum hominibus

choreas agunt, pastores vigilant, et magi adorant; cælum luminibus fulget, et terra fructum suum splendidum in præsepio gestat. Et tunc impletum est id, quod de terra scriptum erat: Veritas de terra orta est (Psalm. 84. 12): veritas enim est Christus qui dicit, Ego sum via et veritas (Joan. 14. 6). De terra; id est, de Virgine ortus est secundum carnem. Quæro autem, unde magi de stella edocti, illa usi sint duce, ut quæsitum puerum invenirent. Non enim res se habet ut quidam imaginati sunt, qui dicunt errantem fuisse stellam, et magos non vere puerum quæsisisse. Quomodo enim, si errans stella fuisset, veritatem Christum ostendisset? cum enim ad illum pervenisset, cursum repressit. Quomodo autem magi, si non vero ea de causa venerunt, talia ipsi dona ex suis laboribus attulissent, significantes ejus divinitatem et humanitatem, quæ dona propheticum illud implebant: Et vivet, et dabitur ei de auro Arabia (Psalm. 71. 15)? Neque rursum, ut fabulatores dicunt, stella erat quæ in ortu singulorum hominum apparet: qui certe ne fabulosam quidem Græcorum astrologiam callent. Sed fortasse tales homines ipsos etiam Christianos esse censent: quibus dicemus: O philosophi, si res erat ut vos dicitis: quomodo, cum Adam et Eva duo tantum essent homines, cælum tot stelliis plenum erat? et diluvio adveniente, omnibusque hominibus in aqua pereuntibus, eadem ipæ stellæ erant, nec cadebant; et cum tantus stellarum chorus esset, solus erat Noe cum tribus filiis et uxoribus? Sed oportet attendere Scripturis, et mysteria cogitare. Balaam enim quidam erat propheta, quem advocavit rex Moabitarum, ut Israeli egresso ex Ægypto malediceret; quia ii quibus benedixit, benedicti erant, et quibus maledixit maledicti. Cum pervenisset prope exercitum Israelis, et ascendisset in montis verticem, viso Israele in castris, assumens parabolum et prophetans, dixit: Orietur stella ex Jacob, et exsurgit homo ex Israel, et conteret principes Moab, vastabitque filios Ammon (Num. 24. 17). Hi itaque magi ex genere Balaam prophete, ejus libros et prophetias æquuti, et considerantes, cum orietur stella, tunc surrecturum esse hominem, nempe Regem Judæorum, qui non modo reges Moab conteret, sed etiam omnia diaboli regna dissipabit et ventilabit secundum Danielelem, tempus observabant; et videntes stellam ab aliis diversam orientem, noverunt eam ipsam esse quæ in prophetia ferebatur; illamque sequentes, cum natum invenissent, gavisi sunt, cum veteris prophetiæ eventum reperissent. Tu vero, auditor, consideres velim, magos esse figuram gentium, quæ ex erroris impietate conversæ, et non a perfecta luce ductæ sunt, sed quasi a splendore quodam luminis per Joannem quasi per stellam, ad Christum in carne natum sunt deductæ. Vide namque mihi stellam usque ad puerum venientem, et cursum sistentem. Et enim Joannes postquam stella instar prædicatione fulsit, Christumque ostendit his verbis, Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, sinit gradum; ait enim: Illum oportet crescere, me autem minui (Joan. 1. 29. et 3. 30). Et venientes, inquit, magi, invenerunt puerum cum matre; et procidentes adoraverunt eum (Matth. 2. 11). Oportet enim eos, qui a gentilitia vita ad Christum accedunt, primo decidere a culmine impietatis, et sic quasi a terra surgentes, Christi secundum carnem generationem confiteri, deinde paulatim ad caelestem ejus divinitatem ascendere. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham; aurum ut regi, thus ut Deo, myrrham ut propter nos passibili. Et accepit Christus dona, non quod illis opus haberet, sed ad utilitatem offerentium. Aurum enim accipiens, ab avaritia illos avertit, thus accipiens, ab idololatria removit; myrrham autem acceptans, mortem animæ ipsis audivit. Si autem aliud quoque mysterium perpendere oporteat, accurate discamus. Aurum, thus et myrrham nato offerunt; quia scriptum de illo erat: Ipsi flectetur omne genu caelestium, terrestrium et infernorum

(*Philipp. 2. 10*) : in donis suis futurum præfigurant; in aureo significantes gloriam quam referunt angelis celestibus; in thure, terrenorum hominum gratulationem; in myrrha, animarum in inferis detentorum supplicationem. Quoniam tres virtutes obtinere oportet eum qui accedit ad Christum; quas dicit Apostolus, fidem, spem, caritatem (1. *Cor. 13. 13*); apertis autem thesauris cordis, obtulerunt fidem, ut aurum fulgentem; spem, ut thus bene olentem; ca-

ritatem, ut myrrham constringentem Ecclesie membra. Et responso accepto in comitis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam (*Matt. 2. 12*). Oportebat enim eos, qui semel ad Christum accesserant, non iisdem impietatis vestigiis reverti; sed castam exercentes fidem et operam, hominum occisorem serpentem lateant, abecedere in Christi hereditatem. Ipsum quippe docet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN ZACCHÆUM PUBLICANUM.

CHROMIUS

Qui bona amant, nihil differunt a sitientibus, o dilecti: dum enim quod querunt non inveniunt, tanto majori rei desideratio siti inflammantur: noctu desideratos fontes quasi sitientes imaginantur; interdum vero a loca in locum circumcursantes, volubilibus oculis circumspicientes, querunt ea quæ corde exoptant. Ac quemadmodum viatores in matutina hora inaquosam terram percurrunt, premente siti, et an fontes sint circumspiciunt, ac arpe colles conscendunt ubi fons habetur; et si procul illum viderint, gaudent, et concitato gressu ad illum festinant, quo cum pervenerint, sitim sedant: tales sunt viri Christi amantes: per diem enim desideratum sibi Christum bonis operibus requirunt; noctu vero per precationes cum illo versantur, et in somnis se cum ipso incedere imaginantur: et si se illum procul videre putant, gaudent et exultant, sicut sitientes cum desideratis fontibus inveniunt; atque expergefacti rursum dormire volunt, ut dormientes iisdem visis fruantur. Talis erat Zacchæus, modo vobis in lectione evangelii commemoratus. Vide namque mihi illum currentem, divino ardentem studio, et in arborem ascendentem, ac Jesum circumspicientem, ut vitæ fontem carneret. Conspiciens autem Zacchæus Dominum, oculos quidem sedavit, cor vero majori desiderio inflammavit. Ingressus, inquit, *Jesus perambulabat Jericho. Et ecce vir nomine Zacchæus: et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives: et querebat videre Jesum, quia inde erat transiturus. Vide hominis desiderium, dilecte. Et non poterat videre præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum, quia inde erat transiturus* (*Luc. 19. 1. 4*). Zacchæus statura pusillus, prudentia Spiritus magnus, querebat videre Jesum: desiderabat videre Deum hominibus celestia largientem: querebat videre angelorum creatorem, et celestis luminis administratorem humanis gressibus ambulantem: querebat videre quomodo sui iustitiam in nube corporis seilens, fideliu oculis cordis illuminaret: querebat videre Deum Jesum, bonam formam, rem desiderabilem, dulce nomen Jesu, cujus nomine res ipsa significatur: desiderabat videre purpureum agnum, cujus sanguis orbem redemit, et cujus vellus ab Adamo usque in finem nudos tegit; cupiebat videre captivum miles regem suum, ovem pastorem, qui errantem, viam, qui obtinebratus erat, lucem: cupiebat videre pietatis præconem, qui dulcissimum divinæ cognitionis condimentum non habebat: querebat videre infirmus sanitatem; esuriens, celestem paucem; sitiens, vivificum fontem: cupiebat videre eum, qui sacerdotibus vitam dabat, et Lazarum e somno suscitaverat. O amorem divinum! o bonam concupiscentiam! o amorem aureis aliis instructi, imo potius Christi qui animam se possidentis in celum transferi! Jam divinus amor, qui tollit eum de terra, id efficit ut in arborem ascenderet: non ultra permittit ut terrena respiciat, vel cum hominibus versetur; sed divinam intueos caritatem, celestia excipiebat: ab his ad illa festinus curabat, atque conscensa arbore,

Christum circumspiciebat, et mente supra nostram ascendebat. Videns autem Christum Zacchæus appositio dicebat: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelis* (*Psal. 123. 4*). Vidit Zacchæus Dominum, et magis amore incendebatur: tetigit Christus cor ejus, et alius ex alio efficiebatur; ex publicano zelo incensus, ex infideli fidelis, et ex lupo ovis signatus. Quis sic patrem et matrem amat, quis sic unquam uxorem vel filios dilexit, ut Zacchæus Dominum, ut ex re ipsa probari potest? Omnia quippe bona sua propter Christum pauperibus dedit, et iis quos defraudaverat, quadruplum reddidit. O bonos discipuli mores! o ductoris moderatio et virtus divina, quæ ex solo Jesu visu ad actum adducit! Nondum verbo Dominus Zacchæum instituerat, sed a desiderante solum visus est, et fidei virtus a desiderantis corde sursum trahebatur. Simile quidpiam contigit in hæmorrhaisa. Accedens quippe ad Dominum, et petens ab illo sanitatem, non expectavit ut se manu tangeret, sed ipsa accedens ejus simbrum clam tetigit; et virtus curacionis a tangente ut a sponsa trahebatur. Et Zacchæus quidem id ignorans faciebat, divino movente studio, et spirituali amore ardens in sycomorum accurrit: Dominus vero, mysticum quidpiam speculatus, dicebat, *Descende* (*Luc. 19. 5*). Novi animam tuam; novi sanctum amorem tuum: *Descende*: recordare Adamum nudum se sub ficu abscondisse: tu vero si vis salutem nancisci, ne accurras ad sycomorum. Me oportet hanc sycomorum aridam reddere, et aliam plantare arborum, cruem. Illa bona arbor est, ad illam ex animo accurre: inde enim ad cætes prompto jacieris. In hac arbore serpens foliis complicatur, in hac occultatur, ibi nidificat. Festina, descende antequam sibi sit anime tuæ, ut Eva fecit, cum illi suasit ut degustaret suavem voluptatem: festina, descende: donec ego adsum, descende: me namque videntem ille coercetur. Festina, descende: nolo te in sycomoro relinquere; nolo te perire: mea enim ovis es, ad me accurristi. Festina, descende, et propera in domum tuam; ibi oportet me quiescere: quia ubi fides est, illic quiesco; ubi amor, illo vado. Scio quid facturus sis; scio te omnia tua bona daturum esse pauperibus, et primo iis, quos defraudasti, quadruplum esse redditurum. Apud huiusmodi homines libenter diverso. Zacchæus vero festinus descendit, et abiit in domum suam, Jesumque suscepit: gaudinque plenus, stans dixit; non ambulans, non sedens, sed stans, ut animam suam immutabile propositum declararet; stans dixit, cum fervens Spiritu, irrevocabili sententia concertabat: sciebat enim ubi sereret, et ubi messurus esset; dixitque: *Ecco dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quem defraudavi, reddo quadruplum* (*Luc. 19. 8*). O confessio pura ex corde puro procedens! confessio non pudori obnoxia, nulli pudori obnoxia gloria Dei oblata, fidem spirans, iustitia florens: qua iustitia nos dignetur universorum Deus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τοὺς ἀπίστους· λίβανον δογόμενος, εἰδωλολατρείας ἀτήλαστοι· σμύρναν δὲ κομιζόμενος· τὴν νέκρωσιν αὐτῶν ἀπέσκηψε τῆς ψυχῆς. Εἰ δὲ δὲ καὶ ἑταρον μυστήριον θεωρήσῃς, καταμάρτυραν ἀκριβῶς. Χρυσὸν καὶ σμύρναν προσφέρουσιν τῷ τευχθέντι. Ἐκείθι ἦν παρὶ αὐτοῦ γεγραμμένον τὸ, Αὐτῷ ἀμάρτυαι πᾶρ τόνου ἐκπορεύωνται καὶ ἀπεργάζονται καὶ καταχθονίων, ἐν ταῖς προσφοραῖς προστίθουσιν τὸ μέλλον, ἐν τῷ χρυσῷ δηλοῦντες τὴν τῶν οὐρανίων ἀγγέλων δοξολογίαν, ἐν τῷ λίβανῳ τὴν τῶν ἐπιγείων ἀνθρώπων γονυκλισίαν, ἐν τῇ σμύρνῃ, τῶν ἐν θλῶ φυγῶν καταγομένων τὴν ἰκεσίαν. Ἐκείθι τρεῖς ἀρεταὶ δὲ κατεκτήσθαι τὸν προσελθόντα Χριστῷ, ἃς φάσκει ὁ Ἀπόστολος, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην,

ἀνοίξαντες [δὲ] τοὺς θησαυροὺς τῆς καρδίας, προσκομίζον πίστιν, ὡς χρυσὸν ἐξαστράπτουσιν· ἐλπίδα, ὡς λίβανον εὐωδιάζουσιν· ἀγάπην, ὡς σμύρναν συσπρίγγουσιν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὅραρ τῇ ἀναμάρτυρίᾳ πρὸς Ἡρώδη, δι' ἄλλης οδοῦ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἐγράψαν γὰρ τοὺς ἐπαξί προσελθόντας Χριστῷ, μὴ τοὺς αὐτοὺς ἔγνεσι τῆς ἀσθελείας ἀναλύνειν· ἀλλὰ τῇ ἀγνῇ ἐξασκήσαντας πίστιν καὶ πρᾶξιν, τὸν ἀνθρώπου πόντον θῆναι λαβόντας, ἀναχωρεῖν εἰς κληρονομίαν Χριστοῦ. Αὐτῷ γὰρ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[823] Εἰς τὸν Ζακχαῖον τὸν τελώνην.

Οἱ τῶν καλῶν ἐρῶντες, οὐδὲν ἀπέχουσιν τῶν διψώντων, ὡ ἀγαπητοί. Ὅσον γὰρ οὐχ εὐρίσκουσιν τὸ ζητούμενον, τοσοῦτον πρὸς τὴν εἰδὴν τῶν ποθομένων ἐκκαίονται· καὶ νύκτωρ μὲν φαντάζονται τὰς ποθομένας, ὡς δαψύνας, πηγὰς· μεθ' ἡμέραν δὲ τόπον ἐκ τόπου περιερχόμενοι, διψῶσι πολυκινήτους περιελεπόμενοι, ζητοῦσι τὰ τῆς καρδίας ποθούμενα. Καὶ ὥσπερ ὁδοιπόροι ἐν ὥρᾳ καύσωνος τὴν ἀνύδρον γῆν διατρέχουσιν, ὑπὸ τῆς διψῆς πιασθέντες, καὶ τὰς πηγὰς περιελεπόμενοι, ὡς πολλάκις καὶ ἐπὶ βουνούς ἀνατρέχοντας αὐτοὺς ὅπου πηγὴ· καὶ ἰδῶσιν αὐτὴν πόρρωθεν, χαίρουσι, καὶ ἐπιτείνονται τὴν πορείαν πρὸς αὐτὴν σπεύδοντες· εἰτα ἰδόντες ἐπὶ τὴν πηγὴν τὴν εἰδὴν τῷ ὕδατι παύονται· τοιοῦτο εἰσὶν οἱ φιλόχριστοι ἄνδρες. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τὸν ποθοῦμενον αὐτοὺς Χριστὸν ἔργois ἀγαθοῖς ἐκζητοῦσι, καὶ ἐν νυκτὶ δι' εὐχῶν προσομιλοῦσιν αὐτῷ, καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις μετ' αὐτοῦ βηματίζουσιν φαντάζονται· εἴαν ἐν ὁράμασιν αὐτὸν ἰδῶσι πόρρωθεν, χαίρουσι καὶ ἀγάλλονται, ὥσπερ οἱ δαψύνας, ὅταν εὕρωσι τὰς ποθομένας πηγὰς· καὶ πάλιν διυπνισθέντες καθυεῖναι ἰθέλουσιν. ἵνα τῇ αὐτῇ ὁπτασίᾳ τοῖς ὕπνοις περιτύχωσι. Τοιοῦτος ἦν καὶ Ζακχαῖος, ὁ ἀρτίως ὤμειν ὑπὸ τοῦ εὐαγγελίου διαναγνωσθεὶς. Ὅρα γὰρ μοι αὐτὸν καὶ τρέχοντα, καὶ πόθῳ φεγόμενον θείῳ, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβαίνοντα, καὶ Ἰησοῦν περιελεπόμενον, ὅπως ἴσῃ τὴν ζωοφόρον πηγὴν. Θεωρήσας δὲ Ζακχαῖος τὸν Κύριον, τὴν μὲν ὁρασιν ἀνέπαυσεν, τὴν δὲ καρδίαν πλὴν πρὸς πόθον ἐξέκαυσεν. Εἰσελθὼν δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεριχὼ, διήρχετο. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ζακχαῖος· καὶ οὗτος ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος· καὶ ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, οὗτος ἐκεῖ ἡμελλε διέρχεσθαι. Ὅρα μοι πλὴν ἀνθρώπου, ἀγαπήτε. Καὶ οὐκ ἠδύνατο βλεπεῖν ἀπὸ τοῦ ὄχλου, οὗτοι μικρὸς ἦν τῇ ἡλικίᾳ. Καὶ προλαβὼν εἰς τὰ ἐμπροσθεν, ἀνέστη ἐκὶ συνομορέαν, ἵνα ἴσῃ τὸν Ἰησοῦν, οὗτος ἐκεῖθεν ἡμελλε διέρχεσθαι. Ζακχαῖος δὲ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος μικρὸς, τῇ δὲ φρονήσει τοῦ πνεύματος μέγας, ἐξήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις τὰ οὐράνια χαριζόμενον· ἐξήτει ἰδεῖν τὸν τῶν ἀγγέλων κτιστὴν, καὶ τὸν οὐρανίου καὶ ὑπεργείου φωτὸς λαμπροδότην βήμασιν ἀνθρωπίνους περιπατοῦντα· ἐξήτει ἰδεῖν πῶς ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ νεφέλῃ τοῦ σώματος καθεζόμενος, τῶν πιστῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κατηύγασεν· ἐξήτει ἰδεῖν τὸν Θεὸν Ἰησοῦν, τὸ καλὸν σχῆμα, τὸ ποθεῖν πρόπῃμα, τὸ γλυκὺ ὄνομα Ἰησοῦν, τὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος πρᾶγμα σημαίνοντα· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸ πορφυροκόμῳ πρόβατον, ὃ τὸ αἶμα τῶν οἰκουμένην ἐξηγόρασε, καὶ ὁ πόθος αὐτοῦ ἀπὸ Ἀδάμ μέγας τέλος γυμνωθέντας ἐσκέπασεν· ἐπεθύμει ἰδεῖν ὁ αἰχμάλωτος στρατιωτῆς τὸν ἰδὼν βασιλέα, τὸ πρὸβατον τὸν ποιμένα, ὁ παπλανημένος τὴν ὁδὸν, ὁ ἐσχοτισμένος τὸ φῶγος· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῆς εὐσεβείας κήρυκα, ὁ μὴ ἔχων τὸ τῆς θεογνωσίας γλυκύτατον ἄρτυμα· ἐξήτει ἰδεῖν ὁ ἀβύσσος τὴν ὕψιν, ὁ πεινῶν τὸν οὐράνιον ἄρτον, ὁ διψῶν τὴν ζωοφόρον πηγὴν· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῶν ἱερῶν ζωοδότην, καὶ ἐξυπνιστὴν τοῦ λαζάρου. Ὡς ἔρωτος θέλω, ὡς ἐπιθυμίας ἀγαθὴ! ὡς ἔρωτος χρυσοπέτερον, μᾶλλον δὲ Χριστοῦ, τοῦ τὴν ἔρωσαν αὐτὸν ψυχὴν εἰς οὐρανούς ἀναφέροντος! Ἥδη ὁ θεὸς ἔρωτος, ὁ ἀρεῶν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς, δειροδοτῆν παρεσκεύασεν· οὐκ ἔτι τὰ ἐπίγεια βλάπτει αὐτὸν ἡδὴ, οὐκ εἰ ἀνθρώποις συνεχώρησαν αὐτὸν ὀμιλεῖν· ἀλλὰ πρὸς θεῖαν βλάψαν ἀγάπην, τὰ οὐράνια ἐξεδέχετο· ἀπ' ἐκείνων πρὸς

ἐκείνα ἔτρεχε πρὸς ὃ ἡπείγετο, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβὰς περιεβλέπετο τὸν Χριστὸν, καὶ τῇ διανοίᾳ τῇ νεφέλῃ ἐπέβαινε. Ἰδὼν δὲ τὸν Χριστὸν ὁ Ζακχαῖος, ἀρμολόγους εἶπε· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἶπε Ζακχαῖος τὸν Κύριον, καὶ πλὴν πρὸς πόθον [824] ἐξεφύλλετο ἡψατο αὐτοῦ τῆς καρδίας, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου ἔγνωτο ἀντὶ τελώνου ζηλωτῆς, ἀντὶ ἀπίστου πιστοῦ, καὶ ἀντὶ λύκου πρὸβατον σφαγιτοφόρον. Τίς οὕτω ποθεῖ πατέρα ἢ μητέρα, τίς οὕτω ποθεῖ ἡγάπησα γυναῖκα ἢ τέκνα, ὡς Ζακχαῖος τὸν Κύριον. ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρᾶγματος ἐστὶ δοκιμάσαι· Πάντα γὰρ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὸν Χριστὸν τοὺς πένθησιν ἔδωκε, καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησε, τετραπλασίονα ἀπέδωκεν. Ὡς μαθητοῦ τρόπος ἀγαθῆς, ὁ διδασκάλου ἐπιεικεία καὶ δύναμις θεία, ἐκ τοῦ ὀφθῆναι μόνον τὸν Ἰησοῦν εἰς πρᾶξιν ἐνάγοντα! Ὅπως γὰρ κατηχητικὸν λόγον τῷ Ζακχαῖῳ εἶπεν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὀφθῇ μόνον τῷ ποθοῦντι, καὶ ἡ τῆς πίστεως δύναμις ὑπὲρ τῆς τοῦ ποθοῦντος καρδίας ἀνελευσται. Τοιοῦτόν τ' ἔγινε καὶ ἐπὶ τῆς αἰμορροῦσης· προσελθεῖς γὰρ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀξίους αὐτὸν, ἵνα ἴσῃται αὐτὴν, οἱ μὴ ἐξεδέχετο τὴν ἀγνὴν τῆς χειρὸς, ἀλλὰ αὐτὴν προσελθούσα ἡψατο αὐτοῦ τοῦ κραστῆτος κρυφίως· καὶ ἡ δύναμις τῆς πίστεως ὑπὸ τῆς ἀψάμενης εὐς σπόγγος ἐλίσσεται. Καὶ ὁ μὲν Ζακχαῖος ἀγνοῶν ἐπολεῖ, θείῳ ζῆλῳ φερόμενος, καὶ πνευματικῷ ἔρωτι φλεγομένους ἐπὶ τῇ συνομορέᾳ ἔτρεχεν· ὁ δὲ Κύριος μυστικῶς εἰ θεωρήσας, εἶπε, Κατάβηθι· οἰδᾷ σου τὴν ψυχὴν, οἰδᾷ σοὶ τὸν ὅσον ἔρωτα· Κατάβηθι· μνησθήσῃς οὗτος ὁ Ἀδάμ γυναικῶς, ὅπου συκὴν ἐκρούσθ· σὺ δὲ θέλων σωθῆναι, ἐπὶ συνομορέαν μὴ ἀνέτρεχε. Δεῖ με τὸ συγκομῶν τοῦτο ξηρῆναι, καὶ ἄλλο φουεῖσαι, σταυρῶν. Ἐκεῖν χρηστὸν δένδρον ἐστὶν, ἐπ' ἐκεῖνο βήματι ψυχῆς ἀνέτρεχε. Ἐκεῖθεν γὰρ εἰς οὐρανούς ἐτοιμος ἀκοντίσῃ· εἰς τοῦτο τὸ δένδρον καὶ ὁ-θῆς τοῖς φύλλοις περιπλέκται, εἰς τοῦτο κρούπεται, ἐν τούτῳ ἐνέσταντες· σπεῦσον, κατάβηθι πρὸς τοῦ αὐτὸν ψιδυρίζειν τῇ ψυχῇ σου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Εὐας πάσης αὐτὴν γεύσασθαι τῆς γλυκειᾶς ἡδονῆς· σπεῦσον, κατάβηθι· ἴως ἰσότηα ἐγὼ, κατάβηθι· ἐμοῦ γὰρ ὀρῶντος αὐτὸν, ἐκεῖνος πεφιμῶται. Σπεῦσον, κατάβηθι, οὐ θέλω σε ἰδεῖν ἐπὶ τὴν συνομορέαν, οὐ θέλω σε ἀπολίσθαι· ἐμὸν γὰρ εἰ πρόβατον, ἐμοὶ προσέβραμε. Σπεῦσον, κατάβηθι, καὶ πρόσθε εἰς τὸν οἶκόν σου· δεῖ με ἀναπαύειν ἐκεῖ. Ὅπου γὰρ πίστις, ἐκεῖ ἀναπαύομαι· ὅπου ἀγάπη, ἐκεῖ ἀπέρχομαι. Οἶδα τί μέλλεις ποιεῖν· οἶδα ὅτι ἐλθῶ σου τὰ ὑπάρχοντα μέλλεις διδόναι πίνῃσι, καὶ πρῶτον ἀποδίδοναι οἷς ἐσυκοφάντησας, τετραπλασίονα. Παρὰ τοῖς τοιοῦτοις ἡδέως αὐλόκοιμαί. Καὶ ὁ Ζακχαῖος σπύσας κατέβη, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν αὐτοῦ, καὶ Ἰησοῦν ὑπεδέξατο. Καρδὸς δὲ ἐμπλησθεὶς, σταθεῖς εἶπεν· οὐ περιπατῶν, οὐ καθήμενος· ἀλλὰ σταθεῖς, ἥκα δειλὴ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀμετάθετον γνώμην· σταθεῖς εἶπεν, ὅτε ζῶν τῷ πνεύματι, ἀμεταμέλητα νοήσας ἠγωνίζετο· ἥδε γὰρ ὅπου σπείρει, καὶ ὅπου μέλλει θερίζειν· καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ τὰ ἡμῶν τῶν παρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησα, τετραπλασίονα ἀποδίδωμι. Ὡς ἐξομολόγησις καθαρὰ, ἐκ καρδίας· καθαρὰς προσηγορίαν· ἐξομολόγησις ἀνεπαίσχυντος ἀναπαισχύντη δόξῃ Θεοῦ περισταμένη, πίστιν ἀποπνέουσα, καὶ δικαιοσύνην ἀνδρῶσι· ἡς δικαιοσύνης κατεξώσκειν ἡμᾶς ὁ τῶν δυνάμεως Θεός, Χριστὸς καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN CENTURIONEM.

G333

Centurionis cuiuspiam servus male habens moriturus erat (Luc. 7. 1), sed non mortuus est iuvante Domino: moriturus erat, utpote homo, sed intercedente religioso viro non mortuus est. Natura suum exigit debitum; sed naturæ Dominus possessori possessionem suam concessit propter ipsius fidem: mors et naturæ necessitas ad obitum vim inferebant; sed obstavit fides mortis repugnans, ejus leges solvens. Ne vero dubites posse fidem mortis vincula rumpere, et ab ipsis inferis animas abstrahere: fides etiam inferni portas aperit, cælis claustra apponit, et naturæ terminos removet, ignis viam sedat, flammam in rorem vertit, mortis stimulum hebetat. Non sine testimonio loquor: id ex sacris Scripturis tibi probabo. Dixi fidem portas inferi aperire, et cælis claustra apponere. Horum clara acripe argumenta: vide mihi beatum Petrum verbo inferni portas aperientem, et Tabitham inde reducentem. Tantum enim dixit, *Tabitha, surge* (Act. 9. 40); statimque portæ inferi aperiuntur, cadunt tartarei veces; mortua vero celerius quam viventes obedit. Rursus Elias propheta fide factus dixit, *Non erit pluvia, nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1); et cælum in æs vertitur, cohibetur pluvia annis tribus et sex mensibus, terra quasi natura sua ferrea, solum fructum negat, ut scias quanta possit fides. Homo in terra sententiam dicit, et Deus in cælo sententiam firmat; mortale os loquitur, et Dei sententia re verba confirmat. *Clausit, inquit, Elias cælum annis tribus et mensibus sex* (Luc. 4. 25). Cæli claustrum erat os hominis mortalis pia fide ornatum. Idem rursus Elias igneos conscendere currus (4. Reg. 2. 11) ausus est, et quasi volucris ad æthereas mansiones advolavit, vereque lactenus mortem non expertus est, non ex lege naturæ, sed ex gratia unius et vi fidei intactus servatus. Quid multa dicere opus est? Enoch a vita in vitam cum corpore translatus est, mortem, senectutem et naturam per fidem vicit. Multa quoque alia de fide dicenda suppetunt, sed supersedeo, ne fastidium ingenerem. Lucet vero sciam divina eloquia vobis Christi amantibus non fastidium, sed desiderium parere; tamen ad propositum revertar. *Centurio, inquit, cuiusdam servus male habens moriturus erat, qui erat illi carus.* Carus domino servus. Licet enim avaritia servum excogitaverit, at domini probitas naturæ cognationem non negavit. Non despiciebat ut servum, sed diligebat ut tributum: humanitate grave servitutis jugum leve reddebat. Audite et discite heri, qui servus habetis, ne illos quasi a natura alienos contemnatis, neque congeneres ut inimicos habeatis, obtemperantes Paulo dicenti: *Domini, quod justum est et æquum servis præstate, remittentes minas: scientes quia et illorum et vester Dominus est in cælis* (Col. 4. 1. et Ephes. 6. 9). Concessit Deus ut servus esset, ut Deo servire discas. Benevolentiam exis a servo? benevolus et tu es Domini. Punit peccantem? igitur ne pecces, ne puniaris a Deo. Veniam non das congeneri? ne tu veniam petas. Nam te docet evangelium ita orare: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12). Ut ergo a Deo benignitatem quaeritis, sic et benignitate erga congeneres attingi. *Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum* (Luc. 7. 3). Quid audierat? Quod verbo curaret, verbo mortuos suscitaret, verbo dæmonas pelleret, verbo omnia perficeret. Visus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio accipit (Hebr. 4. 12). Non herbas, non phar-maca adhibet; sed verbum ab illo mittitur, et opus perficit. Vide quanta sit inter centurionem et Judæos differentia. Ille audiens, ex solo auditu credidit, et credens quasi ad Deum accessit; illi vero ipsis oculis videntes miracula, illorum patratores

negabant; etiamsi visus sit efficacior auditu. Efficacior certe; sed nequitiam habebant morbi magistram. Ideo cæci judicio suo Judicem despiciebant. *Misit, inquit, seniores Judæorum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Misit ad eum seniores*; non ex superbia ipse venire recusans, sed non audens ipse pro seipso intercedere, ob magnitudinem dignitatis Christi. Sciebat se hominem esse ex homine corruptibili; Jesum vero Deum de Deo, unigenitum Filium ex Patre ingenito. Ideo seniores Ecclesiæ ex reverentia mittit, ante apostolos apostolica implens: *Infirmatur quis? advocet presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum: et si in peccatis sit, remittentur ei* (Jac. 5. 14). Misit ergo seniores ad ipsum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Tu vero commiserationem viri mirare; infirmante namque servo non, non contempsit, sed tantam curam habuit, quantam quis pro seipso adhibuisset. Hæc autem erant viri virtutis studiosi, tantum exhibere studium et seniores militero ad servi curationem. Sciebat aequalitatem naturæ; nec despicit eam ut servum, sed miseratur ut conservum, sciens communem esse omnibus Deum. Verum talis quidem erat ille centurio. Multi autem divites a bene valentibus servis ministeria sine ulla venia expetunt, infirmantium vero nullam gerunt curam; sed accidente morbo, ancilla decumbente, non attendit dominus, non curat domina. Sed si quando opus sit ut domina opem ferat, non curat illam ut ejusdem naturæ, sed torvis respicit oculis, austeris loquitur verbis; ob superbie tumorem cognationem naturæ negans; et tamen legitis Scripturas. Nescitis quid dicat sanctus David? *Ecce sicut oculi servorum in manibus domini sunt suorum; sicut oculi ancillæ in manibus domini suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum* (Psalm. 122. 2). Reverere imaginem, Scripturas observa, et infirmanti auxiliare. Servator, Filius Dei unigenitus, pro homine homo fieri dignatus est: tu vero homo cum sis, recusas æqualem quasi non æqualem, non dignaris communem naturam miserari? Et quando brutum animal claudicat, sollicitus es ejus, quia in usu tibi est; quando vero rationabile animal, id est, servus tuus infirmatur, illum abjicis nec curas. Despicies illum, quia rationalis est is qui tibi servit? Ideo zelo inflammamur. Admodum bona res est homo apud Deum; sed pretiosa res est vir misericors. Nos vero non attendimus Scripturis; sed externos quidem interdum alimus, hominum gloriam aucupantes; domesticos vero fame perire, vel frigore congelari sinimus, Dei retributiones non cogitantes. Verum non talis erat centurio ille semper vigilans, qui vere servum possidebat, et possessum simul et seipsum servabat, ut Dei possessionem; qui prudentia plenus et divina sapientia illustratus erat. Ideo seniores primum ad Jesum mittit. Illi vero cum magno studio intercedunt, et multa referunt quæ illum flectere possint, dicuntque: *Dignus est qui gratiam conferas* (Luc. 7. 4); probus est qui donum accipit, dignus presentia tua. *Diligit enim gentem nostram, et edificavit nobis synagogam.* Vere multa pietatis argumenta, plurima bonæ conscientie signa. Quam hæc? Dei amor, et bonus erga hominem affectus. *Diligit enim gentem nostram, scilicet legem. Plenitudo enim legis dilectio* (Rom. 13. 10). *Et synagogam edificavit, suum erga Deum affectum exhibens.* Cum enim Deo domum edificavit, ipsum templum quasi columnam conspicuam suæ erga Deum dilectionis erigit. Vide quomodo bona opera, necessitatis tempore commemorata, magnam intercedentibus fiduciam præsent: ubique enim bona opera ad flectendum efficacia sunt. Illi ergo sic intercedebant: *Jesum vero seniorum petitioni annuit, non illorum reverentia; sed centurionis fidem admisit. Surgens*

ergo ibat cum illis fortasse lentiore gradu et remissiore; non tardus ad beneficium prestandum, sed ut tempus daret, quo interiorum centurionis affectum patefaceret, ut publicaret inconvulsam fidem ad incredulos arguendos; utque sinceram, param et non notam voluntatem manifestam faceret. Nam, *Cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio servos suos dicens: Domine, noli vexari; non enim sum dignus ut sub tectum meum intres (Luc. 8. 7).* Ex primo animi motu misit seniores, sed postquam hoc fecerat, non quiescit. Interim namque secum reputans quanta esset differentia dignitatis, mittit servos rogans eum, et dicens: *Noli vexari; non sum dignus ut sub tectum meum intres. O prudentiam! o vigilantiam centurio nris! Non latuit eum Deus in homine absconditus, non latuit eum unigenitum Verbum, corpore amictum et occultatum. Videt templum, et in eo habitantem intelligit. Non latuit eum Dominus in servi officio, Rex in capivi specie, parrus ille in magnitudine infinita. Statim ergo miratur Jesus, et testificatur ipsi summam ipsius fidem, urbanumque ejus animi motum, quo Servatori dicebat, non sum dignus ut sub tectum meum intres. Quails erat etiam Petrus, de captura piscium stupefactus, et hinc intelligens magnam ejus virtutem, deinde rogans eum et dicens: *Recede a me, quis homo peccator sum, Domine (Luc. 5. 8).* Sed fortassis quae Petrum spectabant, ignorabat, sciebatque illud quod in Levitico fertur: *Lepra, inquit, insidens immundum facit eum qui in mortuum incidit (Levit. 13. 2).* Lepre autem similes sunt impetigines, vitiliginis et albugines. Hos autem morbos discernere difficile est, maxime initio aegritudinis: quapropter vult lex sacerdotem harum rerum peritum esse. Ducit ergo lex sacerdotem in domum ejus qui examinatur; ibique eum judicavit esse lepram, omnia, quae in domo sunt, immunda declarat. Ideo iussit primo domum evacuare, et tunc sacerdotem vocant. Ille cum sciret beatus centurio, adventum Servatoris abiit. *Non sum dignus, inquit, ut sub tectum meum intres.* Multi sunt sub illo tecto: novi peccata mea: recuso igitur tuam ut iudicis praesentiam, antequam me expurgem. Scio te esse sacerdotem omnium principem, et Patris summum sacerdotem. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres. Caelum tibi thronus est, et terra scabellum:* quae domus capiet immensum? Non habeo celestem domum, ut sub tectum meum intres; non habeo rigias aulæ, ut Regem caelorum excipiam. Quomodo sub tectum excipiam eum, *Qui legit aquis superiora ejus (Psalm. 103. 3)?* quomodo vile diversorium contubernalem excipiet illum, qui palma caelum metitur (*Isai. 40. 12*)? quod tectum capiet eum qui totum caelum et terram simul continet? *Non sum dignus ut sub tectum meum intres.* Ut benelici, ingressum rapio; ut iudicis, praesentiam timeo. Explorator es animarum, examinatore renum, scrutatore cordis et*

Judeus peccatorum. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres.* Meipsum timeo. *Dic ergo verbum, et sanabitur puer meus.* Annon tibi videtur is qui dicit, *Tantum dic verbo, clare scire illud, Verbo Domini caeli firmati sunt, et omnis virtus eorum (Psalm. 32. 6);* et quod omnia Verbo facta et continentur et administrantur? Divina namque cogitatione illuminatus vir, statim ut vidit Joannem corpore, hunc Filium Dei esse novit. *Dic verbo tantum, inquit.* Scio quid de te praedixerit sapiens Salomon: *Neque herba, neque magnum sanavit populum tuum, sed verbum tuum, Domine, quod omnia sanat (Sap. 16. 12).* *Dic verbo tantum.* Scio cujus Verbum sis, et quantum virtutem possideas, quodque verbo omnia perfecteris. Non parvis doloribus habuit Pater, cum te genuit, non parvis doloribus habes faciens, nec creans. *Dic verbo tantum.* Verbum enim tuum omnia perficiendi vim habet; non aereum verberans, sed voluntatem tuam declarans. *Dic verbo tantum:* da pignus, ut qui audiunt certiores fiant. Vide prudentiam; adventum differri rogat, cognitionem vero non circumcribis: nam cognitionem ejus testificatur, et rogat nō in via pergit. Hanc vero ita sapientem cogitationem excipit alia major. Sic enim vir de virtute in virtutem progreditur, et apud illum exuberant dignorum sensuum divitiae, innovatum speculationum accessum habet. *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus.* Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic, *Vade, et vadit;* et servo, *Fac hoc, et facit.* Scio, inquit, te omnium potestate praecedentem, quasi unum ex multis apud nos adventasse. Venisti ad nos, ut nos veniamus, in omnia habens potestatem, ut dicit sanctus David: *Ordinatione tua perseverat dico, quoniam omnia servavit tibi (Psalm. 118. 30).* Dormis, et mare intumescit; surgis, et fluctus sedantur; mortuos evocas, et mortuis celerius quam virus obedit. *Dic verbo, et sanabitur puer meus.* Nam et ego homo sum sub potestate constitutus. Ille liberum animae motum non impedire, quominus ad meliorem procedatur, declarat. Habet, inquit, sub me milites. Milites vero diversas illas et varias in homine latentes cogitationes vocat: sicut enim beatus Paulus habet milites appellare. *Condelector, inquit, legi secundum interiorem hominem: video autem aliam legem, repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati (Rom. 7. 22. 23).* Jure ergo dicebat ille, *Habet sub me milites;* non contra me habet; et dico huic, *Vade, et vadit;* et alteri, *Veni, et venit;* non imperor, sed impero cogitationibus. Fortaque centurio vocatur, quasi princeps et imperavi affectibus, ut tantam nobis contra brutos affectus potestatem et perseverantiam exhibeat: quoniam nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

IN ILLUD, EXIIT QUI SEMINAT SEMINARE SEMEN SUUM (Luc. 8. 5).

Virgo terra arabilis, a peritis agricolis boum ope aratro sulcata, semina accipit, et in glebis ea complectens, primo herbam germinat, deinde spicam erigit, denique granum frumenti plenum in spica profert. Tunc agricola conspicuam videntes spicarum segetem, laborum suorum spem celebrant, Deoque sincere supplicat, ut apparentium bonorum fructus sine damno conservet. Saepe namque astate appropinquante, quando ex spe quasi certa gaudet agricola, aut aestuosus auster spicam ventilat, aut aerugo corrodit, aut bruchus devorat, aut grando excutit, et bonae spei exitum labefacit; ita ut agricola multo moerore pressus, falcenque in tabernaculum referens, ex infelici aetatis exitu sese dolore maceret. Quando vero aeris temperies pulchram et maturam spicam efficit, et seges senum instar albescens inclinatur,

aestivam actionem expectans; tunc rustici, et palmarum cum acutis falcibus expansae, labores laboribus addunt, et desiderium ejus spemque felici exitu explent: tunc alii animantibus domi quiescentibus, solus bos, hilari grege, torvis oculis, in aream pergit. Et alia quidem animalia, caprae, porci, oves, quae colla sua aratri jugo non subegerunt, propria premente conscientia, serviliter ad aream accedentia, spicarum manipulum furantur: solus autem hes liberam linguam extendens, suorum fructus laborum fidenter carpit. Vidisti illic eos qui falce secant? vidisti spicarum feracem agrum, aream, bovem? Inde sermonem transfer ad ecclesiasticum ordinem, et videbis praedicam agriculturam in mysterio Ecclesiae. *Exiit, inquit, qui seminat seminare.* Illud enim modo audivimus in evangelio, *Exiit, quis? Christus, ex*

κλησιν ἰδέεσθε τῶν πρεσβυτέρων, οὐκ αὐτοὺς αἰδούμενος, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑκατοντάρχου πίστιν ἀποδεξάμενος. Ἀναστὰς οὖν ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. Τόχα που καὶ σκολαίτερον ἐδίδου, καὶ τὸν [827] βαθμὸν ἡραμον ἐποιεῖτο, οὐ βραδύνων πρὸς εὐπορίαν, ἀλλὰ καιρὸν ἐνδιδίδου, ἵνα τὴν ἐνδὸν λανθάνουσαν τοῦ ἑκατοντάρχου δημοσιεύσῃ διάθεσιν, ἵνα πομπεύσῃ τὴν ἀπαράδατον πίστιν πρὸς ἑλεγχον τῶν ἀπειτούντων, ἵνα τὴν ἀπραιφνὴ καὶ ἀκίβδηλον θαυρίστη γῶμῃν. Ἠδὴ γὰρ αὐτοῦ οὐ μακρὸν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκίμει πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατοντάρχος τοὺς δούλους αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, μὴ σκύλλου· οὐ γὰρ εἰμι ἱκανός, ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ὁρμὴν ἀποστέλλει τοὺς πρεσβυτέρους· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ποιήσας, καὶ ἐπ' αὐτῷ μένων, οὐκ ἡρεμεῖ. Ἐν τοσούτῳ γὰρ λογισάμενος ὅσον ἐστὶ τὸ διάφορον τοῦ ἀξιώματος, ἀποστέλλει ἄλλους, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων, Μὴ σκύλλου· κἀγὼ οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Ὡς τῆς συνείσεως καὶ νήψεως τοῦ ἑκατοντάρχου! οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κρυπτόμενος· οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ μονογενὴς Λόγος τῇ τοῦ σώματος περιβολῇ καλυπτόμενος. Ἐφ' τὸν ναὸν καὶ ναεὶ τὸν οἰκητορα. Οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἐν δούλῳ ἀξίῳ, ὁ βασιλεὺς ἐν αἰχμαλωτῷ βίῃ, ὁ βραχὺς ἐν ἀπαιρορίστῳ μεγέθει. Αὐτίκα τοῦ θαυμάζει Ἰησοῦς, καὶ μαρτυρεῖ αὐτῷ τὴν ἀκρὴν πίστιν αὐτοῦ, τὴν ἀστείαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁρμὴν, καθ' ἣν ἔλεγε τῷ Σωτῆρι· Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Οἷος ἦν καὶ Πέτρος, ἐπὶ τῇ ἀγρᾷ τῶν ἰχθύων καταπληγείας, καὶ ἔννοιαν λαβὼν τοῦ μεγέθους τῆς δυνάμεως, εἶτα παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· Ἐξέλθε ὡς ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἀμαρτωλὸς εἰμι ἐγὼ, Κύριε. Ἄλλ' ἰσως μὲν τὰ περὶ Πέτρον οὐκ ἴδει, τὰ δὲ ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔγνων. Ἀέρας, φησὶν, ἐκικαιμένη ἀκρόθυτος ἀνιεὶ τὸν ὁλοκαύοντα τῇ νόσῳ. Τῇ δὲ λήπρᾳ παροικίαν αἰσθάνει καὶ λευκαί καὶ λευχίνες. Αὐτοδιάκριτα δὲ τοιαῦτα τὰ πάθη τοὺς πολλοὺς, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ τῆς νόσου· ὅθεν ὁ νόμος τὸν ἱερέα βούλεται τῶν τοιούτων ἐπιγνώμονα καθίστασθαι. Ἄγει τοίνυν ὁ νόμος τὸν ἱερέα εἰς τὸν τοῦ κρινομένου οἶκον· κακεὶ κρίνας ὡς λέπραν, πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μεμολυσμένα ἀποφαίνει. Ὅθεν οἱ πολλοὶ προμετασκευάζουσι, καὶ ποτε τὸν ἱερέα καλοῦσι. Τὴν ἐκ τούτου ἔννοιαν ὁ μακάριος ἑκατοντάρχος λαβὼν, παρατείνεται τὴν ἀριεὶν τοῦ Σωτῆρος. Οὐκ εἰμι, φησὶν, ἱκανός ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Πολλοὶ ὅπο τὴν στέγην ἐκείνην· οἷα ἐμαυτοῦ τὰ ἀμαρτήματα· παραιτούμαι τοίνυν τὴν ἐκ κριτοῦ παρουσίαν, πρὶν ἀποκλιθάρωμαι. Οἶδά σε τῶν ἱερῶν ἀπάντων ἡγεμόνα, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρχιερέα· Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Οὐρανός σοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον· πῶς οἶκος χωρήσει τὸν ἀχώρητον; Οὐκ ἔχω στέγην οὐράνιον, ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς· οὐκ ἔχω βασιλικὰς αὐλὰς, ἵνα τὸν βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν υποδέξωμαι. Πῶς ὑπερέβημι λέγουμαι τὸν στεγάζοντα ἐν ὁδοῖς τὰ ὑπερβόλαι αὐτοῦ; πῶς δὲ τὸ πενυχθὲν μου καταγώνιον ὁμοσκηπὸν δέξεται τὸν σπιθαμῇ τὸν οὐρανὸν μετρήσαντα; πῶς στέγη χωρήσει τὸν συμπαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν χωροῦντα ἡμοῦ; Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Ὡς μὲν εὐεργέτου τὴν εἰσοδὸν ἀρπάξω, ὡς δὲ κριτοῦ τὴν παρρησίαν εὐλαβού-

μαι. Ἐπίσκοπος εἰ ψυχῶν, ἔξετασθ'· νεφροὺν, ἐρτυντῆ καρδίας καὶ κριτῆς ἀμαρτιῶν. Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὅπο τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Δέδοικα ἐμαυτὸν· Εἰπέ οὖν λόγον, καὶ ληθήσεται ὁ καὶς μου. Ἄρα οὐ δοκεῖ σοι [ὁ λόγος]. Εἰπέ λόγον μόνον, σαφὲς εἰδέναι, ὅτι Λόγος Κυρίου ὁ οὐρανὸς ἐστερεώθησεν, καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν, καὶ οἱ πάντα Λόγῳ γινόμενα καὶ συνέχεαι καὶ θεικταί· Ἀπὸ γὰρ βίαις ἐννοίας φωτισθεὶς ὁ ἀνὴρ ἀδρόν τον Ἰησοῦν σῶματι ἑώρα, τὸν τὸν Θεοῦ γνωρίζων. Εἰπέ, φησὶ, λόγον μόνον. Οἶδα τί προηγόρευσεν ὁ σοφὸς Σολομὼν περὶ σοῦ· Ὅτις βοᾷ, ὅτις μέλλομαι ἐστερεώσασθαι τὸν λαόν σου, ἀλλ' ὁ λόγος ὁ σός, Κύριε, ὁ πάνταλάμενος. Εἰπέ λόγον μόνον. Οἶδα τίνας Λόγους χρηματίζει, καὶ ὅσην κατηγμένους τὴν δύναμιν τυγχάνεις, καὶ οἱ λόγῳ τὰ πάντα ποῖναι διέταλας. Οὐκ ὤδινεν ὁ Πατὴρ ἐπὶ σοὶ γεννῶν σε· οὐκ ὤδινεις ποῖναι, οὐκ ὤδινεις δημιουργῶν. Εἰπέ λόγον μόνον. Ὁ γὰρ Λόγος σου πρὸς πάντα ἀνυσιμώτατος τυγχάνει, οὐ τὸν ἀέρα κλήττων, [828] ἀλλὰ τὴν σὴν θέλησιν θηλῶν. Εἰπέ οὖν λόγον μόνον· ὅς τὸ σύστημα εἰς πληροφορίαν τῶν ἀκούοντων. Βλέπε σύνεσιν, τὴν μὲν ἀριεὶν ὑπερέβησας παρακαλεῖ, τὴν δὲ γνώσιν οὐ περιγράφει· τὴν μὲν γὰρ γνώσιν αὐτῷ μαρτυρεῖ; τὴν δὲ ὑπόστασιν εἰς ὅδον παραιτεῖται. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω σοφὴν ἔννοιαν διαδέχεται ἄλλη τις μέλιν. Ὅτις γὰρ ἀπὸ δυνάμεως εἰς δύναμιν ὁ ἀνὴρ προβαίνει, καὶ πηγάζει παρ' αὐτῷ ἐξολόγων νοηματῶν πλοῦτος, νεάζων ἐν ταῖς τῶν θεωρημάτων ἐπιδόσεσιν. Εἰπέ λόγον μόνον, καὶ ληθήσεται ὁ καὶς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὅπο ἐξουσίαν ταυσόμενος, ἔχω ὡς ἐμαυτὸν στρατιώτα· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δοῦλῳ, Πόλησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. Οἶδα, φησὶν, ὅτι τῶν πάντων τὴν ἐξουσίαν παρεχόμενος, ὡς εἰς τῶν πάντων πρὸς ἡμᾶς ἐπαθήμας. Ἠδὲ; πρὸς ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς, πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὡς λέγει ὁ ἁγιὸς Δαυὶδ· Τῇ διατάξει σου διαμέτρει ἡμέρα, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. Καθεύδεις, καὶ ἡ θάλασσα διανίσταται· ἀνίσταται, καὶ γαληνίξῃ τὰ κύματα. Τιδνωτάς καλεῖς καὶ ὁ τεθνεὺς τοῦ ζῶντος ὀξύτερον ὑπακούει. Εἰπέ λόγον, καὶ ληθήσεται ὁ καὶς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὅπο ἐξουσίαν ταυσόμενος. Ἐνταῦθα τὴν τῆς ψυχῆς αὐτεξούσιον ὁρμὴν κωλῶνεν τοῦ ἐπὶ τὰ κρείττονα παραδιδόναι θελοῦ. Ἐχω, φησὶν, ὅπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας Στρατιώτας τοὺς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ποικίλους καὶ διαφόρους; ἐμφωλεύοντας λογισμούς καλεῖ. Οἶδεν γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος τοῦτους στρατιώτας ὀνομάζειν· Συναγόμενοι, ρησὶ, τῷ νόμῳ κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπον· ὁρῶ δὲ ἔτερον νόμον ἀντιστρατεύοντον τῷ νόμῳ τοῦ τοῦ μου, καὶ ἀγχιμακίλλοτά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν, Ἐχω ὡς ἐμαυτὸν στρατιώτας· οὐ κατ' ἐμαυτοῦ ἔχω· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· οὐκ ἄρχομαι, ἀλλ' ἄρχω τῶν λογισμῶν. Τόχα που ὁ ἑκατοντάρχος καὶ διὰ τοῦτο κίχληται ἑκατοντάρχος, ὡς ἄρχων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν παθῶν, τοσαῦτα ἐν τοῖς ἀλόγοις πάθεσιν ἡμῶν καρτερίαν ἐπιδεικνύμενος· ἥς γένοντο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτες καὶ φιλανθρωπίαι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Ἐξῆλθεν ὁ σκίπτων τοῦ σκίπτει τὸν σπόρον αὐτοῦ.

Ἡ παρθεὶς ἄρουρα ὑπὸ μεταίρων γεωργῶν τῇ τῶν βοῶν συνεργείᾳ τοῖς ἀστέροις αὐλακισθεῖσα, δέχεται τὰ σπέρματα, καὶ ταῖς βύλαις περιπτύχασα, πρῶτον βλαστάνει τὴν πᾶν, εἶτα μηχανεὶ τὸν στάχυν, εἶτα κλήρη ἐν τῷ στάχυν τοῦ σίτου τὸν κόκκον προβάλλεται. Τότε οἱ γεωργοὶ λαμπρὸν ὀρῶντες τῶν ἀσταχῶν τὸ λῆθον, τῶν οἰκίων πόνων τὰς ἐλπίδας σεμνύνουσι, τὸν Θεὸν δὲ ἱκετεύουσιν εἰλικρινῶς σπουδῶσιν, ἵνα τῶν φαινομένων ἀγαθῶν τοὺς καρποὺς ἀδλαβεῖς διασώσῃ. Πολλὰκις γὰρ ἐγγυόουσης τῆς τοῦ θεοῦ ἀκμῆς, καὶ εὐλόγητον τῆς ἐλπίδος τυγχανούσης, καὶ περιχαρῶς ὄντος τοῦ γεωργοῦ, ἡ θερμὸς ἐπιπνευσὶς τὸν ἀσταχὺν ἐλίκμησεν, ἡ ἐρυσίβη κατέστησεν, ἡ βροῦχος κατέφαγεν, ἡ χάλασα κατέβη, καὶ ἄωρον τῆς ἐλπίδος τὸ τέλος ἐμάρανεν· ὡς τὸν γεωργὸν ὑπὸ πολλῆς ἀθυμίας πιασθέντα, τὴν δρεπάνην τῇ σκητῇ ἐγχοιμίσαντα, τῷ

ᾧ τῷ τέλει τοῦ θεοῦ αὐτὸν συμπαρίνει τῇ λύτῃ. Ὅπότεν δὲ ἡ τῶν ἀέρων εὐκρασία λαμπρὸν καὶ πέπλον τὸν στάχυν ἀπαργάσκει, καὶ οἷον ἐν εἰκόνι γερόντων τὸ λῆθον λευκανίχθον καυεῖται, τὴν τοῦ θεοῦ τομὴν ἀπαυχεύμενον, ποτε ἀργοίκα, καὶ παλάμαι σὺν δρεπάνοις ὀρέσιν ἀπλωθεῖσαι, πόνους πόνους προσάγουσι, καὶ τὸν πόνον προσκοιμίζουσιν, αὐτῷ τῷ τέλει τὰς ἐλπίδας χορτίζοντες. Τότε τῶν ἄλλων ζῶων οἰκὸς ἡσυχάζοντων, μόνος ὁ βοῦς Ἰλαρὸς τῷ βήματι, βλαστῶν τῷ βλέματι ἐπὶ τὴν ἄλιν πορεύεται. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα, αἶγες καὶ χοῖροι καὶ πρόβατα δεκὰ τὸν αὐτῶν [829] αὐγένα τῷ ζυγῷ τοῦ ἀρότρου οὐχ ὑπέταξαν, οἰκίαν συνειδήσει ἀργέμενα, βουλαικῶς προσέβους τῇ ἄλιν προσεγγίζοντα, τῶν ἀσταχῶν τὸ δράγμα ληστεύουσι· μὲνός δὲ ὁ βοῦς ἐλευθέραν τὴν γλῶσσαν ἀπλώσας, τῶν οἰκίων πόνων τοὺς καρποὺς θαρσαλέως ἀρύεται. Εἶδεν;

ἐκεῖ τοὺς δρεπανιστάς, εἶδες ἐκίη τὴν σταχυοφόρον ἀρουραν, τὴν ἄλω, τὸν βοῦν· μετάδρα μοι ἐκείθεν τῷ λόγῳ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν, καὶ ὅβει τῶν προειρημένων τὴν γεωργίαν τῷ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξῆλθε, φησὶν, ὁ σπείρων τοῦ σπείρου. Τοῦτο γὰρ ἄρτιον· ἠκούσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἐξῆλθε, τίς; Χριστὸς, ἀπ' οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον παραγε-
 νόμενος. Σπορεύς γὰρ ὁ Χριστὸς, σπέρμα ὁ θεὸς λό-
 γος, ἀρουρα ἡ ἀνθρωπότης, βόας ὁ ἀπόστολος, ἀρο-
 τρον ὁ σταυρὸς, ζυγὸς ἡ ὁμόνοια, ζεύγλη ἡ περισφιγ-
 γούσα τοὺς τῶν ἀποστόλων αὐγίνας γλυκεῖα ἀγαπή.
 Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρου. Ἐξῆλθεν ὁ Χρι-
 στὸς, οὐχ ἵνα θείῃ, ἀλλ' ἵνα σπείρῃ· οὐπω γὰρ ἦν
 τὰ τῆς ἀναστάσεως σπέρματα ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων
 καρδίαις καταπαρμένα. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ
 σπείρου, οὐ σίτον, οὐ κριθάς, οὐ κέγχρον, οὐδ' ἄλλο τι
 τῶν γηίνων, ἀλλὰ πίστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
 Πνεῦμα, ἑλπίδα ἀναστάσεως, ἀγάπην εἰς Θεὸν καὶ ἀν-
 θρώπους· ἀνυπόκριτον καὶ ἀδόξακτον. Ἐξῆλθεν σπείρων
 Χριστὸς ἐκ πατρικῶν λαγόνων, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις
 τοῦ Πατρὸς, καὶ ἦκε πρὸς ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸς φάσκων
 λέγει· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα. Ἄλλ' ἔ-
 ξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μὲν μὴ χωριζόμενος, μεθ'
 ἡμῶν δὲ τυγχάνων. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, ἵνα τὰ ὑπὸ τοῦ
 διαβόλου ἐπισπαρμένα κακῶς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων
 ψυχαῖς ζῆλῃνα ἐκρίψῃ. Πᾶσα γὰρ φυνεσία, φησὶν,
 ἥρ' οὐκ ἐφύτευσετ' ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίνω-
 θήσεται. Ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ἵνα τὰς
 φεγγόβόλους αὐτοῦ ἀκτίνας τῆς θεότητος ἐν ταῖς τῶν
 ἑσκατισμένων ἀνθρώπων καρδίαις ἑρρᾶν. Ἐξῆλθεν ὁ
 ποιμὴν τῶν προβάτων, ἵνα τὸ ἅλας τῆς εὐσεβείας σπεί-
 ρας, νόστιμον τὸν χόρτον τοῦ νομικοῦ γράμματος τοῖς
 προβάτοις ἀρτύσῃ· ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, ἔχων τὰ δέκα
 ζεύγη τῶν βοῶν, ἵνα ποιήσῃ τὸ κεράμιον τὸ ἐν, καὶ
 σπείρας ἀράδας ἐξ. ποιήσῃ μέτρα τρία. Ἀλλεῖ νῦν,
 Ἥσατα, μὴ σιωπᾷ. Οὐ γὰρ ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν,
 ποιήσιν κεράμιον ἓν. Δέκα ζεύγη βοῶν εἰκοσι βόας
 εἰσὶ· δέκα ζεύγη βοῶν λογικὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστο-
 λοι τυγχάνουσιν οἱ δώδεκα, καὶ ἐπὶ αὗ· ἐξελέξαντο οἱ
 ἀπόστολοι· Τίνας τοὺς; Στέφανον, Φίλιππον, Πρόχο-
 ρον, Νικάνορα, Τίμωνα, καὶ Παρμενῶν, καὶ Νικόλαον
 προσήλυτον Ἀντιόχεια· καὶ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι
 τοῦ Ἰλλυρικοῦ γεωργήσαντα τὸν ἀπόστολον. Ταῦτα δέκα
 ζεύγη τῶν βοῶν εἰς τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀρουραν
 ἐποίησ' τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸν τὸ ἡμέτε-
 ρον δοτράκιον τοῦ σώματος σκαῦτος ἐνδυσάμενον. Ὅτι
 δὲ κεράμιον λέγει τὴν ἐνσαρκίαν τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημιᾶν
 ὁ θεὸς λόγος, ἀκούε. Ὅτε ἔμελλεν ἀπερχεσθαι ἐπὶ τὸ πα-
 θεῖν, λέγουσιν αὐτῷ καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ· ἰδοὺ θέλεις ποῦ-
 μεν τὸ πάσχα; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς, Ἀπέλθετε εἰς
 τὴνδε τὴν πόλιν, καὶ ἀποκτήσινε ὑμῖν ἀνθρώπους κερά-
 μιον ὁδοῦ βασιλείων, καὶ εἰσάγετε αὐτῶν· Ὁ διδάσκα-
 λος ἡμῶν εἶπε· Πρὸς σέ ποῦ τὸ πάσχα. Καὶ δαίξει ὑμῖν
 ἀνθρώπον ἐστρωμένον, καὶ ἐκεῖ ἡμῖν ἐτοιμάσατε τὸ
 πάσχα. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ὁ φέρων τὸ κερά-
 μιον τοῦ ὁδοῦ, ἡ τίς ἡ πόλις εἰς ἣν αὐτοὺς πέμπει,
 ἡ τί τὸ ἀνθρώπου τὸ ἐστρωμένον, ἀναγκαλὸν ζητήσαντας
 ὑμᾶς καταμαθεῖν. Ὁ ἀνθρώπος ὁ βασιλείων τὸ κερά-
 μιον τοῦ ὁδοῦ, ἡ ἰωάννης ἐστὶν ὁ πρόδρομος τοῦ Χρι-
 στοῦ, καταγγέλλων τὸν Ἰησοῦν τὸν τὸ ἡμέτερον κερά-
 μιον τοῦ σώματος ἐνδυσάμενον, ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ τοῦ
 βαπτίσματος ὕδωρ. Ἀνώγειν δὲ ἐστρωμένον τὴν εἰς
 οὐρανὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἁγίου· ἀνάπαισιν
 ἐσομένην λέγει. Ἀπέλθετε εἰς τὴνδε τὴν πόλιν· μὴ
 εἰς τὴν παλαιάν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅπου ὁ πα-
 λαῖς νόμος ἐν τοῖς παλαιαῖς ἀσכול· ὤφισεν· ὅξος γὰρ
 συν χοῖλ' μίξαντες προσήνεγκαν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἀπε-
 λθετε εἰς τὴν καινὴν πόλιν, εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλὴμ,
 ὅπου ὁ νέος λόγος, ὅπου ἡ καινὴ τοῦ Πνεύματος χάρις
 ἐν τοῖς καινοῖς ἀσכול· τὸ τῆς πίστεως· γλυκεῖα πηγάζει·
 οὐχ ὅπου τὰ παλαιὰ πάσχα, ἀλλ' ὅπου ἡ καινὴ ἀνάστα-
 σις· οὐχ ὅπου ὁ ἀμνὸς θύεται, ἀλλ' ὅπου ὁ Χριστὸς
 θύεται· [8.0.] οὐχ ὅπου ἡ παλαιὰ ζύμη, ἀλλ' ὅπου ὁ
 οὐράνιος ἄρτος ἐπὶ σταυροῦ τελειοῦται. Οὐ γὰρ ἐργάζον-
 ται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσιν κεράμιον ἓν. Ὅπου
 ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, τῶν ἀποστόλων (βουαί γὰρ
 ὁμοιωθήσαν οἱ ἀπόστολοι, ὡς Παῦλος ἐμὸς μαρτυρεῖ
 λέγων· Γέγραπται, φησὶν, ἐν τῷ νόμῳ, Οὐ σιμώσεις
 βίαν ἀλλοτρίαν. Μὴ γὰρ, φησὶ, τὸν βοῶν μέλει τῷ
 θεῷ; Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς λέγει·) ὅπου οὖν ἐργάζονται

ταῦτα τὰ δέκα ζεύγη τῶν βοῶν, ποιοῦσι τὴν εἰς τὸν
 Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸ κεράμιον τοῦ σώματος ἡμῶν ἐν-
 δυσάμενον. Καὶ ὁ σπείρων ἀράδας ἐξ, ποιήσιν μόνον
 μέτρα τρία. Ἀρα τοσαύτη ἀφορία γεωργῶν γέγονε πώ-
 ποτε, ὥστε σπαρθῇ ἀράδας ἐξ, ποιήσιν μόνον μέτρα
 τρία; Ἀλλὰ ζητήσωμεν τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ἀγα-
 πητοί, εἰσελθώμεν εἰς τὸ ἐνδότερον καταπέτασμα τοῦ
 γράμματος, καὶ ἀπαντήσιν ἡμῖν ἡ θεία τοῦ Πνεύματος
 γνώσις. Ὁ σπείρων ἀράδας ἐξ, ποιήσιν μέτρα τρία.
 Ἐξ ἀράδας εἰσὶν ἡ καινὴ Διαθήκη· τοῦτέστιν, οἱ
 τέσσαρες εὐαγγελισταί, καὶ Πράξεις, καὶ ἀπόστολοι.
 Ταύτας τὰς ἐξ ἀράδας ὁ σπείρας ἐν τινι ψυχῇ, ποιᾷ
 τὰ τρία μέτρα τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
 Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρου,
 οὐ σίτον ἀρτοποιῶν, ἀλλὰ πίστιν ζωοποιῶν· οὐ κρι-
 θὰς εἰς τὰς τῶν ἀλόγων τροφάς, ἀλλὰ τροφὰς εἰς τὰς
 τῶν ἀνθρώπων πνέας· οὐ κέγχρον ὀρνεοτρόφον, ἀλλὰ
 θεῖον λόγον, διάκρυον, κόκκον σινάπης παρικείμενον,
 σφοδρῶς πρὸς εὐσεβείαν καὶ πρόνοιαν τὰς ψυχὰς
 ἡμῶν ἐκθερμαίνοντα. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρου.
 καὶ ἂν μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ κατεπατήθη, καὶ
 ἐλθόντα τὰ πεταμένα τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτὰ·
 ἀλλὰ ἔπεσαν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ συνέκρινεν αὐτὰ
 ἀκαθάρτῃ τὴν βλάστην· ἀλλὰ ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πε-
 τρώδη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, οὐδὲ εὐθεῖας δετή-
 ραθή. Τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν Ἀρειανοί, τὰ ἀκαθάρτῃ
 εἰσὶν Εὐνομιανοί, τὰ ἐπὶ τὰ πετρώδη εἰσὶν Μαραθῖναι.
 Καὶ καταμαθεῖ ἀκριβῶς, ἀγαπητέ. Ἐξῆλθεν ὁ σπεί-
 ρων τοῦ σπείρου· καὶ ἂν μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν.
 Οὐκ εἶπεν, Ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ, Παρὰ τὴν ὁδόν. Τίς
 ἐστὶν ἡ ὁδός, ἡ πάντως ὁ Χριστὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι
 ἡ ὁδός καὶ ἡ ἀλήθεια; Τὰ μὲν οὖν παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν
 οἱ Ἀρειανοί. Οὐκ εἰσὶν ἐν τῇ ὁδῷ· οὐ γὰρ εἰσὶν ὀρθό-
 δοξοι· οὐδὲ πάλιν πόρρω τῆς ὁδοῦ, ὡς Ἕλληνες ἡ Ἰου-
 δαῖοι, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁδόν· τοῦτέστι, παρὰ τὸν Χριστόν,
 παρὰ τὴν πίστιν τὴν ὀρθήν. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς Χρι-
 στὸν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιεῖν αὐτοὺς ἔγγυς εἶναι τῆς ὁδοῦ·
 τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς Χριστόν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, τοῦτ'
 ἐστὶ τὸ κωλύειν αὐτοὺς μὴ εἶναι ἐν τῇ ὁδῷ. Διὰ τοῦτο
 κατέλθοντα τὰ πεταμένα τοῦ οὐρανοῦ, τοῦτέστι, τὰ πνευ-
 ματικὰ τῆς πονηρίας συνάγουσιν τὸν θεῖον λόγον ἐκ τῶν
 καρδιῶν αὐτῶν, καὶ παντελῶς κενοὺς πίστεως ὀρθῆς
 αὐτοὺς ἀποτελοῦσι. Τὰ δὲ ἀκαθάρτῃ εἰσὶν Εὐνομιανοί·
 ἔχουσι γὰρ ἐν ἑαυτοῖς τὰς τῶν βλασφημῶν ἀκάνθας·
 καὶ βλαστάνουσι μὲν τὴν πᾶσαν τῆς πίστεως, οὐ μὴν τε-
 λεουργοῦσι τὸν ἅσταχυν τῆς ὁμολογίας. Τὸ ὁμολογεῖν
 αὐτοὺς Χριστόν, τοῦτο ποιᾷ αὐτοὺς βλαστάνειν τὴν
 πᾶσαν τῆς πίστεως· τὸ δὲ πάλιν λέγειν αὐτοὺς τίςμα
 καὶ ποιήμα, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιεῖν αὐτῶν ἄωρον μαρτυ-
 ρεσθαι τὸν τῆς πίστεως στάχυν. Τοῖς γὰρ Ἕλληνο-
 δογμασὶ τῆς κτισματοκρατείας νύκτοντες καὶ συμπνί-
 γοντες τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, ἄκαρπον αὐτὸν καὶ ἄγ-
 ρον παντελῶς πίστεως ὀρθῆς ἀποτελοῦσιν. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ
 πετρώδη, οὗτοί εἰσι Μαραθῖναι. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή,
 δι, Τὰ μὲν ἔπεσαν ἐπὶ τὴν πέτραν· ἡ γὰρ πέτρα ἦν ὁ
 Χριστὸς· ἀλλ' Ἐπὶ τὰ πετρώδη. Οὕτε γὰρ εἰσὶν ἐγαθὴ ὁ
 οὐ γὰρ εἰσὶν ὀρθόδοξοι· οὐτε πέτρα εἰσὶν, ἵνα ὑπὸ θε-
 δασκάλων λαξευθέντες τὸν νοῦν τοῦ Θεοῦ οικοδομήσωσιν·
 ἀλλὰ τί; Πῶρρ' εἰσὶν. Ἐστὶ τις λίθου φύσις, πῶρρ'
 ὀνόματι· οὕτε γὰρ ἐστὶν, οὕτε λίθος στερέμνιος· ἀπαλὸς
 μὲν παρὰ τὸν λίθον, σκληρὸς δὲ παρὰ τὴν γῆν. Τὸ ὁμολο-
 γεῖν αὐτοὺς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν ὅμοιον τῷ
 Πατρὶ, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιεῖν αὐτοὺς ἀπαλωτέροις τυγχά-
 νειν· τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο
 αὐτῶν ποιᾷ τὰς καρδίας παπλωμένους τυγχάνειν. Οὕτε
 τοῖνυν γὰρ εἰσὶν ἐγαθὴ, ἵνα βλαστῶσιν εὐθεῖα, καὶ
 κατακοσμήνται πίστεως· κόσμον· οὕτε πέτρα στερέμ-
 νιος, ἵνα ἀσίστητον καὶ ἀσάλευτον τὴν εἰς τὸν Πατέρα
 καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν φυλάττωσι. Καὶ
 δέχονται μὲν τὸν λόγον τοῦτον, [851] καὶ βλαστάνουσιν·
 αὐθιγὰς δὲ αὐτῶν ἑρηλατοῦσι καὶ φύγουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν
 αὐτοὺς τὰς ῥίζας τῶν λογισμῶν ἐν τῷ βάθει τοῦ πνεύ-
 ματος. Οὕτως καὶ ὁμολογοῦσιν τὸν Χριστόν εἶναι Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρνοῦμενοι, οὐδὲ τὸν Υἱὸν
 ἔχουσι, τοῦ ἀποστόλου μοι μαρτυροῦντος καὶ λέγοντος·
 Εἰ τις πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ
 ἐστὶν αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα, φησὶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὴν γῆν
 ἄγαθῃ, καὶ ἐδίδον καρπὸν, καὶ εἰ μὲν ἐρμηνεύει
 εἰσὶν, τὰ δὲ ἐξῆκοντα, τὰ δὲ ἑκατὸν. Αὕτη ἐστὶν ἡ
 γῆ ἡ ἀγαθὴ, ἡ τῶν ὀρθοδόξων καρδία, ἡ ἐκτὸς οὕσα

caelo in mundum adveniens. Sator enim Christus est; semen, divinum verbum; arvom, humana natura; hoves, apostoli; aratrum, crux; jugale lignum, dulcis caritas quæ apostolorum colla constrinxit. *Exiit qui seminat seminare.* Exiit Christus; non ut meteret, sed ut seminaret: nondum enim resurrectionis semina in cordibus hominum insita erant. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum, non bordeum, non milium, neque aliud quid terrenum; sed fidem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; spem resurrectionis, caritatem erga Deum et homines non simulatam et indifferentem. Exiit qui seminat Christus, ex paterno latere, qui est in sinu Patris, et venit ad nos ut ipse ait: *Ego ex Patre exivi, et venio* (Joan. 8. 42. et 16. 28). Sed exiit a Patre suo non separatus, et nobiscum est. Exiit qui seminat, ut ea, quæ a diabolo superseminata male fuerant zizania, ex animabus hominum evellet. *Omnis enim plantatio, inquit, quam non plantavit Pater meus celestis, eradicabitur* (Math. 15. 15). Exiit sol justitiæ, ut lucidos divinitatis suæ radios in corda hominum tenebris involutorum immitteret: exiit pascor ovium, ut sal pietatis seminans, fœnum legalis Scripturæ ovibus ad escam paratum redderet: exiit qui seminat, habens decem juga boum, ut faciat lagenam unam; et seminans artabas sex, tres mensuras faciat. Loquere nunc, Isaia, ne taceas. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam* (Isai. 5. 10). Decem juga boum sunt hoves viginti: decem juga boum rationalia, duodecim apostoli Christi sunt, et septem quos elegerunt apostoli, Quoniam? Stephanum, Philippum, Prochorum, Nicanorem, Timonem, Permenam et Nicolaum proselytum Antiochenum (Act. 6. 5); et apostolum qui a Hierosolyma usque ad Illyricum (Rom. 15. 19) terram sulcavit. Hæc decem juga boum in hominum arvo confessionem Jesu produxerunt, qui corporis vas testaceum nostrum induit. Quod autem divinum verbum carnalem Christi adventum lagenam vocet, audi. Cum ad passionem iturus erat, dicit ei discipuli ejus, *Ubi vis faciamus pascha?* Tum ille, *Ite in hanc civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ portans: et dicitis illi, Magister noster dicit, Apud te facio pascha. Et ostendet vobis cœnaculum stratum: et illic nobis parate pascha* (Math. 26. 17. 18; Marc. 14. 15). Quis sit homo qui fert lagenam aquæ, quæ civitas ad quam illos mittit, quod cœnaculum stratum, necesse est ut vos explorantes ediscatis. Homo qui fert lagenam aquæ, est Joannes præcursor Christi, annuntians Jesum, qui lagenam corporis nostri induit et qui in se aquam baptismatis habet. Cœnaculum vero stratum dicit sanctorum requiem in cælis futuram post resurrectionem. *Ite in hanc civitatem, non in veterem Judæorum synagogam, ubi vetus lex in veteribus utribus acida facta est: acetum enim cum felle miscentes obtulerunt Domino* (Math. 27. 34); sed ite in novam civitatem, in novam Jerusalem, ubi novum verbum, ubi nova Spiritus gratia in novis utribus, et fidei mustum scaturit: non ubi vetus pascha, sed ubi nova resurrectio; non ubi agnus immolatur, sed ubi Christus redimit; non ubi vetus fermentum, sed ubi celestis panis in cruce consummatur. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam.* Ubi operantur decem juga boum, nempe apostolorum (bobus enim comparantur apostoli, ut mihi testificatur Paulus dicens: *Scriptum est in lege, Non alligabis os bovi trituranti. Nunquid enim de bobus cura est Deo* [1. Cor. 9. 9])? sed propter nos id dicit: ubi ergo operantur hæc decem juga boum, faciunt confessionem in Jesum, qui lagenam corporis nostri induit. Et qui seminat artabas sex, faciet tantum mensuras tres. An tanta terræ sterilitas fuit umquam, ut ex satis artabis sex tres mensuræ prodirent? Sed Scripturæ mentem queramus, dilecti, intremus in interioribus literæ velum, et occurret nobis divina Spiritus cognitio. Qui seminat artabas sex, faciet tres mensuras. Sex artabas sunt

Novum Testamentum; id est, quatuor Evangelistæ, Acta, et apostolorum Epistolæ. Qui has sex artabas seminat in anima quapiam, facit tres mensuras, confessionem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum in panem vertens, sed fidem vivificans; non bordeum seminans ad brutorum escam, sed escas ad hominum spirationem; non milium pro avibus, sed divinum verbum, ignitum, grano sinapis simile, au pietatem et prudentiam animas nostras multum accendens. *Exiit qui seminat seminare; et alia quidem cecidere secus viam, et conculcata sunt, et venientes volucres cæli, comederunt illa. Et alia ceciderunt inter spinas, quæ suffocaverunt germina, alia ceciderunt supra petrosa, quæ orta statim exsiccata sunt* (Luc. 8. 5. 7. 6). Quæ ceciderunt secus viam sunt Ariani: quæ inter spinas, Eunomiani; quæ supra petrosa, Marathoniani. Hæc accurate discas, dilecte. *Exiit qui seminat seminare; et alia cecidere secus viam;* non dixit, In via, sed, *Secus viam.* Quæ est via, nisi Christus qui dixit, *Ego sum via et veritas* (Joan. 14. 6)? Quæ ergo cecidere secus viam, sunt Ariani. Non sunt in via; non enim sunt orthodoxi: neque procul a via, ut gentiles aut Judæi, sed secus viam; id est, secus Christum, secus fidem rectam. Quod confiteantur Christum, id efficit ut prope viam sint; quod negent Christum esse Filium Dei, id impedit quominus sint in via. Ideo descendentes volucres cæli, id est, spiritualia nequitia, divinum verbum ex cordibus eorum auferunt, et ipsos fide recta vacuos efficiunt. Spinosa, sunt Eunomiani: habent enim in se blasphemiarum spinas, et herbam quidem fidei proferunt, sed spicam confessionis non perficiunt. Quod Christum confiteantur, id efficit ut germinet herbam fidei; quod dicant ipsum esse rem creatam et factam, id efficit ut fidei spica intempestive arescat. Nam per gentilium de cultu creaturarum doctrinam veritatis verbum confodientes et suffocantes, infructuosum illud et recta fide vacuum prorsus efficiunt. Qui supra petrosa, sunt Marathoniani. Non dixit Scriptura, Alia ceciderunt supra petram; nam petra erat Christus (1. Cor. 10. 4); sed, *Supra petrosa.* Non sunt terra bona; neque enim sunt orthodoxi; neque petra sunt ut a doctoribus sculpti templum Dei efficiant; sed quid? Porus sunt. Est quidam lapis porus nomine, qui neque terra est, neque lapis firmus; tenerior lapide, durior terra. Quod confiteantur Filium Dei secundum substantiam similem Patri, hoc efficit ut teneriores sint; quod negent Spiritum sanctum, hoc eorum corda poro similia reddit. Neque igitur terra sunt bona, ut florida germinet, et fidei ornatu decorentur; neque petra firma, ut inconcussam Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem servant. Hoc quidem verbum excipiunt, et germinant; statim vero illud exsiccant, quod non posuerint cogitationum radices in profundo Spiritus. Hi etiam si confiteantur Christum esse Filium Dei, cum Spiritum sanctum negent, neque Christum habent; Apostolo mihi testificante ac dicente: *Si quis Spiritum Christi non habeat, hic non est ejus.* Alia, inquit, ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum, alia trigesimum, alia sexagesimum, alia centesimum (Rom. 8. 9. Marc. 4. 8). Hæc est bona terra, cor orthodoxorum quæ est extra hæreticas spinas: quæ a perfectis doctoribus colitur et quasi sulcatur, et evangelii verba animæ semina excipit. Cor hujusmodi primo germinat herbam fidei, deinde producit spicam spei, demum naturum fructum perfectæ caritatis exhibet. Hos tres animæ fructus memorat beatus Paulus dicens: *Fides, spes, caritas* (1. Cor. 13. 13). Qui credit, triginta producit; qui sperat, sexaginta; qui in caritate consummatur, centum. Qui ungitur, triginta producit; qui descendit in aquam, sexaginta; qui consummatur in mysterio, centum. Sic ex uno semine triplicem affert fructum: Deum glorificat, Ecclesiam exaltat, seipsum servat. Sic bonæ Trinitatis refert mercedem; spiritu intelligens, anima providens,

corpore patiens. Hic tripliciter benedicitur: in terra glorificatur, a mortuis resurgit, in cælis quiescit. Qui talis est, tribus ordinibus eminentibus honoratur; triginta fecit ut in cælis; sexaginta ut in angelis; centum ut apud Deum. Talis homo mitis est, quietus, humilis, misericors, patiens, justus, a mundo alienus et ab hac vita; in imagine solum apparet in hac vita, corde autem et operibus in cælis habitat. Alii vero ex iis qui hæretice sentiunt, secundum suam improbam opinionem, scalam blasphemiarum verbis efformant. Quid dicunt? Fides in Spiritum facit triginta, fides in Filium facit sexaginta, fides in Patrem facit centum; ignorantes se, dum volunt Spiritum

sanctum minuere, ipsum exaltare. Præponunt enim Patri et Filio Spiritum dicentes, Qui credit, in Spiritum credens facit triginta; et primo præponunt Patri et deinde Filio Spiritum; et tertium ponunt Patrem. Nos vero, contraria sentientes, contrarium dicimus. Nam qui credit, non in Spiritum primo credit, sed in Patrem. Qui credit in Patrem, triginta facit; qui addit in Filium, numerum duplicat, et facit sexaginta; qui vero Spiritum sanctum induit, centenarium numerum implevit, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN SECUNDUM ADVENTUM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, ET DE ELEEMOSYNA.

Post assumptionem Domini nostri Jesu Christi in celum, discipulis respicientibus in celum. *Ecce apparuit angelus Domini dicens: Quid statis aspicientes in celum? hic Jesus, qui assumptus est a vobis in celum, rursus veniet, in hunc locum, quemadmodum vidistis eum euntem in celum (Act. 1. 11).* Agite, dilecti, annuntiabo vobis quinam erit secundus ejus adventus, terribilis et horrendus, qui arguet omnem spiritum. Apparebit enim primo signum Filii hominis, in quo crucifixerunt eum Judæi, gestatum ab angelis, et splendor ut fulgur: et ante illud tuba canens Michael archangelus, expurgat faciens eos qui dormiunt ab Adamo usque ad consummationem sæculi. Et resurgent mortui, quasi ex somno, ex monumentis, sicut dixit apostolus Paulus: *Tuba canet, et mortui in Christo resurgent incorrupti, in momento, in ictu oculi, in novissima tuba (1. Cor. 15. 52).* Et colligent angeli homines ex quatuor finibus terræ, in valle fletus. Movebitur autem illa vallis, et revelabuntur judicia. Fluvius igneus plenus immortali vermi; angeli acerbi et immisericordes; singulorum opera in circuitu stantia, peccatorem redarguentia. Immutabuntur ergo cæli, et terra vacua erit, et gloria omnium ut umbra transibit. Divitiæ et omnia præteribunt, deficient ut fumus: quando stellæ ut folia cadent de cælo; et nemo neminem juvabit, aut juvabitur ab alio; non pater filium, non mater filiam, non frater fratrem, non amicus amicum, non dominus servum, non servus dominum; non divitiæ, non argentum, non aurum, non vestis pretiosa, non domus aureis tabulatis; sed nuda erunt singulorum opera, sive bona sive mala. Et aperientur cæli, et ecce Filius Dei veniens in nubibus cæli, cum potestate et gloria multa: descendet in Jerusalem celestis ille, et in Sion ille incomprehensibilis. Et ponentur duodecim throni, duodecim apostolorum et discipulorum ejus: et ecce ipse ut fulgur apparens ab Oriente usque ad occidentem: atque ex terrore et minis ejus cæli volventur ut liber. Tunc omnis terra commovebitur, montes fumo replebuntur, fluvii ignei parati erunt ad peccatores excipiendos, vermes hiantes ore erunt ut dracones, sitientes peccatorum sanguinem: sine fine omnes cruciabuntur. Tenebræ illæ lucem non habent. Perpendite ergo, fratres, diem illam terribilem, magnam et illustrem. Etenim angeli, qui nihil peccarunt, diem illam cum tremore cogitant: quoniam ergo tremor peccatores corripit in illa die horrenda et terribili? Tunc erit acerbus fletus et stridor dentium. Nemo autem putet quasi in mentis excessu diem illam concipi. Multos enim novi qui dicunt ita fore judicium illud, ut si quis in somnis cruciatur. Nolite errare, o homines: nam qui in somnis cruciatur, id imaginatur solum; corpus autem et anima in lecto requiescit. In die autem illa non potest separari corpus ab anima; sed simul adibunt judicio illo tremendo, ubi libri operum aperti sunt, Judex non personam accipit, judicium immutabile: et cum nulla gloria omnes nominalim vocabit

ad judicium, omnesque nudi adstabimus. Non est illic oratoria dictio quæ ins vincat, non eloquentia, sed operum examen. Nullus ibi donorum usus, nullus advocatorum; sed omnes sua onera gestabunt. Ibi senectus non creditur, splendor nullus apparet, nobilitas non exquiritur: ibi pulchritudo vultus non flectit Judicem; sed virginitatis cæterarumque virtutum dignitas exorat Judicem ex Virgine natum. Ibi magnus et parvus æqua lance judicantur. Sæpe autem in illo judicio filii parentes condemnant. Si enim filios habeas, et æqualitatem in illis non serves, sed alium dices, alium odio habeas, tunc pœnas dabis. Tunc servus ante dominum stat cum fiducia, et ancilla ante dominam, discipulusque ante magistrum. Hic enim omnes judicantur in tremendo judicio, filii cum parentibus, uxores cum viris, et cujusque opera manifesta sunt. Ideo benedictus Paulus apostolus hæc cum sciret, omnia omnibus præcipit, dicens: *Filii, obedite parentibus in Domino: et patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros. Servi, obedite dominis vestris (Ephes. 6. 1. 4. 5): domini, quod justum est et æquum servis præstate. Viri, diligite uxores vestras: uxores, timeate viros vestros (Col. 3. 1. et 3. 19):* ut omnes inculpate adstent ante tribunal horrendum Domini Jesu Christi Dei. Horreamus itaque diem illum, in quo pastor separatius est oves ab hædis, et positurus oves a dextris, et hædos a sinistris. Tunc dicit Rex iis qui a dextris sunt: *Venite, benedicti Patri mei, possidete regnum vobis paratum a constitutione mundi (Matth. 25. 34. 35).* Cogita gaudium illud et fiduciam coram angelis, prophetis et apostolis: *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitiivi, et dedistis mihi bibere, etc.* Venite, benedicti Patri mei, accipite pro terrenis celestia, pro temporaneis æterna. Veste me induistis; ego vero induo vos gloria æterna: panem mihi dedistis; ego vero escam paradisi do vobis: in electionibus et fructuum oblationibus fructus nobis attulistis; et ego vos sanctorum consortes faciam: aquam frigidam mihi in potum dedistis; et ego vos in paradysum introducam. Frater, cum hæc audieris, quid exspectas, quid tardas tua largiri inopibus et ecclesiis? Cæterum Deo ipsi das, ut ipse ait: *Si feceritis uni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis (Ibid. v. 40. et seq.).* Quicumque vero pauperes persequuti sunt, Christum persequuti sunt: ideoque statuet illos a sinistris: accipiet illi persequuti sunt pauperes, ait et Dominus illos persequetur, dicens: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi bibere, etc.* Cogita pudorem illum coram angelorum cœtu. Si quis hic convictus fuerit de peccato coram amico, quomodo faciem dejicit? quomodo prodire recusat? quomodo verecundus est coram amicis, vicinis et cognatis, ob pudorem aperti delicti? Cogita pudorem illum, ubi innumeri angeli, prophetarum ordines, apostolorum chori, martyrum cœtus

καὶ τοῖς ἄλλοις μαρτυροῖς; κλὴν αὐτῷ Θεῷ δίδω, καθὼς εἶπεν αὐτός· Ἐὰν ποιήσῃτε ἐν τούτοις τῶν ἀδελφῶν μου τὰς ἐλαλίσεις, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὅσοι δὲ ἰδίωξαν τοὺς πένητας, τὸν Χριστὸν ἰδίωξαν· καὶ διὰ τοῦτο στή- σει αὐτοὺς ἐξ εὐωνύμων· καὶ καθὼς ἰδίωξαν ἐκείνους τοὺς πένητας, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος αὐτοὺς· ἐκδιώξει λέγων· Πορεύσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ δια- βόλῳ καὶ τοῖς ἡγέλοις αὐτοῦ. Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐνόησον τὴν αἰσχύνην ἐκείνην τὴν ἐπὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἰδὼν ἐλε- γθῆ τις ἐπὶ ἀμαρτίᾳ ἐπὶ ἐνὸς φίλου. πῶς καταπίπτει τὴν προσώπῳ; πῶς παραιτεῖται προελθεῖν; πῶς δυσ- ωπεῖται τοὺς φίλους, τοὺς γείτονας, τοὺς συγγενεῖς, διὰ τὴν αἰσχύνην ἐφ' ἧς ἡλέγηθη; Ἐνόησον τὴν αἰσχύνην ἐκείνην, ὅπου μυριάδες ἀγγέλων καὶ προφητῶν καὶ τὰ ματὰ, χοροὶ ἀποστόλων, μαρτύρων πληθὺς ἀναρ- θήσαντες, κόσμος ἀνιχνίστατος, καὶ ἐρεῖ ὁ δικαστὴς· Ἀπ- ἔλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι· ἐπεινάσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με· γυμνὸς ἦμην, καὶ οὐ περιεβλάτετέ με· ἡσθένησα, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με· ἔξενος ἦμην, καὶ οὐ συν- ἡγάγετέ με. Τί μοι, φησὶ, προφασίζεσθε; ἔκοφα ὅμων τὴν ἀπορρίψαν, οὐδεμίαν ἔχετε ἀπολογίαν. Ἐὰν εἴπω, ὅτι Ἐπεινάσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἔχοις ἀν- εἰπεῖν, ὅτι Ἄρτον οὐκ ἔχω. Ἄρτον οὐκ ἔχεις καὶ ὕδωρ; μὴ πόδας οὐκ ἔχεις ἐπισκεῖσθαι τοὺς ἀσθενούντας καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ; ἢ καὶ συστενάξει τῷ θλιδομένῳ

οὐκ ἔδωκεν; Οὐδὲν παρέχεις τῷ πένητι· κἀν μὴ κατα- κλήτης αὐτὸν τῇ γλώσσῃ σου, εἴτα κακίῳ μὴ διώσῃ; καὶ τὸν στενάξει κατὰ σοῦ. Καὶ γὰρ τοὺς στεναγμούς αὐτοῦ ταχὺ εἰσακούει ὁ Κύριος, καὶ ἀνταποδίδωσι τοῖς περισσῶς ποιοῦσιν ὑπερηφανίαν. Οὐχ ὁτως εἰσακούει τῶν δικαίων ὁ Κύριος, ὅσον τῶν πονηρῶν· ἐπειδὴ ὁ πέντης οὐκ ἔχει τινὰ τὸν ἀντιλαμβάνοντα αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τὴν πτωχείαν αὐτοῦ πάντες ἀπορρί- πτομεν αὐτόν, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς καὶ φίλοι τοῦ ἰδίου τέκνα καὶ φίλους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀδελ- γὸν ἀπορρίπτουσιν αὐτοὺς διὰ τὴν πτωχείαν αὐτῶν, καὶ οἱ γείτονες τοὺς γείτονας· καὶ αὐτὸς ὁ πτωχὸς πάν- τοθεν ἐρριμμένος καὶ ἀδοξήσας, οὐδαμῶς ἔχει βή- θειαν, εἰ μὴ εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἐλεούντα τοὺς πτωχοὺς. Διὰ τοῦτο καὶ ταχὺ εἰσακούει αὐτοὺς ὁ Κύριος, καθὼς ὁ Προφήτης ἀλαχοῦ λέγει· Ταχὺ εἰσακούει τῶν κη- ῖων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεσσοδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουθενώσει. Σὺ ἔχεις ἄρτον, ἢ καὶ ἄλλο τι, ὅπερ τὴν πένιν παρμυθεῖται; ὅς τῷ πένητι. Εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, λόγῳ αὐτὸν θεράπευσον, συλλυπηθῇτι, εὐχὴν αὐτῷ παρά- σχου, ἵνα, εἰ καὶ παρὰ σοὶ οὐκ εὗρεν ἀνάπαυσιν, παρ' ἄλλῳ εὕρῃ. Ὅστις οὐκ ἔχει ὅσον τινα, καὶ καλὰς λόγους τῷ πένητι χαρίζεται, πλὴν μισθὸν καρδίας παρὰ τὸν δίδοντα. Πλὴν καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Μεγάλη τῆς ἀληθινοσύνης ἡ εὐφροσύνη. Οὐδὲν ἄλλο κατόρ- θωμα ἐξισχύει τὸ ἐλεῆναι ἀμαρτίας οὐδέποτε. Αὐτὴν μετεργώμεθα, ἀγαπητοί, ἐν ἐκτενέει τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[834] Λόγος εἰς τὸν Παράλυτον, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, καὶ εἰς τὸ, « Μὴ κρίνῃτε κατ' ὄψιν. »

Ὅσπερ ἡ φαισφόρος σελήνη, τὰ τῆς νυκτὸς ἀμαυρὰ λευκαίνουσα, τοῖς τε κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν πλω- τήρσι τε καὶ ὁδοπόροις τὸ φῶς δαδουχοῦσα, ἀνεμπό- διστον τὴν πορείαν ἐκαστοῦ κατεργάζεται· ὡσαύτως ἐν τῷ σαββάτῳ πρὸς τὸν παραλυτικὸν ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγέρθεῖς ἄρῃ τὸν κρᾶττάδον σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ τοῦτο χάριν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Καὶ οἱ διὰ τὴν πρὸς τὸν πα- ράλυτον αὐτεξούσιον θεραπεῖαν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺτους εἶπε τοὺς λόγους, ἐκ τῶν ἀρτίως ἀναγνωσθέντων λάμβανε τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ ἀντεῦ- θεν φανερώτερον ὁ Κύριος ἐμνήσθη τὸ ἀπαράλλακτον ἐαυτοῦ τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ ἦν ὁ Κύριος εἰρηκώς, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐμὴ ἔστιν, ἔχω- ριζεν ἐαυτὸν τοῦ Πατρὸς, ἔξενος ἔπολε τὸ τῆς οὐσίας, ἡλλοτρίον τὸ τῆς οἰκονομίας· εἰρηκώς δὲ, Ἡ ἐμὴ δι- δασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πα- τρός, ἔδειξε τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ οἱ μία διδασχὴ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ ὁ Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Πῶς ἕτερα διδάξει ὁ Λόγος; καὶ πῶς ἕτερα κατηχήσει τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα· Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώ- που τοῦ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Καὶ οἱ διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θερα- πείαν, καθὼς προείπον, ὁ Κύριος προσήκατο τοῦτο· τοὺς λόγους, ἦκουες ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐν ἔργῳ ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς δέδωκεν ὅμιν τὴν περιτομήν, οὐχ οἱ ἐκ τοῦ Μωϋσῆως ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ περιτομὴν λαμ- βάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Ὅτι δὲ διὰ τὴν τοῦ πα- ράλυτου θεραπείαν ὁ Κύριος τοὺς λόγους τοῦτο προ- σήκατο, ἐκ τοῦ νόμου δεικνύς αὐτοὺς παρανόμους, λέγει πρὸς αὐτοὺς καθὼς ἦκουες. Εἰ περιτομὴν, φησὶ, λαμ- βάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐν σαββάτῳ περι- τέμνετε βρέφος, ἵνα μὴ ἀκυρωθῇ ὁ ὀκταήμερος νόμος, νόμος νόμον ἀνατρέποντες; ὅμεις ἀνατρέπετε τὸν νόμον· καὶ, Ἐμοὶ χολάζετε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑμῖν ἐποίησεν ἐν σαββάτῳ, οὐχ ἰδρώσας, ἀλλὰ θαυματουργήσας; ἐν σαββάτῳ οὐ δεῖ ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ διὰ πάντων ἀέργου· εἶναι; Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ἐν σαβ-

βάτῳ γυνὴ τίττει, καὶ μαῖα θορυβεῖται, καὶ σπάργματα τινάσσεται, καὶ φύσις καθαίρεται, καὶ θηλὴ πρὸς γα- λακτοτροφίαν εὐτρεπίζεται; Γυνὴ τίττει, καὶ φύσις νόμου περιγίνεται· καὶ Θεὸς οὐ θαυματουργεῖ; Εἰπέ μοι, Εἰ ἐν σαββάτῳ περιτέμνεται ἄνθρωπος, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος, ἐμοὶ χολάζετε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑμῖν ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καταδέχομαι ὑφ' ὁμῶν τῶν ἐχθρῶν δικάσαι, ὅπως; ἐν ᾧ κρίματα κρίνετε, κριθήσεσθε. Τίς τίς τὸ σαββάτον; ὅμεις οἱ ἐν τῷ σαβ- βάτῳ περιτέμνοντες, καὶ ξίφος ἀξύνοντες, καὶ τομὴν ἐπάγοντες, καὶ μέλος χωρίζοντες, καὶ τὸν τόπον αἱμά- τειν παρσκαυάζοντες, ἢ ἐγὼ ὁ εἰρηκὼς λόγῳ, Ἐγέρ- θεῖς ἄρῃ τὸν κρᾶττάδον σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶ- κόν σου; Εἰ μὴ ἐνήργησεν ὁ λόγος, ἔλυσεν ἂν τὸ σαβ- βάτον ματαιολογήσας· εἰ δὲ προέδραμε τὸν λόγον τὸ ἔργον, τί τὸ σαββάτον ἐκδικεῖται, καὶ τὸν ἀνηκουγόν ἀθετεῖτε; οὐκ ἐκορέσθητε, ὦ Ἰουδαῖοι παῖδες, ἐπὶ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ὥρωντες τὸν παράλυτον τῇ κλίνῃ προσηλωμένον καὶ τὴν κλίνην κάμνουσαν, καὶ τὸν πα- ράλυτον νυχθήμερον φορτίον βαστάζοντα; Οὐκ ἠγανα- κτήσατε, [835] οὐ συνεπαθήσατε· καὶ ἵνα μὴν ὥραν ὁ παράλυτος κλίνην βαστάξῃ καὶ τὴν ἀντιμισθίαν παρά- σχῃ, ἀγανακτεῖτε; οὐκ εἶδε καὶ τοῦτο βοῆσαι, Ἐστρε- ψάς τὴν κλίνην μου ἐν τῇ ἀρρώστειά μου; Οὐδα, ὦ Φαρισαῖοι, τίνος χάριν ἀγανακτεῖτε, οὐχ οἱ ἐνθερα- πεύθη ὁ παράλυτος διαπρίεσθε, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἰσχύσατε τὴν κλίνην κρῦψαι, καὶ τὸ θαῦμα κλέψαι. Διὰ τοῦτο τὴν γνώμην ὁμῶν ἐπιστάμενος, ἐκέλευσα βαστάζειν αὐτὸν τὴν κλίνην· ἵνα κἀν ὅμεις σιωπήσητε, ἢ κλίνην τὸ θαῦμα βοήσῃ. Τί διατάξετε, ὦ Φαρισαῖοι; Οὐκ ἔστιν ὁ παρὰ- νόμος παρεῖσατος, οὐκ ἔστιν ὑποβολιμαῖος, οὐκ ἔστιν ὀλιγοχρόνιος· γνωρίζετε αὐτὸν πάντες, τριακονταεταίος ἐστὶ τῇ κολυμβήθρᾳ τῇ περ' ὁμῖν παρσίτευεν. Οὐκ ἔχετε λέγειν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ· Οὐδὲς ἔστιν· Ὅμοιος αὐτῷ ἔστιν· Οὐκ ἔστιν ὁ τοῦτος; Εἰ μὴ ἤττι- σεν ὁμᾶς ὁ τυφλὸς, καὶ τοῦτον κρατήσατε, καὶ εἰς δι- καστήριον ἐλκύσατε, ὅπως διὰ πάντων αἰσχύνῃς πλη- ρωθῆσεσθε; Μὴ κρίνατε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καὶ, εἰ δοκεῖ, διὰ βραχείων ἐπ' αὐτὴν τὴν περιοχὴν τοῦ παράλυτου παραδράμωμεν, διὰ τὴν καὶ τὸν Κύριον ἀπονημονεύσαι τοῦ παράλυτου. Εἰ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐμνήσμενος, πῶς ἡμεῖς λήθον αὐτοῦ ποιησώμεθα; Τότε τις θαυμάζει, ὅτι τὰ τοῦ Κυρίου θαύματα διηγείται. Τοῦ γὰρ Κυρίου καὶ ἡ παρούσα μέση ἐορτὴ· μέσις ὁ Κύριος· μέση καὶ ἡ ἐορτή, αἶς δὲ τὸ μέσον τοῖς ἀκροῖς ἡσφάλισται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρούσα μέση ἐορτὴ διπλὴν τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν

innumerabilis, turba infinita; dicetque Index: *Discedis a me, maledicti. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi bibere; nudus eram, et non induistis me; infirmus, et non visitastis; hospes eram, et non collegistis me.* Quid mihi, inquit, obtenditis? præcidi vobis omnem excusationem, omnemque defensionem. Si dicam, *Esurivi, et non dedistis mihi manducare*; potes fortasse dicere, Panem non habeo. Panem non habes, nec aquam? an pedes non habes ad invisendos infirmos, et eos qui in carcere sunt? annon una cum afflicto dolere potes? Nihil pauperi erogas: saltem ne lingua tua illum deterras; ne des illi causam gemitus contra te proferendi: nam gemitus ejus cito exaudit Dominus, *Et retribuit iis qui abundanter faciunt superbiam* (Psal. 30. 24). Non ita exaudit Dominus justos, ut pauperes, quia pauper neminem habet qui se suscipiat: nam ob mendicitatem omnes repellimus eum; ita ut pa-

rentes et amici, filios et amicos, imo frater fratrem, ea de causa rejiciant, necnon vicini vicinos, et pauper omnino abjectus et sine ulla ope sit; tantumque habeat Deum qui miseretur pauperes. Ideo illos cito exaudit Deus, ut alicubi dicit propheta: *Cito exaudivit pauperes Deus, et vinctos suos non despiciet* (Psal. 68. 34). Tu panem habes, aut aliud quod possit paupertatem consolari? da pauperi. Sin non habes, verbo ipsum cura, cum ipso dolo, precare pro illo; ut si apud te opem non invenit, apud alium inveniat. Qui non habet quod erogat, et bonis verbis pauperem solatur, majorem accipiet mercedem, quam qui erogat. Cæterum alibi dicit: *Magnus est eleemosynæ beneficium.* Nullum aliud opus potest abstergere peccata. Eleemosynam erogemus, dilecti, ut æterna bona consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IN PARALYTICUM, IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES, ET IN ILLUD, NOLITE JUDICARE SECUNDUM FACIEM (Joan. 5. 5. et 7. 24).

Sicut luna lucida obscuritatem noctis albo colore tingens, iis qui in terra et in mari iter agunt nautis et viatoribus lucem præferens, sine obice procedendi dat facultatem: sic in sabbato Dominus paralytico dicebat, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam* (Joan. 5. 8). Ideoque Judæis aiebat: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris* (Id. 7. 16). Quod autem ob paralytici curationem ex potestate sua factam hoc Judæis dixerit, ex modo lectis accipe demonstrationem. Nam hinc clarius significavit Dominus inseparabilem suam cum Patre unionem. Nam si dixisset Dominus, *Mea doctrina non est Patris, sed mea*, seipsum separasset a Patre, a substantia alienum fecisset, atque œconomiam mutavisset: cum dixit vero, *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*, ostendit non aliam esse substantiam, unamque esse doctrinam Patris et Filii et Spiritus sancti. Unum quippe est Verbum Patris, Filius; et Spiritus Patris, est Spiritus sanctus. Quomodo alia docebit Verbum, alla prædicabit Spiritus sanctus? Non est hoc, non est certe secundum beatum Paulum dicentem: *Nemo novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui habitat in ipso: sic et quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso* (1. Cor. 2. 11). Et quod ob suam in paralytico sanando potestatem, ut dixi, Dominus hæc verba admisit, audisti modo Dominum dicentem: *Unum opus feci, et omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem (non quia ex Moysse est, sed ex patribus), et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 21-24). Quod autem ob paralytici curationem Dominus hæc dixerit, iniquos illos esse ex lege demonstrans, id ipse dicit illis ut audisti: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato; et in sabbato circumciditis infantem, ne violetur lex octo dierum, legem alia lege subvertentes; vos subvertitis legem, et mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato, non sudans, sed miraculum edens? In sabbatone operandum non est, sed per omnia otiosos esse oportet? cur ergo apud vos, o Judæi, mulier in sabbato parit, obstetrix tumultuat, fasciæ moventur, natura purgatur et inamina ad lactandum paratur? Mulier parit, et natura legis servatur, et Deus non miracula patrabat? Die mihi: Si in sabbato circumciditur homo, *Ut non solvatur lex, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.* Id admitto ut a vobis inimici judicer, ut in quo judicio judicaveritis, judicemini. Quis solvit*

sabbatum? vosne, qui in sabbato circumciditis, gladium acutis, sectionem infertis, membrum amputatis, et locum sanguine conspergitis; an ego qui dixi, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam?* Si verbum non operatum est, in vanum loquendo sabbatum solvi; si autem opus cum verbo concurrit, cur sabbatum ulciscimini, et Creatorem despiciis? non satis fuit vobis, o Judæi, per triginta et octo annos videre paralyticum lecto affixum, lectumque ipsum laborantem, paralyticum pondus die nocteque ferentem? Non indignati nec miserati estis; et si una hora paralyticus lectum gestet, et vicem referat, indignamini? annon clamandum erat: *Versasti stratum meum in infirmitate mea* (Psal. 40. 4)? Scio, o Pharisei, cur indignemini; non quod paralyticus sanatus sit dissecamini, sed quod non potueritis lectum abscondere, et miraculum suffurari. Ideo, cum vestram nossem mentem, lectum portare jussi illum, ut etiamsi vos taceretis, lectus ipse miraculum exclamaret. Quid dubitatis, o Pharisei? Non est paralyticus fictus, non supposititius, non brevi tempore fuit: omnes illum vobis, triginta et octo annis ad piscinam apud vos vixit. Non potestis dicere, ut de cæco nato. Hic est, Ipsi similis est, Non est hic (Joan. 9. 8. 9). Nisi vos cæcus superasset, hunc quoque tenuisset, et ad judicium duxisset, ut in omnibus pudore afficeremini. *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 24). Et, si videatur, pauca de paralytico percurramus, quia Dominus illum commemorat. Si enim illum Dominus commemoravit, cur vos illum silentio mittimus? Tum quis miratur, cum Domini miracula narrat. Domini namque est hæc media solemnitas: mediator est Dominus, medium est festum: semper autem medium ab extremis firmatur. Ideo hæc media solemnitas duplicem resurrectionis gratiam possidet. Cum enim inter resurrectionem et Pentecosten media sit, resurrectionem monstrat, Pentecosten indigitat, Assumptionem brucinat. Quænam ergo sit tota paralytici narratio, scitis omnes studiosi, quomodo per omnia spirituale utilitatem decerpatis. Plane recordaris Joannis evangelistæ clamantis, *Post hæc erat festus dies Jerusalem, et ascendit Jesus Ierosolymam. Erat autem Ierosolymis piscina, quæ cognominatur Hebraice, Bethesda, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum. Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Hunc videns Jesus, qui omnia scit antequam fiant, sciens quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri* (Id. 5. 1. 6)? O Domini curationem non vanam gloriam sapientem! non exspectat infirmorum preces.

ipso sese languentibus offert. Cum enim sol justitiam sit, super omnes beneficos radios expandit. Erant autem *Ierusalem* in probatica piscina, *Hebraice dicta Bethesda*, quinque porticus: ibi *jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum*. Hoc symbolum erat *Judaice infirmitatis*: quinque porticus infirmis plenæ. Etenim infirmatur *Judaicus populus* per quinque sensus, visum, olfactum, gustum, auditum, tactum. Per hæc omnia *Judæi infirmabantur*: non habebant purum oculum, videntes miracula, et despicientes: non habebant gustum gratum, manna edentes, et cucumeres querentes: non habebant olfactum purum, unguento Dominico diabolicum foetorem praferentes: non habebant auditum purum, draconis sibilos, non propheticos sonos consulentes: non habebant tactum bene operantem, idola pro diis habentes, et Deum vivum contemnentes. Attamen in carne præsens Dominus Christus, sensuum factor, et creaturarum conditor, eadem opera corporearum ægitudinum, et voluntariorum lapsuum emendationem curabat. Illic enim, de quo agimus, paralyticus dupliciter flagellabatur: corpus dissolvebatur morbo, et anima peccatis vulnerata erat. Ideo Dominus, utriusque morbi medicus, et corpus firmat et spiritum illuminat; ac corpus lectum ferre jussit, animam virtutem gestare præcepit. Quid enim? Videns Dominus jacentem hunc paralyticum, dixit ei, ut vos omnes scitis, *Vis sanus fieri*? Sed hic statim *Judæi* Dominum reprehendunt dicentes: Si Deus esset Christus, cur interrogaret paralyticum? *Vis sanus fieri*? Morbo detinebatur, triginta et octo annos habebat in infirmitate, ad piscinam expectabat, ut morbum deponeret, et interrogat illum, *Vis sanus fieri*? quis ille Deus qui interrogat? Audi qui contradicis: hic Dominus non ut ignorans interrogat, sed ut omnino volens curationem largiri. Si corporis tantum infirmitas fuisset, non dixisset Dominus paralytico, *Vis sanus fieri*? sciens ipsum omnino velle; sed quia anima quoque morbis laborabat, ideo paralyticum interrogat, *Vis sanus fieri*? id est, Cave ne ultra pecces. *Vis sanus fieri*? da consensum, et accipe medelam, quia nihil per necessitatem suscipio. Ego enim sum, qui a multis annis per prophetam clamavi: *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comeditis; si vero nolueritis nec audieritis, gladius vobis assumet* (*Isai. 4. 19. 20*). Quia ergo liberi arbitrii animal est homo, et paralyticus anima dissolutus erat, ideo Dominus, ne illi medelam mercede vacuum præberet, interrogat illum, dicens: Peto consensum, *Vis sanus fieri*? De corporeis morbis non interrogat Dominus, *Vis sanus fieri*? ut neque hæmorrhoidis, neque leprosum, neque duos cæcos interrogavit: ubi vero animæ morbum videt, statim interrogat, ut consensum accipiat; nisi vero accipiat, medelam non offert. Interrogare poterit quispiam, Quid ergo? duo quoque cæci an peccatorum notam habebant, quia illos quoque interrogavit Dominus. Quid vultis ut faciam vobis (*Matth. 20. 32*)? num illi quoque in peccatis erant? Audi qui contradicis: illi quoque duo cæci in Evangelio memorati, cæci erant corporeis oculis et animæ visu. Non clare videbant circa Dominum, non habebant perfectam notitiam, dubitabant circa confessionem: ideo Dominus medelam differt, ut ad eum roboraret. Sed contra dixeris: Cur cæcos damnas? fideles erant viri. Annon ubi audierunt Dominum transire, clamaverunt dicentes, *Miserere nostri, Domine, fili David*? quomodo ergo peccatores erant qui tali voce clamarent? Audi qui contradicis: ob hanc vocem, quam primo protulerunt, medelæ dilationem Dominus attulit: quia rogantes dicebant, *Miserere nostri, fili David*. Quis filius David tantam virtutem exhibeat, et tanta miracula edat? Speciosus erat Absalon, sed parricida; desiderabilis Amnon, sed sororem suam violavit; sapiens Salomon, sed in fine lapsus est. Quia ergo ut ad filium David accedebant, nec Deum potentem esse putabant; peritum medicum, non Deum gloriosum, clamantibus

cæcis, *Miserere nostri, fili David*, non respondit eis, ut fidem illis augeri curaret. Ideo per dilationem illam cæci mente sunt illuminati. Et paulo post, ut vidit illos Dominus mente illuminatos fidei luminari, accepisse, interrogat illos, dicens: *Credistis, quod possim hoc facere*? Quid ergo cæci? Proficientes dicunt, *Etiam, Domine* (*Matth. 9. 28*). Non ultra dixerunt, *Etiam, fili David*; sed, *Etiam, Domine*. In mentem revocarunt dilationem; ideo statim confessionem emittunt dicentes, *Etiam, Domine*, credimus quod hoc possis facere. Deinde ut ostendat Dominus ipsos in fide profecisse, respondit, *Secundum fidem vestram fiat vobis*. Itaque si non in fide profecissent, visum non recepissent. Ideo Dominus quia paralyticus magis in anima peccatis reger, interrogat illum dicens, *Vis sanus fieri*? id est, Si accipias medelam, ne rursus in paria incidas. *Vis sanus fieri*? Paralyticus vero, nesciens quis esset is qui loquebatur, Domino respondit, Volo sanus fieri. Bene interrogasti an velim; non enim ultra volo. Dum multum vellem, nihil perfecti. Quid tandem? volo id quod non accipio, volo sanus fieri. In lecto senui, sepulcrum loquax sum, vivens mortuus sum, nihil novum post mortem expecto: in juramentum me omnes assumunt, triginta et octo annis juxta piscinam vitam ago, et nemo mei miseretur. Venditur domum: illud cauponantur Pharisei: unus quotannis mundatur; et cum oportet primum præferri, qui opulentior est præponitur. Piscina non discernit: injusta hæc sunt, an erit unquam inspectio justa, ut non cauponentur domum, sed omnibus copiose tribuatur? Tum Dominus paralytico: Cur ea quæ uno in loco sunt ratiocinio jungere tentas? an mihi ut ignoranti loqueri? Piscinæ sum dominus, et quæ sunt nesciam? Novi *Judæorum* negotiationem: ideo adveni, ut piscinam mutem. Nunc illam abrogo, et baptismatis piscinam aperio: in hac unum positus mundatur, in illa innumeri quotidie regenerantur; in hanc angelum misi, in illam ego angelorum Creator descendit. Ideo ad rem quæsitam responde, *Vis sanus fieri*? id est, Credis me, qui loquor tibi, hoc facere posse? Paralyticus vero paulum erectus, et potentiam Domini agnoscens, consuetudine adhuc detentus, respondit ea dicens quæ vos scitis: *Etiam, Domine: sed hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, me injiciat in piscinam: dum autem venio ego, alius ante me descendit*. Tum Dominus paralytico: Quid assumis, paralytice? sufficit tibi ut me Dominum agnoscas. Ne multa imagineris, ne turbatam piscinam aquam respicias. Turbata sunt *Judaica*: fons meæ ogdoademi habito. Scio quid postules: etiam enim hominem non habeo, adsum tibi Deus incarnatus. Idcirco audi me, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam*. Exaspera *Judæos*, percolle damonas, in tumum redige contradicentes, certiores fac eos qui accurrunt, solve sabbati otium, contradicito, lectum custodito. Illis auditis paralyticus, morbo statim per Domini verbum deposito, jussum implevit, et lectum portavit; ac *Judæos* cohibere volentes ob sabbatum, ac dicentes, *Non licet tibi tollere grabatum, quia sabbatum est* (*Joan. 5. 10*), refellebat, ut jubentis mandatum complens, dicens illis: *Qui me sanum jecit, ille mihi præcepit, Tolle grabatum tuum, et ambula*. Iniquis vero *Judæis* Dominum percontantibus et interrogantibus, quis sanasset, quis jussisset tollere grabatum, et canum insular latrantibus contra medicum; qui sanatus fuerat martyris aistar concertabat contra sanguinarios illos. Invenit autem rursus postea illum Dominus, et dicit illi: *Ecce sanus factus es: noli amplius peccare, ne tibi quod deterius contingat* (*Id. v. 14*). Videi, dilecte, quod propter peccata sua tandem in infirmitate detentus fuerit? Convertamur itaque et: ut a temporaneo supplicio liberemur, et æternam gehennam fugiamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

πέχεται. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς μεσολαβουμένη, τὴν ἀνάστασιν ὑπέδειξε, τὴν Πεντηκοστὴν δακτυλοδεικτεῖ, τὴν Ἀνάληψιν σαλπίζει. Τίς οὖν ἡ πᾶσα τοῦ παράλυτου πραγματεία, γνωρίσατε, οἱ τοῦ λόγου φιλέμποροι, ὅπως διὰ πάντων τῆς πνευματικῆς ὠφελείας τὴν ἐνθήκην καρπούσης· Θέρετε μνήμην πάντως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βωόντος· Μετὰ ταῦτα ἦν ὁρσὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἦν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη Ἐδραῖσι, Βηθεσδα, πάντες στοὰς ἔχουσα. Ἐν ταύταις κατέκειτο πληθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Ἦν δὲ τις ἀνθρώπος ἐκεῖ τριακονταετής ἐτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσθαι, καὶ γινῶς ὅτι πολλὴν ἦδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; Ὡς τὸν Κυρίου ἀκονοδόξου θεραπείας! οὐκ ἐκδέχεται παρακληθῆναι ὑπὸ τῶν ἀρρώστων· αὐτὸς ἐπείγει· ἑαυτὸν πρὸς τοὺς πάσχοντας. Ἡλιος γάρ οὐν δικαιοσύνης, ἐπὶ πάντας ἀπλοῖ τὴν ἀκτίνα τῆς εὐεργεσίας. Ἦν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προδοτικῇ κολυμβήθρᾳ ἡ ἐπιλεγομένη Ἐδραῖσι Βηθεσδα, πάντες στοὰς ἔχουσα· ἐν ταύτῃ κατέκειτο πληθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Σύμβολον τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρρώστιας, αἱ πάντες στοαί, αἱτινες ἐπεπληρώσαντο τῶν ἀρρώστων. Καὶ γὰρ ἀρρώσται ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς διὰ τῶν πέντε αἰσθησεων, ὁράσεως, ἀσπρησεως, γεύσεως, ἀκοῆς, ἀφῆς. Διὰ πάντων ἡρῶστων οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες οὐκ εἶχον καθαρὸν ὀφθαλμὸν, ὁρῶντες τὰ θαύματα καὶ παρορῶντες· οὐκ εἶχον γεῖσιν εὐχάριστον, μάννα τρώγοντες, καὶ σικυοὺς ἐπιζητούντες· οὐκ εἶχον βαφρῆσιν εἰλικρινῆ, τοῦ Δεσποτικοῦ μύρου τὴν ἀκαθολικὴν δυσωδίαν περκερίνατες· οὐκ εἶχον ἀκοὴν καθαρὰν, τῶν δρακονταίων συριγμάτων, καὶ οὐ προφητικὴν κατηχημάτων πυθόμενοι· οὐκ εἶχον τὴν ἀφῆν συνεργητικὴν, εἰδωλα θεολογούντες, καὶ τοῦ ζώντος Θεοῦ καταφρονούντες. Ἀλλ' ὅμως ἐπισημῆσας τὴν ἐν σώματι αὐτοῦ παρουσίαν, ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ καὶ τῶν αἰσθησεων ποιητὴς, καὶ τῶν ἐκτενῶν δημιουργὸς, ἐν ταυτῷ καὶ τῶν σωματικῶν παθῶν καὶ τῶν προαιρετικῶν πταισμάτων τὴν διδρῶσιν ἐποίησατο. Ὅπως γὰρ ὁ προκαίμενος παράλυτος διπλῆν ἐπεφέρετο τὴν μάστιγα· τὸ μὲν σῶμα τῇ νόσῳ διελύετο, τὴν δὲ ψυχὴν ταῖς ἀμαρτίαις ἐξηθάρωτο. Διὰ καὶ ὁ Κύριος, ὁ τῶν ἑκατέρων ἰατρὸς, καὶ τὸ σῶμα συσφίγγει, καὶ τὸ πνεῦμα φωτίζει· καὶ τῷ μὲν σώματι τὴν κλίνην φέρειν ἐκέλευε, τῇ δὲ ψυχῇ τὴν ἀρετὴν βαστάζειν ἐπέτερε. [836] Τί γάρ; Ἰδὼν ὁ Κύριος καίμενον τοῦτον τὸν παράλυτον, ἔφη πρὸς αὐτόν, καθώς οὐδαμὲν πάντες σαφῶς· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; Ἀλλ' ἐνταῦθα εὐθέως ἐπιλαμβάνονται οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες τῷ Κυρίῳ λέγοντες· Εἰ Θεὸς ἦν ὁ Χριστὸς, πῶς ἐπερωτᾷ τὸν παράλυτον, θέλεις ὕγιης γενέσθαι; Τῇ νόσῳ συναίχεται, τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἐτη εἶχεν ἐν τῇ ἀρρώστει· τῇ κολυμβήθρᾳ παρέμενεν, ἵνα τὸ πάθος ἀπορῶψῃται, καὶ ἐπερωτᾷ τοῦτον· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; πόλις Θεὸς ὁ ἐρωτῶν; Ἀκουε ὁ ἀντιλέγων· Ἐνταῦθα ὁ Κύριος, οὐχ ὡς ἀγνοῦν ἐπερωτᾷ, ἀλλ' ὡς διὰ πάντων τὴν διδρῶσιν βουλόμενος χάρισασθαι. Εἰ τοῦ σώματος μόνου ἡ ἀσθένεια ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; εἰδὼς ὅτι θέλει ὁ θέλει· ἀλλ' ἐπὶ τῇ ψυχικῶν πταισμάτων ἦν ὁλίσθημα, τοῦτον ἔλεγεν· ἐπερωτᾷ τὸν παράλυτον, λέγων· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; τούτεστι, Παραφύλαττε ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μὴ ἀμαρτάνειν. Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; δις τὴν συγκατάθεσιν, καὶ λάβε τὴν ἰασιν· ἐπεὶ οὐδὲν ἀνάγκη μετέρχουμαι. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ διὰ τοῦ Προφήτου βοήσας ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων· Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακουσθήτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ζήσετε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσακουσθήτε μου, μάχιμα ὑμᾶς κατέδεσται. Ἐπεὶ οὖν αὐτεξούσιον ζῶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ψυχικῶς ὁ παράλυτος ἦν διαλυμένος, τοῦτον ἔλεγεν ὁ Κύριος, ἵνα μὴ ἀμισθὸν αὐτῷ τὴν θεραπείαν παράσχῃ, ἐπερωτᾷ τοῦτον, λέγων· Αἰτῶ τὴν συγκατάθεσιν· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; Ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν οὐδ' ὧς ἐπερωτᾷ ὁ Κύριος· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; ὡς οὐτε τὴν αἰμορροοῦσαν, οὐτε τὸν λεπρόν, οὐτε τοὺς δύο τυφλοὺς ἐπηρώτησεν. Ὅπου γὰρ ψυχικὸν βῆμα πάθος, εὐθὺς ἐπερωτᾷ, συγκατάθεσιν δέξασθαι βουλόμενος· εἰ μὴ δέξεται· συγκατάθεσιν, ἰασιν οὐ παρέχει. Ἐστὶ δὲ πάντως· εἰπὼν τινα· Τί οὖν; καὶ

οἱ τυφλοὶ ἀμαρτιῶν ἔφερον γνώρισμα, ὅτι κἀκείνους ἐπηρώτησεν ὁ Κύριος λέγων, Τί θέλητε ἵνα ποιήσω ὑμῖν; μὴ κἀκεῖνοι ἀμαρτίας ἐπαφρόντο; Ἀκουε ὁ ἀντιλέγων· Κἀκεῖνοι οἱ ἀναγεγραμμένοι ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγέλοις δύο τυφλοὶ, συνετυφλοῦντο τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὸ ψυχικὸν βλέμμα· οὐκ ὠκυδρόκουν περὶ τὸν Κύριον, οὐκ εἶχον τελείαν τὴν γνώσιν, ἀμυεβαλλον περὶ τὴν ὁμολογίαν. Διὰ καὶ ὁ Κύριος ὑπαρτίζεσθαι τὴν ἰασιν, ἵνα κρατῇ τὴν πίστιν. Ἐστὶ δὲ πάντως εἰπὼν· Καταψήφισεν τὸν τυφλόν; πιστοὶ ἦσαν οἱ ἄνδρες· Οὐχὶ μόνον ἤκουσαν ὅτι ὁ Κύριος παροδεύει, καὶ ἐδέξαντο λέγοντες· Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε υἱὲ Δαυὶδ. Πῶς τοῖνυν ἀμαρτωλοὶ οἱ ταύτην τὴν φωνὴν βοήσαντες; Ἀκουε ὁ ἀντιλέγων· Διὰ ταύτην τὴν φωνὴν ἦν πρῶτον ἐρρήξαν, καὶ τὴν ὑπερθεσιν ὁ Κύριος τῆς ἰάσεως ἐποίησατο· ἐπειδὴ παρακαλοῦντες ἔλεγον· Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ. Ποιὸς υἱὸς Δαυὶδ τοσαύτην δύναμιν παρέχει, ἡ τοσαύτας θαυματουργίας; Ὁραῖος ὁ Ἀδελφὸς, ἀλλὰ πατροκτόνος ἐπάτη· ποθητὸς ὁ Ἀμύν, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν διέφθειρε· σοφὸς ὁ Σολομὼν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ὠλίσθησεν. Ἐπεὶ οὖν ὡς υἱὸς Δαυὶδ προσήλθον, καὶ οὐχὶ Θεὸν κρατῶντες δοκούντες αὐτόν, καὶ ἐπιστήμονα λατρῶν, οὐχὶ δὲ ἐνδοξον Θεόν, βωόντων τῶν τυφλῶν, Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ, οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπόκρισιν, ἵνα τὴν πίστιν αὐτῶν προκόψῃ παρασκευάσῃ. Διὰ τὴν ὑπερθεσιν οἱ τυφλοὶ δεξάμενοι, κατὰ ψυχὴν ἐφωτίσθησαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ὡς οἶδαν αὐτοὺς ὁ Κύριος, ὅτι κατὰ ψυχὴν ἐφωτίσθησαν, καὶ ἐδέξαντο τὸν φωστῆρα τῆς πίστεως, ἐπερωτᾷ λέγων αὐτοῖς· Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; Τί οὖν οἱ τυφλοὶ; Προκόψαντες, φασί· Ναί, Κύριε. Οὐαί εἰ πῶν, Ναί, υἱὲ Δαυὶδ· Ἀλλὰ, Ναί, Κύριε. Ὑπεμνήσθησαν τῆς ἀναβολῆς· διὸ παραυτὰ τὴν ὁμολογίαν ποιούντες λέγοντες· Ναί, Κύριε, πιστεύομεν ὅτι δύνασαι τοῦτο ποιῆσαι. Εἰτα δεῖκνύς ὁ Κύριος, ὅτι τῇ πίστει προέκοψαν, ἀπεκρίνατο λέγων· Κατὰ τὴν πίστιν ὁμῶν γερηθῆτω ὑμῖν. Ὡς εἰ μὴ προέκοψαν τῇ πίστει, τὸ βλέπειν οὐκ ἔδειχοντο. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος, ἐπειδὴ ὁ παράλυτος μάλλον ψυχικῶς ἦν ἐξηθάρμενος τῇ τῶν ἀμαρτημάτων καταφθορᾷ, ἐπερωτᾷ τοῦτον λέγων· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; τούτεστι, Ἐὰν δέξῃ τὴν ἰασιν, μὴ μέλλῃς πάλιν τὰ αὐτὰ μετέρχεσθαι. Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; Ὁ δὲ παράλυτος μὴ εἰδὼς ἔτι τίς ἐστὶν ὁ λαλῶν, ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν [837] Κύριον λέγων· Θέλω ὕγιης γενέσθαι. Καλῶς ἐπηρώτησας εἰ θέλω· οὐκέτι γὰρ θέλω· πολλοστὸν θελήσας, οὐδὲν ἤνυσα. Τί λοιπόν; θέλω ὁ οὐ λαμβάνω, θέλω ὕγιης γενέσθαι. Κατεγάρσασα τῇ κλίνῃ, τάφος εἰμὶ πολυύαλος, τέθηκα ζῶν, οὐδὲν καινότερον μετὰ θάνατον οὐδέποτε μέλλω· ὅρνον με πάντες λαμβάνουσι. Τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτη παραινέω τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ οὐδεὶς συμπαθεῖ. Πειράσκειται τὸ ὕδρον, κατηλεῖψουσιν αὐτὸ Φαρισαῖοι παῖδες. Εἰς τῷ ἐναιετῇ καθαίρεται· καὶ δέον τὸν πρῶτον προτιμάσθαι, ὁ εὐπορτερος τοῖνυν προκρίνεται. Ἀκριτος ἡ κολυμβήθρα· ὀδῶκα τὰ παρόντα. Ἀρα ἵστασι ποτὶ ἐπισκοπῇ τι; δικαία, ἵνα μὴ τὸ ὕδρον καταπληθῇται, ἀλλὰ πᾶσιν ἀφθόνως διδοῖται; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Τί ἐν ἐνὶ τόπῳ κατακαίμενα πελάξεις τῷ λογισμῷ; ὡς ἀγνοοῦντί μοι διαλέγῃ; Τῆς κολυμβήθρας δεσπόζω, καὶ οὐκ οἶδα τὰ γινόμενα· Ἐγὼ τὴν τῶν Ἰουδαίων πραγματείαν. Διὰ τοῦτο παρεγενόμεν ἄνταλλάξαι τὴν κολυμβήθραν· καὶ νῦν ταύτην παῦκα, καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος ἀνοίγω. Ἐν ταύτῃ εἰς κάθετος καθαίρεται· ἐκεῖ ἀναρίθμητοι καθ' ἑκάστην ἀναγεννηθήσονται· ἐν ταύτῃ ἀγγέλων ἀπέστειλα· ἐν ἐκείνῃ ἐγὼ τὸν ἀγγέλον Ποιητὴς κατήλθον. Διὰ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκριθῆτι· Θέλεις ὕγιης γενέσθαι; τούτεστι, Πιστεύεις ὅτι ἐν τούτοις ἡμετέροις εἰμι ὁ λαλῶν σοι; Ὁ δὲ παράλυτος· μικρὸν ἀνανεύσας, καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου γνωρίσας, τῇ συνθηκῇ δὲ ἐτι συνεχόμενος, ἀπεκρίνατο λέγων, Ἄπερ ἔγωγε σαφῶς γινώσκοντες· Ναί, Κύριε· ἀνθρώπων δὲ οὐκ ἔγω, ἦν, ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδρον, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Τί λαμβάνεις, παράλυτε; ἀρεαί σοι τοῦ γνωρίσαι με Κύριον. Μὴ φαντάζου περὶ πολλὰ, μὴ εἰς τὴν ταραχὴν τῆς κολυμβήθρας ἀφόρα. Τετάρταται καὶ Ἰουδαῖα· τῆς ἐμῆς πηγῆς τὴν ὁδοῦδα ἔχει. Ἀ ἐπιστήεις οἶδα. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπων οὐκ ἔχεις, ἀλλὰ παρετήκα σοι ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός. Διὰ ἀκούσον μου, καὶ ἔγερθε· ἴδρον τὸν

κράδδαιτόν σου, καὶ ὤκεις εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἀρίμωρον Ἰουδαίους, θάμνησον δαίμονας, κάπνισον ἀντι-
λέγοντας, πληροφόρησον τοὺς προστρέχοντας, λύσον
τὴν τοῦ σαββάτου ἀρχίαν, ἀντὶ δικολόγου τὴν κλίνην φύ-
λαττε. Ταῦτα ἀκούσας ὁ παράλυτος, καὶ τὸ πᾶθος
παρὰ τὴν ἀποθέμενος τῷ τοῦ Κυρίου λόγῳ, τὸ πρόσ-
ταγμα ἐπλήρωσεν, καὶ τὴν κλίνην ἐβάσταξε· καὶ τοὺς
Ἰουδαίους κολλῶσαι θέλοντας διὰ τὸ σάββατον, καὶ λέ-
γοντας· Οὐκ ἐξεστὶ σοὶ ἄραι τὸν κράδδαιτόν, ὅτι
σαββάτον ἐστιν, ἀπεσάβει, ὡς πρόσταγμα πληρῶν τοῦ
καλεῖοντος, λέγων πρὸς αὐτοὺς· Ὁ ποιήσας με ὕγιη,
ἐκείνός μοι εἶπεν· Ἄρον τὸν κράδδαιτόν σου καὶ πε-
ριπάτει. Τῶν δὲ ἀνόμων Ἰουδαίων αἰτωμένων τὸν Κύ-

ριον, καὶ ἐρωτῶντων, τίς ἐστιν ὁ ἰασάμενος, καὶ προ-
στάξας αὐτῷ ἄραι τὸν κράδδαιτόν, καὶ δέξιν κυνῶν ὤλε-
κτοῦντων κατὰ τοῦ τετραπαικτοῦ, ἐνέμεινεν ὁ ἰαθεὶς·
· ὁμοιωτικῶς ἐγωνισάμενος κατὰ τῶν μισαίωνων. Εὐ-
ρίσκει αὐτὸν μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος, καὶ λέγει
αὐτῷ· Ἴδε, ὁ γιγής γέγονας· μηκέτι ἀμαρτάνε, ἵνα
μὴ χειρόν τί σοι γένηται. Ὁρᾷς, ἀγαπητά, ὅτι διὰ τὰς
ἀμαρτίας τοσούτον χρόνον τῇ ἀσθενείᾳ καταίχεται· Ἐπι-
στρέφωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς, ὅπως καὶ τῆς προσκαίρου
ταύτης καλᾶσεως ῥυθωθῶμεν, καὶ τῆς αἰωνίου γαλήνης
ἐκφύγωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ
δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, εἰς τὴν δραχμὴν,

Πάλιν οἱ κόλποι Χριστοῦ ἄπαυστον νῆμα τῆς ἀγάπης
μέλιμα βλαστάνουσι· πάλιν ἡ τοῦ Χριστοῦ λαμπαδούχος
σοφία ἄψαλα λύχνον, καὶ ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ
ἐπιθεῖσα, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δαδουχεῖ πρὸς εὐσε-
βειαν. Τοῦτω τῷ λύχνῳ χρησάμενη ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία,
τὴν μίαν τὴν δραχμὴν ἀπολυλῆσαν ζητήσασα, καὶ εὐ-
ραμμένη, ταῖς ἐννέα δραχμαῖς τῶν ἀγγέλων συνέεισε.
Τίς δὲ ἀν εἴη ἡ γυνὴ ἡ ἔχουσα τὰς δέκα δραχμὰς, ἀνα-
γκάζων, ἀγαπητοί, εἰπεῖν. Αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ σο-
φία, ἔχουσα τὰς δέκα δραχμὰς. Ποῖας; Ὑψίστων· ἀγ-
γέλους, ἀρχαγγέλους, Ἀρχάς, Ἐξουσίας, Δυνάμεις, Θρό-
νους, Κυριότητας, Χερουδὶμ, Σεραφίμ, καὶ Ἀδὰμ τὸν
πρωτόπλαστον. Ταυτηνὴν τὴν δραχμὴν τοῦ Ἀδὰμ ὑπὸ τῆς
τοῦ διαβόλου κακίας· ἐκδόσκηθίσαν, καὶ εἰς τὴνδε τὴν
βυθὸν τοῦ βίου καθελκυσθείσαν, καὶ ταῖς πολυφθόγοις
ἡδοναῖς τῶν ἀμαρτημάτων χωθείσαν, ἐλθούσα εἰς τὸ
ἑὸν σοφία ἀνέυρατο. Πῶς εὔρατο, ἀγαπητοί; Ἥλθεν
ἐξ οὐρανῶν, λαμβάνει τὸν ὀστράκινον λύχνον τοῦ σώμα-
τος, ἅπτεται τῷ φωτὶ τῆς θεότητος, ἐπιτίθει τῇ λυχνίᾳ
τοῦ σταυροῦ, ζητεῖ τὴν δραχμὴν, εἰς τὴν αὐτὴν καὶ τῶν
ἀγγέλων νομὴν ἐμάνδρυσεν αὐτήν. Ἄλλ' ἴσως ἐρωσὶ τινες
τῶν ἐνθάδε ἑστῶτων, οἵτινες μετὰ τὸ βάπτισμα ἡμαρ-
τον, λέγοντες· Τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ Ἀδὰμ ἐσώθη; πῶς
ἡμεῖς ἐλεθώμεν; πῶς σωθώμεν, ὅτι μετὰ τὸ βάπτισμα
ἠνομήσαμεν; Πρὸς οὓς λέγομεν· Οἱ τοιοῦτοι, μὴ φο-
βεῖσθε, μὴ θροεῖσθε, μὴ ταρασσέσθε, μὴ ἀθυμεῖτε· οὐ
γὰρ περὶ μὲν τοῦ Ἀδὰμ ἐμέλητε τῷ Θεῷ, ὅμως δὲ κατε-
ργήσατε· ἀλλ' ἐκεῖνῳ μὲν εἰ ἐγένετο γυνὴ ἔχουσα
δραχμὰς δέκα, οὐ δὲ γίνεσθαι πατὴρ εὐσπλαγχνός, ἔχων
δύο υἱούς, καὶ τὸν πεπλανημένον πάλιν ἐναγκαλιζόμε-
νος. Τοῖς γὰρ πᾶσι τὰ πάντα, γέγονεν, ἵνα τοὺς πάντας
ἐκέρησεν. Ἀρτίως ἡκούσαμεν τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος·
Ἀνθρωπὸς τις εἶχε δύο υἱούς· καὶ προσελθὼν ὁ
πρώτος αὐτῶν τῷ πατρὶ εἶπε· Πάτερ, δός μοι
τὴν οὐσίαν. Ὁ δὲ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον. Καὶ οὐ
μετὰ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ πρῶτος
υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν· κακεῖ
ἀνέλωσεν τὸν βίον αὐτοῦ, ὡς ἀσώτως. Δαυρησά-
τος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἤρτετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ
τὴν χώραν ἐκείνην· καὶ προσῆλθεν ἐνὶ τῶν πει-
νῶν, καὶ πέμπει αὐτὸν ὁ πόλιτις εἰς ἀγροὺς βό-
σκειν χοίρους. Καὶ ἐπεθύμει ἡμίσειαι τὴν κοιλίαν
αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατιῶν ὧν ἡσθίων οἱ χοῖροι καὶ
οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. Εἰς ἐκιντὸν δὲ ἐνέμενος ἐξη·
Πόσιον νῦν μίσθιοι παρὰ τῷ πατρὶ μου ἄρτων περισ-
σεύουσιν, ἐγὼ δὲ ὡδε λιμῶ ἀπόλλυμαι; Ἀναστὰς
πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου· καὶ ἐρῶ αὐτῷ·
Πάτερ, ἡμάρτον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐνώπιόν σου,
καὶ οὐκ εἰμι εἰρὶ ἀξίος κληθῆναι υἱόν σου· ποιή-
σόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Τοῦτου δὲ τὸν
νοῦν οὐκ ἔξω δὲ περιγίγειν, ἀλλ' ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Διὰ
γὰρ ἡμᾶς· ἐρηνίαι αἱ παραβολαί, καὶ οἱ ἡμᾶς ἀναγι-
νώσκονταί, ἵνα μὴ δέξωμεν αὐτὸν ἀπὸ πίστεως, καὶ ἀσέβως
ἀμαρτωλῶς τυγχάνῃ· ἀλλὰ προσέλθῃ τῷ Θεῷ μετανόων
καὶ ἡγίων παρ' αὐτοῦ ἱλασθῶν, μάλιστα εἰ τι· ὅμως,
διὰ τῆς· πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον γέγονε τοῦ Θεοῦ
υἱός. Ὅσον γὰρ ἐδέξατο αὐτόν, φησὶν, ἔδωκεν αὐ-
τοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Εἰ τις οὖν ὅμως
διὰ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστεως γέγονεν αὐτοῦ
υἱός, καὶ ἐμακρύνθη ἀπ' αὐτοῦ, οὐ τόπω, ἀλλὰ τρόπῳ·
εἰ τινοί; ἤφατο ὁ λιμὸς, οὐ τοῦ κοινοῦ ἄρτου, ἀλλὰ τοῦ
ἐπουρανίου (Ἄρτον γὰρ, φησὶν, οὐρανῶν ἔδωκεν
αὐτοῖς· ἄρτον ἀγγέλων ἐφυγετὶ ἀνθρώπων)· καταλι-
πίτω τὰς μαχλῶσας· ἡδονὰς χοίροι· ζοικυῖας, καὶ μη-

[338] καὶ εἰς τὸ, « Ἀνθρωπὸς τις εἶχε δύο υἱούς. »

εἰ ἐπιθυμῶμαι καράτια ἐσθλῶν. Τί ἐστὶ τὰ καράτια;
ἔσθλῳ καρπός. Τὰ καράτια τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπεικασται·
ὥστε γὰρ τὰ καράτια παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς γένεσεως
γλυκαίνει, [339] μετὰ δὲ τὴν γεῦσιν τραχύνει τὸν φά-
ρυγγα· οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς γε-
νέσεως ἐστὶ γλυκεία, μετὰ δὲ τὴν γεῦσιν τραχεῖα. Καὶ
τοῦτο ἐστὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Σολομώντος·
Μὴ πρόσθετε φωτὶ γυναικί. Μᾶλλον γὰρ ἀποστρέφει
ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνη, ἢ πρὸς καιρὸν λε-
κταί· ὡς γὰρ φησὶν, ὅσοι οὐκ ἀμαρτάνουσιν, καὶ οὐκ
ἐκτρέφονται, καὶ ἡ κοινότης μὲν ἁπλῶς δι-
στόμου. Εἰ τινοί; ἤφατο λιμὸς τοῦ ἄρτου τοῦ οὐρα-
νίου, προσελθὲτω, ζητείτω. Πᾶς γὰρ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ
ὁ ὑψὺ λαμβάνει, καὶ τῷ πρῶτον ἀνοίγεται.
Κρούσον τῆς μετανόας τὴν θύραν τοῖς ἀλλοτρίοις σου
συναγαγί· μὴ φοβηθῇς αὐτήν, οὐκ ἐστὶ σου ζήτην ἡ
θύρα ὑπὲρ σου ἀπέναντι. Κἀν εἴπῃς ἐν σεαυτῷ· Τίς
ἐστίν; ἀποκρίνεται σοὶ Χριστὸς καὶ λέγει· Ἐγὼ εἰμι
ἡ θύρα τῶν προβάτων. Εἰπέ καὶ σὺ· Ἥμартон εἰς
τὸν οὐρανόν καὶ ἐνώπιόν σου. Εἰ τις δὲ οὐρανὸν
βάπτισμα λαβὼν ἡμαρτεν, εἰς οὐρανὸν ἡμαρτεν. Ὁ γὰρ
πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀμαρτάνων, ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ·
ἢ γὰρ εἰ, καὶ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν, τῷ Ἀδὰμ ἐρέθῃ.
Εἰ τις δὲ Χριστὸν ἐνεδύσατο ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐστὶ
τῇ τυγχάνει. ἀλλ' οὐράνως· Ὅλος γὰρ ὁ χοῖρος, τοιοῦ-
τος καὶ οἱ χοῖροί· καὶ ὅλος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτος
καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐδωκί-
σθητε, Χριστὸν ἐνεδύσατο. Εἰ τις οὖν ἡμαρτεν μετὰ
τὸ βάπτισμα, εἰς οὐρανὸν ἡμαρτεν. Διὰ προσερχέσθω
καὶ λεγέτω· Πάτερ, ἡμάρτον εἰς τὸν οὐρανόν καὶ
ἐνώπιόν σου, οὐκ ἐστὶ εἰρὶ ἀξίος κληθῆναι υἱόν
σου. Διὰ τί; λέγει τὴν αἰτίαν. Τὴν τῷ αἵματι Ἰησοῦ
καρδίαν μου ἐρραντισμένην, ῥοδοειδῶς ἀνδύσαν, ταῖς
ἡδοναῖς ἐθορόδωσα· Οὐκ ἐστὶ εἰρὶ ἀξίος κληθῆναι
υἱόν σου. Σὺ παρῴξυνα, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον παρ-
ετίπερνα, τὴν ἐξαστράπτουσαν στολήν τῆς πίστεως τῇ
ἀμαρτίᾳ ἐσπλώσα· Οὐκ ἐστὶ εἰρὶ ἀξίος κληθῆναι
υἱόν σου. Τὴν ἐλευθερωθεῖσάν μου ψυχὴν τῷ βαπτί-
σματι, καὶ γιονωθείσαν τῷ φωτισματι, σκοτίσας τῇ
ἀμαρτίᾳ, ἐδούλωσα· Οὐκ ἐστὶ εἰρὶ ἀξίος κληθῆναι
υἱόν σου· ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου.
Αἱ τοῦ σώματός μου ἀσθῆσεις τῇ κρατῶντι μεθυσαί-
σαι, καθάπερ παράφοροι θεραπείαι, τὴν ταυτὴν δέ-
σποιναν ψυχὴν τῇ ἀκολασίᾳ προέδωκαν· νυνὶ δὲ διὰ τῆς
νηστείας ταύτης παιδεύσας, τὴν ψυχὴν μου σωφρονίσω·
Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Οἶδα λοιπὸν
τὴν πλάνην τοῦ Ἐχθροῦ, οἶδα αὐτοῦ τὰ σκελίσματα, οἶδα
τὴν τῆς γαστριμαργίας αὐτοῦ βλοσυράν, φεύγω
κρατῶντι, δι' ἧς λύε· τοὺς τόνους τῆς καφροσύνης,
διώκω τὴν ἡσυχίαν τὴν τὸ νῆφειν μοι παρεχούσαν·
Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Ἐργάσομαι
καγὼ εἰς τὸν ἀμπελῶνά σου· περιτεμῶ καγὼ τῇ δε-
πάνῃ τοῦ Πνεύματος τῆς ἐνδοθῆναι μου καίμενης ἀμπε-
λου λογικῆς τὰ περιττὰ κλήματα, μᾶλλον δὲ ἐγκλήματα·
Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Γεωργήσω
καγὼ τὸν βότρυν τῆς ἀγάπης γλυκύτατον· ὑπερίσω
καγὼ καθάπερ χάρακας τῇ ψυχῇ μου τὰς ἐντολὰς τοῦ
Κυρίου, ἵνα μὴ εἰς γὴν συμφορὴν ὑπὸ βροχῆς συλαγω-
γῇται· Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Εἰς
οὐρανὸς αὐτὴν βλέπειν καταεργάσομαι· Ἐλίκας φιλαδελ-
φίας αὐτὴν ἐκτείνειν παρασκευάσω, ἵνα τοὺς εἰς γὴν
συμφομένους πένθηται ἐναγκαλιζομένη διαβάσθῃ· Ποιή-
σόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Δός μοι πάλιν,
πάτερ, τὸ ἄρτρον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων· γεωρ-

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, IN DRACHMAM, ET IN ILLUD, HOMO QUIDAM HABEBAT DUOS
FILIOS (Luc. 15 11).

Rursum sinus Christi perenne et dulce caritatis
fluentium emittit : rursus Christi illuminans sapientia
lucernam accendens, et in candelabro crucis ponens,
totum orbem ad pietatem illustrat. Hæc utens lucernæ
Dei sapientia, drachmam unam perditam querens,
inventam cum novem drachmis angelorum con-
iungit. Quæ vero sit mulier quæ decem drachmas
habuit, necesse est, dilecti, dicere. Hæc est Dei
sapientia, quæ habet decem drachmas. Quas? Nu-
mera : angelos, archangelos, Principatus, Potestates,
Virtutes, Thronos, Dominationes, Cherubim, Sera-
phim, et Adam protoplastum. Hanc Adam drachmam,
ex diaboli nequitia avulsam, et in hoc vitæ profun-
dum detractam, ac variis peccatorum voluptatibus
demersam, veniens Dei sapientia invenit. Quomodo
invenit, dilecti? Venit de calis, accipit testaceam
corporis lucernam, accendit illam luce divinitatis,
imponit candelabro crucis, quærit drachmam, in
aulam et in angelorum pascua inducit illam. Sed
fortasse dicent quidam ex audstantibus, qui post ba-
ptisma peccaverunt, Quid ad nos, si Adam servatus
est? Quomodo misericordiam, quomodo salutem
consequemur, qui post baptismum deliquimus? Qui-
bus dicemus : Qui tales estis, ne timeatis, ne tur-
bemini, ne animo deficiat : non enim ita Adam Deus
curavit, ut nos contempserit. Sed si illi mulier fuit
habens drachmas decem ; tibi pater est misericors,
habens filios duos, qui alterum errantem rursus
ulnis complectitur. Omnibus enim omnia factus est,
ut omnes lucrarentur. Modo audimus Evangelium di-
cens : *Homo quidam habuit duos filios : et dixit ado-
lescentior ex illis patri : Pater, da mihi substantiam.*
Et divisit illis facultates. Et non post multos dies,
congregatis omnibus, adolescentior filius peregre pro-
fectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit
substantiam suam vivendo luxuriose. Et postquam omnia
consummavit, facta est fames valida in regione illa : et
adii unum de civibus, et misit illum civis in villam
suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem
suum de siliquis, quas porci manducabant, et nemo illi
dabat. In se autem reversus dixit : Quot mercenarii in
domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame
pereo? Surgam et ibo ad Patrem meum, et dicam ei :
Pater, peccavi in cælum, et coram te ; et non sum
dignus vocari filius tuus : fac me sicut unum de mer-
cenariis tuis (Luc. 15. 11-19). Ilujus loci sensus,
non extra, sed in nobis ipsis querendus est. Propter
nos enim dictæ sunt parabola et propter nos legun-
tur, ut nemo de seipso desperet, etiam si admodum
peccator sit, sed cum pœnitentia accedat ad Deum,
et quærat ab eo propitiationem ; maxime vero si
quis ex vobis per fidem in Dominum factus sit filius
Dei. *Quotquot autem receperunt eum, inquit, dedit*
eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1. 12). Si quis
ergo vestrum per fidem in Dominum nostrum factus
est ejus filius, et sese removit ab illo, non loco, sed
moribus ; si quem fames invasit, non communis pa-
nis, sed cælestis ; nam ait, *Panem cæli dedit eis,*
panem angelorum manducavit homo (Psal. 77. 24. 25) :
molles voluptates porcis similes relinquit, nec ultra
siliquis comedere desideret. Quæ sunt siliquæ? Ligni
fructus. Siliquæ sunt peccato similes : sicut enim
siliquæ initio gustui sunt suaves, sed postea guttur
exasperant ; sic peccatum initio dulce est, post gu-
stum vero, amarum. Et hæc est quod dicit sapiens
Salomon : *Ne attendas malæ mulieri : mel enim stillat*
a labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus guttur im-
pinguat : postremo autem amarior felle invenitur, et
acutior gladio accipit (Prov. 5. 2-4). Si quem in-
cesserit limes cælestis panis, accedat, quærat.
Omnis enim qui quærit, invenit, et qui petit, accipit,

et pulsanti aperietur (Matth. 7. 8). Pulsa pœnitentia
januam ineffabilibus gemitibus : ne timeas illam,
non est tibi extranea janua Pro te mortuus est. Si
dixeris in temetipso, Quis est? respondet tibi Chri-
stus et dicit, *Ego sum ostium ovium (Joan. 10. 7).*
Dic et tu : *Peccavi in cælum et coram te. Si quis ac-*
cepto cælesti baptismo peccavit, in cælum peccavit.
Qui enim ante baptismum peccat, in terram peccat :
Adamo enim dictum est, *Terra es, et in terram re-*
verteris (Gen. 3. 19). Si quis vero Christum induerit
in baptismo non jam terra, sed cælum est. *Qualis*
enim terrenus, tales terreni, et qualis cælestis, tales
cælestes (1. Cor. 15. 48). Quotquot enim in Christo
baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27). Si quis
ergo post baptismum peccavit, in cælum peccavit.
Quare accedat et dicat : *Pater, peccavi in cælum et*
coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus. Quare?
causam dicito : Cor meum sanguine Christi consper-
sum, rosæ instar florens, in voluptatum ceno de-
mersi ; *Non sum dignus vocari filius tuus. Te irritavi,*
Spiritus sanctum tuum exacerbavi, fulgentem stolam
fidei peccato inquinavi : *Jam non sum dignus vocari*
filius tuus. Liberatam, per baptismum animam meam,
et nivis instar dealbatam per illuminationem, obscu-
ram reddens, peccato subdidi : *Jam non sum dignus*
vocari filius tuus ; fac me sicut unum de mercenariis
tuis. Corporis mei sensus crapula inebriati, quasi
varix ancillæ, dominam suam animam lascivia pro-
didere : nunc autem per jejunium illas instituens,
animam meam temperabo : *Fac me sicut unum de*
mercenariis tuis. Novi demum erroris ducem inimi-
cum, novi supplantationes ejus, novi immissa gula
tela, fugio crapulam, per quam temperantia vim sol-
vit, jejunium exerceo, quod mihi vigiliantiam concil-
iat : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Operator
et ego in vinea tua, falce Spiritus amputabo interio-
ris rationabilis vitis superfluos palmites, imo potius
delicta : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Colam
et ego uvam caritatis dulcissimam : sulciam quoque
animam meam, quasi paxillis, præceptis Domini, ut
ne in terram detracta a serpente diripiatur : *Fac me*
sicut unum de mercenariis tuis. In cælum ipsam respi-
cere curabo, palmitesque amoris fraterni expandere,
ut in terram dejectos pauperes in ulnis assumens
gestet : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Impone
humeris meis rursus, Pater, aratrum crucis : colam
sulcum animæ meæ, auferam spinosos et damnosos
maligni fructus, seram in ipsa cælestia semina. Te
enim superne imbrem misericordiæ mittente, sulcus
animæ meæ fructum feret, aut trigesimum, aut sexa-
gesimum, aut centesimum : *Fac me sicut unum de*
mercenariis tuis. Ne repellas me, Pater ; non enim
me omnino inimicus enervavit, nec stola fidel exuit.
Si enim temperantiæ meæ decorem inquinavit, at
non me ita flexit, ut idola unquam colerem : te non
negavi, Domine mi. Licet peccaverim in flore juven-
tutis meæ ; at nidorem idolorum concukavi, imagines
dæmonum prostravi, statuas idolorum deturpavi,
diabolum exsufflavi, in demonas conspui. Nunc vero
ad vestigia tua procumbam, Domine Deus meus : *Fac*
me sicut unum de mercenariis tuis. Si sic pœnitentiam
egeris, si sic confessus fueris : adhuc te procul agen-
te, accurret tibi cælestis Pater, spiritu procumbens
in colum animæ tuæ, caritatis tibi jugum imponens,
et jugali veritatis ligno collum cordis tui constrin-
gens ; osculo solvit inimicitiam, dicitque servis suis
sacerdotibus : *Ferte primam stolam.* Non dicit, Ferte
unam stolam, sed, *Ferte primam stolam,* ut ostendat
primum baptismatis stolam tibi dari, *Ferte illi pri-*
nam stolam, et induite illum ; et date annulum, signum
divitiarum, et thesauri custodem, pignus gratiæ, et

signaculum Spiritus. Et calcamenta in pedibus ejus; id est, vestigium animæ ejus evangelii verbis firmate, ut ne rursus serpens calcamentum ejus sublingens, in pristinum peccati errorem illum retrahat. Et ferte vitulum saginatum. Quis est hic nisi Christus, qui post baptismum dignis datur, ut ait Apostolus: *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (Col. 2. 9)? Afferte, manducemus et lætemur. Quis ex Judæis et gentilibus credet, vitulum maculatum esse, et mundum restauratum? O vitule Virginis juvenæ, fili sacer inculci uteri! o vitule, qui occisus es, et vi-

vis, qui semper a nobis comederis, et inconsumptus manes! Quapropter, dilecti, in securum et tranquillum portum ancoram verbi nostri demittentes, vos dimittamus postquam illapsus sancti Spiritus, et cinnam ejus lingua, pelagus divinarum Scripturarum trajecimus; ipse in caelestem civitatem vos deducet, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium una cum Patre sanctoque et adorando Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD OPORTEAT EUM QUI GRATIAM QUAMLIBET SCIENTIÆ HABEAT, ILLAM EI, QUI OPUS HABET, IMPERTIRE: ET DE PRESBYTERO.

Benignus Deus genus nostrum miseratus, nullum hominem relinquit sine gratia sua: non solum enim iustis dat gratiam, sed etiam peccatoribus: quia largus est, et sine personarum acceptione, ac solem suum oriri facit super justos et injustos, et vult omnes homines salvos fieri. Nec despicit peccatorem: sed illi quoque modicam dat gratiam, ut accipiens donum, dantem honoret, et gratias agens, convertensque se a via sua mala, poenitentiam agat. Si autem, accepta gratia, in iisdem malis maneat, tunc demum auferetur ab illo gratia quam accepit, et condemnabitur ad gehennam ignis, quia non novit honorem et honorantem; et impletur in illo id quod scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psalm. 48. 13). Novi ego homines peccatores, qui manus imposuerunt ægris, et sanaverunt eos. Verum hoc duobus sit modis; nec solum ad gratiam dantis, sed etiam ad gratiam accipientis. Nisi crederet is qui accipit, neque a iusto, neque a peccatore gratiam acciperet: qui vero credit, etiam a peccatore gratiam curationis accipit. Singulis enim secundum fidem gratia datur. Etenim Dominus accedentibus dicebat: *Secundum fidem vestram fiat vobis* (Matth. 9. 29). Tu crede in nomine Domini ad quem accedis, et ne hesitaveris illo modo, et gratiam accipies: Deus enim est qui operatur. Multi presbyteri peccatores dona offerunt, nec avversatur illos Deus, sed sancto Spiritu sanctificat dona proposita: et panis quidem sit corpus Christi, et calix sit sanguis pretiosus Domini. Quidam vero opinantur se congruenter agere, quod non communicent cum quibusdam presbyteris, quod eorum nequitia sint conscii: ignorantes se potius peccare, dum boni quidpiam se agere putant. Quis enim es tu qui iudices præpositum tibi non audisti Apostolum dicentem: *Principem populi tui non maledices* (Act. 23. 5); et rursus, *Quis es tu qui iudicas alienum servum? Domino suo stat, aut cadit: sicut autem: potens est enim Deus statuere illum* (Rom. 14. 4). Tu qui ab illo doceris et institueris, non habes potestatem iudicandi et arguendi illum; ut dixit beatus Paulus apostolus: *Nolite ante tempus iudicare, quondam usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo* (1. Cor. 4. 5). Ille habet potestatem te iudicandi: qui autem illum iudicat, Dominus est. Et rursus Dominus: *Nolite iudicare, ut non iudicemini* (Matth. 1. 4). Tu secundum regulam honorem ipsi debitum tribuas: primitias fructuum et quæ Ecclesiæ debes dare ne desistas. Ne curiose inquiras quibus in rebus hæc insanant. Quod si hac in re de illo iudicare tentaveris, respice potius in vas tuum, et examina te ipsum, num quid mali habeas in conscientia tua, et num illa te damnet. Non dico ut amorum tuorum omnium opera explores, sed unius tantum diei: scrutare diligenter quomodo diem transegeris; an quempiam accusaveris, an oculus tuus in aliquo scandalizatus fuerit, an pauperem contempseris, an proximum tuum

irriseris, an quempiam percusseris. Vido annon in his læseris animam tuam. Si purus sis ab his omnibus, puritatem tibi habeas; neque enim tunc etiam bonum fuerit aut presbyterum aut alium quempiam incusare. Sed ille, inquit, fornicatus est, ego vero secus. Verum tu de proximi bonis furatus es, et res pauperis rapulisti: quisque sua opera mala consideret; ne tua prætereas, dum ea quæ proximi sunt exploras. Si quis vero jam dictis non obtineat, sed linguam veritatis contra presbyterum vel alium, eandem retributionem se recipiurum exspectet. Si tu hæc agens, quæ proximi sunt perquiras, dicet tibi Christus, *Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui* (Matth. 7. 5). De peccatis tuis sollicitus esto; nec de eo iudices de quo iudicandi præceptum non habes. Ceterum oportet presbyterum sic affectum esse erga populum; primo pro illo precetur ex tota anima; patrocinetur usque ad mortem injuste læsis, et animam suam pro grege ponat oportet; eos qui sunt in necessitate juvet, afflictum consoletur, injuriarum ne prorsus meminerit; nam memor injuriarum presbyter quotidie peccat, injuriarum memor presbyter numquam puram emittit Deo orationem, dum nequitia est in corde ejus. Nisi reconcilieris cum proximo tuo, et nisi deponas nequitiam tuam, ne ascendas in synagoga. Recordare hujus præcepti Domini: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, vade, prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum* (Matth. 5. 23. 24). Ne transgrediaris Domini præceptum, ne damneris; dolos ne mediteris; ne alium exaltes, alium deprimas. Ne divitem, quod primas sedes occupet, honores; pauperem vero, qui munera tibi offerre nequit, despicias: sed æqualitatem erga omnes servemus. Accusationem ne cito admittas; vanos rumores ne tolères; ex auditu neminem damnos; multi per invidiam et rixam criminantur. Si vero post nullam perquisitionem peccantem quempiam deprehendas, ne statim illum coram omnibus redarguas, ne illi des occasionem ut neminem reveareatur. Duo enim mala ex tali reprehensione eveniunt: alii enim reprehensi, turpitudinem et opprobrium non ferentes, ad aliud pejor se convertunt, et cum intempestive redarguuntur, ad laqueum et ad mortem currunt. Hujusmodi est satanas, homini suggerit ut malum perliciat; aliud etiam faciendum suggerit, et re peracta irridet eum. Probationes parat et accusatores, qui in calamitate illum eriminentur, et ad insaniam vertant, ita ut turpitudinem non ferens, ad fluvios et laqueos currat. Ob hujusmodi tentationes, eum, cui Christi grex concreditus est, oportet esse mitem, ita ut cum multa cautione peccatores exquirat, et cum deprehenderit, ne statim ex Ecclesia ejiciat, ne corripiens illum satanas sibi proprium faciat. Cum autem quis a summo sacerdote ab Ecclesia ejectus fuit, illum satanas corripit, nec discedit ab eo, donec illum sibi addixerit. Non debet sacerdos frequenter excommunicare vel maledicere. Hæc cum

γῆσιν τὴν αὐλακα τῆς ψυχῆς μου. ἔξαυ τὰ ἀκανθόφωρα καὶ βλαβεροῖς τοῦ Πονηροῦ βλαστήματα, ἐπισπερῶ αὐτῇ τὰ οὐράνια σπέρματα. Σοῦ γὰρ ἐπομβροῦντος ἀνωθεν τὸν ἔλεον, ἡ αὐλαξ τῆς ψυχῆς μου καρποφορήσει, ἡ μὲν τριάνοντα, ἡ δὲ ἐξήκοντα. *Ποιήσόν με ὡς ἔρα τῶν μισθίων σου.* Μὴ ἀπόσης με, πάτερ· οὐ γὰρ παντελὺς με ἔχθρος ἐκνευρίσας, τὴν στολὴν τῆς πίστεως· ἀπίδυσεν. Εἰ γὰρ τὸ τῆς συντροφονίας μου κάλλος ἐσπύλωσεν, ἀλλ' οὐν γε τοῖς εἰδωλοῖς με αὐτοῦ λατρεύειν οὐδέποτε ἔκαμψεν· σὲ οὐκ ἠρνησάμην, Κύριε μου. Εἰ καὶ ἡμαρτον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητός μου, ἀλλ' οὐν γε κνίσαν εἰδῶλων κατεπάτησα, εἰκόνας· δαιμόνων κατέστρεψα, ξόανα εἰδῶλων ἐξήσχυνα, διὰβολον ἐνεφύσησα, δαίμονιν ἐνέπνευσα. Νινὴ δὲ τοῖς σοῖς ἔχγεσι προσπίπτω, ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. *Ποιήσόν με ὡς ἔρα τῶν μισθίων σου.* Ἐάν οὐτω μετανόησης, ἐάν οὕτως ἐξομολογήσῃ· ἔτι πόρρω σου ἀπέχοντος προστρέχει ὁ οὐράνιος Πατήρ, [840] πνεύματι ἐπιτίπτων σου τῷ τραχλῇ τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς χάριτός· σοι συγὼν ἐπιτίθει, καὶ τῇ ζευγλῇ τῆς ἀληθείας τὸν αὐχένα τῆς καρδίας σου περισφίγγων· φιλήματι λύει σου τὴν ἔχθραν, καὶ λέγει τοῖς ἐκυτοῦ δουλοῖς τοῖς ἱερεῦσι· *Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν.* Οὐκ εἴπε, *Φέρετε μίαν στολὴν, ἀλλὰ, Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν,* ἵνα δείξῃ τὴν πρώτην τοῦ βαπτίσματος ἀξίαν

σοι δεδομένην. *Φέρετε αὐτῇ τὴν πρώτην στολὴν, καὶ ἐνδύσατε αὐτὴν· καὶ ὅστε δακτύλιον, τὸ δαίμα τοῦ πλούτου, τὸν τοῦ θησαυροῦ φύλακα, τὸν ἀρραβῶνα τῆς χάριτος, τὴν σφραγίδα τοῦ Πνεύματος. καὶ ὅποδα ματα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· τοῦτέστι, τοῖς τὸν Εὐαγγελίου λόγοις τὸ ἴχνος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ περισφίγγετε· ἵνα μὴ πάλιν ὁ ἥρις τὴν πτέρυναν ὑπολείψας, εἰς τὴν προτέραν αὐτὸν πλάνην τῆς ἀμαρτίας κατασύρῃ. Καὶ φέρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν.* Τίς ἐστὶν οὗτος, ἡ πάντως Χριστός, μετὰ τὸ βάπτισμα δίδόμενος τοῖς ἀξίοις, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς·* Φέρετε, φερόντες εὐφρανθῶμεν. Τίς ἄρα ἐν Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι πιστεύουσι, ὅτι μόσχος ἐσθάρη, καὶ κόσμος ἐστάθη; Ὁ μόσχος Παρθένου δαυμάλιδος, τέκνον ἱερὸν ἀνηρότου μήτρας! Ὁ μόσχος ὁ σφαγείς καὶ ζῶν, καὶ πάντοτε ὑφ' ἡμῶν ἐστειώμενος, καὶ ἀδαπάνητος μένων! Διὸ, ἀγαπή-τοισι, εἰς τὸν εὐσταθὴ καὶ εὐδὸν λιμένα τὴν ἄγκυραν τοῦ λόγου ἡμῶν χαλάσαντες, παραπέμφωμεν ὑμᾶς τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμβολῇ, καὶ τῇ εὐρύθμῳ αὐτοῦ γλώσσῃ διατεμνόντες πέλαγος τῶν θείων Γραφῶν, εἰς ὁράνιον πόλιν· χειραγωγῆσαι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ προσκυνητῷ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὅτι χρὴ τὸν ἔχοντα χάριν οἶαν δὴποτε ἐπιστήμης μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι· καὶ περὶ Πρεσβυτέρου.

Ὁ φιάνθρωπος Θεὸς οἰκτεῖρων τὸ γένος ἡμῶν. οὐκ ἀφῆκε πάντα ἀνθρώπων ἀνευ τῆς αὐτοῦ χάριτος. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς δικαίοις δίδωσι χάριν, ἀλλὰ καὶ ἱς ἀμαρτωλοῖς· ἐπειδὴ ἀφθονός ἐστι, καὶ ἀπροσωπώλητος, καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι. Καὶ οὐ παρορᾷ τὸν ἀμαρτωλὸν, ἀλλὰ δίδωσι κακέινῳ μικρὰν χάριν, ἵνα λαβὼν τὸ χάρισμα, τιμῇ τὸν δεδωκότα, καὶ εὐχαριστήσας αὐτῷ, καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας μετανοήσῃ. Ἐάν δὲ καὶ λαβὼν τὴν χάριν ἐπιμείνῃ τοῖς αὐτοῖς κακοῖς, τότε λοιπὸν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἡν ἔλαβε χάριν, καὶ κανακριθῆσεται ἐν τῇ γεένῃ τοῦ πυρὸς, διότι οὐκ ἔγνω τὴν τιμὴν καὶ τὸν τιμήσαντα, καὶ πληροῦται ἐπ' αὐτῷ τὸ γεγραμμένον· *Ἀνθρώπους ἐν τιμῇ ᾧ οὐ συνήκε· παρὰ συνειδήσει τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς.* Ἐγὼ οἶδα ἀμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπέθηκαν χεῖρας ἐπὶ ἀρρώστους, καὶ ἰάσαντο αὐτούς. Ἀλλὰ τοῦτο κατὰ τρόπους δύο γίνεται· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὸν διδόντα ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λαμβάνοντα. Ἐάν μὴ πιστεύῃ ὁ λαμβάνων, οὐδὲ παρὰ δικαίου, οὐδὲ παρὰ ἀμαρτωλοῦ λαμβάνει χάριν· ὁ δὲ πιστεύων, καὶ παρὰ ἀμαρτωλοῦ δέχεται τὴν χάριν τῆς ἰσχύος. Ἐκάστῳ γὰρ κατὰ τὴν πίστιν δίδεται καὶ ἡ χάρις. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τοῖς προσερχομένοις ἔλεγε· *Κατὰ τὴν πίστιν ὅσων γενηθήτω ὑμῖν.* Σὺ πιστεῖς ἐν ὀνόματι Κυρίου ἡ προσέρχῃ, καὶ μὴ διακριθῇς κατὰ μηδένα τρόπον, καὶ λήψῃ τὴν χάριν· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν. Πολλοὶ πρεσβύτεροι ἀμαρτωλοὶ δυντες προσφέρουσι τὰ δῶρα, καὶ οὐκ ἀποστρέφεται αὐτοὺς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀγιάζει τὰ προκαίμενα δῶρα· καὶ ὁ μὲν ἄρτος γίνεται σῶμα Κυρίου, καὶ τὸ ποτήριον γίνεται αἶμα τίμιον Κυρίου. Καὶ εἰσὶ τινες ὑπολαμβάνοντες εὐλογίαν τὴν ποιεῖν, οὐ κοινωνοῦντες παρὰ τισι πρεσβυτέροις, ὡς συνειδότες τι κακὸν [841] τοῦ πρεσβυτέρου· καὶ οὐκ οἰδῶσιν ὅτι πλείονα ἀμαρτάνουσι θέλοντες τὴν καλὴν ποιεῖν. Τίς γὰρ εἰ σὺ ὁ κρίνων τὸν ἀρχοντά σου; οὐκ ἤκουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς; καὶ πάλιν·* Τίς εἰ σὺ ὁ κρίνων ἀλλέτριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει· ἡ ἀπίται· σταθίσεται ὁ δὲ δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός· στήσαι αὐτόν. Σὺ δὲ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενος καὶ χειραγωγούμενος, οὐκ ἔχεις ἐξουσίαν κρίνειν καὶ ἐλέγχειν αὐτόν· καθὼς εἶπε Παῦλος ὁ Ἀπόστολος· *Μὴ πρὸ καιροῦ κρίνετε, ἕως ἄν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν· κρυφίων· καὶ τότε ὁ ἐπαινος γίνεται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Ἐκεῖνος ἔχει ἐξουσίαν κρίνειν αὐ· ὁ δὲ ἐκείνων κρίνων, Κύριός ἐστι. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῇτε.* Σὺ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποπλήρωσον τοῦ κανόνος· τὰς ἀπαρχὰς τῶν πρωτογεννημάτων σου, τὰ χειρῶν κατεστημένα τῇ Ἐκκλησίᾳ μὴ ἀποστέρησας διδύναι. Μὴ πολυπρα-

γμονήσης ποῦ ἀνηλώθησαν· εἰ δὲ ἐν τούτῳ ἐπιχειρήσης κρίνειν αὐτόν, ἔγκυφον πρῶτον εἰς τὸ ἀγγεῖόν σου, καὶ δοκίμασον σαυτόν, εἰ μὴδὲν ἔχεις εἰς τὸ συνειδέν σου φαῦλον, εἰ οὐ κατακρίνεις σὲ ἡ γνώμη σου. Καὶ οὐ λέγω ὅλων τῶν ἐτῶν ἐρευνῆσαι τὰ ἔργα, ἀλλὰ τῆς μίαις ἡμέρας μόνον· στόχαται ἀκριβῶς πῶς παρήλας τὴν ἡμέραν, εἰ οὐ κατηγόρησάς τινας, εἰ οὐκ ἐσκανδαλίσθη σου ὁ ὀφθαλμὸς εἰς οὐδέν, εἰ οὐ παρείδες πένητα, εἰ οὐκ ἐγέλασας ἐπὶ τῷ πλησίον σου, εἰ οὐκ ἐκοίφας τινα. Βλέπε εἰ ἐν τούτοις οὐκ ἔλαψας σου τὴν ψυχὴν. Εἰ καθαρὸς εἰ ἐκ πάντων τούτων, τὴν καθαρότητά σου ἔχεις· καὶ οὐδὲ οὕτω καλὸν ἐστὶ κατὰ πρεσβυτέρου ἢ καὶ ἐτέρου κατηγορεῖν. Ἄλλ' ἐκεῖνος, φησὶν, ἐπὶ οὐνευσεν, ἐγὼ δὲ οὐ. Ἀλλὰ σὺ ἐκλεψας τὰ τοῦ πλησίον, καὶ ἠρπάσας τὰ τοῦ πένητος· ἕκαστος δὲ τῶν ἰδίων ἔργων ἰδὲτω τὰ κακά· μὴ παραδίδετε τὰ σὰ, ὁ ἐρευνῶν τὰ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ τις παρακούσῃ τῶν ἐπιμένων, καὶ ἐπιβάλλῃ τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν εἰς κατηγορίαν πρεσβυτέρου, ἢ καὶ ἐτέρου τινὸς, τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν προσδοκᾶτω ὑπομένειν. Εἰ σὺ ταῦτα πράττειν, τὰ τοῦ πλησίον ἐκζητεῖς, ἐρεῖ σοι ὁ Κύριος· *Υποκριτά, ἐκβάλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβάλειν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.* Περί τῶν σὺν ἀμαρτίῳ μερίμνησον, καὶ ὃν οὐ προσετάγης κρίνα· μὴ κρίνης. Πλὴν ὀφείλει καὶ ὁ πρεσβύτερος οὕτω διακρίσθαι πρὸς τὸν λαόν· πρὸ πάντων εὐχεσθαι ἐξ ὅλης ψυχῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, προτίστασθαι τῶν ἀδικουμένων ἕως θανάτου, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθέναι ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου ὀφείλει, τοῖς ἐν ἀνάγκῃ βοηθεῖν, τὸν λυπούμενον παραμυθεῖσθαι, μὴ μνησικακεῖν πρὸ πάντων· μνησικακὸς γὰρ πρεσβύτερος καὶ ἡμέραν ἀμαρτάνει· μνησικακὸς πρεσβύτερος ψυχὴ οὐδέποτε καθαρὰν προσφέρει τῷ Θεῷ εὐχὴν, τῆς κακίας οὐσης ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἐάν μὴ διαλλαγῇς τῷ πλησίον σου, καὶ λύσης τὴν κακίαν σου, μὴ ἀνέλθῃς ἐν τῷ συνθρόνῳ· μὴ στήσῃς εἰ σοι παρηγγεῖλεν ὁ Κύριος, λέγων· *Ἐάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιάζειν, καὶ καὶ μνησικακῇς ἐπὶ τῇ εἰς ὁ ἀδελφός σου κατὰ σου εἰ, ὕπαγε, πρῶτον διωλλήγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθων προσφέρει τὸ δῶρόν σου.* Μὴ παρακούσης τῆς τοῦ Δεσπότη παραγγελίας, ἵνα μὴ κατακριθῇς, δόλους μὴ μελετήσης, μὴ τὸν μὲν ὑψώσης, τὸν δὲ ταπεινώσης· μὴ τὸν πλούσιον διὰ τῆς πρωτοκλισίας τιμήσης, τὸν δὲ πένητα τὸν μὴ δυνάμενον προσενεγκεῖν σοι δῶρα παρίδῃς, ἀλλὰ τὴν ἰσότητά πρὸς πάντας φυλάττωμεν. Κατηγορίαν ταγέως μὴ παραδέξῃ, φλυαρίαν μὴ ἀνέχου, ἀπὸ ἀκοῆς μὴ κατακρίνης ποτὶ πολλοὺ μετὰ φθόνου καὶ ἔριν κατηγοροῦσιν. Ἐάν δὲ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας εὐρῆς τὸν ἀμαρτήσαντα, μὴ εὐθέως αὐτόν ἐπὶ [842] πάντων ἐλέγξης, ἵνα μὴ περισσὸν καιρὸν αὐτῷ δῷ· μηδένα αἰδεσθῆναι. Διὸ γὰρ κακὰ ἔχει τὸ ἐλέγχειν ἐπὶ πάντων· οἱ μὲν γὰρ ἐλεγχόμενοι,

μὴ φέροντες τὴν αἰσχύνην, μὴδὲ φέροντες τὸ θνείδος, ἀπὸ τὸ ἔτερον κακὸν χωροῦσι μάλιστα· καὶ ὅταν ἀκαίρως κατηγορῶνται, ἐπὶ τὸν τῆς ἀγρότης θάνατον τρέχουσι. Τοιοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ Σατανᾶς· ὑποβάλλει ποιεῖν τὸν ἀνθρώπον τὸ κακὸν, ὑποβάλλει ποιῆσαι καὶ ἔτερον, καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι καταγελᾷ. Ἐτοιμάζει ἐλέγχους, κατηγοροῦς δλοὺς εὐτεριπίζει κατηγορεῖν αὐτοῦ τὴν συμφορὰν, καὶ γίνεται πρόξενος κατηγορος· καὶ τῶν ἐλεγχόμενων τὸν μὲν ἐτι μακνικώτερον ἀπεργάζεται, θάτερον δὲ πολλὴν αἰσχύνην ἐπαγόμενον, ποταμούς· καὶ ἀγρόνας προξενεῖ. Διὰ ταῦτα τὰ πειρατήρια ὁ ἐμπιστευθεὶς ποίμνην τοῦ Χριστοῦ λογικῇ, ὀφείλει πρᾶξι· εἶναι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας ἐκζητεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας· καὶ ὅταν εὖρην τὴν ἡμαρτηκότα, μὴ εὐθὺς ἐκβάλειν τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ θρασυάμενος ὁ Σατανᾶς τὸν ἀνθρώπον ἰδιοποιήσῃ. Ὅταν γὰρ ἀπορισθῇ ἀνθρώπος ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως, ἀγκυλλίζεται αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐκ ἀφίσταται αὐτοῦ, ἕως οὗ εἰσδεχθῇ. Οὐκ ὀφείλει ὁ ἱερεὺς πυκνωτέρως ἀφορίζειν, οὐδὲ καταρᾶσθαι. Ταῦτα ἰδὼν οὐ ὁ ποιμὴν, οὐκ ὀφείλει ἀκρίτως ἀπόσπασθαι τὸ πρόβατον, οὐδὲ χωρίσαι τῆς ποίμνης· ἀλλ' ὅταν εὖρην τὸν ἀμαρτήσαντα, κάλεσον αὐτὸν καταμόνας, καὶ τὰ μὲν ἐπιτίμῃσιν, τὰ δὲ παρακάλεσον ἀποστῆναι αὐτὸν τοῦ κακοῦ, καὶ ἀπαῖ, καὶ δις, καὶ τρίς· καὶ εἰ μὲν ἀκούσῃ σου τῆς συμβουλίας, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου· καθὼς ἔπλεον ἡ Γραφή, ὅτι Ὁ ἐπιστρέψας ψυχὴν καὶ πλάνης ὁδοῦ αὐτῆς, σώσει ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ καλύψει πλῆθος ἀμαρτιῶν. Τὰ πρῶτα συγγώρησον αὐτῷ· τῷ γὰρ ἀφιένει ἀφεθήσεται. Καὶ πάλιν ὁ φιλόανθρωπος Κύριος, ὅτι Ἐὰν ἐβδόμηκοντάκις ἄπατα ἀμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἄφεας αὐτῷ. Καὶ μὴδὲν οὐνεὶσθης τῶν κεκαλυμμένων, μὴδὲ παροργίσῃς

αὐτὸν ἐπιστρέφοντα· ἐὰν δὲ μετὰ τρεῖς νοθεσίας διορθώσῃται ἑαυτὸν διὰ μετανοίας, τότε εἰσδεχθήσεται. Ταῦτα πάντα ὀφείλει εἰδέναι ὁ ἱερεὺς, καὶ πῶς χρὴ ἐμπολιτεύεσθαι ἐν τῷ λαῷ, καὶ οὐ μὴ κατακριθῇ εἰς τὸν αἰῶνα. Λοιπὸν περὶ διακόνων παραθήσομαι τὸν λόγον, καὶ πῶς χρὴ αὐτοὺς ἐμπολιτεύεσθαι. Ὁ διάκονος τοίνυν ὀφείλει πάντα κατὰ γνώμην τοῦ πρεσβυτέρου διαπράττειν, καὶ εἰς τὸν κανὼνα, καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρεῖας· καὶ εἰς τὸν λαὸν μὴδὲν αὐθεντεῖν, ἀλλὰ πάντα καλεῖται τοῦ πρεσβυτέρου διοικεῖν, μὴδὲ τινα ἀφορίσαι ἐξουσίαν ἔχειν, οὐδ' ἔτερόν τι ποιεῖν. Μὴ παρόντος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξουσίαν ἔχει ὁ διάκονος πάντως, καθὼς καὶ ὁ πρεσβύτερος, παρεκτός τῶν θεῶν μυστηρίων. Ἐὰν μὲλλῃ ὁ ἱερεὺς ἀποθῇ, ὀφείλει παρακάλεσαι ἔτερον πρεσβύτερον ἐξ ἐτέρας κώμης ἀποδιδόναι τὰς εὐχὰς τῷ λαῷ· εἰ δὲ ἀνάγκη γίνεται, καὶ μὴ εὐρεθῇ πρεσβύτερος, ὀφείλει ὁ πρεσβύτερος ἀγίασαι τὸν ἄρτον, καὶ προστάξει τὸν διάκονον τῷ λαῷ διδόναι. Ἐὰν δὲ γένηται ἀνάγκη, καὶ εὐρεθῇ παιδίον ἀδάπτιστον, καὶ μὲλλῃ τελευτᾷ, ἔξδν τὸν διάκονον βαπτίσαι· καὶ εἰ μὲν ἀπέθανε τὸ παιδίον, ἐλογίσθη αὐτῷ βάπτισμα· ἐὰν δὲ παιδίον τῇ ἀμελείᾳ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποθῇ ἀδάπτιστον, οὐαί ἐστὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐκεῖνον! ἐὰν δὲ τῇ ἀμελείᾳ τῶν γονέων ἀποθῇ ἀδάπτιστον, οὐαί ἐστὶ τοῖς γονεῦσι τοῦ παιδίου! Τοιγαροῦν οὐκ ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς ἀφιέναι ἀδάπτιστον τὸ παιδίον ἐπὶ ἑτῇ πολλᾷ· πρόβατον γὰρ ἀσφαγίστον, μερὶς λύκου. Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ σφραγὶς φυλάσσει τὸν ἔχοντα τὴν σφραγίδα. Αὐτῷ οὖν τῷ Χριστῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ οἰκονόμου τῆς

Πολλάκις ὁμῖν εἶπον διαλεγόμενος, ὅτι πεπλανημένη τις καὶ φευδής ἐννοία τοῖς ἀνθρώποις ἐμπιστοῦσα πληθύνει τὰ ἀμαρτήματα, καὶ ἑλαττοῖ τὰ ἀγαθὰ, ἀπειρὴ κακὸς ὀφείλομεν ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν πολιτείας ἀβῆεν. Αὕτη δὲ ἐστίν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ βίου, ὡς κύριοι κεκτημένα καὶ δεσπόται· καὶ ταύτης ἐνεκεν τῆς ὑπολήψεως σφοδρῶς ὑπὲρ αὐτῶν διαμαρτυρούμεθα καὶ πολεμούμεν καὶ δικαζόμεθα, καὶ εἰς ἀκαίρως αὐτὸν περιεχόμεθα, ὡς ἐξαιρέτως κτημάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ ἐναντίας. Πάντων γάρ, ὧν ἀπολαύομεν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὐχ ἡμέτερά ἐσιν, οὐτε μὴν ἡμεῖς ὡς αὐθένται καὶ κύριοι αὐτὰ κατέχομεν, ἀλλ' ὡς πάροικοι καὶ ἐπὶ ἡλῶδες καὶ μετανάστες· ἀγόμεθα δὲ, ὅπου οὐ θέλομεν, καὶ ἡνίκα οὐ προσδοκῶμεν, ἀφαιρούμεθα τὸν ὄντων, ὅταν δόξῃ τῷ Κυρίῳ τῆς κτήσεως. Διὸ καὶ εὐμετάβολόν τι χρημὰ ἐστὶ τὸ τῆς ἐπιτήρυος ταύτης ζωῆς· καὶ ὁ σήμερον ἐν δόξῃ, αὔριον ἐλατύνει, οἷόν τι καὶ βοηθείας ἄξιον· ὁ νῦν ὑπόπρος, καὶ εὐθηνούμενος ταῖς ὕλαις πλούτου, πένης μετὰ μικρὸν, οὐδὲ τὸν ἄρτον οἰκοθεῖν ἔχων, ὃν προσφέρειται εἰς ζωὴν. Καὶ τοῦτο μάλιστα ὁ Θεὸς ἡμῶν τῶν θνητῶν ὑπερέχει, τῷ αὐτῷ ὡσαύτως εἶναι, καὶ ὡσαύτως ἔχειν, καὶ ἀναφείρετον κεκτησθαι ζωὴν καὶ δόξαν καὶ δύναμιν. Πόθεν οὖν εἰς ταύτην τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου; Ἡ τάχα γνώριμον τυγχάνει τοῖς νουν ἔχουσιν καὶ φιλολόγοις. Ὁ Λουκάς ἡμῖν παραβολὴν ἀναπλάσας ὑπ' ἀνέγνω ἀρίτως, ἐν ἣ τὸν οἰκονόμον τῶν ἀλλοτρίων ὑπογράφει στενοῦμενον καὶ θλιβόμενον, ἐπειθεῖ ὡς ἐμπαθὴς τις καὶ πολυδάπανος, ἤκουσε παρὰ τοῦ κυρίου τῶν κτημάτων καὶ χρημάτων, ὅτι ἄδ' τὸν λόγον τῆς δικιχέσεως, καὶ μετὰ στήθι· οὐ γὰρ τοῖς ἐμοῖς· οὐδ' ὡς ἰδίους ἐντροφᾶν ἀνέστη. Τοῦτο δὲ ἐστὶν οὐ γενομένου πράγματος ἐξήγηται· ἀλλὰ πλάσις παραβολῆς, τοῖς ἐπισκισμένοις τὸν λόγον ἠθικὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Γνωθὶ τοίνυν ἕκαστος, ὡς ἀλλοτρίων εἰ δικιχτής· καὶ ρίψας ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸ αὐθεντεῖν, καὶ τὴν ὑπερφηανίαν, τὸ τοῦ ὑπευθύνου καὶ οἰκονόμου ἀνάλαβε ταπεινὸν καὶ ἐλαφρὸς, ἀεὶ τὸν Κύριόν σου ἀναμένων, καὶ μετὰ δουλίας συγγράφων τῆς ἀπολογίας· τὸ λογοθέσιον. Πάροικος γὰρ εἰ, ὀλιγοχρόνιου χρήσεως· καὶ παροδικῆς λαβῶν συγγώρησιν. Εἰ δὲ ἀμφιδάλλαις, ἐπὶ τοῖς γυνωρίμοις κατὰμαθε τὸ γινόμενον, καὶ τῷ ἀφενδὲ διδασκάλῳ, τῇ πείρᾳ, παιδεύθητι· ἐκένθησαι χωρίον, ἢ παρὰ πατρὸς λαβὼν, ἢ ἀπὸ τινος συναλλάγματος κύριος γεγονώς; ἀναλόγισαι οὖν τῇ μνήμῃ, καὶ ἀπαριθμήσαι πάντα, εἰ δύναται, τοὺς προ-

δικίας, καὶ [843] ὅτι οὐδὲν ἡμέτερον.

κατεσχηκότας αὐτό· ἐπιβλεπε καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ τὸν νουν, καὶ πόσοι αὐτοῦ κυρεῖσονται μετὰ σὲ κατανόησον· φράσον δὲ μοι, τίνας ἡ δεσποτία, καὶ τίς κατ' ἐξαιρέτον διαφέρουσα, τοῖς ἐσχηκόσι, τοῖς ἔχουσιν, ἢ τοῖς μέλλουσιν; Εἰ γὰρ τις ὥσπερ ἐκμαχεσθῇ πάντας ἀθροίσαι, εὐρεθῇσονται πλείους· τῶν ὁδῶν οἱ κεκτημένοι. Μᾶλλον δὲ, εἴπερ ἀκριβὲς βούλει κατεῖναι τίνι παρόμοιος ὁ βίος ἡμῶν, μνημόνευσον εἰ ποτε ὥρα θέρος ὁδοιπορῶν ἐθεάσω δένδρον ἀμφιλαφές, ἐπὶ πολὺ τοῦ πλάτους καὶ τοῦ μήκους διήκον, ἱκανῇ τῇ σκιᾷ οἰκίας κληρώσαι χρεῖαν. Τούτῳ τερφθεῖς ὑπὸ πλάτος, καὶ, ἐφ' ὅσον ἐξῆν, ἐκείσε κατέμεινας. Ἐπειθεῖ δὲ ἴδαι πάλιν ἀπάραι, καὶ συμβουλευομένου τὴν ἀφίξιν, ἐτέραν ὁδοιπορίαν, ἐπέστη ἑτέρος. Καὶ σὺ μὲν ἐφοῦρτος τὴν ἀποσκευὴν, ὁ δὲ τὴν ἰδίαν καθήρει, καὶ πάντα τὰ σὰ ἄθροον διεδέξατο, τὴν στιδᾶδα, τὸ πῦρ, τὴν τοῦ δένδρου σκιά, τὸ παραρβέρον ὄδωρ. Καὶ ὁ μὲν οἰγέτω τῆς ἀνακλίσεως, σὺ δὲ τοῦ περιπάτου. Ἐτέρωθεν κἀκεῖνον, εἰσα ἀφῆκε. Καὶ τὸ δένδρον ἐπὶ μιᾷς ἡμέρας· ἐγένετο τυχὸν δέκα ξένων ὀλιγοχρόνιων καταγύγιον· [844] καὶ τῶν πάντων γενόμενον, ἐνδὲς ἦν τὸ ὄντως κυρίον. Οὕτω καὶ αἱ περιουσίαι τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς τέρπουσι μὲν πολλοὺς καὶ τρέφουσι, τῆς δεσποτίας δὲ μόνῳ τῷ Θεῷ προσηκούσης, τῷ ἀφάρτον καὶ ἀνώλεθρον ἔχοντι τὴν ζωὴν. Ἐθεάσω καὶ πανδογεῖον, ἐφ' ᾧ πάντως ὀδεύουν κατέλυσας· ἐλαβες δὲ ἐκεῖθεν πολλὰ, βασιλεύων μὴδὲν· κλίνην, τράπεζαν, ἐκπόματα, πίνακα, ἄλλα σκεῦῃ παντοδαπά. Θυδέσπῳ δὲ σοὺ πρὸς αὐτάρκειαν χρησάμενον, ἤκεν ἄλλος, πνευστίῳ, κεκονάμενος, κατεπείγων σε, καὶ ἐξείργων σε τοῦ πανδογείου, καὶ ζητῶν τὰ ἀλλότρια ὡς ἐξαίρετα. Τοιοῦτος ὁ βίος ἡμῶν, ἀδελφές, ἐτι τῶν λεχθέντων παροδικώτερος. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω τοὺς λέγοντας· Τὸ χωρίον μου· Ἡ οἰκία μου. Ὡς πῶς ματαία συλλαβὴ ἐποικιοῦνται τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τρισὶ στοιχείοις ἀπατηλοῖς ἐναγκαλίζονται τὰ ἀλλότρια! Ὅσπερ τῶν θαυματοποιῶν προσωπεῖα ἔχει μὲν οὐδεὶς κατ' ἐξαιρέτον, πάντες δὲ ἐπιτίθενται οἱ τῶν δυνάμεων ὑποκριταί· οὕτω τὴν γῆν καὶ τὰς ἐπ' ἐκείνης ὕλας ἄλλοι ἐξ ἄλλων ὡς ἱμάτια ἐπενδύονται. Μὴ τι βασιλεύς, εἰπέ μοι, δυνάτωτερον; Ἄλλ' ὁμοῦς ἐρεῦνησον τὰ βασιλεία, ζήτησον γλάνιδας βασιλικὰς· εὐρήσεις δὲ ταῦτα ἱκανὰς, αἱ πολλὰν βασιλείων ἐνέδυσαν σώματα· ὁμοίως καὶ τοὺς σφετόνους, καὶ τὰς πόρπας, καὶ τὰς ζώνας, πάντα κληρονομίαν ἀστατον, χρήσιν κενὴν, ἀπὸ τῶν ὀδεύοντων εἰς τοὺς μένοντας ἀπομένουςαν. Τί δὲ τῆς τῶν ὑπάρχων ἀξίας ἡ σκηπῆς

scias tu, pastor, cave ne sine iudicio ovem repellas vel a grege separe; sed cum peccantem deprehenderit, evoca illum seorsim; et partim corrippe, partim obsecra semel, his, terre, ut a malo discedat: et si consilium tuum admiserit, lucratus eris fratrem tuum, ut ait Scriptura: *Quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus, et operiet multitudinem peccatorum* (Jac. 5. 20). Prima ipsi condona, quia ei qui dimittit dimittitur. Ac rursus ait cl-mens Dominus: *Si septuagies septies peccaverit in te frater tuus, dimitte illi* (Matth. 18. 22). Et ne illi occulta exprobres, neque illum sese convertentem irrites. Si vero post tria monita sese convertat ad penitentiam, tunc recipiat e. Hæc omnia sciat oportet sacerdos, et quomodo se gerere debeat erga populum: et non damnabitur in æternum. Demum de diaconis agam, quomodo scilicet eos conversari oporteat. Diaconus igitur debet omnia secundum presbyteri sententiam agere, et quantum ad canonem, et quantum ad ecclesiasticos usus: nec debet quidpiam in populo cum auctoritate facere, sed omnia

jussu presbyteri administrare: nullum segregare potest, nec aliud quidpiam facere. Absente autem presbytero, potestatem in omnia habet diaconus, sicut et presbyter, exceptis divinis mysteriis. Si sacerdos relictum differat, debet evocare alterum presbyterum ex alio vico, qui orationes pro populo fundat. Si vero necessitas fuerit, nec invenitur presbyter, debet presbyter loci sanctificare panem, et diacono precipere ut populo conferat. Si in necessitate puer non baptizatus mox moriturus sit, diacono licet baptizare illum: si puer mortuus postea fuerit, id pro baptismo censetur: si vero incuria presbyteri puer sine baptismo moriatur, vae presbytero illi! sin incuria parentum, vae parentibus pueri! Non debent ergo parentes puerum sine baptismo multis annis relinquere: ovis enim non obsignata, lupi portio est: Christi namque sigillum, illo obsignatum servat. Ipsum itaque Christum decet gloria, honor et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE PARABOLA VILlici INIQUITATIS (Luc. 16), ET QUOD NIHIL NOSTRUM SIT.

Sæpe dixi vobis falsam quamdam opinionem inter homines sparsam augere peccata, et bona minuire, quæ singuli nostrum debent in illa augere. Hæc vero opinio est, nos omnia quæ ad vitam usum habemus, quasi possessores et dominos habere. Hujus vero opinionis causa admodum pro illis concertamus et litigamus, importuneque illa tuemur, quasi proprias possessiones. Res autem non ita se habet, sed contra omnino. Omnia enim illa, quibus fruimur in hac vita, non nostra sunt, neque nos illa ut domini et possessores tenemus, sed ut advena, peregrini et viatores. Ducimur autem quo nolumus, et cum non exspectamus, ab his rebus avellimur, quando placet Domino possessori. Volubilis certe res est hujus fluxæ vitæ ratio; et qui hodie in gloria est, cras erit miserabilis, misericordia et ope dignus: qui nunc opulentus est et divitiis pollens, paulo post inops ne panem quidem habebit ad vitam sustentandam. In hæc maxime re Deus nobis mortalibus præcellit, quod semper idem ipse sit, semper eodem modo se habeat, et vitam, gloriam, potestatem possideat, quæ auferri nequeat. Unde ergo nobis tale sermonis exordium? Id forte notum est, viris saltem mente præditis ac studiosis? Lucas nobis parabolam modo proposuit, in qua villicum alienorum bonorum describit in angustia versantem: quoniam, utpote deliciis et sumptibus deditus, audierat a domino possessionum et divitiarum: Da rationem villicationis, et vade: neque enim te ex bonis meis, ut tuis, deliciari sinam. Est porro illud non gestæ rei narratio, sed ficta parabola, qua adumbratis verbis virtutem moralem docet. Scias ergo, quisquis sis, te alienorum esse administratorem, et abjecta ab animo arrogantia et superbia, humilitatem et reverentiam villici debitoris assume, et dominum semper exspectans, cum timore rationes a te reddendas describe. Advena quippe es, qui brevi rerum hujusmodi usum accepisti. Quod si ambigis, ex rebus notis accipe notitiam, et ab experientia, non fallaci doctore, erudiaris. Prædium possides, quod vel a patre vel ex quodam pacto accepisti? memoria repete et enumera, si potes, eos qui ante te illud possederunt, in futurum tempus mentem evoca, et cogita quot post te illud possessuri sint: dic vero mihi, quis sit dominus, et ad quos præcipue pertineat, ad eos qui possederunt, ad eos qui nunc possident, an ad eos qui possessuri sunt? Nam si hos omnes quis, si fieri posset, colligeret, plures possessores quam obolos reperiret. Immo si accuratius seire velis, cui rei similis sit vita nostra: recordare, num aliquando in æstate iter agens videris umbrosam arborem undequaque ramos

extendentem, quæ posset umbra sua domus vicem agere. Hujus conspectu delectatus, subiisti, et quantum licuit ibi mansisti. Quia vero oportuit inde proficisci, dum iter carpere cogitas, alter viator advenit: et tu quidem sarcinam tuam auferis, ille suam deponit, et tua omnia excipit, stratum, ignem, arboris umbram, fluentem aquam. Et ille quidem finem fecit quiescendi, tu vero ambulandi. Delectatus ille est, et postea locum dimisit. Et arbor illa uno die fuit decem forte peregrinorum ad breve tempus diversorium, et cum omnium fuerit, unus tamen domini erat. Sic et facultates hujus vitæ multos delectant et alunt, cum dominum solum habeant Deum, cujus vita incorrupta immortalisque est. Vidisti etiam diversorium in quod iter agens divertisti: multa illic habuisti, quorum nullum attuleras, lectum, mensam, pocula, tabellam, aliaque diversa vasa: et cum nondum illis satis usus esses, venit alius sufflans et defessus, pulverulentus, qui te perstrinxit et ex diversorio emisit, quærens aliena quasi sibi propria. Talis est vita nostra, frater, magis etiam fluxa, quam supra dicta. Ego autem miror eos qui dicunt, Domus mea, prædium meum. O quam vana syllaba sibi propria faciunt ea quæ ad se non pertinent, et tribus fallacibus literis aliena abripiunt! Ut personate larvæ nemini propriæ sunt, sed ab omnibus dramatum histrionibus induuntur: sic terram, et ea quæ in terra sunt, alii post alios ceu vestimenta induunt. Num, quæso, quidpiam rege potentius est? Attamen regiam scrutare, exquirere vestimenta regia; inveniesque multa quæ plurimorum regum corpora texerunt: similiterque, coronas, fibulas, balteos, omnia instabilis sunt possessio, vanus usus, a præsentibus ad futuros transiens. Quænam vero est præfectorum dignitatis scena? argenteusne currus? virga aurea? At vides ea non semper habere præfectum, neque semper eundem, sed singulis ad breve tempus. Sicut enim funeris lectus alia et alia corpora excipit: sic eorum, qui principatus obtinent, symbola sibi mutuo succedentibus serviunt. Hinc nobis Apostolus multas voces ad hanc rem nos instituens exclamando profert: *Præterit enim figura hujus mundi* (1. Cor. 7. 31); et, *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes* (2. Cor. 6. 10); et, *Qui utuntur, tamquam non utantur*. Hæc quippe omnia ad unum tendunt scopum; debere nos tamquam unius diei homines vivere, semperque exitum exspectare. Et ut discas te legibus subiecti, et tibi, ut deceat, recte vivendum esse; a teipso considera primum, animam tuam virtutis præceptis semper esse subjectam, neque te tui dominum esse, sed oportere te et verba et opera et omnes vitæ motus dirigere. Corpus accepi-

ati a Creatore, quinque sensibus ad vitæ usus instructum: illi vero sensus non sunt liberi nec sui arbitrii, sed singuli servi et sub lego sunt. Primus sensus oculus audit. Vide, inquit, et considera ea quæ videre bonum est, solem qui orbem omnem illustrat; lunam quæ tristem et obscuram noctem illuminat; aliasque stellas, quæ nec multum nec sufficientem lucem nobis subministrant, sed pulchrum, quem sortitæ sunt, fulgorem exhibent: considera terram omnigenis floribus et herbis comantem, mare velut planitiem extensum, quando pura adest tranquillitas. Ad hæc et similia videndi facultate utere; cætera vero spectacula, quæ damnum in animam inducunt, devita et prætercurre, tibique tegumentum impone ne videas: melius enim est hunc sensum obtenebrari, quam tenebrarum opera parere. Ideo hesternæ die dicebat nobis Dominus per Matthæum: *Omnes qui respiciunt mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Math. 5. 18): ac melius est exculpere illum, quando inordinata et damnosa respicit. Habet quoque auditus præcepta, quæ mala audire prohibeant. Oportet enim illum, cum bona audit, apertum esse, et illa in mentem mittere quæ utilia esse possunt: si vero pestiferum et corruptum quædam accesserit, quod possit cœnum peccatorum movere, oportet illud fugere ut venenatam feram. Temperetur lingua cum ore, loquatur justa, a prohibitis absteat, a conviciis, a sycophantiis, ab accusatione injusta, a detractatione circa fratres, a blasphemia in Deum. Loquatur omnia bona, pia, quæ ad bona opera hortentur: dicat omnis homo hæc sacri psalmistæ verba: *Dixi, Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea*; et, *Sicut novacula acuta fecisti dolum*; et, *Linguis suis dolosa agebant*; et, *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in malitia? Iniquitatem tota die in iustitiam cogitavit lingua tua* (Psal. 58. 4. et 51. 4. et 51. 11. et 51. 3. 4). Os utilia pariat. Temperentur quoque nares, ne suavia semper odorantur, nec pretiosorum unguentorum vaporem et fragrantiam in caput attrahant: similia enim Isaias valde improbat. Recordeur manus præceptorum, ut ne omnia sine obice tangat; extendatur ad elemosynam, non ad rapinam; servet sua, nec corradat aliena; tangat corpora ægra et infirma, illa visitando, non autem corpora vigentium et fornicationi deditorum. Probavimus etiam nos non esse dominos nostros, sed tantum œconomos. Quidquid enim est legibus et præceptis subjectum, servum et subditum est legislatori. Quod si partes corporis nostri non li-

beræ sunt a potestate, sed domini voluntati in operationibus subditi, quid dixeris illis qui putant se auri, argenti, terræ aliarumque rerum possessionem habere sine ulla reddenda ratione? Nihil tantum est, homo; tu servus es, et tua sunt Domini: servus enim liberum peculium non habet. Nudus enim in hac lucem ductus es; quæ habes accepisti, secundum legem Domini tui, aut ex paterna hereditate, quis sic Deus statuit: Parentes, inquit, filiis dividunt spolia (Prov. 19. 14); aut ex connubio opulentiam nascitur; nuptiæ vero et quæ illas sequuntur, a Deo statuta sunt; aut ex negotiatione vel agricultura aliisque modis, Deo tibi ad illa cooperante. Ecce demonstratum est te non tua accepisse. Videamus demum quid tibi præceptum sit, et qualis esse debeat illorum administratio. Da esurienti, iudue nudum, cura afflictum, ne despicias inopem in trivis projectum: de te ne sollicitus sis, nec cures quomodo victurus sis usque in finem. Si hæc feceris, honoraberis a Domino; sin præcepto non obdieris, acerbe cruciaberis. Hæc non video esse hominis sui vel vitæ suæ potestatem habentis; imo contra, multa illa præcepta indicant mihi hominem fortiter regi, legibus dominicis subjectum, a quo vitæ disciplina requiritur ut debitum. Nos vero quomodo agimus? Quasi vitam habentes nulli rationi reddende obnoxiam, miseros et afflictos despiciamus, in calamitatibus deficientes: largitur autem bona impedimus rebus inanibus, adulatorum perditorum agmen alentes, passitorum infelicitum turmas trahentes: itemque in pugnis contra bestias et feras divitias dissipantes, in alendis equis nulli sumptui parcentes: ac rursum præstigiatoribus et mimis similibusque pestibus pecunias effundentes. Rem patimur novam ac fere insanam. Ubi enim sumptus lucrum fert immensum et vitam æternam, argentum valde retinemus, ita ut ne pauci quidem oboli ex manu decendant; ubi vero sumptus peccatum est, et mille suppliciorum causa, ignisquo cruciatum affert, ibi liberalitas petitionem prævertit, et omnibus apertis januis, divitias ad extraneos prodire sinimus. Hic vero animus non est servorum expectantium Dominum, sed juvenum prodigorum, comessatorum, libidinosorum. Si vis autem, o auditor, videre timorem æconomi, qui cum prudentia et pietate res sibi concreditas administrat, evolve librum Davidis, illos quære sermones, ubi vir, qui de finis sui exitu valde sollicitus est, sic Deum alloquitur: *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum* (Psal. 38. 5). .....

DE JEJUNIO (a).

Tuba altiore voce clamo, non ut aures voluptate decipiam, sed ut vera dicens voluptatem extinguam, et verbo ventris concupiscentiam sedem, atque ad jejunium desiderium excitem. Jejunii enim desiderium est celeste lucrum; lucrum autem voluptatis est damnosum. Nam qui gulæ dat operam et ventris concupiscentiam implet, fructum animæ spirituales labefaciat: qui autem jejunio corpus macerat, et ciborum voracitatem fugit, meliorum rerum thesaurum expectat. Jejunium namque castitatem docet, et tolerantiam reddit, jejunium ad pietatem acuit, et ad patientiam exercet; jejunium angelicam reddit vitam, et corpus spirituale efficit; jejunium animæ est custodia, et corporis armatura inexpugnabilis. Neque enim ipsi diabolicam voluptatem admittit, et oppugnantem concupiscentiam debellat. Jejunium mentem ad cælum erigit, illamque alis instruit, ut ad immortalem vitam advolet. Jejunemus ergo, dilecti, non tristi facie dies jejuniorum transigentes, sed lætis animis ut servi Christi erga illas affecti. Si enim cum desiderio ad

jejunium accelas, ne tristi cæto, sed gaude: nam huiusmodi toxicum animam tuam purgat. Ne admittas jejunium a bonis, quorum dulces sunt cibi; sed patienter expecta, dum dulciore cibis doctrinam accipis. Ideo jejunas a cibis, ut per spiritum nutriaris: ideo abstinens a cibis corporeis, ut muneribus replearis celestibus. Jejunium est pharmacum quod peccatum tollit, et cataplasma emolliens, quod ad pietatem abluat. At sicut deteriores morbi acerrimis asperimisque curati remediis, putredinem ex corpore eiciunt: sic mucore infectum peccatum, quod animam corrudit, asperissimum jejunium ingressum paulatim minuit et exsiccat, omninoque destruit et expurgat. Ideo et si laboriosum sit jejunium, est tamen utile et facile. Ne ergo invitus jejunes, ne labore perdas, neque murmures, quia paulum tardas, ne ob modicum tempus totum amittas: quanto magis enim jejunio maceratur corpus, tanto major est ex jejunio utilitas. Ad iustum vitam recurre, et invenies illos ex jejunio magis claruisse. Primo Moyses jejunas in caliginem ingressus est, et per jejunium cum Deo colloquutus est; quadraginta dierum jejunium peragens,

(a) Hæc oratio ad Codicis Romani fidem emendata est.

τὴ ἀργυροῦν δχημα· ἡ καλαμὶς ἡ χρυσοῦ· Ὁρᾷς οὐκ αἰετὰ ταῦτα ἔχειν τὸν ὑπαρχον, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν αἰετὰ, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον ἕκαστον. Ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφοράς· ἀλλὰ τὰ ἀλλὰ δέχεται σώματα· οὕτω καὶ τὸν ἐν ἀρχαῖς τὰ σύμβολα τοῦς χρωμαίνους ἀμείβει. Ἐν-τεῦθεν ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐβόα πλείστας φωνὰς ταύτης τῆς διανοίας παιδευτικᾶς· *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ τὸ, Ὡς μὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοιτε· καὶ τὸ, Οἱ χρωμαίνοντες, ὡς μὴ παραχρῶμενοι*. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς ἓνα τείνει σκοπὸν· ὅτι προτρέπει ὡς ἐφημέρους ἡμᾶς διαζῆν, ἀναμένοντα, αἰετὰ τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα. Καὶ ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι νόμοις ὑπόκεισαι, καὶ καθὼς σε προσήκει ζῆν ἀκριβῶς, ἀπὸ σαυτοῦ πρώτον κατανόησον, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ σου πανταχόθεν τοῖς τῆς ἀρετῆς ὑπόκειται παραγγέλμασιν, οὐδὲ σαυτοῦ κύριος εἶ, ἀλλὰ προσήκει σε οἰκονομεῖν καὶ λόγον καὶ πρᾶξιν καὶ πᾶν τῆς ζωῆς σου κίνημα. Ἐλαβες σῶμα παρὰ τοῦ κτίσαντός σε, πέντε αἰσθησῇς εἰς τὰς τῆς ζωῆς χρείας οἰκονομούμενον. Εἰσὶ δὲ οὐδὲ αὐταῖς ἐλευθερία καὶ αὐτόνομοι, ἀλλ' ἐκ-στη δούλῃ ὑπὸ νόμον ἐστὶ. Καὶ πρώτος ἀκούει ὀφθαλμός. Βλέπεις, φησὶ, καὶ θεωρεῖ, ἀ βλέπειν καλὸν· ἥλιον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίζοντα, σελήνην τὸ σκυθρωπὸν καὶ ὀφωδὲς τῆς νυκτὸς καταγράφουσαν, τοὺς ἀλ-λους ἀστέρας, οὐ πολὺ δὲ, οὐδὲ αὐταρκες ἡμῖν τὸ παρ' αὐτῶν φῶς χορηγοῦντας, πλὴν τὸ κάλλος ὃ ἔλαχον ἀποστελλόντας· θεωρεῖ γῆν παντοδαποῦς ἀνθεσι καὶ βοτάναις κομώσαν, θάλασσαν ἡπλωμένην ὡς πεδίον, ὅταν εἰς· καθαρὴν γαλήνην πατῆ. Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατακλέρησον τῷ ὀφθ'· τὰς δὲ ἀλλὰς θάλας, δοᾶς διὰ βίβως τὴν βλάβην ἐπιστάγουσι τῇ ψυχῇ, φεῦγε καὶ παρὰ τρεῖς, καὶ ἐπιτίθει σαυτὴν κάλυμμα, ἵνα μὴ βλέπῃ. Βέλτιον γὰρ σκοτίσαι τὴν αἰσθησὶν ὅταν τὸν ἔργων τοῦ σκότους τὴν αἰτίαν παρέχῃ. Διὰ τοῦτο χθὲς ἡμῖν ἔλεγεν ὁ Κύριος διὰ Ματθαίου· *Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμολύχυσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*. καὶ βέλτιον ἐκκόπτειν αὐτὸν, ὅταν ἀτακτὰ βλέπῃ καὶ ἐπιζημία. Ἐχει καὶ ἡ ἀκοὴ παραγγέλματα κυλιτικὰ κακῆς ἀκροάσεως· χρὴ αὐτὴν, ὅταν μὲν τινὸν ἀγαθὸν ἀκούῃ, ἀναπετασάμε-νην εἶναι καὶ νουνεχῇ, καὶ δι' αὐτῆς τῇ ψυχῇ παρα-πέμπειν τῶν συμφερόντων λόγων τὴν αἰσθησὶν· εἰ δὲ τῇ κακίᾳ ἔτερος λόγος καὶ φθορὸς πλησιάσας αὐτῇ, ἀπαντρεῖν μέλλοι τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον, δεῖ φεῦ-γειν αὐτὴν ὡς ἰοδόλον ἕρπον. Σωφρονίστω καὶ ἡ γλῶσ-σα μετὰ τὸ στόματός, λαλεῖτω τὰ δίκαια, τὸν δὲ ἀπ-ηγορευμένων ἀπεχέσθω, λοιδοριῶν, συκοφαντιῶν, κατ-ηγυρίας ἀδίκου, κατακαλιᾶς τῆς τῶν ἀδελφῶν, βλασφη-μίας· [845] τῆς πρὸς τὸν Θεόν· φεγγεγῶν δὲ ὅσα εὐ-φημα, ὅσα εὐσεβῆ, πράξεων ἀγαθῶν ἔχει τὴν συμβου-λὴν· καὶ λεγέτω πᾶς ἄνθρωπος τὰ τοῦ Ἱεροφάντου· *Εἴπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρ-τάνειν με ἐν γλῶσσῃ μου*. καὶ, *Ὅσκι ἔντρον ἡκοιμητόρον ἐποίησας ὁδόν*. καὶ τὸ, *Ταῖς γλῶσ-σαις αὐτῶν ὀδολοῦσιν*. Καὶ τὸ, *Τὶ ἔγκυρὸν ἐν κα-λίᾳ, ὁ δυνάτος· Ἀνομιὰ δὴν τὴν ἡμέραν, ἀδι-κίαν ἐλογίσαστο ἡ γλῶσσά σου*. Γενέσθω τῶν ὠφε-λοῦντων τὸ στόμα. Σωφρονίστω καὶ ἡ ρίς, μὴ τρυφᾷ ἀεὶ ὀσφραίνοντά, μὴδὲ μύρων πολυτελῶν ἀτμούς καὶ εὐωδίας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀνέλκουσα· τῶν γὰρ τοιοῦτων

καὶ ὁ Ἰσάας σφοδρὸς ἐστὶ κατήγορος. Μεμνησθ'· αἰ ἡ χεὶρ τῶν ἐντολῶν, ἵνα μὴ πάντων ἀκαλύτω· ἡται· ἐκτείνεσθω πρὸς ἐλεημοσύνην, μὴ πρὸς ἀρπαγὴν· τη-ρεῖτω τὰ ἴδια, μὴ συναγέτω τὰ ἄλλοτρια· ἀπτεῖσθω σω-μάτων νοθῶν καὶ κακαχομένων, δι' ἀγαθῆς ἐπισκέ-ψεως, μὴ τῶν σφριγῶντων καὶ τῶν πορνείαις ἐσχαλα-κῶτων. Ἐδείξεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς καὶ αὐτοὶ αὐτῶν οὐ-δέποτε ἐσμεν κύριοι, ἀλλὰ οἰκονόμοι. Πᾶν γὰρ τὸ νόμοις ὑποκείμενον καὶ προστάγμασι, δούλον τοῦ νομοθέτου ἐστὶ καὶ ὑπήκουον. Εἰ δὲ τὰ μόρια τοῦ σώματος ἡμῶν οὐκ ἐλεύθερα ἐξουσίας, ἀλλὰ δεσποτικῶν βουλήματι πρὸς τὰς ἐνεργείας κανονιζόμενα, τί ἂν εἴπῃ τις πρὸς τοὺς οἰομένους χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἀνεύθυνον ἔχειν τὴν κτῆσιν; Οὐδὲν σὺν, ἀνθρώπε· σὺ δούλος, καὶ τὰ σὰ Κυρίου· δούλος γὰρ ἐλεύθερον πεποιδὺν οὐκ ἔχει. Γυμνὸς γὰρ ἤχθῃς εἰς τοῦτο τὸ φῶς· ἔλαβες, ἀ ἔχεις, κατὰ νόμον τοῦ Κυρίου σου, ἡ κληρονομία· πατέρα, ἐπιθεὶς οὕτως ὁ Θεὸς διατάξας (Ροναί· γὰρ τέκνους, φησὶ, μεριοῦσι σκῦλα), ἡ ἀπὸ γά-μου τὴν εὐπορίαν κτησάμενος (γάμος δὲ καὶ τὰ ἐπ-εκεῖνα παρὰ Θεοῦ διατέτακται), ἡ ἀπὸ εὐπορίας καὶ γειυρίας καὶ τῶν ἄλλων προήσσειν, Θεοῦ σοὶ πρὸς ἐκεῖνα συμπράξαντος. Ἰδοὺ τοίνυν ἀδείχθη, ὅτι ἔλαβες τὰ μὴ σὰ. Ἰδὼμεν λοιπὸν τί σοι ἐπατάχθη, καὶ οἷα ἡ ἱπ' ἐκείνοις διοίκησις. Ἀδὲ τῷ πεινῶντι, ἐνδύσων τὸν γυμνόν, θεράπευσον τὸν κακαχομένον, μὴ περι-λῆξῃ τὸν ἄπορον, τὸν ἔρριμμένον ἐν ταῖς τριβόλοις· σὺ περὶ σαυτοῦ μὴ μεριμνήσῃς, μηδὲ φροντίσῃς πῶς διάξεις ἐπὶ τῆς ὑστερίας. Κάν ταῦτα, φησὶν, ἐργάσθῃ, τιμηθήσῃ παρὰ τοῦ Δεσπότου· ἂν δὲ παρακούσῃς τῆς ἐντολῆς, κολασθήσῃ πικρῶς. Ταῦτα ἐγὼ οὐ βλέπω τὸν αὐτεξουσίαν, οὐδὲ τοῦ ζῶντος μετὰ ἀθανάτιαν, ἀλλὰ τὸν ἀναισθητὸν, τὰ πολλὰ καὶ συνεχῆ προστάγματα ὑπο-δείκνυσί μοι ἀνθρώπων βασιλεύοντων ἰσχυροῦς, νόμοις δεσποτικοῖς ὑπαυθύνον, καὶ τὴν κακαχομένην πολι-τείαν ἀπαιτούμενον ὡς χρέος. Ἡμεῖς δὲ πῶς ὡς ἀλογί-σταυτον ἔχοντες βίον, τοὺς μὲν ἀδίκους καὶ πεινόμενους περιορῶμεν τελευτώντας ταῖς συμφοραῖς, δαπανώμεθα δὲ φιλοτίμως ταῖς ματαιότητι, κολάκων πλήθος αὐτῶν τρέφοντες, καὶ πατριὰς κακοδαίμονων παρασίτων ἱπ-συρόμενοι, καὶ αὖτις θηριομάχων, καὶ θηρία, ἐπισκορ-πίζοντες τὸν πλοῦτον, κἀν ταῖς ἱπποτροφίαις οὐδένος τῶν θυτῶν φειδόμενοι, καὶ πάλιν θανματοποιῶς, καὶ τοῖς ἐξῆς ὀλέθρους δαπανῶντες τὴν εὐπορίαν. Καὶ πρᾶγμα παχόμενον καίνον, καὶ μανία ἐγγύς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἡ δαπάνη φέρεται κέρδος ἀνάριθμον καὶ σωτηρίαν ἀθάνατον, συνέχομεν σφοδρῶς τὸ ἀργύριον, ὡς μὴδὲ ὀλίγους ὀδο-λούς τῆς χειρὸς· ἐκπασσὶν· ὅπου δὲ ἀμαρτωλῶν γίνεται τὸ ἀνάλωμα καὶ μυρίαν κολάσεων αἴτιον, καὶ αὐτῆς δὴ τῆς διὰ πυρὸς τιμωρίας, καὶ ἡ φιλοτιμία προ-λαμβάνει τὴν αἴτησιν, καὶ πάσας θύρας ἀνοίξαντες ἀφίεμεν τὸν πλοῦτον πρὸς τοὺς ἔξω χωρεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ φρόνημα οὐκ ἐστὶ δούλων ἀναμενόντων τὸν Κύριον, ἀλλὰ νέων ἀσώτων καὶ κωμαστῶν ἀκολάστον. Εἰ δὲ θέλεις, ὁ ἀκρατής, ἰδεῖν οἰκονόμου φόδον μετὰ τῆς σφ-φρονος εὐλαβείας διακονῶντος τὰ πιστευθέντα, ἀνάπτ-ξον τὴν βίβλον τοῦ Δαυὶδ· ζήτησον ἐκείνους τοὺς λό-γους, ἐνθα φησὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνὴρ πολυπραγμόντων τοῦ ἰδίου τέλους· τὴν προδουλίαν· *Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου*. ....

[846] Περὶ Νηστείας.

Σάλπιγγος ὕψηλότερα βοᾷ τὴν φωνὴν ἀνυψῶν, οὐχ ἵνα τέφρῃς ἡθοντὴ τὴν ἀκοὴν ἀπατήσῃ, ἀλλ' ἵνα λείψῃ τῆς ἀληθείας τὴν ἡθοντὴν σέσω· καὶ παύσω μὲν ἀπὸ λόγου τὴν τῆς γαστρὸς ἐπιθυμίαν, ἐξεργεῖ δὲ διὰ νόθου τὴν τῆς νηστείας ἐργασίαν. Πόθος γὰρ νηστείας ἐπουρά-νιον τὸ κέρδος, κέρδος δὲ ἡδονατικῆς ἐπιζημίας ἀπερ-γάζεται τὸ βλάβος. Ὁ μὲν γὰρ βρώσει, σχολάζων, καὶ τὴν τῆς γαστρὸς πληρῶν ἐπιθυμίαν, τῆς ψυχῆς ζημίον ἐπὶ καρχαρίαν τὴν πνευματικὴν· ὁ δὲ νηστεία τὴν σάρκα μαρμαίνων, καὶ τῶν βρωμάτων τὴν ἀθηφαγίαν ἀποφύγων, τῶν κρεῖττόνων θησαυρίζει τὴν προσδο-κίαν. Νηστεία γὰρ σωφροσύνην ἐκδιδάσκει, καρτερικὸν κατασκευάζει· νηστεία πρὸς εὐσείδιαν ἀλείφει, καὶ πρὸς ὁμοιοτητα γυμνάζει· νηστεία ἀγγελικὴν ποιεῖ τὴν πολιτείαν, καὶ πνευματικὴν ἀποτελεῖ τὸ σῶμα· νηστεία ψυχῆς ἐστὶ φυλακτήριον, καὶ σώματος ὅπλον ἀκαταμά-χτητον. Οὕτε γὰρ τὴν ἐπιδοῦλον ἡθοντὴν παραδέχεται,

καὶ τὴν ἀντιστρατευομένην ἐπιθυμίαν καταγωνίζεται. Νηστεία εἰς οὐρανὸν ἀνάγει τὴν διάνοιαν καὶ περὶ αὐτὴν πρὸς τὴν ἀθάνατον φύσιν. Νηστεύομεν τοίνυν, ἀγαπῶντες, μὴ σκυθρωποὶ τοῖς προσώποις τὰς ἡμέρας τῶν νηστείων διεξερχόμενοι, ἀλλὰ φαιδραίς ταῖς ψυχαῖς ὡς δούλοι Χριστοῦ πρὸς αὐτὰς διατιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἱπθυμῶν τῇ νηστείᾳ προσεληλυθας, μὴ στύγναις, ἀλλὰ χαίρου· καθαίρει γὰρ σου τὴν ψυχὴν τὸ δηλητή-ριον. Μὴ περὶ καλῶν τὴν νηστείαν ἐκδέχου, ὡν ἡδέα τὰ βρώματα· ἀλλ' ὑπομένων μακροθύμει ἡδύτερα τῶν βρωμάτων δεχόμενος τὰ διδάγματα. Διὰ τοῦτο νηστεύεις ἀπὸ βρωμάτων, ἵνα τραφῇς διὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο ἀπέχῃ τῶν σωματικῶν ἐδεσμάτων, ἵνα ἐμπλη-σθῇ τῶν πνευματικῶν ἀναθημάτων. Φάρμακον ἐστὶν ἀναιρετικὸν τῆς ἀμαρτίας ἡ νηστεία, καὶ καταπλάσμα ψυχῆς μαλακτικόν, ἀποπλύνουσα πρὸς εὐσείδιαν. Καὶ ὡς περὶ τὰ χεῖρονα πάθη δριμυτάτοις τισὶ καὶ στυπι-

κατά τοις καταποσώμενα, τὸ μὲν σπικτικὸν τοῦ σώματος ἀποβρίσκει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν ἐντομυγευσουσαν ἀμαρτίαν καὶ κατὰ τῆς ψυχῆς νεομένην στυπτικωτάτη ὑπεισελθοῦσα νηστεία ἀναζητᾷ· μὲν αὐτὴν κατ' ὀλίγον λεπτύνουσα, ἐξαφανίζει δὲ εἰς ἅπαν ἀποκαθαίρουσα. Διὰ τοῦτο εἰ καὶ ἐπίπονος ἡ νηστεία, ἀλλ' ὠφέλιμος καὶ εὐπρόσitos. Μὴ τοίνυν λυπούμενος νηστεύσης, ἴνα μὴ τὸν κάματον ἀπολέσῃ· μὴδὲ γογγύσῃς δι' ὀλίγον βραδύνεις, ἴνα μὴ δι' ὀλίγον τοῦ θλου ζημίαν ὑπομεινῇς. Ὅσῳ γὰρ νηστεία ὑποστυφεί τὸ σῶμα, τοσούτον ἐκ τῆς νηστείας ὠφέλεια. Ἀνάδραμε ἐπὶ τὰς τῶν δικαίων πολιτείας, καὶ εὐρίσκεις αὐτοὺς τὸ πλεῖον διὰ νηστείας εὐδοκίμησαντας. Πρῶτον Μωϋσῆς νηστεύσας ἐπὶ τὸν γνῶφον ἐισελήλυθε, καὶ συνόμιλος τῷ Θεῷ διὰ νηστείας γέγονε. Τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν νηστείαν ἐπισυνέβας, νομοθέτης διὰ νηστείας ἐγκρημάτων· καὶ οὕτως ἄρτον ἔφαγεν, οὕτως οἶνον ἔπιεν· ἡρκεῖτο γὰρ τροφή τὴν νομοθεσίαν παρὰ τοῦ νομοθέτου ἐκδιδασκόμενος. Ἰνα δὲ μάθῃς πόσον ὠφέλιμος ἡ νηστεία, καὶ πόσον βλάπτει ἡ μέθη νηστεία ἀντιστρατευομένη· κατανόησον τοὺς ὑπὸ Μωϋσέως· κρατούμενος, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ γιγνομένοις, καὶ εὐρήσεις τὴν δύναμιν τῆς νηστείας. Ἄνω Μωϋσῆς τὸν νόμον ἐλάμβανε, καὶ κάτω δὲ λαὸς τὸν νόμον ἀνέτρεπε. Αὐτῇ θείᾳ γὰρ Μωϋσῆς τὸν νόμον συνέτριβεν, οὐκ εὐλογον ἡγησάμενος μεθύουσι τὸν νόμον πιττεύεσθαι, καὶ διανοίαις οἷον βεβαρημέναις λίγυα παραδίδουσαι. Βλέπει πόσον ἀδικεῖ ἡ μέθη ἀντιπίπτουσα τῇ νηστείᾳ. Ἀλλὰ πάλιν νηστεία τοσούτον κακὸν ἐπανορθώσασα ταῖς αὐταῖς χρησάμενος ἡμέραις, πάλιν ἐπανεκαλίστατο τὸν νόμον. Μνημόσυνον ἡμῖν καταλείπει πρὸς ἀσφάλειαν βίου καὶ πολιτείας, τόγα διὰ τοῦτου γινομένου καὶ μυστήριον τι ἐντείνόμενος. ὅτι ἡ μὲν πρώτη νομοθεσία ἀργήσει, συντριβομένη διὰ τὴν ἰὺν προτέρου λαοῦ ἀπιστίαν· [847] ἡ δὲ δευτέρα ἐνῆργησε πανταχοῦ δεδομένη, τοῦ δευτέρου πιστῶς δεχομένου τὸν δεύτερον νόμον, καὶ συμπυλάττοντος. Καὶ Ἥλιος δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστεύσας, καὶ μετ' τροφῇ τὴν ἐρημὸν διειδύσας, οὐκ ἠρθάνετο χιματίου· νηστεία γὰρ αὐτὸν ἰδύσασα, τὸν πόνον ἐπικρυφίσουσα· καὶ μετὰ νηστείας· Θεὸν ἐθεάσατο, καθὼς οἶόν τε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατανοήσας. Οὐ σωματικοὶ ὀφθαλμοί· τὸν ἀσώματον ἐθεάσατο, ἀλλὰ καρδίᾳ τὸν ἀόρατον κατανοήσας, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Μακάριοι γὰρ οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ, ὅτι τὸν Θεὸν ὄψονται. Οὕτως νηστεύσας, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε κατὰ τῶν ἀκαθάρτων, καὶ τρυφῇ τὸν ταῦτον βίον καταδαπανῶντων. Ἰν' ὅπερ οὐχ εἰλοντο ἰδῆα προαιρέσει μετερχόμενοι, τοῦτο διὰ τῆς τοῦ λιμοῦ νηστείας μάθωσι παιδεύμενοι, καὶ γνώσι, πῶς ὠφέλιμος ἐστὶν ἡ νηστεία, καὶ ἐν καιρῷ τρυφῇ τὴν ἐργασίαν ἐπιδεικνυμένη. Δανιὴλ δὲ καὶ αὐτὸς τρεῖς ἑβδομάδας νηστεύσας, καὶ ἄρτον ἐπιθυμιῶν μὴ γευσάμενος, εἰς λάκκον λεόντων διὰ ζήτησιν τῶν ἀκαθάρτων παραγενόμενος, καὶ λέοντας ἐκεῖ νηστεύειν ἐδίδασκεν. Ἐδυσωπήθησαν γὰρ τὸν νηστεύτην οἱ ἄγριοι θῆρας, ἡμερώτεροι τῶν λογικῶν θηρίων γεόμενοι, καὶ ἀπέκλεισαν τὸ ἴδιον στόμα, τοῦ αἰγίου σώματος ἀψάσθαι μὴ κατατολήσαντες. Ὅσπερ γὰρ ὅπλον τῷ ἰδίῳ σώματι παραθέμενος τὴν νηστείαν, καὶ ὅλον αὐτὸν δι' αὐτῆς ὀχυρῶσας, ἀπεκάλυψε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν λεόντων, μὴ σῶμα ἀνθρωπίνον, ἀλλὰ σῶμα ἀγγελικὸν ἐπιδειξάμενος. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι, μὴ βουληθέντες τῇ παρανόμῳ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως κοινοῦνται, ἀλλὰ τῇ κατὰ νόμον νηστεία ἐξακολουθήσαντες, εἰς τὴν ἐξαφθείσαν πυρὸς τῆς καμίνου ἐισελθόντες ἐβόσαν τὴν φλόγα, ὁρῶσαν ἀντὶ πυρὸς τὴν καμίνον διὰ νηστείας ἐργασάμενοι· καὶ τὸν μὲν ἀπέκρινεν τῆς νηστείας τὸ πῦρ κατετόλμησε (πάντας γὰρ τὸν πόσον περιεστώτας Χαλδαίους κατεδαπάνησε)· τοὺς δὲ ἐν συνθηλα τῆς νηστείας ὑπεκχώρησε, τοῦ σώματος αὐτῶν ἀψάσθαι μὴ δυνάμενον. Οὐδὲ γὰρ ὤλη τις ἦν ἐν τῷ σώματι, τῆς νηστείας πνευματικὸν αὐτὸ ἐργασάμενης. Ὅμοιως δὲ

καὶ Νινευίται νηστεύσαντες τὸν θάνατον ἀπεκρούσαντο· τρεῖς γὰρ ἡμέρας νηστεία ἐκτενῶς προσκατερήσαντες, τὴν αἰώνιον κόλασιν δι' ἡμερῶν ὀλίγων μεταποιήσαντες, αἰώνιον ἔπαινον τῷ κόσμῳ καταλελοίπασιν. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, πόσον ἰσχυρὴ νηστεία μετ' εὐχῆς καὶ ἐργῶν ἐκτελουμένη. Νηστεία γὰρ καὶ δέσεις ἐκ θανάτου ῥύεται· δικαιοσύνη δὲ ὑπὲρ ἀμφοτέρων. Νηστεία καὶ ἰαντὸν ἀναίρει, καὶ ὀργὴς ἀπολύτρωσις· νηστεία καθαρὰς διανοίας, ὁμοδαιτος ἐγκρητίας, γυμνάσιον εὐσεβείας, ζυγὸς δικαιοσύνης. Οἶδε νηστεία πλούσιον τὸν πέντητα ἀπεργάζεσθαι· οὐ γὰρ ἀκαίρως δαπανᾷν συγχωρεῖ, τοῦ μέτρου τὴν αὐτάρκειαν παρεχόμενη· οἶδε καὶ τὸν πλούσιον οἰκονόμον τῶν ἰδίων χρημάτων κατασκευάζειν, μὴ ἀδελῶς συγχωροῦσα καταπιάνειν· ἐπιστάται καὶ νέετος νηστεία ἀκμήν. Διδάσκει χαλκὸν τῶν βρωμάτων, περιτίθει τὴν ἐγκράτειαν, καὶ σοφῶς ἡνιοχούσα πρὸς εὐσέβειαν καὶ σωφροσύνην. Οἶδε καὶ προσκυτέρος σοφίζειν, καὶ καθαρὸν τὸ τῆς διανοίας φυλάττειν ἡμᾶς. Νηστεία ὑγιεινότερον διατηρεῖ καὶ τὸ σῶμα· οὐ γὰρ βαρυνόμενον ὑπὸ τῶν βρωμάτων ὤλην δέχεται νοσημάτων, ἀλλὰ κουφίζόμενον ἀπὸ τῶν ἐδεσμάτων, εὐρωστον γίνεται πρὸς ὑπόληψιν τῶν χαρισμάτων. Διὰ τοῦτο νηστεύσασμεν, ἀγαπητοί, ἵνα τὸν πνευματικὸν ἐπιτυχόμενον δωρημάτων. Νηστείαν παιδαγωγεί καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν, εἰκόνα λαμβάνου τῆς σωματικῆς ἐγκρητίας τὴν κατὰ ψυχὴν ἐπιμέλειαν. Ἰνα ὥσπερ ἀπέχει τὸν ἐξωθεν ἐπεισερχομένον βρωμάτων, οὕτω καὶ τὴν διανοίαν ἐπαναδαινόντων πονηρῶν ἐννοημάτων. Ἐὰν γὰρ, φησί, Πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόσον σου μὴ ἀφῇς, ὅτι *λαμὰ καταπνέουσι ἀμαρτίας*. Ὅσπερ νῦν ἀπέχεις βρωμάτων μὴ γευσάμενος, οὕτως ἀπέχου ἀμαρτημάτων ἀλλασσόμενος. Νηστεύεις οἶνον μὴ ἀντιλαμβάνομενος· νηστεύεις καὶ πονηρίας ἀπεχόμενος· εἰδὲ γὰρ ἡ κακία μείζονα μέθη· τῇ ψυχῇ κατεργάζεσθαι. Νηστεύεις κρεῖον μὴ ἀπόμνημος· νηστεύεις καὶ καταλαλιὰς ἀπεχόμενος, ἵνα μὴ δι' αὐτῆς κρεῖα φάγῃς τῶν ἀδελφῶν, τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἀπογευόμενος. Νηστεία γὰρ ἀληθινή, ἀποχὴ τῶν ἀμαρτημάτων. Ἄκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος· *Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, οὐδὲ ἡμέραν ἀνθρωπίνου ταπεινοῦ τὴν ψυχὴν* [848] αὐτοῦ. Ἀλλὰ τί; Αἰε, φησί, πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλίας βιβαίων συναλλημάτων, διὰδρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, δέστω γὰρ εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· *ἐὰν ἴδῃς θυμὸν περιβαλεῖ*. Αὕτη, ἀγαπητοί, ἀληθινή νηστεία, ἡ τῷ Θεῷ προσδεχτή, καὶ ἀνθρώπῳ σωτηριώδης, καὶ πᾶσιν ἀρεστή. Ταύτη ἐπακολουθεῖ ἡ τῶν οὐρανῶν κτῆσις, καὶ τοῦ Δεσπότη ἀφειδῆς ἐπαγγελία. Ὅρα γὰρ τί ἐπιφέρει· *Τότε βαγθήσεται πρῶτος τὸ πῶς σου, καὶ τότε βωῶντός σου, εἰσικουσέσθαι σου· ἐτι λαλοῦντός σου, εἰρεῖ· Ἰδοὺ ἀπέρειμι*. Βλέπεις ἡλίκα θῶρα τῆς νηστείας, καὶ πόσῃς ἔχειται τῆς εὐσεβείας, ὥς καὶ Θεὸς αὐτὸν δυσωπεῖν πρὸς ἀνθρωπίνην φύσιν παρακαλεῖσθαι; Νηστεύε τοίνυν, παράμενε ταῖς εὐχαῖς, ταῖς συνάξεις, ταῖς νοουθεσίαις, μὴ ἀπολαμβάνομενος τῆς συναγωγῆς, καθὼς ἔθος τισι· μὴδὲ πραγματείας ἡ δικαστηρίους δι' ὅλης ἡμέρας· ἵνα μὴ χρήματα συνάξῃς, δ' ἀσκορπίζῃς ὠφέλιμα· ἡ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐντυχάνῃς, ὃν θεραπεύειν ἔχη. Ἥλιος εἰς ἐσπέραν, ἡ τὴν ἐνῆμεν, οὐχ ἵνα νηστείας τέλος τὴν πρόθεσιν, ἀλλ' ἵνα τῆς κοιλίας πληρώσῃς τὴν βραβείν. Καὶ μὴ δόξης οἶνον μὲν ἀπεχόμενος διὰ τὸ νῆφειν, πονηρίας δὲ πληροῦμενος μεθύειν, ἵνα μὴ ἀκούσῃς, *Ὅθαι οἱ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ οἴνου!* Μέθη δὲ οὐκ ἐστὶ νηστείας κοινωνός, ἀλλ' ἔχθρα καὶ ἀντίπαλος. Ἰνα φθάσωμεν εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ἡμῖν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἐκεῖ μὲν ἀπολαμβάνετε· τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν, ἐνταῦθα δὲ ἀγαλλώμενοι τοῖς προσδοκώμενοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Ἰὼν τῆς Χίρας.

«Καὶ ἐγένετο καθεξῆς, ἐπορεύετο, ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν καλουμένην Ναῖν, καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοί, καὶ ὄχλος πολὺς. Ὡς δὲ ἤγγισεν τῇ πόλει τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τινὴς κωλὴς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ, καὶ αὕτη ἦν ἡ ἡρα. Ὅλα δὲ πάθη, ἔλεινα, καὶ πολλῆς συμπαθείας

μεστὰ. Μονογενεὸς υἱοῦ ἀπολυθέντος τῆς παρούσης ζωῆς, ἡ γλυκυτάτη μήτηρ ἔδωκε, δὲ Προσηγορίας μύνης γεγέννηται μήτηρ, ἥστινος ὅτι ἐπὶ τῷ κοίτῳ ὠδίνῃς ἐτρυγῆσεν ὁ θάνατος. Ἐνα βότρυν εἶχεν ἡ ἀμαρτία, καὶ τοῦτον ἡ ἁλὴ τοῦ θανάτου συνέτριψε· μίαν βακτηρίαν ἐκείτην, καὶ ταύτην ὁ κοινός· ὥς ἐλεεινὸς

legislator per jejunium effectus est : nec panem comedit, nec vinum bibit; satis enim illi erat ad escam, quod legem a legislatore doceretur. Ut autem scias quantum prosit jejunium, et quantum noceat ebrietas jejunii adversaria; cogita ea quæ a Moysæ, et ea quæ a populo gesta sunt; et jejunii vini edisces. Superne Moysæ legem accepit, et infra positus populus legem evertit. Dolore namque affectus Moysæ legem contrivit, non rationabile putans ut lex christi concederetur, et animis vino onustis eloquia illa traderentur. Vide quam noceat ebrietas jejunium oppugnans. Sed rursus jejunium, tantum malum emendans, totidem diebus usum, legem istorum advocavit : memoriale vobis relinquens ad securitatem vite et conversationis. Ideo forte sic contigit ut mysterium quoddam indicaret : quod nempe prima lex cessatura sit, ob incredulitatem primi populi contrita : secunda vero operata est, ubique disseminata, quia secundam legem secundus populus fideliter accepit et custodivit. Elias vero postquam per quadraginta dies jejunasset, et una esca desertum trajecisset, laborem non sensit : jejunium namque illum sustentavit et laborem minuit; ac post jejunium Deum vidit, ut poterat humana natura comprehendere. Non corporeis oculis incorporeum vidit, sed corde invisibilem cogitans, per ultimam puritatem. Nam *Beati munda corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. 5. 8). Sic postquam jejunaverat, cælum clausit lascivis, qui per totam vitam voluptatibus dediti erant; ut quod non voluntate propria elegerant jejunium, hoc per famem instituti edicerent, et scirent quam utile sit jejunium, quod delicia:um tempore suam vim ostenderet. Daniel quoque postquam per tres hebdomadas jejunasset, et panem desideriorum non gustasset, in lacum leonum per lascivorum invidiam dejectus, leones ibi jejunare docuit. Jejunatorem enim reveriti sunt immanes feræ, rationabilibus feris mitiores; et os suum clauserunt, sacrum corpus tangere non ausæ. Corpori namque quo jejunium quasi armaturam apponens, seque totum per illud muniens, fefellit oculos leonum, non corpus humanum, sed corpus angelicum exhibens. Et tres pueri in Babylone, nolentes iniquæ regis mensæ participes esse, sed legale jejunium sequi optantes, in rugum camini ingressi, exstinxerunt flammam, per jejunium ignem in rorem in fornace mutantes. Atque eos qui jejunium non experti erant ignis aggressus est; omnes enim circumstantes Chaldaeos consumpsit; ab iis vero qui jejunio assueti erant recessit, quia non posset eorum corpora attingere : neque enim materia quæpiam erat in corpore, quod a jejunio spirituale redditum fuerat. Similiter Niivitæ jejunio mortem depulerunt : tribus enim diebus in jejunio peractis, æternum supplicium per paucos illos dies effugientes, æternam in mundo sui laudem reliquerunt. Videte, dilecti, quantum possit jejunium, cum oratione et operibus peractum. Jejunium enim et precatio a morte liberant; sed iustitia plus quam

illa duo. Jejunium mortem tollit, et ab ira redimit : jejunium purgatio est mentis, consors temporum, gymnasium pietatis, iugum iustitiæ. Solet jejunium pauperem reddere divitem; neque enim sint temere impensam facere, sufficientem iudicans mensuram : solet etiam divitem pecuniarum æconomum reddere, nec sinit eum sua sine modo absumere. Novit jejunium juventutis vigorem, docet cibis frenum apponere, continentiam induit, et sapienter ducit ad pietatem et castitatem. Scit etiam senibus prodectam indere, et purum ipsis mentis oculum servare. Jejunium corpus sanum custodit : quod non onustum cibis, materiam morborum non accipit; sed leve factum a cibis, robustum est ad munera accipienda. Ideo jejunemus, dilecti, ut spiritualia munera consequamur. Qui jejunat, animam instituit ad pietatem, imaginem accipiens corporeæ continentie ad curam animæ; ut quemadmodum abstinet ab externis cibis, sic absteineat a pravis cogitationibus ingruentibus. Si *Spiritus potentis*, inquit, *ascenderit in te, locum tuum ne relinquant, quia medela cessare faciet peccata* (Eccles. 10. 4). Sicut ergo abstinens a cibis nihil gustando, sic absteine a peccatis teipsum mutando. Abstines a vino? absteine etiam a nequitia : solet enim nequitia majorem ebrietatem in anima parere. Abstines a carnibus? absteine et a detractioe, ne per illam carnes fratrum comedas. Verum namque jejunium est abstinentia a peccatis. Audi prophetam dicentem, *Non hoc jejunium elegi, neque diem quia humilitas homo animam suam* (Isai. 58. 5). Sed quid? *Solve omne vinculum iniquitatis : dissolve tortuositates violentorum pactorum tuorum : frange esurienti panem tuum : eum qui sine lecto est induc in domum tuam : si videris nudum, operi eum* (Is. v. 6. 7). Hoc est, dilecti, verum jejunium, a Deo acceptum, homini salutare et omnibus placitum : hoc sequitur cælorum possessio, et Domini verax promissio. Vide enim quid adjiciat : *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, tunc clamante te exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum* (Is. v. 8. 9). Vides quanta jejunii dona, et cum quanta pietate conjunctum sit : ita ut Deum ipsum exoret ut ad humanam naturam accedat. Jejuna igitur, persevera in orationibus, synaxibus, admonitionibus, nunquam absens a cœtu, ut mos est quibusdam. Neque negotiationibus et tribunalibus tota die dos operari; ne pecunias colligas, quas dispergere deberes; ne contra fratrem tuum obloquaris, cui inservire oporteret. Venisti ad vesperam aut horam nonam, non ut jejunii propositum perficeres, sed ut ventris appetitum impleres. Et ne videaris a vino quidem abstinere, quod vigilans sis; sed iniquitate plenus ebrius esse; neve audias, *Vae ebriis, non a vino* (Isai. 58. 4). Ebrietas vero non habet cum jejunio consortium, sed est ejus inimica et adversaria. Ut perveniamus ad paratam nobis spem resurrectionis : illic quidem fontes repositi bonis, hic vero exultantes de iis quæ speramus in Christo Jesu, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN FILIUM VIDUÆ.

Et factum est postea, ibat Jesus in civitatem, quæ vocatur Naim : et ibant cum eo discipuli ejus, et turba multa. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris sue, et hæc vidua erat (Luc. 7. 11. et 12). Omnia hic sunt miserabili affecta plena. Unio filio vita functo, dulcissima mater clamabat, se solo nomine matrem esse, cujus partum mors demersuit. Unam uvam habuit vitis, et hanc mortis procella contrivit : unum baculum habuit illa, et hunc communis mors abtulit. Sine præsidio mulier erat, et sublato baculo, non vitalem sibi fore vitam videbat. Deinceps ne minimam quidem consolationem habebat, unico amisso filio. Duplici dolore corripiebatur, illoque non consolabili; nemo poterat æmorem allevare; lacrymæ rivorum

instar per genus manabant, intolerabilis erat mulieris luctus. Cogitabat filii formam, amore viscera rumpebantur. Et illa vidua omnino inanebat, rem omnium acerbissimam, omnium miserrimam; et viro et unico filio orbatatur. Vere miserabile viduæ nomen, luctu, fletu, calamitate plenum. Spectatorum nemo temperabat a lacrymis; omnes ingemiscabant, nec inveniebant quem primum lugerent, filiumne mortuum, an viduam viventem. Sed erravi cum viduam viventem dixi : quæ enim vidua vivit? etsi enim vivere videatur (secundum præsentem vitam loquor, non secundum futuram), mortua est. Vidua enim in præsentem vitam, siquidem opulenta sit, hinc dolorem paulum minuit, hinc spe quadam recreatur, vulnus suum curat, dolorem allevat, ubertate roboratur, interdum

dormit. Etiam si enim multa sint quae torqueant, et raptores instant; attamen si paupertas non adsit, levior est calamitas. Vidua autem inopae, est portus lacrymarum, puteus tentationum, urbs sine muris, fons sine aqua, mater gemituum, luctus parasitus, hera paupertatis, sterilitatis computatrix, famis vicina, textrix doloris, haeculus fractus, gravis occursus, acerba contumelialis, deformis imago, columna deserta, arbor sine radice, nobecula sine luce, ecclesiae limen, variarum precum excogitatrix, accusatrix audax holnicorum, quae Deum clamans alloquitur ut virum, ultricem; quae paratam habet Dei iram, quae ipsum caelum scindit per emissas in amaritudine cordis ad Deum supplicationes: pectus percussus quasi carnifex, nisi cito Dei opem experiat, ultricem in quorum qui se invadunt. Et illa filia orba, in terra inops et sine patrocinio, Deum cum omnibus Virtutibus suis movet ad iram et vindictam eorum qui credere nolunt Deum esse iudicem viduarum et pupillorum. Si vero contigerit illam filium habere, paulum delectatur ex aetate ejus, spe fovetur, et ex fructu roboratur. Videt ramum, et radicem amplectitur; urvam tenet, et eum qui plantavit diligit; partem habet, et eam totum esse reputat: viventem complectitur, et mortuum non abominatur; filii figuram considerat, et imaginem patris sibi repraesentat. Et dum adolescens ille vivit, vitae procellas vidua lenius tolerat: si vero contigerit, vivente matre, filium mori, ac matri valedicere, et ad patrem currere, id quod huic viduae contigit; tunc totum illa dolorem simul excipit. Statim enim atque memoratae viduae filius unicus mortuus est, illa lugubri veste induta, coepit temeraria proferre verba, Deum quasi iniquum redarguens, ipsumque quasi vim passa blasphemis verbis alloquens: Num filius meus solus mundo erat oneri? Alii ob numerosam prolem in angustia sunt, et mihi uni unicus abripitur. Ego misera vivo, et vir atque filius mortui sunt. Quis deinceps me consolabitur? quib me respiciet? Videbar ex illo aliquam accepturam esse fiduciam; satis enim mihi erat, si mater audirem. Tenerum mihi illum pater sine facultatibus reliquit. et ego vidua sine patrocinio manus ad opus admoveo, accurate illum enutriv, duplicem triplicemque vestem ipsi paravi, mercedem erudiantibus illum solvi; et nunc cum me hinc bona decerpituram sperarem, tentationum grandinem excipio. O dolorem! Sed quid factura sim excogitavi: cum filio meo sepebar; hac de re certiores facio invidos meos; cognati me devorabant ut virilem filium habentem. Concedite mihi omnes, qui mihi prolem invidetis: jam ego genui filium mei sepulcrum praecoepo: ridiculum mihi videretur, si jam viverem. Haec vidua cum dolore clamante, statim adveniens Christus Deus noster, qui omnia praevideat, qui omnia noverat antiquam ea faceret: nam, *Antequam te formarem in utero novi te, et antequam exires de vulva sanctificavi te* (Jer. 1. 5); pater orphanorum et iudex viduarum, qui lacrymas in gaudium vertit, qui portam urbis Nain ecclesiam fecit, et lectum mortui altare reddidit. Ubi enim resurrectionis donum, ibi altaris ornatus; et ubi Verbi Dei manus extenduntur, ibi resurrectionis mensura percutitur: nam exitus ille fuit sacrificii locus, et exportatio fuit reductio. Quid enim ait evangelista? *Videns autem illum Jesus, id est, Servator, Deus Verbum, Christus, misericordia motus est, videns eam. Quid videns? Viduam filio orbam et viro, vetulam, incurvam, lugentem, comam vellentem, pulvere caput conspergentem, graves oculos excecantem, indecorum amictum scindentem, pectus gemitibus exhaustum percussentem, nec clamare ultra valentem, effrenem demum factam. Hoc situ videns illum Jesus, misericordia motus est super eam, et accedens dixit illi, Noli flere. Illa vero luctui dedita, cum non bene nosset eum qui advenerat, abjecto luctu Domino respondit: Ne fleam dicis? equam mihi consolationem jam afferes? si totum mundum ea de causa moveas, nullum mihi solamen dabis.*

Quid enim matri ad consolationem dulcius est, quam filius? quando maxime matres viduae sunt, et in filios unicos spem habent. Quomodo ergo ne fleam dicis? Filium meum extranei lugent, et ego non flebo? lapides ingeniscunt, et ego lacebo? Spes mea abiit, vita defecit, fiducia abrepta est, vitam conspicio sine spe ulla, hac prorsus nudata sum; mors expectationem meam demersuit, et me sine ope undique constituit; me reliquit, et illum suffragari est; dimisit radicem, et ramum desecuit; trunco pepercit, et speciem surculum labefecit; vetulam reliquit, et adolescentem resecat. Nullum habeo ad quem respiciam. Si enim alterum haberem filium, possem lectum modorari, et viventis conspectu mortui dolorem allere: nunc vero nullum mihi bonum relictum est, omni privo luctu. Videbam filii imaginem, et in illa veterem patris figuram conspiciebam. Dum hunc haberem, illum imaginabar: numquam me viduam existimavi. Nam is qui ex illo prodierat, in calamitate me solabatur, et ex me natus mihi magis quam vir serviebat, et cum dolebam, illum habebam consolatorem. Si quando moror mihi animum occuparet, ille me amplectebatur osculans, et puerili sermone me delectabat, mororiarumque nubem dissipabat. et dicit mihi, Noli flere filium tuum? quis est tu qui ita me hortaris? Quidam vero de turba accedentes dicebant ei: Cur audes, o mulier, Deo contradicere? Dominus adest, ipse te alloquitur. Accede, precare, supplica: neque enim inutilis est ejus praesentia. Illa vero abstersis oculis, vesteque composita, ac tacto pectore, prociat ad vestigia Domini, ipsique respondit: Redde mihi filium, et accipio consilium tuum: nam vetula artate sum; sed Saram intecor, et spes accedit mihi. Hinc ad pedes Jesu accedens, dicebat: Ignosce petulantiae ancillae tuae, Domine, et verbis meis in luctu demersis. Neque enim ignoras matris filios lugentis dolorem: hoc enim praecceptum tuum est. Cum spe hunc enutriv, Virum amisi, saltem filium dato, senectutem meam fove: jam enim deficio. Non dico ut Martha, *Si frater hic, frater meus non esset mortuus* (Joan. 11. 21): jam enim praesens animam ejus gestas, et cum alire videris, nihil tibi deest. Paululum quidpiam, Domine, concede ancillae tuae. Tu Lazarum flevisi, quem virtute tua a mortuis suscitasti, et ego filium meum non flebo? *Et accedens Jesus tetigit localum, qui tangit montes, et fumigant. Ille autem qui portabant, steterunt. Et ait, Adolescens, surge: recipe sensum adolescentis, et mortem conculca. Tibi dico, Surge; ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio et vita* (Ibid. v. 25). Vocavi Lazarum de sepulcro, et ille statim ex monumento exsiliit, licet per quadriduum putredinem contraxisset in sepulcro, et a veribus visceribus ejus admodum corrosa essent. Sed vox vitae mortuum olfaciens, soluta carnes in bonum odorem restituit: et factum est sepulcrum uterus mortui. Te vero nuper mors intercept: tibi dico, Ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio. Mortuus erat is qui conspiciebatur, et illi quasi audienti loquebatur Dominus. Quandonam audit mortuus? Et quid dicit Dominus? *Tibi dico, Surge. Et statim resedit mortuus*; ita ut turbae, quae id videbant, quasi mortuae fierent; primo ob incredulitatem, secundo ob rei veritatem. Cur autem non exsiliit, sed resedit? Ut non adumbratam resurrectionem omnes putarent, et ne res phantasia esse videretur: ac si dixisset Dominus illis: Ego vos certiores facio, qui audistis, quod idem ipse sit, qui paulo ante mortuus erat. Et extendens manum Jesus, cepit eum qui mortuus fuerat, et dedit illum viventem matri suae. Illa vero accepto filio, gaudio et incredulitate tenebatur: gaudens quidem de filii resurrectione; non credens autem et rem ipsam cogitans. Studiōse mater filium considerabat, manibus palpat, oculosque tantum explorabat, olfactum, manus, frontem, et totam vultus formam; deinde manus, pedes, et in summa totum corpus. Ac secum reputabat dicens: Num errore ducor? num

νατος. Ἀγαράκων ὑπῆρχε τὸ γύναιον. καὶ τῆς βακτηρίας ἐστέρητο· ἀβίωνον ἔθευρε τὸν βίον. Λοιπὸν οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν εἶχε παραμυθίαν, οὐδὲ τὸν μονογενὴ ἀπολέσασα. Διὰ τὴν τῶν πόνων συνέλγετο· ἀπαρμύθητον εἶχε τὸ ἄλγημα· οὐδεὶς ἐπικουρῶσαι τὴν ὀδύνην ἠδύνατο· ποταμὸν κατὰ τῶν παρειῶν ἔρρει τὰ δάκρυα, καὶ ἀφόρητον ἡ γυνὴ τὸ πένθος ἐκείνητο. Κατενόει τὴν τοῦ παιδὸς ὠραιότητα· τῇ στοργῇ τὰ σπλάγχνα τῆς διανοίας ἐτίμνεντο. Καὶ αὕτη χῆρα τὸ πᾶν γέγονε, τὸ πάντων βαρύτερον, τὸ πάντων ἐλαυνότερον· καὶ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς ἐστέρητο. Ὄντως ἐλαυνὸν τὸ τῆς χήρας ὄνομα, οἶκτον πεπληρωμένον, δακρύων μεμεστωμένον, συμπαθείας ἐχόμενον. Οὐδεὶς τῶν βλέπόντων ἀπέναντος ἔμεινεν· ἔσθενον πάντων τὰ σπλάγχνα· οὐχ εὗρισκον πρῶτον τίνα πενήθῃσαν, τὴν τεθνήκωτα παῖδα, ἢ τὴν ζῶσαν χήραν. Ἀλλ' ἐπαλύν τὴν χήραν ζῶσαν προσεπαῖον· ποῖα γὰρ χήρα ζῶν ἤ; καὶ γὰρ δοκῇ ἤν (πρὸς τὰ παρόντα λέγει, οὐχὶ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα), τέθνηκε. Χήρα γὰρ ἐν τῷ παρούσῃ εἰ μὴν εὐπορῇ ἢ, μικρὸν πως κλέπτεται τὴν ὀδύνην, ἀλείφει τὴν προσδοκίαν, θεραπεύεται τὸ τραῦμα, καὶ κομφίεται τὸ ἄλγος, νευροῦται τῇ καρποφορίᾳ καὶ βραχὺ τὴν πολλὰς καθεύδει. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ τὰ λυποῦνται, καὶ οἱ διαρπάζοντες αὐτὴν ἐτοιμοί, ἀλλ' ὁμως τῆς πένιας ἀποῦσις, ἐλαφρότερον τὸ βραχὺ. Χήρα δὲ πενιχρὰ λιμὴν θακρύων, καὶ φρέαρ πειρασμῶν, ἀτελίστος πόλις, [849] ἀνυδρὸς πηγὴ, μήτηρ στεναγμοῦ, εὐφροσύνης παράδοτος, οἰκοδόμου πένιας, ἀφορίας ψηφίστρια, λιμὸν πάροισι, ὀδύνης ὑφάντρια, βακτηρία συνετρισμένη, χαλεπὴν ἀπάντημα, πικρὸν συνοικέσιον, ἀκαλύπτιστον ἀγαλμα, ἡρημωμένη στήλη, ἀρρίζον δένδρον, ἀφώτιστος ὁμίχλη, ἐκκλησίας πρόθυρον, ποικίλων εὐχῶν ἐπινοήτρια, κατ' ἐχθρῶν πεπαρόρησιασμένη, κατηγορὸς κατ' αὐτῶν· καὶ ὡς ἀνδρὶ, τῷ Θεῷ καταβόσκων, καὶ ἐκδικὸν ἐτοιμοτάτην ἔχουσα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἐκδικήσιν, σγίζουσα τοὺς οὐρανούς· ταῖς πρὸς Θεὸν ἐπιτυχίαις, πεπικραμένη καρδίᾳ· τύπτουσα τὸ στήθος, ὡς περ δῆμιος, εἰ μὴ ταχὺ εὖροι τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, εἰς ἐκδικήσιν τῶν ἐπιδικούντων αὐτῇ εἰς ἀδικίαν. Καὶ ἡ ἀτεκνος, ἐπὶ γῆς πενιχρὰ, ἀπροσέτευτος, κινεῖ τὸν Θεὸν σὺν πάσις αὐτοῦ ταῖς ἰπουρανταῖς. Δυνάμεται, εἰς ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν τῶν οὐ θαλόντων πείθεσθαι, κριτὴν εἶναι τὸν Θεὸν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν. Εἰ δὲ συμβῇ αὐτῇ παῖδα προσεῖναι, μικρὸν πως τέρπεται τῇ ἡλικίᾳ, καὶ κλέπτεται τῇ προσδοκίᾳ, νευροῦται τῇ καρποφορίᾳ. Βλέπει τὸν κλάδον, καὶ τὴν ῥίζαν ἀσπάζεται· τὸν βότρυν κρατεῖ, καὶ τὸν φυτεύσαντα φιλεῖ· ἔχει τὸ μέρος, καὶ τὸ ὅλον λογιζέται· τῷ ζῶντι συμπλέκεται, καὶ τὸν νεκρὸν οὐ βδελύσσεται· τὸν χαρακτῆρα τοῦ παιδὸς κατανοεῖ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ἑοσιτρεῖται. Καὶ ἔως μὴ περίεστι τὸ παιδάριον γαληνότερον ἢ χήρα κυματίζεται ἐν τῇ τοῦ βίου τρικυμίᾳ· εἰ δὲ συμβῇ καὶ τὸν παῖδα ζωῆς τῆς μητρὸς ἀποσπῇ, καὶ τῇ μὲν μητρὶ συντάξασθαι, τῷ δὲ πατρὶ προσπνεῖναι, ὅπερ πέπονθεν ἡ παρούσα χήρα, πᾶσαν ὅφ' ἐν ἀναδέχεται τὴν ὀδύνην. Μόνον γὰρ τέθνηκεν ὁ μονογενὴς υἱὸς τῆς μνημονευθείσης χήρας, τὴν στολὴν τοῦ πένθους ἡμφισμένη, ἤρξατο προπετὴ φθέρεσθαι ῥήματα, καὶ ὡς ἀκρίτῃ τῷ θνιτὶ ἐδικάζετο, βλασφημῶν λόγους· προσάγουσα· ὡς βίαν ὑπομένουσα διελέγετο, λέγουσα· Ἄρα ὁ υἱὸς μου μόνος τὸν κόσμον ἐθάρσεν; Ἄλλοι στενοχυροῦνται ἐπὶ πειδοποιαῖς, κάμου τῆς μόνης ὁ μόνος ἀπεσπάσθη; Ἐγὼ ἡ ἀτονος ζῶ, καὶ ὁ ἀνὴρ τέθνηκεν ἅμα καὶ ὁ υἱός. Ποῦ λοιπὸν παραινέσει μὴ τίς; τίς δὲ με περιβλέψεται; Ἐδόκουν καὶ μικρὰν παρῥήσιαν δι' αὐτὸν κεκτησθαι· ἔρχεται γὰρ μοι μὴ ὀνητὴρ ἀποῦναι. Ἰγμομάζιον μοι αὐτὴν ὁ πατήρ ἀνευ χρηματιῶν ἐγκατέλειπε· καγὼ ἡ ἀπροστάτεος χήρα χείρας εἰς ἔργον θείας, τοῦτον ἐπιμελῶς ἔθρεψα· διπλᾶ καὶ τριπλᾶς αὐτῷ στολᾷς πεποίηκα, μισθοῦς τοῖς παιδεύσασιν αὐτὸν ἀπλῶς ἐχορήγησα· καὶ νῦν, ὅτε τὸν τρυγῶν τῶν ἀγαθῶν προσεδόχεσα, τότε τὴν χάλασαν τῶν πειρασμῶν δίδεγμαί. Ὡς τῆς ὀδύνης! Ἄλλ' εὖρον τί πράξω· συνθάπτομαι τῷ υἱῷ μου· πληροφωρῶ τοὺς φθονήσαντάς μοι· συγγενεῖς με καθέσθιον ὡς ἀνδρείον παῖδα κεκτημένην. Συγγωρήσατέ μοι, πάντες οἱ βροχαινόντες μοι τὴν εὐπαιδίαν· ἦδη γὰρ ἐγὼ τοῦ γνησίου μου παιδὸς προκαταλαμβάνω τὸν τάφον· ἐμοὶ γὰρ λοιπὸν τὸ ζῆν καταγέλαστον. Ταῦτα τῆς χήρας βοήσας καὶ δυνωμένης, εὐθὺς παργενόμενος

ὁ ποιητὴς ἡμῶν Χριστὸς ὁ Θεός, καὶ ὧν αὐτὴν, ὁ τὰ πάντα προορῶν Θεός, ὁ καὶ πρὸ τοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα σαφῶς ἐπιστάμενος· *Πρὸ τοῦ γὰρ κλάσαι σε ἐν κοιλά, ἐπιστάμαι σε, καὶ πρὸ τοῦ ἐξελεῖσθαι ἐκ μητέρας, ἡλιακά σε· ὁ πατήρ τῶν ὀρφανῶν, καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν, ὁ τὰ δάκρυα εἰς εὐφροσύνην μεταποιῶν, ὁ τὴν τῆς πόλεως Ναὺν πύλιν ἐκκλησίαν ποιῶν, καὶ τὴν κλίνην τοῦ νεκροῦ θυσιαστήριον ἀποδείξας.* Ὅπου γὰρ ἀναστάσεως ὄμιον, ἐκεῖ θυσιαστηρίου κόσμος· καὶ ὅπου τοῦ Θεοῦ Λόγου αἱ χεῖρας ἐκτείνονται, ἐκεῖ τῆς ἀναστάσεως τὸ μέτρον ἐκτελέσεται. Τὸ γὰρ ἐξέδιν γέγονεν ἱεουργεῖν, καὶ ἡ ἐκκομιδὴ γέγονεν εἰσκομιδῇ. Τὶ γὰρ φησὶν ὁ Εὐαγγελιστής; *Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς·* τούτέστιν, ὁ Σωτὴρ, καὶ ὁ Θεός Λόγος, ὁ Χριστός, *ἐσπλαγγχνίσθη, ἰδὼν αὐτήν.* Τὶ ἰδὼν; Χήραν ἀτεκνον, ἀνάνδρον γρηλαῖαν, κυρεῖζουσαν, γοεράν, κόμην ἐλκυσσάν, κόνει τὴν κεφαλὴν καταπάσσευσαν, τοὺς βαρυπαιεῖς ὀφθαλμοὺς ἐκτεφλώτουςαν, ἀπρητὴ στολὴν διαρρήξασαν, τὸ πολυστένακτον στήθος· τύπτουσαν, καὶ βοᾶν μηκέτι [850] ἰσχύουσαν, φρενήρη λοιπὸν γενομένην. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, ἐσπλαγγχνίσθη ἐκ' αὐτῇ, καὶ προσελάμυνεν αὐτῇ· *Μὴ κλαῖς.* Ἡ δὲ περὶ τὸ πένθος ἀγαλλουμένη, εὐκρινέως μὴ κατανοήσασα τὸν παραγενόμενον, τὸ πένθος ἀποσιτισμένη, πρὸς τὸν Κύριον ἀνταπακριθεῖσα εἶπε· *Μὴ κλαῖναι λέγεις μοι; καὶ τίνα μοι παραμυθίαν προσοῖσι λοιπὸν; καὶ γὰρ τὸν κόσμον ὅλον κινήσεις εἰς ἐμὴν παράκλησιν, οὐδεμίαν μοι δαίσεις παράκλησιν.* Τῇ γὰρ μητρικῆς παρακλήσεως τί υἱὸς ὑπάρχει γλυκύτερον; καὶ μάλιστα, ὅτε χήρᾳ ὑπάρχουσα, καὶ μονογενεῖσιν υἱοῖς ἐπαγγέλλονται. Πῶς οὖν μὴ κλαῖναι λέγεις μοι; Τὸν υἱόν μου οἱ ξένοι πενθοῦσι, καγὼ μὴ κλαῖω; Οἱ ἰδοὶ στεναζοῦσι, καγὼ σωπῶμαι; Ἡ ἐλπίς μου ἐστέρηται, ἡ ζωὴ μου ἐξέλειπε, ἡ παρόρση μου σασύληται, ἀνέλπιστον ἐμαυτῇς θεωρῶ τὸν βίον, καὶ γυνὴ πάσης; ἐλπίδος ἐμὴ. Ἐθέρισέ μου τὴν προσδοκίαν ὁ θάνατος· ἀπορὸν με πανταχόθεν κατέστησεν· ἐμὲ κατέλειπε, κακέινον μεθόδουσεν· ἀφῆκε τὴν ῥίζαν, καὶ τὸν κλάδον ἀπέτεμεν· ἐπείτα τοῦ πρέμνου, καὶ τὸν ὠρίον ἐμάρανεν ὀρηκα· τὴν παλαιὰν κατέλιπε, καὶ τὸν νέον ἐξέτεμεν. Οὐκ ἔγω τίνα θεάσωμαι. Εἰ μὴ γὰρ ἔτερον εἶχον υἱόν. Ἐδυνάμην τὸ πένθος ζυγοσταθεῖν, καὶ τῇ ὅφει τοῦ ζῶντος τοῦ θανόντος τὸν πόνον ἀποκομφίσειν· νῦν δὲ οὐδὲν μοι καλὸν ὑπολείπεται, πάσης εὐφροσύνης ἐστέρημαι. Ἐβλεπον τὴν εἰκόνα τοῦ παιδός, καὶ ἐθεώρουν τὸν ἀρχαῖότερον αὐτοῦ πατέρα· τοῦτον ἔχουσα, εἰς ἐκεῖνον ἐπανταζόμην· οὐδέποτε χήραν ἐμαυτὴν ἐνόμισα. Ὁ γὰρ ἐξ ἐκεῖνου τὰς συμφορὰς μοι ἐπεκούφισε, καὶ πλὸν μοι τὸν ἀνδρὸς ὁ ἐξ ἐμοῦ τεγθεὶς ἐθερίπευσεν, καὶ λυπούμενην τούτων εἶχον παρῆλθιν. Εἰ ποτε ἀθυμία τὸν λογισμὸν μου περιέσχε, περιελάβανέ με· καὶ περιπτυσσόμενος, καταφίλων, λόγους παιδικούς· τέρπων με, τὴν νεφέλην τῆς ἀθυμίας ἠφάνισε· καὶ λέγεις μοι, *Μὴ κλαῖε τὸν υἱόν σου; τίς εἰ σὺ ὁ τὰ τοιαῦτά μοι παραινῶν; Τινὲς δὲ τοῦ δγλου προσελθόντες εἶπον πρὸς αὐτὴν· Τί τοιμὰς, ὦ γύναι, τῷ Θεῷ ἀντιλέγεις; Ὁ Κύριος· πάρεστιν; αὐτός σοι διαλέγεται· πρόσελθε, δέθηθι, ἰκέτευσον· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπρακτος αὐτοῦ ἡ παρουσία.* Ἡ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκμάζεσσα, καὶ τὴν ἐσθῆτα ἐαυτῇ· περιστελάσσα, καὶ τὸ στήθος καλύψασα, προσέειπε τοῖς ἰχνεσι τοῦ Δεσπότης, καὶ ἀποκριθεῖσα τῷ Κυρίῳ· *Ἐφη· Δός μοι τὸν παῖδα, καὶ λαμβάνω τὴν συμβουλίαν σου· καὶ γὰρ ἐν παλαιότητι φύττω· ἐξετάζομαι· βλέπω γὰρ τὴν Σάρρα, καὶ τρυγῶ τὰς ἐλπίδας. Καὶ προσελθούσα τοῖς ποσὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἔλεγε· Συγγνωσθὶ τῇ προπετείᾳ τῆς δούλης σου, Δέσποτα, καὶ τοῖς λόγοις τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐν τῷ πένθει μου. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖς μητρός· ὀδύνην ἐν λύπῃ τέκνων· τοῦτο γὰρ σὺν πρόσταγμα. Ἐπ' ἐλπίσιν ἔτρεπον τοῦτον. Τὸν ἀνδρα ἐξημιώθη, καὶ τὸν παῖδά μοι χάρισαι· ψυχᾶ γωγῆσόν μου τὸ γῆρας· ἦδη γὰρ ἐκλείπω. Ὁδὲ λέγω ὡς ἡ Μάρθα· *Εἰ ἡς ὡδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός.* Ἄρτι γὰρ καὶ παρὼν τὴν λυγὴν αὐτοῦ βασιλεύεις. καὶ ἀπέναντι δοκῶν οὐκ ἀπολείπει τινός. Μιᾶρον, Δέσποτα, συγχωρήσον τῇ δούλῃ σου. Σὺ τὸν ἀδελφον ἐκλαύεις· ὃν τῇ σῇ δυνάμει ἡγήρας ἐκ νεκρῶν· καγὼ τὸν υἱόν μου μὴ κλαῖω; Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἤψατο τῆς σoroῦ, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζοντα. Οἱ δὲ *βαστάζοντες, ἔστησαν.* Καὶ εἶπε· *Nearlcs, ἀνάστηθι· ἀνάλαβε φρόνημα νεανί**

σου. καὶ τὴν θανάτον καταπάτησον. Σοὶ λέγω, ἐγέρ-
σθαι· μὴ βραδύνης· πρὸς τὴν ἀνάστασιν· Ἐγὼ γάρ
εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις. Ἐκάλεσα τὸν Λάζαρον ἐκ
ταφροῦ, καὶ οὗτος εὐθέως ἐξήλθοι τὸ μνήματός· ὡς τε-
τάρτην ἡμέραν κατασκαίεις ἐν τῷ μνήματι, καὶ πολλὰ
τῶν σπλάγγων ὑπὸ τῶν σκολήκων πεπορημένοι·
Ἄλλ' ἡ φωνὴ τῆς ζωῆς τὸν νεκρὸν ὁσφράνασα εἰς εὐ-
οσμίαν τὴν τῶν σαρκῶν ἀνεχάλαυσε λυσιν, καὶ γέγονε
μήτρα τοῦ καίμενου τὸ μνήμα. Σοὶ δὲ προσφάτως ὁ θά-
νατος· ἐμεθόδευσε· σοὶ λέγω, μὴ βραδύνης πρὸς τὴν
ἀνάστασιν· Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ἀνάστασις. Νεκρὸς ὁπ-
τήρην ὁ θεωρούμενος, καὶ ὡς ἀκούοντι τὸ τεθνεώσι δι-
ελέγετο ὁ Κύριος. Πότε νεκρὸς ἀκούει; Καὶ τί φησιν ὁ
Δεσπότης; Σοὶ λέγω, ἐγέρσθαι· καὶ εὐθὺς ἀνεκθά-
ναι ὁ νεκρὸς· ὥστε οἱ θεωροῦντες [851] ὄχλοι ἐγέ-
νοντο ὥστε νεκροί, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, δεύ-
τερον δὲ τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τὴν γὰρ κατεπήδησεν,
ἀλλ' ἀνεκάθισεν; Ὅπως ἂν ἀνεπισκίαστον τὴν ἀνάστα-
σιν θεωρήσωσιν οἱ πάντες, καὶ μὴ φαντασία γνωρισθῇ
τὸ γινόμενον. Μονονοῦλὸν λέγων πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ
ὕμῃς πληροφωρῶ τοὺς ἀκηκόοντας, ὅτι ἐκεῖνος αὐτὸς
ἔστιν ὁ πρὸς βραγὺ ἀποθανών. Καὶ ἐκτίνας τὴν χεῖρα
ὁ Ἰησοῦς, ἐπελάβετο τοῦ τεθνεώτος, καὶ ἔδεικνεν αὐτὸν
ζῶντα τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Ἡ δὲ λαβοῦσα τὸν υἱὸν, ὑπὸ
χαρὰς, καὶ ἀπιστίας συνέχευτο· χαίρουσα μὲν ἐπὶ τῇ
τοῦ παιδὸς ἀναστάσει· ἀπιστοῦσα δὲ τῇ διανοίᾳ τῶν
πραγμάτων. Μετὰ σπουδῆς τὸ γύναιον ἀκριβῶς τὸν
υἱὸν κατενόει, ταῖς χερσὶν ἐψηλάφη, ὀφθαλμῶν θέσεις
διερευνῶσα, ὁσφρήσεις, χειλέων, μέτωπον, καὶ τοῦ
πλαντοῦς προσώπου τὴν διατύπωσιν· εἶτα τὰς χεῖρας· καὶ
ταῦς πόδας, καὶ ἀπλῶς εἰπὼν, ὅλον τὸ σῶμα· καὶ πρὸς
ἐαυτὴν διελογίζετο λέγουσα· Ἄρα, φησὶ, μήποτε πλα-

νῶμαι; μὴ ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου κρατῶ; μὴ πρὸς παρα-
μυθίαν τὴν ἐμὴν, καὶ τὴν τοῦ πένθους ὑποστολήν. καὶ
πρὸς τοῦ ἀλγους ὑπερβολὴν τοῦ υἱοῦ μου τὸν θάνατον
ἐσφράσατο; καὶ ξένον τινὰ ὡς οἰκεῖον παρεδίδωκεν ἡ-
σοῦς, τὴν ἐμὴν δόνην ἐπικουφίσαι βουλόμενος; Οὐδένα
τοῦ γενομένου κέκτημαι μάρτυρα· οὐκ εἶδον τοῦτο
ποτε, οὐκ ἄλλος τῶν σὺν ἐμοὶ τεθέαται· οὐδέποτε ἐπὶ
κλίνῃ; ὠφθη νεκρὸς ἐτηγεμένος. Αὐτὸν δὲ τὸν υἱὸν λα-
βοῦσα, διελέγετο λέγουσα· Λέγε μοι, φησὶ, καὶ μὴ δειλιά-
σῃ, εἰ σὺ αὐτὸς ὑπάρχεις ὁ υἱός μου· εἰπέ, γινώσκαις με;
γινώσκεις με εἰς εἰς; οἶδας εἰ ἐγὼ εἰμι ἡ τακοῦσά σε;
Ἐπιγινώσκω τοὺς χαρακτήρας, ἀλλ' οὐ πιστεύω τῶν
πραγμάτων· βοᾷ ὁ ἐρπαλμὸς, υπογράφει ἡ κόρη, κηρύ-
ττει· τὰ βλέφαρα, ἡ ἀκοή, συμφωνεῖ, μαρτυρεῖ τὸ τῆς
ὁσφρήσεως διατετυπωμένον μεσότηχον, τὰ χεῖλη πλη-
ροφωρεῖ, αὐτὴ ἡ ἡλικία προτρέπεται. Κίνησον γλῶσ-
σαν, ὦ φίλτατε, εἰπέ μοι τὰ τοῦ βίου τεκμήρια. Ἡ χαρά
μοι χειμῶνά μοι ἐκίνησε· βλέπω σε, καὶ συνέχομαι·
ἐγὼ σε ἐκ' ἀγκάλης ἐδάστασα, ἐγὼ μαζοὺς ἐμοῖς ἐθή-
λασα βραχὺν ὅμιον. Λέγε μοι, τέκνον μου, σὺ ὑπάρχεις
ὁ υἱός μου; καὶ μὴ δειλιάσῃς με. Ἄλλ' ὡς ἐπὶ πᾶσι
τούτοις τὴν πληροφωρίαν ἐδέξατο, καὶ ἡ πενήθησας ὑπε-
στρεψε χαίρουσα, καὶ ἡ θρηνοῦσα δοξάζουσα τὸν Θεόν,
τῇ δεξιᾷ χεὶρὶ τὸν παῖδα κατέχουσα, καὶ διὰ τῆς πό-
λεως; πρὸς πάντας πορευομένη βῶσα μεγάλη τῇ φωνῇ·
Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ
ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό· ὅτι τὸν ἐμὸν νεκρωθέντα
ἀνέστησεν, ὅτι τὴν παλαιὰν ἀμπελὸν ἐχαράκωσε, καὶ
τὴν μὴ μετῆρα πάλιν μετῆρα ἐποίησε, καὶ πηγάς· δα-
κρύων ἐξέκοψε· καὶ δοξάσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς
τοὺς αἰῶνας· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Κατὰ Ἰουδαίων εἰς τὸν ὄριον τὸν χαλκοῦν· καὶ εἰς τὸ, Ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα· καὶ
εἰς τὴν· Ἐκεῖ κατ' οὐδενὸς εἶχε μέλλοντος ὁμῶσαι, ὡμοσε κατ' ἐαυτοῦ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀέλιφοι, ὡς πολλάκις ἐφθόμεν
εἰπόντες, ἀπλῶς μὲν ἔστι καὶ λευκὸς καὶ πᾶν εὐδολος
καὶ φωτὸς πολλοῦ γέμουν· διαφόρους δὲ ἔχων τὰς ἐνε-
ργείας, διαφόρους· λαμβάνει τὰς προσηγορίας, ὡς πολ-
δάκις αὐτὸν ὀνομάζονται καὶ πῶς, καὶ ζῶν, καὶ λύχνον,
καὶ λαμπάδα, καὶ ἔξρος, καὶ ποταμὸν, καὶ πηγὴν, καὶ
μάχα-ραν, καὶ πέλεκυν, καὶ θύραν. Ταύτας δὲ τὰς
προσηγορίας δέχεται ἀναλόγως ταῖς ἐνέργειαις, πρὸς
τὸ ὁματωῦσαι τῶν ἀκροατῶν τὰς ἐνοίας, καὶ ἀπὸ τῶν
καθ' ἡμᾶς ἀνάγειν ἡμῶν τὴν διάνοιν εἰς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς.
Ἐνταῦθεν δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ τοῦ
Θεοῦ Λόγος, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, διαλεγόμενος τῷ λαῷ,
καταβολαῖς κέχρηται, ἀπὸ τῶν ἐν κρίματι τὸ ὑπὲρ
κρίσμων ὁδῶν, ἀπὸ τῶν φαινομένων τὰ ἀόρατα, ἀπὸ
τῶν ἀνθρωπίνων τὰ θεῖα. Καὶ πῶς μὲν παραβολὴν
ἀμπελῶνος φέρει, πῶς δὲ παραβολὴν [852] ἀλιείας,
πῶς δὲ σαγηνῆς, ἄλλοτε δὲ ζύμης, ὡς περ σήμερον
Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἔλεγεν· Ἀνθρωπῶς τις εἶχε
δύο υἱούς, καὶ εἶπεν τῷ πρώτῳ· Ἀπελθε εἰς τὸν
ἀμπελῶνα, ἔργασαι. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῖν ταῦτα πο-
λεῖται, καὶ τοῦτο ἀναστρεφόμεθα· ὁδηγεῖ ἡμᾶς
πρὸς τὴν υπερέχουσαν σοφίαν· οἷον εἶπεν καὶ ἐν τῇ
πρωτέρᾳ· τῇ δὲ χθὲς ἡμέρᾳ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· Ὁμοίᾳ
ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπου οἰκοδε-
σπότῃ, ὃς ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτ' μισθώσασθαι ἐργάτας
εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Χθὲς ἀμπελῶνος εἰσήγαγε
παρ-βολὴν, καὶ τῇ σήμερον τὴν αὐτὴν. Ἀναγκαῖον δὲ
ἐπισημῶναι καὶ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, καθ' οὓς
ἐξῆλθεν ὁ Δεσπότης τοῦ ἀμπελῶνος. Ἐξῆλθε, φησὶν,
ἅμα πρῶτ', καὶ περὶ τρίτην, καὶ ἕκτην, καὶ ὀκτῆτην,
καὶ ἐνδεκάτην. Φαίνεται πάντες καιροὶ τῆς κλήσεως,
ἅμα πρῶτ', τρίτην ὥρα, ἕκτην, ὀκτῆτην, ἐνδεκάτην. Οὐδὲν
ὀργῶν παρὰ Θεῷ. Ὁ γὰρ ἀμπελῶν, ὅτι περὶ πάντων
ὁργῶν οὐκ ἂν ἐχρήσατο, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Διδάσκει
τοῖν ἡμᾶς, τὸ θεῖον δεδασκαλεῖον, ὅτι ὁ Θεὸς κατὰ δια-
φύρου· καιροὺς καλεῖ. Ὁ αὐτὸς ἔστι Δεσπότης, τὸ αὐτὸ
γνώριον ἔχει, διαφόρους δὲ καιροὺς ποιεῖται τὴν κλήσιν
πρὸς τὰς διαφόρους γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἡμέρα ἡ
αὕτη, ὁ Δεσπότης· ὁ αὐτὸς, ὁ ἀμπελῶν ὁ αὐτός· οἱ και-
ροί, καθ' οὓς μισθοῦται, οὐκ αὐτοί, ἀλλὰ ἅμα πρῶτ',
τρίτην, ἕκτην, ὀκτῆτην, ἐνδεκάτην. Πότε ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτ'
μισθώσασθαι ἐργάτας; Πρῶτ' καλεῖ τὰ πρόσωπα τῆς
βίαι· δημουργίας. Πρῶτ' ἦν, ὅτι Ἀδὰμ ἐπλάσθη· ἐν

προοίμιοι; γὰρ ὁ αἰὼν ἄρτι πρόσφατον ἀνέτειλεν ἥλιον,
ἄρτι πρόσφατον ἀνεδείχθη τῆς σελήνης τὸ κάλλος καὶ
τῶν ἀστέρων ἡ εὐκοσμία. Ἄρα πρῶτ' ὁ Δεσπότης ἐξῆλθε
μισθώσασθαι. Τίνα πρῶτον ἐμισθώσατο τῶν ἀνθρώπων;
Τὸν Ἀδὰμ. Ἐθῆκεν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ
φυλάσσειν. Ἔστι τὸν ἦν μὲν πρώτῃ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ
μέχρι τοῦ Νῶε, αὕτη μία κλήσις, εἰς καιρὸς. Κα-
ταίχων δὴ τὸν καιρὸν ἐμισθώθη Ἀδὰμ εἰς ἔργασίαν,
ἔδειλ εἰς ἔργασίαν ἀρετῆς, ὁ Σὴθ καὶ ὁ Ἐνωχ, ὁ δὲ
ὑπερβάλλουσιν ἀρετὴν μετατείθει· Ἔως τοῦ Νῶε ὁ πρῶ-
τος· καιρὸς τῆς κλήσεως. Ὅτε ἐφάνη Νῶε, ὁ καιρὸς τῆς
τρίτης ὥρας, ἐξῆλθε πάλιν μισθώσασθαι. Ἀφανισθείσης
γὰρ τῆς πρώτης γενεᾶς διὰ τὴν παρανομίαν, πάλιν
ἐδείχθη δευτέρως κλήσις· τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.
Εἰσάγει δεῦτερον ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοὺς ἀπὸ
Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ· δευτέρᾳ κλήσει. Πρόσκει
ἀκριβῶς, παρακαλῶ· πρώτην ὥρα, τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ
μέχρι τοῦ Νῶε· τρίτην ὥρα, τὰ ἀπὸ Νῶε μέχρι
Ἀβραάμ· ἕκτην ὥρα, τὰ ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωϋσέως,
ἐννάτην ὥρα, τὰ ἀπὸ Μωϋσέως· μέχρι Χριστοῦ· ἐνδε-
κάτη ὥρα, τὰ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ εἰς συντέλειαν. Ὅσπερ
γὰρ ἐνδεκάτη ὥρα τέλος ἡμέρας, οὕτως καὶ ὁ καιρὸς
τῆς παρουσίας τέλος ἦν τῶν αἰώνων. Ὅσπερ γὰρ ἡ
ἐνδεκάτη ὥρα εἰς τέλος ἐκτελεῖται τὴν ἡμέραν, οὕτως ὁ
καιρὸς τῆς παρουσίας τὴν συντέλειαν αἰνίσσεται. Δι-
φρασιν ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ταῦτα, ἀδελφοί, εὐκαί-
ον συντέλειαν ἐκτελεῖ· ἐργασία δὲ εἰς ρουθισίαν ἡμῶν,
εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήγγελες. Καὶ ὅρα τὸ
θαυμαστόν· Ἐμισθώθησαν οἱ πρῶτοι, οἱ δεῦτεροι, οἱ
τρίτοι, οἱ τέταρτοι, καὶ ἐπὶ τέλος οἱ πέμπτοι· καὶ μι-
σθὸς οὐκ ἔδωκε τοῖς πρώτοις, ἕως ἀπήγγευσαν οἱ τελευ-
τατοί· ἀλλὰ τὸν μὲν πᾶσαν ὑπέμειναν, ἐν δὲ μισθῷ
οὐδὲ πῶς ἰδέσθαι. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς τοῖς πᾶσι
δοῦναι μισθὸν ἕω; ἀν ἀπαντήσωσιν οἱ καρποὶ τῆς Ἐκ-
κλησίας, καὶ καλεῖσθαι τῷ οἰκονομῷ· Ἄς ἀπὸ τοῦ λογισμοῦ
ἕως τοῦ πρῶτου. Ὅτι δὲ ὑπερέθετο ὁ Θεός· μὴ δοῦναι
τὸν μισθὸν τοῖς πρώτοις, ἕως ἀν ἔλθωσιν οἱ τελευταῖοι,
μαρτυρεῖ Παῦλος· λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· Ἐμνη-
μόνευσε τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πα-
τριαρχῶν, καὶ ἐτέρων προφητῶν καὶ δικαίων, καὶ
ἐπάγει· Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυροῦντες διὰ τῆς
πίστεως, οὐκ ἐχομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ
Θεοῦ κατὰ ἡμῶν κρείττον· τι ἀποβλεπόμενον, ἵνα
μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν. Ὅσπερ γὰρ ἐνταῦθα,

aliud pro alio teneo? num ad consolationem meam, ut luctum sedaret et doloris magnitudinem, in morte filii mei callide egit, et alienum quempiam quasi meum tradidit Jesus, ut dolorem meum allevaret? Nullum similis rei testem habeo: nihil umquam tale vidi, neque alius eorum, qui mecum sunt, vidit: nunquam in lectulo visus est mortuus qui suscitatus fuerit. Ipsum vero filium sic alloquebatur: Dic mihi, ne timeas, tunc es ipse filius meus? dic, cognoscis me? nosti quænam sim? scis num ego sim quæ te peperit? Agnosco figuram, sed rei non credo: clamat oculus, describit pupilla, palpebræ prædicant, auditus consentit, testificatur narium pars intermedia, labia declarant, ipsa statura suadet. Linguam move, dilectissime, dic mihi vitæ signa. Gaudium

mihi tempestatem excitavit: te video, et retineor; ego te in ulnis gestavi, ego te parvulum lactavi. Dic mihi, fili mi, tunc es filius meus? ne timeas me. Verum ubi de his omnibus certior facta est, quæ lux erat in gaudium versa, et quæ fleverat Deum glorificans, dextera manu filium tenens, et per urbem omnes adiens, magna voce clamabat: *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (Psal. 33. 3), quia filium suum mortuum suscitavit, quia veterem vineam vallavit, et eam quæ olim non mater erat, matrem rursus effecit, lacrymarumque fontes exsiccat: et glorificato nomen ejus in sæcula: quia ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

CONTRA JUDÆOS, IN SERPENTEM ÆNEUM; ET IN ILLUD, DEDIT ILLI NOMEN QUOD EST SUPER OMNE NOMEN (Philipp. 2. 9); ET IN ILLUD, QUONIAM NEMINEM HABUIT, PER QUEM JURARET, MAJOREM, JURAVIT PER SEMETIPSUM (Hebr. 6. 13)(a).

4. Verbum Dei, fratres, ut sæpe diximus, simplex quidem est, clarum, omnibus manifestum, et multa luce plenum; sed varias habens operationes, varia accipit nomina; ita ut sæpe vocetur lux, vita, lucerna, lampas, gladius, fluxus, fons, ensis, securis, porta. Hæc admittit vocabula pro ratione beneficiorum, ut apcriatur auditorum intelligentia, et ut ab iis quæ apud nos sunt, mens nostra erigatur ad ea quæ supra nos sunt. Hinc Dominus noster Jesus Christus, Dei Verbum, fons sapientiæ, populum alloquens, parabolis usus est, ab iis quæ sunt in mundo, ea quæ supra mundum sunt docens, a visibilibus invisibilia, ab humanis divina. Et aliquando parabolam vineæ affert, aliquando piscationis, interdum saganæ, aliquando fermenti: ut hodie Judæos alloquens dicebat, *Homo quidam habebat duos filios; et dixit primo, Vade in vineam operari* (Matth. 21. 28). Quia enim hæc in usu sunt apud nos, et in his versamur, nos ducit ad supernam sapientiam; ut dicebat etiam in priori; hesternæ vero die dicebat Servator: *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam* (Id. 20. 2. sqq.). Hæc vineæ parabolam induxit, et hodie eandem. Necessarium est autem tempora indicare, quibus exiit Dominus vineæ. Exiit, inquit, primo mane, et circa horam tertiam, et sextam, et nonam, et undecimam. Quinque tempora vocationis apparent, primo mane, tertia hora, sexta, nona, undecima. Nihil inutile est apud Deum. Qui enim comminatus est, *De omni verbo otioso rationem dabitis* (Id. 12. 36): multo minus ipse utatur verbo otioso, qui est fons sapientiæ. Docet igitur nos divinum magisterium, Deum diversis temporibus vocare. Idem ipse Dominus est, eandem habet agriculturam; diversis vero temporibus vocat, secundum diversas hominum generationes. Eadem est dies, idem Dominus, vinea eadem; tempora vero quibus conducit non eadem, sed primo mane, hora tertia, sexta, nona, undecima. Quandonam exiit primo mane conducere operarios? Mane vocat exordia divinæ creationis. Mane erat quando Adam formatus est: in exordio enim adhuc sæculum recens erat cum sol ortus est; adhuc recens erat, cum ostensa est lunæ pulchritudo et stellarum ornatu. Primo mane Deus exiit ut conduceret. Quem primum ex hominibus conduxit? Adamum. Posuit illum in paradiso, ut operaretur et custodiret. Est igitur prima ab Adamo usque ad Noe: hæc una vocatio, unum tempus. Hoc scilicet tempore vocatus est Adam ad operationem, Abel ad virtutis operationem, Seth, et Enoch, qui ob supremam virtutem transla-

tus est. Usque ad Noe extenditur primum vocationis tempus. Cum Noe apparuit, tempus erat tertiæ horæ: exiit iterum conducere. Deleta enim ob iniquitatem prima generatione, rursus genus hominum opus habuit secunda vocatione. Inducit secundo operarios in vineam, eos qui fuerunt a Noe usque ad Abraham. Secunda hæc est vocatio. Attende, quæso, diligenter: prima hora ab Adamo usque ad Noe, tertia hora a Noe usque ad Abraham, sexta hora ab Abraham usque ad Moysen, nona hora a Moysen usque ad Christum, undecima hora a Christo ad consummationem. Sicut enim undecima hora finis est diei, sic tempus adventus summationem subindical. Quapropter ait apostolus Paulus: *Hæc, fratres, in figuris contingebant illis; scripta sunt autem ad admonitionem nostram, in quos fines sæculorum deveniunt* (1. Cor. 10. 11). Et vide rem mirabilem: conducti sunt primi, secundi, tertii, quartii, et in fine quintii: et merces non data est primis, donec advenerunt postremini, sed laborem sustinuerant, mercedem vero nondum acceperant. Noluisti enim Deus mercedem dare primis, donec advenirent fructus Ecclesiæ, et præciperet œconomus: Da ab ultimo usque ad primum. Quod autem distulerit Deus mercedem dare primis, donec venirent ultimi, testificatur Paulus in Epistola ad Hebræos. Commemoravit Abrahamum, Isaacum, Jacobum et patriarchas, aliosque prophetas et justos, et adjicit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt re promissiones, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur* (Hebr. 11. 39. 40). Sicut enim hic, fratres, quinque tempora dedit et vocationes, primum tempus, ut resumam, ab Adamo usque ad Noe, secundum a Noe usque ad Abraham, tertium ab Abrahamo usque ad Moysen, quartum a Moysen usque ad Christum, quintum a Servatore usque ad consummationem: sic et alibi parabolam afferens ait: *Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ exterius obvium sponso: quinque prudentes, et quinque fatuæ* (Matth. 25. 1. 2). Cur quinque, et quinque? In singulis generationibus sunt justi et injusti. *Quinque prudentes, et quinque fatuæ*; in singulis enim generationibus sunt studiosi et pigri, pii et impii. Vide ubique temporum consensum: nam quinque vocationes plane habent propria negotia, et proprium tempus. Et sicut agricolæ secundum singula tempora fructus proprios repetunt, verno a vere, hiemale ab hieme, æstivo ab æstate, autumnales ab autumno: ita et Deus fructus repetens, singulis temporibus eos, qui sunt cuique generationi proprii, exigit. Non exigit a te hodie fructum, quem a prio-

(a) De hoc ultimo scripturæ loco ne verbum quidem habetur in tota concione.

ribus exigit : alium requirit post Christi adventum. Ut enim ab iis qui ante te fuerunt non repetit fructus qui tuo tempore sunt, sed a singulis generationibus repetit : sic et tunc faciebat. Tunc tempus erat aliud, quod proprium habebat legem; nunc aliud proprii praecepta habens; non quod Deus mutetur, sed quod praecepta suis temporibus congruentia det. Ideo testificatur sarpe de Noe Scriptura : *Et erat Noe iustus, perfectus, quomodo? In generatione sua* (Gen. 6. 9), comparatione eorum qui cum ipso erant. A singulis enim ministerium sui temporis exquirunt, ut ait Petrus de Davide : *David quidem in sua generatione cum administrasset, voluntate Dei dormivit* (Act. 13. 36). Singuli secundum suam generationem. Generationes igitur sunt quinque. Haec non temere proferebantur dicimus, sed vestigia Domini sequentes. Rei vim ostendit Christus : *Revertens, inquit, in civitatem, vidit ficum : et non habebat nisi folia tantum* (Matth. 21. 19), et quaerebat fructum. Accessit autem esuriens. Multam video in diebus difficultatem, nisi Deus mentem nostram ad reverentiam deducat, ne quid contra Deum temere loquamur aut cogitemus, sed veritatis scopum sequamur. Revertens, inquit, noctu, valde esuriit, et accessit ad ficum quaerens fructum, et non invenit : non enim erat tempus ficorum (Marc. 11. 13). Ita scriptum est. Quis ita, (non de Deo loquor, neque Dei dignitatem in medium nunc affero), quis nostrum hominum ita stultus et insipiens, ut extra tempus ad ficum abeat? Si secundum hominem loquamur, alienum a sensu est extra tempus fructum quaerere; si secundum Deum, cur creaturae suae terminos ignoravit? Quocumque modo dictum explores, sive secundum humanitatem, sive secundum divinitatem, id Servatori non competit. Neque enim homo prudens extra tempus fructus exigit ab arboribus, cum aliquin ne exigeret quidem ab initio; neque etiam Deus qui ordinem, tempus et leges posuit singulis et arboribus et fructibus, exigit extra proprios terminos. Si enim tu legem fici posuisses in proprio tempore non ferenti... Quod si etiam tempus esset, neque illa fructum tulisset, id tribuendum esset voluntati Dei, qui arbori vim non dederit. Itaque, fratres, id magis oeconomiae erat quam necessitatis. Non erat haec necessitas, sed oeconomia Christi : volebat discipulis praesignificare certam futuram esse passionem suam. Quia statim post haec iturus Ierosolimam, ibi passurus erat (si quis enim accurate legat, inveniet quomodo hanc historiam sequuta crux sit) : quia ergo Ierosolimam iturus et passurus erat, discipuli vero de passione scandalizabantur; ne quis suspicaretur ipsum ex infirmitate pati, clara indicia dat se posse adversarios exsiccare, ut ficum; id potestatem suam in fici inanimata ostenderet, patientiam vero suam apud homines rationales; utque ex recentis miraculi memoria intelligerent volentem passum esse eum, qui verbo fici arefecerat. Quod autem, fratres, haec vera sint, et quod ipse haec omnia dispenset, ut potentiam suam ostendat, ex sequentibus intelligitur : multi vero hoc possunt intelligere. Ficus, inquit, est synagoga Iudeorum : minatus est autem synagoga ex ea nullum fore fructum in aeternum. Sic quidam intelligere voluerunt; sed res cum hac praedictione non consentire videntur : post crucem enim et post hanc sententiam, multa millia Iudeorum crediderunt; nec consentit illud, *Non ultra ex te fructus sit*, cum tanto credentium numero. Resumo dictum. Si contra Iudeos et contra synagogam sententiam dixisset, ita ut non ultra fructum allatura esset, et si fructus synagogae sunt Ecclesiae, oportuisset post hanc sententiam nullum credidisse Iudeorum : quod autem multi crediderint, audi Scripturam. Una Petri conio tria millia cepit, altera eisdem quatuor millia (Act. 2. 41. et 4. 4) : suntque septies mille animae : alibi vero, dum verbum prodiceret, turba magna Iudeorum fidei obsequuta est. Si Iudeorum plurimi, imo multa millia obsequuta sunt, et si tandem usque adeo progressum est verbum apud

Iudeos, ut apostoli Paulo dicere, *Vides, frater, quot millia sunt in Iudeis qui crediderunt* (Act. 21. 20); si tot millia fuerint credentium Iudeorum, quomodo haec sententia cum illa consonat, *Non ultra ex te fructus sit*? nam post illam sententiam, multa fructuum millia prodierunt. Sed res hanc habet consequentiam. Fuge violentas allegorias : aliquando ipsa Scriptura oculos aperit ad speculationem; interdum vero ipsa tropos adhibere docet. Cum igitur nuda est speculatio vel historia, ne impenetrabilia tentes, sed ex serie rem accipe. Crux erat, et passio futura erat. Ne oeconomiam infirmitati adscriberent, potentiam suam ostendit in gratiam eorum qui spem salutis habituri erant. Sciebat enim Servator, crucem fore salutem hominum, et se in ligno exaltatum, totum orbem esse capturum. Ideo ait : *Si exaltatus fuero*, id est, si crucifigam, *omnes traham ad meipsum* (Joan. 12. 32). Attende, quaso : illud, *Si exaltatus fuero*, quid est? Nisi ipse id interpretetur, non possum sententiam statueri. Dicit Servator Nicodemus : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis* (Id. 3. 14. 15).

2. Quid sibi vult hoc aenigma? In deserto olim Iudeorum populus murmurabat de manna quod comedeat, et hunc escam de arbo datam calcans, mensam Aegyptiacam cupiebat, dicebatque : *Recordamur ollarum carniam, quas comedebamus in Aegypto* (Exod. 16. 3) : et antepositae sunt ollae Aegyptiacae cibo caelesti. Quid ergo Deus? Quia paucum caelestem contemperant, mittit in populum serpentes mortiferos : egressi sunt serpentes mordentes, et morsu mortem inferentes. Ac iure non alia fera inimica est, non leo, non ursus, sed serpentes. Quia enim initio serpenti dixerat Deus, *Terram comedas omnibus diebus* (Gen. 3. 14), hanc misit feram contra eos qui manna comedentes murmurabant; illa quippe comedens non murmurabat. Misit serpentem mordentem; mors sequelatur morsum. Procumbunt illi ante Moysen, procumbit Moyses ante Deum : suggerit Deus remedium vulneribus; etsi posset rogatus serpentes fugare; sed plagam relinquit et phar-macum dat *Fac mihi serpentem aeneum* (Num. 21. 8), et fige illum in ligno ad portam tabernaculi testimonium, et praedica filiis Israel et die : *Si quis morsus fuerit a serpente, veniat et respiciat hunc serpentem in ligno fixum, et si credat, vivet*. Annon poterant serpentes fugari? non poterant perire? non poterat verbo curare? Verum sicut poterat verbum Dei aquam ex petra educere, nec tamen obediuit petra donec vidit symbolum crucis : sic et hoc loco : poterat serpentes fugare; sed donec viderunt serpentes imaginem crucis, quae daemonum morsum tollebat, non hebetes facti sunt. Cur autem serpentem Servatoris imaginem fecit? quae similitudo hanc inter imaginem et serpentem? Ut recorderis, cum contra Iudeos certaveris, vel contra inimicos qui Scripturam adhibent, et contra Scripturam pugnant, quomodo a crucifixo salutem expectes et benedictionem. Scriptum est enim, *Maledictus est omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23). Attende diligenter : si dixerit Iudeus aut alius Ecclesiae inimicus, Scripturae verba usurpans, et contra Scripturam pugnans : Quomodo a Domino crucifixo benedictionem accipere vultis, cum Moyses aperte scribat, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*? responde illi, Si legis Scripturam, attende : non enim lectio tantum requiritur, sed etiam cognitio, ut ait Philippus eunuchus : *Potane intelligis quae legis*? Et quid ad haec probus ille? *Quomodo, domine, nisi quis me duxerit* (Act. 8. 30. 31)? Si dixerit, Quomodo a crucifixo benedictionem expectas? scriptum est enim, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; dic illi, Quomodo filii Israel in deserto a serpente benedictionem acceperunt, cum Deus ab initio dixerit, *Maledictus tu ab omnibus bestiis terrae* (Gen. 3. 14)?

ἀδελφοί, πέντε καιροὺς ἔδωκε καὶ κλήσεις, πρῶτον καιρὸν, ἵνα ἐπαναλάβω, [853] τὸν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Νῶε, δεύτερον ἀπὸ Νῶε μέχρις Ἀβραάμ, τρίτον ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωϋσέως, τέταρτον ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ, πέμπτον ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς συντελείας· οὕτω καὶ ἀλλαγῶ παραβολὴν ἐμφανῶν φησὶν· Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα καρποῖς, αἵτινες ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τῷ ρυμφίῳ· πάντες φρόνιμοι, καὶ πάντες μωροί. Διὰ τί πάντες καὶ πέντε; Καθ' ἑκάστην γενεὰν καὶ δίκαιοι καὶ ἀδικοί. Πέντε φρόνιμοι, καὶ πέντε μωροί· καθ' ἑκάστην γὰρ γενεὰν καὶ σπουδαῖοι καὶ βέλθυμοι, καὶ εὐλαβεῖς καὶ ἀνευλαβεῖς. Ὅρα πανταχοῦ τὴν συμφωνίαν τῶν καιρῶν· πάντως γὰρ αἱ πέντε κησίες αὐταὶ ἰδιαίτως εἰσὶν πραγματείας, καὶ ἴδιον καιρὸν. Καὶ ὡς περ οἱ γεωργοὶ παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς καρποὺς τοὺς οἰκίους ἀπαίτουσι, τὰ τοῦ ἔαρος παρὰ τοῦ ἔαρος, παρὰ τοῦ χειμῶνος τὸ τοῦ χειμῶνος, παρὰ τοῦ θέρους τὰ ἐξ ἐκείνου, παρὰ τοῦ μετοπωροῦ τὰ ἐκ τῆς οἰκείας τροπῆς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀπαίτων καρποὺς, παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς οἰκίους τῆς γενεᾶς ἀπαίτει. Οὐκ ἀπαίτει σε σημερινὸν καιρὸν, δὴ ἀπῆλθε τοὺς πρώτους· ἄλλον ἀπαίτει μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοὺς πρὸ σοῦ οὐκ ἀπῆλθε καρποὺς τοὺς κατὰ σὲ, ἀλλ' ἑκάστην γενεὰν ἰδίους καρποὺς ἀπαίτει, οὕτω καὶ τότε. Τότε καιρὸς ἦν ἔτερος, καὶ νόμον εἶχεν ἴδιον· νῦν καιρὸς ἕτερος, καὶ δατάγμα ἴδιον ἔχει, οὐ τοῦ Θεοῦ μεταβληθέντος, ἀλλὰ προστάγματα ἀρμοζομένου. Διὰ τοῦτο μαρτυρεῖ πολλὰς τῶν Νῶε ἡ Γραφῆ· Καὶ ἡ Νῶε δίκαιος, τέλειος· πῶς; Ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, πρὸς σύγχρισιν τῶν μετ' αὐτοῦ. Ἐκάστος γὰρ τῆς ἑαυτοῦ γενεᾶς ἀπαίτεται τὴν ὑπηρεσίαν, καθὼς φησι Πέτρος περὶ τοῦ Δαυὶδ· Δαυὶδ μὲν τῇ ἰδίᾳ ὑπηρεσίᾳ γενεᾶς, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη. Ἐκάστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γενεάν. Γενεαὶ τοίνυν πέντε. Ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἀπλῶς ἀποφινόμενοι, ἀλλὰ τοὺς ἴχνησι τοὺς Δεσποτικοὺς ἀκολουθοῦντες. Ἐδεῖξεν τὴν δύναμιν ὁ Σωτὴρ· Ἐκτανῶν, φησὶν, ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδε συκὴν, καὶ οὐκ εἶχεν εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ ἐξήτει καρπὸν. Προσῆλθε δὲ πεινῶν. Πολλὴν βλέπω τὴν ἀπορίαν ἐν ταῖς λέξεσιν, ἵνα μὴ ἡ δύναμις δυσωπήσῃ ἡμῶν τὴν διάνοιαν μηδὲν κατὰ Θεοῦ ἀδιαφόρως φθάγεσθαι ἡ νοεῖν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἐξακολουθεῖν. Ἐπανῶν. φησὶν, ἔννυχον λίαν ἐπαίνασε, καὶ προσῆλθεν ἐπὶ τὴν συκὴν, ζῆτων καρπὸν, καὶ οὐχ εὖρεν· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. Οὕτω γέγραπται. Τίς γὰρ οὕτως, οὐ λέγω Θεόν, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀξίαν ἐν μέσῳ φέρω νῦν, ἀλλὰ τίς οὕτω τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων ἄφρων, ἀσύνετος, ὥστε παρὰ τὸν καιρὸν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὴν συκὴν; Εἰ κατὰ ἀνθρώπον, ἀλλότριστον συνετοῦ παρὰ τὸν καιρὸν ζητῆσαι καρπὸν· εἰ κατὰ Θεόν, διὰ τί ἰδίᾳ δημιουργίας τοὺς ὅρους ἠγγόνουν; Ὡς ἀν ὁλόγῃ ἐξετάσαι τὸ ῥῆμα, ἥτοι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἣ τὴν θεότητα, οὐχ ἥρμυσται τῷ Σωτῆρι. Οὕτε γὰρ ἀνθρώπος συνετὸς παρὰ τὸν καιρὸν ἀπαίτει καρποὺς παρὰ τῶν φυτῶν, ἀλλὰς τε οὐδ' ἀν ἀπαίτησιν ἀπ' ἀρχῆς· οὐτε δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ τῶν καὶ καιρὸν καὶ νόμον; τεθεικώς ἑκάστῳ καὶ φυτῷ καὶ καρπῷ, ἀπῆλθεν ἀν παρὰ τοὺς ἰδίους ὅρους. Εἰ γὰρ οὐ νομοθέτης εἴη συκῇ τὸν πρόποντα καιρὸν μὴ ἐνεγκούσῃ· εἰ δὲ καὶ ἦν ὁ καιρὸς, μὴ ἤνεγκε δὲ καρπὸν, τοῦτο τῆς γνώμης ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἐνισχύσαντος τὸ αὐτόν. Ὡστε, ἀδελφοί, οἰκονομία μαλλόν ἐστίν, ἢ χρεία. Οὐκ ἐστὶ χρεία Χριστοῦ, ἀλλ' οἰκονομία· ἐβουλήθη προοικονομῆσαι τοῦ πάθους ἀσφάλειαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐπειδὴ ἐμελλε μετὰ ταύτην τὴν πραγματείαν εὐθέως εἰσῶν εἰς ἱεροσολύμα ὑπομένειν τὸ πάθος· τῷ γὰρ ἀκριβῶς ἀναγινώσκοντι εὐρεθήσεται ταύτη τῇ ἱστορίᾳ ἀκολουθοῦσά ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις· ἐπειδὴ ἐμελλεν εἰσέλαι εἰς ἱεροσολύμα καὶ πάσχειν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐσκανδαλίζοντο τῷ πάθει, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ὑπονοήσῃ δι' ἀσθένειαν πάσχειν, ἀλλ' οὐκ ἐν ἀναργείᾳ μαρτυρίας, οἷον ἡδύνατο [854] τοὺς ἀντιλέγοντας ἐξηγεῖν, ὡς τὴν συκὴν· ἵνα τὴν μὲν δύναμιν ἐν τῇ συκῇ τῇ ἀψύχῳ ἐνδείξηται, τὴν δὲ μακροθυμίαν ἐν τοῖς λογικοῖς ἀνθρώποις· ἵνα πρόσφατον ἔχοντες τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, ἐννοήσωσιν ὅτι θέλων ὑπέμεινεν ὁ λόγῳ ἐξηγῶν. Ὅτι δὲ, ἀδελφοί, ἀληθὲς ὁ λόγος, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα οἰκονομεῖ, ἵνα τὴν δύναμιν δείξῃ, ἐκ τῶν ἐπομένων ἐστὶ νοήσαι· πολλὰς γὰρ παρέσται νοήσαι καὶ θεωρησαι. Ἡ συκὴ, φησὶν, ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων.

Καὶ ἠπελθὼς τῇ Συναγωγῇ· *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα*. Οὕτω τινὲς ἠθέλησαν θεωρησαι· εὐρίσκεται δὲ μὴ συνάδοντα τὰ πράγματα τῇ προφῆσει· μετὰ γὰρ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μυριάδες ἐπίστευσαν ἀπὸ Ἰουδαίων· καὶ οὐκ ἤρμυσται τῷ, *Οὐκ ἐστὶ ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*, τὸ τοσοῦτος πιστεύσαι. Ἐπανάλαβε τὸ ῥῆμα· Εἰ κατὰ Ἰουδαίων ἀπεφῆναιτο καὶ κατὰ τῆς Συναγωγῆς, ὥστε μηκέτι καρπὸν ἐνεγκεῖν, καρποὶ δὲ τῆς Συναγωγῆς αἱ Ἐκκλησίαι, ἐχρῆν μετὰ ταύτην τὴν ἀπόφασιν μηδὲν πιστεύσαι Ἰουδαίων· οἱ δὲ πολλοὶ ἐπίστευσαν, ἄκουε τῆς Γραφῆς. Μία Πέτρου δημηγορία τρισχιλίου ἐσαγήνευσεν, ἀλλή αὐτοῦ διδασκαλία τετρακισχιλίου, καὶ ἦσαν ψυχὰς ὡς ἐπτάκις χίλιαι. Ἀλλαχοῦ δὲ, ὡς πρόεκοψεν ὁ λόγος, πολὺς ὄχλος τῶν Ἰουδαίων ὑπήκουσε τῇ πίστει. Εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ὑπήκουσαν πολλοί, καὶ χιλιάδες πολλοί, ἐπὶ τέλει δὲ εἰς τοσοῦτον παρῆλθεν ὁ λόγος παρὰ Ἰουδαίους, ὡς εἰπεῖν τοὺς ἀποστόλους τῷ Παύλῳ· *Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων*· εἰ οὖν μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων, εἰ οὖν μυριάδες ἐπίστευσαν, πῶς συνάδει τῇ ἀποφάσει ἡ ἀπόφασις; *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*; μετὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν μυριάδες ἠθύναν καρπῶν. Ἀλλὰ τὸ πᾶγμα ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν. Φεῦγε τὰς βεβιασμένας ἀλληγορίας· ἐστὶν ὅτε αὕτη ἡ Γραφὴ διδῶσιν ὀφθαλμοὺς εἰς θεωρίαν· ἐστὶν ὅτε αὕτη τροπολογεῖν διδάσκει. Ὅταν μόντοι γυμνῇ ἡ θεωρία ἡ ἱστορία προκρίνται, μὴ βιάζου τὰ ἀνέφικτα, ἀλλὰ λάμβανε τὴν ἀκρόασιν ἀκόλουθον. Σταυρὸς ἦν· τὸ πάθος ἐμελλεν ἐκφαίνειν. Ἰνα μὴ ἀσθενεῖς ἐπιγράψωσι τὴν οἰκονομίαν, ἐνδείκνυνται τὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀψύχον, καὶ φυλάττει τὴν μακροθυμίαν τοῖς μέλλουσιν ἔχειν ἐλπίδα σωτηρίας. Ἦδε γὰρ ὁ Σωτὴρ, οἱ δὲ σταυρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὑψωθῆναι αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, τοῦτο τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐσαγήνευσε. Διό φησιν· *Ἐγὼ ἐὰν ὑψωθῶ, τούτεστιν· Ἐὰν σταυρωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτὸν*. Πρόσπε; παρακαλῶ, τὸ, Ἰψωθῶ, τί ἐστίν; Ἐὰν μὴ αὐτὸς ἐρμηνεύσῃ τὸ ῥῆμα, οὐ δύναμαι στίσαι τὸ νόημα. Λέγει ὁ Σωτὴρ τῷ Νικοδήμῳ· *Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὅψωσεν τὸν ὄριν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολέται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον*. Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὅψωσεν τὸν ὄριν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω· ὅψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Τί βούλεται τὸ αἰνίγμα; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποτὶ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐγόγγυζεν ἐπὶ τῇ τροφῇ τοῦ μάννα, καὶ τὴν τροφὴν ταύτην τὴν ἐξ οὐρανοῦ δεδομένην παύσας, ἐπαθύμουν τραπέζης Αἰγυπτιακῆς, καὶ ἔλεγεν· Ἐμνησίσθημεν τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν, ὡς ἠσθίσαμεν ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ προαιμνήθησαν λέβητες Αἰγυπτιακοὶ τοῦ μάννα τοῦ οὐρανοῦ. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπειδὴ ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταφρονεῖται, ἀπαιτεῖται ἐπὶ τὸν λαὸν ὅφεις θανατοῦντας· ἐξῆλθον ὅφεις δάκνοντες, καὶ θάνατον παῖς ὄφεις ἐπάγοντες. Καὶ εἰκότως οὐκ ἄλλο ὅφριν ἀπεστάλη, οὐ λέων, οὐκ ἄρτος, ἀλλ' ὅφρις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τῷ ὄφρι εἶπεν ὁ Θεός, *Γῆν φάγη πᾶσας τὰς ἡμέρας*, ἀπαιτεῖται ὅφριν τοιοῦτον· κατὰ τὸν ἐσθιόντων μάννα καὶ γογγύζοντων, τὸν ἐσθιόντα καὶ μὴ γογγύζοντα. Ἀπέστειλεν ὄριν δάκνοντα· θάνατος τοῖς δῆγμασιν ἡκολούθει. Προσπίπτουσι τῷ Μωϋσῇ· προσπίπτει Θεῷ Μωϋσῆς· ὑποβάλλει Θεὸς φάρμακον τοῖς τραύμασι· καίτοι ἰδύνατο ἀπελάσαι τοὺς ὄφεις παρακαλούμενος· ἀλλὰ καὶ τὴν πληγὴν καταλιμπάνει, καὶ τὸ φάρμακον δίδωσι. Ποίησόν μοι ὄριν χαλοῦν, καὶ πῆξον αὐτὸν ἐπὶ ξύλου ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ κτερεῖς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ εἰπέ· [855] Ἐάν τις δηγῇ ὑπὸ ὄφρεως, ἔσθῃ καὶ προσχητῷ ὄφρι τὸν πατήγιμνον ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ πιστεύσας ῥήσεται. Ἀρα οὐκ ἦν δυνατόν φυγαδεύθῃναι τοὺς ὄφεις; οὐκ ἦν δυνατόν ἀπολέσθαι; οὐκ ἦν δυνατόν λόγῳ θεραπεῦσαι; Ἄλλ' ὥσπερ ἐδύνατο λόγος Θεοῦ εἰς πέτρας ἐκβαλεῖν ὕδωρ, ἕως δὲ εἶδεν ἡ πέτρα τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ, οὐκ ὑπήκουσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἰδύνατο τοὺς ὄφεις φυγαδεύσαι, ἀλλ' ἕως εἶδον οἱ ὄφεις τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ τὴν νεκροῦσαν τῶν δαιμόνων ταῖς δῆγματα, οὐκ ἠμείλυνον. Διὰ τί δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰκόνα τὸν ὄριν ἐποίησαν; τί ὁμοίον αἰών, καὶ ὄφρις; Ἰνα μνημονεύσῃς, ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους ἔχρηξεν ἡ πρὸς τινες ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὀρμωμένους, καὶ κατὰ τῆς

Ἰσραῆλ· στρατευμένους, πῶς ἀπὸ τοῦ ἐσταυρωμένου σωτηρίαν ἐκδέχῃ καὶ εὐλογίαν. Γίνεται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνμενος ἐπὶ ξύλου. Πρόσχημα ἀκριβὲς· ἐάν τις Ἰουδαίος, ἢ ἕτερος ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀρκάζων ἀπὸ τῆς Γραφῆς ῥήματα, καὶ κατὰ τῆς Γραφῆς ἐπιλέγων· Πῶς παρὰ τοῦ Κυρίου τοῦ ἐσταυρωμένου εὐλογίαν θέλετε, γράφοντος Μωϋσέως φανερώς, ὅτι Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνμενος ἐπὶ ξύλου; εἰπὲ αὐτῷ· Εἰ ἀνέγνως τὴν Γραφήν, ἐπίγνωθι· οὐ γὰρ ἡ ἀνέγνωσις ζητεῖται, ἀλλὰ ἡ γνώσις· καθὼς φησιν ὁ Φίλιππος· τῷ εὐνοούῃ· Ἀπὸ γε γινώσκεις ὁ ἀναγινώσκεις; Καὶ πῶς ὁ εὐγνώμων; Πῶς γὰρ ἂν, κύριε, ἂν μὴ τίς με δοθήσῃ; Ἐν εἰπῇ Πῶς; παρὰ τοῦ ἐσταυρωμένου εὐλογίαν ἐκδέχῃ; γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνμενος ἐπὶ ξύλου· εἰπὲ αὐτῷ· Πῶς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ παρὰ τοῦ θρασυ εὐλογίαν ἐδέξαντο, τοῦ Θεοῦ ἀπ' ἀρχῆς εἰρηκότος, Ἐπικατάρατος οὐδ' ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς; Καὶ ὁ ἔρις ἐπικατάρατος, καὶ ἐπικατάρατος καὶ ὁ κρεμάνμενος ἐπὶ ξύλου. Μὴ πρόσχημα τὴν τῶν ῥημάτων οἰκονομίαν, ἀλλὰ μάθη τὴν διαφορὰν. Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ ἐμελλε τὴν ἀποκατέστην τῷ κόσμῳ κατάραν εἰς αὐτὸν ἀναλαμβάνειν, κατὰ δὲ ἦν ἡ πρώτη, Ἦν εἰ, καὶ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀνέλαβε δὲ ταύτην τὴν ἀπόφασιν εἰς αὐτὸν (ὡς φησιν ὁ Ἀπίστολος· Ἡμεῖς ἐξηγήσαμεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γερόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν), προλαβὼν εἰκόνα τιθεῖσιν ἐν τῷ θρεῖ· καὶ εἰκότως ἐν τῷ θρεῖ. Ὅσπερ γὰρ ὁ χαλκὸς ἐκείνος ὄρις· ὅρις μὲν καὶ τύπον καὶ εἰκόνα θρασυ εἶχε, ἰὼν δὲ καὶ ποιητὴν ὄρις· οὐκ εἶχεν οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ φαίνεται ἐν σαρκὶ τῷ προσχέματι τῆς ἀμαρτίας· ἡ γὰρ πᾶρ αὐτῆς, ἀμα, καὶ; ἐγένετο πρὸς τοῦτο. Ἀναλαμβάνει οὖν τὴν ἀμαρτωλὸν σάρκα, καὶ οὐκ αὐτὸς ἀμαρτήσας, ἀλλὰ τοῦ κόσμου τὴν ἀμαρτίαν λαβὼν· Ἰδοὺ γὰρ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἀνέλαβε σάρκα, εἰκόνα μὲν σαρκὸς καὶ ἀληθινὴν φύσιν ἔχουσιν, ἀμαρτίνην δὲ σαρκὸς οὐκ ἔχουσιν. Ἀμαρτία γὰρ οὐκ ἐκοίτησε, φησὶν Ἡσαΐας, οὐδὲ δόλος ἐσθρέθη ἐν τῷ σπλάγματι αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἰδὲ ἐν τῷ θρεῖ, τοῦτο δόλος ἐν ἀνθρώπῳ· εἰς δὲ φησιν ἡ Γραφή περὶ τῶν ποιητῶν· Ἰδοὺ δασιδῶν ὑπὸ τῇ χεὶρὶ αὐτῶν· ὦν τὸ σπλάγμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· καὶ, Ἐν ταῖς ῥήσασιν αὐτῶν ἔδοκίμοσαν. Ὅσπερ οὖν, ἵνα πάλιν ἐπαναλάβω, ὁ ὄρις ἐκείνος εἶπε μὲν εἰκόνα καὶ μορφήν θρασυ, ἰὼν δὲ καὶ ποιητὴν ὄρις· οὐκ εἶχεν οὕτω καὶ τὸ σπλάγμα τοῦ Σωτῆρος εἶπε μὲν μορφήν ἀνθρώπου, ποιητὴν δὲ ἀνθρώπου οὐκ εἶχεν. Ἐτέρα δὲ πάλιν εἰκὼν· Ὅσπερ ἐκεῖ ἀλλοι μὲν οἱ δάκνοντες· δρεῖς, ἄλλοι δὲ ὁ ὑπὲρ αὐτῶν πάζων· δέον γὰρ ἵνα τῶν δακνόντων λαβὼν καὶ αὐτὸν σταυρωταί, οἱ μὲν δάκνοντες ἡφαιότο, ὁ δὲ μὴδὲν ἀμαρτίνην ἐσταυροῦτο. Ὁ δὲ μή τις κοινωνήσας τῇ φθορᾷ ἢ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἄλλων θρεῖν ὑπαίμενε τὴν ἐπὶ ξύλου πηλὴν, ἐπειδὴ εἰκὼν ἦν τοῦ Σωτῆρος, ὅτι πάντων ἀμαρτησάντων ἀνθρώπων οὐδεὶς τῶν ἀμαρτησάντων ὑπὲρ ἀμαρτωλοῦ σταυροῦται, ἀλλὰ ἀναμάρτητος. Ἐγὼ γὰρ τὴν θεωρίαν· μνησθῆναι τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς λεγομένης· πρὸς Νικόδημον· Καὶ καθὼς Μωϋσὴς ὤφθαλμος τὸν θρεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὠφθαλμὸς δεῖ τὸν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων [856] εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολέται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Οὕτως ὠφθαλμὸς δεῖ τὸν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καλὴν τὴν ῥήμα· ἐπειδὴ ἐνομισθὴ ταπεινώσεως εἶναι τὸ πάθος, ὁ Σωτὴρ ὠφθῆναι καλεῖ. Πᾶσα γὰρ ἡ οἰκουμένη σταυρῷ ὠφθῆναι, πᾶσα ἡ οἰκουμένη χαλὰν καίμενη διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ σταυροῦ ἀνωρθώθη. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, οὐπέρεκειν ἐν ἐσθῶσιν. Καὶ γὰρ κατὰ πόδας τὴν οἰκουμένην. Οὕτως εἶπεν, Ἐκτίσας. Τὸ πρῶτον ἐκτίσας, τὸ δεύτερον κατῶρθεωσεν. Οὕτως δεῖ ὠφθῆναι τὸν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολέται. Ἀναγκαῖον εἶναι μοι δοκεῖ τῆς ὠφθῆναι ταύτης μαρτυρα καλεῖται προφήτην τὸν φανερώς κηρύττοντα, ὅτι ὁ Θεὸς ὠφθῆναι. Ἀκούε τοίνυν τοῦ μακαρίου Ἡσαΐου τὴν ὠφθῆναι ταύτην κηρύττοντος. Εἰ γὰρ καὶ τὴ μάλιστα τρανῶς τὸ πάθος ἐκήρυξε λέγων· Ὡς πρόσβατον ἐπὶ σφαγῇ ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐνυπνίου τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀμνός· οὕτως τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αἶρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυράται· ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ὤλυνεν εἰς θάνατον· ἀλλ' ὅμως ἀλλαγὴ καὶ αὐτὸς τὸ πάθος· ὦφθῆναι καλεῖ. Τί γὰρ φησιν; Ὑμνεῖτε

τὸν Κύριον, αἰνεῖτε τὸ δόγμα αὐτοῦ, ἀπαγγέλλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, δεῖ ὠφθῆναι ἐκείνους. Ἀγαλλιάσθε καὶ ἐθραϊνέσθε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν Σιών, δεῖ ὠφθῆναι ὁ Ἄγιος Ἰσραὴλ, ἐν μέσῳ σου ὠφθῆναι. Ἄλλ' ἀνακύπτει πρὸς ταύτην αἰρετικὴ φωνή, καὶ λέγει· Εἰ καὶ ὠφθῆναι, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὠφθῆναι· γέγραπται γάρ· Διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ δόγμα τὸ ὑπὲρ πάντων δόγμα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντες γόνυ κλῖνῃ ἐκουσαντίν, καὶ τὰ ἔξῃς. Αἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας ἐπιφύονται τῷ κηρύγματι τῆς ἀληθείας. Ἀναγκαῖον δὲ παρὰ τῶν τούτων, μᾶλλον δὲ τοῖς τούτοις μὴ διδόναι συντόνας τὰς ἀποκρίσεις, ἀλλὰ πρῶτον ἀπατεῖν αὐτοὺς λόγον τῶν οἰκείων προλήψεων, καὶ τότε ἐπάγειν λύσιν τῶν ζητουμένων. Ἐπειδὴ λέγει, ὅτι Ὁ Πατὴρ αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ δόγμα τὸ ὑπὲρ πάντων δόγμα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, κ. τ. λ., πρῶτον μοι στήσων, πάλιν ἐστὶν τοῦτο τὸ δόγμα τὸ ὑπὲρ πάντων δόγμα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπλὴς· εἰπόντα ἀποφθασθαι, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀληθείας συνίστασθαι. Ὅταν ἐρωτήσῃ ὁ πονηρὸς· ἀνταρῶσιν δικαίᾳ λύε τὴν ἀποπὸν ἐρώτησιν. Ἐκείτω γὰρ ὁ Σωτὴρ στήσων, πῶς δὲ πρὸς τοὺς σχολιαῖς ἀποκρίνεσθαι. Ἐρώτησαν Φαρισαῖοι τὸν Σωτῆρα λέγοντες· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; εἰς σοὶ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δαίξει, ὅτι οὐδεὶς τὴν κακίαν κληροφορεῖν, ἀλλὰ ταῖς ἀτόποις ἐρωτήσεσι μὴ ἀποκρίνεσθαι, λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Ἐρωτῆσω ὑμᾶς λόγον ἑνα, ὃν εἰς εἰς μοι, κἀγὼ ἀποκρινομαι· Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἀπέκλεισε τοὺς πονηροὺς Ὁ θρασυδόμενος τοὺς σοφοὺς ἐκ τῆς πανουργίας αὐτῶν. Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; εἰς σοὶ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Καὶ ἐρωτηθεὶς οὐκ ἀποκρίνεται αὐτοῖς, ἀλλ' ἀντερωτᾷ· Ἐρωτῆσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἑνα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Προφήτης· Μετὰ ὅσπου ὀσιώθησιν, καὶ μετὰ ἀνδρὸς ἀδωῶν ἀδωῶς ἔσθῃ, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτοῦ ἔσθῃ, καὶ μετὰ στερεῶν διασπρέψῃς. Τοῦτο τὸ ῥήμα ἐνομισάν πολλοὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι πρὸς ἀνθρώπους. Ὁ Προφήτης λέγει τῷ Θεῷ ταῦτα, ὅτι Μετὰ δικαίου δικαιοσύνη, μετὰ ἀνδρὸς ἀδωῶν ἀδωῶς ἔσθῃ, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτοῦ ἔσθῃ, καὶ μετὰ στερεῶν διασπρέψῃς. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι Θεὸς διαλέγεται, ἐπάγει· Ὅτι οὐ λαὸν ταπεινὸν ὥσπερ, καὶ ὀφθαλμοὺς ὑπερηφάνους ταπεινώσει. Αἱ τὴν κακίαν τῶν Ἰουδαίων ἐβασάνειν ὁ Σωτὴρ τῇ σιωπῇ· κακία γὰρ οὐ κληροπορούμενη πλὴν βασανίζεται. Πρωτὴ θῆη πολλάκις, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο· ἐξήτησαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς φάσιν. Τοσοῦτον αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἐβασάνειν, ὡς εἰπεῖν αὐτῷ ποτε τοὺς Ἰουδαίους· Ἐως ποτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἶρεις; Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παρήγορα· καὶ ὅμως οὐκ ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ, Πολλάκις εἶπον ὑμῖν καὶ οὐκ ἀκούετε· τί πάλιν θέλετε ἀκοῦειν; Ὅρα πῶς τὴν βασανον αὐτῶν τῆς ψυχῆς ἐκήρυξεν· Ἐως ποτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἶρεις; οὐ σὺ εἶπας, Αἰτεῖτε, καὶ λήψετε· ἀκούετε, καὶ ἀνοίγησθε οὖν· ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε; [857] Ἀνέγνωτε τὴν Γραφήν, ἀλλ' οὐκ ἔγνωτε τὴν λέγουσαν· Ζητήσαντο μοι κακοί, καὶ οὐκ εὐρήσουσιν. ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ αὐτὸς ἐστὶ χαρακτήρ καὶ τοῦ λαλήσαντος διὰ τῶν Εὐαγγελίων, καὶ τοῦ λαλήσαντος διὰ τῶν προφητῶν, καὶ διὰ αὐτοῦ· ἐστὶν ὁ δὲ ἐκείνους λαλήσας καὶ διὰ τούτων, ὥσπερ ἐνταῦθα ἐρωτώμενος ὑπὸ Ἰουδαίων οὐκ ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ ταῖς ἀντερωτήσεσιν αὐτοῦ ἐδέσσει· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγει ὁ Θεὸς τῷ Ἰεζεκιήλ· Ὡς ἀνθρώπου, ἰδοὺ υἱοὶ τοῦ λαοῦ ἔρχονται πρὸς με ἐρωτᾶσιν λόγον· Ὡς ἔρη, εἰ ἀποκριθῆσθε μοι αὐτοῖς. Ὅρξ ἐν αὐτῶν χαρακτήρα· πλέτε ὅσαι βάσανοι, ὅσαι ἐρωτήσεις, πόσαι ἐξαιτήσεις, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο. Ὅπου δὲ εὐρήσκει ψυχὴν ἀπλήν καὶ πιστήν, φωτὸς γέμμενος καὶ ἀπλόγητος, οὐ μόνον ἐρωτηθεὶς κληροφορεῖ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐρωτηθεὶς διδάσκει. Ἀπῆλθε ποτε περὶ τὴν Σαμαρείαν ὁ Ἰησοῦς· εὐρήσκει γυναῖκα Σαμαρείτιδα ἐνέλωσαν ὕδωρ, καὶ λέγει αὐτῇ· Ἄς μοι κείν· ὁ χορηγὸς τῆς ζωῆς λέγει αὐτῇ· Ἄς μοι κείν· Ἐκάθῃτο περὶ τὸ φέρον, ἢ πηγὴ ἔκταν· πηγῆς. Ἔτα, καὶ συνήκον (τὸ γὰρ προκείμενον οὐ τὴν παρούσαν ἱστορίαν ἀνεκτίθει, ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἰδεῖν), ἠρώτησεν· Ἰδοὺ ἔστιν. Ἠρώτησεν αὐτὸν ζήτημα μετὰ Ἰουδαίων πολιτευόμενον καὶ Σαμαρειτῶν· ἐπειδὴ Σαμαρείται περὶ τὴν νῦν λεγομένην Νεφέ-

Et serpens maledictus est, et maledictus omnis qui pendet in ligno. Ne attendas verborum seriei, sed discere differentiam. Quia Servator repositam mundo maledictionem in se erat recepturus; prima vero maledictio erat, *Terra es, et in terram reverteris*, hanc vero sententiam in se Servator accepit, ut ait Apostolus: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): prius imaginem ponit in serpente, ac jure in serpente. Sicut enim ille serpens æneus faciem, formam et imaginem serpentis habebat, venenum vero et nequitiam serpentis non habebat: sic et Servator apparet in carne in similitudine peccati: hæc enim caro ante peccatrix erat. Assumit ergo peccatricem carnem, licet ipse non peccaverit, sed peccatum mundi assumpserit: nam *Ecce agnus Dei, qui tollis peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Sic et Servator assumpsit carnem, imaginem carnis et veram naturam habentem, peccatum vero carnis non habentem. Peccatum enim non fecit, inquit Isaias, *nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Quod enim est venenum in serpente, illud est dolus in homine: de quo ait Scriptura, de malignis agens, *Venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est; et, Linguis aris dolose agebant* (Psalm. 13. 5. et 9. 29). Sicut igitur, ut iterum resumam, serpens ille imaginem et formam serpentis habebat, venenum autem et malitiam serpentis minime: sic corpus Servatoris formam hominum habuit, nequitiam vero hominum non habuit. Altera autem rursus imago est: sicut serpentes alii quidem mordent, alius vero pro illis patitur; cum enim oportuisset unum ex mordentibus sumere, ipsumque crucifigi, mordentes quidem dimissi sunt, qui vero nihil peccaverat crucifixus est. Qui neque mordebat, neque consors erat corruptionis et exitii aliorum serpentum, ligno agitur, quia imago erat Servatoris: quoniam omnibus peccantibus hominibus, nemo peccatorum pro peccatore crucifigitur, sed ille qui impeccabilis est. Nosti speculationem: recordare vocis Christi Nicodemæ dicentis: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exaltari oportet Filium hominis* (Joan. 3. 14. 15). Pulchre dictum: quia passio, humiliatio esse putabatur, Servator eam exaltationem vocat. Totus quippe orbis cruce exaltatus est, totus orbis humi jacens, per œconomiam crucis correctus est. Ideo Dominus regnavit, *decorem indutus est* (Psalm. 92. 1). Etenim *correxerat orbem terrarum*. Non dixit, Creavit. Primo creavit, sed secundo correxit. Ita oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat. Necesse mihi videtur hujus exaltationis testem advocare prophetam clare prædicantem Deum exaltari. Audi ergo beatum Isaiam hanc exaltationem prædicantem. Etsi enim aperte passionem prædicavit dicens: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce: hic peccata nostra tollit, et pro nobis cruciatur: propter peccata populi mei veni ad mortem* (Isai. 53. 7. 4. 8): attamen alibi ipsam passionem vocat exaltationem. Quid enim dicit? *Cantate Domino, laudate nomen ejus: annuntiate in gentibus gloriam ejus, quoniam excelsa fecit. Exaltate et habitantini qui habitatis in Sion, quia exaltatus est sanctus Israel, in medio tui exaltatus est* (Id. 12. 5. 6). Sed huic voci obstitit hæretica vox, et dicit: Si exaltatus est, a Patre est exaltatus: scriptum est enim: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, etc.* (Philipp. 2. 9. 10). Semper inimici veritatis insurgunt contra predicationem veritatis. Operæ pretium autem est iis non breves proferre responsiones, sed prius ab illis rationem postulare præjudicæ opinionis aux, et postea questionum solutionem inducere. Quoniam dicitis, *Pater exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, etc.*; primo

mibi statue, quod sit illud nomen super omne nomen; non licet enim illud temere proferre, sed in rei veritate statuendum est. Cum malignus quispiam te interrogaverit, justa interrogatione absurdam solve interrogationem. Ostendit enim hodie Salvator quomodo oporteat obliquis illis respondere. Interrogaverunt Servatorem Pharisei dicentes, *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem* (Matth. 21. 23)? Servator vero ostendere volens non oportere nequitiae satisfacere, sed absurdis interrogationibus non respondendum esse, Phariseis dicit: *Interrogabo vos de re aliqua, quam si dixeritis, et ego respondebo vobis: Baptisma Joannis unde erat? ex celo, an ex hominibus* (Id. v. 24. 25)? Repressit improbos is, qui comprehendit sapientes in astu ia eorum. *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem?* Et interrogatus non respondet eis, sed vicissim interrogat: *Interrogabo et ego vos de re aliqua*. Ideo dicit propheta, *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris* (Psalm. 17. 26. 27). Hoc a Deo hominibus dictum esse multi putant. Hæc propheta Deo dicit, *Cum justo justificaberis, cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*. Ut vero discas hæc Deo dici, pergit: *Quoniam tu populum humilem saluum facies, et oculos superbiorum humiliabis* (Id. v. 28). Semper nequitiam Judæorum torsit Servator per silentium: nequitia enim cui non respondetur, magis cruciatur. Sæpe interrogatus est, et non respondit; percontati sunt Judæi, nec illis quidpiam reposuit. Eo usque Judæorum animos cruciavit, ut dicerent illi: *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Nec tamen respondit, nisi tantum: *Sæpe dixi vobis, et non audistis: quid iterum vultis audire? Vide quomodo audis sæpe cruciatum declaraverint: Usquequo animam nostram tollis? nonne tu dixisti? Petite, et accipietis; pulsate, et aperietur vobis; querite, et invenietis* (Matth. 7. 7)? Legistis Scripturam, sed non intellexistis dicentem: *Querent me mali, nec invenient* (Prov. 1. 28). Ut discas eundem esse characterem loquentis per evangelia, et prædicantis per prophetas, eundemque per illos et per hos loquutum esse: ut hic a Judæis interrogatus non respondit, sed aliis interrogationibus ipsos frenavit: sic et in Veteri dicit Deus Ezechiel: *Fili hominis, ecce filii populi veniunt ad me ad interrogandum sermonem: vivo ego, et respondebo illis* (Ezech. 20. 3). Vides eundem characterem: vide quot tormenta, quot interrogationes, quot petitiones, et non respondit: Ubi autem invenit animam simplicem, et fidellem, luce et simplicitate plenam, non modo interrogatus respondet, sed etiam non interrogatus docet. Abiit aliquando circa Samaritanam Jesus, invenit mulierem Samaritanam haurientem aquam, et dicit illi, *Da mihi bibere* (Joan. 4. 7). Qui vitam dat, dicit illi, *Da mihi bibere*. Sedebat ad puteum, fons supra fontem. Deinde, ut breviter dicam (nam propositum est non hanc explicare historiam, sed ad institutum reverti), rogavit eum illa: *ut veniret. Illum qui cum Judæis et Samaritanis versabatur interrogavit. Samaritani vero circa urbem, quæ nunc vocatur Neapolis, cultum suum habent; Judæi autem Jerusalem. Dicit ei Samaritana: Domine, patres nostri in hoc monte adoraverunt: quomodo dicant Judæi quia Jerusalemis oportet adorare* (Ibid. v. 20)? Vide animam discendi cupidam, mulierem miseram, virtute excelsam. Egressa est ad hauriendam aquam, et haurit ex fonte fluenti. Samaritani hic adorant, Judæi Jerusalemis: solve questionem. Dicit Servator: *Amen dico tibi, mulier, quia veniet hora, cum neque in monte hoc, nec Jerusalemis adorabunt Patrem* (Ibid. v. 21). Deus enim Spiritus est, id est, ubique est; et adorantes eum, in spiritu et veritate oportet adorare (Ibid. v. 24): non loco circumscribentes orationem, sed ubique celebrantes. Ut vero clare intelligere non potuit, quæ dicebat (mulieris enim mentem superabat), dicit ei

mellior: Scio quidem quod venit Messias, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, nos docebit omnia (Joan. 1. 25). Vide animam atque videret desiderium habentem. Judaei videntes non crediderunt: ipsa quod nondum videtur accipit. Ut vidit Christus mentem illam simplicem, ait, Ego sum qui loquor tecum (Ibid. v. 26). Quoties interrogarunt Judaei, et cruciati sunt? Quaequo animam nostram tollis (Id. 10. 24)? et non respondit. Illa dicit, Veni, et qui praedicabatur sese declaravit. Hoc est id quod dicitur: *perverse cogitationes separant a Deo; apparet autem tuis qui non increduli sunt erga illum* (Sap. 1. 3. 2).

3. Quoniam igitur docuit nos fons sapientiae, absurdas interrogationes aliis interrogationibus esse solvendas, haereticum interrogo, quid est illud, *Nomen super omne nomen*? Ut vis respondeat. Quid est hoc nomen? an Jesus? an Christus? an Servator? dic mihi nomen illud. Hoc primum status; ut cum divinum testimonium adduxero, prophetarum sententiam, apostolorum praedicationem, ne testimonium illud pervertas. Sed primo sententiam tuam statu: dic mihi, quod nomen putas esse super omne nomen. Sed quid faciam? in medio fidelium sum, et nolo inimicorum occasione suspensus reddere filios Ecclesiae. Explicemus igitur; et si quis adit inimicus, beneficium accipiat, statque ex inimico amicus, concors ex adversario: ne se victum putet, si vincatur a veritate, ne studeat malam reportare victoriam, sed curet bonam de se victoriam referri. Explicemus ergo rem, ut illi putant explicandam. Quod igitur dicit datum illi nomen, quod est super omne nomen? an quod Jesus vocatus sit? At sic ante illum vocatus est Jesus filius Nave. An quod Christus? Omnis rex et propheta christus est. Ita dicit David de Saule rege, etiam improbo; statim christa regium habuit. Suaevidelicubus quibusdam satellitibus suis, « Ecce dies, quam dixit Dominus, qui traderet inimicum tuum in manus tuas: percutite illum (1. Reg. 24. 5. 7); respondet David, Vivit Dominus: non inducam manum meam in illum, quia christus Domini est. » Neque unus tantum est christus, sed multi sunt: « Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari » (Psal. 104. 15); et Habacoc, « Egressus es in salutem, salutem populi tui, ut salvares christos tuos » (Habac. 3. 13). Quomodo ergo super omne nomen est? si enim ante illum aliud hoc nomen habuere, quomodo Pater dedit illi nomen quod est super omne nomen, aut quod illud nomen? an Salvator? At multi Salvatores sunt vocati. Recordare supradictorum: quodnam illud est super omne nomen? Sed quia non potes opportune respondere, vel scis quidem, sed callide occultas, jam disce: nomen saepe vocat Scriptura, Dei non appellationem, sed gloriam. Nomen Dei dicitur gloria Dei, ut cum mirabilia facit, nomen ex miraculo sortitur; ut dicit beatus propheta: « Ubi est qui dextera Moysen duxit? qui firmavit aquam ante faciem ejus, et eduxit populum suum in deserto, et fecit ipsi nomen (Isai. 63. 12. 13); » id est, famam; scilicet nomen ejus celebratum est. Et apud nos dicitur, nomine clarus homo, non quod nomen habet; omnes enim habent; sed quod nomen ejus ubique celebretur. Nomen vocat gloriam et famam ubique celebratam. Sic dicit Salomoni Deus: *Et feci tibi nomen, ut est nomen veterum regum* (1. Par. 17. 8). Sed non mutavit nomen ejus? nonne Salomon vocabatur? sed *Feci tibi nomen*, id est, famam, gloriam. Sic et hoc loco dicit, *Dedit illi nomen*; id est gloriam. Quam gloriam? Ne ego explicem, Paulum audi dicentem: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus*. Vides quomodo nomen dicat gloriam, adorationem orbis, et quod ubique ille glorificetur, et per totum orbem annuntietur. Etiam, inquiet ille, explicationem accepi: et ego non abisto. Pater dedit illi nomen. Vis, inquit, nomen intelligere appellationem? vis nomen intelligere gloriam? vis famam? vis celebritatem? Ego iterum ab illo non abisto: *Dens dedit illi nomen*, ideo ipsum superexaltavit. Necesse igitur est hoc perquirere: invenitur namque nomen illud quasi merces datum Servatori: dicit enim Paulus: *Quod sentitur in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen* (Philipp. 2. 5-9). Ostenditur autem hic, quod quia passus est, mercedem passionis accepit: quia humiliavit se usque ad mortem, ideo Deus illum exaltavit: illud enim, ideo, causam dicit ob quam illi gloriam affert. Haec gloria et exaltatio merces est passionis. Quis ergo passus est? quis accepit mercedem? Ne te sineret Paulus temere contra divinitatem insanire, statuit: *Et humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut hunc humiliavit semetipsum*. Primo hominem dixit,

et tunc gloriam accipientem. Attende diligenter: primo formam Dei dixit, *Cum in forma Dei esset*; deinde formam servi ostendit, *Formam servi accipiens*, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: ut ostenderet servi formam, hominem accipientem mercedem et nomen. Duo enim sunt. Quia Servator animam suam posuit (animam quippe habuit, cum totum hominem assumpsisset), mercedem accipit ipsa caro, quae Servatori Verbo ministravit, quod super omne nomen ministraret ei, et, *Ut omne genu flectatur Christo, caelestium, terrestrium et infernorum*. Aliud breviter dicam: si post crucem hanc accepit, et si, quia humiliavit semetipsum usque ad mortem, in mercedem ipsi Deus dedit nomen; si videatur illud nomen non habuisse ante crucem, ex gratia gloriam accepit. Mecum concertate: nam sententia subtilis et profunda est. Dicant: Quia passus est Christus. Legunt Apostolum nec intelligunt apostolicum dictum, quod quia passus est Christus, ideo Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum. Ante crucem mercedem accepit. Si ante crucem non adoratus videtur Unigenitus, nec Unigenito flectitur omne genu, vere mercedem, et quam non habebat gratiam, accepit. Si autem economia sive incarnatio ante crucem, passionem et exaltationem adorata reperitur, quomodo locum habebit vana illa loquacitas? Cur, miser, non cognoscis quae sit illa ante saecula dignitas, quae incarnationis forma? Gogita formam Dei, et formam servi; assumentem, et assumptam: ne confundas ordinem, ne destruas veritatem; imo ne a veritate destruaris. Ostendamus igitur, dum ante economiam omne genu flectatur, et adorandus sit Unigenitus, non a cruce accipiens, sed ante crucem et ante saecula habens adorationem. Quia enim dicit audi. Dicit ergo beatus Isaias: *Haec dicit Dominus: Ego sum Dominus Deus, et non est alius. Justus et Servator non est praeter me. Convertimini ad me, et salvabimini omnes ab extremo terrae: Ego Deus, et non est alius* (Isai. 45. 21. 22). Iterumque: *per semetipsum juravi, si exibat ex ore meo justitia* (Id. v. 23); *Ego Deus, non est alius. Justus et Servator praeter me non est. Ego Deus, et non est alius*. Ter resumit et dicit: *Convertimini ad me, per semetipsum juro, si exibat in ore meo justitia. Verba mea non avertentur*: id est, non in vanum accedet verbum meum: quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua jurabit per Deum verum (Id. v. 24). Omne genu, omnis lingua. Quis hoc dixit? Pater. Hoc enim vult haereticus, non ut Patrem colat, sed ut Filium gloria sua privet. A me autem fidei et ad Ecclesiam, et Pater haec dixisse, et Filius haec protulisse intelligitur, et Spiritus sanctus praedicatur. Haec theologice dixi: nulla est differentia. Declaravit enim, *Ego sum justus, et non est alius*. Quis ergo est qui haec dixit, iterum interrogentur. Sed quia contingit illos, ut olim Phariseos, dicere intra se: Si hoc dicamus, ita respondebit nobis; ne videar, fratres, vel ex me loqui, vel ex praedicta opinione temere quaedam proferre, ex ipsa prophetia Paulum testem adducam. Videamus Pauli hanc prophetiam, *Vito ego, per semetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu, et omnis lingua*; videamus, inquam, quo Paulus illam deducat. Scripsit ille Romanis, quia dissensio erat inter fideles ex Judaeis, et eos ex gentibus qui Christiani effecti fuerant (Rom. 14): et hi ex gentibus Christiani omnibus cibis indiscriminatum utebantur; qui vero ex Judaeis erant, et Christum volebant adorare, et Judaicos observare cibos. Altera pars alteri exprobrabat. Qui ex Judaeis erant, improperebant illis qui ex gentibus, quod legem non observarent; qui ex gentibus erant, improperebant illis qui ex Judaeis, quod non incederent secundum gratiam evangelii. Qui ex gentibus erant, dicebant Judaeis, Si lex est quae justificat, cur venit Christus? si vero Christus venit, cur relinquentes legem Christi, Judaicos ritus sequimur? Illuminati erant Romani Pauli doctrina dicentis: *Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est* (Gal. 2. 21). Persuasi ergo erant illi ex gentibus, sine Christo non posse salutem haberi, nec oportere Judaicos ritus servari. Invenit Paulus pugnam, invenit dissensionem, se medium inter pugnantem injicit, et duas partes solvit. Hic animam adhibe: primo Paulus non accusationem exigit ab omnibus, sed quod totum erat excogitavit; nempe praedictam opinionem difficile solvi, et consuetudinem vix tempore doli. Noluit cogendo Judaeos ut cibos illos comederent, illos avertere a fide, sed primo voluit fidem Christi radices ponere in illis. Quid ergo illi ex Judaeis Christiani? Ut viderent se redargui, quod nondum crederent in Christum, quod cibos observarent Judaicos, et abstinere a porcinis carnibus, ut morbum suum legerent, simularent ad nullas carnes comedere; sed olera edebant, ut abstinendo prorsus a carnibus veteris consuetudinis convictum obtegerent. Ingressus Paulus pugnam dirimit et ostendit, quinam recte sentirent, quinam infirmarentur, et ait: *Frates, illis quidem credit se manducare omnia* (Rom. 14. 2), ut Chri-

πολιν ἔχουσι τὴν προσκύνῃσιν. Ἰουδαῖοι δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα. Λέγει αὐτῷ ἡ Σαμαρεῖτις· Κύριε, αἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· πῶς λέγουσιν Ἰουδαῖοι, οἱ εἰς Ἱεροσόλυμα δεῖ προσκυνοῦν; Πλάττει ψυχὴν φιλομαθῆ, γυναικα οἰκτρὰν, ὤφλην δὲ τῇ δυνάμει. Ἐβήληθεν ἀντιλεῖν ὕδωρ, καὶ ἀντιλεῖ πηγῆς νάματα. Σαμαρεῖται προσκυνούσιν ἐνταῦθα· οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱεροσολύμοις· λύσον τὸ ζήτημα. Ὁ Σωτὴρ λέγει, οἱ Ἀμήν λέγω σοι, γόνται, οἱ ἔχει ὥρα, ἐν ᾗ οὐτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὐτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς πνεῦμά ἐστι, τοιτέστι, πανταχοῦ, καὶ τοὺς προσκυνούοντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖν δεῖ, οὐ τῶν περιγρόντας τὴν προσκύνῃσιν, ἀλλὰ πανταχοῦ ὁμνούντας. Ὡς οὐκ ἠδυνήθη νοῆσαι σαφῶς, δ' εἰπεν ὁ Σωτὴρ (ὕπερβάδων γὰρ τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν), λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ· Ὅλα μὲν οἱ ἐρχεται Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός· δεῖν ἔλθῃ ἑκάτερος, ἡμῶς διδάξει πάντα. Πλάττει ψυχὴν πρὸς τῆς ἡλικίας τὸν πόθον ἔχουσαν. Ἰουδαῖοι ἰδόντες οὐκ ἐπίστευσαν· αὕτη μνηδὲν θαυμάσιον ἐκδέχεται. Ὡς εἶδεν ὁ Χριστὸς ἀπλήν τὴν διάνοιαν, λέγει· Ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. Πόσα ἡρώτησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐδασανίσθησαν· Ἐως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη· αὕτη ἐν τῇ φωνῇ εἶπεν, οἱ Ἐρχεται, καὶ αὐτὸν εἰδείξεν ὁ κηρυχθεὶς. Τοῦτε ἐστὶ τὸ εἰρημένον· Σκολιοὶ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ· ἐμφανίζεται δὲ τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ.

Ἐπεὶ τοίνυν εἰδίδασκεν ἡμῶς ἡ πηγὴ τῆς σοφίας ἀντιερωντήσας λύειν τὰς ἀτόπους ἐρωτήσεις, ἐρωτῶ τὸν αἰρετικόν, τί ἐστὶ τοῦτο τὸ, Ὅνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; Ὡς θέλεις, αὐτὸ εἰπὲ. Τί ἐστὶ τὸ ὄνομα; οἱ Ἰησοῦς λέγεται; οἱ Χριστός; οἱ Σωτὴρ; εἰπέ μοι τὸ ὄνομα. Στήσων πρῶτον, ἵν' ὅταν τὴν μαρτυρίαν ἀγάγῃ τὴν ἐνθεον, προφητῶν δόξαν, ἀποστόλων κήρυγμα, μὴ παραγράφῃ τὴν μαρτυρίαν. Ἀλλὰ πρῶτον στήσων σου τὴν ἐννοίαν· εἰπέ μοι πόσον φρονεῖς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων. Ἀλλὰ τί ποιῶ; ἐν μέσῳ πιστῶν εἰμι, καὶ οὐ θέλω προφάσει τῶν ἐθνῶν κρεμάσαι τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναπτύξωμεν τοίνυν, καὶ εἰ τις πάρεστιν ἐχθρὸς, εὐεργετήσω καὶ γενέσθω φίλος ἀντ' ἐχθρόν, καὶ γενέσθω σύμφωνος ἀντ' ἐναντίον· μὴ ῥήτταν νομισάτω τὸ ἡτερόδοξον τῇ ἀληθείᾳ· μὴ σπουδασάτω νικῆσαι τὴν κακὴν νίκην, ἀλλ' ἡτεροθῆναι τὴν καλὴν ἤταν. Ἀναπτύξωμεν ἡμεῖς τὸν λόγον, καθὼς ὁνοῦνται. Ποῖον λέγεις ὄνομα αὐτῷ χειραρίσθαι τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; οἱ Ἰησοῦς ἐκλήθη; Ἐκλήθη πρὸ αὐτοῦ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ. Ὅτι Χριστὸς ἐκλήθη; Πᾶς βασιλεὺς καὶ προφήτης χριστός. Οὕτω ἐστὶν Δαυὶδ περὶ Σαουλ τοῦ βασιλέως, καίτοι πονηροῦ ὄντος, ἀλλ' ὁμῶς; [854] χρίσμα εἶχε βασιλικόν. Συμβουλευόμενος παρὰ τινῶν τῶν αὐτοῦ δορυφόρων· Ἰδὸν ἡμέρα, ἡ εἰς Κύριον παραδοῦναι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖρας σου, πάταξον αὐτόν· λέγει Δαυὶδ· Ζῇ Κύριος, οὐ μὴ ἐπαράγῃ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, οἱ χριστὸς Κυρίου ἐστὶ. Καὶ οὐχ εἰς μόνος χριστός; ἀλλὰ καὶ πολλοί. Μὴ ἀπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρῶσθε· καὶ ὁ Ἀμβακούμ, Ἐβήληθες εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου τοῦ σῶσαι τοὺς χριστοὺς σου. Πῶς οὖν ὑπὲρ πάντων ὄνομα; εἰ γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἄλλοι εἶχον τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὲρ πάντων ὄνομα ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὁ Πατήρ, ἡ πῶς ὄνομα; οἱ Σωτὴρ ἐκλήθη; Ἐκλήθησαν Σωτῆρες πολλοί. Μνησθῆτι τῶν προειρημένων· πόλον τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις καίρῳ ἀποκρίνασθαι, ἡ εἰδὼς κακουργεῖται καὶ θέλων κρύπτει, μάνθανε· Ὅνομα καλεῖ ἡ Γραφὴ πολλάκις Θεοῦ ὁ προσγορητὴν, ἀλλὰ τὴν δόξαν· ὄνομα λέγεται Θεοῦ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅλον ἐταν ποιῆση θαυμάσια, ὄνομα γίνεται αὐτῷ ἀπὸ τοῦ θαύματος· καθὼς λέγει ὁ μακάριος Προφήτης· Πού ἐστιν ὁ ἀναγάρων τῇ δεξιᾷ τὸν Μωϋσῆν, Κατίσχυεν ὕδωρ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξήγαγε τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ὄνομα, ἀνελ τοῦ, φήμην· τοιτέστιν, Ὀνομαστὸς ἐγένου. Καὶ ἐπ' ἡμῶν λέγεται τοῦτο, Ὀνομαστὸς ἄνθρωπος, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὄνομα ἔχειν (πάντες γὰρ ἔχουσιν ὀνόματα), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀνομάζεσθαι πανταχοῦ. Ὀνομα καλεῖ τὴν δόξαν καὶ τὴν φήμην τὴν λαλουμένην πανταχοῦ. Οὕτω λέγει τῷ Σολομῶντι ὁ Θεός· Καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα, καθὼς τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων τῶν βασιλέων. Ἀλλ' οὐ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἡλάξεν,

οὐ Σολομὼν ἐλέγχο, ἀλλὰ, Ἐποίησά σοι ὄνομα, τοιτέστι, φήμην, δόξαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει· Ἐδωκεν αὐτῷ ὄνομα, τοιτέστι, δόξαν. Καὶ τίς ἡ δόξα; Ἴνα μὴ ἐγὼ ἐρμηνεύσω, ἔκωκε αὐτοῦ Παῦλος λέγοντος· Ἴνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνων κάμψῃ ἐκουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πάντα γλῶσσαι ἐξομολογήσεται, οἱ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ὅρᾳς οἱ ὄνομα τὴν δόξαν εἶπε, τὴν προσκύνῃσιν τῆς οἰκουμένης, τὸ πανταχοῦ αὐτὸν δοξάζεσθαι, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ περιεργάλλεσθαι. Ναί, φησὶν, ἐδεξάμην τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι, οἱ Πατὴρ αὐτῷ ἔδωκε τὸ ὄνομα. Θέλεις, φησὶ, τὸ ὄνομα νοῆσαι προσγορίαν; θέλεις νοῆσαι τὸ ὄνομα δόξαν; θέλεις φήμην εἰπεῖν; θέλεις εὐκλειαν; Ἐγὼ τίως ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι· Ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός ὄνομα, διὸ καὶ ὁ Θεός αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ἀναγκαῖον τοίνυν ζητῆσαι· εὐρίσκειται γὰρ τὸ ῥῆμα, ὥστερ μισθὸς δούλης τῷ Σωτῆρι· λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τοῦτο φρονεῖσθαι ἐν ὕμνῳ, δὲ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀραγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐδρεθὲς ὡς ἄνθρωπος· ἐταπείνωσεν αὐτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεός αὐτόν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Δεικνύεται ἐνταῦθα, οἱ ἐπειδὴ ἐπαθε, μισθὸν ἔλαβε τοῦ πάθους· ἐπειδὴ ἐταπείνωσεν αὐτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεός αὐτόν ὑπερύψωσε· τὸ γὰρ, διὸ, αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐπάγει αὐτῷ τὴν δόξαν. Ἡ δόξα αὐτῇ καὶ ἡ ὕψις μισθὸς τοῦ πάθους. Τίς τοίνυν ὁ παθών; τίς ὁ λαβὼν τὸν μισθόν; Μὴ συγχωρήσῃ σοι Παῦλος ἀπλῶς κατὰ τῆς θεότητος μαίνεσθαι, ἐπήγαγε· Καὶ ἐταπείνωσεν αὐτὸν γενόμενος ὑπὲρ ἄλλους μέχρι θανάτου, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐδρεθὲς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν αὐτόν. Πρόσχευ ἀκριβῶς· Πρῶτον εἶπες μορφῇ Θεοῦ, οἱ Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων· εἰτα εἰδείξ μορφῇ δούλου, Μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐδρεθὲς ὡς ἄνθρωπος, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ δούλου μορφήν, τὸν ἄνθρωπον, λαμβάνοντα μισθόν καὶ τὸ ὄνομα. Δύο γὰρ εἰσιν· Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἔθηκε (ψυχὴν γὰρ [859] εἶπεν, ἐπειδὴ δόλῳ κληρον ἄνθρωπον ἀνέλαβε), λαμβάνει μισθόν αὐτῇ ἡ σὰρξ ἡ τῷ Σωτῆρι Λόγῳ διακονησαμένη, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα διακονηθῆναι, καὶ Ἴνα πάντων γόνων κάμψῃ τῷ Χριστῷ ἐκουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Ἐτερον δὲ σύντομον ἐρῶ· Εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε ταῦτα, καὶ εἰ, ἐπειδὴ ἐταπείνωσεν αὐτόν μέχρι θανάτου, ἀμειβόμενος αὐτόν ὁ Θεός ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα, εἰ φαίνεται τοῦτο τὸ ὄνομα μὴ ἔχων πρὸ τοῦ σταυροῦ, κατὰ χάριν ἔλαβε τὴν δόξαν. Συναγνίσασθέ μοι· τὸ γὰρ νόημα λεπτόν καὶ βαθύ. Λέγουσιν, οἱ Ἐπειδὴ ἐπαθεν ὁ Χριστός. Ἀναγινώσκουσιν τὸν Ἀπόστολον, μὴ νοούντες τὸ ἀποστολικόν, οἱ ἐπειδὴ ἐπαθε, διὰ τοῦτο αὐτόν ὁ Θεός ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνων κάμψῃ ἐκουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Πρὸ τοῦ σταυροῦ μισθὸν ἔλαβεν. Εἰ πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐ φαίνεται προσκυνούμενος ὁ Μονογενὴς, καὶ οὐ φαίνεται πᾶν γόνῳ κάμπτων τῷ Μονογενεῖ, ἀληθῶς μισθὸν ἔλαβεν, ἦν οὐκ εἶχε χάριν ἐξέξωτο· εἰ δὲ εὐρίσκειται καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὶν πάθῃ, καὶ πρὶν ὠφθῆ, ἡ οἰκονομία ὑπὸ πάσης κτίσεως προσκυνουμένη, ποῖαν ἔχει χάριν ἡ μεταβολογία; Διὰ τί, ἀθλίαι, οὐ γνωρίζεις, τί μὲν τὸ προαιώνιον ἀξίωμα, τί δὲ τὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σχῆμα; Νόησον μορφῇ Θεοῦ, καὶ μορφῇ δούλου, τὴν μὲν λαμβάνουσαν, τὴν δὲ ἀναλφθεύσαν· μὴ συγχέῃ τὴν τάξιν, μὴ ἀφανίσῃ τὴν ἀλήθειαν· μᾶλλον δὲ μὴ ἀφανίζου ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Δεικνύμεν τοίνυν, εἰ πᾶν γόνῳ κάμπτει, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας προσκυνητὸς ἐστὶν ὁ Μονογενὴς, οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ λαβὼν τὸ προσκυνεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἔχων τὴν προσκύνῃσιν. Ἴν' ἂν φησὶν, ἄκουε. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαίας· Τὰς λέγει Κύριος· Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος δικαίος καὶ σωτὴρ, οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ. Ἐπιστράφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε πάντες ὁ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Ἡ αὕτη ἀκολουθία· Κατ' ἐμᾶντοῦ ὁμνῶν, εἰ μὲν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου

δικαιοσύνη· ἐγὼ θεός, οὐκ ἔστιν ἄλλος. Δίκαιος καὶ σωτὴρ, κατὰ ἑμοῦ οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ θεός, καὶ πάλιν οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τρίτον ἀναλαμβάνει καὶ λέγει· Ἐπιστρέφεται πρὸς με· κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, εἰ μὲν ἐξελεῖσθαι ἐκ στόματός μου δικαιοσύνη. Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφῆσονται· ἀντὶ τοῦ, διὰ κινήσε μου προσέρχεται λόγος μου· ὅτι ἔμοι κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὁμῶται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πᾶν γόνυ, πᾶσα γλῶσσα. Τίς ὁ τοῦτο εἰρηκώς; Ὁ Πατήρ. Τοῦτο γὰρ θέλει ὁ αἰρετικὸς, οὐχ ἵνα τὸν Πατέρα τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα τὸν Υἱὸν τῆς δόξης τῆς οικίας στερήσῃ. Παρ' ἔμοι δὲ τῷ πιστῷ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ Πατὴρ νοεῖται τὰυτα εἰρηκώς, καὶ ὧς ταῦτα λέγων νοεῖται, καὶ Πνεῦμα ἅγιον κηρύττεται. Ταῦτα ἰδεολόγουν, καὶ οὐκ ἔστι διαφορά. Παρέστησε γάρ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι δίκαιος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ταῦτα λέγων, τίως ἐρωτηθῶσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει αὐτοὺς κατὰ τοὺς Φαρισαίους εἰπεῖν ἐν αὐτοῖς· Ἐάν εἴπωμεν τόδε, τότε ἀποκρίνεται ἡμῖν ἵνα τοῖνυν, ἀδελφοί, μήτε αὐτοὺς δόξω λέγειν ἅπ' ἑμαυτοῦ, μήτε τῇ θιασῶν τῇ πεφαντασμένῃ· ἐπιτρέψω ἀπλῶς φθέγγεσθαι, ἐξ αὐτῆς παραστήσω τῆς προφητείας ταύτης Παῦλον μάρτυρα. Ἰδωμεν Παύλου ταύτην τὴν προφητείαν τὴν, Ζῶ ἐγὼ, κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἔμοι κάμψαι πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα· Ἰδωμεν Παῦλος πού ἐξέβαλεν· Ἐπέστειλὲ ποτε Ῥωμαίοις· διαφορὰν εἶχον πρὸς ἀλλήλους οἱ πιστεύσαντες οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοί· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανὸν μετελάμβανον πάντων τῶν βρωμάτων ἀδιαφόρως· οἱ δὲ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστὸν ἐβούλοντο προσκυνεῖν, καὶ Ἰουδαϊκὰ παρατηρεῖσθαι βρώματα. Ἀνείδιξε τὸν ἑταρον μέρος τῷ ἐτέρῳ· οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ὠνείδισον τοῖς ἐξ ἐθνῶν, ὡς μὴ φυλάττουσι τὸν νόμον· οἱ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ὠνείδισον τοῖς ἀπὸ Ἰουδαίων, ὡς μὴ στοιχοῦσι τῇ χάριτι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκεῖνοι οἱ ἀπὸ Ἑλλήνων ἔλεγον τοῖς Ἰουδαίοις· Εἰ ὁ νόμος ὁ δικαῖος, Χριστὸς τί ἦλθεν; εἰ δὲ Χριστὸς ἦλθε, τί καταλιπόντες τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, [860] Ἰουδαίκοις ἔθετον ἀκολουθεῖτε; Πεφωτισμένοι ἦσαν τῇ Παύλου διδασκαλίᾳ Ῥωμαῖοι τοῦ λέγοντος· Εἰ γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοσύνη, ἀρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανε. Πεπεισμένοι οὖν ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν, ὅτι ἄνευ Χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι, καὶ οὐ δεῖ Ἰουδαίους τύπους φυλάττειν. Εὖρος Παῦλος μάχην, εὐρίσκει τὴν στάσιν· μέσον ἑαυτὸν ἐμβάλλει τῶν μαχομένων, καὶ διαλύει τὰ δύο μέρη. Καὶ σκόπει· Πρῶτον Παῦλος οὐ δὲ ἀκριβὲς ἀπαιτεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐκνεύσας· ὅτι ἡ πρόληψις δύσκολός ἐστι, καὶ ἡ συνήθεια μόλις χρόνῳ ἀφανίζεται. Οὐκ ἠθέλησε προφάσει τοῦ ἀναγκάζειν Ἰουδαίους τρώγειν βρώματα, ἀποτρέψειν αὐτοὺς ἐκ τῆς πίστεως, ἀλλὰ πρῶτον ἠθέλησε ριζωθῆναι τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς. Τί οὖν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων γενόμενοι Χριστιανοί; Ὡς ἔβλεπον αὐτοὺς ἐλεγχομένους, ὅτι οὐδέπω ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν παρατηρούμενοι βρώματα Ἰουδαϊκὰ, καὶ βουλόμενοι ἀπέχεσθαι κρεῶν χοιρείων, θέλοντες σκεπάζειν τὴν νόσον αὐτῶν, προσκοιμήθησαν μὴ δὲ ὧς ἐσθλὴν κρέα, ἀλλ' ἡσθίον λάχανα, ἵνα τῷ μὴ τρώγειν ὧς κρέα κρυβῇ ὁ ἐλεγχος τῆς ἀρχαίας συνηθείας. Εἰσελθὼν ὁ Παῦλος λύει τὴν μάχην, καὶ δεικνύσι τινες μὲν καλῶς φρονοῦσι, τινες δὲ ἀσθενοῦσι, καὶ λέγει· Ἀδελφοί, Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὡς Χριστιανὸς, ὡς πιστός· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθλῆι. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, εἰδὼς ὅτι πάντα τῇ πίστι καθαίρεται, ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐδὲν ἀκύβητον μετὰ εὐχαριστίας λαμ-

βανόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ. Ὁ δὲ ἀσθενῶν· ἀσθενεῖται καλεῖ τὸ εἶναι τῇ Ἰουδαίᾳ συνήθειᾳ ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθλῆι. Ἐνέμισαν πολλοὶ τὰ βήματα ταῦτα περὶ ἀσκητῶν εἰρησθα· καὶ περὶ τῶν ἀδιαφόρως ἐσθίωντων· οὐκ ἂν ἔξ ἐς τοσαύτην ἐκωλύσθησαν ἡ ἀγία γλῶσσα ἀποπον ἀκολουθεῖν. ὥστε ἀσθενεῖς καλέσει τοὺς ἀσκητάς, πιστοὺς δὲ τοὺς ἐσθίοντας πάντα· ἀλλὰ πρὸς διαφορὰν τῶν παραιτούμενων τὰ βρώματα τὰ Ἰουδαϊκὰ, καὶ πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἀδιακρίτως πάντα μεταλαμβάνοντων λέγει· Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα ὡς Χριστιανός, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθλῆι. Πλὴν καταστέλλει τὴν μάχην. Ἐδειξε μὲν τὴν διαφορὰν, ὅτι τοῦτο πίστεως, ἐκείνο δὲ ἀσθενείας· δεῖ δὲ ἡλεγε, συνήγαγεν εἰς φιλίαν. Πλὴν ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθλοτά μὴ κρινέτω· ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων μὴ κρινέτω τὸν ἀπὸ Ἑλλήνων, ὅτι τρώγει παρὰ τὸν νόμον Μωυσέως. Καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθλοτά μὴ ἐξουθενεῖτω· ἐξουθενῶν γὰρ αὐτοῦ. Οὐκ ἐγένεσθε Χριστιανοί, οὐδέπω ἐπιστεύσατε. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθλοτά μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ θεός γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἶ ὁ κριτὴρ ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅρα τὸ θαυμαστόν, πῶς ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐπιστοιμίζει τὴν μάχην, καὶ δεικνύσιν Ἰουδαίους, ὅτι χρεῖαν ἔχουσι διορθώσεως. Σὺ τίς εἶ ὁ κριτὴρ ἀλλότριον οἰκέτην; Ταῦτα λέγει τῷ ἀπὸ ἐθνῶν γενόμενῳ Χριστιανῷ· Σὺ τίς εἶ ὁ κριτὴρ ἀλλότριον οἰκέτην; Ἀλλότριον λέγει, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸν νόμον ἰδοῦναι εἶναι. Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἡ κρίσις· σταθίσεται δὲ· δυνατός γὰρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Ἐκαστε τὴν μάχην, καὶ πάλιν εἰσάγει τὴν εἰρήνην· ὥστε Σὺ τίς εἶ ὁ κριτὴρ ἀλλότριον οἰκέτην; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἡ κρίσις· δυνατός γὰρ ὁ θεός στήσαι αὐτόν. Ὅστε δὲ μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, δὲ δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Τί ἐστίν, Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν; Ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις οἱ μὲν καθόλου ἀπέχοντα βρωμάτων, φέρε εἶπαι γεμῶν, οἱ δὲ κατὰ φανερὰς· ἡμέρας τὸ σάββατον μόνον τιμῶσι, λέγει· Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, φυλάττων τὸν νόμον· δὲ δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Εἰτα, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. [861] Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει. Βλέπει πῶς πύζει τὴν μάχην· Σὺ τίς εἶ ὁ κριτὴρ ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅστε ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθλοτά μὴ κρινέτω, καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθλοτά μὴ ἐξουθενεῖτω. Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα πρόσχε· Κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἔμοι κάμψαι πᾶν γόνυ. Καταστέλλει τὴν μάχην τοῖνυν τῶν μαχομένων· λέγει, Σὺ τίς εἶ ὁ κριτὴρ ἀλλότριον οἰκέτην; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Πόθεν τοῦτο; Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἔμοι κάμψαι πᾶν γόνυ. Ὅστε, Σὺ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἔμοι κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πρὸς ταῦτα εἰρηται, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε μισθὸν τοῦ προσκυνεῖσθαι, πῶς οἱ προφῆται πρὸ τοῦ σταυροῦ τὸν προσκυνῶν ἐκέρυξαν; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκούντω; εἰρησθῶ ἵνα καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία σφραγίσῃ τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν, καὶ κοινή πάντες δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

alianna, ut illis : qui autem infirmus est olera dicit. Alius credit se omnia edere posse, sciens omnia file purgari, Quia omnia creatura Deo bona est, inquit Apostolus, et nihil reprobandum, quod cum gratiarum actione percipitur : satisficitur enim per verbum Dei (1 Tim. 4. 4. 5). Qui autem infirmus est : infirmitatem vocat Judaici ritus observationem : qui autem infirmus est, olera manducat. Putarunt multi hæc de ascetis dici, et de illis qui indiscriminatim manducabant : at non in tam absurdum sancta illa lingua decessisset sententiam, ut infirmos vocaret ascetas, et fideles eos qui omnia comederent; sed illud dicit ad differentiam eorum qui cibos Judaicos recusarent, et eorum qui indiscriminatim omnia comederent. Alius quidem credit omnia posse comedere, utpote Christianus, alius infirmus olera manducat. Verum Paulus litem sedat; differentiamque ostendit, illud fidei, hoc infirmitati adscribens. Cum autem arguit, ambo ad amicitiam reducit. Ceterum qui non manducant, manducantem non judicat (Rom. 14. 5); id est, qui ex Judæis est, non judicat eum qui ex gentibus est, quod comedit præter legem Moysis. Is qui manducat, non manducantem non spernat : illos enim spernebant. Non facit exis Christiani, non credidistis. Qui manducat, non manducantem non spernat : Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui judicas alienum servum (ibid. v. 4)? Vide rem mirabilem, quomodo eadem opera et pugnam sedet, et Judæis ostendat, si eos correctione opus habere. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Hoc dicit ei qui ex gentibus Christianus factus est : Tu quis es, qui judicas alienum servum? Alienum dicit, quia sub lege videbatur esse. Dom no ivo stat aut cadit : subit autem : potens est enim Deus statuere illum. Sic de illis qui adhuc iudaizabant : stabili autem ;

potens est enim Deus statuere illum. Pugnam comescant, et rursus pacem inducit. Itaque Tu quis es, qui judicas alienum servum? Domino ivo stat aut cadit : potens est enim Deus statuere illum. Itaque alius quidem judicat diem inter diem; alius autem judicat omniem diem (id. v. 5). Quid est, alius judicat diem inter diem? Quia inter iudaeizantes alii quidem omnino abstinent a cibis, verbi gratia, a sultis caribus; alii vero inter dies conspicuos solum sabbatum honorant, dicit, Alius diem inter diem judicat, legem servans; alius autem judicat omnem diem. Deinde, Qui sapit diem, Domino sapit (id. v. 6); et qui non sapit diem, Domino non sapit. Et qui manducat, Domino manducat : et qui non manducat, Domino non manducat. Vide quomodo pugnam comescant. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Itaque qui non manducat, manducantem non judicat, et qui manducat, non manducantem non spernat. Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Hic attende. Per memetipsum iuro qui mihi curvabitur omne genu. Sed ergo litigantium pugnam : dicit, Tu quis es, qui judicas alienum servum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Unde hoc? Scriptum est enim : Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu. Itaque tu, cur judicas fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim : Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum. Ad hæc dictum est, si post crucem in mercedem accepit ut adoraretur, quomodo prophetæ ante crucem adorandum adoraverunt? Sed hæc quidem satis sunt, ut et Spiritus doctrina mentem nostram obsignet, et omnes simul gloriam referamus Patri et Filio et Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO DECIMO CONTINENTUR.

PREFATIO ad Homilias Chrysostomi in duas ad Corinthios epistolas. 5-10
S. JOANNIS CHRYSOSTOMI Homilie XLIV in primam ad Corinthios Epistolam. 9-10
ARGUMENTUM Epistolæ primæ ad Corinthios. — Corinthii dignitas. 9-12
HOMILIA I ex cap. I. — Pauli modestia. Ecclesiæ unitas. Gratia Dei querenda non humanum. Humilitas commendatur. 11-16
HOM. II ex eodem capite. — Gratia Deo agendam. Deo vocanti obtemperandum. Nemo natura bonus vel natura malus. 17-23
HOM. III ex eodem capite. — Increpationes sensum et moderate fieri oportet. Paulus non præferi se Petro. Disputatio circa Paulum et Platonem. Apostolorum victoria mirabilis; exemplo magis quam philosophia prædicandum. 21-30
HOM. IV ex eodem capite. — Ratiocinatio ea quæ fidei sunt sæpe labefactatur. Christus per contraria persuadet, quomodo. Socrates coactus civitatem bibit; martyrum cruciatas. Protagoras et Theodorus athei. Quomodo Græci de fide sunt imbuendi. 29-40
HOM. V ex eodem capite. — Ex gratia divina apostoli orbem converterunt. Contra theatrorum spectacula. 39-48
HOM. VI ex capite II. — Cur non omnes homines credant. 47-53
HOM. VII ex eodem capite. — Sapientia philosophorum exterorum stultitia erat. Multi Scripturæ sacræ libri perdit. Christi doctrina ex miraculis et ex prædictionum eventibus assensit. 51-68
HOM. VIII ex cap. III. — Qui signa facit potest esse carnalis. Numquam de salute desperandum. 67-76
HOM. IX ex eodem capite. — Peccatorum supplicium siem non habet. Peccati descriptio; avari imago. 73-83
HOM. X ex cap. III et IV. — Quomodo Paulus in arguendo fornicario procedat; mori huic mundo quid sit. Externa sapientia reprobatur. Fastus sacerdotum reprimitur. Pecuniarum usus quia esse debeat. 81-88
HOM. XI ex cap. IV. — De aliis non iudicandum est. Homines quam falluntur in iudiciis. Fornicationis spiritus exerceat. Pecuniarum amor quanta mala pariat. 87-96
HOM. XII ex eodem capite. — Arrogantia malum. Pauli prudentia. Hominum laudes non querendas, sed Dei. Theatrorum ratio; hippodromus et pugnae ferarum quales. Nuptiarum ritus describitur et damnatur. Laganina et crepitacula superstitiosa; alique superstitiones. Prædicarum usus. 95-108
HOM. XIII ex eodem capite. — Christum imitari possumus; Chrysostomo plauditur; Pauli et ipsius virtutum descriptio. Pecunie non male, si bene illis utamur. 107-114
HOM. XIV ex eodem capite. — Paulus igne ardentior. Regnum cælorum quomodo acquirendum. Virtus non est aspera. Pecuniarum cupiditas quanta inducat mala. 113-123
HOM. XV ex cap. V. — Cum publico fornicatore quomodo agat Paulus. Christianus omne tempus dies festus est. Pauli prudentia. Avaritia vetus fermentum quomodo. Ele-

mosynæ bona. 121-150
HOM. XVI ex cap. V et VI. — Contra maledicos. Pecuniarum amor omnia subvertit. Qui egenis non eleemosynam erogat, in gehennam mittitur. 129-140
HOM. XVII ex cap. VI. — Resurrectio futura probatur. 150-146
HOM. XVIII ex eodem capite. — Facultatem non peccandi habet homo. 145-153
HOM. XIX ex cap. VII. — Conjugii iura. In iis, quæ ad Christum spectant servus et liber parcs sunt. Iudicæ malum. 151-160
HOM. XX ex cap. VIII. — De idolothytis. Fastus humanus nihil est. 150-170
HOM. XXI ex cap. IX. — Paulus cur seipsum hœdet. Pauli sapientia. Contra avaros. Eleemosyna largiter danda; Antiochenæ ecclesiæ redditus in pauperes effusi. 160-180
HOM. XXII ex eodem capite. — Paulus quanta fecerit pro aliorum salute. Voluntas brevis est, dolor hinc pariter perpetuus. 181-188
HOM. XXIII ex cap. IX et X. — Poenæ futuræ erunt æternæ. Poenitentia vis in hac vita, inutilitas in altera. 187-192
HOM. XXIV ex cap. X. — Cor, oris Christi sanctitas et victus. 197-206
HOM. XXV ex cap. X et XI. — Præclarum nihil est, nisi aliis sit utile. Pauli magnitudo animi. 205-212
HOM. XXVI ex cap. XI. — Uxor et vir non debent alter alterius expectare virtutem ad philosophandum; uxorem verberare turpissimum est. Philosophi dictum de uxore convivante. 211-224
HOM. XXVII ex eodem capite. 225-233
HOM. XXVIII ex eodem capite. — Conscientie puritas communicanti necessaria. Moralis exhortatio; incus immoderatus vitandus; Jobi patientia describitur. 231-240
HOM. XXIX ex cap. XII. — Spiritus sancti dona causa schismatis. Contra Pneumatomachos. Dei dis; eussio non nimis examinanda. Divitiæ fluxæ. 230-250
HOM. XXX ex eodem capite. — Ecclesia corpori humano comparatur. Viduæ in ecclesia. Pecuniæ; erocula. 249-258
HOM. XXXI ex eodem capite. 257-264
HOM. XXXII ex cap. XII et XIII. — Plures prophetæ erant in Ecclesia Christi quam in lege veteri. Charismata seu dona nihil prosunt sine bona vita. Caritas ab omni pernicie libera. Paulus aliquando coactus gloriatur. 263-276
HOM. XXXIII ex cap. XIII. — Caritas a Paulo commendatur. Opus diaboli est alterum ab altero divellere; caritas omnia superat. 275-288
HOM. XXXIV ex eodem capite. — Caritas omnia tollit mala. Caritas encomia. 285-296
HOM. XXXV ex cap. XIV. — Prophetiæ donum dono linguarum præstat. Donum linguarum quodnam esset. Ignis gloriæ vis; philosophi Græci carpuntur. Vana gloria sæva bellua. Pauli laus. Christianus quomodo affici debet erga temporalia; anima quomodo curanda; divitum mala conditio. 295-306
HOM. XXXVI ex eodem capite. — Eleemosyna quantum ornamentum. Divitiarum vanitas. 305-316

HOM. XXXVII ex eodem capite. — Ordo rectus semper servandus; avaritiæ morbus. Temperantius voluptas. 515-522
 HOM. XXXVIII ex cap. XV. — Contra Manichæos. Pauli humilitas. Paupertatis felicitas. 521-532
 HOM. XXXIX ex eodem capite. — Siccitas Antiochiæ. Avarorum tenacitas. Quanta mala ex gula oriantur. 531-548
 HOM. XL ex eodem capite. — Marcionistarum ritus. Quos Paulus increpare intenderit; dives ex aliorum iacura dives efficitur. Deliciarum fructus corruptio est. Servorum multitudo vituperatur; contra eos qui cum famulorum agmine incedunt. 547-554
 HOM. XLI ex eodem capite. — Contra hæreticos qui dicebant aliud corpus resurgere. Mortui non nimis lugendi, sed precibus et bonis operibus juvandi. 553-562
 HOM. XLII ex cap. XV et XVI. 561-568
 HOM. XLIII ex cap. XVI. 567-574
 HOM. XLIV ex eodem capite. — Fastus quot malorum causa. Fratres quomodo corrigendi. 573-582
 S. JOANNIS CHRYSOSTOMI Homiliæ XXX in secundam ad Corinthios Epistolam. 581-582
 HOM. I ex cap. I. — Cur secundam ad Corinthios Epistolam Paulus scripserit. Pauli humilitas. Deus semper consolatur. In calamitatibus quomodo agendum. 581-592
 HOM. II ex eodem capite. — Justi virtus in ærumnis luceat et augeatur. Oratio vis. Preces pro catechumenis. Peccati natura. 591-604
 HOM. III ex eodem capite. — Ex pura conscientia quanta consolatio oritur. Promissa Dei quam firma. Abraham fides et virtus. Abraham constantia. 603-618
 HOM. IV ex cap. I et II. — Pauli prudentia. Pauli amor erga discipulos. Discipulorum officium. 617-628
 HOM. V ex cap. II. — Virtus maxima omnia Deo adscribere. Dei oculum nemo fugit. Non precandum contra inimicos. Auditorum Chrysostomi risus. 627-636
 HOM. VI ex cap. III. — Animæ vita quæ. 635-642
 HOM. VII ex eodem capite. — Lex quomodo mortem afferebat. Spiritus sanctus in Dei ordine est. Spiritus sanctus ejusdem dignitatis cujus pater est. Hæc vita tempestas est. Cupiditatis extinguendæ modus. Modus extinguendæ libidinis. 641-654
 HOM. VIII ex cap. IV. — Marcionistarum et Manichæorum errores. Apostoli quomodo orbi subegerunt. 653-660
 HOM. IX ex eodem capite. — Ex tentationibus quantum lucrum. Christi resurrectio omnium resurrectionem probat. Judicium futurum horrendum erit. 659-668
 HOM. X ex cap. V. — Judiciæ postremi descriptio. 667-674
 HOM. XI ex eodem capite. — Omnia jam nova sunt, quomodo; apostolorum dignitas. 673-680
 HOM. XII ex cap. VI. — Gratia non multum jurat ad salutem, si iniquare vivamus. Opes quamquam veræ sint; pauperes divitiis feliciores. 681-690
 HOM. XIII ex cap. VI et VII. — Pauli amor erga omnes quantus. Pauli prudentia et modestia. Eleemosyna ostentatione caret oportet. Contra eleemosynam ex ostentatione factam; pauperes feliciores sunt divitiis in rebus ad salutem pertinentibus. 689-698
 HOM. XIV ex cap. VII. — Pauli prudentia quanta. Erga peccantes fratres quomodo agendum. 697-702
 HOM. XV ex eodem capite. — Hamarobii, Nomades et Gymnosophilistæ. Ecclesiæ imperium quoddam. 701-712
 HOM. XVI ex cap. VII et VIII. — Titi laus. Eleemosynam erogare majus est, quam mortuos ad vitam revocare. 711-718
 HOM. XVII ex cap. VIII. — Pauli sapientia. Erga proximum agendi regula. 717-724
 HOM. XVIII ex eodem capite. — Quis sit frater cujus laus est in Evangelio. Pauli laus. Moses cur Jethro socii consilium admisit. 723-730
 HOM. XIX ex cap. IX. 729-736
 HOM. XX ex eodem capite. — Eleemosyna copiosa sit. 735-740
 HOM. XXI ex cap. X. — Paulus imitandus; Marcionis et Manichæi hæresis. 741-748
 HOM. XXII ex eodem capite. — Laus propria quam odiosa. Paulus male audiebat apud quosdam. 747-754
 HOM. XXIII ex cap. XI. — Paulus cur varie de se loqueretur. Avaritia cur omnium malorum radix appelletur; Salomon non respicit. 753-764
 HOM. XXIV ex eodem capite. — Ad ostentationem aliquid facere diabolicum est. Invidiæ damna. 763-770
 HOM. XXV ex eodem capite. — Pauli egregia iacura. 769-774
 HOM. XXVI ex cap. XII. — Ærumæ pro Christo consolationem habent. Alexander tertius decimus deus constitutus. Sepulcra martyrum regias aulas superant. 773-784
 HOM. XXVII ex cap. XII. 783-790
 HOM. XXVIII ex eodem capite. 789-796

HOM. XXIX ex cap. XIII. — Infirmitatis modi varii. Pauli laudes. Gloria quomodo acquiratur. 795-806
 HOM. XXX ex eodem capite. — Spiritum sanctum ejusdem atque Patris et Filii essentiam esse probatur. 805-810
 MONTUM ad commentarium in epistolam ad Galatas. 809-812
 S. JOANNIS CHRYSOSTOMI in Epistolam ad Galatas Commentarius. 811-812
 CAPUT I. — Quid Paulum moverit ad hanc Epistolam scribendam. Paulus ab ipso Christo vocatus; Fili et Spiritus sancti eodem potestas. Anomæorum oblectio solvitur. Aliud argumentum contra Anomæos. Contra Anomæos et Arianos. Contra Christianos judaizantes et superstitiosos. Quæstio an circumciscendi Christiani essent. 811-834
 CAP. II. — Apostoli falsi in quo differant a veris. Cui Paulus Timotheum circumcidit. Pauli prudentia. De Pauli cum Petro disceptatione. Contra Christianos legalia observantes. 833-848
 CAP. III. — Contra Anomæos. 847-858
 CAP. IV. — Paulus quam mansuetus esset. 857-864
 CAP. V. — Contra eos qui virilia amputabant. Via facilis ad virtutem. 863-874
 CAP. VI. — Doctoris officium. Paulus epistolas dictatas, et alias scribebat. Crucis potentia quanta. 873-883
 SPURIA. 881-882
 MONTUM in sequentia supposita opera. 884
 CARITATEM secundum Deum rem esse Deo dignam. 881-884
 In illud, Si Filius Dei es, mitte te dormire; et, Ascendit cum diabolo in montem excelsum valde (Math. 4. 6. 8). 883-884
 In proditorem Judæ, et in passionem Domini nostri Jesu Christi. In sancta Quinta. 887-899
 In illud, Memor fui Dei, et delectatus sum. 898-899
 In Rachel et in infantibus. 897-900
 In Herodem et infantibus. 899-902
 In Martham, Mariam et Lazarum; et in Eliam prophetam. 901-906
 In illud, Exercentes Pharisei consilium inierunt (Math. 12. 14). 905-910
 In meretricem et in Phariseum. 909-912
 In assumptionem Domini nostri Jesu Christi. 911-912
 In transfigurationem Servatoris. 915-916
 In ramos palmarum. 915-920
 In laudem sancti Joannis Theologi. 919-920
 In sanctum Joannem apostolum et evangelistam Theologum. 919-922
 In transfigurationem. 921-922
 De siccitate. 923-926
 In Jordanem fluvium. 925-926
 In Phariseum, et in meretricem; dicta fuit in sancta et magna tertia quarta. 927-934
 In trihuanam resurrectionem Domini nostri Jesu Christi. 933-936
 In Christi natalem Dei. 937-938
 In illud, Ascendit Dominus in templum mediante festo (Joan. 7. 14), et de Melchisedec. In media Pentecoste. 939-942
 In mediam Pentecosten. 941-944
 In Samaritanam in die mediæ Pentecostes. 943-946
 In mulierem peccatricem, quæ unxit Dominum unguento, et in Phariseum, etc. 945-952
 In illud, Pater, si possibile est, transseat a me calix iste (Math. 26. 39). In magna Pasceve. 951-958
 In parabolam secundum Lucam, quæ sic habet: Homo quidam descendebat, et incidit in latrones (Luc. 10. 30). 957-958
 In Natale S. Joannis. 957-962
 In sancta Theophania. 961-964
 In Natale Domini nostri Jesu Christi. 963-968
 In Zachariam publicanum. 967-968
 In Centurionem. 969-972
 In illud, Exiit qui seminat seminare semen suum. 971-976
 In secundum adventum Domini nostri Jesu Christi, et de eleemosyna. 975-978
 SERMO in paralyticum, in die mediæ Pentecostes, et in illud, Nolite judicare secundum faciem (Joan. 3. 8 et 7. 21). 977-986
 In Evangelium secundum Lucam, etc. 981-984
 QUOD oporteat eum qui gratiam quamlibet scientiæ habeat, illam ei, qui opus habet, impertire: et de presbytero. 983-984
 DE parabola villici iniquitatis, etc. 983-984
 DE junio. 987-990
 IN Filium viduæ. 989-991
 CONTRA Judæos, in serpente venena etc. 991-992
 FINIS TOMI SEXAGESIMI PRIMI.

Parisii. — Ex Typis J.-P. MUGNE.

BR60.M5 1857 t.61

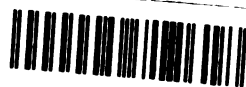
Migne, Jacques Paul, 1800-1875.

Patrologiæ cursus completus.

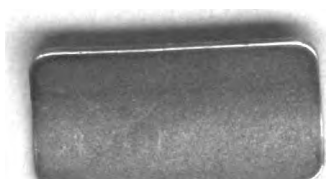
Series græca.

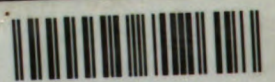
5712618

A000005712618

A0000005712618